L E K S I K O N

PODUNAVSKIH HRVATA – BUNJEVACA I ŠOKACA

1

A

(Drugo izmijenjeno i dopunjeno izdanje)

HRVATSKO AKADEMSKO DRUŠTVO

Subotica, 2008.

UREDNIŠTVO
Slaven Bačić, Stevan Mačković,
Petar Vuković, Tomislav Žigmanov

GLAVNI UREDNIK
Slaven Bačić

IZVRŠNI UREDNIK
Tomislav Žigmanov

LEKTURA
Petar Vuković

KOREKTURA
Mirko Kopunović, Márta Mačković-Papp

GRAFIČKA PRIPREMA
Marija Prćić (prijelom)
Darko Ružinski (ilustracije)

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Biblioteka Matice srpske, Novi Sad

929 (=163.42) (497.113) (031)
930.85 (=163.42) (497.113) (031)

Leksikon podunavskih Hrvata – Bunjevaca i Šokaca. 1, A /
[glavni urednik Slaven Bačić]. – 2 izmijenjeno i dopunjeno izd. –
Subotica: Hrvatsko akademsko društvo, 2008 (Subotica :
Printex). – VIII, 63 str. : ilustr. ; 24 cm

Tekst štampan dvostubačno. – Tiraž 500. – Str. V-VIII: Predgovor
prvom izdanju / Slaven Bačić.

ISBN 978-86-85103-11-7
ISBN 978-86-85103-03-2 (za izdavačku celinu)

a) Bunjevci - Leksikoni b) Šokci - Leksikoni

COBISS.SR-ID 230513927

ISBN 978-86-85103-11-7

SURADNICI NA PRVOM SVESKU

Augustinov, Željko, svećenik u mirovini, Subotica
Bačić, dr. sc. Slaven, odvjetnik, Subotica
Bačlija, Grgo, odvjetnik u mirovini, Subotica
Bašić Palković, Marta, novinarka, *Subotičke*, Subotica
Beretić, mons. Stjepan, župnik katedralne župe sv. Terezije Avilske, Subotica
Čeliković, Katarina, prof. komparativne književnosti, knjižničarka-bibliografkinja, Gradska knjižnica, Subotica
Čota, Antonija, dipl. iur., zamjenica Pokrajinskoga tajnika za propise, upravu i nacionalne manjine, Lemeš
Đanić, mr. sc. Matija, prof. geografije u mirovini, Sombor
Grlica, Mirko, prof. povijesti, viši kustos Gradskoga muzeja, Subotica
Heka, dr. sc. Ladislav, znanstveni suradnik Instituta za komparativno pravo Pravnoga fakulteta u Segedinu, Segedin
Hoško, dr. sc. Franjo Emanuel, izv. prof. Katoličkoga bogoslovnoga fakulteta u Zagrebu, Teologija u Rijeci
Kopilović, dr. sc. Andrija, prof. Teološko-katehetskoga instituta Subotičke biskupije, Subotica
Krmpotić, mr. Lazar, svećenik, Subotica
Libman, dr. Emil, liječnik u mirovini, Subotica
Mačković, Stevan, ravnatelj Historijskoga arhiva, Subotica
Mandić, Marin, profesor hrvatske književnosti i jezika te profesor povijesti, Budimpešta
Mandić, Živko, odgovorni urednik, *Nemzeti Tankönyvkiadó Rt*, Budimpešta
Rudinski, mr. sc. Ante, arhitekt, Zavod za urbanizam, Subotica
Skenderović, Nela, glazbena pedagoginja, Subotica
Stantić, Alojzije, ekonomist u mirovini, Subotica
Stantić, Stipan, prof. geografije, OŠ Ivana Milutinovića, Subotica
Suknović, Kata, dipl. ing. za tekstilno inženjerstvo tekstilno-strojarske struke, Subotica
Vujković Lamić, Ljudevit, službenik u mirovini, Subotica
Vuković, dr. sc. Petar, znanstveni novak, Filozofski fakultet, Zagreb
Zelić, Naco, dipl. iur. u mirovini, Zagreb
Žigmanov, Tomislav, prof. filozofije, Subotica

PREDGOVOR PRVOM IZDANJU

Pripadnici hrvatske etničke zajednice koji već nekoliko stoljeća žive u dijelu međuriječja Dunava i Tise na domicilnom se području različito imenuju. U prošlosti su najčešće nazivani Dalmatincima, znatno rjeđe Ilirima i katoličkim Ilirima, a posve sporadično katoličkim Racima ili Racima. U novije se doba također rabe različita imena: Bunjevci, Šokci, Madžari slavenske rase, Madžari slavenskog podrijetla, Srbi–Bunjevci, Srbi katoličke vjere, bunjevački Hrvati, šokački Hrvati, Hrvati–Bunjevci, Hrvati–Šokci, skupno bunjevačko-šokački Hrvati, bački Hrvati, podunavski Hrvati ili jednostavno Hrvati.

Ostavljajući po strani tu raznolikost nazivâ, najveći broj Hrvata koji naseljavaju dio prostora od Sentandrije do Novog Sada objektivno je dio dviju hrvatskih subetničkih skupina – Bunjevaca i Šokaca. Objema je skupinama zajedničko što su nakon doseljenja u ugarsko Podunavlje bile izolirane od glavnine kulturnih i političkih procesa u Hrvatskoj, a povijest im nije osobita samo u odnosu na Hrvate s druge strane Dunava, koji su živjeli ili žive u granicama Hrvatske (južna Baranja, Slavonija, Srijem), nego donekle i u odnosu na Hrvate iz nekadašnjih susjednih ugarskih županija (Baranja, Banat).

Tijekom stoljeća bunjevačko-šokački puk na sjeveroistočnom rubu hrvatskoga etničkog prostora, usprkos katkad burnim vremenima i često nesklonom okružju, znatno je pridonio duhovnosti, kulturi, znanosti, umjetnosti, politici, vojništvu i gospodarstvu u matičnoj i domicilnim zemljama te uspio, makar u jezgri, očuvati svijest o svojoj prapostojbini, podrijetlu i identitetu. No zbog nepostojanja škola na materinskom jeziku, prosvjetnih, kulturnih i znanstvenih institucija, razgranatije i gušće mreže sredstava masovnog priopćavanja, osobito elektroničkih medija, sustavnije nakladničke djelatnosti te zbog spleta drugih povijesnih okolnosti i uvjeta, procesi asimiliranja od susjednih većinskih naroda bili su i do danas su ostali izraženi, a formiranje hrvatske nacionalne svijesti nije do kraja završeno.

Teritorijalna, politička i kulturna odvojenost od Hrvatske te položaj svojevrsne enklave u različitim državama koje su se smjenjivale kroz povijest uvjetovali su usto i ambivalentna stajališta prema mnogim elementima lokalnih bunjevačkih i šokačkih tradicija jer mnogi događaji, kulturne i političke institucije, osobe pa i cijela povijesna razdoblja nisu uvijek jednako percipirani u hrvatskoj, madžarskoj i srpskoj kulturi. Iako je razumljivo da pojave s ruba etničkog prostora u cjelokupnoj nacionalnoj tradiciji nemaju isto značenje kao one koje su obilježile njezino središte, u matičnoj su zemlji posve nezamijećene ostale i mnogobrojne pojave koje su za hrvatsku zajednicu u srednjem dijelu ugarskog Podunavlja, svjesnu vlastite posebnosti u odnosu na izravno okružje, a donekle i u odnosu prema matici, bile od

iznimne važnosti. U domicilnim su pak zemljama prešućivanje i pristrana interpretacija mnogih elemenata bunjevačkih i šokačkih tradicija imali drukčije motive.

Sa sviješću o svemu tome, skupina subotičkih kulturnih i znanstvenih djelatnika (Slaven Bačić, †Josip Buljovčić, Lazar Merković, Milovan Miković i Tomislav Žigmanov) u kasnu je jesen 2001. godine inicirala pokretanje projekta u okviru kojega bi se moderni leksikografski pristup povijesti i današnjici Hrvata s prostora između Dunava i Tise spojio s potrebom pristupačnosti običnom čitatelju. Tijekom nekoliko sastanaka utanačena su temeljna načela rada na projektu.

Dogovoreno je da inicijatori čine buduće uredništvo projekta kojemu je, nakon duljih rasprava, određen naziv *Leksikon podunavskih Hrvata – Bunjevaca i Šokaca*. Kao najpogodniji institucionalni okvir za rad na projektu odabrano je Hrvatsko akademsko društvo iz Subotice, koje je svojim programom i profiliranošću najviše odgovaralo projiciranom cilju *Leksikona*, nakon čega je u okviru Sekcije za filozofiju i leksikografiju Hrvatskoga akademskog društva utemeljen Odbor za leksikon podunavskih Hrvata.

Leksikon podunavskih Hrvata – Bunjevaca i Šokaca pripada tipu specijalnih leksikona, i to po dvjema osnovama: njegovu posebnost ne čini samo zemljopisno područje na koje se odnosi nego mu posebnu dimenziju daje i to što se u zadanome teritorijalnom okviru usredotočuje na pojave i osobe koje imaju (i) hrvatski karakter. Kao takav, on nastoji obuhvatiti ne samo Bunjevce i Šokce u vojvođanskom i madžarskom dijelu Bačke nego i u cijelome povijesnom ugarskom Podunavlju. Iako se tomu može prigovoriti da je više povijesna reminiscencija, a manje je odraz sadašnjosti, zauzeto je stajalište da je povijest Hrvata u Bačkoj neodvojiva od povijesti ostalih Bunjevaca i Šokaca u cijelome ugarskom Podunavlju i da s njome čini posve logičnu cjelinu. S druge strane, predmet *Leksikona* jesu povijesni događaji, osobe i institucije nedvojbeno hrvatske naravi. Dio je njih već otprije poznat stručnoj javnosti, ali su ovdje podrobnije obrađeni. U *Leksikon* su međutim ušle i druge, manje poznate ili čak posve nepoznate pojave u hrvatskim, madžarskim ili srpskim stručnim krugovima. Jednoglasno je mišljenje usto bilo da sastavni dio *Leksikona* trebaju biti i one osobe, događaji i institucije koji nisu primarno vezani za podunavske Bunjevce i Šokce, ali su imali ili imaju znatan utjecaj i na njih. Time se, dakako, ne niječe pripadnost takvih pojava drugim kulturama, već se samo želi upozoriti na to da su jednim svojim aspektom uključene i u hrvatske kulturne tradicije. U *Leksikonu* se posebna pozornost posvećuje odnosu općega i posebnoga, ukupnosti odnosâ onog dijela prostora na kojem obitavaju Hrvati u međuriječju Tise i Dunava sa širim okolnim područjima te utjecaju događaja koji pripadaju općoj povijesti na podunavske Hrvate – Bunjevce i Šokce. Zbog toga teritorijalno–sadržajna granica koja je *Leksikonu* postavljena nije umjetna i kruta, već je obilježena i vezama s okolnim narodima te međusobnim kulturnim doticajima. Prihvaćanjem takve koncepcije nastojale su se izbjeći metodološke pogreške u koje su upale neke nacionalne enciklopedije i leksikoni, čije su natuknice koje se odnose na podunavske Hrvate umjetno istrgnute iz cjeline pojava, zbog čega su postale neobjektivne i znanstveno neupotrebljive.

Svrha je *Leksikona podunavskih Hrvata – Bunjevaca i Šokaca* svrha leksikografskog rada uopće – prikupiti faktografske podatke, dati osnovna objašnjenja i povijesni pregled, uz kritičku analizu i ocjenu obrađenih zbivanja, pojava i osoba. Kao takav, *Leksikon* bi trebao popuniti dosadašnje praznine i nedorečenosti nastale ne samo zbog nedovoljne istraženosti nego i zbog namjernog prešućivanja, umanjiva-

nja važnosti ili iskrivljivanja podataka. Opsežna literatura na hrvatskome, srpskome i madžarskome, arhivska građa te postojeće bibliografije predstavljaju polaznu osnovu za leksikonsko tretiranje građe. No rad na *Leksikonu* nije samo kompilatorski već je u pojedinim domenama i pravi istraživački rad koji daje posve nove spoznaje. S obzirom na uvrštavanje osoba, posebno se kritički prilazilo zahtjevima za unošenje suvremenika – pozornost se posvećivala ne samo formalnim zvanjima nego i konkretnim rezultatima i prinosima u određenom području. Slično tomu, kad su u pitanju pojave u kojih ne postoji dovoljan vremenski odmak, izbjegavaju se ocjene i podaci govore sami za sebe.

U pogledu dinamike dogovoreno je da *Leksikon* izlazi u manjim svescima, dakle na način kakav je odabran, primjerice, i u *Enciklopediji Novog Sada*. Takav pristup uvjetovan je objektivnim čimbenicima, prije svega nepostojanjem profesionalnog ustroja, brojem suradnika, nedovoljnim iskustvom te materijalnim razlozima.

S tako određenim općim načelima rada šira javnost i institucije postupno su upoznavane tijekom 2002. godine, a istodobno je počelo i prikupljanje materijalnih sredstava potrebnih za rad. Na projektu se okupilo četrdesetak suradnika iz Vojvodine, Madžarske i Hrvatske, a na temelju njihovih prijedloga potkraj godine završen je inicijalni abecedarij. Materijalnu su potporu projektu u toj fazi osigurali Skupština Općine Subotice i Savezno ministarstvo nacionalnih i etničkih zajednica, u manjoj mjeri Pokrajinsko tajništvo za propise, upravu i nacionalne manjine. Dio potpore pružio je časopis *Klasje naših ravni* iz Subotice, a stručna suradnja uspostavljena je s djelatnicima Leksikografskog zavoda *Miroslav Krleža* u Zagrebu.

U 2003. godini pristupilo se i konkretnoj izdradbi *Leksikona*, odnosno pisanju natuknica. Neplaniranu teškoću predstavljala je činjenica što je više osoba od kojih se očekivao znatan prinos u radu na *Leksikonu* u međuvremenu preminulo (Tomo Vereš, Josip Buljovčić, Marija Grasl, Petar Šarčević, Kaspar Ulmer, nešto prije pokretanja inicijative i Bela Gabrić), a umjesto preminulog J. Buljovčića članom je inicijalnog uredništva postao Stevan Mačković. U novoj su se fazi rada pokazale osnovne teškoće u radu, a to su nepostojanje profesionalnoga institucionalnog ustroja i iskustva na poslovima ovakve vrste, a dodatni je problem bilo i to što neki, čak i najbliži suradnici, nisu mogli udovoljiti elementarnoj dinamici i kvaliteti rada. Usto, neke je od početnih stajališta, očekivanja i planova razvoj događaja u stanovitoj mjeri izmijenio. Unatoč tomu, može se slobodno reći da je većina sudionika u radu na *Leksikonu* uspješno obavila pionirski pothvat objedinjavanja i izlaganja podataka o podunavskim Hrvatima – Bunjevcima i Šokcima. Valja naglasiti da su daljnju, odlučujuću materijalnu potporu osigurale Vlada Republike Hrvatske i Skupština Općine Subotica.

I tako, dvije i pol godine nakon pokretanja inicijative nazvane *Leksikon podunavskih Hrvata – Bunjevaca i Šokaca*, izlazi prvi svezak, koji s osamdesetak natuknica obuhvaća slovo A. Premda je zamišljen opsežnije, na skromniji opseg prvog sveska utjecali su ne samo nužnost za prilagođavanjem objektivnim stvaralačkim mogućnostima hrvatske zajednice u Vojvodini i Madžarskoj nego i svijest da prvi svezak ovakva projekta, zbog obilja posebnosti, ima istodobno i karakter pokusnoga ili pilotnog sveska. To, dakako, znači i da bi on mogao biti bolji, da ima propusta te da je u nekim segmentima rezultat mogao biti drukčiji, pa su stoga sve dobrohotne sugestije dragocjene i bit će razmotrene već za drugi svezak, koji je u pripremi.

Hrvatsko akademsko društvo iz Subotice suradnicima je *Leksikona podunavskih Hrvata – Bunjevaca i Šokaca* pružilo punu stvaralačku i radnu slobodu, što je bilo dragocjeno za uspješan tijek projekta. Najveći dio posla u uređivanju prvog sveska iznijeli su Tomislav Žigmanov, Petar Vuković i Slaven Bačić, koji su gotovo svakodnevnim konzultacijama i raspravama odlučujuće utjecali na strukturu ovog sveska. Lekturu svih tekstova napravio je Petar Vuković, a faktičku zadaću tehničkog urednika obavio je Tomislav Žigmanov. Posebno mjesto u pripremi sveska imaju mnogobrojne osobe i institucije koje su pružile pomoć u prikupljanju i provjeri podataka ili su na druge načine pridonijele *Leksikonu*. Bez njih bi ovaj pionirski posao teško mogao biti napravljen, a sve ih je gotovo nemoguće poimence spomenuti.

Zato sa zadovoljstvom možemo reći da *Leksikon podunavskih Hrvata – Bunjevaca i Šokaca* napokon počinje izlaziti na svjetlo dana te ga prepuštamo cjelokupnoj kulturnoj javnosti, a posebice hrvatskom puku koji naseljava ravnicu između Dunava i Tise. Želja nam je da dospije u što više bunjevačkih i šokačkih domova, da njihovim stanovnicima osvijesti bogatu i nedovoljno poznatu prošlost, da ih podsjeća na sadašnjost i bude im poticaj u budućnosti.

dr. sc. Slaven Bačić

PREDGOVOR DRUGOM IZDANJU

Prvi svezak *Leksikona podunavskih Hrvata – Bunjevaca i Šokaca*, koji se pojavio prije tri i pol godine, bio je pokusni ili pilotni svezak, kojim se javnosti želio predstaviti započet pionirski posao leksikografske obrade povijesti i suvremenosti Hrvata s prostora između Dunava i Tise. U šest svezaka koji su izašli nakon njega uredništvo je zadržalo koncepcijska stajališta iz prvoga sveska, uz neke korekcije u metodološkoj obradi. Prvotna ideja o drugom izdanju *Leksikona*, kojemu bi se, cjelovitomu i u kvalitetnijoj opremi, pristupilo nakon obrade svih slova abecede, uz nužne dopune i ispravke, morala je biti korigirana: za sedam dosad objavljenih svezaka, uz osmi u pripremi, kulturna, ali i najšira javnost podunavskih Hrvata pokazala je iznimno zanimanje, što je rezultiralo potrebom da se ponovno tiska prvi svezak *Leksikona*, koji se više ne može nabaviti.

U drugo izdanje prvoga sveska *Leksikona* uvršteno je nekoliko novih natuknica, u postojeće natuknice zabilježene su promjene nastale u međuvremenu, a provedeni su i ispravci tehničke naravi. Ovaj pristup uredništvo će zadržati i pri ponovljenim izdanjima drugih svezaka kad se za njima pokaže potreba.

Uredništvo

A

ABRAŠIĆ, Antun (Antal) (Subotica, 17. I. 1856. – Subotica, 5. I. 1917.), prosvjetni djelatnik. Sin Stipana i Marije, rođ. Benčik. Nakon osnovne škole u rodnom je mjestu završio i četiri razreda gimnazije 1871.–76. Radio je kao odgojitelj, a od osnutka Općinske muške građanske škole (Községi polgári fiúiskola) 1892. radio je u njoj kao profesor i bio njezin prvi ravnatelj sve do 1916. (s prekidom 1897.–99., kad je ravnatelj bio István Frankl). Od 1899. sačuvana su *Izvješća općinske muške građanske škole* (*Szabadka szabad királyi város községi fiúiskolájának értesítője*), koja je priređivao za tisak. U upravnom odboru Subotičke opće štedionice d.d. (Szabadkai Általános Takarékpénztár Rt) bio je 1908.–16.

Lit.: I. Szentgyörgyi, E. Bažant, *Subotička bibliografija 1870–1918. A Szabadkai kiadványok bibliográfiája*, II, Subotica, 1993.

M. Grlica

ADAMOVIĆ, plemićka porodica. Porodično ime izvedeno je iz osobnoga imena Adam i često je u Hrvata u Madžarskoj – bilo je rašireno gotovo na cijelom području nekadašnje Ugarske. Plemićki je naslov dobio Đuro 10. X. 1625. od kralja Ferdinanda u Bečkom Novom Mjestu. Porodični im se posjed nalazio u Lemešu, a u kraljevskoj je darovnici i najstariji u izvorima sačuvani spomen toga mjesta pod imenom Miletić. Plemstvo je objavljeno iduće godine u Požunskoj županiji, gdje je porodica bila nastanjena, u mjestu Kuklón. Iz Požunske su se županije pojedini članovi porodice raseljavali u druge županije: Bačku, Baranjsku, Čongradsku, Tolnansku, Terenčenšku i Njitransku.

U Bačku županiju prvi se doselio Balint, koji je 1736. uvršten u županijski popis plemića na temelju plemićke svjedodžbe Šomođske županije iz 1732. Na popisu plemića Bačke županije iz 1754.–55. nalaze se Balint i Mijo. Njihovi su potomci Mirko i Gabor, koji su na popisu plemića Bačke županije iz 1771. navedeni kao stanovnici Lemeša. Plemstvo Mije Adamovića, odvjetnika, proglašeno je u Baji 1756. prema svjedodžbi Požunske županije iz iste godine. Od 1803. pripadnici te porodice više ne žive u Lemešu. Na popisu plemića 1841. u Baji bili su Franjo i Ivan Adamović.

U Segedinu je 1700. zabilježen Mihael, 1724. Gabriel, a poslije je važnu ulogu u gradu imao Balint Adamović. Porodica se u Segedinu u ispravama spominje do 1791. kao katolička. God. 1785. Petar Adamović i njegova sedmeročlana obitelj pojavljuju se u popisu »protokola ispovjedajuščih cerkve hrama sv. oca Nikolaja«, među pravoslavnima. Ne zna se je li riječ o prelasku cijele porodice na pravoslavlje ili se nova porodica s istim prezimenom doselila u grad, no već 1793. porodično ime Adamović nestaje i iz pravoslavnih crkvenih knjiga i iz Segedina.

Među važnijim članovima porodice iz XVIII. st. bio je spomenuti Mijo, bajski odvjetnik i glavni županijski odvjetnik 1759.–81., plemićki suci županijskoga

Grb porodice Adamović

sudbenoga stola bili su Gabor i Mirko 1766. te Antun 1778., a Balint je imao važnu ulogu u gospodarskom i trgovačkom životu te u upravi u Segedinu.

Ovu porodicu valja razlikovati od slavonske porodice Adamović (s dvjema lozama, Čepinski i Tenjski), koja je 1892. imala posjede i u Bačko-bodroškoj županiji.

Opis grba: u plavom štitu na zelenoj uzvisini vuk sa sabljom; kaciga: uzdignut štit; plaštevi: crno-zlatni i plavo-srebrni.

Lit.: Gy. Dudás, A bácskai nemes családok, *A Bács-Bodrogh vármegyei Történelmi Társulat évkönyve,* 4/1893, Zombor; G. Grosschmid, Nemes-Militics 1771-ik évben, *A Bács-Bodrogh vármegyei Történelmi Társulat évkönyve,* 2-4/1895, Zombor; I. Iványi, Bunyevác nemességünk, *A Bács-Bodrogh vármegyei Történelmi Társulat évkönyve*, 1/1896, Zombor; *Bács-Bodrogh vármegye egyetemes monografiája*, I–II, Zombor, 1896; Gy. Dudás, A bácskai nemes családok összeírása, *A Bács-Bodrogh vármegyei Történelmi Társulat évkönyve,* 3/1897, Zombor; S. Borovszky (ur.), *Bács-Bodrog vármegye*, I-II, Budapest, b. g.; A. Sekulić, *Narodni život i običaji bačkih Bunjevaca. Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena*, knjiga 50, Zagreb, 1986; L. Heka, *A szegedi dalmaták*, Szeged, 2000; M. Szluha, *Bács-Bodrog vármegye nemes családjai*, Budapest, 2002.

A. Čota i L. Heka

ADONY →Džankutaran

ADVENT (*lat.* adventus: dolazak), došašće, vrijeme od nedjelje najbliže spomendanu sv. Andrije (30. XI.) do Božića (25. XII.), razdoblje duhovne priprave za doček Božića, »dolaska Kristova«. Prvom nedjeljom adventa počinje crkvena godina, na treću su Materice, a četvrte su nedjelje Oci. Za adventsko doba i za Božić u tradiciji podunavskih Hrvata vezuje se nekoliko pučkih običaja: rorata, Mikulaš, sv. Luca te običaji na Badnji dan i Badnju večer, posebice betlemari.

A. Stantić

AGATIĆ, Bolto (Fancaga, *madž.* Bajaszentistván, 28. XII. 1872. – Baja, 31. VIII. 1945.), svećenik. Sin Petra i Petrone, rođ. Mandić. Pučku je školu završio u Baji, gimnaziju je pohađao u Baji i u Kiskunhalasu 1884.–92., a bogoslovlje je studirao u Kalači 1892.–96., gdje je primio i svećenički red 24. VII. 1896. Kao župni vikar djelovao je u Gari, Sonti, Čonoplji i Somboru, a privremeni upravitelj župe bio je u Lemešu. Lemeškim župnikom postao je 1912., a 1918. dekanom Somborskoga dekanata. Na poticaj apostolskoga administratora Bačke apostolske administrature biskupa Lajče Budanovića u Lemešu, na brijegu pokraj župne crkve, 1928. dao je podići kapelu s kalvarijom. Biskup Lajčo Budanović posvetio ju je kao hodočasničko mjesto u čast Blaženoj Djevici Mariji, Posrednici Svih Milosti, jer bački vjernici zbog nove državne granice više nisu mogli hodočastiti ni u Jud (*madž.* Máriagyűd) ni na Bajsku vodicu. Kapelu i kalvariju obnovili su lemeški vjernici nastojanjem župnika Antala Egedija, koji je upravljanje župom preuzeo 1995. Agatić je 1938. bio upravitelj župe u Doroslovu, 1940. biskup mu je povjerio upravljanje župom u Kupusini, a od 1941. kao somborski dekan i lemeški župnik obavljao je dužnost duhovnoga pomoćnika u rodnoj župi.

Lit.: *Schematismus cleri archidioecesis Colocensis et Bacsiensis ad annum Christi 1942,* Coloczae, b. g.; *Schematismus primus Dioecesis Suboticanae ad annum Domini 1968*, Subotica, 1968; A. Sekulić, *Marijanske pobožnosti podunavskih Hrvata*, Zagreb, 1985.

S. Beretić

AGATIĆ, Ivan (Baja, 11. IV. 1940. – Tukulja, 6. I. 1995.), učitelj i kulturni djelatnik. Sin Joze i Stane, rođ. Grgić. Iako je poučavati počeo u madžarskom naselju Dautovu (*madž*. Dávod), često je odlazio u susjedno hrvatsko selo Santovo, gdje je ubrzo postao jednim od glavnih organizatora seoskoga kulturnoga života i voditeljem mjesne folklorne skupine. Nakon preseljenja u Budimpeštu najprije se zaposlio u hrvatsko-srpskom srednjoškolskom učeničkom domu, gdje se bavio ponajprije glazbenim odgojem učenika. Tu je djelatnost nastavio na zemaljskoj razini kao suradnik Demokratskoga saveza Južnih Slavena u Madžarskoj. Bio je organizator mnogobrojnih državnih kulturnih akcija, manifestacija, folklornih smotra i priredaba. Zaslužan je i za pokretanje te razvijanje zbornoga pjevanja među Hrvatima u Madžarskoj. Sudjelovao je u radu tukuljske Hrvatske manjinske samouprave od njezina osnutka 1992.

M. Mandić

AGJIĆ, Kajo (Pleternica, 19. I. 1805. – Požega, 1. XII. 1892.), franjevački provincijal, pedagog i teološki pisac. Nakon što je u rodnom mjestu završio osnovnu školu i gimnaziju, 1822. pristupio je franjevcima Provincije sv. Ivana Kapistranskoga i nastavio školovanje na filozofskom učilištu u Našicama 1823.–25. te u bogoslovnim školama u Baji 1825.–27. i Vukovaru 1827.–29. Premda je već 1829. počeo poučavati teologiju u Vukovaru, tek je 1831. položio ispit za predavača moralne i pastoralne teologije u Budimpešti. Dogmatsko bogoslovlje predavao je u Vukovaru 1829.–30. i Mohaču 1830.–31., a u Vukovaru je poslije poučavao i moralno i pastoralno bogoslovlje te pedagogiku 1831.–39. U tom je gradu bio i upravitelj mjesne pučke škole 1839.–45., dekan bogoslovne škole 1839.–42. te filozofskoga učilišta 1842.–46., a u Požegi ravnatelj gimnazije 1848.–52. Obavljao je upravne službe definitora 1845.–48. te generalnoga vizitatora u vlastitoj provinciji 1866. i u Provinciji sv. Ladislava 1869. U dva je navrata (1857.–60. i 1869.–72.) bio na čelu Provincije sv. Ivana Kapistranskoga te je, kao provincijal, stolovao u Budimu.

Za potrebe studenata preveo je priručnik moralnoga bogoslovlja Josepha Stapfa *Epitome tehologiae moralis,* a prijevod je objavio pod naslovom *Sastav bogoslovlja deloregnog* (Budim, 1847.). Namjeravao je prirediti i priručnik crkvene povijesti koristeći se priručnikom Miklosa Cherriera *Institutiones historiae ecclesiasticae.* Zbog svojega školskoga rada od vrhovne je uprave franjevačkoga reda dobio najviši prosvjetni naslov *lector iubilatus.* Obavljao je službu samostanskoga starješine u Vukovaru 1839.–45. i u Požegi 1848.–51., 1852.–54., 1876.–78. i 1881.–82.; u Vukovaru je bio i župnik. Priredio je novo izdanje pastoralnoga priručnika Emerika Pavića *Ručna knjižica* (Budim, 1837.), pregled povijesti svoje pokrajinske zajednice *Schematismus Provinciae S. Ioannis a Capistrano* (Budim, 1847.), lekcionar *Štijenja i Evangjelja* (Zagreb, 1851.; Požega,

Kajo Agjić

1865.) i ponovno objavio drame Ivana Velikanovića o sv. Tereziji i sv. Margareti Kortonskoj *Dvije ćudoredne predstave* (Požega, 1862.). Namjeravao je prirediti povijest svih muških i ženskih katoličkih i pravoslavnih samostana u banskoj Hrvatskoj, ali nije našao suradnike. Kulturnim radom nastavljao se na svoje prethodnike i učitelje Grgu Čevapovića i Marijana Jaića, aktivno sudjelujući u narodnom preporodu i promičući preporodne ideje u *Serbskom letopisu* (1834.), *Ilirskim narodnim novinama* (1836.), *Serbskom narodnom listu* (1838.) i *Slavoncu* (1863.–64.).

Djela: *Štijenja i Evangjelja za sve nedilje i svetkovine priko godine*, Zagreb, 1851 (Požega, 1865); *Uspomena gimnazie požeške*, Zagreb, 1852; *Poviest manastira Požeškog, reda s. Franje Serafinskog, Deržave kapistransko-bulgarsko-vlaške*, Zagreb, 1865.

Lit.: I. Damiš, *Ulomci za povijest Katoličke crkve u Hrvata*, Zagreb, 1995 (s bibliografijom); F. E. Hoško, *Franjevačke visoke škole u kontinentalnoj Hrvatskoj*, Zagreb, 2002; R. Skenderović, Sudjelovanje slavonskih franjevaca u nacionalnom pokretu podunavskih Hrvata tijekom 19. i početkom 20. stoljeća, *Scrinia Sclavonica*, br. 6, Slavonski Brod, 2006.

F. E. Hoško

AGRARNA REFORMA, u širem smislu niz mjera koje se donose radi postizanja krupnih promjena u društveno-ekonomskim i vlasničko-posjedovnim odnosima u poljodjelstvu. U užem smislu zamjena jednih društveno-ekonomskih odnosa drugima i nova raspodjela zemljišnoga posjeda na poljodjelske proizvođače. O karakteru vlasti ovise i obilježja agrarne reforme.

1. Elemente agrarne reforme u Bačkoj ima primjena Urbara za Ugarsku iz 1767. (Urbar Marije Terezije), kojim su, radi pravne sigurnosti i ujednačenosti, podrobno regulirana uzajamna prava i obveze vlastele i zavisnih seljaka, premjerena je i klasificirana zemlja, točno su popisani podanici i dr. Na temelju Ugarskoga urbara doneseni su urbari i za pojedina područja, pa su npr. Aljmaš i Čavolj dobili svoje urbare 1772., a Tukulja 1770.

Dokidanje feudalnih i uspostava kapitalističkih odnosa u poljodjelstvu u razvijenim zemljama zapadne Europe počeli su tijekom XVII. i XVIII. st., najprije u Engleskoj, a zatim u Francuskoj i drugdje. U Habsburškoj Monarhiji feudalni su odnosi normativno ukinuti u razdoblju 1848.–52., ali je oslobađanje seljaka od feudalnih opterećenja u praksi trajalo dulje jer su oni trebali otkupiti zemlju od feudalnih gospodara.

2. U Jugoslaviji su provedene dvije agrarne reforme, prva nakon Prvoga i druga nakon Drugoga svjetskoga rata. U obje su motivi za provođenje bili ponajprije nacionalno-politički, a tek u drugom redu ekonomski i socijalni.

U prvoj, kojoj su prethodili veliki državno-društveni lomovi i stvaranje južnoslavenske državne zajednice, cilj je bio dokidanje zaostataka feudalnih odnosa i raspodjela zemlje bezemljašima, ali se na Bačku i druge dijelove Vojvodine gledalo i kao na teren pogodan za buduću kolonizaciju. Ujesen 1918. snažan revolucionarni agrarni pokret seoske sirotinje i bezemljaša najviše je zahvatio upravo krajeve bivše Austro-Ugarske. Radi njegova suzbijanja regent Aleksandar već je 6. I. 1919. svojom *Proklamacijom* potvrdio da će se agrarna reforma provesti. Osniva se Ministarstvo za agrarnu reformu, koje će raditi 1919.–32. Ubrzo, 25. II. 1919., i Vlada donosi program *Prethodne odredbe za pripremu agrarne reforme,* kojim je, uz razrješenje preostalih feudalnih odnosa, predviđena i eksproprijacija velikih posjeda (fideikomisi i posjedi iznad maksimuma, koji je bio određen od 100 do 500 jutara) te predaja površina u vlasništvo seljacima koji obrađuju zemlju. Nakon tih načelnih odluka i izrade programa slijedilo je nekoliko tisuća stranica zakona, uredaba, naredaba, uputa i cirkulara. Država je naknadno sankcionirala da veleposjedničku zemlju privremeno mogu zadržati i oni koji su je već bili zaposjeli, čime je počeo više od deset godina dug provizorij u kojem će se stvoriti pogodno tlo za cijeli niz makinacija i zloporaba od strane državnih tijela. Do 1921. Ministarstvo za agrarnu reformu vode demokrati, a zatim s manjim prekidima Radikalna stranka. I Pavle Radić

bio je 1925. ministar agrarne reforme. Agrarna će se reforma pokazati kao golo političko sredstvo u cijelom razdoblju parlamentarne vladavine. No nakon počinjanja tih procesa agrarni su socijalni pokreti ipak splasnuli.

U Vojvodini, gdje su feudalni odnosi ukinuti prijašnjom reformom, velik posjed feudalnoga podrijetla već se otprije počeo pretvarati u posjed kapitalističkoga tipa. U Vojvodini, Slavoniji i Srijemu pod sekventar je stavljeno više od 1,5 milijuna katastarskih jutara. Zemlja je oduzimana od privatnih vlasnika, crkvenih općina, gradova i općina. I od subotičke općine oduzeto je više od 20.000, a od veleposjednika više od 6000 jutara zemlje.

Uočljiva je i razlika u prosječnoj količini zemlje koja je dijeljena kolonistima – 8 jutara prema nešto više od 2, koliko su dobivali mjesni agrarni interesenti. Stvaraju se nova sitna seljačka gazdinstva kolonista iz brdskih krajeva, optanata, emigranata i dobrovoljaca. To je iziskivalo i cijeli niz agrarno-tehničkih pitanja, parcelaciju posjeda, podizanje kuća za koloniste, gradnju putova, kanala, bunara i škola u novim naseljima. U sjevernoj Bačkoj izgrađeno je više naselja za koloniste (danas zvane i »stari kolonisti«): Aleksa Šantić, Mali Beograd, Mišićevo, Novi Žednik, Bajmočka Rata i dr. U tim krajevima zemlju su besplatno dobivali samo dobrovoljci, svi ostali agrarni interesenti dobivenu su zemlju morali otplatiti pod povoljnim uvjetima, bilo izravno bivšim vlasnicima bilo državi. Nijemci i Madžari bili su isključeni iz te agrarne reforme, što je, osim negativnih političkih posljedica, ostavilo traga i u zaostajanju u ukupnoj poljodjelskoj proizvodnji.

God. 1931. donesen je Zakon o likvidaciji agrarne reforme. Veleposjed je ipak opstao, agrarno pitanje nije u potpunosti riješeno, nego je samo ublaženo, a nakon kolonizacije stanovništva pretežito iz dinarskih krajeva etnička je struktura promijenjena, napose u sjevernim krajevima zemlje. Valja istaknuti i da su razmjerno najmanje zemlje dobili mjesni bezemljaši, jer su u njezinoj raspodjeli važniji bili kriteriji druge naravi.

U izmijenjenim okolnostima nakon Drugoga svjetskoga rata komunističke vlasti realiziraju novu agrarnu reformu. Osnove za nju bile su Odluka AVNOJ-a o konfiskaciji zemljišta državljana Njemačkoga Reicha i osoba njemačke narodnosti od 21. XI. 1944., Zakon o agrarnoj reformi i kolonizaciji od 23. VIII. 1945. i cijeli niz propisa i tumačenja iz toga područja. Agrarna reforma bila je sada izraz opće politike socijalističke države, tj. uvođenja socijalističke osnove poljodjelstva. Posjedi koji su došli pod udar Zakona mogu se klasificirati u dvije kategorije: posjedi čijim vlasnicima nije davana naknada za oduzetu zemlju i posjedi čijim je vlasnicima naknada davana. U prvu su pripadali posjedi veleposjednika, posjedi s više od 15–35 ha obradive zemlje koju vlasnik nije obrađivao s članovima svoje obitelji, posjedi banaka, novčarskih zavoda i industrijskih poduzeća, posjedi crkava i samostana površine veće od 10 ha, posjedi pripadnika njemačke nacionalne manjine i drugih osoba kojima je konfiscirana poljodjelska imovina te posjedi odseljenih osoba koje se nisu vratile do 5. I. 1948. Drugu su skupinu činili posjedi poljodjelaca iznad zemljišnoga maksimuma (od 25 do 35 ha obradiva zemljišta ili 45 ha ukupnih površina) i posjedi nepoljodjelaca, tj. osoba kojima poljodjelstvo nije bilo glavno zanimanje, površine veće od 3, odnosno 5 ha ako je bila riječ o voćnjacima ili vinogradima. Iz stvorenoga agrarnoga državnoga fonda dodjeljivana je zemlja poljodjelcima bezemljašima, borcima NOV-a i POJ-a te invalidima, žrtvama i obiteljima žrtava fašističkoga terora. Usto se stvaraju državna poljodjelska dobra i zadruge. Kolonizacija boraca NOR-a počela je već potkraj 1944. i početkom 1945. na prostorima Vojvodine i Srijema. Bila je usmjerena ponajprije na posjede čiji su vlasnici bili Nijemci, kojih je bilo oko 400.000 i koji su imali oko 70.000 kućanstava. Kolonisti su dobivali 4,5–7 ha zemljišta, stambene zgrade i inventar. Osnovana je Glavna komisija za naseljavanje boraca NOR-a i njihovih obitelji. Radikalna izmjena posjedovne

strukture i usitnjavanje posjeda, praćeni protjerivanjem iskusnih i vrijednih njemačkih seljaka i naseljavanjem osoba nevičnih obradi zemlje i životu u ravničarskim krajevima, ostavili su posljedice i u obliku smanjivanja poljodjelske proizvodnje. Ta je agrarna reforma završena u ožujku 1948.

Još radikalnija agrarna reforma provedena je početkom 1953., nakon neuspjele kolektivizacije na selu, kad je Zakonom o zemljišnom fondu općenarodne imovine zemljišni maksimum smanjen na svega 10 ha, a višak je predan državnim poljodjelskim imanjima. Iako je zakonom bila predviđena naknada s dugogodišnjim rokom otplate, ta se predaja zemljišta u državno vlasništvo najčešće obavljala uz fiktivne darovnice, koje su seljaci, ako ne bi pristali dobrovoljno, nakon fizičke torture ipak potpisivali. Za razliku od prve agrarne reforme zemlja oduzeta prema tomu zakonu nije dodjeljivana privatnim osobama. Nakon pada komunizma u Srbiji je 1991. donesen zakon kojim se zemljište oduzeto u sklopu agrarne reforme iz 1953. vraća bivšim vlasnicima ili njihovim nasljednicima.

3. U Madžarskoj je nakon Prvoga svjetskoga rata agrarna reforma bila više simbolična, znatno ispod razmjera u susjednim zemljama, koje su zemljišnu reformu temeljile na podjeli velikih imanja nekadašnjih austrijskih i ugarskih veleposjednika. Radikalna agrarna reforma provedena je nakon Drugoga svjetskoga rata, kad je u ožujku 1945. vlada izdala Dekret o zemljišnoj reformi. Veleposjedi su eksproprirani, siromašni seoski slojevi dobili su manje čestice, a na preostalim su površinama stvorena državna gospodarstva. No zadržavanje sitnih posjeda bilo je samo političko-taktički potez jer se već 1948. i u Madžarskoj, kao i u drugim zemljama tzv. istočnoga bloka, pristupilo prisilnoj kolektivizaciji zemlje i ukidanju privatnoga vlasništva. To je međutim i ovdje prouzročilo daljnju destimulaciju i umanjenje prinosa, zbog čega je provođen prisilni otkup poljodjelskih proizvoda. Zadruge su raspuštene u vrijeme revolucije 1956., ali je između 1958. i 1961. poljodjelstvo ponovno bilo kolektivizirano, no ne s tolikom prisilom kao prije i uz zamah mehanizacije. U cjelini uzevši, madžarski su komunisti u odnosu na agrarnu reformu bili među najradikalnijima: privatno je farmerstvo u tradicionalnom smislu gotovo posve nestalo jer su se privatni poljodjelci ili pridružili kooperaciji ili posve napustili poljodjelstvo.

4. Budući da su Bunjevci i Šokci bili izrazito agrarne strukture sve do polovice XX. st., na njih agrarna reforma nije imala gotovo nikakva pozitivnoga utjecaja. Poznato je bilo još za Austro-Ugarske koliko je zemlja bila cijenjena među seljacima i svakogodišnja se dobit ulagala u kupnju novih čestica, manjih ili većih. U staroj Jugoslaviji siromašniji poljodjelci Bunjevci i Šokci, kao mjesni agrarni interesenti, uglavnom su ostajali izvan raspodjele zemlje i samo je malen broj bunjevačkih optanata iz Bajskoga trokuta (osobe koje su se nakon Trianonskoga ugovora preselile iz Madžarske u Kraljevinu SHS) dobio sitne posjede. U tom razdoblju nije bilo ni znatnijih osnivanja kolonističkih sela na području na kojem su obitavali bački Hrvati. Oduzimanje zemlje u sklopu agrarnih reforma nakon Drugoga svjetskoga rata teško je pogodilo bunjevačko i šokačko seljaštvo, a zemlja konfiscirana od njemačkih seljaka dodjeljivana je uglavnom kolonistima u naseljima u kojima su nekad živjeli Nijemci (Bajmok, Stanišić i dr.). Prisilan otkup i nasilna kolektivizacija ostavili su duboke tragove u pojedinim obiteljima. Odredbe o »maksimu« zemlje poslije su izigravane prijenosom vlasništva na druge članove obitelji, a imućnije su poljodjelske obitelji pak »radile u arendu« velike površine zemlje. Uništavanje privatnoga vlasništva u poljodjelstvu bilo je praćeno forsiranom industrijalizacijom i snažnom urbanizacijom, osobito u Madžarskoj, što je imalo znatna udjela u asimilaciji i odnarođivanju bačkih Hrvata. Vidljivo je to napose u uništavanju salaša i salašarskoga načina života, u koji, zbog izoliranosti, asimilacijski utjecaji najmanje prodiru.

Vraćanjem zemlje oduzete u sklopu druge jugoslavenske socijalističke agrarne reforme dio je nepravda ispravljen, ali se čeka donošenje zakona o denacionalizaciji, što je osobito važno za Katoličku crkvu i druge crkve, kojima su oduzete goleme količine obradive zemlje i šuma. Nepravde iz prve agrarne reforme teško da će ikad biti ispravljene.

Lit.: M. Mirković, *O dvadesetogodišnjici naše agrarne reforme*, Beograd, 1939; N. Gaćeša, *Agrarna reforma i kolonizacija u Bačkoj 1918-1941*, Novi Sad, 1968; D. Veselinov, *Agrarno pitanje u Jugoslaviji*, Beograd, 1981; P. Hanák (ur.), *Povijest Mađarske*, Zagreb, 1995.

S. Mačković i S. Bačić

AJNC (*njem.* eins: istovjetan, jednak) **1.** »kecem« (kec), najjača u madžarskim igraćim kartama; **2.** kartaška igra s vrlo brzim obratom. U podunavskih se Hrvata tradicionalno igra madžarskim kartama. Cilj je igre imati u rukama vrijednost karata što bližu broju 21. Karte vrijede onoliko koliko naznačuju brojevi ispisani na kartama: 7, 8, 9 i »kraljica« 10, a likovi se broje prema sljedećim vrijednostima: »dolnjak« 2, »gornjak« 3, »kralj« 4 i »kecem« 11. Boja karata ne igra nikakvu ulogu. Vrijednost karata zbroj je vrijednosti svih karata u ruci. Igrači, kao i »bankaroš« (igrač koji je položio početni iznos novca za kartanje i koji dijeli karte) u početku dobivaju dvije karte. Ako je igrač u dijeljenju dobio »kecema« i na njega opet »kecema« te ako je na desetku dobio »kecema« ili obratno, to je ajnc, najveća moguća vrijednost. Tko od igrača ima zbroj veći od 21, »tropa« je (ispada iz igre). Najniži zbroj karata na kojem se igrač može zaustaviti jest 15. U kutu kartaškoga stola nalazi se »pinka«, posuda u koju »bankaroš« nakon svakoga kruga kartanja stavlja dogovoren iznos za domaćina kartašâ, jer je ova igra bila zabranjivana. Bezbroj je priča o tom kako su kockari u ajncu izgubili velike vrijednosti, pa čak i sav imetak.

A. Stantić

AKADEMSKO DRUŠTVO, oblik udruge. Društva toga tipa okupljala su najprije studente, a zatim i srednjoškolce te građane s akademskom naobrazbom oko projekta nacionalnoga prosvjećivanja i poticanja opće, političke, gospodarske i kulturne izobrazbe širih društvenih slojeva popularnom nakladničkom djelatnosti, pučko-prosvjetnim predavanjima i sl. Potkraj XIX. st. utemeljivala su se u manjim europskih narodima koji su težili nacionalnoj emancipaciji, a poslije i nacionalnomu osvješćivanju.

Prva je takva udruga među Bunjevcima u Ugarskoj bilo Akademsko društvo *Antunović*, utemeljeno 1913. u Budimpešti. Nastalo je kao dio širega hrvatskoga katoličkoga pokreta, koji je pokrenuo krčki biskup Anton Mahnič. U sklopu toga pokreta osnovana su i akademska društva *Hrvatska* u Beču, *Preporod* u Grazu, *Kačić* u Innsbrucku, *Krek* u Pragu, *Dan* u Beogradu te *Domagoj* u Zagrebu.

Nakon Prvoga svjetskoga rata u Subotici je utemeljeno Hrvatsko akademsko društvo *Antunović* 1924. i Hrvatsko akademsko društvo *Matija Gubec* 1938., a u Zagrebu je osnovano Hrvatsko akademsko društvo *Bunjevac* 1927. Nakon Drugoga svjetskoga rata svoj je rad pokušalo obnoviti Hrvatsko akademsko društvo *Matija Gubec* u Subotici 1945., ali bez većega uspjeha. Premda djelovanje pojedinih društava nije trajalo jednako dugo i nije bilo jednako uspješno, ona su vjerno odražavala opći smisao akademskih društava i bila su, kako im i nazivi govore, otvoreno hrvatski orijentirana.

U novije doba u Subotici je utemeljeno Hrvatsko akademsko društvo 1998., koje se, s obzirom na članstvo i ciljeve, unekoliko razlikuje od tradicionalnih akademskih društava. Ono naime teži okupljanju visoko naobraženih članova hrvatske zajednice iz cijele SRJ, odnosno Srbije, te njihovu angažiranju u prvom redu na znanstvenim projektima šire važnosti. Prosvjetiteljska je komponenta u programu Društva izražena u manjoj mjeri.

Lit.: M. Čović, A. Kokić, Bunjevci i Šokci, *Jeronimsko svjetlo*, br. 33, Zagreb, 1939; M. Evetović, *Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata* (rukopis); S. Vitković, *Nastanak i razvoj Hrvatskoga katoličkoga pokreta*. Izlaganje na znanstve-

nom simpoziju o Ivanu Merzu, Zagreb, 14. XII. 1996 (www.ffdi.hr/ivan-merz/knjige_o_ivanu/simpozij-vitkovic.htm); *Statut Hrvatskog akademskog društva*, Subotica, 1998.

Lj. Vujković Lamić i S. Bačić

AKADEMSKO DRUŠTVO *ANTUNOVIĆ*, udruga bunjevačkih i drugih hrvatskih sveučilištaraca utemeljena 1913. u Budimpešti kao dio širega hrvatskoga katoličkoga pokreta, u sklopu kojega su osnivana i druga katolička društva u Hrvatskoj i izvan nje.

Nekoliko pisaca spominje osnivanje te udruge, ali ne donosi druge podatke te je njezino djelovanje do danas neistraženo. Može se osnovano pretpostaviti da je Prvi svjetski rat prekinuo rad Društva ubrzo nakon njegova osnutka.

Lit.: A. Šokčić, Veze Bunjevaca s drugim Hrvatima, *Hrvatska enciklopedija*, 3, Zagreb, 1942; S. Vitković, *Nastanak i razvoj Hrvatskoga katoličkoga pokreta*. Izlaganje na znanstvenom simpoziju o Ivanu Merzu, Zagreb, 14. XII. 1996 (http://www.ffdi.hr/ivan-merz/knjige_o_ivanu/simpozij-vitkovic.htm).

K. Čeliković i S. Bačić

AKOV (*madž.* akó: vjedro, kabao), mjera za volumen, koja se rabila pri mjerenju vina i rakije, a često i žitarica. Bila je poznata još u starom Rimu pod imenom *urna*. Odgovara mjeri poznatoj i kao »vjedro« (*hrv.*), »Eimer« (*njem.*) te »cseber« i »vödör« (*madž.*). U srednjem se vijeku spominje u obliku okrugla drvenoga suda. Veličina akova mijenjala se tijekom vremena, a razlikovala se i u pojedinim krajevima i mjestima. Za Bačku je najvažniji bio požunski akov, koji je i sam varirao te mu se volumen računao od 54,137 do 54,444 litre. Jedan akov sadržava 32 pinte ili oke, odnosno 64 holbe požunske mjere. U puku se akov zadržao i nakon uvođenja jedinstvenoga metričkoga sustava u Ugarskoj 1876. Nakon Prvoga svjetskoga rata brzo je nestao iz uporabe.

Lit.: M. Vlajinac, *Rečnik naših starih mera u toku vekova*, I, Beograd, 1961; I. Bogdán, *Régi magyar mértékek*, Budapest, 1987.

A. Stantić

ALABURIĆ (Halaburić), jedna od najvažnijih hrvatskih porodica u povijesti Segedina. Prezime je izvedeno iz naziva za onoga koji viče, koji je glasan.

Sa spomenom Georgiusa Alaburitya, kojega su segedinski notari bilježili i kao Halaburicsa ili Hallaburu, prezime se pojavljuje već 1688., dakle odmah nakon oslobođenja grada od Turaka. Jerko Halaburity (Allaburics) bio je 1720. jedan od vojnika graničara koji su branili grad od mogućih turskih provala. Poput drugih doseljenika – Nijemaca, Srba i Hrvata Dalmatinaca, i on je živio u Palanku, danas središnjem dijelu grada. Iz popisa poreznih obveznika znamo da je imao vinograd, a bavio se i proizvodnjom rakije. Iz kasnijih popisa razvidno je da je u tom dijelu grada imao i kuću, što nije bilo uobičajeno, jer su mnogi majstori koji su živjeli u Palanku zbog prenapučenosti kuće uglavnom unajmljivali. Poslije se porodica proširila pa su gospodarili na dvjema adresama. Gregorius Alaburity u drugoj je polovici XVIII. st. bio poznat gostioničar, a njegovi potomci Michael i Paulus još su više proširili porodično ime na cijeli grad.

Osobitost je što se to porodično ime pojavljuje samo u Segedinu, a nema ga u drugim naseljima s hrvatskim pučanstvom. Alaburići su živjeli u dijelu grada s doseljenim pučanstvom, pa se stoga u mnogobrojnim ispravama spominju u pravnim radnjama u kojima su sudionici Hrvati Dalmatinci, odnosno Srbi i Nijemci. Ipak, najviše je u promicanju prezimena učinio poznati madžarski pisac, svećenik, matematičar i sveučilišni profesor András Dugonics, inače i sam hrvatskoga podrijetla, koji je često spominjao da je njegova majka Halaburićné Imre Katalin (1711.–63.) »bila udovica sina Lovre Alaburića (Alabority Lőrinc)«.

Lit.: L. Heka, *A szegedi dalmaták*, Szeged, 2000.

L. Heka

ALADŽIĆ, Viktorija, rođ. Vujković Lamić (Subotica, 14. III. 1959.), arhitektica, znanstvenica, književnica. Kći Franje i Elizabete, rođ. Praznik. Diplomirala je na

Arhitektonskom fakultetu u Beogradu 1985., gdje je i magistrirala 2001. temom *Nastanak i razvoj najamnih kuća u Subotici tijekom XIX. i početkom XX. st.* Doktorski rad *Utjecaj zakonodavstva na prostorni razvoj Subotice od XVIII. do druge polovine XX. st.* obranila je na Geografskom fakultetu u Beogradu 2007. Poviješću arhitekture bavi se od 1985. Bila je sudionica nekoliko međunarodnih konferencija o zaštiti i revitaliziranju graditeljskoga naslijeđa u Madžarskoj, Rumunjskoj, Slovačkoj, Češkoj, Sloveniji, Italiji i Poljskoj. Stručne radove s područja povijesti i razvoja arhitekture te kratke priče objavljivala je u časopisima *Országépítő*, *Műemlék védelem* (Budimpešta), *Zbornik radova Građevinskog fakulteta u Subotici*, *Territorium* (Beograd), *Edinburgh Archi-tecture Revue* (Edinburgh), *Tiszatáj* (Segedin), *Polja* (Novi Sad), *Rukovet* i *Üzenet* (Subotica) te u *Subotičkim novinama*. Od 2001. asistentica je na Građevinskom fakultetu u Subotici. Objavila je tri knjige kratkih priča, autobiografskih, realističkih i nadrealističkih. Motivi u dijelu njezinih priča usko su vezani za konkretne arhitektonske prostore i gradove.

Djela: *Putovanje u Firencu,* Subotica, 1989; *Zgrada subotičkog pozorišta* (suautorica G. Prčić Vujnović), Subotica, 1992; *Šljivin cvet,* Subotica, 1993; *Sunčani grad,* Subotica, 1998; *Viktor Miškovský a súčasná ochrana pamiatok v strednej Európe* (suatori I. Gojdič i dr.), Bratislava–Budimpešta, 1999; *Secesija u Subotici* (suautori K. Martinović Cvijin i dr.), Subotica, 2002; *Hungarian Ceramics from the Zsolnay Factory* (katalog, suautori P. Ács i dr.), New York, 2002; *Gradotvorci*, I-II (suautori M. Grlica i G. Prčić Vujnović), Subotica, 2004-2006.

S. Bačić

ALAGA (Allaga), plemićka porodica. Prema predaji podrijetlom je iz Dalmacije. Plemstvo je od kralja Karla III. dobio Petar 15. VII. 1722. u Požunu, a proglašeno je 3. IV. 1723. na skupštini Bačke županije u Baji. Pripadnike porodice izvori spominju 1687. u Kaćmaru, 1716. u Somboru, a 1722. u Subotici. Petar Alaga držao je 1728. pod arendom pustaru Aljmaš, koju je preuzeo od grofa Marka Cobora te je za nju plaćao 759 forinta na godinu. Od 1748. članovi porodice naseljavaju Lemeš. Među lemeškim plemenitašima na plemićkom popisu za 1754./55. nalaze se Pajo i Ivan, na popisu za 1797. zabilježen je Petar, a 1798. više pripadnika te velike porodice. Porodica je dobila darovnicu na posjede u Lemešu 1803., nakon čega je nosila pridjevak »Nemesmiliticsi« (Lemeški). Na popisu plemića iz 1841. u Lemešu su zabilježena 33 člana te porodice.

Iz nje potječe nekoliko poznatijih osoba: Petar Alaga bio je od 1790. novosadski senator te gradski kapetan 1797.–99. i glavni sudac 1799.–1801., a obnašao je i druge dužnosničke časti; sin spomenutoga Paje Stipan bio je sudac Bačke kraljevske table, a unuk Karlo arhivar Bačke županije; Emerik je bio sudionik u revolucionarnim gibanjima 1848.; Geza skladatelj i glazbenik; Oto odvjetnik; Gaja nuklearni fizičar, jednako kao i njegov sin Miroslav Alaga-Bogdanović.

Pripadnici porodice žive u Lemešu. Porodica čuva originalnu grbovnicu s visećim pečatom.

Grb porodice Alaga

Opis porodičnoga grba: u plavom polju na zelenom brežuljku, uzdignut na dvije noge i oslonjen o nagnut bijeli stup, dvorepi zlatni lav. Nakit: kaciga s krunom, iz nje izrasta zlatni orao, koji u desnoj kandži drži sablju krivošiju; plaštevi zlatno-plavi i srebrno-crveni.

Izvor: Arhiv Vojvodine, Fond BBŽ, 1728/69. orig. lat. 1 list od 4. V. 1728.

Lit.: Gy. Dudás, A bácskai nemes családok, *A Bács-Bodrogh megyei Történelmi Társulat év-Könyve,* 4/1983, Zombor; G. Grosschmid, Nemes-Militics 1771-ik évben, *A Bács-Bodrogh vármegyei Történelmi Társulat évkönyve,* 2–4/1985, Zombor; I. Iványi, Bunyevác nemességünk, *A Bács-Bodrogh megyei Történelmi Társulat év-Könyve*, 1/1896, Zombor; *Bács-Bodrogh vármegye egyetemes monografiája*, I–II, Zombor, 1896; Gy. Dudás, A bácskai nemes családok összeírása, *A Bács-Bodrogh megyei Történelmi Társulat évkönyve*, 3/1897, Zombor; S. Borovszky (ur.), *Bács-Bodrog vármegye*, I–II, Budapest, b. g.; V. Stajić, *Građa za političku istoriju Novog Sada*, Novi Sad, 1951; A. Sekulić, *Narodni život i običaji bačkih Bunjevaca. Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena*, knjiga 50, Zagreb, 1986; M. Szluha, *Bács-Bodrog vármegye nemes családjai*, Budapest, 2002.

A. Čota i S. Bačić

ALAGA, Gaja (Lemeš, 3. VIII. 1924. – Zagreb, 7. IX. 1988.), nuklearni fizičar. Rođen u uglednoj bunjevačkoj obitelji od oca Martina i majke Stane, rođ. Vujević. Osnovnu školu polazio je u rodnom mjestu, a gimnaziju u Somboru. Studij je počeo na Tehničkom fakultetu u Budimpešti, a nastavio ga je u Zagrebu na Tehničkom i Prirodoslovno-matematičkom fakultetu, gdje je i diplomirao 1950.

U to vrijeme skupina studenata Ivana Supeka, među kojima je bio i Gaja Alaga, na Prirodoslovno-matematičkom fakultetu čini snažan iskorak prema vrhunskoj teorijskoj fizici, a Alaga je 1951. izabran i za asistenta. Na specijalizaciju odlazi u jedno od najuglednijih svjetskih središta teorijske fizike, na Institut *Niels Bohr* u Kopenhagenu, gdje je boravio 1952.–54. Odmah nakon dolaska u kreativnu znanstvenu atmosferu u Kopehnagenu pridružuje se mladim znanstvenicima K. Alderu (Švicarska), A. Bohru (Danska) i B. Mottelsonu (SAD).

Doktorirao je 1955., za docenta je izabran 1958., izvanredni je profesor postao 1961., a redoviti profesor u Zavodu za teorijsku fiziku Prirodoslovno-matematičkoga fakulteta 1966. Sudjelovao je u znanstvenom radu na Institutu *Ruđer Bošković* u Zagrebu, na Institutu *Niels Bohr* u Kopenhagenu i u *Lorentz Ratidation Laboratory* u Berkeleyu, Kalifornija, na münchenskom Sveučilištu *Ludwig Maximilian* i dr. Predavao je na nekoliko inozemnih sveučilišta: u New Yorku 1964.–65., u Parizu 1967., na Sveučilištu *Ludwig Maximillian* u Münchenu 1973.–74. i u Uppsali 1977.

Gaja Alaga

Ubrzo nakon otkrića K-izbornih pravila intenziteta za beta- i gama-prijelaze u deformiranim atomskim jezgrama 1955., za koje su Bohr i Mottelson 1975. dobili Nobelovu nagradu, Alaga je i sam otkrio jedan novi asimptomski tip izbornih pravila u deformiranim jezgrama i objavio članke u američkim znanstvenim časopisima *Physical Review* 1955. *i Nuclear Physics* 1957. Ta dva znanstvena rada pripadaju među najviše citirane publikacije hrvatskih znanstvenika u svjetskoj znanstvenoj literaturi. Pravila intenziteta i izborna pravila za deformirane jezgre ostaju važnim elementom svjetske znanstvene baštine pod općeprihvaćenim nazivom Alagina pravila. U svojem kasnijem dugogodišnjem znanstvenom radu ostvario je svjetske znanstvene prodore i na drugim područjima. Sâm te skupa s G. Ialongom izračunao je karakteristike jezgara žive i zlata (*Bulletin of the American Physical Society,* 1959.; *Physics Letters*, 1966.; *Nuclear Physics*, 1967.). Iz tih je izračuna izrastao model jezgre – tzv. Alagin model – koji dobro opisuje obilježja jezgara u prijelaznom pod-

ručju između steričnih i veoma deformiranih. Sa suradnicima u Institutu *Ruđer Bošković* poopćio je pravila intenziteta i izborna pravila vibracijskih jezgara uzimajući, uz nulti član, i najvažnije korekcije prvoga reda (*Proceedings of International Conference on Nuclear Physics*, München, 1973.). Zajedno s V. Paarom klasificirao je stanja jezgara u području najvećega momenta vrtnje primjenom vibracijskoga modela i spomenutih izbornih pravila te našao uvjete u kojima se tzv. model grozdova svodi na model aharmoničnoga vibratora i jedne čestice (*Physics Letters*, 1976.; *Fizika*, 1977.; *Supplement* I, 1.; *Nuclear Instruments and Methods*, 1977.). Osim nuklearne strukture, konstanta Alagina znanstvenoga interesa bili su i fundamentalni problemi interpretacije kvantne mehanike. Napisao je prvu hrvatsku monografiju o nuklearnoj fizici u okviru udžbenika I. Supeka *Teorijska fizika i struktura materije* (Zagreb, 1964.).

Za svoj znanstveni rad primio je mnoga priznanja, a obavljao je i mnogobrojne dužnosti. Za izvanrednoga člana JAZU-a izabran je 1968. Dobitnik je republičke nagrade *Ruđer Bošković* za važno znanstveno otkriće 1968. te počasne medalje Sveučilišta u Bruxellesu. Proglašen je počasnim članom Madžarskoga fizikalnoga društva *Loránd Eötvös* 1972. Bio je dekan Prirodoslovno-matematičkoga fakulteta, predstojnik Zavoda za teorijsku fiziku na tom fakultetu, predstojnik Znanstvenoga vijeća Instituta *Ruđer Bošković*, pročelnik Odjela za teorijsku fiziku na tom institutu, predsjednik Društva matematičara i fizičara Hrvatske, predsjednik Sekcije nuklearnih fizičara Jugoslavije, predsjednik Sveučilišne zajednice za fiziku Hrvatske, savjetnik Instituta *Jožef Stefan* u Ljubljani, glavni i odgovorni urednik *Fizike*, znanstvenoga časopisa Saveza udruženja matematičara, fizičara i astronoma Jugoslavije, član Komisije Europskoga fizikalnoga društva, član uredništva *Phisics Letters,* jednoga od vodećih svjetskih znanstvenih časopisa, i *Acta Physica Austriaca* te predsjednik Matične komisije za fiziku. Obnašao je i mnoge druge stručne funkcije. Na mnogim međunarodnim konferencijama o nuklearnoj fizici u zemlji i inozemstvu (Francuska, Italija, SR Njemačka, SSSR, Madžarska, Rumunjska, Austrija) bio je predavač, predsjedatelj, savjetnik i organizator. Na njegov je prijedlog u Dubnu 1968. stvorena mreža međunarodnih regionalnih centara za nuklearnu fiziku.

Pokopan je u Lemešu.

Lit.: *Hrvatski biografski leksikon*, 1, Zagreb, 1983; V. Paar, Gaja Alaga 1924.–1988., *Ljetopis Jugoslavenske akademije za godinu 1988.*, knj. 92, Zagreb, 1989.

A. Čota

ALAGA, Martin (Lemeš, 7. VIII. 1890. – Lemeš, 29. I. 1974.), zemljoposjednik. Sin je Gaje i Sibe, rođ. Vujević. Kao austrougarski vojnik u Prvom je svjetskom ratu dospio na rusku frontu, a nakon rata priključio se Listopadskoj revoluciji. U SSSR-u je boravio 7 godina. Nakon povratka bio je zagovarač komunističkih ideja, iako je pripadao sloju bogatijih veleposjednika. Vrijedio je za iznimno načitana i muzički naobražena. Otac je nuklearnoga fizičara Gaje Alage.

A. Čota

ALBERT, Florian (Santovo, 15. IX. 1941.), nogometaš i trener. Po majci Mandi Jelić, Šokici iz Santova, hrvatskoga je podrijetla. Od početka do kraja svoje nogometne karijere igrao je u najglasovitijem madžarskom klubu *Ferencváros*, kao prvoligaš od 1958. Otad je brzo i neprekidno napredovao. U razdoblju 1959.–74. čak je 75 puta bio član madžarske nogometne reprezentacije i za to je vrijeme postigao 31 pogodak. God. 1960. sudjelovao je na Olimpijskim igrama, gdje je madžarska momčad osvojila treće mjesto, a osvajanju brončane medalje pridonio je i na Europskom prvenstvu 1964. Na Svjetskom prvenstvu 1966. Albert je već bio vodeći madžarski nogometaš. God. 1967., kao najbolji europski nogometaš, dobio je *Zlatnu loptu*, odličje koje je 1956. utemeljio pariški list *France Football*. Nogometašku je karijeru završio 1974. Nakon toga radio je u *Ferencvárosevu* uredu, a 1978.–79. bio je tre-

ner u Libiji. Vrativši se u Madžarsku, preuzeo je odgoj pomlatka *Ferencvárosevih* nogometaša. Bavi se i novinarstvom, članke objavljuje napose u novinama *Labdarúgás*, *Népsport*, *Sport*, *Sporthírek*.

Lit.: *Ki kicsoda Magyarországon?*, Budapest, 2000.

M. Mandić

ALDUMAŠ (*tur*. aldim: kupiti; akče: novčić > aldumakče > aldumašče; *madž*. áldomás), čašćenje u povodu obavljene kupoprodaje nekretnine, stoke, vrjednijih stvari ili obavljena opsežnijega posla. Sudionici posla ugovorili bi gdje će, što i koliko popiti, a obično je plaćao onaj koji je primio novac. Piće kojim se ovako časti naziva se aldumaščem. Najčešće je to bilo vino u obližnjoj gostionici.

A. Stantić

ALEKSANDROVO →Šandor

ALEKSANDROVO SALAŠI (Aleksandrovi salaši), područje jugoistočno od Subotice, odnosno od njezina dijela Aleksandrova (Šandora). Nastalo je nakon Prvoga svjetskoga rata postupnom izgradnjom i koncentriranjem salaša na pustari Aleksandrovo, po kojoj je područje i dobilo ime, te je pred Drugi svjetski rat obuhvaćalo 225 salaša. God. 1961. imali su 1569 stanovnika. Nakon podjele Subotice na mjesne zajednice našli su se u okviru Mjesne zajednice Aleksandrovo, s kojom se otad zajedno iskazuje i broj stanovnika. Na području Aleksandrovo salašâ nalazi se proštenište Bunarić.

Lit.: *O proizvodnim snagama Subotice 1964*, Subotica, b. g.; M. Popović, J. Dinić, *Urbanogeografska proučavanja naselja Jugoslavije*, Beograd, 1978; B. Bukurov, *Subotica i okolina*, Novi Sad, 1983.

S. Stantić

ALFA →Književno društvo *Alfa*

ALKAZAR, partizanska baza na Skenderovu na salašu Lajče Jaramazovića. Baze su bile skloništa za skriveni boravak progonjenih pripadnika pokreta otpora, poglavito komunista. Najčešće su se nalazile ispod samih salaša i pomoćnih objekata te u dvorištima, ali koji put su bile i dalje od salaša. Ulazi u njih bili su dobro kamuflirani, npr. kukuruzovinom ili slamom, a žene i djevojke brinule su se za skrivene borce. Prva partizanska baza u subotičkom ataru, poslije nazvana Sevastopolj, bila je od ljeta 1943. na salašu Đurice Stevanova na Čikeriji, a većina preostalih kopanih baza nastala je do ljeta 1944., kad se očekivao dolazak i smještaj Subotičkoga partizanskoga odreda. U Tavankutu je tada postojalo bar 16 partizanskih baza, što ukopanih u zemlju, što skrivenih u kamarama slame, na tavanima, u dvostrukim zidovima zgrada i sl., a bilo ih je i u Maloj Bosni, Đurdinu, Bikovu, Kelebiji te u samoj Subotici. Tijekom rata nijedna nije otkrivena. U rujnu 1944. iskopana je najveća baza na području Tavankuta, nazvana Alkazar, nedaleko od željezničke postaje u Skenderovu (Gornji Tavankut), koja je postala središtem partizanskoga pokreta u Tavankutu.

Aleksandrovi salaši

Subotički partizanski odred, krećući se prema Subotici s područja Bačke Palanke, gdje je formiran 23. VIII. 1944., stigao je 5. IX. u Tavankut. Njegovi pripadnici skrili su se po bazama, a u Alkazaru je bilo smješteno zapovjedništvo. O dočeku partizana svjedoci zabilješka zapovjednika Jovana Mikića – Spartaka: »Jednostavno nevjerojatno, teško je opisati s kolikim nas oduševljenjem dočekuju. Tri četvrtine bunjevačkih salaša spremne su da nam budu baze«. U odred su se u Tavankutu uključili novi borci te je i reorganiziran, no za mnoge nije bilo oružja. Pripreme za protjerivanje madžarske vojne posade u Tavankutu obavljane su upravo u Alkazaru, a u noći s 8. na 9. X. akcija Subotičkoga partizanskoga odreda uspješno i provedena. Jednaka je akcija ponovljena u Subotici u noći s 10. na 11. X.

Lokacija baze označena je 1960., sama je baza restaurirana 1979., kad je postavljena i spomen-ploča, a 1997. rekonstruirana je.

Lit.: J. Klarski, Borbeni put žena ustaničkog Tavankuta, u: *Žene Vojvodine u ratu i revoluciji 1941-1945*, Novi Sad, 1984; J. Klarski, *Crveni pesak*, Subotica, 1985; B. Duranci, V. Gabrić Počuča, *Javni spomenici Opštine Subotica*, Subotica, 2001.

S. Mačković

ALLAGA, Geza (Bečej, 25. III. 1841. – Baja, 19. VIII. 1913.), skladatelj i glazbenik. Sin je Imrea i Emme, rođ. Fazekas. Gimnaziju je završio 1841. u Baji. Orgulje je počeo svirati 1855., a 1857. upisao se na odsjek za orgulje bečkoga konzervatorija. Studij je završio 1861.

Postao je autor prve operete na madžarskom jeziku pobijedivši na natječaju za glazbu na tekst Istvána Bényeija *Zaljubljeni kantor* (*A szerelmes kántor*), koji je raspisao tadašnji ravnatelj budimskoga Narodnoga kazališta György Molnár. Od 1865. dirigent je u Pečuhu te je ondje skladao i glazbu za operetu *Dlakavi vuk* (*Szakállas farkas*) na tekst Imrea Szigetija. U školskoj godini 1867./68. predavao je u subotičkoj gimnaziji. U Baju se preselio 1870. i ondje je radio kao profesor glazbe. Članom Velike kraljevske opere pri Narodnom kazalištu u Budimpešti postao je 1884. U to je doba napisao operete *Amerikanac* (*Az amerikai*) na tekst Edea Szigligetija, *Đavolji jastuk* (*Az ördög párnája*) na tekst Kálmána Tótha i *Bezнađe u sanduku* (*Nyomorúság a korsóban*) na tekst Jenőa Rákosija.

Od 1880. posvetio se sviranju na cimbalu te mu je u Madžarskoj uspio vratiti ugled. Napisao je i dva udžbenika za sviranje na tom glazbalu, od kojih je prvi doživio tri izdanja. God. 1890. utemeljio je Obiteljski krug ljubitelja cimbala (*madž.* Cimbalom családi körben). Skladao je za cimbal, orgulje i klavir.

Lit.: I. Iványi, *Szabadka szabad királyi város története,* II, Szabadka 1892; *A Pallas Nagy Lexikona,* 1, Budapest, 1893; *Magyar Életrajzi Lexikon*, Budapest, 1967.

A. Čota

ALLAGA, Imre (Baja, 25. III. 1813. – Baja, 12. VIII. 1893.), sudionik revolucije 1848., glavni gradski bilježnik u Baji. Sin je Ivana i Marije, rođ. Illés. Kao zastupnik Riđice tijekom revolucije 1848. sudjelovao je u posljednjem (nezakonitom) Ugarskom saboru. Vladino povjerenstvo za gornju Bačku uhitilo je nakon istrage sve članove toga sabora. Dvije godine poslije Allaga je osuđen na smrt, ali je ipak pomilovan. Nakon toga otišao je u Baju, gdje je promijenio prezime u von Agafi. Ondje je bio glavni gradski bilježnik od 1873. do smrti.

Lit.: A. Sekulić, *Bački Hrvati*, Zagreb, 1991; M. Szluha, *Bács-Bodrog vármegye nemes családjai*, Budapest, 2002.

A. Čota

ALMAŠ (*madž*. Rácalmás), naselje na Dunavu južno od Budimpešte. Poznato dunavsko pristanište nekoliko kilometara sjeverno od Dunaújvárosa, u Fejerskoj županiji, 3451 st. (2001.).

Naziv mu potječe od madžarske riječi *almás,* »mjesto obraslo (divljim) jabukama«. Spominje se od prve polovine XIV. st. Na mjesto madžarskoga stanovništva, pobijenoga i raseljenoga za Petnaestogo-

Almaš (Rácalmás)

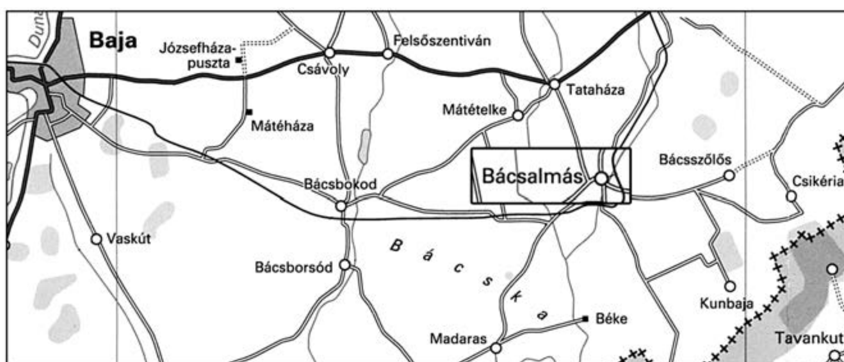
dišnjega rata 1591.–1606., Turci ovamo početkom XVII. st. naseljavaju Srbe i Hrvate te u madžarski naziv mjesta tad ulazi i pridjev *Rác.* Tijekom povijesti ovdašnji su Hrvati, koji su sebe nazivali Racima, posve prešućivani, odnosno uvrštavani među »grkoistočne Race«, jer je Srba bilo više. No matične knjige katoličke župe bjelodano potvrđuju da je ovdje stoljećima živjela i manja skupina Hrvata, a hrvatski se jezik očuvao do 1940-ih.

Lit.: I. Ivanić, *O Bunjevcima : povesničko-narodopisna rasprava*, Subotica, 1894; J. Károly, *Fejér vármemegye története*, I-IV, Székesfehérvár, 1896–1901; L. Kiss, *Földrajzi nevek etimológiai szótára*, Budapest, 1980.

Ž. Mandić

ALJMAŠ (Bački Aljmaš, Bačaljmaš, *madž.* Bácsalmás), gradić između Baje i Subotice u Bačko-kiškunskoj županiji, desetak kilometara udaljen od današnje madžarsko-srpske granice, 7609 st. (2001.). Ime mu potječe od madžarske riječi *halmos,* »humkast, brežuljkast«, a južnoslavenski su ga doseljenici preimenovali u Almaš, Aljmaš, što se glasovno podudara s madžarskom riječju *almás* (»jabučji, jabučni«). Prijašnja službena imena: Halmos, Halmas, Almás, Felső-Almás, Radonity, Radonity ili Almas, Almaska szelo, Almas, Bács-Almás, Bácsalmás.

Prvi poznati spomen mjesta potječe iz XIV. st., kad se među posjedima porodice Czobor spominje i Halmos. U tursko je doba zabilježen kao Halmas, odnosno Hajmas, u okviru Bajske nahije. God. 1543. Kalačkoj nadbiskupiji plaća 20 forinta crkvene desetine; 1580. ima 25, a 10 godina poslije 35 kuća; 1678. spominje se kao selo. Nakon izgona Turaka tu stanuju »Hrvati i Dalmatinci«. Kao komorska pustara susreće se 1703. Nakon Rákóczijeve bune 1711. naselje se obnavlja i Hrvati ga ponovno napučuju. Popis bajskoga kotara 1714./15. tu bilježi 7 hrvatskih obitelji, 1720. ima ih 6, a 1727./28. samo su 2 hrvatska porezna obveznika. Zbog turske se opasnosti Aljmašani 1716. sklanjaju u Suboticu te je 1726. nenaseljena pustara. Kalački nadbiskup 1731. ovamo naseljava Madžare. God. 1738. ima 263 stanovnika, za koje duhovno skrbe franjevci redodržave Bosne Srebrene iz subotičkoga samostana. Župa je u Aljmašu utemeljena 1740., a otad se vode i matične knjige. Prije toga pripadao je Subotici. Podružnice župe bili su Bikić 1743.–76., Boršot 1740.–76. i Kunbaja do 1805. Crkva posvećena sv. Lovri izgrađena je 1759., a današnja, posvećena Uzvišenju svetoga križa, 1823. Sve do 1923. aljmaški su župnici bili isključivo Hrvati. Sa 77 hrvatskih obitelji zabilježen je 1768. kao isključivo »ilirsko«, tj. hrvatsko mjesto. Do 1772. selo se nalazilo zapadnije, na prostoru današnje čestice Stari Aljmaš, a spomenute ga je godine na današnjem mjestu obnovio vlastelin Mato Rudić te je selo tada dobilo i svoj urbar. God. 1773. ima 95 hrvatskih, 8 madžarskih i 3 slovačke obitelji. Stotinjak njemačkih obitelji iz Württemberga doselilo se 1784., 1786. i 1791. Potkraj XVIII. st. bilježe ga kao madžarsko-hrvatsko mjesto, iako 1797. većinu stanovnika čine Nijemci: 236 njemačkih, 205 hrvatskih, 59 madžarskih i 5 slovačkih obitelji. Kraljevskom su darovnicom 1803. dio Aljmaša

Aljmaš (Bácsalmás)

dobila četiri člana plemićke porodice Antunović te ta porodica otad nosi pridjevak Aljmaški. Naselje je 1808. postalo trgovištem. Sredinom XIX. st. zemljište (29.480 jutara) sastoji mu se od 18 dijelova, koji su u vlasništvu plemićkih porodica: šest pripada Rudićima, tri Antunovićima, po dva Koranayima, Kovačićima, Németszegijima i Šiškovićima, a jedan Vermesima. Za župnikovanja Ivana Antunovića 1842.–59. Aljmaš poprima gradski izgled, podignuto je više javnih zdanja.

Hrvatska (bunjevačka) škola ukinuta je 1887., a nakon toga hrvatski se predaje samo kao neobvezatni predmet. Hrvata je 1880. bilo 1493, a 1890. – 1374 (ukupan broj stanovnika 11.498). God. 1900. u Aljmašu živi 4673 Nijemca, 3292 Madžara i 1317 Hrvata; 1941. ukupno je imao 11.146 stanovnika, Hrvata je 1945. bilo 1349, 1960. – 1158 (ukupan broj stanovnika 9736), 1980. – 684 (ukupan broj stanovnika 8526).

Mnoštvo hrvatskih mikrotoponima potvrđuje duboku ukorijenjenost bunjevačkih Hrvata u tom mjestu, a na brojnost tomošnjih Hrvata upućuje 419 različitih hrvatskih prezimena. God. 1972. utemeljen je Divan-klub, a 1992. Hrvatska samouprava, koji skrbe za održavanje kulture i jezika bunjevačkih Hrvata. Svake se godine priređuju Antunovićev i Miroljubov dan. Od glasovitih Aljmašana hrvatskoga podrijetla izdvajaju se svećenik Ivan Evetović (1860.–1923.), pjesnik Ante Evetović Miroljub (1862.–1921.) i kulturni djelatnik Matija Evetović (1894.–1972.).

Lit.: G. Grosschmid, Magyarhon népesedésének áttekintése, figyelemmel Bács-Bodrogh vármegye történelmére, *Bács-Bodrogh vármegye Történelmi Társulat évkönyve*, 4/1887, Zombor; *Bács-Bodrogh vármegye egyetemes monografiája*, I-II, Zombor, 1896; S. Borovszky (ur.), *Bács-Bodrog vármegye monográfiája*, I, Budapest, b. g.; S. Borovszky (ur.), *Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye*, I, Budapest, b. g.; I. Iványi, *Bács-Bodrog vármegye földrajzi és történelmi helynévtára*, II,˛ Szabadka, 1909; P. Pekić, *Povijest Hrvata u Vojvodini*, Zagreb, 1930; J. Rapcsányi, *Magyar városok monográfiája. Baja és Bács-Bodrog vármegye községei*, Budapest, 1934; T. Vanyó, Belgrádi püspökök jelentései a magyarországi hódoltság viszonyairól 1649–1673, *Levéltári Közlemények*, 1/1971, Budapest; K. Eperjessy, Bács-Kiskun, illetve a hajdani Bács-Bodrog megye a II. Józsefkori országleírásban, u: *Bács-Kiskun megye múltjából*, II, Kecskemét, 1979; A. Sekulić, *Hrvatski bački mjestopisi*, Zagreb, 1994; Ž. Mandić, Mikrotoponimija bunjevačkih Hrvata u Madžarskoj, *Folia onomastica Croatica,* 10, Zagreb, 2001.

Ž. Mandić

ALJMAŠ, mjesto u istočnoj Hrvatskoj, →Bili Aljmaš

AMBAR *dijal.* (*tur*. hambar: skladište), hambar, manji objekt za čuvanje pšenice, pojavljuje se u XVIII. st. Prije toga žito se čuvalo u žitnim jamama, a one su se zadržale do XIX., ponegdje čak i do XX. st. Gradio se od materijala koji se nalazio uz vodne tokove ili vodene površine: od pletera – vrbova pruća i trske. Pleter se oblijepljivao blatom, bijelio s unutarnje, a često i s vanjske strane. Krov je bio trščan, u novije doba od crijepa. Oblik vjerojatno potječe iz Šumadije, odnosno iz južne Sr-

Ambar

bije, a podsjeća na pučki graditeljski oblik vajat, koji je bio izrađivan od drveta. Dvije ili više vrsta žitarica u ambaru su držane u vrećama, a unutrašnjost većih ambara, u koje se moglo smjestiti 2–5 tona žitarica, dijeljena je pomičnim pregradama. Na gazdinstvu se nalazio u dvorištu ispred stambenoga objekta kako bi bio pod stalnim nadzorom domaćina, ali uvijek tako da ne smeta ukućanima. Katkad je postavljan na saonike (donji dio saonica) kako bi prema potrebi mogao biti premještan. Danas sačuvani ambari uglavnom su postavljeni na stupove od opeke visoke oko 50 cm i više nisu u funkciji.

Ovakav tip ambara može se susresti samo na prostoru sjeverne Bačke, u okolici Subotice i na subotičkim salašima. Nema ih sjevernije u međuriječju Dunava i Tise, a južnije postoje samo u drugim oblicima i od drugoga materijala. To se objašnjava načinom poljodjelske proizvodnje: u sjevernoj je Bačkoj najviše zastupljena bila proizvodnja žitarica, a sjeverno i južnije od Subotice razvijenije je bilo stočarstvo.

Lit.: A. Sekulić, *Bački Hrvati*, Zagreb, 1991; M. Đekić, Ambari i čardaci u Vojvodini i problemi njihove zaštite, 25, *Saopštenja*, Beograd, l993.

A. Rudinski i A. Stantić

AMBETUŠ *dijal.* (*lat.* ambitus: podstrešje; ambio: obilaziti koga, umiljavati se), natkriven prostor ispred stambenoga objekta, trijem, gang (*njem.* Gang: hod, hodanje), u prenesenom smislu hodnik, predsoblje.

1. Kao funkcionalni element tzv. panonske kuće pojavljuje se sredinom XIX. st., a potpuno se ustalio na tom tipu kuće na prijelomu XIX. i XX. st. Ispočetka je bio proširena nadstrešnica iznad jedinoga ulaza u stambeni objekt, no taj se prostor postupno funkcionalno osmišljavao u dio proširenoga stambenoga prostora. Tako se u razvojnom pogledu razlikuju tri tipa: a) otvoreni, b) poluotvoreni i c) zazidani, najprije s jedne, a poslije i s dviju strana.

Prvotni trijemovi ambetuši bili su načinjeni od drvenih stupova od »drača« (bagrema) i bili su potpuno otvoreni. U drugoj fazi zatvaraju se drvenom parapetnom ogradom između stupova, nerijetko i zidanom. Zatim se iz funkcionalnih razloga počinju zatvarati s jedne strane – za »špajc« (smočnicu) ili kombinirano kao poluetaža za »špajc« s vratima za silazak u podrum ispod njega. Na vanjskom dijelu vrata poprečno su bile pričvršćene »prečage« (prečke) koje su služile za penjanje u smočnicu. Ta se polifunkcionalna prostorija nalazila po pravilu u stražnjem dijelu otvorenoga ambetuša nasuprot pročelju kuće. U konačnoj fazi zatvara se i prednji dio ambetuša sa suprotne strane, najčešće po funkciji pretvoren u kuhinju ili sobicu, čime i završava njegova razvojna linija.

Posljednja faza u razvoju ambetuša

2. Na salašima su ambetuši bili prednji ulaz u kuću iz »avlije« (dvorišta) i imali su »vrataca« (mala vrata od tla do visine pojasa) kako se psi i perad spriječili da uđu. U njemu se nalazio pomoćni stol s klupama za kojim se jelo ljeti po kišnom vremenu. S obiju strana »vrataca« bio je »banak« (gornja površina niskoga pre-

gradnog zida), koji je služio i kao naslon promatraču jer su se iz ambetuša mogla vidjeti vrata stajâ i »korlata« (ograđenoga vanjskoga prostora za goveda, koji je ujedno bio i deponij stajnjaka). Na kraju ambetuša često je bio silaz u podrum, a u mnogima se, osobito na salašima, nalazio se i krevet, u kojem je spavao domaćin te je noću mogao čuti ako se događalo nešto neželjeno.

Početkom XX. st. u gradu i na selu ambetuši su se počeli ostakljivati i prerastati u predsoblja, što je bila daljnja razvojna faza panonske kuće. U neke se kuće u naseljima s ulice ulazilo na »vrataca« i onda ravno kroz ambetuš, a u druge se moglo ući samo na veliku kapiju u dvorište i onda kroz ambetuš u sobu. U ambetušu stambenih zgrada u naseljima nalazi se stol s klupom i nekoliko stolaca za odmor u hladovini. I tu je često ograđen niskim zidom nalik na »banak« u salašarskom ambetušu, a unutrašnjost je obično ukrašena lončanica obješenima uza zid.

Lit.: B. Ćupurdija, *Stambena arhitektura subotičkih salaša, majura i poljoprivrednih kombinata : panonska kuća*, Beograd, 1990; A. Sekulić, *Bački Hrvati*, Zagreb, 1991.

A. Rudinski i A. Stantić

AMBROŠIĆ, Franjo (Virovitica, 8. X. 1924.), kirurg. Osnovnu i srednju školu pohađao je u Virovitici, a studij medicine završio je u Zagrebu 1950. Upošljava se najprije u Općoj bolnici u Puli, gdje je 1955. specijalizirao kirurgiju. Od 1956. do 1962. bio je načelnik Kirurškoga odjela Gradske bolnice u Cetinju. U međuvremenu je 1961. na Medicinskom fakultetu u Sarajevu habilitirao radnjom o problemu ehinokokoze u Crnoj Gori, koja je tiskana kao knjiga. God. 1962. prelazi u Sombor, gdje je načelnik Kirurškoga odjela Opće bolnice sve do umirovljenja. Primarijat je dobio 1967. Osnovna su mu područja znanstvenoga interesa kirurgija (opća, dječja, vaskularna, torakalna i neurokirurgija) te srodne grane koje se s njom prepleću: onkologija, anesteziologija i ehinokokoza. U praksi je bio poznat osobito po kirurgiji trbušnih organa. Iz navedenih je područja objavljivao znanstvene i stručne radove u domaćim i inozemnim časopisima, ponajprije u Italiji i Njemačkoj. U jednom je mandatu bio zastupnik Socijalno-zdravstvenoga vijeća Skupštine SAP Vojvodine. Za svoj je rad dobio nekoliko nagrada i priznanja. U mirovinu je otišao 1990. Živi u Somboru.

Lit.: *Hrvatski biografski leksikon*, 1, Zagreb, 1983.

T. Žigmanov

AMBROZOVIĆ, plemićka porodica. Plemićki je list i grb Marija Terezija dodijelila 1760. Ivanu i njegovu sinu Ladislavu. Ivan je imao velike zasluge što je Požega postala slobodnim kraljevskim gradom 1765. Tada je izabran za gradskoga suca u razdoblju 1765.–68. te za doživotnoga senatora. Članovi porodice pokapani su u grobnici pod požeškom župnom crkvom sv. Terezije. U Požegi je porodica izumrla prije 1821.

Grb porodice Ambrozović

Jedan ogranak porodice Ambrozović naselio se u drugoj polovini XVIII. st. u Sombor. Franjo se spominje 1780. kao somborski senator. Njegov sin Ivan Nepomuk bio je pjesnik, odvjetnik, senator i zastupnik u Ugarskom saboru, a Ivanov sin Bela savjetnik pri ugarskom Ministarstvu trgovine. Jedan Belin sin, Dezider, bio je književnik i tajnik Madžarskoga umjetničkoga društva u Budimpešti, a drugi sin Lajčo bio je veliki župan u Baji 1906.–10.

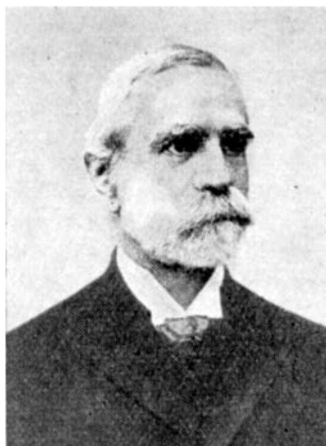
Opis porodičnog grba: iz gornjega dijela štita izvire crta koja dopire do sre-

dine štita, dijeleći ga na tri dijela. U gornjem crvenom dijelu vojnička desnica sa sabljom, a s desne strane u srebrnom polju iz crte koja razdvaja izlazi crn orao, koji drži crven mač. S lijeve strane u plavom polju zlatan lav, koji drži djetelinu s tri lista. Šljem: između crnih raširenih orlovskih krila djetelina s tri lista. Plaštevi: plavo-zlatni; crveno-srebrni.

Lit.: *Hrvatski biografski leksikon*, 1, Zagreb, 1983; A. Sekulić, *Bački Hrvati*, Zagreb, 1991; M. Szluha, *Bács-Bodrog vármegye nemes családjai*, Budapest, 2002.

S. Bačić

AMBROZOVIĆ, Bela (Sombor, 20. I. 1835. – Budimpešta, 9. III. 1905.), ekonomski i tehnički pisac, savjetnik u ugarskom Ministarstvu trgovine, visoki činovnik u Ministarstvu željeznica. Sin Ivana Ambrozovića. God. 1863. oženio se Gizom Meszlényi, unukom Lájosa Kossutha, koja je s roditeljima živjela u New Yorku u emigraciji. Kako je nakon dvije godine Giza umrla, oženio se poslije njezinom sestrom Ilonom Meszlényi.

Bela Ambrozović

Još kao student pomagao je oko planiranja željezničkoga mosta između Strasbourga i Kehla. Kao inženjer radio je u ravnateljstvu željeznice u Štajerskoj. Nadzornik željeznice u Ministarstvu za promet postao je 1867., a poslije i starješina Glavnoga nadzornoga ureda. Sudjelovao je kao predstavnik madžarske vlade u Bruxellesu 1885. na Prvom međunarodnom kongresu o željeznici. Imao je važnu ulogu u izgradnji i razvoju madžarskih željeznica i njihovu uključivanju u međunarodni željeznički promet.

Bio je urednik glasila Madžarskoga inženjerskoga i građevinskoga društva *Magyar Mérnök- és Építészegylet Közlönyét* (1869.–78.), gdje je objavljivao i članke. Kao priznat stručnjak za tehničke znanosti objavio je veći broj stručnih radova i izvornih znanstvenih članaka, kojima je unaprijedio i ekonomske znanosti, a pisao je na madžarskom, njemačkom, talijanskom i francuskom jeziku. Bio je suradnik časopisa *Közlekedés* (*Prometovanje*), a radove su mu prevodili i objavljivali čak i newyorški stručni časopisi. Pisao je i prigodne stihove, koji su objavljivani u glasilu Društva, a neke je 1882. objavio u listu *Vasárnapi Újság* (*Nedjeljne novine*). Važnije su mu studije: *Célszerű volna e a magyar államvasutakat bérbeadni – vagy azok kezelését magán vállalatokra bízni*, Budapest, 1871.; *De l'utilité de chemins de fer – au point de vue de l'économie politique et du calcul de cette utilité*, Brussel, 1888.; *Der gemeinwirt-schaftliche Nutzen der Einsenbahnen und dessen Berechnung*, Wien, 1888. (iste je godine djelo objavljeno i na talijanskom jeziku u Milanu, a prevedeno je i na druge jezike); *Messung der wirtschaftlichen Kraft von Ländern*, Wien, 1898.

Pokopan je u Somboru.

Djela: *A zónadíjszabás és elméletem*, Budapest, 1893; *Az ár és fogyasztás, illetőleg termelés közti viszony*, Budapest, 1895; *A technikus kérdéshez*, Budapest, 1896; *A tudomány érdekében*, Budapest, 1896; *Országok gazdasági erejének összemérése*, Budapest, 1897.

Lit.: S. Borovszky (ur.), *Magyarország vármegyéi és városai, Bács-Bodrog vármegye*, II, Budapest, b. g.; S. Vasiljević, *Znameniti Somborci*, Sombor, 1989.

S. Beretić

AMBROZOVIĆ, Dezider (Dezső) (Budim, 24. II. 1864. – Budimpešta, 17. I. 1919.), pisac, novinar, prevoditelj. Sin Bele Ambrozovića. Završio je pravni fakultet i kao odvjetnik stekao diplomu doktora prava. U razdoblju 1885.–94. bavio se ka-

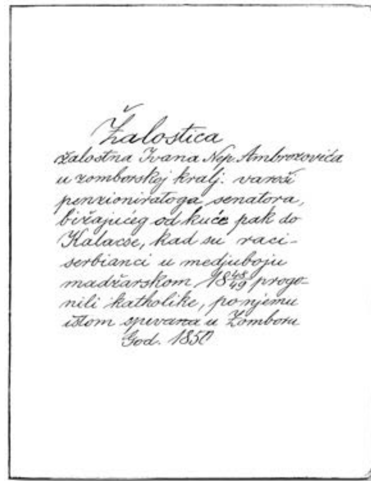
zališnom i glazbenom kritikom u časopisu *Egyetértés* (*Sloga*). Tajnik je Državnoga madžarskoga društva likovnih umjetnika (Országos Magyar Képzőművészeti Társulat) 1895.–1915. i urednik časopisa Društva *Műcsarnok* (*Umjetnički paviljon*) 1898.–1901. Objavljivao je pripovijetke i pjesme u više podlistaka tadašnjih novina. Prevodio je s ruskoga na madžarski. Poznati su njegovi prijevodi Puškinova romana *Kapetanova kći*, podužih govora grofa Sokofljuba, Čehovljevih i Gogoljevih novela, a prevodio je i Tolstoja (*Rat i mir*), Gorkoga, Turgenjeva i dr. Bio je kolekcionar umjetnina. Dio njegove zbirke od više od 250 umjetnina, uglavnom umjetničkih slika, nalazi se u današnjem Muzeju Ferenca Móra u Segedinu.

Lit.: *A Pallas Nagy Lexikona*, 1, Budapest, 1893; *Magyar Életrajzi Lexikon*, Budapest, 1967.

S. Bačić i A. Čota

AMBROZOVIĆ, Ivan Nepomuk (Sombor 9. V. 1789. – Sombor, 12. II. 1869.), pjesnik, odvjetnik, inženjer, pedagog, gradski senator. Sin Franje Ambrozovića, somborskoga senatora. Latinsku je školu završio u rodnom mjestu, a gimnaziju u Pečuhu. Svršivši filozofiju u Kalači, učio je pravo u Budimpešti. Oženivši se Marijom Popović, podigao je petero djece, među kojima su bili Bela i Lajčo, bajski veliki župan.

Inženjerom je postao 1813. U Bečeju i Vranjevu (danas Novi Bečej) radio je na podizanju nasipa. Nakon toga u rodnom je mjestu postao gruntovničar, gradski odvjetnik 1815. i senator 1815.–26. Uoči Madžarske revolucije 1848. ponovno je izabran za senatora. Umirovljen je 1848. Za načelnika Rimokatoličke crkvene općine u Somboru izabran je 1851. Jedanput je kao gradski senator izabran i za zastupnika u Ugarskom saboru. Bio je i učitelj i upravnik rimokatoličke osnovne škole te realne državne škole. Na njegovo zauzimanje 1861. otvorena je škola za bunjevačku djecu u Nenadiću, ali je nastava bila na madžarskom jeziku. Posjedovao je veliku knjižnicu, koja je opljačkana 1849.

Žalostica
žalostna Ivana Nep. Ambrozovića
u zomborskoj kralj. varoši
penzioniratoga senatora,
bižajućeg od kuće pak do
Kalacse, kad su raci-
serbianci u medjuboju
madžarskom 1848/49 progo-
nili katholike, po njemu
istom spivana u Zomboru
God. 1850

I. Ambrozović, *Žalostica žalosna*, Gradska knjižnica, Sombor

Ambrozović je pisao na hrvatskom jeziku, a iza sebe je ostavio nekoliko djela važnih za povijest somborskih Hrvata. Sa srpskoga je na hrvatski preveo drugo izdanje Muškatirovićeva djela iz 1807. godine pod naslovom *Proricsja i narecsenja koja shtiuch i obderxavajuch, i sam sebe svaki, i druge pouzdano upravljati hoche. Sa serbskoga jezika na Illyricski Privedena, Nadopunjena i Sloxena*. Tim je prijevodom upozorio i na razlike između srpskoga i hrvatskoga jezika, koji je on, kao i ostali hrvatski pisci, nazivao iliričkim i dalmatinskim. U rukopisu su ostale njegove lirske pjesme, od kojih se ističe *Ja sam virna ljuba tvoja*. Te je lirske pjesme pisao u slovačkom gradu Piešťany (tada Pőstyén, u Njitranskoj županiji) dok je ondje bio na liječenju. Neke je od njih i uglazbio. Djelo *Žalostica žalostna Ivana Nep. Ambrozovića, u zomborskoj kralj. varoši penzioniratoga senatora, bižajućeg od kuće pak do Kalacse, kad su raci-serbianci u medjuboju madžarskom 1848-49. progonili katholike, po njemu istom ispivana u Zomboru god. 1850.* napisano je 1850. na 148 stranica u desetercu, a ostalo je u rukopisu. Ikavicom opisuje bijeg svoje obitelji za Madžarske revolucije 1848.–49. Djelo se nalazi u Gradskoj knjižnici u Somboru, a ime Bunjevac spominje se u njemu kao podrugljivo ime kojim su Srbi nazivali Dal-

matince. »Bunjevačkog nema poroda...«, piše Ambrozović. Treće njegovo djelo *Radost kad je pripoštovani gospodin Ernest Kelle, slobodne kraljevske varoši Zomborske Paroch, i Okružja Gornjo Bačkoga biližnik, godine 1851. milostivo naimenovat, naočni prepošt od Oronta postao* napisano je u desetercu u pohvalu novoga somborskoga župnika. Objavljeno je u Osijeku 1851. na 20 stranica.

Djela: *Proricsja i narecsenja koja shtiuch i obderxavajuch, i sam sebe svaki, i druge pouzdano upravljati hoche. Sa serbskoga jezika na Illyricski Privedena, Nadopunjena i Sloxena*, Peshta, 1808; *Žalostica žalostna Ivana Nep. Ambrozovića, u zomborskoj kralj. varoši penzioniratoga senatora, bižajućeg od kuće pak do Kalacse, kad su raci-serbianci u medjuboju madžarskom 1848-49. progonili katholike, po njemu istom ispivana u Zomboru god. 1850.* (rukopis); *Radost kad je pripoštovani gospodin Ernest Kelle, slobodne kraljevske varoši Zomborske Paroch, i Okružja Gornjo Bačkoga biližnik, godine 1851. milostivo naimenovat, naočni prepošt od Oronta postao*, Osijek, 1851.

Lit.: J. Skerlić, Jedan »prevod« sa srpskoga na »ilirski«, *Srpski književni glasnik*, 10/1912, Beograd; D. Bogdanović, Jedan prijevod sa srpskoga jezika na »ilirčki«, *Hrvatska smotra*, 6/1938, Zagreb; M. Evetović, *Kulturna povijest bunjevačko-šokačkih Hrvata* (rukopis); K. Bunić [I. Kujundžić], *Prilog kulturnoj povijesti bunjevačko-šokačkih Hrvata*, Subotica, 1946; A. Sekulić, *Govor bačkih Bunjevaca*, Sombor, 1947; A. Sekulić, *Književnost bačkih Hrvata*, Zagreb, 1971; *Hrvatski biografski leksikon*, Zagreb, 1, 1983; S. Vasiljević, *Znameniti Somborci*, Sombor, 1989.

S. Beretić

AMOR VINCIT →Dobrotvorna zajednica *Amor vincit*

ANDRAŠEC, o. Dionizije (Martin) (Dekanovac, *madž.* Dékánfalva, Međimurje, 27. X. 1896. – Subotica, 7. X. 1982.), franjevac i književnik. Pučku školu završio je u rodnom mjestu, a 1910. pošao je u sjemenište Hrvatske franjevačke provincije sv. Ćirila i Metoda u Varaždinu. U novicijat je stupio na Trsatu 1914., gdje je dobio redovničko ime fra Dionizije. Nakon svršetka novicijata u varaždinskom je samostanu pohađao i završio provincijski Filozofski institut 1915.–18. Studij bogoslovlja počeo je 1918. u Zagrebu, a dovršio ga je u Paderbornu u Njemačkoj. Za svećenika je zaređen 1922. Službovao je u Subotici, Varaždinu, Zagrebu, Čundiću i Vukovaru. Umro je u Subotici, a pokopan je u franjevačkoj grobnici na subotičkom Bajskom groblju.

Kao svećenik najprije je bio kapelan u Subotici 1923.–25. Ondje se dobro uklopio među lokalne Hrvate i Madžare – prih-vatio je mjesni govor subotičkih Bunjevaca (dobio je od njih i nadimak pater Diniško), a dobro je govorio i madžarski. Tijekom kratka vremena uspostavio je pastoralnu suradnju s novonastalom redovničkom Družbom kćeri milosrđa, kojoj je poslije u matičnu kuću u Blatu na Korčuli slao kandidatkinje iz rodne župe. Ponovno je u Suboticu došao 1954. i ostao ondje do smrti. Obnašao je mnoge dužnosti: bio je gvardijan samostana 1954.–60., definitor Provincije 1960.–66., upravitelj hrvatske sekcije Trećega reda 1954.–70., profesor njemačkoga jezika u subotičkom sjemeništu 1962.–68., vikar Provincije, vikar samostana i dr. Osobito se istaknuo pri vanjskoj obnovi subotičke franjevačke crkve i samostana, u kojoj su mu pomagala iskustva stečena tijekom izgradnje nove franjevačke gimnazije u Varaždinu potkraj 1920–ih i obnove franjevačkoga samostana u Zagrebu nakon Drugoga svjetskoga rata. Također je dao preurediti znamenitu milosnu sliku Crne Gospe u kapeli subotičke franjevačke crkve.

Bavio se i književnim radom. Priredio je tri izdanja *Serafskoga cvijeća*, trećoredskoga popularnoga molitvenika i priručnika; na hrvatski je preveo knjige Ignaza Kluga *Ringende und Reife* i u tri sveska Schott–Mesbuchove *Die Neuen Wochentagslesungen,* napisao je *Gradivo za duhovne nagovore članovima Trećeg reda sv. o. Franje*, a objavljivao je i članke u više časopisa, među kojima i u *Subotičkoj Danici* i *Glasniku svetog Franje*.

Djela: *Serafsko cvijeće,* Zagreb, 1936; I. Klug, *Tri zvijezde na svodu vječnosti. Sv. Franjo Asiški, sv. Antun, sv. Elizateta Tirinška* (prijevod s njemačkoga), Subotica, 1963; *Gradivo za duhovne nagovore članovima Trećeg reda sv. o. Franje*, Suboti-

ca, 1970; Čudotvorna Crna Gospa u Subotici, *Subotička Danica : kalendar za 1971. god.*, Subotica, 1970; Terezija Neuman, *Subotička Danica : kalendar za prestupnu god. 1972.*, Subotica, 1971; Schott–Mesbuch, *Meditacije uz svagdanja čitanja,* I–III (prijevod s njemačkoga), ciklostilom, Rijeka–Trsat, 1976; Sveti Antun – svetac čitavog svijeta, *Glasnik svetog Franje,* br. 3, Subotica, 1978.

Lit.: Al-Be [B. Gabrić], Blage uspomene o. Dionizije Andrašec, *Bačko Klasje*, br. 23, Subotica, 1983; I. Damiš, *Međimurski franjevci 20. stoljeća*, Zagreb, 2002.

S. Bačić

ANDRIĆ, Josip (Bukin, 14. III. 1894. – Zagreb, 7. XII. 1967.), pripovjedač, publicist, glazbenik i jezikoslovac. Sin je Josipa i Eve, rođ. Fabry. Madžarsku pučku školu polazio je u Bukinu 1900.–01., hrvatsku u Moroviću 1901.–05., a gimnaziju u Slavonskoj Požegi, gdje je privatno učio i glazbu te maturirao 1913. Pravo je studirao na Pravnom fakultetu u Zagrebu 1913.–17., a ondje je 1920. i doktorirao temeljem rigoroza. U istom je razdoblju nastavio glazbenu izobrazbu i studij trgovine u Pragu 1914.–16., skolastičke filozofije u Innsbrucku 1917.–18., a poslije i slavistike u Zagrebu 1943.–45.

Josip Andrić

Od 1919. do 1927. uređivao je zagrebački tjednik *Seljačke novine* i pisao glazbene kritike u dnevniku *Narodna politika.* Od 1921. do 1946. glavni je urednik katoličke izdavačke kuće Hrvatsko književno društvo sv. Jeronima u Zagrebu, a zatim do umirovljenja 1954. djeluje u istoj izdavačkoj kući, ali preimenovanoj u Hrvatsko književno društvo sv. Ćirila i Metoda. Uredio je više od petsto knjiga objavljenih u *Jeronimskoj pučkoj knjižnici* 1923.–29., *Knjižnici pučke pozornice* 1926.–41., *Knjižnici dobrih romana* 1926.–45., *Knjižnici dobre djece* 1929. i *Knjižnici katoličkih pjesnika* 1939.–41. Uređivanjem periodičkih publikacija počeo se baviti još za gimnazijskih (*Slavonac* i *Jeka*, 1909.–13.) i studentskih dana (*Luč*, 1914.–17.), a poslije je bio pokretač i urednik nekoliko glasila, zbornika i kalendara katoličke provenijencije (*Mladost* 1924., 1929.–31.; *Naša Gospa Lurdska* 1928.; *Obitelj* 1929.–44.; *Jeronimsko svjetlo* 1934.; *Tatre i Velebit* 1942.–43.; *Sunčani vinograd* 1943.; *Katolički kalendar* 1965. i *Danica* 1966.). Bio je član mnogobrojnih kulturnih društava i ustanova te suosnivač i predsjednik Društva bačkih Hrvata u Zagrebu, koje je djelovalo od 1940. do 1945. Primio je mnoga priznanja i odlikovanja, a 1964. odlikovao ga je papa Pavao VI. za književni i organizacijski rad.

Prvu je pjesmu *Zavičajnoj rijeci* objavio u *Slavoncu* 1909., a u srednjoškolskoj dobi pisao je dramolete o V. Lisinskom, J. Haydnu i P. Preradoviću. Autor je pjesama, pripovijedaka i romana tematski vezanih uz folklornu građu Hrvata u Bačkoj i Srijemu. Književne radove, feljtone, kritike, rasprave i članke o povijesnim, političkim, vjerskim, kulturološkim i gospodarskim temama objavljivao je u *Luči* 1906.–07., 1913.–18., 1921.–22., 1926.–30., 1937.; *Krijesu* 1910.–11., 1917.; *Mitrovačkom glasniku* 1913.; *Hrvatskoj prosvjeti* 1915., 1938.; *Seljačkom kalendaru* 1915., 1920.–25., 1927.; *Seljačkim novinama* 1919.–26.; *Danici* 1920., 1922.–29., 1933., 1937., 1940., 1944., 1945.; *Težačkim novinama* 1921.–23.; *Mladosti* 1922., 1924.; *Narodnoj slobodi* 1922., 1926., 1928.; *Katoličkom listu* 1923.–24., 1935.–36., 1941., 1944.; *Zadrugaru* 1923., 1925., 1932.; *Nedjelji* 1924.; *Kalendaru sv. Franje* 1926.; *Selu i gradu* 1928.–29.; *Obitelji* 1929.–44.; *Razgovoru ugodnom* 1929.; *Svijetu* 1929.;

Hrvatskoj straži 1931.–33., 1935., 1936., 1938., 1938.–41.; *Klasju naših ravni* 1938., 1942.–43.; *Hrvatskom oraču* 1940.; *Našoj domovini* 1940.; *Subotičkim novinama* 1940., 1941.; *Subotičkoj Danici* 1941.; *Novoj Hrvatskoj* 1941.–45. te *Zabavniku* 1945. Potpisivao se pseudonimima i šiframa: Pišta, Stevan, Stevan iz Srijema, Stipa, Slavko, Levinac Poljički, Pavao Ljubić Sinjski, Ljuboslav Jadranić, Stipa Bukinac, Čika Dobrijan, J. A., Dr. J. A., -dr-, Dr. A., A., -n-, P. Ć. Organizirao je nekoliko vjerskih i kulturnih manifestacija, pa tako i hodočašće Hrvata u Svetu Zemlju, o čemu je 1937. snimio i film. Sudjelovao je u podizanju oltara bl. Nikoli Taveliću u Jeruzalemu, a s Vladimirom Kirinom na Svjetskoj je izložbi katoličkoga tiska u Vatikanu 1936. priredio izložbu hrvatskoga katoličkoga tiska.

J. Andrić, *Slovačka slovnica*, Zagreb, 1942.

Prevodio je s češkoga (J. Š. Baar, J. Zeyer, J. Durych), francuskoga (M. Delly) i njemačkoga (H. K. Strachwitz). Na slovački jezik prevedeno je nekoliko njegovih pripovijedaka, glazbenih i jezikoslovnih rasprava te putopis *Na zelenom otoku* iz 1943., a djela su mu prevođena i na češki. Posebno je proučavao Slovačku i njezinu kulturu, osobito glazbu i jezik, napisao je knjige *Ustav Slovačke Republike i ustavne borbe slovačkog naroda,* Slavonska Požega, 1940., *Slovačka slovnica,* Zagreb, 1942. i *Slovačka glazba*, Zagreb, 1944. Napisao je nekoliko proznih djela, putopisa i životopisa, a pisao je i o gospodarskim temama (*Dunje ranke. Pet seljačkih pripovijesti*, Zagreb, 1923., *Gospodarska politika,* Zagreb, 1923., *Hrvatsko uzor-selo. Pouka o prosvjeti i napretku života seoskoga*, Zagreb, 1924., *Nove brazde. Tri seljačke pripovijetke*, Zagreb, 1924., *Svega svijeta dika. Seljački roman iz nedavne hrvatske prošlosti*, Zagreb, 1926., *Politika kao nauka,* Zagreb, 1926., *Žito u svjetskom gospodarstvu,* Zagreb, 1927., *U Kristovoj domovini. Putopis iz Svete Zemlje*, Zagreb, 1932., *Hrvati u Irskoj. Putopis s 31. međunarodnog euharistijskog kongresa u Dublinu 1932.*, Zagreb, 1932., *Najljepši među otocima. Lutanja po Siciliji*, Slavonska Požega, 1938., *Sveta Pastirica. Životopis svete Bernardice Soubirous*, Zagreb, 1938., *Srijemske elegije. Slike iz seoskog života*, Zagreb, 1939., *Apostol Hrvatske. Životopis bl. Nikole Tavelića*, Zagreb, 1941., *Velika ljubav. Roman iz života slovačkih Hrvata*, Zagreb, 1942., *Irska zeleni otok,* Zagreb, 1942., *Slavonske narodne pjesme požeške doline,* Slavonska Požega, 1969., *Izabrana djela,* Vinkovci, 1994.)

Cijeloga se života bavio glazbom na melografskom, kritičarskom, glazbeno-publicističkom i skladateljskom području. Melografski je zabilježio oko 2000 pučkih skladba u Bačkoj, Srijemu, Slavoniji te na otoku Hvaru, a proučavao je i glazbu Slovaka i Lužičkih Srba. Glazbene kritike i napise o glazbi objelodanio je u listovima i časopisima: *Tamburica* 1909.–10., 1912.–13., 1913.–14.; *Novine* 1916.–18.; *Sv. Cecilija* 1917., 1922.–24., 1927., 1936., 1942., 1944.; *Narodna politika* 1919.–26., 1928.; *Požeške novine* 1924.; *Jugoslavenski muzičar* 1925.–26.; *Mladost* 1930.–31.; *Almanah Gospe Lurdske* 1931.; *Hrvatska tamburica* 1936.–41.; *Novi list* 1941.; *Radio Zagreb* 1941.; *Tamburaška glazba* 1955.–58.

Skladao je mnogo, već od gimnazijskih dana, isprva najviše za tambure, oko 180 skladba za tamburaški orkestar (*Pjesnikov cvijetak. Tamburaški kvartet.* Op. 30, Sisak, 1912.; *Bačka simfonijeta, Šokački svatovi* i dr.), a poslije za različite komorne i orkestralne sastave. Skladao je više od

700 djela. Tiskao je više kompozicija: *Kraljici. Melodram za glasovir. Svojoj ženi Stanki*, Zagreb, 1937.; *Tri bunjevačko-šokačke popijevke za jedan glas s pratnjom klavira* (1. Petar Pekić, *Subotici,* 2. Ante Jakšić, *Suton* i 3. Aleksa Kokić, *Pisma risara*), Zagreb, 1940.; *Bačka. Za jedan glas i glasovir. Riječi Aleksandra Kokića*, Zagreb, 1944.; *Plavanjsko kolo (Po narodnim motivima)*. Op. 114, broj 1, svezak I, broj 12, Zagreb, 1950.; *Šokačka elegija (Po narodnim motivima)*. Op. 83, svezak I, broj 16, Zagreb, 1950.; *Intermezzo. Iz opere 'Dužijanca'*, Zagreb, 1956.; *Ljubavna pjesma. Violina i klavir,* Zagreb, 1962.; *Kupi diko ciglice. Na narodne riječi. Za srednji glas i tamburaški orkestar*, Zagreb, 1963.; *Oči moje. Na narodne riječi. Za glas i tamburaški orkestar*, Zagreb, 1964.; *Bačka sonatina. Za klavir,* Opus 107, Zagreb, 1965.; *Subotičke impresije. Za klavir,* Opus 112, Zagreb, 1965.; *Bukin. Mala suita. Za klavir*, Zagreb, 1965.; *Somborsko kolo. Na bunjevačke narodne riječi. Za ženski zbor i klavir,* Opus 113. br. 14. Zagreb, 1965.; *Papuk. Kantata za bas solo, mješoviti zbor i tamburaški orkestar.* Riječi: Josip Cazi, Opus 292, Zagreb, 1965. i *U bašći procvali orasi. Na narodne riječi. Za glas i tamburaški orkestar*, Zagreb, 1965.). U fonoteci Radio Zagreba sačuvano je 106 snimljenih djela, među kojima su *Bačka simfonieta, Bačka suita, Bunjevačka elegija, Čonopljanska elegija, Na bunaru, Elegija o Kolariću, Gradišćanska elegija, Kupi diko ciglice, Na vrbi svirala, Srijemska rapsodija* i dr. Skladao je i glazbeno-scenska djela, od kojih je najpoznatija opera *Dužijanca,* prema vlastitu libretu, prva bunjevačka opera praizvedena u Subotici 29. IV. 1953. Hrvatska premijera te opere održana je u Osijeku 29. X. 1994. u režiji P. Šarčevića. Ostale su opere *Otmica Šijakinje* (libreto F. Ciraki) 1954., *Raspršeno kolo* (libreto V. Marinović) 1955. te glazbena komedija *Na vrbi svirala,* izvedena u Somboru 1955. Izvedbi baleta *Jurjaši* 1953. nazočio je i autor 1960. u Nürnbergu.

Lit.: Ž. Beršek, Simpozij o dr. Josipu Andriću u Baču, Ristovači, 30. kolovoza 1969. / Otkrivanje biste dr. Josipa Andrića u Plavni, 31. kolovoza 1969., *Subotička Danica : kalendar za 1971. god.*, Subotica, 1970; *Dr. Josip Andrić 1894–1967.* Zbornik (s bibliografijom), Zagreb, 1971; J. Lončarević, Dr. Josip Andrić (1894–1967), *Subotička Danica : kalendar za 1971. god.*, Subotica, 1970; L. Beršek, Rad na zborniku o dru Josipu Andriću, *Subotička Danica : kalendar za prestupnu god. 1972.*, Subotica, 1971; B. Jegić, Književni rad dr. Josipa Andrića (U povodu 25. obljetnice njegove smrti), *Subotička Danica : kalendar za 1993*, Subotica, 1992; R. Grgec, Dr. Josip Andrić (1894.–1994.) *Hrvatsko Narodno Kazalište u Osijeku, Josip Andrić »Dužijanca«*, Osijek, 1994; L. I. Krmpotić, Dr. Josip Andrić, hrvatski velikan XX. stoljeća, *Zbornik »Ivan Antunović«*, 4–5, Subotica, 1994; J. Njikoš, Dr. Josip Andrić: Uz 100-tu obljetnicu rođenja (1894–1994), *Zbornik »Ivan Antunović«*, 4–5, Subotica, 1994; A. Sekulić, *Književnost podunavskih Hrvata u XX. stoljeću*, Zagreb, 1996; B. Gabrić, Da ih ne zaboravimo. Dr. Josip Andrić (1894–1967), *Subotička Danica (nova) : kalendar za 1998. godinu*, Subotica, 1997.

N. Zelić

ANDRIĆ, Ranka, jedan od pseudonima Josipa Andrića, zapravo ime njegove kćeri (Zagreb, 7. VII. 1924.– Zagreb, 23. III. 2003.) . Pod tim je imenom objavio nabožnu knjižicu *Božja pastirica. Mali životopis bl. Ozane Kotorke s vjenčićem molitava* (Subotica, 1946.).

L. I. Krmpotić i N. Zelić

ANDRIN, Brnja (Santovo, 23. V. 1835. – Čonoplja, 25. III. 1871.), učitelj i orguljaš. Rođen je u seljačkoj obitelji kao treće dijete Petra i Mande, rođ. Gorjanac. Pučku je školu pohađao u rodnom mjestu, a učiteljsku je završio u Segedinu. Stekao je diplomu učitelja nižih razreda pučke škole te crkvenoga pjevača i orguljaša. Osim hrvatski, govorio je i madžarski te njemački. U Dušnoku je bio učitelj i orguljaš 1857.–58., zatim godinu dana u Kolutu, a nakon toga je, sve do prerane smrti, radio u Čonoplji.

Iako mu je književna ostavština vrlo skromna – sačuvano je samo pet pjesama, koje je pisao svojoj djeci ili učenicima – Andrin zavrjeđuje pozornost već i stoga što je bio prvi santovački stihotvorac. Pjesme su mu pronađene u ostavštini Santovca Stjepana Velina; njemu ih je poslao Čonopljanin Ilija Džinić.

Lit.: M. Jelić, *Sabrana djela*, prir. Ž. Mandić, Budimpešta, 2000.

Ž. Mandić

ANDRIN, Grga (Santovo, 28. II. 1855. – Kesuj, *madž*. Keszű, Baranja, 16. VIII. 1905.), svećenik, književnik i skupljač pučkoga blaga. Rođen je u siromašnoj seljačkoj obitelji kao peto dijete Grge i Anice, rođ. Maček, podrijetlom s Rastine, ondašnje santovačke filijale. Osnovnu je školu pohađao u rodnom selu, gimnaziju u Kalači, a sjemenište u Pečuhu, gdje je 1878. zaređen za svećenika. Kao kapelan i župnik djelovao je u nekoliko baranjskih naselja nastanjenih uglavnom hrvatskim pukom. Od 1902. obnašao je dužnost dekana Nijemetskoga dekanata.

Surađivao je s hrvatskim književnikom i istaknutim rodoljubom Ilijom Okrugićem Srijemcem, koji ga je poticao i usmjeravao u književnom radu. Od književnih djela, koja su pronađena u rukopisu kod rodbine u Santovu te u pečuškom Biskupskom arhivu, sačuvani su samo pripovijest *Mićo*, u kojoj obrađuje sudbinu rubnoga čovjeka, crtica *Vražje dilo*, u kojoj sažimlje nagomilan jad i razočaranje zbog prelaženja dijela santovačkoga puka u pravoslavnu vjeru, stihotvor *Pjesma našem preminulom župniku* te balada *Sirotica Bara*, zabilježena u Santovu potkraj XIX. st.

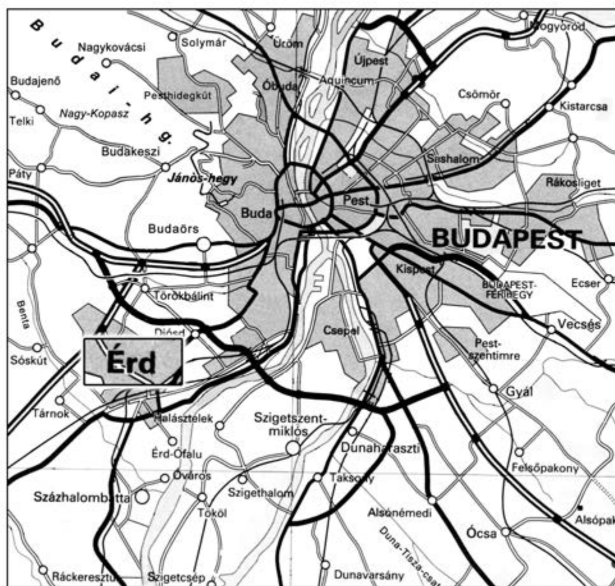
Lit.: M. Jelić, *Sabrana djela*, prir. Ž. Mandić, Budimpešta, 2000.

Ž. Mandić

ANDZABEG (Hamžabeg, *madž*. Érd), naselje u Peštanskoj županiji desetak kilometara jugozapadno od Budimpešte. Nalazi se na pruzi i cesti Budimpešta – Stolni Biograd, odnosno Budimpešta – Pečuh, 46.225 st. (2001.).

Prvi se put spominje 1240. Madžarski naziv mjesta potječe od madžarske riječi *ér*, »izvorište«. Kad se kralj Bela IV. vraćao iz izbjeglištva 1242., s njim su došli i mnogi Dalmatinci, kojima je za vjernost darovao posjede u okolici Budima, među inim i u Andzabegu. Tamo su se poslije, za Sigismundova kraljevanja, nastanjivali i izbjeglice iz Srijema i Bosne. Već 1333. središte je župe; župnik se spominje 1468.

Za vrijeme Turaka ime mu je Hamžabeg, prema begu Hamzi, koji je u prvim godinama turske vladavine u mjestu dao sagraditi tvrđavu. Tad su ondje stanovali naselje napustili zajedno s Turcima. Kad su se vratili, u naselju su već stanovali i na-

Andzabeg (Érd)

puštena polja obrađivali »katolički Raci«, koji su se vratili 1690. Bosanski franjevci 1694. ondje počinju obavljati svoje dušobrižničke zadaće. Ostaju sve do 1752., kad su ih zamijenili svjetovni svećenici. God. 1696. naselje ima 72 porezna obveznika, gotovo su svi Hrvati. Za Rákóczijeva ustanka 1703.–11. spominje se kao hrvatsko naselje. Župa je utemeljena 1715. Na ruševinama srednjovjekovne crkve oko 1720. podignuta je današnja crkva, posvećena sv. Mihovilu, ali je zvonik sagrađen tek 1774. Crkva i župni stan spomenici su kulture. Potkraj XVIII. st. spominje se kao trgovište, pripada velikaškoj porodici Illésházi. U prvoj polovini XIX. st. u Andzabegu je živjelo 1455 Hrvata, 538 Nijemaca, 111 Madžara i 56 Slovaka. Sredinom XIX. st. spominje se kao hrvatsko-madžarsko-njemačko trgovište u Fejerskoj županiji. God. 1884. ima 457 obitelji, od kojih su 193 hrvatske, a 1894. popis bilježi 1268 andzabeških Hrvata. Na etničku pripadnost upućuje i ova izjava Andzabežaca 1898.: »Naša je općina bunjevačka. Ima nas blizo 4000 duša, od toga tri tala bunjevačka, a jedan tal Švaba i Madžara. U općinskom starešinstvu sva mista Bunjevci zauzimaju. U crkvi 3 mise bunjevačke, 4. je švapska, a Madžari imaju 3 mise godišnje. Svećenik je Slovak, al' je dobro naučio naš jezik.« Hrvatski se u školi poučavao do 1914., a posljednja hrvatska misa služena je uoči Drugoga svjetskoga rata. Hrvatskom se ikavicom danas govori samo nekoliko osoba najstarije životne dobi. U starom je dijelu Andzabega (Ófalu), gdje stoljećima obitavaju Hrvati, 2003. utemeljena Hrvatska manjinska samouprava.

Lit.: J. Rupp, *Buda-Pest és környékének helyrajzi története*, Pest, 1868; J. Károly, *Fejér vármegye története*, I–IV, Székesfehérvár, 1896–1901; I. Ivanić, *Bunjevci i Šokci u Bačkoj, Baranji i Lici*, Beograd, 1899; S. Borovszky (ur.), *Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye*, I, Budapest, b. g.; J. Karácsonyi, *Szent Ferenc rendjének története Magyarországon 1711-ig*, Budapest, 1924; A. Gárdonyi, Buda és Pest keresztény lakossága a török hódoltság alatt, *Tanulmányok Budapest Múltjából*, 5/1936, Budapest; B. Unyi, *A mohácsi ferencesek története*, Gyöngyös, 1943; L. Nagy, Rácok Budán és Pesten (1683–1703), *Tanulmányok Budapest múltjából*, 13/1959, Budapest.

Ž. Mandić

ANGELOVIĆ, Ljubica (Subotica, 28. XII. 1961.), džudašica. Kći Sándora i Roze, rođ. Evetović. Džudom se počela baviti u 12. godini u Džudaškom klubu *Zorka* iz Subotice. U Džudaški klub *Spartak* iz Subotice prešla je u 16. godini. Tada je, u doba kad još nije bilo juniorskih natjecanja, prvi put nastupila na Prvenstvu Vojvodine za žene i osvojila zlatnu medalju. Iste 1978. godine postala je i prvakinjom Srbije te viceprvakinjom Jugoslavije. Iduće je godine bila pobjednica pokrajinskoga, republičkoga i saveznoga natjecanja.

U razdoblju 1978.–86. osvajala je odličja na mnogim domaćim i međunarodnim prvenstvima i turnirima, primjerice na Kupu Zagreba, Kupu *Nagaoka* u Ljubljani, Kupu Osijeka i dr. U tom je razdoblju nekoliko puta nastupala za reprezentacije Vojvodine, Srbije i Jugoslavije, među ostalim i na Europskom prvenstvu u Madridu 1981. te na međunarodnim turnirima u Milanu 1980., Barceloni 1981. i Linzu 1984. Osvojila je zlatnu medalju na Europskom prvenstvu u Sofiji 1981.

Natjecala se u superlakoj i lakoj kategoriji. Dobitnica je Plakete *Jovan Mikić–Spartak.*

S. Bačić

ANGELOVIĆ, Marija (Subotica, 15. II. 1954.), džudašica. Kći Sándora i Roze, rođ. Evetović. Džudom se počela baviti 1970. u Džudaškom klubu *Spartak*. Za reprezentaciju Jugoslavije nastupala je 1974.–81., a prestala se aktivno natjecati 1983. U kategoriji od 61 kg sedam je puta uzastopce osvajala naslov državnog prvaka (1976.–82.), a četiri godine uzastopce bila je apsolutna prvakinja Jugoslavije (1978.–81.). Na Europskom prvenstvu sudjelovala je dva puta, 1976. i 1981., i oba je puta osvojila srebrnu medalju. Dobitnica je Sportske nagrade SAP Vojvodine *Jovan Mikić Spartak* 1977. i Zlatne značke SOFK Jugoslavije.

Lit.: M. Brustulov i dr., *Sport u Subotici 1944–1984 : Sportélet Szabadkán*, Subotica, [1984].

M. Bašić Palković

ANGELOVIĆ, Robert (Subotica, 10. VI. 1961.), dizač utega. Sin Lájosa i Katice, rođ. Vojnić. Kao član Kluba dizača utega *Spartak* bio je prvak Jugoslavije za mlađe juniore 1976., 1977. i 1978., starije juniore 1978., 1979., 1980. i 1981. te seniore 1983. i 1984. Kao reprezentativac Jugoslavije na Balkanskom prvenstvu u Kikindi 1984. osvojio je tri brončane medalje, a na Europskom prvenstvu u San Marinu 1981. zauzeo je četvrto mjesto.

Lit.: *Klub dizača tegova* Spartak *Subotica 1947–1987 : A szabadkai* Spartacus *súlymelő klub 1947–1987.*, Subotica, 1987.

M. Bašić Palković

ANIKIĆ (Anakić), hrvatska porodica iz Segedina. Prezime je izvedeno iz ženskoga osobnoga imena Ana i pojavljuje se u mnogim inačicama. Tako se 1735. u ispravama susrećemo s imenom Stephanusa Anikitya, a dva desetljeća poslije s Petrusom Anakitsem. U vrijeme sjaja segedinskih Hrvata porodica je bila jedna od najbogatijih u gradu. Osim u Segedinu, bila je poznata još samo u susjednom Sirigu (*madž*. Szőreg), a u ostalim se madžarskim naseljima ne pojavljuje. U XIX. st. pojavljuje se ime Kata Anikics, a zatim su vjerojatno i pripadnici te porodice pomadžareni te potkraj XIX. st. bilježimo ime Anika István.

Polovinom XVIII. st. Michael Anikity bio je jedan od najbogatijih Segedinaca. Osim kuće imao je i sedam krava, pet konja, golemo zemljište posijano žitaricama, 30 bačava, 40 stogova sijena i četiri pluga, a osim toga i zemljište u Tervaru. Kao i svi drugi stanovnici Palanka, i on se bavio obrtom: bio je krznar i krojač, ali je držao i dva inkvilina, tj. kmeta s vlastitom kućom i okućnicom, koji su mu pomagali u poslu.

Potkraj XVIII. st. porodica je počivala na trima granama, od kojih je najimućnija bila ona što ju je vodio Martin Anikity. On je imao dvije kuće (što je bilo pravo bogatstvo, jer je zbog velika broja obrtnika nekretnine bilo veoma teško steći), 49 vinskih bačava, 25 komada vučne stoke, 6 ovaca, 30 konja za jahanje i 3 konja za vuču te goleme količine žitarica. Njegovi susjedi, a prema svemu sudeći i braća Petar i Pavao nisu bili tako imućni, no dobili su status građanina prije Martina. Ipak je 1776. i Martin službeno postao građaninom. Porodica se sve vrijeme bavila krznarskim obrtom te je predavala to zanimanje s jednoga naraštaja na drugi.

U popisu osoba primljenih u građanski status iz 1836./37. nalazi se i ime Dániela Anikitya, koji je u statusu »sina građanina« primljen u red građana slobodnoga kraljevskoga grada Segedina. Kao nacionalnost upisao je »Madžar«. S njim je porodica izgubila hrvatski identitet i asimilirala se.

Lit.: L. Heka, *A szegedi dalmaták*, Szeged, 2000.

L. Heka

ANISICH, Jenő (Bajmok, 6. VII. 1915.), kanonik, lektor Kalačkoga prvostolnoga kaptola, arhiprezbiter, apostolski prabilježnik (protonotar), opat svetoga Augustina Kalačkoga, umirovljeni ravnatelj Međunarodnoga *Caritasa*. Rođen je u obitelji Bajmočanina Mihála i majke Márije, rođ. Simon, rodom iz Bratislave. Pučku školu završio je u Bajmoku, a gimnaziju u Subotici. Privučen primjerom svojih stričeva, svećenika Jenőa, vojnoga kapelana i pukovnika, i Maximilijana Oszkára, premonstratskoga kanonika, odlučio se za svećeničko zvanje. Studij teologije počeo je u Zagrebu 1936., a završio u Kalači 1942., gdje je iste godine i zaređen za svećenika. Najprije je kapelan, vjeroučitelj i profesor latinskoga jezika u Kalači, poslije je kapelan u Tompi i Aljmašu. U rodnom mjestu posljednji je put bio u listopadu 1944. Pred Rusima, koji su ga navodno namjeravali ubiti, pobjegao je iz Aljmaša u Kalaču. Poslije je bio kapelan u Dušnoku, Kaćmaru, Baškutu i župi sv. Imrea u Kalači. Osuđen je i protjeran iz Bačko-kiškunske županije 1953.–54. jer nije htio stupiti u državno

svećeničko udruženje. Poslije je bio kapelan u Ajošu (*madž.* Hajós) i Kecelju (*madž.* Kecel). Nalazio se pod stalnom policijskom kontrolom, a zbog sumnje da je špijun kuća mu je nekoliko puta pretraživana. Oduzeti su mu putovnica i madžarsko državljanstvo te je 1956. protjeran u Austriju, gdje je bio dušobrižnik sestara Srca Isusova u Bregenzbenu te ravnatelj madžarske misije u Voralbergu. Odatle je prebjegao u Čehoslovačku, iz koje se u listopadu 1956. pokušao vratiti u Madžarsku, ali u veleposlanstvu nije dobio dopuštenje. Nadbiskup mu je naložio da ostane u inozemstvu i organizira rad Međunarodnoga *Caritasa* te je od 1957. do umirovljenja ravnatelj te ustanove u Švicarskoj. Član zaklade *Szent István Alapitvány* bio je 1972.–81. i 1985.–90. Tijekom četrdeset godina progonstva pomagao je ne samo Crkvi u Bačkoj nego i u Zagrebu. U to doba mnogi su biskupi živjeli od njegove pomoći, a osigurao je i financijska sredstva za gradnju pet crkava u jugoistočnoj Europi te obnovu katedrale u Pečuhu. Nakon umirovljenja i povratka u Kalaču 1995. ostao je povezan sa svijetom, ali i s Crkvom u zavičaju, te i danas pomaže bogoslovima Subotičke biskupije. Govori madžarski, hrvatski i njemački. Živi u Kalači.

Lit.: *Schematismus cleri archidioecesis Colocensis et Bacsiensis ad annum Christi 1942.*, Coloczae, b.g.; A. Mojzes, *Bajmok*, Szabadka, 2002; Mons. Anisich Jenő, ny. Caritas igazgató, Kalocsa A szó buzdít, a példa vonz. Gaudete, http://www.eghf.hu/gaudete/2006karacsony.pdf; B. Góbor, *Élni, annyi mint gondolkodni,* http://www.magyarszo.rs/arhiva/2004/dec/31/kozelkep.htm

S. Beretić

ANIŠIĆ, Andrija (Hrvatski Majur, 24. IX. 1957.), svećenik i novinar. Sin Neste i Marge, rođ. Anišić. Prva četiri razreda osnovne škole završio je na Hrvatskome Majuru, a ostale razrede u OŠ *Ivan Milutinović* u Subotici. U subotičkoj Biskupijskoj klasičnoj gimnaziji *Paulinum* maturirao je 1976. Teološki fakultet završio je u Zagrebu 1984. Za svećenika je zaređen 18. III. 1984. u subotičkoj katedrali bazilici sv. Terezije. Nakon toga nekoliko je mjeseci obavljao službu privremenoga upravitelja župe Presvetoga Trojstva u Maloj Bosni, a zatim službu pomoćnoga arhivara Subotičke biskupije. Prefekt sjemeništa *Paulinum* bio je 1984.–89., a obnašao je ujedno i službu pomoćnika u biskupskom uredu u Subotici. Od 1989. do 1994. bio je tajnik Subotičke biskupije. Za vrijeme tajničke službe na Katoličkom bogoslovnom fakultetu specijalizirao je moralnu teologiju. Župnikom župe sv. Roka imenovan je 1. VIII. 1994. Obavlja službu biskupijskoga savjetnika i član je više biskupijskih vijeća. Na Teološko-katehetskom institutu Subotičke biskupije predaje moralno bogoslovlje. Magistarsku radnju *Bračni i obiteljski moral u nekim djelima Ivana Antunovića* obranio je 2007. na Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Zagrebu.

Još je u gimnazijskim danima počeo pisati kraće vijesti za sjemenišni list *Lux* i za dječji list *MAK*. Prvi članak objavio je u časopisu studenata teologije *Spektrum* (Zagreb). Kad je postao svećenik, uključio se u uređivanje vjersko-informativnoga lista *Bačko klasje*, a neko je vrijeme bio i tehnički urednik lista. Od 1984. aktivan je član uredništva *Subotičke Danice,* u kojoj je objavio dvadesetak članaka teološkoga sadržaja, a pisao je i članke drugih sadržaja te bilježio kroniku događaja. Od pokretanja katoličkoga mjesečnika *Zvonik* 1994. sve do travnja 2007. obnašao je dužnost glavnoga i odgovornoga uredni-ka lista. Pročelnik je Izdavačkoga odjela Katoličkoga instituta za kulturu, povijest i duhovnost *Ivan Antunović* iz Subotice. Član je Hrvatskoga društva katoličkih novinara od samoga osnutka te izvjestitelj Informativne katoličke agencije (IKA-e) i *Glasa Koncila.*

Lit.: *Hrvatska riječ*, br. 241, Subotica, 2007.

A. Kopilović

ANONIMUS, franjevac koji je 1788. u Budimu napisao 348 stihova u desetercu pod naslovom *Kripost posli smrti živi*. Do danas se ne zna njegovo pravo ime. Djelo je posvetio senatorima i građanima grada

Sombora, a opisao je u njemu život doseljenika iz Bosne, Hercegovine i Dalmacije u Gradini te rad somborskih franjevaca. Tematizirao je i ratovanja Somboraca, gradnju franjevačkoga samostana i crkve, oduzimanje župe franjevcima i predaju župe svjetovnomu svećeniku Stjepanu Jagodiću. Anonimusovo djelo ujedno je i povijest Sombora u stihovima. Objavljeno je u nastavcima u *Nevenu* u 1903.

Lit.: *Neven*, br. 4-9/1903, Subotica; M. Evetović, *Kulturna povijest bunjevačko-šokačkih Hrvata* (rukopis).

S. Beretić

ANTIFAŠISTIČKI FRONT SLAVENA, prva slavenska organizacija u Madžarskoj nakon Drugoga svjetskoga rata. Osnovali su je Srbi i Slovaci u Batanji, u Békéskoj županiji, 18. II. 1945. Za kratko vrijeme organizacija se proširila i na bunjevačke i šokačke Hrvate u Bačkoj i Baranji te Slovence u Željeznoj županiji, a već je 18. V. 1946. u Baji održala svoj I. kongres. Ondje je donesena odluka da se Hrvati i Srbi odvoje od Slovaka te da organizacija dobije ime Antifašistički front Južnih Slavena. Na kongresu je izabran Središnji odbor, koji je zatim pokrenuo kulturno-prosvjetni život južnoslavenskih manjina u Madžarskoj.

Na II. kongresu, održanom u Aljmašu 5. X. 1946., organizacija je dobila naziv Demokratski savez Južnih Slavena. Pod tim je imenom i sa sjedištem u Budimpešti djelovala sve do društvene preobrazbe u Madžarskoj, kad su 1990. Hrvati, Srbi i Slovenci utemeljili posebne građanske udruge.

Lit.: M. Mandić, Poglavlja uz kroniku DSJS-a, *Iz naše prošlosti*, 1, Budimpešta, 1979.

M. Mandić

ANTIFAŠISTIČKI FRONT ŽENA, jedna od masovnih političkih organizacija komunističkoga pokreta i vlasti. Osnovan je 6. XII. 1942. u Bosanskom Petrovcu. Na temelju komunističke ideologije i antifašizma u Drugom svjetskom ratu okupljao je žene različite dobi, društvenoga položaja i nacionalne pripadnosti radi potpore komunističkomu pokretu i vlastima, radi poučavanja, opismenjivanja i emancipacije žene te ostvarivanja spolne ravnopravnosti. Kao posebna organizacija ukinut je 1953., kad ga je zamijenio Savez ženskih društava, iz kojega je pak 1961. stvorena Konferencija za društvenu aktivnost žena Jugoslavije, koja je kao društvena organizacija djelovala u sklopu Socijalističkoga saveza do raspada socijalističkoga poretka.

U svojim je nastojanjima AFŽ postigao rezultate i u Bunjevaka i Šokica. Primjerice, u Subotici je ilegalni AFŽ osnovan u svibnju 1944., a i formalno je utemeljen 15. X. 1944. Djelovao je u sklopu Narodnoga fronta, a nekoliko tisuća subotičkih članica skrbilo je za ranjene u bitkama kod Batine i Bolmana i na Srijemskoj fronti, za povratnike iz njemačkih i madžarskih logora i dr. Kako je komunistička ideologija prvih poslijeratnih godina imala pristaša među mjesnim hrvatskim stanovništvom, budući da je ono tada bilo i nositelj gradske vlasti, prva je predsjednica subotičkoga gradskoga odbora AFŽ-a bila Cila Tikvicki, a sreskoga odbora Klara Lendvai. U svim gradskim četvrtima (»reonima«) djelovali su mjesni odbori, koji su skrbili za siromašne obitelji, radili na prosvjećivanju i dr. Među najpoznatijim aktivisticama bile su Kata Đanić, Sonja Martinović, Anica Horvacki, Estera Ivković, Teza Bukvić, Julka Sekulić (rođ. Đelmiš), Anka Sekulić (rođ. Evetović) i dr. Subotički odbor AFŽ-a ukinut je 18. XII. 1953. Oskudna arhivska građa o djelovanju Subotičanki u AFŽ-u čuva se u Historijskom arhivu u Subotici.

Izvori: Historijski arhiv Subotica, F: 078. Gradski odbor AFŽ Subotica (1944-1953); F: 282. Okružni odbor AFŽ (1945-1946).

Lit.: *Enciklopedija Jugoslavije*, 1, Zagreb, 1980; *Hrvatska riječ*, Subotica, 1945-47.

G. Bačlija

ANTIFAŠIZAM, politički pokret usmjeren protiv fašizma i nacizma. Nastao je 1920-ih kao oporba talijanskomu fašizmu i njemačkomu nacizmu, a s vremenom su se na širokim demokratskim osnovama u

njega uključile različite ideologije, politički pokreti i organizacije, koji su se prije Drugoga svjetskoga rata te tijekom njega i nakon njega borile protiv fašističkih i nacističkih ideja. U antifašistički pokret ubrzo su se uključili i komunisti, no s težnjom da njime dominiraju te da im posluži kao prvi korak u revolucionarnom preuzimanju vlasti. U okupiranim europskim zemljama antifašizam se nastavlja u obliku ilegalnih partizanskih pokreta, u kojima je postojala i komunistička grana, negdje dominantna (npr. u Jugoslaviji), drugdje tek jedna od frakcija (npr. u Francuskoj). Nakon 1945. u Europi se zabranjuje obnova fašizma i djelatnost fašističkih skupina. Dok je antifašizam u zapadnoeuropskim demokracijama postao istoznačnicom za dosljedno suprotstavljanje rasizmu i ksenofobiji, u komunističkom bloku postao je nedodirljiv ideologem koji legitimira svaku djelatnost režima, čime je izgubio svoj prvotni demokratski sadržaj izražen u protivljenju svakomu totalitarizmu, uključujući i komunizam. U tranzicijskim zemljama i dalje postoji kao pokret usmjeren na podizanje političke svjesnosti i protivljenja neofašističkim i neonacističkim ideologijama, koje nalaze plodno tlo među slojevima osiromašenim u tranziciji, kojima manipuliraju dijelovi nacionalističkih elita.

Na području bivše Jugoslavije već se 1920-ih javljaju autohtoni pokreti i organizacije koje su imale fašistička obilježja: monarhistička Organizacija jugoslavenskih nacionalista (ORJUNA), Srpska nacionalna omladina (SRNAO), Hrvatska nacionalna omladina (HANAO) i dr. U Madžarskoj je Gyula Gömbös 1923. utemeljio rasističku Partiju madžarske nacionalne nezavisnosti, a Ferenc Szálasi osniva nekoliko fašističkih stranaka (Stranku narodne volje 1935., Madžarsku nacionalsocijalističku partiju 1937., Stranku strelastih križeva 1938.) i dr. Tijekom 1930-ih sve one padaju pod utjecaj njemačkoga i talijanskoga fašizma, ali je središnje mjesto u ideologiji tih organizacija i pokreta imao nacionalizam. Isprva je reakcija na njihovo formiranje bila slaba i neorganizirana, ali 1930-ih na osnovi zaključaka Kominterne komunisti nastoje stvoriti široku antifašističku frontu. U Madžarskoj su komunisti bili malobrojni, dok je u Jugoslaviji jedan od rezultata takve akcije bila i Stranka radnoga naroda. U tom je pravcu djelovao i subotički odvjetnik Jakša Damjanov, urednika listova *Népszava* (1935.) i *Narodni glas* (1939.), koji su bili organi te stranke. U Hrvatskoj je antifašizam 1930-ih najsnažnije izražavala ljevičarska inteligencija (Miroslav Krleža, August Cesarec i dr.). Sastavni dio antifašističkoga pokreta bilo je i očitovanje međunarodne solidarnosti, pa je i među bačkim Hrvatima bilo sudionika Španjolskoga građanskoga rata 1936., poput Andrije Gilijana i dr.

Članska knjižica Antifašističkoga fronta Slavena u Mađarskoj

Nakon raspada Kraljevine Jugoslavije antifašizam se izražava u borbi protiv uspostavljenih fašističkih režima i organizacija (Horthyjev režim u Bačkoj, Baranji, Međimurju i Prekomurju; Nedićev režim i četnici u Srbiji; Pavelićev režim i ustaše u NDH i dr.). Organizacijski se antifašistički pokret izrazio formiranjem jugoslavenskoga (1942.) i zemaljskih antifašističkih vijeća (Hrvatske, Crne Gore i Boke, Sandžaka te BiH 1943., a Makedonije i Srbije 1944.), koja su postala temeljem budućega društvenoga i federalnoga ure-

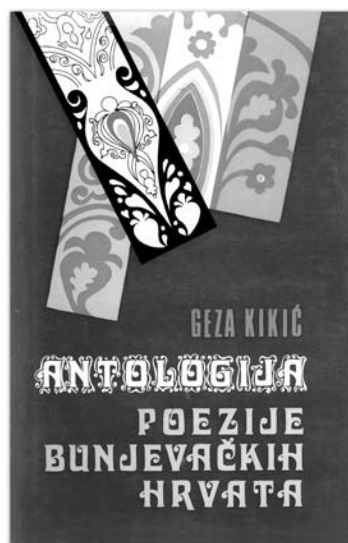
đenja. U Bačkoj je unatoč nezadovoljstvu južnoslavenskih naroda antifašistički otpor, osim pojedinačnih diverzantskih akcija, bio slab, prije svega zbog nepogodnosti geografskoga terena. Među poznatijim subotičkim antifašistima bili su Jovan Mikić – Spartak, Roko Šimoković, Josip Merković, Petar Horvacki, Veco Katančić Matko Vuković, Đuro Dulić i dr., dok su u somborskom antifašisastičkom pokretu bili aktivni Ivan Parčetić, Stipan Ostrogonac, Ivan Matarić, Stipan Periškić i dr. Zadnje godine rata formiraju se mnoge partizanske baze u kojima su se skrivali antifašisti, mahom komunisti. God. 1944. formiraju se i vojne postrojbe, koje isprva čine dragovoljci, mahom iz redova komunista, a od jeseni 1944. u njih se masovno mobilizira i domaće pučanstvo: Subotički partizanski odred formiran je 23. VIII. 1944. na čelu s Jovanom Mikićem–Spartakom i komesarom Jovanom Tadijinom; VIII. vojvođanska brigada, u kojoj su većinu činili Hrvati – Bunjevci i Madžari, formirana je 12. IX. 1944., a 30. X. ušla je u sastav 51. divizije, koja je sudjelovala u forsiranju Dunava kod Batine i Apatina; Somborski partizanski odred formiran je 30. VIII. 1944., a 1. XI. 1944. ušao je u sastav XII. vojvođanske brigade. U antifašističkom pokretu u bačkih Hrvata bila je izražena nacionalna, tj. protumadžarska komponenta.

Nakon pada Horthyjeva i poslije Szálasijeva fašističkoga režima slavenski narodi u Madžarskoj utemeljili su svoju antifišastičku organizaciju. Na sastanku Srba i Slovaka u Batanji, u Bekeškoj županiji, 18. II. 1945. osnovan je Antifašistički front Slavena, koji se ubrzo proširio i na bunjevačke i šokačke Hrvate u Bačkoj i Baranji te na Slovence u Željeznoj županiji, pa su mjesne organizacije postojale u Aljmašu, Čavolju, Kaćmaru, Čikeriji, Bikiću, Sentivanu, Gari, Santovu i Baškutu. Na I. kongresu u Baji 18. V. 1946. Slovaci su se odvojili od južnih Slavena, a u Centralnom odboru od svih pokrajinskih organizacija najviše predstavnika imali su Slaveni iz Bajskoga trokuta (medu njima i Hrvati Antun Karagić, Gabor Pijuković, Mariška Vidaković, Vinco Đukić, Pavle Vujić, Joza Sabovljev i dr.). Tada je organizacija preimenovana u Antifašistički front Južnih Slavena, koji je na II. kongresu u Aljmašu 5. X. 1946. promijenio naziv u Demokratski savez Južnih Slavena.

Lit.: M. Beljanski, *Sombor i bunjevački nacionalni preporod* (1870-1945.), Sombor, 1971; M. Dubajić, *Portreti*, Subotica, 1976; M. Mandić, *Povijest bunjevačkih Hrvata u Mađarskoj*, Kecskemét, 1989; *Hrvatski leksikon*, 1, Zagreb, 1996; *Hrvatska enciklopedija*, 1, Zagreb, 1999.

S. Mačković

ANTOLOGIJA (*grč*. anthologia: skupljanje cvijeća < anthos: cvijet; legein: brati, skupljati), zbirka odabranih, obično reprezentativnih književnih ili drugih djela jednoga ili više autora. Priređuju se najčešće prema vrsti stvaralaštva, razdoblju i sl., a određene su nacionalnim, jezičnim ili zemljopisnim okvirima. Iako su u načelu subjektivan izbor priređivača, teže udovoljiti kriterijima preglednosti i kvalitete sadržaja.

G. Kikić, *Antologija poezije bunjevačkih Hrvata*, Zagreb, 1971.

U književnosti podunavskih Hrvata antologije nisu bile objavljivane često. Dosad su objavljenje tek dvije, koje cjelovito

obuhvaćaju književnost Bunjevaca: *Antologija poezije bunjevačkih Hrvata* i *Antologija proze bunjevačkih Hrvata*. Obje je priredio Geza Kikić (1925.–2002.), a objavila ih je Matica hrvatska u Zagrebu 1971. Osim uvodne Kikićeve studije prva antologija donosi odabrane primjere iz bunjevačke narodne poezije i iz djela 34 ovdašnja pjesnika, zajedno s biografskim crticama, i to od sredine XVIII. st. do kraja 1960-ih. Jednaku strukturu ima i antologija proze: nakon uvoda slijede odabrane bunjevačke narodne pripovijetke te segmenti iz stvaralaštva 31 prozaista. Jedini suvremeni antologičar podunavskih Hrvata Geza Kikić sastavio je još dvije antologije: *Antologiju kritike bunjevačkih Hrvata* i *Antologiju dramskih tekstova bunjevačkih Hrvata*, no one su do danas ostale u rukopisu. Također su objavljene i dvije antologije iz narodne književnosti, ali na slovenskom. Obje je priredio Balint Vujkov (1912.–87.), a objavljene su u Ljubljani: *Hrvaške pravljice* 1960. i *Hrvaške narodne pripovedke* 1981.

Jedan broj književnih djela hrvatskih književnika iz Bačke zastupljen je u različitim antologijama lokalne, regionalne ili nacionalne važnosti, primjerice u *Zlatnoj knjizi hrvatskog pjesništva od početka do danas* (priređivač Vlatko Pavletić, Zagreb, 1970.) objavljene su pjesme Lazara Merkovića i Petka Vojnić Purčara.

Lit.: L. Merković, Književnost Hrvata u Vojvodini poslije II. svjetskog rata, u: *Tjedan Hrvata u Vojvodini,* Zagreb, 1998.

T. Žigmanov

ANTROPONIMIJA (*grč.* anthropos: čovjek; onoma: ime), sveukupnost ljudskih vlastitih imena (osobnih, porodičnih, rodovskih imena, nadimaka i dr.), a ujedno i znanost o njima.

Povijesnim, sociološkim i lingvističkim istraživanjima koja su za predmet imala hrvatska imena u Bačkoj bavili su se M. Mandić, I. Prćić, K. Kostić, J. Erdeljanović, A. Sekulić, M. Radičev, M. Peić, G. Bačlija, Ž. Mandić i dr. Istraživanja potvrđuju da je posrijedi iznimno bogata građa, važna ne samo za onomastiku nego i za povijest, demografiju, ortografiju, etnografiju i druge znanstvene discipline.

1. Na temelju arhivske građe, napose matičnih knjiga svih naselja u kojima žive (ili su nekoć živjeli) Hrvati, dostupne literature, raznih zemaljskih i crkvenih popisa, urbanih tablica, grobnih spomenika, katastarskih i drugih zemljovida te izvođenjem osobnih imena iz prezimena, nadimaka i mikrotoponima može se ustvrditi da je u bačkih Hrvata tijekom minulih triju stoljeća u uporabi bilo više od tri tisuće raznoraznih osobnih imena. U drevno su doba Hrvati, pa tako i oni u Bačkoj, imali samo narodna imena, no nakon primanja kršćanstva postupno su se udomaćila i tzv. biblijska imena. Glede daljnje sudbine narodnih imena razdjelnicom treba smatrati Tridentski sabor 1545.–63., koji je narodna imena proglasio poganskima i svećenstvu naložio da u matične knjige smije zapisivati samo svetačka imena, navlastito latinska, grčka i židovska. Ta je odluka službeno bila na snazi sve do Drugoga vatikanskoga sabora 1962.–65. U Hrvata se najveći otpor takvoj odluci Katoličke crk-ve uočava u Dalmatinskoj zagori, Herce-govini i južnoj Bosni, odakle i potječe većina bačkih Hrvata. Ondje su se mnoga narodna imena uščuvala sve do naših dana.

U bačkih se Hrvata utjecaj Crkve pokazao jačim od narodne tradicije, pa se s odmicanjem vremena nalazi sve manje narodnih, a sve više svetačkih imena. No još se i u XIX. st zamjećuje uporaba dvostrukih imena: osobu njezina okolina zove narodnim imenom, a crkvene je isprave bilježe pod svetačkim (Borka – Barbara; Cvita – Flora; Milica – Emilia; Stanislava, Stana – Anastasia; Živa – Vitalia; Cvijo – Florianus; Nebesko – Celestinus; Živko – Vithus, Vitalis). Kako je broj svetačkih imena bio ograničen, jer su se davala ponajprije imena apostola te najglasovitijih svetaca i svetica, razvilo se obilje izvedenica: umanjenica, uvećanica, pogrdnica i odmilica, a na tvorbu odmilica od svetačkih imena uvelike su utjecali starodrevni pučki imenski tipovi, često svojstveni i ostalim slavenskim narodima. Imena stra-

noga podrijetla puk je nastojao prilagoditi svojemu jeziku, što je često bilo popraćeno nekom od glasovnih promjena (Karol > Kalor, Melkior > Merkir, Brigita > Birđa, Antonija > Tonkica, Tončica, Mandalena > Manja, Isolda > Solda, Oršula > Šula, Augustin > Agustin, Aguštin, Guštin, Emerik > Imro, Jemro; Filip > Pilip, Eugenija > Đena, Đenija; Sibela, Sibelija > Šibala). Osobna su se imena usto najčešće rabila u hipokorističnom liku, a u pravom su liku obično samo u službenim dokumentima i kadšto na grobnim spomenicima. U ženskih su imena najčešći nastavci: -a (Aga, Bara), -ka (Amalka, Cilka), -ica (Katica, Marica); u muških: -o (Pavo, Mijo), -a (Stipa, Tuna).

Postoje neke razlike među pojedinim hrvatskim etničkim skupinama: Ivo (u Bunjevaca), Iva (u Šokaca), Ivelja (u Raca, tj. stanovnika Baćina i Dušnoka). Kod posljednje spomenute etničke skupine imena malodobnih muških osoba tvore se sufiksom -ok (Ivok, Matok), malodobnih ženskih osoba -oka (Maroka, Anoka), a odraslih žena -ena (Janjena, Martena). Razlike zamjećujemo čak i unutar bunjevačke skupine, što ide u prilog tvrdnji da u novu postojbinu nisu došli s istoga područja. U onih na potezu od Đurića do Fancage opažamo više »bosanskoga« utjecaja: muška imena na -a (tip Mata, s kratkosilaznim naglaskom na prvom slogu) te imena Jozo, Jakob, Franjo, Filip, dok se u ostalim naseljima uočava »dalmatinski« utjecaj: nalazimo muška imena na -e (Ive) te Joso, Jakov, Vranjo, Pilip, vokativ na -e u ženskih imena (Luce, Roze). Tih je razlika u prošlosti jamačno bilo više, ali su one tijekom vremena izblijedjele.

2. Da je riječ o velikim narodnim skupinama, bjelodano potvrđuje množina od oko pet tisuća prezimena zabilježena u matične knjige katoličkih župa, koje se u Subotici i Segedinu počinju voditi već nakon protjerivanja Turaka, odnosno na početku XVIII. st. Bunjevački i racki Hrvati u novu su postojbinu došli uglavnom s ustaljenim prezimenskim sustavom. Tek u manjega broja porodica zamjećujemo nova, kadšto dvojna prezimena, nastala na ovim prostorima. U većine šokačkih Hrvata prezimena su se ustalila tek potkraj XVIII. st. Dotad često svaki naraštaj dobiva novo prezime, obično tvoreno od osnove očeva ili djedova osobnoga imena.

Oko 70 % prezimena bačkih Hrvata izvedeno je iz osobnih imena, znatno većim dijelom od muških (Fabić), a samo manjim dijelom od ženskih (Agatić). Oko 70 % takvih prezimena izvedeno je iz svetačkih imena (Mihoković), a oko 30 % iz narodnih (Božić). Neka su prezimena izvedena od toponimijskih oznaka i pouzdani su putokazi kretanja i podrijetla pojedinih porodica (Gorjanac, Posavac). Tristotinjak prezimena nastalih od naziva zanimanja i zvanja (Barbir, Dilalović, Birović) pokazuje pak kakvi su obrti i zanimanja bili rašireni u tim etničkim skupinama.

Prezimena se po obliku dijele na jednostavna (oko 97 %, npr. Tubić), složena (Lipokatić) i višečlana prezimena (Vojnić Hajduk). Najviše je prezimena nastalo od imenica (Strilić) i pridjeva (Debelić), znatno manje od glagola (Neznadović, Uselić), broja i imenice (Stovragović), prijedloga i imenice (Dokolinović), veznika i imenice (Kovragić) i dr. Prema tvorbi osnove mogu se podijeliti na primarna (Jagica), sekundarna (najviše ih je, npr. Zrilić), tercijarna (Stipanović) i kvartalna (Antunićević). S obzirom na deklinabilnost, prezimena bačkih Hrvata svrstavaju se u tri skupine: nominalna muškoga roda (Rogač), nominalna ženskoga roda (Gladikika) i pronominalna (Nimi). Oko 40 % prezimena ima nastavak -ić (Zorić), oko 30 % -ović, -ević (Bilinović, Vujević), oko 10 % -ov, -ev (Stipanov, Blažev), -in (Velin), -ac (npr. Balatinac), -ar (npr. Likar), -čki (Miljački), -an (Diteljan), -ak (Ternak).

Zbog razmjerno velika broja nositelja istih prezimena, u XIX. i poč. XX. st. uporabom porodičnoga nadimka uvedena su i neka dvojna prezimena, primjerice Horvat Aljmaški, Vojnić Hajduk, Vojnić Tunić, Vojnić Kortmiš, Vojnić Zelić. S jačanjem madžarskoga nacionalizma već od 1870-ih mnogi bački Hrvati koji su radili u državnim službama madžarizirali su svoja prezimena. U Bunjevaca s južne strane trianonske granice prezimena su se poslije često

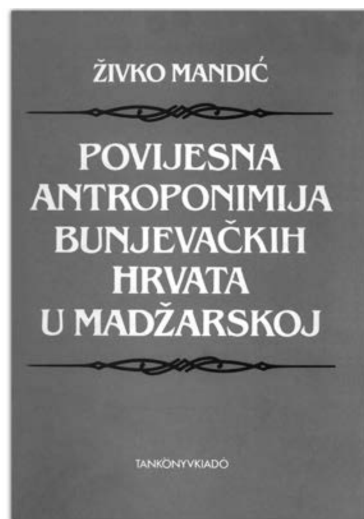
ustaljivala u iskvarenom madžariziranom obliku, a pohrvaćivana su neka izvorno nehrvatska prezimena, najčešće madžarska (Vereš), ali i njemačka (Miler) i slovačka (Jurčak). Za neka su prezimena čak karakteristične dvije porodične grane, bunjevačka i madžarska (npr. Tikvicki).

3. Nadimke*,* koji se popularno nazivaju i »sprdano, prdačno, špot(a)no, rugano ime«*,* odnosno »ruglo«, nametnula je nužnost za što bržim i točnijim identificiranjem svake osobe u danom naselju, gdje je, prema pravilu, postojalo više osoba s istim prezimenom, a zbog skučena izbora imena čak i s istim osobnim imenom. Nadimci se nerijetko nasljeđuju i prelaze iz naraštaja u naraštaj. Katkad priženjenjem nadimak prelazi na i nositelja drugoga prezimena.

Osobni se nadimak prema pravilu izvodi iz porodičnoga (iz porodičnoga nadimka Mićulini za mušku se osobu kaže Mićulin, za žensku Mićulina), no još se češće u ulozi muškoga osobnoga nadimka rabi osnova porodičnoga (Mićula). Tako je i kad je porodični nadimak tvoren od ženskoga osobnoga imena (Macini Mijo Maca, Dorini Luka Dora). Ženski se osobni nadimci najčešće tvore od muškoga osobnoga nadimka, i to poglavito ovim sufiksima: -ača (Bližnjakovi, Bližnjak – Bližnjača), -anka (Burini, Buro – Buranka), -enica (Krištini, Krišta – Krištenica), -enka (Grčini, Grča – Grčenka), -ica (Stegini, Stega – Stegica), -inca (Babini, Babo – Babinca), -inka (Ćulini, Ćulo – Ćulinka), -kinja (Gajašovi, Gajaš – Gajaškinja), -kuša (Dadarovi, Dadar – Dadarkuša), -ska (Linjakovi, Linjak – Linjačka).

S obzirom na oblik nadimke možemo svrstati u jednostavne (oko 90 %, npr. Dominovi, Brnetini), složene (Čiča-Jerkini, Did-Acini) i sastavljene (Pun Misec, Sveta Orka). Prema tvorbi osnove nadimke možemo svrstati u primarne (oko 30 %, npr. Gajdica, Sokol), sekundarne (oko 70 %, npr. Tolini, Ricanovi), tercijarne (iznimno rijetki, npr. Ivaškovićini). Najveći je dio (oko 40 %) patronimičko-matronimičkoga podrijetla*,* tj. tvoreni su od muškoga ili ženskoga osobnoga imena. Oko 15 % nadimaka nastalo je prema zanimanju kojega pretka (Brašnarovi, Čuvarselčevi), a izvode se i iz naziva neke osobine (Duganovi, Kuštricini), radnje (Čandrkovi, Koprcanovi), životinje (Kulaševi, Mazga), hrane (Somun, Trgančevi), predmeta (Britvica, Vrekečovi), etnika (Šokicini, Srimčevi) i dr.

4. Prostrana zemljišta bačkih naselja obiluju mnoštvom mikrotoponima te svaka čestica polja i svaka ulica imaju svoje pučko ime. Preci današnjih bačkih Hrvata svjedočanstvo svoje nazočnosti pohranili su u tim zemljopisnim imenima, a ona se danas, zbog preustrojena poljodjelstva i odnarođivanja, naglo gube iz uporabe. U mikrotoponimima se zamjećuje i prožimanje jezikâ narodâ koji su u regiji obitavali. U naseljima u kojima su Hrvati starosjedioci i nehrvatsko je stanovništvo često preuzimalo hrvatska imena.

Ž. Mandić, *Povijesna antroponimija bunjevačkih Hrvata u Madžarskoj,* Budimpešta, 1987.

Prema obliku mikrotoponimi se mogu podijeliti na jednočlane (oko 45 %, npr. Biluša) i sastavljene (Cvitin križ, Sridnja oborinska duž). Najviše mikrotoponima izvedeno je iz: a) vlasnikova zanimanja (Dželatuša), prezimena (Šimićanka), osobnoga imena (Benakovica) ili nadimka (Raspolova); b) osobine tla (Brižina, Grbovica); c) položaja i mjesta (Siverska,

Dautovačka); d) nekadašnjega naselja (Prlković, Radonić); e) namjene, vrste kulture i načina eksploatacije (Guvnište, Piskulica, Šumarina); f) biljaka koje su ondje rasle (Kladara, Lipik, Liplje); g) životinja kojih je ondje bilo (Kobilača, Lisičina, Orlovnjak) i dr. U tvorbi mikrotoponima najplodniji su sufiksi: -ica (Bilica, Brezmeđica, Nevaljalica, Pitomica); -ina (Podgradina, Prikotorina, Prodorina, Slizarina); -ac (Četverac, Erlavac, Sivac, Šarkanjac, Tukuljac); -ak (Izbirak, Oklinak, Prilipak, Prućak, Smlačak); -ača (Galvača, Napinjača. Slipača, Tikvača, Zbijača), -ište u Bunjevaca (Gravorište, Kamarište), odnosno -išće u Šokaca i Raca (Brišće, Konopljišće).

Lit.: Ž. Mandić, Muška i ženska krsna imena santovačkih Hrvata (Šokaca), *Etnografija Južnih Slavena u Mađarskoj*, 2, Budimpešta, 1977; Ž. Mandić, Toponimija šokačkih Hrvata u Madžarskoj, *Etnografija Južnih Slavena u Mađarskoj*, 4, Budimpešta, 1982; Ž. Mandić, Obiteljski nadimci šokačkih Hrvata u Madžarskoj, *Etnografija Južnih Slavena u Mađarskoj*, 6, Budimpešta, 1984; Ž. Mandić, *Povijesna antroponimija bunjevačkih Hrvata u Madžarskoj,* Budimpešta, 1987; M. Peić, G. Bačlija, Patronimija i antroponimija bačkih Bunjevaca, *Rukovet*, 1/1990, Subotica; A. Sekulić, *Bački Hrvati*, Zagreb, 1991; B. Ivić, Prezimena bačkih Hrvata-Bunjevaca u Subotici i okolini, *Subotička Danica : kalendar za 1993.*, Subotica, 1992; M. Peić, G. Bačlija, *Imenoslov bačkih Bunjevaca*, Novi Sad–Subotica, 1994; T. Vereš, *Bunjevačko pitanje danas*, Subotica, 1997; Ž. Mandić, Osobna imena bunjevačkih Hrvata u Madžarskoj, *Korabljica*, 6, Zagreb, 2000; Ž. Mandić, Nadimci bunjevačkih Hrvata u Madžarskoj, *Folia onomastica Croatica,* 9, Zagreb, 2000; Ž. Mandić, Mikrotoponimija bunjevačkih Hrvata u Madžarskoj, *Folia onomastica Croatica*, 10, Zagreb, 2001; A. Sekulić, *Osobna imena, prezimena i nadimci bačkih Hrvata*, Subotica, 2006.

Ž. Mandić

ANTUN PADOVANSKI (Lisabon, 15. VIII. 1195. – Arcella, danas četvrt Padove, 13. VI. 1231.), svetac, franjevac, crkveni učitelj. Podrijetlom iz ugledne i bogate obitelji, s 15 je godina dospio među augustince radi školovanja, a sa 16 položio zavjete. Franjevac je postao nakon što su 1220. u Padovu iz Maroka doneseni posmrtni ostaci franjevaca mučenika. I sam je želio je postati misionar u Maroku, no na putu onamo teško se razbolio te je, nošen burom, dospio na Siciliju. S 26 godina prvi je put nastupio kao propovjednik, a slušatelje je oduševio znanjem i temeljitošću. Bio je na glasu kao velik pokornik, dobar ispovjednik i ponizan svećenik, a umro je u dobi od 36 godina. Godinu dana nakon smrti proglašen je svetim, a njegovi su štovatelji u Padovi 32 godine gradili crkvu u kojoj se i danas čuva njegovo tijelo. U katoličkoj je tradiciji sv. Antun zaštitnik djece, zaljubljenih, putnika, kipara, grnčara i porculanske industrije. Vjernici mole za njegov zagovor pri neplodnosti, vrućici, brodolomu, u ratnoj oskudici i opasnosti od kuge, a vjeruje se i da pomaže u nalaženju izgubljenih stvari. Njegov je spomendan 13. lipnja.

Sv. Antun Padovanski svetac je kojega bački Hrvati osobito štuju. Utjecaj je to franjevačke tradicije, koju Bunjevci i Šokci baštine iz Dalmacije, Hercegovine i Bosne, gdje franjevačko dušobrižništvo ima posebno mjesto. Štovanje sv. Antuna bački su Hrvati prenijeli i na druge katolike u Bačkoj. Novac koji se skuplja kraj njegova kipa ili slike u crkvi prema tradiciji služi za pomoć siromašnima – ta se škrabica u puku zove »kruh svetoga Antuna«, a u Bačkoj i »krušac svetoga Antuna«. Puk je na spomendan sv. Antuna fratre obilato darivao živom mladunčadi, a najsvečanije se svetac štuje u franjevačkim crkvama u Subotici, Baji i Mohaču. Na njegov spomendan te su crkve štovateljima otvorene cijeloga dana, a blagoslivljaju se u njima djeca i ljiljani.

Lit.: B. Unyi, *Sokácok-Bunyevácok és a bosnyák ferencesk története*, Budapest, [1947]; S. Beretić, *Božji prijatelji s nama na putu*, Subotica, 2002; *Opći religijski leksikon*, Zagreb, 2002; A. Stantić, Sveti Antun Padovanski, *Hrvatska riječ*, br. 20, Subotica, 2002; A. Stantić, Kruv svetog Antuna, *Zvonik*, 6-7/2003, Subotica; R. Skenderović, Štovanje svetaca kod bačkih Hrvata, *Subotička Danica (nova) : kalendar za 2004. godinu*, Subotica, 2003.

S. Beretić i S. Bačić

ANTUNOVIĆ ALJMAŠKI, plemićka porodica. Leopold I. plemstvo je dodijelio 18. XI. 1698. Stipanu, njegovoj supruzi Ani Petronili, rođ. Guganović te njihovu

sinu Antunu, što je 1754. potvrdilo i povjerenstvo za pregled plemićkih povelja. Plemstvo je poslije dobio i drugi Stipanov sin Ivan, graničarski kapetan iz Subotice. Treći Stipanov sin Šime (1696.–1775.), koji je bio oženjen Marijom, rođ. Latinović, kupio je imanje Aljmaš, a četvrti sin Stipan dobio je 1719. u zakup posjed Kunbaju, skupa s Guganovićima. Marija Terezija dodijelila je 1751. plemstvo Albi Antunoviću iz Bačkoga Aljmaša. Odlukom skupštine Bačke županije ubilježeni su 1807. u popis plemića izravni Stipanovi potomci Mate i njegovi zakoniti nasljednici Pajo, Josip (otac biskupa Ivana Antunovića), Đuro i Beno. U popisima bačkih plemića spominju se ogranci Antunovića iz Aljmaša, Bikića, Stare Moravice i Subotice. Iz ove je porodice proglašeno ukupno 37 plemića.

Ugarski je palatin 22. XI. 1745. darovao pustaru Kunbaju članovima obitelji Latinović i Guganović te Šimi Antunoviću. Oni su međutim propustili pribaviti kraljevsku potvrdu darovnice te je, na poticaj Mate Rudića, Ugarska je kraljevska komora 1791. pokrenula spor koji je završio na štetu Antunovića i ostalih vlasnika, koji su 1815. i izgubili imanje.

Selo Aljmaš, prema kojemu je obitelj poslije dobila plemićki pridjevak, Ugarska je kraljevska komora najprije 1780. dala u zakup porodicama Rudić, Antunović, Šišković, Kovačić i Vermes. Kraljevskom darovnicom od 25. IV. 1803. Bartul Antunović (1745.–1813.) dobio je dio Aljmaša, skupa sa svojim zakonitim potomcima Šimom, Franjom i Karlom. Tada su sva četvorica i dobila pridjevak Aljmaški.

Porodica Antunović bila je ugledna među bačkim Bunjevcima, a ugled joj se dodatno povećavao rodbinskim vezama s ostalim poznatim porodicama, kao što su Rudići, Guganović-Šiškovići, Latinovići, Vojnići, Sučići i drugi te su mnogi iz porodice zauzimali najviše položaje u županiji, a osobito u Subotici. Spomenuti Šime Antunović (1696.–1775.), sindik franjevačkoga samostana u Subotici, darovao je oltarnu palu sv. Mihovila franjevačkoj crkvi. Drugi navedeni Šime Antunović (rođ. 1770.) bio je 1797. glavni vojni poručnik Bačke županije. Spomenuti Albe Antunović Aljmaški (1780.–1852.) bio je županijski glavni bilježnik 1810.–19., drugi podžupan 1825.–30. te prvi podžupan 1830.–32. On je pomagao mladomu Ivanu Antunoviću, kasnijemu naslovnomu biskupu i preporoditelju južno-ugarskih Hrvata, najpoznatijemu iz cijele porodice.

Grb porodice Antunović Aljmaški

Opis porodičnoga grba: Na plavom štitu i zelenoj tratini stoji vitez, odjeven u crvenu i zlatnom vrpcom urešenu odoru, u čizmama i sa šubarom na glavi; s pojasa mu visi tok mača, u desnici visoko drži savijenu sablju, a lijeva mu je ruka oslonjena o bok. Na kacigi je pelikan raširenih krila, koji u gnijezdu krvlju hrani svoje mlade. Plaštevi su plavi pozlaćeni i crveni posrebreni.

Lit.: I. Iványi, *Bács-Bodrog vármegye földrajzi és történelmi helynévtára,* II,˛ Szabadka, 1909; M. Mandić, Bunjevačko plemstvo, *Subotička Danica ili Bunjevačko-Šokački kalendar (sa slikama) za prostu godinu 1927*, Subotica, b. g.; M. Evetović, *Život i rad biskupa Ivana Antunovića, narodnog preporoditelja*, Subotica, 1935; *Hrvatski biografski leksikon*, 1, Zagreb, 1983; M. Szluha, *Bács-Bodrog vármegye nemes családjai*, Budapest 2002.

S. Bačić

ANTUNOVIĆ, Albert (Albert Adalbert) (Subotica, 18. IV. 1780. – Aljmaš, 7. III. 1852.), plemeniti Aljmaški, zemljoposjednik, visoki županijski činovnik. Bio je sedmo od četrnaestero djece Bartula (Subotica, 23. VIII. 1745. – Subotica, 7. VI. 1813.)

i Terezije, rođ. Makay (oko 1750. – Subotica, 30. I. 1822.). Dva se puta ženio. Supruge su mu bile sestre Kardos od Kardosfalve, ali nije imao potomstva. Bio je daljnji rođak Ivana Antunovića i nakon smrti Jose (Ivanova oca) pomagao je njegovoj obitelji, osobito pri školovanju mladoga Ivana Antunovića.

Crtice iz njegova profesionalnoga životopisa govore da je 1810. bio prvi podbilježnik u Bačko-bodroškoj županiji, da je 1819. županijski veliki bilježnik, kao i početkom 1824. Drugi podžupan bio je 1825.–30., a prvi podžupan do kraja listopada 1832. U dokumentu iz 1845. spominje se kao nositelj zvanja carskoga i kraljevskoga savjetnika, ali i član Društva za konjske utrke Bačko-bodroške županije.

Izvor: Historijski arhiv Subotica, F:1.26.60.

Lit.: M. Evetović, *Život i rad biskupa Ivana Antunovića, narodnog preporoditelja*, Subotica, 1935.

M. Grlica

ANTUNOVIĆ, Ivan (Kunbaja, 19. VI. 1815. – Kalača, 13. I. 1888.), kalački kanonik i naslovni biskup bosonski, pokretač tzv. zakasnjeloga preporoda među ugarskim Bunjevcima i Šokcima, publicist i prozni pisac.

Rođen je u plemićkoj porodici Antunović Aljmaški, kao dijete Josipa i Mande, rođ. Petrić, iste godine kad je skupa s porodicama Guganović i Latinović, izgubila svoje tradicionalne posjede u Kunbaji. Njih se 1817. vještim pravničkim makinacijama domogao Mate Rudić, čime je završena nekoliko desetljeća duga borba bačkih plemićkih porodica za Kunbaju, toliko glasovita da ju je u svojim stihovima spomenuo i Grgur Peštalić. Nakon gubitka Kunbaje cijela se obitelj preselila u Aljmaš, no Antunovićev je otac ubrzo umro. Osiromašenoj je udovici u podizanju petero djece pomagao Albert Antunović. Upravo je on prepoznao darovitost mladoga Ivana te ga je poslije i podupirao u školovanju. Težak porodični gubitak i »krvna izdajstva« povezana s njime, koji su na Antunovićevu djetinjstvu ostavili znatna traga, potaknut će ga da poslije u svojim književnim tekstovima progovori o »pokvarenostima« plemićkoga života.

Četverogodišnju osnovnu školu Antunović je završio u Aljmašu, a zatim tri razreda gramatikalne škole u Subotici te četvrti u Kalači. Tijekom svojega školovanja u Subotici upoznao je mnogo bosanskih franjevačkih kandidata, ali i učenika iz drugih slavenskih krajeva, ponajprije Slovaka iz Gornje Ugarske. Ta su poznanstva mogla potaknuti razvitak njegova osjećaja za slavensku uzajamnost. Prvi razred *humaniora* pohađao je zatim u Pečuhu, a drugi razred te dva razreda filozofije u Segedinu. Ondje je počeo i studij teologije, a nakon prve godine trebao ga je nastaviti u Beču. Zbog bolesti je međutim studij morao prekinuti, a nakon ozdravljenja nastavio ga je i završio u Kalači.

Za svećenika je zaređen 1838. Najprije je postavljen za kapelana u Čantaviru, a od 1839. obavljao je nekoliko služba pri kalačkom kaptolu. God. 1842., na preporuku mjesnoga plemstva, imenovan je aljmaškim župnikom, a vijećnikom Bačke županije postao je 1843. Pojedini madžarski povjesničari tvrde da je tijekom Madžarske revolucije 1848. neko vrijeme bio utamničen kao Kossuthov protivnik i Jelačićev pristaša. U crkvenoj je karijeri međutim i dalje napredovao, a i njegovo je društveno djelovanje bilo sve šire. God. 1851. imenovan je dekanom Aljmaškoga dekanata, a 1859. postao je kalačkim kanonikom. Bio je predsjednik županijske skupštine Bačke županije, a 1861. nakratko i dožupan. Poticao je osnivanje i podupirao rad Kalačke štedionice, Dobrotvornoga ženskoga društva, Kalačke čitaonice, Vodne zadruge te Gospodarskoga društva Bačke županije, a zahvaljujući njegovoj financijskoj potpori školovalo se dvjestotinjak mladića iz siromašnijih obitelji. Od 1861. do 1863. obavljao je dužnost upravitelja kaptolskih dobara, no napustio ju je nakon što su pojedini članovi kaptola izrazili prigovore na njegov rad. U pismu u kojem je obrazložio tu odluku iznio je i svoja shvaćanja o gospodarenju u uvjetima kad je u Ugarskoj kapitalističko gospodarstvo sve snažnije potiskivalo feudalne ob-

like; ta su shvaćanja obilježena prepoznatljivim elementima Antunovićeva konzervativizma. God. 1863. Antunović je dobio naslov opata sv. Marije od Kereka, a 1866. kralj Franjo Josip imenovao ga je prepozitom sv. Pavla u Baču, čime je uveden u kraljevsku knjigu plemića drugoga reda. Predsjednikom duhovnoga stola te velikim prepozitom kalačkim postao je 1875., a 1876. kralj ga je imenovao naslovnim biskupom bosonskim. Bio je to ujedno i vrhunac njegove karijere. Taj naslov, koji su isprva nosili bliskoistočni biskupi protjerani iz svojih dijeceza tijekom muslimanskih osvajanja, bio je međutim u Antunovićevo doba uz svoj izvorni smisao vezan još samo nominalno. Iako je i bosonska biskupija bila na Bliskom istoku, novi je naslov Antunoviću donio ponajprije svjetovne povlastice u vlastitoj zemlji: kao biskup bez stvarne biskupije, kojega je usto imenovao kralj, postao je velikašem i članom gornjega doma ugarskoga parlamenta. U parlamentarnim je raspravama međutim sudjelovao samo jedanput: sukladno svojemu svjetonazoru, oštro se usprotivio građanskomu braku, o čijem se uvođenju tad polemiziralo. Jednu počast ipak nije dočekao: Strossmayer ga je navodno predložio za člana Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, no njegov je prijam odgađan zbog opetovanih političkih pritisaka iz Ugarske.

Svoju publicističku djelatnost počeo je 1870. objavivši prvi broj *Bunjevačkih i šokačkih novina*. U dva poziva na pretplatu 1869. iznio je program na kojem su se *Novine* trebale temeljiti, no naišao je na nerazumijevanje u pokušaju da pridobije istaknute Bunjevce za list. *Novine* su bile tipično preporodno glasilo kakva su od početka XIX. st. izlazila diljem slavenskih krajeva u Monarhiji, a Antunović ih je pokrenuo nakon što je u Ugarskoj 1868. donesen Zakon o narodnostima, želeći iskoristiti novopriznato pravo izdavanja tiskovina na jezicima narodnosnih manjina. Svrha im je bila informirati Bunjevce i Šokce o događajima u Ugarskoj i svijetu, ali i potaknuti ih na političko i kulturno djelovanje. *Novine* su bile tiskane na onodobnom hrvatskom književnom jeziku, tzv. jeziku Zagrebačke filološke škole: morfonološkim pravopisom, s nesinkretiziranim množinskim nastavcima u imenskoj sklonidbi, s istim tipičnim sintaktičkim shemama, stilskim tendencijama i vokabularom, a napose s istim nazivljem. Osobitost je njihova jezika bila tek veća učestalost ikavskoga refleksa praslavenskoga jata u tekstovima, no i ona se postupno smanjivala u korist jekavskoga odraza. Antunović je u *Novinama* promicao simbole i ideologeme preuzete uglavnom iz onodobnih hrvatskih tiskovina, koji su trebali poslužiti kao reprezentacije jugoslavenstva i oko kojih su se imali okupiti svi Južni Slaveni. Odjek *Novina* među Bunjevcima i Šokcima bio je međutim puno manji nego što je očekivao. Teško je nalazio suradnike, a najveći je broj tiskanih primjeraka zapravo odlazio pretplatnicima u Hrvatsku. Usto se susretao sa stalnim neprilikama jer ugarski tisak, vlasti, tiskari, pa i sam kalački nadbiskup i kardinal Lájos Hajnald na njegov projekt nisu gledali dobrohotno. Nadajući se da će pritisak na njega popustiti, god. 1872. prestao je izdavati politički list i posvetio se izdavanju isključivo kulturnoga lista *Bunjevačka i šokačka vila*, koji je dotad izlazio kao prilog *Novinama*. No situacija se nije bitno promijenila te je rezignirani Antunović uredništvo *Vile* 1875. prepustio Blažu Modrošiću. Nakon toga *Vila* je još neko vrije-

Ivan Antunović

me neredovito izlazila, no konačno se ugasila 1876.

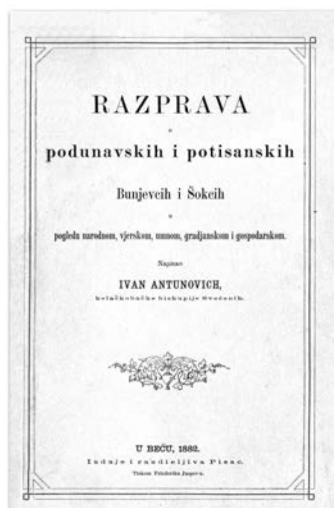
Kao književnik bio je snažno vezan uz katoličko shvaćanje prosvjetiteljstva te svi njegovi književni tekstovi imaju više pragmatičku nego estetsku funkciju. Izvore za svoja djela često je nalazio u povijesti. Fabula pripovijesti *Odmetnik* (1875.) temelji se na životu Ignjata Martinovića, vrsno naobražena redovnika koji je »zaboravio vjeru i rod« te postao pristašom jakobinaca. Antunović je njegov životopis iskoristio kako bi osudio liberalizam i »bezbožništvo« francuskih prosvjetitelja te kako bi čitatelju dao moralnu pouku: i Martinović se naime u *Odmetniku*, spoznavši da je zgriješio, pred svoje pogubljenje gorko pokajao. »Odmetnik od Crkve i izdajica vlastite narodnosti« unesrećuje i kršćansku djevojku u noveli *Nesretna Marija* (*Vila*, 1876.), u kojoj se Antunović ujedno bavi prilikama među činovništvom. U noveli *Svilenka* (*Vila*, 1874.) te u dvama rukopisnim romanima (*Posljednji Gizdarev*, oko 1875. i *Bariša Kitković*, oko 1880.) tematizira društveni moral u plemićkim porodicama na početku XIX. st. Iako im se fabule temelje na stvarnim događajima, fatalističko-romantički elementi približavaju ta djela prosječnomu književnomu ukusu njihova doba, a moralizam i didaktizam kojima su protkana u skladu su s osnovnim Antunovićevim svjetonazorom. Taj je svjetonazor u temelju i zapisima s puta po Italiji *Poučne iskrice* (1872.), dok se u tekstu *Slavjan* (1875.) pučki običaji tumače kroz prizmu njihove funkcionalnosti u prakticiranju vjere. U *Razpravi o podunavskih i potisanskih Bunjevcih i Šokcih* (1882.) Antunović je dao prvi pokušaj sume narodne povijesti, kakve su i inače bile neizostavni element svih preporodnih pokreta u srednjoj Europi – one su naime, bez obzira na razinu svoje znanstvenosti, imale ključnu ulogu u oblikovanju tradicije i identiteta modernih nacija. Antunović je usto autor niza nabožnih djela, koja su uglavnom bila namijenjena u praktične svrhe (*Bog s čoviekom na zemlji*, 1879.; *Naputak*, 1882.; *Čovik s Bogom*, 1884.), a pisao je i na madžarskom i latinskom jeziku. Njegova su književna i znanstvena djela međutim bila slične sudbine kao i novine koje je uređivao: zbog slabe su recepcije imala veoma ograničen utjecaj na čitateljsku publiku.

Tekstovi i cjelokupno djelovanje Ivana Antunovića do danas nisu primjereno proučeni i vrednovani te to objašnjava zašto su često bili interpretirani na oprečne načine, uglavnom izvan svojega povijesnoga konteksta i uz znatnu ideologijsku obojenost. Njegov je lik generirao nekoliko mitova: neki ga smatraju nepokolebljivim pristašom jugoslavenstva, drugi drže da s njime počinje oblikovanje bunjevačke nacije, no općenit konsenzus vlada o tom da je njegov prosvjetiteljski rad među Bunjevcima i Šokcima ostavio neizbrisiv trag. Njegovim se imenom nazivaju institucije, manifestacije i publikacije, a često se o njemu objavljuju i mnogobrojni napisi različitih žanrovskih odrednica. No u ocjenama mjesta Ivana Antunovića u povijesti ugarskih Bunjevaca i Šokaca redovito se zanemaruju barem neki od bitnih momenata, a često se ne uočavaju ni analitički ključne razlike među političkom, kulturnom i vjerskom dimenzijom njegova djelovanja.

Unatoč tomu što se katkad tvrdi da se Antunović zauzimao za osnutak južnoslavenske države, u temelju je njegova političkoga programa bio oprezan legalizam: zauzimao se tek za dosljednu provedbu ugarskoga Zakona o narodnostima iz 1868. te je nastojao politički osvijestiti Bunjevce i Šokce upoznajući ih s pravima koja im je taj zakon omogućivao. Bio je to skroman cilj ne samo u usporedbi sa »secesionizmom« koji mu se kadšto pripisuje nego i u usporedbi s dvama najvažnijim političkim programima među Slavenima u Monarhiji koji su Antunovićevu djelovanju prethodili: i austroslavizam u Pragu i jugoslavizam u Zagrebu tražili su naime federalizaciju Monarhije, pri kojoj bi slavenske zemlje bile ujedinjene u posebnu federalnu jedinicu. Dijelom zato što je politički poraz obaju projekata nakon uspostave dualizma 1867. mogao biti dobra lekcija, a dijelom i zato što Antunović u Ugarskoj nije iza sebe imao ni češku go-

spodarsku snagu ni hrvatsku tradicionalnu autonomiju, nego realnost u kojoj su narodnosne manjine bile priječene i u konzumiranju onih prava što su im bila zakonski zajamčena, njegovi su politički zahtjevi morali biti minimalistički.

Njegov se pak kulturni program temeljio na herderovskoj koncepciji naroda kao zajednice određene jezikom i prvotnim duhom, koju je dijelio s drugim slavenskim preporodnim pokretima u Monarhiji, no konkretizacija te koncepcije bila je ipak u velikoj mjeri određena stvarnim političkim, društvenim i kulturnim prilikama. Svojim publicističkim djelovanjem Antunović je poticao »buđenje« ugarskih Bunjevaca i Šokaca te jačanje njihovih kulturnih veza s drugim Slavenima, poglavito s Hrvatima izvan Ugarske te s ugarskim Srbima, a zagovarao je i projekt jugoslavenstva, kojemu je na čelu stajao đakovački biskup Josip Juraj Strossmayer, te je bio u stalnu kontaktu s pristašama toga projekta u Hrvatskoj. Kako bi i sam pridonio uzajamnosti za koju se zauzimao, Antunović je većinu svojih djela pisao onodobnim hrvatskim književnim jezikom, smatrajući da je upravo taj jezik podoban za kulturno povezivanje Južnih Slavena i da znatno bolje može obavljati civilizacijske funkcije nego »iskvaren« jezik bunjevačkoga puka. Iz istih je razloga pozivao i Srbe da odbace ćirilicu i prihvate latinicu »kao svi prosvijećeni narodi«. No strossmayerovsko je jugoslavenstvo, pod diktatom realnih kulturnih i političkih prilika, imalo razmjerno slab odjek u drugih južnoslavenskih naroda te je umjesto općejužnoslavenske ostalo tek hrvatskom integracijskom ideologijom, a i kulturne institucije, raznovrsne simboličke prakse te jezik koji su se s tom ideologijom povezivali pomogli su u prvom redu da se premoste goleme razlike među pojedinim hrvatskim regionalnim tradicijama. Stoga je i Antunović, povezavši svoj kulturni program uz strossmayerovsko jugoslavenstvo – ideologiju čije ime više nije točno odražavalo njezino pravo povijesno značenje, zapravo otpočeo proces integracije ugarskih Bunjevaca i Šokaca u modernu hrvatsku naciju, koja se upravo u to doba ubrzano razvijala.

I. Antunovich, *Razprava o podunavskih i potisanskih Bunjevcih i Šokci*, Beč, 1882.

Antunović je međutim bio ponajprije čovjek Crkve, i to čak više nego Strossmayer, pa je njegovo djelovanje imalo i važnu vjersku sastavnicu. Iako su i Antunović i Strossmayer smatrali da je preduvjet istinskoga južnoslavenskoga povezivanja vjersko ujedinjenje, njihove predodžbe tijeka takva približavanja znatno su odudarale jedna od druge. Konzervativni Antunović nije naime mogao bez ograda prihvatiti stajališta liberalnoga idealista Strossmayera, koji je smatrao kako se vjersko ujedinjenje mora dosegnuti podjednakim ustupcima i Katoličke i Pravoslavne crkve. Uvjereni protivnik francuskoga liberalizma, kritičar protestantizma te borac protiv širenja nazarenske sljedbe, koja je privrženike stjecala osobito među Šokcima, Antunović se o katoličko-pravoslavnim odnosima izražavao vrlo oprezno, no iz nekoliko je njegovih napisa ipak jasno kako je smatrao da se vjersko ujedinjenje može postići tek kad Srbi, zadržavajući svoju liturgiju i liturgijski jezik, prihvate katoličke dogme i papu kao svojega vrhovnoga vjerskoga poglavara. Na njegovu se primjeru zato možda i znatno bolje nego na Strossmayerovu može vidjeti koliko je

projekt južnoslavenskoga ujedinjenja bio ukorijenjen u misiji što ju je Katolička crkva Hrvatima namijenila još u doba protureformacije te koliko je, s obzirom na realne političke i kulturne prilike, taj projekt bio utopijski i pun velikih nesporazuma.

Antunović je proputovao velik dio Europe i mnoge južnoslavenske krajeve, govorio je nekoliko jezika te imao iznimnu naobrazbu i neobično širok spektar aktivnosti: bavio se poslovima koje su u drugim preporodnim pokretima obavljali pripadnici cijelih naraštaja, sve u nadi da će tako nadoknaditi golemo kašnjenje ugarskih Bunjevaca i Šokaca za sretnijim narodima. Zbog toga je zapravo i predstavljao trajno nadahnuće svima onima koji su se nakon njega angažirali na narodnoj stvari (npr. Ambrozije Šarčević, Kalor Milodanović, Pajo Kujundžić, Mijo Mandić, Matija Mamužić i dr.). No projekti na kojima je radio bili su uglavnom preambiciozni s obzirom na političke, društvene i kulturne okolnosti u Monarhiji te među Južnim Slavenima općenito, ali i s obzirom na prilike među samim Bunjevcima i Šokcima. Njihove su elite naime bile dobro integrirane u ugarsko društvo i nisu mogle imati razumijevanja za narodnjački pokret, do seoskoga su puka Antunovićeve ideje teško dopirale i bile su mu k tomu uvelike nepristupačne zbog nedostatka naobrazbe, dok građanskoga sloja – koji je zapravo na svojim ramenima iznio sve preporodne pokrete u srednjoj Europi – među Bunjevcima i Šokcima gotovo da i nije bilo. Uzroke djelomičnoga povijesnoga neuspjeha i onih elemenata njegovih projekata koji su, s obzirom na pravac u kojem se već tad razvijala jugoslavenska ideologija, imali najbolje izglede, a riječ je ponajprije o do danas nepotpunoj integriranosti bačkih Bunjevaca u hrvatski narodni korpus, opet treba tražiti u okolnostima u kojima je Antunović djelovao te u prilikama koje su u Donjoj Ugarskoj uslijedile nakon njega: slaba recepcija njegovih stajališta, nepostojeća institucionalna potpora, prisila izvanjskih identifikacija te nepovoljna društvena struktura bačkih Bunjevaca izravno su uzrokovale da se o njihovu kolektivnom identitetu u pojedinim krugovima do danas vode sporovi.

Djela: *Poučne iskrice*, Temišvar, 1872; *Odmetnik*, Zagreb, 1875; *Slavjan*, Kalača, 1875; *Bog s čoviekom na zemlji*, Vac, 1879; *Kalocsa város fényképei madár- tŕvlatban*, Vŕcz, 1879; *Fény és árnyképek*, Vŕcz, 1880; *Naputak*, Kalača, 1882; *Razprava o podunavskih i potisanskih Bunjevcih i Šokcih*, Beč, 1882 (Sombor, 1930; Pečuh, 2002); *Čovik s Bogom*, Kalača, 1884.

Lit.: M. Evetović, *Život i rad biskupa Ivana Antunovića, narodnog preporoditelja*, Subotica, 1935 (prošireno izd. Pečuh, 2002); A. Sekulić, *Hrvatska preporodna književnost u ugarskom Podunavlju do 1918.*, Zagreb, 1993; J. Buljovčić, *Filološki ogledi*, Subotica, 1996; A. Sekulić, *Rasprave o jeziku bačkih Hrvata*, Zagreb, 1997 (s bibliografijom).

P. Vuković

ANTUNOVIĆ, Josip (József Lajos Beneventus) (Subotica, 9. VIII. 1785. – Subotica, 19. VIII. 1855.), pl. Aljmaški, senator i sudac slobodnoga kraljevskoga grada Subotice. Bio je jedanaesto dijete Bartula i Terezije, rođ. Makay. Gotovo dva desetljeća radio je u gradskoj upravi, najviše na reguliranju posjedovnih odnosa, prije nego što je 23. VI. 1828. izabran za suca. Ostao je na tom položaju do 1834., kad je izabran Šime Mukić. Nakon što je Mukić 5. II. 1842. podnio ostavku, Josip Antunović u lipnju iste godine postavljen je za privremenoga suca i ostao je u tom statusu do 17. VI. 1844. Tada je ponovno izabran za suca, ali je dužnost obnašao samo do 14. I. 1845. Nakon što je podnio ostavku, pre-

Josip Antunović

stao je igrati važniju ulogu u lokalnim političkim krugovima.

Od trinaestero njegove djece u braku s Rozalijom Vojnić pl. Bajšanskom (Subotica, 2. II. 1792. – Subotica, 9. III. 1860.) najdublji su trag u javnom životu ostavili Pajo, Josip, Stipan, Mate i Lajčo.

Izvor: Historijski arhiv Subotica, F: 1.26.

M. Grlica

ANTUNOVIĆ, Josip (József Máté) (Subotica, 18. IX. 1822. – Budimpešta, 7. IV. 1891.), pl. Aljmaški, novinar, književnik, kraljevski javni bilježnik. Osmo dijete Josipa st. i Rozalije, rođ. Vojnić pl. Bajšanske. Već 1840-ih s mlađim bratom Matom, Petrom Manićem i drugima bio je član književne udruge *Baráti kör* (*Krug prijatelja*) i izvjestitelj *Pesti Hírlapa* (*Peštanskih novina*). Snažan je dojam na njega ostavilo upoznavanje s barunom Józsefom Eötvösem u Pešti 1842. U revoluciji 1848.–49. sudjelovao je kao običan vojnik. Kraljevski javni bilježnik bio je u Aljmašu, Apatinu i Hódságu (danas Odžaci). Tijekom 1860-ih bio je subotički senator i predsjednik Komisije za uljepšavanje grada.

Napisao je tri drame, a skupa s Jánosem Törökom objavio je 1858. raspravu o Bunjevcima u budimpeštanskom časopisu *Hazánk* (*Naša domovina*). Pisao je o povijesti Subotice i o istraživaču Afrike Lászlu Magyaru. Tekstove je objavljivao u somborskom listu *Bácska*, u novosadskom *Újvidék* i u budimpeštanskim novinama *Fővárosi Lapok* (*Prijestolnički listovi*), *Magyar Hírlap (Madžarske novine*), *Magyarország és Nagyvilág* (*Madžarska i veliki svijet*).

Braća Lajčo i Stipan prenijeli su njegove posmrtne ostatke u Suboticu.

Izvor: Historijski arhiv Subotica, F:1.26.

Lit.: I. Ivanić, *O Bunjevcima : povesničko-narodopisna rasprava*, Subotica, 1894; T. Kolozsi, *Szabadkai sajtó (1848-1918)*, I, Újvidék, 1973.

M. Grlica

ANTUNOVIĆ, Josip (József Antal Ferenc) (Subotica, 19. III. 1852. – Subotica, 1. X. 1942.), pl. Aljmaški, liječnik, političar. Roditelji su mu Mate, kraljevski javni bilježnik i jedan od prvaka Slobodoumne stranke (Szabadelvű Párt) u Subotici, i Julija Kovač, kći dugogodišnjega subotičkoga liječnika Antuna, jedna od rijetkih gospođa »koja klasično govori bunjevački«.

Josip Antunović

Osnovnu je školu završio u Subotici, a šest razreda gimnazije kod isusovaca u Kalači, sedmi, zbog njemačkoga jezika, u Temišvaru, a osmi u rodnom gradu. Od 1870. do 1876. trajalo je njegovo školovanje na Medicinskom fakultetu u Budimpešti, gdje je iduće dvije godine radio kao stažist u Velikoj bolnici. Nakon povratka u Suboticu tri je godine radio kao privatni liječnik, a u razdoblju 1881.–88. bio je u subotičkoj bolnici, najprije kao »ravnatelj ličnik« (upravnik), a od 1885. kao »veliki ličnik« (glavni gradski fizik). Sudjelovao je na osnivačkoj skupštini Udruge liječnika i ljekarnika Subotice 1880. Bio je sudionik Kongresa liječnika Madžarske u Budimpešti 1885. i XXX. sastanka liječnika i prirodoslovaca Madžarske u Subotici 1899.

Ostavku na mjesto prvoga čovjeka bolnice dao je kad je na ponovljenim izborima za Ugarski sabor 1888. izabran za zastupnika na listi Slobodoumne stranke. Drugi saborski mandat ostvario je početkom 1892., zajedno s Bélom Vermesom. Zastupnički klub te stranke napustio je početkom 1894., kad je postalo jasno da će vladajuća stranka izglasovati liberalne zakone o građanskom braku i matičnim knjigama

te je pristupio Szapáry-Péchyjevu nestranačkomu klubu. Od jeseni 1894. predsjednik je Županijskoga odbora Nacionalne stranke (Néppárt) sa sjedištem u Subotici. Od osnutka 24. V. 1896. potpredsjednik je Subotičkoga katoličkoga kruga, a nakon smrti prvoga predsjednika Matije Mamužića 1902. i predsjednik. Bio je subotički predstavnik na budimpeštanskom Kongresu katoličkih krugova 1901.

Od osnutka 1891. pa sve do 1917. bio je ravnatelj Pučke gazdačke banke d.d. (Délvidéki Közgazdasági Bank Rt) u Subotici.

Sve do odlaska u mirovinu 1912. bio je virilni član subotičkoga predstavničkoga tijela. I kao umirovljenik aktivno je sudjelovao u društvenom i kulturnom životu grada.

Izvor: Historijski arhiv Subotica, F:1.26.

Lit.: S. [M. Mandić], Plemeniti aljmaški dr. Josip Antunović, *Subotička Danica : Bunjevačko-Šokački kalendar (sa slikama) za prostu godinu 1895*, Subotica, 1894.

M. Grlica i E. Libman.

ANTUNOVIĆ, Lajčo (Lajos Móric) (Subotica, 25. VIII. 1831. – Subotica, 4. IV. 1904.), pl. Aljmaški, zemljoposjednik. Bio je trinaesto, najmlađe dijete Josipa i Rozalije, rođ. Vojnić pl. Bajšanske. Kao zagovornik kapitalističkih odnosa u poljodjelstvu i intenzivne obrade zemlje bio je jedan od prvih vlasnika parne vršilice u Subotici, a nakon dva kratkotrajna i neuspješna pokušaja (A. Pein i braća Horovic) i vlasnik najstarijega subotičkoga parnoga mlina, koji je otvoren prije 1873., a uspješno je radio do Prvoga svjetskoga rata. Bio je dugogodišnji virilist u gradskom predstavničkom tijelu, član upravnoga odbora Subotičke štedionice i pučke banke d.d. (Szabadkai Takarékpénztár és Népbank Rt) 1895.–97. te Subotičke trgovačke i obrtne banke d.d. (Szabadkai Kereskedelmi és Ipar Bank Rt) 1872.–92.

Lajčo Antunović

Izvor: Historijski arhiv Subotica, F:1.26.

Lit: *Szabadka és Vidéke,* Szabadka, 9. IV. 1905.

M. Grlica

ANTUNOVIĆ, Mate (Mátyás Máté) (Subotica, 25. II. 1828. – Subotica, 1. VIII. 1912.), pl. Aljmaški, odvjetnik, kraljevski javni bilježnik, političar. Rođen je kao jedanaesto od trinaest djece u obitelji Josipa st. i Rozalije, rođ. Vojnić pl. Bajšanske. Kao dvadesetogodišnjak sudjelovao je u revolucionarnim zbivanjima 1848.–49. u činu honvedsko-husarskoga natporučnika. Nakon vojnoga poraza revolucije on i njegova braća Josip, Stipan i Lajčo izbavili su se od višegodišnjega zatvora platívši otkupninu od po 500 forinta.

Mate Antunović

Činovničku karijeru počeo je u gradskoj administraciji, a nastavio ju je kao županijski podbilježnik, veliki bilježnik i kotarski sudac u Aljmašu. Nakon Nagodbe aktivno je sudjelovao u oživljavanju političkoga života u gradu. Potkraj 1868. bio je jedan od osnivača Deákove stranke (Deákpárt). Od 15. VIII. 1872. bio je urednik lista *Havi Krónika* (*Mjesečna hronika*), stranačkoga glasila koje je izlazilo istodobno s *Misečnom kronikom*, čiji je ured-

nik bio Kalor Milodanović. Na izborima za Ugarski sabor 1875. kao predstavnik Slobodoumne stranke (Szabadelvű Párt) poražen je od predstavnika ljevice.

U suradnji s Augustinom i Lazarom Mamužićem stvorio je potkraj 1870-ih trijumvirat za preuzimanje vlasti u Subotici. Antunovićev je zadatak bila animacija stanovništva madžarske narodnosti, ponajprije građanstva, za program Slobodoumne stranke. Na temeljima Deákova (Deák–kör) i Slobodoumnoga kruga (Szabadelvű–kör) 14. VI. 1879. bio je jedan od osnivača Građanske čitaonice (Polgári olvasókör) i njezin prvi predsjednik.

Nakon što su liberali preuzeli cjelokupnu vlast u gradu i oba zastupnička mandata u Ugarskom saboru, s Augustinom Mamužićem ostao je siva eminencija vlasti. Obojica su se razišla s Lazarom Mamužićem ostavši na konzervativnim pozicijama nakon prihvaćanja liberalnih Wekerleovih zakona o građanskom braku, matičnim knjigama i vjerskim slobodama.

Bio je dugogodišnji kraljevski javni bilježnik u gradu i član elitne Nacionalne kasine (Nemzeti kaszinó).

Izvori: Historijski arhiv Subotica, F:1.26; F:2. IV, 1331/1900.

Lit.: *Bácskai Ellenőr*, Szabadka, 1881–88; I. Iványi, *Szabadka szabad királyi város története*, I, Szabadka, 1886; *Neven*, Subotica, 1890–1912; *Subotičke novine*, Subotica, 1893–94.

M. Grlica

ANTUNOVIĆ, Pajo (Subotica, 6. V. 1810. – Subotica, 19. IV. 1883.), pl. Aljmaški, gradonačelnik Subotice, odvjetnik, virilist, zemljoposjednik. Kao sin suca Josipa Antunovića bio je 28. IX. 1830. s Josipom Rudićem subotički predstavnik na krunidbi nadvojvode Ferdinanda za ugarskoga kralja. Do revolucionarnih događaja 1848.–49. bio je visoki činovnik u Bačkoj županiji. Za privremenoga gradonačelnika Subotice postavljen je 29. IX. 1849., a 26. XI. izbor mu je i potvrđen. Nakon stabilizacije stanja u gradu prvoga dana 1851. izabran je za gradonačelnika. Tu će funkciju obnašati do početka 1858., kad je razriješen dužnosti. U godinama dok je bio gradonačelnik volonterski se angažirao u radu prosvjetnih vlasti kao školski savjetnik. Od 1874. bio je u upravnom odboru Subotičke štedionice i pučke banke d.d. (Szabadkai takarékpénztár és népbank).

Izvor: Historijski arhiv Subotica, F:1.26.

Lit.: I. Iványi, *Szabadka szabad királyi város története*, I-II, Szabadka, 1886-1892.

M. Grlica

ANTUNOVIĆ, Stipan (Subotica, 7. VIII. 1826. – Subotica, 13. II. 1895.), pl. Aljmaški, zemljoposjednik, virilist. Deseto dijete Josipa st. i Rozalije, rođ Vojnić pl. Bajšanske. Kao honvedski kapetan sudjelovao je u revoluciji 1848.–49. do posljednjih dana. Izbavivši se iz austrijskoga zarobljeništva, posvetio se obrađivanju zemlje, poslu koji nije napuštao do kraja života. Dugogodišnji je virilist u gradskom predstavničkom tijelu. Na prvom Velikom prelu Pučke kasine, održanom u Subotici 2. II. 1879., samo je on od »gospode« bio nazočan.

Izvori: Historijski arhiv Subotica, F:1.26; F:2. 548/polg.1861; F:2. 3431/polg.1879.

Lit.: *Neven*, Subotica, 15. III. 1895; *Szabadka és Vidéke*, Szabadka, 17. II. 1895; *Szabadka*, Szabadka, 20. II. 1895.

M. Grlica

ANTUNOVIĆEV DAN, godišnji skup koji se od 1991. održava u Aljmašu (*madž.* Bácsalmás). Pokrenut je na poticaj Divan-kluba, kulturne udruge Hrvata Bunjevaca u Aljmašu, i Instituta *Ivan Antunović* iz Subotice radi obnavljanja narodnoga sjećanja na biskupa Ivana Antunovića u mjestu u kojem je bio župnik 18 godina. Skup se održava u kasnu jesen, najčešće posljednji vikend studenoga, kako ne bi bio preblizu nedugo prije utemeljenomu Miroljubovu danu, koji se održava sredinom lipnja, o obljetnici rođenja Ante Evetovića Miroljuba. Okvirni se program sastoji od mise na hrvatskom te predavanja i razgovora o djelu biskupa Ivana Antunovića. Na skupu sudjeluju gosti iz Madžarske, Vojvodine i Hrvatske. Neki su od rezultata Antunovićeva dana ponovno tiskanje Antunovićeve *Razprave* (Pečuh, 2002.) i stu-

dije M. Evetovića *Život i rad biskupa Ivana Antunovića, narodnog preporoditelja* (Pečuh, 2002.) te podizanje spomen-obilježjâ na kuriji u kojoj je Antunović živio u Kalači (6. V. 2001.) i na župnom stanu u Aljmašu (11. XI. 2001.).

Lit.: Z. K. [L. I. Krmpotić], Antunovićev dan u Bačalmašu, *Bačko klasje*, br. 66, Subotica, 1991.

L. I. Krmpotić

ANTUŠOVA NAGRADA, godišnje priznanje koje Katolički institut za kulturu, povijest i duhovnost *Ivan Antunović* iz Subotice dodjeljuje zaslužnim osobama i ustanovama među bačkim Hrvatima Bunjevcima za kulturna postignuća te kao poticaj na njegovanje bunjevačkoga imena i kulture. Dodjeljuje se od 1991. na inicijativu anonimnoga darovatelja, koji osigurava novčanu nagradu i prema kojemu nagrada nosi ime. Svake se godine dodjeljuju tri nagrade, a od 1999. treća je nagrada namijenjena jednoj brojnoj hrvatskoj bunjevačkoj katoličkoj obitelji. Objava imenâ nagrađenih i sama dodjela nagrada obavlja se uglavnom u srpnju ili kolovozu u sklopu književnih večeri posvećenih bunjevačkim i šokačkim književnicima, tijekom proslave dužijance u Subotici.

Lit.: Dodjela »Antušove nagrade«, *Bačko klasje*, br. 64, Subotica, 1991; Ž. Zelić, Književna večer posvećena dr. Matiji Evetoviću, *Zvonik*, 8/2002, Subotica.

K. Čeliković i S. Bačić

APATIN, mjesto i sjedište istoimene općine na lijevoj obali Dunava u zapadnoj Bačkoj. Grad Apatin ima 19.320 st., a istoimena općina 32.813 st. (2002.). Etničku strukturu grada čine Srbi (13.990), »neizjašnjeni i neopredijeljeni« (1318), Rumunji (967), Madžari (848), Hrvati (658) i Crnogorci (612), a općine Srbi (20.216), Madžari (3785), Hrvati (3766), »neizjašnjeni i neopredijeljeni« (1893) i Rumunji (1191).

Apatin je ime dobio prema davnašnjoj opatiji, koja je nastala nakon što je madžarski kralj Stjepan I. 1001. redovnicama darovao posjed Obada (*madž.* apát: opat; apáti: opatov). Kao naselje u Bodroškoj županiji prvi se put spominje 1350. U tursko je doba pripadao Somborskoj nahiji, a nakon povlačenja Turaka na pustari su za slavensko stanovništvo osnovana privremena naselja Bukčinović i Branješevo. Srbi su se poslije odselili u obližnji Stapar, a od 1749. na istoimenu su pustaru kolonizirani Nijemci. Nakon toga Apatin se ubrzano gospodarski razvijao te je postao najvećim naseljem podunavskih Nijemaca u Bačkoj. U biskupskoj vizitaciji 1756. zabilježene su samo četiri »ilirske« (šokačke) kuće, koje u XIX. st. više nisu postojale. U crkvi je 1800., uz njemački, u uporabi bio i ilirski (hrvatski) jezik. Hrvatski je u uporabi i danas, uz madžarski i njemački. Nakon Drugoga svjetskoga rata iz osnove je izmijenjena etnička struktura grada: na mjesto protjeranih stanovnika doseljene su obitelji uglavnom s prostora Like, čiji su članovi kao partizani sudjelovali u ratu. Teritoriju današnje Općine Apatin pripada šokačko naselje Sonta.

Apatin

Lit.: I. Iványi, *Bács-Bodrog vármegye földrajzi és történelmi helynévtára*, I,¸ Szabadka, 1909; I. Antunović, *Razprava o podunavskih i i potisanskih Bunjevcih i Šokcih*,¸ Sombor, 1930; P. Pekić, *Povijest Hrvata u Vojvodini*, Zagreb, 1930; H. Jurg, *Apatin, Heimathbuch der grössten donaudeutsche Gemeinde*, Apatin, 1940; M. Evetović, *Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata* (rukopis); A. Sekulić, *Hrvatski bački mjestopisi*, Zagreb, 1994.

M. Đanić

ARENDA *dijal.* (*novolat.* arrenda: zakup), **1.** zakup poljodjelskoga zemljišta radi obrade. Zemlja se izdavala najmanje na razdoblje od tri godine jer je arendaš (zakupnik) bio dužan pognojiti zemlju stajnjakom, a toliko traje njegovo djelovanje; **2.** čist prihod od zemljišta kad se odbiju troškovi proizvodnje. Ugovara se u novcu ili u naravi, najčešće određena količina roda po određenoj površini. Nekad je arenda iznosila od 11 do 13 mtc pšenice po jednom lancu zemlje. U novije doba, zbog nepovoljnoga položaja poljodjelstva i poljodjelaca, arenda je osjetno smanjena i danas ne dostiže ni polovinu nekadašnje visine.

A. Stantić

ARHITEKTURA, umjetnost građenja, projektiranja i umjetničkoga oblikovanja objekata. Sinteza je tehničkih znanosti i svih vrsta likovnih umjetnosti koje se primjenjuju u graditeljstvu (slikarstvo, kiparstvo i dr.). U civilizacijskim tokovima arhitektonski su spomenici svjedočanstvo i obilježje pojedinih epoha te odraz društveno-ekonomskih i političkih prilika. Arhitekt je osoba koja se bavi prostornim i urbanističkim planiranjem, projektiranjem objekata i interijera te umjetničkim djelatnostima, diznajniranjem, slikarstvom i ostalim što je vezano za umjetničko oblikovanje prostora življenja.

Arhitektonsko naslijeđe čine objekti izgrađeni u kontinuitetu vremena i prostora, koji svojom karakterističnom izgradnjom obilježavaju neki izgrađeni prostor, krajolik, naselje ili grad. Za podunavske Hrvate – Bunjevce i Šokce tipični su salaši kad je u pitanju krajolik, tzv. panonska kuća u selima, a u gradovima građanska arhitektura sa stilskim obilježjima kasnoga perifernoga baroka, klasicizma i neostilova s kraja XIX. st., secesija s prijeloma stoljeća, međuratna arhitektura između dvaju svjetskih ratova, socrealizam u XX. st. i dr. Tipični su usto i objekti posebnih namjena, kao vjetrenjače, suvače (kojih danas uglavnom više nema) te objekti za čuvanje žitarica ili zrnate hrane, poput seoskih ambara, mlinova i sličnoga.

Tradicijska arhitektura termin je koji se odnosi na pučku arhitekturu, odnosno graditeljsko naslijeđe »neukoga graditelja«. Prepoznatljivi su oblici među podunavskim Hrvatima – Bunjevcima i Šokcima karakteristična panonska kuća, pokrivena trskom (autohtoni graditeljski materijali), ambari, kokošinjci (stožasti), krušne peći u dvorištima, čardaci i slično.

Lit.: A. Rudinski, Panonska kuća, pojavni oblici u severnoj Bačkoj, *Zbornik Matice srpske za društvene nauke*, 79, Novi Sad, 1985.

A. Rudinski

ARNOLD, Đuro (Taksony, Madžarska, 5. VI. 1781. – Subotica, 25. X. 1848.), skladatelj, dirigent, glazbeni pisac. Sin orguljaša Josipa, rodom iz Prinzensdorfa (Austrija), koji je službovao u Paksu, Hajósu i Taksonyu, te Katarine, rođ. Böhm, podrijetlom iz Paksa (Madžarska). Glazbu je učio kod oca, zatim u Pečuhu, u Velikom Varadinu (današnja Rumunjska), gdje je živio na dvoru biskupa Ladislava Kolonića, te kod Pavla Pöhma, dirigenta i orguljaša u Kalači.

Đuro Arnold

Na Pöhmovu preporuku subotički ga senat 1800. imenuje zborovođom župne crkve sv. Terezije Avilske u Subotici. U preporuci se navodi da svira orgulje, violinu, violončelo, puhačke instrumente te ravna zborom. Tu je službu obnašao do smrti. Kako je uživao velik ugled među sugrađanima, postao je članom Izabrane općine (vanjskoga senata) grada Subotice 1826.

Poznavao je madžarski, njemački, latinski i hrvatski jezik. Pokopan je u kripti katedralne crkve sv. Terezije u Subotici.

U vrijeme kad su dvokrilne orgulje s 18 registara u crkvi tek postavljane i kad je u njoj djelovao samo malen muški zbor, osnovao je stalni pjevački zbor i crkveni orkestar. Smatra se da je time postavio temelje glazbenoj naobrazbi u Subotici i tradiciji na koju se nastavljaju Muzička škola, osnovana 1868., i Filharmonija osnovana 1908. Sa svojim učenicima, koje je poučavao besplatno, pokrenuo je u Subotici i koncertnu djelatnost. Prvi javni koncert održan je 1803., a zabilježeni su i koncerti 1809., 1810., 1835. i 1836. Kao dirigent često je nastupao po slavonskim i madžarskim mjestima. Organizirao je i dobrotvorne koncerte 1809. i 1835., a prihodi su bili namijenjeni izgradnji bolnice u Subotici.

Najvažnije je njegovo djelo *Pismenik iliti skupljenje pisama razlicsiti za nediljne, svetcsane, i ostale dneve priko godine podobni, za vechju slavu Boxju, i kriposti dushevne naroda illyricskoga ucsinjeno po Gjuri Arnoldu u slobodno-kraljevskoj varoshi Maria Theresiopolitanskoj poglavite cerkve s. Theresie kora upravitelja.* Riječ je o prvoj pjesmarici bačkih Hrvata, zbirci tekstova crkvenih pjesama koja je postala veoma popularna u domaćoj sredini te među Hrvatima u Slavoniji i Srijemu. Pri sastavljanju zbirke Arnold se služio *Citharom octochordom* i svojim zapisima bunjevačkih pučkih pjesama. Danas se zna da su sačuvana dva primjerka, jedan u knjižnici Subotičke biskupije, a drugi u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu. *Pismenik* bio je jedan od vrela za *Vinac bogoljubnih pisamah*, koji je izdao franjevac Marijan Jaić 1827.

Pjesmaricu za madžarske i transilvanske kantore *Valódi éneklő* završio je 1827. Njegovo je stvaralaštvo u početku bilo pod stilskim i tehničkim utjecajem onodobne operne manire. Pripada stilskom razdoblju bečke klasike, a skladao je duhovna i svjetovna djela, od kojih je većina ostala u rukopisu. Nekoliko je svojih djela posvetio poglavarima Katoličke crkve: *Veliki Offertorium posiz* 1814. posvetio je papi Piju VII., *Offertorium – Dialogus sacer seu Evangellium Festi Cathedrae s. Petri za sole, orkestar i orgulje* papi Leonu XII., a *Te Deum* iz 1813. zagrebačkomu biskupu Aleksandru Alagoviću.

Duhovna su mu djela: 14 *offertoriuma*, od kojih je pet posvećeno tadašnjim papama; 11 himana; *Pucse moj ad Adorationem Crucis in Festo Parcseve* za dva klarineta, dva roga i trombon (1800.); *Libera me Domine* (1809.); *Tantum erga* (1810., 1823. i 1832.); *Te Deum* (1813.); *Graduale* (1830.); *Libera in e i Libera in c* (1847.); Misa za pokojne na madžarski tekst (1847.); Misa u B-duru na njemački tekst (1848.); Misa u C-duru (1848., prema A. Vidakoviću njegovo najzrelije umjetničko djelo); *Oratio pro Rege Hungariae Apostolico*; *Regina coeli*. Svjetovna su mu djela skladbe za kazališni komad *Postojani Šimun* (*Kemény Simon*) iz 1826., od kojih su sačuvani fragmenti; za melodramu *Gotthardska vještica* (*A gotthardhegyi boszorkány* iz 1837.; za igrokaz *Izbor kralja Matije* (*Mátyás király választása*) iz 1832.; četiri madžarska plesa za glasovir, čiji se prijepis nalazi u franjevačkom samostanu u Osijeku, a tiskani su u zbirci *Magyar nóták Veszprém vármegyéből*, Beč 1823.–32.; četiri uvertire za orkestar iz 1836. Skladao je i verbunkoše te posmrtne marševe, zborove, uvertire, solo-pjesme i romanse.

Djelo: *Pismenik iliti skupljenje pisama razlicsiti za nediljne, svetcsane, i ostale dnevne priko godine podobni, za vechju slavu Boxju, i kriposti dushevne naroda illyricskoga ucsinjeno po Gjuri Arnoldu u slobodno-kraljevskoj varoshi Maria Theresiopolitanskoj poglavite cerkve s. Theresie kora upravitelja*, Osik, 1819.

Lit.: A. Vidaković, Đuro Arnold, *Sv. Cecilija*, 3,4/1937, Zagreb; A. Vidaković, Nekoliko nepoznatih dokumenata o glazbeniku Đuri Arnoldu, *Sv. Cecilija*, 3/1940, Zagreb; *Muzička enciklopedija*, Zagreb, 1971; *Hrvatski biografski leksikon*, 1, Zagreb, 1983; J. Mioč, Život i rad Đure Arnolda, *Glazbeni dani Albe Vidakovića*, Subotica, 18.–12. IV. 1989. : *Separat Sv. Cecilije*, br. 3, Zagreb, 1989; S. Beretić, Životni put Đure Arnolda, *Subotička Danica (nova) : Kalendar za 2007.* godinu, Subotica, 2006.

N. Skenderović

ARTESKI BUNAR (arteški), **1.** bunar dobiven dubokim bušenjem kako bi se dospjelo do pitke vode između dvaju ili više nepropusnih slojeva. Ime je dobio prema francuskoj grofoviji Artois, gdje su prve takve bunare kopali već u XII. st. Voda iz takvih bunara dobivala se postavljanjem cijevi do dubine vodonosnoga sloja. Bunari su u gradovima bili raspoređeni tako da od korisnikâ ne budu dalje od oko 300 metara; **2.** izvorište vode koja izlazi na površinu pod hidrostatičkim tlakom. Dok u gradovima nije bilo vodovoda, »sakadžije« (vodnari, vodonoše koji prodaju vodu na veliko) vodu s takva izvora prodavali su za piće i osobito za ručno pranje rublja. Takva je voda »mekana« i vrlo dobra za pranje rublja, kuhanje graha i sl.

A. Stantić

ASIĆ, Jelka, rođ. Šokčević (Zagreb, 27. VI. 1922. – Zagreb, 10. IX 1979.), dramska glumica, operna pjevačica (sopran), kazališna djelatnica. Osnovnu i srednju školu završila je u Zagrebu, gdje je i diplomirala na Državnoj glumačkoj školi 1942. Pjevanje je učila kod Ive Lhotke Kalinskoga, a balet u školi Margarete Forman i Ane Roje. Debitirala je 1940. u HNK u Zagrebu u Šenoinu komadu *Hrvatski Diogeneš* u režiji Tita Strozzija. Bila je glumica HNK u Zagrebu 1942.–45. Ujesen 1945. dolazi u Suboticu, gdje je radila sve do 1976., osim u sezoni 1954.–55., kad je bila u Narodnom kazalištu u Novom Sadu, te dvije sezone 1955.–57. u Zagrebačkom gradskom kazalištu *Komedija*.

Jelka Asić

Najvažnije su joj operne uloge Michaela u *Carmen* G. Bizeta, Cio-Cio-San u *Madame Butterfly* G. Puccinija, Violetta u *La traviati* G. Verdija, Mařenka u *Prodanoj nevjesti* B. Smetane, Nedda u operi *Pagliacci* R. Leoncavalla. Nastupala je i u operama *Nikola Šubić Zrinski* I. Zajca, *Morana* J. Gotovca te u operetama *Mala Floramy* I. Tijardovića, *Kraljica čardaša* I. Kalmana i dr. Pjevala je uloge koje odgovaraju osobinama lirskoga mladodramskoga soprana.

Glumila je u raznim žanrovima, bila je tragetkinja u dramskim djelima iz antike i klasicizma, ostvarila je uloge iz suvremenoga repertoara (*Posjet stare dame* F. Dührenmata, *Tko se boji Virginije Woolf* E. Albeeja, *Crnina pristaje Elektri* E. O'Neila, *Tramvaj zvan žudnja* T. Williamsa), komedija (*Prosjačka opera* B. Brechta, *Mirandolina* C. Goldonija, *Na Tri kralja* W. Shakespearea), grotesknih drama (*Ožalošćena porodica* B. Nušića), tragikomedija te veći broj drugih zapaženih uloga u *Hasanaginici* M. Ogrizovića (Sultanija), *Zlatarevu zlatu* A. Šenoe (Dora Krupićeva), *Blagovijesti* P. Claudela (Violaine), *Maškaratama ispod kuplja* I. Vojnovića (Anica), *Moru* Đ. Sudete (Šu), *Istočnom vjetru – zapadnom vjetru* P. Buck (Kvejlan), *Madame Bovary* G. Flauberta (Emma Bovary), *Spletki i ljubavi* F. Schillera (Lujza), *Trima sestrama* A. P. Čehova (Maša). Najviši domet postigla je u kreiranju ženskih likova u Krležinim dramama *Gospoda Glembayevi* (barunica Castelli), *U agoniji* (Laura), *Vučjak* (Margetićka) i *Na rubu pameti* (Jasenka).

Zauzima istaknuto mjesto u Vojvodini po svojim ostvarenjima. Likove je kreirala s »istinskim umjetničkim nadahnućem i izrazitim umjetničkim temperamentom« (I. Rackov). Za svoj je rad primila mnogobrojne nagrade: Listopadsku nagradu Subotice 1964., Orden zasluga za narod sa srebrnim vijencem, Nagradu AP Vojvodine 1948., desetak nagrada na susretima vojvođanskih kazališta, a četiri je puta njezine uloge nagrađivala Udruga dramskih umjetnika Srbije.

Osim glumom, bavila se režijom, koreografijom i kazališnom pedagogijom. Surađivala je sa suprugom Milanom Asićem.

Lit.: I. Rackov, Jelka Asić (1922-1979), *Rukovet* 9-10/1979, Subotica; *Hrvatski biografski leksikon*, 1, Zagreb, 1983.

N. Skenderović

ASIĆ, Milan (Zagreb, 23. VIII. 1917. – Subotica, 19. IX. 1986.), skladatelj i dirigent. Njegov se otac, podrijetlom iz stare dubrovačke porodice, bavio slikarstvom. Školovao se u Zagrebu, gdje je usporedno s pohađanjem gimnazije učio violinu i teorijske predmete u Muzičkoj školi Vatroslava Lisinskoga. Diplomirao je na Muzičkoj akademiji u Zagrebu kompoziciju u klasi Krste Odaka i dirigiranje u klasi Frana Lhotke 1943. Radio je kao glazbeni urednik Radio Zagreba 1944.–45. i bio pomoćni dirigent u HNK. U Suboticu dolazi 1945., gdje je gotovo neprekidno radio do odlaska u mirovinu 1976., osim u sezoni 1954.–55., kad je bio dirigent Opere Narodnoga kazališta u Novom Sadu, te 1955.–57., kad je bio glazbeni voditelj Zagrebačkoga gradskoga kazališta *Komedija*. U Subotici je bio ravnatelj muzičke grane Narodnoga kazališta 1945.–50. i 1957.–76., ravnatelj Opere 1950.–54. te stalni šef-dirigent Filharmonije, čiji je umjetnički voditelj postao 1946.

Bio je osnivač i dirigent Opere u Subotici 1950.–54. Inicijativa za njezino osnivanje potekla je iz Muzičke škole zbog brojnih muzičkih komada koji su u to vrijeme izvođeni u subotičkom kazalištu. Prije službenoga otvorenja Opere izvođene su Puccinijeva *Tosca*, *Nikola Šubić Zrinjski* I. Zajca i *Dubravka* J. Gotovca. Za vrijeme postojanja Opere izvedeno je oko 300 predstava, od kojih 21 premijerna. Nakon osnivanja izvedene su, među ostalim, i sljedeće opere: *La traviata* G. Verdija, *Madame Butterfly* G. Puccinija, *Carmen* G. Bizeta, *Prodana nevjesta* B. Smetane, *Morana* J. Gotovca, *Pagliacci* R. Leoncavalla, *Cavaleria rusticana* P. Mascagnija i *Dužijanca* J. Andrića.

Sa subotičkom filharmonijom gostovao je u Beogradu, Novom Sadu, Nišu, Osijeku, Šapcu, u svim većim vojvođanskim mjestima te u Segedinu (Madžarska). Samostalno je gostovao kao dirigent Simfonijskoga orkestra u Oradeji (Rumunjska). Za svoj je rad dobio Sedmosrpanjsku nagradu Srbije za dirigentski rad 1950., počasnu diplomu osnivača Narodnoga kazališta u Subotici 1956., nagrade za scensku glazbu na Susretima vojvođanskih kazališta 1965. i 1971. i druga priznanja. Umro je u Subotici, a pokopan je u Zagrebu.

Milan Asić

Njegovo skladateljsko djelo obuhvaća različite forme. Pisao je kazališnu glazbu (*Pekarev Miško*, dječja opereta, 1935.; *Veseli pensionat*, opereta, 1938.; *Pobjednik*, 1939.; *Pjesmom kroz život*, opereta, 1941.; *Cvilidreta*, 1944.), orkestralna djela (*Narodni ples*, 1939.; *Ples sa Balkana*, 1948.; *Iz priče u priču*, 1949.; *Dvije crnogorske slike*, 1979. i dr.), vokalno-instrumentalna djela (*Međimurske balade*, 1958.; *Zemljo krša – zemljo ravni*, bunjevačka kantata, 1971.; *Moj grad*, 1972.; *Japanska svita*, 1980. i dr.), scensku glazbu (za japansku legendu *Jamade Kakoši Asagao*, 1945.; *Plakira* M. Držića; *Na Tri kralja* W. Shakespearea; *Šumu Striborovu* I. Brlić-Mažuranić i dr.), tamburaške skladbe (*Iz ravne Vojvodine*, 1974.; *Klasje moje*, 1975.), duhovne skladbe (*Asperges me*, za mješoviti zbor, 1942.; *Offertorium*, za mješoviti zbor, 1942.) te mnogobrojne zabavne melodije i obrade poznatih skladbi. Najveći uspjeh postigao je operetama i scenskom glazbom.

Poseban su dio njegova opusa skladbe nastale u suradnji s Katedralnim zborom *Albe Vidaković* i na poticaj njegove voditeljice s. Mirjam Pandžić te skladbe nastale prigodom raznih svečanosti i jubileja. Riječ je pretežito o duhovnim i rodoljubnim skladbama nastalima u razdoblju 1979.–84. Te su skladbe komponirane na tekstove mjesnih hrvatskih pjesnika (Ante Evetovića Miroljuba, Ivana Antunovića, Stipe Bešlina, Ante Jakšića, Jakova Kopilovića, Alekse Kokića). Duhovne skladbe: *Psalam 150* (za glas, mješoviti zbor i orgulje, 1979.), *Dušo Kristova* (za glas i orgulje, 1979.), *O Marijo, zvijezdo mora* (za mješoviti zbor i orgulje, 1979.), *Omnia omnibus* (za mješoviti zbor, 1981.), *Ja te ljubim, o Marijo* (za mješoviti zbor, 1981.), *Ja sam s vama* (za mješoviti zbor, 1982.), *Domine aut pati aut mori* (za sopran i zbor, 1982.), *Psalam 136* (za solo-sopran i mješoviti zbor, 1984.), *Aleluja* (za dječji zbor). Rodoljubne skladbe: *Subatico bijela* (za mješoviti zbor, 1981.), *Subotica mila* (za mješoviti zbor, 1982.), *Blagoslovljena ova zemlja* (za mješoviti zbor, 1982.), *Domovina moja* (za mješoviti zbor, 1983.). Skladbe s raznom tematikom: *Moja mati* (za solo-sopran, 1982.), *Blago onom* (za mješoviti zbor, 1982.), *Gospode* (*a capella*, 1982.), *Jorgovane* (za glas i klavir, 1983.), *Moje zvanje* (za mješoviti zbor, 1981.), *Gospode, ti si dozvolio da budem pjesnik* (za mješoviti zbor, 1982.), *Pozdrav Miroljubu* (za mješoviti zbor, 1981.).

Asićeve kompozicije djeluju svježe i neposredno svojim prozračnim harmonijskim sklopovima i dopadljivim ritmom, a oslanjaju se na narodni melos. Melodijska linija njegovih dionica ne teži virtuoznosti, nego jednostavnosti, jasnoći i raspjevanosti. Zato su njegove kompozicije rado slušane na liturgijskim svečanostima i na svim priredbama i koncertima. Asić je važno ime u kulturnoj i glazbenoj povijesti Subotice, u kojoj je postavio temelje glazbeno-umjetničkomu životu dirigiranjem, skladanjem i organizatorskim radom.

Izvor: Dnevnik Katedralnoga zbora *Albe Vidaković*, Arhiv Rimokatoličkoga župnoga ureda sv. Terezije Avilske, Subotica.

Lit.: M. Kovač Kenjereš, Jedan život u službi muzičke umetnosti: Život i rad Milana Asića, *Rukovet*, 1-2/1977, Subotica; *Enciklopedija Jugoslavije*, 1, Zagreb, 1980; *Hrvatski biografski leksikon*, 1, Zagreb, 1983; Vojmir [B. Gabrić], In memoriam Milan Asić (1917–1986.), *Bačko klasje*, br. 39, Subotica, 1986.

N. Skenderović

ASIĆ, Zvjezdana (Asić-Kovačić, Šarić, Zvezdana) (Zagreb, 15. IX. 1946. – Novi Sad, 1. X. 2000.), pjesnikinja, prozaistica, dramska književnica, kazališna djelatnica. Rođena je u poznatoj umjetničkoj obitelji Asić od oca Milana i majke Jelke rođ. Šarčević. Nakon završetka gimnazije u Subotici upisuje se na Filozofski fakultet u Zagrebu, gdje je diplomirala jugoslavistiku. Poslije je upisala i diplomirala i dramaturgiju na Fakultetu dramskih umjetnosti u Beogradu. Pisala je i objavljivala na srpskom jeziku, a veoma rijetko na dijalektu (npr. *V mlaki je bil mesec*).

Prve pjesme objavljuje u subotičkoj *Rukoveti*, a u osamnaestoj godini, zajedno s Jenőom Tusákom i Petrom Vukovom, obavljuje knjigu *Vidici vetrova* (Subotica, 1964.), u kojoj je zastupljena djelom *Hod za zvezdama*. Za života je objavila još dvije zbirke pjesama: *Prijatelju da ne zaplače* (Subotica, 1969.) i *Fotografije sećanja* (Novi Sad, 1998.). Glavna je karakteristika njezine poezije iznimna senzibilnost, a često susrećemo i elemente ženskoga pisma. Napisala je i više od dvadeset drama i radiodrama, koje su izvođenje u kazalištima u Subotici i Novom Sadu te na valovima nekoliko radijskih postaja. Neke su joj od drama i nagrađivane. Uspješno se okušala i u pisanju pripovijedaka, novela i eseja iz kazališnoga života, koje je objavljivala u periodici (*Rukovet*, *Polja*, *Ulaznica*…).

Lit.: L. Merković, Književnost Hrvata u Vojvodini poslije II. svjetskog rata, u: *Tjedan Hrvata u Vojvodini,* Zagreb, 1998.

T. Žigmanov

ASIMILACIJA (*lat.* assimilatio: izjednačenje), proces promjene kolektivnoga identiteta etničke zajednice pretapanjem u narod iz njezina okružja, koji je brojniji ili

na drugi način dominantan, obilježen prihvaćanjem njegova jezika, običaja i kulture. Iako neki autori razlikuju nasilnu i nenasilnu asimilaciju, ona je u osnovi nenasilna jer uz nasilje dobiva oblik genocida, tzv. etničkoga čišćenja, kulturocida, urbicida i sl. Na asimilaciju utječu različiti objektivni i subjektivni čimbenici: urbanizacija, jezična standardizacija, vjeroispovijed, karijerni razlozi, materijalni probitak i sl.

1. Kao jedan od prijepornih oblika političkoga reguliranja etničkih odnosa, asimilacija se temelji na ideji namjernoga i svjesnoga eliminiranja etničkih razlika, ali ne na prisilan i brutalan način, nego prelaskom, pretvorbom, konverzijom identiteta članove jedne, obično brojčano manje etničke zajednice slabijega političkoga utjecaja, u drugi, već postojeći ili čak nov etnički identitet. Sami procesi konverzije identiteta iznimno su složeni i ostvaruju se u razmjerno dugu vremenskom intervalu te pod utjecajem mnogih čimbenika, ali se određuju uglavnom s obzirom na rezultat – krajnju uspješnost ili neuspješnost asimilacijske prakse. Cilj asimilacije, uspostava zajedničkoga etničkoga identiteta spajanjem kolektivâ i poništavanjem njihovih razlika, ostvaruje se uporabom svih civilizacijskih resursa kojima raspolaže moderna država: reprezentacijom, izobrazbom, socijalizacijom, dostupnošću javnoga prostora... Budući da mnogi pripadnici asimilaciji izloženoga kolektiva takvu politiku doživljavaju kao nepravednu, u odnosu na nju često se javljaju otpor i protumjere u rasponu od getoizacije i samoizolacije manjina do njihove pobune i secesije. U novije doba zapadne zemlje u kojima živi velik broj manjina, ponajprije useljeničkih, radi onemogućivanja takvih pojava umjesto politike asimilacije provode politiku multikulturalizma.

U literaturi se često ističe da se kroz procese asimilacije provlači i jedna socijalnodarwinistička komponenta u funkcioniranju suvremenih društava: ovdje se naime sofisticirano očituju imperijalne težnje većinskih naroda prema manjinskima, a pokušavaju se pravdati progresom, civiliziranjem, stabilnošću i sl. Stoga se asimilacija iz funkcionalističke perspektive socijalnodarwinističkoga učenja može promatrati i kao pozitivna činjenica, dakako iz gledišta dominantne etničke zajednice, jer pridonosi homogeniziranju društva i uklanjanju napetosti, sukoba i nasilja među različitim društvenim grupama.

Mehanizmi zaštite od asimilacije javljaju se u području prava u drugoj polovici XX. st., ponajprije pravo na zaštitu etničke opstojnosti. Obično se raščlanjuje na dva segmenta: *aktivna prava* – grupa prava koja omogućuju priznavanje etničkoga postojanja u javnim sferama te podupiru etnički identitet osiguravajući mu tzv. identitetsku infrastrukturu – te *pasivna prava* – različita prava koja osiguravaju zaštitu od asimilacije, najčešće zabranom različitih oblika diskriminacije. Riječ je o legitimnoj osnovi za opstojnost prava neke manjine da ne bude asimilirana u drugu nacionalnu grupu, da ne bude utopljena u veliko tijelo većinskoga stanovništva u državi. Asimilacija je potpuna suprotnost – svjesno nastojanje da se ostvari prijelaz u većinski identitetski obrazac: manjine se na neki način, na temelju nekih razloga, ali ne dobrovoljno, odriču svojih etničkih, kulturnih i jezičnih karakteristika kojima se razlikuju od većine i s većinom se stapaju u nacionalno uniformne zajednice.

U teoriji se bilježe različiti tipovi asimilacijske politike, koji se u praksi često prožimaju. Među njima su najvažniji sljedeći:

– *politička asimilacija* praksa je priječenja pripadnika etničkih manjina da sudjeluju u procesima upravljanja državom, državnim institucijama ili tijelima lokalne vlasti na područjima na kojima manjina živi;

– *segregacija* je na djelu kad se manjinska grupa namjerno getoizira i odvaja od bitnih političkih, kulturnih, gospodarskih i drugih zbivanja. Pojedinci iz manjinskih zajednica mogu participirati u društvenom i političkom životu samo ako odustanu od vlastita načina života i potpuno se asimiliraju u većinsko društvo;

– *gospodarska asimilacija* označava oduzimanje materijalne osnovice za kulturno-etnički život, a poslije i za samo postojanje etničke grupe. Provodi se namjernim kočenjem razvoja područja na kojem manjina živi, neadekvatnom politikom zapošljavanja, onemogućivanjem otvaranja visokih škola na području na kojem žive pripadnici manjine, neodgovarajućim sudjelovanjem u pretvorbi državnoga, odnosno društvenoga vlasništva u privatno i dr.;

– *psihološka asimilacija* nastaje kada državna politika stvara ozračje u kojem se pripadnici manjinskih etničkih grupa osjećaju drugorazrednim građanima u kulturnom ili političkom smislu, jer se javno ne koriste svojim jezikom, ne manifestiraju svoju kulturu, način života i dr.;

– *ekološka asimilacija* uništavanje je okoliša koji omogućuje tradicionalni ili drukčiji način života etničke grupe;

– *biološka asimilacija*, koja se naziva i prirodnom, nenasilnom ili dobrovoljnom, ostvaruje se uglavnom miješanim brakovima.

2. Dio procesâ asimilacije vezanih uz bačke Hrvate imao je oblik njihova pretapanja u većinski državotvorni narod (madžarizacija, srbizacija), a dio poticanje oblikovanja novih separatnih etničkih ili nacionalnih skupina Bunjevaca i Šokaca. Iznimno je rijetka bila kroatizacija (tzv. pobunjevčivanje) drugih naroda. O tom procesu ipak svjedoče izvorno nehrvatska, napose madžarska, njemačka i slovačka prezimena, koja danas nose bunjevački Hrvati, npr. u Tavankutu.

Nakon dolaska u Podunavlje za turske vladavine Bunjevci i Šokci živjeli su u svojim zatvorenim društvima, vjerom, zanimanjem i nastambom odvojeni od vladajućega muslimanskoga stanovništva, koje su činili spahije ili je živjelo u gradovima. Protjerivanje Turaka iz Bačke i uspostava Vojne granice i ugarskoga feudalnoga sustava u načinu života Bunjevaca i Šokaca nisu promijenili mnogo, i to kako glede vojnograničarskoga stanovništva, tako i glede stanovništva koje se u ovom razdoblju bavilo civilnim poslovima. Rijetke slučajeve odnarođivanja uvjetovalo je penjanje u društvenoj hijerarhiji, napose u višoj županijskoj administraciji. Etnička je pripadnost Bunjevaca i Šokaca najčešće bila označivana imenima Dalmatinac i Ilir, a njihov je jezik nazivan dalmatinskim ili ilirskim, kao i u drugim krajevima u kojima je živjelo etnički hrvatsko stanovništvo (Hercegovina, Dalmacija, Bosna, Slavonija, banska Hrvatska i dr.).

Tek će uvođenje madžarskoga umjesto latinskoga kao službenoga jezika u upravi potkraj 1830-ih i početkom 1840-ih omogućiti širu asimilaciju, a razvoj građanskoga društva nakon 1848. i Austro-ugarska nagodba 1867. još će jasnije utrti put tomu procesu, koji dobiva oblik madžarizacije. Usprkos tomu i usprkos odluci o korištenju regionalnim imenom Bunjevci u borbi za očuvanje narodne posebnosti nakon Nagodbe jezik Bunjevaca potkraj XIX. i početkom XX. st. sve se češće naziva hrvatskim (*lingua croatica* u subotičkom franjevačkom samostanu), veze bačkih Bunjevaca s Hrvatskom jačaju na kulturnom, vjerskom, gospodarskom, djelomice i na političkom planu, a u *Nevenu* se pred Prvi svjetski rat ističe da Bunjevci govore hrvatskim jezikom. Znakovito je da je u tom razdoblju asimilacija uzela maha u gradovima, dok su veliki dijelovi bunjevačkoga i šokačkoga stanovništva koji su živjeli ruralnim životom, na salašima, ostali izvan toga procesa. Pokušaji očuvanja narodne samobitnosti, koje je počeo Ivan Antunović, a nastavilo više njegovih sljedbenika (Boza Šarčević, Kalor Milodanović, Pajo Kujundžić, Mijo Mandić, Matija Mamužić i dr.) nisu naišli na dublji odjek među gradskim stanovništvom, što ilustrira malen broj pretplatnika Antunovićevih novina u Bačkoj početkom 1870-ih ili pak odbijanje gradskih tijela u kojima su Bunjevci činili većinu da podupru prijedloge za nastavu na »bunjevačkom« jeziku u Subotici na prijelomu stoljećâ.

Nakon stvaranja prve jugoslavenske države 1918. za bačke je Bunjevce »poslije prvog oduševljenja i idealizma nastupilo razočaranje, ali baš tada je suradnja s

Hrvatskom pojačana na političkom i na kulturnom području« (B. Gabrić). Jedno od najvećih razočaranja bilo je negiranje bunjevačke pripadnosti hrvatskomu narodu, pri čemu je vlast svjesno podupirala otvorenu srbizaciju: između dvaju svjetskih ratova učitelji i profesori u subotičkim školama dovođeni su iz Srbije umjesto da se zapošljavaju lokalni ljudi različitih narodnosti, bunjevački kulturni vođe koji su svjedočili hrvatstvo službeno su premještani u druga mjesta (npr. I. Malagurski-Tanar), u Subotici i Somboru uz državnu su potporu osnivane različite udruge te pokretane novine, časopisi i kalendari koji su promovirali protuhrvatske ideje među Bunjevcima i sl.

U Bunjevaca i Šokaca u poslijetrianonskoj Madžarskoj, koja je u teritorijalnom pogledu bila »pogubno okljaštrena« (često rabljena sintagma u Madžarskoj), asimilacijski su procesi uzeli maha unatoč pokušajima njihova usporavanja, npr. u Bajskoj kršćanskoj čitaonici. Uzrok tomu nije bila samo objektivna brojčana inferiornost Bunjevaca i Šokaca nego ponajprije ozračje potištenosti i šoka madžarske nacije zbog posljedica rata, zbog čega je stupanj tolerancije prema nemadžarima (osim prema Nijemcima) bio sveden na minimum. Društveno je ozračje pripadnicima manjina sugeriralo kako je jedini mogući put egzistencijalnoga opstanka što brža integracija, zapravo asimilacija u madžarski nacionalni korpus. To je doba kada država kao preduvjet za obnašanje i najniže dužnosti u državnom činovničkom aparatu (npr. »maloga birova« na selu) postavlja mijenjanje nemadžarskoga prezimena u madžarsko. Tako su nastala dotad nepoznata prezimena poput Pécsvári od Petranović, Várnai od Vašćan, Légrádi od Jelić, Keszthelyi od Kolarić, Rigó od Kosa i dr. Na istoj su crti i povijesna djela madžarskoga franjevca B. Unyija, koji je pružao kvaziznanstvenu potporu osporavanju hrvatstva Bunjevaca i Šokaca u ugarskom Podunavlju.

Nakon Drugoga svjetskoga rata proces asimilacije bačkih Bunjevaca i Šokaca ubrzan je zbog agrarne reforme i nasilne kolektivizacije u poljodjelstvu, osobito u Madžarskoj, te urbanizacije i modernizacije. Imajući na umu da su Bunjevci »izrazito agrarne strukture« (A. Lebl), to su bili najvažniji asimilatorski čimbenici u novije doba. Pritom valja imati na umu da je prvih godina nakon Drugoga svjetskoga rata u Jugoslaviji, u uvjetima proklamirane nacionalne ravnopravnosti južnoslavenskih naroda, afirmirano hrvatstvo Bunjevaca te su utemeljene različite hrvatske institucije: društva, novine, kazalište, škole, ali su tijekom 1950-ih ta postignuća postupno dokinuta, poput većine ostalih južnoslavenskih nacionalnih institucija izvan matičnih republika. S druge strane granice, u Madžarskoj, na dokidanje malobrojnih institucija utjecao je sukob Tita i Staljina te su nakon poznate odluke Informbiroa južnoslavenske institucije morale biti zatvarane, a ionako labavi kontakti između Hrvata u Madžarskoj i u Hrvatskoj u cijelosti su zamrli. Dio je nacionalno svjesnih Hrvata odveden na prisilni rad u Hortobágy, poznat kao madžarski Goli otok. Tako su školski sustav i urbanizacija odlučujuće utjecali na asimilacijske procese u Vojvodini, jednako kao i u komunističkoj Madžarskoj.

Na asimilaciju su, sa svoje strane, utjecali i kulturni i jezični unitarizam u Jugoslaviji, koji je tijekom 1960-ih, kad su postupno poboljšani madžarsko-jugoslavenski međudržavni odnosi, preslikan i na odnose Hrvata i Srba u Madžarskoj. U kontekstu izlaganja o jezičnoj raznolikosti govora hrvatske manjine, pa u sklopu toga i odnosa hrvatskoga književnoga jezika i dijalekata u Madžarskoj, poseban je problem predstavljao, čak više nego u bivšoj Jugoslaviji, sam naziv jezika. Naime, nakon Drugoga svjetskoga rata bile su utemeljene mnoge manjinske institucije, npr. škole, novine, radijske, a poslije i televizijske emisije. Hrvati i Srbi, po uzoru na tadašnju Jugoslaviju, imali su zajedničke institucije. Unatoč populacijskomu odnosu koji je bio 9:1 u korist Hrvata, u te se ustanove zapošljavaju uglavnom Srbi, koji su, zahvaljujući pravoslavnim školama u međuratnom razdoblju, imali svoj prosvjetni kadar.

To je bio jedan od uzroka zbog kojih je srpski jezik počeo dominirati upravo pod tim imenom, rjeđe i pod imenom *srpskohrvatski*. Nakon pogoršanja odnosa između Madžarske i Jugoslavije madžarske vlasti potenciraju uporabu naziva *južnoslavenski* te su sve do kraja 1980-ih u Madžarskoj postojale isključivo južnoslavenske škole, južnoslavenske folklorne skupine i druge institucije. Takav je odnos rezultirao i odbojnošću Bunjevaca i Šokaca u Madžarskoj prema učenju »južnoslavenskoga« književnoga jezika te je pridonosio asimilaciji jer je napuštanje hrvatskoga automatski značilo i prelaženje na madžarski jezik, a time i gubljenje ne samo vlastita jezika nego i kulture i običaja. Premda su nakon nastanka hrvatske države i nakon društvenih promjena u Madžarskoj 1991. hrvatske ustanove odvojene od srpskih, a pridjev *hrvatski*, pa i sam hrvatski književni jezik, sve je više u optjecaju te se mnogo toga promijenilo i u gledištima na vrijednosti što ih predstavljaju dijalektni idiomi, pouzdani vrijednosni sudovi moći će se dati tek nakon što novostečena prava ožive i u praksi.

U Vojvodini je asimilacija dodatno jačana medijski snažno promicanim i široko konzumiranim modelom popularne kulture poznatim kao novokomponirana narodna glazba. Ekspanzija srpskoga nacionalizma potkraj 1980-ih prouzročila je daljnje smanjenje broja Hrvata u Bačkoj, a vlast je snažno poticala i raslojavanje hrvatskoga korpusa pri nacionalnom izjašnjavanju na Hrvate, Bunjevce, Šokce i Jugoslavene. No negiranje pripadnosti bačkih Bunjevaca i Šokaca hrvatskomu narodu bilo je izraženije u gradovima nego u ruralnim područjima. Ti su procesi slabije rezultate imali i u Šokaca nego u Bunjevaca, a u samih je Bunjevaca asimilacija bila slabije izražena u somborskoj nego u subotičkoj općini.

Raspad bivše Jugoslavije sa svoje strane također je ubrzao asimilaciju Hrvata u Vojvodini, no to je zapravo refleksija utjecaja teritorijalnoga razgraničenja Srba i Hrvata na asimilacijske procese u Bunjevaca i Šokaca. Naime, dok su isprva unitarno državno uređenje stare Jugoslavije i proklamirana ravnopravnost Hrvata i Srba omogućivali načelnu ravnopravnost u odgovorima na pokušaje srbizacije među bačkim Bunjevcima i Šokcima, početak teritorijalnoga razgraničenja između Hrvata i Srba, izražen kroz stvaranje Banovine Hrvatske, značio je i borbu za stvaranje područja utjecaja na »spornim područjima«, kakvo je bila i Bačka, te su prvaci bunjevačkih Hrvata tražili da se Banovini Hrvatskoj, zajedno s Baranjom, pripoje sjeverni i sjeverozapadni dijelovi Bačke. Prekinut 1941., taj je proces razgraničenja nastavljen stvaranjem nove Jugoslavije kao federalne države, kad je Vojvodina, kao autonomna pokrajina, ušla u sastav Srbije kao jedne od republika – federalnih jedinica, iako je opetovano bilo nastojanja za priključenjem dijelova Bačke s većinskim hrvatskim (bunjevačkim i šokačkim) stanovništvom Hrvatskoj. Da su s ulaskom u teritorijalno područje srpskoga utjecaja Bunjevci i Šokci u Bačkoj stavljeni u neravnopravan položaj u borbi protiv asimilacije pokazuje pojačano odnarođivanje od kraja 1960-ih, nakon kratkoga poslijeratnoga uzleta hrvatstva. Završetak borbe u jugoslavenskom partijskom vrhu potkraj 1960-ih, koji je rezultirao konfederalizacijom odnosa između republika i davanjem autonomije Vojvodini (1971.–88.) spriječio je otvorene asimilacijske procese među Bunjevcima i Šokcima u Bačkoj. Međutim, dok je nejužnoslavenskim manjinama u Vojvodini bilo omogućeno ostvarivanje manjinskih prava, u odnosu na vojvođanske Hrvate primjenjivan je jezični unitarizam i tiha asimilacija. S raspadom Jugoslavije kao složene, federalne države na njezine sastavne dijelove, čime je završen proces teritorijalnoga razgraničenja između Srbije i Hrvatske, Bunjevci i Šokci u Bačkoj izloženi su agresivnim asimiliacijskim metodama, što za rezultat ima pojačanu asimilaciju. U uvjetima egzistencijalnoga straha i prisilnih mobilizacija, etnički hrvatsko stanovništvo u Vojvodini svjesno i nesvjesno skrivalo se u neutralne forme bunjevštine i jugoslavenstva, dok se, s druge strane, dio Bunjevaca i Šokaca preselio u Hrvatsku, čime je asimilacija

preostaloga stanovništva u Bačkoj olakšana.

Također valja uočiti da od 1918. u Vojvodini Katolička crkva ima posebnu ulogu u očuvanju hrvatske narodne svijesti kod Bunjevaca i Šokaca, osobito zbog uporabe hrvatskoga književnoga jezika u bogoslužju. Zbog toga je sekularni komunistički sustav također znatno utjecao na odnarođivanje tradicionalno religioznih Bunjevaca i Šokaca. S druge strane, kako je u crkvenom životu u Madžarskoj nakon 1918. hrvatski jezik postupno nestajao iz upotrebe, što je tek nastavak procesa započetoga još za austro-ugarskoga razdoblja, nestajala je i jedna važna potpora narodnoj samosvijesti Bunjevaca i Šokaca. Premda su u najnovije doba uočljiva načelno pozitivna stajališta Katoličke crkve u Madžarskoj glede hrvatskoga jezika, nedostaju joj hrvatski svećenici.

U Srbiji su tek demokratske promjene 2000. hrvatskoj manjini donijele ono što je u Madžarskoj ostvareno gotovo desetljeće prije: zakonsku regulaciju, iz državnoga proračuna financirane škole i novinska glasila. Učinjen je time velik pomak u odnosu na prijašnje stanje, kad su se rijetke novine te radijske i televizijske emisije temeljile uglavnom na privatnim inicijativama i sredstvima. Ipak, sve to može samo usporiti objektivne čimbenike asimilacijskih procesa, osobito s obzirom na to da pitanje ostvarivanja manjinskih prava još nije riješeno na zadovoljavajući način.

Poseban problem u vojvođanskih Bunjevaca i Šokaca predstavlja njihovo praktično nesudjelovanje u procesu pretvorbe društvenoga kapitala u privatno vlasništvo, čime su bački Hrvati lišeni ekonomskoga bogatstva u čijem su stvaranju sudjelovali. Zbog toga samo malobrojni uspješni privatni poduzetnici predstavljaju ekonomsku osnovu za očuvanje kulturno-etničke posebnosti bačkih Hrvata.

Prestanak postojanja Jugoslavije 2003. doveo je do gubitka svakoga smisla nacionalnoga izjašnjavanja u rubrici Jugoslaveni te je bunjevačko stanovništvo u Vojvodini ostalo uglavnom podijeljeno na one koji imaju svijest o pripadnosti hrvatskomu narodu i na one koji to energično osporavaju smatrajući Bunjevce samostalnom etničkom skupinom, pa čak i posebnim narodom. Na taj način daljnje poticanje antihrvatstva vojvođanskih Bunjevaca od državnih tijela i paradržavnih institucija, osobito pravnim omogućivanjem objektivno hrvatskoj subetničkoj komponenti da se subjektivno izdvoji u posebnu naciju ili etničku skupinu, praktično dobiva formu asimilacije.

Lit.: M. Černelić, Nastojanja da se bačkim Bunjevcima ospori pripadnost hrvatskom narodu, *Studia ethnologica Croatica*, 6, Zagreb, 1994; J. Horvat [S. Bačić], O bunjevačkom imenu, *Dodatak za znanost, kulturu i umjetnost. Žig*, br. 50, Subotica, 1996; T. Vereš, *Bunjevačko pitanje danas*, Subotica, 1997; B. Skenderović [S. Bačić], Formiranje nacionalne svijesti kod Bunjevaca u Bačkoj, *Marulić*, 3/1998, Zagreb; D. Šokčević, *Kratka povijest Hrvata u Mađarskoj* (http:// www. croatica.hu/hkezdo.html); T. Žigmanov, Od asimilacije do etničkog čišćenja, u: *Između načela i prakse – položaj malih i velikih manjina u Srbiji*, Beograd, 2004.

T. Žigmanov i S. Bačić

AŠOV (<*madž.* ásó), **1.** najstariji, i danas često rabljen ručni alat za obradu zemlje. Na drvenu dršku pričvršćen metalni dio pritišće se nogom u tlo, a zahvaćena se zemlja prevrće ili izbacuje. Preteča mu je šiljati štap, drvena grana drveta, koju su s vremenom otežali kamenom, a tek poslije kovali od željeza. Najčešće upotrebljavan ašov ravne je površine i pri dnu zašiljen da što lakše ulazi u zemlju, a u područjima gdje je zemlja izmiješana sa sitnim kamenom upotrebljava se ašov lopata. Do pojave strojnih kopačica i ravnalica ašov je bio osnovni alat za kopanje zemlje i podizanje zaštitnih nasipa kraj vodnih tokova, za kopanje temelja zgrada, ravnanje zemljišta i slične radnje; **2.** česta mjera »od oka«, oko 25 cm, kojom se određuje dubina kopanja zemlje, npr. strvina se zakopava u jamu dubine tri ašova da je psi ili lisice ne otkopaju; mrtvaca pokapaju u raku duboku devet ašova i dr.

A. Stantić

AT, **1.** u pustari nekadašnji zajednički pašnjak za stoku i guske. Nazivao se i jaroš (*madž.* járás). U njemu su često bili i kopani bunari s đermom, valovom i ka-

ljužom za osvježavanje svinja i bivola za ljetne žege. U atu raste grmoliko drveće. Na subotičkom području odlukom gradskoga magistrata atovi su postupno pretvarani u oranice, a tijekom 1930-ih uglavnom su nestali. Sačuvan je samo dio nekoć velikoga ata koji se protezao od Hajdukova do Mórahaloma i nalazi se uz današnju državnu granicu. U tom su atu subotički čobani napasali velika stada, katkad i s više od 1000 ovaca, od ranoga proljeća do zime. Nešto dalje sačuvan je u cijelosti at koji se nalazi u tromeđi Đala – Banatsko Aranđelovo – Tisa; **2.** križanje, rogalj (ugao) na kojem se putovi sijeku pod kutom od 45°; **3.** šetalište, javno mjesto, špica.

A. Stantić

ATANACKOVIĆ, Bogoboj (Baja, 10. VI. 1826. – Baja, 28. VIII. 1858.), srpski književnik, kulturni djelatnik, pravnik, senator općine u Baji. Osnovnu školu i nižu gimnaziju pohađao je u rodnom gradu, višu gimnaziju u Pešti, pravo je studirao u Pešti i Bratislavi, a završio u Beču. U mladosti se oduševio idejom jugoslavenstva, bio je član nekoliko srpskih kulturnih udruga i surađivao s članovima ilirskoga pokreta Ljudevitom Gajom i Ilijom Okruglićem Srijemcem. Kao pravnik službovao je u Beču, Baji i Novom Sadu. Sudjelovao je u Madžarskoj revoluciji, a od smrti na gubilištu 1848. spasio ga je Bunjevac Augustin Pijuković. Publicističke i književne ostvaraje (pjesme, pripovijetke, novele i romane) objavljivao je u ondašnjoj (mahom srpskoj) periodici u Austriji, Ugarskoj i Srbiji. Za života je objavio i 5 knjiga. Pisao je i na bunjevačke teme – novelu *Bunjevka*. Objavljena je u zagrebačkom *Nevenu* 1852., a poslije još dva puta u Solunu 1917. i Subotici 1926. Prevedena je i na češki (*Bunévanka*, Prag, 1852.) i madžarski (*Bunjevka : Nővilág*, 1861.). Umro je u trideset drugoj godini od tuberkoloze.

Lit.: I. Ivanić, *O Bunjevcima : povesničko-narodopisna rasprava*, Subotica, 1894; *Leksikon pisaca Jugoslavije*, 1, Novi Sad, 1972.

T. Žigmanov

ATAR *dijal*. (*madž*. határ: kraj, predio), **1.** područje općine ili sela. Atare različitih općina, sela pa i pustara dijeli atarski put. U subotičkom području jedan je od najpoznatijih Bećar-atar, a to je naziv i za cestu koja od Baje do Sente, gdje je bio most preko Tise, vodi kroz područja usputnih općina. Ta je cesta do 1870-ih bila najkraća veza poljodjelcima iz južnih subotičkih pustara (najviše đurđinske, žedničke i pavlovačke) za odvoz viška pšenice u Baju, najbliže trgovište žitaricama. Između Čantavira i Čikerije prolazila je kroz nenaseljena mjesta, gdje su poljodjelce na povratku čekali i pljačkali »bećari« (cestovni razbojnici), pa je po tom i dobila ime. Radi obrane poljodjelci su se vraćali u manjim konvojima. Poznat je i atarski put južnije od Bećar-atara, koji vodi od Baje preko Aljmaša, Bajmoka do Novoga Žednika, gdje se spaja s Bećar-atarom. Ta cesta dijeli subotički i pačirski atar; **2.** zemlja za obradu na teritoriju druge općine. Tako poljodjelci iz subotičke općine kažu da je zemlja (čestica) daleko ako je »čak u pačirskom ataru«.

A. Stantić

ATLAS (*tur.* atlas < arap. atlas < *grč.* Atlas: Atlant), tvornička svilena tkanina. Naziv je dobila prema vrsti veza atlasu, a u uporabi je bio i naziv saten. Lice tkanine izrazito je glatko i sjajno, što je posljedica specifičnoga načina tkanja svile. U raportu, koji se ponavlja tijekom tkanja po dužini i širini tkanine, na crti jedne osovine ili jedne potkine žice, nalazi se samo jedno mjesto prepletanja, što daje sjajnu površinu.

Bunjevke su potkraj XIX. st., osim lionske i brokatske svilene tkanine, kupovale i atlasne jednobojne tkanine od svile, od kojih su šivana »svilena ruva« za svečane prigode, »suknje«, »leveši« i »kecelje«. Od atlasnih svilenih tkanina kupovane su i marame, čija je boja morala biti istančano kombinirana s ruhom, a šivale su se i kapice, pokrivala na žensku glavu, te muški prsluci. Te su tkanine bile jednobojne, i to modre, tamnozelene, bordo, ljubičaste, crne i bijele, a često su bile urešene zlatnim ili srebrnim vezom.

K. Suknović

AUGUSTINOV, **Tomislav** (Vajska, 22. I. 1950.), kirurg, publicist. Sin Pavla i Marice, rod. Šimunović. Osnovnu školu završio je u Vajskoj, a klasičnu gimnaziju u *Paulinumu* u Subotici. Studij medicine te specijalizaciju iz kirurgije završio je u Novom Sadu. Nakon diplomiranja radi u nekoliko manjih bačkih i banatskih mjesta (Bukin i dr.), a kao kirurg u bolnici u Novom Kneževcu. Tijekom rata prisilno je mobiliziran i poslan u okupiranu Baranju, nakon čega odlazi u Njemačku. Od 1998. uposlen je u Općoj bolnici u Kninu, gdje je voditelj Kirurškoga odjela.

Na poticaj Matije Evetovića napisao je maturalnu radnju o povijesti Vajske, koju je, pod naslovom *Kulturna povijest Vajske*, izdao tri godine poslije na hrvatskom jeziku i u vlastitoj nakladi. U njoj je obradio povijest rodnoga mjesta, vjerske i prosvjetne prilike, prva mjesna prezimena, običaje i nošnju tamošnjih šokačkih Hrvata te zapisao više narodnih pripovijedaka i pjesama. Pjesme je objavljivao u *Subotičkoj Danici*.

Djela: Četvrta crkva u Vajskoj slavi, *Subotička Danica : Kalendar za prestupnu god. 1972.*, Subotica – Đakovo, 1971; *Kulturna povijest Vajske*, Vajska – Đakovo, 1972.

Lit.: *Hrvatska riječ*, br. 68, Subotica, 2004.

Ž. Augustinov

AUSTRIJSKA MONARHIJA, jedan od najpoznatijih povijesnih naziva za državu koju je osnovala dinastija Habsburgovaca. Nastala je iz Istočne Marke, pograničnoga područja koje je 803. utemeljio Karlo Veliki, a 996. javlja se pod imenom *Österreich* (prema *Ostarrichi*) i *Istočna Država* ili *Ostmark*. Sredinom XII. st. Austrija postaje vojvodstvom, a od 1278. na čelo joj dolaze Habsburgovci, koji će njome vladati sve do propasti Monarhije 1918. Habsburgovci su naslov rimsko-njemačkoga cara stekli 1437. i zadržali ga, s kratkim prekidom, sve do kraja Njemačkoga Carstva 1806. Kao rimsko-njemački carevi ženidbenim su vezama stjecali različite europske, pa čak i izvaneuropske zemlje, stvarajući tako konglomerat feudalnih posjeda, ali je njihova vlast poslije ograničena na srednju Europu. No sve do XVIII. st. država nije imala ustaljeno i jedinstveno ime.

Kako je Turska u XVI. st. uspjela osvojiti velik dio ugarskih i hrvatskih zemalja, Ferdinand I. institucionalizirao je Vojnu granicu, koja je u Hrvatskoj poznata kao Vojna krajina, pogranični teritorij posebno organiziran radi obrane protiv Turaka. Tijekom idućih stoljeća austrijski vladari sudjelovali su u svim važnim europskim sukobima, a u njima su sudjelovali i graničari. Unatoč postojanju Vojne granice, turski su upadi u pogranična područja bili redovita pojava, a austrijski ratovi s Turskom česti. Tijekom XVII. st. s teritorija Hercegovine i Bosne različito, ali ne uvijek etnički izdiferencirano stanovništvo prelazilo je na austrijski teritorij, gdje je stupalo u austrijsku vojnu službu. Tako su i mnogi Bunjevci u graničnim područjima postali austrijski vojnici i borili se protiv turskih upada te poslije sudjelovali u austrijskim ratovima. Tijekom Velikoga bečkoga rata 1683.–99. jedna je veća skupina Bunjevaca, kao dio austrijske vojske, došla i u ugarsko Podunavlje, gdje se uglavnom zadržala oko Subotice, Sombora, Baje i Segedina, a dio ih je otišao dalje na sjever. Sve do sredine 1740-ih bunjevački su graničari iz Bačke ratovali u sukobima Austrijske Monarhije s drugim zemljama (npr. austro-turski ratovi, Austrijski nasljedni rat, Poljski nasljedni rat).

Naziv Austrijska Monarhija učvrstio se početkom XVIII. st. kao rezultat centralizacije na račun feudalnoga partikularizma, pri čemu su ugarske zemlje ipak uspjele zadržati znatan stupanj feudalne samouprave. Tako je Austrijska Monarhija praktično bila podijeljena na austrijske nasljedne zemlje, u kojima su Habsburgovci vladali prema dinastijskom nasljednom pravu, i zemlje krune sv. Stjepana ili ugarske zemlje. Zbog neuspjeha u ratovima protiv Francuske te nakon Napoleonova proglašenja carem 1804. Franjo II. iste je godine uzeo naslov austrijskoga cara, ali je već 1806. bio prisiljen ukinuti Sveto Rimsko Carstvo Njemačke Narodnosti i odreći se naslova rimskoga cara. Tako se država službeno nazivala Austrijskim Carstvom 1804.–67.,

Austrija 1720.
1. Austrijske zemlje. – 2. Istočna Marka 803. – 3. Crkvene kneževine (Salzburg, Trident). – 4. Velika Vojvodina Toskana 1737. – 5. Granica Njemačkoga Carstva.

premda se danas često rabi njezin neslužbeni naziv Habsburška Monarhija. Od nagodbe s Ugarskom 1868. zemlja se zove Austro-Ugarska.

Velike društvene reforme pokretane iz Beča tijekom XVIII. st., a napose one gospodarske i političke naravi, nalazile su odraza i među »dalmatinskim« i drugim hrvatskim pukom u Bačkoj i u onom dijelu ugarskoga Podunavlja u kojem je hrvatski puk živio. Taj je utjecaj bio posve drukčiji od utjecaja turskoga feudalnoga sustava, kojemu su Bunjevci i Šokci bili izloženi prije toga u Hercegovini, Bosni i turskoj Dalmaciji, a donekle i u Bačkoj, sustava koji je i dalje dominirao teritorijem južno od Save i Dunava sve do druge polovice XIX. st. Srednjoeuropske društvene, političke, gospodarske, kulturološke i civilizacijske stečevine duboko su utjecale na Bunjevce i Šokce i udaljile ih od balkanskoga kulturnoga miljea, u velikoj mjeri determiniranoga orijentalnim utjecajima.

S ograničavanjem Austrijske Monarhije na srednjoeuropski prostor tijekom XVIII. i XIX. st. oblikovalo se kulturno zajedništvo te u nekoj mjeri zajednički gospodarski karakter pokrajina s različitim povijesnim tradicijama, zajedništvo izraženo pojmom *Mitteleuropa*. Pojam je označivao povijesno područje njemačkoga utjecaja, koje je pokrivalo uglavnom zemljopisni prostor Austrijske Monarhije i poslije Habsburške Monarhije, odnosno Austro-Ugarske. Premda je takva *Mitteleuropa* srušena versailleskim poretkom 1918. i dotučena blokovskom podjelom Europe 1945., pad komunističke željezne zavjese i prestanak političke podjele Europe na zapadnu i istočnu 1990. oživio je sred-

njoeuropske povijesne tradicije, ali sad u novom okružju. Njega na širem planu obilježavaju političko i ekonomsko ujedinjenje Europe i svjetska gospodarska globalizacija, a na lokalnoj razini, u Vojvodini, prožimanje s balkanskom civilizacijom.

Lit.: *Hrvatska enciklopedija*, 1, Zagreb, 1941; A. J. P. Taylor, *Habsburška monarhija 1809-1918*, Zagreb, 1990; S. Bačić, *Povelje slobodnih kraljevskih gradova Novog Sada, Sombora i Subotice*, Subotica, 1995.

S. Bačić

AUSTRIJSKI NASLJEDNI RAT, višegodišnji ratni sukob koji je za povod imao osporavanje prava Marije Terezije da naslijedi austrijsko prijestolje, po čemu je dobio i ime. Kako nije imao muških potomaka, Karlo III. donio je 1713. Pragmatičku sankciju, kojom je proglasio nedjeljivost habsburških zemalja i utvrdio pravo naslijeđa prijestolja i za kćeri. Premda je s vremenom dobila unutarnju i vanjsku potvrdu, nakon stupanja Marije Terezije na prijestolje 1740. Pragmatičku je sankciju osporilo nekoliko europskih zemalja, u prvom redu pruski kralj Friedrich II. Bio je to povod za Austrijski nasljedni rat ili Rat za austrijsku baštinu 1740.–48. Poseban dio toga rata bili su Prvi i Drugi šleski rat 1740.–42. i 1744.–45. Završeni su Dresdenskim mirom 1745., kojim je veći dio Šleske pripao Pruskoj. Austrijski nasljedni rat završen je Aachenskim mirom 1748. On je Austriji donio manje gubitke i u zapadnoj Lombardiji (Parma, Piacenza i Guastalla) u korist Španjolske.

Zbog ratnih prilika dugogodišnja nastojanja madžarskoga plemstva da Potiska, Pomoriška i Podunavska vojna granica budu ukinute djelomično su ostvarena zakonskim člankom XVIII. ugarskoga sabora iz 1741. Njime je Marija Terezija, kako bi osigurala ratnu potporu ugarskoga plemstva, u sklopu priznanja ugarskih staleških prava pristala i na teritorijalnu reorganizaciju vojnograničarskih teritorija. U procesu reinkorporacije dotadašnjih graničarskih teritorija u civilni sustav vlasti pojedini su vojni šančevi razvojačivani 1743.–46., a graničari koji nisu željeli prijeći pod civilnu vlast preseli su se u druge dijelove Vojne granice u južnoj Ugarskoj. Subotica se pritom izborila za status privilegiranoga komorskoga trgovišta 1743., a Novi Sad i Sombor za status slobodnoga kraljevskoga grada 1748., odnosno 1749. Poseban status Subotice i Sombora utjecao je i na jačanje položaja tzv. dalmatinskoga (etnički hrvatskoga) stanovništva u tim gradovima, ali i u cijeloj županiji.

Austrijski nasljedni rat zadnji je rat u kojem su somborski i subotički vojnici sudjelovali kao graničari. Ratovali su na bojištima u Šleskoj, Bavarskoj, Moravskoj i Češkoj u operacijama 1740.–45., i to 1740.–41. u Prvom šleskom ratu, 1742. u Moravskoj i Češkoj te 1743. u Bavarskoj. Od bunjevačkih vojnika u ratu su se najviše istaknuli somborski vojnici, osobito poručnik (lajtnant) Miško Pletikosić, koji je više puta ranjavan, Lovro Bašić, koji je 1741. dobio čin poručnika, te satnik Marko Marković, koji je zapovijedao s više husarskih (konjaničkih) četa, a zbog zasluga je 1745. promaknut u bojnika. Sudjelovanje i zasluge somborskih graničara u ovom ratu spominju se u naraciji Somborskoga privilegija iz 1749.

Lit.: I. Iványi, *Szabadka szabad királyi város története*, I, Szabadka, 1886; *Hrvatska enciklopedija*, 1, Zagreb, 1941; D. Živojinović, *Uspon Evrope 1450–1789*, Novi Sad, 1989; S. Gavrilović, Sombor – graničarski šanac (1687–1745), *Zbornik Matice srpske za istoriju*, 46, Novi Sad, 1992; W. Oppenheim, *Habsburgs and Hoenzollerns 1713–1786*, London, 1993.

S. Bačić

AUSTRO-TURSKI RATOVI, zajednički naziv za šest većih ratnih sukoba između Austrije i Turske od polovice XVI. pa do kraja XVIII. st. Nakon Prvoga (1593.–1606.) i Drugoga austro-turskoga rata (1663.–64.) Austrija i Turska sa svojim su saveznicima vodile nekoliko ratova potkraj XVII. i tijekom XVIII. st., koji su od važnost i za Hrvate u ugarskom Podunavlju.

1. Veliki bečki rat (1683.–99.). Započet kao turski pokušaj osvojenja Beča, taj je rat postao jednom od prekretnica u europskoj povijesti, jer je naznačio početak povlačenja Turske iz Europe. Poznat je još i kao Morejski rat, prema Moreji, grčkom

imenu za Peloponez, gdje se Venecija, kao saveznica Austrije i članica Svete lige 1684.–99. borila protiv Turske.

U ratu koji je vođen s promjenljivom srećom Leopold I. pozvao je kršćane pod turskom vlašću da mu se pridruže. Na strani Austrije borili su se i Bunjevci iz tzv. Turske Hrvatske, Hercegovine i Bosne. Dvorsko je ratno vijeće 1687. dopustilo naseljavanje skupine od oko 5000 Bunjevaca u Baju, Segedin, Sombor i Suboticu te u njihove okolice. Bunjevački su vojnici sudjelovali u daljnjim borbama u Bačkoj, osobito u bitkama kod Slankamena 1691. i Sente 1697. Austrijskoj su se vojsci pridružili i Srbi s Kosova. Oni su se, nakon turskih ratnih uspjeha, pod vodstvo svojega patrijarha Arsenija III. Čarnojevića u veliku broju preselili u ugarske i slavonske županije 1690. u migraciji poznatoj kao Prva velika seoba Srba.

Novoosvojeni krajevi (*neoacquisita*) odmah su dolazili pod ingerenciju Dvorskoga ratnoga vijeća i praktički postajali dijelom Vojne granice. Mirom sklopljenim u Srijemskim Karlovcima 1699. Habsburgovci su dobili cijelu Ugarsku osim Banata. Na jugoistočnoj granici carstva, duž tokova Tise, Dunava i Save, pogranični dijelovi Bačke, uključujući i gradove Sombor i Suboticu, ostali su dijelom Vojne granice, a preostali je teritorij predan civilnoj upravi. Tako je dio bunjevačkoga stanovništva potpao pod feudalnu vlast ugarske vlastele u rekonstituiranim županijama, a drugi je dio ostao živjeti vojnograničarskim životom, izravno podložan Dvorskomu ratnomu vijeću u Beču..

2. Četvrti austro-turski rat (1716.–18.). U prvom ratu Karla III. protiv Turaka austrijske su trupe, predvođene Eugenom Savojskim, postigle znatne uspjehe, koji su priznati Požarevačkim mirom 1718. Austrija je, među ostalim, dobila Banat, dio bosanske Posavine i sjevernu Srbiju.

Somborski su graničari sudjelovali u trima najvećim bitkama: kod Petrovaradina i Temišvara 1716. te Beograda 1717. Jednom su prigodom Turci zarobili jedanaest somborskih vojnika, koji su poslije otkupljeni za više od 2000 forinti. Za zasluge u ratu Sombor je umjesto prijašnjega naslova vojni šanac (*fossatum militare*) dobio nov i postao vojničkim trgovištem (*oppidum militare*).

Iako su nakon rata županijske vlasti tražile ukidanje Vojne granice, to nije moglo biti ostvareno jer je ocijenjeno kako Turska nije toliko oslabljena da ne bi mogla ponovno povesti rat za vraćanje teritorija izgubljenih Karlovačkim i Požarevačkim mirom.

3. Peti austro-turski rat (1737.–39.). U drugi Karlov rat protiv Turske Austrija je uvučena nedovoljno spremna i neodlučna, bez Eugena Savojskoga, koji je svojom karizmom i vojničkom sposobnošću postigao znatne uspjehe u prijašnjim ratovima. Tako je Austrija Beogradskim mirom 1739. izgubila gotovo sva svoja teritorijalna postignuća u Srbiji i Bosni iz prijašnjega rata, a srpsko stanovništvo pod Turskom, koje je na poziv Austrije podiglo ustanak, pod vodstvom Arsenija IV. Šakabenta ponovno se iselilo u Ugarsku u tzv. Drugoj velikoj seobi Srba.

U samom ratu somborski i subotički graničari sudjelovali su na više bojišnica. Somborske husare (konjanike) obiju vjeroispovijedi vodio je satnik Marko Marković, a od bunjevačkih poručnika (lajtnanata) na čelu somborskih četa bili su Miško Bokerović, Martin Parčetić, Ivan Bašić i Miško Pletikosić.

Zapovjednici subotičkih graničara bili su Jakov Sučić, Milak Bukvić, Naco Vuković, Ivan Budimčević, Grgo Vidaković, Šime Antunović, Jerko Vuković, Ilija Crnković, Luka i Stipan Vojnić te Ilija i Josip Kopunović. Dio somborskih i subotičkih graničara sudjelovao je 1738. u borbama kod Banje Luke, a drugi dio kod Šapca, gdje je 25. II. poginulo četrdeset ljudi, a ostale su Turci odveli u Zvornik. Odatle je za 1700 forinta na slobodu pušten Pajo Skenderović, koji je skupio otkup za zarobljene somborske i subotičke vojnike. Nakon povratka u Bačku dobio je pismenu preporuku segedinskoga graničarskoga zapovjednika Fabrija i uspio je prikupiti ve-

liku sumu novca (više od 16.000 forinta) te su zarobljenici uspješno otkupljeni.

Povelja slobodnoga kraljevskoga grada Maria Theresiopolis iz 1779., navodeći vojne zasluge subotičkih graničara u ovom ratu, govori i o njihovu sudjelovanju u borbama kod Vidina, Mehadije, Niša i Beograda. Kod Mehadije, u današnjoj Rumunjskoj, sudjelovao je i Luka Vojnić, jedan od petorice braće Vojnić koji su poslije kupili polovinu Bajše, a satnik Luka Sučić bio je poslan s četom od 150 graničara radi sudjelovanja i borbama na brodovima kod Beograda.

Ovaj je rat u Bačku donio epidemiju kuge 1738.–39., od koje su umrle stotine ljudi. Nakon prestanka epidemije u Subotici su, u znak zahvalnosti Bogu, franjevci 1738. postavili temelje kapele sv. Roka na Somborskom putu. Kapela je izgrađena uz materijalnu potporu Subotičana i franjevaca.

4. Šesti austro-turski rat (1787.–91.). Josip II. u savezu s Katarinom II. ponovno je pokušao proširiti austrijsku vlast na područja južno od Save i Dunava, ali se rat vodio s promjenljivim uspjehom, a usto je, kao i u prijašnjim austro-turskim ratovima, Austrija bila opterećena sukobima i na drugim europskim frontama te je Leopold II. u Svištovu 1791. sklopio mir s Turskom prema načelu *status quo ante*, čime su jugoistočne granice Habsburške Monarhije prema Turskoj ostale iste sve do Berlinskoga kongresa 1878.

U ovom ratu stanovnici Baje, Sombora i Subotice nisu izravno sudjelovali, ali su vojsku materijalno i novčano znatno potpomagali, a Josip II. osobno je, obilazeći trupe, boravio i u Subotici 1. III. 1788. te 22. i 23. X. 1789. Za požrtvovni rad i junaštvo u ratu Josip II. imenovao je 1788. mladoga franjevca Nikolu Milašina, rodom iz Čavolja, biskupom mlade Stolnobiogradske biskupije.

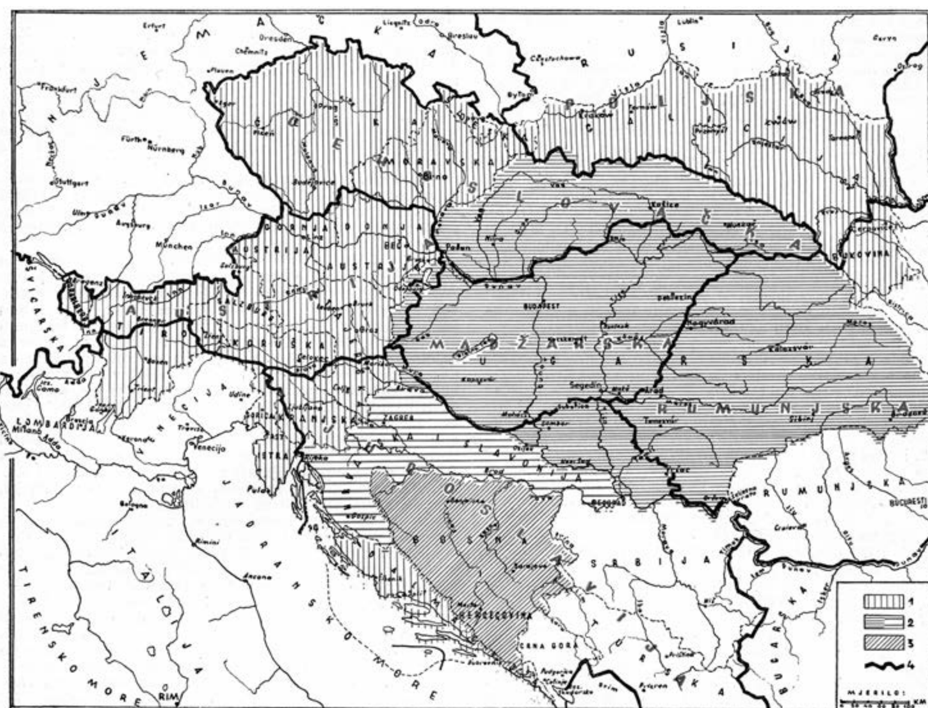
Lit.: I. Iványi, *Szabadka szabad királyi város története*, I, Szabadka, 1886; P. Pekić, *Povijest Hrvata u Vojvodini,* Zagreb, 1930; *Hrvatska enciklopedija*, 1, Zagreb, 1941; G. Ulmer, Subotičani pod Zvornikom 1738. godine, *Rukovet*, 9-10/1973, Subotica; S. Gavrilović, Sombor – graničarski šanac (1687–1745), *Zbornik Matice srpske za istoriju*, 46, Novi Sad, 1992.

S. Bačić

AUSTRO-UGARSKA MONARHIJA, ime za preuređenu, dualističku državu Habsburgovaca u razdoblju 1867.–1918. Nakon poraza austrijske vojske kod Sadove (*njem.* Königrätz) i mnogih usuglašavanja političara, u Beču su prihvaćeni prijedlozi Ferenca Deáka te je Franjo Josip 17. II. 1867. imenovao ugarsku vladu na čelu s grofom Gyulom Andrássyjem. Kad je 29. V. ugarski sabor prihvatio Austro-ugarsku nagodbu (*Ausgleich*) i kad su 8. VI. Franjo Josip i njegova supruga Elizabeta okrunjeni u crkvi sv. Matije u Budimu, nastala je država koju su činili austrijski i madžarski dio. Imala je dva sjedišta, Beč i Budimpeštu, dvije vlade, dva parlamenta, a zajedničko je ostalo samo ministarstva vanjskih poslova i ministrstvo vojske te ministarstvo financija, koje je namirivalo potrebe dvaju spomenutih ministarstava. Parlamenti su birali članove izaslanstva koje je nadgledalo rad zajedničkih ministarstava. Nakon deset godina iznova su utvrđivane carine, odredbe trgovinskoga saveza, a potvrđivana je i povelja Austro-ugarske banke.

Austro-Ugarska Monarhija prema teritoriju (više od 600.000 km^2) i prema broju stanovnika (35 milijuna) bila je treća europska sila, ali je realno njezina snaga ipak bila manja. U njoj je živjelo 11 naroda i desetak etničkih skupina. Njihovi nacionalizmi i zahtjevi proistekli iz njih postali su ubrzo velik problem u Monarhiji.

Madžarski Zakon o narodnostima iz 1868. tomu je konglomeratu narodnosti jamčio pravo kulturnoga i političkoga organiziranja te uporabu materinskoga jezika u nižim instancijama školstva, uprave i sudstva. U političkom smislu svi su stanovnici pripadali jedinstvenoj ugarskoj naciji te država nije priznavala pravo na autonomiju nemadžarskim građanima Ugarske. Iznimka je bila Hrvatska, s kojom je Ugarska 1868. sklopila nagodbu prema kojoj je Hrvatska sačuvala svoju posebnost, jezik i sabor, koji je birao 40 zastupnika za ugarski parlament. Budimpešti je plaćala postotak zajedničkih državnih

Austro-Ugarska
1. Carevinske zemlje. – 2. Zemlje krune sv. Stjepana. – 3. Bosna i Hercegovina. – 4. Granice država sljednica.

troškova, a iz madžarske su prijestolnice postavljani i opozivani hrvatski banovi.

Bilo je nekoliko planova promjene dualističkoga državnoga uređenja, od kojih je najvažniji bio trijalizam, prema kojemu bi država, uz austrijski i madžarski dio, imala i treći, slavenski dio. Jedan od najvažnijih pobornika takva rješavanja nacionalnoga pitanja slavenskih naroda u okviru Austro-Ugarske bio je prijestolonasljednik Franjo Ferdinand, koji je ubijen 1914. u Sarajevu.

Austro-Ugarska je prestala postojati nakon poraza u Prvom svjetskom ratu, kad su osnovane teritorijalno umanjene samostalne države Austrija i Madžarska, čiji su prijašnji dijelovi pripojeni novim nacionalnim državama (Kraljevina SHS, Čehoslovačka, Poljska) ili već postojećim zemljama (Rumunjska, Italija). Time je potaknut nacionalizam mnogih srednjoeuropskih naroda, što je trebalo spriječiti širenje revolucionarnoga boljševizma iz Rusije te oslabiti njemačko gospodarstvo i politički utjecaj u tom dijelu Europe.

I podunavski su Bunjevci u okviru Austro-Ugarske Monarhije počeli aktivnosti u pravcu narodnoga preporoda. Iako su najvažniji narodni preporoditelji bez sumnje postigli neke rezultate (osnivanje više društava, nakladnička djelatnost i dr.), uspjeh je tih aktivnosti ostao polovičan. Razlozi su za to brojni, ali se odlučnima čine teritorijalna odijeljenost od hrvatskih županija, u kojima se moderna hrvatska nacija formirala na temelju Hrvatsko-ugarske nagodbe, te tadašnji loši madžarsko-hrvatski odnosi, zbog čega se borba za očuvanje narodnoga identiteta mogla voditi samo preko amorfnih lokalnih imena (Bunjevci, Šokci), iako u mnogim slučajevima čak ni to nije bilo tolerirano, pa se npr. pri osnivanju udruga iz njihova naziva morala izostaviti narodnosna oznaka *bunjevački*. Međutim, »pokušaji madžarizacije zapravo su probudili Bu-

njevce i Šokce iz njihove nacionalne indiferentnosti i letargije te su njihovoj nacionalnoj svijesti dali takav polet da su potkraj XIX. i početkom XX. st. doživjeli neviđen i jedinstven nacionalni preporod u svojoj cjelokupnoj povijesti, od kojega još i danas žive« (T. Vereš).

M. Grlica i S. Bačić

AUTONOMISTIČKI POKRET, naziv za političke težnje Srba iz južne Ugarske, a poslije, u južnoslavenskoj zajednici, vojvođanskih Srba i drugih etničkih zajednica Vojvodine, prema samostalnijem razvitku u okviru danih državnih okvira. U razvitku autonomističkoga pokreta razlikuje se nekoliko faza.

1. Austrijski su vladari Srbima koji su 1690. s Balkana izbjegli u Ugarsku omogućili poseban sustav personalne autonomije utemeljene na vladarskim privilegijima. Ta se autonomija odnosila ponajprije na crkvenu i vjersku samostalnost. Politički i crkveni vođe ugarskih Srba počeli su poslije postavljati i zahtjeve za teritorijalnom autonomijom, a najpoznatiji su od njih odluke Temišvarskoga sabora 1790., Svibanjske skupštine u Srijemskim Karlovcima 1848. te sabora održanoga na Blagovijest 1861. Krunsko područje Srpsko Vojvodstvo i Tamiški Banat 1849.-60. općenito se ne smatra ostvarenjem srpske teritorijalne autonomije, jer su Srbi u njemu činili znatnu manjinu, upravitelj je postavljan iz Beča, a službeni je jezik bio njemački. Zahtjevi za teritorijalnom autonomijom nisu bili u skladu s političkom realnošću (teritorijalna nekompaktnost srpskoga stanovništva, nepostojanje odgovarajućih povijesnih tradicija, formiranje moderne mađarske nacije i sl.) te je do raspada Austro-Ugarske zadržana personalna crkvena autonomija s ovlastima i u nekim svjetovnim područjima (školstvo, bračno i obiteljsko pravo i dr.).

Klice budućega autonomističkoga pokreta među bivšim ugarskim, sad vojvođanskim Srbima nalaze se već u različitom viđenju načina ujedinjenja, odnosno pogleda na buduće državno uređenje, koje su izražavale Radikalna stranka Jaše Tomića i Demokratska stranka »kikindskih demokrata«. Uspostavljeno centralističko uređenje, utemeljeno na srbijanskom »pijemontizmu«, nije rezultiralo samo nezadovoljstvom nesrpskih naroda u zemlji nego i nezadovoljstvom dijela tzv. Srba prečana. Iako je njihovo neslaganje zbog nacionalnoga zanosa isprva bilo veoma ograničeno, ono se nakon donoše-nja Vidovdanskoga ustava 1921. polako počelo širiti i svoju je snagu crplo ponajprije iz gospodarskih prilika, osobito zbog nerazmjernih poreznih opterećenja Vojvodine te nekompetentnoga činovništva, koje je uglavnom regrutirano iz Srbije. Tijekom 1930-ih to je nezadovoljstvo dobilo i formalnu političku dimenziju donošenjem Somborske rezolucije u srpnju 1932., Novosadske rezolucije u prosincu 1932. i stvaranjem Vojvođanske fronte (pokreta) 1935., u čijem su sastavu bili vojvođanski ogranci beogradskih stranaka. Tim se akcijama, među ostalim, tražilo da se preoblika unitarnoga državnoga uređenja provodi ne samo prema etničkim nego i prema povijesnim načelima. Osnivanje Banovine Hrvatske 1939. negativno se odrazilo na autonomističke težnje jer je razbudilo hrvatsko-srpske sporove oko razgraničenja u Vojvodini, zbog čega je autonomistički pokret gubio osnove svojega političkoga identiteta.

Autonomističke ideje među jugoslavenskim komunistima pred Drugi svjetski rat vezale su položaj Vojvodine za federativno preuređenje Jugoslavije na široj nacionalnoj i povijesnoj osnovi. U ratu je autonomija Vojvodine određena u odnosu na Srbiju, koja je pak bila element jugoslavenskoga federalizma. Takva autonomija Vojvodine temeljila se na negativnom iskustvu iz stare Jugoslavije te na širim povijesnim, etničkim, kulturnim i ekonomskim razlozima, ali je u praksi bila ograničena okvirima centralističkoga komunističkoga društvenoga sustava. Tek će sukob između centralista i federalista u partijskom vrhu 1960-ih to pitanje razriješiti konfederalizacijom zemlje. U njoj je svoje mjesto imala i autonomija Vojvodine, koja je dobila ustavna jamstva 1974. U idućih petnaestak godina postupno je formiran pre-

poznatljiv politički, ekonomski i kulturni subjektivitet Vojvodine u gotovo svim područjima društvenoga života. Rušenjem vojvođanske autonomističke vlasti tzv. antibirokratskom revolucijom 1988. počeo je proces centralističkoga državnoga uređenja Srbije, pri čemu je autonomija Vojvodine formalno zadržana, ali bez ikakva stvarnoga sadržaja. Bitno dalje nije otišao ni tzv. Omnibus zakon iz 2002., kojim su pojedini poslovi delegirani u djelokrug vojvođanskih tijela.

2. Podunavski Hrvati s područja Bačke imali su različita stajališta prema autonomističkomu pokretu u njegovim razvojnim fazama. Za vrijeme austrijske, odnosno ugarske vladavine oni u njemu nisu sudjelovali jer je imao nacionalni predznak u kojem za njih nije bilo mjesta. U vrijeme raspada Austro-Ugarske Bunjevci i Šokci primarno su se vezivali za ideju kidanja veza s bivšom državom, a ostala su pitanja bila zanemarena. U staroj Jugoslaviji politički život bačkih Bunjevaca i Šokaca uglavnom je tekao u okviru ukupnosti hrvatsko-srpskih odnosa, a stajalište prema autonomističkomu pokretu laviralo je između stavova o podjeli hrvatske i srpske sfere utjecaja i potpori autonomističkomu pokretu. Tako je Blaško Rajić bio zastupnik obiju opcija: nakon početnoga oklijevanja njegova Bunjevačko-šokačka stranka iz Subotice i njezin list *Neven* 1921. daju potporu autonomističkomu pokretu, a 1924. Bunjevačko-šokačku stranku preimenovao je u Vojvođansku narodnu stranku u neuspješnoj namjeri da okupi sve katolike u pokrajini. Nakon stvaranja Banovine Hrvatske Blaško Rajić i njegove *Subotičke novine* zastupaju pripojenje dijelova Bačke koji su bili kompaktno naseljeni hrvatskim stanovništvom Banovini Hrvatskoj. Za razliku od njega, somborski odvjetnik Grga Vuković, inače u stanovitoj mjeri aktivan u sklopu autonomističkoga pokreta, bio je predstavnik druge skupine, koja je i nakon sporazuma Cvetković-Maček smatrala da se hrvatski interesi u Bačkoj mogu bolje zaštititi u okviru autonomne Vojvodine. I Josip Vuković Đido pred rat je najprije bio pristaša autonomističkoga pokreta, ali je poslije isticao i mogućnost hrvatsko-srpske diobe Vojvodine ako pokrajina ne bude posebna federalna jedinica.

Nakon Drugoga svjetskoga rata dio vojvođanskih političkih i drugih kadrova bili su i Bunjevci i Šokci koji su za središte svojega profesionalnoga života odabrali Novi Sad: političari, gospodarstvenici, suci, kulturni djelatnici, administrativni radnici i dr., iako ih je bilo razmjerno malo. Nakon ukidanja autonomije Vojvodine vojvođanski su Hrvati aktivni pristaše autonomističkoga pokreta, s iznimkom predstavnika onih Bunjevaca koji se ne smatraju Hrvatima. Većina njih opredijeljena je centralistički.

Lit.: P. Pekić, *Povijest Hrvata u Vojvodini*, Zagreb, 1930; Lj. Krkljuš, *O političkim strankama u Vojvodini od 1918. do 1929. godine*, doktorska disertacija, Novi Sad, 1978; R. Končar, *Opozicione partije i autonomija Vojvodine 1929-1941*, Novi Sad, 1995; D. Boarov, *Politička istorija Vojvodine u trideset tri priloga*, Novi Sad, 2001.

S. Bačić

AVLIJA *dijal*. (*tur*. avli < *grč*. auli: dvorište ograđeno zidom), **1.** dvorište seoske ili gradske kuće. Među seoskim se dvorištima razlikuju seoska poljodjelska avlija i salašarska avlija. Seoska je poljodjelska avlija na ovećem prostoru na kojem su »košara« (staja za konje), »volarica« (staja za krave), »svinjak« (svinjac) i omanje »guvno« (gumno, prostor za odlaganje kabaste stočne hrane, prostirke i ogrizine). Salašarska je avlija prostrana, najčešće na sredini ograđene ledine (travnatoga dijela dvorišta), u njoj je salaš s gospodarskim i pomoćnim zgradama. Raspored je zgrada takav da se pogledom mogu nadzirati iz salaša. Kroz avliju vodi put od ceste prema njivama; **2.** na salašu prostor između salaša i stajâ.

Lit.: A. Sekulić, *Bački Hrvati*, Zagreb, 1991.

A. Stantić

TISKANJE OVOG SVESKA POMOGLI SU:

Udruga za potporu bačkim Hrvatima, Zagreb
Pliva d.d., Zagreb
JKP *Suboticaplin*, Subotica

TISAK
Printex
Subotica

NAKLADA
500

L E K S I K O N

PODUNAVSKIH HRVATA – BUNJEVACA I ŠOKACA

2

B-Baž

HRVATSKO AKADEMSKO DRUŠTVO

Subotica, 2004.

L E K S I K O N

PODUNAVSKIH HRVATA – BUNJEVACA I ŠOKACA

2

B-Baž

HRVATSKO AKADEMSKO DRUŠTVO

Subotica, 2004.

GLAVNI UREDNIK
Slaven Bačić

LEKTURA
Petar Vuković

KOREKTURA
Mirko Kopunović, Zvonimir Perušić, Tomislav Žigmanov,
Márta Mačković-Papp, Neven Ušumović

GRAFIČKA PRIPREMA I PRIJELOM
Marija Prćić

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Biblioteka Matice srpske, Novi Sad

929 (=163.42) (497.113) (031)

Leksikon podunavskih Hrvata - Bunjevaca i Šokaca. 2, B-Baž /
[urednik Slaven Bačić]. - Subotica: Hrvatsko akademsko društvo,
2004 (Subotica: Printex). - IV, 77 str. : ilustr. ; 24 cm

Tiraž 1.000.

ISBN

a) Bunjevci - Leksikoni b) Šokci - Leksikoni

COBISS.SR-ID 197409543

ISBN

SURADNICI NA DRUGOM SVESKU

Bačić, dr. sc. Slaven, odvjetnik, Subotica
Bačlija, Grgo, odvjetnik u mirovini, Subotica
Bačlija, Višnja, službenica, Subotica
Bašić Palković, Marta, novinarka, *Subotičke novine*, Subotica
Bažant, Eva, knjižničarka u mirovini, Subotica
Beretić, mons. Stjepan, župnik Katedralne župe sv. Terezije Avilske, Subotica
Bušić, Krešimir, prof. sociologije, Institut društvenih znanosti *Ivo Pilar*, Zagreb
Čota, Antonija, dipl. iur., tajnica Narodnog kazališta, Sombor
Duranci, Bela, prof. povijesti umjetnosti u mirovini, Subotica
Đanić, mr. sc. Matija, prof. geografije u mirovini, Sombor
Firanj, Alojzije, Sombor
Grlica, Mirko, prof. povijesti, viši kustos Gradskog muzeja, Subotica
Heka, dr. sc. Ladislav, spisatelj, pozvani predavač Pravnog fakulteta i Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Segedinu, Segedin
Hoško, dr. sc. Franjo Emanuel, izvanredni profesor Katoličkog bogoslovnog fakulteta u Zagrebu, Teologija u Rijeci
Hovány, mr. sc. Lajos, asistent Građevinskog fakulteta u Subotici, Subotica.
Ivanović, mr. sc. Josip, prof. Teološko-katehetskog instituta Subotičke biskupije, Subotica
Kopilović, dr. sc. Andrija, prof. Teološko-katehetskog instituta Subotičke biskupije, Subotica
Krmpotić, mr. Lazar Ivan, župnik Župe sv. Josipa, Đurđin
Libman, dr. Emil, liječnik u mirovini, Subotica
Mačković, Stevan, prof. povijesti, ravnatelj Historijskog arhiva, Subotica
Mandić, Marin, profesor hrvatske književnosti i jezika te profesor povijesti u mirovini, Budimpešta
Mandić, Živko, odgovorni urednik, *Nemzeti Tankönyvkiadó* Rt, Budimpešta
Miloš, mr. sc. Mato, OCD, Sombor
Pekanović, Josip Zvonko, dipl. oec., Sombor
Rudinski, mr. sc. Ante, arhitekt, Zavod za urbanizam, Subotica
Sekulić, dr. sc. Ante, znanstveni savjetnik u mirovini i dopisni član HAZU, Zagreb
Skenderović, Nela, glazbena pedagoginja, Subotica

Stantić, Alojzije, ekonomist u mirovini, Subotica
Stantić, Stipan, prof. geografije, OŠ *Ivana Milutinovića*, Subotica
Šeremešić, Marija, učiteljica u mirovini, Sombor
Tikvicki, Hrvoje, prof. violončela i skladatelj, Subotica
Vujković Lamić, Ljudevit, službenik u mirovini, Subotica
Vuković, Petar, znanstveni novak, Filozofski fakultet, Zagreb
Zelić, Naco, dipl. iur. u mirovini, Zagreb
Zomborčević, Ante, pravnik u mirovini, Subotica
Žigmanov, Tomislav, prof. filozofije, Subotica

B

BABA, 1. osim najšireg značenja starije žene, u rodbinskim odnosima u Bunjevaca najčešće označava i punicu. U tradiciji se naziv rjeđe koristi za baku, koju Bunjevci najčešće nazivaju »májkom«, a još rjeđe za majku. U novije se doba, pod utjecajem srpskog jezika, nazivom baba ipak sve češće označava baka, nerijetko s nijansom pejorativnog značenja; **2**. u tehničkom smislu: drveni škripac za obradu drveta tesanjem; trokutasta drvena naprava u koju se stavlja jednobrazni zaprežni plug.

A. Stantić

BABA-PUSTA, naziv za predio jugoistočno od ceste Sombor–Subotica, između Čonoplje, Telečke i Pačira. Nekad je bio nazivan Tolvaj (*madž*. lopov), ali je 1908. dobio ime Baba-pusta (*madž*. baba: lutka, beba), prema nadimku Dóre Karácsonyi, lijepe supruge Károlya Fernbacha, velikoga bačko-bodroškog župana, koji je 1918. godine postao potpredsjednikom vlade grofa Mihálya Károlyija. Károly Fernbach je u Baba-pusti 1906. podigao prelijep kaštel prema projektu arhitekta Ferenca Reichla iz Apatina. Kaštel je izgrađen u smirenijem stilu bečke secesije, lišenome keramičkih ukrasnih oplata karakterističnih za ondašnji madžarski nacionalni izričaj. Uz dvorac se nalazi i 21 jutro perivoja, koji su Fernbachovi počeli njegovati između 1870. i 1881., s oko 200 vrsta stabala i s mnogobrojnim egzotičnim biljkama. Perivoj je jedan od najvećih u Bačkoj i smatra se biserom vojvođanske hortikulture. Nakon Drugoga svjetskog rata dvorac i perivoj propadaju te je 1951. ustanovljeno da se održalo još oko 165 vrsta stabala. Perivoj je danas pod državnom zaštitom, ali to nije imalo znatnijih rezultata u njegovu očuvanju.

Kaštel Fernbach nakon izgradnje

Sjeverno od Baba-puste, odnosno ceste Sombor–Subotica kao njegove gornje granice, duž ceste prema Kaćmaru, nalazi se Šara. Kroz nju je nekoć prolazio kaćmarski šor, u kojem su većinom bili bunjevački salaši, uz manji broj madžarskih i njemačkih. Najpoznatiji je bio Bešlićev majur, čiji je posljednji vlasnik bio Lazo Bešlić. Njegove su kćeri Ana, poznata kiparica, i Veca, supruga Lajče Jaramazovića, ministra u vladi NR Srbije nakon Drugoga svjetskog rata, koji je prije rata imao majur u Skenderovu. Salašari iz Baba-puste i Šare gravitirali su Bajmoku ili Stančiću (Stanišiću), kamo su njihovi stanovnici išli na hetiju i u crkvu. S vremenom je puk Baba-pustu i Šaru počeo označivati zajednički kao Baba-pusta, a Šara se spominjala samo kao uže odredište.

BABA-PUSTA

U sjevernom dijelu Baba-puste, kod križanja somborske i kaćmarske ceste, između 1923. i 1926. godine za potrebe srpskih dobrovoljaca iz Hercegovine, Korduna i Like osnovano je naselje Aleksa Šantić. Na njegovu području danas živi 2172 st. (2002.) od kojih su najbrojniji Srbi (1690), Hrvati i Bunjevci (129 i 78) te Madžari (124). Starosjedilačko hrvatsko i madžarsko stanovništvo većinom nastanjuje okolne salaše.

Lit.: I. Iványi, Bács-Bodrog vármegye községei, *Magyarország vármegyéi és városai, Bács-Bodrog vármegye*, I, szerkesztette S. Borovszky, Budapest, s. a.; B. Duranci, *Idejni projekat konzervatorsko-restauratorskih radova na zgradi dvorca u Aleksa Šantiću*, Pokrajinski zavod za zaštitu spomenika kulture, (rukopis); S. Kulidžan, *50 godina Alekse Šantića*, s. l., 1973; M. Beljanski, *Šara, Baba pusta, Kaćmarski salaši, Aleksa Šantić*, Sombor, 1978; S. Vasiljević, *Aleksa Šantić : monografija sela*, Aleksa Šantić, 1980; M. Antelj i D. Milašinović, *Potomci precima*, Beograd, 1996; *Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u 2002. : Stanovništvo : Nacionalna ili etnička pripadnost*, Beograd, 2003.

A. Čota i A. Stantić

BABICA *dijal.*, **1.** primalja, žena koja pomaže pri porodu. Nekad su to bile samouke žene, no za vladavine Marije Terezije u Beču je 1754. osnovana prva škola za primalje. U Subotici se kao zaprisegnute primalje (*obstetrices adjurata*) 1752. spominju: Ana Skenderova (Skenderova Anna), Marija Kujunčić (Kujunchich Mária), Stana Neoršić (Neorssich Stana), Lucija Bošnjačka (Bossnjacska Lucia), Jela Marijana Kovačeva (Kovacseva Mariana Jela), Ana Marija Jančik (Jancsik Maria Anna), Kata Matanka (Matanka Kata), Jela Rikaška (Rikasska Jela) i dr. U vrijeme kad su žene rađale kod kuće ili na salašu primalje su imale veliku važnost. Tek u novije doba, osobito od šezdesetih godina XX. stoljeća, žene redovito rađaju u bolnici; **2.** malen nakovanj na kojem se otkiva ručna kosa. Dvije su vrste babicâ: madžarska, koja je odozgo ravna i po kojoj se otkiva otanjenim dijelom čekića, i njemačka, koja je odozgo zaobljena i po kojoj se udara ravnim dijelom čekića.

Izvor: *Prva matična knjiga rođenih, vinčanih i krizmanih*, Subotica, 1686-1755, Župni ured crkve sv. Terezije Avilske u Subotici.

Lit.: *Medicinska enciklopedija*, VIII, Zagreb, 1963; A. Stantić, *Kruv naš svagdanji*, Subotica, 2001.

A. Stantić i E. Libman

BABIĆ, plemićka porodica. Plemstvo je toj hrvatskoj porodici iz Varaždinske županije 12. VIII. 1716. dodijelio Karlo VI., i to Franji Babiću, njegovoj supruzi Elizabeti Csakany te djeci Vuku, Antunu i Julijani. Jedan ogranak porodice preselio se iz Hrvatske u Madžarsku tijekom XVIII. stoljeća, a njegovi su članovi živjeli u nekoliko madžarskih županija. Jednomu od njih, Danijelu Babiću, plemstvo je 1779. godine proglašeno u Bačkoj županiji, a još je prije toga iste godine plemićki list izdala Šomođska županija.

Grb porodice Babić

Iz ove su porodice i Matija Babić (1776.–1824.), pravnik i odvjetnik iz Zagreba koji je studirao političke i pravne znanosti u Jegri (*madž.* Eger). Ondje mu je 1803. tiskana obrana teze, a u Pešti je iste godine položio odvjetnički ispit. Njegov sin Tito (1813.–92.) bio je podžupan Varaždinske županije, pristaša hrvatskoga narodnog preporoda, zastupnik u Hrvatskom saboru (1848., 1861. i od 1878.) te u Ugarsko-hrvatskom saboru (1881.). Titov je sin bio Ljubo Babić, književnik, s

umjetničkim imenom Ksaver Šandor Gjalski (1854.–1935.). Sin Titova drugog sina Ivana bio je slikar Ljubo Babić (1890.–1974.).

Lit.: *Hrvatski biografski leksikon*, I, Zagreb, 1983; A. Sekulić, *Bački Hrvati*, Zagreb, 1991; M. Szluha, *Bács-Bodrog vármegye nemes családjai*, Budapest, 2002.

S. Bačić

Alojzije Babić

BABIĆ, Alojzije (Gara, 11. II. 1925.– Pečuh, 3. V. 1974.), kulturno-prosvjetni djelatnik i dugogodišnji ravnatelj Hrvatske osnovne škole u Pečuhu. Osnovnu je školu polazio u rodnom selu. Gimnaziju je pohađao u Baji i Somboru, a učiteljsku je diplomu stekao u Budimpešti. Kao učitelj počeo je raditi 1946. u Gari. Istodobno se uključio u nacionalni pokret bačkih Hrvata te u rad Antifašističkog fronta Južnih Slavena, zbog čega će 1949. godine biti otpušten iz službe, a zatim od madžarskih vlasti osumnjičen i osuđen. Nakon pet godina zatvora radi u zadružnoj prodavaonici u Baji, a poslije rehabilitacije određen je za učitelja u hrvatskom selu Kaćmaru. Odavde je 1957. prešao u Budimpeštu kao suradnik Demokratskog saveza Južnih Slavena u Madžarskoj. U Budimpešti se ponajviše bavio organizacijskim pitanjima školstva Hrvata, Srba i Slovenaca na području Madžarske. Godine 1959. imenovan je ravnateljem Hrvatske osnovne škole u Pečuhu i na toj je dužnosti ostao sve do smrti.

Lit.: S. Krpan, *Hrvatski uglednici u madžarskom Podunavlju*, Budimpešta, 1991.

M. Mandić

BABIĆ, Matija (Bajmok, 20. XI. 1914. – Virovitica, 8. I. 1999.), politički djelatnik, odvjetnik. Sin Mate i Marije, rođ. Skenderović. Diplomirao na Pravnom fakultetu u Subotici. U međuraću se uključio u rad HSS-a. Bio je član izaslanstva te stranke iz Bačke koje je posjetilo dr. Vladka Mačeka 1936. u Zagrebu. Od 1947. radio je kao sudac u Kotarskom sudu u Vukovaru, od 1957. bio je predsjednik Kotarskog suda u Virovitici. G. 1961. otvorio je odvjetnički ured u Virovitici, u kojem je radio do umirovljenja 1977. Nakon sloma Hrvatskog proljeća 1971. pred sudovima brani neke istaknute članove pokreta, poput Stjepana Sulimanca.

J. Z. Pekanović

BABIĆ, Nikola (Bajmok, 22. II. 1900. – Subotica, 23. II. 1971.), društveni djelatnik. Sin Stipana i Dominike, rođ. Alaga. Jedan od osnivača i istaknutih članova HSS-a u Bačkoj. U vrijeme Kraljevine SHS, odnosno Jugoslavije, proganjan i sudski kažnjavan zbog političkih aktivnosti. Na izborima 1939. bio je na listi HSS-a. Nakon rata bio je predsjednik NOO Bajmok. Bio je jedan od osnivača HKUD-a *Bunjevačko kolo* iz Subotice 1969. godine te član njegova radnog predsjedništva.

J. Z. Pekanović i N. Zelić

BABIĆ, Stipan (Bajmok, 27. VIII. 1926. – Budimpešta, 5. XI. 1994.), politički i sportski djelatnik. Sin Nikole i Luce, rođ. Bešlić. Osnovnu školu završio u Bajmoku, a srednju ekonomsku u Subotici, nakon čega radi u žitarsko-mlinarskoj industriji na komercijalnim poslovima. Bio je jedan od osnivača HKUD-a *Bunjevačko kolo* iz Subotice 1969. godine. Zbog angažmana u Matici hrvatskoj 1970. i zauzimanja za načela promicana tijekom Hrvatskog proljeća, nakon Karađorđeva bio je šikaniran i smijenjen sa svih funkcija. Zbog egzistencijalne ugroženosti s obitelji odlazi najpri-

je u Kutinu, a zatim u Zagreb, gdje nastavlja raditi na komercijalnim poslovima sve do umirovljenja. Veliki je ugled uživao u sportskim krugovima, napose u nogometu, kao dugogodišnji član NK *Dinamo* iz Zagreba i povjerenik toga kluba za Vojvodinu. Pokopan je u Zagrebu.

J. Z. Pekanović

BABIĆ, Vera (Bajmok, 12. IX. 1948.), pravnica. Kći Stipana i Milice, rođ. Turinac. Maturirala je 1967. u gimnaziji u Subotici, a diplomirala 1974. na Pravnom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Od 1974. do 1992. radi na višim pravnim i rukovodnim poslovima u zagrebačkome Građevinskom poduzeću *DOM*. Na prvim postkomunističkim izborima u Republici Hrvatskoj izabrana je za zastupnicu u Hrvatskom saboru (1990.–92.). U Ministarstvu rada i socijalne skrbi obnašala je dužnost pomoćnice ministra za područje radnih odnosa i tržišta rada (1992.–94.), zamjenice ministra (1994.–2000.), te pomoćnice ministra za međunarodnu suradnju te područje rada i zapošljavanja (2000.–03.). Obnašala je i dužnosti potpredsjednice Povjerenstva za jednakost spolova Vlade RH te potpredsjednice Povjerenstva za prava djeteta Hrvatske (1998.–2000.). Kao predstavnica hrvatske Vlade sudjelovala je u uspostavi i ispunjavanju međunarodnih obveza na području gospodarskih i socijalnih prava, društvenog razvoja i socijalne politike u suradnji s Međunarodnom organizacijom rada (ILO) i Komisijom za društveni razvoj Ekonomskoga i socijalnog vijeća UN-a (ECOSOC). Za svoj je rad dobila nekoliko državnih odlikovanja i priznanja (Red Danice hrvatske s likom Katarine Zrinske, Red hrvatskoga trolista, Spomenice Domovinskoga rata, Spomenice Domovinske zahvalnosti te Spomen-medalje Vukovar).

J. Z. Pekanović i N. Zelić

BABIJANOVIĆ, Geza (Subotica, 22. IV. 1942.), sudac i društveni djelatnik. Gimnaziju je završio u Novom Sadu, gdje je i diplomirao na Pravnom fakultetu 1965. Radio je kao tajnik Učiteljske škole u Srijemskim Karlovcima (1963.–70.), nakon čega se zapošljava u subotičkom sudstvu. Bio je sudac prvostupanjskih i drugostupanjskih sudova u Subotici, a jedno vrijeme i predsjednik Okružnoga privrednog suda (1992.–2000.). Bio je član izbornih povjerenstava na općinskoj, pokrajinskoj, republičkoj i saveznoj razini od 1971., a kao predsjednik i član općinskih izbornih povjerenstava u Subotici radio je od 1992. do 1996. Angažirao se i na području kulture: bio je član Organizacijskog odbora Dužijance 1968., jedan je od osnivača HKUD-a *Bunjevačko kolo* 1971. i Obnoviteljske Bunjevačke matice 1996. Epigrame, aforizme i basne povremeno je objavljivao u *Rukoveti, Bunjevačkim novinama* i *Subotičkim novinama*.

Lit.: *Ko je ko u Srbiji* , Beograd, 1996.

G. Bačlija i A. Čota

BABINE *dijal.* (*babinje,* u Šokaca i *babenje*), **1**. trodnevlje nakon djetetova rođenja, obuhvaćalo je krštenje, posjet rodilji i čuvanje djeteta. Djeca su bila krštavana obično drugog dana nakon rođenja, a zbog visoke stope smrtnosti često i istog dana. Kuma, majka, sestra ili tko drugi iz bliske rodbine rodilji bi nakon toga donosili pripravljeno jelo u lijepoj košarici prekrivenoj vezenim pokrivalom, a dijete su darivali novcem ili odijelcem. Novorođenče se tri dana i tri noći nakon rođenja posebno čuvalo kako ga, prema pučkom vjerovanju, zli dusi ili vještica ne bi urekli ili odnijeli i umjesto njega ostavili tzv. podmeče (lažno dijete, lutka i sl.). Odatle dolazi i bunjevačka izreka za duševno neuravnotežena ili oštećena čovjeka: »treću noć nedočuvan«; **2.** obiteljsko slavlje u povodu rođenja djeteta, obično prve nedjelje nakon krštenja; **3.** posjet rodilji i darivanje djeteta nakon krštenja, obično novcem koji mu se stavi u pokrivač ili pod jastučić. Nekad se to činilo 2-3 dana nakon krštenja, a danas i nekoliko tjedana poslije; **4.** svečani ručak koji mladenkini roditelji priređuju zetu prve nedjelje nakon vjenčanja.

Lit.: M. Evetović, *Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata* (rukopis); A. Sekulić, *Bački Hrvati*, Zagreb, 1991; *Hrvatska riječ*, 16-17, Subotica, 2003.

A. Stantić

BABO, **1.** otac, starješina porodice. Bunjevci su oca najčešće oslovljavali *baćo* ili *babo*. No u jednoj porodici, osobito u zadružnoj, može biti više otaca i svaki je od njih baćo, ali je samo jedan babo, starješina porodice; **2.** tzv. makov filko (gornjak), najjača karta u zabavnoj kartaškoj igri filkanje, koja se igra madžarskim kartama učetvero. Gornjak je obično treća po snazi karta, iza »kecema« i kralja, ali je ovdje makov gornjak ili babo (*Tell Vilmos*) najjača karta, jača i od bilo kojeg »aduta«.

A. Stantić

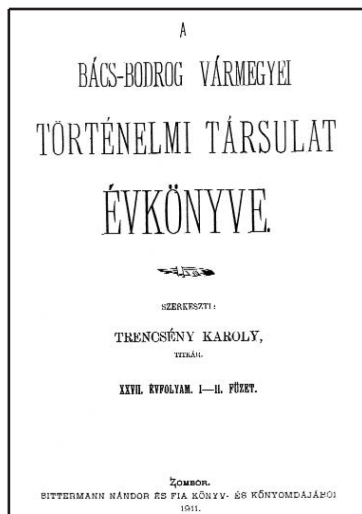
BACHOV APSOLUTIZAM, razdoblje neoapsolutističke vladavine u Habsburškoj Monarhiji nakon revolucije 1848.–49. Nakon vojnog sloma madžarskog rata za neovisnost uslijedile su odmazde i potpuno podređivanje svih središnjoj vlasti.

Austrijsko je carstvo prvi put u povijesti postalo unitarnom državom. U zemlji su ukinuti svi dotadašnji privilegiji i uveden je jedinstven upravni, porezni i trgovački sustav. Bachov je apsolutizam trajao samo deset godina (1849.–59.), a ime je dobio po Alexanderu Bachu, ministru unutarnjih poslova, čiji su »husari« (strani činovnici) preplavili cijelu zemlju. Unatoč mnogobrojnim negativnim konotacijama vezanima za ovo razdoblje (unitarizam, germanizacija, žandarmerija, socijalne teškoće), provedene su i mnoge važne društvene reforme (ukidanje feudalnih i uvođenje građanskih institucija, reorganizacija uprave). Nakon poraza austrijske vojske u Italiji kod Magente i Solferina 1859. godine Franjo Josip odustao je od apsolutističkih i centralizacijskih težnja.

Za Bachova je apsolutizma županijski sustav bio stavljen izvan snage, iz Ugarske je izdvojen Erdelj, a stvorena je nova krunska oblast Vojvodstvo Srbija i Tamiški Banat, u čijem su definiranju sudjelovali i predstavnici Bunjevaca. Potkraj 1849. u Beču je boravilo izaslanstvo na čelu s odvjetnikom Benom Mačkovićem koje je tražilo da i Subotica bude u sastavu nove oblasti, što se i dogodilo. Bunjevci su u ovom periodu sudjelovali i u vlasti: kad je Karlo Latinović u srpnju 1848. dao ostavku na mjesto drugog podžupana, zamijenio ga je Ago Piuković, kojega je glavni carski povjerenik u Bačkoj Isidor Nikolić u rujnu 1849. imenovao za podžupana za upravne poslove. Tu je dužnost obnašao do 1861. godine.

Lit.: *Pozornik Voivodstva Srbie*, Zemun, 8. XII. 1849; I. Iványi, *Szabadka szabad királyi város története*, I, Szabadka, 1886; *Bács-Bodrogh vármegye egyetemes monografiája*, II, Zombor, 1896.

M. Grlica

A
BÁCS-BODROG VÁRMEGYEI
TÖRTÉNELMI TÁRSULAT
ÉVKÖNYVE.
SZERKESZTI:
TRENCSÉNY KAROLY,
TITKÁR.
XXVII. ÉVFOLYAM. I—II. FÜZET.
ZOMBOR.
BITTERMANN NÁNDOR ÉS FIA KÖNYV- ÉS KŐNYOMDAJÁBÓL
1911.

Godišnjak Povijesnog društva Bačko-bodroške županije, Sombor, 1911.

BÁCS-BODROGH VÁRMEGYEI TÖRTÉNELMI TÁRSULAT ÉVKÖNYVE (*Godišnjak Povijesnog društva Bačko-bodroške županije*), znanstveni časopis Povijesnog društva Bačko-bodroške županije, koje je osnovalo 200 članova u Somboru 11.V.1883. Prvi predsjednik udruge bio je podžupan Endre Schmausz, dopredsjednik István Iványi, tajnik Edo Margalić, a drugi tajnik Tivadar Városi. *Godišnjak* je tiskan u Somboru, a urednici su mu bili Edo Margalić (1885.–86.), Gábor Grosschmid

(1887.–94.), Gyula Dudás (1895.–97.), Lajos Roediger (1899.–1900.) i Károly Trencsényi (1901.–17.).

U nekoliko su se navrata autori u *Godišnjaku* bavili Bunjevcima i Šokcima, osobito I. Iványi (A Jósics Péter audienciája Mária Terézia királynőnél, 1/1886; Bunyevác nemességünk, 1/1896), G. Grosschmid (Magyarhon népesedésének áttekintése, figyelemmel Bács-Bodrogh vármegye történelemére, 1/1887), Gy. Dudás (A bácskai nemes családok, 4/1893; A bácskai nemes családok összeírása, 3/1897; A Vojnits család ősei, 3/1897; A Latinovics család régi birtokviszonyai, 3/1897; A bácskai nemes családok összeírása, 3/1898; A bácskai nemes családok összeírása, 4/1898; A bácskai nemes családok összeírása, 2/1899; A bunyevácok története, 4/1904), J. Kovachich (Az almási Kovachich család, 1/1898; Az almási Rudics család története, 3/1898), J. Hannig Karakásevits (Bácsi sokác népszokás, 3/1907), A. Dudás (Kopunovits Gergely szenátor Szabadka multjáról 1820-ban, 1-2/1911), Gy. Popovics (Sizar, 4/1912), B. Bellosics (Adatok a bácsbodrogmegyei sokácok tárgyi néprajzához, 1/1914), a od važnosti je i jedan rad nepoznatog autora (A borsódi és katymári Latinovits család története, 4/1899). Rezultatima spomenutih istraživanja obilato su se koristili mnogi pisci u svojim kasnijim radovima o povijesti Bunjevaca i Šokaca u Bačkoj.

M. Grlica

BÁCSALMÁS → Aljmaš

BÁCSBOKOD → Bikić

BÁCSBORSÓD → Boršot

BÁCSKA, **1.** Tjednik mješovitog sadržaja koji je na madžarskom jeziku izlazio u Subotici u razdoblju od 1. I. 1871. do 29. III. 1873. U nepune tri godine izlaženja lista izmijenila su se trojica urednika: Đuro Radić (do 23. XII. 1871.), Dezső Hoós i Andrija Pauković. Posebno je važna bila urednička djelatnost Đure Radića, profesora povijesti i zemljopisa u subotičkoj gimnaziji (1868.–73.) i kasnijeg direktora gimnazije u Somboru (1873.–86.). Dok je on uređivao *Bácsku*, na njezinim su stranicama čitatelji upoznavani s pjesmama Branka Radičevića, s Mažuranićevim epom *Smrt Smail-age Čengića*, s bunjevačkim narodnim običajima i s ciklusom južnoslavenskih pučkih pjesama.

Primjerci novina čuvaju se u Državnoj knjižnici *Széchenyi* (Országos Széchenyi Könyvtár) u Budimpešti i Knjižnici Matice srpske u Novom Sadu.

2. Novine na madžarskom jeziku, koje su izlazile u Somboru 1878.–1918. Isprva su bile tjednik, a poslije su izlazile dvaput na tjedan. Nakon prestanka izlaženja lista u Subotici Radić je 1878. pod istim imenom pokrenuo list u Somboru, koji je uređivao šest godina nastavljajući uređivačku politiku što ju je promovirao u Subotici. Osim njega, urednici su lista bili István Molnár, Ernő Balogh, Sándor Bittermann i Aladár Türr. Iz ovoga je županijskog, pretežito političkoga glasila poteklo više važnih kulturnih inicijativa u Somboru, poput podizanja kazališne zgrade, osnivanja županijskoga povijesnog društva i dr.

Lit.: *Izložba 100 godina somborske štampe* [katalog], Sombor, 1964; T. Kolozsi, *Szabadkai sajtó (1848-1919)*, Szabadka, 1973; S. Vasiljević, *Znameniti Somborci*, Sombor, 1989; I. Szentgyörgyi i E. Bažant, *Subotička bibliografija 1870-1918*, II, Subotica, 1993.

M. Grlica

BÁCSZENTGYÖRGY→ Đurić

BAČ, staro mjesto i utvrda, danas sjedište istoimene općine u jugozapadnoj Bačkoj, na cesti Sombor–Bačka Palanka. Nalazi se na plovnoj rijeci Mostongi (86 km), koja je u sustavu kanala Dunav–Tisa–Dunav. Uz poljoprivredu, u Baču danas postoji i prehrambena industrija. U mjestu živi 6087 st. (2002.), od kojih su najbrojniji Srbi (4274), Hrvati (509) i Madžari (418), dok općina ima 16.268 st., među kojima

najviše Srba (7596), Slovaka (3213), Hrvata (1389), Madžara (992) i Jugoslavena (805). Općini Bač pripadaju i sela Bođani, Vajska i Plavna, koja imaju znatniju hrvatsku populaciju.

Po Baču je cijeli kraj između Dunava i Tise sve do Baje dobio ime Bačka. Ime je grada slavensko, a znači »pastir«. Na mjestu današnjega gradića postojalo je manje naselje u rimsko doba. Avarsko groblje i groblje starih Slavena svjedoče da su Slaveni osnovali novo naselje u ranome srednjem vijeku. Nakon što su ga Madžari zauzeli, zadržali su slavensko ime mjesta i utvrde. Od X. stoljeća razvija se u vojno i političko središte, po kojem imena dobivaju novouspostavljena županija i nadbiskupija: postao je upravno središte Bačke županije, a kad je sveti Ladislav osnovao Bačku nadbiskupiju (1092.), Bač je postao njezinim sjedištem. Poslije je bio jedno od dvaju sjedišta ujedinjene (1135.) Kalačko-bačke nadbiskupije. U Baču je 1158. godine kralj Geza II. slavio Uskrs. U XIII. stoljeću crkvu i samostan grade ivanovci. Oni su u Baču imali bolnicu u kojoj su se liječili i križari i hodočasnici na putu u Svetu zemlju. Za vrijeme ugarsko-bizantskih ratova bizantski je car Emanuel Komnen kratko tijekom 1164. boravio u Baču, ali vlast nije uspio učvrstiti te je grad postao zborištem ugarskih postrojba u borbama protiv Bizantinaca. Radi obrane zemlje kralj Robert Karlo obnovio je 1338.–42. tvrđavu, koja je postala južna obrambena točka Madžarskoga Kraljevstva, dok je oko utvrde bilo razvijeno naselje. Kralj Matija Korvin često je boravio u trgovištu Baču i darivao ga, a tu je 1462. sazvao i državni sabor. Nove je feudalne povlastice Bač dobio 1494. od kralja Vladislava II., koji je u mjestu dulje vrijeme živio kao nadbiskupov gost. U Baču je 1499. održan madžarski državni sabor, koji je imao sazvati vojnu protiv Turaka. Turci su 1529. osvojili tvrđavu Bač, nastradali su samostan i crkva, a Evlija Čelebi svjedoči da je crkva pretvorena u džamiju. U tursko je doba Bač bio sjedište istoimene nahije. Bosanski su franjevci od Turaka dobili dopuštenje da u Baču podignu kuću i obnove crkvu. Od sredine XV. stoljeća samostan vode franjevci observanti, koji su skrbili o hrvatskom puku u Baču i okolnim mjestima. Fra Marin Ibrišimović, beogradski biskup, imao je 1649. krizmanike u Baču. Hrvati iz Donje Tuzle u velikoj skupini dolaze 1686. S njima su došli i franjevci iz Gradovrha, koji su donijeli više vrijednih knjiga i sliku Majke Božje. Prvi kapetan oslobođena Bača bio je Đuro Vidaković. Hrvatima su se poslije pridružili i Srbi, koji će iz Bača biti prese-

Bač

ljeni u pustaru Deronje, gdje i danas živi njihovo potomstvo. Crkva je zajedno sa samostanom 1687. srušena, a 1699. opet obnovljena. Za Rákóczijeve bune 1703.–11. teško su stradali tvrđava, crkva i samostan. Nakon ustanka, samostan i crkva su obnovljeni, ali se razoreni Bač nije mogao oporaviti te gubi na političkoj važnosti, a sjedište se Bačke županije postupno pomiče u Baju i Sombor, u kojima je gospodarski život bio življi. Bač je 1719. postao trgovištem, a 1720. prešao je u posjed kalačko-bačkog nadbiskupa pa su njegovi stanovnici postali nadbiskupovi kmetovi. Godine 1756. stanovnici su Bača uglavnom Hrvati (»Iliri«) i nešto Srba. Franjevci su uprav-ljali bačkom župom sve do 1. I. 1766., kad je povjerena dr. Stjepanu Ranići, mjesnom kapelanu, koji je župom upravljao umjesto nadbiskupa. U prvoj su se polovici XIX. stoljeća u Bač nastanili Madžari, Slovaci i napokon Nijemci. Po materinskom jeziku u Baču je 1900. popisano 1897 Nijemaca, 1413 Šokaca i 3 Hrvata, 925 Madžara, 49 Srba, 48 Slovaka i 1 Talijan. Poslije Drugoga svjetskog rata Nijemci su bili prisiljeni napustiti gradić, a na njihovo su mjesto došli Srbi iz Bosne. Današnji Bač nije ni sjena nekad jednoga od najljepših srednjovjekovnih gradova Bačke. O njegovu prijašnjem sjaju svjedoče danas samo sačuvane znamenitosti.

Najvažnije su znamenitosti u Baču franjevački samostan i crkva. Crkvu Svete Marije podigli su ivanovci u XII. stoljeću i držali je do 1301., kad su je preuzeli franjevci konventualci. Crkva i samostan više su puta razarani. Samostan je obnovljen 1734.–60., a crkva 1832. uz pomoć nadbiskupa Petra Klobusiczkoga i zahvaljujući darovima vjernika. Na samostanu se uočavaju ostaci romanike, kasniji gotički prepravci i novi barokni dodaci, ali su najstariji i stilski najzanimljiviji dijelovi prostrana romanska apsida (polukružna kapelica) te južni zid, na kojem su fragmenti gotičkih fresaka iz XV. stoljeća. Četverokutni zvonik nekad je bio visok 40 metara, a i danas je, iako je znatno niži, simbol mjesta. U bačkom je samostanu u dva maha (1731.–33. i 1839.–42.) djelovalo filozofsko učilište, a u nekoliko je navrata u njemu bio i novicijat (1700.–03., 1716.–28., 1748.–84., 1795.–1839. i na koncu od 1949. do 1952.). Od 1842. franjevci su u Baču vodili i pučku školu. Samostan raspolaže bogatom i uređenom knjižnicom, koja sadržava velik broj franjevačkih filozofskih i teoloških priručnika i knjiga iz XVIII. stoljeća. Smatra se da od svih knjižnica franjevačkih samostana na teritoriju bivše Jugoslavije ona ima najbogatiji fundus knjiga. Razlog je to što su knjige nabavljane za potrebe redovnika dušobrižnika u novicijatu ili su ostale kao ostavština nemalog broja franjevaca koji su u Baču umrli.

Tvrđava u Baču

Druga je znamenitost Bača tvrđava. Podigao ju je Karlo Robert iskoristivši to što je kalačko-bačka nadbiskupija privremeno ostala bez nadbiskupa i stvorivši velik obrambeni sustav od zidina, jarkova i stražarskih građevina, čiji se dijelovi i danas mogu vidjeti kod kapele svetog Antuna u šumi. Najveću je obnovu tvrđave izveo potkraj XV. stoljeća nadbiskup Péter Várdai, velik humanist, koji je dao produbiti korito rijeke Mostonge i tako omogućio ne samo sigurniju obranu nego i plovidbu dunavskih lađa do samoga grada. Konačnu dogradnju i osiguranje na tvrđavi napravio je 1520-ih godina nadbiskup Pál Tomori.

Nakon osvojenja od Turaka tvrđava je postala sjedištem turske straže. Tvrđavu su

1704. spalile Rákóczijeve postrojbe, a potpuno ju je 1705. razorio Fluk, carski kapetan tvrđave. Do danas su sačuvane tri okrugle i jedna četvrtasta te glavna Donžon-središnja kula, visoka više od 20 metara. Na jednoj od njih vide se rebrasti tavanski svodovi od kamena u gotičkom stilu.

U Baču se mogu vidjeti i ostaci nekadašnje bačke katedrale sv. Pavla, čije je temelje 1872. otkopao arheolog Henszelmann, u blizini današnjega groblja. Izgorjela je zajedno s dragocjenim dokumentima Bačkoga kaptola 1351. Bač iz predturskih vremena čuva i kapelu svetog Antuna u šumi, koja je do danas stjecište hodočašća, a sve do prve polovice XX. stoljeća oko nje se održavao i sajam. O turskoj prošlosti Bača svjedoče ruševine turske kupelji u blizini župne crkve. Današnja župna crkva svetog Pavla lijepa je zgrada u kasnobaroknom stilu izgrađena 1773.–80.

Franjevački samostan i crkva u Baču

Od početka sedamdesetih godina XX. stoljeća u Baču su se u franjevačkom samostanu okupljali mladi katolici na duhovne obnove. S vremenom je iz tih okupljanja nastao Dan mladih, koji se održava svake godine 2. svibnja. Tom se prigodom u Baču okupi više stotina mladih katolika iz cijele Subotičke biskupije koji vjeronauk pohađaju na hrvatskom jeziku: učenici 8. razreda osnovne škole, srednjoškolci, radnička i studentska mladež.

Lit.: Gy. Balog, *A Bács rómaikatolikus plébánia százéves emlékezete*, Esztergom, 1867; I. Iványi, Bács, *Magyarország vármegyéi és városai, Bács-Bodrog vármegye*, I, szerkesztette S. Borovszky, Budapest, s. a.; B. Únyi, *Sokácok-bunyevácok és a bosnyák ferencesek története*, Budapest, [1947]; S. Blaskowitz, *Batsch, Geschichte einer tausendjährigen Stadt in der Batschka*, Freilassing, 1965; A. Sekulić, *Drevni Bač*, Split, 1978; I. Topalić, *Katolički kalendar za prostu 1979. godinu*, Ruski Krstur, 1978; *Enciklopedija Jugoslavije*, I, Zagreb, 1980; P. Cvekan, *Franjevci u Baču*, Virovitica, 1985; *Hrvatska enciklopedija*, I, Zagreb, 1999; *Stanovništvo. Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u 2002., knj. 1. Nacionalna ili etnička pripadnost. Podaci po naseljima*, Beograd, 2003.

S. Beretić

BAČALJMAŠ → Aljmaš

BAČIĆ, Antun (Bachich, Bacsich) (Vrba kod Slavonskog Broda, oko 1690. – Našice, 12. XII. 1758.), graditelj franjevačke crkve u Budimu, pisac i provincijal. U Provinciju Bosnu Srebrenu stupio je 1710. u Velikoj, a studij filozofije i teologije završio je u Italiji. Ondje je zacijelo predavao i filozofiju, jer se u domovinu vratio s naslovom *lector theologus*, a 1720. u Petrovaradinu je bio profesor teologije na učilištu moralnog bogoslovlja. Bio je samostanski starješina i župnik u Našicama (1725.–27., 1735.–36., 1748.–49., 1752.–53.), Šarengradu (1729.–30.) i Budimu (1730.–32.). Sudjelovao je u upravnom vodstvu pokrajinske zajednice Bosne Srebrene kao definitor (1732.–35.), kustod provincijala F. Lastrića (1741.–45.), namjesnik provincijala u Prekosavlju (1729.), namjesnik provincijala za cijelu Bosnu Srebrenu (1753.) i posljednji provincijal prije odjeljivanja samostana u Slavoniji i Podunavlju u posebnu Provinciju sv. Ivana Kapistranskoga (1754.–57.). Kao samostanski starješina uredio je unutarnjost crkve u Našicama i sagradio samostan, a u Budimu je počeo gradnju nove crkve te podigao suknaru. Na poticaj F. Lastrića sabrao je biografske podatke o franjevcima Bosne Srebrene i sastavio *Necrologium Bosnae Argentinae*, koji su dijelom objavili Đ. Bencetić (*Serafinski perivoj*, 1912) i J. Jelenić (1917).

Sa Stjepanom Vilovom začetnik je hrvatske kontroverzističke literature s pravoslavnim kršćanima na području Podunavlja i Slavonije – njegova *Istina*

katoličanska prvo je takvo teološko djelo među Hrvatima na tom području. Preveo je i spis Marije Agredske Coronel *Mistica ciudad de Dios,* koji je poslije njegove smrti izdao I. Velikanović (1773.). Istraživanja su Bačićeva kontroverzističkog spisa i njegova utjecaja na razvoj literature tog tipa u Slavoniji i Podunavlju počela, a predstoje istraživanja o utjecaju njegova prijevoda na oblikovanje marijanske pobožnosti u hrvatskih katolika na tom području.

Djela: *Istina katoliscanska illiti skazagnie upravglienija spasonosnoga xitka karstianskoga,* Budim, 1732; *Xivot Majke Boxije, kraljice, i gospoje nasse prisvete Divice Marie*, Pečuh, 1773.

Lit.: M. Šrepel, Jakošićev spis »Scriptores Interamniae«, *Građa za povijest književnosti hrvatske* 2, 1899; J. Jelenić, *Necrologium Bosnae Argentinae,* Sarajevo, 1917; J. Jelinić, *Bio-bibliografija franjevaca Bosne Srebreničke*, sv. 1. Zagreb, 1925; F. E. Hoško, *Marijoljublje naših starih,* Rijeka, 1992; V. Košić, Kontroverzističko djelo »Istina Katolicsanska« (1732.) Antuna Bačića, *Fra Luka Ibrišimović i njegovo doba. Zbornik radova*, Jastrebarsko, 2001; F. E. Hoško, *Franjevačke visoke škole u kontinentalnoj Hrvatskoj*, Zagreb, 2002.

F. E. Hoško

BAČIĆ, Antun (Subotica, 9. V. 1887. – Subotica, 3. VII. 1977.), slikar. Sin Paje i Kriste, rođ. Miković. Još je u osnovnoj te u srednjoj školi učenika u privredi zamijećena njegova sklonost likovnom izražavanju. S potporom mecena iz zavičaja otputovao je u Zagreb, položio prijamni ispit i 1908. upisao se na Višu školu za umjetnost i umjetni obrt u Zagrebu. Profesori su mu među ostalima bili R. Valdec, B. Čikoš Sesija i M. K. Crnčić. Naobrazbu je nastavio 1911. na Akademiji u Münchenu. Bez sredstava za život, izdržavao se preslikavanjem djela poznatih umjetnika. U Suboticu se vratio 1912. iscrpljen i bolestan. Slikao je portrete i preslikavao po narudžbi, a bavio se i fotografijom. Nakon izbijanja Prvoga svjetskog rata bio je mobiliziran, a u rusko je zarobljeništvo pao 1917. U rodni se grad vratio 1918. te je počeo intenzivno slikati i fotografirati. S lokalnim slikarom Gyulom Sásem pokušao je 1920. održavati privatnu slikarsku školu, ali bez uspjeha. Darovitost mu je sve više kopnjela, a znanje okoštavalo, kao i drugima iz tzv. »izgubljene generacije« subotičkih talenata. Zaposlio se kao činovnik Uprave državnih željeznica, odakle je 1940. umirovljen. Do kraja se života bavio kopiranjem, a izrađivao je i portrete. Izlagao je na izložbi *Bački umjetnici* (Subotica, 8.–18. X. 1932.) u organizaciji Muzeja dr. Joce Milekića. Bačićevih radova ima u privatnom vlasništvu, a nekoliko je eksponata u zavičajnoj zbirci Gradskog muzeja u Subotici.

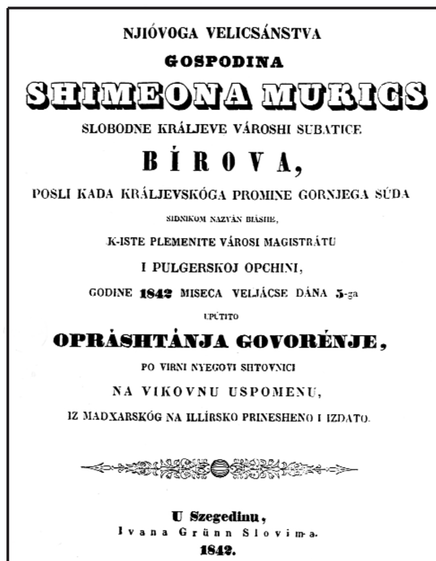
Lit.: *Neven,* 3, 9/1913, Subotica; *Hrvatski biografski leksikon*, I, Zagreb, 1983; T. Gajdos, *Szabadka képzőművészete*, Szabadka, 1995.

B. Duranci

BAČIĆ, Ilona (Jelena), rođ. Kolesarević (Subotica, 21. V. 1927.), likovna pedagoginja, slikarica, dizajnerica tekstila. Učiteljsku je školu završila u Subotici 1949., a slikarski smjer na Višoj pedagoškoj u Beogradu 1955. Nakon udaje za Pavla Bačića 1956. njezina se djelatnost u većoj mjeri okreće hrvatskomu kulturnom krugu u Subotici. Predavala je likovni odgoj u osnovnim školama i Učiteljskoj školi u Subotici, a od 1967. bila je suradnica Centra za likovni odgoj djece i omladine Vojvodine u Novom Sadu. Članica je UPIDIV-a (Udruge primijenjenih umjetnika i dizajnera Vojvodine) od 1982. Nakon umirovljenja 1983. intenzivira stvaralačku aktivnost.

Bavila se isprva slikarstvom, zatim keramikom te napokon izradom tapiserija i slikanjem na tekstilu (makrame, batik, svila). Prvi je put samostalno izlagala 1959., a priredila je nekoliko izložaba. Sudjelovala je na mnogobrojnim kolektivnim nastupima likovnih pedagoga te na izložbama primijenjenih umjetnosti (Poreč, Novi Sad, Sombor, Struga, Slovenj Gradec, Mali Lošinj, Ivanjica, Subotica, Grožnjan, Segedin, Beograd, Grenoble i dr.). Naglašavajući autentičan izričaj djece, kao privrženica nove koncepcije likovne pedagogije isticala se među prvim poslijeratnim stručnjacima. Kao svestrana stvarateljica-dizajnerica kreirala je mnoštvo zapaženih ostvarenja. Dobitnica je nekoliko nagrada za postignuća na obama

poljima svojeg djelovanja: Priznanje za dugogodišnje unapređenje likovnog odgoja u Jugoslaviji, Banja Luka, 1978.; Rastava domače in umetne obrti – priznanje za kvalitet, Slovenj Gradec, 1984.; Otkupna nagrada Likovnog susreta u Subotici 1985. i dr.

NJIÓVOGA VELICSÁNSTVA
GOSPODINA
SHIMEONA MUKICS
SLOBODNE KRÁLJEVE VÁROSHI SUBATICE
BÍROVA,
POSLI KADA KRÁLJEVSKÓGA PROMINE GORNJEGA SÚDA
SIDNIKOM NAZVÁN BIÁSHE,
K-ISTE PLEMENITE VÁROSI MAGISTRÁTU
I PULGERSKOJ OPCHINI,
GODINE 1842 MISECA VELJÁCSE DÁNA 5-ga
UPÚTITO
OPRÁSHTÁNJA GOVORÉNJE,
PO VIRNI NYEGOVI SHTOVNICI
NA VIKOVNU USPOMENU,
IZ MADXARSKÓG NA ILLÍRSKO PRINESHENO I IZDATO.

U Szegedinu,
Ivana Grünn Slovima.
1842.

Tiskani govori Šime Mukića i Mije Bačića, Segedin 1842.

Djela: *Magyar Szó*, Újvidék, 15. IV. 1964; Slikanje na tekstilu, u: *Likovno vaspitanje danas* (grupa autora), Novi Sad, 1971; Slikanje na svili, *Bilten*, 4/1971, Novi Sad.

Lit.: T. Gajdos, *Szabadka képzőművészete*, Szabadka, 1995; *Kortárs Magyar Művészeti Lexikon*, Budapest, 1999; O. Kovačev-Ninkov, *Ilona Bačić; Galerija Likovnog susreta Subotica 2. septembar – 2. oktobar 2002.* [katalog samostalne izložbe], Subotica, 2002.

B. Duranci

BAČIĆ, Mijo (Subotica, 11. IX. 1794. – Subotica, 23. V. 1877.), visoki činovnik gradske uprave u Subotici. Bio je najprije podbilježnik, a od 14. I. 1834. veliki bilježnik i senator. Autor je oproštajnoga govora koji je u povodu izbora subotičkog suca Šime Mukića za prisjednika (porotnika, »sidnika«) kraljevskog suda u Pešti pročitao u ime Magistrata i »Pulgerske općine« 5. II. 1842. godine (govor je tiskan na madžarskome i hrvatskome, odn. ilirskom jeziku). Za glavnog suca izabran je 20. X. 1847. Na čelu gradske administracije ostao je do 23. V. 1848. Umro je kao ekonom (staratelj) župe sv. Terezije Avilske.

Djela: S. Mukics i M. Bacsich, *Nagyságos Mukics Simeon urnak, szabad királyi Szabadka városa főbírájának, királyi váltó fel-törvényszéki ülnökké lett kineveztetése után ugyan e' nemes város tanácsához 's polgári közönséghez 1842-ik ávi bőjt-elő hó' 5-kén intézett búcsúzó beszéde, hív tisztelői által örök emlékűl kiadatvo*, Szeged, 1842; Sh. Mukics i M. Bacsich, *Njióvoga velicsánstva gospodina Shimeona Mukics slobodne králjeve városhi Subatice bírova, posli kada králjevskóga promine gornjega súd sidnikom nazvan biáshe, k-iste plemenite városi magistrátu i pulgerskoj opchini, godine 1842 miseca veljácse dána 5-ga upútito opráshtánjaa govorénje, po virni nyegovi shtovnici na vikovnu uspomenu, iz madxarskóg na illírsko prinesheno i izdato*, Szegedin, 1842.

Izvor: Historijski arhiv Subotica, F:2. 4150/polg. 1877.

Lit.: I. Iványi, *Szabadka szabad királyi város története*, I-II, Szabadka, 1886-1892; *Szabadka és Vidéke*, Szabadka, 24. V. 1877.

M. Grlica

BAČIĆ, Pajo (Subotica, 21. I. 1862. – Subotica, 9. VIII. 1920.), Suradnik *Nevena*, član Pučke kasine. Sin Đuke i Kolete, rođ. Kovačić. Pred sudom u Segedinu priznao je navodno autorstvo teksta *Narodnosno pitanje na zemaljskom saboru*, objavljenoga u trećem broju mjesečnika *Neven* iz 1902. godine. Svjestan realne opasnosti da bude osuđen na zatvorsku kaznu, učinio je to kako netko od malobrojnih prvaka subotičkih Bunjevaca ne bi dospio u zatvor. Nijedan od subotičkih odvjetnika nije se prihvatio njegove obrane te su Mijo Mandić i Staniša Neorčić, jedini koji su uz njega bili na suđenju, angažirali segedinskog odvjetnika Reinera. Osuđen je na globu od 200 kruna i zatvorsku kaznu od 6 mjeseci, koju je izdržao u segedinskom zatvoru Csillag. Nakon što su stanovnici subotičke IV. i V. četvrti osnovali Zadrugu kršćanskih trošitelja 1905. godine, izabran je za njezina dopredsjednika.

Lit.: *Neven*, Subotica, 3/1902, 10/1902, 10/1903, 4/1904, 9/1905, 176/1920.

M. Grlica

BAČIĆ, Pavao (Subotica, 1. VIII. 1921. – Subotica 22. VI. 1984.), književnik, glazbenik, skladatelj i glazbeni pedagog. Sin Martina i Tereze, rođ. Stipančević, unuk Paje Bačića. Osnovnu i srednju školu završio je u rodnom gradu, a glazbenu je naobrazbu stekao u glazbenom odjelu srednje vojne škole u Zagrebu 1941.–48. Bio je član orkestra Radio Zagreba 1950. i orkestra Zagrebačkoga gradskog kazališta *Komedija* 1951.–55. Od 1955. živi u Subotici i radi u Muzičkoj školi kao glazbeni pedagog, gdje predaje teoretske predmete, klarinet i gitaru (iako je bio samouk, otvorio je gitarski odjel), a jedno je vrijeme bio i pomoćnik ravnatelja. Nakon povratka u Suboticu razvio je svestranu stvaralačku djelatnost na području glazbe i književnosti.

Pavao Bačić

Bio je osnivač i član *Ansambla za staru muziku*. Skupina je osnovana 1973., činili su je Mátyás Lévay (blok-flaute i frulice), Mirko Molnar (violončelo) i Pavao Bačić (gitara), a rad su počeli s programskim naslovom *Od siringe do saksofona*. Od 1976. nastupaju pod nazivom *Ansambl za staru muziku*, a pridružuju im se Ildikó Komjáti (sopran) i Laura Lévay (flauta). U tom su sastavu nastupali na mnogim eminentnim mjestima u tadašnjoj Jugoslaviji, poput crkve sv. Donata u Zadru na Ljetnim muzičkim večerima, zatim u Opatiji, Beogradu i dr., a snimali su i za TV Novi Sad. P. Bačić bio je član ansambla do odlaska u mirovinu, a osim klarineta svirao je i gitaru.

U sklopu glazbene aktivnosti bavio se i skladanjem: *Duet za dva klarineta* (1968.), *Ti odlaziš* (1967.), *Pisma o kosi* (1970.), *Prelo* (1970.), *Pozdrav* (1971.), *Kompozicija za solo-gitaru*, album (1974.), *Sonata za gitaru u tri stavka*, album (1975.), *Sonata za violinu i gitaru u dva stavka* (1976.), *Deset lakih komada za gitaru*, (1981.). Glazbenu je kritiku objavljivao u *Subotičkim novinama* (1957.–64.) i beogradskim časopisima *Savremeni akordi* (1961.), *Zvuk* (1963., 1965.) i *Pro musica* (1967., 1969., 1977.). Glazbena je publicistika u njegovu stvaralaštvu zastupljena znanstvenom raspravom *Pere Tumbas Hajo – umjetnik tamburice* (Subotica, 1969.).

Pisao je dječje igrokaze, za koje je skladao i scensku glazbu: *San male Vesne* (praizvedba u Novom Sadu 1959.), *Brzi vlak je stao* (praizvedba u Varaždinu 1963.), *Miki i družina* (praizvedba u Subotici 1963.), *Novogodišnja noć* (premijere u Zadru i Varaždinu 1964.), *Uzbuna u zoološkom vrtu* (praizvedba u Varaždinu 1966.). Predstave su mu izvođene i u Titogradu i Senti. Osobito je uspješan bio njegov kazališni komad *Salašari silom varošani*, za koji je također napisao i scensku glazbu, a praizveden je u Subotici 1965. U rukopisu je ostao i neizveden kazališni komad *Ispod vrata mašna, a u ruci tašna*.

Pisao je humoristično-satirične članke, pod pseudonimom i naslovom *Pismo malog Jovice*, objavljivao ih je u *Subotičkim novinama* (1962.-65.). Prvu pripovijetku *Ludi Pipe* objavio je u listu *Novela film* (Zagreb, 1954.), poslije ih objavljuje u *Hrvatskoj riječi* (1954.–55.), *Rukoveti* (1955.–56.), *Džepnome magazinu* (1956.–57.) i *Subotičkim novinama* (1957.–59., 1962., 1963.). Tiskana mu je i zbirka *Smrti uprkos* (Subotica, 1970.).

Pisao je i satiru u stihovima, koju je objavio u dvije samostalne knjige pjesama (*Stihovana satira*, Subotica, 1967. i *Oštro pero od gume,* Subotica, 1969.), a bio je i suautor zbirke *Mozaik* (1967.). Poeziju za djecu objavljivao je u *Narodnim novinama* (Budimpešta, 1969.–70.).

Bačićeva vezanost uz zavičaj silno se odrazila u njegovu skladateljskome i književnom radu.

Djela: *Mozaik* (suautori B. Bede, J. Kopilović i M. Molcer), Subotica, 1967; *Stihovana satira*, Subotica, 1967; *Oštro pero od gume,* Subotica 1969: *Pere Tumbas Hajo – umjetnik tamburice*, Subotica, 1969; *Smrti uprkos*, Subotica, 1970; *Kompozicija za solo-gitaru* (album), 1974; *Sonata za gitaru u tri stavka* (album), 1975; *Sonatina za violinu i gitaru u dva stavka*, 1976.

Lit.: *Hrvatski biografski leksikon*, I, Zagreb, 1983; [L. Merković], In memoriam, *Rukovet* 4/1984, Subotica; B. Gabrić, Sto godina od smrti Pavla Bačića (1921.-1984.), *Subotička Danica (nova); Kalendar za 1995. godinu*, Subotica, 1994; B. Gabrić, Pavao Bačić (1921.-1984.), *Glas ravnice*, 52, Subotica, 1995.

N. Skenderović i H. Tikvicki

BAČIĆ, Slaven (Subotica, 16. III. 1965.), pravni povjesničar i odvjetnik. Diplomirao je na Pravnom fakultetu u Novom Sadu 1988., magistarsku radnju *Povelje i statuti slobodnih kraljevskih gradova u Bač-bodroškoj županiji* obranio je na Pravnom fakultetu u Beogradu 1992., a stupanj doktora znanosti stekao je na Pravnom fakultetu u Osijeku radom *Povjerenstveni statuti Subotice, Sombora i Novoga Sada s osvrtom na hrvatske slobodne kraljevske gradove* 2002. Bio je asistent na Pravnom fakultetu u Novom Sadu 1989.–94., a poslije radi u odvjetništvu u Subotici.

Znanstvene i stručne članke objavljivao je u časopisima u Subotici (*Rukovet, Žig, Klasje naših ravni, Subotička Danica*), Novom Sadu, (*Zbornik Pravnog fakulteta u Novom Sadu, Glasnik Advokatske komore Vojvodine, PČESA, Habitus*), Beogradu (*Arhiv za pravne i društvene nauke*), Zagrebu (*Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, Marulić*), Osijeku (*Pravni vjesnik Pravnoga fakulteta u Osijeku*) i Budimpešti (*Hrvatski kalendar*). Povremeno je pisao stručne članke i surađivao u *Glasu ravnice, Žigu*, *Zvoniku, Hrvatskoj riječi* i *Subotičkim novinama*. Član je uredništva *Glasnika Advokatske komore Vojvodin*e od 1997. Za knjigu *Iz prošlosti gradskog prava Novog Sada, Sombora i Subotice* dobio je posebno priznanje Kulturno-prosvjetne zajednice Subotica za 1998. Važniji pseudonimi: Josip Horvat, Bruno Skenderović, Vladimir Horvat, V. H., V. H. B.

Djela: *Povelje slobodnih kraljevskih gradova Novog Sada, Sombora i Subotice*, Subotica, 1995; *Iz prošlosti gradskog prava Novog Sada, Sombora i Subotice*, Subotica, 1998.

P. Vuković

BAČKA, područje između Dunava i donje Tise, bez izrazite granice prema sjeveru. Ime je dobila po mjestu Baču, nekoć županijskome i crkvenom središtu. Na zapadu, jugu i istoku granica joj je prirodna, a sjevernom se granicom najčešće smatra granica nekadašnje Bačko-bodroške županije – crta Baja-Jankovac-Kelebija-Martonoš. Zauzima više od 10.000 km² površine i ima više od 1.100.000 st.

Povijest. Na području Bačke postoje mnogobrojni arheološki nalazi iz različitih razdoblja, počevši od neolitika, rimskog doba pa do seobe naroda. U drugoj polovici VI. stoljeća na područje Bačke najprije su se nastanili Avari, a zatim i Slaveni. U Bačkoj je bilo i sjedište avarske države, koju je srušio Karlo Veliki u franačko-avarskom ratu (791.–796.). Od kraja IX. do polovice X. stoljeća Bačku su postupno osvajali Madžari i nakon zauzimanja uveli županijski sustav. Središtem je županije postao Bač. Južni dio današnje Bačke zauzimala je Bačka županija, sa sjedištem u Baču, a sjeverni Bodroška županija, sa sjedištem u Bodrogu (pokraj današnjega Bačkog Monoštora). U tursko je doba Bačka bila u sastavu Segedinskog sandžaka, koji je pak bio dio Budimskog pašaluka. Tada se ovamo naseljava hrvatsko i srpsko stanovništvo na mjesto izbjegloga madžarskoga, a kao dušobriž-

Karta Bačke iz 1952.

nici Hrvata djeluju bosanski franjevci. Bačka je oslobođena od turske vlasti tijekom Velikoga bečkog rata (1683.–99.), u kojem su sudjelovali i hrvatski vojni graničari iz Bačke. Nakon rekonstituiranja županijskog sustava Bačka i Bodroška županija spojene su u jednu – Bačko-bodrošku županiju. Postupni gospodarski oporavak Bačke traje tijekom cijeloga XVIII. stoljeća, a uvjetovan je daljnjim pomicanjem turske granice i kolonizacijom, napose Nijemaca. Borbe tijekom 1848. i 1849. nisu mimoišle ni Bačku, a hrvatsko je stanovništvo bilo na strani madžarskih snaga. Bačka je bila dijelom Vojvodstva Srbije i Tamiškog Banata 1849.–60., osim manjega jugoistočnog dijela, koji je bio u sastavu Vojne granice. Nakon Austro-ugarske nagodbe dolazi do jaka vala madžarizacije drugih naroda, ali i do pojave bunjevačkoga narodnog preporoda. Politički je Bačka podijeljena nakon Prvoga svjetskog rata, kad je Kraljevini SHS pripao veäi dio Bačke (8653 km^2), a manji je sjeverozapadni dio, tzv. Bajski trokut, ostao u Madţarskoj (1628 km^2). Tadađnja je podjela ostala sve do danas, osim u vrijeme Drugoga svjetskog rata, kad je cijela Bačka bila u sastavu Madžarske.

Fizičko-geografska obilježja. Bačka je dio prostrane Panonske nizine s malim razlikama u nadmorskim visinama od 75 do 143 m. U njoj se izdvajaju Subotička pješčara, Bačka lesna zaravan i Titelski brijeg, lesne terase koje okružuju navedene zaravni te aluvijalne ravni Dunava i Tise. U lesnim zaravnima i na lesnim terasama dominira černozem, a u polojima aluvijalna tla. U Subotičkoj je pješčari humusni i čisti pijesak. Slatinastih tala ima malo.

Klima je u Bačkoj, prema Köppenovoj klasifikaciji, umjereno topla vlažna, sa srednjom godišnjom temperaturom od 10,5 C.

Velike granične rijeke Dunav i Tisa u prošlosti su intenzivno meandrirale i izlijevale se, ali regulacijom su nestale opasnosti od poplava. Ima i nekoliko kraćih rijeka: Plazović, Mostonga, Kireš, Čik, Jegrička i Krivaja. Na granici pijeska i lesa nalazi se nekoliko eolskih jezera, od kojih su najveća Palićko i Ludaško. Od XVIII. stoljeća prokopano je više kanala: Veliki bački kanal, koji spaja Dunav i Tisu, kopan je između 1793. i 1802. (123 km); Mali bački kanal, koji vodi od Malog Stapara do Novog Sada (68 km); a nakon Drugoga svjetskog rata i veliki hidrosistem Dunav-Tisa-Dunav (njegova je duljina u Bačkoj 110 km).

Preoravanjem stepe i isušivanjem močvara i ritova tijekom posljednja dva i pol stoljeća iz osnove je izmijenjena prirodna vegetacija. Umjesto stepe danas prevladavaju oranice, u poljima su se očuvale ritske šume, a u Subotičkoj se pješčari nalaze i voćnjaci, vinogradi, bagremove i borove šume.

Stanovništvo. Prema prvome cjelovitom popisu stanovništva iz 1869. u Bačkoj je živjelo 507.723 stanovnika. U vojvođanskom je dijelu Bačke 1921. bilo 735.117 st., 1971. – 960.001 st., a 2002. – 1.022.488 st. U posljednjim desetljećima najveće povećanje stanovništva bilježe gradovi, dok sela stagniraju ili imaju depopulaciju (što je odlika i nekih gradova).

Važno je obilježje Bačke etnička šarolikost, uvjetovana golemim i višestoljetnim migracijama. Nakon dolaska u Panoniju madžarska su plemena zatekla etnički nediferencirano slavensko stanovništvo. Do turskog je perioda bilo hrvatskih i srpskih migracija i u ovaj dio ugarskog Podunavlja. Za turskih se osvajanja madžarsko stanovništvo povuklo u sjeverne, neokupirane dijelove. Iako je naseljavanje slavenskog pučanstva teklo i tijekom turske vladavine, intenzitet tih seoba pojačao se nakon protjerivanja Turaka. Najpoznatije su seobe Hrvata-Bunjevaca 1687. i Srba 1690. Tijekom XVIII. i XIX. stoljeća intenzivno su kolonizirani Nijemci, zatim Madžari te manje skupine Slovaka, Ukrajinaca i Židova iz raznih krajeva Habsburške Monarhije.

Nakon Prvoga svjetskog rata u jugoslavenskom je dijelu Bačke provođena planska kolonizacija iz tzv. pasivnih planinskih područja. Rezultati jugoslavenskog popisa iz 1921. pokazuju da su, prema materinskom jeziku, 35,51% stanovništva činili Madžari, 33,55% Srbi i Hrvati, 23,64% Nijemci te 7,30% ostali. Rimokatoličkoj je vjeri pripadalo 61,09 % pučanstva, pravoslavnoj 21,75%, evangeličkoj 13,42%, a preostalih je 3,74% pripadalo drugim religijama ili su bili bez konfesije. Nakon Drugoga svjetskog rata došlo je gotovo do potpunog protjerivanja Nijemaca iz jugoslavenskoga dijela Bačke (u manjoj mjeri i iz madžarskog dijela) i velike kolonizacije stanovništva iz ratom opustošenih i tzv. pasivnih krajeva Hrvatske, Crne Gore, Bosne i Hercegovine, južne Srbije i nekih drugih područja. Spontane imigracije tekle su tijekom cijeloga socijalističkog razdoblja, a intenzitet je migracija bio osobito pojačan u razdoblju raspada SFRJ. Prema popisu iz 1971. Srbi su činili 43,11% stanovništva, Madžari 32,44%, Hrvati 9,60%, Slovaci 3,80%, Crnogorci 3,24%, Rusini 1,73%. Prema popisu iz 2002. Srba ima 559.700 (54,74%), Madžara 221.882 (21,70%), Hrvata 38.889 (3,80%) i Bunjevaca 19.612 (1,92%), neizjašnjenih 33.288 (3,26%), Crnogoraca 31.394 (3,07%),

Bački salaš

Jugoslavena 30.463 (3,02%), Slovaka 28.058 (2,74%), Rusina 13.220 (1,29%) te ostalih 45.565 (4,46%). Danas najveći dio vojvođanskih Hrvata živi u Bačkoj.

U madžarskom su dijelu Bačke promjene etničke strukture nakon Prvoga svjetskog rata bile uvjetovane ponajprije jakom asimilacijom. Broj je etničkih Hrvata u vojvođanskom i madžarskom dijelu Bačke veći od broja onih koji su se izjasnili kao Hrvati, a teško je usto utvrditi točan broj osoba koje su se u Vojvodini izjasnile kao Šokci.

Naselja. Najmanje su naseobine na području Bačke salaši. U prvo su vrijeme imali stočarsku funkciju, ali preoravanjem pašnjaka zamjenjuju je ratarskom. Početkom XX. stoljeća samo je oko Subotice bilo oko 11.000 salaša, dok 1953. u cijelome vojvođanskom dijelu Bačke ima 16.270 salaša s 57.325 stanovnika. Socijalistička je poljoprivreda u Madžarskoj praktički rezultirala nestankom salaša u Bajskom trokutu, dok su se u jugoslavenskom dijelu Bačke salaši zadržali zbog opstanka sitnih posjeda. Broj je preostalih salaša danas teško utvrditi jer su mnogi napušteni i srušeni. Najviše ih je i danas oko Subotice. Ušoravanjem salaša nastala su neka sela, npr. Đurđin i Mala Bosna.

Seoska naselja u Bačkoj većinom nastaju planski nakon protjerivanja Turaka. Morfološki su vrlo slična, pretežito pravokutnog tlocrta sa širokim ulicama koje se križaju pod pravim kutom. Prema podacima iz 2002., u 141 selu u vojvođanskom dijelu Bačke živi 382.782 stanovnika ili 37,4% ukupnog stanovništva (2715 stanovnika po selu). Najviše sela imaju općine Bačka Topola (22), Subotica (17) i Sombor (15). Najveći broj Hrvata živi u Sonti (2966), Bačkome Monoštoru (2043) i Donjem Tavankutu (1234 i još 787 osoba koje su se izjasnile kao Bunjevci). U madžarskom dijelu Hrvati su se najviše očuvali u Santovu, Kaćmaru, Bikiću i Gari.

Gradovi u Bačkoj nisu puno stariji od seoskih naselja. Iako su neki postojali još u srednjem vijeku, svoj život obnavljaju tek nakon protjerivanja Turaka. Tada gradovi dobivaju statusna obilježja, od kojih najveći postaju slobodnim kraljevskim gradovima (Novi Sad 1748., Sombor 1749. i Subotica 1779.) Sva su ta tri grada u doba eliberacije bila poljoprivredna naselja jer su se nalazila u izrazito poljoprivrednim regijama. U prvoj polovici XIX. stoljeća razvijaju se u gradovima obrt i trgovina, a u drugoj polovici počinje razvoj industrije, koja se osobito intenzivno razvija u XX. stoljeću. Jačanjem ekonomske moći gradovi postaju i središta prosvjete i kulture. Morfološka se slika gradova mijenja, grade se kuće i ulice, kopaju se bunari, isušuju močvare... Tipičan panonski grad postaje sve sličniji europskom gradu našeg doba. Najvažniji su gradovi u Bačkoj Novi Sad s 191.405 st. (Hrvata 3519), Subotica s 99.981 st. (Hrvata 10.424 i Bunjevaca 10.870), Sombor s 51.471 st. (Hrvata 3197 i Bunjevaca 2222) i Baja s 37.916 st., prema popisu iz 2002.

Gospodarstvo. Tijekom XVI., XVII. pa i prve polovice XVIII. stoljeća Bačka je bila rijetko nastanjen i slabo iskorišten predio u kojem je stepsko stočarstvo činilo glavnu gospodarsku granu. Nakon velikih kolonizacija, osobito Nijemaca, stepe su pretvarane u plodne oranice te je poljodjelstvo postalo važnije od stočarstva. Od ukupne poljoprivredne površine Bačke danas više od 90% čini obradivo zemljište (ostalo su pašnjaci, a veoma malo površine zauzimaju bare, trstici i ribnjaci). Od ukupnih obradivih površina oko 95% čine oranice i vrtovi, a ostalo su voćnjaci i

vinogradi te livade. Povoljna klima i hidrološke prilike, uz plodno tlo, omogućuju intenzivnu zemljoradnju, pri čemu su glavne kulture žitarice – pšenica i kukuruz (oko 75%). Od industrijskih biljaka najviše su zastupljeni suncokret i šećerna repa. Vinograda i voćnjaka najviše ima na terenima Subotičke pješčare. Livada i pašnjaka sve je manje i nalaze se na slabije plodnim, često zaslanjenim zemljištima. Osim plodna tla, prirodna su bogatstva Bačke nafta i zemni plin te lesna glina.

Na prostoru Bačke najrasprostranjenija je prehrambena, a zatim i tekstilna industrija. I druge industrijske grane imaju tradiciju, počevši od industrije građevnog materijala (opeka, crijep), do metalne, strojarske, kemijske i elektroindustrije. Industrijska su poduzeća razmještena po cijelom teritoriju, osobito u većim gradovima. Tradicionalno postoji i obrtnička djelatnost. Povlačenje trianonske granice 1921. negativno je utjecalo na gospodarstvo u pograničnim područjima, osobito u Somboru, Subotici i Baji, i pretvorilo ih u periferiju dviju država

Bačka ima gustu mrežu prometnica (ceste, pruge, plovne rijeke i kanali). Najvažnije su pruga i autocesta koje spajaju Budimpeštu, preko Subotice i Novog Sada, s Beogradom. Važan prometni smjer vodi i od Bezdana do Bečeja (cesta, željeznica, Veliki bački kanal). Cestovna i željeznička veza od Subotice i Sombora vodi prema Hrvatskoj, no nakon oštećenja mosta u ratu željeznički promet preko Dunava još nije obnovljen. Riječni promet teče Dunavom i Tisom. Nekad važan kanalski transport zbog zapuštenosti kanalske mreže i dotrajalosti plovnog parka slab je i nerentabilan. Zbog gospodarske stagnacije neke su lokalne željezničke pruge zatvorene, dok su druge zastarjele, a mnoge su lokalne ceste u vojvođanskom dijelu Bačke zapuštene.

Najvažnija su trgovačka središta Novi Sad i Subotica, a najpoznatije je turističko središte Palić.

Lit.: J. Marković, *Geografske oblasti SFRJ*, Beograd, 1967; B. Bukurov, *Fizičko-geografski problemi Bačke*, Beograd, 1975; B. Bukurov, *Odabrani radovi*, Novi Sad, 1976; B. Bukurov, *Bačka, Banat i Srem*, Novi Sad, 1978; *Enciklopedija Jugoslavije*, I, Zagreb, 1980; T. Šegota, *Klimatologija za geografe*, Zagreb, 1988; B. Ćupurdija, *Stambena arhitektura subotičkih salaša, majura i poljoprivrednih kombinata*, Novi Sad, 1993; *Új magyar lexikon*, Budapest, 2000; *Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u 2002. : Stanovništvo : Nacionalna ili etnička pripadnost*, Beograd, 2003.

M. Đanić i S. Stantić

BAČKA, konjički klub u Subotici. Osnovan je u lipnju 1891. pod imenom *Szabadkai Lóverseny Egyesület* (Subotička udruga za konjske utrke), no organiziranih je konjičkih natjecanja u Subotici bilo i prije. Prve su utrke organizirane još 1841., a nakon toga ih je svake godine do 1848. (osim 1845.) organiziralo Društvo za konjske utrke, utemeljeno prema akcionarskom sustavu.

Novu su Subotičku udrugu za konjske utrke osnovali entuzijasti odgajivači i ljubitelji konja. Prvu je utrku Udruga priredila u listopadu 1892. Održavane su galopske utrke, preskakanje prepona i daljinska zaprežna vožnja na 15 km, dok se natjecanja kasača pojavljuju potkraj XIX. stoljeća. Utrke su održavane na prostoru iza današnje tvornice *Zorka* sve do 1916. godine, kad je Udruga prestala djelovati jer su mnogi natjecatelji i grla bili mobilizirani. U ovom je razdoblju bila poznata ergela porodice Vojnić. Iz nje su izlazila galopska, a poslije i kasačka grla, koja su odnosila nagrade na peštanskim i drugim hipodromima u Ugarskoj. Najistaknutiji su odgajivači i natjecatelji bili: Šandor Vojnić st., Šandor Vojnić ml., Šimon Vojnić, Gedeon Rohonczy, Rudolf Pletzger, grof Albert Pejačević, Miklós Szokonyi, Imre Dobó, Antun Pejić Tukuljac, Lovro Vujković Cvijin i dr.

U Kraljevini SHS subotički su ljubitelji konjičkog sporta, uz potporu konjičkih i artiljerijskih časnika, 1920. obnovili rad konjičkoga kluba pod imenom Subotičko kolo jahača *Kralj Aleksandar*. Prvi je predsjednik bio divizijski general Milivoj Dimitrijević, a tajnik Čedomir Riznić. Između dvaju ratova konjički je sport bio uglavnom organiziran po uzoru na Dunav-

sko kolo jahača *Knez Mihajlo* u Beogradu. Među obnoviteljima i natjecateljima u klubu isticali su se Julije Lelbach, veleposjednik i vlasnik ergele na pustari Zobnatica, ud. Mirka Kalmara, vlasnica ergele u Zobnatici, zatim Beno Vujković, Ede Varga i Károly Vermes.

Svoje prve utrke Društvo priređuje 10. X. 1920. na starom trkalištu iza *Zorke*. Subotičko kolo jahača njegovalo je kasačke i galopske utrke, preskakanje prepona i vožnju zaprega.

Na Palićkoj je cesti između dviju vojarna 1931. izgrađeno novo trkalište s tribinom za 700 gledatelja i s pomoćnim objektima. Kolo je jahača ondje na godinu priređivalo 5-6 utrka sve do Drugoga svjetskog rata. Najvažnija su subotička grla bila iz tada poznatih staja Julija Lelbacha, porodice Vojnić i Károlya Vermesa. Subotička su grla uspješno sudjelovala na trkalištima u Bečeju, Novom Sadu, Osijeku, Slavonskom Brodu, Zagrebu, Beogradu, Budimpešti i drugdje. Za Drugoga svjetskog rata konjičko društvo nastavlja svoju djelatnost pod prvotnim imenom *Szabadkai Lóverseny Egyesület.* Organiziralo je 3-4 utrke na godinu na hipodromu na Palićkoj cesti. Na programu su bile kasačke, galopske i preponske utrke te voltižiranje i utrke dvoprega. Najistaknutiji je odgajivač u to doba bio Julije Lelbach.

Poslije rata konjičko je društvo obnovilo djelatnost pod nazivom Društvo za konjički sport *Bačka*, a početkom 1954. klub je dobio sadašnji naziv, Konjički klub *Bačka*. Prvi je predsjednik kluba bio Franjo Dulić-Barna, tajnik Kalor Dulić, a članovi upravnog odbora Stipan Dulić, Ivan Jurić, Čedomir Riznić… Utrke su se održavale na improviziranom trkalištu na livadi današnjega hipodroma kod Somborske kapije. Godine 1955.–56. uređena je natjecateljska staza i izgrađeni su osnovni prateći objekti, a 1980. započeta je etapna izgradnja novog hipodroma. Danas Konjički klub *Bačka* posjeduje lijep hipodrom, a u njegovu se radu osobito njeguje kasački sport.

Subotički hipodrom danas

Klub je nakon Drugoga svjetskog rata organizirao mnogobrojna domaća, međunarodna i revijalna natjecanja, među kojima se ističu Jugoslavenski kasački derbi (1956., 1962., 1987., 1991.,1995. i 2001.), Prvenstvo Vojvodine u preskakanju prepona (1958.), Prvenstvo Jugoslavije i Prvenstvo Vojvodine u kasačkom sportu (1989.), Prvenstvo Jugoslavije za dvogodce (1996.) i dr. Klub na godinu priređuje u prosjeku 10-12 trkaćih dana (utrka) uz sudjelovanje 80-100 natjecateljskih grla u jednome trkaćem danu. Najpoznatije su utrke *Dužijanca* (uvrštena je u program 1970., a 1992. proglašena je međunarodnom utrkom), Oslobođenje grada i Subotička milja.

U poslijeratnom razdoblju članovi kluba osvajali su 13 puta Jugoslavenski kasački derbi: Stipan Dulić (1951., 1953. i 1956.), Stipan Vukov (1980.), Andrija Wachler (1992.), Antun Oračić (1993.), Branimir Mukić (1995., 1996. i 1997.), Zvonko Bogdan (1998.) i Veljko Mažić (1999., 2002. i 2003.). Među najvažnijim inozemnim klupskim rezultatima ističe se četvrto mjesto Zvonka Bogdana u Beču 1997. godine u utrci *Hunyadi*, jednoj od najpoznatijih europskih utrka. Najuspješniji vlasnici grla među članovima kluba jesu staja *Hico* u vlasništvu Judite Csákány, Stipan Dulić, Ivica Mukić, Stipan Vilov, Antun Oračić, Andrija Wachler, László Berényi...

Povijest Konjičkoga kluba *Bačka* nakon Drugoga svjetskog rata izdvaja taj klub u red najboljih konjičkih klubova u zemlji.

Izvor: Arhiv Konjičkog kluba *Bačka*.

Lit.: *Szabadkai Lóverseny Társaság Könyvecskéje*, Szabadka, 1846; *Bácsi gyepkönyv Alapszabályai*, Szabadkán, 1847; *Neven*, Subotica, 1920; *Bácskai Hírlap*, Szabadka, 1920; *Zemljodilski kalendar za pristupnu godinu 1924.*, Subotica, 1923; *Zemljodilski kalendar za prostu godinu 1926.*, Subotica, 1925; *A sport enciklopédiája, II*, Budapest, 1928; J. Šokčić, *Subotica pre i posle oslobođenja*, Subotica, 1934; *Bácsmegyei Napló*, Szabadka, 1941; I. Pluhár, *Magyarországi sportegyesületek története*, Budapest, 1942; *Délvidéki Magyarság*, Szabadka, 1942, 1943; *Prvi Jugoslovenski almanah*, Beograd, 1958; *Povijest sporta*, 8, Zagreb, 1971; *Enciklopedija fizičke kulture Jugoslavije*, I, Zagreb, 1977; *Politika*, Beograd, 11. VIII. 2002.

A. Zomborčević

BAČKA, sportsko društvo iz Subotice, s više klubova i sekcija, od kojih je najpoznatiji nogometni klub, jedan od prvih u Austro-Ugarskoj i najstariji na prostoru bivše Jugoslavije.

1. Nogometni klub. Sportski se život u Subotici početkom XX. stoljeća najviše razvijao u sklopu društva Szabadkai Sport Egylet (Subotičko sportsko društvo) i njegovih mnogobrojnih sekcija: za atletiku, gimnastiku, biciklizam, veslanje, klizanje, mačevanje, plivanje. Premda je nogomet u Suboticu stigao još 1896., Društvo za taj sport nije pokazalo dovoljno sluha te se 1901. skupina nezadovoljnih akademičara i đaka (Zoltán Wagner, Gyula Gruber, Joco Mamužić, Zoltán Grubor, Ferenc Sáfrány, Ferenc Szilberleitner, Ivan Sarić, Đuro Stantić i drugi) izdvojila i 3. VIII. 1901. osnovala novi klub: *Bácska* Szabadkai Athletikai Club (Subotički atletski klub *Bačka*), za koji su kao klupske boje prihvaćene crvena i bijela. Prvi je predsjednik kluba bio Károly Zambely, inače ravnatelj plinare, a počasni predsjednik Šandor Vojnić ml., veleposjednik.

Prvu je utakmicu *Bačka* odigrala 11. VIII. 1901. u Osijeku protiv »Football« kluba (zapravo sekcije) *Hrvatski sokol* (rezultat je bio 1:1), a u Subotici je prvu javnu utakmicu igrala 2. IX. 1901. protiv *Ramblera* – reprezentacije sveučilištaraca iz Budimpešte (1:6). U prvih je nekoliko godina *Bačka* na godinu igrala 5-6 prijateljskih i propagandnih utakmica s klubovima iz Budimpešte, Segedina, Arada, Temišvara, Baje...

U službeno prvenstvo Madžarske, koje je 1901. ustanovljeno za klubove iz Budimpešte, klubovi iz unutrašnjosti uključeni su u sezoni 1908./09. i to tako što su bili podijeljeni u četiri područja: južno, erdeljsko, karpatsko i prekodunavsko. Prvaci pojedinih područja međusobno su se poslije ogledali u jednostrukom kup-sistemu, a najbolji se za šampiona Madžarske borio s najboljim peštanskim klubom. *Bačka* je u prvenstvima južne Madžarske četiri puta bila prvak (1908./09., 1911./12., 1912./13. i 1919.), a u sezonama 1909./10. i 1910./11. zauzela je drugo, odnosno treće mjesto. Najveći je uspjeh *Bačka* ostvarila u sezoni 1912./13., kad je osvojila treće mjesto u državi i dala dva reprezentativca, Antuna Copka i Remiju Marcikića starijega.

Momčad Bačke 1912./13.

Momčad Bačke 1925.

U Kraljevini SHS klub je 1920. naziv promijenio u Jugoslavensko atletičko društvo *Bačka*, a u ljeto iste godine pristupa Jugoslavenskomu nogometnom savezu (JNS), osnovanomu travnja 1919. u Zagrebu. JNS je 1920. ovlastio *Bačku* da organizira Nogometni podsavez za Bačku i Banat sa sjedištem u Subotici. Uz subotički, tada su postojali još beogradski, zagrebački, ljubljanski, sarajevski i splitski podsavez. U subotičkom je podsavezu *Bačka* osvajala prvenstvo u natjecateljskim sezonama 1920./21., 1921./22., 1922./23., 1924./25., 1925./26., 1929./30. i 1931./32. U razdoblju od 1923., kad je održano prvo državno prvenstvo, do 1939. *Bačka* je triput igrala u završnici (1923., 1925. i 1926.), koja je bila organizirana kao kup prvakâ podsavezâ. Najveći je uspjeh postigla 1925. zauzevši četvrto mjesto u zemlji, nakon što je u polufinalu izgubila od zagrebačkoga *Građanskoga* (0:2).

O 25. obljetnici kluba na terenu kod Somborske kapije izgrađena je nova tribina za 1000 gledatelja. Proslava obljetnice održana je 3.–6. VI. 1926. uz sudjelovanje klubova *BSK* iz Beograda, *HAŠK* iz Zagreba, *MTK* iz Budimpešte i *Viktorija-Žižkov* iz Praga.

U sezoni 1926./27. dominaciju *Bačke* u Podsavezu ruši ojačani mjesni rival *SAND* (Subotičko atletičko nogometno društvo), koji je nekoliko puta bio prvak podsaveza, ali je *Bačka* ipak uspjela zadržati primat. U periodu od 1935. do 1939. *Bačka* je imala i vlastito glasilo, *Subotički športski list*. Najistaknutiji igrači *Bačke* u međuratnom razdoblju bili su reprezentativci Andrija Kujundžić-Čiča i Remija Marcikić-Kapetan, zatim Beno Cvijanov, koji je više puta igrao za B-sastav državne reprezentacije, te Nesto Kopunović-Netoj, koji je nekoliko puta bio pozivan na pripreme reprezentacije. Osim njih, istaknuti igrači bili su i Grgo Šefčić, Dezider Šlezak i Koloman Gubić, koji su bili reprezentativci Subotičkoga nogometnog podsaveza.

Nakon mnogobrojnih nesporazuma i sukoba u Subotičkome nogometnom podsavezu, *Bačka* je 1939. istupila iz njega i pristupila Hrvatskomu športskom savezu te promijenila naziv u Hrvatski športski klub *Bačka*. Iste godine postaje članicom Hrvatsko-slovenske lige (osim nje postojala je i Srpska liga), a godinu dana poslije Hrvatske lige (Slovenija je osnovala svoju ligu). U njima je postigla skromne rezultate.

Za vrijeme rata nove vlasti na čelo kluba postavljaju povjereništvo. Klubu je vraćeno prvotno ime Szabadkai Athletikai Klub *Bácska*, a natječe se u III. madžarskoj ligi i nalazi se u gornjem dijelu tablice.

Poslije Drugoga svjetskog rata *Bačka*, prema sugestiji novih vlasti, mijenja 1945. ime u Hrvatsko fiskulturno društvo *Građanski*, a već godinu dana poslije opet po nalogu u Fiskulturno društvo *Sloboda*. U gradu je 1945. osnovana i nogometna

sekcija pri Sportskom društvu željezničara *Spartak*, iz koje će poslije izrasti FK *Spartak*, klub koji gradske vlasti do danas privilegiraju.

Prvo prvenstveno natjecanje u nogometu poslije rata počelo je u jesen 1945. razigravanjem za osnivanje I. lige. *Sloboda* u skupini s klubovima iz Subotice, Sombora, Sente i Bačke Topole osvaja prvo mjesto, ali je odlukom političkih vlasti prvenstvo poništeno. U ponovljenom razigravanju u proljeće 1946. mjesni rival *Spartak* bio je uspješniji i tako stekao pravo razigravanja za I. ligu, nakon kojega je postao i prvoligaš. U proljetnom dijelu sezone 1948./49. gradske vlasti raspuštaju *Slobodu*. Manji je broj igrača prešao u mjesni *Spartak*, a ostali su otišli u druge gradske klubove, najviše u FK *Bratstvo*.

Udruživanjem FK *Bratstvo* i FK *Tekstilac* 1950. osniva se Sportsko društvo *Zvezda*, kojemu pristupa većina igrača nekadašnje *Slobode*, pa se i navijači priklanjaju ovom klubu, koji se nastavlja na *Bačkinu* tradiciju. FK *Zvezda* 1969. i službeno mijenja ime u FK *Bačka*. Otad se *Bačka* stabilizirala uglavnom na vojvođanskoj razini, gdje se natječe s promjenljivim uspjehom. Na lokalnoj je razini bila uvijek u drugom planu, iza favoriziranog *Spartaka*.

Od 1920-ih godina do danas *Bačku* karakterizira kontinuirani rad s mladima, zbog čega je u klubu niknuo velik broj dobrih igrača, od kojih su najbolji poslije odlazili u druge veće klubove, od lokalnog FK *Spartak* do više domaćih (*Crvena Zvezda, Partizan, Rijeka, Mornar* i dr.) i inozemnih klubova (*Ferencváros* i dr.) Najistaknutiji su igrači u poslijeratnom razdoblju reprezentativci Tihomir Ognjanov-Bato, Ante Rudinski i Josip Zemko.

U najnovijem razdoblju klupske povijesti važno je spomenuti obilježavanje 70. i 100. obljetnice nastanka kluba i uspjeh u Kupu Jugoslavije. U sklopu obilježavanja 70. obljetnice 1971. organiziran je i nogometni turnir na kojem su, uz *Bačku*, sudjelovali i budimpeštanski *Ferencváros*, zagrebački *Dinamo* i sarajevski *Željezničar*. Tada je tiskana i prva monografija kluba. Najveći natjecateljski uspjeh u razdoblju nakon Drugoga svjetskog rata bio je plasman u osminu finala Jugoslavenskoga kupa 1974., kad je protivnik *Bačke* bila u to doba najjača jugoslavenska momčad, splitski *Hajduk*. Na subotičkome Gradskom stadionu 11. IX. 1974. pred 12.000 gledatelja pobijedio je *Hajduk* s 2:0. Na turniru u povodu proslave 100. obljetnice postojanja kluba, osim *Bačke*, sudjelovali su FK *Vojvodina* (Novi Sad), FK *Mladost* (Apatin) i FK *Hajduk* (Kula).

Tijekom 1990-ih godina utemeljen je Sportsko-poslovni centar *Bačka* u blizini igrališta. Od 2001. godine klub nosi ime *Bačka 1901*.

Momčad Bačke 1939.

2. Osim nogometnog kluba, u okviru društva djelovalo je i nekoliko drugih sekcija, a najvažnije su od njih lakoatletska, ženska rukometna i košarkaška.

Atletika. U prvim godinama atletikom su se bavili samo nogometaši. Prvo veliko natjecanje organizirano je 1902. na Paliću, a u njemu su sudjelovali i natjecatelji iz Pešte. *Bačkini* su natjecatelji u 10 programskih disciplina osvojili 6 prvih, 3 druga i 1 treće mjesto. Do izbijanja Prvoga svjetskog rata atletičari su sudjelovali u više natjecanja, a među njima se osobito ističe državno prvenstvo Madžarske na Paliću 1905. *Bačka* je tada sudjelovala s deset natjecatelja. Gyula Gruber bio je prvak u trčanju na 100 jardi, Andrija Kozla u bacanju kugle, a Stipan Mamužić drugi u skoku u vis. Nakon Prvoga svjetskog rata

na *cross-country* prvenstvu Vojvodine u Bečkereku (danas Zrenjanin) 1925. osvojeno je prvo mjesto u ekipnoj i pojedinačnoj konkurenciji. Nakon stagnacije 1927.–30. deseci novih natjecatelja ponovno oživljavaju atletiku. No sekcija se ponovno počela osipati 1938. i mnogi su atletičari tada prešli u novoosnovani SLAK (Subotički lakoatletski klub).

Poslije Drugoga svjetskog rata Jakov Kopilović, kao trener i natjecatelj, i Ljudevit Vujković Lamić-Moco, kao predsjednik sekcije u okviru Fiskulturnog društva *Sloboda*, opet organiziraju atletski rad. Tijekom nekoliko godina na republičkim i državnim prvenstvima osvojeno je više šampionskih titula, ekipnih i pojedinačnih (Tomo Malagurski, Tereza Ivanković-Cuca), osobito u juniorskoj konkurenciji i u *cross-coutryju*, ali i među seniorima i u drugim atletskim disciplinama. Tereza Ivanković, Marija Skenderović i Milan Serec pozvani su 1948. u momčad državne reprezentacije radi sudjelovanja na Balkanskim igrama u Beogradu, ali je natjecanje otkazano zbog rezolucije Informbiroa.

Rukomet. Početkom 1946. osnovana je sekcija za veliki rukomet u sklopu FD *Sloboda*. Inicijatori su bile dotadašnje igračice »hazene« (igre slične rukometu). U početku su se natjecale s mjesnim rivalom *Radničkim*, zatim na nekoliko lokalnih turnira, a nekoliko je igračica nastupalo i za reprezentaciju Subotice na prvom prvenstvu Jugoslavije u velikom rukometu u Zagrebu 1948.

Košarka. Sekcija je osnovana u proljeće 1946. Ekipu su činili uglavnom učenici hrvatsko-srpske gimnazije, koji su već imali znanja i uvježbanosti. Najvažniji su uspjeh bile pobede u Zagrebu nad tadašnjim prvoligašima *Mladost i Zagreb.*

Ostale sekcije (boksačka, šahovska, kuglaška i teniska) djelovale su s promjenljivim uspjehom na općinskim i područnim natjecanjima. Ukidanjem FD *Slobode* u proljeće 1949. prestao je rad svih njezinih sekcija.

3. Budući je ponikla u Gatu, tradicionalno bunjevačkom dijelu Subotice, *Bačka* je od postanka imala izražen bunjevački karakter, koji se osobito ogledao u članstvu i upravi. U vrijeme Kraljevine SHS, odnosno Jugoslavije, i na *Bačkoj* su se prelamale lokalne nacionalno-političke borbe: vlast je, zbog izrazito hrvatskih obilježja kluba, nastojala da ga oslabi i izazove razdore. Upravo je na *Bačkinu* igralištu 1936. održana središnja proslava 250. obljetnice doseljavanja Bunjevaca u ugarsko Podunavlje, a kulminacija nacionalnih osjećaja u *Bačkoj* bilo je njezino istupanje iz Srpske lige i priključenje Hrvatsko-slovenskoj ligi 1939. Hrvatski je karakter *Bačka* zadržala i tijekom Drugoga svjetskog rata te nakon njega, ali u nešto izmijenjenim okolnostima, uvjetovanima panmadžarskom, odnosno komunističkom ideologijom. Proslava 70. obljetnice *Bačke* 1971. godine bila je i svojevrsna reafirmacija hrvatstva ovoga kluba, ali su se nakon sloma Hrvatskog proljeća negativne političke posljedice još godinama osjećale te je nacionalna komponenta oslabjela. Od kraja 1980-ih *Bačka* gubi hrvatski karakter u cijelosti, a u velikoj mjeri i bunjevački. Vlasti su redovito favorizirale druge gradske klubove, koji su profesionalno suprotstavljani *Bačkoj*, a razlozi za to nisu bili samo sportski. Tek se posljednjih godina nastoje reafirmirati tradicionalne i nogometne i bunjevačke vrijednosti, koje su devastirane tijekom 1990-ih godina. Položaj je *Bačke* u južnoslavenskim, odnosno u srpskim okvirima u velikoj mjeri ovisio o snazi hrvatstva subotičkih Bunjevaca.

Lit.: *Mohács és Vidéke*, Mohács, 28. VII. i 18. VIII. 1901.; *Bácskai Ellenőr*, Szabadka, 1901-04; *Szabadkai Közlöny*, Szabadka, 1901-08; *Bácsmegyei Napló*, Szabadka, 1905—18; *Jugoszláv sportélet*, Szabadka, 1920-39; J. Frank, *Jugoslavenski sport—almanah sportskih klubova Jugoslavije*, Novi Sad, 1928; *A sport enciklopédiája*, Budapest, 1928; *Subotički športski list*, Subotica, 1935-39; *Neven*, Subotica, 1936; *Klasje naših ravni*, 4, Subotica, 1936; I. Pluhar, *Magyarországi sportegyesületek története*, Budapest, 1942; *Prvi jugoslavenski almanah*, Beograd, 1950; A. Zomborčević i dr., *Bačka 1901-1971.*, Subotica, 1971; *Enciklopedija jugoslavenskog nogometa*, prir. M. Delić, Zagreb, [1974]; *Enciklopedija fizičke kulture*, I, Zagreb,

1975; *Povijest sporta*, 52, Zagreb, 1982; M. Brustulov i dr., *Sport u Subotici 1944–1984 Sportélet Szabadkán*, Subotica, [1984]; K. Petkovics, *Régi szabadkai játékok*, Újvidék, 1985; *Fudbalski klub Bačka 1901-1991*, Subotica, 1991; *Povijest športa*, 100, Zagreb, 1994; B. Mrkić, *Počeci sporta na tlu Vojvodine*, Novi Sad, 1996; N. Jocković, *Sto godina fudbala u Srbiji*, Beograd 1996; *Žig*, 56-62, Subotica, 1996-97; *Bácskai* [sic!] *Atlétikai klub »Bácska« – Fudbalski klub »Bačka« 2001*, Subotica, 2001; M. Čović, *Priča o lopti*, Zagreb, 2001.

A. Zomborčević

BAČKA, nogometni klub pri Hrvatskome prosvjetnom domu (HPD) u Somboru. Premda je utemeljen 1945. kao nogometna sekcija pri »fiskulturnom« odjelu HPD-a na čelu s učiteljem Franjom Pavletićem, već se iste godine na redovitoj skupštini Društva spominje djelovanje Nogometnog kluba *Bačka*. Klupske su mu boje bile crvena i bijela.

Prvu je utakmicu klub odigrao nepunih mjesec dana nakon osnutka Društva: 1. VII. 1945. u Monoštoru s izabranicima USAOV-a (Ujedinjenog saveza antifašističke omladine Vojvodine). U početnom je razdoblju momčad igrala uglavnom prijateljske utakmice s ekipama nižeg ranga, sa sindikalnim ekipama te s momčadima iz okolnih mjesta. Bili su u njoj uglavnom učenici srednjih škola. Klub se natjecao u prvenstvu Somborskog okruga, koje je utemeljeno 1946. godine. Trener je kluba bio Matija Bogdan, vratar Ivan Bogišić, a najpoznatiji nogometaši bili su: Matija Karajkov, Franjo Hermann, Đula Parčetić, Nandor Eustahio, Stipan Eustahio, Stipan Gunić, Mijo Eustahio, Đusika Egard, István Bala i Mesli Tordi.

Zbog promjena u lokalnoj politici financiranja sporta, Općinski fiskulturni odbor Fiskulturnog saveza Vojvodine potkraj 1940-ih čini pritisak na Društvo da raspusti nogometnu momčad s obrazloženjem da Odbor nema sredstava i da su klubovi osnovani pri kulturno-umjetničkim društvima nelegalni. Usprkos protivljenju članova Društva i samoga kluba, u planu rada Društva za 1950. godinu NK *Bačka* više ne postoji.

Izvor: Arhiv HKUD-a *Vladimir Nazor*, Sombor.

Lit.: F. Matarić, *Monografija Društva*, Sombor, 1986; *Miroljub*, Sombor, 4/1999; *Miroljub*, Sombor, 4/ 2003.

J. Z. Pekanović i A. Zomborčević

BAČKA APOSTOLSKA ADMINISTRATURA (*lat*. Administratura apostolica Bačiensis), crkveno područje utemeljeno nakon Prvoga svjetskog rata na području Bačke koje je pripalo južnoslavenskoj državi. Kako su nakon 1918. gotovo dvije trećine teritorija nekadašnje Kalačko-bačke nadbiskupije ušle u sastav Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, prekinuta je veza svećenika i vjernika iz tog dijela Bačke s nadbiskupom u Kalači te je Sveta Stolica 1923. uspostavila apostolsku administraturu. Za apostolskog administratora imenovan je 28. II. 1923. Lajčo Budanović, župnik subotičke Župe svete Terezije, a 1. V. 1927. godine posvećen je za naslovnog biskupa cisamenskoga. Administratura je bila izravno podložena Svetoj Stolici, a njezinim je sjedištem postala Subotica. Ubrzo je u njoj oživio plodan vjernički život, a čuvajući tradiciju nekadašnje nadbiskupije, počela se razvijati posve neovisno od onog dijela nadbiskupije koji je ostao u Madžarskoj. Uspostavljen je zbor biskupskih savjetnika, a biskup Lajčo Budanović vodio je administraturu u skladu s najsuvremenijim pastoralom u katoličkom svijetu. Podignute su mnoge nove crkve, kupljene i uređene bogomolje, ustanovljene nove župe i vikarije, a neke su crkve proširene. Biskupija je postala sve plodnija duhovnim zvanjima, djelovale su u njoj mnogobrojne udruge vjernika, a nastale su i nove. Biskup Lajčo Budanović osnovao je dječačko sjemenište 1924., najprije u Baču, a 1937. u Subotici, pod imenom *Paulinum*. Slao je na studij najdarovitije svećenike kako bi se osposobili za nastavnike gimnazijskih predmeta. Proširio je i nekadašnji župni dom Župe svete Terezije u Subotici kako bi bolje odgovarao potrebama biskupskog doma. Mnogi su subotički svećenici bili na službi u biskupijama u kojima nije bilo dovoljno svećenika. Na poticaj Svete Stolice održana je 1936. Bačka biskupijska

sinoda, čiji je plod Bački zakonik – crkveni kodeks Apostolske administrature. Na temelju konkordata između Kraljevine Jugoslavije i Svete Stolice Bačka je apostolska administratura trebala postati samostalnom i neovisnom biskupijom. No kako beogradske vlasti konkordat na kraju nisu potpisale, pravno je i dalje ostala dio Kalačko-bačke nadbiskupije.

S ulaskom madžarske vojske u Bačku 1941. apostolska je administratura ponovno postala dijelom nekadašnje nadbiskupije, ali kao poseban teritorij. Dekretom budimpeštanskoga apostolskog nuncija 1. VI. 1941. mons. Lajčo Budanović ovlasti je apostolskog administratora predao kalačkom nadbiskupu Gyuli Zichyju. Nakon nadbiskupove smrti apostolski je administrator postao pomoćni biskup Győző Horváth. Kalački nadbiskupi Gyula Glattfelder i József Grösz za današnju su subotičku biskupiju postavili posebnoga nadbiskupskog povjerenika dr. Józsefa Íjjasa (Ikotića), koji je imao sjedište u Subotici.

Nakon što je 1944. obnovljena trianonska granica, dekretom od 20. XII. 1944. kalački je nadbiskup privremeno dokinuo službu nadbiskupskog povjerenika te mons. Lajču Budanovića imenovao generalnim vikarom za dio nadbiskupije kojim se upravljalo kao apostolskom administraturom. Dekretom Apostolske nuncijature u Beogradu od 13. VI. 1946. Subotica je opet postala sjedištem Bačke apostolske administrature, a biskup Budanović dobio je sva prava, ovlasti i dužnosti rezidencijalnog biskupa. No već su počela desetljeća okrutnih progona. Mnogo je svećenika bilo u tamnicama, na prisilnom radu, a bilo je i svećenika koji su nakon okrutnog mučenja ubijeni na očigled svojih vjernika. Najveći je dio vjernika, redovnica i svećenika njemačke narodnosti, nakon odvođenja u logore i na prisilni rad, prognan iz Jugoslavije. Zbog novonastalih prilika i nove državne granice biskupiju su napustili ili su se službom našli izvan područja administrature i neki svećenici. Broj svećenika, redovnica i vjernika drastično je opao. Apostolski administrator mons. Lajčo Budanović i sam je doživio fizičko zlostavljanje u Somboru, a stajao je na čelu Bačke apostolske administrature sve do svoje smrti 16. III. 1958.

Drugi je apostolski administrator bio mons. Matija Zvekanović, koji je 13. XI. 1955. imenovan, a 25. II. 1956. u Subotici posvećen za naslovnog burcenskog biskupa. Nakon smrti svojeg prethodnika 16. III. 1958. imenovan je bačkim apostolskim administratorom. Premda je biskup Zvekanović na čelu biskupije stajao u teškim vremenima, podigao je novo dječačko sjemenište i svećenički dom. Osnivao je nove župe i blagoslivljao nove crkve. Administratura se opet počela razvijati i napredovati. Nastojanjem biskupa Matije Zvekanovića Bačka je apostolska administratura bulom *Praeclarissima Pauli*, koju je izdao papa Pavao VI. 25. I. 1968., prerasla u samostalnu biskupiju pod imenom Subotička biskupija, a mons. Zvekanović 8. II. 1968. imenovan je prvim subotičkim biskupom.

Na teritoriju Bačke apostolske administrature 1937. živjelo je 480.568 katolika. Prema podacima s popisa iz 1931., na području je administrature bilo 194.483 pravoslavna vjernika, 95.555 protestanata, 13.562 Židova i 6187 pripadnika ostalih vjerskih zajednica. U župama administrature propovijedalo se madžarski, hrvatski i njemački, a u župi u Selenči i slovački. Godine 1941. administratura je imala 459.610 vjernika, a na teritoriju koji je zauzimala živjelo je 196.103 vjernika Srpske pravoslavne crkve, 95.792 protestanta, 18.610 ostalih kršćana, 969 muslimana, 13.812 ostalih. Administratura je imala 219 svećenika, 25 bogoslova i 98 sjemeništaraca. Shematizam iz 1961. govori o 388.702 katolika i 98 svećenika. Pokazuje to da je više od 70.000 vjernika njemačke narodnosti zajedno sa svojim svećenicima protjerano iz biskupije. Shematizam Subotičke biskupije iz 1991. spominje 363.920 vjernika i 103 svećenika. Danas Subotička biskupija ima još manje vjernika jer su se zbog rata u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini iselili

deseci tisuća osoba. Umanjenju broja vjernika pridonosi i stalno opadanje prirasta stanovništva.

Lit.: K. Draganović, *Opći šematizam Katoličke crkve u Jugoslaviji*, Sarajevo, 1939; *Schematismus cleri Administaturae Apostolicae Bachiensis ad annum Christi 1941*, Subotica, 1941; *Schematismus cleri Apostolicae Bačiensis administraturae (ABA) ad annum Christi 1961*, Subotica, 1961; M. Zvekanović, *Schematismus primus Dioecesis Suboticanae ad annum Domini 1968 qui est annus fundationis Dioecesis*, Subotica, 1968; S. Kos, Pravni doprinos Lajče Budanovića uređenju Apostolske administrature, *Subotička Danica : kalendar za 1986.*, Subotica, 1985; *Schematismus Dioecesis Suboticanae ad annum Domini 1991*, Subotica 1991.

S. Beretić

BAČKA FILATELIJA, filatelistički časopis iz 1921. godine. Izdavalo ga je Filatelističko društvo *Bačka*, osnovano 8. X. 1920. u Subotici, koje je isprva (od 16. X.) bilo jedanaesta podružnica Hrvatskoga filatelističkog društva u Zagrebu, nakon Sarajeva, Tuzle, Zemuna, Osijeka, Broda na Savi, Siska, Mostara, Ljubljane i Karlovca. Osamostalilo se nakon što je Ministarstvo unutarnjih poslova Kraljevine SHS 9. IV. 1921. odobrilo Pravila Društva. Ubrzo nakon toga Filatelističko društvo *Bačka* u svibnju 1921. izdaje prvi broj svojeg časopisa *Bačka filatelija*. Izašla su samo dva broja, ali nijedan nije sačuvan.

Lit.: *Bácsmegyei Napló*, Szabadka, 26. I. 1936.

Lj. Vujković Lamić

BAČKA GALERIJA, izložbena zbirka umjetnina otvorena 2. V. 1949. u namjenskoj zgradi doma uglednog kolekcionara dr. Jovana Milekića (1899.–1978.) nasuprot ulazu u Zoološki vrt na Paliću. Izložena zbirka bila je dio Bačkog muzeja, koji je Milekić 1926. otvorio u palači Manojlović na korzu u Subotici. Bogata je umjetnička kolekcija, uz djela važnijih srpskih kipara i slikara, sadržavala i radove Jelene Čović, Stipana Kopilovića, Angeline Mačković i Luke Đelmiša te drugih umjetnika iz Bačke. Bački muzej i Bačka galerija bile su prve institucije koje su otkupljivale djela umjetnika bunjevačkih Hrvata iz Subotice. Galerija na Paliću bila je otvorena svega nekoliko godina, zatim je zbog neadekvatnih uvjeta prezentacije zatvorena. Godine 1999. ostavštinu je preuzela Galerija Matice srpske u Novom Sadu. Dio umjetničke zbirke (npr. nekoliko kapitalnih djela Stipana Kopilovića) nalazi se u Gradskom muzeju u Subotici.

Lit.: B. Duranci, Bačka galerija dr. Jovana Milekića [feljton], *Subotičke novine*, 14. V. – 16. VII. 1995; S. Stojanović, »Galeriju je trebalo sačuvati«, *Rukovet*, 1–2/1991, Subotica.

B. Duranci

BAČKA HRVATSKA, neformalni naziv za područja Bačke naseljena u znatnijoj mjeri hrvatskim stanovništvom. Prvi se put javlja 1938. godine, a označava područje šest sjevernobačkih kotara (okruga) koji su se nalazili u sklopu tadašnje Vojvodine. Naziv su navedene godine u javnosti promovirali članovi Društva bačkih Hrvata iz Zagreba, na čijem se čelu nalazio šokački Hrvat podrijetlom iz Bukina (danas Mladenovo) dr. Josip Andrić. U spomenutim su kotarima Hrvati (Bunjevci i Šokci) činili gotovo 90% slavenskog stanovništva. Naziv je postao posebno aktualan nakon što je sklopljen sporazum između monarhističkih vlasti i HSS-a oko stvaranja Banovine Hrvatske te se upravo u razdoblju od 1939. do 1941. u sjevernoj Bačkoj i Baranji intenzivno vode razgovori oko priključenja Baranje i tih šest kotara Banovini Hrvatskoj, dok je ostatak Bačke trebao pripasti Banovini Srbiji. Ideju stvaranja Bačke Hrvatske sa središtem u Subotici u to vrijeme podupiru narodni zastupnik i kraljevski senator Josip Đido Vuković, svećenik Blaško Rajić te, uz već spomenutog dr. Josipa Andrića, bunjevački sveučilištarci iz Zagreba, svećenik i pjesnik Aleksa Kokić te književnik Marko Čović. Nakon sloma Kraljevine Jugoslavije navedena ideja nestaje s bačke političke scene jer su madžarske vlasti u razdoblju od 1941. do 1944. godine u Bačkoj uspostavile predtrianonsku granicu i pripojile je svojoj državi, iako je sam naziv i tijekom rata rabljen u zagrebačkom Društvu bačkih Hrvata.

BAČKA HRVATSKA

Nakon Drugoga svjetskog rata komunističke su vlasti, na čelu s Milovanom Đilasom, pri razgraničenju između republika Srbije i Hrvatske stvorile Autonomnu Pokrajinu Vojvodinu, u kojoj su se našli i navedeni sjevernobački kotari. U njima je nakon protjerivanja njemačkog stanovništva etnička struktura međutim bila bitno promijenjena. Od suvremenika naziv Bačka Hrvatska rabi osobito često Ante Sekulić, koji ga je i oživio početkom 1990-ih godina, iako je pojam, u uvjetima raspada jugoslavenske federacije, dobio nešto drukčiju konotaciju: podsjećanje na postojanje autohtone hrvatske manjine u ovom dijelu Vojvodine, odnosno Srbije.

Lit.: J. Andrić, Slavlje Bačke Hrvatske u Zagrebu, *Subotičke novine*, 19, Subotica, 1940; M. Čović, Bačka Hrvatska, *Subotičke novine*, 51, Subotica, 1940 (prilog *Kultura*); A. Sekulić, *Bački Hrvati*, Zagreb, 1991.

K. Bušić

BAČKA NAHIJA, osmansko-tursko vojno-upravno područje, jedna od prvotnih sedam nahija Segedinskog sandžaka. Obuhvaćala je sedamdesetak sela, a prvi se put spominje u turskim defterima (popisima) iz 1560-ih godina. Ondje je navedeno da Bačkoj nahiji pripadaju i mjesta Bač, Bukin te Sonta (Gornja i Donja).

Kao i u drugim krajevima Panonske nizine kojima su zavladali Turci, madžarsko se stanovništvo uglavnom povuklo u sjevernija, neokupirana područja, a na njihovo je mjesto dolazilo hrvatsko i srpsko stanovništvo iz Bosne, Hercegovine, Dalmacije i Slavonije. Tako je slavensko (hrvatsko i srpsko) pučanstvo, koje je bježalo od Turaka ili je pak dolazilo zajedno s njima radi ekonomskog iskorištavanja zemljišta, dospjelo i u okolicu Baje. Srpsko se stanovništvo naseljavalo još i kao najamna turska vojska (martolozi). U seobama bunjevačkog i šokačkog puka veliku su ulogu imali bosanski franjevci, koji su vodili i duhovnu skrb nad katolicima tijekom turske vladavine Bačkom. Kršćani su uglavnom živjeli kao poljodjelci i stočari, a muslimansko stanovništvo u varošima. Fra Marin Ibrišimović, beogradski biskup, krizmao je 1649. vjernike u Baču i Bukinu tijekom obilaska južne Ugarske.

Bačka je nahija prestala postojati s povlačenjem Turaka iz Bačke tijekom Velikoga bečkog rata (1683.–99.).

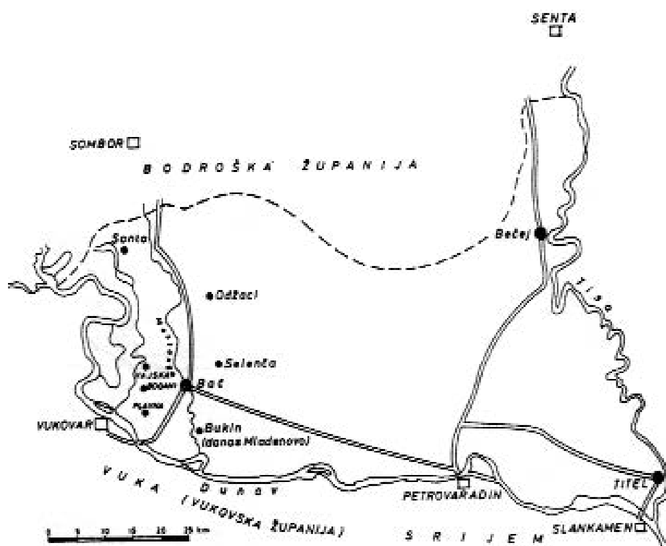
Lit.: I. István, Gy. Dudás, A XVIII. század története, u: *Bács-Bodrogh vármegye egyetemes monografiája*, I, Zombor, 1896; B. Unyi, *Sokácok-Bunyevácok és a bosnyák ferencesek története*, Budapest, [1947]; *Historija naroda Jugoslavije*, II, Zagreb, 1959; O. Zirojević, Upravna podela današnje Vojvodine i Slavonije u vreme Turaka, *Zbornik za istoriju*, sv. 1, Novi Sad, 1970.

S. Bačić

BAČKA TOPOLA → Topola

BAČKA ŽUPANIJA, jedna od triju županija (uz Bodrošku i Csongrádsku) koje su isprva obuhvaćale teritorij Bačke. Ustrojena je još za prvoga madžarskog kralja Stjepana I., a prvi joj je poznati veliki župan bio Vid (1055.–74.). Sve do pada pod tursku vlast županijsko je sjedište bila tvrđava Bač, po kojoj su cijela županija i područje dobili i ime. Povijest Bačke županije usko je povezana s poviješću Bačke, poslije Kalačko-bačke nadbiskupije. Županija i cijelo područje pod tursku su vlast potpali 1541.

S prestankom turske vladavine madžarsko je plemstvo počelo obnavljati županijski život te su potkraj XVII. st. u Bačkoj, izuzimljući teritorij koji je postao dijelom Vojne granice, ponovno utemeljene Bačka (1698.) i Bodroška županija. No između dviju županija često su izbijali sukobi jer se nisu točno znale prijašnje granice Bodroške županije. Ustanak Ferenca Rákóczija (1703.–11.) to je područje ponovno učinio nestabilnim te ni nova vlast nije funkcionirala. Nakon ustanka obje su županije rekonstituirane (Bačka županija 1712.), ali su sukobi između njih nastavljeni. Sjedište nove Bačke županije nije bilo točno određeno, a županijske su skupštine najčešće održavane u Baji i Somboru. Sve do 1775. veliki su župani Bačke županije bili kalački nadbiskupi.

Bačka županija u doba Arpadovaca

Dok se Bačka županija, s teritorijem uvećanim za neka područja koja su prije pripadala Bodroškoj i Csongrádskoj županiji, organizacijski učvršćivala, bodroški su župani vodili borbu za stvarno oživljavanje svoje županije, ali bez uspjeha. Radi konačnog prekida teritorijalnog spora dviju županija 1729. određeno je njihovo spajanje u jednu županiju. Cijeli proces uspostave nove Bačko-bodroške županije završen je 1802.

Lit.: *Bács-Bodrogh vármegye egyetemes monografiája*, I-II, Zombor, 1896.

S. Bačić

BAČKI ALJMAŠ → Aljmaš

BAČKI BREG (BRIJEG) → Bereg

BAČKI BUNJEVCI, 1. dio hrvatske subetničke skupine Bunjevaca koji naseljava sjevernu Bačku. Dio je Bunjevaca tijekom XVI. i XVII. st. s prostora Dalmacije, Hercegovine i Bosne naselio područja oko Subotice, Sombora, Baje i Segedina te nekoliko manjih mjesta uglavnom uzvodno uz Dunav. Iako Bunjevci danas žive i u dijelovima Hrvatske (srednja i sjeverna Dalmacija, Kvarnersko primorje s Podgorjem, Lika i Gorski kotar) te u Hercegovini, a do prije desetak godina živjeli su i u Bosni, bačka je skupina iz okolice Subotice, Sombora i Baje, odnosno njezin dio koji se uspio nacionalno održati, najpoznatija jer je zbog spleta povijesnih okolnosti zadržala svoje subetničko ime, često čak i kao primarno. Zbog toga se danas, kad se spomenu Bunjevci, najčešće misli na bačke Bunjevce.

2. naziv koji je tijekom 1990-ih godina često rabljen u kulturnim i političkim projektima podupiranima od beogradskih vlasti i prorežimskih institucija (npr. M. Peić i G. Bačlija, *Rečnik bačkih Bunjevaca*, Novi Sad–Subotica, 1990; M. Peić i G. Bačlija, *Imenoslov bačkih Bunjevaca*, Novi Sad–Subotica, 1994; započet projekt *Leksikona bačkih Bunjevaca*) radi poticanja samosvojnosti Bunjevaca i njihova odvajanja od pripadnosti hrvatskom narodu. Njegovom uporabom nastojali su se potisnuti nazivi *bunjevački Hrvati*, *Hrvati-Bunjevci*, *bački Hrvati* i sl. Protagonisti tih projekata napustili su naziv *bački Bunjevci* te se danas koriste samo terminom *Bunjevci*.

Lit.: M. Peić i G. Bačlija, *Rečnik bačkih Bunjevaca*, Novi Sad–Subotica, 1990; A. Sekulić, *Bački Hrvati*, Zagreb, 1991; M. Peić i G. Bačlija, *Imenoslov bačkih Bunjevaca*, Novi Sad–Subotica, 1994.

S. Bačić

BAČKI HRVATI, skupni naziv za Bunjevce i Šokce u Bačkoj. Javlja se potkraj 1930-ih godina kao naziv usporedan nazivu Bačka Hrvatska i prati njegovu sudbinu do kraja Drugoga svjetskog rata. U novije ga doba najviše promiče Ante Sekulić, ali s nešto izmijenjenim značenjem, jer se više ne vezuje uz izvorni pojam Bačke Hrvatske, već označava autohtono hrvatsko stanovništvo u cijeloj Bačkoj. No naziv ipak nije uhvatio dublje korijene u literaturi, osobito ne u javnom životu, a sâm se Sekulić koristi i širim pojmovima podunavski Hrvati i Hrvati u ugarskom Podunavlju, koji su, sa svoje strane, uglavnom ostali u literarnoj, stručnoj i znanstvenoj uporabi. Najšira pučka terminološka identifikacija ostala je vezana za pojmove Bunjevci, Šokci i Hrvati te njihove izvedenice, npr. bunjevački i šokački Hrvati, Hrvati-Bunjevci, Šokci-Hrvati. U oporbi spram naziva Bački Hrvati neki autori koji Bunjevcima osporavaju hrvatsku pripadnost od početka devedesetih godina rabe pojam bački Bunjevci, kojemu se nastoji dati šira etnička, pa i nacionalna komponenta.

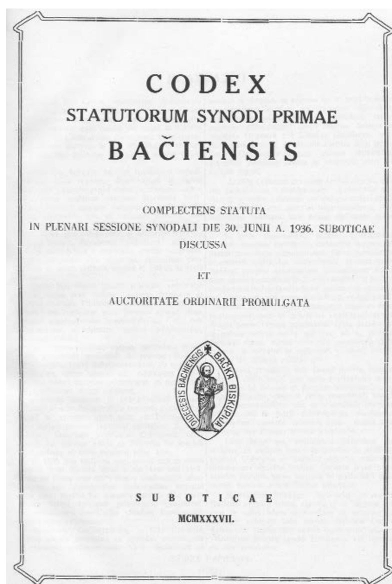
Lit.: A. Sekulić, *Bački Hrvati*, Zagreb, 1991.

S. Bačić

BAČKI MONOŠTOR → Monoštor

BAČKI ZAKONIK (*Codex baćiensis*), zbornik crkvenog prava Bačke apostolske administrature, poslije Subotičke biskupije, donesen na sinodi 30. VI. 1936.

Kao što se povremeno mijenja zakonik opće Crkve, tako se i običaji i zakoni mjesne Crkve prilagođavaju vremenu i prilikama. Konzistorijalna kongregacija u Rimu naložila je Ordinariju 1935. da sazove sinodu. Sinodskim se naime zakonima ono što je u biskupiji zastarjelo i iskvareno obnavlja u prijašnjem obliku, a novo se, što zahtijevaju izmijenjene prilike, brižljivo potvrđuje. Zakonik kanonskog prava iz 1917. određivao je da se barem svakih 20 godina održi sabor crkvene pokrajine (metropolitanski). Tako je 1926. godine održana metropolitanska sinoda u Kalači. Kako su kontakti s kalačkim nadbiskupom bili otežani, valjalo je sačiniti biskupijski zakonik. Tako je administrator Bačke apostolske administrature biskup Lajčo Budanović 12. XI. 1935. sazvao biskupijsku sinodu za 30. VI. 1936. Svemu tomu prethodio je zahtjevan osmogodišnji rad biskupijskih savjetnika i pravnih stručnjaka. Tijek rada praćen je u službenom glasilu administrature.

CODEX
STATUTORUM SYNODI PRIMAE
BAČIENSIS

COMPLECTENS STATUTA
IN PLENARI SESSIONE SYNODALI DIE 30. JUNII A. 1936. SUBOTICAE
DISCUSSA
ET
AUCTORITATE ORDINARII PROMULGATA

SUBOTICAE
MCMXXXVII.

Bački zakonik, Subotica, 1937.

Kao plod višegodišnjeg rada, 30. VI. 1936. potpisao je Lajčo Budanović Bački zakonik kao zbornik propisa važnih za život Bačke apostolske administrature. Zakonik je napisan na latinskome, a sastoji se od pet knjiga: *Opće odredbe, O osobama, O stvarima, O postupcima* i *O prijestupima i kaznama*. Neki dijelovi izvornika Bačkog zakonika odmah su objavljeni i na hrvatskome. Mnoge su njegove odredbe, ako ih nije dokinuo nov Zakonik kanonskog prava iz 1983. ili biskupova odredba, još na snazi.

Bački zakonik i danas uživa velik ugled u očima pravnih stručnjaka i svećenika Subotičke biskupije, zbog svoje preglednosti i napose zbog toga što je desetljećima bio norma života u današnjoj

Subotičkoj biskupiji. Kad je 1990. biskup dr. Ivan Pénzes najavio novu biskupijsku sinodu Subotičke biskupije, odlučio je prevesti Bački zakonik na hrvatski i madžarski jezik kako bi se sačuvala tradicija i posebnosti biskupije, ali i da mlađim svećenicima i laicima bude pristupačniji. Hrvatski prijevod Bačkog zakonika objavljen je u Subotici 1997., a madžarski 2001. godine.

Lit: *Codex Bačiensis*, Subotica, 1937; S. Kos, Pravni doprinos Lajče Budanovića uređenju Apostolske administrature, *Subotička Danica : kalendar za 1986.*, Subotica, 1985; *Bački zakonik iz 1936. godine*, Subotica, 1997; *Bácskai Törvénykönyv 1936-ból*, Szabadka, 2001.

S. Beretić

BAČKO-BARANJSKO SLAVENSKO KULTURNO UDRUŽENJE, udruga osnovana u Mohaču 2. IV. 1945. radi zastupanja nacionalnih prava i interesa Hrvata u Bačkoj i Baranji. Jedan od glavnih organizatora udruge bio je odvjetnik dr. Martin Laslović. Na njegov je poticaj još iste godine 28. X., također u Mohaču, održana Zemaljska konferencija Hrvata i Srba u Madžarskoj. Nakon toga ta se organizacija priključila Antifašističkom frontu Slavena.

Lit.: Lj. Lastić, Demokratski savez Južnih Slovena u Madžarskoj u periodu od oslobođenja do godine preokreta (1945–1948), u: *Iz naše prošlosti*, 2. sv., Budimpešta, 1980; M. Mandić, *Povijest bunjevačkih Hrvata u Madžarskoj*, Kecskemét, 1989.

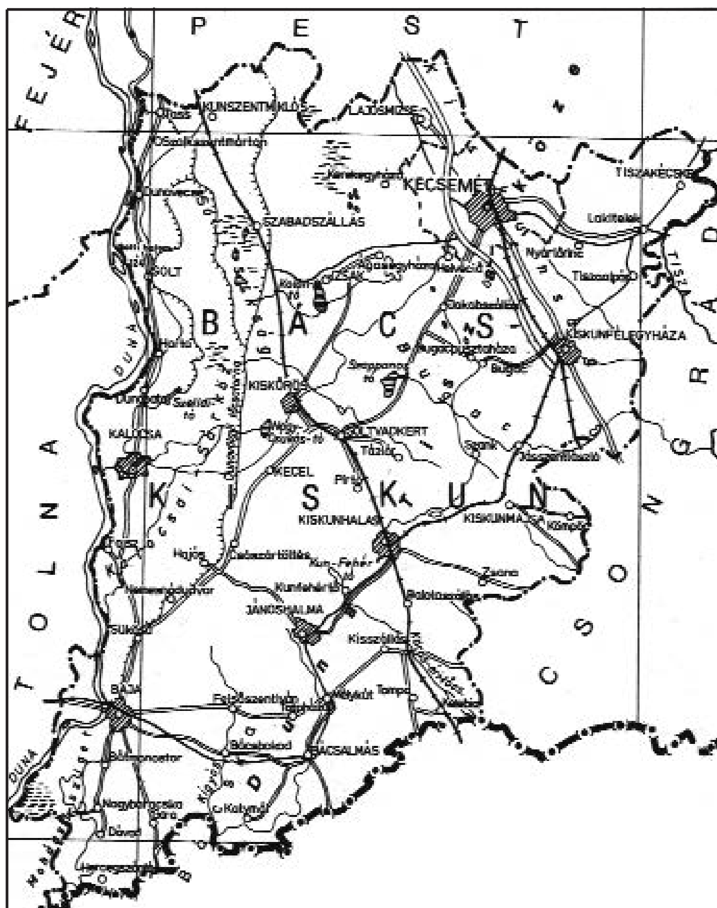
M. Mandić

BAČKO-BODROŠKA ŽUPANIJA (*madž*. Bács Bodrog megye), županija u Donjoj Ugarskoj nastala 1729. spajanjem Bačke i Bodroške županije. Kako spajanje nije provedeno dosljedno, konačno je ujedinjenje postignuto tek 1802. Sjedište je županije bio Sombor, a zgradu u kojoj je nekad bila županijska uprava Somborci do danas zovu »županijom«. Bačko-bodroška županija obuhvaćala je cjelokupan teritorij Bačke između Dunava i Tise sa sjevernim granicama iznad Baje, Jankovca, Subotice i Martonoša. Sve do 1775. kalački su nadbiskupi bili istodobno i veliki župani. Bačko-bodroška županija kratkotrajno je prestala postojati za Josipa II. (1785.–90.) i za Vojvodstva Srbije i Tamiškog Banata (1849.–60.), kad je županijski sistem bio stavljen izvan snage. Nakon raspada Austro-Ugarske poslije Prvoga svjetskog rata veći je dio županije pripao Kraljevini SHS, a manji sjeverozapadni dio, tzv. Bajski trokut, ostao je u Madžarskoj.

Mnogi bački Bunjevci zauzimali su važna mjesta u županijskoj upravi, osobito od polovice XVIII. st. pa do 1848.–49. Najvažniji su dužnosnici bili: Fabijan Vojnić (drugi podžupan 1801.–19., veliki župan 1819.–22.), Josip Rudić Aljmaški (drugi podžupan 1833.–37., županski namjesnik 1837.–48., veliki župan 1861. i 1865.–67.) i barun dr. Stipan Vojnić Bajšanski (veliki župan 1895.-1901.). Različite županijske dužnosti obnašali su poglavito članovi plemićkih porodica Adamović (Mijo, glavni odvjetnik 1759.–65., 1773.–77., 1781.–85.), Antunović (Albe, glavni odvjetnik 1810.–19., drugi podžupan 1825.–30., prvi podžupan 1830.–32.), Knezi (Antun, drugi podžupan 1841.–45., prvi podžupan 1845.–49.), Latinović (Petar, drugi podžupan 1748.–59., prvi podžupan 1759.–73.; Tadej, glavni kotarski načelnik 1781.–85., drugi podžupan 1797.–1801.; Beno, glavni bilježnik 1825.–38..; Karlo, bilježnik 1838.–42., drugi podžupan 1842.–48.; Moric, prvi podžupan 1863.–67.), Piuković (Antun, drugi podžupan 1777.–85., 1786.–89., 1790.–91.; Mijo, odvjetnik 1842.–45.; Ago, bilježnik 1845.–48., drugi podžupan 1848.–49., podžupan za upravu 1849.–61.), Rudić (Mate, glavni kotarski načelnik 1781.–85.; Dančo, drugi podžupan 1838.–41., kad je postao kraljevski sudski prisjednik u Pešti), Sučić (Andrija, bilježnik 1772.–73.; Josip, odvjetnik 1801.–10., drugi podžupan 1819.–23., prvi podžupan 1825.–30., kad je postao sudac Kraljevskoga sudbenog stola; Karlo, glavni odvjetnik 1832.–42., kad je postao sudac Kraljevskoga sudbenog stola) i Vojnić (Antun Pačirski, drugi podžupan 1830.–32.).

Lit.: *Bács-Bodrogh vármegye egyetemes monografiája*, I-II, Zombor, 1896.

S. Bačić

Bačko-kiškunska županija

BAČKO-KIŠKUNSKA ŽUPANIJA (*madž*. Bács-Kiskun megye), administrativna regija u današnjoj južnoj Madžarskoj. Obuhvaća znatan dio prostora između Dunava i Tise te sjeverni dio Bačke; površina 8363 km², broj stanovnika 567.000 (1990.), administrativno središte grad Kecskemét. Prvi element složenog naziva ove županije dolazi od starodrevnoga grada Bača, nekadašnjega županijskog središta, a drugi dio od Male Kumanije (Kiskúnság), područja naseljenoga Kumanima (Kúnok), madžariziranim narodom koji je Madžarima i inače bio etnički srodan. Vodeća je grana gospodarstva u županiji ratarstvo, s najvećom zastupljenošću voćnjaka u cijeloj Madžarskoj. Za županiju su osobito karakteristični gradovi i sela s prostranim zemljištem (hatarom) te mnogobrojnim salašima (stanovima). Nastala je nakon Drugoga svjetskog rata (1946.) spajanjem južnog dijela bivše Peštansko-piliško-šoltsko-kiškunske i sjevernog dijela bivše Bačko-bodroške županije. Od gradova se izdvaja Kalača (*madž*. Kalocsa), središte biskupije s bogoslovijom, na kojoj je školovano i mnogo hrvatskih svećenika, među njima i glasoviti rodoljubi, književnici i kulturni djelatnici.

U južnom dijelu županije prostire se sjeverni dio Bačke sa središtem u gradu Baji. Ondje se nalaze mnoga naselja u kojima obitavaju i Hrvati, i to Bunjevci (Aljmaš, Baja s predgrađem Fancagom, Baškut, Bikić, Čavolj, Čikerija, Đurić,

Gara, Kaćmar, Kelebija, Matević, Sentivan, Tompa), Raci (Baćino, Dušnok) i Šokci (Santovo). Hrvata je u tom dijelu Bačke u prošlosti bilo i u Dautovu (Dávod), Barački (Nagybaracska), Monoštoru (Bátmonostor), Panduru (Pandúr), Kakonju (Kákony), Čanadu (Érsekcsanád), Čikuzdi (Sükösd), Ajošu (Hajós), Dudvaru (Nemesnádudvar), Jankovcu (Jánoshalma), Milkutu (Mélykút), Boršotu (Bácsborsód), Kunbaji (Kunbaja). Godine 1904., prema nalogu ugarskih vlasti, slavenska su imena nekih bačkih naselja promijenjena. Trianonskim mirovnim sporazumom u lipnju 1920. bački su Hrvati podijeljeni državnom granicom između Madžarske i Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca. Zbog sustavne madžarizacije, koju su u prošlosti provodile i država i Crkva, te zbog posvemašnjeg odnarođivanja, broj je Hrvata u madžarskom dijelu Bačke u naglu opadanju.

Danas je Bačka jedna od šest regija Hrvatske državne samouprave i Saveza Hrvata u Madžarskoj. U svim bačkim naseljima u kojima žive Hrvati djeluje i manjinska hrvatska samouprava.

Lit.: *Pesti Hírlap Könyvtára – Lexikon*, Budapest, 1930; A. Sekulić: *Narodni život i običaji bačkih Bunjevaca, Zagreb*, 1986; *Új magyar lexikon*, Budapest, 1995.

Ž. Mandić

BAČKO KLASJE, vjersko-informativni list. Nastao je iz župnog lista *Horizonti* (Bačka Palanka) nakon što su u kolovozu 1978. u prostorijama župnog ureda Župe Isusova uskrsnuća u Subotici hrvatski svećenici Subotičke biskupije izabrali Lazara Ivana Krmpotića da preuzme izdavanje vjersko-informativnog lista, koji su nazvali *Bačko klasje*. Prvi je broj lista izašao na Sve svete 1978. Isprva su članovi uredničkog vijeća bili samo svećenici, ali su se poslije u nj uključili i svjetovni katolički intelektualci, uglavnom umirovljeni. Iako je nominalno bio dvomjesečnik, list je u stvarnosti izlazio povremeno na 12–48 stranica, ovisno o prikupljenome materijalu. Objavljivao je vijesti iz župa Subotičke biskupije, napise o kulturnoj baštini bunjevačkih i šokačkih Hrvata te papine poruke. List nije imao osiguranih sredstava ni vlastit prostor, a rad je suradnika na dobrovoljnoj osnovi bio organiziran po župnim dvorovima i privatnim kućama. Nakladnik je bio Dekanatski ured u Baču, a od 1991. Institut *Ivan Antunović* iz Subotice. List je bio uređivan, umnažan i raspačavan u Subotici, a glavni urednik Lazar Ivan Krmpotić bio je župnik najprije u Bačkoj Palanci, poslije u Đurđinu. Posljednji, 78. broj izašao je potkraj 1993.

Bačko klasje, Bačka Palanka, 25. XII. 1986.

Važnost *Bačkog klasja* ne iscrpljuje se u tome što je gotovo tijekom sveg vremena svojeg izlaženja bio jedini list na hrvatskom jeziku u Bačkoj – aktivnosti na očuvanju hrvatske narodne svijesti koje su oko njega niknule bile su znatno šire. Tako je krug suradnika oko *Bačkog klasja* pokrenuo manifestaciju Kokićevi dani 1980., poslije preimenovanu u Dane kruha i riječi, te obilježavao obljetnice rođenja i smrti Blaška Rajića 1981., biskupa Lajče Budanovića 1983., Alekse Kokića 1990., sv. Metoda 1985., Ante Jakšića 1982. i 1987., biskupa Ivana Antunovića 1988.,

sluge Božjega Gerarda Tome Stantića 1985., s. Leopoldine Čović 1986., Albe Vidakovića 1989., fra Radoslava Kujundžića 1989., Ante Miroljuba Evetovića 1991., Ive Prćića 1994., dr. Josipa Andrića 1992. i 1994. i dr. List je nastojao čvršće povezati bačke Hrvate sa Zagrebom i s ostalim hrvatskim središtima (npr. sa svetištem Marijom Bistricom) te s Hrvatima u Bajskom trokutu 1990. i u Karaševskoj dolini u Rumunjskoj 1978. Promicao je rad Katedralnog zbora *Albe Vidaković*, slamarsku umjetnost 1982. te pučke pjesnike i stvaraoce 1982. Među najveće uspjehe lista treba ubrojiti obnovu izlaženja pučkog kalendara *Subotičke Danice* 1984., organizaciju proslave tristote obljetnice doseljenja bunjevačkih i šokačkih Hrvata u Bačku 1986. i 1988., obilježavanje stogodišnjice smrti biskupa Ivana Antunovića te stvaranje preduvjeta za osnutak Instituta *Ivan Antunović* 1990. Na poticaj koji je došao iz kruga okupljenih oko *Bačkog klasja* obnovljen je rad stare ustanove poznate pod imenom Razgovor 1991., iniciran je osnutak Književnog kluba *Miroljub* 1991., objavljuju se prilozi manje poznatih pjesnika, pokreće se Zbornik *Ivan Antunović* 1992., serija prospekata o običajima bačkih Hrvata 1978., 1991.–93. i hrvatskom jeziku 1993. List uspostavlja ekumenske kontakte s nekim crkvenim zajednicama: sa Slovačkom evangeličkom crkvom izdaje Ilustriranu Bibliju 1977., s Makedonskom pravoslavnom crkvom organizira Znanstveni skup o sv. Klimentu Ohridskome 1993. i dr.

Lit.: V---r [B. Gabrić], Pet godina vjerskog lista »Bačko klasje«, u: *Subotička Danica : kalendar za 1984. god.*, Subotica, 1983.

L. I. Krmpotić

BAČKO OKRUŽJE KRIŽARA (BOK), središnjica hrvatskih katoličkih križarskih bratstava Bačke duhovne oblasti u Subotici. Utemeljitelj BOK-a bio je biskup Lajčo Budanović 1937., sjedište mu je bilo u Matici subotičkoj (Ul. Paje Kujundžića 9), a vodstvo Okružja potvrđivao je biskup. Vodstvo su činili vođa, njegov zamjenik, tajnik, rizničar i knjižničar. Članstvo je činilo stotinjak bratstava s oko pet tisuća članova (seljaka, radnika i đaka). Isticala su se bratstva u Subotici, Đurđinu, Maloj Bosni, Somboru, Monoštoru i Sonti. Okružje se skrbilo za bratstva, usklađivalo je rad, priređivalo priredbe, proslave, tečajeve, održavalo redovite veze s Velikim križarskim bratstvom (VKB) u Zagrebu; vođa Okružja bio je uključen u društveni i kulturni život ostalih hrvatskih društava i uređivao glasilo *Kolo mladeži*. Od osnutka 1937. do zabrane rada ujesen 1944. vodstvo BOK-a činili su Ante Sekulić, zamjenik vođe Vojislav Pešut, tajnik Perica Vidaković, rizničar Zvonko Milonja, a duhovnik je bio Ivan Kujundžić. Zadnja velika priredba BOK-a bili su *Dan hrvatske katoličke mladeži* 15. IX. 1940. u Somboru. Od 1941. do kasne jeseni 1944. Okružje je jedva djelovalo. Nakon toga komunističke su mu vlasti zabranile rad, a spise su i knjižnicu zaplijenile.

Lit.: *Subotička Danica* 1937, 1938, 1940, 1941; *Subotičke novine* 1937, 1938, 1939, 1940, 1941; *Kolo mladeži* 1, 2, Subotica, 1939, 1940; *Nedjelja*, Zagreb, 1938, 1939, 1940, 1941; A. Poljaković, Orlovsko-križarski pokret među bačkim Hrvatima, *Klasje naših ravni*, 1-2, Zagreb, 1944.

A. Sekulić

BAČLIJA, Grgo (Subotica, 12. XI. 1939.), odvjetnik i kulturni djelatnik. Sin Vece i Marije, rođ. Tumbas. Osnovnu i srednju školu završio je u Subotici, a na Pravnom fakultetu u Nišu diplomirao je 1973. Kao pravnik je radio u nekoliko poduzeća do 1991. Otada do odlaska u mirovinu početkom 1999. u Subotici radi kao odvjetnik.

Od mladosti je društveno aktivan. Bio je lokalni omladinski dužnosnik, a potkraj šezdesetih uključio se u organiziranje prve Dužijance u Subotici 1968. U istom je periodu bio i sudionik u aktivnostima oko osnivanja ogranka Matice hrvatske u Subotici. Te su aktivnosti rezultirale osnutkom Hrvatskoga kulturno-umjetničkog društva *Bunjevačko kolo* 1970., a Bačlija je njegov član-osnivač. Mnogobrojni sudionici spomenutih aktivnosti, zbog posredne veze s Hrvatskim proljećem, koje je početkom sedamdesetih službeno osuđeno kao djelovanje s

nacionalističkih pozicija, bili su izloženi različitim represivnim mjerama. Bačlija je 1973. zbog svojeg djelovanja bio osuđen na 10 mjeseci zatvora, koje je izdržao u subotičkoj kaznionici. Nakon toga tri je godine bio bez posla, a 18 godina bez putne isprave. Početkom devedesetih ponovno se uključio u društveni život Hrvata u Subotici: jedan je od osnivača Demokratskog saveza Hrvata u Vojvodini, postaje članom više hrvatskih kulturnih udruga u Subotici, ali i Društva književnika Vojvodine (1990.) te Hrvatskog društva političkih zatvorenika.

U vrijeme nemogućnosti javnog angažiranja zajedno s Markom Peićem radi na prikupljanju i obradi jezičnoga i drugog naslijeđa bunjevačkih Hrvata u Bačkoj. S njime je i suautor triju knjiga (*Rečnik bačkih Bunjevaca*, *Imenoslov bačkih Bunjevaca* i *Narodne umotvorine bačkih Bunjevaca),* koje su, međutim, u funkciji stvaranja separatnog bunjevačkog korpusa u Vojvodini. Od početka devedesetih povremeno objavljuje polemičke napise u hrvatskim listovima i glasilima u Vojvodini, ali i u srbijanskim i hrvatskim dnevnicima, tjednicima te periodici.

Djela: *Rečnik bačkih Bunjevaca* (suautor M. Peić), Subotica--Novi Sad, 1990; *Imenoslov bačkih Bunjevaca* (suautor M. Peić), Subotica--Novi Sad, 1994; *Narodne umotvorine bačkih Bunjevaca* (suautor M. Peić), Subotica, 1997.

Lit.: Marulić, 5/1995, Zagreb; Žig, 40-42, Subotica, 1996.

T. Žigmanov

BAČLIJA, Jelena, rođ. Davčik (Subotica, 18. VI. 1928.), operna pjevačica, nastavnica glazbenog odgoja. Osnovnu je školu pohađala u Subotici. Nakon svršetka II. razreda građanske ženske škole 1941. prekinula je redovito školovanje zbog izbijanja rata, no poslije ga je uz rad nastavila. G. 1949. upisala se na odjel za solo pjevanje u subotičkoj Srednjoj muzičkoj školi. S početka je u klasi prof. Matije Skenderović, a poslije u klasi prof. Irme Ruzman Siflis.

Nakon završetka muzičke škole, od 1954. počela je raditi u subotičkome

Jelena Bačlija

Narodnom kazalištu kao članica opernog zbora. Ubrzo je, nakon položene stručne audicije, dobila uloge u operama *Zagorska ruža*, *Dužijanca*, *Aida*, *Toska*... Prošla je i audiciju za pjevačicu u operi Narodnog kazališta u Sarajevu, ali iz obiteljskih je razloga ostala u Subotici. Nakon ukinuća opere u subotičkom kazalištu bila je članica operetne scene, a od 1958. do odlaska je u mirovinu radila kao nastavnica glazbenog odgoja u osnovnoj školi broj 1 (današnja OŠ *Sonja Marinković*). G. 1969. diplomirala je na Pedagoškoj akademiji u Sarajevu i stekla zvanje nastavnika glazbe.

V. Bačlija

BAČLIJA, Katarina (Subotica 27. X. 1927.), glumica. Osnovnu i građansku školu završila je u rodnom gradu. Nakon Drugoga svjetskog rata, tijekom 1945. i 1946., pohađa Dramski studio u Subotici, na kojem osnove glume predaju, među ostalim, Lajčo Lendvai, Milan i Jelka Asić, Boro Hanauska i dr., no ne upošljava se odmah u kazalištu, nego se udaje i odlazi i Izrael 1949. Nakon povratka u Subotici 1952. dobiva kao glumica angažman u Hrvatskome narodnom kazalištu. U subotičkom će kazalištu raditi sve do odlaska u mirovinu 1992.

Gluma u komedijama bila je njezina specijalnost i tu je postizala najvažnije uspjehe. Osim u komedijama srpskih autora (Branislav Nušić, Jovan Sterija

Popović), posebno se isticala u ulogama u komedijama subotičkoga dramskog pisca Matije Poljakovića na teme iz narodnog života Bunjevaca – zajedno s Gezom Kopunovićem bila je nositeljica glavnih uloga u komedijama *Č'a Bonina razgala*, *Ode Bolto na ogled*, *Bolto u raju*, *Ludograd*, *Niko i ništa*... Više od 20 godina svake nedjelje u 12 sati na valovima Radio Subotice tumačila je Tonu u vrlo popularnoj polusatnoj šaljivoj radijskoj emisiji *Martin i Tona* zajedno s Gezom Kopunovićem, koji je bio i autor teksta. U televizijskoj seriji *Boltine zgode i nezgode*, koju je snimila Televizija Zagreb 1971. prema dramskom predlošku Matije Poljakovića i u režiji Petra Šarčevića, Bačlija tumači jednu od glavnih uloga. I nakon odlaska u mirovinu glumila je u televizijskoj seriji na lokalnom kanalu Yu Eco *Škripi đeram*.

Katarina Bačlija

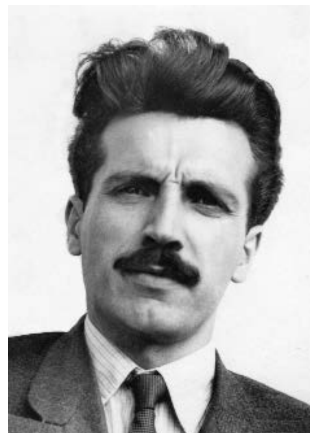
Sredinom 2000., na poziv Uredništva na hrvatskom jeziku Radio Subotice, interpretira kratke bunjevačke šaljive pripovijetke, koje je sakupio i obradio Balint Vujkov. Osim što su emitirane na valovima tog radija, jedan dio njih objavljen je i na nosaču zvuka *Balint Vujkov: usmeni zapisi* 2002. u Subotici u izdanju Hrvatske čitaonice.

H. Tikvicki

BAČLIJA, Marko (Subotica, 27. IV. 1914.), politički djelatnik. Gimnaziju i studij prava završio je u rodnom gradu 1937. Do kraja Drugoga svjetskog rata radi kao odvjetnik, a nakon rata obnaša nekoliko dužnosti pri Gradskome narodnom odboru u Subotici, čiji je predsjednik bio 1948.-52. Prvim javnim pravobraniteljem Vojvodine imenovan je 1952. Od 1957. do odlaska u mirovinu 1975. radi u pokrajinskoj administraciji i obnaša nekoliko važnih dužnosti. Publicističke radove iz područja prava i ekonomije objavljivao je u domaćim listovima (beogradski *Privredni pregled*, novosadski *Poljoprivrednik*, *Dnevnik*…).

G. Bačlija

BAČLIJA, Mihajlo (Miško) (Subotica 23. I. 1931. – Subotica 3. X. 1997.), glazbeni pedagog. Osnovnu je školu pohađao u Subotici, a zbog rata je tek 1947. završio nižu trgovačku školu. Izvanredno je upisao potpunu mušku gimnaziju, pohađao je uz rad i 1950. maturirao. Srednju muzičku školu završio je 1954. Od iste je godine kao stručni učitelj radio u Osnovnoj školi broj 3 (današnja Oš *Matko Vuković*), u dijelu grada s pretežito hrvatskim stanovništvom. I dalje se stručno usavršavao: 1963. upisao se kao izvanredni student na glazbeni odsjek novosadskog odjela beogradske Umjetničke akademije te nakon dvije godine dobiva zvanje nastavnika glazbenog odgoja. U izvannastavnim aktivnostima posvetio se njegovanju tamburaške glazbe. Pri školi je osnovao prvi dječji tamburaški orkestar, koji je stekao ugled i u kojem su

Mihajlo Bačlija

osnovna znanja dobili mnogobrojni subotički tamburaši. U tom je smislu iznimno zaslužan za organiziranje i institucionalizaciju tamburaškoga glazbenog odgoja u Subotici u poraću. U školi je radio sve do odlaska u mirovinu 1986., a do kraja života bio je stalni član subotičkoga Kamernog zbora *Pro musica*.

V. Bačlija

BAČLIJA, Vladimir (Subotica, 16. IX. 1948.), likovni umjetnik fotografije. Sin Andrije i Etele, rođ. Đurasev. U ranoj mladosti zbog prirode posla svojeg oca seli se u Beograd, gdje živi i djeluje i danas. Osnivač je i kreativni direktor *Art ateliera Bačlija*, član ULUPUDS-a. Bio je fotoreporter u *Večernjim novostima* 1970.–87., osnivač i urednik fotografije časopisa *Moda* 1980.–82., dopisni urednik fotografije *Media Marketinga* 1986.–89., umjetnički direktor *Astrodizajna* 1991.–95., urednik fotografije časopisa *Kvadar* 1991. Objavljuje modnu i *life*-fotografiju od 1979. godine. Ponukan izazovima svoje profesije, izvještavao je s ratišta u Izraelu i Libanonu, a nakon povratka u Beograd izlaže materijale s Bliskog istoka, uglavnom ratne teme. Redovito izlaže od 1984. godine.

Autor je više od 600 fotoreportaža, oko 380 kataloga (*Speedo*, Aleksandar Joksimović, *Sirogojno*, *Revlon*...), 78 naslovnih strana, 38 plakata, 18 omota za ploče, 3 fotografska projekta. Član je autorskog tima projekta *Beobanka* 1983. i *Wrangler* 1984. te koautor total-dizajna i kataloga za tvrtku *Seme* 1990. Izlagao je u Narodnom kazalištu u Beograda 1992., na *Majskom salonu* 1989. i 1995., u Subotici 1997. Dobitnik je grupne nagrade *Majski salon* 1989., *Zlatna ideja* 1985., *Srebrna ideja Portorož* 1986., *Golden Drum Portorož* 1998. Član je *Art Directors Cluba* Srbije.

Lit.: *Ko je ko u Srbiji*, Beograd, 1996.

A. Čota i H. Tikvicki

BAČVANIN, **1.** Subotički tjednik, glasilo Narodne radikalne i Zemljodilske stranke. Prvi se broj pojavio 12. III. 1921., pred izbore za Ustavotvornu skupštinu, a zadnji 15. III. 1923. pred parlamentarne izbore. Izlazio je petkom, do 1923. godine sa zaglavljem i tekstovima napisanima ćiriličnim i latiničnim pismom istodobno, a u 1923. godini samo latinično.

Odgovorni su urednici bili Jakov Mačković do 1922., Toša Iskruljev do 1923. te Mijajlo Vasiljević tijekom 1923. Urednici su bili Voja Banković 1921.,

ПОШТАРИНА У ГОТОВОМ ПЛАЋЕНА.

Год. II. god. Суботица, 19. марта 1922. — Subotica, 19. marta 1922. Број 10. broj.

БАЧВАНИН - BAČVANIN

Лист Народне Радикалне и Земљодилске Странке. — List Narodne Radikalne i Zemljodilske Stranke.

Излази сваког петка.
Претплата на целу г. Д 50·—, на пола г. Д 25·—, на четврт год. Д 12·50. Појединачни број Дин. 1·—
Огласи по погодби.
УРЕДНИШТВО и АДМИНИСТРАЦИЈА:
Краља Александра-улица-број 15.

УРЕДНИК: ВОЈА БАНКОВИЋ
ОДГОВОРНИ УРЕДНИК: ЈАКОВ МАЧКОВИЋ
ВЛАСНИК: ЂУРИЦА ПЕНЏИЋ

UREDNIK: VOJA BANKOVIĆ
ODGOVORNI UREDNIK: JAKOV MAČKOVIĆ
VLASNIK: ĐURICA PENDŽIĆ

Izlazi svakog petka.
Pretplata na celu g. D 50·—, na pola g. D 25·—, na četvrt god. D 12·50. Pojedini broj Din. 1·—
Oglasi po pogodbi.
UREDNIŠTVO i ADMINISTRACIJA:
Kralja Aleksandra ulica broj 15.

Граваминална политика.

Наши Мађари настављају са граваминалном политиком. Зову све Мађаре у своју организацију, па ако који наш лист укаже прстом на неке некоректне чине, они одмахзајаучу, прете се да смо им тиме свима затворили врата споразума. Завлаче стварање програма — а када ми немамо пуну веру у њих не знајући, која ће струја однети превагу, они наглашују, да пре избора неће тражити додира ни са једном нашом [illegible] ... [illegible] народ, шта је [illegible] општи интерес и како ће своје интересе најбоље заштитити.

Све док мађарска странка не буде истакла свој реалан програм и док нас њиме не увере, да не траже немогућности — не можемо према њој имати поверења. Јер кад један мађарски лист замера, што смо ми градили устав без њих, када тиме одаје, да његови захтеви иду преко нашег устава, онда се бадава позива на то, што једна од наших владајућих странака не критикује њихово држање: [illegible]

je to teško pojedinački i usamljeno istupati pred forum velikih Sila, koje u prvom redu uvek imaju svoje račune, i koje su vrlo, vrlo daleko od svake sentimentalnosti, od koje detinjske političke bolesti boluju svi manji i zapostavljani narodi. Udružene ove države predstavljaju danas oko 60 milijona duša, i pomognute možda, kao što se govori, od baltičkih država, one će na svetskom divanu moći zauzeti i odlučniji i sebičniji stav.

Nas ovde u Subotici nad kojima još uvek visi Damoklov mač, koji nam može prilikom predstojećega razgraničenja otseći koji telesni ud, ovaj složan rad država, koje su nasledile svoje zemlje od Mađarske, dvostruko veseli i — teši!

Još je uvek među nama ljudi [illegible]

Ili zar gospodo nije tako?!

U ostalom pod sugestivnom moći beogradskoga sastanka, ja tvrdo verujem, da ćemo mi Subotičani prilikom razgraničenja bezuvetno morati dobiti naše stare atove, celu Tompu i istorijske tri ante, tri svedoka stare slave, stare Vojvodine naše.

Mi to moramo dobiti natrag! To traži srce naše, to traži život nas Subotičana — a to traži i čast i ugled naše velike Domovine!

ВЕСТИ.

Промоција. Г. Борислав Миладиновић, брат нашега пријатеља и једномишљеника г. др. Радивоја Миладиновића кр. јавног бележника промовисан је ово [illegible]

Bačvanin, Subotica, 19. III. 1922.

Jakov Mačković 1922. te na kraju Aleksa Ivić i Marko Protić. Kao vlasnik je naveden Đurica Pendžić. Tiskan je u *Narodnoj štampariji* i *Minervi* u Subotici.

Kao glasilo političke grupacije, list je propagirao stajališta tada vladajuće državne ideologije. Negativno je ocjenjivao prohrvatske inicijative u Subotici. Osim što je donosio lokalne vijesti i druge rubrike, na njegovim su stranicama vođene oštre polemike s *Nevenom* i *Subotičkim novinama*, koje su optuživane da su glasila katoličko-klerikalnih krugova i da unose sjeme vjerskog razdora među Bunjevce. Autori su nekih tekstova bili i subotički Bunjevci – iz uskog kruga oko »zemljodilaca« (npr. Staniša Neorčić), ali najčešće se potpisuju Srbi dr. Aleksa Ivić i pop Marko Protić.

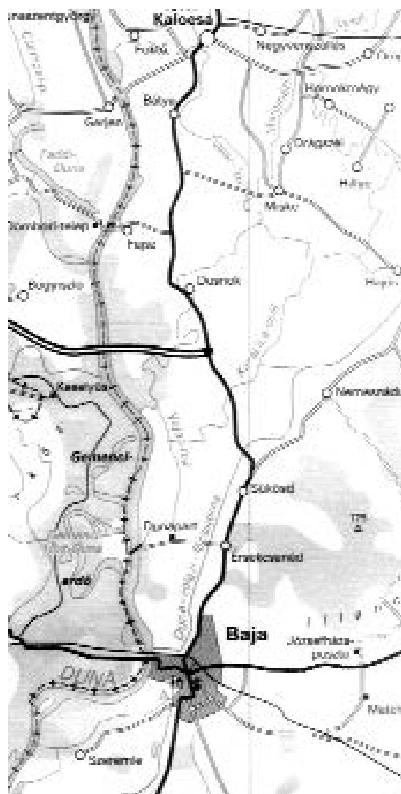
Sačuvani se brojevi nalaze u Knjižnici Matice srpske u Novom Sadu, u Historijskom arhivu u Subotici i u Državnoj knjižnici *Széchenyi* (Országos Széchenyi Könyvtár) u Budimpešti.

2. Pod istim je imenom u Somboru 1884.–93. izlazio srpski list koji je zastupao program Srpske radikalne stranke. Nastavio je izlaziti u Subotici 1898.–99. kao prvi subotički list na srpskom jeziku, a vlasnik i urednik lista bio je dr. Dušan Petrović. Pod istim imenom ponovno je pred skupštinske izbore 1927. u Somboru izašlo osam brojeva Bačvanina, glasila mjesnoga odbora Radikalne stranke.

Lit.: T. Kolozsi, *Szabadkai sajtó (1919-1945),* Újvidék, 1979; D. Popov, *Srpska štampa u Vojvodini 1918-1941*, Novi Sad, 1983; R. Stokanov, Somborska štampa na srpskom jeziku između dva svetska rata, *Dometi*, 114-115, Sombor, 2003.

S. Mačković

BAĆINO (Baćin, *madž.* Bátya), mjesto u Bačko-kiškunskoj županiji, nedaleko od Dunava, 4 km južno od Kalače na putu prema Baji, 2272 st. (2002). Ime mu je nastalo od madžarske riječi *bátya*, »stariji brat«. Između 1369. i 1519. ime mu bilježe u obliku Bathya i u tom se razdoblju spominje među posjedima crkvenih velikaša

Baćino (Bátya)

seksarske opatije. G. 1548. ima 23 porezna obveznika i svi su Madžari. Za trajanja turske okupacije nije posve uništeno. Turci 1660. nastanjuju Hrvate Šokce iz okolice Vinkovaca. Za nekoliko desetljeća ovdašnji su Madžari posve pohrvaćeni. G. 1696. dušobrižnici su ovdašnjih Hrvata franjevci, među kojima se ističe fra Aleksa, koji je došao iz Bosne. Župa posvećena Maloj Gospi utemeljena je 1698. Za vrijeme Rákóczijeva ustanka 1703.–11. spominje se kao hrvatska župa. Matične se knjige vode od 1715., a naselje se tada spominje kao dalmatinsko i u njemu dušobrižničke dužnosti obavljaju hrvatski franjevci Filip Džindžić i Grgur Sončanin. Svjetovni svećenici župu preuzimaju 1733. Tijekom XVIII. st. Baćince spominju kao Hrvate, Dalmatince, Ilire ili Slavene (Schlava), a poslije kao Race. Taj nametnuti naziv postupno je prihvatilo i stanovništvo, pa Baćinci sebe i danas zovu Racima.

Današnja je crkva sagrađena 1849. Kao šokačko selo u Peštansko-šoltskoj županiji, s 3080 katolika, spominje se 1851. Nastava hrvatskog jezika ukinuta je potkraj 1880-ih godina. Zadnji svećenik Hrvat bio je Fejo Jasenović 1933. Od 1996. u naselju djeluje hrvatska manjinska samouprava, a u školi se fakultativno poučava i hrvatski jezik.

Lit.: G. Grosschmid, Magyarhon népesedésének áttekintése, figyelemmel Bács-Bodrog vármegye történelmére, *Bács-Bodrogh vármegye Történelmi Társulat évkönyve*, Zombor, 3, 1887, 4; *Bács-Bodrogh vármegye egyetemes monografiája*, I-II, Zombor, 1896; *Magyarország vármegyéi és városai, Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye*, I, szerkesztette S. Borovszky, Budapest, s. a.; P. Pekić, *Povijest Hrvata u Vojvodini*, Zagreb, 1930; J. Rapcsányi, *Magyar városok monográfiája. Baja és Bács-Bodrog vármegye községei*, Budapest, 1934; T. Vanyó, Belgrádi püspökök jelentései a magyarországi hódoltság viszonyairól 1649-1673, *Levéltári Közlemények*, Budapest, 42, 1971, 1; K. Eperjessy, Bács-Kiskun, illetve a hajdani Bács-Bodrog megye a II. Józsefkori országleírásban, *Bács-Kiskun megye múltjából,* II, Kecskemét, 1979.

Ž. Mandić

BAĆO, jedan od načina na koji su Bunjevci oslovljavali oca. Najčešće se ocu govorilo *baćo*, ponegdje *ranko*, neki put i *babo*. O roditeljima se uvijek govorilo u množini, i to i u 2. i u 3. licu (npr. *'Di ćete, baćo?* ili *Baćo iđu*). Kraćim izrazom *bać* i osobnim imenom oslovljavan je svaki oženjen čovjek (npr. bać Stipan), a mlađi su nepoznatog čovjeka najčešće oslovljavali *baća*.

A. Stantić

BADANJ, kružno i horizontalno složeni snopovi kukuruzovine, različite visine, s donjim dijelom stabljike izvana. U vrijeme kad se kukuruz brao ručno stabljike su se kukuruza, nakon branja klipova, sjekle i vezale u snopove. Dvadesetak se snopova na njivi nakon toga uspravno slagalo u »klupe«, a nakon što se »klupe« prenesu u gumno, ondje su se slagale u badanj. U jedan badanj ide desetak klupa kukuruzovine, koja se slaže tako da odrezan donji dio stabljike ide van, a vršni dijelovi snopova unutra. Na taj se način list, najhranjiviji dio kukuruzovine, sačuvao od truljenja. Badanj se obično slaže oko Svih svetih (1. XI.), nakon što je posijana pšenica, u »guvno«, jedan do drugoga. U kukuruzovini poslaganoj u badanj sačuvani su listovi, najhranjiviji dio stabljike.

Badanj

A. Stantić

BADICS, Ferenc (Stolni Biograd, 27. VIII. 1854. – Budimpešta, 18. VII. 1939.), madžarski književni povjesničar, sveučilišni profesor i član Madžarske akademije znanosti. Djelovao je kao sveučilišni profesor u Budimpešti, a neko je vrijeme bio i učitelj u Novom Sadu (1882.–94.). Bio je glavni ravnatelj Peštanskoga školskog okruga. Svoje je radove objavljivao u madžarskim časopisima, a autor je i više udžbenika. O Bunjevcima i Šokcima pisao je u drugom madžarskom svezku epohalnoga geografsko-etnološkog djela Az Osztrák-Magyar Monárchia irasban és képben, u odjeljku o Bačkoj (A Bácska*, Az Osztrák-Magyar Monárchia irasban és képben*, *Magyarország,* II, Budapest, 1891).

Lit.: I. Ivanić, *O Bunjevcima; Povesničko-narodopisna rasprava*, Subotica, 1894; *Hrvatska enciklopedija*, II, Zagreb, 1941; *Magyar Életrajzi Lexikon*, Budapest, 1967.

M. Mandić

BADNJA VEČER → Badnje veče

BADNJAČA, **1.** oveće drvo na kojem se kuha večera na Badnju večer. Bunjevački je običaj da prije početka večere domaćica ili »položaj« (gost koji u običajima veza-

nima uz Badnju večer ima posebnu ulogu) unosi nagorjelu badnjaču (negdje se zove i »badnjak«) u sobu, udarajući je o prag ili dovratak sobnih vrata uz simboličke riječi: »Koliko žeravica, toliko pilića, koliko žeravica, toliko prasica...« ili »Koliko varnica, toliko pilića, koliko ovaca, toliko jaganjaca, koliko konja, toliko ždribadi, koliko krava, toliko teladi«, a ponegdje i »Krave se telile, krmače prasile, kobile ždribile...« i slično, čime se izražava želja za što većom plodnošću domaćih životinja. Na svaku želju osobe za stolom odgovaraju: »Daj, Bože!« Nakon toga položaj badnjačom pali svjećicu sa stola; **2.** vrsta božićnoga kruha. Dok su ostali božićni kruhovi spleteni od usukana tijesta, badnjača je, poput božićnjaka, od razvaljana tijesta, ali bez ukrasa. Reže se i dijeli na Badnju večer za stolom. Toliko je velika koliko je ukućanima potrebno za jedan obrok.

Lit.: M. Evetović, *Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata* (rukopis); A. Sekulić, *Bački Hrvati*, Zagreb, 1991; *Zvonik*, Subotica, 2/1994, 12/1997 i 12/ 2003.

A. Stantić i S. Bačić

BADNJAK → Badnji dan

BADNJE VEČE *dijal.*, Badnja večer, večer uoči Božića.

1. Bunjevački običaji. Smatralo se da Badnja večer počinje kad se na nebu pojavi tzv. svinjarska zvijezda ili zvijezda Danica (zapravo planet Venera). Početak večeri lovci su oglašavali pucanjem iz lovačke puške ili mladići »ključem« (metalnom napravom kojom se oponaša pucanj), što je ujedno bio i poziv da se sjedne za stol. Domaćica bi zapalila veliku božićnu svijeću i postavila je u »kuću«, tj. predsoblje. Dok čekaju ulazak »reduše« (žene koja pomaže u kućnim poslovima i kuhanju) i »položaja« (gosta koji ima posebnu ulogu u božićnim običajima), ukućani za stolom pjevaju božićne pjesme. Najprije u sobu ulazi domaćica ili položaj s badnjačom, koju udara o prag ili dovratak uz simboličke riječi. Nakon toga položaj ulazi u sobu sa svjećicom zapaljenom na vatri badnjaka i zadjenutom u pšenično zrnje u omanjoj čaši te pozdravlja nazočne: »Faljen Isus, čestitam vam Badnje veče!«, na što mu domaćin odgovara: »Uvik Isus faljen, ti živ i zdrav bio!« i posipa ga zrnima pšenice. Reduša postavlja zdjelu s juhom od graha zaprženoga maslom, a domaćin svjećicu stavlja u pročelje stola. Ponegdje poslije ulaska položaja domaćica izlazi po zdjelu kuhanoga graha i, donoseći je, čestita Badnju večer. Slijedi zajednička molitva koju predvodi domaćin. Prije jela domaćin, stojeći s bocom zamedljane rakije, nazdravlja uz želju da dogodine u sreći i zdravlju svi dočekaju Badnju večer. Nakon toga svi iz boce piju zamedljanu rakiju, iz zdjelice uzimaju po komad češnjaka, umaču ga u med i pojedu, a nakon toga orah i na kraju komadić jabuke, koja se reže na onoliko dijelova koliko je osoba za stolom. O simbolici tih rituala stajališta nisu jedinstvena, ali se najčešće smatra da češnjak simbolizira gorčinu ovog svijeta, orah – jakost, jabuka – zajedništvo, a med – zdravlje. Večera je obilna, ali nemrsna. Najprije se jede juha od graha, zatim »nasuvo«, tj. kuhano tijesto s tučenim sirom ili mljevenim makom ili orasima. Nakon Prvoga svjetskog rata pripravlja se sve češće i riba, obično šaran. Na stol se postavlja i zdjela s kuhanim voćem: višnjama, jabukama i sušenim šljivama, a sve do ponoći na stolu ostaje i nešto jela da se i gosti mogu poslužiti, u skladu s pučkim vjerovanjem da na Badnju večer nitko ne smije ostati gladan. Poslije večere za stolom se razbijaju orasi – vjerovalo se da će onaj tko naiđe na nezdrav orah biti bolestan, a zdrav se orah tumačio kao predznak dobra zdravlja sve do sljedećeg Božića. Ispod stolnjaka se k tomu izvlačila slamka i prema njezinoj se duljini procjenjivalo koliko će tko još živjeti. Nakon što se pojela juha od graha domaćin je vinom gasio božićnu svjećicu, a ponegdje i ostatkom grahove juhe iz tanjura. Smjer se dima tumačio kao znak da će onaj prema kojemu je skrenuo umrijeti prvi tijekom godine, no ako bi se penjao uspravno, bio bi to znak da sljedeće godine

nitko od nazočnih za stolom neće umrijeti. Velika se božićna svijeća nije gasila, nego je gorjela sve do zore. Poslije večere uslijedilo bi čestitanje Badnje večeri, netko bi odlazio susjedima, a drugi bi dočekivali goste. Osobito su mjesto pritom imali »betlemari« i/ili »vašange«, s kojima se zajednički pjevala jedna ili dvije Božićne pjesme i koji su nakon darivanja odlazili dalje u čestitanje Badnje večeri. Kad se približilo vrijeme »ponoćnici« (polnoćnoj misi), članovi su obitelji kretali u crkvu, najčešće pješke, a s udaljenijih salaša na kolima ili saonicama. Nakon povratka s polnoćke ukućanima se čestita »Isusovo porođenje«. To je znalo trajati gotovo do zore, a onda su ukućani i gosti blagovali »pača« (hladetinu). Kad se približilo vrijeme za »namirivanje josaga« (stoke), velika se božićna svijeća gasila, kao znak da je nastupio prvi dan Božića.

2. Šokački običaji. Kad bi na crkvi sat pokazao da je vrijeme za zadnje zvono (crkveno zvono na pozdravljanje), obitelj bi se umivala, prala ruke i spremala večeru. Dada (tata) ili drugi najstariji član obitelji ulazio bi u sobu govoreći: »Čestit Bog i Božić, novo mlado lito!«, na što bi svi posjedali, a mama bi unosila večeru na stol govoreći »Pi-pi, pi-pi, ko-ko«. Kad bi sve stavila na stol, svi bi ustali i naglas izmolili Očenaš i Zdravomariju, nakon čega bi otac rekao »Nazdravlje vam bilo«. Stariji bi muškarci popili rakiju i večera bi počela. Mama – domaćica – za vrijeme večere nije smjela ustajati od stola jer se vjerovalo da će onda i koka na proljeće dobro sjediti na jajima. Najčešće se blagovao tučen grah (»papula«) i kuhano tijesto s pekmezom posuto grahom (»perke«). Nakon večere djeca bi išla vidjeti ima li darova pod granom. S grede bi na kanapu visjela jabuka koju su djeca »intala« (njihala) i na kraju pojela. Poslije su se igrala na slami, a susjedi bi dolazili čestitati Badnju večer. Domaćica bi sklanjala večeru i svi bi se polako spremali za polnoćku.

Lit.: M. Evetović, *Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata* (rukopis); S. Bartolović, Božićni običaji kod Hrvata u Baču, *Klasje naših ravni,* Zagreb, 1/1942; A. Sekulić, *Bački Hrvati*, Zagreb, 1991; *Zvonik*, Subotica, 2/1994; 12/1997; 1, 12/1998; 1, 12/2000; 1, 11/2001; 1, 12/2002; 12/2003; A. Stantić, *Kruv naš svagdanji*, Subotica, 2001.

A. Stantić i M. Šeremešić

BADNJI DAN *dijal.,* Badnjak, dan uoči Božića. Uz ovaj se dan veže velik broj običaja u bunjevačkim i šokačkim obiteljima.

1. Bunjevački običaji. Domaćica prva urani i zaokupljena je pripremanjem hrane, pri čemu posebno mjesto imaju »kolači« (blagdanski kruhovi). Muškarci rade samo nužne poslove, najčešće oko zbrinjavanja »josaga« (stoke). Posebna je dužnost domaćinova »zamedljati« rakiju (pomiješati s medom). »Reduše« (žene koje pomažu u kućnim poslovima i kuhanju) spremaju »otezanu pogaču« i peku »sitno tisto«. Na Badnji dan odrasli poste, većina »suši« (pije samo vodu). U obitelji, uz čašćenje zamedljanom rakijom, razmijene čestitanje Badnjeg dana, a poslije te čestitke razmijene i sa susjedima. Muškarci spreme slamu koja će se rasprostrijeti po podu »čeljadske« (dnevne) sobe i odabiru drvo za »badnjaču«. Djeca slamu stavljaju na stol, a domaćica stol pokriva bijelim »čaršafom« (stolnjakom). Do početka XX. stoljeća božićna se »grana« pravila od razgranatih grančica drveta ili metle (vrsta biljke), koja se obmotavala tankim tijestom i ispekla u peći, nakon čega se udjenula u stalak i okitila bombonima. Na glavno mjesto na stolu u XX. se stoljeću, pod utjecajem njemačkih običaja, počela postavljati lijepo iskićena božićna »grana«, a u novije doba, ako je jelka veća, stoji na podu. »Granu« kite roditelji s djecom. Kasnije stariji neprimjetno stavljaju pod granu darove koje će ukućanima »donijeti Isus«. Ispod »grane« je najljepši kolač – »božićnjak«, na kojem se od »tica«, raznih ukrasa i likova od tijesta, izrađuje obiteljski »betlem« (jaslice). Na stol se stavlja i zeleno žito, posijano na sv. Luciju, zamedljana rakija, božićnjak, nekoliko lijepih jabuka, orasi, jedna ili više svijeća utaknutih u žitno zrnje, a od druge polovice XX. stoljeća i jaslice s biblijskim likovima. Na Badnjak nikoga ne treba udariti jer se

vjerovalo da će ta osoba dobiti čir. Prema narodnom vjerovanju, iz kuće se ništa ne smije odnositi jer će se tako odnijeti i sreća, a nije dopušteno ni od koga što posuditi. Oko podneva reduša počinje kuhati večeru. Predvečer se čeljad okupljala oko svečano postavljenog stola, a do blagovanja su se pjevale radosne božićne pjesme, poput *Hajte, braćo, da iđemo; Radujte se narodi* i druge. Nakon pojave »svinjarske zvizde« (planeta Venere) počinje Badnja večer.

2. Šokački običaji. Šokci su blagdane proslavljali skromnije. Na Badnjak su muškarci obavljali nužne poslove po kući (hranili konje, svinje i krave, pomuzli krave, donosili drva za loženje i sl.), dok su žene rano počele kuhati »lučenje« (hladetinu), koje se jelo nakon polnoćke i tijekom božićnih blagdana. Za večeru se pripremala »papula« (tučen bijeli grah začinjen sitnom mljevenom paprikom i bijelim lukom) i »perke« (kuhano tijesto bez jaja punjeno pekmezom i posuto makom). Imućniji su imali i »nasuvo« s orasima. U posljednjih tridesetak godina kuha se još i riblji paprikaš, a u novije se doba pripremaju torte i kolači.

Rano izjutra rodbina i susjedi išli su »slaviti Adama i Evu« u kuću u kojoj je netko nosio ova imena. Ulazilo se uz riječi »Faljen Isus, čestitamo vam Badnji dan, Adama i Evu«, na što bi domaćini odgovarali »Uvik faljen, ‘ajte samo«. Gosti su bili ponuđeni čašicom rakije, a mlađi orasima.

U vlastite se kuće unosila slama u sobu u kojoj se obitavalo i blagovalo. Majke bi stavljale malo slame na »stolicu« (stol) i pod stolnjak te metalni novac, koji je simbolizirao želju da iduća godina bude bogata. Pod »stolicu« se stavljao »šenik« (okrugla drvena posuda) u kojem je bilo žita, kukuruza i oraha, dok bi otac obitelji unosio jedan ili više hamova i stavljao ih također pod »stolicu« (stol).

Sve do prije osamdesetak godina nije se kitila jelka, nego se od šiba pravio stalak na kojem je visjela raznobojna vuna s privezanim orasima ili »kriškindl šećerom« (salonski šećer). Nakon toga postupno se, po ugledu na Nijemce, počela kititi jedna grana jele, a naziv »grana« ostao je do danas za označivanje cijelog drveta, koje ulazi u običaje nakon Drugoga svjetskog rata. Isprva se grana kitila kukuruzovinom umotanom u šaren ili »zlatan« papir, a poslije i pravim bombonima i drugim jestivim ukrasima. Djeca su pod »granom« pronalazila jabuke, orahe, suhe šljive i slično. Danas članovi obitelji zajedno kupuju jelu i skupa je s djecom ukrašavaju, a poslije polnoćke ili na Badnje jutro djeca pod njom nalaze darove.

Lit.: M. Evetović, *Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata* (rukopis); A. Sekulić, *Bački Hrvati*, Zagreb, 1991; *Zvonik*, Subotica, 2/1994, 12/1997; 1,12/1998; 1, 12/2000; 1, 11/2001; 1, 12/2002; 12/2003; A. Stantić, *Kruv naš svagdanji*, Subotica, 2001.

A. Stantić i M. Šeremešić

BAGREM → drač

BAIĆ, Josip (?, 1794. – Subotica, 29. XII. 1859.), svećenik. Školovao se u Segedinu, studirao u Kalači. Gradski magistrat u Subotici birao je 14. IV. 1841. župnike za dvije nove hrvatske (»ilirske«) župe u Subotici. Za župu svetog Jurja izabran je Đuro Dubičanac, upravitelj župe u Kunbaji, dok su za Župu svetog Roka u Subotici predloženi: Josip Baić, ludaški kapelan, Mátyás Missuray, novosadski kapelan, i Ferenc Szép, futoški kapelan. Izbor je pao na Josipa Baića, što je poslije formalno potvrdio i kalačko-bački nadbiskup. Novoosnovanoj Župi svetog Roka na upravljanje je dodana i filijala Šandor. Župnik Josip Baić bio je dužan držati još dvojicu kapelana.

Lit.: G. Tormásy, *A szabadkai római kath. főplébánia története*, Szabadka, 1883; A. Lakatos, *A Kalocsai Érseki Levéltár*, Kalocsa, 2002.

S. Beretić

BAJA, gradić u sjeverozapadnoj Bačkoj, u Bajskom trokutu, smješten na lesnoj terasi na lijevoj obali Dunava i sporednoga kraka Šugavice, 37.916 st. (2002.). Ima riječnu luku, a zahvaljujući poljodjelstvu u okolici mjesta, u njemu je najrazvijena prehrambena industrija.

Baja

Ime grada etimolozi izvode iz staroturske riječi *bay*, »bogat, obilan«. Naselje se u rimsko doba spominje pod imenom *Petavium*, a 1323. prvi put pod imenom *Baya*. Između 1229. i 1260. u Baji djeluju dalmatinski i bosanski dušobrižnici, jamačno stoga što je već tada ondje bilo hrvatskog stanovništva, a poznato je da se 1240-ih godina ovamo nastanjuju »Dalmatinci«. G. 1382. bilježe je kao selo. Poslije Mohačke bitke (1526.) dolaze ovamo i bosanski i dalmatinski trgovci. U turskom je razdoblju Baja bila tvrđava i sjedište Bajske nahije. Hrvati ovdje žive i potkraj XVI. st., a u Baju su 1600. došli i franjevci iz bosanskog Olova. Poslije oslobođenja od Turaka 1687. stiže val novih doseljenika, od kojih većina potječe iz Donje Tuzle te pripada šokačkoj grani hrvatskog naroda. Kad je 1695. Baja izuzeta iz Vojne krajine, hrvatski je jezik u njoj postao službenim, pa je i naselje 1696. zabilježeno kao *Baja*. Iste je godine utemeljena i pučka franjevačka škola. Prema popisu Bačke županije iz 1699. u Baji živi 595 većinom hrvatskih kmetova, a 1701. ovamo se nastanjuje više hrvatskih obitelji iz budimskog Tabana. Za vrijeme Rákóczijeve bune kuruci su 1708. razorili Baju, a franjevci se sklanjaju čak u Srijem. Posebnom župom Baja postaje 1712. (do 1728. u Baji postoji samo hrvatska Župa sv. Antuna) s mnogobrojnim područnicama: Bikić (do 1743.), Gara i Kaćmar (do 1744.), Čavolj i Sentivan (do 1748.), Baškut (do 1766.). Područnice Župe sv. Petra i Pavla, druge bajske župe utemeljene 1722., bili su pak: Monoštor i Čatalija (do 1735.), Kakonj i Pandur (do 1805.), Srimljani (do 1800.), Fancaga (do 1809.). Dušobrižnici ovdašnjih Hrvata i tada su bili bosanski franjevci. Komorskim trgovištem Baja je postala 1714. U popisu iz 1715. zabilježeno je 138 hrvatskih, 75 srpskih, 14 njemačkih i 8 madžarskih obitelji. Grof Csáky 1720-ih godina ovamo naseljava mnoštvo Madžara, Nijemaca i Slovaka. O brojnosti bajskih katolika svjedoči i podatak iz 1730., kad je ovdje krizmano 957 osoba, a nekadašnju brojnost bajskih Hrvata bjelodano potvrđuju matične knjige dviju katoličkih župa, u kojima nalazimo čak 1682 hrvatska prezimena. Bosanski franjevci 1731. obnavljaju franjevački samostan, koji ovdje postoji od XIII. st., i pri njemu razvijaju prosvjetni rad (pučka škola, gimnazija, filozofsko-bogoslovno učilište). Od 1750. do 1841. u posjedu je velikaške porodice Grašalković. G. 1768. spominje se kao madžarsko, »ilirsko« i njemačko naselje. Popis iz 1828. bilježi 786 hrvatskih, 459 njemačkih, 352 madžarske, 236 srpskih i 85 slovačkih obitelji. U velikom požaru 1840. izgorio je veći dio grada. Poslije je grad preustrojen, bunjevačke Hrvate potiskuju prema južnim dijelovima, na Pisak i Ravnu. Premda od 1858. dobiva veću samoupravu, gospodarski stagnira jer je nekad prometno pristanište na Dunavu

počelo gubiti na važnosti nakon izgradnje željezničke pruge Budimpešta–Zemun 1870-ih godina. Gradu je 1930. administrativno pripojena tada još uglavnom bunjevačka Fancaga, koja je dotad bila u Peštansko-piliško-šoltsko-kiškunskoj županiji. Broj se bajskih Hrvata u novije doba kretao ovako: 1861. g. 5492 (ukupan broj stanovnika 19.715), 1890. g. 4213 (ukupno stanovnika 20.604), 1910. g. 2188 (ukupan broj stanovnika 21.032), 1941. g. 1067 (ukupno stanovnika 23. 465). Nakon Drugoga svjetskog rata procjene su bile ovakve: 1945. g. 3000 (ukupan broj stanovnika: 21.564), 1960. g. 1500 (ukupno stanovnika: 30.555), 1980. g. 2000 (ukupan broj stanovnika: 38.503). Osim nekoliko osoba najstarije životne dobi, bajski su Hrvati danas posve asimilirani.

Madžarizacija je upravo ovdje bila najsilovitija. Svjetovne i crkvene vlasti činile su sve kako bi zatrle hrvatski jezik i narodnu svijest. Nastava hrvatskog jezika u svim je ovdašnjim školama ukinuta 1883. Radi sprječavanja asimilacije Mijo Mandić 15. I. 1884. u Baji pokreće list *Neven*. Svećenik Lajčo Budanović i njegova »desna ruka« dr. Mišo Jelić, odvjetnik, uza zdušnu potporu svjesnih bajskih Bunjevaca, 1910. utemeljuju Bajsku kršćansku čitaonicu, koja je prestala djelovati nakon Drugoga svjetskog rata. Nakon demokratskih promjena u Madžarskoj utemeljena je Bajska bunjevačka čitaonica, koja svake godine organizira Bajske razgovore. Hrvatski se danas poučava u jednome dječjem vrtiću, u dvjema osnovnim školama (na Fancagi i Dolnjaku) i na Visokoj učiteljskoj školi, na kojoj postoji i Katedra za hrvatski jezik i književnost. Bazična knjižnica pohranjuje više stotina hrvatskih knjiga. Od 1992. u Baji djeluje i Hrvatska manjinska samouprava.

Najvažniji su Bajci hrvatskog podrijetla franjevci Luka Karagić, Petar Lipovčević i Luka Čilić te Ivan Mihalović, jedan od Antunovićevih sljedbenika.

Lit.: G. Grosschmid, Magyarhon népesedésének áttekintése, figyelemmel Bács-Bodrog vármegye történelmére, *Bács-Bodrogh vármegyei Történelmi Társulat évkönyve*, Zombor, 3, 1887, 4; *Bács-Bodrogh vármegye egyetemes monografiája*, I-II, Zombor, 1896; *Magyarország vármegyéi és városai, Bács-Bodrog vármegye*, I, szerkesztette S. Borovszky, Budapest, s. a.; I. Iványi, *Bács-Bodrog vármegye földrajzi és történelmi helynévtára*, I,[2] V, Szabadka, 1909, 1907; P. Pekić, *Povijest Hrvata u Vojvodini*, Zagreb, 1930; J. Rapcsányi, *Magyar városok monográfiája. Baja és Bács-Bodrog vármegye községei*, Budapest, 1934; T. Vanyó: Belgrádi püspökök jelentései a magyarországi hódoltság viszonyairól 1649-1673, *Levéltári Közlemények*, Budapest, 42, 1971, 1; K. Eperjessy, *Bács-Kiskun, illetve a hajdani Bács-Bodrog megye a II. Józsefkori országleírásban*, II, Kecskemét, 1979; A. Sekulić, *Hrvatski bački mjestopisi*, Zagreb, 1994; Ž. Mandić, Mikrotoponimija bunjevačkih Hrvata u Madžarskoj, *Folia onomastica Croatica*, 10, Zagreb, 2001.

Ž. Mandić

BAJALIĆ, najstarija poznata hrvatska porodica u Segedinu. Njihov prvi spomen u ispravama potječe iz 1663. godine, dakle još iz doba turske vlasti u gradu. Podrijetlo imena nije sasvim jasno. Jedni ga vezuju uz madžarski grad Baju, drugi uz bunjevački izraz *baja*, treći uz glagol *bajati*.

Ilija Bajalić bio je 1671. prvi naširoko poznati član ove porodice. Bio je hajduk koji je stekao zemljište u gradu, ali na njemu nije podigao kuću. Turci ga spominju kao Bajalija Iliju, a Madžari potkraj XVII. stoljeća kao Bajali Illiju. On je začetnik porodične grane koja se u gradu proslavila majstorima čizmarima, jer su taj obrt obavljali dulje od jednog stoljeća.

Mihael Bajalić prvi je doista utjecajni i imućni član ove porodice. Godine 1724. imao je 15 komada stoke, golem vinograd i velik podrum pun vinskih bačava, vinsku prešu, četvrt mlina i dućan u Palanku. Usto se dakako bavio i svojim čizmarskim obrtom. Bio je vrlo utjecajan član gradskog magistrata, koji se u Segedinu birao prema etničkom ključu, pa su tako svoje predstavnike birali mjesni Madžari, Nijemci, Srbi i Hrvati. Godine 1724. bio je jedan od 60 članova gradskoga Izabranog općinstva, a 1727. i 1731. bio je na čelu ovog tijela i obnašao dužnost narodnog tribuna (*tribunus plebis*).

Nešto poslije pojavljuje se i Matija Bajalić, vjerojatno Mihaelov brat, koji je

bio vlasnik dviju kuća, gostionice i prenoćišta, velikog vrta i 10 bačava vina. I on je obnašao važne funkcije u životu grada, pa je tako 1727. i 1731. izabran na funkciju vinskog nadglednika.

Bajalići su bili jedna od najsvjesnijih hrvatskih porodica u Segedinu, ali su jednako tako bili cijenjeni i među mjesnim Madžarima. O tome svjedoče i mnogobrojni zapisi u segedinskim ispravama, među ostalim se spominje da su »Mihael i Matija Bajalić radi bolje budućnosti i sveopće skrbi podjednako pomagali i Dalmatinima i Madžarima«. Zna se da su svekoliko pomagali doseljavanje hrvatskog pučanstva u grad na Tisi.

U XVIII. se stoljeću u crkvi svetog Demetra u Palanku propovijed održavala na njemačkome i hrvatskom jeziku, jer su Madžari ondje živjeli u vrlo malenu broju pa su misna slavlja za njih održavana u crkvama u Gornjem i Donjem gradu. Crkva svetog Demetra bila je mjesto duhovne okrjepe, ali i druženja segedinskih Dalmatina. Bajalići su naraštajima pokapani upravo u toj crkvi, od koje je danas ostao samo toranj, jer je na mjestu nekadašnje crkve svetog Demetra 1930. podignuta velebna segedinska katedrala.

Porodični je imetak naslijedio također čizmar, vjerojatno Mihaelov sin Tomo (Thomas) Bajalić, koji je potkraj XVIII. stoljeća imao dvije kuće, čizmarsku radionicu te osam vinskih bačava. Bio je bogat, što potvrđuje i to da je u kući držao sluge. Sredinom XIX. stoljeća porodica se postupno asimilirala. Njezini su članovi doduše živjeli i u drugim ugarskim gradovima, ali slavu i moć nigdje nisu ostvarili kao u Segedinu. Godine 1849. spominje se u ispravama zadnji predstavnik ove porodice u Segedinu, a u ispravama u susjednoj Deski zadnji spomen Bajalića potječe iz 1877.

Lit.: L. Heka, *Povijest Hrvata Dalmatina u Segedinu*, Budimpešta, 2004.

L. Heka

BAJALIĆ, Adam (Bajalich von Bajaháza), (Segedin, 1734. – Karlovac, 5. VI. 1800.), general i barun. Najpoznatiji član segedinske porodice Bajalić, sin Matije Bajalića. Opredijelio se za vojnički poziv te je kao 20-godišnjak stupio u austrijsko pješaštvo. Sudjelovao je u Sedmogodišnjem ratu (1756.-63.) i Bavarskome nasljednom ratu (1778.-79.). Godine 1768. postao je satnik, a nakon što se proslavio u bitkama kod Ober-Hetzeldorfa 30. VII. i kod Dittersbacha 9. X. 1778., promaknut je u čin bojnika. Godine 1783. imenovan je za potpukovnika Slunjske pukovnije, a već 1789. postao je pukovnikom. U austro-turskom ratu 1787.-91. istaknuo se hrabrošću pa je 1790. od vladara dobio barunski naslov i pridjevak von Bajaháza (Bajaházai). Godine 1794. kao general je sudjelovao u ratu protiv Francuza, a sljedeće 1795. imao je odlučujuću ulogu u pobjedi kod Handschuhsheima, zbog čega ga je car odlikovao viteškim naslovom. Nastavljajući uspjehe na bojnom polju u boju kod Peschiere i Monte Balda 1796., dospio je u francusko zarobljeništvo, ali se uspio osloboditi. Kao poštovani austrijski general, ovaj madžarski i hrvatski junak umro je u Karlovcu, sjedištu Hrvatskoga generalata 30. lipnja 1800. godine.

Njegov mu se rodni grad odužio na dostojan način. Naime, u crkvi svetog Demetra u Palanku (od nekadašnje crkve danas je ostao samo toranj svetog Demetra jer je na mjestu gdje je stajala crkva u XX. stoljeću podignuta katedrala), gdje su pokopani njegov djed, otac i majka, na zidu tornja iz XII. stoljeća, godine 1783. uklesan je nadgrobni natpis s Bajalićevim plemićkim grbom, na kojem je latinski tekst: D. O. M. EGREGIIS. ELIAE. BAIALICH. AVO. SVO. AETATIS. SVAE LXXVI. ET. A CATHAE MATRI. CARISSIMAE. AETATIS. SVAE LXXXVII. SZEGEDINIE. VIVIS. ERREPTIS. ANTONIVS. ADAMUS ET IOANNES. BAIALICH DE BAIAHÁZI. NEPOTES. FILIIQUE. PIISSIMI. OB PRAECLARAM IN REGEM FIDEM BELLICAMQVE. VIRTUTEM. LIBERI. BARONES. CREATI. AETERNUM. HOC. AMORISET. MOERORIS. MONUMENTUM. POSUERUNT. MDCCLXXXIII. CANCUS. COLOC. V. COLINUS ÇENTURIO.

Adam Bajalić smatra se jednim od najvažnijih Segedinaca u cijeloj povijesti grada.

Lit.: C. Wurzbach, *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich*, I, Wien, 1856; J. Hirtenfeld, *Der Militär-Maria-Theresien-Orden und seine Mitglieder. Nach authentischen Quellen bearbeitet von J. Hirtenfeld*, Vienna, 1857; J. Reizner, *Szeged története*, III, Szeged, 1900; *Hrvatski biografski leksikon*, I, Zagreb, 1983; L. Heka, *Povijest Hrvata Dalmatina u Segedinu*, Budimpešta, 2004.

L. Heka

BAJASZENTISTVÁN → Fancaga

BAJIĆ, Josip (Subotica, 30. IV. 1927. – Subotica, 17. VI. 1999.), glumac i kazališni redatelj. U rodnom je gradu završio

Josip Bajić

osnovnu školu i gimnaziju. Studirao je vrlo kratko medicinu u Beogradu, a srpskohrvatski jezik i književnost u Nišu, no nije stekao diplomu. Aktivno se bavio nogometom, a neko je vrijeme trenirao i igrao košarku za beogradski *Partizan*. Vratio se u Suboticu i početkom 1951. postao glumac u Narodnom kazalištu, gdje je isprva igrao manje uloge. Pravu je afirmaciju stekao tumačeći uloge u djelima Matije Poljakovića *Niko i ništa* te *Vašange*. Od jeseni 1956. tri je sezone igrao u kazalištu u Kotoru, a nakon toga jednu je godinu bio glumac u Leskovcu.

Godine 1961. ponovno je u Subotici: jednu je sezonu glumac u ansamblu Dječjega kazališta, a sljedeće se vraća u kazalište u kojem je i počeo glumiti – subotičko, tada već Naradno pozorište-Népszínház. U njemu u sljedećih nekoliko godina vrlo uspješno ostvaruje mnogobrojne zahtjevne uloge. Od 1965. do 1970. intendant je u subotičkom kazalištu pa manje glumi, bavi se organizacijskim pitanjima, a počinje i režirati. U televizijskoj seriji koja je snimana 1971. prema dramskom predlošku Matije Poljakovića *Boltine zgode i nezgode* Bajić tumači glavnu ulogu – Boltu.

Nakon odlaska u mirovinu radi na prikupljanju i obradi leksičke građe bunjevačkih Hrvata te režira u Hrvatskome kulturnom centru *Bunjevačko kolo* za njihovu amatersku kazališnu družinu dvije Poljakovićeve komedije – *Ode Bolto na ogled* i *Niko i ništa* te monodramu Josipa Klarskoga *Ilija Troskot i njegova dica*. Početkom 1999., na poziv Uredništva na hrvatskom jeziku Radio Subotice, Bajić interpretira kratke bunjevačke narodne šaljive pripovijetke koje je sakupio i obradio Balint Vujkov. One se emitiraju u programu tog radija, a dio je njih objavljen i na nosaču zvuka *Balint Vujkov: Usmeni zapisi* 2002. u izdanju Hrvatske čitaonice iz Subotice.

Lit.: *Zvonik*, Subotica, 7/1999; J. Buljovčić, In Memoriam: Josip Bajić (1927.-1999.), *Subotičke novine*, 17. VI. 1999; *Bunjevačke novine*, Subotica, 7/1999.

H. Tikvicki

BAJKA, usmenoknjiževna prozna pripovjedna vrsta, obilježena ponajprije fantastičnim motivima i bogato zastupljena u gotovo svim kulturama. Po uzoru na usmenoknjiževne, bajke često pišu i individualni autori. Istraživanja bajke postavila su temelje naratologiji, književnoznanstvenoj disciplini koja se bavi pripovjednim vrstama općenito. Ta su istraživanja prošla kroz nekoliko faza, a interes se istraživača u njima koncentrirao na različite probleme: na načine na koje su norme, predodžbe i vjerovanja drevnih ljudskih zajednica pohranjeni u pojedinim motivima; na specifične situacije i konflikte u kojima se zrcale uzroci ljudskih psihičkih problema; na traganje za povijesnim i zemljopisnim izvorištem bajke koje se može očitati u njezinoj jezgri; na apstraktnu strukturu bajke i odnose koje u

njoj uspostavljaju pojedini motivi, funkcije i aktanti; na izvedbu kao jedinstveni čin kazivača prilagođen aktualnoj publici. Iako sa znatnim kašnjenjem, odjecima spomenutih istraživanja bili su obilježeni i pokušaji da se teorijski pristupi bajkama u usmenoj književnosti podunavskih Hrvata.

U njoj naime bajke zauzimaju istaknuto mjesto, iako su sve do polovice XX. stoljeća znatno češće bile bilježene pjesme. Većina danas poznatih bajki sačuvana je zahvaljujući zapisima Balinta Vujkova, a gotovo su sve objavljene u idealiziranoj, »grimmovskoj« verziji, jer ih je Vujkov često rekonstruirao na temelju kazivanja nekoliko osoba, ispravljao u njima nedosljednosti i jezično ih ujednačivao. Smatrao je naime da nesavršena izvedba kazivača ne bi trebala biti ovjekovječena u zapisu te je zato tragao za arhetipskim uzorkom koji bi odgovarao njegovoj predodžbi o bajci kao riznici životne mudrosti. Zbog takva su ga pristupa kritizirali neki onodobni vodeći folkloristi (npr. Maja Bošković Stulli). Vujkov je usto i sam autor dviju bajki, *Cviće i kamen* (1938.) i *Bajka o mravljem caru* (1953.), u kojima se motivskim i stilskim instrumentarijem tipičnim za bajke služi kako bi progovorio o bitnim problemima narodnog života.

Lit.: *Bunjevačke narodne pripovitke*, Subotica, 1951; *Hrvatske narodne pripovijetke (bunjevačke)*, Novi Sad, 1953; *Hrvatske narodne pripovijetke (bunjevačke)*, Zagreb, 1957; *Hrvaške pravljice*, Ljubljana, 1960; *Hrvatske narodne pripovijetke iz Vojvodine*, Subotica, 1960; *Do neba drvo*, Subotica, 1963; *Tica žeravica*, Subotica, 1964; *Cvjetovi mećave*, Zagreb, 1970; G. Kikić, *Antologija proze bunjevačkih Hrvata*, Zagreb, 1971; *Hrvaške narodne pripovedke*, Ljubljana, 1981; *Jabuka s dukatima*, Subotica, 1986; *Zlatni prag*, Budimpešta, 1990; A. Sekulić, *Hrvatska preporodna književnost u ugarskom Podunavlju do 1918.*, Zagreb, 1994.

P. Vuković

BAJMAK → Bajmok

BAJMOČKI ATLETSKI KLUB (BAK), sportska udruga. Osnovali su je 1908. u Bajmoku pod imenom Bajmoki atletikai club (BAC) nogometni entuzijasti Josip i Kalman Pfeiffer i Antun Svoboda, koji su u klubu radili sve do 1930. godine. Važnu ulogu u djelovanju kluba imali su Ferenc Holzhacker, Stipan Pfeiffer, Lajos Svoboda, Lajos Kiss, Lajčo Budanović, József Héger, Nikola i Stjepan Merković i dr. Osnovan je pod utjecajem subotičkoga Nogometnog kluba *Bačka*, koji je sa svoje dvije momčadi gostovao i u Bajmoku i popularizirao taj sport. Do Prvoga svjetskog rata BAC je igrao samo prijateljske utakmice tijekom ljetne sezone na poljani gdje se danas nalazi stadion FK *Radnički*.

U Kraljevini SHS klub obnavlja rad pod imenom Bajmočki atletski klub (BAK) i igra do 1941. u I. i II. razredu Subotičkoga nogometnog podsaveza. Najveći mu je uspjeh bio osvajanje prvog mjesta u II. razredu 1939. i natjecanje u I. razredu. U to vrijeme BAK ima ograđeno igralište sa svlačionicom i s gledalištem za 1500 gledatelja. Uz nogometnu, osnovana je lakoatletska i šahovska sekcija.

Tijekom rata klub je djelovao pod izvornim imenom BAC i igrao s promjenljivim uspjehom u regionalnoj ligi *Dunav*.

Klub je prestao djelovati 1945., kad se, prema odluci vlasti, pristupilo reorganiziranju cjelokupnoga sportskog života i osnivanju novih društava za tjelesnu kulturu. Igralište i cijeli inventar naslijedilo je novoosnovano Fiskulturno društvo *Radnički*.

Lit.: *Jugoszláv sportélet*, Szabadka, 1920-1939; *Subotički športski list*, Subotica, 1935-1939; I. Pluhar, *Magyarországi sportegyesületek története*, Budapest, 1942; M. Brustulov i dr., *Sport u Subotici 1944 – 1984 Sportélet Szabadkán*, Subotica, [1984].

A. Zomborčević

BAJMOK (*arh. dijal.* Bajmak), **1**. pustara između Lemeša (Svetozara Miletića) i Čonoplje; **2**. naselje u sjevernoj Bačkoj, u Općini Subotica, na magistralnoj cesti i pruzi Subotica-Sombor. Nalazi se na lesnom terenu na 116 m nadmorske visine, u blizini pješčare, što je uvjetovalo njegov brz rast. Pokraj Bajmoka teče Bajmočki potok, koji je jedan od izvorišnih tokova Krivaje.

Etimologija je toponima nejasna. Prvi se put spominje 1462. u darovnici ugarskoga kralja Matije njegovoj majci. U

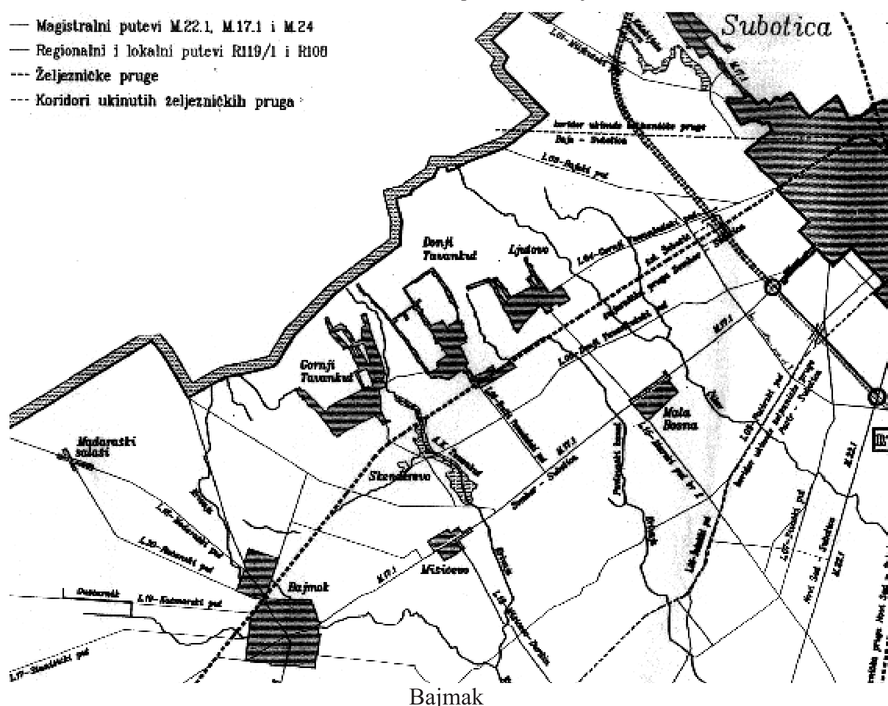
tursko se doba spominje najprije Novi Bajmok u Subotičkoj nahiji, a poslije Bajmok i Novi Bajmok u Somborskoj nahiji. Prema popisu iz 1580. Novi je Bajmok imao 21 dom (Subotica ih je u to doba imala 49). Biskup beogradski fra Marin Ibrašimović 1649. krizmao je i u Bajmoku. Oslobađanjem od Turaka ulazi 1702. u sastav Potiske vojne granice kao jedna od 12 subotičkih pustara, koje zajedno s užim područjem grada otada čine »povijesni atar Subotice«. Subotica je, da bi postala slobodnim kraljevskim gradom, 1779. morala naseliti pustare Bajmok i Čantavir. Tako je proces ušoravanja salaša na bajmočkoj pustari, započet još tijekom 1770-ih godina, završio 1785., kad je Bajmok napokon iz pustare prerastao u selo.

Bajmočka je župa stara. Njome su do 1775. g. upravljali franjevci iz Subotice. Od 1780. ima župnika najprije u osobi Jánosa Millena. Patron je župe grad Subotica. Na mjestu trošne kapelice iz 1772. g. gradi se današnja bajmočka crkva 1817. u baroknom stilu, a početkom XX. st. proširuje se i obnavlja. Crkva je posvećena sv. Petru i Pavlu. Matične se knjige vode od 1896. Današnja župa, kao i mjesna zajednica, osim naselja Bajmok obuhvaća i naselje Mišićevo, koje je nastalo na bajmočkoj pustari nakon Prvoga svjetskog rata. Omanja pravoslavna crkva u bizantskom stilu izgrađena je u razdoblju 1992.-1999.

Bajmok je depopulacijsko naselje. Broj se stanovnika od 1961. neprestano smanjuje, što se vidi iz tablice:

godina	br. st.
1869	6446
1880	6661
1890	7131
1900	7576
1910	8266
1921	8848
1931	11328
1948	11789
1953	11411
1961	11714
1971	10861
1981*	9586
1991*	8620
2002*	8586

*od 1981. Mišićevo se iskazuje samostalno, kao posebno naselje

Bajmak

Kako se broj stanovnika stalno mijenjao, tako je i etnička struktura bila podložna stalnim promjenama. Prvom kolonizacijom (završena je 1783.) naseljavaju se Hrvati iz Subotice, a zatim Madžari i Nijemci, koji se u ovom periodu intenzivnije doseljavaju u Bačku. Otad je multietničko naselje nastanjeno pretežito Hrvatima, Madžarima i Nijemcima (1857. ima 5680 stanovnika: Hrvata 2100, Nijemaca 1925, Madžara 1654; 1900. ima 7588 stanovnika: Madžara 5599, Nijemaca 1980, Hrvata 1980). Početkom XX. stoljeća doseljavaju se Srbi. Njihov će se broj znatno povećati nakon Drugoga svjetskog rata, kad Nijemci bivaju iseljeni, a na njihovo mjesto dolaze Srbi, uglavnom iz Drežnice (Ogulin, Hrvatska). Ni posljednja ratna zbivanja, tijekom 1990-tih godina, nisu prošla bez promjena u etničkoj slici Bajmoka:

godina	1991.	2002.
ukupno	8620	8586
Srbi	1946	2900
Hrvati i Bunjevci	2276	1966
Madžari	2940	2450
Jugoslaveni	1112	454
ostali	546	816

U Bajmoku nije zastupljena samo imigracija nego i emigracija, osobito na relaciji selo-grad, ali i negativan prirodni prirast (bijela kuga). Krajnji je rezultat svih tih kretanja stanovništva Bajmoka depopulacija (smanjenje broja stanovništva).

U gospodarstvu Bajmoka prevladava poljoprivreda. Zastupljeni su poljodjelstvo (pšenica, kukuruz, suncokret...) i stočarstvo (svinje, goveda, perad…). Osim poljoprivrede, zastupljeni su i trgovina, obrt, građevinarstvo i industrija (ciglana, namještaj, elektromotori...).

Od hrvatskih institucija valja spomenuti Pučku čitaonicu, utemeljenu 1879., koja je s kraćim prekidom radila desetak godina. Na čelu joj je bio Tadija Bešlić, bajmočki trgovac hranom. Danas u Bajmoku djeluje HKUD *Bajmok*. Znamenitiji su Bajmočani hrvatskog podrijetla biskup Lajčo Budanović, akademski slikar Stipan Kopilović i kiparica Ana Bešlić.

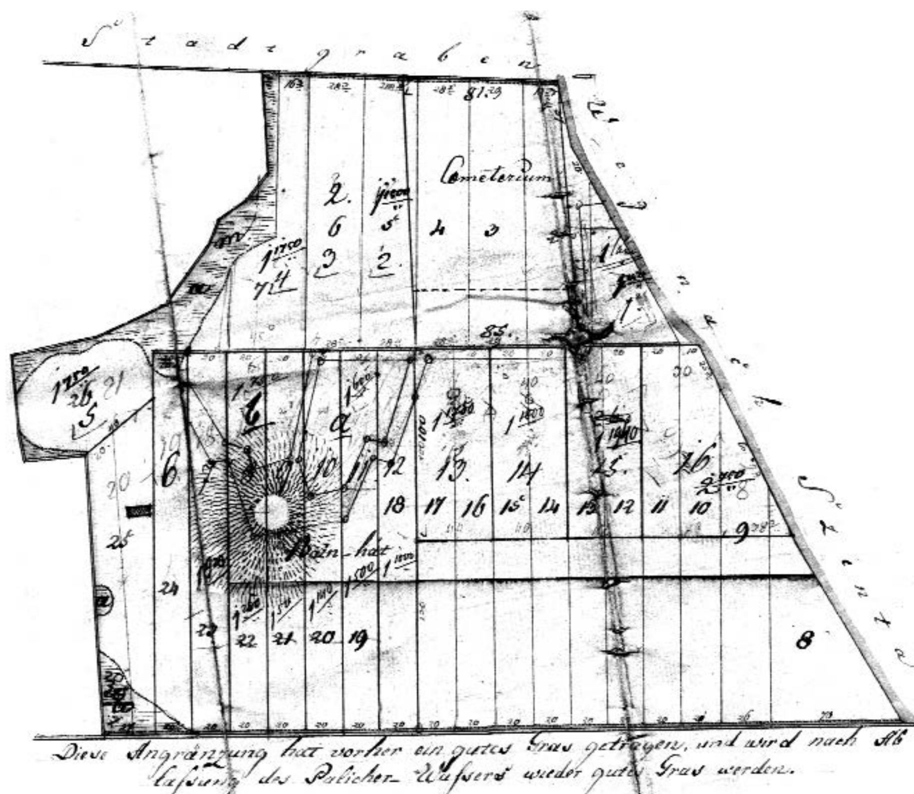
Lit.: I. Iványi, *Szabadka szabad királyi város története*, I, Szabadka, 1886; I. Iványi, *Bács-Bodrog vármegye földrajzi és történelmi helynévtára*, I,[2] Szabadka, 1909; B. Bukurov, Geografski položaj bačkih naselja, *Zbornik Matice srpske za prirodne nauke*, sv. 3, Novi Sad, 1952; *O proizvodnim snagama Subotice 1964*, Subotica, 1966; A. Sekulić, *Tragom franjevačkog ljetopisa u Subotici*, Split, 1978; M. Popović, J. Dinić, *Urbano-geografska proučavanja naselja Jugoslavije*, Beograd, 1978; B. Bukurov, *Subotica i njena okolina*, Novi Sad, 1983; B. Ćupurdija, *Subotica i okolina*, Novi Sad, 1987; J. Marković, *Enciklopedijski geografski leksikon Jugoslavije*, Sarajevo, 1990; A. Hegediš i K. Čobanović, *Demografska i agrarna statistika Vojvodine 1767-1867*, Novi Sad, 1991; *Koreni I: Gyökerek I: Svedočenje vekova: Évszázadok vallomása: Pravni položaj i stanovništvo Subotice 1391-1828: Szabadka közjogi helyzete és lakossága*, Subotica: Szabadka, 1991; A. Sekulić, *Bački Hrvati*, Zagreb, 1991; A: Sekulić, *Hrvatski bački mjestopisi*, Zagreb, 1994; A. Mojzes, *Bajmok*, Szabadka, 2002.

S. Stantić

BAJNAT, dio Subotice. Jedan od najstarijih naseljenih dijelova grada, južno od središta. Ime mu potječe od naziva *Bain hát* ili *Bajina uzvišica* (Baja: osobno ime ili nadimak; *madž.* hát: uzvišica).

Naziv nekadašnje uzvišice koja se nalazila jugoistočno od današnjega Senćanskoga groblja, postupno se proširio na šire područje između Senćanske ceste i Mlake (čije je korito išlo današnjom Prvomajskom ulicom i dalje kroz Prozivku) pa je Bajnat obuhvaćao Senćansko groblje te područje južno i jugoistočno od njega. Poslije se teritorij na koji se odnosilo to ime proširio dalje na sjever, do današnje senćanske crkve.

Danas je Bajnat jedna od gradskih mjesnih zajednica, koja je 1981. imala 6356 stanovnika, a 1991., nakon što je od dijelova Bajnata i Kera osnovana MZ Prozivka, 2894 stanovnika. Danas (2002.) Bajnat ima 2825 stanovnika (Madžari 844, Hrvati 441, Bunjevci 432, ukupno Hrvati i Bunjevci 873, Srbi 669, »Jugoslaveni« 196, svi ostali 243). S izgradnjom pretežito radničkog naselja Prozivke, tradicionalan narodnosni sastav Bajnata u velikoj je mjeri izmijenjen, pri čemu je osobito smanjen hrvatski udio.

Parcelirano područje Bajnata 1822 . godine s dominantnom uzvišicom i grobljem u gornjem dijelu

Istočno od Bajnata, uz Senćansku cestu, nalazi se nekoliko industrijskih objekata, od kojih su najvažniji oni tekstilne i prehrambene industrije. U Bajnatu je i Senćansko groblje, podignuto između dvaju svjetskih ratova. Bajnat pripada Župi sv. Jurja, koja je osnovana 1841., a današnja je crkva izgrađena 1898.

Lit.: I. Iványi, *Szabadka szabad királyi város története*, I-II, Szabadka, 1886.-1892; L. Szekeres, *Szabadkai helynevek*, Szabadka, 1975; B. Bukurov, *Subotica i okolina*, Novi Sad, 1983; *Statistički godišnjak opština Ada, Apatin, Bačka Topola, Kanjiža, Mali Iđoš, Senta, Sombor, Subotica*, ur. I. Bartol, Subotica, 1985-1987; *Stanovništvo: 3 ; Nacionalna pripadnost: detaljna klasifikacija*, Beograd, 1993; A. Sekulić, *Hrvatski bački mjestopisi*, Zagreb, 1994.

S. Stantić i A. Rudinski

BAJSKA BUNJEVAČKA ČITAONICA, udruga bunjevačkih i šokačkih Hrvata iz Baje i okolice. Utemeljena je u Baji 3. VI. 1988. kao pravna sljednica Bajske kršćanske čitaonice i Čitaonice iz Fancage. Čitaonica ima nekoliko odjela različitih po značenju i aktivnostima. Od 1990. održava redovite godišnje Bajske razgovore, organizira Veliko prelo u Baji i sudjeluje na različitim kulturnim svečanostima u Subotici, Somboru i u Hrvatskoj.

Iako je, nakon mnogo napora, nekadašnja zgrada Bajske kršćanske čitaonice tijekom 1990-ih godina vraćena bajskim Hrvatima, i danas je u ruševnom stanju te nedostaju redoviti sadržaji.

Lit.: A. Mujić, Bajska bunjevačka čitaonica, *Subotička Danica – Kalendar za 1992.*, Subotica, 1992.

M. Mandić

BAJSKA KRŠĆANSKA ČITAONICA, hrvatska ustanova u Baji. Na poticaj tadašnjega bajskog kapelana Lajče Budanovića i njegove »desne ruke«, od-

vjetnika dr. Miše Jelića, od 900 kruna čistog prihoda s Velikoga bunjevačkog prela održanoga 2. II. 1910. godine i dobrovoljnih priloga bajskih Hrvata kupljeno je zemljište u Ulici slobode br. 84 radi podizanja Bunjevačke čitaonice. Budući da pravila rada Čitaonice Ministarstvo prosvjete i vjere dugo nije htjelo odobriti pod izlikom da je riječ o panslavističkoj ustanovi, zdanje je, sa službenim nazivom Bajska kršćanska čitaonica, u uporabu predano tek 1913. Svrha je ustanove bilo njegovanje materinskoga jezika bunjevačkih Hrvata, promicanje kulture i oživljavanje društvenog života, poticanje čitanja korisnih knjiga, novina i časopisa te organiziranje kulturnih i znanstveno-popularnih predavanja za odrasle i za mladež. Vrhunac svoje djelatnosti Čitaonica postiže 1920-ih i 1930-ih godina, kad pokretačkom snagom hrvatskoga nacionalnoga gibanja u Baji i njezinoj okolici postaje dr. Mišo Jelić. Organiziranjem kulturnih priredaba te napose prikazivanjem igrokaza, u kojima je napokon i »bunjevačka rič dospila na binu«, čitaonica postaje rasadištem narodne samosvijesti i uporištem u borbi protiv asimilacije.

Usporedno sa snaženjem madžarskog nacionalizma potkraj 1930-ih, Jelić biva potisnut iz vodstva Čitaonice. U njoj je prevladala promadžarska struja te se ta ustanova, zadnja kula hrvatstva u Baji, srozava na razinu obične krčme.

Godine 1945. rad Čitaonice ponovno oživljuje. Pod njezinim se okriljem tako 1946. u Baji priređuje Veliko hrvatsko prelo, no već 1948. djelatnost joj opet bitno slabi te ona nastavlja postojati samo kao gostionica. Zgrada je Čitaonice 1990-ih godina vraćena bajskim Hrvatima, odnosno Bajskoj bunjevačkoj čitaonici.

Lit.: P. Pekić, *Povijest Hrvata u Vojvodini,* Zagreb, 1930; *Neven*, 7, 8, 9, 12/1911, Subotica; A. Mujić, Osamdeset godina Bajske bunjevačke »čitaonice«, u: *Zbornik »Ivan Antunović«,* 2-3, Subotica, 1992; A. Mujić, Bajska bunjevačka čitaonica, *Subotička Danica. Kalendar za 1992.*, Subotica, 1992.

Ž. Mandić

BAJSKA NAHIJA, osmansko-tursko vojno-upravno područje u sastavu Segedinskog sandžaka. Prvi se put spominje u doba vladavine sultana Selima II. (1566.–74.). Tada su naime povrh sedam dotadašnjih nahija u Segedinskom sandžaku osnovane još dvije, Bajska i Subotička. Bajska je nahija obuhvaćala tridesetak mjesta, među kojima su bili i Baja, Baračka, Bikić, Borota, Boršot, Čavolj, Đurđin, Matević, Monoštor, Rem i Baškut.

Nakon što je madžarsko pučanstvo uglavnom izbjeglo na sjever, te je dijelove Panonije nastanilo etnički hrvatsko i srpsko stanovništvo podrijetlom iz krajeva južno od Save te iz Slavonije. I ono je odatle izbjeglo pred pustošenjima turske vojske ili je pak bilo dovedeno od samih Turaka radi obrade plodne bačke zemlje i bavljenja stočarstvom. Dio novodoseljenih, ponajprije srpsko stanovništvo, doveden je radi obavljanja vojne službe te su služili kao najamnici (martolozi). Kršćani su uglavnom živjeli po selima, a muslimansko je stanovništvo naseljavalo varoši. Duhovnu skrb nad katoličkim stanovništvom vodili su franjevci Bosne Srebrene.

Bajska je nahija prestala postojati s nestankom turske vlasti u Bačkoj tijekom Velikoga bečkog rata (1683.–99.).

Lit.: I. István i Gy. Dudás, A XVIII. század története, u: *Bács-Bodrogh vármegye egyetemes monografiája*, I, Zombor, 1896; *Historija naroda Jugoslavije*, II, Zagreb, 1959; O. Zirojević, Upravna podela današnje Vojvodine i Slavonije u vreme Turaka, *Zbornik za istoriju*, sv. 1, Novi Sad, 1970.

S. Bačić

BAJSKI RAZGOVORI *BUNJEVCI DANAS*, redoviti godišnji skup koji u nedjelju pred proštenje sv. Antuna ili u njegovu sklopu organizira Bajska bunjevačka čitaonica. Prvi su put organizirani 1990. godine. Teme su Razgovora različite, od znanstvenih i stručnih do kulturoloških i političkih, a sudionici su uglednici iz Madžarske, Hrvatske i Vojvodine. Budući da Bajska bunjevačka čitaonica ne posjeduje adekvatne prostorije, Bajski se razgovori održavaju u različitim javnim objektima u Baji.

Lit.: LIK [L. I. Krmpotić], Znanstveni skup u Baji: »Bunjevci danas«, *Bačko klasje*, 60, Subotica, 1990; *Zbornik »Ivan Antunović«,* 4-5, Subotica, 1994.

S. Bačić

BAJSKI TROKUT, sjeverozapadni dio bivše Bačko-bodroške županije, smješten između Dunava, madžarske državne granice i crte sjeverno od Baje, koji je prema odredbama Trianonskoga mirovnog ugovora ostao u Madžarskoj. Popularno je ime dobio prema svojem trokutastom obliku.

Najveće je naselje u njemu Baja. Usprkos želji Hrvata i malobrojnih Srba u Baji te u okolnim bunjevačkim i šokačkim selima, koja je bila izražena u više mjesnih zborova, rezolucija, memoranduma, putovanju nekoliko izaslanstava na Parišku mirovnu konferenciju te posjeta nekoliko dužnosnika (J. Cvijić i dr.) tijekom 1919., taj dio Bačke nije pripao novostvorenoj jugoslavenskoj državi, podjednako zbog nedostatne zainteresiranosti jugoslavenskoga mirovnog izaslanstva i nedovoljnog udjela bunjevačkog i šokačkog stanovništva u odnosu na madžarsko i njemačko. Dio je stanovnika Bajskog trokuta nakon razgraničenja optirao za Kraljevinu SHS, a suvremenici svjedoče da je u vrijeme nakon vraćanja madžarske vlasti bilo progona i nepravičnih suđenja. Između dvaju svjetskih ratova narodna je svijest postupno slabjela, pri čemu su djelatnost čitaonica te pojedinačni napori bunjevačkih svećenika ili malobrojnih kulturnih djelatnika samo usporavali taj proces. Administrativno je Bajski trokut danas dio Bačko-kiškunske županije.

Prisilna komunistička kolektivizacija i urbanizacija nakon Drugoga svjetskog rata utjecali su na daljnje ubrzano pomadžarivanje bunjevačkog puka u ovom području. Posebnu je važnost u tom procesu imao sukob sovjetskog bloka s Titovom Jugoslavijom jer su mnogi hrvatski aktivisti, učitelji i obični ljudi iz Bajskog trokuta uhićeni pod optužbom da su titoisti, čime je zadan težak udarac hrvatskoj zajednici. Od pedesetih godina pa do početka devedesetih godina na odnarođivanje je utjecalo i nametnuto jugoslavensko unitarističko jedinstvo, koje se izražavalo primjerice uvođenjem jedinstvenoga srpsko-hrvat-

Bajski trokut

skoga (u praksi srpskoga) književnog jezika u sve hrvatske škole. Nakon uspostave demokracije u Madžarskoj devedesetih godina u Bajskom su trokutu utemeljene hrvatske manjinske samouprave u Aljmašu, Baji, Bikiću, Baćinu, Baškutu, Čavolju, Čikeriji, Dušnoku, Gari, Kaćmaru i Santovu.

Iz Bajskog su trokuta rodom mnoge važne bunjevačke i šokačke osobnosti iz prošlosti (Nikola Milašin, Grgur Peštalić, Ivan Antunović, Ivan Mihalović, Matija Evetović, Mijo Mandić, Antun Karagić, Mišo Jelić i dr.), ali i suvremenici (Mijo Karagić, Joso Ostrogonac i dr.).

Lit.: P. Pekić, *Bajski trokut ili spomen-vijenac Bunjevaca*, Subotica, 1920; P. Pekić, *Povijest Hrvata u Vojvodini*, Zagreb, 1930; P. Pekić, Bunjevci na Mirovnoj konferenciji u Parizu, *Klasje naših ravni*, 1, Subotica, 1935; M. Čović i A. Kokić, *Bunjevci i Šokci*, Zagreb, 1939; A. Mitrović, *Razgraničenje Jugoslavije sa Mađarskom i Rumunijom 1919–1920*, Novi Sad, 1975; D. Šokčević, *Kratka povijest Hrvata u Madžarskoj* (http://www.croatica.hu/htorten.html)

S. Bačić

Crkva Uznesenja Marijina u Bajši

BAJŠA, naselje 5 km jugozapadno od Bačke Topole uz rječicu Krivaju; 2568 st. (2002.). Kao pustara Velika Bajša (*praedium Naghbajcsh*) prvi se put spominje 1462. u jednoj darovnici kralja Matije Korvina.

Nakon povlačenja Turaka Bajša je najprije bila komorski posjed, a Marija Terezija darovala ju je 1751. plemiću Stefanu Zaki, bivšem kapetanu Potiske vojne granice. Pritisnut dugovima, on je polovicu sela 1759. prodao braći Andriji, Jakovu, Luki, Miji i Šimi Vojniću, čime je ona postala posjed porodice Vojnić. Tu je kupoprodaju, nakon dugogodišnjih parnica, 1793. potvrdio i kralj Franjo I. Otad su Vojnići nosili pridjevak *bajšanski*.

Vojnići su 1760. podigli prvu katoličku crkvu u mjestu nakon povlačenja Turaka i postali crkveni patroni. Kad je Bajša postala samostalnom župom 1784. godine, Vojnići su izgradili župni dvor. Novu crkvu, koja je zamijenila staru, sagradili su 1816. godine, a također i novi župni dvor. Crkva se i danas nalazi u središtu sela.

Bajšu danas nastanjuju pretežito Madžari (1671), a žive u njoj i Srbi (413) te Slovaci (162). Stanovnici se bave uglavnom poljodjelstvom.

Lit.: I. Iványi, *Bács-Bodrog vármegye földrajzi és történelmi helynévtára*, I, Szabadka, 1909; G. Ulmer, *Posed Bajša, spahije i kmetovi 1751–1849*, Novi Sad, 1986; *Stanovništvo. Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u 2002., knj. 1. Nacionalna ili etnička pripadnost. Podaci po naseljima*, Beograd, 2003.

S. Bačić

BAKIĆ, Julija (Monoštor, 24. IV. 1922. – Sombor, 18. X. 2001.), službenica. Srednju je građansku školu završila u Somboru. U Hrvatskome kulturno-umjetničkom društvu *Vladimir Nazor* iz Sombora volonterski je radila 54 godine kao službenica. Njezin je rad bio vidljiv u djelatnostima svih sekcija jedine kulturne udruge somborskih Hrvata – Bunjevaca i Šokaca. Teta Đula, kako su je svi zvali, bila je neodvojivi dio povijesti Društva od njegova osnutka.

A. Firanj

BALATINAC, Stipan (Santovo, 6. X. 1966.), novinar. Osnovnu je školu pohađao u rodnom selu, a maturalnu je svjedodžbu stekao u budimpeštanskoj Hrvatsko-srpskoj gimnaziji. U Zagrebu je studirao hrvatski jezik i književnost. Novinar je

Hrvatskoga glasnika, tjednika Hrvata u Madžarskoj, a svoje članke objavljuje i u pečuškome hrvatskom katoličkom listu *Zornica*. Redovito se javlja u programu Radio Pečuha na hrvatskome, a izvjestitelj je i emisije Hrvatskog radija namijenjene Hrvatima izvan Hrvatske.

Živi u Santovu, gdje aktivno sudjeluje u društveno-političkom životu sela. Kao dopredsjednik seoskoga zastupničkog tijela i čelnik mjesne hrvatske samouprave, zauzima se za razvoj santovačke hrvatske škole. Zaslužan je i za razvijanje suradnje svojeg sela s hrvatskim naseljima u matičnoj zemlji i u susjednoj Vojvodini.

M. Mandić

BALAŽEVIĆ, Andrija (Subotica, 14. XII. 1893. – Dubrovnik, 21. XII. 1967.), direktor banke. Pučku školu završio je u Tavankutu, a u Subotici četiri niža razreda gimnazije te Subotičku gornju trgovačku školu (Szabadkai Felső Kereskedelmi Iskola), u kojoj je maturirao 1911.

Nakon rada u francuskoj naftnoj tvrtki koja je do Prvoga svjetskog rata eksploatirala naftu u Austro-Ugarskoj Monarhiji na naftnim poljima u Transilvaniji, kao financijski stručnjak radio je u više banaka, među kojima i u subotičkoj podružnici Prve hrvatske štedionice Zagreb, koja je osnovana 1919., a prestala raditi 1941. U početku je radio kao disponent (1933.–36.), nakon toga kao zamjenik direktora (1936.–39.) te napokon kao direktor (1939.–41.). Od 1933. bio je član Masonske lože *Stella Polaris* u Subotici.

Izvori: *Izvještaj Prve hrvatske štedionice za upravnu godinu 1919*., Nacionalna i sveučilišna knjižnica, Zagreb, br. 336.7; *Izvještaj Prve hrvatske štedionice za upravnu godinu 1941*., isto, br. 497.5 P9.

Lit.: *Razgovor I.: o osnivanju Matice subotičke*, Subotica, [1935]; *Razgovor II: o biskupu Ivanu Antunoviću*, Subotica, [1936]; *Razgovor III: o hrvatskoj književnosti*, Subotica, [1936]; Izvještaj o IV. razgovoru, *Subotička Danica ili Bunjevačko-šokački kalendar (sa slikama) za prostu godinu 1938.,* Subotica, s. a.; Izvještaj o V. razgovoru, *Subotička Danica ili Bunjevačko-šokački kalendar (sa slikama) za prostu godinu 1938.,* Subotica, s. a.; Z. Nenezić: *Masoni u Jugoslaviji (1764 – 1980)*, Beograd, 1988.

N. Zelić

Anica Balažević

BALAŽEVIĆ, Anica (Ana) (Tavankut, 26. III. 1914. – Subotica, 4. II. 1992.), slamarka i svestrana kulturna djelatnica. Do Drugoga svjetskog rata bila je članica križarske organizacije. Godine 1946. bila je među osnivačima HKPD-a *Matija Gubec* u Tavankutu, a zatim i predsjednica Društva. Od 1967. aktivna je u likovnom odjelu, koji je u Društvu organiziran 1961. S pojavom prvih »slika rađenih od slame« 1962. odjel Društva postao je jedinstvenim stjecištem pletilja te je 1986. prerastao u Prvu koloniju naive u tehnici slame. Uključivši se u rad odjela, a zatim i kolonije, dotad popularna aktivistica postaje i slamarkom samosvojne poetike žitnih vlati. Osim što se bavila likovnim oblikovanjem u slami, pisala je i pjesme te sakupljala predmete folklorne baštine. Pjesme zavičajne tematike objavljivala je u *Bačkom klasju* i *Subotičkoj Danici*. Nadahnuće u stvaranju nalazila je u svakodnevnom okružju paorskog života. Njezini prizori »izvedeni u slami« protkani su elementima narodnih običaja i prepoznatljivim obilježjima »salašarskog života«. Prvi je put izlagala na izložbi Naivna umjetnost žena Bačkog Brijega, Uzdina i Tavankuta, održanoj od 8. do 15. III. 1970. u Tavankutu. Nakon toga sud-

jelovala je na šezdesetak kolektivnih nastupa u Tavankutu, Apatinu, Subotici, Kostanjevici na Krki, Krapinskim Toplicama, Zagrebu, Somboru, Senti, Sarajevu, Kovačici, Županji, Baji, Budimpešti, Szolnoku i dr. Slamarski odjel Matice hrvatske u Subotici danas nosi njezino ime.

Lit.: *Bačko klasje*, 67, Subotica, 1992; *Anica Balažević 1914–1992. Prva samostalna izložba likovnih radova u tehnici slame Anice Balažević. Teta Anici s ljubavlju* [Katalog izložbe otvorene u Galeriji Gradske biblioteke u Subotici 26. VII. 1999], Matica hrvatska Subotica [Subotica, 1999]; N. Zelić, *Protiv zaborava. Hrvatsko kulturno prosvjetno društvo »Matija Gubec« Tavankut (1946–1996)*, Zagreb, 2000.

B. Duranci

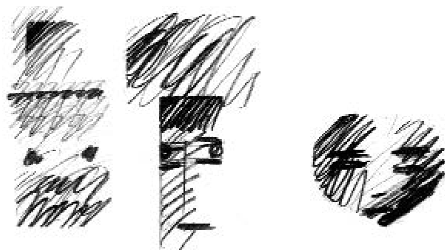
BALAŽEVIĆ, Ivan (Tavankut, 22. VIII. 1934. – Lazarevac, 25. I. 1967.), agronom. Osnovnu je školu pohađao u Tavankutu, gimnaziju završio 1954. u Subotici, a diplomirao 1960. na Agronomsko-šumarskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Kao rukovoditelj Zemljoradničke zadruge u Tavankutu stručno je potaknuo organiziranje većih poljoprivrednih površina radi stvaranja što povoljnijih uvjeta za razvoj poljoprivrede na pjeskovitu dijelu subotičkog područja, osobito voćarstva i vinogradarstva. Jedan je od suosnivača Zemljoradničke zadruge *Peščara* u Subotici, u čijem je posjedu bilo oko 6000 ha, od kojih je ubrzo oko 700 ha bilo pod voćnjacima. Pridonio je unapređenju zaštite biljne proizvodnje u Subotici i okolici uvođenjem nove tehnologije (atomizera *Besleri)* i primjenom suvremenih zaštitnih sredstava, posebno na novim plantažama jabuka. Radi stručnog usavršavanja posjećivao je voćarske regije u Jugoslaviji, Italiji i SSSR-u. Rezultate svojih istraživanja u voćarsko-vinogradarskoj i ratarskoj proizvodnji iznosio je na stručnim skupovima u zemlji, a radove je objavljivao u domaćim časopisima *Biljna zaštita*, *Novi privrednik* te *Biljni lekar*. Poginuo je u prometnoj nesreći u Lazarevcu.

Djela: Kratak osvrt na rad aparata na zaštiti voćnjaka i vinograda u subotičkoj Peščari*, Biljna zaštita,* 3, Zagreb, 1964; Suzbijanje pepelnice jabuke /Podosphaera Leucotricha/ u rodnom voćnjaku Z. Z. *Peščara*, Subotica, *Biljna zaštita,* 11-12, Zagreb, 1963; Neka iskustva u primeni mašina za zaštitu savremenih plantaža ZZ *Peščara*, Subotica, *Novi privrednik*, 9, Subotica, 1965; Kompleksna zaštita voća i vinove loze na Subotičko-horgoškoj peščari, *Biljni lekar*, 2-3, Beograd, 1967 (suautori I. Rudinski i T. Tili).

Lit.: In memoriam: Ivan Balažević (1934-1967), *Subotičke novine*, 3. II. 1967; Povodom godišnjice pogibije Ivana Balaževića, dipl. inženjera. Komemorativni skup u Peščari, *Subotičke novine*, 25. I. 1968.

N. Zelić

BALAŽEVIĆ, Ivan (Tavankut, 12. VII. 1949.)**,** slikar, grafičar i kazališni scenograf. Osnovnu školu pohađao je u rodnome mjestu, a njegovu je darovitost prvi zapazio György Boros, poznati subotički likovni pedagog. Školovanje je nastavio u Građevinsko-tehničkoj srednjoj školi, na smjeru arhitektura. Nakon mature 1968. upisao se na odsjek grafike na Akademiji likovnih umjetnosti u Zagrebu. Profesori su mu među ostalima bili Dalibor Parać, Albert Kinert, Frano Baće i Marijan Detoni. Diplomirao je 1972. i vratio se u Suboticu, gdje je predavao likovni odgoj u srednjim školama. Surađuje sa *Subotičkim novinama*, časopisom za kulturu *Rukovet*, Narodnim kazalištem. Oblikovao je ambalažu za Tvornicu čokolade *Pionir*. U Zagrebu je izvanredno studirao povijest umjetnosti i komparativnu književnost. U Novi se Vinodolski preselio 1974. i zaposlio u Rijeci. Od 1978. radi u Kazalištu lutaka i postaje članom Hrvatskog društva likovnih umjetnika u Rijeci. Od 1980. surađuje s

Ivan Balažević: *Portreti srca*, olovka na papiru, 1997.

izdavačkom kućom *Otokar Keršovani*, 1982. postaje članom ULUPUH-a (Udruženje likovnih i primijenjenih umjetnika Hrvatske) u Zagrebu.

Prvi je put samostalno izlagao kao slikar 1971. u Subotici. Priredio je mnogobrojne izložbe, a sudjelovao je i na kolektivnim smotrama hrvatskih umjetnika i prestižnim manifestacijama: Međunarodnom bijenalu plakata u Varšavi 1976., Međunarodnoj izložbi grafičkog oblikovanja i dizajna ZGRAF 3 u Zagrebu 1981., Međunarodnoj izložbi originalnog crteža u Rijeci 1982., *Ex tempore* u Opatiji od 1983. i dr.

Primio je mnogobrojna priznanja kao slikar, scenograf, dizajner plakata, opreme knjiga: posebno priznanje žirija na prvome *Ex tempore* u Opatiji 1983., prva nagrada *Ex tempore* 1987, Nagrada Grada Rijeke za sveukupan doprinos u likovnom životu grada Rijeke 1992., Nagrada Grada Novoga Vinodolskoga za sveukupni doprinos u kulturnom razvoju Grada Novoga Vinodolskoga 1996., treća nagrada na međunarodnoj likovnoj koloniji Grobnik ’97 te mnoga druga priznanja.

Svestranom aktivnošću, znanjem, posebnom stvaralačkom poetikom, vrhunskim dometima u grafičkom dizajnu, scenografskim rješenjima i nadasve prepoznatljivim samosvojnim likovnim izrazom ističe se na recentnoj umjetničkoj sceni. Njegova su djela, osim u Hrvatskoj, permanentno izlagana i u inozemnim likovnim centrima: Varšava, Kavasaki, Rostock, New York, Jalta, Celovec, Budimpešta, Michigan, Basel, München, Pečuh i dr. Predgovore njegovim samostalnim izložbama te napise o njegovu radu u mnogim listovima i časopisima pisali su: Vanda Ekl, Vladimir Maleković, Berisav Valušek, Luko Paljetak i mnogi drugi.

Lit.: I. Balažević, *Mala monografija*, Rijeka, 2002.

B. Duranci

BÁLDY–BELLOSICS, Flóra (Baja, 23. IX. 1901. – Kecskemét, 1. IV. 1982.), prosvjetna djelatnica i etnografkinja. Školovala se u Baji i kratko u Subotici. Gimnaziju i učiteljsku školu završila je u rodnom gradu i stekla diplomu učiteljice na madžarskome i njemačkom jeziku. Predavala je u više seoskih škola u okolici Baje te obnašala dužnost ravnateljice škole u Gari. Slijedeći svojeg oca Bálinta Bellosicsa, znamenitoga madžarskog etnologa, i ona se bavila istraživačkim etnografskim radom. Proučavala je ukrasne motive pučke radinosti Madžara te Bunjevaca i Šokaca u južnoj Madžarskoj. O tome je napisala nekoliko članaka i studija koje su objavljene u raznim madžarskim časopisima i godišnjacima. Dvije su joj studije objavljene i na hrvatskom jeziku: »Torba bačvanskih Bunjevaca« (*Cumania*, Kecskemét, 1974.) i »Santovačke šokačke tkanine i vezovi« (*Etnografija Južnih Slavena*, Budimpešta, 1977.). Iza nje je ostalo mnogo neobjavljenih rukopisa, koji se čuvaju u Muzeju *Türr István* u Baji. Pokopana je u Baji.

Djela: *A régi népi takácsok élete Nagybaracskán és környékén,* Baja, 1968; *A házivászon felhasználása és készítése Nagybaracskán, Bátmonostoron és Dávodon*, Budapest, 1981.

Lit.: I. Felvidéki, *Irodalmi lexikon Baja és Bácska* (rukopis).

E. Bažant i M. Mandić

BÁLINT, Sándor (Segedin, 1. VIII. 1904. – Segedin, 10. V. 1980.), sveučilišni profesor, etnograf i povjesničar umjetnosti. Rođen je u segedinskome Donjem gradu, a osnovnu i srednju školu te fakultet završio je u rodnome mjestu. Bio je profesor u Učiteljskoj školi, na Pedagoškome i Filozofskom fakultetu, gdje je do prisilnog umirovljenja bio pročelnik Katedre za etnografiju.

Osnovno područje njegova istraživanja bili su lokalni vjerski običaji, na čemu je ustrajao i u vrijeme komunizma i zbog čega je ostao uzor mnogim madžarskim kršćanskim intelektualcima. Prvi je objelodanio narodne molitve. Osim vjerskih tradicija, istraživao je i druga područja društvenog života, upozoravajući pritom na utjecaje južnoslavenskih naroda na život stanovnika Segedina, napose u vrijeme turske prevlasti, kada se u grad dose-

lio velik broj Hrvata i Srba s područja pod turskom vlašću. Kako je u drugoj polovici XVIII. stoljeća Segedin bio regionalni centar za proizvodnju duhana, a poslije i paprike, ustvrdio je da je duhan turskim posredovanjem u grad donesen iz Hercegovine te da poznata segedinska paprika potječe zapravo iz južnih, slavenskih područja. Potkraj XVIII. stoljeća paprikom su se u donjogradskom samostanu koristili samo kao lijekom, za snižavanje tjelesne temperature. Ustvrdio je ujedno da iz južnoslavenskih krajeva potječu i sarma, šerbet, cicvara i još neka jela, zatim slavonska sušena šljiva, bosanska kruška, baranjski kesten i mnogi začini te južno voće, koje su posredovanjem bunjevačke i srpske kuhinje bili preuzeti i u Madžarskoj. Isticao je da je međusoban utjecaj vidljiv i u načinu odijevanja, kulturi stanovanja i dr.

Nekoliko segedinskih ustanova i udruga nose ime Sándora Bálinta i njeguju uspomenu na njega. Ostavština mu je pohranjena u segedinskome muzeju.

Djela: *A szegedi paprika*, Budapest, 1962; *Az 1522. évi tizedlajstrom szegedi vezetéknevei*, Budapest, 1963; *A szögedi nép*, Budapest, 1968; *Szeged Alsóváros. Templom és társadalom,* Budapest, 1983; *Búcsújáró magyarok. A magyarországi búcsújárás története és néprajza* (suautor G. Barna), Budapest, 1994; *Ünnepi kalendárium*, I-III, Szeged, 1998.

L. Heka

BALKAN (*tur*. balkan: šumovite planine), **1.** *geografski*: a) drugo ime za Staru planinu u Bugarskoj, u starih Grka poznatu kao *Aemus*, a *Haemus* u Rimljana. Prvi poznati spomen imena Balkan potječe iz 1490. iz pera talijanskog pisca i diplomata Filippa Buonaccorsija Callimaca, a naziv Stara planina prvi je zabilježio hrvatski humanist Antun Vrančić 1567.; b) poluotok u jugoistočnoj Europi između Crnoga, Mramornoga, Egejskoga, Jonskoga i Jadranskog mora. Za sjevernu granicu, koja nije točno geografski određena, najčešće se uzimaju riječni tokovi Dunav–Sava–Kupa. Naziv Balkan za poluotok prvi je upotrijebio 1819. njemački geograf. A. Zeune, koji je želio da poluotok dobije ime prema glavnom gorju koje se na njemu prostire, poput Pirenejskoga i Apeninskog poluotoka. **2.** *geopolitički*: a) povijesni naziv kojim se od ranoga XIX. st. označavalo područje što je nakon Karlovačkog mira (1699.) ostalo u sklopu Turskog Carstva. Ono se isprva uglavnom podudaralo s poluotokom; b) u suvremenome političko-povijesnom značenju često se upotrebljava za označivanje područja Grčke, Albanije, Bugarske, europskog dijela Turske te dijelova ili cjeline bivše Jugoslavije i Rumunjske; c) u najširem smislu, u nekih njemačkih autora, imenom Balkan označava se cijelo područje Europe koje je u prošlosti pripadalo Turskom Carstvu, što uključuje i velike dijelove Madžarske; d) u prenesenom smislu riječju Balkan označava se sukobima rascjepkano i zaostalo područje. **3.** *Kulturološki*, područje u jugoistočnoj Europi kulturno oblikovano pod orijentalnim utjecajem, uglavnom podudarno s Balkanskim poluotokom.

Od riječi *Balkan* nastalo je više izraza, uglavnom pogrdnog značenja: a) *balkanski*: nekulturan, divalj, sirov; b) *balkanstvo, balkanština*: divljačko i nekulturno ponašanje, sirovost; c) *Balkanac*, *Homo balcanicus*: osoba koja se ponaša na primitivan način; d) nakon Prvoga svjetskog rata nastao je izraz *balkanizacija*, koji označava političko-teritorijalnu rascjepkanost, sukobima prouzročenu diobu geopolitičkih prostora u manje posebne države na nacionalnoj i vjerskoj osnovi, najčešće međusobno zavađene.

Balkanologija (balkanistika) znanstvena je disciplina koja proučava balkanski prostor kao cjelinu, a jezgru čini izučavanje balkanskih jezika. Vodeće su istraživačke institucije na tom području Balkanska komisija Austrijske akademije, balkanološki instituti u Beogradu, Bukureštu, Solunu i drugdje, Centar za balkanološka ispitivanja Bosansko-hercegovačke akademije, Komisija za balkanske studije pri Turskom historijskom društvu i dr. O balkanološkim istraživanjima izlazi niz specijaliziranih časopisa.

Važnost Balkana za Bunjevce i Šokce. Nakon prestanka turske vlasti u Bačkoj Bunjevci i Šokci izgubili su povijesne veze s Balkanskim poluotokom, s kojega su potjecali, i u desetljećima dugom procesu postupno su postajali dijelom srednjoeuropskoga geografskog i kulturnog miljea. Nakon raspada Austro-Ugarske, kad je veći dio Bunjevaca i Šokaca ušao u sastav jugoslavenske države, Vojvodina se, kao novo granično civilizacijsko područje, često svrstava pod geopolitički pojam Balkana, i to ne samo zbog pripadnosti zemlji čiji veći dio ima balkansku tradiciju, već napose zbog pojačanih balkanskih utjecaja u samoj Vojvodini. Desetljećima dugo promicanje takvih kulturnih modela u mnogim je društvenim područjima ostavilo znatna traga osobito na niže slojeve bunjevačko-šokačke populacije u vojvođanskom dijelu Bačke i udaljilo ih od tradicionalnih srednjoeuropskih kulturnih vrijednosti. Ipak, Bunjevci i Šokci uglavnom su ostajali izvan interesa balkanoloških istraživanja.

Lit.: *Enciklopedija Jugoslavije*, I, Zagreb, 1980; *Hrvatski leksikon*, I, Zagreb, 1996; M. Todorova, *Imaginarni Balkan*, Beograd, 1999.

S. Bačić

BALOG, Đuro (György) (Kupusina, 16. IV. 1817. – Bač, 4. VII. 1889.), svećenik i pisac. Za svećenika je zaređen 1841. godine. Službovao je najprije kao kapelan u Bikiću, Aljmašu, Sonti, Subotici i Somboru, a od 1850. kao župnik u Vajskoj. U Baču je bio župnik od 1860. pa do smrti. Obavljao je službu tajnika, a od 1860. i dekana Bačkog dekanata. Prikupio je velik broj knjiga na latinskome, njemačkome, madžarskome i hrvatskome i utemeljio dekanatsku knjižnicu. U župnim knjigama iz njegova vremena sačuvan je velik broj dragocjenih podataka za župu Bač. Kao dijete znao je samo slovački. U pučkoj je školi naučio madžarski, u sjemeništu i njemački. Tijekom svoje svećeničke službe počeo je učiti i hrvatski. S vremenom se hrvatskim jezikom služio tako dobro da je na njemu počeo pisati i stihove. Bio je član Hrvatskoga književnog društva sv. Jeronima iz Zagreba i njegov prvi povjerenik za Bačku. Bio je velik poklonik Ivana Antunovića, s kojim se dopisivao, kao i s Jurjem Dobrilom. U Antunovićevim *Bunjevačkim i šokačkim novinama* zauzimao se za to da se u književnosti bačkih Bunjevaca i Šokaca rabi književni jezik kakav se rabio i u Hrvatskoj, jer nije moguće »svakoj šaki ljudih njevim stylom izdavati knjige«, ali »to nije mnogima povoljno« jer je »croatico ilyrismus« u ovim krajevima nepovoljno predstavljen. Vjerojatni su mu pseudonimi Dobrotvor i Rodoljub. Ostavio je mnogo zapisa, od kojih su neki objavljeni kao brošure.

Izvor: Župni arhiv u Baču.

Djelo: *A Bács rómaikatolikus plébánia százéves emlékezete*, Esztergom, 1867.

Lit.: *Neven*, Subotica, 7/1989; I. Iványi, Bács, *Magyarország vármegyéi és városai*, *Bács-Bodrog vármegye*, I, Budapest, s. a.; A. Poljaković, Uloga Hrvatskog književnog društva sv. Jeronima u narodnom preporodu bačkih Hrvata, *Klasje naših ravn*i, Zagreb, 1/1943; S. Blaskowitz, *Batsch, Geschichte einer tausendjährigen Stadt in der Batschka*, Freilassing, 1965; A. Sekulić, *Drevni Bač*, Split, 1978; I. Topalić, *Katolički kalendar za prostu 1979. godinu*, Ruski Krstur, 1978; J. Buljovčić, Odnos prema dijalektu i razvojni put standardizacije jezika kod bačkih Bunjevaca, u: *Hrvati u Budimu i Pešti*, Budimpešta, 2001; J. Buljovčić, Osvrt na udžbenike i priručnike za bunjevačku i šokačku djecu u Bačkoj na kraju XIX. i u prvoj polovici XX. stoljeća, u: *Hrvati u Budimu i Pešti*, Budimpešta, 2001; A. Lakatos, *A Kalocsai Érseki Levéltár*, Kalocsa, 2002.

S. Beretić i M. Grlica

BALOG, Makarije (Balogh) (Kalača, 14. I. 1804. – Vukovar, 24. XI. 1851.), pedagog. Franjevcima Provincije sv. Ivana Kapistranskoga pristupio je 1823. Dvije je godine slušao nastavu filozofije na filozofskom učilištu u Iloku (1824.–26.), a zatim je bio student bogoslovne škole u Baji (1826.–28.) i Vukovaru (1828.–30.). Za svećenika je zaređen 1828. Položivši državni ispit za profesora filozofije, predavao je na franjevačkim filozofskim učilištima u Našicama (1830.–31.), Požegi (1831.–34.) i Földváru (1834.–42.). U Földváru je bio dekan filozofskog učilišta i samostanski starješina (1843.–50.) dok

nije položio ispit za profesora teologije. Tek što je ujesen 1751. počeo predavati crkvenu povijest i crkveno pravo u Vukovaru, shrvan bolešću, prepustio je 18. X. 1851. učiteljsku stolicu M. Doriću.

Lit.: Arhiv Hrvatske franjevačke provincije u Zagrebu, *Protocollum conventus Vukovariensis,* sv. 2; *Schematismus almae Provinciae s. Ioannis a Capistrano*, Budim, 1844; F. E. Hoško, *Franjevačke visoke škole u kontinentalnoj Hrvatskoj*, Zagreb, 2002.

F. E. Hoško

Banak ispred ložišta

BANAK, **1**. istureni dio oko banja-peći (parasničke peći) u sobi koji služi za sjedenje. Javlja se u formi zidanog ispusta ili klupice. Na njemu su zimi često spavala djeca; **2**. istureni zidani dio banja-peći ispred ložišta, s kojega se u peć ložio ogrjev, stavljao kruh, pecivo i druga hrana koja se trebala peći, a služio je i radi odlaganja već ispečene hrane u druge posude. Tu se također mogla ložiti vatra i kuhati hrana u ćupovima ili u »kastroni« (vrsta posude) na »sadžaku« (niskom tronošcu za kuhanje); **3**. na banja-peći, produžetak »vinca« do zida, na koji su se stavljale manje stvari kako ne bi bile nadohvat djeci, poput »parasničke mašine« (žigica od bijelog fosfora) i sl.; **4.** a) istureni dio zida ispod okna prozora; **5.** gornja površina niskog zida u pregrađenom »ambetušu«.

A. Stantić

BANAT (*mongol.-tur.* bayan: bogat, imućan > *lat.* banus: ban, vladarov namjesnik), pogranični teritorij na čelu s banom.

1. U užem smislu, istočni dio današnje AP Vojvodine, područje između Tise, Dunava i granice prema Madžarskoj i Rumunjskoj. Obuhvaća površinu od 9296 km², s time da je administrativno danađnji Banat neđto manji i obuhvaăa 8882 km˛, jer u nj ne ulazi područje koje pripada gradu Beogradu (Pančevački rit). U Banatu, bez Pančevačkog rita, ţivi 616.202 stanovnika (2002.). Najveăi su gradovi Zrenjanin (79.773), Pančevo (77.087), Kikinda (41.935) i Vršac (36.623).

Malobrojno je stanovništvo hrvatskog porijekla u vojvođanskom Banatu danas uglavnom asimilirano (osim donekle u Starčevu). Jezično se razlikuju dvije hrvatske skupine: štokavsko-ikavska (Šokci) u južnom Banatu i kajkavska u srednjem Banatu. U banatsko Podunavlje Hrvati su došli u drugoj polovici XVIII. i početkom XIX. st. u sklopu preuređenja vojnograničarskih teritorija u Hrvatskoj: najprije 1760.–70. iz Ličke i Modruške županije te iz okolice Petrinje i Gline, kad su se nastanili u Perlezu, Opovu, Starčevu, Glogonju, Omoljici i Borči (štokavska skupina), a 1801. zagrebački biskup M. Vrhovac potaknuo je seobu turopoljskih plemića u srednjobanatska naselja nazvana Hrvatska Neuzina (danas Neuzina, a u nju ulazi i nekadašnja Srpska Neuzina), Hrvatska Boka (danas Boka, čiji je dio i nekadašnja Srpska Boka), Hrvatska Klarija (sa Srpskom Klarijom 1947. spojena je u Radojevo) te sela u današnjoj Rumunjskoj: Hrvatska Keča (danas Keča, u koju ulazi i nekadašnja Rumunjska Keča), Biled i Čenija.

2. U širem smislu Banat je povijesno područje u južnoj Ugarskoj između Moriša, Tise i Dunava, zajedno s Banatskim gorjem u južnim Karpatima, ukupne

površine oko 28.500 km² i s oko 2.400.000 stanovnika. Prvi je put formiran 1718. kao krunska domena pod imenom Tamiški Banat na čelu s kraljevskim namjesnikom – banom (odatle i naziv Banat). Na tom su teritoriju 1779. obnovljene madžarske županije Torontalska, Tamiška i Krašovska. Nakon Prvoga svjetskog rata istočni dio Banata (oko 2/3) pripao je Rumunjskoj, zapadni dio dobila je Kraljevina SHS (oko 1/3), a neznatni sjeverni dio (kod Segedina) ostao je u Madžarskoj. Najvažnija su naselja u rumunjskom Banatu Temišvar (Timişoara) s 333.365 st., Arad sa 190.088 st. i Rešica (Reşiţa) s 96.197 st. (procjene iz 1994. i 1997). Tako shvaćen Banat više je povijesna tradicija te se danas pod Banatom redovito podrazumijeva samo istočni dio Vojvodine. No pojam Banat u užem i širem smislu bio je u čestoj uporabi potkraj Prvoga svjetskog rata, kad se suprotstavljao tadašnjemu madžarskom županijskom sustavu.

Danas u rumunjskom dijelu Banata živi oko 7.500 Hrvata u nekoliko tradicionalnih oaza: Šokci u Rekašu (Recaş), kajkavci u Keči (Checea), a najbrojnija je i najkompaktnija skupina koja se naziva Karaševcima (Caraşoveni), Krašovanima ili Karaševskim Hrvatima. Nekad je šokačkih Hrvata bilo i u marijanskom svetištu u Radnji (Maria Radna) te kajkavaca u Biledu i Čeniji (Cenea), ali su asimilirani.

Karaševci su se, bježeći ispred Turaka, doseljavali u Banat od XVI. do XVIII. st. pod dušobrižništvom bosanskih franjevaca, ali se dio njih naselio i potkraj XVIII. i početkom XIX. st. Dio autora smatra da su ime dobili po Kreševu u Bosni, iz čije su okolice navodno podrijetlom, a drugi smatraju da je cijela zajednica dobila ime po Karaševu, najvećem selu koje su u Banatu osnovali. Neki krugovi srpskih znanstvenika osporavaju im pripadnost hrvatskom narodu i drže ih posebnom etničkom skupinom (Krašovani) ili dijelom srpskog naroda (Krašovanski Srbi). Karaševci danas žive u sedam sela pokraj rijeke Karaš: Karaševo (Caraşova), Klokotić (Clocotici), Lupak (Lupac), Jabalča (Iabalcea), Nezmet (Nezmet), Rafnik (Rafnic) i Vodnik (Vodnic). S padom komunističke diktature i nakon duljeg osporavanja od tamošnjih srpskih organizacija, hrvatska manjina u Rumunjskoj postupno ostvaruje svoja prava: bogoslužje se obavlja na hrvatskom jeziku, u Karaševu i Klokotiću postoje osnovne škole na hrvatskom jeziku, u Karaševu je otvorena i rumunjsko-hrvatska gimnazija, Hrvati imaju svojeg zastupnika u rumunjskom parlamentu, u planu su izgradnja hrvatskog muzeja i otvaranje hrvatskog lektorata na Sveučilištu u Temišvaru, država iz proračuna izravno financira hrvatsku zajednicu, a pomoć dobivaju i iz Hrvatske. Iako žive veoma siromašno, Karaševski su Hrvati jedna od najstarijih hrvatskih manjina i vrlo su uspješni u čuvanju materinskog jezika i kulture te su sela Karaševo i Klokotić za očuvanje hrvatskog jezika od Hrvatske matice iseljenika dobila nagradu *Najselo hrvatskih manjina* (1998. i 2001.). Postoji i Folklorno društvo *Klokotić*, koje se posebno skrbi za očuvanje folklornih tradicija. U društvenom životu vodeća je politička udruga Zajedništvo Hrvata u Rumunjskoj, iz koje se 1998. dio članstva izdvojio i utemeljio Demokratski savez rumunjskih Hrvata. Zbog teške gospodarske situacije dio rumunjskih Hrvata posljednjih godina odlazi na privremeni rad u Hrvatsku.

Lit.: A. Jagić, Hrvatske naseobine u Banatu, *Letopis Matice srpske*, knj. 319, sv. 1, Novi Sad, 1929; P. Pekić, *Povijest Hrvata u Vojvodini*, Subotica, 1930; A. Messner-Sporšić, Kolonije hrvatskih plemića u Banatu, *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena*, knj. XXVIII, sv. 1, Zagreb, 1931; M. Evetović, *Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata* (rukopis); D. Nikolić, *Srbi u Banatu u prošlosti i sadašnjosti*, Novi Sad, 1941; I. Esih, Rumunjska znanost o Hrvatima u Rumunjskoj, *Klasje naših ravni*, Zagreb, 1/1943; M. Marković, *Geografsko-istorijski imenik naselja Vojvodine*, Novi Sad, 1966; J. Marković, *Geografske oblasti SFRJ*, Beograd, 1967; A. Mitrović, *Razgraničenje Jugoslavije sa Mađarskom i Rumunijom 1919-1920*, Novi Sad, 1975; *Enciklopedija Jugoslavije*, I, Zagreb, 1980; P. Stojanović, Hrvati u Rumunjskoj, u: *Katolička crkva i Hrvati izvan Domovine*, Zagreb, 1980; S. Krpan, *Hrvati u Keči*, Zagreb, 1983; L. I. Krmpotić, Karaševski Hrvati u Rumunjskoj, *Zbornik*

»*Ivan Antunović*«, 4-5, Subotica, 1994; *Hrvatska enciklopedija*, I, Zagreb, 1999.

M. Đanić i S. Bačić

BANDAŠ, **1.** predradnik »risara« (žetelaca) ili »bande« (družine) na vršalici. Ime je nastalo od riječi *banda* (*srednjovj. lat.* banda: naoružana skupina), u ovom slučaju družina okupljena radi obavljanja žetve ili vršidbe. Bandaš je prije žetve s poslodavcem ugovarao posao i cijenu rada, a poslodavac je samo s njime ocjenjivao rad i učinak radnika na kraju žetve. U žetvi je rukovodio radom risara, a redovito ga je pratila i njegova partnerica – bandašica, žetelica koja rukoveta za bandašom, tj. pokošeno žito srpom ili kukom skuplja u snopove.

2. Mladić izabran da zauzme središnju ulogu na javnim završnim bunjevačkim žetvenim svečanostima, danas najčešće poznatima kao »dužijanca« ili »dužionica«. Bandaš je u paru s izabranom bandašicom predvodnik slavlja. Svake se godine biraju za svako selo, a posebna je čast biti izabran za bandaša i bandašicu na završnim proslavama u Subotici i Somboru. Oni na svečanoj misi zahvalnici na oltar prinose na dar somun kruha od novog žita te predvode svečanu povorku i isti kruh predaju gradonačelniku. U Subotici su bandaš i bandašica i pratioci slike Blažene Djevice Marije na bunarićkom proštenju, koje se održava posljednje nedjelje u kolovozu.

Lit.: A. Sekulić, *Bački Hrvati*, Zagreb, 1991; F. Krajninger i dr., *Somborske žetvene svečanosti*, Sombor, 1996; A. Stantić, *Kruv naš svagdanji*, Subotica, 2001.

A. Stantić

BANDAŠICINO KOLO, večernja javna zabava s pjesmom i igrom na dan dužijance, odnosno dužionice; zadnji veliki događaj u svečanostima svršetka žetve u bačkih Bunjevaca. Priređuje je ga bandašica, koja je, zajedno s bandašem, glavna domaćica na zabavi. Tradicionalno se održavalo na salašu, a u posljednje se vrijeme organizira po župnim dvorovima ili u dvorištu bandašičine kuće.

A. Stantić

BANKA (*tal.* banca < *langobardski* panka: klupa), institucija koja se bavi financijskim uslugama, od kojih među najvažnije pripada posredovanje u kreditno-depozitnim poslovima. Pravno se najčešće organizira kao dioničko društvo (d.d.) ili društvo s ograničenom odgovornošću (d.o.o.). Razlikuju se i privatne i državne banke te domaće i inozemne.

Sve do sredine XIX. stoljeća u Baji, Somboru i Subotici, ali i u manjim okolnim mjestima, financijski su poslovi obavljani bez posredovanja banaka. Kao zajmodavci često su se javljale financijski moćne porodice, npr. Vojnići među Bunjevcima. Pokušaj osnutka prve štedionice u Subotici 1846. ubrzo je završio neuspjehom. Najstarija banka u Somboru bila je Somborska štedionica, d.d., osnovana 1868., a potkraj iste godine osnovana je i Subotička štedionica i pučka banka, d.d., koja je počela raditi iduće godine. Do izbijanja Prvoga svjetskog rata u oba je grada osnovano desetak banaka. Tijekom osmog desetljeća XIX. st. neke su od banaka postizale izvanredne poslovne rezultate te su isplaćivale godišnji iznos dividenda i više od 50 % od vrijednosti dionica. Do raspada Austro–Ugarske Monarhije novčarski su zavodi osnivani i u manjim mjestima (Aljmaš, Bajmok, Jankovac, Lemeš). U nekima su od njih važniju ulogu, a u nekima i dominantan udio među dioničarima ili članovima upravnih odbora, imali Bunjevci, npr. Vince Zomborčević bio je dugogodišnji direktor Subotičke trgovačke i obrtničke banke, d.d., Mihajlo Prćić također je bio dugogodišnji direktor Pučke gazdačke banke, d.d., liječnik Josip Antunović bio je izvršni direktor Subotičke trgovačke i obrtničke banke, d.d., Ivan Malagurski bio je predsjednik, Marko Dulić dopredsjednik, a liječnik Franjo Sudarević izvršni direktor Zemljodilske štedionice, d.d, Tadija Bešlić bio je član upravnog odbora Bajmočke pučke banke, d.d. itd.

Uglavnom bunjevački dioničari istupili su 1904. iz Pučke gazdačke banke, u kojoj su dotad činili važan dio, i osnovali

Zemljodilsku štedionicu, d.d. Ona je nakon nekoliko godina postala gotovo isključivo bunjevački novčarski zavod, a 1912. pripojila se Hrvatskoj zemaljskoj banci iz Osijeka i postala njezinom subotičkom podružnicom. Prvi predsjednik podružnice bio je spomenuti Marko Dulić, dopredsjednik Pajo Kujundžić, izvršni direktor Vojislav Stanković, a njegov zamjenik Šandor Rajčić.

Između dvaju svjetskih ratova u staroj Jugoslaviji državne su banke sjedište uglavnom imale Beogradu i poslovale u istočnom dijelu zemlje, dok su privatne, bilo domaće, bilo inozemne, sjedište najčešće imale u Zagrebu i najveći dio poslovanja obavljale u ekonomski razvijenijim dijelovima zemlje koji su nekad pripadali Austro-Ugarskoj. Najvažnije su banke u sjevernoj Bačkoj bile podružnica Narodne banke, Gradska štedionica, Opća kreditna banka, d.d., Opća privredna banka, d.d. Među njima su bile i neke od hrvatskih banaka sa sjedištem u Zagrebu. U Subotici, Novom Sadu i Velikom Bečkereku postojale su tako podružnice Prve hrvatske štedionice, koja je do fuzije s Hrvatskom eskontnom bankom, d.d. 1929. godine vrijedila za najveću privatnu banku u zemlji, zatim subotičke i novosadske podružnice Hrvatske sveopće kreditne banke, d.d. i Srpske banke, d.d. iz Zagreba i dr. Važniji su bankari među Hrvatima koji su tada djelovali u Subotici bili: Miroslav Mažgon, funkcionar Jugoslavenske udružene banke, d.d., Dragan Mrljak (obojicu je u prvim godinama nakon rata Stjepan Radić uputio kako bi se uključili u društveni rad na ovim prostorima) i Antun Bešlić, direktori u subotičkoj filijali Prve hrvatske štedionice.

Poslije Drugoga svjetskog rata privatne su banke ukinute, a bankarstvo je uklopljeno u socijalistički sustav. Gospodarske i društvene reforme tijekom 1960-ih i 1970-ih godina dovele su do suvremenijeg instrumentarija, ali je ostao jaz u odnosu na zemlje tržišnoga gospodarstva. Među socijalističkim bankarima bilo je također više Hrvata, kao što su Subotičani Aleksandar Tumbas-Šano, Mihajlo Mamužić-Miško, Ivan Mamužić, Matija Sedlak-Maćo i dr.

Nakon raspada socijalističkog sustava položaj tradicionalnih državnih banaka oslabljen je zbog pojave novih privatnih (u mnogim slučajevima paradržavnih) banaka, a poslije i pravih privatnih i inozemnih banaka. Zbog negativne kadrovske selekcije u posljednjem desetljeću u Bačkoj nema važnijih bankara među pripadnicima hrvatske zajednice.

Lit.: T. Avramović, *Privreda Vojvodine od 1918. do 1929/30. godine s obzirom na stanje pre prvog svetskog rata*, Novi Sad, 1965; *Istorija bankarstva u Vojvodini*, ur. N. Gaćeša, Novi Sad, 2001.

M. Grlica i S. Mačković

BANOVINA, područje kojim upravlja ban u ime vladara. Kralj je Aleksandar Zakonom o nazivu i podjeli Kraljevine na upravna područja od 3. X. 1929. cijelu zemlju podijelio na devet područja koja je, koristeći se hrvatskim povijesnim nazivom, nazvao banovinama. Banovine su bile administrativne jedinice bez ikakve samouprave. Sama teritorijalna podjela uglavnom je ignorirala nacionalne i povijesne kriterije te su, primjerice, u sastav Dunavske banovine ušle Bačka, Baranja, cijeli Srijem te sjeveroistočna Srbija osim Beograda. Sjedište Dunavske banovine bilo je u Novom Sadu, gdje je izgrađena nova upravna zgrada – »Banovina« – koja je danas sjedište pokrajinske vlade.

Izmjena takva teritorijalnog uređenja počela je nakon sporazuma Cvetković-Maček donošenjem Uredbe o Banovini Hrvatskoj od 26. VIII. 1939., čime se pokušalo riješiti hrvatsko pitanje u Kraljevini Jugoslaviji. Kako je Banovina Hrvatska, za razliku od ostalih banovina, imala široku autonomiju, time nije samo uspostavljeno asimetrično državno uređenje nego je i počela federalizacija Jugoslavije. Sličnom su statusu težili i drugi južnoslavenski narodi i povijesne pokrajine. U Banovinu Hrvatsku ušle su Savska i Primorska banovina te kotarevi Dubrovnik, Šid, Ilok, Brčko, Gradačac, Derventa, Travnik i Fojnica. Smatralo se da te

Banovine u Kraljevini Jugoslaviji 1939. godine

granice nisu konačne i da će poslije doći do odgovarajućih izmjena u sklopu uređivanja ukupnosti srpsko-hrvatskih odnosa.

U skladu s time, među Bunjevcima i Šokcima u Bačkoj razvila se široka aktivnost u artikuliranju težnja k priključenju Banovini Hrvatskoj. Te su aktivnosti nailazile na otpor lokalnih srpskih udruga (Srpski klub u Subotici, novine *Narodni pokret* i sl.). Iako mu je sjedište bilo izvan granica Banovine Hrvatske, NK *Bačka* iz Subotice bio je već od 1939. članom Hrvatskoga nogometnog saveza i natjecao se u hrvatsko-slovenskoj odnosno hrvatskoj nogometnoj ligi sve do izbijanja rata.

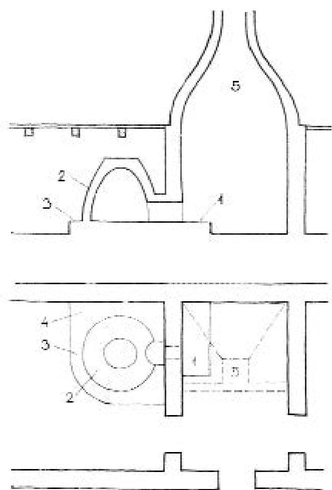
Lit.: M. Evetović, *Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata* (rukopis); I. Beuc, *Povijest institucija državne vlasti u Hrvatskoj (1527–1945)*, Zagreb, 1969; J. Buturac, Katolički dnevnik »Hrvatska straža« 1929–1941, *Croatica Christiana Periodica*, 23-24, Zagreb, 1990; M. Černelić, Nastojanja da se bačkim Bunjevcima ospori pripadnost hrvatskom narodu, *Studia ethnologica Croatica*, 6, Zagreb, 1994.

S. Bačić

BANJA-PEĆ, vrsta peći, poznata još i kao »parasnička peć«, koja je služila za grijanje soba i za pripremu hrane. Ložilo se u jednu ili dvije banja-peći prema potrebi ili u ovisnosti od razvedenosti osnove stambene zgrade (jednodijelna ili dvodijelna), obično kukuruzovinom. U nju se ložilo pod tzv. pododžakom, u središnjem prostoru u kući, u kojem se kuhalo i jelo do početka XX. stoljeća. Dim je iz peći išao u zajednički dimnjak (»pododžak«), u kojem se istodobno dimilo i meso nakon svinjokolje.

Banja-peći kružna su odnosno stožasta oblika, s dekorativnim pljosnatim završetkom na vrhu, koji je istodobno bio i funkcionalan, s obzirom na to da se na njega odlagala hrana preostala od ručka kako bi ostala topla. U pučkoj se tradiciji naziva »šeširom«. Neki se put pri vrhu peći nalazi i funkcionalno-dekorativan element, tzv. »vinac« – isturen profilirani dio koji okružuje peć i na koji su se stavljale različite stvari kako ne bi bile nadohvat djeci, poput posuda s pripremljenim krušnim tijestom, žigica, glačala i sl.

Zidale su se od bubalja (umotane ražene slame) i žute zemlje – ilovače. Bublje su se pravile tako da se upletena ražena slama oblijepila blatom i slagala u

Skica banja-peći: 1. banak ispred ložišta; 2. peć; 3. banak za sjedenje; 4. zapećak; 5. pododžak

kružnu formu uz tapkanje dlanovima, čime se postizalo spajanje svakoga idućeg sloja s prijašnjim. Nakon formiranja konačnoga stožastog oblika peć bi se oblijepila i iznutra i izvana te dooblikovala. Kad bi se ilovača osušila, palila se vatra u peći i ložilo se sve dok se ilovača ne speče, čime je proces izgradnje peći bio završen.

Početkom XX. stoljeća i na salašima i u naseljima tehnologija se zidanja tih peći neznatno izmijenila. Naime, bublje je kao građevinski materijal zamijenio lomljeni biber-crijep širine zida peći, oko 10 cm, ali

Banja-peć

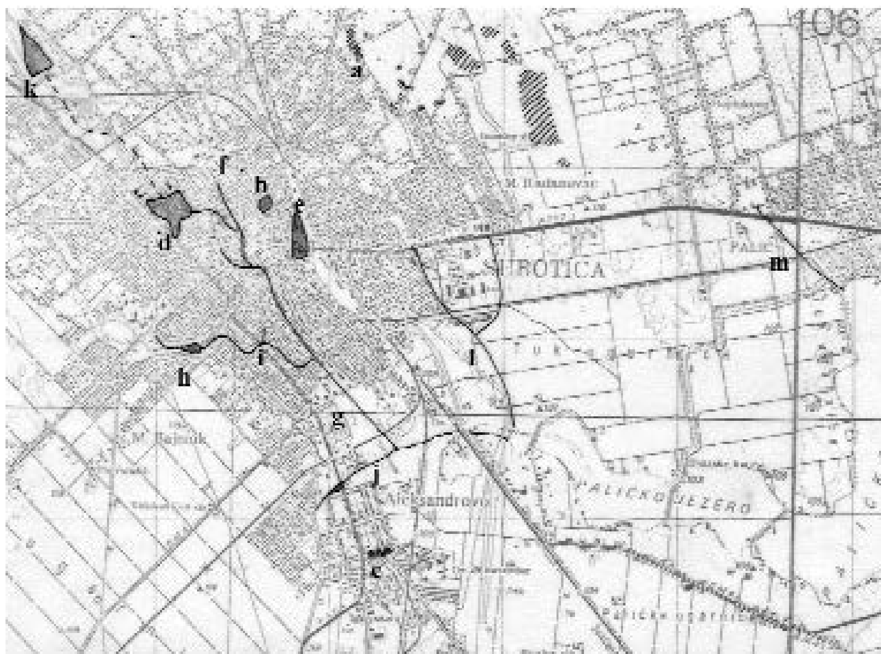
se i on jednako tako zidao u ilovači. U tom su razdoblju banja-peći u oblikovanju dobile i kvadratnu osnovu, premda su funkcionalno i dekorativno ostale nepromijenjene.

Lit.: J. Barabás i N. Gilyén, *Vezérfonal népi építészetünk kutatásához*, Budapest, 1979; T. Sabján, *A búbos kemence*, Budapest, 1988 G. Vuković, *Terminologija kuće i pokućstva u Vojvodini*, Novi Sad, 1988; *Paorske kuće*, Zbornik radova, Novi Sad, 1993; *Ej, salaši*, Zbornik radova, Novi Sad, 1994.

A. Rudinski

BARA, 1. močvarno tlo; **2.** plitko i koritasto zemljište na kojem se voda poslije kiše ili zbog visoke razine podzemnih voda zadržava dugo i teško ishlapljuje; **3.** u Subotici i okolici riječ označava podvodni teren u prirodnoj ili umjetnoj udolini, sa stajaćom ili tekućom vodom.

Arhivska građa s kraja XVII. stoljeća prikazuje karakteristike površinskih voda slijeva Palićkog jezera, od kojih su se neke nazivale ili se nazivaju barama. Do danas je nekoliko gradskih područja sačuvalo u nazivima riječ bara, iako u većini njih vode odavna nema. Najpoznatiji su toponimi: a) Agina bara, mlaka sjeverno od Kertvaroša. Spominje se 1744. kao područje kojim se kao kosilištem u tursko doba koristio subotički aga. Tijekom proljeća 1771. zasađena je vrbama i drugim brzorastućim drvećem. Područje je danas naseljeno, ali ondje i dalje postoje i livade; b) Ciganska bara, mlaka izvan nekadašnjih gradskih opkopa, zapadno od željezničke pruge. Tijekom XIX. stoljeća jezero je isušeno i nasuto je korito, a naseljeno je i stanovništvom koje je dotad na rubnome močvarnom tlu živjelo u skromnijim nastambama; c) Čvorkova bara, dio jame u Šandoru sjeverno od groblja, nastala je odvozom zemlje. U njezinu većem, istočnom dijelu manje je nogometno igralište; d) Jasi bara, mlaka u sjeverozapadnom dijelu širega gradskog središta, između Halaške ceste i Ulice Zrinskoga i Frankopana. Prvi poznati spomen Jasi bare potječe iz 1778. godine. Voda je u Jasi baru dolazila iz smjera Velikog rita, a otjecala je prema potoku Fűzfás. Isušena je tijekom

Dio slijeva Palićkog jezera prije regulacije vode: a – Agina bara; b – Ciganska bara; c – Čvorkova bara; d – Jasi bara; e – Rogina bara; f – Fűzfás potok; g – Mlaka; h – Gatsko jezero; i – Vok; j – Šandorski potok; k – Veliki rit; l – Petreševa česma; m – Baranji mlaka

1880-ih godina, no toponim se održao do danas; e) Rogina bara, jezero, gradsko područje koje se proteže od današnjega željezničkoga kolodvora prema jugu do Segedinske ceste. Zbog strateške važnosti za srednjovjekovni grad i kasniju graničarsku utvrdu često se spominje u izvorima. Poslije je postala smetnjom za razvitak grada pa je Kraljevska komora 1764. naložila da se korito zasadi stablima, a 1794. da se počne isušivanje i nasipanje ceste kroz korito (današnja Ulica Đure Đakovića). Duž ceste su 1803. zasađene topole. Premda je 1828. prokopan odvodni kanal, ni tijekom 1840-ih godina korito jezera nije bilo posve isušeno. Nasip za željezničku prugu podignut je 1864., na sjevernoj su polovici korita 1870-ih izgrađene palače, a 1888. odlučeno je da se u koritu Rogine bare, ispred željezničkoga kolodvora, zasadi park, koji i danas postoji.

Izvori: Historijski arhiv Subotica: Ekonomski zapisnik 1827: 983; 18.C.131/aec.1828; 9766/polg.1881,

Lit.: I. Iványi, *Szabadka szabad királyi város története*, I-II, Szabadka, 1886-1892; L. Szekeres, Szabadkai helynevek, *Helytörténeti kézikönyv*, Szabadka, 1975; A. Rudinski, Tri rukopisne karte Subotice iz druge polovine XVIII veka, *Rukovet*, 2/1984, Subotica; A. Sekulić, *Hrvatski bački mjestopisi*, Zagreb, 1994; L. Hovány, A Palicsi-tó és környéke, *Különös tekintettel az 1697-es tollrajzra*, Kanizsa, 1997; G. Ulmer, Kraljevski komesar Skulteti u Subotici (1819–1823), *Analitički inventar*, Subotica, 1998; L. Hovány, A Topolya–Péter-réve–Szeged–Tom-pa-négyszög öt felszínvize a 18. századi térképeken, *Új Kanizsai Újság*, 3-10, Kanizsa, 1998; L. Hovanj, Regulacije terena u okolini Narodnog pozorišta u Subotici pre 1848. godine. Sa posebnim osvrtom na rezultate geomehaničkih istraživanja, *Rukovet*, 1-2-3/1998, Subotica; L. Hovanj, Uređenja Jasi bare tokom XVIII–XIX veka, *Rukovet*, 9-12/2001, Subotica; L. Hovány, *Vizeink nyomában. Különös tekintettel Északkelet-Bácskára*, Szabadka, 2002; Ž. Sabo, *Stepski grad. Jedanaest vekova prostornog razvoja Subotice*, Subotica, 2002; L. Hovány, Radanovác Baltsek környéki vizenyős területei, *Bácsország*, Szabadka, 10-12/2003.

L. Hovány

BARAČKA (*madž.* Nagybaracska), mjesto u Bačko-kiškunskoj županiji, 16 km južno od Baje, na cesti prema Santovu, 2475 st. (2002.). Etimologija imena nije jasna, iako je sufiks -čka nedvojbeno

Baračka (Nagybaracska)

slavenski. Prijašnja su službena imena naselja bila Barscha, Baraccha, Baracska, Totina, Baracska ili Totina, sve do 1904., kad je u sklopu sveopćeg pomadžarivanja toponima Baracska preimenovana u Nagybaracska.

Prvi se put spominje 1318. kao Barscha, a 1320. kao Baraccha. U tursko je doba bila dio Bajske nahije, ali je crkvenu desetinu plaćala i Kalačkoj nadbiskupiji. Među »racka« sela ubraja se 1655., a 1711. zabilježena je kao hrvatsko naselje. Popisi iz 1715. i 1720. bilježe ovdje uglavnom srpske kmetove. Madžarima je napučena 1742. i 1762. (200 obitelji iz sjeverne Ugarske); Slovaci su doseljeni »iz totskih županija«, a Hrvati iz Monoštora (Bátmonostor). Samostalnom je župom postala 1751., a tada se počinju voditi i matične knjige (prije je bila čatalijska podružnica). Barački su Srbi 1763. preseljeni u Stanišić. Potkraj XVIII. st. bilježe je kao višenacionalno naselje. Na početku XX. stoljeća u njoj živi samo nekoliko hrvatskih obitelji. Hrvatski se jezik ovdje zadržao sve do 1920-ih godina.

Lit.: G. Grosschmid, Magyarhon népesedésének áttekintése, figyelemmel Bács-Bodrog vármegye történelmére, *Bács-Bodrogh vármegyei Történelmi Társulat évkönyve*, Zombor, 3, 1887, 4; *Bács-Bodrogh vármegye egyetemes monografiája*, I-II, Zombor, 1896; *Magyarország vármegyéi és városai, Bács-Bodrog vármegye*, I, szerkesztette S. Borovszky, Budapest, s. a.; I. Iványi, *Bács-Bodrog vármegye földrajzi és történelmi helynévtára*, V, Szabadka, 1907; P. Pekić, *Povijest Hrvata u Vojvodini*, Zagreb, 1930; J. Rapcsányi, *Magyar városok monográfiája, Baja és Bács-Bodrog vármegye községei*, Budapest, 1934; T. Vanyó, Belgrádi püspökök jelentései a magyarországi hódoltság viszonyairól 1649-1673, *Levéltári Közlemények*, Budapest, 42, 1971, 1; K. Eperjessy, Bács-Kiskun, illetve a hajdani Bács-Bodrog megye a II. Józsefkori országleírásban, *Bács-Kiskun megye múltjából,* II, Kecskemét, 1979; Ž. Mandić, Mikrotoponimija bunjevačkih Hrvata u Madžarskoj, *Folia onomastica Croatica*, 10, Zagreb, 2001.

Ž. Mandić

BARAKOVIĆ, Mira (Jelisaveta, Eržika) (Subotica, 21. I. 1915. – Caseros, Argentina, 28. XI. 1990.), časna sestra, misionarka, mjesna nadstojnica, delegata, provincijalna predstojnica. Podrijetlom iz brojne vjerničke obitelji, kao mlada članica Katoličke akcije pristupila je 1931. Družbi sestara kćeri milosrđa Trećega svjetovnog reda sv. Franje. Nakon redovničke formacije 1932. stupila je u novicijat, 1933. položila prve, a 1939. doživotne zavjete. Na prvoj je filijali bila u Zagrebu do 1940., gdje je bila odgovorna sestra u Zavodu *Bauerov dom*. Sljedećih je šest godina provela u Taborgradu kao voditeljica redovničke zajednice i upraviteljica dječjeg sirotišta. U Vratišincu je tri godine bila nadstojnica i orguljašica, nakon čega je kraće vrijeme bila u rodnoj Subotici. Veljače 1952. u Rimu je sa skupinom sestara utemeljila prvu filijalu svojeg reda u Italiji, buduće središte Družbe. Od druge polovice iste godine živjela je u Santiago de Chileu, Čile, gdje je ubrzo prihvatila dužnost mjesne nadstojnice i ravnateljice župske škole, koju su vodili oci Predragocjene Krvi i u kojoj su sestre iz Družbe radile kao učiteljice. Nakon devet godina premještena je 1960. u filijalu sv. Franje u Asuncionu, Paragvaj. Uz službu kućne poglavarice bila joj je povjerena i služba delegate paragvajske delegature, koja je tada pripadala Argentini. Kao direktorica Družbine škole u predgrađu Asunciona, razvila je pravi misijski rad sa siromašnom djecom. Na molbu vrhovne glavarice vratila se 1967. u Europu i sudjelovala u osnivanju filijale u

njemačkom gradu Passauu. Pokrajinskom predstojnicom u Argentini i Paragvaju imenovana je 1970. godine. Poslije devet godina rada na dužnosti voditeljice pokrajine postala je tajnicom i zamjenicom nove pokrajinske predstojnice s. M. Emilije Belić, a nakon njezine smrti opet je bila pokrajinska predstojnica (1984.–85.). Zatim je imenovana za mjesnu nadstojnicu i pokrajinsku ekonomu u Cortinesu, Argentina. Nakon isteka nadstojničke službe, zbog slabog je zdravlja obavljala samo dužnost pokrajinske ekonome. U ljeto 1990. zadnji je put posjetila domovinu i rodni grad. Pokopana je u Caserosu. U službi se isticala osobito stabilnošću duha, miroljubivošću i pronicljivošću.

Izvor: Arhiv Samostana Družbe sestara kćeri milosrđa Trećega svjetovnog reda sv. Franje u Subotici.

Lit.: S. M. Beata Kovačević, S. M. Mira Baraković – misionarka družbe Kćeri Milosrđa Trećeg Samostanskog reda sv. Franje, *Bačko klasje*, 66, Subotica, 1991.

S. Bačić

BARANJA, plodno područje u Panonskoj nizini, površine oko 5.600 km², obrubljeno gorjem Meček, Dravom i Dunavom, etnički izrazito šaroliko. Cijeli se teren Baranje postupno spušta od Mečeka u Podravinu bez ijedne veće fizičke prepreke, što je imalo osobitu važnost u pojedinim povijesnim epohama. Regija je ime dobila po istoimenoj utvrdi (Baranyavár, pokraj današnjega Branjina Vrha).

Baranjska se županija prvi put spominje 1193. U srednjem je vijeku obuhvaćala i neka područja južno od Drave. Za turskog razdoblja (1526.–1687.), uz prijašnje stanovnike Madžare i Hrvate, naseljavane su i druge hrvatske etničke skupine (Šokci) te srpsko stanovništvo: Hrvati, bježeći pred Turcima ili s njihovim pozivom radi obrade zemlje i iskorištavanja pašnjaka, redovito s dušobrižnicima – bosanskim franjevcima, drugi uglavnom kao turski najamnici. Prvi sačuvani spomen bunjevačkog imena jedan je turski defter iz 1550. gdje se navodi Márton Bunavácz, kmet iz baranjskog sela Mároka (danas: Gajić), koji je 1561. zapisan i među poreznicima sela Isepa (Izsép, danas: Topolje) kao Martin Bunivacz. Nakon povlačenja Turaka opustjelu Baranju naselili su Šokci iz Bosne na poziv baranjskog župana i pečuškog biskupa Matije Radonića (Radonay) te Srbi za Čarnojevićeve seobe. Počevši od 1720., u Baranju se intenzivno naseljavaju Nijemci. Broj Madžara povećavao se doseljavanjem i madžarizacijom osobito u drugoj polovici XIX. st. Potkraj XIX. i početkom XX. st. u etničkoj se strukturi Baranje uglavnom uočavaju tri podjednaka dijela, Nijemci, Madžari i južni Slaveni, s time da su od južnoslavenskog stanovništva Hrvati, koji se ovdje susreću i pod regionalnim imenima kao Šokci i Bošnjaci, bili višestruko brojniji od Srba. Međutim, nacionalna svijest hrvatskog stanovništva u Baranji bila je nerazvijena iz istih razloga kao i u Bunjevaca u Bačkoj, a nacionalna je svijest baranjskih Srba bila formirana pod utjecajem pravoslavnog svećenstva, srpskih učitelja i trgovaca.

Potkraj Prvoga svjetskog rata prota S. Mihaldžić iz Baranyakisfaluda (Branjina) sudjelovao je na Novosadskoj skupštini 25. XI. 1918. Uskoro je i srpska vojska okupirala veći dio Baranje, uključujući i Pečuh, do unaprijed određene d'Esperayeve demarkacijske crte. Međutim, sukladno odredbama Trianonskoga mirovnog ugovora, u ljeto 1921. povukla se na novouspostavljenu granicu. Prema Ugovoru je manji, južni dio Baranje pripao Kraljevini SHS jer je zbog gospodarskih razloga gravitirao Osijeku, a veći, sjeverni dio ostao je u Madžarskoj i do danas tvori Baranjsku županiju. U staroj je Jugoslaviji Baranja, skupa s Bačkom i Banatom, ulazila u neformalni politički pojam Vojvodine. Upravno je 1922. dodijeljena Bačkoj oblasti, a od 1929. bila je dijelom Dunavske banovine. U vrijeme između dvaju svjetskih ratova došlo je do koloniziranja srpskog i hrvatskog stanovništva u jugoslavenski dio Baranje. U Drugome svjetskom ratu jedinstvena Baranja opet je bila dijelom Madžarske, uz represalije prema jugoslavenskim kolonistima. U

socijalističkoj Jugoslaviji, u procesu razgraničenja između Hrvatske i Vojvodine, pripala je Hrvatskoj, a Srijem je ušao u sastav Vojvodine. Nakon Drugoga svjetskog rata iz hrvatskog dijela Baranje te iz drugih dijelova Jugoslavije protjerano je njemačko stanovništvo, a u njihove su kuće došli partizanski naseljenici srpske i hrvatske etničke pripadnosti. U madžarskom dijelu Baranje, kao i u cijeloj Madžarskoj, stanovništvo njemačkog podrijetla u manjoj je mjeri prisiljavano na iseljavanje. U razdoblju 1991.–98. hrvatska je Baranja bila dijelom paradržavnih tvorevina različitih imena (Republika Srpska Krajina i dr.), a formalno pod upravom Ujedinjenih naroda. Za to je vrijeme nesrpsko stanovništvo uglavnom protjerano, a u njihove se kuće naseljavalo srpsko stanovništvo iz Bosne i drugih dijelova Hrvatske zahvaćenih ratom. Nakon reintegracije Baranja je postala dijelom Osječko-baranjske županije, što je pratilo iseljavanje dijela srpskoga stanovništva, uglavnom mlađih naraštaja.

U hrvatskom dijelu Baranje na prostoru od 1147 km² živi 42.633 st. (2001.). Najvažnija su naselja Beli Manastir (Pélmonostor), 8671 st., Darda, 5394 st. i Bilje, 3224 st. Šokački Hrvati žive u ovim mjestima: Luč, Branjin Vrh, Topolje, Gajić, Batina, Draž, Duboševica, Podolje, Torjanci, Baranjsko Petrovo Selo i Petlovac.

Površina je madžarske Baranjske županije 4487 km², s 407.448 stanovnika (2001.). Središnji je grad Pečuh (Pécs), 162.498 st., a od ostalih su naselja važniji Mohač (Mohács), 19.223 st., Šikloš (Siklós), 10.668 st. i Siget (Szigetvár), 11.353 st. Šokački Hrvati žive u Mohaču, na Mohačkoj adi (Vada – Mohács-sziget), u Novom Mohaču (Újmohács), Dolnjoj Kandi (Alsókanda), Gornjoj Kandi (Felsőkanda), Jeluždi (Élesd), Titošu (Töttös), Lančugu (Lánycsók), Vršendi (Versend), Maroku (Erdősmárok), Marazi (Maráza) Minjorodu (Monyoród), Katolju (Kátoly), Olasu (Olasz), Belvaru (Belvárdgyula), Birjanu (Birján), Lotaru (Lothárd), Šarošu (Magyarsarlós), Kozaru (Nagykozár), Kašadu (Kásád), Bremenu (Beremend) i Šiklošu (Siklós). Premda su u madžarskoj Baranji Šokci, poput ostalih Hrvata, u velikoj mjeri odnarođeni, od 1990-ih godina utemeljuju se hrvatske manjinske samouprave u tridesetak baranjskih mjesta, među kojima su i Belvar, Birjan, Kašad, Katolj, Lančug, Mohač, Olas, Šikloš i Vršenda. U Mohaču djeluju Čitaonica mohačkih Šokaca, Bazična knjižnica (koja hrvatske škole opskrbljuje hrvatskim knjigama) i Muzej *Kanizsai Dorottya* (Središnji etnografski muzej Hrvata u Madžarskoj). U Pečuhu su hrvatski dječji vrtić, osnovna škola i gimnazija, djeluju Hrvatsko kazalište i Hrvatski znanstveni zavod, a na Sveučilištu Janusa Pannoniusa (hrv. Ivan Česmički) postoji Katedra za hrvatski jezik i književnost. Iz Pečuha se emitiraju televizijske i radijske emisije za Hrvate u Madžarskoj.

Lit.: P. Pekić, *Povijest Hrvata u Vojvodini*, Subotica, 1930; J. Erdeljanović, *O poreklu Bunjevaca*, Beograd, 1930; M. Tucakov, Hrvati u Baranji, *Subotička Danica ili Bunjevačko-šokački kalendar za prestupnu godinu 1940.*, Subotica, 1939; J. Bösendorfer, *Nešto malo o našoj Baranji*, Osijek, 1940; A. Mitrović, *Razgraničenje Jugoslavije sa Mađarskom i Rumunijom 1919–1920*, Novi Sad, 1975; Ž. Mandić, *Povijesna antroponimija bunjevačkih Hrvata u Madžarskoj*, Budimpešta, 1987; A. Sekulić, *Bački Hrvati*, Zagreb, 1991; S. Sršan, *Baranja*, Osijek, 1993; M. Klemenčić, A. Milardović i J. Vrbošić, *Činjenice o hrvatskoj Baranji*, Osijek, 1995; A. Sekulić, *Hrvatski baranjski mjestopisi*, Zagreb, 1996;

S. Bačić i Ž. Mandić

BARAŠEVIĆ, plemićka porodica. Nakon što im je Leopold I. izdao grbovnicu u Beču 6. VI. 1690. godine, članovi se porodice nakon dolaska u Bačku županiju isprva nastanjuju u Pačiru, odakle Antun i Josip Baraševič mole županijske vlasti da im odobre nastanjenje u plemićkom selu Militić (Lemeš). Porodica je međutim bila prisiljena povesti parnicu zbog svojeg plemstva, nakon čega je 1. III. 1700. ubilježena u popis plemića Bačke županije. Plemstvo je Antunu i Josipu Baraševiću proglašeno u Bačkoj županiji 1754. godine. Godine 1771. porodica ima 17

muških potomaka u Lemešu. Josipu Baraševiću iz Lemeša plemstvo je priznato 1776., a u popisu lemeških plemića iz 1798. upisani su Marko, Ivan, Mijo, Josip i Adam Baraševć. Darovnicu na posjede u Lemešu dobio je Adam Baraševć zajedno s trojicom svoje braće 1803. godine.

Potomci porodice danas žive u Lemešu i čuvaju originalnu grbovnicu s visećim pečatom.

Izvori: Historijski arhiv Vojvodine, Novi Sad, Fond Bačke županije, 1759/153/A, Cathalogus Familiarum Milicsicsiensium 1771; Isto, 301/235 iz 1798.

Lit.: A. Sekulić, *Bački Hrvat*i, Zagreb, 1991; M. Szluha, *Bács-Bodrog vármegye nemes családjai*, Budapest, 2002.

A. Čota

Mladen Barbarić

BARBARIĆ, Mladen (Ilok, 17. VI. 1873. – Zemun, 5. IX. 1936.), franjevački redovnik, književnik, povjesničar i publicist. Rodio se u Iloku u učiteljskoj obitelji od roditelja koji su podrijetlom bili Bunjevci iz Baje. Pučku je školu završio u mjestu rođenja, a gimnaziju u Osijeku. S 14 godina stupio je u novicijat. Filozofiju i teologiju studirao je u Beču i u franjevačkom samostanu u Baji, gdje je i zaređen za svećenika 1896. Službovao je kao vjeroučitelj, dušobrižnik, župnik i gvardijan u franjevačkim samostanima u Cerniku, Koprivnici, Iloku, Osijeku i Zemunu, gdje je i umro.

Pisao je lirske i epske pjesme, drame, novele, putopise, biografije i radove na povijesne teme. Pripada krugu romantičarskih i rodoljubnih spisatelja. Za života je objavio tridesetak knjiga i rasprava. Pokrenuo je i uređivao katolički list za mladež *Anđeo čuvar*. Kraće napise objavljuje i u tadašnjoj vjerskoj i književnoj periodici u Hrvatskoj, ali i u subotičkim glasilima *Neven*, *Subotičke novine*, *Hrvatske novine* i *Subotička Danica*, u kojima prevladava rodoljubna tematika, a afirmativno piše i o preporodnim aktivnostima među bačkim Bunjevcima. Neke od Barbarićevih rasprava na povijesne teme od velike su važnosti za regionalnu povijest bačkih i srijemskih Hrvata, osobito za crkvenu povijest i povijest franjevačke prisutnosti.

Djela: *Tugovanke* (pjesme), Brod, 1891; *Kamenčić ćudorednoj prosvjeti naroda*, Zadar, 1893; *Rodoljupke* (pjesme), Mitrovica, 1893; *Iločke starine* (povijesne rasprave), Zagreb, 1899; *Sabrane pjesme*, Koprivnica, 1902; *Kratka povijest crkve i samostana franjevačkog u Zagrebu*, Zagreb, 1906; *Pomozite crkvi svojoj*, Palanka, 1908; *O. Ivo Rodić*, Palanka, 1911; *Slavonija, turska podanica* (povijesna rasprava), Bjelovar, 1916; *Crtice iz prošlosti Šarengrada*, Osijek, 1917; *Relikvije sv. Ivana Kapistrana*, Zagreb, 1917; *Kod Žalosne Gospe* (drama), Osijek, 1918; *Lijepim Dunavom* (putopisi), Osijek, 1918; *S iste žice* (pjesme), Osijek, 1918; *Karašica kuda teče* (putopisi), Osijek, 1919; *Fragmenta. Iz autobiografije o. Mladena Barbarića*, Osijek, 1921, 1934; *Neke crkve u Slavoniji iza Turaka*, Osijek, 1922; *Prvi vijek kapelice Majke Božje od Mira u Karlovcima*, Đakovo, 1924; *Majka Božja Judska u Osijeku*, Osijek, 1927; *Crkva Iločka*, Ilok, 1928; *Pašino srce* (epska pjesma), Osijek, 1929; *Zadnji fratri olovski*, Beograd, 1934; *Zadnji dani sv. Ivana Kapistrana*, Beograd, 1935; *U traženju slike Majke Božje Olovske*, Beograd, 1935; *Bač, crtice za njegovu povijest*, Beograd, 1936; *Napuštanje olovskog samostana*, Beograd, 1936.

Lit.: M. Evetović, *Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata* (rukopis); I. Kujundžić, *Bunjevačko-šokačka bibliografija – Prilog kulturnoj povijesti bunjevačko-šokačkih Hrvata*, Zagreb, 1969; A. Sekulić, *Hrvatska preporodna književnost u ugarskom Podunavlju do 1918.*, Zagreb, 1994.

J. Ivanović

BARBARIĆ, Vesna, rođ. Stantić (Subotica, 30. VII. 1947.), medicinska biokemičarka. Maturirala je 1966. u gimnaziji u Subotici, a diplomirala 1973. me-

dicinsku biokemiju na Farmaceutsko-biokemijskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Djeluje u Kliničkom zavodu za laboratorijsku dijagnostiku Kliničkoga bolničkog centra u Zagrebu: od 1973. do 1980. u Neuro-biokemijskom laboratoriju Neurološke klinike *Rebro*, od 1980. do 1993. u Kliničkom zavodu za laboratorijsku dijagnostiku *Rebro*, a od 1993. u Zavodu *Šalata*. Rezultate znanstvenih istraživanja prezentirala je kao suautorica na nekoliko stručnih skupova u zemlji, a suautorske znanstvene radove objavljivala je u periodičnim publikacijama u zemlji i inozemstvu: *Acta medica Iugoslavica* (Zagreb, 1978), *Liječnički vjesnik*, (Zagreb, 1980), *Jugoslavenska medicinska biokemija*, (Zagreb, 1982), *Neurologija*, (Zagreb, 1983), *Farmaceutski glasnik*, (Zagreb, 1983), *Annals of Clinical Biochemistry*, (London, 1983), *Klinisches Labor*, (Heidelberg, 1993), *Acta clinica Croatica*, (Zagreb, 1994), *Clinical Laboratory*, (Heidelberg, 1997), *Nephrology Dialysis Transplantation*, (Berlin, 1998, London, 1999), *Journal of Chemical Information and Computer Sciences*, (Washington, 1998, 2000).

N. Zelić

Bardak

BARDAK (*tur*. bardak: krčag, šalica), **1.** keramička posuda volumena između dvije i pet litara, uska grla, s malom ručkom, iznutra prevučena staklenom glazurom. Kao i neke druge posude za vodu (npr. »đuga«), korištena je za odnošenje vode za piće seljacima na njivu; **2.** keramička ili limena posuda za petrolej za osvjetljenje. Keramička u odnosu na limenu posudu ima prednost u tome što se ne može probušiti, ali zato traži pozornije rukovanje, poput drugih keramičkih predmeta.

A. Stantić

Grb porodice Barić

BARIĆ, plemićka porodica. Kralj Karlo III. dodijelio je 1. III. 1722. plemićku povelju i naslov Miji Bariću, bačkom perceptoru (vojnom porezniku) iz Gare, njegovoj supruzi Mariji-Rebeki Pernthaller te njihovoj djeci Josipu i Ana-Katarini. Plemstvo je 1737. proglašeno u Bačkoj županiji. Iz ove je porodice Adalbert Adam Barić.

Lit.: A. Sekulić, *Bački Hrvati*, Zagreb, 1991; M. Szluha, *Bács-Bodrog vármegye nemes családjai*, Budapest, 2002.

S. Bačić

BARIĆ, Adalbert Adam (Bela) (Novi Sad, 23. IV. 1742. – Beč, 10. XII. 1813.), profesor političkih i ekonomskih znanosti. Studirao je pravo u Budimu, a doktorirao u Beču 1764. Od 1764. do 1765. radio je u Državnom saboru u Požunu, zatim do 1769. pri Stolu sedmorice u Budimu. Te je godine, »zbog poznavanja hrvatskog jezika«, imenovan prvim i tada jedinim profesorom svih nastavnih predmeta Političko-kameralnog studija u Varaždinu, odnosno u Zagrebu od 1772. Na tim je učilištima predavao na latinskom jeziku. Godine

1776. imenovan je profesorom upravne politike, ekonomske politike i financija novoosnovanoga Pravnog fakulteta u Zagrebu, no već je iste godine premješten na Pravni fakultet u Đur (*madž.* Győr). Od 1777. bio je profesor državnog uređenja na Peštanskom sveučilištu, gdje je 1786. postao rektorom. Umirovljen je 1804. u Beču, gdje je i umro 10. XII. 1813.

Napisao je *Die gewöhnliche Krönungsfeyer der ungarischen Könige und Königinen*, (Pešta, 1790.), a djelo je odmah prevedeno i na madžarski jezik. U Zagrebu mu je 1770. objavljeno djelo *Positiones ex universa scientia politico-camerali*, temeljeno na njegovim predavanjima u Varaždinu. Djelo *Dissertatio statistica de potestate exeguente regis Angliae* iz 1790. prevedeno je i na madžarski i njemački jezik. Bio je prvi profesor ekonomije i najvažniji predstavnik kameralizma u Hrvatskoj. Njegovo djelo *Statistica Europae* iz 1792. bilo je donedavno samo u rukopisu, koji se nalazi u Madžarskome narodnome muzeju, a objavljeno je u Zagrebu početkom ovoga stoljeća kao dvojezično latinsko-hrvatsko izdanje. Nekoliko njegovih manjih radova tiskano je, iz nepoznatih razloga, anonimno.

Djela: *Conspectus regiminis formae regnorum Angliae et Hunariae,* Cassoviae, 1790; *Dissertatio statistica de potestate exequente regis Angliae*, Cassoviae, 1790; *Die gewöhnliche Krönungsfeyer der ungarischen Könige und Königinen*, Pest, 1790; *Nonnihil de educatione iuventutis scholasticae et studiorum reformatione in ditionibus Pannonicis,* Pampelonae (fiktivno mjesto izdanja), 1790; *Statistica Europae: Statistika Europe*, I-II, Zagreb, 2001-2002.

Lit.: S. Pataj i J. Grcsics, Irodalom, tudomány és művészet, *Magyarország vármegyéi és városai, Bács-Bodrog vármegye*, II, Budapest, s. a.; E. Reiszig, *Bács-Bodrog Vármegye nemes családjai, Magyarország vármegyéi és városai, Bács-Bodrog vármegye*, II, Budapest, s.a.; E. Laszowski, Adalbert Barić, prvi profesor državnopravnih i financijskih znanosti u Varaždinu i na Zagrebačkoj akademiji (1769-1777), *Nastavni vjesnik*, 31, Zagreb, 1922-23; *Enciklopedija Jugoslavije*, I, Zagreb, 1980; *Hrvatski biografski leksikon*, I, Zagreb, 1983; A. Sekulić, *Bački Hrvati*, Zagreb, 1991; *Hrvatska enciklopedija*, I, Zagreb, 1999.

S. Beretić

BARIĆ, Ivan (Gara, 15. VI. 1862. – Budimpešta, 1. X. 1911.), svećenik. Nakon srednje škole studirao je u Kalači te je 1887. godine zaređen za svećenika. Bio je kapelan u Fancagi (*madž.* Bajaszentistván) i u Sentivanu (*madž.* Felsőszentiván). Godine 1888. postao je upravitelj te župe. Djelovao je zatim 1889. u Kaćmaru, 1890. u subotičkoj župi svetog Jurja, 1897. u župi svetog Roka u Subotici, a 1900. u subotičkoj župi sv. Terezije. Upravitelj župe u Baji bio je od 1902. godine, a u Sentivanu od 1903. godine. U *Subotičkim novinama* objavljena mu je rasprava *Slobodno zidarstvo*, u kojoj angažirano opisuje djelovanje slobodnih zidara protiv Crkve i društva. Rasprava je zapravo otisnuto predavanje što ga je Barić održao u Subotici.

Lit.: *Subotičke novine*, Subotica, 5/1897; *Schematismus cleri Archi-dioecesis Colocensis et Bacsiensis ad annum Christi 1907*, Coloczae, 1907; M. Evetović, *Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata* (rukopis); A. Lakatos, *A Kalocsai Érseki Levéltár*, Kalocsa, 2002.

S. Beretić

BARTALIĆ, Mihajlo (Kalača, 10. IX. 1808. – Pečuh, 10. IX. 1879.), kipar. Rođen je u krojačkoj obitelji od oca Ivana i majke Dóre Hegyi. Već se kao pučkoškolac istaknuo crtežima i rezbarijama. Za njegovu je darovitost doznao i kalački nadbiskup Petar Klobušicki, koji je umnogome pridonio da se Bartalićev dar za likovnu umjetnost razvije. Uz novčanu pripomoć poslao ga je u Dresden, u tamošnji glasoviti kiparski atelier, gdje je učio tri godine. Za jedno svoje djelo već je tad dobio posebno odličje saksonskog kralja, a povjerili su mu i izradu kipova u dresdenskoj katedrali. Neko je vrijeme učio i u Münchenu. Unatoč stečenoj slavi u inozemstvu, vratio se u domovinu. Godinu dana djelovao je u Pešti, a zatim je prešao u Pečuh, gdje se oženio Katarinom Miškić. Dom i radionica bili su mu u Rákóczijevoj ulici br. 27. U Pečuhu je slovio kao najpoznatiji kipar, a svoje je kipove izrađivao u drvu i kamenu. G. 1835., na molbu poglavarstva grada Pečuha, za tamošnju je sveučilišnu

knjižnicu od drva, u rokoko-stilu, izradio poprsja šestorice poznatih političara, kulturnih djelatnika i promicatelja znanosti. Plod su njegova trogodišnjeg rada 1851.–54. kipovi dvanaestorice apostola visoki 4 m, koji su krasili južno pročelje pečuške katedrale. Među njegova najpoznatija djela pripadaju i kip Marije Magdalene u špilji na Kalvarijskom brdu, obelisk, spomenik pečuškim glazbenicima (1866.), kip Bogorodice s mrtvim Isusom u krilu (1878.), kip sv. Stjepana i sv. Ladislava. Taj »Homer kamena«, kako su ga od milja zvali, izradio je i velik broj velebnih nadgrobnih spomenika.

Lit.: O. Szőnyi, *Pécs-Baranya megyei Múzeum Egyesület Értesítője*, Pécs, 1911; Ž. Mandić, Mihajlo Bartalić, *Neven*, prilog *Narodnih novina*, Budimpešta, 1983.

Ž. Mandić

BARTOLOVIĆ, Stjepan (Bač, 23. XI. 1909. – Zagreb, 11. II. 1992.), profesor i književnik. Niža četiri razreda gimnazije svršio je u Osijeku i Subotici, više razrede i ispit zrelosti položio je u Travniku. Diplomirao je na Filozofskom fakultetu u Zagrebu 1936. godine. Službovao je u Karlovcu, Splitu, Sinju, Dubrovniku i Zagrebu, a nakon rata u Subotici i Rijeci.

U književnosti se javio povjesničkom crticom *Kako je nastala crkvica kod sv. Antuna u Baču?*. Nakon toga surađivao je i javljao se radovima u *Obitelji, Obzoru, Jutarnjem listu, Subotičkim novinama, Hrvatskom dnevniku, Jadranskom dnevniku (Hrvatskom glasniku), Svijetu, Novom listu, Hrvatskom narodu, Hrvatskom krugovalu* i u njemačkom časopisu *Schwäbischer Volkserzieher*. Bavio se kritikom i kulturnim problemima, a osobito folklorom, historijom, filologijom i bibliografijom Bunjevaca i Šokaca. Posebno je važna njegova suradnja u *Klasju naših ravni*, gdje je objavio najvažnije etnografske radove. Nakon rata jedva da objavljuje. Od petog razreda gimnazije skupljao je riječi i izraze među bačkim Hrvatima u raznim mjestima i tako postavio temelje za jezičnu i etnografsku građu za rječnik bunjevačko-šokačkih Hrvata, koja se nalazi u Matici Hrvatskoj u Zagrebu. Pokopan je na Mirogoju.

Lit.: M. Evetović, *Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata* (rukopis); I. Kujundžić, *Izvori za povijest bunjevačko-šokačkih Hrvata*, Zagreb, 1968; A. Sekulić, *Bački Hrvati*, Zagreb 1991; B. Gabrić, In memoriam: Stjepan Bartolović, *Bačko klasje*, 67, Subotica, 1992; B. Gabrić, Prof. Stjepan Bartolović (1909-1992.), *Subotička Danica kalendar za 1994. god*, Subotica, 1993 (s potpunim popisom radova); A. Sekulić, *Književnost podunavskih Hrvata u XX. stoljeću*, Zagreb, 1996.

A. Kopilović

BAŠIĆ, o. Ambrozije (Ljudevit) (Sombor, 18. VI. 1895. – Sombor, 23. I. 1929.), karmelićanin i orguljaš. Osnovnu školu i gimnaziju pohađao je u Somboru. Filozofiju i teologiju studirao je u Đuru i Budimpešti te ih je i svršio s ocjenom *summa cum laude*. Zaređen je za svećenika u Pečuhu 13. srpnja 1920., a mladu je misu slavio iste godine na Karmelsku Gospu 16. srpnja. Bio je prior samostana i osnivač prvoga hrvatskog Malog karmelićanskog sjemeništa u Somboru (1923.) u novonastaloj Kraljevini SHS. Promicao je duhovnost novoproglašene sv. Male Terezije, organizirao crkvene svečanosti i potaknuo gradnju novih orgulja u karmelićanskoj crkvi u Somboru. Bio je ljubitelj umjetnosti, osobito ulja na platnu. Uz svoj hrvatski jezik poznavao je i klasični latinski, grčki i hebrejski, a govorio je još i madžarski te njemački.

Lit.: M. Miloš, In memoriam o. Ambroziju Bašiću, karmelićaninu, *Subotička Danica : kalendar za 1984. god.*, Subotica, 1983.

M. Miloš

BAŠIĆ, Franjo (Subotica, 2. XII. 1912. – Subotica, 10. III. 1991.), društveni djelatnik i pjesnik. Rodio se u skromnoj obrtničkoj obitelji od oca Ambrozija i majke Marije, rođ. Vidaković-Hadnađ. U rodnom je gradu pohađao pučku školu i gimnaziju, koju zbog bolesti nije završio na vrijeme. U Subotici 1934. upisuje studij prava. Tijekom studija sudjeluje u pokretanju studentskog časopisa *Bunjevačko kolo*, važnoga za međuratnu književnost subotičkih Hrvata. Studij nije završio, a od

1937. radi kao službenik u Vojnom odsjeku u subotičkoj gradskoj upravi. Na početku Drugoga svjetskog rata odveden je u zarobljeništvo u Njemačku. U Suboticu se vratio u svibnju 1943., a sredinom 1944. uključuje se u pokret otpora. Bio je član Komande mjesta za grad Suboticu, a 1945. isljednik u Narodnoj miliciji u Bačkoj Topoli. Sljedeće godine ponovno se vraća u Suboticu, gdje radi kao gradski službenik do umirovljenja. Bio je aktivan djelatnik u nekoliko društveno-političkih organizacija.

U mladosti je pisao pjesme na domoljubne, socijalne i ljubavne teme. Pjesnički mu je opus opsegom vrlo skroman i neujednačene vrijednosti. Svoju prvu pjesmu *Prosjak* objavio je u *Bunjevačkom kolu* 1933. na srpskome književnom jeziku, a tim će jezikom pisati i poslije. U sljedeće tri godine u istom je časopisu objavio još 12 pjesama, a jedna mu je tiskana i u *Kalendaru biskupa Ivana Antunovića za 1935*. U zbirci pjesama *Pupoljci*, što ju je izdao 1934. Blaško Vojnić Hajduk, zastupljen je s desetak pjesama. Poznato je da je pisao i drame i prozu, no njih nije objavljivao.

Djelo: *Pupoljci* (suautor), Subotica, 1934.

Lit.: M. Evetović, *Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata* (rukopis); G. Kikić, *Antologija poezije bunjevačkih Hrvata*, Zagreb, 1971; *Leksikon pisaca Jugoslavije*, I, Novi Sad, 1972; *Hrvatski biografski leksikon*, I, Zagreb, 1983.

T. Žigmanov

BAŠIĆ, Pajica (Subotica, 26. X. 1973.), profesor geografije. Sin Slobodana i Kajke, rođ. Ilin. Roditelji su mu se 1969. iz Bačke Palanke preselili u Suboticu. Proširenu verziju njegova diplomskog rada pod naslovom *Bunjevci u Opštini Subotica*, obranjenoga 1999. na Prirodoslovno-matematičkom fakultetu u Novom Sadu, objavila je Bunjevačka matica. Knjižica je kompilacijska i ima naglašenu ideologijsku svrhu.

Djelo: *Subotički Bunjevci*, Subotica, 2003.

Lit.: *Hrvatska riječ*, 69, Subotica, 2004.

S. Bačić

BAŠIĆ PALKOVIĆ, Geza (Subotica, 11. XI. 1955.), mačevalac. Mačevanjem se aktivno počeo baviti 1968. u Mačevalačkom klubu željezničara *Spartak*, kojemu je ostao vjeran do kraja karijere. Bio je član seniorske ekipe *Spartaka* koja je 1973. osvojila državno prvenstvo u maču. Kao junior bio je pojedinačni državni prvak 1974. u maču i floretu, a 1975. u maču, floretu i sablji. Za seniorsku reprezentaciju Jugoslavije nastupao je desetak puta u razdoblju 1980.-84., sudjelovao na svjetskome i europskom prvenstvu, a njegovi su najvažniji uspjesi bili osvajanje trećega ekipnog mjesta u maču na Balkanijadama u Bukureštu 1980. i Ateni 1981. Aktivnim se mačevanjem prestao baviti 1988. godine.

Lit.: M. Brustulov i dr., *Sport u Subotici 1944–1984 Sportélet Szabadkán*, Subotica, [1984].

M. Bašić Palković

Pavle Bašić Palković

BAŠIĆ PALKOVIĆ, Pavle (Subotica, 1. X. 1875. – Zaječar, 10. I. 1931.), službenik i pisac. Rođen je u obrtničkoj obitelji. U Subotici je pohađao pučku školu i prvih šest razreda gimnazije, a posljednja dva u Kalači, gdje je i maturirao 1897. Iste se godine zaposlio kao činovnik u subotičkome gradskom poglavarstvu, koje predvodi njegov prijatelj i zaštitnik, tadašnji gradonačelnik Lazar Mamužić. Nakon Mamužićeva poraza na izborima 1902. napušta službenički položaj i seli se u Sentu, gdje radi kao glavni knjigovođa u privatnome mlinu. U međuvremenu se

oženio (1898.), no prati ga velika obiteljska tragedija – sve petero njegove djece rano umire. Oduševljeni je slavenofil. Na početku Prvoga svjetskog rata odlazi na bojišnicu u Galiciju, gdje je ubrzo bio teško ranjen. Vraća se u Sentu živčano rastrojen, a nakon djelomičnog oporavka zapošljava se u Ministarstvu prosvjete u Budimpešti. Nakon svršetka rata, kao znalac madžarskoga i njemačkog jezika, u svibnju 1919. pozvan je da radi u Ministarstvo vanjskih poslova Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca u Beograd. No ondje se nije zadržao dugo – već 1921. dobiva premještaj i odlazi za carinskog službenika u Zaječar, gdje umire 1931. od nezaliječenih rana iz rata. Ondje je i pokopan.

Još kao gimnazijski učenik počeo je objavljivati književne tekstove. Služio se pritom pseudonimom *Samorad* te kraticom *P-ć*. Prvu pripovijetku *Doći će i dan svadbe* objavio je u *Subotičkim novinama* 1895. i tom će književnom rodu ostati vjeran u svojem kratkom književnom radu. Nakon povratka iz rata, u svojim zrelim godinama, nije naime mogao pisati zbog bolesti i posljedica ranjavanja. Do odlaska u rat Bašić Palković je međutim objavio desetak novela i humoreski te nekoliko publicističkih napisa u subotičkim listovima i periodici: u *Subotičkim novinama* (1895.), *Nevenu* (1913., 1914., 1919.) i *Danici* (1914.), no iza sebe nije ostavio knjigu. Pisao je uglavnom dijalektom bunjevačkih Hrvata i to na teme i motive iz narodnog života. Imao je razvijen osjećaj za folklorni humor, a književna ga je povijest registrirala kao prvoga važnijeg humorističnog prozaista.

Lit.: M. Evetović, *Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata* (rukopis); G. Kikić, *Antologija proze bunjevačkih Hrvata*, Zagreb, 1971; B. Hajduk Vojnić, *Moj grad u davnini*, Subotica, 1971; *Leksikon pisaca Jugoslavije*, I, Novi Sad, 1972; A. Sekulić, *Hrvatska preporodna književnost u ugarskom Podunavlju do 1918.*, Zagreb, 1994.

T. Žigmanov

BAŠIĆ PALKOVIĆ, Velimir (Elemir) (Subotica, 29. XI. 1933.), gospodarstvenik i pilot. Osnovnu školu i gimnaziju završio je u Subotici, a pravo je izvanredno studirao i diplomirao u Nišu. Radio je u subotičkom gospodarstvu do 1990., kad je otišao u mirovinu s mjesta direktora mjesnoga trgovačkog poduzeća *Namateks*. Aktivan je u strukovnim (trgovačke komore) i političkim organizacijama (sindikat i savez komunista). Za svoj je rad bio odlikovan Ordenom rada sa zlatnim vijencem i Ordenom republike. Vojnu školu pričuvnih časnika avijacije u Novom Sadu završio je kao pilot 1953., a nakon povratka iz JNA nastavio se baviti zrakoplovnim sportom. Dobitnik je srebrne C značke jedriličara, zlatne značke motornog pilota, a nositelj je i zlatne plakete Zrakoplovnog saveza Jugoslavije. Sudjeluje u osnivanju subotičkog Aerokluba *Ivan Sarić* i zračne luke na Bikovu. Angažiran je kao instruktor letenja, a stekao je i zvanje međunarodnoga zrakoplovnog suca.

G. Bačlija

Baškut (Vaskút)

BAŠKUT (*madž.* Vaskút), mjesto u Bajskom trokutu, u Bačko-kiškunskoj županiji, 7 km južno od Baje, na cesti prema Gari, 3671 st. (2001.). Ime mu potječe od madž. *Bács kútja*, »bački zdenac«, što su ga južnoslavenski doseljenici preinačili u

Baškut. Pučkom etimologijom, zbog sličnosti s madžarskom riječi *vas,* dobiveno je ime Vaskút (»željezni zdenac«). Prijašnja službena imena: Bachkuta, Bathkuta, Bacskut, Baskuth, Baskút, Bacskuth, Baskut, Basskut, Vaskút.

Prvi je put zabilježen među selima 1400. U tursko je doba plaćao crkveni porez i Kalačkoj nadbiskupiji, iako je bio dio Bajske nahije. Potkraj je XVII. stoljeća pustara, ali je 1701. i 1711. hrvatsko naselje. Dušobrižništvo su, kao i u ostalim obližnjim naseljima, vodili franjevci iz bajskog samostana. Popis iz 1727., kad je Baškut bio smatran bajskom pustarom, bilježi samo Srbe. U crkvenim matičnim knjigama baškutski se Hrvati spominju tek od 1731., jer je dotad Baškut crkveno pripadao Baji. Samostalnom općinom postao je 1752., a 1763., kad se doseljavaju Nijemci, a odseljavaju Srbi, osnovana je župa. G. 1770. u mjestu žive 74 njemačke, 39 hrvatskih, 16 madžarskih, 7 slovačkih i 3 ciganske obitelji. Katolička je crkva posvećena u srpnju 1781. Na kraju XVIII. stoljeća Baškut je njemačko-hrvatsko mjesto koje pripada Grašalkovićevu posjedu.

U novije se doba broj Hrvata stalno smanjivao: 1881. u Baškutu živi 438 Hrvata (ukupno 5101 stanovnika); 1890. – 344 (ukupno 5069 stanovnika); 1900. – 4172 Nijemca, 523 Madžara i 344 Hrvata, 1910. – 371 (ukupno 5196 stanovnika). Rapcsányi tvrdi da je te godine ondje živio »81 Hrvat te 263 Bunjevca i Dalmatinca«. Godine 1941. u Baškutu živi 218 Hrvata, 683 Madžara i 3846 Nijemaca, 1945. – 236 (prema procjeni Antifašističkog fronta), 1960. – 367 (ukupno 4374 stanovnika), 1980. – 193 (ukupno 4055 stanovnika). Nastava hrvatskog jezika ukinuta je 1888., ponovno je uvedena 1946. i izvodila se do 1983. Stotinjak baškutskih Hrvata svake godine priređuje bunjevačko prelo, a hrvatska manjinska samouprava utemeljena je 2003.

Među znamenitosti se ubraja seoska kapelica s 14 postaja, čije su slike djelo Erzsébet Udvardi. U Baškutu su rođeni Grgur Peštalić i Fabijan Peštalić.

Lit.: G. Grosschmid, Magyarhon népesedésének áttekintése, figyelemmel Bács-Bodrog vármegye történelmére, *Bács-Bodrogh vármegye Történelmi Társulat évkönyve*, Zombor, 3, 1887, 4; *Bács-Bodrogh vármegye egyetemes monografiája*, I-II, Zombor, 1896; *Magyarország vármegyéi és városai, Bács-Bodrog vármegye*, I, szerkesztette S. Borovszky, Budapest, s. a.; I. Iványi, *Bács-Bodrog vármegye földrajzi és történelmi helynévtára*, V, Szabadka, 1907; P. Pekić, *Povijest Hrvata u Vojvodini*, Zagreb, 1930; J. Rapcsányi, *Magyar városok monográfiája. Baja és Bács-Bodrog vármegye községei*, Budapest, 1934; T. Vanyó, Belgrádi püspökök jelentései a magyarországi hódoltság viszonyairól 1649-1673, *Levéltári Közlemények*, Budapest, 42, 1971, 1; K. Eperjessy, Bács-Kiskun, illetve a hajdani Bács-Bodrog megye a II. Józsefkori országleírásban, *Bács-Kiskun megye múltjából,* II, Kecskemét, 1979; Paul Flach, *Waschkut: Beiträge zur Geschichte einer überwiegend deutschen Gemeinde in der Batschka/Ungarn*, München, 1983; A. Sekulić, *Hrvatski bački mjestopisi*, Zagreb, 1994; Ž. Mandić, Mikrotponimija bunjevačkih Hrvata u Madžarskoj, *Folia onomastica Croatica* 10, Zagreb, 2001;

Ž. Mandić

Bata (Százhalombatta)

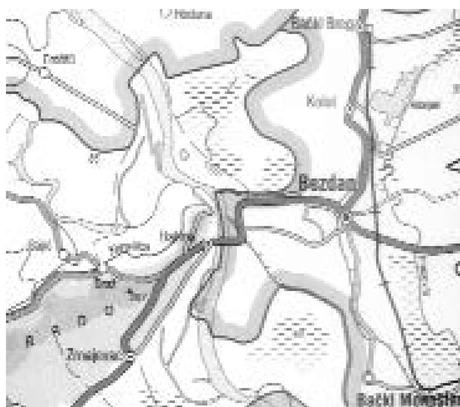
BATA (*madž.* Százhalombatta), mjesto u Peštanskoj županiji, oko 25 km južno od Budimpešte, na desnoj obali Dunava, 16.845 stanovnika (2001.). Prvi joj je spomen na početku XIV. stoljeća. Ime Bata izvodi se od staroturske riječi *bat*, »potonuli«. Radi razlikovanja od drugih

naselja s istim imenom, u XIX. je stoljeću ime naselja prošireno mjesnim mikrotoponimom *Százhalom* (»sto humova«).

Prema popisu iz 1720. ovdje je živjelo 19 hrvatskih porodica (Antunović, Aramčić, Bilković, Dević, Đurčević, Fabić, Gilanović...), no ubrzo su ih protjerali Srbi. Od 1950-ih godina, kad je mjesto preraslo u industrijsko središte, ovamo su se trajno naselili i mnogi Hrvati iz drugih dijelova Madžarske, koji su 1996. utemeljili Hrvatsku manjinsku samoupravu.

Lit.: J. Rupp, *Buda-Pest és környékének helyrajzi története*, Pest, 1868; J. Károly, *Fejér vármegye története*, I-IV, Székesfehérvár, 1896-1901; B. Unyi, *A mohácsi ferencesek története*, Gyöngyös, 1943; L. Nagy, Rácok Budán és Pesten (1683-1703), u: *Tanulmányok Budapest múltjából*, XIII, Budapest, 1959.

Ž. Mandić

Batina

BATINA, naselje na desnoj obali Dunava u istočnoj Baranji. Prema popisu iz 1991. imala je 1449 stanovnika, od čega je Madžara bilo 688, Hrvata 446, Jugoslavena 170, Srba 61 te ostalih 84. Danas ima 1048 stanovnika (2001.). Osnovana je oko 1720. godine naseljavanjem Hrvata, Srba, Madžara i Nijemaca. Između dvaju svjetskih ratova bila je sjedište kotara. Najvažnija veza Baranje s Bačkom vodi preko Batine, gdje je 1974. izgrađen cestovni most na Dunavu. Gospodarski je važna i zbog pristaništa na Dunavu.

U povijesti je poznata kao poprište velike bitke od 11. do 29. studenoga 1944. u kojoj su postrojbe NOV-a i Crvene armije zauzele batinski mostobran kako bi stvorile preduvjete za prodor prema Dravi i ostalim dijelovima Slavonije i južne Madžarske. U toj su operaciji sudjelovale i postrojbe VIII. vojvođanske brigade, u koje su bili unovačeni borci iz sjeverne Bačke nakon povlačenja madžarskih snaga. Monumentalan spomenik, ujedno i kosturnica za više od tisuću palih boraca, djelo kipara A. Augustinčića, podignut je 1947. na obalnoj uzvisini. U novijoj se povijesnoj znanosti, s obzirom na iznimno velik broj poginulih boraca, osporava nužnost zauzimanja dobro utvrđenog mostobrana kod Batine, usprkos izvjesnom povlačenju njemačkih i madžarskih postrojbi.

Lit.: *Enciklopedija Jugoslavije*, I, Zagreb, 1980; M. Klemenčić, A. Milardović i J. Vrbošić., *Činjenice o hrvatskoj Baranji*, Osijek, 1995; A. Sekulić, *Hrvatski baranjski mjestopisi*, Zagreb, 1996.

S. Mačković

BÁTMONOSTOR → Monoštor

BÁTORI, Ivan (János) → Burnać, Ivan

BAŽANT, Eva, rođ. Mig (Subotica, 2. I. 1945.), bibliografkinja. Školovala se u Subotici i Srijemskim Karlovcima. Kao knjižničarka u subotičkoj Gradskoj knjižnici sudjelovala je u izradbi retrospektivnih bibliografija cjelokupnog nakladništva Subotice, a radila je i na općoj bibliografiji Subotice, u što pripada i prikupljanje podataka o subotičkim Bunjevcima. Plod je toga istraživačkog rada, među ostalim, i zavičajna bibliografija Mije Mandića. Članke od važnosti za lokalne Hrvate objavljivala u subotičkim časopisima *Rukovet* (1986, 2001) i *Pro memoria* (1989). Za izradbu 2. sveska *Subotičke bibliografije*, skupa s Istvánom Szentgyörgyijem, dobila je godišnju nagradu dr. Ferenc Bodrogvári 1994, koju dodjeljuje Kulturno-prosvjetna zajednica iz Subotice.

Djela: *Bibliografija Mije Mandića* (suautori I. Szentgyörgyi i N. Bašić Palković), Subotica, 1987; *Subotička bibliografija 1764–1869*, sv. I. (suautori I. Szentgyörgyi i N. Bašić Palković), Subotica, 1988; *Subotička bibliografija 1870–1918*, sv. II. (suautor I. Szentgyörgyi), Novi Sad, 1993; *Književni sever 1925–1935: bibliografija* (suautor N. Bašić Palković), Novi Sad–Beograd, 1999; *Subotička bibliografija 1918-1944*, sv. III/1 (suautori G. Kiss i K. Čeliković), Subotica, 2003.

S. Bačić

GLAVNI UREDNIK
Slaven Bačić

LEKTURA
Petar Vuković

KOREKTURA
Mirko Kopunović, Zvonimir Perušić, Tomislav Žigmanov,
Márta Mačković-Papp, Neven Ušumović

GRAFIČKA PRIPREMA I PRIJELOM
Marija Prćić

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Biblioteka Matice srpske, Novi Sad

929 (=163.42) (497.113) (031)

Leksikon podunavskih Hrvata - Bunjevaca i Šokaca. 2, B-Baž /
[urednik Slaven Bačić]. - Subotica: Hrvatsko akademsko društvo,
2004 (Subotica: Printex). - IV, 77 str. : ilustr. ; 24 cm

Tiraž 1.000.

ISBN

a) Bunjevci - Leksikoni b) Šokci - Leksikoni

COBISS.SR-ID 197409543

ISBN

SURADNICI NA DRUGOM SVESKU

Bačić, dr. sc. Slaven, odvjetnik, Subotica
Bačlija, Grgo, odvjetnik u mirovini, Subotica
Bačlija, Višnja, službenica, Subotica
Bašić Palković, Marta, novinarka, *Subotičke novine*, Subotica
Bažant, Eva, knjižničarka u mirovini, Subotica
Beretić, mons. Stjepan, župnik Katedralne župe sv. Terezije Avilske, Subotica
Bušić, Krešimir, prof. sociologije, Institut društvenih znanosti *Ivo Pilar*, Zagreb
Čota, Antonija, dipl. iur., tajnica Narodnog kazališta, Sombor
Duranci, Bela, prof. povijesti umjetnosti u mirovini, Subotica
Đanić, mr. sc. Matija, prof. geografije u mirovini, Sombor
Firanj, Alojzije, Sombor
Grlica, Mirko, prof. povijesti, viši kustos Gradskog muzeja, Subotica
Heka, dr. sc. Ladislav, spisatelj, pozvani predavač Pravnog fakulteta i Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Segedinu, Segedin
Hoško, dr. sc. Franjo Emanuel, izvanredni profesor Katoličkog bogoslovnog fakulteta u Zagrebu, Teologija u Rijeci
Hovány, mr. sc. Lajos, asistent Građevinskog fakulteta u Subotici, Subotica.
Ivanović, mr. sc. Josip, prof. Teološko-katehetskog instituta Subotičke biskupije, Subotica
Kopilović, dr. sc. Andrija, prof. Teološko-katehetskog instituta Subotičke biskupije, Subotica
Krmpotić, mr. Lazar Ivan, župnik Župe sv. Josipa, Đurđin
Libman, dr. Emil, liječnik u mirovini, Subotica
Mačković, Stevan, prof. povijesti, ravnatelj Historijskog arhiva, Subotica
Mandić, Marin, profesor hrvatske književnosti i jezika te profesor povijesti u mirovini, Budimpešta
Mandić, Živko, odgovorni urednik, *Nemzeti Tankönyvkiadó* Rt, Budimpešta
Miloš, mr. sc. Mato, OCD, Sombor
Pekanović, Josip Zvonko, dipl. oec., Sombor
Rudinski, mr. sc. Ante, arhitekt, Zavod za urbanizam, Subotica
Sekulić, dr. sc. Ante, znanstveni savjetnik u mirovini i dopisni član HAZU, Zagreb
Skenderović, Nela, glazbena pedagoginja, Subotica

Stantić, Alojzije, ekonomist u mirovini, Subotica
Stantić, Stipan, prof. geografije, OŠ *Ivana Milutinovića*, Subotica
Šeremešić, Marija, učiteljica u mirovini, Sombor
Tikvicki, Hrvoje, prof. violončela i skladatelj, Subotica
Vujković Lamić, Ljudevit, službenik u mirovini, Subotica
Vuković, Petar, znanstveni novak, Filozofski fakultet, Zagreb
Zelić, Naco, dipl. iur. u mirovini, Zagreb
Zomborčević, Ante, pravnik u mirovini, Subotica
Žigmanov, Tomislav, prof. filozofije, Subotica

TISKANJE OVOG SVESKA POMOGLI SU:

Savezno ministarstvo nacionalnih i etničkih zajednica
Vlada Republike Hrvatske
Skupština Općine Subotica
Pokrajinsko tajništvo za propise, upravu i nacionalne manjine

TISAK
Printex
Subotica

NAKLADA
1000

B

BABA, 1. osim najšireg značenja starije žene, u rodbinskim odnosima u Bunjevaca najčešće označava i punicu. U tradiciji se naziv rjeđe koristi za baku, koju Bunjevci najčešće nazivaju »májkom«, a još rjeđe za majku. U novije se doba, pod utjecajem srpskog jezika, nazivom baba ipak sve češće označava baka, nerijetko s nijansom pejorativnog značenja; **2**. u tehničkom smislu: drveni škripac za obradu drveta tesanjem; trokutasta drvena naprava u koju se stavlja jednobrazni zaprežni plug.

A. Stantić

BABA-PUSTA, naziv za predio jugoistočno od ceste Sombor–Subotica, između Čonoplje, Telečke i Pačira. Nekad je bio nazivan Tolvaj (*madž*. lopov), ali je 1908. dobio ime Baba-pusta (*madž*. baba: lutka, beba), prema nadimku Dóre Karácsonyi, lijepe supruge Károlya Fernbacha, velikoga bačko-bodroškog župana, koji je 1918. godine postao potpredsjednikom vlade grofa Mihálya Károlyija. Károly Fernbach je u Baba-pusti 1906. podigao prelijep kaštel prema projektu arhitekta Ferenca Reichla iz Apatina. Kaštel je izgrađen u smirenijem stilu bečke secesije, lišenome keramičkih ukrasnih oplata karakterističnih za ondašnji madžarski nacionalni izričaj. Uz dvorac se nalazi i 21 jutro perivoja, koji su Fernbachovi počeli njegovati između 1870. i 1881., s oko 200 vrsta stabala i s mnogobrojnim egzotičnim biljkama. Perivoj je jedan od najvećih u Bačkoj i smatra se biserom vojvođanske hortikulture. Nakon Drugoga svjetskog rata dvorac i perivoj propadaju te je 1951. ustanovljeno da se održalo još oko 165 vrsta stabala. Perivoj je danas pod državnom zaštitom, ali to nije imalo znatnijih rezultata u njegovu očuvanju.

Kaštel Fernbach nakon izgradnje

Sjeverno od Baba-puste, odnosno ceste Sombor–Subotica kao njegove gornje granice, duž ceste prema Kaćmaru, nalazi se Šara. Kroz nju je nekoć prolazio kaćmarski šor, u kojem su većinom bili bunjevački salaši, uz manji broj madžarskih i njemačkih. Najpoznatiji je bio Bešlićev majur, čiji je posljednji vlasnik bio Lazo Bešlić. Njegove su kćeri Ana, poznata kiparica, i Veca, supruga Lajče Jaramazovića, ministra u vladi NR Srbije nakon Drugoga svjetskog rata, koji je prije rata imao majur u Skenderovu. Salašari iz Baba-puste i Šare gravitirali su Bajmoku ili Stančiću (Stanišiću), kamo su njihovi stanovnici išli na hetiju i u crkvu. S vremenom je puk Baba-pustu i Šaru počeo označivati zajednički kao Baba-pusta, a Šara se spominjala samo kao uže odredište.

U sjevernom dijelu Baba-puste, kod križanja somborske i kaćmarske ceste, između 1923. i 1926. godine za potrebe srpskih dobrovoljaca iz Hercegovine, Korduna i Like osnovano je naselje Aleksa Šantić. Na njegovu području danas živi 2172 st. (2002.) od kojih su najbrojniji Srbi (1690), Hrvati i Bunjevci (129 i 78) te Madžari (124). Starosjedilačko hrvatsko i madžarsko stanovništvo većinom nastanjuje okolne salaše.

Lit.: I. Iványi, Bács-Bodrog vármegye községei, *Magyarország vármegyéi és városai, Bács-Bodrog vármegye*, I, szerkesztette S. Borovszky, Budapest, s. a.; B. Duranci, *Idejni projekat konzervatorsko-restauratorskih radova na zgradi dvorca u Aleksa Šantiću*, Pokrajinski zavod za zaštitu spomenika kulture, (rukopis); S. Kulidžan, *50 godina Alekse Šantića*, s. l., 1973; M. Beljanski, *Šara, Baba pusta, Kaćmarski salaši, Aleksa Šantić*, Sombor, 1978; S. Vasiljević, *Aleksa Šantić : monografija sela*, Aleksa Šantić, 1980; M. Antelj i D. Milašinović, *Potomci precima*, Beograd, 1996; *Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u 2002. : Stanovništvo : Nacionalna ili etnička pripadnost*, Beograd, 2003.

A. Čota i A. Stantić

BABICA *dijal.*, **1.** primalja, žena koja pomaže pri porodu. Nekad su to bile samouke žene, no za vladavine Marije Terezije u Beču je 1754. osnovana prva škola za primalje. U Subotici se kao zaprisegnute primalje (*obstetrices adjurata*) 1752. spominju: Ana Skenderova (Skenderova Anna), Marija Kujunčić (Kujunchich Mária), Stana Neoršić (Neorssich Stana), Lucija Bošnjačka (Bossnjacska Lucia), Jela Marijana Kovačeva (Kovacseva Mariana Jela), Ana Marija Jančik (Jancsik Maria Anna), Kata Matanka (Matanka Kata), Jela Rikaška (Rikasska Jela) i dr. U vrijeme kad su žene rađale kod kuće ili na salašu primalje su imale veliku važnost. Tek u novije doba, osobito od šezdesetih godina XX. stoljeća, žene redovito rađaju u bolnici; **2.** malen nakovanj na kojem se otkiva ručna kosa. Dvije su vrste babicâ: madžarska, koja je odozgo ravna i po kojoj se otkiva otanjenim dijelom čekića, i njemačka, koja je odozgo zaobljena i po kojoj se udara ravnim dijelom čekića.

Izvor: *Prva matična knjiga rođenih, vinčanih i krizmanih*, Subotica, 1686-1755, Župni ured crkve sv. Terezije Avilske u Subotici.

Lit.: *Medicinska enciklopedija*, VIII, Zagreb, 1963; A. Stantić, *Kruv naš svagdanji*, Subotica, 2001.

A. Stantić i E. Libman

BABIĆ, plemićka porodica. Plemstvo je toj hrvatskoj porodici iz Varaždinske županije 12. VIII. 1716. dodijelio Karlo VI., i to Franji Babiću, njegovoj supruzi Elizabeti Csakany te djeci Vuku, Antunu i Julijani. Jedan ogranak porodice preselio se iz Hrvatske u Madžarsku tijekom XVIII. stoljeća, a njegovi su članovi živjeli u nekoliko madžarskih županija. Jednomu od njih, Danijelu Babiću, plemstvo je 1779. godine proglašeno u Bačkoj županiji, a još je prije toga iste godine plemićki list izdala Šomođska županija.

Grb porodice Babić

Iz ove su porodice i Matija Babić (1776.–1824.), pravnik i odvjetnik iz Zagreba koji je studirao političke i pravne znanosti u Jegri (*madž.* Eger). Ondje mu je 1803. tiskana obrana teze, a u Pešti je iste godine položio odvjetnički ispit. Njegov sin Tito (1813.–92.) bio je podžupan Varaždinske županije, pristaša hrvatskoga narodnog preporoda, zastupnik u Hrvatskom saboru (1848., 1861. i od 1878.) te u Ugarsko-hrvatskom saboru (1881.). Titov je sin bio Ljubo Babić, književnik, s

umjetničkim imenom Ksaver Šandor Gjalski (1854.–1935.). Sin Titova drugog sina Ivana bio je slikar Ljubo Babić (1890.–1974.).

Lit.: *Hrvatski biografski leksikon*, I, Zagreb, 1983; A. Sekulić, *Bački Hrvati*, Zagreb, 1991; M. Szluha, *Bács-Bodrog vármegye nemes családjai*, Budapest, 2002.

S. Bačić

Alojzije Babić

BABIĆ, Alojzije (Gara, 11. II. 1925.– Pečuh, 3. V. 1974.), kulturno-prosvjetni djelatnik i dugogodišnji ravnatelj Hrvatske osnovne škole u Pečuhu. Osnovnu je školu polazio u rodnom selu. Gimnaziju je pohađao u Baji i Somboru, a učiteljsku je diplomu stekao u Budimpešti. Kao učitelj počeo je raditi 1946. u Gari. Istodobno se uključio u nacionalni pokret bačkih Hrvata te u rad Antifašističkog fronta Južnih Slavena, zbog čega će 1949. godine biti otpušten iz službe, a zatim od madžarskih vlasti osumnjičen i osuđen. Nakon pet godina zatvora radi u zadružnoj prodavaonici u Baji, a poslije rehabilitacije određen je za učitelja u hrvatskom selu Kaćmaru. Odavde je 1957. prešao u Budimpeštu kao suradnik Demokratskog saveza Južnih Slavena u Madžarskoj. U Budimpešti se ponajviše bavio organizacijskim pitanjima školstva Hrvata, Srba i Slovenaca na području Madžarske. Godine 1959. imenovan je ravnateljem Hrvatske osnovne škole u Pečuhu i na toj je dužnosti ostao sve do smrti.

Lit.: S. Krpan, *Hrvatski uglednici u madžarskom Podunavlju*, Budimpešta, 1991.

M. Mandić

BABIĆ, Matija (Bajmok, 20. XI. 1914. – Virovitica, 8. I. 1999.), politički djelatnik, odvjetnik. Sin Mate i Marije, rođ. Skenderović. Diplomirao na Pravnom fakultetu u Subotici. U međuraću se uključio u rad HSS-a. Bio je član izaslanstva te stranke iz Bačke koje je posjetilo dr. Vladka Mačeka 1936. u Zagrebu. Od 1947. radio je kao sudac u Kotarskom sudu u Vukovaru, od 1957. bio je predsjednik Kotarskog suda u Virovitici. G. 1961. otvorio je odvjetnički ured u Virovitici, u kojem je radio do umirovljenja 1977. Nakon sloma Hrvatskog proljeća 1971. pred sudovima brani neke istaknute članove pokreta, poput Stjepana Sulimanca.

J. Z. Pekanović

BABIĆ, Nikola (Bajmok, 22. II. 1900. – Subotica, 23. II. 1971.), društveni djelatnik. Sin Stipana i Dominike, rođ. Alaga. Jedan od osnivača i istaknutih članova HSS-a u Bačkoj. U vrijeme Kraljevine SHS, odnosno Jugoslavije, proganjan i sudski kažnjavan zbog političkih aktivnosti. Na izborima 1939. bio je na listi HSS-a. Nakon rata bio je predsjednik NOO Bajmok. Bio je jedan od osnivača HKUD-a *Bunjevačko kolo* iz Subotice 1969. godine te član njegova radnog predsjedništva.

J. Z. Pekanović i N. Zelić

BABIĆ, Stipan (Bajmok, 27. VIII. 1926. – Budimpešta, 5. XI. 1994.), politički i sportski djelatnik. Sin Nikole i Luce, rođ. Bešlić. Osnovnu školu završio u Bajmoku, a srednju ekonomsku u Subotici, nakon čega radi u žitarsko-mlinarskoj industriji na komercijalnim poslovima. Bio je jedan od osnivača HKUD-a *Bunjevačko kolo* iz Subotice 1969. godine. Zbog angažmana u Matici hrvatskoj 1970. i zauzimanja za načela promicana tijekom Hrvatskog proljeća, nakon Karađorđeva bio je šikaniran i smijenjen sa svih funkcija. Zbog egzistencijalne ugroženosti s obitelji odlazi najpri-

je u Kutinu, a zatim u Zagreb, gdje nastavlja raditi na komercijalnim poslovima sve do umirovljenja. Veliki je ugled uživao u sportskim krugovima, napose u nogometu, kao dugogodišnji član NK *Dinamo* iz Zagreba i povjerenik toga kluba za Vojvodinu. Pokopan je u Zagrebu.

J. Z. Pekanović

BABIĆ, Vera (Bajmok, 12. IX. 1948.), pravnica. Kći Stipana i Milice, rođ. Turinac. Maturirala je 1967. u gimnaziji u Subotici, a diplomirala 1974. na Pravnom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Od 1974. do 1992. radi na višim pravnim i rukovodnim poslovima u zagrebačkome Građevinskom poduzeću *DOM*. Na prvim postkomunističkim izborima u Republici Hrvatskoj izabrana je za zastupnicu u Hrvatskom saboru (1990.–92.). U Ministarstvu rada i socijalne skrbi obnašala je dužnost pomoćnice ministra za područje radnih odnosa i tržišta rada (1992.–94.), zamjenice ministra (1994.–2000.), te pomoćnice ministra za međunarodnu suradnju te područje rada i zapošljavanja (2000.–03.). Obnašala je i dužnosti potpredsjednice Povjerenstva za jednakost spolova Vlade RH te potpredsjednice Povjerenstva za prava djeteta Hrvatske (1998.–2000.). Kao predstavnica hrvatske Vlade sudjelovala je u uspostavi i ispunjavanju međunarodnih obveza na području gospodarskih i socijalnih prava, društvenog razvoja i socijalne politike u suradnji s Međunarodnom organizacijom rada (ILO) i Komisijom za društveni razvoj Ekonomskoga i socijalnog vijeća UN-a (ECOSOC). Za svoj je rad dobila nekoliko državnih odlikovanja i priznanja (Red Danice hrvatske s likom Katarine Zrinske, Red hrvatskoga trolista, Spomenice Domovinskoga rata, Spomenice Domovinske zahvalnosti te Spomen-medalje Vukovar).

J. Z. Pekanović i N. Zelić

BABIJANOVIĆ, Geza (Subotica, 22. IV. 1942.), sudac i društveni djelatnik. Gimnaziju je završio u Novom Sadu, gdje je i diplomirao na Pravnom fakultetu 1965. Radio je kao tajnik Učiteljske škole u Srijemskim Karlovcima (1963.–70.), nakon čega se zapošljava u subotičkom sudstvu. Bio je sudac prvostupanjskih i drugostupanjskih sudova u Subotici, a jedno vrijeme i predsjednik Okružnoga privrednog suda (1992.–2000.). Bio je član izbornih povjerenstava na općinskoj, pokrajinskoj, republičkoj i saveznoj razini od 1971., a kao predsjednik i član općinskih izbornih povjerenstava u Subotici radio je od 1992. do 1996. Angažirao se i na području kulture: bio je član Organizacijskog odbora Dužijance 1968., jedan je od osnivača HKUD-a *Bunjevačko kolo* 1971. i Obnoviteljske Bunjevačke matice 1996. Epigrame, aforizme i basne povremeno je objavljivao u *Rukoveti, Bunjevačkim novinama* i *Subotičkim novinama*.

Lit.: *Ko je ko u Srbiji* , Beograd, 1996.

G. Bačlija i A. Čota

BABINE *dijal.* (*babinje,* u Šokaca i *babenje*), **1**. trodnevlje nakon djetetova rođenja, obuhvaćalo je krštenje, posjet rodilji i čuvanje djeteta. Djeca su bila krštavana obično drugog dana nakon rođenja, a zbog visoke stope smrtnosti često i istog dana. Kuma, majka, sestra ili tko drugi iz bliske rodbine rodilji bi nakon toga donosili pripravljeno jelo u lijepoj košarici prekrivenoj vezenim pokrivalom, a dijete su darivali novcem ili odijelcem. Novorođenče se tri dana i tri noći nakon rođenja posebno čuvalo kako ga, prema pučkom vjerovanju, zli dusi ili vještica ne bi urekli ili odnijeli i umjesto njega ostavili tzv. podmeče (lažno dijete, lutka i sl.). Odatle dolazi i bunjevačka izreka za duševno neuravnotežena ili oštećena čovjeka: »treću noć nedočuvan«; **2.** obiteljsko slavlje u povodu rođenja djeteta, obično prve nedjelje nakon krštenja; **3.** posjet rodilji i darivanje djeteta nakon krštenja, obično novcem koji mu se stavi u pokrivač ili pod jastučić. Nekad se to činilo 2-3 dana nakon krštenja, a danas i nekoliko tjedana poslije; **4.** svečani ručak koji mladenkini roditelji priređuju zetu prve nedjelje nakon vjenčanja.

Lit.: M. Evetović, *Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata* (rukopis); A. Sekulić, *Bački Hrvati*, Zagreb, 1991; *Hrvatska riječ*, 16-17, Subotica, 2003.

A. Stantić

BABO, **1.** otac, starješina porodice. Bunjevci su oca najčešće oslovljavali *baćo* ili *babo*. No u jednoj porodici, osobito u zadružnoj, može biti više otaca i svaki je od njih baćo, ali je samo jedan babo, starješina porodice; **2.** tzv. makov filko (gornjak), najjača karta u zabavnoj kartaškoj igri filkanje, koja se igra madžarskim kartama učetvero. Gornjak je obično treća po snazi karta, iza »kecema« i kralja, ali je ovdje makov gornjak ili babo (*Tell Vilmos*) najjača karta, jača i od bilo kojeg »aduta«.

A. Stantić

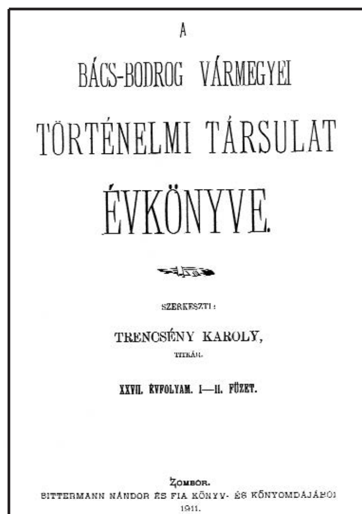
BACHOV APSOLUTIZAM, razdoblje neoapsolutističke vladavine u Habsburškoj Monarhiji nakon revolucije 1848.–49. Nakon vojnog sloma madžarskog rata za neovisnost uslijedile su odmazde i potpuno podređivanje svih središnjoj vlasti.

Austrijsko je carstvo prvi put u povijesti postalo unitarnom državom. U zemlji su ukinuti svi dotadašnji privilegiji i uveden je jedinstven upravni, porezni i trgovački sustav. Bachov je apsolutizam trajao samo deset godina (1849.–59.), a ime je dobio po Alexanderu Bachu, ministru unutarnjih poslova, čiji su »husari« (strani činovnici) preplavili cijelu zemlju. Unatoč mnogobrojnim negativnim konotacijama vezanima za ovo razdoblje (unitarizam, germanizacija, žandarmerija, socijalne teškoće), provedene su i mnoge važne društvene reforme (ukidanje feudalnih i uvođenje građanskih institucija, reorganizacija uprave). Nakon poraza austrijske vojske u Italiji kod Magente i Solferina 1859. godine Franjo Josip odustao je od apsolutističkih i centralizacijskih težnja.

Za Bachova je apsolutizma županijski sustav bio stavljen izvan snage, iz Ugarske je izdvojen Erdelj, a stvorena je nova krunska oblast Vojvodstvo Srbija i Tamiški Banat, u čijem su definiranju sudjelovali i predstavnici Bunjevaca. Potkraj 1849. u Beču je boravilo izaslanstvo na čelu s odvjetnikom Benom Mačkovićem koje je tražilo da i Subotica bude u sastavu nove oblasti, što se i dogodilo. Bunjevci su u ovom periodu sudjelovali i u vlasti: kad je Karlo Latinović u srpnju 1848. dao ostavku na mjesto drugog podžupana, zamijenio ga je Ago Piuković, kojega je glavni carski povjerenik u Bačkoj Isidor Nikolić u rujnu 1849. imenovao za podžupana za upravne poslove. Tu je dužnost obnašao do 1861. godine.

Lit.: *Pozornik Voivodstva Srbie*, Zemun, 8. XII. 1849; I. Iványi, *Szabadka szabad királyi város története*, I, Szabadka, 1886; *Bács-Bodrogh vármegye egyetemes monografiája*, II, Zombor, 1896.

M. Grlica

A

BÁCS-BODROG VÁRMEGYEI

TÖRTÉNELMI TÁRSULAT

ÉVKÖNYVE.

SZERKESZTI:

TRENCSÉNY KAROLY,

TITKÁR.

XXVII. ÉVFOLYAM. I—II. FÜZET.

ZOMBOR.

BITTERMANN NÁNDOR ÉS FIA KÖNYV- ÉS KÖNYOMDÁJÁBÓL

1911.

Godišnjak Povijesnog društva Bačko-bodroške županije, Sombor, 1911.

BÁCS-BODROGH VÁRMEGYEI TÖRTÉNELMI TÁRSULAT ÉVKÖNYVE (*Godišnjak Povijesnog društva Bačko-bodroške županije*), znanstveni časopis Povijesnog društva Bačko-bodroške županije, koje je osnovalo 200 članova u Somboru 11.V.1883. Prvi predsjednik udruge bio je podžupan Endre Schmausz, dopredsjednik István Iványi, tajnik Edo Margalić, a drugi tajnik Tivadar Városi. *Godišnjak* je tiskan u Somboru, a urednici su mu bili Edo Margalić (1885.–86.), Gábor Grosschmid

(1887.–94.), Gyula Dudás (1895.–97.), Lajos Roediger (1899.–1900.) i Károly Trencsényi (1901.–17.).

U nekoliko su se navrata autori u *Godišnjaku* bavili Bunjevcima i Šokcima, osobito I. Iványi (A Jósics Péter audienciája Mária Terézia királynőnél, 1/1886; Bunyevác nemességünk, 1/1896), G. Grosschmid (Magyarhon népesedésének áttekintése, figyelemmel Bács-Bodrogh vármegye történelemére, 1/1887), Gy. Dudás (A bácskai nemes családok, 4/1893; A bácskai nemes családok összeírása, 3/1897; A Vojnits család ősei, 3/1897; A Latinovics család régi birtokviszonyai, 3/1897; A bácskai nemes családok összeírása, 3/1898; A bácskai nemes családok összeírása, 4/1898; A bácskai nemes családok összeírása, 2/1899; A bunyevácok története, 4/1904), J. Kovachich (Az almási Kovachich család, 1/1898; Az almási Rudics család története, 3/1898), J. Hannig Karakásevits (Bácsi sokác népszokás, 3/1907), A. Dudás (Kopunovits Gergely szenátor Szabadka multjáról 1820-ban, 1-2/1911), Gy. Popovics (Sizar, 4/1912), B. Bellosics (Adatok a bácsbodrogmegyei sokácok tárgyi néprajzához, 1/1914), a od važnosti je i jedan rad nepoznatog autora (A borsódi és katymári Latinovits család története, 4/1899). Rezultatima spomenutih istraživanja obilato su se koristili mnogi pisci u svojim kasnijim radovima o povijesti Bunjevaca i Šokaca u Bačkoj.

M. Grlica

BÁCSALMÁS → Aljmaš

BÁCSBOKOD → Bikić

BÁCSBORSÓD → Boršot

BÁCSKA, **1.** Tjednik mješovitog sadržaja koji je na madžarskom jeziku izlazio u Subotici u razdoblju od 1. I. 1871. do 29. III. 1873. U nepune tri godine izlaženja lista izmijenila su se trojica urednika: Đuro Radić (do 23. XII. 1871.), Dezső Hoós i Andrija Pauković. Posebno je važna bila urednička djelatnost Đure Radića, profesora povijesti i zemljopisa u subotičkoj gimnaziji (1868.–73.) i kasnijeg direktora gimnazije u Somboru (1873.–86.). Dok je on uređivao *Bácsku*, na njezinim su stranicama čitatelji upoznavani s pjesmama Branka Radičevića, s Mažuranićevim epom *Smrt Smail-age Čengića*, s bunjevačkim narodnim običajima i s ciklusom južnoslavenskih pučkih pjesama.

Primjerci novina čuvaju se u Državnoj knjižnici *Széchenyi* (Országos Széchenyi Könyvtár) u Budimpešti i Knjižnici Matice srpske u Novom Sadu.

2. Novine na madžarskom jeziku, koje su izlazile u Somboru 1878.–1918. Isprva su bile tjednik, a poslije su izlazile dvaput na tjedan. Nakon prestanka izlaženja lista u Subotici Radić je 1878. pod istim imenom pokrenuo list u Somboru, koji je uređivao šest godina nastavljajući uređivačku politiku što ju je promovirao u Subotici. Osim njega, urednici su lista bili István Molnár, Ernő Balogh, Sándor Bittermann i Aladár Türr. Iz ovoga je županijskog, pretežito političkoga glasila poteklo više važnih kulturnih inicijativa u Somboru, poput podizanja kazališne zgrade, osnivanja županijskoga povijesnog društva i dr.

Lit.: *Izložba 100 godina somborske štampe* [katalog], Sombor, 1964; T. Kolozsi, *Szabadkai sajtó (1848-1919)*, Szabadka, 1973; S. Vasiljević, *Znameniti Somborci*, Sombor, 1989; I. Szentgyörgyi i E. Bažant, *Subotička bibliografija 1870-1918*, II, Subotica, 1993.

M. Grlica

BÁCSZENTGYÖRGY→ Đurić

BAČ, staro mjesto i utvrda, danas sjedište istoimene općine u jugozapadnoj Bačkoj, na cesti Sombor–Bačka Palanka. Nalazi se na plovnoj rijeci Mostongi (86 km), koja je u sustavu kanala Dunav–Tisa–Dunav. Uz poljoprivredu, u Baču danas postoji i prehrambena industrija. U mjestu živi 6087 st. (2002.), od kojih su najbrojniji Srbi (4274), Hrvati (509) i Madžari (418), dok općina ima 16.268 st., među kojima

najviše Srba (7596), Slovaka (3213), Hrvata (1389), Madžara (992) i Jugoslavena (805). Općini Bač pripadaju i sela Bođani, Vajska i Plavna, koja imaju znatniju hrvatsku populaciju.

Po Baču je cijeli kraj između Dunava i Tise sve do Baje dobio ime Bačka. Ime je grada slavensko, a znači »pastir«. Na mjestu današnjega gradića postojalo je manje naselje u rimsko doba. Avarsko groblje i groblje starih Slavena svjedoče da su Slaveni osnovali novo naselje u ranome srednjem vijeku. Nakon što su ga Madžari zauzeli, zadržali su slavensko ime mjesta i utvrde. Od X. stoljeća razvija se u vojno i političko središte, po kojem imena dobivaju novouspostavljena županija i nadbiskupija: postao je upravno središte Bačke županije, a kad je sveti Ladislav osnovao Bačku nadbiskupiju (1092.), Bač je postao njezinim sjedištem. Poslije je bio jedno od dvaju sjedišta ujedinjene (1135.) Kalačko-bačke nadbiskupije. U Baču je 1158. godine kralj Geza II. slavio Uskrs. U XIII. stoljeću crkvu i samostan grade ivanovci. Oni su u Baču imali bolnicu u kojoj su se liječili i križari i hodočasnici na putu u Svetu zemlju. Za vrijeme ugarsko-bizantskih ratova bizantski je car Emanuel Komnen kratko tijekom 1164. boravio u Baču, ali vlast nije uspio učvrstiti te je grad postao zborištem ugarskih postrojba u borbama protiv Bizantinaca. Radi obrane zemlje kralj Robert Karlo obnovio je 1338.–42. tvrđavu, koja je postala južna obrambena točka Madžarskoga Kraljevstva, dok je oko utvrde bilo razvijeno naselje. Kralj Matija Korvin često je boravio u trgovištu Baču i darivao ga, a tu je 1462. sazvao i državni sabor. Nove je feudalne povlastice Bač dobio 1494. od kralja Vladislava II., koji je u mjestu dulje vrijeme živio kao nadbiskupov gost. U Baču je 1499. održan madžarski državni sabor, koji je imao sazvati vojnu protiv Turaka. Turci su 1529. osvojili tvrđavu Bač, nastradali su samostan i crkva, a Evlija Čelebi svjedoči da je crkva pretvorena u džamiju. U tursko je doba Bač bio sjedište istoimene nahije. Bosanski su franjevci od Turaka dobili dopuštenje da u Baču podignu kuću i obnove crkvu. Od sredine XV. stoljeća samostan vode franjevci observanti, koji su skrbili o hrvatskom puku u Baču i okolnim mjestima. Fra Marin Ibrišimović, beogradski biskup, imao je 1649. krizmanike u Baču. Hrvati iz Donje Tuzle u velikoj skupini dolaze 1686. S njima su došli i franjevci iz Gradovrha, koji su donijeli više vrijednih knjiga i sliku Majke Božje. Prvi kapetan oslobođena Bača bio je Đuro Vidaković. Hrvatima su se poslije pridružili i Srbi, koji će iz Bača biti prese-

Bač

ljeni u pustaru Deronje, gdje i danas živi njihovo potomstvo. Crkva je zajedno sa samostanom 1687. srušena, a 1699. opet obnovljena. Za Rákóczijeve bune 1703.–11. teško su stradali tvrđava, crkva i samostan. Nakon ustanka, samostan i crkva su obnovljeni, ali se razoreni Bač nije mogao oporaviti te gubi na političkoj važnosti, a sjedište se Bačke županije postupno pomiče u Baju i Sombor, u kojima je gospodarski život bio življi. Bač je 1719. postao trgovištem, a 1720. prešao je u posjed kalačko-bačkog nadbiskupa pa su njegovi stanovnici postali nadbiskupovi kmetovi. Godine 1756. stanovnici su Bača uglavnom Hrvati (»Iliri«) i nešto Srba. Franjevci su uprav-ljali bačkom župom sve do 1. I. 1766., kad je povjerena dr. Stjepanu Raniću, mjesnom kapelanu, koji je župom upravljao umjesto nadbiskupa. U prvoj su se polovici XIX. stoljeća u Bač nastanili Madžari, Slovaci i napokon Nijemci. Po materinskom jeziku u Baču je 1900. popisano 1897 Nijemaca, 1413 Šokaca i 3 Hrvata, 925 Madžara, 49 Srba, 48 Slovaka i 1 Talijan. Poslije Drugoga svjetskog rata Nijemci su bili prisiljeni napustiti gradić, a na njihovo su mjesto došli Srbi iz Bosne. Današnji Bač nije ni sjena nekad jednoga od najljepših srednjovjekovnih gradova Bačke. O njegovu prijašnjem sjaju svjedoče danas samo sačuvane znamenitosti.

Najvažnije su znamenitosti u Baču franjevački samostan i crkva. Crkvu Svete Marije podigli su ivanovci u XII. stoljeću i držali je do 1301., kad su je preuzeli franjevci konventualci. Crkva i samostan više su puta razarani. Samostan je obnovljen 1734.–60., a crkva 1832. uz pomoć nadbiskupa Petra Klobusiczkoga i zahvaljujući darovima vjernika. Na samostanu se uočavaju ostaci romanike, kasniji gotički prepravci i novi barokni dodaci, ali su najstariji i stilski najzanimljiviji dijelovi prostrana romanska apsida (polukružna kapelica) te južni zid, na kojem su fragmenti gotičkih fresaka iz XV. stoljeća. Četverokutni zvonik nekad je bio visok 40 metara, a i danas je, iako je znatno niži, simbol mjesta. U bačkom je samostanu u dva maha (1731.–33. i 1839.–42.) djelovalo filozofsko učilište, a u nekoliko je navrata u njemu bio i novicijat (1700.–03., 1716.–28., 1748.–84., 1795.–1839. i na koncu od 1949. do 1952.). Od 1842. franjevci su u Baču vodili i pučku školu. Samostan raspolaže bogatom i uređenom knjižnicom, koja sadržava velik broj franjevačkih filozofskih i teoloških priručnika i knjiga iz XVIII. stoljeća. Smatra se da od svih knjižnica franjevačkih samostana na teritoriju bivše Jugoslavije ona ima najbogatiji fundus knjiga. Razlog je to što su knjige nabavljane za potrebe redovnika dušobrižnika u novicijatu ili su ostale kao ostavština nemalog broja franjevaca koji su u Baču umrli.

Tvrđava u Baču

Druga je znamenitost Bača tvrđava. Podigao ju je Karlo Robert iskoristivši to što je kalačko-bačka nadbiskupija privremeno ostala bez nadbiskupa i stvorivši velik obrambeni sustav od zidina, jarkova i stražarskih građevina, čiji se dijelovi i danas mogu vidjeti kod kapele svetog Antuna u šumi. Najveću je obnovu tvrđave izveo potkraj XV. stoljeća nadbiskup Péter Várdai, velik humanist, koji je dao produbiti korito rijeke Mostonge i tako omogućio ne samo sigurniju obranu nego i plovidbu dunavskih lađa do samoga grada. Konačnu dogradnju i osiguranje na tvrđavi napravio je 1520-ih godina nadbiskup Pál Tomori.

Nakon osvojenja od Turaka tvrđava je postala sjedištem turske straže. Tvrđavu su

1704. spalile Rákóczijeve postrojbe, a potpuno ju je 1705. razorio Fluk, carski kapetan tvrđave. Do danas su sačuvane tri okrugle i jedna četvrtasta te glavna Donžon-središnja kula, visoka više od 20 metara. Na jednoj od njih vide se rebrasti tavanski svodovi od kamena u gotičkom stilu.

U Baču se mogu vidjeti i ostaci nekadašnje bačke katedrale sv. Pavla, čije je temelje 1872. otkopao arheolog Henszelmann, u blizini današnjega groblja. Izgorjela je zajedno s dragocjenim dokumentima Bačkoga kaptola 1351. Bač iz predturskih vremena čuva i kapelu svetog Antuna u šumi, koja je do danas stjecište hodočašća, a sve do prve polovice XX. stoljeća oko nje se održavao i sajam. O turskoj prošlosti Bača svjedoče ruševine turske kupelji u blizini župne crkve. Današnja župna crkva svetog Pavla lijepa je zgrada u kasnobaroknom stilu izgrađena 1773.–80.

Franjevački samostan i crkva u Baču

Od početka sedamdesetih godina XX. stoljeća u Baču su se u franjevačkom samostanu okupljali mladi katolici na duhovne obnove. S vremenom je iz tih okupljanja nastao Dan mladih, koji se održava svake godine 2. svibnja. Tom se prigodom u Baču okupi više stotina mladih katolika iz cijele Subotičke biskupije koji vjeronauk pohađaju na hrvatskom jeziku: učenici 8. razreda osnovne škole, srednjoškolci, radnička i studentska mladež.

Lit.: Gy. Balog, *A Bács rómaikatolikus plébánia százéves emlékezete*, Esztergom, 1867; I. Iványi, Bács, *Magyarország vármegyéi és városai, Bács-Bodrog vármegye*, I, szerkesztette S. Borovszky, Budapest, s. a.; B. Únyi, *Sokácok-bunyevácok és a bosnyák ferencesek története*, Budapest, [1947]; S. Blaskowitz, *Batsch, Geschichte einer tausendjährigen Stadt in der Batschka*, Freilassing, 1965; A. Sekulić, *Drevni Bač*, Split, 1978; I. Topalić, *Katolički kalendar za prostu 1979. godinu*, Ruski Krstur, 1978; *Enciklopedija Jugoslavije*, I, Zagreb, 1980; P. Cvekan, *Franjevci u Baču*, Virovitica, 1985; *Hrvatska enciklopedija*, I, Zagreb, 1999; *Stanovništvo. Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u 2002., knj. 1. Nacionalna ili etnička pripadnost. Podaci po naseljima*, Beograd, 2003.

S. Beretić

BAČALJMAŠ → Aljmaš

BAČIĆ, Antun (Bachich, Bacsich) (Vrba kod Slavonskog Broda, oko 1690. – Našice, 12. XII. 1758.), graditelj franjevačke crkve u Budimu, pisac i provincijal. U Provinciju Bosnu Srebrenu stupio je 1710. u Velikoj, a studij filozofije i teologije završio je u Italiji. Ondje je zacijelo predavao i filozofiju, jer se u domovinu vratio s naslovom *lector theologus*, a 1720. u Petrovaradinu je bio profesor teologije na učilištu moralnog bogoslovlja. Bio je samostanski starješina i župnik u Našicama (1725.–27., 1735.–36., 1748.–49., 1752.–53.), Šarengradu (1729.–30.) i Budimu (1730.–32.). Sudjelovao je u upravnom vodstvu pokrajinske zajednice Bosne Srebrene kao definitor (1732.–35.), kustod provincijala F. Lastrića (1741.–45.), namjesnik provincijala u Prekosavlju (1729.), namjesnik provincijala za cijelu Bosnu Srebrenu (1753.) i posljednji provincijal prije odjeljivanja samostana u Slavoniji i Podunavlju u posebnu Provinciju sv. Ivana Kapistranskoga (1754.–57.). Kao samostanski starješina uredio je unutarnjost crkve u Našicama i sagradio samostan, a u Budimu je počeo gradnju nove crkve te podigao suknaru. Na poticaj F. Lastrića sabrao je biografske podatke o franjevcima Bosne Srebrene i sastavio *Necrologium Bosnae Argentinae*, koji su dijelom objavili Đ. Bencetić (*Serafinski perivoj*, 1912) i J. Jelenić (1917).

Sa Stjepanom Vilovom začetnik je hrvatske kontroverzističke literature s pravoslavnim kršćanima na području Podunavlja i Slavonije – njegova *Istina*

katoličanska prvo je takvo teološko djelo među Hrvatima na tom području. Preveo je i spis Marije Agredske Coronel *Mistica ciudad de Dios,* koji je poslije njegove smrti izdao I. Velikanović (1773.). Istraživanja su Bačićeva kontroverzističkog spisa i njegova utjecaja na razvoj literature tog tipa u Slavoniji i Podunavlju počela, a predstoje istraživanja o utjecaju njegova prijevoda na oblikovanje marijanske pobožnosti u hrvatskih katolika na tom području.

Djela: *Istina katoliscanska illiti skazagnie upravglienija spasonosnoga xitka karstianskoga,* Budim, 1732; *Xivot Majke Boxije, kraljice, i gospoje nasse prisvete Divice Marie*, Pečuh, 1773.

Lit.: M. Šrepel, Jakošićev spis »Scriptores Interamniae«, *Građa za povijest književnosti hrvatske* 2, 1899; J. Jelenić, *Necrologium Bosnae Argentinae,* Sarajevo, 1917; J. Jelinić, *Bio-bibliografija franjevaca Bosne Srebreničke*, sv. 1. Zagreb, 1925; F. E. Hoško, *Marijoljublje naših starih,* Rijeka, 1992; V. Košić, Kontroverzističko djelo »Istina Katolicsanska« (1732.) Antuna Bačića, *Fra Luka Ibrišimović i njegovo doba. Zbornik radova*, Jastrebarsko, 2001; F. E. Hoško, *Franjevačke visoke škole u kontinentalnoj Hrvatskoj*, Zagreb, 2002.

F. E. Hoško

BAČIĆ, Antun (Subotica, 9. V. 1887. – Subotica, 3. VII. 1977.), slikar. Sin Paje i Kriste, rođ. Miković. Još je u osnovnoj te u srednjoj školi učenika u privredi zamijećena njegova sklonost likovnom izražavanju. S potporom mecena iz zavičaja otputovao je u Zagreb, položio prijamni ispit i 1908. upisao se na Višu školu za umjetnost i umjetni obrt u Zagrebu. Profesori su mu među ostalima bili R. Valdec, B. Čikoš Sesija i M. K. Crnčić. Naobrazbu je nastavio 1911. na Akademiji u Münchenu. Bez sredstava za život, izdržavao se preslikavanjem djela poznatih umjetnika. U Suboticu se vratio 1912. iscrpljen i bolestan. Slikao je portrete i preslikavao po narudžbi, a bavio se i fotografijom. Nakon izbijanja Prvoga svjetskog rata bio je mobiliziran, a u rusko je zarobljeništvo pao 1917. U rodni se grad vratio 1918. te je počeo intenzivno slikati i fotografirati. S lokalnim slikarom Gyulom Sásem pokušao je 1920. održavati privatnu slikarsku školu, ali bez uspjeha. Darovitost mu je sve više kopnjela, a znanje okoštavalo, kao i drugima iz tzv. »izgubljene generacije« subotičkih talenata. Zaposlio se kao činovnik Uprave državnih željeznica, odakle je 1940. umirovljen. Do kraja se života bavio kopiranjem, a izrađivao je i portrete. Izlagao je na izložbi *Bački umjetnici* (Subotica, 8.–18. X. 1932.) u organizaciji Muzeja dr. Joce Milekića. Bačićevih radova ima u privatnom vlasništvu, a nekoliko je eksponata u zavičajnoj zbirci Gradskog muzeja u Subotici.

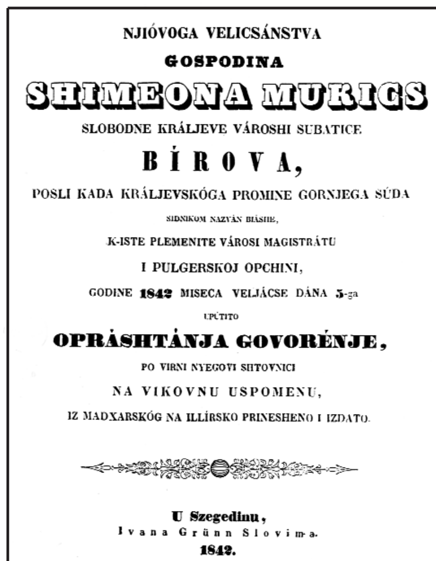
Lit.: *Neven,* 3, 9/1913, Subotica; *Hrvatski biografski leksikon*, I, Zagreb, 1983; T. Gajdos, *Szabadka képzőművészete*, Szabadka, 1995.

B. Duranci

BAČIĆ, Ilona (Jelena), rođ. Kolesarević (Subotica, 21. V. 1927.), likovna pedagoginja, slikarica, dizajnerica tekstila. Učiteljsku je školu završila u Subotici 1949., a slikarski smjer na Višoj pedagoškoj u Beogradu 1955. Nakon udaje za Pavla Bačića 1956. njezina se djelatnost u većoj mjeri okreće hrvatskomu kulturnom krugu u Subotici. Predavala je likovni odgoj u osnovnim školama i Učiteljskoj školi u Subotici, a od 1967. bila je suradnica Centra za likovni odgoj djece i omladine Vojvodine u Novom Sadu. Članica je UPIDIV-a (Udruge primijenjenih umjetnika i dizajnera Vojvodine) od 1982. Nakon umirovljenja 1983. intenzivira stvaralačku aktivnost.

Bavila se isprva slikarstvom, zatim keramikom te napokon izradom tapiserija i slikanjem na tekstilu (makrame, batik, svila). Prvi je put samostalno izlagala 1959., a priredila je nekoliko izložaba. Sudjelovala je na mnogobrojnim kolektivnim nastupima likovnih pedagoga te na izložbama primijenjenih umjetnosti (Poreč, Novi Sad, Sombor, Struga, Slovenj Gradec, Mali Lošinj, Ivanjica, Subotica, Grožnjan, Segedin, Beograd, Grenoble i dr.). Naglašavajući autentičan izričaj djece, kao privrženica nove koncepcije likovne pedagogije isticala se među prvim poslijeratnim stručnjacima. Kao svestrana stvarateljica-dizajnerica kreirala je mnoštvo zapaženih ostvarenja. Dobitnica je nekoliko nagrada za postignuća na obama

poljima svojeg djelovanja: Priznanje za dugogodišnje unapređenje likovnog odgoja u Jugoslaviji, Banja Luka, 1978.; Rastava domače in umetne obrti – priznanje za kvalitet, Slovenj Gradec, 1984.; Otkupna nagrada Likovnog susreta u Subotici 1985. i dr.

NJIÓVOGA VELICSÁNSTVA
GOSPODINA
SHIMEONA MUKICS
SLOBODNE KRÁLJEVE VÁROSHI SUBATICE
BÍROVA,
POSLI KADA KRÁLJEVSKÓGA PROMINE GORNJEGA SÚDA
SIDNIKOM NAZVÁN BIÁSHE,
K-ISTE PLEMENITE VÁROSI MAGISTRÁTU
I PULGERSKOJ OPCHINI,
GODINE 1842 MISECA VELJÁCSE DÁNA 5-ga
UPÚTITO
OPRÁSHTÁNJA GOVORÉNJE,
PO VIRNI NYEGOVI SHTOVNICI
NA VIKOVNU USPOMENU,
IZ MADXARSKÓG NA ILLÍRSKO PRINESHENO I IZDATO.

U Szegedinu,
Ivana Grünn Slovima.
1842.

Tiskani govori Šime Mukića i Mije Bačića, Segedin 1842.

Djela: *Magyar Szó*, Újvidék, 15. IV. 1964; Slikanje na tekstilu, u: *Likovno vaspitanje danas* (grupa autora), Novi Sad, 1971; Slikanje na svili, *Bilten*, 4/1971, Novi Sad.

Lit.: T. Gajdos, *Szabadka képzőművészete*, Szabadka, 1995; *Kortárs Magyar Művészeti Lexikon*, Budapest, 1999; O. Kovačev-Ninkov, *Ilona Bačić; Galerija Likovnog susreta Subotica 2. septembar – 2. oktobar 2002.* [katalog samostalne izložbe], Subotica, 2002.

B. Duranci

BAČIĆ, Mijo (Subotica, 11. IX. 1794. – Subotica, 23. V. 1877.), visoki činovnik gradske uprave u Subotici. Bio je najprije podbilježnik, a od 14. I. 1834. veliki bilježnik i senator. Autor je oproštajnoga govora koji je u povodu izbora subotičkog suca Šime Mukića za prisjednika (porotnika, »sidnika«) kraljevskog suda u Pešti pročitao u ime Magistrata i »Pulgerske općine« 5. II. 1842. godine (govor je tiskan na madžarskome i hrvatskome, odn. ilirskom jeziku). Za glavnog suca izabran je 20. X. 1847. Na čelu gradske administracije ostao je do 23. V. 1848. Umro je kao ekonom (staratelj) župe sv. Terezije Avilske.

Djela: S. Mukics i M. Bacsich, *Nagyságos Mukics Simeon urnak, szabad királyi Szabadka városa főbírájának, királyi váltó fel-törvényszéki ülnökké lett kineveztetése után ugyan e' nemes város tanácsához 's polgári közönséghez 1842-ik ávi bőjt-elő hó' 5-kén intézett búcsúzó beszéde, hív tisztelői által örök emlékűl kiadatvo*, Szeged, 1842; Sh. Mukics i M. Bacsich, *Njióvoga velicsánstva gospodina Shimeona Mukics slobodne králjeve városhi Subatice bírova, posli kada králjevskóga promine gornjega súd sidnikom nazvan biáshe, k-iste plemenite városi magistrátu i pulgerskoj opchini, godine 1842 miseca veljácse dána 5-ga upútito opráshtánjaa govorénje, po virni nyegovi shtovnici na vikovnu uspomenu, iz madxarskóg na illírsko prinesheno i izdato*, Szegedin, 1842.

Izvor: Historijski arhiv Subotica, F:2. 4150/polg. 1877.

Lit.: I. Iványi, *Szabadka szabad királyi város története*, I-II, Szabadka, 1886-1892; *Szabadka és Vidéke*, Szabadka, 24. V. 1877.

M. Grlica

BAČIĆ, Pajo (Subotica, 21. I. 1862. – Subotica, 9. VIII. 1920.), Suradnik *Nevena*, član Pučke kasine. Sin Đuke i Kolete, rođ. Kovačić. Pred sudom u Segedinu priznao je navodno autorstvo teksta *Narodnosno pitanje na zemaljskom saboru*, objavljenoga u trećem broju mjesečnika *Neven* iz 1902. godine. Svjestan realne opasnosti da bude osuđen na zatvorsku kaznu, učinio je to kako netko od malobrojnih prvaka subotičkih Bunjevaca ne bi dospio u zatvor. Nijedan od subotičkih odvjetnika nije se prihvatio njegove obrane te su Mijo Mandić i Staniša Neorčić, jedini koji su uz njega bili na suđenju, angažirali segedinskog odvjetnika Reinera. Osuđen je na globu od 200 kruna i zatvorsku kaznu od 6 mjeseci, koju je izdržao u segedinskom zatvoru Csillag. Nakon što su stanovnici subotičke IV. i V. četvrti osnovali Zadrugu kršćanskih trošitelja 1905. godine, izabran je za njezina dopredsjednika.

Lit.: *Neven*, Subotica, 3/1902, 10/1902, 10/1903, 4/1904, 9/1905, 176/1920.

M. Grlica

BAČIĆ, Pavao (Subotica, 1. VIII. 1921. – Subotica 22. VI. 1984.), književnik, glazbenik, skladatelj i glazbeni pedagog. Sin Martina i Tereze, rođ. Stipančević, unuk Paje Bačića. Osnovnu i srednju školu završio je u rodnom gradu, a glazbenu je naobrazbu stekao u glazbenom odjelu srednje vojne škole u Zagrebu 1941.–48. Bio je član orkestra Radio Zagreba 1950. i orkestra Zagrebačkoga gradskog kazališta *Komedija* 1951.–55. Od 1955. živi u Subotici i radi u Muzičkoj školi kao glazbeni pedagog, gdje predaje teoretske predmete, klarinet i gitaru (iako je bio samouk, otvorio je gitarski odjel), a jedno je vrijeme bio i pomoćnik ravnatelja. Nakon povratka u Suboticu razvio je svestranu stvaralačku djelatnost na području glazbe i književnosti.

Pavao Bačić

Bio je osnivač i član *Ansambla za staru muziku*. Skupina je osnovana 1973., činili su je Mátyás Lévay (blok-flaute i frulice), Mirko Molnar (violončelo) i Pavao Bačić (gitara), a rad su počeli s programskim naslovom *Od siringe do saksofona*. Od 1976. nastupaju pod nazivom *Ansambl za staru muziku*, a pridružuju im se Ildikó Komjáti (sopran) i Laura Lévay (flauta). U tom su sastavu nastupali na mnogim eminentnim mjestima u tadašnjoj Jugoslaviji, poput crkve sv. Donata u Zadru na Ljetnim muzičkim večerima, zatim u Opatiji, Beogradu i dr., a snimali su i za TV Novi Sad. P. Bačić bio je član ansambla do odlaska u mirovinu, a osim klarineta svirao je i gitaru.

U sklopu glazbene aktivnosti bavio se i skladanjem: *Duet za dva klarineta* (1968.), *Ti odlaziš* (1967.), *Pisma o kosi* (1970.), *Prelo* (1970.), *Pozdrav* (1971.), *Kompozicija za solo-gitaru*, album (1974.), *Sonata za gitaru u tri stavka*, album (1975.), *Sonata za violinu i gitaru u dva stavka* (1976.), *Deset lakih komada za gitaru*, (1981.). Glazbenu je kritiku objavljivao u *Subotičkim novinama* (1957.–64.) i beogradskim časopisima *Savremeni akordi* (1961.), *Zvuk* (1963., 1965.) i *Pro musica* (1967., 1969., 1977.). Glazbena je publicistika u njegovu stvaralaštvu zastupljena znanstvenom raspravom *Pere Tumbas Hajo – umjetnik tamburice* (Subotica, 1969.).

Pisao je dječje igrokaze, za koje je skladao i scensku glazbu: *San male Vesne* (praizvedba u Novom Sadu 1959.), *Brzi vlak je stao* (praizvedba u Varaždinu 1963.), *Miki i družina* (praizvedba u Subotici 1963.), *Novogodišnja noć* (premijere u Zadru i Varaždinu 1964.), *Uzbuna u zoološkom vrtu* (praizvedba u Varaždinu 1966.). Predstave su mu izvođene i u Titogradu i Senti. Osobito je uspješan bio njegov kazališni komad *Salašari silom varošani*, za koji je također napisao i scensku glazbu, a praizveden je u Subotici 1965. U rukopisu je ostao i neizveden kazališni komad *Ispod vrata mašna, a u ruci tašna*.

Pisao je humoristično-satirične članke, pod pseudonimom i naslovom *Pismo malog Jovice*, objavljivao ih je u *Subotičkim novinama* (1962.-65.). Prvu pripovijetku *Ludi Pipe* objavio je u listu *Novela film* (Zagreb, 1954.), poslije ih objavljuje u *Hrvatskoj riječi* (1954.–55.), *Rukoveti* (1955.–56.), *Džepnome magazinu* (1956.–57.) i *Subotičkim novinama* (1957.–59., 1962., 1963.). Tiskana mu je i zbirka *Smrti uprkos* (Subotica, 1970.).

Pisao je i satiru u stihovima, koju je objavio u dvije samostalne knjige pjesama (*Stihovana satira*, Subotica, 1967. i *Oštro pero od gume,* Subotica, 1969.), a bio je i suautor zbirke *Mozaik* (1967.). Poeziju za djecu objavljivao je u *Narodnim novinama* (Budimpešta, 1969.–70.).

Bačićeva vezanost uz zavičaj silno se odrazila u njegovu skladateljskome i književnom radu.

Djela: *Mozaik* (suautori B. Bede, J. Kopilović i M. Molcer), Subotica, 1967; *Stihovana satira*, Subotica, 1967; *Oštro pero od gume,* Subotica 1969: *Pere Tumbas Hajo – umjetnik tamburice*, Subotica, 1969; *Smrti uprkos*, Subotica, 1970; *Kompozicija za solo-gitaru* (album), 1974; *Sonata za gitaru u tri stavka* (album), 1975; *Sonatina za violinu i gitaru u dva stavka*, 1976.

Lit.: *Hrvatski biografski leksikon*, I, Zagreb, 1983; [L. Merković], In memoriam, *Rukovet* 4/1984, Subotica; B. Gabrić, Sto godina od smrti Pavla Bačića (1921.-1984.), *Subotička Danica (nova); Kalendar za 1995. godinu*, Subotica, 1994; B. Gabrić, Pavao Bačić (1921.-1984.), *Glas ravnice*, 52, Subotica, 1995.

N. Skenderović i H. Tikvicki

BAČIĆ, Slaven (Subotica, 16. III. 1965.), pravni povjesničar i odvjetnik. Diplomirao je na Pravnom fakultetu u Novom Sadu 1988., magistarsku radnju *Povelje i statuti slobodnih kraljevskih gradova u Bač-bodroškoj županiji* obranio je na Pravnom fakultetu u Beogradu 1992., a stupanj doktora znanosti stekao je na Pravnom fakultetu u Osijeku radom *Povjerenstveni statuti Subotice, Sombora i Novoga Sada s osvrtom na hrvatske slobodne kraljevske gradove* 2002. Bio je asistent na Pravnom fakultetu u Novom Sadu 1989.–94., a poslije radi u odvjetništvu u Subotici.

Znanstvene i stručne članke objavljivao je u časopisima u Subotici (*Rukovet, Žig, Klasje naših ravni, Subotička Danica*), Novom Sadu, (*Zbornik Pravnog fakulteta u Novom Sadu, Glasnik Advokatske komore Vojvodine, PČESA, Habitus*), Beogradu (*Arhiv za pravne i društvene nauke*), Zagrebu (*Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, Marulić*), Osijeku (*Pravni vjesnik Pravnoga fakulteta u Osijeku*) i Budimpešti (*Hrvatski kalendar*). Povremeno je pisao stručne članke i surađivao u *Glasu ravnice, Žigu*, *Zvoniku, Hrvatskoj riječi* i *Subotičkim novinama*. Član je uredništva *Glasnika Advokatske komore Vojvodin*e od 1997. Za knjigu *Iz prošlosti gradskog prava Novog Sada, Sombora i Subotice* dobio je posebno priznanje Kulturno-prosvjetne zajednice Subotica za 1998. Važniji pseudonimi: Josip Horvat, Bruno Skenderović, Vladimir Horvat, V. H., V. H. B.

Djela: *Povelje slobodnih kraljevskih gradova Novog Sada, Sombora i Subotice*, Subotica, 1995; *Iz prošlosti gradskog prava Novog Sada, Sombora i Subotice*, Subotica, 1998.

P. Vuković

BAČKA, područje između Dunava i donje Tise, bez izrazite granice prema sjeveru. Ime je dobila po mjestu Baču, nekoć županijskome i crkvenom središtu. Na zapadu, jugu i istoku granica joj je prirodna, a sjevernom se granicom najčešće smatra granica nekadašnje Bačko-bodroške županije – crta Baja-Jankovac-Kelebija-Martonoš. Zauzima više od 10.000 km² površine i ima više od 1.100.000 st.

Povijest. Na području Bačke postoje mnogobrojni arheološki nalazi iz različitih razdoblja, počevši od neolitika, rimskog doba pa do seobe naroda. U drugoj polovici VI. stoljeća na područje Bačke najprije su se nastanili Avari, a zatim i Slaveni. U Bačkoj je bilo i sjedište avarske države, koju je srušio Karlo Veliki u franačko-avarskom ratu (791.–796.). Od kraja IX. do polovice X. stoljeća Bačku su postupno osvajali Madžari i nakon zauzimanja uveli županijski sustav. Središtem je županije postao Bač. Južni dio današnje Bačke zauzimala je Bačka županija, sa sjedištem u Baču, a sjeverni Bodroška županija, sa sjedištem u Bodrogu (pokraj današnjega Bačkog Monoštora). U tursko je doba Bačka bila u sastavu Segedinskog sandžaka, koji je pak bio dio Budimskog pašaluka. Tada se ovamo naseljava hrvatsko i srpsko stanovništvo na mjesto izbjegloga madžarskoga, a kao dušobriž-

Karta Bačke iz 1952.

nici Hrvata djeluju bosanski franjevci. Bačka je oslobođena od turske vlasti tijekom Velikoga bečkog rata (1683.–99.), u kojem su sudjelovali i hrvatski vojni graničari iz Bačke. Nakon rekonstituiranja županijskog sustava Bačka i Bodroška županija spojene su u jednu – Bačko-bodrošku županiju. Postupni gospodarski oporavak Bačke traje tijekom cijeloga XVIII. stoljeća, a uvjetovan je daljnjim pomicanjem turske granice i kolonizacijom, napose Nijemaca. Borbe tijekom 1848. i 1849. nisu mimoišle ni Bačku, a hrvatsko je stanovništvo bilo na strani madžarskih snaga. Bačka je bila dijelom Vojvodstva Srbije i Tamiškog Banata 1849.–60., osim manjega jugoistočnog dijela, koji je bio u sastavu Vojne granice. Nakon Austro-ugarske nagodbe dolazi do jaka vala madžarizacije drugih naroda, ali i do pojave bunjevačkoga narodnog preporoda. Politički je Bačka podijeljena nakon Prvoga svjetskog rata, kad je Kraljevini SHS pripao veãi dio Bačke (8653 km˛), a manji je sjeverozapadni dio, tzv. Bajski trokut, ostao u Madțarskoj (1628 km˛). Tadađnja je podjela ostala sve do danas, osim u vrijeme Drugoga svjetskog rata, kad je cijela Bačka bila u sastavu Madžarske.

Fizičko-geografska obilježja. Bačka je dio prostrane Panonske nizine s malim razlikama u nadmorskim visinama od 75 do 143 m. U njoj se izdvajaju Subotička pješčara, Bačka lesna zaravan i Titelski brijeg, lesne terase koje okružuju navedene zaravni te aluvijalne ravni Dunava i Tise. U lesnim zaravnima i na lesnim terasama dominira černozem, a u polojima aluvijalna tla. U Subotičkoj je pješčari humusni i čisti pijesak. Slatinastih tala ima malo.

Klima je u Bačkoj, prema Köppenovoj klasifikaciji, umjereno topla vlažna, sa srednjom godišnjom temperaturom od 10,5 C.

Velike granične rijeke Dunav i Tisa u prošlosti su intenzivno meandrirale i izlijevale se, ali regulacijom su nestale opasnosti od poplava. Ima i nekoliko kraćih rijeka: Plazović, Mostonga, Kireš, Čik, Jegrička i Krivaja. Na granici pijeska i lesa nalazi se nekoliko eolskih jezera, od kojih su najveća Palićko i Ludaško. Od XVIII. stoljeća prokopano je više kanala: Veliki bački kanal, koji spaja Dunav i Tisu, kopan je između 1793. i 1802. (123 km); Mali bački kanal, koji vodi od Malog Stapara do Novog Sada (68 km); a nakon Drugoga svjetskog rata i veliki hidrosistem Dunav-Tisa-Dunav (njegova je duljina u Bačkoj 110 km).

Preoravanjem stepe i isušivanjem močvara i ritova tijekom posljednja dva i pol stoljeća iz osnove je izmijenjena prirodna vegetacija. Umjesto stepe danas prevladavaju oranice, u poljima su se očuvale ritske šume, a u Subotičkoj se pješčari nalaze i voćnjaci, vinogradi, bagremove i borove šume.

Stanovništvo. Prema prvome cjelovitom popisu stanovništva iz 1869. u Bačkoj je živjelo 507.723 stanovnika. U vojvođanskom je dijelu Bačke 1921. bilo 735.117 st., 1971. – 960.001 st., a 2002. – 1.022.488 st. U posljednjim desetljećima najveće povećanje stanovništva bilježe gradovi, dok sela stagniraju ili imaju depopulaciju (što je odlika i nekih gradova).

Važno je obilježje Bačke etnička šarolikost, uvjetovana golemim i višestoljetnim migracijama. Nakon dolaska u Panoniju madžarska su plemena zatekla etnički nediferencirano slavensko stanovništvo. Do turskog je perioda bilo hrvatskih i srpskih migracija i u ovaj dio ugarskog Podunavlja. Za turskih se osvajanja madžarsko stanovništvo povuklo u sjeverne, neokupirane dijelove. Iako je naseljavanje slavenskog pučanstva teklo i tijekom turske vladavine, intenzitet tih seoba pojačao se nakon protjerivanja Turaka. Najpoznatije su seobe Hrvata-Bunjevaca 1687. i Srba 1690. Tijekom XVIII. i XIX. stoljeća intenzivno su kolonizirani Nijemci, zatim Madžari te manje skupine Slovaka, Ukrajinaca i Židova iz raznih krajeva Habsburške Monarhije.

Nakon Prvoga svjetskog rata u jugoslavenskom je dijelu Bačke provođena planska kolonizacija iz tzv. pasivnih planinskih područja. Rezultati jugoslavenskog popisa iz 1921. pokazuju da su, prema materinskom jeziku, 35,51% stanovništva činili Madžari, 33,55% Srbi i Hrvati, 23,64% Nijemci te 7,30% ostali. Rimokatoličkoj je vjeri pripadalo 61,09 % pučanstva, pravoslavnoj 21,75%, evangeličkoj 13,42%, a preostalih je 3,74% pripadalo drugim religijama ili su bili bez konfesije. Nakon Drugoga svjetskog rata došlo je gotovo do potpunog protjerivanja Nijemaca iz jugoslavenskoga dijela Bačke (u manjoj mjeri i iz madžarskog dijela) i velike kolonizacije stanovništva iz ratom opustošenih i tzv. pasivnih krajeva Hrvatske, Crne Gore, Bosne i Hercegovine, južne Srbije i nekih drugih područja. Spontane imigracije tekle su tijekom cijeloga socijalističkog razdoblja, a intenzitet je migracija bio osobito pojačan u razdoblju raspada SFRJ. Prema popisu iz 1971. Srbi su činili 43,11% stanovništva, Madžari 32,44%, Hrvati 9,60%, Slovaci 3,80%, Crnogorci 3,24%, Rusini 1,73%. Prema popisu iz 2002. Srba ima 559.700 (54,74%), Madžara 221.882 (21,70%), Hrvata 38.889 (3,80%) i Bunjevaca 19.612 (1,92%), neizjašnjenih 33.288 (3,26%), Crnogoraca 31.394 (3,07%),

Bački salaš

Jugoslavena 30.463 (3,02%), Slovaka 28.058 (2,74%), Rusina 13.220 (1,29%) te ostalih 45.565 (4,46%). Danas najveći dio vojvođanskih Hrvata živi u Bačkoj.

U madžarskom su dijelu Bačke promjene etničke strukture nakon Prvoga svjetskog rata bile uvjetovane ponajprije jakom asimilacijom. Broj je etničkih Hrvata u vojvođanskom i madžarskom dijelu Bačke veći od broja onih koji su se izjasnili kao Hrvati, a teško je usto utvrditi točan broj osoba koje su se u Vojvodini izjasnile kao Šokci.

Naselja. Najmanje su naseobine na području Bačke salaši. U prvo su vrijeme imali stočarsku funkciju, ali preoravanjem pašnjaka zamjenjuju je ratarskom. Početkom XX. stoljeća samo je oko Subotice bilo oko 11.000 salaša, dok 1953. u cijelome vojvođanskom dijelu Bačke ima 16.270 salaša s 57.325 stanovnika. Socijalistička je poljoprivreda u Madžarskoj praktički rezultirala nestankom salaša u Bajskom trokutu, dok su se u jugoslavenskom dijelu Bačke salaši zadržali zbog opstanka sitnih posjeda. Broj je preostalih salaša danas teško utvrditi jer su mnogi napušteni i srušeni. Najviše ih je i danas oko Subotice. Ušoravanjem salaša nastala su neka sela, npr. Đurđin i Mala Bosna.

Seoska naselja u Bačkoj većinom nastaju planski nakon protjerivanja Turaka. Morfološki su vrlo slična, pretežito pravokutnog tlocrta sa širokim ulicama koje se križaju pod pravim kutom. Prema podacima iz 2002., u 141 selu u vojvođanskom dijelu Bačke živi 382.782 stanovnika ili 37,4% ukupnog stanovništva (2715 stanovnika po selu). Najviše sela imaju općine Bačka Topola (22), Subotica (17) i Sombor (15). Najveći broj Hrvata živi u Sonti (2966), Bačkome Monoštoru (2043) i Donjem Tavankutu (1234 i još 787 osoba koje su se izjasnile kao Bunjevci). U madžarskom dijelu Hrvati su se najviše očuvali u Santovu, Kaćmaru, Bikiću i Gari.

Gradovi u Bačkoj nisu puno stariji od seoskih naselja. Iako su neki postojali još u srednjem vijeku, svoj život obnavljaju tek nakon protjerivanja Turaka. Tada gradovi dobivaju statusna obilježja, od kojih najveći postaju slobodnim kraljevskim gradovima (Novi Sad 1748., Sombor 1749. i Subotica 1779.) Sva su ta tri grada u doba eliberacije bila poljoprivredna naselja jer su se nalazila u izrazito poljoprivrednim regijama. U prvoj polovici XIX. stoljeća razvijaju se u gradovima obrt i trgovina, a u drugoj polovici počinje razvoj industrije, koja se osobito intenzivno razvija u XX. stoljeću. Jačanjem ekonomske moći gradovi postaju i središta prosvjete i kulture. Morfološka se slika gradova mijenja, grade se kuće i ulice, kopaju se bunari, isušuju močvare... Tipičan panonski grad postaje sve sličniji europskom gradu našeg doba. Najvažniji su gradovi u Bačkoj Novi Sad s 191.405 st. (Hrvata 3519), Subotica s 99.981 st. (Hrvata 10.424 i Bunjevaca 10.870), Sombor s 51.471 st. (Hrvata 3197 i Bunjevaca 2222) i Baja s 37.916 st., prema popisu iz 2002.

Gospodarstvo. Tijekom XVI., XVII. pa i prve polovice XVIII. stoljeća Bačka je bila rijetko nastanjen i slabo iskorišten predio u kojem je stepsko stočarstvo činilo glavnu gospodarsku granu. Nakon velikih kolonizacija, osobito Nijemaca, stepe su pretvarane u plodne oranice te je poljodjelstvo postalo važnije od stočarstva. Od ukupne poljoprivredne površine Bačke danas više od 90% čini obradivo zemljište (ostalo su pašnjaci, a veoma malo površine zauzimaju bare, trstici i ribnjaci). Od ukupnih obradivih površina oko 95% čine oranice i vrtovi, a ostalo su voćnjaci i

vinogradi te livade. Povoljna klima i hidrološke prilike, uz plodno tlo, omogućuju intenzivnu zemljoradnju, pri čemu su glavne kulture žitarice – pšenica i kukuruz (oko 75%). Od industrijskih biljaka najviše su zastupljeni suncokret i šećerna repa. Vinograda i voćnjaka najviše ima na terenima Subotičke pješčare. Livada i pašnjaka sve je manje i nalaze se na slabije plodnim, često zaslanjenim zemljištima. Osim plodna tla, prirodna su bogatstva Bačke nafta i zemni plin te lesna glina.

Na prostoru Bačke najrasprostranjenija je prehrambena, a zatim i tekstilna industrija. I druge industrijske grane imaju tradiciju, počevši od industrije građevnog materijala (opeka, crijep), do metalne, strojarske, kemijske i elektroindustrije. Industrijska su poduzeća razmještena po cijelom teritoriju, osobito u većim gradovima. Tradicionalno postoji i obrtnička djelatnost. Povlačenje trianonske granice 1921. negativno je utjecalo na gospodarstvo u pograničnim područjima, osobito u Somboru, Subotici i Baji, i pretvorilo ih u periferiju dviju država

Bačka ima gustu mrežu prometnica (ceste, pruge, plovne rijeke i kanali). Najvažnije su pruga i autocesta koje spajaju Budimpeštu, preko Subotice i Novog Sada, s Beogradom. Važan prometni smjer vodi i od Bezdana do Bečeja (cesta, željeznica, Veliki bački kanal). Cestovna i željeznička veza od Subotice i Sombora vodi prema Hrvatskoj, no nakon oštećenja mosta u ratu željeznički promet preko Dunava još nije obnovljen. Riječni promet teče Dunavom i Tisom. Nekad važan kanalski transport zbog zapuštenosti kanalske mreže i dotrajalosti plovnog parka slab je i nerentabilan. Zbog gospodarske stagnacije neke su lokalne željezničke pruge zatvorene, dok su druge zastarjele, a mnoge su lokalne ceste u vojvođanskom dijelu Bačke zapuštene.

Najvažnija su trgovačka središta Novi Sad i Subotica, a najpoznatije je turističko središte Palić.

Lit.: J. Marković, *Geografske oblasti SFRJ*, Beograd, 1967; B. Bukurov, *Fizičko-geografski problemi Bačke*, Beograd, 1975; B. Bukurov, *Odabrani radovi*, Novi Sad, 1976; B. Bukurov, *Bačka, Banat i Srem*, Novi Sad, 1978; *Enciklopedija Jugoslavije*, I, Zagreb, 1980; T. Šegota, *Klimatologija za geografe*, Zagreb, 1988; B. Ćupurdija, *Stambena arhitektura subotičkih salaša, majura i poljoprivrednih kombinata*, Novi Sad, 1993; *Új magyar lexikon*, Budapest, 2000; *Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u 2002. : Stanovništvo : Nacionalna ili etnička pripadnost*, Beograd, 2003.

M. Đanić i S. Stantić

BAČKA, konjički klub u Subotici. Osnovan je u lipnju 1891. pod imenom *Szabadkai Lóverseny Egyesület* (Subotička udruga za konjske utrke), no organiziranih je konjičkih natjecanja u Subotici bilo i prije. Prve su utrke organizirane još 1841., a nakon toga ih je svake godine do 1848. (osim 1845.) organiziralo Društvo za konjske utrke, utemeljeno prema akcionarskom sustavu.

Novu su Subotičku udrugu za konjske utrke osnovali entuzijasti odgajivači i ljubitelji konja. Prvu je utrku Udruga priredila u listopadu 1892. Održavane su galopske utrke, preskakanje prepona i daljinska zaprežna vožnja na 15 km, dok se natjecanja kasača pojavljuju potkraj XIX. stoljeća. Utrke su održavane na prostoru iza današnje tvornice *Zorka* sve do 1916. godine, kad je Udruga prestala djelovati jer su mnogi natjecatelji i grla bili mobilizirani. U ovom je razdoblju bila poznata ergela porodice Vojnić. Iz nje su izlazila galopska, a poslije i kasačka grla, koja su odnosila nagrade na peštanskim i drugim hipodromima u Ugarskoj. Najistaknutiji su odgajivači i natjecatelji bili: Šandor Vojnić st., Šandor Vojnić ml., Šimon Vojnić, Gedeon Rohonczy, Rudolf Pletzger, grof Albert Pejačević, Miklós Szokonyi, Imre Dobó, Antun Pejić Tukuljac, Lovro Vujković Cvijin i dr.

U Kraljevini SHS subotički su ljubitelji konjičkog sporta, uz potporu konjičkih i artiljerijskih časnika, 1920. obnovili rad konjičkoga kluba pod imenom Subotičko kolo jahača *Kralj Aleksandar*. Prvi je predsjednik bio divizijski general Milivoj Dimitrijević, a tajnik Čedomir Riznić. Između dvaju ratova konjički je sport bio uglavnom organiziran po uzoru na Dunav-

sko kolo jahača *Knez Mihajlo* u Beogradu. Među obnoviteljima i natjecateljima u klubu isticali su se Julije Lelbach, veleposjednik i vlasnik ergele na pustari Zobnatica, ud. Mirka Kalmara, vlasnica ergele u Zobnatici, zatim Beno Vujković, Ede Varga i Károly Vermes.

Svoje prve utrke Društvo priređuje 10. X. 1920. na starom trkalištu iza *Zorke*. Subotičko kolo jahača njegovalo je kasačke i galopske utrke, preskakanje prepona i vožnju zaprega.

Na Palićkoj je cesti između dviju vojarna 1931. izgrađeno novo trkalište s tribinom za 700 gledatelja i s pomoćnim objektima. Kolo je jahača ondje na godinu priređivalo 5-6 utrka sve do Drugoga svjetskog rata. Najvažnija su subotička grla bila iz tada poznatih staja Julija Lelbacha, porodice Vojnić i Károlya Vermesa. Subotička su grla uspješno sudjelovala na trkalištima u Bečeju, Novom Sadu, Osijeku, Slavonskom Brodu, Zagrebu, Beogradu, Budimpešti i drugdje. Za Drugoga svjetskog rata konjičko društvo nastavlja svoju djelatnost pod prvotnim imenom *Szabadkai Lóverseny Egyesület.* Organiziralo je 3-4 utrke na godinu na hipodromu na Palićkoj cesti. Na programu su bile kasačke, galopske i preponske utrke te voltižiranje i utrke dvoprega. Najistaknutiji je odgajivač u to doba bio Julije Lelbach.

Poslije rata konjičko je društvo obnovilo djelatnost pod nazivom Društvo za konjički sport *Bačka*, a početkom 1954. klub je dobio sadašnji naziv, Konjički klub *Bačka*. Prvi je predsjednik kluba bio Franjo Dulić-Barna, tajnik Kalor Dulić, a članovi upravnog odbora Stipan Dulić, Ivan Jurić, Čedomir Riznić… Utrke su se održavale na improviziranom trkalištu na livadi današnjega hipodroma kod Somborske kapije. Godine 1955.–56. uređena je natjecateljska staza i izgrađeni su osnovni prateći objekti, a 1980. započeta je etapna izgradnja novog hipodroma. Danas Konjički klub *Bačka* posjeduje lijep hipodrom, a u njegovu se radu osobito njeguje kasački sport.

Subotički hipodrom danas

Klub je nakon Drugoga svjetskog rata organizirao mnogobrojna domaća, međunarodna i revijalna natjecanja, među kojima se ističu Jugoslavenski kasački derbi (1956., 1962., 1987., 1991.,1995. i 2001.), Prvenstvo Vojvodine u preskakanju prepona (1958.), Prvenstvo Jugoslavije i Prvenstvo Vojvodine u kasačkom sportu (1989.), Prvenstvo Jugoslavije za dvogodce (1996.) i dr. Klub na godinu priređuje u prosjeku 10-12 trkaćih dana (utrka) uz sudjelovanje 80-100 natjecateljskih grla u jednome trkaćem danu. Najpoznatije su utrke *Dužijanca* (uvrštena je u program 1970., a 1992. proglašena je međunarodnom utrkom), Oslobođenje grada i Subotička milja.

U poslijeratnom razdoblju članovi kluba osvajali su 13 puta Jugoslavenski kasački derbi: Stipan Dulić (1951., 1953. i 1956.), Stipan Vukov (1980.), Andrija Wachler (1992.), Antun Oračić (1993.), Branimir Mukić (1995., 1996. i 1997.), Zvonko Bogdan (1998.) i Veljko Mažić (1999., 2002. i 2003.). Među najvažnijim inozemnim klupskim rezultatima ističe se četvrto mjesto Zvonka Bogdana u Beču 1997. godine u utrci *Hunyadi*, jednoj od najpoznatijih europskih utrka. Najuspješniji vlasnici grla među članovima kluba jesu staja *Hico* u vlasništvu Judite Csákány, Stipan Dulić, Ivica Mukić, Stipan Vilov, Antun Oračić, Andrija Wachler, László Berényi...

Povijest Konjičkoga kluba *Bačka* nakon Drugoga svjetskog rata izdvaja taj klub u red najboljih konjičkih klubova u zemlji.

Izvor: Arhiv Konjičkog kluba *Bačka*.

Lit.: *Szabadkai Lóverseny Társaság Könyvecskéje*, Szabadka, 1846; *Bácsi gyepkönyv Alapszabályai*, Szabadkán, 1847; *Neven*, Subotica, 1920; *Bácskai Hírlap*, Szabadka, 1920; *Zemljodilski kalendar za pristupnu godinu 1924.*, Subotica, 1923; *Zemljodilski kalendar za prostu godinu 1926.*, Subotica, 1925; *A sport enciklopédiája, II*, Budapest, 1928; J. Šokčić, *Subotica pre i posle oslobođenja*, Subotica, 1934; *Bácsmegyei Napló*, Szabadka, 1941; I. Pluhár, *Magyarországi sportegyesületek története*, Budapest, 1942; *Délvidéki Magyarság*, Szabadka, 1942, 1943; *Prvi Jugoslovenski almanah*, Beograd, 1958; *Povijest sporta*, 8, Zagreb, 1971; *Enciklopedija fizičke kulture Jugoslavije*, I, Zagreb, 1977; *Politika*, Beograd, 11. VIII. 2002.

A. Zomborčević

BAČKA, sportsko društvo iz Subotice, s više klubova i sekcija, od kojih je najpoznatiji nogometni klub, jedan od prvih u Austro-Ugarskoj i najstariji na prostoru bivše Jugoslavije.

1. Nogometni klub. Sportski se život u Subotici početkom XX. stoljeća najviše razvijao u sklopu društva Szabadkai Sport Egylet (Subotičko sportsko društvo) i njegovih mnogobrojnih sekcija: za atletiku, gimnastiku, biciklizam, veslanje, klizanje, mačevanje, plivanje. Premda je nogomet u Suboticu stigao još 1896., Društvo za taj sport nije pokazalo dovoljno sluha te se 1901. skupina nezadovoljnih akademičara i đaka (Zoltán Wagner, Gyula Gruber, Joco Mamužić, Zoltán Grubor, Ferenc Sáfrány, Ferenc Szilberleitner, Ivan Sarić, Đuro Stantić i drugi) izdvojila i 3. VIII. 1901. osnovala novi klub: *Bácska* Szabadkai Athletikai Club (Subotički atletski klub *Bačka*), za koji su kao klupske boje prihvaćene crvena i bijela. Prvi je predsjednik kluba bio Károly Zambely, inače ravnatelj plinare, a počasni predsjednik Šandor Vojnić ml., veleposjednik.

Prvu je utakmicu *Bačka* odigrala 11. VIII. 1901. u Osijeku protiv »Football« kluba (zapravo sekcije) *Hrvatski sokol* (rezultat je bio 1:1), a u Subotici je prvu javnu utakmicu igrala 2. IX. 1901. protiv *Ramblera* – reprezentacije sveučilištaraca iz Budimpešte (1:6). U prvih je nekoliko godina *Bačka* na godinu igrala 5-6 prijateljskih i propagandnih utakmica s klubovima iz Budimpešte, Segedina, Arada, Temišvara, Baje...

U službeno prvenstvo Madžarske, koje je 1901. ustanovljeno za klubove iz Budimpešte, klubovi iz unutrašnjosti uključeni su u sezoni 1908./09. i to tako što su bili podijeljeni u četiri područja: južno, erdeljsko, karpatsko i prekodunavsko. Prvaci pojedinih područja međusobno su se poslije ogledali u jednostrukom kup-sistemu, a najbolji se za šampiona Madžarske borio s najboljim peštanskim klubom. *Bačka* je u prvenstvima južne Madžarske četiri puta bila prvak (1908./09., 1911./12., 1912./13. i 1919.), a u sezonama 1909./10. i 1910./11. zauzela je drugo, odnosno treće mjesto. Najveći je uspjeh *Bačka* ostvarila u sezoni 1912./13., kad je osvojila treće mjesto u državi i dala dva reprezentativca, Antuna Copka i Remiju Marcikića starijega.

Momčad Bačke 1912./13.

Momčad Bačke 1925.

U Kraljevini SHS klub je 1920. naziv promijenio u Jugoslavensko atletičko društvo *Bačka*, a u ljeto iste godine pristupa Jugoslavenskomu nogometnom savezu (JNS), osnovanomu travnja 1919. u Zagrebu. JNS je 1920. ovlastio *Bačku* da organizira Nogometni podsavez za Bačku i Banat sa sjedištem u Subotici. Uz subotički, tada su postojali još beogradski, zagrebački, ljubljanski, sarajevski i splitski podsavez. U subotičkom je podsavezu *Bačka* osvajala prvenstvo u natjecateljskim sezonama 1920./21., 1921./22., 1922./23., 1924./25., 1925./26., 1929./30. i 1931./32. U razdoblju od 1923., kad je održano prvo državno prvenstvo, do 1939. *Bačka* je triput igrala u završnici (1923., 1925. i 1926.), koja je bila organizirana kao kup prvakâ podsavezâ. Najveći je uspjeh postigla 1925. zauzevši četvrto mjesto u zemlji, nakon što je u polufinalu izgubila od zagrebačkoga *Građanskoga* (0:2).

O 25. obljetnici kluba na terenu kod Somborske kapije izgrađena je nova tribina za 1000 gledatelja. Proslava obljetnice održana je 3.–6. VI. 1926. uz sudjelovanje klubova *BSK* iz Beograda, *HAŠK* iz Zagreba, *MTK* iz Budimpešte i *Viktorija-Žižkov* iz Praga.

U sezoni 1926./27. dominaciju *Bačke* u Podsavezu ruši ojačani mjesni rival *SAND* (Subotičko atletičko nogometno društvo), koji je nekoliko puta bio prvak podsaveza, ali je *Bačka* ipak uspjela zadržati primat. U periodu od 1935. do 1939. *Bačka* je imala i vlastito glasilo, *Subotički športski list*. Najistaknutiji igrači *Bačke* u međuratnom razdoblju bili su reprezentativci Andrija Kujundžić-Čiča i Remija Marcikić-Kapetan, zatim Beno Cvijanov, koji je više puta igrao za B-sastav državne reprezentacije, te Nesto Kopunović-Netoj, koji je nekoliko puta bio pozivan na pripreme reprezentacije. Osim njih, istaknuti igrači bili su i Grgo Šefčić, Dezider Šlezak i Koloman Gubić, koji su bili reprezentativci Subotičkoga nogometnog podsaveza.

Nakon mnogobrojnih nesporazuma i sukoba u Subotičkome nogometnom podsavezu, *Bačka* je 1939. istupila iz njega i pristupila Hrvatskomu športskom savezu te promijenila naziv u Hrvatski športski klub *Bačka*. Iste godine postaje članicom Hrvatsko-slovenske lige (osim nje postojala je i Srpska liga), a godinu dana poslije Hrvatske lige (Slovenija je osnovala svoju ligu). U njima je postigla skromne rezultate.

Za vrijeme rata nove vlasti na čelo kluba postavljaju povjereništvo. Klubu je vraćeno prvotno ime Szabadkai Athletikai Klub *Bácska*, a natječe se u III. madžarskoj ligi i nalazi se u gornjem dijelu tablice.

Poslije Drugoga svjetskog rata *Bačka*, prema sugestiji novih vlasti, mijenja 1945. ime u Hrvatsko fiskulturno društvo *Građanski*, a već godinu dana poslije opet po nalogu u Fiskulturno društvo *Sloboda*. U gradu je 1945. osnovana i nogometna

sekcija pri Sportskom društvu željezničara *Spartak*, iz koje će poslije izrasti FK *Spartak*, klub koji gradske vlasti do danas privilegiraju.

Prvo prvenstveno natjecanje u nogometu poslije rata počelo je u jesen 1945. razigravanjem za osnivanje I. lige. *Sloboda* u skupini s klubovima iz Subotice, Sombora, Sente i Bačke Topole osvaja prvo mjesto, ali je odlukom političkih vlasti prvenstvo poništeno. U ponovljenom razigravanju u proljeće 1946. mjesni rival *Spartak* bio je uspješniji i tako stekao pravo razigravanja za I. ligu, nakon kojega je postao i prvoligaš. U proljetnom dijelu sezone 1948./49. gradske vlasti raspuštaju *Slobodu*. Manji je broj igrača prešao u mjesni *Spartak*, a ostali su otišli u druge gradske klubove, najviše u FK *Bratstvo*.

Udruživanjem FK *Bratstvo* i FK *Tekstilac* 1950. osniva se Sportsko društvo *Zvezda*, kojemu pristupa većina igrača nekadašnje *Slobode*, pa se i navijači priklanjaju ovom klubu, koji se nastavlja na *Bačkinu* tradiciju. FK *Zvezda* 1969. i službeno mijenja ime u FK *Bačka*. Otad se *Bačka* stabilizirala uglavnom na vojvođanskoj razini, gdje se natječe s promjenljivim uspjehom. Na lokalnoj je razini bila uvijek u drugom planu, iza favoriziranog *Spartaka*.

Od 1920-ih godina do danas *Bačku* karakterizira kontinuirani rad s mladima, zbog čega je u klubu niknuo velik broj dobrih igrača, od kojih su najbolji poslije odlazili u druge veće klubove, od lokalnog FK *Spartak* do više domaćih (*Crvena Zvezda, Partizan, Rijeka, Mornar* i dr.) i inozemnih klubova (*Ferencváros* i dr.) Najistaknutiji su igrači u poslijeratnom razdoblju reprezentativci Tihomir Ognjanov-Bato, Ante Rudinski i Josip Zemko.

U najnovijem razdoblju klupske povijesti važno je spomenuti obilježavanje 70. i 100. obljetnice nastanka kluba i uspjeh u Kupu Jugoslavije. U sklopu obilježavanja 70. obljetnice 1971. organiziran je i nogometni turnir na kojem su, uz *Bačku*, sudjelovali i budimpeštanski *Ferencváros*, zagrebački *Dinamo* i sarajevski *Željezničar*. Tada je tiskana i prva monografija kluba. Najveći natjecateljski uspjeh u razdoblju nakon Drugoga svjetskog rata bio je plasman u osminu finala Jugoslavenskoga kupa 1974., kad je protivnik *Bačke* bila u to doba najjača jugoslavenska momčad, splitski *Hajduk*. Na subotičkome Gradskom stadionu 11. IX. 1974. pred 12.000 gledatelja pobijedio je *Hajduk* s 2:0. Na turniru u povodu proslave 100. obljetnice postojanja kluba, osim *Bačke*, sudjelovali su FK *Vojvodina* (Novi Sad), FK *Mladost* (Apatin) i FK *Hajduk* (Kula).

Tijekom 1990-ih godina utemeljen je Sportsko-poslovni centar *Bačka* u blizini igrališta. Od 2001. godine klub nosi ime *Bačka 1901*.

Momčad Bačke 1939.

2. Osim nogometnog kluba, u okviru društva djelovalo je i nekoliko drugih sekcija, a najvažnije su od njih lakoatletska, ženska rukometna i košarkaška.

Atletika. U prvim godinama atletikom su se bavili samo nogometaši. Prvo veliko natjecanje organizirano je 1902. na Paliću, a u njemu su sudjelovali i natjecatelji iz Pešte. *Bačkini* su natjecatelji u 10 programskih disciplina osvojili 6 prvih, 3 druga i 1 treće mjesto. Do izbijanja Prvoga svjetskog rata atletičari su sudjelovali u više natjecanja, a među njima se osobito ističe državno prvenstvo Madžarske na Paliću 1905. *Bačka* je tada sudjelovala s deset natjecatelja. Gyula Gruber bio je prvak u trčanju na 100 jardi, Andrija Kozla u bacanju kugle, a Stipan Mamužić drugi u skoku u vis. Nakon Prvoga svjetskog rata

na *cross-country* prvenstvu Vojvodine u Bečkereku (danas Zrenjanin) 1925. osvojeno je prvo mjesto u ekipnoj i pojedinačnoj konkurenciji. Nakon stagnacije 1927.–30. deseci novih natjecatelja ponovno oživljavaju atletiku. No sekcija se ponovno počela osipati 1938. i mnogi su atletičari tada prešli u novoosnovani SLAK (Subotički lakoatletski klub).

Poslije Drugoga svjetskog rata Jakov Kopilović, kao trener i natjecatelj, i Ljudevit Vujković Lamić-Moco, kao predsjednik sekcije u okviru Fiskulturnog društva *Sloboda*, opet organiziraju atletski rad. Tijekom nekoliko godina na republičkim i državnim prvenstvima osvojeno je više šampionskih titula, ekipnih i pojedinačnih (Tomo Malagurski, Tereza Ivanković-Cuca), osobito u juniorskoj konkurenciji i u *cross-coutryju*, ali i među seniorima i u drugim atletskim disciplinama. Tereza Ivanković, Marija Skenderović i Milan Serec pozvani su 1948. u momčad državne reprezentacije radi sudjelovanja na Balkanskim igrama u Beogradu, ali je natjecanje otkazano zbog rezolucije Informbiroa.

Rukomet. Početkom 1946. osnovana je sekcija za veliki rukomet u sklopu FD *Sloboda*. Inicijatori su bile dotadašnje igračice »hazene« (igre slične rukometu). U početku su se natjecale s mjesnim rivalom *Radničkim*, zatim na nekoliko lokalnih turnira, a nekoliko je igračica nastupalo i za reprezentaciju Subotice na prvom prvenstvu Jugoslavije u velikom rukometu u Zagrebu 1948.

Košarka. Sekcija je osnovana u proljeće 1946. Ekipu su činili uglavnom učenici hrvatsko-srpske gimnazije, koji su već imali znanja i uvježbanosti. Najvažniji su uspjeh bile pobede u Zagrebu nad tadašnjim prvoligašima *Mladost i Zagreb.*

Ostale sekcije (boksačka, šahovska, kuglaška i teniska) djelovale su s promjenljivim uspjehom na općinskim i područnim natjecanjima. Ukidanjem FD *Slobode* u proljeće 1949. prestao je rad svih njezinih sekcija.

3. Budući je ponikla u Gatu, tradicionalno bunjevačkom dijelu Subotice, *Bačka* je od postanka imala izražen bunjevački karakter, koji se osobito ogledao u članstvu i upravi. U vrijeme Kraljevine SHS, odnosno Jugoslavije, i na *Bačkoj* su se prelamale lokalne nacionalno-političke borbe: vlast je, zbog izrazito hrvatskih obilježja kluba, nastojala da ga oslabi i izazove razdore. Upravo je na *Bačkinu* igralištu 1936. održana središnja proslava 250. obljetnice doseljavanja Bunjevaca u ugarsko Podunavlje, a kulminacija nacionalnih osjećaja u *Bačkoj* bilo je njezino istupanje iz Srpske lige i priključenje Hrvatsko-slovenskoj ligi 1939. Hrvatski je karakter *Bačka* zadržala i tijekom Drugoga svjetskog rata te nakon njega, ali u nešto izmijenjenim okolnostima, uvjetovanima panmadžarskom, odnosno komunističkom ideologijom. Proslava 70. obljetnice *Bačke* 1971. godine bila je i svojevrsna reafirmacija hrvatstva ovoga kluba, ali su se nakon sloma Hrvatskog proljeća negativne političke posljedice još godinama osjećale te je nacionalna komponenta oslabjela. Od kraja 1980-ih *Bačka* gubi hrvatski karakter u cijelosti, a u velikoj mjeri i bunjevački. Vlasti su redovito favorizirale druge gradske klubove, koji su profesionalno suprotstavljani *Bačkoj*, a razlozi za to nisu bili samo sportski. Tek se posljednjih godina nastoje reafirmirati tradicionalne i nogometne i bunjevačke vrijednosti, koje su devastirane tijekom 1990-ih godina. Položaj je *Bačke* u južnoslavenskim, odnosno u srpskim okvirima u velikoj mjeri ovisio o snazi hrvatstva subotičkih Bunjevaca.

Lit.: *Mohács és Vidéke*, Mohács, 28. VII. i 18. VIII. 1901.; *Bácskai Ellenőr*, Szabadka, 1901-04; *Szabadkai Közlöny*, Szabadka, 1901-08; *Bácsmegyei Napló*, Szabadka, 1905—18; *Jugoszláv sportélet*, Szabadka, 1920-39; J. Frank, *Jugoslavenski sport—almanah sportskih klubova Jugoslavije*, Novi Sad, 1928; *A sport enciklopédiája*, Budapest, 1928; *Subotički športski list*, Subotica, 1935-39; *Neven*, Subotica, 1936; *Klasje naših ravni*, 4, Subotica, 1936; I. Pluhar, *Magyarországi sportegyesületek története*, Budapest, 1942; *Prvi jugoslavenski almanah*, Beograd, 1950; A. Zomborčević i dr., *Bačka 1901-1971.*, Subotica, 1971; *Enciklopedija jugoslavenskog nogometa*, prir. M. Delić, Zagreb, [1974]; *Enciklopedija fizičke kulture*, I, Zagreb,

1975; *Povijest sporta*, 52, Zagreb, 1982; M. Brustulov i dr., *Sport u Subotici 1944–1984 Sportélet Szabadkán*, Subotica, [1984]; K. Petkovics, *Régi szabadkai játékok*, Újvidék, 1985; *Fudbalski klub Bačka 1901-1991*, Subotica, 1991; *Povijest športa*, 100, Zagreb, 1994; B. Mrkić, *Počeci sporta na tlu Vojvodine*, Novi Sad, 1996; N. Jocković, *Sto godina fudbala u Srbiji*, Beograd 1996; *Žig*, 56-62, Subotica, 1996-97; *Bácskai* [sic!] *Atlétikai klub »Bácska« – Fudbalski klub »Bačka« 2001*, Subotica, 2001; M. Čović, *Priča o lopti*, Zagreb, 2001.

A. Zomborčević

BAČKA, nogometni klub pri Hrvatskome prosvjetnom domu (HPD) u Somboru. Premda je utemeljen 1945. kao nogometna sekcija pri »fiskulturnom« odjelu HPD-a na čelu s učiteljem Franjom Pavletićem, već se iste godine na redovitoj skupštini Društva spominje djelovanje Nogometnog kluba *Bačka*. Klupske su mu boje bile crvena i bijela.

Prvu je utakmicu klub odigrao nepunih mjesec dana nakon osnutka Društva: 1. VII. 1945. u Monoštoru s izabranicima USAOV-a (Ujedinjenog saveza antifašističke omladine Vojvodine). U početnom je razdoblju momčad igrala uglavnom prijateljske utakmice s ekipama nižeg ranga, sa sindikalnim ekipama te s momčadima iz okolnih mjesta. Bili su u njoj uglavnom učenici srednjih škola. Klub se natjecao u prvenstvu Somborskog okruga, koje je utemeljeno 1946. godine. Trener je kluba bio Matija Bogdan, vratar Ivan Bogišić, a najpoznatiji nogometaši bili su: Matija Karajkov, Franjo Hermann, Đula Parčetić, Nandor Eustahio, Stipan Eustahio, Stipan Gunić, Mijo Eustahio, Đusika Egard, István Bala i Mesli Tordi.

Zbog promjena u lokalnoj politici financiranja sporta, Općinski fiskulturni odbor Fiskulturnog saveza Vojvodine potkraj 1940-ih čini pritisak na Društvo da raspusti nogometnu momčad s obrazloženjem da Odbor nema sredstava i da su klubovi osnovani pri kulturno-umjetničkim društvima nelegalni. Usprkos protivljenju članova Društva i samoga kluba, u planu rada Društva za 1950. godinu NK *Bačka* više ne postoji.

Izvor: Arhiv HKUD-a *Vladimir Nazor*, Sombor.

Lit.: F. Matarić, *Monografija Društva*, Sombor, 1986; *Miroljub*, Sombor, 4/1999; *Miroljub*, Sombor, 4/ 2003.

J. Z. Pekanović i A. Zomborčević

BAČKA APOSTOLSKA ADMINISTRATURA (*lat*. Administratura apostolica Bačiensis), crkveno područje utemeljeno nakon Prvoga svjetskog rata na području Bačke koje je pripalo južnoslavenskoj državi. Kako su nakon 1918. gotovo dvije trećine teritorija nekadašnje Kalačko-bačke nadbiskupije ušle u sastav Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, prekinuta je veza svećenika i vjernika iz tog dijela Bačke s nadbiskupom u Kalači te je Sveta Stolica 1923. uspostavila apostolsku administraturu. Za apostolskog administratora imenovan je 28. II. 1923. Lajčo Budanović, župnik subotičke Župe svete Terezije, a 1. V. 1927. godine posvećen je za naslovnog biskupa cisamenskoga. Administratura je bila izravno podložena Svetoj Stolici, a njezinim je sjedištem postala Subotica. Ubrzo je u njoj oživio plodan vjernički život, a čuvajući tradiciju nekadašnje nadbiskupije, počela se razvijati posve neovisno od onog dijela nadbiskupije koji je ostao u Madžarskoj. Uspostavljen je zbor biskupskih savjetnika, a biskup Lajčo Budanović vodio je administraturu u skladu s najsuvremenijim pastoralom u katoličkom svijetu. Podignute su mnoge nove crkve, kupljene i uređene bogomolje, ustanovljene nove župe i vikarije, a neke su crkve proširene. Biskupija je postala sve plodnija duhovnim zvanjima, djelovale su u njoj mnogobrojne udruge vjernika, a nastale su i nove. Biskup Lajčo Budanović osnovao je dječačko sjemenište 1924., najprije u Baču, a 1937. u Subotici, pod imenom *Paulinum*. Slao je na studij najdarovitije svećenike kako bi se osposobili za nastavnike gimnazijskih predmeta. Proširio je i nekadašnji župni dom Župe svete Terezije u Subotici kako bi bolje odgovarao potrebama biskupskog doma. Mnogi su subotički svećenici bili na službi u biskupijama u kojima nije bilo dovoljno svećenika. Na poticaj Svete Stolice održana je 1936. Bačka biskupijska

sinoda, čiji je plod Bački zakonik – crkveni kodeks Apostolske administrature. Na temelju konkordata između Kraljevine Jugoslavije i Svete Stolice Bačka je apostolska administratura trebala postati samostalnom i neovisnom biskupijom. No kako beogradske vlasti konkordat na kraju nisu potpisale, pravno je i dalje ostala dio Kalačko-bačke nadbiskupije.

S ulaskom madžarske vojske u Bačku 1941. apostolska je administratura ponovno postala dijelom nekadašnje nadbiskupije, ali kao poseban teritorij. Dekretom budimpeštanskoga apostolskog nuncija 1. VI. 1941. mons. Lajčo Budanović ovlasti je apostolskog administratora predao kalačkom nadbiskupu Gyuli Zichyju. Nakon nadbiskupove smrti apostolski je administrator postao pomoćni biskup Győző Horváth. Kalački nadbiskupi Gyula Glattfelder i József Grösz za današnju su subotičku biskupiju postavili posebnoga nadbiskupskog povjerenika dr. Józsefa Íjjasa (Ikotića), koji je imao sjedište u Subotici.

Nakon što je 1944. obnovljena trianonska granica, dekretom od 20. XII. 1944. kalački je nadbiskup privremeno dokinuo službu nadbiskupskog povjerenika te mons. Lajču Budanovića imenovao generalnim vikarom za dio nadbiskupije kojim se upravljalo kao apostolskom administraturom. Dekretom Apostolske nuncijature u Beogradu od 13. VI. 1946. Subotica je opet postala sjedištem Bačke apostolske administrature, a biskup Budanović dobio je sva prava, ovlasti i dužnosti rezidencijalnog biskupa. No već su počela desetljeća okrutnih progona. Mnogo je svećenika bilo u tamnicama, na prisilnom radu, a bilo je i svećenika koji su nakon okrutnog mučenja ubijeni na očigled svojih vjernika. Najveći je dio vjernika, redovnica i svećenika njemačke narodnosti, nakon odvođenja u logore i na prisilni rad, prognan iz Jugoslavije. Zbog novonastalih prilika i nove državne granice biskupiju su napustili ili su se službom našli izvan područja administrature i neki svećenici. Broj svećenika, redovnica i vjernika drastično je opao. Apostolski administrator mons. Lajčo Budanović i sam je doživio fizičko zlostavljanje u Somboru, a stajao je na čelu Bačke apostolske administrature sve do svoje smrti 16. III. 1958.

Drugi je apostolski administrator bio mons. Matija Zvekanović, koji je 13. XI. 1955. imenovan, a 25. II. 1956. u Subotici posvećen za naslovnog burcenskog biskupa. Nakon smrti svojeg prethodnika 16. III. 1958. imenovan je bačkim apostolskim administratorom. Premda je biskup Zvekanović na čelu biskupije stajao u teškim vremenima, podigao je novo dječačko sjemenište i svećenički dom. Osnivao je nove župe i blagoslivljao nove crkve. Administratura se opet počela razvijati i napredovati. Nastojanjem biskupa Matije Zvekanovića Bačka je apostolska administratura bulom *Praeclarissima Pauli*, koju je izdao papa Pavao VI. 25. I. 1968., prerasla u samostalnu biskupiju pod imenom Subotička biskupija, a mons. Zvekanović 8. II. 1968. imenovan je prvim subotičkim biskupom.

Na teritoriju Bačke apostolske administrature 1937. živjelo je 480.568 katolika. Prema podacima s popisa iz 1931., na području je administrature bilo 194.483 pravoslavna vjernika, 95.555 protestanata, 13.562 Židova i 6187 pripadnika ostalih vjerskih zajednica. U župama administrature propovijedalo se madžarski, hrvatski i njemački, a u župi u Selenči i slovački. Godine 1941. administratura je imala 459.610 vjernika, a na teritoriju koji je zauzimala živjelo je 196.103 vjernika Srpske pravoslavne crkve, 95.792 protestanta, 18.610 ostalih kršćana, 969 muslimana, 13.812 ostalih. Administratura je imala 219 svećenika, 25 bogoslova i 98 sjemeništaraca. Shematizam iz 1961. govori o 388.702 katolika i 98 svećenika. Pokazuje to da je više od 70.000 vjernika njemačke narodnosti zajedno sa svojim svećenicima protjerano iz biskupije. Shematizam Subotičke biskupije iz 1991. spominje 363.920 vjernika i 103 svećenika. Danas Subotička biskupija ima još manje vjernika jer su se zbog rata u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini iselili

deseci tisuća osoba. Umanjenju broja vjernika pridonosi i stalno opadanje prirasta stanovništva.

Lit.: K. Draganović, *Opći šematizam Katoličke crkve u Jugoslaviji*, Sarajevo, 1939; *Schematismus cleri Administaturae Apostolicae Bachiensis ad annum Christi 1941*, Subotica, 1941; *Schematismus cleri Apostolicae Bačiensis administraturae (ABA) ad annum Christi 1961*, Subotica, 1961; M. Zvekanović, *Schematismus primus Dioecesis Suboticanae ad annum Domini 1968 qui est annus fundationis Dioecesis*, Subotica, 1968; S. Kos, Pravni doprinos Lajče Budanovića uređenju Apostolske administrature, *Subotička Danica : kalendar za 1986.*, Subotica, 1985; *Schematismus Dioecesis Suboticanae ad annum Domini 1991*, Subotica 1991.

S. Beretić

BAČKA FILATELIJA, filatelistički časopis iz 1921. godine. Izdavalo ga je Filatelističko društvo *Bačka*, osnovano 8. X. 1920. u Subotici, koje je isprva (od 16. X.) bilo jedanaesta podružnica Hrvatskoga filatelističkog društva u Zagrebu, nakon Sarajeva, Tuzle, Zemuna, Osijeka, Broda na Savi, Siska, Mostara, Ljubljane i Karlovca. Osamostalilo se nakon što je Ministarstvo unutarnjih poslova Kraljevine SHS 9. IV. 1921. odobrilo Pravila Društva. Ubrzo nakon toga Filatelističko društvo *Bačka* u svibnju 1921. izdaje prvi broj svojeg časopisa *Bačka filatelija*. Izašla su samo dva broja, ali nijedan nije sačuvan.

Lit.: *Bácsmegyei Napló*, Szabadka, 26. I. 1936.

Lj. Vujković Lamić

BAČKA GALERIJA, izložbena zbirka umjetnina otvorena 2. V. 1949. u namjenskoj zgradi doma uglednog kolekcionara dr. Jovana Milekića (1899.–1978.) nasuprot ulazu u Zoološki vrt na Paliću. Izložena zbirka bila je dio Bačkog muzeja, koji je Milekić 1926. otvorio u palači Manojlović na korzu u Subotici. Bogata je umjetnička kolekcija, uz djela važnijih srpskih kipara i slikara, sadržavala i radove Jelene Čović, Stipana Kopilovića, Angeline Mačković i Luke Đelmiša te drugih umjetnika iz Bačke. Bački muzej i Bačka galerija bile su prve institucije koje su otkupljivale djela umjetnika bunjevačkih Hrvata iz Subotice. Galerija na Paliću bila je otvorena svega nekoliko godina, zatim je zbog neadekvatnih uvjeta prezentacije zatvorena. Godine 1999. ostavštinu je preuzela Galerija Matice srpske u Novom Sadu. Dio umjetničke zbirke (npr. nekoliko kapitalnih djela Stipana Kopilovića) nalazi se u Gradskom muzeju u Subotici.

Lit.: B. Duranci, Bačka galerija dr. Jovana Milekića [feljton], *Subotičke novine*, 14. V. – 16. VII. 1995; S. Stojanović, »Galeriju je trebalo sačuvati«, *Rukovet*, 1–2/1991, Subotica.

B. Duranci

BAČKA HRVATSKA, neformalni naziv za područja Bačke naseljena u znatnijoj mjeri hrvatskim stanovništvom. Prvi se put javlja 1938. godine, a označava područje šest sjevernobačkih kotara (okruga) koji su se nalazili u sklopu tadašnje Vojvodine. Naziv su navedene godine u javnosti promovirali članovi Društva bačkih Hrvata iz Zagreba, na čijem se čelu nalazio šokački Hrvat podrijetlom iz Bukina (danas Mladenovo) dr. Josip Andrić. U spomenutim su kotarima Hrvati (Bunjevci i Šokci) činili gotovo 90% slavenskog stanovništva. Naziv je postao posebno aktualan nakon što je sklopljen sporazum između monarhističkih vlasti i HSS-a oko stvaranja Banovine Hrvatske te se upravo u razdoblju od 1939. do 1941. u sjevernoj Bačkoj i Baranji intenzivno vode razgovori oko priključenja Baranje i tih šest kotara Banovini Hrvatskoj, dok je ostatak Bačke trebao pripasti Banovini Srbiji. Ideju stvaranja Bačke Hrvatske sa središtem u Subotici u to vrijeme podupiru narodni zastupnik i kraljevski senator Josip Đido Vuković, svećenik Blaško Rajić te, uz već spomenutog dr. Josipa Andrića, bunjevački sveučilištarci iz Zagreba, svećenik i pjesnik Aleksa Kokić te književnik Marko Čović. Nakon sloma Kraljevine Jugoslavije navedena ideja nestaje s bačke političke scene jer su madžarske vlasti u razdoblju od 1941. do 1944. godine u Bačkoj uspostavile predtrianonsku granicu i pripojile je svojoj državi, iako je sam naziv i tijekom rata rabljen u zagrebačkom Društvu bačkih Hrvata.

BAČKA HRVATSKA

Nakon Drugoga svjetskog rata komunističke su vlasti, na čelu s Milovanom Đilasom, pri razgraničenju između republika Srbije i Hrvatske stvorile Autonomnu Pokrajinu Vojvodinu, u kojoj su se našli i navedeni sjevernobački kotari. U njima je nakon protjerivanja njemačkog stanovništva etnička struktura međutim bila bitno promijenjena. Od suvremenika naziv Bačka Hrvatska rabi osobito često Ante Sekulić, koji ga je i oživio početkom 1990-ih godina, iako je pojam, u uvjetima raspada jugoslavenske federacije, dobio nešto drukčiju konotaciju: podsjećanje na postojanje autohtone hrvatske manjine u ovom dijelu Vojvodine, odnosno Srbije.

Lit.: J. Andrić, Slavlje Bačke Hrvatske u Zagrebu, *Subotičke novine*, 19, Subotica, 1940; M. Čović, Bačka Hrvatska, *Subotičke novine*, 51, Subotica, 1940 (prilog *Kultura*); A. Sekulić, *Bački Hrvati*, Zagreb, 1991.

K. Bušić

BAČKA NAHIJA, osmansko-tursko vojno-upravno područje, jedna od prvotnih sedam nahija Segedinskog sandžaka. Obuhvaćala je sedamdesetak sela, a prvi se put spominje u turskim defterima (popisima) iz 1560-ih godina. Ondje je navedeno da Bačkoj nahiji pripadaju i mjesta Bač, Bukin te Sonta (Gornja i Donja).

Kao i u drugim krajevima Panonske nizine kojima su zavladali Turci, madžarsko se stanovništvo uglavnom povuklo u sjevernija, neokupirana područja, a na njihovo je mjesto dolazilo hrvatsko i srpsko stanovništvo iz Bosne, Hercegovine, Dalmacije i Slavonije. Tako je slavensko (hrvatsko i srpsko) pučanstvo, koje je bježalo od Turaka ili je pak dolazilo zajedno s njima radi ekonomskog iskorištavanja zemljišta, dospjelo i u okolicu Baje. Srpsko se stanovništvo naseljavalo još i kao najamna turska vojska (martolozi). U seobama bunjevačkog i šokačkog puka veliku su ulogu imali bosanski franjevci, koji su vodili i duhovnu skrb nad katolicima tijekom turske vladavine Bačkom. Kršćani su uglavnom živjeli kao poljodjelci i stočari, a muslimansko stanovništvo u varošima. Fra Marin Ibrišimović, beogradski biskup, krizmao je 1649. vjernike u Baču i Bukinu tijekom obilaska južne Ugarske.

Bačka je nahija prestala postojati s povlačenjem Turaka iz Bačke tijekom Velikoga bečkog rata (1683.–99.).

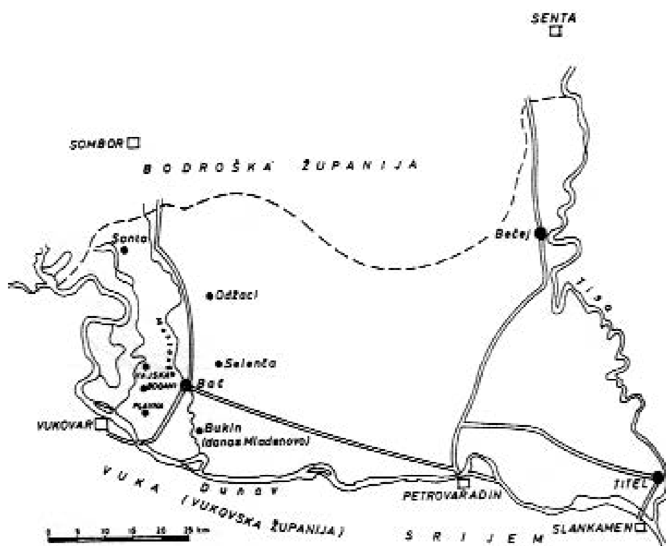
Lit.: I. István, Gy. Dudás, A XVIII. század története, u: *Bács-Bodrogh vármegye egyetemes monografiája*, I, Zombor, 1896; B. Unyi, *Sokácok-Bunyevácok és a bosnyák ferencesek története*, Budapest, [1947]; *Historija naroda Jugoslavije*, II, Zagreb, 1959; O. Zirojević, Upravna podela današnje Vojvodine i Slavonije u vreme Turaka, *Zbornik za istoriju*, sv. 1, Novi Sad, 1970.

S. Bačić

BAČKA TOPOLA → Topola

BAČKA ŽUPANIJA, jedna od triju županija (uz Bodrošku i Csongrádsku) koje su isprva obuhvaćale teritorij Bačke. Ustrojena je još za prvoga madžarskog kralja Stjepana I., a prvi joj je poznati veliki župan bio Vid (1055.–74.). Sve do pada pod tursku vlast županijsko je sjedište bila tvrđava Bač, po kojoj su cijela županija i područje dobili i ime. Povijest Bačke županije usko je povezana s poviješću Bačke, poslije Kalačko-bačke nadbiskupije. Županija i cijelo područje pod tursku su vlast potpali 1541.

S prestankom turske vladavine madžarsko je plemstvo počelo obnavljati županijski život te su potkraj XVII. st. u Bačkoj, izuzimljući teritorij koji je postao dijelom Vojne granice, ponovno utemeljene Bačka (1698.) i Bodroška županija. No između dviju županija često su izbijali sukobi jer se nisu točno znale prijašnje granice Bodroške županije. Ustanak Ferenca Rákóczija (1703.–11.) to je područje ponovno učinio nestabilnim te ni nova vlast nije funkcionirala. Nakon ustanka obje su županije rekonstituirane (Bačka županija 1712.), ali su sukobi između njih nastavljeni. Sjedište nove Bačke županije nije bilo točno određeno, a županijske su skupštine najčešće održavane u Baji i Somboru. Sve do 1775. veliki su župani Bačke županije bili kalački nadbiskupi.

Bačka županija u doba Arpadovaca

Dok se Bačka županija, s teritorijem uvećanim za neka područja koja su prije pripadala Bodroškoj i Csongrádskoj županiji, organizacijski učvršćivala, bodroški su župani vodili borbu za stvarno oživljavanje svoje županije, ali bez uspjeha. Radi konačnog prekida teritorijalnog spora dviju županija 1729. određeno je njihovo spajanje u jednu županiju. Cijeli proces uspostave nove Bačko-bodroške županije završen je 1802.

Lit.: *Bács-Bodrogh vármegye egyetemes monografiája*, I-II, Zombor, 1896.

S. Bačić

BAČKI ALJMAŠ → Aljmaš

BAČKI BREG (BRIJEG) → Bereg

BAČKI BUNJEVCI, 1. dio hrvatske subetničke skupine Bunjevaca koji naseljava sjevernu Bačku. Dio je Bunjevaca tijekom XVI. i XVII. st. s prostora Dalmacije, Hercegovine i Bosne naselio područja oko Subotice, Sombora, Baje i Segedina te nekoliko manjih mjesta uglavnom uzvodno uz Dunav. Iako Bunjevci danas žive i u dijelovima Hrvatske (srednja i sjeverna Dalmacija, Kvarnersko primorje s Podgorjem, Lika i Gorski kotar) te u Hercegovini, a do prije desetak godina živjeli su i u Bosni, bačka je skupina iz okolice Subotice, Sombora i Baje, odnosno njezin dio koji se uspio nacionalno održati, najpoznatija jer je zbog spleta povijesnih okolnosti zadržala svoje subetničko ime, često čak i kao primarno. Zbog toga se danas, kad se spomenu Bunjevci, najčešće misli na bačke Bunjevce.

2. naziv koji je tijekom 1990-ih godina često rabljen u kulturnim i političkim projektima podupiranima od beogradskih vlasti i prorežimskih institucija (npr. M. Peić i G. Bačlija, *Rečnik bačkih Bunjevaca*, Novi Sad–Subotica, 1990; M. Peić i G. Bačlija, *Imenoslov bačkih Bunjevaca*, Novi Sad–Subotica, 1994; započet projekt *Leksikona bačkih Bunjevaca*) radi poticanja samosvojnosti Bunjevaca i njihova odvajanja od pripadnosti hrvatskom narodu. Njegovom uporabom nastojali su se potisnuti nazivi *bunjevački Hrvati*, *Hrvati-Bunjevci*, *bački Hrvati* i sl. Protagonisti tih projekata napustili su naziv *bački Bunjevci* te se danas koriste samo terminom *Bunjevci*.

Lit.: M. Peić i G. Bačlija, *Rečnik bačkih Bunjevaca*, Novi Sad–Subotica, 1990; A. Sekulić, *Bački Hrvati*, Zagreb, 1991; M. Peić i G. Bačlija, *Imenoslov bačkih Bunjevaca*, Novi Sad–Subotica, 1994.

S. Bačić

BAČKI HRVATI, skupni naziv za Bunjevce i Šokce u Bačkoj. Javlja se potkraj 1930-ih godina kao naziv usporedan nazivu Bačka Hrvatska i prati njegovu sudbinu do kraja Drugoga svjetskog rata. U novije ga doba najviše promiče Ante Sekulić, ali s nešto izmijenjenim značenjem, jer se više ne vezuje uz izvorni pojam Bačke Hrvatske, već označava autohtono hrvatsko stanovništvo u cijeloj Bačkoj. No naziv ipak nije uhvatio dublje korijene u literaturi, osobito ne u javnom životu, a sâm se Sekulić koristi i širim pojmovima podunavski Hrvati i Hrvati u ugarskom Podunavlju, koji su, sa svoje strane, uglavnom ostali u literarnoj, stručnoj i znanstvenoj uporabi. Najšira pučka terminološka identifikacija ostala je vezana za pojmove Bunjevci, Šokci i Hrvati te njihove izvedenice, npr. bunjevački i šokački Hrvati, Hrvati-Bunjevci, Šokci-Hrvati. U oporbi spram naziva Bački Hrvati neki autori koji Bunjevcima osporavaju hrvatsku pripadnost od počeka devedesetih godina rabe pojam bački Bunjevci, kojemu se nastoji dati šira etnička, pa i nacionalna komponenta.

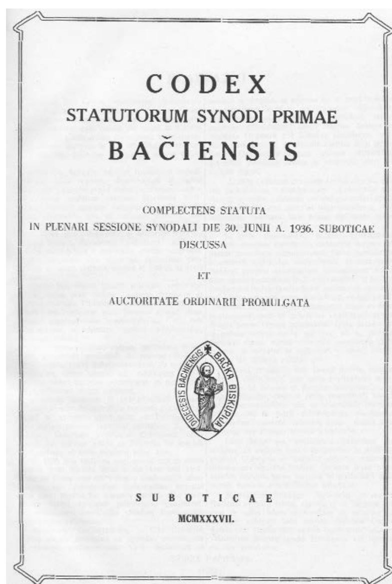
Lit.: A. Sekulić, *Bački Hrvati*, Zagreb, 1991.

S. Bačić

BAČKI MONOŠTOR → Monoštor

BAČKI ZAKONIK (*Codex bačiensis*), zbornik crkvenog prava Bačke apostolske administrature, poslije Subotičke biskupije, donesen na sinodi 30. VI. 1936.

Kao što se povremeno mijenja zakonik opće Crkve, tako se i običaji i zakoni mjesne Crkve prilagođavaju vremenu i prilikama. Konzistorijalna kongregacija u Rimu naložila je Ordinariju 1935. da sazove sinodu. Sinodskim se naime zakonima ono što je u biskupiji zastarjelo i iskvareno obnavlja u prijašnjem obliku, a novo se, što zahtijevaju izmijenjene prilike, brižljivo potvrđuje. Zakonik kanonskog prava iz 1917. određivao je da se barem svakih 20 godina održi sabor crkvene pokrajine (metropolitanski). Tako je 1926. godine održana metropolitanska sinoda u Kalači. Kako su kontakti s kalačkim nadbiskupom bili otežani, valjalo je sačiniti biskupijski zakonik. Tako je administrator Bačke apostolske administrature biskup Lajčo Budanović 12. XI. 1935. sazvao biskupijsku sinodu za 30. VI. 1936. Svemu tomu prethodio je zahtjevan osmogodišnji rad biskupijskih savjetnika i pravnih stručnjaka. Tijek rada praćen je u službenom glasilu administrature.

CODEX
STATUTORUM SYNODI PRIMAE
BAČIENSIS

COMPLECTENS STATUTA
IN PLENARI SESSIONE SYNODALI DIE 30. JUNII A. 1936. SUBOTICAE
DISCUSSA
ET
AUCTORITATE ORDINARII PROMULGATA

SUBOTICAE
MCMXXXVII.

Bački zakonik, Subotica, 1937.

Kao plod višegodišnjeg rada, 30. VI. 1936. potpisao je Lajčo Budanović Bački zakonik kao zbornik propisa važnih za život Bačke apostolske administrature. Zakonik je napisan na latinskome, a sastoji se od pet knjiga: *Opće odredbe, O osobama, O stvarima, O postupcima* i *O prijestupima i kaznama*. Neki dijelovi izvornika Bačkog zakonika odmah su objavljeni i na hrvatskome. Mnoge su njegove odredbe, ako ih nije dokinuo nov Zakonik kanonskog prava iz 1983. ili biskupova odredba, još na snazi.

Bački zakonik i danas uživa velik ugled u očima pravnih stručnjaka i svećenika Subotičke biskupije, zbog svoje preglednosti i napose zbog toga što je desetljećima bio norma života u današnjoj

Subotičkoj biskupiji. Kad je 1990. biskup dr. Ivan Pénzes najavio novu biskupijsku sinodu Subotičke biskupije, odlučio je prevesti Bački zakonik na hrvatski i madžarski jezik kako bi se sačuvala tradicija i posebnosti biskupije, ali i da mlađim svećenicima i laicima bude pristupačniji. Hrvatski prijevod Bačkog zakonika objavljen je u Subotici 1997., a madžarski 2001. godine.

Lit: *Codex Bačiensis*, Subotica, 1937; S. Kos, Pravni doprinos Lajče Budanovića uređenju Apostolske administrature, *Subotička Danica : kalendar za 1986.*, Subotica, 1985; *Bački zakonik iz 1936. godine*, Subotica, 1997; *Bácskai Törvénykönyv 1936-ból*, Szabadka, 2001.

S. Beretić

BAČKO-BARANJSKO SLAVENSKO KULTURNO UDRUŽENJE, udruga osnovana u Mohaču 2. IV. 1945. radi zastupanja nacionalnih prava i interesa Hrvata u Bačkoj i Baranji. Jedan od glavnih organizatora udruge bio je odvjetnik dr. Martin Laslović. Na njegov je poticaj još iste godine 28. X., također u Mohaču, održana Zemaljska konferencija Hrvata i Srba u Madžarskoj. Nakon toga ta se organizacija priključila Antifašističkom frontu Slavena.

Lit.: Lj. Lastić, Demokratski savez Južnih Slovena u Madžarskoj u periodu od oslobođenja do godine preokreta (1945–1948), u: *Iz naše prošlosti*, 2. sv., Budimpešta, 1980; M. Mandić, *Povijest bunjevačkih Hrvata u Madžarskoj*, Kecskemét, 1989.

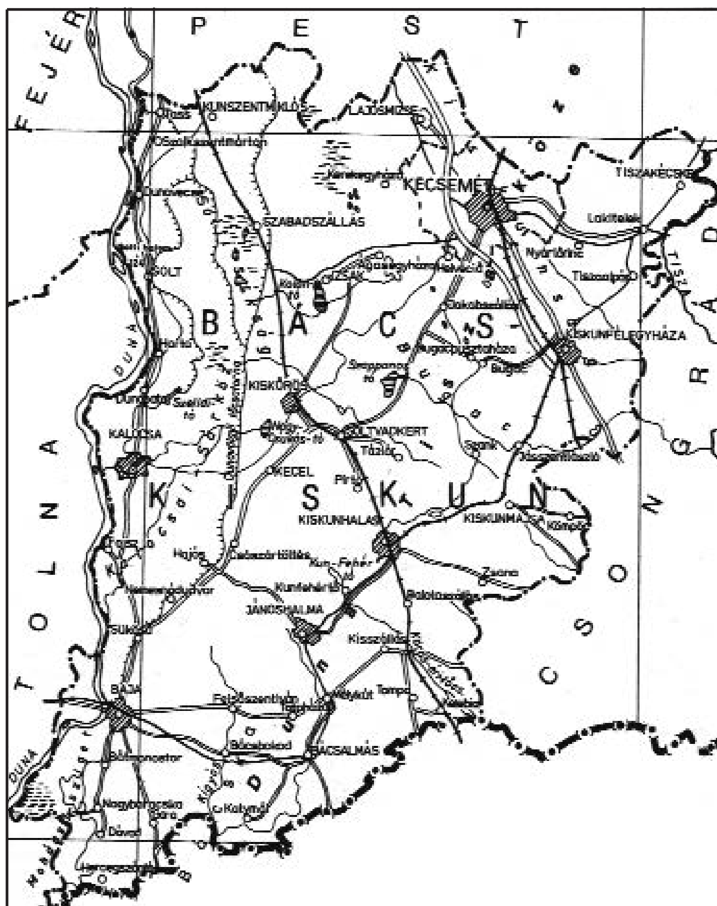
M. Mandić

BAČKO-BODROŠKA ŽUPANIJA (*madž.* Bács Bodrog megye), županija u Donjoj Ugarskoj nastala 1729. spajanjem Bačke i Bodroške županije. Kako spajanje nije provedeno dosljedno, konačno je ujedinjenje postignuto tek 1802. Sjedište je županije bio Sombor, a zgradu u kojoj je nekad bila županijska uprava Somborci do danas zovu »županijom«. Bačko-bodroška županija obuhvaćala je cjelokupan teritorij Bačke između Dunava i Tise sa sjevernim granicama iznad Baje, Jankovca, Subotice i Martonoša. Sve do 1775. kalački su nadbiskupi bili istodobno i veliki župani. Bačko-bodroška županija kratkotrajno je prestala postojati za Josipa II. (1785.–90.) i za Vojvodstva Srbije i Tamiškog Banata (1849.–60.), kad je županijski sistem bio stavljen izvan snage. Nakon raspada Austro-Ugarske poslije Prvoga svjetskog rata veći je dio županije pripao Kraljevini SHS, a manji sjeverozapadni dio, tzv. Bajski trokut, ostao je u Madžarskoj.

Mnogi bački Bunjevci zauzimali su važna mjesta u županijskoj upravi, osobito od polovice XVIII. st. pa do 1848.–49. Najvažniji su dužnosnici bili: Fabijan Vojnić (drugi podžupan 1801.–19., veliki župan 1819.–22.), Josip Rudić Aljmaški (drugi podžupan 1833.–37., županski namjesnik 1837.–48., veliki župan 1861. i 1865.–67.) i barun dr. Stipan Vojnić Bajšanski (veliki župan 1895.-1901.). Različite županijske dužnosti obnašali su poglavito članovi plemićkih porodica Adamović (Mijo, glavni odvjetnik 1759.–65., 1773.–77., 1781.–85.), Antunović (Albe, glavni odvjetnik 1810.–19., drugi podžupan 1825.–30., prvi podžupan 1830.–32.), Knezi (Antun, drugi podžupan 1841.–45., prvi podžupan 1845.–49.), Latinović (Petar, drugi podžupan 1748.–59., prvi podžupan 1759.–73.; Tadej, glavni kotarski načelnik 1781.–85., drugi podžupan 1797.–1801.; Beno, glavni bilježnik 1825.–38..; Karlo, bilježnik 1838.–42., drugi podžupan 1842.–48.; Moric, prvi podžupan 1863.–67.), Piuković (Antun, drugi podžupan 1777.–85., 1786.–89., 1790.–91.; Mijo, odvjetnik 1842.–45.; Ago, bilježnik 1845.–48., drugi podžupan 1848.–49., podžupan za upravu 1849.–61.), Rudić (Mate, glavni kotarski načelnik 1781.–85.; Dančo, drugi podžupan 1838.–41., kad je postao kraljevski sudski prisjednik u Pešti), Sučić (Andrija, bilježnik 1772.–73.; Josip, odvjetnik 1801.–10., drugi podžupan 1819.–23., prvi podžupan 1825.–30., kad je postao sudac Kraljevskoga sudbenog stola; Karlo, glavni odvjetnik 1832.–42., kad je postao sudac Kraljevskoga sudbenog stola) i Vojnić (Antun Pačirski, drugi podžupan 1830.–32.).

Lit.: *Bács-Bodrogh vármegye egyetemes monografiája*, I-II, Zombor, 1896.

S. Bačić

Bačko-kiškunska županija

BAČKO-KIŠKUNSKA ŽUPANIJA (*madž*. Bács-Kiskun megye), administrativna regija u današnjoj južnoj Madžarskoj. Obuhvaća znatan dio prostora između Dunava i Tise te sjeverni dio Bačke; površina 8363 km², broj stanovnika 567.000 (1990.), administrativno središte grad Kecskemét. Prvi element složenog naziva ove županije dolazi od starodrevnoga grada Bača, nekadašnjega županijskog središta, a drugi dio od Male Kumanije (Kiskúnság), područja naseljenoga Kumanima (Kúnok), madžariziranim narodom koji je Madžarima i inače bio etnički srodan. Vodeća je grana gospodarstva u županiji ratarstvo, s najvećom zastupljenošću voćnjaka u cijeloj Madžarskoj. Za županiju su osobito karakteristični gradovi i sela s prostranim zemljištem (hatarom) te mnogobrojnim salašima (stanovima). Nastala je nakon Drugoga svjetskog rata (1946.) spajanjem južnog dijela bivše Peštansko-piliško-šoltsko-kiškunske i sjevernog dijela bivše Bačko-bodroške županije. Od gradova se izdvaja Kalača (*madž*. Kalocsa), središte biskupije s bogoslovijom, na kojoj je školovano i mnogo hrvatskih svećenika, među njima i glasoviti rodoljubi, književnici i kulturni djelatnici.

U južnom dijelu županije prostire se sjeverni dio Bačke sa središtem u gradu Baji. Ondje se nalaze mnoga naselja u kojima obitavaju i Hrvati, i to Bunjevci (Aljmaš, Baja s predgrađem Fancagom, Baškut, Bikić, Čavolj, Čikerija, Đurić,

Gara, Kaćmar, Kelebija, Matević, Sentivan, Tompa), Raci (Baćino, Dušnok) i Šokci (Santovo). Hrvata je u tom dijelu Bačke u prošlosti bilo i u Dautovu (Dávod), Baračkі (Nagybaracska), Monoštoru (Bátmonostor), Panduru (Pandúr), Kakonju (Kákony), Čanadu (Érsekcsanád), Čikuzdi (Sükösd), Ajošu (Hajós), Dudvaru (Nemesnádudvar), Jankovcu (Jánoshalma), Milkutu (Mélykút), Boršotu (Bácsborsód), Kunbaji (Kunbaja). Godine 1904., prema nalogu ugarskih vlasti, slavenska su imena nekih bačkih naselja promijenjena. Trianonskim mirovnim sporazumom u lipnju 1920. bački su Hrvati podijeljeni državnom granicom između Madžarske i Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca. Zbog sustavne madžarizacije, koju su u prošlosti provodile i država i Crkva, te zbog posvemašnjeg odnarođivanja, broj je Hrvata u madžarskom dijelu Bačke u naglu opadanju.

Danas je Bačka jedna od šest regija Hrvatske državne samouprave i Saveza Hrvata u Madžarskoj. U svim bačkim naseljima u kojima žive Hrvati djeluje i manjinska hrvatska samouprava.

Lit.: *Pesti Hírlap Könyvtára – Lexikon*, Budapest, 1930; A. Sekulić: *Narodni život i običaji bačkih Bunjevaca, Zagreb*, 1986; *Új magyar lexikon*, Budapest, 1995.

Ž. Mandić

BAČKO KLASJE, vjersko-informativni list. Nastao je iz župnog lista *Horizonti* (Bačka Palanka) nakon što su u kolovozu 1978. u prostorijama župnog ureda Župe Isusova uskrsnuća u Subotici hrvatski svećenici Subotičke biskupije izabrali Lazara Ivana Krmpotića da preuzme izdavanje vjersko-informativnog lista, koji su nazvali *Bačko klasje*. Prvi je broj lista izašao na Sve svete 1978. Isprva su članovi uredničkog vijeća bili samo svećenici, ali su se poslije u nj uključili i svjetovni katolički intelektualci, uglavnom umirovljeni. Iako je nominalno bio dvomjesečnik, list je u stvarnosti izlazio povremeno na 12–48 stranica, ovisno o prikupljenome materijalu. Objavljivao je vijesti iz župa Subotičke biskupije, napise o kulturnoj baštini bunjevačkih i šokačkih Hrvata te papine poruke. List nije imao osiguranih sredstava ni vlastit prostor, a rad je suradnika na dobrovoljnoj osnovi bio organiziran po župnim dvorovima i privatnim kućama. Nakladnik je bio Dekanatski ured u Baču, a od 1991. Institut *Ivan Antunović* iz Subotice. List je bio uređivan, umnažan i raspačavan u Subotici, a glavni urednik Lazar Ivan Krmpotić bio je župnik najprije u Bačkoj Palanci, poslije u Đurđinu. Posljednji, 78. broj izašao je potkraj 1993.

Bačko klasje, Bačka Palanka, 25. XII. 1986.

Važnost *Bačkog klasja* ne iscrpljuje se u tome što je gotovo tijekom sveg vremena svojeg izlaženja bio jedini list na hrvatskom jeziku u Bačkoj – aktivnosti na očuvanju hrvatske narodne svijesti koje su oko njega niknule bile su znatno šire. Tako je krug suradnika oko *Bačkog klasja* pokrenuo manifestaciju Kokićevi dani 1980., poslije preimenovanu u Dane kruha i riječi, te obilježavao obljetnice rođenja i smrti Blaška Rajića 1981., biskupa Lajče Budanovića 1983., Alekse Kokića 1990., sv. Metoda 1985., Ante Jakšića 1982. i 1987., biskupa Ivana Antunovića 1988.,

sluge Božjega Gerarda Tome Stantića 1985., s. Leopoldine Čović 1986., Albe Vidakovića 1989., fra Radoslava Kujundžića 1989., Ante Miroljuba Evetovića 1991., Ive Prćića 1994., dr. Josipa Andrića 1992. i 1994. i dr. List je nastojao čvršće povezati bačke Hrvate sa Zagrebom i s ostalim hrvatskim središtima (npr. sa svetištem Marijom Bistricom) te s Hrvatima u Bajskom trokutu 1990. i u Karaševskoj dolini u Rumunjskoj 1978. Promicao je rad Katedralnog zbora *Albe Vidaković*, slamarsku umjetnost 1982. te pučke pjesnike i stvaraoce 1982. Među najveće uspjehe lista treba ubrojiti obnovu izlaženja pučkog kalendara *Subotičke Danice* 1984., organizaciju proslave tristote obljetnice doseljenja bunjevačkih i šokačkih Hrvata u Bačku 1986. i 1988., obilježavanje stogodišnjice smrti biskupa Ivana Antunovića te stvaranje preduvjeta za osnutak Instituta *Ivan Antunović* 1990. Na poticaj koji je došao iz kruga okupljenih oko *Bačkog klasja* obnovljen je rad stare ustanove poznate pod imenom Razgovor 1991., iniciran je osnutak Književnog kluba *Miroljub* 1991., objavljuju se prilozi manje poznatih pjesnika, pokreće se Zbornik *Ivan Antunović* 1992., serija prospekata o običajima bačkih Hrvata 1978., 1991.–93. i hrvatskom jeziku 1993. List uspostavlja ekumenske kontakte s nekim crkvenim zajednicama: sa Slovačkom evangeličkom crkvom izdaje Ilustriranu Bibliju 1977., s Makedonskom pravoslavnom crkvom organizira Znanstveni skup o sv. Klimentu Ohridskome 1993. i dr.

Lit.: V---r [B. Gabrić], Pet godina vjerskog lista »Bačko klasje«, u: *Subotička Danica : kalendar za 1984. god.*, Subotica, 1983.

L. I. Krmpotić

BAČKO OKRUŽJE KRIŽARA (BOK), središnjica hrvatskih katoličkih križarskih bratstava Bačke duhovne oblasti u Subotici. Utemeljitelj BOK-a bio je biskup Lajčo Budanović 1937., sjedište mu je bilo u Matici subotičkoj (Ul. Paje Kujundžića 9), a vodstvo Okružja potvrđivao je biskup. Vodstvo su činili vođa, njegov zamjenik, tajnik, rizničar i knjižničar. Članstvo je činilo stotinjak bratstava s oko pet tisuća članova (seljaka, radnika i đaka). Isticala su se bratstva u Subotici, Đurđinu, Maloj Bosni, Somboru, Monoštoru i Sonti. Okružje se skrbilo za bratstva, usklađivalo je rad, priređivalo priredbe, proslave, tečajeve, održavalo redovite veze s Velikim križarskim bratstvom (VKB) u Zagrebu; vođa Okružja bio je uključen u društveni i kulturni život ostalih hrvatskih društava i uređivao glasilo *Kolo mladeži*. Od osnutka 1937. do zabrane rada ujesen 1944. vodstvo BOK-a činili su Ante Sekulić, zamjenik vođe Vojislav Pešut, tajnik Perica Vidaković, rizničar Zvonko Milonja, a duhovnik je bio Ivan Kujundžić. Zadnja velika priredba BOK-a bili su *Dan hrvatske katoličke mladeži* 15. IX. 1940. u Somboru. Od 1941. do kasne jeseni 1944. Okružje je jedva djelovalo. Nakon toga komunističke su mu vlasti zabranile rad, a spise su i knjižnicu zaplijenile.

Lit.: *Subotička Danica* 1937, 1938, 1940, 1941; *Subotičke novine* 1937, 1938, 1939, 1940, 1941; *Kolo mladeži* 1, 2, Subotica, 1939, 1940; *Nedjelja*, Zagreb, 1938, 1939, 1940, 1941; A. Poljaković, Orlovsko-križarski pokret među bačkim Hrvatima, *Klasje naših ravni*, 1-2, Zagreb, 1944.

A. Sekulić

BAČLIJA, Grgo (Subotica, 12. XI. 1939.), odvjetnik i kulturni djelatnik. Sin Vece i Marije, rođ. Tumbas. Osnovnu i srednju školu završio je u Subotici, a na Pravnom fakultetu u Nišu diplomirao je 1973. Kao pravnik je radio u nekoliko poduzeća do 1991. Otada do odlaska u mirovinu početkom 1999. u Subotici radi kao odvjetnik.

Od mladosti je društveno aktivan. Bio je lokalni omladinski dužnosnik, a potkraj šezdesetih uključio se u organiziranje prve Dužijance u Subotici 1968. U istom je periodu bio i sudionik u aktivnostima oko osnivanja ogranka Matice hrvatske u Subotici. Te su aktivnosti rezultirale osnutkom Hrvatskoga kulturno-umjetničkog društva *Bunjevačko kolo* 1970., a Bačlija je njegov član-osnivač. Mnogobrojni sudionici spomenutih aktivnosti, zbog posredne veze s Hrvatskim proljećem, koje je početkom sedamdesetih službeno osuđeno kao djelovanje s

nacionalističkih pozicija, bili su izloženi različitim represivnim mjerama. Bačlija je 1973. zbog svojeg djelovanja bio osuđen na 10 mjeseci zatvora, koje je izdržao u subotičkoj kaznionici. Nakon toga tri je godine bio bez posla, a 18 godina bez putne isprave. Početkom devedesetih ponovno se uključio u društveni život Hrvata u Subotici: jedan je od osnivača Demokratskog saveza Hrvata u Vojvodini, postaje članom više hrvatskih kulturnih udruga u Subotici, ali i Društva književnika Vojvodine (1990.) te Hrvatskog društva političkih zatvorenika.

U vrijeme nemogućnosti javnog angažiranja zajedno s Markom Peićem radi na prikupljanju i obradi jezičnoga i drugog naslijeđa bunjevačkih Hrvata u Bačkoj. S njime je i suautor triju knjiga (*Rečnik bačkih Bunjevaca*, *Imenoslov bačkih Bunjevaca* i *Narodne umotvorine bačkih Bunjevaca),* koje su, međutim, u funkciji stvaranja separatnog bunjevačkog korpusa u Vojvodini. Od početka devedesetih povremeno objavljuje polemičke napise u hrvatskim listovima i glasilima u Vojvodini, ali i u srbijanskim i hrvatskim dnevnicima, tjednicima te periodici.

Djela: *Rečnik bačkih Bunjevaca* (suautor M. Peić), Subotica--Novi Sad, 1990; *Imenoslov bačkih Bunjevaca* (suautor M. Peić), Subotica--Novi Sad, 1994; *Narodne umotvorine bačkih Bunjevaca* (suautor M. Peić), Subotica, 1997.

Lit.: Marulić, 5/1995, Zagreb; Žig, 40-42, Subotica, 1996.

T. Žigmanov

BAČLIJA, Jelena, rođ. Davčik (Subotica, 18. VI. 1928.), operna pjevačica, nastavnica glazbenog odgoja. Osnovnu je školu pohađala u Subotici. Nakon svršetka II. razreda građanske ženske škole 1941. prekinula je redovito školovanje zbog izbijanja rata, no poslije ga je uz rad nastavila. G. 1949. upisala se na odjel za solo pjevanje u subotičkoj Srednjoj muzičkoj školi. S početka je u klasi prof. Matije Skenderović, a poslije u klasi prof. Irme Ruzman Siflis.

Nakon završetka muzičke škole, od 1954. počela je raditi u subotičkome Narodnom kazalištu kao članica opernog zbora. Ubrzo je, nakon položene stručne audicije, dobila uloge u operama *Zagorska ruža*, *Dužijanca*, *Aida*, *Toska*... Prošla je i audiciju za pjevačicu u operi Narodnog kazališta u Sarajevu, ali iz obiteljskih je razloga ostala u Subotici. Nakon ukinuća opere u subotičkom kazalištu bila je članica operetne scene, a od 1958. do odlaska je u mirovinu radila kao nastavnica glazbenog odgoja u osnovnoj školi broj 1 (današnja OŠ *Sonja Marinković*). G. 1969. diplomirala je na Pedagoškoj akademiji u Sarajevu i stekla zvanje nastavnika glazbe.

Jelena Bačlija

V. Bačlija

BAČLIJA, Katarina (Subotica 27. X. 1927.), glumica. Osnovnu i građansku školu završila je u rodnom gradu. Nakon Drugoga svjetskog rata, tijekom 1945. i 1946., pohađa Dramski studio u Subotici, na kojem osnove glume predaju, među ostalim, Lajčo Lendvai, Milan i Jelka Asić, Boro Hanauska i dr., no ne upošljava se odmah u kazalištu, nego se udaje i odlazi i Izrael 1949. Nakon povratka u Subotici 1952. dobiva kao glumica angažman u Hrvatskome narodnom kazalištu. U subotičkom će kazalištu raditi sve do odlaska u mirovinu 1992.

Gluma u komedijama bila je njezina specijalnost i tu je postizala najvažnije uspjehe. Osim u komedijama srpskih autora (Branislav Nušić, Jovan Sterija

Popović), posebno se isticala u ulogama u komedijama subotičkoga dramskog pisca Matije Poljakovića na teme iz narodnog života Bunjevaca – zajedno s Gezom Kopunovićem bila je nositeljica glavnih uloga u komedijama *Č'a Bonina razgala*, *Ode Bolto na ogled*, *Bolto u raju*, *Ludograd*, *Niko i ništa*... Više od 20 godina svake nedjelje u 12 sati na valovima Radio Subotice tumačila je Tonu u vrlo popularnoj polusatnoj šaljivoj radijskoj emisiji *Martin i Tona* zajedno s Gezom Kopunovićem, koji je bio i autor teksta. U televizijskoj seriji *Boltine zgode i nezgode*, koju je snimila Televizija Zagreb 1971. prema dramskom predlošku Matije Poljakovića i u režiji Petra Šarčevića, Bačlija tumači jednu od glavnih uloga. I nakon odlaska u mirovinu glumila je u televizijskoj seriji na lokalnom kanalu Yu Eco *Škripi đeram*.

Katarina Bačlija

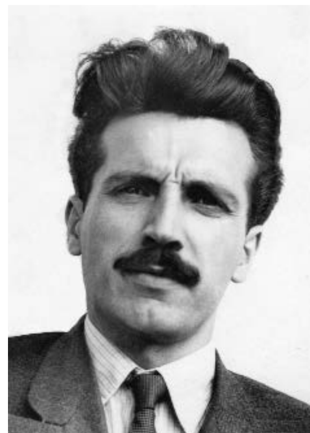
Sredinom 2000., na poziv Uredništva na hrvatskom jeziku Radio Subotice, interpretira kratke bunjevačke šaljive pripovijetke, koje je sakupio i obradio Balint Vujkov. Osim što su emitirane na valovima tog radija, jedan dio njih objavljen je i na nosaču zvuka *Balint Vujkov: usmeni zapisi* 2002. u Subotici u izdanju Hrvatske čitaonice.

H. Tikvicki

BAČLIJA, Marko (Subotica, 27. IV. 1914.), politički djelatnik. Gimnaziju i studij prava završio je u rodnom gradu 1937. Do kraja Drugoga svjetskog rata radi kao odvjetnik, a nakon rata obnaša nekoliko dužnosti pri Gradskome narodnom odboru u Subotici, čiji je predsjednik bio 1948.-52. Prvim javnim pravobraniteljem Vojvodine imenovan je 1952. Od 1957. do odlaska u mirovinu 1975. radi u pokrajinskoj administraciji i obnaša nekoliko važnih dužnosti. Publicističke radove iz područja prava i ekonomije objavljivao je u domaćim listovima (beogradski *Privredni pregled*, novosadski *Poljoprivrednik*, *Dnevnik*…).

G. Bačlija

BAČLIJA, Mihajlo (Miško) (Subotica 23. I. 1931. – Subotica 3. X. 1997.), glazbeni pedagog. Osnovnu je školu pohađao u Subotici, a zbog rata je tek 1947. završio nižu trgovačku školu. Izvanredno je upisao potpunu mušku gimnaziju, pohađao je uz rad i 1950. maturirao. Srednju muzičku školu završio je 1954. Od iste je godine kao stručni učitelj radio u Osnovnoj školi broj 3 (današnja Oš *Matko Vuković*), u dijelu grada s pretežito hrvatskim stanovništvom. I dalje se stručno usavršavao: 1963. upisao se kao izvanredni student na glazbeni odsjek novosadskog odjela beogradske Umjetničke akademije te nakon dvije godine dobiva zvanje nastavnika glazbenog odgoja. U izvannastavnim aktivnostima posvetio se njegovanju tamburaške glazbe. Pri školi je osnovao prvi dječji tamburaški orkestar, koji je stekao ugled i u kojem su

Mihajlo Bačlija

osnovna znanja dobili mnogobrojni subotički tamburaši. U tom je smislu iznimno zaslužan za organiziranje i institucionalizaciju tamburaškoga glazbenog odgoja u Subotici u poraću. U školi je radio sve do odlaska u mirovinu 1986., a do kraja života bio je stalni član subotičkoga Kamernog zbora *Pro musica*.

V. Bačlija

BAČLIJA, Vladimir (Subotica, 16. IX. 1948.), likovni umjetnik fotografije. Sin Andrije i Etele, rođ. Đurasev. U ranoj mladosti zbog prirode posla svojeg oca seli se u Beograd, gdje živi i djeluje i danas. Osnivač je i kreativni direktor *Art ateliera Bačlija*, član ULUPUDS-a. Bio je fotoreporter u *Večernjim novostima* 1970.–87., osnivač i urednik fotografije časopisa *Moda* 1980.–82., dopisni urednik fotografije *Media Marketinga* 1986.–89., umjetnički direktor *Astrodizajna* 1991.–95., urednik fotografije časopisa *Kvadar* 1991. Objavljuje modnu i *life*-fotografiju od 1979. godine. Ponukan izazovima svoje profesije, izvještavao je s ratišta u Izraelu i Libanonu, a nakon povratka u Beograd izlaže materijale s Bliskog istoka, uglavnom ratne teme. Redovito izlaže od 1984. godine.

Autor je više od 600 fotoreportaža, oko 380 kataloga (*Speedo*, Aleksandar Joksimović, *Sirogojno*, *Revlon*...), 78 naslovnih strana, 38 plakata, 18 omota za ploče, 3 fotografska projekta. Član je autorskog tima projekta *Beobanka* 1983. i *Wrangler* 1984. te koautor total-dizajna i kataloga za tvrtku *Seme* 1990. Izlagao je u Narodnom kazalištu u Beograda 1992., na *Majskom salonu* 1989. i 1995., u Subotici 1997. Dobitnik je grupne nagrade *Majski salon* 1989., *Zlatna ideja* 1985., *Srebrna ideja Portorož* 1986., *Golden Drum Portorož* 1998. Član je *Art Directors Cluba* Srbije.

Lit.: *Ko je ko u Srbiji*, Beograd, 1996.

A. Čota i H. Tikvicki

BAČVANIN, **1.** Subotički tjednik, glasilo Narodne radikalne i Zemljodilske stranke. Prvi se broj pojavio 12. III. 1921., pred izbore za Ustavotvornu skupštinu, a zadnji 15. III. 1923. pred parlamentarne izbore. Izlazio je petkom, do 1923. godine sa zaglavljem i tekstovima napisanima ćiriličnim i latiničnim pismom istodobno, a u 1923. godini samo latinično.

Odgovorni su urednici bili Jakov Mačković do 1922., Toša Iskruljev do 1923. te Mijajlo Vasiljević tijekom 1923. Urednici su bili Voja Banković 1921.,

ПОШТАРИНА У ГОТОВОМ ПЛАЋЕНА.

Год. II. god. Суботица, 19. марта 1922. — Subotica, 19. marta 1922. Број 10. broj.

БАЧВАНИН - BAČVANIN

Лист Народне Радикалне и Земљодилске Странке. — List Narodne Radikalne i Zemljodilske Stranke.

Излази сваког петка. Претплата на целу год. Д 50·—, на пола г. Д 25·—, на четврт год. Д 12·50. Појединн број Дин. 1·— Огласи по погодби. Уредништво и администрација: Краља Александра-улица број 15.

Уредник: ВОЈА БАНКОВИЋ. Одговорни уредник: ЈАКОВ МАЧКОВИЋ. Власник: ЂУРИЦА ПЕНЏИЋ

Urednik: VOJA BANKOVIĆ. Odgovorni urednik: JAKOV MAČKOVIĆ. Vlasnik: ĐURICA PENDŽIĆ

Izlazi svakog petka. Pretplata na celu g. D 50·—, na pola g. D 25·—, na četvrt god. D 12·50. Pojedini broj Din. 1·— Oglasi po pogodbi. Uredništvo i administracija: Kralja Aleksandra ulica broj 15.

Граваминална политика.

Наши Мађари настављају са граваминалном политиком. Зову све Мађаре у своју организацију, па ако који наш лист укаже прстом на неке некоректне чине, они одмахзајаучу, прете се да смо им тиме свима затворили врата споразума. Завлаче стварање програма — а када ми немамо пуну веру у њих не знајући, која ће струја однети превагу, они наглашују, да пре избора неће тражити додира ни са једном нашом [illegible] обавестити народ, шта је његов општи интерес и како ће своје интересе најбоље заштитити.

Све док мађарска странка не буде истакла свој реалан програм и док нас њиме не увере, да не траже немогућности — не можемо према њој имати поверења. Јер кад један мађарски лист замера, што смо ми градили устав без њих, када тиме одаје, да његови захтеви иду преко нашег устава, онда се бадава позива на то, што једна од наших владајућих странака не критише њихово држање:

je to teško pojedinački i usamljeno istupati pred forum velikih Sila, koje u prvom redu uvek imaju svoje račune, i koje su vrlo, vrlo daleko od svake sentimentalnosti, od koje detinjske političke bolesti boluju svi manji i zapostavljani narodi. Udružene ove države predstavljaju danas oko 60 milijona duša, i pomognute možda, kao što se govori, od baltičkih država, one će na svetskom divanu moći zauzeti i odlučniji i sebičniji stav.

Nas ovde u Subotici nad kojima još uvek visi Damoklov mač, koji nam može prilikom predstojećega razgraničenja otseći koji telesni ud, ovaj složan rad država, koje su nasledile svoje zemlje od Mađarske, dvostruko veseli i — teši!

Još je uvek među nama ljudi [illegible]

Ili zar gospodo nije tako?!

U ostalom pod sugestivnom moći beogradskoga sastanka, ja tvrdo verujem, da ćemo mi Subotičani prilikom razgraničenja bezuvetno morati dobiti naše stare atove, celu Tompu i istorijske tri ante, tri svedoka stare slave, stare Vojvodine naše.

Mi to moramo dobiti natrag! To traži srce naše, to traži život nas Subotičana — a to traži i čast i ugled naše velike Domovine!

ВЕСТИ.

Промоција. Г. Борислав Миладиновић, брат нашега пријатеља и једномишљеника г. др. Радивоја Миладиновића кр. јавног бележника промовисан је ово [illegible]

Bačvanin, Subotica, 19. III. 1922.

Jakov Mačković 1922. te na kraju Aleksa Ivić i Marko Protić. Kao vlasnik je naveden Đurica Pendžić. Tiskan je u *Narodnoj štampariji* i *Minervi* u Subotici.

Kao glasilo političke grupacije, list je propagirao stajališta tada vladajuće državne ideologije. Negativno je ocjenjivao prohrvatske inicijative u Subotici. Osim što je donosio lokalne vijesti i druge rubrike, na njegovim su stranicama vođene oštre polemike s *Nevenom* i *Subotičkim novinama*, koje su optuživane da su glasila katoličko-klerikalnih krugova i da unose sjeme vjerskog razdora među Bunjevce. Autori su nekih tekstova bili i subotički Bunjevci – iz uskog kruga oko »zemljodilaca« (npr. Staniša Neorčić), ali najčešće se potpisuju Srbi dr. Aleksa Ivić i pop Marko Protić.

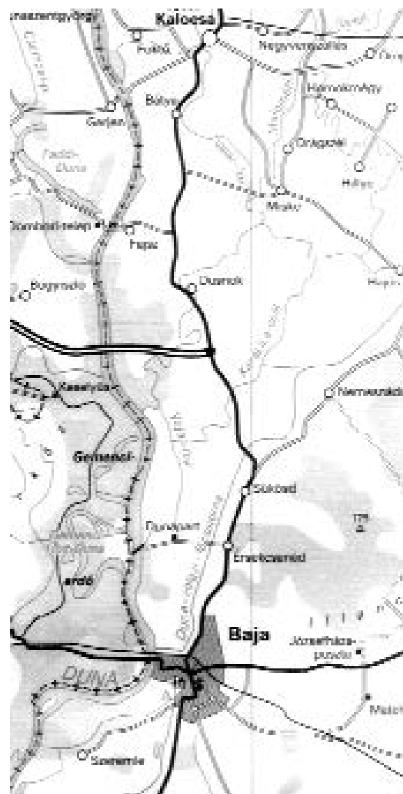
Sačuvani se brojevi nalaze u Knjižnici Matice srpske u Novom Sadu, u Historijskom arhivu u Subotici i u Državnoj knjižnici *Széchenyi* (Országos Széchenyi Könyvtár) u Budimpešti.

2. Pod istim je imenom u Somboru 1884.–93. izlazio srpski list koji je zastupao program Srpske radikalne stranke. Nastavio je izlaziti u Subotici 1898.–99. kao prvi subotički list na srpskom jeziku, a vlasnik i urednik lista bio je dr. Dušan Petrović. Pod istim imenom ponovno je pred skupštinske izbore 1927. u Somboru izašlo osam brojeva Bačvanina, glasila mjesnoga odbora Radikalne stranke.

Lit.: T. Kolozsi, *Szabadkai sajtó (1919-1945),* Újvidék, 1979; D. Popov, *Srpska štampa u Vojvodini 1918-1941*, Novi Sad, 1983; R. Stokanov, Somborska štampa na srpskom jeziku između dva svetska rata, *Dometi*, 114-115, Sombor, 2003.

S. Mačković

BAĆINO (Baćin, *madž.* Bátya), mjesto u Bačko-kiškunskoj županiji, nedaleko od Dunava, 4 km južno od Kalače na putu prema Baji, 2272 st. (2002). Ime mu je nastalo od madžarske riječi *bátya*, »stariji brat«. Između 1369. i 1519. ime mu bilježe u obliku Bathya i u tom se razdoblju spominje među posjedima crkvenih velikaša

Baćino (Bátya)

seksarske opatije. G. 1548. ima 23 porezna obveznika i svi su Madžari. Za trajanja turske okupacije nije posve uništeno. Turci 1660. nastanjuju Hrvate Šokce iz okolice Vinkovaca. Za nekoliko desetljeća ovdašnji su Madžari posve pohrvaćeni. G. 1696. dušobrižnici su ovdašnjih Hrvata franjevci, među kojima se ističe fra Aleksa, koji je došao iz Bosne. Župa posvećena Maloj Gospi utemeljena je 1698. Za vrijeme Rákóczijeva ustanka 1703.–11. spominje se kao hrvatska župa. Matične se knjige vode od 1715., a naselje se tada spominje kao dalmatinsko i u njemu dušobrižničke dužnosti obavljaju hrvatski franjevci Filip Džindžić i Grgur Sončanin. Svjetovni svećenici župu preuzimaju 1733. Tijekom XVIII. st. Baćince spominju kao Hrvate, Dalmatince, Ilire ili Slavene (Schlava), a poslije kao Race. Taj nametnuti naziv postupno je prihvatilo i stanovništvo, pa Baćinci sebe i danas zovu Racima.

Današnja je crkva sagrađena 1849. Kao šokačko selo u Peštansko-šoltskoj županiji, s 3080 katolika, spominje se 1851. Nastava hrvatskog jezika ukinuta je potkraj 1880-ih godina. Zadnji svećenik Hrvat bio je Fejo Jasenović 1933. Od 1996. u naselju djeluje hrvatska manjinska samouprava, a u školi se fakultativno poučava i hrvatski jezik.

Lit.: G. Grosschmid, Magyarhon népesedésének áttekintése, figyelemmel Bács-Bodrog vármegye történelmére, *Bács-Bodrogh vármegye Történelmi Társulat évkönyve*, Zombor, 3, 1887, 4; *Bács-Bodrogh vármegye egyetemes monografiája*, I-II, Zombor, 1896; *Magyarország vármegyéi és városai, Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye*, I, szerkesztette S. Borovszky, Budapest, s. a.; P. Pekić, *Povijest Hrvata u Vojvodini*, Zagreb, 1930; J. Rapcsányi, *Magyar városok monográfiája. Baja és Bács-Bodrog vármegye községei*, Budapest, 1934; T. Vanyó, Belgrádi püspökök jelentései a magyarországi hódoltság viszonyairól 1649-1673, *Levéltári Közlemények*, Budapest, 42, 1971, 1; K. Eperjessy, Bács-Kiskun, illetve a hajdani Bács-Bodrog megye a II. Józsefkori országleírásban, *Bács-Kiskun megye múltjából,* II, Kecskemét, 1979.

Ž. Mandić

BAĆO, jedan od načina na koji su Bunjevci oslovljavali oca. Najčešće se ocu govorilo *baćo*, ponegdje *ranko*, neki put i *babo*. O roditeljima se uvijek govorilo u množini, i to i u 2. i u 3. licu (npr. *'Di ćete, baćo?* ili *Baćo iđu*). Kraćim izrazom *bać* i osobnim imenom oslovljavan je svaki oženjen čovjek (npr. bać Stipan), a mlađi su nepoznatog čovjeka najčešće oslovljavali *baća*.

A. Stantić

BADANJ, kružno i horizontalno složeni snopovi kukuruzovine, različite visine, s donjim dijelom stabljike izvana. U vrijeme kad se kukuruz brao ručno stabljike su se kukuruza, nakon branja klipova, sjekle i vezale u snopove. Dvadesetak se snopova na njivi nakon toga uspravno slagalo u »klupe«, a nakon što se »klupe« prenesu u gumno, ondje su se slagale u badanj. U jedan badanj ide desetak klupa kukuruzovine, koja se slaže tako da odrezan donji dio stabljike ide van, a vršni dijelovi snopova unutra. Na taj se način list, najhranjiviji dio kukuruzovine, sačuvao od truljenja. Badanj se obično slaže oko Svih svetih (1. XI.), nakon što je posijana pšenica, u »guvno«, jedan do drugoga. U kukuruzovini poslaganoj u badanj sačuvani su listovi, najhranjiviji dio stabljike.

Badanj

A. Stantić

BADICS, Ferenc (Stolni Biograd, 27. VIII. 1854. – Budimpešta, 18. VII. 1939.), madžarski književni povjesničar, sveučilišni profesor i član Madžarske akademije znanosti. Djelovao je kao sveučilišni profesor u Budimpešti, a neko je vrijeme bio i učitelj u Novom Sadu (1882.–94.). Bio je glavni ravnatelj Peštanskoga školskog okruga. Svoje je radove objavljivao u madžarskim časopisima, a autor je i više udžbenika. O Bunjevcima i Šokcima pisao je u drugom madžarskom svezku epohalnoga geografsko-etnološkog djela Az Osztrák-Magyar Monárchia irasban és képben, u odjeljku o Bačkoj (A Bácska*, Az Osztrák-Magyar Monárchia irasban és képben*, *Magyarország,* II, Budapest, 1891).

Lit.: I. Ivanić, *O Bunjevcima; Povesničko-narodopisna rasprava*, Subotica, 1894; *Hrvatska enciklopedija*, II, Zagreb, 1941; *Magyar Életrajzi Lexikon*, Budapest, 1967.

M. Mandić

BADNJA VEČER → Badnje veče

BADNJAČA, **1.** oveće drvo na kojem se kuha večera na Badnju večer. Bunjevački je običaj da prije početka večere domaćica ili »položaj« (gost koji u običajima veza-

nima uz Badnju večer ima posebnu ulogu) unosi nagorjelu badnjaču (negdje se zove i »badnjak«) u sobu, udarajući je o prag ili dovratak sobnih vrata uz simboličke riječi: »Koliko žeravica, toliko pilića, koliko žeravica, toliko prasica...« ili »Koliko varnica, toliko pilića, koliko ovaca, toliko jaganjaca, koliko konja, toliko ždribadi, koliko krava, toliko teladi«, a ponegdje i »Krave se telile, krmače prasile, kobile ždribile...« i slično, čime se izražava želja za što većom plodnošću domaćih životinja. Na svaku želju osobe za stolom odgovaraju: »Daj, Bože!« Nakon toga položaj badnjačom pali svjećicu sa stola; **2.** vrsta božićnoga kruha. Dok su ostali božićni kruhovi spleteni od usukana tijesta, badnjača je, poput božićnjaka, od razvaljana tijesta, ali bez ukrasa. Reže se i dijeli na Badnju večer za stolom. Toliko je velika koliko je ukućanima potrebno za jedan obrok.

Lit.: M. Evetović, *Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata* (rukopis); A. Sekulić, *Bački Hrvati*, Zagreb, 1991; *Zvonik*, Subotica, 2/1994, 12/1997 i 12/ 2003.

A. Stantić i S. Bačić

BADNJAK → Badnji dan

BADNJE VEČE *dijal.*, Badnja večer, večer uoči Božića.

1. Bunjevački običaji. Smatralo se da Badnja večer počinje kad se na nebu pojavi tzv. svinjarska zvijezda ili zvijezda Danica (zapravo planet Venera). Početak večeri lovci su oglašavali pucanjem iz lovačke puške ili mladići »ključem« (metalnom napravom kojom se oponaša pucanj), što je ujedno bio i poziv da se sjedne za stol. Domaćica bi zapalila veliku božićnu svijeću i postavila je u »kuću«, tj. predsoblje. Dok čekaju ulazak »reduše« (žene koja pomaže u kućnim poslovima i kuhanju) i »položaja« (gosta koji ima posebnu ulogu u božićnim običajima), ukućani za stolom pjevaju božićne pjesme. Najprije u sobu ulazi domaćica ili položaj s badnjačom, koju udara o prag ili dovratak uz simboličke riječi. Nakon toga položaj ulazi u sobu sa svjećicom zapaljenom na vatri badnjaka i zadjenutom u pšenično zrnje u omanjoj čaši te pozdravlja nazočne: »Faljen Isus, čestitam vam Badnje veče!«, na što mu domaćin odgovara: »Uvik Isus faljen, ti živ i zdrav bio!« i posipa ga zrnima pšenice. Reduša postavlja zdjelu s juhom od graha zaprženoga maslom, a domaćin svjećicu stavlja u pročelje stola. Ponegdje poslije ulaska položaja domaćica izlazi po zdjelu kuhanoga graha i, donoseći je, čestita Badnju večer. Slijedi zajednička molitva koju predvodi domaćin. Prije jela domaćin, stojeći s bocom zamedljane rakije, nazdravlja uz želju da dogodine u sreći i zdravlju svi dočekaju Badnju večer. Nakon toga svi iz boce piju zamedljanu rakiju, iz zdjelice uzimaju po komad češnjaka, umaču ga u med i pojedu, a nakon toga orah i na kraju komadić jabuke, koja se reže na onoliko dijelova koliko je osoba za stolom. O simbolici tih rituala stajališta nisu jedinstvena, ali se najčešće smatra da češnjak simbolizira gorčinu ovog svijeta, orah – jakost, jabuka – zajedništvo, a med – zdravlje. Večera je obilna, ali nemrsna. Najprije se jede juha od graha, zatim »nasuvo«, tj. kuhano tijesto s tučenim sirom ili mljevenim makom ili orasima. Nakon Prvoga svjetskog rata pripravlja se sve češće i riba, obično šaran. Na stol se postavlja i zdjela s kuhanim voćem: višnjama, jabukama i sušenim šljivama, a sve do ponoći na stolu ostaje i nešto jela da se i gosti mogu poslužiti, u skladu s pučkim vjerovanjem da na Badnju večer nitko ne smije ostati gladan. Poslije večere za stolom se razbijaju orasi – vjerovalo se da će onaj tko naiđe na nezdrav orah biti bolestan, a zdrav se orah tumačio kao predznak dobra zdravlja sve do sljedećeg Božića. Ispod stolnjaka se k tomu izvlačila slamka i prema njezinoj se duljini procjenjivalo koliko će tko još živjeti. Nakon što se pojela juha od graha domaćin je vinom gasio božićnu svjećicu, a ponegdje i ostatkom grahove juhe iz tanjura. Smjer se dima tumačio kao znak da će onaj prema kojemu je skrenuo umrijeti prvi tijekom godine, no ako bi se penjao uspravno, bio bi to znak da sljedeće godine

nitko od nazočnih za stolom neće umrijeti. Velika se božićna svijeća nije gasila, nego je gorjela sve do zore. Poslije večere uslijedilo bi čestitanje Badnje večeri, netko bi odlazio susjedima, a drugi bi dočekivali goste. Osobito su mjesto pritom imali »betlemari« i/ili »vašange«, s kojima se zajednički pjevala jedna ili dvije Božićne pjesme i koji su nakon darivanja odlazili dalje u čestitanje Badnje večeri. Kad se približilo vrijeme »ponoćnici« (polnoćnoj misi), članovi su obitelji kretali u crkvu, najčešće pješke, a s udaljenijih salaša na kolima ili saonicama. Nakon povratka s polnoćke ukućanima se čestita »Isusovo porođenje«. To je znalo trajati gotovo do zore, a onda su ukućani i gosti blagovali »pača« (hladetinu). Kad se približilo vrijeme za »namirivanje josaga« (stoke), velika se božićna svijeća gasila, kao znak da je nastupio prvi dan Božića.

2. Šokački običaji. Kad bi na crkvi sat pokazao da je vrijeme za zadnje zvono (crkveno zvono na pozdravljanje), obitelj bi se umivala, prala ruke i spremala večeru. Dada (tata) ili drugi najstariji član obitelji ulazio bi u sobu govoreći: »Čestit Bog i Božić, novo mlado lito!«, na što bi svi posjedali, a mama bi unosila večeru na stol govoreći »Pi-pi, pi-pi, ko-ko«. Kad bi sve stavila na stol, svi bi ustali i naglas izmolili Očenaš i Zdravomariju, nakon čega bi otac rekao »Nazdravlje vam bilo«. Stariji bi muškarci popili rakiju i večera bi počela. Mama – domaćica – za vrijeme večere nije smjela ustajati od stola jer se vjerovalo da će onda i koka na proljeće dobro sjediti na jajima. Najčešće se blagovao tučen grah (»papula«) i kuhano tijesto s pekmezom posuto grahom (»perke«). Nakon večere djeca bi išla vidjeti ima li darova pod granom. S grede bi na kanapu visjela jabuka koju su djeca »intala« (njihala) i na kraju pojela. Poslije su se igrala na slami, a susjedi bi dolazili čestitati Badnju večer. Domaćica bi sklanjala večeru i svi bi se polako spremali za polnoćku.

Lit.: M. Evetović, *Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata* (rukopis); S. Bartolović, Božićni običaji kod Hrvata u Baču, *Klasje naših ravni,* Zagreb, 1/1942; A. Sekulić, *Bački Hrvati*, Zagreb, 1991; *Zvonik*, Subotica, 2/1994; 12/1997; 1, 12/1998; 1, 12/2000; 1, 11/2001; 1, 12/2002; 12/2003; A. Stantić, *Kruv naš svagdanji*, Subotica, 2001.

A. Stantić i M. Šeremešić

BADNJI DAN *dijal.,* Badnjak, dan uoči Božića. Uz ovaj se dan veže velik broj običaja u bunjevačkim i šokačkim obiteljima.

1. Bunjevački običaji. Domaćica prva urani i zaokupljena je pripremanjem hrane, pri čemu posebno mjesto imaju »kolači« (blagdanski kruhovi). Muškarci rade samo nužne poslove, najčešće oko zbrinjavanja »josaga« (stoke). Posebna je dužnost domaćinova »zamedljati« rakiju (pomiješati s medom). »Reduše« (žene koje pomažu u kućnim poslovima i kuhanju) spremaju »otezanu pogaču« i peku »sitno tisto«. Na Badnji dan odrasli poste, većina »suši« (pije samo vodu). U obitelji, uz čašćenje zamedljanom rakijom, razmijene čestitanje Badnjeg dana, a poslije te čestitke razmijene i sa susjedima. Muškarci spreme slamu koja će se rasprostrijeti po podu »čeljadske« (dnevne) sobe i odabiru drvo za »badnjaču«. Djeca slamu stavljaju na stol, a domaćica stol pokriva bijelim »čaršafom« (stolnjakom). Do početka XX. stoljeća božićna se »grana« pravila od razgranatih grančica drveta ili metle (vrsta biljke), koja se obmotavala tankim tijestom i ispekla u peći, nakon čega se udjenula u stalak i okitila bombonima. Na glavno mjesto na stolu u XX. se stoljeću, pod utjecajem njemačkih običaja, počela postavljati lijepo iskićena božićna »grana«, a u novije doba, ako je jelka veća, stoji na podu. »Granu« kite roditelji s djecom. Kasnije stariji neprimjetno stavljaju pod granu darove koje će ukućanima »donijeti Isus«. Ispod »grane« je najljepši kolač – »božićnjak«, na kojem se od »tica«*,* raznih ukrasa i likova od tijesta, izrađuje obiteljski »betlem« (jaslice). Na stol se stavlja i zeleno žito, posijano na sv. Luciju, zamedljana rakija, božićnjak, nekoliko lijepih jabuka, orasi, jedna ili više svijeća utaknutih u žitno zrnje, a od druge polovice XX. stoljeća i jaslice s biblijskim likovima. Na Badnjak nikoga ne treba udariti jer se

vjerovalo da će ta osoba dobiti čir. Prema narodnom vjerovanju, iz kuće se ništa ne smije odnositi jer će se tako odnijeti i sreća, a nije dopušteno ni od koga što posuditi. Oko podneva reduša počinje kuhati večeru. Predvečer se čeljad okupljala oko svečano postavljenog stola, a do blagovanja su se pjevale radosne božićne pjesme, poput *Hajte, braćo, da iđemo; Radujte se narodi* i druge. Nakon pojave »svinjarske zvizde« (planeta Venere) počinje Badnja večer.

2. Šokački običaji. Šokci su blagdane proslavljali skromnije. Na Badnjak su muškarci obavljali nužne poslove po kući (hranili konje, svinje i krave, pomuzli krave, donosili drva za loženje i sl.), dok su žene rano počele kuhati »lučenje« (hladetinu), koje se jelo nakon polnoćke i tijekom božićnih blagdana. Za večeru se pripremala »papula« (tučen bijeli grah začinjen sitnom mljevenom paprikom i bijelim lukom) i »perke« (kuhano tijesto bez jaja punjeno pekmezom i posuto makom). Imućniji su imali i »nasuvo« s orasima. U posljednjih tridesetak godina kuha se još i riblji paprikaš, a u novije se doba pripremaju torte i kolači.

Rano izjutra rodbina i susjedi išli su »slaviti Adama i Evu« u kuću u kojoj je netko nosio ova imena. Ulazilo se uz riječi »Faljen Isus, čestitamo vam Badnji dan, Adama i Evu«, na što bi domaćini odgovarali »Uvik faljen, ‘ajte samo«. Gosti su bili ponuđeni čašicom rakije, a mlađi orasima.

U vlastite se kuće unosila slama u sobu u kojoj se obitavalo i blagovalo. Majke bi stavljale malo slame na »stolicu« (stol) i pod stolnjak te metalni novac, koji je simbolizirao želju da iduća godina bude bogata. Pod »stolicu« se stavljao »šenik« (okrugla drvena posuda) u kojem je bilo žita, kukuruza i oraha, dok bi otac obitelji unosio jedan ili više hamova i stavljao ih također pod »stolicu« (stol).

Sve do prije osamdesetak godina nije se kitila jelka, nego se od šiba pravio stalak na kojem je visjela raznobojna vuna s privezanim orasima ili »kriškindl šećerom« (salonski šećer). Nakon toga postupno se, po ugledu na Nijemce, počela kititi jedna grana jele, a naziv »grana« ostao je do danas za označivanje cijelog drveta, koje ulazi u običaje nakon Drugoga svjetskog rata. Isprva se grana kitila kukuruzovinom umotanom u šaren ili »zlatan« papir, a poslije i pravim bombonima i drugim jestivim ukrasima. Djeca su pod »granom« pronalazila jabuke, orahe, suhe šljive i slično. Danas članovi obitelji zajedno kupuju jelu i skupa je s djecom ukrašavaju, a poslije polnoćke ili na Badnje jutro djeca pod njom nalaze darove.

Lit.: M. Evetović, *Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata* (rukopis); A. Sekulić, *Bački Hrvati*, Zagreb, 1991; *Zvonik*, Subotica, 2/1994, 12/1997; 1,12/1998; 1, 12/2000; 1, 11/2001; 1, 12/2002; 12/2003; A. Stantić, *Kruv naš svagdanji*, Subotica, 2001.

A. Stantić i M. Šeremešić

BAGREM → drač

BAIĆ, Josip (?, 1794. – Subotica, 29. XII. 1859.), svećenik. Školovao se u Segedinu, studirao u Kalači. Gradski magistrat u Subotici birao je 14. IV. 1841. župnike za dvije nove hrvatske (»ilirske«) župe u Subotici. Za župu svetog Jurja izabran je Đuro Dubičanac, upravitelj župe u Kunbaji, dok su za Župu svetog Roka u Subotici predloženi: Josip Baić, ludaški kapelan, Mátyás Missuray, novosadski kapelan, i Ferenc Szép, futoški kapelan. Izbor je pao na Josipa Baića, što je poslije formalno potvrdio i kalačko-bački nadbiskup. Novoosnovanoj Župi svetog Roka na upravljanje je dodana i filijala Šandor. Župnik Josip Baić bio je dužan držati još dvojicu kapelana.

Lit.: G. Tormásy, *A szabadkai római kath. főplébánia története*, Szabadka, 1883; A. Lakatos, *A Kalocsai Érseki Levéltár*, Kalocsa, 2002.

S. Beretić

BAJA, gradić u sjeverozapadnoj Bačkoj, u Bajskom trokutu, smješten na lesnoj terasi na lijevoj obali Dunava i sporednoga kraka Šugavice, 37.916 st. (2002.). Ima riječnu luku, a zahvaljujući poljodjelstvu u okolici mjesta, u njemu je najrazvijena prehrambena industrija.

Baja

Ime grada etimolozi izvode iz staroturske riječi *bay*, »bogat, obilan«. Naselje se u rimsko doba spominje pod imenom *Petavium*, a 1323. prvi put pod imenom *Baya*. Između 1229. i 1260. u Baji djeluju dalmatinski i bosanski dušobrižnici, jamačno stoga što je već tada ondje bilo hrvatskog stanovništva, a poznato je da se 1240-ih godina ovamo nastanjuju »Dalmatinci«. G. 1382. bilježe je kao selo. Poslije Mohačke bitke (1526.) dolaze ovamo i bosanski i dalmatinski trgovci. U turskom je razdoblju Baja bila tvrđava i sjedište Bajske nahije. Hrvati ovdje žive i potkraj XVI. st., a u Baju su 1600. došli i franjevci iz bosanskog Olova. Poslije oslobođenja od Turaka 1687. stiže val novih doseljenika, od kojih većina potječe iz Donje Tuzle te pripada šokačkoj grani hrvatskog naroda. Kad je 1695. Baja izuzeta iz Vojne krajine, hrvatski je jezik u njoj postao službenim, pa je i naselje 1696. zabilježeno kao *Baja*. Iste je godine utemeljena i pučka franjevačka škola. Prema popisu Bačke županije iz 1699. u Baji živi 595 većinom hrvatskih kmetova, a 1701. ovamo se nastanjuje više hrvatskih obitelji iz budimskog Tabana. Za vrijeme Rákóczijeve bune kuruci su 1708. razorili Baju, a franjevci se sklanjaju čak u Srijem. Posebnom župom Baja postaje 1712. (do 1728. u Baji postoji samo hrvatska Župa sv. Antuna) s mnogobrojnim podružnicama: Bikić (do 1743.), Gara i Kaćmar (do 1744.), Čavolj i Sentivan (do 1748.), Baškut (do 1766.). Podružnice Župe sv. Petra i Pavla, druge bajske župe utemeljene 1722., bili su pak: Monoštor i Čatalija (do 1735.), Kakonj i Pandur (do 1805.), Srimljani (do 1800.), Fancaga (do 1809.). Dušobrižnici ovdašnjih Hrvata i tada su bili bosanski franjevci. Komorskim trgovištem Baja je postala 1714. U popisu iz 1715. zabilježeno je 138 hrvatskih, 75 srpskih, 14 njemačkih i 8 madžarskih obitelji. Grof Csáky 1720-ih godina ovamo naseljava mnoštvo Madžara, Nijemaca i Slovaka. O brojnosti bajskih katolika svjedoči i podatak iz 1730., kad je ovdje krizmano 957 osoba, a nekadašnju brojnost bajskih Hrvata bjelodano potvrđuju matične knjige dviju katoličkih župa, u kojima nalazimo čak 1682 hrvatska prezimena. Bosanski franjevci 1731. obnavljaju franjevački samostan, koji ovdje postoji od XIII. st., i pri njemu razvijaju prosvjetni rad (pučka škola, gimnazija, filozofsko-bogoslovno učilište). Od 1750. do 1841. u posjedu je velikaške porodice Grašalković. G. 1768. spominje se kao madžarsko, »ilirsko« i njemačko naselje. Popis iz 1828. bilježi 786 hrvatskih, 459 njemačkih, 352 madžarske, 236 srpskih i 85 slovačkih obitelji. U velikom požaru 1840. izgorio je veći dio grada. Poslije je grad preustrojen, bunjevačke Hrvate potiskuju prema južnim dijelovima, na Pisak i Ravnu. Premda od 1858. dobiva veću samoupravu, gospodarski stagnira jer je nekad prometno pristanište na Dunavu

počelo gubiti na važnosti nakon izgradnje željezničke pruge Budimpešta–Zemun 1870-ih godina. Gradu je 1930. administrativno pripojena tada još uglavnom bunjevačka Fancaga, koja je dotad bila u Peštansko-piliško-šoltsko-kiškunskoj županiji. Broj se bajskih Hrvata u novije doba kretao ovako: 1861. g. 5492 (ukupan broj stanovnika 19.715), 1890. g. 4213 (ukupno stanovnika 20.604), 1910. g. 2188 (ukupan broj stanovnika 21.032), 1941. g. 1067 (ukupno stanovnika 23. 465). Nakon Drugoga svjetskog rata procjene su bile ovakve: 1945. g. 3000 (ukupan broj stanovnika: 21.564), 1960. g. 1500 (ukupno stanovnika: 30.555), 1980. g. 2000 (ukupan broj stanovnika: 38.503). Osim nekoliko osoba najstarije životne dobi, bajski su Hrvati danas posve asimilirani.

Madžarizacija je upravo ovdje bila najsilovitija. Svjetovne i crkvene vlasti činile su sve kako bi zatrle hrvatski jezik i narodnu svijest. Nastava hrvatskog jezika u svim je ovdašnjim školama ukinuta 1883. Radi sprječavanja asimilacije Mijo Mandić 15. I. 1884. u Baji pokreće list *Neven*. Svećenik Lajčo Budanović i njegova »desna ruka« dr. Mišo Jelić, odvjetnik, uza zdušnu potporu svjesnih bajskih Bunjevaca, 1910. utemeljuju Bajsku kršćansku čitaonicu, koja je prestala djelovati nakon Drugoga svjetskog rata. Nakon demokratskih promjena u Madžarskoj utemeljena je Bajska bunjevačka čitaonica, koja svake godine organizira Bajske razgovore. Hrvatski se danas poučava u jednome dječjem vrtiću, u dvjema osnovnim školama (na Fancagi i Dolnjaku) i na Visokoj učiteljskoj školi, na kojoj postoji i Katedra za hrvatski jezik i književnost. Bazična knjižnica pohranjuje više stotina hrvatskih knjiga. Od 1992. u Baji djeluje i Hrvatska manjinska samouprava.

Najvažniji su Bajci hrvatskog podrijetla franjevci Luka Karagić, Petar Lipovčević i Luka Čilić te Ivan Mihalović, jedan od Antunovićevih sljedbenika.

Lit.: G. Grosschmid, Magyarhon népesedésének áttekintése, figyelemmel Bács-Bodrog vármegye történelmére, *Bács-Bodrogh vármegyei Történelmi Társulat évkönyve*, Zombor, 3, 1887, 4; *Bács-Bodrogh vármegye egyetemes monografiája*, I-II, Zombor, 1896; *Magyarország vármegyéi és városai, Bács-Bodrog vármegye*, I, szerkesztette S. Borovszky, Budapest, s. a.; I. Iványi, *Bács-Bodrog vármegye földrajzi és történelmi helynévtára*, I,² V, Szabadka, 1909, 1907; P. Pekić, *Povijest Hrvata u Vojvodini*, Zagreb, 1930; J. Rapcsányi, *Magyar városok monográfiája. Baja és Bács-Bodrog vármegye községei*, Budapest, 1934; T. Vanyó: Belgrádi püspökök jelentései a magyarországi hódoltság viszonyairól 1649-1673, *Levéltári Közlemények*, Budapest, 42, 1971, 1; K. Eperjessy, *Bács-Kiskun, illetve a hajdani Bács-Bodrog megye a II. Józsefkori országleírásban*, II, Kecskemét, 1979; A. Sekulić, *Hrvatski bački mjestopisi*, Zagreb, 1994; Ž. Mandić, Mikrotoponimija bunjevačkih Hrvata u Madžarskoj, *Folia onomastica Croatica*, 10, Zagreb, 2001.

Ž. Mandić

BAJALIĆ, najstarija poznata hrvatska porodica u Segedinu. Njihov prvi spomen u ispravama potječe iz 1663. godine, dakle još iz doba turske vlasti u gradu. Podrijetlo imena nije sasvim jasno. Jedni ga vezuju uz madžarski grad Baju, drugi uz bunjevački izraz *baja*, treći uz glagol *bajati*.

Ilija Bajalić bio je 1671. prvi naširoko poznati član ove porodice. Bio je hajduk koji je stekao zemljište u gradu, ali na njemu nije podigao kuću. Turci ga spominju kao Bajalija Iliju, a Madžari potkraj XVII. stoljeća kao Bajali Illiju. On je začetnik porodične grane koja se u gradu proslavila majstorima čizmarima, jer su taj obrt obavljali dulje od jednog stoljeća.

Mihael Bajalić prvi je doista utjecajni i imućni član ove porodice. Godine 1724. imao je 15 komada stoke, golem vinograd i velik podrum pun vinskih bačava, vinsku prešu, četvrt mlina i dućan u Palanku. Usto se dakako bavio i svojim čizmarskim obrtom. Bio je vrlo utjecajan član gradskog magistrata, koji se u Segedinu birao prema etničkom ključu, pa su tako svoje predstavnike birali mjesni Madžari, Nijemci, Srbi i Hrvati. Godine 1724. bio je jedan od 60 članova gradskoga Izabranog općinstva, a 1727. i 1731. bio je na čelu ovog tijela i obnašao dužnost narodnog tribuna (*tribunus plebis*).

Nešto poslije pojavljuje se i Matija Bajalić, vjerojatno Mihaelov brat, koji je

bio vlasnik dviju kuća, gostionice i prenoćišta, velikog vrta i 10 bačava vina. I on je obnašao važne funkcije u životu grada, pa je tako 1727. i 1731. izabran na funkciju vinskog nadglednika.

Bajalići su bili jedna od najsvjesnijih hrvatskih porodica u Segedinu, ali su jednako tako bili cijenjeni i među mjesnim Madžarima. O tome svjedoče i mnogobrojni zapisi u segedinskim ispravama, među ostalim se spominje da su »Mihael i Matija Bajalić radi bolje budućnosti i sveopće skrbi podjednako pomagali i Dalmatinima i Madžarima«. Zna se da su svekoliko pomagali doseljavanje hrvatskog pučanstva u grad na Tisi.

U XVIII. se stoljeću u crkvi svetog Demetra u Palanku propovijed održavala na njemačkome i hrvatskom jeziku, jer su Madžari ondje živjeli u vrlo malenu broju pa su misna slavlja za njih održavana u crkvama u Gornjem i Donjem gradu. Crkva svetog Demetra bila je mjesto duhovne okrjepe, ali i druženja segedinskih Dalmatina. Bajalići su naraštajima pokapani upravo u toj crkvi, od koje je danas ostao samo toranj, jer je na mjestu nekadašnje crkve svetog Demetra 1930. podignuta velebna segedinska katedrala.

Porodični je imetak naslijedio također čizmar, vjerojatno Mihaelov sin Tomo (Thomas) Bajalić, koji je potkraj XVIII. stoljeća imao dvije kuće, čizmarsku radionicu te osam vinskih bačava. Bio je bogat, što potvrđuje i to da je u kući držao sluge. Sredinom XIX. stoljeća porodica se postupno asimilirala. Njezini su članovi doduše živjeli i u drugim ugarskim gradovima, ali slavu i moć nigdje nisu ostvarili kao u Segedinu. Godine 1849. spominje se u ispravama zadnji predstavnik ove porodice u Segedinu, a u ispravama u susjednoj Deski zadnji spomen Bajalića potječe iz 1877.

Lit.: L. Heka, *Povijest Hrvata Dalmatina u Segedinu*, Budimpešta, 2004.

L. Heka

BAJALIĆ, Adam (Bajalich von Bajaháza), (Segedin, 1734. – Karlovac, 5. VI. 1800.), general i barun. Najpoznatiji član segedinske porodice Bajalić, sin Matije Bajalića. Opredijelio se za vojnički poziv te je kao 20-godišnjak stupio u austrijsko pješaštvo. Sudjelovao je u Sedmogodišnjem ratu (1756.-63.) i Bavarskome nasljednom ratu (1778.-79.). Godine 1768. postao je satnik, a nakon što se proslavio u bitkama kod Ober-Hetzeldorfa 30. VII. i kod Dittersbacha 9. X. 1778., promaknut je u čin bojnika. Godine 1783. imenovan je za potpukovnika Slunjske pukovnije, a već 1789. postao je pukovnikom. U austro-turskom ratu 1787.-91. istaknuo se hrabrošću pa je 1790. od vladara dobio barunski naslov i pridjevak von Bajaháza (Bajaházai). Godine 1794. kao general je sudjelovao u ratu protiv Francuza, a sljedeće 1795. imao je odlučujuću ulogu u pobjedi kod Handschuhsheima, zbog čega ga je car odlikovao viteškim naslovom. Nastavljajući uspjehe na bojnom polju u boju kod Peschiere i Monte Balda 1796., dospio je u francusko zarobljeništvo, ali se uspio osloboditi. Kao poštovani austrijski general, ovaj madžarski i hrvatski junak umro je u Karlovcu, sjedištu Hrvatskoga generalata 30. lipnja 1800. godine.

Njegov mu se rodni grad odužio na dostojan način. Naime, u crkvi svetog Demetra u Palanku (od nekadašnje crkve danas je ostao samo toranj svetog Demetra jer je na mjestu gdje je stajala crkva u XX. stoljeću podignuta katedrala), gdje su pokopani njegov djed, otac i majka, na zidu tornja iz XII. stoljeća, godine 1783. uklesan je nadgrobni natpis s Bajalićevim plemićkim grbom, na kojem je latinski tekst: D. O. M. EGREGIIS. ELIAE. BAIALICH. AVO. SVO. AETATIS. SVAE LXXVI. ET. A CATHAE MATRI. CARISSIMAE. AETATIS. SVAE LXXXVII. SZEGEDINIE. VIVIS. ERREPTIS. ANTONIVS. ADAMUS ET IOANNES. BAIALICH DE BAIAHÁZI. NEPOTES. FILIIQUE. PIISSIMI. OB PRAECLARAM IN REGEM FIDEM BELLICAMQVE. VIRTUTEM. LIBERI. BARONES. CREATI. AETERNUM. HOC. AMORISET. MOERORIS. MONUMENTUM. POSUERUNT. MDCCLXXXIII. CANCUS. COLOC. V. COLINUS ÇENTURIO.

Adam Bajalić smatra se jednim od najvažnijih Segedinaca u cijeloj povijesti grada.

Lit.: C. Wurzbach, *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich*, I, Wien, 1856; J. Hirtenfeld, *Der Militär-Maria-Theresien-Orden und seine Mitglieder. Nach authentischen Quellen bearbeitet von J. Hirtenfeld*, Vienna, 1857; J. Reizner, *Szeged története*, III, Szeged, 1900; *Hrvatski biografski leksikon*, I, Zagreb, 1983; L. Heka, *Povijest Hrvata Dalmatina u Segedinu*, Budimpešta, 2004.

L. Heka

BAJASZENTISTVÁN → Fancaga

BAJIĆ, Josip (Subotica, 30. IV. 1927. – Subotica, 17. VI. 1999.), glumac i kazališni redatelj. U rodnom je gradu završio osnovnu školu i gimnaziju. Studirao je vrlo kratko medicinu u Beogradu, a srpskohrvatski jezik i književnost u Nišu, no nije stekao diplomu. Aktivno se bavio nogometom, a neko je vrijeme trenirao i igrao košarku za beogradski *Partizan*. Vratio se u Suboticu i početkom 1951. postao glumac u Narodnom kazalištu, gdje je isprva igrao manje uloge. Pravu je afirmaciju stekao tumačeći uloge u djelima Matije Poljakovića *Niko i ništa* te *Vašange*. Od jeseni 1956. tri je sezone igrao u kazalištu u Kotoru, a nakon toga jednu je godinu bio glumac u Leskovcu.

Josip Bajić

Godine 1961. ponovno je u Subotici: jednu je sezonu glumac u ansamblu Dječjega kazališta, a sljedeće se vraća u kazalište u kojem je i počeo glumiti – subotičko, tada već Naradno pozorište-Népszínház. U njemu u sljedećih nekoliko godina vrlo uspješno ostvaruje mnogobrojne zahtjevne uloge. Od 1965. do 1970. intendant je u subotičkom kazalištu pa manje glumi, bavi se organizacijskim pitanjima, a počinje i režirati. U televizijskoj seriji koja je snimana 1971. prema dramskom predlošku Matije Poljakovića *Boltine zgode i nezgode* Bajić tumači glavnu ulogu – Boltu.

Nakon odlaska u mirovinu radi na prikupljanju i obradi leksičke građe bunjevačkih Hrvata te režira u Hrvatskome kulturnom centru *Bunjevačko kolo* za njihovu amatersku kazališnu družinu dvije Poljakovićeve komedije – *Ode Bolto na ogled* i *Niko i ništa* te monodramu Josipa Klarskoga *Ilija Troskot i njegova dica*. Početkom 1999., na poziv Uredništva na hrvatskom jeziku Radio Subotice, Bajić interpretira kratke bunjevačke narodne šaljive pripovijetke koje je sakupio i obradio Balint Vujkov. One se emitiraju u programu tog radija, a dio je njih objavljen i na nosaču zvuka *Balint Vujkov: Usmeni zapisi* 2002. u izdanju Hrvatske čitaonice iz Subotice.

Lit.: *Zvonik*, Subotica, 7/1999; J. Buljovčić, In Memoriam: Josip Bajić (1927.-1999.), *Subotičke novine*, 17. VI. 1999; *Bunjevačke novine*, Subotica, 7/1999.

H. Tikvicki

BAJKA, usmenoknjiževna prozna pripovjedna vrsta, obilježena ponajprije fantastičnim motivima i bogato zastupljena u gotovo svim kulturama. Po uzoru na usmenoknjiževne, bajke često pišu i individualni autori. Istraživanja bajke postavila su temelje naratologiji, književnoznanstvenoj disciplini koja se bavi pripovjednim vrstama općenito. Ta su istraživanja prošla kroz nekoliko faza, a interes se istraživača u njima koncentrirao na različite probleme: na načine na koje su norme, predodžbe i vjerovanja drevnih ljudskih zajednica pohranjeni u pojedinim motivima; na specifične situacije i konflikte u kojima se zrcale uzroci ljudskih psihičkih problema; na traganje za povijesnim i zemljopisnim izvorištem bajke koje se može očitati u njezinoj jezgri; na apstraktnu strukturu bajke i odnose koje u

njoj uspostavljaju pojedini motivi, funkcije i aktanti; na izvedbu kao jedinstveni čin kazivača prilagođen aktualnoj publici. Iako sa znatnim kašnjenjem, odjecima spomenutih istraživanja bili su obilježeni i pokušaji da se teorijski pristupi bajkama u usmenoj književnosti podunavskih Hrvata.

U njoj naime bajke zauzimaju istaknuto mjesto, iako su sve do polovice XX. stoljeća znatno češće bile bilježene pjesme. Većina danas poznatih bajki sačuvana je zahvaljujući zapisima Balinta Vujkova, a gotovo su sve objavljene u idealiziranoj, »grimmovskoj« verziji, jer ih je Vujkov često rekonstruirao na temelju kazivanja nekoliko osoba, ispravljao u njima nedosljednosti i jezično ih ujednačivao. Smatrao je naime da nesavršena izvedba kazivača ne bi trebala biti ovjekovječena u zapisu te je zato tragao za arhetipskim uzorkom koji bi odgovarao njegovoj predodžbi o bajci kao riznici životne mudrosti. Zbog takva su ga pristupa kritizirali neki onodobni vodeći folkloristi (npr. Maja Bošković Stulli). Vujkov je usto i sam autor dviju bajki, *Cviće i kamen* (1938.) i *Bajka o mravljem caru* (1953.), u kojima se motivskim i stilskim instrumentarijem tipičnim za bajke služi kako bi progovorio o bitnim problemima narodnog života.

Lit.: *Bunjevačke narodne pripovitke*, Subotica, 1951; *Hrvatske narodne pripovijetke (bunjevačke)*, Novi Sad, 1953; *Hrvatske narodne pripovijetke (bunjevačke)*, Zagreb, 1957; *Hrvaške pravljice*, Ljubljana, 1960; *Hrvatske narodne pripovijetke iz Vojvodine*, Subotica, 1960; *Do neba drvo*, Subotica, 1963; *Tica žeravica*, Subotica, 1964; *Cvjetovi mećave*, Zagreb, 1970; G. Kikić, *Antologija proze bunjevačkih Hrvata*, Zagreb, 1971; *Hrvaške narodne pripovedke*, Ljubljana, 1981; *Jabuka s dukatima*, Subotica, 1986; *Zlatni prag*, Budimpešta, 1990; A. Sekulić, *Hrvatska preporodna književnost u ugarskom Podunavlju do 1918.*, Zagreb, 1994.

P. Vuković

BAJMAK → Bajmok

BAJMOČKI ATLETSKI KLUB (BAK), sportska udruga. Osnovali su je 1908. u Bajmoku pod imenom Bajmoki atletikai club (BAC) nogometni entuzijasti Josip i Kalman Pfeiffer i Antun Svoboda, koji su u klubu radili sve do 1930. godine. Važnu ulogu u djelovanju kluba imali su Ferenc Holzhacker, Stipan Pfeiffer, Lajos Svoboda, Lajos Kiss, Lajčo Budanović, József Héger, Nikola i Stjepan Merković i dr. Osnovan je pod utjecajem subotičkoga Nogometnog kluba *Bačka*, koji je sa svoje dvije momčadi gostovao i u Bajmoku i popularizirao taj sport. Do Prvoga svjetskog rata BAC je igrao samo prijateljske utakmice tijekom ljetne sezone na poljani gdje se danas nalazi stadion FK *Radnički*.

U Kraljevini SHS klub obnavlja rad pod imenom Bajmočki atletski klub (BAK) i igra do 1941. u I. i II. razredu Subotičkoga nogometnog podsaveza. Najveći mu je uspjeh bio osvajanje prvog mjesta u II. razredu 1939. i natjecanje u I. razredu. U to vrijeme BAK ima ograđeno igralište sa svlačionicom i s gledalištem za 1500 gledatelja. Uz nogometnu, osnovana je lakoatletska i šahovska sekcija.

Tijekom rata klub je djelovao pod izvornim imenom BAC i igrao s promjenljivim uspjehom u regionalnoj ligi *Dunav*.

Klub je prestao djelovati 1945., kad se, prema odluci vlasti, pristupilo reorganiziranju cjelokupnoga sportskog života i osnivanju novih društava za tjelesnu kulturu. Igralište i cijeli inventar naslijedilo je novoosnovano Fiskulturno društvo *Radnički*.

Lit.: *Jugoszláv sportélet*, Szabadka, 1920-1939; *Subotički športski list*, Subotica, 1935-1939; I. Pluhar, *Magyarországi sportegyesületek története*, Budapest, 1942; M. Brustulov i dr., *Sport u Subotici 1944 – 1984 Sportélet Szabadkán*, Subotica, [1984].

A. Zomborčević

BAJMOK (*arh. dijal.* Bajmak), **1**. pustara između Lemeša (Svetozara Miletića) i Čonoplje; **2**. naselje u sjevernoj Bačkoj, u Općini Subotica, na magistralnoj cesti i pruzi Subotica-Sombor. Nalazi se na lesnom terenu na 116 m nadmorske visine, u blizini pješčare, što je uvjetovalo njegov brz rast. Pokraj Bajmoka teče Bajmočki potok, koji je jedan od izvorišnih tokova Krivaje.

Etimologija je toponima nejasna. Prvi se put spominje 1462. u darovnici ugarskoga kralja Matije njegovoj majci. U

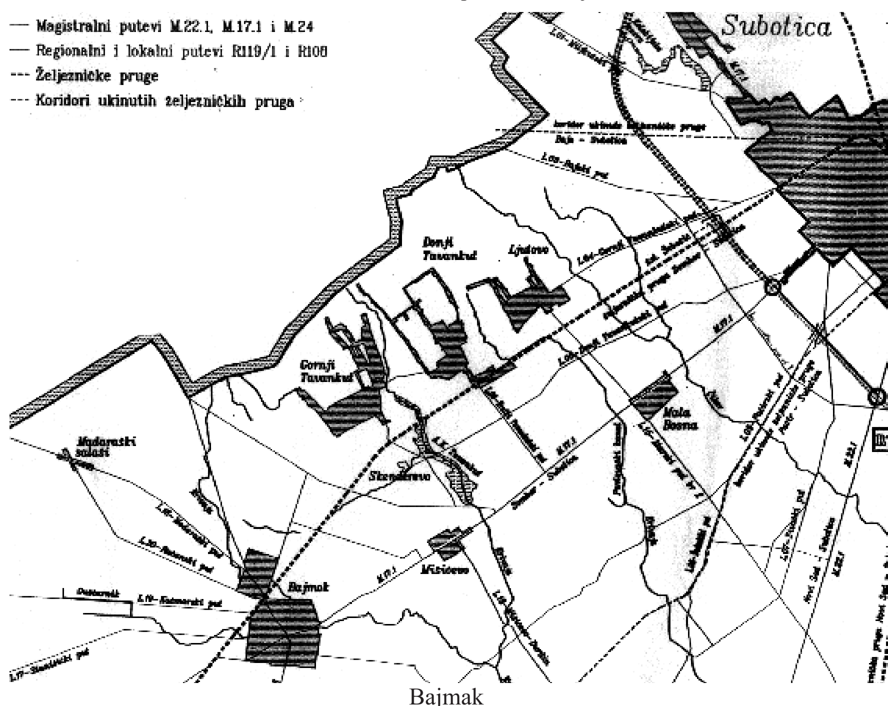
tursko se doba spominje najprije Novi Bajmok u Subotičkoj nahiji, a poslije Bajmok i Novi Bajmok u Somborskoj nahiji. Prema popisu iz 1580. Novi je Bajmok imao 21 dom (Subotica ih je u to doba imala 49). Biskup beogradski fra Marin Ibrašimović 1649. krizmao je i u Bajmoku. Oslobađanjem od Turaka ulazi 1702. u sastav Potiske vojne granice kao jedna od 12 subotičkih pustara, koje zajedno s užim područjem grada otada čine »povijesni atar Subotice«. Subotica je, da bi postala slobodnim kraljevskim gradom, 1779. morala naseliti pustare Bajmok i Čantavir. Tako je proces ušoravanja salaša na bajmočkoj pustari, započet još tijekom 1770-ih godina, završio 1785., kad je Bajmok napokon iz pustare prerastao u selo.

Bajmočka je župa stara. Njome su do 1775. g. upravljali franjevci iz Subotice. Od 1780. ima župnika najprije u osobi Jánosa Millena. Patron je župe grad Subotica. Na mjestu trošne kapelice iz 1772. g. gradi se današnja bajmočka crkva 1817. u baroknom stilu, a početkom XX. st. proširuje se i obnavlja. Crkva je posvećena sv. Petru i Pavlu. Matične se knjige vode od 1896. Današnja župa, kao i mjesna zajednica, osim naselja Bajmok obuhvaća i naselje Mišićevo, koje je nastalo na bajmočkoj pustari nakon Prvoga svjetskog rata. Omanja pravoslavna crkva u bizantskom stilu izgrađena je u razdoblju 1992.-1999.

Bajmok je depopulacijsko naselje. Broj se stanovnika od 1961. neprestano smanjuje, što se vidi iz tablice:

godina	br. st.
1869	6446
1880	6661
1890	7131
1900	7576
1910	8266
1921	8848
1931	11328
1948	11789
1953	11411
1961	11714
1971	10861
1981*	9586
1991*	8620
2002*	8586

*od 1981. Mišićevo se iskazuje samostalno, kao posebno naselje

Bajmak

Kako se broj stanovnika stalno mijenjao, tako je i etnička struktura bila podložna stalnim promjenama. Prvom kolonizacijom (završena je 1783.) naseljavaju se Hrvati iz Subotice, a zatim Madžari i Nijemci, koji se u ovom periodu intenzivnije doseljavaju u Bačku. Otad je multietničko naselje nastanjeno pretežito Hrvatima, Madžarima i Nijemcima (1857. ima 5680 stanovnika: Hrvata 2100, Nijemaca 1925, Madžara 1654; 1900. ima 7588 stanovnika: Madžara 5599, Nijemaca 1980, Hrvata 1980). Početkom XX. stoljeća doseljavaju se Srbi. Njihov će se broj znatno povećati nakon Drugoga svjetskog rata, kad Nijemci bivaju iseljeni, a na njihovo mjesto dolaze Srbi, uglavnom iz Drežnice (Ogulin, Hrvatska). Ni posljednja ratna zbivanja, tijekom 1990-tih godina, nisu prošla bez promjena u etničkoj slici Bajmoka:

godina	1991.	2002.
ukupno	8620	8586
Srbi	1946	2900
Hrvati i Bunjevci	2276	1966
Madžari	2940	2450
Jugoslaveni	1112	454
ostali	546	816

U Bajmoku nije zastupljena samo imigracija nego i emigracija, osobito na relaciji selo-grad, ali i negativan prirodni prirast (bijela kuga). Krajnji je rezultat svih tih kretanja stanovništva Bajmoka depopulacija (smanjenje broja stanovništva).

U gospodarstvu Bajmoka prevladava poljoprivreda. Zastupljeni su poljodjelstvo (pšenica, kukuruz, suncokret...) i stočarstvo (svinje, goveda, perad…). Osim poljoprivrede, zastupljeni su i trgovina, obrt, građevinarstvo i industrija (ciglana, namještaj, elektromotori...).

Od hrvatskih institucija valja spomenuti Pučku čitaonicu, utemeljenu 1879., koja je s kraćim prekidom radila desetak godina. Na čelu joj je bio Tadija Bešlić, bajmočki trgovac hranom. Danas u Bajmoku djeluje HKUD *Bajmok*. Znamenitiji su Bajmočani hrvatskog podrijetla biskup Lajčo Budanović, akademski slikar Stipan Kopilović i kiparica Ana Bešlić.

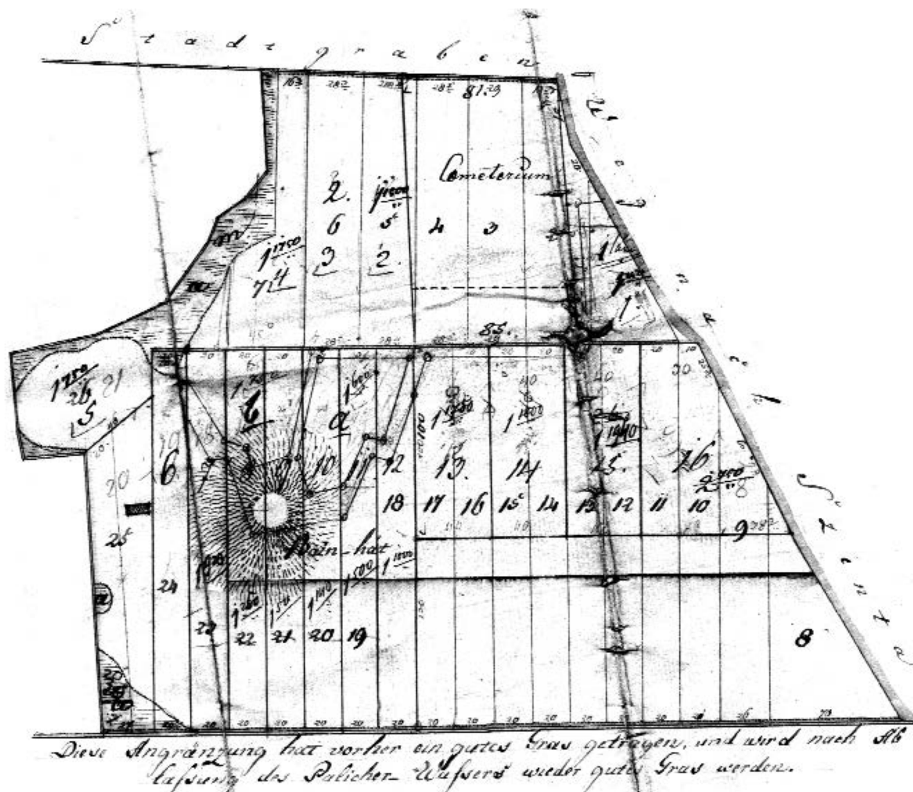
Lit.: I. Iványi, *Szabadka szabad királyi város története*, I, Szabadka, 1886; I. Iványi, *Bács-Bodrog vármegye földrajzi és történelmi helynévtára*, I,[2] Szabadka, 1909; B. Bukurov, Geografski položaj bačkih naselja, *Zbornik Matice srpske za prirodne nauke*, sv. 3, Novi Sad, 1952; *O proizvodnim snagama Subotice 1964*, Subotica, 1966; A. Sekulić, *Tragom franjevačkog ljetopisa u Subotici*, Split, 1978; M. Popović, J. Dinić, *Urbano-geografska proučavanja naselja Jugoslavije*, Beograd, 1978; B. Bukurov, *Subotica i njena okolina*, Novi Sad, 1983; B. Ćupurdija, *Subotica i okolina*, Novi Sad, 1987; J. Marković, *Enciklopedijski geografski leksikon Jugoslavije*, Sarajevo, 1990; A. Hegediš i K. Čobanović, *Demografska i agrarna statistika Vojvodine 1767-1867*, Novi Sad, 1991; *Koreni I: Gyökerek I: Svedočenje vekova: Évszázadok vallomása: Pravni položaj i stanovništvo Subotice 1391-1828: Szabadka közjogi helyzete és lakossága*, Subotica: Szabadka, 1991; A. Sekulić, *Bački Hrvati*, Zagreb, 1991; A: Sekulić, *Hrvatski bački mjestopisi*, Zagreb, 1994; A. Mojzes, *Bajmok*, Szabadka, 2002.

S. Stantić

BAJNAT, dio Subotice. Jedan od najstarijih naseljenih dijelova grada, južno od središta. Ime mu potječe od naziva *Bain hát* ili *Bajina uzvišica* (Baja: osobno ime ili nadimak; *madž.* hát: uzvišica).

Naziv nekadašnje uzvišice koja se nalazila jugoistočno od današnjega Senćanskoga groblja, postupno se proširio na šire područje između Senćanske ceste i Mlake (čije je korito išlo današnjom Prvomajskom ulicom i dalje kroz Prozivku) pa je Bajnat obuhvaćao Senćansko groblje te područje južno i jugoistočno od njega. Poslije se teritorij na koji se odnosilo to ime proširio dalje na sjever, do današnje senćanske crkve.

Danas je Bajnat jedna od gradskih mjesnih zajednica, koja je 1981. imala 6356 stanovnika, a 1991., nakon što je od dijelova Bajnata i Kera osnovana MZ Prozivka, 2894 stanovnika. Danas (2002.) Bajnat ima 2825 stanovnika (Madžari 844, Hrvati 441, Bunjevci 432, ukupno Hrvati i Bunjevci 873, Srbi 669, »Jugoslaveni« 196, svi ostali 243). S izgradnjom pretežito radničkog naselja Prozivke, tradicionalan narodnosni sastav Bajnata u velikoj je mjeri izmijenjen, pri čemu je osobito smanjen hrvatski udio.

Parcelirano područje Bajnata 1822 . godine s dominantnom uzvišicom i grobljem u gornjem dijelu

Istočno od Bajnata, uz Senćansku cestu, nalazi se nekoliko industrijskih objekata, od kojih su najvažniji oni tekstilne i prehrambene industrije. U Bajnatu je i Senćansko groblje, podignuto između dvaju svjetskih ratova. Bajnat pripada Župi sv. Jurja, koja je osnovana 1841., a današnja je crkva izgrađena 1898.

Lit.: I. Iványi, *Szabadka szabad királyi város története*, I-II, Szabadka, 1886.-1892; L. Szekeres, *Szabadkai helynevek*, Szabadka, 1975; B. Bukurov, *Subotica i okolina*, Novi Sad, 1983; *Statistički godišnjak opština Ada, Apatin, Bačka Topola, Kanjiža, Mali Iđoš, Senta, Sombor, Subotica*, ur. I. Bartol, Subotica, 1985-1987; *Stanovništvo: 3 ; Nacionalna pripadnost: detaljna klasifikacija*, Beograd, 1993; A. Sekulić, *Hrvatski bački mjestopisi*, Zagreb, 1994.

S. Stantić i A. Rudinski

BAJSKA BUNJEVAČKA ČITAONICA, udruga bunjevačkih i šokačkih Hrvata iz Baje i okolice. Utemeljena je u Baji 3. VI. 1988. kao pravna sljednica Bajske kršćanske čitaonice i Čitaonice iz Fancage. Čitaonica ima nekoliko odjela različitih po značenju i aktivnostima. Od 1990. održava redovite godišnje Bajske razgovore, organizira Veliko prelo u Baji i sudjeluje na različitim kulturnim svečanostima u Subotici, Somboru i u Hrvatskoj.

Iako je, nakon mnogo napora, nekadašnja zgrada Bajske kršćanske čitaonice tijekom 1990-ih godina vraćena bajskim Hrvatima, i danas je u ruševnom stanju te nedostaju redoviti sadržaji.

Lit.: A. Mujić, Bajska bunjevačka čitaonica, *Subotička Danica – Kalendar za 1992.*, Subotica, 1992.

M. Mandić

BAJSKA KRŠĆANSKA ČITAONICA, hrvatska ustanova u Baji. Na poticaj tadašnjega bajskog kapelana Lajče Budanovića i njegove »desne ruke«, od-

vjetnika dr. Miše Jelića, od 900 kruna čistog prihoda s Velikoga bunjevačkog prela održanoga 2. II. 1910. godine i dobrovoljnih priloga bajskih Hrvata kupljeno je zemljište u Ulici slobode br. 84 radi podizanja Bunjevačke čitaonice. Budući da pravila rada Čitaonice Ministarstvo prosvjete i vjere dugo nije htjelo odobriti pod izlikom da je riječ o panslavističkoj ustanovi, zdanje je, sa službenim nazivom Bajska kršćanska čitaonica, u uporabu predano tek 1913. Svrha je ustanove bilo njegovanje materinskoga jezika bunjevačkih Hrvata, promicanje kulture i oživljavanje društvenog života, poticanje čitanja korisnih knjiga, novina i časopisa te organiziranje kulturnih i znanstveno-popularnih predavanja za odrasle i za mladež. Vrhunac svoje djelatnosti Čitaonica postiže 1920-ih i 1930-ih godina, kad pokretačkom snagom hrvatskoga nacionalnoga gibanja u Baji i njezinoj okolici postaje dr. Mišo Jelić. Organiziranjem kulturnih priredaba te napose prikazivanjem igrokaza, u kojima je napokon i »bunjevačka rič dospila na binu«, čitaonica postaje rasadištem narodne samosvijesti i uporištem u borbi protiv asimilacije.

Usporedno sa snaženjem madžarskog nacionalizma potkraj 1930-ih, Jelić biva potisnut iz vodstva Čitaonice. U njoj je prevladala promadžarska struja te se ta ustanova, zadnja kula hrvatstva u Baji, srozava na razinu obične krčme.

Godine 1945. rad Čitaonice ponovno oživljuje. Pod njezinim se okriljem tako 1946. u Baji priređuje Veliko hrvatsko prelo, no već 1948. djelatnost joj opet bitno slabi te ona nastavlja postojati samo kao gostionica. Zgrada je Čitaonice 1990-ih godina vraćena bajskim Hrvatima, odnosno Bajskoj bunjevačkoj čitaonici.

Lit.: P. Pekić, *Povijest Hrvata u Vojvodini,* Zagreb, 1930; *Neven*, 7, 8, 9, 12/1911, Subotica; A. Mujić, Osamdeset godina Bajske bunjevačke »čitaonice«, u: *Zbornik »Ivan Antunović«,* 2-3, Subotica, 1992; A. Mujić, Bajska bunjevačka čitaonica, *Subotička Danica. Kalendar za 1992.*, Subotica, 1992.

Ž. Mandić

BAJSKA NAHIJA, osmansko-tursko vojno-upravno područje u sastavu Segedinskog sandžaka. Prvi se put spominje u doba vladavine sultana Selima II. (1566.–74.). Tada su naime povrh sedam dotadašnjih nahija u Segedinskom sandžaku osnovane još dvije, Bajska i Subotička. Bajska je nahija obuhvaćala tridesetak mjesta, među kojima su bili i Baja, Baračka, Bikić, Borota, Boršot, Čavolj, Đurđin, Matević, Monoštor, Rem i Baškut.

Nakon što je madžarsko pučanstvo uglavnom izbjeglo na sjever, te je dijelove Panonije nastanilo etnički hrvatsko i srpsko stanovništvo podrijetlom iz krajeva južno od Save te iz Slavonije. I ono je odatle izbjeglo pred pustošenjima turske vojske ili je pak bilo dovedeno od samih Turaka radi obrade plodne bačke zemlje i bavljenja stočarstvom. Dio novodoseljenih, ponajprije srpsko stanovništvo, doveden je radi obavljanja vojne službe te su služili kao najamnici (martolozi). Kršćani su uglavnom živjeli po selima, a muslimansko je stanovništvo naseljavalo varoši. Duhovnu skrb nad katoličkim stanovništvom vodili su franjevci Bosne Srebrene.

Bajska je nahija prestala postojati s nestankom turske vlasti u Bačkoj tijekom Velikoga bečkog rata (1683.–99.).

Lit.: I. István i Gy. Dudás, A XVIII. század története, u: *Bács-Bodrogh vármegye egyetemes monografiája*, I, Zombor, 1896; *Historija naroda Jugoslavije*, II, Zagreb, 1959; O. Zirojević, Upravna podela današnje Vojvodine i Slavonije u vreme Turaka, *Zbornik za istoriju*, sv. 1, Novi Sad, 1970.

S. Bačić

BAJSKI RAZGOVORI *BUNJEVCI DANAS*, redoviti godišnji skup koji u nedjelju pred proštenje sv. Antuna ili u njegovu sklopu organizira Bajska bunjevačka čitaonica. Prvi su put organizirani 1990. godine. Teme su Razgovora različite, od znanstvenih i stručnih do kulturoloških i političkih, a sudionici su uglednici iz Madžarske, Hrvatske i Vojvodine. Budući da Bajska bunjevačka čitaonica ne posjeduje adekvatne prostorije, Bajski se razgovori održavaju u različitim javnim objektima u Baji.

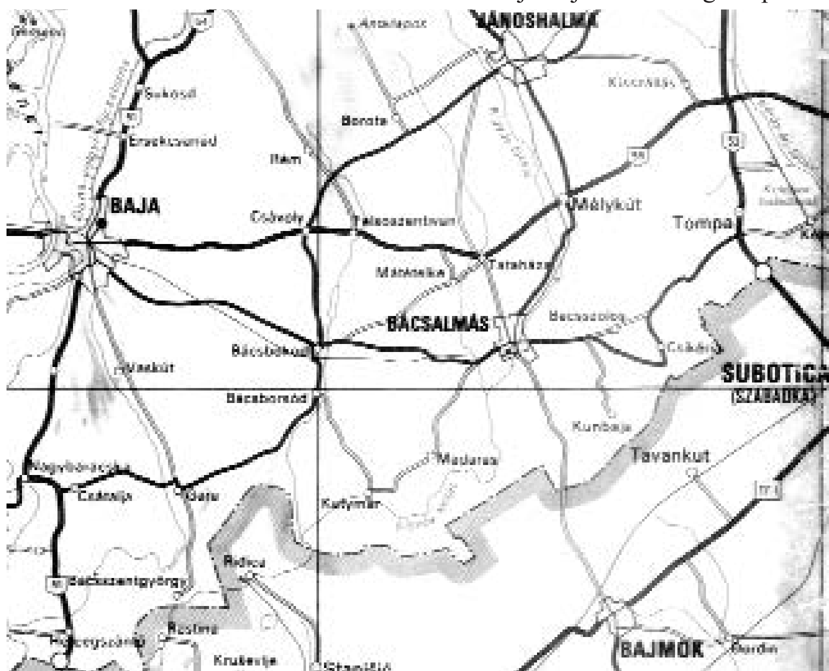
Lit.: LIK [L. I. Krmpotić], Znanstveni skup u Baji: »Bunjevci danas«, *Bačko klasje*, 60, Subotica, 1990; *Zbornik »Ivan Antunović«,* 4-5, Subotica, 1994.

S. Bačić

BAJSKI TROKUT, sjeverozapadni dio bivše Bačko-bodroške županije, smješten između Dunava, madžarske državne granice i crte sjeverno od Baje, koji je prema odredbama Trianonskoga mirovnog ugovora ostao u Madžarskoj. Popularno je ime dobio prema svojem trokutastom obliku.

Najveće je naselje u njemu Baja. Usprkos želji Hrvata i malobrojnih Srba u Baji te u okolnim bunjevačkim i šokačkim selima, koja je bila izražena u više mjesnih zborova, rezolucija, memoranduma, putovanju nekoliko izaslanstava na Parišku mirovnu konferenciju te posjeta nekoliko dužnosnika (J. Cvijić i dr.) tijekom 1919., taj dio Bačke nije pripao novostvorenoj jugoslavenskoj državi, podjednako zbog nedostatne zainteresiranosti jugoslavenskoga mirovnog izaslanstva i nedovoljnog udjela bunjevačkog i šokačkog stanovništva u odnosu na madžarsko i njemačko. Dio je stanovnika Bajskog trokuta nakon razgraničenja optirao za Kraljevinu SHS, a suvremenici svjedoče da je u vrijeme nakon vraćanja madžarske vlasti bilo progona i nepravičnih suđenja. Između dvaju svjetskih ratova narodna je svijest postupno slabjela, pri čemu su djelatnost čitaonica te pojedinačni napori bunjevačkih svećenika ili malobrojnih kulturnih djelatnika samo usporavali taj proces. Administrativno je Bajski trokut danas dio Bačko-kiškunske županije.

Prisilna komunistička kolektivizacija i urbanizacija nakon Drugoga svjetskog rata utjecali su na daljnje ubrzano pomadžarivanje bunjevačkog puka u ovom području. Posebnu je važnost u tom procesu imao sukob sovjetskog bloka s Titovom Jugoslavijom jer su mnogi hrvatski aktivisti, učitelji i obični ljudi iz Bajskog trokuta uhićeni pod optužbom da su titoisti, čime je zadan težak udarac hrvatskoj zajednici. Od pedesetih godina pa do početka devedesetih godina na odnarođivanje je utjecalo i nametnuto jugoslavensko unitarističko jedinstvo, koje se izražavalo primjerice uvođenjem jedinstvenoga srpsko-hrvat-

Bajski trokut

skoga (u praksi srpskoga) književnog jezika u sve hrvatske škole. Nakon uspostave demokracije u Madžarskoj devedesetih godina u Bajskom su trokutu utemeljene hrvatske manjinske samouprave u Aljmašu, Baji, Bikiću, Baćinu, Baškutu, Čavolju, Čikeriji, Dušnoku, Gari, Kaćmaru i Santovu.

Iz Bajskog su trokuta rodom mnoge važne bunjevačke i šokačke osobnosti iz prošlosti (Nikola Milašin, Grgur Peštalić, Ivan Antunović, Ivan Mihalović, Matija Evetović, Mijo Mandić, Antun Karagić, Mišo Jelić i dr.), ali i suvremenici (Mijo Karagić, Joso Ostrogonac i dr.).

Lit.: P. Pekić, *Bajski trokut ili spomen-vijenac Bunjevaca*, Subotica, 1920; P. Pekić, *Povijest Hrvata u Vojvodini*, Zagreb, 1930; P. Pekić, Bunjevci na Mirovnoj konferenciji u Parizu, *Klasje naših ravni*, 1, Subotica, 1935; M. Čović i A. Kokić, *Bunjevci i Šokci*, Zagreb, 1939; A. Mitrović, *Razgraničenje Jugoslavije sa Mađarskom i Rumunijom 1919–1920*, Novi Sad, 1975; D. Šokčević, *Kratka povijest Hrvata u Madžarskoj* (http://www.croatica.hu/htorten.html)

S. Bačić

Crkva Uznesenja Marijina u Bajši

BAJŠA, naselje 5 km jugozapadno od Bačke Topole uz rječicu Krivaju; 2568 st. (2002.). Kao pustara Velika Bajša (*praedium Naghbajcsh*) prvi se put spominje 1462. u jednoj darovnici kralja Matije Korvina.

Nakon povlačenja Turaka Bajša je najprije bila komorski posjed, a Marija Terezija darovala ju je 1751. plemiću Stefanu Zaki, bivšem kapetanu Potiske vojne granice. Pritisnut dugovima, on je polovicu sela 1759. prodao braći Andriji, Jakovu, Luki, Miji i Šimi Vojniću, čime je ona postala posjed porodice Vojnić. Tu je kupoprodaju, nakon dugogodišnjih parnica, 1793. potvrdio i kralj Franjo I. Otad su Vojnići nosili pridjevak *bajšanski*.

Vojnići su 1760. podigli prvu katoličku crkvu u mjestu nakon povlačenja Turaka i postali crkveni patroni. Kad je Bajša postala samostalnom župom 1784. godine, Vojnići su izgradili župni dvor. Novu crkvu, koja je zamijenila staru, sagradili su 1816. godine, a također i novi župni dvor. Crkva se i danas nalazi u središtu sela.

Bajšu danas nastanjuju pretežito Madžari (1671), a žive u njoj i Srbi (413) te Slovaci (162). Stanovnici se bave uglavnom poljodjelstvom.

Lit.: I. Iványi, *Bács-Bodrog vármegye földrajzi és történelmi helynévtára*, I, Szabadka, 1909; G. Ulmer, *Posed Bajša, spahije i kmetovi 1751–1849*, Novi Sad, 1986; *Stanovništvo. Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u 2002., knj. 1. Nacionalna ili etnička pripadnost. Podaci po naseljima*, Beograd, 2003.

S. Bačić

BAKIĆ, Julija (Monoštor, 24. IV. 1922. – Sombor, 18. X. 2001.), službenica. Srednju je građansku školu završila u Somboru. U Hrvatskome kulturno-umjetničkom društvu *Vladimir Nazor* iz Sombora volonterski je radila 54 godine kao službenica. Njezin je rad bio vidljiv u djelatnostima svih sekcija jedine kulturne udruge somborskih Hrvata – Bunjevaca i Šokaca. Teta Đula, kako su je svi zvali, bila je neodvojivi dio povijesti Društva od njegova osnutka.

A. Firanj

BALATINAC, Stipan (Santovo, 6. X. 1966.), novinar. Osnovnu je školu pohađao u rodnom selu, a maturalnu je svjedodžbu stekao u budimpeštanskoj Hrvatsko-srpskoj gimnaziji. U Zagrebu je studirao hrvatski jezik i književnost. Novinar je

Hrvatskoga glasnika, tjednika Hrvata u Madžarskoj, a svoje članke objavljuje i u pečuškome hrvatskom katoličkom listu *Zornica*. Redovito se javlja u programu Radio Pečuha na hrvatskome, a izvjestitelj je i emisije Hrvatskog radija namijenjene Hrvatima izvan Hrvatske.

Živi u Santovu, gdje aktivno sudjeluje u društveno-političkom životu sela. Kao dopredsjednik seoskoga zastupničkog tijela i čelnik mjesne hrvatske samouprave, zauzima se za razvoj santovačke hrvatske škole. Zaslužan je i za razvijanje suradnje svojeg sela s hrvatskim naseljima u matičnoj zemlji i u susjednoj Vojvodini.

M. Mandić

BALAŽEVIĆ, Andrija (Subotica, 14. XII. 1893. – Dubrovnik, 21. XII. 1967.), direktor banke. Pučku školu završio je u Tavankutu, a u Subotici četiri niža razreda gimnazije te Subotičku gornju trgovačku školu (Szabadkai Felső Kereskedelmi Iskola), u kojoj je maturirao 1911.

Nakon rada u francuskoj naftnoj tvrtki koja je do Prvoga svjetskog rata eksploatirala naftu u Austro-Ugarskoj Monarhiji na naftnim poljima u Transilvaniji, kao financijski stručnjak radio je u više banaka, među kojima i u subotičkoj podružnici Prve hrvatske štedionice Zagreb, koja je osnovana 1919., a prestala raditi 1941. U početku je radio kao disponent (1933.–36.), nakon toga kao zamjenik direktora (1936.–39.) te napokon kao direktor (1939.–41.). Od 1933. bio je član Masonske lože *Stella Polaris* u Subotici.

Izvori: *Izvještaj Prve hrvatske štedionice za upravnu godinu 1919.*, Nacionalna i sveučilišna knjižnica, Zagreb, br. 336.7; *Izvještaj Prve hrvatske štedionice za upravnu godinu 1941.*, isto, br. 497.5 P9.

Lit.: *Razgovor I.: o osnivanju Matice subotičke*, Subotica, [1935]; *Razgovor II: o biskupu Ivanu Antunoviću*, Subotica, [1936]; *Razgovor III: o hrvatskoj književnosti*, Subotica, [1936]; Izvještaj o IV. razgovoru, *Subotička Danica ili Bunjevačko-šokački kalendar (sa slikama) za prostu godinu 1938.*, Subotica, s. a.; Izvještaj o V. razgovoru, *Subotička Danica ili Bunjevačko-šokački kalendar (sa slikama) za prostu godinu 1938.*, Subotica, s. a.; Z. Nenezić: *Masoni u Jugoslaviji (1764 – 1980)*, Beograd, 1988.

N. Zelić

Anica Balažević

BALAŽEVIĆ, Anica (Ana) (Tavankut, 26. III. 1914. – Subotica, 4. II. 1992.), slamarka i svestrana kulturna djelatnica. Do Drugoga svjetskog rata bila je članica križarske organizacije. Godine 1946. bila je među osnivačima HKPD-a *Matija Gubec* u Tavankutu, a zatim i predsjednica Društva. Od 1967. aktivna je u likovnom odjelu, koji je u Društvu organiziran 1961. S pojavom prvih »slika rađenih od slame« 1962. odjel Društva postao je jedinstvenim stjecištem pletilja te je 1986. prerastao u Prvu koloniju naive u tehnici slame. Uključivši se u rad odjela, a zatim i kolonije, dotad popularna aktivistica postaje i slamarkom samosvojne poetike žitnih vlati. Osim što se bavila likovnim oblikovanjem u slami, pisala je i pjesme te sakupljala predmete folklorne baštine. Pjesme zavičajne tematike objavljivala je u *Bačkom klasju* i *Subotičkoj Danici*. Nadahnuće u stvaranju nalazila je u svakodnevnom okružju paorskog života. Njezini prizori »izvedeni u slami« protkani su elementima narodnih običaja i prepoznatljivim obilježjima »salašarskog života«. Prvi je put izlagala na izložbi Naivna umjetnost žena Bačkog Brijega, Uzdina i Tavankuta, održanoj od 8. do 15. III. 1970. u Tavankutu. Nakon toga sud-

jelovala je na šezdesetak kolektivnih nastupa u Tavankutu, Apatinu, Subotici, Kostanjevici na Krki, Krapinskim Toplicama, Zagrebu, Somboru, Senti, Sarajevu, Kovačici, Županji, Baji, Budimpešti, Szolnoku i dr. Slamarski odjel Matice hrvatske u Subotici danas nosi njezino ime.

Lit.: *Bačko klasje*, 67, Subotica, 1992; *Anica Balažević 1914–1992. Prva samostalna izložba likovnih radova u tehnici slame Anice Balažević. Teta Anici s ljubavlju* [Katalog izložbe otvorene u Galeriji Gradske biblioteke u Subotici 26. VII. 1999], Matica hrvatska Subotica [Subotica, 1999]; N. Zelić, *Protiv zaborava. Hrvatsko kulturno prosvjetno društvo »Matija Gubec« Tavankut (1946–1996)*, Zagreb, 2000.

B. Duranci

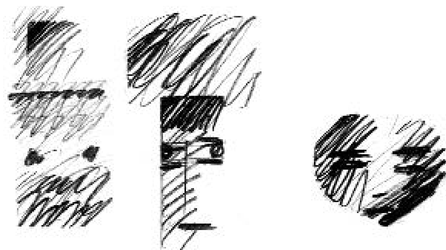
BALAŽEVIĆ, Ivan (Tavankut, 22. VIII. 1934. – Lazarevac, 25. I. 1967.), agronom. Osnovnu je školu pohađao u Tavankutu, gimnaziju završio 1954. u Subotici, a diplomirao 1960. na Agronomsko-šumarskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Kao rukovoditelj Zemljoradničke zadruge u Tavankutu stručno je potaknuo organiziranje većih poljoprivrednih površina radi stvaranja što povoljnijih uvjeta za razvoj poljoprivrede na pjeskovitu dijelu subotičkog područja, osobito voćarstva i vinogradarstva. Jedan je od suosnivača Zemljoradničke zadruge *Peščara* u Subotici, u čijem je posjedu bilo oko 6000 ha, od kojih je ubrzo oko 700 ha bilo pod voćnjacima. Pridonio je unapređenju zaštite biljne proizvodnje u Subotici i okolici uvođenjem nove tehnologije (atomizera *Besleri)* i primjenom suvremenih zaštitnih sredstava, posebno na novim plantažama jabuka. Radi stručnog usavršavanja posjećivao je voćarske regije u Jugoslaviji, Italiji i SSSR-u. Rezultate svojih istraživanja u voćarsko-vinogradarskoj i ratarskoj proizvodnji iznosio je na stručnim skupovima u zemlji, a radove je objavljivao u domaćim časopisima *Biljna zaštita*, *Novi privrednik* te *Biljni lekar*. Poginuo je u prometnoj nesreći u Lazarevcu.

Djela: Kratak osvrt na rad aparata na zaštiti voćnjaka i vinograda u subotičkoj Peščari, *Biljna zaštita,* 3, Zagreb, 1964; Suzbijanje pepelnice jabuke /Podosphaera Leucotricha/ u rodnom voćnjaku Z. Z. *Peščara*, Subotica, *Biljna zaštita,* 11-12, Zagreb, 1963; Neka iskustva u primeni mašina za zaštitu savremenih plantaža ZZ *Peščara*, Subotica, *Novi privrednik*, 9, Subotica, 1965; Kompleksna zaštita voća i vinove loze na Subotičko-horgoškoj peščari, *Biljni lekar*, 2-3, Beograd, 1967 (suautori I. Rudinski i T. Tili).

Lit.: In memoriam: Ivan Balažević (1934-1967), *Subotičke novine*, 3. II. 1967; Povodom godišnjice pogibije Ivana Balaževića, dipl. inženjera. Komemorativni skup u Peščari, *Subotičke novine*, 25. I. 1968.

N. Zelić

BALAŽEVIĆ, Ivan (Tavankut, 12. VII. 1949.), slikar, grafičar i kazališni scenograf. Osnovnu školu pohađao je u rodnome mjestu, a njegovu je darovitost prvi zapazio György Boros, poznati subotički likovni pedagog. Školovanje je nastavio u Građevinsko-tehničkoj srednjoj školi, na smjeru arhitektura. Nakon mature 1968. upisao se na odsjek grafike na Akademiji likovnih umjetnosti u Zagrebu. Profesori su mu među ostalima bili

Ivan Balažević: *Portreti srca*, olovka na papiru, 1997.

Dalibor Parać, Albert Kinert, Frano Baće i Marijan Detoni. Diplomirao je 1972. i vratio se u Suboticu, gdje je predavao likovni odgoj u srednjim školama. Surađuje sa *Subotičkim novinama*, časopisom za kulturu *Rukovet*, Narodnim kazalištem. Oblikovao je ambalažu za Tvornicu čokolade *Pionir*. U Zagrebu je izvanredno studirao povijest umjetnosti i komparativnu književnost. U Novi se Vinodolski preselio 1974. i zaposlio u Rijeci. Od 1978. radi u Kazalištu lutaka i postaje članom Hrvatskog društva likovnih umjetnika u Rijeci. Od 1980. surađuje s

izdavačkom kućom *Otokar Keršovani*, 1982. postaje članom ULUPUH-a (Udruženje likovnih i primijenjenih umjetnika Hrvatske) u Zagrebu.

Prvi je put samostalno izlagao kao slikar 1971. u Subotici. Priredio je mnogobrojne izložbe, a sudjelovao je i na kolektivnim smotrama hrvatskih umjetnika i prestižnim manifestacijama: Međunarodnom bijenalu plakata u Varšavi 1976., Međunarodnoj izložbi grafičkog oblikovanja i dizajna ZGRAF 3 u Zagrebu 1981., Međunarodnoj izložbi originalnog crteža u Rijeci 1982., *Ex tempore* u Opatiji od 1983. i dr.

Primio je mnogobrojna priznanja kao slikar, scenograf, dizajner plakata, opreme knjiga: posebno priznanje žirija na prvome *Ex tempore* u Opatiji 1983., prva nagrada *Ex tempore* 1987, Nagrada Grada Rijeke za sveukupan doprinos u likovnom životu grada Rijeke 1992., Nagrada Grada Novoga Vinodolskoga za sveukupni doprinos u kulturnom razvoju Grada Novoga Vinodolskoga 1996., treća nagrada na međunarodnoj likovnoj koloniji Grobnik ’97 te mnoga druga priznanja.

Svestranom aktivnošću, znanjem, posebnom stvaralačkom poetikom, vrhunskim dometima u grafičkom dizajnu, scenografskim rješenjima i nadasve prepoznatljivim samosvojnim likovnim izrazom ističe se na recentnoj umjetničkoj sceni. Njegova su djela, osim u Hrvatskoj, permanentno izlagana i u inozemnim likovnim centrima: Varšava, Kavasaki, Rostock, New York, Jalta, Celovec, Budimpešta, Michigan, Basel, München, Pečuh i dr. Predgovore njegovim samostalnim izložbama te napise o njegovu radu u mnogim listovima i časopisima pisali su: Vanda Ekl, Vladimir Maleković, Berisav Valušek, Luko Paljetak i mnogi drugi.

Lit.: I. Balažević, *Mala monografija*, Rijeka, 2002.

B. Duranci

BÁLDY–BELLOSICS, Flóra (Baja, 23. IX. 1901. – Kecskemét, 1. IV. 1982.), prosvjetna djelatnica i etnografkinja. Školovala se u Baji i kratko u Subotici. Gimnaziju i učiteljsku školu završila je u rodnom gradu i stekla diplomu učiteljice na madžarskome i njemačkom jeziku. Predavala je u više seoskih škola u okolici Baje te obnašala dužnost ravnateljice škole u Gari. Slijedeći svojeg oca Bálinta Bellosicsa, znamenitoga madžarskog etnologa, i ona se bavila istraživačkim etnografskim radom. Proučavala je ukrasne motive pučke radinosti Madžara te Bunjevaca i Šokaca u južnoj Madžarskoj. O tome je napisala nekoliko članaka i studija koje su objavljene u raznim madžarskim časopisima i godišnjacima. Dvije su joj studije objavljene i na hrvatskom jeziku: »Torba bačvanskih Bunjevaca« (*Cumania*, Kecskemét, 1974.) i »Santovačke šokačke tkanine i vezovi« (*Etnografija Južnih Slavena*, Budimpešta, 1977.). Iza nje je ostalo mnogo neobjavljenih rukopisa, koji se čuvaju u Muzeju *Türr István* u Baji. Pokopana je u Baji.

Djela: *A régi népi takácsok élete Nagybaracskán és környékén,* Baja, 1968; *A házivászon felhasználása és készítése Nagybaracskán, Bátmonostoron és Dávodon*, Budapest, 1981.

Lit.: I. Felvidéki, *Irodalmi lexikon Baja és Bácska* (rukopis).

E. Bažant i M. Mandić

BÁLINT, Sándor (Segedin, 1. VIII. 1904. – Segedin, 10. V. 1980.), sveučilišni profesor, etnograf i povjesničar umjetnosti. Rođen je u segedinskome Donjem gradu, a osnovnu i srednju školu te fakultet završio je u rodnome mjestu. Bio je profesor u Učiteljskoj školi, na Pedagoškome i Filozofskom fakultetu, gdje je do prisilnog umirovljenja bio pročelnik Katedre za etnografiju.

Osnovno područje njegova istraživanja bili su lokalni vjerski običaji, na čemu je ustrajao i u vrijeme komunizma i zbog čega je ostao uzor mnogim madžarskim kršćanskim intelektualcima. Prvi je objelodanio narodne molitve. Osim vjerskih tradicija, istraživao je i druga područja društvenog života, upozoravajući pritom na utjecaje južnoslavenskih naroda na život stanovnika Segedina, napose u vrijeme turske prevlasti, kada se u grad dose-

lio velik broj Hrvata i Srba s područja pod turskom vlašću. Kako je u drugoj polovici XVIII. stoljeća Segedin bio regionalni centar za proizvodnju duhana, a poslije i paprike, ustvrdio je da je duhan turskim posredovanjem u grad donesen iz Hercegovine te da poznata segedinska paprika potječe zapravo iz južnih, slavenskih područja. Potkraj XVIII. stoljeća paprikom su se u donjogradskom samostanu koristili samo kao lijekom, za snižavanje tjelesne temperature. Ustvrdio je ujedno da iz južnoslavenskih krajeva potječu i sarma, šerbet, cicvara i još neka jela, zatim slavonska sušena šljiva, bosanska kruška, baranjski kesten i mnogi začini te južno voće, koje su posredovanjem bunjevačke i srpske kuhinje bili preuzeti i u Madžarskoj. Isticao je da je međusoban utjecaj vidljiv i u načinu odijevanja, kulturi stanovanja i dr.

Nekoliko segedinskih ustanova i udruga nose ime Sándora Bálinta i njeguju uspomenu na njega. Ostavština mu je pohranjena u segedinskome muzeju.

Djela: *A szegedi paprika*, Budapest, 1962; *Az 1522. évi tizedlajstrom szegedi vezetéknevei*, Budapest, 1963; *A szögedi nép*, Budapest, 1968; *Szeged Alsóváros. Templom és társadalom,* Budapest, 1983; *Búcsújáró magyarok. A magyarországi búcsújárás története és néprajza* (suautor G. Barna), Budapest, 1994; *Ünnepi kalendárium*, I-III, Szeged, 1998.

L. Heka

BALKAN (*tur*. balkan: šumovite planine), **1.** *geografski*: a) drugo ime za Staru planinu u Bugarskoj, u starih Grka poznatu kao *Aemus*, a *Haemus* u Rimljana. Prvi poznati spomen imena Balkan potječe iz 1490. iz pera talijanskog pisca i diplomata Filippa Buonaccorsija Callimaca, a naziv Stara planina prvi je zabilježio hrvatski humanist Antun Vrančić 1567.; b) poluotok u jugoistočnoj Europi između Crnoga, Mramornoga, Egejskoga, Jonskoga i Jadranskog mora. Za sjevernu granicu, koja nije točno geografski određena, najčešće se uzimaju riječni tokovi Dunav–Sava–Kupa. Naziv Balkan za poluotok prvi je upotrijebio 1819. njemački geograf. A. Zeune, koji je želio da poluotok dobije ime prema glavnom gorju koje se na njemu prostire, poput Pirenejskoga i Apeninskog poluotoka. **2.** *geopolitički*: a) povijesni naziv kojim se od ranoga XIX. st. označavalo područje što je nakon Karlovačkog mira (1699.) ostalo u sklopu Turskog Carstva. Ono se isprva uglavnom podudaralo s poluotokom; b) u suvremenome političko-povijesnom značenju često se upotrebljava za označivanje područja Grčke, Albanije, Bugarske, europskog dijela Turske te dijelova ili cjeline bivše Jugoslavije i Rumunjske; c) u najširem smislu, u nekih njemačkih autora, imenom Balkan označava se cijelo područje Europe koje je u prošlosti pripadalo Turskom Carstvu, što uključuje i velike dijelove Madžarske; d) u prenesenom smislu riječju Balkan označava se sukobima rascjepkano i zaostalo područje. **3.** *Kulturološki*, područje u jugoistočnoj Europi kulturno oblikovano pod orijentalnim utjecajem, uglavnom podudarno s Balkanskim poluotokom.

Od riječi *Balkan* nastalo je više izraza, uglavnom pogrdnog značenja: a) *balkanski*: nekulturan, divalj, sirov; b) *balkanstvo, balkanština*: divljačko i nekulturno ponašanje, sirovost; c) *Balkanac*, *Homo balcanicus*: osoba koja se ponaša na primitivan način; d) nakon Prvoga svjetskog rata nastao je izraz *balkanizacija*, koji označava političko-teritorijalnu rascjepkanost, sukobima prouzročenu diobu geopolitičkih prostora u manje posebne države na nacionalnoj i vjerskoj osnovi, najčešće međusobno zavađene.

Balkanologija (balkanistika) znanstvena je disciplina koja proučava balkanski prostor kao cjelinu, a jezgru čini izučavanje balkanskih jezika. Vodeće su istraživačke institucije na tom području Balkanska komisija Austrijske akademije, balkanološki instituti u Beogradu, Bukureštu, Solunu i drugdje, Centar za balkanološka ispitivanja Bosansko-hercegovačke akademije, Komisija za balkanske studije pri Turskom historijskom društvu i dr. O balkanološkim istraživanjima izlazi niz specijaliziranih časopisa.

Važnost Balkana za Bunjevce i Šokce. Nakon prestanka turske vlasti u Bačkoj Bunjevci i Šokci izgubili su povijesne veze s Balkanskim poluotokom, s kojega su potjecali, i u desetljećima dugom procesu postupno su postajali dijelom srednjoeuropskoga geografskog i kulturnog miljea. Nakon raspada Austro-Ugarske, kad je veći dio Bunjevaca i Šokaca ušao u sastav jugoslavenske države, Vojvodina se, kao novo granično civilizacijsko područje, često svrstava pod geopolitički pojam Balkana, i to ne samo zbog pripadnosti zemlji čiji veći dio ima balkansku tradiciju, već napose zbog pojačanih balkanskih utjecaja u samoj Vojvodini. Desetljećima dugo promicanje takvih kulturnih modela u mnogim je društvenim područjima ostavilo znatna traga osobito na niže slojeve bunjevačko-šokačke populacije u vojvođanskom dijelu Bačke i udaljilo ih od tradicionalnih srednjoeuropskih kulturnih vrijednosti. Ipak, Bunjevci i Šokci uglavnom su ostajali izvan interesa balkanoloških istraživanja.

Lit.: *Enciklopedija Jugoslavije*, I, Zagreb, 1980; *Hrvatski leksikon*, I, Zagreb, 1996; M. Todorova, *Imaginarni Balkan*, Beograd, 1999.

S. Bačić

BALOG, Đuro (György) (Kupusina, 16. IV. 1817. – Bač, 4. VII. 1889.), svećenik i pisac. Za svećenika je zaređen 1841. godine. Službovao je najprije kao kapelan u Bikiću, Aljmašu, Sonti, Subotici i Somboru, a od 1850. kao župnik u Vajskoj. U Baču je bio župnik od 1860. pa do smrti. Obavljao je službu tajnika, a od 1860. i dekana Bačkog dekanata. Prikupio je velik broj knjiga na latinskome, njemačkome, madžarskome i hrvatskome i utemeljio dekanatsku knjižnicu. U župnim knjigama iz njegova vremena sačuvan je velik broj dragocjenih podataka za župu Bač. Kao dijete znao je samo slovački. U pučkoj je školi naučio madžarski, u sjemeništu i njemački. Tijekom svoje svećeničke službe počeo je učiti i hrvatski. S vremenom se hrvatskim jezikom služio tako dobro da je na njemu počeo pisati i stihove. Bio je član Hrvatskoga književnog društva sv. Jeronima iz Zagreba i njegov prvi povjerenik za Bačku. Bio je velik poklonik Ivana Antunovića, s kojim se dopisivao, kao i s Jurjem Dobrilom. U Antunovićevim *Bunjevačkim i šokačkim novinama* zauzimao se za to da se u književnosti bačkih Bunjevaca i Šokaca rabi književni jezik kakav se rabio i u Hrvatskoj, jer nije moguće »svakoj šaki ljudih njevim stylom izdavati knjige«, ali »to nije mnogima povoljno« jer je »croatico ilyrismus« u ovim krajevima nepovoljno predstavljen. Vjerojatni su mu pseudonimi Dobrotvor i Rodoljub. Ostavio je mnogo zapisa, od kojih su neki objavljeni kao brošure.

Izvor: Župni arhiv u Baču.

Djelo: *A Bács rómaikatolikus plébánia százéves emlékezete*, Esztergom, 1867.

Lit.: *Neven*, Subotica, 7/1989; I. Iványi, Bács, *Magyarország vármegyéi és városai*, *Bács-Bodrog vármegye*, I, Budapest, s. a.; A. Poljaković, Uloga Hrvatskog književnog društva sv. Jeronima u narodnom preporodu bačkih Hrvata, *Klasje naših ravn*i, Zagreb, 1/1943; S. Blaskowitz, *Batsch, Geschichte einer tausendjährigen Stadt in der Batschka*, Freilassing, 1965; A. Sekulić, *Drevni Bač*, Split, 1978; I. Topalić, *Katolički kalendar za prostu 1979. godinu*, Ruski Krstur, 1978; J. Buljovčić, Odnos prema dijalektu i razvojni put standardizacije jezika kod bačkih Bunjevaca, u: *Hrvati u Budimu i Pešti*, Budimpešta, 2001; J. Buljovčić, Osvrt na udžbenike i priručnike za bunjevačku i šokačku djecu u Bačkoj na kraju XIX. i u prvoj polovici XX. stoljeća, u: *Hrvati u Budimu i Pešti*, Budimpešta, 2001; A. Lakatos, *A Kalocsai Érseki Levéltár*, Kalocsa, 2002.

S. Beretić i M. Grlica

BALOG, Makarije (Balogh) (Kalača, 14. I. 1804. – Vukovar, 24. XI. 1851.), pedagog. Franjevcima Provincije sv. Ivana Kapistranskoga pristupio je 1823. Dvije je godine slušao nastavu filozofije na filozofskom učilištu u Iloku (1824.–26.), a zatim je bio student bogoslovne škole u Baji (1826.–28.) i Vukovaru (1828.–30.). Za svećenika je zaređen 1828. Položivši državni ispit za profesora filozofije, predavao je na franjevačkim filozofskim učilištima u Našicama (1830.–31.), Požegi (1831.–34.) i Földváru (1834.–42.). U Földváru je bio dekan filozofskog učilišta i samostanski starješina (1843.–50.) dok

nije položio ispit za profesora teologije. Tek što je ujesen 1751. počeo predavati crkvenu povijest i crkveno pravo u Vukovaru, shrvan bolešću, prepustio je 18. X. 1851. učiteljsku stolicu M. Doriću.

Lit.: Arhiv Hrvatske franjevačke provincije u Zagrebu, *Protocollum conventus Vukovariensis,* sv. 2; *Schematismus almae Provinciae s. Ioannis a Capistrano*, Budim, 1844; F. E. Hoško, *Franjevačke visoke škole u kontinentalnoj Hrvatskoj*, Zagreb, 2002.

F. E. Hoško

Banak ispred ložišta

BANAK, **1**. istureni dio oko banja-peći (parasničke peći) u sobi koji služi za sjedenje. Javlja se u formi zidanog ispusta ili klupice. Na njemu su zimi često spavala djeca; **2**. istureni zidani dio banja-peći ispred ložišta, s kojega se u peć ložio ogrjev, stavljao kruh, pecivo i druga hrana koja se trebala peći, a služio je i radi odlaganja već ispečene hrane u druge posude. Tu se također mogla ložiti vatra i kuhati hrana u ćupovima ili u »kastroni« (vrsta posude) na »sadžaku« (niskom tronošcu za kuhanje); **3**. na banja-peći, produžetak »vinca« do zida, na koji su se stavljale manje stvari kako ne bi bile nadohvat djeci, poput »parasničke mašine« (žigica od bijelog fosfora) i sl.; **4.** a) istureni dio zida ispod okna prozora; **5.** gornja površina niskog zida u pregrađenom »ambetušu«.

A. Stantić

BANAT (*mongol.-tur.* bayan: bogat, imućan > *lat.* banus: ban, vladarov namjesnik), pogranični teritorij na čelu s banom.

1. U užem smislu, istočni dio današnje AP Vojvodine, područje između Tise, Dunava i granice prema Madžarskoj i Rumunjskoj. Obuhvaća površinu od 9296 km², s time da je administrativno danađnji Banat neđto manji i obuhvaăa 8882 km˛, jer u nj ne ulazi područje koje pripada gradu Beogradu (Pančevački rit). U Banatu, bez Pančevačkog rita, ţivi 616.202 stanovnika (2002.). Najveăi su gradovi Zrenjanin (79.773), Pančevo (77.087), Kikinda (41.935) i Vršac (36.623).

Malobrojno je stanovništvo hrvatskog porijekla u vojvođanskom Banatu danas uglavnom asimilirano (osim donekle u Starčevu). Jezično se razlikuju dvije hrvatske skupine: štokavsko-ikavska (Šokci) u južnom Banatu i kajkavska u srednjem Banatu. U banatsko Podunavlje Hrvati su došli u drugoj polovici XVIII. i početkom XIX. st. u sklopu preuređenja vojnograničarskih teritorija u Hrvatskoj: najprije 1760.–70. iz Ličke i Modruške županije te iz okolice Petrinje i Gline, kad su se nastanili u Perlezu, Opovu, Starčevu, Glogonju, Omoljici i Borči (štokavska skupina), a 1801. zagrebački biskup M. Vrhovac potaknuo je seobu turopoljskih plemića u srednjobanatska naselja nazvana Hrvatska Neuzina (danas Neuzina, a u nju ulazi i nekadašnja Srpska Neuzina), Hrvatska Boka (danas Boka, čiji je dio i nekadašnja Srpska Boka), Hrvatska Klarija (sa Srpskom Klarijom 1947. spojena je u Radojevo) te sela u današnjoj Rumunjskoj: Hrvatska Keča (danas Keča, u koju ulazi i nekadašnja Rumunjska Keča), Biled i Čenija.

2. U širem smislu Banat je povijesno područje u južnoj Ugarskoj između Moriša, Tise i Dunava, zajedno s Banatskim gorjem u južnim Karpatima, ukupne

površine oko 28.500 km² i s oko 2.400.000 stanovnika. Prvi je put formiran 1718. kao krunska domena pod imenom Tamiški Banat na čelu s kraljevskim namjesnikom – banom (odatle i naziv Banat). Na tom su teritoriju 1779. obnovljene madžarske županije Torontalska, Tamiška i Krašovska. Nakon Prvoga svjetskog rata istočni dio Banata (oko 2/3) pripao je Rumunjskoj, zapadni dio dobila je Kraljevina SHS (oko 1/3), a neznatni sjeverni dio (kod Segedina) ostao je u Madžarskoj. Najvažnija su naselja u rumunjskom Banatu Temišvar (Timişoara) s 333.365 st., Arad sa 190.088 st. i Rešica (Reşiţa) s 96.197 st. (procjene iz 1994. i 1997). Tako shvaćen Banat više je povijesna tradicija te se danas pod Banatom redovito podrazumijeva samo istočni dio Vojvodine. No pojam Banat u užem i širem smislu bio je u čestoj uporabi potkraj Prvoga svjetskog rata, kad se suprotstavljao tadašnjemu madžarskom županijskom sustavu.

Danas u rumunjskom dijelu Banata živi oko 7.500 Hrvata u nekoliko tradicionalnih oaza: Šokci u Rekašu (Recaş), kajkavci u Keči (Checea), a najbrojnija je i najkompaktnija skupina koja se naziva Karaševcima (Caraşoveni), Krašovanima ili Karaševskim Hrvatima. Nekad je šokačkih Hrvata bilo i u marijanskom svetištu u Radnji (Maria Radna) te kajkavaca u Biledu i Čeniji (Cenea), ali su asimilirani.

Karaševci su se, bježeći ispred Turaka, doseljavali u Banat od XVI. do XVIII. st. pod dušobrižništvom bosanskih franjevaca, ali se dio njih naselio i potkraj XVIII. i početkom XIX. st. Dio autora smatra da su ime dobili po Kreševu u Bosni, iz čije su okolice navodno podrijetlom, a drugi smatraju da je cijela zajednica dobila ime po Karaševu, najvećem selu koje su u Banatu osnovali. Neki krugovi srpskih znanstvenika osporavaju im pripadnost hrvatskom narodu i drže ih posebnom etničkom skupinom (Krašovani) ili dijelom srpskog naroda (Krašovanski Srbi). Karaševci danas žive u sedam sela pokraj rijeke Karaš: Karaševo (Caraşova), Klokotić (Clocotici), Lupak (Lupac), Jabalča (Iabalcea), Nezmet (Nezmet), Rafnik (Rafnic) i Vodnik (Vodnic). S padom komunističke diktature i nakon duljeg osporavanja od tamošnjih srpskih organizacija, hrvatska manjina u Rumunjskoj postupno ostvaruje svoja prava: bogoslužje se obavlja na hrvatskom jeziku, u Karaševu i Klokotiću postoje osnovne škole na hrvatskom jeziku, u Karaševu je otvorena i rumunjsko-hrvatska gimnazija, Hrvati imaju svojeg zastupnika u rumunjskom parlamentu, u planu su izgradnja hrvatskog muzeja i otvaranje hrvatskog lektorata na Sveučilištu u Temišvaru, država iz proračuna izravno financira hrvatsku zajednicu, a pomoć dobivaju i iz Hrvatske. Iako žive veoma siromašno, Karaševski su Hrvati jedna od najstarijih hrvatskih manjina i vrlo su uspješni u čuvanju materinskog jezika i kulture te su sela Karaševo i Klokotić za očuvanje hrvatskog jezika od Hrvatske matice iseljenika dobila nagradu *Najselo hrvatskih manjina* (1998. i 2001.). Postoji i Folklorno društvo *Klokotić*, koje se posebno skrbi za očuvanje folklornih tradicija. U društvenom životu vodeća je politička udruga Zajedništvo Hrvata u Rumunjskoj, iz koje se 1998. dio članstva izdvojio i utemeljio Demokratski savez rumunjskih Hrvata. Zbog teške gospodarske situacije dio rumunjskih Hrvata posljednjih godina odlazi na privremeni rad u Hrvatsku.

Lit.: A. Jagić, Hrvatske naseobine u Banatu, *Letopis Matice srpske*, knj. 319, sv. 1, Novi Sad, 1929; P. Pekić, *Povijest Hrvata u Vojvodini*, Subotica, 1930; A. Messner-Sporšić, Kolonije hrvatskih plemića u Banatu, *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena*, knj. XXVIII, sv. 1, Zagreb, 1931; M. Evetović, *Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata* (rukopis); D. Nikolić, *Srbi u Banatu u prošlosti i sadašnjosti*, Novi Sad, 1941; I. Esih, Rumunjska znanost o Hrvatima u Rumunjskoj, *Klasje naših ravni*, Zagreb, 1/1943; M. Marković, *Geografsko-istorijski imenik naselja Vojvodine*, Novi Sad, 1966; J. Marković, *Geografske oblasti SFRJ*, Beograd, 1967; A. Mitrović, *Razgraničenje Jugoslavije sa Mađarskom i Rumunijom 1919-1920*, Novi Sad, 1975; *Enciklopedija Jugoslavije*, I, Zagreb, 1980; P. Stojanović, Hrvati u Rumunjskoj, u: *Katolička crkva i Hrvati izvan Domovine*, Zagreb, 1980; S. Krpan, *Hrvati u Keči*, Zagreb, 1983; L. I. Krmpotić, Karaševski Hrvati u Rumunjskoj, *Zbornik*

»*Ivan Antunović*«, 4-5, Subotica, 1994; *Hrvatska enciklopedija*, I, Zagreb, 1999.

M. Đanić i S. Bačić

BANDAŠ, **1.** predradnik »risara« (žetelaca) ili »bande« (družine) na vršalici. Ime je nastalo od riječi *banda* (*srednjovj. lat.* banda: naoružana skupina), u ovom slučaju družina okupljena radi obavljanja žetve ili vršidbe. Bandaš je prije žetve s poslodavcem ugovarao posao i cijenu rada, a poslodavac je samo s njime ocjenjivao rad i učinak radnika na kraju žetve. U žetvi je rukovodio radom risara, a redovito ga je pratila i njegova partnerica – bandašica, žetelica koja rukoveta za bandašom, tj. pokošeno žito srpom ili kukom skuplja u snopove.

2. Mladić izabran da zauzme središnju ulogu na javnim završnim bunjevačkim žetvenim svečanostima, danas najčešće poznatima kao »dužijanca« ili »dužionica«. Bandaš je u paru s izabranom bandašicom predvodnik slavlja. Svake se godine biraju za svako selo, a posebna je čast biti izabran za bandaša i bandašicu na završnim proslavama u Subotici i Somboru. Oni na svečanoj misi zahvalnici na oltar prinose na dar somun kruha od novog žita te predvode svečanu povorku i isti kruh predaju gradonačelniku. U Subotici su bandaš i bandašica i pratioci slike Blažene Djevice Marije na bunarićkom proštenju, koje se održava posljednje nedjelje u kolovozu.

Lit.: A. Sekulić, *Bački Hrvati*, Zagreb, 1991; F. Krajninger i dr., *Somborske žetvene svečanosti*, Sombor, 1996; A. Stantić, *Kruv naš svagdanji*, Subotica, 2001.

A. Stantić

BANDAŠICINO KOLO, večernja javna zabava s pjesmom i igrom na dan dužijance, odnosno dužionice; zadnji veliki događaj u svečanostima svršetka žetve u bačkih Bunjevaca. Priređuje je ga bandašica, koja je, zajedno s bandašem, glavna domaćica na zabavi. Tradicionalno se održavalo na salašu, a u posljednje se vrijeme organizira po župnim dvorovima ili u dvorištu bandašičine kuće.

A. Stantić

BANKA (*tal.* banca < *langobardski* panka: klupa), institucija koja se bavi financijskim uslugama, od kojih među najvažnije pripada posredovanje u kreditno-depozitnim poslovima. Pravno se najčešće organizira kao dioničko društvo (d.d.) ili društvo s ograničenom odgovornošću (d.o.o.). Razlikuju se i privatne i državne banke te domaće i inozemne.

Sve do sredine XIX. stoljeća u Baji, Somboru i Subotici, ali i u manjim okolnim mjestima, financijski su poslovi obavljani bez posredovanja banaka. Kao zajmodavci često su se javljale financijski moćne porodice, npr. Vojnići među Bunjevcima. Pokušaj osnutka prve štedionice u Subotici 1846. ubrzo je završio neuspjehom. Najstarija banka u Somboru bila je Somborska štedionica, d.d., osnovana 1868., a potkraj iste godine osnovana je i Subotička štedionica i pučka banka, d.d., koja je počela raditi iduće godine. Do izbijanja Prvoga svjetskog rata u oba je grada osnovano desetak banaka. Tijekom osmog desetljeća XIX. st. neke su od banaka postizale izvanredne poslovne rezultate te su isplaćivale godišnji iznos dividenda i više od 50 % od vrijednosti dionica. Do raspada Austro–Ugarske Monarhije novčarski su zavodi osnivani i u manjim mjestima (Aljmaš, Bajmok, Jankovac, Lemeš). U nekima su od njih važniju ulogu, a u nekima i dominantan udio među dioničarima ili članovima upravnih odbora, imali Bunjevci, npr. Vince Zomborčević bio je dugogodišnji direktor Subotičke trgovačke i obrtničke banke, d.d., Mihajlo Prćić također je bio dugogodišnji direktor Pučke gazdačke banke, d.d., liječnik Josip Antunović bio je izvršni direktor Subotičke trgovačke i obrtničke banke, d.d., Ivan Malagurski bio je predsjednik, Marko Dulić dopredsjednik, a liječnik Franjo Sudarević izvršni direktor Zemljodilske štedionice, d.d, Tadija Bešlić bio je član upravnog odbora Bajmočke pučke banke, d.d. itd.

Uglavnom bunjevački dioničari istupili su 1904. iz Pučke gazdačke banke, u kojoj su dotad činili važan dio, i osnovali

Zemljodilsku štedionicu, d.d. Ona je nakon nekoliko godina postala gotovo isključivo bunjevački novčarski zavod, a 1912. pripojila se Hrvatskoj zemaljskoj banci iz Osijeka i postala njezinom subotičkom podružnicom. Prvi predsjednik podružnice bio je spomenuti Marko Dulić, dopredsjednik Pajo Kujundžić, izvršni direktor Vojislav Stanković, a njegov zamjenik Šandor Rajčić.

Između dvaju svjetskih ratova u staroj Jugoslaviji državne su banke sjedište uglavnom imale Beogradu i poslovale u istočnom dijelu zemlje, dok su privatne, bilo domaće, bilo inozemne, sjedište najčešće imale u Zagrebu i najveći dio poslovanja obavljale u ekonomski razvijenijim dijelovima zemlje koji su nekad pripadali Austro-Ugarskoj. Najvažnije su banke u sjevernoj Bačkoj bile podružnica Narodne banke, Gradska štedionica, Opća kreditna banka, d.d., Opća privredna banka, d.d. Među njima su bile i neke od hrvatskih banaka sa sjedištem u Zagrebu. U Subotici, Novom Sadu i Velikom Bečkereku postojale su tako podružnice Prve hrvatske štedionice, koja je do fuzije s Hrvatskom eskontnom bankom, d.d. 1929. godine vrijedila za najveću privatnu banku u zemlji, zatim subotičke i novosadske podružnice Hrvatske sveopće kreditne banke, d.d. i Srpske banke, d.d. iz Zagreba i dr. Važniji su bankari među Hrvatima koji su tada djelovali u Subotici bili: Miroslav Mažgon, funkcionar Jugoslavenske udružene banke, d.d., Dragan Mrljak (obojicu je u prvim godinama nakon rata Stjepan Radić uputio kako bi se uključili u društveni rad na ovim prostorima) i Antun Bešlić, direktori u subotičkoj filijali Prve hrvatske štedionice.

Poslije Drugoga svjetskog rata privatne su banke ukinute, a bankarstvo je uklopljeno u socijalistički sustav. Gospodarske i društvene reforme tijekom 1960-ih i 1970-ih godina dovele su do suvremenijeg instrumentarija, ali je ostao jaz u odnosu na zemlje tržišnoga gospodarstva. Među socijalističkim bankarima bilo je također više Hrvata, kao što su Subotičani Aleksandar Tumbas-Šano, Mihajlo Mamužić-Miško, Ivan Mamužić, Matija Sedlak-Maćo i dr.

Nakon raspada socijalističkog sustava položaj tradicionalnih državnih banaka oslabljen je zbog pojave novih privatnih (u mnogim slučajevima paradržavnih) banaka, a poslije i pravih privatnih i inozemnih banaka. Zbog negativne kadrovske selekcije u posljednjem desetljeću u Bačkoj nema važnijih bankara među pripadnicima hrvatske zajednice.

Lit.: T. Avramović, *Privreda Vojvodine od 1918. do 1929/30. godine s obzirom na stanje pre prvog svetskog rata*, Novi Sad, 1965; *Istorija bankarstva u Vojvodini*, ur. N. Gaćeša, Novi Sad, 2001.

M. Grlica i S. Mačković

BANOVINA, područje kojim upravlja ban u ime vladara. Kralj je Aleksandar Zakonom o nazivu i podjeli Kraljevine na upravna područja od 3. X. 1929. cijelu zemlju podijelio na devet područja koja je, koristeći se hrvatskim povijesnim nazivom, nazvao banovinama. Banovine su bile administrativne jedinice bez ikakve samouprave. Sama teritorijalna podjela uglavnom je ignorirala nacionalne i povijesne kriterije te su, primjerice, u sastav Dunavske banovine ušle Bačka, Baranja, cijeli Srijem te sjeveroistočna Srbija osim Beograda. Sjedište Dunavske banovine bilo je u Novom Sadu, gdje je izgrađena nova upravna zgrada – »Banovina« – koja je danas sjedište pokrajinske vlade.

Izmjena takva teritorijalnog uređenja počela je nakon sporazuma Cvetković-Maček donošenjem Uredbe o Banovini Hrvatskoj od 26. VIII. 1939., čime se pokušalo riješiti hrvatsko pitanje u Kraljevini Jugoslaviji. Kako je Banovina Hrvatska, za razliku od ostalih banovina, imala široku autonomiju, time nije samo uspostavljeno asimetrično državno uređenje nego je i počela federalizacija Jugoslavije. Sličnom su statusu težili i drugi južnoslavenski narodi i povijesne pokrajine. U Banovinu Hrvatsku ušle su Savska i Primorska banovina te kotarevi Dubrovnik, Šid, Ilok, Brčko, Gradačac, Derventa, Travnik i Fojnica. Smatralo se da te

Banovine u Kraljevini Jugoslaviji 1939. godine

granice nisu konačne i da će poslije doći do odgovarajućih izmjena u sklopu uređivanja ukupnosti srpsko-hrvatskih odnosa.

U skladu s time, među Bunjevcima i Šokcima u Bačkoj razvila se široka aktivnost u artikuliranju težnja k priključenju Banovini Hrvatskoj. Te su aktivnosti nailazile na otpor lokalnih srpskih udruga (Srpski klub u Subotici, novine *Narodni pokret* i sl.). Iako mu je sjedište bilo izvan granica Banovine Hrvatske, NK *Bačka* iz Subotice bio je već od 1939. članom Hrvatskoga nogometnog saveza i natjecao se u hrvatsko-slovenskoj odnosno hrvatskoj nogometnoj ligi sve do izbijanja rata.

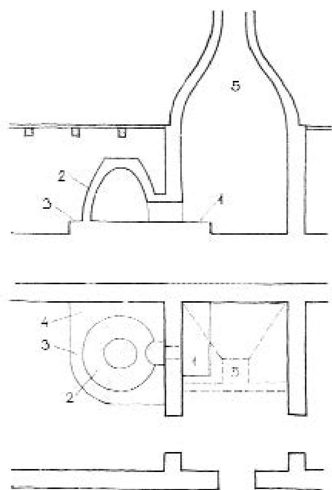
Lit.: M. Evetović, *Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata* (rukopis); I. Beuc, *Povijest institucija državne vlasti u Hrvatskoj (1527–1945)*, Zagreb, 1969; J. Buturac, Katolički dnevnik »Hrvatska straža« 1929–1941, *Croatica Christiana Periodica*, 23-24, Zagreb, 1990; M. Černelić, Nastojanja da se bačkim Bunjevcima ospori pripadnost hrvatskom narodu, *Studia ethnologica Croatica*, 6, Zagreb, 1994.

S. Bačić

BANJA-PEĆ, vrsta peći, poznata još i kao »parasnička peć«, koja je služila za grijanje soba i za pripremu hrane. Ložilo se u jednu ili dvije banja-peći prema potrebi ili u ovisnosti od razvedenosti osnove stambene zgrade (jednodijelna ili dvodijelna), obično kukuruzovinom. U nju se ložilo pod tzv. pododžakom, u središnjem prostoru u kući, u kojem se kuhalo i jelo do početka XX. stoljeća. Dim je iz peći išao u zajednički dimnjak (»pododžak«), u kojem se istodobno dimilo i meso nakon svinjokolje.

Banja-peći kružna su odnosno stožasta oblika, s dekorativnim pljosnatim završetkom na vrhu, koji je istodobno bio i funkcionalan, s obzirom na to da se na njega odlagala hrana preostala od ručka kako bi ostala topla. U pučkoj se tradiciji naziva »šeširom«. Neki se put pri vrhu peći nalazi i funkcionalno-dekorativan element, tzv. »vinac« – isturen profilirani dio koji okružuje peć i na koji su se stavljale različite stvari kako ne bi bile nadohvat djeci, poput posuda s pripremljenim krušnim tijestom, žigica, glačala i sl.

Zidale su se od bubalja (umotane ražene slame) i žute zemlje – ilovače. Bublje su se pravile tako da se upletena ražena slama oblijepila blatom i slagala u

Skica banja-peći: 1. banak ispred ložišta; 2. peć; 3. banak za sjedenje; 4. zapećak; 5. pododžak

kružnu formu uz tapkanje dlanovima, čime se postizalo spajanje svakoga idućeg sloja s prijašnjim. Nakon formiranja konačnoga stožastog oblika peć bi se oblijepila i iznutra i izvana te dooblikovala. Kad bi se ilovača osušila, palila se vatra u peći i ložilo se sve dok se ilovača ne speče, čime je proces izgradnje peći bio završen.

Početkom XX. stoljeća i na salašima i u naseljima tehnologija se zidanja tih peći neznatno izmijenila. Naime, bublje je kao građevinski materijal zamijenio lomljeni biber-crijep širine zida peći, oko 10 cm, ali

Banja-peć

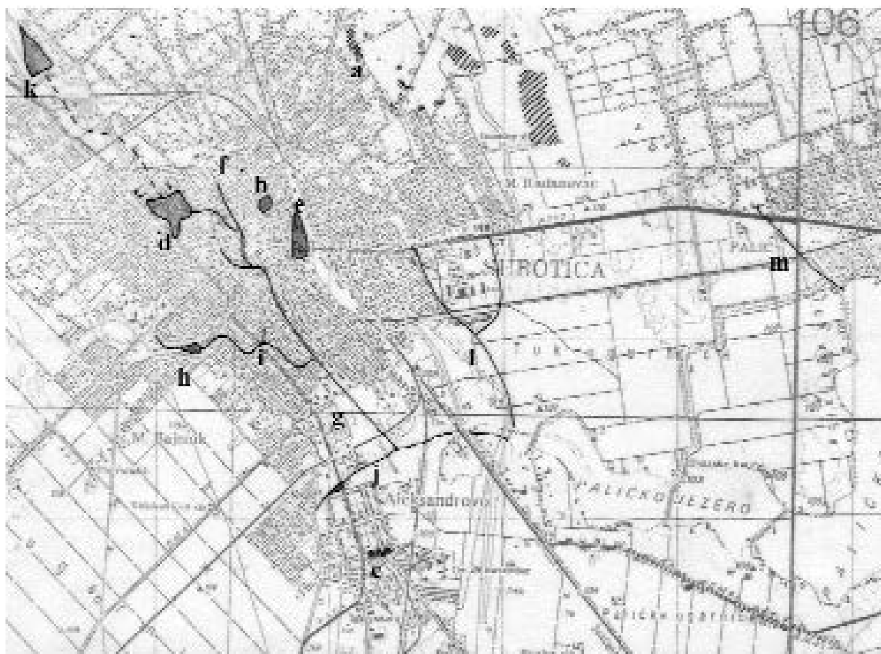
se i on jednako tako zidao u ilovači. U tom su razdoblju banja-peći u oblikovanju dobile i kvadratnu osnovu, premda su funkcionalno i dekorativno ostale nepromijenjene.

Lit.: J. Barabás i N. Gilyén, *Vezérfonal népi építészetünk kutatásához*, Budapest, 1979; T. Sabján, *A búbos kemence*, Budapest, 1988 G. Vuković, *Terminologija kuće i pokućstva u Vojvodini*, Novi Sad, 1988; *Paorske kuće*, Zbornik radova, Novi Sad, 1993; *Ej, salaši*, Zbornik radova, Novi Sad, 1994.

A. Rudinski

BARA, 1. močvarno tlo; **2.** plitko i koritasto zemljište na kojem se voda poslije kiše ili zbog visoke razine podzemnih voda zadržava dugo i teško ishlapljuje; **3.** u Subotici i okolici riječ označava podvodni teren u prirodnoj ili umjetnoj udolini, sa stajaćom ili tekućom vodom.

Arhivska građa s kraja XVII. stoljeća prikazuje karakteristike površinskih voda slijeva Palićkog jezera, od kojih su se neke nazivale ili se nazivaju barama. Do danas je nekoliko gradskih područja sačuvalo u nazivima riječ bara, iako u većini njih vode odavna nema. Najpoznatiji su toponimi: a) Agina bara, mlaka sjeverno od Kertvaroša. Spominje se 1744. kao područje kojim se kao kosilištem u tursko doba koristio subotički aga. Tijekom proljeća 1771. zasađena je vrbama i drugim brzorastućim drvećem. Područje je danas naseljeno, ali ondje i dalje postoje i livade; b) Ciganska bara, mlaka izvan nekadašnjih gradskih opkopa, zapadno od željezničke pruge. Tijekom XIX. stoljeća jezero je isušeno i nasuto je korito, a naseljeno je i stanovništvom koje je dotad na rubnome močvarnom tlu živjelo u skromnijim nastambama; c) Čvorkova bara, dio jame u Šandoru sjeverno od groblja, nastala je odvozom zemlje. U njezinu većem, istočnom dijelu manje je nogometno igralište; d) Jasi bara, mlaka u sjeverozapadnom dijelu širega gradskog središta, između Halaške ceste i Ulice Zrinskoga i Frankopana. Prvi poznati spomen Jasi bare potječe iz 1778. godine. Voda je u Jasi baru dolazila iz smjera Velikog rita, a otjecala je prema potoku Fűzfás. Isušena je tijekom

Dio slijeva Palićkog jezera prije regulacije vode: a – Agina bara; b – Ciganska bara; c – Čvorkova bara; d – Jasi bara; e – Rogina bara; f – Fűzfás potok; g – Mlaka; h – Gatsko jezero; i – Vok; j – Šandorski potok; k – Veliki rit; l – Petreševa česma; m – Baranji mlaka

1880-ih godina, no toponim se održao do danas; e) Rogina bara, jezero, gradsko područje koje se proteže od današnjega željezničkoga kolodvora prema jugu do Segedinske ceste. Zbog strateške važnosti za srednjovjekovni grad i kasniju graničarsku utvrdu često se spominje u izvorima. Poslije je postala smetnjom za razvitak grada pa je Kraljevska komora 1764. naložila da se korito zasadi stablima, a 1794. da se počne isušivanje i nasipanje ceste kroz korito (današnja Ulica Đure Đakovića). Duž ceste su 1803. zasađene topole. Premda je 1828. prokopan odvodni kanal, ni tijekom 1840-ih godina korito jezera nije bilo posve isušeno. Nasip za željezničku prugu podignut je 1864., na sjevernoj su polovici korita 1870-ih izgrađene palače, a 1888. odlučeno je da se u koritu Rogine bare, ispred željezničkoga kolodvora, zasadi park, koji i danas postoji.

Izvori: Historijski arhiv Subotica: Ekonomski zapisnik 1827: 983; 18.C.131/aec.1828; 9766/polg.1881,

Lit.: I. Iványi, *Szabadka szabad királyi város története*, I-II, Szabadka, 1886-1892; L. Szekeres, Szabadkai helynevek, *Helytörténeti kézikönyv*, Szabadka, 1975; A. Rudinski, Tri rukopisne karte Subotice iz druge polovine XVIII veka, *Rukovet*, 2/1984, Subotica; A. Sekulić, *Hrvatski bački mjestopisi*, Zagreb, 1994; L. Hovány, A Palicsi-tó és környéke, *Különös tekintettel az 1697-es tollrajzra*, Kanizsa, 1997; G. Ulmer, Kraljevski komesar Skulteti u Subotici (1819–1823), *Analitički inventar*, Subotica, 1998; L. Hovány, A Topolya–Péterréve–Szeged–Tom-pa-négyszög öt felszínvize a 18. századi térképeken, *Új Kanizsai Újság*, 3-10, Kanizsa, 1998; L. Hovanj, Regulacije terena u okolini Narodnog pozorišta u Subotici pre 1848. godine. Sa posebnim osvrtom na rezultate geomehaničkih istraživanja, *Rukovet*, 1-2-3/1998, Subotica; L. Hovanj, Uređenja Jasi bare tokom XVIII–XIX veka, *Rukovet*, 9-12/2001, Subotica; L. Hovány, *Vizeink nyomában. Különös tekintettel Északkelet-Bácskára*, Szabadka, 2002; Ž. Sabo, *Stepski grad. Jedanaest vekova prostornog razvoja Subotice*, Subotica, 2002; L. Hovány, Radanovác Baltsek környéki vizenyős területei, *Bácsország*, Szabadka, 10-12/2003.

L. Hovány

BARAČKA (*madž*. Nagybaracska), mjesto u Bačko-kiškunskoj županiji, 16 km južno od Baje, na cesti prema Santovu, 2475 st. (2002.). Etimologija imena nije jasna, iako je sufiks -čka nedvojbeno

Baračka (Nagybaracska)

slavenski. Prijašnja su službena imena naselja bila Barscha, Baraccha, Baracska, Totina, Baracska ili Totina, sve do 1904., kad je u sklopu sveopćeg pomadžarivanja toponima Baracska preimenovana u Nagybaracska.

Prvi se put spominje 1318. kao Barscha, a 1320. kao Baraccha. U tursko je doba bila dio Bajske nahije, ali je crkvenu desetinu plaćala i Kalačkoj nadbiskupiji. Među »racka« sela ubraja se 1655., a 1711. zabilježena je kao hrvatsko naselje. Popisi iz 1715. i 1720. bilježe ovdje uglavnom srpske kmetove. Madžarima je napučena 1742. i 1762. (200 obitelji iz sjeverne Ugarske); Slovaci su doseljeni »iz totskih županija«, a Hrvati iz Monoštora (Bátmonostor). Samostalnom je župom postala 1751., a tada se počinju voditi i matične knjige (prije je bila čatalijska područnica). Barački su Srbi 1763. preseljeni u Stanišić. Potkraj XVIII. st. bilježe je kao višenacionalno naselje. Na početku XX. stoljeća u njoj živi samo nekoliko hrvatskih obitelji. Hrvatski se jezik ovdje zadržao sve do 1920-ih godina.

Lit.: G. Grosschmid, Magyarhon népesedésének áttekintése, figyelemmel Bács-Bodrog vármegye történelmére, *Bács-Bodrogh vármegyei Történelmi Társulat évkönyve*, Zombor, 3, 1887, 4; *Bács-Bodrogh vármegye egyetemes monografiája*, I-II, Zombor, 1896; *Magyarország vármegyéi és városai, Bács-Bodrog vármegye*, I, szerkesztette S. Borovszky, Budapest, s. a.; I. Iványi, *Bács-Bodrog vármegye földrajzi és történelmi helynévtára*, V, Szabadka, 1907; P. Pekić, *Povijest Hrvata u Vojvodini*, Zagreb, 1930; J. Rapcsányi, *Magyar városok monográfiája, Baja és Bács-Bodrog vármegye községei*, Budapest, 1934; T. Vanyó, Belgrádi püspökök jelentései a magyarországi hódoltság viszonyairól 1649-1673, *Levéltári Közlemények*, Budapest, 42, 1971, 1; K. Eperjessy, Bács-Kiskun, illetve a hajdani Bács-Bodrog megye a II. Józsefkori országleírásban, *Bács-Kiskun megye múltjából,* II, Kecskemét, 1979; Ž. Mandić, Mikrotoponimija bunjevačkih Hrvata u Madžarskoj, *Folia onomastica Croatica*, 10, Zagreb, 2001.

Ž. Mandić

BARAKOVIĆ, Mira (Jelisaveta, Eržika) (Subotica, 21. I. 1915. – Caseros, Argentina, 28. XI. 1990.), časna sestra, misionarka, mjesna nadstojnica, delegata, provincijalna predstojnica. Podrijetlom iz brojne vjerničke obitelji, kao mlada članica Katoličke akcije pristupila je 1931. Družbi sestara kćeri milosrđa Trećega svjetovnog reda sv. Franje. Nakon redovničke formacije 1932. stupila je u novicijat, 1933. položila prve, a 1939. doživotne zavjete. Na prvoj je filijali bila u Zagrebu do 1940., gdje je bila odgovorna sestra u Zavodu *Bauerov dom*. Sljedećih je šest godina provela u Taborgradu kao voditeljica redovničke zajednice i upraviteljica dječjeg sirotišta. U Vratišincu je tri godine bila nadstojnica i orguljašica, nakon čega je kraće vrijeme bila u rodnoj Subotici. Veljače 1952. u Rimu je sa skupinom sestara utemeljila prvu filijalu svojeg reda u Italiji, buduće središte Družbe. Od druge polovice iste godine živjela je u Santiago de Chileu, Čile, gdje je ubrzo prihvatila dužnost mjesne nadstojnice i ravnateljice župske škole, koju su vodili oci Predragocjene Krvi i u kojoj su sestre iz Družbe radile kao učiteljice. Nakon devet godina premještena je 1960. u filijalu sv. Franje u Asuncionu, Paragvaj. Uz službu kućne poglavarice bila joj je povjerena i služba delegate paragvajske delegature, koja je tada pripadala Argentini. Kao direktorica Družbine škole u predgrađu Asunciona, razvila je pravi misijski rad sa siromašnom djecom. Na molbu vrhovne glavarice vratila se 1967. u Europu i sudjelovala u osnivanju filijale u

njemačkom gradu Passauu. Pokrajinskom predstojnicom u Argentini i Paragvaju imenovana je 1970. godine. Poslije devet godina rada na dužnosti voditeljice pokrajine postala je tajnicom i zamjenicom nove pokrajinske predstojnice s. M. Emilije Belić, a nakon njezine smrti opet je bila pokrajinska predstojnica (1984.–85.). Zatim je imenovana za mjesnu nadstojnicu i pokrajinsku ekonomu u Cortinesu, Argentina. Nakon isteka nadstojničke službe, zbog slabog je zdravlja obavljala samo dužnost pokrajinske ekonome. U ljeto 1990. zadnji je put posjetila domovinu i rodni grad. Pokopana je u Caserosu. U službi se isticala osobito stabilnošću duha, miroljubivošću i pronicljivošću.

Izvor: Arhiv Samostana Družbe sestara kćeri milosrđa Trećega svjetovnog reda sv. Franje u Subotici.

Lit.: S. M. Beata Kovačević, S. M. Mira Baraković – misionarka družbe Kćeri Milosrđa Trećeg Samostanskog reda sv. Franje, *Bačko klasje*, 66, Subotica, 1991.

S. Bačić

BARANJA, plodno područje u Panonskoj nizini, površine oko 5.600 km², obrubljeno gorjem Meček, Dravom i Dunavom, etnički izrazito šaroliko. Cijeli se teren Baranje postupno spušta od Mečeka u Podravinu bez ijedne veće fizičke prepreke, što je imalo osobitu važnost u pojedinim povijesnim epohama. Regija je ime dobila po istoimenoj utvrdi (Baranyavár, pokraj današnjega Branjina Vrha).

Baranjska se županija prvi put spominje 1193. U srednjem je vijeku obuhvaćala i neka područja južno od Drave. Za turskog razdoblja (1526.–1687.), uz prijašnje stanovnike Madžare i Hrvate, naseljavane su i druge hrvatske etničke skupine (Šokci) te srpsko stanovništvo: Hrvati, bježeći pred Turcima ili s njihovim pozivom radi obrade zemlje i iskorištavanja pašnjaka, redovito s dušobrižnicima – bosanskim franjevcima, drugi uglavnom kao turski najamnici. Prvi sačuvani spomen bunjevačkog imena jedan je turski defter iz 1550. gdje se navodi Márton Bunavácz, kmet iz baranjskog sela Mároka (danas: Gajić), koji je 1561. zapisan i među poreznicima sela Isepa (Izsép, danas: Topolje) kao Martin Bunivacz. Nakon povlačenja Turaka opustjelu Baranju naselili su Šokci iz Bosne na poziv baranjskog župana i pečuškog biskupa Matije Radonića (Radonay) te Srbi za Čarnojevićeve seobe. Počevši od 1720., u Baranju se intenzivno naseljavaju Nijemci. Broj Madžara povećavao se doseljavanjem i madžarizacijom osobito u drugoj polovici XIX. st. Potkraj XIX. i početkom XX. st. u etničkoj se strukturi Baranje uglavnom uočavaju tri podjednaka dijela, Nijemci, Madžari i južni Slaveni, s time da su od južnoslavenskog stanovništva Hrvati, koji se ovdje susreću i pod regionalnim imenima kao Šokci i Bošnjaci, bili višestruko brojniji od Srba. Međutim, nacionalna svijest hrvatskog stanovništva u Baranji bila je nerazvijena iz istih razloga kao i u Bunjevaca u Bačkoj, a nacionalna je svijest baranjskih Srba bila formirana pod utjecajem pravoslavnog svećenstva, srpskih učitelja i trgovaca.

Potkraj Prvoga svjetskog rata prota S. Mihaldžić iz Baranyakisfaluda (Branjina) sudjelovao je na Novosadskoj skupštini 25. XI. 1918. Uskoro je i srpska vojska okupirala veći dio Baranje, uključujući i Pečuh, do unaprijed određene d'Esperayeve demarkacijske crte. Međutim, sukladno odredbama Trianonskoga mirovnog ugovora, u ljeto 1921. povukla se na novouspostavljenu granicu. Prema Ugovoru je manji, južni dio Baranje pripao Kraljevini SHS jer je zbog gospodarskih razloga gravitirao Osijeku, a veći, sjeverni dio ostao je u Madžarskoj i do danas tvori Baranjsku županiju. U staroj je Jugoslaviji Baranja, skupa s Bačkom i Banatom, ulazila u neformalni politički pojam Vojvodine. Upravno je 1922. dodijeljena Bačkoj oblasti, a od 1929. bila je dijelom Dunavske banovine. U vrijeme između dvaju svjetskih ratova došlo je do koloniziranja srpskog i hrvatskog stanovništva u jugoslavenski dio Baranje. U Drugome svjetskom ratu jedinstvena Baranja opet je bila dijelom Madžarske, uz represalije prema jugoslavenskim kolonistima. U

socijalističkoj Jugoslaviji, u procesu razgraničenja između Hrvatske i Vojvodine, pripala je Hrvatskoj, a Srijem je ušao u sastav Vojvodine. Nakon Drugoga svjetskog rata iz hrvatskog dijela Baranje te iz drugih dijelova Jugoslavije protjerano je njemačko stanovništvo, a u njihove su kuće došli partizanski naseljenici srpske i hrvatske etničke pripadnosti. U madžarskom dijelu Baranje, kao i u cijeloj Madžarskoj, stanovništvo njemačkog podrijetla u manjoj je mjeri prisiljavano na iseljavanje. U razdoblju 1991.–98. hrvatska je Baranja bila dijelom paradržavnih tvorevina različitih imena (Republika Srpska Krajina i dr.), a formalno pod upravom Ujedinjenih naroda. Za to je vrijeme nesrpsko stanovništvo uglavnom protjerano, a u njihove se kuće naseljavalo srpsko stanovništvo iz Bosne i drugih dijelova Hrvatske zahvaćenih ratom. Nakon reintegracije Baranja je postala dijelom Osječko-baranjske županije, što je pratilo iseljavanje dijela srpskoga stanovništva, uglavnom mlađih naraštaja.

U hrvatskom dijelu Baranje na prostoru od 1147 km² živi 42.633 st. (2001.). Najvažnija su naselja Beli Manastir (Pélmonostor), 8671 st., Darda, 5394 st. i Bilje, 3224 st. Šokački Hrvati žive u ovim mjestima: Luč, Branjin Vrh, Topolje, Gajić, Batina, Draž, Duboševica, Podolje, Torjanci, Baranjsko Petrovo Selo i Petlovac.

Površina je madžarske Baranjske županije 4487 km², s 407.448 stanovnika (2001.). Središnji je grad Pečuh (Pécs), 162.498 st., a od ostalih su naselja važniji Mohač (Mohács), 19.223 st., Šikloš (Siklós), 10.668 st. i Siget (Szigetvár), 11.353 st. Šokački Hrvati žive u Mohaču, na Mohačkoj adi (Vada – Mohács-sziget), u Novom Mohaču (Újmohács), Dolnjoj Kandi (Alsókanda), Gornjoj Kandi (Felsőkanda), Jeluždi (Élesd), Titošu (Töttös), Lančugu (Lánycsók), Vršendi (Versend), Maroku (Erdősmárok), Marazi (Maráza) Minjorodu (Monyoród), Katolju (Kátoly), Olasu (Olasz), Belvaru (Belvárdgyula), Birjanu (Birján), Lotaru (Lothárd), Šarošu (Magyarsarlós), Kozaru (Nagykozár), Kašadu (Kásád), Bremenu (Beremend) i Šiklošu (Siklós). Premda su u madžarskoj Baranji Šokci, poput ostalih Hrvata, u velikoj mjeri odnarođeni, od 1990-ih godina utemeljuju se hrvatske manjinske samouprave u tridesetak baranjskih mjesta, među kojima su i Belvar, Birjan, Kašad, Katolj, Lančug, Mohač, Olas, Šikloš i Vršenda. U Mohaču djeluju Čitaonica mohačkih Šokaca, Bazična knjižnica (koja hrvatske škole opskrbljuje hrvatskim knjigama) i Muzej *Kanizsai Dorottya* (Središnji etnografski muzej Hrvata u Madžarskoj). U Pečuhu su hrvatski dječji vrtić, osnovna škola i gimnazija, djeluju Hrvatsko kazalište i Hrvatski znanstveni zavod, a na Sveučilištu Janusa Pannoniusa (hrv. Ivan Česmički) postoji Katedra za hrvatski jezik i književnost. Iz Pečuha se emitiraju televizijske i radijske emisije za Hrvate u Madžarskoj.

Lit.: P. Pekić, *Povijest Hrvata u Vojvodini*, Subotica, 1930; J. Erdeljanović, *O poreklu Bunjevaca*, Beograd, 1930; M. Tucakov, Hrvati u Baranji, *Subotička Danica ili Bunjevačko-šokački kalendar za prestupnu godinu 1940.*, Subotica, 1939; J. Bösendorfer, *Nešto malo o našoj Baranji*, Osijek, 1940; A. Mitrović, *Razgraničenje Jugoslavije sa Mađarskom i Rumunijom 1919–1920*, Novi Sad, 1975; Ž. Mandić, *Povijesna antroponimija bunjevačkih Hrvata u Madžarskoj*, Budimpešta, 1987; A. Sekulić, *Bački Hrvati*, Zagreb, 1991; S. Sršan, *Baranja*, Osijek, 1993; M. Klemenčić, A. Milardović i J. Vrbošić, *Činjenice o hrvatskoj Baranji*, Osijek, 1995; A. Sekulić, *Hrvatski baranjski mjestopisi*, Zagreb, 1996;

S. Bačić i Ž. Mandić

BARAŠEVIĆ, plemićka porodica. Nakon što im je Leopold I. izdao grbovnicu u Beču 6. VI. 1690. godine, članovi se porodice nakon dolaska u Bačku županiju isprva nastanjuju u Pačiru, odakle Antun i Josip Barašević mole županijske vlasti da im odobre nastanjenje u plemićkom selu Militić (Lemeš). Porodica je međutim bila prisiljena povesti parnicu zbog svojeg plemstva, nakon čega je 1. III. 1700. ubilježena u popis plemića Bačke županije. Plemstvo je Antunu i Josipu Baraševiću proglašeno u Bačkoj županiji 1754. godine. Godine 1771. porodica ima 17

muških potomaka u Lemešu. Josipu Baraševiću iz Lemeša plemstvo je priznato 1776., a u popisu lemeških plemića iz 1798. upisani su Marko, Ivan, Mijo, Josip i Adam Baraševć. Darovnicu na posjede u Lemešu dobio je Adam Baraševć zajedno s trojicom svoje braće 1803. godine.

Potomci porodice danas žive u Lemešu i čuvaju originalnu grbovnicu s visećim pečatom.

Izvori: Historijski arhiv Vojvodine, Novi Sad, Fond Bačke županije, 1759/153/A, Cathalogus Familiarum Milicsicsiensium 1771; Isto, 301/235 iz 1798.

Lit.: A. Sekulić, *Bački Hrvat*i, Zagreb, 1991; M. Szluha, *Bács-Bodrog vármegye nemes családjai*, Budapest, 2002.

A. Čota

Mladen Barbarić

BARBARIĆ, Mladen (Ilok, 17. VI. 1873. – Zemun, 5. IX. 1936.), franjevački redovnik, književnik, povjesničar i publicist. Rodio se u Iloku u učiteljskoj obitelji od roditelja koji su podrijetlom bili Bunjevci iz Baje. Pučku je školu završio u mjestu rođenja, a gimnaziju u Osijeku. S 14 godina stupio je u novicijat. Filozofiju i teologiju studirao je u Beču i u franjevačkom samostanu u Baji, gdje je i zaređen za svećenika 1896. Službovao je kao vjeroučitelj, dušobrižnik, župnik i gvardijan u franjevačkim samostanima u Cerniku, Koprivnici, Iloku, Osijeku i Zemunu, gdje je i umro.

Pisao je lirske i epske pjesme, drame, novele, putopise, biografije i radove na povijesne teme. Pripada krugu romantičarskih i rodoljubnih spisatelja. Za života je objavio tridesetak knjiga i rasprava. Pokrenuo je i uređivao katolički list za mladež *Anđeo čuvar*. Kraće napise objavljuje i u tadašnjoj vjerskoj i književnoj periodici u Hrvatskoj, ali i u subotičkim glasilima *Neven*, *Subotičke novine*, *Hrvatske novine* i *Subotička Danica*, u kojima prevladava rodoljubna tematika, a afirmativno piše i o preporodnim aktivnostima među bačkim Bunjevcima. Neke od Barbarićevih rasprava na povijesne teme od velike su važnosti za regionalnu povijest bačkih i srijemskih Hrvata, osobito za crkvenu povijest i povijest franjevačke prisutnosti.

Djela: *Tugovanke* (pjesme), Brod, 1891; *Kamenčić ćudorednoj prosvjeti naroda*, Zadar, 1893; *Rodoljupke* (pjesme), Mitrovica, 1893; *Iločke starine* (povijesne rasprave), Zagreb, 1899; *Sabrane pjesme*, Koprivnica, 1902; *Kratka povijest crkve i samostana franjevačkog u Zagrebu*, Zagreb, 1906; *Pomozite crkvi svojoj*, Palanka, 1908; *O. Ivo Rodić*, Palanka, 1911; *Slavonija, turska podanica* (povijesna rasprava), Bjelovar, 1916; *Crtice iz prošlosti Šarengrada*, Osijek, 1917; *Relikvije sv. Ivana Kapistrana*, Zagreb, 1917; *Kod Žalosne Gospe* (drama), Osijek, 1918; *Lijepim Dunavom* (putopisi), Osijek, 1918; *S iste žice* (pjesme), Osijek, 1918; *Karašica kuda teče* (putopisi), Osijek, 1919; *Fragmenta. Iz autobiografije o. Mladena Barbarića*, Osijek, 1921, 1934; *Neke crkve u Slavoniji iza Turaka*, Osijek, 1922; *Prvi vijek kapelice Majke Božje od Mira u Karlovcima*, Đakovo, 1924; *Majka Božja Judska u Osijeku*, Osijek, 1927; *Crkva Iločka*, Ilok, 1928; *Pašino srce* (epska pjesma), Osijek, 1929; *Zadnji fratri olovski*, Beograd, 1934; *Zadnji dani sv. Ivana Kapistrana*, Beograd, 1935; *U traženju slike Majke Božje Olovske*, Beograd, 1935; *Bač, crtice za njegovu povijest*, Beograd, 1936; *Napuštanje olovskog samostana*, Beograd, 1936.

Lit.: M. Evetović, *Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata* (rukopis); I. Kujundžić, *Bunjevačko-šokačka bibliografija – Prilog kulturnoj povijesti bunjevačko-šokačkih Hrvata*, Zagreb, 1969; A. Sekulić, *Hrvatska preporodna književnost u ugarskom Podunavlju do 1918.*, Zagreb, 1994.

J. Ivanović

BARBARIĆ, Vesna, rođ. Stantić (Subotica, 30. VII. 1947.), medicinska biokemičarka. Maturirala je 1966. u gimnaziji u Subotici, a diplomirala 1973. me-

dicinsku biokemiju na Farmaceutsko-biokemijskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Djeluje u Kliničkom zavodu za laboratorijsku dijagnostiku Kliničkoga bolničkog centra u Zagrebu: od 1973. do 1980. u Neuro-biokemijskom laboratoriju Neurološke klinike *Rebro*, od 1980. do 1993. u Kliničkom zavodu za laboratorijsku dijagnostiku *Rebro*, a od 1993. u Zavodu *Šalata*. Rezultate znanstvenih istraživanja prezentirala je kao suautorica na nekoliko stručnih skupova u zemlji, a suautorske znanstvene radove objavljivala je u periodičnim publikacijama u zemlji i inozemstvu: *Acta medica Iugoslavica* (Zagreb, 1978), *Liječnički vjesnik*, (Zagreb, 1980), *Jugoslavenska medicinska biokemija*, (Zagreb, 1982), *Neurologija*, (Zagreb, 1983), *Farmaceutski glasnik*, (Zagreb, 1983), *Annals of Clinical Biochemistry*, (London, 1983), *Klinisches Labor*, (Heidelberg, 1993), *Acta clinica Croatica*, (Zagreb, 1994), *Clinical Laboratory*, (Heidelberg, 1997), *Nephrology Dialysis Transplantation*, (Berlin, 1998, London, 1999), *Journal of Chemical Information and Computer Sciences*, (Washington, 1998, 2000).

N. Zelić

Bardak

BARDAK (*tur*. bardak: krčag, šalica), **1.** keramička posuda volumena između dvije i pet litara, uska grla, s malom ručkom, iznutra prevučena staklenom glazurom. Kao i neke druge posude za vodu (npr. »đuga«), korištena je za odnošenje vode za piće seljacima na njivu; **2.** keramička ili limena posuda za petrolej za osvjetljenje. Keramička u odnosu na limenu posudu ima prednost u tome što se ne može probušiti, ali zato traži pozornije rukovanje, poput drugih keramičkih predmeta.

A. Stantić

Grb porodice Barić

BARIĆ, plemićka porodica. Kralj Karlo III. dodijelio je 1. III. 1722. plemićku povelju i naslov Miji Bariću, bačkom perceptoru (vojnom porezniku) iz Gare, njegovoj supruzi Mariji-Rebeki Pernthaller te njihovoj djeci Josipu i Ana-Katarini. Plemstvo je 1737. proglašeno u Bačkoj županiji. Iz ove je porodice Adalbert Adam Barić.

Lit.: A. Sekulić, *Bački Hrvati*, Zagreb, 1991; M. Szluha, *Bács-Bodrog vármegye nemes családjai*, Budapest, 2002.

S. Bačić

BARIĆ, Adalbert Adam (Bela) (Novi Sad, 23. IV. 1742. – Beč, 10. XII. 1813.), profesor političkih i ekonomskih znanosti. Studirao je pravo u Budimu, a doktorirao u Beču 1764. Od 1764. do 1765. radio je u Državnom saboru u Požunu, zatim do 1769. pri Stolu sedmorice u Budimu. Te je godine, »zbog poznavanja hrvatskog jezika«, imenovan prvim i tada jedinim profesorom svih nastavnih predmeta Političko-kameralnog studija u Varaždinu, odnosno u Zagrebu od 1772. Na tim je učilištima predavao na latinskom jeziku. Godine

1776. imenovan je profesorom upravne politike, ekonomske politike i financija novoosnovanoga Pravnog fakulteta u Zagrebu, no već je iste godine premješten na Pravni fakultet u Đur (*madž*. Győr). Od 1777. bio je profesor državnog uređenja na Peštanskom sveučilištu, gdje je 1786. postao rektorom. Umirovljen je 1804. u Beču, gdje je i umro 10. XII. 1813.

Napisao je *Die gewöhnliche Krönungsfeyer der ungarischen Könige und Königinen*, (Pešta, 1790.), a djelo je odmah prevedeno i na madžarski jezik. U Zagrebu mu je 1770. objavljeno djelo *Positiones ex universa scientia politico-camerali*, temeljeno na njegovim predavanjima u Varaždinu. Djelo *Dissertatio statistica de potestate exeguente regis Angliae* iz 1790. prevedeno je i na madžarski i njemački jezik. Bio je prvi profesor ekonomije i najvažniji predstavnik kameralizma u Hrvatskoj. Njegovo djelo *Statistica Europae* iz 1792. bilo je donedavno samo u rukopisu, koji se nalazi u Madžarskome narodnome muzeju, a objavljeno je u Zagrebu početkom ovoga stoljeća kao dvojezično latinsko-hrvatsko izdanje. Nekoliko njegovih manjih radova tiskano je, iz nepoznatih razloga, anonimno.

Djela: *Conspectus regiminis formae regnorum Angliae et Hunariae,* Cassoviae, 1790; *Dissertatio statistica de potestate exequente regis Angliae*, Cassoviae, 1790; *Die gewöhnliche Krönungsfeyer der ungarischen Könige und Königinen*, Pest, 1790; *Nonnihil de educatione iuventutis scholasticae et studiorum reformatione in ditionibus Pannonicis,* Pampelonae (fiktivno mjesto izdanja), 1790; *Statistica Europae: Statistika Europe*, I-II, Zagreb, 2001-2002.

Lit.: S. Pataj i J. Grcsics, Irodalom, tudomány és művészet, *Magyarország vármegyéi és városai, Bács-Bodrog vármegye*, II, Budapest, s. a.; E. Reiszig, *Bács-Bodrog Vármegye nemes családjai, Magyarország vármegyéi és városai, Bács-Bodrog vármegye*, II, Budapest, s.a.; E. Laszowski, Adalbert Barić, prvi profesor državnopravnih i financijskih znanosti u Varaždinu i na Zagrebačkoj akademiji (1769-1777), *Nastavni vjesnik*, 31, Zagreb, 1922-23; *Enciklopedija Jugoslavije*, I, Zagreb, 1980; *Hrvatski biografski leksikon*, I, Zagreb, 1983; A. Sekulić, *Bački Hrvati*, Zagreb, 1991; *Hrvatska enciklopedija*, I, Zagreb, 1999.

S. Beretić

BARIĆ, Ivan (Gara, 15. VI. 1862. – Budimpešta, 1. X. 1911.), svećenik. Nakon srednje škole studirao je u Kalači te je 1887. godine zaređen za svećenika. Bio je kapelan u Fancagi (*madž*. Bajaszentistván) i u Sentivanu (*madž*. Felsőszentiván). Godine 1888. postao je upravitelj te župe. Djelovao je zatim 1889. u Kaćmaru, 1890. u subotičkoj župi svetog Jurja, 1897. u župi svetog Roka u Subotici, a 1900. u subotičkoj župi sv. Terezije. Upravitelj župe u Baji bio je od 1902. godine, a u Sentivanu od 1903. godine. U *Subotičkim novinama* objavljena mu je rasprava *Slobodno zidarstvo*, u kojoj angažirano opisuje djelovanje slobodnih zidara protiv Crkve i društva. Rasprava je zapravo otisnuto predavanje što ga je Barić održao u Subotici.

Lit.: *Subotičke novine*, Subotica, 5/1897; *Schematismus cleri Archi-dioecesis Colocensis et Bacsiensis ad annum Christi 1907*, Coloczae, 1907; M. Evetović, *Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata* (rukopis); A. Lakatos, *A Kalocsai Érseki Levéltár*, Kalocsa, 2002.

S. Beretić

BARTALIĆ, Mihajlo (Kalača, 10. IX. 1808. – Pečuh, 10. IX. 1879.), kipar. Rođen je u krojačkoj obitelji od oca Ivana i majke Dóre Hegyi. Već se kao pučkoškolac istaknuo crtežima i rezbarijama. Za njegovu je darovitost doznao i kalački nadbiskup Petar Klobušicki, koji je umnogome pridonio da se Bartalićev dar za likovnu umjetnost razvije. Uz novčanu pripomoć poslao ga je u Dresden, u tamošnji glasoviti kiparski atelier, gdje je učio tri godine. Za jedno svoje djelo već je tad dobio posebno odličje saksonskog kralja, a povjerili su mu i izradu kipova u dresdenskoj katedrali. Neko je vrijeme učio i u Münchenu. Unatoč stečenoj slavi u inozemstvu, vratio se u domovinu. Godinu dana djelovao je u Pešti, a zatim je prešao u Pečuh, gdje se oženio Katarinom Miškić. Dom i radionica bili su mu u Rákóczijevoj ulici br. 27. U Pečuhu je slovio kao najpoznatiji kipar, a svoje je kipove izrađivao u drvu i kamenu. G. 1835., na molbu poglavarstva grada Pečuha, za tamošnju je sveučilišnu

knjižnicu od drva, u rokoko-stilu, izradio poprsja šestorice poznatih političara, kulturnih djelatnika i promicatelja znanosti. Plod su njegova trogodišnjeg rada 1851.–54. kipovi dvanaestorice apostola visoki 4 m, koji su krasili južno pročelje pečuške katedrale. Među njegova najpoznatija djela pripadaju i kip Marije Magdalene u špilji na Kalvarijskom brdu, obelisk, spomenik pečuškim glazbenicima (1866.), kip Bogorodice s mrtvim Isusom u krilu (1878.), kip sv. Stjepana i sv. Ladislava. Taj »Homer kamena«, kako su ga od milja zvali, izradio je i velik broj velebnih nadgrobnih spomenika.

Lit.: O. Szőnyi, *Pécs-Baranya megyei Múzeum Egyesület Értesítője*, Pécs, 1911; Ž. Mandić, Mihajlo Bartalić, *Neven*, prilog *Narodnih novina*, Budimpešta, 1983.

Ž. Mandić

BARTOLOVIĆ, Stjepan (Bač, 23. XI. 1909. – Zagreb, 11. II. 1992.), profesor i književnik. Niža četiri razreda gimnazije svršio je u Osijeku i Subotici, više razrede i ispit zrelosti položio je u Travniku. Diplomirao je na Filozofskom fakultetu u Zagrebu 1936. godine. Službovao je u Karlovcu, Splitu, Sinju, Dubrovniku i Zagrebu, a nakon rata u Subotici i Rijeci.

U književnosti se javio povjesničkom crticom *Kako je nastala crkvica kod sv. Antuna u Baču?*. Nakon toga surađivao je i javljao se radovima u *Obitelji, Obzoru, Jutarnjem listu, Subotičkim novinama, Hrvatskom dnevniku, Jadranskom dnevniku (Hrvatskom glasniku), Svijetu, Novom listu, Hrvatskom narodu, Hrvatskom krugovalu* i u njemačkom časopisu *Schwäbischer Volkserzieher*. Bavio se kritikom i kulturnim problemima, a osobito folklorom, historijom, filologijom i bibliografijom Bunjevaca i Šokaca. Posebno je važna njegova suradnja u *Klasju naših ravni*, gdje je objavio najvažnije etnografske radove. Nakon rata jedva da objavljuje. Od petog razreda gimnazije skupljao je riječi i izraze među bačkim Hrvatima u raznim mjestima i tako postavio temelje za jezičnu i etnografsku građu za rječnik bunjevačko-šokačkih Hrvata, koja se nalazi u Matici Hrvatskoj u Zagrebu. Pokopan je na Mirogoju.

Lit.: M. Evetović, *Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata* (rukopis); I. Kujundžić, *Izvori za povijest bunjevačko-šokačkih Hrvata*, Zagreb, 1968; A. Sekulić, *Bački Hrvati*, Zagreb 1991; B. Gabrić, In memoriam: Stjepan Bartolović, *Bačko klasje*, 67, Subotica, 1992; B. Gabrić, Prof. Stjepan Bartolović (1909-1992.), *Subotička Danica kalendar za 1994. god*, Subotica, 1993 (s potpunim popisom radova); A. Sekulić, *Književnost podunavskih Hrvata u XX. stoljeću*, Zagreb, 1996.

A. Kopilović

BAŠIĆ, o. Ambrozije (Ljudevit) (Sombor, 18. VI. 1895. – Sombor, 23. I. 1929.), karmelićanin i orguljaš. Osnovnu školu i gimnaziju pohađao je u Somboru. Filozofiju i teologiju studirao je u Đuru i Budimpešti te ih je i svršio s ocjenom *summa cum laude*. Zaređen je za svećenika u Pečuhu 13. srpnja 1920., a mladu je misu slavio iste godine na Karmelsku Gospu 16. srpnja. Bio je prior samostana i osnivač prvoga hrvatskog Malog karmelićanskog sjemeništa u Somboru (1923.) u novonastaloj Kraljevini SHS. Promicao je duhovnost novoproglašene sv. Male Terezije, organizirao crkvene svečanosti i potaknuo gradnju novih orgulja u karmelićanskoj crkvi u Somboru. Bio je ljubitelj umjetnosti, osobito ulja na platnu. Uz svoj hrvatski jezik poznavao je i klasični latinski, grčki i hebrejski, a govorio je još i madžarski te njemački.

Lit.: M. Miloš, In memoriam o. Ambroziju Bašiću, karmelićaninu, *Subotička Danica : kalendar za 1984. god.*, Subotica, 1983.

M. Miloš

BAŠIĆ, Franjo (Subotica, 2. XII. 1912. – Subotica, 10. III. 1991.), društveni djelatnik i pjesnik. Rodio se u skromnoj obrtničkoj obitelji od oca Ambrozija i majke Marije, rođ. Vidaković-Hadnađ. U rodnom je gradu pohađao pučku školu i gimnaziju, koju zbog bolesti nije završio na vrijeme. U Subotici 1934. upisuje studij prava. Tijekom studija sudjeluje u pokretanju studentskog časopisa *Bunjevačko kolo*, važnoga za međuratnu književnost subotičkih Hrvata. Studij nije završio, a od

1937. radi kao službenik u Vojnom odsjeku u subotičkoj gradskoj upravi. Na početku Drugoga svjetskog rata odveden je u zarobljeništvo u Njemačku. U Suboticu se vratio u svibnju 1943., a sredinom 1944. uključuje se u pokret otpora. Bio je član Komande mjesta za grad Suboticu, a 1945. isljednik u Narodnoj miliciji u Bačkoj Topoli. Sljedeće godine ponovno se vraća u Suboticu, gdje radi kao gradski službenik do umirovljenja. Bio je aktivan djelatnik u nekoliko društveno-političkih organizacija.

U mladosti je pisao pjesme na domoljubne, socijalne i ljubavne teme. Pjesnički mu je opus opsegom vrlo skroman i neujednačene vrijednosti. Svoju prvu pjesmu *Prosjak* objavio je u *Bunjevačkom kolu* 1933. na srpskome književnom jeziku, a tim će jezikom pisati i poslije. U sljedeće tri godine u istom je časopisu objavio još 12 pjesama, a jedna mu je tiskana i u *Kalendaru biskupa Ivana Antunovića za 1935*. U zbirci pjesama *Pupoljci*, što ju je izdao 1934. Blaško Vojnić Hajduk, zastupljen je s desetak pjesama. Poznato je da je pisao i drame i prozu, no njih nije objavljivao.

Djelo: *Pupoljci* (suautor), Subotica, 1934.

Lit.: M. Evetović, *Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata* (rukopis); G. Kikić, *Antologija poezije bunjevačkih Hrvata*, Zagreb, 1971; *Leksikon pisaca Jugoslavije*, I, Novi Sad, 1972; *Hrvatski biografski leksikon*, I, Zagreb, 1983.

T. Žigmanov

BAŠIĆ, Pajica (Subotica, 26. X. 1973.), profesor geografije. Sin Slobodana i Kajke, rođ. Ilin. Roditelji su mu se 1969. iz Bačke Palanke preselili u Suboticu. Proširenu verziju njegova diplomskog rada pod naslovom *Bunjevci u Opštini Subotica*, obranjenoga 1999. na Prirodoslovno-matematičkom fakultetu u Novom Sadu, objavila je Bunjevačka matica. Knjižica je kompilacijska i ima naglašenu ideologijsku svrhu.

Djelo: *Subotički Bunjevci*, Subotica, 2003.

Lit.: *Hrvatska riječ*, 69, Subotica, 2004.

S. Bačić

BAŠIĆ PALKOVIĆ, Geza (Subotica, 11. XI. 1955.), mačevalac. Mačevanjem se aktivno počeo baviti 1968. u Mačevalačkom klubu željezničara *Spartak*, kojemu je ostao vjeran do kraja karijere. Bio je član seniorske ekipe *Spartaka* koja je 1973. osvojila državno prvenstvo u maču. Kao junior bio je pojedinačni državni prvak 1974. u maču i floretu, a 1975. u maču, floretu i sablji. Za seniorsku reprezentaciju Jugoslavije nastupao je desetak puta u razdoblju 1980.-84., sudjelovao na svjetskome i europskom prvenstvu, a njegovi su najvažniji uspjesi bili osvajanje trećega ekipnog mjesta u maču na Balkanijadama u Bukureštu 1980. i Ateni 1981. Aktivnim se mačevanjem prestao baviti 1988. godine.

Lit.: M. Brustulov i dr., *Sport u Subotici 1944–1984 Sportélet Szabadkán*, Subotica, [1984].

M. Bašić Palković

Pavle Bašić Palković

BAŠIĆ PALKOVIĆ, Pavle (Subotica, 1. X. 1875. – Zaječar, 10. I. 1931.), službenik i pisac. Rođen je u obrtničkoj obitelji. U Subotici je pohađao pučku školu i prvih šest razreda gimnazije, a posljednja dva u Kalači, gdje je i maturirao 1897. Iste se godine zaposlio kao činovnik u subotičkome gradskom poglavarstvu, koje predvodi njegov prijatelj i zaštitnik, tadašnji gradonačelnik Lazar Mamužić. Nakon Mamužićeva poraza na izborima 1902. napušta službenički položaj i seli se u Sentu, gdje radi kao glavni knjigovođa u privatnome mlinu. U međuvremenu se

oženio (1898.), no prati ga velika obiteljska tragedija – sve petero njegove djece rano umire. Oduševljeni je slavenofil. Na početku Prvoga svjetskog rata odlazi na bojišnicu u Galiciju, gdje je ubrzo bio teško ranjen. Vraća se u Sentu živčano rastrojen, a nakon djelomičnog oporavka zapošljava se u Ministarstvu prosvjete u Budimpešti. Nakon svršetka rata, kao znalac madžarskoga i njemačkog jezika, u svibnju 1919. pozvan je da radi u Ministarstvo vanjskih poslova Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca u Beograd. No ondje se nije zadržao dugo – već 1921. dobiva premještaj i odlazi za carinskog službenika u Zaječar, gdje umire 1931. od nezaliječenih rana iz rata. Ondje je i pokopan.

Još kao gimnazijski učenik počeo je objavljivati književne tekstove. Služio se pritom pseudonimom *Samorad* te kraticom *P-ć*. Prvu pripovijetku *Doći će i dan svadbe* objavio je u *Subotičkim novinama* 1895. i tom će književnom rodu ostati vjeran u svojem kratkom književnom radu. Nakon povratka iz rata, u svojim zrelim godinama, nije naime mogao pisati zbog bolesti i posljedica ranjavanja. Do odlaska u rat Bašić Palković je međutim objavio desetak novela i humoreski te nekoliko publicističkih napisa u subotičkim listovima i periodici: u *Subotičkim novinama* (1895.), *Nevenu* (1913., 1914., 1919.) i *Danici* (1914.), no iza sebe nije ostavio knjigu. Pisao je uglavnom dijalektom bunjevačkih Hrvata i to na teme i motive iz narodnog života. Imao je razvijen osjećaj za folklorni humor, a književna ga je povijest registrirala kao prvoga važnijeg humorističnog prozaista.

Lit.: M. Evetović, *Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata* (rukopis); G. Kikić, *Antologija proze bunjevačkih Hrvata*, Zagreb, 1971; B. Hajduk Vojnić, *Moj grad u davnini*, Subotica, 1971; *Leksikon pisaca Jugoslavije*, I, Novi Sad, 1972; A. Sekulić, *Hrvatska preporodna književnost u ugarskom Podunavlju do 1918.*, Zagreb, 1994.

T. Žigmanov

BAŠIĆ PALKOVIĆ, Velimir (Elemir) (Subotica, 29. XI. 1933.), gospodarstvenik i pilot. Osnovnu školu i gimnaziju završio je u Subotici, a pravo je izvanredno studirao i diplomirao u Nišu. Radio je u subotičkom gospodarstvu do 1990., kad je otišao u mirovinu s mjesta direktora mjesnoga trgovačkog poduzeća *Namateks*. Aktivan je u strukovnim (trgovačke komore) i političkim organizacijama (sindikat i savez komunista). Za svoj je rad bio odlikovan Ordenom rada sa zlatnim vijencem i Ordenom republike. Vojnu školu pričuvnih časnika avijacije u Novom Sadu završio je kao pilot 1953., a nakon povratka iz JNA nastavio se baviti zrakoplovnim sportom. Dobitnik je srebrne C značke jedriličara, zlatne značke motornog pilota, a nositelj je i zlatne plakete Zrakoplovnog saveza Jugoslavije. Sudjeluje u osnivanju subotičkog Aerokluba *Ivan Sarić* i zračne luke na Bikovu. Angažiran je kao instruktor letenja, a stekao je i zvanje međunarodnoga zrakoplovnog suca.

G. Bačlija

Baškut (Vaskút)

BAŠKUT (*madž.* Vaskút), mjesto u Bajskom trokutu, u Bačko-kiškunskoj županiji, 7 km južno od Baje, na cesti prema Gari, 3671 st. (2001.). Ime mu potječe od madž. *Bács kútja*, »bački zdenac«, što su ga južnoslavenski doseljenici preinačili u

Baškut. Pučkom etimologijom, zbog sličnosti s madžarskom riječi *vas,* dobiveno je ime Vaskút (»željezni zdenac«). Prijašnja službena imena: Bachkuta, Bathkuta, Bacskut, Baskuth, Baskút, Bacskuth, Baskut, Basskut, Vaskút.

Prvi je put zabilježen među selima 1400. U tursko je doba plaćao crkveni porez i Kalačkoj nadbiskupiji, iako je bio dio Bajske nahije. Potkraj je XVII. stoljeća pustara, ali je 1701. i 1711. hrvatsko naselje. Dušobrižništvo su, kao i u ostalim obližnjim naseljima, vodili franjevci iz bajskog samostana. Popis iz 1727., kad je Baškut bio smatran bajskom pustarom, bilježi samo Srbe. U crkvenim matičnim knjigama baškutski se Hrvati spominju tek od 1731., jer je dotad Baškut crkveno pripadao Baji. Samostalnom općinom postao je 1752., a 1763., kad se doseljavaju Nijemci, a odseljavaju Srbi, osnovana je župa. G. 1770. u mjestu žive 74 njemačke, 39 hrvatskih, 16 madžarskih, 7 slovačkih i 3 ciganske obitelji. Katolička je crkva posvećena u srpnju 1781. Na kraju XVIII. stoljeća Baškut je njemačko-hrvatsko mjesto koje pripada Grašalkovićevu posjedu.

U novije se doba broj Hrvata stalno smanjivao: 1881. u Baškutu živi 438 Hrvata (ukupno 5101 stanovnika); 1890. – 344 (ukupno 5069 stanovnika); 1900. – 4172 Nijemca, 523 Madžara i 344 Hrvata, 1910. – 371 (ukupno 5196 stanovnika). Rapcsányi tvrdi da je te godine ondje živio »81 Hrvat te 263 Bunjevca i Dalmatinca«. Godine 1941. u Baškutu živi 218 Hrvata, 683 Madžara i 3846 Nijemaca, 1945. – 236 (prema procjeni Antifašističkog fronta), 1960. – 367 (ukupno 4374 stanovnika), 1980. – 193 (ukupno 4055 stanovnika). Nastava hrvatskog jezika ukinuta je 1888., ponovno je uvedena 1946. i izvodila se do 1983. Stotinjak baškutskih Hrvata svake godine priređuje bunjevačko prelo, a hrvatska manjinska samouprava utemeljena je 2003.

Među znamenitosti se ubraja seoska kapelica s 14 postaja, čije su slike djelo Erzsébet Udvardi. U Baškutu su rođeni Grgur Peštalić i Fabijan Peštalić.

Lit.: G. Grosschmid, Magyarhon népesedésének áttekintése, figyelemmel Bács-Bodrog vármegye történelmére, *Bács-Bodrogh vármegye Történelmi Társulat évkönyve*, Zombor, 3, 1887, 4; *Bács-Bodrogh vármegye egyetemes monografiája*, I-II, Zombor, 1896; *Magyarország vármegyéi és városai, Bács-Bodrog vármegye*, I, szerkesztette S. Borovszky, Budapest, s. a.; I. Iványi, *Bács-Bodrog vármegye földrajzi és történelmi helynévtára*, V, Szabadka, 1907; P. Pekić, *Povijest Hrvata u Vojvodini*, Zagreb, 1930; J. Rapcsányi, *Magyar városok monográfiája. Baja és Bács-Bodrog vármegye községei*, Budapest, 1934; T. Vanyó, Belgrádi püspökök jelentései a magyarországi hódoltság viszonyairól 1649-1673, *Levéltári Közlemények*, Budapest, 42, 1971, 1; K. Eperjessy, Bács-Kiskun, illetve a hajdani Bács-Bodrog megye a II. Józsefkori országleírásban, *Bács-Kiskun megye múltjából,* II, Kecskemét, 1979; Paul Flach, *Waschkut: Beiträge zur Geschichte einer überwiegend deutschen Gemeinde in der Batschka/Ungarn*, München, 1983; A. Sekulić, *Hrvatski bački mjestopisi*, Zagreb, 1994; Ž. Mandić, Mikrotponimija bunjevačkih Hrvata u Madžarskoj, *Folia onomastica Croatica* 10, Zagreb, 2001;

Ž. Mandić

Bata (Százhalombatta)

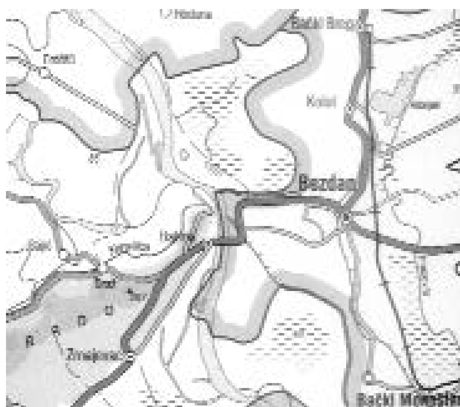
BATA (*madž.* Százhalombatta), mjesto u Peštanskoj županiji, oko 25 km južno od Budimpešte, na desnoj obali Dunava, 16.845 stanovnika (2001.). Prvi joj je spomen na početku XIV. stoljeća. Ime Bata izvodi se od staroturske riječi *bat*, »potonuli«. Radi razlikovanja od drugih

naselja s istim imenom, u XIX. je stoljeću ime naselja prošireno mjesnim mikrotoponimom *Százhalom* (»sto humova«).

Prema popisu iz 1720. ovdje je živjelo 19 hrvatskih porodica (Antunović, Aramčić, Bilković, Dević, Đurčević, Fabić, Gilanović...), no ubrzo su ih protjerali Srbi. Od 1950-ih godina, kad je mjesto preraslo u industrijsko središte, ovamo su se trajno naselili i mnogi Hrvati iz drugih dijelova Madžarske, koji su 1996. utemeljili Hrvatsku manjinsku samoupravu.

Lit.: J. Rupp, *Buda-Pest és környékének helyrajzi története*, Pest, 1868; J. Károly, *Fejér vármegye története*, I-IV, Székesfehérvár, 1896-1901; B. Unyi, *A mohácsi ferencesek története*, Gyöngyös, 1943; L. Nagy, Rácok Budán és Pesten (1683-1703), u: *Tanulmányok Budapest múltjából*, XIII, Budapest, 1959.

Ž. Mandić

Batina

BATINA, naselje na desnoj obali Dunava u istočnoj Baranji. Prema popisu iz 1991. imala je 1449 stanovnika, od čega je Madžara bilo 688, Hrvata 446, Jugoslavena 170, Srba 61 te ostalih 84. Danas ima 1048 stanovnika (2001.). Osnovana je oko 1720. godine naseljavanjem Hrvata, Srba, Madžara i Nijemaca. Između dvaju svjetskih ratova bila je sjedište kotara. Najvažnija veza Baranje s Bačkom vodi preko Batine, gdje je 1974. izgrađen cestovni most na Dunavu. Gospodarski je važna i zbog pristaništa na Dunavu.

U povijesti je poznata kao poprište velike bitke od 11. do 29. studenoga 1944. u kojoj su postrojbe NOV-a i Crvene armije zauzele batinski mostobran kako bi stvorile preduvjete za prodor prema Dravi i ostalim dijelovima Slavonije i južne Madžarske. U toj su operaciji sudjelovale i postrojbe VIII. vojvođanske brigade, u koje su bili unovačeni borci iz sjeverne Bačke nakon povlačenja madžarskih snaga. Monumentalan spomenik, ujedno i kosturnica za više od tisuću palih boraca, djelo kipara A. Augustinčića, podignut je 1947. na obalnoj uzvisini. U novijoj se povijesnoj znanosti, s obzirom na iznimno velik broj poginulih boraca, osporava nužnost zauzimanja dobro utvrđenog mostobrana kod Batine, usprkos izvjesnom povlačenju njemačkih i madžarskih postrojbi.

Lit.: *Enciklopedija Jugoslavije*, I, Zagreb, 1980; M. Klemenčić, A. Milardović i J. Vrbošić., *Činjenice o hrvatskoj Baranji*, Osijek, 1995; A. Sekulić, *Hrvatski baranjski mjestopisi*, Zagreb, 1996.

S. Mačković

BÁTMONOSTOR → Monoštor

BÁTORI, Ivan (János) → Burnać, Ivan

BAŽANT, Eva, rođ. Mig (Subotica, 2. I. 1945.), bibliografkinja. Školovala se u Subotici i Srijemskim Karlovcima. Kao knjižničarka u subotičkoj Gradskoj knjižnici sudjelovala je u izradbi retrospektivnih bibliografija cjelokupnog nakladništva Subotice, a radila je i na općoj bibliografiji Subotice, u što pripada i prikupljanje podataka o subotičkim Bunjevcima. Plod je toga istraživačkog rada, među ostalim, i zavičajna bibliografija Mije Mandića. Članke od važnosti za lokalne Hrvate objavljivala u subotičkim časopisima *Rukovet* (1986, 2001) i *Pro memoria* (1989). Za izradbu 2. sveska *Subotičke bibliografije*, skupa s Istvánom Szentgyörgyijem, dobila je godišnju nagradu dr. Ferenc Bodrogvári 1994, koju dodjeljuje Kulturno-prosvjetna zajednica iz Subotice.

Djela: *Bibliografija Mije Mandića* (suautori I. Szentgyörgyi i N. Bašić Palković), Subotica, 1987; *Subotička bibliografija 1764–1869*, sv. I. (suautori I. Szentgyörgyi i N. Bašić Palković), Subotica, 1988; *Subotička bibliografija 1870–1918*, sv. II. (suautor I. Szentgyörgyi), Novi Sad, 1993; *Književni sever 1925–1935: bibliografija* (suautor N. Bašić Palković), Novi Sad–Beograd, 1999; *Subotička bibliografija 1918-1944*, sv. III/1 (suautori G. Kiss i K. Čeliković), Subotica, 2003.

S. Bačić

TISKANJE OVOG SVESKA POMOGLI SU:

Savezno ministarstvo nacionalnih i etničkih zajednica
Vlada Republike Hrvatske
Skupština Općine Subotica
Pokrajinsko tajništvo za propise, upravu i nacionalne manjine

TISAK
Printex
Subotica

NAKLADA
1000

L E K S I K O N

PODUNAVSKIH HRVATA – BUNJEVACA I ŠOKACA

3

Be-Br

HRVATSKO AKADEMSKO DRUŠTVO

Subotica, 2005.

GLAVNI UREDNIK
Slaven Bačić

LEKTURA
Petar Vuković

KOREKTURA
Mirko Kopunović, Tomislav Žigmanov,
Márta Mačković-Papp

GRAFIČKA PRIPREMA
Marija Prćić (prijelom), Nada Sudarević (ilustracije)

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Biblioteka Matice srpske, Novi Sad

929 (=163.42) (497.113) (031)

Leksikon podunavskih Hrvata – Bunjevaca i Šokaca. 3, Be-Br / [urednik Slaven Bačić]. - Subotica: Hrvatsko akademsko društvo, 2005 (Subotica: Printex). - IV, 67 str. : ilustr. ; 24 cm

Tekst štampan dvostubačno. -Tiraž 1.000.

ISBN 86-85103-03-7
ISBN 86-85103-05-3

a) Bunjevci - Leksikoni b) Šokci - Leksikoni

COBISS.SR-ID 204129031

ISBN 86-85103-05-3

SURADNICI NA TREĆEM SVESKU

Bačić, dr. sc. Slaven, odvjetnik, Subotica
Bažant, Eva, knjižničarka u mirovini, Subotica
Beretić, mons. Stjepan, župnik Katedralne župe svete Terezije Avilske, Subotica
Bušić, Krešimir, prof. sociologije i kroatologije, Institut društvenih znanosti *Ivo Pilar*, Zagreb
Čota, Antonija, dipl. iur., tajnica Narodnog kazališta, Sombor
Čota, Zoran, dipl., iur, Sombor
Dumendžić, Josip, Bođani
Duranci, Bela, prof. povijesti umjetnosti u mirovini, Subotica
Đanić, mr. sc. Matija, prof. geografije u mirovini, Sombor
Firanj, Alojzije, Sombor
Grlica, Mirko, prof. povijesti, viši kustos Gradskog muzeja, Subotica
Heka, dr. sc. Ladislav, spisatelj, pozvani predavač Pravnog fakulteta i Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Segedinu, Segedin
Hoško, dr. sc. Franjo Emanuel, izvanredni profesor Katoličkog bogoslovnog fakulteta u Zagrebu, Teologija u Rijeci
Ištvančić, Branko, filmski i TV redatelj, Zagreb
Ivanović, mr. sc. Josip, prof. Teološko-katehetskog instituta Subotičke biskupije, Subotica
Kopilović, dr. sc. Andrija, prof. Teološko-katehetskog instituta Subotičke biskupije, Subotica
Kovač, Ivan, učitelj u mirovini, Sombor
Krmpotić, mr. Lazar Ivan, župnik Župe svetog Josipa, Đurđin
Lončar, mr. sc. Đuro, stručni savjetnik Ekonomskog fakulteta u Subotici u mirovini, Subotica
Mačković, Stevan, prof. povijesti, ravnatelj Historijskog arhiva, Subotica
Mandić, Marin, profesor hrvatske književnosti i jezika te profesor povijesti, Budimpešta
Mandić, Živko, odgovorni urednik, *Nemzeti Tankönyvkiadó* Rt, Budimpešta
Miloš, mr. sc. Mato, OCD, Sombor
Pekanović, Josip Zvonko, dipl. oec. u mirovini, Sombor
Rudinski, mr. sc. Ante, arhitekt, Zavod za urbanizam, Subotica
Samaržija, Zdenko, prof. povijesti, I. gimnazija, Osijek

Skenderović, mr. sc. Robert, asistent, Hrvatski institut za povijest, Zagreb
Stantić, Alojzije, ekonomist u mirovini, Subotica
Stantić, Stipan, prof. geografije, OŠ »Ivana Milutinovića«, Subotica
Šeremešić, Marija, učiteljica u mirovini, Sombor
Štefković, Josip, župni vikar Župe Imena Marijina, Novi Sad
Tikvicki, Hrvoje, prof. violončela i skladatelj, Subotica
Vuković, Ljubica, prof. povijesti i povijesti umjetnosti, Gradski muzej, Subotica
Vuković, Petar, znanstveni novak, Filozofski fakultet, Zagreb
Zelić, Naco, dipl. iur. u mirovini, Zagreb
pravnik, Subotica
Zomborčević, Ante, Žigmanov, Tomislav, prof. filozofije, Subotica

BEČKI RAT → austro-turski ratovi

BEĆARAC (prema *tur*. bekâr: neženja, od *perz*. bîkâr: besposlen momak), vrsta vesele narodne lirske pjesme. U široj je narodnoj tradiciji poznat i pod imenima šalajdan, šalajdanac (prema napjevu šalaj), svatovac i dr. Tekst čine rimovani, najčešće deseterački stihovi, rjeđe u osmercu. Pjeva se najviše u Slavoniji, Posavini, Srijemu, Baranji, Bačkoj, Banatu, u dijelovima Madžarske u kojima žive bunjevački i šokački Hrvati te Srbi. Izvodi se najčešće u svadbama ili drugim prigodama u povodu kakva veselja. Redovito se pjeva uz pratnju, primjerice gajdaša, tamburaša, harmonike i sl., te u ovisnosti o tome ima puno varijanata, ali je svima osnovno da je melodijski početak uvijek na subdominantnoj, a kraj na dominantnoj harmoniji. Budući da je ovaj narodni napjev vesele naravi, katkad i razuzdana karaktera, u kojem se izmjenjuju i nadmeću vodeći pjevači praćeni pjevačkom skupinom i glazbalima, on je i sredstvo izražavanja ideja i emocija koje se ne pristoji izricati običnim govorom. Hrvatski bećarci iz Madžarske i Bačke sakupljeni su u nekoliko zbirki.

Lit.: I. Prćić, *Bunjevačke narodne pisme*, Subotica, 1939; M. Peić, *Bunjevačke narodne pisme – Hiljadu bećaraca*, Szabadka, 1943; M. Bosić, *Ženidbeni običaji Šokaca Hrvata u Bačkoj*, Novi Sad, 1992; *Hrvatska enciklopedija*, II, Zagreb, 2000; M. Peić, *Bećarci: bunjevačke narodne pisme*, Subotica, 2001; Đ. Franković, *Ljub' me, diko, al' neka s večera… Bećarci Hrvata u Mađarskoj*, Pečuh, 2002.

H. Tikvicki

BEĆAROVIĆ, Baraba → Vujkov, Balint

BEDEKOVIĆ-KINO, dioničarsko društvo za prikazivanje filmova u Beregu. Šokački su Hrvati iz Berega prvi film vidjeli još 1911. zahvaljujući putujućoj kinematografskoj trupi jedne obitelji iz Češke. Nekoliko takvih gostovanja bilo je i poslije. Međutim, poslije Prvoga svjetskog rata četvorica su Berežana utemeljila Dioničarsko društvo za prikazivanje filmova, koje je u narodu bilo poznato kao *Bedeković-kino*. Osnivači Društva bili su učitelj Matija Tucakov, inicijator pothvata, gostioničar Marin Aljmašac, koji je osigurao prostorije, strojobravar Martin Lerić, kinooperater, te glavni financijer poljodjelac Nikola Bedeković, koji je kupio potrebne kinematografske aparate i dinamo.

U proljeće 1929. kino je počelo raditi u kući Marina Aljmašca (danas Jugoslavenska ul. 32), a filmovi su naručivani mahom od zagrebačkog poduzeća *Bosnafilm*. Budući da su bili prikazivani nijemi filmovi, tamburaški orkestar Mike Ivoševa iz Berega svirao je pokraj platna prilagođavajući glazbene teme radnji filma. Unatoč zanimanju za »žive slike«, ipak je malen broj Berežena mogao izdvojiti 10 dinara, koliko je stajala ulaznica – osim što je u Beregu živio znatan broj siromašnih seljaka i nadničara, bilo je to i vrijeme velike gospodarske krize. Zapavši zbog toga u financijske teškoće, kino je prestalo raditi sredinom 1931., a aparati i inventar rasprodani su i podijeljeni akcionarima.

Kino će u Beregu ponovno početi raditi tek nakon Drugoga svjetskog rata u mjesnom Domu kulture 1953., kad je završena elektrifikacija sela. Zbog nerentabilnosti prestalo je raditi 1972., a sama je zgrada zbog dotrajalosti srušena 1990.

I. Kovač

BEDŽULA, Tomo (Bedcsula) (Sentivan, 1805. – Kalača, 24. I. 1864.), svećenik i književnik. Rođen je u bunjevačkoj poljodjelskoj obitelji, a školovao se u Đeru (Győr) i Kalači. Bogoslovne znanosti studirao je u Kalači. Za svećenika je zaređen 1830., nakon čega je šest godina bio kapelan u Baji. Kućni kapelan nadbiskupa Petra Klobusiczkoga postao je 1836., a od 1838. bio je nadbiskupski ceremonijar i tajnik. Kao tajnik pratio je nadbiskupa na državni sabor. Prisjednik nadbiskupskoga Duhovnog stola postao je 1839., a začasni kanonik 1841. Kalački katedralni župnik bio je 1843.-53., a opat sv. Katarine od Šarengrada postao je 1848. U Kaptolu je obavljao dužnost najprije mlađega (1844.-53.), poslije i starijeg magistra (1853.-57.), a bio je i kanonik kantor (1857.-64.).

BÚCSÚZÓ-BESZÉD,
MELLYET
BEDCSULA TAMÁS
SARENGRÁDI APÁT,
KALOCSAI KANONOK ÉS PLÉBÁNOS,
HIVEITÖLI ELVÁLÁSA ALKALMÁVAL
A' KALOCSAI PLÉBÁNIA-TEMPLOMBAN,
1853-ik ÉVI JUNIUS HÓ 12-ik NAPJÁN.
PÜNKÖSD UTÁNI 4-ik VASÁRNAPON
VÉGSŐ SZÓZATUL TARTOTT.
Szabadkán.
Nyomatott Bittermann Károl betüivel 1853.

T. Bedcsula, *Búcsúzó-beszéd híveitöli elválása alkalmával a kalocsai plébánia-templomban,* Szabadka, 1853.

Prijateljevao je s Ivanom Antunovićem i zagovarao njegovo imenovanje za kanonika. Iza sebe je ostavio tri nabožna djela, od kojih jedno na madžarskome, a dva na latinskom jeziku.

Djela: *Búcsúzó-beszéd híveitöli elválása alkalmával a kalocsai plébánia-templomban*, Szabadka, 1853; Vita Petri Klobusiczky de eadem metropolitanarum Colocensis at Bacsiensis ecclesiarum canonice unitarum archiepiscopi, u: *Religio*, 22, Colocae, 1859; *Duo cycli meditaionum quadriduanarum*, Colocae, 1862.

Lit.: M. Evetović, *Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata* (rukopis); *Hrvatski biografski leksikon*, I, Zagreb, 1983; A. Sekulić, *Hrvatska preporodna književnost u ugarskom Podunavlju do 1918.*, Zagreb, 1994; www. asztrik. hu/archivum/kfl2/kanonok. htm#b

S. Beretić i A. Kopilović

BEGOVAC, Ivan (Sombor, 25. III. 1965.), psihijatar, doktor medicinskih znanosti. Rođen je u liječničkoj obitelji Marka i Elizabete, rođ. Becker. Osnovnu je školu završio u Somboru, a klasičnu gimnaziju *Paulinum* u Subotici. God. 1990. diplomirao je na Medicinskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, 2000. je magistrirao, a 2004. stekao zvanje doktora znanosti na području dječje i adolescentne psihijatrije obranivši disertaciju na temu *Slika o sebi i ratna trauma u adolescentnoj dobi*. U međuvremenu je specijalizirao psihijatriju 1996. te završio subspecijalizaciju iz dječje i adolescentne psihijatrije 2001. Radi na Odjelu za dječju i adolescentnu psihijatriju i psihoterapiju Klinike za psihološku medicinu KBC-a Zagreb i Medicinskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, gdje, među ostalim, sudjeluje i u izvođenju dodiplomske i poslijediplomske nastave.

Kao autor ili suautor stručne i znanstvene radove objavljivao je u hrvatskim i inozemnim stručnim časopisima: *Psihoterapija*, *European Child & Adolescent Psychiatry, Liječnički vjesnik*, *Socijalna psihijatrija*, *Collegium Antropologicum*, *European Eating Disorders Review*. Sud-

jelovao je na mnogobrojnim hrvatskim i inozemnim stručnim skupovima i surađivao u nekoliko hrvatskih i inozemnih znanstvenih projekata. Član je nekoliko stručnih udruga, a predsjednik je Hrvatskog društva za dječju i adolescentnu psihijatriju i psihoterapiju pri Hrvatskome liječničkom zboru.

N. Zelić

BEGOVAC, Josip (Sombor, 9. VII. 1954.), sveučilišni profesor, liječnik. Sin je Marka i Elizabete, rođ. Becker. U rodnom gradu pohađao je osnovnu školu i gimnaziju, a diplomirao je na Medicinskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu 1978. Deset godina poslije specijalizirao je infektologiju. Poslijediplomski studij neurologije pohađao je 1986.-88. na Medicinskom fakultetu u Zagrebu. Magistarsku radnju obranio je 1991., a doktorsku disertaciju 1993. U znanstveno-nastavno zvanje docenta na Medicinskom fakultetu u Zagrebu izabran je 1994., a 2005. stekao je zvanje redovitog profesora.

Znanstveno se bavi infekcijom HIV-om i streptokoknom infekcijom, o čemu je objavio četrdesetak radova koji se spominju u međunarodnom indeksu MEDLINE. Samostalne i suautorske stručne i znanstvene članke objavljivao je u hrvatskim (*Liječnički vjesnik, Medix, Collegium Anthropologicum, Infektološki glasnik, Medicus, Croatian Medical Journal, Acta Medica Croatica, Acta Dermatovenerologica Croatica, Socijalna ekologija*) i inozemnim časopisima (*Advances in Experimental Medicine and Biology, Diagnostic Microbiology and Infectious Disease, International Journal of Antimicrobial Agents, Acta Virologica, European Journal of Epidemiology, Clinical Infectious Diseases, The Pediatric Infectious Disease Journal AIDS*). Član je nekoliko hrvatskih i međunarodnih udruga (Hrvatski liječnički zbor, Hrvatska liječnička komora, International AIDS Society, International Association of Physicians in AIDS Care, European AIDS Clinical Society). Aktivan je u preventivnim akcijama vezanima uz HIV/AIDS u Hrvatskoj. Bio je član i predsjednik Povjerenstva za prevenciju HIV-a /AIDS-a Ministarstva zdravstva RH. U zagrebačkoj je Klinici za infektivne bolesti od 1993. bio voditelj Referentnog centra za HIV/AIDS, a 2002. postao je pročelnikom Klinike.

Djela: *Živjeti s virusom humane imunodeficijencije*, Zagreb, 1995 (1998); *HIV-bolest: osnovne činjenice, opće mjere zaštite i etički aspekti: priručnik za zdravstvene djelatnike* (suautorica I. Gjenero Margan), Zagreb, 1995 (1998); *AIDS: HIV-bolest* (suautori I. Beus, S. Bartolić), Zagreb, 2003.

N. Zelić

BELLOSICS, Bálint (Rédics, Zalska županija, 10. X. 1867. – Baja, 15. I. 1916.), etnograf, pedagog, profesor povijesti. Kao profesor u Učiteljskoj školi u Baji radio je 1892.-1913., a nakon toga bio je njezin upravitelj 1914.-16. Utemeljio je seoske škole u Fancagi (Bajaszentistván) i Čikuzdi (Sükösda). Osnovno područje njegova zanimanja bila je etnografija. Skupljao je starine i podatke o običajima i kulturi narodâ iz Pomurja, odakle je bio rodom, i iz Bačke, gdje je proveo svoj radni vijek. Od 1896. bio je član i suradnik Madžarskoga etnografskog društva, a od 1906. i Povijesnog društva Bačko-bodroške županije. Etnografske je radove objavljivao u raznim časopisima, a u rukopisu su mu ostali čitanka *Kis ethnográphia*, koja se čuva u Etnografskome muzeju u Budimpešti, te rezultati mnogobrojnih istraživanja, koji se nalaze u Muzeju *Türr István* u Baji. Pokopan je u Baji.

Autor je sintetskog rada o Bunjevcima u prvoj knjizi monografije *Bačko-bodroška županija* (Budapest, 1909.), u kojoj je pisao o podrijetlu, seobi, kulturnom stanju i narodnim običajima Bunjevaca u Bačkoj. U pogledu etimologije imena Bunjevac priklanja se mišljenju da potječe od hercegovačkog predjela u kojem se nalaze mjesto i rijeka Buna. Ističe da se Bunjevci od kraja XVII. st. nazivaju i Dalmatincima, po svojem dalmatinskom podrijetlu, te katoličkim Racima i Hrvatima, a da su svoj jezik do sedamdesetih godina XIX. st. nazivali ilirskim, a poslije bunjevačkim. Od

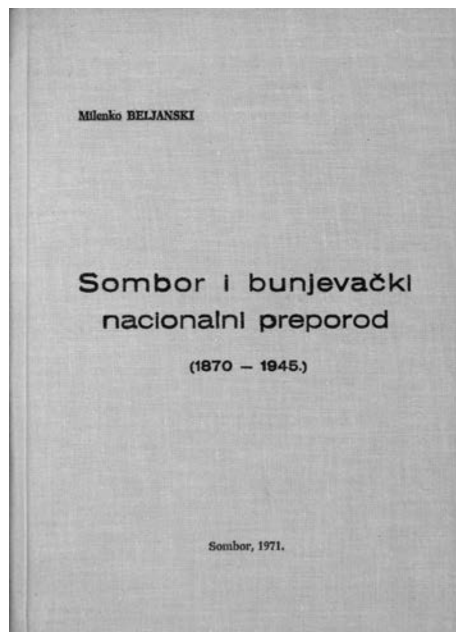
njegovih etnografskih istraživanja za bačke su Hrvate važni članci u *Godišnjaku Povijesnog društva Bačko-bodroške županije*, u kojima je, opisujući običaje različitih naroda, pisao i o običajima Hrvata, kao što su »dodole« u Dušnoku (*Eső-varázslás. Dodola*, 1905.) ili »položaj« u bačkih Bunjevaca (*Polazsenik*, 1907.), donio je podatke o nekim šokačkim etnografskim predmetima u Bačko-bodroškoj županiji (*Adatok a bácsbodrogmegyei sokácok tárgyi néprajzához*, 1914.), a zapažena mu je i rasprava o vrsti šokačke preslice (*Bácsmegyei sokacz fejes guzsalok*), tiskana u *Izvještaju etnološkog odjela Madžarskog nacionalnog muzeja* u Budimpešti 1907.

Djela: A zala– és vasmegyei vendek, u: *Az Osztrák-Magyar monarchia írásban és képben*, *Magyarország,* IV, Budapest, 1896; Magyarországi adatok a nyári napforduló kérdéséhez, *Ethnográfia*, Budapest, 1902; Eső-varázslás. Dodola, *Bács-Bodrogh vármegyei Történelmi Társulat évkönyve*, 2, Zombor, 1905; Polazsenik, *Bács-Bodrogh vármegyei Történelmi Társulat évkönyve*, 3, Zombor, 1907; *Útmutató neprajzi tárgyak gyűjtésére*, Zombor, 1907; *Bácsmegyei sokacz fejes guzsalok*, Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályának Értesítője, Budapest, 1907; Magyarok. Bunyeváczok, *Bács-Bodrog Vármegye,* II, Budapest [1909]; Adatok a bácsbodrogmegyei sokácok tárgyi néprajzához, *Bács-Bodrogh Vármegyei Történelmi Társulat Évkönyve*, 1, Zombor, 1914.

Lit.: *J. Felvidéki, Irodalmi lexikon Baja és Bácska* (rukopis); M. Evetović, *Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata* (rukopis); *Magyar Néprajzi Lexikon*, I, Budapest, 1977; K. Káics, *A Bács-Bodrogh vármegyei Történelmi Társulat évkönyveinek repertóriuma (1885-1918)*, Újvidék, 1984; *Révai Új Lexikona*, II, Szekszárd, 1998; Z. Kalapis, *Életrajzi kalauz*, I, Újvidék, 2002.

E. Bažant

BELJANSKI, Milenko (Sombor, 5. III. 1923. – Sombor, 9. X. 1996.), novinar, kroničar i publicist. Član komunističkog pokreta postao je pred Drugi svjetski rat. Tijekom rata nekoliko je puta zatvaran i tri je godine proveo po zatvorima i logorima u Madžarskoj te u Dachauu, zbog čega je ostao težak ratni vojni invalid. Novinarstvom se počeo baviti 1948., a ubrzo i publicističkim radom – 1950. Bio je osnivač S*omborskih novina* 1954. te njihov višegodišnji ravnatelj i urednik. Autor je stotinjak knjiga i knjižica te nekoliko stotina članaka, uglavnom kompilacijske naravi, u kojima je obradio različite teme vezane za Sombor i okolicu: radnički pokret, naselja, narode, vjerske skupine, salaše, toponomastiku i dr. Premda se u radu nije služio znanstvenom metodologijom, u obradama tema pokazao je marljivost, upornost i pronicavost, što ga čini najpoznatijim somborskim publicistom.

M. Beljanski, *Sombor i bunjevački nacionalni preporod (1870-1945.)*, Sombor, 1971.

U svojoj se publicističkoj djelatnosti mnogo puta dotaknuo tema vezanih uz somborske Hrvate: obrađivao je naselja koja nastanjuju bunjevački i šokački Hrvati (Sombor, Bereg, Čonoplja, Lemeš, Monoštor, Salaši Matarići i Raiči, Šara i Baba-pusta i dr.), pisao je o somborskim katolicima (*Somborski franjevci, reformati, pentekostni, baptisti, adventisti, muslimani*, 1989.; *Katolici u Somboru*, 1995.), a nekoliko je djela njegovih djela bilo izravno posvećeno Hrvatima u tom gradu (*Sombor i bunjevački nacionalni preporod (1870-1945.)*, 1971.; *Najstariji podaci o*

Hrvatima u Somboru, 1988.). Objavljivao je i u *Hrvatskoj riječi* 1951. god., a pisao je i na opće bunjevačke teme (Zablude oko porekla imena Bunjevac, *Somborske novine*, 12. I. 1968.; Albo Kuntić o Bunjevcima, *Subotičke novine*, 25. X. 1991.; Slovo o Bunjevcima, *Somborske novine*, 13. XII. 1991.). Svoje je stajalište o umjetnom problemu nacionalne pripadnosti bačkih Bunjevaca izrazio vrlo lucidno: »administracija Austrije ne razlikuje nacionalna bića Hrvata i Srba […] dajući prevagu srpskom nacionalnom imenu, za koje, pak, misli da su katolici […] Okolnost da su 5000 naseljenih u Bačkoj predstavljeni kao 'katolički Raci' davala je povoda srpskom nacionalizmu da svojata ovdašnje Hrvate zvane Bunjevci. S druge strane je madžarska politika posezala za pravom na Bunjevce, da su Madžari, a ne Hrvati, s obzirom da su iste katoličke vere. Otpor protiv jedne i druge asimilatorske tendencije bio je mukotrpan i zato što su bački Hrvati-Bunjevci bili geografski i vremenski udaljeni od svog nacionalnog jezgra. […] Na njihovo otuđenje od stvarnog nacionalnog osećanja i položaja uticali su ne samo vera, nego školovanje, zapošljavanje i mešoviti brakovi.« (*Najstariji podaci o Hrvatima u Somboru*).

Lit.: *Sto knjiga i knjižica Milenka Beljanskog (Bibliografija)*, Sombor, 1996.

J. Z. Pekanović

BENAK, Josip (Bođani, 10. III. 1919. – Bođani, 12. VII. 1988.), naivni slikar i kulturni djelatnik. Pučku je školu završio u rodnome mjestu, gdje je i odrastao u jednostavnoj katoličkoj šokačkoj poljodjelskoj obitelji. Nije imao materijalnih mogućnosti za daljnje školovanje pa u Bođanima do kraja života radi kao poljodjelac.

Još je u mladosti počeo slikati i sam se učio vještini stvaranja kičicom na platnu. Slike su mu motivski vezane uz zavičajne krajolike, interijere šokačkih kuća, prizore iz svakodnevnoga seoskog života, sakralne sadržaje i teme iz mjesne povijesti Šokaca. Izlagao je na izložbama u Zagrebu, Somboru, Subotici, Kuli, Odžacima, Baču, Vajskoj i drugim mjestima. Izradio je scenografiju za komični kazališni komad s pjevanjem *Na vrbi svirala* Josipa Andrića, koji se izvodio sredinom pedesetih godina u hrvatskim naseljima u Bačkoj. Tijekom života aktivno je sudjelovao i u organiziranju kulturnog života u Bođanima.

Lit.: A. Đaković, Josip Benak, *Subotička Danica. Kalendar za 1990. godinu*, Subotica, 1989.

J. Dumendžić-Meštar

BENEŠ, Ivan (Stipan Ivan) (Subotica, 3. X. 1910. – Subotica, 15. XI. 1986.), svećenik i pisac. Sin Mije i Kriste, rođ. Šević. Gimnazijsko školovanje počeo je u Subotici, a ispit zrelosti položio je u Travniku. Teologiju je počeo studirati 1930. u Strasbourgu, no 1932. prešao je u Zagreb, gdje je i diplomirao 1934. Svećenički red primio je u Subotici 1. VII. 1934. Bio je najprije župni vikar u Monoštoru 1934.-35., zatim upravitelj vikarije crkve Isusova uskrsnuća u Subotici 1935.-42. Bio je predsjednik i duhovnik Katoličke udruge *Bunjevačko momačko kolo* 1935.-41., a potkraj 1940. počeo je i uređivati *Neven*. U njegovu je uredništvu međutim izašao samo jedan, posljednji broj tih novina 1941. Kao župni vikar djelovao je u Milkutu (*madž*. Mélykút) 1942.-43. i Bajmoku 1943.-44. Bio je upravitelj bajmočke župe 1944.-46. Od 1946. do umirovljenja 1985. bio je župnik župe u Lemešu (Svetozar Miletić). Od 1950. do umirovljenja obnašao je dužnost dekana Somborskog dekanata. Pokopan je u svećeničkoj grobnici na subotičkome Kerskom groblju.

Ivan Beneš

Pred Drugi svjetski rat povremeno se javljao u lokalnom tisku: prevodio je s francuskoga i pisao kraće priče. Njegovi su prijevodi objavljivani u *Subotičkoj Danici* 1934.-36., a ondje mu je objavljena i jedna pripovijest 1940. Pseudonim mu je bio Mister John. Prema tvrdnji Ivana Kujundžića, anonimni je priređivač katekizama na hrvatskome iz 1937. i 1940. Neopravdano mu se katkad pripisuje i autorstvo hrvatskih katekizama iz razdoblja od 1923. do 1928. te katekizama na njemačkome i madžarskome iz obaju razdoblja, kojima je vjerojatni autor Lajčo Budanović. Hrvatski katekizmi iz 1937. i 1940. naime samo se pravopisno razlikuju od onih iz 1923.-28. Tijekom službovanja u Lemešu napisao je povijest župne crkve od njezina osnutka 1752. do 1985. *Historia parochiae domus*, čiji se rukopis čuva u Župnom uredu crkve Rođenja Blažene Djevice Marije u Lemešu.

Djela: *Rimokatolički katekizam i biblija za početnike. Za drugi razred nižih pučkih škola zajedno sa učivom prvoga razreda*, Subotica, 1937; *Rimokatolički mali katekizam*, Subotica, 1940.

Lit.: M. Evetović, *Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata* (rukopis); *Schematismus cleri archidioecesis Colocensis et Bachiensis ad annum Christi 1942*, Coloczae, 1942; K. Bunić [I. Kujundžić], *Prilog kulturnoj povijesti bunjevačko-šokačkih Hrvata*, Subotica, 1946; *Bačko klasje*, 39, Subotica, 1986; *Litterae circulares ad clerum dioecesis Suboticanae*, 9, Subotica, 1986; G. Kiss, E. Bažant, K. Čeliković, *Subotička bibliografija 1918-1944*, III/1, Subotica, 2003.

L. I. Krmpotić

BENIŠIĆ, Ernest (Vukovar, 5. VII. 1807. – Cernik, 13. XII. 1885.), franjevac, profesor. Od 1825. bio je član Franjevačke provincije sv. Ivana Kapistranskoga. Filozofiju je slušao na filozofskom učilištu u Iloku 1826.-28., a teologiju je završio u Vukovaru 1831., gdje mu je profesor bio Marijan Jaić. Na sveučilištu u Budimpešti postigao je doktorat iz filozofije i licencijat iz teologije s kvalifikacijama profesora crkvene povijesti i crkvenog prava. Predavao je na filozofskom učilištu u Slavonskom Brodu 1831.-33., a zatim na bogoslovnim školama u Slavonskom Brodu 1833.-34. i 1841.-43., Baji 1839.-41. i Budimu 1843.-46. Od 1851. do 1856. predavao je grčki jezik i biologiju u gimnaziji u Osijeku i ondje bio posljednji ravnatelj gimnazije iz redova franjevaca (1851.-54.). U vrijeme prevratnih događaja revolucionarne 1848. god. bio je gvardijan i župnik u Aradu (1847.-50.). Zbog revnog obavljanja duhovne skrbi i pružanja materijalne opskrbe vojsci tijekom građanskog rata odlikovao ga je car Franjo Josip I. zlatnim križem za zasluge. Iz razdoblja njegove učiteljske djelatnosti preostali su u rukopisu spisi *Institutiones theologicae et dogmaticae* te *Historia ecclesiastica,* čiji se prvi svezak nalazi u knjižnici samostana u Vukovaru. Autor je prigodnih pjesama na hrvatskom jeziku.

Lit.: F. E. Hoško, *Marijan Jaić, obnovitelj među preporoditeljima.* Zagreb, 1996; isti, *Euzebije Fermendžin, crkveni upravnik i povjesnik*, Zagreb, 1997.

F. E. Hoško

BENLIĆ, Mato (Belich, Bellinich) (Banja Luka, 1609. – Velika kraj Požege, 30. I. 1674.), franjevac, beogradski biskup. Osnovnu izobrazbu dobio je od banjolučkog župnika, poslije skradinskog biskupa Tome Ivkovića. Postavši franjevac, školovao se u Fojnici, a filozofiju i teologiju završio je u Italiji. Bio je župnik u Sarajevu, gvardijan u Fojnici, a za provincijala Bosne Srebrene izabran je 1650. Bio je uzorit redovnik, dobar govornik, teolog i pravnik. Na prijedlog rimske Kongregacije za širenje vjere imenovan je 27. II. 1651. beogradskim biskupom, a poslije iste godine i upraviteljem Smederevske biskupije te apostolskim vikarom u dijelu Ugarske pod turskom vlašću. Kao provincijal istaknuo se u obnavljanju samostana spaljenih za Kandijskog rata (1645.-69.). Turci su ga često ometali u radu te je bio zatvaran i globljen. Revno obavljajući svoju pastirsku dužnost, nekoliko je puta obilazio povjerene mu krajeve. O svojim kanonskim pohodima slao je u Rim službena

izvješća, koja obiluju podacima o prilikama u kojima su živjeli kršćani u jugoistočnoj Ugarskoj, Hrvatskoj (Slavoniji i Srijemu) te sjevernoj Srbiji u drugoj polovici XVII. st.

Lit.: *Narodna enciklopedija srpsko-hrvatska-slovenačka*, I, Zagreb, [1926]; *Hrvatska enciklopedija*, II, Zagreb, 1941; B. Unyi, *Sokácok-bunjevácok és a bosnyák ferencesek története*, Budapest, [1947]; *Hrvatski biografski leksikon*, I, Zagreb, 1983; *Hrvatska enciklopedija*, II, Zagreb, 2000.

S. Bačić

BEOGRADSKA NADBISKUPIJA (*lat.* Archidioecesis belgradensis), rimokatolička biskupija sa sjedištem u Beogradu. Utemeljena je 1914. godine. Prostire se na površini od oko 50.000 km^2, obuhvaća Srbiju bez Vojvodine, Kosova i Sandžaka. God. 1986. postala je metropolijom sa sufraganskim biskupijama Subotičkom i Zrenjaninskom.

Beograd (Singidunum) već je u rimsko doba bio sjedište biskupije, koja je bila u sastavu Sirmijske metropolije. Od IX. st. beogradski su biskupi istočni (bugarski) biskupi, a 1290. zamjenjuju ih biskupi koje imenuje ugarski kralj. Nakon pada pod tursku vlast 1521. biskupijom upravljaju apostolski administratori iz susjednih biskupija. Nekima od njih (Marin Ibrišimović, Mato Benlić, Matija Brnjaković i dr.) povjerena je duhovna skrb i za vjernike na područjima Ugarske i Hrvatske (Slavonije i Srijema) pod turskom vlašću, koja u to vrijeme nisu imali svojeg biskupa. Posljednji administrator Beogradske biskupije bio je Josip Juraj Strossmayer 1851.-97. Na toj ga je službi trebao zamijeniti bosanski franjevac Ivan Vujica, ali ga ondašnje civilne vlasti nisu prihvatile. Konkordatom Srbije i Svete stolice 1914. ustanovljena je Beogradska nadbiskupija, ali prvi je nadbiskup imenovan tek 1924. Bio je to franjevac Rafael Rodić. Konkordatom Kraljevine Jugoslavije i Svete Stolice 1935. bilo je predviđeno da u djelokrug nadbiskupa beogradskoga kao metropolita pripadnu Skopska, Bačka i Banatska biskupija, ali on nikad nije stupio na snagu.

God. 2001. nadbiskupija je, ne računajući sufraganske biskupije, imala oko 35.000 katolika u 15 župa. Osim dijecezanskih svećenika, u nadbiskupiji djeluje i nekoliko muških redovničkih zajednica (franjevci, isusovci, lazaristi), a prisutne su i redovnice (usmiljenke, milosrdnice, franjevke, Isusove male sestre, klanjateljice Krvi Kristove). Beogradski nadbiskup postao je članom Biskupske konferencije SR Jugoslavije, osnovane 1997., koja je poslije preimenovana u Biskupsku konferenciju Srbije i Crne Gore, a potkraj 2004. postala dijelom novoosnovane Međunarodne biskupske konferencije sv. Ćirila i Metoda.

Lit.: *Hrvatska enciklopedija*, II, Zagreb, 1941; *Hrvatska enciklopedija*, II, Zagreb, 2000; *Opći religijski leksikon*, Zagreb, 2002; http: //solair. eunet. yu/~nadbisbg/

J. Štefković

BEREG (Bački Breg), naselje 27 km sjeverno od Sombora, u blizini današnje granice s Madžarskom, na cesti prema Santovu, 1388 stanovnika (2002.). Južno od Berega nalazi se selo Kolut, na istoku Gakovo, a na zapadu šuma Karapandža i rijeka Dunav, odnosno Hrvatska. Naselje je izgrađeno na maloj uzvisini, na brijegu, te nije moglo biti plavljeno. Otuda selu i ime. Najstariji se njegov dio naziva Zemunom pa je moguće da su prvi stanovnici živjeli u zemunicama.

U pisanim se dokumentima Bereg prvi put spominje 1319. Više je puta mijenjao feudalne gospodare. Tijekom godina ovamo su se naseljavali pridošlice iz Dalmacije, Bosne, Hercegovine i Baranje. Beogradski biskup Marin Ibrišimović 1649. u Santovu je krizmao i vjernike iz Berega, a u njemu je na proputovanju našao deset hrvatskih obitelji. God. 1699. u Beregu je bilo 11 hrvatskih obitelji, a 1749. selo je već imalo svojeg suca (»birova«, načelnika) i 490 stanovnika.

Najveći broj stanovnika mjesto je imalo 1896. godine – 2927. Prema popisu iz 1900. od 2824 stanovnika Hrvata je bilo 2017, Nijemaca 591, a Madžara 209. Danas je naselje depopulacijsko:

BEREG

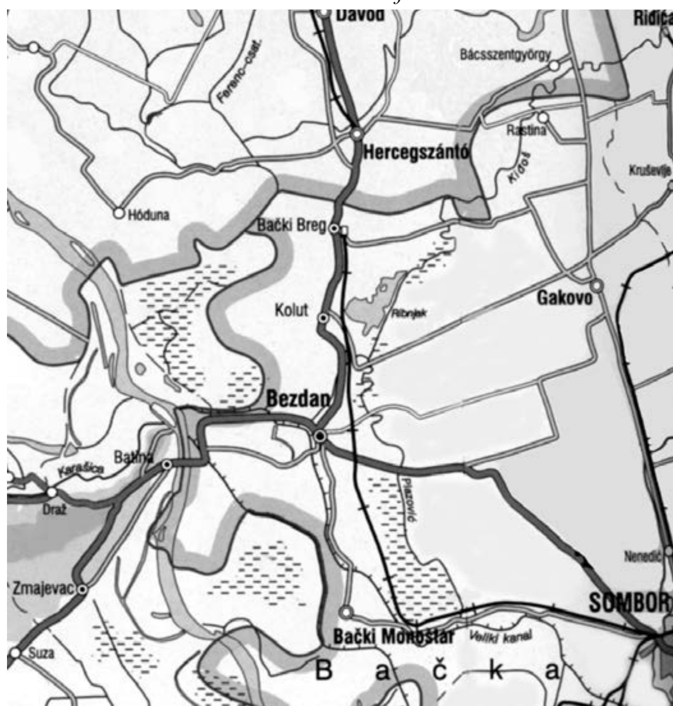
godina	br. st.
1948.	2244
1955.	2218
1961.	2045
1971.	2006
1981.	1770
1991.	1585
2002.	1588

Pretežito je hrvatsko selo, kao jedno u nizu šokačkih naselja s bačke strane Dunava. Ratna zbivanja tijekom 1990-ih godina ostavila su trag na etničkoj strukturi sela:

godina	1991.	2002.
ukupno	1585	1388
Hrvati	741	738
Jugoslaveni	441	67
Srbi	153	344
Madžari	27	34
ostali	223	205

Katolička crkva u selu spominje se još 1503. Nakon odlaska Turaka nova je crkva izgrađena 1740. Isprva santovačka filijala, samostalnom je župom postala 1757., od kada se vode i matrikule. Seoska škola otvorena je 1752., a ustanova predškolskog tipa radila je od 1898. Hrvatski je jezik bio u uporabi u seoskoj administraciji sve do 1861., a u školi do 1900. Za vrijeme Kraljevine SHS škola je nosila ime Petra Preradovića.

Od mnogobrojnih društava koja su u selu postojala ili postoje, prvo je bilo Pokopno društvo, osnovano 1890., a podružnica Bačkoga poljoprivrednog udruženja iz Sombora osnovana je 1907. Između dvaju svjetskih ratova u selu je postojao i ogranak Hrvatskoga prosvjetnoga društva *Seljačka sloga* (1927.-41.). *Hrvatski kulturni dom* djelovao je 1945.-47. *Hrvatsko kulturno društvo* osnovano je 1947., koje 1952. mijenja ime u Kulturno-prosvjetno društvo *Silvije Strahimir Kranjčević*, a od 2004. naziva se Hrvatskim kulturno-prosvjetnim društvom *Silvije Strahimir Kranjčević*.

Bereg (Bački Breg)

U središtu sela podignuta je pokrivena ljetna pozornica, na kojoj je 1998. postavljen spomenik u prirodnoj veličini mještaninu violinistu Miki Ivoševu. Otad se svake godine održava festival tamburaške glazbe *Mikini dani*. U mjestu je rođen i pokopan književnik Ante Jakšić. Na rodnoj mu je kući 2004. postavljena spomen-ploča.

Lit.: I. Iványi, *Bács-Bodrog vármegye földrajzi és történelmi helynévtára*, 5, Szabadka, 1907; M. Dekić, Iz povijesti Općine Bereg, *Subotička Danica ili bunjevačko-šokački kalendar za prostu godinu 1933.*, Subotica, 1932; A. Sekulić, *Hrvatski bački mjestopisi*, Zagreb, 1994; *Miroljub*, Sombor, 2, 4/1998; I. Kovač, *Dobrovoljno vatrogasno društvo u Bačkom Bregu*, Bački Breg, 2002; I. Kovač, M. Katačić, *Hrvatsko kulturno prosvetno društvo »Silvije Strahimir Kranjčević« u Bačkom Bregu*, Bački Breg, 2004; *Hrvatska riječ*, 78, Subotica, 2004.

I. Kovač

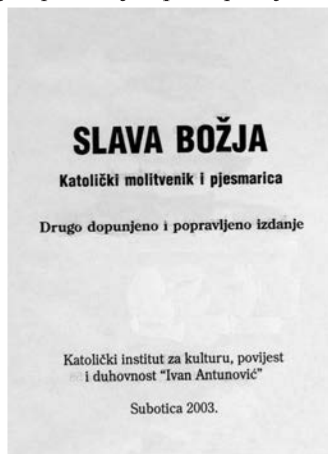
BEREŠKI TAMBURAŠI, tamburaški sastav iz Berega. To je hrvatsko selo u svojoj prošlosti imalo nekoliko tamburaških orkestara, od kojih je najznamenitije bilo *Mikino šokačko tamburaško društvo*, koje je vodio violinist Mika Ivošev. Nakon njegove smrti 1959. organizirani tamburaški život u mjestu utihnuo je za iduća četiri desetljeća. Obnovu tamburaškog sviranja potaknuo je vlč. Davor Kovačević potkraj 1999. pripremajući se za proslavu Božića. Poziv da sviraju pod misom na tamburama prihvatili su Marin Lerić, Marko Lerić, Zlatko Gorjanac, Josip Tucakov i Perica Tucakov, od kojih je većina otprije imala solidno sviračko iskustvo. Poslije im se priključio i iskusni monoštorski harmonikaš Vidoja Bošnjak, koji je postao njihovim stalnim članom. Nazvavši svoj orkestar *Bereški tamburaši*, nastupali su na mnogobrojnim kulturnim manifestacijama bačkih Hrvata: na Bunjevačko-šokačkom prelu u Somboru, somborskoj Dužionici i subotičkoj Dužijanci, Šokačkom prelu u Beregu te na više priredaba u Hrvatskoj, Madžarskoj i Austriji. Kao prateći orkestar, nastupali su i s popularnim hrvatskim pjevačicama starogradskih pjesama Verom Svobodom i Martom Nikolin te s pjevačem Krunoslavom Kićom Slabincem.

I. Kovač

BERETIĆ, Anita, rođ. Matijević (Dubrovnik, 9. VI. 1962.), profesorica književnosti, političarka. Osnovnu i srednju školu završila je u Somboru, a Filozofski fakultet u Novom Sadu. Bila je nastavnica i ravnateljica osnovne škole u Beregu do 1992., a nakon toga je do 2000. radila kao nastavnica u OŠ *Dositej Obradović* u Somboru. Bila je ravnateljica Radio Sombora u razdoblju 2000.-04. Aktivno sudjeluje u politici te je od 1993. članica Demokratske stranke, čijega je somborskoga općinskog odbora dva puta bila dopredsjednica, a od 2003. i predsjednica. Tijekom prosvjednih akcija za demokratizaciju zemlje nekoliko je puta bila uhićivana i pritvarana. Bila je zastupnica u skupštini Srbije 2000.-2003., u koju je ponovno izabrana 2004. Za vijećnicu (odbornicu) somborske skupštine birana je 1996. i 2000.

J. Z. Pekanović

BERETIĆ, Stjepan (Sombor, 4. VI. 1947.), svećenik i publicist. Osnovnu školu završio je u rodnom gradu, a ispit zrelosti položio je 1966. u Biskupijskoj gimnaziji *Paulinum* u Subotici. Diplomirao je teologiju na Katoličkome bogoslovnom fakultetu u Zagrebu 5. veljače 1974., a 17. veljače u Somboru je primio svećenički red. Kao župni vikar najprije je djelovao u Kanjiži, zatim u Katedralnoj župi svete Terezije u Subotici. Od 1976. do 1985. bio je najprije upravitelj župe, a poslije i župnik

S. Beretić, *Slava Božja*, Subotica, 2003.

u Baču, Deronjama i Tovariševu. Od 1. VIII. 1985. župnik je katedralne župe u Subotici, a godinu dana upravljao je i župom na Kelebiji. Naslov monsinjora dobio je 1998.

Za život mjesne Crkve važan je i njegov publicistički rad koji se odnosi na lokalnu crkvenu povijest te na priređivanje djela nabožnih sadržaja. Znanstveni interes za povijest Katoličke crkve u Bačkoj očitovao je već diplomskom radnjom – *Povijest župe Presvetog Trojstva u Somboru do XX. stoljeća*. Pisao je vijesti u prvome poslijeratnom katoličkom listu na hrvatskom jeziku u Bačkoj *Bačko klasje*, a od 1991. i povijesne članke. Objavljuje priloge u crkvenom kalendaru *Subotička Danica* od njegova obnavljanja 1984., a ujedno mu je i urednik (osim 1995.). Autor je nekoliko studija (*Svadba u Baču,* 1986.; *Osnivanje i preuzimanje župa od biskupijskog klera*, 1987. i dr.). Kontinuirano piše članke s povijesnim temama u katoličkom listu *Zvonik*. Služi se latinskim, njemačkim, madžarskim i slovačkim jezikom.

God. 1996. priredio je i sastavio katolički molitvenik i pjesmaricu *Slava Božja*, što je prvo takvo djelo u Bačkoj objavljeno nakon 50 godina. Od 1994. u *Zvoniku* redovito objavljuje životopise svetaca, a 2002. objavio je i hagiografsku knjigu *Božji prijatelji s nama na putu*, u kojoj je na popularan način prikazao živote devedesetak svetaca Katoličke crkve.

Djela: Svadba u Baču, *Subotička Danica. Kalendar za 1987. god.*, Subotica, 1986; Osnivanje i preuzimanje župa od biskupijskog klera, *Zbornik predavanja znanstvenog skupa u Subotici 12-14. VIII 1986. povodom 300. obljetnice obnovljene crkvenosti među Hrvatima u Bačkoj*, Subotica, 1987; *Slava Božja – katolički molitvenik i pjesmarica*, Subotica, 1996, 2003[2]; *Božji prijatelji s nama na putu*, Subotica, 2002.

Lit.: A Sekulić, *Književnost podunavskih Hrvata u XX. stoljeću*, Zagreb, 1996; I. Kojo, Dobili smo nov molitvenik, *Zvonik*, Subotica, 6/1996; *Schematismus Dioecesis Suboticanae, ad annum Domini 1998*, Suboticae, 1999; Lijepo je biti svećenik, *Zvonik*, Subotica, 3/1999; K. Čeliković, Božji prijatelji s nama na putu, *Zvonik*, Subotica, 2/2002; C. Miler, U crkvi Presvetog Trojstva predstavljena knjiga, *Zvonik*, Subotica, 8/2002; *Živo vrelo*, Zadar, 7/2002.

T. Žigmanov

BERKI → Breka

BERLEKOVIĆ, Stipan (Tass, Bačko-kiškunska županija, 20. VIII. 1914. – Čonoplja, 15. XII. 1992.), prosvjetni radnik i društveni djelatnik. U ranoj mladosti s roditeljima se doseljava u Čonoplju, gdje završava pučku školu. Gimnazijsko obrazovanje stječe u Građanskoj školi u Somboru, nakon čega se upisuje u školu za učitelje, također u Somboru, no zbog problema nacionalne naravi prelazi u Osijek, gdje je i diplomirao. Radio je kao učitelj, zatim kao kotarski nastavni inspektor te pomoćnik i na kraju kao upravitelj škole. Službovao je u raznim bačkim mjestima, ali najviše u Čonoplji. Za vrijeme Drugoga svjetskog rata, u travnju 1942., bio je otpušten s posla kao osoba od nepovjerenja.

Odmah nakon rata, 1. XII. 1944., ponovno je postavljen za učitelja u Čonoplji. U isto vrijeme kao djelatnik aktivira se u kulturnom životu tog mjesta i uključuje u rad mjesne kulturne udruge Bunjevačka kasina, koja uskoro mijenja naziv u Hrvatsko kulturno društvo. Uspješno u radu zamjenjuje osnivača i dugogodišnjeg djelatnika Iliju Džinića, koji se, nakon što je prisilno umirovljen, preselio u Sombor. Kao izaslanik Društva sudjelovao je na godišnjoj skupštini Hrvatske kulturne zajednice 10. VI. 1945. u Subotici, na kojoj je izabran za člana Upravnog odbora.

Posebno se angažirao oko poslijeratne obnove i kasnijeg održavanja bunjevačkog prela u Čonoplji. Ono je do Drugoga svjet-

Stipan Berleković

skog rata bilo organizirano 21 put, a kontinuirano je, zahvaljujući upravo Berlekoviću, održavano svake godine na Marin 2. veljače sve do početka 1970-ih. U sklopu društva uspješno je pripremao i priređivao igrokaze, a organizirao je i gostovanja Hrvatskoga narodnog kazališta iz Subotice i Narodnog pozorišta iz Sombora. Berleković je ostao aktivan sudionik u društvenom životu Čonoplje i nakon 1955., kad je Hrvatsko kulturno društvo prestalo raditi.

Lit.: M. Beljanski, *Šest vekova Čonoplje (1399-1987)*, Sombor, 1996; Đ. Lončar, Stipan Berleković (1914.-1992.), *Subotička Danica (nova). Kalendar za 2001. godinu*, Subotica, 2000.

Đ. Lončar

BERLEKOVIĆ, Vince (? – ?), kulturni djelatnik. Bio je jedan od glavnih urednika u subotičkom dvotjedniku na madžarskom jeziku *Irodalmi értesítő* (*Književni vjesnik*) u razdoblju 1925.-27. Najveći dio svojeg istraživačkog rada posvetio je Subotici i uopće području Vojvodine odnosno južne Madžarske, a rezultate je objavio u dvije knjige. Za vrijeme Drugoga svjetskog rata bio je akviziter knjiga u Subotici, surađivao je s knjižarama i nakladničkim poduzećima.

Djela: *Szabadka szabad királyi thj. város teljes betűrendes címtára: az új utcanevekkel, Szabadka város térképével, távbeszélőtulajdonosok teljes névsorával és Bácsvidék helység neveivel*, Szabadka, 1942; *Szabadka szabad királyi város és délvidék évkönyve és címtára: 1943*, Szabadka, 1943.

Lit.: T. Kolozsi, *Szabadkai sajtó (1919-1945)*, Újvidék, 1979; G. Kiss, E. Bažant, K. Čeliković, *Subotička bibliografija 1918-1944*, III/1, Subotica, 2003.

E. Bažant

BERNARDIN IZ BAJE (Baja, oko 1690. – Osijek, 1718.), franjevac, profesor filozofije. Potomak je hrvatskih doseljenika koloniziranih u Baju tijekom Bečkog rata. Bio je član Franjevačke provincije Bosne Srebrene od 1708., kad je stupio u novicijat u Velikoj pokraj Požege. Filozofsku i teološku naobrazbu te kvalifikaciju predavača filozofije stekao je u franjevačkim školama u Italiji. Nakon povratka u domovinu provincijal Petar Lašvanin imenovao ga je 1715. profesorom filozofskog učilišta u Osijeku (osnovanoga 1707.), na kojem je tri godine predavao sustav skotističke filozofije.

Lit.: *Hrvatski biografski leksikon*, II, Zagreb, 1989; *Hrvatska enciklopedija*, II, Zagreb, 2000.

F. E. Hoško

BERTRON, Franjo (Kula, 29. VII. 1892. – Palić, 19. XII. 1960.), svećenik. Sin Franje i Terezije, rođ. Heikmann. Gimnaziju je završio u Kalači 1912., gdje je studirao i teologiju koju je završio 1916., a za svećenika je zaređen 4. VI. 1916. Kao župni vikar djelovao je najprije u Žedniku, zatim u Čonoplji i Bačkom Monoštoru. God. 1918. bio je kateheta u Subotici, župni vikar u subotičkim župama svete Terezije i svetog Jurja te bilježnik biskupskog suda u Subotici. Nakon Prvoga svjetskog rata radio je na osnivanju samostalne administrature na Bikovu, a trinaest je godina njome i upravljao. Ondje je 1921. podigao crkvu posvećenu Uznesenju Blažene Djevice Marije i jedina je u Subotičkoj biskupiji izgrađena od naboja. Za župu je od grada Subotice isposlovao nadarbinu od 40 jutara zemlje. Bio je desna ruka biskupu Lajči Budanoviću oko gradnje župne crkve na Kelebiji. U Crkvi je obnašao dužnosti biskupskog savjetnika te tajnika i vikara biskupskog suda. Tijekom službovanja u Bikovu bio je nadzornik pučkih škola. Oko 1930. god. uređivao je i izdavao *Bikovački glasnik*, prvi župni list na području današnje Subotičke biskupije. God. 1931. bio je urednik je podlistka *Kolo* u *Subotičkim novinama*, a potpisivao se kao Ujak Franjo. Sastavio je i kratak molitvenik 1926.

Djelo: *Kralj budi, Gospodine!*, Subotica, 1926.

Lit.: *Schematismus cleri Administaturae Apostolicae Bachiensis ad annum Christi 1941*, Subotica, 1941; *Schematismus cleri Archidioecesis Colocensis et Bacsiensis ad annum Christi 1942*, Coloczae, 1942; *Litterae circulares IV. pro clero Bačiensi a. 1960. dimissae*, Subotica, 1960; *Schematismus cleri Apostolicae Bačiensis administra-*

turae (ABA) ad annum Christi 1961, Subotica, 1961; A. Sekulić, *Književnost podunavskih Hrvata u XX. stoljeću*, Zagreb, 1996.

S. Beretić

BES, Franja (Bereg, 23. VI.1954.), dizač utega. Roditelji su mu Franja i Elizabeta, rođ. Vida. Dizanjem utega počeo se baviti 1971. u Klubu dizača utega *Radnički* iz Sombora, u kojem je poslije postao jedan od najboljih u tadašnjoj zlatnoj generaciji somborskih dizača utega, koji su sedamdesetih godina prošlog stoljeća bili višestruki osvajači natjecanjâ za kup i prvenstava Jugoslavije. Obarao je pedesetak puta državne rekorde u disciplinama izbačaj, trzaj i biatlon, i to u različitim kategorijama, do 56, 60 i 67 kg. Već kao junior bio je prvak Jugoslavije u dizanju utega, a kao senior naslov prvaka osvajao je sedam puta. U razdoblju 1973.-83. bio je stalni član državne reprezentacije. Sudjelovao je na europskim i svjetskim prvenstvima, a na prvenstvima Balkana osvojio je šest medalja. Dizanjem utega prestao se baviti 1983. Živi i radi u rodnome mjestu.

Z. Čota

BEŠLIĆ, Ana (Bajmok, 16. III 1912.), kiparica. Kći uglednog zemljoposjednika Laze i Nine, rođ. Deák, unuka Tadije Bešlića. Djetinjstvo je proživjela na obiteljskom salašu na Pustari Šara. Gimnaziju je pohađala u Zagrebu, zatim je učila jezike i studirala u Grazu i Beču. Iz Bajmoka se nakon udaje preselila u Beograd i ondje se 1939. upisala na Umjetničku akademiju. Studirala je kiparstvo kod Ilije Kolarovića te crtež i akvarel kod Koste Hakmana. Zbog rata je prekinula studij i vratila se u Bajmok. God. 1945. nastavila je studij kod profesora Sretena Stojanovića i Radete Stankovića. Diplomirala je 1947., a poslijediplomski studij u klasi Tome Rosandića završila je 1949. Od 1950. do 1955. bila je suradnica u Majstorskoj radionici svojeg profesora i slavnog skulptora. Kao slobodna umjetnica, živi i radi u Beogradu.

Bila je članica skupine *Prostor 8* i pripada prvoj poslijeratnoj generaciji kipara koja otvara putove novim prostornim i

Ana Bešlić

idejnim rješenjima. Rano se opredijelila za sintetiziran izraz s antropomorfnim asocijacija, a od sredine šezdesetih godina oblikuje skulpture s pomoću pojednostavnjenih, sferoidnih volumena koje povremeno kolorira. Samostalno je prvi put izlagala u Gradskoj izložbenoj sali u Subotici 1954. Na skupnim izložbama predstavljala je jugoslavensku skulpturu u inozemstvu. Izlagala na Trijenalu jugoslavenske umjetnosti u Beogradu (l961., 1964., 1967. i 1970.), na bijenalima akvarela u Karlovcu, odnosno trijenalima keramike u Subotici, na *Riječkim salonima* i Likovnim susretima u Subotici. Sudjelovala je u radu umjetničkih kolonija, simpozijima kiparstva *Beli venčac* te simpoziju skulpture u Labinu. Samostalno je izlagala u zemlji i inozemstvu. Autorica je nekoliko spomenika. U zavičaju se njezini spomenici i skulpture u prostoru nalaze u Bajmoku, Aleksi Šantiću, Tavankutu, na Paliću i u Subotici. Njezini se radovi mogu naći i u Beogradu, Kragujevcu, na Zlatiboru, u Labinu, Slovenj Gradecu i drugdje.

Njezina se skulptura savršeno uklapa u prirodne i urbane ambijente. Djela joj se čuvaju u nekoliko muzeja i galerija, a legat je pohranjen u Zavičajnoj zbirci Gradskog

Poprsje Matije Gupca, rad Ane Bešlić, ispred OŠ »Matije Gupca« u Tavankutu

muzeja u Subotici. Osim mnogobrojnih nagrada na izložbama i natječajima, dobila je i Listopadsku nagradu u Beogradu 1980. te nagradu *Pro urbe* u Subotici 1997.

Lit.: *Mala enciklopedija Prosveta*,[3] I, Beograd, 1978; K. Ambrozić, *Ana Bešlić*, Subotica, 1983; Lj. Ivanović, *Razvoj skulpture u Vojvodini 1895-1980*, Novi Sad, 1985.

B. Duranci

BEŠLIĆ, Antun (Bajmok, ? – Zagreb, ?), bankar. Sin Tadije i Marije, rođ. Mandić. U javnom životu Subotice pojavio se nakon Prvoga svjetskoga rata. Primljen je u »općinsku vezu« (dobio je zavičajnost) 1920. Od 1919. do 1926. bio je ravnatelj subotičke filijale Prve hrvatske štedionice, jedne od najvećih privatnih banaka u zemlji. Bio je u upravi nekoliko subotičkih tvrtki: za predsjednika upravnog odbora metaloprerađivačke tvrtke *Ferrum,* d.d. (prvotni joj je naziv bio Tvornica gospodarskih strojeva i ljevaonica željeza, d.d.), u kojoj je ujedno bio jedan od najvećih dioničara, izabran je 1922. Bio je i jedan od osnivača Tvornice štirka i konzerva *S. Kopp i sinov*i, d.d. 1919. te jedan od najvećih dioničara-osnivača *Livnice ferrum a.d.*1923. Ispred Prve hrvatske štedionice bio je član upravnog odbora Industrije željeznog namještaja i metala, d.d. 1921.-26., a član je upravnog odbora bio i u Kinu *Korzo,* d. d. 1921. Bešlić je obnašao i dužnosti predsjednika subotičkog Udruženja trgovaca i industrijalaca te Veslačkoga kluba. U Zagreb se preselio 1926. gdje je nastavio obavljati bankarske poslove. Zabilježeno je da je ondje bio član visokog izaslanstva Društva bačkih Hrvata 1941. godine.

Lit.: *Klasje naših ravni*, Zagreb, 1/1942; S. Mačković, *Industrija i industrijalci Subotice (1918-1941)*, Subotica, 2005.

S. Mačković

BEŠLIĆ, Pavao (Bajmok, 25. I. 1901. – Subotica, 20. IX.1979.), svećenik. Sin Andrije i Jovane, rođ. Bešlić. Gimnaziju je pohađao u Subotici i Kalači, a teologiju je studirao u Kalači i Đakovu, gdje je i zaređen za svećenika 31. kolovoza 1924. Kao župni vikar djelovao je u Baču, gdje je bio i prefekt dječačkog sjemeništa, te u subotičkoj župi svete Terezije. God. 1928. postao je vikar u današnjoj Maloj Bosni, gdje je vodio gradnju crkve posvećene Presvetom Trojstvu 1931. Poslije je službovao i u subotičkoj župi svetog Roka te upravljao župom svetog Jurja i svete Terezije. Obnašao je mnogobrojne odgovorne dužnosti u mjesnoj crkvi: bio je blagajnik Računarskog ureda Bačke apostolske administrature, biskupski savjetnik, biskupijski cenzor, biskupski kancelar. Imao je naslov monsinjora, a od Svete Stolice je 1963. imenovan apostolskim protonotarom.

Prema tvrdnji Ivana Kujundžića, anonimni je suautor jednog molitvenika iz 1934. te Prvog shematizma Subotičke biskupije iz 1968. Bio je prvi urednik podlistka *Kultura* u *Subotičkim novinama* te još nekoliko puta s prekidima 1930.-32. Kratko je vrijeme bio i profesor latinskoga i grčkog jezika u Biskupskoj gimnaziji *Paulinum* u Subotici.

Djela: *Molitvenik Družbe Bačkih Sestara N. Gospe* (suautor Ante Vojnić Tunić), Subotica, 1934; *Schematismus primus Dioecesis Suboticanae ad annum Domini 1968 qui est annus fundationis Di-*

oecesis, (suautor Matiša Zvekanović), Suboticae, 1968.

Pavao Bešlić

Lit.: *Schematismus Cleri archidioecesis Colocensis et Bacsiensis ad annum Christi*, Coloczae,1942; I. Kujundžić, Bunjevačko-šokačka bibliografija, *Rad JAZU*, 355, Zagreb, 1969; M. Zvekanović, Bešlić, msgr. Pavao, smrt, *Litterae circulares ad clerum dioecesis Suboticanae*, 8, Subotica, 1979.

S. Beretić

BEŠLIĆ, Tadija (Bajmok, 1848. – Bajmok, 22. I. 1940.), bajmočki seoski sudac (»birov«, načelnik), zastupnik u županijskoj skupštini, društveni djelatnik, zemljoposjednik, trgovac i bankar. U tri navrata (1894.-97., 1903.-06. i 1912.-13.) bio je biran za seoskog suca u Bajmoku, a 1910. izabran je u županijsku skupštinu Bačko-bodroške županije. Od 7. VII. 1889. bio je predsjednik obnovljene Pučke čitaonice u Bajmoku, osnovane još 1879. Iako se poduzetništvom bavio i otprije, tek 1890. osnovao je trgovinu za promet žitaricama. U proljeće 1903. bio je jedan od osnivača subotičke Zemljodilske štedionice d.d., a 11 godina poslije bio je i među osnivačima Bajmočke pučke banke d.d.

Izvori: Historijski arhiv Subotica, F: 086. CE, 21280; CT, 403/VII.

Lit.: *Neven*, Subotica, 7/1889; 3/1903; 12/1910; 1/1912; 11/1913; *Subotičke novine*, Subotica, 28. I. 1894; A. Mojzes, *Bajmok*, Szabadka, 2002; A. Mojzes, *Bajmok a családnevek tükrében*, Szabadka, 2004.

M. Grlica

BEŠLIN, Stipan (Monoštor, 4. I. 1920. – Monoštor, 7. IV. 1941.), pjesnik. Rođen od oca Marka i majke Marije, rođ. Pašić. Odrastao je u bolje stojećoj poljodjelskoj obitelji, no u šestoj je godini ostao bez oca te su se za njegov i za odgoj mlađeg brata Marina brinuli majka i djed. Pučku školu završio je u rodnome mjestu, a kao pitomac-kandidat karmelićanskog samostana upisao je u Somboru I. razred gimnazije 1930. Nakon uspješno završenoga IV. razreda, a na početku V., zbog »govora protiv kralja« i »svojega žarkog hrvatstva«, na temelju Odluke Ministarstva prosvjete br. 37373 od 10. XI. 1934., izgnan je iz svih srednjih škola u Kraljevini Jugoslaviji, no s pravom polaganja privatnog ispita. Na taj način s uspjehom je položio V. razred gimnazije, a nakon neuspjeha u VI. razredu na Državnoj realnoj gimnaziji u Vukovaru otišao je najprije u Travnik, pa u Zagreb. Ondje mu se naglo obnovila bolest, tuberkuloza, te se vratio u Monoštor. Osiromašena obitelj, majka i djed, nisu mu mogli omogućiti liječenje te je umro u dvadeset prvoj godini života. Pokopan je na mjesnom groblju u Monoštoru.

Vrlo je rano počeo pisati pjesme. Prva tiskana pjesma bila mu je *Molitva Gospi*, objavljena 1933. u časopisu domagojskih srednjoškolaca *Krijes*, no drži se da ga je u hrvatski književni život ozbiljnije uveo dr. Blaž Jurišić, tiskavši mu 1939. u *Hrvatskoj reviji* pjesmu *Sombor*. Objavljivao je svoje pjesme u listovima, časopisima i godišnjacima u Bačkoj i Hrvatskoj: *Danica* (1934.), *Subotičke novine* (1934., 1935.), *Krijes* (1933., 1934.), *Anđeo čuvar* (1934. -37.), *Borovo* (1935., 1936.), *Kolo mladeži* (1934., 1935.), *Subotička Danica* (1935., 1936.), *Svetište sv. Antuna* (1938.), *Hrvatska revija* (1939., 1940.), *Savremenik* (1939., 1940.), *Hrvatski dnevnik* (1939.), *Seljačka omladina* (1939.), *Hrvatska prosvjeta* (1939.-41.), *Klasje naših ravni* (1935. te posmrtno 1942., 1944.). Pred smrt je pripremio za tisak zbirku pjesama *Tamna cesta*, no ona nikad nije objavljena, a u ratu joj se izgubio svaki trag (prema tvrdnji I. Kujundžića, rukopis je ostao kod Vinka Nikolića u Zagrebu). Slovio je za

Stipan Bešlin

darovita pjesnika koji je tematski bio vjeran religijskim i zavičajnim motivima. Okušao se i u prozi – u *Subotičkim novinama* tiskao je šaljivu priču iz seoskog života *Bana Jela Jelićeva iz Bačkog Monoštora*. Objavio je i jedan prikaz poezije (*Hrvatska straža*, 1939.), a za taj je zagrebački katolički dnevni list pisao i novinske članke o događajima u Monoštoru i općenito u Bačkoj. Služio se i skraćenim potpisima Stipan, Stipo i Stipe B. Pjesme su mu, njih 41, uvrštene u *Bibliografiju rasprava, članaka i književnih radova,* niz *Jugoslavenska književnost II/I, Poezija A-F* (Zagreb, 1959.).

Djelo: *Zaljubljeno proljeće*, Zagreb, 1970.

Lit.: V. Nikolić, Zaostala svjetla. Pjesma mrtvog pjesnika, *Hrvatski narod*, 3, Zagreb, 1941; V. Nikolić, Pjesme mrtvog pjesnika Stipe Bešlina, *Klasje naših ravni*, Zagreb, 1/1943; M. Zolárek, Stipan Bešlin – zaboravljena pjesnička harfa šokačkog pjesnika, *Marulić*, 2, Zagreb, 1969; *Leksikon pisaca Jugoslavije,* I, Novi Sad, 1972; *Hrvatski biografski leksikon*, I, Zagreb, 1983; I. Keravin, Stjepan Bešlin 1920.-1941. (u povodu 60. obljetnice rođenja i 40. obljetnice smrti), *Subotička Danica. Kalendar za 1992. godinu*, Subotica, 1991; A. Sekulić, *Književnost podunavskih Hrvata u XX. stoljeću*, Zagreb, 1996; A. Čota, Stipan Bešlin, *Miroljub*, Sombor, 4/1999.

M. Šeremešić

BETLEMARI (betlemaši), vrsta tradicijskoga božićnog ophoda skupine mladih muškaraca. U hrvatskoj kršćanskoj tradiciji običaj je poznat i kao *koledari*, *betlehemari*, *zvjezdari*. Običaj betlemara ili betlemaša u Bačkoj nije hrvatska posebnost jer slični, a ponegdje i posve jednaki običaji postoje i u drugih naroda. Madžari betlemare zovu »betlehemesek«; a Srbi i danas nose »vertep« te se oni koji ga nose zovu »vertepaši«.

»Betlem« je maketa najbliže crkve, ponegdje staje, u kojoj su postavljeni likovi svete obitelji, pastira, triju kraljeva, anđela i životinja i koja tako simbolizira betlehemsku staju. Izrađivala bi ga i nosila trojica do šestorica mladića, od salaša do salaša, od kuće do kuće, i s njim bi domaćinu donosili radosnu vijest o rođenju Isusa Krista. Poslije čestitanja s domaćinima su otpjevali nekoliko božićnih pjesama, a za čestitku su ih ukućani darivali prema svojoj gospodarskoj moći. Imali su šubaru na glavi, naopako odjenut ogrtač »opakliju« i čobanski štap u ruci te klompe na nogama. Nekad je u bajmočkoj, tavankutskoj i drugim seoskim crkvama na polnoćki bilo i do desetak »betlema«. U društvenim promjenama poslije Drugoga svjetskog rata betlemari su postupno nestali i danas su u bačkih Bunjevaca sačuvani samo u uspomenama. U Baču su betlemari zalazili u katoličke kuće još 1984. Ondje su, osim betlema, koji su nosili dječaci, djevojčice nosile i »kolivčicu«.

Lit.: J. Evetovics, Sokaczok, *Bács-Bodrog vármegye*, I, Budapest, 1909; M. Evetović, *Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata* (rukopis); S. Bartolović, Božićni običaji kod Hrvata u Baču, *Klasje naših ravni*, Zagreb, 1/1942; A. Sekulić, *Bački Hrvati*, Zagreb, 1991; *Hrvatski leksikon*, I, Zagreb, 1996; *Hrvatska enciklopedija*, V, Zagreb, 2004.

A. Stantić i S. Beretić

BIBIĆ, plemićka porodica. Podrijetlom je iz Bosne, gdje je plemstvo dobila 1340. Iz iste je godine i grb te porodice, izrađen prema bosanskom grbovniku. Plemićki list, grbovnica i potvrda staroga ugarsko-

Grb porodice Bibić

erdeljskoga grba dodijeljeni su u Beču 30. X. 1722. Luki, Ivanu, te Grgurovim sinovima Antunu, Jakovu i Franji, plemićima iz »Ilirskog kraljevstva« nastanjenima u Erdelju. Indigenat (zavičajnost) Hunyádske županije dobili su u Beču 30. III. 1724., zajedno s Grgurovom ženom Margitom, rođ. Mitrović, i njezinim sinom Ilijom. Od 28. VII. 1749. nose pridjevak »od Djeve«. Potomci porodice žive u Subotici.

Lit.: V. A. Duišin i D. J. Popović, *Plemićke porodice, Vojvodina II,* s. l., s. a.; A. Sekulić, *Bački Hrvati*, Zagreb, 1991.

A. Čota

BIBLIOGRAFIJA (*grč.* biblion: knjiga; grapho: pišem), **1.** popis bibliografski obrađene građe; **2.** znanost koja se bavi načelima i metodološkim postupcima izradbe različitih vrsta popisa. Tradicionalni su predmet bibliografije knjige i druga tiskana građa, a u novije doba obrađuje se i neknjižna građa (filmovi, kompaktni diskovi i dr.). Osim poslova oko istraživanja i prikupljanja takve građe, rad na bibliografiji pretpostavlja i njezin odabir prema unaprijed određenim kriterijima, zatim iznošenje osnovnih podataka o knjizi ili drugom tiskanom djelu, a gdjekad se susreće i praksa detaljnijeg opisa svake bibliografske jedinice, što se onda sve skupa sabire i strukturira klasifikacijom u predmetno suvislu cjelinu. Bibliografije se objavljuju kao knjige, serijske publikacije, nesamostalni prilozi u knjizi ili časopisu (tzv. skrivene bibliografije), a u novije doba i kao elektronične publikacije (na kompaktnom disku, kao mrežno dostupne datoteke i sl.). Postoje vrlo različite bibliografije, a najčešće se dijele s obzirom na predmet te obuhvat građe i načina obradbe. S obzirom na sadržaj i namjenu obuhvaćene građe, razlikuju se opće (uključuju svu građu bez obzira na njezin sadržaj, vrstu, mjesto i vrijeme nastanka) i specijalne bibliografije (građa je ograničena temom, strukom, jezikom i sl.). Prema mjestu nastanka građe, bibliografije se dijele na međunarodne, nacionalne, regionalne i mjesne (zavičajne). S obzirom na vremensko razdoblje nastanka građe, bibliografije mogu biti tekuće (popisuju suvremenu građu), retrospektivne (odnose se na određeno razdoblje) ili kumulativne (kombinacija tekuće i retrospektivne). Prema načinu na koji navode građu, dijele se na popisne (o građi se navode samo osnovni podaci), opisne (građa se podrobnije opisuje), analitičke (opis prati anotacija s analizom sadržaja) ili kritičke (opis građe prati vrijednosna ocjena sadržaja građe). Česte su i tzv. osobne bibliografije, koje sadržavaju popis radova neke osobe i/ili radova o njoj, dok preporučne ili selektivne bibliografije sadržavaju izbor obično najbolje građe o nekom predmetu.

Za razliku od Hrvata u drugim krajevima, ali i Srba i Madžara, bunjevački i šokački Hrvati u ugarskom Podunavlju kao istočni rubni dijelovi hrvatskog naroda znatno kasnije pristupaju radu na bibliografskoj obradi vlastita književnoga i uopće kulturnog naslijeđa. Dok u Hrvatskoj počeci bibliografskog rada sežu do sredine XIX. st., kad Ivan Kukuljević Sakcinski u Zagrebu izdaje svoju *Bibliografiju hrvatsku*, u ugarskih se Hrvata takva praksa počinje zasnivati tek sredinom prve polovice XX. st. Razlog je ponajprije to što je u to vrijeme pristup u istraživanjima povijesti regionalne književnosti, kulturne baštine i povijesti podunavskih Hrvata postao snažniji i svestraniji, sustavan i znanstven. Nije nevažno ni to što su se ta nasto-

janja razvijala izvan prikladnih znanstvenih, prosvjetnih ili bibliotečnih institucija, često u nepovoljnim društvenim i političkim prilikama, a bila su djelo nekoliko učenih pojedinaca (M. Evetović, J. Andrić, P. Pekić, A. Šokčić, I. Prćić…). Kako sve do danas nisu izgrađeni sukladni institucionalni okviri u području znanosti i visokog obrazovanja niti je ustrojena profesionalna naklada i skrb za knjige, razumljivo je zašto su malobrojne bibliografije u podunavskih Hrvata djelo samoprijegorna rada pojedinaca. Nakon sedamdesetak godina takva nastojanja na bibliografskom planu, ni do danas nije izrađena cjelovita, obuhvatna i kritički obrađena bibliografija koja bi za predmet imala tiskovine podunavskih Hrvata – Bunjevaca i Šokaca.

Prvi ozbiljniji bibliografski rad nalazimo u izradi bibliografije pojedinca. Riječ je o cjelovitoj bibliografiji Ivana Antunovića, koja je djelo dr. Matije Evetovića, a objavljena je u njegovoj knjizi *Život i rad biskupa Ivana Antunovića narodnog preporoditelja* (Subotica, 1935.). Uslijedila su zatim nastojanja svećenika Ivana Kujundžića da se izradi predmetno znatno obuhvatnija bibliografija koja bi obuhvatila cjelokupnu kulturnu baštinu podunavskih Hrvata. Prvi su njegovi rezultati objavljeni u prvome samostalnom bibliografskom djelu *Prilog kulturnoj povijesti bunjevačko-šokačkih Hrvata* (Subotica, 1946.), koje je objavio pod pseudonimom Krešimir Bunić. Ta je građa poslije sadržajno gotovo u cijelosti inkorporirana u Kujundžićevu drugu, građom bogatiju i opsežniju bibliografiju, objavljenu dvadesetak godina poslije: *Bunjevačko-šokačka bibliografija – Prilog kulturnoj povijesti bunjevačko-šokačkih Hrvata* (Zagreb, 1969.). Ona bilježi, istina ne uvijek dosljedno i cjelovito, tiskovine koje su Hrvati u srednjem dijelu ugarskog Podunavlja objavili od druge polovice XVI. st., točnije od 1683. do 1968. Kujundžić je u njoj zabilježio 624 bibliografske jedinice u kojima su obrađene knjige, godišnjaci, periodika, glasila te glazbena djela izravno povezana s bunjevačkim i šokačkim Hrvatima, premda su obuhvaćena i djela koja se samo posredno mogu ubrojiti u tako određen predmet. Bez obzira na moguće slabosti, ona je do danas svojim količinskim obuhvatom ostala nezaobilaznim vrelom za istraživanje kulturne povijesti. Matica Hrvatska Ivanu Kujundžiću objavila je i selektivnu bibliografiju članaka i knjiga o Bunjevcima i Šokcima pod naslovom *Izvori za povijest bunjevačko-šokačkih Hrvata* (Zagreb, 1968.). Ante Sekulić Kujundžićevu je bibliografsku građu, i to za razdoblje nakon Drugoga svjetskog rata, kritički nadopunio u svojoj radnji *Bibliografija 1945.-1968.* (Zagreb, 1996.), a njegov je bibliografski rad važan još i po tome što je sačinio popis radova o preporoditelju Antunoviću – *Bibliografija o Ivanu Antunoviću* (Subotica, 1990.).

JUGOSLAVENSKA AKADEMIJA ZNANOSTI I UMJETNOSTI
Odjel za suvremenu književnost

IVAN KUJUNDŽIĆ

BUNJEVAČKO-ŠOKAČKA BIBLIOGRAFIJA

PRILOG KULTURNOJ POVIJESTI BUNJEVAČKO-ŠOKAČKIH HRVATA

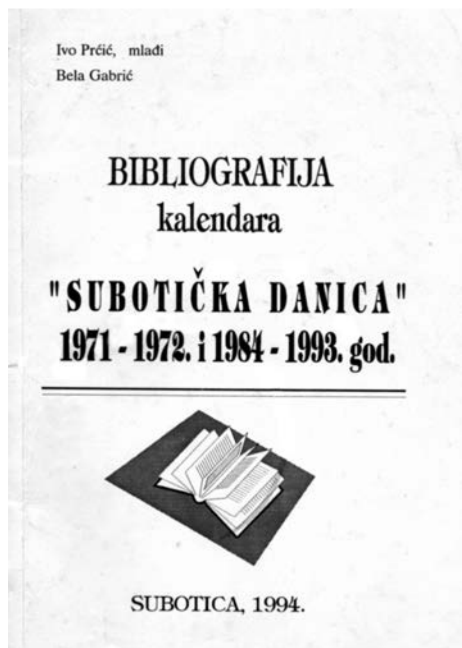
Poseban otisak
iz Rada 355, str. 667-769.

ZAGREB 1969

I. Kujundžić, *Bunjevačko-šokačka bibliografija*, Zagreb, 1968.

Potkraj XX. st. bibliografska nastojanja smjeraju k obradi periodike ili se objavljuju bibliografije istaknutih kulturnih, znanstvenih i književnih djelatnika. Od periodike najprije se pojavila bibliografija subotičkog časopisa za književnost, umjetnost i društvena pitanja *Rukovet* (Subotica, 1990.), koji je u nekim razdobljima druge

polovice XX. st. bio od iznimne važnosti za književnost ponajprije subotičkih Hrvata. U bibliografiji, koju je izradio Lazar Merković, registrirano je više od 5800 bibliografskih jedinica koje su bile objavljene u prvih 35 godišta časopisa. Drugu bibliografiju periodične publikacije zajednički potpisuju Ive Prćić mlađi i Bela Gabrić, a za predmet ima obradbu svih priloga u 12 godišta obnovljenoga crkvenoga narodnog kalendara *Subotička Danica* (Subotica, 1994.).

I. Prćić ml. i B. Gabrić, *Bibliografija kalendara »Subotička danica« 1971-1972. i 1984-1993. god.*, Subotica, 1994.

Glede bibliografije pojedinaca, cjelovitu i kritičku bibliografiju Mije Mandića sačinili su István Szentgyörgyi, Nevenka Bašić Palković i Eva Bažant (Subotica, 1987.), a Lazar Merković potpisuje bibliografije glavnih djela Balinta Vujkova (Subotica, 1992.) i Matije Poljakovića (Subotica, 1995.). Objavljena je i bibliografija Josipa Buljovčića u njegovoj knjizi *Filološki ogledi* (Subotica, 1996.), Katica Branka Katalinić priredila je bibliografiju Ante Sekulića (Subotica, 1998.), a Anto Gavrić Tome Vereša (Zagreb, 2000.). Milovan Miković (Subotica, 1998.) vlastitu je bibliografiju sačinio samostalno, a Gordana Đilas objavila je selektivnu bibliografiju Petka Vojnića Purčara (Novi Sad, 2003.).

Ovdašnji su Hrvati pridonosili i u izradi bibliografija drugih odličnika i pojava koje nisu usko povezane sa zavičajnim temama. Među njima posebno se ističe rad Tome Vereša, koji je sačinio bibliografiju radova o Tomi Akvinskom, objavljenih na prostoru bivše Jugoslavije (Zagreb, 1981.), kao i o Jacquesu Maritainu (Zagreb, 1990.) te o Albertu Velikome (Zagreb, 1994.). Jasna Ivančić (rođ. Kulešević) bila je suradnica u izradi *Bibliografije rasprave i članaka. Muzika* (Zagreb, 1984.), *Bibliografije Miroslava Krleže* (Zagreb, 1999.), *Bibliografije Hrvatske revije 1951.-2000.*, (Zagreb, 2003.), *Bibliografije rasprava i članaka kazališta u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini 1826.-1945.* (Zagreb, 2005.) te suurednica *Građe za bibliografiju Ivana Meštrovića* od 1899. do 1993. (Zagreb-Split, 1993.).

Početkom 2005. u Puli je tiskano djelo Tomislava Žigmanova *Prinosi za bibliografiju Hrvata u Vojvodini*, u kojoj su obrađene knjige, periodika, glasila i autografska izdanja vojvođanskih Hrvata u razdoblju 1990.-2002. Osim osnovnih bibliografskih podataka, uza svaku jedinicu donosi se i kratki opis sadržaja djela.

Djela: M. Evetović, *Život i rad biskupa Ivana Antunovića narodnog preporoditelja*, Subotica 1935; K. Bunić, *Prilog kulturnoj povijesti bunjevačko-šokačkih Hrvata*, Subotica, 1946; I. Kujundžić, *Izvori za povijest bunjevačko-šokačkih Hrvata*, Zagreb, 1968; I. Kujundžić, *Bunjevačko-šokačka bibliografija – Prilog kulturnoj povijesti bunjevačko-šokačkih Hrvata, Rad JAZU*, 355, Zagreb, 1969; T. Vereš, Bibliografija, u: Toma Akvinski, *Izabrano djelo*, Zagreb, 1981; I. Szentgyörgyi, N. Bašić Palković, E. Bažant, *Bibliografija Mije Mandića*, Subotica, 1987; L. Merković, Bibliografija časopisa »Rukovet« maj 1955 – april 1990, *Rukovet*, 5, Subotica, 1990; A. Sekulić, Bibliografija o Ivanu Antunoviću, *Zbornik »Ivan Antunović«*, 1, Subotica, 1990; T. Vereš, Domaća bibliografija o J. Maritainu, u: Jacques Maritain, *Filozofija povijesti*, Zagreb, 1990; L. Merković, Balint Vujkov život i rad, *Zbornik »Ivan Antunović«*, 2-

3, Subotica, 1992; *Građa za bibliografiju Ivana Meštrovića od 1899. do 1993.*, ur. J. Ivančić i S. Kreković-Štefanović. Zagreb-Split, 1993; I. Prćić mlađi, B. Gabrić, *Bibliografija kalendara »Subotička Danica« 1971-1972. i 1984-1993. god.*, Subotica, 1994; T. Vereš, Bibliografija, u: Albertus Magnus, *Philosophia realis*, Zagreb, 1994; L. Merković, Bibliografija Matije Poljakovića, *Žig*, Subotica, 32-36, Subotica,1995; A. Sekulić, *Književnost podunavskih Hrvata u XX. stoljeću*, Zagreb, 1996; J. Buljovčić, *Filološki ogledi*, Subotica, 1996; M. Miković, *Milovan Miković: Biobibliografija*, Subotica, 1998; K. B. Katalinić, Bibliografija radova dr. Ante Sekulića, M. Zaić Kubatović, *Naš čovik*, Subotica 1998; A Gavrić, Bibliografija fr. Petra Tome Vereša O. P. (1931.-2000.), u: *Ljubav prema istini: Zbornik u čast Tome Vereša O. P. prigodom 70. rođendana i 50. godina redovničkih zavjeta*, Zagreb, 2000; G. Đilas, Selektivna bibliogafija Petka Vojnića Purčara, u: P. Vojnić Purčar, *Miholjsko ljeto i druge priče*, Novi Sad, 2003; T. Žigmanov, *Bibliografija Hrvata u Vojvodini (1990.-2002.). Prinosi,* Pula, 2005.

Lit.: L. Čurčić, Nova bunjevačko-šokačka bibliografija, *Zbornik Matice srpske za književnost i jezik*, sv. 3, knjiga XIX, Novi Sad, 1971; A. Sekulić, Misli i primisli o novijim bibliografijama bačkih Hrvata, *Korabljica*, 4, Zagreb, 1998; *Hrvatska enciklopedija*, II, Zagreb, 2000; T. Žigmanov, Biskup Budanović u zavičajnoj i nacionalnoj historiografiji, u: *Zbornik radova o biskupu Lajči Budanoviću*, Subotica 2004.

T. Žigmanov

BIJELICKI, Karlo (Franjo Josip) (Kula, 20. III. 1813. – Sombor, 16. II. 1878.), bibliofil, osnivač somborske knjižnice. Rođen je u činovničkoj obitelji od oca Adama, podrijetlom Rusina, inače upravnika državnih dobara u Kuli i Staparu, i majke Ane, rođ. Tordi. Nakon završetka trivijalne škole u Kuli 1820. preselio se u Sombor, gdje je radio najprije kao financijski manipulant u Bačkoj kanalskoj upravi, a od 1851. god. kao vodeći uredski službenik u Carskoj županijskoj financijskoj upravi. Nakon osnutka Somborske štedionice 1868. prelazi u tu ustanovu na mjesto glavnog knjigovođe. Bijelicki se u slobodno vrijeme bavio vrtlarstvom i vinogradarstvom, a bio je i strastveni bibliofil. U obiteljskom domu sa suprugom Marijom Budai posjedovao je više od 10.000 knjiga.

Povezavši se s Bečkom udrugom za širenje tiskanih djela, osniva najprije čitalački krug s 30 članova, a zatim i Udrugu za osnivanje općinske knjižnice 1858. Sam je izradio Statut Udruge te 1859. god. osnovao Somborsku knjižnicu. Tako je Sombor, nakon Madžarske kasine, osnovane 1844., i Srpske čitaonice, osnovane 1845., dobio još jednu knjižnicu.

Ubrzo nakon osnutka knjižnice službeni ju je Beč svim sredstvima nastojao pretvoriti u njemačku, zbog čega je Bijelicki imao velikih teškoća. U onemogućivanju te namjere Beča pomagala mu je i Matica ilirska u Zagrebu, čijem se tajništvu Bijelicki i izravno obratio za pomoć. Od Matice ilirske poslije je uglavnom i nabavljao knjige. U somborskoj je knjižnici Bijelicki besplatno radio kao tajnik i knjižničar sve do svoje smrti. Danas Gradska knjižnica u Somboru nosi ime svojega utemeljitelja, a ima 15 ogranaka i fond s više od 135.000 knjiga.

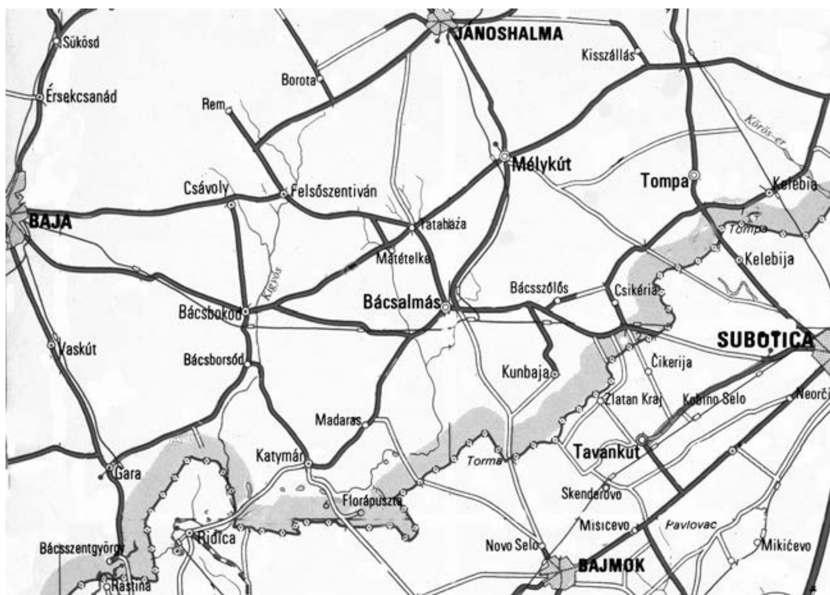
Izvori: Historijski arhiv Sombor, Fond: Znamenite ličnosti, inv. br. 83/1; Fond: Zbirka Statuta, god. 1937, sig. 109.

Lit.: R. Plavšić, *Stogodišnji razvoj i rad Gradske biblioteke u Somboru 1859-1959*, Sombor, 1959; S. Vasiljević, *Znameniti Somborci*, Novi Sad, 1989.

A. Čota

BIKIĆ (*madž.* Bácsbokod), mjesto u Bačko-kiškunskoj županiji, između Baje i Aljmaša, 3045 stanovnika (2001.). Prvotno ime Büked potječe od staroga madžarskoga osobnog imena Bük. Prijašnja službena imena: Bucchid, Bukud, Bukedeghaza, Buked, Bukud, Bewkud, Bököd, Bigitty, Bigittya, Bikity, Bichich, Bikics, Bikich, Bikic, i Bikitty, Békity, Bikity.

God. 1340. bilježe ga kao napušteno, a 1424. kao naseljeno selo. God. 1543. Kalačkoj nadbiskupiji plaća 10 forinta i jedan par čizama crkvene desetine. Također deset forinta plaćalo je i 1650., a 1700. 3 forinte. God. 1580. ima 47, a deset godina poslije 42 kuće. Nakon odlaska Turaka zabilježen je 1701. kao pustara, a stanovnici

Bikić (*Bácsbokod*)

su mu katolici graničari. Kao hrvatsko naselje bilježi se 1711.; a i 1727. svi su stanovnici Hrvati (popis bilježi 41 hrvatsku obitelj). God. 1768. u njemu žive isključivo Hrvati (»Iliri«), a 1772. ima 93 hrvatske, 10 madžarskih, 2 njemačke i 1 slovačku obitelj. Tijekom prvih desetljeća nakon protjerivanja Turaka crkveno je bio pod skrbi franjevaca u Baji. Župa je osnovana 1776. (do 1743. bio je bajskom, a do 1776. aljmaškom podružnicom), a matične se knjige vode od 1771. Potkraj XVIII. st. još se bilježi kao pretežito hrvatsko selo koje pripada posjedu Antuna Grašalkovića mlađega. Prema popisu iz 1828. u njemu su 162 hrvatske, 95 njemačkih, 94 madžarske i 31 slovačka obitelj. Za E. Fényesa »Bikity« je njemačko-madžarsko-dalmatinsko selo. Na kraju XIX. st. u njemu žive 1742 Nijemca, 1668 Madžara i 828 Hrvata. Broj Hrvata: 1890. – 949 (ukupan broj stanovnika 1491); 1910. – 885 (ukupan broj stanovnika 4077), 1941. – 576, (ukupan broj stanovnika 4053), 1945. – 650 (ukupan broj stanovnika 4005), 1960. – 529 (ukupan broj stanovnika 4162), 1980. – 202 (ukupan broj stanovnika 3456). I danas u mjestu postoje hrvatske i njemačke manjinske zajednice.

Prije Prvoga svjetskog rata u mjestu je postojala Narodna čitaonica, koja je organizirala Veliko prelo. Nastava hrvatskog jezika ukinuta je 1888., a ponovno je uvedena 1946. Kao fakultativni predmet, i danas se predaje u mjesnoj osnovnoj školi. Od 1992. u selu djeluje Hrvatska manjinska samouprava, koja, među ostalim, svake godine priređuje Bunjevačko prelo, odnosno Prelo bez granica, koje okuplja hrvatska kulturno-umjetnička društva iz Madžarske, Vojvodine i Hrvatske.

Izvori: Magyar Országos Levéltár: Perceptio Decimalis, Anno 1726., C 59, 4125; Div. X, No 6: 1; F. 6, No. 12; Arhiv Vojvodine: Urbarijalni spisi, 13330.

Lit.: A. Vályi, *Magyar országnak leírása*, Buda, 1796; E. Fényes, *Magyarország geographiai szótára*, Pest, 1851; *Bács-Bodrog vármegye egyetemes monografiája*, I-II, Zombor, 1896; I. Iványi, *Bács-Bodrog vármegye földrajzi és történelmi helynévtára*, 3, Szabadka, 1907; Magyarország vármegyéi és városai, *Bács-Bodrog vármegye monográfiája*, I, ur. S. Borovszky, Budapest, [1909]; M. Evetović, *Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata* (rukopis); L. Kiss, *Földrajzi nevek etimológiai szótára*, Budapest, 1980; A. Sekulić, *Hrvatski bački mjestopisi*, Zagreb, 1994; Ž. Mandić, Mikrotoponimija bunjevačkih Hrvata u Madžarskoj, *Folia onomastica Croatica*, 10, Zagreb, 2001.

Ž. Mandić

BIKOVAČKI GLASNIK, list za područje bikovačke vikarije, poslije župe. Izlazio je oko 1930. god., a urednik mu je bio Franjo Bertron. Ne zna se koliko je točno brojeva tog lista izašlo jer nije sačuvan nijedan broj. Smatra prvim župskim listom na subotičkom području.

Lit.: I. Kujundžić, Bunjevačko-šokačka bibliografija, *Rad JAZU*, 355, Zagreb, 1969.

S. Bačić

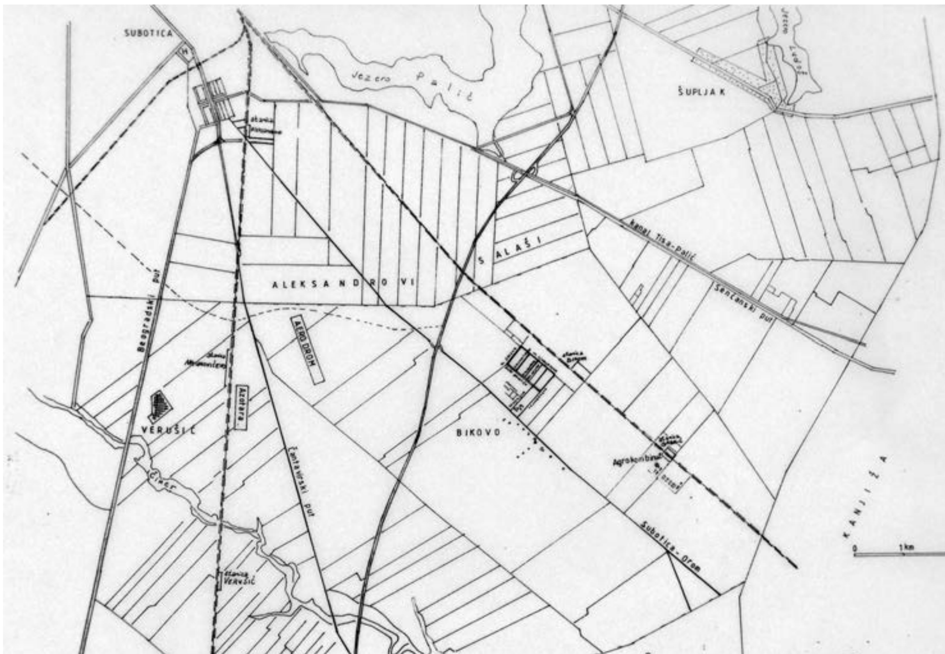
BIKOVO, naselje smješteno 12 km jugoistočno od Subotice, na pruzi i cesti za Sentu, 1824 stanovnika (2002.). Naziv je vjerojatno slavenskog podrijetla, izveden iz imenice »bik«. Mlado je naselje podignuto na istoimenoj pustari, koja je pak nastala izdvajanjem iz pustare Verušić u XIX. st. Mjesto se razvilo nakon Drugoga svjetskog rata kada je planski izgrađeno manje naselje za korisnike agrarne reforme te urbanizacijom nekadašnjega salašarskog naselja uz Bikovački put, a kako urbanizacija još nije u cijelosti završena, u ataru i dalje ima mnogo salaša.

Bikovo se nalazi na Bačkoj lesnoj zaravni prekrivenoj černozemom. Nekadašnja je stepa preorana potkraj XIX. st. i pretvorena u oranicu. Na teritoriju Bikova nema vodotoka, a najbliža je rječica Čik, koja protječe jugozapadnom granicom atara.

Bikovo pripada u depopulacijska naselja. Od 1953. broj je stanovnika u stalnom padu, iako se taj pad djelomice može objasniti i administrativnim promjenama:

godina	br. st.
1948.	3175
1953.	3416
1961.	3236
1971.	2786
1981.	2203
1991.	1942
2002.	1824

Ratna zbivanja tijekom devedesetih godina dvadesetog stoljeća također su ostavila trag na etničkoj slici Bikova:

Bikovo

godina	1991.	2002.
ukupno	1942	1824
Hrvati	569	563
Bunjevci	416	411
Srbi	344	421
Madžari	325	259
Jugoslaveni	246	78

Bačka lesna zaravan prekrivena černozemom odredila je i osnovnu djelatnost stanovnika Bikova: poljoprivredu. Uglavnom je to ratarstvo, ali je zastupljeno i stočarstvo. U naselju nema tvornica. Velik broj stanovnika radi u Subotici te svakodnevno putuje.

U naselju postoji vrtić, područna četverogodišnja osnovna škola te rimokatolička crkva Uznesenja Blažene Djevice Marije. Crkva je sagrađena 1921. od nabijene zemlje i po tome je jedinstvena u Bačkoj. Župa je osnovana 1. I. 1956., a vikarija je od 1922.

Na teritoriju Bikova nalazi se subotička sportska zračna luka. Važniji su toponimi u bikovačkom ataru Klisa i Gabrić.

Lit.: I. Iványi, *Bács-Bodrog vármegye földrajzi és történelmi helynévtára*, 1, Szabadka, 1909[2]; N. Gaćeša, *Agrarna reforma i kolonizacija u Jugoslaviji 1945-1948*, Novi Sad, 1984; M. Marković, *Geografsko-istorijski imenik naselja Vojvodine*, Novi Sad, 1966; B. Bukurov, *Subotica i njena okolina*, Novi Sad, 1983; A. Sekulić, *Hrvatski bački mjestopisi*, Zagreb, 1994; *Stanovništvo. Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u 2002., knj. 1. Nacionalna ili etnička pripadnost. Podaci po naseljima*, Beograd, 2003.

S. Stantić

BILA ŽUPANIJA (*madž.* Fejér megye), županija u središnjoj Madžarskoj, na istočnom dijelu Zadunavlja, danas obuhvaća površinu od 4395 km^2 i ima 434.317 stanovnika (2001.). U hrvatskoj se literaturi susreće i pod nazivima Stolno-biogradska i Fejerska županija. Ime joj potječe od pučkog oblika naziva njezina središta Székesfehérvára. Veći joj dio leži na ravnici. Važna je u njoj prehrambena i teška industrija, rudarstvo i metalurgija. Najveće je industrijsko središte Dunaújváros.

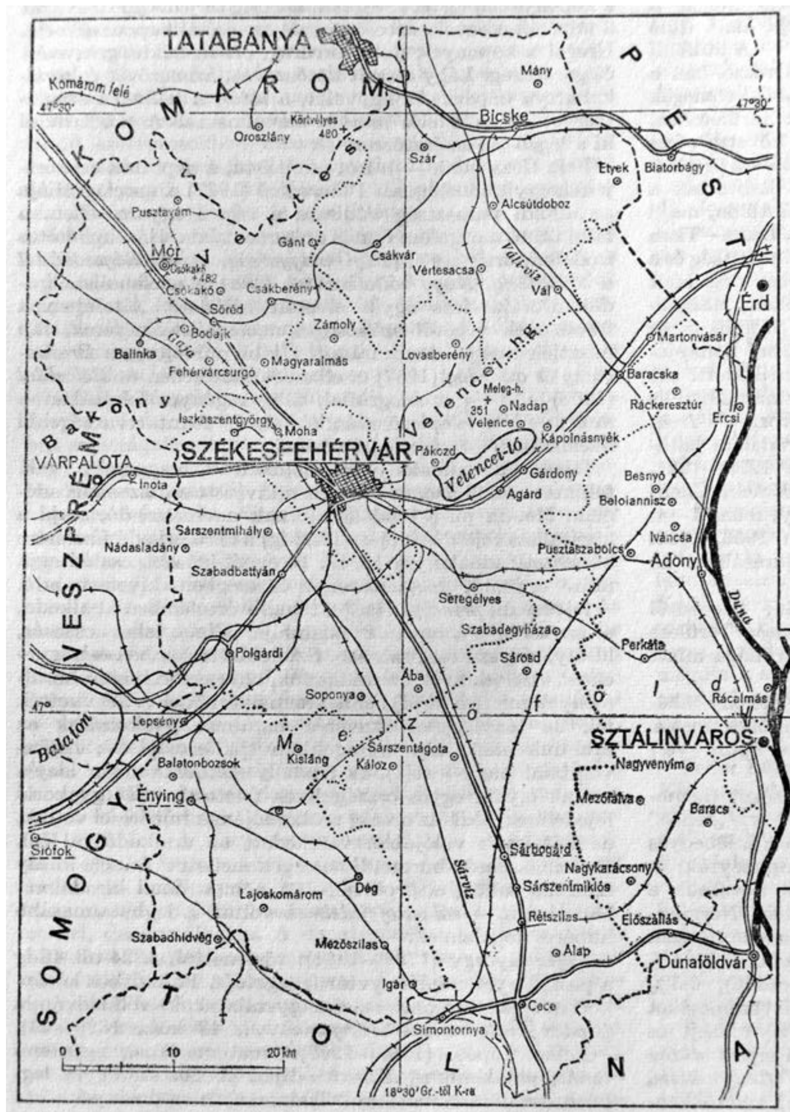
Njezin današnji teritorij nešto je drukčiji od povijesnoga. Nekad joj je pripadalo i područje oko Šolta na lijevoj obali Dunava, koje je u XVII. st. ušlo je u okvir Peštansko-pilişko-šoltske županije, dok je nakon Drugoga svjetskog rata dio područja oko Blatnog jezera (Balaton) iz Vespremske županije pripao Biloj županiji, a Andzabeg (Érd) s okolicom, koji je dotad bio u Biloj županiji, ušao je u sastav Peštanske županije.

Prije Turaka bila je jedna od najgušće naseljenih županija, a za trajanja turske vlasti gotovo je posve opustjela. U XVII. st. doseljavaju se u nju južni Slaveni, a u XVIII. Nijemci. Duž desne obale Dunava od početka XVII. st. nizala su se naselja u kojima su živjeli i Hrvati ikavci (»katholikus illyrek«): Ećka (Etyek), Kerestur (Ráckeresztúr) Erčin (Ercsi), Perkat (Perkáta), Džankutaran (Adony), Almaš (Rácalmás), Pentela (Dunaújváros), Venjin (Nagyvenyim), u kojima djeluje po jedan dušobrižnik franjevac.

Sjedište Székesfehérvár u hrvatskoj se literaturi spominje kao Stolni Biograd, a hrvatski ga živalj zove Biograd. Ladislav IV. dopušta 1280. franjevcima da djeluju u tom gradu i daje im sagraditi samostan. Ondje djeluju i 1720., kad im je gvardijan Melkior Pavliković. U tom je gradu do sredine XIX. st., kad se posve odnarodilo, obitavalo i mnogobrojno hrvatsko stanovništvo, koje madžarski pisci spominju kao Dalmatince (*dalmaták*). Bili su glasoviti kao vinogradari i obrtnici. Mnogi su biogradski Hrvati tijekom spomenutog razdoblja obnašali vodeće dužnosti – bili su prisežnici, glavni bilježnici, glavni suci, javni tužitelji, dožupani.

Kralj Josip II. 1790. prvim je stolnobiogradskim biskupom imenovao Nikolu Milašina, rođenoga u Čavolju 1736., koji je na toj dužnosti ostao do smrti 1811. Od 1827. do 1830. ondje je biskupovao i Matija Pavao Sučić, rođen u Subotici 1767.

Danas postoje Hrvatske manjinske samouprave u Biogradu (Székesfehérvár) i Penteli (Dunaújváros, ranije Sztálinváros), ali hrvatsko stanovništvo u tim gradovima

Bila županija

nije autohtono, već se u njih doselilo tijekom socijalističke industrijalizacije, ponajviše iz Bajskog trokuta, odakle je odlazilo iz političkih razloga.

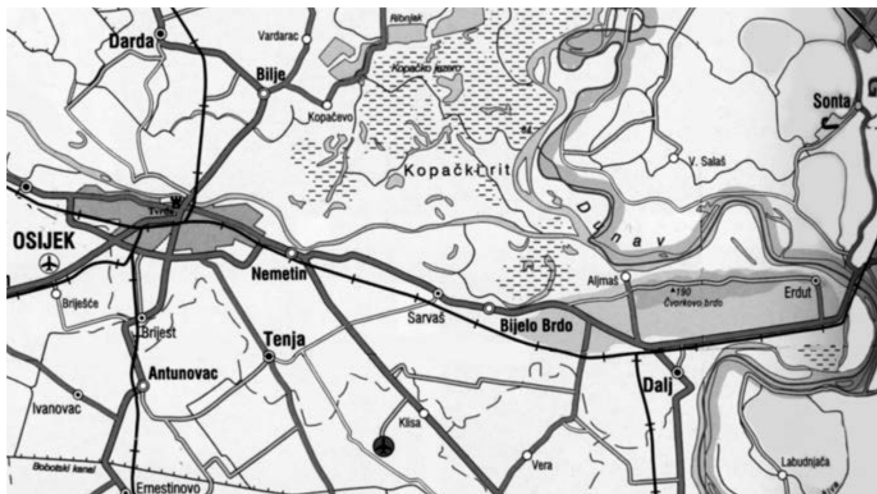
Lit.: J. Károly, *Fejér vármegye története*, I-II, Székesfehérvár, 1896, 1898.

Ž. Mandić

BILANIĆ, Franjo (Novo Selo, 1863. – ?), slikar. Studirao je na Akademiji umjetnosti u Münchenu. Pretežito je slikao za katoličke crkve u južnoj Ugarskoj. Veljko Petrović zabilježio je kako u županijskoj zgradi u Somboru postoje dva njegova historijska pejzaža, *Ruševine grada Bača* (1883.) i *Dunav kod Futoga* (1884.), no danas ih ondje više nema.

Lit.: *Narodna enciklopedija srpsko-hrvatsko-slovenačka,* I, Zagreb, [1926]; V. Petrović, *Srpski pisci i slikari*, Sombor, 1994.

A. Čota

Bili Aljmaš (Aljmaš)

BILI ALJMAŠ (službeno Aljmaš), naselje u općini Erdut, 6 km sjeverno od Dalja, u istočnoj Slavoniji. Administrativno pripada Osječko-baranjskoj županiji. Smješten je na obroncima Daljske planine na desnoj obali Dunava. Mjesto je nastalo u srednjem vijeku. Danas je depopulacijsko naselje sa 645 stanovnika (2001.). God. 1991. imalo je 823 stanovnika, od kojih je Hrvata bilo 673, Madžara 75 i Srba 9. Stanovništvo se bavi pretežito poljoprivredom, ugostiteljstvom, građevinarstvom, trgovinom i turizmom (blizina Kopačkog rita). U mjestu uz župnu crkvu postoji i samostan Isusove male sestre.

Hrvati iz Bačke tradicionalno ga nazivaju Bilim Aljmašem kako bi ga razlikovali od Aljmaša u Bačkoj (danas *Bácsalmás* u Madžarskoj). Iako se ne nalazi u Bačkoj, ima veliku važnost u vjerskom životu bačkih Hrvata jer se u njemu od 1704. nalazi svetište Gospe od Utočišta, u koje bački Hrvati rado hodočaste. Župna crkva iz 1852. razorena je u ratu 1991., a Gospin kip, koji potječe iz 1857. i bio je dar J. J. Strossmayera, pronađen je djelomice oštećen u razorenom svetištu. Na temeljima stare crkve sagrađena je nova 2004.

Lit.: A. Sekulić, *Marijanske pobožnosti podunavskih Hrvata*, Zagreb, 1985; *Veliki geografski atlas Jugoslavije*, Zagreb, 1987; *Hrvatska enciklopedija*, I, Zagreb, 1999; *Leksikon naselja Hrvatske*, I, Zagreb, 2004.

S. Stantić

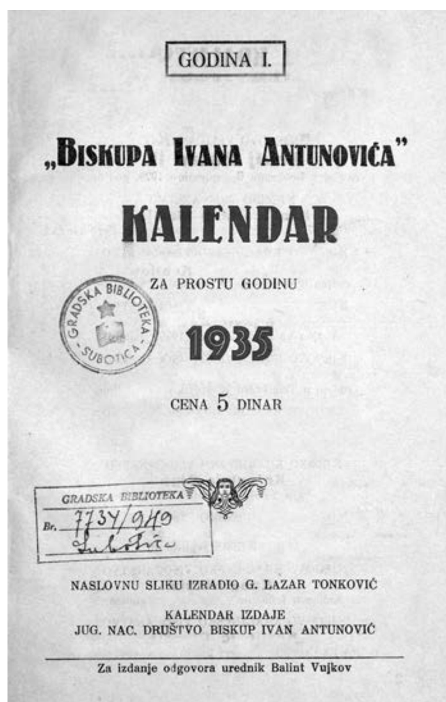
BIOGRAFIJA → životopis

BIREŠ (biroš) *dijal.* (*madž.* béres: najamnik), u starije doba siromašan uposlenik kod zemljoposjednika. Radni odnos s gazdom ugovarao se usmeno i to na određeno vrijeme, najčešće od »Đurđeva« (blagdan svetog Jurja, 23. IV.) do »Đurđeva«, a ako je u zimskom razdoblju u gazde manjkalo radova, onda i od »Đurđeva« do »Miolja« (blagdan svetih Mihaela, Gabriela i Rafaela, 29. IX.). Bili su jeftina radna snaga, a s posjednicima su se slobodno pogađali. Plaća je obično manjim dijelom bila u novcu, a većim dijelom u naturi (ugovorena količina pšenice, kukuruza, ogrjeva – ogrizine ili čutaka – katkad i odojak i sl.). Posjednik im je usto osiguravao i hranu i smještaj. Najčešće su spavali u staji na slami, ali su od gazde mogli dobiti na korištenje i birešku kućicu. Njihova se obveza sastojala u tome da od jutra do večeri, često i od prije svitanja pa do kasno u noć, rade sve poslove koje zapovjedi gazda. Najčešće su to bili kočijaši, koji su skrbili o konjima i radili sve zaprežne poslove s njima, bilo je birešâ koji su radili s govedima, a bilo je volara – onih koji su radili sve poslove s volovima.

Lit.: B. Šimić, Poljodjelski radnici u Bačkoj, *Klasje naših ravni*, Zagreb, 1/1942; A. Sekulić, *Bački Hrvati*, Zagreb, 1991.

A. Stantić

BISKUPA IVANA ANTUNOVIĆA KALENDAR, bunjevački narodni kalendar. Prvi i jedini broj tog kalendara izašao je u Subotici za 1935. godinu. Izdalo ga je Jugoslavensko nacionalno društvo *Biskup Ivan Antunović*. Kao odgovorni urednik kalendara potpisuje se Balint Vujkov, koji u ovom kalendaru objavljuje prve od svojih prikupljenih bunjevačkih narodnih pripovijedaka. Koncepcijom blizak sličnim kalendarima, i ovaj sadržava pouke za puk, pjesme i narodne pripovijetke. Donosi i tekstove koji se bave djelom biskupa Ivana Antunovića te pojedinih njegovih sljedbenika u borbi za »narodno-bunjevačku stvar« i očuvanje bunjevačkog imena i narodnoga ikavskog govora. Istaknuti su pritom Mijo Mandić, Mara Đorđević Malagurski te Lazar Stipić kao oni koji su na osobit način bili angažirani na nacionalno-prosvjetnom polju, obrani materinskog jezika i propagiranju jugoslavenske ideje.

GODINA I.

„BISKUPA IVANA ANTUNOVIĆA"

KALENDAR

ZA PROSTU GODINU

1935

CENA 5 DINAR

NASLOVNU SLIKU IZRADIO G. LAZAR TONKOVIĆ

KALENDAR IZDAJE
JUG. NAC. DRUŠTVO BISKUP IVAN ANTUNOVIĆ

Za izdanje odgovora urednik Balint Vujkov

Biskupa Ivana Antunovića kalendar za prostu godinu 1935, Subotica, 1934.

Kalendar je bio projugoslavenski orijentiran, no njegov se jugoslavizam jasno razlikovao od unitarnog jugoslavizma, jednoga od dominantnih ideoloških pravaca u politici Kraljevine Jugoslavije, koji se vodio idejom potiskivanja posebnosti naroda i isticanja narodnosnih imena. Orijentacija se kalendara prije može povezati s jugoslavizmom za koji se zauzimao Ivan Antunović, ali je ipak i tada dominantan unitarni jugoslavizam ostavio traga u jezičnom oblikovanju kalendara: osim ikavskih tekstova, pripovijedaka i pjesama, u njemu su naime i tekstovi pisani srpskom ekavicom. Ona polako, sukladno propagiranom jezičnom unitarizmu, postaje i službeni jezik.

Suvremenik M. Evetović navodi da je ovaj kalendar propao jer ga narod nije prihvatio zbog »protunarodne tendencije«, odnosno zato što nije bio na hrvatskim i katoličkim pozicijama, koje su obilježavale u narodu općeprihvaćeni kalendar *Subotička Danica*, kojemu je *Biskupa Ivana Antunovića kalendar* bio svojevrsna konkurencija.

Lit.: *Biskupa Ivana Antunovića kalendar za prostu godinu 1935*, Subotica, 1934, M. Evetović, *Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata* (rukopis).

Lj. Vuković

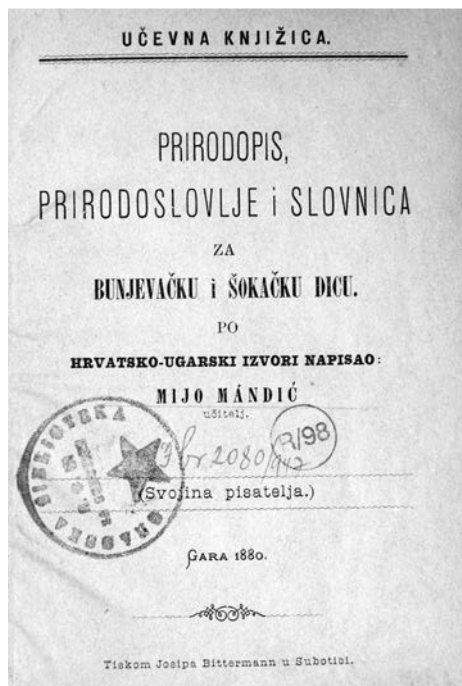
BITTERMANN, Ferdinand (Nándor) (Pešta, 5. VI. 1840. – Sombor, 28. I. 1911.), somborski tiskar. Sin je Karla i Marije, rođ. Pessák. Tiskarstvo je izučio u očevoj tiskari u Subotici, a otac mu je otvorio i tiskarsku radionicu u Somboru. Ona je isprva nosila naziv Tiskara Ferdinanda Bittermanna, a poslije, kad je tiskaru preuzeo Ferdinand, ime joj je promijenjeno u *Bittermann i sin*. U prvo ju je vrijeme vodio sam, a nakon toga sa sinom Sándorom (?, 1868. – Sombor, 8. VII. 1920.), koji ju je 1915. prodao Milutinu Jankoviću. Osim mnogobrojnih knjiga i novina, u njegovoj tiskari tiskane su novine *Bunjevac* (1882.) i *Godišnjak Povijes-*

nog društva Bačko-bodroške županije (Bács-Bodrog megye Történelmi Társulat évkönyve), (1882.-1914.).

Lit.: *Bácsmegyei Napló*, Szabadka, 29. I. 1911; *Hrvatski biografski leksikon*, I, Zagreb, 1983; S. Vasiljević, *Znameniti Somborci*, Novi Sad, 1989.

M. Grlica

BITTERMANN, Jozef (Josip, József) (Subotica, oko 1852. – Subotica, 1. I. 1907.), subotički tiskar. Sin Karla i Erzsébet, rođ. Speizer. Zanat je naučio u očevoj tiskari u Subotici, koju je naslijedio od oca 1871. i vodio do svoje smrti, kad je tiskara prestala raditi. S Lajosem Berényijem bio je od 1881. suvlasnik trgovine za prodaju knjiga, muzikalija i papira. Bio je dopredsjednik Katoličkoga momačkog društva. Uz ostale, u njegovoj tiskari otisnuti su sljedeći naslovi: Ambrozije Šarčević, *Tolmač izvornih, književnih i zemljopisnih jugoslovenskih riči* (1870.); Jedan Bunjevac, *Jedna rič Bunjevcima ili šta je razlika između Felixa Parčetić i Kalora Varge* (1872.); Franjo Bodolszky, *Aleksandra Petőfija Vitez Ivan. Na srbski priveo Jovan Jovanović, a dozvolom privodioca na bunjevačkom naričju izdao Franje Bodolszky, bivši pivač pri crkvi s. Roke u Subatici* (1873.); Lazar Mamužić, *A Bácskai Híradó és a bunyevác elemi tanügy* (1874.); Franjo Vujković Lamić, *Duhovna Manna iliti knjiga bogoljubnih molitvica i pisama iz različiti knjiga sabrana i usmložana* (1878.); Mijo Mandić, *Prirodopis, prirodoslovlje i slovnica za bunjevačku i šokačku dicu* (1880.); Mijo Mandić, *Zemljopis, povistnica i ustavoslovlje* (1880.). U Bittermannovoj tiskari nastajali su mnogi listovi i novine: *Misečna kronika* (1873.), *Subatički glasnik* (1873.-76.), *Neven* (15. V. 1887. – 1. XII. 1899.), *Subotičke novine* (21. I. 1898. – 4. VI. 1898.), *Dél-Magyarország – Južna Ugarska* (13. IV. 1902. – 31. X. 1906.), *Novog stolića glasnik – Új század hirnöke* (1901.). Bittermann je tiskao i kalendare, onodobno omiljeno štivo među Bunjevcima: *Bunjevačko-šokački kalendar za prostu godinu 1879*, *Nova Danica* (1887.-88.), *Danica* (1889.-92.) i *Subotička Danica* (1894. i 1900.)

UČEVNA KNJIŽICA.

PRIRODOPIS,
PRIRODOSLOVLJE i SLOVNICA
ZA
BUNJEVAČKU i ŠOKAČKU DICU.
PO
HRVATSKO-UGARSKI IZVORI NAPISAO:
MIJO MÁNDIĆ
učitelj.

(Svojina pisatelja.)

GARA 1880.

Tiskom Josipa Bittermann u Subotici.

Prirodopis, prirodoslovlje i slovnica M. Mandića, tiskano 1880. u tiskari J. Bittermanna

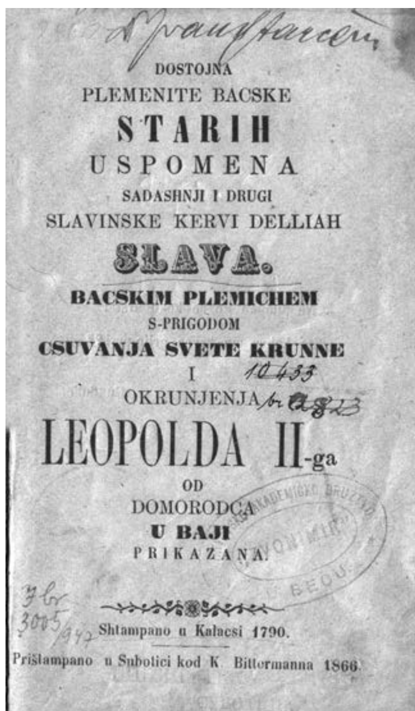
Izvor: Historijski arhiv Subotica, F: 086. CT, 72/I

Lit.: *Neven*, Subotica, 1/1907; *Bácsmegyei Napló,* Szabadka, 4. I. 1907; *Szabadka és Vidéke,* Szabadka, 10. II. 1907; *Hrvatski biografski leksikon*, I, Zagreb, 1983; I. Szentgyörgyi, E. Bažant, N. Bašić Palković, *Subotička bibliografija 1764-1869*, Subotica, 1988; T. Vereš, *Bunjevačko pitanje danas*, Subotica, 1997.

M. Grlica

BITTERMANN, Karl (Károly) (Budim, 13. VII. 1805. – Subotica, 29. V. 1869.), vlasnik prvih tiskara u Subotici i Somboru. Nakon što je završio tri razreda osnovne škole, roditelji su ga poslali da izuči slovoslagarski obrt u peštansku tiskaru *Trattner-Károlyi*. Daljnja znanja iz tiskarstva stjecao je u Beču, Leipzigu, Dresdenu i Pragu. Prije dolaska u Suboticu ponovno je radio u peštanskoj tiskari *Trattner-Károlyi.* Tek kad mu je 7. III. 1844. carsko-kraljevski ured u Beču izdao dopuštenje za otvaranje tiskare, Bittermann je na nagovor velikog

župana Bačko-bodroške županije Josipa Rudića počeo rad u vlastitoj tiskari u Subotici. Tiskara u Somboru počela je raditi 12. X. 1850. Nakon smrti prve supruge Marije Pessák 1849. god., s kojom je imao petero djece, oženio se 1851. Erzsébet Speizer, koja mu je rodila još šestero djece, a nakon Karlove smrti vodila je subotičku tiskaru do 1. X. 1871. Tad ju je preuzeo njegov sin Jozef.

DOSTOJNA
PLEMENITE BACSKE
STARIH
USPOMENA
SADASHNJI I DRUGI
SLAVINSKE KERVI DELLIAH
SLAVA.
BACSKIM PLEMICHEM
S-PRIGODOM
CSUVANJA SVETE KRUNNE
I
OKRUNJENJA
LEOPOLDA II-ga
OD
DOMORODCA
U BAJI
PRIKAZANA.
Shtampano u Kalacsi 1790.
Prištampano u Subotici kod K. Bittermanna 1866.

Dostojna plemenite Bacske starih uspomena sadashnji i drugi slavinske kervi delliah slava G. Peštalića tiskana 1866. u tiskari K. Bittermanna

U subotičkoj je tiskari, među ostalim, otisnut veći broj naslova na bunjevačkoj ikavici: *Kratki nauk za kerschchansko-katolicsansku malenu dicu* (1854.); Franjo Bodolsky, *Vertao gizdavi to jest: knjiga pod imenom ovim: jerbot, kakogod u lipom vertlu nalazese strukah svakojakog lipog cvitja, tako i u ovoj knjigi, nalazese priko cile godine lipe molitve, pisme, litanie, i poboxna dila, koje jesu kalacske arcibiskupatie svete stolice sloboshtinom na svitlost izdata 1857. Godine, 1. Sicsnja*; Silvester Dorotić, *Bogoljubni shest pisama na poshtenje Blaxene Divice Marie ponajvishe za bratinstva od svete krunice spravljene* (1859.); [Stipan Grgić], *Andjeoska iliti na slavu prisvetog Trojstva Krunica* (1860.); Grgo Peštalić, *Dostojna plemenite Bacske starih uspomena sadashnji i drugi slavinske kervi delliah slava* (1866.); Lazo Vukmanov, *Vinac svete Ane majke B. D. Marie. Koji jedanaest Otčenaša i trideset tri Zdrave Marie u sebi saderžaje* (1867.); *Bratinska Opomena* – proglas subotičkog odbora Deákove stranke (1869.); Ambrozije Šarčević, *Zbirka mudrih i poučnih izrekah. Na korist bunjevačkog puka* (1869.); *Bunjevački kalendar za prostu godinu 1869. koja ima 365 dana; Bunjevački i šokački kalendar za pristupnu godinu 1870; Bunjevački i šokački kalendar za prostu godinu 1871* i dr.

Lit.: *Hrvatski biografski leksikon*, I, Zagreb, 1983; I. Szentgyörgyi, E. Bažant, N. Bašić Palković, *Subotička bibliografija 1764-1869*, Subotica, 1988; F. Németh, *Bittermann Károly*, Szabadka, 1994; T. Vereš, *Bunjevačko pitanje danas*, Subotica, 1997.

M. Grlica

BJELOVUČIĆ, Nikola Zvonimir (Janjina, 11. XI. 1882. – Janjina, 23. XI. 1952.), povjesničar i etnograf. Osnovnu školu pohađao je u rodnome mjestu na Pelješcu, gimnaziju u Dubrovniku, Travniku i Mostaru. Pravo je studirao u Zagrebu (1901.-04.) i Beču (1905.-06.) te doktorirao 1907. u Zagrebu, gdje je također apsolvirao povijest i zemljopis (1908.-10.). Sudsku i odvjetničku praksu obavljao je u Dubrovniku i Trstu (1907.-14.). Imao je odvjetnički ured u Trstu (1914.), Metkoviću (1919.-23.) i Dubrovniku (1923.-35.). Bio je sudac upravnog suda u Dubrovniku (1935.-40.) i Podgorici (1940.-45.). Politički je bio uvijek aktivan: iz dubrovačke je gimnazije isključen zbog političke djelatnosti, pred kraj Prvoga svjetskog rata sudjelovao je u pokušajima rješenja južnoslavenskog pitanja u okviru Austro-Ugarske Monarhije, u međuratnom razdoblju bio je aktivan u provođenju agrarne reforme u Dalmaciji, bio je član HSS-a, a poslije provladine liste Bogoljuba Jeftića i dr.

Objavio je nekoliko desetaka knjiga i knjižica s područja povijesti, prava, arheologije i etnografije, a članke i književna djela objavljivao je u mnogobrojnim časopisima i novinama. U historiografskim i etnološkim radovima nije uvijek pouzdan. U svojim djelima doticao se podunavskih Hrvata u posttrijanonskoj Madžarskoj i u Vojvodini (*Etnografska granica Jugoslavena*, Dubrovnik, 1920.; *Etnografska granica Slovenaca, Hrvata, Srba i Bugara sa etnografskom kartom,* Zagreb, 1929.; *Etnografske granice Hrvata i Slovenaca,* Dubrovnik, 1934.), ali su njegova razmatranja kompilacijske naravi i više su pokušaj znanstvenog opravdanja utvrđivanja trijanonskih granica s Madžarskom.

Lit.: *Hrvatski biografski leksikon*, II, Zagreb, 1989.

R. Skenderović

BLAGAJ, naselje desetak kilometara jugoistočno od Mostara, s ruševinama staroga grada iznad vrela rijeke Bune, 1804 stanovnika (1991.). Prema Konstantinu Porfirogenetu ondje su se u X. st. nalazili gradovi Bona i Hum, ali njegove tvrdnje još nisu arheološki dokazane. Srednjovjekovna utvrda, čiji su ostaci iznad današnjeg naselja, prvi se put spominje 1423., ali je zasigurno podignuta prije. Uz nju se u XV. st. razvilo trgovačko-obrtničko naselje iz kojega je nastalo i današnje mjesto. U srednjem vijeku Blagaj je bio jedno od najvažnijih naselja u Hercegovini.

Depopulacijsko je mjesto, čije je današnje stanovništvo dominantno muslimanske vjere. U mjestu su džamija i katolička crkva Presvetoga Trojstva, koja je sagrađena 1908., a danas je u ruševnom stanju. U blizini, na vrelu Bune, bila je medresa, a danas se ondje nalazi muzej. Blagaj je u sastavu bošnjačko-hrvatskog entiteta Bosne i Hercegovine, u koji je ušao pod kontrolom bošnjačkih snaga.

Za ovo mjesto neki autori (npr. Đ. Popović-Munjatović, L. Budanović, M. Evetović) vezuju svoje mišljenje o etimologiji imena Bunjevac. Oni polaze od Jirečekove tvrdnje da su sva tri imena: Blagaj, Bona i Hum, zapravo nazivi za isto naselje (*grč.* bounos, »brdo, hum, brežuljak«, vrh > *lat.* bonus = *slav.* blag, dobar) te da su Bunjevci dobili svoje ime po predjelu oko grada Bona, tj. iza brda, ispod kojega je rijeka Bona, a samim imenom Bunjevac označava se čovjek iz toga brdskog kraja, tj. brđanin, gorštak, Humljanin.

Lit.: M. Evetović, *Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata* (rukopis); B. Ferjančić, *Vizantiski izvori za istoriju naroda Jugoslavije*, II, Beograd, 1959; K. Jireček, *Istorija Srba*, I, Beograd, 1990; J. Marković, *Enciklopedijski geografski leksikon Jugoslavije*, Sarajevo, 1990; *Hrvatska enciklopedija*, II, Zagreb, 2000.

S. Stantić i S. Bačić

BLAGOVIJEST, *dijal.* Blagovist, navještenje Blažene Djevice Marije, svetkovina kojom se obilježava navještaj »blage (tj. dobre) vijesti« arkanđela Gabrijela Mariji da će začeti po Duhu Svetome i roditi sina Božjega. Slavi se 25. ožujka i najčešće pada u korizmu.

Blagovijest bački Bunjevci pobožno slave, a poljodjelci rade samo nužne poslove oko domaćih životinja. Kako su nekima post i nemrs srijedom i petkom te uzdržavanje od duhana, alkoholnih pića i drugih tjelesnih užitaka za četrdesetodnevne korizme dugački, a Blagovijest je često oko sredine korizme, taj su blagdan svetkovali uz stanku od uzdržavanja, i to pijući crveno vino. Prema narodnom običaju, prije izlaska Sunca treba popiti čašu crvenog vina natašte, a nije na odmet popiti još nekoliko čaša i tijekom dana. Opravdanje je sadržano u vjerovanju da se tog dana popijeno crveno vino pretvara u krv pa onaj tko ga pije biva zdraviji i jači, a osobito se preporučuje protiv malokrvnosti. Stoga se i kaže da na taj dan treba »vaćat (hvatati) krv«, a sam se dan u subotičkom kraju naziva još »krvovaća«, »krvaća« i sl.

Lit.: M. Evetović, *Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata* (rukopis); A. Sekulić, *Bački Hrvati*, Zagreb, 1991.

A. Stantić

BLAGOVIJEST – BLAGOVEST, katolički list. Počeo je izlaziti 1928. u Skoplju na poticaj tadašnjega skopskog nadbiskupa mons. Janeza Gnidovca. Bilo je to glasilo lokalnog karaktera, uređivali su ga isusovci, a početna mu je naklada bila 500 primjeraka. Zbog ratnih zbivanja list je prestao izlaziti 1941. Ponovno je pokrenut 1946. u Nišu, kad je nekoliko brojeva tiskano ćirilicom. Iste se godine uredništvo preselilo u Beograd. *Blagovijest* i drugi put prestaje izlaziti 1987., nakon što se iz Beograda odselio nadbiskup i dugogodišnji urednik lista mons. Alojz Turk. Novi beogradski nadbiskup mons. Franc Perko i skupina svećenika entuzijasta ponovno su pokrenuli list 1988. Uredništvo i suradnici nastojali su ostvariti ono što je bilo zapisano još u prvom broju: »Da duhovno dođemo što češće do naših vjernika i da im priopćimo sve što će moći okrijepiti i razveseliti njihove duše«. Danas se prilozi u časopisu tiskaju latinicom, a objavljuju se i na hrvatskome i na srpskome. Stoga časopis ima i dva imena: *Blagovijest* i *Blagovest*. Prije mjesečnik, u novije doba izlazi četiri puta na godinu. Ovaj je list odig-rao važnu uloguž nakon Drugoga svjetskog rata, kad je bio jedini katolički časopis općeg karaktera na području bivše Jugoslavije.

Lit.: www. hic. hr/dom/419/dom01. htm; *Opći religijski leksikon*, Zagreb, 2002; *Zvonik*, Subotica, 4/2003.

Zaglavlje lista *Blagovijet-Blagovest*

J. Štefković

BLAŠKOV KRIŽ, toponim u Subotici. Križ je podigao 1843. plemić Blaško Manić pokraj Somborskog puta u Gatu, u pretežito hrvatskom dijelu grada. Najpoznatiji je križ-orijentir na subotičkom području i jedini je sačuvao svoj stoljetni toponim u samom gradu. Toponimska mu je posebnost i to što se križevi uz ceste u pravilu nazivaju po prezimenu, a ne po imenu. Do danas predstavlja lokacijsku odrednicu za stanovništvo.

Izrađen je u kamenu i na njemu je prikazan raspeti Isus, a ispod je njega Marija Magdalena, izrađena od livenog željeza, što je bilo uobičajeno za sredinu XIX. st. Na postamentu križa mramorna je ploča s madžarskim natpisom o donatoru: »nemes Mánich Balázs«. Križ je 1900. obnovio Blaškov potomak Luka Manić. Ograda od kovanog željeza postavljena je oko križa 1930.

Blaškov križ

Lit.: D. Csúszó, *Könyörgésünk színhelyei. Közkeresztek Szabadkán*, I, Szabadka, 2003.

A. Rudinski

BLAŠKOVIĆ, Mijo (Bátori, Mihály) (?, oko 1846. – ?, 1911.), slikar. Školovao se u Budimpešti i Italiji, a poučavao ga je, među ostalim, i freskoslikar Felix D'Al-

Reklamni plakat Mihálya Bátorija (Blaškovića)

berto, kojemu je pomagao pri oslikavanju crkava u Poprádu i Leipzigu. Bavio se ponajprije zidnim slikarstvom i unutarnjom dekoracijom, a u Subotici je 1902. utemeljio Državni institut za razvoj primijenjene umjetnosti. Svoje je prezime promijenio u Bátori.

U Suboticu je Blašković došao 1886. god. s prostora današnje Slovačke, a već godinu dana poslije vodio je soboslikarsku radionicu. Nju je Blašković redovito reklamirao u tadašnjem subotičkom tisku, navodeći pritom da je vrstan slikar i dekorater te pozivajući se na mnogobrojna priznanja koja je u Madžarskoj dobio kao crkveni slikar. Sam je Blašković najčešće bio poduzimač i tvorac kompozicijskih rješenja oslika, a izvedbu radova obično je prepuštao majstorima iz svoje radionice.

Njegovoj se radionici pripisuje rad na unutarnjim dekoracijama mnogobrojnih subotičkih palača, osobito onih na kojima je radio i Titus Mačković kao arhitekt, s kojim je Blašković često surađivao. Izradili su primjerice zidne i stropne slikarsko-dekorativne ansamble u palači Mate Vojnića ml. (zgrada današnjega kina *Korzo*), u najamnoj palači Samka Manojlovića (Korzo, br. 8) te obiteljskoj palači Ráfáela Hartmanna (Ul. Sándora Petőfija, br. 21). Oslikali su također stubišni prostor hotela *K varoši Pešti* (današnja zgrada kazališta), unutrašnjost hotela *Zlatno jagnje* (današnji Dom vojske), Subotičke štedionice i pučke banke (današnja tzv. Žuta kuća) te pravoslavne crkve svetog Vaznesenja Gospodnjega. Blaškovićevoj se radionici pripisuje i oslikavanje franjevačke crkve svetog Mihaela Arkanđela 1890., o čemu svjedoče ugovor o slikarskim radovima u crkvi te natpisi u ondašnjemu tisku. Svoj najveći slikarski ansambl u Subotici za koji se zna Blašković je izradio 1894. na svodu kapele Vojnić, ali to je njegovo djelo poslije prekriveno drugom dekoracijom. Izvan Subotice radio je na obnovi crkve u Keszthelyu te na unutarnjoj dekoraciji katoličke crkve svetih Petra i Pavla apostola u Bajmoku 1908.

Iako je Blašković poznat ponajprije kao jedan je od najvažnijih subotičkih slikara-dekoratera s prijelaza iz XIX. u XX. st., u manjoj se mjeri bavio i portretnim i sakralnim štafelajnim slikarstvom. God. 1896. sudjelovao je tako na Milenijskoj izložbi u Budimpešti, na kojoj je izložio portrete velikog župana Endrea Schmausza i kalačkog nadbiskupa Györgya Császka. U likovnoj zbirci subotičkoga Gradskog muzeja čuva se usto njegova slika *Sveti Ivan Zlatousti*, a u subotičkoj se katedrali svete Terezije Avilske nalaze i slike *Bezgrješno začeće Blažene Djevice Marije* i *Rane svetog Franje*, koje je Blašković obnovio.

Lit.: T. Gajdos, *Szabadka képzőművészete*, Szabadka,1995; O. Kovačev-Ninkov, *Sacra conversatione,* Gradski muzej, Subotica, 25. IV. – 31. V. 2001. (katalog izložbe djela sakralne, mitološke i alegorijske tematike iz likovne zbirke Gradskog muzeja), Subotica, 2002; G. Prčić Vujnović, V.

Aladžić, M. Grlica, *Gradotvorci,* I, Subotica, 2004; *Zidna dekoracija subotičkih palata*, Subotica, 2004; S. Beretić, *Crtice iz povijesti subotičke župe svete Terezije* (rukopis).

Lj. Vuković

BLAZOVICH, László (Szombathely, 2. XI. 1943.), sveučilišni profesor, ravnatelj Arhiva Csongrádske županije u Segedinu. Gradišćanski je Hrvat podrijetlom, iz porodice čiji je najistaknutiji izdanak dr. Augustin (Franjo) Blazović. Iako ne govori hrvatski, ističe svoje hrvatsko podrijetlo.

Diplomirao je madžarski jezik i povijest na Filozofskom fakultetu Sveučilišta Józsefa Attile u Segedinu 1967. te počeo raditi kao srednjoškolski profesor u susjednom Hódmezővásárhelyu. U to je vrijeme bio prvoligaški košarkaš u Segedinu i Hódmezővásárhelyu. God. 1980. postao je ravnateljem Arhiva Csongrádske županije, od 1989. docent je na Katedri za pravnu povijest Pravnog fakulteta segedinskog sveučilišta, a od 1997. i profesor na istoj katedri. Predaje predmete povijest srednjovjekovnog prava i povijest kanonskog prava. Član je Madžarske akademije znanosti i obnašao je nekoliko dužnosti u njezinim tijelima: od 1986. do 1991. bio je tajnik Povjerenstva za filozofiju i povijest segedinskog ogranka; od 1995. do 1997. bio je član Povjerenstva za demografiju te Potpovjerenstva za povijest i demografiju; od 2001. do 2002. član je Povjerenstva za demografiju i predsjednik Potpovjerenstva za povijest i demografiju, a od 2003. član je Akademijina Povjerenstva za pravnu znanost.

Kao ravnatelj Arhiva posebnu je pozornost posvetio prikupljanju i sređivanju arhivske građe te njezinu objavljivanju. Ustrojio je i razvio županijsko organiziranje istraživanja mjesne povijesti. Urednik je godišnjaka *Tanulmányok Csongrád Megye Történetéből* i časopisa *Dél-Alföldi Évszázadok*, organizator tradicionalnih Dana arhiva, na kojima svake godine sudjeluju madžarski i inozemni stručnjaci. Kao znanstvenik istražuje pravnopovijesne i demografske teme, napose srednjovjekovnu madžarsku povijest te povijest južnog Alfölda. Područje njegova istraživanja obuhvaća i teritorij Vojvodine pa je tako intenzivirao suradnju s arhivima u Subotici, Senti i Novom Sadu, a u rukopisu mu je knjiga o srednjovjekovnoj povijesti Subotice.

Samostalno ili u suautorstvu u Madžarskoj i u inozemstvu objelodanio je više od 20 knjiga te više od stotinu studija i stručnih članaka. Dobitnik je priznanja *Pauler Gyula-díj* (1997.), *Pro Regione Alföld* (2000.) i *Csongrád megye Alkotó díj* (2001.).

Djela: *Petrus Ransanus: A magyarok történetének rövid foglalata* (suautor), Budapest, 1985; *A Körös-Tisza-Maros köz középkori településrendje*, Szeged, 1986; *Mátyás király*, Budapest, 1990; *Szeged színháztörténetének forrásai,* I-III, (suautor), Budapest, 1990; *Anjou-kori oklevéltár VII. 1323, VIII. 1324., X. 1326.* (suautor), Budapest, 1991, 1993, 2000; *Ludovicus Tubero: Kortörténeti feljegyzések* (suautor), Szeged, 1994; *A Telegdiek pere 1568-1572.* (suautor), Szeged, 1995; *Magyarország történeti statisztikai helységnévtára V. Csongrád megye*, Budapest, 1995; *A Kőrös-Tisza-Maros-köz települései a középkorban*, Szeged, 1996; Szabadka története a tatárjárásig. Szabadka földesurai a középkorban. Szabadka mezővárosi fejlődése és jogi helyzete a középkorban, u: *Szabadka igazgatástörténetéből 1428-1918.*, Szabadka, 1996; *Levéltárak – Kincstárak* (suautor), Budapest-Szeged, 1999; *Három folyó mentén* (posebno izdanje na engleskom: *Along three rivers. Millenii album of county Csongrád*) (suautor), Szeged, 2001; *Buda város jogkönyve I-II.* (suautor), Szeged, 2001; *Városok az Alföldön a 14. – 16. században*, Szeged, 2002.

L. Heka

BLAŽETIN, Stipan (Santovo, 24. X. 1941. – Pečuh, 24. III. 2001.), hrvatski književnik, pedagoški pisac i kulturni djelatnik. Osnovnu školu pohađao je u rodnom selu, a maturirao je u budimpeštanskoj Hrvatsko-srpskoj učiteljskoj školi 1959. Nakon mature sve do umirovljenja djelovao je u Serdahelu (Tótszerdahely, Zalska županija) među pomurskim Hrvatima kao nastavnik i ravnatelj hrvatske osnovne škole. Uz rad je diplomirao na Visokoj nastavničkoj školi u Pečuhu, a zatim je završio i slavistiku na Filozofskom fakultetu Sveučilišta Loránda Eötvösa u Bu-

Stipan Blažetin

dimpešti. Bavio se metodikom nastave na hrvatskom jeziku te kao kreator nastavnih planova i programa i pisac udžbenika sma-t-ran jednim od vodećih stručnjaka za školska pitanja Hrvata u Madžarskoj.

U književnosti se javio pjesmama objavljivanima u periodičkim publikacijama potkraj pedesetih godina prošloga stoljeća. S 15 pjesama zastupljen je u antologiji južnoslavenskih pjesnika u Mađarskoj *U kolo* objavljenoj 1969. godine. Prvu samostalnu knjigu pjesama *Srce na dlanu* objavio je 1981. i u njoj naznačio motive – ljubav, sloboda, priroda, domoljublje, dječji svijet – kojima će ostati vjeran do kraja života. Objavio je i kraća dramska djela (*Korenje*, 1998.) pogodna za amatersko izvođenje, a manje uspješnu pripovjedačku prozu objavljivao je u periodici (*Narodni kalendar*). Obogatio je hrvatsku dječju književnost pjesmama (*Sunčana polja*, 1980.), radijskim dramama (*Tralala, tralala, propjevala svirala…,* 1991.) te romanom *Bodoljaši* (1986.) koji je ujedno i prvijencem te književne forme u književnosti Hrvata u Madžarskoj. Članom Društva hrvatskih književnika u Zagrebu postao je 1989. Pisao je na standardnome hrvatskom jeziku i na govoru pomurskih Hrvata, a okušao se i kao književni prevoditelj s hrvatskoga na madžarski jezik.

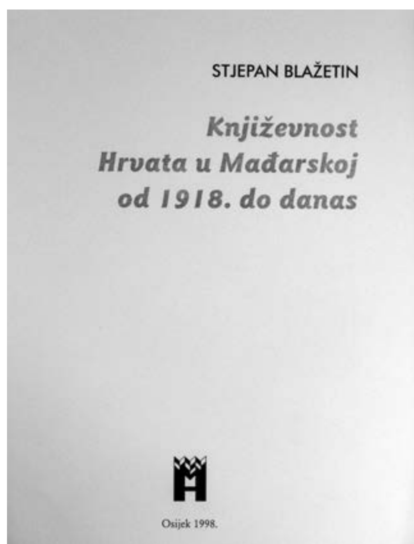
Prijevod: J. Cvenić, *Word Perfect mesék*, Pečuh, 2000.

Djela: *Sunčana polja* (suautori M. Dekić i Lj. Galić), Budimpešta, 1980; *Srce na dlanu*, Budimpešta, 1981; *Bodoljaši*, Budimpešta, 1986; *Tralala, tralala, propjevala svirala…*, Budimpešta, 1991; *Korenje*, Pečuh, 1998; *Suncu u oči*, Pečuh, 1999.

Lit.: Đ. Vidmarović, *Suvremeni tokovi u pjesništvu madžarskih Hrvata*, Zagreb, 1991; P. Milošević, *Ogledi i kritike*, Budimpešta, 1991; S. Blažetin, *Književnost Hrvata u Mađarskoj od 1918. do danas*, Osijek, 1998; S. Blažetin, *Rasuto biserje – Antologija hrvatske poezije u Mađarskoj 1945.-2000.*, Pečuh, 2002.

Ž. Mandić

BLAŽETIN, Stjepan (Velika Kanjiža, 7. I. 1963.), pjesnik, književni povjesničar i prevoditelj. Osnovnu školu završio je u pomurskom selu Serdahelu (Tótszerdahely), gdje mu je otac bio učiteljem, a Hrvatskosrpsku gimnaziju u Budimpešti. Na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu diplomirao je 1988. jugoslavistiku, a magistrirao 1996. s temom *Književnost Hrvata u Mađarskoj od 1918. do danas*, koju je potom objavio kao knjigu. Nakon diplome zaposlio se na Odsjeku za kroatistiku Filozofskog fakulteta Sveučilišta *Janus Pannonius* u Pečuhu, gdje i danas radi kao asi-s-tent. Recentne radove iz povijesti književnosti i kulture Hrvata u Madžarskoj objavljuje u madžarskoj i hrvatskoj periodici.

S. Blažetin, *Književnost Hrvata u Mađarskoj od 1918. do danas*, Osijek, 1998.

U književnom životu javlja se 1991. zbirkom poezije *Krhotine*, objavljenom u knjizi *Generacijska antologija* u suautorstvu sa srpskim književnikom iz Madžarske Dragomirom Dujmovim, a samostalnu pjesničku zbirku *Porcija besmisla zb(i)rka* priređuje 2003. Prožeto suvremenim svjetonazorskim odrednicama, njegovo pjesništvo odlikuju postupci koji su »promišljeni, lirski racionalni«, a pjesme često odraz »melankolične rezignacije lirskog subjekta«. Zahvaljujući upravo njegovu stvaralaštvu, madžarski Hrvati »definitivno ulaze u postmoderno literarno razdoblje« (S. Lukač).

Sastavljač je antologije suvremenoga hrvatskog pjesništva u Madžarskoj, *Rasuto biserje* 2002., a uspješno se okušao i u umjetničkom prevođenju, poglavito s madžarskoga na hrvatski poezije Miklósa Radnótija te proze Pétera Eszterházyja i Tvrtka Vujića. Jedan je od osnivača i urednika časopisa za književnost i kulturu Hrvata u Madžarskoj *Riječ*, koji je kratko izlazio potkraj devedesetih godina XX. st. u Budimpešti.

Prijevodi: M. Radnóti, *Neskladnom vremenu usprkos*, Osijek, 1997; T. Vujić, *Paklene priče*, Zagreb, 2001; P. Eszterházy, *Žena*, Zagreb, 2003.

Djela: *Generacijska antologija* (suautor D. Dujmov), Pečuh, 1991; *Književnost Hrvata u Mađarskoj od 1918. do danas*, Osijek, 1998; *Rasuto biserje – Antologija hrvatske poezije u Mađarskoj 1945.-2000.*, Pečuh, 2002; *Porcija besmisla zb(i)rka*, Pečuh, 2003.

Lit.: S. Blažetin, *Književnost Hrvata u Mađarskoj od 1918. do danas*, Osijek, 1998; S. Lukač, Porcija pomaka, u: S. Blažetin, *Porcija besmisla zb(i)rka*, Pečuh, 2003.

T. Žigmanov

BLESIĆ, plemićka porodica. Plemićki list i grbovnicu braći Nikoli i Josipu dodijelila je Marija Terezija 23. II. 1756. u Beču. Nikola je bio poštanski nadzornik u Subotici (prije toga bio je vojni graničar), a uz njega su plemstvo dobili i supruga mu Ana, rođ. Rapić, i sin Adam. Uz Josipa, koji je nekada također bio vojnik, plemstvo je dodijeljeno i njegovoj ženi Kati, rođ. Hajdu, te njihovoj djeci Matiji, Jakovu, Stipanu i Petru. Iste godine na velikoj skupštini Bačke županije plemstvo je proglašeno porodici Blesić nastanjenoj u Kaćmaru. Prema popisu plemića iz 1841. u Kaćmaru je živjelo 18 članova te porodice.

Potomak te porodice je Pavle Blesić, suvremeni slikar iz Sombora.

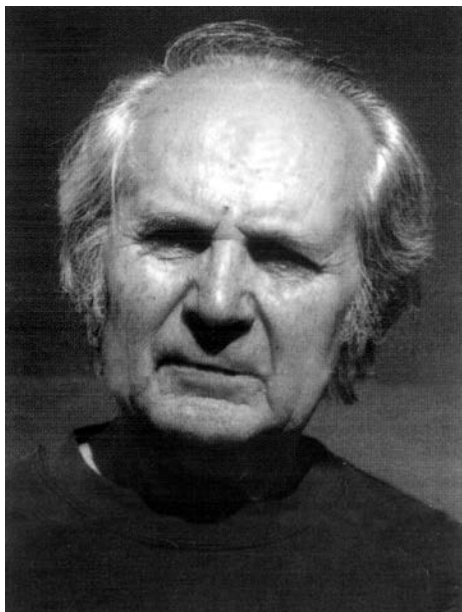
Grb porodice Blesić

Lit.: Gy. Dudás, *A bácskai nemes családok, Bács Bodrogh vármegye Történelemi Társlulat évkönyve,* 2-3, Zombor, 1893; V. A. Duišin, *Plemićke porodice II, Vojvodina II,* s. l., s. a.; A. Sekulić, *Bački Hrvati*, Zagreb, 1991; M. Szluha, *Bács-Bodrog vármegye nemes családjai*, Budapest, 2002.

A. Čota

BLESIĆ, Pavle (Sombor, 6. VIII. 1924.), slikar i kipar. Sin je Marka i Marije, rođ. Zelić, koji su nakon raspada Austro-Ugarske Monarhije optirali za Kraljevinu SHS te su se iz Kaćmara preselili u Sombor. Osnovnu i građansku školu završio je u Somboru, gdje je 1945. diplomirao na Državnoj trgovačkoj akademiji, a 1946. i na Učiteljskoj školi. U Stanišiću je radio kao učitelj. Na likovnom odjelu Više pedagoške škole u Novom Sadu diplomirao je 1955., a povijest umjetnosti studirao je na Filozofskom fakultetu u Beogradu 1967.-71. U Somboru je radio kao nastavnik likovne kulture.

Svoju je stvaralačku djelatnost Blesić počeo 1959. na dva likovna područja, isprva ponajprije u kiparstvu, a poslije sve više u slikarstvu. Također se uspješno bavio cr-

Pavle Blesić

težom, akvarelom i tapiserijom. Slike je počeo izrađivati u vremenu kad je enformel kao pravac u slikarstvu stabilizirao temelje drugačijeg izraza i kad slikarstvo otkriva nova strukturalna značenja. Likovni je izraz koncipirao na emotivnom doživljaju svoje sredine, a u njegovu se slikarskom stvaralaštvu jasnije ocrtava nekoliko ciklusa opusa: a.) geometrijska stilizacija forme (1959.-63.) s motivima zaboravljenih zidova i napuštenih somborskih vrata; b.) slikarstvo materije (1963.-72.) kao precizna simulacija slova i zapisa, pečata i medaljona; c.) slikarstvo apstraktnih i asocijativnih oblika (1973.-78.), kad slikar sve više zalazi u domenu apstrakcije; d.) poetska figuracija (nakon 1978.), kad Blesić postupno definira svoju viziju slike ostajući vjeran svojem iskustvu, materijalu, boji i formi. Sadržaj slika iz te faze može se razvrstati u nekoliko skupina: program antike, iz obiteljskog albuma, pejzaži i vrata te *tempus fugit* – vrijeme teče. Opus mu karakterizira spoj realnoga s apstraktnim. Član je ULUS-a od 1965.

Njegova je djelatnost popraćena trima monografijama izdanima 1984., 1992. i 1998. Izlagao je na 39 samostalnih i na više od 300 kolektivnih izložaba u zemlji i inozemstvu. Dobitnik je mnogobrojnih nagrada i priznanja, među kojima se ističu Listopadska nagrada Sombora 1980., Orden rada sa srebrnim vijencem 1981., nagrada na XXXI. proljetnoj izložbi likovnih umjetnika Vojvodine u Somboru 1982., nagrada Likovne jeseni na VIII. trijenalu suvremenoga jugoslavenskog crteža u Somboru 1984., nagrada Likovne jeseni na Prvoj proljetnoj izložbi u Somboru 1986., otkupna nagrada na IX. trijenalu suvremenoga jugoslavenskog crteža u Somboru 1987., druga nagrada na II. bijenalu akvarela Jugoslavije u Beogradu 1995., otkupna nagrade na XII. međunarodnoj izložbi minijatura u Torontu 1997., otkupna nagrada na I. bijenalu pejzaža u Novom Sadu 1998. i dr.

Velik je dio svojih radova Blesić darovao Gradskomu muzeju u Somboru, koji će biti temelj buduće Galerije Pavla Blesića.

Lit.: *Pavle Blesić,* Sombor, 1992; *Pavle Blesić: 1947-1997: zapisi vremena*, Novi Sad, 1998; *Put jednog slikara,* Novi Sad, 2004.

M. Đanić

P. Blesić, *Kapija LIX*, kombinirana tehnika, lezonit, 1998.

BLESIĆ, Vinko (?, 5. V. 1863. – ?), vlasnik tiskare. Gimnaziju u Subotici pohađao je školske 1876./77. godine. Od početka 1895. do studenoga 1897. bio je vlasnik tiskare koju je sredinom 1892. osnovao odvjetnik Dušan Petrović. U Blesićevoj tiskari otisnuti su, među ostalim, i ovi naslovi: Mijo Mandić, *Bunyevácz kérdés és a 1868-iki XXXVIII. és XLIV. törvényczikkek végrehajtása* (1896.); *Pravila za Pokopno društvo svetoga Ivana u Subatici osnovano godine 1896-te* (1896.); Ambrozije Šarčević, *Otvoreno pismo rodu bunjevačkom i šokačkom* (1896.); *Blagoslov polja na dan svetoga Marka sa litaniom Sviu svetih* (1897.). Kod Blesića je 1896. i 1897. tiskana *Subotička Danica*, tjednik *Subotičke novine* (1895., 1896. i u drugoj polovici 1897.), razna školska izvješća i novine na madžarskom jeziku. Nekoliko mjeseci je uređivao *Subotičke novine* (1893.)

Izvor: Historijski arhiv Subotica, F: 019. 52.

Lit.: *Neven,* Subotica, 1/1895, 11/1897; *Subotičke novine,* Subotica, 1. I. 1895; *Bácskai Ellenőr,* Szabadka, 9. V. 1897; *Szabadka és Vidéke*, Szabadka, 21. XI. 1897; M. Evetović, *Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata* (rukopis); I. Kujundžić, Bunjevačko-šokačka bibliografija, *Rad JAZU*, 355, Zagreb, 1969; I. Szentgyörgyi, E. Bažant, *Subotička bibliografija 1870-1918*, Subotica, 1993.

M. Grlica

BODOLSKI, Franjo (Bodolsky, Bodolszky) (?, 1798. – Subotica, 4. XI. 1874.), prevoditelj i orguljaš. Od 1822. do 1864. radio je kao orguljaš u trima subotičkim crkvama, najprije u franjevačkoj, zatim u crkvi sv. Terezije i napokon u crkvi sv. Roka, gdje je proveo najviše vremena. Za potrebe bunjevačkog puka preveo je više od tisuću crkvenih pjesama. Te su pjesme, molitve i litanije objavljene u knjizi *Vertao gizdavi* 1857. u Subotici te u njezinu ponovljenom izdanju 1866. u Baji. Dok je prvo izdanje bilo tiskano latiničnom grafijom koja je prije Gajeve reforme bila u uporabi u sjevernoj Hrvatskoj, drugo je izdanje tiskano gajicom – reformiranom Gajevom latinicom. God. 1873. Bodolski je objavio i prijevod epa *Vitez Ivan* Sándora Petőfija. Prijevod nije bio izravan, s madžarskoga, nego ga je izradio preko srpskog prepjeva tog djela Jovana Jovanovića Zmaja *Vitez Jovan*. Iako Bodolski nije uvijek uspio sačuvati Zmajevu verzifikatorsku vrsnoću, njegov »bunjevački« prijevod doživio je povoljan odjek u tadašnjem bunjevačkom i srpskom tisku, a i sam je Zmaj Bodolskoga podupro još na početku njegova rada na prijevodu. *Vitez Ivan* objavljen je naime tek 9 godina nakon prvog poziva na pretplatu, a upravo je u tom razdoblju počelo i djelovanje narodnih preporoditeljâ među ugarskim Bunjevcima i Šokcima. Smatra se da je izdavanje *Viteza Ivana* jedan od pokazatelja činjenice da se, zahvaljujući tom djelovanju, zanimanje za knjigu na vlastitu jeziku u Bunjevaca u međuvremenu povećalo.

VERTAO GIZDAVI

GRADSKA BIBLIOTEKA SUBOTICA

ili

MOLITVENA KNJIGA,

u kojoj

PRIKO CILE GODINE LIPE MOLITVE, PISME, LITANIE i. t. d. NALAZE SE,

koju je

S' PRIMILOSTIVIM ODOBRENJEM PRIČASTNOGA ORDINARIATA ARCIBISKUPIE KALAČKE, GOD- 1857.

izdao,

A sada po drugi put već na svitlost izdaje

FRANJO BODOLSKY

u Baji.

Tiskom i troškom Jakoba Schön, koji svako pritiskanje sebi za derzaje. 1866.

F. Bodolsky, *Vertao gizdavi*, Baja, 1866.

Djela: *Vertao gizdavi to jest: knjiga pod imenom ovim: jerbot, kakogod u lipom vertlu nalazese strukah svakojakog lipog cvitja, tako i u ovoj knji-*

gi, nalazese priko cile godine lipe molitve, pisme, litanie, i poboxna dila, koja jesu kalacske arcibiskupatie svete stolice sloboshtinom na svitlost izdata 1857. Godine, 1. Sicsnja, Subotica, 1857 (Baja, 1866.); *Aleksandra Petőfija Vitez Ivan. Na srbski priveo Jovan Jovanović. A dozvolom privodioca na bunjevačkom naričju izdao Franje Bodolszky, bivši pivač pri crkvi s. Roke u Subatici*, Subatica, 1873.

Lit.: *Hrvatski biografski leksikon*, II, Zagreb, 1989; A. Sekulić, *Hrvatska preporodna književnost u ugarskom Podunavlju do 1918.*, Zagreb, 1994; J. Buljovčić, O jednoj bunjevačkoj adaptaciji Zmajevog prevoda »Viteza Jovana«, u: isti, *Filološki ogledi*, Subotica, 1996.

P. Vuković

BODROŠKA ŽUPANIJA, tradicionalna ugarska županija koja je do 1526. obuhvaćala veći dio Bačke sjeverno od Bačke županije (zajedno s mjestima Sombor, Baja, Kalača i Subotica). Županija je ustrojena oko 1093. god., a ime je dobila po svo-

Bodroška županija prije 1526.

jemu sjedištu – utvrdi Bodrog (Bodrogh, Bodrugh, Budroch, Budruk). O etimologiji imena Bodrog postoje različita mišljenja, a ni danas se ne zna točno gdje se utvrda nalazila, ali se drži da je bila na području u blizini Dunava u široj okolici današnjega Bačkog Monoštora. U Bodrogu su boravili madžarski kraljevi te su njemu održavane županijske skupštine sve do pada županije pod tursku vlast 1526., nakon čega se mjesto rijetko spominje i praktično nestaje.

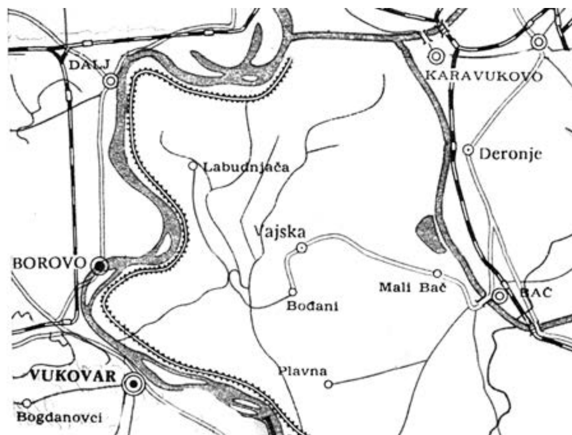
Nakon povlačenja Turaka Bodroška je županija ponovno nakratko uspostavljena 1699.-1702. Međutim, ustroj se nije učvrstio, najprije zbog Rákóczijeva ustanka 1703.-11., a nakon toga zbog stalnih sukoba s Bačkom županijom, jer se nisu znale točne granice između tih dviju županija. Sjedište županije sada je bio Petrovaradinski opkop (današnji Novi Sad), a jedan od podžupana bio je i barun Đuro Pejačević (1717.-19.), koji je prije toga bio podžupan (1712.-13.) i župan (1714.-16.) Bačke županije. Nakon što su bodroški župani bezuspješno pokušali oživiti svoju županiju, 1729. određeno je njezino pripajanje jačoj Bačkoj županiji. Iako je cijeli proces uspostave nove Bačko-bodroške županije završen tek 1802., a posljednji nominalni bodroški župan bio je Antun Grašalković mlađi (1759.), faktički su vlast na području bodroške županije u tom razdoblju obnašali bački župani.

Lit.: *Bács-Bodrogh vármegye egyetemes monografiája*, I-II, Zombor, 1896; I. Iványi, *Bács-Bodrog vármegye földrajzi és történelmi helynévtára*, I, [2] V, Szabadka, 1909, 1907; M. Beljanski, *Tragajući za Bodrogom i Monoštor do kraja osamnaestog veka,* Sombor, 1972; A. Sekulić, *Hrvatski bački mjestopisi*, Zagreb, 1994; *Miroljub*, 4/1998, 4/2000.

J. Z. Pekanović

BOĐANI, manje seosko naselje u jugozapadnom dijelu Bačke, istočno od Bača, 1323 stanovnika (2002.). Vezano je za aluvijalnu ravninu Dunava, a smješteno je na granici nešto više riječne terase (85 m) i prostranoga dunavskog rita (oko 80 m). Po strani je od važnijih prometnica. Asfaltnom je cestom, preko susjedne Vajske, povezano s općinskim središtem – Bačom. Od glavnog toka Dunava Bođani su udaljeni desetak kilometara, a na suprotnoj je obali smješten Vukovar. Ovaj je dio bačkog Podunavlja s Vukovarom prije bio povezan skelom, ali je nakon uspostavljanja granične crte između dviju država takva veza prekinuta.

Smatra se da je selo prvi put spomenuto kao Boian u jednome papinskom dokumentu nastalome između 1338. i 1342. Pod imenom Bođan prvi je put zabilježeno 1543. Spominje se i u turskim defterima, i to u Somborskoj nahiji. Nakon oslobođenja od Turaka mjesto je zabilježeno već 1691.

Bođani

Prema broju stanovnika Bođani spadaju u red manjih podunavskih naselja. U njemu je 1890. živjelo 856 stanovnika, od kojih je bilo 375 Hrvata (Šokaca), 350 Srba, 65 Nijemaca, 44 Madžara te 22 ostalih. God. 1900. u njemu je zabilježeno 854 stanovnika, a 1921. 1251 stanovnik. U novije doba izražena je depopulacija: 1971. mjesto je imalo 1879 stanovnika, 1991. – 1322, a 2002. – 1113 stanovnika. Tijekom 1990-ih godina etnička je struktura sela promijenjena:

godina	1991.	2002.
ukupno	1323	1113
Srbi	560	586
Hrvati	300	172
Jugoslaveni	174	127
Madžari	79	50
ostali	210	178

Stanovništvo se uglavnom bavi poljoprivredom. Na oko 5 km od sela u prostranome bođanskom ritu između 1920. i 1924. god. podignuta je kudjeljara Berava s pripadajućim radničkim naseljem. Nakon velike poplave koja je 1965. zahvatila taj niski ritski prostor kudjeljara više nije obnavljana. Na istom se mjestu sad nalazi pogon za silažu lucerne.

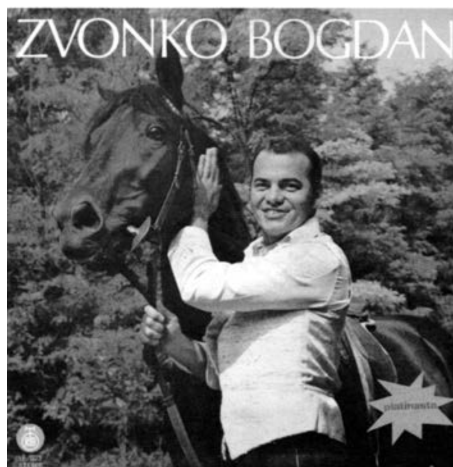
Župa se spominje već 1338. godine. U Bođanima je 1855. izgrađena katolička crkva posvećena svetom Iliji, a dotad su vjernici išli u crkvu susjednu Vajsku. Bođani su samostalna vikarija od 1936., a samostalna župa od 1956. Crkva je 2004. temeljito obnovljena. Župom upravlja župnik iz Vajske.

U blizini sela nalazi se pravoslavni samostan koji je, prema jednom zapisu, osnovan 1478. godine. Prema tradiciji podigao ga je dalmatinski trgovac Bogdan i posvetio svetoj Bogorodici (Vavedenju) u znak zahvalnosti za ozdravljenje. Neki autori smatraju da se ime samostana-brvnare koji je podigao i koji je po njemu nazvan, poslije proširilo i na obližnje selo. Pravoslavna je crkva obnavljana u još dva navrata – 1578. i 1695., a sadašnja je podignuta 1722. godine.

Lit.: I. Iványi, *Bács-Bodrog vármegye földrajzi és történelmi helynévtára*, 3, Szabadka, 1907; *Bács-Bodrog vármegye*, I, ur. S. Borovszky, Budapest, [1909]; *Enciklopedija Jugoslavije*, I, Zagreb, 1955; M. Marković, *Geografsko-istorijski imenik naselja Vojvodine*, Novi Sad, 1966; A. Sekulić, *Hrvatski bački mjestopisi*, Zagreb, 1994; *Stanovništvo. Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u 2002., knj. 1. Nacionalna ili etnička pripadnost. Podaci po naseljima*, Beograd, 2003.

M. Đanić

BOGDAN, Zvonko (Ivan Zvonimir) (Sombor, 5. I. 1942.), pjevač, skladatelj, tekstopisac, sakupljač narodne glazbene tradicije, sportaš. Rođen je u obrtničkoj obitelji od oca Stipana i majke Mace, rođ. Kukuruzar. Roditelji su mu amaterski pjevali u zborovima somborskih društava *Bunjevačko kolo* i KUD-a *Miroljub*, a otac mu je bio i među osnivačima *Miroljuba*. Djetinjstvo je proveo na salašu svojeg »dide« na Nenadiću, što je ostavilo dubok trag na njegovu kasnijem stvaralaštvu. Osnovnu i srednju naobrazbu stekao je u Somboru. Kao srednjoškolac kratko je glumio u somborskome Narodnom kazalištu, u kojem je zatim radio kao službenik 1961.-62. te kratko opet kao glumac 1966.-67. Glumio je i u Narodnom kazalištu u Subotici 1962.-63.

LP *Zvonko Bogdan peva za vas,* 1974.

U Beograd je otišao 1963. i ondje se počeo baviti estradnim pjevanjem. Ono mu je postalo i profesijom, a s vremenom

se orijentirao na skladanje glazbe vezane uz rodno podneblje. U Beogradu je pohađao nižu i srednju glazbenu školu *Stanković*, no odlučujuću je glazbenu naobrazbu stekao privatno, od slijepog klavirista Ladislava Baloga. God. 1971. skladao je svoju prvu pjesmu *Ej, salaši*, 1973. obradio je pjesmu *Fijaker stari*, zatim je 1974. skladao *Govori se da me varaš,* te nakon toga *Već odavno spremam svog mrkova*, *Ne mogu se tačno setit leta* i još više desetaka pjesama. Skladbe su mu vezane za stvarne ljude i događaje, ali se tekstualno i glazbeno inspirirao vojvođanskom i slavonskom tamburaškom tradicijom te madžarskim romancama. Skladao je i na tekstove Jovana Jovanovića Zmaja i Đure Jakšića.

Od 1968. član je Radio Novoga Sada. Surađivao je s Tamburaškim orkestrom Radio Novog Sada pod upravom Janike Balaža, s Velikim narodnim orkestrom Luciana Petrovića i dr. Nastupao je po cijeloj bivšoj Jugoslaviji, diljem Europe te u prekomorskim zemljama (SAD, Kanada, Australija). Među zapaženijima su bili njegovi nastupi na Festivalu podunavskih zemalja 1974. i 1978. s glazbenicima svjetskoga glasa kao što su Gheorghe Zamfir, Toni Jordache i Lájos Boros. Nekoliko je nosača zvuka snimio s najpoznatijim madžarskim primašem Sándorom Lakatosem, a do danas surađuje s Jerryjem Grchevichem, najboljim tamburašem iz SAD-a.

Tijekom sedamdesetih i osamdesetih godina prošlog stoljeća bio je među najpopularnijim osobama na domaćoj estradnoj glazbenoj pozornici. Pjesme su mu postale simbolom naroda iz kojega je potekao, ali i bačke ravnice. Zaslužan je za promoviranje bunjevačkoga glazbenog naslijeđa i kulture, jer se za njegovo ime vezuju neke od najpoznatijih bunjevačkih narodnih i starogradskih pjesama. Pojedine su mu skladbe postale povijesne u tamburaškoj glazbi, a neke, poput *Ej, salaši, na severu Bačke*; *Govori se da me varaš*; *Ne vredi plakati; Već odavno spremam svog mrkova* ili *Fijaker stari* toliko su prihvaćene u puku da se često smatraju izvornima. Dobitnik je nekoliko nagrada i priznanja, među ostalim i nagrade *Istaknuti umjetnik Jugoslavije* 1988.

Osim u skladateljskom i pjevačkom radu, uspjehe je postizao i u konjičkom kasačkom sportu, kojim se bavi od sedamdesetih godina prošlog stoljeća. Putujući po svijetu, upoznao se s najboljim trenerima, vozačima, hipodromima i konjima te je pridonio širenju najnovijih dostignuća u treniranju, balansiranju, potkivanju i vožnji kasačkih konja. Idejni je tvorac kasačkih utrka koje su u Subotici do danas redovito organiziraju, *Subotička milja* od 1982. i *Oslobođenje grada Subotice* od 1984. Vozio je najpoznatije konje s kojima je postigao šampionske rezultate: Diktat, Dickmatserup, Atilla III., Avgust… U staji *Csákány* tri i pol godine radio je kao trener i vozač te je postigao važne rezultate: s konjem Allyhills Hico (švedski uzgoj), koji je inače bio proglašen konjem godine u državi 1996. i 1998. i najboljim konjem u zemlji u prošlom stoljeću, osvojio Slovački internacionalni derbi 1996., a 1997. osvojio je i četvrto mjesto na Međunarodnoj utrci *Grof Kálmán Hunyadi* u Beču. S konjem Miraž osvojio je Jugoslavenski kasački derbi 1998., a s konjem Real Law Hrvatski kasački derbi u Zagrebu 2001.

Bavi se usto i uzgojem golubova listonoša te je i na tom području pridonio populariziranju novih svjetskih postignuća u rodnom kraju.

Od 1980. godine živi i djeluje u Subotici.

Diskografija: LP: *Biseri narodne muzike*, 1971; *Zvonko Bogdan*, 1972; *Zvonko Bogdan – Orkestar Šandora Lakatoša*, 1973; *Zvonko Bogdan peva za vas*, 1974; *Zvonko Bogdan – Što se bore misli moje*, 1976; *Zvonko Bogdan uz tamburaški orkestar RTV Novi Sad pod upravom Janike Balaža*, 1980; *Zvonko Bogdan i Tamburaški orkestar Janike Balaža*, 1981; *Zvonko Bogdan – Pesme i pesnici*, 1984; *Zvonko Bogdan – Legolas*, 1984; *Zvonko Bogdan – Svaku ženu volim ja*, 1988; CD: *Život teče u laganom ritmu*, 2001; *Živim život k'o skitnica*, 2002.

Lit.: *Hrvatski leksikon*, I, Zagreb, 1996; A. Dogandžić, *Zvonko Bogdan pesme i konji*, Beograd, 2000; *Leksikon umetnika Vojvodine*, I, Novi Sad, 2001.

H. Tikvicki

BOGDANOV, **Vaso** (Pančevo, 2. X. 1902. – Zagreb, 9. X. 1967.), publicist i povjesničar. Sin Joce Bogdanova, suradnika i učenika Vase Stajića. Književnost i povijest studirao je u Beču, diplomirao je u Beogradu 1924., a doktorirao 1947. na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. U međuratnom razdoblju bio je gimnazijski profesor u Novom Vrbasu, Subotici i Zagrebu (1923.-46.), a poslije je radio kao službenik u Hrvatskome državnom arhivu. Od 1949. bio je izvanredni, a od 1955. redoviti profesor povijesti na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. U znanstvenom radu i svjetonazoru bio je blizak Vasi Stajiću. Kao član komunističkog pokreta, nekoliko je puta bio otpuštan s posla i zatvaran. Pripadao je užem krugu oko Miroslava Krleže. Za dopisnog člana JAZU-a izabran je 1951., a za redovitog 1955. Povijesna istraživanja usmjerio je na djelatnost istaknutih političara, revolucionarnih zbivanja 1848.-49., povijest političkih stranaka u Hrvatskoj do 1918. te odnose Hrvata i Srba od polovice XIX. st. do 1941.

Osim što je jedan dio života proveo u Subotici, gdje je bio gimnazijski profesor te sekretar PK KPJ Vojvodine u Subotici, dio njegova znanstvenog interesa djelomično se doticao i podunavskih Hrvata u nekoliko njegovih djela (*Ustanak Srba u Vojvodini i mađarska revolucija 1848-49*, Subotica, 1929.; *Nacionalni i socijalni sukobi Vojvođana i Madžara 1848-49*, Zagreb, 1936., 1946.[2]; *Jakobinska zavjera Ignjata Martinovića*, Zagreb, 1960.). Najvažniji je njegov prinos o povijesti Bunjevaca u *Enciklopediji Jugoslavije*, u kojem je sintetizirao njihovu povijest u razdoblju od doseljenja u Bačku pa do kraja Drugoga svjetskog rata. Upozoravajući na osnove čimbenike nacionalna razvitka podunavskih Bunjevaca u Ugarskoj i međuratnoj Jugoslaviji, taj je članak postao jednim od najreferentnijih poslijeratnih radova u stručnoj literaturi o bačkim Bunjevcima.

Lit.: *Enciklopedija Jugoslavije,* II, Zagreb, 1956, 1982[2]; *Hrvatski biografski leksikon*, II, Zagreb, 1989.

S. Mačković

BOGIŠIĆ, Ivan (Sombor, 13. VI. 1901. – Sombor, 12. XI. 1976.), nogometaš, slikar. Po zanimanju firmopisac, između dvaju svjetskih ratova bio je istaknuti nogometaš somborskoga kluba *Sport*, s kojim je osvojio prvenstvo Subotičkoga nogometnog podsaveza 1924./25. Više je puta nastupao za gradsku reprezentaciju, a bio je i predsjednik nogometne sekcije sportskog kluba *Radnički* iz Sombora. Kao slikar autodidakt bio je učenik Lajosa Husvéta. Važnije su mu slike *Kuća kraj puta* (ulje na kartonu, 1936.) i *Konj* (ulje na lezonitu), koje se čuvaju u Gradskome muzeju u Somboru, te *Posljednja večera* (ulje na platnu), koja se nalazi u karmelićanskom samostanu u Krku. Bio je poznat i kao veliki ljubitelj životinja i uzgajivač golubova. Obnašao je dužnost predsjednika Društva za odgoj rasne živine, golubova, ptica i zečeva u Somboru (1954. i 1960.), a bio je i član upravnog odbora Saveza uzgajivača sitnih životinja Jugoslavije 1960.

Lit.: P. Vasić, *Umetnička topografija Sombora*, Novi Sad, 1984; *Miroljub*, Sombor, 6-7/1999; J. Pekanović, *Golubarstvo u Somboru*, Sombor, 2002.

A. Zomborčević i J. Z. Pekanović

BONA → Blagaj

BORBA, list Radikalne stranke koji je izlazio u Subotici tijekom 1924. godine. Od ukupno 27 brojeva, prvi je broj objavljen 30. III. 1924, a zadnji 3. X. 1924. List je tiskan latinicom u subotičkoj tiskari *Fischer i Krausz*, a financirali su ga imućni subotički radikali. Isprva je bio tjednik, a poslije je izlazio dva puta na tjedan. Odgovorni urednik i vlasnik, ali i novinar koji je svojim napisima obilježio list i dao mu profil, bio je Lazar Stipić. Novine su bile izrazito

POŠTARINA U GOTOVOM PLAĆENA — CENA JEDNOM BROJU 1.— DINAR

BORBA

RADIKALNI LIST

GODINA I. — SUBOTICA, 18. APRIL 1924. GOD. — BROJ 4.

IZLAZI SVAKOG PETKA — UREDNIŠTVO I UPRAVA: I. KRUG ŠENOINA ULICA 12

PRETPLATA NA ČETVRT GODINE 12 DINARA — OGLASI SE PRIMAJU PO CENOVNIKU

Rimokatolički Uskrs.

Borba, Subotica, 18. IV. 1924.

prosrpski orijentirane, ali usmjerene k bunjevačkom čitateljstvu, kojemu se sugeriralo zbližavanje sa srpskim političkim čimbenicima u gradu radi stvaranja fronte u odnosu na neslavenske narode. Već je u prvom broju objavljen demagoški članak *Naš program,* u kojem Lazar Stipić objašnjava program Radikalne stranke. I poslije, u skladu sa svojim nazivom, list oštro napada i kritizira sve političke i društvene strukture i pojave u Subotici koje nisu bile na nacionalno-političkoj liniji radikala. Osim borbe za »nacionalno i državno jedinstvo«, upozoravanje na korupciju bilo je jedna od temeljnih karakteristika lista.

Lit.: I. Kujundžić, Bunjevačko-šokačka bibliografija, *Rad JAZU*, 355, Zagreb, 1969; T. Kolozsi, *Szabadkai sajtó (1919-1945)*, Újvidék, 1979; D. Popov, *Srpska štampa u Vojvodini 1918-1941*, Novi Sad, 1983.

S. Mačković

BOROTA, selo u Bačkoj, dvadesetak kilometara sjeverozapadno od Baje, prema Jankovcu (Jánoshalma), 1591 stanovnik (2001.). Ime naselja potječe od slavenskoga osobnog imena Borota. Prijašnja službena imena: Boroth, Borothy, Boroch, Borod, Borota. Bački su je Hrvati zvali i Gospodskom Pustarom (Goszpodszka Pusztara).

Borota

U dokumentima se prvi put spominje 1237., a 1481. bilježe je kao selo. Postoji i 1520., 1580. (ima 25 kuća) i 1590. U turskom je razdoblju pripadala Bajskoj nahiji. Kao pustara navodi se 1658., a 1702. pripada bajskoj župi. God. 1715. spominje se kao naseljena, a 1724. kao nenaseljena pustara. Na početku XIX. st. pripada čas Rimu (Rém), čas Jankovcu, a 1840-ih godina posjedu Antuna Grašalkovića, istoimenog unuka znamenitog upravnika komorskih posjeda u Bačkoj. Broj stanovnika: 1910. – 2724, 1941. – 4049, 1990. – 1779. Premda neki autori navode da je na koncu Prvog svjetskog rata u njoj živjelo oko 150 Hrvata (Bjelovučić), ona nikad nije bila stalno boravište većeg broja Hrvata, koji su ovamo dolazili uglavnom na sezonske poslove.

Izvor: Urbarijalni spisi, 13330. Arhiv Vojvodine.

Lit.: I. Iványi, *Bács-Bodrog vármegye földrajzi és történelmi helynévtára*, 2, 4, Szabadka, 1909[2], 1907; N. Z. Bjelovučić, *Etnografska granica Slovenaca, Hrvata, Srba i Bugara sa etnografskom kartom,* Zagreb, 1929; J. Rapcsányi, *Magyar városok monográfiája, Baja és Bács-Bodrog vármegye községei*, Budapest. 1934; D. Popović, *Srbi u Vojvodini*, II, Novi Sad, 1959; Ž. Mandić, Mikrotoponimija bunjevačkih Hrvata u Madžarskoj, *Folia onomastica Croatica*, 10, Zagreb, 2001.

Ž. Mandić

BOROVSZKY, Samu (Karavukovo, 25. X. 1860. – Budimpešta, 24. IV. 1912.), povjesničar, član Madžarske akademije znanosti. Roditelji su mu se doselili u Bačku, gdje je u Karavukovu (Bácsordás) rođen i Samu kao najstarije od šestero djece. Obitelj se 1862. godine preselila u obližnje slovačko mjesto Pivnice, a 1870. u Szalontu (Erdelj). Usprkos teškim obiteljskim i materijalnim prilikama, na budimpeštanskom je sveučilištu diplomirao povijest i madžarsku književnost, a 1883. stekao je zvanje doktora filozofije. Ravnateljem arhivskog ureda Madžarske akademije znanosti postao je 1884., a ravnateljem njezina Arhiva 1899. Iste je godine postao članom Madžarske akademije znanosti, a 1908. i tajnikom Madžarskoga povijesnog društva.

Objavio je mnogobrojne radove i knjige iz madžarske prapovijesti i velike seobe

naroda. Bio je urednik monumentalne serije *Magyarország Vármegyéi és Városai* (*Madžarske županije i gradovi*), u kojoj su u razdoblju od 1896. do 1914. u 24 knjige monografski obrađene 22 ugarske županije i područja, od kojih je prve četiri monografije uredio skupa s Jánosem Sziklayem, a preostale sâm. Jednu je nakon njegove smrti uredio Dezső Csánki. Ta su djela nezaobilazna za proučavanje povijesti Podunavlja, pri čemu su za podunavske Hrvate osobito važne dvosvesčane monografije Bačko-bodroške i Peštansko-piliško-šoltsko-kiškunske županije, dok je za hrvatsku povijest važna i monografija *Fiume és a magyar-horvát tengerpart* (*Rijeka i ugarsko-hrvatsko primorje*). Iako su prožete tadašnjom službenom panmadžarskom znanstvenom paradigmom, zbog obilja sintetiziranih činjenica monografije koje je uređivao nezaobilazne su u proučavanja povijesti podunavskih Hrvata te su iz njih podatke crpili mnogi autori koji su poslije proučavali Bunjevce i Šokce.

Djela: *A honfoglalás története*, Budapest, 1894; *Csanád vármegye története 1715-ig*, I-II, Budapest, 1896-97; *Az időrendbe szedett váradi tüzesvaspróba lajstrom* (suautor: J. Karácsonyi), Budapest, 1903; *Borsod vármegye története*, Budapest, 1909; *Bács Bodrogh vármegye*, I-II, Budapest, [1909] (urednik); *Pest-Pilis-Solt-Kiskun Vármegye*, I-II, Budapest [1910] (urednik).

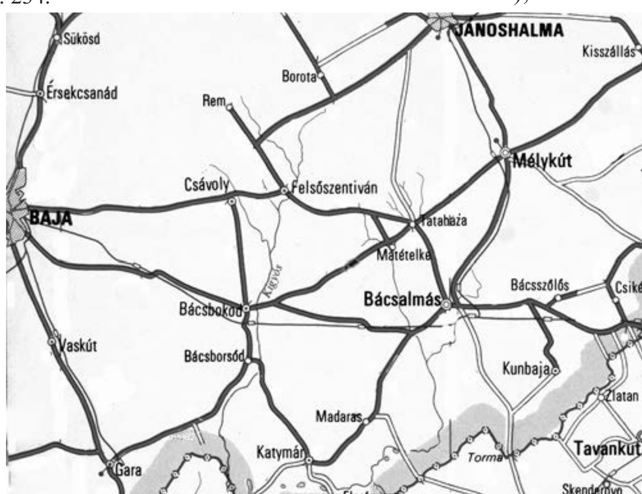
Izvor: Historijski arhiv Sombor, Fond znamenite ličnosti, sign. br. 234.

Lit.: *A Pallas nagy lexikona,* III, Budapest, 1893; *Magyar Életrajzi Lexikon*, Budapest, 1967.

A. Čota

BORŠOT (*madž.* Bácsborsód), mjesto u Bačko-kiškunskoj županiji, 22 kilometra jugoistočno od Baje, 1277 stanovnika (2002.). Ime naselja izvedeno je od starodrevnoga madžarskog osobnog imena Borsod. Zbog glasovne sličnosti pučkom je etimologijom preinačeno u Borsód, »mjesto zasijano graškom«. Prijašnja službena imena: Borsoudtenthleuryncz, Borsouns, Borsod, Puszta Borsod, Bácsborsod.

God. 1330. bilježe ga kao pustaru, a 12 godina poslije kao selo; 1543. Kalačkoj nadbiskupiji plaća 42 forinte i jedan par čizama crkvene desetine, što upućuje na to da je riječ o većem naselju. Tijekom XVII. st. spominje se kao hrvatsko mjesto. God. 1580. ima 59 kuća; 1655. bilježe ga kao »racko«, a na početku XVIII. st. kao »bunjevačko« selo. Pustara je naseljena 1781. godine. Prema popisu iz 1715. ondje živi 7, a prema popisu iz 1720. 6 hrvatskih obitelji. Samostalnom je župom Boršot postao 1800. (od 1776. bio je bikićkom podružnicom); matične se knjige vode od 1801. Broj Hrvata: 1910. – 271 (ukupan broj stanovnika 2717), 1941. – 77 (ukupan broj stanovnika 2536), 1945. – 57 (ukupan broj stanovnika 2498), 1960. – 86 (ukupan broj

Boršot (Bácsborsód)

stanovnika 2163), 1980. – 25 (ukupan broj stanovnika 1478). U Boršotu se nalazi dvorac plemićke porodice Latinović, kojoj je to naselje pripadalo u XVIII. i XIX. st. Danas se u jednom dijelu dvorca i u drugim zdanjima koja su pripadala spomenutoj porodici nalazi starački dom, gdje obitavaju i Hrvati iz okolice.

Lit.: *Bács-Bodrog vármegye egyetemes monografiája*, I-II, Zombor, 1896; I. Iványi, *Bács-Bodrog vármegye földrajzi és történelmi helynévtára*, 1, 4, Szabadka, 1909[2],1907; J. Rapcsányi, *Magyar városok monográfiája. Baja és Bács-Bodrog vármegye községei*, Budapest, 1934; A. Hegedűs, *Bácskai és bánáti jobbágylevelek (1676 –1848)*, Újvidék, 1984; A. Sekulić, *Hrvatski bački mjestopisi*, Zagreb, 1994; Ž. Mandić, Mikrotoponimija bunjevačkih Hrvata u Madžarskoj, *Folia onomastica Croatica*, 10, Zagreb, 2001.

Ž. Mandić

BORTANJ, **1.** pustara sjeverozapadno od Sombora, između Bezdanskog puta i željezničke pruge Sombor-Monoštor, na južnom rubu Bezdanske šume, zvane i »Šušnjar«, prema granici s monoštorskim atarom. Na sjevernoj granici Bortanja nalaze se ušoreni salaši uz Bezdanski put i rimokatolička crkva svetog Nikole Tavelića podignuta 1971. Zbog gradnje ove crkve preko 100 Somboraca izgubilo je položaj ili posao. Isprva je bila filijala somborske župe presvetog Trojstva, kasnije samostalna župa, a od 1990. filijala je somborske župe svetog Križa. To je područje danas naseljeno pretežito hrvatskim stanovništvom; **2.** nekadašnja utvrda po kojoj je cijelo područje dobilo ime. U povijesnim se dokumentima naziva Barthan, Barchan, Borchan, Borthanch, Barthán, Bortány, Bartány i sl., a danas je u lokalnih Hrvata i Srba odomaćen naziv Bortanj.

Kad su stanovnici Bodroga ostali bez tvrđave koju su razorili Tatari, počela je izgradnja nove utvrde nekoliko kilometara istočnije, na južnom rubu današnje Bezdanske šume. God. 1263. nova utvrda i naselje spominju se pod imenom Bortan, a njihovi su gospodari članovi porodice Buljar iz Kuluda (danas Kolut). Do turskih osvajanja Bortanj je promijenio nekoliko feudalnih gospodara. Za vrijeme turske najezde razoren je pa ga turski defteri više ne spominju. No zbog veličine i važnosti utvrde naziv je ostao za šire područje te je, crtajući zemljovid, kraljevski geometar Kovač 1763. zabilježio pustaru Bartyán i ostatke utvrde Barthan.

Ostaci velike obrambene utvrde s visokim nasipom postoje i danas. U istraživanjima somborskoga Gradskoga muzeja provedenima 2004. na lokalitetu Bortanja utvrđeno je postojanje sakralnog objekta s nekropolom te naselja koje se prostiralo uz rub šume Šušnjar. Otkrivena je jednobrodna kapela s polukružnom apsidom, a daljnja istraživanja tek predstoje.

Lit.: I. Iványi, *Bács-Bodrog vármegye földrajzi és történelmi helynévtára*, I,[2] Szabadka, 1909; M. Beljanski, *Gde je i šta je Bortanj*, Sombor, 1971; *Miroljub*, Sombor, 4/1998, 4/2000.

A. Firanj

BOSANČICA (bosanica), bosansko-hrvatska inačica ćirilice. Od XII. st. bila je u uporabi na području Bosne, Huma, srednje

Bortanj

u tiskanim knjigama		rukopisna bosančica			izgovor
velika	mala	u Bosni	u Splitskim Poljicama	u Dubrovniku	
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	A
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	B
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	V
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	G
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	D
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	E
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	Ž
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	DZ
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	Z
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	I
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	I
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	—	DJ, J
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	K
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	L
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	M
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	N
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	O
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	P
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	R
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	S
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	T
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	U
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	F
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	H
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	OT, O
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	ŠĆ, ŠT
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	C
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	Č
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	Š
—	—	—	—	[illegible]	Y
—	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	
—	—	[illegible]	[illegible]	[illegible]	J
—	—	—	—	[illegible]	JA
—	—	—	[illegible]	[illegible]	JE
—	—	—	[illegible]	[illegible]	JU
—	—	—	[illegible]	[illegible]	KS
—	—	—	—	[illegible]	PS
—	[illegible]	[illegible]	—	[illegible]	TH
—	—	—	—	[illegible]	Y

Bosančica

Dalmacije i Dubrovnika, a od XVII. st. i u Slavoniji te među Hrvatima u Ugarskoj. Franjevci su se njome koristili diljem hrvatskoga etničkog područja još duboko u XVIII. st., a bosanski muslimani pojedinačno sve do kraja XIX.

Iako su mišljenja o bosančici u stručnoj literaturi podijeljena i kreću se u rasponu od uvjerenja da je riječ o posebnom pismu koje se iz grčkog alfabeta razvilo usporedno s ćirilicom, ali neovisno o njoj, do tvrdnje da je posrijedi zapravo samo neznatno izmijenjena srpska ćirilica, prevladava stajalište da je bosančica dio razvoja ćirilice kroz koji je to pismo prošlo šireći se iz bugarskih krajeva na sjeverozapad, ali i da je među ćiriličnim pismima posebna u najmanju ruku onoliko koliko je posebna svaka druga njezina nacionalna inačica. Najveće grafijske razlike između bosančice i drugih južnoslavenskih ćiriličnih pisama karakteristični su grafemi za glasove *b, v, č* i *ž* te poseban znak za glasove *ć* i *đ*, koji je stvoren po uzoru na glagoljski *đerv*, a iz bosančice ga je za glas *ć* preuzeo i Vuk Karadžić u svojoj reformi srpske ćirilice. Usto, već od najranijih razvojnih faza u bosančici nema posebnih slova za nosne samoglasnike niti za slogove *je* i *ja*, a i brojna je vrijednost pojedinih slova različita u odnosu na srpsku i bugarsku ćirilicu. Za razliku od raških ćiriličnih spomenika, koji su pisani srpskom redakcijom staroslavenskoga, srednjovjekovni spomenici pisani bosančicom jezično pripadaju hrvatskoj redakciji, a karakteristično je i da je udio čakavskih i zapadnoštokavskih jezičnih elemenata s vremenom u njima postajao sve veći. Novovjekovni tekstovi u XVII. st. nastajali su pak isprva na staroštokavsko-jekavskom (istočnobosanskom) dijalektu, ali ubrzo novoštokavska ikavica postaje gotovo jedinim jezikom bosančicom pisanih tekstova, od kojih većina pripada franjevačkoj pismenosti.

Najstariji sačuvani spomenici pisani bosančicom epigrafske su naravi: Humačka ploča iz Humca pokraj Ljubuškoga u Hercegovini iz XI. st. te Povaljski prag iz Povalja na Braču iz XII. st. Među najranije spomenike pripadaju i bosansko-humska (npr. Listina Kulina bana iz 1189.) te dubrovačka i srednjodalmatinska diplomatika i pravni spisi (npr. Povaljska listina iz 1250.). Iz razdoblja od XIII. do XV. st. potječu natpisi na stećcima te vjerski spisi bosanskih krstjana (bogumilâ), a od XV. do XVII. st. pisani su bosančicom srednjodalmatinski pravni i historiografski tekstovi (npr. Poljički statut iz 1440. i *Hrvatska kronika* s početka XVI. st.) te dubrovački lekcionari, molitvenici i oficiji, od kojih je najpoznatiji *Libro od mnozijeh razloga* iz 1520. Tijekom XVII. i XVIII. st. bosanski su franjevci bosančicom pisali liturgijske, vjersko-poučne i polemičke tekstove te historiografske zapise, ljetopise i kronike, a

njezin je definitivni oblik određen prvim tiskanim knjigama Matije Divkovića u Mlecima 1611. Upravo zahvaljujući franjevcima, bosančica se proširila po cijelom području franjevačke provincije Bosne Srebrene te se nije više rabila samo u Dalmaciji i Bosni nego i u Slavoniji i Ugarskoj. Za turske vlasti bosančicom su se počeli služiti i bosanski muslimani.

Iako su se u Ugarskoj bosančicom služili najviše franjevci, neki povjesničari navode i primjere koji bi mogli pokazati da je to pismo bilo popularno i izvan franjevačkih krugova. Primjerice, 1796. u Trnavi je bosančicom objavljena Bunjevcima namijenjena knjiga Petra Kanjiže *Kratka azbučica i kratak kršćanski nauk*. No tijekom XVIII. st. i sami su franjevci već postupno počeli napuštati bosančicu i prihvaćati latinicu, koja je u hrvatskoj pismenosti u to doba bila zastupljena već četiri stoljeća. O tom procesu svjedoče i podaci iz Ugarske. Lovro Bračuljević, primjerice, u Budimu 1730. latinicom objavljuje knjigu *Uzao serafinske ljubavi*, ali u predgovoru objašnjava kako je grafijske odluke donosio ugledajući se u bosančicu, a ne prema madžarskom uzoru. Stjepan Vilov pak 1736. u Budimu latinicom objavljuje *Razgovor prijateljski među kerstjaninom i ristjaninom*, žaleći pritom što ondje nije mogao naći »naših slova«. Tendenciju koja je postajala sve jača nije mogao zaustaviti ni provincijal Bosne Srebrene Luka Karagić, rođen inače u Baji, koji je 1737., zabranjujući latinicu, naložio svim franjevcima u Provinciji da se u službenom i privatnom dopisivanju služe samo bosančicom, jer je ona »naše pismo«.

Lit.: I. Ivanić, *O Bunjevcima*, Subotica, 1894; B. Zelić-Bučan, *Bosančica u srednjoj Dalmaciji*, Split, 1961; T. Raukar, O problemu bosančice u našoj historiografiji, u: *Izdanja Muzeja Grada Zenice*, sv. 3, 1973; A. Sekulić, *Hrvatski pisci u ugarskom Podunavlju od početaka do kraja XVIII. stoljeća.*, Zagreb, 1993; E. Hercigonja, *Tropismena i trojezična kultura hrvatskoga srednjovjekovlja*, Zagreb, 1994; Z. Vince, *Putovima hrvatskoga književnog jezika*, Zagreb, 2002.

P. Vuković

BOSIĆ, Mila (Begeč, 6. I. 1930.), etnologinja i muzeologinja. U rodnome mjestu završila je osnovnu školu, a u Novom Sadu gimnaziju 1950. Iste godine upisala se na studij etnologije na Filozofskom fakultetu u Beogradu, a nakon diplomiranja 1954. zaposlila se kao kustosica u Vojvođanskome muzeja u Novom Sadu. Ondje je radila do odlaska u mirovinu 1995. U međuvremenu, 1983. obranila je na istom fakultetu i doktorsku disertaciju s područja etnoloških znanosti.

M. Bosić, *Ženidbeni običaji Šokaca Hrvata u Bačkoj*, Novi Sad, 1992.

Provela je veći broj samostalnih terenskih istraživanja na teritoriju Vojvodine, proučavajući narodni život i običaje ovdašnjih Srba, Slovaka, šokačkih Hrvata i Roma, o čemu je objavila šest knjiga te gotovo devedeset radova u mnogobrojnim zbornicima, monografijama i časopisima. Usporedno s tim, sve se vrijeme bavila i muzeološkim radom, od prikupljanja muzejskih predmeta do priređivanja muzejskih izložaba. Radila je ujedno kao vanjska suradnica i u drugim kulturnim ustanovama na mnogobrojnim projektima (Matica srpska, Etnografski institut Srpske akademije znanosti i umjetnosti, Enciklopedi-

ja Vojvodine). Za svoj je dugogodišnji rad dobila desetak nagrada i priznanja. Članica je nekoliko strukovnih udruga s područja etnologije i muzeologije.

Za bačke je Šokce od iznimne važnosti njezina studija *Ženidbeni običaji Šokaca Hrvata u Bačkoj*, u kojoj su objelodanjeni rezultati autoričinih terenskih istraživanja provedenih u Beregu, Monoštoru, Sonti, Vajskoj, Baču, Bođanima i Plavnoj. Osim kvalitetne i dosad jedine cjelovite etnološke obradbe ženidbenih običaja, u knjizi je objavljena i znatna prikupljena građa svatovaca i bećaraca, pjesama koje se pjevaju na šokačkim svadbama.

Djela: *Ribarske sprave i alati u Vojvodini*, Novi Sad, 1982; *Božićni običaji Srba u Vojvodini*, Beograd-Novi Sad, 1985; *Narodna nošnja Slovaka u Vojvodini*, Novi Sad, 1987; *Narodna nošnja Slovaka u Banatu – Kovačica*, Zagreb, 1989; *Ženidbeni običaji Šokaca Hrvata u Bačkoj*, Novi Sad, 1992; *Godišnji običaji Srba u Vojvodini*, Novi Sad, 1996.

T. Žigmanov

BOSNA, područje i zemljopisna cjelina koja danas obuhvaća oko četiri petine teritorija države Bosne i Hercegovine. Prvotna Bosna obuhvaćala je područje oko rijeke Bosne, prema kojoj je dobila i ime. Tijekom povijesti bosanski se teritorij mijenjao. Današnju sjevernu granicu s Hrvatskom i istočnu sa Srbijom čine rijeke Sava i Drina, zapadna je granica s Hrvatskom određena najvećim dijelom nakon austro-turskih ratova potkraj XVII. i u XVIII. st., a granicom prema Hercegovini smatraju se povijesne granice Hercegovačkog pašaluka iz XIX. st. koje vode ispod Duvanjskog polja, između Tomislavgrada i Posušja, planinom Čvrsnicom, rijekom Ramom, planinama Bjelašnicom i Visočicom te gornjim tokom Neretve do granice s Crnom Gorom.

Bosna i Hercegovina danas obuhvaća 51.209 km^2, a prema popisu iz 1991. imala je 4.377.033 stanovnika, od kojih je 3.939.902 živjelo u Bosni. Etničko-konfesionalnu strukturu Bosne i Hercegovine prema tom popisu činili su Bošnjaci (1.902.956 ili 43,5%), Srbi (1.366.104 ili 31,2%) i Hrvati (760.852 ili 17,4%), no u samoj je Bosni slika bila nešto drukčija: Bošnjaci 45,4% (1.789.972), Srbi 32,3% (1.273.057) i Hrvati 14,1% (554.595). Etnička struktura stanovništva znatno je izmijenjena u ratnim sukobima 1992.-95.

Gorska područja Bosne obiluju bjelogoričnim i crnogoričnim šumama, vodom, pašnjacima i rudama, a kroz Bosnu prolazi i najkraći put koji povezuje Podunavlje sa Sredozemljem. Zbog toga je to područje bilo naseljeno već u prapovijesti. Iliri su bili prvi Indoeuropljani koji su u Bosni podigli naselja, a Rimljani su u posavskom dijelu sagradili prve gradove i povezali ih kvalitetnim prometnicama. Za seobe naroda Bosnom su prošla plemena Huna, Gota, Langobarda i drugih, koja su se tu kraće zadržala na svojem putu prema zapadnoj Europi. U drugom valu na prostor Bosne dolaze Avari i Slaveni, koji su se pomiješali s ilirsko-rimskim stanovništvom te je tako stvorena etnička osnovica srednjovjekovne Bosne.

Najraniji podaci o državnoj organizaciji na području Bosne potječu iz spisa bizantskog cara Konstantina VII. Porfirogeneta iz X. st., a Bosna se spominje i u vezi s ranosrednjovjekovnom Kraljevinom Hrvatskom. Prema predaji, prvi hrvatski kralj Tomislav okrunjen je na Duvanjskom polju u jugozapadnoj Bosni, a Krešimir IV., kralj Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, nosio je ujedno i naslov *rex Ramae* tj. kralj Bosne. Prvi je poznati bosanski vladar Borić iz sredine XII. st. Nosio je naslov bana, a njegova je plemićka loza podrijetlom iz Požege u Slavoniji. Borići su bili vazali ugarskih kraljeva. I sam ban Kulin, kojega povijesna vrela spominju kao prvoga samostalnog vladara Bosne, priznaje vlast ugarskih kraljeva iz loze Arpadovića. No zbog dinastijskih borba na prostoru Ugarsko-Hrvatskog Kraljevstva potkraj XIII. st. ugarska vlast u Bosni postupno slabi, a jačaju lokalni feudalci i vladari. U to doba Bosnom vladaju ugledne porodice, primjerice Šubići, vladari sjeverozapadne Bosne Hrvatinići i vladari jugoistočne Bosne Kosače. Vrhunac je teritorijalnog razvoja srednjovjekovna Bosna dostigla za vlada-

vine Tvrtka I., koji se, potaknut težnjama za jačim političkim priznanjem, oslobodio vazalskog odnosa prema ugarskom dvoru, a koristeći se dinastijskim vezama i raspadom srednjovjekovne Srbije, 1377. okrunio se za »kralja Srbije, Bosne, Primorja i Zapadnih strana«. Iako njegova vlast nad Srbijom nije bila stvarna, a svoj je teritorij proširio uglavnom na račun teritorija ranosrednjovjekovne Kraljevine Hrvatske, Tvrtko I. uspio je stvoriti moćno kraljevstvo i utemeljiti novu narodnu dinastiju Tvrtkovića. S njegovom smrću moć će bosanskih vladara oslabjeti te će vrlo brzo njegovi potomci ponovno postati podložnici hrvatsko-ugarskih vladara.

Prvi tragovi kršćanstva potječu iz vremena rimske uprave u provincijama Panoniji i Dalmaciji, kad je Bosna bila podijeljena između dviju metropolija, Salone u današnjem Solinu i Sirmiuma u današnjoj Srijemskoj Mitrovici. U to se doba spominje i prvi poznati bosanski biskup Andrija kao supotpisnik dokumenata splitskih crkvenih sabora 530. i 533. godine. Iako ne postoji suglasnost o tome gdje je bilo središte bosanske biskupije, u Mošunju kod Travnika ili u Zenici, sigurno je da je ta biskupija bila sufraganska biskupija splitske crkvene metropolije. U vrijeme velike seobe Slavena tijekom VII. i VIII. st. crkvena je organizacija pretrpjela velike promjene jer je nestala stara *ecclesia Bistuensis*, ali je niža crkvena organizacija opstala te je bila pod upravom najprije splitske metropolije, zatim barske, a nešto poslije i dubrovačke biskupije. Nova Vrhbosanska biskupija utemeljena je 1239., a rastu i napretku katoličke crkvene organizacije u Bosni pridonijeli su ban Ninoslav i herceg Koloman, koji su Crkvi darovali velike posjede u Usori i Slavoniji. U vrijeme jačanja utjecaja bosanskih banova zemlja se gospodarski osamostalila, jer je počelo iskorištavanje rudnih bogatstava, a uspostavljeni su i novi trgovački odnosi sa susjednim zemljama.

Bosna se zarana uključila i u europsku trgovinu, a s robom su u nju stizali i kulturni i vjerski utjecaji. Iz južne Francuske preko jadranskih luka doprla su do nje dualistička vjerovanja, koja su se, pod utjecajem drugih sljedba, s vremenom oblikovala u crkvu koja se danas najčešće naziva Crkvom bosanskom ili Crkvom bosanskih krstjana. Sami su se njezini pripadnici na-

Bosna od XII. do XV. stoljeća

zivali krstjanima i krstjankama, a na čelu im se nalazio »djed«, koji je imao funkciju biskupa. Naučavali su da postoje dva svijeta, materijalni, koji je stvorio Sotona, i duhovni, koji potječe od Isusa. Prezirali su materijalno, jednostavno su se odijevali, živjeli su isposnički i nisu težili bogatstvu. Nisu gradili crkve ni samostane niti su uzimali crkvenu desetinu. Propovijedali su na narodnom jeziku. Krstjanska se sljedba s vremenom proširila po cijeloj Bosni, a s razvojem trgovine njezin je utjecaj dopro i u Slavoniju i Srijem. I bosanski su se vladari, u težnji da povećaju svoj utjecaj i materijalno bogatstvo, često koristili tom sljedbom kako bi oslabili rastući utjecaj katoličke crkvene organizacije. Zato je Katolička crkva u Bosni više puta pokušavala iskorijeniti to dualističko učenje šaljući u Bosnu i križarske vojne postrojbe. Kako su krstjani uz potporu bosanskih vladara s vremenom postali vrlo utjecajni, Katolička je crkva u prvoj polovini XIV. st. bosansko crkveno središte odlučila premjestiti na posjede u Slavoniju, u Đakovo. Sam je biskup i dalje posjećivao svoje staro sjedište u srednjoj Bosni, ali je ulogu rekatolizacije prepustio novopridošlim redovničkim zajednicama. Prvu misiju među bosanskim krstjanima vodili su dominikanci, no ona je propala. Drugu su misiju poveli franjevci, koji su se u Bosni trajno zadržali i znatno obilježili njezin kulturni, ali i gospodarski i politički razvoj. Nakon pada Bosne pod osmansku vlast 1463. franjevci su od sultana dobili *ahdnamu*, povelju koja im je jamčila slobodu ispovijedanja katoličke vjere u Osmanskom Carstvu. Osmanska osvajanja prouzročila su velike promjene u etničkom i vjerskom sastavu Bosne i Hercegovine. Mnogo je katolika i krstjana prebjeglo u susjedne zemlje, a Osmanlije su u Bosnu naselili pravoslavno stanovništvo iz istočnog Balkana i muslimane, čiji se broj povećavao i islamizacijom kršćanskog stanovništva. Elemente pripadnosti zapadnomu kulturnom krugu sačuvali su u Bosni upravo franjevci, a njihova je pismenost bila čvrsto povezana s franjevačkom pismenošću u hrvatskim i ugarskim zemljama.

Slabljenje moći Osmanskog Carstva počelo je već u XVI. st. Pridonijele su tomu godine nerodice, bolesti, a najviše samovolja lokalnih osmanskih vlastodržaca. Reformama velikih vezira Ćuprilića učvršćena je vojnička disciplina, smijenjeni su podmitljivi službenici i hvatani odmetnici, no krimski Tatari, koji su pozvani kao pomoćni vojni odredi, činili su velika zlodjela, jednako kao i neposlušni janjičari. Kako bi donekle zajamčile sigurnost, vlasti su franjevcima i puku dopustile nošenje oružja. Poraz osmanske vojske kod Beča 1683. bio je poticaj hajducima i narodnoj vojsci da pod vodstvom franjevaca dignu ustanke. U Slavoniji, Bosni i Hercegovini ustanke su vodili franjevci, u Lici svećenik Marko Mesić, u Bugarskoj Pejačevići u Kirpovcima, a u Makedoniji Karpoš. Habsburška i mletačka vojska ušle su duboko u osmanska područja, no nakon što su konsolidirali redove, Osmanlije su u protuudaru vratili područja do Dunava i Save. Nakon što je na kolac nabijen vođa makedonskog ustanka Karpoš, Arsenije Čarnojević poveo je Srbe na habsburški teritorij, Pejačevići su poveli Bugare, a franjevci su potaknuli seobe Bunjevaca i Šokaca na mletačka i habsburška područja. U Bosnu su se pak naselili mnogi muslimani mađarskoga i hrvatskog podrijetla, a život je malobrojnih katolika u idućim desetljećima postao još teži.

U XIX. st. izbilo je više buna kršćanskog stanovništva te ustanak 1875.-78., nakon čega je Bosnu i Hercegovinu, prema odluci Berlinskoga kongresa 1878., najprije okupirala, a 1908. i anektirala Austro-Ugarska. U razdoblju austrougarske vlasti postignut je znatan gospodarski i kulturni napredak, ali to nije moglo amortizirati nacionalne pokrete. I sama je austrougarska uprava u Bosni poticala jačanje nacionalnih pokreta, a mađarski namjesnik u Bosni ban Kálay pokušavao je od različitih zajednica stvoriti bosansku, tj. bošnjačku naciju. Tomu su se oštro suprotstavile srpske i hrvatske elite, koje su dotad već završile proces nacionalne integracije. U međuratnoj Jugoslaviji Bosna je bila upravno podi-

jeljena na područja čija su sjedišta bila izvan njezina teritorijalnog okvira. Centralistička i hegemonistička politika dovela je do novih nacionalnih sukoba i podjela te su Hrvati i velik dio muslimanskog stanovništva stali na stranu hrvatskoga seljačkog pokreta, koji je vodio Stjepan Radić, a od 1928. Vladko Maček. Sukobi ipak jenjavaju početkom 1939., kad je Kraljevina Jugoslavija teritorijalno preustrojena te je dio teritorija srednje, sjeverne i jugozapadne Bosne ušao u okvir Banovine Hrvatske. Tijekom Drugoga svjetskog rata Bosna je bila u sastavu NDH, ali i poprište teških borba i beskrajnog lanca međunacionalnih pokolja i odmazda. U ratu je bila jedno od središta komunističkoga antifašističkog pokreta, u kojem je i nastala Bosna i Hercegovina kao jedna od federalnih jedinica socijalističke Jugoslavije. U procesu dezintegracije jugoslavenske federacije, Bosna i Hercegovina 1992. dobila je međunarodno priznanje neovisnosti, ali to nije spriječilo rat, koji je završen mirovnim sporazumom u Daytonu 1995. Zbog etničkog čišćenja na stotine tisuća ljudi ubijeno je i raseljeno, a promijenjena je demografska slika formalnu potvrdu dobila ustanovljivanjem dvaju entiteta, Republike Srpske i Federacije Bosne i Hercegovine. Autohtono hrvatsko stanovništvo danas je u Bosni znatnije zastupljeno još samo u nekoliko enklava u sjevernoj (Orašje, Odžak), jugozapadnoj (Kupres, Livno) i srednjoj Bosni (Jajce, Kiseljak, Žepče, Vitez, Novi Travnik, Busovača i dr.) te Sarajevu.

Značenje Bosne za ugarske Bunjevce i Šokce. S teritorija današnje Bosne krenule su mnogobrojne migracije Bunjevaca i Šokaca. Najnovija antropološka i arheološka istraživanja otkrila su da prvi tragovi migracija s juga na sjever potječu još iz IX. st. Riječ je o seobama s područja oko rijeka Zrmanje i Cetine preko Bosne u Slavoniju, odnosno na prostor južne Ugarske. To potvrđuju starohrvatska groblja kod Mikanovaca u blizini Vinkovaca, kod Đakova i Pečuha. Prvi pisani povijesni izvor o dolasku hrvatskih stanovnika na

Današnje granice Bosne i Hercegovine

područje Bačke potječe iz XII. st., kad je bački biskup Ugrin, vraćajući se s križarske vojne iz Bosne, doveo i više stotina kršćanskih obitelji iz te zemlje te ih naselio na svoje posjede. Kako je to doba sukoba između bosanskih katolika i krstjana te intervencija ugarskih vladara, dio stanovništva Bosne seli se u sigurnije i mirnije krajeve u Ugarskoj, a bosanska se biskupija seli u Đakovo. Najveće i najvažnije migracije iz Bosne u Slavoniju i ugarsko Podunavlje tekle su od XV. do XVIII. st., u vrijeme osmanskih osvajanja i prodora u srednju Europu. Prvi val iseljavanja Šokaca iz Bosne krenuo je u vrijeme vladavine kralja Matije Korvina s područja Usore, a i sam etnik Šokac, izveden iz mađarskih riječi »só-kút« i »só-bánság«, označavao bi prema jednom tumačenju izbjeglog stanovnika s područja Tuzle, odnosno Banovine Usore-Soli. Taj se etnik, kao oznaka za katoličke stanovnike Bosne, javlja i u fermanima Ahmeda I. i Ahmeda II. Migracije su se nastavile i nakon Mohačke bitke, kad je osmanska uprava proširila svoju vlast i na teritorij većeg djela Slavonije i Ugarske. Posebice ih potiču franjevci kako bi zaštitili preostalo katoličko stanovništvo od nasilja lokalnih osmanskih spahija. U tim migracijama franjevci sele i manje grupe Bunjevaca iz jugozapadne Bosne, koji se naseljavaju u okolici franjevačkih

samostana u Bačkoj. Najvažnije migracije bunjevačko-šokačkih populacija teku međutim u vrijeme Velikoga bečkog rata, kad austrijske carske postrojbe, u pokušaju oslobađanja jugoistočne Europe, prodiru i u Bosnu te tako potiču nove velike pok-rete tamošnjeg stanovništva u nekoliko smjerova, a najvažniji su vodili u Slavoniju, Srijem, Baranju, Bačku i Banat. Šokci se tad iseljavaju ponajviše s prostora istočne, srednje i sjeverozapadne Bosne, odnosno napuštaju prostor Srebrenice, Foče, Olova, Travnika, Tuzle, Sarajeva i Banje Luke. I najvažnija selidba Bunjevaca u ugarsko Podunavlje dogodila se u to vrijeme, a jedan od subotičkih bunjevačkih rodova, Sučići, podrijetlom je upravo iz jugozapadne Bosne, iz Livna. Najveći dio Šokaca i Bunjevaca u Bačku je došao tijekom velikih seoba od XV. do XVIII. st.

Dio Hrvata koji su se tijekom drugog vala seoba potkraj XVII. st. nastanili u nekoliko sela oko Pečuha do danas je zadržao etničko ime Bošnjaci, koje upućuje na područje s kojega su se doselili. U sjevernoj i srednjoj Bosni u pučkom se govoru sve do danas zadržalo etničko ime Šokac u značenju pripadnika katoličke vjere, odnosno kao podrugljivog naziv za Hrvate, dok se etničko ime Bunjevac u Bosni, kao i u Hercegovini i Hrvatskoj, gotovo u potpunosti izgubilo te je zamijenjeno nacionalnim imenom Hrvat. U razdoblju od Drugoga svjetskog rata do raspada Jugoslavije zabilježene su i najnovije migracije Hrvata iz Bosne u Bačku, i to ponajprije zbog gospodarskih ili obrazovnih razloga.

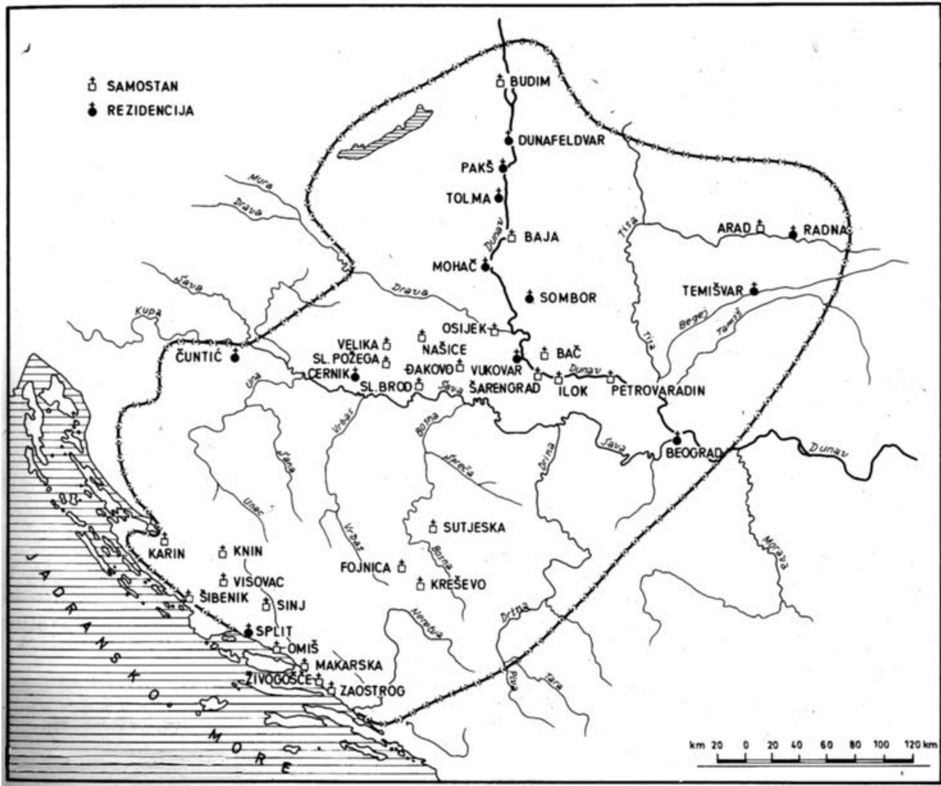
Lit.: A. Sekulić, *Bački Hrvati*, Zagreb, 1991; V. Rem, *Tko su Šokci*, Vinkovci, 1993; S. Pavičić, *Podrijetlo naselja i govora u Slavoniji,* Vinkovci, 1994; *Hrvatski leksikon*, I, Zageb, 1996; T. Šalić, *Vinkovački šokački rodovi,* Vinkovci, 1999; *Hrvatska enciklopedija*, II, Zagreb, 2000; D. Pavličević, *Kratka politička i kulturna povijest Bosne i Hercegovine,* Zagreb, 2000; http: //djakovo. hbk. hr/

K. Bušić i Z. Samaržija

BOSNA SREBRENA (*arh.*, »srebrna« i »srebrenička«; *lat.* Bosna Argentina), franjevačka upravna jedinica na području Bosne. Ime je dobila po svojem nekoć glavnom samostanu u Srebrenici.

Franjevci su u Bosnu došli 1291., a prve samostane podigli su u Milima kraj Visokoga, Kraljevoj Sutjesci, Olovu, Srebrenici, Fojnici i Kreševu. Djelovali su kao misionari među bosanskim »krstjanima«, heterodoksnim kršćanima patarenske provenijencije. God. 1340. franjevci su u Bosni stvorili samostalnu redovničku pokrajinu pod imenom Bosna Srebrena. Ona se najprije prostirala u granicama Bosanskoga Kraljevstva, a ubrzo na širokom prostoru od Crnog mora do južne Italije, obuhvaćajući područja pod hrvatsko-ugarskom, turskom, mletačkom i austrijskom vlašću. Poslije će se njezini pojedini dijelovi odvajati, pa je tako Bosanska vikarija 1514. podijeljena na Bosnu Srebrenu (područje pod osmanskom vlašću) i Bosnu Hrvatsku (na slobodnom području), koje su 1517. podignute na rang provincija (redodržava). Kad su Turci u XVI. st. osvojili Slavoniju, veliki dio Ugarske i dijelove Dalmacije, mjesni su svećenici pobjegli u neokupirane krajeve te su bosanski franjevci preuzeli pastoralni rad među katolicima i na tim područjima. Tad se provincija prostirala na velikom teritoriju od Jadranskoga do Crnog mora, od Budima do Trebinja. U XVII. st. od Bosne Srebrene najprije su se odvojila područja u Bugarskoj 1624. i Erdelju 1640., zatim su se u XVIII. st., zbog povlačenja novih političkih granica nakon Bečkog rata 1683.-99., odvojili dalmatinski franjevci i stvorili Provinciju Presvetog Otkupitelja 1735. te prekosavski franjevci, koji su stvorili Ugarsku provinciju sv. Ivana Kapistranskoga 1757. U XIX. st. odvojili su se i hercegovački franjevci, najprije kao posebna kustodija 1852., koja je 1892. uzdignuta na rang Provincije uznesenja Blažene Djevice Marije.

U XIX. st., potkraj turske vlasti na području Bosne Srebrene, podignuti su novi samostani, a nakon dolaska austrougarske vlasti u Bosnu i Hercegovinu 1878. dio je župa prepušten svjetovnom svećenstvu.

Provincija Bosna Srebrena 1729.

Tad nastaju franjevačko sjemenište i gimnazija u Visokome 1900. i Franjevačka bogoslovija u Sarajevu 1909. Tijekom rata 1991.-95. provincija je teško stradala, izgubila je polovicu župa, a neki su samostani porušeni i devastirani. Danas ima 19 samostana i 72 župe.

Važnost Bosne Srebrene za podunavske Hrvate vezuje se za razdoblja u kojima su bosanski franjevci duhovno skrbili za Bunjevce i Šokce. Ta je skrb isprva bila vezana za područje Hercegovine i Bosne prije seobe u Podunavlje, a zatim za vrijeme turske vlasti u donjoj Ugarskoj. Bosanski su franjevci imali važnu ulogu u seobi katolika s područja Hercegovine i Bosne u Podunavlje, a prvih desetljeća nakon protjerivanja Turaka skrbili su o katolicima na području Bača, Sombora, Baje i Budima, usprkos obnovljenoj svjetovnoj crkvenoj hijerarhiji. Duhovna je skrb bosanskih franjevaca bila predviđena i u Subotici i Kalači, ali to se nije ostvarilo zbog otpora franjevaca iz Ugarske provincije Presvetog Spasitelja. Koncem tridesetih godina XVIII. st. počima postupno oduzimanje župa od franjevaca i dodjeljivanje svjetovnom svećenstvu Kalačko-bačke nadbiskupije, što je završeno osamdesetih godina za vladavine Josipa II. Ovaj je proces bio rezultatom prestanka turske opasnosti i potrebe za stabiliziranjem državnog, crkvenog i društvenog ustroja, pri čemu se imala u vidu povezanost državne i crkvene hijerarhije (formalno patronatsko pravo ugarskih kraljeva omogućavalo im je da postavljaju kalačko-bačkih nadbiskupe, a kalačko-bački nadbiskupi su do 1776. bili istodobono i župani Bačke županije), ali su na nj sa svoje strane utjecale i crkvene terezijanske i jozefinske reforme koje su bile usmjerene protiv redovničkih zajednica,

a u korist svjetovne crkvene hijerarhije. Potiskivanje bosanskih franjevaca imalo je velik utjecaj na odnarođivanje: s jedne strane, hrvatski je puk u Bačkoj bio odvojen od svojega etničkog zaleđa, što će spriječiti da se Bunjevci i Šokci na vrijeme i u cijelosti prepoznaju kao Hrvati, a s druge strane, mnogi lokalni svećenici, premda etnički Hrvati, odgajani u madžarskoj sredini prirodno su postajali sredstvom madžarizacije. Stoga je veoma važna djelatnost franjevačkih samostana u Baču, Baji, Somboru i Budimu, koji su bili dio hrvatske narodne i kulturne sredine pa su ondje i usmjeravali narod kojemu su bili dušobrižnici. No prisutnost franjevaca Bosne Srebrene važna je i s kulturološkog stajališta zbog franjevačkih učilišta u Mohaču, Baji i Baču te visokoškolskog središta, tzv. generalnog učilišta *(Studium generale)* s nastavom filozofije i bogoslovnom školom fakultetskog značaja u Budimu. Posebno je utjecajan bio budimski kulturni krug, u kojem su djelovali Mihajlo Radnić, Lovro Bračuljević, Stjepan Vilov, Emerik Pavić, Matija Petar Katančić, Grgur Peštalić, Grgur Čevapović i Marijan Jaić, važan i za razvoj sveopće hrvatske kulture u XVIII. i XIX. st.

Lit.: J. Jelenić, *Kultura i bosanski franjevci*, I, II, Sarajevo, 1912, 1915; B. Unyi, *Sokácok-Bunjevácok és a bosnnyák ferencesek története*, Budapest, [1947]; F. E. Hoško, Trostoljetno pastoralno djelovanje subotičkih franjevaca, u: *Franjevačka prisutnost u Subotici*, Subotica, 2000; *Opći religijski leksikon*, Zagreb, 2002.

S. Bačić

BOŠNJACI, hrvatska etnička skupina u Madžarskoj. Danas naseljavaju devet sela južno od Pečuha: Ata (Áta), Sukit (Szőkéd), Semelj (Szemely), Udvar (Pécsudvard), Pogan (Pogány), Nijemet (Németi), Salanta (Szalánta), Suka (Szőke) i Kukinj (Kökény). U njima je hrvatski jezik (jekavsko-ikavski) i danas u živoj uporabi. Svijest o pripadnosti hrvatskomu narodnom biću jaka je, o čemu svjedoče i njihove manjinske hrvatske samouprave. Najveća skupina bošnjačkih Hrvata živjela je u Pečuhu (Pécs) i Sigetu (Szigetvár), ali su se oni u oba ta grada asimilirali sredinom XX. stoljeća.

Njihovu staru postojbinu valja tražiti u sjeveroistočnoj Bosni. Na baranjskom prostoru nazočni su već od XV. st., a najveća im je skupina stigla 1686., kad je radi povećanja omjera katolika u svojoj biskupiji njihovo naseljavanje podupirao i pečuški biskup Matija Radonić (Radonay). Budući da potječu iz Bosne, nazivaju se Bošnjacima (Bošnjak, mn. Bošnjaki, ž. Bošnjakuša). Ukorijenjenosti tog naziva pridonijele su i madžarske vlasti te Katolička crkva, koje su i na taj način nastojale oslabiti i odnaroditi ovdašnje Hrvate.

Lit.: Ž. Mandić, Toponimija bošnjačkih Hrvata u Madžarskoj, *Etnografija Južnih Slavena u Mađarskoj*, 5, Budimpešta, 1982; Đ. Šarošac, *Bosanski Hrvati u okolici Pečuha*, Budimpešta, 1991.

Ž. Mandić

BOŠNJAK, plemićka porodica. Nema točnih podataka o starini plemstva, iako je plemstvo porodicâ Bošnjak u razdoblju od XV. do XIX. st. zabilježeno u nekoliko županija u Hrvatskoj, Ugarskoj i Erdelju. Među tim porodicama nema genealoške veze.

Na popisu plemića 1754./55. zabilježeni su Martin u Šomođskoj županiji i Ivan u Aradskoj županiji. Na temelju svje-

Grb porodice Bošnjak

dodžbe Šomođske županije u plemstvo Bačko-bodroške županije 1770. upisan je Josip iz Sombora. Potomci porodice žive u Somboru, Bezdanu i Čonoplji.

Lit.: Gy. Dudás, *A bácskai nemes családok, Bács Bodrogh vármegye Történelmi Társulat évkönyve,* 2-3, Zombor, 1893; M. Mandić, Bunjevačko plemstvo, *Subotička Danica ili Bunjevačko-Šokački kalendar (sa slikama) za prostu godinu 1927*, Subotica, s. a.; V. A. Duišin, Plemićke porodice II, *Vojvodina,* II, s. l., s. a.; *Hrvatski biografski leksikon*, II, Zagreb, 1989; A. Sekulić, *Bački Hrvati*, Zagreb, 1991; M. Szluha, *Bács-Bodrog vármegye nemes családjai*, Budapest, 2002.

A. Čota

BOŠNJAK, Antun – Tonika (Sombor, 3. V. 1882. – Sombor, 9. III. 1930.), društveni djelatnik i političar. Rođen je u imućnoj bunjevačkoj poljodjelskoj obitelji, od oca Mate i majke Teze, rođ. Matarić. Pred sam slom Monarhije bio je član somborskoga Bunjevačkog vijeća, okupljenoga oko dr. Miše Jelića i dr. Ivana Paštrovića. Sudjelovao je i u osnutku Narodnog vijeća (odbora) Srba i Bunjevaca 5. XI. 1918. te je izabran za dopredsjednika. Poslije ga je to vijeće, koje je potisnulo Bunjevačko vijeće, delegiralo i na zasjedanje samoproklamirane Velike narodne skupštine održane 25. XI. 1918. u Novom Sadu. Poslije stvaranja Kraljevine SHS nastavio je politički rad te je bio jedan od osnivača Bunjevačko-šokačke stranke u Somboru 1920. te prosvjetnoga društva *Bunjevačko kolo* 1921. Kad je somborski zastupnik Bunjevačko-šokačke stranke Ivan Evetović, svećenik iz Bača, preminuo 1923., na njegovo je mjesto u Narodnu skupštinu SHS došao Antun Bošnjak kao njegov zamjenik i kao jedan od somborskih bunjevačkih političkih prvaka. Zadnjih se godina života zbog bolesti povukao iz javnog djelovanja. Bio je oženjen Marijom, rođ. Logo.

Izvor: Historijski arhiv Sombor, Fond: Znamenite ličnosti, inv. br. 81/1 i 81/2.

Lit.: *Subotička Danica ili bunjevačko-šokači kalendar za prostu godinu 1931.*, Subotica, 1930; M. Beljanski, *Sombor i bunjevački nacionalni preporod (1870-1945),* Sombor, 1971; S. Vasiljević, *Znameniti Somborci,* Novi Sad, 1989.; A. Kuntić, Iz istorije bačkih Bunjevaca, *Spomenik SANU* CXXXII, Odeljenje istorijskih nauka 8, Beograd, 1991.

A. Čota

BOŠNJAK, Ernest (Ernő) (Sombor, 2. I. 1876. – Sombor, 9. VIII. 1963.), pionir kinematografije. Bio je filmski redatelj, snimatelj, producent, osnivač i vlasnik prvoga kina u južnoj Ugarskoj, izumitelj stroja za tiskanje plakata u četiri boje, novinar i urednik. Rodio se Somboru od oca Josipa i majke Marije, rođ. Veselovski. U rodnom gradu 1892. završio je tiskarski obrt, a kao tiskarski radnik radio je u Budimu, Pešti, Segedinu i Somboru. S tadašnjom kinotehnikom upoznao se u Beču radeći u kinu Ane Kristiansen. Prve filmove počeo je prikazivati 1904. u Szombathelyu uz pomoć kinoprojektora *Leon Gomon*. Vrativši se u Sombor 1906., postao je vlasnik tiskare i otvorio kino, najprije u zgradi kazališta, a poslije u jednoj velikoj dvorani na Vašarištu. Uoči Prvoga svjetskog rata podigao je zgradu za svoje kino *Arena* s 450 mjesta. God. 1914. želio je podići filmski studio, najprije u Somboru, zatim u Novom Sadu, ali ga je u tome spriječio rat. Poslije Prvoga svjetskog rata nastavio je snimati, a 1923. osnovao je poduzeće *Boer Film* i počeo nekoliko projekata, od kojih su neki ostali nedovršeni zbog nedostataka novca.

Prvu kameru *Ethel Werke* kupio je 1909. i počeo snimati filmove. Prvi film *Terpsihore birodalomban* (*U carstvu Terpsihore*), dug 120 m, prikazivao je grupu djevojaka kako se igraju u somborskom parku, no nije sačuvan. Najvažnija mu je dijelom sačuvana reportaža *Otkrivanje spomenika Ferencu Rákóczyju u Somboru* iz 1912., zatim igrani film *Laži mene radi* iz 1923., komedija s Irenom Novak u glavnoj ulozi, koja je poslije postala Ernestovom suprugom. Snimio je i tragediju *Kedves bölcsőm* (*Moja draga kolijevka*) i filmsku satiru *Faun* 1924., a godinu dana poslije komediju *Dr. Orlov.* Iste je godine realizirao kratku animiranu filmsku reklamu *Potraži, naći ćeš milion*, što je jedan od prvih pokušaja crtanog filma u nas. Zanim-

Ernest Bošnjak

ljiva je i montaža u filmu, u kojem krokodil šeće ulicama Sombora. Snimao je i etnografske filmove o raznim narodnostima u Somboru. Kao snimatelj važan je po tome što je među prvima u ovom dijelu Europe pomicao kameru (horizontalno i vertikalno). Zbog nedostatka razumijevanja i financijske potpore njegovo je filmsko poduzeće propalo 1926., a Bošnjak je jedan dio snimljenih filmskih vrpca darovao kumu brijaču, koji je od njih izrađivao lak za nokte. Sačuvani filmovi danas se nalaze u trezorima Jugoslavenske kinoteke u Beogradu.

Bošnjak nije bio samo vlasnik tiskare nego i kompletni grafičar i tipograf, koji je usto sam crtao i rezao slova i klišeje na listove i plakate. U svojoj je tiskari tiskao 11 listova, od kojih je nekima bio i izdavač. Ujedno je bio i urednik nekoliko novina, među kojima su najvažniji *Bácskai Mozi* (*Bački kino*) 1907., zatim *Vojvodina – politički list Bunjevačko-šokačke stranke* 1927., te *Sport és Mozi* (*Sport i kino*) 1929.-30.

Bošnjak je bio vječni sanjar koji je htio »od Sombora Hollywood načiniti«. O njegovu je životu napisana, izvedena i snimljena kazališna predstava *Kad bi Sombor bio Hollywood* u dramatizaciji i režiji Radoslava Zlatana Dorića (Srpsko narodno kazalište, Novi Sad, 1993.). Za zasluge u razvoju jugoslavenskog filma dobio je državnu mirovinu.

Izvori: Historijski arhiv, Sombor, Fond: Znamenite ličnosti, inv. br.157.

Lit.: B. Savić, Uporni snovi Ernesta Bošnjaka, *Borba*, Beograd, 29. IV.1963; S. Jovičić, Bošnjak – naš prvi filmski producent, *Politika*, Beograd, 25. VIII. 1963; K. Vicsek, Bosnyák Ernő és a »tragikus nyomorúság«, *Új Symposion*, 29-30, Újvidék, 1967; *Enciklopedija Jugoslavije*, II, Zagreb, 1982; *Filmska enciklopedija*, Zagreb, 1986; S. Vasiljević, *Znameniti Somborci*, Novi Sad, 1989.

B. Ištvančić i A. Čota

BOŠNJAK, Stipan (Vajska, 27. V. 1946.), svećenik. Rođen je u poljodjeljskoj obitelji Ivana i Marije, rođ. Šimunović. Osnovnu je školu pohađao u mjestu rođenja. Prvu godinu srednje naobrazbe stekao je u Dječačkom sjemeništu u Zagrebu, a nakon što je u Subotici osnovano sjemenište *Paulinum*, prešao je u Suboticu i tu završio srednju školu. Teologiju je studirao u Đakovu. Za svećenika je zaređen 2. VII. 1972. u Vajskoj, gdje je istog dana imao i mladu misu. Bio je kapelan u Čantaviru i Subotici, u župi sv. Terezije Avilske, a od 1975. župnik je župe svetog Jakova apostola u Plavni.

Od 1990. pod pseudonimima je objavljivao u *Glasu ravnice* (najčešće kao »kum Stipa«), a povremeno i u subotičkome katoličkom listu *Zvonik*, zagrebačkom *Vjesniku* i beogradskoj *Borbi*, često pod tuđim imenima. Polovicom 1990-ih pokrenuo je mjesečni župni list *Svjetlo križa*, koji je izlazio tri godine. Na lokalnoj Radio Bački u Baču uređivao je i vodio vjersku emisiju na hrvatskom jeziku *Riječ Evanđelja* 2001.-04. Od 2003. urednik je vjerske emisije na hrvatskom jeziku *Glas vjere* na Radio Odžacima. Istražuje i promovira povijest i narodnu baštinu šokačkih Hrvata u Bačkoj te je tako surađivao s Milom Bosić u prikupljanju podataka za

njezinu studiju *Ženidbeni običaji Šokaca Hrvata u Bačkoj*, sudjelovao je u organizaciji proslave 100. obljetnice rođenja Josipa Andrića u Zagrebu 1994., na Matoševim danima u Zagrebu 1994. predstavio je rezultate istraživanja obiteljskog podrijetla Antuna Gustava Matoša, prikuplja pojedinosti o književnom i glazbenom djelu Josipa Andrića i dr.

S. Bačić

BOŠNJAKOVIĆ, Tadija (Bosnyak, a Thoekel, a Tököly) (Tukulja, 19. III. 1726. – Baja, 26. X. 1787.), franjevac, profesor filozofskih i teoloških znanosti. Osnovno i srednje školovanje završio je najvjerojatnije u Budimu. Kao član Franjevačke provincije Bosne Srebrene studirao je teologiju u generalnim učilištima provincije u Budimu (1750.-53.) i Osijeku (1753./54.), a ispit za profesora filozofije položio je 1754. u Baji. Skotističku filozofiju predavao je u Osijeku 1754.-57., a teologiju u Budimu 1765.-75. Kao vojni kapelan pukovnije Breysach sudjelovao je tri i pol godine (1759.-63.) u Sedmogodišnjem ratu. Bio je ravnatelj franjevačke gimnazije u Somboru 1777.-83. i samostanski poglavar u Petrovaradinu 1783.-86.

Teologiju je predavao u Budimu u doba kad je dekan budimskoga generalnog učilišta bio Emerik Pavić. Bio je profesor mnogim uglednim članovim Franjevačke provincije sv. Ivana Kapistranskoga (Ladislavu Jeziku, Petru Lipovčeviću, Ivanu Tadiću i dr.). S njima je održao dvije javne rasprave iz filozofije i šest iz teologije, s kojih teze nisu objavljene. Od njegova dugogodišnjega profesorskog rada sačuvane su u rukopisu nepotpune bilješke dviju teoloških rasprava (*De sacramento confirmationis*, Budim, 1772. i *De sacramento Eucharistiae*, Budim, s. a.), koje se nalaze u istom svesku sa spisima Ladislava Spaića u franjevačkoj knjižnici u Našicama. Neopravdano mu se pripisuje djelo *Ispisanje rata turskoga pod Josipom cesarom II* (Osijek, 1792.), kojega je autor Bazilije Vaso Bošnjak.

Lit.: *Hrvatski biografski leksikon*, II, Zagreb, 1989.

F. E. Hoško

BOŽIĆ, kršćanski blagdan spomena rođenja Isusa Krista, koji se svetkuje 25. prosinca. Središnji je čin proslave Božića ponoćna sveta misa – polnoćka (u bačkih Bunjevaca »ponoćnica«). Uz Božić se razvio krug blagdana vezanih za došašće kao vrijeme priprave za Božić, za sam Božić te za dane do Bogojavljenja i za blagdan krštenja Gospodnjega. Uz te se blagdane vezuje ciklus narodnih običaja, primjerice božićno žito, božićno drvce (u podunavskih Bunjevaca i Šokaca tradicionalno »grana«), »betlemari« odn. »betlemaši«, božićna svijeća, božićne pjesme i dr.

Na sâm dan Božića ukućani idu na veliku misu, a objeduje se bogato. Na Božić se obično ne ide u posjete jer je to obiteljski blagdan, nego tek predvečer mlađi rođak dolazi noseći »bukaricu« – flaša s vinom. Drugi dan Božića, sv. Stjepan, slavi se slično kao i prvi dan, no odlazi se u posjet susjedima i prijateljima radi čestitanja blagdana. Tako je i na treći dan Božića, na sv. Ivana, ali se na ovaj dan u crkvi blagoslivlja vino, od kojega poslije piju svi ukućani. Na taj se dan navečer od ukućana oprašta i »položaj« (gost koji ima posebno mjesto u božićnim običajima): domaćica mu daje »kolač«, a domaćin mu objesi o vrat dugačku »divenicu« (kobasicu) nakon što obeća da će i nagodinu biti »položaj«. Na četvrti dan Božića, na dan Nevine djece, običaj je da djeca i mladi idu u »šibare«: djeca bi simbolički šibala odrasle čestitajući im mladence pa bi za nagradu dobivala jelo i darove u novcu. Mladići su djevojkama također čestitali mladence šibajući ih, a djevojke bi ih počastile pićem i darovale ih, a na šibu bi im zavezale vrpcu.

Lit.: M. Evetović, *Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata* (rukopis); S. Bartolović, Božićni običaji kod Hrvata u Baču, *Klasje naših ravni*, 1, Zagreb, 1942; B. Ivić, Sjećanje na bunjevačke božićne običaje, *Klasje naših ravni*, 1-2, Zagreb, 1944; A. Sekulić, *Bački Hrvati*, Zagreb, 1991; M. Dulić, Božićni običaji kod bačkih Hrvata – Bunjevaca, *Glasnik HSS*, Vancouver, 12/2002; *Miroljub*, 4/2000, Sombor; *Opći religijski leksikon*, Zagreb, 2002.

S. Bačić i S. Beretić

BOŽIĆNA SVIJEĆA, naziv za božićnu blagdansku svijeću koja je navodno zamijenila nekad uobičajeni badnjak. Duga je tridesetak i više centimetara, bijele boje, pali se na Badnju večer prije večere. Za vrijeme večere nalazi se na stolu, gori cijelu božićnu noć i cijeli prvi dan Božića. U somborskom kraju velika božićna svijeća stoji na božićnom stolu u posebnoj posudi sa zrnjem žita.

Druga je vrsta »svićica«, tanka i kraća svijeća duljine 10-12 centimetara, također bijele boje. Pali se na ognjištu ili na »badnjači«, u sobu je unosi »položaj«, koji onda za stolom obitelji čestita Badnju večer. Nakon večere ili nakon što svi pojedu grahovu juhu, domaćin gasi svjećicu, najčešće vinom, ostatkom juhe ili komadićem »kolača«, slatkastoga božićnoga kruha. Za to vrijeme svi za stolom pogledom prate u kojem će pravcu otići dim, jer se vjeruje da će onaj na koga ide dim svijeće prvi umrijeti.

U somborskom kraju u posudicu sa žitnim zrnjem utaknute su jedna bijela i tri žute svjećice. Prema pučkoj tradiciji, bijela svjećica predstavlja Isusa, a tri žute – tri mudraca. Bijela se svjećica gasi vinom nakon jela, a tri žute svjećice juhom čim se pojede. I subotičkom su kraju umjesto jedne na božićnom stolu katkad tri svjećice, no objašnjavaju se time što simboliziraju Sveto Trojstvo. Rjeđi je slučaj u subotičkom kraju da domaćin zapali još jednu svjećicu utaknutu u čašu u zrna pšenice. Ta je svijeća namijenjenu mrtvima, a gasi se nakon »položajeve svjećice« tako što se plamen gurne u pšenična zrna. U Baču božićna svijeća označava malog Isusa, a gori cijelu noć, dok su tri svjećice koje označuju presveto Trojstvo zabodene u posudicu sa zelenim žitom.

Lit.: J. Evetovics, Sokaczok*, Bács-Bodrog vármegye*, I, Budapest 1909; S. Bartolović, Božićni običaji kod Hrvata u Baču, *Klasje naših ravn*i, Zagreb, 1/1942; M. Evetović, *Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata* (rukopis); A. Sekulić, *Bački Hrvati*, Zagreb, 1991.

A. Stantić i S. Beretić

BOŽIĆNJAK, vrsta božićnog peciva – kolača u obliku dvostrukoga križa, ukrašena raznim likovima i voćem. U bačkih je Bunjevaca to najsvečanija vrsta božićnih pletenih kolača. Počele su ga praviti salašarke kako bi u obitelji prikazale betlehemski prizor rođenja Isusa, koji nisu mogla vidjeti djeca ili stariji u udaljenoj crkvi.

Pravi se od tri lepinje poredane jedna na drugu, pri čemu je donja najveća, a gornja najmanja. Zatim se ukrašavaju pletenim tijestom. S vanjske strane omotava se upleteni »pojasac«, a s gornje se strane od također upletenih »vrengija« stavljaju dva »prikrižka«, koji čine križ. U lepinje se još utiskuje i novčić za sreću onomu koji ga nađe za blagovanja. U sredini je božićnjaka rupica u koju se utakne posebno ispečena božićna »grana« (božićno drvce), a ispod nje »tice« – figure od tijesta: Majka Božja i sveti Josip, ispred njih mali Isus u kolijevci, bočno zvijezda vodilja koju slijede tri kralja, a oko malog su Isusa vol i ovce. U svakom polju između i u središtu »prikrižaka« po jedna je »ružica«, koja predstavlja pet Isusovih rana. Na božićnjak se stavlja, osim svete obitelji, samo sedam »tica«, koliko je i Svetih sakramenata ili darova Duha Svetoga te glavnih grijeha. Bunjevačke su reduše malog Isusa okružile i nekim životinjama koje nisu bile u Betlehemu. Tako oblikovan božićnjak premazuje se žumancom i stavlja se u pećnicu, odnosno tradicionalno u krušnu peć.

Božićnjak

Božićnjak se na Badnji dan stavlja ispod »grane« (božićnog drvca), a na Badnju večer na stol, gdje je bio do Mladog lita. Pred svečani ručak na prvi dan nove godine domaćin ga najprije odozdol prekriži, ponegdje razlomi na glavi »položaja« (osobe koja ima posebnu ulogu u božićnim običajima) i nareže na onoliko komada koliko je članova obitelji za stolom. Narodno je vjerovanje da će onaj tko nađe novčić u svojem dijelu kolača biti sretan cijele godine.

Lit.: M. Evetović, *Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata* (rukopis); A. Sekulić, *Bački Hrvati*, Zagreb, 1991; *Zvonik*, Subotica, 12/1998; *Miroljub*, Sombor, 4/2000.

A. Stantić

BRABEC, Ivan (Békéscsaba, 6. XII. 1907. – Zagreb, 1. II. 1985.), jezikoslovac. Diplomirao je slavistiku i germanistiku 1931. na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Kao srednjoškolski profesor radio je u Gospiću, Sisku, Srijemskoj Mitrovici, Rumi, Zadru i Zagrebu, a poslije je predavao na višim školama, od 1950. na Višoj novinarskoj školi u Zagrebu, a od 1978. na Višoj pedagoškoj školi, odnosno Pedagoškoj akademiji u Zagrebu. Bio je lektor hrvatskog jezika na sveučilištima u Göttingenu (1954./55.) i Marburgu (1959./60.). Objavio je nekoliko gramatika i pravopisnih vježbenica za osnovne i srednje škole te jezični savjetnik, a znatan je dio njegovih radova posvećen dijalektološkim pitanjima. Bavio se govorima tuzlanskoga i dubrovačkoga kraja, kajkavskim dijalektom, ali i hrvatskim govorima u Austriji, Rumunjskoj i Madžarskoj. Iz perspektive podunavskih Hrvata osobito je zanimljiv njegov članak »Kaločki govor« (*Ljetopis JAZU*, knj. 75, Zagreb, 1971.), u kojem se bavi hrvatskim govorom u Dušnoku i Baćinu. Osim što analizira prozodijska, gramatička i leksička obilježja toga govora, Brabec u članku navodi i podatke iz povijesnih izvora o doseljenju Hrvata u ta dva naselja te njihova najčešća prezimena. Na temelju obilježja toga govora iznosi pretpostavku da su se Hrvati u Dušnok i Baćin doselili iz donje Podravine. Neki autori (npr. A. Sekulić, Ž. Mandić) smatraju da članak nije u svemu pouzdan.

Lit: *Hrvatski biografski leksikon*, II, Zagreb, 1989; A. Sekulić, *Bački Hrvati*, Zagreb, 1990.

P. Vuković

BRAČULJEVIĆ, Lovro Budimski (Bracsuglievich, Bracsulievich, Bracsulevity Laurentius a Buda) (Budim, oko 1685. – Budim, 21. XI. 1737.), franjevac, pisac. U franjevački novicijat stupio je 1710. u Velikoj kraj Požege. Visoku je naobrazbu stekao u Italiji. Od 1722., kad je budimska bogoslovna škola postala generalnim franjevačkim visokim učilištem, tijekom idućih deset godina bio je predavač (*lector*) bogoslovije. Bio je definitor u upravnom vijeću provincije Bosne Srebrene i predstojnik franjevačkih škola u Budimu. Aktivno je sudjelovao u vjerskoj politici bosanskih franjevaca: god. 1733. provincijal Antun Marković povjerio mu je da kod požunskih crkvenih vlasti isposluje potvrdu franjevačkih pastoralnih povlastica, a kao izaslanik provincijala Luke Karagića branio je 1736. i 1737. imovinska i pastoralna prava Provincije u odnosima s kalačko-bačkim nadbiskupom Gabrijelom Patačićem. Vrhovna uprava franjevačkog reda imenovala ga je generalnim pohoditeljem i predsjednikom kapitula u Bugarskoj (1737.). Na povratku s puta obolio je od groznice i umro. Suvremenik Stipan Vilov ostavio je u rukopisu njegov životopis.

Bavio se i pastoralnim radom te su mu u tom duhu 1730. u Budimu objavljena dva djela: *Dobar put putovagnia krstianskogh u rai vicsgniega uxivagnia* i *Uzao scerafinske (nascki) goruchie gliubavi*. U posljednjem se djelu nalazi i rasprava *Opomena za pravo, dobro i lako sctiti ove kgnighe*, u kojoj se bavi jezikoslovnim pitanjima – složenim glasovima, kvantitetom i akcentom, a u traženju pravopisnih rješenja očitovao se kao jedan od prvih hrvatskih pisaca koji je zastupao načelo fonološkoga pravopisa: »Lipše i pofaljenije je pisati onako kako se govori, jer što god je od više, nije faljeno već kuđeno. Zato ja u ovim knjigama pišem onako kako govo-

rimo i izgovaramo naški riči: jer kako se mogu izgovarati, onako se mogu i u knjigah štiti«. *Uzao serafinske ljubavi* prvo je djelo na hrvatskom jeziku pisano fonološkim pravopisom. Zauzimao se i za uporabu latinice protiv tad još uobičajene bosančice, kojom su se u Podunavlju služili bosanski franjevci.

UZAO Scerafinske (nascki) goruchie gliubavi, tri put svezan To Jest KRATKO, ALI TEMEGLITO popissagnie pocsetka, ukoregniegnia, i rasciregnia davnascgniegh poglavitogh, iliti Archi-Brattinstva konopnogh pojassa Patriarke svetoga Ocza Franczescka, uzdighnutogh odavna u Czarkvi i manastiru måle Brattje Redovnickogh obsluxegnia, sinovah istogh Patriarke, Provinczie srebrno Bossanske, u Kraglievskomu, i slobodnomu Gradu Budimu, poghlavitomu Macxarske zemglie.

U TRI DIJLA RAZDIGLIENO Od Koih PARVI MECHIE PRID OCSI, KOREN, pocsetak, rasciregnie, otaistva, i duxnosti potribitogh obsluxegnia, Brattinstva. Drughi tomacsi oprosctegnia, i daje mloghe lipe, i potribite nauke zdravom karstianskom virovagniu, usagniu i Bogogliubnom dilovagniu kriposnih. Trechi pripissuje rakon vladagniu, posebitom, i opchienom, Brattinstva i broi oprosctegnia, kojase s'obsluxegniem istoga dobivaju.

SVE PRIPRAVGLIENO, SLOXENO, I POD tiacs dato, s'trudom, is'perom O. F. LOVRE BRACSUGLIEVICHIA, Zcvitnika spomenutogh gori Rèda, i Provinczie, Sctiocza poghlavitogh svetoga Bogoslovstva, u Sckuli, i manastiru svetogh Ocza Franczeska, istogh Rèda i Provinczie, u imenovanom Gradu, godine Isukarstove 1730.

PRIPIJSANO I PRIKAZANO NA POSCTEGNIE, FALU, i diku istogh uzvisceenogh, i po svem svitu slavno-glasnogh Brattinstva; ossobito skupgliemih, sjegignienih, i sveranih s'pojassom istoga, pod vladavju i upravgliegniem Provinczie srebrno Bossanske, s' koitiuje trosckom tlacseno.

S' DOPUSSCHIEGNIEM STARESCINAH.

U Budimu, po Ivanu Giurgiu Nottenstein, Sctampaturu.

L. Bračuljević, *Uzao scerafinske (nascki) goruchie gliubavi tri put svezan*, Budim, 1730.

Nejasno je je li iza njega ostalo još posmrtno objavljenih djela. József Szinnyei u prvom svesku svojeg djela *Magyar írók élete és munkái* (Budapest, 1891.) navodi da se u knjižnici Narodnog muzeja u Budimpešti nalaze dva njegova manja djela vjerskog sadržaja tiskana 1747. na ilirskom jeziku.

Djela: *Dobar put putovagnia krstianskogh u rai vicsgniega uxivagnia to jest vladaliscta za pravo i korisno sluxiti Bogu u davnacsgniemu glassnomu poglavitomu Brattinstvu konopnogh pojassa francsesckanskoga*, Budim, 1730; *Uzao scerafinske (nascki) goruchie gliubavi tri put svezan to jest kratko ali temeglito popissagne pocsetka, ukoregniegnia i rasciregnia davnascgniegh poglavitogh iliti Archi-Brattinstva konopnogh pojassa patriarke svetoga ocza Franczescka*, Budim,1730.

Lit.: I. Kujundžić, *Bunjevačko-šokačka bibliografija,* Rad JAZU 355, Zagreb, 1969; *Hrvatski biografski leksikon*, II, Zagreb, 1989; A. Sekulić, *Hrvatski pisci u ugarskom Podunavlju od početaka do kraja XVIII. stoljeća*, Zagreb, 1993.

F. E. Hoško

BRAČULJEVIĆ, Lovro ml. (Budim, početkom 1740-ih godina – ?), franjevac, profesor. Naobrazbu je stekao u Osijeku (1754.-57.) i Budimu (1757.-61.). Predavao je na visokom filozofskom učilištu u Budimu (1761.-64.) te filozofsko-teološkim učilištima pri franjevačkim samostanima u Iloku (1766.-68.) i Petrovaradinu (1769.-74.). Franjevački je red napustio 1774. te je djelovao kao svjetovni svećenik pod imenom Adam Lalić. U franjevački se red nakratko vratio 1780., ali ga je još iste godine opet napustio. Iza sebe je u rukopisu ostavio spis *Dogmata theologica*, koji je nastao u Petrovaradinu 1769.

Lit.: F. E. Hoško, Prosvjetno i kulturno djelovanje bosanskih i hrvatskih franjevaca tijekom 18. stoljeća u Budimu, *Nova et vetera*, 1-2, 28, Sarajevo, 1978; A. Sekulić, *Bački Hrvati,* Zagreb, 1991.

M. Mandić

BRANIČKOVIĆ, Apolinar Leander (Mestečko, Slovačka, 28. II. 1888. – Subotica, 18. X. 1956.), franjevac, odgojitelj, provincijski vikar. Poslije osnovne škole u rodnome mjestu blizu Trnave pošao je u salezijanski zavod za pitomce iz austrougarskih zemalja u Torino. Na povratku u domovinu 1905. pohodio je Svetište Majke Božje na Trsatu i odlučio pristupiti franjevcima Hrvatske provincije sv. Ćirila i Metoda, čuvarima tog svetišta. Filozofiju je studirao u Varaždinu 1906.-08. na filozofskom učilištu, a teologiju na Bogoslovnom fakultetu u Zagrebu 1908.-12. Za svećenika je zaređen 1911. Bio je odgojitelj sjemeništaraca u Zagrebu 1912.-14. i Varaždinu 1912.-20., novaka na Trsatu 1924.-29., 1931.-32. i mladih franjevaca neposredno poslije novicijata u Varaždinu 1929.-31. Više od dva desetljeća pastoralno je djelovao u Subotici (1932.-46., 1949.-56.); ondje je bio i gvardijan 1939.-45. Sudjelovao je i u vodstvu Provincije kao kustod (1945./46.), a zatim ju je vodio kao provincijski vikar (1946.-48.). Bio je

poliglot, uz materinski slovački govorio je i hrvatski, madžarski, talijanski i latinski, a na još deset jezika čitao je literaturu. Prevodio je školske drame, crkvene himne, patrističke i hagiografske tekstove. U rukopisu su ostali njegovi prijevodi Blosiusova *Ogledala redovnika* i *Života Hermana Cochena*, Prohaszkinih *Izvora žive vode* te *O svećeništvu* svetog Ivana Zlatoustoga, a objavio je prijevod knjige *Izgubljeno zvanje* K. M. Viglietia (Zagreb, 1913.). Napise o franjevačkim temama objavljivao je u zborniku *Spomenica prigodom sedamstote godišnjice blažene smrti svetog Franje* (Zagreb, 1927.) i listovima *Nedjelja* (1929.) te *Sursum* (1936.). Poslije smrti objavljena je njegova povijest franjevačkog djelovanja na našem prostoru.

Djela: *Naša Gospa Trsatska,* Zagreb, 1926; *Kratak nacrt povijesti franjevačkog reda i Provincije sv. Ćirila i Metoda***,** Cernik, 1971.

Lit.: L. Kamerlato, In memoriam admodum reverendi patris Apollinaris Braničković, *Obavijesti Hrvatske franjevačke provincije sv. Ćirila i Metoda*, 9, Zagreb, 1956; B. Duda: Još jedna uspomena na o. Apolinara, 10, *Ibidem*, 1957.

F. E. Hoško

BRANKOVIĆ, Ivan (Ivan Dervenćanin) (Derventa,? – Velika, poslije 1679.), franjevac, generalni vikar u Erdelju, Podunavlju i Slavoniji. Bio je član Provincije Bosne Srebrene. Prvi se put spominje 1663. u svojstvu tajnika Provincije u doba provincijala Franje Miletića (1662.-65.) i u službi župnika u Sarajevu. Tad se usprotivio prijelazu fra Mate Benlića s biskupske stolice u Beogradu (1651.-74.) za biskupa u Bosni. Poslije je s biskupom Benlićem bio u dobrim odnosima i od 1667. djeluje na čelu skupine franjevaca samostana u Olovu kao misionar među Hrvatima u Lipovi (Erdelj) i obavlja službu generalnog vikara za Erdelj. Čini se da je poslije Benlićeve smrti 1674. u svojstvu generalnog vikara beogradskog biskupa (1675.-79.) nastojao zadržati župe u istočnoj Slavoniji pod crkvenom vlašću beogradskog biskupa. Sve su ga te službe vezivale ponajprije za pastoralnu brigu za hrvatski puk u Podunavlju.

Lit.: J. Buturac, *Katolička crkva u Slavoniji za turskoga vladanja,* Zagreb, 1970; F. E. Hoško, *Franjevci u kontinentalnoj Hrvatskoj kroz stoljeća,* Zagreb, 2000.

F. E. Hoško

BRAŠANČEVO → Bršančevo

BRATOVŠTINA (*lat.* confraternitas), udruga vjernika okupljena radi unapređenja javnog bogoštovlja. U srednjem vijeku organizirale su se na staleškoj osnovici, a u novije im je doba zadaća promicanje posebnih pobožnosti. Iako su najčešće okupljale pojedince sličnoga ili istoga društvenog položaja, razlikuju se od cehova, koji su prije svega strukovne udruge. Bratovštine se razlikuju i od »trećih«, tj. svjetovnih redova i od nabožnih društava (*lat.* sodalitates, npr. Društvo sv. Krunice ili Kruničarskog društvo) – dok se članovi svjetovnog reda obvezuju zavjetima, članovi bratovštine žive također uzornim kršćanski životom, ali u nešto blažoj stezi. Osnovna je zadaća bratovština njegovanje pobožnosti, dobrotvornosti i socijalne zaštite članova. Osim toga, nerijetko su se brinuli i za hospitale, župne crkve i sl.

Nastale su u srednjem vijeku, kad su se mnogi kršćani htjeli pridružiti redovničkim zajednicama koje su se u to doba osnivale: franjevcima, dominikancima, augustincima, karmelićanima. Tako je niknuo i laikat pridružen tim zajednicama u bratovštinama. Svaka je redovnička zajednica osim toga laicima željela dati kakav znak pridruženosti i sudioništva u istom duhu i u istom apostolatu. Uobičajeno je bilo da taj znak bude dio redovničkog odijela: plašt, pojas, škapular.

Bratovštine su djelovale i na području današnje Subotičke biskupije. Zato 278. prokanon Bačkog zakonika iz 1936. određuje da se bratovštine mogu ustanoviti samo temeljem službene odluke ordinarija, tj. biskupskim dekretom o osnutku. Važnije su hrvatske bratovštine u Bačkoj:

a) *Bratovština svetog Franje*. Djelovala je u Baču, Baji, Somboru i Subotici, u kojima su franjevci vodili župe nakon povlačenja

Turaka. U Subotici je osnovana 1729. na temelju povlastica Franjevačkog reda. Članovi su bili dužni nositi franjevački pojas (po tome se nazivala i Bratovštinom franjevačkih pojasara), danomice su molili pet puta Očenaš, Zdravomariju i Slavaocu na spomen rana Isusovih i Franjinih stigmi. Molili su i Očenaš i Zdravomariju za Papu. Postili su dan prije blagdana svetog Franje. Ta se bratovština brinula za Gospin kip koji se nosio u procesijama te za njegovu opremu. Prvi laički voditelj bratovštine u Subotici je bio kapetan grada Jakov Sučić, a polovicom XVIII. st. na čelu su joj bili Grgo Križanović, Ivan Sučić i Marko Vukelić. God. 1771. ovu bratovštinu u Baču je osnovao Bono Mihaljević i bio njezin prvi voditelj. Uz duhovnu izgradnju članova, njihovo mjesečno sastajanje, molitveni život i brigu za siromašne te dobar kršćanski život, članovi Bratovštine skrbili su o samostanskom oltaru svetoga Franje i pomagali u drugim samostanskim poslovima.

b) *Bratovština svetog Mihovila*. Osnovana je kod subotičkih franjevaca 1730. kao društvo volara koji su nosili crkvene barjake u ophodima, a nakon što je 1739. izdana bula (crkveno odobrenje), godine 1742. društvo je postalo bratovštinom. Njezin je pokrovitelj je bio nadbiskup Gabrijel Patačić, a sjedište joj je bilo u Münchenu. Njezini su članovi nosili medaljicu s likom sv. Mihovila, u njegovu su čast svaki dan molili po Očenaš, Zdravomariju i Vjerovanje. Svaki je član, prema svojim mogućnostima, bio dužan dati odslužiti jednu svetu misu za žive i jednu za pokojne. Članovi bratovštine brinuli su se za glavni oltar sv. Mihovila u franjevačkoj crkvi. Sama je bratovština novcem iz zajedničke blagajne svakog mjeseca dala služiti jednu svetu misu za žive i jednu za pokojne. Njezini su članovi bili mahom čuvari stoke, stočari i poljodjelci. Bratovština je 1759. dobila posebne povlastice od pape Benedikta XIV. U to je vrijeme na čelu bratovštine je stajao Jerko Vuković. U svečanim procesijama nekoliko njezinih članova odijevalo je posebno ruho.

c) *Bratovština kršćanskog nauka*. U Subotici su je osnovali isusovci Petar Lipovčić i István Mihálcz kad su u 1761. u gradu držali pučke misije kod franjevaca. Članovi te bratovštine, koja je u Italiji postojala i djelovala još od XVI. st., bili su zaduženi za održavanje vjeronauka kako bi dječaci i djevojčice naučili ne samo čitati i pisati već kako bi prihvatili kršćanski život i običaje. U jednoj se bratovštini govorilo hrvatski, u drugoj madžarski. S dolaskom župnika dr. Stjepana Ranića u Suboticu bratovštine se postupno gase, no svoje dužnosti najurednije obavljaju i dalje upravo članovi Bratovštine kršćanskog nauka, koja je preseljena u novu župnu crkvu sv. Terezije Avilske. Kralj Josip II. dokinuo je 1786. sve bratovštine, pa tako i ovu.

d) *Bratovština svetoga Škapulara*. Osnovana je 1905. nakon dolaska karmelićana u Sombor. Njezina je svrha promicanje marijanske duhovnosti među pukom prema karmelićanskoj karizmi. Iz Sombora preko karmelićanskog samostana bratovština se širi na cijelo područje današnje Subotičke i Zrenjaninske biskupije, i dalje na cijelu Hrvatsku, Bosnu i Hercegovinu, Boku Kotorsku, a u novije doba i na Srbiju. U Subotici je počela djelovati 1914., a ugasila se 1959. U katedrali je do danas ostala devetnica Karmelskoj Gospi, koju su do 1959. obavljali njezini članovi. U Somboru i nekim mjestima Bačke i Banata bratovština djeluje do danas.

e) *Bratovština Maloga Praškog Isusa.* Osnovana je u božićnoj noći 1913. po Gerardu Tomi Stantiću u Somboru, a u Subotici preko s. Janje Prćić. Za tu je zgodu Gerard Tomo Stantić kupio kip Malog Isusa kojim je dodirnut kip Čudotvornoga Praškog Isusa iz Praga. Kip je te božićne noći blagoslovljen i postavljen na štovanje u karmelićanskoj crkvi u Somboru. Svrha Bratovštine bilo je promicanje pobožnosti prema Čovještvu Kristovu, djetinjstvu, muci, smrti i uskrsnuću Isusovu te promicanje poštivanja ljudskog života od začeća do prirodne smrti. Bratovština se proširila po cijeloj Bačkoj. U nju je bilo uključeno na tisuće djece i mladih, ali i odraslih svih

dobi i obaju spolova. Pobožnost se osobito širila knjižicom *Pobožnost na slavu Djetešca Isusa od Praga*, koju je 1928. u Subotici, u tiskari Etelke Rajčić, izdala Janja Prćić. Idejni začetnik brošurice bio je karmelićanin Gerard Tomo Stantić. Kao i bratovštini sv. Škapulara, i ovoj je bratovštini zabranjen rad odmah nakon Drugoga svjetskog rata, no početkom 1950-ih u Somboru su oživjele i djeluju do današnjeg dana.

Zastava Bratovštine Presvetog Srca Isusova

f) *Bratovština Presvetog Srca Isusova.* Bila je osobito istaknuta na području Bačke apostolske administrature. Osnovali su je u svojoj crkvi subotički franjevci, no isprva samo kao molitveno društvo, koje je 1928. preraslo u bratovštinu, kada su joj odobreni statuti. Svrha joj je bilo štovanje Presvetog Srca Isusova, uzvraćati mu ljubavlju i davati zadovoljštinu za grijehe. Članovi bratovštine ispovijedali su se svaki mjesec. Svojim su blagdanima držali prvu nedjelju i prvi petak u mjesecu. Bratovština je na području današnje Subotičke biskupije djelovala do kraja Drugog svjetskog rata.

U Bačkoj su do kraja Drugog svjetskog rata djelovale i Bratovština svećenika klanjatelja te Bratovština presvetog oltarskog sakramenta.

Lit.: G. Tormásy, *A Szabadkai Római Kath. Főplébánia Története*, Szabadka, 1883; *Codex Bačiensis*, Suboticae, 1937; A. Sekulić, *Tragom franjevačkog ljetopisa u Subotici*, Split, 1978; P. Cvekan, *Franjevci u Baču*, Virovitica, 1985; F: E. Hoško, Pastoralno djelovanje franjevaca u Baču kroz tri posljednja stoljeća, u: *Od Gradovrha do Bača*, Sarajevo, 1988; *Religijsko – pedagoško katehetski leksikon*, Zagreb, 1991; F. E. Hoško, Trostoljetno pastoralno djelovanje subotičkih franjevaca, u: *Franjevačka prisutnost u Subotici*, Subotica, 2001; *Hrvatska enciklopedija*, II, Zagreb, 2000; *Zvonik*, Subotica, 11/1999, 1/2005.

S. Beretić i M. Miloš

BRAUN, Zoltán (Sonta, 4. VIII. 1921. – Subotica, 24. XII.1981.), pravnik, sportski djelatnik. Sin Božidara i Margarete, rođ. Karagić. Osnovnu je školu pohađao i završio u Sonti, gdje su mu roditelji bili učitelji, a nakon preseljenja obitelji u Suboticu izobrazbu je nastavio u lokalnoj gimnaziji. Pravo je studirao u Pečuhu. Nakon diplomiranja vratio se u Suboticu, gdje je radio kao pravnik u tvornicama *Partizan* i *Sever*.

Bio je aktivan u sportskom društvu *Bačka*, koje je tada djelovalo pod raznim imenima. U početku je vodio odjel za atletiku, a od 1957. bio je glavni tajnik društva i tu je dužnost obnašao do smrti. Kao pravnik te poznavalac i tumač nogometnih pravila i normativnih akata, bio je u upravi subotičkoga općinskoga nogometnog saveza, a tijekom 1970-ih godina bio je i član predsjedništva Nogometnog saveza Vojvodine te Nogometnog saveza Jugoslavije. Bio je i atletski sudac.

H. Tikvicki i A. Zomborčević

BRČIĆ KOSTIĆ, Krunoslav (Subotica, 23. VI. 1962), biolog. Sin Mate i Veronike, rođ. Glavina. Maturirao je 1981. u matematičkoj gimnaziji u Subotici, diplomirao

1986. eksperimentalnu biologiju temom iz područja bakterijske genetike, a doktorirao 1990. disertacijom *Interakcija RecBCD enzima i oštećene DNA bakterije Escherichia coli* na Prirodoslovno-matematičkom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Od završetka studija stalno je zaposlen u Institutu *Ruđer Bošković* u Zagrebu. Na poslijedoktorskoj specijalizaciji u Institutu za molekularnu biologiju Sveučilišta u Zürichu 1991. proučavao je neurogenezu na vinskoj mušici (*Drosophila melanogaster*). Glavninu znanstvenog interesa usmjerio je na istraživanje osnovnih procesa na molekuli DNK, odgovornoj za biološko nasljeđivanje, pa u vezi s tim proučava procese u bakteriji *Escherchia coli* koristeći se različitim mutantima kako bi došao do novih spoznaja o funkcijama pojedinih gena u rekombinaciji. Njegovim dosad najvažnijim znanstvenim dostignućem smatra se otkriće da dva glavna potpuno neovisna rekombinacijska puta u bakteriji *Escherichia coli* interreagiraju u nekim uvjetima tvoreći tzv. hibridni put rekombinacije. Osim toga, radi i na području evolucijske genetike koristeći se teoretskim i eksperimentalnim pristupom na modelu pekarskoga kvasca (*Saccharomyces cerevisie*).

Rezultate istraživanja prezentirao je na nekoliko hrvatskih i inozemnih znanstvenih skupova, kao autor, suator ili predavač (Kongres Švicarskog društva za eksperimentalnu biologiju, Basel, 1993.; Hrvatski kongres za molekularne bioznanosti, Opatija, 2002.; Hrvatski biološki kongres, Zagreb, 2003.; Kolokvij Hrvatskoga biološkog društva u povodu 50 godina od otkrića strukture DNK, Zagreb, 2003.). U suautorstvu sa sveučilišnim profesorima i suradnicima Instituta *Ruđer Bošković* objavio je znanstvene radove u prestižnim časopisima: *International Journal of Radiation Biology, Mutation Research*, *Molecular and General Genetics*, *Biochimie*, *Periodicum Biologorum*, *Research in Microbiology*, *FEMS Microbiology Letters, Journal of Bacteriology*, *Food Technology and Biotechnology, Genetics*. Kao naslovni docent sudjeluje u nastavi populacijske genetike na Prirodoslovno-matematičkom fakultetu u Zagrebu. Član je nekoliko strukovnih udruga: Hrvatskoga genetičkog društva, Hrvatskog društva za teorijsku i matematičku biologiju, Hrvatskoga biokemijskog društva, Europske unije biokemijskih društava i dr.

N. Zelić

BRČIĆ KOSTIĆ, Mariška – Seka (Subotica, 6. II. 1892. – Subotica, 25. XII. 1975.), katolička djelatnica, vezilja. Rođenja je u imućnoj bunjevačkoj obitelji Stipana Brčića Kostića i Cilike, rođ. Vojnić Purčar. Vrlo je rano ostala bez oca. U pučkoj se školi posebno se isticala u vezenju, čime će se baviti i poslije kao franjevačka trećeredica te svojim »bilim vezom« – šlingom – resiti oltare subotičkih crkava, napose franjevačke. U 17. godini postala je članicom Trećeg reda sv. Franje Asiškoga u subotičkome franjevačkom samostanu, nekoliko je godina bila predsjednica Trećeg reda i članica upravnog odbora te ustanove, a dugo je radila i u trećoredskom uredu. Odgajala je mnogobrojne članove te duhovne obitelji, a osobitu je brigu vodila o osobama koje su se željele posvetiti svećeništvu ili redovništvu. Cijelo svoje imanje nakon smrti ostavila je za potrebe Crkve.

Lit.: *Subotička Danica. Kalendar za 1990. god*, Subotica, 1989.

L. I. Krmpotić

BRČIĆ KOSTIĆ, Mato (Subotica, 10. II. 1912.), sveučilišni profesor matematike u mirovini. Otac Ernest poginuo mu je na početku Prvoga svjetskog rata te ga je odgojila majka Marija, rođena Horvat Aljmaški. Osnovnu školu i gimnaziju završio je u Subotici. U dvadesetoj godini upisao se na Tehnički fakultet u Zagrebu, no studij je ubrzo prekinuo zbog problema s vidom. Poslije se upisao na studij matematike i fizike na Prirodoslovno-matematičkom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Zbog rata je prekinuo i taj studij te je neko vrijeme radio kao činovnik u poreznom uredu. Osnovni je studij završio tek 1948., a doktorsku radnju iz teorije brojeva *Neod-*

ređene polinomne jednadžbe viših potencija oblika $\sum_{i=1}^{r} x_i^n = \sum_{j=1}^{s} y_j^n$, $n \geq 2, r \geq s$ *gdje su* x_i, y_i *izraženi polinomima viših potencija*

Mato Brčić Kostić

u skupu cijelih brojeva na istom je fakultetu obranio 1953.

Nakon Drugoga svjetskog rata vratio se u Subotici, gdje je radio kao profesor matematike i fizike u nekoliko srednjih škola. God. 1953. angažirao se oko uvođenja hrvatskih odjela u subotičku gimnaziju, zbog čega je 1956. premješten u srednju ekonomsku školu. Početkom 1958. napustio je Suboticu i preselio se u Sarajevo, gdje se najprije zaposlio kao asistent iz matematike na Poljoprivrednom fakultetu, a ubrzo je postao predavač u zvanju docenta. God. 1961. vratio se u Suboticu i postao profesor na Višoj tehničkoj školi, a zatim i šef Katedre za matematiku. S tog mjesta i u zvanju izvanrednog profesora otišao je u mirovinu 1978. Osim matematičkih predmeta, održavao je predavanja i iz nacrtne geometrije. Kao honorarni suradnik predavao je matematiku i na subotičkome Ekonomskom i Građevinskom fakultetu te Višoj pedagoškoj školi, zatim na beogradskom Tehnološkom i novosadskom Prirodno-matematičkom fakultetu te na Fakultetu tehničkih znanosti. Kao sveučilišni nastavnik priredio je dva udžbenika *Matematika I* (Subotica, 1973.) i *Matematika II* (Subotica, 1974.) te nekoliko zbirka zadataka s rješenjima.

U znanstvenom se radu Brčić Kostić bavi teorijom brojeva, posebno Fermatovim problemom i cjelobrojnim rješenjima polinomne jednadžbe, zatim infinitezimalnim računom i u tom kontekstu eliptičkim i hipereliptičkim integralima te diferencijalnim jednadžbama, teorijom relativnosti i astronomijom. Iz tih je područja objavio 13 znanstvenih radova u *Glasniku matematičko-fizičkome i astronomskome* (1947., 1952.), *Matematičkom vesniku* (1956., 1959.), *Narodnom šumaru* (1959.), *Mašinstvu* (1964.), *Matematičko-fizičkom listu* (1969.-70.), *Matematici* (1984., 1988.) te u udžbeniku *Matematika za više tehničke škole* (Beograd, 1976.). S izlaganjima i priopćenjima sudjelovao je na mnogobrojnim znanstvenim i stručnim skupovima u zemlji i inozemstvu. Za znanstveni i pedagoški rad odlikovan je Poveljom Društva matematičara, fizičara i astronoma Vojvodine 1974. i 1979. te Saveza društava matematičara, fizičara i astronoma Jugoslavije 1979.

Bio je aktivan društveni i javni djelatnik: odbornik grada Subotice 1945. i član Vijeća za prosvjetu i kulturu, obnašao je nekoliko dužnosti u sindikatu, a u nekoliko je mandata bio član uprave Društva matematičara, fizičara i astronoma Vojvodine. Bio je iznimno aktivan i u esperantskom pokretu: predsjednik Društva esperantista u Subotici i Sarajevu te član uprave Esperantske lige za Vojvodinu 1953.-58. i tajnik Društva za esperanto u Bosni i Hercegovini 1959. Na temelju dostignuća u matematici i zauzimanja u razvoju esperantskog pokreta 1986. bio je primljen za člana esperantske akademije Akademio internacia de la sciencoj sa sjedištem u San Marinu. Bio je prvi predsjednik Znanstveno-istraživačke sekcije Kulturno-umjetničkog društva *Bunjevačko kolo* u Subotici 1992.-94.

Djela: *Das fermatproblem* $x^n + y^n = z^n$, Zagreb, 1941; *Pri la Solvo de generalista fermat-ekvacio*, Beograd, 1959; *Laplasova transformacija i njena primena,* Subotica, 1977.

Lit.: I. Kujundžić, Bunjevačko-šokačka bibliografija, *Rad JAZU 355*, Zagreb, 1969; *Hrvatski biografski leksikon*, II, Zagreb, 1989; *Leksikon Društva matematičara Hrvatske*, Zagreb, 2003.

J. Ivanović

BREKA (*madž.* Berki), nekad samostalno naselje, danas zaselak mjesta Erčina, pedesetak kilometara južno od Budimpešte, u Biloj županiji (Fejér vármegye). Ime joj potječe od madžarske riječi *berek*, »lug«. God. 1828. u ovom su naselju od 176 kućanstava oko 44 bila hrvatska. God. 1851. poznato je po ovčarstvu, vinogradarstvu i mnogim vodenicama. Pripadalo je vlastelinskoj porodici Sina. Prema predaji, nekoć je bila stjecište hrvatske mladeži iz okolnih sela (Turbal, Andzabeg, Erčin, Perkat), koja je ovamo dolazila na Veliku Gospu na »igranku« u glasovitu brekansku čardu. Mjesto je opjevano u više pučkih pjesama (npr. *Digoše se kićeni svatovi, Šta se ono tamo bili, Vrani se konji vataju*). Hrvati iz ovog naselja odnarodili su se prije nego Erčinci jer su u naselju bili u manjini.

Lit.: E. Fényes, *Magyarország geographiai szótára*, Pest, 1851; L. Kiss: *Földrajzi nevek etimológiai szótára*, Budapest, 1980.

Ž. Mandić

BREŠĆANSKI, plemićka porodica. Potječe iz Gornje Ugarske, s područja Trenčinske i Njitranske županije (danas u Slovačkoj). Ignácz (Ignacije) 1726. dobio je potvrdu Njitranske županije o plemićkom naslovu, koju je posjedovao Miklós (Nikola), županijski činovnik u Somboru. Na temelju svjedodžbe Trenčinske županije u popis plemića Bačko-bodroške županije 1749. uvršten je János (Ivan). Na državnom popisu plemića iz 1754./55., u Trenčinskoj je županiji zabilježen velik broj članova te porodice, dok je u Bačkoj iz nje upisan György (Đuro). U XIX. se st. iz Njitranske županije jedna grana porodice preselila u Torontalsku županiju, gdje su u drugoj polovici stoljeća zabilježeni József (Josip), kao upravnik torontalskog vlastelinstva, i Kálmán, odvjetnik u Senti.

Danas se veći dio članova te porodice koji živi u Bačkoj smatra Bunjevcima.

Lit.: Gy. Dudás, A Bácskai nemes családok, *Bács-Bodrogh vármegye Történelmi Társulat évkönyve*, 2-3, Zombor, 1896; *Bács-Bodrog vármegye,* II, Budapest, [1909]; M. Szluha, *Bács-Bodrog vármegye nemes családjai*, Budapest, 2002.

S. Bačić

BRKIĆ, Đuro (Berkity, György) (? – ?), svećenik i pisac. Autor je rasprave o običajima i nošnji Bunjevaca u Andzabegu (Érd), Perkatu (Perkáta), Turbalu (Törökbálint), Čepelju (Csepel, danas budimpeštanska četvrt) i Tukulji (Tököl), koja je objavljena 1839. u časopisu *Tudománytár* u Budimu. Brkićev je opis hrvatske nošnje i običaja u nekoliko mjesta u Biloj i Peštanskoj županiji važan ne samo zato što ih je sačuvao od zaborava u malim sredinama u kojima će se Hrvati poslije naglo asimilirati nego je njegovo djelo pogodan izvor i za uspoređivanje tradicionalnih bunjevačkih običaja u Podunavlju s onima u Bačkoj.

Djelo: Gy. Berkity, Népismertetés, *Tudománytár*, 6, Buda, 1839.

Lit.: J. Antunovics, A szabadkai dalmata népszokások, rövid történeti ismertetéssel, *Hazánk*, 1/2-3, Pest, 1858; I. Ivanić, *Bunjevci*, Subotica, 1894; J. Erdeljanović, *O poreklu Bunjevaca*, Beograd, 1930; I. Kujundžić, *Izvori za povijest bunjevačko-šokačkih Hrvata*, Zagreb, 1968; M. Černelić, *Uloge i nazivi odabranih svatova u Bunjevaca*, Zagreb, 1991.

S. Bačić

BRKLJAČIĆ, Franjo (Berklacsich) (Budim, oko 1740. – Osijek, 3. IX. 1770.), franjevac, profesor filozofije. Studij teologije završio je 1765. u visokoj bogoslovnoj školi Franjevačke provincije sv. Ivana Kapistranskoga u Budimu te položio ispit za profesora filozofije. God. 1766. iznosio je prigovore u javnoj raspravi iz filozofije koju je u Budimu priredio Jerolim Jakočević. Filozofiju je predavao u franjevačkim učilištima u Požegi 1767.-69. i Našicama 1769./70. U našičkoj je crkvi dvaput tijekom 1770. predsjedao raspravama iz svih filozofijskih predmeta što su ih vodili njegovi studenti. Tezarij tih rasprava objavljen je pod dvama različitim naslovima, a sadržava sedam teza iz uvoda u filozofiju, jedanaest iz logike, dvanaest iz metafizike, sedamnaest iz opće i deset iz posebne fizike.

Djelo: *Assertiones ex universa philosophia*… (*Propositiones ex universa Philosophia*…), s. l., 1770.

Lit.: *Hrvatski biografski leksikon*, II, Zagreb, 1989.

F. E. Hoško

BRNJAKOVIĆ, plemićka porodica. Potječe iz Olova u Bosni. Pretpostavlja se da im je porodično ime isprva bilo Grubišić, a da su Brnjakovićima nazvani po svojem članu Bernardu (»Brnjaku«).

Bernardov sin Andrija (spominje se od 1653., umro je oko 1672.) bio je znamenit trgovac i održavao je veze s Rimom, Bečom, Mlecima, Dubrovnikom, Carigradom i Beogradom. Zajedno sa svojim sinovima bio je poznat po osobitoj skrbi za bosanske kršćane. Otkupljivao je kršćansko roblje, zauzimao se za smanjivanje turskih nameta u Bosni i Srijemu, pomagao bosanskim franjevcima i dr. Pozivajući se na porodičnu predaju o plemićkom podrijetlu i posjedima u Bosni u predtursko doba, tražio je i dobio 12. VI. 1659. od cara Leopolda I. za se i za svoje potomke ugarsko barunstvo i grb, a 1661. novu darovnicu na nekadašnje posjede.

Jedan od njegovih sinova, franjevac Matija (svjetovno ime Filip, 1652.-1707.) imenovan je 1675. beogradskim biskupom. Sačuvana je zahvalnica za njegovo imenovanje koju su 1. III. 1677. katolici sa somborskog područja uputili papi. Zabilježena je i potpora tog franjevca pismu stanovnika banatskih mjesta Karaševo, Arad, Lipa i Karanšebeš papi 1675., u kojem traže da im se umjesto bugarskih pošalju bosanski franjevci jer bugarski nisu revni te su zbog njih prisiljeni krstiti se i vjenčavati kod pravoslavnih popova, koji svoje usluge skupo naplaćuju. U svojoj je biskupiji boravio 1679.-85. Nakon što se za austrijsko-turskog rata sklonio u Bosnu, u svoju se biskupiju više nije vratio. Umro je u Anconi.

Nakon pohoda princa Eugena Savojskoga u Bosnu 1697. Brnjakovići su se povukli s austrijskom vojskom i naselili u Iloku, gdje su imali i dvor, kao i posjed u obližnjem Neštinu, a nadgrobna ploča Ivana Brnjakovića nalazi se u iločkoj franjevačkoj crkvi, u kojoj je dao podići kapelu Gospe Olovske. Posljednji muški potomak iločkih Brnjakovića umro je 1785.

U Bačkoj se županiji pojavljuju 1730., kad je Janko primljen među plemiće te županije. Potvrdu o plemstvu Bačka je županija izdala njegovu sinu Franji 1776. Franjin sin Josip bio je župnik u Baji 1798.-1808., arhiđakon i kalački kanonik od 1817., a zajedno s bratom Antunom dobio je 1803. od cara Franje I. dva imanja u Banatu i dopuštenje da prezime promijene u Bernátffy de Olovacz. S Josipovom smrću 1885. izumro je taj ogranak porodice.

Nije poznato iz kojeg ogranka potječe u ugarskim izvorima spominjani general-bojnik barun Aloiz Bernyákovits (umro 1818.)

Lit.: V. A. Duišin, Plemićke porodice II, *Vojvodina,* II, s. l., s. a.; M. Evetović, *Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata* (rukopis); *Hrvatska enciklopedija*, II, Zagreb, 1941; *Hrvatski biografski leksikon*, II, Zagreb, 1989; A. Sekulić, *Bački Hrvati*, Zagreb, 1991; M. Szluha, *Bács-Bodrog vármegye nemes családjai*, Budapest, 2002.

S. Bačić

BROZ, Josip – Tito (Kumrovec, 7. V. 1892. – Ljubljana, 4. V. 1980.), političar i državnik. Osnovnu školu završio je u rodnom selu 1907., a bravarski obrt 1910. u Sisku. Nakon toga radio je u tvornicama u Hrvatskoj i drugim austrougarskim zemljama. U Prvome svjetskom ratu bio je zarobljen, ali je stupio u vezu s ruskim revolucionarima i sudjelovao u boljševičkim demonstracijama. God. 1920. postao je članom Jugoslavenske sekcije Radničke komunističke partije (boljševika) i vratio se u zemlju. Uskoro je postao članom Komunističke partije Jugoslavije te je postupno napredovao u partijskoj hijerarhiji. Na tzv. bombaškom procesu 1928. osuđen je na 5 godina robije. U srpnju 1934. u Beču je postao članom Politbiroa Centralnog komiteta KPJ-a i dobio pseudonim Tito, a 1935.-36. u Moskvi je radio u Kominterni. Nakon što se vratio u zemlju, Kominterna ga je ovlastila da vodi rad KPJ-a te je u 1937. organizirao osnivanje KP Slovenije i KP Hrvatske. Za vrijeme Drugoga svjetskog rata bio je na čelu komunističkoga antifašističkog pokreta i inicijator stvaranja zemaljskih antifašističkih vijeća i Antifašističkog vijeća narodnog oslobođe-

nja Jugoslavije (AVNOJ-a), temelja budućega federativnog ustroja Jugoslavije. U ratu je izrastao u vojskovođu i političara kojega je antifašistička koalicija priznala za vođu pokreta otpora. Kao čelnik države, partije i vojske 1945.-48. uspostavio je represivni politički i gospodarski sustav po uzoru na SSSR. Braneći u sukobu sa Staljinom 1948. neovisnost Jugoslavije, oslobodio se sovjetske dominacije, ali se u unutarnjim obračunima i dalje koristio staljinističkim metodama (Informbiro, A. Hebrang). Početkom 1950-ih poticao je gospodarske i političke reforme kojima je ublažena ideološka i državna represija, decentralizirana je federacija, raspuštene su seljačke radne zadruge i dr. Suočen s opasnošću sovjetske vojne intervencije, prihvatio je vojnu i ekonomsku pomoć Zapada, koji će ga gospodarski podržavati do kraja njegova života. God.1954. organizirao je kampanju protiv liberalizma (M. Đilas). Od druge polovice 1950-ih povezuje se s bivšim kolonijama iz tzv. trećega svijeta u Pokret nesvrstanih. U sklopu daljnje decentralizacije te političkih i ekonomskih reforma početkom 1960-ih organizirao je Brijunski plenum CK SKJ-a, na kojem su smijenjeni nositelji dogmatskih snaga (A. Ranković). Zbog prijeteće gospodarske krize i nezaposlenosti potaknuo je otvaranje granica i slobodu kretanja u inozemstvo. Nakon sovjetske okupacije Čehoslovačke 1968. forsirao je ostvarivanje koncepcije općenarodne obrane koja je ojačala obrambene funkcije federalnih jedinca, a 1970. potaknuo je i temeljitu reformu federacije i jačanje državnosti republika, što je učvršćeno Ustavom iz 1974. Na vrhuncu sukoba između liberalnih i konzervativnih snaga 1971. staje na stranu konzervativnih snaga, potiče slamanje reformskog pokreta u Hrvatskoj (Hrvatsko proljeće), smjenu liberalnih rukovodstava u Srbiji, Sloveniji i Makedoniji te podupire politička suđenja. God. 1974. izabran je za doživotnog predsjednika. Na njegovu pogrebu nazočni su bili mnogi od najvažnijih svjetskih državnika te izaslanstva iz velikog broja zemalja, što je bilo posmrtno priznanje njegovoj politici. Desetljeće nakon njegove smrti, nesređeni politički i ekonomski odnosi dovode do propasti Brozove politike i dezintegracije Jugoslavije, koja je u znatnoj mjeri bila upravo Titova tvorevina, te izbijanja četiriju ratova tijekom 1990-ih godina. To je bio i konačni rezultat njegove politike.

Tijekom svoje 35 godina duge vladavine želio je pomiriti neovisnost Jugoslavije, ravnopravnost među njezinim narodima i komunističku vladavinu. Polazeći od činjenice da je Kraljevina Jugoslavija propala zbog dominacije najbrojnijeg naroda, pokušao je uravnotežiti odnose među jugoslavenskim narodima federalnim sustavom, iz kojega su kasnije nastale nove neovisne države na prostoru bivše Jugoslavije. Zaslužan je zbog priključenja jadranskih otoka, Rijeke i Istre Hrvatskoj. Politička stabilnost zemlje za vrijeme njegove vladavine bila je osiguravana represivnim državnim aparatom, dok je gospodarski razvitak bio uvjetovan golemom zapadnom pomoći i kreditima.

Značenje za bačke Hrvate. U novijoj je povijesti bačkih Bunjevaca Tito važan kao promotor politike koja je, polazeći od negativnoga međuratnog iskustva bačkih Bunjevaca, nakon Drugoga svjetskog rata zaustavila agresivnu ideologiju koja je za cilj imala odvajanje bačkih Bunjevaca od hrvatskoga narodnog korpusa. U tom se smislu u socijalističkoj Jugoslaviji nije službeno nijekalo niti poticalo hrvatstvo Bunjevaca u Bačkoj, što je bilo službena partijska politika do kraja Titova političkog sustava. No one snage koje su u međuratnom razdoblju politiku odnarođivanja propagirale i dalje su u različitom obliku bile prisutne u samom sustavu. Primjerice, književnik V. Aleksijević, koji je 1940. u *Narodnoj odbrani* pokušao falsificirati podrijetlo Bunjevaca, bio je u poslijeratnom razdoblju visoki državni dužnosnik, a među prva javna obnavljanja osporavanja hrvatstva Bunjevaca pripada knjiga Albe Kuntića iz 1969., koji je također prije rata bio jedan od najgorljivijih zastupnika spomenutoga ideološkog pristupa. Ipak, Titova je nacionalna politika spram

bačkih Bunjevaca imala znatna utjecaja, osobito u prvom razdoblju njegove vladavine, sve dok anacionalni sustav (nepostojanje manjinskih institucija jugoslavenskih naroda izvan matičnih republika) i tzv. tiha asimilacija te politički progoni u Vojvodini nakon sloma Hrvatskog proljeća 1971. i preseljenje znatnog dijela lokalne bunjevačke elite u Hrvatsku nisu oslabili osjećaj povezanosti s matičnim narodom.

Za bačke Hrvate, koji su »pretežito agrarne strukture« (A. Lebl), važne su bile i neke mjere Titove gospodarske politike. U gradovima je socijalistički koncept industrijalizacije i urbanizacije utjecao na stvaranje bunjevačkog radništva, srednjih slojeva te tehno-menadžerskih struktura, u kojima Bunjevci dotad jedva da su bili zastupljeni. Državne su se gospodarske mjere različito reflektirale na Bunjevce na selu: agrarna je reforma pogodila razmjerno malobrojne krupne i srednje posjednike, ali su zadržavanje sitnih posjeda, kakva nije bilo u socijalističkoj Madžarskoj, liberalnija ekonomska politika u posljednjim desetljećima Titova sustava te svima dostupan obrazovni sustav omogućili snažnije ekonomsko pozicioniranje Bunjevaca.

Potkraj 1980-ih, u vrijeme napada na Titov politički sustav, oživljava i službena politika odnarođivanja bačkih Bunjevaca, koja je do danas ostala dijelom političke agende onih snaga koje su komunistički sustav osporavale ne toliko zbog nedemokratičnosti koliko zbog navodne isključive usmjerenosti protiv pojedinih jugoslavenskih naroda. Promjene društvenih prilika u tom su razdoblju prouzročile pauperizaciju radnika i seljaštva, nestanak srednjeg sloja te u velikoj mjeri smjenjivanje rukovodećih struktura, što je, usporedno s favoriziranjem drugih dvaju naroda s kojima žive Bunjevci u Bačkoj, dovelo do posvemašnje društvene marginalizacije bačkih Hrvata.

Lit.: M. Černelić, Nastojanja da se bačkim Bunjevcima ospori pripadnost hrvatskom narodu, *Studia ethnologica Croatica*, 6, Zagreb, 1994; *Hrvatski leksikon*, I, Zagreb, 1996.

S. Bačić

BRŠANČEVO (Brašančevo, Bršanac, Brašanac), *dijal.*, regionalni naziv podunavskih Bunjevaca i Šokaca za Tijelovo, svetkovinu u spomen Isusova ustanovljenja euharistije na Posljednjoj večeri. Slavi se u četvrtak poslije svetkovine Presvetog Trojstva.

U Somboru i u Baču na taj se dan crkva posipa svježe pokošenom travom, dok se zidovi crkve ukrašavaju zelenim granama. U Baču majke donose posve malu djecu na rukama, a mnogo se djece odijeva u narodne nošnje. Na svetkovinu se tradicionalno održava procesija, koja je nekad išla kroz naselje, a nakon Drugoga svjetskog rata uglavnom samo po crkvi ili oko nje. Kako je prije taj dan bio ne samo zapovjedni blagdan nego i »god« (blagdan za koji su se mladi nalazili radi zajedničke zabave), ostala je tradicija da se mladi poslije podne okupljaju na glavnim ulicama i priređuju »kola« i druge zabave po katoličkim društvima ili privatno. Za taj su blagdan mlade Bunjevke i Šokice odijevale najljepšu odjeću.

Pučki naziv *brašančevo* susreće se i u drugim hrvatskim krajevima, a vodi podrijetlo od starocrkvenoslavenskoga *brašno* u značenju »jelo«. *Brašančevo* je poimeničen pridjev na *-evo* od deminutiva *brašance* u značenju »hostija, euharistija«. Drugdje su zabilježeni glagoli *brašniti i brašnovati* u značenju »ići na pričest« te nazivi *brašančani* i *brašanski četvrtak.*

Lit.: P. Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I, Zagreb 1971; A. Sekulić, *Bački Hrvati*, Zagreb, 1991; *Miroljub*, Sombor, 2/2001.

A. Stantić i S. Beretić

TISKANJE OVOG SVESKA POMOGLI SU:

Pokrajinsko tajništvo za obrazovanje i kulturu
Pokrajinsko tajništvo za propise, upravu i nacionalne manjine

TISAK
Printex
Subotica

NAKLADA
1000

L E K S I K O N

PODUNAVSKIH HRVATA – BUNJEVACA I ŠOKACA

4

Bu

HRVATSKO AKADEMSKO DRUŠTVO

Subotica, 2005.

UREDNIŠTVO
Slaven Bačić, Stevan Mačković,
Petar Vuković, Tomislav Žigmanov

GLAVNI UREDNIK
Slaven Bačić

IZVRŠNI UREDNIK
Tomislav Žigmanov

LEKTURA
Petar Vuković

KOREKTURA
Mirko Kopunović, Márta Mačković-Papp

GRAFIČKA PRIPREMA
Marija Prćić (prijelom)
Darko Ružinski (ilustracije)

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Biblioteka Matice srpske, Novi Sad

929(=163.42) (497.113) (031)
930.85(=163.42) (497.113) (031)

LEKSIKON podunavskih Hrvata - Bunjevaca i Šokaca. [Knj.] 4, Bu / [glavni urednik Slaven Bačić]. - Subotica : Hrvatsko akademsko društvo, 2005 (Subotica : Printex). - 74 str. : ilustr. ; 24 cm

Tekst štampan dvostubačno. - Tiraž 1.000.

ISBN 86-85103-03-7
ISBN 86-85103-06-1

a) Bunjevci - Leksikoni b) Šokci - Leksikoni

COBISS.SR-ID 210261767

ISBN 85-85103-06-1

SURADNICI NA ČETVRTOM SVESKU

Bačić, dr. sc. Slaven, odvjetnik, Subotica
Bačlija, Grgo, odvjetnik u mirovini, Subotica
Bara, Mario, student povijesti i sociologije, Filozofski fakultet, Zagreb
Bažant, Eva, knjižničarka u mirovini, Subotica
Beretić, mons. Stjepan, župnik Katedralne župe sv. Terezije Avilske, Subotica
Bušić, Krešimir, prof. sociologije i kroatologije, Institut društvenih znanosti *Ivo Pilar*, Zagreb
Čeliković, Katarina, prof. komparativne književnosti, knjižničarka-bibliografkinja, Gradska knjižnica, Subotica
Čota, Antonija, dipl. iur., tajnica Narodnog kazališta, Sombor
Čota, Zoran, dipl. iur, Sombor
Dumendžić, Josip, Bođani
Duranci, Bela, prof. povijesti umjetnosti u mirovini, Subotica
Đanić, mr. sc. Matija, prof. geografije u mirovini, Sombor
Firanj, Alojzije, Sombor
Grlica, Mirko, prof. povijesti, viši kustos Gradskog muzeja, Subotica
Hoško, dr. sc. Franjo Emanuel, izvanredni profesor Katoličkoga bogoslovnog fakulteta u Zagrebu, Teologija u Rijeci
Hovány, mr. sc. Lajos, asistent, Građevinski fakultet u Subotici
Lončar, mr. sc. Đuro, stručni savjetnik Ekonomskog fakulteta u Subotici u mirovini, Subotica
Mačković, Stevan, prof. povijesti, ravnatelj Historijskog arhiva, Subotica
Mandić, Živko, odgovorni urednik, *Nemzeti Tankönyvkiadó* Rt, Budimpešta
Rudinski, mr. sc. Ante, arhitekt, Zavod za urbanizam, Subotica
Sekelj, Vojislav, književnik, Subotica
Skenderović, Petar, Subotica
Skenderović, dr. sc. Robert, viši asistent, Hrvatski institut za povijest, Zagreb
Stantić, Alojzije, ekonomist u mirovini, Subotica
Stantić, Stipan, prof. geografije, OŠ *Ivana Milutinovića*, Subotica
Šeremešić, Marija, učiteljica u mirovini, Sombor
Štefković, Josip, župni vikar Župe imena Marijina, Novi Sad
Temunović, Josip, svećenik u mirovini, Subotica

Vujković Lamić, Ljudevit, službenik u mirovini, Subotica
Vuković, Ljubica, prof. povijesti i povijesti umjetnosti, Gradski muzej, Subotica
Vuković, Petar, znanstveni novak, Filozofski fakultet, Zagreb
Vuković, Tomislav, novinar, *Glas Koncila*, Zagreb
Zelić, Naco, dipl. iur. u mirovini, Zagreb
Žigmanov, Tomislav, prof. filozofije, Subotica

BUBLJA, **1.** valjak od slame ili pljeve uvaljane u blato dug šezdesetak i promjera desetak centimetara. Služio je najčešće za zidanje tradicionalnih salašarskih peći, a katkad i za učvršćivanje većih dimnjaka u tavanicu te jačanje tavanice na salašu prije skladištenja pšenice. Radi produženja trajnosti u njih su se katkad miješale i svinjske dlake; **2.** sir oblikovan u oveću plosnatu grudu, koji se mogao konzumirati ili dodatno prerađivati; **3**. zamiješeno tijesto oblikovano u kalotu od kojega se, nakon što odstoji, izrađuju različite vrste tjestenine.

Lit.: A. Stantić, *Kruv naš svagdanji*, Subotica, 2001.

A. Stantić

BUBREG, Angela Đurđica (Baja, 7. XII. 1969.), hrvatska društvena djelatnica i diplomatkinja. Nakon završene pučke škole u Gari i gimnazije u Baji upisala je 1988. studij hrvatskog jezika i književnosti te kulturologije na Filozofskom fakultetu Sveučilišta *Janus Pannonius* u Pečuhu. Diplomirala je 1993. temom *Govor garskih Bunjevaca***.** U svojstvu referentice za kulturu i školstvo djelovala je u Savezu Hrvata u Madžarskoj 1993. i 1994. U konzularnom odjelu hrvatskog veleposlanstva u Budimpešti radila je kao administrativna i viša stručna referentica 1994.-2001., a zatim u Ministarstvu vanjskih poslova i europskih integracija u Zagrebu u diplomatskom zvanju II. tajnika. Tijekom 2002. završila je jednogodišnji stručni diplomski studij na Diplomatskoj akademiji Ministarstva vanjskih poslova i europskih integracija Republike Hrvatske. Bavila se folklorom u hrvatskim kulturnim društvima u Gari i Santovu, suosnivačica je KUD-a *Tanac* u Pečuhu.

N. Zelić

BUBUŠ, nadnaravno biće izmišljeno radi plašenja djece. Nevidljiv je, opak i zao, a živi u mraku, obično u nekoj zatvorenoj prostoriji. Odrasli ga često prizivaju kad žele zaplašiti djecu i navesti ih da se ponašaju na poželjan i prihvatljiv način. U bunjevačku tradiciju preuzet je iz madžarske.

Naziv toga nadnaravnog bića iskoristio je Ivan Ivković Ivandekić u svojem amaterskome kratkome igranom filmu *Bubuš*, koji je snimljen 2004. u privatnoj produkciji u okolici Subotice.

A. Stantić

BUČANSKI, Alojzije (Bučánský, Bucsánszky, Alajos) (Jegra, *madž.* Eger, 1802. – Budimpešta, 13. II. 1883.), tiskar i nakladnik. U Bratislavu se preselio 1818., gdje je 1831. primljen među požunske građane te u ceh tamošnjih knjigoveža. Bavio se i knjižarstvom te izdavanjem knjiga, a 1847. nastanio se u Pešti.

Objavljivao je isprva školske i vjerske knjige te narodne kalendare, a od 1830-ih i dječje knjige. Izdaje ih u mekom uvezu i u velikoj nakladi, ali s vremenom počinje objavljivati i bogato ilustrirane skuplje knjige. Ilustracije su u njegovim knjigama rađene u drvotisku, a za taj je posao angažirao požunskog drvotiskara Mihalovića. Objavljivao je uglavnom knjige na

madžarskome, njemačkome i latinskom jeziku, u znatno manjem broju i na drugim jezicima kojima se govorilo u Ugarskoj.

Katolički koledar sa slikama, za prostu godinu 1911, Budimpešta

U Pešti je 1862. tiskao dvije knjige na hrvatskome. Djelo *Petdeset i dvie Subote blažene Dievice Marie* bilo je rašireno i među pukom u, a prijevod s njemačkoga *Knjiga čudesah – sveta predavanja i pučke pričice* osobit je zbog velika broja ilustracija. Tiskao je usto i hrvatske, slovačke i njemačke prijevode madžarskih narodnih kalendara, a u istoj tiskari tiskani su i nakon njegove smrti.

Lit.: *Pallas Nagy Lexikona*, 3, Budapest, 1893; I. Ivanić, *O Bunjevcima*, Subotica, 1894; M. Evetović, *Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata* (rukopis); http: //www. mek. iif. hu/porta/szint/tarsad/konyvtar/tortenet/kalendar/html/04.htm

S. Beretić

BUDANOVIĆ, **Antun** (Subotica, 6. VI. 1847. – Subotica, 7. IV. 1904.), učitelj i školski ravnatelj. Potkraj 1888. izabran je za ravnatelja svih subotičkih pučkih škola, a 1894. za pomoćnog nadzornika pučkih škola u Bačkoj. Iste godine izabran je i za člana sedmeročlanog odbora Školske stolice u Subotici, koji je trebao pronaći rješenje kako bunjevačkoj djeci omogućiti nastavu na materinskom jeziku. Kad je u siječnju 1896. Školska stolica glasovala o prijedlogu Paje Kujundžića da bunjevačka djeca, sukladno ugarskim zakonima, najprije uče materinski jezik, više glasova dobio je prijedlog Mate Vojnića ml. da se bunjevačka djeca u pučkim školama u kojima su u većini poučavaju prema planu Antuna Budanovića, koji je odgovarao načelima Vilmosa Groóa, poznatog pobornika madžarizacije nacionalnih manjina u pedagogiji. Kao ravnatelju i nadzorniku, od 1884. do 1897. ime mu se nalazi na desetak školskih izvješća na srpskom jeziku za subotičke srpske škole te na madžarskom jeziku za gradsku obrtničku i trgovačku školu. Bio je jedan od prvih suradnika gradonačelnika Lazara Mamužića. Zbog bolesti je umirovljen 1900.

Lit.: *Subatički glasnik,* Subotica, 9. VIII. 1873; *Neven,* Subotica, 11/1888, 7/1894, 11/1894; *Subotičke novine,* Subotica, 2. II. 1896; *Szabadkai Közlöny*, Szabadka, 10. VII. 1904; I. Szentgyörgyi, E. Bažant, *Subotička bibliografija 1870-1918*, Subotica, 1993.

M. Grlica

BUDANOVIĆ, Lajčo (Ljudevit) (Bajmok, 27. III. 1873. – Subotica, 16. III. 1958.), pisac, svećenik, biskup. Sin Albe, zemljoposjednika, i Đule, rođ. Dulić te unuk Đene Dulića, prvog predsjednika Pučke kasine. Osnovnu školu pohađao je u Bajmoku, a gimnaziju u Subotici i Kalači. Teologiju je završio u Kalači, nakon čega je 24. VI. 1897. zaređen za svećenika. Službovao je u Santovu, Kaćmaru, Subotici, Novom Sadu, Somboru, Beregu i Baji, a župnikom središnje subotičke župe sv. Terezije imenovan je 12. I. 1920. Nakon što je Trianonskim mirovnim ugovorom veći dio Bačke pripao Kraljevini SHS, Budanović je 10. II. 1923. postao administratorom Bačke apostolske administrature, nove crkvene pokrajine izravno podvrgnute Vatikanu i osnovane u dijelu Kalačko-bačke nadbiskupije što se našao u novoj južnoslavenskoj državi. Za naslovnog biskupa cizamskoga imenovan je 28. II. 1927., a biskupsko posvećenje primio je 1. V. 1927. u Subotici u crkvi sv. Terezije Avilske.

U djelovanju Lajče Budanovića mogu se razlikovati dva razdoblja: svećeničko

1897.-1923. i administratorsko-biskupsko 1923.-58. U prvom razdoblju bavio se ponajprije pastoralno-duhovnim radom. God. 1902. sastavio je prvi veliki molitvenik *Velika slava Božja*, koji će u kratko vrijeme doživjeti nekoliko izdanja, a poslije će izdati i veći broj drugih molitvenika te nabožnih knjižica za potrebe puka. U Novom Sadu skrbio je za siromašne radnike, u Baji je osnovao Bajsku kršćansku čitaonicu, a u Beregu čitaonicu i udrugu *Kultura*. U svim mjestima u kojima je službovao poticao je vjernike da školuju djecu i materijalno im pomagao.

Lajčo Budanović

Nakon što je imenovan administratorom 1923., prva mu je briga bila postaviti temelje za odgoj svećenika. Već 1924. otvorio je mala sjemeništa u Baču i Senti, a njihovi su pitomci završne ispite polagali i u državnoj školi. Sjemeništa međutim nisu djelovala dugo te je Budanović svećeničke kandidate poslije slao u isusovačku klasičnu gimnaziju u Travniku. U zgradama svoje zaklade u Subotici utemeljio je 1938. malo sjemenište *Paulinum*, zapravo svojevrsni internat gdje su živjeli svećenički kandidati koji su pohađali državnu gimnaziju. Sjemenište je s vremenom trebalo prerasti u klasičnu gimnaziju, no tim je planovima na put stao rat 1941.

Budanović je intenzivno radio i na uređenju crkvene pokrajine kojoj je bio na čelu. Osnivao je crkvene općine koje su imale status pravnih osoba, a 1923. tiskao je pravilnik i poslovnik crkvenih općina te ustanovio njihov senat. Nakon toga pravno je i administrativno uredio Bačku apostolsku administraturu. S pomoću nekoliko crkveno-pravnih akata pripremio je biskupijsku sinodu 1936., a njezin je rad sažet u Bačkom zakoniku (*Codex Bačiensis*). Premda je Zakonik bio rezultat rada većeg broja pojedinaca, glavni mu je autor nesumnjivo Lajčo Budanović.

Budanović se brinuo i za crkvenu infrastrukturu te je kupovao zemljišne čestice i gradio nove crkve i župne urede. U Subotici je predvidio širenje grada te je podigao crkvene zgrade na izlazima iz grada prema Paliću i Kelebiji. U njima je, kao i u kapeli u Dudovoj šumi, što ju je dobio od Marije Vojnić-Tošinice, osnovao filijale, koje će nedugo poslije postati samostalnim župama. Nove crkve podigao je i u Maloj Bosni, Kelebiji, Đurđinu, Bačkom Petrovcu, Feketiću, Hajdukovu, Bačkim Vinogradima, Apatinu i drugdje, a na zapadnom rubu Subotice počeo je gradnju crkve Isusova uskrsnuća, koja je trebala postati katedralom. Zbog rata crkva nikad nije dovršena, a Budanović nije uspio ni u planiranom osnivanju bogoslovije. Kao administrator u međuraću je podupirao djelovanje redovničkih zajednica, osobito ženskih, a nakon Drugoga svjetskog rata u Suboticu je doveo dominikance.

U želji da osnuje katoličko-hrvatski dom kako bi se pod jednim krovom našle sve hrvatske katoličke udruge radi uspješnijeg upravljanja i koordiniranijeg djelovanja, počeo je kupovati pojedinačne zgrade u središtu Subotice. God. 1924. kupio je zgradu u Harambašićevoj ul. br. 7, a iduće godine i susjednu zgradu na br. 5. Vlastitim novcem 1933. kupio je zgradu Bunjevačke prosvjetne matice u ulici Paje Kujundžića te je ondje osnovao Subotičku maticu, koja je trebala postati središnjom kulturnom institucijom bunjevačkih Hrvata. Od crkvenih općina »katolika Slavena« osniva Humano-prosvjetni odbor, koji će

biti u vezi s ostalim udrugama unutar Katoličke crkve i s onima izvan nje. Odlukom Senata crkvenih općina u Subotici od 20. VII. 1933., koju je kao biskup i potvrdio, osniva i Zakladu biskupa Budanovića, čiji je konačni oblik i sadržaj bio određen Osnovnim listom iz 1941. i oporukom iz 1942. Imovinu Zaklade činile su zgrade kupljene 1937., zgrade u ulici Matije Gupca br. 8 i 10, 54 jutra zemlje u Bajmoku i 53 jutra u Lemešu. Svu tu imovinu stavio je pod upravu Subotičke matice.

Budanović je bio dobar poznavatelj crkvenoga i civilnog prava te je svoje ustanove nekoliko puta branio pred crkvenim i svjetovnim sudovima. Prvu je parnicu pokrenuo protiv općinstva grada Subotice 1922. tražeći da općina ispuni obveze koje je, kao patron, imala prema župi sv. Terezije, u kojoj je on tada bio župnik. Parnica je trajala sve do 1927., a Budanović je cijeli proces opisao u knjizi *Lukno ili kongrua*.

Njegov rad i planove prekinuo je Drugi svjetski rat. Nuncijatura u Budimpešti razriješila ga je naime nakon ulaska madžarske vojske u Bačku službe apostolskog administratora, a novim je administratorom 26. V. 1941. imenovan kalački nadbiskup grof Julije Zichy. Budanović je već 1. VI. 1941. interniran u dominikanski samostan u Budimpešti, a nešto poslije premješten je u franjevački samostan u Mátraverbélyu u Karpatima. Ondje je ostao do sredine 1943., kad se vratio u Suboticu. Potkraj rata, u prosincu 1944., imenovan je »generalnim vikarom za onaj dio nadbiskupije kojim se upravljalo kao administraturom«, a službu apostolskog administratora Bačke ponovno je preuzeo 13. VI. 1946. prema odluci nuncijature u Beogradu. Komunističke vlasti Crkvi su međutim oduzele gotovo svu imovinu, crkvene i nacionalne udruge bile su zabranjivane, a svećenici i istaknutiji kršćanski laici zatvarani i proganjani. I sam je Budanović bio fizički zlostavljan 1952., kad mu je onemogućeno krizmanje u Somboru nakon što je nasilno izvučen iz župnog stana i preko noći vraćen u Suboticu.

Bavio se i književnim radom, a priloge je objavljivao u onodobnoj periodici. Prvi uradak objavio je u *Subotičkim novinama* još 1894., a poslije je pisao najviše za *Neven* i *Subotičku Danicu*. Osim djelâ vjerskoga i nabožnog karaktera, povremeno je objavljivao poučne novele, uglavnom rodoljubne i ćudoredne naravi, putopise, crtice iz bunjevačke povijesti i kraće povijesne rasprave. Objavio je međutim i nekoliko članaka o pravopisu, rodoljubnih pjesama te prijevoda. Služio se pritom pseudonimima Veco Labudić, V. Labudić, V. L., Lovro Ratanski, Lošo R., L. Ratanski, Ano-Nimka i Ano-Nimko. Na nakladničkom je planu važno i djelovanje Katoličkoga književnog društva *Alfa*, koje je Budanović osnovao u Subotici 1923. Moralno i materijalno podupirao je usto *Subotičke novine*, *Subotičku Danicu* i *Klasje naših ravni* te hrvatske katoličke udruge u Subotici.

L. Budanović, *Slava Božja u molitvama i pismama*, Budimpešta, 1902.

Lajčo Budanović glavni dio svojih aktivnosti posvetio je potrebama Crkve, pri čemu je podjednako služio vjernicima Madžarima, Nijemcima i Hrvatima. Dobro je govorio sva tri jezika i u pastoralnom radu među njima nije pravio razlike, no kao pravi rodoljub i sljedbenik Ivana Antunovića, za svoj je narod napravio iznimno mnogo. Usprkos tomu, njegovo mjesto u povijesti bačkih Hrvata i Katoličke crkve u Bačkoj do danas nije primjereno vrednovano.

Djela: *Slava Božja u molitvama i pismama*, Budimpešta, [1902]; *Mala Slava Božja u molitvama i*

pismama, Budimpešta, 1907; *Velika Slava Božja u molitvama i pismama*, Budimpešta, 1908; *Pravilnik i poslovnik za rim. kat. crkvene općine*, Subotica, 1923; *Veliko jubilejsko proštenje god. 1926. u bačkoj biskupiji*, Subotica, 1926; *Krizmanje ili dolazak Duha Svetoga*, Subotica, 1927; *Budite svijesni katolici!*, Subotica, 1928; *Lukno ili kongrua,* Subotica, 1928; *Jubilarno hodočašće u Rim*, Subotica, 1929; *Codex Bačiensis*, Subotica, 1937; *Katolička akcija na području Bačke biskupije*, Subotica, 1938.

Lit.: M. Evetović, *Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata* (rukopis); K. Bunić [I. Kujundžić], *Prilog kulturnoj povijesti bunjevačko-šokačkih Hrvata*, Subotica, 1946; I. Kujundžić, *Bunjevačko-šokačka bibliografija. Rad JAZU*, 355, Zagreb, 1969; A. Sekulić, Cjelovit lik Lajče Budanovića, *Subotička Danica. Kalendar za 1971. god.*, Subotica, 1970; T. Vereš, Jednostavni velikan. Subotički biskup Lajčo Budanović (1873-1958), *Danica 1979*, Zagreb, 1979; T. Vereš, Dopune o Lajči Budanoviću, *Marulić*, 4, Zagreb, 1979; I. Prćić, Ljudevit (Lajčo) Budanović (1873-1958.), *Subotička Danica. Kalendar za 1984. god.*, Bač, 1983; T. Vereš, Socijalni rad Lajče Budanovića, *Obnovljeni život*, 2, Subotica, 1984 (*Subotička Danica kalendar za 1985. god.*, Subotica, 1984²; *Bunjevačko pitanje danas*, Subotica, 1997³); A. Anišić, Marija kao uzor savršenog života u propovijedima biskupa Lajče Budanovića, *Subotička Danica. Kalendar za 1985. god.*, Subotica, 1984; L. I. Krmpotić, Lajčo Budanović kao pisac članaka i poučnih pripovijedaka, *Subotička Danica. Kalendar za 1985. god.*, Subotica, 1984; S. Kos, Pravni doprinos Lajče Budanovića uređenju apostolske administrature, *Subotička Danica. Kalendar za 1986. god.*, Subotica, 1985; *Hrvatski biografski leksikon*, 2, Zagreb, 1989; A. Sekulić, Lajčo Budanović kao duhovni pisac, *Subotička Danica. Kalendar za 1990. god.*, Subotica, 1989; A. Sekulić, *Hrvatska preporodna književnost u ugarskom Podunavlju do 1918.*, Zagreb, 1994; *Zvonik*, br. 41, Subotica, 1997; J. Temunović, *Zadužbina biskupa Budanovića*, Subotica, 2002; J. Temunović, *Subotička matica*, Subotica, 2002; *Subotička bibliografija*, sv. 3 (1918-1944), 1 dio, Subotica, 2003; *Zbornik radova o biskupu Lajči Budanoviću*, Subotica, 2004; www. zaduzbina-budanovic. org

J. Temunović

BUDIMAC, Matija (Baja, 18. II. 1822. – Čonoplja, 2. VI. 1901.), učitelj, kulturni djelatnik. Šest razreda gimnazije završio je u Subotici, preparandiju (učiteljsku školu) počeo je u Pečuhu, a nastavio u Kalači, gdje je, kao štićenik biskupa Ivana Antunovića, diplomirao 1857. Nakon rada u Beregu 1880. dolazi u Čonoplju, gdje je učitelj bio sve do 1900., kad se zbog bolesti povukao u mirovinu. Radio je pretežito u školi u bunjevačkom kraju sela. Bio je član seoskoga školskog odbora. Širio je Antunovićeve *Bunjevačke i šokačke novine* te *Bunjevačku i šokačku vilu*, a surađivao je u somborskom listu *Bunjevac* te u *Nevenu* Mije Mandića.

Autor je pisma koje je 3. I. 1893. u ime »čonopljanskih stanovnika – Dalmata ili Bunjevaca« na madžarskome uputio kalačkom nadbiskupu zbog zapostavljanja »dalmatinskog jezika« u crkvi i školi: »Mi smo već više puta upozoravali bivšeg učitelja Božića i gospodina župnika da zašto se ne uče dalmatinska djeca dalmatinskom jeziku, jer otkad naša općina i škola postoje, uvijek se ovdje na madžarskome i na dalmatinskome poučavalo. Ali sad je sasvim zapostavljena dalmatinska obuka, pa čak i molitve u onoj jedinoj učionici u kojoj župnik István Konkoly poučava… Mi se ne protivimo učenju državnoga madžarskog jezika, samo neka se našoj djeci ne brani u učionicama ni naš dalmatinski jezik. Zašto se kod Nijemaca, Židova, Slovaka, Srba i kod drugih poučava materinski jezik… samo baš kod nas Dalmatinaca ne?« Već 19. I. iste godine nadbiskupija je intervenirala kod mjesnog župnika i stanje se u školi i crkvi promijenilo, ali samo nakratko.

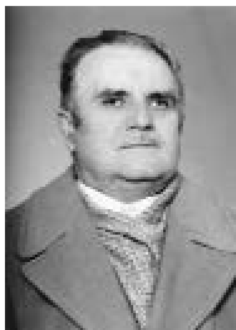
Lit.: M. Evetović, *Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata* (rukopis); *Pravi bunjevački kalendar (sa slikama) za pristupnu godinu 1936*, Subotica, b. g.; I. Džinić, *Opis postanka, osnutka i razvitka Narodne osnovne škole u Čonoplji* (rukopis).

Đ. Lončar

BUDIMČEVIĆ, Šima (Sombor, 3. IV. 1928. – Sombor, 11. XII. 2001.), društveni i vjerski djelatnik. Sin Alberta i Kate, rođ. Bošnjak. Osnovnu školu završio je na Bezdanskim Salašima, a građansku u Somboru. U mladosti je pisao drame, uglavnom komedije, na teme iz pučkog života (*Luda kuća*, *Što je – tu je*, *Braća*, *Bono se ženi*, *Šepa*) i izvodio ih sa somborskom mladeži. Potkraj 1960-ih bio je jedan od inicijatora izgradnje crkve na Bezdanskoj cesti. Podignuta je 1971., a posvećena je prvomu

hrvatskom svecu sv. Nikoli Taveliću. Bio je aktivan član Katoličkog instituta za kulturu, povijest i duhovnost *Ivan Antunović* iz Subotice.

A. Firanj

Šima Budimčević

BUDIMPEŠTA (*madž*. Budapest), glavni grad Republike Madžarske, 2.000.000 stanovnika (2001.). Područje oko današnje Budimpešte naseljeno je još od neolita, a najstariji je dio grada Stari Budim. U I. st. Rimljani su ondje podigli svoj tabor i grad Aquincum, kojim su poslije vladali Huni, Langobardi, Avari i Slaveni. Slaveni su trag ostavili i u imenima dvaju gradova na suprotnim obalama Dunava – *Budim* se naime izvodi od osobnog imena Budimir ili Budivoj, a *Pešta* od staroslavenske imenice *pešt*, »peć«, prema pećima za gašenje vapna. U IX. st. doseljavaju se Madžari, a s razvojem trgovine Budim i Pešta postaju važnim središtima. God. 1241. Tatari su opustošili oba grada, a šest godina nakon toga Bela IV. podigao je budimsku tvrđavu. Pod njom se razvio velik grad, koji se poslije osamostalio od Starog Budima i doživio procvat za kralja Matije Korvina. I Pešta se u XV. st. utvrđuje s bedemima. U tursko doba 1541.-1686. u Budimu i Pešti zamiru obrt i trgovina, a kad su gradovi opet došli pod kršćansku vlast, u veliku se broju doseljavaju Nijemci i Slaveni. Pešta se isprva razvija brže od Budima, osobito za Leopolda I., no Budim je počinje dostizati za Karla III. Marija Terezija u njega je iz Trnave preselila sveučilište, a Josip II. iz Požuna Namjesničko vijeće i Državnu komoru. Od 1767. dva su grada povezana stalnim mostom. Potkraj XVIII. st. i Pešta dobiva sveučilište, a u prvoj polovici XIX. st. gospodarskim razvojem znatno nadmašuje Budim. U nju se postupno sele tijela vlasti te 1848. postaje sjedištem ugarske vlade, umjesto dotadašnjeg Požuna. Za vrijeme nacionalnoga revolucionarnog pokreta 1848./49. Pešta je velikim dijelom bila razrušena. Nakon Austro-ugarske nagodbe počinje nov razvojni zamah, čemu je 1872. pridonijelo i ujedinjenje Budima, Starog Budima i Pešte u jedinstven grad pod imenom Budimpešta. Broj stanovnika neprestano se povećavao: 1880. bilo ih je 370.000; 1910. – 880.000; 1930. – 1.000.000; 1957. – 1.850.000; 1999. – 1.838.000.

Hrvati na području Budimpešte. Na području današnje Budimpešte Hrvati žive od XIII. st., i to u Budimu, na Čepelju i u Pešti. Bela IV. doveo je u Budim mnoge narodne prvake iz Huma i Dalmacije, a veći broj Hrvata doselio se i početkom XIV. st., u vrijeme kralja Žigmunda. Nakon prvih turskih napada na Bosnu 1381. selidbe Hrvata u Podunavlje postale su sve masovnije. U rano doba turske vlasti u Budim dolaze uglavnom dubrovački trgovci i obrtnici, ponajviše graditelji, a župe u tzv. turskoj Ugarskoj od XVI. st. sve češće preuzimaju bosanski franjevci. U Budimu i okolici franjevci su djelovali od 1541. Prema protokolima budimskog samostana, po dvojica franjevca stalno su boravila u Pešti i Budimu, iz čega se može zaključiti da je ondje bilo trajno nastanjenih Hrvata. Budimski katolici, po narodnosti Hrvati (uglavnom Dubrovčani) i Talijani, a po zanimanju trgovci, grad su napustili 1595., nakon što su im Turci oduzeli jedinu preostalu crkvu, koju su od 1570. dijelili s uglavnom protestantskim Madžarima. Franjevci su međutim i dalje ostali u gradu te se početkom XVII. stoljeća spominju kao dušobrižnici Hrvata u Tabanu, naselju podno sjeverne strane budimske tvrđave. U to je doba zabilježeno veće doseljenje Hrvata, koje su u Budim doveli Turci kako bi obnovili razrušene zidine. Apostolski vizitator Filip Kamengradski posjetio je budimske Hrvate 1635., a 1649. biskup Marin Ibrišimović u Pešti je krizmao 2003 osobe. Njegov nasljednik Matija Benlić krizmao je 1664. u Budimu i Pešti ukupno 302 osobe, a pet godina poslije bilo je 817 krizmanika.

Tijekom oslobađanja Budima 1686. brojnost hrvatskog puka znatno je smanjena, jer su se mnogi sklonili na sigurnija mjesta. Taban je bio gotovo razrušen, a stanovništvo koje se vraćalo zbog obrambenih se razloga isprva moglo nastanjivati samo u Gornjem Vodenom Gradu, na prostoru današnje Hrvatske ulice. Ipak, već 1689. tabanski su katolici džamiju paše Mustafe preuredili u kapelu, a 1691. franjevcima je dopušteno da u Vodenom Gradu sagrade samostan i crkvu. U crkvi, koja je zbog neimaštine završena tek 1740., pokopani su, među ostalima, Grgur Čevapović, Petar Katančić i Marijan Jaić. God. 1695. u Tvrđavi, Gornjem Vodenom Gradu i Starom Budimu crkve su od franjevaca preuzeli isusovci, no bosanski su franjevci i dalje djelovali kao pomoćni svećenici u Vodenom Gradu i Starom Budimu, jer je ondje bilo mnogo Hrvata. O povezanosti hrvatskog puka i franjevaca svjedoči i molba tabanskih vjernika (*Romano Catholici Slavo-Illyrici*) caru iz 1696., u kojoj traže da im franjevci bosanske provincije i dalje budu dušobrižnici.

Na području današnje Budimpešte crkvene matične knjige najprije se počinju voditi u Pešti 1688., a u Tabanu i Vodenom Gradu od 1692. Te se župe nazivaju hrvatskima, tj. ilirskom (*Parochia Illyricae Nationis Budae in aquatica ex antiquo*) i dalmatinskom (*Parochia Administratione Dalmatica*). Iz matica je razvidno da potkraj XVII. i u prvoj polovici XVIII. st. Hrvati, osim u peštanskoj tvrđavi, stanuju i u nekoliko dijelova Budima: u Tabanu, Gornjem i Donjem Vodenom Gradu, Državnoj cesti, Ulaku, Hrvatskoj ulici, Kristininu, na Čepelju te u još 40-ak obližnjih naselja. Matične knjige svjedoče o gotovo 3000 hrvatskih prezimena.

Popisom iz 1696. u Pešti je zabilježeno 230 kuća, od kojih 107 njemačkih, 55 »rackih« (među njima 13 katoličkih) te 52 madžarske. Za peštanske se Hrvate navodi da su podrijetlom iz Dalmacije i da žive unutar gradskih zidina. U većem broju Hrvati se u Peštu nastanjuju poslije 1710. Popisom iz 1696. u Tabanu je pak zabilježeno 615 »rackih« kućanstava, no bez određenja vjeroispovijedi. Popis 1702. bilježi posebno katolike i pravoslavce, pri čemu prvi imaju 250, a drugi 461 kućanstvo. Zamjetno je znatno smanjenje stanovnika jer su se godinu dana prije toga 52 katoličke obitelji odselile u Turbal, Požegu, Šikloš, Erčin, Dudvar, Andzabeg i Baju.

Nakon odluke budimskoga gradskog vijeća 1697. da se pripadnicima pojedinih narodnosti u gradu osigura samouprava, Hrvati su dobili predstavnika pri gradskoj upravi i samostalnu općinu, a u njoj svojeg »birova«, prisežnika, vijećnike, bilježnike, tumače, pisare i vijećnicu. Unatoč tomu, nisu bili posve ravnopravni s Nijemcima jer sve do 1727. nisu mogli postati građanima Budima niti sudjelovati na izborima.

Za Rákóczyjeva ustanka Budim je bio često poprište krvavih okršaja jer su kuruci znatno češće napadali gradove s njemačkom upravom, a takvi su bili i Budim, Stari Budim i Pešta. Prigodom jednog upada u Budim 1705. kuruci su pobili 800 »Raca«. Na strani kuruca bili su međutim i neki Hrvati kao zapovjednici ratnih šajki na Dunavu.

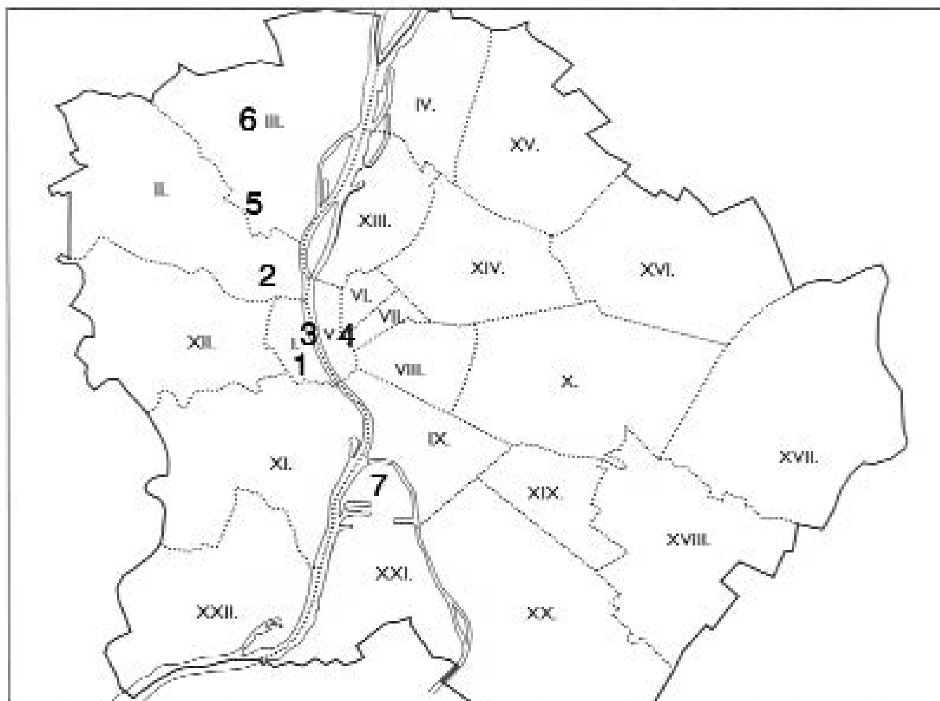
Popisom iz 1711. zabilježeno je 116 kućanstava tabanskih Hrvata, a 1715. u cijelom Budimu ima 1539 domova: »rackih« 769, njemačkih 701, madžarskih 68, slovačkih 5. Taban je tada bio najnapučeniji dio Budima, a 90 % njegova stanovništva činili su »Raci«. Zemaljskim popisom iz 1720. Budim je podijeljen na Tvrđavu, Vodeni grad, Hrvatski Grad (*Suburbium croaticum* činili su Državna cesta i Hrvatska ulica) i Taban, pri čemu u Tabanu ima 1473 doma: 559 »rackih«, 851 njemačkih, 68 madžarskih i 5 slovačkih. Uz iznimku Tvrđave, cijeli je Budim do druge polovice XVIII. st. izgledao posve ruralno, a stanovništvo mu je u najvećoj mjeri bilo siromašno. Većina budimskih Hrvata bavila se ratarstvom, vinogradarstvom, obrtom i trgovinom, pri čemu madžarski autori često ističu divljenje »marnom narodu koji je u kratko vrijeme preobrazio i oplemenio zapuštenu budimsku okolicu«.

Ostrogonski je biskup 1712. ponovno opunomoćio franjevce za obavljanje dušobrižničke zadaće među budimskih Hrvatima, obrazloživši to time što su i za turske vladavine bili dušobrižnici hrvatskih katolika (*Catholicurum Illyrici*) u Budimu i okolici te što su to mnogi i životom platili. U Tvrđavi se 1734. tako propovijedalo na tri jezika: njemačkome, madžarskome i hrvatskome. God. 1751. Tabanci ponovno traže da se franjevci trajno zadrže u Tabanu te će svjetovni svećenici župu u Tabanu preuzeti tek 1868. No i nakon toga jedan franjevac ondje ostaje kao kapelan. Iako nakon 1786. Nijemci u Tabanu brojem premašuju »Race«, tabanska se pučka škola i 1822. spominje kao hrvatska. God. 1821. zabilježeno je da se pola crkvenih obreda u tom dijelu Budima izvodi na hrvatskome, a pola na njemačkome.

Iako su Hrvati u doba Turaka činili većinu stanovništva i na Čepelju, pri oslobađanju Budima najveći je dio njih raseljen. Nakon što je princ Eugen Savojski dopustio obnovu sela, u njemu je 1717. zabilježeno 12 hrvatskih i 7 njemačkih kmetskih obitelji, no do 1752. Nijemci su brojnošću nadmašili Hrvate. Knezovi se biraju naizmjenično, pri čemu je doknez uvijek druge narodnosti od kneza, a i potkraj XVIII. st. Čepelj se spominje kao njemačko-»racko« selo

Neki su Hrvati iz bogatijih slojeva u Vodenom gradu bili visoki dužnosnici u gradskoj upravi: Ivan Margalić bio je budimski gradonačelnik 1790.-95., Ivan Pavijanović bio je budimski knez 1782.-86. i 1789., a Ladislav Paulović bio je budimski dogradonačelnik i kraljevski savjetnik 1859.-61. Među peštanskim knezovima i načelnicima spominju se više puta izabrani Ivan Papić i Ladislav Petrović.

Hrvatski puk u Budimu teško su pogađale i epidemije te elementarne nepogode. Za okužene stanovnike u Tabanu 1710. bila je izgrađena bolnica, a tijekom najveće epidemije 1738.-39. u Tabanu je umro 631 »Rac«, od toga 392 Hrvata.

Tradicionalni hrvatski dijelovi Budimpešte: 1. Taban; 2. Državna cesta; 3. Vodeni grad; 4. Pešta; 5. Stari Budim; 6. Ulak; 7. Čepelj.

God. 1712. Dunav je poplavio niže dijelove Budima, a velikih je poplava bilo i poslije. U Tabanu i Vodenom gradu buknulo je i nekoliko požara, od kojih su najveći bili 1723. i 1810.

Izvori iz XIX. st. pokazuju veliko opadanje broja hrvatskog stanovništva i potiskivanje hrvatskog jezika. S vremenom se hrvatski puk na području Budimpešte posve odnarodio, i to najprije u Starom Budimu, Ulaku, Državnoj cesti i Vodenom gradu, gdje je već u drugoj polovici XVIII. st. bio u manjini. Isprva se ponijemčio, a na početku XX. st. pomadžario. U Čepelju 1817. Hrvata ima 38 %, a Nijemaca 62 % te je kanonička vizita odredila da hrvatska propovijed bude svake treće nedjelje »jer Hrvati razumiju njemački, a Nijemci ne znaju hrvatski«. Iako su čepeljski Hrvati 1828. tražili učitelja koji zna i hrvatski, broj je Hrvata ovdje nastavio opadati. U Budimpešti je 1900. popisana 6201 osoba koja govori hrvatski. U Tabanu, gdje je hrvatski puk bio najbrojniji, isprva je bilo drukčije: neki Madžari i gotovo svi Slovaci ondje su se pohrvatili. Većina tabanskih Hrvata, osobito žene, ni potkraj XIX. st. nije govorila madžarski, iako su mnogi znali njemački. Svećenici su im zato gotovo bez iznimke bili Hrvati, odnosno Nijemci podrijetlom iz Bača, Čavolja ili Baje, koji su govorili hrvatski. U tamošnjoj školi hrvatski se učio do 1894., a hrvatsku su misu Tabanci imali do 1914. Taban je najviše stradao za Drugoga svjetskog rata, kad su mu stanovnike raselili po glavnom gradu. Hrvatska je ikavica u Tabanu tako potpuno utihnula 1960-ih godina, a na Čepelju se održala sve do 1990-ih.

Zahvaljujući ponajprije franjevcima, Budim je od kraja XVII. te tijekom XVIII. i XIX. stoljeća bio kulturnim središtem Hrvata u Ugarskoj, o čemu svjedoče i mnogobrojne hrvatske knjige koje su ondje objavljene. Od 1924. do 1939. u Budimpešti je djelovao Bunjevački i šokački narodni odbor, uređivane su i izdavane *Bunjevačke i šokačke novine* 1924. i godišnjaci *Kalendar za bunjevački i šokački narod* 1923.-24. te kalendar *Danica* 1924.-44. Od 1946. Budimpešta je političko i kulturno središte Hrvata u Madžarskoj. Te godine ondje počinje djelovati Demokratski savez Južnih Slavena u Madžarskoj, a od 1990. Hrvatska državna samouprava. Ondje se uređuju tjednici *Sloboda*, *Naše novine*, *Narodne novine* i *Hrvatski glasnik* te godišnjak *Naš kalendar*, *Narodni kalendar* i *Hrvatski kalendar*. Od 1949. u nakladnom zavodu *Tankönyvkiadó* (poslije *Nemzeti Tankönyvkiadó*) uređuju se mnogobrojni hrvatski udžbenici, a do 1995. i beletristika. Od 1950. u Budimpešti djeluju hrvatsko-srpska učiteljska škola i gimnazija, koja 1993. postaje hrvatskom osnovnom školom i gimnazijom. Na budimpeštanskom Sveučilištu *Loránd Eötvös* postoji katedra za hrvatski jezik i književnost. Procjenjuje se da u Budimpešti danas živi oko 8000 Hrvata, koji potječu iz svih dijelova Madžarske. Njihov kulturni rad organiziran je u deset okružnih hrvatskih samouprava, a u gradu djeluju i tri kulturno-umjetnička društva: osnovnoškolsko *Tamburica*, *Luč*, u kojem se okuplja mladež, te Hrvatska izvorna družina, u kojoj dominiraju stariji članovi.

Lit.: *Pesti Hírlap Könyvtár Lexikona*, Budapest, 1938; *Új magyar lexikon*, Budapest, 1991; M. Mandić, *Naša gimnazija*, Budimpešta, 1996; *Hrvatska enciklopedija*, 2, Zagreb, 2000; Ž. Mandić, Prilog povijesti budimskih i peštanskih Hrvata, u: *Hrvati u Budimu i Pešti*, Budimpešta, 2001; *10 godina HOŠIG-a 1993.-2003.*, Budimpešta, 2004.

Ž. Mandić

BUDIMSKI KULTURNI KRUG, kolektivna oznaka za veću skupinu hrvatskih franjevca čije je kulturno djelovanje bilo vezano za budimski samostan i tamošnje franjevačko generalno učilište od početka XVIII. do sredine XIX. st. Tu je oznaku prvi upotrijebio crkveni povjesničar Franjo Emanuel Hoško.

Skrbeći za duhovni život hrvatskog puka u srednjem dijelu ugarskog Podunavlja, do 1757. u okviru provincije Bosne Srebrene, a otad u provinciji sv. Ivana Kapistrana, franjevci svoje djelovanje nisu ograničili samo na uobičajene vjerske i crkvene poslove nego su važan trag ostavili i na području filozofije, prirodnih znano-

sti, historiografije, jezikoslovlja i književnosti. Odmah nakon protjerivanja Turaka uz budimski su samostan 1699. osnovali filozofsko učilište, a 1710. i visoku bogoslovnu školu s fakultetskim redom predavanja. Učilište je isprva bilo namijenjeno franjevcima provincije Bosne Srebrene, no 1722. dobilo je status »generalnog učilišta prvog razreda« te je postalo otvoreno svim pripadnicima franjevačkog reda. U budimskom samostanu ubrzo su se okupili naobrazbom vodeći članovi reda, koji su na generalnom učilištu predavali filozofiju i teologiju. Visoke franjevačke škole u Budimu svojim su kontinuiranim radom osiguravale ne samo okupljanja kvalitetna kadra iz ugarskog Podunavlja i iz cijele franjevačke provincije Bosne Srebrene nego su ujedno bile i »sigurni prenosioci stečenih kulturnih ostvarenja« (F. E. Hoško). Nakon što su 1783. u Habsburškoj Monarhiji u duhu jozefinizma ukinute biskupijske i redovničke visoke škole, Hrvati u Ugarskoj ostali su bez autentičnoga duhovnog vodstva i institucija koje su imale važnu ulogu u očuvanju nacionalne tradicije. To ih je učinilo znatno ranjivijima na asimilacijske pritiske kojima su ih najprije izložile austrijske, a ubrzo i ugarske vlasti.

Franjevački samostan u Budimu

Tijekom 84 godine kontinuirana rada budimskoga generalnog učilišta njegovi su profesori napisali velik broj filozofskih i teoloških tekstova na latinskome koji u povijesti hrvatske, ponajprije skotističke, filozofije i teologije imaju istaknuto mjesto, a njihovi studentski priručnici na zaostaju za tadašnjim standardnim priručnicima tog tipa u Europi. Franjevci su bili aktivni i na planu vjerske prosvjete na narodnom jeziku te su za njih tipični i »prilagođivanje biblijskih tekstova za molitvene i liturgijske potrebe puka, traženje prikladnih homiletičkih sadržaja, promicanje franjevačke pučke duhovnosti, teološka kontroverzija na narodnom jeziku, propovjednička i katehetička literatura, rad na hrvatskom lekcionaru, zanimanje za pitanja hrvatskog pravopisa i druge kulturne radnje« (F. E. Hoško). Rezultat su toga mnogobrojna tiskana i rukopisna djela koja su po širini svojih interesa gotovo enciklopedijske naravi. Aktivnosti franjevaca bile su izravna posljedica temeljna opredjeljenja njihova reda određenoga još načelima Tridentskog koncila, no u njihovu se kulturnom djelovanju s vremenom zamjećuje i utjecaj katoličkog shvaćanja prosvjetiteljstva. U kontekstu kulturnih stečevina Hrvata u srednjem dijelu ugarskog Podunavlja XVIII. st. nije najplodnije samo kad je riječ o broju i vrstama nastalih tekstova nego i kad je riječ o stupnju ukupnih kulturnih nastojanja.

Među pripadnicima budimskoga kulturnog kruga najvažniji su: Mihovil Radnić (Kalača, 1636. – Budim, 26. IX. 1707.), Stjepan Vilov (Budim, kraj XVII. st. – Budim, 5. XI. 1747.), Lovro Bračuljević (Budim, oko 1685. – Budim, 21. XI. 1737.), Nikola Kesić (Budim, 1709. – Taban, 10. VI. 1739.), Jerolim Lipovčić (Požega, 28. X. 1716. – Požega, 30. VI. 1766.), Emerik Pavić (Budim, 5. I. 1716. – Budim, 15. IV. 1780.), Dominik (Ignjat) Martinović (Pešta, 20. VII. 1755. – Pešta, 20. V. 1795.) i dr.

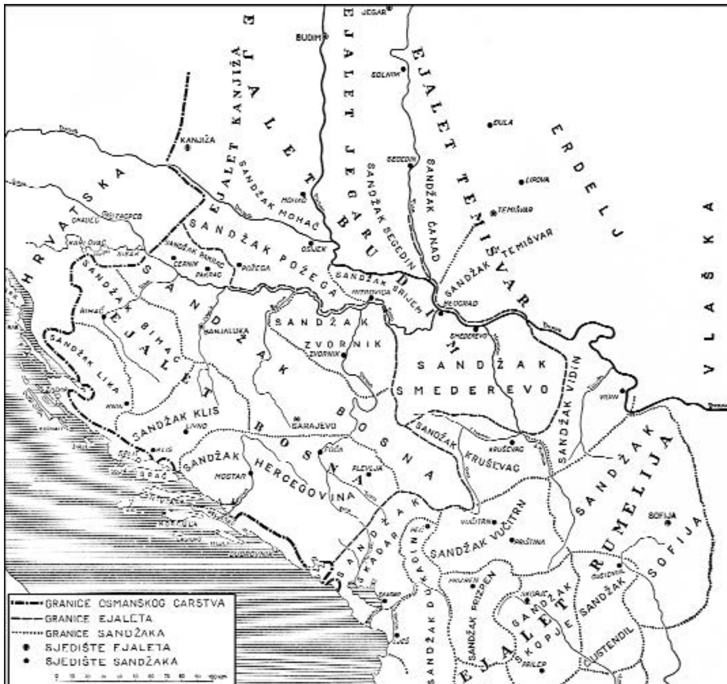
Lit.: F. E. Hoško, Prosvjetno i kulturno djelovanje bosanskih i hrvatskih franjevaca tijekom 18. stoljeća u Budimu, *Nova et vetera*, 1-2, Sarajevo, 1978; A. Sekulić, Filozofska baština hrvatskih podunavskih pisaca XVIII. stoljeća, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine*, 7-8, Zagreb, 1978; T. Žigmanov, Skotistička filozofija u Hrvata u ugarskom Podunavlju, *Scopus*, 9-10, Zagreb, 1998.

T. Žigmanov

BUDIMSKI PAŠALUK, osmansko-turska vojno-upravna jedinica za područje većeg dijela osvojenih teritorija u srednjem Podunavlju. Utemeljen je nakon konačnog zauzimanja Budima 1541., a taj mu je grad postao i središtem. Njegova je uspostava došla nakon neuspjela pokušaja da se Ugarska veže uz Osmansko Carstvo kao vazalna država. Granice pašaluka nekoliko su se puta mijenjale, osobito nakon rata 1593.-1606., u kojem su Turci izgubili neka područja na krajnjem sjeverozapadu, dok su druge dijelove pripojili novouspostavljenim pašalucima sa središtima u Jegri (*madž*. Eger) 1596., u koji je ušla i današnja Bačka, te Kanjiža (*madž*. Nagykanizsa) 1600. Iako je pašaluk bio gospodarski nerentabilan, budimski su paše raspolagali visokim feudalnim prihodima i bili su odgovorni za obranu sjeverozapadnog dijela carstva. Islamizacija je zahvatila samo gradove, a kršćansko stanovništvo uživalo je znatan porezni imunitet. Pojedini ruralni dijelovi, osobito sjeverni, sve su vrijeme trpjeli zbog provala ugarskog plemstva, koje je tražilo poreze od seljaka što su živjeli na njihovim bivšim posjedima te su seljaci često plaćali obveze i turskim i ugarskim vlastima (tzv. porezni dvoplaci). Katolička je crkva isprva bila znatno potisnuta u korist protureformacije sa sjeverozapada i pravoslavlja s jugoistoka. Turci nisu bili naklonjeni madžarskim svećenicima, ali su tolerirali djelovanje katoličkih redovnika, osobito bosanskih franjevaca. Hrvati su u većem broju živjeli u dijelu pašaluka između Save, Drave i Dunava, ali ih je bilo i u mnogim drugim dijelovima. Hrvatsko se stanovništvo doseljavalo s juga (iz dinarskih krajeva), posebice u velikoj seobi početkom XVII. st. iz Kliškog sandžaka u Podunavlje. Pašaluk je prestao postojati 1686., ali se osmanska vlast nad njegovim ostacima zadržala sve do Karlovačkog mira 1699., kad su preostala područja pripojena Rumelijskom pašaluku.

Lit.: *Historija naroda Jugoslavije*, Zagreb, 1959; O. Zirojević, Upravna podela današnje Vojvodine i Slavonije u vreme Turaka, *Zbornik za istoriju,* 1, Novi Sad, 1970; *Enciklopedija Jugoslavije*, 2, Zagreb, 1982; *Hrvatski leksikon*, 1, Zagreb, 1996.

Lj. Vuković

Budimski pašaluk (ejalet) i drugi pašaluci naseljeni južnoslavenskim narodima

BUDINČEVIĆ, Akoš (Subotica, 10. IX. 1946.), odbojkaš. Sin Akoša i Kate, rođ. Sič. Osnovnu i srednju školu završio je u rodnom gradu. Veterinarski fakultet upisao je u Sarajevu 1971., a završio Zagrebu, gdje je obranio i magistarsku radnju *Specifičnosti deratizacije u mlinsko-pekarskoj industriji*. Odbojku je počeo igrati 1962. u subotičkom *Spartaku*. Za sarajevsku *Bosnu* nastupao je 1968.-71., a za *Mladost* iz Zagreba 1971.-73. U *Spartak* se vratio 1974. i u tom je klubu igrao do kraja svoje sportske karijere 1979. Bio je član ekipe koja je osvojila naslov državnog prvaka 1975. i treće mjesto u Kupu europskih prvaka 1976. Za državnu reprezentaciju počeo je nastupati kao junior 1966., a za seniorsku je nastupao 36 puta u razdoblju 1968.-71. Bio je trener ženske ekipe *Spartaka* 1975.-79. te savezni odbojkaški sudac 1979.-81. Živi i radi u Subotici.

S. Bačić

Ivan Budinčević – Mukija

BUDINČEVIĆ, Ivan – Mukija (Subotica, 25. IV. 1874. – ?), pravnik, društveni djelatnik. Sin Roke i Petronele, rođ. Vidaković. S odličnim je uspjehom 1892. završio školovanje u subotičkoj gimnaziji i upisao studij prava u Budimpešti. Od 1896., kad je postao članom upravnog odbora Pokopnog društva sv. Ivana, počinje njegovo angažiranje u subotičkoj bunjevačkoj zajednici. Najzapaženije je bilo u Kolu mladeži ili Dobrovoljnoj tamburaškoj družini, nikad registriranoj udruzi, u kojoj je trebao postati prvim predsjednikom. S nekolicinom bunjevačkih sveučilištaraca 12. IV. 1896. u dvorani subotičkog hotela *Pešta* organizirao je Veliko kolo, uz sudjelovanje Srpskoga pjevačkog društva, što je pobudilo reakcije lokalnih i državnih vlasti. Idući slični zabavni skupovi zbog toga su zabranjivani ili su održavani u zatvorenom krugu uz prismotru policije, a Srpsko pjevačko društvo nije sudjelovalo na drugome Velikom kolu 1897. Registracija Kola mladeži odgađana je birokratskim putem, a Budinčević je potkraj 1898. imenovan pravnikom vježbenikom pri Kraljevskoj tabli u Budimpešti i tako je na neko vrijeme uklonjen iz Subotice. Školovanje je završio 1903. Radio je u odvjetničkom uredu Bene Sudarevića, vodio je Kršćansku veresijsku zadrugu, a 1913. subotički veliki župan imenovao ga je gradskim bilježnikom.

Lit.: *Neven,* Subotica, br. 7/1892, 12/1896, 3/1897, 1/1899, 6/1903, 6/1911, 7/1913; *Subotičke novine*, Subotica, 24. IV. 1897, 8. V. 1897; *Subotička Danica ili bunjevačko-šokački kalendar za prostu godinu 1898.*, Subotica, 1897.

M. Grlica

BUDINČEVIĆ, Ivan (Subotica, 27. I. 1955.), nogometaš. Sin Mihajla i Rozalije, rođ. Mesaroš. Odrastao je u Malom Bajmoku, pretežito Hrvatima nastanjenom dijelu Subotice, te se i nogometom počeo baviti u tamošnjem klubu *Bačka*. U prestižniji subotički *Spartak* prešao je 1971. i nastupao za njega pet godina. Profesionalnim nogometašem postao je u splitskom *Hajduku*, čiji je vratar bio 1976.-81., kada je klub osvojio naslov prvaka države i jugoslavenski kup. Za reprezentaciju Jugoslavije nastupao je 1975. na Mediteranskim igrama u Alžiru. U ljubljansku *Olimpiju* otišao je 1981., a 1983. prešao je u vinkovački *Dinamo*. Za taj je klub branio do 1988., kad se zbog ozljede profesionalno prestao baviti nogometom. Tijekom devedesetih godina nastupao je za nekoliko lokalnih klubova (*Obilić* iz Novog Kneževca, *Zorka* iz Subotice, *Radnički* iz Bajmoka i *Aleksa Šantić* iz Aleksa Šantića). Trenirao je vratare u ekipi mladih u *Spartaku*, a danas u ONK *Tavankutu*. Živi u Bajmoku.

S. Bačić

BUDINČEVIĆ, Mirjana (udana Budinčević-Šljivac) (Subotica, 10. XII. 1947.), veslačica. Kći Akoša i Kate, rođ.

Sič. Osnovnu i srednju školu završila je u Subotici, a diplomirala je biologiju na Prirodoslovno-matematičkom fakultetu u Novom Sadu. Veslanjem se počela baviti 1963. u Veslačkom klubu *Partizan* na Paliću u disciplini četverac s kormilarom, u kojoj je osvojila dva naslova državnog prvaka. Otišavši na studij u Novi Sad 1968., prelazi u tamošnji Veslački klub *Danubius*, gdje počinje veslati u disciplinama samac i dvojac na pariće, u kojima je bila državna prvakinja pet puta. Nastupala je za državnu reprezentaciju na europskim prvenstvima 1969. i 1970., a sudjelovala je i na nekoliko međunarodnih klupskih natjecanja te ostvarila zapažene rezultate: u samcu prvo mjesto na Međunarodnoj regati u Beogradu 1968. i treće mjesto na Međunarodnoj regati u Pragu 1969., dva prva mjesta u samcu i dvojcu na pariće na Međunarodnoj regati u Poznańu 1969. i u Klagenfurtu 1971. Od 1971. živi i radi u Osijeku.

S. Bačić

BUKARA (*kasnolat*. bucar ili boccarium: posuda za vino), **1.** u bačkih Šokaca vrsta šalice, limena ili zemljana. Držala se na bunaru kako bi se njome moglo piti i tek je u najnovije vrijeme zamijenjena čašama; **2.** u Hercegovini, Dalmaciji i Lici drveni vrč iz kojega se pije vino; **3**. u bačkih Bunjevaca podrugljiva riječ za pijanca.

Lit.: *Hrvatska enciklopedija*, 2, Zagreb, 2000; A. Čota, M. Šeremešić, *Dukat ravnice*, Sombor, 2003.

M. Šeremešić

BUKARICA, u Bunjevaca staklena boca namijenjena ritualnom ispijanju vina. Na prvi dan Božića, katkad i na drugi, čestitar bukaricu napuni vinom, zatvori pečenim batakom ili ga uz nju priveže ubrusom te obilazi susjede i rođake. Nakon čestitke domaćin odgrize nekoliko zalogaja bataka, otpije vina iz bukarice te ponudi čestitara i druge ukućane. Poslije svojim vinom napuni bukaricu, doda nov pečeni batak, a čestitar odlazi dalje. Kako se često znalo dogoditi da čestitar putem popije previše, među Bunjevcima se izraz *bukara* uobičajio kao oznaka za pijanca.

Lit.: A. Stantić, *Kruv naš svagdanji*, Subotica, 2001; *Subotičke novine*, Subotica, 26. XII. 2003.

A. Stantić

BUKIN (danas Mladenovo), selo u općini Bačka Palanka, 12 km sjeverozapadno od općinskog središta. Izvorni naziv Bukin mjesto je dobilo po madžarskom grofu Bukiju, a današnji Mladenovo 1946. po narodnom heroju Mladenu Stojanoviću.

Najstarije naselje na području Bukina nastalo je na otoku Hagli 3 km južnije od

Bukin (Mladenovo)

današnjeg sela. Nakon izlijevanja Dunava 1750. na mjestu Crkvica 1,5 km od današnjeg naselja gradi se novo naselje, a nakon iduće katastrofe 1810. podignuto je i treće, na većoj nadmorskoj visini. To je naselje i urbanizirano. Godine 1971. iz Mladenova je izdvojeno Karađorđevo kao samostalno naselje.

Najstariji pisani dokument o mjestu potječe iz 1332. godine. Za turskog razdoblja Bukin je bio u sastavu Bačke nahije. Biskup Marin Ibrišimović 1649. krizmao je vjernike i u Bukinu. Nakon protjerivanja Turaka do 1749. u naselju su živjeli Srbi, Hrvati i Madžari. Tad se iz Bavarske doseljavaju prve obitelji Nijemaca, a 1752. stiglo je još 200 njemačkih obitelji. Dvadeset hrvatskih obitelji naseljeno je 1763. Godine 1900. bilo je 3322 stanovnika, od toga 2914 Nijemaca, 212 Hrvata (Šokaca), 169 Madžara, 21 Srbin i 6 Slovaka. Nakon Drugoga svjetskog rata u domove protjeranoga njemačkog stanovništva doseljava se 530 obitelji s 3778 osoba iz tadašnjih kotareva Kupres, Bosanska Krupa i Glamoč. Prema popisu stanovnika iz 2002. u naselju je bilo 3358 stanovnika, od toga 3171 Srbin, 63 Jugoslavena, 20 Hrvata, 16 Madžara i 88 ostalih.

Od Hrvata koji su rodom iz ovog mjesta najznamenitiji je Josip Andrić.

Lit.: I. Iványi, *Bács-Bodrog vármegye földrajzi és történelmi helynévtára*, I, IV, Szabadka, 1909, ² 1907; N. Gaăeđa: *Agrarna reforma i kolonizacija u Jugoslaviji 1945-1948*, Novi Sad, 1984; A. Hegediš, K. Čobanović, *Demografska i agrarna statistika Vojvodine 1767-1867*, Novi Sad, 1991; A. Sekulić, *Bački Hrvati*, Zagreb, 1991; A. Sekulić: *Hrvatski bački mjestopisi*, Zagreb, 1994; *Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u 2002. 1. Nacionalna ili etnička pripadnost: podaci po naseljima*, Beograd, 2003.

S. Stantić

BUKINAC, Beato (Stjepan) (Bač, 31. VII. 1912. – Karlovac, ? 29. VI. 1945.), franjevac, povjesničar, profesor. Rodom je iz poljodjelske obitelji Grge i Marije, rođ. Vorgić. Osnovnu je školu završio u Baču, a u franjevački je red stupio 1928. na Trsatu te je dobio redovničko ime Beato. Franjevačku klasičnu gimnaziju završio je u Varaždinu 1932., a iste se godine upisao na Teološki fakultet u Zagrebu. Nakon prve godine studij je nastavio u Rimu na *Antonianumu*, franjevačkoj visokoškolskoj ustanovi, a završio ga je 1937. U Rimu je položio svečane zavjete 1935., a tu je zaređen i za svećenika 1936. Mladu misu služio je 9. VIII. 1936. u Baču. Poslije ređenja nastavlja studij na *Antonianumu* te je ondje 1939. i doktorirao obranivši disertaciju posvećenu djelovanju franjevaca u seobama Hrvata u Podunavlje u XVI. i XVII. stoljeću. Dio disertacije objavio je poslije kao knjigu. Nakon povratka iz Rima predavao je vjeronauk u gimnazijama u Karlovcu 1940.-45. Partizanske su ga vlasti nakon zauzimanja Karlovca uhitile i prema kratkom postupku osudile na smrt pod optužbom da je prijavljivao učenike koji su simpatizirali s partizanskim pokretom. Jedan je od prvih bačkih Hrvata koji su znanstveno obrađivali povijest Hrvata u ugarskom Podunavlju.

Djelo: *De activitate Franciscanorum in migrationibus populi croatici saeculis XVI et XVII*, Zagreb, 1940.

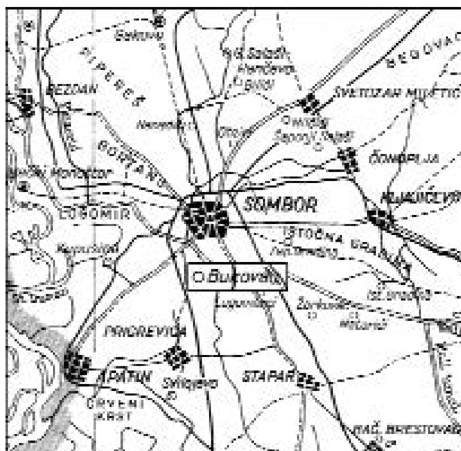
Lit.: *Subotičke novine*, posebni broj, 15. VIII. 1936; *Schematismus provinciae Croatiae S. S. Cyrilli et Methodii*, Zagreb, 1940; *Schematismus provinciae Croatiae S. S. Cyrilli et Methodii*, Zagreb, 1950; I. Kujundžić, *Bunjevačko-šokačka bibliografija. Rad JAZU,* 355, Zagreb, 1969; A. Sekulić, *Drevni Bač*, Split, 1978; *Hrvatski biografski leksikon*, 2, Zagreb, 1989; A. Sekulić, *Književnost podunavskih Hrvata u XX. stoljeću*, Zagreb, 1996; I. Damiš, *Franjevci Hrvatske franjevačke provin-*

Beato Bukinac

cije sv. Ćirila i Metoda, žrtve drugog svjetskog rata, poraća i jugokomunizma, Zagreb, 2000.

S. Beretić i T. Vuković

Bukovac

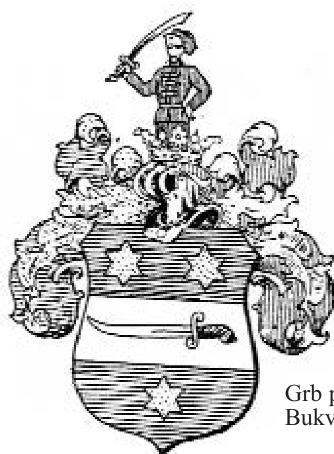
BUKOVAC, somborsko prigradsko salaško naselje, oko 6 km južno od središta grada. Naziva se još i Bukovačkim Salašima. Područje je i u prošlosti obilovalo šumom, jamačno bukovom, pa je po njoj naselje dobilo i ime. Najprije je pripadalo Prigrevici, a 1720. kao pustara pripojeno je somborskom ataru. Na područje Bukovca 1728. prisilno su nastanjeni somborski vojni graničari pa je 1746. zabilježeno da salaše ondje ima 50 graničarskih obitelji. Tri godine poslije Bukovac se spominje među 11 pustara koje su pripale području slobodnoga kraljevskoga grada Sombora, a oko 1760. na njemu je bilo 924 jutra obradivog zemljišta. Tada počinje i plansko pošumljavanje slavonskim hrastom, čije je sjeme donio somborski senator i glavni sudac Josip Marković, doseljeni slavonski plemić i nekadašnji podžupan Požeške županije. Ubrzo je u vlasništvu somborskog magistrata bilo oko 960 jutara hrastove šume, od kojih je 100 jutara, skupa s jednim salašom, dodijeljeno upravitelju rimokatoličke osnovne škole u Somboru Ivanu Ambrozoviću. Na prijelazu iz XIX. u XX. st. te su šume posječene.

Prema predaji iz XX. st. na bukovačkom je području bilo nekoliko vrela koja su smatrana kultnim mjestima, a najznamenitije je bilo vrelo na lijevoj obali Mostonge, na koje su hodočastili katolici. Danas se u meandru Mostonge nalazi »vodica« na koju hodočaste pravoslavni, a uz nju je 1928. izgrađena pravoslavna kapelica sv. Ilije. Od sakralnih objekata na području Bukovačkih Salaša nalaze se još dva pravoslavna i jedan katolički križ.

Na bukovačkom području 1815. počela je raditi srpska osnovna škola, jer su tad već većinu stanovnika činili Srbi, potomci vojnih graničara. Prema popisu pučanstva iz 2002. u Bukovcu su živjele 842 osobe, većinom srpske narodnosti. Dvije trećine stanovnika bave se poljodjelstvom.

Lit.: I. Iványi, *Bács-Bodrog vármegye földrajzi és törénelmi helynévtára*, I, Szabadka, 1909²; M. Beljanski, *Somborski salaši*, Sombor, 1970; M. Beljanski, *Ponovo o somborskim salašima*, Sombor, 1979; A. Sekulić, *Hrvatski bački mjestopisi*, Zagreb, 1994; A. Hegediš, Slobodan kraljevski grad Sombor (1749-1848), *Dometi*, 100-103, Sombor, 2000.

M. Đanić

Grb porodice Bukvić

BUKVIĆ, plemićka porodica. Četvorica sinova Ivana Bukvića sudjelovala su 1686. u ratu protiv Turaka kao vojni graničari, a dvojica su od njih i poginula. Zbog ratnih zasluga jednomu njegovu sinu, Iliji, plemićki list i grbovnica uručeni su u Požunu 28. X. 1741., a ujedno i Ilijinoj ženi Mariji Francišković i sinu Luki. Plemstvo je proglašeno na velikoj skupštini Bačke županije 20. IV. 1742. u Baji. God. 1743. Ilija je postao članom prvoga subotičkog magistrata, a Luka izabranoga građanstva. Ogranci porodice danas žive u Subotici.

Lit.: Gy. Dudás, A bácskai nemes családok, *Bács-Bodrogh megyei Történelmi Társulat évkönyve*, Zombor, 1893; I. Iványi, Bunyevác nemességünk, *Bács-Bodrogh megyei Történelmi Társulat évkönyve*, Zombor, 1/1896; V. Duišin, Plemićke porodice II, u: *Vojvodina,* II, [Novi Sad, 1941]; A. Sekulić, *Bački Hrvati*, Zagreb, 1991; M: Szluha, *Bács-Bodrog vármegye nemes családjai*, Budapest, 2002.

S. Bačić

BUKVIĆ, Ivan (? – ?), redarstveni povjerenik u Subotici. Autor je *Upute za stražu sigurnosti grada Subotice*, koju je 1920. izdala subotička redarstvena kapetanija. Primjerak čuva Knjižnica Matice srpske u Novom Sadu.

Djelo: *Uputa za stražu sigurnosti grada Subotice*, Subotica, 1920.

Lit.: G. Kiss, E. Bažant, K. Čeliković, *Subotička bibliografija*, sv. 3, 1918-1944, 1. dio, Subotica, 2003.

S. Bačić

BULAJIĆ, Marko (? – Našice, 17. II. 1718.), franjevac, provincijal. Bio je redovnik Bosne Srebrene. Od 1685. do 1690. župnik je u Erčinu, u ugarskom Podunavlju, zatim gvardijan u Budimu 1694.-96., a u tri navrata i u Našicama (1703.-05., 1709.-12., 1717./18.). Bio je tajnik dvojice provincijala, Franje Travničanina 1699.-1702. i Grgura Gabrića 1702.-05., kojega je u službi provincijala i naslijedio te ju je obavljao 1705.-08. Generalni vizitator u provinciji sv. Ladislava bio je 1711., a 1714. i u vlastitoj provinciji. Još kao Gabrićev tajnik pribavio je pismo zaštite franjevačkih pastoralnih prava u Slavoniji i Podunavlju od ugarskog primasa kardinala Leopolda Kolonića te slična pisma od gradskih vlasti u Slavonskom Brodu, Požegi i Budimu, od zapovjedništva Vojne krajine u Petrovardinu i civilnog upravitelja Slavonije, a kao provincijal dobio je i diplomu cara Josipa I. istog sadržaja. Sve te dokumente dao je tiskati 1709. u Veneciji. Kao provincijal 1707. zapovjedio je članovima provincije na župama da vjeri ne poučavaju samo djecu nego i odrasle. Sam je pri kanonskoj vizitaciji provjeravao župnike u katekizamskom gradivu. Želeći da se mladi franjevci Bosne Srebrene školuju u vlastitim visokim školama, osnovao je za njih prva dva filozofska učilišta u Slavoniji – u Požegi 1705. i Osijeku 1707. Pri kraju obnašanja službe provincijala 1708. utemeljio je učilišta moralnog bogoslovlja u Velikoj, Našicama, Zaostrogu, Visokome i na Visovcu. Kako su to bile niže teološke škole, obvezao je 1708. upravno vodstvo Bosne Srebrene da pripravi sve za otvaranje četverogodišnje bogoslovne škole u Budimu. To je ostvareno 1710., u vrijeme kad više nije bio provincijal, ali su se njegovim zauzimanjem za nastavu u toj školi pripravili prvi profesori Augustin Pjanić i Ivan Srijemac. Umro je u Našicama, ali ondje nije pokopan.

Djelo: *Protectionales litterae* (*incipit*), Venetiis, 1709.

Lit.: E. Fermendžin, Chronicon observantis provinciae Bosnae Argentinae, *Starine JAZU*, 22, Zagreb, 1890; D. Mandić, *Franjevačka Bosna,* Rim, 1968; F. E. Hoško, *Franjevci i poslanje Crkve u kontinentalnoj Hrvatskoj,* Zagreb, 2001; Isti, *Franjevačke visoke škole u kontinentalnoj Hrvatskoj,* Zagreb, 2002.

F. E. Hoško

BULJOVČIĆ, Ilija (Subotica, 15. II. 1908. – Sarajevo, 14. II. 1994.), kolekcionar. Između dvaju svjetskih ratova u Subotici se bavio uramljivanjem slika. U poslijeratnim godinama odselio se u Sarajevo, gdje je nastavio raditi u istom obrtu te je sa suprugom Julijanom počeo skupljati umjetnine. Do kraja 1970-ih prikupili su bogatu kolekciju znatne umjetničke, kulturno-povijesne i znanstvene vrijednosti. Ta je kolekcija, pod nazivom *Zbirka Ilije i Julijane Buljovčić*, 1979. otvorena za javnost u njihovu stanu u Sarajevu, a zatvorena je nakon Ilijine pogibije tijekom opsade Sarajeva 1994.

Osim velike numizmatičke i filatelističke kolekcije, knjižnice, nakita, plaketa, odlikovanja i drugih predmeta, zbirka sadržava i 161 ikonu s područja Bosne i Hercegovine, više kopija ikona te 557 slika, među kojima je stotinjak portreta iz XVIII. i XIX. st., više radova madžarskih i austrijskih slikara te djela južnoslavenskih umjetnika XX. st. Najviše su zastupljeni umjetnici iz Bosne i Hercegovine. Počet-

kom 1970-ih vođeni su neuspješni pregovori o tome da kolekcija pripadne Subotici. Zbirka se pod patronatom HKD-a *Napredak* iz Sarajeva čuva u zgradi Vrhbosanske bogoslovije u Sarajevu, a pet rariteta iz zbirke pohranjeno je u bankovni trezor.

Lit.: *Likovna enciklopedija Jugoslavije*, 1, Zagreb, 1984; *Stećak*, br. 3, Sarajevo, 1994.

N. Zelić i B. Duranci

Ivan Buljovčić

BULJOVČIĆ, Ivan (Subotica, 27. XIII. 1936. – Novi Sad, 10. I. 2004.), šahist i glazbenik. Sin Stipana i Veronike, rođ. Horvat. Školovao se u rodnom gradu i u Beogradu. Kao profesor glazbe radio je u glazbenim školama u Somboru, Bačkoj Palanci i Novom Sadu te na Muzičkoj akademiji u Novom Sadu, a neko je vrijeme bio ravnatelj opere u novosadskome Srpskome narodnom kazalištu.

Šah je počeo igrati u subotičkom *Spartaku*, u kojem kao srednjoškolac prvi put postao seniorski prvak Vojvodine. Taj je uspjeh poslije ponovio još devet puta. U šahovskoj karijeri dugoj više od pola stoljeća pobjeđivao je na mnogim međunarodnim i domaćim turnirima. Osim za *Spartak*, nastupao je i za Novosadski šahovski klub, Somborski šahovski klub te za još nekoliko manjih klubova. Naslov majstora osvojio je na Državnom prvenstvu u Novom Sadu 1965., a za međunarodnog majstora proglašen je 1974. Zbog obveza na radnome mjestu nikad se nije posve posvetio šahu te nije uspio osvojiti titulu velemajstora. Nastupao je više puta za državnu reprezentaciju, s kojom je osvojio drugo mjesto i srebrnu medalju na europskom prvenstvu u Hamburgu 1965. Umro je u Novom Sadu, u kojem je živio gotovo 30 godina, a pokopan je u Subotici.

Lit.: *Dnevnik*, Novi Sad, 14. I. 2004.

Z. Čota

BULJOVČIĆ, Josip (Subotica, 17. I. 1932. – Subotica, 2. XII. 2001.), jezikoslovac, profesor, prevoditelj, kulturni djelatnik. Rodio se u građanskoj obitelji od oca Gustava i majke Marije, rođene Vojnić. Osnovnu školu i gimnaziju završio je u rodnom gradu, nakon čega se upisao na studij južnoslavenskih jezika i književnosti na beogradskome Filozofskom fakultetu. Iako je studij 1955. završio s izvanrednim uspjehom i unatoč potpori profesora i dijalektologa Ivana Popovića, zbog podrijetla i tadašnje politike odabira asistenata nije mogao nastaviti karijeru na sveučilištu. Znatno poslije upisao se na poslijediplomski studij jezikoslovlja na Filozofskom fakultetu u Sarajevu, gdje je 1980. stekao zvanje magistra obranivši radnju *Udio »Bunjevačkih i šokačkih novina« u razvitku pisanog jezika kod bačkih Bunjevaca u drugoj polovici XIX. stoljeća*.

Nakon diplomiranja vratio se u Suboticu, gdje je živio i radio, uz kratki prekid, do kraja života. Najprije je radio u nekoliko osnovnih i srednjih škola, među ostalim i u gimnaziji, u kojoj je kratko bio i ravnatelj. Poslije je lektor, dramaturg i ravnatelj drame na srpsko-hrvatskom jeziku subotičkoga Narodnog kazališta 1959.-65., a zatim kratko i ravnatelj cijeloga kazališta. To ga je potaknulo da počne pisati teatrološke radove. Bio je gostujući lektor za srpsko-hrvatski jezik na sveučilištu u Varšavi 1965.-67. Od 1968. predavač je, a od 1973. profesor na Višoj pedagoškoj školi u Subotici, na kojoj je predavao srpsko-hrvatski jezik s elementima jezične povijesti te uvod u jezikoslovlje. Od jeseni 1978., kad je škola prestala raditi, prosvjetni je savjetnik za srpsko-hrvatski jezik u Prosvjetno-pedagoškom zavodu u Subotici. Pri kraju svojega profesionalnog života na Višoj školi za obrazovanje odgojitelja u Subotici predavao je srpsko-hrvatski kao jezik društvene sredine s metodikom.

Njegov znanstveni interes bio je usredotočen ponajprije na problematiku učenja jezika društvene sredine te na kontrastivna istraživanja madžarskoga s jedne strane te srpskoga i hrvatskoga s druge. S tih je područja objavio nekoliko priručnika, a predmete vezane uz njih predavao je na subotičkim višim školama. Cijeli niz radova, među ostalim i svoj magistarski rad, posvetio je međutim i problemima koji su više ili manje vezani za problematiku književnog jezika u bunjevačkih Hrvata u Bačkoj. U kontekstu tradicije bavljenja jezičnom problematikom bačkih Bunjevaca, ti su radovi svojom metodologijom i spoznajama do kojih se u njima došlo značili golem napredak.

Josip Buljovčić

Bio je suradnik *Enciklopedije Jugoslavije* Jugoslavenskoga leksikografskog zavoda, u kojoj je objavio nekoliko natuknica iz zavičajne povijesti podunavskih Hrvata. Surađivao je i na započetom projektu *Enciklopedije Vojvodine* 1980-ih godina, za koju je sudjelovao u izradi abecedarija te dostavio određene natuknice. Više od 40 godina pisao je o kazalištu, najčešće subotičkome, a potkraj 1990-ih nakladniku NIU *Subotičke novine* predao je rukopis knjige kazališnih ogleda i kritika. Prevodio je s madžarskoga stručnu, poglavito jezikoslovnu literaturu te prozu madžarskih književnika iz Vojvodine, a s poljskoga esejistiku. Sudjelovao je na znanstvenim skupovima u zemlji i inozemstvu, a radove je objavljivao u mnogobrojnim zbornicima i časopisima: *Radovi Instituta za jezik i književnost*, *Godišnjak Saveza društava za primijenjenu lingvistiku Jugoslavije* (Sarajevo), *Književnost i jezik* (Beograd), *Typographia Universitatis Hungaricae Budae* (Budimpešta), *Škola i društvo*, *Pedagoška stvarnost*, *Kopča*, *Scena* (Novi Sad) te *Oktatás és Nevelés*, *Pro memoria*, *Rukovet* i *Klasje naših ravni* (Subotica). Bio je član uredništva *Rukoveti* i *Almanaha pozorišta Vojvodine*. Od strukovnih organizacija bio je član Društva hrvatskih književnika u Zagrebu te Društva za srpsko-hrvatski jezik i Društva za primijenjenu lingvistiku u Novom Sadu.

U nekoliko navrata bio je delegat Skupštine Subotičkoga kotara, u jednome mandatu zastupnik u Skupštini Socijalističke Autonomne Pokrajine Vojvodine, a nekolika je puta biran u stručna, uglavnom prosvjetna i kulturna vijeća u gradu, kotaru i pokrajini. Jedan je od osnivača Hrvatskoga kulturno-umjetničkog društva *Bunjevačko kolo* i njegov prvi dopredsjednik 1970.-72. Potkraj 1960-ih bio je aktivan i kao jezični savjetnik u pokretanju programa na srpsko-hrvatskom jeziku Radio Subotice. Zbog njegova angažmana i stajališta onemogućeno mu je sudjelovanje u javnom životu nakon sloma hrvatskog proljeća u Subotici 1973. Početkom 1990-ih ponovno je aktivan – član je Upravnog odbora Kulturno-umjetničkog društva (poslije Hrvatskoga kulturnog centra) *Bunjevačko kolo*, Vijeća Hrvatskoga narodnog saveza, Hrvatskoga akademskog društva, a ujedno je i jezični savjetnik Uredništva na hrvatskom jeziku Radio Subotice 1998.-2001. Godine 1999. dodijeljeno mu je zvanje Počasni građanin Subotice kao priznanje za doprinos u razvoju grada.

Djela: *Od raspevanih slova do marsovaca: izbor iz stvaralaštva za decu*, Novi Sad, 1979 (1982[2], 1984[3]); *Mala školska pozornica: izbor pozorišnih komada*, Novi Sad, 1979; *Srpskohrvatski-hrvatskosrpski jezik kao jezik društvene sredine: za III razred osnovne škole* (skupa s Magdolnom Elek), Novi Sad, 1987; *Srpskohrvatski-hrvatskosrpski jezik kao jezik društvene sredine: za II razred srednjeg obrazovanja i vaspitanja* (skupa sa Zla-

tom Jukić), Novi Sad, 1988; *Srpski kao nematernji jezik: za III razred osnovne škole* (skupa s Magdolnom Elek), Beograd, 1996 (1998², 2000³, 2002⁴, 2003⁵); *Srpski kao nematernji jezik: za II razred srednje škole* (skupa sa Zlatom Jukić), Beograd, 1996; *Srpski jezik kao nematernji jezik: za I razred srednje škole* (skupa sa Zlatom Jukić i Radomirom Babinom), Beograd, 1995; *Filološki ogledi*, Subotica, 1996.

Lit.: J. Buljovčić, *Biografija* (rukopis); *Dodela zvanja »Počasni građanin opštine Subotica« i priznanja »Pro urbe«*, Subotica, 1999; *Zvonik*, Subotica, 12/2001.

T. Žigmanov

BULJOVČIĆ, Lozika – Seka, rođ. Bogešić (Subotica, 17. XII. 1903. – Subotica, 10. VI. 1983.), vezilja. Kći Paje i Janje, rođ. Vojnić. Poznata kao Seka Rođačka, od najranije mladosti pa sve do bolesti 1980. bavila se vezom: »bilim«, tj. izradom šlinga, polikromnim, a posebno zlatovezom. Izvezla je mnogobrojne ukrase na bunjevačkim djevojačkim nošnjama, monograme i druge vezove na posteljini i drugome uporabnom tekstilu te misnice, oltarnike i druge crkvene uporabne tekstilne predmete. Ujesen 1944. izvezla je zlatovezom prvu ratnu zastavu VIII. vojvođanske brigade, a tu je zastavu ponovo izvezla u povodu 25. obljetnice osnivanja te brigade za proslavu dužijance 1969.

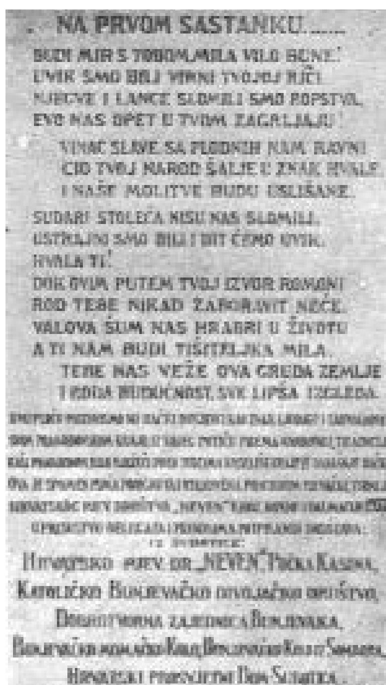
Lit.: Proneta zastava VIII vojvođanske brigade, *Subotičke novine*, Subotica, 32/1969.

N. Zelić

BULJOVČIĆ, Petar (?, prije 1870. – ?, nakon 1907.), slikar. Slikanju ga je poučavao Lajos Solymosi, a kako se pokazalo da je talentiran, subotičko gradsko vijeće dodijelilo mu je 1884. stipendiju, koju će primati iduće dvije godine. Nije poznato gdje je učio slikanje, ali malobrojne sačuvane slike, koje se stilski mogu svrstati u kasnu romantiku, svjedoče o dobroj tehnici i crtačkoj vještini. Slikao je ponajprije religijske teme te portrete prema narudžbi. Od slikarstva nije mogao živjeti te se izdržavao soboslikarstvom, a ime mu je navedeno i u adresaru soboslikara Maluševa iz 1906. Nekoliko se njegovih slika čuva u subotičkome Gradskom muzeju i u privatnim zbirkama, a poznato je da je poslije smrti Boze Šarčevića 1900. naslikao njegov portret prema narudžbi Pučke kasine.

Lit.: S. Malusev, *Szabadka sz. kir. város czím– és névjegyzéke*, Szabadka, 1906; *Kalendar Hrvatske riječi,* Subotica, 1952; T. Gajdos, *Szabadka képzőművészete,* Subotica, 1995; A. Sekulić, *Umjetnost i graditeljstvo bačkih Hrvata*, Zagreb, 1998; *Sacra conversatione* (katalog izložbe djela sakralne, mitološke i alegorijske tematike iz likovne zbirke Gradskog muzeja), Subotica, 2001.

Lj. Vuković

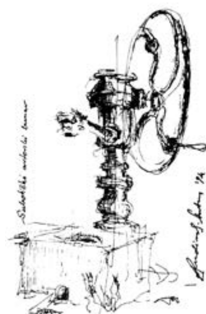
Spomen-ploča s prvog pohoda bačkih Bunjevaca na rijeku Bunu

BUNA, **1.** kratka, ali brza rijeka, lijevi pritok Neretve. Izvire u blizini Blagaja, a njezino je vrelo hidrološka rijetkost i turistički objekt. Na samom vrelu nalazi se tekija – derviška kuća. Duga je 8 km, a nastavak je Zalomske rijeke u Nevesinjskom polju. U Neretvu se ulijeva oko 15 km nizvodno od Mostara, kod sela Buna. Jedini joj je pritok rijeka Bunica, duga 6 km. U narodnoj je tradiciji bačkih Bunjevaca najživlja predaja o tome da Bunjevci potječu s rijeke Bune, prema kojoj su dobili i ime: »Didovi nam izdaleka, ondud gdi je

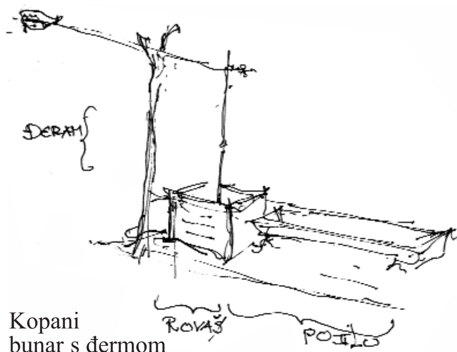
Buna rika«. Pučka je predaja došla do izražaja i pri prvom pohodu Bunjevaca na rijeku Bunu 1933., prigodom proslave 250. obljetnice doseljenja Bunjevaca u Bačku, kad su u veliku subotičku manifestaciju bili uključeni i hercegovački Hrvati, te pri proslavi 300. obljetnice doseljenja, kad su bunjevački Hrvati opet posjetili vrelo Bune. I danas mnogi Bunjevci iz Bačke rado hodočaste na vrelo Bune, održavajući tako živom pučku tradiciju; **2.** selo na ušću rijeke Bune u Neretvu. Do rata 1990-ih godina bilo je depopulacijsko naselje, 1006 st. (1981.), od čega 581 Hrvata, 252 Muslimana, 63 Srba. U ratu je etnička struktura sela iz osnove promijenjena te je danas naseljeno gotovo isključivo hrvatskim stanovništvom, koje je izbjeglo iz okolnih krajeva. Kako je obližnji Blagaj, u kojem se nalazi i zapuštena katolička crkva sa spomen-pločom iz doba prvoga pohoda bačkih Bunjevaca na rijeku Bunu, pod upravom Bošnjaka, u selu Buna, koje je pod upravom hrvatskih vlasti, podignuta je katolička crkva posvećena bl. Alojziju Stepincu.

Lit.: P. Pekić, *Spomenica pohoda Bunjevaca u svoju staru postojbinu,* Subotica, [1933]; *Subotička Danica ili bunjevačko-šokački kalendar (sa slikama) za prostu godinu 1935.*, Subotica, 1934; *Klasje naših ravni*, 4, Subotica, 1936; M. Evetović, *Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata* (rukopis); Kulturni i narodni preporod Hrvata u Bačkoj, *Klasje naših ravni*, 1, Zagreb, 1943; *Enciklopedija Jugoslavije*, 1, Zagreb, 1982; J. Marković, *Enciklopedijski geografski leksikon Jugoslavije*, Sarajevo, 1990; L. I. Krmpotić, *125 godina osnutka Pučke kasine 1878-2003*, Subotica, 2003.

S. Stantić

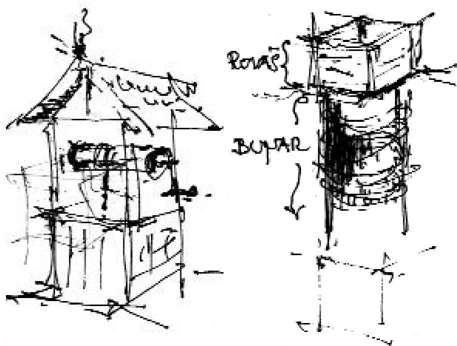

Arteški bunar

BUNAR (*tur*. bunar, punar), iskopana duboka jama za pitku vodu, zdenac. Na sjeveru Bačke razlikuju se tri vrste bunara: a) bušeni ili arteški bunari izrađivani su bušenjem do vodonosnog sloja na dubini 50-80 m. Nastajali su potkraj XIX. i početkom XX. st., kad u naseljima još nije bilo vodovodne mreže. Danas su uglavnom izvan funkcije. Na području grada Subotice od oko 140 takvih bunara 21 je ispravan, ali nijedan se ne koristi; b) kišni bunari bili su česti u središtima naselja, u unut-

Kopani bunar s đermom

rašnjosti dvorišta pri tipičnoj atrijskoj gradnji visokoprizemnih objekata. Bili su u obliku valjka, ukopani pokraj objekta, a punili su se uz pomoć sustava oluka vodom s krovišta objekta. Voda iz tih bunara nije služila za piće, nego za pranje; c) kopani bunari nastajali su kopanjem do prvoga vodonosnog sloja na dubini 4-12 m. Valjkastog su oblika i obzidani opekom. Najstariji je tip s đermom, zastupljen podjednako u naseljima i na salašima, pokraj kojega je stajalo pojilo za stoku (alov).

Kopani bunar

Drugi je tip uobičajen u naseljima: nad zaštitnom drvenom ogradom (rovašem) bio je postavljen valjak s namotanim lancem na čijem je kraju bio pričvršćen kabao za izvlačenje vode. Često je bio natkriven

dvostrešnim krovom. Treći se tip, s ručnom pumpom izrađenom od livenog željeza, pojavljuje na prijelomu XIX. i XX. st., osobito u gradskim kućama i na javnim mjestima. Voda iz prvoga vodonosnog sloja u prošlosti je bila ekološki čista, no u novije su doba mnogi od tih bunara pretvoreni su u septičke jame te je danas onečišćena.

A. Rudinski

Bunarić

BUNARIĆ, marijansko svetište i hodočasničko mjesto, 5 km jugoistočno od Subotice. Jedino je ekumensko hodočasničko mjesto na području današnje Srbije i Crne Gore, na kojem se okupljaju i katolici i pravoslavci. Povijest mu je nedovoljno istražena. Područje oko svetišta bilo je naseljeno još u prapovijesno brončano doba, o čemu svjedoče arheološke iskopine. Prema pisanju subotičkog lista *Szabadság* iz 1883., pokraj Senćanske ceste, na istočnom rubu šandorskih pašnjaka, bilo je nekoliko izvora vode. Novinar je predložio uređenje okolice dvaju izvora koje je puk smatrao ljekovitima. Predaja o ljekovitosti vode bila je i razlog za okupljanja vjernika na tome mjestu barem od polovice XIX. st., a ujedno je i odredila naziv svetišta: madžarski Szentkút, hrvatski Bunarić i srpski Vodica.

God. 1893. podignuti su katolički križ i kapelica, a od 1953. mise na svetištu služe se od svibnja do rujna prvom subotom u mjesecu i na Malu Gospu. God. 1968. u svetište je donesena kopija lika Majke Božje iz talijanske Siracuse (Gospa od suza), koji je otada u središtu štovanja. Glavno proštenje održava se posljednje nedjelje u kolovozu. Svetište na godinu posjeti oko 20.000 vjernika. God. 2003. katolički dio svetišta potpuno je preuređen u stilu palićke secesije. U pravoslavnom dijelu dominira impozantna crkvica u bizantskom stilu, koja se nalazi na mjestu prijašnje kapele iz XIX. st.

Lit.: *Szabadság*, Szabadka, 12. VIII. 1883; A. Sekulić, *Marijanske pobožnosti podunavskih Hrvata*, Zagreb, 1985; Isti, *Hrvatski bački mjestopisi*, Zagreb, 1994; P. Lubina, *Marijanska Hrvatska*, Split, 1995; L. Hovány, *A Palicsi-tó és környéke*, Kanizsa, 1997; *Zvonik*, Subotica, 9/2003; Hrvatska riječ, br. 133, Subotica, 2005; http: //www. gradskimuzej. subotica. co. yu/Gradskimuzej/Arheologija/arheologija. htm

J. Štefković i L. Hovány

BUNDEVA, **1.** *Cucurbita pepo*, jednogodišnja biljka iz porodice bundeva (*Cucurbitaceae*). Gaji se radi prehrane ljudi i stoke u tropskim i umjerenim krajevima, pa tako i u Podunavlju. U Bačkoj se tradicionalno sadi na oranicama zasađenima kukuruzom i u vrtovima oko salaša. Plodovi su različita oblika, veličine i boje. Mogu biti teški i više od 10 kg. Na bunjevačkim se salašima pekla u krušnim pećima, a posluživala se kao predjelo, glavno jelo i slastica. Kolač od bundeve (»bundevara«) spremao se kao savijača od tijesta s kvascem (»pogača«, »ukiselo«) ili od lisnatog tijesta. Usto se pekla u tepsiji, koristila za pekmez, zimnicu i sl. Upotrebljavale su se i sjemenke, osušene i pečene. Posljednjih se desetljeća tradicionalne vrste rijetko sade. Manje vrste bundeva koriste se i kao ukras te u likovnoj umjetnosti; **2.** boja u madžarskim kartama (»tikva«), slikovno predstavljena bundevom; **3.** u Bunjevaca pogrdni naziv za glavu (»mućni malo sotom tvojom bundevom«).

Lit.: M. Peić, G. Bačlija, *Rečnik bačkih Bunjevaca*, Novi Sad – Subotica, 1990; *Hrvatska enciklopedija*, 2, Zagreb, 2000; *Hrvatska riječ*, br. 91, Subotica, 2004; *Subotičke novine*, Subotica, 43/2005.

G. Bačlija i A. Stantić

BUNIĆ, Krešimir → Kujundžić, Ivan

BUNJA (*tal.* bugna: koš, košarica; bugno: košnica), **1.** manja građevina od kamena kružnog tlocrta i kupastoga krova, izvedena suhozidno, bez veznog sredstva. Ta prastara graditeljska forma bila je uobičajena na ogoljenom krasu u Dalmaciji, ali i u Istri, gdje je poznata pod imenom kažun. Služila je kao sklonište, spremište, odmorište ili prenoćište. U Podunavlju se od priručnoga građevnog materijala – žute zemlje i ječmene slame – u jednakom obliku grade kokošinjci i krušne peći, a u kući tzv. paorske ili banja-peći. Neki autori s bunjom povezuju i etimologiju imena Bunjevac, tumačeći to time što su bunje bile uobičajene nastambe drevnih Bunjevaca; **2.** u bačkih Bunjevaca riječ ima nekoliko značenja: a) na salašima naziv za pseću kućicu, najčešće napravljenu od pletena vrbova pruća ožbukana blatom i pokrivena trskom. Slične su se improvizirane manje građevine podizale i za druge domaće životinje; b) udubljenje za psa u slami, sijenu, pljevi i sl.; c) lagano udubljen ležaj u zemlji prekriven slamom i namijenjen privremenom smještaju ljudi.

Bunja u Dalmaciji

Lit.: A. Freudenreich, *Narod gradi na ogoljenom krasu*, Zagreb – Beograd, 1962; M. Peić, G. Bačlija, *Rečnik bačkih Bunjevaca,* Novi Sad – Subotica, 1990; A. Sekulić, *Bački Hrvati,* Zagreb, 1991.

A. Rudinski i A. Stantić

BUNJEVAC, nekadašnja župa na području Kalačke nadbiskupije pod turskom vlašću. Prvi se put spominje 1622. u molbi bosanskog franjevca Šimuna Matkovića Sv. Stolici da mu se dodijeli župa tog imena. Iako ne postoji slaganje o tome je li riječ o samo jednoj od bunjevačkih župa ili o župi za sve bačke Bunjevce, najvjerodostojnijom se čini pretpostavka B. Bukinca da je to oznaka šire zajednice u kojoj je Š. Matković djelovao, a ne naselja. Teritorij župe u svakom je slučaju bio u gornjoj Bačkoj, a živio je u njoj bunjevački puk, poglavito oko franjevačkih samostana.

Osim što svjedoči o nazočnosti hrvatskog puka u Bačkoj u prvoj polovici XVII. stoljeća te o duhovnoj skrbi koju su u tom puku vodili bosanski franjevci, podatak iz 1622. važan je i zbog toga jer je to u povijesnim izvorima prva poznata uporaba naziva Bunjevac kao oznake etničke zajednice (turski defter iz 1550. navodi samo ime pojedinca – kmeta Mártona Bunavácza iz baranjskog sela Mároka, danas Gajića, koji je kao Martin Bunivacz, zabilježen i 1561. u obližnjem selu Izsép, danas Topolje). Spominjanje župe Bunjevci 1622. neki autori dovode u vezu i s većom seobom oko 3000 Vlaha iz Kliškog sandžaka u Hrvatsko primorje iz iste godine. Smatraju naime da su neki od njih tijekom te seobe, kao uostalom i tijekom seoba iz prijašnjih desetljeća, došli sve do Podunavlja.

Lit.: E. Fermendžin, *Acta Bosnae potissimum ecclesiastica cum insertis editorum documentorum regestis: ab anno 925 usque ad annum 1752*, Zagrabiae, 1892; J. Erdeljanović, *O poreklu Bunjevaca*, Beograd, 1930; B. Bukinac, *De activitate Franciscanorum in migrationibus populi croatici saeculis XVI et XVII*, Zagreb, 1940; Ž. Mandić, *Povijesna antroponimija bunjevačkih Hrvata u Mađarsko*j, Budimpešta, 1987; A. Sekulić, *Bački Hrvati*, Zagreb, 1991.

Lj. Vuković

BUNJEVAC, tjedni »list opće naobrazbe i napridka« koji je tijekom 1882. izlazio Somboru. Prvi je broj objavljen 1. I. 1882., a zadnji, 39. broj 21. IX. iste godine. Tiskan je u somborskoj tiskari Ferdinanda Bittermanna, a izlazio je svakog petka na četiri nepaginirane stranice. Na poticaj madžarske vlade, pokrenuo ga je i uređivao svećenik Ivan Bátori (Burnać), u suradnji s monoštorskim župnikom Ivanom Palićem. Osim njih, u listu su priloge objavljivali i Ivan Antunović, Matija Budimac, Katica Fehér, udovica Gabora Mirkovića, Josip Garay, Šime Ivić, Robert Kauk, Pero Knézy, Ljudevit Kuzmić, Mijo Mandić, Bariša Matković, Bono Mihaljević, Viljem Rácz, Solo Stantić, Mijo Špoljar, Antun Vidaković, Stipan Vujević, Božidar Vujić i dr.

Svrha je lista bilo njegovanje materinskog jezika i prosvjećivanje bunjevačko-šokačkog puka te je u njemu objavljen velik broj rodoljubnih članaka. Znakovito je i to što se u listu Bunjevci i Šokci izrijekom nazivaju ugarskim Hrvatima. Usprkos tomu, u povijesti bačkih Bunjevaca i Šokaca list je ostao obilježen kao madžaronski, ali glavni uzrok tomu nisu razmjerno malobrojni politički indiferentni članci ili oni koji odišu ljubavlju prema madžarskoj domovini, već Burnaćeva prevelika kritičnost prema Antunovićevoj *Razpravi*. Kako je ugled biskupa Antunovića među nacionalno svjesnim Bunjevcima bio iznimno velik, mnogi su suradnici i pretplatnici otkazali suradnju i potporu te je list ubrzo prestao izlaziti.

U Narodnoj knjižnici *Karlo Bijelicki* u Somboru, u Gradskoj knjižnici u Subotici te u Knjižnici Matice srpske u Novom Sadu sačuvano je samo nekoliko originalnih primjeraka zadnjih brojeva lista, dok se u budimpeštanskoj Državnoj knjižnici *Széchényi* na mikrofilmu nalaze svi primjerci novina, osim zadnjega.

Lit.: *Bácska*, Zombor, 54/1881; M. Mandić, Kako su postale bunjevačke novine i bunjevački kalendari?, *Pravi bunjevački kalendar za godinu 1934.*, Subotica, b. g.; Seljanin [M. Mandić], Uspomene iz života Biskupa Ivana Antunovića, *Pravi Bunjevački Kalendar za prostu godinu 1935 (sa slikama)*, Subotica, b. g.; M. Evetović, *Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata* (rukopis); I. Kujundžić, *Bunjevačko-šokačka bibliografija. Rad JAZU*, 355, Zagreb, 1969; I. Kovač, Novine štampane ikavicom u Somboru, *Miroljub*, Sombor, 2/1998.

E. Bažant

BUNJEVAC, pseudonim različitih autora koji su pisali o bačkih Hrvatima. **1.** Među prvim važnijim piscima koji su se koristili tim pseudonimom bio je svećenik Stipan Vujević (1837.-1905.), koji se tako potpisivao u novinama *Neven*; **2.** Nepoznati se autor tim pseudonimom koristio za više priloga u kalendaru *Subotička Danica* do Prvoga svjetskog rata, od kojih su najvrjedniji nekrolozi i životopisi; **3.** Pseudonim Kate Prćić, unitaristički orijentirane političke i književne aktivistice između dvaju svjetskih ratova. Pod tim je pseudonimom u Subotici objavila dvije knjižice:

I. God. U Zomboru, 1882. 25-og Augusta. 35. Broj.

PRIDPLATA: Na cilu godinu . . 4 ft. Na pol godinu . . 2 ft. Na 3 miseca . . 1 ft. Članci i dopisi šalju se uredniku, a pridplate izdavatelju lista.

BUNJEVAC.

LIST OBĆE NAOBRAZBE I NAPRIDKA.

CINA OGLASBE: od jednog petit redka 10 novč. pri opetovanju jeftinije. — Cina otvorenog mista, ili za priposlano je 25 novč. Kod svakog oglasa biljegovine plaća se 30 novč. Oglase prima izdavatelj i urednik.

Cina jednog broja je 10 kr. | Izlazi svakog petka. | Cina jednog broja je 10 kr.

Kadgod i sad.

Tekućeg miseca 20-ti dan je i država i S. M. Crkva svetila. Ovo je dan s. Stipana prvog kralja magjarskoga, kad se slavni ute više pati; a tecivo, obća imovina omanjkava.

U ovakima tužnima okolnostima rodi se S. Stipan, ovaj slavni Mojzia naroda svog, koji zvah blaše: da svoj puk izvede iz propasti, u koju bi ga

Onda se ni su bojali takih škola, u kojima se vira učila — kao što se sad boje dikoje obitelje. Onda su kršćanske obitelje sve jednog misla bile, i bogoljubno odgojivanje su držale za temelj državnog postojanja: sad kad

Bunjevac, Sombor, 25. VIII. 1882.

Bunjevačke pripovitke 1923. i *Bunjevci i Šokci* 1940.; **4**. Pseudonim autora prvog dijela kompilacijske knjižice *Bunjevci* objavljene u Subotici u rujnu 1991. Drugi dio dosad nije izašao. U knjizi se navodi da je »ime i prezime autora poznato Bunjevačkoj i šokačkoj stranci«. Vjerojatni je autor Mijo Mandić ml.

Lit.: M. Evetović, *Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata* (rukopis); I. Kujundžić, *Izvori za povijest bunjevačko-šokačkih Hrvata,* Zagreb, 1968; I. Szentgyörgyi, E. Bažant, *Subotička bibliografija 1870-1918*, II, Subotica, 1993; G. Kiss, E. Bažant, K. Čeliković, *Subotička bibliografija*, sv. 3, 1918-1944, 1. dio, Subotica, 2003.

Lj. Vuković

Službena kuverta
Bunjevačke banke i mjenjačnice

BUNJEVAČKA BANKA I MJENJAČNICA (Bunyevácz Bank és Pénzváltóüzlet), bankarska i novčarska organizacija utemeljena 1922. sa sjedištem u Budimpešti. Njezino djelovanje nije istraženo, poznato je samo da je djelovala i za vrijeme Drugoga svjetskog rata.

Lj. Vujković Lamić

BUNJEVAČKA ČITAONICA → Bunjevačka kasina

BUNJEVAČKA I ŠOKAČKA DANICA (Bunjevačka Danica), kalendar čije je objavljivanje nekoliko puta najavljeno tijekom 1874. U Antunovićevoj *Bunjevačkoj i šokačkoj vili* od 2. VII. 1874. oglašava se kako će Ivan Burnać za iduću godinu u Baji tiskati kalendar *Bunjevačka i šokačka danica*. U *Subotičkom glasniku* od 14. XI. 1874. piše pak: »Sa više strana zapitani smo za Kalendar 'Bunjevačka danica' od g. I. Burnaća, da li se već može dobiti. Mi još nismo isti kalendar dobili, ali se nadamo da će nam se za kratko vrieme poslati, jer je već ispod tiska izašao. Samo još na uvez čeka«. Nije poznato kako je planirani pothvat završen, no u literaturi se ne spominje da je kalendar uistinu objavljen, a nema ni sačuvanih primjeraka.

Lit.: *Bunjevačka i šokačka vila*, Kalača, 14/1874; *Subotički glasnik*, Subotica, 46/1874; M. Evetović, *Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata* (rukopis).

Đ. Lončar

BUNJEVAČKA I ŠOKAČKA STRANKA, politička organizacija bačkih Bunjevaca koji se ne smatraju Hrvatima. Osnovana je 23. III. 1991. u Subotici, a kao svoj cilj ističe »očuvanje identiteta, kulture, veroispovesti i autentičnosti Bunjevaca kroz političko delovanje [...] da se stvori savremena država koja nama Bunjevcima predstavlja matičnu državu sa svim potrebnim institucijama i kompletnom infrastrukturom«. Bila je članica subotičke Patriotske fronte za Jugoslaviju, osnovane u srpnju 1991., čiji su ciljevi, među ostalim, bili »da razobličava secesionističke tendencije, da širi smisao žrtvovanja za slobodu i otadžbinu, da se bori i osuđuje sve pojave odbijanja i opstrukcije poziva za mobilizaciju«. U političkom djelovanju tijekom 1990-ih oslanjala se na Socijalističku partiju Srbije Slobodana Miloševića, Jugoslavensku udruženu ljevicu Mirjane Marković te Srpsku radikalnu stranku Vojislava Šešelja, no izborni su joj rezultati bili slabi te nije uspijevala osvojiti dovoljan broj glasova za predstavnika u subotičkoj općinskoj skupštini. Nije bila članica Demokratske oporbe Srbije, koja je, na čelu sa Zoranom Đinđićem, 2000. svrgnula s vlasti Slobodana Miloševića, već je na saveznim izborima poduprla »one velike stranke koje se zalažu za afirmaciju Bunjevaca i priznaju njihovo postojanje«, a za predsjednika države »one kandidate koji će raditi na dobrobit naše otadžbine«. Danas se uglavnom oslanja na Demokratsku stranku Srbije Vojislava Koštunice. U Subotici je, kao i stranke koje je podupiru, u

oporbi lokalnim vlastima, čiju okosnicu čine stranke madžarske i hrvatske nacionalne manjine te Đinđićevi, odnosno Tadićevi demokrati. Njezini su pristaše koncentrirani ponajprije u Tavankutu i Subotici, dok među šokačkim Hrvatima nije naišla ni kakav prijam. Zbog toga je na 5. izbornoj skupštini stranke u Subotici 2003. iz njezina imena izbačen pridjev *šokačka* te joj je otad naziv Bunjevačka stranka.

Lit.: *Glas ravnice*, br. 6, 8, 9, 35, Subotica, 1991, 1993; Z. Perušić, »Ako treba, i pušku u ruke«, *Subotičke novine*, br. 29, Subotica, 1991; *Bunjevačke i šokačke novine*, br. 1, 5, Subotica, 1994; *Žig*, br. 11, Subotica, 1994; *Subotičke novine*, br. 35, Subotica, 2000; *Bunjevački kalendar za prostu 2001.*, Subotica, 2000; *Bunjevački kalendar za pristupnu 2004.,* Subotica – Novi Sad, 2003; Z. Romić, Jedan ili dva naroda, Vikend Danas, *Danas*, Beograd, 16.-17. VII. 2005.

S. Bačić

BUNJEVAČKA I ŠOKAČKA VILA, isprva kulturni prilog *Bunjevačkih i šokačkih novina*, a nakon njihova gašenja samostalni tjednik, koji je međutim već nakon 8. broja postao dvotjednikom. Samostalno je izlazila od 2. I. 1973. do 18. IX. 1876., najprije u Kalači, a od 10. XI. 1875., nakon stanke duge 7 mjeseci, u Baji. Urednik joj je bio Ivan Antunović, a od studenoga 1875. Blaž Modrošić. Objavljeno je osamdesetak brojeva na po četiri stranice maloga četvrtinskog formata.

Sadržajno se *Vila* nastavlja na *Novine*. Objavljuje se u njoj poezija, najčešće rodoljubne budnice, zatim povijesne pripovijetke, koje čitatelje poučavaju o dubokoj ukorijenjenosti njihove »vjere, narodnosti i jezika« na području na kojem žive, te komentari aktualnih društvenih pitanja, poput modernog odgoja djece, građanskog braka, odvojenosti države i crkve. Stalne su rubrike savjeti poljodjelcima, kratke vijesti iz Monarhije i svijeta, cijene poljoprivrednih i stočarskih proizvoda u različitim ugarskim krajevima te književne novosti, a povremeno se pojavljuju i svojevrsne reportaže iz inozemstva i iz domaćih krajeva, primjerice, opsežno izvješće o životu Hrvata kajkavaca u jugoistočnom Banatu. U *Vili* je međutim inzistiranje na političkim pravima Bunjevaca i Šokaca slabije nego što je bilo u *Novinama*. Vidi se to i u samodefiniciji, u kojoj se *Vila* određuje uglavnom kao »list za pouku, zabavu i gazdinstvo«, a samo u nekoliko brojeva i »za politiku«. Većina priloga pisana je hrvatskim književnim jezikom druge polovice XIX. stoljeća, tj. jezikom Zagrebačke filološke škole.

Vilu su pratile jednake teškoće s kakvima su se susretale i *Novine* prije nje: nedovoljan broj suradnika, premalen broj pretplatnika, nerazumijevanje državnih i crkvenih autoriteta, ali i samog naroda kojemu je bila namijenjena. Nakon što je Antunović ozbiljnije obolio, njezino je izdavanje prekinuto u ožujku 1875., a nakon obnove u studenome iste godine, s novim urednikom Blažem Modrošićem na čelu, izlazila je još nepunih godinu dana.

Lit.: M. Evetović, *Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata* (rukopis); A. Sekulić, *Hrvatska preporodna književnost u ugarskom Podunavlju do 1918.*, Zagreb, 1994.

P. Vuković

Pridplata na cilu god 1 fr. na pol. god. 50 n. Za stranu zemlju 1 fr. 25 nov. Izlazi svake druge nedilje u Četvrtak.

BUNJEVAČKA I ŠOKAČKA VILA.

List za politiku pouku, zabavu i gazdinstvo.

Oglasi se primaju po navadnoj cini. Rukopisi neka se šalju u naplaćenom pismu. Dopisi bez podpisa se neprimaju. Dopisi se nevraćaju.

God. IV. U Kalači. U Četvrtak 1. Sičnja. 1874. Broj 1.

1 8 7 4.

Žarka sunca ljubi kruna
Devet južnih pokrajinah,
A trinajest milijuna'
Viju kolo od Slovinah.

Iza duge, mrkle noći
Bunjevac i Šokac bdije,
A „Vila" mu ljubi oči
I u vienac piesme vije.

Ercegovca, Bugarina
Tog Slavoncu davna brata,
Koj Slovencem od starina'
U složno se kolo hvata!

Bunjevca i Šokca, Bože!
Moju braću, Slave sine,
U prosvjeti da se slože
S neba danas daj visine!

Ah! jedanajst posestrica'
K vedru suncu nova goda
Obraćaju s molbom lica
Za spasenje ovog roda!

Idu carstva i stoleća
Hitrim krokom vječnoj tâmi, —
Ko kapljica odkopneća
U bezkrajno morje, — s nami.

Bunjevačka i šokačka vila, Kalača, 1. I. 1874.

BUNJEVAČKA KASINA, društvo bunjevačkih Hrvata u Čonoplji. Osnovano je potkraj prosinca 1920. kao Bunjevačka čitaonica na poticaj Ilije Džinića, tadašnjeg upravitelja osnovne škole u Čonoplji. Prvi je predsjednik bio Lazo Burnać, a tajnik Ilija Džinić. Društvo je ubrzo dobilo drugi naziv – Bunjevačka kasina.

Bunjevačka čitaonica iz Čonoplje bila je članica Društva sv. Jeronima iz Zagreba

Odmah nakon osnivanja prikazani su prvi igrokazi, a 2. II. 1921. organizirano je i prvo bunjevačko prelo, koje se »na Marin« nastavilo održavati svake godine sve do rata. Društvo se početkom 1922. učlanilo u Hrvatsko književno društvo sv. Jeronima u Zagrebu, od kojega je do 1941. dobivalo vrijedne donacije knjiga i časopisa. U sklopu društva djelovale su folklorna skupina i pjevački zbor, a organizirane su i kazališne predstave, predavanja i dužijanca. Kazališne su predstave prikazivane svake godine, a osim kratkih jednočinki, pripremani su i zahtjevniji igrokazi, poput *Muke Isusove* Josepha Aloisa Daisenbergera, *Šokice* Ilije Okrugića, *Graničara* Josipa Freudenreicha, *Sumnjivog lica* Branislava Nušića i dr. U razdoblju do 1941. okosnica društva bio je Ilija Džinić. Funkciju predsjednika obnašali su još Antuš Petković i Franjo Burnać, a tajnik je bio Dano Probojčević.

Tijekom Drugoga svjetskog rata, na inicijativu madžarskih vlasti, društvo je registrirano, postojala je i uprava, ali nije zabilježena gotovo nikakva djelatnost. Vlasti su Iliju Džinića poslale u mirovinu, nakon čega se preselio u Sombor. Već u drugoj polovici 1945. obnovljen je rad Bunjevačke kasine te 2. II. 1946. ona ponovno organizira bunjevačko prelo. U izmijenjenim društvenim uvjetima i s novim ljudima, društvo je 1946. promijenilo naziv u Hrvatsko kulturno društvo *Čonoplja*, poslije u Hrvatsko kulturno društvo *August Šenoa*, ali ga je puk i dalje nazivao starim imenom.

Lit.: *Neven*, 12. II. 1921, Subotica; *Subotičke novine*, 18. II. 1922, 17. II. 1923, Subotica; *Hrvatske novine*, Subotica, 9. II. 1924; *Subotička Danica ili bunjevačko-šokački kalendar za prostu godinu 1931.*, Subotica, 1930; *Danica*, Sombor, 22. III. 1934; *Subotička Danica ili bunjevačko-šokački kalendar za prostu godinu 1935.*, Subotica, 1934; *Subotička Danica ili bunjevačko-šokački kalendar za prestupnu godinu 1940.,* Subotica, 1939; Naš *kalendar za Bunjevce-Šokce-Hrvate za prestupnu godinu 1944.,* Zombor, 1943; I. Džinić, *Zbornik štampanih vlastitih članaka, pisanih radova, rukopisa, kao i članaka koji se bavi mojim radom* (rukopis); *Subotička Danica. Kalendar za 1971. god.*, Subotica, 1970; M. Beljanski, *Šest vekova Čonoplje (1339-1987)*, Sombor, 1996; *Subotička Danica (nova). Kalendar za 2002. godinu*, Subotica, 2001.

Đ. Lončar

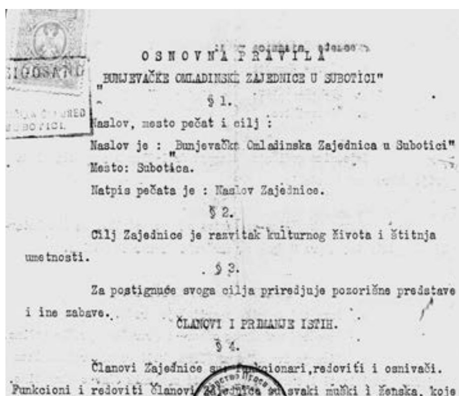
BUNJEVAČKA MATICA → Matica hrvatska Subotica

BUNJEVAČKA MATICA, kulturna udruga bačkih Bunjevaca koji se ne smatraju Hrvatima. Uz potporu režima Slobodana Miloševića, osnovana je 10. IX. 1995. u Subotici pod imenom Obnoviteljska bunjevačka matica, a od 1999. naziv joj je Bunjevačka matica. Njezini su je osnivači označili za »sljednicu Bunjevačke matice, osnovane 1934. u Subotici«, iako nikakva udruga pod tim imenom tada nije bila utemeljena. Prvi joj je predsjednik bio Marko Peić, drugi kratko Franjo Ilovac, a nakon njega tu funkciju do danas obnaša Karlo Blesić. Među statutarnim ciljevima Bunjevačke matice ističe se »očuvanje nacionalnog identiteta Bunjeva-

ca u SR Jugoslaviji, posebno u oblasti obrazovanja, nauke, kulture, umetnosti i informisanja«, a prema riječima njezina prvog predsjednika, Bunjevačka matica »radi na ubeđivanju vlasti da su Bunjevci narod te na utvrđivanju prava na nacionalno ime onih Bunjevaca koji se osećaju samo Bunjevcima i nikako drukčije«. U suradnji s Bunjevačkim kulturnim centrom, Bunjevačka matica izdaje *Bunjevački kalendar*, bila je izdavač *Bunjevačkih novina* 1998.-2004., a objavila je i desetak knjiga, neke s beletrističkim, a druge sa znanstvenim ambicijama. Među njima je i srpski prijevod knjige Bernardina Unyija, Horthyjeva ideologa za Bunjevce i Šokce.

Lit.: *Bunjevački kalendar za pristupnu 1996.*, Subotica, 1995; *Bunjevačke novine*, Subotica, 7/1998, 12/1999, 5-12/2001; *Bunjevački kalendar za prostu 1999.*, Subotica 1998; J. Temunović, *Subotička matica*, Subotica, 2002; S. Bačić, Nespretni pokušaj stvaranja znanstvene zbrke, *Klasje naših ravni*, 1-2, Subotica, 2002; *Hrvatska riječ*, br. 69, Subotica, 2004; *Bunjevačke novine*, Subotica, 3/2005.

S. Bačić

OSNOVNA PRAVILA
„BUNJEVAČKE OMLADINSKE ZAJEDNICE U SUBOTICI"

§ 1.

Naslov, mesto pečat i cilj :

Naslov je : „Bunjevačka Omladinska Zajednica u Subotici"

Mesto: Subotica.

Natpis pečata je : Naslov Zajednice.

§ 2.

Cilj Zajednice je razvitak kulturnog života i štitnja umetnosti.

§ 3.

Za postignuće svoga cilja priredjuje pozorišne predstave i ine zabave.

ČLANOVI I PRIMANJE ISTIH.

§ 4.

Članovi Zajednice su: funkcionari, redoviti i osnivači. Funkcioni i redoviti članovi Zajednice su svaki muški i ženska, koje

Pravila Bunjevačke omladinske zajednice

BUNJEVAČKA OMLADINSKA ZAJEDNICA, udruga unitaristički opredijeljenih subotičkih Bunjevaca utemeljena 1923. U njezinim *Pravilima* kao cilj djelovanja naveden je »razvitak kulturnog života i štitnja umetnosti«, a potpisnici su *Pravila* Stipan Pap kao predsjednik, Nikola Gabrić kao bilježnik te Antun Stipić i Lajčo Skenderović kao članovi. Osnivanje Zajednice potaknuli su članovi radikalske Zemljodilske kasine. Njihov rad međutim nije imao veći utjecaj na kulturna zbivanja u gradu te je ta organizacija mladeži brzo prestala postojati.

Izvor: Historijski arhiv Subotica, F: 47, Gradonačelnički ured 881/1923.

Lit: *Zemljodilski kalendar (sa slikama) za pristupnu godinu 1924.*, Subotica, b. g.;

S. Mačković i K. Bušić

BUNJEVAČKA PROSVETNA MATICA, međuratna kulturna institucija subotičkih Bunjevaca unitarističkog usmjerenja. Akciju oko njezina osnivanja pokrenuli su 1924. lokalni bunjevački političari okupljeni oko Marka Jurića, mjesnog dužnosnika Radikalne stranke, te Šandora Rajčića i Antuna Vidakovića. Stvarno je djelovanje počela iduće godine, a formalno je osnovana 1926. Na poticaj Marka Jurića gradske su vlasti kao materijalnu potporu za osnivanje toj prorežimskoj prosvjetno-kulturnoj organizaciji ustupile 70 lanaca zemlje.

U povodu useljavanje u novosagrađenu zgradu (danas kino *Zvijezda*) 1. I. 1927. održana je i prva skupština Matice, na kojoj je za predsjednika izabran Marko Jurić, za dopredsjednike Antun Vidaković i Mara Đorđević-Malagurska, a za tajnika Matija Evetović, tada dogradonačelnik. Posvetu novih prostorija obavio je kapelan župe sv. Terezije Ljudevit Nača, nakon što se Blaško Rajić i biskup Lajčo Budanović nisu odazvali zbog neslaganja s Matičinim usmjerenjem. Ona je naime trebala spriječiti nastavak procesa integracije Bunjevaca u hrvatski narodni korpus te poticati zbližavanje Bunjevaca i Srba, pri čemu je prešutno ili izrijekom prihvaćeno stajalište srpskih radikala da su Bunjevci zapravo katolički Srbi. Tako je, primjerice, tadašnji prvi tajnik Bunjevačke prosvetne matice Alba M. Kuntić 1930. objavio propagandnu knjižicu *Bunjevac – Bunjevcima o Bunjevcima*, u kojoj negira hrvatstvo Bunjevaca te zastupa tezu da su Bunjevce pokatoličili franjevci.

Nakon što je ostala bez agilne potpredsjednice Mare Đorđević-Malagurske, koja

se s mužem Dragoslavom Đorđevićem preselila u Beograd poslije njegove smjene s položaja gradonačelnika, Matica se sve više bavi unutarnjim sukobima, a sve manje kulturnim radom. Tridesetih godina njezin rad prate mnogobrojne afere jer su se vodeći članovi imovinom udruge koristili u privatne svrhe. Kritike na njihov račun nisu dolazile samo iz radova hrvatski orijentiranih Bunjevaca nego i iz prosrpske bunjevačke elite, ponajprije iz pera novinara Jose Šokčića.

Zgrada Bunjevačke prosvetne matice u Subotici (danas kino *Zvezda*)

U vrijeme velike gospodarske krize vodstvo Bunjevačke prosvetne matice, zbog nemogućnosti daljnjeg financiranja rada te institucije, svu je pokretnu i nepokretnu imovinu 1933. prodalo biskupu Lajči Budanoviću. U kupljenoj zgradi Budanović je osnovao Subotičku maticu, instituciju čiji je program bio obilježen jasnom hrvatskom i katoličkom orijentacijom i koja je ubrzo postala središnjom kulturnom, prosvjetnom i društvenom organizacijom bačkih Hrvata. Sukladno dogovoru Lajče Budanovića i Marka Jurića, Bunjevačkoj prosvetnoj matici u zgradi je ostavljena jedna soba na korištenje do 1938. Iako je formalno postojala sve do početka Drugoga svjetskog rata, članstvo Bujevačke prosvetne matice tijekom 1930-ih bilo u stalnu opadanju, a zadnji joj je predsjednik bio dr. Babijan Malagurski. Budući da je pri kraju svojeg postojanja posve zanemarila kulturni rad te se orijentirala na demagoško širenje prorežimskih političkih ideja, stvarni utjecaj na bunjevačku zajednicu u tom razdoblju imala je samo Subotička matica s Blaškom Rajićem na čelu.

Lit.: *Zemljodilski kalendar (sa slikama) za prostu godinu 1927.*, Subotica, 1926; M. Knežević, *O Bunjevcima,* Subotica, 1927; A. Kuntić, *Bunjevac – Bunjevcima o Bunjevcima,* Subotica, 1930; *Subotičke novine*, Subotica, 37/1932; *Pravi bunjevački kalendar za prostu godinu 1935*, Subotica, b. g.; *Neven*, Subotica, 5/1935; M. Evetović, *Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata* (rukopis); J. Temunović, *Subotička matica*, Subotica, 2002; J. Temunović, *Zadužbina biskupa Budanovića,*, Subotica, 2002.

K. Bušić

BUNJEVAČKA STRANKA → Bunjevačka i šokačka stranka

BUNJEVAČKA ŠKOLSKA ZADRUGA U SUBOTICI, nikad aktivirana ustanova na čijem je utemeljenju prije samoga Prvoga svjetskog rata radio svećenik i školski vjeroučitelj Pajo Kujundžić. Akciju osnivanja institucije koja bi podupirala podizanje i financiranje bunjevačkih škola u Subotici pokrenuo je nakon dugogodišnje neuspješne borbe za školsku nastavu na materinskom jeziku. Prvotni joj je naziv trebao biti Prva školska zadruga u Subotici, no poslije je odlučeno da se nazivu doda i atribut *bunjevački*. Privremeni odbor za osnivanje zadruge utemeljen je 1. IX. 1913., a njegovi su članovi bili: Pajo Kujundžić, dr. Mirko Ivković Ivandekić, Blaško Rajić, dr. Babijan Malagurski, Mijo Mandić, dr. Stipan Matijević, Mate Dulić, dr. Stipan Vojnić Tunić, Nikola Matković, dr. Josip Prćić i Bašo Vukmanov Šimokov. Ubrzo nakon toga tiskan je potpisni arak na dvije folije velikog formata u koji se moglo upisati 58 imena. Svaki je arak imao naveden broj i vlasnika te novčani iznos koji se zadruzi daruje. Trebalo je prikupiti 200 članova za osnivanje zadruge, a velik broj araka poslan je novinama i udrugama u Hrvatskoj, i to posredovanjem *Hrvatske straže*, časopisa za kršćansku prosvjetu koji je aktivno skrbio za škole na materinskom jeziku u Hrvatskoj i susjednim područjima gdje je živio hrvatski puk. Prikupljeno je ukupno 1155 potpisa, mnogi od njih u Hrvatskoj, a Pajo Kujundžić uspostavio je pritom suradnju sa zagrebačkim nadbiskupom Antunom Bauerom i s madžarskim liberalnim poli-

tičarom Oszkárom Jászijem. Potporu je obećala i Hrvatska zemaljska banka iz Osijeka, i to stipendiranjem jednog Bunjevca na školovanju u Osijeku, no u subotičkoj podružnici te banke Kujundžić je na kraju odbijen s obrazloženjem da isticanje bunjevštine, iako je pozitivno, ipak nije jasno nacionalno opredjeljenje. Osnivačka skupština održana je 29. III. 1914. u velikoj sali kavane *Hungaria* (današnja zgrada disko-kluba *Lifka*), a na njoj su donesena i *Pravila*. U Pučkoj je kasini barun Šandor Vojnić odbio molbu Mije Mandića da se zauzme za školsku zadrugu pod izgovorom da se ta stvar politizira, a u tome ga je podupro i Staniša Neorčić. Molbu za osnivanje zadruge gradske su vlasti proslijedile u Budimpeštu, no Ministarstvo unutarnjih poslova o njoj se, zbog izbijanja rata, nikad nije očitovalo. Kako je i Pajo Kujundžić već iduće godine umro, zadruga nikad nije počela raditi.

Pravila „Bunjevačke Školske Zadruge u Subotici."

1. §. *Ime:* „Bunjevačka Školska Zadruga u Subotici."

2. §. *Pečat.* Bunjevački: „Bunjevačka Školska Zadruga u Subotici." Magjarski: „Bunyevác Iskola-Egyesület Szabadkán."

3. §. *Cilj* zadruge je širiti domaću prosvjetu sa podizavanjem i uzdržavanjem bunjevačkih škola i drugim kulturnim sredstvima. Izričito sa njegovanjem bunjevačkog odnosno hrvatsko-srpskog jezika — kao materinskog jezika naroda — kako to državni zakoni dopuštaju u okviru škole.

4. §. *Sredstva.* Za postizavanje cilja zadruge služe ova novčana sredstva:

a) Po članovima uplaćane članarine.

b) Kamati društvenih zaklada (fundacija).

c) Darovi ubrani putem sakupljanja i prosvjetnima zabavama.

Pravila Bunjevačke školske zadruge u Subotici

Izvor: Arhiva Bunjevačke školske zadruge, Arhiva Katoličkog instituta za kulturu, povijest i duhovnost *Ivan Antunović*, Subotica.

Lit.: *Neven*, Subotica, br. 35-37/1913, 2, 12, 17, 19, 26-28/1914; *Subotička Danica ili bunjevačko-šokački kalendar (sa slikama) za prostu godinu 1914.*, Subotica, b. g.; P. Pekić, *Povijest Hrvata u Vojvodini*, Zagreb, 1930.

J. Temunović i M. Grlica

BUNJEVAČKE GAZDINSKE NOVINE → Subotički glasnik

BUNJEVAČKE I ŠOKAČKE NOVINE, »od stranaka nezavisni« politički tjednik koji je u Kalači pokrenuo tamošnji kanonik Ivan Antunović. Izlazio je od 21. III. 1870. do kraja 1872., a izdavač i urednik bio je sam Antunović. Objavljeno je ukupno 146 brojeva na po 4 stranice maloga četvrtinskog formata. Tjednik je imao i kulturni prilog, u početku *Nadometak*, a od 1871. *Bunjevačku i šokačku vilu*. Nakon gašenja *Novina*, *Vila* je do kolovoza 1876. izlazila samostalno.

Na pokretanje političkog tjednika Ivan Antunović odlučio se nakon što je 1868. u Ugarskoj donesen Zakon o narodnostima, koji je nacionalnim manjinama omogućio, među ostalim, i izdavanje novina na materinskom jeziku. Već 1869. objavio je u Kalači *Poziv Bunjevacah, Šokacah i Bošnjakah na utemeljenje jednog pučkog lista*, a početkom 1870. i *Poziv na predplatu za bunjevačke i šokačke novine*. Od prvog broja *Novine* nose obilježja tipičnoga preporodnoga glasila, kakva su od početka XIX. st. izlazila diljem slavenskih krajeva u Habsburškoj Monarhiji. Antunovićev su uzor pritom bile poglavito hrvatske tiskovine. Tematika lista, osobito u prvoj godini izlaženja, svodila se na buđenje nacionalne svijesti i poticanje želje za prosvjetom, no pisalo se i o uređenju županija, gradova i općina, o radu Zemaljskog sabora u Budimpešti i Hrvatskog sabora, a stalne su rubrike bile *Gazdaluk*, u kojoj su objavljivani savjeti za poljodjelce, *Vilajet*, u kojoj se informiralo o događajima u svijetu, *Novosti*, koja je bila posvećena događajima u Ugarskoj, *Trgovina i obrtnost* i dr.

Oko novina se okupio znatan broj suradnika, ponajprije svećenika, učitelja, pravnika i činovnika, a pismima su se iz raznih krajeva javljali i slabije obrazovani pojedinci, ponajprije poljodjelci i obrtnici. Najvažniji suradnici bili su Baranjac Blaž Modrošić i Bačvani Ambrozije Šarčević, Stipan Grgić Krunoslav i Stipan Vujević, no objavljivani su i tekstovi autora iz dru-

God. I. U Kalači | u Sridu 8. Lipnja 1870. | Broj 13.

POZIV

na Pridplatu Bunjevački i Šokački Novina.

Pervi četvrt godine po našem računu iztiče 18. Lipnja, radi toga počastno pozivljemo svu onu velepoštovanu Gospodu : kojisu samo na ovaj četvrt pridplatili, neka izvole što brže izjaviti : dali je Njeva volja : da jim se Novine i na slideći četvrt na Njevo poštovano ime odpravljaju. U načelima povodom prva Poziva izjasnjenima ni dlake nećemo prominiti. A štose tiče prostora naši novina — o tom će okolnosti odljučiti.

Bunjevačke i šokačke novine, Kalača, 8. VI. 1870.

gih krajeva, primjerice, ličkog Bunjevca Stipana Pavelića. Antunović je time demonstrirao svoju želju da *Novine* prijeđu regionalne i »plemenske« granice te da posreduju u povezivanju ugarskih Bunjevaca i Šokaca s Hrvatima iz drugih krajeva, u manjoj mjeri i s ugarskim Srbima.

Iako se među suradnicima vodila polemika o tome kakvim jezikom Bunjevci i Šokci trebaju pisati te je i na stranicama *Novina* sačuvano svjedočanstvo o sukobu između regionalista i dalekovidnijih zastupnika nadregionalnoga cjelohrvatskoga književnog jezika, inače uobičajenome i među Hrvatima u mnogim drugima krajevima, zastupnik ikavice Ambrozije Šarčević ostao je u manjini te je većina tekstova bila objavljivana jekavštinom, tj. jezikom Zagrebačke filološke škole. *Bunjevačke i šokačke novine*, skupa s drugim projektima Ivana Antunovića, bile su zato i zbog jezičnog pitanja važan korak u integraciji ugarskih Bunjevaca i Šokaca u modernu hrvatsku naciju, koja se upravo u to doba oblikovala.

Nakladničko djelovanje Ivana Antunovića imalo je ipak vrlo ograničenu recepciju. Bunjevačka elita, izvrsno integrirana u ugarsko društvo, *Bunjevačkim i šokačkim novinama* nije pružila gotovo nikakvu potporu niti je za njih pokazivala veće zanimanje, a i odjek koji su *Novine* doživjele među pukom bio je puno manji nego što je Antunović očekivao – najveći dio naklade odlazio je zapravo pretplatnicima u Hrvatsku. Suradnika je k tomu često nedostajalo, a pritisci državnih i crkvenih vlasti, kojima je Antunović bio izložen već od pojave prvog broja, s vremenom su na njegovoj ustrajnosti ostavljali sve više traga. Nadajući se da će pritisci na njega popustiti ako prestane izdavati politički list, Antunović je potkraj 1872. objavio zadnji broj *Bunjevačkih i šokačkih novina* te je nasta-

vio izdavati tek na kulturu i književnost orijentiranu *Bunjevačku i šokačku vilu*. Ona će nakon toga izlaziti još nepune četiri godine.

Lit.: M. Evetović, *Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata* (rukopis); A. Sekulić, *Hrvatska preporodna književnost u ugarskom Podunavlju do 1918.*, Zagreb, 1994; J. Buljovčić, Udeo »Bunjevačkih i šokačkih novina« u razvitku pisanog jezika kod bačkih Bunjevaca u drugoj polovini XIX. veka, u: *Filološki ogledi*, Subotica, 1996.

P. Vuković

BUNJEVAČKE I ŠOKAČKE NOVINE, mjesečnik, »društveni i gospodarstveni list za narod«. Izdavao ga je u Budimpešti Bunjevački i šokački narodni odbor, a izlazio je od 1. I. do 1. XII. 1924. Urednik mu je bio Josip Magdalenić, a glavni suradnici dr. Ivan Paštrović, odvjetnik u Budimpešti, dr. Mišo Jelić, odvjetnik iz Baje, dr. Ivan Evetović, odvjetnik iz Bačkog Aljmaša, i dr. Toma Prakatur, odvjetnik iz Mohača. Predsjednik Odbora Ivan Petreš, inače župnik u Čavolju, izložio je svrhu izlaženja u uvodniku prvog broja: »Dolazimo, kao blaga kiša iza duge suše, da na vašim lipim jeziku otvorimo prid vami čarobno blago prosvite i znanja! (…) da lipa naša bunjevačka i šokačka grana ne zasuši«. Na četiri stranice list donosi rodoljubnim i kršćanskim duhom prožete napise, aktualne vijesti iz zemlje i svijeta, pripovijesti i stihove te oglase, a zanimljiva je i rubrika *Slike iz bunjevačkih i šokačkih krajeva*. Premda je list bio jeftin (»na cilu godinu 10 kila žita«), imao je razmjerno malo pretplatnika, a i državna su tijela otežavala njegovo izlaženje. O tome svjedoči i potpredsjednik Odbora Mišo Jelić: »Ljudi koji su na čelu naše države želu da ostanemo neučevan puk, koji samo zemlju radi i hrani gospodu, na naš put napritka rušu debele rastove i već u pupoljku siču našu prosvitu, zato i ove novine, koje smo tako složno pisali i slali našima – morale su izdanit«. U kalendaru *Danica* za 1925. godinu izdavač je oglasio da će novine ubuduće izlaziti pod imenom *Novine za u Ugarskoj živeće Bunjevce, Šokce, Hrvate, Bošnjake, Race i Dalmatince* te da će biti namijenjene svim »granama jugoslavenskog naroda katoličke vire«, ali uz upozorenje »ako narod ne bude dosta žrtvovao za svoj materinski jezik, odmah ćemo obustaviti i novine i sav naš daljni rad za narod«. U Madžarskoj državnoj knjižnici *Széchenyi* sačuvani su samo 1., 3. i 4. broj *Bunjevačkih i šokačkih novina*.

Izvor: Pismo odvjetnika dr. Miše Jelića Santovcu Marinu Jeliću iz prosinca 1924., privatna zbirka Živka Mandića.

Lit.: *Danica ili Kalendar za u Ugarskoj živeće Bunjevce, Šokce, Hrvate, Bošnjake, Race i Dalmatince: 1925. prosta godina*, Budimpešta, b. g.; M. Kneževič, *O Bunjevcima,* Subotica, 1927; P. Vujević, Bunjevačke i šokačke novine, *Subotičke novine*, Subotica, 8/1938.; M. Evetović, *Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata* (rukopis); I. Kujundžić, *Bunjevačko-šokačka bibliografija. Rad JAZU*, 355, Zagreb, 1969.

Ž. Mandić

BUNJEVAČKE I ŠOKAČKE NOVINE, subotički mjesečnik koji je zastupao ideje Bunjevačke i šokačke stranke iz 1990-ih. Prvi broj pojavio se 16. XII. 1993. Isprva je izdavač bila Bunjevačka i šokačka stranka, a poslije se ona navodi kao osnivač, a kao izdavač tvrtka *Arh-veda* u vlasništvu Mije Mandića ml., člana uredništva. Nominalni je glavni urednik bio Nikola Babić. Zadnji, 16. broj novina datiran je 23. VI. 1995. Članci su pisani uglavnom srp-

Godina I. Broj 2. BUDAPEST 1. Veljača, 1924.

BUNJEVAČKE I ŠOKAČKE NOVINE

DRUŠTVENI I GOSPODARSTVENI LIST ZA NAROD

PRIDPLATA: Na cilu godinu . . . 10 kila žita; Na pol godinu . . . 5 kila žita; Pojedini broj: 800 kruna. | IZDAJE: BUNJEVAČKI I ŠOKAČKI NARODNI ODBOR | UREDNIŠTVO I IZDATELJSTVO: Budapest, VIII., Főherceg Sándor-utca 28. Oglasi po pogodbi.

Bunjevačke i šokačke novine, Budimpešta, 1. II. 1924.

BUNJEVAČKE I ŠOKAČKE NOVINE

Izlazi misečno

Cina 0,50 dinara

Opredeljenje Bunjevaca 1918. godine za stvaranje zajedničke države sa Srbima

Konačne odluke Bunjevaca i Srba

Bunjevačke i šokačke novine, Subotica, 16. III. 1994.

skim književnim jezikom, rjeđe i usiljenom ikavicom. Povijesni i etnografski članci upitne su znanstvene vrijednosti, a teze se preuzimaju iz uradaka prijašnjih pobornika iste političke opcije te se propagira ideja da Bunjevci nisu Hrvati. Zbog materijalnih, organizacijskih i kadrovskih teškoća list je prestao izlaziti nakon nešto više od godinu dana.

Lit.: *Glas ravnice*, br. 37, Subotica, 1994.

S. Bačić

BUNJEVAČKE NOVINE, subotičko radikalsko glasilo koje je izlazilo 1924.-27. Novine su obilježene snažnom prosrpskom orijentacijom i nastavljač su ideja koje je zastupao list *Zemljodilac*. Prilozi su objavljivani na srpskom jeziku latinicom. Prvi je broj izašao 10. V. 1924. List je isprva izlazio svake subote, poslije dvaput na tjedan (petkom i ponedjeljkom), a nakon toga opet je tjednik. Tiskan je u subotičkoj tiskari *Fischer i Kraus*, a poslije u Gradskoj tiskari. Urednici su bili: Mićo Skenderović 1924., Antun Šokčić 1925., Dionisije J. Šokčić [Joso Šokčić] 1925., Nikola Matković 1926., Pere Stipić 1926., Stipan Gurinović 1926.-27. i Tome Skenderović 1927. List koji se isprva deklarirao kao »organ zemljodilske i radikalne stranke« bio je usmjeren ponajprije protiv »klerikalaca« i njihova glasila *Hrvatskih novina* te »radićevaca« okupljenih oko *Nevena*. Narodni zastupnik Marko Jurić imao je izravan utjecaj na uređivačku politiku novina i u objavljivanim tekstovima jasno su se održavala njegova shvaćanja. Zadnji broj izašao je 29. IV. 1927., a već od 13. V. iste godine pojavljuje se nov list iste orijentacije *Subotičke novine* pod uredništvom Marka Stipića.

Lit.: I. Kujundžić, Bunjevačko-šokačka bibliografija, *Rad JAZU*, 355, Zagreb, 1969; T. Kolozsi, *Szabadkai sajtó (1919-1945)*, Újvidék, 1979; D. Popov, *Srpska štampa u Vojvodini 1918-1941*, Novi Sad, 1983.

S. Mačković

POŠTARINA U GOTOVOM PLAĆENA

CINA POJEDINOM BROJU 1,50 DINARA

Bunjevačke Novine

ORGAN ZEMLJODILSKE I RADIKALNE STRANKE

SUBOTICA, 17. MAJ 1924. GOD.

GODINA I.

BROJ 2.

Dr. Vranje Sudarević
narodni poslanik

Naš veliki župan u Bajmaku

Srećno rešenje jednog teškog agrarnog spora

Bunjevačke novine, Subotica, 17. V. 1924.

BUNJEVAČKE NOVINE, subotički tjednik koji je izlazio 1940.-41. Tiskan je latinicom, isprva u tiskari braće Fischer, a poslije u Gradskoj tiskari u Subotici. Tekstovi su objavljivani ikavicom. Smatrao se nasljednikom i nastavljačem istoimenih novina ugašenih 1927. List se deklarirao kao »organ nezavisnih Bunjevaca« i zauzimao se za obranu bunjevačkog imena. Vlasnik i glavni urednik dr. Ivan Poljaković u svojim je člancima zastupao ideju da Bunjevci nisu i ne žele biti Hrvati, već »ponosni sinovi bunjevačke nane«, te da im je najpotrebnija sloga s »braćom Hrvatima i Srbima«. Negirajući hrvatstvo Bunjevaca, list je zapravo nastojao promovirati stajalište o Bunjevcima i Šokcima kao četvrtom narodu u Kraljevini Jugoslaviji. Bio je u sukobu sa *Subotičkim novinama* urednika Blaška Rajića. Posljednji sačuvani broj lista nosi datum 28. II. 1941.

Lit.: I. Kujundžić, *Bunjevačko-šokačka bibliografija. Rad JAZU*, 355, Zagreb, 1969; T. Kolozsi,

Poštarina plaćena u gotovom. Cina 1 dinar

Bunjevačke novine

ORGAN NEZAVISNIH BUNJEVACA

GODINA III. — BROJ: 1 | SUBOTICA, petak 23 februara 1940 | IZLAZI SVAKOG PETKA

Šta hoćemo a šta nećemo

Hoćemo da ostanemo Bunejvci!

Hoćemo **mir, slogu i ljubav** sa braćom Hrvatima i Srbima, a **nećemo prkos, inat i mržnju** medju nama, jer nam je **sloga danas potribnija nego ikada.**

Hoćemo da **čuvamo našu lipu kršćansku viru** koja nas uči da volimo sve ljude ovoga svita, a **nećemo mržnju** medju braćom, makar nas mržnji učili **i s križom u ruci!**

Hoćemo da **čuvamo naše čestito bunjevačko ime,** koje smo kroz vikove i pod tudjinom očuvali, **a nećemo da se stidimo svoga bunjevačkog imena** ni za čiju volju, interes i prkos.

Mi **nismo protiv Hrvata,** ali smo **protiv prkos—Hrvata,** protiv t. zv. **Bunjevačkih Hrvata i veštački stvorenog bunjevačkog hrvatstva, koji se stidi Bunjevštine i koji hoće da Bunjevci služe tudjim interesima.**

Mi želimo da nova hrvatska banovina živi i napriduje, jer je to na korist i cile države, **ali bez nas Bunjevaca, jer nikakav naš bunjevački interes nije da se protiv prirodno pripojimo toj banovini.**

Mi hoćemo da se borimo za prave bunjevačke interese i baš zato ćemo **da raskrinkamo mnoge,** koji nisu Bunjevci i koji pod **firmom borbe za bunjevačke interese služe tudjem gospodaru.**

nas je to pitanje rišeno davno, pre dvadeset godina, a pre svega:

*

na **solunskom frontu,** na kome je srpska vojska tako porazila austrijsku, nemačku i bugarsku vojsku, da je odmah **posli toga vojničkog kraha nastao i krah Austro-madjarske države. Da je srpska vojska posli nadčovičanskih napora bila potučena na solunskom frontu, i da su Austro-Madjari, Nimci i Bugari konačno ostali u dotle okupiranoj Srbiji, nit bi došlo do naših „prevrata", nit bi se Austro-Madjarska država raspala, nit bi iko glavu smio dići ni u Hrvatskoj, a kamo li ovde, kod nas u Subotici,** a mi bi i danas bili **„büdös Bunyó"** „Egyebek" i prezreno roblje, koje i ne govori ljudski, ...nego laje racki."

*

Za nas su to pitanje rešili **10.000 Bu-**

Bunjevačke novine, Subotica, 23. II. 1940.

Szabadkai sajtó (1919-1945), Újvidék, 1979; D. Popov, *Srpska štampa u Vojvodini 1918-1941*, Novi Sad, 1983.

S. Mačković

BUNJEVAČKE NOVINE, nominalni subotički mjesečnik s kraja XX. i početka XXI. st. Političkom orijentacijom nastavlja se na prijašnje *Bunjevačke i šokačke novine*, a isti su im i suradnici. Prvi je broj izašao 2. IV. 1998. Osnivač i izdavač bila je Obnoviteljska bunjevačka matica, poslije preimenovana u Bunjevačku maticu. Urednici su bili Tomislav Ilanković, Slobodan Vujković, Ladislav Kovačić i Joso Poljaković. Osnovane i financirane u doba snažne državne represije prema političkim i drugim neistomišljenicima, novine su imale istu svrhu kao i njihov prethodnik: oslabiti hrvatsku zajednicu na sjeveru Bačke inzistiranjem na regionalnom imenu. Kako ta politička opcija nije imala uspjeha kod šokačkih Hrvata, njihovo je ime u nazivu lista izostavljeno. Novinski su tekstovi uglavnom na srpskome književnom jeziku i usiljenoj ikavici, a među suradnicima su bili i novinari lokalnih srpskih listova *Dani* i *Subotičke novine*. Nakon petolistopadskih promjena 2000. državna je potpora projektu dijeljenja bačkih Hrvata neko vrijeme bila bitno smanjena te je list u tom razdoblju izlazio samo jedanput ili dvaput na godinu. Kako su se često objavljivali dvobroji, trobroji, pa i godišnjaci, ukupno je izašlo 39 pojedinih brojeva. Zadnji broj, kao dvanaestobroj, izašao je 23. XII. 2004.

S. Bačić

BUNJEVAČKE NOVINE, »informativno-političko glasilo bunjevačke nacionalne manjine« u Srbiji pokrenuto 2005. godine. Koncepcijom se nastavljaju na istoimeni list pokrenut u vrijeme vladavine Slobodana Miloševića, a isti su im i suradnici. Osnovna je politička ideja koju glasilo propagira da Bunjevci nisu Hrvati. Prvi broj tog mjesečnika izašao je u srpnju 2005., izdavač je NIU Bunjevački informativni centar, a urednica Vesna Vidaković, koja je od druge polovice 1990-ih bila dopisnica novosadskog lista *Dnevnik*. Pojava lista rezultat je obnavljanja državne potpore oblikovanju samostalne bunjevačke etničke skupine njezinim izdvajanjem iz hrvatskog korpusa, nakon silaska s vlasti Demokratske oporbe Srbije početkom 2004. godine.

S. Bačić

BUNJEVAČKI I ŠOKAČKI NARODNI ODBOR, peteročlana hrvatska organizacija sa sjedištem u Budimpešti, koja je djelovala od ljeta 1924. do kraja 1939. Glavna

joj je zadaća bilo pripremanje za tisak hrvatskih časopisa i novina. Odbor je izdavao *Bunjevačke i šokačke novine* od 1. I. do 1. XII. 1924. te kalendar *Danicu* od 1924., koji je izlazio sve do 1944. Sadržaji tih izdanja, napose kalendara, bili su strogo cenzurirani, a većinu tema i slikovnu građu određivale su vlasti.

Danica ili Kalendar za u Ugarskoj živeće Bunjevce, Šokce, Hrvate, Bošnjake, Race i Dalmatince 1925. prosta godina, Budimpešta, b. g.

Do 1931. predsjednik Odbora bio je dr. Ivan Paštrović, odvjetnik rodom iz Baje, a poslije dr. Mišo Jelić, odvjetnik rodom iz Santova. Za vrijeme njegova djelovanja članovi Odbora bili su još: Ivan Petreš, župnik u Čavolju, dr. Mijo Kokić, budimpeštanski odvjetnik rodom iz Andzabega, Josip Magdalenić, Pere Agić iz Tukulje, Mate Bilić iz Erčina, Tono Benković iz Senandrije, Janko Pajvanović, učitelj iz Budima, te Stipan Jakšić, inženjer rodom iz Mohača. Zbog bujanja madžarskog nacionalizma rad je Odbora prekinut.

Izvor: Kazivanje dr. Miše Jelića Stjepanu Velinu (rukopis), privatna zbirka Ž. Mandića.

Ž. Mandić

BUNJEVAČKI I ŠOKAČKI KALENDAR, prvi kalendar bačkih Bunjevaca, nastao kao rezultat preporodnih gibanja što ih je potaknuo biskup Antunović. U prvom godištu objavljen je rodoljubni *Poziv Pričestnoga i Visokorodnoga Gospodina Ivana Antunovicha Kanonika kalačkoga, kojim poziva Bunjevce, Šokce i Bošnjake na utemelenje jednih pučkih novinah* iz 1869. Izlazio je u Subotici, a tiskan je u subotičkoj tiskari Bittermannovih. Prvi je broj izdan za 1870., a sačuvani su još brojevi za 1871. i 1879. Posljednji je naslovljen *Bunjevačko-šokački kalendar*. Iz kasnijih napisa može se zaključiti da je kalendar izašao i za 1876., 1881. i 1882. Pretpostavlja se da je prva dva broja uredio Ambrozije Šarčević, a onaj za 1876. Josip Jukić Manić, uz potporu Age i Laze Mamužića. Kao potpisani suradnici pojavljuju se Ambrozije Šarčević, zatim kapelan subotičke crkve sv. Jurja Ivan Radić, subotički novinar Teodor (Božidar) Vujić te srpski pjesnik Laza Knežević, autor pjesme *Bunjevačko prelo*. Najveći dio kalendara čine književni prilozi (pjesme, kratke novele i pripovijetke) te razni poučni članci, dok su povijesni članci malobrojni. Sačuvani primjerci nalaze se u Gradskoj knjižnici u Subotici.

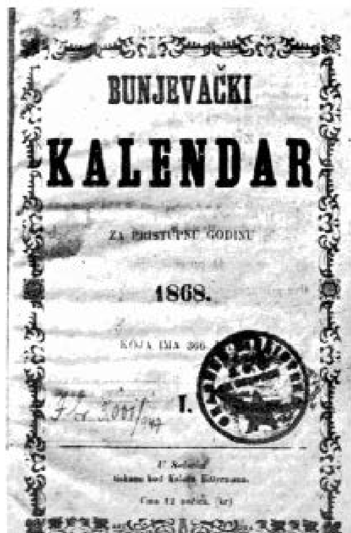
Bunjevački i šokački kalendar za pristupnu godinu 1870.

Lit.: *Pravi bunjevački kalendar za prostu godinu 1934.*, Subotica, b. g.; M. Evetović, *Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata* (rukopis); I. Kujundžić, Bunjevačko-šokačka bibliografija, *Rad JAZU*, 355, Zagreb, 1969; I. Sentđerđi, Pitanje prvog kalendara u »Bunjevačko-šokačkoj bibliografiji« Ivana Kujundžića, *Zbornik Matice srpske za književnost i jezik*, 3 (19), Novi Sad, 1971; B. Vojnić Hajduk, Sto godina štampe u Su-

botici (1848-1948), *Bibliotekarski godišnjak Vojvodine 1972*, Novi Sad, 1973; I. Szentgörgyi, E. Bažant, *Subotička bibliografija 1870-1918*, Subotica, 1993.

E. Bažant

BUNJEVAČKI KALENDAR, prvi kalendar u bačkih Bunjevaca nakon Austro-ugarske nagodbe. Izlazio je u Subotici za 1868. i 1869., s time da je prvi broj tiskan u novosadskoj Platonovoj tiskari, dok su korice prvog broja i drugi broj tiskani u Subotici kod Kalora (Karla) Bittermanna. Sadržava uobičajeni kalendarski dio, bunjevačke narodne pjesme (u drugom broju tiskane ćirilicom), povijesne članke, savjete i dr. Iako je kalendar u cijelosti anoniman, uređivao ga je srpski publicist Đorđe Popović-Daničar u suradnji s narodnim preporoditeljem Ambrozijem Šarčevićem i subotičkim trgovcem Timotijem Radićem, koji su kalendar poslije i prodavali. Sačuvani primjerci nalaze su Knjižnici SANU u Beogradu.

Bunjevački kalendar za 1868. godinu

Lit.: Đ. Popović – Daničar, *Bački Bunjevci i Šokci*, Beograd, 1907; V. Stajić, Mađarizacija i demađarizacija Bunjevaca, *Letopis Matice srpske*, 1-3 (325), Novi Sad, 1930; M. Evetović, *Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata* (rukopis); I. Kujundžić, *Bunjevačko-šokačka bibliografija, Rad JAZU*, 355, Zagreb, 1969; I. Sentđerđi, Pitanje prvog kalendra u »Bunjevačko-šokačkoj bibliografiji« Ivana Kujundžića, *Zbornik Matice srpske za književnost i jezik*, 3 (19), Novi Sad, 1971; I. Szentgyörgyi, E. Bažant, N. Bašić Palković, *Subotička bibliografija 1764-1869*, Subotica, 1988.

E. Bažant

Bunjevački kalendar za prostu godinu 1939., Subotica

BUNJEVAČKI KALENDAR, jugoslavenski orijentiran kalendar namijenjen bunjevačkom puku u Bačkoj koji je izlazio u Subotici 1939.-41. Izdavala ga je Prva bunjevačka čitaonica, a uređivao Ivan Poljaković, ujedno urednik *Bunjevačkih novina*. Kalendar je poštovao tradicionalne forme uobičajene za narodne kalendare, a njegov je sadržaj jasno odražavao ideološko opredjeljenje karakteristično za jedan dio bunjevačke zajednice u Bačkoj. Programska načela Prve bunjevačke čitaonice, koja se zauzimala za bunjevačku opstojnost i narodnosnu posebnost te promicanje jugoslavenstva, odredila su uređivačku politiku kalendara. U njemu se isticao prinos pojedinih bunjevačkih prvaka »duhovnom ujedinjenju« Vojvodine i Srbije te Bunjevaca i Srba, a podjednako i političkom ujedinjenju južnih Slavena. Iako se u kalendaru često naglašava da svojim jugoslavizmom nasljeduje stajališta Ivana Antunovića, većina tekstova pokazuje da je posrijedi unitarno shvaćanje jugoslavenstva tipično za dominantnu ideologiju u Kraljevini Ju-

goslaviji. U praksi je to značilo poticanje na približavanje Srbima, distanciranje od Madžara te uporabu regionalnog imena kako bi se neutralizirale bilo kakve prohrvatske težnje. M. Evetović ističe da je kalendar »namijenjen grupi ljudi koji u politici imaju beogradsku orijentaciju« te zaključuje da u narodu zato i nije bio primljen. Jezično kalendar nije bio ujednačen. Neki su tekstovi pisani bunjevačkom ikavicom, neki srpskim književnim jezikom, a mnogi njihovom mješavinom.

Lit.: M. Evetović, *Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata* (rukopis).

Lj. Vuković

Bunjevački kalendar za 1941 godinu, Subotica, 1941.

BUNJEVAČKI KALENDAR, jedan od narodnih kalendara namijenjenih bačkim Bunjevcima, pokrenut u vrijeme provođenja tzv. politike srpsko-hrvatskog sporazuma i započete federalizacije Kraljevine Jugoslavije. Prvi i jedini broj izašao je 1941., uredila ga je Mara Đorđević-Malagurska, a tiskan je u Gradskoj tiskari u Subotici. Preuzima formu drugih narodnih kalendara, no sadržaj je gotovo u cijelosti podređen dokazivanju političkih teza da Bunjevci nisu Hrvati te da su vjerni dinastiji Karađorđević i Kraljevini Jugoslaviji.

Lit.: *Bunjevački kalendar*, Subotica, 1941.

Lj. Vuković

BUNJEVAČKI KALENDAR, jedan od nakladničkih projekata struje Bunjevaca koja od 1990-ih negira hrvatstvo Bunjevaca. Prvi broj izašao je za 1994., a kalendar izlazi do danas. Nakladnik je Bunjevački kulturni centar iz Subotice, a glavni urednik Miroslav Vojnić Hajduk. Povremeno se kao sunakladnici pojavljuju Obnoviteljska Bunjevačka matica, odnosno kasnija Bunjevačka matica, zatim Pokrajinsko tajništvo za obrazovanje i kulturu te Nacionalni savet Bunjevačke nacionalne manjine. Članci su pisani uglavnom usiljenom ikavicom i srpskim književnim jezikom, a prilozima se nerijetko propagiraju režimska stajališta (»otvoreno i navijačko uplitanje Vatikana«, »zverstva hrvatsko-muslimanske soldateske«…). Redovito se predstavlja u Srpskom kulturnom centru u Subotici. Poput drugih nakladničkih projekata te političke struje, sadržaj kalendara upitan je na nekoliko razina: stručnoj, sadržajnoj, jezičnoj…

Lit.: T. Žigmanov, Summa diletantizma pisane riječi, *Žig*, br. 40-42, Subotica, 1996.

S. Bačić

BUNJEVAČKI KULTURNI CENTAR (BKC), udruga bačkih Bunjevaca koji se ne smatraju Hrvatima. Na sjednici u Gradskoj knjižnici u Subotici 9. XI. 1991. Inicijativni odbor za osnivanje BKC-a i Srpski kulturni centar *Sveti Sava* potpisali su *Povelju o neraskidivom jedinstvu Bunjevaca i Srba*. BKC je osnovan u Subotici na poticaj Bunjevačke i šokačke stranke te skupine bivših članova KUD-a *Bunjevačko kolo*, nezadovoljnih novim programskim opredjeljenjima *Bunjevačkog kola*, koja su imala jasnu hrvatsku crtu. Osnivačka je skupština održana 31. VII. 1992. u dvorani Otvorenog sveučilišta u Subotici. U osnivanju ogranka BKC-a u Tavankutu potkraj studenoga 1992. sudjelovali su pak i bivši članovi KUD-a *Matija Gubec*, koji su istupili iz članstva nakon što je tom društvu vraćeno prvotno ime Hrvatsko kulturno-prosvjetno društvo *Matija Gubec*. God. 1994. osnovan je i ogranak u Đurđinu, ali ondje se nije održao. U novije vrijeme utemeljen je ogranak u Bajmoku. U sklopu BKC-a djeluje nekoliko sekcija, a u suradnji s Bunjevačkom maticom od 1994. izda-

je *Bunjevački kalendar*. Najviše se međutim bavi folklornim plesovima, pri čemu surađuje ponajprije s folklornim društvima koja se deklariraju kao srpska. Usko surađuje i sa Srpskim kulturnim centrom *Sveti Sava* u Subotici. U osnivanju i djelovanju tijekom 1990-ih znatnu potporu BKC-u pružao je tadašnji režim.

Lit.: *Bunjevački kalendar za prostu 1994.,* Subotica, 1993; *Bunjevačke i šokačke novine*, br. 2, 5, 6, Subotica, 1994; *Bunjevački kalendar za prostu 2001.,* Subotica, 2000; *Bunjevački kalendar za prostu 2002.,* Subotica, 2001; *Bunjevačke novine,* Subotica, 1-12/2004.

T. Žigmanov

BUNJEVAČKI NACIONALNI SAVET → Nacionalni savet bunjevačke nacionalne manjine

BUNJEVAČKI ŠPORT KLUB, sportska udruga hrvatske mladeži u Subotici između dvaju svjetskih ratova. Odluka o osnivanju nove bunjevačke sportske udruge, uz već postojeću *Bačku*, donesena je 19. VI. 1926. na okupljanju mladeži na čelu s Blaškom Bukvićem, Matijom Lipušinovićem i Josipom Horvackim, a osnivačka je skupština održana 22. V. 1927. Za prvog je predsjednika izabran Petar Bajić, za dopredsjednika Mirko Tumbas, a za tajnika Veco Miljački. Klupske su boje bile crvena i bijela.

Iako je klub osnovan kao omladinsko društvo, od samog početka nogometaši su imali dobre nastupe. Već 1927. postali su prvaci Subotičkoga športskog omladinskog odbora te je potkraj 1927. klub primljen u Jugoslavenski nogometni savez. Nogometna momčad natjecala se uglavnom u 2. razredu subotičkoga nogometnog podsaveza, ali je potkraj 1930-ih igrala i u 1. razredu. Klub je imao vlastito igralište u Zapadnim ugarnicama (iza Kerskoga groblja), no utakmice su se igrale i na pomoćnim terenima gradskog stadiona.

Osim nogometne, u klubu je postojala i jaka kuglaška te lovačka sekcija. Djelovanje međutim nije bilo samo sportsko, jer su u njemu radile i tamburaška te »diletantska« (dramska) sekcija. Nakon stapanja sa Sport klubom *Jugoslavija* 1929., na zahtjev vlasti 1933. naziv je promijenjen u Jugoslavenski sport klub *Bunjevac*. Pod novim je imenom klub djelovao do 1941.

Nogometna momčad *Bunjevca* iz 1934.

Izvor: *Pravila Bunjevačkog šport kluba*, privatna zbirka Laze Tumbasa, Subotica.

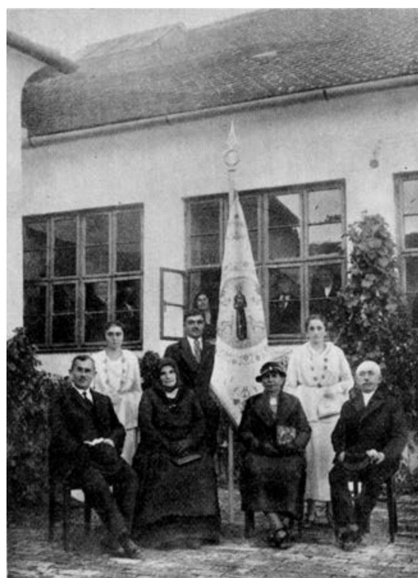
Lit.: K. Petrović, *Subotica i kupalište Palić*, Subotica, [1928]; *Jugoslovenski sport: Almanah sportskih klubova Jugoslavije*, ur. J. Frank, Novi Sad, 1928; *Pravi bunjevački kalendar za godinu 1935,* Subotica, b. g.; *Sportske subotičke novine*, br. 10, Subotica, 12. III. 1996.

P. Skenderović

BUNJEVAČKO KOLO, kulturna organizacija bunjevačkih Hrvata u Somboru utemeljena 1921. Za prvog predsjednika izabran je Antun Bošnjak – Tonika, a nakon njega tu su funkciju obnašali Ivan Bošnjak, Stipan Stolišić, Đura Bošnjak i dr. Sjedište udruge bilo je u ulici Pavla Kneževića br. 3. (današnji trg Koste Trifkovića). U sklopu *Bunjevačkog kola* djelovalo je nekoliko sekcija, a najaktivnija je bila kuglaška, kojoj je dugo godina na čelu bio Ivan Abramović. Postojale su još i ženska dobrotvorna zadruga, »diletantska« (dramska) sekcija, pjevačka sekcija, tamburaški orkestar te udruga mladeži. Tijekom prvih godina djelovanja *Bunjevačko kolo* bilo je politička baza Bunjevačko-šokačke stranke.

Isprva je među članovima *Bunjevačkog kola* vladao konsenzus o ključnim pitanjima djelovanja, ali su se s vremenom pojavili sukobi. Uzroci su bili nacionalni, vjerski, kadrovski, socijalni, pa i politički. Teško je precizno utvrditi kad su počela raslojavanja prema nacionalnoj orijentaciji, ali su se pri izboru svećenika crkve Presvetog Trojstva 1927. jasno razlikovala dva tabora – »hrvatski« i »bunjevački«. »Hrvatska« je struja podupirala Antuna Sken-

derovića, »bunjevačka« Franju Švraku, a za župnika je na kraju izabran Skenderović. Sukobi se zaoštravaju 1935., kad je članstvo podijeljeno i politički. Dok se »bunjevačka« struja zauzima za unitaristički radikalizam i politiku Bogoljuba Jeftića, »hrvatska« zastupa politički i socijalni pravac Seljačko-demokratske koalicije, koju su utemeljili Stjepan Radić i Svetozar Pribićević. Ta je podjela imala i socijalni karakter jer su u prvu skupinu pripadali uglavnom »bogoši« (imućniji članovi *Kola*), a u drugu sitniji poljodjelci. Na redovitim izborima za novo vodstvo 1935. neznatnom je većinom pobijedio kandidat prve struje. To je dovelo do odlaska velikog broja članova drukčije orijentacije, koji su godinu dana poslije osnovali Hrvatsko kulturno društvo *Miroljub*. Iako je članstvo *Kola* nakon toga bilo osjetno smanjeno, društvo je nastavilo rad i nije ga prekidalo ni u vrijeme Drugoga svjetskog rata.

Zastava *Bunjevačkog kola* iz 1934. godine

U razdoblju 1939.-42. bilo je više pokušajâ da se dva društva opet ujedine te je jedanput čak i zaključeno da se osnuje zajedničko društvo koje bi se zvalo Hrvatsko-bunjevačko prosvjetno društvo *Miroljub*. Do ujedinjenja je došlo 1945., kad se *Bunjevačko kolo* priključilo Hrvatskomu prosvjetnom društvo *Miroljub* (danas Hrvatsko kulturno-umjetničko društvo *Vladimir Nazor*), čime je prestalo postojati kao posebna organizacija.

Godine 2001. osnovano je Udruženje građana *Bunjevačko kolo*, koje pretendira na nasljedovanje prvotnoga *Bunjevačkog kola*. Na čelu je te udruge odvjetnik Đuro Bošnjak, a njezina je osnovna značajka negiranje hrvatstva somborskih Bunjevaca, u čemu joj potporu pružaju i gradske vlasti.

Izvori: Historijski arhiv Sombor, Fond: 56, sign. 607; Isto, Fond Memoarska građa, sign. 221, 223. i 226.

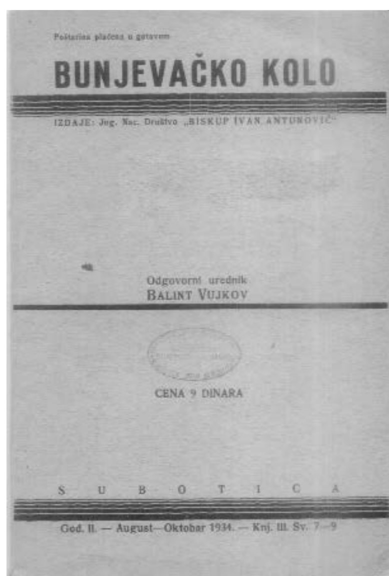
Lit.: Dr. D-ć, Bunjevačko kolo u Somboru, *Svijet*, Zagreb, 6/1934; *Pravi bunjevački kalendar za prostu godinu 1935.*, Subotica, b. g.; M. Beljanski, *Sombor i bunjevački nacionalni preporod (1870-1945)*, Sombor, 1971; F. Matarić, *Monografija Društva: Kulturno-umetničko društvo »Vladimir Nazor«*, Sombor, 1986; A. Kuntić, Bački Bunjevci u Somboru i značaj dela Martina Matića za njihovu istoriju, *Spomenik SANU*, CXXXII, Beograd, 1991; F. Krajninger, Osnivanje i povisni razvoj KUD-a »Vladimir Nazor« iz Sombora, *Miroljub*, br. 1, Sombor, 1998.

A. Čota

BUNJEVAČKO KOLO, mjesečnik za književnost i kulturu jugoslavenski orijentirane bunjevačke mladeži. Izlazio je u Subotici, a prvi se broj pojavio 15. II. 1933. Urednik je bio Balint Vujkov, izdavač Albe Rudinski, a u pokretanju časopisa sudjelovali su i Marko Peić Tukuljac, Blaško Vojnić Hajduk, Julije Tumbas, Franjo Bašić te Jovan Mikić. Važniji suradnici bili su k tomu Josip Vuković Điđo, Ante Jakšić, Vasa Stajić, Antun Vojnić Purčar i dr. God. 1934. časopis je financijski podupiralo Jugoslavensko nacionalno društvo *Biskup Ivan Antunović*, koje je u tom razdoblju navedeno i kao izdavač. Tijekom 1935. nekoliko je brojeva uredio Blaško Vojnić Hajduk, a 1936. uredništvo je preuzeo Marko Peić Tukuljac. Zadnji broj *Bunjevačkog kola* objavljen je u studenome 1936., a nakon toga časopis se gasi zbog nedovoljne materijalne potpore.

Uredništvo *Bunjevačkog kola* vodilo se željom da pridonese razvitku jugoslavenske književnosti i isticalo je pritom pošto-

vanje slobode stvaranja. Časopis je međutim važan ponajprije zbog toga što su u njemu objavljene mnogobrojne narodne pripovijetke koje su zapisali Balint Vujkov, Marko Peić Tukuljac i Barnaba Mandić. Narodnim pripovijetkama posvećen je u cjelini 4. svezak, što je bio važan korak u predstavljanju dotad gotovo nepoznate bunjevačke pučke narativne predaje.

Poštarina plaćena u gotovom
BUNJEVAČKO KOLO
IZDAJE: Jug. Nac. Društvo „BISKUP IVAN ANTUNOVIĆ"
Odgovorni urednik
BALINT VUJKOV
CENA 9 DINARA
S U B O T I C A
God. II. — August—Oktobar 1934. — Knj. III. Sv. 7—9

Bunjevačko kolo, knj. III., sv. 7-9, Subotica, 1934.

Bunjevačka mladež koja je pokrenula ovaj književni časopis isticala je da teži nastavljanju rada kulturnih i prosvjetnih djelatnika koji su joj prethodili, a u suradnju su bili uključeni ponajprije Bunjevci koji su čvrsto vjerovali u jugoslavensko usmjerenje. M. Evetović ističe da su ti mladi ljudi, »iako su bili na pogrešnom putu«, u situaciji poslijeratne stagnacije na prosvjetnom polju ipak uspjeli nastaviti graditi na temeljima što su ih postavili »nacionalni Bunjevci« prije rata.

Lit.: *Pravi bunjevački kalendar za prostu godinu 1934.*, Subotica, b. g.; M. Evetović, *Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata* (rukopis); I. Kujundžić, Bunjevačko-šokačka bibliografija, *Rad JAZU*, 355, Zagreb, 1969; M. Miković, Isprekidani kontinuitet subotičkih listova i časopisa, *Rukovet*, Subotica, 7-8-9/1995.

Lj. Vuković

BUNJEVAČKO KOLO → Hrvatski kulturni centar »Bunjevačko kolo«, Subotica

BUNJEVAČKO KULTURNO UDRUŽENJE *NEVEN*, kulturna udruga Bunjevaca u Kaćmaru utemeljena 1970. Desetak članova udruge organizirano je u glumačku, tamburašku i folklornu sekciju, a priređuju i godišnja prela. Kako je to jedna od rijetkih bunjevačkih udruga u Madžarskoj koja osporava pripadnost Bunjevaca hrvatskom narodu, u svojem radu surađuje sa sličnim udrugama iz Subotice.

Lit.: *Bunjevačke i šokačke novine*, Subotica, 3, 5/1994.

S. Bačić

BUNJEVAČKO MOMAČKO KOLO, katolička prosvjetno-odgojna i zabavna organizacija subotičke mladeži između dvaju svjetskih ratova. Društvo je osnovano nakon Prvoga svjetskog rata kao pandan Katoličkomu divojačkom društvu, koje je postojalo još od 1912., a za privremenog predsjednika izabran je Tome Kujundžić. Prva skupština društva održana je 24. X. 1920. u gradskoj vijećnici u Subotici i na njoj je za predsjednika izabran Ive Prćić, a za tajnika Marko Peić Tukuljac. U pravilima Društva, koja su odobrena u kolovozu 1921., kao svrha njegova djelovanja navedeno je: »a) mušku mladež izobražavati u religioznom i domoljubnom duhu, b) odgajati ih u prosvjetnom i privrednom pravcu, c) priređivati im pristojne zabave i predavanja te osnivati knjižnice«. Prvo prelo Društvo je organiziralo 29. I. 1928., a posvetu zastave obavio je 24. VI. biskup Lajčo Budanović. Zastavi je kumovao Geza Dulić, a svečani govor tom je prigodom održao Blaško Rajić.

Prva podružnica društva osnovana je u subotičkoj župi sv. Jurja 11. XI. 1928., a njezin je duhovnik bio Stjepan Prćić. Kao neformalna udruga pod nazivom Kolo katoličke omladine, koja je u ovoj župi organizirana na poticaj Grge Vukova i svećenika Ilije Kujundžića, postojala je međutim još od 1920. U toj su podružnici aktivno djelovale tamburaška i »diletantska« (dramska) sekcija, a osnovana je društvena

knjižnica s čitaonicom. Članovi su pomagali siromašnim učenicima tamošnje osmogodišnje škole, a dio novčanih sredstava ustupali su i Dobrotvornoj zajednici Bunjevaka, koja je skrbila za napuštenu i siromašnu djecu. Ta je podružnica uskoro postala glavnim nositeljem aktivnosti cijele organizacije i osobito je intenzivno radila tijekom 1930-ih i na početku 1940-ih.

POZIV
BUNJEVAČKO MOMAČKO KOLO I. PODR.
ima čast pozvati Vas i Vašu cij. porodicu na svoju veliku
ZABAVU
sa programom,
a koja će se održati na drugi dan Uskrsa, 10 IV. 1939 g.
u prostorijama Doma Katoličkih Udruženja
(Harambašićeva broj 5)
POZOR!
Početak tačno uveče u 8 sati
Karte se mogu dobiti u pretprodaji kod članova,
a na dan zabave na blagajni.
Igranka do zore
Svira tamburaški zbor
Ulazna cijena 5, 8 i 10 dinara

POČASNA KARTA
za g. ....
Pozivate se sa cj. Vašom porodicom na
II. PRELO BUNJ. MOM. KOLA I. PODR.
koje će se održati dne 5. II. 1933 g. u prostoriji Momačkog Društva (Harambašićeva 5).
Početak u veče u 8 sati. ODBOR

Pozivnice *Bunjevačkoga momačkog kola*

Bunjevačko momačko kolo, jednako kao i Katoličko divojačko društvo, od osnutka je djelovalo pod izravnim vodstvom bunjevačkih crkvenih prvaka i bilo je važan oslonac u širenju katoličkog pokreta u Bačkoj između dvaju svjetskih ratova, a znatno je pridonijelo i organiziranju orlovskih i križarskih organizacija. God. 1935. dužnost predsjednika društva privremeno je preuzeo Miško Kujundžić, a dužnost duhovnika Ivan Beneš. Potkraj iste godine na skupštini udruge Beneš je istaknuo kako Bunjevačko momačko kolo u sklopu katoličke akcije ima cilj očuvati vjeru i povećati blagostanje naroda te se zauzeo za to da to najvažnije društvo bunjevačke mladeži intenzivnije radi na buđenju narodne svijesti i jačanju veza s drugim katoličko-narodnim udrugama. Društvo je nakon toga uspostavilo suradnju s HSS-om i sa *Seljačkom slogom*, a u to je vrijeme imalo više od 400 članova.

Tijekom Drugoga svjetskog rata društvo nije imalo važnijih aktivnosti, iako je zabilježeno da je 1943. imalo 95 članova. Nakon rata obnavlja svoj rad te 1946. organizira i prvo poslijeratno Momačko prelo u Subotici. Zbog katoličke orijentacije komunističke su vlasti potkraj 1940-ih zabranile rad Bunjevačkoga momačkog kola. Na njegovim tradicijama u Subotici je početkom sedamdesetih godina, iako bez velika utjecaja Katoličke crkve, osnovano Hrvatsko kulturno-umjetničko društvo *Bunjevačko kolo*, koje od 1995. nosi ime Hrvatski kulturni centar *Bunjevačko kolo*.

Izvori: Historijski arhiv Subotica, F: 47, Gradonačelnik, 55/1922, 589/1922; Arhiva I. podružnice Bunjevačkoga momačkog kola, ostavština Bele Gabrića, Hrvatska čitaonica, Subotica.

Lit.: *Subotička Danica ili bunjevačko-šokački kalendar sa slikama za prostu godinu 1921.*, [Subotica], b. g.; M. Knežević, *O Bunjevcima,* Subotica, 1927; *Subotička Danica ili bunjevačko-šokački kalendar (sa slikama) za prostu godinu 1929*., Subotica, b. g.; P. Pekić, *Povijest Hrvata u Vojvodini,* Zagreb, 1930; A. Reščik, Naš omladinski pokret, *Subotička Danica ili Bunjevačko-šokački kalendar (sa slikama) za prostu godinu 1934*., Subotica, b. g.; *Subotičke novine*, Subotica, 3/1935; M. Evetović, *Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata* (rukopis); *Szabadka Palicsfürdő útmutatója*, Szabadka, 1943; T. Vereš, *Bunjevačko pitanje danas*, Subotica, 1997; I. Čović, Sićanje na prvo bunjevačko prelo održano posli II. svitskog rata*, Zvonik*, Subotica, 2/1999.

K. Bušić

BUNJEVAČKO OMLADINSKO DRUŠTVO, kulturna udruga jugoslavenski orijentirane bunjevačke mladeži u Subotici između dvaju svjetskih ratova. Nezadovoljna djelovanjem dotadašnjih bunjevačkih društava na prosvjetnome i kulturnom polju, skupina unitaristički opredijeljene mladeži osnovala je 1928. udrugu koja je trebala raditi na prosvjećivanju i odgajanju naroda »u jugoslavenskom duhu« te skupljati narodno stvaralaštvo. Na suradnju su pozvali ponajprije one koji se osjećaju »Bunjevcima Jugoslavenima«, a ne »Bunjevačkim Hrvatima ili Bunjevačkim Srbima«. Jedan od osnivača društva bio je i učitelj Barnaba Mandić, sin Mije Mandića. Udruga je okupljala bunje-

I GODINA

PRAVI BUNJEVAČKI

KALENDAR

ZA PROSTU GODINU

1934

(SA SLIKAMA)

IZDANJE:

"BUNJEVAČKOG OMLADINSKOG DRUŠTVA"

Za izdanje i uredništvo odgovara vlasnik:
MANDIĆ MIJO, DANIČIĆEV PUT 44. SUBOTICA

Pravi Bunjevački kalendar za prostu godinu 1934, Subotica, b. g.

vačku mladež različita društvenog statusa, a svoj je rad organizirala u nekoliko odjela. Tamburaški odjel vodio je tako Antun Stantić, diletantski (glumački) Dezider Lulić, a »tilovežbački« Nikola Matković. Društvo je priređivalo kazališne predstave i zabave u Subotici i njezinoj okolici, organiziralo predavanja po salašima te osnovalo podružnice na Pavlovcu i u Maloj Bosni. God. 1933. počelo je izdavati *Pravi bunjevački kalendar*, no izašla su samo tri godišta. Društvo je imalo utjecaja i na pokretanje subotičkoga književnog časopisa *Bunjevačko kolo*. Zbog jačanja hrvatske samosvijesti među bunjevačkom mladeži nakon prestanka diktature, nekoliko desetaka članova Društva nije uspijevalo ispuniti postavljenu zadaću te je do početka Drugoga svjetskoga rata ono postupno prestalo djelovati.

Lit.: *Zemljodilski kalendar (sa slikama) za prostu godinu 1926.,* Subotica, 1925; *Pravi Bunjevački kalendar za prostu godinu 1934.*, Subotica, b. g.; *Pravi Bunjevački kalendar za prostu godinu 1935.*, Subotica, b. g.; M. Evetović, *Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata* (rukopis).

Lj. Vuković

BUNJEVAČKO-SRPSKA NARODNA GARDA, milicija koja je djelovala u Subotici u vrijeme raspada Austro-Ugarske. Njezino formiranje počelo je prije donošenja odluke o osnivanju Bunjevačko-srpskog odbora, a glavni organizator bio je Andrija Mazić, koji je nakon donošenja te odluke počeo novačenje po gradskim četvrtima. U vrijeme osnivanja Bunjevačko-srpskoga narodnog odbora 10. XI. 1918. garda je imala nekoliko stotina članova, a na čelu joj je bio potpukovnik Milan Viličić. Imala je zapovjedništvo, dvije čete, mitraljeski odjel te ispostavu u Šan-

Spomen-ploča časnika Bunjevačko-srpske narodne garde u Subotici

doru. Većinu njezinih članova činili su Srbi, a od znamenitijih Bunjevaca u njoj su bili poručnik Lazar Orčić, potporučnici Ivan Malagurski, Andrija Mazić, Andrija Ćakić, Gavro Čović i Bela Orčić te zastavnici Remija i Marko Peić Tukuljac. Članovi garde s gradske su kuće 12. XI. 1918. skinuli ranije postavljenu hrvatsku zastavu. Ondašnje su novine zabilježile i oštre sankcije koje su gardisti primjenjivali prema svima koji su skidali plakate srpskih vojnih vlasti i srpske zastave. Iako je isticano kako joj je svrha očuvati javni red i mir u uvjetima anarhije, garda je zapravo trebala omogućiti da Bunjevačko-srpski narodni odbor preuzme vlast u situaciji kad su u gradu bile i stare policijske i vojne postrojbe te naoružana Radnička garda. Proces razoružavanja Bunjevačko-srpske narodne garde završen je 10. XII. 1918., kad je održavanje reda u gradu preuzela novoosnovana Srpska vojna milicija.

Lit.: *Neven*, Subotica, 1/1918; P. Pekić, *Povijest Hrvata u Vojvodini*, Zagreb, 1930; M. Grlica, G. Vaš, Subotica u Jugoslaviji, *Pro memoria*, 7, Subotica, 1989.

S. Bačić

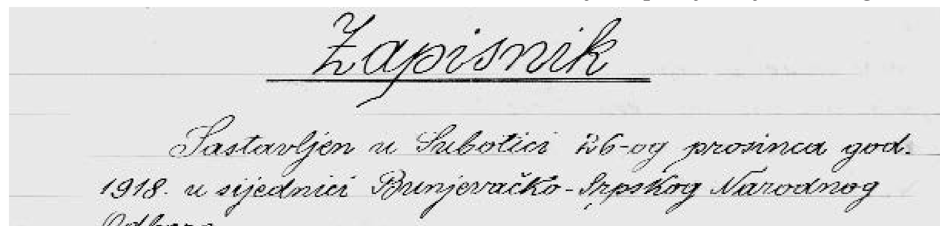
BUNJEVAČKO-SRPSKI NARODNI ODBOR U BAJI, samoproklamirano prijelazno tijelo vlasti u Baji osnovano ujesen 1918. Predsjednik mu je bio Milutin Grigorijević, a tajnik Beno Trskić. Među članovima uprave za održavanje javnog reda i mira bili su i Antun i Josip Lovretić, Aleksandar Paštrović, Đuka Trskić i Đuro Tomanović. Većinu članova činili su Bunjevci, kojih je u Baji bilo znatno više nego Srba. Djelovao je do ulaska srpskih postrojba u grad polovicom prosinca 1918., kad je za gradonačelnika postavljen Vaso Dolinka, a za druge članove gradske uprave većinom Srbi. Nakon povlačenja srpske vojske 1921. na granice utvrđene Trianonskim ugovorom mnogi su članovi Odbora izbjegli u Kraljevinu SHS. Oni koji su ostali u Baji (npr. Beno Trskić) bili su zatvarani, a imovina im je oduzimana. Izravna je posljedica represalija bilo naglo jačanje madžarizacije bajskih Bunjevaca.

Izvor: Kazivanje Bajaca Bene Balinda (rođ. 1900.) i Joze Budimca (rođ. 1893.), privatna arhiva Živka Mandića.

Lit.: *Neven*, Subotica, 26, 34/1918; P. Pekić, *Povijest Hrvata u Vojvodini*, Zagreb, 1930.

Ž. Mandić i S. Bačić

BUNJEVAČKO-SRPSKI NARODNI ODBOR U SUBOTICI, samoproklamirano prijelazno tijelo vlasti u Subotici osnovano ujesen 1918. U iščekivanju vojnog poraza Austro-Ugarske u Prvome svjetskom ratu, u mnogim mjestima u Bačkoj, Banatu i Baranji južnoslavensko je stanovništvo osnivalo narodne odbore i vijeća. Odluka da se narodni odbor osnuje i u Subotici donesena je 5. XI. 1918. u stanu odvjetnika Vladislava Manojlovića u nazočnosti dvadesetak građana, među kojima su bili i svećenici Blaško Rajić i Ilija Kujundžić, odvjetnici Josip Vojnić Hajduk i Josip Prćić te Gavro Čović, Andrija Mazić i dr. Na osnivačkom skupu Odbora 10. XI. 1918. u velikoj sali kavane *Hungaria* (danas zgrada disko-kluba *Lifka*), koji je najavljen kao proslava 40 godina postojanja Pučke kasine, bilo je nekoliko tisuća Subotičana. Za predsjednika je izabran umirovljeni austrougarski pukovnik Šime Milodanović, za dopredsjednike Blaško Rajić i Vladislav Manojlović, a za tajnike Josip Prćić i Jovan Petrović. Na osnivačkom su skupu bile istaknute hrvatske i srpske zastave, koje su poslije izvješene na gradsku

Zapisnik

Sastavljen u Subotici 26-og prosinca god.
1918. u sjednici Bunjevačko-Srpskog Narodnog
Odbora

Početak zapisnika sa zasjedanja Bunjevačko-srpskog narodnog odbora u Subotici

kuću. Odbor se sastao ukupno pet puta, a posljednja je sjednica održana 26. XII. 1918. Njegova se glavna funkcija sastojala u tome da zajedno s odborima (vijećima) iz drugih mjesta pripremi odvajanje od Ugarske i postupno preuzimanje gradske uprave, u čemu mu je pomagala Bunjevačko-srpska narodna garda. Odbor je tako postao dijelom prijelazne političke strukture iz koje se razvio državni aparat buduće Kraljevine SHS. Kad je na temelju odluka Velike narodne skupštine u Novom Sadu 25. XI. 1918. utemeljena Narodna uprava za Banat, Bačku i Baranju kao privremeno tijelo, prema njezinu je nalogu raspušten je i subotički odbor te je umjesto njega, kao gradsko predstavničko tijelo, osnovan Narodni odbor sa 60 članova. To je tijelo prvu sjednicu održalo u travnju 1919., a potkraj kolovoza promijenilo je ime u Prošireni senat.

Lit.: *Neven*, Subotica, 1/1918; P. Pekić, *Povijest Hrvata u Vojvodini*, Zagreb, 1930; M. Grlica, G. Vaš, Subotica u Jugoslaviji, *Pro memoria,* 7, Subotica, 1989.

M. Grlica

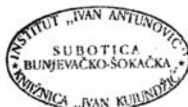
BUNJEVAČKO-ŠOKAČKA DANICA ILI SUBOTIČKI KALENDAR → Subotička danica

BUNJEVAČKO-ŠOKAČKA KNJIŽNICA IVANA KUJUNDŽIĆA, zavičajna knjižnica bačkih Hrvata koju je u Subotici 1946. osnovao svećenik i bibliofil Ivan Kujundžić. Nastala je kao rezultat njegova dugogodišnjeg prikupljanja djelâ bunjevačko-šokačkih pisaca te drugih autora koji su pisali o bačkim Hrvatima. Kad je Kujundžić 1947. uhićen zbog »neprijateljskog djelovanja« te osuđen na 17 godina zatvora (izdržao je sedam godina u Srijemskoj Mitrovici), mnoge knjige i drugi dijelovi fonda konfiscirani su i predani drugim knjižnicama, uglavnom Gradskoj knjižnici u Subotici. Preostali knjižni fond čuvan je subotičkoj župi sv. Roka, u kojoj je Kujundžić bio župnik 1954.-69.

Nakon osnutka Instituta *Ivan Antunović* 1990. u Subotici (čiji je naziv poslije promijenjen u Katolički institut za povijest, kulturu i duhovnost *Ivan Antunović*), ta je knjižnica postala prvim samostalnim knjižnim fondom i odjelom Instituta. Dio knjižnog fonda smješten je tada u prostorije župe sv. Roka, a drugi dio u kuću pročelnika knjižnice Bele Gabrića. U sklopu obilježavanja 100. obljetnice izgradnje subotičke crkve sv. Roka u njezinu je župnom uredu 14. IX. 1996. otvorena Bunjevačko-šokačka knjižnica Ivana Kujundžića s oko 10.000 monografskih i serijskih publikacija. Osim Kujundžićeve zbirke, u nju su ušli i privatni fondovi pjesnikâ Jakova Kopilovića i Ivana Prćića, prof. Bele Gabrića i prof. dr. Ane Gabrijele Šabić. Dio fonda prvi je put obrađen po knjižničnim standardima.

INSTITUT „IVAN ANTUNOVIĆ"
Br.: 26/97 ZP
SUBOTICA
KNJIŽNICA „IVAN KUJUNDŽIĆ"

Pečati Bunjevačko-šokačke knjižnice Ivana Kujundžića

Bunjevačko-šokačka knjižnica Ivana Kujundžića prema svojoj je osnovnoj koncepciji zavičajna knjižnica u kojoj su najvažnije hrvatske knjige. Knjige su podijeljene u nekoliko cjelina: zavičajni fond s monografskim publikacijama i periodikom, fond starih i rijetkih knjiga i publikacija do početka XX. st., osnovni fond periodike te fond stranih knjiga iz zaostavštine Ivana Kujundžića. Knjižnica do danas nema odgovarajućih prostorija.

Lit.: I. Kujundžić, Bunjevačko-šokačka bibliografija*, Rad JAZU*, 355, Zagreb, 1969; *Bačko klasje*, 56, Subotica, 1990; *Subotička Danica: kalendar za 1991. god.*, Subotica, 1990; *Subotička Danica (nova): Kalendar za 1997. godinu*, Subotica, 1996.

K. Čeliković

BUNJEVAČKO-ŠOKAČKA STRANKA, prva politička stranka bačkih Hrvata, koja je djelovala u godinama nakon Prvoga svjetskog rata. Osnovana je 15. IX. 1920., uoči izbora za Ustavotvornu skupštinu. Nakon izbora imala je četvoricu zastupnika u prvom sazivu parlamenta nove države, trojicu iz subotičkog okruga (Vranju Sudarevića, Blaška Rajića, Stipana Vojnića Tunića) i jednoga iz somborskoga (Ivana Evetovića). Dobar rezultat postigla je i na parlamentarnim izborima 1923., kad su iz njezinih redova u parlament izabrana trojica predstavnika (Blaško Rajić, Vranje Sudarević i Ivan Evetović). Poslije smrti Ivana Evetovića 1923. kao njegov zamjenik u Narodnu je skupštinu ušao Antun Bošnjak, a zastupničko mjesto Vranje Sudarevića, preminuloga 1924., zauzeo je Miško Prćić. Od 1920. list *Neven* postaje »organ Bunjevačko-šokačke stranke« i taj je podnaslov nosio do početka 1922., a od 1925. do 1926. određuje se kao »zvanično glasilo Bunjevačko-šokačke stranke«. Stranka se borila za autonomiju Vojvodine i za federalizaciju države, odnosno protiv njezine centralizacije. Osim toga, pristaše stranke zauzimali su se za priznanje hrvatstva bačkih Bunjevaca i Šokaca, koje su nove vlasti počele osporavati. Kako bi istaknuli svoju nacionalnu orijentiranost, vođe su stranke *Nevenu* 1922. dali i poseban podnaslov »list bunjevačkih Hrvata«. Stranka je bila snažno vezana uz Katoličku crkvu pa je u vjerskim pitanjima zastupala jednaka stajališta kao i Hrvatska pučka stranka (HPS) u Hrvatskoj i Slovenska ljudska stranka (SLS) u Sloveniji. Zajedno s tim strankama u parlamentu je osnovala Jugoslavenski klub, na čijem je čelu bio Anton Korošec, predsjednik Slovenske ljudske stranke. U gospodarskim pitanjima borila se za ravnopravniju agrarnu reformu, odnosno za dodjelu zemlje hrvatskim bezemljašima u Vojvodini, a ne samo favoriziranim solunskim dobrovoljcima, koji su u to doba kolonizirani u Bačku. U prosvjetnim pitanjima borila se za pravo Hrvata katolika na škole u kojima će se poučavati u duhu katoličke vjere i na hrvatskom jeziku. Zbog odnosa prema Stjepanu Radiću i njegovoj tadašnjoj Hrvatskoj republikanskoj seljačkoj stranci (HRSS) u Bunjevačko-šokačkoj stranci nastala je velika podjela. Dio stranke, na čelu s odvjetnicima Mirkom Ivkovićem Ivandekićem i Mihovilom Katancem te zemljoposjednikom Josipom Vukovićem Điđom, bio je za Stjepana Radića, a drugi dio članova, na čelu s Blaškom Rajićem,

Neven, organ Bunjevačko-šokačke stranke, Subotica, 23. VI. 1921.

želio je da stranka ostane na pučkoj liniji uz HPS i SLS. Zbog suprotstavljenih mišljenja o političkom pravcu stranke Blaško Rajić izlazi iz stranke 28. XI. 1924. i osniva Vojvođansku pučku stranku. Raskol je doveo do loših izbornih rezultata na parlamentarnim izborima 1925. te nijedan član Bunjevačko-šokačke stranke nije izabran za narodnog zastupnika. Podjele u subotičkom okrugu slijedile su i somborske frakcije nastale iz Bunjevačko-šokačke stranke, ali su uskoro počele intenzivne pripreme za sjedinjenje s HSS-om. Na velikom okružnom zboru HSS-a u Somboru 24. V. 1926., u kojem je sudjelovao i Stjepan Radić, pročitana je deklaracija kojom je ustvrđeno kako Bunjevačko-šokačka stranka kao takva prestaje postojati, sve njezine mjesne organizacije postaju organizacijama HSS-a, a *Neven* postaje »glasilom HSS-a za Srijem i Vojvodinu«. Stranka je i službeno ujedinjena s HSS-om 27. VI. 1926.

Dio članstva u Somboru, okupljen oko Antuna Bošnjaka, nastavio je djelovati do izbora 1927. skupa s Vojvođanskom pučkom strankom, izdajući u ljeto te godine i stranački list *Vojvodina*. Nakon jesenskih izbora i taj se ogranak stranke ugasio.

Lit.: *Subotička Danica ili bunjevačko-šokački kalendar sa slikama za prostu godinu 1921.*, [Subotica], b. g.; *Somborska reč*, br. 3, Sombor, 1926; *Neven*, br. 20, 23, Subotica, 1926; *Vojvodina*, br. 1-7, Sombor, 1927; P. Pekić, *Povijest Hrvata u Vojvodini,* Zagreb, 1930; *100 godina somborske štampe* (katalog izložbe), Sombor, 1964; M. Beljanski, *Sombor i bunjevački nacionalni preporod (1870-1945)*, Sombor, 1971; M. Grlica, G. Vaš, Subotičko višestranačje 1919-1920, *Pro memoria*, 9, Subotica, 1990; R. Končar, *Opozicione partije i autonomija Vojvodine 1929-1941*, Novi Sad, 1995; R. Skenderović, Hrvatska seljačka stranka u Bačkoj 1918-1941, *Hrvatska revija*, Zagreb, 3/2005.

R. Skenderović

BUNJEVAČKO-ŠOKAČKI KALENDAR → Bunjevački i šokački kalendar

BUNJEVAČKO VIJEĆE, jedno od nekoliko političkih vijeća u Somboru u vrijeme raspada Austro-Ugarske Monarhije. Osnovano je u Gradskoj kući u noći između 4. i 5. XI. 1918. godine na poticaj Miše Jelića, odvjetnika iz Baje, i Ivana Paštrovića, somborskog odvjetnika, koji su se povukli iz Beograda kao austrougarski policijski časnici. Na osnivačkom zboru Paštrović je govorio o novonastalim prilikama u Madžarskoj inzistirajući na tome da i somborski Bunjevci, poput Madžara, iskažu povjerenje vladi Mihálya Károlyija. Kad je govor završio riječima »Živjela Madžarska!«, mnogi nazočni Bunjevci napustili su dvoranu. Oni koji su ostali (Josip Strilić, Ivan Parčetić, Josip Temunović i dr.) zajedno su s Jelićem i Paštrovićem uputili izraze solidarnosti predsjedniku madžarske vlade, naglašavajući pritom da Bunjevci Madžarsku smatraju svojom domovinom. Sutradan, 5. XI., osnovano je još jedno vijeće – Narodni odbor Srba i Bunjevaca, koje je ubrzo potisnulo bunjevačko i druga vijeća.

Lit.: P. Pekić, *Povijest Hrvata u Vojvodini*, Zagreb, 1930; P. Pekić, *Povijest oslobođenja Vojvodine*, Subotica, 1939; M. Beljanski, *Sombor i bunjevački nacionalni preporod (1870-1945)*, Sombor, 1971; A. Kuntić, Bački Bunjevci u Somboru i značaj dela Martina Matića za njihovu istoriju, *Spomenik SANU*, CXXXII, Beograd, 1991.

A. Čota

BUNJEVAČKO ŽACKALO, subotički humoristični i satirični list koji je izlazio dvaput na mjesec (»žacka dvaput misečno«) u prvoj polovici 1940. Nominalni urednik bio je Grgo Prćić, a stvarni urednik i vlasnik lista Geza Sekelj. Prvi je broj izašao 3. II. 1940. Tiskan je u tiskari braće Fischer u Subotici. Ukupno je izašlo sedam brojeva, a zadnji nosi nadnevak 10. V. 1940. Satirično deklariran kao »jedini pravi bunjevački list«, pokrenut je u atmosferi poraza jedne protuhrvatske ideologije

Bunjevačko žackalo, Subotica,10. V. 1940.

među bačkim Bunjevcima i okretanja njezinih nositelja drugoj – umjesto ideje da su Bunjevci i Srbi jedan narod, oni naime počinju agresivno zastupati ideju da su Bunjevci poseban narod. Takvo društveno ozračje odredilo je hrvatsku orijentaciju lista, koja se ogledala u ismijavanju političara i pristaša stranaka bez korijena u narodu, koji su protiv volje narodne većine upravljali gradom. Premda je bio kratka daha, list je važan kao jedini satirični list u bačkih Hrvata.

Lit.: I. Kujundžić, Bunjevačko-šokačka bibliografija*, Rad JAZU*, 355, Zagreb, 1969; T. Kolozsi, *Szabadkai sajtó (1919-1945)*, Újvidék, 1979; D. Popov, *Srpska štampa u Vojvodini 1918-1941*, Novi Sad, 1983; Grgo Prćić, vlasnik i urednik predratnog lista »Bunjevačko žackalo«: Sve smo žackali, ali nismo vriđali, *Žig*, br. 36, Subotica, 1995.

V. Sekelj

BUNJEVCI, hrvatska etnička skupina nastanjena u dijelovima Hrvatske (Gorski kotar, Ravni kotari, Primorje, Dalmatinska zagora, Lika, Baranja, Slavonija), Bosne i Hercegovine (zapadna područja), Madžarske (Bajski trokut te manji broj podunavskih mjesta sjeverno od njega sve do okolice Budima) i Vojvodine (sjeverna Bačka). Prema nekim procjenama, od oko 400.000 pripadnika te skupine, u Bačkoj ih živi oko 100.000. Dok su se Bunjevci u Dalmaciji, Primorju, Hercegovini, Bosni, Baranji i Slavoniji integrirali u hrvatsku naciju, i to do te mjere da se i ime Bunjevci u mnogih od njih izgubilo, u bačkih Bunjevaca, osobito u Vojvodini, zbog spleta povijesnih okolnosti, to ime ne samo što se sačuvalo nego se oko njega izgradio snažan kolektivni identitet, kojemu neki čak niječu pripadnost hrvatskomu narodnom korpusu. Zbog toga se, kad se danas upotrijebi naziv Bunjevci, i misli najčešće na bačku skupinu.

1. Ime. O podrijetlu imena Bunjevac postoji nekoliko različitih mišljenja, a najvažnija su sljedeća: a) prema narodnoj predaji, ime je izvedeno od naziva hercegovačke rijeke Bune, što prihvaća i najveći broj autora (M. Lanosović, Đ. Sarić, V. Karadžić, L. Knežević, I. Iványi, F.

Točkice označavaju prostor bivše Jugoslavije i južne Madžarske koji naseljavaju Bunjevci

Vrelo Bune

Bádics, I. Ivanić, Gy. Dudás, Đ. Popović-Munjatović u ranijim radovima, R. Horvat, P. Pekić i dr.); b) neki autori (Đ. Brkić, B. Bellosics, Đ. Popović-Munjatović u kasnijim radovima, M. Evetović i dr.), polazeći od Šafárikova i Jirečekova mišljenja da je Buna ili Bona samo latinsko ime naselja Blagaja, odnosno Huma (*grč.* bounos: brdo, hum, brežuljak, vrh; *lat.* bonus: dobar, blag), smatraju da su Bunjevci ime dobili po samome mjestu Buni, tj. Blagaju, odnosno po njegovoj široj okolici, koja bi obuhvaćala današnju Hercegovinu; c) nekoliko autora (B. Kosović, Ć. Iveković, N. Radojčić, S. Georgijević, S. Pavičić, M. Somborac) smatra da je ime izvedeno od naziva specifičnih nastamba bunja, uobičajenih u ličko-primorskim područjima, u kojima su Bunjevci živjeli prije svojega doseljenja u Podunavlje; d) šire je zastupljeno i stajalište da je ime Bunjevac izvedeno od glagola *buniti se* (u narodnoj tradiciji, M. Barbarić, A. Šarčević, I. Ivanić u kasnijim radovima, J. Smodlaka, R. Jeremić), što se najčešće povezuje s protuturskim pobunama u XVII. st., kad se ime Bunjevac prvi put susreće u povijesnim izvorima u Podunavlju, te s pobunama protiv austrijskih časnika i vojnih vlasti u Lici u prvoj polovici XVIII. st., kad naziv Bunjevci postaje čest i u izvorima u Primorju i Lici. Osim navedenih, postoje i druga, manje prihvaćena mišljenja: da je ime Bunjevac izvedeno od albanskog naziva rijeke Bojane – Buna (M. Šufflay); od glagola *bunjati* u značenju »govoriti nešto nerazumljivo, trabunjati«, tj. moliti se Bogu na drugima nerazumljivome latinskom jeziku (V. Glušac, J. Erdeljanović); od osobnog imena, i to od imena Bunj izvedenoga od Bunislav ili Bonifacius (Đ. Daničić), od imena navodnoga vlaškog starješine Buna ili Bunja (M. Filipović), od rumunjskog imena Bun, nastaloga od Bonus (P. Skok), od odmilice Bunja za papu Bonifacija III. iz VII. stoljeća, kojega su Bunjevci priznavali za kršćanskog poglavara (M. Nedić); od staroslavenskoga glagola *obonjati* u značenju »neugodno mirisati, vonjati«, od čega je nastalo ime Obonjavci, porugljiv naziv za razbojnike i nediscciplinirane vojne plaćenike, koji postoji i u nekim drugim slavenskim jezicima (V. Mažuranić). Većina autora smatra da naziv nije nastao u samoj skupini Bunjevaca, nego izvan nje te da je isprva imao pogrdno značenje (M. Nedić, I. Kukuljević, Đ. Popović-Daničar, V. Mažuranić, V. Glušac, J. Erdeljanović, V. Ardalić, I. Milić).

Još nije posve razjašnjeno kako se to razmjerno rijetko rabljeno ime učvrstilo u bačkoj skupini. Od doseljenja u Podunavlje pa sve do druge polovice XIX. st. sami su se Bunjevci nazivali Dalmatincima (*lat.* Dalmatae), a rjeđe se javljalo i u službenim dokumentima rabljeno ime Iliri ili Iliri rimokatolici. Drugi su ih narodi nazivali Bunjevcima (puk) ili katoličkim Racima (isprva austrijski časnici, zatim madžarski znanstvenici). Tek u doba građanskog društva (od polovice XIX. st.) ime Bunjevac prevladalo je te ušlo u širu uporabu. Čini se da razloge njegova učvršćivanja među bačkom skupinom Bunjevaca valja tražiti u nastanku nacionalnih država te u nacionalnoj mimikriji koju je uvjetovao položaj enklave u okružju većinskih naroda – madžarskoga i srpskoga. Nastanak moderne madžarske nacije u XIX. st. i osobito madžarizacija nakon Austro-ugarske nagodbe 1867. u malobrojnome nemadžariziranom građanstvu i svećenstvu bačkih Hrvata, svjesnome sla-

venske posebnosti, ali ne i jasnog osjećaja pripadnosti hrvatskoj naciji, uvjetovali su opredjeljenje za razmjerno neutralno ime Bunjevac, koje je, svakako i s obzirom na zategnute hrvatsko-madžarske odnose, uzrokovalo znatno manje teškoća. U jugoslavenskom razdoblju, u sličnim uvjetima zategnutih hrvatsko-srpskih odnosa i zemljopisne odijeljenosti od glavnine hrvatskog naroda, uporaba regionalnog imena Bunjevac imala je jednaku motivaciju. Sve je to rezultiralo nastankom razmjerno jake regionalne svijesti i zadržavanjem bunjevačkog imena kao jasno prepoznatljive oznake kolektivnog identiteta.

Lit.: L. Knežević, O Bunjevcima, *Letopis Matice Srpske*, 128, Novi Sad, 1881; J. Erdeljanović, *O poreklu Bunjevaca*, Beograd, 1930; M. Evetović, *Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata* (rukopis); *Hrvatska enciklopedija*, 3, Zagreb, 1942; J. Smodlaka, Bunjevci i njihovo ime, *Naučni zbornik Matice srpske. Serija društvenih nauka*, 1 (1) Novi Sad, 1950; M. Somborac, O porijeklu naziva Bunjevac, *Subotičke novine*, br. 46, Subotica, 1965; V. Mažuranić, *Prinosi za hrvatski pravno-povjestni rječnik*, 1, pretisak, Zagreb, 1975; *Enciklopedija Jugoslavije*, 2, Zagreb, 1982; D. Pavličević, Seobe Vlaha Krmpoćana u XVII. stoljeću, u: *Vojne krajine u jugoslovenskim zemljama u novom veku do Karlovačkog mira 1699.*, Beograd, 1989; A. Sekulić, *Bački Hrvati*, Zagreb, 1990; J. Buljovčić, Pregled mišljenja o poreklu i imenu Bunjevaca, u: *Filološki ogledi*, Subotica, 1996; J. Horvat [S. Bačić], O bunjevačkom imenu, *Dodatak za znanost, kulturu i umjetnost*, *Žig*, br. 50, Subotica, 1996; L. Heka, *Povijest Hrvata Dalmatina u Segedinu*, Budimpešta, 2004.

S. Bačić

2. Povijest. Do doseljenja u Podunavlje. Etnička zajednica Bunjevaca dio je veće skupine hrvatskih etničkih zajednica koje su nakon doseljenja Hrvata u VII. st. živjele na području današnje Dalmacije, jugozapadne Bosne, Hercegovine i jugozapadne Crne Gore. Pri doseljenju miješale su se s drugim selilačkim etničkim zajednicama, npr. s Avarima, i sa starim autohtonim etničkim skupinama, napose s romaniziranim ilirskim stanovništvom. Kako su te skupine naselile područje koje se u antičko doba nazivalo Dalmacijom ili Ilirikom, već u srednjem vijeku uz ime Hrvat za to stanovništvo pojavljuju se i zamjenska imena Dalmatinac i Ilir. Nakon dolaska Hrvata na panonsko-jadranski prostor, dio starijega romaniziranoga ilirskog stanovništva povlači se u planinske krajeve, gdje kao stočari nastavljaju živjeti u većim zajednicama. I oni će se međutim s vremenom asimilirati s pridošlim hrvatskim stanovništvom pa će i ta skupina utjecati na etnički sastav i razvoj bunjevačke zajednice. To stanovništvo izvori nazivaju starim ili katoličkim Vlasima, odnosno »Vlasima v Hervateh«, i ono se u njima razlikuje od balkanskih pravoslavnih Vlaha, koji se na hrvatskome etničkom prostoru pojavljuju u XV. st., a od XIX. st. postupno se asimiliraju u srpsku naciju.

Bunja u dalmatinskom kršu

Skica unutrašnjosti bunje

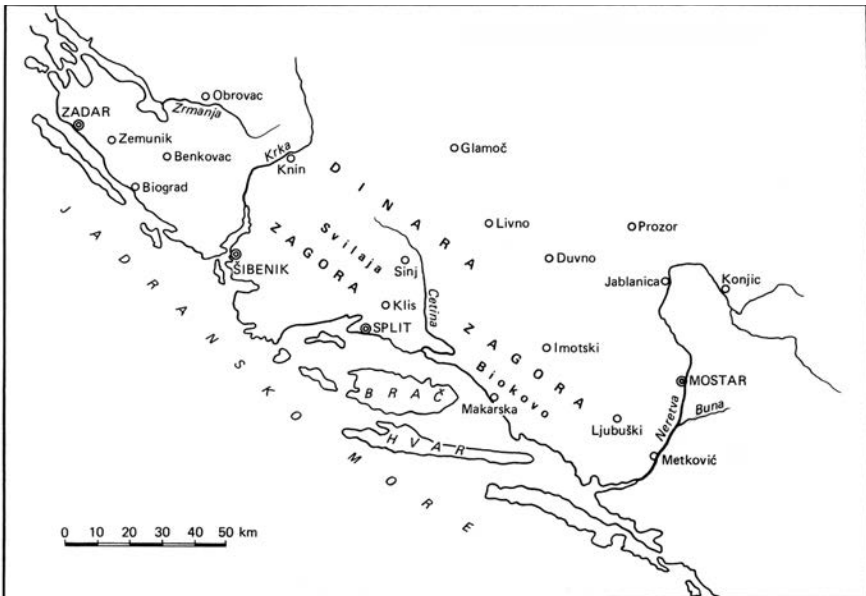
Prvotni prostor koji je nastanjivala bunjevačka etnička skupina prostirao se uzduž Dinarskoga gorja od izvora rijeke Bune do Jadranskog mora, a u ranome srednjem vijeku proširio se na istok do Crne Gore, na zapad u jugozapadnu Bosnu i na sjever do rijeke Rame. Nakon uspostave priobalnih kneževina u VIII. i IX. sto-

lijeću Bunjevci su obitavali u Zahumlju, Travuniji i Duklji. Iako iz tog vremena ima malo pisanih dokumenata (glavni su povijesni izvori kronika popa Dukljanina i spis *O upravljanju carstvom* bizantskog cara Konstantina Porfirogeneta), najnovija arheološka istraživanja navode na zaključak da su prvotne migracije s prostora oko izvorâ rijekâ Cetine i Zrmanje te s prostora Dinarskoga gorja počele potkraj VIII. st.

Selidbe prema Panonskoj nizini počele su vjerojatno zbog nagla povećanja populacije. Već potkraj IX. i početkom X. st. potvrđena je prisutnost prvotnih hrvatskih selilačkih populacija u istočnoj Slavoniji, Srijemu i južnoj Ugarskoj oko današnjih gradova Đakova, Vinkovaca (Horvati kod Mikanovaca), Pečuha i Bača. Oni su se tu stopili s već otprije pristiglim slavenskim stanovništvom, osobito na prostoru Posavske Hrvatske. U X. st. u okvir Kraljevine Hrvatske ulazio je i teritorij što ga je naseljavala bunjevačka etnička skupina. Konstantin Porfirogenet opisao je taj prostor navodeći imotsku, cetinsku, zrmanjsku, livanjsku i druge županije, a upravo je livanjska županija jedna od ishodišnih točaka s koje su u kasnijem razdoblju Bunjevci migrirali u Panoniju. Migracije iz toga planinskog prostora bile su potaknute poajprije gospodarskim čimbenicima jer je ekstenzivni uzgoj stoke prisiljavao sve brojnije stanovništvo na odlazak u područja s bogatijim prirodnim resursima. Na pojačano iseljavanje utjecali su međutim i ratni sukobi te vjerska sučeljavanja.

Od kraja X. st. u središte Panonske nizine naseljavaju se ugarska plemena, koja osnivaju vlastitu državu te stupaju u kontakt s hrvatskim stanovništvom. Ta će veza ojačati nakon potpisivanja *Pacta convecta* 1102., tj. nakon uspostave Hrvatsko-Ugarskog Kraljevstva. Istodobno, od kraja XII. st. dio Dukljaninove »Crvene Hrvatske«, tj. sama Duklja, prestaje biti samostalna kneževina te potpada pod utjecaj srpske kneževine Raške, na čijem se čelu tad nalazio Stefan Nemanja.

Od XIII. do XV. st. u novim migracijama znatnu su ulogu imala vjerska previranja potaknuta djelovanjem patarenske sljedbe, čija su se učenja iz dalmatinskih gradskih komuna tijekom XIII. st. proširila i na prostor Bosne. Pod utjecajem pridošlih dalmatinskih patarena razvila se samostalna heterodoksna crkva bosanskih krstjana, koju su bosanski banovi, uz potporu hrvatsko-ugarskih vladara, u početku nastojali iskorijeniti. Prvi pisani izvori o

Prapostojbina bunjevačkih Hrvata

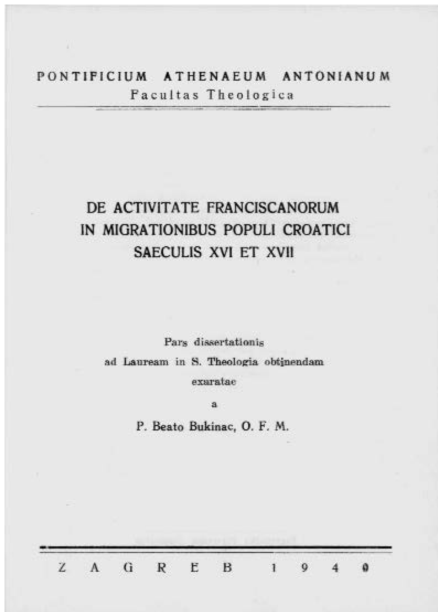
doseljenju veće hrvatske skupine na prostor Bačke vezani su upravo uz križarske pohode ugarsko-hrvatskih vladara u Bosnu. Tako će kalačko-bački nadbiskup Ugrin 1222., nakon povratka s križarskog pohoda, u okolicu Bača nastaniti veću skupinu katoličkih izbjeglica iz Bosne, napose Bošnjaka i Šokaca, no pretpostavlja se da je među njima bilo i bunjevačkih rodova. Veću skupinu Dalmatinaca u okolicu Budima naseljava kralj Bela IV. nakon povratka iz južne Hrvatske, kamo je bio izbjegao pred provalom Tatara 1242./43. Oni su, kao vrsni klesari, trebali pomoći u gradnji novoga kraljevskog sjedišta. Ti su se pridošlice stopili s ondje već otprije zastupljenim hrvatskim etničkim skupinama, a za hrvatsku se populaciju u ugarskom Podunavlju od tog doba često rabi ime Dalmatinci. Istodobno, iz dalmatinskih kulturnih središta u unutrašnjost sve se više širi djelovanje redovničkih zajednica, ponajprije u svrhu suzbijanja krivovjerja među slavenskim stanovništvom Bosne, Slavonije, Srijema i južne Ugarske. Osobito će velik utjecaj pritom imati franjevci, koji će, ujedinjeni u svojoj provinciji Bosna Srebrena, od XV. do početka XVIII. st. odigrati važnu ulogu u novim migracijama hrvatskog stanovništva s juga na sjever.

Velike migracije Bunjevaca od XV. do XVII. st. bile su potaknute ponajprije prodorom Osmanlija. Osmanska je vojska naime 1463. zauzela cijelu Kraljevinu Bosnu, koja je postala berglerbeglukom (pašalukom) i kojoj su priključena i novoosvojena pretežito katolička područja: Hercegovina 1482., veći dio podvelebitske Hrvatske 1525., Lika, Krbava i Jajačka banovina s cijelim područjem oko donjega toka Vrbasa 1527./28., Srijem i istočna Slavonija 1529., srednja Slavonija 1536., a od 1537. postupno i dijelovi zapadne Slavonije. Migracije hrvatskih populacija s prostora Dinarskoga gorja, pa i Bunjevaca iz njihove stare postojbine, tekle su u tri vala. Prvi u XV. st. iz područja oko Rame vodi na jug, na najbliži sigurni prostor oko dalmatinskih gradova pod mletačkom upravom, drugi na zapad u Ravne kotare te u Primorje (okolica Senja) i Gorski kotar, koji su od 1527. pod upravom Habsburške Monarhije, a treći i ujedno najveći val u XVI. st. vodi na sjever, u Slavoniju i južnu Ugarsku, koje su se nalazile pod upravom Osmanskog Carstva. Bunjevački su rodovi ujedno bili nositelji širenja novoštokavske akcentuacije, koja je nastala početkom XV. st. na dinarsko-jadranskom prostoru. O tome da su selidbe tijekom XV. i XVI. st. tekle u više etapa svjedoči i primjer zapadnobunjevačkih migracija. Nakon pada Klisa 1537. iz Buhova (okolica Širokog Brijega u Hercegovini) selidbe najprije smjeraju prema Velikomu Krmpotskom Selu (Bukovica, okolica Drniša), zatim prema Ravnim kotarima i Zemuniku te na kraju u okolicu Senja. Odatle se međutim nastavljaju prema Liču (Gorski kotar) i Lici, a nakon oslobođenja Like od osmanske vojske potkraj XVII. i početkom XVIII. st. dio zapadnih Bunjevaca nastanio se u Slavoniju i južnu Ugarsku.

Nakon što su i južnougarska područja poslije Mohačke bitke 1526. dospjela pod djelomičnu osmansku upravu, dotadašnje stanovništvo tih krajeva u veliku se broju iselilo. Novo naseljavanje hrvatskih populacija iz Bosne i Slavonije u Ugarsku potaknuo je građanski rat između pristaša Ferdinanda Habsburškoga i Ivana Zapolje, u kojem se pojačala feudalna anarhija te je velikašima, jednako kao i osmanskim osvajačima, bilo u interesu da to područje što prije ponovno napuče. U razdoblju osmanskih pustošenja po Slavoniji 1530.-37. velik broj Šokaca seli se u Bačku i Baranju, u kojima je privremeno vladao mir jer je ugarski velikaš Ivan Zapolja sklopio sporazum sa sultanom Sulejmanom II. o vazalskom odnosu Kraljevine Ugarske i Vojvodstva Erdelja s Turskom. Taj je sporazum međutim nakon Zapoljine smrti propao te su Osmanlije 1541. ipak zaposjeli veći dio središnje Ugarske, pa tako i Bačku.

Prvi novi veliki migracijski val Bunjevaca u Podunavlje i Potisje potaknut je u XVI. st. teškim gospodarskim stanjem i međuvjerskim sučeljavanjima u Bosanskom pašaluku. U njegov je sastav tad ulazio i Hercegovački sandžak, na čijem je

širem području bila nastanjena bunjevačka etnička zajednica. Zbog nasilja lokalnih spahija nad katoličkim pukom, franjevci provincije Bosne Srebrene počeli su sredinom XVI. st. organizirati selidbe u južnu Ugarska. Već 1541. bosanski su franjevci podigli samostan u Budimu, koji će u XVI. i XVII. st. postati glavnim kulturnim središtem, a skupa sa samostanima u kalačko-bačkoj, pečuškoj, zagrebačkoj, srijemskoj i temišvarskoj biskupiji i mjesto oko kojega se naseljavaju Bunjevci pridošli iz Hercegovine.

PONTIFICIUM ATHENAEUM ANTONIANUM
Facultas Theologica

DE ACTIVITATE FRANCISCANORUM
IN MIGRATIONIBUS POPULI CROATICI
SAECULIS XVI ET XVII

Pars dissertationis
ad Lauream in S. Theologia obtinendam
exaratae
a
P. Beato Bukinac, O. F. M.

Z A G R E B 1 9 4 0

B. Bukinac, *Djelatnost franjevaca u seobama hrvatskoga puka u XVI. i XVII. stoljeću*, Zagreb, 1940.

Tijekom XVI. st. mnogobrojne katoličke župe u Bosanskom pašaluku, zbog migracija uzrokovanih nasiljem i islamizacijom, nestaju. Iz tog vremena potječu i mnogobrojna franjevačka izvješća o većim skupinama Dalmatinaca, tj. Bunjevaca, u južnoj Ugarskoj. Jedno od prvih odnosi se na Temišvarsku biskupiju, u kojoj je 1582. fra Anto Matković otvorio školu za Dalmatince, a slična škola za svećenike Dalmatince postojala je 1647. u Sečenju. Izvješće fra Luke Ibrišimovića iz 1672. navodi da franjevci iz istočnobanatske Lipove u Bačkoj imaju mnogobrojne i bogate župe, što pokazuje da je središte prvog vala naseljavanja Bunjevaca bila Bačka. Potvrdu o bačko-baranjskom središtu naseljavanja Bunjevaca daje i vizitacija isusovca Bartola Kašića, koji je 1612. pohodio krajeve između Budima i Pečuha i zabilježio kako se na tom području govori »dalmatinski«. Iako neki autori smatraju da Kašić nikad nije posjetio Bačku, nego samo Pečušku biskupiju, iz njegovih se izvješća ipak vidi kako su na području cijele južne Ugarske živjeli Dalmatinci, tj. Bunjevci. I prvo spominjanje imena Bunjevac vezano je za bački prostor – u molbi fra Šimuna Matkovića iz 1622. da mu se dodijeli župa Bunjevci u Kalačkoj nadbiskupiji. To pokazuje da su Bunjevci naselili mnoga bačka mjesta, napose oko franjevačkih samostana. Potvrđuje to i izvješće barskog nadbiskupa iz 1633., u kojem se navodi da u župi »Bačka« djeluju franjevci provincije Bosne Srebrene te da narod koji stanuje u više od 400 zaselaka govori »ilirički« (*de lingua illirica*). U izvješću iz 1649. navodi se da je beogradski biskup Marin Ibišimović krizmao u Bačkoj u mjestima Segedin, Martonoš, Bajmok, Jankovac, Santovo, Sombor, Bereg, Kolut, Monoštor, Bač i Bukin. U kronici madžarskoga franjevačkog samostana u Gyöngyösu sačuvane su bilješke iz 1653., 1657., 1660. i 1668. u kojima se navodi kako u Segedinu među katoličkim pukom djeluju franjevci Dalmatinci. U pismu pisanome bosančicom iz 1668. katolici iz Baje, Bajmoka i Sombora ističu kako su dušobrižnici tih gradova pripadali provinciji Bosni Srebrenoj, a dolazili su iz olovskoga franjevačkog samostana. Iako se u povijesnim izvorima nigdje ne navodi podatak o broju bunjevačkih naseljenika prvoga migracijskog vala, nakon analize navedenih izvješća iznesena je pretpostavka da je riječ o nekoliko tisuća doseljenika.

Njima su se potkraj XVII. st. pridružili novi bunjevački rodovi, koji su s juga stare postojbine u Bačku donijeli živu samosvijest o bunjevačkom imenu i o zemlji podrijetla te će se, zahvaljujući njima, do danas sačuvati narodna predaja o precima

koji su u Bačku stigli od »rike Bune«. Nakon poraza Osmanlija pod zidinama Beča 1683. udružena je kršćanska vojska Poljske, Habsburške Monarhije i Venecije počela oslobađati dijelove srednje i jugoistočne Europe od osmanske vlasti, što je na tim područjima potaknulo spontane narodne ustanke, koje su u hrvatskim krajevima predvodili poglavito franjevački redovnici. Pobjede kršćanskih postrojba u Podunavlju i porazi u Bosni rezultirali su međutim novim migracijama, u kojima se islamizirano stanovništvo iz južne Ugarske, Slavonije i Srijema postupno seli u Bosnu, a iz Bosne u oslobođene krajeve dolaze bunjevački i šokački rodovi iz drugoga selidbenog vala.

O drugome selidbenom valu Bunjevaca na južnougarski prostor svjedoče i neki dokumenti u bečkome Ratnom arhivu. Među njima je izvješće bavarskog kneza Maksimilijana Emanuela, kojemu su 9. VII. 1687. došli »neki katolički Raci« i izrazili želju da se iz Turske (tj. iz Bosne, Hercegovine i Dalmacije) presele u Bačku te molbu da im dopusti naseliti Segedin, Suboticu i Baju i popraviti opustjele tvrđavice. Istom su knezu nedugo poslije toga pristupili i bunjevački izaslanici Dujo Marković i Đuro Vidaković, koji su ga također molili da se iz Turske u Bačku preseli 5000 Bunjevaca te da im se dodijeli nekoliko oštećenih tvrđavica i zemlja kako bi se mogli prehraniti, a zauzvrat su spremni pomoći habsburškoj vojsci u borbama s Osmanlijama. U kronici gyöngyöskog samostana sačuvana je pak bilješka da su tijekom 1686. Bunjevci u okolicu Subotice i Segedina pristigli uz pomoć 18 franjevaca provincije Bosne Srebrene, većim dijelom iz Bosne, a manjim iz Dalmacije, ali kako južna Ugarska te godine još nije bila oslobođena od Osmanlija, podatak vjerojatno treba razumjeti kao svjedočanstvo o početku drugog vala velikih migracija iz Bosanskog pašaluka.

Bunjevački i šokački rodovi naselili su se u Slavoniju, Srijem, Baranju i Bačku tek nakon protjerivanja osmanske vojske 1687., što potvrđuju i izvješća Dvorskoga ratnog vijeća iz rujna i listopada iste godine. To je vijeće naime udovoljilo molbama pridošlih Bunjevaca te je zapovjedilo generalu Caraffi da doseljenicima omogući nastanjivanje u Segedinu, Subotici, Baji i Somboru, podizanje traženih tvrđavica i općenito slobodan ostanak u Bačkoj između Tise i Dunava, od Baje preko Subotice, Martonoša, Sente, Sombora, Bača i Titela, pri čemu su naseljena i sjevernija područja sve do okolice Budima. Potvrda da su seobe pokrenute 1686. jest i izvješće provincijala Bosne Srebrene Mihajla Radnića, u kojem se navodi da su osmanske vojne postrojbe 1686. i 1687. godine opustošile mnogobrojne franjevačke samostane u Bosni i Hercegovini te su franjevci s dijelom puka bili prisiljeni napustiti to područje i preseliti se u sigurnije jugozapadne krajeve pod zaštitom Venecije, odnosno u prekosavske krajeve oko Požege, Velike, Iloka, Mohača i Budima. U sigurnom prolasku kroz Bosnu tom je bunjevačkom i šokačkom puku pomagala habsburška vojska, koja je pod zapovjedništvom princa Eugena Savojskoga početkom 1687. prodrla u Bosnu sve do Sarajeva. Kako su iste godine oslobođeni Bačka, Baranja i Slavonija, bunjevački rodovi mogli su preko prijelaza na Savi kod Brčkoga, Mihaljevca (u blizini Babine Grede), Županje, Blata, Davora i Broda nesmetano prijeći u Slavoniju. Za nastavak njihova puta važno je bilo oslobođenje Osijeka ujesen iste godine, jer su tek tada preko Drave mogli nastaviti put u Baranju i Bačku. Novopridošli bunjevački rodovi stopit će se s već otprije pristiglom hrvatskom populacijom pa će potkraj XVII. st. mnoga baranjska i bačka naselja, od Pečuha do Segedina, biti napučena razmjernom većinom bunjevačkoga i šokačkog stanovništva. O drugome migracijskom valu povijesna demografija također nema precizne podatke, ali se na temelju pojedinih franjevačkih izvješća zaključuje kako se u Slavoniju i južnu Ugarsku 1683.-99. iselilo oko 100.000 šokačkih i oko 50.000 bunjevačkih Hrvata. Bunjevci pristigli u drugom valu u posljednjim su godinama XVII. st. pridonijeli pob-

jedama habsburške vojske u Srijemu, Bačkoj i Banatu, pri čemu se posebice istaknuo subotički kapetan Luka Sučić, koji je predvodio Bunjevce u bitkama kod Slankamena 1691. i kod Sente 1697. Plemićka porodica Sučić isticala je da potječe iz grada Livna u jugozapadnoj Bosni, što upućuje na šire zemljopisno područje s kojega potječe i cjelokupna zajednica Hrvata-Bunjevaca. Bunjevačke stoljetne migracije na transverzali jug-sjever svoje polazne točke imaju na prostoru Dinarskoga gorja, s kojega su npr. Sučići iz Livna preko Bosne stigli na prijelaze na Savi, a nakon prelaska Drave kod Osijeka iz Baranje su 1687. došli u Suboticu, gdje su, s drugim bunjevačkim rodovima, stupili u redove habsburške vojske.

Pobjede habsburških vojnih postrojba označile su prekretnicu u ratu s Osmanlijama pa je 1699. zaključen mir u Srijemskim Karlovcima, prema čijim je odredbama Osmansko Carstvo izgubilo mnogobrojne posjede u Europi. Habsburgovci pak na novostečenim posjedima, uključujući i područje južne Ugarske, restauriraju stari županijski sustav, pri čemu iz njega izuzimaju pojedina područja, koja ostaju u okviru Vojne granice. Velike migracije bunjevačkog stanovništva uglavnom su završene potkraj XVII. i početkom XVIII. st. Sporadične migracije bunjevačkih rodova iz Like u Slavoniju i Bačku nisu imale veći utjecaj na demografske promjene u tim područjima. Tako se, primjerice, ime Bunjevac u Slavoniji gotovo nigdje i ne spominje, iako je bunjevačkih rodova bilo u mnogim slavonskim gradovima – ti su se doseljenici naime razmjerno brzo stopili sa šokačkom većinom. U južnu Ugarsku lički su se Bunjevci sporadično doseljavali sve do sredine XVIII. stoljeća.

Lit.: R. Horvat, *Hrvati u Bačkoj (Bunjevci i Šokci)*, Osijek, 1922; M. Mandić, Djelovanje Franjevaca u Podunavlju i Potisju (1526.-1926.), *Subotička Danica ili Bunjevačko-šokački kalendar (sa slikama) za prostu godinu 1926.,* Subotica, b. g.; K. Draganović, *Opći šematizam Katoličke crkve*, Sarajevo, 1939; M. Lorković, *Narod i zemlja Hrvata,* Zagreb, 1939 (pretisak 1996); Ž. Mandić, *Povijesna antroponimija bunjevačkih Hrvata u Madžarskoj,* Budimpešta, 1987; A Sekulić, *Bački Hrvati,* Zagreb, 1991; S. Pavičić, *Podrijetlo naselja i govora u Slavoniji,* Vinkovci, 1994; R. Pavelić, *Bunjevci,* Rijeka, 1991; P. Hanák (ur.), *Povijest Madžarske,* Zagreb, 1995; E. Zöllner, T. Schüssel, *Povijest Austrije,* Zagreb, 1995; D. Pavličević, O pučanstvu Krbave, Like i Gacke s posebnim osvrtom na Bunjevce, *Zbornik radova Krbavska bitka i njene posljedice,* Zagreb, 1998.

K. Bušić

Senćanska bitka 1697.

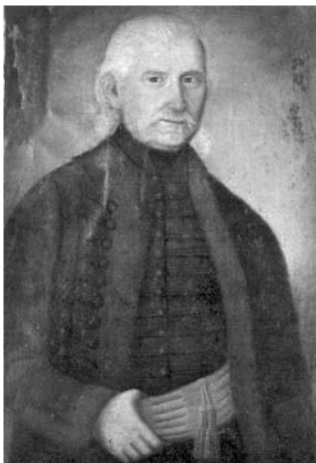
Crna Gospa u Franjevačkoj crkvi u Subotici (XVII. st.)

U Podunavlju. Nakon Karlovačkog mira 1699. dio doseljenih bunjevačkih Hrvata i dalje je vodio vojnički život na područjima koja su postala dijelom Potiske vojne granice. Nakon što je formirana 1702., kao vojni šanci u njezin su sastav ušli su i Subotica i Sombor. Drugi dio bunjevačkog stanovništva okrenuo se civilnom životu, i to ponajprije na područjima koja su bila pod upravom Ugarske komore i na kojima je ponovno uspostavljen ugarski županijski sustav, ali djelomice i na vojnograničarskom teritoriju. Bačku je međutim ubrzo zahvatio ustanak F. Rákóczyja (1703.-11.), u kojem su Bunjevci bili na austrijskoj strani. Područja na kojima su živjeli postala su tada bojištem te su pred pustošenjima mnogi izbjegli sve do Srijema, a velik im je udarac bilo i nekoliko epidemija kuge (1709., 1738./39.). Mnoge su bunjevačke porodice u tom razdoblju dobile plemstvo zahvaljujući prijašnjim ratnim zaslugama, ali i sudjelovanju u antiturskim (1683.-99., 1716.-18., 1737.-39.) te europskim ratovima (Poljski nasljedni rat, Austrijski nasljedni rat) na habsburškoj strani. Austrijski su časnici bunjevačko stanovništvo u tom razdoblju nazivali *katoličkim Racima*, dok se ono samo nazivalo *Dalmatincima*.

Većina bunjevačkog stanovništva u prvim se desetljećima mirnog života u Podunavlju uspješno prilagodila prelasku na civilni način života te je u vrijeme ukidanja Potiske vojne granice tijekom 1740-ih godina prijenos vlasti na civilna tijela uspješno obavljen i u Somboru i Subotici. U Somboru su se k tomu hrvatski i srpski graničari 1749. izborili za status slobodnoga kraljevskoga grada te su tako izbjegli jurisdikciju županijske vlasti. Subotički su se graničari 1743. zadovoljili statusom komorskog trgovišta, no poslije će i Subotica postati slobodnim kraljevskim gradom. Malobrojni graničari katoličke vjeroispovijedi iz obaju gradova koji se nisu mogli prilagoditi mirnodopskim prilikama preselili su se, skupa s dijelom pravoslavnih graničara, u vojnu granicu koja je u međuvremenu pomaknuta bliže stvarnoj granici s Turskom. Subotički graničari otišli su tako u Gospođince u jugoistočnoj Bačkoj, a segedinski »dalmatinski« graničari u obližnja sela Sirig i Desku. Dio katoličkih graničara odselio se pak, skupa s pravoslavnima, daleko na sjeveroistok, na područje današnje Ukrajine.

Od druge polovice XVIII. st. postupno se mijenja demografska slika u cijelome ugarskom Podunavlju. Hrvatima i Srbima, doseljenima u vrijeme protjerivanja Turaka, pridružuje se najprije madžarsko stanovništvo, koje se vraća na područja odakle je bilo izbjeglo pred Turcima. Marija Terezija počinje i veliku kolonizaciju njemačkog stanovništva, a u manjoj mjeri doseljavaju se i pripadnici drugih naroda (Slovaci, Rumunji, Židovi, Rusini tj. Ukrajinci). Suživot s drugim narodima, koji su iza sebe nerijetko imali jaču političku, gospodarsku i kulturnu infrastrukturu, bio je velik izazov za opstojnost Hrvata u ugarskom Podunavlju, tim više što je u to doba oslabljena i glavna društvena institucija koja je među njima održavala svijest o zajedništvu s Hrvatima u drugim zemljama – franjevački red. Franjevačka nazočnost, a osobito učilišta u Budimu, Baji,

Subotici i Baču, bili su naime važan čimbenik u povijesti hrvatskog puka u ugarskom Podunavlju, pri čemu je posebno mjesto imao tzv. budimski kulturni krug, čija je utjecaj, zahvaljujući ponajprije molitvenicima i kalendarima, dopirao sve do Bačke. Oduzimanje župa bosanskim franjevcima u razdoblju 1735.-70. i njihovo podvrgavanje jurisdikciji svjetovnog svećenstva školovanoga u Kalači i drugim madžarskim teološkim središtima imalo je zato velik utjecaj na pojačano odnarođivanje među podunavskim Hrvatima.

Petar Kuntić (rođ. 1743.), čelnik Izabranog građanstva u Subotici početkom XIX. st.

Asimilacija je u feudalnom razdoblju najviše rezultata imala u naseljima u kojima je »dalmatinsko« pučanstvo bilo u manjini, no madžariziran je i najveći dio viših društvenih slojeva: županijsko plemstvo, viši činovnici, crkveni velikodostojnici i intelektualci. Pokazalo se naime da se oni nisu samo najuspješnije prilagodili novim životnim prilikama i najviše uspeli na društvenoj ljestvici nego su u pravilu i prihvatili jezik i kulturu dominantnog naroda. Najveći dio bunjevačkog stanovništva bavio se međutim poljodjelstvom i živio je razmjerno izolirano od glavnine društvenih procesa te je, zahvaljujući tomu, ostao pošteđen asimilacije. S vremenom se povećavao i isprva malen udio Bunjevaca među urbanim stanovništvom, a ono je jakoj madžarizaciji bilo izloženo osobito nakon što je pri kraju feudalnog razdoblja kao jezik službene administracije, umjesto dotadašnjega latinskoga, uveden madžarski. Ta je regulativa postala snažnim uporištem asimilacije hrvatskog stanovništva u građanskom razdoblju koje će uslijediti. Arhivski izvori svjedoče da se puk koji se danas naziva bunjevačkim u tom razdoblju nazivao Dalmatincima, rjeđe Ilirima rimokatolicima (nasuprot Ilirima »nesjedinjenima«, tj. pravoslavnima) ili samo Ilirima (nasuprot »Rascijanima«, tj. Srbima), dok naziv Bunjevac gotovo da nije bio u uporabi. Svoj jezik nazivali jednako kao i Hrvati u Trojednoj Kraljevini te u Bosni i Hercegovini dalmatinskim, ilirskim i »slovinskim«.

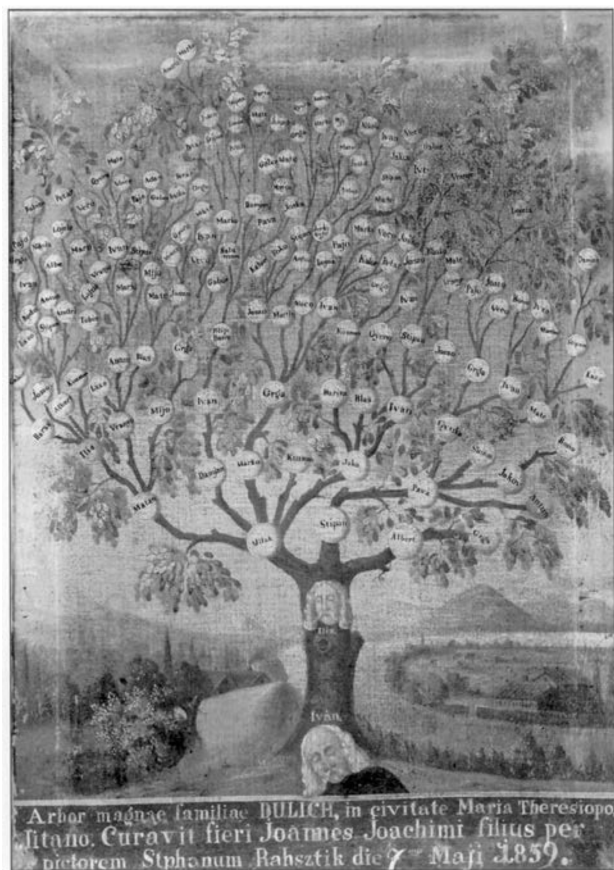

Bunjevačka nošnja početkom XIX. st.

U revoluciji 1848. i 1849. Bunjevci su bili na strani madžarske revolucionarne vlade, nasuprot srpskim postrojbama u južnoj Ugarskoj, koje su se borile na strani austrijske carske vojske. Kako je, nakon gušenja revolucije, prvo desetljeće građanskoga društvenog razvoja u Ugarskoj protjecalo u uvjetima Bachova apsolutizma i suspendiranoga županijskog sustava, i proces madžarizacije bio je donekle usporen. Sukladno tomu, u mnogim bunjevačkim mjestima gradski su zapisnici vođeni na mjesnoj hrvatskoj ikavici, a usporedno s time u javnoj i službenoj uporabi počinje se javljati ime Bunjevac, umjesto dotad uobičajenih imena Dalmatinac ili Ilir. Nakon sloma Bachova apsolutizma, restauracije

ustavnog stanja te Austro-ugarske nagodbe 1867. i Hrvatsko-ugarske nagodbe 1868., manifestacije madžarske nacionalne svijesti naglo su ojačale te su se ugarski Hrvati u drugoj polovici XIX. st. suočili s novim prilikama. Odvojeni od hrvatskih zemalja, u kojima se razvijala moderna hrvatska nacija i oblikovao moderni hrvatski jezični standard, ugarski su Hrvati bili izloženi pojačanom pritisku madžarizacije, pri čemu je otegotnu okolnost predstavljala stalna zategnutost odnosa između Zagreba i Budimpešte. Iako su madžarski zakoni od 1868. jamčili jezična prava nemadžarskim narodima, stvarnost je bila drukčija, što se može vidjeti i u tome što je pripadnika nemadžarskih naroda, koji su još sredinom XIX. st. činili većinu stanovništva Ugarske, pred Prvi svjetski rat u Ugarskoj bilo manje od Madžara. Sukladno tomu, u općinske je škole, umjesto lokalnoga ikavskoga hrvatskoga govora, do kraja XIX. st. postupno uveden madžarski jezik, koji postao jedinim jezikom cijele administracije. Potkraj XIX. i početkom XX. st. provedeno je i sveopće pomadžarivanja toponima, pa su tako, primjerice, Baračka i Bikić preimenovani u Nagybaracska i Bácsbokod.

Usprkos svemu tomu, među ugarskim Hrvatima počinje se upravo u to doba razvijati narodni preporod, koji njegovi nositelji promiču pod neutralnijim regionalnim bunjevačkim imenom. Kontekst u kojem je narodni preporod pokrenut bio je iznimno složen: inteligencija bunjevačkog podrijetla bila je uglavnom madžarizirana, građanski je sloj među Bunjevcima bio razmjerno malobrojan, a nositelji pokreta bili su izolirani u odnosu na slične pokrete u Monarhiji u koje su se ugledali, pa tako i

Porodično stablo Dulićevih

od iliraca u Hrvatskoj. Pokretač preporoda bio je biskup Ivan Antunović, kalački kanonik, a njegovi glavni sljedbenici bili su subotički pravnik Ambrozije Boza Šarčević, subotički novinar Kalor Milodanović, kaćmarski učitelj Mijo Mandić, profesor bajske učiteljske škole Ivan Mihalović te subotički svećenici Pajo Kujundžić i Matija Mamužić. Njihova je djelatnost na planu kulturnog prosvjećivanja bila golema: Antunović je u Kalači izdavao *Bunjevačke i šokačke novine* (1870.-72.) i *Bunjevačku i šokačku vilu* (1871.-76.), Milodanović je u Subotici pokrenuo listove *Misečna kronika* (1872.-73.) i *Subatički glasnik* (1873.-76.), narodne kalendare u Subotici izdavao je najprije Šarčević (*Bunjevački kalendar* 1868.-69., *Bunjevački i šokački kalendar* 1870.-82.), a poslije i Kujundžić (*Bunjevačko-šokačka Danica* od 1884., poslije preimenovana u *Subotičku Danicu*, koja izlazi sve do Prvoga svjetskog rata), dok je Mandić 1884. pokrenuo list *Neven*, koji je izlazio do 1914. Šarčević je k tomu sastavio i nekoliko dvojezičnih rječnika, a Antunović je 1882. objavio *Razpravu o podunavskih i potisanskih Bunjevcih i Šokcih*. Na prosvjetnom je polju najvažnija djelatnost Ivana Mihalovića, koji je u na hrvatskome izdao *Čitanku za katoličke škole* 1872., a na madžarskome *Početnicu za učenje ilirskog jezika* 1874., pri čemu su obje objavljene u nekoliko izdanja, te Mije Mandića, koji je 1880. za »bunjevačku i šokačku dicu« izdao *Zemljopis, povistnicu i ustavoslovlje* te *Prirodopis, prirodoslovlje i slovnicu*. Osim raširene nabožne književnosti pisane ikavicom, nastaje i svjetovna književnost, istina, i dalje uglavnom iz pera svećenikâ (Nikola Kujundžić, Ante Evetović Miroljub i dr.). Iako su Antunović i njegovi najbliži suradnici odlučili povesti borbu protiv odnarođivanja pod regionalnim bunjevačkim imenom, vlastima je čak i ono bilo neprihvatljivo te do raspada Austro-Ugarske nije odobren rad nijednoj ustanovi koja je u nazivu sadržavala pridjev *bunjevački* (Pučka kasina 1878. u Subotici, Bajska kršćanska čitaonica 1910., Bunjevačka školska zadruga u Subotici 1914. i dr.), jer su vlasti takvim udrugama pripisivale širenje panslavizma.

Bunjevačka preporodna glasila iz XIX. st.
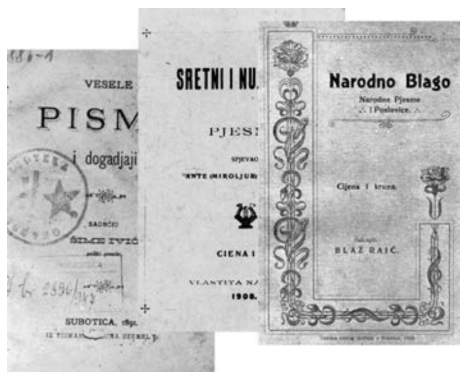
Osim što su se ugarski Hrvati tijekom cijeloga građanskog razdoblja borili protiv madžarizacije, sve su to vrijeme bili izloženi i utjecaju srpske nacionalne ideologije. Dok su bunjevačka inteligencija, ne osobito brojan madžarizirani građanski sloj te veleposjednici u veliku broju pristali uz madžarsku nacionalnu ideju jer su se uz madžarski jezik vezivale predodžbe kultiviranosti i prosperiteta, dok se hrvatska ikavica smatrala obilježjem kulturno i gospodarski inferiornih društvenih slojeva, utjecaj srpske nacionalne ideje očitovao se na suptilnije načine, koji se često nisu jasno razlikovali od suradnje u narodnom prosvjećivanju. Osim srpskih političkih i kulturnih krugova iz južne Ugarske, primjerice Ujedinjene omladine srpske, Matice srpske, novosadskoga Srpskoga narodnog kazališta i subotičkoga Srpskoga pjevačkog društva, snažan utjecaj na bačke Bunjevce ostavili su i neki agilni pojedinci: Ilija Garašanin održavao je česte kontakte sa Šarčevićem i Milodanovićem, Đorđe Popović-Daničar sa Šarčevićem je 1868. i 1869. izdavao *Bunjevački kalendar*, subotički tiskar Božidar Vujić izdavao je bunjevačke knjige i bio suurednik *Subatičkoga glasnika*, odvjetnik Dušan Petrović tiskao je, a Mladen Karanović izdavao *Subotičke novine* 1893.-98., Jovan Jovanović Zmaj pomagao je razvoj književnosti među Bunjevcima… Treba istaknuti da su među njima bili i znanstvenici i kulturni djelatnici koji su, pod utjecajem Vuka

Karadžića, Bunjevce neprikriveno smatrali katoličkim Srbima, poput Ivana Ivanića i Laze Kneževića.

Bajmočki Bunjevac s djecom potkraj XIX. st.

Iako veze s Hrvatskom nije bilo uvijek lako uspostaviti, one su ipak održavane. Posrijedi su bile ponajprije književno-kulturne veze (ban Ivan Mažuranić, Hrvatsko književno društvo sv. Jeronima i Matica hrvatska imali su svoje povjerenike u Bačkoj i poslali su tisuće knjiga u mnoga bunjevačka mjesta, a Antunovićeve *Bunjevačke i šokačke novine* imale su veći broj pretplatnika u Hrvatskoj nego među samim ugarskim Hrvatima), no zahvaljujući agilnijim svećenicima, poput Ivana Antunovića, Ante Evetovića Miroljuba, Đure Baloga, Blaža Modrošića i dr., uspostavljeni su i izravni kontakti, primjerice s đakovačkim biskupom Josipom Jurjem Strossmayerom. Iako su izravni kontakti isprva bili ograničeni zbog nepovoljnih odnosa Budimpešte i Zagreba, s jačanjem nacionalne emancipacije u Hrvatskoj potkraj XIX. i početkom XX. st. bačke Bunjevce sve češće pohode hrvatski saborski zastupnici, crkveni velikodostojnici (dr. Antun Bauer, mostarski biskup fra Alojzije Mišić, kanonik Milko Cepelić i dr.) i kulturni djelatnici (dr. Josip Reberski, dr. Tugomir Alaupović, dr. Đuro Arnold, Rudolf barun Maldini Wildenhainski i dr.), u bunjevačkim publikacijama (*Danica, Neven*) javljaju se suradnici iz Hrvatske, ugarski Bunjevci postaju članovima kulturnih društava iz Hrvatske, hrvatski listovi prate prilike Bunjevaca u Bačkoj (*Obzor, Hrvatska domovina, Vienac, Dom, Hrvat, Narodna obrana* i dr.), a *Hrvatska straža* čak prikuplja potpise za osnivanje Bunjevačke školske zadruge. Utemeljena je usto Pučka gazdačka banka 1892. kao »skoro čisti bunjevački zavod« te Zemljodilska štedionica 1904., koja je 1912. postala podružnicom Hrvatske zemaljske banke iz Osijeka. Iako se u Bačkoj sve češće susreće i hrvatsko ime (u subotičkome franjevačkom samostanu ljetopisci jezik Bunjevaca umjesto ilirskim počinju nazivati hrvatskim), u pojačanim kontaktima bunjevačkih prvaka s istaknutim pojedincima iz Hrvatske ocijenjeno je da bi isticanje hrvatske narodnosti uzrokovalo još veće pritiske vlasti te da je posve prikladno da se ugarski Hrvati protiv odnarođivanja i dalje bore pod lokalnim imenom. No nakon što i *Neven* u godinama prije Prvoga svjetskog rata otvorenije počne zastupati hrvatsku orijentaciju kada Bunjevce zove »bunjevačkim Hrvatima« (1908.) ili ističući da su Bunjevci »ogranak hrvatskog naroda« (1913.), novosadska *Zastava* sa žaljenjem ističe da Srbi Bunjevce »nisu pridobili za srpstvo«.

Bunjevačka književnost prije Prvoga svjetskog rata

Učinci preporodnog pokreta ostali su međutim uvelike ograničeni na dio svećenika koji nije pristao uz vladajuću panmadžarsku ideologiju te na srednje bunjevačke agrarne strukture, koje su živjele na relaciji između grada i sela. Siromašna seoska i salašarska populacija, kao društveni sloj koji je među Bunjevcima bio najbrojniji i koji je, zbog razmjerne izoliranosti, dotad nerijetko ostajao izvan domašaja madžarizacije, ostao je sad zbog istih razloga zaklonjen od zračenja preporodnog rada. Ograničen utjecaj borbe za narodnu samobitnost rezultat je i toga što ugarski Bunjevci nisu imali vlastite političke stranke, već se borba u lokalnim okvirima, prije svega u Subotici, u kojoj je bunjevačko stanovništvo bilo najbrojnije, vodila u stranaka čije su središnjice bile u Budimpešti. Ukratko, Bunjevci, poput drugih hrvatskih etničkih skupina u Ugarskoj, zbog spleta povijesnih okolnosti jedva da su bili uključeni u proces oblikovanja moderne hrvatske nacionalne samosvijesti te njihova percepcija vlastita kolektivnog identiteta često nije prekoračila lokalni jezični i etnički obzor. Povezivanju hrvatskih etničkih skupina s prostora povijesne Ugarske i integraciji ugarskih Bunjevaca u hrvatski narodni korpus nisu međutim pogodovala ni vremena koja su slijedila.

Preporodne aktivnosti, među kojima se najviše isticala borba za jezična prava u školama i Crkvi što su je predvodili Pajo Kujundžić i Matija Mamužić, prekinuo je naime Prvi svjetski rat. Tijekom rata, u kojem je, osobito na istočnim bojišnicama, stradalo nekoliko tisuća ugarskih Bunjevaca i koji je u Ugarskoj doživljavan pretežito kao madžarsko-srpski sukob, i svakodnevna komunikacija među Bunjevcima na vlastitu jeziku sumnjičena je kao potpora srpskoj politici i panslavizmu. U duhu toga, provladine *Naše novine* 1917. i 1918. osuđuju izraz »bunjevački Hrvat« kao »trabunjanje« ističući kako »u Ugarskoj nema Hrvata, jer se oni svi smatraju dobrim Madžarima«.

Kad se na kraju rata Austro-Ugarska raspala, većina je bačkih Bunjevaca težila pripajanju krajeva u kojima su živjeli budućoj južnoslavenskoj državi. Obećanja koja je nova madžarska vlada Mihálya Károlyija na kraju rata dala nemadžarskim narodima i koja je prihvatio samo dio ugarskih Bunjevaca stigla su prekasno. Demarkacijsku crtu, koju je odredio zapovjednik tog dijela bojišta francuski general Franchet d'Esperey, bez borbe je u prosincu zaposjela srpska vojska, a po južnougarskim mjestima osnivana su samoproglašena madžarska i srpska narodna vijeća (odbori). Ondje gdje su živjeli i Bunjevci vijeća su bila mješovita – bunjevačko-srpska. Subotički su Bunjevci raspad Austro-Ugarske simbolički obilježili isticanjem hrvatske zastave na gradskoj kući u studenome 1918. Tijekom mirovnih pregovora

Subotičani omladinci koji su 10. XI. 1918. pronijeli hrvatsku zastavu gradom

u Trianonu granica između dviju država na pojedinim je dijelovima povučena južnije od demarkacijske crte do koje je došla srpska vojska te je tako 1920. odlučeno šira okolica Baja (tzv. Bajski trokut) ostane u sastavu Madžarske. Razlozi za to nisu bili samo nedovoljna brojnost bunjevačkih Hrvata nego i nezainteresiranost srpske politike da dodatne skupine slavenskih katolika budu uključene u novostvorenu Kraljevinu SHS. Nakon Trianonskog mira društveni razvitak ugarskih Bunjevaca zato protječe različito, u dvjema državama.

Bunjevci ispred salaša 1920-ih godina

Prvotni entuzijazam bačkih Bunjevaca u južnoslavenskoj državi postupno je nestajao. Tijek događaja pokazao je da beogradske vlasti nacionalnom razvitku Bunjevaca nisu bile znatno naklonjenije od prijeratnih madžarskih. Nepovjerenje novih vlasti prema Bunjevcima imalo je ponajprije vjerske i nacionalne, ali i gospodarske razloge, pri čemu su, kad je riječ o gospodarskim razlozima, u jednakom položaju bili i bački Srbi. Lokalno hrvatsko stanovništvo postupno je isključivano iz državnih tijela, a na njihovo mjesto vlasti su dovodile kadrove iz južnijih krajeva. Među lokalnim hrvatskim stanovništvom podupirane su osobe lojalne režimu, nerijetko one koje su svoju lojalnost već dokazale i prema ugarskim vlastima, primjerice, Marko Jurić, Andrija Pletikosić, Joso Šokčić, Staniša Neorčić i dr. Provodi se srbizacija toponima (madžarski Nemesmilitics, umjesto u hrvatski Lemeš, preimenovan u Svetozar Miletić, madžarski Mérges preveden je na srpski kao Ljutovo, umjesto uzimanja postojećeg naziva Mirgeš i dr.), a vladajući režim podupire osnivanje vlastima lojalnih udruge (Zemljodilska kasina, Bunjevačka omladinska zajednica, Bunjevačka prosvetna matica…) i političke stranke (Zemljodilska stranka), protežira pojedince u prorežimskim strankama, pokreće časopise (*Književni sever*), novine (*Narod*, *Borba*, *Bačvanin*, *Bunjevačke novine* /1924.-27. i 1940.-41./, *Subotičke novine* /1927./) i kalendare (*Zemljodilski kalendar, Bunjevački kalendar* i dr.), uz pomoć kojih se nastojala spriječiti integraciju bačkih Bunjevaca u hrvatsko narodno tijelo. Takve su aktivnosti međutim bile kratka daha, često su smjenjivale jedna drugu, a kako nisu imale potporu u puku, općenito su postizale slabe rezultate. Jednako kao prije madžarske, i srpske su vlasti priječile prohrvatski angažman državnih djelatnika pa su malobrojni koji su uspjeli doći do državne službe i usto bili angažirani na narodnoj stvari bili premještani u druga mjesta (I. Malagurski – Tanar) ili su, zbog prijetnja otpuštanjem, svoj nacionalni angažman prekidali.

Rezultati aktivnosti iza kojih je stajao režim postigli su slabe rezultate i zbog toga što je među bunjevačkim pukom, a osobito među njegovim kulturnim, vjerskim i političkim liderima, hrvatska svijest usprkos svemu snažno ojačala. Na taj proces ključno su utjecala dva čimbenika: nacionalno-integracijska djelatnost Katoličke crkve te nekoliko desetaka agilnih kulturnih djelatnika koji su se, nakon stvaranja južnoslavenske države, iz Hrvatske doselili u sjevernu Bačku (Mihovil Katanec, Ladislav Vlašić, Dragan Mrljak, Vinko Žganec, Matej Jankač, Miroslav Mažgon, Mato Škrabalo i dr.). Pokazatelj jačanja hrvatske svijesti bilo je osnivanje mnogobrojnih hrvatskih institucija (u Subotici Dobrotvorna zajednica Bunjevaka, Bunjevačko momačko kolo, Hrvatsko akademsko društvo *Antunović*, Hrvatsko prosvjetno društvo *Neven*, Hrvatsko pjevačko društvo *Neven*, Matica subotička, Hrvatska kulturna zajednica; u Somboru *Bunjevačko kolo* i Hrvatsko kulturno društvo

Središnja proslava 250. godina doseljenja Bunjevaca 1936. u Subotici

Miroljub; u Čonoplji Bunjevačka kasina), izdavanje novina (*Subotičke novine* /1921.-23.; 1929.-1941./, *Hrvatske novine*, *Bunjevačko žackalo*, *Subotički športski list*, u Somboru *Danica*), časopisa (*Klasje naših ravni*), djelovanje političkih stranaka i različitih organizacija (Bunjevačko-šokačka stranka, podružnice Hrvatske seljačke stranke, Hrvatske seljačke sloge, križarske organizacije i drugih društava te hrvatski domovi osnivani su u Subotici, Somboru, Đurđinu, Tavankutu, Žedniku i drugdje). Neobično važnu ulogu u tom procesu imali su i istaknuti svećenici, poput Lajče Budanovića, Blaška Rajića, Ivana Beneša, Alekse Kokića i dr. Bilo je to doba iznimno dobre povezanosti bačkih Hrvata s Hrvatskom, prije svega na kulturnom planu. Iako se većina Bunjevaca i dalje bavila poljodjelstvom, upravo u tom razdoblju postupno nastaje i urbani bunjevački srednji sloj, uglavnom hrvatski orijentiran.

No zbog političkoga i kulturnog raslojavanja bunjevačkog stanovništva u međuratnom razdoblju manji dio bunjevačke, uglavnom lijeve inteligencije zauzimao se za očuvanje bunjevačke samosvojnosti osnivajući udruge (npr. Bunjevačko omladinsko društvo i Jugoslavensko nacionalno društvo *Ivan Antunović* u Subotici te *Bunjevačko kolo* u Somboru), izdajući svoj časopis (*Bunjevačko kolo*), kalendare (*Pravi bunjevački kalendar, Biskupa Ivana Antunovića kalendar*), razvijajući svoju političku i kulturnu aktivnost na temeljima neunitarno shvaćenog jugoslavenstva. U krugu tih aktivista najistaknutiji je bio Mijo Mandić, koji mu se priklonio potkraj 1920-ih, a zapaženiji su protagonisti bili i Marko Peić Tukuljac, Balint Vujkov, Barnaba Mandić i dr. Ni njihovo djelovanje nije naišlo na plodno tlo među pukom.

Nakon stvaranja Banovine Hrvatske 1939. u granicama koje nisu smatrane definitivnima i zbog očekivanoga federalnog preustroja Kraljevine Jugoslavije zaoštreno je i hrvatsko pitanje u Bačkoj. Afirmira se tridesetih godina nastala ideja Bačke Hrvatske kojim su se označavali sjeverni i sjeverno-istočni dijelovi Bačke naseljeni većinskim hrvatskim stanovništvom. Hrvatska je svijest bačkih Bunjevaca bila u stalnu uzletu i u to je doba dosegnula svoj povijesni vrhunac, no vlasti u borbi protiv hrvatskog pokreta u Bačkoj više nisu prezale ni od prijetnja ili uporabe fizičke pri-

Lajčo Budanović služi sv. misu na kongresu katoličkih muževa u Somboru 6. VIII. 1939.

sile. U Subotici je tako 1939. otkazan hrvatski kulturni sabor nakon što je lokalni Srpski klub prijetio da će u slučaju njegova održavanja posegnuti za oružjem, a najistaknutiji hrvatski aktivist mlađe generacije svećenik Aleksa Kokić pod nerazjašnjenim je okolnostima izgubio život na početku služenja vojnog roka na Cetinju 1940. Hrvatstvo bačkih Bunjevaca simbolički je međutim i dalje predstavljao NK *Bačka* iz Subotice, koji je 1939. promijenio ime u Hrvatski športski klub *Bačka*, pristupio Hrvatskomu športskom savezu te nastupao najprije u hrvatsko-slovenskoj, a poslije u hrvatskoj ligi.

Drugi svjetski rat i povratak Bačke u sastav Madžarske ponovno je nakratko administrativno povezao Bunjevce razdvojene trianonskom granicom. U međuratnoj Madžarskoj Bunjevci su, poput drugih manjina, bili izloženi jakom asimilacijskom pritisku, pri čemu se hrvatske etničke skupine i dalje u pravilu nisu mogle službeno služiti nacionalnim, već samo regionalnim imenima. Njihove ustanove bile su malobrojne (Bajska kršćanska čitaonica, Bunjevački i šokački odbor u Budimpešti), a nakladništvo je bilo koncentrirano u Budimpešti i nalazilo se pod stalnom prismotrom cenzure (*Bunjevačke i šokačke novine* 1924., kalendar *Danica* 1924.-44.). U nacionalnom radu isticali su se odvjetnik Mišo Jelić, svećenik Ivan Petreš te pisac kazališnih komada Antun Karagić sa svojim Društvom bunjevačkih kazališnih dobrovoljaca iz Gare. Od travnja 1941. Horthyjeva državna politika proširila se i na Bunjevce iz jugoslavenskog dijela Bačke. Bunjevački duhovni vođe Lajčo Budanović i Blaško Rajić bili su internirani izvan Subotice, a dio mlađe inteligencije (Petar Pekić, Marko Čović, Blaško Ivić, Jakov Kopilović i dr.) preselio se u Hrvatsku te se ondje organizirao u Društvo bačkih Hrvata i obnovio i časopis *Klasje naših ravni*. Pojedinci koji su bili skloni dotadašnjem beogradskom režimu (Martin Matić, Albe Kuntić i dr.) izbjegli su pak u Srbiju. Iako bunjevačke i hrvatske udruge, za razliku od većine srpskih, tijekom rata nisu bile zabranjene, njihova je djelatnost zbog ratnih prilika uglavnom zamrla. Ipak, tijekom rata Marko Peić u Subotici je objavio knjigu, Grga Vuković u Somboru je izdavao *Naše novine* i *Naš kalendar*, a tiskana je i nabožna literatura na hrvatskome. O tome da ni madžarskim crkvenim krugovima ni državnim vlastima nije odgovarala integracija Bunjevaca u hrvatski narod svjedoče knjige franjevca Bernardina Unyija. Bunjevci su bili sudionici antifašističkog pokreta u Bačkoj, koji je imao mješoviti nacionalno-ideološki karakter.

Diletantsko društvo u Čavolju 1941. god.

Ponovno razgraničenje duž trianonske granice, komunistički režim i federalni preustroj Jugoslavije odredili su nov kontekst u kojem se razvijala povijest bačkih Bunjevaca nakon Drugoga svjetskog rata. U Jugoslaviji su područja na kojima su živjeli bački Bunjevci postala dio autonomne pokrajine Vojvodine, a preko nje i Srbije, iako je bilo pokušaja da se dijelovi sjeverne i sjeveroistočne Bačke u kojima je živjelo hrvatsko stanovništvo priključe Hrvatskoj. Crkva je u novim prilikama postala proganjanom institucijom i njezin se utjecaj na nacionalni razvitak osjetno smanjio, a 27 istaknutih katoličkih aktivista iz Subotice (Ivan Kujundžić, Vojislav Pešut, Alojzije Poljaković, Mara Čović i dr.) u političkim su procesima 1948. osuđeni na višegodišnje zatvorske kazne. Zbog uvođenje sovjetskog modela gospodarskog razvitka (agrarna reforma, kolonizacija, tzv. obvezni otkup) selo prolazi kroz velike promjene, a dio stanovništva seli se u grad. U uvjetima proklamirane nacionalne ravnopravnosti i partijskog odustajanja od velikosrpskog koncepta osporavanja hrvatstva Bunjevaca prve godine nakon ra-

Praizvedba opere J. Andrića *Dužijanca*

ta obilježene su pozitivnim trendovima: nastavlja se rad hrvatskih institucija (Subotička matica, Bunjevačko momačko kolo, Pučka kasina), u Subotici i okolnim bunjevačkim selima organizira se školska nastava na hrvatskome, pokreću se novine *Hrvatska riječ*, časopis *Rukovet* i Hrvatsko narodno kazalište, pri čemu su vodeću ulogu imali uglavnom pojedinci iz predratne lijevo i projugoslavenski orijentirane bunjevačke mladeži (Balint Vujkov, Matija Poljaković, Antun Vojnić Purčar, Marko Peić, Blaško Vojnić Hajduk i dr.) te nekadašnji simpatizeri i članovi partizanskog pokreta (Geza Tikvicki i dr.). Međutim, veze bačkih Bunjevaca s Hrvatskom postupno slabe, a potkraj pedesetih godina, u sklopu afirmiranja ideje socijalističkog jugoslavenstva koje je pratilo ukidanje manjinskih institucija jugoslavenskih naroda izvan matičnih republika, zatiru se i dotadašnja postignuća bačkih Hrvata – Hrvatsko narodno kazalište u Subotici postaje Narodnim pozorištem, *Hrvatska riječ* postaje *Subotičkim novinama*, hrvatskim kulturno-prosvjetnim društvima *Matija Gubec* iz Tavankuta te *Vladimir Nazor* iz Sombora ukida se hrvatski predznak i naziv se ekavizira, a časopis *Rukovet* gubi hrvatske atribute. Nastaje desetogodišnje zatišje u javnom životu hrvatske zajednice u Bačkoj, u kojem iznimku čini samo djelovanje nekolicine pisaca (Matija Poljaković, Balint Vujkov, Ante Sekulić, Jakov Kopilović, Lazar Merković i dr.) te KPD-a *Vladimir Nazor* iz Sombora i KUD-a *Matija Gubec* iz Tavankuta, koji su i dalje djelovali u hrvatskom duhu. Oaza hrvatstva u tom je razdoblju bila i Katolička crkva, ali je i ona bila izložena stalnim pritiscima režima. Gospodarske su socijalne promjene u nekoliko desetljeća rezultirale urbanizacijom bunjevačkog stanovništva, nastankom srednjeg sloja i radništva, a u manjoj mjeri Bunjevci participiraju i u vodećim političkim i gospodarskim strukturama. To je zajedno s širokom dostupnošću obrazovanja i uopće socijalnim karakterom države rezultiralo snažnim modernizacijskim procesima za socijalističkoga razdoblja u bačkih Bunjevaca. Znatno je izmijenjena etnička struktura sjeverne Bačke zbog poslijeratne kolonizacije i protjerivanja njemačkog stanovništva, ali i zbog studentskih migracija iz Crne Gore, Bosne i Hercegovine i Srbije, koje su utjecale na povećanje udjela Srba u stanovništvu Subotice i Sombore, te gospodarskih i studentskih migracija madžarskog stanovništva iz bačkih i banatskih mjesta, koje su utjecale na to da Subotica s vremenom postane središtem vojvođanskih Madžara.

Ozračje političke i ekonomske liberalizacije potkraj 1960-ih osjetilo se i među bunjevačkim Hrvatima te se ponovno pokreće dužijanca – javno obilježavanje žetvenih svečanosti (u Subotici od 1968.), u Subotici se 1970. osniva HKUD *Bunjevačko kolo*, tavankutski KUD *Matija Gubec* u svojemu radu snažnije razvija kulturna stvaralaštva bunjevačkih Hrvata te radi na njihovoj integraciji u kulturni život Hrvatske, poprsje Ambrozija Šarčevića, rad Ivana Meštrovića, postavlja se 1971., časopis *Rukovet* tijekom 1970. i 1971. ponovno poprima hrvatska obilježja, a u raz-

KUD Matija Gubec iz Tavankuta na I. međunarodnoj smotri folklora u Zagrebu 1966.

Dužijanca 1968. u Subotici

doblju 1968.-72 mnogobrojni hrvatski pisci (Jakov Kopilović, Pavao Bačić, Ivan Kujundžić, Petko Vojnić Purčar, Ante Sekulić, Balint Vujkov, Ive Prćić, Matija Poljaković, Ivan Pančić, Vojislav Sekelj i dr.) učestalo objavljuju knjige, pri čemu nastaju i kapitalna izdanja, poput antologija Geze Kikića. Ponovno se pokreće kalendar *Subotička Danica* 1971., a u sklopu intenzivirane suradnje s kulturnim institucijama iz Hrvatske, osobito s Maticom hrvatskom, inicirano je i osnivanje ogranka Matice hrvatske u Subotici. Zaustavljanje liberalnih reformi 1971. rezultirao je, među ostalim, i slomom »hrvatskog proljeća«. U godinama koje će doći nekoliko je desetaka najagilnijih kulturnih djelatnika izgubilo namještenje i preselilo se u Hrvatsku, neki su nakon montiranih procesa utamničeni (Bela Gabrić i Ante Sekulić), a *Subotička Danica* za 1972. zabranjena je. Nakon svojevrsne dekapitacije bačkih Hrvata te konfederalizacije zemlje i formiranja republičkih partijskih struktura, Katolička crkva ponovno je postala oazom očuvanja hrvatske svijesti. U okviru Crkve održava se sjećanje na narodne preporoditelje iz austrougarskog razdoblja i iz vremena Kraljevine Jugoslavije, a postupno se obnavlja i nakladništvo: od 1978. izlaze novine *Bačko klasje*, a od 1984. ponovno i kalendar *Subotička Danica*. Međutim, asimilacija je u tom razdoblju nastavljena i postupno pridobiva oblik srbizacije, koja je najvidljivija u jeziku. Većina urbanih Bunjevaca koristi se samo srpskim jezikom jer je društveni prestiž hrvatske govorne ikavice sve niži, a u školama se ne poučava hrvatski književni jezik. No zemlja postupno ulazi u gospodarsku i političku krizu, a u srbijanskom partijskom vodstvu potkraj 1980-ih prevladala je hegemonistička opcija.

S uvođenjem višestranačja u sklopu očekivane demokratske preobrazbe u Subotici je osnovan Demokratski savez Hrvata u Vojvodini, koji utemeljuje podružnice i u većini bunjevačkih mjesta te izdaje stranačko glasilo *Glas ravnice*. Usporedno s tim, vlasti reafirmiraju međuratnu politiku podvajanja Bunjevaca na Hrvate i nehrvate podupirući prorežimske bunjevačke udruge, stranku i nakladništvo, što je, u kontekstu srpsko-hrvatskog rata 1991.-95., režima Slobodana Miloševića 1988.-2000., opće pauperizacije i desetljećima duge razdvojenosti od matice,

Suvremeno novinstvo bačkih Hrvata

rezultiralo odnarođivanjem znatnijeg dijela bunjevačkog puka. Nakon raspada federativne Jugoslavije bunjevački su Hrvati postali klasičnom nacionalnom manjinom, a nakon završetka rata našli su se u položaju sličnome onomu u kojem su bili Bunjevci koji su nakon povlačenja trianonske granice ostali u Madžarskoj. Mnogi bunjevački Hrvati, iz straha za fizičku i gospodarsku egzistenciju, pri određivanju svoje nacionalne pripadnosti izjašnjavaju se kao Bunjevci ili Jugoslaveni, što vlasti potiču jednako kao što su prije činile i madžarske. Usprkos tomu, tijekom 1990-ih hrvatski jezik postaje službenim jezikom u subotičkoj općini, a tendencija jačanja javnog života hrvatske zajednice u Bačkoj sve je jača. U Subotici su pokrenuti dvotjednik *Žig* i katolički mjesečnik *Zvonik*, izlazi časopis za kulturu *Klasje naših ravni*, u okviru Katoličkog instituta *Ivan Antunović* objavljuje se nabožna literatura, mnogobrojni pisci stvaraju i objavljuju na hrvatskome književnom jeziku i na lokalnoj ikavici, udrugama se vraćaju hrvatski predznaci (Hrvatsko kulturno-prosvjetno društvo *Matija Gubec* u Tavankutu, Hrvatski kulturni centar *Bunjevačko kolo* u Subotici, Hrvatsko kulturno-umjetničko društvo *Vladimir Nazor* u Somboru), a nastaje i više novih hrvatskih ustanova i društava.

Tijekom kratkotrajne prozapadne vlade Zorana Đinđića 2000.-03. prestala je otvorena državna potpora dijeljenju bačkih Bunjevaca te je hrvatska manjinska zajednica u Vojvodini, zahvaljujući afirmativnu odnosu vlasti prema njoj, etablirana: formalno je priznato njezino postojanje, pokrenut je tjednik *Hrvatska riječ*, hrvatski je kao službeni jezik uveden u pokrajinska tijela, otvaraju se školski razredi u kojima se cjelokupna nastava održava na hrvatskom jeziku, a u škole se uvodi se i mogućnost fakultativnog pohađanja nastave iz hrvatskog jezika itd. Nova srbijanska vlada, usprkos potpisanom Sporazumu o zaštiti manjina 2004. između Hrvatske te Srbije i Crne Gore, nastavila je međutim podupirati podvajanje bunjevačkih Hrvata tretirajući Bunjevce nehrvate kao posebnu nacionalnu manjinu, aktivno radeći na stvaranju »bunjevačkog« jezika od dijalektalnog bu-

Suvremeni hrvatski katolički tisak u Bačkoj

njevačkog govora i njegovom uvođenju u škole. Ponovno se aktualiziraju i teze o Bunjevcima kao katoličkim Srbima (u Somboru), čak i u znanstvenim krugovima (Srpski biografski rječnik). U određivanju položaja bunjevačkih Hrvata u Bačkoj u najnovije doba važan je čimbenik i svojevrstan »odljev mozgova«: od nekoliko desetaka mladih koji svake godine odlaze na studij u Hrvatsku rijetko se tko, zbog teške političke i gospodarske situacije, vraća u zavičaj.

Iako je uloga Katoličke crkve među bačkim Bunjevcima u artikuliranju hrvatske svijesti smanjena nakon uspostavljanja demokracije, ona je ostala važan kohezijski čimbenik. U budućnosti bi međutim na daljnje smanjenje njezine uloge u očuvanju hrvatstva među bačkim Bunjevcima mogla utjecati upravo njezina univerzalistička narav, na što upućuje sve češće korištenje srpskim jezikom u bogoslužju u Zrenjaninskoj biskupiji te Beogradskoj nadbiskupiji, ali i razvijanje teološkog sustava naobrazbe u Vojvodini, koje će nužno oslabiti jezičnu vezu s Hrvatskom. Zato nije nerealno očekivati da će posebnost bunjevačkih Hrvata u odnosu na Srbe s vremenom očitovati samo vjerom.

SLAVENI GORNJE BAČKE!
HRVATSKA BRAĆO I SESTRE!
DRUGOVI I DRUGARICE!
OMLADINO NAŠA!

U svim našim mjestima Bajskog trokuta osnovani su — i već funkcioniraju — mjesni odbori AFS-a. Mi Slaveni u Bajskom trokutu najponosniji možemo biti na to, što imamo ovakovu masovnu, frontovsku, antifašističku organizaciju!

Naš front i naše organizacije sigurna su zaštita u borbi našoj protiv madjarskog fašizma, koji nas je htio nacionalno posve uništiti.

Hortijevsko-fašističko-megalomanska reakcija [illegible] **Hrvati**, [illegible] da se zovemo samo Bunjevcima i Šokcima, da [illegible] na taj način [illegible] asimilirati, madjarizirati, da svi postanemo Madjari. Valjda ni jedna nacija nije toliko stradala od nasilnog asimiliranja, kao ovaj naš mali ogranak slavenskog roda u Bajskom trokutu! Zahvaljujući slavnoj i pobjedonosnoj Crvenoj armiji, tome je sada kraj.

Ali mi se još vrlo mnogo moramo boriti protiv te reakcije i fašizma, jer će ti najveći neprijatelji našeg naroda, pod krinkom ove ili one stranke, svom silom nastojati, da nas, kako sada, tako i ubuduće, stalno sprečavaju, i da nas napokon sasvim onemoguće. To je njihov cilj, jer smo mi njima najveći trn u oku, baš zato, što smo Slaveni!

BRAĆO I SESTRE!

Dne 2. februara priredit ćemo u Bačkom Aljmašu (Bačalmašu) u Domu KP

VELIKI NARODNI ZBOR
ANTIFAŠISTIČKOG FRONTA SLAVENA U MADJARSKOJ

Na taj Zbor prisustvovat će delegati iz svih naših mjesta Bajskog trokuta. Odbor za Veliki Narodni Zbor AFS-a u Bajskom trokutu uputio je pozive i na ostala naša mjesta, van Bajskog trokuta, gdje postoje organizacije AFS-a, i pozvao njihove rukovodioce, da i oni prisustvuju na naš Prvi Veliki Zbor AFS-a u Bačkom Aljmašu.

Na tom Zboru energično će se tražiti sva naša nacionalna i kulturna prava i potpuna ravnopravnost, koju mi dosada nemamo. Nemamo naše škole (ni osnovne), nemamo naše novine, nemamo u tom pogledu jednom riječju — ništa.

OMLADINO BAJSKOG TROKUTA!

Pošalji i Ti Tvoje delegate na ovaj Prvi Veliki Zbor AFS-a, koji će Te istinski zastupati. Ti si, Omladino, jedina naša najveća nada i naša budućnost! Zato učestvuj i Ti u što većem broju na tom Velikom Zboru AFS-a!

SLAVENI BAJSKOG TROKUTA!

Stupajte svi, i staro i mlado, u naše antifašističke organizacije AFS-a! To je naš jedini put u borbu za naša sveta nacionalna i kulturna prava i potpunu ravnopravnost nas Slavena u Bajskom trokutu.

U Bačalmašu, 15. januara 1946.

SMRT FAŠIZMU — SLOBODA NARODU!

Za:
Antifašistički Front Slavena
u Bajskom Trokutu
ANTUN KARAGIĆ [illegible]
[illegible]

Proglas Hrvata iz Bajskog trokuta1947.

Općinska zgrada u Tukulji
u drugoj polovici XX. st.

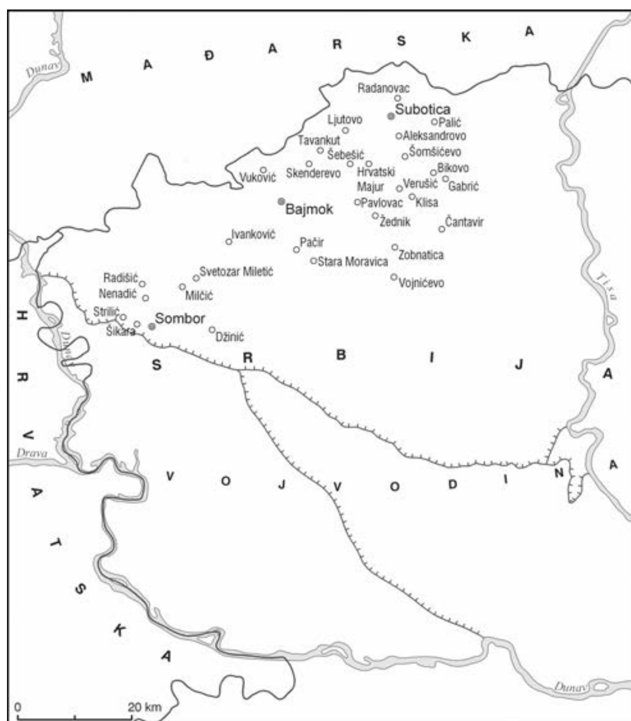
Kad je riječ o Bunjevcima u Madžarskoj, asimilacija je nastavljena i nakon Drugoga svjetskog rata. Dodatno ju je ubrzao rigidniji oblik sovjetskoga gospodarskog modela nagle industrijalizacije, koja je uzrokovala nestajanje sitnoga seljačkog posjeda i migraciju mnogih Bunjevaca iz Bačke u industrijska središta u unutrašnjosti. Na političkom su planu asimilaciji pridonijeli i politički progoni nakon sukoba Tita i Staljina 1948., uključujući i prisilna raseljavanja u druge dijelove Madžarske, tijekom kojih su mnogi bunjevački Hrvati iz Bajskog trokuta sumnjičeni za titoizam. Manjinska se prava djelomice ipak ostvaruju u južnoslavenskim udrugama (Demokratski savez Južnih Slavena), nakladništvu (*Naše novine, Narodne novine, Naš kalendar, Narodni kalendar, Etnografija južnih Slavena u Mađarskoj*) i školama, zahvaljujući kojima se, usprkos jezičnom unitarizmu, i među bačkim Bunjevcima stvara sloj intelektualaca (M. Karagić, R. Vidaković, Mišo Mandić, A. Kričković i dr.). S demokratskim promjenama u Madžarskoj potkraj 1980-ih te nakon raspada Jugoslavije u Madžarskoj nastaju i samostalne hrvatske organizacije (Savez Hrvata u Madžarskoj, Hrvatska državna samouprava, mjesne hrvatske samouprave po bačvanskim selima te u Budimpešti i okolici), udruge (Bajska bunjevačka čitaonica, Divan-klub u Aljmašu i dr.), nakladništvo (tjednik *Hrvatski glasnik*, godišnjak *Hrvatski kalendar*, časopisi *Etnografija Hrvata u Mađarskoj*, *Riječ*, *Pogledi* itd.) i škole (Hrvatska osnovna škola i gimnazija u Budimpešti, u bačvanskim selima manji

broj djece u osnovnim školama uči hrvatski jezik). Tim se koracima, u uvjetima podmakle asimilacije, ipak nastoji očuvati hrvatska narodna svijest. Hrvatska i Madžarska sklopile su 1995. Sporazum o međusobnoj zaštiti manjina, a u Madžarskoj se pripadnost Bunjevaca hrvatskom narodu danas ne dovodi u pitanje. Odnos Katoličke crkve u Madžarskoj prema hrvatskom puku tradicionalno je drukčiji nego u Vojvodini te je među neasimiliranim bunjevačkim Hrvatima u Madžarskoj evidentna slaba religioznost.

Lit.: I. Ivanić, *O Bunjevcima*, Subotica, 1894; P. Pekić, *Povijest Hrvata u Vojvodini*, Zagreb, 1930; V. Stajić, Mađarizacija i demađarizacija Bunjevaca, *Letopis Matice srpske*, 1-3 (325), Novi Sad, 1930; P. Pekić, Političke i kulturne veze između Bunjevaca i Hrvata u prošlosti, u: *Obzor. Spomen knjiga 1860-1935*, Zagreb, 1936; *Hrvatska enciklopedija*, 2, Zagreb, 1942; Tan. [I. Malagurski – Tanar?] Kulturni i narodni preporod Hrvata u Bačkoj, *Klasje naših ravni*, Zagreb, 1/1943; I. Kujundžić, *Izvori za povijest bunjevačko-šokačkih Hrvata*, Zagreb, 1968; I. Kujundžić, Bunjevačko-šokačka bibliografija, *Rad JAZU*, 355, Zagreb, 1969; A. Lebl, *Građanske partije u Vojvodini 1887-1918*, Novi Sad, 1979; S. Kuzmanović, O nacionalnom preporodu bunjevačkih Hrvata, *Zbornik za istoriju*, 20, Novi Sad, 1979; *Enciklopedija Jugoslavije*, 2, Zagreb, 1982; A. Sekulić, *Bački Hrvati*, Zagreb, 1991; A. Kuntić, Iz istorije bačkih Bunjevaca, *Spomenik SANU*, 132, Beograd, 1991; B. Skenderović [S. Bačić], Formiranje nacionalne svijesti kod Bunjevaca u Bačkoj, *Marulić*, 3, Zagreb, 1998; M. Dulić, Da se ne zaboravi: Subotički proces 1948., *Politički zatvorenik,* br. 87, Zagreb, 1999; K. Bušić, Iz prošlosti hrvatske zajednice u Bačkoj, *Hrvatska revija*, Zagreb, 3/2000; D. Šokčević, *Kratka povijest Hrvata u Mađarskoj*, http: //www. croatica. hu/htorten. html; E. Barić, *O jeziku Hrvata u Mađarskoj*, www. croatica. hu; N. Zelić, *»Hrvatsko proljeće« i bački Hrvati* (rukopis).

S. Bačić

3. Naselja. Nakon dolaska u Podunavlje bunjevački su se Hrvati naselili na širokom području sjeverne i srednje Bačke (oko Subotice, Sombora, Baje), u okolici Segedina te uzvodno uz Dunav, ponajviše na pojedinim područjima današnje Budimpešte i u njezinoj široj okolici. Broj naselja u koji-

Naselja bunjevačkih Hrvata u Vojvodini

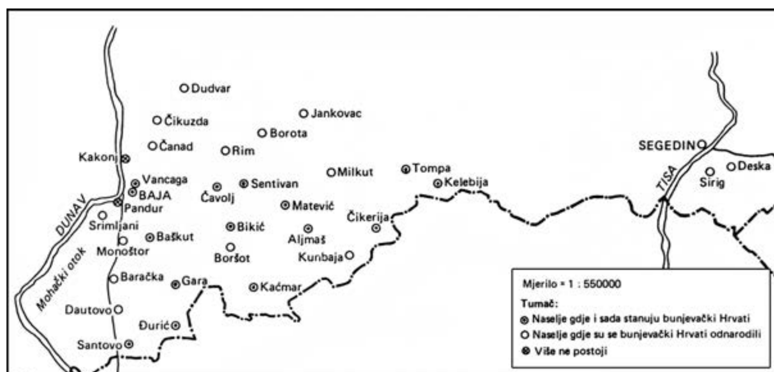
ma su živjeli bunjevački Hrvati potkraj XVII. i u XVIII. st. bio je veći nego danas, ali je zbog malobrojnosti bunjevačko stanovništvo u tim mjestima asimilirano u susjedne narode, uglavnom Madžare i Nijemce. Jedno od malobrojnih naselja u kojima su Bunjevci asimilirali druge narode (Madžare, Nijemce i Slovake) jest Tavankut. Zbog manje brojnosti i teritorijalne nekompaktnosti, bunjevačke skupine u Budimpešti i široj okolici te u Segedinu i okolnim mjestima asimilaciji su bile izložene prije nego Bunjevci u Bačkoj.

Središte bunjevačkih Hrvata u Bačkoj oduvijek je bila Subotica. Uvjetovano je to time što su Bunjevci u njoj nekad činili većinu stanovnika, a u XX. st. razmjernom kompaktnošću subotičkih Bunjevaca u odnosu na druga mjesta u kojima su živjeli. Subotica je tako, zahvaljujući kulturnim i političkim aktivnostima (udruge, društva, stranke, nakladništvo i dr.), postala središtem bunjevštine te hrvatstva općenito na području Bačke, pa i šire. Hrvatsko je stanovništvo u Subotici najgušće koncentrirano u četvrtima Bajnat, Gat, Ker, Mali Bajmok, Senta i Aleksandrovo (*arh.* i *dij.* Šandor).

U okolici Subotice znatniji broj bunjevačkih Hrvata živi još u sljedećim naseljima: Bajmok (*arh.* i *dij.* Bajmak), Bikovo, Čikerija (*arh.* i *dij.* Dolnja Čikerija), Đurđin, Gabrić, Klisa, Mala Bosna, Ljutovo (*arh.* i *dij.* Mirgeš), Novi Žednik, Šebešić (*arh.* i *dij.* Sebešić), Skenderovo, Tavankut, Verušić, Žednik (Stari Žednik, *arh.* Naćvin), pustarama Hrvatski Majur i Pavlovac (*arh.* i *dij.* Vantelek) i dr. Nekad je bunjevačkog stanovništva bilo i u Čantaviru, Ludašu (*arh.* i *dij.* Šupljak), Pačiru, Staroj Moravici, Zobnatici te u drugim mjestima, no ondje su uglavnom odnarođeni.

U Somboru su Bunjevci bili u manjini u odnosu na druge narode, ponajprije Srbe, i to osobito nakon Drugoga svjetskog rata. To je utjecalo i na njihovu slabije izraženu nacionalnu svijestu. Bunjevački Hrvati žive u prigradskim salaškim naseljima Bezdanski Put, Nenadić i Gradina, zatim u Čonoplji i Svetozaru Miletiću (*arh.* i *dij.* Lemeš) te u okolici selâ Stanišić i Riđica.

Glavno bunjevačko središte u današnjoj Madžarskoj je Baja. Tom gradu gravitiraju i druga naselja u kojima žive Bunjevci: Aljmaš (*madž.* Bácsalmás), Baškut (*madž.* Vaskút), Bikić (*madž.* Bácsbokod), Čavolj (*madž.* Csávoly), Đurić (*madž.* Bácsszentgyörgy), Fancaga (Vancaga, *madž.* Bajaszentistván, danas dio Baje), Gara, Gornja Čikerija (*madž.* Csikéria), Kaćmar (*madž.* Katymár), Matević (*madž.* Mátételke), Sentivan (*madž.* Felsőszentiván). Bunjevački su Hrvati već otprije odnarođeni u mjestima Baračka (*madž.* Nagybaracska), Borota, Boršot (*madž.* Bácsborsód), Čenad (Čanad, *madž.* Csanád), Čikuzda (*madž.* Sükösd), Dautovo (*madž.* Dávod), Dudvar (*madž.* Nemesnádudvar), Jankovac (*madž.* Jánoshalma), Kelebija, Kunbaja, Madaraš (*madž.* Madaras), Milkut (*madž.* Mélykút), Mo-

Naselja bunjevačkih Hrvata u južnoj Madžarskoj

noštor (*madž*. Bátmonostor), Rim (*madž*. Rém), Srimljani (*madž*. Szeremle), Tataza (*madž*. Tataháza) i dr. Nekad su naseljavali i sela Kakonj (*madž*. Kákony) i Pandur (*madž*. Pandúr) ali ta naselja danas, zbog čestih poplava u prošlosti, više ne postoje.

Znatnija bunjevačka skupina živjela je i u Segedinu (*madž*. Szeged) te u obližnjim selima Deska (*madž*. Deszk) i Sirig (*madž*. Szőreg), ali su u sva tri mjesta odnarođeni još sredinom XIX. stoljeća.

Na području današnje Budimpešte hrvatsko stanovništvo, uglavnom bunjevačko, naselilo je dijelove grada Taban (*madž*. Tabán), Državnu Cestu (*madž*. Országút), Vodeni Grad (*madž*. Vízváros), Stari Budim (*madž*. Óbuda), Ulak (*madž*. Újlak), Čepelj (*madž*. Csepel) i Peštu (*madž*. Pest). U široj okolici važnija mjesta u kojima je živjelo bunjevačko jesu: Andzabeg (*arh*. Hamžabeg, *madž*. Érd), Džankutaran (*madž*. Adony), Erčin (*arh*. Jarčin, *madž*. Ercsi), Perkat (*madž*. Perkáta), Senandrija (*arh*. Sent Andrija, *madž*. Szentendre, *srp*. Sentandreja), Tukulja (*madž*. Tököl) i Turbal (*madž*. Törökbálint). Otprije je odnarođeno hrvatsko stanovništvo u mjestima Almaš (*madž*. Rácalmás), Bata (*madž*. Százhalombatta, današnje hrvatsko stanovništvo nije autohtono), Breka (*madž*. Berki), Ećka (*madž*. Etyek), Fedvar (*madž*. Földvár), Kerestur (*madž*. Ráckeresztúr), Pentela (*madž*. Dunaújváros), Stolni Biograd (*madž*. Székesfehérvár), Šokut (Šoškot, *madž*. Sóskút), Šumar (*madž*. Solymár), Tarnok (*madž*. Tárnok) i dr.

Lit.: Ž. Mandić, *Povijesna antroponimija bunjevačkih Hrvata u Madžarskoj*, Budimpešta, 1987; A. Sekulić, *Hrvatski bački mjestopisi*, Zagreb, 1994.

S. Bačić

4. Govor. Govor bačkih Bunjevaca pripada štokavskom poddijalektu novoštokavsko-ikavskoga ili zapadnog dijalekta središnjega južnoslavenskoga dijalektnog dijasistema. Taj se dijalekt razvio iz ranijih zapadnoštokavskih govora u zapadnoj Hercegovini i unutrašnjosti srednje Dalmacije te je ondje i danas glavno područje njegova prostiranja. Tijekom velikih migracija stanovništva uzrokovanih turskom najezdom zapadni se dijalekt proširio i na veća kompaktna područja u srednjoj i zapadnoj Bosni, sjevernoj Dalmaciji, podvelebitskom primorju, Lici i Bačkoj, a u manjim se oazama njime govori i u Gorskom kotaru, sjevernoj Bosni, Slavoniji te južnotalijanskoj pokrajini Molise. Govornici zapadnog dijalekta u najvećem su broju Hrvati, a u Bosni i Bošnjaci.

Od novoštokavskih dijalektnih obilježja za govor bačkih Bunjevaca izrazito su karakteristični četveronaglasni akcentni sustav te gubljenje glasa *h*. Manje je dosljedan sinkretizam padežnih nastavaka za dativ, lokativ i instrumental množine, jer su i stari nastavci u mnogo slučajeva očuvani (osobito u lokativu: *na konji*; ali i u instrumentalu: *za vrati*). Iako je odraz praslavenskog jata dominantno ikavski, u govoru bačkih Bunjevaca pojavljuju se i poneki ekavizmi (*koren, obadve, starešina, donet*), što se često tumači utjecajem susjednih ekavskih govora. S druge strane, šćakavizmi u ovome izrazito štakavskom govoru (*utočišće, narašćaj, milošća, dopušćat*) svjedoče o predmigracijskim dodirima sa šćakavskim govorima, a na drevne dodire s dalmatinskim govorima upućuju izolirani primjeri tipa *gospoja* (s čakavskim *j* umjesto štokavskoga *đ*) i *dužijanca* (neki dijalektolozi tu riječ izvode iz *dožeo* + *nica*, pri čemu odraz za stari nastavak *l* nije *o*, kao u većini štokavskih govora, nego *a*, što je do danas obilježje mnogih govora u Dalmaciji). Za govor bačkih Bunjevaca tipični su k tomu sažimanje vokala u muškom rodu jednine radnoga glagolskog pridjeva (*mogo, zauzo*), gubljenje nenaglašenog *i* u sredini i na kraju riječi (*kor'to, držat*), analoško preuzimanje rezultata palatalizacije i sibilarizacije i u slučajevima kad za te promjene nema glasovnih razloga (akuzativ množine *momce* prema nominativu *momci*, 3. lice množine prezenta *peču* i imperativ *peči* prema 1. licu jednine prezenta *pečem*), nastavak *-om* u instrumentalu jednine imenica muškog roda koje završavaju na palatal (*nožom*), zamjenica *otaj* umjesto *taj* (*s otim*), nastavak *-m* umjesto književnog *-u*

u 1. licu jednine prezenta glagola *moći* (*možem*), nastavci *-aje* i *-adu* umjesto književnog *-aju* u 3. licu množine prezenta 5. glagolske vrste (*pivaje/pivadu*)… Leksik sadržava velik broj germanizama, a osobito turcizama i hungarizama.

S obzirom na to da su se Bunjevci u Bačku doseljavali u nekoliko valova, da su nastanili razmjerno veliko područje te da komunikacija među pojedinim naseljima nije uvijek bila frekventna, pojedini su mjesni govori obilježeni mnogim lokalnim specifičnostima (npr. u Lemešu su zabilježena odstupanja od novoštokavske akcentuacije, što neki dijalektolozi objašnjavaju utjecajem šokačkih staroštokavskih govora). Ipak, za sve je bunjevačke mjesne govore u Bačkoj danas karakteristično intenzivno povlačenje. U Madžarskoj jedva da još ima Bunjevaca koji se svojim govorom služe u svakodnevnoj komunikaciji, a u Vojvodini su koncentrirani uglavnom u nekoliko naselja u okolici Subotice (Đurđin, Mala Bosna, Tavankut, Žednik…). Ipak, zanimanje za ikavicu među bačkim Bunjevcima tijekom posljednjih desetljeća raste i očituje se na dva načina. Bunjevci koji se smatraju Hrvatima doživljavaju je ponajprije kao dio svojih lokalnih kulturnih tradicija te se dijalektološki proučava i sve češće susreće u pisanim i elektroničnim medijima kao sredstvo stilizacije, a nastaje na njoj i dijalektalna književnost. Bunjevci koji se ne smatraju Hrvatima pokušavaju pak na ikavici izgraditi književni jezik, ali kako u tome imaju malo uspjeha, u svojim se glasilima njome koriste razmjerno rijetko te u njima prevladava srpski književni jezik.

Lit: S. Georgijević, Bački bunjevački govor, *Godišnjak Zadužbine Sare i Vase Stojanovića*, 6, Beograd, 1938; I. Popović, O bačkim bunjevačkim govorima, *Zbornik Matice srpske za književnosti i jezik*, 1, Novi Sad, 1953; Lj. Prćić, Specifični lingvistički problemi na terenu severne Bačke i savremeni književni jezik, *Književnost i jezik*, 2, Beograd, 1975; P. Stepanović: O govorima bačkih Bunjevaca, *Neven*: Prilog *Narodnih novina*, br. 12, Budimpešta, 1987; A. Sekulić, Govor bačkih Bunjevaca, u: *Rasprave o jeziku bačkih Hrvata*, Zagreb, 1997.

P. Vuković

BUNJO, nekadašnji pogrdni naziv za Bunjevca. Bio je osobito u uporabi potkraj XIX. i početkom XX. st. u madžarskom jeziku (bunyó), a prije toga i među pravoslavnim stanovništvom u Lici, Dalmaciji i Hercegovini. Nazivom se nisu koristili sami Bunjevci. Neki autori smatraju da je ime Bunjevac izvedeno iz naziva koji je isprva bio pejorativan.

Lit.: *Neven*, Subotica, 3/1918; J. Erdeljanović, *O poreklu Bunjevaca*, Beograd, 1930.

S. Bačić

Dragutin Burić

BURIĆ, Dragutin (Zagreb, 16. X. 1907. – Novi Sad, 25. VI. 1984.), operni pjevač. U rodnom gradu pohađao je trgovačku školu, no ubrzo se opredijelio za operno pjevanje. Studirao je kod tadašnjih najboljih zagrebačkih pedagoga za solo pjevanje – Ade Dietrich i Milivoja Kučića. Pjevačku karijeru tenora počeo je 1938. u opernom zboru Hrvatskoga narodnog kazališta u Zagrebu. Još kao zborni pjevač dobivao je složenije solističke uloge, a nekoliko godina poslije postao je i solistom. Godine 1946. prelazi u Hrvatsko narodno kazalište u Subotici, gdje tumači glavne tenorske uloge u operetama, a godinu dana poslije odlazi u Operu Srpskoga narodnog kazališta u Novi Sad, gdje će ostati sve do umirovljenja 31. XII. 1963. Gostovao je i u drugim opernim kućama u Jugoslaviji te nastupao kao koncertni pjevač. Ostvarujući mnogobrojne zapažene uloge, znatno je pridonio bogaćenju repertoara i kvalite-

te novosadske opere. Njegova najuspjelija ostvarenja bile su lirske tenorske uloge, posebice Alfreda i Vojvode (G. Verdi, *Traviata* i *Rigoletto*), Fausta (u istoimenoj operi Ch. Gounoda), Werthera (u istoimenoj operi J. Masseneta), Rodolfa, Cavaradossija i Des Griexa (G. Puccini, *La bohčme*, *Tosca* i *Manon Lescaut*), Lenskoga (P. I. Čajkovski, *Evgenij Onjegin*), Juranića (I. Zajc, *Nikola Šubić Zrinski*), Kulina (I. Bajić, *Knez Ivo do Semberije*) i Miće (J. Gotovac, *Ero s onoga svijeta*). Za svoje je umjetničke domete i prinose opernoj umjetnosti u Vojvodini dobio nekoliko priznanja, među kojima je i *Zlatna plaketa* 1972. u povodu 25. obljetnice obnove novosadske opere.

Lit.: *Politika*, Beograd, 27. VI. 1984; *Almanah pozorišta Vojvodine*, br. 82/83, 83/84, 84/85, Novi Sad, 1987; *Hrvatski biografski leksikon*, 2, Zagreb, 1989.

A. Čota

BURNAĆ, Ivan (Bátori, János) (Čonoplja, 17. V. 1841. – Budimpešta, 25. V. 1900.), svećenik i kulturni djelatnik. Teologiju je svršio u Kalači, no prije nego što je 1868. zaređen za svećenika, u rodnom je selu 1866./67. djelovao kao pomoćni učitelj. Nakon ređenja obavljao je službu kapelana u Fancagi, Kecelu, Baji, Aljmašu, Lemešu i Somboru. U Baji je 1875. pokušao izdavati kalendar *Bunjevačka i šokačka Danica*, ali u tome nije imao uspjeha. Nakratko je napustio svećenički red te je u Budimpešti radio kao financijski činovnik, no ubrzo se vratio među svećenike, promijenivši ujedno prezime u Bátori. Kateheta somborskih osnovnih škola postao je 1882., a u tom je gradu iste godine pokrenuo i list *Bunjevac*, što je Ivan Antunović primio s tolikim oduševljenjem da je bio spreman odustati od pokretanja *Nevena*, na čemu je radio skupa s Mijom Mandićem. U svojem je listu Burnać objavio više poučnih i drugih članaka, no prekritičko stajalište o upravo tad objavljenoj Antunovićevoj *Razpravi* stajalo ga je ugleda među čitateljima. List je zbog toga izgubio potporu i pretplatnike te je vrlo brzo i prestao izlaziti. Burnać je 1886. postao kapelanom u subotičkoj župi sv. Terezije, zatim administratorom u Boršodu, a 1893. župnikom u Santovu. Tijekom priprema za mjesnu proslavu tisućljeća madžarske državnosti 1896. inzistirao je na tome da i santovački Hrvati sudjeluju na svečanome madžarskome misnom slavlju, čemu su se mnogi protivili. Nakon Burnaćeve prijave vlastima, neki su od njih utamničeni i zlostavljani. Njegova molba da se poveća broj misa na madžarskom jeziku, koju je iste godine uputio Kalačko-bačkoj nadbiskupiji, raspirila je višegodišnji spor madžarskih i šokačkih vjernika, zbog kojega je dio santovačkih Šokaca poslije i prešao na pravoslavlje (»santovački slučaj«). Na vlastit zahtjev umirovljen je 1897., nakon čega ponovno odlazi u Budimpeštu, gdje je i umro. Zapamćen je ponajprije kao madžarizator, a kao takva spominju ga i pučke te druge pjesme (npr. *Nebo plače* od Miše Jelića).

Lit.: P. Pekić, *Povijest Hrvata u Vojvodini*, Zagreb, 1930; M. Evetović, *Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata* (rukopis); Ž. Mandić, Santovci su rekli: ne, *Hrvatski glasnik*, Budimpešta, 19. IX. 1996; *Hrvatski književnici u Mađarskoj: Mišo Jelić* (prir. Ž. Mandić), Budimpešta, 2002; http: //www. asztrik. hu/archivum/kfl1/1c. htm#b

M. Grlica i Đ. Lončar

Ivan Burnać

BURNAĆ, Ivan (Čonoplja, 24. XI. 1926. – Sombor, 5. XII. 2005.), društveni djelatnik. Sin Marijana i Lize, rođ. Jozić. Osnovnu školu završio je u rodnom selu, a gimnaziju u Somboru. Diplomirao je 1963. na Pravnom fakultetu u Novom Sadu. Obnašao je dužnost općinskog suca za prekršaje u Apatinu te starješine Općinskog organa za prekršaje u Somboru. Bio je tajnik Društva filatelista u Apatinu i

Somboru, dopredsjednik Saveza filatelista Vojvodine i član predsjedništva Saveza filatelista Jugoslavije. Za svoj je filatelistički rad nagrađen srebrnom i zlatnom značkom vojvođanskog saveza i zlatnom značkom srbijanskoga. Izlagao je na mnogim filatelističkim izložbama – lokalnim, republičkim, saveznim i međunarodnim – te dobio mnogobrojna priznanja. Bio je ujedno član organizacijskih odbora više filatelističkih izložaba. Povremeno je objavljivao napise o filateliji i drugim temama u lokalnom tisku (u apatinskom *Glasu Komune*, *Somborskim novinama*, somborskom *Miroljubu*, *Biltenu* Saveza filatelista Vojvodine, *Filatelistu* Saveza filatelista Srbije i *Filateliji* Hrvatskoga filatelističkog saveza). Bio je član Upravnog odbora Hrvatskoga kulturno-umjetničkog društva *Vladimir Nazor* u Somboru, te član uredništva glasila tog društva *Miroljub*.

Đ. Lončar

BURUNDŽUK (barundžuk, brundžuk) (*tur*. bürüncük, burumcüuk), fina, ručno tkana prozirna tkanina slična današnjoj gazi. U bačkih Šokaca dio je narodne nošnje. Koristi se najčešće u svečanim prilikama, primjerice, za prekrivanje mladenkina lica ili lica duhovskih »kraljica«. Osim toga, stavlja se i preko kolijevke radi zaštite djeteta od kukaca.

Lit.: S. Velin, Duhovski običaj Bunjevaca, Šokaca i Srba u našem dijelu Bačke, *Etnografija Južnih Slavena u Mađarskoj*, 1, Budimpešta, 1975; A. Sekulić, *Bački Hrvati*, Zagreb, 1991.

M. Šeremešić i J. Dumendžić

BUŠIĆ, Krešimir (Vinkovci, 10. IV. 1970.), povjesničar. U rodnom gradu pohađao je osnovnu i srednju školu. Diplomirao je 1999. na Hrvatskim studijima Sveučilišta u Zagrebu te izradio magistarsku radnju pod naslovom *Društveno, kulturno i političko organiziranje bačkih Hrvata-Bunjevaca 1918.-1941.: uloga bunjevačke elite u procesu nacionalne integracije i modernizacije hrvatske zajednice u Bačkoj*. Kao profesor povijesti i sociologije radio je u Vukovaru od 1999. do 2000., a nakon toga radi kao asistent na Institutu društvenih znanosti *Ivo Pilar* u Zagrebu. Bavi se istraživanjem povijesti hrvatskog iseljeništva, među ostalim proučava i bunjevačke i šokačke Hrvate. Članke posvećene zavičajnoj tematici objavljivao je u zagrebačkim časopisima *Hrvatska revija*, *Croatica christiana periodica* i *Pro historia Croatica* te u vinkovačkom *Godišnjaku Matice hrvatske*.

Djela: Iz prošlosti hrvatske zajednice u Bačkoj: povijesna problematika usporene nacionalne integracije bačkih Hrvata-Bunjevaca, *Hrvatska revija*, Zagreb, 3/2003; Migracije i kulturni identitet Hrvata-Bunjevaca, *Zbornik radova o biskupu Lajči Budanoviću*, Subotica, 2004; Odjeci uspostave Banovine Hrvatske u hrvatsko-bunjevačkoj javnosti, *Društvena istraživanja*, Zagreb, 4-5/2005.

Lj. Vuković

BUZOV, Matija (? – ?), prosvjetni i politički djelatnik, novinski urednik. Podrijetlom iz Dalmacije, nekoliko je godina bio policijski komesar u Slavoniji, ali je kao »nepoćudan« izbačen iz službe. Nakon toga doselio se u Vajsku, gdje je aktivno radio na političkome i kulturnom organiziranju šokačkih Hrvata. Njegov je rad utjecao i na rezultate općinskih izbora 6. XI. 1927., na kojima je HSS dobio 15 vijećnika i vlast u Vajskoj. Zbog velika ugleda i utjecaja koji je imao na mjesne Hrvate bio je izložen pritiscima naseljenih dobrovoljaca. Na kulturnom planu dao je poticaj osnivanju pjevačkoga i »diletantskoga« (dramskog) društva *Zora* u Vajskoj i *Javor* u Sonti. Pomagao je i organizirao kulturno zbližavanje šokačkih sela i Vukovara, a u više navrata Vajsku su, na njegov poticaj, posjetili pjevačko društvo *Dunav* i Hrvatski konjanički sokol iz Vukovara. Pokrenuo je i akciju boljega prometnog povezivanja sela srednje i jugozapadne Bačke s Vukovarom. Na njegovu inicijativu u travnju 1928. osnovana je kotarska organizacija HSS-a u Odžacima, u kojoj je bio tajnik. U razdoblju od 1928. do 1930. u subotičkom listu *Neven* objavio je nekoliko lirskih pjesama rodoljubnoga i socijalnog nadahnuća, u kojima je veličao hrvatstvo i seljaštvo. Od 1928. bio je vlasnik i urednik vukovarskog tjednika *Nova hrvatska riječ*, koji je promicao načela što ih je zastupala

Hrvatska seljačka stranka. Nastojao je od toga lokalnog lista stvoriti glavno glasilo susjednih sela u Srijemu i bačkih šokačkih sela. U listu je pokrenuo redovitu rubriku *Dopisi s onu stranu Dunava*, u kojoj se izvještavalo o svakodnevnim problemima bačkih sela, a objavio je i veći broj pjesama i tekstova posvećenih šokačkim Hrvatima. Tako u broju od 9. VI. 1928., u članku *Subotički biskup Budanovič obilazi hrvatsko-šokačka sela u jugozapadnoj Bačkoj*, izvješćuje o oduševljenom dočeku biskupa Lajče Budanovića u Plavni, Bođanima i Vajskoj te naglašava kako u tim selima živi apsolutna većina Hrvata-Šokaca. Potkraj 1928. i početkom 1929. u tjedniku izlazi i serija članaka pod zajedničkim naslovom *O Bunjevcima*, u kojima se ističe kako su bački Bunjevci, zbog zatvorenosti u svoju etničku zajednicu, dugo bili nesvjesni svoje nacionalne pripadnosti, ali su pod utjecajem Stjepana Radića i svojih vođa postali svjesni Hrvati. Ubrzo nakon uvođenja šestosiječanjske diktature kralja Aleksandra Karađorđevića, potkraj veljače 1929. prestao je izdavati i uređivati list »iz političkih i financijskih razloga«.

Lit.: *Hrvatska riječ*, br. 46, 48, 52, 53, Vukovar, 1927; *Nova Hrvatska riječ*, br. 2, 3, 4, Vukovar, 1928; *Dom*, br. 19, Zagreb, 1928; *Neven*, br. 15, Subotica, 1929; M. Evetović, *Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata* (rukopis); M. Smiljanić, *Štamparstvo u Vukovaru na bazi dokumenata u Gradskom muzeju* (magistarski rad obranjen 1971. na Prirodoslovno-matematičkom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu); H. Matković, *Povijest Hrvatske seljačke stranke*, Zagreb, 1999.

K. Bušić i M. Bara

L E K S I K O N

PODUNAVSKIH HRVATA – BUNJEVACA I ŠOKACA

5

C–Ć

HRVATSKO AKADEMSKO DRUŠTVO

Subotica, 2006.

L E K S I K O N

PODUNAVSKIH HRVATA – BUNJEVACA I ŠOKACA

5

C–Ć

HRVATSKO AKADEMSKO DRUŠTVO

Subotica, 2006.

UREDNIŠTVO
Slaven Bačić, Stevan Mačković,
Petar Vuković, Tomislav Žigmanov

GLAVNI UREDNIK
Slaven Bačić

IZVRŠNI UREDNIK
Tomislav Žigmanov

LEKTURA
Petar Vuković

KOREKTURA
Mirko Kopunović, Márta Mačković-Papp

GRAFIČKA PRIPREMA
Marija Prćić (prijelom)
Darko Ružinski (ilustracije)

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Biblioteka Matice srpske, Novi Sad

929(=163.42) (497.113) (031)
930.85(=163.42) (497.113) (031)

LEKSIKON podunavskih Hrvata - Bunjevaca i Šokaca. [Knj.] 5, C-Ć/ [glavni urednik Slaven Bačić]. - Subotica : Hrvatsko akademsko društvo, 2005 (Subotica : Printex). - 74 str. : ilustr. ; 24 cm

Tekst štampan dvostubačno. - Tiraž 1.000.

ISBN 86-85103-03-7 (za izdavačku celinu)
ISBN 86-85103-06-X

a) Bunjevci - Leksikoni b) Šokci - Leksikoni

COBISS.SR-ID 214580743

ISBN 85-85103-06-X

SURADNICI NA PETOM SVESKU

Bačić, dr. sc. Slaven, odvjetnik, Subotica
Bara, Mario, student povijesti i sociologije, Filozofski fakultet, Zagreb
Bažant, Eva, knjižničarka u mirovini, Subotica
Beretić, mons. Stjepan, župnik Katedralne župe sv. Terezije Avilske, Subotica
Bušić, mr. sc. Krešimir, prof. sociologije i kroatologije, Institut društvenih znanosti *Ivo Pilar*, Zagreb
Čeliković, Katarina, prof. komparativne književnosti, knjižničarka-bibliografkinja, Gradska knjižnica, Subotica
Černelić, dr. sc. Milana, izvanredni prof. Filozofskoga fakulteta u Zagrebu, Zagreb
Čota, Antonija, dipl. iur., tajnica Narodnog kazališta, Sombor
Čota, Zoran, dipl. iur, Sombor
Čović, Gavro, odvjetnik, Subotica
Čović, Ivan, Subotica
Dumendžić, Josip, Bođani
Duranci, Bela, prof. povijesti umjetnosti u mirovini, Subotica
Đanić, mr. sc. Matija, prof. geografije u mirovini, Sombor
Firanj, Alojzije, Sombor
Grlica, Mirko, prof. povijesti, viši kustos Gradskog muzeja, Subotica
Hoško, dr. sc. Franjo Emanuel, izvanredni profesor Katoličkog bogoslovnog fakulteta u Zagrebu, Teologija u Rijeci
Hovány, mr. sc. Lajos, asistent Građevinskog fakulteta u Subotici, Subotica
Ivanović, mr. sc. Josip, prof. Teološko-katehetskog instituta Subotičke biskupije, Subotica
Libman, dr. Emil, liječnik u mirovini, Subotica
Lončar, mr. sc. Đuro, stručni savjetnik Ekonomskog fakulteta u Subotici u mirovini, Subotica
Mačković, Stevan, prof. povijesti, ravnatelj Historijskog arhiva, Subotica
Mandić, Živko, odgovorni urednik, *Nemzeti Tankönyvkiadó* Rt, Budimpešta
Rudić, Blaženka, o. p., Subotica
Rudinski, mr. sc. Ante, arhitekt, Zavod za urbanizam, Subotica
Runje, Dujo, Subotica

Sedlar, Rudolf, slikar, Čantavir
Sekulić, dr. sc. Ante, znanstveni savjetnik u mirovini i dopisni član HAZU, Zagreb
Skenderović, Petar, Subotica
Skenderović, dr. sc. Robert, viši asistent, Hrvatski institut za povijest, Zagreb
Stantić, Alojzije, ekonomist u mirovini, Subotica
Stantić, Nikola, novinar, *Subotičke novine*, Subotica
Stantić, Stipan, prof. geografije, OŠ *Ivana Milutinovića*, Subotica
Suknović, Kata, dipl. ing. za tekstilno inženjerstvo tekstilno-strojarske struke, Subotica
Štefković, Josip, župni vikar Župe Imena Marijina, Novi Sad
Ušumović, Neven, prof. filozofije i dipl. komparatist književnosti, Umag
Vujković Lamić, Ljudevit, službenik u mirovini, Subotica
Vuković, Ljubica, prof. povijesti i povijesti umjetnosti, Gradski muzej, Subotica
Vuković, Petar, znanstveni novak, Filozofski fakultet, Zagreb
Zelić, Naco, dipl. iur. u mirovini, Zagreb
Žigmanov, Tomislav, prof. filozofije, Subotica

C

CAJG (*njem*. Zeug: tkanina), hlačevina, tekstilni materijal. Budući da je čvrsta, služi za izradu raznovrsnih, većinom radnih, trajnih hlača, koje su nekad nosili muškarci. Boja joj je uglavnom tamnih nijansa, a može biti izrađena od pamuka, lana, vigonj-pređe (vuna manje kvalitete), poluvunene ili polulanene pređe.

Cajg je među bačkim Hrvatima bio u širokoj uporabi osobito na selu.

Lit.: B. Roller, *Tehnologija tekstila – Poznavanje odjevnih tkanina*, Zagreb, 1958.

K. Suknović

Ivan Car

CAR, Ivan – Ivša (Sombor, 22. VI. 1905. – Sombor, 23. X. 1982.), činovnik, nogometaš i trener. Sin Adama i Tereze, rođ. Raič. Bio je jedan od najboljih somborskih nogometaša između dvaju svjetskih ratova. Nogomet je počeo igrati s 15 godina za Somborsko radničko šport-udruženje. Igrao je na poziciji desnog krila, a isticao se brzinom i vještinom. Četrdesetak je puta nastupao za reprezentaciju grada Sombora i Subotičkoga nogometnog podsaveza. Tijekom služenja vojske u kraljevskoj mornarici u Dubrovniku za dobro igranje nogometa kralj Aleksandar I. odlikovao ga je srebrnom medaljom. Nakon povratka u Sombor ubrzo je počeo igrati za apatinski klub *Tri zvijezde*, u kojem je proveo nekoliko godina. Ponovno se vratio u klub u kojemu je ponikao, u kojemu je onda i završio igračku karijeru. Nakon toga bio je trenerom u ova dva kluba. Bio je uključen u nogometne aktivnosti u Somboru i za Drugoga svjetskog rata.

Izvor: Arhiv NK *Radnički*, Sombor.

Lit.: S. Vasiljević, *Fudbalski klub Radnički Sombor 1912-1982*, Sombor, 1982.

Z. Čota

CAREV, Petar (Sombor, 30. V. 1914. – Sombor, 24. I. 1982.), šahist, društveni djelatnik. Sin Julija i Klare, rođ. Mandić. Osnovnu školu i gimnaziju završio je u Somboru. Od svoje petnaeste godine igrao je šah, a članom Somborskoga šahovskog kluba postao je 1931. Od 1933. redovito je sudjelovao na državnim prvenstvima, a prvak Vojvodine bio je 1946., 1948. i 1951. Godine 1950. proglašen je za majstorskog kandidata, a ubrzo mu je priznat i naslov nacionalnog majstora. Bio je član šahovske reprezentacije Jugoslavije i član jugoslavenske reprezentacije u dopisnom šahu. Saveznim sucem postao je 1950., a na konferenciji FIDA-e u Havani 1966.

promoviran je u međunarodnoga šahovskog suca. Sudio je, među ostalim, i na 20. šahovskoj olimpijadi u Skopju 1972.

Kao tajnik Šahovskog kluba u Somboru 1932.-64. promicao je šah među mladima. Organizirao je mnogobrojna klupska, kotarska i pokrajinska natjecanja te međunarodni memorijalni šahovski turnir *Ivan Parčetić*, koji se održavao u Somboru u drugoj polovici XX. st. Sudjelovao je u organiziranju 9. šahovske olimpijade u Dubrovniku 1950. Bio je poznat i kao šahovski publicist i urednik vojvođanskog lista dopisnoga šaha *Bilten*. Kuverte tiskane za međunarodni memorijalni turnir *Ivan Parčetić* ušle su u svjetske filatelističke kataloge. Za svoj je rad dobio više važnih nagrada i priznanja, među kojima su Orden sa zlatnim vijencem Predsjednika Republike, mnoga najviša priznanja Šahovskog saveza Jugoslavije, visoka priznanja SOFKA-e Vojvodine i Listopadska nagrada Grada Sombora.

Bio je član HKPD-a *Miroljub* u Somboru od osnutka društva. Za Drugoga svjetskog rata bio je tehnički urednik *Naših novina*, političkoga, gospodarskog i društvenog tjednika, koji je izlazio u Somboru 1943.-44. U njemu i u *Našem kalendaru* je objavio nekoliko povijesnih članaka, zbog kojih je nakon rata optuživan za suradnju s madžarskim vlastima, iako u njima nije bilo ničega inkriminirajućega. Nakon rata u Društvu je utemeljio šahovsku sekciju.

U Povijesnom arhivu Sombora čuva se njegov osobni fond fragmentarno sačuvanih dokumenata koja se većinom odnose na njegov šahovski rad, a djelomice i na povijest HKPD-a *Miroljub* iz Sombora.

Izvor: Povijesni arhiv Sombora, Osobni fond Petra Careva.

A. Čota

CEMBULE (*grč.* kýmbalon: vrsta udaraljke) **1.** bunjevačka dječja igra. Sudionici se uhvate za ruke ili pod ruke i hodaju sokacima, pjevajući i poskakujući. Bit igre sastoji se u ritmičkom koračanju uz pjesmu, a ime je dobila po pripjevu »cembule, cembule«. Povremeno tijekom igre dvojica čelnika povorke staju i podižu skopčane ruke, ispod kojih tad prolazi cijela povorka. Postupak se ponavlja sve dok čelnici ponovno ne dođu na prvo mjesto; **2.** pjesma koja se u božićno doba pjevala za pohoda slavljeniku, uz pripjev »cembule, cembule«.

Lit.: A. Sekulić, *Bački Hrvati*, Zagreb, 1991; I. Prćić st., Bunjevačke pučke sigre II. dio, *Subotička Danica (nova): Kalendar za 1998. godinu*, Subotica, 1997; A. Sekulić, *Rječnik govora bačkih Hrvata*, Zagreb, 2005.

P. Skenderović

CENZAR (*lat.* censor: procjenitelj), u bačkih Bunjevaca i Šokaca posrednik u kupoprodaji. Pojedini cenzari često su se specijalizirali za žitarice, životinje, trsku, zemlju, salaše, kuće i sl. Svoju proviziju (cenzariju) unaprijed su ugovarali s kupcem ili prodavačem, a najlakše se dolazilo do njih na tjednim tržnim danima (u Bunjevaca zvanim »hetijama«), nedjeljom pred crkvom, u krčmama i na sajmovima.

A. Stantić

CEPELIĆ, Milko (Mihovil) (Vuka, 21. IX. 1853. – Đakovo, 26. III. 1920.), svećenik, etnograf i povjesničar. Podrijetlom je iz obitelji koja se 1725. iz Slovačke doselila u Legrad. Pohađao bogosloviju u Đakovu, a zaređen je 1877. Najprije je bio kapelan u Osijeku, a od 1878. u Đakovu je obavljao službe ceremonijara, dvorskog kapelana J. J. Strossmayera i knjižničara biskupijske knjižnice. God. 1882. postao je biskupovim tajnikom, a đakovački župnik i dekan bio je 1894.-1910. Papin-skim komornikom imenovan je 1888., apostolskim protonotarom 1901., a đakovačkim kanonikom 1910. Djelovao je i u političkom životu te je bio suosnivač prvoga hrvatskog dnevnika u Osijeku *Narodna obrana* 1902. Proučavao je hrvatski narodni život i običaje u Slavoniji i objavio mnogobrojne članke i studije u periodici, kalendarima i spomenicama. Svoju bogatu zbirku tkanina i vezova ostavio je Etnografskomu muzeju u Zagrebu.

U sklopu svojih etnografskih istraživanja boravio je i među bačkim Hrvatima. Svoj trodnevni boravak u rujnu

1912. s oduševljenjem je opisao u opsežnom članku *Tri dana med Bunjevcima i Šokcima* u *Subotičkoj Danici* za 1914. Nakon rata u *Subotičkoj Danici* za 1919. objavio je i članak *Bunjevke, bavite se konopljom,* u kojem se zauzima za oživljavanje tradicionalnog tkanja među bačkim Bunjevcima.

Lit.: P. Pekić, Političke i kulturne veze između Bunjevaca i Hrvata u prošlosti, *Obzor. Spomen-knjiga 1860-1935*, Zagreb, 1936; *Hrvatski biografski leksikon*, 2, Zagreb, 1989.

S. Bačić

CIC (*njem*. Zitz < *engl*. chintz < *hindski* čint), pamučna tkanina razmjerno gusta tkiva izrađena u platnovezu (kreton, basma). Proizvodi se tvornički i pripada jeftinijim tkaninama. Razlikuje se finonitni i grubonitni cic – finonitni se upotrebljava za izradu ženskih haljina, katkad i zastora, a grubonitni za pregače, navlake i sl. Uporaba cica među Hrvatima-Bunjevcima raširila se 1920-tih godina, pri čemu su od njega šivali žensku odjeću (suknju, »leveš« i »keceljac«) za »poslendan«, tj. namijenjenu svakidašnjem nošenju. Tijekom 1940-tih i 1950-tih i dalje je zastupljen u izradi odjeće, no kako je građanska moda postala sve popularnija, od cica su šivane najčešće još samo jednodijelne ženske haljine, u narodu zvane »bekeš«. Korišten je također među Šokicama za svakodnevnu odjeću.

Lit.: B. Roller, *Tehnologija tekstila – Poznavanje odjevnih tkanina*, Zagreb, 1958.

K. Suknović

CICAMACA, pučki naziv u bačkih Bunjevaca za grančice vrbe ive (*Salix caprea*) s cvijetom, neki puta i drugih vrsta vrba. Vrba iva cvjeta tijekom ožujka ili travnja, prije listanja, a raste kao grm ili nisko stablo. Kora joj je zelenkasta, dugo vremena glatka, izbojci debeli, a pupovi pokriveni sitnim dlačicama. Cvjetovi su joj sitni, udruženi u uspravne cvasti – cicamace (mace), a razlikuju se zlatnožuti »muški« i žutozelenkasti »ženski«. Raširena je u sjevernome umjerenome klimatskom pojasu, a pogoduju joj mjesta s dosta svjetla i vlage pa raste na siromašnu i pustu zemljištu uz vodotoke – u bačkom Podunavlju najviše u »dolovima«. Bački Šokci je nazivaju »macom«.

Cicamaca

Vrba je u starih Slavena simbolizirala pomlađivanje, buđenje prirode u proljeće, a ta je prvotna simbolika u kršćanstvu povezana s Isusovim uskrsnućem. Cicamaca je zastupljena osobito u bunjevačkim običajima vezanima uz Cvjetnicu, kad se grančice s pupovima nose na misu, a nakon njihova blagoslivljanja na groblje. U tom smislu u Bunjevaca, kao i u drugih kršćana u ovome dijelu srednje Europe, simbolički predstavlja palmine grančice, kojima su, prema biblijskoj predaji, djeca pozdravljala Isusa pri njegovu ulasku u Jeruzalem.

Lit.: *Opća enciklopedija*, 8, Zagreb, 1982.

S. Bačić i A. Stantić

CIGANČICA, narodni parovni ples baranjskih i bačkih Šokaca. Od mjesta do mjesta plesni se koraci razlikuju. Ples je nastao na osnovi polke, koja se na prijelazu iz XIX. u XX. st. iz Češke proširila po većem dijelu Europe. U hrvatskim se krajevima, pod utjecajem regionalnih stilova i instrumentalne pratnje, može naći niz varijanata. Takvi su od bunjevačkih plesova keleruj, tandrčak, rićići te mazuljka. Svi oni u prvom dijelu imaju modificirane trokorake tipične za polku, a u drugome tzv. iskvrcavanje. Bunjevačka je inačica cigančice ples poznat kao *rićići.*

Lit.: A. Ivančan, Narodni plesni običaji Hrvata Bunjevaca, u: N. Zelić, *Protiv zaborava,* Zagreb, 2000.

Lj. Vuković

CINANJE, bunjevačka dječja igra koju su najčešće igrali čuvari svinja na strništu. Najprije se iščupanim busenjem označi kvadrat stranica dužine 10 koraka, a zatim u njegovoj sredini krug promjera dužine jednod koraka. U sredinu kruga zabode se »cina«, komad okrugla drveta dužine oko jednog »šuka« (oko 30 cm) i debljine oko 3 »cola« (oko 7,5 cm). Jedan od igrača čuva »cinu«, a ostali je, poredani po crti kvadrata, bacanjem batine pokušavaju izbaciti iz kruga.

Lit.: I. Petrekanić, Sigre bunjevačke muške mladeži, *Subotička Danica (nova): Kalendar za 2000. godinu*, Subotica, 1999.

A. Stantić

CINDRIĆ, Petar (Subotica, 29. IV. 1939.), agronom, znanstveni radnik, sveučilišni profesor. Sin Marijana i Lize (Elizabete), rođ. Gabrić. Osnovnu školu i gimnaziju završio je u Subotici. Diplomirao je 1962. na Poljoprivrednom fakultetu Sveučilišta u Novom Sadu, gdje je i magistrirao 1968. te doktorirao 1974. na području vinogradarstva. Radni je vijek proveo u Institutu za vinogradarstvo i voćarstvo u Srijemskim Karlovcima i na Poljoprivrednom fakultetu u Novom Sadu.

Bavio se skupljanjem, proučavanjem i selekcijom vinove loze. Proveo je klonsku selekciju u okviru sorte Rizling talijanski (priznati klonovi: SK-13, SK-54 i SK-61). Primjenom klasičnih metoda spolne hibridizacije stvorio je više vinskih sorata visoke otpornosti prema niskim zimskim temperaturama, koje su često faktor ograničenja u uspješnom uzgoju vinove loze u uvjetima kontinentalne klime (*Liza, Petra, Kosmopolita, Petka, Rubinka, Morava*). Neke od novih sorata, osim otpornosti na mraz, imaju i visoku gensku otpornost na najvažnije gljivične bolesti vinove loze (peronospora, oidium i botritis) te su veoma pogodne za ekološku proizvodnju grožđa, kojoj je svrha zaštita ljudskog zdravlja i zaštita okoliša od pesticida. U tom su smislu posebno uspješne sorte *Bačka* i *Panonia*, priznate 2002. i 2003. Neke od novih sorata pokazale su vrlo dobre rezultate u eksperimentalnim vinogradima u okolici Subotice (Ljutovo i Palić). Sa suradnicima je na Oglednom dobru u Srijemskim Karlovcima stvorio i dvije stolne sorte fina ukusa i vrlo lijepa izgleda, koje su priznate pod imenima *Lasta* i *Karmen*.

Stolna sorta grožđa *Karmen*

Objavio je više od 100 znanstvenih i stručnih radova u domaćim i inozemnim časopisima (*Vinogradarstvo i vinarstvo*, Novi Sad; *Jugoslovensko vinogradarstvo i vinarstvo*, Beograd; *Jugoslovensko voćarstvo*, Čačak; *Savremena poljoprivreda*, Novi Sad; *Arhiv za poljoprivredne nauke*, Beograd; *Genetika*, Beograd; *Poljoprivreda*, Beograd; *Letopis naučnih radova poljoprivrednog fakulteta u Novom Sadu*; *Biljni lekar*, Beograd; *Revija agronomskih saznanja*, Novi Sad; *Zbornik Matice Srpske za prirodne nauke*, Novi Sad; *Svet pića*, Novi Sad; *Poljoprivredne aktualnosti,* Zagreb; *Vinski krug*, Zagreb; *Vignevini*, Verona; *Schweizarische ladwirtschaftliche Forschung*, Bern; *Acta horticulturae,* Leuven, Belgija; *Szőlőtermesztés és Borászat*, Kecskemét; *Borászati füzetek*, Budapest itd.) te monografijama i zbornicima. Sudjelovao je na mnogobrojnim domaćim i međunarodnim znanstvenim skupovima

Djela: *Vinova loza*, Beograd, 1968; *Razvoj voćarstva i vinogradarstva, prerade i prometa voća i grožđa na Subotičko-horgoškoj peščari od 1978. do 1990.*, Subotica, 1981; *Sorte vinove loze*, Beograd, 1990 (2. i 3. izd. suautor s N. Korać i V. Kovač: Novi Sad, 1994, 2000).

J. Ivanović

CINDRIĆ, Skolastika, s. Imelda o. p. (Subotica, 25. II. 1938.), sestra dominikanka, vrhovna glavarica. Kći Marijana i Lize (Elizabete) Cindrić, rođ. Gabrić. Osnovnu i srednju glazbenu školu završila je u Subotici. Nakon toga stupila je u samostan sestara dominikanki sv. Anđela Čuvara u Korčuli te je 1957. primila redovničko odijelo i stupila u novicijat. U istome mjestu 1958. položila je prve, a 1963. i doživotne zavjete. Tijekom 1963. i 1964. boravila je kod sestara dominikanki u francuskome Mortefontaineu radi upoznavanja dominikanske duhovnosti i učenja jezika. Nakon povratka iz Francuske boravila je u kući matici u Korčuli te je vodila crkveno pjevanje u okolnim župama. Od 1967. do 1976. obnašala je službu učiteljice novicijata. Od 1976. do 1983. boravila je u samostanu Bezgrešnog Srca Marijina u Splitu, gdje je obnašala službu potpriore i vodila crkveno pjevanje. Istodobno je pohađala Institut za teološku kulturu laika pri Nadbiskupiji u Splitu. Od 1983. do 1995. bila je vrhovna glavarica Kongregacije sestara dominikanki sv. Anđela Čuvara, koja djeluje u dvadesetak zajednica u Hrvatskoj, Vojvodini, Njemačkoj i Kanadi. Od 1992. do 1995. organizirala je humanitarnu pomoć za prognanike i izbjeglice u samostanu bl. Hozane Kotorke u Zagrebu, što je označilo početak rada *Caritasa* u župi Krista Kralja u Zagrebu. Od 1995. do 1997. opet je boravila u kući matici u Korčuli, a 1997. premještena je u samostan Bezgrješne Djevice u kanadski Sherbrooke, gdje i danas živi.

B. Rudić

CODEX BAČIENSIS → Bački zakonik

COL (*staronjem*. Zoll: klada), stara mjerna jedinica za duljinu koja odgovara širini palca pa se u nekim krajevima susreće i pod narodnim nazivom palac. U podunavskih Hrvata col je bio u uporabi tek od druge polovice XVIII. st., ali se, kao i u cijeloj Habsburškoj Monarhiji, u XIX. st. znatno proširio. U Podunavlju se primjenjivao tzv. bečki col, koji je iznosio 2,634 cm. Danas se ta mjera zadržala u oznakama veličine cijevi, cijevnih priključaka, drvene građe, metalnih svrdala, vijaka i sl. normiranih izmjera, no posrijedi je tzv. engleski col – anglosaska mjera *inch* (oznaka: ") koja iznosi 2,54 cm.

Lit.: M. Vlajinac, *Rečnik naših starih mera*, 4, Beograd, 1974; *Hrvatska enciklopedija*, 2, Zagreb, 2000.

A. Stantić

COLLEGIUM MUSICUM CATHOLICUM, komorni zbor. Osnovala ga je 1994. s. M. Bernardica Đukić iz reda sestara Naše Gospe pri subotičkoj župi Isusova Uskrsnuća. Isprva je djelovao pod nazivom Zbor Isusova Uskrsnuća. S vremenom je okupio veći broj mladih koji njeguju sakralnu glazbu, a pod imenom Collegium musicum Catholicum nastupa od Božića 2004. Izvodi djela iz različitih epoha i različitih stilova, no najviše skladbe hrvatskih skladatelja, osobito Albe Vidakovića. Od osnutka u zboru djeluje instrumentalni sastav, a surađuje i s Muzičkom školom u Subotici te s vokalnim i instrumentalnim solistima iz zemlje i inozemstva. Nastupao je u Subotici i drugim vojvođanskim gradovima te u središnjoj Srbiji, Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini i Madžarskoj. Od 2004. djeluje pod pokroviteljstvom Katoličkog instituta za povjest, duhobnost i kulturu Ivan Antunović iz Subotice. Sadašnji je dirigent i umjetnički voditelj Miroslav Stantić.

P. Skenderović

CONEN-JAKOBČIĆ, Vilim (Conen, Wilhelm, ml.) (Subotica, 25. V. 1903. – Neuminster, Njemačka, 25. I. 1993.), industrijalac. Roditelji su mu bili Wilhelm Conen i Jelena, rođ. Jakobčić. Kao sin industrijalca, osnivača poduzeća *Hartman i Conen*, rastao je u okružju koje ga je usmjeravalo da se uključi u obiteljsku tvrtku. Školovao se najprije u Subotici, zatim u inozemstvu (Zürich, Lausanne, London), učeći trgovački posao i jezike. Nakon povratka u rodni grad u svojoj 17. godini nastavio je naukovanje u obiteljskom poduzeću. Njegov dioničar postao je 1925., a u upravni odbor prvi je put izabran 1927. Istodobno je radio na utemelji-

vanju i razvijanju *Rotary*-kluba u Subotici te je bio njegov predsjednik 1936. Bio je i član masonske lože *Stella Polaris* te prvi predsjednik subotičkog Moto-kluba *Champion*. U nekoliko je navrata imenovan vijećnikom u gradskoj skupštini, tj. u proširenom senatu.

Osim što je imao udio u obiteljskoj tvrtki, nakon 1934. postao je i vlasnik klaoničkog poduzeća i hladnjače *Eskimo* te dioničar i u nekim drugim subotičkim dioničkim društvima: *Labor* d. d., Industrija željeznog namještaja i metala, *Neuhaus i Holländer*, *Jugomautner* – proizvodnja i trgovina sjemena d. d., Opća kreditna banka d. d, *Kon Mirko* k. d., *Balkanmetal*. God. 1939. postao je vlasnikom voćnoga i loznog rasadnika *Hortus* na Paliću, a 1940. registrirao je izvoznu trgovinu konja i poljoprivrednih proizvoda *Kosovo*, koju je u lipnju te godine prodao Vojislavu Milojkoviću iz Beograda. Pred rat je u bečejskoj pivovari imao 80% dionica. Ulagao je u radionicu limene robe *Balkanmetal*, koju su 1941. preuzele madžarske vlasti i koristile se njome za izradu čahura. Stekao je veliko bogatstvo i posjedovao nekretnine u Subotici, Novom Sadu, Beogradu, Debeljači, Senti, Bečeju, Budimpešti, Beču, Kölnu, Düsseldorfu i drugdje.

Vilim Conen-Jakobčić

Prema potvrdi o narodnosti koju je dobio od gradskih vlasti 24. I. 1940., pripada »bunjevačkom plemenu«. U potvrdi stoji »asimilirani Bunjevac«. U ratu je, kao pričuvni časnik u 125. bosanskom bataljunu, zarobljen na položaju kod Vrbovca, ali je ubrzo pušten kući. Nakon dolaska u Suboticu vlasti su ga uhitile i držale u kućnom pritvoru do rujna 1941., kad mu je dopušteno da otputuje u Budimpeštu. U Suboticu se vratio u veljači 1945.

Nakon rata, »sud za suđenje protiv nacionalne časti« osudio ga je 1946. na godinu dana prisilnog rada i konfisciranje imovine zbog »privredne suradnje s okupatorom«, tj. proizvodnje čahura, a kao olakotnu okolnost uzeo je u obzir da je materijalno pomagao pokretu otpora i njegovim članovima u Budimpešti. Nakon izlaska iz zatvora uspješno je radio kao upravnik na državnom imanju, ali je opet uhićen 1949. pod optužbom »za krađu, sabotažu i štetočinski rad«. Osuđen je na smrt strijeljanjem, no nakon nekoliko intervencija ipak je pomilovan te mu je ostala zatvorska kazna. Nakon desetljeća zatvorske kazne, koju je izdržao radeći u kolubarskim rudnicima te poslije u Srijemskoj Mitrovici, zaposlen je kao službenik u novosadskom *Novkabelu*. U borbi za goli život i zaštitu imovine uzdao se u svjetsku javnost te je o svojem slučaju i o odnosu jugoslavenskog režima prema privatnom vlasništvu općenito pisao mnogim državnicima, vladama i javnim osobama. Zahvaljujući tomu, 1961. izdana mu je putovnica pod uvjetom da se više ne vrati u zemlju. Do kraja života ostao je u Njemačkoj. Ondje je 1979. izdao memoare pod naslovom *Unmenschen die sich für Halbgötter hielten* (*Neljudi koji su se smatrali polubogovima*), u kojoj je iznio sjećanja na djetinjstvo i poslovanje obiteljske tvrtke.

Lit.: S. Mačković, *Industrija i industrijalci Subotice (1918-1941)*, Subotica, 2004.

S. Mačković

COPKO, Antun (Senta, 9. I. 1889. – Subotica, 13. X. 1966.), nogometaš. Potječe iz brojne subotičke obitelji Josipa i Vite, rođ. Šandorkić. Najistaknutiji od trojice braća (uz Gezu i Martina) koji su bili zapaženi igrači subotičkoga NK *Bačka* u prvim desetljećima njegova postojanja. Stalni

član prve ekipe postao je ubrzo nakon osnivanja kluba, a igrao je na poziciji lijevoga krila. Jedan je od najzaslužnijih za dobre rezultate kluba, koji je osvajao prvenstva južne Madžarske 1908./09., 1911./12., 1912./13. i 1919. Copko i Remija Marcikić – Kapetan bili su prvi nogometaši *Bačke* koji su nastupali za reprezentaciju Madžarske. U lipnju 1913. u susretu s Francuskom bio je strijelac jedinog zgoditka na utakmici. Kao nogometaš odlikovao se izvrsnom tehnikom, iznimnom brzinom i preciznošću, zbog čega je bio idol mlađim klupskim naraštajima.

Antun Copko

Lit.: *Fudbalski klub »Bačka« 1901-2001*, ur. Ž. Inić, Subotica, 2001.

N. Stantić

CRIPULJA (cripnja), glineni poklopac kojim se na ognjištu poklopi kruh ili meso, odozgo pospe vrućim pepelom ili žarom i tako peče; u drugim hrvatskim krajevima poznata kao peka (pekva), crijepnja ili pokljuka. Nekad su se njome koristili pastiri za pečenje kruha, kućanice na salašu za pečenje različitih vrsta mesa, osobito ljeti na »banku« ispred krušne peći, a nerijetko i u posebnom ognjištu u tlu. U bunjevačkih Hrvata u Podunavlju uglavnom se prestala upotrebljavati pred Prvi svjetski rat.

Lit.: A. Stantić, Hasniranje cripulje kod Bunjevaca oko Subatice, *Subotička Danica (nova): Kalendar za 2006. godinu*, Subotica, 2005.

A. Stantić

CRKVA, zajednica vjernika koji slijede nauk Isusa Krista; također, zgrada namijenjena kršćanskom bogoslužju. Iz isprva jedinstvene kršćanske crkve, zbog zemljopisnih, jezičnih, kulturnih, teoloških, političkih i institucionalnih razlika, tijekom povijesti su nastale posebne crkve. Najprije se na Efeškom koncilu 431. odvojila Nestorijanska crkva, a na Kalcedonskom koncilu 451. monofizitske crkve (Armenska, Koptska i dr.), koje su poslije nazvane starim istočnim crkvama. Nakon velikoga crkvenog raskola 1054. razlikuju se Zapadna crkva (Katolička crkva) i Istočna crkva (pravoslavne crkve). Od Martina Luthera 1517. na Zapadu se javlja reformski ili protestantski pokret, iz kojega je proizašlo nekoliko protestantskih crkava (luteranske i evangeličke, reformatske te anglikanska crkva), koje su se u različitoj mjeri proširile u pojedinim zemljama (u sjevernoj Njemačkoj, Švicarskoj, Nizozemskoj, nordijskim zemljama; zatim Engleskoj i Škotskoj, u manjoj mjeri u Francuskoj, Madžarskoj i dr.). Nakon stvaranja nacionalnih država na Balkanskom poluotoku u XIX. i XX. st. na njihovu teritoriju nastaju autokefalne pravoslavne crkve, s bitnim državotvornim elementima.

Nakon što je kršćanska crkva postala državnom za cara Teodozija 380., izvršila je golem utjecaj na cjelokupni javni život, osobito u feudalnom razdoblju. Dok su istočne crkve ostale dominantno državne i nacionalne crkve, čuvajući narodnu svijest i za turskog razdoblja, na Zapadu su tijekom srednjeg vijeka učestale borbe između papinstva i careva Zapadnoga Rimskoga Carstva te drugih vladara. Formalno odvajanje crkvene i svjetovne vlasti donekle je definirano 1122. u Wormskom konkordatu između pape Kaliksta II. i rimsko-njemačkog cara Henrika V., ali su za razmah tog procesa u Zapadnoj crkvi bila potrebna stoljeća. Tek je francuska revolucija 1789. jasno odvojila crkvu od državne vlasti, a taj se trend postupno proširio i na druge europske zemlje. Najdrastičniji raskid proveli su komunistički sustavi, od teških progona u Sovjetskom Savezu do nastojanja da se

crkva podvrgne državnoj vlasti i stavi u njezinu funkciju u Kini i Jugoslaviji. Nakon pada komunizma u mnogim se bivšim socijalističkim zemljama crkve vraćaju u javni društveni život kao aktivni, katkad i presudno utjecajni čimbenici, čega nisu lišene ni manjinske zajednice u tim zemljama.

U građanskim društvima crkve se, osim kao nositelji određenoga vjerskog nauka, pojavljuju i kao važni čimbenici u nacionalno-integrativnim procesima, ali i kao nositelji određenih kulturološko-civilizacijskih struja i pogleda. Crkva kao institucija može imati iznimno važnu ulogu u formiranju nacija u XIX. i XX. st. i u slučajevima kad nije organizirana prema jezičnome i nacionalnom načelu, primjerice u nastanku američke, irske, poljske, madžarske, hrvatske nacije. Katkad pripadnost određenoj crkvi može biti i *differentio specifica* između pojedinih naroda, primjerice u slučaju Hrvata i Srba te drugih južnoslavenskih naroda. No u slučajevima zemalja u kojima su pripadnici katoličke crkve manjinska konfesija, ali su različita etničkog podrijetla, uloga crkve kao čimbenika očuvanja nacionalnih posebnosti vjernika gubi se u korist asimilacijsko-integrativnih procesa u društvenu cjelinu. Pripadnost pojedinoj crkvi često podrazumijeva i pripadnost određenim civilizacijskim i kulturološkim krugovima i sklonost određenim društvenim svjetonazorima (npr. osjećaj pripadnosti zapadnoj ili istočnim civilizacijama), određeni tip crkvenoga graditeljstva (crkve baroknoga ili bizantskog stila), specifičan moral (protestantska radna etika u povijesti SAD-a) i dr.

Katedrala sv. Terezije Avilske u Subotici

Pripadnost podunavskih Bunjevaca i Šokaca Zapadnoj crkvi u bitnome određuje i njihovo određenje kao dijela hrvatske nacije, kao jednoga od dvaju južnoslavenskih katoličkih naroda, a time i zapadnomu civilizacijskom krugu. Znatan broj bunjevačkih narodnih preporoditelja potekao je iz svećeničkih redova (I. Antunović, A. M. Evetović, B. Rajić, I. Petreš i dr.). Utjecaj crkve na nacionalni razvoj podunavskih Hrvata – Bunjevaca i Šokaca ovisio je od državnih okvira u kojima je crkva djelovala: afirmativnu ulogu imala je u jugoslavenskom razdoblju, u kojem je postojalo državno i crkveno zajedništvo s matičnim hrvatskim prostorom, a negativnu ili indiferentnu, ali u konačnici asimilacijsku, u madžarskim i postjugoslavenskim državnim okvirima.

Lit.: *Opća enciklopedija JLZ*, 1-8, Zagreb, 1977-1982; E. Hobsbaum, *Nacije i nacionalizam od 1780*, Beograd, 1996; *Leksikon migracijskoga i etničkoga nazivlj*a, Zagreb, 1998; *Opći religijski leksikon*, Zagreb, 2002; P. Vuković, Kojim Bunjevcima je stalo da budu Hrvati, a kojima nije?!, *Zvonik*, 3/2006, Subotica.

S. Bačić

CRKVENČIĆ, Ivan (Slanje kod Ludbrega, 26. VI. 1923.), geograf, sveučilišni profesor u mirovini. Diplomirao je i doktorirao na Prirodoslovno-matematičkom fakultetu u Zagrebu, gdje je bio i profesor na Geografskom odjelu. Osim što se bavio znanstvenim i pedagoškim radom, bio je angažiran i u organizaciji strukovnog rada te je pokrenuo i uređivao nekoliko stručnih časopisa. Osobito su važni njegovi radovi s područja socijalne (agrarne) geografije u kojima se bavio transformacijom agrarnog pejzaža i promjena-

ma ruralnih sredina. Potkraj 1980-ih i početkom 1990-ih objavio je nekoliko članaka u kojima se bavi pitanjem depopulacije Hrvata u Vojvodini: *Kretanje broja Hrvata u SR Srbiji i Srba i SR Hrvatskoj* (*Radovi*, Geografski zavod Prirodoslovno-matematičkog fakulteta, Zagreb, 1989.), *Population changes in the number of Croats in the Republic Serbia and the number od Serbs in the Republic of Croatia*, (*Geographical papers*, br. 8, Zagreb, 1991.) i *Intenzivno opadanje broja Hrvata u Vojvodini* (*Geografski horizont*, god. XXXVIII, br. 2, Zagreb,1992.). U tim je radovima upozorio na dramatično smanjenje broja i udjela Hrvata u stanovništvu Vojvodine. Kao razloge je, među ostalim, naveo i različite vrste pritisaka: ukidanje hrvatskih ustanova, izjašnjavanje o nacionalnoj pripadnosti i sl.

Lit.: *Hrvatski biografski leksikon,* 2, Zagreb, 1989.

T. Žigmanov

CRNA GOSPA, slika bl. Djevice Marije u franjevačkom samostanu sv. Mihovila u Subotici. U samostanskoj kronici Crna se Gospa prvi put spominje 1692., a slika je u crkvi izložena početkom XVIII. st. Prikazuje bl. Djevicu s Djetetom u naručju, a naslikana je u bizantskom stilu, najvjerojatnije u Veneciji. Imenima Crna Gospa, Crna Bogorodica ili Crna Madona nazivaju se kipovi i slike na kojima je lik bl. Djevice crne ili zagasite boje. Taman lik bl. Djevice, često s Djetetom u naručju, na većini poznatih slika i kipova posljedica je kemijskih procesa ili utjecaja čađe svijeća, a u manjem broju slučajeva namjerna je umjetnikova ekspresija stiha iz Pjesme nad pjesmama (koju su egzegeti primjenjivali na Bogorodicu): »Crna sam, ali lijepa«.

Nije pouzdano utvrđeno kako je slika Crne Gospe dospjela u posjed subotičkih franjevaca. Prema jednoj predaji, tijekom XVII. st. donijeli su je Bunjevci iz stare postojbine. Prema drugoj predaji, slika je sve do XVI. st. čuvana u pavlinskom samostanu koji se nalazio na Pavlovcu, mjestu između Subotice i Đurđina. Taj je samostan uništen tijekom turske vladavine, a sliku je narod čuvao na skrovitome mjestu te ju je poslije predao franjevcima. Prema samostanskoj kronici, Gospin kip koji se isprva štovao zametnut je u vrijeme proširenja Crkve 1736. pa je umjesto njega između 1736. i 1744. nabavljena slika Crne Gospe Częstochowske, koja se otad štuje.

Oltar Crne Gospe u kapeli franjevačkog samostana u Subotici

U samostanskoj kronici slika se naziva Gospom Częstochowskom, ali i B. V. *Maria Saracena*. Sličnost s Gospom iz Częstochowe, najštovanijom slikom bl. Djevice u Poljskoj, doista je velika. Poznato je da je Gospu iz Częstochowe, koju je prema predaji naslikao sam sv. Luka, poljski princ Ladislav Opolczyk 1384. darovao poljskim pavlinima. Prema mišljenju stručnjaka, subotička Crna Gospa uistinu je faksimil Crne Gospe iz Częstochowe, što ide u prilog teoriji da potječe iz srušenoga pavlinskog samostana.

Do 1908. slika je bila smještena kod stare sakristije, gdje je danas ulaz iz hodnika na propovjedaonicu. Prvotno je bila na malenu drvenom oltaru, a novi mramorni oltar, dar Bete Mamužić, supruge tadašnjega subotičkoga gradonačelnika Laze Mamužića, podignut je 1900. Taj je oltar 1908. premješten u današnju kapelu Crne

Gospe, koja je dio franjevačkog samostana. Kapela je 1929. preuređena, a slika Crne Gospe smještena je na mjesto na kojem se nalazi do danas. Slika je nekoliko puta čišćena i opremana. U XVIII. st. dobila je pozlaćen okvir koji je platio subotički kapetan Jakov Sučić. God. 1955. očistio ju je i konzervirao u Zagrebu akademski slikar Ivan Lončarić, dok su zlatarske, limarske i sl. radove napravili najbolji subotički obrtnici.

Crna Gospa se u franjevačkom samostanu u Subotici slavi 12. rujna, na Blagdan Presvetog Imena Marijina.

Lit.: *Hrvatska enciklopedija*, 3, Zagreb, 1942; D. Andrašec, Čudotvorna Crna Gospa u Subotici, *Subotička Danica: Kalendar za 1971. god.*, Subotica, b. g.; J. Šimunov, Subotička Crna Gospa, *Marija*, br. 8/1977, Zagreb;. P. Cvekan, *Subotički franjevački samostan i crkva,* Subotica, 1977; A. Sekulić, *Tragom franjevačkog ljetopisa u Subotici*, Split, 1978; G. Gabrić, Stopama predaka, *Marija*, br. 5/1981., Zagreb; A. Sekulić, *Marijanske pobožnosti kod podunavskih Hrvata*, Zagreb, 1985; P. Lubina, *Marijanska Hrvatska – Gospina svetišta među Hrvatima*, Split, 1995.

R. Skenderović

CRNKOVIĆ, Ana (Gornji Tavankut, 21. XI. 1934.), nastavnica, slamarka. Kći Albe (Bele) i Klare, rođ. Skenderović. Niže razrede osnovne škole završila je u Crnkovoj školi u Gornjem Tavankutu, žensku gimnaziju do tzv. male mature u Subotici, gdje je završila i srednju medicinsku školu. Na Višoj pedagoškoj školi u Zagrebu diplomirala 1963. i stekla zvanje nastavnika suvremene nastave (zemljopisa, biologije i kemije). U Novom Žedniku je radila 1961.-63., Crvenki 1963.-76., a poslije toga u OŠ *Matija Gu-bec* u Tavankutu do umirovljenja 1991.

U tavankutskoj je školi počela voditi slamarski odjel i aktivnije raditi na promoviranju slamarske umjetnosti. God. 1986. među utemeljiteljima je Kolonije slamarki u Tavankutu u sklopu tadašnjega KUD-a, poslije HKPD-a *Matija Gubec*, a prvih je osam godina bila i njezina voditeljica. I sama se bavi slamarstvom, osobito pletivom trodimenzionalne slike. Sudjelovala je na više od 300 zajedničkih izložaba u zemlji i inozemstvu te na više kolonija naivaca u Hrvatskoj i Vojvodini. U Subotici je utemeljila i Likovno udruženje slamara amatera (LUSA) 1991. te Slamarsku radionicu penzionera (SRP) 1996. i bila njihova prva predsjednica. Dobitnica je Listopadske nagrade Grada Subotice i Ordena rada sa srebrnim vijencem 1986.

Lit.: N. Zelić, *Protiv zaborava*, Zagreb, 2000; L. I. Krmpotić, *Umjetnost u tehnici slame*, Subotica, 2004.

B. Duranci

CRNKOVIĆ, Ivan (? – ?), političar, narodni zastupnik. Nakon osnivanja Kraljevine SHS uključio se u politički život u Subotici pristupivši skupini koja se zauzimala za jaču suradnju Bunjevaca i Srba. S Antunom Vidakovićem, Stanišom Neorčićem, Markom Jurićem i drugim prorežimski orijentiranim bunjevačkim političarima u Subotici je 1920. osnovao Zemljodilsku stranku, a na izbornoj skupštini izabran je za njezina prvog predsjednika. Svjesni da će politička koncepcija Narodne radikalne stranke imati slabu potporu u bunjevačkoj zajednici u Subotici te imajući u vidu malobrojnost srpskog stanovništva i veoma ograničenu popularnost prosrpske Zemljodilske stranke, subotički su radikalski prvaci s tom strankom pred izbore 1920. stvorili zajedničku predizbornu koaliciju i jedinstvenu izbornu listu. Nakon izbora za Konstituantu 28. XI. 1920. s te su liste u subotičkome izbornom okrugu u parlament kao zastupnici ušli Ivan Crnković, Jovan Radonić i Jovan Manojlović. Iako su stranke koje su se protivile centralizmu, među njima i Bunjevačko-šokačka stranka, većinom napustile skupštinu prije donošenja prvog ustava Kraljevine SHS, Crnković je, za razliku od drugih bunjevačkih političara, ostao u parlamentu i glasovao za tzv. Vidovdanski ustav, za što ga je kralj Aleksandar poslije i odlikovao. Provladini su krugovi, svjesni slabih pozicija u sjevernoj Bačkoj te u želji da na kulturnome, gospodarskome i političkom polju oslabe utjecaj prvaka Bunjevačko-šokačke stranke, već 1921. izgradili paralelne gospodarske i kulturne institucije.

Tako su 28. III. 1921. osnovali Zemljodilsku kasinu kao protutežu Pučkoj kasini, čiji su članovi podupirali politička stajališta Bunjevačko-šokačke stranke. Na osnivačkoj skupštini Zemljodilske kasine Ivan Crnković izabran je u Upravni odbor. Bio je jedan od najagilnih članova te kulturno-gospodarske udruge, koja je, skupa s još nekoliko politički sličnih organizacija (Bunjevačka omladinska zajednica, Zemljodilska stranka) zapravo bila pod kontrolom prvaka Narodne radikalne stranke. Na izvanrednoj skupštini Zemljodilske kasine 1925. izabran je za njezina predsjednika, umjesto Marka Jurića, koji je podnio ostavku. Pomagao je subotičkoj organizaciji Jugoslavenske napredne nacionalne omladine. Njegova politička karijera završila je nakon što se Zemljodilska stranka potkraj 1920-ih godina utopila u Narodnu radikalnu stranku te nakon uvođenja diktature kralja Aleksandra Karađorđevića, kad je ukinut stranački život u zemlji.

Lit.: *Zemljodilski kalendar (sa slikama) za prostu godinu 1926.,* Subotica, 1925; I. Prćić, *Subotica i Bunjevci - da se zna i ne zaboravi,* Subotica, 1936; R. Horvat, *Hrvatska na mučilištu,* Zagreb 1942; R. Pavelić, *Bunjevci,* Zagreb, 1985; M. Grlica i G. Vaš, Subotičko višestranačje 1919.-1929., *Pro memoria,* br. 9, Subotica, 1990; K. Bušić, *Društveno, kulturno i političko organiziranje bačkih Hrvata-Bunjevaca 1918.-1941. (Uloga bunjevačkih elita i procesu nacionalne integracije i modernizacije hrvatske zajednice u Bačkoj)*, magistarski rad, Zagreb 2006.

K. Bušić i S. Mačković

CRNKOVIĆ, Pero (Tavankut, 6. IX. 1934.), vozač i trener konja kasača. Rođen je u velikoj obitelji od oca Grge i majke Marije, rođ. Milanković. Ubrzo nakon njegova rođenja obitelj se preselila u Lemeš, gdje je proveo djetinjstvo i mladost naslijedivši od oca ljubav prema konjima. U mjesni Konjički klub *Vojvodina* učlanio se 1951., a do 1961. natjecao se na očevim konjima. God. 1962. kupio je svojega prvog konja Mlažnjaka, s kojim je pobijedio na Jugoslavenskom derbiju u Beogradu 1964. Nakon ženidbe s obitelji se preselio u Osijek, gdje je od 1968. radio kao trener u KK *Drava*. God. 1979. prešao je u Konjičko društvo *Zagreb*, u kojem je nastavio trenersku i vozačku karijeru. Diplomu trenera kasača dobio je 1983. Nakon derbija 1987. s konjem Calypsom otišao je u Ljubljanu kod Luke Krušića, a odakle je nakon godinu i pol dana prešao u KK *Brdo* u Brdo pokraj Bleda, gdje se natjecao i trenirao sve do umirovljenja 1995. Nakon odlaska u mirovinu vratio se u Zagreb, gdje do danas trenira kasače.

Grlo Alli Bitter Oak vodi u utrci (3), vozač P. Crnković, Zagreb 2004.

Na Jugoslavenskome kasačkom derbiju osvojio je prvo mjesto 1964., drugo 1977., 1983., 1987., 1988. i 1990., a treće 1971. i 1989. Na Hrvatskome kasačkom derbiju prvo je mjesto osvojio 2002. i 2003., drugo 2004., a treće 2005. Drugo mjesto na Slovenskome kasačkom derbiju osvojio je 1996. Pobjeđivao je i na Prvenstvima za dvogodišnja i trogodišnja grla te u drugim klasnim trkama. S oko 80 konja koje je trenirao i vozio na utrkama pobijedio je 270 puta i osvojio 600 plasmana, od čega s kobilama Ally Bitter Oak i Atena Bitter Oak 23 starta, 9 pobjeda i 11 plasmana u sezoni 1970.; s Mlažnjakom 12 pobjeda, 10 drugih i 8 trećih mjesta; a s Calypsom, s kojim je pobijedio u dvogodačkom i trogodačkom prvenstvu i bio drugi na derbiju 1987., osvojio je ukupno 22 pobjede, 5 drugih, 1 treće i 1 četvrto mjesto. Natjecao se i u utrkama dvoprega, u kojima je 11 puta osvojio prvo i 5 puta drugo mjesto. Jednako se proslavio i kao trener i vozač.

Lit.: *Revija o konjih*, veljača, Ljubljana, 2005; *Konjska snaga*, br. 1, Zagreb, 2005.

A. Čota

CRNJAKOVIĆ, Dragutin (Subotica, 23. V. 1946.), kirurg. Sin Željka-Aleksandra i Mande, rođ. Milodanović. Osnovnu i srednju školu završio je u Subotici, a diplomirao je na Medicinskom fakultetu u Novom Sadu 1969., gdje je 1977. specijalizirao opću kirurgiju.

Radio je u ambulantama Doma zdravlja i u Antituberkuloznom dispanzeru u Subotici. Osim općom, bavio se ponajprije kirurgijom perifernih krvnih sudova. Zauzimao se za ekipni rad – s anesteziologom i internistom – pri uvođenju elektrostimulacije srca u terapiji bolesnika s poremećajima srčanog ritma i težim srčanim smetnjama. U travnju 1978. uspješno je obavio prvu implantaciju elektrostimulatora srca pa je tako Zdravstveni centar u Subotici postao prvom nekliničkom ustanovom u zemlji koja je počela primjenjivati tu metodu.

Bio je šef Odsjeka za perifernu vaskularnu kirurgiju Odjela za kirurške bolesti, a načelnik Odjela od 1989. Za svojeg je mandata proveo opsežnu rekonstrukciju operacijskoga bloka kirurškog odjela i osigurao najsuvremeniju opremu za rad i instrumente te osnovao Odsjek za poluintenzivnu njegu. Ravnatelj Zdravstvenog centra bio je 1992.-94. Nakon toga vratio se na kirurški odjel, a od 1997. prešao je u Savezni sanitarni inspektorat – ispostava u Subotici. U mirovini je od 2001.

Bio je član Upravnog odbora kirurške i kardiološke sekcije Srpskoga liječničkog društva, član Komisije za elektrostimulaciju srca Udruženja kardiologa Jugoslavije, član predsjedništva Srpskoga liječničkog društva – Društva liječnika Vojvodine, predsjednik liječničkog društva u Subotici. Zvanje primarijusa dobio je 1991. godine.

E. Libman

CROATICA, neprofitno poduzeće za kulturnu, informativnu i izdavačku djelatnost Hrvata u Madžarskoj. Utemeljila ga je Hrvatska državna samouprava u Budimpešti u prosincu 1999., a ravnatelj mu je Čaba Horvath. Glavni mu je djelokrug uređivanje i tiskanje tjednika *Hrvatski glasnik* i *Hrvatskog kalendara* te izdavanje beletristike i udžbenika, ponajprije za

Logo *Croatice*

škole u kojima se predaje hrvatski jezik. Osim na hrvatskome, objavljuje i knjige na madžarskome i na jezicima ostalih narodnosnih manjina u Madžarskoj. Od siječnja 2006. u sklopu *Croatice* djeluje i radio, koji svoj program emitira internetski. Voditelj mu je Andrija Pavleković.

Ž. Mandić

CROATICUM, nevladina udruga utemeljena početkom 2004. u Subotici. Statutarni su joj ciljevi promoviranje, ostvarivanje i praćenje ostvarivanja manjinskih prava hrvatske zajednice na području Srbije i Crne Gore. Većinu njezinih članova čine članovi i simpatizeri DSHV-a.

S. Bačić

CRO-BUSINESS, neformalna udruga hrvatskih gospodarstvenika iz Vojvodine. Utemeljena je u Subotici 1999. radi međusobnog povezivanja hrvatskih gospodarstvenika u pokrajini i njihova predstavljanja u Hrvatskoj. Politički je bila uz stranku Hrvatski narodni savez, a osnovana je kao pandan sličnoj neformalnoj udruzi *Econ*, koja je djelovala uz Demokratski savez Hrvata u Vojvodini. Udruga više ne djeluje.

S. Bačić

CROV, nevladina udruga mladih pripadnika hrvatske zajednice u Vojvodini. Jedina je takva udruga utemeljena nakon sloma socijalizma, a naziv joj je izveden od riječi *Croatia* i *Vojvodina*. Osnovana je sredinom 2001. u Subotici radi neformalne građanske edukacije i poticanja društvenog aktivizma hrvatske mladeži u Vojvodini. Glavni su joj ciljevi afirmacija ljudskih i manjinskih prava, osobito pripadnika

hrvatske nacionalne zajednice u Vojvodini, te njihova kulturnoga i povijesnog naslijeđa, zatim promicanje demokratskih i europskih vrijednosti te unapređenje međuetničke snošljivosti. U početku je bila bliska Demokratskom savezu Hrvata u Vojvodini. Rezultat njezina djelovanja bio je dvosatni tjedni program na hrvatskome na subotičkome Mini radiju 2001.-02., serija predavanja u desetak bačkih mjesta prije popisa stanovništva 2002. i dr. Nakon zastoja u radu tijekom 2003. i 2004. došlo je do smjene u vodstvu udruge te je njezino djelovanje opet oživjelo. Tomu je pridonijelo i to što se većina vodećih mladih ljudi iz neformalne

Logo udruge CroV

skupine *Inicijativa mladeži*, koja je u to doba bila prilično aktivna, a imala je problema pri postupku registriranja, 2004. priključila ovoj udruzi. CroV je članica međunarodne mreže nevladinih udruga mladih *Youth of European Nationalities – YEN*, koja okuplja slične udruge mladih pripadnika nacionalnih manjina u Europi.

Lit.: *Hrvatska riječ*, br. 93, 113, Subotica, 2004., 2005.

T. Žigmanov

CSÁTALJA → Čatalija

CSÁVOLY → Čavolj

CSEPEL → Čepelj

CSERHÁTI, Grgur (Crnković, Grgo, Gergely) (Subotica, 6. X. 1901. – Stolni Biograd, 16. I. 1977.), svećenik, pisac molitvenika. Sin Albe i Anastazije, rođ. Vidaković. Gimnaziju je pohađao u Subotici do 1918., a maturirao je u Kalači 1920. Ondje je studirao teologiju 1920.-23., no diplomirao je u Zagrebu 1924. Zaređen je 27. VII. 1924. u Zagrebu, nakon toga bio je kratko kapelan u Srbobranu (*madž.* Szenttamás) i Kupusini, a od 1925. u Dudvaru (*madž.* Nemesnádudvar), Aljmašu, Kaćmaru i Gari. U Dušnoku je bio pomoćni župnik te župnik 1932.-44., a u Bajmoku župnik 1944. Pred jugoslavenskom vojskom pobjegao je u Bajski trokut. U Bikiću je pomoćni župnik i župnik 1945.-53. Kad je 1949. uhićen pod izlikom da je odbio da mjesni partijski tajnik, inače reformata, bude kum na krštenju, optužen je da je protiv narodne demokracije i ubrzo osuđen na 3 godine zatvora, gubitak političkih prava i zabranu obavljanja službe na 10 godina te konfisciranje polovice imovine. Zatvorsku kaznu izdržao je u kaznionicama u Segedinu, Vacu i Budimpešti Od 1953. djelovao je kao pomoćni duhovnik u Voktovu (*madž.* Foktő), Kecelju (*madž.* Kecel), Jankovcu, Čataliji i Santovu. Umirovljen je 1971.

Kad je sredinom 1920-ih godina počeo službovati u Madžarskoj, promijenio je prezime. Autor je triju molitvenika na hrvatskome koji su objavljeni u Madžarskoj u izdanju Društva sv. Stipana u Budimpešti. Prva dva izašla su za vrijeme rata, dok je treći tiskan šezdesetih godina.

Djela: *Duhovna radost. Molitvenik i pismarica za kršćansko katolički narod* (suautor s A. Priszlinger), Budapest, 1940; *Zdrav slatki Isuse*,

ZDRAV SLATKI ISUSE

SASTAVIO

GRGUR CSERHÁTI

ŽUPNIK

IZDAJE DRUŠTVO SV. STIPANA U BUDIMPEŠTI
IZDAVATELJ APOSTOLSKE SVETE STOLICE U RIMU
1943

G. Cserháti, *Zdrav slatki Isuse*, Budimpešta, 1943.

Budimpešta, 1943; *Dođite k meni… (Molitvenik i pismarica za kršćansko-katolički narod* (suautor s A. Pereszlényi [Priszlinger]), Pécs-Budapest, 1962.

Lit.: *Schematismus Cleri Archidioecesis Colocensis et Bacsiensis ad annum Christi 1942.*, Coloczae, b. g.; I. Kujundžić, *Bunjevačko-šokačka bibliografija, Rad JAZU*, 355, Zagreb, 1969; *A Kalocsai főegyházmegye Schematismusa* 1975, Kalocsa, 1975; K. Hetényi Varga, *Papi sorsok a horogkereszt és a vörös csillag árnyékában*, 2, Abaliget, 1994.

S. Bačić

CSIKÉRIA → Čikerija

CSUKA, János (Segedin, 22. VIII. 1902. – Budimpešta, 1. I. 1962.), publicist, novinar, pjesnik i prevoditelj. Djetinjstvo je proveo u Slavonskom Brodu, zatim se preselio u Novi Sad, a veći dio međuraća proživio je u Subotici. Tu je 1925. pokrenuo tjednik *Az Ucca,* koji je nekoliko puta zabranjivan, a on je sam triput zatvaran. Bio je suradnik nekoliko madžarskih časopisa i listova u Novom Sadu i Subotici. Tijekom rata uređivao je politički dnevnik *Délvidéki Magyarság*, koji je izlazio najprije u Subotici, a zatim u Segedinu. U Budimpeštu se preselio 1943., gdje je od 1945. radio u vladinu odjelu za nacionalne manjine i tisak. Otpušten je 1949., a bavljenje novinarstvom zabranjeno mu je te je radio kao noćni čuvar, skladišni radnik i službenik. Prevodio je na madžarski s južnoslavenskih jezika, a posmrtno su mu objavljene dvije knjige o povijesti vojvođanskih Madžara u razdoblju između dvaju svjetskih ratova.

U knjizi *A délvidéki magyarság története 1918-1941* spominje i bunjevačko izaslanstvo koje je 22. IX. 1919. otputovalo na Mirovnu konferenciju u Pariz. U njegovu su sastavu Vaso Dolinka, Blaško Rajić, Franjo Piuković, Šime Rudić i Ivan Abramović iz Aljmaša (*madž*. Bácsalmás), Josip Vuković-Đido iz Bikića (*madž*. Bácsbokod), Pajo Išpanović iz Kaćmara, Josip Velin iz Santova, Petar Pekić iz Sentivana (*madž*. Felsőszentiván) i dr. Izaslanstvo se iz Pariza vratilo 3. X. 1919., a Csuka spominje zanimljivu epizodu iz Pariza o kojoj je pripovijedao Rajić na jednom predavanju u Subotici početkom 1941.: »Ponio sam zapisnike subotičkoga gradskog magistrata iz 1850-ih godina. Ti su zapisnici u vrijeme Srpske Vojvodine bili pisani na hrvatskom jeziku. Ponio sam i fotografije s nekoliko nadgrobnih spomenika naših uglednika. Njima sam želio dokazati da Bunjevce nisu pokapali pod nadgrobne spomenike s madžarskim natpisom. Na fotografijama su bili spomenici s hrvatskim natpisima. U Pariz smo otputovali da ondje pred jednim povjerenstvom položimo ispit o svojem jeziku. Uveli su nas u jednu veliku dvoranu. Ondje je u jednom kutu sjedio gospodin s čibukom u ruci. Čitao je novine. Nije se osvrtao na nas. Mi smo čekali i o svemu razgovarali dulje od dva sata. Onda su došli Herriott i Loucheur te su razgovarali s Matićem. On je govorio francuski. Mi smo među sobom razgovarali našim dobrim, starim bunjevačkim jezikom. Onda je iznenada ustao onaj gospodin s novinama, pristupio nam te nam se obratio savršenim dalmatinskim dijalektom hrvatskog jezika: 'Gospodo, ja sam britanski diplomat. Desetljećima sam službovao na Sušaku i savršeno vladam hrvatskim jezikom. Izjavljujem da je vaš bunjevački govor ljepši i muzikalniji nego dalmatinski hrvatski jezik'. 'Taj je stari gospodin za nas bio veliko iznenađenje. Poslije nas je odveo u jednu drugu dvoranu, gdje je ovako govorio o nama: 'Ova su gospoda madžarski Bunjevci iz Podunavlja i Subotice. Njihov je jezik potpuno istovjetan hrvatskom jeziku. I oni sami sebe smatraju Hrvatima'. 'To je bilo veliko iznenađenje za Vesnića i Pašića. Oni su naime držali da su Bunjevci Srbi, štoviše, i priznati je južnoslavenski etnograf Cvijić smatrao da su Bunjevci Srbi te je o tome obavijestio i beogradsku vladu.«

Djela: *A délvidéki magyarság története 1918-1941*, Budapest, 1995; *Kisebbségi sorsban: a délvidéki magyarság húsz éve (1920-1940)*, Budapest, 1996.

Lit.: L. Gerold, *Jugoszláviai magyar irodalmi lexikon (1918-2000)*, Újvidék, 2001; *Zvonik*, br. 94, Subotica, 2002.

S. Beretić

CSUKA, Zoltán (Zichyfalva /danas Plandište/, 22. X. 1901. – Andzabeg /*madž.* Érd/, 23. III. 1984.), pjesnik, prevoditelj. Osnovnu školu i gimnaziju pohađao je u Subotici, a višu ekonomsku u Pečuhu. Nakon sudjelovanja u socijalističkoj revoluciji u Madžarskoj 1919. emigrirao je 1921. u Kraljevinu SHS. Djelovao je kao organizator madžarskoga književnog života u Vojvodini, osobito u Novom Sadu. U Madžarsku se vratio 1933., a nakon 1945. postao je tajnikom Madžarsko-jugoslavenskog društva. U montiranom procesu 1959. osuđen je na 15 godina zatvora, no pomilovan je 1955. Pokrenuo je i uređivao više književnih časopisa u Vojvodini i Madžarskoj te uredio nekoliko antologija jugoslavenske i madžarske književnosti. Bio je najistaknutiji književni prevoditelj s hrvatskoga i srpskoga na madžarski jezik – nakon rata preveo je više od stotinu književnih djela, među kojima i radove M. Krleže, I. Andrića, I. G. Kovačića, A. Cesarca, M. Držića, S. Novaka, T. Ujevića i dr. Djela su mu prevođena na hrvatski i srpski, a dobitnik je više visokih priznanja, među ostalim i nagrade jugoslavenskoga PEN-kluba 1977.

Lit.: I. Bori, *A jugoszláviai magyar irodalom története 1918-1945*, Újvidék, 1968; L. Gerold, *Jugoszláviai magyar irodalmi lexikon (1918-2000)*, Újvidék, 2001; Z. Kalapis, *Életrajz kalauz*, I, Újvidék, 2002.

E. Bažant

CSÚSZÓ, Dezső (Rusko Selo, 8. XI. 1952.), specijalist urgentne medicine, publicist. Srednju medicinsku školu završio je u Senti 1971., Medicinski fakultet u Novom Sadu 1977., a specijalizirao je urgentnu medicinu u Beogradu 1994. Načelnik je službe hitne medicinske pomoći u Subotici. Bavi se i etnografijom, a osobito ga zanimaju sakralni objekti. O križevima na prostoru Subotice i njezine okolice objavio je tri knjige. U njima su zabilježeni i svi križevi koje su u povijesti podigli ovdašnji Hrvati – objavljena je fotografija svakog križa te navedeno mjesto na kojem se nalazi, godina kad je podignut i tekst koji je na njemu urezan.

Djela: *Könyöregésünk szinhelyei I.*, Szabadka, 2003; *Könyöregésünk szinhelyei II.*, Szabadka, 2004; *Könyöregésünk szinhelyei III.*, Szabadka, 2005.

Lit.: E. Limbman, *Lekarska društva u Subotici*, Subotica, 2005; M. Miković, »U kamenu sačuvana predaja«, *Klasje naših ravni*, 7-8, Subotica, 2005.

P. Skenderović

CUPANICA, narodni bunjevački ples, danas se još rijetko kad pleše. Održao se ponajprije kao scenski ples, zbog čega je obično koreografski oblikovan te se izvodi na različite načine. Izvorno se izvodio u obliku kruga ili polukruga. Mješovite je naravi i uobičajeno je da u njemu sudjeluje jednak broj plesača i plesačica. Plesači se drže nisko za ruke, iza leđa, a u novije vrijeme, pri scenskom izvođenju, plesači plešu i zasebno. Prvi dio plesa izvodi se usporeno, a tempo se postupno ubrzava.

Lit.: S. Tonković, *Dragulji bunjevačke riznice,* Novi Sad-Petrovaradin, 2001.

Lj. Vuković

CVEKAN, Paškal (Vjekoslav) (Ferdinandovac, 25. V. 1913. – Virovitica, 25. XI. 1998.), franjevac, književnik i crkveni povjesničar. Osnovnu školu završio je u Ferdinandovcu. Pohađao je franjevačku klasičnu gimnaziju u Varaždinu, a maturirao 1936. u II. klasičnoj gimnaziji u Zagrebu. Teološki fakultet završio 1941., a licencijat teologije položio je 1955. Kateheta u franjevačkoj klasičnoj gimnaziji u Zagrebu bio je 1941.-46. Kao lektor teologije radio je na franjevačkome filozofskom učilištu u Samoboru 1960.-64., Trsatu 1964.-65. te na Teološkom učilištu u Đakovu 1972.-75.

Objavio je više desetaka knjiga, ponajviše povijesnih monografija te nekoliko djela vjerske tematike. U svojim je monografijama prikazao povijesnu i kulturnu baštinu svih važnijih samostana Hrvatske franjevačke provincije sv. Ćirila i Metoda. U znanstvenim radovima, koji su se uglavnom temeljili na neobjavljenoj arhivskoj građi iz franjevačkih samostana diljem Hrvatske, Madžarske i Vojvodine, obradio je mnogobrojne činjenice iz kulturne, znanstvene, pastoralne i glazbene

djelatnosti franjevaca kontinentalne Hrvatske te je javnosti otkrio imena mnogih franjevačkih redovnika koji su svojim radom unaprijedili hrvatsko kulturno i znanstveno stvaralaštvo. Bavio se također restauracijom crkvenih predmeta i umjetnina, najviše u franjevačkom samostanu i crkvi u Virovitici. Za bačke su Hrvate posebice važne monografije *Subotički franjevački samostan i crkva* (Subotica, 1977), u kojoj se bavi značenjem franjevačkog djelovanja u Subotici od XVII. do XX. st., te *Franjevci u Baču* (Virovitica, 1985) u kojoj obrađuje povijest franjevaca u samostanu u Baču.

P. Cvekan, *Franjevci u Baču*, Virovitica, 1985.

Lit.: *Hrvatski biografski leksikon*, 2, Zagreb, 1989; V. Fučijaš, Pater Paškal Cvekan: franjevački kroničar, autor 60 knjiga, propovjednik, restaurator, mislilac, *Podravski zbornik*, 30, Koprivnica, 2004.

R. Skenderović

CVETKOVIĆ, Dragiša (Niš, 15. I. 1893. – Pariz, 18. II. 1969.), političar. Studij prava završio je na subotičkome Pravnom fakultetu. Kao član Narodne radikalne stranke, bio je predsjednik niške općine, zastupnik u beogradskoj Narodnoj skupštini 1927. i ministar vjera 1928. Nakon uvođenja šestosiječanjske diktature kralja Aleksandra 1929. priklonio se oporbi, a 1934., poslije ubojstva kralja Aleksandra u Marseillesu, politički se povezao s Bogoljubom Jevtićem i Milanom Stojadinovićem. S ponovnom uspostavom parlamentarizma 1935. postao je narodnim zastupnikom te ministrom socijalne politike i narodnog zdravlja u vladi Milana Stojadinovića. Neko je vrijeme radio i pri Ministarstvu pravde te je upamćen po tome što je smijenio i premjestio mnogobrojne suce koji nisu bili naklonjeni vladajućoj Jugoslavenskoj radikalnoj zajednici. Za trajanja koalicije Stojadinović-Korošec-Spaho približio se politici kneza Pavla Karađorđevića i Antona Korošca, koja je, zbog odnosa snaga u međunarodnoj politici, bila naklonjena rješavanju tzv. hrvatskog pitanja. Najveći je protivnik tog procesa bio Milan Stojadinović, u čijoj je smjeni Cvetković, na poticaj kneza Pavla, odigrao glavnu ulogu. U veljači 1939. Cvetković je sastavio novu vladu, a jedan od zadataka koje joj je postavio knez Pavle bilo je i brzo postizanje sporazuma s Vladkom Mačekom i HSS-om. Tijekom pregovora i utvrđivanja granica Banovine Hrvatske postavljeno je i pitanje dijelova Bačke nastanjenih Hrvatima. Cvetković se sporazumio s Mačekom da se pri definitivnom utvrđivanja granica na tom području održi plebiscit, ali tu odredbu nije prihvatio knez Pavle. Naknadnim sporazumom, koji je proglašen je 26. VIII. 1939., ipak je stvorena Banovina Hrvatska. U nju nisu bili uključeni šest bačkih kotareva u kojima su Hrvati činili 90% slavenskoga stanovništva, već je to pitanje ostavljeno za kasnije razdoblje, u kojem je trebalo konačno preurediti zemlju. Sporazum Cvetković-Maček naišao je međutim na kritike i na srpskoj i na hrvatskoj strani – dok se u Srbiji smatralo kako je Hrvatima pruženo previše, hrvatska je emigracija osuđivala Mačekovo odustajanje od potpune neovisnosti Hrvatske. Najglasniji protivnik uspostave Banovine Hrvatske bio je Srpski kulturni klub, koji je bio iznimno aktivan na području Subotice i Sombora, a nezadovoljni su bili i vojni krugovi, koji su smatrali da se stvaranjem upravne cjeline s posebnim statusom slabi obrambena moć države. Nakon što je Cvetkovićeva vlada 25. III. 1941. potpisala pristupanje Trojnom paktu, vojni su krugovi, potpomognu-

ti stranim obavještajnim službama, svrgnuli vladu i kneza Pavla, čime je Cvetkovićeva politika sporazuma o unutrašnjem uređenju države i izbjegavanja rata doživjela potpuni slom. Marginaliziran u političkom životu, 1943. otišao je u emigraciju, gdje je ostao do kraja života.

Lit.: Lj. Boban, *Sporazum Cvetković-Maček*, Beograd, 1965; Lj. Boban, *Maček i politika Hrvatske seljačke stranke 1928-1941.*, Zagreb, 1974; *Enciklopedija Jugoslavije*, 3, Zagreb, 1984; R. Skenderović, Hrvatska seljačka stranka u Bačkoj 1918.-1941., *Hrvatska revija*, 3, Zagreb, 2005; K. Bušić, Odjeci uspostave Banovine Hrvatske u hrvatsko-bunjevačkoj javnosti, *Društvena istraživanja*, 4-5, Zagreb, 2005; S. Mačković, Političko djelovanje i učinak Josipa Vukovića Đide 1926.-1941., *Klasje naših ravni*, 1-2, Subotica, 2005; M. Bara, Hrvatska seljačka stranka u narodnom preporodu bačkih Hrvata, *Pro tempore*, 3, Zagreb, 2006.

M. Bara

CVIJANOV, Beno (Subotica, 6. III. 1913. – Subotica, 11. II. 1996.), nogometaš, nogometni trener i sportski djelatnik. Rodio se u seljačkoj obitelji od oca Stjepana i majke Etelke, rođ. Perčić. U Subotici je završio Trgovačku akademiju te je najveći dio radnog vijeka radio kao državni financijski inspektor. S 13 godina počeo je igrati nogomet u NK *Bačka*, a sa 16 je zaigrao za prvi tim. Bio je jedan od najboljih krilnih igrača u klupskoj povijesti, a za *Bačku* je do kraja igračke karijere 1941. odigrao 600 utakmica. Ostao je upamćen i po iznimnom *fair-playu*, što ilustrira i podatak da mu nijednom nije izrečena sudačka opomena niti isključenje s utakmice. Osamnaest je puta igrao za reprezentaciju grada i Subotičkoga nogometnog podsaveza, a dvaput je pozvan da nastupi za reprezentaciju Jugoslavije. Kako je trčao iznimno brzo, često je nastupao i kao atletičar u štafeti Bačke na 4 x 100 m.

Usporedno je radio i kao trener te je isprva pomagao treneru mladih Ljudevitu Vujkoviću Lamiću, a poslije i u radu s najmlađima. Bio je jedan od prvih trenera u Europi koji je počeo masovno raditi s djecom u školi nogometa, no tu je njegovu aktivnost ubrzo prekinuo Drugi svjetski

Beno Cvijanov

rat. Nakon rata u klubu je kratko bio trener, a poslije je bio aktivan u trenerskoj organizaciji Subotice te u upravi *Bačke*. Zbog velikih zasluga proglašen je doživotnim počasnim članom NK *Bačka*. Dobitnik je mnogobrojnih priznanja, među ostalim i srebrne plakete Nogometnog saveza Jugoslavije.

Lit.: *»Bačka« 1901-1971 Subotica*, Subotica, [1971]; *Fudbalski klub Bačka 1901-1991*, ur. Ž. Inić, Subotica, 1991; *Fudbalski klub »Bačka« 1901-2001*, ur. Ž. Inić, Subotica, 2001.

Lj. Vujković Lamić i N. Stantić

CVIJIĆ, Jovan (Loznica, 12. X. 1865. – Beograd, 16. I. 1927.), geograf, geomorfolog, geolog, etnograf i antropolog. Gimnaziju je pohađao u Loznici, Šapcu i Beogradu. Nakon studija na Matematičko-prirodoslovnom odjelu Velike škole u Beogradu, kao državni stipendist studirao je fizičku geografiju i geologiju na Sveučilištu u Beču, gdje je i doktorirao. Utemeljitelj je suvremene geografske znanosti u Srbiji. Osnivač je Geografskog zavoda 1894. i Srpskoga geografskog društva 1910., kojemu je bio stalni predsjednik. Bio je ujedno predsjednik Srpske akademije znanosti te počasni i dopisni član mnogih geografskih, etnografskih, prirodoslovnih i drugih društava. Za znanstveni rad dodijeljeni su mu počasni doktorati na Sorboni i Češkom sveučilištu u Pragu te mnoga priznanja europskih i svjetskih

geografskih društava. Proučavao je ponajprije Balkanski poluotok, o kojem se tad u Europi malo znalo. S vremenom se počeo zanimati i za društvenu problematiku te se, osim fizičkom geografijom, bavio i antropogeografskim istraživanjima. Pokazao je pritom veliku sposobnost u postavljanju novih hipoteza, a svoje je radove često objavljivao u inozemstvu te su europski znanstveni krugovi bili dobro upoznati s njegovim istraživačkim radom. Smatran je najboljim poznavateljem Balkanskog poluotoka, a ugled mu nisu umanjili ni propusti u pojedinim antropogeografskim radovima. U nekima od njih ističe se, primjerice, superiornost dinarske rase, a često su obilježeni i etnocentrizmom te razumijevanjem za ekspanzionističke težnje. Kao svjetski priznati stručnjak za Balkan i odnose među balkanskim narodima, bio je član jugoslavenskog izaslanstva na Mirovnoj konferenciji u Parizu 1919. /20.

Važnost za podunavske Hrvate. U svojim se radovima Cvijić više puta doticao narodnosne pripadnosti i antropoloških obilježja podunavskih Bunjevaca i Šokaca. Smatrao je da Bunjevci potječu s područja Bosne, Hercegovine i Dalmatinske zagore, a Šokci iz zapadnih i sjevernih krajeva Bosne, no nije nijekao ni mogućnost da su se pojedine skupine doselile i iz Dalmacije. Pri određivanju narodnosne pripadnosti Bunjevaca često ih je nazivao »pokatoličenim Srbima«. Primjerice, objašnjavajući madžarizaciju Srba u južnoj Ugarskoj, naglašavao je da su lakše pomadžareni »katolički Srbi, koje su službene statistike bilježile kao Bunjevce, Šokce i Dalmate«. Smatrao je ipak da je madžarizacija po svojim obilježjima bila samo izvanjska, jer Bunjevci »po visokom stasu pripadaju dinarskoj rasi, tako isto i po osnovnim crtama psihičkim; oni su dobro sačuvali tradiciju balkanskih Srba«. Nakon obilaska područja sjeverne Bačke isticao je ipak da bunjevačko stanovništvo, »živeći pod pritiskom, bez svoje škole i crkve […] nije dovoljno svjesno«. U kasnijim radovima priznao je i izvorno katoličanstvo Bunjevaca i Šokaca.

U znanstveno-informativnoj studiji *Severna granica južnih Slovena,* koju je izradio za potrebe Mirovne konferencije u Parizu, navodi da, prema popisu srpskih vlasti s početka 1919., u Subotici živi

193

БАЧКА

Из збирке:

„La question du Banat, de la Batchka et de la Baranya"

Јован Цвијић, Јован Радонић, Ст. Станојевић и еп. Иларион Зеремски

Издање и штампа „Даничић" д. д. Нови Сад 1920.

J. Cvijić i dr., *Bačka*, Novi Sad, 1920.

»73.872 pravoslavnih i katoličkih Srba (Bunjevaca 65.135 i pravoslavnih Srba 8.737)«. U tom radu Bunjevce i Šokce naziva i »Srbo-Hrvatima«. Prema nalogu jugoslavenskog mirovnog izaslanstva Cvijić je u rujnu 1919. obišao velik broj bunjevačkih i šokačkih mjesta u Baranji i Bajskom trokutu te Suboticu s okolicom kako bi se na terenu uvjerio u etničku strukturu tih područja. U Baji se tom prilikom sastao i s tamošnjim župnikom Lajčom Budanovićem, koji mu je u ime Bunjevaca predao memorandum u kojem se traži pripojenje Bajskog trokuta Kraljevini SHS. Utvrdio je tada da u Bajskom trokutu živi 26.000 Bunjevaca i Šokaca i da je nužno poduzeti sve mjere kako bi se i to područje priključilo južnoslavenskoj državi, iako ta brojka tada nije predstavljala ni relativnu većinu tamošnjeg stanovništva. U tu je svrhu za Mirovnu konferenciju napisao opsežan memorandum na francuskome u kojem se traži revizija granice u Bačkoj i Baranji. Predstavnici Bunjevaca s Cvijićem su se dogovorili da memorandum na konferenciji u Parizu dostavi narodnim zastupnici-

ma iz Bajskog trokuta. Ta je akcija međutim, unatoč Cvijićevim naporima i njegovu znanstvenom ugledu, ostala bez uspjeha jer je pitanje razgraničenja na tom području već bilo riješeno.

Cvijićevo stajalište prema narodnosnoj pripadnosti podunavskih Hrvata bilo je sukladno političkom kontekstu u kojem je djelovao, pri čemu položaj Bunjevaca i Šokaca nije bio nikakva iznimka. Slično je stajalište Cvijić naime zastupao i kad su posrijedi bile druge skupine raseljenih Hrvata u kojima su bila raširena regionalna imena (npr. Bošnjaci u Baranji, Krašovani u Rumunjskoj, Janjevci na Kosovu), ali i Hrvati u drugim područjima za koja je onodobna srpska nacionalna ideologija bila osobito zainteresirana (Dubrovnik, Boka Kotorska, Bosna i Hercegovina).

Lit.: P. Pekić, *Povijest Hrvata u Vojvodini*, Zagreb, 1929; P. Pekić, Bunjevci na Mirovnoj konferenciji u Parizu, *Klasje naših ravni*, Subotica, 1/1935; A. Mitrović, *Razgraničenje Jugoslavije sa Mađarskom i Rumunijom 1919-1920*, Novi Sad, 1975; *Enciklopedija Jugoslavije*, 3, Zagreb, 1984; M. Vasović, *Jovan Cvijić 1865-1927*, Loznica, 1990; J. Stević, *Jovan Cvijić: iz života i rada*, Loznica, 1990. S. Žuljić, A critical assessment of certain of J. Cvijić's conclusions and messages in his anthropogeographic research, *Geographical papers*, 8, 1991, Zagreb.

M. Bara

CVIJIN, Andrija (Subotica, 22. X. 1927.), liječnik, ftizeolog. Sin Mihajla i Lize, rođ. Lukač. Maturirao je u Subotici 1948., a medicinu je studirao najprije u Sarajevu do 1951., zatim u Beogradu, gdje je i diplomirao 1955. Na specijalizaciji je bio u Pokrajinskoj bolnici za tuberkulozu na Iriškom vijencu i u beogradskom Institutu za tuberkulozu, gdje je 1963. položio specijalistički ispit. Stručno se usavršavao 1972. u bolnici za plućne bolesti u njemačkom Bad Reichenhallu, a poslijediplomski studij iz pulmologije pohađao je 1975./76. na Institutu za plućne bolesti na Golniku pri Medicinskom fakultetu u Ljubljani, gdje je magistrirao 1976. temom *Deficit Alfa-1 antitripsina pri emfizemnome i bronhitičnom obliku kronične opstruktivne bolesti pluća.* Nakon završetka pripravničkog staža u subotičkoj Gradskoj bolnici 1956. radio je u ambulanti u Žedniku kao liječnik opće prakse 1956.-59., a nakon toga kao specijalist ftizeolog 1959.-63. u Pokrajinskoj bolnici za tuberkulozu na Iriškom vijencu. Nakon toga vratio se u Suboticu, gdje je radio u Antituberkuloznom dispanzeru 1963.-73. i u Gradskoj bolnici 1973.-87. Sudjelovao je na mnogobrojnim seminarima i stručnim sastancima te objavio više stručnih radova. U Hrvatsku je doselio 1993., živi u Kutini.

Stručni radovi: *Kretanje tuberkuloze za poslednjih dvanaest godina na teritoriju Antituberkuloznog dispanzera u Subotici* (Tuberkuloza, Golnik, 1968); *Antituberkulotski test – stalan metod rada dispanzera u proceni aktivnosti tuberkuloze pluća* (Saopćenja – Sr. Kamenica, br. 1/1970); *Sudbina tuberkuloznih bolesnika otkrivenih 1965. godine u Antituberkuloznom dispanzeru u Subotici* (Saopćenja – Sr. Kamenica, br. 2-3/1970); suator s B. Đenđinovićem, *Teškoće dispanzerskog lekara povodom upućivanja tuberkuloznih bolesnika na bolničko lečenje i posebno nakon otpusta* (Saopćenja – Sr. Kamenica, br. 2-3/1965.); suator s B. Đenđinovićem *Hronični bolesnici u Antituberkuloznom dispanzeru u Subotici* (Saopćenja – Sr. Kamenica, br. 2-3/1967).

N. Zelić

CVITNA NEDILJA (*dijal.*), Cvjetnica, nedjelja prije Uskrsa kojom počinje Veliki tjedan. Obilježava se kao spomen na Kristov ulazak u Jeruzalem. Tog dana svećenik prije mise blagoslivlja vrbove grančice (koje Šokci zovu »mace« a Bunjevci »cicamace«) te s narodom svečano ulazi u crkvu, a tijekom mise pjeva se ili čita muka Isusova. Cicamaca se poslije, skupa s raznim cvijećem, nosi na grobove. Prema bunjevačkim običajima, na Cvjetnicu se umiva u vodi u kojoj su namočene vlati mlade pšenice kako bi osoba bila zdrava kao mlada biljka. Djevojke bi često zorom odlazile u njive zasijane pšenicom i umivale se rosom s vlati kako bi im se lice poljepšalo. Između dvaju svjetskih ratova u selima oko Subotice pojedine su »mijandžije« na Cvjetnicu organizirali »igranku«, tj. ples. Ako bi djevojka došla na ples, značilo je to da rado čeka polivače na »vodeni ponediljak«.

Lit.: A. Sekulić, *Bački Hrvati,* Zagreb, 1991.

A. Stantić

CVITNJAK, suvrstica naziva za ivanjsku vatru i/ili za dan sv. Ivana Krstitelja (24. lipnja), u bačkih Bunjevaca subotičkoga kraja često je dio složenog naziva *(sveti) Ivan Cvitnjak*. U naseljima somborskoga kraja javljaju se drukčije oznake za vatru: *ivanjska, Ivanova, svetog Ivana vatra*, dok je samo na salašima u Đurđinu i Bikovu-Gabriću zabilježen naziv *vatra svetog Ivana Svitnjaka*. U Žedniku naziv *cvitnjak* označava i baklje koje su se palile uz vatru, a ponegdje se javlja i u značenju cvijeća od kojega se pleo ivanjski vijenac ili u značenju samog vijenca (Tavankut, Žednik). Naziv *cvitnjak*, rjeđe i njegove suvrstice (*cv/i/jetnjak, cvetnjak*) sporadično su potvrđene u Istri i srednjoj Bosni, a u srednjoj Dalmaciji javlja se kao oznaka za dan sv. Ivana Krstitelja. Zasad je samo jedna potvrda tog naziva i za vatru. Suvrstica naziva *svitnjak* zastupljena je na nešto širem prostoru srednje Dalmacije, u jugozapadnoj i srednjoj Bosni i zapadnoj Hercegovini, ponegdje i kao oznaka za dan sv. Ivana Krstitelja.

Karakteristični običaji vezani uz ivanjsku vatru jesu paljenje cvitnjaka uoči dana sv. Ivana Krstitelja, pretežno tri večeri zaredom, te preskakanje vatre – pojedinačno ili u paru, s bakljama ili s vijencima u ruci, katkad s vijencima na glavi, a pletu se i narukvice od raznobojnog konca. Uz narukvice i vijence te uz običaj preskakanja vatre i trčanje s bakljama vezani su razni postupci i vjerovanja, koji imaju preventivnu i zaštitnu funkciju, u prvom redu od bolesti, ali i od štetnika i od požara. Rjeđe se primjenjuju i radi osiguranja boljeg uroda.

Lit.: A. Pokornik, Moj sokak (opis narodnog života i običaja), *Subotička Danica kalendar za 1989. god.*, Subotica, 1988; M. Černelić, Tradicije paljenja godišnjih vatri kao indikator kulturnih razlika, *Etnološka tribina* 17, Zagreb, 1994 (isto kao: Tradicija paljenja godišnjih vatri, *Klasje naših ravni*, 2, Subotica, 1999); A. Stantić, Narodna virovanja Hrvata Bunjevaca, *Subotička Danica (nova) Kalendar za 2005. godinu,* Subo-tica, 2004.

M. Černelić

Č

ČA → Čiča

ČAKŠIRE (čakčire), svečane muške hlače. Obično su jednobojne, uže u donjem dijelu nogavica, a šire u gornjem. U visini koljena nalaze se tzv. štenci, ušiveni dio hlača, koji je često bio ispunjen pamukom. Sprijeda nemaju razreza, nego »natkurnjak«, tj. preklopni, često trostruki rasporak. Radi lakšeg odijevanja nogavice su pri kraju s vanjske strane bile razrezane te su se zakopčavale, a imale su i tzv. uzengije, koje su priječile da se izvuku iz čizama. Oko 1930. bunjevački su momci nosili i »šunkaste« hlače, na kojima su nogavice bile proširene oko koljena pa su hlače imale oblik pršuta.

Lit.: M. Đorđević Malagurski, *Stara bunjevačka narodna nošnja i vez*, Subotica, 1940; A. Sekulić, *Bački Hrvati*, Zagreb, 1991.

K. Suknović

ČANAD → Čenad

ČANTAVIR, selo na oko 20 km jugoistočno od Subotice, s kojom je povezano cestom. Nalazi se u blizini autoceste Subotica-Beograd, na Bačkoj lesnoj zaravni prekrivenoj crnicom. Nekadašnja stepa danas je plodna oranica. Kroz selo protječe potok Čik.

Etimologija imena sela nije razjašnjena. Prvi se put spominje kao Chontafeyér 1462. u darovnici kralja Matije njegovoj majci. Za turske uprave bio je u sklopu Segedinske nahije. God. 1580. imao je 29 domova, a 1590.-42 doma, ali ga je zbog teških poreza stanovništvo napustilo. Potkraj XVII. st. pustaru je naselio manji broj Hrvata iz Subotice, koji su osnovali koloniju na zapadnoj strani današnjeg sela, preko puta staroga groblja. Slabo naseljena pustara 1702. priključena je Subotici. Današnje naselje nastalo je nakon što je stjecanje statusa slobodnoga kraljevskog grada Szent Márii, tj. Subotici, uvjetovano i ušoravanjem salaša na pustarama Čantavir i Bajmok. Formiranje naselja Čantavir trajalo je 1780.-85. godine, a nastanjivali su se u njemu doseljenici iz raznih krajeva Ugarske, među njima i Bunjevci iz Subotice, Baje, Segedina i manjih sela. Prvi pečat naselja potječe iz 1783., a zemljišna knjiga ustanovljena je 1786. Kad je selo formirano, ono je, poput Bajmoka, formalno ostalo u okviru gradskog teritorija, ali stvarno je bilo podložno Bačko-bodroškoj županiji. Dušobrižništvo su na tom području vodili franjevci od 1781., kada se počinju voditi matične knjige, a župa je utemeljena 1785. Prva mala trošna kapela jedva je izdržala do izgradnje nove

Čantavir

neobarokne crkve 1815. posvećene sv. Antunu Padovanskomu. Ona je, zbog premala prostora, srušena 1928. te je na njezinu mjestu iduće godine sagrađena velika crkva u neoromaničkom stilu posvećena istom svecu, koja je danas znamenitost sela. Čantavir je bio zasebna općina sve do 1962., kad je, skupa s naseljima koja su mu dotad pripadala (Bačko Dušanovo i Višnjevac), ušao u sastav općine Subotica.

Naselje je depopulacijskog tipa:

godina	stanovnika
1948.	9397
1953.	9262
1961.	9341
1971.	9085
1981.	8596
1991.	7940
2002.	7178

Stanovništvo se bavi uglavnom poljoprivredom. Razvijeno je ratarstvo i stočarstvo. Industrija je slabije zastupljena i uglavnom se temelji na preradi poljoprivrednih sirovina (mlin) ili proizvodnji stočne hrane. Zastupljeni su još trgovina, ugostiteljstvo i obrt. Nacionalna struktura stanovništva 2002. bila je ovakva: Madžari 6632, Romi 233, Srbi 54, Hrvati i Bunjevci 46, ostali 213.

Iako je Čantavir danas dominantno madžarsko mjesto, potkraj XVIII. st. u njemu je živio podjednak broj Madžara i Hrvata. Migracije su bile učestale zbog visoka oporezivanja i zabrane voćarstva, što je stalno nastanjivanje činilo neprivlačnim. Osim spomenutog naseljavanja potkraj XVII. st., Bunjevci su se u Čantavir doseljavali 1780.-95. te 1810.-25., kad su naselili područje današnje Somborske ulice i Ulice 11. listopada, koja se i danas pamti po nazivu »racka ulica« (Rácutca). Brojnost hrvatskog stanovništva naglo je pala sredinom XIX. st., kad su se zbog pojačane madžarizacije mnogi iselili u većinska bunjevačka mjesta. Tako je 1910. bilo svega 250 Bunjevaca naspram 7300 Madžara, a postupno su i oni izgubili identitet. Od 1918. u Čantavir se doselio veći broj Srba iz Hercegovine, Like i Crne Gore, što je bio dodatni asimilacijski poticaj.

Od ponovnog naseljavanja sela do danas u matičnim se knjigama susreće oko 420 bunjevačko-hrvatskih prezimena. Do danas ih se održalo oko 60, od kojih su najčešća Petrović, Šinković, Pletikosić, Kopunović, Kečenović, Sedlar, Palić i Zelić. Posljednjih se godina među čantavirskim stanovništvom bunjevačkih korijena javlja traganje za identitetom.

Lit.: I. Iványi, *Bács-Bodrog vármegye földrajzi és történelmi helynévtára*, I, IV, Szabadka, 1909, 1907; *O proizvodnim snagama Subotice*, Subotica, 1964; M. Popović, J. Dinić, *Urbano-geografska proučavanja naselja Jugoslavije – primer velikog panonskog naselja Subotice*, Beograd, 1978; A. Sekulić, *Tragom franjevačkog ljetopisa u Subotici*, Split, 1978; *Schematismus Dioecesis Suboticanae*, Suboticae, 1993; A. Sekulić, *Hrvatski bački mjestopisi*, Zagreb, 1994; R. Szedlár, A Csantavéri bunyevác – horvátok eredete, *Csantavéri Újság*, március-április, Csantavér, 2004.

S. Stantić i R. Sedlar

ČARDAK (*tur*. çardak < *perz*. čarṭaq: zgrada s četiri svoda), gospodarski objekt namijenjen skladištenju kukuruza. Uporaba u tom značenju uobičajena je u međuriječju Dunava i Tise te u Slavoniji, dok u južnijim krajevima riječ čardak označuje i drukčije građevinske objekte. U značenju spremišta za kukuruz u Bačkoj se javlja u drugoj polovici XIX. st., kad se kukuruz ondje proširio kao sjetvena kultura.

Čardaci se tradicionalno grade od drva, s dvovodnim krovom, koji je isprva pokrivan trskom, a poslije crijepom. Osnovna se konstrukcija izrađuje od bagremova drveta, s okomitim stupovima i vodoravnim gredama. U najnovije doba, zbog promijenjenih tehnoloških uvjeta, čardaci se grade i od čeličnih profila i žičane mreže.

Sukladno funkciji čardaka – očuvanje kukuruznog klipa, što zahtijeva njegovo sušenje i stalno vjetrenje – narodni je graditelj oblikovao i njegovu konstrukciju:

čardaci su uski i dugi, s po nekoliko funkcionalnih vrata – glavna, bočna i na zabatu. Širina im se tradicionalno kretala oko jednog hvata (1,896 m), dok je duljina ovisila o količini kukuruza koji je ondje trebao biti pohranjen. Postoje dva uobičajena oblika čardaka. Jednostavniji je uzdignut 2-3 stope (60-100 cm) iznad tla te omogućuje i vjetrenje s donje strane, ispod daščanog poda. Ispod takvih čardaka noćili su psi i živina. U složenijeg oblika pod je uzdignut dodatne dvije stope (na oko 1,60 m), što je omogućivalo racionalnije korištenje prostorom te se ispod čardaka smještao svinjac, a ispred njega tor za svinje. Prizemlje je zbog higijenskih razloga bilo obzidano opekom, ožbukano i okrečeno, a pod svinjca popločan ciglom.

Tipovi čardaka

Na gazdinstvu je redovito građen samo jedan čardak, rjeđe dva. Iako se javljaju u prvom redu na salašima, s obzirom na njihovu narav čardaci se grade i u selima, kako bi domaćin nad kukuruzom imao izravni nadzor. Na subotičkom području čardaci su podizani i u gradskim bunjevačkim četvrtima, kao posljedica postojanja dvojnih seosko-gradskih gazdinstava, pri čemu su radno sposobne osobe živjele na seoskim imanjima, a starije osobe u gradu. Ondje je uskladišteni kukuruz bio namijenjen prodaji na gradskome tržištu.

A. Rudinski

ČASOPIS, vrsta tiskovine, serijska publikacija. Od novina se razlikuju užom predmetnom određenošću (npr. kultura, književnost, umjetnost, pojedina područja znanosti i drugi aspekti društvenog života: vjerski, gospodarski, prosvjetni, sportski…) i stoga računaju na uži krug čitatelja, zatim izostankom jednostavnih oblika izvještavanja, jer se predmet u njima obrađuje šire i svestranije, te otklonom od suvremenih zbivanja, jer češće tematiziraju predmete situirane u prošlosti. Izlaze uglavnom u razmacima od jedanput na godinu do svakih petnaest dana, danas sve češće i jedanput na tjedan, tj. zastupljeni su među njima godišnjaci (almanasi), mjesečnici, tjednici.

Prve periodične tiskovine bile su kalendari, jednogodišnje publikacije »koje čine prijelaz od knjige prema novinama i časopisima« (V. Brešić). Javljaju se u Europi u XVII. st. kao odraz modernizacije i demokratizacije društva, kulturnoga i znanstvenog napretka, razvoja tiskarstva i širenja pismenosti. Osim važne uloge koju su imali za razvoj znanosti i umjetnosti, osobito na razini institucionalizacije nacionalnih kultura, časopisi su često imali presudan utjecaj u širenju stajališta kulturnih elita te na tijek samih društvenih procesa, što im je osiguralo veliku društvenu važnost, a katkad i relevantnost na političkom polju.

U Hrvatskoj se časopisi javljaju početkom XIX. st., isprva na njemačkome (*Agramer Theater Journal*, 1815.), a poslije i na hrvatskome (*Danica*, 1935.; *Kolo*, 1842.; *Zora Dalmatinska*, 1844. i dr.), pri čemu su neki u početku izlazili kao prilozi novinama (npr. *Danica*). Videći u njima sredstvo pogodno za javno i prosvjetno djelovanje na puk, časopise su u Hrvatskoj pokretali najčešće prvaci udruga narodnog pokreta, a književni, jezikoslovni i povijesni sadržaji bili su važno oruđe u na-

cionalno-emancipacijskim nastojanjima njihovih osnivača. Gotovo u isto vrijeme javljaju se i prvi stručni časopisi u Hrvatskoj (*Gospodarski list*, 1842.; *Zagrebački katolički list*, 1849.; *Arkiv za pověstnicu jugoslavensku*, 1851.; *Pravdonoša*, 1851. i dr.).

Potaknut ilirskim preporodnim idejama, nadahnut njihovim glasilima i ohrabren donošenjem Zakona o narodnostima u Ugarskoj, kalački je kanonik Ivan Antunović 1870. pokrenuo politički tjednik *Bunjevačke i šokačke novine*, prve novine među podunavskim Hrvatima. U njima je kao sastavni dio tiskan i književni prilog, isprva kao *Nadometak*, a od 1871. kao *Bunjevačka i šokačka vila*. Taj će prilog nakon gašenja *Novina* potkraj 1872. izlaziti samostalno kao četverolisni tjednik i dvotjednik, najprije u Antunovićevoj nakladi u Kalači, a nakon sedmomjesečne stanke od studenoga 1875. do kolovoza 1876. u Baji pod uredništvom Blaža Modrošića. Budući da je imala mnoge značajke časopisa, *Vila* se sa svojih osamdesetak brojeva smatra prvom takvom publikacijom ovdašnjih Bunjevaca i Šokaca. Iako se 1884. pojavio i časopis *Neven*, među podunavskim Hrvatima sve do 1930-ih godina neće biti objavljen nijedan časopis u modernom smislu, kao samostalna i opsežnija publikacija.

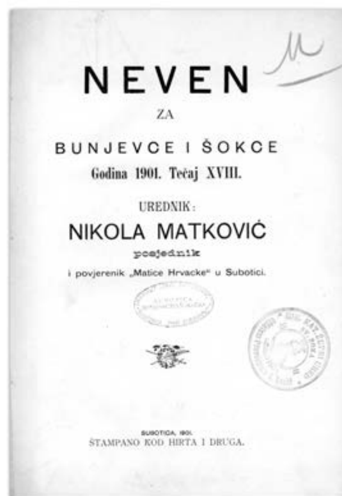
Časopisna produkcija u kulturnom životu podunavskih Hrvata nije bila kontinuirana, već obilježena prekidima, katkad i radikalnima, kao nakon Drugoga svjetskog rata. Nastajala je u sedam država (Austro-Ugarskoj; Kraljevini SHS; Kraljevini Jugoslaviji; Madžarskoj; SFR Jugoslaviji; SR Jugoslaviji i Državnoj Zajednici Srbije i Crne Gore) i u tri različita društvena uređenja (kapitalizam te dva totalitarna – fašizam i socijalizam), od kojih su im mnogi bili znatno nenaklonjeni. To je uzrokovalo probleme ne samo u uređivanju, financiranju i distribuciji nego i u reproduciranju stajališta kulturne elite ovdašnjih Hrvata. Časopisna je produkcija usto imala različitu institucionalizaciju (od nakladnika-pojedinca preko crkvenih župa do kulturnih institucija), no gotovo je uvijek bila obilježena slabo razvijenom infrastrukturom, koja u mnogim segmentima do danas nije izgrađena (npr. redovita distribucija). To je često uvjetovalo slabo i neredovito financiranje, pa je izlaženje časopisa ovisilo o samoprijegornu radu bez naknade, zbog čega se mnogi od pokrenutih časopisa nisu dugo održali. Iako je u pojedinim razdobljima, osobito između dvaju svjetskih ratova, časopisna produkcija bila pluralna, ona ni tad nije iznjedrila kvalitetne proizvode jer su u časopisima često dominirale prevladane estetske, umjetničke i svjetonazorske paradigme. Vidljiv je u njima i izostanak znanstvenih sadržaja te dominacija književnih priloga, što je vodilo prevlasti književne tematike i pomanjkanju dubljega i svestranijeg promišljanja vlastita postojanja. Publikacije s elementima časopisa postojale su u vjerskom segmentu društvenog života (*Katolički nauk*, 1930.-33., izašla samo tri broja; *Bačko klasje* i *Zvonik*) i sportu (*Subotički športski list*, 1935.-38., vlasnik mu je bio Franjo Bačić, a urednik Ladislav Marković, objavljeno ukupno 156 brojeva,), a neko su vrijeme objavljivani i sadržaji nevelika opsega namijenjeni ženama (*Subotička kućanica*, 1927.-39., isprva samostalni četverolist, poslije jedno– i dvolistni prilog u *Subotičkim novinama*, u uredništvu Lajče Budanoviće) i mladeži (*Kolo mladeži*, 1927.-39., namijenjen potrebama hrvatskih katoličkih organizacija za mladež u Bačkoj, isprva rubrika, poslije prilog u *Subotičkim novinama*, a objavljena su i dva samostalna broja). Časopis namijenjen djeci pojavio se tek početkom XXI. st. (*Hrcko*, povremeni prilog *Hrvatske riječi* od kraja 2003., a od 2005. mjesečni), a izlazio je samo jedan humoristično-satirični časopis (*Bunjevačko žackalo*, dvotjednik, 7 brojeva, prva polovica 1940.), što potvrđuje stajalište o nerazvijenosti časopisne produkcije u podunavskih Hrvata. Izdavanje većine časopisa u vojvođanskom dijelu Bačke bilo je vezano za Suboticu, čime se ona pozicionirala kao glavno središte kulturnoga života bačkih Hrvata. To je među-

tim imalo i negativnih posljedica jer često nije bilo dovoljno sluha za rubna područja. Produkcija časopisa među Hrvatima u Madžarskoj pojavila se tek u osmom desetljeću XX. st., no ipak je ne samo bogatija nego i znatno kvalitetnija od vojvođanske. I nju će međutim karakterizirati neprikladna institucionalna uređenost i financijske teškoće pa će mnogi časopisi prestajati izlaziti, ali će se zato jednako učestalo javljati novi.

Kulturni stvaraoci podunavskih Hrvata s kašnjenjem se pojavljuju i integriraju u časopisnu produkciju u državama u kojima su živjeli. Do Prvoga svjetskog rata svojim radovima na materinskom jeziku gotovo da nisu zastupljeni u časopisima izvan Podunavlja, što govori o slabijoj kvaliteti njihove književne i znanstvene produkcije, ali i o nezainteresiranosti drugih kulturnih središta, pa tako i onih u Hrvatskoj, za prilike među podunavskim Hrvatima. Situacija se na tom planu donekle promijenila između dvaju svjetskih ratova, osobito 1930-ih, kad su književni prilozi ovdašnjih Hrvata zastupljeniji u zagrebačkim časopisima, ponajprije u katoličkoj periodici (Josip Andrić, Aleksa Kokić, Ante Jakšić, Petar Pekić). Ta će tendencija porasta vrhunac dosegnuti u vrijeme druge Jugoslavije, bez obzira na to što su neki imali stigmu nepoćudnih. U jugoslavenskim književnim časopisima objavljivali su, primjerice, Petko Vojnić Purčar, Lazar Merković i Vojislav Sekelj, u društvenima i humanističkima Ante Sekulić i Jasna Melvinger, u prirodoslovnima Gajo Alaga i Mirko Vidaković, a u filozofskima Tomo Vereš. Nakon raspada SFR Jugoslavije situacija se ponovno pogoršala – u srbijanskim časopisima tijekom 1990-ih njihovih priloga gotovo da nema, a slično je bilo i s časopisima u Hrvatskoj. Stanoviti pozitivni pomaci dogodili su se tek nakon 2000. Ipak, bez obzira na opseg zastupljenosti i stupanj integracije, podunavski Hrvati u drugim će sredinama rijetko postajati članovima uredništava časopisa, a nikad glavnim urednicima, što će samo potvrditi njihov rubni položaj. Hrvati u Madžarskoj snažniju će suradnju i integraciju u kulturni prostor Hrvatske ostvariti nakon pada komunizma 1990. (Ernest Barić, Đuro Franković, Marin Mandić, Živko Mandić, Dinko Šokčević, Stjepan Lukač, Stjepan Blažetin i dr.).

Časopisi Hrvata u vojvođanskom dijelu Bačke. *Neven* je 1884. pokrenuo Mijo Mandić, a izlazio je s prekidima sve do 1940. Osim što je bio obilježen diskontinuitetom u izlaženju, *Neven* je često mijenjao nakladnike (nekoliko privatnika i dvije političke stranke), mjesto izlaženja (Baja, Sombor i Subotica), urednike (Mijo Mandić, Pero Skenderović, Nikola Matković, Vranje Sudarević, Šandor Rajčić, Mirko Ivković Ivandekić, Joso Prćić, Stipan Vojnić Tunić, Josip Vuković Đido, Mihovil Katanec i Joso Šokčić), dinamiku izlaženja (mjesečnik, tjednik, dnevnik), vizualni i grafički identitet, opseg i nakladu, ali i uređivačku koncepciju, jezik te stajalište prema nacionalnoj pripadnosti bačkih Bunjevaca i Šokaca – od narodnosne samobitnosti u početku preko integralnog jugoslavenstva početkom 1920-ih do stajališta da su »hrvatskog roda« potkraj 1920-ih.

Kultura (1930.-39.) bila je rubrika, dodatak i podlistak dvotjednika, tjednika i povremenika *Subotičke novine*. Sadržavajući uglavnom književne priloge i

NEVEN
ZA
BUNJEVCE I ŠOKCE
Godina 1901. Tečaj XVIII.
UREDNIK:
NIKOLA MATKOVIĆ
posjednik
i povjerenik „Matice Hrvacke“ u Subotici.
SUBOTICA, 1901.
ŠTAMPANO KOD HIRTA I DRUGA.

Neven za Bunjevce i Šokce,
tečaj XVIII., Subotica, 1901.

slijedeći tadašnju jezičnu praksu u Hrvatskoj, *Kultura* je, kao i *Novine*, bila pod snažnim utjecajem dijela klera i u njoj nije bilo dvoj-bi o hrvatskom podrijetlu Bunjevaca. Urednici su bili Pavao Bešlić, Andrija Moullion, Ive Prćić, Blaško Rajić i Lajčo Budanović.

Prvi samostalni časopis bio je književni mjesečnik *Bunjevačko kolo* (1933.-36.), »omladinski časopis za književnost i kulturu«, koji je pokrenuo i uređivao dvadesetjednogodišnji Balint Vujkov, a izdavač mu je bio Albe Rudinski. Vujkov će poslije, skupa s Markom Peićem, Blaškom Vojnićem Hajdukom, Julijem Tumbasem, Franjom Bašićem i Jovanom Mikićem, pokrenuti još nekoliko časopisa. Većina njih je u književnost ušla surađujući u prvome subotičkom časopisu za književnost na srpskom jeziku, mjesečniku *Književni sever* (1925.-35.), koji je uređivao njihov gimnazijski profesor Milivoj Knežević. Taj je časopis imao važnu ulogu u afirmaciji književnoga i znanstvenog stvaralaštva među Južnim Slavenima u poslijeratnoj Subotici i unapređenju književno-teoretske i književno-kritičke prakse, istina, uz dominantno stajalište da Bunjevci i Šokci nisu Hrvati. Sukladno tomu, i spomenuti mladići bili su u to vrijeme gorljivi sljedbenici integralnog jugoslavenstva, a ujedno su s neskrivenim simpatijama gledali na političku i književnu ljevicu te ih klerikalni hrvatski kulturni krugovi u Subotici nisu prihvaćali. U časopisu je znatan prostor posvećen usmenoknjiževnoj tradiciji bačkih Bunjevaca, najviše narodnim pripovijetkama, koje su zapisivali Balint Vujkov, Marko Peić i Barnaba Mandić.

Ubrzo nakon toga kulturni djelatnici i pisci okupljeni oko Subotičke matice i Pučke kasine pokrenuli su »vanpolitički povremeni časopis za književnost i kulturu« *Klasje naših ravni* (1935.-44.) kako bi okupili »starije i mlađe pisce Vojvodine, koji se osjećaju hrvatski«. Časopis je u tome uspijevao i bio je dobro prihvaćen od kulturne i stručne javnosti u Hrvatskoj. Ipak, preferirao je nacionalno-romantičarski pristup književnosti i povijesti, a bio je u njemu vidljiv utjecaj klera, prije svega Lajče Budanovića, Blaška Rajića i mladog Ivana Kujundžića. Imao je više urednika (Andrija Šokčić, Franjo Kujundžić, Marko Čović i Marin Radičev), mijenjao je mjesto izlaženja (Subotica i Zagreb), dinamiku izlaženja (dva broja na godinu, jedan broj, dvije godine bez ijednog broja pa dvobroj), no uvijek jasnu uređivačku orijentaciju, čija je glavna sastavnica bila afirmacija mjesnoga hrvatskoga književnoga, znanstvenoga i općenito kulturnog stvaralaštva. To je i jedan od razloga zbog kojih je nekim suradnicima *Klasja* nakon uspostave socijalističkoga društvenog sistema uskraćeno javno djelovanje, a neki su od njih i emigrirali (Marko Čović) ili su bili osuđeni na zatvorsku kaznu (Ivan Kujundžić).

Godinu dana nakon pojave *Klasja* i u godini kad je bilo jasno da *Kolo* više neće izlaziti zbog nedostatka sredstava Balint Vujkov i Blaško Vojnić Hajduk pokrenuli su »polumesečnik koji se bavi društvenim, kulturnim i ekonomskim pitanjima« *Stvaranje* (1936.). Već je prvi broj, zbog ljevičarske uređivačke koncepcije i sadržaja napisa, zaplijenjen po nalogu Državnog odvjetništva u Subotici, nakon čega su pokretači odustali od daljnjeg objavljivanja. Nešto duljeg vijeka bio je književni mjesečnik *Glas* (kraj 1938.– sredina

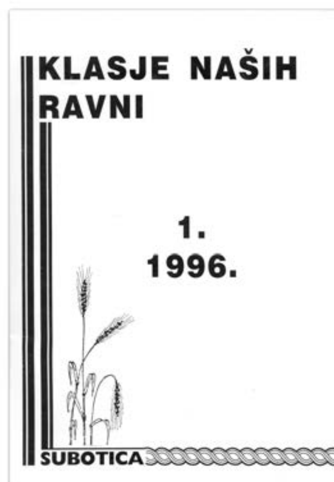

Klasje naših ravni, br. 1, Subotica, 1935.

1939.), čiji je vlasnik i urednik bio Lazar Stipić. Njegujući otvorenu uređivačku politiku, Stipić je uspio privući pisce različitih književnih usmjerenja, različitih jezičnih izričaja i različite ideološke orijentacije.

Nakon Drugoga svjetskog rata u okviru Hrvatskoga kulturnog društva u Subotici Balint Vujkov i Matija Poljaković pokrenuli su književni časopis *Njiva* (1947.). Nakon što se pojavio prvi broj za siječanj te godine, vlasti su ga zabranile. Nastalu prazninu djelomice je ispunio isprva dnevnik, a poslije tjednik *Hrvatska riječ* (1945.), list proistekao iz *Slobodne Vojvodine*, čiji je osnivač bila Narodnooslobodilačka fronta Vojvodine. Iako je *Hrvatska riječ* imala rubriku za kulturu, u kojoj su objavljivani i književni prilozi, taj se prostor pokazao nedovoljnim te je dvadesetdevetogodišnji Lazar Merković sredinom 1950-ih inicirao osnivanje »časopisa za književnost, umjetnost i društvena pitanja« *Rukovet*, a projekt su prihvatile i gradske vlasti 1955. Taj je časopis imao vjerojatno najveću ulogu u razvoju regionalne hrvatske književnosti u Vojvodini u drugoj polovici XX. st., iako je bilo razdoblja u kojima je bio manje naklonjen mjesnim hrvatskim piscima, osobito nakon sloma Hrvatskog proljeća u Subotici te potkraj 1980-ih i početkom 1990-ih. Slično drugim časopisima, i *Rukovet* je promijenila više nakladnika, urednika, uređivačku i jezičnu politiku, politiku upravljanja, opseg, nakladu, format, vizualni identitet…

Prva hrvatska tiskovina u Vojvodini nakon Drugoga svjetskog rata pojavljuje se u okviru Katoličke crkve. Bio je to list *Bačko klasje* (1978.), koji su izdavali hrvatski svećenici Subotičke biskupije. U šesnaest godišta izašlo je 78 brojeva, u kojima su redovito objavljivani napisi o kulturnoj baštini bunjevačkih i šokačkih Hrvata, a izdano je i desetak dodataka o manje poznatim književnicima (npr. Bramko Jegić), pučkim stvaraocima i pjesnicima (npr. Matija Dulić) te narodnim običajima (npr. o Božiću). Druga se takva tiskovina pojavila nakon raspada zajedničke države – subotički dvotjednik *Žig* (1994.-2001.), koji je, osim redovitih kraćih književnih, a katkad i znanstvenih sadržaja, objavio i dva priloga pod nazivom *Dodatak za znanost, kulturu i umjetnost* (br. 50, 1996., i br. 60, 1996.), što ih je uredio Vojislav Sekelj.

Klasje naših ravni, novi tečaj, br. 1, Subotica, 1996.

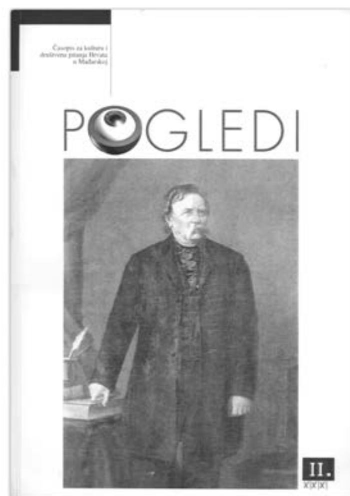
Prvi samostalni časopis pojavio se tek nakon završetka rata u Hrvatskoj – nakon pedesetogodišnje stanke obnovljeno je *Klasje naših ravni*, časopis za »književnost, umjetnost i znanost«. U početku mu je nakladnik bila HRID, a ubrzo subotički ogranak Matice hrvatske. Mijenjao je dinamiku izlaženja (dva broja na godinu, jedan broj, a danas je mjesečnik koji se objavljuje u četiri sveska) i urednike (Bela Gabrić, Viktorija Grunčić, Lazar Merković). Kvaliteta sadržaja pojedinih brojeva bila je nejednaka – u početku se uredništvo često nije ravnalo strožim estetskim i znanstvenim kriterijima u objavljivanju radova, što je rezultiralo izostankom suradnje najvažnijih književnih i znanstvenih stvaralaca, no to se promijenilo 2002. Osim što se objavljuju različiti književni prilozi, u časopisu su kratko vrijeme i u znatno manjem omjeru bili zastupljeni i znanstveni radovi posvećeni povijesnim, društvenim i filozofijskim temama.

Časopisi Hrvata u Madžarskoj. Prvi časopis pojavio se 1975., kad je Ma-

džarsko etnografsko društvo pokrenulo časopis *Etnografija Južnih Slavena u Mađarskoj*. Do 1993. godine objavljeno je deset svezaka tog časopisa. Zahvaljujući veliku broju znanstvenih studija s područja etnografije, objavljenih pretežito na hrvatskome, a manjim dijelom i na srpskome i slovenskome, časopis je postao poznat diljem Madžarske. Glavni urednici bili su Iván Balassa i Zoltán Újváry, a urednici Marko Dekić, Marija Kiš, Marin Mandić, Živko Mandić i Đuro Franković. Nakon raspada Jugoslavije i Demokratskog saveza Južnih Slavena u Madžarskoj, Madžarsko etnografsko društvo od 1994. izdaje časopis *Etnografija Hrvata u Mađarskoj*, čiji je urednik Đuro Franković, a urednik serije Ernest Eperjessy. Dosad je objavljeno jedanaest sadržajno bogatih brojeva.

Demokratski savez Južnih Slavena u Madžarskoj pokrenuo je 1979. časopis za povijest *Iz naše prošlosti*, čiji su urednici Marin Mandić i Mišo Mandić. Izlazio je jedanput na godinu, a objavljena su tri broja. Godine 1982. uređivački odbor koji su činili Mijo Karagić, Marko Marković (odgovorni urednik), Petar Milošević, Predrag Stepanović, Đuro Šarkić (grafička oprema), Stojan Vujičić (predsjednik) počeo je izdavati *Neven*, književni prilog tjednika *Narodne novine*, i do 1988. objavljeno je 14 brojeva.

Institut za pedagogiju županije Baranje 1984. godine pokrenuo je polugodišnji časopis za metodička pitanja *Naša škola*, koji se bavi ne samo školstvom, njegovom poviješću, metodikom nastave književnosti i gramatike nego i folklornim naslijeđem Hrvata i Srba u Madžarskoj (pripovijetke, epske pjesme i balade). U dva navrata podnaslov časopisa bio je *Baranjski biseri*. Uređivački odbor činili su Ernest Barić, Stjepan Blažetin i Mile Preradović, odgovorna je urednica je bila Kallós Miklósné, a izlazio je do 1998. U izdanju Demokratskog saveza Južnih Slavena u Madžarskoj 1986. izašao je godišnjak *Naši radovi* radi objavljivanja različitih studija s područja narodnog života i znanosti. Objavljena su samo dva broja. Prvi je sastavio Ivan Mokuter (onomastička istraživanja), drugi Dušan Pavlov (povijesne teme), a uredio ih je Mijo Karagić. Godine 1989. u izdanju Društva hrvatskih, srpskih i slovenskih književnika u Madžarskoj objavljen je časopis za književnost *Glas*. Iste i iduće godine objavljen je još jedan dvobroj, nakon čega se časopis ugasio. Urednik je također Mijo Karagić.

Pogledi, 3,
Budimpešta – Pečuh, 2003.

Hrvatski intelektualci i pisci u Madžarskoj pokrenuli su 1996. tromjesečni časopis za književnost i kulturu *Riječ* u nakladi Slovenika Bt. u Budimpešti. Uređivali su ga Matilda Bölcs, Stjepan Blažetin, Ladislav Gujaš, Šandor Horvat, Stjepan Lukač i Dinko Šokčević. Zbog financijskih teškoća prestao je izlaziti 1999., a objavljeno je devet brojeva. Ulogu *Riječi* nastavljaju *Pogledi,* časopis za kulturu i društvena pitanja Hrvata u Madžarskoj, što su ga 2000. pokrenuli Hrvatska državna samouprava, Hrvatska samouprava grada Budimpešte i Savez Hrvata u Madžarskoj. U početku je urednik Đuro Franković, a 2004. Hrvatska državna samouprava njegovo je uređivanje povjerila Hrvatskomu znanstvenom zavodu iz Pečuha. God. 2006. tiskan je 8. broj, koji su uredili Stjepan Blažetin i Dinko Šokčević.

Od 1998. kulturni život Hrvata u Madžarskoj obogaćen je *Hrvatskim znanstvenim zbornikom,* časopisom Hrvatskoga znanstvenog zavoda. Okuplja oko sebe znanstvenike iz cijele Madžarske, a otvoren je i inozemnim istraživačima, kroatistima. Glavni mu je urednik Ernest Barić, a urednici Janja Prodan, Živko Mandić i Đuro Franković. Dosad su objavljena četiri broja.

Hrvatski znanstveni zbornik, 1, Pečuh, 2000.

Lit.: M. Evetović, *Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata* (rukopis); I. Kujundžić, *Bunjevačko-šokačka bibliografija, Rad JAZU*, 355, Zagreb, 1969; *Enciklopedija Jugoslavije*, 3, Zagreb, 1984; I. Szentgyörgyi, N. Bašić Palković, E. Bažant, *Bibliografija Mije Mandića*, Subotica, 1987; L. Merković, Bibliografija časopisa »Rukovet« maj 1955 – april 1990, *Rukovet*, 5, Subotica, 1990; I. Szentgyörgyi, E. Bažant, *Subotička bibliografija 1870-1918*, II, Subotica, 1993; A. Sekulić, *Hrvatska preporodna književnost u ugarskom Podunavlju do 1918.*, Zagreb, 1994; J. Buljovčić, Obljetnica Bunjevačkih i šokačkih novina, *Žig*, br. 20-33, Subotica, 1995; M. Miković, Isprekidani kontinuitet subotičkih književnih listova i časopisa, *Rukovet*, 7-8-9, Subotica, 1995; A. Sekulić, *Književnost podunavskih Hrvata u XX. stoljeću*, Zagreb, 1996; *Hrvatski leksikon*, 1, Zagreb, 1996; V. Sekelj, Promašaj u startu, *Žig*, br. 66, Subotica 1997; B. Gabrić, Je li ‘Kasje naših ravni’ ‘promašaj u startu’, *Žig*, br. 67, Subotica 1997; S. Blažetin, *Književnost Hrvata u Mađarskoj od 1918. do danas,* Osijek, 1998; M. Mandić (ur.), *Ivan Petreš. Sabrana djela,* Budimpešta, 1999; V. Brešić, *Čitanje časopisa*, Zagreb, 2005; T. Žigmanov, *Bibliografija Hrvata u Vojvodini (1990.-2002.). Prinosi,* Pula, 2005.

T. Žigmanov i Ž. Mandić

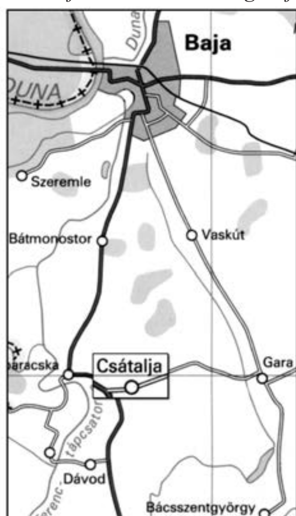
ČAST, u bačkih Bunjevaca naziv za svadbu, koji se upotrebljava pri pozivanju gostiju – gosti se »zovu u čast« odnosno odlazi se kod drugoga »u čast«. Običaj je bio da »u čast« poziva »svatovski časnik«, tj. »mastalundžija«, ponegdje »čauš« i dr. Tradicionalni bunjevački svatovski običaji bili su veoma brojni i raznovrsni.

A. Stantić

ČATALIJA (*madž.* Csátalja), selo u jugozapadnom dijelu Bačko-kiškunske županije, 12 km južno od Baje, 1735 st. (2001.). Jezikoslovci joj ime izvode iz turske riječi *atalli,* »račvast«. Južnoslavenski su doseljenici selo preimenovali u Čatalija, a od tog je imena nastalo i madžarsko službeno Csátalja, koje se u ma-džarskome pučkom etimologijom katkad tumači kao »mjesto ispod Csáte«. Nekadašnja službena imena: Csatallya 1543., Csatalja 1659, Csátalya 1701., Csatalia 1733., Csatália 1743., Csatalya 1777., Csatália 1828., Csátalja 1898.

God. 1543. spominje se kao selo koje je Kalačkoj nadbiskupiji platilo 43 forinte i jedan par čizama crkvene desetine, što svjedoči da je bila riječ o važnijem naselju. God. 1659. pripala je posjedu Nikole Milojkovića. Kao hrvatsko naselje zabilježena je 1712. Tih godina »pustaru Čataliju« obrađuju stanovnici Berega (današnjega Bačkog Brega). Nijemcima je napučena već 1724. Samostalnom župom postala je 1735. (prije je bila bajskom podružnicom); a podružnice su joj do 1751. bile Baračka i Monoštor (*madž.* Bátmonostor) te Dautovo do 1776. God. 1767. pretežito je njemačko selo s malobrojnim hrvatskim življem. Sve do prisilnog iseljavanja Nijemaca 1946. bila je većinsko njemačko selo, a danas je naseljavaju pretežno Sikuljci podrijetlom iz Bukovine. U dječjem vrtiću i osnovnoj školi danas se uči njemački jezik.

Lit.: A. Vályi, *Magyar országnak leírása,* Buda, 1796; I. Antunović, *Razprava o podunavskih i potisanskih Bunjevcih i Šokcih u pogledu narodnom, vjerskom, umnom, gradjanskom i gospodarskom,* Beč, 1882; Gy. Dudás, *Bács-Bodrog vármegye egyetemes monografiája,* I-II, Zombor, 1896; I. Ivanić, *Istorijsko-etnografska rasprava: Bunjevci i Šokci u Bačkoj, Baranji i Lici,* Beograd, 1899; J. Rapcsányi, *Magyar városok monográfiája, Baja és Bács-Bodrog vármegye községei,* Budapest, 1934; L. Kiss, *Földrajzi nevek etimológiai szótára,* Budapest, 1980.

Čatalija (Csátalja)

Ž. Mandić

ČATALINAC, Matija (Kolut, 6. XI. 1878. – Bereg, 19. II. 1929.), svećenik, novinski urednik. U Kalači je 1899. završio gimnaziju, a 1903. i studij bogoslovlja te je zaređen za svećenika. Bio je najprije kapelan u Čonoplji do 1905., a zatim u Subotici u svim trima ondašnjim crkvama. Tijekom službovanja u Subotici od 1911. do 1913. bio je odgovorni urednik *Naših novina*, službenoga glasila Zemaljske kršćansko-socijalne stranke, koje su na hrvatskome izlazile u Subotici 1907.-18. Nakon toga bio je kapelan i vjeroučitelj u Novom Sadu, a od 1919. župnik u Beregu, zavičaju njegovih roditelja. S drugim agilnim hrvatskim svećenicima (L. Budanović, B. Rajić, I. Evetović, F. Pijuković) radio je na oživljavanju narodne svijesti među slavenskim katoličkim stanovništvom u vrijeme raspada Austro-Ugarske 1919., a kad je međunarodna komisija na terenu rješavala sporna pitanja razgraničenja, u Riđici je 1922. organizirao skup nekoliko stotina Šokaca kako bi se manifestirala njihova volja da Santovo, Gara i Kaćmar pripadnu Kraljevini SHS. Za župnikovanja u Beregu, kao nasljednik Lajče Budanovića u ovoj župi, nastavio je nacionalnu i duhovnu obnovu ovoga sela i potaknuo mnoge mlade na školovanje.

Lit.: Naši pokojnici, *Subotička Danica ili bunjevačko-šokački kalendar (sa slikama) za redovnu godinu 1930.*, Subotica, b. g.; M. Radičev, Zaboravljena desetgodišnjica (Matija Čatalinac), *Subotička Danica ili bunjevačko-šokački kalendar (sa slikama) za redovnu godinu 1941.*, Subotica, b. g.; M. Evetović, *Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata* (rukopis); A. Kuntić, Iz istorije bačkih Bunjevaca, *Spomenik SANU*, CXXXII, Odeljenje istorijskih nauka 8, Beograd, 1991; *Hrvatski biografski leksikon*, 3, Zagreb, 1993; A. Sekulić, *Književnost podunavskih Hrvata u XX. stoljeću*, Zagrebu, 1996.

S. Bačić

ČATALINAC, Oliva (Santovo, 15. VIII. 1892. – Santovo, 5. IV. 1983.), kulturna djelatnica. Kći Adama i Marte, rođ. Horvat. Osnovnu je školu završila u Santovu, a nakon mature u gimnaziji u Kalači, pripravlja se za zvanje časne sestre. No, zbog narušena zdravlja vratila se u rodno selo, gdje se posvetila crkvenom životu: organizirala je trodnevnice, vodila hodočašća na Jud, bajsku Vodicu i u slavonski Bili Aljmaš, a vodila je i »dalardu«, tj. crkveni pjevački zbor. Zahvaljujući njoj, u katoličku se vjeru vratilo više osoba koje su 1899. u Santovu prešle na pravoslavlje. S pučkoškolcima je redovito pripremala igrokaze duhovne tematike. Surađujući s dr. Mišom Jelićem, tijekom 1920-ih i 1930-ih godina prošlog stoljeća oko sebe je okupila santovačku hrvatsku mladež, s kojom je na pozornicu postavljala niz kazališnih komada. Najčešće su prikazivani komadi Ivana Petreša te onodobnih poznatih madžarskih dramskih pisaca, čija je djela i sama prevodila. Bila je i širiteljica hrvatske pisane riječi, napose svezaka Pučke knjižnice Društva svetog Jeronima iz Zagreba.

Ž. Mandić

ČATALINSKI PUT, neasfaltirana »ljetna« cesta (»litnji put«) na području Sombora. Povezuje Sombor i selo Čataliju u blizini Baje, po kojoj je i dobila ime. Počinje kod željezničke postaje Strilić, odvaja se udesno od bezdanske ceste, prolazi pokraj Srednje poljoprivredne škole u Somboru (nekadašnji salaš veleposjednika Simeona-Ćire Falzione) i odatle se proteže na sjever u smjeru Rastine i Čatalije, zaobilazeći pritom Gakovo sa zapadne strane. Prvih 6 kilometara od Sombora, sve do Gakova, duž te su ceste uglavnom naseljeni bunjevački Hrvati. Uz Čatalinski su put tako salaše u različitim razdobljima imale porodice Stolišić, Raič, Džinić, Paštrović, Firanj, Benčić, Peštalić, Čuvardić i Kukuruzar, a vjerojatno i druge, ali se spomen na njih nije sačuvao. Ovom su se cestom Somborci često koristili kad su odlazili u Baju, te kasnije sve do polovice XX. st. dok su bile razvijene stočne tržnice. Danas se njime uglavnom koriste poljodjelci u ljetnim mjesecima, dok je zimi teško prohodan.

Lit.: M. Beljanski, *Pangare, Gospin sokak, Čutka, Šikara, Strilić, Mali Beč i Čatalinski put,* Sombor, 1973.

M. Bara

ČAUŠ (*tur.* çavuş: vođa ili zabavljač svatova), svatovski časnik, pretežito u Bunjevaca u Bajskom trokutu te u XIX. st. oko Budimpešte, ujedno i u nekih bačkih Šokaca (Monoštor, Bereg). Zastupljen je i u svatovskim običajima u u Slavoniji, Bosni, sjevernoj i srednjoj Dalmaciji i Hercegovini, na Pelješcu, u nekih primorsko-ličkih Bunjevaca te u Šokaca i Srba u Madžarskoj, Bačkoj i Srijemu.

U svadbenim običajima najčešća mu je uloga veseljaka i šaljivca, no ujedno je pozivao u svatove (osobito u bačkih Šokaca i čavoljskih Bunjevaca), a ponegdje je bio i starješina svatova. Najčešće je to bio mladoženjin neoženjeni prijatelj, katkad rođak, a rjeđe i brat. Zbog važnosti uloge u svatovima pazilo se tko će se uzeti za čauša – morao je biti uzoran, dosjetljiv, velik veseljak, dobar pjevač, plesač i sl. U nekim šokačkim mjestima u Bačkoj ima nekoliko čauša u jednim svatovima. Čauš uvijek nosi atribute, npr. kod Bunjevaca nosi ukrašenu batinu i čuturu s vinom, a kod bačkih Šokaca čutura s vinom okićena je ruzmarinom i cvijećem, ima još i ukrašenu kandžiju i šešir itd.

Lit.: M. Černelić, *Uloga i nazivi odabranih svatova u Bunjevaca*, Zagreb, 1991; A. Sekulić, *Bački Hrvati*, Zagreb, 1991; M. Bosić, *Ženidbeni običaji Šokaca Hrvata u Bačkoj*, Novi Sad, 1992.

P. Skenderović

ČAVOLJ (*madž.* Csávoly), **1.** selo u južnom dijelu Bačko-kiškunske županije, 15 km istočno od Baje; 2161 st. (2001.). Nekadašnja imena: Chayol-Thayal 1198., Chayol 1375., Cavogl (»ex Cavoglia«) 1717., Csavolj 1733., Chavol 1737. Ime mu je vjerojatno izvedeno iz slavenskoga osobnog imena Čachl.

God. 1580.-82. bilježi se kao selo s 22, a desetak godina poslije s 27 kuća, nakon čega je više puta uništavano. God. 1676. spominju se »siromašni čavoljski racki kmetovi«, a nakon dvije godine Čavolj se spominje kao pustara. Kao hrvatsko naselje zabilježen je 1711., a 1726. opet kao nenaseljena pustara u posjedu Marka Czobora, koju su obrađivali Pandurci, stanovnici nekadašnjega sela kod Baje. Oko 1730. Ivan Radić, Czoborov zakupac, prisilio je više bajskih hrvatskih obitelji da se nastane na tada nenastanjenoj pustari Čavolju. Nakon toga 1734. zabilježeno je 26 hrvatskih poreznih obveznika, a iz te godine potječe i prvi čavoljski pečat. God. 1736. ovdje obitava već 511 Hrvata. Na poticaj kalačkih biskupa 1747. /48. i 1782. doseljavaju se Nijemci. Samostalnom je župom postao 1748. (prije je bio bajskom podružnicom). Podružnice su mu do 1783. Matević i Sentivan. Zbog previsokih poreza 1764. mnogi se ovdašnji Hrvati sele u u Suboticu. God 1768. još se spominje kao »ilirsko«, tj. hrvatsko, a potkraj XVIII. st. kao pretežito hrvatsko selo kojemu je vlastelin kalački biskup. Radi uređenja mjesnih agrarnih odnosa 1770. donesen je Urbar za Čavolj, koji je izdan i na hrvatskom jeziku. Barokna župna crkva, posvećena Preobraženju Isusovu, podig-

nuta je 1783., a proširena 1888. Po popisu iz 1828. ima 140 njemačkih, 70 hrvatskih, 30 madžarskih i 3 slovačke obitelji. God. 1851. za Fényesa je njemačko-dalmatinsko selo. U Prvome svjetskom ratu od 240 čavoljskih vojnika poginulo ih je 138. Prema potsdamskom rješenju 1947. većina čavoljskih Nijemaca preseljena je u Njemačku, a na njihovo su mjesto naseljeni Madžari iz Slovačke. Od 1949., a napose od 1960. do 1990., stanovništvo radi uglavnom u poljoprivrednim zadrugama.

Brojnost hrvatskog stanovništva od kraja XIX. st. kretala se ovako: 1890. – 555 (ukupan broj st. 3113), 1910. – 510 (ukupno 3007 st.), 1941. – 472 (ukupan broj st. 4705), 1945. – 580, 1960. – 492 (ukupno st. 3187), 1980. – 238 (ukupan broj st. 2364). Pod ravnanjem Miše Mandića 1970-ih godina čavoljska osnovna škola je slovila kao »uzorna škola« (*madž.* mintaiskola), jer se u njoj odvijao istaknuti odgojno-obrazovni rad. Pod njegovom upravom tada je utemeljen i diljem Madžarske poznati čavoljski Seoski muzej (Falumúzeum). Nastava hrvatskog jezika u mjesnoj školi ukinuta je 1990. Hrvatska manjinska samouprava u selu djeluje od 1991. U Čavolju je rođen stolnobiogradski biskup Nikola Milašin (1736.-1811.).

Čavolj (Csávoly) u Madžarskoj

2. pustara sjeverno od Subotice prema granici s Madžarskom, uz prugu Subotica-Kelebija. Južni dijelovi, pretežito nastanjeni madžarskim stanovništvom, pod voćnjacima su i vinogradima, dok su sjeverni dijelovi pod šumom. Prevladava pijesak, dio je Subotičke pješčare. Nije posebno upravno područje.

Lit.: A. Vályi, *Magyar országnak leírása,* Buda, 1796; E. Fényes, *Magyarország geographiai szótára,* Pest, 1851; I. Antunović, *Razprava o podunavskih i potisanskih Bunjevcih i Šokcih u pogledu narodnom, vjerskom, umnom, gradjanskom i gospodarskom,* Beč, 1882; J. Rapcsányi, *Magyar városok monográfiája, Baja és Bács-Bodrog vármegye községei,* Budapest, 1934; A. Hegedűs, *Patachich Gábor kalocsai érsek élete és restaurációs tevékenysége.* Laurea értekezés, Kalocsa, 1954; M. Mándics: *Fejezetek Csávoly község krónikájából 1944-1964,* Csávoly, 1969; A. Zorn, A katolikus népoktatás helyzete a kalocsai érsekség területén a Canonica Visitatiók tükrében, 17111848, u: *Bács-Kiskun Megye Múltjából*, V. Kecskemét, 1983; M. Mandić: *Iz osamstoljetne kronike Čavolja (Prošlost i sadašnjost jednog narodnosnog sela),* Budimpešta, 1984; A. Sekulić, *Hrvatski bački mjestopisi*, Zagreb, 1994.

Ž. Mandić i S. Stantić

ČELIKOVIĆ, Katarina, rođ. Plemenčić (Varaždin, 1. III. 1960.), bibliografkinja, publicistica, kulturna djelatnica. Osnovnu i srednju školu završila je u Varaždinu, a 1983. na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu diplomirala je komparativnu književnost i rusistiku. Od 1986. radi u subotičkoj Gradskoj knjižnici kao bibliotekar-informator na stručnoj obradi knjiga i na odjelu bibliografije.

Sudjelovala je u pokretanju i u radu nekoliko subotičkih hrvatskih institucija: katoličkog mjesečnika *Zvonik* 1994., u kojem je od početka lektorica, novinarka i jedna od urednika, Hrvatskoga akademskog društva 1998., u kojem od osnutka obavlja dužnost tajnice, a 2002. potaknula je osnivanje Hrvatskog društva za pomoć učenicima *Bela Gabrić* i Hrvatske čitaonice. U sklopu Hrvatske čitaonice pokrenula je nekoliko manifestacija kojima je svrha očuvanje i razvijanje hrvatskog jezika (Dane Balinta Vujkova, Pokrajinsku smotru recitatora na hrvatskom jeziku i Susrete vojvođanskih pučkih pjesnika *Lira naiva*) te nakladničku djelatnost (knjige, zvučna edicija s narodnim pripovijetkama i edicija *Slikovnice*). Lektorica je i jedna od urednika u kalendaru *Subotička Danica*, a sudjeluje i u nakladništvu Katoličkog instituta za kulturu, povijest i duhovnost *Ivan Antunović*, u kojem je pro-

čelnica Bunjevačko-šokačke knjižnice *Ivan Kujundžić* od 1999.

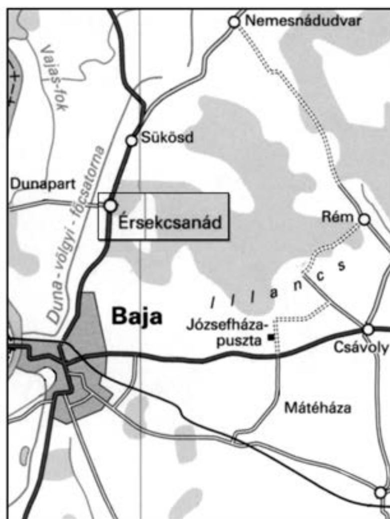
God. 1997., skupa sa suprugom Ervinom, dobila je Antušovu nagradu za doprinos kulturi bačkih Hrvata-Bunjevaca za rad u mjesečniku *Zvonik*, a za organiziranje Dana Balinta Vujkova Kulturno-prosvjetna zajednica Općine Subotica dodijelila joj je 2005. posebno priznanje *Dr. Ferenc Bodrogváry*.

Djelo: *Subotička bibliografija 1918-1944,* sv. III/1 (suautori G. Kiss i E. Bažant), Subotica, 2003.

T. Žigmanov

ČENAD (*madž.* Érsekcsanád), selo u jugozapadnom dijelu Bačko-kiškunske županije, 13 km sjeverno od Baje; 2945 st. (2001.). Prvotno se nalazilo 5 km zapadno od današnjeg sela, na obali Dunava. Prema arheološkim nalazima postoji već u XI. st. Od XIV. st. u posjedu je Kalačke nadbiskupije; a odatle potječe i njegovo madžarsko službeno ime Érsekcsanád (*madž.* érsek, »nadbiskup«), koje je dobio 1898. Prijašnja službena imena: Chanad 1391., Csanád 1828. Ime naselja izvedeno je od osobnog imena Csanád. Fancažani, najbliži susjedi, zovu ga Čenad, ostali bunjevački Hrvati Čanad, a Santovci Čanada.

God. 1391. zabilježen je kao selo, 1543. Kalačkoj nadbiskupiji plaća 5 forinta crkvene desetine. Za turske dominacije 1560. stanovnici su mu bili ratari koji su obrađivali i obližnje »pustare«, majure. God. 1580. imalo je 39 kuća. Na prijelazu iz XVI. u XVII. st. stanovnici su prešli na reformatsku vjeroispovijed. God. 1686. opustjelo selo ponovno je napučeno 1689., među ostalim i Hrvatima. God. 1703. imalo je 23 porezna obveznika. Popis iz 1715. bilježi 4 hrvatske, a onaj pet godina poslije 3 hrvatske i 18 madžarskih obitelji. God. 1744. popisan je 81 obiteljski starješina, a 1784. ima 1222 stanovnika. Potkraj XVIII. st. spominje se kao madžarsko mjesto. Stanovništvo mu se tada bavilo uglavnom ribolovom i stočarstvom, napose uzgojem konja i rogate stoke. Zbog čestih poplava vlasti su 1806., unatoč protivljenju stanovnika, selo premjestile na sadašnje mjesto. U to doba Kalačka biskupija ovamo naseljava katoličke seljake, među njima i Hrvate. God. 1819. u selu je već 260 kuća. Dotadašnja čikuzdanska filijala samostalnom župom postaje 1839. Matične se knjige vode od 1799., a u njima se nalazi i 28 hrvatskih prezimena. Od 1985 stanovnika na popisu iz 1881. godine svega je 8 osoba hrvatske narodnosti. Hrvatski se jezik ovdje zadržao do 1920-ih godina. Iz Peštansko-piliško-šoltsko-kiškunske županije selo je izdvojeno 1944. i priključeno Bačko-bodroškoj županiji, a od 1950. postaje dijelom tad osnovane Bačko-kiškunske županije. O hrvatskoj nazočnosti u prošlosti govore i hrvatska imena čestica ovdašnjih polja: Karašovica, Kiselica, Turčikova, Kalonica, Perošić, Borić, Mala busija, Ivanac, Patonica, Veranka, Trnje, Krčavina, Bižan.

Čenad (Érsekcsanád)

Lit.: A. Vályi, *Magyar országnak leírása,* Buda, 1796; D. Csánki, *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában,* Budapest, 18901913; Gy. Dudás, *Bács-Bodrog vármegye egyetemes monografiája,* I-II, Zombor, 1896; J. Rapcsányi, *Magyar városok monográfiája. Baja és Bács-Bodrog vármegye községei,* Budapest, 1934.

Ž. Mandić

ČEPELSIGETI, Marija (Čepelsigeti-Zorinac, Zorinac) (Tukulja, 16. V. 1926. – Tukulja, 9. I. 2006.), pedagoginja, odgo-

Marija Čepelsigeti

jiteljica, ravnateljica hrvatsko-srpskoga učeničkog doma u Budimpešti. Rođeno prezime Zorinac otac joj je bio prisiljen pomadžariti. Poslije rata, nakon što je završila tromjesečni učiteljski tečaj u Pečuhu, povjereno joj je organiziranje školske nastave na hrvatskom jeziku u baranjskom Šarošu (*madž*. Magyarsarlós). Godine 1952. preuzela je dužnost ravnateljice hrvatske škole u Pečuhu, ali je već u kolovozu iste godine njezin rad prekinut. Na temelju lažne optužbe da je jugoslavenski špijun uhićena je i osuđena na tri godine zatvora. Kaznu je izdržala u zatvorima u Pečuhu, Budimpešti i Kalači. Zaposlila se dvije godine nakon odsluženja kazne, najprije kao odgojiteljica u Malome učeničkom domu na budimpeštanskom Trgu ruža, a 1961. imenovana je ravnateljicom hrvatsko-srpskoga učeničkog doma u Munkácsyjevoj ulici u Budimpešti. Na toj je dužnosti ostala do umirovljenja 1990. Za rad u prosvjeti i kulturno djelovanje dodijeljena su joj sljedeća priznanja: Istaknuti prosvjetni radnik 1971., Za socijalističku kulturu 1976., Orden rada srebrnog stupnja 1978., Diploma *Najdraži učitelj* 1979., Spomen-plaketa za službu u prosvjeti 1990., Nagrada za kulturu Grada Tukulje 2002.

Lit.: M. Mandić, *Naša gimnazija,* Budimpešta, 1996; *Hrvatski glasnik*, br. 2/2006, Budimpešta.

Ž. Mandić

ČEPELJ (*madž*. Csepel), naselje na sjevernom dijelu istoimenog otoka na Dunavu južno od Budimpešte, danas XXI. okrug grada Budimpešte. Ime mu znači »mlada hrastova šuma«. Starodrevno je naselje (V.-IV. st. pr. Kr.). U ranome srednjem vijeku nastanjuju ga Rimljani, poslije Avari. Kao kmetsko naselje spominje se 1138.

Hrvati ovdje stanuju već od sredine XVI. st., kad su im dušobrižnici bili bosanski franjevci. U XVII. st. ubraja se među hrvatska naselja. Pri oslobađanju Budima 1686. i za trajanja Rákóczyjeve borbe 1703.-11. stanovništvo mu se razbježalo. Novi čepeljski veleposjednik princ Eugen Savojski 1712. dopušta obnovu Čepelja, obećavši doseljenicima sedam besporeznih godina. Od 1692. do 1745. filijala je budimskih hrvatskih župa (*Parochia Illyricae Nationis Budae in aquatica ex antiquo*, odnosno *Parochia Administratione Dalmatica*), a od 1745. do 1777. tukuljske župe. God. 1717. u Čepelju je popisano 19 kmetskih obitelji: 12 hrvatskih i 7 njemačkih. Hrvati, koji tvore 63% ovdašnjeg pučanstva, u vlasništvu tada imaju 72% oranica. Seoski je knez Martin Lukašović, 1728. pak Ivan Agić. Tadašnje je selo još bliže sjevernom vrhu otoka; Nijemci žive u gornjem, a Hrvati u donjem dijelu naselja. U selu je 1734. izgrađena crkva posvećena Maloj Gospi. Administrativno samostalnim postaje 1742. Već 1752. Nijemci su brojnošću nadmašili Hrvate. Seoski čelnici – knezovi – biraju se naizmjenično, pri čemu je doknez uvijek druge narodnosti od kneza. Samostalnom župom postaje 1788. Potkraj XVIII. st. spominje se kao njemačko-»racko« selo, stanovnici mu se bave poljodjelstvom i vinogradarstvom.

U selu je 1817. Hrvata bilo 38%, a Nijemaca, čiji se broj s vremenom povećao, 62%. Nakon što je kanonička vizita odredila da hrvatska propovijed bude svake 3. nedjelje »jer Hrvati razumiju njemački, a Nijemci ne znaju hrvatski«, u crkvi su se očitovale narodnosne suprotnosti. Iako su čepe.ljski Hrvati 1828. tražili učitelja koji zna i hrvatski, broj se Hrvata u selu nastavio smanjivati. Poslije poplave

1838. naselje je premješteno na današnje mjesto. Broj stanovnika u XIX. st. kretao se ovako: 1839. – 650 Nijemaca, 150 Hrvata, svi su rimokatolici; 1882. – od 176 obitelji samo je 35 hrvatskih; potkraj stoljeća, uz 1140 Nijemaca i 96 Madžara, ima 195 Hrvata. U drugoj polovici XIX. i napose u prvoj polovici XX. st. Čepelj je izrastao u jedno od najvećih industrijskih središta u Madžarskoj. Budimpešti je priključen 1950. Unatoč tomu što je hrvatski jezik iz škole potisnut 1906., a iz crkve 1929., čepeljski su Hrvati narodnu posebnost očuvali razmjerno dugo. Potkraj XX. st. preminule su zadnje osobe koje su tečno govorile hrvatskom novoštokavskom ikavicom.

Lit.: J. Rupp, *Buda-Pest és környékének helyrajzi története.* Pest, 1868; Ö. Tokody (ur.), *A magyarországi római és görögkatolikus papság egyetemes névtára 1880. évre,* Temesvár, 1880; I. Antunović, *Razprava o podunavskih i potisanskih Bunjevcih i Šokcih u pogledu narodnom, vjerskom, umnom, gradjanskom i gospodarskom,* Beč, 1882; K. Pápai, A Csepel sziget és lakói, u: *Földrajzi Közlemények*, Budapest, 1890; S. Borovszky, *Pest-Pilis-Solt-Kiskunvármegye monographiája,* I -II, Budapest, b. g.; L. Némethy, *A pesti főtemplom története,* Budapest, 1911; D. Schuler, *Adatok a* Tabán történetéhez és rendezéséhez, *Statisztikai Közlemények*, 75, 4, Budapest, 1934; A. Kubinyi, *Csepel népessége a XVIII. században és a XIX. század első felében,* Budapest, 1959; E. Joó, *Tétény-Promontor,* Budapest, 1970; Ž. Mandić, Čepeljski Hrvati, *Narodni kalendar*, Budimpešta, 1986.

Ž. Mandić

Čepelj – otok i istoimeno naselje
na njegovom krajnjem sjeveru

ČERNELIĆ, Milana (Osijek, 11. VIII. 1954.), etnologinja, sveučilišna profesorica. Djetinjstvo i ranu mladost provela je u Bezdanu, a gimnaziju je pohađala u Somboru. Studij etnologije i engleskog jezika na Filozofskom fakultetu u Zagrebu završila je 1980. God. 1988. obranila je magistarski radnju *Tradicije svatovskih časti, njihovi nazivi i uloge, s osobitim obzirom na pojavu i uloge staćela*, a 1997. i disertaciju *Odabrane pojave iz svadbenih običaja bunjevačkih Hrvata kao izvor za proučavanje njihove etnogeneze*. Na Odsjeku za etnologiju na Filozofskom fakultetu u Zagrebu od 1980. radila je najprije kao stručna suradnica, a od 1989. kao asistentica. Danas je predstojnica Katedre za nacionalnu etnologiju.

Područje njezina znanstvenog interesa obuhvaća pojave iz duhovne i društvene kulture: svadbene običaje, život u zadrugama, probleme etničkih skupina, napose one vezane uz hrvatsku etničku skupinu Bunjevaca te pitanja njihove etnogeneze i načina oblikovanja njihova kulturnoga i etničkog identiteta. Objavila je dvije knjige i više od četrdeset stručnih i znanstvenih radova u hrvatskim (*Studia ethnologica Croatica*, *Migracijske teme*, *Etnološka tribina, Senjski zbornik*) i stranim časopisima (*Etnografija Hrvata u Mađarskoj, Acta ethnographica Hungarica*, *Prace etnograficzne*, *Folklór és traditió, Ethnographia*) te u zbornicima radova. Kao izlagač sudjelovala je na više međunarodnih znanstvenih skupova (Zagreb, Karlovac,

Bratislava, Beč, Krakov, Budimpešta, Tata, Békéscsaba). Provodila je terenska istraživanja u raznim krajevima Hrvatske (Slavonija, Lika, Primorje, Dalmacija) te među Hrvatima u Podunavlju (u Bačkoj i Madžarskoj). Koautorica je izložbe *Iz baštine bačkih Hrvata-Bunjevaca*, koja je održana u Etnografskome muzeju u Zagrebu početkom 1998. Sudjelovala je u nekoliko znanstveno-istraživačkih projekata u Hrvatskoj, a od 2002. voditeljica je projekta *Identitet i etnogeneza primorskih Bunjevaca*. Članica je Hrvatskoga etnološkog društva, Matice hrvatske i Društva vojvođanskih i podunavskih Hrvata. Pripada krugu najplodnijih istraživača etnologije bunjevačkih Hrvata.

M. Černelić, *Uloge i nazivi odabranih svatova u Bunjevaca,* Zagreb, 1991.

Knjiga *Uloge i nazivi odabranih svatova u Bunjevaca* nastala je na temelju njezina magistarskog rada. U njoj su prikazani podaci o svatovskim časnicima u Bunjevaca te su uspoređeni sa sličnim pojavama u drugim krajevima jugoistočne Europe, pri čemu je jedan od glavnih zaključaka da podrijetlo nemalog dijela bunjevačkoga svadbenog ceremonijala valja tražiti u predslavenskome kulturnom sloju, koji je odigrao važnu ulogu u genezi Bunjevaca. U doktorskoj disertaciji zaključila je pak kako su se počeci procesa etnogeneze Bunjevaca mogli zbivati »negdje na jugoistočnim dinarsko-jadranskim graničnim područjima. Tu su se negdje prožimali vlaški i hrvatski [...] kulturni elementi, koji su dali temelj nastajanju i oblikovanju osebujne hrvatske skupine poznate pod nazivom Bunjevci«. U knjizi *Bunjevačke studije*, koja je sinteza njezinih dosadašnjih glavnih znanstvenih preokupacija, u razmatranju znanstvenoga, ali i političkog problema bunjevačke etnogeneze, u nedostatku pisanih izvora, koristila se hermeneutičkim povijesnim pristupom (u nas nazivanim i kulturnopovijesnim). U njoj su, nakon odavna zastarjela i politički naručena djela Jovana Erdeljanovića iz 1930., prvi put izneseni znanstveni rezultati proučavanja etnogeneze Bunjevaca s etnološkog motrišta, bitno drukčiji od Erdeljanovićevih.

Hrvatsku i stranu znanstvenu javnost upozoravala je na aktualni položaj i probleme hrvatske manjine u Bačkoj. U radovima koji se odnose na tu problematiku dokumentirano govori o promjenama etničkog sastava stanovništva u Vojvodini u XX. st. te bilježi i interpretira sve događaje koji su na to utjecali. Osobito je zanima kako se to odrazilo na vojvođanske Hrvate, ne samo na razini Pokrajine, već i po manjim zemljopisnim regijama, općinama i naseljima. U napisu o nastojanjima da se ospori hrvatstvo Bunjevaca u Bačkoj izdvaja tri glavne struje u tim procesima: a) neutraliziranje hrvatstva Bunjevaca isticanjem njihove posebnosti (oni su samo Bunjevci), b) dopuštanje da mogu biti Srbi i Hrvati, uz naglasak da je bitno da su Južni Slaveni, te c) ideju da Bunjevci nisu Hrvati, već Srbi katoličke vjere.

Djela: *Uloge i nazivi odabranih svatova u Bunjevaca*, Zagreb 1991; *Bunjevačke studije*, Zagreb, 2006.

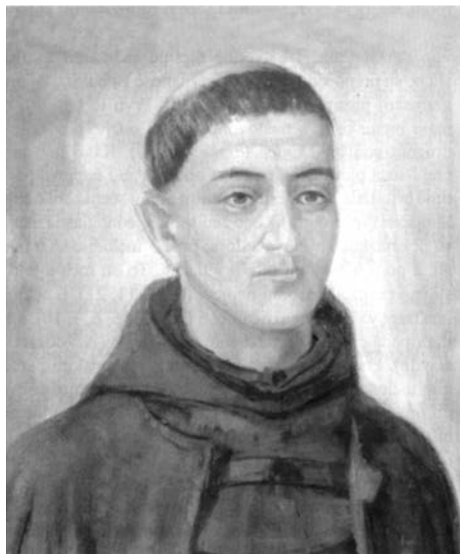
Odabrani članci: Običaj plesa s nevjestom u svadbenim običajima Bunjevaca, *Folklór és traditió,* 5, Budapest 1988; O tragovima zadruge kod Bunjevaca u južnoj Mađarskoj, *Migracijske teme,* 6 (3), Zagreb, 1990; Role of the »starješina svatova« among the Bunjevci, *Studia ethnologica,* 3, Zagreb, 1991; Na tragovima izvorištu osebujnog postupka pri blagoslovu mladenaca u podunavskih Bunjevaca iz okolice Budimpešte, *Studia ethnologica Croatica,* 5, Zagreb, 1993; Ethnic Changes in Voivodina in the 20th Century

with special Reference to the Position of the Croats Bunjevci, u: *Ethnocultural processes in Central Europe in 20th Century*, Bratislava, 1994; Nastojanja da se bačkim Bunjevcima ospori pripadnost hrvatskom narodu, *Studia ethnologica Croatica*, 6, Zagreb, 1994; A Budapest környéki, Duna menti Bunyevácok lakodalmi áldása nyomában, *Ethnographia,* 105 (2), Budapest, 1994; Attempts to deny the Bunjevci of Bačka (Vojvodina) the Right to Belong to the Croat Nation, *Acta ethnographica Hungarica*, 42 (1-2), Budapest, 1997; O životu na salašu, u: *Iz baštine bačkih Hrvata – Bunjevaca*, Katalog izložbe, Etnografski muzej u Zagrebu, 1998; O nekim važnijim običajima bačkih Hrvata – Bunjevaca, u: *Iz baštine bačkih Hrvata – Bunjevaca*, Katalog izložbe, Etnografski muzej u Zagrebu, 1998; Comparable Occurences in Wedding Customs of the Bunjevci and the Romance Language Speaking Inhabitants of the Balkan Peninsula, *Studia ethnologica Croatica*, 7-8, Zagreb, 1995-1996 [1999]; Kolač/kruh u obredu prstenovanja i blagoslova mladenaca u Bunjevaca iz okolice Budimpešte, *Etnografija Hrvata u Mađarskoj*, 7, Budapest, 2000; Prvi rezultati istraživanja tradicijske kulture primorskih Bunjevaca, *Senjski zbornik,* 27, Senj, 2000; Über das Recht, ein Kroate zu sein. Zu den Versuchen, den Bunjevci aus der Bačka die Zugehörtigkeit zum kroatischen volk abzusprechen, u: *Kroatische Volkskunde/Ethnologie in den Neunzigern,* Wien, 2001; Povezanost života na salašu i u gradu u bačkih Bunjevaca, *Etnološka tribina*, 25, Zagreb, 2002; Istraživanje tradicijske baštine, identiteta i etnogeneze primorskih Bunjevaca, *Senjski zbornik,* 30, Senj, 2003; The Local Community of the Ethnic Bunjevci in Croatia: Developing Cultural Identity. u: *Times, Places, Passages. Ethnologiacal Approaches in the New Millenium. 7th SIEF Conference Selected Papers, 23-28 April 2001,* Budapest, 2004; Specifičan način darivanja nevjeste u bunjevačkim svadbenim običajima, *Etnografija Hrvata u Mađarskoj*, 12, Budimpešta, 2005; Pristupi istraživanju bunjevačkih identiteta, *Studia ethnologica Croatica,* 17, Zagreb, 2006.

Lit.: Milana Černelić, Etnološki tragovi bačkih Bunjevaca [intervju], *Hrvatska riječ*, br. 76 Subotica, 2004; T. Žigmanov, Bibliografska građa za povijest Hrvata u Vojvodini od 1990. do 2002. (knjige, zbornici, časopisi, listovi, članci, novinski napisi i interne publikacije), *Ex Pannonia*, br. 8, Subotica, 2004.

T. Žigmanov

ČEVAPOVIĆ, Grgur (Csevapovich) (Bertelovci, 23. IV. 1786. – Budimpešta, 21. IV. 1830.), franjevac, pisac, povjesničar, pravnik, provincijal. Pohađao je gimnaziju u Požegi, a 8. XI. 1802. Josip Jakošić primio ga je u Provinciju sv. Ivana Kapistranskoga. Filozofiju je studirao kod Grge Peštalića na filozofskom učilištu u Baji 1803.-05., a zatim je ondje 1805.-07. i u Vukovaru 1807.-09. nastavio studij teologije. Na budimpeštanskom sveučilištu 1806. postigao je doktorat filozofije, a 1811. položio je profesorski ispit iz teologije. U međuvremenu je 1809. postao svećenikom. Predavao je filozofiju na učilištima u Slavonskom Brodu i Našicama 1809.-11., a zatim teološke predmete na bogoslovnim školama u Mohaču 1811.-14. i Vukovaru 1814.-20. U Vukovaru je samo godinu dana bio gvardijan i župnik 1820. /21., ali je u to vrijeme obnovio samostan. U dva je navrata 1821.-24. i 1827.-30. bio provincijal te je tada boravio u Budimu. Predsjedao je redovitom kapitulu 1824. i izvanrednom kapitulu 1829. u Mohaču, kad su sudionici prihvatili nove uredbe o životu i djelovanju u Provinciji, koje je pripravio s namjerom da članove svoje pokrajinske zajednice oslobodi zasada kasnog jozefinizma. U Beču je 1824. sudjelovao u pridruživanju četiriju austrijskih samostana Provinciji sv. Ivana Kapistranskoga i nakon tog događaja ondje je bio prvi gvardijan 1824.-27. Kao provincijal preuzeo je brigu za objavljivanje Biblije u prijevodu Matije Petra Katančića. Sudjelovao je na pokrajinskoj crkvenoj sinodi 1822. u Požunu i branio pravo franjevaca na njihovo shvaćanje redovničkog siromaštva. U rukopisu je ostavio iscrpnu povijest tog događaja (prijepis je u Arhivu Hrvatske franjevačke provincije u Zagrebu), no taj je dokument o stanju Crkve te vjerskom i moralnom životu katolika u doba kasnog jozefinizma u Madžarskoj i kontinentalnoj Hrvatskoj do danas neistražen. Sastavio je i danas izgubljenu povijest hrvatskog naroda, a uspio je objaviti dvije knjige o Provinciji sv. Ivana Kapistranskoga. Raspravljao je o pravopisu hrvatskog jezika s Tomom Košćakom, a tiskom je objavio dramu o Josipu Egipatskome. U franjevačkom samostanu u Vukovaru bila su i njegova dva spisa u rukopisu: *Ethica christiana* i *Paedagogia sublimior*.

Grgur Čevapović

Bio je središnja ličnost Provincije sv. Ivana Kapistranskoga u prvoj polovici XIX. st. i istodobno promicatelj hrvatske kulture u pretpreporodnom razdoblju među Hrvatima u Slavoniji i Ugarskoj, nastavljač kulturnog stvaralaštva na tom prostoru u duhu katoličke obnove, i to usprkos onodobnoj uređenosti javnoga i crkvenog života prema načelima jozefinizma. Svoju je knjižnicu ostavio samostanu u Vukovaru.

Djela: *Assertiones ex theologia morali nec non universo iure ecclesiastico,* Budae, 1815; *Josip, sin Jakoba patriarke, u narodnoj igri prikazan od učenika vukovarski,* Budim, 1820; *Synoptico-memorialis catalogus observantis Minorum Provinciae s. Ioannis a Capistrano, olim Bosnae Argentinae,* Budae, 1823; *Allocutiones capitulares... tempore capituli provincialis ann. 1824,* Budae [1824]; *Dolorem animo meo ex obitu... Alexandri Tomikovich,* Essekini, 1829; *Sermo occasione jubilaei sacredotalis... Antonii Scmidt,* Budae [1829]; *Statuta municipalia observantis Minorum Provinciae s. Ioannis a Capistrano,* Budae, 1829; *Recensio observantis Minorum Provinciae s. Ioannis a Capistrano,* Budae, 1830.

Lit.: W. Krtsmery, *Onomasticon... Gregorio Csevapovich... oblatum,* Budae [1830]; E. Mayerik, *Elegia honorobis... G. Csevapovich,* Eszekini [1830]; A. Scherzer, »Josip, sin Jakoba« od G. Čevapovića, *Nastavni vjesnik,* 14, Zagreb, 1896; D. Grbor: G. Ćevapović u »Danici Ilirskoj«, *Ibidem,* 15, 1897; J. Jelenić, *Pravopisna rasprava između dra Tome Košćaka i dra fra Grge Čevapovića,* Zagreb, 1930; T. Matić, *Prosvjetni i književni rad u Slavoniji prije preporoda.* Zagreb, 1945; E. Berthold, Die Vereinigung der Franziskanerklöster Niederösterreichs mit der Ungarischen Kapistranerprovinz, u: *Religiones paeninsulae Balcanicae et proximi Orientis. Zbornik B. S. Pandžića,* Bamberg, 1988; *Zbornik radova o fra Grgi Čevapoviću,* Osijek, 1991; F. E. Hoško, *Franjevačke visoke škole u kontinentalnoj Hrvatskoj,* Zagreb, 2002; isti, Franjevci u Slavoniji i Podunavlju u vremenu kasnog jozefinizma, *Croatica Christiana periodica*, 29, 55 (2005), Zagreb.

F. E. Hoško

ČESMIČKI, Ivan (**Jan Panonije**, **Jan Panonac**, **Ianus Pannonius**) (?, 29. VIII. 1434. – Medvedgrad kraj Zagreba, 30. XI. 1472.), humanist, latinski pjesnik. Zemljopisno i rodoslovno podrijetlo prvoga velikoga latinskog pjesnika iz srednjeg dijela ugarskog Podunavlja i dalje je predmet živih rasprava u madžarskoj, hrvatskoj i talijanskoj historiografiji. Po srednjovjekovnoj Česmici u okolici Bjelovara u historiografiji potkraj XIX. st. učvrstilo se prezime Česmički, no toj »zapadnoslavonskoj« tezi, potaknuti novijim madžarskim istraživanjima, suprotstavljaju se i neki hrvatskih književni povjesničari, koji tvrde da je Pannoniusovo rodno mjesto iščezlo selo Kestence blizu ušća Drave u Dunav. Slavensko podrijetlo Česmičkoga ne dovodi se u pitanje, no njegova je životna sudbina usko povezana s ugarskim plemstvom i budimskim dvorom kralja Matije Korvina (1458.-90.).

Najljepše godine svojeg života Česmički je proveo u Italiji, gdje ga je na školovanje kao trinaestogodišnjeg dječaka poslao ujak Ivan Vitez od Sredne. Upravo je iskustvo kulturnog bogatstva i novoga znanstvenog duha talijanskih gradova presudno utjecalo na njegovo stvaralaštvo. Školovao se u Ferrari kod glasovitoga Guarina i u Padovi, gdje je postao doktorom kanonskog prava. Nakon jedanaest talijanskih godina vratio se u Ugarsku, gdje je, s nepunih 26 godina, postao pečuškim biskupom. Iduće desetljeće proveo je na budimskom dvoru te prateći kralja na vojnim

pohodima. Godine 1469., skupa s Ivanom Thuzom, imenovan je slavonskim banom, no obojica su ubrzo smijenjena. Sudjelovao je poslije toga u uroti skupine velikaša koji su, nezadovoljni Korvinovom samovladom, ponudili prijestolje poljskom kraljeviću Kazimiru. Urota nije urodila plodom, a Česmički se u bijegu sklonio kod zagrebačkog biskupa na Medvedgradu. Ondje je i umro, a poslije je njegovo tijelo preneseno u Pečuh i pokopano u tamošnjoj katedrali.

Sam je Korvin 1483. dao nalog da se prikupe svi Pannoniusovi epigrami, jer pjesnik za života nije uspio tiskati svoje tekstove. Razgranata rukopisna tradicija i velik broj izdanja u XVI. st. u Beču, Bologni, Baselu i drugdje pokazuju da je Česmički prerastao u kultnu figuru srednjoeuropskoga književnog prostora. Tradicionalno se njegov opus dijeli na veće pjesme u heksametrima, elegije, epigrame, prozne prijevode s grčkoga, govore i pisma. Osobitu pozornost pobuđuju elegije s autobiografskim sadržajem: tužaljka u povodu smrti majke Barbare, niz elegija napisanih u napadaju bolesti, obraćanje vlastitoj duši. Među više od 400 epigrama pretežu satirički i erotski, po uzoru na Marcijala. Na hrvatskom jeziku Česmički danas živi zahvaljujući prijevodima velikoga bosanskoga i hrvatskog pjesnika Nikole Šopa.

Djela: *Opera…*, Basel 1555; *Libri III poematum, elegiarum et epigrammatum*, Budae, 1754; *Pjesme i epigrami* (latinski izvornik i hrvatski prijevod N. Šopa), Zagreb, 1951; *Opera Latine et Hungarice*, Budapest, 1972.

Lit.: V. Vratović (ur.), *Latinsko pjesništvo u Hrvata: dvojezična antologija*, Zagreb, 1997; J. Petričević (ur.), *Izbor iz djela hrvatskih latinista*, Zagreb 1999; *Leksikon hrvatskih pisaca*, Zagreb, 2000; Podrijetlo Jana Panonija: novija istraživanja u mađarskoj historiografiji, *Scrinia Slavonica*, sv. 4, Slavonski Brod, 2004.

N. Ušumović

ČIČA, 1. starija muška osoba; **2.** otac, glava obitelji, osobito u obiteljskoj zadruzi. U svakodnevnome pučkom govoru uz ime starijeg muškarca dodavan je pridjevak »č´a«, kratica od »čiča«. Taj je pridjevak očuvan i u naslovu komedije Matije Poljakovića *Č´a Bonina razgala*, svojedobno jedne od najizvođenijih predstava u subotičkom kazalištu.

A. Stantić

ČIČAKULAŠA (**čačikulaša)**, dječja igra u bačkih Bunjevaca. Igraju je najčešće dječaci osnovnoškolske dobi, koji se natječu u dvije skupine od po 5-6 članova. Jedan od igrača oslonjen je leđima uz drvo ili zid, dok drugi dječak stavlja svoju glavu među sklopljene ruke prvoga u visini prepona. Ostali članovi skupine stavljaju glavu među raširene noge prethodnog dječaka i drže se čvrsto za njegove noge, čineći tako neku vrstu mosta. Druga skupina dječaka iz zaleta skače raznožno na leđa onima koji su u mostu. Ako se most slomi, tj. ako koji od dječaka iz mosta poklekne, nastavljaju skakati oni koji su i dotad skakali. Ako tko iz skupine koja naskakuje dodirne nogom tlo ili padne s mosta, mijenjaju se uloge.

Lj. Vujković Lamić

Maksimilijan Čičerić

ČIČERIĆ, Maksimilijan (Maximlian Csicserics von Bacsány) (Arad, danas Rumunjska, 3. III. 1865. – Zagreb, 8. XI. 1948.), general. Potječe iz hrvatske graničarske obitelji iz okolice Titela. Nižu gimnaziju završio je u Vinkovcima, a Vojnu akademiju u Bečkome Novome Mjestu. Od 1884. bio je poručnik 38. ugarske

pješačke pukovnije. Nakon toga završio je ratnu školu u Beču te je 1889. postao natporučnikom. Ratnu povijest i vojni zemljopis u ratnoj školi u Beču predavao je 1893.-1902. God. 1904. imenovan je austrougarskim vojnim izaslanikom u Mandžuriji, gdje je boravio do svršetka rusko-japanskog rata 1905. Nakon povratka u zemlju postao je pukovnikom u Zagrebu te je bio na dužnosti u stožeru XIII. korpusa. U general-bojnika promaknut je 1911. i imenovan zapovjednikom 30. pješačke brigade u Miskolcu. Uoči Prvoga svjetskog rata bio je zapovjednik škole korpusnih časnika u Beču, a u lipnju 1914. postao je zapovjednikom stožera V. armije. Nakon rujanskog neuspjeha u Srbiji smijenjen je i raspoređen u zapovjedništvo utvrđene Dunavske linije (Krems-Tully-Beč-Požun). Ponovno je bio zapovjednik XIII. korpusa 1915.-16., a XXIII. korpusa 1917.-18., s kojim se i borio na ruskoj bojišnici. Kao vojni stručnjak sudjelovao je na Brest-Litovskim mirovnim pregovorima. Na Piavi se borio od 1917. do 30. X. 1918. Umirovljen je 31. XIII. 1918. te je otad do rujna 1942. živio u Beču, a nakon toga se vratio u Zagreb. U dnevniku *Kraj rata (15. IV. – 30. X. 1945.),* koji je pisao njemačkom goticom, zabilježio je tadašnje prilike u Zagrebu, a objelodanio je i sjećanja iz rusko-japanskog rata.

Djela: *Unser neues Feldgeschütz*, Wien 1907; *Die Schlach, Studie auf Grund des Krieges in Ostasien 1904-05*, Wien, 1908; Dnevnik generala Čičerića – Kraj rata. Generalovi tajni zapisi, *Azur journal,* 2, 4/5, Zagreb, 1990.

Lit.: *Hrvatski biografski leksikon*, 3, Zagreb, 1993.

S. Bačić

ČIČOKA (čičovka) (*madž.* csicsóka, *lat.* Helianthus tuberosus I.), jednogodišnja biljka čija se krtola rabi u ljudskoj prehrani. Podrijetlom je iz Sjeverne Amerike i nekad se često uzgajala u povrtnjacima seoskih kuća i salaša. Stabljika joj je visoka od 1,5 do 3 metra, ima malene žute cvjetove slične suncokretu, a krtole sliče gomoljima krumpira. Otporna je na biljne bolesti, a po busenu može dati urod i do 3 kg. Zbog skromnih zahtjeva, sadi se na najlošijem zemljištu, a najbolje rađa u sjenovitim mjestima. Može se pripremiti na više načina: jede se sirova nakon što se s nje sastruže pokorica, kuhana, u salati, u turšiji s krastavcima i paprikom, a mogu se od nje pripremiti i juha i džem.

Lit.: B. Ivić, Korisna, ali zaboravljena, *Žig*, br. 7, Subotica 1994.

A. Stantić

ČIČOVI, somborsko prigradsko salašarsko naselje. Nalazi se oko 5 km južno od Sombora, na prostranoj i plodnoj lesnoj terasi. Razvilo se duž nekad važne ceste koja je vodila u Bač, a istodobno je pratilo i nekadašnji tok rječice Mostonge, kojim danas protječe vodotok što spaja stari Veliki bački kanal (nekada Franzov kanal) s glavnim pravcem hidrosustava Dunav-Tisa-Dunav.

Čičovi

Naselje je postojalo još u predtursko doba pa je tako 1543. njegovih 20 oporezovanih stanovnika plaćalo desetinu Kalačkoj nadbiskupiji. Više se puta spominje tijekom turske vladavine ugarskim Podunavljem. Nakon protjerivanja Turaka na pustari Čičovi nalazili su se salaši somborskih vojnih graničara. Pustara je 1749. postala dijelom teritorija slobodnoga kraljevskog grada Sombora.

Danas je naselje depopulacijsko: dok je 1961. imalo 616 stanovnika u 200 kućanstava, 2002. bilo ih je 157 u 66 obitelji. Više od 90% stanovništva čine Srbi.

U uzvišenijem dijelu Čičova, poviše nekadašnjeg toka Mostonge, somborski senator i glavni sudac Josip Marković dao je 1781. podići kapelu Snježne Gospe, ko-

ja je 2004. temeljito obnovljena. Svečane mise na tome hodočasničkome mjestu održavaju se na dan Snježne Gospe 6. VIII., dok je proštenje u nedjelju nakon tog blagdana. U kapeli se posebno obilježava i Mala Gospa. U tim se prigodama ondje okupi više stotina vjernika iz Sombora i okolnih mjesta, među njima i mnogobrojni pravoslavci.

Lit.: I. Iványi, *Bács-Bodrog vármegye földrajzi és törénelmi helynévtára*, I-II, Szabadka, 1909², III, Szabadka, 1907; J. Muhi, *Zombor története*, Zombor, 1944; M. Beljanski, *Somborski salaši*, Sombor, 1970; M. Beljanski, *Ponovo o somborskim salašima*, Sombor, 1979; A. Sekulić, *Hrvatski bački mjestopisi*, Zagreb, 1994; A. Hegediš, Slobodan kraljevski grad Sombor (1749-1848), *Dometi*, 100-103, Sombor, 2000.

M. Đanić

ČIK (*madž.* Csik-ér), rječica na Telečkoj zaravni (Bačka lesna zaravan) i na području donje Bačke – od pustare Čikerija zapadno od Subotice do Tise, u koju se ulijeva kod Bačkoga Petrova Sela. Kroz Madžarsku protječe u dužini od 12 km, a kroz Vojvodinu 90 km. Na izvorištu potok ima dva kraka, na dijelu između Višnjevca i Čantavira prima vodu iz šest pritoka (iz doline Stipić, Kiš, Vereb, Gece i dr.), a nalazi se na njemu i jedan otok. Regulacija rječice počela je 1899.-1907., obnovljena je 1958., a završena je gradnjom akumulacijskog jezera kod Svetićeva 1980.

Dolina rječice na Telečkoj zaravni do Višnjevca široka je 120-150 m i duboka 18-20 m, a od Višnjevca je široka 350-400 m i duboka 20-25 m. Na području donje Bačke širina je doline 80-100 m, a dubina 3-4 m.

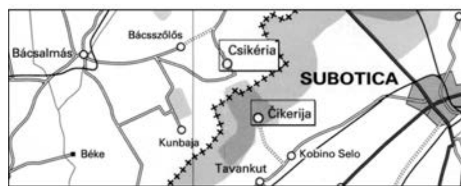
Rječica ima porječje površine 637-750 km², s kojega odvodi podzemne i atmosferske vode te otpadne vode kemijske industrije *Azotara* i naselja s njezinih obala. Do regulacije rječice protjecanje vode kod ušća variralo je između 1 i 15 ml/s, prosječno 3 ml/s.

Prema pedološkoj karti Vojvodine, u porječju su rasle listopadne šume. O njihovu postojanju nema pisanih izvora. Na zemljovidima s kraja XVII. i početka XVIII. st. u koritu je rječice tijekom godine najčešće bila voda na nizvodnoj dionici, zapadno-sjeverozapadno od ušća, gdje je bilo srednjovjekovno naselje Csik, po kojem je rječica najvjerojatnije i dobila ime.

L. Hovány

ČIKERIJA (*madž.* Csikéria), **1.** pustara koja u Madžarskoj obuhvaća područje duž državne granice, između Kunbaje, Aljmaša, Milkuta i Tompe, a u Vojvodini južno od toga područja, između pustara Tavankut, Šebešić i Kelebija. Nekadašnja službena imena: Csékéria 1655., Czikéria 1657., Csekeria i Csékeria XVIII. st., Csikéria 1929. Ime je izvedeno od naziva potoka Csíkér, koji su mjesni Hrvati preimenovali u Čikerija. God. 1655. ubrajala se među pustare na kojima je živjelo hrvatsko stanovništvo. Upravno je pripadala Subotici sve do 1920., kad je trianonska granica razdvojila pustaru te je njezin južni dio pripao Kraljevini SHS, a sjeverni Madžarskoj; **2.** nekoć jedinstveno naselje, koje je 1920. državna granica presjekla na dva nejednaka dijela. Iako se oba službeno nazivaju Čikerijom, narod je veći dio naselja, koji je pripao Madžarskoj, još od početka XX. st. nazivao Gornjom Čikerijom (*madž.* Felsőcsikéria), a naselje koje je danas u Vojvodini Donjom Čikerijom (*madž.* Alsócsikéria).

Gornja je Čikerija selo koje se nalazi istočno od Aljmaša, u samoj blizini državne granice. Samostalnim naseljem postala je 1921. Mjesna crkva je podignuta u čast sv. Stjepana Kralja 1928., a naredne godine i posvećena. Hrvata je u tom naselju 1941. bilo 493 (ukupno 2050 stanovnika), 1945. – 420, 1960. – 437 (ukupno 1793 stanovnika), 1980. – 183 (ukupno 1241 stanovnik), 1990. – 42 (ukupno 1031 sta-

Gornja i Donja Čikerija

novnik), a 2001. g. – 79 (ukupno 975 stanovnika). U Seoskoj kući (Faluháza) pohranjena je etnološka zbirka koja prikazuje povijest naselja i mjesne običaje. Od 1990. g. ovdje djeluje Hrvatska manjinska samouprava i Kulturno-umjetničko društvo »Rokoko«.

Donja se Čikerija nalazi zapadno od Ljutova, s kojim upravno čini mjesnu zajednicu, te sjeverno od Tavankuta, također u samoj blizini državne granice. Čine je dvije dugačke ulice i red ušorenih salaša. Naselje se naslanja na bagremovu šumu i leži na žutome i crnom pijesku, što je uvjetovalo da se stanovnici bave vinogradarstvom, a danas voćarstvom. Izrazito je depopulacijsko mjesto – četrdesetih godina XX. st. mjesnu je pučku školu pohađalo više od 70 učenika, a danas ima osam učenika, koji u školu putuju u obližnji Tavankut ili u Ljutovo. Zbog nedostatka osnovne infrastrukture (nema asfaltirane ceste, prodavaonice, doma zdravlja, izdvojeni odjel tavankutske osnovne škole u Čikeriji zatvoren je početkom 1980-ih), stanovništvo se u drugoj polovici XX. st. postupno iselilo u Tavankut, Ljutovo i Suboticu. Danas ondje živi još nešto više od 100 stanovnika, većinom starijih osoba. Posljednjih godina mjesto oživi za proštenje, koje se slavi u nedjelju poslije spomena sv. Leopolda Mandića, te u drugoj polovici kolovoza za Čikerijade – vjersko-sportskoga godišnjeg susreta mladih katolika iz Subotice i okolice. Donja je Čikerija pretežito je naseljena bunjevačkim Hrvatima. Njezinu znamenitost predstavlja veliko zvono koje razbija tučonosne oblake.

Lit.: I. Antunović, *Razprava o podunavskih i potisanskih Bunjevcih i Šokcih u pogledu narodnom, vjerskom, umnom, gradjanskom i gospodarskom,* Beč, 1882; Gy. Dudás, *Bács-Bodrog vármegye egyetemes monografiája,* I-II, Zombor, 1896; J. Rapcsányi, *Magyar városok monográfiája, Baja és Bács-Bodrog vármegye községei,* Budapest, 1934; M. Marković, *Geografsko-istorijski imenik naselja Vojvodine*, Novi Sad, 1966; A. Sekulić, *Hrvatski bački mjestopisi*, Zagreb, 1994; Ž. Mandić, Mikrotoponimija bunjevačkih Hrvata u Madžarskoj, *Folia onomastica Croatica*, 10, Zagreb, 2001.

Ž. Mandić i T. Žigmanov

ČIKERIJADA, vjersko-sportski godišnji susret mladih katolika iz Subotice i okolice kod središnjeg križa u Čikeriji, koji se održava u drugoj polovici kolovoza. Prvi je put organizirana 2000. na inicijativu vlč. M. Stantića, koji je i stalni organizator, a geslo je susretâ *Gle, kako je dobro, kako je milo kao braća zajedno živjeti!* (Ps 133,1). Svrha je tih jednodnevnih okupljanja druženje, međusobno upoznavanje i bolje povezivanje katoličke mladeži iz sjevernih župa Subotičke biskupije. Mladi na susret uglavnom dolaze biciklima, a svake ih se godine ondje okupi preko stotinu. Zamisao je da Čikerijada u budućnosti preraste u kamp u kojem će se održavati duhovne vježbe i radionice.

Lit.: M. Stantić, Pet godina Čikerijade, *Subotička Danica (nova): Kalendar za 2005. godinu*, Subotica, 2004.

T. Žigmanov

ČIKUZDA (*madž.* Sükösd), selo u jugozapadnom dijelu Bačko-kiškunske županije, 15 km sjeverno od Baje, 4032 st. (2002.). Nekadašnja službena imena: Segusd 1399., Sukedeghaza 1341., Sykesd 1520., Sökesd 1543., Ükesd 1686., Sükösd 1773. U korijenu je imena staromadžarska imenici *ség* (hum, brijeg).

God. 1520. Čikuzda je zabilježena kao selo; 1543. Kalačkoj je nadbiskupiji platila 7 forinta crkvene desetine. Za Rákóczijeva ustanka 1703.-11. spominje se kao

Čikuzda (Sükösd)

hrvatska župa. Zemaljski popis 1715. bilježi 15 hrvatskih i 3 madžarske obitelji. Hrvata je već tada bilo znatno više, što potvrđuju crkvene matične knjige (vode se od 1711.), u kojima se nalazi stotinjak hrvatskih prezimena. Samostalnom je župom postala 1719., a o brojnosti katolika govori podatak iz 1730., kada su krizmane 372 osobe. God. 1748. ima 951, a 1762.– 1327 stanovnika, pri čemu trećinu čine Madžari. Hrvati se spominju i 1783. God. 1787. bilježi se kao »ilirsko«, a potkraj XVIII. st. kao madžarsko-»racko« selo koje pripada posjedu Kalačke nadbiskupije. (Hrvate crkveni dokumenti najčešće spominju kao Ilire, a državni popisi kao Race, odnosno katoličke Race.) God. 1860. uništila ju je poplava, a stanovnici su preseljeni na današnje mjesto, na uzvisinu pokraj kapelice Tri križa. Selu pripada i kapelica sv. Ane, poznato hodočasničko mjesto. Potkraj XIX. st. ima 787 kuća i 3381 stanovnika, »koji su nekoć bili Hrvati, ali danas su svi Madžari«. Hrvatski se živalj potpuno odnarodio 1920-ih godina, a na njegovu nekadašnju brojnost danas podsjećaju samo prezimena (Gariša, Jagica, Jakšo, Karagić, Serletić, Vidak…) i mikrotoponimi (Dolina, Grbavac Jezer, Lipovac, Plačidol Široka, Taban, Tvrdica, Zlopolje…).

Lit.: A. Vályi, *Magyar országnak leírása,* Buda, 1796; E Fényes, *Magyarország geographiai szótára,* Pest, 1851; S. Borovszky, *Pest-Pilis-Solt-Kiskunvármegye monographiája,* I-II, Budapest, b. g.; Gy. Dudás, *Bács-Bodrog vármegye egyetemes monografiája,* I-II, Zombor, 1896; A. Hegedűs, *Patachich Gábor kalocsai érsek élete és restaurációs tevékenysége.* Laurea értekezés. Kalocsa, 1954; Gy. Györffy, *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza,* Budapest, 1963; E. Solymos M. Göldner Solymosné, *A kalocsai érsekuradalom halászati szerződései 1725-1916. Cumania, V,* Kecskemét, 1974; Ž. Mandić, Traganje za netragom nestalim Hrvatima, *Narodne novine,* Budimpešta, 8. III. 1984.

Ž. Mandić

ČILIĆ, Luka (Baja, 1707. – Baja, 15. IV. 1770.), franjevac, pedagog, pisac. U Provinciju Bosnu Srebrenu stupio je 1726. u Baču. Budući da je dobro govorio njemački i talijanski, pretpostavlja se da se školovao u zemljama u kojima se govori tim jezicima. Kao mlad svećenik bio je vojni kapelan i boravio je na Korzici 1731.-33. Predavao je na filozofskom učilištu u rodnome mjestu 1734.-37., a u vrijeme dok je po Slavoniji i Podunavlju 1738./39. harala kuga djelovao je u Budimu kao hrvatski propovjednik te je požrtvovno dvorio oboljele. Više je godina bio odgojitelj novaka u Radni, odakle je 1745. došao za profesora teologije na generalna učilišta 1. razreda u Budim 1745.-50. i u Osijek 1750.-58. Stekao je naslov *lector jubilatus* i bio dekan generalnog učilišta u Budimu 1759.-62. U vodstvu zajednice sudjelovao je kao kustod prije druge diobe Provincije Bosne Srebrene 1756./57. i definitor u novoutemeljenoj Provinciji sv. Ivana Kapistranskoga. U ime vrhovne uprave Franjevačkog reda bio je generalni vizitator u Bugarskoj. Plod je njegova odgojiteljskog rada priručnik duhovno-asketskog sadržaja. Ne mogu mu se sa sigurnošću pripisati filozofski spisi u rukopisu *Physica seu octo libri Physicorum, Philosophia moralis* te *Metaphysica* (Bajae, 1733/34; vel. 19 x 19 cm, pisar Stjepan od Valpova, knjižnica franjevačkog samostana u Našicama). Nije naime isključeno da im je autor Toma Jelle († 1743. u Földvaru). God. 1762., kao posljedica kapi, oduzet mu je govor. Od 1766. je boravio u rodnoj Baji strpljivo podnoseći svoje patnje.

Djela: *Paen festivum… dno Josepho Anthonio Chiolnich… episcopo Bosnensi…*, Essekini, 1752; *Directa ad coelum via seu tres gradus perfectionis evangelicae*, Essekini, 1755; *Conclusiones ex universa theologia*, Essekini, 1755.

Lit.: *Historia domus Bajensis*, 1, Baja, 1991; F. E. Hoško, *Franjevačke visoke škole u kontinentalnoj Hrvatskoj*, Zagreb, 2002.

F. E. Hoško

ČISTA SOBA, u bačkih Bunjevaca i Šokaca svečana prostorija na salašu ili u kući u kojoj se nije boravilo. U njoj se nalazio namještaj i oprema (posteljina, pokrivači i sl.) koju je žena donijela u mužev dom. Potkraj XIX. st. kod Bunjevaca »kovčeg« u kojem je udavača donosila svoje »aljine«, odnosno »štafir«, zami-

jenili su posebni tipovi ormara, »dolaf« i »šifunjer«. U čistoj se sobi čuvao i višak posteljine te svečana odjeća, a služila je i kao gostinska soba za noćenje važnijih gostiju. Iz nje su se pokapali preminuli ukućani.

Lit.: A. Sekulić, *Bački Hrvati*, Zagreb, 1991; M. Černelić, O životu na salašu, u: *Iz baštine bačkih Hrvata – Bunjevaca*, Zagreb, 1998.

A. Stantić

ČISTA SRIDA, *dijal.*, Pepelnica**,** prvi dan korizme. Na taj je dan propisan strogi post i nemrs, a neki vjernici među bačkim Hrvatima, sukladno tradiciji, do danas »suše«, tj. ne jedu i ne piju.

U bačkih Bunjevaca domaćice su na Čistu srijedu temeljito čistile sve posuđe kako na njemu ne bi ostalo tragova masti. Posuđe su najprije prale vrućom »lušijom«, tj. prokuhanim pepelom, a poslije bi ga isprali vrućom pa hladnom vodom. Masnoća s ćupova i drugih glinenih posuda odstranjivala se u užarenoj krušnoj peći. Posuđe bi poslagale u nju, a masnoća koja se nakupila po zidovima posuđa zapalila bi se. Kad se vatra ugasila, peć je zatvorena, a čisto se posuđe iz nje vadilo tek sutradan, jer se na Čistu srijedu tradicionalno »sušilo« pa posuđe i nije bilo potrebno.

U bunjevačkim selima zabilježen je i običaj da neoženjeni momci po sokacima vuku panj, obično u skupinama i naizmjence. Ako bi usput sreli djevojku koja se za poklada nije udala, uhvatili bi je i prisilili da poljubi panj.

Lit.: A. Sekulić, *Bački Hrvati*, Zagreb, 1991.

A. Stantić

ČITAONICA, isprva društvo, klub ili slična ustanova, kojoj je svrha bilo promicanje knjige, čitanja i narodne kulture. Danas prostorije, obično u sklopu knjižnice, namijenjene čitanju knjiga i periodike.

Dok su Madžari i Srbi u Bačkoj svoje čitaonice osnivali još polovicom XIX. st., među Hrvatima se pojavljuju tek posljednjih desetljeća XIX. st. i početkom XX. st., i to često kao prve mesne udruge lokalnih Bunjevaca i Šokaca. Osnivane su radi širenja narodne prosvjete, poučavanja i širenja narodnog jezika, podizanja vjerskog duha u narodu, održavanja narodne svijesti i čuvanja narodnih običaja. Među osnivačima i članovima bili su nacionalno svjesni ugledni i obrazovani ljudi, narodni prvaci te seljački narod. U njima se, napose u zimskom razdoblju, okupljalo, igralo šah i karte, čitalo, šalilo i razgovaralo o društvenim događajima. Čitaonice su imale po desetak naslova časopisa i novina te od nekoliko desetaka do nekoliko stotina knjiga. Priređivale su prela i druge zabave, koncerte i kazališne predstave. Čitaonice se neki put nalaze i unutar pojedinih udruga, primjerice Katoličkog kruga u Subotici (1895., prvi knjižničar Antun Marković) ili Pučke kasine (knjižničar Marko Skenderović izabran je na prvoj skupštini 1878.). U ostvarivanju zadaća narodnih čitaonica pomoć su im pružale i druge ustanove, pri čemu je u to vrijeme među najagilnijima bilo Hrvatsko književno društvo sv. Jeronima iz Zagreba. Između dvaju svjetskih ratova čitaonička društva gube obilježja koja su imala u XIX. st. te se njihovi fondovi pripajaju mjesnim knjižnicama, a njihovu ulogu djelomično preuzimaju kulturno-umjetnička i druga društva. Prvih godina nakon Drugog svjetskog rata, hrvatske čitaonice u Vojvodini i Madžarskoj obnavljaju svoj rad, ali ih vlasti ubrzo ukidaju, neke od njih poslije djeluju u socijalističkome duhu unutar lokalnih domova kulture, no s njihovim raspadom nestale su i čitaonice, koje su dijelom uključene u bibliotečki sustav po mjestima. Iako se neke od hrvatskih čitaonica danas obnavljaju, poput Bajske bunjevačke čitaonice ili Bunjevačke čitaonice u Čonoplji, njihove su aktivnosti drukčije. I koncepcija novoosnovane Hrvatske čitaonice u Subotici razlikuje se od svojih povijesnih prethodnica te joj je cilj ponajprije promicanje hrvatskoga jezika i hrvatske knjige na suvremen način.

Najvažnije hrvatske čitaonice u Bačkoj bile su sljedeće:

Lemeška kasina osnovana je 1874., a u njoj su Bunjevci iz Lemeša imali i svoju čitaonicu.

Pučka kasina u Subotici bila je najpoznatija i najbolje posjećena čitaonica među bačkim Hrvatima, opskrbljena mjesnim i mnogobrojnim stranim listovima te bogatom knjižnicom. Osnovana je 1878., nakon što registracija pod imenom Bunjevačka kasina nije bila moguća. Imala je prostrane prostorije, od kojih su neke bile određene posebno za čitaonicu, druge za razne zabave, igre (biljar, domino, šah i dr.) te vijećanje.

Subotička Pučka kasina početkom XX. st.

Pučka čitaonica u Bajmoku osnovana je 1879., ali je jedno vrijeme prekinula rad, pa je ponovno otvorena 1889. Prvi predsjednik bio je Tadija Bešlić, bajmočki zemljoposjednik.

Narodna čitaonica u Bikiću utemeljena je prije Prvoga svjetskoga rata. U njoj se okupljalo bunjevačko seljaštvo, a učenija gospoda čitala su mu novine i knjige na hrvatskome. Svake je godine priređivala prelo.

Katolička čitaonica sv. Jurja u Subotici osnovana je 1905. u istoimenoj župi kako bi pridonijela podizanju vjerskog duha u narodu, proučavanju i širenju narodnog jezika te čuvanju narodnih običaja. Prvi joj je predsjednik bio Marko Vukov. Čitaonica je početkom 1912. osnovala i svoje pjevačko društvo.

Katolička čitaonica sv. Roke u Subotici osnovana je 1910. u istoimenoj župi i okupljala znatan broj Bunjevaca iz dominantno bunjevačke gradske četvrti Ker.

Bajska kršćanska čitaonica počela je s raditi 1910. na poticaj tadašnjega bajskog kapelana Lajče Budanovića, koji je, okupljajući nacionalno svjestan narod, želio spriječiti madžarizaciju u tome mjestu. Vlasti nisu dopustile njezino osnivanje pod imenom Bunjevačka čitaonica. Prvi predsjednik bio je Stipan Agatić, a najpoznatiji član nakon rata Mišo Jelić.

Čitaonica u Fancagi (*madž*. Bajaszentistván) utemeljena je 1911., kada su tamošnji Bunjevci po ugledu na bajske sunarodnike kupili jednu kuću i u njoj organizirali čitaonicu.

Šokačka čitaonica u Bačkome Monoštoru osnovana je 1920., a predsjednik joj je bio Marin Bešlin.

Bunjevačka čitaonica u Čonoplji osnovana je o Božiću 1920. radi širenja hrvatske prosvjete i održavanja nacionalne svijesti među Bunjevcima. Imala je knjižnicu s više od 300 hrvatskih knjiga. Najzaslužniji za njezino osnivanje i djelovanje bio je učitelj Ilija Džinić, a prvi predsjednik Lazo Burnać. U njoj su se održavale kazališne predstave i razne zabave, a poslije je promijenila ime u Bunjevačku kasinu.

Šokačka udružna kasina u Baču osnovana je 1926. Predsjednik joj je bio Franjo Azaševac, a tajnik Ljudevit Kesejić.

Šokačka čitaonica u Sonti osnovana je 1926., prvi predsjednik bio joj je Matej Domić.

Jugoslavenska čitaonica Bajmak postojala je između dva svjetska rata radi prosvjećivanja bajmočkih Bunjevaca u provladinu duhu. Održavala je godišnja prela, a prvi predsjednik bio joj je Nikola Babić.

Prva bunjevačka čitaonica u II. krugu u Subotici utemeljena je 1937. radi širenja »jugoslavenske ideologije među Bunjevcima«. Prvi predsjednik bio je Lojzije Vidaković Bukvin.

Bajska bunjevačka čitaonica u Baji utemeljena je 1988. kao sljednica Bajske kršćanske čitaonice i Čitaonice iz Fancage. Održava godišnje Bajske razgovore, organizira Veliko prelo u Baji itd.

Hrvatska čitaonica u Subotici utemeljena je 2002. godine radi promicanja hrvatskog jezika i hrvatskog tiska i knjiga, a od 2005. ima vlastite prostorije.

Lit.: *Neven*, br. 7/1889, 4/1905, 5/1913, 33/1921, Subotica; *Subotička Danica ili bunjevačko-šokački kalendar (sa slikama) za prostu godinu 1909.*, Subotica, b. g.; *Subotička Danica ili bunjevačko-šokački kalendar (sa slikama) za prostu godinu 1911.*, Subotica, b. g.; P. Pekić, *Povijest Hrvata u Vojvodini*, Zagreb, 1930; M. Evetović, *Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata* (rukopis); *Pravi bunjevački kalendar za godinu 1935,* Subotica, b. g.; *Bunjevački kalendar za prostu godinu 1939.*, Subotica, b. g. *Enciklopedija Jugoslavije*, 3, Zagreb, 1984; *Hrvatski leksikon*, 1, Zagreb, 1996; A. Čota, *U osimu plemenitog ravničarskog drača* (rukopis).

K. Čeliković

ČOBAN, Robert (Bač, 27. VII. 1968.), novinar i nakladnik. Rođen u poljodjelskoj obitelji Josipa i Lujze, rođ. Tot. Osnovnu i prva dva razreda srednje škole završio je u Baču, a srednju ekonomsku u Bačkoj Palanci. Studij prava upisao je na Pravnom fakultetu Sveučilišta u Novom Sadu, na kojem je apsolvirao 1993.

Još za vrijeme studija afirmirao se kao novinar. Tijekom 1990. i 1991. pisao je za *Večernje novosti*, *Vreme* (Beograd), *Stav*, *Index* (Novi Sad), *Glas ravnice* (Subotica), *Arenu* (Zagreb), *Naše dane* (Sarajevo) i dr., a 1992. postao je glavnim urednikom studentskog lista *Index*. Zbog kritičkih napisa o režimu Slobodana Miloševića došao je u sukob s predstavnicima tadašnjih sveučilišnih tijela te je smijenjen s uredničke funkcije. Iste je godine, u suradnji s Nezavisnim društvom novinara Vojvodine, pokrenuo *Nezavisni index*, prvo važnije neovisno glasilo u Vojvodini za vrijeme Miloševićeva režima. Ubrzo se međutim razišao i s tom redakcijom te je osnovao vlastit list – neovisni politički dvotjednik *Novosadski index*, kojemu je 1993. ime promijenio u *Svet*. Promijenjena je međutim ubrzo i uređivačka koncepcija lista: umjesto političkih tema dominirati počinje estrada, a *Svet* postaje jedan od listova s najvećom nakladom na području bivše Jugoslavije. Potkraj devedesetih pokrenuo je nova izdanja, a danas tvrtka na čijem je čelu izdaje 70 magazina (*Lepota i zdravlje*, *JOY*, *CKM*, *Bravo*, *Bravo Girl*, *Auto Start*, *PC Magazin*, *Metal Hammer*…) i među najvećim je nakladnicima na nekadašnjem jugoslavenskom prostoru.

T. Žigmanov

ČOBANJA, 1. u bačkih Bunjevaca drvena, ovalna i plosnata posuda za vodu volumena do 10 litara, slična manjoj odrezanoj bačvi. Ratari i pastiri nosili su u njoj vodu za piće, a za velikih je vrućina, zakopana u zemlji, ostavljena u sjeni ili pokrivena komadom odjeće, dugo zadržavala svježinu vode; **2.** u nekim bunjevačkim krajevima štap s privezanom slamom i lojem, koji se palio pri preskakanju vatre na blagdan rođenja sv. Ivana Krstitelja (24. lipnja) te isticao na đeram, dud ili drugo visoko stablo. S tim se štapom ujedno trčalo oko njiva na kojima su se preskakale vatre. Vjerovalo se da njegov plamen cijelu okolicu čuva od utjecaja zlih sila, tuče i drugih nepogoda.

Lit.: A. Sekulić, *Bački Hrvati*, Zagreb, 1991; *Zvonik*, br. 8/2003, Subotica.

A. Stantić

ČOJA, *dijal*. (*tur. vulg*. çoha: sukno bolje kvalitete), glatka vunena tkanina, čoha. Dobiva se postupkom valjanja (»filcanja«) vune. Riječ je o drevnoj vrsti obrade u kojoj se vlakna, tkanina ili pletenina od vune izlažu mehaničkomu, toplinskomu i vodenu djelovanju, pri čemu se »ufilcaju«, tj. skupe i isprepletu. Karakteriziraju je velika gustoća i iznimna toplinska izolacija, zbog čega je u mnogih naroda upotrebljavaju za izradu zimske odjeće. U Bunjevaca se od nje izrađuju ćurdije, ćurci, ogrtači, kaputi, hlače i dr.

K. Suknović

ČONOPLJA, naselje 11 km istočno od Sombora i na pola puta između Lemeša (službeno Svetozar Miletić) i Kljajićeva, s kojima je povezano cestom. Prostire se na padinama u podnožju Telečke zaravni na 90 m nadmorske visine. Pokraj sela prolazi i željeznička pruga Sombor-Vrbas.

Prvi se put spominje 1399. kao feudalni posjed plemićke porodice Czobor pod imenom Chomokla. Poslije se javlja pod imenima Chamakla, Chamokla, Csomokla, Chiomoklia, a u turskom defteru iz 1580. mjesto je zabilježeno pod nazivom Csonopla, koji se, s malim izmjenama, zadržao do danas. Od 1590., kad je popisano 27 oporezovanih kuća, ne spominje se sve do 1717. Tad su na jednom austrijskom zemljovidu Sombora i okolice zabilježeni Čonoplja i Dolovi. God. 1720. među 28 pustara somborskoga vojnog šanca nalaze se i ovi toponimi. Prema zapovijedi komorskog administratora J. F. Redla od 7. VIII. 1747. od pustara Csonoplya i Dolovi osniva se samostalno selo s 42 stanovnika, koji su nosili prezimena: Đerko, Burnać, Paštrović, Probojčević, Vuković, Bošnjaković, Pašalić, Maunić, Džinić i dr. Prvi dušobrižnici u Čonoplji bili su somborski franjevci, a prva crkva koju su 1750. sagradili čonopljanski Bunjevci bila je područna crkva župe iz Lemeša (*madž*. Nemes Militics). God. 1761. ustrojena je samostalna župa, u kojoj su se iduće godine počele voditi matične knjige. Dvorski komorski savjetnik Anton Cothman u svojem izvješću 1763. navodi da su stanovnici rimokatolici Bunjevci te 10 godina prije toga doseljeni Madžari i Slovaci. Čonoplja je tad imala 350 stanovnika. Masovno doseljavanje Nijemaca u 119 novoizgrađenih kuća organizirano je 1786. Prema podacima iz 1803. Čonoplja je imala 2734 stanovnika: Madžara, »Ilira«, Slovaka, Nijemaca, Srba i Židova, od kojih rimokatolika 2687, pravoslavaca 25, a židova 22.

Do sredine XVIII. st. bunjevački su Hrvati bili jedini ili većinski narod. Nakon toga većinu su činili najprije Madžari, zatim Nijemci, a od 1945. godine Srbi. Do 1944. broj Hrvata i Madžara neprekidno se smanjivao, a Nijemaca povećavao. Potkraj Drugoga svjetskog rata 800 stanovnika bježi od sovjetske i partizanske vojske, a ostatku njemačkog stanovništva konfiscirana je cjelokupna imovina i zatvoreno je u logore. U prosincu 1945. s područja Korduna u Čonoplju je kolonizirano oko 2500 stanovnika, pretežito Srba. Kako Nijemcima nakon ukidanja logora 1948. imovina nije vraćena, bili su prisiljeni napustiti Jugoslaviju.

Stanovništvo se bavi pretežito poljoprivredom. Zastupljeno je ratarstvo, vinogradarstvo i stočarstvo. Od XVIII. st. razvija se obrt. U XX. st. počinje se razvijati i industrija: ciglana (1905.), dva mlina, dvije kudjeljare i pogon za bojenje vunenih vlakana. Nakon Drugoga svjetskog rata, likvidiraju se kudeljare i mlinovi, a razvijaju se poljoprivredna industrija, ciglana i bojadisaonica. Danas je mjesna industrija u teškom položaju, osim ciglane, koja je uspjela opstati.

Današnja rimokatolička crkva sagrađena je 1819., a posvećena je Svim svetima 1821. Rimokatolička pučka škola počela je raditi 1761. Pri imenovanju učitelja vodila se briga o tome da učitelj, osim madžarski, govori i »ilirski« i njemački. U sjevernome

	Nijemci	Madžari	Srbi	Hrvati i Binjevci		Židovi	Jugoslaveni	ostali	ukupno
1890.	2340	1821	67	-	964	96	-	-	5387
1941.	2565	1731	5	12	515	17	-	1	4846
1948.	424	1710	2911	624	-	-	-	64	5733
1971.	59	1269	3112	475	-	-	158	36	5109
1991.	23	821	2850	123	126	2	430	57	4432
2002.	22	668	3093	129	113	-	160	174	4359

Etnička struktura stanovništva 1890.-2002.

dijelu sela je potkraj XIX. st. izgrađena bunjevačka škola s jednom učionicom i učiteljskim stanom, koja je radila do 1946., a poslije je srušena. Bunjevačka čitaonica osnovana je 1920. na inicijativu Ilije Džinića, no ubrzo je ime promijenila u Bunjevačku kasinu. Poslije rata postala je najprije Hrvatsko kulturno društvo, poslije HKD *August Šenoa*, i pod tim je imenom Društvo djelovalo do 1950-ih godina. Od 1939. do Drugoga svjetskog rata u Čonoplji je djelovalo i križarsko društvo. Bunjevačka prela su se održavala do 1970-ih godina. Novo Kulturno-umjetničko društvo *Bunjevačka grana* osnovano je 2002., a u selu danas postoje i madžarsko i srpsko društvo.

Čonoplja

Najznamenitiji čonopljanski Hrvat jest kulturni djelatnik Ilija Džinić (1894.-1981.), a u Čonoplji su rođeni i svećenici Ivan Palić (1842.-85.) te Ivan Burnać (1841.-1900.)

Lit.: I. Iványi: *Szabadka szabad királyi város története*, I-II, Szabadka, 1886-1892; I. Iványi, *Bács-Bodrog vármegye földrajzi és történelmi helynévtára*, II, IV, Szabadka, 1909,² 1907; I. Dţiniă, *Čonoplja kratak opis njenog postanka i migraciono kretanje njenog stanovništva u prošlosti*, Sombor, 1980; D. Vujaklija, *Čonoplja od 1399.-1983. godine*, Čonoplja, 1983; J. Rausch, *Donauschwäbische Heimat, Gemeinde Tschonopel*, Nürnberg, 1989; M. Beljanski: *Šest vekova Čonoplje (1399-1987)*, Sombor, 1996; I. Džinić, *Čonoplja, bačko selo kraj Sombora, u prošlosti* (rukopis).

Đ. Lončar

ČORDA (*madž.* csorda: stado, krdo), u bačkih Bunjevaca naziv za zajednički seoski pašnjak. Čordaš (pastir na čordi) ujutro bi, poslije muže, prikupio goveda i otjerao ih na čordu, a predvečer ih je vraćao vlasnicima. Na čordi je obično bio bunar s đermom i koritom za napajanje goveda. Naknadu za ispašu na čordi vlasnici stoke uplaćivali su u seosku riznicu.

A. Stantić

ČORDAŠIĆ, Bartol (Osijek, 21. V. 1756. – Novi Sad, 17. X. 1788.), franjevac, filozofski pisac. Poslije gimnazije 1772. stupio je u Baču u Provinciju sv. Ivana Kapistranskoga. Filozofiju je studirao u Slavonskom Brodu i Požegi 1773.-76., a studij teologije počeo je 1776. na generalnom učilištu u Osijeku. Nakon što mu je provincijal Blaž Tadijanović 1777. dopustio da prekine studij teologije i na sveučilištu u Budimu položi potrebne ispite iz filozofije, stekao je naslov doktora filozofije. Teološki je studij dovršio u Budimu 1781., a dvije godine prije toga postao je svećenikom. Predavao je na filozofskom učilištu u Budimu 1781.-83., kad su vlasti franjevačkim visokim školama zabranile djelovanje. Nakon toga bio je profesor u osječkoj gimnaziji 1784.-88., a 23. VI. 1788. preuzeo je službu kapelana u vojnoj bolnici u Novom Sadu. Objavljeni popis njegovih filozofskih teza pokazuje da je prihvatio Boškovićevu teoriju o sastavu tvari i Newtonov zakon opće gravitacije.

Djelo: *Tentamen philosophicum*, Essekini, 1783.

Lit.: Ž. Dadić, Prirodnofilozofski i prirodoznanstveni tekstovi u franjevačkim samostanima u Osijeku i Iloku, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine*, 11/12, Zagreb, 1980; S. Sršan, *Osječki ljetopisi 1686. – 1945.*, Osijek, 1993; F. E. Hoško, *Franjevačke visoke škole u kontinentalnoj Hrvatskoj*, Zagreb, 2002.

F. E. Hoško

ČOTA, Antonija, rođ. Rekettye (Beograd, 12. I. 1961.), diplomirana pravnica, kulturna djelatnica. Kći Istvána Rekettyea i Eve, rođ. Knezi iz Lemeša. Osnovnu školu završila je u Lemešu, gimnaziju u Somboru, a 1984. diplomirala je na Pravnom fakultetu u Osijeku. Od 1985. radi u somborskome Narodnom kazalištu na poslovima tajnika. Urednica je periodičnih izdanja Narodnog kazališta iz Sombora

(*Premijera*, programske knjižice za predstave itd.), a objavila je i više članaka posvećenih kazališnom životu (*Somborske novine, Ludus, Hrvatska riječ* itd.). Redovita je suradnica *Pozorišnog almanaha Vojvodine*, koji izdaje Kazališni muzej Vojvodine, gdje je i urednica redakcije na hrvatskome. Skupa s Marijom Šeremešić objavila je knjigu *Dukat ravnice,* u kojoj je pisala o povijesti i običajima Hrvata-Bunjevaca iz Sombora i okolice. Aktivna je članica HKUD-a *Vladimir Nazor* iz Sombora u Odjelu za njegovanje kulture, tradicije i jezika bačkih Hrvata te zamjenica glavnoga i odgovornog urednika lista tog Društva *Miroljub* od njegova pokretanja. Osnivačica je HKUD-a *Stipan Knezi Šimeta* u Lemešu. Članica je Demokratskog saveza Hrvata u Vojvodini od osnutka te stranke, a 2005. izabrana je za vijećnicu u Skupštini Općine Sombor.

Djelo: *Dukat ravnice* (suatorica s M. Šeremešić), Sombor, 2000.

T. Žigmanov

ČOTA, Zoran (Stanišić, 4. II. 1957.), pravnik, nogometaš, društveni djelatnik. Sin Stipana i Ane, rođ. Antolić. Osnovnu školu i gimnaziju završio je u Somboru, a na Pravnom fakultetu u Novom Sadu diplomirao je 1981. Nakon toga zaposlio se kao pravnik u Željezničko-transportnom poduzeću u Somboru, gdje radi do danas. Nogometom se bavio od rane mladosti, bio je kapetan momčadi NK *Radnički* 1976.-83., a od iduće je godine do kraja aktivne karijere 1986. igrao za ŽAK. Nakon toga bio je član uprave ŽAK-a i NK *Radnički* 1986.-92. te predsjednik Nogometnog saveza općinâ Sombor i Apatin 1986.-87. Zbog odbijanja da nosi oružje i uniformu u ratu protiv Hrvatske, osuđen je na šest mjeseci zatvora, a kaznu je izdržao u vojnom zatvoru u Beogradu i okružnom zatvoru u Somboru 1993./94. Nakon toga aktivirao se u KUD-u *Vladimir Nazor* u Somboru, sudjelovao je u vraćanju hrvatskih atributa u naziv tog društva te je član redakcije lista *Miroljub* od njegova utemeljenja.

A. Firanj

ČOVIĆ, Gabor – Gavro (Subotica, 1895. – ?, 1945.), društveni i sportski djelatnik. Potječe iz brojne obitelji Ivana i Janje, rođ. Stipić, stariji je brat Marka Čovića. Bio je politički aktivan u vrijeme raspada Austro-Ugarske – sudjelovao je na sastanku 5. XI.

Gabor – Gavro Čović

1918., kad je donesena odluka da se osnuje Bunjevačko-srpski narodni odbor u Subotici, bio je potporučnik Bunjevačko-srpske narodne garde u Subotici, osnovane 10. XI., te član skupine od desetorice bunjevačkih mladića koji su toga dana pronijeli hrvatsku zastavu gradom. Tradicionalno se smatra da ju je upravo on istaknuo na subotičku gradsku kuću. U međuraću je radio kao računovođa, a 1930-ih bio je član najuže uprave NK *Bačka*. Za vrijeme rata na poziv brata Marka otišao je u Zagreb, gdje je bio aktivan u Društvu bačkih Hrvata. Povlačeći se pred partizanima, potkraj rata nestao je na Križnom putu.

Lit.: P. Pekić, *Povijest Hrvata u Vojvodini*, Zagreb, 1930; A. Sekulić, *Književnost podunavskih Hrvata u XX. stoljeću*, Zagreb, 1996; M. Čović, *Priča o lopti*, Zagreb, 2001.

S. Bačić

ČOVIĆ, Gavro (Subotica, 1. I. 1911. – Subotica, 19. VI. 1968.), sportski djelatnik. Sin Šime i Marije, rođ. Kákonyi. Završio je trgovačku školu i 1935. postao samostalnim trgovcem s vlastitom radnjom za mušku modnu konfekciju. Nakon

rata radnja mu je konfiscirana te je radio kao radnik i službenik u više poduzeća.

U međuratnom razdoblju bio je aktivan u NK *Bačka* iz Subotice, poslije rata je savezni boksački sudac, a sudio je i međunarodne susrete u susjednim zemljama. U Teniskom klubu *Palić 1878* bio dugogodišnji tajnik te predsjednik, a posebno se angažirao u školi tenisa i u radu sa sportašima mlađe dobi. Izgubio je život u prometnoj nezgodi u vrijeme održavanja pionirskog prvenstva Vojvodine na Paliću prevozeći pehare za pobjednike. Na prijedlog Teniskog saveza Vojvodine i na poticaj sportskih djelatnika TK *Palić* god. 1968. ustanovljen je Memorijalni turnir Gavre Čovića, koji se održava do danas. Na tom turniru I. kategorije u natjecateljskoj kategoriji između 14 i 18. godina, sudjeluju mladi i neafirmirani tenisači, među kojima su svojedobno bili i Mónika Szeles, Goran Ivanišević, Slobodan Živojinović, Goran Prpić i drugi poznati tenisači s prostora bivše Jugoslavije.

G. Čović

ČOVIĆ, Grgo (? – ?), kulturni i društveni djelatnik. Živio je u II. kvartu u Subotici. Jedan je od organizatora peticije za uvođenje bunjevačkog jezika u osnovne škole, koju je 1896. potpisalo 1200 osoba. Pri osnivanju Katoličke čitaonice sv. Jurja 1905. izabran je za knjižničara udruge. Kao »neumorni borac naše prosvite« prikupljao je pretplatu, distribuirao i prodavao Budanovićev molitvenik *Mala slava Božija*, zbog čega je imao problema s vlastima. U vrijeme raspada Austro-Ugarske bio je član Bunjevačko-srpskoga narodnog odbora u Subotici.

Lit.: *Neven*, Subotica, 7/1896, 9/1903, 4/1905, 5/1905, 5/1907, 10/1908; J. Šokčić, *Subotica pre i posle oslobođenja*, Subotica, 1934.

M. Grlica

ČOVIĆ, Ivan (Pavlovac, 22. II. 1930.), atletičar, rukometni trener. Nakon završetka gimnazije u Subotici studirao je na Medicinskom fakultetu u Beogradu. Bavio se atletikom od rane mladosti te je kao omladinac Bačke 1947. na cross-country prvenstvu Jugoslavije u Osijeku osvojio drugo mjesto. Trčao je i na 800 m i 1500 m, a u disciplini na 1500 m bio je kandidat za Olimpijske igre u Helsinkiju 1952. Kao člana organizacije Križari, OZNA ga je uhitila 1947. te je 35 dana proveo u istražnom zatvoru, ali kazneni postupak protiv njega ipak nije pokrenut. Nakon što je Bačka 1948. rasformirana, prestao se baviti atletikom i počeo je igrati najprije tzv. veliki rukomet, a poslije i mali. Kad je prestao aktivno igrati rukomet, postao je rukometni trener i republički sudac. Od 1958. do odlaska u mirovinu 1990. radio je u Savezu gluhih u Subotici. Bio je trener u Rukometnom klubu gluhih Bačka, a kao savezni trener rukometne reprezentacije gluhih Jugoslavije osvojio je pet uzastopnih zlatnih medalja na Olimpijadama gluhih 1969. u Beogradu, 1973. u Malmöu, 1977. u Bukureštu, 1981. u Kölnu i 1985. u Los Angelesu.

D. Runje

ČOVIĆ, Jelena (Subotica, 13. VII. 1879. – Subotica, 12. IX. 1951.), slikarica. Bila je prva akademski obrazovana slikarica u Subotici. Otac joj je bio Grgo Čović, odvjetnički pisar, a majka Sibila, rođena Malagurski. Nakon završene srednje škole, uz materijalnu pomoć rođaka 1900. počinje školovanje u privatnoj školi za umjetnost i primijenjenu umjetnost akademskog slikara Gusztáva Kőszegija Brandla u Sopronu. Prvu samostalnu izložbu održala je kao studentica prve godine te škole 6. VII. 1901. u hotelu *Pešta* u Subotici, nakon koje joj je subotička gradska uprava, na čijem je čelu tada bio gradonačelnik Lazar Mamužić, dodijelila stipendiju od 600 kruna na godinu. Nakon zatvaranja škole u Sopronu 1902. prešla je na Kraljevsku žensku slikarsku školu u Budimpeštu kod akademskih slikara Lajosa Deáka Ébnera i Lászla Hegedűsa. Već početkom 1903. otišla je u München u školu Antona Ažbèa, gdje je provela dvije godine. U toj je školi gradila svoj likovni govor slobodnom uporabom boja te se on polako odmicao od zadanih pravila akademizma. Na Paliću je u ljeto

1904. održavala satove slikanja u prirodi, a sudjelovala je i u slikarskoj koloniji u Nagybányi. Stvarala je slike svježeg kolorita, s tematskom dominacijom pejzaža, a dobivala je i narudžbe za portrete, primjerice za portret Albe Prćića, predsjednika Pučke kasine. U Suboticu se vratila 1905. te je ondje vodila tečaj umjetnosti i primijenjenih umjetnosti sve do 1907., kad je, na poziv i uz financijsku potporu Gabrijele Vermes, otišla u Kiseg (*madž*. Kőszeg), gdje je predavala na Višoj djevojačkoj školi do 1914. S Vermesevom je obišla velike muzeje u Berlinu 1908. i Parizu 1909., gdje je kopirala poznata djela. Pri obnovi franjevačke crkve u Subotici 1911. naslikala je oltarnu palu Srce Isusovo, koja i danas stoji na prvotnome mjestu na bočnom oltaru. Prvi svjetski rat provela je u Subotici, gdje je vodila satove slikanja, a jedna od njezinih učenica bila je i Angela Mačković, kći poznatog arhitekta Titusa, koja je poslije studirala na Akademiji likovnih umjetnosti u Münchenu. Predavala je još i u Muškoj građanskoj školi, Ženskoj obrtničkoj školi i Obrtničkoj trgovačkoj školi. Pokopana je na Bajskom groblju u Subotici.

Samostalne izložbe imala je u Subotici 1901., 1902., 1903. i 1926. s Elemérom Csincsákom, kolektivne u Subotici, Sopronu, Kisegu i Münchenu, a posmrtne u Beogradu 1994. te Subotici 1996. i 1999. Njezini se radovi, od kojih su najbrojniji portreti i pejzaži, čuvaju u likovnoj zbirci Gradskog muzeja u Subotici, u Zavičajnoj galeriji *Dr. Vinko Perčić* u Subotici te u privatnom vlasništvu.

J. Čović, *Autoportret*, 1903.

Lit.: *Hrvatski biografski leksikon*, 3, Zagreb, 1993; *Jelena Čović 1879-1951* (katalog), Subotica, 1999; O. Ninkov Kovačev, Život i delo prve subotičke slikarke Jelene Čović (1879-1951), *Subotičke novine*, br. 11-20., Subotica, 2000.

Lj. Vuković

ČOVIĆ, Josip (Subotica, 29. II. 1888. – Subotica, 23. VII. 1965.), liječnik. Potječe iz brojne obitelji Jaše i Dominike, rođ. Temunović. Imao je tri sestre i sedmero braće, a jedan od njih, Grgo, bio je veterinar. Otac Jašo bio je član prve uprave Pučke kasine iz 1878. god.

Maturirao je u subotičkoj gimnaziji, a diplomirao na medicinskom fakultetu sveučilišta u Budimpešti 1913. Prema pisanju *Nevena*, iste je godine, skupa s još trojicom liječnika, podnio molbu za prijam na jednogodišnju obvezatnu praksu u gradsku javnu bolnicu u Subotici, ali je jedini od podnositelja bio odbijen, uz obrazloženje gradonačelnika Károlya Bíróa da je »panslav«. Nakon mnogih intervencija gradonačelnik je promijenio odluku te je na praksu ipak primljen. Do travnja 1914. bio je sekundarni liječnik u gradskoj bolnici, nakon toga u Vojnoj bolnici u Segedinu, a od prosinca iste godine do kraja Prvoga svjetskog rata radio je kao vojni liječnik u vojnim medicinskim službama u raznim garnizonima.

Nakon rata imenovan je okružnim liječnikom u Subotici, u povodu čega je *Neven* pisao: »izabran je za gradskog liječnika jer je već u prošlosti dokumentovano, da je vjerni sin bunjevački i da je jedan od najvećih rodoljuba«. Od 1926. radio je kao privatni liječnik u Subotici, a ordinacija mu se nalazila u Ulici Paje Kujundžića br. 36 (danas Ulica braće Radića). Bio je član uprave Pučke kasine pred Drugi svjetski rat i za vrijeme rata. Kao dobar stručnjak, bio je omiljen među pacijentima i svojim kolegama.

Izvori: HAS, F:047, inv. br. 1003. Imenik zubnh lekara, zubnih tehničara, babica, privatnih i gradskih lekara 1922-1937 i neki podaci o lekarima od 1887.; 1442.2-XXI-29/1922.

Lit.: *Neven*, Subotica, br. 46, 50, 52/1913, 3/1918; S. Nikiforović, *Vodič kroz Suboticu*, Subotica, 1936; L. I. Krmpotić, *125 godina osnutka Pučke kasine 1888 - 2003*, Subotica, 2003.

E. Libman i M. Grlica

ČOVIĆ, Karlo (Subotica, 9. VIII. 1945.), hrvač. Srednju školu završio je u Subotici 1963., diplomirao je na Fakultetu organizacije i informatike u Varaždinu 1984. Hrvanjem grčko-rimskim stilom počeo se baviti 1956. u Sportskom društvu Tvornice bicikala *Partizan* pod vodstvom Stevana Giona. Nakon što je društvo spojeno s Hrvačkim klubom *Spartak*, od 1960. do 1969. natječe se za taj klub. U varaždinski Hrvački klub *Varteks* prešao je 1969., a 1970.-73. natjecao se za zagrebački Hrvački klub *Metalac*. Za *Varteks* je ponovno nastupao 1973.-83., a u tom je klubu i završio aktivnu karijeru. Bio je pobjednik na prvenstvu Jugoslavije 1968., 1970., 1972. i 1973., a za državnu je reprezentaciju nastupao 16 godina. Na Europskom prvenstvu u Modeni 1969. osvojio je srebrnu medalju, a na Mediteranskim igrama u Izmiru 1971. zlatnu medalju. Sudjelovao je na Olimpijskim igrama u Meksiku 1968. i Münchenu 1972. Za svoje rezultate proglašen je zaslužnim sportašem Jugoslavije. Nakon završetka aktivne karijere bio je upravitelj varaždinskoga sportskog centra, u kojem se nalazi i hrvačka škola. Živi u Varaždinu.

Lit.: *Hrvatski biografski leksikon*, 3, Zagreb, 1993.

Lj. Vujković Lamić i N. Stantić

ČOVIĆ, s. Leopoldina (Marija) (Subotica, 18. V. 1901. – Zagreb, 11. X.1926.), redovnica. Kći Ivana i Janje, rođ. Stipić, sestra Marka i Gabora Čovića. Otac joj je dao podići 1933. mramorni križ ispred crkve Isusova Uskrsnuća u Subotici. Nakon završene srednje škole u rodnome mjestu odlazi sestrama milosrdnicama sv. Vinka Paulskoga u Zagreb 1919. Na studiju i redovničkim pripravama 1922. oboljela je od tada raširene tuberkuloze.

s. Leopoldina (Marija) Čović

Tijekom bolesti pokazala je posebne kreposti, što je potaknulo isusovca Milana Pavelića da o njoj objavi seriju članaka u *Glasniku Srca Isusova* 1938. Članci su poslije prikupljeni u njezinu kratkom životopisu *Sestra Leopoldina Čović* (Zagreb, 1941.). Umrla je na glasu svetosti u kući matice u Zagrebu. Pokopana je u Zagrebu. Nadbiskupski duhovni stol u Zagrebu odobrio je 1946. pokretanje postupka za njezino proglašenje blaženom i svetom, ali taj postupak nije završen.

Lit.: M. Pavelić, *Zvijezde srca Isusova: pjesme o Božjim ugodnicima*, Subotica, 1939; [L. I. Krmpotić], S. Leopoldina Čović, *Subotička Danica: Kalendar za 1988. god.*, Subotica, 1987.

S. Bačić

ČOVIĆ, Mara (Subotica, 6. XI. 1911. – Zagreb, 3. XII. 1997.), književnica, politička zatvorenica. Rođena je u obitelji oca Stjepana i majke Jelene, rođ. Kujundžić. Kao djevojka bila je aktivna u ženskim katoličkim udrugama Orlice i Križarice. U Subotici je završila srednju učiteljsku školu, a u Zagrebu 1941. Višu pedagošku školu. Službovala je kao učiteljica u Subotici, Banjoj Luci i Zagrebu. God. 1948. u montiranome političkom procesu osuđena je skupa s još osmero ljudi zbog navodnog organiziranja skupine za nasilno obaranje tadašnjega državnog poretka. Zatvorsku kaznu od 4 godine s prisilnim radom izdržala je u Požarevcu.

Nakon izlaska iz zatvora obavljala je najprije knjigovodstvene poslove u Subotici, a poslije je radila kao radni terapeut u Zagrebu. Nakon odlaska u mirovinu 1971., počela je raditi u Hrvatskoj katoličkoj misiji u Nürnbergu. U Zagreb se vratila 1978. te je ondje živjela do smrti. Kraće tekstove objavljivala je u zagrebačkom listu *Politički zatvorenik*. Svoj je boravak u zatvoru opisala u knjizi *Sjećanje – svjedočenje*.

Mara Čović

Djelo: *Sjećanje – svjedočenje: zvuči kao priča, a bila je istina*, Rijeka, 1996.

Lit.: B. Gabrić, Prof. Mara Čović, *Klasje naših ravni*, 1, Subotica, 1997.

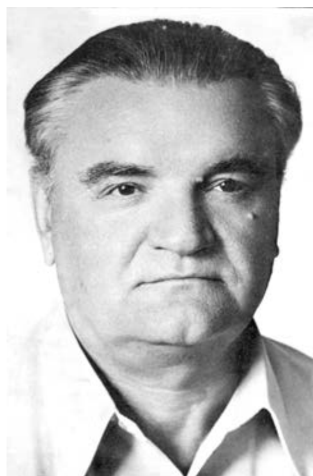
R. Skenderović

ČOVIĆ, Marko (Subotica, 17. XII. 1915. – São Paulo, 12. IV. 1983.), književnik, političar. Jedno od šesnaestero djece Ivana i Janje, rođ. Stipić, od kojih je samo nekoliko doživjelo odraslu dob. Pučku je školu završio u rodnom gradu, gimnaziju je pohađao najprije kod isusovaca u Travniku 1926.-31., a završne razrede u Subotici 1931.-34., gdje je i maturirao. Diplomirao je slavistiku na Filozofskom fakultetu u Zagrebu 1940., nakon čega je radio kao suplent u zagrebačkoj gornjogradskoj gimnaziji.

Književnu i publicističku karijeru počeo je 1935. u Zagrebu. Pripovijesti, novele, prozne ulomke, pjesme, književne prikaze, kritike i članke iz bunjevačko-šokačkog života objavljivao je u Klasju naših ravni (Subotica, Zagreb), Hrvatskoj prosvjeti (Zagreb), Hrvatskom kolu (Zagreb), Hrvatskoj reviji (Zagreb, Barcelona), Hrvatskoj smotri (Zagreb), Hrvatskoj straži (Zagreb), Omladini (Zagreb), Obitelji (Zagreb), Subotičkoj Danici, Subotičkim novinama i dr. U drugoj polovici 1930-ih bio je jedan od istaknutih članova subotičke bunjevačke zajednice te je, u suradnji s Petrom Pekićem i uz potporu Pučke kasine, pokrenuo časopis Klasje naših ravni. Nakon uspostave Banovine Hrvatske u razdoblju 1939.-1941. aktivno je radio na promicanju ideje Bačke Hrvatske, tj. na priključenju šest sjeverno-bačkih i baranjskih kotareva s većinskim hrvatskim stanovništvom Hrvatskoj. Pisao je o toj ideji u novinama i časopisima (npr. u Subotičkim novinama) te je agitirao za nju na skupovima Društva bačkih Hrvata i na radijskoj postaji Zagreb. Radio je i na jačanju veza Zagreba i Subotice te je s Josipom Andrićem sudjelovao u pretvorbi zagrebačkog pododbora Hrvatske kulturne zajednice u Društvo bačkih Hrvata u Zagrebu. U novom je društvu, skupa s Brankom Radićevim, obnašao dužnost tajnika. U tom su razdoblju nastali njegov roman Doktor filozofije, novele Put u život; Ministrant; Barjaktar trojke T. B. C.; Posljednji paket; Bač Luka; Jorgovane, jorgovane i dr. Objavljivao je i književne kritike (npr. Najbolji hrvatski roman – ulomak iz bunjevačkoga narodnoga života u Klasju naših ravni 1938., u kojem je upozorio na važnost Budakova romana Ognjišta), a u suradnji s Aleksom Kokićem napisao je knjižicu Bunjevci i Šokci, u kojoj je obrađena stoljetna borba bunjevačkih Hrvata za narodnu opstojnost u Bačkoj. Kao član uredništva sudjelovao je i u izdavanju Lirike hrvatskih sveučilištaraca 1939. te Almanaha hrvatskih sveučilištaraca 1938. i 1942., u kojima je objavio i dva svoja teksta, Dani slobode i Nacionalna borba bunjevačko-šokačkih Hrvata.

Tijekom rata nekoliko je mjeseci 1941. bio tajnik kabineta ministra bogoštovlja i nastave Mile Budaka u prvoj vladi NDH. Istodobno je nastavio i svoj kulturni rad te

je u Zagrebu, u suradnji s Josipom Andrićem, od 1942. do 1944. tiskao tri broja Klasja naših ravni radi njegovanja zavičajnoga bunjevačkog identiteta te pomoći bunjevačkoj zajednici u Bačkoj. U lipnju 1942., skupa s Dragutinom Tadijanovićem i Dobrišom Cesarićem, kao član izaslanstva Društva hrvatskih književnika bio je u posjetu bugarskim književnicima u Sofiji. U eseju Strujanja u suvremenoj hrvatskoj književnosti, s podnaslovom Od hrvatskoga književnika Mila Budaka do hrvatskoga književnika Miroslava Krleže, tiskanome u Spremnosti 1942., upozorio je na to da su u hrvatskoj književnosti jednako važni i Mile Budak i Miroslav Krleža, zbog čega je taj broj Spremnosti zabranjen. Bio urednik Hrvatske revije 1941.-43. Vršitelj dužnosti ravnatelja dnevnika Nova Hrvatska postao je 1944, a istodobno i ravnatelj dnevnika Hrvatski narod.

Marko Čović

U svibnju 1945. skupa s nekim članovima vlade NDH, napustio je Zagreb. Preko Austrije i Italije otišao je najprije u Argentinu1948., a zatim se, nakon kraćeg boravka u Paragvaju, 1952. nastanio se u Brazilu. Nakon kratka boravka u Kanadi 1964. vratio se u Brazil. U književnosti se ponovno javio 1970-ih, kad je, na poticaj Vinka Nikolića, u nekoliko tekstova u Hrvatskoj reviji pokušao objasniti zamršene povijesne nacionalno-integracijske procese među bačkim Hrvatima (Bački Bunjevci i Šokci na hrvatskoj varijanti; Nacionalizam moje generacije – pregršt malih sjećanja na velike dane i dr.). U iseljeništvu mu je Hrvatska revija tiskala knjigu Nejugoslavenska Jugoslavija i Hrvati, a posmrtno mu je objavljen autobiografski roman Priča o lopti, dok su mu romani Razgovor s Krležom i Hrišćanski vladika ostali u rukopisu. Na slovački je preveden njegov roman Doktor filozofije 1941., a pojedine novele iz zbirke Žito zove i na njemački te bugarski (1941., 1944.).

U obitelji je odgajan u hrvatskome nacionalnom duhu (njegov brat Gavro Čović istaknuo je hrvatsku zastavu na subotičkoj gradskoj kući u vrijeme raspada Austro-Ugraske) te je izrastao u jednoga od vodećih članova mlađeg naraštaja subotičke međuratne i ratne hrvatsko-bunjevačke inteligencije. Na njegove političke ideje presudno je utjecao lički Bunjevac Mile Budak, teško ranjen u policijskom atentatu 1932., dok je u odnosu prema zavičaju bio pod utjecajem bačkoga Šokca Josipa Andrića. Politički se formirao tijekom studija u Zagrebu, u razdoblju zategnutih hrvatsko-srpskih odnosa, te je u zagrebačkim novinama i časopisima često objavljivao radikalno intonirane tekstove. Radikalno desne političke ideje zastupao je i za rata, a zahvaljujući bliskosti s Budakom, zauzimao je visoke položaje u političkim i kulturnim krugovima te je u znatnoj mjeri utjecao na dolazak nekoliko desetaka bačkih Hrvata u Zagreb, osobito mlađih naraštaja. Nakon sloma NDH postao je najpoznatiji politički emigrant među bačkim Hrvatima, a ujedno i jedan od rijetkih hrvatskih iseljenika koji je u emigraciju otišao kao izgrađen i priznat književnik. Njegovi književni tekstovi, dugo zaobilaženi dijelom zbog njegove stigmatiziranosti kao političkog emigranta, dijelom zbog samonametnute šutnje, u posljednje vrijeme opet postaju predmet interesa hrvatske književne historiografije.

Djela: *Doktor filozofije*, Zagreb, 1937; Najbolji hrvatski roman – ulomak iz bunjevačkoga narodnoga života, *Klasje naših ravni*, Subotica, 1938; *Bunjevci i Šokci* (suautor A. Kokić), Zagreb, 1939; Bačka Hrvatska, *Subotičke novine*, br. 51/1940,

prilog "Kultura"; *Žito zove*, Zagreb, 1941; *Priča o djevojci Višnji*, Zagreb, 1943; *Nejugoslavenska Jugoslavija i Hrvati*, München-Barcelona, 1975; Nacionalizam moje generacije: Pregršt malih sjećanja na velike dane, *Hrvatska revija*. Jubilarni zbornik 1951.-1975, Barcelona, 1976; Bački Bunjevci i Šokci na hrvatskoj varijanti, *Hrvatska revija,* 26, Barcelona, 1976; *Priča o lopti*, Zagreb, 2001.

Lit.: I. Prćić, *Subotica i Bunjevci* – da se i ne zaboravi, Subotica, 1936; *Almanah hrvatskih sveučilištaraca*, Zagreb 1938; M. Evetović, *Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata* (rukopis); Leksikon pisaca Jugoslavije, 1, Novi Sad, 1972; Vinko Nikolić, Hrvatski književnik Marko Čović. Hrvatske smrti u tuđini i domovini, *Hrvatska revija*, 33, Minchen-Barcelona, 1983; *Hrvatski biografski leksikon*, 3, Zagreb, 1993; A. Vidić, Sudbine: Marko Čović, bački Hrvat, "Lomljen ali nikada slomljen…", *Hrvatski glasnik* 51, Budimpešta, 1994; A. Sekulić, *Književnost podunavskih Hrvata u XX. stoljeću*, Zagreb, 1996; *Tko je tko u NDH*, ur. D. Stuparić, Zagreb, 1997; K. Bušić, Odjeci uspostave Banovine Hrvatske u hrvatsko-bunjevačkoj javnosti, *Društvena istraživanja*, 4-5, Zagreb, 2005; K. Bušić, Društveno kulturno i političko organiziranje bačkih Hrvata-Bunjevaca 1918.-1941. (Uloga bunjevačkih elita i procesu nacionalne integracije i modernizacije hrvatske zajednice u Bačkoj), magistarski rad, Zagreb, 2006.

K. Bušić

ČOVIĆ, Margita – Ica (udana Deži) (Subotica, 31. XII. 1920. – Palić, 10. XII. 2005.), stolnotenisačica. Kći Grge i Janje, rođ. Nađ. U mladosti je pjevala u *Nevenu.* Stolni tenis počela je igrati 1937. za STTC (*Subotica table tennis club*) te je ubrzo osvojila prvenstvo Dunavske banovine, a 1940. postala je i seniorskom prvakinjom Jugoslavije u pojedinačnoj konkurenciji. Nakon rata igrala je za STK *Spartak* do 1955., kad je prešla u beogradski *Partizan.* Za taj je klub nastupala još deset godina, a u njemu je i završila sportsku karijeru. Devet je puta osvajala naslov prvaka Jugoslavije u pojedinačnoj konkurenciji, bila je višestruka državna prvakinja u igri mješovitih parova s braćom Tiborom i Vilmosom Harangozo te s Josipom Gabrićem, kao i u igri ženskih parova s Jelisavetom Pauk, Anom Harmat, Maricom Temunović i drugima. U svojoj je karijeri 37 puta osvojila prvo mjesto na državnim prvenstvima. Bila je pobjednica Međunarodnog prvenstva Austrije i Jugoslavije 1949. u igri ženskih parova te mješovitih parova s V. Harangozom. Kao stalna članica državne reprezentacije, sudjelovala je na svjetskim stolnoteniskim prvenstvima u Stockholmu (dvaput), Beču, Londonu, Utrechtu i Dortmundu. Stil igre bio joj je izrazito ofenzivan, a zbog svoje sportske svestranosti dvije je godine bila nositeljica značke ZREN (*Za republiku naprijed*). Nakon završetka sportske karijere s obitelji se iselila u Brazil, gdje je vodila hotelsko-ugostiteljsko objekte. Pred smrt se vratila u rodni kraj, gdje je i umrla.

Margita Čović

Lit.: *Subotički stoni tenis*, ur. M. Brustulov, Subotica, 1995.

N. Stantić i Lj. Vujković Lamić

ČOVIĆ, Nikola (Subotica, 1871. – Subotica, 12. III. 1946.), zemljoposjednik, društveni djelatnik. Katoličkoj čitaonici sv. Jurja u Subotici, osnovanoj 1905., osigurao je sav unutarnji inventar i ustupio joj oko 100 m² gornjeg dijela novoizgrađene vlastite kuće u Jurjevskoj ulici br. 18 (danas Ul. dr. Dragiše Mišovića), gdje je ta ustanova djelovala sve do kraja svojeg postojanja. Za vrijeme Kraljevine Jugoslavije dodijeljeno mu je odličje »za građanske zasluge«. God. 1924. obnovio je križ na Bikovačkoj cesti, koji se nalazio na njegovu zemljištu, a 1926. sudjelovao je u podizanju novoga tzv. Čovićeva križa ispred subotičke crkve sv. Jurja. Imao je u ono doba napredno poljoprivredno gazdin-

stvo te se bavio ratarstvom, proizvodnjom mlijeka i hmeljarstvom. Posjedovao je vršalicu na parni kazan, poslije na traktorski pogon, sušaru za hmelj te separator za proizvodnju maslaca. Kao zakupac velika zemljišnog kompleksa baruna Sándora Vojnića iz Budimpešte, nakon Prvoga svjetskog rata otkupio je od njega oko 200 lanaca zemlje na području Bikova. Odmah nakon Drugoga svjetskog rata, zajedno s djecom, darovao je 12 tona kukuruza »siromašnoj braći u Dalmaciji i Lici«. Da bi izbjegao oduzimanje zemljišta iznad propisanoga maksimuma, još za života je svoj posjed razdijelio djeci, ali je njima višak oduzet u narednoj agrarnoj reformi.

Lit.: Neven, br. 4, Subotica, 1905; Radio vijesti, br. 1, Subotica, 1945; Könyöregésünk szinhelyei I., Szabadka, 2003; Könyöregésünk szinhelyei III., Szabadka, 2005.

I. Čović

ČOVIĆ, Vince (Subotica, 1. VIII. 1938.), atletičar. U Subotici je završio srednju ekonomsku školu, a radni je vijek proveo na željeznici. Njegovu darovitost za atletiku otkrio je dugogodišnji natjecatelj i dužnosnik subotičkoga AK *Spartak* Jakov Kopilović, na čiji se nagovor počeo baviti brzim hodanjem. Vrhunac karijere dostigao je između 1969. i 1973. God. 1969. u Novom je Sadu postavio državni rekord na 5000 m s 23:32,5 minuta, a sljedeće je godine vlastit rekord popravio na 23:10,6 minuta. Državnim prvakom u disciplini na 20 km bio je 1970. i 1972., a drugo mjesto osvajao je 1969. i 1971. Triput je obarao državni rekord na 10 km, a prvak Srbije bio je četiri puta. U tri je navrata nastupio za reprezentaciju Jugoslavije u disciplini hodanje na 20 km. Osvojio je treće mjesto na Balkanskim igrama 1971. u Zagrebu. Kao umirovljenik živi u Subotici.

Lit.: *Subotički stoni tenis*, ur. M. Brustulov, Subotica, 1995.

Lj. Vujković Lamić

ČULIĆ, Fabijan (Gara, 21. XII. 1807. – Mohač, 19. XI. 1869.), franjevac, pisac. Franjevcima Provincije sv. Ivana Kapistranskoga u Baču pristupio je 1829., nakon čega se školovao u bogoslovnoj školi u Vukovaru 1830.-32. Za svećenika je zaređen početkom 1832. Djelovao je kao vjeroučitelj i kapelan u Cerniku 1834.-47., kao gvardijan u Baču 1854.-58., kao hrvatski propovjednik u marijanskom svetištu u Radni, danas u Rumunjskoj, 1859.-63., kao kapelan i hrvatski propovjednik u budimskom predgrađu Tabanu 1863., kao gvardijan i župnik u Iloku 1867./68. te kao hrvatski propovjednik u Mohaču. Ispjevao je prigodnu pohvalnicu najuglednijem franjevcu iz Bačke Marcelinu Doriću, koja je objavljena u Zagrebu 1847. To je vjerojatno prvi spis jednoga bačkog Hrvata otisnut Gajevim pravopisom.

Djelo: *Mlogopošt. otcu Marceellinu Doriću, od strane Bačvanah,* Zagreb, 1847.

Lit.: E. Fermendžin, *Brevis catalogus… scriptorum Provinciae S. Ioannis a Capistrano,* Temesvarini, 1887; A. Sekulić, *Drevni Bač,* Split, 1978; *Hrvatski biografski leksikon*, 3, Zagreb, 1993; F. E. Hoško, *Euzebije Fermendžin crkveni upravnik i povjesnik,* Zagreb, 1997.

A. Sekulić

ČUNČANJE (čončanje), vrsta finog tkanja u bačkih Hrvata kojim se dobiva ukrasno otkano platno (začunčanica). Ime je dobilo po probušenoj igli za vezenje koja se zove čunak. Izrađuju se na veoma tankom platnu zvanome »tanki«, u koje se brojenjem žica čunkom utkivaju različiti motivi. Punijom »bijelom žicom« čunčaju se različite geometrijske figure, cvijeće, životinje i drugi motivi. Motivi čunčanja imali su i svoja karakteristična imena: »po tankima«, »kaloper«, »orlaš«, »šestoper«, »tičice«, »pivčići«, »jelenče«, »ljiljani«, »limuni«, »naranče«, »jabuke«, »vlaće«, »vinčići«, »grozdići«, »perunike«, »paunovo pero«, »misec«, »zvizde«, »kolačići« i dr. Često se umjesto bijelog konca rabila i zlatna nit. Od začunčanice su se pak izrađivala »bila ruva divojačka«, rupci, prekrivači za krevete i zavjese, a od paučinaste začunčanice pokrov kojim se u lijesu pokrivale prerano preminule djevojke. Čunčanjem se danas više nitko ne bavi, a rijetke su i kuće u kojima je sačuvan predmet izrađen tom tehnikom tkanja.

Lit.: M. Cepelić, Bunjevke, bavite se konopljom, *Subotička Danica kalendar Bunjevaca i Šokaca za*

godinu 1919., Zagreb, 1919; M. Malagurski-Đorđević, Stara bunjevačka nošnja i vez, *Glasnik Jugoslovenskog profesorskog društva*, 17, 11-12, Beograd, 1938; I. Prćić, Bunjevačka narodna nošnja (sa slikama), *Klasje naših ravni*, 2, Subotica, 1999; A. Sekulić, *Bački Hrvati,* Zagreb, 1991; A. Čota, M. Šeremešić, *Dukat ravnice,* Sombor, 2003.

A. Čota

ČURČIĆ, Lazar (Laza) (Titel, 24. X. 1926.), knjižničar, kulturni i književni povjesničar. Osnovnu i građansku školu završio je u Titelu, gdje je izučio trgovinu. Bio je sudionik u pokretu otpora od 1944., a demobiliziran je 1945. Nakon toga nastavio je školovanje u mješovitoj gimnaziji u Novom Sadu 1945.-48., a diplomirao je na Filozofskom fakultetu u Beogradu 1953. Radio je u knjižnici Matice srpske u Novom Sadu 1953.-86. i u Narodnoj knjižnici Srbije 1986.-91, odakle je otišao u mirovinu. Osnivač je *Bibliotekarskoga godišnjaka Vojvodine* i *Godišnjaka Biblioteke Matice srpske*, jedan je od pokretača časopisa *Polja*. Dobar je poznavatelj starih i rijetkih knjiga.

Stručne i znanstvene članke iz knjižničarstva te književne i kulturne povijesti objavljuje od 1959. u zbornicima Matice srpske te u drugim časopisima. Među njegovim mnogobrojnim člancima nalaze se i prikazi dvaju djela od kapitalne važnosti za bačke Hrvate: *Bunjevačko-šokačke bibliografije* Ivana Kujundžića iz 1969. (Nova bunjevačko-šokačka bibliografija, *Zbornik Matice srpske za književnost i jezik,* 19, 3, Novi Sad, 1971.) i *Narodnog života i običaja bačkih Bunjevaca* Ante Sekulića iz 1989. (Od proizvoljnosti i nagađanja – nauka daleko, *Pro memoria*, 7, Subotica, 1989.). U tim prikazima, kao i u još jednom članku (Tobožnja unijatska štamparija u Trnavi, *Zbornik Matice srpske za književnost i jezik,* 19, 3, Novi Sad, 1971.) iznosi i podatak o nekoliko početnica s katekizmom koje su za Bunjevce i Šokce tiskane potkraj XVIII. st. u isusovačkoj tiskari u Trnavi kraj Požuna. Njegovo kritičko stajalište spram Kujundžićeva i Sekulićeva djela nije uvjetovano samo stručnim nedostacima koje je u njima uočio.

Lit.: *Susreti bibliografa '95*, Inđija, 1996; *Knjiga o Zahariji Orfelinu*, Zagreb, 2002.

E. Bažant

ČUTKA (*madž.* csutka) **1.** *dijal.* unutarnji nejestivi dio ploda. Najčešće označava srčiku kukuruznog klipa koja preostane nakon krunjenja (kočanj, šepurina), ali naziv se rabi i za nejestivi ostatak jabuke i kruške, katkad i grozda. Kukuruzna se »čutka« upotrebljava kao ogrjev jer ima visoku kaloričnu vrijednost, no rijetko u krušnim pećima, zbog opasnosti da se zidovi raspadnu od topline. Seljaci su se vrhom »čutke« omotanim bijelim platnom koristili kao čepom u boci za mlijeko i petrolej, a omotana ljuskom služila je i kao čep za staklene balone s vinom ili rakijom. Odlomljena »čutka« bila je i držak na trokutastoj turpiji za oštrenje pile. Od »čutaka« se ujedno dobivao žar za ručno glačalo. Korištena je i u »reteratima« (poljskim zahodima); **2.** dio današnjeg Sombora s lijeve strane bezdanske ceste, u kojem su sve do kraja XIX. st. bili vinogradi. Na to se područje grad počeo širiti prije Prvoga svjetskog rata. Naziv mu je dao Julij Čuvardić, kojega je početak izgradnje kuća na tome nepovoljnom području uz Mostongin rit podsjetio na »čutku«. Do 1914. ondje su od somborskih Bunjevaca kuće podigle porodice Pletikosić, Liščević, Čuvardić, Zidarević, Gromilović, Gluvić i Benčić.

Lit.: M. Beljanski, *Pangare, Gospin sokak, Čutka, Šikara, Strilić, Mali Beč i Čatalinski put,* Sombor, 1973; M. Peić, G. Bačlija, *Rečnik bačkih Bunjevaca*, Novi Sad-Subotica, 1990; A. Sekulić, *Rječnik govora bačkih Hrvata*, Zagreb, 2005.

A. Stantić i M. Bara

ČUVARI BOŽJEGA GROBA, uskrsni običaj u bačkih Hrvata, kao i u još nekim područjima koje nastanjuje hrvatsko stanovništvo (Dalmacija itd.). To je skupina svečano obučenih mladih koja u smjenama, obično po 15 minuta do pola sata, u preduskrsno vrijeme čuva u crkvama izložen Isusov grob. U Bunjevaca su čuvari najčešće mladići, rjeđe djeca ili odrasli muškarci, koji grob čuvaju od Velikog petka pa do Vazmenog bdjenja, a

važnu ulogu imaju u obredima Velikog petka. U Šokaca u Sonti grob od Velikog petka do samog Uskrsa čuvaju dječaci odjeveni u narodne nošnje sa šeširima na glavi. Na uskrsnoj misi raspoređeni su oko oltara, a šešire ne skidaju ni tijekom obreda. U Monoštoru na Veliki petak i Veliku subotu Isusov grob čuvaju djevojke u nošnjama.

Lit.: *Zvonik*, 5/1999, 5/2000, 7/2002, 5/2004, Subotica.

P. Skenderović

Čuvari Božjega groba u Subotici danas

Ć

ĆAKIĆ, Andrija (Subotica, 27. III. 1897. – Subotica, 20. VI. 1979.), činovnik, društveni djelatnik. Sin Jakova i Klare, rođ. Marinović. U Subotici je završio gimnaziju i upisao se na studij prava u Budimpešti, gdje je pred Prvi svjetski rat završio tečaj za pričuvnog časnika. Tijekom rata prekinuo je studij i vratio se u Suboticu, gdje je bio mobiliziran te se borio na ruskoj bojišnici kod Kijeva, a poslije i na talijanskoj fronti, gdje je na rijeci Piavi ranjen u glavu. Politički se aktivirao u vrijeme raspada Austro-Ugarske: bio je član Bunjevačko-srpskog narodnog odbora u Subotici, potporučnik Bunjevačko-srpske narodne garde u ovome gradu i član skupine subotičkih mladića koji su 10. X. 1918. pronijeli hrvatsku zastavu od hotela *Hungaria* (današnji disko-klub *Lifka*) do gradske kuće, na koju su je i istaknuli. Nakon rata završio je studij prava na Pravnom fakultetu u Zagrebu. U Kraljevini SHS isprva je bio zamjenik gradskog kapetana (šefa policije), no na tu je funkciju ubrzo podnio ostavku. Poslije je radio kao bankarski činovnik. Blisko je surađivao s Blaškom Rajićem, bio je član Pučke kasine i neko vrijeme nogometaš NK *Bačke*. Za vrijeme Drugoga svjetskog rata bio je u zarobljeništvu u Leipzigu. Nakon rata u Subotici je nastavio raditi kao financijski činovnik. Pokopan je na subotičkome Bajskom groblju.

Andrija Ćakić

P. Skenderović

ĆERĆELIJA (*tur.* kereke, kerake: vrsta ogrtača), laka tkanina od lana. Tkala se na »stanu«, tj. ručnom razboju, a Bunjevke su od nje šivale suknje u kojima su obavljale svakodnevne poslove i žetvu. Tkanina je bila lagana, kratkotrajna i jeftina.

A. Stantić

ĆIRIL I METOD (Konstantin, redovničko ime Ćiril, Solun, 826./27. – Rim, 14. II. 869.; Mihael, redovničko ime Metod, Solun, oko 815. – ?, Moravska, 6. IV. 885.), slavenski apostoli, sveci. Dvojica od sedam sinova visokoga bizantskog časnika Leona. Uz materinski grčki jezik, u najranijoj mladosti naučili su i makedonski dijalekt slavenskog jezika, kojim su se u Solunu služili mnogobrojni makedonski Slaveni. Otac im je rano umro, a brigu za njih preuzeo je carski kancelar Teotiks. Metod, pravnik, postao je upraviteljem jedne arhontije (provincije) u istočnoj Makedoniji. Konstantin se školovao u Carigradu, a nakon završenih filozofskih i teoloških studija napustio je karijeru na dvoru te se zaredio i postao knjižničarom Aja Sofije i predavačem na carigradskoj

visokoj školi. Zbog učenosti stekao je počasni naslov »filozof«. U vrijeme prevrata na dvoru i ikonoklastičkih borbi Metod je napustio položaj arhonta 856. i povukao se u manastir na Olimpu u Maloj Aziji, a ubrzo mu se pridružio i Konstantin. Po nalogu bizantskog cara dvojica braće 860. odlaze kao misionari među Hazare na jugu današnje Rusije. Pod njihovim utjecajem mnogi su Hazari prihvatili kršćanstvo te je sklopljen savez između Hazara i Bizanta. Ubrzo nakon hazarske misije, na poziv moravskog kneza Rastislava, 863. odlaze kao misionari u Moravsku kneževinu kako bi pomogli u njezinu crkvenu osamostaljivanju. Put za to bilo je naviještanje Evanđelja Slavenima na njihovu jeziku, čime bi se ograničio politički utjecaj franačko-bavarskih biskupa, koji su ugrožavali političku samostalnost Moravske. U tu svrhu Konstantin je s grčkoga na staroslavenski preveo osnovne biblijske tekstove i liturgijske knjige, koje je napisao glagoljicom, pismom što ga je upravo za tu svrhu i sastavio. Propovijedanje i slavljenje bogoslužja na jeziku koji je narodu bio razumljiv urodilo je uspjehom, ali je u franačkog klera pobudilo neprijateljski stav. Pred papom Hadrijanom II. 867. solunska braća uspješno su se obranila od optužaba za herezu, papa je potvrdio uporabu staroslavenskog jezika u bogoslužju, a Metod je zaređen za svećenika. U Rimu su boravili među grčkim redovnicima, a Konstantin se zaredio i uzeo ime Ćiril. Ubrzo se međutim razbolio i umro te je pokopan u bazilici sv. Klementa, gdje mu se i danas nalazi grob. Nakon pregovora s knezovima Moravske i Panonije papa je 869. Metoda imenovao panonskim nadbiskupom, nakon čega je uspješno djelovao na području Slavonije, Srijema i Ugarske. Naslov panonskog nadbiskupa nosio je do 873., kad se, nakon preseljenja u Moravsku, nazvao moravskim nadbiskupom. Germanski biskupi ponovno su ga optužili za herezu, ali se pred papom Ivanom VIII. uspješno obranio te mu je 880. iznova odobrena liturgija na slavenskom jeziku. Potporu u tome pružio mu je 882. i carigradski patrijarh Focije, nakon čega se slavenska liturgija stala širiti i među Slavenima u Bizantskom Carstvu. Ostatak života Metod je posvetio organizaciji svoje nadbiskupije, a na crkvenoslavenski jezik preveo je Stari zavjet i druge crkvene knjige. Nakon Metodove smrti 885. papa Stjepan V. podlegao je pritiscima te je zabranio slavensku liturgiju u Moravskoj pa su Metodovi učenici protjerani. Neki su se uspjeli skloniti u Bugarsku, Makedoniju, Rašku, Rusiju i Hrvatsku, gdje su nastavili svoj rad. Tako ćirilo-metodska tradicija nije uspjela opstati među Zapadnim Slavenima, ali se ukorijenila među pravoslavnim slavenskim kršćanima, a od katoličkih Slavena među Hrvatima.

Sv. Ćiril i Metod, dio ikonostatasa, Zagreb, grkokatolička crkva

Tijekom stoljeća Rim, koji je težio unifikaciji i anacionalizmu, ukinuo je sve oblike narodne liturgije u katoličkim crkvama i uveo jedinstveni obred na latinskome. Samo su Hrvati, zahvaljujući svojim popovima glagoljašima, u nekim biskupijama uz Jadransko more uspjeli zadržati glagoljanje, odnosno liturgiju na staroslavenskome, a od XIV. st. i na hrvatskome narodnom jeziku. Glagoljaška liturgija bila je jedinstven slučaj narodne liturgije u Katoličkoj crkvi sve do II. vatikanskog koncila 1962.-65., koji je prvi

put službeno dopustio uporabu narodnih jezika u liturgiji. Prijevodom liturgijskih i biblijskih knjiga Ćiril i Metod postavili su temelje slavenskoj pismenosti. Papa Ivan Pavao II. 1980. proglasio ih je, skupa sa sv. Benediktom, zaštitnicima Europe, promičući tako svijest o tome da je Europa plod djelovanja dviju struja kršćanskih tradicija – zapadne, koju je posebice širio sv. Benedikt, i istočne, koju su promicali sv. Ćiril i sv. Metod. Prema katoličkom kalendaru, spomendan im je 5. srpnja.

Utjecaj Ćirila i Metoda u vjerskoj i kulturnoj povijest Hrvata u prvom se redu vezuje uz doprinos učvršćivanju kršćanstva među Hrvatima i širenju glagoljskog pisma, bogoslužja i književnosti, na kojima su izgrađeni temelji hrvatske nacionalne književnosti i književnog jezika. Dok većina povjesničara središtem Panonske nadbiskupije, u kojoj je Metod bio nadbiskupom, smatra Sirmium, u današnjoj Srijemskoj Mitrovici, Matija Zvekanović, prvi subotički biskup, zastupao je tezu da je starokršćansko sjedište Sirmium u to vrijeme bilo potpuno razrušeno, bez vjernika i bez crkve, te da je Metod za sjedište svoje nadbiskupije odabrao postojeće biskupsko sjedište u Baču. Prema njegovu shvaćanju dotad biskupsko sjedište Bač u vrijeme sv. Metoda postalo je nadbiskupskim sjedištem, iz kojega korijenje vuče i Subotička biskupija. S obzirom na prilike u kojima je Metod živio, Zvekanović drži da Metod nije imao stalnog sjedišta, ali ne isključuje da je barem privremeno boravio u Baču te da je ondje bilo središte nadbiskupije. Kao dodatnu potporu svojoj teoriji on iznosi i činjenicu da je Bačka biskupija za zaštitnika imala sv. Pavla, koji je bio iznimno štovan u Solunu, gradu iz kojega je Metod potjecao. Te se tvrdnje ne mogu sa sigurnošću potkrijepiti ni opovrgnuti, no uzimaju ih u obzir i neki ugledni katolički leksikoni.

Lit.: A. Alfirević, *Sveti Ćiril i Metod. Slavenski apostoli*, Zagreb, 1935; M. Zvekanović, Povijesni osvrt od Bačke nadbiskupije do Subotičke biskupije, *Subotička Danica: Kalendar za 1971. god.*, Subotica, b. g.; *Dokumenti o sv. Ćirilu i Metodu,* Zagreb, 1985; L. I. Krmpotić, Suvremena poruka ćirilometodske baštine, *Subotička Danica: Kalendar za 1986. god.*, Subotica, 1985; *Hrvatska enciklopedija*, 2, Zagreb, 2000; *Opći religijski leksikon*, Zagreb, 2002; *Hrvatsko slovo,* br. 544, Zagreb, 2005.

J. Štefković

ĆIRILICA, pismo koje se rabi u šest suvremenih slavenskih jezika i u mnogim jezicima s područja bivšega Sovjetskog Saveza, a nekad se upotrebljavalo i u drugim jezicima, među ostalim i u hrvatskome. Prozvana je po sv. Ćirilu jer se dugo smatralo da ju je, kao najstarije slavensko pismo, sastavio mlađi od dvojice slavenskih apostola. To je shvaćanje odbačeno nakon što je utvrđeno da je sv. Ćiril ipak autor glagoljice i da je to pismo prethodilo ćirilici. Ćirilica se razvila pod snažnim utjecajem grčkog pisma na prijelazu iz IX. u X. st. u Bugarskoj, vjerojatno u okrilju preslavske škole, a već potkraj X. st. u sjeveroistočnoj je Bugarskoj posve istisnula glagoljicu. To se obično objašnjava njezinom sličnošću s grčkim pismom te težnjom utjecajne struje bugarskih redovnika da tamošnje slavenske kršćane što više približe Bizantu. Budući da je bila znatno jednostavnija od glagoljice, sa staroslavenskom se biblijskom i liturgijskom pismenošću iz Bugarske s vremenom proširila i u druge južno– i istočnoslavenske zemlje, pri čemu se u mnogima od njih razvila u lokalnu varijantu. Jedna je od njih bila i bosančica, bosansko-hrvatska inačica ćirilice, koja se od XII. st. rabila u Dalmaciji i Bosni, a od XVII. i u Slavoniji i Ugarskoj.

Od XVIII. st. ćirilica se u većini slavenskih zemalja »pozapadnjuje«, počevši od tipografskih preinaka koje je u ruski uveo car Petar Veliki do grafijskih intervencija što ih je u srpskome promicao Vuk Karadžić. Bez obzira na to, njezina se uporaba od tog vremena vezuje gotovo isključivo uz Slavene istočnog obreda te uz ruski imperijalizam. Od neslavenskih jezika na području ruskog imperija ćirilicu je potkraj XIX. st., pod utjecajem pravoslavnih misionara, najprije prihvatilo nekoliko ugro-finskih i turkijskih jezika s područja Urala, a ubrzo i pojedini sibirski i kavkaski jezici. Tijekom 1930-ih gotovo

svim jezicima kojima se govorilo u Sovjetskom Savezu (osim estonskoga, letonskoga, litavskoga i gruzijskoga) nametnuta je ćirilica, a nakon raspada te zemlje tijekom 1990-ih mnogi su od njih prešli na latinicu ili na koje tradicionalno pismo, bilo kao jedino bilo kao pismo koje se s ćirilicom rabi usporedno. U suvremenim slavenskim jezicima ćirilica se kao jedino pismo rabi u bugarskome, makedonskome, ukrajinskome i ruskome, a kao glavno pismo, usporedno s latinicom, u bjeloruskome i srpskome.

Uz podunavske Hrvate ćirilica se veže uz dva oblika. Prvi je od njih bosančica, koja se u hrvatskim franjevačkim samostanima u Ugarskoj koristila do kraja XVIII. st., a postoje i podaci o tome da su njome tiskane knjige. Od kraja XVIII. st. bosančica se međutim napušta i svi arhivski dokumenti iz Ugarske nastali na hrvatskome pisani su otad latinicom. Drugi je oblik moderna srpska ćirilica, s kojom su podunavski Hrvati došli u intenzivniji dodir nakon stvaranja južnoslavenske države 1918. Kao jedno od službenih pisama, ćirilica se počela širiti i u krajevima koje nastanjuju bački Hrvati, a uvođenje njezina obvezatnog učenja u škole, i to kao prvog pisma, povezano često s dovođenjem kadrova iz Srbije, izazivalo je proteste bačkih Hrvata. Uporaba ćirilice u državnim tijelima te na javnim pločama i natpisima postupno se ipak širila, ali je među bačkim Hrvatima to pismo prihvatio samo uzak krug pojedinaca.

Nakon Drugoga svjetskog rata komunističke su vlasti, sukladno politici proklamirane nacionalne ravnopravnosti, odustale od nametanja ćirilice bačkim Hrvatima pa se tako razvila neformalna praksa da se na sjeveru Bačke u srpskim selima i gradskim četvrtima u školama kao prvo pismo uči ćirilica, a u pretežito hrvatskima latinica, dok su u službenoj i javnoj uporabi ravnopravno korištena oba pisma. Takva je politika, skupa sa sve proširenijom uporabom latinice u srpskome, utjecala na to da bački Hrvatima u poslijeratnom razdoblju kao jezik formalne komunikacije sve više prihvate srpski književni jezik.

S jačanjem režima Slobodana Miloševića početkom 1990-ih u škole, upravna tijela i druge državne ustanove ponovno se uvodi obvezna uporaba ćirilice. U školama se tako propisuje poučavanje ćirilice kao prvog pisma, vođenje službene evidencije ćirilicom, a čak su i maturske ploče morale imati ćirilične natpise. To je među Hrvatima u Bačkoj ostavilo znatna traga u mlađim generacijama. Desetljetni proces nametanja ćirilice, u svim njegovim mijenama, među bačkim se Hrvatima zato često uspoređuje s nametanjem madžarskog jezika u austrougarskom razdoblju – kao sličan oblik jezično-kulturnoga asimilacijskog pritiska.

P. Vuković

ĆUĆ KOLO (ćućavo kolo), narodni bunjevački ples. Pleše se u kolu klasičnog tipa i mješovite je naravi. Muškarci se drže za ruke, dok su ruke plesačica na njihovim ramenima. Kolo se pri izvođenju giba u lijevu stranu. Plesni su obrasci četverodijelni jer se riječ o standardnome plesnom obrascu bez iskvrcavanja. U jednoj plesnoj figuri izvode se čučnjevi s križanjem nogu, što Ivančan tumači stilskim utjecajem romskih plesova. Sličan je ples, pod nazivom ranče, poznat i u susjednoj Baranji.

Lit.: A. Ivančan, Narodni plesni običaji Hrvata Bunjevaca, u: N. Zelić, *Protiv zaborava,* Zagreb, 2000.

Lj. Vuković

ĆULIBRK, Lidija, rođ. Čoban (Bač, 23. VIII. 1963.), psihologinja, publicistica. Rođena je u poljodjelskoj obitelji od oca Josipa i majke Lujze, rođ. Tot. U Baču je završila osnovnu školu, maturirala je u srednjoj kulturološkoj školi u Bačkoj Palanci, a 1986. diplomirala je psihologiju na novosadskome Filozofskom fakultetu. Radila je 12 godina na Medicinskom fakultetu, a specijalizirala je medicinsku psihologiju. U znanstveno-istraživačkom radu bavila se pitanjem suicida i mentalnog zdravlja, o čemu je u suautorstvu objavila desetak radova u časopisu *Psihologija* te u nekoliko zbornika. Od 1999. počinje se baviti izdavaštvom i novinarstvom. Kreativni je osnivač i urednik nekoliko ženskih

časopisa (*Lepota & zdravlje*, *Moja beba* i *Cool Girl*), od kojih je *Lepota & zdravlje* pet godina ima najveću nakladu među časopisima tog profila u Srbiji. Radila je i na licenciranim izdanjima (*Joy* i *Lea*), a danas je voditeljica odjela za ženska ilustrirana izdanja u medijskoj grupaciji *Color press* u Novom Sadu. God. 1998. objavila je roman *Zrno graška u postelji jedne princeze*.

Djelo: *Zrno graška u postelji jedne princeze*, Novi Sad, 1998.

T. Žigmanov

ĆUP (ćupica) (*tur*. küp), glineni sud kružnog oblika, glaziran i dekoriran raznim bojama. Ćupovi s poklopcem u seoskim su gazdinstvima služili za kiseljenje mlijeka, a u ćupovima sužena grla i s uhom držao se pekmez.

A. Rudinski

ĆUPOVI (lončići), bunjevačka dječja igra. Djeca se poredaju u krug u razmaku do jednog metra, s tim da ispred svakog djeteta čuči drugo, koje ima ulogu ćupa ili lončića. Jedno dijete nema svoj »ćup« pa, nakon što određenom verbalnom formulom od nekoga »zatraži« ćup, oboje potrče u krug u suprotnim smjerovima. Tko od njih do »ćupa« stigne prvi, osvaja ga. Natjecatelj koji je izgubio u utrci na jednak način o ćupu »pregovara« s drugim te se ponovno utrkuju za njega. Igra se dok netko dulje vrijeme ne uspije osvojiti »ćup«.

Lit.: A. Sekulić, *Bački Hrvati*, Zagreb, 1991.

P. Skenderović

ĆUPRIJA (*tur*. köprü > *grč*. géphira), most, građevinska konstrukcija koja spaja dvije obale iznad vodotoka. U Subotici i okolici nekad ih je bilo mnogo, ali su nakon regulacija prirodnih vodotoka koncem XIX. st. uglavnom uklonjene. O njima danas svjedoče povijesni izvori (npr. jedna zapovijed subotičkog poglavarstva iz prve polovice XIX. st. nalaže popravak sedam dotrajalih gradskih ćuprija) i toponimi poput subotičke Gabrić-ćuprije u Mlaki (danas Prozivka) ili Praške ulice (*madž*. Prágai híd utca) kod otoka u bivšoj Jasibari. Pokraj mostova i vodotokâ u sjevernoj je Bačkoj često postavljan kip sv. Ivana Nepomuka, što je bio običaj proširen po cijeloj srednjoj Europi. Prema predaji, taj je češki svetac iz XIV. st., nakon što je kralju Václavu IV. odbio odati što mu je kraljica povjerila na ispovijedi, mučen do smrti, a njegovo je tijelo bačeno s praškoga Karlova mosta u Vltavu. Štuje se kao zaštitnik ispovjedne tajne i mostova, a vjeruje se i da štiti od poplava, utapanja i bolesti usta i jezika. Na subotičkom je području očuvano još nekoliko njegovih kipova postavljenih uz prvotne prirodne vodotoke, koji su poslije kanalizirani u tzv.

Kip sv. Ivana Nepomuka u subotičkoj četvrti Ker

vokove (uređene vodotoke): jedan se kip nalazi u samome gradskom središtu ugrađen u fasadu zgrade Zadužbine Dušana Radića, a prije toga je stajao na mjestu gdje je nekad proticao Vrbov potok, drugi se nalazi u gradskoj četvrti Ker na Beogradskome putu stotinjak metara od crkve sv. Roka prema gradu, neposredno uz nekadašnji vodotok koji je tekao iz Vučidola u Mlaku, dok u gradskoj okolici postoji kip na obali rječice Kireš u okolici Hajdukova, te jedan teško oštećen kip na tzv. Starome tavankutskom putu kod rječice Čik.

A. Rudinski

ĆUPURDIJA, Branko (Bajmok, 7. IX. 1951.), sveučilišni profesor, etnolog. Sin

Dmitra i Ljubice, rođ. Ivošević. U rodnom je mjestu završio osnovnu školu, a gimnaziju u Subotici 1970. Na Filozofskom fakultetu u Beogradu diplomirao je etnologiju 1975., magistrirao 1977., a doktorirao 1982. Od 1980. radi na Filozofskom fakultetu u Beogradu na Odjelu za etnologiju. Živi u Beogradu.

B. Ćupurdija, *Subotica i okolina*, Novi Sad, 1987.

Istraživačke radove objavljuje u fakultetskim izdanjima, zbornicima Matice srpske, stručnim etnološkim časopisima, u subotičkom časopisu *Rukovet* i listovima *Subotičke novine* i *Pro memoria* itd. Tijekom 1980-ih objavio je više radova u kojima se bavi dužijancom, salašima i Bunjevcima na području Subotice (Žetvene svečanosti »Dužijanca ‘79« održane u Bajmoku 14. jula 1979. godine, *Glasnik Etnogafskog instituta SANU,* 29, Beograd, 1980; Problem društvenog života na subotičkim salašima, *Rukovet*, 4, Subotica, 1980; Društveni život na salašima u okolini Subotice, *Zbornik radova Etnografskog institua SANU*, 13, Beograd, 1981; Folklor i folklorizam dužijance, *Zbornik za društvene nauke*, 70, Novi Sad, 1981; Prilog poznavanju gostoprimstva i bunjevačkih nadimaka na subotičkim salašima, *Glasnik Etnografskog instituta SANU*, 32, Beograd, 1983; Poreklo i značenje reči »salaš«, *Zbornik Matice srpske za društvene nauke*, 78, Novi Sad, 1985; Komentar i bibliografija izvora subotičkih žetvenih svečanosti, *Sveske Matice srpske*, 11, Novi Sad, 1987, 17, 1990).

Djela: *Subotica i okolina*, Novi Sad, 1987 (1993); *Stambena arhitektura subotičkih salaša, majura i poljoprivrednih kombinata*, Beograd, 1990 (Novi Sad, 1993).

Lit.: *Bajmok*, ur. A. Mojzes, Szabadka, 2002.

E. Bažant

ĆURAK (*tur*. kürk: kožuh), kožnato-krzneni dio odjeće, ogrtač podstavljen i opšiven krznom. Bunjevci ga zovu još i »kòžu« i »kòžuv«, a nose ga i žene i muškarci. Obično se izrađuje od štavljene janjeće kože. Krzno je okrenuto prema unutra i služi kao podstava, dok je vanjski smeđi dio išararan djelićima kože raznih boja i oblika, često s dodatkom »caklenih« uresa i s ogledalcima. Izrađivao se i »svečani ćurak«, čiji je gornji dio od čohe, krznena podstava obrubljena mu je lisičjim krznom, a kopčao se na »toke« i »punke«. Takav su kožuh, umjesto ćurdije, odijevale siromašnije žene u svečanim prigodama.

Lit.: M. Đorđević Malagurski, *Stara bunjevačka narodna nošnja i vez*, Subotica, 1940; A. Sekulić, *Bački Hrvati*, Zagreb,1991.

K. Suknović

ĆURČIĆ, Lazar (Laza) (? – Kragujevac, ?, X. 1944.), profesor, književnik. Kao profesor francuskoga i njemačkog jezika, početkom 1920-ih premješten je iz Šumadije u Suboticu. U tom je gradu zasnovao obitelj te bio ravnatelj Ženske realne gimnazije 1926. /27. Nakon toga prešao je u Državnu mušku gimnaziju, u kojoj je isprva bio vršitelj dužnosti ravnatelja, a 1929.-32. i ravnatelj. God. 1922. /23. bio je utemeljitelj Đačkoga kola Saveza trezvenjačke mladeži *Straža*, a 1932. i jedan od inicijatora izdavanja Trezvenjačkog zbornika (Subotica, 1932.). Bio je povjerenik masonske velike lože u Subotici. Na mjesto ravnatelja Nepotpune realne gimnazije u Velikom Gradištu premješten je 1933. Poslije se vraća u Šumadiju, za vrijeme rata bio je ravnatelj kragujevačke gimnazije. Nestao je po ulasku partizana u Kragujevac.

Za službovanja u Subotici stručne radove i prijevode objavljivao je u školskim izvještajima, almanasima, novinama i časopisima. Autor je predgovora za nekoliko djela čiji su autori bili unitaristički orijentirani Bunjevci, a za provladin subotički časopis *Književni sever* napisao je nekoliko članaka o Bunjevcima i prikaza knjiga koje su se bavile bunjevačkim temama

Lit.: *Jugoslovenski dnevnik*, br. 182, Novi Sad, 1933; Kakvi su Bunjevci? Čudnovato mišljenje g. Laze Ćurčića, *Naše slovo*, br. 58, Subotica, 1935; *Gymnasium 1747-1997*, ur. A. Hegedűs i J. Szabó, Szabadka, 1997; E. Bažant, N. Bašić Palković, M. Cindori, *Književni sever (1925-1935) bibliografija*, Novi Sad – Beograd, 1999; *Subotička bibliografija*, sv. 3, (1918-1944), 1. dio, Subotica, 2003; Pogledi, br. 212, Kragujevac, 1. III. 1998; www. pogledi. co. yu/kragujevac/z1. php

E. Bažant

ĆURDIJA (*tur.* kürde), gornji dio zimske svečane nošnje u bačkih Bunjevaka. Najzanimljiviji, najkarakterističniji i najskuplji dio stare bunjevačke ženske nošnje. Krojila se i šivala »malo uz struk«, najčešće od modre ili crne čohe. Starije su ćurdije sezale do koljena i bile su podstavljene janjećim krznom. U širini »dobrog pedlja« bile su obrubljene krznom sive lisice ili sličnim krznom. Sprijeda, zdesna i slijeva na ćurdiji je bilo četiri do šest srebrnih »toka«, tj. metalnih ukrasa, a zakopčavale su se srebrnim »punkama«, tj. ukrasnim vrpcama od kože, vune, svile, srebra

Ćurdija

ili zlata. Punke su se poput rebara širile od sredine grudi desno i lijevo, a na sredini su se zakopčavale »klipcima«. Na leđima u struku bila su dva ili četiri srebrna puceta sa srebrnim resama dugima jedan pedalj.

Ćurdiju su nosile imućnije udane i starije žene. Često je svekar snahi kupovao ćurdiju za vjenčanje ili kao dar za prve Materice nakon vjenčanja. Ćurdija se izrađivala za cijeli život jer su je žene brižno čuvale i odijevale samo u rijetkim prigodama. Izrađene od dobre čohe i zdrava krzna, ćurdije su trajale po sto i više godina.

Lit.: M. Đorđević Malagurski, *Stara bunjevačka narodna nošnja i vez*, Subotica 1940; A. Sekulić, *Bački Hrvati*, Zagreb 1991.

K. Suknović

UREDNIŠTVO
Slaven Bačić, Stevan Mačković,
Petar Vuković, Tomislav Žigmanov

GLAVNI UREDNIK
Slaven Bačić

IZVRŠNI UREDNIK
Tomislav Žigmanov

LEKTURA
Petar Vuković

KOREKTURA
Mirko Kopunović, Márta Mačković-Papp

GRAFIČKA PRIPREMA
Marija Prćić (prijelom)
Darko Ružinski (ilustracije)

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Biblioteka Matice srpske, Novi Sad

929(=163.42) (497.113) (031)
930.85(=163.42) (497.113) (031)

LEKSIKON podunavskih Hrvata - Bunjevaca i Šokaca. [Knj.] 5, C-Ć/ [glavni urednik Slaven Bačić]. - Subotica : Hrvatsko akademsko društvo, 2005 (Subotica : Printex). - 74 str. : ilustr. ; 24 cm

Tekst štampan dvostubačno. - Tiraž 1.000.

ISBN 86-85103-03-7 (za izdavačku celinu)
ISBN 86-85103-06-X

a) Bunjevci - Leksikoni b) Šokci - Leksikoni

COBISS.SR-ID 214580743

ISBN 85-85103-06-X

SURADNICI NA PETOM SVESKU

Bačić, dr. sc. Slaven, odvjetnik, Subotica
Bara, Mario, student povijesti i sociologije, Filozofski fakultet, Zagreb
Bažant, Eva, knjižničarka u mirovini, Subotica
Beretić, mons. Stjepan, župnik Katedralne župe sv. Terezije Avilske, Subotica
Bušić, mr. sc. Krešimir, prof. sociologije i kroatologije, Institut društvenih znanosti *Ivo Pilar*, Zagreb
Čeliković, Katarina, prof. komparativne književnosti, knjižničarka-bibliografkinja, Gradska knjižnica, Subotica
Černelić, dr. sc. Milana, izvanredni prof. Filozofskoga fakulteta u Zagrebu, Zagreb
Čota, Antonija, dipl. iur., tajnica Narodnog kazališta, Sombor
Čota, Zoran, dipl. iur, Sombor
Čović, Gavro, odvjetnik, Subotica
Čović, Ivan, Subotica
Dumendžić, Josip, Bođani
Duranci, Bela, prof. povijesti umjetnosti u mirovini, Subotica
Đanić, mr. sc. Matija, prof. geografije u mirovini, Sombor
Firanj, Alojzije, Sombor
Grlica, Mirko, prof. povijesti, viši kustos Gradskog muzeja, Subotica
Hoško, dr. sc. Franjo Emanuel, izvanredni profesor Katoličkog bogoslovnog fakulteta u Zagrebu, Teologija u Rijeci
Hovány, mr. sc. Lajos, asistent Građevinskog fakulteta u Subotici, Subotica
Ivanović, mr. sc. Josip, prof. Teološko-katehetskog instituta Subotičke biskupije, Subotica
Libman, dr. Emil, liječnik u mirovini, Subotica
Lončar, mr. sc. Đuro, stručni savjetnik Ekonomskog fakulteta u Subotici u mirovini, Subotica
Mačković, Stevan, prof. povijesti, ravnatelj Historijskog arhiva, Subotica
Mandić, Živko, odgovorni urednik, *Nemzeti Tankönyvkiadó* Rt, Budimpešta
Rudić, Blaženka, o. p., Subotica
Rudinski, mr. sc. Ante, arhitekt, Zavod za urbanizam, Subotica
Runje, Dujo, Subotica

Sedlar, Rudolf, slikar, Čantavir
Sekulić, dr. sc. Ante, znanstveni savjetnik u mirovini i dopisni član HAZU, Zagreb
Skenderović, Petar, Subotica
Skenderović, dr. sc. Robert, viši asistent, Hrvatski institut za povijest, Zagreb
Stantić, Alojzije, ekonomist u mirovini, Subotica
Stantić, Nikola, novinar, *Subotičke novine*, Subotica
Stantić, Stipan, prof. geografije, OŠ *Ivana Milutinovića*, Subotica
Suknović, Kata, dipl. ing. za tekstilno inženjerstvo tekstilno-strojarske struke, Subotica
Štefković, Josip, župni vikar Župe Imena Marijina, Novi Sad
Ušumović, Neven, prof. filozofije i dipl. komparatist književnosti, Umag
Vujković Lamić, Ljudevit, službenik u mirovini, Subotica
Vuković, Ljubica, prof. povijesti i povijesti umjetnosti, Gradski muzej, Subotica
Vuković, Petar, znanstveni novak, Filozofski fakultet, Zagreb
Zelić, Naco, dipl. iur. u mirovini, Zagreb
Žigmanov, Tomislav, prof. filozofije, Subotica

TISKANJE OVOG SVESKA POMOGLI SU:

Skupština Općine Subotica
Vlada Republike Hrvatske
Ogranak Matice Hrvatske Vukovar

TISAK
Printex
Subotica

NAKLADA
1000

C

CAJG (*njem*. Zeug: tkanina), hlačevina, tekstilni materijal. Budući da je čvrsta, služi za izradu raznovrsnih, većinom radnih, trajnih hlača, koje su nekad nosili muškarci. Boja joj je uglavnom tamnih nijansa, a može biti izrađena od pamuka, lana, vigonj-pređe (vuna manje kvalitete), poluvunene ili polulanene pređe.

Cajg je među bačkim Hrvatima bio u širokoj uporabi osobito na selu.

Lit.: B. Roller, *Tehnologija tekstila – Poznavanje odjevnih tkanina*, Zagreb, 1958.

K. Suknović

Ivan Car

CAR, Ivan – Ivša (Sombor, 22. VI. 1905. – Sombor, 23. X. 1982.), činovnik, nogometaš i trener. Sin Adama i Tereze, rođ. Raič. Bio je jedan od najboljih somborskih nogometaša između dvaju svjetskih ratova. Nogomet je počeo igrati s 15 godina za Somborsko radničko šport-udruženje. Igrao je na poziciji desnog krila, a isticao se brzinom i vještinom. Četrdesetak je puta nastupao za reprezentaciju grada Sombora i Subotičkoga nogometnog podsaveza. Tijekom služenja vojske u kraljevskoj mornarici u Dubrovniku za dobro igranje nogometa kralj Aleksandar I. odlikovao ga je srebrnom medaljom. Nakon povratka u Sombor ubrzo je počeo igrati za apatinski klub *Tri zvijezde*, u kojem je proveo nekoliko godina. Ponovno se vratio u klub u kojemu je ponikao, u kojemu je onda i završio igračku karijeru. Nakon toga bio je trenerom u ova dva kluba. Bio je uključen u nogometne aktivnosti u Somboru i za Drugoga svjetskog rata.

Izvor: Arhiv NK *Radnički*, Sombor.

Lit.: S. Vasiljević, *Fudbalski klub Radnički Sombor 1912-1982*, Sombor, 1982.

Z. Čota

CAREV, Petar (Sombor, 30. V. 1914. – Sombor, 24. I. 1982.), šahist, društveni djelatnik. Sin Julija i Klare, rođ. Mandić. Osnovnu školu i gimnaziju završio je u Somboru. Od svoje petnaeste godine igrao je šah, a članom Somborskoga šahovskog kluba postao je 1931. Od 1933. redovito je sudjelovao na državnim prvenstvima, a prvak Vojvodine bio je 1946., 1948. i 1951. Godine 1950. proglašen je za majstorskog kandidata, a ubrzo mu je priznat i naslov nacionalnog majstora. Bio je član šahovske reprezentacije Jugoslavije i član jugoslavenske reprezentacije u dopisnom šahu. Saveznim sucem postao je 1950., a na konferenciji FIDA-e u Havani 1966.

promoviran je u međunarodnoga šahovskog suca. Sudio je, među ostalim, i na 20. šahovskoj olimpijadi u Skopju 1972.

Kao tajnik Šahovskog kluba u Somboru 1932.-64. promicao je šah među mladima. Organizirao je mnogobrojna klupska, kotarska i pokrajinska natjecanja te međunarodni memorijalni šahovski turnir *Ivan Parčetić*, koji se održavao u Somboru u drugoj polovici XX. st. Sudjelovao je u organiziranju 9. šahovske olimpijade u Dubrovniku 1950. Bio je poznat i kao šahovski publicist i urednik vojvođanskog lista dopisnoga šaha *Bilten*. Kuverte tiskane za međunarodni memorijalni turnir *Ivan Parčetić* ušle su u svjetske filatelističke kataloge. Za svoj je rad dobio više važnih nagrada i priznanja, među kojima su Orden sa zlatnim vijencem Predsjednika Republike, mnoga najviša priznanja Šahovskog saveza Jugoslavije, visoka priznanja SOFKA-e Vojvodine i Listopadska nagrada Grada Sombora.

Bio je član HKPD-a *Miroljub* u Somboru od osnutka društva. Za Drugoga svjetskog rata bio je tehnički urednik *Naših novina*, političkoga, gospodarskog i društvenog tjednika, koji je izlazio u Somboru 1943.-44. U njemu i u *Našem kalendaru* je objavio nekoliko povijesnih članaka, zbog kojih je nakon rata optuživan za suradnju s madžarskim vlastima, iako u njima nije bilo ničega inkriminirajućega. Nakon rata u Društvu je utemeljio šahovsku sekciju.

U Povijesnom arhivu Sombora čuva se njegov osobni fond fragmentarno sačuvanih dokumenata koja se većinom odnose na njegov šahovski rad, a djelomice i na povijest HKPD-a *Miroljub* iz Sombora.

Izvor: Povijesni arhiv Sombora, Osobni fond Petra Careva.

A. Čota

CEMBULE (*grč.* kýmbalon: vrsta udaraljke) **1.** bunjevačka dječja igra. Sudionici se uhvate za ruke ili pod ruke i hodaju sokacima, pjevajući i poskakujući. Bit igre sastoji se u ritmičkom koračanju uz pjesmu, a ime je dobila po pripjevu »cembule, cembule«. Povremeno tijekom igre dvojica čelnika povorke staju i podižu skopčane ruke, ispod kojih tad prolazi cijela povorka. Postupak se ponavlja sve dok čelnici ponovno ne dođu na prvo mjesto; **2.** pjesma koja se u božićno doba pjevala za pohoda slavljeniku, uz pripjev »cembule, cembule«.

Lit.: A. Sekulić, *Bački Hrvati*, Zagreb, 1991; I. Prćić st., Bunjevačke pučke sigre II. dio, *Subotička Danica (nova): Kalendar za 1998. godinu*, Subotica, 1997; A. Sekulić, *Rječnik govora bačkih Hrvata*, Zagreb, 2005.

P. Skenderović

CENZAR (*lat.* censor: procjenitelj), u bačkih Bunjevaca i Šokaca posrednik u kupoprodaji. Pojedini cenzari često su se specijalizirali za žitarice, životinje, trsku, zemlju, salaše, kuće i sl. Svoju proviziju (cenzariju) unaprijed su ugovarali s kupcem ili prodavačem, a najlakše se dolazilo do njih na tjednim tržnim danima (u Bunjevaca zvanim »hetijama«), nedjeljom pred crkvom, u krčmama i na sajmovima.

A. Stantić

CEPELIĆ, Milko (Mihovil) (Vuka, 21. IX. 1853. – Đakovo, 26. III. 1920.), svećenik, etnograf i povjesničar. Podrijetlom je iz obitelji koja se 1725. iz Slovačke doselila u Legrad. Pohađao bogosloviju u Đakovu, a zaređen je 1877. Najprije je bio kapelan u Osijeku, a od 1878. u Đakovu je obavljao službe ceremonijara, dvorskog kapelana J. J. Strossmayera i knjižničara biskupijske knjižnice. God. 1882. postao je biskupovim tajnikom, a đakovački župnik i dekan bio je 1894.-1910. Papin-skim komornikom imenovan je 1888., apostolskim protonotarom 1901., a đakovačkim kanonikom 1910. Djelovao je i u političkom životu te je bio suosnivač prvoga hrvatskog dnevnika u Osijeku *Narodna obrana* 1902. Proučavao je hrvatski narodni život i običaje u Slavoniji i objavio mnogobrojne članke i studije u periodici, kalendarima i spomenicama. Svoju bogatu zbirku tkanina i vezova ostavio je Etnografskomu muzeju u Zagrebu.

U sklopu svojih etnografskih istraživanja boravio je i među bačkim Hrvatima. Svoj trodnevni boravak u rujnu

1912. s oduševljenjem je opisao u opsežnom članku *Tri dana med Bunjevcima i Šokcima* u *Subotičkoj Danici* za 1914. Nakon rata u *Subotičkoj Danici* za 1919. objavio je i članak *Bunjevke, bavite se konopljom,* u kojem se zauzima za oživljavanje tradicionalnog tkanja među bačkim Bunjevcima.

Lit.: P. Pekić, Političke i kulturne veze između Bunjevaca i Hrvata u prošlosti, *Obzor. Spomen-knjiga 1860-1935*, Zagreb, 1936; *Hrvatski biografski leksikon*, 2, Zagreb, 1989.

S. Bačić

CIC (*njem*. Zitz < *engl*. chintz < *hindski* čint), pamučna tkanina razmjerno gusta tkiva izrađena u platnovezu (kreton, basma). Proizvodi se tvornički i pripada jeftinijim tkaninama. Razlikuje se finonitni i grubonitni cic – finonitni se upotrebljava za izradu ženskih haljina, katkad i zastora, a grubonitni za pregače, navlake i sl. Uporaba cica među Hrvatima-Bunjevcima raširila se 1920-tih godina, pri čemu su od njega šivali žensku odjeću (suknju, »leveš« i »keceljac«) za »poslendan«, tj. namijenjenu svakidašnjem nošenju. Tijekom 1940-tih i 1950-tih i dalje je zastupljen u izradi odjeće, no kako je građanska moda postala sve popularnija, od cica su šivane najčešće još samo jednodijelne ženske haljine, u narodu zvane »bekeš«. Korišten je također među Šokicama za svakodnevnu odjeću.

Lit.: B. Roller, *Tehnologija tekstila – Poznavanje odjevnih tkanina*, Zagreb, 1958.

K. Suknović

CICAMACA, pučki naziv u bačkih Bunjevaca za grančice vrbe ive (*Salix caprea*) s cvijetom, neki puta i drugih vrsta vrba. Vrba iva cvjeta tijekom ožujka ili travnja, prije listanja, a raste kao grm ili nisko stablo. Kora joj je zelenkasta, dugo vremena glatka, izbojci debeli, a pupovi pokriveni sitnim dlačicama. Cvjetovi su joj sitni, udruženi u uspravne cvasti – cicamace (mace), a razlikuju se zlatnožuti »muški« i žutozelenkasti »ženski«. Raširena je u sjevernome umjerenome klimatskom pojasu, a pogoduju joj mjesta s dosta svjetla i vlage pa raste na siromašnu i pustu zemljištu uz vodotoke – u bačkom Podunavlju najviše u »dolovima«. Bački Šokci je nazivaju »macom«.

Cicamaca

Vrba je u starih Slavena simbolizirala pomlađivanje, buđenje prirode u proljeće, a ta je prvotna simbolika u kršćanstvu povezana s Isusovim uskrsnućem. Cicamaca je zastupljena osobito u bunjevačkim običajima vezanima uz Cvjetnicu, kad se grančice s pupovima nose na misu, a nakon njihova blagoslivljanja na groblje. U tom smislu u Bunjevaca, kao i u drugih kršćana u ovome dijelu srednje Europe, simbolički predstavlja palmine grančice, kojima su, prema biblijskoj predaji, djeca pozdravljala Isusa pri njegovu ulasku u Jeruzalem.

Lit.: *Opća enciklopedija*, 8, Zagreb, 1982.

S. Bačić i A. Stantić

CIGANČICA, narodni parovni ples baranjskih i bačkih Šokaca. Od mjesta do mjesta plesni se koraci razlikuju. Ples je nastao na osnovi polke, koja se na prijelazu iz XIX. u XX. st. iz Češke proširila po većem dijelu Europe. U hrvatskim se krajevima, pod utjecajem regionalnih stilova i instrumentalne pratnje, može naći niz varijanata. Takvi su od bunjevačkih plesova keleruj, tandrčak, rićići te mazuljka. Svi oni u prvom dijelu imaju modificirane trokorake tipične za polku, a u drugome tzv. iskvrcavanje. Bunjevačka je inačica cigančice ples poznat kao *rićići.*

Lit.: A. Ivančan, Narodni plesni običaji Hrvata Bunjevaca, u: N. Zelić, *Protiv zaborava,* Zagreb, 2000.

Lj. Vuković

CINANJE, bunjevačka dječja igra koju su najčešće igrali čuvari svinja na strništu. Najprije se iščupanim busenjem označi kvadrat stranica dužine 10 koraka, a zatim u njegovoj sredini krug promjera dužine jednod koraka. U sredinu kruga zabode se »cina«, komad okrugla drveta dužine oko jednog »šuka« (oko 30 cm) i debljine oko 3 »cola« (oko 7,5 cm). Jedan od igrača čuva »cinu«, a ostali je, poredani po crti kvadrata, bacanjem batine pokušavaju izbaciti iz kruga.

Lit.: I. Petrekanić, Sigre bunjevačke muške mladeži, *Subotička Danica (nova): Kalendar za 2000. godinu*, Subotica, 1999.

A. Stantić

CINDRIĆ, Petar (Subotica, 29. IV. 1939.), agronom, znanstveni radnik, sveučilišni profesor. Sin Marijana i Lize (Elizabete), rođ. Gabrić. Osnovnu školu i gimnaziju završio je u Subotici. Diplomirao je 1962. na Poljoprivrednom fakultetu Sveučilišta u Novom Sadu, gdje je i magistrirao 1968. te doktorirao 1974. na području vinogradarstva. Radni je vijek proveo u Institutu za vinogradarstvo i voćarstvo u Srijemskim Karlovcima i na Poljoprivrednom fakultetu u Novom Sadu.

Bavio se skupljanjem, proučavanjem i selekcijom vinove loze. Proveo je klonsku selekciju u okviru sorte Rizling talijanski (priznati klonovi: SK-13, SK-54 i SK-61). Primjenom klasičnih metoda spolne hibridizacije stvorio je više vinskih sorata visoke otpornosti prema niskim zimskim temperaturama, koje su često faktor ograničenja u uspješnom uzgoju vinove loze u uvjetima kontinentalne klime (*Liza, Petra, Kosmopolita, Petka, Rubinka, Morava*). Neke od novih sorata, osim otpornosti na mraz, imaju i visoku gensku otpornost na najvažnije gljivične bolesti vinove loze (peronospora, oidium i botritis) te su veoma pogodne za ekološku proizvodnju grožđa, kojoj je svrha zaštita ljudskog zdravlja i zaštita okoliša od pesticida. U tom su smislu posebno uspješne sorte *Bačka* i *Panonia*, priznate 2002. i 2003. Neke od novih sorata pokazale su vrlo dobre rezultate u eksperimentalnim vinogradima u okolici Subotice (Ljutovo i Palić). Sa suradnicima je na Oglednom dobru u Srijemskim Karlovcima stvorio i dvije stolne sorte fina ukusa i vrlo lijepa izgleda, koje su priznate pod imenima *Lasta* i *Karmen*.

Stolna sorta grožđa *Karmen*

Objavio je više od 100 znanstvenih i stručnih radova u domaćim i inozemnim časopisima (*Vinogradarstvo i vinarstvo*, Novi Sad; *Jugoslovensko vinogradarstvo i vinarstvo*, Beograd; *Jugoslovensko voćarstvo*, Čačak; *Savremena poljoprivreda*, Novi Sad; *Arhiv za poljoprivredne nauke*, Beograd; *Genetika*, Beograd; *Poljoprivreda*, Beograd; *Letopis naučnih radova poljoprivrednog fakulteta u Novom Sadu*; *Biljni lekar*, Beograd; *Revija agronomskih saznanja*, Novi Sad; *Zbornik Matice Srpske za prirodne nauke*, Novi Sad; *Svet pića*, Novi Sad; *Poljoprivredne aktualnosti,* Zagreb; *Vinski krug*, Zagreb; *Vignevini*, Verona; *Schweizarische ladwirtschaftliche Forschung*, Bern; *Acta horticulturae,* Leuven, Belgija; *Szőlőtermesztés és Borászat*, Kecskemét; *Borászati füzetek*, Budapest itd.) te monografijama i zbornicima. Sudjelovao je na mnogobrojnim domaćim i međunarodnim znanstvenim skupovima

Djela: *Vinova loza*, Beograd, 1968; *Razvoj voćarstva i vinogradarstva, prerade i prometa voća i grožđa na Subotičko-horgoškoj peščari od 1978. do 1990.*, Subotica, 1981; *Sorte vinove loze*, Beograd, 1990 (2. i 3. izd. suautor s N. Korać i V. Kovač: Novi Sad, 1994, 2000).

J. Ivanović

CINDRIĆ, Skolastika, s. Imelda o. p. (Subotica, 25. II. 1938.), sestra dominikanka, vrhovna glavarica. Kći Marijana i Lize (Elizabete) Cindrić, rođ. Gabrić. Osnovnu i srednju glazbenu školu završila je u Subotici. Nakon toga stupila je u samostan sestara dominikanki sv. Anđela Čuvara u Korčuli te je 1957. primila redovničko odijelo i stupila u novicijat. U istome mjestu 1958. položila je prve, a 1963. i doživotne zavjete. Tijekom 1963. i 1964. boravila je kod sestara dominikanki u francuskome Mortefontaineu radi upoznavanja dominikanske duhovnosti i učenja jezika. Nakon povratka iz Francuske boravila je u kući matici u Korčuli te je vodila crkveno pjevanje u okolnim župama. Od 1967. do 1976. obnašala je službu učiteljice novicijata. Od 1976. do 1983. boravila je u samostanu Bezgrešnog Srca Marijina u Splitu, gdje je obnašala službu potpriore i vodila crkveno pjevanje. Istodobno je pohađala Institut za teološku kulturu laika pri Nadbiskupiji u Splitu. Od 1983. do 1995. bila je vrhovna glavarica Kongregacije sestara dominikanki sv. Anđela Čuvara, koja djeluje u dvadesetak zajednica u Hrvatskoj, Vojvodini, Njemačkoj i Kanadi. Od 1992. do 1995. organizirala je humanitarnu pomoć za prognanike i izbjeglice u samostanu bl. Hozane Kotorke u Zagrebu, što je označilo početak rada *Caritasa* u župi Krista Kralja u Zagrebu. Od 1995. do 1997. opet je boravila u kući matici u Korčuli, a 1997. premještena je u samostan Bezgrješne Djevice u kanadski Sherbrooke, gdje i danas živi.

B. Rudić

CODEX BAČIENSIS → Bački zakonik

COL (*staronjem*. Zoll: klada), stara mjerna jedinica za duljinu koja odgovara širini palca pa se u nekim krajevima susreće i pod narodnim nazivom palac. U podunavskih Hrvata col je bio u uporabi tek od druge polovice XVIII. st., ali se, kao i u cijeloj Habsburškoj Monarhiji, u XIX. st. znatno proširio. U Podunavlju se primjenjivao tzv. bečki col, koji je iznosio 2,634 cm. Danas se ta mjera zadržala u oznakama veličine cijevi, cijevnih priključaka, drvene građe, metalnih svrdala, vijaka i sl. normiranih izmjera, no posrijedi je tzv. engleski col – anglosaska mjera *inch* (oznaka: ") koja iznosi 2,54 cm.

Lit.: M. Vlajinac, *Rečnik naših starih mera*, 4, Beograd, 1974; *Hrvatska enciklopedija*, 2, Zagreb, 2000.

A. Stantić

COLLEGIUM MUSICUM CATHOLICUM, komorni zbor. Osnovala ga je 1994. s. M. Bernardica Đukić iz reda sestara Naše Gospe pri subotičkoj župi Isusova Uskrsnuća. Isprva je djelovao pod nazivom Zbor Isusova Uskrsnuća. S vremenom je okupio veći broj mladih koji njeguju sakralnu glazbu, a pod imenom Collegium musicum Catholicum nastupa od Božića 2004. Izvodi djela iz različitih epoha i različitih stilova, no najviše skladbe hrvatskih skladatelja, osobito Albe Vidakovića. Od osnutka u zboru djeluje instrumentalni sastav, a surađuje i s Muzičkom školom u Subotici te s vokalnim i instrumentalnim solistima iz zemlje i inozemstva. Nastupao je u Subotici i drugim vojvođanskim gradovima te u središnjoj Srbiji, Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini i Madžarskoj. Od 2004. djeluje pod pokroviteljstvom Katoličkog instituta za povjest, duhobnost i kulturu Ivan Antunović iz Subotice. Sadašnji je dirigent i umjetnički voditelj Miroslav Stantić.

P. Skenderović

CONEN-JAKOBČIĆ, Vilim (Conen, Wilhelm, ml.) (Subotica, 25. V. 1903. – Neuminster, Njemačka, 25. I. 1993.), industrijalac. Roditelji su mu bili Wilhelm Conen i Jelena, rođ. Jakobčić. Kao sin industrijalca, osnivača poduzeća *Hartman i Conen*, rastao je u okružju koje ga je usmjeravalo da se uključi u obiteljsku tvrtku. Školovao se najprije u Subotici, zatim u inozemstvu (Zürich, Lausanne, London), učeći trgovački posao i jezike. Nakon povratka u rodni grad u svojoj 17. godini nastavio je naukovanje u obiteljskom poduzeću. Njegov dioničar postao je 1925., a u upravni odbor prvi je put izabran 1927. Istodobno je radio na utemelji-

vanju i razvijanju *Rotary*-kluba u Subotici te je bio njegov predsjednik 1936. Bio je i član masonske lože *Stella Polaris* te prvi predsjednik subotičkog Moto-kluba *Champion*. U nekoliko je navrata imenovan vijećnikom u gradskoj skupštini, tj. u proširenom senatu.

Osim što je imao udio u obiteljskoj tvrtki, nakon 1934. postao je i vlasnik klaoničkog poduzeća i hladnjače *Eskimo* te dioničar i u nekim drugim subotičkim dioničkim društvima: *Labor* d. d., Industrija željeznog namještaja i metala, *Neuhaus i Holländer*, *Jugomautner* – proizvodnja i trgovina sjemena d. d., Opća kreditna banka d. d, *Kon Mirko* k. d., *Balkanmetal*. God. 1939. postao je vlasnikom voćnoga i loznog rasadnika *Hortus* na Paliću, a 1940. registrirao je izvoznu trgovinu konja i poljoprivrednih proizvoda *Kosovo*, koju je u lipnju te godine prodao Vojislavu Milojkoviću iz Beograda. Pred rat je u bečejskoj pivovari imao 80% dionica. Ulagao je u radionicu limene robe *Balkan-*

Vilim Conen-Jakobčić

metal, koju su 1941. preuzele madžarske vlasti i koristile se njome za izradu čahura. Stekao je veliko bogatstvo i posjedovao nekretnine u Subotici, Novom Sadu, Beogradu, Debeljači, Senti, Bečeju, Budimpešti, Beču, Kölnu, Düsseldorfu i drugdje.

Prema potvrdi o narodnosti koju je dobio od gradskih vlasti 24. I. 1940., pripada »bunjevačkom plemenu«. U potvrdi stoji »asimilirani Bunjevac«. U ratu je, kao pričuvni časnik u 125. bosanskom bataljunu, zarobljen na položaju kod Vrbovca, ali je ubrzo pušten kući. Nakon dolaska u Suboticu vlasti su ga uhitile i držale u kućnom pritvoru do rujna 1941., kad mu je dopušteno da otputuje u Budimpeštu. U Suboticu se vratio u veljači 1945.

Nakon rata, »sud za suđenje protiv nacionalne časti« osudio ga je 1946. na godinu dana prisilnog rada i konfisciranje imovine zbog »privredne suradnje s okupatorom«, tj. proizvodnje čahura, a kao olakotnu okolnost uzeo je u obzir da je materijalno pomagao pokretu otpora i njegovim članovima u Budimpešti. Nakon izlaska iz zatvora uspješno je radio kao upravnik na državnom imanju, ali je opet uhićen 1949. pod optužbom »za krađu, sabotažu i štetočinski rad«. Osuđen je na smrt strijeljanjem, no nakon nekoliko intervencija ipak je pomilovan te mu je ostala zatvorska kazna. Nakon desetljeća zatvorske kazne, koju je izdržao radeći u kolubarskim rudnicima te poslije u Srijemskoj Mitrovici, zaposlen je kao službenik u novosadskom *Novkabelu*. U borbi za goli život i zaštitu imovine uzdao se u svjetsku javnost te je o svojem slučaju i o odnosu jugoslavenskog režima prema privatnom vlasništvu općenito pisao mnogim državnicima, vladama i javnim osobama. Zahvaljujući tomu, 1961. izdana mu je putovnica pod uvjetom da se više ne vrati u zemlju. Do kraja života ostao je u Njemačkoj. Ondje je 1979. izdao memoare pod naslovom *Unmenschen die sich für Halbgötter hielten* (*Neljudi koji su se smatrali polubogovima*), u kojoj je iznio sjećanja na djetinjstvo i poslovanje obiteljske tvrtke.

Lit.: S. Mačković, *Industrija i industrijalci Subotice (1918-1941)*, Subotica, 2004.

S. Mačković

COPKO, Antun (Senta, 9. I. 1889. – Subotica, 13. X. 1966.), nogometaš. Potječe iz brojne subotičke obitelji Josipa i Vite, rođ. Šandorkić. Najistaknutiji od trojice braća (uz Gezu i Martina) koji su bili zapaženi igrači subotičkoga NK *Bačka* u prvim desetljećima njegova postojanja. Stalni

član prve ekipe postao je ubrzo nakon osnivanja kluba, a igrao je na poziciji lijevoga krila. Jedan je od najzaslužnijih za dobre rezultate kluba, koji je osvajao prvenstva južne Madžarske 1908./09., 1911./12., 1912./13. i 1919. Copko i Remija Marcikić – Kapetan bili su prvi nogometaši *Bačke* koji su nastupali za reprezentaciju Madžarske. U lipnju 1913.

Antun Copko

u susretu s Francuskom bio je strijelac jedinog zgoditka na utakmici. Kao nogometaš odlikovao se izvrsnom tehnikom, iznimnom brzinom i preciznošću, zbog čega je bio idol mlađim klupskim naraštajima.

Lit.: *Fudbalski klub »Bačka« 1901-2001*, ur. Ž. Inić, Subotica, 2001.

N. Stantić

CRIPULJA (cripnja), glineni poklopac kojim se na ognjištu poklopi kruh ili meso, odozgo pospe vrućim pepelom ili žarom i tako peče; u drugim hrvatskim krajevima poznata kao peka (pekva), crijepnja ili pokljuka. Nekad su se njome koristili pastiri za pečenje kruha, kućanice na salašu za pečenje različitih vrsta mesa, osobito ljeti na »banku« ispred krušne peći, a nerijetko i u posebnom ognjištu u tlu. U bunjevačkih Hrvata u Podunavlju uglavnom se prestala upotrebljavati pred Prvi svjetski rat.

Lit.: A. Stantić, Hasniranje cripulje kod Bunjevaca oko Subatice, *Subotička Danica (nova): Kalendar za 2006. godinu*, Subotica, 2005.

A. Stantić

CRKVA, zajednica vjernika koji slijede nauk Isusa Krista; također, zgrada namijenjena kršćanskom bogoslužju. Iz isprva jedinstvene kršćanske crkve, zbog zemljopisnih, jezičnih, kulturnih, teoloških, političkih i institucionalnih razlika, tijekom povijesti su nastale posebne crkve. Najprije se na Efeškom koncilu 431. odvojila Nestorijanska crkva, a na Kalcedonskom koncilu 451. monofizitske crkve (Armenska, Koptska i dr.), koje su poslije nazvane starim istočnim crkvama. Nakon velikoga crkvenog raskola 1054. razlikuju se Zapadna crkva (Katolička crkva) i Istočna crkva (pravoslavne crkve). Od Martina Luthera 1517. na Zapadu se javlja reformski ili protestantski pokret, iz kojega je proizašlo nekoliko protestantskih crkava (luteranske i evangeličke, reformatske te anglikanska crkva), koje su se u različitoj mjeri proširile u pojedinim zemljama (u sjevernoj Njemačkoj, Švicarskoj, Nizozemskoj, nordijskim zemljama; zatim Engleskoj i Škotskoj, u manjoj mjeri u Francuskoj, Madžarskoj i dr.). Nakon stvaranja nacionalnih država na Balkanskom poluotoku u XIX. i XX. st. na njihovu teritoriju nastaju autokefalne pravoslavne crkve, s bitnim državotvornim elementima.

Nakon što je kršćanska crkva postala državnom za cara Teodozija 380., izvršila je golem utjecaj na cjelokupni javni život, osobito u feudalnom razdoblju. Dok su istočne crkve ostale dominantno državne i nacionalne crkve, čuvajući narodnu svijest i za turskog razdoblja, na Zapadu su tijekom srednjeg vijeka učestale borbe između papinstva i careva Zapadnoga Rimskoga Carstva te drugih vladara. Formalno odvajanje crkvene i svjetovne vlasti donekle je definirano 1122. u Wormskom konkordatu između pape Kaliksta II. i rimsko-njemačkog cara Henrika V., ali su za razmah tog procesa u Zapadnoj crkvi bila potrebna stoljeća. Tek je francuska revolucija 1789. jasno odvojila crkvu od državne vlasti, a taj se trend postupno proširio i na druge europske zemlje. Najdrastičniji raskid proveli su komunistički sustavi, od teških progona u Sovjetskom Savezu do nastojanja da se

crkva podvrgne državnoj vlasti i stavi u njezinu funkciju u Kini i Jugoslaviji. Nakon pada komunizma u mnogim se bivšim socijalističkim zemljama crkve vraćaju u javni društveni život kao aktivni, katkad i presudno utjecajni čimbenici, čega nisu lišene ni manjinske zajednice u tim zemljama.

U građanskim društvima crkve se, osim kao nositelji određenoga vjerskog nauka, pojavljuju i kao važni čimbenici u nacionalno-integrativnim procesima, ali i kao nositelji određenih kulturološko-civilizacijskih struja i pogleda. Crkva kao institucija može imati iznimno važnu ulogu u formiranju nacija u XIX. i XX. st. i u slučajevima kad nije organizirana prema jezičnome i nacionalnom načelu, primjerice u nastanku američke, irske, poljske, madžarske, hrvatske nacije. Katkad pripadnost određenoj crkvi može biti i *differentio specifica* između pojedinih naroda, primjerice u slučaju Hrvata i Srba te drugih južnoslavenskih naroda. No u slučajevima zemalja u kojima su pripadnici katoličke crkve manjinska konfesija, ali su različita etničkog podrijetla, uloga crkve kao čimbenika očuvanja nacionalnih posebnosti vjernika gubi se u korist asimilacijsko-integrativnih procesa u društvenu cjelinu. Pripadnost pojedinoj crkvi često podrazumijeva i pripadnost određenim civilizacijskim i kulturološkim krugovima i sklonost određenim društvenim svjetonazorima (npr. osjećaj pripadnosti zapadnoj ili istočnim civilizacijama), određeni tip crkvenoga graditeljstva (crkve baroknoga ili bizantskog stila), specifičan moral (protestantska radna etika u povijesti SAD-a) i dr.

Katedrala sv. Terezije Avilske u Subotici

Pripadnost podunavskih Bunjevaca i Šokaca Zapadnoj crkvi u bitnome određuje i njihovo određenje kao dijela hrvatske nacije, kao jednoga od dvaju južnoslavenskih katoličkih naroda, a time i zapadnomu civilizacijskom krugu. Znatan broj bunjevačkih narodnih preporoditelja potekao je iz svećeničkih redova (I. Antunović, A. M. Evetović, B. Rajić, I. Petreš i dr.). Utjecaj crkve na nacionalni razvoj podunavskih Hrvata – Bunjevaca i Šokaca ovisio je od državnih okvira u kojima je crkva djelovala: afirmativnu ulogu imala je u jugoslavenskom razdoblju, u kojem je postojalo državno i crkveno zajedništvo s matičnim hrvatskim prostorom, a negativnu ili indiferentnu, ali u konačnici asimilacijsku, u madžarskim i postjugoslavenskim državnim okvirima.

Lit.: *Opća enciklopedija JLZ*, 1-8, Zagreb, 1977-1982; E. Hobsbaum, *Nacije i nacionalizam od 1780*, Beograd, 1996; *Leksikon migracijskoga i etničkoga nazivlj*a, Zagreb, 1998; *Opći religijski leksikon*, Zagreb, 2002; P. Vuković, Kojim Bunjevcima je stalo da budu Hrvati, a kojima nije?!, *Zvonik*, 3/2006, Subotica.

S. Bačić

CRKVENČIĆ, Ivan (Slanje kod Ludbrega, 26. VI. 1923.), geograf, sveučilišni profesor u mirovini. Diplomirao je i doktorirao na Prirodoslovno-matematičkom fakultetu u Zagrebu, gdje je bio i profesor na Geografskom odjelu. Osim što se bavio znanstvenim i pedagoškim radom, bio je angažiran i u organizaciji strukovnog rada te je pokrenuo i uređivao nekoliko stručnih časopisa. Osobito su važni njegovi radovi s područja socijalne (agrarne) geografije u kojima se bavio transformacijom agrarnog pejzaža i promjena-

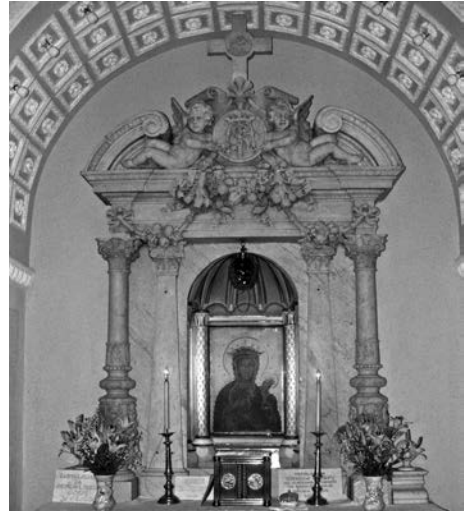
ma ruralnih sredina. Potkraj 1980-ih i početkom 1990-ih objavio je nekoliko članaka u kojima se bavi pitanjem depopulacije Hrvata u Vojvodini: *Kretanje broja Hrvata u SR Srbiji i Srba i SR Hrvatskoj* (*Radovi*, Geografski zavod Prirodoslovno-matematičkog fakulteta, Zagreb, 1989.), *Population changes in the number of Croats in the Republic Serbia and the number od Serbs in the Republic of Croatia*, (*Geographical papers*, br. 8, Zagreb, 1991.) i *Intenzivno opadanje broja Hrvata u Vojvodini* (*Geografski horizont*, god. XXXVIII, br. 2, Zagreb,1992.). U tim je radovima upozorio na dramatično smanjenje broja i udjela Hrvata u stanovništvu Vojvodine. Kao razloge je, među ostalim, naveo i različite vrste pritisaka: ukidanje hrvatskih ustanova, izjašnjavanje o nacionalnoj pripadnosti i sl.

Lit.: *Hrvatski biografski leksikon,* 2, Zagreb, 1989.

T. Žigmanov

CRNA GOSPA, slika bl. Djevice Marije u franjevačkom samostanu sv. Mihovila u Subotici. U samostanskoj kronici Crna se Gospa prvi put spominje 1692., a slika je u crkvi izložena početkom XVIII. st. Prikazuje bl. Djevicu s Djetetom u naručju, a naslikana je u bizantskom stilu, najvjerojatnije u Veneciji. Imenima Crna Gospa, Crna Bogorodica ili Crna Madona nazivaju se kipovi i slike na kojima je lik bl. Djevice crne ili zagasite boje. Taman lik bl. Djevice, često s Djetetom u naručju, na većini poznatih slika i kipova posljedica je kemijskih procesa ili utjecaja čađe svijeća, a u manjem broju slučajeva namjerna je umjetnikova ekspresija stiha iz Pjesme nad pjesmama (koju su egzegeti primjenjivali na Bogorodicu): »Crna sam, ali lijepa«.

Nije pouzdano utvrđeno kako je slika Crne Gospe dospjela u posjed subotičkih franjevaca. Prema jednoj predaji, tijekom XVII. st. donijeli su je Bunjevci iz stare postojbine. Prema drugoj predaji, slika je sve do XVI. st. čuvana u pavlinskom samostanu koji se nalazio na Pavlovcu, mjestu između Subotice i Đurđina. Taj je samostan uništen tijekom turske vladavine, a sliku je narod čuvao na skrovitome mjestu te ju je poslije predao franjevcima. Prema samostanskoj kronici, Gospin kip koji se isprva štovao zametnut je u vrijeme proširenja Crkve 1736. pa je umjesto njega između 1736. i 1744. nabavljena slika Crne Gospe Częstochowske, koja se otad štuje.

Oltar Crne Gospe u kapeli franjevačkog samostana u Subotici

U samostanskoj kronici slika se naziva Gospom Częstochowskom, ali i B. V. *Maria Saracena*. Sličnost s Gospom iz Częstochowe, najštovanijom slikom bl. Djevice u Poljskoj, doista je velika. Poznato je da je Gospu iz Częstochowe, koju je prema predaji naslikao sam sv. Luka, poljski princ Ladislav Opolczyk 1384. darovao poljskim pavlinima. Prema mišljenju stručnjaka, subotička Crna Gospa uistinu je faksimil Crne Gospe iz Częstochowe, što ide u prilog teoriji da potječe iz srušenoga pavlinskog samostana.

Do 1908. slika je bila smještena kod stare sakristije, gdje je danas ulaz iz hodnika na propovjedaonicu. Prvotno je bila na malenu drvenom oltaru, a novi mramorni oltar, dar Bete Mamužić, supruge tadašnjega subotičkoga gradonačelnika Laze Mamužića, podignut je 1900. Taj je oltar 1908. premješten u današnju kapelu Crne

Gospe, koja je dio franjevačkog samostana. Kapela je 1929. preuređena, a slika Crne Gospe smještena je na mjesto na kojem se nalazi do danas. Slika je nekoliko puta čišćena i opremana. U XVIII. st. dobila je pozlaćen okvir koji je platio subotički kapetan Jakov Sučić. God. 1955. očistio ju je i konzervirao u Zagrebu akademski slikar Ivan Lončarić, dok su zlatarske, limarske i sl. radove napravili najbolji subotički obrtnici.

Crna Gospa se u franjevačkom samostanu u Subotici slavi 12. rujna, na Blagdan Presvetog Imena Marijina.

Lit.: *Hrvatska enciklopedija*, 3, Zagreb, 1942; D. Andrašec, Čudotvorna Crna Gospa u Subotici, *Subotička Danica: Kalendar za 1971. god.*, Subotica, b. g.; J. Šimunov, Subotička Crna Gospa, *Marija*, br. 8/1977, Zagreb;. P. Cvekan, *Subotički franjevački samostan i crkva,* Subotica, 1977; A. Sekulić, *Tragom franjevačkog ljetopisa u Subotici*, Split, 1978; G. Gabrić, Stopama predaka, *Marija*, br. 5/1981., Zagreb; A. Sekulić, *Marijanske pobožnosti kod podunavskih Hrvata*, Zagreb, 1985; P. Lubina, *Marijanska Hrvatska – Gospina svetišta među Hrvatima*, Split, 1995.

R. Skenderović

CRNKOVIĆ, Ana (Gornji Tavankut, 21. XI. 1934.), nastavnica, slamarka. Kći Albe (Bele) i Klare, rođ. Skenderović. Niže razrede osnovne škole završila je u Crnkovoj školi u Gornjem Tavankutu, žensku gimnaziju do tzv. male mature u Subotici, gdje je završila i srednju medicinsku školu. Na Višoj pedagoškoj školi u Zagrebu diplomirala 1963. i stekla zvanje nastavnika suvremene nastave (zemljopisa, biologije i kemije). U Novom Žedniku je radila 1961.-63., Crvenki 1963.-76., a poslije toga u OŠ *Matija Gu-bec* u Tavankutu do umirovljenja 1991.

U tavankutskoj je školi počela voditi slamarski odjel i aktivnije raditi na promoviranju slamarske umjetnosti. God. 1986. među utemeljiteljima je Kolonije slamarki u Tavankutu u sklopu tadašnjega KUD-a, poslije HKPD-a *Matija Gubec*, a prvih je osam godina bila i njezina voditeljica. I sama se bavi slamarstvom, osobito pletivom trodimenzionalne slike. Sudjelovala je na više od 300 zajedničkih izložaba u zemlji i inozemstvu te na više kolonija naivaca u Hrvatskoj i Vojvodini. U Subotici je utemeljila i Likovno udruženje slamara amatera (LUSA) 1991. te Slamarsku radionicu penzionera (SRP) 1996. i bila njihova prva predsjednica. Dobitnica je Listopadske nagrade Grada Subotice i Ordena rada sa srebrnim vijencem 1986.

Lit.: N. Zelić, *Protiv zaborava*, Zagreb, 2000; L. I. Krmpotić, *Umjetnost u tehnici slame*, Subotica, 2004.

B. Duranci

CRNKOVIĆ, Ivan (? – ?), političar, narodni zastupnik. Nakon osnivanja Kraljevine SHS uključio se u politički život u Subotici pristupivši skupini koja se zauzimala za jaču suradnju Bunjevaca i Srba. S Antunom Vidakovićem, Stanišom Neorčićem, Markom Jurićem i drugim proležimski orijentiranim bunjevačkim političarima u Subotici je 1920. osnovao Zemljodilsku stranku, a na izbornoj skupštini izabran je za njezina prvog predsjednika. Svjesni da će politička koncepcija Narodne radikalne stranke imati slabu potporu u bunjevačkoj zajednici u Subotici te imajući u vidu malobrojnost srpskog stanovništva i veoma ograničenu popularnost prosrpske Zemljodilske stranke, subotički su radikalski prvaci s tom strankom pred izbore 1920. stvorili zajedničku predizbornu koaliciju i jedinstvenu izbornu listu. Nakon izbora za Konstituantu 28. XI. 1920. s te su liste u subotičkome izbornom okrugu u parlament kao zastupnici ušli Ivan Crnković, Jovan Radonić i Jovan Manojlović. Iako su stranke koje su se protivile centralizmu, među njima i Bunjevačko-šokačka stranka, većinom napustile skupštinu prije donošenja prvog ustava Kraljevine SHS, Crnković je, za razliku od drugih bunjevačkih političara, ostao u parlamentu i glasovao za tzv. Vidovdanski ustav, za što ga je kralj Aleksandar poslije i odlikovao. Provladini su krugovi, svjesni slabih pozicija u sjevernoj Bačkoj te u želji da na kulturnome, gospodarskome i političkom polju oslabe utjecaj prvaka Bunjevačko-šokačke stranke, već 1921. izgradili paralelne gospodarske i kulturne institucije.

Tako su 28. III. 1921. osnovali Zemljodilsku kasinu kao protutežu Pučkoj kasini, čiji su članovi podupirali politička stajališta Bunjevačko-šokačke stranke. Na osnivačkoj skupštini Zemljodilske kasine Ivan Crnković izabran je u Upravni odbor. Bio je jedan od najagilnih članova te kulturno-gospodarske udruge, koja je, skupa s još nekoliko politički sličnih organizacija (Bunjevačka omladinska zajednica, Zemljodilska stranka) zapravo bila pod kontrolom prvaka Narodne radikalne stranke. Na izvanrednoj skupštini Zemljodilske kasine 1925. izabran je za njezina predsjednika, umjesto Marka Jurića, koji je podnio ostavku. Pomagao je subotičkoj organizaciji Jugoslavenske napredne nacionalne omladine. Njegova politička karijera završila je nakon što se Zemljodilska stranka potkraj 1920-ih godina utopila u Narodnu radikalnu stranku te nakon uvođenja diktature kralja Aleksandra Karađorđevića, kad je ukinut stranački život u zemlji.

Lit.: *Zemljodilski kalendar (sa slikama) za prostu godinu 1926.,* Subotica, 1925; I. Prćić, *Subotica i Bunjevci - da se zna i ne zaboravi,* Subotica, 1936; R. Horvat, *Hrvatska na mučilištu,* Zagreb 1942; R. Pavelić, *Bunjevci,* Zagreb, 1985; M. Grlica i G. Vaš, Subotičko višestranačje 1919.-1929., *Pro memoria,* br. 9, Subotica, 1990; K. Bušić, *Društveno, kulturno i političko organiziranje bačkih Hrvata-Bunjevaca 1918.-1941. (Uloga bunjevačkih elita i procesu nacionalne integracije i modernizacije hrvatske zajednice u Bačkoj)*, magistarski rad, Zagreb 2006.

K. Bušić i S. Mačković

CRNKOVIĆ, Pero (Tavankut, 6. IX. 1934.), vozač i trener konja kasača. Rođen je u velikoj obitelji od oca Grge i majke Marije, rođ. Milanković. Ubrzo nakon njegova rođenja obitelj se preselila u Lemeš, gdje je proveo djetinjstvo i mladost naslijedivši od oca ljubav prema konjima. U mjesni Konjički klub *Vojvodina* učlanio se 1951., a do 1961. natjecao se na očevim konjima. God. 1962. kupio je svojega prvog konja Mlažnjaka, s kojim je pobijedio na Jugoslavenskom derbiju u Beogradu 1964. Nakon ženidbe s obitelji se preselio u Osijek, gdje je od 1968. radio kao trener u KK *Drava*. God. 1979. prešao je u Konjičko društvo *Zagreb*, u kojem je nastavio trenersku i vozačku karijeru. Diplomu trenera kasača dobio je 1983. Nakon derbija 1987. s konjem Calypsom otišao je u Ljubljanu kod Luke Krušića, a odakle je nakon godinu i pol dana prešao u KK *Brdo* u Brdo pokraj Bleda, gdje se natjecao i trenirao sve do umirovljenja 1995. Nakon odlaska u mirovinu vratio se u Zagreb, gdje do danas trenira kasače.

Grlo Alli Bitter Oak vodi u utrci (3), vozač P. Crnković, Zagreb 2004.

Na Jugoslavenskome kasačkom derbiju osvojio je prvo mjesto 1964., drugo 1977., 1983., 1987., 1988. i 1990., a treće 1971. i 1989. Na Hrvatskome kasačkom derbiju prvo je mjesto osvojio 2002. i 2003., drugo 2004., a treće 2005. Drugo mjesto na Slovenskome kasačkom derbiju osvojio je 1996. Pobjeđivao je i na Prvenstvima za dvogodišnja i trogodišnja grla te u drugim klasnim trkama. S oko 80 konja koje je trenirao i vozio na utrkama pobijedio je 270 puta i osvojio 600 plasmana, od čega s kobilama Ally Bitter Oak i Atena Bitter Oak 23 starta, 9 pobjeda i 11 plasmana u sezoni 1970.; s Mlažnjakom 12 pobjeda, 10 drugih i 8 trećih mjesta; a s Calypsom, s kojim je pobijedio u dvogodačkom i trogodačkom prvenstvu i bio drugi na derbiju 1987., osvojio je ukupno 22 pobjede, 5 drugih, 1 treće i 1 četvrto mjesto. Natjecao se i u utrkama dvoprega, u kojima je 11 puta osvojio prvo i 5 puta drugo mjesto. Jednako se proslavio i kao trener i vozač.

Lit.: *Revija o konjih*, veljača, Ljubljana, 2005; *Konjska snaga*, br. 1, Zagreb, 2005.

A. Čota

CRNJAKOVIĆ, Dragutin (Subotica, 23. V. 1946.), kirurg. Sin Željka-Aleksandra i Mande, rođ. Milodanović. Osnovnu i srednju školu završio je u Subotici, a diplomirao je na Medicinskom fakultetu u Novom Sadu 1969., gdje je 1977. specijalizirao opću kirurgiju.

Radio je u ambulantama Doma zdravlja i u Antituberkuloznom dispanzeru u Subotici. Osim općom, bavio se ponajprije kirurgijom perifernih krvnih sudova. Zauzimao se za ekipni rad – s anesteziologom i internistom – pri uvođenju elektrostimulacije srca u terapiji bolesnika s poremećajima srčanog ritma i težim srčanim smetnjama. U travnju 1978. uspješno je obavio prvu implantaciju elektrostimulatora srca pa je tako Zdravstveni centar u Subotici postao prvom nekliničkom ustanovom u zemlji koja je počela primjenjivati tu metodu.

Bio je šef Odsjeka za perifernu vaskularnu kirurgiju Odjela za kirurške bolesti, a načelnik Odjela od 1989. Za svojeg je mandata proveo opsežnu rekonstrukciju operacijskoga bloka kirurškog odjela i osigurao najsuvremeniju opremu za rad i instrumente te osnovao Odsjek za poluintenzivnu njegu. Ravnatelj Zdravstvenog centra bio je 1992.-94. Nakon toga vratio se na kirurški odjel, a od 1997. prešao je u Savezni sanitarni inspektorat – ispostava u Subotici. U mirovini je od 2001.

Bio je član Upravnog odbora kirurške i kardiološke sekcije Srpskoga liječničkog društva, član Komisije za elektrostimulaciju srca Udruženja kardiologa Jugoslavije, član predsjedništva Srpskoga liječničkog društva – Društva liječnika Vojvodine, predsjednik liječničkog društva u Subotici. Zvanje primarijusa dobio je 1991. godine.

E. Libman

CROATICA, neprofitno poduzeće za kulturnu, informativnu i izdavačku djelatnost Hrvata u Madžarskoj. Utemeljila ga je Hrvatska državna samouprava u Budimpešti u prosincu 1999., a ravnatelj mu je Čaba Horvath. Glavni mu je djelokrug uređivanje i tiskanje tjednika *Hrvatski glasnik* i *Hrvatskog kalendara* te izdavanje beletristike i udžbenika, ponajprije za

Logo *Croatice*

škole u kojima se predaje hrvatski jezik. Osim na hrvatskome, objavljuje i knjige na madžarskome i na jezicima ostalih narodnosnih manjina u Madžarskoj. Od siječnja 2006. u sklopu *Croatice* djeluje i radio, koji svoj program emitira internetski. Voditelj mu je Andrija Pavleković.

Ž. Mandić

CROATICUM, nevladina udruga utemeljena početkom 2004. u Subotici. Statutarni su joj ciljevi promoviranje, ostvarivanje i praćenje ostvarivanja manjinskih prava hrvatske zajednice na području Srbije i Crne Gore. Većinu njezinih članova čine članovi i simpatizeri DSHV-a.

S. Bačić

CRO-BUSINESS, neformalna udruga hrvatskih gospodarstvenika iz Vojvodine. Utemeljena je u Subotici 1999. radi međusobnog povezivanja hrvatskih gospodarstvenika u pokrajini i njihova predstavljanja u Hrvatskoj. Politički je bila uz stranku Hrvatski narodni savez, a osnovana je kao pandan sličnoj neformalnoj udruzi *Econ*, koja je djelovala uz Demokratski savez Hrvata u Vojvodini. Udruga više ne djeluje.

S. Bačić

CROV, nevladina udruga mladih pripadnika hrvatske zajednice u Vojvodini. Jedina je takva udruga utemeljena nakon sloma socijalizma, a naziv joj je izveden od riječi *Croatia* i *Vojvodina*. Osnovana je sredinom 2001. u Subotici radi neformalne građanske edukacije i poticanja društvenog aktivizma hrvatske mladeži u Vojvodini. Glavni su joj ciljevi afirmacija ljudskih i manjinskih prava, osobito pripadnika

hrvatske nacionalne zajednice u Vojvodini, te njihova kulturnoga i povijesnog naslijeđa, zatim promicanje demokratskih i europskih vrijednosti te unapređenje međuetničke snošljivosti. U početku je bila bliska Demokratskom savezu Hrvata u Vojvodini. Rezultat njezina djelovanja bio je dvosatni tjedni program na hrvatskome na subotičkome Mini radiju 2001.-02., serija predavanja u desetak bačkih mjesta prije popisa stanovništva 2002. i dr. Nakon zastoja u radu tijekom 2003. i 2004. došlo je do smjene u vodstvu udruge te je njezino djelovanje opet oživjelo. Tomu je pridonijelo i to što se većina vodećih mladih ljudi iz neformalne

Logo udruge CroV

skupine *Inicijativa mladeži*, koja je u to doba bila prilično aktivna, a imala je problema pri postupku registriranja, 2004. priključila ovoj udruzi. CroV je članica međunarodne mreže nevladinih udruga mladih *Youth of European Nationalities – YEN*, koja okuplja slične udruge mladih pripadnika nacionalnih manjina u Europi.

Lit.: *Hrvatska riječ*, br. 93, 113, Subotica, 2004., 2005.

T. Žigmanov

CSÁTALJA → Čatalija

CSÁVOLY → Čavolj

CSEPEL → Čepelj

CSERHÁTI, Grgur (Crnković, Grgo, Gergely) (Subotica, 6. X. 1901. – Stolni Biograd, 16. I. 1977.), svećenik, pisac molitvenika. Sin Albe i Anastazije, rođ. Vidaković. Gimnaziju je pohađao u Subotici do 1918., a maturirao je u Kalači 1920. Ondje je studirao teologiju 1920.-23., no diplomirao je u Zagrebu 1924. Zaređen je 27. VII. 1924. u Zagrebu, nakon toga bio je kratko kapelan u Srbobranu (*madž.* Szenttamás) i Kupusini, a od 1925. u Dudvaru (*madž.* Nemesnádudvar), Aljmašu, Kaćmaru i Gari. U Dušnoku je bio pomoćni župnik te župnik 1932.-44., a u Bajmoku župnik 1944. Pred jugoslavenskom vojskom pobjegao je u Bajski trokut. U Bikiću je pomoćni župnik i župnik 1945.-53. Kad je 1949. uhićen pod izlikom da je odbio da mjesni partijski tajnik, inače reformata, bude kum na krštenju, optužen je da je protiv narodne demokracije i ubrzo osuđen na 3 godine zatvora, gubitak političkih prava i zabranu obavljanja službe na 10 godina te konfisciranje polovice imovine. Zatvorsku kaznu izdržao je u kaznionicama u Segedinu, Vacu i Budimpešti Od 1953. djelovao je kao pomoćni duhovnik u Voktovu (*madž.* Foktő), Kecelju (*madž.* Kecel), Jankovcu, Čataliji i Santovu. Umirovljen je 1971.

Kad je sredinom 1920-ih godina počeo službovati u Madžarskoj, promijenio je prezime. Autor je triju molitvenika na hrvatskome koji su objavljeni u Madžarskoj u izdanju Društva sv. Stipana u Budimpešti. Prva dva izašla su za vrijeme rata, dok je treći tiskan šezdesetih godina.

Djela: *Duhovna radost. Molitvenik i pismarica za kršćansko katolički narod* (suautor s A. Priszlinger), Budapest, 1940; *Zdrav slatki Isuse*,

ZDRAV SLATKI ISUSE

SASTAVIO

GRGUR CSERHÁTI

ŽUPNIK

IZDAJE DRUŠTVO SV. STIPANA U BUDIMPEŠTI
IZDAVATELJ APOSTOLSKE SVETE STOLICE U RIMU
1943

G. Cserháti, *Zdrav slatki Isuse*, Budimpešta, 1943.

Budimpešta, 1943; *Dođite k meni... (Molitvenik i pismarica za kršćansko-katolički narod* (suautor s A. Pereszlényi [Priszlinger]), Pécs-Budapest, 1962.

Lit.: *Schematismus Cleri Archidioecesis Colocensis et Bacsiensis ad annum Christi 1942.*, Coloczae, b. g.; I. Kujundžić, *Bunjevačko-šokačka bibliografija, Rad JAZU*, 355, Zagreb, 1969; *A Kalocsai főegyházmegye Schematismusa* 1975, Kalocsa, 1975; K. Hetényi Varga, *Papi sorsok a horogkereszt és a vörös csillag árnyékában*, 2, Abaliget, 1994.

S. Bačić

CSIKÉRIA → Čikerija

CSUKA, János (Segedin, 22. VIII. 1902. – Budimpešta, 1. I. 1962.), publicist, novinar, pjesnik i prevoditelj. Djetinjstvo je proveo u Slavonskom Brodu, zatim se preselio u Novi Sad, a veći dio međuraća proživio je u Subotici. Tu je 1925. pokrenuo tjednik *Az Ucca,* koji je nekoliko puta zabranjivan, a on je sam triput zatvaran. Bio je suradnik nekoliko madžarskih časopisa i listova u Novom Sadu i Subotici. Tijekom rata uređivao je politički dnevnik *Délvidéki Magyarság*, koji je izlazio najprije u Subotici, a zatim u Segedinu. U Budimpeštu se preselio 1943., gdje je od 1945. radio u vladinu odjelu za nacionalne manjine i tisak. Otpušten je 1949., a bavljenje novinarstvom zabranjeno mu je te je radio kao noćni čuvar, skladišni radnik i službenik. Prevodio je na madžarski s južnoslavenskih jezika, a posmrtno su mu objavljene dvije knjige o povijesti vojvođanskih Madžara u razdoblju između dvaju svjetskih ratova.

U knjizi *A délvidéki magyarság története 1918-1941* spominje i bunjevačko izaslanstvo koje je 22. IX. 1919. otputovalo na Mirovnu konferenciju u Pariz. U njegovu su sastavu Vaso Dolinka, Blaško Rajić, Franjo Piuković, Šime Rudić i Ivan Abramović iz Aljmaša (*madž*. Bácsalmás), Josip Vuković-Điđo iz Bikića (*madž*. Bácsbokod), Pajo Išpanović iz Kaćmara, Josip Velin iz Santova, Petar Pekić iz Sentivana (*madž*. Felsőszentiván) i dr. Izaslanstvo se iz Pariza vratilo 3. X. 1919., a Csuka spominje zanimljivu epizodu iz Pariza o kojoj je pripovijedao Rajić na jednom predavanju u Subotici početkom 1941.: »Ponio sam zapisnike subotičkoga gradskog magistrata iz 1850-ih godina. Ti su zapisnici u vrijeme Srpske Vojvodine bili pisani na hrvatskom jeziku. Ponio sam i fotografije s nekoliko nadgrobnih spomenika naših uglednika. Njima sam želio dokazati da Bunjevce nisu pokapali pod nadgrobne spomenike s madžarskim natpisom. Na fotografijama su bili spomenici s hrvatskim natpisima. U Pariz smo otputovali da ondje pred jednim povjerenstvom položimo ispit o svojem jeziku. Uveli su nas u jednu veliku dvoranu. Ondje je u jednom kutu sjedio gospodin s čibukom u ruci. Čitao je novine. Nije se osvrtao na nas. Mi smo čekali i o svemu razgovarali dulje od dva sata. Onda su došli Herriott i Loucheur te su razgovarali s Matićem. On je govorio francuski. Mi smo među sobom razgovarali našim dobrim, starim bunjevačkim jezikom. Onda je iznenada ustao onaj gospodin s novinama, pristupio nam te nam se obratio savršenim dalmatinskim dijalektom hrvatskog jezika: 'Gospodo, ja sam britanski diplomat. Desetljećima sam službovao na Sušaku i savršeno vladam hrvatskim jezikom. Izjavljujem da je vaš bunjevački govor ljepši i muzikalniji nego dalmatinski hrvatski jezik'. 'Taj je stari gospodin za nas bio veliko iznenađenje. Poslije nas je odveo u jednu drugu dvoranu, gdje je ovako govorio o nama: 'Ova su gospoda madžarski Bunjevci iz Podunavlja i Subotice. Njihov je jezik potpuno istovjetan hrvatskom jeziku. I oni sami sebe smatraju Hrvatima'. 'To je bilo veliko iznenađenje za Vesnića i Pašića. Oni su naime držali da su Bunjevci Srbi, štoviše, i priznati je južnoslavenski etnograf Cvijić smatrao da su Bunjevci Srbi te je o tome obavijestio i beogradsku vladu.«

Djela: *A délvidéki magyarság története 1918-1941*, Budapest, 1995; *Kisebbségi sorsban: a délvidéki magyarság húsz éve (1920-1940)*, Budapest, 1996.

Lit.: L. Gerold, *Jugoszláviai magyar irodalmi lexikon (1918-2000)*, Újvidék, 2001; *Zvonik*, br. 94, Subotica, 2002.

S. Beretić

CSUKA, Zoltán (Zichyfalva /danas Plandište/, 22. X. 1901. – Andzabeg /*madž.* Érd/, 23. III. 1984.), pjesnik, prevoditelj. Osnovnu školu i gimnaziju pohađao je u Subotici, a višu ekonomsku u Pečuhu. Nakon sudjelovanja u socijalističkoj revoluciji u Madžarskoj 1919. emigrirao je 1921. u Kraljevinu SHS. Djelovao je kao organizator madžarskoga književnog života u Vojvodini, osobito u Novom Sadu. U Madžarsku se vratio 1933., a nakon 1945. postao je tajnikom Madžarsko-jugoslavenskog društva. U montiranom procesu 1959. osuđen je na 15 godina zatvora, no pomilovan je 1955. Pokrenuo je i uređivao više književnih časopisa u Vojvodini i Madžarskoj te uredio nekoliko antologija jugoslavenske i madžarske književnosti. Bio je najistaknutiji književni prevoditelj s hrvatskoga i srpskoga na madžarski jezik – nakon rata preveo je više od stotinu književnih djela, među kojima i radove M. Krleže, I. Andrića, I. G. Kovačića, A. Cesarca, M. Držića, S. Novaka, T. Ujevića i dr. Djela su mu prevođena na hrvatski i srpski, a dobitnik je više visokih priznanja, među ostalim i nagrade jugoslavenskoga PEN-kluba 1977.

Lit.: I. Bori, *A jugoszláviai magyar irodalom története 1918-1945*, Újvidék, 1968; L. Gerold, *Jugoszláviai magyar irodalmi lexikon (1918-2000)*, Újvidék, 2001; Z. Kalapis, *Életrajz kalauz*, I, Újvidék, 2002.

E. Bažant

CSÚSZÓ, Dezső (Rusko Selo, 8. XI. 1952.), specijalist urgentne medicine, publicist. Srednju medicinsku školu završio je u Senti 1971., Medicinski fakultet u Novom Sadu 1977., a specijalizirao je urgentnu medicinu u Beogradu 1994. Načelnik je službe hitne medicinske pomoći u Subotici. Bavi se i etnografijom, a osobito ga zanimaju sakralni objekti. O križevima na prostoru Subotice i njezine okolice objavio je tri knjige. U njima su zabilježeni i svi križevi koje su u povijesti podigli ovdašnji Hrvati – objavljena je fotografija svakog križa te navedeno mjesto na kojem se nalazi, godina kad je podignut i tekst koji je na njemu urezan.

Djela: *Könyöregésünk szinhelyei I.*, Szabadka, 2003; *Könyöregésünk szinhelyei II.*, Szabadka, 2004; *Könyöregésünk szinhelyei III.*, Szabadka, 2005.

Lit.: E. Limbman, *Lekarska društva u Subotici*, Subotica, 2005; M. Miković, »U kamenu sačuvana predaja«, *Klasje naših ravni*, 7-8, Subotica, 2005.

P. Skenderović

CUPANICA, narodni bunjevački ples, danas se još rijetko kad pleše. Održao se ponajprije kao scenski ples, zbog čega je obično koreografski oblikovan te se izvodi na različite načine. Izvorno se izvodio u obliku kruga ili polukruga. Mješovite je naravi i uobičajeno je da u njemu sudjeluje jednak broj plesača i plesačica. Plesači se drže nisko za ruke, iza leđa, a u novije vrijeme, pri scenskom izvođenju, plesači plešu i zasebno. Prvi dio plesa izvodi se usporeno, a tempo se postupno ubrzava.

Lit.: S. Tonković, *Dragulji bunjevačke riznice,* Novi Sad-Petrovaradin, 2001.

Lj. Vuković

CVEKAN, Paškal (Vjekoslav) (Ferdinandovac, 25. V. 1913. – Virovitica, 25. XI. 1998.), franjevac, književnik i crkveni povjesničar. Osnovnu školu završio je u Ferdinandovcu. Pohađao je franjevačku klasičnu gimnaziju u Varaždinu, a maturirao 1936. u II. klasičnoj gimnaziji u Zagrebu. Teološki fakultet završio 1941., a licencijat teologije položio je 1955. Kateheta u franjevačkoj klasičnoj gimnaziji u Zagrebu bio je 1941.-46. Kao lektor teologije radio je na franjevačkome filozofskom učilištu u Samoboru 1960.-64., Trsatu 1964.-65. te na Teološkom učilištu u Đakovu 1972.-75.

Objavio je više desetaka knjiga, ponajviše povijesnih monografija te nekoliko djela vjerske tematike. U svojim je monografijama prikazao povijesnu i kulturnu baštinu svih važnijih samostana Hrvatske franjevačke provincije sv. Ćirila i Metoda. U znanstvenim radovima, koji su se uglavnom temeljili na neobjavljenoj arhivskoj građi iz franjevačkih samostana diljem Hrvatske, Madžarske i Vojvodine, obradio je mnogobrojne činjenice iz kulturne, znanstvene, pastoralne i glazbene

djelatnosti franjevaca kontinentalne Hrvatske te je javnosti otkrio imena mnogih franjevačkih redovnika koji su svojim radom unaprijedili hrvatsko kulturno i znanstveno stvaralaštvo. Bavio se također restauracijom crkvenih predmeta i umjetnina, najviše u franjevačkom samostanu i crkvi u Virovitici. Za bačke su Hr-

P. Cvekan, *Franjevci u Baču*, Virovitica, 1985.

vate posebice važne monografije *Subotički franjevački samostan i crkva* (Subotica, 1977), u kojoj se bavi značenjem franjevačkog djelovanja u Subotici od XVII. do XX. st., te *Franjevci u Baču* (Virovitica, 1985) u kojoj obrađuje povijest franjevaca u samostanu u Baču.

Lit.: *Hrvatski biografski leksikon*, 2, Zagreb, 1989; V. Fučijaš, Pater Paškal Cvekan: franjevački kroničar, autor 60 knjiga, propovjednik, restaurator, mislilac, *Podravski zbornik*, 30, Koprivnica, 2004.

R. Skenderović

CVETKOVIĆ, Dragiša (Niš, 15. I. 1893. – Pariz, 18. II. 1969.), političar. Studij prava završio je na subotičkome Pravnom fakultetu. Kao član Narodne radikalne stranke, bio je predsjednik niške općine, zastupnik u beogradskoj Narodnoj skupštini 1927. i ministar vjera 1928. Nakon uvođenja šestosiječanjske diktature kralja Aleksandra 1929. priklonio se oporbi, a 1934., poslije ubojstva kralja Aleksandra u Marseillesu, politički se povezao s Bogoljubom Jevtićem i Milanom Stojadinovićem. S ponovnom uspostavom parlamentarizma 1935. postao je narodnim zastupnikom te ministrom socijalne politike i narodnog zdravlja u vladi Milana Stojadinovića. Neko je vrijeme radio i pri Ministarstvu pravde te je upamćen po tome što je smijenio i premjestio mnogobrojne suce koji nisu bili naklonjeni vladajućoj Jugoslavenskoj radikalnoj zajednici. Za trajanja koalicije Stojadinović-Korošec-Spaho približio se politici kneza Pavla Karađorđevića i Antona Korošca, koja je, zbog odnosa snaga u međunarodnoj politici, bila naklonjena rješavanju tzv. hrvatskog pitanja. Najveći je protivnik tog procesa bio Milan Stojadinović, u čijoj je smjeni Cvetković, na poticaj kneza Pavla, odigrao glavnu ulogu. U veljači 1939. Cvetković je sastavio novu vladu, a jedan od zadataka koje joj je postavio knez Pavle bilo je i brzo postizanje sporazuma s Vladkom Mačekom i HSS-om. Tijekom pregovora i utvrđivanja granica Banovine Hrvatske postavljeno je i pitanje dijelova Bačke nastanjenih Hrvatima. Cvetković se sporazumio s Mačekom da se pri definitivnom utvrđivanja granica na tom području održi plebiscit, ali tu odredbu nije prihvatio knez Pavle. Naknadnim sporazumom, koji je proglašen je 26. VIII. 1939., ipak je stvorena Banovina Hrvatska. U nju nisu bili uključeni šest bačkih kotareva u kojima su Hrvati činili 90% slavenskoga stanovništva, već je to pitanje ostavljeno za kasnije razdoblje, u kojem je trebalo konačno preurediti zemlju. Sporazum Cvetković-Maček naišao je međutim na kritike i na srpskoj i na hrvatskoj strani – dok se u Srbiji smatralo kako je Hrvatima pruženo previše, hrvatska je emigracija osuđivala Mačekovo odustajanje od potpune neovisnosti Hrvatske. Najglasniji protivnik uspostave Banovine Hrvatske bio je Srpski kulturni klub, koji je bio iznimno aktivan na području Subotice i Sombora, a nezadovoljni su bili i vojni krugovi, koji su smatrali da se stvaranjem upravne cjeline s posebnim statusom slabi obrambena moć države. Nakon što je Cvetkovićeva vlada 25. III. 1941. potpisala pristupanje Trojnom paktu, vojni su krugovi, potpomognu-

ti stranim obavještajnim službama, svrgnuli vladu i kneza Pavla, čime je Cvetkovićeva politika sporazuma o unutrašnjem uređenju države i izbjegavanja rata doživjela potpuni slom. Marginaliziran u političkom životu, 1943. otišao je u emigraciju, gdje je ostao do kraja života.

Lit.: Lj. Boban, *Sporazum Cvetković-Maček*, Beograd, 1965; Lj. Boban, *Maček i politika Hrvatske seljačke stranke 1928-1941.*, Zagreb, 1974; *Enciklopedija Jugoslavije*, 3, Zagreb, 1984; R. Skenderović, Hrvatska seljačka stranka u Bačkoj 1918.-1941., *Hrvatska revija*, 3, Zagreb, 2005; K. Bušić, Odjeci uspostave Banovine Hrvatske u hrvatsko-bunjevačkoj javnosti, *Društvena istraživanja*, 4-5, Zagreb, 2005; S. Mačković, Političko djelovanje i učinak Josipa Vukovića Đide 1926.-1941., *Klasje naših ravni*, 1-2, Subotica, 2005; M. Bara, Hrvatska seljačka stranka u narodnom preporodu bačkih Hrvata, *Pro tempore*, 3, Zagreb, 2006.

M. Bara

CVIJANOV, Beno (Subotica, 6. III. 1913. – Subotica, 11. II. 1996.), nogometaš, nogometni trener i sportski djelatnik. Rodio se u seljačkoj obitelji od oca Stjepana i majke Etelke, rođ. Perčić. U Subotici je završio Trgovačku akademiju te je najveći dio radnog vijeka radio kao državni financijski inspektor. S 13 godina počeo je igrati nogomet u NK *Bačka*, a sa 16 je zaigrao za prvi tim. Bio je jedan od najboljih krilnih igrača u klupskoj povijesti, a za *Bačku* je do kraja igračke karijere 1941. odigrao 600 utakmica. Ostao je upamćen i po iznimnom *fair-playu*, što ilustrira i podatak da mu nijednom nije izrečena sudačka opomena niti isključenje s utakmice. Osamnaest je puta igrao za reprezentaciju grada i Subotičkoga nogometnog podsaveza, a dvaput je pozvan da nastupi za reprezentaciju Jugoslavije. Kako je trčao iznimno brzo, često je nastupao i kao atletičar u štafeti Bačke na 4 x 100 m.

Usporedno je radio i kao trener te je isprva pomagao treneru mladih Ljudevitu Vujkoviću Lamiću, a poslije i u radu s najmlađima. Bio je jedan od prvih trenera u Europi koji je počeo masovno raditi s djecom u školi nogometa, no tu je njegovu aktivnost ubrzo prekinuo Drugi svjetski rat. Nakon rata u klubu je kratko bio trener, a poslije je bio aktivan u trenerskoj organizaciji Subotice te u upravi *Bačke*. Zbog velikih zasluga proglašen je doživotnim počasnim članom NK *Bačka.* Dobitnik je mnogobrojnih priznanja, među ostalim i srebrne plakete Nogometnog saveza Jugoslavije.

Beno Cvijanov

Lit.: *»Bačka« 1901-1971 Subotica*, Subotica, [1971]; *Fudbalski klub Bačka 1901-1991*, ur. Ž. Inić, Subotica, 1991; *Fudbalski klub »Bačka« 1901-2001*, ur. Ž. Inić, Subotica, 2001.

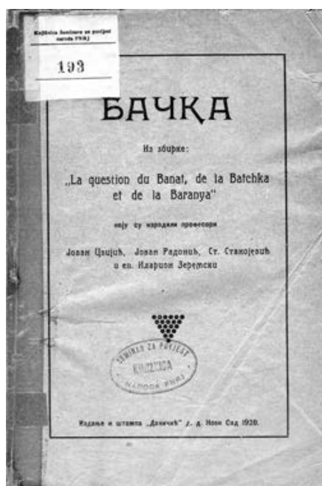
Lj. Vujković Lamić i N. Stantić

CVIJIĆ, Jovan (Loznica, 12. X. 1865. – Beograd, 16. I. 1927.), geograf, geomorfolog, geolog, etnograf i antropolog. Gimnaziju je pohađao u Loznici, Šapcu i Beogradu. Nakon studija na Matematičko-prirodoslovnom odjelu Velike škole u Beogradu, kao državni stipendist studirao je fizičku geografiju i geologiju na Sveučilištu u Beču, gdje je i doktorirao. Utemeljitelj je suvremene geografske znanosti u Srbiji. Osnivač je Geografskog zavoda 1894. i Srpskoga geografskog društva 1910., kojemu je bio stalni predsjednik. Bio je ujedno predsjednik Srpske akademije znanosti te počasni i dopisni član mnogih geografskih, etnografskih, prirodoslovnih i drugih društava. Za znanstveni rad dodijeljeni su mu počasni doktorati na Sorboni i Češkom sveučilištu u Pragu te mnoga priznanja europskih i svjetskih

geografskih društava. Proučavao je ponajprije Balkanski poluotok, o kojem se tad u Europi malo znalo. S vremenom se počeo zanimati i za društvenu problematiku te se, osim fizičkom geografijom, bavio i antropogeografskim istraživanjima. Pokazao je pritom veliku sposobnost u postavljanju novih hipoteza, a svoje je radove često objavljivao u inozemstvu te su europski znanstveni krugovi bili dobro upoznati s njegovim istraživačkim radom. Smatran je najboljim poznavateljem Balkanskog poluotoka, a ugled mu nisu umanjili ni propusti u pojedinim antropogeografskim radovima. U nekima od njih ističe se, primjerice, superiornost dinarske rase, a često su obilježeni i etnocentrizmom te razumijevanjem za ekspanzionističke težnje. Kao svjetski priznati stručnjak za Balkan i odnose među balkanskim narodima, bio je član jugoslavenskog izaslanstva na Mirovnoj konferenciji u Parizu 1919. /20.

Važnost za podunavske Hrvate. U svojim se radovima Cvijić više puta doticao narodnosne pripadnosti i antropoloških obilježja podunavskih Bunjevaca i Šokaca. Smatrao je da Bunjevci potječu s područja Bosne, Hercegovine i Dalmatinske zagore, a Šokci iz zapadnih i sjevernih krajeva Bosne, no nije nijekao ni mogućnost da su se pojedine skupine doselile i iz Dalmacije. Pri određivanju narodnosne pripadnosti Bunjevaca često ih je nazivao »pokatoličenim Srbima«. Primjerice, objašnjavajući madžarizaciju Srba u južnoj Ugarskoj, naglašavao je da su lakše pomadžareni »katolički Srbi, koje su službene statistike bilježile kao Bunjevce, Šokce i Dalmate«. Smatrao je ipak da je madžarizacija po svojim obilježjima bila samo izvanjska, jer Bunjevci »po visokom stasu pripadaju dinarskoj rasi, tako isto i po osnovnim crtama psihičkim; oni su dobro sačuvali tradiciju balkanskih Srba«. Nakon obilaska područja sjeverne Bačke isticao je ipak da bunjevačko stanovništvo, »živeći pod pritiskom, bez svoje škole i crkve […] nije dovoljno svjesno«. U kasnijim radovima priznao je i izvorno katoličanstvo Bunjevaca i Šokaca.

U znanstveno-informativnoj studiji *Severna granica južnih Slovena,* koju je izradio za potrebe Mirovne konferencije u Parizu, navodi da, prema popisu srpskih vlasti s početka 1919., u Subotici živi

J. Cvijić i dr., *Bačka*, Novi Sad, 1920.

»73.872 pravoslavnih i katoličkih Srba (Bunjevaca 65.135 i pravoslavnih Srba 8.737)«. U tom radu Bunjevce i Šokce naziva i »Srbo-Hrvatima«. Prema nalogu jugoslavenskog mirovnog izaslanstva Cvijić je u rujnu 1919. obišao velik broj bunjevačkih i šokačkih mjesta u Baranji i Bajskom trokutu te Suboticu s okolicom kako bi se na terenu uvjerio u etničku strukturu tih područja. U Baji se tom prilikom sastao i s tamošnjim župnikom Lajčom Budanovićem, koji mu je u ime Bunjevaca predao memorandum u kojem se traži pripojenje Bajskog trokuta Kraljevini SHS. Utvrdio je tada da u Bajskom trokutu živi 26.000 Bunjevaca i Šokaca i da je nužno poduzeti sve mjere kako bi se i to područje priključilo južnoslavenskoj državi, iako ta brojka tada nije predstavljala ni relativnu većinu tamošnjeg stanovništva. U tu je svrhu za Mirovnu konferenciju napisao opsežan memorandum na francuskome u kojem se traži revizija granice u Bačkoj i Baranji. Predstavnici Bunjevaca s Cvijićem su se dogovorili da memorandum na konferenciji u Parizu dostavi narodnim zastupnici-

ma iz Bajskog trokuta. Ta je akcija međutim, unatoč Cvijićevim naporima i njegovu znanstvenom ugledu, ostala bez uspjeha jer je pitanje razgraničenja na tom području već bilo riješeno.

Cvijićevo stajalište prema narodnosnoj pripadnosti podunavskih Hrvata bilo je sukladno političkom kontekstu u kojem je djelovao, pri čemu položaj Bunjevaca i Šokaca nije bio nikakva iznimka. Slično je stajalište Cvijić naime zastupao i kad su posrijedi bile druge skupine raseljenih Hrvata u kojima su bila raširena regionalna imena (npr. Bošnjaci u Baranji, Krašovani u Rumunjskoj, Janjevci na Kosovu), ali i Hrvati u drugim područjima za koja je onodobna srpska nacionalna ideologija bila osobito zainteresirana (Dubrovnik, Boka Kotorska, Bosna i Hercegovina).

Lit.: P. Pekić, *Povijest Hrvata u Vojvodini*, Zagreb, 1929; P. Pekić, Bunjevci na Mirovnoj konferenciji u Parizu, *Klasje naših ravni*, Subotica, 1/1935; A. Mitrović, *Razgraničenje Jugoslavije sa Mađarskom i Rumunijom 1919-1920*, Novi Sad, 1975; *Enciklopedija Jugoslavije*, 3, Zagreb, 1984; M. Vasović, *Jovan Cvijić 1865-1927*, Loznica, 1990; J. Stević, *Jovan Cvijić: iz života i rada*, Loznica, 1990. S. Žuljić, A critical assessment of certain of J. Cvijić's conclusions and messages in his anthropogeographic research, *Geographical papers*, 8, 1991, Zagreb.

M. Bara

CVIJIN, Andrija (Subotica, 22. X. 1927.), liječnik, ftizeolog. Sin Mihajla i Lize, rođ. Lukač. Maturirao je u Subotici 1948., a medicinu je studirao najprije u Sarajevu do 1951., zatim u Beogradu, gdje je i diplomirao 1955. Na specijalizaciji je bio u Pokrajinskoj bolnici za tuberkulozu na Iriškom vijencu i u beogradskom Institutu za tuberkulozu, gdje je 1963. položio specijalistički ispit. Stručno se usavršavao 1972. u bolnici za plućne bolesti u njemačkom Bad Reichenhallu, a poslijediplomski studij iz pulmologije pohađao je 1975./76. na Institutu za plućne bolesti na Golniku pri Medicinskom fakultetu u Ljubljani, gdje je magistrirao 1976. temom *Deficit Alfa-1 antitripsina pri emfizemnome i bronhitičnom obliku kronične opstruktivne bolesti pluća.* Nakon završetka pripravničkog staža u subotičkoj Gradskoj bolnici 1956. radio je u ambulanti u Žedniku kao liječnik opće prakse 1956.-59., a nakon toga kao specijalist ftizeolog 1959.-63. u Pokrajinskoj bolnici za tuberkulozu na Iriškom vijencu. Nakon toga vratio se u Suboticu, gdje je radio u Antituberkuloznom dispanzeru 1963.-73. i u Gradskoj bolnici 1973.-87. Sudjelovao je na mnogobrojnim seminarima i stručnim sastancima te objavio više stručnih radova. U Hrvatsku je doselio 1993., živi u Kutini.

Stručni radovi: *Kretanje tuberkuloze za poslednjih dvanaest godina na teritoriju Antituberkuloznog dispanzera u Subotici* (Tuberkuloza, Golnik, 1968); *Antituberkulotski test – stalan metod rada dispanzera u proceni aktivnosti tuberkuloze pluća* (Saopćenja – Sr. Kamenica, br. 1/1970); *Sudbina tuberkuloznih bolesnika otkrivenih 1965. godine u Antituberkuloznom dispanzeru u Subotici* (Saopćenja – Sr. Kamenica, br. 2-3/1970); suator s B. Đenđinovićem, *Teškoće dispanzerskog lekara povodom upućivanja tuberkuloznih bolesnika na bolničko lečenje i posebno nakon otpusta* (Saopćenja – Sr. Kamenica, br. 2-3/1965.); suator s B. Đenđinovićem *Hronični bolesnici u Antituberkuloznom dispanzeru u Subotici* (Saopćenja – Sr. Kamenica, br. 2-3/1967).

N. Zelić

CVITNA NEDILJA (*dijal.*), Cvjetnica, nedjelja prije Uskrsa kojom počinje Veliki tjedan. Obilježava se kao spomen na Kristov ulazak u Jeruzalem. Tog dana svećenik prije mise blagoslivlja vrbove grančice (koje Šokci zovu »mace« a Bunjevci »cicamace«) te s narodom svečano ulazi u crkvu, a tijekom mise pjeva se ili čita muka Isusova. Cicamaca se poslije, skupa s raznim cvijećem, nosi na grobove. Prema bunjevačkim običajima, na Cvjetnicu se umiva u vodi u kojoj su namočene vlati mlade pšenice kako bi osoba bila zdrava kao mlada biljka. Djevojke bi često zorom odlazile u njive zasijane pšenicom i umivale se rosom s vlati kako bi im se lice poljepšalo. Između dvaju svjetskih ratova u selima oko Subotice pojedine su »mijandžije« na Cvjetnicu organizirali »igranku«, tj. ples. Ako bi djevojka došla na ples, značilo je to da rado čeka polivače na »vodeni ponediljak«.

Lit.: A. Sekulić, *Bački Hrvati,* Zagreb, 1991.

A. Stantić

CVITNJAK, suvrstica naziva za ivanjsku vatru i/ili za dan sv. Ivana Krstitelja (24. lipnja), u bačkih Bunjevaca subotičkoga kraja često je dio složenog naziva *(sveti) Ivan Cvitnjak*. U naseljima somborskoga kraja javljaju se drukčije oznake za vatru: *ivanjska, Ivanova, svetog Ivana vatra*, dok je samo na salašima u Đurđinu i Bikovu-Gabriću zabilježen naziv *vatra svetog Ivana Svitnjaka*. U Žedniku naziv *cvitnjak* označava i baklje koje su se palile uz vatru, a ponegdje se javlja i u značenju cvijeća od kojega se pleo ivanjski vijenac ili u značenju samog vijenca (Tavankut, Žednik). Naziv *cvitnjak*, rjeđe i njegove suvrstice (*cv/i/jetnjak, cvetnjak*) sporadično su potvrđene u Istri i srednjoj Bosni, a u srednjoj Dalmaciji javlja se kao oznaka za dan sv. Ivana Krstitelja. Zasad je samo jedna potvrda tog naziva i za vatru. Suvrstica naziva *svitnjak* zastupljena je na nešto širem prostoru srednje Dalmacije, u jugozapadnoj i srednjoj Bosni i zapadnoj Hercegovini, ponegdje i kao oznaka za dan sv. Ivana Krstitelja.

Karakteristični običaji vezani uz ivanjsku vatru jesu paljenje cvitnjaka uoči dana sv. Ivana Krstitelja, pretežno tri večeri zaredom, te preskakanje vatre – pojedinačno ili u paru, s bakljama ili s vijencima u ruci, katkad s vijencima na glavi, a pletu se i narukvice od raznobojnog konca. Uz narukvice i vijence te uz običaj preskakanja vatre i trčanje s bakljama vezani su razni postupci i vjerovanja, koji imaju preventivnu i zaštitnu funkciju, u prvom redu od bolesti, ali i od štetnika i od požara. Rjeđe se primjenjuju i radi osiguranja boljeg uroda.

Lit.: A. Pokornik, Moj sokak (opis narodnog života i običaja), *Subotička Danica kalendar za 1989. god.*, Subotica, 1988; M. Černelić, Tradicije paljenja godišnjih vatri kao indikator kulturnih razlika, *Etnološka tribina* 17, Zagreb, 1994 (isto kao: Tradicija paljenja godišnjih vatri, *Klasje naših ravni*, 2, Subotica, 1999); A. Stantić, Narodna virovanja Hrvata Bunjevaca, *Subotička Danica (nova) Kalendar za 2005. godinu,* Subo-tica, 2004.

M. Černelić

Č

ČA → Čiča

ČAKŠIRE (čakčire), svečane muške hlače. Obično su jednobojne, uže u donjem dijelu nogavica, a šire u gornjem. U visini koljena nalaze se tzv. štenci, ušiveni dio hlača, koji je često bio ispunjen pamukom. Sprijeda nemaju razreza, nego »natkurnjak«, tj. preklopni, često trostruki rasporak. Radi lakšeg odijevanja nogavice su pri kraju s vanjske strane bile razrezane te su se zakopčavale, a imale su i tzv. uzengije, koje su priječile da se izvuku iz čizama. Oko 1930. bunjevački su momci nosili i »šunkaste« hlače, na kojima su nogavice bile proširene oko koljena pa su hlače imale oblik pršuta.

Lit.: M. Đorđević Malagurski, *Stara bunjevačka narodna nošnja i vez*, Subotica, 1940; A. Sekulić, *Bački Hrvati*, Zagreb, 1991.

K. Suknović

ČANAD → Čenad

ČANTAVIR, selo na oko 20 km jugoistočno od Subotice, s kojom je povezano cestom. Nalazi se u blizini autoceste Subotica-Beograd, na Bačkoj lesnoj zaravni prekrivenoj crnicom. Nekadašnja stepa danas je plodna oranica. Kroz selo protječe potok Čik.

Etimologija imena sela nije razjašnjena. Prvi se put spominje kao Chontafeyér 1462. u darovnici kralja Matije njegovoj majci. Za turske uprave bio je u sklopu Segedinske nahije. God. 1580. imao je 29 domova, a 1590.-42 doma, ali ga je zbog teških poreza stanovništvo napustilo. Potkraj XVII. st. pustaru je naselio manji broj Hrvata iz Subotice, koji su osnovali koloniju na zapadnoj strani današnjeg sela, preko puta staroga groblja. Slabo naseljena pustara 1702. priključena je Subotici. Današnje naselje nastalo je nakon što je stjecanje statusa slobodnoga kraljevskog grada Szent Márii, tj. Subotici, uvjetovano i ušoravanjem salaša na pustarama Čantavir i Bajmok. Formiranje naselja Čantavir trajalo je 1780.-85. godine, a nastanjivali su se u njemu doseljenici iz raznih krajeva Ugarske, među njima i Bunjevci iz Subotice, Baje, Segedina i manjih sela. Prvi pečat naselja potječe iz 1783., a zemljišna knjiga ustanovljena je 1786. Kad je selo formirano, ono je, poput Bajmoka, formalno ostalo u okviru gradskog teritorija, ali stvarno je bilo podložno Bačko-bodroškoj županiji. Dušobrižništvo su na tom području vodili franjevci od 1781., kada se počinju voditi matične knjige, a župa je utemeljena 1785. Prva mala trošna kapela jedva je izdržala do izgradnje nove

Čantavir

neobarokne crkve 1815. posvećene sv. Antunu Padovanskomu. Ona je, zbog premala prostora, srušena 1928. te je na njezinu mjestu iduće godine sagrađena velika crkva u neoromaničkom stilu posvećena istom svecu, koja je danas znamenitost sela. Čantavir je bio zasebna općina sve do 1962., kad je, skupa s naseljima koja su mu dotad pripadala (Bačko Dušanovo i Višnjevac), ušao u sastav općine Subotica.

Naselje je depopulacijskog tipa:

godina	stanovnika
1948.	9397
1953.	9262
1961.	9341
1971.	9085
1981.	8596
1991.	7940
2002.	7178

Stanovništvo se bavi uglavnom poljoprivredom. Razvijeno je ratarstvo i stočarstvo. Industrija je slabije zastupljena i uglavnom se temelji na preradi poljoprivrednih sirovina (mlin) ili proizvodnji stočne hrane. Zastupljeni su još trgovina, ugostiteljstvo i obrt. Nacionalna struktura stanovništva 2002. bila je ovakva: Madžari 6632, Romi 233, Srbi 54, Hrvati i Bunjevci 46, ostali 213.

Iako je Čantavir danas dominantno madžarsko mjesto, potkraj XVIII. st. u njemu je živio podjednak broj Madžara i Hrvata. Migracije su bile učestale zbog visoka oporezivanja i zabrane voćarstva, što je stalno nastanjivanje činilo neprivlačnim. Osim spomenutog naseljavanja potkraj XVII. st., Bunjevci su se u Čantavir doseljavali 1780.-95. te 1810.-25., kad su naselili područje današnje Somborske ulice i Ulice 11. listopada, koja se i danas pamti po nazivu »racka ulica« (Rácutca). Brojnost hrvatskog stanovništva naglo je pala sredinom XIX. st., kad su se zbog pojačane madžarizacije mnogi iselili u većinska bunjevačka mjesta. Tako je 1910. bilo svega 250 Bunjevaca naspram 7300 Madžara, a postupno su i oni izgubili identitet. Od 1918. u Čantavir se doselio veći broj Srba iz Hercegovine, Like i Crne Gore, što je bio dodatni asimilacijski poticaj.

Od ponovnog naseljavanja sela do danas u matičnim se knjigama susreće oko 420 bunjevačko-hrvatskih prezimena. Do danas ih se održalo oko 60, od kojih su najčešća Petrović, Šinković, Pletikosić, Kopunović, Kečenović, Sedlar, Palić i Zelić. Posljednjih se godina među čantavirskim stanovništvom bunjevačkih korijena javlja traganje za identitetom.

Lit.: I. Iványi, *Bács-Bodrog vármegye földrajzi és történelmi helynévtára*, I, IV, Szabadka, 1909, ¸ 1907; *O proizvodnim snagama Subotice*, Subotica, 1964; M. Popović, J. Dinić, *Urbano-geografska proučavanja naselja Jugoslavije – primer velikog panonskog naselja Subotice*, Beograd, 1978; A. Sekulić, *Tragom franjevačkog ljetopisa u Subotici*, Split, 1978; *Schematismus Dioecesis Suboticanae*, Suboticae, 1993; A. Sekulić, *Hrvatski bački mjestopisi*, Zagreb, 1994; R. Szedlár, A Csantavéri bunyevác – horvátok eredete, *Csantavéri Újság*, március-április, Csantavér, 2004.

S. Stantić i R. Sedlar

ČARDAK (*tur*. çardak < *perz*. čarṭaq: zgrada s četiri svoda), gospodarski objekt namijenjen skladištenju kukuruza. Uporaba u tom značenju uobičajena je u međuriječju Dunava i Tise te u Slavoniji, dok u južnijim krajevima riječ čardak označuje i drukčije građevinske objekte. U značenju spremišta za kukuruz u Bačkoj se javlja u drugoj polovici XIX. st., kad se kukuruz ondje proširio kao sjetvena kultura.

Čardaci se tradicionalno grade od drva, s dvovodnim krovom, koji je isprva pokrivan trskom, a poslije crijepom. Osnovna se konstrukcija izrađuje od bagremova drveta, s okomitim stupovima i vodoravnim gredama. U najnovije doba, zbog promijenjenih tehnoloških uvjeta, čardaci se grade i od čeličnih profila i žičane mreže.

Sukladno funkciji čardaka – očuvanje kukuruznog klipa, što zahtijeva njegovo sušenje i stalno vjetrenje – narodni je graditelj oblikovao i njegovu konstrukciju:

čardaci su uski i dugi, s po nekoliko funkcionalnih vrata – glavna, bočna i na zabatu. Širina im se tradicionalno kretala oko jednog hvata (1,896 m), dok je duljina ovisila o količini kukuruza koji je ondje trebao biti pohranjen. Postoje dva uobičajena oblika čardaka. Jednostavniji je uzdignut 2-3 stope (60-100 cm) iznad tla te omogućuje i vjetrenje s donje strane, ispod daščanog poda. Ispod takvih čardaka noćili su psi i živina. U složenijeg oblika pod je uzdignut dodatne dvije stope (na oko 1,60 m), što je omogućivalo racionalnije korištenje prostorom te se ispod čardaka smještao svinjac, a ispred njega tor za svinje. Prizemlje je zbog higijenskih razloga bilo obzidano opekom, ožbukano i okrečeno, a pod svinjca popločan ciglom.

Tipovi čardaka

Na gazdinstvu je redovito građen samo jedan čardak, rjeđe dva. Iako se javljaju u prvom redu na salašima, s obzirom na njihovu narav čardaci se grade i u selima, kako bi domaćin nad kukuruzom imao izravni nadzor. Na subotičkom području čardaci su podizani i u gradskim bunjevačkim četvrtima, kao posljedica postojanja dvojnih seosko-gradskih gazdinstava, pri čemu su radno sposobne osobe živjele na seoskim imanjima, a starije osobe u gradu. Ondje je uskladišteni kukuruz bio namijenjen prodaji na gradskome tržištu.

A. Rudinski

ČASOPIS, vrsta tiskovine, serijska publikacija. Od novina se razlikuju užom predmetnom određenošću (npr. kultura, književnost, umjetnost, pojedina područja znanosti i drugi aspekti društvenog života: vjerski, gospodarski, prosvjetni, sportski…) i stoga računaju na uži krug čitatelja, zatim izostankom jednostavnih oblika izvještavanja, jer se predmet u njima obrađuje šire i svestranije, te otklonom od suvremenih zbivanja, jer češće tematiziraju predmete situirane u prošlosti. Izlaze uglavnom u razmacima od jedanput na godinu do svakih petnaest dana, danas sve češće i jedanput na tjedan, tj. zastupljeni su među njima godišnjaci (almanasi), mjesečnici, tjednici.

Prve periodične tiskovine bile su kalendari, jednogodišnje publikacije »koje čine prijelaz od knjige prema novinama i časopisima« (V. Brešić). Javljaju se u Europi u XVII. st. kao odraz modernizacije i demokratizacije društva, kulturnoga i znanstvenog napretka, razvoja tiskarstva i širenja pismenosti. Osim važne uloge koju su imali za razvoj znanosti i umjetnosti, osobito na razini institucionalizacije nacionalnih kultura, časopisi su često imali presudan utjecaj u širenju stajališta kulturnih elita te na tijek samih društvenih procesa, što im je osiguralo veliku društvenu važnost, a katkad i relevantnost na političkom polju.

U Hrvatskoj se časopisi javljaju početkom XIX. st., isprva na njemačkome (*Agramer Theater Journal*, 1815.), a poslije i na hrvatskome (*Danica*, 1935.; *Kolo*, 1842.; *Zora Dalmatinska*, 1844. i dr.), pri čemu su neki u početku izlazili kao prilozi novinama (npr. *Danica*). Videći u njima sredstvo pogodno za javno i prosvjetno djelovanje na puk, časopise su u Hrvatskoj pokretali najčešće prvaci udruga narodnog pokreta, a književni, jezikoslovni i povijesni sadržaji bili su važno oruđe u na-

cionalno-emancipacijskim nastojanjima njihovih osnivača. Gotovo u isto vrijeme javljaju se i prvi stručni časopisi u Hrvatskoj (*Gospodarski list*, 1842.; *Zagrebački katolički list*, 1849.; *Arkiv za pověstnicu jugoslavensku*, 1851.; *Pravdonoša*, 1851. i dr.).

Potaknut ilirskim preporodnim idejama, nadahnut njihovim glasilima i ohrabren donošenjem Zakona o narodnostima u Ugarskoj, kalački je kanonik Ivan Antunović 1870. pokrenuo politički tjednik *Bunjevačke i šokačke novine*, prve novine među podunavskim Hrvatima. U njima je kao sastavni dio tiskan i književni prilog, isprva kao *Nadometak*, a od 1871. kao *Bunjevačka i šokačka vila*. Taj će prilog nakon gašenja *Novina* potkraj 1872. izlaziti samostalno kao četverolisni tjednik i dvotjednik, najprije u Antunovićevoj nakladi u Kalači, a nakon sedmomjesečne stanke od studenoga 1875. do kolovoza 1876. u Baji pod uredništvom Blaža Modrošića. Budući da je imala mnoge značajke časopisa, *Vila* se sa svojih osamdesetak brojeva smatra prvom takvom publikacijom ovdašnjih Bunjevaca i Šokaca. Iako se 1884. pojavio i časopis *Neven*, među podunavskim Hrvatima sve do 1930-ih godina neće biti objavljen nijedan časopis u modernom smislu, kao samostalna i opsežnija publikacija.

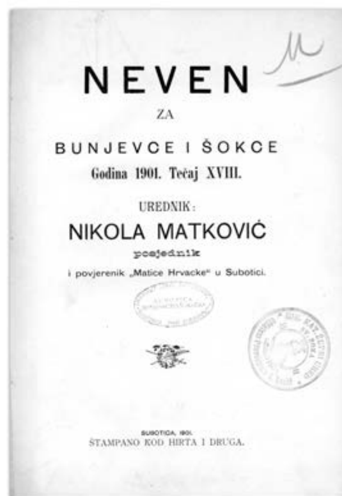
Časopisna produkcija u kulturnom životu podunavskih Hrvata nije bila kontinuirana, već obilježena prekidima, katkad i radikalnima, kao nakon Drugoga svjetskog rata. Nastajala je u sedam država (Austro-Ugarskoj; Kraljevini SHS; Kraljevini Jugoslaviji; Madžarskoj; SFR Jugoslaviji; SR Jugoslaviji i Državnoj Zajednici Srbije i Crne Gore) i u tri različita društvena uređenja (kapitalizam te dva totalitarna – fašizam i socijalizam), od kojih su im mnogi bili znatno nenaklonjeni. To je uzrokovalo probleme ne samo u uređivanju, financiranju i distribuciji nego i u reproduciranju stajališta kulturne elite ovdašnjih Hrvata. Časopisna je produkcija usto imala različitu institucionalizaciju (od nakladnika-pojedinca preko crkvenih župa do kulturnih institucija), no gotovo je uvijek bila obilježena slabo razvijenom infrastrukturom, koja u mnogim segmentima do danas nije izgrađena (npr. redovita distribucija). To je često uvjetovalo slabo i neredovito financiranje, pa je izlaženje časopisa ovisilo o samoprijegornu radu bez naknade, zbog čega se mnogi od pokrenutih časopisa nisu dugo održali. Iako je u pojedinim razdobljima, osobito između dvaju svjetskih ratova, časopisna produkcija bila pluralna, ona ni tad nije iznjedrila kvalitetne proizvode jer su u časopisima često dominirale prevladane estetske, umjetničke i svjetonazorske paradigme. Vidljiv je u njima i izostanak znanstvenih sadržaja te dominacija književnih priloga, što je vodilo prevlasti književne tematike i pomanjkanju dubljega i svestranijeg promišljanja vlastita postojanja. Publikacije s elementima časopisa postojale su u vjerskom segmentu društvenog života (*Katolički nauk*, 1930.-33., izašla samo tri broja; *Bačko klasje* i *Zvonik*) i sportu (*Subotički športski list*, 1935.-38., vlasnik mu je bio Franjo Bačić, a urednik Ladislav Marković, objavljeno ukupno 156 brojeva,), a neko su vrijeme objavljivani i sadržaji nevelika opsega namijenjeni ženama (*Subotička kućanica*, 1927.-39., isprva samostalni četverolist, poslije jedno– i dvolistni prilog u *Subotičkim novinama*, u uredništvu Lajče Budanoviće) i mladeži (*Kolo mladeži*, 1927.-39., namijenjen potrebama hrvatskih katoličkih organizacija za mladež u Bačkoj, isprva rubrika, poslije prilog u *Subotičkim novinama*, a objavljena su i dva samostalna broja). Časopis namijenjen djeci pojavio se tek početkom XXI. st. (*Hrcko*, povremeni prilog *Hrvatske riječi* od kraja 2003., a od 2005. mjesečni), a izlazio je samo jedan humoristično-satirični časopis (*Bunjevačko žackalo*, dvotjednik, 7 brojeva, prva polovica 1940.), što potvrđuje stajalište o nerazvijenosti časopisne produkcije u podunavskih Hrvata. Izdavanje većine časopisa u vojvođanskom dijelu Bačke bilo je vezano za Suboticu, čime se ona pozicionirala kao glavno središte kulturnoga života bačkih Hrvata. To je među-

tim imalo i negativnih posljedica jer često nije bilo dovoljno sluha za rubna područja. Produkcija časopisa među Hrvatima u Madžarskoj pojavila se tek u osmom desetljeću XX. st., no ipak je ne samo bogatija nego i znatno kvalitetnija od vojvođanske. I nju će međutim karakterizirati neprikladna institucionalna uređenost i financijske teškoće pa će mnogi časopisi prestajati izlaziti, ali će se zato jednako učestalo javljati novi.

Kulturni stvaraoci podunavskih Hrvata s kašnjenjem se pojavljuju i integriraju u časopisnu produkciju u državama u kojima su živjeli. Do Prvoga svjetskog rata svojim radovima na materinskom jeziku gotovo da nisu zastupljeni u časopisima izvan Podunavlja, što govori o slabijoj kvaliteti njihove književne i znanstvene produkcije, ali i o nezainteresiranosti drugih kulturnih središta, pa tako i onih u Hrvatskoj, za prilike među podunavskim Hrvatima. Situacija se na tom planu donekle promijenila između dvaju svjetskih ratova, osobito 1930-ih, kad su književni prilozi ovdašnjih Hrvata zastupljeniji u zagrebačkim časopisima, ponajprije u katoličkoj periodici (Josip Andrić, Aleksa Kokić, Ante Jakšić, Petar Pekić). Ta će tendencija porasta vrhunac dosegnuti u vrijeme druge Jugoslavije, bez obzira na to što su neki imali stigmu nepoćudnih. U jugoslavenskim književnim časopisima objavljivali su, primjerice, Petko Vojnić Purčar, Lazar Merković i Vojislav Sekelj, u društvenima i humanističkima Ante Sekulić i Jasna Melvinger, u prirodoslovnima Gajo Alaga i Mirko Vidaković, a u filozofskima Tomo Vereš. Nakon raspada SFR Jugoslavije situacija se ponovno pogoršala – u srbijanskim časopisima tijekom 1990-ih njihovih priloga gotovo da nema, a slično je bilo i s časopisima u Hrvatskoj. Stanoviti pozitivni pomaci dogodili su se tek nakon 2000. Ipak, bez obzira na opseg zastupljenosti i stupanj integracije, podunavski Hrvati u drugim će sredinama rijetko postajati članovima uredništava časopisa, a nikad glavnim urednicima, što će samo potvrditi njihov rubni položaj. Hrvati u Madžarskoj snažniju će suradnju i integraciju u kulturni prostor Hrvatske ostvariti nakon pada komunizma 1990. (Ernest Barić, Đuro Franković, Marin Mandić, Živko Mandić, Dinko Šokčević, Stjepan Lukač, Stjepan Blažetin i dr.).

Časopisi Hrvata u vojvođanskom dijelu Bačke. *Neven* je 1884. pokrenuo Mijo Mandić, a izlazio je s prekidima sve do 1940. Osim što je bio obilježen diskontinuitetom u izlaženju, *Neven* je često mijenjao nakladnike (nekoliko privatnika i dvije političke stranke), mjesto izlaženja (Baja, Sombor i Subotica), urednike (Mijo Mandić, Pero Skenderović, Nikola Matković, Vranje Sudarević, Šandor Rajčić, Mirko Ivković Ivandekić, Joso Prćić, Stipan Vojnić Tunić, Josip Vuković Điđo, Mihovil Katanec i Joso Šokčić), dinamiku izlaženja (mjesečnik, tjednik, dnevnik), vizualni i grafički identitet, opseg i nakladu, ali i uređivačku koncepciju, jezik te stajalište prema nacionalnoj pripadnosti bačkih Bunjevaca i Šokaca – od narodnosne samobitnosti u početku preko integralnog jugoslavenstva početkom 1920-ih do stajališta da su »hrvatskog roda« potkraj 1920-ih.

Kultura (1930.-39.) bila je rubrika, dodatak i podlistak dvotjednika, tjednika i povremenika *Subotičke novine*. Sadržavajući uglavnom književne priloge i

NEVEN

ZA

BUNJEVCE I ŠOKCE

Godina 1901. Tečaj XVIII.

UREDNIK:

NIKOLA MATKOVIĆ

posjednik

i povjerenik „Matice Hrvacke" u Subotici.

SUBOTICA, 1901.

ŠTAMPANO KOD HIRTA I DRUGA.

Neven za Bunjevce i Šokce,
tečaj XVIII., Subotica, 1901.

slijedeći tadašnju jezičnu praksu u Hrvatskoj, *Kultura* je, kao i *Novine*, bila pod snažnim utjecajem dijela klera i u njoj nije bilo dvoj-bi o hrvatskom podrijetlu Bunjevaca. Urednici su bili Pavao Bešlić, Andrija Moullion, Ive Prćić, Blaško Rajić i Lajčo Budanović.

Prvi samostalni časopis bio je književni mjesečnik *Bunjevačko kolo* (1933.-36.), »omladinski časopis za književnost i kulturu«, koji je pokrenuo i uređivao dvadesetjednogodišnji Balint Vujkov, a izdavač mu je bio Albe Rudinski. Vujkov će poslije, skupa s Markom Peićem, Blaškom Vojnićem Hajdukom, Julijem Tumbasem, Franjom Bašićem i Jovanom Mikićem, pokrenuti još nekoliko časopisa. Većina njih je u književnost ušla surađujući u prvome subotičkom časopisu za književnost na srpskom jeziku, mjesečniku *Književni sever* (1925.-35.), koji je uređivao njihov gimnazijski profesor Milivoj Knežević. Taj je časopis imao važnu ulogu u afirmaciji književnoga i znanstvenog stvaralaštva među Južnim Slavenima u poslijeratnoj Subotici i unapređenju književno-teoretske i književno-kritičke prakse, istina, uz dominantno stajalište da Bunjevci i Šokci nisu Hrvati. Sukladno tomu, i spomenuti mladići bili su u to vrijeme gorljivi sljedbenici integralnog jugoslavenstva, a ujedno su s neskrivenim simpatijama gledali na političku i književnu ljevicu te ih klerikalni hrvatski kulturni krugovi u Subotici nisu prihvaćali. U časopisu je znatan prostor posvećen usmenoknjiževnoj tradiciji bačkih Bunjevaca, najviše narodnim pripovijetkama, koje su zapisivali Balint Vujkov, Marko Peić i Barnaba Mandić.

Ubrzo nakon toga kulturni djelatnici i pisci okupljeni oko Subotičke matice i Pučke kasine pokrenuli su »vanpolitički povremeni časopis za književnost i kulturu« *Klasje naših ravni* (1935.-44.) kako bi okupili »starije i mlađe pisce Vojvodine, koji se osjećaju hrvatski«. Časopis je u tome uspijevao i bio je dobro prihvaćen od kulturne i stručne javnosti u Hrvatskoj. Ipak, preferirao je nacionalno-romantičarski pristup književnosti i povijesti, a bio je u njemu vidljiv utjecaj klera, prije svega Lajče Budanovića, Blaška Rajića i mladog Ivana Kujundžića. Imao je više urednika (Andrija Šokčić, Franjo Kujundžić, Marko Čović i Marin Radičev), mijenjao je mjesto izlaženja (Subotica i Zagreb), dinamiku izlaženja (dva broja na godinu, jedan broj, dvije godine bez ijednog broja pa dvobroj), no uvijek jasnu uređivačku orijentaciju, čija je glavna sastavnica bila afirmacija mjesnoga hrvatskoga književnoga, znanstvenoga i općenito kulturnog stvaralaštva. To je i jedan od razloga zbog kojih je nekim suradnicima *Klasja* nakon uspostave socijalističkoga društvenog sistema uskraćeno javno djelovanje, a neki su od njih i emigrirali (Marko Čović) ili su bili osuđeni na zatvorsku kaznu (Ivan Kujundžić).

Godinu dana nakon pojave *Klasja* i u godini kad je bilo jasno da *Kolo* više neće izlaziti zbog nedostatka sredstava Balint Vujkov i Blaško Vojnić Hajduk pokrenuli su »polumesečnik koji se bavi društvenim, kulturnim i ekonomskim pitanjima« *Stvaranje* (1936.). Već je prvi broj, zbog ljevičarske uređivačke koncepcije i sadržaja napisa, zaplijenjen po nalogu Državnog odvjetništva u Subotici, nakon čega su pokretači odustali od daljnjeg objavljivanja. Nešto duljeg vijeka bio je književni mjesečnik *Glas* (kraj 1938.– sredina

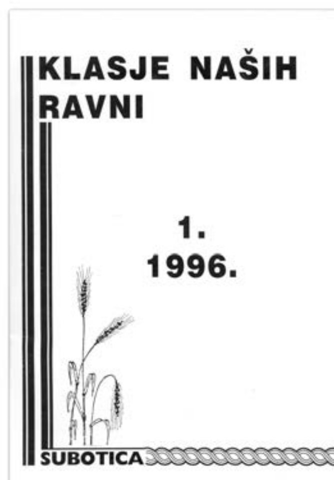

Klasje naših ravni, br. 1, Subotica, 1935.

1939.), čiji je vlasnik i urednik bio Lazar Stipić. Njegujući otvorenu uređivačku politiku, Stipić je uspio privući pisce različitih književnih usmjerenja, različitih jezičnih izričaja i različite ideološke orijentacije.

Nakon Drugoga svjetskog rata u okviru Hrvatskoga kulturnog društva u Subotici Balint Vujkov i Matija Poljaković pokrenuli su književni časopis *Njiva* (1947.). Nakon što se pojavio prvi broj za siječanj te godine, vlasti su ga zabranile. Nastalu prazninu djelomice je ispunio isprva dnevnik, a poslije tjednik *Hrvatska riječ* (1945.), list proistekao iz *Slobodne Vojvodine*, čiji je osnivač bila Narodnooslobodilačka fronta Vojvodine. Iako je *Hrvatska riječ* imala rubriku za kulturu, u kojoj su objavljivani i književni prilozi, taj se prostor pokazao nedovoljnim te je dvadesetdevetogodišnji Lazar Merković sredinom 1950-ih inicirao osnivanje »časopisa za književnost, umjetnost i društvena pitanja« *Rukovet*, a projekt su prihvatile i gradske vlasti 1955. Taj je časopis imao vjerojatno najveću ulogu u razvoju regionalne hrvatske književnosti u Vojvodini u drugoj polovici XX. st., iako je bilo razdoblja u kojima je bio manje naklonjen mjesnim hrvatskim piscima, osobito nakon sloma Hrvatskog proljeća u Subotici te potkraj 1980-ih i početkom 1990-ih. Slično drugim časopisima, i *Rukovet* je promijenila više nakladnika, urednika, uređivačku i jezičnu politiku, politiku upravljanja, opseg, nakladu, format, vizualni identitet…

Prva hrvatska tiskovina u Vojvodini nakon Drugoga svjetskog rata pojavljuje se u okviru Katoličke crkve. Bio je to list *Bačko klasje* (1978.), koji su izdavali hrvatski svećenici Subotičke biskupije. U šesnaest godišta izašlo je 78 brojeva, u kojima su redovito objavljivani napisi o kulturnoj baštini bunjevačkih i šokačkih Hrvata, a izdano je i desetak dodataka o manje poznatim književnicima (npr. Bramko Jegić), pučkim stvaraocima i pjesnicima (npr. Matija Dulić) te narodnim običajima (npr. o Božiću). Druga se takva tiskovina pojavila nakon raspada zajedničke države – subotički dvotjednik *Žig* (1994.-2001.), koji je, osim redovitih kraćih književnih, a katkad i znanstvenih sadržaja, objavio i dva priloga pod nazivom *Dodatak za znanost, kulturu i umjetnost* (br. 50, 1996., i br. 60, 1996.), što ih je uredio Vojislav Sekelj.

Klasje naših ravni, novi tečaj, br. 1, Subotica, 1996.

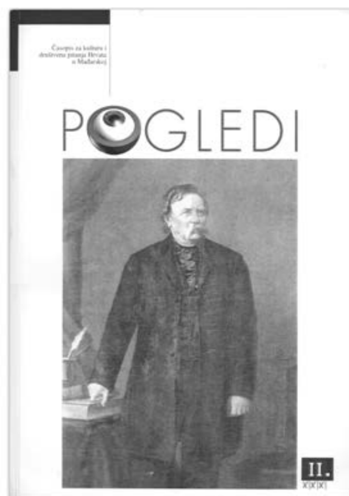
Prvi samostalni časopis pojavio se tek nakon završetka rata u Hrvatskoj – nakon pedesetogodišnje stanke obnovljeno je *Klasje naših ravni*, časopis za »književnost, umjetnost i znanost«. U početku mu je nakladnik bila HRID, a ubrzo subotički ogranak Matice hrvatske. Mijenjao je dinamiku izlaženja (dva broja na godinu, jedan broj, a danas je mjesečnik koji se objavljuje u četiri sveska) i urednike (Bela Gabrić, Viktorija Grunčić, Lazar Merković). Kvaliteta sadržaja pojedinih brojeva bila je nejednaka – u početku se uredništvo često nije ravnalo strožim estetskim i znanstvenim kriterijima u objavljivanju radova, što je rezultiralo izostankom suradnje najvažnijih književnih i znanstvenih stvaralaca, no to se promijenilo 2002. Osim što se objavljuju različiti književni prilozi, u časopisu su kratko vrijeme i u znatno manjem omjeru bili zastupljeni i znanstveni radovi posvećeni povijesnim, društvenim i filozofijskim temama.

Časopisi Hrvata u Madžarskoj. Prvi časopis pojavio se 1975., kad je Ma-

džarsko etnografsko društvo pokrenulo časopis *Etnografija Južnih Slavena u Mađarskoj*. Do 1993. godine objavljeno je deset svezaka tog časopisa. Zahvaljujući veliku broju znanstvenih studija s područja etnografije, objavljenih pretežito na hrvatskome, a manjim dijelom i na srpskome i slovenskome, časopis je postao poznat diljem Madžarske. Glavni urednici bili su Iván Balassa i Zoltán Újváry, a urednici Marko Dekić, Marija Kiš, Marin Mandić, Živko Mandić i Đuro Franković. Nakon raspada Jugoslavije i Demokratskog saveza Južnih Slavena u Madžarskoj, Madžarsko etnografsko društvo od 1994. izdaje časopis *Etnografija Hrvata u Mađarskoj*, čiji je urednik Đuro Franković, a urednik serije Ernest Eperjessy. Dosad je objavljeno jedanaest sadržajno bogatih brojeva.

Demokratski savez Južnih Slavena u Madžarskoj pokrenuo je 1979. časopis za povijest *Iz naše prošlosti*, čiji su urednici Marin Mandić i Mišo Mandić. Izlazio je jedanput na godinu, a objavljena su tri broja. Godine 1982. uređivački odbor koji su činili Mijo Karagić, Marko Marković (odgovorni urednik), Petar Milošević, Predrag Stepanović, Đuro Šarkić (grafička oprema), Stojan Vujičić (predsjednik) počeo je izdavati *Neven*, književni prilog tjednika *Narodne novine*, i do 1988. objavljeno je 14 brojeva.

Institut za pedagogiju županije Baranje 1984. godine pokrenuo je polugodišnji časopis za metodička pitanja *Naša škola*, koji se bavi ne samo školstvom, njegovom poviješću, metodikom nastave književnosti i gramatike nego i folklornim naslijeđem Hrvata i Srba u Madžarskoj (pripovijetke, epske pjesme i balade). U dva navrata podnaslov časopisa bio je *Baranjski biseri*. Uređivački odbor činili su Ernest Barić, Stjepan Blažetin i Mile Preradović, odgovorna je urednica je bila Kallós Miklósné, a izlazio je do 1998. U izdanju Demokratskog saveza Južnih Slavena u Madžarskoj 1986. izašao je godišnjak *Naši radovi* radi objavljivanja različitih studija s područja narodnog života i znanosti. Objavljena su samo dva broja. Prvi je sastavio Ivan Mokuter (onomastička istraživanja), drugi Dušan Pavlov (povijesne teme), a uredio ih je Mijo Karagić. Godine 1989. u izdanju Društva hrvatskih, srpskih i slovenskih književnika u Madžarskoj objavljen je časopis za književnost *Glas*. Iste i iduće godine objavljen je još jedan dvobroj, nakon čega se časopis ugasio. Urednik je također Mijo Karagić.

Pogledi, 3,
Budimpešta – Pečuh, 2003.

Hrvatski intelektualci i pisci u Madžarskoj pokrenuli su 1996. tromjesečni časopis za književnost i kulturu *Riječ* u nakladi Slovenika Bt. u Budimpešti. Uređivali su ga Matilda Bölcs, Stjepan Blažetin, Ladislav Gujaš, Šandor Horvat, Stjepan Lukač i Dinko Šokčević. Zbog financijskih teškoća prestao je izlaziti 1999., a objavljeno je devet brojeva. Ulogu *Riječi* nastavljaju *Pogledi,* časopis za kulturu i društvena pitanja Hrvata u Madžarskoj, što su ga 2000. pokrenuli Hrvatska državna samouprava, Hrvatska samouprava grada Budimpešte i Savez Hrvata u Madžarskoj. U početku je urednik Đuro Franković, a 2004. Hrvatska državna samouprava njegovo je uređivanje povjerila Hrvatskomu znanstvenom zavodu iz Pečuha. God. 2006. tiskan je 8. broj, koji su uredili Stjepan Blažetin i Dinko Šokčević.

Od 1998. kulturni život Hrvata u Madžarskoj obogaćen je *Hrvatskim znanstvenim zbornikom,* časopisom Hrvatskoga znanstvenog zavoda. Okuplja oko sebe znanstvenike iz cijele Madžarske, a otvoren je i inozemnim istraživačima, kroatistima. Glavni mu je urednik Ernest Barić, a urednici Janja Prodan, Živko Mandić i Đuro Franković. Dosad su objavljena četiri broja.

Hrvatski znanstveni zbornik, 1, Pečuh, 2000.

Lit.: M. Evetović, *Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata* (rukopis); I. Kujundžić, *Bunjevačko-šokačka bibliografija, Rad JAZU*, 355, Zagreb, 1969; *Enciklopedija Jugoslavije*, 3, Zagreb, 1984; I. Szentgyörgyi, N. Bašić Palković, E. Bažant, *Bibliografija Mije Mandića*, Subotica, 1987; L. Merković, Bibliografija časopisa »Rukovet« maj 1955 – april 1990, *Rukovet*, 5, Subotica, 1990; I. Szentgyörgyi, E. Bažant, *Subotička bibliografija 1870-1918*, II, Subotica, 1993; A. Sekulić, *Hrvatska preporodna književnost u ugarskom Podunavlju do 1918.*, Zagreb, 1994; J. Buljovčić, Obljetnica Bunjevačkih i šokačkih novina, *Žig*, br. 20-33, Subotica, 1995; M. Miković, Isprekidani kontinuitet subotičkih književnih listova i časopisa, *Rukovet*, 7-8-9, Subotica, 1995; A. Sekulić, *Književnost podunavskih Hrvata u XX. stoljeću*, Zagreb, 1996; *Hrvatski leksikon*, 1, Zagreb, 1996; V. Sekelj, Promašaj u startu, *Žig*, br. 66, Subotica 1997; B. Gabrić, Je li 'Kasje naših ravni' 'promašaj u startu', *Žig*, br. 67, Subotica 1997; S. Blažetin, *Književnost Hrvata u Mađarskoj od 1918. do danas,* Osijek, 1998; M. Mandić (ur.), *Ivan Petreš. Sabrana djela,* Budimpešta, 1999; V. Brešić, *Čitanje časopisa*, Zagreb, 2005; T. Žigmanov, *Bibliografija Hrvata u Vojvodini (1990.-2002.). Prinosi,* Pula, 2005.

T. Žigmanov i Ž. Mandić

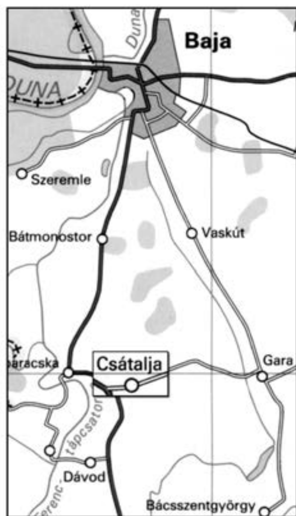
ČAST, u bačkih Bunjevaca naziv za svadbu, koji se upotrebljava pri pozivanju gostiju – gosti se »zovu u čast« odnosno odlazi se kod drugoga »u čast«. Običaj je bio da »u čast« poziva »svatovski časnik«, tj. »mastalundžija«, ponegdje »čauš« i dr. Tradicionalni bunjevački svatovski običaji bili su veoma brojni i raznovrsni.

A. Stantić

ČATALIJA (*madž.* Csátalja), selo u jugozapadnom dijelu Bačko-kiškunske županije, 12 km južno od Baje, 1735 st. (2001.). Jezikoslovci joj ime izvode iz turske riječi *atalli,* »račvast«. Južnoslavenski su doseljenici selo preimenovali u Čatalija, a od tog je imena nastalo i madžarsko službeno Csátalja, koje se u ma-džarskome pučkom etimologijom katkad tumači kao »mjesto ispod Csáte«. Nekadašnja službena imena: Csatallya 1543., Csatalja 1659, Csátalya 1701., Csatalia 1733., Csatália 1743., Csatalya 1777., Csatália 1828., Csátalja 1898.

God. 1543. spominje se kao selo koje je Kalačkoj nadbiskupiji platilo 43 forinte i jedan par čizama crkvene desetine, što svjedoči da je bila riječ o važnijem naselju. God. 1659. pripala je posjedu Nikole Milojkovića. Kao hrvatsko naselje zabilježena je 1712. Tih godina »pustaru Čataliju« obrađuju stanovnici Berega (današnjega Bačkog Brega). Nijemcima je napučena već 1724. Samostalnom župom postala je 1735. (prije je bila bajskom područnicom); a područnice su joj do 1751. bile Baračka i Monoštor (*madž.* Bátmonostor) te Dautovo do 1776. God. 1767. pretežito je njemačko selo s malobrojnim hrvatskim življem. Sve do prisilnog iseljavanja Nijemaca 1946. bila je većinsko njemačko selo, a danas je naseljavaju pretežno Sikuljci podrijetlom iz Bukovine. U dječjem vrtiću i osnovnoj školi danas se uči njemački jezik.

Lit.: A. Vályi, *Magyar országnak leírása,* Buda, 1796; I. Antunović, *Razprava o podunavskih i potisanskih Bunjevcih i Šokcih u pogledu narodnom, vjerskom, umnom, gradjanskom i gospodarskom,* Beč, 1882; Gy. Dudás, *Bács-Bodrog vármegye egyetemes monografiája,* I-II, Zombor, 1896; I. Ivanić, *Istorijsko-etnografska rasprava: Bunjevci i Šokci u Bačkoj, Baranji i Lici,* Beograd, 1899; J. Rapcsányi, *Magyar városok monográfiája, Baja és Bács-Bodrog vármegye községei,* Budapest, 1934; L. Kiss, *Földrajzi nevek etimológiai szótára,* Budapest, 1980.

Čatalija (Csátalja)

Ž. Mandić

ČATALINAC, Matija (Kolut, 6. XI. 1878. – Bereg, 19. II. 1929.), svećenik, novinski urednik. U Kalači je 1899. završio gimnaziju, a 1903. i studij bogoslovlja te je zaređen za svećenika. Bio je najprije kapelan u Čonoplji do 1905., a zatim u Subotici u svim trima ondašnjim crkvama. Tijekom službovanja u Subotici od 1911. do 1913. bio je odgovorni urednik *Naših novina*, službenoga glasila Zemaljske kršćansko-socijalne stranke, koje su na hrvatskome izlazile u Subotici 1907.-18. Nakon toga bio je kapelan i vjeroučitelj u Novom Sadu, a od 1919. župnik u Beregu, zavičaju njegovih roditelja. S drugim agilnim hrvatskim svećenicima (L. Budanović, B. Rajić, I. Evetović, F. Pijuković) radio je na oživljavanju narodne svijesti među slavenskim katoličkim stanovništvom u vrijeme raspada Austro-Ugarske 1919., a kad je međunarodna komisija na terenu rješavala sporna pitanja razgraničenja, u Riđici je 1922. organizirao skup nekoliko stotina Šokaca kako bi se manifestirala njihova volja da Santovo, Gara i Kaćmar pripadnu Kraljevini SHS. Za župnikovanja u Beregu, kao nasljednik Lajče Budanovića u ovoj župi, nastavio je nacionalnu i duhovnu obnovu ovoga sela i potaknuo mnoge mlade na školovanje.

Lit.: Naši pokojnici, *Subotička Danica ili bunjevačko-šokački kalendar (sa slikama) za redovnu godinu 1930.*, Subotica, b. g.; M. Radičev, Zaboravljena desetgodišnjica (Matija Čatalinac), *Subotička Danica ili bunjevačko-šokački kalendar (sa slikama) za redovnu godinu 1941.*, Subotica, b. g.; M. Evetović, *Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata* (rukopis); A. Kuntić, Iz istorije bačkih Bunjevaca, *Spomenik SANU*, CXXXII, Odeljenje istorijskih nauka 8, Beograd, 1991; *Hrvatski biografski leksikon*, 3, Zagreb, 1993; A. Sekulić, *Književnost podunavskih Hrvata u XX. stoljeću*, Zagrebu, 1996.

S. Bačić

ČATALINAC, Oliva (Santovo, 15. VIII. 1892. – Santovo, 5. IV. 1983.), kulturna djelatnica. Kći Adama i Marte, rođ. Horvat. Osnovnu je školu završila u Santovu, a nakon mature u gimnaziji u Kalači, pripravlja se za zvanje časne sestre. No, zbog narušena zdravlja vratila se u rodno selo, gdje se posvetila crkvenom životu: organizirala je trodnevnice, vodila hodočašća na Jud, bajsku Vodicu i u slavonski Bili Aljmaš, a vodila je i »dalardu«, tj. crkveni pjevački zbor. Zahvaljujući njoj, u katoličku se vjeru vratilo više osoba koje su 1899. u Santovu prešle na pravoslavlje. S pučkoškolcima je redovito pripremala igrokaze duhovne tematike. Surađujući s dr. Mišom Jelićem, tijekom 1920-ih i 1930-ih godina prošlog stoljeća oko sebe je okupila santovačku hrvatsku mladež, s kojom je na pozornicu postavljala niz kazališnih komada. Najčešće su prikazivani komadi Ivana Petreša te onodobnih poznatih madžarskih dramskih pisaca, čija je djela i sama prevodila. Bila je i širiteljica hrvatske pisane riječi, napose svezaka Pučke knjižnice Društva svetog Jeronima iz Zagreba.

Ž. Mandić

ČATALINSKI PUT, neasfaltirana »ljetna« cesta (»litnji put«) na području Sombora. Povezuje Sombor i selo Čataliju u blizini Baje, po kojoj je i dobila ime. Počinje kod željezničke postaje Strilić, odvaja se udesno od bezdanske ceste, prolazi pokraj Srednje poljoprivredne škole u Somboru (nekadašnji salaš veleposjednika Simeona-Ćire Falzione) i odatle se proteže na sjever u smjeru Rastine i Čatalije, zaobilazeći pritom Gakovo sa zapadne strane. Prvih 6 kilometara od Sombora, sve do Gakova, duž te su ceste uglavnom naseljeni bunjevački Hrvati. Uz Čatalinski su put tako salaše u različitim razdobljima imale porodice Stolišić, Raič, Džinić, Paštrović, Firanj, Benčić, Peštalić, Čuvardić i Kukuruzar, a vjerojatno i druge, ali se spomen na njih nije sačuvao. Ovom su se cestom Somborci često koristili kad su odlazili u Baju, te kasnije sve do polovice XX. st. dok su bile razvijene stočne tržnice. Danas se njime uglavnom koriste poljodjelci u ljetnim mjesecima, dok je zimi teško prohodan.

Lit.: M. Beljanski, *Pangare, Gospin sokak, Čutka, Šikara, Strilić, Mali Beč i Čatalinski put,* Sombor, 1973.

M. Bara

ČAUŠ (*tur.* çavuş: vođa ili zabavljač svatova), svatovski časnik, pretežito u Bunjevaca u Bajskom trokutu te u XIX. st. oko Budimpešte, ujedno i u nekih bačkih Šokaca (Monoštor, Bereg). Zastupljen je i u svatovskim običajima u u Slavoniji, Bosni, sjevernoj i srednjoj Dalmaciji i Hercegovini, na Pelješcu, u nekih primorsko-ličkih Bunjevaca te u Šokaca i Srba u Madžarskoj, Bačkoj i Srijemu.

U svadbenim običajima najčešća mu je uloga veseljaka i šaljivca, no ujedno je pozivao u svatove (osobito u bačkih Šokaca i čavoljskih Bunjevaca), a ponegdje je bio i starješina svatova. Najčešće je to bio mladoženjin neoženjeni prijatelj, katkad rođak, a rjeđe i brat. Zbog važnosti uloge u svatovima pazilo se tko će se uzeti za čauša – morao je biti uzoran, dosjetljiv, velik veseljak, dobar pjevač, plesač i sl. U nekim šokačkim mjestima u Bačkoj ima nekoliko čauša u jednim svatovima. Čauš uvijek nosi atribute, npr. kod Bunjevaca nosi ukrašenu batinu i čuturu s vinom, a kod bačkih Šokaca čutura s vinom okićena je ruzmarinom i cvijećem, ima još i ukrašenu kandžiju i šešir itd.

Lit.: M. Černelić, *Uloga i nazivi odabranih svatova u Bunjevaca*, Zagreb, 1991; A. Sekulić, *Bački Hrvati*, Zagreb, 1991; M. Bosić, *Ženidbeni običaji Šokaca Hrvata u Bačkoj*, Novi Sad, 1992.

P. Skenderović

ČAVOLJ (*madž.* Csávoly), **1.** selo u južnom dijelu Bačko-kiškunske županije, 15 km istočno od Baje; 2161 st. (2001.). Nekadašnja imena: Chayol-Thayal 1198., Chayol 1375., Cavogl (»ex Cavoglia«) 1717., Csavolj 1733., Chavol 1737. Ime mu je vjerojatno izvedeno iz slavenskoga osobnog imena Čachl.

God. 1580.-82. bilježi se kao selo s 22, a desetak godina poslije s 27 kuća, nakon čega je više puta uništavano. God. 1676. spominju se »siromašni čavoljski racki kmetovi«, a nakon dvije godine Čavolj se spominje kao pustara. Kao hrvatsko naselje zabilježen je 1711., a 1726. opet kao nenaseljena pustara u posjedu Marka Czobora, koju su obrađivali Pandurci, stanovnici nekadašnjega sela kod Baje. Oko 1730. Ivan Radić, Czoborov zakupac, prisilio je više bajskih hrvatskih obitelji da se nastane na tada nenastanjenoj pustari Čavolju. Nakon toga 1734. zabilježeno je 26 hrvatskih poreznih obveznika, a iz te godine potječe i prvi čavoljski pečat. God. 1736. ovdje obitava već 511 Hrvata. Na poticaj kalačkih biskupa 1747. /48. i 1782. doseljavaju se Nijemci. Samostalnom je župom postao 1748. (prije je bio bajskom podružnicom). Podružnice su mu do 1783. Matević i Sentivan. Zbog previsokih poreza 1764. mnogi se ovdašnji Hrvati sele u u Suboticu. God 1768. još se spominje kao »ilirsko«, tj. hrvatsko, a potkraj XVIII. st. kao pretežito hrvatsko selo kojemu je vlastelin kalački biskup. Radi uređenja mjesnih agrarnih odnosa 1770. donesen je Urbar za Čavolj, koji je izdan i na hrvatskom jeziku. Barokna župna crkva, posvećena Preobraženju Isusovu, podig-

nuta je 1783., a proširena 1888. Po popisu iz 1828. ima 140 njemačkih, 70 hrvatskih, 30 madžarskih i 3 slovačke obitelji. God. 1851. za Fényesa je njemačko-dalmatinsko selo. U Prvome svjetskom ratu od 240 čavoljskih vojnika poginulo ih je 138. Prema potsdamskom rješenju 1947. većina čavoljskih Nijemaca preseljena je u Njemačku, a na njihovo su mjesto naseljeni Madžari iz Slovačke. Od 1949., a napose od 1960. do 1990., stanovništvo radi uglavnom u poljoprivrednim zadrugama.

Brojnost hrvatskog stanovništva od kraja XIX. st. kretala se ovako: 1890. – 555 (ukupan broj st. 3113), 1910. – 510 (ukupno 3007 st.), 1941. – 472 (ukupan broj st. 4705), 1945. – 580, 1960. – 492 (ukupno st. 3187), 1980. – 238 (ukupan broj st. 2364). Pod ravnanjem Miše Mandića 1970-ih godina čavoljska osnovna škola je slovila kao »uzorna škola« (*madž.* mintaiskola), jer se u njoj odvijao istaknuti odgojno-obrazovni rad. Pod njegovom upravom tada je utemeljen i diljem Madžarske poznati čavoljski Seoski muzej (Falumúzeum). Nastava hrvatskog jezika u mjesnoj školi ukinuta je 1990. Hrvatska manjinska samouprava u selu djeluje od 1991. U Čavolju je rođen stolnobiogradski biskup Nikola Milašin (1736.-1811.).

Čavolj (Csávoly) u Madžarskoj

2. pustara sjeverno od Subotice prema granici s Madžarskom, uz prugu Subotica-Kelebija. Južni dijelovi, pretežito nastanjeni madžarskim stanovništvom, pod voćnjacima su i vinogradima, dok su sjeverni dijelovi pod šumom. Prevladava pijesak, dio je Subotičke pješčare. Nije posebno upravno područje.

Lit.: A. Vályi, *Magyar országnak leírása,* Buda, 1796; E. Fényes, *Magyarország geographiai szótára,* Pest, 1851; I. Antunović, *Razprava o podunavskih i potisanskih Bunjevcih i Šokcih u pogledu narodnom, vjerskom, umnom, gradjanskom i gospodarskom,* Beč, 1882; J. Rapcsányi, *Magyar városok monográfiája, Baja és Bács-Bodrog vármegye községei,* Budapest, 1934; A. Hegedűs, *Patachich Gábor kalocsai érsek élete és restaurációs tevékenysége.* Laurea értekezés, Kalocsa, 1954; M. Mándics: *Fejezetek Csávoly község krónikájából 1944-1964,* Csávoly, 1969; A. Zorn, A katolikus népoktatás helyzete a kalocsai érsekség területén a Canonica Visitatiók tükrében, 17111848, u: *Bács-Kiskun Megye Múltjából*, V. Kecskemét, 1983; M. Mandić: *Iz osamstoljetne kronike Čavolja (Prošlost i sadašnjost jednog narodnosnog sela),* Budimpešta, 1984; A. Sekulić, *Hrvatski bački mjestopisi*, Zagreb, 1994.

Ž. Mandić i S. Stantić

ČELIKOVIĆ, Katarina, rođ. Plemenčić (Varaždin, 1. III. 1960.), bibliografkinja, publicistica, kulturna djelatnica. Osnovnu i srednju školu završila je u Varaždinu, a 1983. na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu diplomirala je komparativnu književnost i rusistiku. Od 1986. radi u subotičkoj Gradskoj knjižnici kao bibliotekar-informator na stručnoj obradi knjiga i na odjelu bibliografije.

Sudjelovala je u pokretanju i u radu nekoliko subotičkih hrvatskih institucija: katoličkog mjesečnika *Zvonik* 1994., u kojem je od početka lektorica, novinarka i jedna od urednika, Hrvatskoga akademskog društva 1998., u kojem od osnutka obavlja dužnost tajnice, a 2002. potaknula je osnivanje Hrvatskog društva za pomoć učenicima *Bela Gabrić* i Hrvatske čitaonice. U sklopu Hrvatske čitaonice pokrenula je nekoliko manifestacija kojima je svrha očuvanje i razvijanje hrvatskog jezika (Dane Balinta Vujkova, Pokrajinsku smotru recitatora na hrvatskom jeziku i Susrete vojvođanskih pučkih pjesnika *Lira naiva*) te nakladničku djelatnost (knjige, zvučna edicija s narodnim pripovijetkama i edicija *Slikovnice*). Lektorica je i jedna od urednika u kalendaru *Subotička Danica*, a sudjeluje i u nakladništvu Katoličkog instituta za kulturu, povijest i duhovnost *Ivan Antunović*, u kojem je pro-

čelnica Bunjevačko-šokačke knjižnice *Ivan Kujundžić* od 1999.

God. 1997., skupa sa suprugom Ervinom, dobila je Antušovu nagradu za doprinos kulturi bačkih Hrvata-Bunjevaca za rad u mjesečniku *Zvonik*, a za organiziranje Dana Balinta Vujkova Kulturno-prosvjetna zajednica Općine Subotica dodijelila joj je 2005. posebno priznanje *Dr. Ferenc Bodrogváry*.

Djelo: *Subotička bibliografija 1918-1944,* sv. III/1 (suautori G. Kiss i E. Bažant), Subotica, 2003.

T. Žigmanov

ČENAD (*madž.* Érsekcsanád), selo u jugozapadnom dijelu Bačko-kiškunske županije, 13 km sjeverno od Baje; 2945 st. (2001.). Prvotno se nalazilo 5 km zapadno od današnjeg sela, na obali Dunava. Prema arheološkim nalazima postoji već u XI. st. Od XIV. st. u posjedu je Kalačke nadbiskupije; a odatle potječe i njegovo madžarsko službeno ime Érsekcsanád (*madž.* érsek, »nadbiskup«), koje je dobio 1898. Prijašnja službena imena: Chanad 1391., Csanád 1828. Ime naselja izvedeno je od osobnog imena Csanád. Fancažani, najbliži susjedi, zovu ga Čenad, ostali bunjevački Hrvati Čanad, a Santovci Čanada.

God. 1391. zabilježen je kao selo, 1543. Kalačkoj nadbiskupiji plaća 5 forinta crkvene desetine. Za turske dominacije 1560. stanovnici su mu bili ratari koji su obrađivali i obližnje »pustare«, majure. God. 1580. imalo je 39 kuća. Na prijelazu iz XVI. u XVII. st. stanovnici su prešli na reformatsku vjeroispovijed. God. 1686. opustjelo selo ponovno je napučeno 1689., među ostalim i Hrvatima. God. 1703. imalo je 23 porezna obveznika. Popis iz 1715. bilježi 4 hrvatske, a onaj pet godina poslije 3 hrvatske i 18 madžarskih obitelji. God. 1744. popisan je 81 obiteljski starješina, a 1784. ima 1222 stanovnika. Potkraj XVIII. st. spominje se kao madžarsko mjesto. Stanovništvo mu se tada bavilo uglavnom ribolovom i stočarstvom, napose uzgojem konja i rogate stoke. Zbog čestih poplava vlasti su 1806., unatoč protivljenju stanovnika, selo premjestile na sadašnje mjesto. U to doba Kalačka biskupija ovamo naseljava katoličke seljake, među njima i Hrvate. God. 1819. u selu je već 260 kuća. Dotadašnja čikuzdanska filijala samostalnom župom postaje 1839. Matične se knjige vode od 1799., a u njima se nalazi i 28 hrvatskih prezimena. Od 1985 stanovnika na popisu iz 1881. godine svega je 8 osoba hrvatske narodnosti. Hrvatski se jezik ovdje zadržao do 1920-ih godina. Iz Peštansko-piliško-šoltsko-kiškunske županije selo je izdvojeno 1944. i priključeno Bačko-bodroškoj županiji, a od 1950. postaje dijelom tad osnovane Bačko-kiškunske županije. O hrvatskoj nazočnosti u prošlosti govore i hrvatska imena čestica ovdašnjih polja: Karašovica, Kiselica, Turčikova, Kalonica, Perošić, Borić, Mala busija, Ivanac, Patonica, Veranka, Trnje, Krčavina, Bižan.

Čenad (Érsekcsanád)

Lit.: A. Vályi, *Magyar országnak leírása,* Buda, 1796; D. Csánki, *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában,* Budapest, 18901913; Gy. Dudás, *Bács-Bodrog vármegye egyetemes monografiája,* I-II, Zombor, 1896; J. Rapcsányi, *Magyar városok monográfiája. Baja és Bács-Bodrog vármegye községei,* Budapest, 1934.

Ž. Mandić

ČEPELSIGETI, Marija (Čepelsigeti-Zorinac, Zorinac) (Tukulja, 16. V. 1926. – Tukulja, 9. I. 2006.), pedagoginja, odgo-

Marija Čepelsigeti

jiteljica, ravnateljica hrvatsko-srpskoga učeničkog doma u Budimpešti. Rođeno prezime Zorinac otac joj je bio prisiljen pomadžariti. Poslije rata, nakon što je završila tromjesečni učiteljski tečaj u Pečuhu, povjereno joj je organiziranje školske nastave na hrvatskom jeziku u baranjskom Šarošu (*madž*. Magyarsarlós). Godine 1952. preuzela je dužnost ravnateljice hrvatske škole u Pečuhu, ali je već u kolovozu iste godine njezin rad prekinut. Na temelju lažne optužbe da je jugoslavenski špijun uhićena je i osuđena na tri godine zatvora. Kaznu je izdržala u zatvorima u Pečuhu, Budimpešti i Kalači. Zaposlila se dvije godine nakon odsluženja kazne, najprije kao odgojiteljica u Malome učeničkom domu na budimpeštanskom Trgu ruža, a 1961. imenovana je ravnateljicom hrvatsko-srpskoga učeničkog doma u Munkácsyjevoj ulici u Budimpešti. Na toj je dužnosti ostala do umirovljenja 1990. Za rad u prosvjeti i kulturno djelovanje dodijeljena su joj sljedeća priznanja: Istaknuti prosvjetni radnik 1971., Za socijalističku kulturu 1976., Orden rada srebrnog stupnja 1978., Diploma *Najdraži učitelj* 1979., Spomen-plaketa za službu u prosvjeti 1990., Nagrada za kulturu Grada Tukulje 2002.

Lit.: M. Mandić, *Naša gimnazija,* Budimpešta, 1996; *Hrvatski glasnik*, br. 2/2006, Budimpešta.

Ž. Mandić

ČEPELJ (*madž*. Csepel), naselje na sjevernom dijelu istoimenog otoka na Dunavu južno od Budimpešte, danas XXI. okrug grada Budimpešte. Ime mu znači »mlada hrastova šuma«. Starodrevno je naselje (V.-IV. st. pr. Kr.). U ranome srednjem vijeku nastanjuju ga Rimljani, poslije Avari. Kao kmetsko naselje spominje se 1138.

Hrvati ovdje stanuju već od sredine XVI. st., kad su im dušobrižnici bili bosanski franjevci. U XVII. st. ubraja se među hrvatska naselja. Pri oslobađanju Budima 1686. i za trajanja Rákóczyjeve borbe 1703.-11. stanovništvo mu se razbježalo. Novi čepeljski veleposjednik princ Eugen Savojski 1712. dopušta obnovu Čepelja, obećavši doseljenicima sedam besporeznih godina. Od 1692. do 1745. filijala je budimskih hrvatskih župa (*Parochia Illyricae Nationis Budae in aquatica ex antiquo*, odnosno *Parochia Administratione Dalmatica*), a od 1745. do 1777. tukuljske župe. God. 1717. u Čepelju je popisano 19 kmetskih obitelji: 12 hrvatskih i 7 njemačkih. Hrvati, koji tvore 63% ovdašnjeg pučanstva, u vlasništvu tada imaju 72% oranica. Seoski je knez Martin Lukašović, 1728. pak Ivan Agić. Tadašnje je selo još bliže sjevernom vrhu otoka; Nijemci žive u gornjem, a Hrvati u donjem dijelu naselja. U selu je 1734. izgrađena crkva posvećena Maloj Gospi. Administrativno samostalnim postaje 1742. Već 1752. Nijemci su brojnošću nadmašili Hrvate. Seoski čelnici – knezovi – biraju se naizmjenično, pri čemu je doknez uvijek druge narodnosti od kneza. Samostalnom župom postaje 1788. Potkraj XVIII. st. spominje se kao njemačko-»racko« selo, stanovnici mu se bave poljodjelstvom i vinogradarstvom.

U selu je 1817. Hrvata bilo 38%, a Nijemaca, čiji se broj s vremenom povećao, 62%. Nakon što je kanonička vizita odredila da hrvatska propovijed bude svake 3. nedjelje »jer Hrvati razumiju njemački, a Nijemci ne znaju hrvatski«, u crkvi su se očitovale narodnosne suprotnosti. Iako su čepe.ljski Hrvati 1828. tražili učitelja koji zna i hrvatski, broj se Hrvata u selu nastavio smanjivati. Poslije poplave

1838. naselje je premješteno na današnje mjesto. Broj stanovnika u XIX. st. kretao se ovako: 1839. – 650 Nijemaca, 150 Hrvata, svi su rimokatolici; 1882. – od 176 obitelji samo je 35 hrvatskih; potkraj stoljeća, uz 1140 Nijemaca i 96 Madžara, ima 195 Hrvata. U drugoj polovici XIX. i napose u prvoj polovici XX. st. Čepelj je izrastao u jedno od najvećih industrijskih središta u Madžarskoj. Budimpešti je priključen 1950. Unatoč tomu što je hrvatski jezik iz škole potisnut 1906., a iz crkve 1929., čepeljski su Hrvati narodnu posebnost očuvali razmjerno dugo. Potkraj XX. st. preminule su zadnje osobe koje su tečno govorile hrvatskom novoštokavskom ikavicom.

Lit.: J. Rupp, *Buda-Pest és környékének helyrajzi története.* Pest, 1868; Ö. Tokody (ur.), *A magyarországi római és görögkatolikus papság egyetemes névtára 1880. évre,* Temesvár, 1880; I. Antunović, *Razprava o podunavskih i potisanskih Bunjevcih i Šokcih u pogledu narodnom, vjerskom, umnom, gradjanskom i gospodarskom,* Beč, 1882; K. Pápai, A Csepel sziget és lakói, u: *Földrajzi Közlemények*, Budapest, 1890; S. Borovszky, *Pest-Pilis-Solt-Kiskunvármegye monographiája,* I -II, Budapest, b. g.; L. Némethy, *A pesti főtemplom története,* Budapest, 1911; D. Schuler, *Adatok a* Tabán történetéhez és rendezéséhez, *Statisztikai Közlemények*, 75, 4, Budapest, 1934; A. Kubinyi, *Csepel népessége a XVIII. században és a XIX. század első felében,* Budapest, 1959; E. Joó, *Tétény-Promontor,* Budapest, 1970; Ž. Mandić, Čepeljski Hrvati, *Narodni kalendar*, Budimpešta, 1986.

Čepelj – otok i istoimeno naselje na njegovom krajnjem sjeveru

Ž. Mandić

ČERNELIĆ, Milana (Osijek, 11. VIII. 1954.), etnologinja, sveučilišna profesorica. Djetinjstvo i ranu mladost provela je u Bezdanu, a gimnaziju je pohađala u Somboru. Studij etnologije i engleskog jezika na Filozofskom fakultetu u Zagrebu završila je 1980. God. 1988. obranila je magistarski radnju *Tradicije svatovskih časti, njihovi nazivi i uloge, s osobitim obzirom na pojavu i uloge staćela*, a 1997. i disertaciju *Odabrane pojave iz svadbenih običaja bunjevačkih Hrvata kao izvor za proučavanje njihove etnogeneze*. Na Odsjeku za etnologiju na Filozofskom fakultetu u Zagrebu od 1980. radila je najprije kao stručna suradnica, a od 1989. kao asistentica. Danas je predstojnica Katedre za nacionalnu etnologiju.

Područje njezina znanstvenog interesa obuhvaća pojave iz duhovne i društvene kulture: svadbene običaje, život u zadrugama, probleme etničkih skupina, napose one vezane uz hrvatsku etničku skupinu Bunjevaca te pitanja njihove etnogeneze i načina oblikovanja njihova kulturnoga i etničkog identiteta. Objavila je dvije knjige i više od četrdeset stručnih i znanstvenih radova u hrvatskim (*Studia ethnologica Croatica*, *Migracijske teme*, *Etnološka tribina, Senjski zbornik*) i stranim časopisima (*Etnografija Hrvata u Mađarskoj, Acta ethnographica Hungarica*, *Prace etnograficzne*, *Folklór és traditió, Ethnographia*) te u zbornicima radova. Kao izlagač sudjelovala je na više međunarodnih znanstvenih skupova (Zagreb, Karlovac,

Bratislava, Beč, Krakov, Budimpešta, Tata, Békéscsaba). Provodila je terenska istraživanja u raznim krajevima Hrvatske (Slavonija, Lika, Primorje, Dalmacija) te među Hrvatima u Podunavlju (u Bačkoj i Madžarskoj). Koautorica je izložbe *Iz baštine bačkih Hrvata-Bunjevaca*, koja je održana u Etnografskome muzeju u Zagrebu početkom 1998. Sudjelovala je u nekoliko znanstveno-istraživačkih projekata u Hrvatskoj, a od 2002. voditeljica je projekta *Identitet i etnogeneza primorskih Bunjevaca*. Članica je Hrvatskoga etnološkog društva, Matice hrvatske i Društva vojvođanskih i podunavskih Hrvata. Pripada krugu najplodnijih istraživača etnologije bunjevačkih Hrvata.

M. Černelić, *Uloge i nazivi odabranih svatova u Bunjevaca,* Zagreb, 1991.

Knjiga *Uloge i nazivi odabranih svatova u Bunjevaca* nastala je na temelju njezina magistarskog rada. U njoj su prikazani podaci o svatovskim časnicima u Bunjevaca te su uspoređeni sa sličnim pojavama u drugim krajevima jugoistočne Europe, pri čemu je jedan od glavnih zaključaka da podrijetlo nemalog dijela bunjevačkoga svadbenog ceremonijala valja tražiti u predslavenskome kulturnom sloju, koji je odigrao važnu ulogu u genezi Bunjevaca. U doktorskoj disertaciji zaključila je pak kako su se počeci procesa etnogeneze Bunjevaca mogli zbivati »negdje na jugoistočnim dinarsko-jadranskim graničnim područjima. Tu su se negdje prožimali vlaški i hrvatski [...] kulturni elementi, koji su dali temelj nastajanju i oblikovanju osebujne hrvatske skupine poznate pod nazivom Bunjevci«. U knjizi *Bunjevačke studije*, koja je sinteza njezinih dosadašnjih glavnih znanstvenih preokupacija, u razmatranju znanstvenoga, ali i političkog problema bunjevačke etnogeneze, u nedostatku pisanih izvora, koristila se hermeneutičkim povijesnim pristupom (u nas nazivanim i kulturnopovijesnim). U njoj su, nakon odavna zastarjela i politički naručena djela Jovana Erdeljanovića iz 1930., prvi put izneseni znanstveni rezultati proučavanja etnogeneze Bunjevaca s etnološkog motrišta, bitno drukčiji od Erdeljanovićevih.

Hrvatsku i stranu znanstvenu javnost upozoravala je na aktualni položaj i probleme hrvatske manjine u Bačkoj. U radovima koji se odnose na tu problematiku dokumentirano govori o promjenama etničkog sastava stanovništva u Vojvodini u XX. st. te bilježi i interpretira sve događaje koji su na to utjecali. Osobito je zanima kako se to odrazilo na vojvođanske Hrvate, ne samo na razini Pokrajine, već i po manjim zemljopisnim regijama, općinama i naseljima. U napisu o nastojanjima da se ospori hrvatstvo Bunjevaca u Bačkoj izdvaja tri glavne struje u tim procesima: a) neutraliziranje hrvatstva Bunjevaca isticanjem njihove posebnosti (oni su samo Bunjevci), b) dopuštanje da mogu biti Srbi i Hrvati, uz naglasak da je bitno da su Južni Slaveni, te c) ideju da Bunjevci nisu Hrvati, već Srbi katoličke vjere.

Djela: *Uloge i nazivi odabranih svatova u Bunjevaca*, Zagreb 1991; *Bunjevačke studije*, Zagreb, 2006.

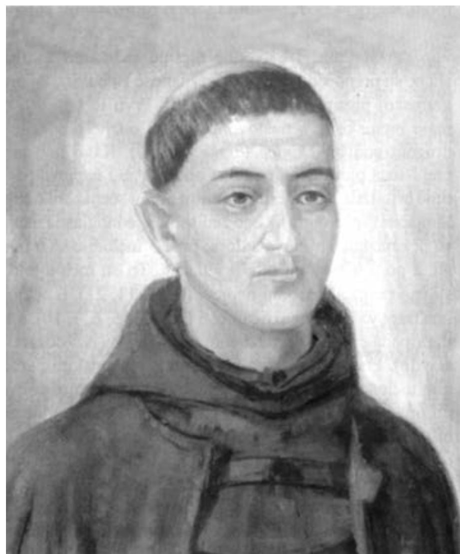
Odabrani članci: Običaj plesa s nevjestom u svadbenim običajima Bunjevaca, *Folklór és traditió,* 5, Budapest 1988; O tragovima zadruge kod Bunjevaca u južnoj Mađarskoj, *Migracijske teme,* 6 (3), Zagreb, 1990; Role of the »starješina svatova« among the Bunjevci, *Studia ethnologica,* 3, Zagreb, 1991; Na tragovima izvorištu osebujnog postupka pri blagoslovu mladenaca u podunavskih Bunjevaca iz okolice Budimpešte, *Studia ethnologica Croatica,* 5, Zagreb, 1993; Ethnic Changes in Voivodina in the 20th Century

with special Reference to the Position of the Croats Bunjevci, u: *Ethnocultural processes in Central Europe in 20th Century*, Bratislava, 1994; Nastojanja da se bačkim Bunjevcima ospori pripadnost hrvatskom narodu, *Studia ethnologica Croatica*, 6, Zagreb, 1994; A Budapest környéki, Duna menti Bunyevácok lakodalmi áldása nyomában, *Ethnographia,* 105 (2), Budapest, 1994; Attempts to deny the Bunjevci of Bačka (Vojvodina) the Right to Belong to the Croat Nation, *Acta ethnographica Hungarica*, 42 (1-2), Budapest, 1997; O životu na salašu, u: *Iz baštine bačkih Hrvata – Bunjevaca*, Katalog izložbe, Etnografski muzej u Zagrebu, 1998; O nekim važnijim običajima bačkih Hrvata – Bunjevaca, u: *Iz baštine bačkih Hrvata – Bunjevaca*, Katalog izložbe, Etnografski muzej u Zagrebu, 1998; Comparable Occurences in Wedding Customs of the Bunjevci and the Romance Language Speaking Inhabitants of the Balkan Peninsula, *Studia ethnologica Croatica*, 7-8, Zagreb, 1995-1996 [1999]; Kolač/kruh u obredu prstenovanja i blagoslova mladenaca u Bunjevaca iz okolice Budimpešte, *Etnografija Hrvata u Mađarskoj*, 7, Budapest, 2000; Prvi rezultati istraživanja tradicijske kulture primorskih Bunjevaca, *Senjski zbornik,* 27, Senj, 2000; Über das Recht, ein Kroate zu sein. Zu den Versuchen, den Bunjevci aus der Bačka die Zugehörtigkeit zum kroatischen volk abzusprechen, u: *Kroatische Volkskunde/Ethnologie in den Neunzigern,* Wien, 2001; Povezanost života na salašu i u gradu u bačkih Bunjevaca, *Etnološka tribina*, 25, Zagreb, 2002; Istraživanje tradicijske baštine, identiteta i etnogeneze primorskih Bunjevaca, *Senjski zbornik,* 30, Senj, 2003; The Local Community of the Ethnic Bunjevci in Croatia: Developing Cultural Identity. u: *Times, Places, Passages. Ethnologiacal Approaches in the New Millenium. 7th SIEF Conference Selected Papers, 23-28 April 2001,* Budapest, 2004; Specifičan način darivanja nevjeste u bunjevačkim svadbenim običajima, *Etnografija Hrvata u Mađarskoj*, 12, Budimpešta, 2005; Pristupi istraživanju bunjevačkih identiteta, *Studia ethnologica Croatica,* 17, Zagreb, 2006.

Lit.: Milana Černelić, Etnološki tragovi bačkih Bunjevaca [intervju], *Hrvatska riječ*, br. 76 Subotica, 2004; T. Žigmanov, Bibliografska građa za povijest Hrvata u Vojvodini od 1990. do 2002. (knjige, zbornici, časopisi, listovi, članci, novinski napisi i interne publikacije), *Ex Pannonia*, br. 8, Subotica, 2004.

T. Žigmanov

ČEVAPOVIĆ, Grgur (Csevapovich) (Bertelovci, 23. IV. 1786. – Budimpešta, 21. IV. 1830.), franjevac, pisac, povjesničar, pravnik, provincijal. Pohađao je gimnaziju u Požegi, a 8. XI. 1802. Josip Jakošić primio ga je u Provinciju sv. Ivana Kapistranskoga. Filozofiju je studirao kod Grge Peštalića na filozofskom učilištu u Baji 1803.-05., a zatim je ondje 1805.-07. i u Vukovaru 1807.-09. nastavio studij teologije. Na budimpeštanskom sveučilištu 1806. postigao je doktorat filozofije, a 1811. položio je profesorski ispit iz teologije. U međuvremenu je 1809. postao svećenikom. Predavao je filozofiju na učilištima u Slavonskom Brodu i Našicama 1809.-11., a zatim teološke predmete na bogoslovnim školama u Mohaču 1811.-14. i Vukovaru 1814.-20. U Vukovaru je samo godinu dana bio gvardijan i župnik 1820. /21., ali je u to vrijeme obnovio samostan. U dva je navrata 1821.-24. i 1827.-30. bio provincijal te je tada boravio u Budimu. Predsjedao je redovitom kapitulu 1824. i izvanrednom kapitulu 1829. u Mohaču, kad su sudionici prihvatili nove uredbe o životu i djelovanju u Provinciji, koje je pripravio s namjerom da članove svoje pokrajinske zajednice oslobodi zasada kasnog jozefinizma. U Beču je 1824. sudjelovao u pridruživanju četiriju austrijskih samostana Provinciji sv. Ivana Kapistranskoga i nakon tog događaja ondje je bio prvi gvardijan 1824.-27. Kao provincijal preuzeo je brigu za objavljivanje Biblije u prijevodu Matije Petra Katančića. Sudjelovao je na pokrajinskoj crkvenoj sinodi 1822. u Požunu i branio pravo franjevaca na njihovo shvaćanje redovničkog siromaštva. U rukopisu je ostavio iscrpnu povijest tog događaja (prijepis je u Arhivu Hrvatske franjevačke provincije u Zagrebu), no taj je dokument o stanju Crkve te vjerskom i moralnom životu katolika u doba kasnog jozefinizma u Madžarskoj i kontinentalnoj Hrvatskoj do danas neistražen. Sastavio je i danas izgubljenu povijest hrvatskog naroda, a uspio je objaviti dvije knjige o Provinciji sv. Ivana Kapistranskoga. Raspravljao je o pravopisu hrvatskog jezika s Tomom Košćakom, a tiskom je objavio dramu o Josipu Egipatskome. U franjevačkom samostanu u Vukovaru bila su i njegova dva spisa u rukopisu: *Ethica christiana* i *Paedagogia sublimior*.

Grgur Čevapović

Bio je središnja ličnost Provincije sv. Ivana Kapistranskoga u prvoj polovici XIX. st. i istodobno promicatelj hrvatske kulture u pretpreporodnom razdoblju među Hrvatima u Slavoniji i Ugarskoj, nastavljač kulturnog stvaralaštva na tom prostoru u duhu katoličke obnove, i to usprkos onodobnoj uređenosti javnoga i crkvenog života prema načelima jozefinizma. Svoju je knjižnicu ostavio samostanu u Vukovaru.

Djela: *Assertiones ex theologia morali nec non universo iure ecclesiastico,* Budae, 1815; *Josip, sin Jakoba patriarke, u narodnoj igri prikazan od učenika vukovarski,* Budim, 1820; *Synoptico-memorialis catalogus observantis Minorum Provinciae s. Ioannis a Capistrano, olim Bosnae Argentinae,* Budae, 1823; *Allocutiones capitulares... tempore capituli provincialis ann. 1824,* Budae [1824]; *Dolorem animo meo ex obitu... Alexandri Tomikovich,* Essekini, 1829; *Sermo occasione jubilaei sacredotalis... Antonii Scmidt,* Budae [1829]; *Statuta municipalia observantis Minorum Provinciae s. Ioannis a Capistrano,* Budae, 1829; *Recensio observantis Minorum Provinciae s. Ioannis a Capistrano,* Budae, 1830.

Lit.: W. Krtsmery, *Onomasticon... Gregorio Csevapovich... oblatum,* Budae [1830]; E. Mayerik, *Elegia honorobis... G. Csevapovich,* Eszekini [1830]; A. Scherzer, »Josip, sin Jakoba« od G. Čevapovića, *Nastavni vjesnik,* 14, Zagreb, 1896; D. Grbor: G. Ćevapović u »Danici Ilirskoj«, *Ibidem,* 15, 1897; J. Jelenić, *Pravopisna rasprava između dra Tome Košćaka i dra fra Grge Čevapovića,* Zagreb, 1930; T. Matić, *Prosvjetni i književni rad u Slavoniji prije preporoda.* Zagreb, 1945; E. Berthold, Die Vereinigung der Franziskanerklöster Niederösterreichs mit der Ungarischen Kapistranerprovinz, u: *Religiones paeninsulae Balcanicae et proximi Orientis. Zbornik B. S. Pandžića,* Bamberg, 1988; *Zbornik radova o fra Grgi Čevapoviću,* Osijek, 1991; F. E. Hoško, *Franjevačke visoke škole u kontinentalnoj Hrvatskoj,* Zagreb, 2002; isti, Franjevci u Slavoniji i Podunavlju u vremenu kasnog jozefinizma, *Croatica Christiana periodica*, 29, 55 (2005), Zagreb.

F. E. Hoško

ČESMIČKI, Ivan (**Jan Panonije**, **Jan Panonac**, **Ianus Pannonius**) (?, 29. VIII. 1434. – Medvedgrad kraj Zagreba, 30. XI. 1472.), humanist, latinski pjesnik. Zemljopisno i rodoslovno podrijetlo prvoga velikoga latinskog pjesnika iz srednjeg dijela ugarskog Podunavlja i dalje je predmet živih rasprava u madžarskoj, hrvatskoj i talijanskoj historiografiji. Po srednjovjekovnoj Česmici u okolici Bjelovara u historiografiji potkraj XIX. st. učvrstilo se prezime Česmički, no toj »zapadnoslavonskoj« tezi, potaknuti novijim madžarskim istraživanjima, suprotstavljaju se i neki hrvatskih književni povjesničari, koji tvrde da je Pannoniusovo rodno mjesto iščezlo selo Kestence blizu ušća Drave u Dunav. Slavensko podrijetlo Česmičkoga ne dovodi se u pitanje, no njegova je životna sudbina usko povezana s ugarskim plemstvom i budimskim dvorom kralja Matije Korvina (1458.-90.).

Najljepše godine svojeg života Česmički je proveo u Italiji, gdje ga je na školovanje kao trinaestogodišnjeg dječaka poslao ujak Ivan Vitez od Sredne. Upravo je iskustvo kulturnog bogatstva i novoga znanstvenog duha talijanskih gradova presudno utjecalo na njegovo stvaralaštvo. Školovao se u Ferrari kod glasovitoga Guarina i u Padovi, gdje je postao doktorom kanonskog prava. Nakon jedanaest talijanskih godina vratio se u Ugarsku, gdje je, s nepunih 26 godina, postao pečuškim biskupom. Iduće desetljeće proveo je na budimskom dvoru te prateći kralja na vojnim

pohodima. Godine 1469., skupa s Ivanom Thuzom, imenovan je slavonskim banom, no obojica su ubrzo smijenjena. Sudjelovao je poslije toga u uroti skupine velikaša koji su, nezadovoljni Korvinovom samovladom, ponudili prijestolje poljskom kraljeviću Kazimiru. Urota nije urodila plodom, a Česmički se u bijegu sklonio kod zagrebačkog biskupa na Medvedgradu. Ondje je i umro, a poslije je njegovo tijelo preneseno u Pečuh i pokopano u tamošnjoj katedrali.

Sam je Korvin 1483. dao nalog da se prikupe svi Pannoniusovi epigrami, jer pjesnik za života nije uspio tiskati svoje tekstove. Razgranata rukopisna tradicija i velik broj izdanja u XVI. st. u Beču, Bologni, Baselu i drugdje pokazuju da je Česmički prerastao u kultnu figuru srednjoeuropskoga književnog prostora. Tradicionalno se njegov opus dijeli na veće pjesme u heksametrima, elegije, epigrame, prozne prijevode s grčkoga, govore i pisma. Osobitu pozornost pobuđuju elegije s autobiografskim sadržajem: tužaljka u povodu smrti majke Barbare, niz elegija napisanih u napadaju bolesti, obraćanje vlastitoj duši. Među više od 400 epigrama pretežu satirički i erotski, po uzoru na Marcijala. Na hrvatskom jeziku Česmički danas živi zahvaljujući prijevodima velikoga bosanskoga i hrvatskog pjesnika Nikole Šopa.

Djela: *Opera*…, Basel 1555; *Libri III poematum, elegiarum et epigrammatum*, Budae, 1754; *Pjesme i epigrami* (latinski izvornik i hrvatski prijevod N. Šopa), Zagreb, 1951; *Opera Latine et Hungarice*, Budapest, 1972.

Lit.: V. Vratović (ur.), *Latinsko pjesništvo u Hrvata: dvojezična antologija*, Zagreb, 1997; J. Petričević (ur.), *Izbor iz djela hrvatskih latinista*, Zagreb 1999; *Leksikon hrvatskih pisaca*, Zagreb, 2000; Podrijetlo Jana Panonija: novija istraživanja u mađarskoj historiografiji, *Scrinia Slavonica*, sv. 4, Slavonski Brod, 2004.

N. Ušumović

ČIČA, 1. starija muška osoba; **2.** otac, glava obitelji, osobito u obiteljskoj zadruzi. U svakodnevnome pučkom govoru uz ime starijeg muškarca dodavan je pridjevak »č´a«, kratica od »čiča«. Taj je pridjevak očuvan i u naslovu komedije Matije Poljakovića *Č´a Bonina razgala*, svojedobno jedne od najizvođenijih predstava u subotičkom kazalištu.

A. Stantić

ČIČAKULAŠA (**čačikulaša)**, dječja igra u bačkih Bunjevaca. Igraju je najčešće dječaci osnovnoškolske dobi, koji se natječu u dvije skupine od po 5-6 članova. Jedan od igrača oslonjen je leđima uz drvo ili zid, dok drugi dječak stavlja svoju glavu među sklopljene ruke prvoga u visini prepona. Ostali članovi skupine stavljaju glavu među raširene noge prethodnog dječaka i drže se čvrsto za njegove noge, čineći tako neku vrstu mosta. Druga skupina dječaka iz zaleta skače raznožno na leđa onima koji su u mostu. Ako se most slomi, tj. ako koji od dječaka iz mosta poklekne, nastavljaju skakati oni koji su i dotad skakali. Ako tko iz skupine koja naskakuje dodirne nogom tlo ili padne s mosta, mijenjaju se uloge.

Lj. Vujković Lamić

Maksimilijan Čičerić

ČIČERIĆ, Maksimilijan (Maximlian Csicserics von Bacsány) (Arad, danas Rumunjska, 3. III. 1865. – Zagreb, 8. XI. 1948.), general. Potječe iz hrvatske graničarske obitelji iz okolice Titela. Nižu gimnaziju završio je u Vinkovcima, a Vojnu akademiju u Bečkome Novome Mjestu. Od 1884. bio je poručnik 38. ugarske

pješačke pukovnije. Nakon toga završio je ratnu školu u Beču te je 1889. postao natporučnikom. Ratnu povijest i vojni zemljopis u ratnoj školi u Beču predavao je 1893.-1902. God. 1904. imenovan je austrougarskim vojnim izaslanikom u Mandžuriji, gdje je boravio do svršetka rusko-japanskog rata 1905. Nakon povratka u zemlju postao je pukovnikom u Zagrebu te je bio na dužnosti u stožeru XIII. korpusa. U general-bojnika promaknut je 1911. i imenovan zapovjednikom 30. pješačke brigade u Miskolcu. Uoči Prvoga svjetskog rata bio je zapovjednik škole korpusnih časnika u Beču, a u lipnju 1914. postao je zapovjednikom stožera V. armije. Nakon rujanskog neuspjeha u Srbiji smijenjen je i raspoređen u zapovjedništvo utvrđene Dunavske linije (Krems-Tully-Beč-Požun). Ponovno je bio zapovjednik XIII. korpusa 1915.-16., a XXIII. korpusa 1917.-18., s kojim se i borio na ruskoj bojišnici. Kao vojni stručnjak sudjelovao je na Brest-Litovskim mirovnim pregovorima. Na Piavi se borio od 1917. do 30. X. 1918. Umirovljen je 31. XIII. 1918. te je otad do rujna 1942. živio u Beču, a nakon toga se vratio u Zagreb. U dnevniku *Kraj rata (15. IV. – 30. X. 1945.),* koji je pisao njemačkom goticom, zabilježio je tadašnje prilike u Zagrebu, a objelodanio je i sjećanja iz rusko-japanskog rata.

Djela: *Unser neues Feldgeschütz*, Wien 1907; *Die Schlach, Studie auf Grund des Krieges in Ostasien 1904-05*, Wien, 1908; Dnevnik generala Čičerića – Kraj rata. Generalovi tajni zapisi, *Azur journal,* 2, 4/5, Zagreb, 1990.

Lit.: *Hrvatski biografski leksikon*, 3, Zagreb, 1993.

S. Bačić

ČIČOKA (čičovka) (*madž.* csicsóka, *lat.* Helianthus tuberosus I.), jednogodišnja biljka čija se krtola rabi u ljudskoj prehrani. Podrijetlom je iz Sjeverne Amerike i nekad se često uzgajala u povrtnjacima seoskih kuća i salaša. Stabljika joj je visoka od 1,5 do 3 metra, ima malene žute cvjetove slične suncokretu, a krtole sliče gomoljima krumpira. Otporna je na biljne bolesti, a po busenu može dati urod i do 3 kg. Zbog skromnih zahtjeva, sadi se na najlošijem zemljištu, a najbolje rađa u sjenovitim mjestima. Može se pripremiti na više načina: jede se sirova nakon što se s nje sastruže pokorica, kuhana, u salati, u turšiji s krastavcima i paprikom, a mogu se od nje pripremiti i juha i džem.

Lit.: B. Ivić, Korisna, ali zaboravljena, *Žig*, br. 7, Subotica 1994.

A. Stantić

ČIČOVI, somborsko prigradsko salašarsko naselje. Nalazi se oko 5 km južno od Sombora, na prostranoj i plodnoj lesnoj terasi. Razvilo se duž nekad važne ceste koja je vodila u Bač, a istodobno je pratilo i nekadašnji tok rječice Mostonge, kojim danas protječe vodotok što spaja stari Veliki bački kanal (nekada Franzov kanal) s glavnim pravcem hidrosustava Dunav-Tisa-Dunav.

Čičovi

Naselje je postojalo još u predtursko doba pa je tako 1543. njegovih 20 oporezovanih stanovnika plaćalo desetinu Kalačkoj nadbiskupiji. Više se puta spominje tijekom turske vladavine ugarskim Podunavljem. Nakon protjerivanja Turaka na pustari Čičovi nalazili su se salaši somborskih vojnih graničara. Pustara je 1749. postala dijelom teritorija slobodnoga kraljevskog grada Sombora.

Danas je naselje depopulacijsko: dok je 1961. imalo 616 stanovnika u 200 kućanstava, 2002. bilo ih je 157 u 66 obitelji. Više od 90% stanovništva čine Srbi.

U uzvišenijem dijelu Čičova, poviše nekadašnjeg toka Mostonge, somborski senator i glavni sudac Josip Marković dao je 1781. podići kapelu Snježne Gospe, ko-

ja je 2004. temeljito obnovljena. Svečane mise na tome hodočasničkome mjestu održavaju se na dan Snježne Gospe 6. VIII., dok je proštenje u nedjelju nakon tog blagdana. U kapeli se posebno obilježava i Mala Gospa. U tim se prigodama ondje okupi više stotina vjernika iz Sombora i okolnih mjesta, među njima i mnogobrojni pravoslavci.

Lit.: I. Iványi, *Bács-Bodrog vármegye földrajzi és törénelmi helynévtára*, I-II, Szabadka, 1909², III, Szabadka, 1907; J. Muhi, *Zombor története*, Zombor, 1944; M. Beljanski, *Somborski salaši*, Sombor, 1970; M. Beljanski, *Ponovo o somborskim salašima*, Sombor, 1979; A. Sekulić, *Hrvatski bački mjestopisi*, Zagreb, 1994; A. Hegediš, Slobodan kraljevski grad Sombor (1749-1848), *Dometi*, 100-103, Sombor, 2000.

M. Đanić

ČIK (*madž.* Csik-ér), rječica na Telečkoj zaravni (Bačka lesna zaravan) i na području donje Bačke – od pustare Čikerija zapadno od Subotice do Tise, u koju se ulijeva kod Bačkoga Petrova Sela. Kroz Madžarsku protječe u dužini od 12 km, a kroz Vojvodinu 90 km. Na izvorištu potok ima dva kraka, na dijelu između Višnjevca i Čantavira prima vodu iz šest pritoka (iz doline Stipić, Kiš, Vereb, Gece i dr.), a nalazi se na njemu i jedan otok. Regulacija rječice počela je 1899.-1907., obnovljena je 1958., a završena je gradnjom akumulacijskog jezera kod Svetićeva 1980.

Dolina rječice na Telečkoj zaravni do Višnjevca široka je 120-150 m i duboka 18-20 m, a od Višnjevca je široka 350-400 m i duboka 20-25 m. Na području donje Bačke širina je doline 80-100 m, a dubina 3-4 m.

Rječica ima porječje površine 637-750 km², s kojega odvodi podzemne i atmosferske vode te otpadne vode kemijske industrije *Azotara* i naselja s njezinih obala. Do regulacije rječice protjecanje vode kod ušća variralo je između 1 i 15 ml/s, prosječno 3 ml/s.

Prema pedološkoj karti Vojvodine, u porječju su rasle listopadne šume. O njihovu postojanju nema pisanih izvora. Na zemljovidima s kraja XVII. i početka XVIII. st. u koritu je rječice tijekom godine najčešće bila voda na nizvodnoj dionici, zapadno-sjeverozapadno od ušća, gdje je bilo srednjovjekovno naselje Csik, po kojem je rječica najvjerojatnije i dobila ime.

L. Hovány

ČIKERIJA (*madž.* Csikéria), **1.** pustara koja u Madžarskoj obuhvaća područje duž državne granice, između Kunbaje, Aljmaša, Milkuta i Tompe, a u Vojvodini južno od toga područja, između pustara Tavankut, Šebešić i Kelebija. Nekadašnja službena imena: Csékéria 1655., Czikéria 1657., Csekeria i Csékeria XVIII. st., Csikéria 1929. Ime je izvedeno od naziva potoka Csíkér, koji su mjesni Hrvati preimenovali u Čikerija. God. 1655. ubrajala se među pustare na kojima je živjelo hrvatsko stanovništvo. Upravno je pripadala Subotici sve do 1920., kad je trianonska granica razdvojila pustaru te je njezin južni dio pripao Kraljevini SHS, a sjeverni Madžarskoj; **2.** nekoć jedinstveno naselje, koje je 1920. državna granica presjekla na dva nejednaka dijela. Iako se oba službeno nazivaju Čikerijom, narod je veći dio naselja, koji je pripao Madžarskoj, još od početka XX. st. nazivao Gornjom Čikerijom (*madž.* Felsőcsikéria), a naselje koje je danas u Vojvodini Donjom Čikerijom (*madž.* Alsócsikéria).

Gornja je Čikerija selo koje se nalazi istočno od Aljmaša, u samoj blizini državne granice. Samostalnim naseljem postala je 1921. Mjesna crkva je podignuta u čast sv. Stjepana Kralja 1928., a naredne godine i posvećena. Hrvata je u tom naselju 1941. bilo 493 (ukupno 2050 stanovnika), 1945. – 420, 1960. – 437 (ukupno 1793 stanovnika), 1980. – 183 (ukupno 1241 stanovnik), 1990. – 42 (ukupno 1031 sta-

Gornja i Donja Čikerija

novnik), a 2001. g. – 79 (ukupno 975 stanovnika). U Seoskoj kući (Faluháza) pohranjena je etnološka zbirka koja prikazuje povijest naselja i mjesne običaje. Od 1990. g. ovdje djeluje Hrvatska manjinska samouprava i Kulturno-umjetničko društvo »Rokoko«.

Donja se Čikerija nalazi zapadno od Ljutova, s kojim upravno čini mjesnu zajednicu, te sjeverno od Tavankuta, također u samoj blizini državne granice. Čine je dvije dugačke ulice i red ušorenih salaša. Naselje se naslanja na bagremovu šumu i leži na žutome i crnom pijesku, što je uvjetovalo da se stanovnici bave vinogradarstvom, a danas voćarstvom. Izrazito je depopulacijsko mjesto – četrdesetih godina XX. st. mjesnu je pučku školu pohađalo više od 70 učenika, a danas ima osam učenika, koji u školu putuju u obližnji Tavankut ili u Ljutovo. Zbog nedostatka osnovne infrastrukture (nema asfaltirane ceste, prodavaonice, doma zdravlja, izdvojeni odjel tavankutske osnovne škole u Čikeriji zatvoren je početkom 1980-ih), stanovništvo se u drugoj polovici XX. st. postupno iselilo u Tavankut, Ljutovo i Suboticu. Danas ondje živi još nešto više od 100 stanovnika, većinom starijih osoba. Posljednjih godina mjesto oživi za proštenje, koje se slavi u nedjelju poslije spomena sv. Leopolda Mandića, te u drugoj polovici kolovoza za Čikerijade – vjersko-sportskoga godišnjeg susreta mladih katolika iz Subotice i okolice. Donja je Čikerija pretežito je naseljena bunjevačkim Hrvatima. Njezinu znamenitost predstavlja veliko zvono koje razbija tučonosne oblake.

Lit.: I. Antunović, *Razprava o podunavskih i potisanskih Bunjevcih i Šokcih u pogledu narodnom, vjerskom, umnom, gradjanskom i gospodarskom,* Beč, 1882; Gy. Dudás, *Bács-Bodrog vármegye egyetemes monografiája,* I-II, Zombor, 1896; J. Rapcsányi, *Magyar városok monográfiája, Baja és Bács-Bodrog vármegye községei,* Budapest, 1934; M. Marković, *Geografsko-istorijski imenik naselja Vojvodine*, Novi Sad, 1966; A. Sekulić, *Hrvatski bački mjestopisi*, Zagreb, 1994; Ž. Mandić, Mikrotoponimija bunjevačkih Hrvata u Madžarskoj, *Folia onomastica Croatica*, 10, Zagreb, 2001.

Ž. Mandić i T. Žigmanov

ČIKERIJADA, vjersko-sportski godišnji susret mladih katolika iz Subotice i okolice kod središnjeg križa u Čikeriji, koji se održava u drugoj polovici kolovoza. Prvi je put organizirana 2000. na inicijativu vlč. M. Stantića, koji je i stalni organizator, a geslo je susretâ *Gle, kako je dobro, kako je milo kao braća zajedno živjeti!* (Ps 133,1). Svrha je tih jednodnevnih okupljanja druženje, međusobno upoznavanje i bolje povezivanje katoličke mladeži iz sjevernih župa Subotičke biskupije. Mladi na susret uglavnom dolaze biciklima, a svake ih se godine ondje okupi preko stotinu. Zamisao je da Čikerijada u budućnosti preraste u kamp u kojem će se održavati duhovne vježbe i radionice.

Lit.: M. Stantić, Pet godina Čikerijade, *Subotička Danica (nova): Kalendar za 2005. godinu*, Subotica, 2004.

T. Žigmanov

ČIKUZDA (*madž.* Sükösd), selo u jugozapadnom dijelu Bačko-kiškunske županije, 15 km sjeverno od Baje, 4032 st. (2002.). Nekadašnja službena imena: Segusd 1399., Sukedeghaza 1341., Sykesd 1520., Sökesd 1543., Ükesd 1686., Sükösd 1773. U korijenu je imena staromadžarska imenici *ség* (hum, brijeg).

God. 1520. Čikuzda je zabilježena kao selo; 1543. Kalačkoj je nadbiskupiji platila 7 forinta crkvene desetine. Za Rákóczijeva ustanka 1703.-11. spominje se kao

Čikuzda (Sükösd)

hrvatska župa. Zemaljski popis 1715. bilježi 15 hrvatskih i 3 madžarske obitelji. Hrvata je već tada bilo znatno više, što potvrđuju crkvene matične knjige (vode se od 1711.), u kojima se nalazi stotinjak hrvatskih prezimena. Samostalnom je župom postala 1719., a o brojnosti katolika govori podatak iz 1730., kada su krizmane 372 osobe. God. 1748. ima 951, a 1762.– 1327 stanovnika, pri čemu trećinu čine Madžari. Hrvati se spominju i 1783. God. 1787. bilježi se kao »ilirsko«, a potkraj XVIII. st. kao madžarsko-»racko« selo koje pripada posjedu Kalačke nadbiskupije. (Hrvate crkveni dokumenti najčešće spominju kao Ilire, a državni popisi kao Race, odnosno katoličke Race.) God. 1860. uništila ju je poplava, a stanovnici su preseljeni na današnje mjesto, na uzvisinu pokraj kapelice Tri križa. Selu pripada i kapelica sv. Ane, poznato hodočasničko mjesto. Potkraj XIX. st. ima 787 kuća i 3381 stanovnika, »koji su nekoć bili Hrvati, ali danas su svi Madžari«. Hrvatski se živalj potpuno odnarodio 1920-ih godina, a na njegovu nekadašnju brojnost danas podsjećaju samo prezimena (Gariša, Jagica, Jakšo, Karagić, Serletić, Vidak…) i mikrotoponimi (Dolina, Grbavac Jezer, Lipovac, Plačidol Široka, Taban, Tvrdica, Zlopolje…).

Lit.: A. Vályi, *Magyar országnak leírása,* Buda, 1796; E Fényes, *Magyarország geographiai szótára,* Pest, 1851; S. Borovszky, *Pest-Pilis-Solt-Kiskunvármegye monographiája,* I-II, Budapest, b. g.; Gy. Dudás, *Bács-Bodrog vármegye egyetemes monografiája,* I-II, Zombor, 1896; A. Hegedűs, *Patachich Gábor kalocsai érsek élete és restaurációs tevékenysége.* Laurea értekezés. Kalocsa, 1954; Gy. Györffy, *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza,* Budapest, 1963; E. Solymos M. Göldner Solymosné, *A kalocsai érsekuradalom halászati szerződései 1725-1916. Cumania, V*, Kecskemét, 1974; Ž. Mandić, Traganje za netragom nestalim Hrvatima, *Narodne novine,* Budimpešta, 8. III. 1984.

Ž. Mandić

ČILIĆ, Luka (Baja, 1707. – Baja, 15. IV. 1770.), franjevac, pedagog, pisac. U Provinciju Bosnu Srebrenu stupio je 1726. u Baču. Budući da je dobro govorio njemački i talijanski, pretpostavlja se da se školovao u zemljama u kojima se govori tim jezicima. Kao mlad svećenik bio je vojni kapelan i boravio je na Korzici 1731.-33. Predavao je na filozofskom učilištu u rodnome mjestu 1734.-37., a u vrijeme dok je po Slavoniji i Podunavlju 1738./39. harala kuga djelovao je u Budimu kao hrvatski propovjednik te je požrtvovno dvorio oboljele. Više je godina bio odgojitelj novaka u Radni, odakle je 1745. došao za profesora teologije na generalna učilišta 1. razreda u Budim 1745.-50. i u Osijek 1750.-58. Stekao je naslov *lector jubilatus* i bio dekan generalnog učilišta u Budimu 1759.-62. U vodstvu zajednice sudjelovao je kao kustod prije druge diobe Provincije Bosne Srebrene 1756./57. i definitor u novoutemeljenoj Provinciji sv. Ivana Kapistranskoga. U ime vrhovne uprave Franjevačkog reda bio je generalni vizitator u Bugarskoj. Plod je njegova odgojiteljskog rada priručnik duhovno-asketskog sadržaja. Ne mogu mu se sa sigurnošću pripisati filozofski spisi u rukopisu *Physica seu octo libri Physicorum, Philosophia moralis* te *Metaphysica* (Bajae, 1733/34; vel. 19 x 19 cm, pisar Stjepan od Valpova, knjižnica franjevačkog samostana u Našicama). Nije naime isključeno da im je autor Toma Jelle († 1743. u Földvaru). God. 1762., kao posljedica kapi, oduzet mu je govor. Od 1766. je boravio u rodnoj Baji strpljivo podnoseći svoje patnje.

Djela: *Paen festivum… dno Josepho Anthonio Chiolnich… episcopo Bosnensi…*, Essekini, 1752; *Directa ad coelum via seu tres gradus perfectionis evangelicae*, Essekini, 1755; *Conclusiones ex universa theologia*, Essekini, 1755.

Lit.: *Historia domus Bajensis*, 1, Baja, 1991; F. E. Hoško, *Franjevačke visoke škole u kontinentalnoj Hrvatskoj*, Zagreb, 2002.

F. E. Hoško

ČISTA SOBA, u bačkih Bunjevaca i Šokaca svečana prostorija na salašu ili u kući u kojoj se nije boravilo. U njoj se nalazio namještaj i oprema (posteljina, pokrivači i sl.) koju je žena donijela u mužev dom. Potkraj XIX. st. kod Bunjevaca »kovčeg« u kojem je udavača donosila svoje »aljine«, odnosno »štafir«, zami-

jenili su posebni tipovi ormara, »dolaf« i »šifunjer«. U čistoj se sobi čuvao i višak posteljine te svečana odjeća, a služila je i kao gostinska soba za noćenje važnijih gostiju. Iz nje su se pokapali preminuli ukućani.

Lit.: A. Sekulić, *Bački Hrvati*, Zagreb, 1991; M. Černelić, O životu na salašu, u: *Iz baštine bačkih Hrvata – Bunjevaca*, Zagreb, 1998.

A. Stantić

ČISTA SRIDA, *dijal.*, Pepelnica**,** prvi dan korizme. Na taj je dan propisan strogi post i nemrs, a neki vjernici među bačkim Hrvatima, sukladno tradiciji, do danas »suše«, tj. ne jedu i ne piju.

U bačkih Bunjevaca domaćice su na Čistu srijedu temeljito čistile sve posuđe kako na njemu ne bi ostalo tragova masti. Posuđe su najprije prale vrućom »lušijom«, tj. prokuhanim pepelom, a poslije bi ga isprali vrućom pa hladnom vodom. Masnoća s ćupova i drugih glinenih posuda odstranjivala se u užarenoj krušnoj peći. Posuđe bi poslagale u nju, a masnoća koja se nakupila po zidovima posuđa zapalila bi se. Kad se vatra ugasila, peć je zatvorena, a čisto se posuđe iz nje vadilo tek sutradan, jer se na Čistu srijedu tradicionalno »sušilo« pa posuđe i nije bilo potrebno.

U bunjevačkim selima zabilježen je i običaj da neoženjeni momci po sokacima vuku panj, obično u skupinama i naizmjence. Ako bi usput sreli djevojku koja se za poklada nije udala, uhvatili bi je i prisilili da poljubi panj.

Lit.: A. Sekulić, *Bački Hrvati*, Zagreb, 1991.

A. Stantić

ČITAONICA, isprva društvo, klub ili slična ustanova, kojoj je svrha bilo promicanje knjige, čitanja i narodne kulture. Danas prostorije, obično u sklopu knjižnice, namijenjene čitanju knjiga i periodike.

Dok su Madžari i Srbi u Bačkoj svoje čitaonice osnivali još polovicom XIX. st., među Hrvatima se pojavljuju tek posljednjih desetljeća XIX. st. i početkom XX. st., i to često kao prve mesne udruge lokalnih Bunjevaca i Šokaca. Osnivane su radi širenja narodne prosvjete, poučavanja i širenja narodnog jezika, podizanja vjerskog duha u narodu, održavanja narodne svijesti i čuvanja narodnih običaja. Među osnivačima i članovima bili su nacionalno svjesni ugledni i obrazovani ljudi, narodni prvaci te seljački narod. U njima se, napose u zimskom razdoblju, okupljalo, igralo šah i karte, čitalo, šalilo i razgovaralo o društvenim događajima. Čitaonice su imale po desetak naslova časopisa i novina te od nekoliko desetaka do nekoliko stotina knjiga. Priređivale su prela i druge zabave, koncerte i kazališne predstave. Čitaonice se neki put nalaze i unutar pojedinih udruga, primjerice Katoličkog kruga u Subotici (1895., prvi knjižničar Antun Marković) ili Pučke kasine (knjižničar Marko Skenderović izabran je na prvoj skupštini 1878.). U ostvarivanju zadaća narodnih čitaonica pomoć su im pružale i druge ustanove, pri čemu je u to vrijeme među najagilnijima bilo Hrvatsko književno društvo sv. Jeronima iz Zagreba. Između dvaju svjetskih ratova čitaonička društva gube obilježja koja su imala u XIX. st. te se njihovi fondovi pripajaju mjesnim knjižnicama, a njihovu ulogu djelomično preuzimaju kulturno-umjetnička i druga društva. Prvih godina nakon Drugog svjetskog rata, hrvatske čitaonice u Vojvodini i Madžarskoj obnavljaju svoj rad, ali ih vlasti ubrzo ukidaju, neke od njih poslije djeluju u socijalističkome duhu unutar lokalnih domova kulture, no s njihovim raspadom nestale su i čitaonice, koje su dijelom uključene u bibliotečki sustav po mjestima. Iako se neke od hrvatskih čitaonica danas obnavljaju, poput Bajske bunjevačke čitaonice ili Bunjevačke čitaonice u Čonoplji, njihove su aktivnosti drukčije. I koncepcija novoosnovane Hrvatske čitaonice u Subotici razlikuje se od svojih povijesnih prethodnica te joj je cilj ponajprije promicanje hrvatskoga jezika i hrvatske knjige na suvremen način.

Najvažnije hrvatske čitaonice u Bačkoj bile su sljedeće:

Lemeška kasina osnovana je 1874., a u njoj su Bunjevci iz Lemeša imali i svoju čitaonicu.

Pučka kasina u Subotici bila je najpoznatija i najbolje posjećena čitaonica među bačkim Hrvatima, opskrbljena mjesnim i mnogobrojnim stranim listovima te bogatom knjižnicom. Osnovana je 1878., nakon što registracija pod imenom Bunjevačka kasina nije bila moguća. Imala je prostrane prostorije, od kojih su neke bile određene posebno za čitaonicu, druge za razne zabave, igre (biljar, domino, šah i dr.) te vijećanje.

Subotička Pučka kasina početkom XX. st.

Pučka čitaonica u Bajmoku osnovana je 1879., ali je jedno vrijeme prekinula rad, pa je ponovno otvorena 1889. Prvi predsjednik bio je Tadija Bešlić, bajmočki zemljoposjednik.

Narodna čitaonica u Bikiću utemeljena je prije Prvoga svjetskoga rata. U njoj se okupljalo bunjevačko seljaštvo, a učenija gospoda čitala su mu novine i knjige na hrvatskome. Svake je godine priređivala prelo.

Katolička čitaonica sv. Jurja u Subotici osnovana je 1905. u istoimenoj župi kako bi pridonijela podizanju vjerskog duha u narodu, proučavanju i širenju narodnog jezika te čuvanju narodnih običaja. Prvi joj je predsjednik bio Marko Vukov. Čitaonica je početkom 1912. osnovala i svoje pjevačko društvo.

Katolička čitaonica sv. Roke u Subotici osnovana je 1910. u istoimenoj župi i okupljala znatan broj Bunjevaca iz dominantno bunjevačke gradske četvrti Ker.

Bajska kršćanska čitaonica počela je s raditi 1910. na poticaj tadašnjega bajskog kapelana Lajče Budanovića, koji je, okupljajući nacionalno svjestan narod, želio spriječiti madžarizaciju u tome mjestu. Vlasti nisu dopustile njezino osnivanje pod imenom Bunjevačka čitaonica. Prvi predsjednik bio je Stipan Agatić, a najpoznatiji član nakon rata Mišo Jelić.

Čitaonica u Fancagi (*madž*. Bajaszentistván) utemeljena je 1911., kada su tamošnji Bunjevci po ugledu na bajske sunarodnike kupili jednu kuću i u njoj organizirali čitaonicu.

Šokačka čitaonica u Bačkome Monoštoru osnovana je 1920., a predsjednik joj je bio Marin Bešlin.

Bunjevačka čitaonica u Čonoplji osnovana je o Božiću 1920. radi širenja hrvatske prosvjete i održavanja nacionalne svijesti među Bunjevcima. Imala je knjižnicu s više od 300 hrvatskih knjiga. Najzaslužniji za njezino osnivanje i djelovanje bio je učitelj Ilija Džinić, a prvi predsjednik Lazo Burnać. U njoj su se održavale kazališne predstave i razne zabave, a poslije je promijenila ime u Bunjevačku kasinu.

Šokačka udružna kasina u Baču osnovana je 1926. Predsjednik joj je bio Franjo Azaševac, a tajnik Ljudevit Kesejić.

Šokačka čitaonica u Sonti osnovana je 1926., prvi predsjednik bio joj je Matej Domić.

Jugoslavenska čitaonica Bajmak postojala je između dva svjetska rata radi prosvjećivanja bajmočkih Bunjevaca u provladinu duhu. Održavala je godišnja prela, a prvi predsjednik bio joj je Nikola Babić.

Prva bunjevačka čitaonica u II. krugu u Subotici utemeljena je 1937. radi širenja »jugoslavenske ideologije među Bunjevcima«. Prvi predsjednik bio je Lojzije Vidaković Bukvin.

Bajska bunjevačka čitaonica u Baji utemeljena je 1988. kao sljednica Bajske kršćanske čitaonice i Čitaonice iz Fancage. Održava godišnje Bajske razgovore, organizira Veliko prelo u Baji itd.

Hrvatska čitaonica u Subotici utemeljena je 2002. godine radi promicanja hrvatskog jezika i hrvatskog tiska i knjiga, a od 2005. ima vlastite prostorije.

Lit.: *Neven*, br. 7/1889, 4/1905, 5/1913, 33/1921, Subotica; *Subotička Danica ili bunjevačko-šokački kalendar (sa slikama) za prostu godinu 1909.*, Subotica, b. g.; *Subotička Danica ili bunjevačko-šokački kalendar (sa slikama) za prostu godinu 1911.*, Subotica, b. g.; P. Pekić, *Povijest Hrvata u Vojvodini*, Zagreb, 1930; M. Evetović*, Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata* (rukopis); *Pravi bunjevački kalendar za godinu 1935,* Subotica, b. g.; *Bunjevački kalendar za prostu godinu 1939.*, Subotica, b. g. *Enciklopedija Jugoslavije*, 3, Zagreb, 1984; *Hrvatski leksikon*, 1, Zagreb, 1996; A. Čota, *U osimu plemenitog ravničarskog drača* (rukopis).

K. Čeliković

ČOBAN, Robert (Bač, 27. VII. 1968.), novinar i nakladnik. Rođen u poljodjelskoj obitelji Josipa i Lujze, rođ. Tot. Osnovnu i prva dva razreda srednje škole završio je u Baču, a srednju ekonomsku u Bačkoj Palanci. Studij prava upisao je na Pravnom fakultetu Sveučilišta u Novom Sadu, na kojem je apsolvirao 1993.

Još za vrijeme studija afirmirao se kao novinar. Tijekom 1990. i 1991. pisao je za *Večernje novosti*, *Vreme* (Beograd), *Stav*, *Index* (Novi Sad), *Glas ravnice* (Subotica), *Arenu* (Zagreb), *Naše dane* (Sarajevo) i dr., a 1992. postao je glavnim urednikom studentskog lista *Index*. Zbog kritičkih napisa o režimu Slobodana Miloševića došao je u sukob s predstavnicima tadašnjih sveučilišnih tijela te je smijenjen s uredničke funkcije. Iste je godine, u suradnji s Nezavisnim društvom novinara Vojvodine, pokrenuo *Nezavisni index*, prvo važnije neovisno glasilo u Vojvodini za vrijeme Miloševićeva režima. Ubrzo se međutim razišao i s tom redakcijom te je osnovao vlastit list – neovisni politički dvotjednik *Novosadski index*, kojemu je 1993. ime promijenio u *Svet*. Promijenjena je međutim ubrzo i uređivačka koncepcija lista: umjesto političkih tema dominirati počinje estrada, a *Svet* postaje jedan od listova s najvećom nakladom na području bivše Jugoslavije. Potkraj devedesetih pokrenuo je nova izdanja, a danas tvrtka na čijem je čelu izdaje 70 magazina (*Lepota i zdravlje*, *JOY*, *CKM*, *Bravo*, *Bravo Girl*, *Auto Start*, *PC Magazin*, *Metal Hammer*…) i među najvećim je nakladnicima na nekadašnjem jugoslavenskom prostoru.

T. Žigmanov

ČOBANJA, 1. u bačkih Bunjevaca drvena, ovalna i plosnata posuda za vodu volumena do 10 litara, slična manjoj odrezanoj bačvi. Ratari i pastiri nosili su u njoj vodu za piće, a za velikih je vrućina, zakopana u zemlji, ostavljena u sjeni ili pokrivena komadom odjeće, dugo zadržavala svježinu vode; **2.** u nekim bunjevačkim krajevima štap s privezanom slamom i lojem, koji se palio pri preskakanju vatre na blagdan rođenja sv. Ivana Krstitelja (24. lipnja) te isticao na đeram, dud ili drugo visoko stablo. S tim se štapom ujedno trčalo oko njiva na kojima su se preskakale vatre. Vjerovalo se da njegov plamen cijelu okolicu čuva od utjecaja zlih sila, tuče i drugih nepogoda.

Lit.: A. Sekulić, *Bački Hrvati*, Zagreb, 1991; *Zvonik*, br. 8/2003, Subotica.

A. Stantić

ČOJA, *dijal*. (*tur. vulg*. çoha: sukno bolje kvalitete), glatka vunena tkanina, čoha. Dobiva se postupkom valjanja (»filcanja«) vune. Riječ je o drevnoj vrsti obrade u kojoj se vlakna, tkanina ili pletenina od vune izlažu mehaničkomu, toplinskomu i vodenu djelovanju, pri čemu se »ufilcaju«, tj. skupe i isprepletu. Karakteriziraju je velika gustoća i iznimna toplinska izolacija, zbog čega je u mnogih naroda upotrebljavaju za izradu zimske odjeće. U Bunjevaca se od nje izrađuju ćurdije, ćurci, ogrtači, kaputi, hlače i dr.

K. Suknović

ČONOPLJA, naselje 11 km istočno od Sombora i na pola puta između Lemeša (službeno Svetozar Miletić) i Kljajićeva, s kojima je povezano cestom. Prostire se na padinama u podnožju Telečke zaravni na 90 m nadmorske visine. Pokraj sela prolazi i željeznička pruga Sombor-Vrbas.

Prvi se put spominje 1399. kao feudalni posjed plemićke porodice Czobor pod imenom Chomokla. Poslije se javlja pod imenima Chamakla, Chamokla, Csomokla, Chiomoklia, a u turskom defteru iz 1580. mjesto je zabilježeno pod nazivom Csonopla, koji se, s malim izmjenama, zadržao do danas. Od 1590., kad je popisano 27 oporezovanih kuća, ne spominje se sve do 1717. Tad su na jednom austrijskom zemljovidu Sombora i okolice zabilježeni Čonoplja i Dolovi. God. 1720. među 28 pustara somborskoga vojnog šanca nalaze se i ovi toponimi. Prema zapovijedi komorskog administratora J. F. Redla od 7. VIII. 1747. od pustara Csonoplya i Dolovi osniva se samostalno selo s 42 stanovnika, koji su nosili prezimena: Đerko, Burnać, Paštrović, Probojčević, Vuković, Bošnjaković, Pašalić, Maunić, Džinić i dr. Prvi dušobrižnici u Čonoplji bili su somborski franjevci, a prva crkva koju su 1750. sagradili čonopljanski Bunjevci bila je područna crkva župe iz Lemeša (*madž*. Nemes Militics). God. 1761. ustrojena je samostalna župa, u kojoj su se iduće godine počele voditi matične knjige. Dvorski komorski savjetnik Anton Cothman u svojem izvješću 1763. navodi da su stanovnici rimokatolici Bunjevci te 10 godina prije toga doseljeni Madžari i Slovaci. Čonoplja je tad imala 350 stanovnika. Masovno doseljavanje Nijemaca u 119 novoizgrađenih kuća organizirano je 1786. Prema podacima iz 1803. Čonoplja je imala 2734 stanovnika: Madžara, »Ilira«, Slovaka, Nijemaca, Srba i Židova, od kojih rimokatolika 2687, pravoslavaca 25, a židova 22.

Do sredine XVIII. st. bunjevački su Hrvati bili jedini ili većinski narod. Nakon toga većinu su činili najprije Madžari, zatim Nijemci, a od 1945. godine Srbi. Do 1944. broj Hrvata i Madžara neprekidno se smanjivao, a Nijemaca povećavao. Potkraj Drugoga svjetskog rata 800 stanovnika bježi od sovjetske i partizanske vojske, a ostatku njemačkog stanovništva konfiscirana je cjelokupna imovina i zatvoreno je u logore. U prosincu 1945. s područja Korduna u Čonoplju je kolonizirano oko 2500 stanovnika, pretežito Srba. Kako Nijemcima nakon ukidanja logora 1948. imovina nije vraćena, bili su prisiljeni napustiti Jugoslaviju.

Stanovništvo se bavi pretežito poljoprivredom. Zastupljeno je ratarstvo, vinogradarstvo i stočarstvo. Od XVIII. st. razvija se obrt. U XX. st. počinje se razvijati i industrija: ciglana (1905.), dva mlina, dvije kudjeljare i pogon za bojenje vunenih vlakana. Nakon Drugoga svjetskog rata, likvidiraju se kudeljare i mlinovi, a razvijaju se poljoprivredna industrija, ciglana i bojadisaonica. Danas je mjesna industrija u teškom položaju, osim ciglane, koja je uspjela opstati.

Današnja rimokatolička crkva sagrađena je 1819., a posvećena je Svim svetima 1821. Rimokatolička pučka škola počela je raditi 1761. Pri imenovanju učitelja vodila se briga o tome da učitelj, osim madžarski, govori i »ilirski« i njemački. U sjevernome

	Nijemci	Madžari	Srbi	Hrvati i Binjevci		Židovi	Jugoslaveni	ostali	ukupno
1890.	2340	1821	67	-	964	96	-	-	5387
1941.	2565	1731	5	12	515	17	-	1	4846
1948.	424	1710	2911	624	-	-	-	64	5733
1971.	59	1269	3112	475	-	-	158	36	5109
1991.	23	821	2850	123	126	2	430	57	4432
2002.	22	668	3093	129	113	-	160	174	4359

Etnička struktura stanovništva 1890.-2002.

dijelu sela je potkraj XIX. st. izgrađena bunjevačka škola s jednom učionicom i učiteljskim stanom, koja je radila do 1946., a poslije je srušena. Bunjevačka čitaonica osnovana je 1920. na inicijativu Ilije Džinića, no ubrzo je ime promijenila u Bunjevačku kasinu. Poslije rata postala je najprije Hrvatsko kulturno društvo, poslije HKD *August Šenoa*, i pod tim je imenom Društvo djelovalo do 1950-ih godina. Od 1939. do Drugoga svjetskog rata u Čonoplji je djelovalo i križarsko društvo. Bunjevačka prela su se održavala do 1970-ih godina. Novo Kulturno-umjetničko društvo *Bunjevačka grana* osnovano je 2002., a u selu danas postoje i madžarsko i srpsko društvo.

Čonoplja

Najznamenitiji čonopljanski Hrvat jest kulturni djelatnik Ilija Džinić (1894.-1981.), a u Čonoplji su rođeni i svećenici Ivan Palić (1842.-85.) te Ivan Burnać (1841.-1900.)

Lit.: I. Iványi: *Szabadka szabad királyi város története*, I-II, Szabadka, 1886-1892; I. Iványi, *Bács-Bodrog vármegye földrajzi és történelmi helynévtára*, II, IV, Szabadka, 1909,² 1907; I. Dţiniă, *Čonoplja kratak opis njenog postanka i migraciono kretanje njenog stanovništva u prošlosti*, Sombor, 1980; D. Vujaklija, *Čonoplja od 1399.-1983. godine*, Čonoplja, 1983; J. Rausch, *Donauschwäbische Heimat, Gemeinde Tschonopel*, Nürnberg, 1989; M. Beljanski: *Šest vekova Čonoplje (1399-1987)*, Sombor, 1996; I. Džinić, *Čonoplja, bačko selo kraj Sombora, u prošlosti* (rukopis).

Đ. Lončar

ČORDA (*madž.* csorda: stado, krdo), u bačkih Bunjevaca naziv za zajednički seoski pašnjak. Čordaš (pastir na čordi) ujutro bi, poslije muže, prikupio goveda i otjerao ih na čordu, a predvečer ih je vraćao vlasnicima. Na čordi je obično bio bunar s đermom i koritom za napajanje goveda. Naknadu za ispašu na čordi vlasnici stoke uplaćivali su u seosku riznicu.

A. Stantić

ČORDAŠIĆ, Bartol (Osijek, 21. V. 1756. – Novi Sad, 17. X. 1788.), franjevac, filozofski pisac. Poslije gimnazije 1772. stupio je u Baču u Provinciju sv. Ivana Kapistranskoga. Filozofiju je studirao u Slavonskom Brodu i Požegi 1773.-76., a studij teologije počeo je 1776. na generalnom učilištu u Osijeku. Nakon što mu je provincijal Blaž Tadijanović 1777. dopustio da prekine studij teologije i na sveučilištu u Budimu položi potrebne ispite iz filozofije, stekao je naslov doktora filozofije. Teološki je studij dovršio u Budimu 1781., a dvije godine prije toga postao je svećenikom. Predavao je na filozofskom učilištu u Budimu 1781.-83., kad su vlasti franjevačkim visokim školama zabranile djelovanje. Nakon toga bio je profesor u osječkoj gimnaziji 1784.-88., a 23. VI. 1788. preuzeo je službu kapelana u vojnoj bolnici u Novom Sadu. Objavljeni popis njegovih filozofskih teza pokazuje da je prihvatio Boškovićevu teoriju o sastavu tvari i Newtonov zakon opće gravitacije.

Djelo: *Tentamen philosophicum*, Essekini, 1783.

Lit.: Ž. Dadić, Prirodnofilozofski i prirodoznanstveni tekstovi u franjevačkim samostanima u Osijeku i Iloku, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine*, 11/12, Zagreb, 1980; S. Sršan, *Osječki ljetopisi 1686. – 1945.*, Osijek, 1993; F. E. Hoško, *Franjevačke visoke škole u kontinentalnoj Hrvatskoj*, Zagreb, 2002.

F. E. Hoško

ČOTA, Antonija, rođ. Rekettye (Beograd, 12. I. 1961.), diplomirana pravnica, kulturna djelatnica. Kći Istvána Rekettyea i Eve, rođ. Knezi iz Lemeša. Osnovnu školu završila je u Lemešu, gimnaziju u Somboru, a 1984. diplomirala je na Pravnom fakultetu u Osijeku. Od 1985. radi u somborskome Narodnom kazalištu na poslovima tajnika. Urednica je periodičnih izdanja Narodnog kazališta iz Sombora

(*Premijera*, programske knjižice za predstave itd.), a objavila je i više članaka posvećenih kazališnom životu (*Somborske novine, Ludus, Hrvatska riječ* itd.). Redovita je suradnica *Pozorišnog almanaha Vojvodine*, koji izdaje Kazališni muzej Vojvodine, gdje je i urednica redakcije na hrvatskome. Skupa s Marijom Šeremešić objavila je knjigu *Dukat ravnice,* u kojoj je pisala o povijesti i običajima Hrvata-Bunjevaca iz Sombora i okolice. Aktivna je članica HKUD-a *Vladimir Nazor* iz Sombora u Odjelu za njegovanje kulture, tradicije i jezika bačkih Hrvata te zamjenica glavnoga i odgovornog urednika lista tog Društva *Miroljub* od njegova pokretanja. Osnivačica je HKUD-a *Stipan Knezi Šimeta* u Lemešu. Članica je Demokratskog saveza Hrvata u Vojvodini od osnutka te stranke, a 2005. izabrana je za vijećnicu u Skupštini Općine Sombor.

Djelo: *Dukat ravnice* (suatorica s M. Šeremešić), Sombor, 2000.

T. Žigmanov

ČOTA, Zoran (Stanišić, 4. II. 1957.), pravnik, nogometaš, društveni djelatnik. Sin Stipana i Ane, rođ. Antolić. Osnovnu školu i gimnaziju završio je u Somboru, a na Pravnom fakultetu u Novom Sadu diplomirao je 1981. Nakon toga zaposlio se kao pravnik u Željezničko-transportnom poduzeću u Somboru, gdje radi do danas. Nogometom se bavio od rane mladosti, bio je kapetan momčadi NK *Radnički* 1976.-83., a od iduće je godine do kraja aktivne karijere 1986. igrao za ŽAK. Nakon toga bio je član uprave ŽAK-a i NK *Radnički* 1986.-92. te predsjednik Nogometnog saveza općinâ Sombor i Apatin 1986.-87. Zbog odbijanja da nosi oružje i uniformu u ratu protiv Hrvatske, osuđen je na šest mjeseci zatvora, a kaznu je izdržao u vojnom zatvoru u Beogradu i okružnom zatvoru u Somboru 1993./94. Nakon toga aktivirao se u KUD-u *Vladimir Nazor* u Somboru, sudjelovao je u vraćanju hrvatskih atributa u naziv tog društva te je član redakcije lista *Miroljub* od njegova utemeljenja.

A. Firanj

ČOVIĆ, Gabor – Gavro (Subotica, 1895. – ?, 1945.), društveni i sportski djelatnik. Potječe iz brojne obitelji Ivana i Janje, rođ. Stipić, stariji je brat Marka Čovića. Bio je politički aktivan u vrijeme raspada Austro-Ugarske – sudjelovao je na sastanku 5. XI.

Gabor – Gavro Čović

1918., kad je donesena odluka da se osnuje Bunjevačko-srpski narodni odbor u Subotici, bio je potporučnik Bunjevačko-srpske narodne garde u Subotici, osnovane 10. XI., te član skupine od desetorice bunjevačkih mladića koji su toga dana pronijeli hrvatsku zastavu gradom. Tradicionalno se smatra da ju je upravo on istaknuo na subotičku gradsku kuću. U međuraću je radio kao računovođa, a 1930-ih bio je član najuže uprave NK *Bačka*. Za vrijeme rata na poziv brata Marka otišao je u Zagreb, gdje je bio aktivan u Društvu bačkih Hrvata. Povlačeći se pred partizanima, potkraj rata nestao je na Križnom putu.

Lit.: P. Pekić, *Povijest Hrvata u Vojvodini*, Zagreb, 1930; A. Sekulić, *Književnost podunavskih Hrvata u XX. stoljeću*, Zagreb, 1996; M. Čović, *Priča o lopti*, Zagreb, 2001.

S. Bačić

ČOVIĆ, Gavro (Subotica, 1. I. 1911. – Subotica, 19. VI. 1968.), sportski djelatnik. Sin Šime i Marije, rođ. Kákonyi. Završio je trgovačku školu i 1935. postao samostalnim trgovcem s vlastitom radnjom za mušku modnu konfekciju. Nakon

rata radnja mu je konfiscirana te je radio kao radnik i službenik u više poduzeća.

U međuratnom razdoblju bio je aktivan u NK *Bačka* iz Subotice, poslije rata je savezni boksački sudac, a sudio je i međunarodne susrete u susjednim zemljama. U Teniskom klubu *Palić 1878* bio dugogodišnji tajnik te predsjednik, a posebno se angažirao u školi tenisa i u radu sa sportašima mlađe dobi. Izgubio je život u prometnoj nezgodi u vrijeme održavanja pionirskog prvenstva Vojvodine na Paliću prevozeći pehare za pobjednike. Na prijedlog Teniskog saveza Vojvodine i na poticaj sportskih djelatnika TK *Palić* god. 1968. ustanovljen je Memorijalni turnir Gavre Čovića, koji se održava do danas. Na tom turniru I. kategorije u natjecateljskoj kategoriji između 14 i 18. godina, sudjeluju mladi i neafirmirani tenisači, među kojima su svojedobno bili i Mónika Szeles, Goran Ivanišević, Slobodan Živojinović, Goran Prpić i drugi poznati tenisači s prostora bivše Jugoslavije.

G. Čović

ČOVIĆ, Grgo (? – ?), kulturni i društveni djelatnik. Živio je u II. kvartu u Subotici. Jedan je od organizatora peticije za uvođenje bunjevačkog jezika u osnovne škole, koju je 1896. potpisalo 1200 osoba. Pri osnivanju Katoličke čitaonice sv. Jurja 1905. izabran je za knjižničara udruge. Kao »neumorni borac naše prosvite« prikupljao je pretplatu, distribuirao i prodavao Budanovićev molitvenik *Mala slava Božija*, zbog čega je imao problema s vlastima. U vrijeme raspada Austro-Ugarske bio je član Bunjevačko-srpskoga narodnog odbora u Subotici.

Lit.: *Neven*, Subotica, 7/1896, 9/1903, 4/1905, 5/1905, 5/1907, 10/1908; J. Šokčić, *Subotica pre i posle oslobođenja*, Subotica, 1934.

M. Grlica

ČOVIĆ, Ivan (Pavlovac, 22. II. 1930.), atletičar, rukometni trener. Nakon završetka gimnazije u Subotici studirao je na Medicinskom fakultetu u Beogradu. Bavio se atletikom od rane mladosti te je kao omladinac Bačke 1947. na cross-country prvenstvu Jugoslavije u Osijeku osvojio drugo mjesto. Trčao je i na 800 m i 1500 m, a u disciplini na 1500 m bio je kandidat za Olimpijske igre u Helsinkiju 1952. Kao člana organizacije Križari, OZNA ga je uhitila 1947. te je 35 dana proveo u istražnom zatvoru, ali kazneni postupak protiv njega ipak nije pokrenut. Nakon što je Bačka 1948. rasformirana, prestao se baviti atletikom i počeo je igrati najprije tzv. veliki rukomet, a poslije i mali. Kad je prestao aktivno igrati rukomet, postao je rukometni trener i republički sudac. Od 1958. do odlaska u mirovinu 1990. radio je u Savezu gluhih u Subotici. Bio je trener u Rukometnom klubu gluhih Bačka, a kao savezni trener rukometne reprezentacije gluhih Jugoslavije osvojio je pet uzastopnih zlatnih medalja na Olimpijadama gluhih 1969. u Beogradu, 1973. u Malmöu, 1977. u Bukureštu, 1981. u Kölnu i 1985. u Los Angelesu.

D. Runje

ČOVIĆ, Jelena (Subotica, 13. VII. 1879. – Subotica, 12. IX. 1951.), slikarica. Bila je prva akademski obrazovana slikarica u Subotici. Otac joj je bio Grgo Čović, odvjetnički pisar, a majka Sibila, rođena Malagurski. Nakon završene srednje škole, uz materijalnu pomoć rođaka 1900. počinje školovanje u privatnoj školi za umjetnost i primijenjenu umjetnost akademskog slikara Gusztáva Kőszegija Brandla u Sopronu. Prvu samostalnu izložbu održala je kao studentica prve godine te škole 6. VII. 1901. u hotelu *Pešta* u Subotici, nakon koje joj je subotička gradska uprava, na čijem je čelu tada bio gradonačelnik Lazar Mamužić, dodijelila stipendiju od 600 kruna na godinu. Nakon zatvaranja škole u Sopronu 1902. prešla je na Kraljevsku žensku slikarsku školu u Budimpeštu kod akademskih slikara Lajosa Deáka Ébnera i Lászla Hegedűsa. Već početkom 1903. otišla je u München u školu Antona Ažbèa, gdje je provela dvije godine. U toj je školi gradila svoj likovni govor slobodnom uporabom boja te se on polako odmicao od zadanih pravila akademizma. Na Paliću je u ljeto

1904. održavala satove slikanja u prirodi, a sudjelovala je i u slikarskoj koloniji u Nagybányi. Stvarala je slike svježeg kolorita, s tematskom dominacijom pejzaža, a dobivala je i narudžbe za portrete, primjerice za portret Albe Prćića, predsjednika Pučke kasine. U Suboticu se vratila 1905. te je ondje vodila tečaj umjetnosti i primijenjenih umjetnosti sve do 1907., kad je, na poziv i uz financijsku potporu Gabrijele Vermes, otišla u Kiseg (*madž*. Kőszeg), gdje je predavala na Višoj djevojačkoj školi do 1914. S Vermesevom je obišla velike muzeje u Berlinu 1908. i Parizu 1909., gdje je kopirala poznata djela. Pri obnovi franjevačke crkve u Subotici 1911. naslikala je oltarnu palu Srce Isusovo, koja i danas stoji na prvotnome mjestu na bočnom oltaru. Prvi svjetski rat provela je u Subotici, gdje je vodila satove slikanja, a jedna od njezinih učenica bila je i Angela Mačković, kći poznatog arhitekta Titusa, koja je poslije studirala na Akademiji likovnih umjetnosti u Münchenu. Predavala je još i u Muškoj građanskoj školi, Ženskoj obrtničkoj školi i Obrtničkoj trgovačkoj školi. Pokopana je na Bajskom groblju u Subotici.

Samostalne izložbe imala je u Subotici 1901., 1902., 1903. i 1926. s Elemérom Csincsákom, kolektivne u Subotici, Sopronu, Kisegu i Münchenu, a posmrtne u Beogradu 1994. te Subotici 1996. i 1999. Njezini se radovi, od kojih su najbrojniji portreti i pejzaži, čuvaju u likovnoj zbirci Gradskog muzeja u Subotici, u Zavičajnoj galeriji *Dr. Vinko Perčić* u Subotici te u privatnom vlasništvu.

J. Čović, *Autoportret*, 1903.

Lit.: *Hrvatski biografski leksikon*, 3, Zagreb, 1993; *Jelena Čović 1879-1951* (katalog), Subotica, 1999; O. Ninkov Kovačev, Život i delo prve subotičke slikarke Jelene Čović (1879-1951), *Subotičke novine*, br. 11-20., Subotica, 2000.

Lj. Vuković

ČOVIĆ, Josip (Subotica, 29. II. 1888. – Subotica, 23. VII. 1965.), liječnik. Potječe iz brojne obitelji Jaše i Dominike, rođ. Temunović. Imao je tri sestre i sedmero braće, a jedan od njih, Grgo, bio je veterinar. Otac Jašo bio je član prve uprave Pučke kasine iz 1878. god.

Maturirao je u subotičkoj gimnaziji, a diplomirao na medicinskom fakultetu sveučilišta u Budimpešti 1913. Prema pisanju *Nevena*, iste je godine, skupa s još trojicom liječnika, podnio molbu za prijam na jednogodišnju obvezatnu praksu u gradsku javnu bolnicu u Subotici, ali je jedini od podnositelja bio odbijen, uz obrazloženje gradonačelnika Károlya Bíróa da je »panslav«. Nakon mnogih intervencija gradonačelnik je promijenio odluku te je na praksu ipak primljen. Do travnja 1914. bio je sekundarni liječnik u gradskoj bolnici, nakon toga u Vojnoj bolnici u Segedinu, a od prosinca iste godine do kraja Prvoga svjetskog rata radio je kao vojni liječnik u vojnim medicinskim službama u raznim garnizonima.

Nakon rata imenovan je okružnim liječnikom u Subotici, u povodu čega je *Neven* pisao: »izabran je za gradskog liječnika jer je već u prošlosti dokumentovano, da je vjerni sin bunjevački i da je jedan od najvećih rodoljuba«. Od 1926. radio je kao privatni liječnik u Subotici, a ordinacija mu se nalazila u Ulici Paje Kujundžića br. 36 (danas Ulica braće Radića). Bio je član uprave Pučke kasine pred Drugi svjetski rat i za vrijeme rata. Kao dobar stručnjak, bio je omiljen među pacijentima i svojim kolegama.

Izvori: HAS, F:047, inv. br. 1003. Imenik zubnh lekara, zubnih tehničara, babica, privatnih i gradskih lekara 1922-1937 i neki podaci o lekarima od 1887.; 1442.2-XXI-29/1922.

Lit.: *Neven*, Subotica, br. 46, 50, 52/1913, 3/1918; S. Nikiforović, *Vodič kroz Suboticu*, Subotica, 1936; L. I. Krmpotić, *125 godina osnutka Pučke kasine 1888 - 2003*, Subotica, 2003.

E. Libman i M. Grlica

ČOVIĆ, Karlo (Subotica, 9. VIII. 1945.), hrvač. Srednju školu završio je u Subotici 1963., diplomirao je na Fakultetu organizacije i informatike u Varaždinu 1984. Hrvanjem grčko-rimskim stilom počeo se baviti 1956. u Sportskom društvu Tvornice bicikala *Partizan* pod vodstvom Stevana Giona. Nakon što je društvo spojeno s Hrvačkim klubom *Spartak*, od 1960. do 1969. natječe se za taj klub. U varaždinski Hrvački klub *Varteks* prešao je 1969., a 1970.-73. natjecao se za zagrebački Hrvački klub *Metalac*. Za *Varteks* je ponovno nastupao 1973.-83., a u tom je klubu i završio aktivnu karijeru. Bio je pobjednik na prvenstvu Jugoslavije 1968., 1970., 1972. i 1973., a za državnu je reprezentaciju nastupao 16 godina. Na Europskom prvenstvu u Modeni 1969. osvojio je srebrnu medalju, a na Mediteranskim igrama u Izmiru 1971. zlatnu medalju. Sudjelovao je na Olimpijskim igrama u Meksiku 1968. i Münchenu 1972. Za svoje rezultate proglašen je zaslužnim sportašem Jugoslavije. Nakon završetka aktivne karijere bio je upravitelj varaždinskoga sportskog centra, u kojem se nalazi i hrvačka škola. Živi u Varaždinu.

Lit.: *Hrvatski biografski leksikon*, 3, Zagreb, 1993.

Lj. Vujković Lamić i N. Stantić

ČOVIĆ, s. Leopoldina (Marija) (Subotica, 18. V. 1901. – Zagreb, 11. X.1926.), redovnica. Kći Ivana i Janje, rođ. Stipić, sestra Marka i Gabora Čovića. Otac joj je dao podići 1933. mramorni križ ispred crkve Isusova Uskrsnuća u Subotici. Nakon završene srednje škole u rodnome mjestu odlazi sestrama milosrdnicama sv. Vinka Paulskoga u Zagreb 1919. Na studiju i redovničkim pripravama 1922. oboljela je od tada raširene tuberkuloze.

s. Leopoldina (Marija) Čović

Tijekom bolesti pokazala je posebne kreposti, što je potaknulo isusovca Milana Pavelića da o njoj objavi seriju članaka u *Glasniku Srca Isusova* 1938. Članci su poslije prikupljeni u njezinu kratkom životopisu *Sestra Leopoldina Čović* (Zagreb, 1941.). Umrla je na glasu svetosti u kući matice u Zagrebu. Pokopana je u Zagrebu. Nadbiskupski duhovni stol u Zagrebu odobrio je 1946. pokretanje postupka za njezino proglašenje blaženom i svetom, ali taj postupak nije završen.

Lit.: M. Pavelić, *Zvijezde srca Isusova: pjesme o Božjim ugodnicima*, Subotica, 1939; [L. I. Krmpotić], S. Leopoldina Čović, *Subotička Danica: Kalendar za 1988. god.*, Subotica, 1987.

S. Bačić

ČOVIĆ, Mara (Subotica, 6. XI. 1911. – Zagreb, 3. XII. 1997.), književnica, politička zatvorenica. Rođena je u obitelji oca Stjepana i majke Jelene, rođ. Kujundžić. Kao djevojka bila je aktivna u ženskim katoličkim udrugama Orlice i Križarice. U Subotici je završila srednju učiteljsku školu, a u Zagrebu 1941. Višu pedagošku školu. Službovala je kao učiteljica u Subotici, Banjoj Luci i Zagrebu. God. 1948. u montiranome političkom procesu osuđena je skupa s još osmero ljudi zbog navodnog organiziranja skupine za nasilno obaranje tadašnjega državnog poretka. Zatvorsku kaznu od 4 godine s prisilnim radom izdržala je u Požarevcu.

Nakon izlaska iz zatvora obavljala je najprije knjigovodstvene poslove u Subotici, a poslije je radila kao radni terapeut u Zagrebu. Nakon odlaska u mirovinu 1971., počela je raditi u Hrvatskoj katoličkoj misiji u Nürnbergu. U Zagreb se vratila 1978. te je ondje živjela do smrti. Kraće tekstove objavljivala je u zagrebačkom listu *Politički zatvorenik*. Svoj je boravak u zatvoru opisala u knjizi *Sjećanje – svjedočenje*.

Mara Čović

Djelo: *Sjećanje – svjedočenje: zvuči kao priča, a bila je istina*, Rijeka, 1996.

Lit.: B. Gabrić, Prof. Mara Čović, *Klasje naših ravni*, 1, Subotica, 1997.

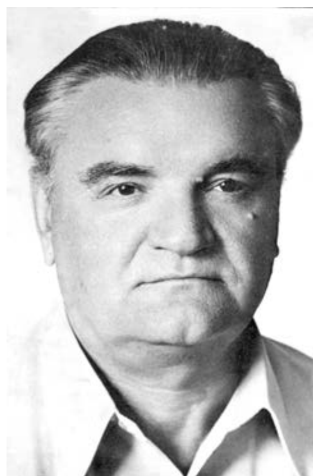
R. Skenderović

ČOVIĆ, Marko (Subotica, 17. XII. 1915. – São Paulo, 12. IV. 1983.), književnik, političar. Jedno od šesnaestero djece Ivana i Janje, rođ. Stipić, od kojih je samo nekoliko doživjelo odraslu dob. Pučku je školu završio u rodnom gradu, gimnaziju je pohađao najprije kod isusovaca u Travniku 1926.-31., a završne razrede u Subotici 1931.-34., gdje je i maturirao. Diplomirao je slavistiku na Filozofskom fakultetu u Zagrebu 1940., nakon čega je radio kao suplent u zagrebačkoj gornjogradskoj gimnaziji.

Književnu i publicističku karijeru počeo je 1935. u Zagrebu. Pripovijesti, novele, prozne ulomke, pjesme, književne prikaze, kritike i članke iz bunjevačko-šokačkog života objavljivao je u Klasju naših ravni (Subotica, Zagreb), Hrvatskoj prosvjeti (Zagreb), Hrvatskom kolu (Zagreb), Hrvatskoj reviji (Zagreb, Barcelona), Hrvatskoj smotri (Zagreb), Hrvatskoj straži (Zagreb), Omladini (Zagreb), Obitelji (Zagreb), Subotičkoj Danici, Subotičkim novinama i dr. U drugoj polovici 1930-ih bio je jedan od istaknutih članova subotičke bunjevačke zajednice te je, u suradnji s Petrom Pekićem i uz potporu Pučke kasine, pokrenuo časopis Klasje naših ravni. Nakon uspostave Banovine Hrvatske u razdoblju 1939.-1941. aktivno je radio na promicanju ideje Bačke Hrvatske, tj. na priključenju šest sjeverno-bačkih i baranjskih kotareva s većinskim hrvatskim stanovništvom Hrvatskoj. Pisao je o toj ideji u novinama i časopisima (npr. u Subotičkim novinama) te je agitirao za nju na skupovima Društva bačkih Hrvata i na radijskoj postaji Zagreb. Radio je i na jačanju veza Zagreba i Subotice te je s Josipom Andrićem sudjelovao u pretvorbi zagrebačkog pododbora Hrvatske kulturne zajednice u Društvo bačkih Hrvata u Zagrebu. U novom je društvu, skupa s Brankom Radićevim, obnašao dužnost tajnika. U tom su razdoblju nastali njegov roman Doktor filozofije, novele Put u život; Ministrant; Barjaktar trojke T. B. C.; Posljednji paket; Bač Luka; Jorgovane, jorgovane i dr. Objavljivao je i književne kritike (npr. Najbolji hrvatski roman – ulomak iz bunjevačkoga narodnoga života u Klasju naših ravni 1938., u kojem je upozorio na važnost Budakova romana Ognjišta), a u suradnji s Aleksom Kokićem napisao je knjižicu Bunjevci i Šokci, u kojoj je obrađena stoljetna borba bunjevačkih Hrvata za narodnu opstojnost u Bačkoj. Kao član uredništva sudjelovao je i u izdavanju Lirike hrvatskih sveučilištaraca 1939. te Almanaha hrvatskih sveučilištaraca 1938. i 1942., u kojima je objavio i dva svoja teksta, Dani slobode i Nacionalna borba bunjevačko-šokačkih Hrvata.

Tijekom rata nekoliko je mjeseci 1941. bio tajnik kabineta ministra bogoštovlja i nastave Mile Budaka u prvoj vladi NDH. Istodobno je nastavio i svoj kulturni rad te

je u Zagrebu, u suradnji s Josipom Andrićem, od 1942. do 1944. tiskao tri broja Klasja naših ravni radi njegovanja zavičajnoga bunjevačkog identiteta te pomoći bunjevačkoj zajednici u Bačkoj. U lipnju 1942., skupa s Dragutinom Tadijanovićem i Dobrišom Cesarićem, kao član izaslanstva Društva hrvatskih književnika bio je u posjetu bugarskim književnicima u Sofiji. U eseju Strujanja u suvremenoj hrvatskoj književnosti, s podnaslovom Od hrvatskoga književnika Mila Budaka do hrvatskoga književnika Miroslava Krleže, tiskanome u Spremnosti 1942., upozorio je na to da su u hrvatskoj književnosti jednako važni i Mile Budak i Miroslav Krleža, zbog čega je taj broj Spremnosti zabranjen. Bio urednik Hrvatske revije 1941.-43. Vršitelj dužnosti ravnatelja dnevnika Nova Hrvatska postao je 1944, a istodobno i ravnatelj dnevnika Hrvatski narod.

Marko Čović

U svibnju 1945. skupa s nekim članovima vlade NDH, napustio je Zagreb. Preko Austrije i Italije otišao je najprije u Argentinu1948., a zatim se, nakon kraćeg boravka u Paragvaju, 1952. nastanio se u Brazilu. Nakon kratka boravka u Kanadi 1964. vratio se u Brazil. U književnosti se ponovno javio 1970-ih, kad je, na poticaj Vinka Nikolića, u nekoliko tekstova u Hrvatskoj reviji pokušao objasniti zamršene povijesne nacionalno-integracijske procese među bačkim Hrvatima (Bački Bunjevci i Šokci na hrvatskoj varijanti; Nacionalizam moje generacije – pregršt malih sjećanja na velike dane i dr.). U iseljeništvu mu je Hrvatska revija tiskala knjigu Nejugoslavenska Jugoslavija i Hrvati, a posmrtno mu je objavljen autobiografski roman Priča o lopti, dok su mu romani Razgovor s Krležom i Hrišćanski vladika ostali u rukopisu. Na slovački je preveden njegov roman Doktor filozofije 1941., a pojedine novele iz zbirke Žito zove i na njemački te bugarski (1941., 1944.).

U obitelji je odgajan u hrvatskome nacionalnom duhu (njegov brat Gavro Čović istaknuo je hrvatsku zastavu na subotičkoj gradskoj kući u vrijeme raspada Austro-Ugraske) te je izrastao u jednoga od vodećih članova mlađeg naraštaja subotičke međuratne i ratne hrvatsko-bunjevačke inteligencije. Na njegove političke ideje presudno je utjecao lički Bunjevac Mile Budak, teško ranjen u policijskom atentatu 1932., dok je u odnosu prema zavičaju bio pod utjecajem bačkoga Šokca Josipa Andrića. Politički se formirao tijekom studija u Zagrebu, u razdoblju zategnutih hrvatsko-srpskih odnosa, te je u zagrebačkim novinama i časopisima često objavljivao radikalno intonirane tekstove. Radikalno desne političke ideje zastupao je i za rata, a zahvaljujući bliskosti s Budakom, zauzimao je visoke položaje u političkim i kulturnim krugovima te je u znatnoj mjeri utjecao na dolazak nekoliko desetaka bačkih Hrvata u Zagreb, osobito mlađih naraštaja. Nakon sloma NDH postao je najpoznatiji politički emigrant među bačkim Hrvatima, a ujedno i jedan od rijetkih hrvatskih iseljenika koji je u emigraciju otišao kao izgrađen i priznat književnik. Njegovi književni tekstovi, dugo zaobilaženi dijelom zbog njegove stigmatiziranosti kao političkog emigranta, dijelom zbog samonametnute šutnje, u posljednje vrijeme opet postaju predmet interesa hrvatske književne historiografije.

Djela: *Doktor filozofije*, Zagreb, 1937; Najbolji hrvatski roman – ulomak iz bunjevačkoga narodnoga života, *Klasje naših ravni*, Subotica, 1938; *Bunjevci i Šokci* (suautor A. Kokić), Zagreb, 1939; Bačka Hrvatska, *Subotičke novine*, br. 51/1940,

prilog "Kultura"; *Žito zove*, Zagreb, 1941; *Priča o djevojci Višnji*, Zagreb, 1943; *Nejugoslavenska Jugoslavija i Hrvati*, München-Barcelona, 1975; Nacionalizam moje generacije: Pregršt malih sjećanja na velike dane, *Hrvatska revija*. Jubilarni zbornik 1951.-1975, Barcelona, 1976; Bački Bunjevci i Šokci na hrvatskoj varijanti, *Hrvatska revija,* 26, Barcelona, 1976; *Priča o lopti*, Zagreb, 2001.

Lit.: I. Prćić, *Subotica i Bunjevci* – da se i ne zaboravi, Subotica, 1936; *Almanah hrvatskih sveučilištaraca*, Zagreb 1938; M. Evetović, *Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata* (rukopis); Leksikon pisaca Jugoslavije, 1, Novi Sad, 1972; Vinko Nikolić, Hrvatski književnik Marko Čović. Hrvatske smrti u tuđini i domovini, *Hrvatska revija*, 33, Minchen-Barcelona, 1983; *Hrvatski biografski leksikon*, 3, Zagreb, 1993; A. Vidić, Sudbine: Marko Čović, bački Hrvat, "Lomljen ali nikada slomljen…", *Hrvatski glasnik* 51, Budimpešta, 1994; A. Sekulić, *Književnost podunavskih Hrvata u XX. stoljeću*, Zagreb, 1996; *Tko je tko u NDH*, ur. D. Stuparić, Zagreb, 1997; K. Bušić, Odjeci uspostave Banovine Hrvatske u hrvatsko-bunjevačkoj javnosti, *Društvena istraživanja*, 4-5, Zagreb, 2005; K. Bušić, Društveno kulturno i političko organiziranje bačkih Hrvata-Bunjevaca 1918.-1941. (Uloga bunjevačkih elita i procesu nacionalne integracije i modernizacije hrvatske zajednice u Bačkoj), magistarski rad, Zagreb, 2006.

K. Bušić

ČOVIĆ, Margita – Ica (udana Deži) (Subotica, 31. XII. 1920. – Palić, 10. XII. 2005.), stolnotenisačica. Kći Grge i Janje, rođ. Nađ. U mladosti je pjevala u *Nevenu.* Stolni tenis počela je igrati 1937. za STTC (*Subotica table tennis club*) te je ubrzo osvojila prvenstvo Dunavske banovine, a 1940. postala je i seniorskom prvakinjom Jugoslavije u pojedinačnoj konkurenciji. Nakon rata igrala je za STK *Spartak* do 1955., kad je prešla u beogradski *Partizan.* Za taj je klub nastupala još deset godina, a u njemu je i završila sportsku karijeru. Devet je puta osvajala naslov prvaka Jugoslavije u pojedinačnoj konkurenciji, bila je višestruka državna prvakinja u igri mješovitih parova s braćom Tiborom i Vilmosom Harangozo te s Josipom Gabrićem, kao i u igri ženskih parova s Jelisavetom Pauk, Anom Harmat, Maricom Temunović i drugima. U svojoj je karijeri 37 puta osvojila prvo mjesto na državnim prvenstvima. Bila je pobjednica Među-

Margita Čović

narodnog prvenstva Austrije i Jugoslavije 1949. u igri ženskih parova te mješovitih parova s V. Harangozom. Kao stalna članica državne reprezentacije, sudjelovala je na svjetskim stolnoteniskim prvenstvima u Stockholmu (dvaput), Beču, Londonu, Utrechtu i Dortmundu. Stil igre bio joj je izrazito ofenzivan, a zbog svoje sportske svestranosti dvije je godine bila nositeljica značke ZREN (*Za republiku naprijed*). Nakon završetka sportske karijere s obitelji se iselila u Brazil, gdje je vodila hotelsko-ugostiteljsko objekte. Pred smrt se vratila u rodni kraj, gdje je i umrla.

Lit.: *Subotički stoni tenis*, ur. M. Brustulov, Subotica, 1995.

N. Stantić i Lj. Vujković Lamić

ČOVIĆ, Nikola (Subotica, 1871. – Subotica, 12. III. 1946.), zemljoposjednik, društveni djelatnik. Katoličkoj čitaonici sv. Jurja u Subotici, osnovanoj 1905., osigurao je sav unutarnji inventar i ustupio joj oko 100 m² gornjeg dijela novoizgrađene vlastite kuće u Jurjevskoj ulici br. 18 (danas Ul. dr. Dragiše Mišovića), gdje je ta ustanova djelovala sve do kraja svojeg postojanja. Za vrijeme Kraljevine Jugoslavije dodijeljeno mu je odličje »za građanske zasluge«. God. 1924. obnovio je križ na Bikovačkoj cesti, koji se nalazio na njegovu zemljištu, a 1926. sudjelovao je u podizanju novoga tzv. Čovićeva križa ispred subotičke crkve sv. Jurja. Imao je u ono doba napredno poljoprivredno gazdin-

stvo te se bavio ratarstvom, proizvodnjom mlijeka i hmeljarstvom. Posjedovao je vršalicu na parni kazan, poslije na traktorski pogon, sušaru za hmelj te separator za proizvodnju maslaca. Kao zakupac velika zemljišnog kompleksa baruna Sándora Vojnića iz Budimpešte, nakon Prvoga svjetskog rata otkupio je od njega oko 200 lanaca zemlje na području Bikova. Odmah nakon Drugoga svjetskog rata, zajedno s djecom, darovao je 12 tona kukuruza »siromašnoj braći u Dalmaciji i Lici«. Da bi izbjegao oduzimanje zemljišta iznad propisanoga maksimuma, još za života je svoj posjed razdijelio djeci, ali je njima višak oduzet u narednoj agrarnoj reformi.

Lit.: Neven, br. 4, Subotica, 1905; Radio vijesti, br. 1, Subotica, 1945; Könyöregésünk szinhelyei I., Szabadka, 2003; Könyöregésünk szinhelyei III., Szabadka, 2005.

I. Čović

ČOVIĆ, Vince (Subotica, 1. VIII. 1938.), atletičar. U Subotici je završio srednju ekonomsku školu, a radni je vijek proveo na željeznici. Njegovu darovitost za atletiku otkrio je dugogodišnji natjecatelj i dužnosnik subotičkoga AK *Spartak* Jakov Kopilović, na čiji se nagovor počeo baviti brzim hodanjem. Vrhunac karijere dostigao je između 1969. i 1973. God. 1969. u Novom je Sadu postavio državni rekord na 5000 m s 23:32,5 minuta, a sljedeće je godine vlastit rekord popravio na 23:10,6 minuta. Državnim prvakom u disciplini na 20 km bio je 1970. i 1972., a drugo mjesto osvajao je 1969. i 1971. Triput je obarao državni rekord na 10 km, a prvak Srbije bio je četiri puta. U tri je navrata nastupio za reprezentaciju Jugoslavije u disciplini hodanje na 20 km. Osvojio je treće mjesto na Balkanskim igrama 1971. u Zagrebu. Kao umirovljenik živi u Subotici.

Lit.: *Subotički stoni tenis*, ur. M. Brustulov, Subotica, 1995.

Lj. Vujković Lamić

ČULIĆ, Fabijan (Gara, 21. XII. 1807. – Mohač, 19. XI. 1869.), franjevac, pisac. Franjevcima Provincije sv. Ivana Kapistranskoga u Baču pristupio je 1829., nakon čega se školovao u bogoslovnoj školi u Vukovaru 1830.-32. Za svećenika je zaređen početkom 1832. Djelovao je kao vjeroučitelj i kapelan u Cerniku 1834.-47., kao gvardijan u Baču 1854.-58., kao hrvatski propovjednik u marijanskom svetištu u Radni, danas u Rumunjskoj, 1859.-63., kao kapelan i hrvatski propovjednik u budimskom predgrađu Tabanu 1863., kao gvardijan i župnik u Iloku 1867./68. te kao hrvatski propovjednik u Mohaču. Ispjevao je prigodnu pohvalnicu najuglednijem franjevcu iz Bačke Marcelinu Doriću, koja je objavljena u Zagrebu 1847. To je vjerojatno prvi spis jednoga bačkog Hrvata otisnut Gajevim pravopisom.

Djelo: *Mlogopošt. otcu Marceellinu Doriću, od strane Bačvanah,* Zagreb, 1847.

Lit.: E. Fermendžin, *Brevis catalogus... scriptorum Provinciae S. Ioannis a Capistrano,* Temesvarini, 1887; A. Sekulić, *Drevni Bač,* Split, 1978; *Hrvatski biografski leksikon*, 3, Zagreb, 1993; F. E. Hoško, *Euzebije Fermendžin crkveni upravnik i povjesnik,* Zagreb, 1997.

A. Sekulić

ČUNČANJE (čončanje), vrsta finog tkanja u bačkih Hrvata kojim se dobiva ukrasno otkano platno (začunčanica). Ime je dobilo po probušenoj igli za vezenje koja se zove čunak. Izrađuju se na veoma tankom platnu zvanome »tanki«, u koje se brojenjem žica čunkom utkivaju različiti motivi. Punijom »bijelom žicom« čunčaju se različite geometrijske figure, cvijeće, životinje i drugi motivi. Motivi čunčanja imali su i svoja karakteristična imena: »po tankima«, »kaloper«, »orlaš«, »šestoper«, »tičice«, »pivčići«, »jelenče«, »ljiljani«, »limuni«, »naranče«, »jabuke«, »vlaće«, »vinčići«, »grozdići«, »perunike«, »paunovo pero«, »misec«, »zvizde«, »kolačići« i dr. Često se umjesto bijelog konca rabila i zlatna nit. Od začunčanice su se pak izrađivala »bila ruva divojačka«, rupci, prekrivači za krevete i zavjese, a od paučinaste začunčanice pokrov kojim se u lijesu pokrivale prerano preminule djevojke. Čunčanjem se danas više nitko ne bavi, a rijetke su i kuće u kojima je sačuvan predmet izrađen tom tehnikom tkanja.

Lit.: M. Cepelić, Bunjevke, bavite se konopljom, *Subotička Danica kalendar Bunjevaca i Šokaca za*

godinu 1919., Zagreb, 1919; M. Malagurski-Đorđević, Stara bunjevačka nošnja i vez, *Glasnik Jugoslovenskog profesorskog društva*, 17, 11-12, Beograd, 1938; I. Prćić, Bunjevačka narodna nošnja (sa slikama), *Klasje naših ravni*, 2, Subotica, 1999; A. Sekulić, *Bački Hrvati,* Zagreb, 1991; A. Čota, M. Šeremešić, *Dukat ravnice,* Sombor, 2003.

A. Čota

ČURČIĆ, Lazar (Laza) (Titel, 24. X. 1926.), knjižničar, kulturni i književni povjesničar. Osnovnu i građansku školu završio je u Titelu, gdje je izučio trgovinu. Bio je sudionik u pokretu otpora od 1944., a demobiliziran je 1945. Nakon toga nastavio je školovanje u mješovitoj gimnaziji u Novom Sadu 1945.-48., a diplomirao je na Filozofskom fakultetu u Beogradu 1953. Radio je u knjižnici Matice srpske u Novom Sadu 1953.-86. i u Narodnoj knjižnici Srbije 1986.-91, odakle je otišao u mirovinu. Osnivač je *Bibliotekarskoga godišnjaka Vojvodine* i *Godišnjaka Biblioteke Matice srpske*, jedan je od pokretača časopisa *Polja*. Dobar je poznavatelj starih i rijetkih knjiga.

Stručne i znanstvene članke iz knjižničarstva te književne i kulturne povijesti objavljuje od 1959. u zbornicima Matice srpske te u drugim časopisima. Među njegovim mnogobrojnim člancima nalaze se i prikazi dvaju djela od kapitalne važnosti za bačke Hrvate: *Bunjevačko-šokačke bibliografije* Ivana Kujundžića iz 1969. (Nova bunjevačko-šokačka bibliografija, *Zbornik Matice srpske za književnost i jezik,* 19, 3, Novi Sad, 1971.) i *Narodnog života i običaja bačkih Bunjevaca* Ante Sekulića iz 1989. (Od proizvoljnosti i nagađanja – nauka daleko, *Pro memoria*, 7, Subotica, 1989.). U tim prikazima, kao i u još jednom članku (Tobožnja unijatska štamparija u Trnavi, *Zbornik Matice srpske za književnost i jezik,* 19, 3, Novi Sad, 1971.) iznosi i podatak o nekoliko početnica s katekizmom koje su za Bunjevce i Šokce tiskane potkraj XVIII. st. u isusovačkoj tiskari u Trnavi kraj Požuna. Njegovo kritičko stajalište spram Kujundžićeva i Sekulićeva djela nije uvjetovano samo stručnim nedostacima koje je u njima uočio.

Lit.: *Susreti bibliografa ‘95*, Inđija, 1996; *Knjiga o Zahariji Orfelinu*, Zagreb, 2002.

E. Bažant

ČUTKA (*madž.* csutka) **1.** *dijal.* unutarnji nejestivi dio ploda. Najčešće označava srčiku kukuruznog klipa koja preostane nakon krunjenja (kočanj, šepurina), ali naziv se rabi i za nejestivi ostatak jabuke i kruške, katkad i grozda. Kukuruzna se »čutka« upotrebljava kao ogrjev jer ima visoku kaloričnu vrijednost, no rijetko u krušnim pećima, zbog opasnosti da se zidovi raspadnu od topline. Seljaci su se vrhom »čutke« omotanim bijelim platnom koristili kao čepom u boci za mlijeko i petrolej, a omotana ljuskom služila je i kao čep za staklene balone s vinom ili rakijom. Odlomljena »čutka« bila je i držak na trokutastoj turpiji za oštrenje pile. Od »čutaka« se ujedno dobivao žar za ručno glačalo. Korištena je i u »reteratima« (poljskim zahodima); **2.** dio današnjeg Sombora s lijeve strane bezdanske ceste, u kojem su sve do kraja XIX. st. bili vinogradi. Na to se područje grad počeo širiti prije Prvoga svjetskog rata. Naziv mu je dao Julij Čuvardić, kojega je početak izgradnje kuća na tome nepovoljnom području uz Mostongin rit podsjetio na »čutku«. Do 1914. ondje su od somborskih Bunjevaca kuće podigle porodice Pletikosić, Liščević, Čuvardić, Zidarević, Gromilović, Gluvić i Benčić.

Lit.: M. Beljanski, *Pangare, Gospin sokak, Čutka, Šikara, Strilić, Mali Beč i Čatalinski put,* Sombor, 1973; M. Peić, G. Bačlija, *Rečnik bačkih Bunjevaca*, Novi Sad-Subotica, 1990; A. Sekulić, *Rječnik govora bačkih Hrvata*, Zagreb, 2005.

A. Stantić i M. Bara

ČUVARI BOŽJEGA GROBA, uskrsni običaj u bačkih Hrvata, kao i u još nekim područjima koje nastanjuje hrvatsko stanovništvo (Dalmacija itd.). To je skupina svečano obučenih mladih koja u smjenama, obično po 15 minuta do pola sata, u preduskrsno vrijeme čuva u crkvama izložen Isusov grob. U Bunjevaca su čuvari najčešće mladići, rjeđe djeca ili odrasli muškarci, koji grob čuvaju od Velikog petka pa do Vazmenog bdjenja, a

važnu ulogu imaju u obredima Velikog petka. U Šokaca u Sonti grob od Velikog petka do samog Uskrsa čuvaju dječaci odjeveni u narodne nošnje sa šeširima na glavi. Na uskrsnoj misi raspoređeni su oko oltara, a šešire ne skidaju ni tijekom obreda. U Monoštoru na Veliki petak i Veliku subotu Isusov grob čuvaju djevojke u nošnjama.

Lit.: *Zvonik*, 5/1999, 5/2000, 7/2002, 5/2004, Subotica.

P. Skenderović

Čuvari Božjega groba u Subotici danas

Ć

ĆAKIĆ, Andrija (Subotica, 27. III. 1897. – Subotica, 20. VI. 1979.), činovnik, društveni djelatnik. Sin Jakova i Klare, rođ. Marinović. U Subotici je završio gimnaziju i upisao se na studij prava u Budimpešti, gdje je pred Prvi svjetski rat završio tečaj za pričuvnog časnika. Tijekom rata prekinuo je studij i vratio se u Suboticu, gdje je bio mobiliziran te se borio na ruskoj bojišnici kod Kijeva, a poslije i na talijanskoj fronti, gdje je na rijeci Piavi ranjen u glavu. Politički se aktivirao u vrijeme raspada Austro-Ugarske: bio je član Bunjevačko-srpskog narodnog odbora u Subotici, potporučnik Bunjevačko-srpske narodne garde u ovome gradu i član skupine subotičkih mladića koji su 10. X. 1918. pronijeli hrvatsku zastavu od hotela *Hungaria* (današnji disko-klub *Lifka*) do gradske kuće, na koju su je i istaknuli. Nakon rata završio je studij prava na Pravnom fakultetu u Zagrebu. U Kraljevini SHS isprva je bio zamjenik gradskog kapetana (šefa policije), no na tu je funkciju ubrzo podnio ostavku. Poslije je radio kao bankarski činovnik. Blisko je surađivao s Blaškom Rajićem, bio je član Pučke kasine i neko vrijeme nogometaš NK *Bačke*. Za vrijeme Drugoga svjetskog rata bio je u zarobljeništvu u Leipzigu. Nakon rata u Subotici je nastavio raditi kao financijski činovnik. Pokopan je na subotičkome Bajskom groblju.

Andrija Ćakić

P. Skenderović

ĆERĆELIJA (*tur.* kereke, kerake: vrsta ogrtača), laka tkanina od lana. Tkala se na »stanu«, tj. ručnom razboju, a Bunjevke su od nje šivale suknje u kojima su obavljale svakodnevne poslove i žetvu. Tkanina je bila lagana, kratkotrajna i jeftina.

A. Stantić

ĆIRIL I METOD (Konstantin, redovničko ime Ćiril, Solun, 826./27. – Rim, 14. II. 869.; Mihael, redovničko ime Metod, Solun, oko 815. – ?, Moravska, 6. IV. 885.), slavenski apostoli, sveci. Dvojica od sedam sinova visokoga bizantskog časnika Leona. Uz materinski grčki jezik, u najranijoj mladosti naučili su i makedonski dijalekt slavenskog jezika, kojim su se u Solunu služili mnogobrojni makedonski Slaveni. Otac im je rano umro, a brigu za njih preuzeo je carski kancelar Teotiks. Metod, pravnik, postao je upraviteljem jedne arhontije (provincije) u istočnoj Makedoniji. Konstantin se školovao u Carigradu, a nakon završenih filozofskih i teoloških studija napustio je karijeru na dvoru te se zaredio i postao knjižničarom Aja Sofije i predavačem na carigradskoj

visokoj školi. Zbog učenosti stekao je počasni naslov »filozof«. U vrijeme prevrata na dvoru i ikonoklastičkih borbi Metod je napustio položaj arhonta 856. i povukao se u manastir na Olimpu u Maloj Aziji, a ubrzo mu se pridružio i Konstantin. Po nalogu bizantskog cara dvojica braće 860. odlaze kao misionari među Hazare na jugu današnje Rusije. Pod njihovim utjecajem mnogi su Hazari prihvatili kršćanstvo te je sklopljen savez između Hazara i Bizanta. Ubrzo nakon hazarske misije, na poziv moravskog kneza Rastislava, 863. odlaze kao misionari u Moravsku kneževinu kako bi pomogli u njezinu crkvenu osamostaljivanju. Put za to bilo je naviještanje Evanđelja Slavenima na njihovu jeziku, čime bi se ograničio politički utjecaj franačko-bavarskih biskupa, koji su ugrožavali političku samostalnost Moravske. U tu svrhu Konstantin je s grčkoga na staroslavenski preveo osnovne biblijske tekstove i liturgijske knjige, koje je napisao glagoljicom, pismom što ga je upravo za tu svrhu i sastavio. Propovijedanje i slavljenje bogoslužja na jeziku koji je narodu bio razumljiv urodilo je uspjehom, ali je u franačkog klera pobudilo neprijateljski stav. Pred papom Hadrijanom II. 867. solunska braća uspješno su se obranila od optužaba za herezu, papa je potvrdio uporabu staroslavenskog jezika u bogoslužju, a Metod je zaređen za svećenika. U Rimu su boravili među grčkim redovnicima, a Konstantin se zaredio i uzeo ime Ćiril. Ubrzo se međutim razbolio i umro te je pokopan u bazilici sv. Klementa, gdje mu se i danas nalazi grob. Nakon pregovora s knezovima Moravske i Panonije papa je 869. Metoda imenovao panonskim nadbiskupom, nakon čega je uspješno djelovao na području Slavonije, Srijema i Ugarske. Naslov panonskog nadbiskupa nosio je do 873., kad se, nakon preseljenja u Moravsku, nazvao moravskim nadbiskupom. Germanski biskupi ponovno su ga optužili za herezu, ali se pred papom Ivanom VIII. uspješno obranio te mu je 880. iznova odobrena liturgija na slavenskom jeziku. Potporu u tome pružio mu je 882. i carigradski patrijarh Focije, nakon čega se slavenska liturgija stala širiti i među Slavenima u Bizantskom Carstvu. Ostatak života Metod je posvetio organizaciji svoje nadbiskupije, a na crkvenoslavenski jezik preveo je Stari zavjet i druge crkvene knjige. Nakon Metodove smrti 885. papa Stjepan V. podlegao je pritiscima te je zabranio slavensku liturgiju u Moravskoj pa su Metodovi učenici protjerani. Neki su se uspjeli skloniti u Bugarsku, Makedoniju, Rašku, Rusiju i Hrvatsku, gdje su nastavili svoj rad. Tako ćirilo-metodska tradicija nije uspjela opstati među Zapadnim Slavenima, ali se ukorijenila među pravoslavnim slavenskim kršćanima, a od katoličkih Slavena među Hrvatima.

Sv. Ćiril i Metod, dio ikonostatasa,
Zagreb, grkokatolička crkva

Tijekom stoljeća Rim, koji je težio unifikaciji i anacionalizmu, ukinuo je sve oblike narodne liturgije u katoličkim crkvama i uveo jedinstveni obred na latinskome. Samo su Hrvati, zahvaljujući svojim popovima glagoljašima, u nekim biskupijama uz Jadransko more uspjeli zadržati glagoljanje, odnosno liturgiju na staroslavenskome, a od XIV. st. i na hrvatskome narodnom jeziku. Glagoljaška liturgija bila je jedinstven slučaj narodne liturgije u Katoličkoj crkvi sve do II. vatikanskog koncila 1962.-65., koji je prvi

put službeno dopustio uporabu narodnih jezika u liturgiji. Prijevodom liturgijskih i biblijskih knjiga Ćiril i Metod postavili su temelje slavenskoj pismenosti. Papa Ivan Pavao II. 1980. proglasio ih je, skupa sa sv. Benediktom, zaštitnicima Europe, promičući tako svijest o tome da je Europa plod djelovanja dviju struja kršćanskih tradicija – zapadne, koju je posebice širio sv. Benedikt, i istočne, koju su promicali sv. Ćiril i sv. Metod. Prema katoličkom kalendaru, spomendan im je 5. srpnja.

Utjecaj Ćirila i Metoda u vjerskoj i kulturnoj povijest Hrvata u prvom se redu vezuje uz doprinos učvršćivanju kršćanstva među Hrvatima i širenju glagoljskog pisma, bogoslužja i književnosti, na kojima su izgrađeni temelji hrvatske nacionalne književnosti i književnog jezika. Dok većina povjesničara središtem Panonske nadbiskupije, u kojoj je Metod bio nadbiskupom, smatra Sirmium, u današnjoj Srijemskoj Mitrovici, Matija Zvekanović, prvi subotički biskup, zastupao je tezu da je starokršćansko sjedište Sirmium u to vrijeme bilo potpuno razrušeno, bez vjernika i bez crkve, te da je Metod za sjedište svoje nadbiskupije odabrao postojeće biskupsko sjedište u Baču. Prema njegovu shvaćanju dotad biskupsko sjedište Bač u vrijeme sv. Metoda postalo je nadbiskupskim sjedištem, iz kojega korijenje vuče i Subotička biskupija. S obzirom na prilike u kojima je Metod živio, Zvekanović drži da Metod nije imao stalnog sjedišta, ali ne isključuje da je barem privremeno boravio u Baču te da je ondje bilo središte nadbiskupije. Kao dodatnu potporu svojoj teoriji on iznosi i činjenicu da je Bačka biskupija za zaštitnika imala sv. Pavla, koji je bio iznimno štovan u Solunu, gradu iz kojega je Metod potjecao. Te se tvrdnje ne mogu sa sigurnošću potkrijepiti ni opovrgnuti, no uzimaju ih u obzir i neki ugledni katolički leksikoni.

Lit.: A. Alfirević, *Sveti Ćiril i Metod. Slavenski apostoli*, Zagreb, 1935; M. Zvekanović, Povijesni osvrt od Bačke nadbiskupije do Subotičke biskupije, *Subotička Danica: Kalendar za 1971. god.*, Subotica, b. g.; *Dokumenti o sv. Ćirilu i Metodu,* Zagreb, 1985; L. I. Krmpotić, Suvremena poruka ćirilometodske baštine, *Subotička Danica: Kalendar za 1986. god.*, Subotica, 1985; *Hrvatska enciklopedija*, 2, Zagreb, 2000; *Opći religijski leksikon*, Zagreb, 2002; *Hrvatsko slovo,* br. 544, Zagreb, 2005.

J. Štefković

ĆIRILICA, pismo koje se rabi u šest suvremenih slavenskih jezika i u mnogim jezicima s područja bivšega Sovjetskog Saveza, a nekad se upotrebljavalo i u drugim jezicima, među ostalim i u hrvatskome. Prozvana je po sv. Ćirilu jer se dugo smatralo da ju je, kao najstarije slavensko pismo, sastavio mlađi od dvojice slavenskih apostola. To je shvaćanje odbačeno nakon što je utvrđeno da je sv. Ćiril ipak autor glagoljice i da je to pismo prethodilo ćirilici. Ćirilica se razvila pod snažnim utjecajem grčkog pisma na prijelazu iz IX. u X. st. u Bugarskoj, vjerojatno u okrilju preslavske škole, a već potkraj X. st. u sjeveroistočnoj je Bugarskoj posve istisnula glagoljicu. To se obično objašnjava njezinom sličnošću s grčkim pismom te težnjom utjecajne struje bugarskih redovnika da tamošnje slavenske kršćane što više približe Bizantu. Budući da je bila znatno jednostavnija od glagoljice, sa staroslavenskom se biblijskom i liturgijskom pismenošću iz Bugarske s vremenom proširila i u druge južno– i istočnoslavenske zemlje, pri čemu se u mnogima od njih razvila u lokalnu varijantu. Jedna je od njih bila i bosančica, bosansko-hrvatska inačica ćirilice, koja se od XII. st. rabila u Dalmaciji i Bosni, a od XVII. i u Slavoniji i Ugarskoj.

Od XVIII. st. ćirilica se u većini slavenskih zemalja »pozapadnjuje«, počevši od tipografskih preinaka koje je u ruski uveo car Petar Veliki do grafijskih intervencija što ih je u srpskome promicao Vuk Karadžić. Bez obzira na to, njezina se uporaba od tog vremena vezuje gotovo isključivo uz Slavene istočnog obreda te uz ruski imperijalizam. Od neslavenskih jezika na području ruskog imperija ćirilicu je potkraj XIX. st., pod utjecajem pravoslavnih misionara, najprije prihvatilo nekoliko ugro-finskih i turkijskih jezika s područja Urala, a ubrzo i pojedini sibirski i kavkaski jezici. Tijekom 1930-ih gotovo

svim jezicima kojima se govorilo u Sovjetskom Savezu (osim estonskoga, letonskoga, litavskoga i gruzijskoga) nametnuta je ćirilica, a nakon raspada te zemlje tijekom 1990-ih mnogi su od njih prešli na latinicu ili na koje tradicionalno pismo, bilo kao jedino bilo kao pismo koje se s ćirilicom rabi usporedno. U suvremenim slavenskim jezicima ćirilica se kao jedino pismo rabi u bugarskome, makedonskome, ukrajinskome i ruskome, a kao glavno pismo, usporedno s latinicom, u bjeloruskome i srpskome.

Uz podunavske Hrvate ćirilica se veže uz dva oblika. Prvi je od njih bosančica, koja se u hrvatskim franjevačkim samostanima u Ugarskoj koristila do kraja XVIII. st., a postoje i podaci o tome da su njome tiskane knjige. Od kraja XVIII. st. bosančica se međutim napušta i svi arhivski dokumenti iz Ugarske nastali na hrvatskome pisani su otad latinicom. Drugi je oblik moderna srpska ćirilica, s kojom su podunavski Hrvati došli u intenzivniji dodir nakon stvaranja južnoslavenske države 1918. Kao jedno od službenih pisama, ćirilica se počela širiti i u krajevima koje nastanjuju bački Hrvati, a uvođenje njezina obvezatnog učenja u škole, i to kao prvog pisma, povezano često s dovođenjem kadrova iz Srbije, izazivalo je proteste bačkih Hrvata. Uporaba ćirilice u državnim tijelima te na javnim pločama i natpisima postupno se ipak širila, ali je među bačkim Hrvatima to pismo prihvatio samo uzak krug pojedinaca.

Nakon Drugoga svjetskog rata komunističke su vlasti, sukladno politici proklamirane nacionalne ravnopravnosti, odustale od nametanja ćirilice bačkim Hrvatima pa se tako razvila neformalna praksa da se na sjeveru Bačke u srpskim selima i gradskim četvrtima u školama kao prvo pismo uči ćirilica, a u pretežito hrvatskima latinica, dok su u službenoj i javnoj uporabi ravnopravno korištena oba pisma. Takva je politika, skupa sa sve proširenijom uporabom latinice u srpskome, utjecala na to da bački Hrvatima u poslijeratnom razdoblju kao jezik formalne komunikacije sve više prihvate srpski književni jezik.

S jačanjem režima Slobodana Miloševića početkom 1990-ih u škole, upravna tijela i druge državne ustanove ponovno se uvodi obvezna uporaba ćirilice. U školama se tako propisuje poučavanje ćirilice kao prvog pisma, vođenje službene evidencije ćirilicom, a čak su i maturske ploče morale imati ćirilične natpise. To je među Hrvatima u Bačkoj ostavilo znatna traga u mlađim generacijama. Desetljetni proces nametanja ćirilice, u svim njegovim mijenama, među bačkim se Hrvatima zato često uspoređuje s nametanjem madžarskog jezika u austrougarskom razdoblju – kao sličan oblik jezično-kulturnoga asimilacijskog pritiska.

P. Vuković

ĆUĆ KOLO (ćućavo kolo), narodni bunjevački ples. Pleše se u kolu klasičnog tipa i mješovite je naravi. Muškarci se drže za ruke, dok su ruke plesačica na njihovim ramenima. Kolo se pri izvođenju giba u lijevu stranu. Plesni su obrasci četverodijelni jer se riječ o standardnome plesnom obrascu bez iskvrcavanja. U jednoj plesnoj figuri izvode se čučnjevi s križanjem nogu, što Ivančan tumači stilskim utjecajem romskih plesova. Sličan je ples, pod nazivom ranče, poznat i u susjednoj Baranji.

Lit.: A. Ivančan, Narodni plesni običaji Hrvata Bunjevaca, u: N. Zelić, *Protiv zaborava,* Zagreb, 2000.

Lj. Vuković

ĆULIBRK, Lidija, rođ. Čoban (Bač, 23. VIII. 1963.), psihologinja, publicistica. Rođena je u poljodjelskoj obitelji od oca Josipa i majke Lujze, rođ. Tot. U Baču je završila osnovnu školu, maturirala je u srednjoj kulturološkoj školi u Bačkoj Palanci, a 1986. diplomirala je psihologiju na novosadskome Filozofskom fakultetu. Radila je 12 godina na Medicinskom fakultetu, a specijalizirala je medicinsku psihologiju. U znanstveno-istraživačkom radu bavila se pitanjem suicida i mentalnog zdravlja, o čemu je u suautorstvu objavila desetak radova u časopisu *Psihologija* te u nekoliko zbornika. Od 1999. počinje se baviti izdavaštvom i novinarstvom. Kreativni je osnivač i urednik nekoliko ženskih

časopisa (*Lepota & zdravlje*, *Moja beba* i *Cool Girl*), od kojih je *Lepota & zdravlje* pet godina ima najveću nakladu među časopisima tog profila u Srbiji. Radila je i na licenciranim izdanjima (*Joy* i *Lea*), a danas je voditeljica odjela za ženska ilustrirana izdanja u medijskoj grupaciji *Color press* u Novom Sadu. God. 1998. objavila je roman *Zrno graška u postelji jedne princeze*.

Djelo: *Zrno graška u postelji jedne princeze*, Novi Sad, 1998.

T. Žigmanov

ĆUP (ćupica) (*tur*. küp), glineni sud kružnog oblika, glaziran i dekoriran raznim bojama. Ćupovi s poklopcem u seoskim su gazdinstvima služili za kiseljenje mlijeka, a u ćupovima sužena grla i s uhom držao se pekmez.

A. Rudinski

ĆUPOVI (lončići), bunjevačka dječja igra. Djeca se poredaju u krug u razmaku do jednog metra, s tim da ispred svakog djeteta čuči drugo, koje ima ulogu ćupa ili lončića. Jedno dijete nema svoj »ćup« pa, nakon što određenom verbalnom formulom od nekoga »zatraži« ćup, oboje potrče u krug u suprotnim smjerovima. Tko od njih do »ćupa« stigne prvi, osvaja ga. Natjecatelj koji je izgubio u utrci na jednak način o ćupu »pregovara« s drugim te se ponovno utrkuju za njega. Igra se dok netko dulje vrijeme ne uspije osvojiti »ćup«.

Lit.: A. Sekulić, *Bački Hrvati*, Zagreb, 1991.

P. Skenderović

ĆUPRIJA (*tur*. köprü > *grč*. géphira), most, građevinska konstrukcija koja spaja dvije obale iznad vodotoka. U Subotici i okolici nekad ih je bilo mnogo, ali su nakon regulacija prirodnih vodotoka koncem XIX. st. uglavnom uklonjene. O njima danas svjedoče povijesni izvori (npr. jedna zapovijed subotičkog poglavarstva iz prve polovice XIX. st. nalaže popravak sedam dotrajalih gradskih ćuprija) i toponimi poput subotičke Gabrić-ćuprije u Mlaki (danas Prozivka) ili Praške ulice (*madž*. Prágai híd utca) kod otoka u bivšoj Jasibari. Pokraj mostova i vodotokâ u sjevernoj je Bačkoj često postavljan kip sv. Ivana Nepomuka, što je bio običaj proširen po cijeloj srednjoj Europi. Prema predaji, taj je češki svetac iz XIV. st., nakon što je kralju Václavu IV. odbio odati što mu je kraljica povjerila na ispovijedi, mučen do smrti, a njegovo je tijelo bačeno s praškoga Karlova mosta u Vltavu. Štuje se kao zaštitnik ispovjedne tajne i mostova, a vjeruje se i da štiti od poplava, utapanja i bolesti usta i jezika. Na subotičkom je području očuvano još nekoliko njegovih kipova postavljenih uz prvotne prirodne vodotoke, koji su poslije kanalizirani u tzv. vokove (uređene vodotoke): jedan se kip nalazi u samome gradskom središtu ugrađen u fasadu zgrade Zadužbine Dušana Radića, a prije toga je stajao na mjestu gdje je nekad proticao Vrbov potok, drugi se nalazi u gradskoj četvrti Ker na Beogradskome putu stotinjak metara od crkve sv. Roka prema gradu, neposredno uz nekadašnji vodotok koji je tekao iz Vučidola u Mlaku, dok u gradskoj okolici postoji kip na obali rječice Kireš u okolici Hajdukova, te jedan teško oštećen kip na tzv. Starome tavankutskom putu kod rječice Čik.

Kip sv. Ivana Nepomuka u subotičkoj četvrti Ker

A. Rudinski

ĆUPURDIJA, Branko (Bajmok, 7. IX. 1951.), sveučilišni profesor, etnolog. Sin

Dmitra i Ljubice, rođ. Ivošević. U rodnom je mjestu završio osnovnu školu, a gimnaziju u Subotici 1970. Na Filozofskom fakultetu u Beogradu diplomirao je etnologiju 1975., magistrirao 1977., a doktorirao 1982. Od 1980. radi na Filozofskom fakultetu u Beogradu na Odjelu za etnologiju. Živi u Beogradu.

B. Ćupurdija, *Subotica i okolina*, Novi Sad, 1987.

Istraživačke radove objavljuje u fakultetskim izdanjima, zbornicima Matice srpske, stručnim etnološkim časopisima, u subotičkom časopisu *Rukovet* i listovima *Subotičke novine* i *Pro memoria* itd. Tijekom 1980-ih objavio je više radova u kojima se bavi dužijancom, salašima i Bunjevcima na području Subotice (Žetvene svečanosti »Dužijanca '79« održane u Bajmoku 14. jula 1979. godine, *Glasnik Etnogafskog instituta SANU,* 29, Beograd, 1980; Problem društvenog života na subotičkim salašima, *Rukovet*, 4, Subotica, 1980; Društveni život na salašima u okolini Subotice, *Zbornik radova Etnografskog institua SANU*, 13, Beograd, 1981; Folklor i folklorizam dužijance, *Zbornik za društvene nauke*, 70, Novi Sad, 1981; Prilog poznavanju gostoprimstva i bunjevačkih nadimaka na subotičkim salašima, *Glasnik Etnografskog instituta SANU*, 32, Beograd, 1983; Poreklo i značenje reči »salaš«, *Zbornik Matice srpske za društvene nauke*, 78, Novi Sad, 1985; Komentar i bibliografija izvora subotičkih žetvenih svečanosti, *Sveske Matice srpske*, 11, Novi Sad, 1987, 17, 1990).

Djela: *Subotica i okolina*, Novi Sad, 1987 (1993); *Stambena arhitektura subotičkih salaša, majura i poljoprivrednih kombinata*, Beograd, 1990 (Novi Sad, 1993).

Lit.: *Bajmok*, ur. A. Mojzes, Szabadka, 2002.

E. Bažant

ĆURAK (*tur*. kürk: kožuh), kožnato-krzneni dio odjeće, ogrtač podstavljen i opšiven krznom. Bunjevci ga zovu još i »kòžu« i »kòžuv«, a nose ga i žene i muškarci. Obično se izrađuje od štavljene janjeće kože. Krzno je okrenuto prema unutra i služi kao podstava, dok je vanjski smeđi dio išararan djelićima kože raznih boja i oblika, često s dodatkom »caklenih« uresa i s ogledalcima. Izrađivao se i »svečani ćurak«, čiji je gornji dio od čohe, krznena podstava obrubljena mu je lisičjim krznom, a kopčao se na »toke« i »punke«. Takav su kožuh, umjesto ćurdije, odijevale siromašnije žene u svečanim prigodama.

Lit.: M. Đorđević Malagurski, *Stara bunjevačka narodna nošnja i vez*, Subotica, 1940; A. Sekulić, *Bački Hrvati*, Zagreb,1991.

K. Suknović

ĆURČIĆ, Lazar (Laza) (? – Kragujevac, ?, X. 1944.), profesor, književnik. Kao profesor francuskoga i njemačkog jezika, početkom 1920-ih premješten je iz Šumadije u Suboticu. U tom je gradu zasnovao obitelj te bio ravnatelj Ženske realne gimnazije 1926. /27. Nakon toga prešao je u Državnu mušku gimnaziju, u kojoj je isprva bio vršitelj dužnosti ravnatelja, a 1929.-32. i ravnatelj. God. 1922. /23. bio je utemeljitelj Đačkoga kola Saveza trezvenjačke mladeži *Straža*, a 1932. i jedan od inicijatora izdavanja Trezvenjačkog zbornika (Subotica, 1932.). Bio je povjerenik masonske velike lože u Subotici. Na mjesto ravnatelja Nepotpune realne gimnazije u Velikom Gradištu premješten je 1933. Poslije se vraća u Šumadiju, za vrijeme rata bio je ravnatelj kragujevačke gimnazije. Nestao je po ulasku partizana u Kragujevac.

Za službovanja u Subotici stručne radove i prijevode objavljivao je u školskim izvještajima, almanasima, novinama i časopisima. Autor je predgovora za nekoliko djela čiji su autori bili unitaristički orijentirani Bunjevci, a za provladin subotički časopis *Književni sever* napisao je nekoliko članaka o Bunjevcima i prikaza knjiga koje su se bavile bunjevačkim temama

Lit.: *Jugoslovenski dnevnik*, br. 182, Novi Sad, 1933; Kakvi su Bunjevci? Čudnovato mišljenje g. Laze Ćurčića, *Naše slovo*, br. 58, Subotica, 1935; *Gymnasium 1747-1997*, ur. A. Hegedűs i J. Szabó, Szabadka, 1997; E. Bažant, N. Bašić Palković, M. Cindori, *Književni sever (1925-1935) bibliografija*, Novi Sad – Beograd, 1999; *Subotička bibliografija*, sv. 3, (1918-1944), 1. dio, Subotica, 2003; Pogledi, br. 212, Kragujevac, 1. III. 1998; www. pogledi. co. yu/kragujevac/z1. php

E. Bažant

ĆURDIJA (*tur.* kürde), gornji dio zimske svečane nošnje u bačkih Bunjevaka. Najzanimljiviji, najkarakterističniji i najskuplji dio stare bunjevačke ženske nošnje. Krojila se i šivala »malo uz struk«, najčešće od modre ili crne čohe. Starije su ćurdije sezale do koljena i bile su podstavljene janjećim krznom. U širini »dobrog pedlja« bile su obrubljene krznom sive lisice ili sličnim krznom. Sprijeda, zdesna i slijeva na ćurdiji je bilo četiri do šest srebrnih »toka«, tj. metalnih ukrasa, a zakopčavale su se srebrnim »punkama«, tj. ukrasnim vrpcama od kože, vune, svile, srebra

Ćurdija

ili zlata. Punke su se poput rebara širile od sredine grudi desno i lijevo, a na sredini su se zakopčavale »klipcima«. Na leđima u struku bila su dva ili četiri srebrna puceta sa srebrnim resama dugima jedan pedalj.

Ćurdiju su nosile imućnije udane i starije žene. Često je svekar snahi kupovao ćurdiju za vjenčanje ili kao dar za prve Materice nakon vjenčanja. Ćurdija se izrađivala za cijeli život jer su je žene brižno čuvale i odijevale samo u rijetkim prigodama. Izrađene od dobre čohe i zdrava krzna, ćurdije su trajale po sto i više godina.

Lit.: M. Đorđević Malagurski, *Stara bunjevačka narodna nošnja i vez*, Subotica 1940; A. Sekulić, *Bački Hrvati*, Zagreb 1991.

K. Suknović

TISKANJE OVOG SVESKA POMOGLI SU:

Skupština Općine Subotica
Vlada Republike Hrvatske
Ogranak Matice Hrvatske Vukovar

TISAK
Printex
Subotica

NAKLADA
1000

L E K S I K O N

PODUNAVSKIH HRVATA – BUNJEVACA I ŠOKACA

6

D

Hrvatsko akademsko društvo

Subotica, 2006.

UREDNIŠTVO
Slaven Bačić, Stevan Mačković,
Petar Vuković, Tomislav Žigmanov

GLAVNI UREDNIK
Slaven Bačić

IZVRŠNI UREDNIK
Tomislav Žigmanov

LEKTURA
Petar Vuković

KOREKTURA
Mirko Kopunović, Márta Mačković-Papp

GRAFIČKA PRIPREMA
Marija Prćić (prijelom), Darko Ružinski (ilustracije)

CIP – Katalogizacija u publikaciji
Biblioteka Matice srpske, Novi Sad

929(=163.42) (497.113) (031)
930.85(=163.42) (497.113) (031)

LEKSIKON podunavskih Hrvata – Bunjevaca i Šokaca.[Knj.]6, D / [glavni urednik Slaven Bačić]. – Subotica : Hrvatsko akademsko društvo, 2006 (Subotica : Printex). – [5] 103 str. : ilustr. ; 24 cm

Tiraž 1.000.

ISBN 86-85103-09-6
ISBN 86-85103-03-7 (za izdavačku celinu)

a) Bunjevci – Leksikoni b) Šokci – Leksikoni

COBISS.SR-ID 217846023

ISBN 86-85103-09-6

SURADNICI NA ŠESTOM SVESKU

Bačić, dr. sc. Slaven, odvjetnik, Subotica
Bara, Mario, student povijesti i sociologije, Filozofski fakultet, Zagreb
Bažant, Eva, knjižničarka u mirovini, Subotica
Beretić, mons. Stjepan, župnik Katedralne župe sv. Terezije Avilske, Subotica
Bućan, mr. sc. Radojka, prof. kroatologije i sociologije, Kulturni centar Solin, Solin
Bušić, mr. sc. Krešimir, prof. sociologije i kroatologije, Institut društvenih znanosti *Ivo Pilar*, Zagreb
Čeliković, Katarina, prof. komparativne književnosti, knjižničarka-bibliografkinja, Gradska knjižnica, Subotica
Černelić, dr. sc. Milana, izv. prof. Filozofskog fakulteta u Zagrebu, Zagreb
Čota, Antonija, dipl. iur., tajnica Narodnog kazališta, Sombor
Dulić, Ljiljana, dipl. oec., Subotica
Duranci, Bela, prof. povijesti umjetnosti u mirovini, Subotica
Đanić, mr. sc. Matija, prof. geografije u mirovini, Sombor
Fabian, Vidor, dipl. ing. arh., Zagreb
Fabijan, Ljubica, Žednik
Firanj, Alojzije, Sombor
Grlica, Mirko, prof. povijesti, viši kustos Gradskog muzeja, Subotica
Heka, dr. sc. Ladislav, književnik, pozvani predavač Pravnog fakulteta i Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Segedinu, Segedin
Hoško, dr. sc. Franjo Emanuel, izv. prof. Katoličkoga bogoslovnog fakulteta u Zagrebu, Teologija u Rijeci
Ištvančić, Branko, filmski i TV redatelj, Zagreb
Ivančić, Jasna, viši leksikograf, Leksikografski zavod *Miroslav Krleža* u Zagrebu
Ivanović, mr. sc. Josip, prof. Teološko-katehetskog instituta Subotičke biskupije, Subotica
Jaramazović, Biserka, studentica etnologije i engleskog jezika, Filozofski fakultet, Zagreb
Kovač, Ivan, učitelj u mirovini, Sombor
Kujundžić, Anđelina, s. m., Subotica
Libman, dr. Emil, liječnik u mirovini, Subotica

Lipovčan, dr. sc. Srećko, znanstveni suradnik, Institut društvenih znanosti *Ivo Pilar*, Zagreb
Lončar, mr. sc. Đuro, stručni savjetnik Ekonomskog fakulteta u Subotici u mirovini, Subotica
Losoncz, dr. sc. Alpár, izv. prof. Fakulteta tehničkih znanosti u Novom Sadu, Temerin
Mačković, Stevan, prof. povijesti, ravnatelj Historijskog arhiva, Subotica
Mandić, Marin, profesor hrvatske književnosti i jezika te profesor povijesti, Budimpešta
Mandić, Živko, odgovorni urednik, *Nemzeti Tankönyvkiadó* Rt, Budimpešta
Miloš, mr. sc. Mato, OCD, Sombor
Ostrogonac, Mirko, dipl. agr., Subotica
Pokornić, Vladimir, dipl. el. ing., Palić
Romić, Zlatko, novinar, *Subotičke*, Subotica
Rudić, Blaženka, o. p., Subotica
Sekulić, dr. sc. Ante, znanstveni savjetnik u mirovini i dopisni član HAZU, Zagreb
Skenderović, Petar, Subotica
Skenderović, dr. sc. Robert, viši asistent, Hrvatski institut za povijest, Zagreb
Stantić, Stipan, prof. geografije, OŠ *Ivana Milutinovića*, Subotica
Suknović, Kata, dipl. ing. za tekstilno inženjerstvo tekstilno-strojarske struke, Subotica
Suknović, Ladislav, dipl. iur., Subotica
Šeremešić, Marija, učiteljica u mirovini, Sombor
Štefković, Josip, župnik Župe sv. Pavla apostola, Bač
Temunović, Josip, svećenik u mirovini, Subotica
Tumbas, Nevenka, ing., Subotica
Ušumović, Neven, prof. filozofije i dipl. komparatist književnosti, Umag
Vojnić Purčar, Petar, Subotica
Vojnić Purčar, Petko, književnik, Novi Sad
Vuković, Ljubica, prof. povijesti i povijesti umjetnosti, Gradski muzej, Subotica
Vuković, Petar, znanstveni novak, Filozofski fakultet, Zagreb
Zaić-Kubatović, mr. sc. Marija, Zagreb
Zelić, Naco, dipl. iur. u mirovini, Zagreb
Žigmanov, Tomislav, prof. filozofije, Subotica

D

DADA, kod Šokaca u Bačkome Monoštoru naziv za oca. Otuda je i oznaka za djeda s očeve strane – dada stari, dok je naziv za djeda s majčine strane – dida.

M. Šeremešić

DALMACIJA, povijesno-geografska regija južne Hrvatske. Proteže se uz Jadransko more, od Hrvatskog primorja (Tribanj) na sjeverozapadu do granice s Crnom Gorom na jugoistoku. S kopnene strane omeđuje je državna granica prema Bosni i Hercegovini. Sastoji se od otočnoga i obalnog dijela te submediteranske unutrašnjosti (Dalmatinska zagora ili Zagora). Gravitacijski utjecaj njezinih većih gradova odredio je i subregionalnu podjelu na sjevernu (Zadar i Šibenik), srednju (Split) te južnu Dalmaciju (Dubrovnik). Povijesno njezin teritorij nije bio jednoznačan.

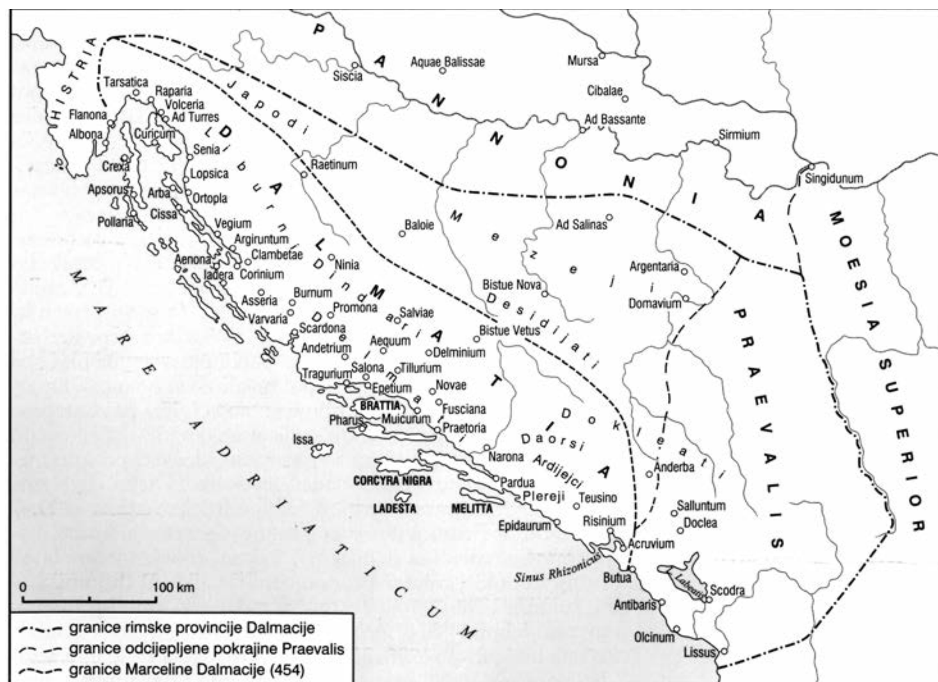
Povijest. Doseljena ilirska plemena početkom II. tisućljeća pr. Kr. pokorila su starosjedilačko stanovništvo (Cetinska kultura, oko 1900.-1600. pr. Kr.), a na prostoru kojim je vladalo ilirsko pleme Delmata i grčki su kolonisti podigli svoja naselja Salonu (Solin), Tragurion (Trogir), Epetion (Stobreč), Pharos na Hvaru i dr. Rimljani su s Ilirima vodili duge ratove od 229. pr. Kr. do 9. n. e., a cijeli prostor nastanjen Ilirima s vremenom je nazvan po plemenu Delmata, koje je pružalo najodlučniji otpor. Granica rimske pokrajine Dalmacije tekla je od ušća Raše u Istri na Snježnik, odatle crtom usporednom sa Savom do izvorišta Kolubare i Ljiga u današnjoj Srbiji, zatim se spuštala Ibrom na Šar-planinu, skretala prema zapadu na rijeku Mati (Albanija) i dopirala do mora, a pripadalo joj je i otočje od Kvarnera do Boke. Na kraju pokoravanja Ilira Rimljani su zauzeli i delmatsku luku Salonu, koja je uskoro postala političko, prometno, gospodarsko, kulturno i vjersko središte Dalmacije. Za cara Dioklecijana Dalmacija je upravno smanjena nakon što je na njezinu južnom dijelu izdvojena pokrajina Prevalitana (Praevalis) s glavnim gradom Scodrom (Skadar). Granica podjele išla je od Budve na ušće Lima u Drinu, odatle na izvorište Kolubare, a nakon Teodozijeve podjele Carstva 395. postala je razmeđem Istočnoga i Zapadnoga Rimskog Carstva. Dalmacija je, podijeljena u dvije pokrajine: *Dalmatia prima* i *Dalmatia secunda*, pripala Zapadnom Carstvu. Majka zapadnorimskog cara Valentijana II. darovala je međutim 437. Dalmaciju istočnorimskom caru te je bila u bizantskom posjedu sve do 454., kad je vraćena u okvir Zapadnog Carstva i ustrojena kao zasebno područje. Od 481. pod vlašću je germanskih plemena, ali se latinski karakter dalmatinskih gradova očuvao. Za rata bizantskoga cara Justinijana I. 535. protiv Istočnih Gota ponovno ulazi u sastav Istočnorimskoga Carstva.

U drugoj polovici VI. st. na područje Dalmacije nadiru plemena Slavena i Avara te pojedini dalmatinski gradovi padaju u njihove ruke, među njima i Salona, koja je bila razorena. Preživjelo se stanovništvo sklanja na obližnje otoke i u Dioklecijanovu palaču, iz koje će poslije niknuti novi grad i novo središte kršćanske vjere, dok

se crkveni dostojanstvenici sa spisima sklanjaju u Ravennu. Nakon što je hrvatska plemena na područje Dalmacije pozvao istočnorimski car Heraklije da se bore protiv Avara, ona postaju stvarnim gospodarima zemlje, dok se bizantska Dalmacija svodi na uzak obalni pojas nekoliko gradova i otoka (Zadar, Trogir, Split, Dubrovnik, Kotor, Krk, Lošinj, Cres i Rab), koji su ustrojeni u posebnu Dalmatinsku temu sa središtem u Zadru. Sjeverni dio zaleđa Dalmatinske teme postupno se politički počeo ustrojavati u Kneževinu Hrvatsku.

U IX. st. postupno nastaje hrvatska država, dok opada moć susjednoga Franačkoga Carstva i Bizanta. Nakon Focijeva raskola 864., u borbi između Carigrada i Rima za prvenstvo vlasti, Splitska nadbiskupija i Dalmacija potpadaju pod Carigradsku patrijaršiju, dok Hrvatska osniva svoju posebnu biskupiju u Ninu te se podvrgava Rimskoj patrijaršiji. U vrijeme vladavine kralja Tomislava prvi su put u osobi vladara ujedinjene Bizantska Dalmacija s Primorskom i Panonskom Hrvatskom, no Bizant je ipak zadržao izravni utjecaj na vlast u Dalmaciji. Koristeći se nestajanjem dinastije Trpimirovića, a nakon toga i dolaskom na vlast madžarske loze Arpadovića 1102., koja je državno središte prenijela u Panoniju, Venecija nastoji preuzeti političku kontrolu nad istočnom obalom Jadrana. Već je 1000. tako djelomično osvojila dalmatinske gradove i otoke te je otad, uz kraće prekide, vodeća sila u Dalmaciji sve do 1797., a njezinoj se dominaciji istrgnuo samo Dubrovnik.

U doba Emanuela I. Komnena Dalmacija i dio Hrvatske kratkotrajno priznaju bizantsku vlast 1167.-80., nakon čega se vraćaju pod vlast hrvatsko-ugarskih kraljeva, čije vrhovništvo uglavnom priznaju tijekom XIII. st., osim kvarnerskih otoka, Zadra i Dubrovnika, koji priznaju vlast Venecije. Pod vlašću ugarsko-hrvatskih kraljeva dalmatinski gradovi i komune imaju autonomni status, a Venecija se koristi sukobima lokalnih velikaša te je do početka XV. st. uspjela osvojiti ili otkupiti većinu preostalih dalmatinskih gradova i otoka zajedno s Bokom kotorskom i gradovima južno od

Dalmacija u doba Rimljana

nje (Mletačka Albanija). Sjedište pokrajinske uprave bio je Zadar.

Mlečane su potkraj XV. st. počeli ugrožavati turski prodori te je njihov posjed bitno smanjen. Dalmaciju sredinom XVI. st. tako ponovno čine samo primorski gradovi i otoci od Zadra do Kotora i Budve, a sve do polovice XVI. st. granice mletačko-turskih posjeda u Dalmaciji neprestano su se mijenjale. Za Kandijskoga rata 1645.-69. počinje »rekonkvista«, tijekom koje su Mlečani od Osmanlija u nekoliko navrata uspjeli povratiti velik dio Dalmacije. Od 1721. do 1723. utvrđena je stalna granica između Mletačke Republike i Osmanskoga Carstva, koja odgovara današnjoj granici između Hrvatske i Bosne i Hercegovine. Ne želeći izravno graničiti s Mletačkom Republikom, Dubrovačka je Republika Osmanskomu Carstvu ustupila izlaz na more kraj poluotoka Kleka (Neum) i u području rječice Sutorine u Boki.

U vrijeme osmanske uprave izmijenjena je etnička struktura Dalmacije, što ilustrira i povlačenje čakavskog narječja unutar gradskih zidina primorskih gradova i na otoke, dok se na prostoru Dalmatinske zagore širi štokavsko narječje. Seobe iz Bosne i Hercegovine za turskih ratova nisu rezultirale samo velikim sociološkim i lingvističkim promjenama nego su se pojavile i kulturne i vjerske razlike u zaobalju Dalmacije, kamo se naseljava pravoslavno vlaško i srpsko stanovništvo.

Mirom u Campoformiju 1797. Mletačka je Republika prestala postajati te su cijela Dalmacija i Mletačka Albanija pripali Austriji, a od mira u Požunu 1805. Francuskoj. U političkom smislu Dalmacija je ujedinjena za napoleonskih ratova, nakon što je francuska vojska je umarširala u Dubrovnik 1808. i pripojila ga Dalmaciji. Za Napoleonove vladavine u Dalmaciji počinje modernizacija: grade se prve ceste, otvaraju se škole na narodnom jeziku, a tiskaju se i prve novine *Kraljski Dalmatin*. Središte je francuske uprave Zadar, u kojem se u to vrijeme formira i hrvatski kulturni krug na čijim će se temeljima u XIX. st. oko lista *Zora Dalmatinska* koncentrirati pokušajima da se hrvatski jezik standardizira na novoštokavsko-ikavskoj osnovici.

Nakon Napoleonova pada Dalmacija je pripojena Austriji. Ona je dotadašnji francuski posjed povezala u Kraljevinu Dalmaciju sa sjedištem u Zadru, u kojem je od 1861. djelovao Dalmatinski sabor. Nacionalna svijest u Dalmaciji razvija se posebno od 1860-ih, kad je dalmatinske narodnjake predvodio don Mihovil Pavlinović. Kao odgovor na hrvatske nacionalne težnje, posebno one za ujedinjenjem s ostalim hrvatskim zemljama i uvođenjem hrvatskog jezika u škole i javne ustanove, razvija se autonomaštvo, predvođeno uglavnom manjinskim, ali gospodarski jakim talijanskim stanovništvom. Pobjeda hrvatske svijesti u Dalmaciji izvojevana je na Dalmatinskom saboru 1884., kad je službenim jezikom proglašen hrvatski.

Nakon Prvoga svjetskoga rata Dalmacija je 1918. ušla u sastav Države Slovenaca, Hrvata i Srba, a nedugo zatim i u sastav Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca. Kraljevina Italija tajnim je Londonskim ugovorima međutim još u jeku Prvoga svjetskoga rata dobila obećanja da će se proširiti pa su joj Rapallskim ugovorom 1920. pripali Zadar, Lastovo i Palagruža, pri čemu je kraljevska vlada u Beogradu poticala parceliranje Dalmacije radi diseciranja hrvatskoga nacionalnog teritorija. Uredbom o podjeli Kraljevine SHS na oblasti 1922. Dalmacija je podijeljena na Splitsku i Dubrovačku oblast, a prostor Boke kotorske izdvojen je iz Dalmacije i pripojen Zetskoj oblasti. Podjelom Jugoslavije na banovine 1929. najveći dio Dubrovačke oblasti pripojen je Zetskoj banovini, dok ostatak Dalmacije čini Primorsku banovinu sa središtem u Splitu. Otok Korčula 1931. izdvojen je iz Zetske banovine i pripojen Primorskoj, dok 1939. Primorska banovina i dubrovački kraj ulaze u sastav Banovine Hrvatske.

U travanjskom ratu 1941. Italija je zauzela veći dio Dalmacije, što je i potvrđeno Rimskim ugovorima između Italije i NDH, kad su Split, Šibenik, Boka i većina otoka anektirani. Hrvatskoj je ostalo zaleđe Dalmacije i otoci Hvar i Brač, ali su i u tim dijelovima talijanske vojne snage praktično bile gospodari. Nakon kapitulacije Italije

1943. Dalmaciju su zauzele njemačke snage. Na temelju odluka Drugoga zasjedanja ZAVNOH-a 1943. o pripajanju Istre, Rijeke, dijelova Dalmacije, Zadra, Lastova i Palagaruže, provedeno je kasnije sjedinjenje Dalmacije s Hrvatskom.

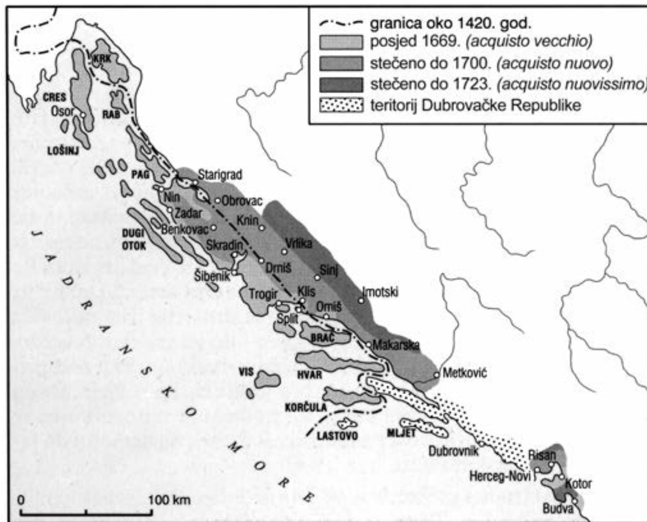
Nakon Drugoga svjetskog rata Dalmacija ulazi u sastav Hrvatske i Jugoslavije, osim Boke kotorske, koja je pripojena Crnoj Gori. U socijalističkoj Jugoslaviji Dalmacija je bila gospodarski važna zbog turističkih deviznih prihoda, a zahtjev za njihovim raspolaganjem bio je bitan dio programa Hrvatskog proljeća. Pobuna u Kninskoj krajini od 1990. geopolitički je fragmentirala Dalmaciju i izložila je razaranjima (granatiranje Zadra, Šibenika, Dubrovnika i dr.), ali su odmetnuti dijelovi Dalmacije vraćeni u okvir Hrvatske u operacijama 1992.-93. i 1995. Ratna zbivanja determinirala su izrazito snaženje hrvatske nacionalne svijesti u Dalmaciji. Danas je Dalmacija podijeljena u nekoliko županija: Zadarsku, Šibensko-kninsku, Splitsko-dalmatinsku i Dubrovačko-neretvansku.

Lit.: Ž. Rapanić, L. Katić, *Prošlost i spomenici Solina*, Solin, 1971; L. Katić, *Davni glasovi iz solinskih ruševina*, Solin, 1971; V. Klaić, *Povijest Hrvata*, Zagreb, 1974; F. Šišić, *Pregled povijesti hrvatskog naroda*, Zagreb, 1975; F. Bulić, *Izabrani spisi*, Split, 1984; F. Bulić, *Po ruševinama stare Salone*, Split, 1986; N. Cambi, *Antička Salona*, Split, 1991; B. Zelić-Bučan, *Hrvatski narodni preporod u Dalmaciji i don Mihovil Pavlinović*, Split, 1992; *Starohrvatski Solin*, Split, 1992; L. Katić, *Rasprave i članci iz hrvatske povijesti*, Split, 1993; F. Šanjek, *Crkva i kršćanstvo u Hrvata*, Zagreb, 1993; E. Marin, *PRO Salona*, Zagreb, 1994; J. Kolarić, *Povijest kršćanstva u Hrvata*, Zagreb, 1996; J. Kocijanić, J. Kolarić, *Pape i hrvatski narod*, Zagreb, 1998; J. Vrandečić, *Dalmatinski autonomistički pokret u XIX. stoljeću*, Zagreb, 2002.

R. Bućan

Značenje za Bunjevce i Šokce. Dalmacija je tijekom povijesti imala je važno mjesto u migracijskim kretanjima hrvatskih etničkih skupina Bunjevaca i Šokaca. Područje Dalmacije, odnosno širi prostor dalmatinskih Dinarida, prvotni je teritorij na kojem su obitavali Bunjevci, koji su se s tog prostora u više valova iseljavali prema zapadu i sjeveru na same rubove hrvatskoga etničkog prostora. Novija arheološka i antropološka istraživanja potvrđuju da su prve selidbe hrvatskih populacija koje su živjele između rijeka Zrmanje i Cetine počele već potkraj IX. st. O dalmatinskim iseljenicima u Slavoniji i južnoj Ugarskoj na prijelazu iz X. u XI. st. svjedoče materijalni ostaci na grobištima kod Đakova i Pečuha. Dokumenti ugarske dvorske kancelarije i crkveni izvori od XII. do XV. st. stanovništvo koje je sudjelovalo u tim migracijama spominju kao Dalmatince, Ilire i Hrvate. Nazivi *Dalmatinac* i *Ilir* rabe se pritom u istom značenju kao naziv *Hrvat* jer su Hrvati naselili prostor rimske provincije Dalmacije, koji su u prijašnjem razdoblju nastanjivali Iliri. Hrvati u srednjem vijeku borave na ugarskom dvoru ili su kao obrtnici i trgovci nastanjeni u ugarskim gradovima. Prve trgovce i obrtnike u Ugarsku iz dalmatinskih gradova dovodi kralj Koloman, koji je u Dalmaciji boravio 1102.-05. U vrijeme tatarske ugroze 1242. u Dalmaciju se sklonio i kralj Bela IV., kojemu se u Klisu rodila i kći Elizabeta, kasnija ugarska svetica. Nakon povlačenja Tatara vratio se u razoreni Budim te je obnovu grada povjerio dalmatinskim graditeljima. U vrijeme kralja Matije Korvina i kraljeva iz loze Jagelovića, na prostoru Ugarske, napose u Budimu, osim kao obrtnici i graditelji, Hrvati su zastupljeni i u kulturnim krugovima, poput Ivana Česmičkog (Janus Pannonius), Dubrovčanina Gazulića (Ben Gazali) i Šibenčanina Antuna Vrančića.

Osvajanja Osmanlija u jugoistočnoj i srednjoj Europi uzrokovala su pomicanja stanovništva, napose Srba, Vlaha i Hrvata. Nakon pada Bosne 1463., Hercegovine 1487. te najjačih dalmatinskih utvrda Knina, Ostrovice i Klisa 1521. i 1537., hrvatsko stanovništvo iz Dalmacije masovno se seli na zapad. Nakon što su Osmanlije formirali Hercegovački sandžak, u koji je ušao i veći dio okupirane gorske Dalmacije (utvrđeni dalmatinski gradovi osim Dubrovnika pod upravom su Venecije), hrvatsko stanovništvo, napose Bunjevci, počinju se seliti prema sjeveru i zapadu na si-

Dalmacija u doba Mlečana

gurnija područja. Pritom uskoci iz utvrđenih gradova na dalmatinskoj obali i hrvatskih prostora koji su od 1526. u sastavu Habsburške Monarhije u pohodima na osmanske posjede u Dalmaciji i Bosni i Hercegovini često pomažu u preseljenju katoličkog stanovništva.

Prostor Dalmacije posebno je važan pri etapnoj selidbi Bunjevaca u Primorje i gradove Lič i Senj. Bunjevci iz plemena Krmpotića iz okolice Širokog Briga sele se preko Bukovice i Ravnih kotara (mletački posjedi u zaleđu Zadra) te su se s tog prostora na poziv kapetana i nadzornika posjeda grofova Zrinskih Julija Čikolina 1605. naselili na Lič u Gorskom kotaru. Odatle su se u dvije selidbe 1627. i 1654. naselili na širem prostoru Primorja oko grada Senja, a nakon oslobađanja od Osmanlija s tog su se prostora raširili po cijeloj Lici. Drugi smjer selidbe Bunjevce s prostora Dalmacije vodi prema Ugarskoj, u vrijeme kada tim prostorom vlada Zapolja i održava krhko primirje s Osmanlijama. U ugarskim zemljama pod osmanskom vlašću zabilježene su dalmatinske trgovačke kolonije u Segedinu i Temišvaru, u kojima djeluju škole za Dalmatince, odnosno onu skupinu hrvatskoga stanovništva koja se ovamo doselila u prvoj polovici XV. st. i u kojoj će se poslije uobičajiti ime Bunjevci. Naziv *Dalmatinac* u ugarskom se Podunavlju dugo zadržao u službenoj uporabi i uvijek se vezivao uz pripadnike hrvatskih etničkih zajednica. Tek u drugoj polovini XIX. st., pod utjecajem preporodnoga djelovanja biskupa Ivana Antunovića i Ambrozija Šarčevića, nazivi *Dalmatinac* i *Ilir* potiskuju se u korist naziva *Bunjevac* i *Šokac*, regionalnih oznaka za hrvatsko stanovništvo u ugarskom dijelu Podunavlja. Kao i u Bačkoj, u Hrvata u Dalmaciji do danas se zadržao jak utjecaj ikavskoga dijalekta, zbog toga što je Dalmacija u vrijeme formiranja hrvatskoga književnoga jezika i hrvatske nacije u drugoj polovici XIX. st. bila upravno odijeljena od hrvatskih i slavonskih županija u kojima su se ovi procesi odvijali.

Lit.: R. Horvat, *Hrvati u Bačkoj (Bunjevci i Šokci)*, Osijek, 1922; M. Mandić, Djelovanje Franjevaca u Podunavlju i Potisju (1526.-1926.), *Subotička Danica ili Bunjevačko-šokački kalendar (sa slikama) za prostu godinu 1926.*, Subotica, 1926; J. Erdeljanović, *O poreklu Bunjevaca*, Beograd, 1930; K. Draganović, *Opći šematizam Katoličke crkve*, Sarajevo, 1939; M. Lorković, *Narod i zemlja Hrvata*, Zagreb, 1939 (pretisak 1996); M. Evetović, *Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata* (rukopis); *Hrvatska enciklopedija*, 3, Zagreb, 1944; S. Pavičić, *Podrijetlo hrvatskih i srpskih naselja i govora u Slavoniji*, Zagreb, 1953; Ž. Mandić, *Povijesna antroponimija bunjevačkih Hrvata u Madžarskoj*, Budimpešta, 1987; D. Pavličević, Seobe Vlaha Krmpoćana u XVII. stoljeću, u: *Vojne krajine u jugoslovenskim zemljama u novom veku do Karlovačkog mira 1699.*, Beograd, 1989; A. Sekulić, *Bački Hrvati*, Zagreb, 1990; R.

Pavelić, *Bunjevci*, Rijeka, 1991; D. Pavličević, O pučanstvu Krbave, Like i Gacke s posebnim osvrtom na Bunjevce, *Zbornik radova Krbavska bitka i njene posljedice*, Zagreb, 1998; D. Pavličević, *Kratka politička i kulturna povijest Bosne i Hercegovine*, Zagreb, 2000.

K. Bušić

DALMATINI, jedan od naziva za hrvatsko stanovništvo u madžarskim naseljima od XIV. do polovice XIX. st., osobito čest nakon XVIII. st. Pod tim se imenom u Segedinu i Senandriji (*madž*. Szentendre) u XVI. i XVII. st. spominju pripadnici zajednice okupljeni uglavnom oko imućnih i uglednih Dubrovčana. U Senandriju oni su se doselili 1690. iz Beograda, gdje se Dalmatini spominju već od kraja XVI. st., a bilo ih je i u XVII. st. Tako je biskup Marin Ibrišimović 1649. u Beogradu krizmao 2001 osobu, a o nazočnosti beogradskih Dalmatina svjedoče zapisnici biskupa Matije Benlića koji 1659., među ostalim, veli da u Beogradu postoji jedna katolička crkva u kojoj služe dvojica franjevaca, s time da se o crkvi brinu dubrovački, a o svećenicima dubrovački i bosanski trgovci skupa. U Budim i na područje oko njega Dalmatini su doseljeni i iz drugih dubrovačkih trgovačkih kolonija: današnji rumunjski Banat (Lipova), južna Srbija, Kosovo, Bugarska (grad Ciprovo/Tiprovo). U crkvenim matičnim knjigama Dalmatine (»Dalmata«) često razlikuju od ostalih Hrvata (»Croata«), npr. u Senandriji, Turbalu (Törökbálint), Budimu, Dušnoku. Naziv Dalmatin (*madž*. dalmata) razlikuje se od naziva Dalmatinac (*madž*. dalmát) i zamijenio je odrednicu »katolički Srbi« ili »katolički Raci«, koja se koristila do kraja XVII. st. Iako je prijeporno s kojeg prostora Dalmatini potječu, čini se da to ime, osim dubrovačkih trgovaca, »pokriva« i mnogobrojne druge »katoličke Slavene« koji su se na područje Ugarske doseljavali nakon prodora Turaka na hrvatski etnički prostor od XIV. st. Njime se kao svojom narodnosnom oznakom koristilo i pučanstvo koje se, pod vodstvom franjevaca, u ugarske zemlje doselilo iz Bosne i Hercegovine te Hrvatske, osobito one hrvatske skupine koje su danas poznate pod regionalnim imenima Bunjevci i Šokci.

U XVIII. st. ime Dalmatin postalo je dominantno za Hrvate koji su živjeli u Ugarskoj (Subotica, Segedin, Sombor, Budim i dr.), pri čemu su se tako i sami nazivali (npr. u Segedinu su zapisana imena Joso Dalmata, Nicolaus Belgradiensis Dalmata, Oliva Gabrich Dalmata i dr.). Arhivski izvori iz tog vremena, prije svega franjevački, redovito se koriste nazivom Dalmatin za hrvatsko stanovništvo u južnoj Ugarskoj i na širem području Budima, i to ne samo kao oznakom narodnosti nego i jezika. Dalmatini su u mnogim naseljima tijekom XVIII. stoljeća (negdje čak i u drugoj polovici XIX. st.) imali školsku nastavu na svojem jeziku, pravo na propovijed na »dalmatinskome«, a u upravi grada ili sela sudjelovali su kao jedna od etničkih zajednica.

Šire prihvaćanje naziva Dalmatin imalo je više razloga: nastojanja te zajednice da posebnim imenom signalizira svoju drugost prema jezično bliskim Srbima, ali i prema rimokatoličkim Madžarima i Nijemcima; općih političkih prilika u Habsburškoj Monarhiji, u kojima su hrvatske zemlje i narod bili rascjepkani u više pokrajina (Hrvatska, Slavonija, Dalmacija, Istra, Vojna krajina, Bosna, Hercegovina) i pod vlašću više zemalja (Austrija, Turska, Ugarska, Mletačka Republika); činjenice da su u feudalnom razdoblju naseljeničke skupine često dobivale imena prema zemljopisnom prostoru s kojega su se doselile. U srednjem vijeku nazivi Dalmata, Dalmatia i Dalmatice bili su k tomu sinonimi za Hrvata, Hrvatsku i hrvatski jezik.

S jačanjem madžarske nacionalne ideje i s razvojem građanskog društva u drugoj polovici XIX. st. dolazi i do pojačanog odnarođivanja nemadžarskih naroda, pa tako i onih Hrvata koji su sebe nazivali Dalmatinima. Madžarizacija je bila osobito izražena u mjestima u kojima su Dalmatini činili manjinu (npr. Segedin), pri čemu je najviše pogodila srednje i više urbane slojeve stanovništva. No i ondje gdje nije bila potpuna ime Dalmatin sve se rjeđe koristilo te je do kraja XIX. st. posve nestalo. Zamijenili su ga dotad rijetko korišteni nazivi Bunjevac te Šokac.

Lit.: F. Vrančić, *Dictionarium quinque nobilissimarum Europae linguarum: Latinae, Italicae, Germanicae, Dalmaticae & Ungaricae*, pretisak, Zagreb, 1992; J. Horvat [S. Bačić], O Bunjevačkom imenu, *Dodatak za znanost, kulturu i umjetnost, Žig*, br. 50, Subotica; L. Heka, *Povijest Hrvata Dalmatina u Segedinu*, Subotica, 2004; Ž. Mandić, »Dalmatinci Senandrije grada«*, Pogledi. Časopis za kulturu i društvena pitanja Hrvata u Mađarskoj*, br. 2, Budimpešta, 2003.

L. Heka

DAMJANOV, Ivan (Subotica, 31. III. 1941.), patolog. Rođen je u obitelji veterinara Milenka i farmaceutkinje Ane, rođ. Pavković. Osnovnu školu završio je u Subotici, a gimnaziju u Zagrebu 1959. Kao gimnazijalac pisao je pjesme, koje je objavljivao u srednjoškolskom listu *Polet*. Diplomirao je na Medicinskom fakultetu u Zagrebu 1964., a na istom je fakultetu završio i poslijediplomski studij eksperimentalne biologije. Od 1966. do 1974. bio je asistent u Zavodu za opću patologiju i patološku anatomiju pri Medicinskom fakultetu u Zagrebu. Od 1967. do 1969. stručno se usavršavao u SAD-u (Cleveland i New York) na području humane patologije, a 1970. položio je specijalistički ispit iz patologije. Godinu dana poslije obranio je doktorsku radnju o eksperimentalnim teratomima miša, a 1972. postao je docent na Medicinskom fakultetu u Zagrebu.

Ivan Damjanov

Od 1974. znanstvenu i sveučilišnu karijeru te karijeru liječnika patologa nastavio je u SAD-u. Isprva je bio docent, a od 1976. izvanredni profesor na Medicinskom fakultetu u Farmingtonu (Connecticut). Od 1977. radio je u Philadelphiji, gdje je najprije bio izvanredni (1977.-79.) pa redoviti profesor (1980.-84.) na Hahnemannovu sveučilištu, a zatim redoviti profesor na Jeffersonovu sveučilištu (1986.-94.). Od 1994. redoviti je profesor na Kanzaškom sveučilištu, gdje je 1994.-97. bio predstojnik Odjela za patologiju. Održao je na stotine predavanja na sveučilištima diljem svijeta (Brazil, Kuba, Norveška, Portugal, Saudijska Arabija, Izrael...).

U znanstvenom se radu bavi razvojnom biologijom, u sklopu koje proučava diferencijaciju i rast matičnih embrionalnih i malignih stanica. Istražuje ujedno tumore spolnih stanica, napose ultrastrukturu gonada u sindromu testikularne feminizacije, ultrastrukture imunohistokemije teratoma i teratokarcinoma te teratogeneze. Bavi se i ispitivanjem histokemije tumorskih biljega, napose lektina i laminina. Osim što se bavi znanstveno-istraživačkim i nastavnim radom, kao klinički patolog radi u bolničkoj praksi na području urogenitalne patologije.

Napisao je i uredio više od 20 knjiga i sveučilišnih udžbenika na engleskome i hrvatskome. Knjige su mu prevođene na kineski, japanski, indonezijski, portugalski i ruski. Autor je više od 300 znanstvenih i stručnih radova, koji su objavljeni u vodećim svjetskim časopisima (*Zeitschrift für Anatomie und Entwicklungsgeschichte*, Berlin; *Zeitschrift für Krebsforschung und kllinische Onkologie*, Berlin; *American Journal of Obstetrics and Gynecology*, St. Louis; *Experimental Cell Research*, New York; *Archives of Pathology*, Chicago; *Experientia*, Basel; *Curent Topics in Pathology*, Berlin; *Nature*, London; *Pathologia Europeaa*, Bruxelles; *Obstetrics and Gynecology*, Hagerstown; *Journal of the National Cancer Institute*, Bethesda; *Laboratory Animal Science*, Joliet; *Methods in Cancer Research*, New York; *Annals of Clinical and Laboratory Science*, Philadelphia; *International Journal of Cancer*, København; *American Journal of Pathology*, New York; *Laboratory Investiga-*

tion, Baltimore; *Cancer Research*, Baltimore; *Cancer*, Philadelphia, *Cell Differentiation*, Amsterdam; *Histochemistry*, Berlin; *Differentiation*, London; *Journal of Cell Biology*, New York; *Archives of Pathology ang Laboratory Medicine*, Chicago; *Ultrastructural Pathology*, Washington; *Modern Pathology*, Chicago i dr.). Radio je u uredničkim odborima desetak važnih časopisa s područja patologije (*Human Pathology*, *Virchows Archiv*, *Modern Pathology*, *Ultrastructural Pathology*...). Dvanaest godina bio je pomoćnik urednika časopisa *Laboratory Investigation*, a deset *North American Editor of Differentiation*. Član je nekoliko međunarodnih znanstvenih udruga.

Održava kontakte s Hrvatskom te je bio gostujući profesor na sveučilištima u Zagrebu i Splitu, a posreduje i pri odlasku hrvatskih patologa na usavršavanje u SAD. Od 1992. dopisni je član Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti.

Odabrana djela: *General Pathology*, New York, 1976 (1983); *Ultrastructural Pathology of Human Tumors*, Montreal, 1979-1980; *The Human Teratomas. Experimental and Clinical Biology* (suautori B. B. Knowles i D. Solter), Clifton, 1983; *Pathology of Infertility*, St. Louis, 1993; *Anderson's Pathology,* 10 izd., (ur. s J. Linder), St. Louis, 1996; *Histopathology : A Color Atlas and Textbook* (suautor P. A. McCue), Baltimore, 1996; *Pathology for the Health-Related Professions*, Philadelphia, 1996 (2000; St. Louis, 2006); *High-Yield Pathology*, Philadelphia, 2000 (2005)*; Pathology Secrets,* Philadelphia, 2000 (2005)*; Atlas opće patologije* (suator S. Jukić), Zagreb, 2004.

Lit.: *Hrvatski biografski leksikon,* 3, Zagreb, 1993; *Ugledni hrvatski znanstvenici u svijetu : prvi dio*, ur. J. Herak, Zagreb, 2002.

T. Žigmanov

DAMJANOV, Jadranka (Subotica, 5. I. 1934.), povjesničarka umjetnosti, likovna pedagoginja, književnica, prevoditeljica. Kći Jakše i Sarolte, rođ. Zimmer. Osnovnu i srednju školu završila je u Subotici, gdje je maturirala 1952. Nakon završetka studija povijesti umjetnosti i povijesti na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, od 1958. do 1983. godine predavala je likovnu umjetnost u VII., XIV. i XVI. gimnaziji te Jezičnom centru u Zagrebu. Doktorirala je

Jadranka Damjanov

1963. na Filozofskom fakultetu u Zagrebu obranivši tezu *Problem »naivnoga« u suvremenoj umjetnosti*. Usporedno s radom u srednjoj školi, na Odsjeku za povijest umjetnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu od 1965. predaje metodiku povijesti umjetnosti. Od 1980. predaje i studentima Pedagoškog smjera Akademije likovnih umjetnosti, a od 1992. vodi slobodnu školu radioničkog tipa za svestrano upoznavanje likovno-umjetničkih djela u zagrebačkom Centru za kulturu i obrazovanje. S mjesta redovitog profesora na Odsjeku za povijest umjetnosti 2002. otišla je u mirovinu. God. 1998. za znanstveni je rad dobila državnu nagradu Republike Hrvatske *Ivan Filipović*. Jedan je od najvažnijih pedagoga hrvatske likovne kulture.

Svoj prvi tekst, svojevrstan putopis, objavila je 1956. u časopisu *Híd*. Na mađarskome je objavljivala sve do 1965. kao izvjestiteljica novosadskog lista *Magyar szó,* za koji je pisala o kulturnim zbivanjima u Zagrebu. Znatno veći broj radova objavila je na hrvatskome, pretežito stručne radove o ulozi umjetnosti u odgoju i obrazovanju mladeži u Hrvatskoj (*Naše teme, Umjetnost i dijete, Bilten za nastavu likovne umjetnosti, Treći program Hrvatskog radija, Čovjek i prostor, Interdisciplinarnost, Hrvatska revija, Radovi instituta za povijest umjetnosti*...), vojvođanskoj (*Híd, Bilten Pokrajinskog zavoda za izdavanje udžbenika*) i madžarskoj periodici (*Kultúra és közösség*). Autorica je nekoliko srednjoškolskih udžbenika i priručnika

iz likovne umjetnosti, koji su imali i po nekoliko desetaka izdanja, a koristili su se i na području Vojvodine. Prva knjiga zagrebačkog udžbenika prevedena je i na talijanski, a sredinom sedamdesetih novosadski udžbenik objavljen je, osim na srpskome, i na mađarskome, rumunjskome, rusinskome i slovačkome. Napravila je izbor likovnih priloga i legenda za nekoliko srednjoškolskih udžbenika (npr. *Povijest filozofije* Borisa Kalina), suautorica je školskih leksikona *Likovne umjetnosti* i *Umjetnost*. Bavila se i istraživačkim radom na području obrazovanja mladih – 1975./76. vodila je istraživanje u sklopu UNESCO-ova programa, a rezultati istraživanja objavljeni su knjizi *Kulturni sadržaji u obrazovanju: problemi umjetničkog obrazovanja djece i omladine*, koja je objavljena i u Parizu 1978. u UNESCO-ovoj ediciji *Études et expériences* na službenim jezicima te organizacije.

Posebno je važan njezin rad u slobodnim školama radioničkog tipa. U njima se otkriva snažna kritika ustaljenih obrazovnih institucija i oblika, revitaliziranje zaboravljenih disciplina i tradicija (često izvaneuropske provenijencije), ali i živa otvorenost prema novim tehnološkim mogućnostima. Ta je njezina borba svoju prvu, u hrvatskom školstvu ubrzo onemogućenu manifestaciju imala 1970-ih godina u pokušaju utemeljenja obrazovanja na igri kao vježbanju (različitih razina osjetilnih) jezikâ, i to u najužem dodiru s umjetničkim djelima. U tom je pokušaju surađivala s Dubravkom Janda i Marcelom Bačićem. U suradnji s još nekim stručnjacima 1980. objavili su »pamflet« u kojem čitamo: »Obrazovanje koje bi se temeljilo na razvijanju jezičnih mogućnosti-sposobnosti sasvim prirodno traži igru kao vježbu koja, za razliku od drila (prisilne represivne vježbe) oslobađa i razvija kreativne mogućnosti«.

Knjige koje je objavila tijekom 1990-ih esencijalni su izraz njezinih iskustava i spoznaja. U uvodu knjige iz 1999. *Umjetnost avantura* izražena je jedna od ideja vodilja njezina angažmana: »Osvještavanje doslovnog opažaja i arhetipskih značenja – umjetnost, upravo je zbog toga osjetilno samoodgajanje čovječanstva i svaki put novi, a u biti prastari pokušaj preobrazbe sebe«. U knjizi *Metafizika crteža* iz 2006. vizualni jezik dovodi u vezu s kozmogonijom i bavi se arhetipskom realnošću crteža, odnosno njegovih elemenata – točke, linije, mjere, mreže i labirinta, uz veliki raspon primjera. U povijesti umjetnosti ne traži stilske odrednice, nego znakove stanja svijesti, što joj omogućuje da još jednom potrese novovjekovnu eurocentričnu vrijednosnu perspektivu i otkrije osebujno bogatstvo europskoga srednjeg vijeka, prije svega romanike, ali i nekih drugih istočnih sakralnih tradicija.

Kao prevoditeljica s mađarskoga, u hrvatskoj je književnoj javnosti poznata osobito po prijevodima velikog broja djela Béle Hamvasa i Sándora Máraija, a prevodila je, među ostalim, i Tibora Dérija, Margit Kaffku i Nikolu Zrinskoga. Zajedno s Milicom Vujnović priredila je i prevela *Malu antologiju velike mađarske poezije 20. stoljeća: dvanaest pjesama i jedno pismo*, gdje je, s po jednom pjesmom i esejom o toj pjesmi, predstavila dvanaest klasika mađarske moderne poezije – od Endrea Adyja preko Attile Józsefa i Dezsőa Kosztolányija do Jánosa Pilinszkoga, Ágnes Nemes Nagy i Sándora Weöresa. Riječ je o originalnom pokušaju drugačijega i temeljitijega upoznavanja hrvatskog čitatelja s mađarskim pjesničkim jezikom i svjetotvorstvom. Priredila je za tisak majčine memoare na mađarskome *Így éltünk Szabadkán, Damjanovné Zimmer Sarolta emlékiratai* (Ovako smo živjeli u Subotici. Sjećanja Šarolte Zimmer supruge Damjanova) i dvojezično izdanje sestrinih memoara *Kamo bi moglo nestati? – Hova is tünhetett volna el?*. Radi i na proučavanju i afirmiranju mađarsko-hrvatskih kulturnih veza – u sklopu tih nastojanja priredila je zbornike *Hrvatska – Mađarska, stoljetne književne i likovnoumjetničke veze* te *Hrvatska, Mađarska, Europa*. Od 1998. vodi znanstveno-istraživački projekt *Zrinski i Europa*, a radovi nastali u sklopu tog projekta objavljeni su u dva sveska.

Djela: *Likovne umjetnosti* (suautori M. Perlog i R. Ivančević), Zagreb, 1963; *Umjetnost* (suautori K. Radulić i dr.), Zagreb, 1965, 1967[3]; *Likovna umjetnost,* 1, Zagreb, 1967; *Likovna umjetnost*, 2, Zagreb, 1968; *Likovna umjetnost*, 3, Zagreb, 1969; *Metodički priručnik za likovnu umjetnost*, Zagreb, 1970; *Likovna umetnost*, Novi Sad, 1975 (suautori D. Janda i M. Bačić) – prevedeno: *Arte plastice* (rumunjski) Novi Sad, 1976; *Výtvarné umenie* (slovački), Novi Sad, 1975; *Podobova umetnosc* (rusinski), Novi Sad, 1975; *Képzőművészet* (madžarski), Novi Sad, 1981; *Kulturni sadržaji u obrazovanju: problemi umjetničkog obrazovanja djece i omladine*, I-II, Zagreb, 1977 (suautori D. Janda i V. Jerbić); prijevod na francuski *Le contenu culturel de l'éducation*, Paris, 1978; *Likovna kultura* (suradnica D. Janda), Novi Sad, 1988; *Vizualni jezik i likovna umjetnost*, Zagreb, 1991; *Hrvatska – Mađarska: stoljetne književne i likovno-umjetničke veze / Horvátország – Magyarország : évszázados irodalmi és képzőművészeti kapcsolatok* (urednica), *Zbornik biblioteke Relations časopisa Most / The Bridge,* Zagreb, 1995; *Istraživanje pogleda – istraživanje slike / Investigation of eye movements – investigation of pictures: šest djela hrvatskog modernog slikarstva u dostignućima eksperimentalne estetike / six paintings of Croatian modern art in the achievements of experimental aesthetics*, Zag-reb, 1996; *Umjetnost avantura: bilježnica / Art adventure : notebook*, Zagreb 1998); *Hrvatska / Mađarska / Europa: stoljetne likovno-umjetničke veze: simpozij povjesničara umjetnosti Hrvatske i Mađarske / Horvátország / Magyarország / Európa : évszázados képzőművészeti kapcsolatok : magyar horvát művészettörténeti szimpozión* (urednica), Zagreb, 2000; *Zrinski i Europa*, I-II (urednica), Zagreb, 2000-2003; *Priručnik likovne umjetnosti,* Zagreb, 2003; *Mala antologija velike mađarske poezije 20. stoljeća: dvanaest pjesama i jedno pismo*, (priredila s M. Vujnović), Zagreb, 2005; *Metafizika crteža*, Zagreb, 2006.

Lit.: *Hrvatski biografski leksikon*, 3, Zagreb, 1993.

N. Ušumović

DAMJANOV, Jakša (Kaštel Gomilica, 26. VII. 1901. – Zagreb, 17. I. 1967.), odvjetnik i političar. U Suboticu se doselio 1921. Od hrvatskog nacionalista u mladosti sredinom 1930-ih postao je istaknuti predstavnik lijeve inteligencije, a do kraja svojega političkog djelovanja 1946. bio je vječiti oporbenjak i na strani ugroženih – po političkom uvjerenju komunist, ali nikad član Partije. Bio je suradnik sindikalnog lista *Szervezett Munkás* (*Organizirani*

Jakša Damjanov

radnik) do njegove zabrane 1929. te časopisa *Híd* (*Most*). God. 1936. organizirao je veliki štrajk agrarnog proletarijata i mjesni Narodni front, savez lijevih građanskih stranaka, socijalista i komunista radi zajedničkog otpora diktatorskom režimu i fašizmu. U izbornoj utrci kandidiran je u Bačkoj Topoli na listi Udružene oporbe 1935. i opet 1938. godine, ali bez uspjeha. Njegov najviši doprinos političkoj kulturi regije nalazi se u publicistici: uređivao ljevičarski list *Népszava*, 1935.-36. i 1939.-40., a 1939. pokrenuo je i bratski list *Narodni glas*, glasilo Stranke radnog naroda (pod utjecajem Komunističke partije), koji je prestao izlaziti već nakon 7. broja, u trenutku kad je imao 25.000 pretplatnika – 1940. obje su novine zabranjene. Iste godine u obiteljskoj kući Damjanovljevih (250 godina stara kuća ženine obitelji na adresi Magyar utca 100, u današnjoj Ulici Zrinskoga i Frankopana br. 20) neko se vrijeme uređuje i časopis *Híd*, koji je od 1938. do 1940. bio organ Komunističke partije. Tijekom 1940. sudjeluje u osnivanju trgovačkog društva za izvođenje građevinskih poslova – Trud.

Odvjetnik u Subotici bio je 1933.-41. te 1945.-47. U sudskim procesima branio je komuniste. Zbog svojih je aktivnosti od 1940. do 1953. nekoliko puta završavao u zatvoru: predratne jugoslavenske vlasti zatvorile su ga na nekoliko mjeseci u Bileći (u to su vrijeme u istom zatvoru bili i Ivo Lola Ribar te Moše Pijade), 1941. nakrat-

ko su ga u dva navrata zatvarale i madžarske vlasti u Subotici, i ponovno 1944. na nekoliko mjeseci. Za vrijeme rata održavao je veze s članovima Partije i pomagao obitelji osuđenih. God. 1948. napustio je Suboticu i otišao u Zagreb i Opatiju zbog prijetnje uhićenjem, no ubrzo se vratio. Radio je u gradskoj administraciji, kada je 1950. po njega došla UDBA te je tri mjeseca proveo u zatvoru zbog »neprijateljske agitacije«. God. 1951. optužen je da je nagovarao seljake na napuštanje zadruge te je osuđen na dvije godine zatvora, koje je izdržao u Požarevcu. U to je vrijeme bio među rijetkim odvjetničkim uredima u kojima su seljaci mogli sastaviti molbu za izlazak iz zadruge, a posjednici obraniti dio svoje imovine. Kratku je satisfakciju za svoj ljevičarski angažman imao samo neposredno nakon Drugoga svjetskog rata, kad je bio predsjednik pokrajinskoga Narodnog fronta i zastupnik u Skupštini AP Vojvodine. Tada se borio za Republiku Vojvodinu i branio lokalne Nijemce. U Zagreb se odselio 1960-ih godina, gdje je uskoro i umro. Pokopan je u Kaštel Gomilici.

Lit.: S. Mačković, Ideološko-politička orijentacija listova »Népszava« i »Narodni glas«, *Godišnjak Društva istoričara SAP Vojvodine*, Novi Sad, 1983; Š. Mesaroš, *Mađari u Vojvodini, 1929-1941*, Novi Sad, 1989; S. Zimmer Damjanovné, *Így éltünk Szabadkán, Damjanovné Zimmer Sarolta emlékiratai*, Budapest – Zagreb, 2003.

N. Ušumović i S. Mačković

DAMJANOV, Sarolta, rođ. Zimmer (Segedin, 31. I. 1900. – Zagreb, 21. VIII. 1983.), prosvjetna i društvena djelatnica, publicistica. S četiri godine s obitelji se iz Segedina doselila u Suboticu, u kojoj je živjela do 1957. Kao supruga odvjetnika i političkog aktivista Jakše Damjanova, sudjelovala je u kulturnome i političkom životu Subotice, napose neposredno nakon Drugoga svjetskog rata. Od 1945. do 1948. bila je potpredsjednica subotičkog ogranka Antifašističke fronte žena, u sklopu koje je organizirala dobrotvorne akcije, kulturne priredbe i kazališne predstave, poglavito za djecu. U isto vrijeme, od 1946. do 1948., održavala je i organizirala predavanja na Madžarskome pučkom učilištu (*Magyar Népegyetem*), radila na obnovi kazališnog života i aktivno surađivala u časopisu *Híd*. Predavala je madžarski jezik i književnost u madžarskoj gimnaziji i jednoj subotičkoj osnovnoj školi 1947.-52. Nakon zatvaranja supruga Jakše Damjanova 1951. bila je potisnuta iz javnog života grada. Od 1957. živjela je u Zagrebu i zavičaj više nije posjećivala. Pokopana je u obiteljskoj grobnici u Subotici.

U Zagrebu je 1959. počela pisati svoju autobiografiju na madžarskome, ali je nije dovršila – zapisi prestaju s događajima iz 1943. Autobiografiju je uredila i do kraja subotičkog razdoblja 1957. dopisala njezina mlađa kći Jadranka te ju je 2003. objavila u Budimpešti pod naslovom *Így éltünk Szabadkán, Damjanovné Zimmer Sarolta emlékiratai* (Ovako smo živjeli u Subotici. Sjećanja Šarolte Zimmer supruge Damjanova). Knjiga je dragocjena građa za razumijevanje onog razdoblja subotičke povijesti o kojoj se i danas teško govori: razdoblja neposredno nakon Prvoga svjetskog rata te prije, za vrijeme i neposredno nakon Drugoga svjetskog rata. U autobiografiji je opisana i njezina uloga u raspuštanju madžarskog logora 1941. na subotičkom području.

Sarolta Damjanov

U svibnju 1941. madžarske su vlasti njezina supruga Jakšu, kao prijeratnoga ljevičara, odvele u logor na Palićkoj cesti (u vojarni izvan grada), u kojem je bilo mnogo bogatih Židova, Srba i nešto Bu-

njevaca. Suboticom je vladao »sklepani trijumvirat« Dezső Bitó, Béla Bóocz i János Völgyi. Sarolta Damjanov nakon nekoliko je pokušaja odustala od razgovora s njima i izravno se obratila vojnom zapovjedniku cijelog područja koje je bilo pripojeno Madžarskoj generalu Béli Novákovicsu, koji je njezina strica Alojza, kao stariji časnik, za vrijeme Monarhije učio jahati. Nakon razgovora s njom Novákovics je Bitóa pozvao na odgovornost zbog stanja u logoru te je ono poboljšano. Ubrzo nakon toga u Suboticu je došao dr. Ferenc Vojnits, koji je pri ponovnom pripojenju Gornje Madžarske (dijela današnje Slovačke i Potkarpatja) tamošnju administraciju preuredio bez kapi krvi te je istu zadaću trebao obaviti i u Bačkoj. Kako je Sarolta s Vojnicsem bila u srodstvu (»Moja baka i njegova majka su bile sestrične. I baki i Feri-bácsiju majka je bila iz porodice Vuković«), upoznala ga je s problemom subotičkog logora te je njegov pritisak na »trijumvirat« bio od odlučujuće važnosti za raspuštanje logora. Iz Pešte je tada pozvan glavni detektiv Miloš Kovačević i osnovana je komisija, koja je pri saslušanju zatvorenike teretila apsurdnim optužbama kako bi ih mogla osloboditi te je logor raspušten. Rodbina i supruge zarobljenih doživjeli su Saroltu Damjanov kao »anđela spasitelja«.

Djelo: *Így éltünk Szabadkán, Damjanovné Zimmer Sarolta emlékiratai*, Budapest – Zagreb, 2003.

N. Ušumović

DAMJANOV-PINTAR, Lijerka (Ljerka) (Subotica, 16. V. 1930. – Zagreb, 7. VIII. 2006.), profesorica njemačkoga i engleskoga, prevoditeljica, književnica. Nakon djetinjstva i rane mladosti u Subotici, studij, ali prije svega nesretna sudbina njezine obitelji – oca Jakše, majke Sarolte i sestre Jadranke – trajno je vezuju za Zagreb. Predavala je njemački jezik u gimnaziji i na Veterinarskom fakultetu, prevodila s madžarskoga, njemačkoga i engleskoga na hrvatski i obratno, pisala članke za domaće i inozemne časopise.

U svojim književnim djelima fokusirala se na (auto)biografsku građu, povijest i na položaj žene tijekom povijesti. Povijesno-obiteljski roman *Legenda i zbilja*, poput knjige njezine majke Sarolte, prilog je povijesti grada Subotice – kroz sudbinu madžarske obitelji Balás-Piri, hrvatske Piuković, a prije svega kroz sudbine njezinih roditelja, otkrivaju se konture nekoliko potonulih svjetova: od XVIII. stoljeća i doseljenja Balás-Pirija u grad do montiranoga sudskog procesa protiv njezina oca Jakše početkom 1950-ih. U toj knjizi daje jedan nepretenciozan, ali koncizan sažetak bunjevačke povijesti: »Od prvog časa pa sve do godine 1946., kada je zemlja nacionalizirana, najveća briga Bunjevaca bila je kako obraditi zemlju, postići što bolji urod, što zasaditi sljedeće godine. Bio je to za ovaj narod izazov, dvoboj između prirode i čovjeka«. U dvojezičnoj autobiografskoj knjizi *Kamo bi moglo nestati? – Hova is tünhetett volna el?* opisala je svoje subotičko (i radanovačko) djetinjstvo.

Djela: *Legenda i zbilja: povijesno-obiteljski roman*, Zagreb, 1993; *Putovanja i ogovaranja*, Zagreb 1996; *Kamo bi moglo nestati? – Hova is tünhetett volna el?*, Zagreb, 2005; *Tri žene i povijest*, Zagreb, 2005; *Zbrda zdola*, Zagreb, 2006.

N. Ušumović

DAN BAČKO-BARANJSKIH HRVATA, manifestacija održana 12.–14. IV. 1940. u Zagrebu, koju su organizirali Društvo bačkih Hrvata u Zagrebu i Hrvatsko prosvjetno društvo *Zvonimir* iz Zagreba. Manifestacija je održana u vrijeme kad je pitanje Hrvata u Bačkoj i Baranji postalo aktualno zbog njihovih želja za pripojenjem Banovini Hrvatskoj. Bačko-baranjski Hrvati slične su priredbe i predavanja pokretali u više navrata tijekom pregovora Cvetković-Maček, a i nakon uspostave Banovine Hrvatske, u Zagrebu, Varaždinu i Čakovcu. U Subotici je u ožujku 1940. trebala biti organizirana velika manifestacija Sabor kulturnih društava bačkih i baranjskih Hrvata i Velika manifestacijska skupština hrvatskog življa, za koju je najavljeno donošenje historijskih odluka, no bile su otkazane zbog prijetnji Srpskoga kulturnog kluba da će organizirati protumanifestacije. Zbog takva odnosa prema bačkobaranjskim Hrvatima vlasti u Banovini Hrvatskoj odlučile su omogućiti održavanje

Hrvatsko pjevačko društvo »Neven« iz Subotice na Danu bačko-baranjskih Hrvata

manifestacije u Zagrebu. U Zagreb su, pod vodstvom Blaška Rajića, biskupa Lajče Budanovića, Josipa Vukovića – Đide i drugih narodnih prvaka, došli mnogobrojni članovi HPD *Neven*, ogranci Seljačke sloge iz Subotice i Berega te predstavnici kulturno-umjetničkih društava i organizacija HSS-a iz Bačke i Baranje. Na zagrebačkom kolodvoru goste su pozdravili Društvo bačkih Hrvata, HPD *Zvonimir*, Trenkovi panduri, uniformirani članovi Hrvatskog društva *Petar Zrinski*, predstavnici hrvatskih vlasti, kulturni djelatnici i veliki broj građana. Okupljenima je na dočeku zahvalio Blaško Rajić, koji je tom prigodom poručio da bačko-baranjski Hrvati svoju sudbinu žele vezati uz ostale Hrvate u zajedničkoj domovini. Bačko-baranjski Hrvati tijekom manifestacija posjetili su Vladka Mačeka, hrvatskog bana Ivana Šubašića, nadbiskupa Alojzija Stepinca, mnogobrojne kulturne institucije i grobove hrvatskih narodnih velikana. U dvorani Zagrebačkog zbora nastupe su imali HPD *Neven* iz Subotice i ogranci Seljačke sloge iz Subotice i Berega. Vrhunac manifestacije bila je svečana akademija 14. travnja u dvorani Zagrebačkog zbora, koju su pratili najviši politički i društveni predstavnici iz Banovine Hrvatske. Okupljenima se obratio Blaško Rajić, koji je istaknuo da Hrvati u Bačkoj i Baranji osjećaju isto što i Hrvati u Banovini: »Hrvati oduvijek, Hrvati do vijeka«. Govore o Bačkoj Hrvatskoj i njezinoj želji da bude pripojena Banovini Hrvatskoj održali su i Marko Čović, Josip Vuković – Đido i Jerko Zlatarić. Slične su manifestacije, nakon poziva iz Splita, Požege, Đakova i Osijeka, najavljene i u tim gradovima, jer se cjelokupnu hrvatsku javnost htjelo upoznati s problemima i željama bačko-baranjskih Hrvata, ali zbog rata one nisu održane.

Lit.: *Hrvatski dnevnik*, 1416, 1417, 1418, 1419, 1420, Zagreb, 1940; Dan bačko-baranjskih Hrvata u Zagrebu, *Subotička danica ili bunjevačko-šokački kalendar (sa slikama) za redovnu godinu 1941.*, Subotica, 1940; *Subotičke novine*, 15, 16, Subotica, 1940; Društvo bačkih Hrvata – Njegov osnutak i dosadašnji rad, *Klasje naši ravni*, Zagreb, 1/1942; M. Čović, Bački Bunjevci i Šokci na hrvatskoj varijanti, *Hrvatska revija*, München, 1/1976.

M. Bara

DAN MLADIH SUBOTIČKE BISKUPIJE, tradicionalno okupljanje hrvatske katoličke mladeži iz Subotičke biskupije, koje se održava u Baču. Posljednjih godina na Danu mladih sudjeluju i mladi Slovaci iz Selenče. Razvio se iz okupljanja mladih katolika na duhovnoj obnovi u franjevačkom samostanu u Baču početkom 1970-ih. Do 2005. održavao se 2. svibnja, od tada u drugu subotu u svibnju. God.

2004. iznimno je održan u somborskom Karmelu, koji je te godine slavio stogodišnjicu postojanja samostana i crkve.

Lit.: *Bačko klasje*, br. 1-78; *Zvonik*, Subotica, svibanjski i lipanjski brojevi, 1995-2006.

S. Beretić

DANI BALINTA VUJKOVA, godišnja kulturna manifestacija u Subotici s podnaslovom *Dani hrvatske knjige i riječi*. Riječ je o priredbi s više događaja, a njezin je temeljni cilj podsjećanje na najistaknutijeg sakupljača narodnih pripovijedaka među Hrvatima – Balinta Vujkova, afirmacija i valorizacija njegove zaostavštine, popularizacija među suvremenim čitateljstvom, napose među djecom i mladima, te retrospektivno prikazivanje i tematiziranje suvremenoga književnog stvaralaštva Hrvata u Vojvodini. Od osnutka 2002. Dane Balinta Vujkova organizira *Hrvatska čitaonica*. Povod za njihovo pokretanje bila je 90. obljetnica rođenja i 15. obljetnica smrti Balinta Vujkova. Program se sastoji od stručno-znanstvenog skupa i više kulturnih događaja, među kojima su multimedijalna večer, program namijenjen djeci i književna večer. U znanstvenom skupu sudjeluju književnici, jezikoslovci, etnografi, pedagozi, povjesničari umjetnosti i drugi stručnjaci iz Vojvodine (Srbije), Hrvatske, Mađarske i Austrije te tako sastavom sudionika iskoračuje iz lokalnih okvira i postaje općehrvatska manifestacija na prostoru Panonije. Radi ostvarivanja temeljnog cilja *Dana* pokrenuto je izdavanje zvučne edicije, nakladnička djelatnost, s posebnim naglaskom na slikovnice, te druga medijska ostvarenja (dokumentarni film, animirani film, kazališne predstave i sl.) sa sadržajima iz opusa Balinta Vujkova.

Dani Balinta Vujkova, zbornik radova, Subotica, 2006.

Lit.: *Klasje naših ravni*, Subotica, 1-2/2003, 1-2/2004; *Dani Balinta Vujkova : dani hrvatske knjige i riječi (zbornik radova 2002.–2005.)*, Subotica, 2006.

K. Čeliković

Pod pokroviteljstvom presvj. BLAŠKA RAJIĆA, generalnog vikara

biće u Subotičkoj Matici od 5—8 siječnja 1939 godine, svaki dan od 9—19 sati

„DANI HRVATSKE KNJIGE"

Svečano otvorenje biće 5. I. 1939. u 6 sati uveče.

Svaki svijestan Bunjevac treba da posjeti „Dane hrvatske knjige" i da kupi za svoju biblioteku barem koju hrvatsku knjigu.

Pozivnica za Dane hrvatske knjige

DANI HRVATSKE KNJIGE, manifestacija koju je tijekom 1939. po većim hrvatskim gradovima organizirala Matica hrvatska, na inicijativu svojeg tajnika Mile Starčevića. U Subotici je na organiziranju Dana hrvatske knjige radio Marko Čović, student filozofije, a surađivao je pritom s Aleksom Kokićem, Ivanom Kujundžićem i drugim mladim bačkim Hrvatima, osobito sveučilištarcima i srednjoškolcima. Manifestacija je, pod pokroviteljstvom Blaška Rajića, trajala 4 dana, a u prostorijama Subotičke matice 5. I. 1939. otvorila ju je Hrvatska kulturna zajednica. Na svečanom otvorenju, osim pokroviteljâ, nazočni su bili i drugi kulturni i politički prvaci bačkih Hrvata, a ulogu tumača zastupljenih djela i voditelja posjetitelja preuzeli su agilni križari Đačkoga križarskog bratstva višeškolaca. Osim za izdanja Matice hrvatske i Hrvatskog književnog društva sv. Jeronima, veliko zanimanje vladalo je i za djela domaćih književnika Marka Čovića i

Ante Jakšića. Mnogobrojni posjetitelji priredbe nisu bili samo iz uskog kruga inteligencije nego i iz seljačkog puka sa subotičkih salaša. Na uspjehu subotičke manifestacije, koja je bila rezultat uske suradnje crkvenih, političkih i kulturno-prosvjetnih organizacija bačkih Hrvata, organizatorima je čestitala i Matica hrvatska.

Lit.: *Hrvatski dnevnik*, 963, 966, Zagreb, 1939; *Subotičke novine*, 1, 2, Subotica, 1939; M. Čović, Bački Bunjevci i Šokci na hrvatskoj varijanti, *Hrvatska revija*, München, 1/1976.

M. Bara

DANI HRVATSKOGA JEZIKA, suvremena manifestacija hrvatskih organizacija i ustanova u Madžarskoj. Svakog proljeća diljem Madžarske priređuju ih hrvatski klubovi, hrvatske manjinske samouprave te hrvatske osnovne i srednje škole organizirajući izložbe, natjecanja učenika iz materinskog jezika i književnosti, u kazivanju stihova i proze te održavajući predavanja na teme s područja hrvatskoga jezika i književnosti te povijesti i zemljopisa matične Hrvatske. Ubrajaju se među najvažnije kulturne događaje Hrvata u Madžarskoj.

Ž. Mandić

DANI KRUHA I RIJEČI, duhovno-kulturna manifestacija u okviru proslave dužijance u Subotici. Pokrenuta je 1980. prigodom obilježavanja 40. obljetnice smrti svećenika i pjesnika Alekse Kokića pod nazivom *Kokićevi dani – Dani kruha i riječi*, s nakanom kulturnog obogaćivanja žetvenih svečanosti, ali je poslije iz imena manifestacije izostavljeno Kokićevo ime. Isprva su Dani kruha i riječi održavani u subotičkom sjemeništu *Paulinum*, a program se sastojao od književne večeri, meditativne večeri i svečane euharistije. U sklopu manifestacije organizirane su i prigodne izložbe te igrokazi. Nakon osnivanja Instituta *Ivan Antunović* organiziranje te manifestacije prelazi pod njegovo okrilje. Od 1994. meditativna je večer zamijenjena svečanom subotnjom večernjom, a na taj je događaj postupno sveden i nekadašnji višednevni sadržaj manifestacije.

Lit.: *Bačko klasje,* br. 21-22, 37-38, Subotica, 1982, 1986; *Hrvatska riječ,* br. 130, Subotica, 2005.

J. Štefković

DANICA, hrvatski katolički kalendar koji izdaje Hrvatsko književno društvo sv. Jeronima iz Zagreba. Objavljuje ponajprije tekstove vezane uz vjerski i kulturni život s naglašenim vjersko-odgojnim obilježjima – osim članaka iz prirodnih i društvenih znanosti, donosi i veći broj književnih priloga. Povijest kalendara počinje 1869., kada tadašnje Društvo sv. Jeronima počinje izdavati *Koledar i ljetopis Društva svetojeronimskoga za prostu godinu 1870.*, a već sljedeće godine mijenja ime u *Danica – koledar i ljetopis društva svetojeronimskoga*. Od tada redovito izlazi sve do današnjih dana usprkos mnogobrojnim političkim i društvenim promjenama. Od 1968. do 1971. pod pritiskom komunističkih vlasti kalendar je izlazio pod imenom *Katolički godišnjak*.

Danica je od početka naišla na veliko zanimanje bačkih Hrvata. Iz popisa povjerenika i članova Društva, koji su redovito objavljivani u svakom broju, vidljivo je da su bački Hrvati aktivno sudjelovali u radu Društva već od prve godine njegova postojanja. S vremenom je raslo zanimanje uredništva za položaj bačkih Hrvata pa je u kalendaru za 1915. objavljen članak pod naslovom *Hrvati u Ugarskoj*.

Nakon Prvoga svjetskog rata upravu Društva preuzimaju katolički laici, što je otvorilo sasvim novu stranicu u njegovu radu. Među njima se posebice istaknuo Josip Andrić, koji je ubrzo postao urednikom svih jeronimskih izdanja, nakon čega je *Danica* donosila mnogo više tekstova o bačkim Hrvatima te se u njoj pojavljuju imena mnogih uglednih bačkih Hrvata, koji objavljuju svoje pjesme, pripovijetke i osvrte na važne društvene teme.

Danica je poticala objavljivanje kratkih pripovijedaka o životu u hrvatskim krajevima, pa je zbog toga Blaško Rajić u *Danici* za 1930. objavio pripovijetku *Čiča Ilija – iz života bunjevačkih Hrvata*, a Ive Prćić u *Danici* za 1938. pripovijetku *Ča*

Mate Lemeš. U međuraću su objavljivane i pjesme više pjesnika iz Bačke: Ante Jakšić objavio je pjesme *Isus je blagoslovio dozrelo žito* (*Danica* za 1937.), *Mirišu putevi jagodama* (*Danica* za 1938.) i *Svakoga proljeća* (*Danica* za 1941.), u *Danici* za 1941. objavljene su dvije pjesme Aleksandra Kokića *Bačka Hrvatska* i *Prelo*… Albert Šokčić u *Danici* za 1938. objavio je tekst *Preporoditelj Hrvata preko Drave i Dunava – k 50. god. smrti biskupa Ivana Antunovića*, Josip Andrić u *Danici* za 1941. piše *in memoriam* pjesniku Aleksandru Kokiću u tekstu *Za pjesnikom bačkih Hrvata*, a Marin Radičev u istoj *Danici* objavljuje članak *Bački i baranjski Hrvati*.

Tijekom Drugoga svjetskog rata nastavljena je suradnja bačkih Hrvata s *Danicom* pa su u to vrijeme i dalje objavljivani tekstovi, pripovijetke i pjesme Ante Jakšića i Marina Radičeva, a pojavljuju se i novi autori – Blaško Ivić, Jakov Kopilović, Ivan Kujundžić, Stipan Bešlin i Petar Pekić.

Nakon rata zavladalo je razdoblje stagnacije u radu Društva pa je i *Danica* jedva uspijevala održati svoj opstanak. Kako su od kraja 1940-ih pa sve do 1984. bački Hrvati vlastit katolički kalendar imali samo 1971. i 1972., *Danica* je bila zastupljena među hrvatskim pukom u Bačkoj. U to vrijeme međutim nisu objavljivani članci o Bačkoj, a većina je tekstova usto nepotpisana pa im se ne može utvrditi autor. Teška politička vremena nakratko su prekinuta potkraj 1960-ih, pa se u Danici za 1969., koja je te godine izašla pod naslovom *Katolički godišnjak*, ponovno pojavljuju autori iz Bačke – Ivan Kujundžić, Ante Jakšić, Matiša Zvekanović, Ilija Džinić, Franjo Gabrić, Stipan Bešlin i Mihajlo Skenderović, a 1970. pridružuje im se i Ante Sekulić pod pseudonimom Tin Kulić. God. 1978. u *Danici* je počeo pisati Tomo Vereš, koji je postao najvjerniji bački suradnik toga katoličkog kalendara te je u njemu redovito objavljivao sve do svoje smrti 2002. Suradnja *Danice* i bačkih Hrvata nastavljena je sve do današnjih dana.

R. Skenderović

DANICA, »bunjevačko-šokački kalendar« koji je 1920. objavilo uredništvo *Nevena*. Jedino godište tiskano je u Subotici u Tiskari sv. Antuna. Objavljeni tekstovi pisani su hrvatskim književnim jezikom i bunjevačkom ikavicom. Kalendar je bio namijenjen ponajprije puku, a uobičajeni sadržaj (kalendarski dio, pouke za puk, narodne pjesme, šale i običaji) prožet je ranim poslijeratnim političkim usmjerenjem lista *Neven* – pozdravlja se ujedinjenje južnoslavenskih zemalja, od kojega se očekuje mogućnost slobodnog razvitka svakoga od južnoslavenskih naroda.

Lj. Vuković

Danica bunjevačko-šokački kalendar za pristupnu godinu 1920., Subotica, 1919.

DANICA → Danica ili kalendar za Bunjevce, Šokce i Hrvate koji žive u Madžarskoj

DANICA, »nezavisni informativni list« koji je izlazio u Somboru od 1. II. do 30. VIII. 1934. Tiskan je u *Jugoslovenskoj štampariji* u Somboru, izlazio je četvrtkom, a objavljen je ukupno 31 broj. Iako se uredništvo kratko vrijeme nalazilo u prostorijama somborskoga *Bunjevačkog kola*, list nije bio njegovo glasilo. Vlasnik, izdavač i odgovorni urednik za prva tri broja bio je Stipan Dujmović, a vlasništvo i uredništvo od četvrtog broja preuzeo je

Poštarina plaćena u gotovom · Izlazi četvrtkom · Pojedini broj 1 dinar

Danica

NEZAVISNI INFORMATIVNI LIST

Godina I	Uredništvo i administracija Sombor, Vojv. Bojovića Venac 9 Telefon broj 1-01	Sombor, 8 marta 1934	God. pretplata . . . . Din. 52 Na po godine . . . . . 26 Na 3 miseca 13	Broj 6

Afere na sve strane

Posle Staviskove afere, zbog koje se prolivala krv ulicama Pariza, nižu govornost, i ohrabreni, oni ostali zbog nekažnjenosti sebi sličnih, bacili

Govori se . . .

Prilikom velike kiše, koja je padala prošle nedilje poplavljen je cio prostor oko „Slobode" i okolnih ulica tako, da je saobraćaj bio potpuno prekinut.

Sada kada će nastati kišoviti dani.

Danica, Sombor, 8. III. 1934.

Grga Vuković. Od 6. broja uredništvo i administracija lista sele se u prostorije vlasnika i odgovornog urednika Grge Vukovića. Cilj je lista bilo nacionalno i kulturno prosvjećivanje lokalnoga hrvatskog čitateljstva. Objavljivani su zato kulturno-povijesni prilozi o Bunjevcima i Šokcima iz Sombora i okolice, a isticana je pritom osobito njihova kršćanska krepost. Tekstovi u Danici bili su pisani uglavnom ikavicom, povremeno i hrvatskim književnim jezikom, osobito u pjesmama i člancima Ante Jakšića. U listu su surađivali Marin Dekić, Ivan Tolj, Pajo Vujević, Ante Jakšić, Blaško Vojnić Hajduk, Martin Matić, Ilija Džinić i drugi. U posljednjim brojevima uredništvo je od svih suradnika zahtijevalo da se tekstovi pišu isključivo ikavštinom. List se financirao isključivo od pomoći čitatelja i pretplate, koja je bila neredovita, te su materijalne teškoće ubrzo rezultirale prestankom izlaženja.

Đ. Lončar i M. Bara

DANICA, »kalendar za Jugoslovene u Mađarskoj«, čiji je jedini broj izdao Antifašistički front Južnih Slavena (AFJS), prva organizacija Hrvata, Srba i Slovenaca u Madžarskoj nakon Drugoga svjetskog rata. Tiskano je samo jedno godište kalendara – 1946. u Pečuhu na 32 stranice, formata 14,5 cm x 20,5 cm. Sastavio ga je dr. Svetozar Lastić, koji je bio na čelu Oblasnog tajništva AFJS-a u Pečuhu. Kalendar je nosio obilježja vremena u kojem je nastao, pri čemu su ga osobito karakterizirale nade manjinskih južnih Slavena u afirmaciju njihovih narodnosnih prava i komunistička ideologija, za koju se mislilo da će biti okvir za njihovo ostvarivanje nakon sloma Horthyjeva režima, izrazito represivnoga prema manjima.

Bio je to prvi kalendar namijenjen Hrvatima (kao i Srbima i Slovencima) u Madžarskoj nakon posljednjeg godišta (1944.) *Danice ili kalendara za Bunjevce, Šokce i Hrvate koji žive u Madžarskoj*. Nakon što je u jesen 1946. AFJS preimenovan u Demokratski savez Južnih Slovena, sljedeće je godine počeo izlaziti novi kalendar pod nazivom *Naš kalendar*.

M. Mandić

DANICA ILI BUNJEVAČKO-ŠOKAČKI KALENDAR → Subotička Danica

DANICA ILI KALENDAR ZA BUNJEVAČKE, ŠOKAČKE I RACKE HRVATE KOJI ŽIVE U MAĐARSKOJ U BAČKOJ, godišnjak koji je izlazio u Baji od 1998. do 2000. g. Izdavač je bila Bajska bunjevačka katolička čitaonica, a urednik Antun Mujić. To izdanje, na sedamdesetak stranica u formatu A5, obuhvaća izvorne i tijekom aktualne godine objavljene napise o bačkim Hrvatima u Madžarskoj, o njiho-

Danica ili kalendar za bunjevačke, šokačke i racke Hrvate koji žive u Mađarskoj u Bačkoj 1998., Baja.

voj sadašnjosti i prošlosti, etnografiji i književnosti, pretežito na standardnome hrvatskom jeziku. Izašla su svega tri godišta.

Ž. Mandić

DANICA ILI KALENDAR ZA BUNJEVCE, ŠOKCE I HRVATE KOJI ŽIVE U MADŽARSKOJ, godišnjak koji je izlazio u Budimpešti od 1923. do 1943. Na poticaj župnika Ivana Petreša i odvjetnika Ivana Paštrovića, uz suglasnost Ministarstva prosvjete i kulture, pokrenuta je *Danica* radi prosvjećivanja i informiranja Hrvata u Madžarskoj. Prva dva broja izdao je Bunjevački i šokački narodni odbor, a nakon toga izdavanje su preuzeli dr. Ivan Paštrović do 1930., Dioničko društvo *Pallas* do 1934. te Društvo Svetog Stipana, odnosno njegova tiskara *Stephaneum*, do 1943., kad je *Danica* prestala izlaziti. Već drugi broj mijenja ime u *Danica ili kalendar za u Ugarskoj živeće Bunjevce, Šokce, Hrvate, Bošnjake, Race i Dalmatince*, od 1926. u njezinu nazivu stoji *Kalendar za u Madžarskoj živeće Bunjevce, Šokce i Hrvate*, od 1928. particip *živeće* zamijenjen je relativnom konstrukcijom *koji žive*, a zadnja tri godišta imaju podnaslov *Kalendar za Bunjevce, Šokce i Hrvate.* Oviseći materijalno o potpori iz Ministarstva, *Danica* je uvelike služila interesima onodobnih asimilatorskih težnja madžarske vlade te se na njezinim stranicama ponajprije veliča madžarska povijest i kultura i promiče aktualna domaća politika. Osim malobrojnih tekstova Ivana Petreša, objavljivani su ponajprije prijevodi pjesama madžarskih autora, a do danas su zanimljivi napisi o običajnoj baštini i pučkoj književnosti Hrvata u Madžarskoj. Budući da je u Madžarskoj bila jedino štivom na hrvatskome, u hrvatskom je puku bila dobro prihvaćena.

Lit.: M. Mandić, Mjesto Ivana Petreša u bunjevačkoj prozi, u: *Prilozi kulturnoj i književnoj povijesti Srba i Hrvata u Mađarskoj*, Budimpešta, 1982; J. Lončarević, *Hrvati u Mađarskoj i Trianonski ugovor,* Zagreb, 1993; S. Blažetin, *Književnost Hrvata u Mađarskoj od 1918. do danas,* Osijek – Pečuh, 1998; M. Mandić (priredio), *Hrvatski književnici u Mađarskoj, Ivan Petreš, Sabrana djela,* Budimpešta, 1999.

Ž. Mandić

Danica ili Kalendar za Bunjevce, Šokce i Hrvate 1942., Budapest.

DANICA KALENDAR KATOLIČKOG PUČKOG SAVEZA → **Kalendar katoličkog pučkog saveza**

DAROVATELJI HRVATSKOG DOMA U SOMBORU, najistaknutiji članovi i aktivisti Hrvatskoga kulturnog društva *Miroljub*, koji su dobrovoljnim prilozima omogućili kupnju zgrade za Društvo osnovano

Ploča s imenima darovatelja
Hrvatskog doma u Somboru

1936., nakon izdvajanja iz *Bunjevačkog kola*. Zgrada je kupljena 1937., a u Somboru je poslije popularno nazvana Hrvatski dom. U njoj se danas nalazi sjedište HKUD-a *Vladimir Nazor* (Vijenac Radomira Putnika br. 26).

Novac za kupnju osiguran je pozajmicom od veterinara dr. Fabijana Hajdukovića te dobrovoljnim prilozima članova. Među darovateljima posebno su se istaknuli dr. Grga Vuković (6000 dinara), dr. Fabijan Hajduković i dr. Ladislav Vlašić (po 2000 din.) te dr. Marko Kožul, Josa Strilić i Križarstvo iz Sombora (po 1500 din.). Većina članova *Miroljuba* dala je po 1000 dinara, što je u ono vrijeme iznosilo više od polovice mjesečne zarade dobro plaćenih radnika. Priloge od 1000 dinara dali su i HKPD *Neven* iz Subotice, Zadruga *Napredak* iz Sarajeva, mr. ph. Béla Szamarjay, Josip Rubić, Ferdinand Mesner, Andrija Vilhelm, Marko Karjakov, Šima Strilić, Stipan P. Matarić, Stjepan Bogdan, Franja Mijić, Stipan Strilić, Josip Kolić, Jerko Zlatarić, Ilija Džinić, Franjo Firanj, Franjo Parčetić-Mister, Đula Hornjak, Paja Strilić, Antun Matarić, Klara Strilić, Franja Strilić, Ivan Budimčević, Šima Karas, Stipan Gluvić, Franja Matarić, Andrija Matarić, Mija Buconić, Joso Budimčević, Ivan Šimunov, Stipan Periškić, Ivan Bošnjak Martinov, Gustav Bogdan, Jožika Parčetić, Ivan Bošnjak i Antun Matarić – Čika. Spomenuti su darovatelji zato ostali zapamćeni kao »hiljadari«.

Mramorna ploča s urezanim imenima darovatelja bila je smještena na ulazu u tzv. malu dvoranu, gdje su danas prostorije banke. Ploča je obnovljena i ugrađena u jedan od bočnih zidova na katu zgrade Hrvatskog doma. Poznato je da je novac prikupljan i poslije kako bi se vratio dug dr. Hajdukoviću, no imena darovatelja iz tog razdoblja nisu sačuvana.

A. Čota

DAROVNICA (*lat*. donatio), u feudalnom pravu dokument kojim senior svojem podložniku dodjeljuje neki posjed, privilegije i prava. Jedna od najpoznatijih darovnica u povijesti jest Velika povelja sloboda (*Magna Carta Libertatum*), kojom je engleski kralj Ivan Bez Zemlje (*John Lackland*) 1215. podijelio određene slobode i prava engleskom plemstvu, što se smatra začetkom suvremene ustavnosti.

Prema ugarskomu donacionalnom sustavu (koji se donekle razlikovao od zapadnoeuropskoga lenskog sustava), darovnice je mogao izdavati samo kralj, a uz stanovita ograničenja i njegovi namjesnici – palatin i ban, i to u korist plemića, gradova i sl., koji su zauzvrat darovatelju bili obvezani na određenu službu, najčešće vojnu. Izdavale su se kao nagrada za zasluge za kralja i domovinu. Donošene su formi privilegija, tj. povelje, a postupak dodjele dobra završavao je javnim svečanim uvođenjem u posjed. Po svojem sadržaju darovnice nisu bile čisti darovi, već su imale mješovit karakter, budući da je obdareni imao obvezu protučinidbe prema darovatelju, poput novčane otkupnine za plemićki status, poslije vojne službe i sl.

Darovnicama je plemstvo steklo više od šezdeset hrvatskih porodica u ugarskome Podunavlju od XVII. do XIX. st. Većina darovnica nije sačuvana ili se nalazi u privatnim posjedima. U povijesti ugarskih Bunjevaca posebnu važnost imaju i darovnice Marije Terezije kojima su Sombor 1749. i Subotica 1779. postali slobodnim kraljevskim gradovima. Te su darovnice

omogućile intenzivniji razvitak dvaju gradova, a čuvaju se u gradskim povijesnim arhivima.

Zanimljiva je i darovnica kralja Franje II. lemeškim plemićima iz 1803., kojom je 36 mjesnih plemića otkupilo 11.931 katastarsko jutro za 40.000 forinta – gotovo cijeli atar, osim bilježničke, kantorske i župničke zemlje. Dotad su se mnogobrojni plemići iz Lemeša zemljom koristili kao zakupci od Ugarske komore, uz vlastitu plemićku samoupravu. Iako darovnica nije sačuvana, o njoj se posredno doznaje iz dokumenta izdanoga u Kalači 1. V. 1804., kojim se potvrđuje svečano uvođenje u posjed u nazočnosti nadbiskupa Klobušickoga. Taj je akt važan i kao potvrda da je Lemeš u to doba još bio podijeljen na dvije općine, budući da se u njemu navodi kako se odnosi na »dalmatinski dio općine«.

Izvor: Historijski arhiv Sombor, Zbirka variae, reg. br. 475, sig.

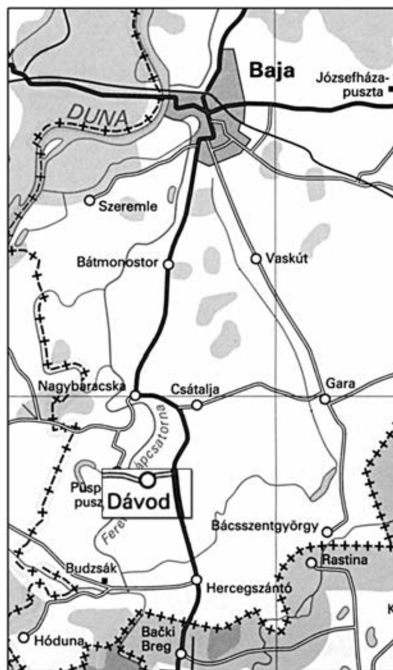
Lit.: I. Iványi, *Bács-Bodrogh vármegye földrajzi és történelmi helynévtára*, Szabadka, IV, 1906; M. Lanović, *Zapadno-evropski feudalizam i ugarsko-hrvatski donacionalni sustav*, Zagreb, 1928; S. Bačić, *Povelje slobodnih kraljevskih gradova Novog Sada, Sombora i Subotice,* Subotica, 1995; A. Čota, *U osimu plemenitog ravničarskog drača. Lemeš* (rukopis).

S. Bačić i A. Čota

DAUTOVO (*madž*. Dávod), selo južno od Baje, 8 km od državne granice, 2612 stanovnika (2001.). Nekadašnja službena imena: 1321. Daved, 1342. Davot, 1521. Daut, 1553. Dauothatza, 1554. Dautova, 1590. Dolna-Dautova i Gorna-Dautova, 1733. Dautova, 1744. Selo Dautova, 1779. Dautova, druga polovica XVIII. st. Dautova olim Davoth, 1873. Dautova; od 1898. Dávod. Ime sela obično se izvodi iz osobnog imena David.

God. 1321. spominje se kao selo, a 1419. i 1521. kao pustara; 1543. Kalačkoj je nadbiskupiji platilo 13 forinti (1700. samo dvije forinte) i jedan par čizama crkvene desetine; 1554. »Dautova« ima jednu, 1590. »Dolna-Dautova« 5, a »Gorna-Dautova« 20 kuća. Kao »racko« selo zabilježeno je 1655., 1701. spominje se kao katoličko mjesto, a 1714. kao pustara. Do 1762. većinsko je srpsko naselje, a živi u njemu i 30-ak hrvatskih obitelji. Te su godine onamo međutim naseljeni Madžari iz Gornje Ugarske, dok su Srbi »koji ne žele obrađivati zemlju, nego se bave stočarstvom i ribolovstvom«, preseljeni u Stapar i Stanišić. God. 1767. knez mu je Hrvat Nikola Aladžić. Do prve polovice XIX. st. Hrvati su se asimilirali u madžarsku većinu. Na nekadašnje Srbe i Hrvate podsjećaju mikrotoponimi: Ada, Bara, Bartakovićev rit, Crnićevo, Dugačka bara, Halasica, Konjska glava, Kovačica, Sivac, Široka bara, Trnjak. Danas je poznat po svojim toplicama i Püspökpuszti, koju Hrvati zovu Siget.

Izvori: *Bács megye helységeinek jegyzéke 1733-ból,* Országos Levéltar, Kanc, Litt. Comit. Bach, 1733., nr. 81; Országos levéltar, E. 150 Eccles. fasc. 6, nr. 12; Kartoteka Széchenyijeve knjižnice u Budimpešti, 501; Arhiv Vojvodine, Urbarijalni popisi, 13 330. kutija.

Dautovo (Dávod)

Lit.: G. Grosschmid, Magyarország népesítésének áttekintése. Figyelemmel Bács-Bodrog vármegye történetére, *Bács-Bodrogh vármegye Történelmi Társulat évkönyve*, Zombor, 4/1887; *Bács-Bodrog vármegye egyetemes monografiája,* I-II, Zombor,

1896; D. Popović, *Srbi u Vojvodini,* II, Novi Sad, 1959.

Ž. Mandić

DEBO ČETVRTAK (Debeli četvrtak), u subotičkih i somborskih Bunjevaca pučko ime za četvrtak uoči korizme, u tjednu prije »Čiste sride«, tj. Pepelnice. Preuzet je, prema svemu sudeći, od Madžara, u kojih je u nekim krajevima taj naziv uobičajen (*madž*. kövér csütörtök). Posljednji tjedan prije korizme i uskrsnog posta, u puku poznat kao »Debela nedilja«, obilovao je zabavama i priredbama. Na »Debo četvrtak«, prema starom običaju, valja devet puta jesti, jer se vjeruje da će onaj koji se toga bude pridržavao biti zdrav i da će se udebljati te da će godina biti rodna. Na taj bi se dan pekle krafne, koje Subotičani zovu »fanki«, Somborci »kolačići«, a u nekim drugim hrvatskim krajevima »pokladnice«. Somborkinje su na taj dan pekle gibanicu »debelu ko noga«, a u Subotici »pogaču«. U prošlosti je na »Debo četvrtak« Katoličko divojačko društvo iz Subotice organiziralo Divojački bal.

Lit.: A. Sekulić, *Bački Bunjevci i Šokci*, Zagreb, 1990; S. Beretić, Poklade (mesopust, karneval) i korizma, *Subotička Danica (nova): Kalendar za 2002. godinu*, Subotica, 2001.

B. Jaramazović

DEJANOVIĆ (Dejanovics, Deánovics, Diánovics, Szígyártó, **Szijártó),** jedna od najvažnijih i najutjecajnijih dalmatinskih porodica u Segedinu tijekom XVIII. st. Prezime se pojavljuje u nekoliko oblika, kao Dejanović (Dejannovics, Deánovics), Dijanović (Diánovics) ili Szíjártó (u značenju »remenar«). Mandić smatra da je riječ o dvama različitim prezimenima jer je prezime Dejanović izvedeno iz osobnog imena Desimir ili Desislav, odnosno njegovih skraćenih oblika Dejan, Dejo, Deja, a prezimena Dijanović vjerojatno iz osobnog imena Dimitrije ili Dijana. Razlučivanje tih dvaju prezimena vrlo je teško zbog oskudnosti izvora, a u njima se usto prezimena zapisuju prilično neprecizno. Prvi spomen prezimena Dejanović potječe iz 1708. (Ioannes Nepomuk Dejanovich). Godine 1719. prvi se put spominje u obliku Dianevics (Dianovics), a 1722. i Deánovics. Porodica se vjerojatno bavila remenarstvom jer se tijekom XVIII. st. pojedini njezini članovi spominju po prezimenu Szígyártó ili Szíjártó (*madž*. szíjgyártó: remenar), kojemu se katkada dodaje Dejanović ili Dijanović.

Ivan Dejanović najvažniji je član te porodice. Kao János Szígyártó (Szíjártó) bio je 1716.-21. glavni kapetan, a obnašao je i senatorsku funkciju, koja je bila doživotna. God. 1720. pod imenom János Szíjártó Dejánovics izabran je za zamjenika glavnog suca, a 1722.-23., skupa s najstarijim segedinskim senatorom Dánielom Rósa, izabran je za funkciju gradskog suca (*iudex*). Nakon toga odbacio je pridjevak Szíjártó pa se u izvorima kao senator spominje pod imenom János Dejanovics. Između 1724. i 1734. bio je jedan od najimućnijih trgovaca u gradu, a obnašao je i funkcije sajmenog suca (*fori iudex*) i malog suca. U više je navrata 1723. neuspješno pokušao dobiti armalno pismo i postati plemićem. Stanovao je u Palanku, dijelu grada naseljenome uglavnom Nijemcima, Srbima i Dalmatinima. U popisu poreznih obveznika 1731. spominje se pod imenom János Diánovics, a kao najimućniji iz zajednice segedinskih Dalmatina platio je čak 40 forinta poreza. U to je vrijeme je uz Mala vrata, u susjedstvu dvojice drugih gradskih senatora, dao sagraditi kuću za svoju kćer Mariju Dejanović. U razdoblju od 1732. do 1745. obnašao je funkciju gradonačelnika (*consul*) Segedina. God. 1750. u vlasništvu je imao pola mlina, vrt i dvije kuće u Palanku, što je predstavljalo pravo bogatstvo. Obudovio je 1751., a već je sljedeće godine, ili najkasnije 1753., umro. Želju da postane plemić ostvario je prije smrti pa su i njegovi potomci bili plemenitaši.

Drugi je važan član porodice bio Pavao Dejanović (Paulus Dejanovics), vjerojatno Ivanov brat. Godine 1717. pod imenom Pál Szígyártó izabran je za malog suca i člana *communitasa* (izabranoga građanstva), a 1723. bio je jedan od sajmenih sudaca, ovaj put pod imenom Pál Dejanovics. U gradu su tijekom XVIII. st. bili če-

sti požari, a u jednome je od njih 1722. izgorjela i njegova kuća i sva imovina, pa mu je gradska uprava, kao »građaninu« (*civis*), oprostila plaćanje poreza. Poslije se ponovno obogatio pa je 1750. u vlasništvu imao dvije kuće u Palanku, 12 krava, 3 konja, mnogo poljoprivrednih »strojeva«, velik urod ječma i zobi te veliku količinu sijena. Obudovio je 1752., a umro 1757.

Zadnji spomen članova te porodice u Segedinu potječe iz razdoblja 1802.-04., kad je u red građana Segedina primljen odvjetnik Josip Dijanović (Josephus Dianovity), koji se u pogledu nacionalne pripadnosti već izjasnio kao Madžar.

Lit.: L. Heka, *Povijest Hrvata Dalmatina u Segedinu*, Budimpešta, 2004.

L. Heka

DEKAN, Josip – Laka (Sonta, 16. X. 1941.), samouki slikar. Sin Josipa i Kate, rođ. Đurkov. Nakon osnovne škole u Sonti, Školu učenika u privredi završio je u Somboru. Interes za likovno stvaralaštvo pokazuje od rane mladosti, no slikanjem se intenzivnije počeo baviti nakon odlaska u Austriju 1968. U samosvojnome likovnom izrazu služi se načelima i pravilima koja vrijede u naivnom slikarstvu, a na njegovim slikama dominiraju zavičajni pejzaži i motivi radova na selu. Amaterski se bavio karikaturom i stripom, a 1970-ih objavljivao je svoje radove u više jugoslavenskih listova (*Vjesnik*, *Front*, *Pingvin*...). Sudjelovao je na četrdesetak samostalnih te više od sto skupnih izložaba. Na skupnim izložbama sudjeluje od 1980., a prvu samostalnu izložbu imao je 1980. u Sonti. Izlagao je u Vojvodini, Beogradu, Hrvatskoj, Austriji, Njemačkoj, Francuskoj i Italiji. Član je Udruženja samoukih likovnih umjetnika Srbije. Od 1998. živi i radi u Belome Manastiru.

J. Dekan, *Drvosječe,* ulje na platnu

Lit.: S. Vojinović, *Naiva u Srbiji : slikari, vajari,* Beograd, 1991; *Sonćanski motivi : slike na platnu i staklu* (katalog), Sombor, 1994.

T. Žigmanov

DEKANJ, Blaško (Žednik, 3. II. 1928. – Subotica, 28. IV. 1994.), svećenik. Teologiju je studirao u Đakovu 1949.-56., a za svećenika je zaređen 1955. u Subotici. Do 1960. bio je župni vikar u župama Isusova Uskrsnuća u Subotici, sv. Stjepana Kralja u Senti, Imena bl. Djevice Marije u Novom Sadu i sv. Terezije Avilske u Subotici, a upravitelj župa u Titelu i Budisavi do 1962. Prvi prefekt i ekonom obnovljenog sjemeništa *Paulinum* u Subotici bio je 1962.-67., a upravitelj župe sv. Aleksandra u Subotici 1967.-68. Bio je župnik u Žedniku 1968.-69., u župi sv. Roka u Subotici 1969.-71., sv. Jurja u Subotici 1971.-88., Imena Marijina u Novom Sadu 1988.-91. i ponovno u subotičkoj župi sv. Roka do smrti. Obnašao je razne službe u biskupiji. U kaznenom postupku koji se vodio protiv »ustaško-križarske organizacije« 1947., bio je uhićen i proveo određeno vrijeme u istražnom zatvoru. Bio je odgovorni urednik i jedan od pokretača i organizatora obnove izdavanja kalendara *Subotička Danica* – u njegovom župnom dvoru održavani su sastanci i dogovori o brojnim pojedinostima u svezi s izdavanjem kalendara.

Izvor: *Curriculum vitae sacerdotum in regione Bačiensi a d. 10. februarii a. 1923. fugentium, No. 310.*

Lit.: *Subotička Danica (nova) : Kalendar za 1995. godinu*, Subotica, 1994; *Zvonik,* Subotica, br. 5/1998, 7/2005.

J. Štefković

DEKIĆ, Josip (Bereg, 24. III. 1960.), šahist i šahovski trener. Rođen je u obitelji Adama i majke Mande, rođ. Gorjanac. Osnovnu školu završio je u rodnome mjestu, a srednju elektrotehničku u Somboru

1979. Šah je počeo igrati za Šahovski klub u Beregu 1975., a od 1978. nastupao je za nekoliko šahovskih klubova u zemlji i inozemstvu (Somborski šahovski klub, beogradski *Partizan*, novosadski *Agronom*, budimpeštanski *Mattador*, *Schacklub* iz njemačkoga Passaua), s kojima se natjecao u I. i II. ligama. Sudjelovao je na mnogobrojnim međunarodnim turnirima, na kojima je postizao zapažene rezultate (Gyöngyös, Madžarska, 1986.; Žiar nad Hronom, Čehoslovačka, 1987.; Jalta, SSSR, 1989.; Balatonberény, Madžarska, 1995.; Budimpešta, Madžarska, 1995.). Ima zvanje majstora FIDE-a.

Od 1988. radi i kao šahovski trener, a najveće uspjehe postigao je u radu s mladima. Ekipa Osnovne škole *Moša Pijade* iz Berega, koju je prvo trenirao, osvojila je 1990. prvo mjesto u Vojvodini, a 4. na prvenstvu Jugoslavije. Mladi šahisti koje je trenirao bili su u svojim kategorijama višegodišnji prvaci Vojvodine, Jugoslavije (npr. Dušan Popović, Goran Pavlik, Miloš Roganović) i Europe (npr. Nemanja Sadovski). Kao trener mladih radio je i u Sloveniji 1988.-2003., gdje su njegovi šahisti također postizali odlične rezultate (npr. Karmen Mar). U više navrata bio je trener i vođa puta šahovske reprezentacije Jugoslavije na europskim i svjetskim natjecanjima (Tallinn, Estonija, 1997.; Murek, Austrija, 1998.; Halkidhiki, Grčka, 2001. i 2002.).

U *Somborskim novinama* uređivao je šahovsku rubriku 1991.-93. Za svoj rad dobio je priznanje *Najbolji sportaš Sombora* 1998., a zbog postignutih rezultata u šahu nagradilo ga je 2000. i Izvršno vijeće AP Vojvodine.

I. Kovač

DEKIĆ, Marin (Bereg, 26. XII. 1895. – Bereg, 30. VII. 1970.), društveni i kulturni djelatnik. Rođen je u poljodjelskoj obitelji, od oca Josipa i majke Olive, rođ. Kovačev. U rodnom je mjestu završio šestorazrednu osnovnu školu s odličnim uspjehom, ali zbog nedostatka materijalnih sredstava nije mogao nastaviti školovanje. Ostao je u selu i posvetio se poljodjelstvu, ali se usto nastavio samostalno obrazovati. Sudjelovao je u društvenome, kulturno-prosvjetnome i političkom životu Berega.

Bio je dugogodišnji voditelj Podružnice Bačkoga poljoprivrednog udruženja, koja je osiguravala nabavu potrepština za poljoprivrednu proizvodnju po nižim cijenama, propagirala suvremenu obradu zemlje i uzgoj stoke, a imala je i vlastitu knjižnicu. Nakon osnutka Hrvatskoga prosvjetnog društva *Seljačka sloga* 1927. postao je član uprave i ravnatelj pjevačkog zbora. God. 1932. bio je osnivač, zajedno s Jakobom Fudererom, te prvi starješina Crkvenoga pjevačkog društva *Sveta Cecilija* pri mjesnoj crkvi sv. Mihovila. Bio je član Hrvatske seljačke stranke i predsjednik njezina ogranka u Beregu.

Često se kritički odnosio prema radu Općinskog poglavarstva, bilježnika i upravitelja škole, o čemu se i javno oglašavao. Zbog takvih aktivnosti bilježnik ga je prijavio Žandarmerijskoj stanici u Kolutu s optužbom da širi komunističku propagandu. Žandari Novak Aleksić i Maksim Srdić pretražili su mu kuću, zaplijenili korespondenciju i arhivu, a njega su uhitili. God. 1930. podnijeli su kaznenu prijavu kraljevskomu državnom tužitelju te ga prepratili u zatvor, no somborski okružni sud oslobodio ga je optužbe. Sedam godina poslije ponovno je imao posla s policijom – na prelu koje je u Somboru 1937. priredilo tek osnovano Hrvatsko kulturno društvo *Miroljub* pjevao je sa suprugom Evom bećarce *Maramica izvezena zlatom, slova racka, živila Hrvatska* i *Dva brata služila su vojsku, treći čeka, on će za Mačeka*, za što ih je predstojništvo gradske policije kaznilo s 500 dinara.

Napisao je kratku povijest Berega, koja je objavljena u kalendaru *Subotička Danica* za 1933., a surađivao je i u somborskim novinama *Danica* 1934. te u *Subotičkim novinama* 1939.

I. Kovač

DEKIĆ, Marko (Santovo, 22. IX. 1937.), pjesnik, prevoditelj, novinar. Sin Stipana i Mare, rođ. Velin. Osnovnu školu pohađao je u rodnome mjestu, a maturirao je u bu-

dimpeštanskoj Hrvatsko-srpskoj učiteljskoj školi 1957. Isprva je radio kao učitelj u Hrvatskoj Kemlji (*madž.* Horvát Kimle, sada Kimle) kraj Jure (*madž.* Győr), a od 1959. do 1978. kao viši referent za kulturu Demokratskog saveza Južnih Slavena u Madžarskoj. Poslije toga bio je novinar *Narodnih novina*, lista Hrvata, Srba i Slovenaca u Madžarskoj, a nakon osnutka tjednika *Hrvatski glasnik* 1991. do umirovljenja 1997. radio je kao zamjenik njegova glavnog urednika.

Marko Dekić

Prvu pjesmu objavio je 1953. u *Narodnim novinama* i otad objavljuje u raznim novinama, časopisima i drugim izdanjima u Madžarskoj (*Narodni kalendar*, *Hrvatski glasnik*, *Hrvatski kalendar*), Austriji (*Panonski ljetopis*), Hrvatskoj (*Riječ*, *Književna revija*, *Radost*) i Vojvodini (*Magyar Szó*, *Magyar Képes Újság*, *Hét Nap*). Sa šest objavljenih knjiga najplodniji je hrvatski književnik u Madžarskoj u XX. st. Zastupljen je u nekoliko antologija i monografskih publikacija: *U kolo* (Budimpešta, 1969.), *Hrvatski Odisej* (Zagreb, 1980. i 1986.), *Na drugoj obali* (Valjevo-Beograd, 1984.), *Poemaro de kroatoj en Hungario* (Zagreb, 1992.), *Književnost podunavskih Hrvata u XX. stoljeću* (Zagreb, 1996.), *Izvor na dnu duše* (Rešetari, 1999.), *Rasuto biserje* (Pečuh, 2002.). Pjesme su mu prevođene na madžarski, rumunjski, slovački i esperantski. Piše i prozu, a prevodi madžarske književnike na hrvatski.

U početku je bio pod snažnim utjecajem hrvatskih, srpskih i madžarskih romantičara te bunjevačko-šokačke književne tradicije te su mu pjesme iz te faze tematski uokvirene svijetom zavičaja. Lirski je subjekt u njima pun sjećanja na sretne dane djetinjstva s »primjesama melankolije i sjete« te »odražavaju intimnu povezanost pjesnika sa svim sitnicama zavičaja« (S. Blažetin). U drugoj fazi u Dekića izostaje romantičarski patos – pjesništvo mu postaje ispovjedno i meditativno, s više tragičnih tonova. Razmjerno samostalnu cjelinu predstavljaju njegove dječje pjesme, koje je objavljivao od samog početka stvaranja.

God. 1989. primljen je u Društvo književnika Hrvatske i Savez književnika Jugoslavije, a iste je godine, kao jedini od hrvatskih književnika u Madžarskoj, postao i redovitim članom Saveza madžarskih književnika. Od 1997. član je budimpeštanskog ogranka Matice hrvatske. Obnaša dužnost predsjednika Društva hrvatskih književnika u Madžarskoj, koje je utemeljeno 2004. Dobitnik je više kulturnih odličja u Madžarskoj: *Za socijalističku kulturu* 1966. i 1973., *Istaknuti kulturni djelatnik* 1978. te *Zlatni križ za književni i novinarski rad* 2006.

Djela: *Duga nad zavičajem*, Budimpešta, 1979; *Sunčana polja* (suautori S. Blažetin i Lj. Galić), Budimpešta, 1980; *Tišine i ljubavi*, Budimpešta, 1986; *Stopama djetinjstva* (pjesme za djecu), Budimpešta, 1989; *S bačvanske ravnice*, Budimpešta, 1997; *Mirisi vrbika*, Budimpešta 2001.

Lit.: Đ. Vidmarović, *Suvremeni tokovi u pjesništvu madžarskih Hrvata*, Zagreb, 1991; P. Milošević, *Ogledi i kritike*, Budimpešta, 1991; *Hrvatski biografski leksikon*, 3, Zagreb, 1993; S. Blažetin, *Književnost Hrvata u Mađarskoj od 1918. do danas*, Osijek, 1998.

Ž. Mandić

DÉL-MAGYARORSZÁG → Južna Ugarska

DELIN (**delen**, *franc.* de laine: od vune), vrlo fina vunena tkanina. U bunjevačkoj nošnji rabila se za izradu rubaca koji su po njoj i dobili naziv »delinske marame«. Najčešće su bili u bijelim ili svjetlijim pa-

stelnim bojama, s različitim otisnutim motivima. Nosili su se uz sefir, nikako uz »svilena ruva«, ali samo u svečanim prigodama. Bogatije djevojke u statusu »novalje«, tj. mladenke, nerijetko su ih nosile i izvan posebnih prigoda, »za svakidan«.

K. Suknović

DEMERAC, Adam (Sombor, 25. X. 1758. – Baja, 25. VII. 1823.), franjevac, profesor, pedagog. Završio je filozofsko i teološko školovanje na visokim školama Provincije sv. Ivana Kapistranskoga, čiji je član postao ulaskom u novicijat 1774. u Šarengradu kraj Iloka. Osim hrvatskim, dobro je vladao i madžarskim jezikom pa ga je 1783. provincijal Josip Pavišević uključio u bajsku samostansku zajednicu. U Baji je djelovao 1783.-91. kao profesor gramatičke škole, koju su još 1757. osnovali franjevci kao nižu gimnaziju. U odgojiteljsku je službu odlazio u Čikuzdu (*madž*. Sükösd) od 1788. kako bi ondje pomagao mjesnom župniku. Kad je 1791. napustio službu nastavnika, do 1802. bio je kapelan u rodnom Somboru. Od 1802. do smrti boravio je opet u bajskom samostanu, gdje je obavljao službu hrvatskog propovjednika i zamjenika samostanskog starješine. I sam je 1809./10. bio starješina samostana, naslijedivši na toj funkciji Grgura Peštalića. God. 1807. preuzeo je službu direktora gramatičke škole, a zadržao ju je i nakon 1815., kad je škola dobila svih šest razreda i bila proglašena kraljevskom gimnazijom. Od 1815. do 1818. obavljao je službu nagovornika gimnazijalaca, tj. njihova duhovnika i pedagoga. Prije početka školske godine 1819./20. zahvalio se na službi ravnatelja, vjerojatno iz zdravstvenih razloga.

Izvor: *Historia domus Bajensis 1694.–1840.*, 1, Baja, 1991.

Lit.: I. Antunović, *Razprava o podunavskih i potisanskih Bunjevcih i Šokcih*, Beč, 1882; F. E. Hoško, Školsko djelovanje franjevaca u Bačkoj tijekom 18. i 19. stoljeća, *Croatica christiana periodica,* br. 23, Zagreb, 1989; F. E. Hoško, *Euzebije Fermendžin crkveni upravnik i povjesnik,* Zagreb, 1997; A. Sekulić, Manje poznati hrvatski franjevci iz lijevoga Podunavlja, *Hrvatski kalendar 1998: Godišnjak za hrvatsku narodnost u Mađarskoj,* Budimpešta, 1997.

A. Sekulić

DEMOKRACIJA (*grč*. demos: narod; krateo: vladam), oblik vladavine. Od antike se pod demokracijom razumijeva vladavina naroda, u opreci prema diktaturi, koja upućuje na samovladu. Demokracije su u antici bile sazdane na načelu neposrednosti, što znači da su pretpostavljale izravno sudjelovanje građana u donošenju odluka. Suvremene su demokracije, zbog složenosti modernih društava, predstavničke i građani u njima povjeravaju mandat svojim reprezentantima kako bi umjesto njih i u njihovo ime sudjelovali u javnim poslovima. Zbog toga više nije riječ o »narodnoj vladavini«, nego o sustavu upravljanja koji se temelji na manifestativnom prihvaćanju od strane građana.

U političkoj je teoriji tradicionalno zastupljeno proceduralno i supstantivno razumijevanje demokracije. U proceduralnom se shvaćanju ističu institucije, proceduralno donošenje političkih odluka i način na koji se oblikuje politička volja građana te funkcionira predstavnički sustav. U supstantivnom je shvaćanju naglasak na kvaliteti odluka javne vlasti, pri čemu se demokracija razumijeva ponajprije kao vlast koja se obnaša radi općeg dobra, a ne tek na temelju sumiranja i agregiranja pojedinačnih volja građana. U teoriji postoji i podjela na: a) protektivni model, u kojem se naglašava da je demokracija jedina učinkovita zaštita pred samovoljom vladalaca; b) razvojni model, u kojem se ističe da se samo u demokraciji može zamisliti autonomni razvoj pojedinca; c) ravnotežni model, prema kojem se demokracija razumijeva kao natjecanje i mehanizam za izbor određenog sustava upravljanja, pri čemu se isključuju bilo kakve moralne obveze te d) participativni model, u kojem se demokraciji pristupa s obzirom na kapacitete na osnovi kojih svatko može djelotvorno sudjelovati u javnom životu. Demokracija, njezina krhkost, samoporičuće tendencije, slabi obrambeni potencijali u

odnosu na oligarhijske tendencije i podložnost manipulacijama od antike su izlagani različitim kritikama, čak i od onih koji demokraciju afirmiraju.

U kontekstu manjina i manjinskih skupina, od prvorazredne je važnosti činjenica da bez korektivnih mjera demokracija zasnovana na većinskom odlučivanju može pridonijeti asimilacijskom pritisku. Manjinski zahtjevi u pravilu izrastaju iz svijesti o prikraćenosti u demokratskom odlučivanju, u kojem se nečiji stavovi sustavno ne čuju i ne uzimaju u obzir. Deficiti većinske demokracije u tom smislu dovode manjinske aktere do prepoznavanja političke važnosti njihova drugačijega, nevećinskog identiteta, zbog čega manjine bez stanovitih korektiva mogu zauvijek ostajati na pozicijama gubitnika demokracije. Naposljetku, na većinskim principima sazdana demokracija razotkriva napetost koja tereti modernitet, budući da suvremene političke zajednice istodobno sažimaju građanska i nacionalna određenja. Demokracije se zbog toga moraju korigirati, inače će gradnja većinske nacije značiti slabljenje i potiranje etničkih razlika. Demokracija u tradicionalnom obliku nije dovoljna da se preinači podređen položaj manjina (»slaba protektivnost«) u kontekstu većinske nacije, koja opstaje bez obzira na nadnacionalne sadržaje današnjega svjetskog poretka. Različiti izrazi, kao »politika identiteta« i »politika priznavanja«, formiraju se radi ponovnog pozicioniranja manjina u okvirima suvremene demokracije, koja svugdje ima multinacionalna obilježja. Tehnologija koja potkrepljuje ta nastojanja različite je naravi. Primjerice, u okviru načela participativne demokracije, manjinama se, bez obzira na postignute uspjehe na izborima, zakonima osiguravaju zajamčena mjesta u parlamentu ili drugim tijelima vlasti.

O demokraciji se može govoriti i u kontekstu odnosa unutar manjine. Važnost tog pitanja posebno se snažno očituje kad manjine stječu prava na samoorganizaciju, tj. ako su u posjedu različitih oblika autonomije u vezi s reprodukcijom kulturnih identiteta, što je sastavni dio suvremenih demokracija. Primjerice, način izbora i kompetencije manjinskih nacionalnih vijeća u Srbiji, načini donošenja odluka u manjinskim zajednicama te upravljanje manjinskom javnošću obilježeni su deficitima koji dotiču upravo ovo područje. Između demokracije i snaženja manjinskih identiteta može postojati pozitivna veza, no ona je samo mogućnost, ne i zajamčena nužnost.

Lit.: J. Schumpeter, *Kapitalizam, socijalizam i demokracija*, Zagreb, 1981; D. Held, *Modeli demokracije*, Ljubljana, 1989; N. Bobio, *Budućnost demokratije : odbrana pravila igre*, Beograd, 1990; A. Tokvil, *O demokratiji u Americi*, Sremski Karlovci, 1990; R. Dal, *Uvod u ekonomsku demokratiju*, Beograd, 1993; N. Bobio, *Liberalizam i demokratija*, Beograd, 1995; K. Fridrih, *Konstitucionalna demokratija : teorija i praksa u Evropi i Americi*, Podgorica, 2005.

A. Losoncz

DEMOKRATSKI SAVEZ HRVATA U VOJVODINI (DSHV), politička organizacija vojvođanskih Hrvata. Statutom je određena kao institucija »u kojoj se oblikuju, izražavaju i zastupaju kolektivni interesi Hrvata u Vojvodini (Bunjevaca, Šokaca i drugih Hrvata u Vojvodini) radi ostvarivanja političkih, kulturnih, gospodarskih i drugih ciljeva«. Član je Hrvatskoga svjetskog kongresa (HSK) i Federalne unije europskih manjina (FUEM).

Osnivačka skupština DSHV-a

Na početku demokratskih promjena u jugoslavenskom društvu skupina hrvatskih intelektualaca, većinom iz Subotice, artikulirala je potrebu osnivanja političke stranke s glavnim ciljem da se bori za autentične interese Hrvata u Vojvodini. Polazišna je pretpostavka bila da jedino politički oblik organiziranosti zajednice može

pridonijeti pozitivnom rješavanju položaja i statusa hrvatskog naroda u Vojvodini u tek započetom procesu demokratizacije jugoslavenskog društva. Najprije je Subotici 13. V. 1990. utemeljen Inicijativni odbor za osnivanje hrvatske društveno-političke organizacije, koji je zatim objavio *Proglas* o svojim namjerama. Nakon toga, 15. VII. 1990., u nazočnosti oko 250 osnivača iz cijele Vojvodine, u Subotici je održana osnivačka skupština, izabrano je vodstvo stranke na čelu s Belom Tonkovićem, a ubrzo je stranka i registrirana 23. VIII. 1990.

Ubrzo su osnovane mjesne organizacije i podružnice u gotovo svakome mjestu u Bačkoj i Srijemu gdje živi znatniji postotak Hrvata, uspostavljena je suradnja sa strankama demokratske orijentacije u Srbiji i Hrvatskoj, pokrenuto je stranačko glasilo (*Glas ravnice*), osnovan je stranački pomladak (Mladež DSHV-a), hrvatski se jezik uvodi u službenu uporabu u subotičku općinu... Početkom 1990-ih vodstvo stranke sudjelovalo je na svim konferencijama o bivšoj Jugoslaviji – u Ženevi, Bruxellesu, Den Haagu, na Mirovnoj konferenciji u Londonu 1992. i u radu Međunarodne konferencije o bivšoj Jugoslaviji (ICFY) OUN-a u Ženevi. Sve su aktivnosti pritom vođene u veoma teškim uvjetima jer su od samog osnutka DSHV-a njegovi čelnici i članovi bili izloženi medijskim i fizičkim napadima, zbog čega su mnogi, osobito u Srijemu i jugozapadnoj Bačkoj, bili primorani napustiti Vojvodinu.

Tijekom 1993. i 1994. dio vodstva stranke (prije svega iz Subotice) iselio se u Hrvatsku, što je oslabilo kadrovske potencijale stranke, ali i narušilo stranačku homogenost. Sredinom 1990-ih dolazi do nesuglasja unutar DSHV-a, pri čemu je jedno krilo, koje su činili uglavnom mlađi članovi, smatralo da bi trebalo pristupiti formiranju reprezentativnog tijela cijele hrvatske zajednice u Vojvodini – Hrvatskoga nacionalnog vijeća, u kojem bi sudjelovali i Hrvati iz drugih političkih stranaka, dok je drugo krilo zadržalo stajalište da se formalno anacionalne i građanski profilirane stranke ne bi trebale baviti pitanjem rješavanja statusa Hrvata u Vojvodini. Početkom 1997. u Subotici je osnovan Forum hrvatskih institucija i organizacija u Vojvodini (Forum HIOV) radi objedinjavanja djelovanja ostalih hrvatskih udruga u Vojvodini i demonopolizacije DSHV-a u zastupanju interesa vojvođanskih Hrvata (osobito na planu kulture i informiranja te redistribucije sredstava). Potkraj 1998. u Subotici dio članova i dužnosnika DSHV-a, okupljenih oko Foruma, formirao je novu političku stranku – Hrvatski narodni savez (HNS). Nakon smjene dugogodišnjega stranačkog lidera Bele Tonkovića polovicom 2003. (od tada je predsjednik stranke Petar Kuntić), obje su se stranke ponovno ujedinile u prvoj polovici 2004. pod prvotnim imenom Demokratski savez Hrvata u Vojvodini. Nedugo nakon toga manji dio nezadovoljnika osnovao je u Subotici Hrvatsko-bunjevačko-šokačku stranku.

Dom DSHV-a

Ostvareni izborni rezultati DSHV-a ovisili su o mnogobrojnim čimbenicima: brojnosti, odnosno koncentriranosti hrvatskoga biračkog tijela, stranačke homogenosti, stupnja popularnosti stranke među hrvatskim stanovništvom, objektivnosti izbornog procesa, koalicijskoga nastupa, postojanja drugih hrvatskih manjinskih stranaka, izbornog sustava (većinski ili razmjerni) i dr. Političko središte stranke, u kojem je ostvarivala i najbolje izborne rezultate, ostala je Subotica. Na republičkoj je razini kandidat DSHV, kao zajednički kandidat koalicije nekoliko stranaka, jedini put osvojio zastupničko mjesto potkraj 1990. na prvim višestranačkim izborima u Srbiji, koji su održani prema većinskome sustavu; u skupštini Vojvodine u tri navrata uspio je izboriti jedno zastupničko mjesto (1996., 2000. – uz još 1 vijećnika

HNS-a te 2004. u koaliciji); na općinskoj razini imao je predstavnike u subotičkoj općini (1992. – 13 vijećnika, 1996. – 3, 2000. – 5 /uz još 4 vijećnika HNS-a/, 2004. – 5 /prema razmjernome izbornom sustavu/), u somborskoj općini (1992. – 1, 1996. – 1; 2004. – 2) te apatinskoj općini (2004. – 1). Na temelju ostvarenih izbornih rezultata bio je među strankama na vlasti (u Subotici, na pokrajinskoj razini od 2000.) ili među oporbom (u vojvođanskoj skupštini do 2000.). Zahvaljujući tomu što je bio član ujedinjene prodemokratske oporbe (Demokratska opozicija Srbije – DOS), koja je srušila režim Slobodana Miloševića, u listopadu 2000. aktivnije sudjeluje u vlasti (skupa s HNS-om) do 2004., što je, uz tadašnju dominantnu političku volju te inicijative drugih hrvatskih institucija i organizacija, imalo za rezultat da je hrvatski jezik postao šestim službenim jezikom u AP Vojvodini, osnovana je Novinsko-izdavačka ustanova *Hrvatska riječ*, započeto je obrazovanje na hrvatskom jeziku (u subotičkoj općini i u nekoliko šokačkih sela) i dr.

Ploča s grbom DSHV-a na stranačkom domu u Subotici

U početku profiliran više kao narodni pokret, DSHV je s vremenom postao manjinska stranka narodnjačke provenijencije, s osnovnim ciljem u inzistiranju na kolektivnim pravima i borbi za nacionalnu ravnopravnost vojvođanskih Hrvata. Programska načela i djelovanje usmjeravani su uvijek prema političkoj zbilji u Vojvodini i Srbiji, uz korištenje isključivo demokratskih metoda, pri čemu je stranka zadržala samostalnost u zastupanju interesa ovdašnjega hrvatskog stanovništva u odnosu na političke instancije u Zagrebu. U političkoj borbi oslanjao se na koalicije s najjačim madžarskim strankama (Demokratska zajednica vojvođanskih Mađara, poslije Savez vojvođanskih Mađara), vojvođanskim autonomističkim strankama (Narodna seljačka stranka, Liga socijaldemokrata Vojvodine i dr.) te beogradskim strankama demokratske orijentacije (Savez reformskih snaga, Demokratska stranka itd.). Za razliku od 1990-ih, u kojima je jedan od važnijih ciljeva bila oporbenjačka borba spram autokratskoga Miloševićeva režima, nakon njegova rušenja 2000. i djelomične demokratizacije društva političko je okružje donekle izmijenilo osnovne fokuse stranačke politike, koji se usmjeravaju na oživotvorenje proklamiranih manjinskih prava, zbog nastojanja vlasti da ih u praksi ograniče ili ospore (npr. neposredna parlamentarna zastupljenost manjina na državnoj razini).

Lit.: *Tjedan Hrvata iz Vojvodine*, Zagreb, 1998; T. Žigmanov, *Hrvati u Vojvodini danas – traganje za identitetom*, Zagreb, 2006.

T. Žigmanov

DEMOKRATSKI SAVEZ JUŽNIH SLAVENA krovna organizacija Hrvata, Srba i Slovenaca u socijalističkom razdoblju u Madžarskoj. Na II. kongresu Antifašističkoga fronta Južnih Slavena, održanome u Aljmašu (*madž*. Bácsalmás) 5. X. 1946., ta je organizacija preimenovana u Demokratski savez Južnih Slavena, sa sjedištem u Budimpešti. U početnom razdoblju Savez je najviše djelovao na polju školstva te se pri mjerodavnim tijelima izborio za otvaranje sedamdesetak osnovnih i jedne srednje škole. U drugoj polovici 1948., na temelju izmišljenih optužaba, nekoliko vodećih aktivista DSJS-a uhićeno je i zatvoreno, a njegova je autonomija ukinuta.

Prema statutu iz 1969. Savez je samostalna organizacija koja zastupa narodnosna ustavna prava i interese Hrvata, Srba i Slovenaca u Madžarskoj. Temeljni mu je cilj da čuva i razvija kulturne tradicije spomenutih narodnosti; potpomaže prosvjetu,

a aktiviste na tom polju opskrbljuje metodičkim i drugim izdanjima; potpomaže ostvarenje narodnosnih nastavno-odgojnih zadaća prosvjetnih tijela; organizacijskom djelatnošću na političkome i kulturnom polju, odnosno odgojiteljskim radom, potiče pripadnike triju zajednica na sudjelovanje u izgradnji i jačanju poretka; pruža im pomoć pri uporabi i učenju materinskog jezika, podupire ih pri očuvanju i njegovanju njihove kulture. Funkciju glavnog tajnika obnašali su: Antun Rob 1946.-48., Andrija Hovan 1948.-52., Ivan Matec 1952.-57., Milan Ognjenović 1957.-73., dr. Mišo Mandić 1973.-81., Đuro Đurok 1982.-83., dr. Marin Mandić 1983.-90.

Unatoč čestim nepovoljnim političkim okolnostima, Savez je imao važnu ulogu napose na kulturno-prosvjetnom polju: izdavanje tjednika, godišnjaka, časopisa, pedesetak književnih i etnografskih izdanja, organiziranje narodnosnih klubova, kulturnih skupina. Djelovao je do pada komunizma u Madžarskoj 1990., kad su Hrvati, Srbi i Slovenci utemeljili posebne udruge.

Lit.: M. Mandić, Poglavlja uz kroniku DSJS-a. *Iz naše prošlosti*, 1, Budimpešta, 1979.

Ž. Mandić

DESEČAR, Josip (Santovo, 4. XII. 1893. – Bezdan, 20. VIII. 1950.), pedagog, kulturni djelatnik. Sin ratara Marina i Mande, rođ. Tucakov. Školovao se u Baji, gdje je pohađao građansku i poljoprivrednu školu. Poslije Prvoga svjetskog rata bio je osnovnoškolski učitelj u Baji do kolovoza 1921., u razdoblju kad je taj grad bio pod upravom vlasti Kraljevine SHS. Poslije je do 1934. bio je ravnatelj jedne subotičke osnovne škole, a obnašao je i dužnost školskog nadzornika. Bio je predsednik ogranka Seljačke sloge u Ljutovu osnovanog 8. II. 1927. god., preuzevši na sebe, unutar ogranka, poduku nepismenih i poučavanje u pjevanju. Kulturni rad svojih Santovčana podupirao je izdanjima na hrvatskom jeziku. Budući da ga je mjesna policija smatrala nepoćudnim, preselio se u Bezdan te je ondje radio kao učitelj do 1939. Nakon toga otišao je u Hrvatsku, gdje je najprije u zagorskom Domašincu radio kao učitelj, a od 1941. kao doravnatelj jedne zagrebačke škole. Godine 1944. postao je činovnikom u Ministarstvu prosvjete NDH. Nakon Drugoga svjetskog rata vratio se u Bačku te je neko vrijeme bio učitelj u Bezdanu, a poslije je, sve do smrti, živio kao umirovljenik u Somboru. Pokopan je u Bezdanu. Imao je dvoje djece: Jozefinu (rođ. u Baji 1920.) i Aleksandra (rođ. u Subotici 1933.), koji je poslije postao misionar.

Izvori: Kazivanje santovačke rodbine Josipa Desečara; Pismo Aleksandra Desečara, privatna zbirka Ž. Mandića.

Lit.: K. Francišković, Ogranak Seljačke Sloge u Ljutovu, *Seljačka prosvjeta*, br. 5, Zagreb, 1927.

Ž. Mandić

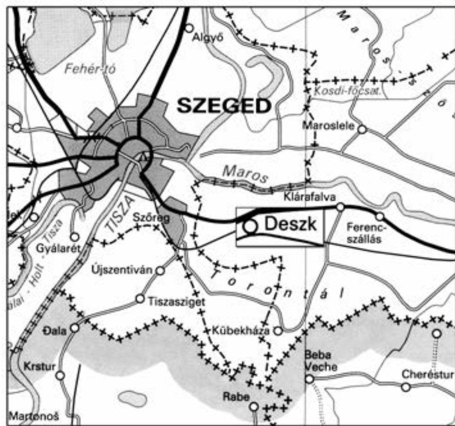
DESKA (*madž*. Deszk), selo desetak kilometara jugoistočno od Segedina, između rijeke Tise i Moriša, u Čongradskoj županiji, 3238 st. (2001.). Dok među madžarskim autorima prevladava mišljenje da je selo ime dobilo po drvenim mostovima (daskama – *madž*. deszka), koji su na tome često poplavljenom području omogućivali ulazak u selo, srpski autori i dio madžarskih istraživača skloniji su tvrdnji da ime potječe od osobnog imena Desiderius (Desimir, Desko). Neki srpski autori vjerojatnom smatraju i legendu da je Deska bila jedan od madžarskih posjeda srpskog kralja Stefana Dečanskoga, koji je ovamo doveo svoje seljake, kasnije kmetove, koje su onda nazivali dečanskima, a njihovo selo Deska.

Iako je područje oko današnje Deske vjerojatno bilo naseljeno već u XIV. st., opće je prihvaćeno da prvi spomen naselja potječe iz 1490. Turci su 1552. zauzeli Desku i okolna naselja, a prema turskim defterima, u naselju je tada bilo 20 kuća, dok su svi stanovnici bili Madžari, osim Srbina Damiana Marića (Marics). Turci su na to područje počeli naseljavati Srbe, ali su često izlijevanje rijeka i turska vladavina uzrokovali iseljavanje mještana, a vjerojatno je i samo selo više puta bilo uništeno i obnovljeno tijekom XVI. i XVII. st.

Potkraj XVII. i početkom XVIII. st. na području uz Tisu i Moriš osnovana je Vojna granica, u kojoj su u znatnoj mjeri službovali Srbi, ali i Hrvati Dalmatini. Selo su Početkom 1740-ih godina naselili graniča-

ri razvojačene Pomoriške vojne granice, a pravi procvat doživjelo je 1746., kad su se u njega doselili isluženi graničari iz Segedina. Te je godine Deska, zajedno sa susjednim Sirigom (Szőreg) i Sentivanom (Újszentiván), i službeno proglašena selom. Među tada doseljenim pučanstvom bilo je i Madžara i Hrvata. Od 1742. do 1745. u Desku su se doselila 44 dotadašnja stanovnika Segedina kako bi se bavili poljodjelstvom na ovdašnjim plodnim njivama, među njima i Hrvati Ivan Helčić, Adam Pireškić, Petar Pepić, Ivan Kokić, Mihael Rudić i Ivan Sirovica. Tijekom idućih godina ovamo su se naselile i porodice Popić 1746., Kajić 1750. i Franjo 1770.

Za razliku od Segedina, gdje su se mjesni Hrvati nazivali Dalmatinima, u Deski ih izvori bilježe kao Šokce. Do podataka o starosjediocima Hrvatima Šokcima dolazi se na osnovi činjenice da u Deski isprva nije bilo katoličke župe, nego samo pravoslavne, pa su katolici potpadali pod župu u susjednom Sirigu, koja je tada još razlikovala Šokce od Madžara. Nakon doseljenja u Desku dotadašnji segedinski Dalmatini bilježe se kao Šokci (npr. Andrija Kajić imao je nadimak Bunja ili Niko, što upućuje na njegovo bunjevačko podrijetlo, ali ga madžarski izvori ipak svrstavaju među Šokce), ali kako su bili katoličke vjeroispovijedi, usvojivši madžarski jezik, brzo su se asimilirali. Segedinske Šokce izvori navode još i kao »katoličke Race« i »pomadžarene Šokce«.

Deska (Deszk)

God. 1783. u mjestu je živjela 881 osoba, od toga su njih 793 bile pravoslavne, a samo 88 katoličke vjeroispovijedi. Deska je 1804. postala posjed obitelji Gerliczy, koja je svoje obiteljsko ime početkom 1740-ih godina i imetak stekla u Hrvatskoj i Bosni kao Gerlichich, Grličić, a 1774. Andrija Grličić (Antal Gerliczy) stekao je barunski naslov u Austriji, dok je njegov sin Ivan Grličić (János Félix Gerlichich) 1777. dobio barunat i u Madžarskoj. Njegov sin Franjo Grličić (1748.-1833.) kupio je zemljište oko Deske i u njoj dao podignuti dvorac, a u njegovu dvorištu 1808. sagradio je kapelu posvećenu sv. Ivanu Nepomuku. Obitelj se ondje samo povremeno zadržavala. Franjo Grličić ml. (1859.-1914.) posebno je skrbio za imanje u Deski, dok je njegov sin Felix bio zadnji vlasnik posjeda, koji je 1928. godine prodao. Posjed je tada podijeljen u parcele, a dvorac je kupila država. U njemu je uređena bolnica za plućne bolesnike, po kojoj je danas Deska najpoznatija.

Stanovništvo iz različitih etničkih skupina do revolucionarne 1848. živjelo je u mirnom suživotu, no Srbi su se tada okrenuli protiv Madžara. Nakon boja u obližnjem Sirigu (*madž.* Szőreg) Deska je 5. VIII. 1849. potpuno izgorjela, ali je ubrzo obnovljena. Srbi su do 1890. činili oko 70% stanovništva sela. S povećanjem udjela katoličkog pučanstva 1904. izgrađena je u selu neogotička katolička crkva. U popisu stanovništva iz 1910. evidentan je pad udjela srpskoga pučanstva, ali je ono i dalje činilo većinu, kao i 1920., kad je od 2377 stanovnika Srba bilo 1265, a Mađara 1077. Nakon Prvoga svjetskog rata u mjestu je do 20. VIII. 1921. bila stacionirana srpska vojska. Na vijest o sklapanju Trianonskog mira iz Deske i susjednih sela u Beograd je pošlo izaslanstvo od dvadesetak članova, koje je primio i srpski kralj Aleksandar. Izaslanstvo mu je iznijelo želju da u sastav Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca uđe i područje do crte Tise i Moriša, no to je područje Trianonskim ugovorom ipak ostalo u Madžarskoj. Nakon što se srpska vojska povukla na granice utvrđene Trianonskim ugovorom, u Desku se vratila madžarska vojska, a srpsko

se pučanstvo počelo iseljavati u Bačku i Banat: do 1924. se iselilo 199, a 1924. još 60 srpskih obitelji koje su optirale za Kraljevinu SHS. Deska je 1929. dobila samostalnu katoličku župu. God. 1941. popisano je 2823 stanovnika, od čega 2484 Mađara, 295 Srba te jedan Hrvat i 5 Bunjevaca (popisani su zajedno). Prema posljednjem popisu u Deski je živjelo 3180 stanovnika, od čega je udio Srba oko osam posto. Hrvati (Šokci, Bunjevci) i danas obitavaju u tome mjestu, ali su najvećim dijelom asimilirani.

Iako su se u Deski koristili i madžarski i rumunjski, najveći je dio mikrotoponima srpski. Neki nazivi, primjerice Ča Antina vetrenjača ili Kajićeva jaruga, upućuju ipak i na to da su Hrvati ondje bili autohtono pučanstvo. Porodice Popić (Pópity), Kajić (Káity), Pipić (Pipicz), Šimić (Simicz, Simity), Franjo (Frányó) i Szirovicza ostavile su traga u ovom naselju, iako su danas sasvim madžarizirane (neki Sirovice izjašnjavaju se ili su se izjašnjavali i kao Srbi). Neke narodne pjesme, glazbeni instrumenti (tamburice), ali i leksik koji se ovdje rabi (grijota, vijati, grijati, sijati, smijati se, gnjizdo, sikira, vidrica) pokazuju da se u mjestu nekad koristila i ikavica.

Lit.: *Deszk története és néprajza*, ur. A. Hegyi, Szeged – Deszk, 1984.

L. Heka

DIDA (*dijal.*), **1.** djed, očev ili majčin otac, ponegdje (Bački Monoštor) označava samo djeda s majčine strane; **2.** punac, tast, ženin otac; **3.** stariji muškarac. Različita značenja poznaju i narodne izreke (baba šumom, dida drumom – u značenju nesporazuma), zatim frazema (izgubio je kašiku kod dide – ne prima se u goste) i dr.

U obiteljskoj tradiciji bačkih Bunjevaca, koja je do najnovijega doba bila naglašeno patrijarhalna, djed je, kao najstarija muška osoba, uživao ugled i bio poštovan od ostalih članova obitelji i porodice, što je našlo odraza i u nekim običajima.

Lit.: M. Peić, G. Bačlija, *Rečnik bačkih Bunjevaca*, Novi Sad-Subotica, 1990; A. Sekulić, *Rječnik govora bačkih Hrvata*, Zagreb, 2005.

M. Šeremešić

DIJALEKT, **1.** nekodificiran jezični sustav nastao organskim jezičnim razvojem. Govornici se njime služe obično izvan formalnih situacija, za koje je pak tipična uporaba standardnoga ili književnog jezika. U zajednicama na nižem stupnju kulturnoga i gospodarskog razvoja najčešće nema geografske i socijalne stratifikacije jezika kakva je tipična za razvijena društva pa je dijalekt u njima nerijetko jedini idiom. S druge strane, u uvjetima modernog društva dijalekt se katkad rabi i u društvenim skupinama i prigodama za koje je inače tipična uporaba književnog jezika, pri čemu je to obično motivirano nekim od oblika lokal-patriotizma.

Povijesne prilike nesklone učvršćivanju jake jezične i nacionalne svijesti te specifičan razvoj autoidentifikacije među Hrvatima u povijesnome ugarskom Podunavlju, napose Bunjevcima, uvjetovali su i pojavu posebnog odnosa prema dijalektu i književnom jeziku. Isključenost bačkih Bunjevaca iz procesa u kojima je moderni hrvatski književni jezik nastajao i postupno stjecao sve veću društvenu prihvaćenost te dugotrajna nemogućnost njegova organiziranog poučavanja u školama utjecali su na to da ga među njima prihvati samo uska kulturna elita, dok je njegovo širenje u druge društvene skupine sve donedavna bilo gotovo nemoguće. Zbog toga su se, u kontekstu općeg procesa slabljenja uloge dijalekata u modernom društvu, bački Bunjevci postupno sve više služili jezicima koji su u sredinama u kojima žive dominantni te je jezična situacija u toj zajednici danas razmjerno složena. Društveno stimulirana uporaba madžarskoga, odnosno srpskoga književnog jezika utjecala je na to da ih mlađe generacije u sve većem broju počnu percipirati kao jezike koji najviše odgovaraju njihovim komunikacijskim potrebama, dok su lokalni dijalekt i hrvatski književni jezik u znatno nepovoljnijem položaju. Ipak, određeni pozitivni trendovi mogu se zamijetiti i u vezi s njihovim statusom – hrvatski se književni jezik naime od 2002. poučava u školama i sve je jače zastupljen u lokalnim medijima, a dijalekt dobiva nove impulse u mno-

gobrojnim manifestacijama posvećenima lokalnomu kulturnom naslijeđu.

2. u hrvatskome dijalektološkom nazivlju pojam *dijalekt* poprimio je specifično značenje te je tako kao znanstveni termin hijerarhijski podređen pojmu *narječje* – svako od triju hrvatskih narječja (čakavsko, kajkavsko i štokavsko) može se naime podijeliti na dijalekte, a oni pak dalje na poddijalekte i mjesne govore. Primjerice, među dvadesetak dijalekata štokavskoga narječja pripadaju i novoštokavski ili mlađi ikavski dijalekt (kojim govore bački Bunjevci) te slavonski dijalekt (kojim govore bački i baranjski Šokci). Novoštokavski ikavski dijalekt dijeli se pak dalje na štakavski i šćakavski poddijalekt te na bačke, hercegovačke i dalmatinske mjesne govore.

Dijalekti štokavskog narječja u Hrvatskoj i BiH te u Hrvata u južnoj Madžarskoj i u Bačkoj

Lit.: R. Katičić, Književni jezik, *Jezik* XVII, 4, Zagreb, 1970; R. Katičić, Identitet jezika, *Suvremena lingvistika* V-VI, Zagreb, 1972; J. Lisac, *Hrvatska dijalektologija 1. Hrvatski dijalekti i govori štokavskog narječja i hrvatski govori torlačkog narječja*, Zagreb, 2003.

P. Vuković

DIJALEKTALNA KNJIŽEVNOST, specifičan tip književnosti, najčešće poezije, pisan dijalektom u vrijeme nakon formiranja normiranoga književnog jezika. Za razliku od regionalne, pučke ili folklorne književnosti, koja je duboko prožeta mentalitetom dijalektalne zajednice te niče bez izravnog odnosa prema općenacionalnomu književnom jeziku i općenacionalnoj kulturi, dijalektalna književnost nastaje iz pera individualiziranih autora koji participiraju u općenacionalnoj kulturi te stvaranje na dijalektu odabiru kao osviješten književni postupak, a iz tematiziranog svijeta dijalektalne zajednice u svijet svojih tekstova biraju ponajprije one elemente koji su razumljivi i relevantni i izvan te zajednice. U povijesti hrvatske književnosti dijalektalna se književnost javlja tijekom 1920-ih i 1930-ih, u vrijeme kad hrvatska kulturna elita, razočarana posljedicama političkog ujedinjavanja Južnih Slavena, iznova reflektira one slojeve hrvatskih kulturnih tradicija koji su bili potisnuti kako bi ujedinjenje s »južnoslavenskom braćom« bilo potpunije i lakše. Iako se pod dijalektalnom književnošću razumijevaju ponajprije kajkavski (npr. M. Krleža, F. Galović) i čakavski tekstovi (npr. V. Nazor), dok se nenovoštokavski i novoštokavski ikavski književni tekstovi češće svrstavaju u regionalnu književnost ili se uporaba nestandardnih jezičnih sredstava u njima svodi na stilizaciju, u korpus hrvatske dijalektalne književnosti s punim se pravom mogu ubrojiti i pojedini tekstovi na bunjevačkoj ikavici, ponajprije poetske zbirke *Natpivavanja* Ivana Pančića, *Rič fali* Vojislava Sekelja (vjerojatno najbolja zbirka u suvremenoj književnosti vojvođanskih Hrvata) i *Avaške godine* Milovana Mikovića. Te su zbirke naime objavili afirmirani pjesnici koji su prije njih pisali samo književnim jezikom (Sekelj hrvatskim, Pančić i Miković srpskim) te se njihovo utjecanje dijalektu i istraživanje njegovih uvelike zaboravljenih izražajnih mogućnosti nadaje kao osviješten postu-

pak u izgradnji književnog teksta, a ne kao naivni izraz lokalnog mentaliteta. S prototipovima hrvatske dijalektalne književnosti povezuje ih pritom i činjenica da su sve tri objavljene u povijesnim trenucima kad se u nacionalnoj zajednici u kojoj su nastale naglasak pomicao na tematizaciju vlastite samobitnosti: Pančićeva početkom »proljećarskih« 1970-ih, a Sekeljova i Mikovićeva u vrijeme hrvatske emancipacije iz južnoslavenske zajednice početkom 1990-ih. Takav je kontekst zacijelo pridonio okretanju sve trojice pjesnika korijenima, pri čemu je znakovito da i Pančić i Miković nakon svojih dijalektalnih zbirki počinju pisati hrvatskim književnim jezikom. U novije doba među bunjevačkim Hrvatima u Bačkoj kao dijalektalni se pjesnik afirmira i Tomislav Žigmanov.

V. Sekelj, *Rič fali*,
Subotica-Rijeka, 1991.

Lit.: A. Barac, Regionalizam u književnosti, *Hrvatsko kolo*, 17, Zagreb, 1936; D. Brozović, O uvjetima za nastanak i razvoj dijalektalne poezije, *Hrvatsko kolo*, 7-8, Zagreb, 1952; I. Frangeš, Položaj dijalekta u hrvatskoj književnosti, *Dometi*, 9, Zagreb, 1970; A. Flaker, Dijalekt kao osporavanje, *Dometi*, 3-4, Zagreb, 1972; P. Vuković, *Tri povratka u jedan svijet (o tri knjige suvremene ikavske poezije u Bačkoj)*. Diplomski rad obranjen 1999. na Filozofskom fakultetu u Zagrebu.

P. Vuković

DIJASPORA (grč. diasporá: raspršenost), raseljeni pripadnici naroda ili vjerske skupine nastanjeni izvan svoje postojbine. Iako je bitna značajka dijaspore želja njezinih pripadnika da očuvaju svoju kulturu, vjeru, tradiciju i običaje, dio ih se ipak uvijek asimilira, obično brže u onim zemljama primitka u kojima su domicilna kultura i religija bliže. Na asimilacijske procese utječe stupanj demokratičnosti institucija zemlje primitka, pri čemu demokratski sustav nije nužno asimilacijska brana, a ujedno i veličina i kompaktnost dijaspore, jer su manje i izolirane zajednice sklonije nestajanju. Izostanak represije i asimilacijske politike u domicilnoj državi te skrb matične zemlje imaju pritom važnu ulogu. U prošlosti su zemlje primitka imale promjenljiv i proturječan odnos prema dijaspori, dok danas nacionalna zakonodavstva i međunarodno pravo u pravilu podupiru suživot različitih skupina.

Iako se u hrvatskoj znanstvenoj i stručnoj terminologiji kao oznaka opisane pojave uvriježio naziv *iseljeništvo*, njegovo je značenje ipak različito. Pojam *iseljeništvo* naime ulazi u okvir najširega značenja dijaspore i odnosi se ponajprije na hrvatsku emigraciju u prekooceanske te u gospodarski razvijene zemlje zapadne Europe, koja se iseljavala iz ekonomskih i političkih razloga potkraj XIX. i tijekom XX. stoljeća.

Pod pojmom *dijaspora* u suvremenoj se hrvatskoj uporabi podrazumijeva stanovništvo koje se s hrvatskoga državnoga i etničkog prostora iseljavalo uglavnom od XV. do XVIII. st., i to u više selidbenih valova i u više smjerova: na Apeninski poluotok (današnja Italija), na dio prostora srednje Europe (današnja Austrija, Madžarska, Slovačka, Češka i pokrajina Vojvodina) te u smjeru istoka na područja u današnjoj Rumunjskoj. Hrvatsko se stanovništvo selilo zbog turskih ekspanzivnih ratova i zauzimanja dotadašnjih hrvatskih etničkih prostora, a osnovni privlačni čimbenik u zemljama srednje i istočne Europe bila je nenaseljenost i akutni nedostatak radne snage. Na Kosovo su se Hrvati naseljavali i prije, od XIII. st., osnivajući dubrovačke i kotorske rudarske i trgovačke kolonije.

U Italiji hrvatsku dijasporu čine moliški Hrvati, koji su se održali još samo u tri sela u pokrajini Molise: Aquaviva Collecroce (*hrv*. Živa Voda Kruč), San Felice del Molise (*hrv*. Stifilić ili Filić) i Montemitro (*hrv*. Mundimitar). U današnjoj istočnoj Austriji i zapadnoj Madžarskoj nastanjeni su gradišćanski Hrvati, a u Madžarskoj ži-

ve i druge hrvatske etničke skupine, poput pomurskih, baranjskih i bačkih Hrvata. Oni se često susreću i pod drugim imenima (Bošnjaci, Dalmatinci, Bunjevci, Šokci, Raci i dr.), koja su im u mnogim slučajevima nadjenuli pripadnici drugih etničkih skupina u pogrdnu značenju, a neka su se od njih održala do danas (Bunjevci, Šokci). Na području Češke, u povijesnoj pokrajini Moravskoj, Hrvati su se održali u svega tri sela (Jevišovka, Dobro Polje i Nova Prerava). U Slovačkoj su Hrvati naseljavali tri područja (Záhorie, Pridunavlje s Bratislavom, Mali Karpati), a njihovi potomci danas žive još samo u četiri sela (Čunovo, Jarovce, Devinsko Novo Selo i Hrvatski Grob). U Rumunjskoj žive karaševski Hrvati (Krašovani), Šokci i Pokupci. Ta se dijaspora obično naziva starom hrvatskom dijasporom.

Za razliku od nje, novom se hrvatskom dijasporom smatraju Hrvati koji su početkom 1990-ih, nakon raspada Jugoslavije i proglašenja samostalne hrvatske države, ostali izvan granica Republike Hrvatske u bivšim jugoslavenskim republikama i pokrajinama: u Srbiji, gdje ih najveći broj živi na području Vojvodine, na Kosovu, u Boki kotorskoj, Sloveniji, Makedoniji te Bosni i Hercegovini.

Lit.: *Katolička crkva i Hrvati izvan Domovine*, Zagreb, 1980; *Leksikon migracijskoga i etničkoga nazivlja*, Zagreb, 1998; J. Grbić, *Hrvatska dijaspora i iseljeništvo*, Zagreb, b.g.

S. Bačić

Prostorni razmještaj Hrvata u početku 1990-ih

DIKICA (*lat.* Xanthium Spinosum L.), jednogodišnja korovska biljka, u narodu poznata i kao boca trnovita, svinjarica, bijeli trn i sl. Stablo joj je visoko 15-80 cm, uspravno je, razgranato, žućkastozelene boje, obraslo svijetložutim trodijelnim trnovima. Listovi su joj tamnozeleni, obrasli slabim i prileglim dlačicama. Cvjetovi su razdvojenih spolova, skupljeni u posebne glavičaste cvasti žute boje. Cvate od srpnja do rujna. Omotač ploda obavijen je savijenim bodljama.

Dikica

Dikica raste pretežito na neobrađenim i zapuštenim terenima, a samo se iznimno može sresti i u zajednicama kulturnih biljaka kao korov. Nekad je rasla i na salašima, koji su imali velika dvorišta i uz koje su bile površine obrasle travom (ledine). Dikica se kadšto uzgajala uz ogradu kako bi spriječila perad da izlazi iz dvorišta.

M. Ostrogonac

DILETANTSKA KAZALIŠNA DRUŽINA ….*LUCIJA*, neformalna skupina mladih koji su tijekom 1980-ih djelovali kao sekcija pri tadašnjem Kulturno-umjetničkom društvu *Matija Gubec* u Tavankutu. Isprva su osnovali Amaterski ekran, tj. filmsku sekciju Društva, u sklopu koje su priređivali filmske večeri i prikazivali amaterske filmove, a nakon više od 15 godina organizirali su i pravo kino u mjesnom Domu kulture. Na prijedlog Pere Žigmanova, 13. prosinca 1981., na dan sv. Lucije, ime sekcije promijenjeno je u ....*LUCIJA*. S četiri izostavljena slova, to je ime upućivalo istodobno na imenicu *revolucija* te na aktualne nedostatke i nedovršenost njihova projekta.

Sredinom 1980-ih skupina je proširila djelatnost te su njezini članovi počeli snimati vlastite kratke igrane, dokumentarne i animirane filmove, a više od tri godine uređivali su i *Pink fotonovine* na oglasnoj ploči Doma kulture u Tavankutu. Svojim su duhovitim, ali i kritičkim napisima pridobili simpatije mještana, no pobudili su i reakcije mjesnih dužnosnika, koji su cenzurirali sadržaje pojedinih tekstova, pa i fotografije. Nad nekolicinom je članova skupine Služba državne sigurnosti čak povela istragu nakon što su 1987. objavili božićnu čestitku, a kao »politički sumnjivima i nepodobnima«, bilo im je priječeno djelovanje u mjesnoj omladinskoj organizaciji.

Nakon što je skupina potkraj 1980-ih počela pripremati kazališne predstave, imenu ....*LUCIJA* dodan je i pridjevak »diletantska kazališna družina«. Na bunjevačkoj ikavici uspješno su izveli predstavu Branislava Nušića *Sumnjivo lice* te predstave Dušana Kovačevića *Radovan III.* i *Balkanski špijun*, s kojima su osvojili nekoliko nagrada na općinskoj smotri kazališnih amatera. Nakon desetak godina družina je prestala djelovati kad su članovi koji su činili njezinu jezgru otišli na studij u Novi Sad i Zagreb.

Lit.: N. Zelić, *Protiv zaborava : Hrvatsko kulturno-prosvjetno društvo »Matija Gubec« Tavankut*, Zagreb, 2000; www.matijagubec.org.yu.

B. Ištvančić

DILJAK, dječja igra u Bunjevaca. Skupina djece među sobom najprije bira tko će dijeliti »diljak«, a tko će biti »pogađač«. Odrede ujedno što će biti »diljak« – malen predmet koji može stati u sklopljene dlanove, a da se pritom ne vidi. Sva djeca nakon toga sklope dlanove, a onaj tko dijeli »diljak«, idući od jednoga do drugoga, kriomice ga daje nekomu od igrača. Kada djelitelj obiđe sve sudionike, »pogađač«, koji je dotada stajao sa strane i promatrao djelitelja, pogađa kod koga je »diljak«. Ako je »pogađač« promašio, to jest »polupo lonac«, igra počinje iz početka i traje sve dok »pogađač« ne pronađe kod koga se nalazi skriveni predmet. Ako odmah pogodi kod koga je »diljak«, tada se obavlja zamjena: »pogađač« odlazi u skupinu igrača, a onaj kod kojega je predmet pronađen biva »pogađač« sve dok sam ne pronađe kod koga je »diljak« skriven.

Lit.: M. Peić, G. Bačlija, *Rečnik bačkih Bunjevaca*, Subotica-Novi Sad, 1991; A. Sekulić, *Rječnik govora bačkih Hrvata*, Zagreb, 2005.

P. Skenderović

DINDO ČEŠALJ NOSI, dječja igra u Bunjevaca. Jedno je od djece »dindo«, a ostala se hvataju u kolo. »Dindo« ide oko kola u smjeru suprotnome od onoga u kojem se kolo kreće, dok ostala djeca pjevaju: *Dindo češalj nosi / da ga Jašo prosi. / Jašo s' odgovara: Ne karaj me, majko, / pričekaj me, majko / da protiram zrno / kroz Lukino grlo / Alom – padalom!*. Dijete čije se ime spomene mora se okrenuti za 180 stupnjeva i nastaviti igru krećući se u kolu suprotno od ostalih. Kad se sva djeca okrenu prema van, igra počinje iz početka.

Lit.: A. Sekulić, *Bački Hrvati*, Zagreb, 1991.

P. Skenderović

DISNOTOR (*madž.* disznó: svinja; tor: žrtva), u bačkih Bunjevaca naziv za svinjokolju. U salašara se klanje »ranjenika« (tovnih svinja) tradicionalno obavlja u siječnju i okuplja cijelu obitelj, pri čemu se način njegova izvođenja s vremenom prilagođivao novim mogućnostima (uporaba plina zamijenila je paljenje slamom i vruću vodu i sl.). Osim što je imao izravnu go-

spodarsku važnost s obzirom na osiguravanje hrane za dulje razdoblje, disnotor je bio praćen mnogobrojnim običajima, često gotovo »ritualno« strukturiranima.

Disnotori su obično prethodili »prelima« (obiteljskim okupljanjima) i s njima se svrstavaju u pokladne običaje, vezane za razdoblje od Tri kralja do Čiste srijede. Uz prelo, disnotor je bio jedan od najvažnijih svjetovnih događaja na salašima u zimskim mjesecima.

Lit.: M. Mandić, Nekadašnji svinjokolj u Čavolju, *Etnografija južnih Slavena u Mađarskoj*, 4/1982, Budimpešta.; A. Sekulić, *Bački Bunjevci i Šokci*, Zagreb, 1990.

B. Jaramazović

DIVAN-KLUB, kulturno-prosvjetna udruga sa sjedištem u Aljmašu (*madž.* Bácsalmás), kadšto se spominje i pod nazivom Bunjevački divan-klub. Utemeljili su ga 8. I. 1972. Joso Bende, Joso Dević, Ivan Horvat, Antun Kubatov, Marko Markulin, Stipan Matoš, Stipan Miljački, Joso Petrekanić, Adam Prikidanović i Mišo Rudić. Od njegova utemeljenja do 2001. predsjednik mu je bio Marko Markulin. Na polju njegovanja i očuvanja materinske riječi, običaja i svekolike kulturne baštine te buđenja i snaženja nacionalne samobitnosti bunjevačkih Hrvata, Divan-klub je pridonio bogaćenju kulturnog života grada Aljmaša i okolnih naselja. Sve je vrijeme svojeg djelovanja predstavljao i zastupao interese bunjevačkih Hrvata u Aljmašu te poticao ostvarivanje odluka gradske i mjesne hrvatske manjinske samouprave od njezina utemeljenja 1992. Sudjelovao je u organiziranju tradicionalnih priredaba: Veliko bunjevačko prelo, Dan žena, Spomen-dani Miroljuba Ante Evetovića i biskupa Ivana Antunovića, Hrvatski dan i Dani hrvatskoga jezika. Organizirao je izložbe i putovanja u Hrvatsku, a najveći događaj u životu Kluba bila je proslava 300. obljetnice doselidbe bunjevačkih Hrvata, priređena 1987. Radi boljeg upoznavanja i njegovanja povijesne i kulturne baštine bunjevačkih Hrvata redovito je organizirao klupska predavanja. Djelovao je na zbližavanju hrvatskoga i madžarskog naroda, surađivao je s hrvatskim udrugama u Bačkoj i Pečuhu, a zaslužan je i za uspostavu prijateljske suradnje grada Aljmaša s Bizovcem 1994. Pokrenuo je tamburaški orkestar, utemeljio plesnu skupinu, a 2005. dodijeljeno mu je odličje *Za nacionalne manjine Bačko-kiškunske županije*. Sljednicom Divan-kluba, koji nije bio registriran, 15. X. 2005. postala je Neprofitna udruga aljmaških bunjevačkih Hrvata na čelu s Valerijom Petrekanić Koszó.

Lit.: S. Balatinac, Županijska nagrada aljmaškom Divan-klubu, *Hrvatski glasnik*, Budimpešta, br. 37/2006.

Ž. Mandić

DIVER (*dijal.*), djever, oznaka za srodnički status muževa brata, u nekim bunjevačkim i šokačkim mjestima ima ulogu svatovskog časnika. U pravilu se za tu ulogu bira mladoženjin brat, a ako ga mladoženja nema, ponegdje u bunjevačkim naseljima u okolici Sombora može se izabrati i njegov bratić. Samo u Josićima spominje se mogućnost da kao djever bude izabran i sestrin muž.

Diver (u sredini) u šokačkim svatovima

Primarna je djeverova uloga u svadbenim običajima čuvanje i zaštita nevjeste, koja je izrazitije zastupljena na prostorima ostalih bunjevačkih ogranaka (Primorje, Lika, dalmatinsko zaleđe, zapadna Bosna, Hercegovina) i u drugim hrvatskim krajevima nego u samih podunavskih Bunjevaca. Ta je njegova uloga potvrđena samo na pojedinim lokalitetima: u Erčinu u okolici Budimpešte i u Matevići i Bikiću u okolici Baje u Madžarskoj, u Vojvodini samo u Matarićima kod Sombora, dok u subotičkih Bunjevaca tu njegovu ulogu spominju

tek rijetki stariji izvori. U Matarićima djever još ima i ulogu zabavljača svatova, dok ulogu predvodnika svatova ima među Bunjevcima u široj okolici Sombora. Karakteristična djeverova uloga u Bunjevaca iz somborskoga kraja jest i pozivač svatova (u nekim lokalitetima u toj ulozi naziva se i *fifer*). Djever poziva samo uzvanike s mladoženjine strane, dok se nevjestini svatovi pozivaju na drukčiji način. U Tavankutu je *diver* isto što i *mustulundžija* (*mastalundžija*) u ulozi pozivača svatova. U bačkih Šokaca njegova je uloga da poziva rodbinu u svatove te prati nevjestu na vjenčanje.

Djever kao mladoženjin brat (ne i svatovski časnik) ima neke dužnosti u svadbenim običajima i u nekim mjestima u okolici Subotice (Tavankut, Žednik), među bačkim Šokcima (potvrđeno samo u Beregu) te u nekim lokalitetima u okolici Budimpešte u okviru svoje opće časničke uloge.

U Beregu i Monoštoru njegov je glavni atribut u prošlosti bio *pregač* – kecelja ili *otarak* (ručnik opasan sprijeda), koji mu daruje mladenka te ga nosi privezana sprijeda kao kecelju, dok na reveru kaputa ima pričvršćenu veliku granu ružmarina okićenu bijelim vrpcama. Danas mu se preko grudi obično vezuje bijelo platno za mušku košulju. U Beregu i mladenka ima svojeg *divera*, koji se po boji vrpca na košulji razlikuje od mladoženjina. U Plavni djever biva kumov sin, a njegov su svatovski atribut čuture za koje su privezani ručnici.

Lit.: M. Radičev, Šokački svadbeni običaji u Bačkom Briegu, *Klasje naših ravni*, 1, Zagreb, 1943; M. Černelić, *Uloge i nazivi odabranih svatova u Bunjevaca*, Zagreb, 1991; M. Bosić, *Ženidbeni običaji Šokaca Hrvata u Bačkoj*, Novi Sad, 1992.

M. Černelić

DIVOJA, dječja igra u Bunjevaca. Desetak djece poreda se u dva reda međusobno razmaknuta 4-5 koraka. Držeći se za ruke, pjevaju naizmjence po jedan stih kratke pjesme (*Imate li divoja, divoja? / Mi imamo divoja, divoja! / Dajte nam po jednu, po jednu! / Mi ne damo nijednu, nijednu!/ A mi ćemo na silu, na silu! / Sila Boga ne moli, ne moli!*), nakon čega se jedan red zatrčava prema drugomu te se pokušava probiti između njihovih spojenih ruku. Ako u tome uspiju, jednog igrača iz protivničkog reda vode u svoj, u suprotnome jedan njihov član ostaje kod protivnika. Nakon toga mijenjaju se uloge, a igra traje sve dok jednom redu ne ponestane igrača.

Lit.: I. Prćić, Bunjevačke pučke sigre, *Subotička Danica (nova) : Kalendar za 1997. godinu*, Subotica, 1996.

P. Skenderović

DIVOJAČKO KATOLIČKO DRUŠTVO → Katoličko divojačko društvo

DIVOJAČKO KOLO, bunjevački narodni ples. Plešu ga djevojke u kolu klasičnog tipa, pri čemu su im ruke prekrižene iza leđa. Kolo se pri izvođenju giba u lijevu stranu. Postoje dva plesna uzorka, od kojih je jedan osmodijelni s novim načinom iskvrcavanja, a drugi četverodijelni sa starim načinom. Melodijski je divojačko kolo jednako subotičkomu, no subotičko je kolo mješovite naravi.

Divojačko kolo

Lit.: A. Ivančan, Narodni plesni običaji Hrvata Bunjevaca, u: N. Zelić, *Protiv zaborava*, Zagreb, 2000.

Lj. Vuković

DJEVER → Diver

DOBRI PASTIR, hrvatski katolički kalendar-godišnjak. Izlazio u Sarajevu 1951.-92., a izdavali su ga franjevci provincije Bosne Srebrene. Formalni utemeljitelj i osnivač bilo je vlastima blisko Udruženje katoličkih svećenika Narodne Republike Bosne i Hercegovine, a posljednjih je godina izdavač postala sama redak-

cija. Dugo godina sloboda sadržaja bila je ograničena i svedena uglavnom na sažetak kršćanskih istina i uputa za praktični vjerski život te na popularna i poučna štiva za puk. Do 1970-ih i ponovnog pokretanja kalendara *Subotička Danica* čitali su ga i hrvatski katolici u Bačkoj, gdje su ga širili franjevci.

Lit.: *Opći religijski leksikon,* Zagreb, 2002; *Dobri Pastir,* Sarajevo, 1951-1992; *www.bosnasrebrena.ba*

J. Štefković

DOBROTVORNA ZAJEDNICA *AMOR VINCIT* (*lat*. amor vincit: ljubav pobjeđuje) humanitarna udruga »ljubav pobjeđuje«. Osnovana je u Subotici početkom 1993. na poticaj vodstva Demokratskog saveza Hrvata u Vojvodini, a njezin se rad nastavlja na tradiciju Dobrotvorne zajednice Bunjevaka, Katoličkoga divojačkog društva i Katoličkoga momačkog društva, koji su djelovali prije Drugoga svjetskog rata. Članstvo Zajednice čine uglavnom žene različitih profesija, pri čemu prevladavaju liječnice, prosvjetne i socijalne djelatnice te odvjetnice.

Temeljna joj je svrha pružanje humanitarne pomoći siromašnima i drugim potrebitima, prije svega pripadnicima hrvatske zajednice u Vojvodini. Posebno intenzivno djelovala je nakon samog osnutka, kad je, zbog rata, velik dio stanovništva Vojvodine naglo osiromašio, a dio je Hrvata, napose srijemskih, prognan i izbjegao, što je neposredno potaknulo njezino osnivanje. Glavna djelatnost stotinjak članova i volontera bila je zato u početku nabava, prikupljanje i raspodjela hrane, odjeća, obuće, lijekova, ogrjeva, školske opreme i sl. te pružanje pravne pomoći i smještaja prognanim srijemskim Hrvatima. Osim na teritoriju subotičke općine, preko ogranka u Petrovaradinu djelovala je i u Novom Sadu te Srijemu. Financijsku potporu i potrepštine osiguravali su dijelom imućniji vojvođanski Hrvati, ali najveći su donatori bile velike međunarodne humanitarne organizacije (npr. Crveni križ Njemačke). U dva je navrata Zajednica svoju pomoć, ponajprije prehrambene proizvode, upućivala i kosovskim Hrvatima u Janjevu.

Amblem Dobrotvorne zajednice *Amor vincit*

Od kraja 1990-ih opseg djelovanja Zajednice znatno je smanjen. Rad je ograničen na prikupljanje odjeće i školskog pribora za siromašne obitelji te donacije potrebitima za Uskrs i Božić. Dosadašnje su predsjednice bile Ana Kopunović (1957.-1996.) i Ruža Crnković.

Lit.: A. Kopunović, Dobrotvorna zajednica »Amor Vincit« – Subotica, *Tjedan Hrvata iz Vojvodine*, Zagreb, 1998; *Govor predsjednice Skupštine Jelene Borković na svečanoj Skupštini u povodu obilježavanja 10. obljetnice Zajednice*, Arhiva Dobrotvorne zajednice *Amor vincit*.

T. Žigmanov

DOBROTVORNA ZADRUGA BUNJEVKI, dobrotvorna organizacija somborskih Bunjevaka osnovana 1924. Utemeljena je zauzimanjem članica *Bunjevačkoga kola*, a za prvu predsjednicu izabrana je Julija Bošnjak. Zadruga nije imala svoje prostorije, već je djelovala u prostorijama *Bunjevačkoga kola*, u sklopu kojega je djelovala kao jedna od njegovih sekcija. Svrha joj je bila pomaganje siromašnima u hrani, odjeći i novčanim prilozima. Sredstva za djelovanje osiguravana su većinom dobrovoljnim prilozima članova *Bunjevačkoga kola*, od godišnjih članarina Društva i prihoda ostvarenih održavanjem kazališnih predstava i zabava. Na djelovanje Zadruge i njezinu materijalnu osnovicu negativno će utjecati odvajanje većeg broja nezadovoljnih članova *Bunjevačkoga kola* u Hrvatsko kulturno društvo *Miroljub* sredinom 1930-ih godina U novo društvo prešle su i mnoge članice Dobrotvorne zadruge Bunjevki, na čelu s predsjednicom, koje su 7. XI. 1937. pri »Miroljubu« osnovale sekciju

Dobrotvorna zajednica Bunjevaka Hrvatica. Nerijetko je između dvije Zajednice (pri »Bunjevačkom kolu« i pri »Miroljubu«) dolazilo i do otvorenih sukoba.

Tijekom Drugoga svjetskog rata zadruga je nastavila svoje djelovanje pomažući obiteljima članova *Bunjevačkoga kola* koji su bili pozvani u honvéde (madžarske domobrane). Ipak, materijalna moć zadruge bit će bitno smanjena zbog ratnih prilika u kojima će njezino djelovanje sve više odumirati. Nakon ujedinjenja *Bunjevačkoga kola* i Hrvatskoga prosvjetnog društva *Miroljub* 1945. Zadruga je prestala djelovati kao posebna organizacija.

Izvori: Arhiva HKUD »Vladimir Nazor«: spis o istupanju iz Bunjevačkog kola od 6. IV. 1937; Zapisnik Upravnog odnora od 7. XI 1937.

Lit.: P. Pekić, *Povijest Hrvata u Vojvodini*, Zagreb, 1929; *Danica*, br. 5, 6, 11, Sombor, 1934; *Glas naroda*, br. 11, Sombor, 1938; M. Beljanski, *Sombor i bunjevački nacionalni preporod (1870-1945.)*, Sombor, 1971.

M. Bara

DOBROTVORNA ZAJEDNICA BUNJEVAKA, karitativna udruga subotičke ženske mladeži. Osnovana je poslije Prvoga svjetskog rata. Ubrzo nakon ulaska srpske vojske u Suboticu 13. XI. 1918. počelo je karitativno djelovanje bunjevačkih djevojaka, koje su pružale pomoć oboljelim i ranjenim srpskim vojnicima. U tom razdoblju Bunjevke su usko surađivale sa Srpkinjama, a prvi zajednički sastanak održan je 5. XII. 1918. u organizaciji Mice Radić, Olge Stanković i Mande Kuntić. Zajedničko djelovanje Bunjevaka i Srpkinja poticano je i na stranicama subotičkog *Nevena*, a bilo je formalizirano kao ženska sekcija Omladinskoga društva Jugoslavija. Iako je na službenom pečatu Zajednice upisana 1918. godina, samostalno je djelovalo tek od 1919. U pismu koje su predsjednik Omladinskog društva Jugoslavije Petar Zvekić i inicijatorica osnivanja bunjevačkoga ženskog društva Kata Prćić 1. III. 1919. uputili subotičkomu velikom županu i gradonačelniku Stipanu Matijeviću ističe se da novo žensko društvo ima svrhu potpomagati i prosvjećivati školsku mladež radi podizanja zapuštene narodne svijesti. Isprva je upravitelj Dobrotvorne zajednice Bunjevaka bio Ilija Kujundžić, a nakon njega Blaško Rajić. U međuraću se Zajednica, osim na prosvjećivanje ženske

Pečat Dobrotvorne zajednice Bunjevaka

mladeži, usmjerila i na karitativni rad s djecom, pa je svake godine na Dječji dan organizirala velike humanitarne zabave na kojima su prikupljani prilozi za pomoć nezbrinutoj i siromašnoj djeci. Zajednica je slične priredbe i kućne zabave organizirala i prigodom katoličkih blagdana, napose na Duhove, a članice su, skupa s Katoličkim divojačkim društvom, aktivno sudjelovale i u organizaciji crkveno-pučkih svečanosti. Za svoju nebesku zaštitnicu Zajednica je izabrala sv. Janju s Isusom u naručju, čiji se lik nalazio i na službenom pečatu. Prva predsjednica bila je Kata Prćić, nakon nje Manda Sudarević–Dulić (supruga dr. Franje Sudarevića), a do kraja Drugoga svjetskog rata Manda Šarčević. U Dobrotvornu zajednicu Bunjevaka 1927. bilo je učlanjeno više od 700 djevojaka i žena (1933. – 620) te je to bila jedna od najmasovnijih međuratnih bunjevačkih organizacija. Za vrijeme Drugoga svjetskog rata članice Zajednice skrbile su za ljude na prisilnom radu, a posebnu pozornost pokazale su prema kolonistima i dobrovoljcima koji su bili zatočeni kod stare bolnice u Subotici. Prestala je djelovati poslije Drugoga svjetskog rata.

Izvori: Historijski arhiv Subotica, F:47, II. 27/1919, IV 3471/1932, IV 3163/1933, IV 6122/1938.

Lit.: *Neven*, br. 13, 16, Subotica, 5. XII. 1918; M. Knežević, *O Bunjevcima,* Subotica, 1927; L. I. Krmpotić, Društveni rad Blaška Rajića, *Subotička Danica: Kalendar za 1984. god*., Subotica, 1983; T. Vereš, *Bunjevačko pitanje danas*, Subotica, 1997.

K. Bušić

DODOLA, starodrevni obred prizivanja kiše. Izabrana, posebno opremljena skupina obilazi selo izvodeći propisane obrede, popraćene odgovarajućom pjesmom. U Hrvatskoj je običaj bio poznat u jadranskom području, Žumberku (pod nazivom »prporuše« i sl.) i istočnoj Slavoniji. Zastupljen je bio i u bačkih Hrvata te Hrvata u okolici Budimpešte.

Prema kazivanjima mještana, u Santovu i Beregu održavao se sve do Prvoga svjetskog rata. U ta dva sela dodola je bio »na golo rasprimit šijak« posve prekriven zelenim grančicama, najčešće zove. Njega vodi »pridvođač« (mladić), a slijede ga »dodolačice«*,* tj. 5-6 djevojčica odjevenih u »rubinke« (uske duge potkošulje). Bosi prolaze selom, a na pridvođačev poziv: »Staro, mlado, ajde vamo! Dodola, dodola!«, ljudi se, obično na uglu, okupljaju i dodolu polijevaju vodom pjevajući: »Otiraj nam sušu izgladnicu, oj, dodolo, dovabi kišicu!« Dodolačice se na to uhvate u kolo i oko dodole plešu govoreći: »Oj, dodolo, dodolice, / domolji nam ti kišice, / da se polje zeleni, da nam svašta urodi! / De, dodolo, ugodi, ugodi!«

U Sonti su nazivane »dodole« ili »dojdole«, a zabilježena je i pučka etimologija »dojdi dole, kišo«. Pred Spasovo i Duhove, u vrijeme kad je poljoprivrednim kulturama kiša najpotrebnija, 5-6 starijih žena okićenih zovom i predvođenih »Dodom« išlo je od kuće do kuće i po dvorištima pjevalo: »Naša Doda, / moli Boga, / da nam padne / rosna kiša, / i pokvasi, / naše polje, / da naraste / naše žito, / naše žito i / kukuruz / i kukuruz / i krompiri / i sva naša rana!« Nakon otpjevane pjesme gazdarica je vodom iz vjedra polijevala glavnu Dodu te ih darivala komadom slanine, jajima i sl.

U dalmatinskih Hrvata u Senandriji »dodolanje« se održalo sve do 1946. Dodolali su isključivo muškarci jer »i Bog je muški«. »Dodola« je bio odrastao muškarac prekriven šašom i lišćem. Vodio ga je »muškić« (dječak) s »klepečkom« (klepkom) u ruci, a pratilo ih je 5-6 dječaka. Išli su od kuće do kuće, i to samo u gradskom četvrti Brdo, gdje su stanovali njihovi sunarodnjaci. Dječaci su pjevali: »Oj kršćani i kršćanke, / oj Brđani i Brđanke, / lepo molim vas sviju, / otvarajte kapiju, / čujte dodolin glas, / čujte dodolin glas«. Ljudi su izlazili i pjevali: »Oj, dodola, dodola,/ šta bi tebe trebalo?«, a dodola im je odgovarao: »Jedna kanta vodice/ i od Boga rosice«. Na to su ga polijevali vodom i u torbicu, koja je muškiću visjela o vratu, stavljali novčić. Pritom su dodoli govorili: »Ti za ćošak, a Božja rosica kablom!«. Zaslugom Senandrijke Eve Drobilić dodolanje je oživljeno 1972. te je postalo turističkom atrakcijom. U organizaciji senandrijske Hrvatske manjinske samouprave kadšto se održava i u naše vrijeme. Na taj obred u Senandriji danas podsjeća i Dodolska ulica (*madž*. Dodola utca) te kip Dodola, rad tamošnjeg Hrvata Imre Pišćura. U okolici se tijekom 1920-ih dodolalo i u Andzabegu i Tukulji, gdje su za vrijeme suše pravili veliku lutku, prekrivali je zelenilom, a po naselju su je nosile djevojčice pjevajući i plešući oko nje.

Lit.: Ž. Mandić, »Dalmatinci Senandrije grada«, *Pogledi, Časopis za kulturu i društvena pitanja Hrvata u Mađarskoj*, br. 2, Budimpešta, 2003; J. Brdarić, Običaji iz stare Sonte, *Subotička Danica (nova): Kalendar za 2000. godinu*, Subotica, 1999.

Ž. Mandić i T. Žigmanov

DOKO, Zdravko (Paoče, općina Mostar, BiH, 7. II. 1945.), liječnik specijalist. Sin Grge i Anđe, rođ. Pehar. Gimnaziju je završio u Mostaru, a medicinski fakultet u Novom Sadu 1971. Nakon studija radio je kao liječnik u subotičkom Domu zdravlja. Specijalizaciju iz sportske medicine završio je 1977. te je postao prvi specijalist te grane medicine u Subotici. Zaslužan je za razvoj i napredak sportske zdravstvene službe u Subotici, a sudjelovao je i na mnogobrojnim savjetovanjima, na kojima je izlagao o problematici zdravstvenog stanja sportaša i o sportsko-medicinskim or-

ganizacijama. Bio je predsjednik Zdravstvene komisije Nogometnog saveza Vojvodine, predsjednik Općinskoga nogometnog saveza u Subotici i službeni sudionik-liječnik Mediteranskih igara u Splitu 1979. Dobitnik je mnogih priznanja od sportskih organizacija te Diplome i zvanja međunarodnoga sportskog liječnika (FIMS). Od 1990-ih godina živi u Rijeci.

Lit.: E. Libman, F. Kinka, Prilozi za istoriju sporta i sportsko-medicinske službe u Subotici, *Športno-medicinske objave*, br. 1-4, Ljubljana, 1984; E. Libman, *Lekarska društva u Subotici (1880-2005)*, Subotica, 2005.

E. Libman

DOLAF (*tur*. dolap < *pers*. dulab: ormar s policama, pričvršćen uza zid ili uzidan u zid), u bačkih Hrvata dio nekadašnjega sobnog pokućstva, veća komoda. Izrađivan je od čvrstog drveta, sastoji se od 3-4 duboke ladice s porculanskim ručicama. U ladicama su čuvani posteljina, stolnjaci, ženska odjeća, košulje i dr., a na gornjoj površini, koja je uglavnom prekrivana čipkom, držani su molitvenik, križ, porculanske Gospine figurice i predmeti za svakodnevnu uporabu (lampaš, žigice, ručno zrcalo…).

P. Skenderović

DOLAMA, skupocjen muški ogrtač. Bunjevci su je prihvatili pod utjecajem Madžara, u kojih je bila uobičajena kao dio graničarske odore. Potkraj XVIII. st. izrađivala se od zelenog sukna, a poslije od fine crne čohe, dok je iznutra bila podstavljena crvenom čohom. Bila je duga do koljena, a straga je bila nabrana u predjelu struka – nabori su nazivani »laptićima«. Sprijeda se kopčala s 18 srebrnih puceta i s 18 srebrnih »punki«. Bila je uobičajena samo u imućnijim slojevima.

Lit.: M. Đorđević Malagurski, *Stara bunjevačka narodna nošnja i vez*, Subotica, 1940.

K. Suknović

DOM, **1.** »list hrvatskom seljaku za razgovor i nauk«. Izlazio je u Zagrebu od 15. XII. 1899. do 10. XI. 1904. pod uredništvom Antuna Radića, koji ga je gotovo u cijelosti ispunjavao vlastitim člancima. Bio je ponajprije preporoditeljsko-prosvjetni list, kojemu je glavna svrha bilo podizanje svijesti hrvatskih seljaka.

Antun Radić je u *Domu* objavio nekoliko članaka o borbi ugarskih Bunjevaca i Šokaca za uvođenje hrvatskog jezika u škole. Pišući o krajevima preko Drave i Dunava, isticao je da: »tamo ima još našeg naroda, tamo je kraj Bačka i Banat, gdje su naši ‘Bunjevci’ i ‘Šokci’ pravi Hrvati.« Prenosio je i tekstove iz subotičkog *Nevena*, a u rubrici *Glasovi iz naroda* na bunjevačkoj su ikavici objavljivani prilozi čitatelja iz Bačke. S druge strane, *Neven* je prenosio članke iz *Doma o Bunjevcima-Hrvatima u Ugarskoj*.

2. glavno glasilo Hrvatske seljačke stranke. Pokrenut je 5. XII. 1906. u Zagrebu, a uređivao ga je, s kraćim prekidima, do svoje smrti Stjepan Radić. Od 14. V. 1912. do 27. VIII. 1914. uređivao ga je njegov brat Antun Radić, koji je i u njemu objavljivao priloge o Bunjevcima i Šokcima. Zbog napisa i političkih prilika, izdavanje lista nekoliko je puta zaustavljano (1914.-1917., 1919., 1931.-1935.), ali je ponovno pokretan pod novim imenima: *Slobodni dom* i *Seljački dom*. U različitim periodima mijenjao je i podnaslove (»seljačke novine za gospodarstvo i prosvjetu«, »glavno glasilo hrvatske seljačke politike«, »glavno glasilo Hrvatske republikanske seljačke stranke«, »glavno glasilo Hrvatske seljačke stranke«), dok je za Šestosiječanjske diktature izlazio bez podnaslova. Prvi je sustavno objavljivao novinske i književne sastavke seljaka, koji su svojim sadržajem poticali seljaštvo na političko angažiranje. U njima je na jednostavan i svakom razumljiv način objašnjavana i idealizirana uloga seljaštva u društvu.

U političkome i kulturnom životu bačkih Hrvata glasilo je bilo snažno prisutno od 1923., kad je ojačao Radićev utjecaj u Bačkoj, napose u Tavankutu i Bačkom Monoštoru. List se širio od ruke do ruke i zajednički je čitan na seljačkim skupovima te je broj njegovih čitatelja bio mnogostruko veći od broja pretplatnika. Osim u podizanju prosvjetne razine seljaštva, odi-

grao je važnu ulogu i u jačanju njihova političkog aktivizma. Politička angažiranost seljaštva u Bačkoj bitno je utjecala na širenje socijalnih ideja hrvatskoga nacionalnog pokreta, a ujedno i na sveukupni proces hrvatske nacionalne integracije. Kao suradnici, svoje su priloge u listu objavljivali predstavnici mjesnih i kotarskih organizacija HSS-a u Bačkoj, koji su, osim o političkim prilikama, izvještavali i o prosvjetno-kulturnim problemima hrvatske zajednice.

Dom je prestao izlaziti 3. IV. 1941., a ponovno je pokrenut na partizanskom teritoriju na Petrovoj gori u srpnju 1943. pod nazivom *Slobodni dom*. Poslije rata *Slobodni dom* je do 1963. izlazio u Zagrebu kao tjednik s podnaslovom »glavno glasilo Hrvatske republikanske seljačke stranke«. Nakon obnove Jugoslavije Hrvatska republikanska seljačka stranka bila je kratko vrijeme aktivna i na području Bačke, ali ni glasilo ni stranka više nisu dosegnuli utjecaj koji su imali u međuraću.

Izvor: Hrvatski državni arhiv u Zagrebu, fond Radić, Antun, Pavle i Stjepan, F: 815, kut. 1.

Lit.: (***), Hrvati u Ugarskoj, *Dom*, 20, Zagreb, 1900; (***), Dvi hrvatske odkinute grane, *Dom*, 19, Zagreb, 1902; (***), Nevolje Hrvata u Ugarskoj, *Dom*, 20, Zagreb, 1902; (***), Naši Bunjevci, *Dom*, 8, Zagreb, 1904; (***), Kako napreduje HRSS, *Slobodni dom*, 29, Zagreb, 1923; (***), I Bunjevci su Hrvati, *Slobodni dom*, 52, Zagreb, 1923; (***), Radikalsko-batinaška strahovlada proti Hrvatima u Bačkoj, *Dom*, 2, Zagreb, 1925; M. Kusturin, Pozdrav iz Bačke, *Dom*, 17, Zagreb, 1925; S. Ognjanov, Bački Hrvati za svog vođu i poginule mučenike, *Dom*, 32, Zagreb, 1928; (***), Govor vojvođanskog Hrvata Vukovića, *Dom*, 26, Zagreb, 1928; I. Tolj, Svi smo Hrvati danas jedno, *Dom*, 29, Zagreb, 1928; A. Radić, *Sabrana djela* II, III, Zagreb, 1936; A. Radić, *Sabrana djela*, IV, V, VI, Zagreb, 1937; A. Radić, *Sabrana djela*, XIII, Zagreb, 1938; M. Matočec, Pozdrav braći Bunjevcima, *Seljački dom*, 11, Zagreb, 1939; B. Krizman, *Korespondencija Stjepana Radića*, Zagreb, 1972; *Enciklopedija Jugoslavije*, 3, Zagreb, 1984., *Hrvatska enciklopedija*, 3, Zagreb, 2001.

M. Bara

DOMINIKANCI, naziv za članove Reda propovjednika (*lat*. Ordo Praedicatorum, OP) izveden iz imena njegova utemeljitelja. Red je u Katoličkoj crkvi osnovao karizmatični propovjednik Dominik de Guzmán (Calaruegi, Španjolska, oko 1170. – Bologna, Italija, 6. VIII. 1221.) kako bi pomogao u evangelizaciji Europe i obraćenju poganskih naroda i plemena na području Švedske, Pruske i istočne Ugarske. Da bi ostvario to poslanje, Dominik je inzistirao na tome da se Red drži stare redovničke tradicije zajedničkog života u siromaštvu, sukladno regulama sv. Augustina, ali je prihvatio novi oblik rada te su njegova subraća putovala i propovijedala. Prije toga morali su se »opskrbiti« znanjem i posvetiti se studiju teologije. Papa Honorije II. potvrdio je 1216. osnutak Reda propovjednika, koji se već za Dominikova života proširio diljem Europe. Među članovima Reda velik je broj onih koji su dali trajni prinos ne samo širenju nauka Katoličke crkve nego i razvoju sveučilišta, znanosti i filozofije (sv. Albert Veliki, sv. Toma Akvinski, sv. Katarina Sijenska, Meister Eckhart i dr.). Danas Red propovjednika diljem svijeta ima 626 kuća i više od 6300 redovnika.

Ubrzo nakon osnutka, već na Drugome općem zboru Reda, koji je pod Dominikovim vodstvom održan 1221. u Bologni, donesena je odluka o dolasku dominikanaca u Hrvatsko-Ugarsko Kraljevstvo. Od tog doba dominikanski su samostani osnivani na cijelom teritoriju koji su naseljavali Hrvati: u Dubrovniku 1225., Ninu 1229., Banovu Brdu u Vrhbosanskoj župi 1233., Zagrebu prije 1241., Zadru 1244., Splitu 1245., Kotoru i Trogiru 1265., Šibeniku 1346., Senju prije 1380., Bolu na Braču 1462., Korčuli 1480. i drugdje. Samostana je bilo i u Istri, Lici, današnjoj zapadnoj Bosni (Bihać, Dubica) te na prostoru između Drave i Save, a dubrovački dominikanci redovničke su kuće imali i u trgovačkim ispostavama Republike na području današnje Crne Gore i Srbije. Dominikanci su ostavili znatan trag u povijesti Katoličke crkve u Hrvata i Hrvatske na području visokog školstva, znanosti i kulture, a jedan je od najpoznatijih hrvatskih dominikanaca blaženi Augustin Kažotić. Danas djeluju u trinaest samostana u Hrvatskoj i Bosni

i Hercegovini, a Hrvatska dominikanska provincija ima sedamdesetak redovnika.

Prvi dominikanski samostani na prostoru između Dunava i Tise osnovani su vjerojatno u XIV. st. u Bodrogu i Segedinu. U drugoj polovici XV. st. dominikanci su podigli samostan i crkvu Marijina Uznesenja u Somboru. Službeni dokument za gradnju crkve i samostana izdan je 1481., a nalazili su se na području današnje Istarske ulice u Somboru. Samostan je vjerojatno uništen poslije Mohačke bitke 1526. ili prilikom turskog zauzeća Sombora 1541.

Grb dominikanskog reda

Početkom XX. st. dominikanci su se ponovno pojavili u međuriječju Dunava i Tise, sada kao pučki misionari i širitelji pobožnosti krunice. Dominikanac Anđeo Marija Miškov u listopadu i studenome 1908. održao je pučke misije u Lemešu, Čonoplji, Bajmoku, Sonti i Vajskoj; u listopadu 1909. vodio je trodnevnu pripravu u franjevačkoj crkvi u Subotici u prigodi posvete proširene samostanske crkve, a u studenome iste godine pučke misije u Žablju, Titelu i Plavni. Dominikanci Jacint Belić i Dominik Domić održali su pučke misije u župi sv. Jurja u Subotici u prosincu 1930.

Ta sporadična dominikanska prisutnost u ovim krajevima zakratko se ustalila s dolaskom dominikanaca u Suboticu nakon Drugoga svjetskog rata. Biskup Budanović oduševio se dominikancima za svojega prisilnog boravka u dominikanskom samostanu u Budimpešti 1941., gdje su ga impresionirali njihova humanost, učenost i mudra pastoralna djelatnost. Iako nema sačuvanih dokumenata o počecima dogovora o dolasku dominikanaca u Suboticu, pismo provincijala o. Anđelka Fazinića od 20. XI. 1945. svjedoči o tome da je tu inicijativa pokrenuo upravo biskup Budanović. Dominikanci su stigli u Suboticu 29. XI. 1945. – provincijal o. Anđelko Fazinić i dva člana zagrebačkog samostana o. Kazimir Horšić i o. Anđelko Huljev. Nastanili su se u tzv. Mamužićevoj kući (Somborska cesta 16). Na prvu nedjelju Došašća 2. XII. 1945. sâm biskup Budanović dominikance je svečano uveo u crkvu Isusova Uskrsnuća, a narodu je protumačio razlog njihova dolaska i poslanja.

Nakon dolaska u Suboticu dominikanci su morali steći povjerenje vjernika i svladati neke teškoće. Jedna je od njih je bila nepoznavanje madžarskog jezika pa je o. Kazimir Horšić ubrzo otišao u Bačko Petrovo Selo i ondje ga uspješno svladao. Da bi pokrenuli vjerski život u župi i cijelom gradu, dominikanci su uveli neke pastoralne novosti: prvi put u povijesti župe Isusova Uskrsnuća održana je svečana misa polnoćka, koja se prije toga slavila na Badnju večer, a uveli su i pohod obiteljima i blagoslov kuća. Njihov rad postao je još plodniji nakon što je u Suboticu došao o. Stanko Stanić, vrsni propovjednik i organizator crkvenog pjevanja. Veliki uspjeh je imao i o. Anđelko Huljev u radu s ministrantima. Njegov rad privukao je u dominikance i o. Tomu Vereša.

Svojim poletnim radom dominikanci su razbudili župu, cijeli grad i obližnja mjesta, kamo su ih pozivali da propovijedaju. No ubrzo se dogodio prvi zabrinjavajući znak: o. Časlav Novak otišao je s vjernicima na hodočašće u Aljmaš i ondje nestao 10. IX. 1946. Nikad se ništa nije doznalo o njemu. Unatoč tomu, dominikanci su svoj rad nastavili još predanije te su u Subotici odlučili osnovati i samostan. Prodali su zemlju koju je Jovana Prćić još 1941. darovala za odgoj dominikanskog pomlatka u Dubrovniku te su kupili kuću na Somborskoj cesti br. 41, koja je bila znatno bliža crkvi. Iako su imali urednu dokumentaciju, nikad se nisu mogli useliti u nju. Najteži udarac pogodio ih je kad je o. Stanko Stanić uhićen, lažno optužen i osuđen na 7 godina zatvora. Ubrzo je i o. Anđelko Huljev bio premješten u samostan na Bolu kao profesor povijesti u do-

minikanskoj gimnaziji. O. Pero Odak i o. Dominik Šantić, koji su nakon toga došli u Suboticu, nisu se ondje dugo zadržali.

Kratko djelovanje dominikanaca u Subotici prestalo je 19. IV. 1948. Tog je dana o. Dominiku Šantiću, o. Peri Odaku i o. Kazimiru Horšiću uručeno rješenje Odsjeka unutarnjih poslova kojim im je zapovjeđeno da u roku od 24 sata napuste Suboticu i okolicu u krugu od 15 kilometara. O. Kazimir zadržao se još u Somboru, dok je provincijal pokušao posredovati kod državnih vlasti, ali nije uspio ništa postići. Djelovanje dominikanaca u Subotici, iako kratko, ostavilo je traga u duhovnom životu vjernika grada Subotice.

Lit.: W. A. Hinnebusch, *Dominikanci – kratka povijest Reda*, Zagreb, 1997; S. Krasić, *Dominikanci – povijest Reda u hrvatskim krajevima*, Zagreb, 1997; T. Vereš, »Bili fratri» u Subotici (1945–48), *Subotička Danica: Kalendar za 1993. godinu*, Subotica, 1992; www.dominikanci.hr; www.hbk.hr.

B. Rudić

DOMINIKANKE, članice ženskog ogranka Reda propovjednika (*lat*. Ordo Praedicatorum, OP). Ime su dobile po utemeljitelju Dominiku de Guzmánu (Calaruegi, Španjolska, oko 1170. – Bologna, Italija, 6. VIII. 1221.). On je već 1206. u francuskom Pruilleu osnovao zajednicu ženskih redovnica, koje su živjele prema pravilima Reda, a svojom su molitvom i žrtvom zazivale Božji blagoslov na braću propovjednike. Iz tih korijena niknule su mnogobrojne ženske dominikanske zajednice različitih profila, kao što su klauzurne koludrice ili redovnice, dominikanske trećoredice i apostolske sestre.

Na području Hrvatske ženske dominikanske zajednice isprva se osnivaju u dalmatinskom primorju. Stariji dominikanski ljetopisci zaslugu za to pripisuju bl. Jakovu iz Zadra, koji je, prema nalogu samog osnivača Dominika, s još trojicom braće došao u Zadar. Ondje je osnovao samostan i proširio djelovanje Reda, usmjereno ponajprije protiv širenja bogumilskog nauka iz Bosne. Potaknute njihovim propovijedanjem, neke su se obraćenice odlučile za samostanski život prema dominikanskim pravilima. Druga interpretacija dolaska dominikanki na hrvatsko tlo vezana je uz invaziju Mongola i bijeg redovnica iz Veszpréma. Prema toj verziji najprije su došle u Nin 1241., a poslije su preseljene u Zadar. Najpoznatija dominikanka u Hrvata jest bl. Ozana (1493.-1565.) iz Kotora, koja je u tom gradu osnovala samostan dominikanskih trećoredica.

Od svih ženskih dominikanskih zajednica različitih profila potkraj XIX. st. u Hrvatskoj su opstale samo zajednice u Šibeniku i Splitu. Hrvatski dominikanac i vrsni propovjednik o. Anđeo Marija Miškov (1848.-1922.) nije se mirio s takvim stanjem. Kad je 1902. izabran za provincijala Dalmatinske provincije, za sjedište je izabrao grad Korčulu i ondje pristupio ostvarenju svoje dugogodišnje zamisli. Našao je duhovnu i materijalnu potporu u biskupu Josipu Juraju Strossmayeru, koji je bio prvi i najveći dobročinitelj nove zajednice dominikanki u Hrvata. Uz njegovu potporu o. Miškov počeo je graditi samostan i zavod za djevojke. Cilj mu je bio odgoj ženske mladeži u katoličkom i hrvatskom duhu te skrb za bolesnike i potrebite. God. 1905. u Korčuli je počela raditi Kongregacija sestara dominikanki Svetih anđela čuvara. Danas Kongregacija ima oko 140 redovnica, koje, osim u Hrvatskoj, djeluju i u Kanadi, Sjedinjenim Američkim Državama, Njemačkoj i Vojvodini.

Među bačkim Hrvaticama novu kongregaciju prva je upoznala Subotičanka Veronika Vidaković, redovničkim imenom s. Mala Tereza. Ona je stupila u zajednicu dominikanki na Korčuli 1927., a godinu dana poslije slijedila ju je i sestra Julijana. Obje su, a osobito s. Mala Tereza, nastojale proširiti djelovanje Kongregacije na Bačku. Nakon dugih godina molitve i molbi upućenih biskupu Lajči Budanoviću Kongregacija je dobila dozvolu za otvaranje kuće u Subotici. Dominikanke su došle u župu sv. Jurja i nastanile se u kući obitelji Kopunović Legetin, čiji je sin svećenik Ante Kopunović bio školski kolega s. Male Tereze i želio je da njihova kuća jednom

bude samostan dominikanki. Sestre su svečano uvedene u službu župne zajednice 11. V. 1947., a biskup Budanović zaželio je da im vjernici daju rada i povjerenja, jer je uvjet za njihov dolazak bio da neće prosjačiti. Veliku potporu pružio im župnik Pavao Bešlić, a poslije i kapelan Marko Kopunović. Sestre su se prihvaćale svakog posla: šivanja, čuvanja djece, davanja satova iz glazbe i jezika. S. Mala Tereza, uz pomoć Bele Tikvickoga, osnovala je mješoviti crkveni zbor te je uspješno njegovala liturgijsko pjevanje.

Samostan dominikanki u Subotici

Nakon smrti vlasnika kuće dominikanke su imale različitih problema dok 1954., uz pomoć dobročinitelja, napokon nisu isplatile kuću. Biskup je dopustio da u kapelici bude stalno prisutno Sveto otajstvo, a sâm im je darovao oltar iz Subotičke matice. Zbog loših uvjeta stanovanja i stalnih popravaka nova je zgrada podignuta 1985.-86. Sestre su do danas prisutne u župnom pastoralu, u novije vrijeme i u školskom vjeronauku, a u svojem samostanu skrbe i za stare i bolesne.

Dominikanke su djelovale i u župi Srca Isusova u Tavankutu u razdoblju 1958.-98. Na molbu tadašnjeg župnika Ivana Lebovića dominikanke su prihvatile rad u župi, koji se sastojao u skrbi za crkvu, katehiziranju i vođenju crkvenog pjevanja, a zbog nedostatka osoblja nakon 40 godina napustile su rad na toj župi.

Prisutnost dominikanki u Bačkoj urodila je i mnogobrojnim zvanjima s ovog područja: 22 djevojke stupile su u njihovu zajednicu.

Lit.: S. Krasić, *Dominikanci – povijest Reda u hrvatskim krajevima*, Zagreb, 1997; J. Krišto, *Stoljeće služenja Bogu, Redu i narodu*, Korčula-Zagreb, 2005.; s. M. J. Vidaković, Osnutak i širenje Dominikanskog reda, *Subotička Danica: Kalendar za 1988. god.*, Subotica, 1987; www.dominikanci.hr.

B. Rudić

DONOSLOVIĆ, Vilmoš (Wilhelmus) (Lemeš, 19. VII. 1859. – ?), liječnik, publicist, društveni djelatnik. Sin Josipa i Wilhelmine, rođ. Klein. Višu gimnaziju završio je u Somboru 1879., a školovanje je nastavio na Medicinskom fakultetu u Budimpešti. God. 1880. kao student bio je na čelu skupine koja je krenula u potragu za povijesnim naseljem Bodrog i u Bezdanskoj šumi otkrila staro naselje Bortanj, pogrešno ga držeći Bodrogom. Nakon diplomiranja najprije je vodio privatnu praksu u Somboru, a poslije se zaposlio u somborskoj bolnici. Smatra se jednim od utemeljivača Povijesnoga društva Bačko-bodroške županije 1883. U lokalnom tisku objavljivao je humoristične tekstove pod pseudonimom Jašo Somborac. Bio je višegodišnji odgovorni urednik somborskih listova *Zombor és Vidéke* i *Új Bácska* (1904.-05., 1910.) te glavni urednik i izdavač glasila Srpske narodne radikalne stranke *Naše kolo* 1907.-11. Od 1910. bio je član uređivačkog odbora *Bácsmegyei Függetlenség*, glasila Nezavisne stranke, koja je imala zapaženu ulogu na lokalnoj razini.

Lit.: *100 godina somborske štampe*, Sombor, 1964; S. Vasiljević, *Znameniti Somborci*, Novi Sad, 1989.

A. Čota

DONJI TAVANKUT → Tavankut

DORA, Robert (Subotica, 29. IV. 1972.), hrvač. Sin Stipana i Katice, rođ. Đereg. Osnovnu i srednju kemijsku školu završio je u Subotici. U dvanaestoj godini postao je članom Hrvačkoga kluba *Spartak*, za koji će nastupati u grčko-rimskom stilu do 1997., kad je prestao aktivno hrvati. Najveće uspjehe ostvario je u mlađoj dobi – bio je pionirski, kadetski, juniorski i omladinski prvak Jugoslavije, a 1995. bio je treći na seniorskom prvenstvu SR Jugoslavije. Na Europskom prvenstvu za kadete u turskom Izmiru osvojio je 5. mjesto, a na

Europskom prvenstvu za juniore u njemačkom Wittenu 9. mjesto. Četiri puta bio je proglašavam najboljim sportašem Subotice u pionirskoj, a poslije u juniorskoj konkurenciji (1987.-90.).

P. Skenderović

DORA, Stipan (Sombor, 8. IV. 1935.), hrvač. Sin Bele i Barbare (Bare), rođ. Pangarić. Osnovnu školu završio je u rodnom gradu, nakon čega je pohađao tečaj za brijača, no radni će vijek provesti kao profesionalni vozač. S 13 godina postao je članom somborskoga Hrvačkoga kluba *Radnički*, za koji se natjecao sve do odlaska na odsluženje vojnog roka 1955. Nakon povratka iz vojske 1957. prešao je u Hrvački klub *Spartak* iz Subotice, u kojem će ostati do kraja sportske karijere 1968. Hrvao je grčko-rimskim stilom u kategoriji bantam do 57 kg.

Četiri je puta bio državni prvak (1961., 1962., 1963. i 1964.), a jugoslavenski je reprezentativac bio 1958.-67. Sudjelovao je na četiri Balkanijade te je dvaput osvojio drugo mjesto (u Bukureštu 1958. i u bugarskome Burgasu 1960.) i dvaput treće (u Istanbulu 1963. i u rumunjskoj Konstanci 1964.). Bio je sudionik XII. olimpijskih igara 1960. u Rimu i Svjetskog prvenstva 1963. u švedskom Helsingborgu. Na Mediteranskim igrama 1963. u Napulju osvojio je četvrto mjesto. Na neslužbenome europskom prvenstvu 1962. u Beogradu (poslijeratna službena počinju tek 1966.) pobijedio je svjetskog prvaka Borisa Gureviča iz Sovjetskog Saveza, no zauzeo je treće mjesto. God. 1963. na jednome od najjačih hrvačkih turnira na svijetu *Nikola Petrov* u Sofiji osvojio je prvo mjesto. Iste godine proglašen je za najboljeg sportaša grada Subotice.

Lit.: *Četvrt veka u službi sportske kulture : Negyed évszázad a sportkultúra szolgálatában*, Sportsko društvo železničara »Jovan Mikić – Spartak«, Subotica, [1970]; *Sportsko društvo železničara »Jovan Mikić-Spartak«* (ur. M. Brustulov), Subotica, 1995.

P. Skenderović

DORIĆ, Marcelin (Baja, 3. X. l806. – Bač, 4. XI. 1853.), profesor, franjevac. U Provinciju sv. Ivana Kapistranskoga stupio je 1822. Teologiju je studirao na bogoslovnim školama u Baji 1825.-27. i Vukovaru 1827.-29.; školski mu je kolega bio K. Agjić. Za svećenika je zaređen 1829. i odmah je preuzeo pastoralne obveze u hrvatskoj župi u budimskom predgrađu Tabanu. Na peštanskom sveučilištu položio je ispit za profesora crkvenog prava i povijesti te dogmatskog bogoslovlja. Predavao je u odjelu bogoslovne škole u Baji biblijske predmete 1830.-37., a zatim crkveno pravo i crkvenu povijest 1842.-45. Biblijske je predmete predavao i na vukovarskom odjelu bogoslovne škole 1852./53., a prije toga dogmatsko bogoslovlje u Slavonskom Brodu 1841./42. Dok je bio dekan bogoslovne škole u Baji 1845.-52., bački su ga Hrvati smatrali svojim duhovnim i kulturnim vođom. U međuvremenu je u Iloku 1837.-42. obavljao službu gvardijana i župnika, a na dužnosti gvardijana u Baču 1853. nenadano je preminuo.

Izvori: Arhiv Hrvatske franjevačke provincije u Zagrebu: *Liber memorabilium conventus Valcovariensis*, sv. 2, 137, 152, 153; Arhiv samostana u Slavonskom Brodu: *Protocollum seu liber annotationum*, sv. 3, 115; *Historia Domus Bajensis, 1,* Baja, 1991.

Lit.: *Schematismus Provinciae S. Ioannis a Capistrano,* Budae, 1827; F. Čulić, *Mlogopoštovanom ocu Marcelinu Doriću od strane Bačvanah 1847.* Zagreb, [1847].

F. E. Hoško

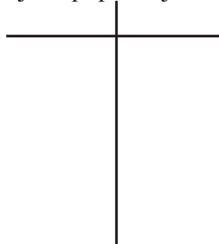
DOROSLOVO, naselje 21 km južno od Sombora, na cesti Sombor–Odžaci, 1830 st. (2002.). Nalazi se u blizini Mostonge, odnosno onog dijela rijeke koji je pretvoren u kanal Dunav-Tisa-Dunav. Naselje se spominje u XIII. st. (1250., 1277. i 1292.). Tijekom srednjeg vijeka mijenjalo je feudalne gospodare.

Župa je osnovana 1332., a obnovljena je 1752. Dotad je bila područna crkva župe u Sonti pa su njome upravljali franjevci Bosne Srebrene. Današnja župna crkva podignuta je 1800., više je puta obnavljana, a posvećena je sv. Emeriku (Imreu) Ugarskomu. Doroslovo je jedno od najstarijih prošteništa u Bačkoj, poznato još prije tur-

skih osvajanja. Na kraju naselja danas se nalazi manja hodočasnička crkva podignuta 1825. i posvećena Mariji Pomoćnici, u više navrata obnavljana. Iako je pretežito madžarska župa, u ljetnim mjesecima hodočaste u nju i hrvatski vjernici iz Bačke, osobito iz susjednih šokačkih župa.

God. 1890. u Doroslovu je živjelo 2911. st., od toga 2463 Madžara, 392 Nijemca, 46 Židova, 10 Srba.

Naselje je depopulacijsko:

Etnička struktura djelomice se mijenja nakon Drugoga svjetskog rata, uključujući i ratna zbivanja 1990-ih:

godina	1991.	2002.
ukupno	1864	1830
Madžari	1359	952
Srbi	255	659
Hrvati	86	84
Romi	–	39
ostali	164	96

Doroslovo

Stanovništvo se bavi pretežito poljoprivredom, trgovinom i ugostiteljstvom, a u posljednje vrijeme i turizmom (seoska etnokuća, spomen-kuća pjesnika Ferenca Fehéra, ergela lipicanaca i ugostiteljski objekti).

Lit.: I. Iványi, *Bács-Bodrog vármegye földrajzi és történelmi helynévtára*, III, Szabadka, 1906; M. Marković, *Geografsko-istorijski imenik naselja Vojvodine*, Novi Sad, 1966; A. Sekulić, *Marijanske pobožnosti podunavskih Hrvata*, Zagreb, 1985; *Schematismus Dioecesis Suboticanae*, Subotica, 1993; A. Sekulić: *Hrvatski bački mjestopisi*, Zagreb, 1994; *Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u 2002., 1, Nacionalna ili etnička pripadnost: podaci po naseljima*, Beograd, 2002.

S. Stantić

DOROTIĆ, Ivan (Sombor, 16. X. 1963.), dizač utega. Sin Stipana i Leposave, rođ. Čuljak. Osnovnu u srednju građevinsku školu završio je u Somboru. Dizanje utega počeo je trenirati 1976. u klubu *Radnički – Bane Sekulić*. Četiri puta bio je juniorski prvak Jugoslavije, a šest puta seniorski (1983., 1984., 1987., 1988., 1989. i 1990.). Od 1981. do 1990. bio je državni reprezentativac u kategoriji do 90 kg. Nastupao je na Svjetskom prvenstvu u Ljubljani 1992., Mediteranskim igrama u Casablanci 1983., gdje je osvojio šesto mjesto, te na balkanskim prvenstvima u Kikindi 1984. i Tirani 1987., gdje je zauzeo četvrto, odnosno treće mjesto. God. 1990. prestao je trenirati, a 1992. bez ikakvih je priprava sudjelovao na državnom prvenstvu te je osvojio prvo mjesto. Nakon toga više se ne natječe. Danas je poduzetnik u Somboru.

Lit.: D. Kulundžija, *Leksikon somborskog sporta*, Sombor, 1990.

P. Skenderović

DOROTIĆ, Josip (Sombor, 13. V. 1914. – Sombor, 5. III. 1993.), pčelar, kulturni djelatnik. Rođen je u uglednoj zemljoradničkoj obitelji, od oca Marijana i majke Ane, rođ. Parčetić. Osnovnu i građansku školu završio je u Somboru. Pčelarstvom se počeo baviti u ranoj mladosti. Imao je i do 600 pčelinjih društava, s kojima je obišao gotovo sve medonosne terene u bivšoj Jugoslaviji. Bio je jedan od osnivača za-

druge pčelara u Somboru 1952., a poslije i njezin predsjednik. Znatno je pridonio razvoju suvremenog pčelarstva ne samo u Somboru nego i šire. Bio je član prvoga Upravnog odbora Hrvatskoga kulturnog društva *Miroljub*, koje je osnovano u Somboru 6. XII. 1936., i aktivno je sudjelovao u njegovu radu sve do kraja života. Jedno je vrijeme obnašao i dužnost pročelnika Odjela za salašarsku mladež.

A. Firanj

DOROTIĆ, Katica (Katarina), udana Katić (Novi Sad, 9. V. 1928. – Subotica, 31. XII. 1983.), atletičarka. Kći Đure i Katarine, rođ. Roka. Osnovnu školu završila je u Novom Sadu, nakon čega se s obitelji preselila u Suboticu, gdje je upisala učiteljsku školu i počela trenirati atletiku u tadašnjem Društvu za tjelesnu kulturu *Radnički*. Najviše se natjecala u skoku uvis, a nastupala je i kao sprinterica u štafeti 4 x 100 m. God. 1946. bila je dvostruka seniorska prvakinja Jugoslavije, u disciplini skok uvis s preskočenih 1,37 m i u ženskoj štafeti 4 x 100 m (Dorotić, Csanádi, Magyar, Varmuzsa) s rezultatom 55,6 sekunda. God. 1946. i 1947. nastupila je i za reprezentaciju Jugoslavije. Nakon toga se udala i prestala baviti sportom. Do odlaska u mirovinu radila je kao učiteljica u Subotici.

Lit.: *Fizička kultura i sport u Vojvodini 1945-1975,* ur. M. Vranić, Subotica, 1975; *Sport u Subotici 1944-1984 Sportélet Szabadkán*, Subotica, 1984; E. Tili, *Atletika u Subotici 1945-1963,* Subotica, 1963; *Pedeset godina atletike »Spartaka« (1945-1995)*, ur. V. Ilić, Subotica, 1995; *Sportsko društvo železničara »Jovan Mikić-Spartak«*, ur. M. Brustulov, Subotica, 1995.

P. Skenderović

DOROTIĆ, Silvestar (? – ?), franjevac. Autor je prve i pete pjesme u molitveniku *Bogoljubni shest pisama na poshtenje Blaxene divice Marie ponajvishe za bratinstva od svete krunice spravljene*, koji je uredio Stipan Grgić (Subotica, 1859.). Vjerojatno je bio redovnik dalmatinske Provincije sv. Jeronima.

Lit.: K. Bunić [I. Kujundžić], *Prilog kulturnoj povijesti bunjevačko-šokačkih Hrvata*, Subotica, 1946; I. Szentgyörgyi, E. Bažant, N. Bašić Palković, *Subotička bibliografija 1764-1869 Szabadka bibliográfiája*, 1, Subotica, 1988.

S. Bačić

DOROTIĆ, Šandor (Sombor, 26. VI. 1968.), dizač utega. Sin Stipana i Leposave, rođ. Čuljak. Osnovnu i srednju strojarsku školu završio je u Somboru. Dizanjem utega počeo se baviti 1984. u klubu *Radnički – Bane Sekulić*. Nekoliko je puta bio prvak Jugoslavije: kao junior u kategoriji do 56 kg 1984. i 1985.; kao kadet u kategoriji do 62,5 kg 1986. i 1987.; kao senior u kategoriji do 67 kg 1989., a u disciplini »trzaj« 1990. Iste se godine prestao natjecati. Živi i radi u Somboru.

Lit.: D. Kulundžija, *Leksikon somborskog sporta*, Sombor, 1990.

P. Skenderović

DOROTIĆ, Antun, o. Vilko od sv. Alberta, OCD (Sombor, 30. VII. 1914. – Sombor, 1. II. 1994.), karmelićanin. Sin je Marijana i majke Luce, rođ. Pekanović Nakon svršetka osnovne škole u rodnom je gradu primljen u Karmelićansko dječačko sjemenište, gdje je završio gimnaziju. God. 1930. stupio je u karmelićanski red, a prve zavjete položio je 16. VIII. 1931. Prvu godinu studija filozofije pohađao je u Somboru, a 1932. studij je nastavio u poljskim Wadowicama. Teologiju je studirao u Krakovu i Lavovu, a nakon završetka studija vratio se u Sombor. Za svećenika je zaređen u subotičkoj katedrali 28. VIII. 1938.

Isprva je bio orguljaš i zborovođa hrvatskoga, madžarskoga i njemačkoga pjevačkog zbora u karmelićanskoj crkvi te je u to doba sastavio veliku pjesmaricu na hrvatskome opsega 600 stranica, a biskupski ordinarijat imenovao ga je skrbnikom svih orgulja u Subotičkoj biskupiji. Kao hrvatski rodoljub u prosincu 1942. bio je interniran u Madžarsku. Spasio je od Crvene armije karmelićanski samostan u Đuru 1945. god.

Nakon povratka iz izgnanstva dekretom od 13. VII. 1946. general reda imenovao ga je prvim provincijalom karmelićana u Jugoslaviji sa svim ovlastima te je tu

Vilko Dorotić

službu obavljao do 1954. Imao je važnu ulogu u osnutku prvoga karmelićanskog samostana u Hrvatskoj u Remetama kraj Zagreba. Bio je dugogodišnji prior karmelićanskih samostana u Somboru i Remetama, a u tim je samostanima nekoliko godina obavljao i dužnosti ekonoma.

Bio je glasovit propovjednik i omiljen ispovjednik, a zaslužan je i zbog svojeg rada na priređivanju djela nabožnih sadržaja. Sastavio je molitvenik *Zvijezda Karmela*, namijenjen karmelićanskim trećorecima, a nabožna je djela i prevodio s madžarskoga i poljskoga.

Djela: *Zvijezda Karmela : priručnik i molitvenik trećeg reda Gospe Karmelske*, Đakovo, 1940; *Konferencije o sv. Ivanu od Križa* (ciklostilom), Zagreb, 1959.

Prijevodi: *Ernest od sv. Terezije: Sveta Terezija*, Sombor, 1961; *Karmelićani*, I.-II., Sombor, 1962.

Lit.: M. Miloš, 50 godina misništva o. Vilka Dorotića, karmelićana, u: *Subotička danica: kalendar za 1989.*, Subotica, 1988; M. Miloš, O. Vilko Dorotić, *Subotička danica: kalendar za 1995.,* Subotica, 1994; A. Sekulić, *Karmelićanski prinosi hrvatskoj kulturi*, Zagreb, 2001; M. Miloš, Značajni likovi Karmela u Somboru, u: *Baština za budućnost : Karmel u Somboru 1904.-2004.*, Zagreb – Sombor, 2005.

M. Miloš

DOVE (*dijal.*), Duhovi, kršćanski blagdan, spomendan silaska Duha Svetoga na pedeset dana nakon Kristova uskrsnuća. Otuda i izraz blagdan Pedesetnice. Slave ga kršćani i kao blagdan rođenja Crkve budući da donose kako su apostoli puni Duha Svetoga govorili tako da su ih mogli razumjeti ljudi svih naroda i jezika, a mnoštvo se »dalo krstiti te su primili Duha Svetoga«. Naziv *Duhovi* preuzet je iz staroslavenskoga, gdje je to jednine, a zapravo se odnosi na Duha Svetoga, koji je jedan. U Bunjevaca i Šokaca, ispuštanjem glasa *h* i širenjem akuzativnog oblika u nominativne funkcije, taj je izraz preinačen u *Dove*. U ranom kršćanstvu za taj je blagdan bilo propisano trodnevno svetkovanje, no Crkva ga je poslije ograničila na dva, s vremenom samo na jedan dan.

U bačkih Bunjevaca duhovski običaji počinju u predvečerje blagdana, kad mladi kidaju grančice zove (bazge) kojima će u rano nedjeljno jutro okititi prozore i ograde svojih kuća, ali i gospodarske zgrade. Ta je praksa vjerojatno ostatak drevnoga slavenskog običaja te spomen na praslavensku zajednicu prije njezina razlaza i selidbi. Među duhovskim običajima u bačkih Šokaca i Bunjevaca osobito su poznate *kraljice*: ophod na prvi i drugi dan Duhova u kojem sudjeluju djevojke odjevene u narodnu nošnju te pjevaju prigodne pjesme i pritom skupljaju darove.

Lit.: M. Gavazzi, *Godina dana hrvatskih narodnih običaja*, Zagreb, 1988; A. Sekulić, *Bački Bunjevci i Šokci*, Zagreb, 1990; http://hr.wikipedia.org/wiki /Duhovi.

B. Jaramazović

DRAČ *dijal.* (bagrem, *lat.* Robinia pseudoacacia, familia Fabaceae – Papilionaceae), listopadno drvo podrijetlom iz sjeverne i srednje Amerike. Drvenasta je biljna vrsta snažna i razgranata korijena, zahvaljujući kojemu uspijeva i u stepskim područjima s manjom količinom oborina. U Europi je rasprostranjen osobito u podunavskim zemljama. Raste u visinu od 20 do 30 m, cvate u svibnju, a cvjetovi su mu bijele boje, složeni u grozdaste cvasti, mirisni i medonosni, pa se bagremove šume često rabe kao pčelinja ispaša. Odlikuje se visokim stupnjem kompeticije te ugušuje druge drvenaste vrste, zbog čega može

obrazovati čistu šumsku zajednicu – dračinjak. Krčenjem dračinjaka obično se dobiva plodno zemljište jer se na bagremovu korijenu razvija kvržična bakterija (*lat*. Rhizobium), koja iz zraka asimilira elementarni dušik te ga ostavlja u tlu kao hranu za kulturne biljke.

Stablo drača oko salaša

Tijekom povijesti drač je bio neraskidivo vezan za sudbinu zemljodjelaca podunavske regije. Odgovara mu i podneblje i zemljište, pa je ondje najrasprostranjenije stablo. Daje čvrsto i kvalitetno drvo koje se rabi u raznovrsne svrhe – od građevnog materijala do ogrjevnog drveta, a izrađuje se od njega i drveni okvir za sulke u kasačkom sportu. Salaši u sjevernoj Bačkoj često su bili okruženi bagremovim drvoredom ili »dračinjakom«, koji ih je čuvao od vjetra, napose »gornjaka« (sjeverca).

M. Ostrogonac

DRUGI SVJETSKI RAT, vojni sukob 1939.-45. globalnih razmjera između Sila osovine (Njemačka, Italija, Japan) i Saveznika (Francuska, Velika Britanija, SAD, SSSR, Kina i dr.). Počeo je napadom Njemačke na Poljsku 1. IX. 1939. U Europi je trajao do kapitulacije Njemačke 8. V. 1945., a konačno je završio kapitulacijom Japana 2. IX. 1945. Procjene broja poginulih civila i vojnika kreću od 35 do 60 milijuna. Nakon završetka rata europska i svjetska povijest krenule su novim tokovima, na koje su u velikoj mjeri utjecali rezultati konferencija Roosevelta, Churchilla i Staljina u Teheranu 1943. te Jalti i Potsdamu 1945.

Teška ekonomska i socijalna kriza te politička nestabilnost nakon Prvoga svjetskog rata, u kombinaciji s nezadovoljstvom odredbama mirovnih sporazuma nametnutih poraženim zemljama bivših Centralnih sila (osobito Njemačkoj i Madžarskoj) te sa strahom od komunističke diktature, stvorile su 1930-ih plodno tlo za nastanak fašističkih režima u Italiji, Njemačkoj i još nekim zemljama. Dio programa tih ekstremno-totalitarnih sustava, koji su se temeljili na državnom korporativizmu, sveobuhvatnoj kontroli društva, ekstremnom nacionalizmu i rasizmu, militarizaciji, teroru, propagandi, mitskom iracionalizmu i karizmatskom kultu vođe, bila je i revizija europskih granica i teritorijalni ekspanzionizam, zbog čega su im se priklonile i neke druge nezadovoljne europske zemlje.

Ne mireći se s gubitkom oko dvije trećine teritorija prijeratne Ugarske s oko jednom trećinom etničkih Madžara, koji su pripali susjednim državama nakon 1918., madžarska međuratna vanjska politika oslanjala se na Njemačku, što joj je 1938. i 1940. donijelo stanovitu reviziju granica na području današnje Slovačke, Ukrajine i Rumunjske. S druge strane, višenacionalni karakter država nastalih na teritoriju bivše Ugarske (Kraljevina SHS, Čehoslovačka) – s neriješenim pitanjima konstitutivnih naroda uz velike nacionalne manjine (osobito njemačku i madžarsku) – olakšao je njihov raspad u Drugome svjetskom ratu i osnivanje poluzavisnih država ili pak priključenje pojedinih teritorija drugim državama.

U nadi da će izbjeći rat, jugoslavenska je vlada početkom 1941. pristupila silama Osovine, ali je nakon puča potkraj ožujka istupila iz njega. U neizbježnom ratu koji je slijedio Kraljevina Jugoslavija u desetak dana travnja 1941. godine raspala se na više dijelova. Dio teritorija prijeratne Ugarske (Bačka, Baranja, Međimurje i Prekomurje) pripojen je Madžarskoj; na većem dijelu današnje Hrvatske (bez Istre i većeg

dijela Dalmacije) i Bosne i Hercegovine pod protektoratom Njemačke i Italije formirana je Nezavisna Država Hrvatska 10. travnja 1941.; Banat i Srbija priključeni su Njemačkoj itd.

Vraćanje Bačke u okvir Madžarske različito se reflektiralo na hrvatsko stanovništvo. Najveći je dio stanovništva bio pasivan u strahu od revanšizma madžarskih vlasti zbog događaja 1918. pa su mnogi i prihvatili nove vlasti kao realnost (npr. Grga Vuković, Marko Peić...). Nove su vlasti mobilizirale lokalno stanovništvo te su vojno sposobni novačeni u postrojbe koje su završavale na Istočnoj fronti, dok su drugi bili prinuđeni raditi u radnim logorima. Duhovne vođe bačkih Hrvata Blaška Rajića i Lajču Budanovića madžarske su vlasti prisilno internirale daleko izvan Bačke – u Budimpeštu i iznad nje. Progon vlasti koji je u prvom redu bio usmjeren na prijeratne ljevičare i komuniste te na koloniste utjecao je i na dio bačkih Hrvata. Tako su se u Nezavisnu Državu Hrvatsku vratili oni koji su se u Bačku naselili u jugoslavenskom razdoblju, ali je u nju otišlo i nekoliko stotina uglavnom mlađih ljudi, nacionalno svjesnih i pretežito klerikalno orijentiranih (okupljenih oko Društva bačkih Hrvata), u nadi ostvarenja ideje o samostalnoj hrvatskoj državi nakon gorkoga iskustva u Kraljevini Jugoslaviji. Neki najistaknutiji prorežimski orijentirani Bunjevci prebjegli su u Srbiju (Albe Kuntić, Martin Matić i dr.), dok su oni koji su ostali bili internirani u logore (npr. Ivan Poljaković). Manji dio stanovništva ušao je u pokret otpora, u kojem su poslije prevladali komunisti, sudjelujući u njemu u Bačkoj (Matko Vuković, Roko Šimoković, Petar Horvacki, Jovan Mikić – Spartak i dr.) ili prelazeći na druga područja gdje je bio aktivan partizanski pokret (Đuro Dulić, Veco Katančić, Geza Tikvicki...). Pritom je otpor prema madžarskim vlastima imao izraženiju nacionalnu dimenziju, znatno manje socijalnu. U jesen 1944. u Bačku su ušli Titovi partizani i Crvena armija te su proveli mobilizaciju mladih novaka u VIII. vojvođansku brigadu, koja je sudjelovala u forsiranju Dunava 1944. i u završnim ratnim operacijama do svibnja 1945.

Kako je završetak Drugoga svjetskog rata u Madžarskoj i Jugoslaviji ujedno značio i promjenu društvenog poretka, članovi partizanskog pokreta i komunističke partije postali su novi zastupnici hrvatskih interesa, s time da su u Jugoslaviji prijeratni klerikalni elementi još kratko vrijeme tolerirani, ali su ubrzo potisnuti iz javnosti te su bili progonjeni kao idejni protivnici. Važnu je novost donio prestanak dotadašnje karađorđevićevske i hortyjevske politike poticanja antihrvatstva bačkih Bunjevaca i njihovo službeno priznavanje Hrvatima, što je bilo na crti nacionalne ravnopravnosti koje su proklamirale nove komunističke vlasti. Nakon rata među bačkim Hrvatima s obiju strana granice pojavile su se i nade u teritorijalni preustroj. Tako se među Hrvatima iz Bajskog trokuta agitiralo za priključenje Titovoj federalnoj Jugoslaviji, s pozivom na zajednički antifašizam i socijalistički sustav dviju država. Do toga međutim nije došlo, a nakon sukoba Tita i Staljina 1948. vlasti su se oštro razračunale s tamošnjim bunjevačkim stanovništvom, koje je pod izlikom optužaba za titoizam bilo predmetom montiranih političkih procesa, konfisciranja, progona i raseljavanja u druge dijelove Madžarske. U jugoslavenskom dijelu Bačke mjesni hrvatski političari nastojali su da u federalnom preustroju države dijelove Bačke uz Dunav te granicu s Madžarskom, na kojima je hrvatsko stanovništvo bilo naseljeno u znatnijem broju, uključe u okvir federalne Hrvatske, ali je Đilasova Komisija za razgraničenje između Hrvatske i Srbije odlučila da u sastav Hrvatske uđe jugoslavenski dio Baranje, dok je za Bačku određeno da kao dio autonomne Vojvodine (u koju je ušao i veći dio Srijema, do tada u Hrvatskoj) bude u sastavu Srbije.

S. Bačić

DRUŠTVO ANĐELA ČUVARA, katoličko društvo pri Družbi sestara Naše Gospe. Usporedno sa širenjem Družbe po Kalačko-bačkoj nadbiskupiji nakon 1860., Društvo je utemeljeno u više mjesta u kojima je djelovala i Družba. Podaci o njego-

vu djelovanju danas su oskudni, no zna se da su članovi pomagali ponajprije djeci i učenicima. Nakon Drugoga svjetskog rata Društvo više nije radilo.

Lit.: s. M. A. Kujundžić, *Povijest Družbe sestara Naše Gospe* (ciklostilom), Zagreb, 1980.

A. Kujundžić

DRUŠTVO BAČKIH HRVATA, udruga Hrvata iz Bačke i Baranje. Utemeljena je u Zagrebu 1938. radi okupljanja bačko-baranjskih Hrvata i suradnje na nacionalno-kulturnom planu sa svim hrvatskim krajevima. Nastalo je kao izraz jačanja narodne svijesti bačkih Hrvata između dvaju svjetskih ratova na političkome i kulturnom planu, koja se izražavala i u porastu broja srednjoškolaca i sveučilištaraca iz Bačke koji su naobrazbu stjecali u Zagrebu, što je rezultiralo i formalnim okupljanjem u jedno društvo. Utemeljeno je na poticaj Alekse Kokića, Marka Čovića i Josipa Andrića početkom studenoga 1938. u prostorijama Hrvatskoga književnog društva sv. Jeronima. Najprije je djelovalo je kao zagrebačka podružnica Hrvatske kulturne zajednice iz Subotice, a od 26. I. 1940. postalo je samostalnim društvom pod imenom Društvo bačkih Hrvata, koje je istodobno bilo i član Hrvatske kulturne zajednice.

Dva su razdoblja u djelovanju Društva: prvo do proljeća 1941., a drugo od 1941. do kraja 1946. U oba razdoblja predsjednik Društva bio je Josip Andrić, a prvi tajnik Marko Čović, no njega su poslije zamijenili drugi, me-đu kojima se zauzetošću isticao pravnik Perica Vidaković.

U prvom razdoblju Društvo je djelovalo u prostorijama Hrvatskoga književnog društva sv. Jeronima na Trgu kralja Tomislava. Osnovna mu je djelatnost bila usmjerena na upoznavanje hrvatskog općinstva s poviješću, gospodarstvom i životom bačkih Hrvata te su o tome napisani mnogobrojni članci i priređivani sastanci i svečanosti. Tako su u Zagrebu bili organizirani Bunjevačko-šokačka matineja 1939. i Dan bačko-baranjskih Hrvata 1940., kojima su nazočili hrvatski uglednici iz javnoga i društvenog života, a u Varaždinu i Čakovcu Bunjevačko-šokačka akademija 1940. Mlađi članovi i sveučilištarci surađivali su svojim prilozima u zagrebačkim glasilima (*Hrvatska revija, Hrvatska smotra, Obitelj, Luč, Anđeo čuvar, Nedjelja* i dr.), a zagrebački tisak (*Hrvatski narod, Jutarnji list* i dr.) pratio je zbivanja među bačkim Hrvatima i njihovu Društvu u Zag-rebu. U predvečerje rata 1939. objelodanjena je u nakladi Hrvatskoga književnog društva sv. Jeronima brošura *Bunjevci i Šokci* Marka Čovića i Alekse Kokića, a 1940. Društvo je objavilo knjižicu *Dan bačko-baranjskih Hrvata* i glazbena djela *Tri bunjevačko-šokačke popijevke* Josipa Andrića te *Cincokrt* Albe Vidakovića. Mnogi hrvatski znanstvenici i uglednici iz Zagreba odlazili su u Bačku, poglavito u Suboticu i Sombor, na poziv i uz suradnju članova Društva: Alojzije Stepinac, Ivan Pernar, Milutin Mayer, Mile Budak i dr., a u suradnji sa zavičajnim udrugama priređeni su i pohodi Zagrebu, Mostaru i vrelu Bune. Članovi Društva surađivali su i u pripremanju i obradi natuknica za prve sveske *Hrvatske enciklopedije*, koju je uređivao Mate Ujević. Članovi Društva zauzimali su se nakon sporazuma Maček–Cvetković da se u konačnom utvrđivanju granica Banovine Hrvatske u nju uključi i šest

Osnivači društva bačkih Hrvata

hrvatskih kotareva iz zapadnog dijela Bačke. U tom razdoblju poznatiji su članovi Društva bili: sveučilišni profesori Stjepan Vidaković i Ante Šercer, ing. Bela Šimić, prof. Stjepan Bartolović, Marin Vakoš, Albe Šokčić, Aleksa Kokić, Joza Radičev, Albe Vidaković, Marin Šemudvarac i dr.

Od travnja 1941., zbog ratnih prilika, rad se Društva izmijenio – članstvo se nekoliko puta povećalo, potrebe su bile veće, teškoće jedva savladive. Zbog promjene vlasti i granica mnogobrojni su mladi ljudi i istaknute osobe napuštali zavičaj i prelazili u Hrvatsku, a svršeni sveučilištarci, mladi intelektualci, nisu se vraćali Bačku i Baranju, koje su zauzele madžarske vlasti. Društvo se našlo u veoma složenim okolnostima kad su stigle mnogobrojne skupine mladeži iz Bačke željne nastaviti i svršiti svoje školovanje na Hrvatskom sveučilištu u Zagrebu (Veco Baraković, Željko Balažević, Mirko i Perica Vidaković, Alojzije Poljaković, Roza Antunović, Marija Maftej, Matilda Milanković, Pavo Jurković i dr.). U njihovu smještaju posebice su se zauzimali Josip Andrić i Marko Čović, a susretljiva je bila i državna i gradska vlast. Stizale su također cijele obitelji, među njima obitelj Katanec, Mrljak, Malagurski, Rukavina, Jankač, Skenderović i dr. Nitko od njih pritom nije pomišljao na trajni ostanak, nego su se privremeno sklonili od neprilika, neugodnosti i pogibelji te su se nakon rata željeli vratiti u zavičaj. Kad je u jesen 1941. u Zagreb stigao nekadašnji kustos Matice subotičke, pisac i javni djelatnik Ivan Kujundžić, okupio je oko sebe skupinu mladih ljudi koji su mu pomagali u skupljanju književne i povijesne građe. Društvo je pokrenulo novi tečaj časopisa *Klasje naših ravni* (1942.–44.), a 1942. uselilo se u vlastit dom u Zagrebu na uglu Gundulićeve i Masarykove (tada Šufflayeve) ulice, u kojem su se održavali redoviti sastanci, razvijao društveni život u odjelima i odsjecima (književni, kazališni, glazbeni i dr.) te na raznim tečajevima. Te je godine osnovana i knjižnica Društva. Osim mladeži, u Društvu su svoje mjesto nalazili i stariji Gavro Čović, Mihovil Katanec, slikar Marko Horvacki, Ivan Malagurski Tanar, Andrija Kujundžić Čiča, Matej Jankač i dr. Mlađi članovi Stjepan Bartolović, Marko Čović, pravnik Marko Horvacki, Ivacko Tikvicki, Marko Horvacki ml. i dr. pomagali su i sudjelovali u priredbama koje je Društvo prigodice priređivalo (obljetnice, radijske priredbe i predavanja i sl.). God. 1944. Društvo je objelodanilo knjigu pjesama Jakova Kopilovića *Daleko od zavičaja*. Prateći politička zbivanja u Hrvatskoj te susjednoj Baranji i Bačkoj, hrvatska mladež okupljena u Društvu bačkih Hrvata objelodanila je na svojem skupu 17. VI. 1944. u Zagrebu svoju *Odluku* o željenoj budućnosti zavičajnih područja, u kojoj su izrazili namjeru da se vrate u rodni kraj i održavaju veze s ostalim dijelovima hrvatskog naroda te zahtijevali da se omogući neometan politički, kulturni i gospodarski razvitak te podizanje kulturne razine bačko-baranjskih Hrvata, ravnopravnost i poštivanje u hrvatsko-srpskim odnosima. Društvo je tijekom rata izgubilo više svojih mladih članova na raznim bojištima (Petar Kulić, Ico Malagurski, Marin Pejak, Joza Radičev, Lazar Horvatski i dr.), uključujući i one na Bleiburškom polju i kod Batine.

Tijekom 1945. mnogobrojni su se članovi Društva vratili u zavičaj (Mara Čović, Vojislav Pešut, Marko Ostrogonac, pravnik Marko Horvacki, Ivacko Tikvicki, Marko Horvacki ml. i dr.), a mnogi su od njih osuđeni u tri montirana procesa 1948. Prilike nakon Drugoga svjetskog rata bitno su izmijenile obiteljski, gospodarski i narodni život, a nekadašnji članovi Društva krenuli su svojim životnim putevima. Društvo je pak u Zagrebu ukinuto, pismohrana je »nestala«, a imovina razgrabljena.

Lit.: J. Andrić, Velebna priredba bunjevačko-šokačkih Hrvata u Zagrebu, *Subotičke novine*, XX, 12, Subotica, 1939.; M. Čović, A. Kokić, *Bunjevci i Šokci,* Zagreb, 1939; M. Iveković, *Narod i zemlja Hrvata,* Zagreb, 1939; J. Andrić, Slavlje Bačke Hrvatske u Zagrebu, *Subotičke novine*, XXI, 19, 5, Subotica, 1940; M. Čović, Bačka Hrvatska, *Subotičke novine*, XXI, 41, Subotica, 1940; *Klasje naših ravni*, Zagreb, 1942–44; I. Kujundžić, *Bunjevačko-šokačka bibliografija,* Rad JAZU, 355, Zagreb, 1969; A. Sekulić, *Hrvatska književnost podunavskih Hrvata XX. stoljeća,* Zagreb, 1996.

A. Sekulić

DRUŠTVO BUNJEVAČKIH KAZALIŠNIH DOBROVOLJACA, kulturna udruga koju je u travnju 1930. u selu Gari utemeljio Antun Karagić (1913.-66.) radi »kulturnog i prosvitnog uzdizanja i jačanja svisti Hrvata u Bajskom trokutu«. Imalo je pedesetak stalnih članova, poglavito mladih bunjevačkih Hrvata iz Gare. U povodu različitih kršćanskih blagdana svake je godine prikazivalo dva-tri izvorna hrvatska ili s madžarskoga prevedena igrokaza. Jezik im je zavičajni dijalekt, ali i standardni hrvatski jezik, jer je cilj bio da Društvo preraste u stalno diletantsko putujuće kazalište, koje će gostovati u svim krajevima Madžarske gdje žive Hrvati, ali i u Hrvatskoj. Na poticaj Društva razvilo se svojevrsno kulturno-prosvjetno gibanje koje je obuhvatilo sva hrvatska naselja u madžarskom dijelu Bačke i grad Mohač. Na čelu su mu bili župnik Ivan Petreš te odvjetnici Mišo Jelić i Antun Karagić. Uskoro je u Bajskom trokutu djelovalo čak 12 diletantskih kazališnih društava (Bunjevačka omladina kaćmarskoga katoličkog kruga, Bunjevačka omladina u Gornjem sv. Ivanu, Santovačko šokačko momačko društvo, Bačaljmaško bunjevačko omladinsko društvo i dr.). Društvo se bavilo i izdavačkom djelatnošću te je objavilo igrokaze Antuna Karagića *Svijest* i *Šepa* 1943. te *Rastatkinja* i *Ženina ljubomornost* 1944. Zbog protumanjinske politike ondašnje madžarske vlade, 1949. Društvo je prestalo djelovati.

Društvo bunjevačkih kazališnih dobrovoljaca

Lit.: S. Krpan, *Hrvatski uglednici u mađarskom Podunavlju*, Budimpešta, 1991; S. Blažetin, *Književnost Hrvata u Mađarskoj od 1918. do danas*, Osijek – Pečuh, 1998; Đ. Franković (priredio), *Hrvatski književnici u Mađarskoj, Antun Karagić, Kazališni komadi i novele*, Pečuh – Budimpešta, 2003.

Ž. Mandić

DRUŠTVO HRVATSKIH KNJIŽEVNIKA (DHK), jedna od najstarijih institucija hrvatske kulture, utemeljena 1900. Danas je DHK, prema Statutu, »dobrovoljna udruga književnika koji žive i djeluju u Republici Hrvatskoj i književnika koji žive izvan Republike Hrvatske, a njihovo djelo pripada korpusu hrvatske književnosti, kao i onih književnika koji to izričito žele«, djeluje kao jedinstvena udruga u Hrvatskoj »i u državama u kojima žive i rade članovi DHK«. Cilj je DHK »trajno udruživanje i podupiranje te bez obzira na svjetonazore, osobne ili ideološke razlike samostalno i slobodno odlučivanje o svom ustrojstvu i djelovanju«. Članom može postati književnik koji je »objavio tri knjige nedvojbene književne vrijednosti, uz uvjet da su doživjele ozbiljnu kritičku recepciju. Uz isti uvjet članom DHK može postati dramski pisac kojemu su izvedena tri djela. Bez obzira na broj objavljenih knjiga, članom DHK može *iznimno* postati i književnik čije je djelo doživjelo ozbiljnu kritičku recepciju«.

Ustrojstvo. Tijela su Društva Skupština, Zbor, Upravni odbor, Časni sud, Nadzorni odbor, Odbor za statut i opće propise, Odbor za književne veze i Odbor Fonda Miroslav Krleža. Izborna skupština održava se svake treće godine. Radom Društva između skupštinâ rukovodi Upravni odbor od 12 članova, a u njemu su i predsjednik te dva dopredsjednika. DHK danas broji 524 člana i ima ogranke sa sjedištima u Čakovcu, Puli (Istarski ogranak), Osijeku (Slavonsko-baranjski ogranak), Rijeci, Splitu i Zadru. Ogranci nisu pravne osobe, ali samostalno koncipiraju i organiziraju svoj rad u zemlji i inozemstvu. Od 1990. radi i Sekcija DHK za proučavanje književnosti u hrvatskom iseljeništvu.

Osnovne promotivne djelatnosti DHK precizirane su statutom, a među najvažnijima i najrelevantnijima za javnost jesu: tjedne književne tribine (u vlastitim pro-

storima u Zagrebu, Trg bana Jelačića 7) te diljem Hrvatske i u inozemstvu; dvadesetak već tradicionalnih književnih priredaba, festivala i susreta na kojima se dodjeljuju i prestižne godišnje književne nagrade (najuglednije su *Tin Ujević* za pjesništvo u Vrgorcu; *Gjalski* za prozu u Zaboku; *Judita*, *Davidias* i *Slavić* za Dan hrvatske knjige u Splitu; *Fran Galović* u Koprivnici; *Ivan i Josip Kozarac* u Vinkovcima i dr.). DHK je utemeljitelj dviju uglednih, danas bienalnih međunarodnih manifestacija – Zagrebačkih književnih razgovora od 1966. i Međunarodnoga pjesničkog festivala. I nakladnička djelatnost DHK tradicionalna je važna zadaća. Danas izlaze mjesečnik *Republika* (od 1950., u nakladi od oko 2000 primjeraka) i Časopis za međunarodne književne veze *Most/The Bridge* (od 1966., u nakladi od oko 1700 primjeraka – 1500 za inozemstvo), a od 2003. *Mala knjižnica DHK* (dosad izašlo šezdesetak svezaka).

Iz povijesti DHK. Najstarija hrvatska kulturna institucija Matica hrvatska (utemeljena 1842. pod imenom Matica ilirska) iznjedrila je svojom djelatnošću tijekom desetljeća, u mukotrpnom procesu modernizacije, niz novih, samostalnih društava i ustanova. Potkraj XIX. stoljeća u hrvatskome kulturnom životu došlo je do suprotnosti generacija »starih« i »mladih«, pri čemu su se »mladi« zauzimali za tada moderne književne i uopće umjetničke smjernice i pritom došli u sukob sa »starima«, okupljenima u Matici hrvatskoj. Da bi zaštitili svoje interese i promicali načela artizma, individualnosti, slobode književnog stvaranja i veze s europskim misaonim pokretima, a u politici realizam i moderni liberalizam, »mladi« su osnovali Društvo hrvatskih umjetnika, čija su pravila potvrđena 1897. Na čelu pokreta bio je Milivoj Dežman. Unatoč nesuglasicama, predstavnici sukobljenih strana na zajedničkom su se sastanku 11. X. 1899. usuglasili da se osnuje samostalno književničko društvo. Nacrt pravila odobrila je hrvatska vlada 17. III. 1900. Svrha je Društva bila, kako stoji u prvim pravilima, »da se književnici udruže i podupiru te da, bez obzira na političke smjerove, unapređuju hrvatsku književnost; da se zaštićuje i diže ugled književničkoga staleža, da se potpomaže prave članove i njihovu siročad«. Bile su tri skupine članova: utemeljitelji i zakladnici (plaćali su stanovitu svotu), izvanredni članovi (plaćali su manje mjesečne prinose) i pravi članovi. Pravim je članom mogao postati hrvatski književnik koji je objelodanio neko književno djelo ili je najmanje 2 godine bio suradnik nekog časopisa. Upravu DHK činilo je – uz predsjednika – 12 vijećnika. Osnivačka skupština održana je 22. IV. iste godine, na dan kad je Marko Marulić 1501. završio pisanje svoje *Judite*, kojom je stekao časni naslov »oca hrvatske književnosti«. Za prvog predsjednika jednoglasno je izabran Ivan Trnski. DHK je imao četiri odsjeka: beletristički, stručno-književni, novinarski i glazbeno-umjetnički (novinari su se ubrzo odvojili i 1910. osnovali samostalno Hrvatsko novinarsko društvo), a 1906. pokrenut je časopis *Savremenik*. Godine 1908. počelo je izdavanje djela suvremenih hrvatskih pisaca (prva knjiga bilo je divot-izdanje pjesama S. S. Kranjčevića). Godine 1945. Društvo se rekonstruira pod političkim pritiskom, a i ime mu je promijenjeno u Društvo književnika Hrvatske. Izvorno ime vraćeno je 1990. Godine 1967. DHK je, uz Maticu hrvatsku, bio jedan od glavnih organizatora danas već povijesne *Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskoga književnog jezika*.

Tijekom gotovo stoljetne povijesti DHK njegovi su članovi bili i mnogi hrvatski književnici iz svijeta, navlastito pripadnici hrvatskoga naroda iz okolnih zemalja: Austrije, Bosne i Hercegovine, Madžarske i Srbije, ali i oni od njih koji su napustili zavičaj i nastanili se u Hrvatskoj. Danas su iz Bačke i Madžarske članovi DHK: Marko Dekić, Mijo Karagić, Tomislav Ketig, Lazar Merković, Milovan Miković, Milivoj Prćić, Vojislav Sekelj, Ante Sekulić i Tomislav Žigmanov.

Lit.: *Ljetopis Društva hrvatskih književnika u Zagrebu za godinu 1903.* (pr. Milan Grlović), Za-

greb; *Hrvatska enciklopedija*, 5, Zagreb 1945; *Leksikon članova DHK* (pr. Miroslav S. Mađer), Vinkovci, 1999.

S. Lipovčan

DRUŠTVO HRVATSKIH KNJIŽEVNIKA U MADŽARSKOJ, suvremena hrvatska književna udruga u Madžarskoj. Na poticaj Ladislava Gujaša, ondašnjega glavnog urednika tjednika *Hrvatski glasnik*, u sklopu Hrvatskog dana priređenoga u Zalskoj županiji, Društvo je utemeljeno 12. X. 2004. u Serdahelu (Tótszerdahely) u nazočnosti dvadesetak hrvatskih pjesnika i pisaca. Za predsjednika je izabran Marko Dekić, a za tajnika Đuro Franković. Cilj je Društva promicanje kulturnih i prosvjetnih interesa Hrvata u Madžarskoj, potpora izdavanju književnog časopisa te djelâ domaćih pjesnika i pisaca, zaštita njihovih prava i interesa, organiziranje predstavljanja hrvatskih književnika, populariziranje hrvatske pisane riječi, prevođenje madžarskih književnih djela na hrvatski i obrnuto. Društvo još nije steklo svojstvo pravne osobe.

Ž. Mandić

DRUŠTVO KNJIŽEVNIKA VOJVODINE, regionalna strukovna asocijacija književnika i književnih prevoditelja. Cilj je Društva zauzimanje za slobodu pisane riječi te rad na njegovanju, afirmaciji i razvijanju književnosti na jezicima naroda koji u znatnijem broju žive u Vojvodini (hrvatski, madžarski, rumunjski, rusinski, slovački i srpski). Tijekom povijesti imalo je, a i danas ima važnu ulogu i u kulturnom životu Vojvodine i u većini manjinskih zajednica. Tijekom 1990-ih nije bilo na visini svoje temeljne misije, osobito na području ostvarivanja politike multikulturalnosti i višejezičnosti te djelovanja s pozicija političke neutralnosti i isključenosti iz dnevnopolitičkog angažmana.

Kao Društvo književnika i književnih prevodilaca Vojvodine osnovano je 1976. iz Sekcije vojvođanskih pisaca pri Udruženju književnika Srbije, koja se izdvojila kao posebna sekcija Udruženja još 1966. Trenutačno ima gotovo 500 članova, od čega je sedamdesetak književnih prevoditelja. Društvom upravlja Skupština, koju čine članovi, Upravni odbor i predsjednik. Od hrvatskih književnika iz Vojvodine samo je Petko Vojnić Purčar bio predsjednik Društva (1984.-85.), a u članstvo je od 1966. primljeno tridesetak književnika Hrvata iz Vojvodine (Viktorija Aladžić, Zvjezdana Asić, Pavao Bačić, Grgo Bačlija, Daniela Dulić, Lazar Francišković, Tomislav Ketig, Josip Klarski, Jakov Kopilović, Ladislav Kovačić, Josip Kulundžić, Ivan Lerik, Jasna Melvinger, Lazar Merković, Milovan Miković, Vladimir Milarić, Jakov Orčić, Ivan Pančić, Marko Peić, Franja Petrinović, Matija Poljaković, Ivo Popić, Stanislav Preprek, Draško Ređep, Zvonko Sarić, Vojislav Sekelj, Marija Šimoković, Robert Tilly, Petko Vojnić Purčar, Balint Vujkov, Ante Vukov, Petar Vukov, Hinko Zlomislić i Tomislav Žigmanov), no oni unutar Društva nisu organizirani.

Logo Društva književnika Vojvodine

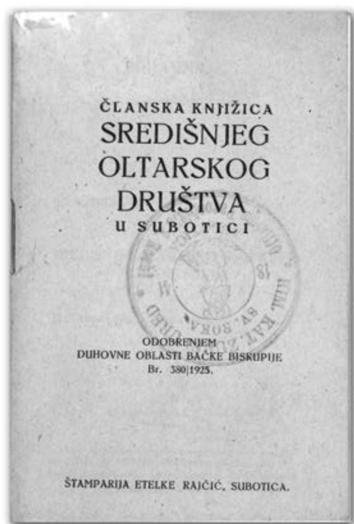
Od osnutka Društvo dodjeljuje *Brankovu nagradu* za najbolju prvu pjesničku knjigu mladim pjesnikinjama i pjesnicima. Za Jugoslavije tu su prestižnu nagradu dobivali i književnici iz Hrvatske: Tito Bilopalović 1967., Zvonimir Husić 1975., Branko Maleš 1979. te Dražen Katunarić 1984. Društvo dodjeljuje i Nagradu za životno djelo te nagrade za najbolju knjigu na srpskome i za prijevod godine. Odnedavna se dodjeljuju i nagrade za najbolju knjigu na madžarskome (*István Konc*), slovačkome (*Palyo Bohuš*) i rumunjskome

(*Vasko Popa*), dok nagrada za knjigu na hrvatskome još nije utemeljena zbog institucionalne nerazvijenosti hrvatske književnosti u Vojvodini. Osim što priređuje književne večeri i druge književne i kulturne manifestacije (npr. Kolonija književnika u Kanjiži, Fruškogorski književni susreti, književni karavani, Međunarodni novosadski književni festival i dr.), Društvo ima i vlastitu nakladničku djelatnost – tijekom svoje povijesti izdavalo je različita književna glasila i mjesečnike (*Književna klima*, *Zraci*, trenutačno *Zlatna greda*) te knjige u nekoliko edicija.

Lit.: www.dkv.org.yu

Petko Vojnić Purčar

DRUŠTVO OLTARSKO, katolička udruga čiji članovi iskazuju čast presvetoj Euharistiji te skrbe za opskrbu oltara u siromašnim crkvama. Društvo je osnovala Anna Meuss 1849., a u Madžarskoj je djelovalo od 1859. Nekad je okupljalo mnoštvo vjernika – god. 1942. u 997 oltarskih društava diljem Madžarske bilo je učlanjeno 100.000 članova. Poslije Drugoga svjetskog rata rad je Društva zabranjen i u Madžarskoj i u Jugoslaviji. Od 1990. ponovno je počelo djelovati u Madžarskoj, dok u Subotičkoj biskupiji njegovo djelovanje nije obnovljeno.

Članska knjižica središnjeg Oltarskog društva u Subotici

Do 18. travnja 1923. matična Družba oltarskih društava u Kalačko-bačkoj biskupiji bila je u Kalači, a dotadašnje područno Oltarsko društvo župe sv. Terezije u Subotici postalo je glavno društvo svih oltarskih društava na području današnje Subotičke biskupije, pod upravom Rimske nadbratovštine.

Članovi društva promicali su klanjanje Presvetomu oltarskom sakramentu i svaki je član bio dužan jedanput na mjesec provesti sat klanjanja. Od prikupljene članarine i darova vjernika obnavljali su i kupovali liturgijsku opremu: misnice, kaleže, oltarnike, liturgijske knjige i sl. Na posebnoj su im brizi bile siromašne župe i njihove crkve.

Lit.: *Pravila Društva oltarskog, za vičito klanjanje pridostojnom sakramentu oltarskom i pomaganje ubogih crkava u Kalači ustrojenoga*, Subotica, 1913; *Bački zakonik iz 1936. godine*, Subotica, 1997; *Magyar Katolikus Lexikon*, 10, Budapest, 2005.

S. Beretić

DRUŠTVO SV. JERONIMA → Hrvatsko književno društvo sv. Jeronima

DRUŠTVO SV. STIPANA U BUDIMPEŠTI (*madž.* Szent István Társulat), najstariji moderni nakladni zavod u Madžarskoj, koji neprekinuto djeluje od 1848. Utemeljen je na poticaj varadinskog kanonika Mihálya Fogarasyja, ima svoju tiskaru *Stephaneum*. Zavod se bavi uređivanjem i izdavanjem nabožnih knjiga, udžbenika za sve tipove škola, književnih i znanstvenih djela, novina i časopisa. Svojim izdanjima pokriva gotovo sva područja madžarske kulture i znanosti. Dosad je objavio više tisuća izdanja na madžarskome, njemačkome, hrvatskome, slovačkome, rumunjskome i ukrajinskom jeziku, u sveukupnoj nakladi od više desetaka milijuna primjeraka. Godine 1948. profil mu je drastično sužen, ali od 1992. ponovno doživljava procvat i ubraja se u najveća poduzeća te vrste u Europi. Društvo je od 1871. izdavalo i hrvatske udžbenike, molitvenike za Hrvate u Madžarskoj (nekoliko izdanja Budanovićeve *Slave Božje*, poslije molitvenike i pjesmarice G. Cserhátija), između dvaju

svjetskih ratova kalendar *Danicu*, namijenjen Hrvatima u Madžarskoj itd.

Lit.: *A 150 éves Szent István Társulat,* Budapest, 1998.

Ž. Mandić

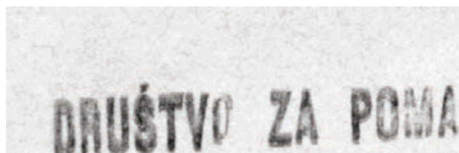
DRUŠTVO VOJVOĐANSKIH I PODUNAVSKIH HRVATA, udruga iz Zagreba. Utemeljena je 21. IV. 1990. radi okupljanja građana podrijetlom iz Bačke, Banata, Baranje i Srijema te drugih zainteresiranih za narodne običaje i stvaralaštvo vojvođanskih i podunavskih Hrvata. Prvi predsjednik Društva bio je Tomislav Vuković, a nakon njega Vinko Rukavina, Zvonimir Cvijin, Marija Zaić-Kubatović i Marijan Brčić Kostić.

Društvo je u prve dvije godine rada organiziralo pružanje pomoći Hrvatima prognanima iz vojvođanskog dijela Srijema i iz drugih područja Vojvodine, a desetak je godina skrbilo i za studente iz Bačke te je u tu svrhu u okviru Društva osnovana Zaklada za skrb o sveučilištarcima *A. G. Matoš*. Kako bi pridonijeli očuvanju, razvijanju i populariziranju narodnih običaja i stvaralaštva vojvođanskih i podunavskih Hrvata, članovi Društva organizirali su mnogobrojne priredbe, kao što su proslava Materica i Prelo, predstavljanje knjiga, predavanja, izložbe i sl., a najvažnija priredba bila je izložba *Iz baštine bačkih Hrvata – Bunjevaca*, koju je Društvo organiziralo u suradnji s Etnografskim muzejom u Zagrebu u prostorijama tog muzeja od 17. II. do 17. III. 1998.

Lit.: *Iz baštine bačkih Hrvata Bunjevaca,* Zagreb, 1998, *Hrvatska riječ*, br. 38 i 39, Subotica, 2003; Z. Cvijin, Bunjevci u Zagrebu, *Zbornik radova o biskupu Lajči Budanoviću*, Subotica, 2004.

M. Zaić-Kubatović

DRUŠTVO ZA POMAGANJE BEDNIH I NEVOLJNIH »DOBRO DELO«, dobrotvorno društvo u Subotici za pomoć starim, siromašnim i nemoćnim osobama između dvaju svjetskih ratova. Osnovano je 7. XII. 1929. na poticaj predstavnika subotičkih gradskih vlasti. Za prvog predsjednika Društva izabran je tadašnji gradski načelnik Subotice umirovljeni brigadni general Selimir Ostojić (1875.–1931.). Nakon njegove smrti predsjednici su uvijek bili čelni ljudi gradskih vlasti, izrazito prorežimski orijentirani Bunjevci: Ivan Ivković Ivandekić, Marko Jurić i Ladislav Lipozenčić. Društvo je za svoje štićenike prikupljalo priloge u novcu, hrani i odjeći, a djelovala je i pučka kuhinja: u Uboškome domu (ul. Save Tekelije), pored Pravnog fakulteta (ul. Harambašićeva 24), iza crkve Sv. Jurja u policijskoj stražari (ul. Paje Kujundžića), a pred rat je za tu namjenu dobilo zgradu i u Železničkoj ulici br. 9. Upravu Društva činile su istaknute ličnosti iz lokalnog političkog, privrednog (npr. industrijalac Vilim Conen Jakobčić) i kulturnog života grada (Josip Šokčić, književnik i novinar). Gradske vlasti i provladin subotički tisak pomagali su akcije Društva. Svojim radom u Društvu isticali su se Ivan Ivković Ivandekić, Pajo Ivković Ivandekić, dugogodišnji dopredsjednik, Taza Manojlović i Joso Poljaković.

Pečat Dobrog dela

Lit.: *Jugoslovenski nacionalni list*, br. 11, Subotica, 1939; S. Mačković, G. Lalija, M. Pece, *Crveni krst u Subotici 1886 – 2006,* Subotica 2006.

M. Bara i S. Mačković

DRUŠTVO ŽIVE KRUNICE (Kruničarsko društvo), katolička molitvena bratovština. Njegovi članovi, razdijeljeni u vijence po petnaest, svakodnevno mole jednu od petnaest desetaka krunice sv. Dominika (*lat*. rosarium: krunica), koje dobivaju u mjesečnim izvlačenjima. Na čelu svakog vijenca stoji »pridnjak«. Deset vijenaca čini perivoj, na čijem čelu stoji »nastojnik«, a imenuje ga upravitelj. Petnaest perivoja, 100 vijenaca i 2475 članova čine krunu bl. Djevice Marije. Za krunu se stara upravitelj, koji je u pravilu svećenik, a imenuje ga poglavarstvo Reda dominikanaca.

[L. Budanović], *O Društvu sv. Krunice, što se zove Živa ružica*, Subotica, 1924.

Društvo je bilo rašireno i među Hrvatima u Bačkoj pa je fancaški pučki pisac i pjesnik Stipan Grgić za potrebe njegovih članova izdao molitvenik i pjesmaricu *Živa Ružica*, koji je doživio deset izdanja – prvo 1859. u Kalači, a ostala, od 1865. do 1901., u Subotici. U Subotici je Društvo žive krunice osnovano 1858., a u katedralnoj je župi djelovalo 178 vijenaca s 2670 članova.

Izvor: Župni arhiv katedralne župe sv. Terezije, Subotica.

Lit.: G. Tormásy, *A szabadkai római kath. főplébánia története*, Szabadka, 1883; [L. Budanović], *O Društvu sv. Krunice, što se zove Živa ružica*, Subotica, [1899], 2. izd. 1924; *Bački zakonik iz 1936. godine*, Subotica, 1997.

S. Beretić

DRUŽBA BAČKIH SIROMAŠNIH SESTARA UČITELJICA OD NAŠE GOSPE → Družba sestara Naše Gospe

DRUŽBA SESTARA KĆERI MILOSRĐA TREĆEGA SAMOSTANSKOG REDA SV. FRANJE, ženska redovnička zajednica. Izvorna je hrvatska redovnička družba, utemeljena u Blatu na Korčuli 1920. Osnovala ju je djevojka Marija Petković (1892.-1966.), redovničkim imenom s. Marija od Propetog Isusa, radi zbrinjavanja i kršćanskog odgoja ratne i druge siročadi.

Zbog teških materijalnih prilika, posebno na otocima, utemeljiteljica se 1922. uputila u prošnju najprije u Slavoniju, a zatim u Bačku. Obratila se i Ministarstvu za zaštitu djece u Beogradu, gdje je odmah dobila prvu materijalnu pomoć. Vlasti u Beogradu zamolile su je da njezine sestre preuzmu brigu za državni dječji dom *Kolijevka* u Subotici, što je i učinila već 1923. dovevši šest sestara. Sestre su u *Kolijevci* djelovale sve do početka Drugoga svjetskog rata. U humanitarnom radu sestrama su pomagale i udruge Dobrotvorna zajednica Bunjevaka i Patronaža. Napose se isticala Marija Dulić, poslije prva redovnica Družbe iz Bačke (redovničko ime s. Jelisava), koju je u redovničkom pozivu slijedilo još tridesetak djevojaka iz Bačke. Marija Petković uz pomoć župnika župe sv. Roka Blaška Rajića 1930. otvorila je iza crkve sv. Roka u Subotici samostan – Zavod sv. Terezije od Djeteta Isusa. U njemu je otvoren katolički dječji vrtić i konvikt za siromašnu djecu. Tu je svoje mjesto našlo i nekoliko katoličkih udruga, među kojima su bile i Patronaža te Katolička akcija pape Pija XI., poznata i kao Križarski pokret.

Ubrzo nakon dolaska madžarskih vlasti 1941. *Kolijevka* je zatvorena, a sestre su se povukle u svoj subotički samostan. Nakon rata Družba je svoje djelovanje bila primorana svesti na rad pri crkvi te su sestre radile kao katehistice, vodile su liturgijsko pjevanje, uređivale crkve i vodile kućanstva po župama. U Subotičkoj su biskupiji djelovale u Vajskoj (1962.-72.), u Novom Sadu (1962.-92.), u Đurđinu (1968.-92.), Somboru (župa sv. Križa, 1971.-90.; župa Presv. Trojstva, 1992.-99.). U subotičkoj su župi Marije Majke Crkve od 1972. sve do danas, a od samog početka do danas prisutne su u župi sv. Roka. Sestre se u Subotičkoj biskupiji bave katehiziranjem, brinu se za liturgijsko pjevanje i uređenje crkve, predaju vjeronauk, skrbe za bolesnike i starce. Nakon više od 50 godina, od 2001. u Subotici ponovno vode katolički dječji vrtić na hrvatskome jeziku.

Družba se vremenom širila u Hrvatskoj i Bačkoj, ali i po svijetu, tako da danas postoje misije u Južnoj Americi (Argentina, Čile, Peru, Paragvaj) i Italiji. Oko 450 članica Družbe djeluje na tri kontinenta u 12 država, posvećene su odgoju i školskoj izobrazbi djece i mladih, katehizaciji, njezi staraca, bolesnika i nemoćnih, misijama i župnom pastoralu. Za svojega trećeg pohoda Hrvatskoj 2003. papa Ivan Pavao II. proglasio je tijekom misnog slavlja u Dubrovniku utemeljiteljicu ove redovničke družbe s. Mariju od Propetog Isusa blaženom.

Znak Družbe sestara kćeri milosrđa

Lit.: *Subotička Danica za 1931.*, Subotica, 1930; L. I. Krmpotić, 70 godina prisutnosti »Kćeri Milosrđa« u Subotici, *Subotička Danica : Kalendar za 1994,* Subotica, 1993; A. Anišić, Sestre Kćeri Milosrđa 80 godina s nama*, Subotička Danica : Kalendar za 2004,* Subotica. 2003.

K. Čeliković

DRUŽBA SESTARA NAŠE GOSPE, ženski red u Katoličkoj crkvi. U hrvatskom ih puku zovu *notrdamke*, prema francuskom imenu družbe (*franc*. Notre Dame: Naša Gospa). Red je 1597. osnovao sv. Petar Fourier skupa s bl. Alix le Clerc u francuskoj pokrajini Loreni. Temeljna je svrha reda odgoj u kršćanskom duhu i obuka za život ženske mladeži, što ih je trajno odredilo da se posvete prosvjetnom radu. Red je potvrdio papa Urban VIII. 1628. pod imenom *Canonicae regulares s. Augustini Congregations B. M. Virginis sub titulo DOMINAE NOSTRAE*. Strogi život redovnica uređen je konstitucijama koje je sačinio utemeljitelj prema pravilima sv. Augustina.

Iz Francuske družba se prvo proširila u njemačke zemlje, a zatim i u druge države. Za vrijeme jakobinske diktature 1793.-94 družba je u Francuskoj ukinuta, a početkom XIX. st. prestala je postojati i u njemačkim zemljama. Red je u Bavarskoj međutim 1833. obnovila Terezija Gerhardinger uz pomoć regensburškog biskupa Michaela Wittmanna, ali pod novim imenom (Družba siromašnih sestara učiteljica Naše Gospe) i s manje strogim pravilima redovničkog života. Reformirana družba odatle se proširila u Češku, nakon toga i u Madžarsku, gdje je 1860., za vrijeme nadbiskupa Józsefa Kunszta, osnovana Matica za Kalačko-bačku nadbiskupiju (Kalačka družba školskih siromašnih sestara Naše Gospe). Bio je to prvi ženski red na teritoriju Bačke u novijoj povijesti. Za vrijeme nadbiskupa Lájosa Hajnalda družba se brzo širila na teritoriju cijele Bačke, napose u većim naseljima s madžarskim i njemačkim stanovništvom. God. 1868. osnovan je samostan u Bečeju, 1869. u Topoli, 1878. u Novom Sadu, 1881. u Temerinu. Od gradova u kojima je živio i znatan postotak hrvatskog stanovništva samostani se osnivaju u Baji 1872., kamo dolaze na poziv župnika Gavre Latinovića; u Suboticu 1874. zalaganjem dobrotvorke Josipe Vojnić i *Gospojinskog društva*; u Baču 1876. i u Somboru 1887. U Subotici su 1874. osnovale i sirotište, a zasluge za to ima i Elizabeta Jakobčić, supruga budućega gradonačelnika Subotice Laze Mamužića. Zavod za siročad otvoren je 1884. i u Baču, a 1892. i u Somboru.

Početkom XX. st. postale su najbrojnije redovnice u Bačkoj sa samostanima u svim većim naseljima s madžarskim i njemačkim stanovništvom (Apatin, Futog, Kanjiža, Kula, Odžaci, Senta, Vrbas i dr.), u kojima je službovalo više od 200 sestara, pretežito madžarske i njemačke narodnosti. Uz svoje su redovničke kuće imale i

škole, vrtiće, sirotišta i internate. Ukupno 142 učiteljice u provinciji u to su vrijeme radile sa 7561 učenicom osnovnih škola, 830 učenica građanskih škola, 1353 djece u vrtićima, 110 učenica gospodarskih škola te 98 siročadi. S obzirom na etnički sastav družbe u Bačkoj, ona je imala naglašeno madžarsko i njemačko nacionalno obilježje, zbog čega nije znatnije utjecala na bačke Hrvatice. Aktivnosti družbe k tomu nisu obuhvaćale žensku djecu iz seoskih i prigradskih salašarskih dijelova, u kojima je živio najveći dio hrvatskog stanovništva.

Nakon Prvoga svjetskog rata 22 redovničke kuće našle su se u novoj državi – Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca. Uz smanjenje opsega djelovanja u redu, budući da od novih vlasti nisu odmah dobile dopusnice za rad u prosvjeti na madžarskome i njemačkome, to je uzrokovalo i druge promjene u organizaciji i upravljanju. Zauzimanjem biskupa Lajče Budanovića Sv. Kongregacija za redovnike utemeljila je 1930. samostalnu kongregaciju Družba bačkih siromašnih sestara učiteljica od Naše Gospe, što je početak rada hrvatskog ogranka družbe. Matica joj je bila u Subotici, a družbom su upravljale Hrvatice, iako su bile u manjini. God. 1934. Sv. Stolica imenovala je s. M. Rozu Kopunović vrhovnom glavaricom Provincije, koja je uzela redovničko ime Marija Anuncijata. Jedan dio redovnica madžarske nacionalnosti nije prihvatio novu provinciju družbe te je, ostavši vjeran upravi u Kalači, otišao u Madžarsku. Već sljedeće godine otvorena je redovnička kuća u Zagrebu, gdje su boravile mlade časne sestre tijekom školovanja za učiteljice i odgojiteljice. Došavši iz Bačke, družba se nastavila širiti i po Hrvatskoj.

Uz postojeće razrede na madžarskome jeziku, u subotičkoj kući sestara (Zrinjski trg br. 22 – današnja Osnovna škola *Jovan Jovanović – Zmaj*) redovnice su početkom 1920-ih u osnovnoj školi i u četverogodišnjoj građanskoj djevojačkoj školi ustrojile i hrvatske razrede, na poticaj tadašnjega katedralnog župnika Lajče Budanovića i uz osobno angažiranje s. Roze Kopunović na okupljanju djece. Bile su to prve škole na hrvatskom jeziku u Bačkoj namijenjene ženskoj mladeži i uopće prvi institucionalni oblik formalne edukacije na hrvatskome.

Kad se za Drugoga svjetskog rata cijela Bačka ponovno našla u okviru Madžarske, matica sa sjedištem u Kalači preuzela je upravu nad družbom i u južnom dijelu Bačke. Madžarski se jezik ponovno uvodi u škole, a sestre Hrvatice, budući da nisu dobro vladale madžarskim, bivaju otpuštene. Malen broj mladih časnih sestara – njih ukupno 18 – želio je ostati vjeran svojem ogranku družbe i nastaviti raditi u školstvu na hrvatskome te su postupno otišle u Zagreb. Posredovanjem zagrebačkog nadbiskupa bl. Alojzija Stepinca Sv. Kongregacija za redovnike 1941. odobrila je da družba može nastaviti rad sa sjedištem u Zagrebu. Matica i dio novicijata preneseni su u Zagreb, s time da je iz naziva hrvatskog ogranka ispušten pridjev *bački*. Otad se sjedište hrvatskog ogranka nalazi u Zagrebu. U Hrvatskoj su za rata sestre nastavile rad u školama.

Grb Družbe sestara Naše Gospe

Nakon Drugoga svjetskog rata sestre hrvatskog ogranka družbe vraćaju se u Bačku. Kuća Matica ostala je prazna, djelomično je uništena za boravka sovjetske vojske, a ubrzo i nacionalizirana i pretvorena u Osnovnu školu *Jovan Jovanović – Zmaj*, pa im je biskup Lajčo Budanović 1946. dodijelio kuću »svećeničkog doma« u Harambašićevoj ulici br. 7, u kojoj su on-

da djelovale do 1999. god. Bilo im je zabranjeno predavati u školama pa su se morale preusmjeriti na druge oblike apostolata: orguljanje, crkveno pjevanje, kateheza, vođenje župnog kućanstva i dr. God. 1952. sestre su otišle na župu u obližnji Stari Žednik, gdje su bile do 1981., te u Rumu. Početkom 1950-ih počele su djelovati i u Belgiji, a koncem 1960-ih u Njemačkoj. Na molbu biskupa Matiše Zvekanovića sestre su 1958. preuzele rad na biskupiji i župi sv. Terezije, a kad je u Subotici otvorena zgrada sjemeništa *Paulinum* (1965.), preuzele su i svu brigu oko njega (kuhanje, pranje i pospremanje) sve do danas. Samostan *Anuncijata* na teritoriju subotičke župe Isusova Uskrsnuća otvorile su 1982.

Kako je nakon 1941. atribut *bački* zadržan u imenu madžarskog ogranka družbe, zauzimanjem subotičkog biskupa Matiše Zvekanovića 1960. madžarski ogranak družbe u Bačkoj ponovno je postao neovisan o Kalači te je dobio samostalnu upravu u Kanjiži. Iako je bilo više pokušaja, hrvatska i madžarska grana družbe u Bačkoj do danas se nisu uspjele ujediniti, već djeluju posebno. Pri tome madžarska grana djeluje pretežito u većinskim madžarskim župama.

Danas diljem svijeta družba djeluje u dvadesetak provincija i ima više od 7000 redovnica. Hrvatska grana družbe ima sjedište u Zagrebu, u 15-ak mjesta redovničke zajednice te sedamdesetak sestara. U Bačkoj trenutačno postoje dvije zajednice sestara, obje u Subotici – na biskupiji i u samostanu *Anuncijata*. Od 2000. družba nosi naziv Družba sestara Naše Gospe – Zagreb.

Lit.: Č. sestre od »Naše Gospe« u Bačkoj, *Subotička Danica: kalendar za 1925*, Subotica, 1924; Schematicmus cleri Suboticanae, Subotica, 1968; M. A. Kujundžić, Družba sestara »Naše Gospe« kroz svoju povijest, *Subotička Danica : kalendar za 1971*, Subotica, 1970; s. M. A. Kujundžić, *Povijest Družbe sestara Naše Gospe* (ciklostilom), Zagreb, 1980; *Bačko klasje*, br. 18, 19-20, Subotica, 1982; A. Anišić, Jubileji sestara »Naše Gospe«, Subotička *Danica (nova): Kalendar za 1998. godinu*, Subotica, 1997.

T. Žigmanov

DRUŽBA SIROMAŠNIH SESTARA UČITELJICA OD NAŠE GOSPE → **Družba sestara Naše Gospe**

DRŽAVA SLOVENACA, HRVATA I SRBA, samoproklamirana država u vrijeme raspada Austro-Ugarske organizirana na dijelu njezina teritorija nastanjenome pretežito južnoslavenskim narodima. Slijedeći primjer Češkoga narodnoga vijeća, politički prvaci Slovenaca i Hrvata Anton Korošec i Ante Pavelić (zubar) 6. X. 1918. u Zagrebu su osnovali Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba kao političko predstavništvo jugoslavenskih naroda u Austro-Ugarskoj. U njega je 8. X. ušla i najjača prijeratna parlamentarna grupacija Hrvatsko-srpska koalicija, koju je predvodio Svetozar Pribićević. Istog dana objavljen je i *Pravilnik o radu* te organizacije, u kojem se definira etnografski južnoslavenski teritorij zemalja Dvojne Monarhije od Istre, slovenskih pokrajina s Goricom i Prekomurjem, Trojedne Kraljevine s Rijekom i Međimurjem, Bosne i Hercegovine do Slavenima nastanjenog prostora južne Ugarske. Njime je bila određena i zastupljenost predstavnika pojedinih pokrajina u vijeću s ukupno 80 članova. Već idućeg dana Narodno je vijeće donijelo Deklaraciju, kojom odriče pravo austrijskom carskom dvoru i ugarskoj vladi da zastupaju interese južnoslavenskih naroda, a 19. X. proklamira se preuzimanje sve vlasti na definiranom teritoriju. U Zagrebu je 29. X. Sabor Trojedne Kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije raskinuo državnopravne veze s Austro-Ugarskom, čime je stvorena Država Slovenaca, Hrvata i Srba.

Od svoje uspostave Država SHS nailazila je na mnogobrojne probleme – od potpunoga rastrojstva vojske, pobuna i pljačke do međunarodnog položaja. Kako se pojavila prijetnja da će dio njezina teritorija okupirati susjedne zemlje, napose Italija i Srbija, na sastanku u Ženevi 6.-9. XI. 1918. predsjednik Narodnog vijeća SHS Korošec i predsjednik Jugoslavenskog odbora Ante Trumbić postigli su s predsjednikom srpske vlade Nikolom Pašićem sporazum u kojem je priznata jednakoprav-

nost Države SHS i Srbije do donošenja ustava, ali je ubrzo nakon konferencije Pašić povukao potpis, dok su se srpski monarhistički krugovi u idućim pregovorima oslanjali na Pribićevića, koji je protežirao bezuvjetno ujedinjenje Države SHS sa Srbijom i zagovarao centralističko i unitarno uređenje buduće države. Kako se zbog sve većega društvenog rastrojstva većina članova Narodnog vijeća pod Pribićevićevim utjecajem izjasnila za bezuvjetno priključivanje Kraljevini Srbiji, Središnji odbor Narodnoga Vijeća SHS dao je 23. i 24. XI. deputaciji striktne upute u vidu *Naputaka* za pregovore u Beogradu. Protiv odlaska u Beograd bio je samo Stjepan Radić, koji je upozoravao da ne treba bezuvjetno ulaziti u novu državnu zajednicu, već da najprije treba osnažiti Državu SHS kao samostalni međunarodni subjekt. Ipak, deputacija na čelu s Antom Pavelićem (zubar) i Svetozarom Pribićevićem otputovala je u Beograd, gdje su pod Pribićevićevim pritiskom odustali od odredaba *Naputka* i izradili novu *Adresu*, u kojoj se nije inzistiralo na državnopravnoj jednakosti Države SHS, već se pristupilo bezuvjetnom ujedinjenju s Kraljevinom Srbijom. Tom činu, koji se pred regentom Aleksandrom dogodio 1. XII. 1918., prethodilo je priključenje Baranje, Bačke i Banata Srbiji 25. XI. te Crne Gore 26. XI., što je Pribićeviću pomoglo da učini dodatni pritisak na Pavelića i druge članove deputacije. Nakon što je Ante Pavelić u ime Države SHS pročitao *Adresu*, regent Aleksandar izjavio je da je prima na znanje te je u ime kralja Petra I. proglasio uspostavu Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca na čelu s dinastijom Karađorđević. Tim je činom i formalno prestala postojati Država SHS.

Južnougarski Hrvati (Bunjevci i Šokci) i Država Slovenaca, Hrvata i Srba. Prva javna politička akcija na planu raskida južnoslavenskih naroda od Ugarske bila je *Rezolucija* Srba i Hrvata iz južne Ugarske u Subotici 2. X., u kojoj je istaknuto da su Baranja, Bačka i Banat sastavni dijelovi slobodne jugoslavenske zajednice, pri čemu se u prvoj točki Rezolucije ističe kako se ona odnosi na Srbe i Hrvate, a kao pojašnjenje uz hrvatsko ime u zagradi se navode Bunjevci i Šokci. Rezoluciju je u Zagreb odnio Petar Konjović, dirigent iz Sombora.

U tim je trenucima postojala stanovita koordinacija između Zagreba i Subotice: predstavnici ugarskih Južnih Slavena bili su uključeni u izradu *Deklaracije* Narod-

Država Slovenaca, Hrvata i Srba

nog vijeća SHS od 8. X. kao prvog čina političkog osamostaljivanja svih južnoslavenskih naroda u Austro-Ugarskoj Monarhiji; u *Pravilniku* Narodnog vijeća od 8. X. za predstavnike Baranje, Bačke i Banata predviđeno je 10 mjesta u Narodnom vijeću; u *Saopćenju* Narodnog vijeća od 19. X. navodi se da su pri izboru članova Predsjedništva tog tijela u radu sudjelovali i predstavnici Jugoslavena Ugarske; članovi Južnougarskog kluba (slavenski zastupnici iz južne Ugarske u Ugarskom saboru) bili su pridruženi članovi i konsultanti Narodnog vijeća SHS (od ugarskih Bunjevaca bili su to Mirko Ivković Ivandekić, Stipan Vojnić Tunić, Matija Evetović i Stipan Buljovčić); o subotičkoj *Rezoluciji* od 2. X. raspravljalo se na sjednici Središnjeg odbora Narodnog vijeća SHS 26. X. i dr.

Rezolucija od 2. X. dopunjena je 23.-25. X., kad su vodeći pripadnici hrvatsko-bunjevačke i srpske zajednice u Subotici izrazili želju da jedinu kompetenciju u pogledu rješavanja pitanja Hrvata i Srba iz južne Ugarske ima Narodno vijeće SHS u Zagrebu te da se Subotica i njezino područje odvoje od Ugarske i pridruže novoj jugoslavenskoj zajednici. Izmijenjenu je rezoluciju Narodnom vijeću u Zagreb odnio Blaško Rajić, koji je tamo stigao 28. X. Ondje je 29. X. nazočio saborskoj sjednici, ali se zbog njegova kasnog dolaska o izmijenjenoj *Rezoluciji* nije raspravljalo. Tom je prigodom dr. Ante Pavelić (zubar) ipak istaknuo kako prostor Baranje, Bačke i Banata smatra dijelom Države SHS. Na susretima s dužnosnicima Narodnog vijeća Rajić je predao zahtjeve bunjevačkih i srpskih političkih predstavnika iz Subotice i ujedno tražio instrukcije, ali je od njih dobio obeshrabrujući odgovor: »Idite i činite što znate.«

Kako zagrebačke elite, koje zbog posvemašnjih nereda nisu bile kadre u potpunosti ustrojiti novu vlast, pa tako ni pomoći narodnom pokretu u Bačkoj, Rajić se vratio u Suboticu, a kao članovi Narodnog vijeća ostali su Mirko Ivković Ivandekić i Stipan Vojnić Tunić, koji su od srpske vlade zatražili da u cilju južnoslavenskog ujedinjenja što žurnije oslobodi prostor Baranje, Bačke i Banata. Srpska je vlada na te njihove želje te na molbu Mate Drinkovića, povjerenika za obranu Države SHS, uputila postrojbe ne samo na prostor Baranje, Bačke i Banata, odnosno u dijelove Države SHS zahvaćene neredima, već je prešla u okupaciju cijelog njezinog teritorija.

Boravak u Zagrebu Blaška Rajića učvrstio je u uvjerenju da se bunjevačke elite moraju jače povezati sa srpskim prečanskim političarima kako bi mogli ostvariti razdruživanje Baranje, Bačke i Banata od Ugarske te s monarhističkim srbijanskim krugovima kao jamcem za provedbu tih težnji. On je 3. XI. u prostorijama Hrvatske zemaljske banke d.d. podnio izvješće o boravku u Zagrebu, a na novome sastanku, kojemu su nazočili dužnosnici subotičkog ogranka Srpske narodne radikalne stranke (koji su se do tada pasivno držali iščekujući instrukcije iz Novoga Sada, odnosno Beograda), održanome 5. XI. u domu braće Vladislava i Jovana Manojlovića, na tragu zagrebačkih odluka od 29. X. i Wilsonovih načela, koji malim narodima Austro-Ugarske Monarhije priznaje pravo da sami izaberu svoje buduće državno-pravno uređenje, odlučeno je da se hitno osnuje Bunjevačko-srpsko narodno vijeće, koje bi radilo na odvajanju tog prostora od Ugarske i njegovu ulasku u buduću jugoslavensku zajednicu.

Članovi Pučke kasine organizirali su 10. XI. Veliku subotičku narodnu skupštinu subotičkih Bunjevaca i Srba u kristalnoj dvorani hotela *Hungarija*. Bunjevački puk pred hotel je stizao u velikim povorkama, a na čelu glavne povorke stupali su bivši austrougarski časnici, koje je predvodio Gavro Čović. Oni su nosili veliku svilenu hrvatsku trobojnicu, što su nazočni oduševljeno pozdravili, klicali su Jugoslaviji i pozivali građane Subotice da im se pridruže. Prvi govornik Blaško Rajić pozvao nazočne da izaberu odbor kako bi se mogli povezati s Srbijom, odnosno Državom SHS. Poslije njega govorili su još Vladislav Manojlović te Jovan Petrović. Na skupu su izabrani Bunjevačko-srpski

narodni odbor i izaslanici za buduću veliku narodnu skupštinu radi odlučivanja o sudbini cijeloga slavenskog stanovništva južnougarskog prostora. Nakon toga bivši mladi časnici Austro-ugarske vojske ponovno su ulicama grada pronijeli hrvatsku trobojnicu kličući Jugoslaviji, a zastavu su nakon toga i izvjesili na toranj gradske kuće.

Intenzivni rad bunjevačkih prvaka na čelu s Blaškom Rajićem oko odvajanja baranjsko-bačko-banatskoga prostora te njegova uklapanja u budući jugoslavenski okvir izravni je poticaj imao u zagrebačkim političkim događajima. U svojim nastojanjima on je slijedio odluke Narodnoga vijeća SHS, ali ne prejudicira konačno rješenje, već to ostavlja otvorenim u cilju očuvanja proklamiranog jedinstva Srba i Hrvata-Bunjevaca. U to vrijeme novosadske srpske elite, uz potporu srpskih vojnih postrojba i u dogovoru s monarhističkim srpskim krugovima, preuzimaju inicijativu oko ujedinjenja južnougarskog prostora u novu jugoslavensku zajednicu. Nakon što je srpska vojska zauzela Novi Sad, prečanski srpski političari okupljeni oko Srpskoga narodnog odbora u Novom Sadu organiziraju konferenciju mjesnih narodnih odbora 16. XI. u Matici srpskoj, na kojem zbog utjecaja srpskih radikala, nije odlučeno hoće li se ujedinjenje provesti preko Države SHS ili Kraljevine Srbije, već je predloženo kompromisno rješenje da se ujedinjenje prvo pokuša ostvariti uz pomoć Narodnog vijeća SHS, a ako ono ne bude provelo ujedinjenje s Kraljevinom Srbijom, Vojvodina zadržava mogućnost samostalnog ujedinjenja sa Srbijom te je donesena nova rezoluciju u kojoj se potvrđuje želja slavenskog stanovništva Baranje, Bačke i Banata da se razdruži od Madžarske i da se u tom cilju 25. XI. organizira Velika narodna skupština u Novom Sadu.

U *Nevenu* od 22. XI. tiskan je poziv Agitacijskog odbora Narodnog odbora iz Novoga Sada upućen narodima Baranje, Bačke i Banata da se priključe slobodnoj Državi SHS te da se na ujedinjenju u »veliku Državu SHS«, koja će se prostirati od Soče do Vardara, od Subotice do Bitolja i od Trsta do Temišvara. U dva članka subotički *Neven* od 23. XI. (*Na koju ćemo stranu?* i *Pred izbore za veliku narodnu skupštinu u Novom Sadu*) jasno izražava želju subotičkih Bunjevaca da aktivno sudjeluju u ujedinjenju južnoslavenskih zemalja, govoreći pritom o Državi Srba, Hrvata i Slovenaca, a ne Kraljevini Srbiji. Na povezanost s Narodnim vijećem upućuje i poziv iz *Nevena* od 24. XI. za prikupljanje dobrovoljnog poreza, kakvu je odluku donijelo i zagrebačko Narodno vijeće 26. X.

Na zboru u hotelu *Hungarija* 24. XI. nazočni su u kratku vremenu izabrali 75 izaslanika koji će predstavljati Suboticu na Velikoj skupštini u Novom Sadu, od kojih su većinu činili Bunjevci. Izaslanstvo je u Novi Sad stiglo 25. XI. ujutro, a prije samog zasjedanja Velike narodne skupštine održana je još jedna konferencija vodećih osoba srpske i hrvatske zajednice, jer se doznalo da je vojvođanski radikal Jaša Tomić prethodnu noć na tajnom dogovoru srpskih elita odlučio da se Vojvodina odmah ujedini s Kraljevinom Srbijom. Na tom sastanku u Matici srpskoj Bunjevce su zastupali Babijan Malagurski, Mirko Ivković Ivandekić i Blaško Rajić, koji su se usprotivili tom rješenju, jer je Bunjevačko-srpsko narodno vijeće dalo pristanak svojim izaslanicima samo za ujedinjenje preko Zagreba.

Iako je vladala velika napetost, Velika narodna skupština počela je svoj rad u hotelu *Grand* oko 11 i 30 sati. Nazočilo joj je 757 izaslanika iz 221 mjesta Baranje, Bačke i Banata, od čega 578 Srba, 89 Hrvata, 62 Slovaka, 21 Rusin, 6 Nijemaca i 1 Madžar (majorizacija slavenskog stanovništva s područja koje je bilo pod okupacijom srpske vojske i na kojem su Slaveni činili samo jednu trećinu stanovništva trebala je pomoći srpskim elitama da lakše provedu svoju odluku o razdruživanju od Ugarske te izravnom ujedinjenju s Kraljevinom Srbijom). Skupštinu je otvorio književnik Jovan Hranilović, a tajnik skupštine Jaša Tomić pročitao je pripremljeni tekst prve re-

zolucije, u kojoj se moli Kraljevina Srbija da zastupa interese slavenskog stanovništva tog prostora na budućoj mirovnoj konferenciji te da se taj prostor priključuje Kraljevini Srbiji. Prema kasnijoj Hranilovićevoj izjavi, u dokumentu je Tomić sintagmu »jugoslovenske zemlje« zamijenio riječju »Srbija«. Kršenje ranijih dogovora pokušao je prikriti na način što se u daljnjem tekstu rezolucije kompromisno upućuju po dva izaslanika u Beograd i Zagreb, koji trebaju pripomoći Narodnom vijeću SHS i Vladi Kraljevine Srbije oko ujedinjenja svih jugoslavenskih zemalja, pri čemu je subotički radikal Jovan Manojlović dobio prednost u zastupanju vojvođanskih interesa u Narodnom vijeću pred kikindskim demokratom Vasom Stajićem, koji je dotad već sudjelovao u radu Vijeća. Tu političku poziciju međutim nisu podržavali svi izaslanici, pa je slovački izaslanik Jan Gruník čak podnio prijedlog da se Banat, Bačka i Srijem pripoje Državi SHS. Neizvjesnu situaciju prekinuo je Blaško Rajić, koji je u kraćem govoru zahvalio što je predložen da zastupa interese Baranje, Bačke i Banata kod Vlade Kraljevine Srbije i, prihvaćajući tu dužnost, istaknuo kako vjeruje da je rješenje nacionalnog pitanja o ujedinjenju u tekstu rezolucije dobro sročeno te on to prihvaća. Nakon toga rezolucija je prihvaćena aklamacijom, a odmah je izglasovana i druga rezolucija, u kojoj se odlučivalo o razdruživanju od Ugarske i kojom je osnovano Veliko narodno vijeće za Banat, Bačku i Baranju kao predstavničko tijelo te Narodna uprava kao izvršno tijelo.

U rezolucijama se, s jedne strane, zagovara bezuvjetno ujedinjenje s Srbijom, a s druge se strane predstavnici šalju u Zagreb kako bi se potaknulo ujedinjenje u novu jugoslavensku zajednicu, što pokazuje da su srpske elite, zbog svoje podijeljenosti, zadržavale stanovit dvojni model i priznavale djelomičnu mjerodavnost Narodnom vijeću SHS u Zagrebu. Usto je razvidno da druga rezolucija nije nastala u suglasju s Vladom Kraljevine Srbije, već je bila izraz ranijih želja slavenskog stanovništva južne Ugarske. Pritom je ustrojstvo vlasti Baranje, Bačke i Banata bilo preslika modela ustroja Narodnoga vijeća.

Istog dana kad je održana Velika narodna skupština u Novom Sadu, na sjednici Narodnog vijeća SHS u Zagrebu, pod predsjedanjem Svetozara Pribićevića, odlučeno je da se počne proces ujedinjenja s kraljevinama Srbijom i Crnom Gorom. Već 26. XI. Blaško Rajić i Jaša Tomić otputovali su u Beograd kako bi Vladu Kraljevine Srbije upoznali s donesenim rezolucijama, koja je odluke primila na znanje, ali o njima nije raspravljano ni u parlamentu ni u vladi, što pokazuje da je taj teritorij smatrala dijelom proširene Srbije. Bunjevačka i srpske tijela vlasti s prostora Baranje, Bačke i Banata upravljale su cijelim prostorom južne Ugarske do 11. III. 1919., kad su izvršila demisiju Vladi Kraljevine SHS te su bila postupno inkorporirana kao Odjel za Banat, Bačku i Baranju pri Ministarstvu unutarnjih poslova.

Lit.: *Neven,* Subotica, 1918.-1919; F. Šišić, *Dokumenti o postanku Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca 1914.-1919.*, Zagreb, 1920; P. Pekić, *Povijest Hrvata u Vojvodini,* Zagreb, 1929; *Spomenica oslobođenja i ujedinjenja Grada Subotice*, Subotica, 1938; P. Pekić; *Povijest oslobođenja Vojvodine,* Subotica, 1939; J. Horvat, *Politička povijest Hrvatske*, 2, Zagreb, 1989; A. Sekulić; Prilog istraživanju društvenog života bačkih Hrvata od 1918. do 1928. *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta u Zagrebu*, 23, Zagreb, 1990; A. Sekulić, Hrvati iz južnougarskih područja u godinama od 1918. do 1920., *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta u Zagrebu* 26, Zagreb, 1993; *Povijest Mađarske*, ur. P. Hanák, Zagreb, 1995; H. Matković, *Povijest Jugoslavije (1918.-1991.) Hrvatski pogled*, Zagreb 1998; M. Grlica, Blaško Rajić i stvaranje prve jugoslovenske države, *Ex Pannonia*, 5-6-7, Subotica, 2003; L. Vrkatić, *Pojam i biće srpske nacije*, Sremski Karlovci-Novi Sad, 2004.

K. Bušić

DRŽAVLJANSTVO, osobita pravna veza između pojedinca i države temeljem koje se određuje koje je države dotični pojedinac državljanin. Ima iznimno značenje s obzirom na ostvarivanje najrazličitijih prava i obveza (zapošljavanje, dobivanje osobne iskaznice i putovnice, pravo glasa, vojna obveza i dr.). Ideja državljanstva javlja se od XVII. st. kao odraz novoga

shvaćanja prava i obveza prema državi umjesto prema feudalnom gospodaru, a podrobnije se pravno regulira od kraja XVIII. i početka XIX. st. Državljanstvo se katkada koristi kao sinonim za nacionalnost odn. nacionalnu pripadnost (*franc.* nationalité, *engl.* nationality), iako se ove dvije kategorije ne moraju poklapati.

Najčešće se stječe rođenjem ili podrijetlom (*ius sanguinis* – načelo krvne veze), kada dijete stječe državljanstvo svojih roditelja ili jednoga od njih (najčešće oca) bez obzira na to gdje je rođeno i gdje ono ili njegovi roditelji žive, ili pak po mjestu rođenja (*ius soli* – načelo tla), kad se državljanstvo određuje prema državi na čijem je teritoriju dijete rođeno, bez obzira na državljanstvo roditelja. Rjeđe se državljanstvo stječe naknadnim primitkom stranaca, najčešće naturalizacijom ili prirođenjem (*ius domicilii* – načelo prebivališta), kad osoba stječe državljanstvo države u kojoj stalno živi uz ispunjenje dodatnih uvjeta (npr. poznavanje jezika, odricanje od prijašnjeg državljanstva). Neke kategorije osoba državljanstvo mogu steći pod povlaštenim uvjetima (sklapanje braka s državljaninom, etničko podrijetlo, osobe koje su pružale posebne usluge državi, poput vrhunskih sportaša ili pripadnika oružanih postrojba), a može se steći i po međudržavnim ugovorima. Svaka država slobodno određuje uvjete za stjecanje državljanstva, a u praksi se kao temeljno načelo uzima načelo podrijetla ili načelo tla, koje se onda dopunjuje ostalim načelima. Kao rezultat toga može se dogoditi da novorođeno dijete ostane osoba bez državljanstva (apatrid), ali i da ima dvojno državljanstvo (bipatrid), pa čak i višestruko državljanstvo (multipatrid). Za razliku od prijašnjeg trenda ograničavanja dvojnog državljanstva, posljednjih se desetljeća, zbog pojačanih migracija te potreba ublažavanja posljedica raspada europskih socijalističkih federalnih država za građane, u praksi olakšava stjecanje dvojnog državljanstva. Od dvojnog državljanstva razlikuje se dvostruko državljanstvo, kakvo postoji u federalnim državama, u kojima istodobno postoji državljanstvo federalne jedinice i federacije.

Podunavski su Hrvati tijekom posljednjeg stoljeća i pol stjecajem povijesnih okolnosti živjeli u više različitih državnih tvorevina, u ovisnosti o čemu se mijenjala i njihova državljanska pripadnost. Nakon raspada Austro-Ugarske Monarhije odredbama Trianonskoga mirovnog ugovora bivšim ugarskim državljanima ostavljen rok za optiranje, tj. za odluku o tome hoće li uzeti državljanstvo Madžarske ili Kraljevine SHS, u kojem su se neke hrvatske obitelji iz Bajskog trokuta preselile u jugoslavensku državu, dok su se neke madžarizirane bunjevačke obitelji iz dijela Bačke koji pripao jugoslavenskoj državi preselile u Madžarsku. Nakon raspada federalne Jugoslavije 1991. godine bivša republička državljanstva postala su temeljem za državljanstvo novonastalih država s prostora bivše Jugoslavije, što je za Hrvate koji su se u socijalističkom razdoblju u Vojvodinu doselili iz Hrvatske i Bosne i Hercegovine stvorilo teškoće pri dobivanju državljanstva Srbije, a to je bila raširena pojava u svim novim neovisnim državama bivše Jugoslavije.

Za hrvatsku je dijasporu i iseljeništvo bitnu novinu uveo Zakon o hrvatskom državljanstvu iz 1991. godine, koji je, po uzoru na zakonodavstvo u nekim zemljama, omogućio stjecanje hrvatskog državljanstva naturalizacijom pripadnicima hrvatskog naroda koji nemaju prebivalište u Republici Hrvatskoj, ograničavajući pritom uvjete za primitak u hrvatsko državljanstva na poznavanje hrvatskoga jezika i latiničnog pisma, na to da se iz njihova ponašanja može zaključiti da poštuju pravni poredak i običaje u Republici Hrvatskoj i da prihvaćaju hrvatsku kulturu te na to da daju pisanu izjavu o tome kako se smatraju hrvatskim državljaninom. Tu su mogućnost iskoristili mnogi bački Hrvati, čime je olakšana, obnovljena i učvršćena integracija bačkih Bunjevaca i Šokaca u hrvatski narodni korpus. No posljednjih godina, usprkos neizmijenjenom Zakonu o hrvatskom državljanstvu, hrvatska državna tijela u praksi nerijetko ograničavaju primitak u hrvatsko državljanstvo bačkih Hrvata

(što vrijedi i za Hrvate iz drugih dijelova Vojvodine, Bosne i Hercegovine i drugih susjednih zemalja), što negativno utječe na integraciju bačkih Hrvata u cjelinu hrvatskog naroda.

S. Bačić

DRŽAVNO UDRUŽENJE ŠOKAČKIH HRVATA, kulturna udruga sa sjedištem u Santovu. Utemeljio ju je 1968. santovački profesor Stjepan Velin radi širenja prosvjete i povezivanja šokačkih Hrvata u Madžarskoj, ali su je vlasti ukinule poslije tri godine rada. Na poticaj i uz potporu Marina Mandića, glavnog tajnika Demokratskog saveza Južnih Slavena u Madžarskoj, Udruženje je, na čelu sa Stipanom Pančićem, 1984. ponovno počelo djelovati te otad nesmetano radi. U njegovu sklopu desetak je godina djelovalo kulturno-umjetnička skupina koja se proslavila nastupima u Madžarskoj i inozemstvu. U Udruženju se priređuju književne večeri i druge prigodne manifestacije, a njegovi članovi surađuju i s Hrvatima u Vojvodini (Sombor) i Slavoniji (Donji Miholjac). Udruženje ima 110 registriranih članova, a zaslužno je za njegovanje i prikazivanje narodnih običaja te čuvanje predmetne baštine šokačkih Hrvata. U zgradi u kojoj su klupske prostorije smještena je, kao stalni postav, i stara šokačka soba.

Dom Državnog udruženja šokačkih Hrvata u Santovu

Lit.: *Hrvatska riječ*, br. 5, Subotica, 2003; *Hrvatski glasnik*, Budimpešta, br. 35/2005, 4/2006.

Ž. Mandić

DUBAK, u bačkih Bunjevaca i Šokaca pomagalo u kojem se mala djeca uče hodati. Izrađivao se isprva od drveta kao stalak bez kotača, a poslije su se počeli izrađivati i s drvenim kotačima. Danas se više ne izrađuju jer postoje moderne i pristupačne hodalice.

Lit.: M. Peić, G. Bačlija, *Rečnik bačkih Bunjevaca*, Novi Sad-Subotica, 1990; A. Sekulić, *Rječnik govora bačkih Hrvata*, Zagreb, 2005.

M. Šeremešić

DUD, listopadno drvo iz porodice Moraceae. Od oko 100 vrsta u Bačkoj su zastupljene pretežito dvije: Morus Alba (Bijeli dud) i Morus Nigra (Crni dud). U Podunavlju se počeo širiti u XVIII. st. radi proizvodnje svile pa su drvoredi uz glavne ceste sve do polovice XX. st. najčešće bili dudovi. To drvo ima debelo stablo i golemu krošnju koja baca veliku sjenu. Listovi su mu jednostavni, spiralna rasporeda na granama. Cvate u travnju i svibnju, a muški i ženski cvjetovi skupljeni su u cvat res. Ženski cvjetovi nakon oplodnje međusobno se spajaju obrazujući sočan i ukusan plod – orašicu, u puku poznatu pod imenom »dudinja«. Zreli su plodovi žućkastobijeli (bijeli dud), odnosno crvenkastocrni (crni dud). Plodovi duda konzumiraju se svježi, a izrađuju se od njih sokovi i rakija sa specifičnim okusom i aromom.

Dud je često bio zasađen ispred salaša. Tijekom ljeta ispod njega je stajao velik stol (»astal«) s dugačkim klupama. Za njim se objedovalo, ali je služio i za društvene kontakte sa susjedima ili gostima. Dudovina je čvrsto, tvrdo i trajno drvo koje se rabilo u kolarstvu, tokarstvu, bačvarstvu i gradnji čamaca. Dud je bio važan i za proizvodnju svile – u Bačkoj su tijekom XIX. i u prvoj polovici XX. st. postojale manufakturne radionice koje su proizvodile svilu biološkim putem, s pomoću svilene bube ili sviloprelja. Ona se u stadiju gusjenice, koji traje do 25 dana, intenzivno hrani dudovim lišćem i svoju težinu poveća do 10.000 puta. Pri preobrazbi u ličinku gusjenice oko sebe zapredaju svilenu nit dugu 1500-2000 metara.

M. Ostrogonac

DUDÁS, Antal (Kupusina, 26. I. 1933. – Palić, 29. I. 2006.), slikar, likovni pedagog. Diplomirao je 1958. na Odsjeku likovne umjetnosti Više pedagoške škole u Novom Sadu. Slikarstvo mu je motivski vezano pretežito za vojvođanska sela i život seljaka, no likovni mu je izričaj posve suvremen. Izlagao je samostalno i na skupnim izložbama u zemlji i inozemstvu. Od 1975. bio je član Saveza udruženja likovnih umjetnika Vojvodine (SULUV) i Udruženja likovnih umjetnika Srbije (ULUS). Dobitnik je više nagrada i priznanja za likovno stvaralaštvo. Objavljivao je i likovne kritike.

Od 1990-ih godina objavio je više popularnih članaka iz prošlosti Kupusine, osobito nekoliko godina prije svoje smrti u listu *Bácsország*. Za bačke je Hrvate osobito važan njegov članak *O zaboravljenim Dalmatima-Šokcima u Kupusini* (*Rukovet*, 12/1990, Subotica), u kojem je prvi iznio osnovne podatke o nekadašnjoj nazočnosti Hrvata u tome danas madžarskom selu – popisao je hrvatska prezimena, nadimke i toponime u Kupusini te hrvatske riječi u lokalnome madžarskom govoru. Ilustrirao je i madžarski prijevod odabranih bunjevačkih pripovijedaka iz zapisa Balinta Vujkova *Aranyhajú testvérek: Bunyevác népmesék* (*Braća zlatne kose: bunjevačke narodne pripovijetke*), objavljen u Novom Sadu 1988.

Lit.: *Likovno stvaralaštvo – Képzőművészeti alkotások : Subotica 1944-1984*, Subotica, 1984; *Dudás Antal*, katalog, Salon Likovnog susreta, Subotica, 1995.

E. Bažant

DUDÁS, Gyula (Senta, 19. IX. 1861. – Homonna, 8. I. 1911.), prosvjetni radnik, urednik i povjesničar. Potječe iz ugledne plemićke porodice Dudás-Muhoray, čiji su članovi imali važnu ulogu u društvenim događanjima u Bačko-bodroškoj županiji u XIX. st.. Školovao se u Senti, Segedinu i Subotici, a sveučilišni studij završio je u Budimpešti, stekavši isprva zvanje profesora, a nakon toga i doktora znanosti na Filozofskom fakultetu. U gimnaziji u Senti predavao je povijest, latinski i grčki jezik, a poslije je postavljen u upravu prosvjetnih nadzornika u Segedinu. God. 1889. postao je profesor Više trgovačke škole u Somboru. Usporedno je uređivao i somborski list *Bácska*, no nakon nekog vremena prestao je predavati. Kako se stalno bavio povijesnim istraživanjima, 1891. izabran je za tajnika Povijesnog društva Bačko-bodroške županije, a bio je i urednik njegova *Godišnjaka* 1895.-97. Uredio je monumentalnu dvosveščanu *Opću monografiju Bačko-Bodroške županije* (*Bács-Bodrogh vármegye egyetemes monografiája*), objavljenu u Somboru 1896., za koju je sabrao i obradio najveći dio povijesne građe. U novinama, časopisima i godišnjacima objavio je više od stotinu radnja, pretežito iz povijesti Bačke. Nekoliko godina prije smrti ponovno se vratio prosvjetnom radu – izabran je za prosvjetnog nadzornika u Budimpešti, zatim u Homonnu u Zemplenskoj županiji (današnja istočna Slovačka), gdje je živio do kraja života.

Za povijest bačkih Hrvata važna je njegova radnja *A bunyevácok története* (*Povijest Bunjevaca*), objavljena u *Godišnjaku Povijesnog društva Bačko-bodroške županije* (4/1904), u kojoj je opisao povijest Bunjevaca do doseljenja u Podunavlje. Značajna su i njegova istraživanja županijskog plemstva, u sklopu kojih je obradio i bunjevačke plemenitaše. Toj je temi posvetio knjigu *A bácskai nemes családok-adalékul Bács-Bodrogh vármegye történetéhez* (Sombor, 1893.) i članke u spomenutom *Godišnjaku* (*A bácskai nemes családok*, 4/1893; *A bácskai nemes családok összeírása*, 3/1897; *A Vojnits család ősei*, 3/1897; *A Latinovics család régi birtokviszonyai* 3/1897; *A bácskai nemes családok összeirása*, 3-4/1898, 2/1899).

Lit.: S. Borovszky, *Bacs-Bodrog vármegye II*, Budapest, 1909; K. Káich, *A Bács-Bodrog vármegyei Történelni Társulat évkönyvének repertóriuma (1885-1918)*, Újvidék, 1984; Z. Kalapis, *Életrajzi Kalauz I.*, Újvidék, 2002.

E. Bažant

DUDIĆ, Andrija (Andreas Dudith, Dudit/h/ius, Sbardellatus, ab /H/orehowicza) (Budim, 16. II. 1533. – Breslau /danas Wrocław/, 23. II. 1589.), biskup, diplomat i humanist. Potječe iz hrvatske plemićke porodice koja je držala posjed Orehovicu kraj Krapine (otuda plemićki pridjevak Orehovički). Otac Jeronim poginuo mu je 1541. kraj Budima u bici s Turcima. Brigom majke i njezine utjecajne rodbine, napose ujaka Augustina Sbardellatusa, biskupa u Vácu, postigao je zavidnu naobrazbu, najprije učeći u Budimu, a zatim studirajući u Šleskoj (Breslau) i Italiji (Verona, Pavija, Mleci, Padova). Nakon završetka studija ušao je u diplomatske krugove. Prateći papinskog izaslanika kardinala Reginalda Polija 1553.-57. po Njemačkoj, Nizozemskoj, Francuskoj i Engleskoj, upoznao je mnoge znamenite ljude i različite sredine. God. 1560. boravio u Ugarskoj i na bečkom dvoru kod Ferdinanda I. Habsburškoga, u čijoj je službi bio i njegov otac.

Andrija Dudić

Kad se postavilo pitanje predstavnika ugarskog svećenstva na trećem zasjedanju Tridentskog koncila 1561., na prijedlog papinskog nuncija Delfina imenovan je biskupom u Kninu, koji su još 1522. zauzeli Turci, te je, zajedno s čanadskim biskupom Jánosem Kolozsváryjem, poslan na sabor, dok je Ferdinand I. za svojega savjetnika na saboru uzeo pečuškog biskupa Juraja II. Draškovića. Sudjelovao je u radu Tridentskog sabora od 7. II. 1562. do 16. VII. 1563. Bio je jedan od najistaknutijih predvodnika u borbi za temeljitu reformu Crkve i vjersku snošljivost. Zauzimao se za prihvaćanje nekih protestantskih zahtjeva kako bi se vratili u Katoličku crkvu i pridobili za pomoć u borbi protiv Turaka, čime je pobudio sumnjičavost saborskog vodstva. Mnogi su ga smatrali najboljim govornikom na cijelomu saboru i uspoređivali ga s Ciceronom. Nakon što je potkraj 1562. preminuo čanadski biskup Kolozsváry, naslijedio je njegovu biskupsku stolicu. Po želji papinskih legata polovicom 1563. napustio je sabor i prihvatio posredničku ulogu između saborskog predsjedništva i bečkog Dvora. Potkraj iste godine naslijedio je Draškovića na pečuškoj biskupskoj stolici, ali kako su Turci već držali Pečuh, preselio se u Siget (Szigetvár).

Prije same opsade Sigeta 1566. car Maksimilijan II. uputio ga je u diplomatsku misiju u Poljsku, zahvaljujući čemu je izbjegao sudbinu ostalih sigetskih branitelja. Na poljskome kraljevskom dvoru u Krakovu istaknuo se širokim znanjem, ali se i oženio jednom dvorskom plemkinjom i napustio biskupski položaj. Prešao je najprije na kalvinizam, zatim je postao antitrinitarac, a naposljetku evangelik, zbog čega je ekskomuniciran iz Katoličke crkve, ali je ostao u vezi s habsburškim vladarima. U politiku se nakratko vratio 1572. nastojeći osigurati da na ispražnjeno poljsko prijestolje dođe habsburški kandidat. Kad je 1575. za poljskoga kralja izabran stari Dudićev neprijatelj sedmogradski (erdeljski) vojvoda István Báthory, sa suprugom je otišao u Šlesku, a od 1579. stalno se nastanio u Breslauu i potpuno se posvetio znanstvenom radu. Umro je vjerojatno od kuge i pokopan je u tamošnjoj evangeličkoj crkvi sv. Elizabete. Imao je šest sinova, od kojih su se neki istaknuli u poljskome javnom životu.

Bavio se s mnogim humanističkim i prirodnim disciplinama: filozofijom, teologijom, filologijom, pravom, poviješću, zemljopisom, medicinom, astronomijom, matematikom, fizikom. Autor je tridesetak djela, od kojih su neka još u rukopisu, a

neka su i nedovršena, i nalaze se razasuta u desetak velikih europskih knjižnica i arhiva. Prevodio je s grčkoga (proslavio se latinskim prijevodom ogleda Dionizija Halikarnašanina *O Tukididu* iz 1560.), pisao latinske i grčke pjesme, govore, političke polemike... Pet njegovih znamenitih govora, iz kojih zrači duh humanizma najbolje erazmovske tradicije te izvrsna klasična latinština, više su puta tiskani, a 1991. prevedeni su i na hrvatski. S talijanskoga je na latinski 1563. preveo životopis svojega zaštitnika kardinala R. Polija. Među njegovim prirodoslovnim radovima ističe se *Raspravica o značenju kometa* iz 1579. Ostavio je za sobom bogatu zbirku poslanica, koja se u sklopu međunarodnog projekta izdaje od 1992. Za hrvatsku kulturnu povijest zanimljiva je njegova korespondencija s Antunom Vrančićom te s biskupima Jurjem Draškovićem i Pavlom Gregorijancem. U medicini je kritizirao galenske predrasude, formalističku uroskopiju i pulsologiju tražeći da se dijagnoza temelji na metodičkom promatranju bolesnika, a terapija na eksperimentalnom ispitivanju djelotvornosti pojedinih lijekova.

Iako mu djela nemaju kapitalnu razinu, već su često publicističke naravi, mnogi njegovi kraći spisi otkrivaju golemu erudiciju i slobodoumni duh. Zbog zasluga na oživljavanju znanstvenog života i humanističkih znanosti u sredinama u kojima je djelovao te zbog svojih vlastitih prinosa, smatra se jednim od najznamenitijih humanista sjeverne Europe u drugoj polovici XVI. st.

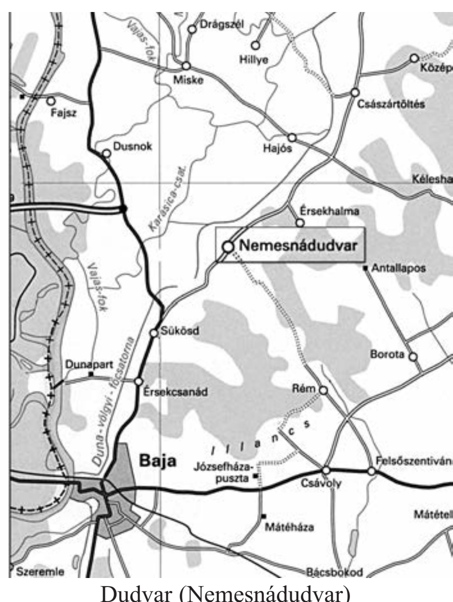
Djela: *Dionysius Halicarnassensis. De Thucydidis historia iudicium* (Andrea Duditio Pannonio interprete), Venetiis, Aldus, 1560; (pod naslovom: *Qua ratione, via et methodo... legendae sint...* Venetiis, 1571[2], Basileae 1576[3], 1636, Francofurdi, 1586[4], Londini, 1704[6], Lipsiae, 1777[7]; *Carmen* (u: P. Pitatus, Compendium. Veronae, 1560); *Orationes duae in sacrosancto oecumenico Consilio Tridentino habtiae,* Venetiis, Apud Jordanum Ziletum, 1562, Brixiae, Apud Damianum Turlinum, 1562[2], Parisiis 1563[3], 1902[8], Offenbachi 1590[4], Venetiis 1728[6], 1733[7], Friburgi Brisgoviae 1909[9]; *Sententia de calice laicis permittendo,* Patavii, Apud Gratiosum Perchacinum, 1563, Offenbachi 1590[2], Halae Magdeburgicae 1743[3], Lovanii 1785[4], Friburgi Brisgoviae 1909[5]; *Epistola Andrae Duditdhii... ad Johannem Lasicium equitem Polonum*, s. l., s. a, Cracoviae 1571[2] (u: F. A. Modrzewski, Sylvae quattuor, Cracoviae, 1590[3]), Amstelodami, 1656[4]; *Rerum im Gallia gestarum abusque promulgato pacis edicto mense Maio 1576...* (Auctore Andrea Dudith?), Canthurii, Ex officina Menalcae, 1577; *Epistola ad Tneodorum Bezam scripta die 1. Augusti 1570.,* Basileae 1577, Christingae 1584[2], (u: F. Socino, De haereriticis, s. l., 1584[3]), Heidelbergae 1593[4] (s. l.) 1593[5]; (u: F. Socino, Opera omnia, 1. Irenopoli 1656[6]); *De cometarum signfîcatione commentariolus...,* Basileae, Ex officina Pettri Pernae, 1579, Cracoviae 1579[2], Basileae 1580[3] (u: Th. Erastus, De cometis dissertationes. Basileae, Ex officina L. Ostenii, 1580[4]), Braslae, Typis Baumannianis, impensis Davidis Mulleri, 1619[5], Vratislaviae 1621[6], Vratislaviae, Ed. Michael Brutus. 1629[7]; (u: W. Serlin, Cometologia. Francofurti 1665[8]); (u: J. A, Bosius, De significatu cometarum. Jenae 1665[9]); (u; J. G. Graevius, Oratio de cometis. Trajecti ad Rhenum, Ex officina R. a Zyll, 1665[10], 1681[11]); *Ad Justum Lipsium epistolae.* Francofurti 1590. Offenbachii 1610[2]; (u: J. Lipsius, Centuriae. Hardevici 1621[3]): (u: P. Burmann, Sylloge. Leidae 1727[4]). *Epistolae medicinales* (u: Crato von Krafftheim. Consiliorum et epistolarum medicinalium, 3. Francofurti 1592, 1595[2]), (u: L. Scholtz, Epistolarium philosophicarum... volumen. Francofurti ad Moenum, Apud A. Wecheli haeredes, 1598[3], Hannoviae, Apud haeredes J., Aubrii, 1610[4]), (u: Crato von Krafftheim, Consiliorum et epistolarum medicinalium, 3. Schleichii 1611[5], 1629[6]); *Ad Jacobum Monavium carmina tria* (u: J. Monawius, Symbolum. Gorlicii 1595); *Ad Petrum Monavium epistolae.* Hannoviae 1598; *Themistius (i.e. Andreas Dudith) Oratio septima ad Valentem imperatorem* (u: Themistius, Orationes sex augustales. Ambergae 1605, Francofurti 1614[2], Flexiae 1615[3], Parisiis 1618[4], 1684[5], Lipsiae 1832[6]); *Epistola ad Joh. Wolfium scripta Cracoviae die Pentecostes anno MDLXIX...* Hannoviae 1610; Qu. Reuter: Andreae Dudithi de Horehoviza... *Orationes in concilio Tridentino habitae.* Apologia ad d. Maximilianum II. imp. Commentarius pro coniugii libertate, cum appendice Epistolarum... Offenbachi, Typis Conradi Nebenii..., 1610; *Orartiuncula habita Tridenti 1562* (u: G. Wicelius, Via regia. Helmestadii 1650); *Quaestio ubi vera et catholica Jesu Christi Ecclesia invenienda sit...* Hannoviae, Impensis C. Biermanni, 1610, Amstelodami 1656[2]; *Ad Johannem camerarium patrem.* Lugduni Batavorum 1697; *Epistola Christophoro Threicio* (u: Ph. Limborch, Praestantium virorum. Amstelodami 1704); *Oratio Tridenti habita 6. IV 1562* (u: K.. Péterfy, Sacra concilia, 2. Posonii, Typis Haeredum Roynarianorum, Viennae Austriae, Typis Kaliwodianis, 1742); *Orationes quinque in Concilio Tridentino habitae...* Halae Magdeburgicae. In officina Rengeriana. 1743; *Sententia de residentiae*

decreto in generali congregatione Concilii Tridentini (u: J. La Plat, Monumentorum ad historiam Concilii Tridentini potissimum illustrandam spectantium amplissima collectio, 3. Lovanii, Typographia academica, 1781[2]); *Ad canonicos Ecclesiae Quinqueecclesiensis: Ad cardinalem Commendoni XI epistolae* (u: J. Koller, Histona episcopatus Quinqueecclesiensis, 6. Posonii 1782, Pesthini 1806); *Ad Cratonem a Crafftheim; Ad Quirinum Reuterum* (u: J. Sudhof. Olevianus et Ursinus. Elberfeldae 1857); *Ad Antonium Verantium* (u: A. Vranèiæ. Opera omnia, 20. Pestini 1865); *Ad Nicolaum Olah* (u: I. Hegedûs, Dudith Andras életehez. Budapest 1900); *Dialogus de electione regis Poloniae; Conditiones* (u: J. Czubek, Pisma polityczne. Kraków 1906); *Epistolae philosophicae* (u: P. Costil, Andre Dudith. Paris 1935); *Govori na koncilu u Tridentu 1562. godine.* Mogućnosti, 8-10/1991, Split.

Lit.: *Enciklopedija Jugoslavije*, 3, Zagreb, 1984; *Hrvatski biografski leksikon*, 3, Zagreb, 1993; *Hrvatska enciklopedija*, 3, Zagreb, 2001.

S. Bačić

DUDVAR (*madž*. Nemesnádudvar), selo u madžarskom dijelu Bačke, između Baje i Kalače, koje Hrvati jugoistočno od Baje zovu Dudvara, a Nijemci Nadwar. Ima 2142 stanovnika (2001.). Prvi se put spominje 1431. u obliku Nagwdwar. Do 1900. ime mu je bilo Nádudvar, što je upućivalo na trskom ograđeno mjesto, dvorac (*madž*. udvar), a predmetak *nemes* (*madž.* plemić) dobio je zato što su ondje nekoć stanovali plemićki kmetovi szekszárdske opatije.

Dudvar (Nemesnádudvar)

Za vrijeme turske vlasti bio je poprište čestih okršaja i bitaka. God. 1701. iz budimskog Tabana ovamo je preseljeno nekoliko hrvatskih obitelji, koje su kuće podigle pokraj močvare Halasice. Prema popisu iz 1715. u Dudvaru je živjelo 6 hrvatskih i jedna madžarska obitelj, a 1720. popisano je 14 hrvatskih i slovačkih obitelji. God. 1724. napučen je Nijemcima (25 obitelji), koji su, prema nadbiskupskom urbaru iz 1725., jedini stanovnici sela, dok su se Hrvati vratili na prvotno mjesto stanovanja (prezimena Dudvarčević i Dudvarčić zabilježena su 1730-ih u Budimu i okolici). Kalački biskup Gabrijel Patačić dao je 1736. sagraditi crkvu posvećenu Gospi od Srpa, koja je 1806. posve obnovljena u kasnobaroknom stilu. Doselidba Nijemaca nastavlja se sve do 1787. U revoluciji 1848./49. Dudvarci sudjeluju u veliku broju. God. 1881. od 2147 stanovnika 18 su ih Hrvati, uglavnom Dušnočani, koji se tad spominju posljednji put. God. 1947. neki ovdašnji Nijemci preseljeni su u Bikić, Sentivan i Čavolj, a 80 njihovih obitelji u Njemačku. Na njihovo mjesto doselili su se Madžari iz južne Bačke i Slovačke. Danas je Dudvar poznat po vinogradarstvu i glasovitim podrumima.

Lit.: *A Magyar Korona országaiban az 1881. év elején végrehajtott népszámlálás főbb eredményei megyék és községek szerint részletezve (Census 1881),* Budapest, 1882; D. Csánki, *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában,* Budapest, 1890 – 1913; Gy. Bánrévy, A Budavízivárosi temető, *História,* IV, Budapest, 1931; E. Solymos – M. Solymosné Göldner, A kalocsai érsekuradalom halászati szerződései 1725-1916, *Cumania*, V, Kecskemét, 1974; L. Kiss, *Földrajzi nevek etimológiai szótára,* Budapest, 1980; *Nemesnádudvar múltjából, Nemesnádudvar*, 1998.

Ž. Mandić

DUGONIĆ, Andrija (Dugonics, András) (Segedin, 18. X. 1740. – Segedin, 25. VII. 1818.), svećenik, sveučilišni profesor, pisac, matematičar i etnograf. Rođen je u imućnoj segedinskoj obitelji Dalmatina kao drugo od sedmero djece, od Andrije Dugonića i udovice Katalin Halaburić.

Pučku školu i gimnaziju, koju su vodili pijaristi, završio je u rodnom gradu. God. 1756. stupio je u pijaristički red, koji se u to vrijeme pretežito bavio odgojem i izobrazbom mladeži. Nakon dvije godine kušnje provedene u mjestu Privigye (danas Prievidza) nastavio je školovanje. U Nagykárolyu (danas Carei) završio je studij filozofije (pedagogije), a u Nyitri teologije. Nakon toga radio je kao gimnazijski profesor u Nyitri, Nagykárolyu i Segedinu. U 25. godini zaređen je za svećenika. U početku je bio nastavnik u Sedmogradskoj (tj. u Erdelju, u mjestu Medgyes predavao je govorništvo i poeziju), odatle je premješten u Vác, a od 1770. bio je profesor filozofije u biskupskom sjemeništu u Nyitri. Nakon što je 1773. ukinut isusovački red, Dugonić je 1774. imenovan za sveučilišnog profesora (osnovne) matematike Sveučilišta u Trnavi (*madž.* Nagyszombat), a kad je sjedište Sveučilišta 1777. premješteno u Budim, i Dugonić se preselio u taj grad te je u njemu ostao do umirovljenja 1808.

Poznata je njegova književnička djelatnost na madžarskome u sklopu koje nije ostavio traga samo kao autor književnih djela nego i kao etnograf, istraživač narodnog blaga, tradicije i folklora. Prvo mu je djelo *Opsada Troje* (*Trója veszedelme*) iz 1774., koje nije naišlo na značajniji odjek kod publike. Pravom je uspješnicom postao njegov roman *Etelka* iz 1788., koji se smatra prvim madžarskim povijesnim romanom. U vrijeme apsolutističke vladavine Josipa II. 1780.-90. s njemačkoga je prevodio i na madžarski adaptirao kazališne komade, obogaćujući ih domaćim poslovicama i dajući im aktualne političke konotacije, čime je postao jednim od najpopularnijih madžarskih dramskih autora. Znatan uspjeh postigao je komad *Zlatni pereci*, koji je 1792. na pozornici izvelo prvo madžarsko glumačko društvo, a poslije i njegov dramski uradak *Bátori Mária*, koji je desetljećima bio na kazališnom repertoaru. Danas se malo cijene romani i kazališni komadi koje je napisao, a njegovim životnim djelom smatraju se *Madžarske poslovice i poznate uzrečice* (*Magyar példabeszédek és jeles mondások*), objavljene nakon njegove smrti.

U matematici je ostavio neizbrisiv trag svojim udžbenikom *Knjige znanja (A tudákosság könyvei*), u kojem je u madžarski jezik uveo i ovjekovječio mnogobrojne pojmove iz matematike i fizike (npr. *az egyenlet, gömb, gyök, hasáb, henger, köb, kör, maradék, szög, tétel* = jednadžba, sfera, korijen, stupac, valjak, kub, krug, ostatak, kut, stavka) te se smatra utemeljiteljem matematičkog nazivlja u Madžarskoj. Njegovo ustrajavanje na madžarskom jeziku mnogi smatraju iznimno utjecajnim na tadašnju političku situaciju u Madžarskoj. Kruži predaja da je Dugonić bio ponosan jer je na Ugarskom saboru 1790./91. pokrenuto pitanje uvođenja madžarskog jezika, što je smatrao svojom zaslugom, a to su mu priznavali i suvremenici.

Andrija Dugonić

U Segedinu već više od stotinu godina djeluje udruga *Dugonics Társaság*, koja radi na njegovanju uspomena i na promicanju njegova lika i djela. Njegovo ime odnedavna nosi i segedinsko Društvo hrvatsko-madžarskog prijateljstva, a ujedno i središnji segedinski trg ispred zgrade rektorata, zatim ulica u kojoj se nalazila kuća u kojoj je rođen, osnovna škola koja je izgrađena na mjestu njegove rodne kuće, današnja Pijaristička gimnazija te groblje na kojem je pokopan.

Odabrana djela: *A tudákosságnak két könyvei, melyekben foglaltatik a Betűvetés (algebra) és a Földmérés (geometria)*, Pest, 1874; *Etelka*, Pozsony – Kassa, 1788; *A gyapjas vitézek I–II.*, Pozsony, 1794; *Jeles történetek I–II.*, Pest, 1794.-95; *Jolánka, Etelkának leánya I–II.*, Pest, 1803.-04; *Cserei*, Szeged, 1808; *Magyar példabeszédek és*

jeles mondások I–II., Szeged, 1820; *Följegyzések: Sajtó alá rendezte ifj. Szinnyei József*, Budapest, 1883.

L. Heka

DUHOVI → Dove

DUKAT (*tal*. ducato: vojvodstvo), zlatnik i ujedno ukrasni predmet. Ime je dobio prema *lat*. ducatus (vojvodstvo), kao nazivu za Mletačku Republiku na natpisu reversa zlatnika, koja ga je počela kovati koncem XIII. st. Zbog svoje solidnosti postao je uzor za kovanje zlatnoga novca i u drugim državama, a ime je postalo oznakom za zlatni novac uopće. Izrađivao se od 24-karatnog zlata, a u podunavskih Hrvata rasprostranjen je bio osobito dukat s likom cara Franje Josipa s jedne strane i s grbom Austro-Ugarske Monarhije s druge. Veliki je dukat bio promjera 40 mm i težak 14 grama, a mali promjera 20 mm i težak 3,5 gr.

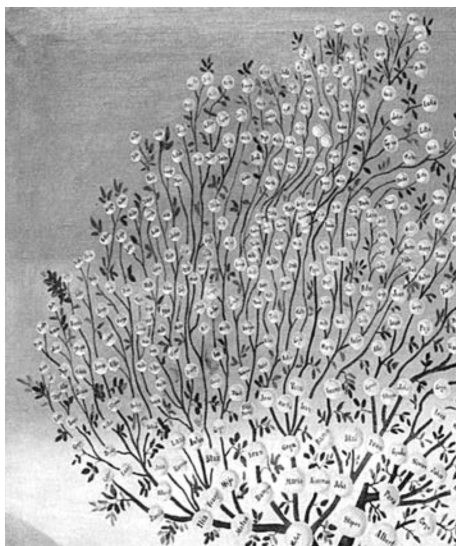
Ukrasni dukati

Kao ukrasni predmeti, dukati su se nosili samo u svečanim prigodama. Nizali su se pritom, najčešće u neparnu broju, na zlatne lančiće, obično posebno veliki i posebno mali. Djevojke su takve nizove nosile kao ogrlicu ili kao narukvicu, a pojedine su dukate nosile i kao naušnice. Dok su ogrlice i narukvice od dukata imale samo imućnije djevojke, naušnice su bile uobičajene i u djevojaka skromnijeg imetka. Muškarci su dukate nosili umjesto puceta za kopčanje košulje ispod vrata.

Dukati se nikad nisu kupovali odjednom. Obitelj ih je obično počinjala kupovati kad djevojka počne stasavati te je svake godine kupovala jedan do dva komada. Tako se, dok ne dođe vrijeme za udaju, za djevojku mogao napraviti lijep niz. Jedan veći dukat vrijedio je kao dvije velike ugojene svinje.

Petar Vojnić Purčar

DULIĆ, jedna od najbrojnijih bunjevačkih porodica u Bačkoj. Prema porodičnom stablu izrađenome 1859., porodica potječe od Ivana, koji se s drugim Bunjevcima 1686. doselio iz porječja rijeke Bune u Podunavlje. Danas je središte porodice Đurđin, a njezini pripadnici tradicionalno žive i na području susjednih sela Bajmoka i Žednika. Kako su za austro-ugarskoga razdoblja živjeli na salašima, a samo u neznatnu broju u Subotici, ostali su izvan domašaja tadašnjih asimilacijskih procesa, no stanovitom je asimilacijom rezultirala urbanizacija dijela porodice nakon Drugoga svjetskog rata. Okrenutost ruralnomu u Austro-Ugarskoj imala je kao posljedicu gospodarsko jačanje na selu, među ostalim i na planu primjene novijih tehničkih dostignuća. Vremenom se porodica uvećala, a da bi se pojedine grane međusobno razlikovale, stvoreno je nekoliko desetina nadimaka,

Porodično stablo Dulićevih

među kojima su najpoznatiji: Barnini, Čvarkovi, Frasini, Fratrovi, Hauzerovi, Kurjakovi, Morkanovi, Trinajsti i dr. Dosad su održana dva velika skupa Dulićâ 1971. i 1997.

Lit.: L. I. Krmpotić, *Veliko obiteljsko stablo Dulićevih*, Subotica, 2005.

S. Bačić

DULIĆ, Alojzije Franjo (Subotica, 7. X. 1923. – Split, 27. XI. 1987.), profesor, agronom. Sin općinskog službenika – matičara Josipa i Elizabete, rođ. Skenderović. Osnovnu školu i gimnaziju završio je u Subotici, nakon čega je, tijekom Drugoga svjetskog rata, upisao Poljoprivredni fakultet u Zagrebu, na kojem je i diplomirao 1949.

Alojzije Franjo Dulić

Poslije rada na stručnim mjestima u nekoliko poljoprivrednih poduzeća u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, 1961. postao je profesorom u Srednjoj poljoprivrednoj školi u Opuzenu. Istodobno je vodio istraživački rad na području poboljšanja vrste rajčica. Od 1967. do 1969. radio je za UNESCO u Maroku kao profesor na Ecole d'Horticulture de Meknè. Nakon 1969. ostao je na istome mjestu pod ugovorom s Ministarstvom poljoprivrede Maroka. God. 1976. postigao je najveći stručni čin tog ministarstva – inženjer izvan kadra. Nakon toga radio je kao zamjenik ravnatelja te škole, a 1981. vratio se u Hrvatsku kao umirovljenik.

Lj. Dulić

DULIĆ, Antun – Čvarak (Subotica, 24. XII. 1818. – Subotica, 5. VIII. 1899.) zemljoposjednik. Sin je Mate i Ane rođ. Bašić Palković. Nakon smrti toga »najbogatijeg Bunjevca« u mnogobrojnim se nekrolozima isticao njegov strelovit uspjeh. »Kada je počeo gazdovat, samo je 14 lanaca zemlje imao, a kad je umro, posid mu se sastojao od 914 lanaca. Osim tog, ostalo je u bankovi iza njeg i 100 hiljada forinti (...) Bio je did Tune primerom svim Bunjevcima kako čuvarnost, radinost i umirenost pridragi Bog naplaćuje.«

Lit.: *Neven,* Subotica, 8/1899; *Bačvanin,* Subotica, 13.VIII.1899; *Subotička Danica ili bunjevačko-šokački kalendar za prostu godinu 1900.*, Subotica, 1899.

M. Grlica

DULIĆ, Antun Đeno (Subotica, 15. V. 1862. – Subotica, 1. IV. 1911.) pravnik, visoki dužnosnik subotičke gradske administracije. Sin je Ivana i Jozefe, rođ. Stipić. Nakon svršetka gimnazijskog školovanja u Subotici i studija prava u Budimpešti počeo je kontinuirani uspon u njegovoj karijeri: zamjenik računovođe 1886., zamjenik bilježnika 1887., razrednik bilježnik 1889., prvi podbilježnik 1890., porezni senator 1892., veliki bilježnik 1896., zamjenik gradonačelnika 1908.

Izvor: Historijski arhiv Subotica: F:2. Ured gradonačelnika. Matična knjiga službenika 1-75, (1890-1918).

Antun Đeno Dulić

Lit.: *Neven*, Subotica, 1/1891, 8/1892, 10/1895, 2/1896, 7/1897, 4/1911; *Subotičke novine,* Subotica, 6. III. 1897; *Bácskai Friss Újság*, Subotica, 3. VII. 1907, 17. VII. 1907.

M. Grlica

DULIĆ, Bolto (Đurđin, 6. I. 1905. – Subotica, 23. VII. 1982.), arhitekt. Sin Lazara i Konstaze Kolete. Odrastao je na salašu, a osnovnu je naobrazbu stekao u salašarskoj školi u Đurđinu. Gimnaziju je završio u Subotici, a diplomirao je 1930. na Arhitektonskom odjelu Tehničkog fakulteta u Zagrebu. U mladosti je bio aktivan sudionik u mjesnim hrvatskim kulturnim zbivanjima. Nakon diplomiranja vratio se u Suboticu, gdje je isprva radio u privatnim inženjerskim uredima (npr. Lea Strassa, Molcera), a od 1937. do 1944. bio je inženjer u subotičkoj upravi državnih željeznica. Predavao je u srednjoj tehničkoj i građevinskoj školi te na višoj građevinskoj i tehničkoj školi, u čijem je osnivanju sudjelovao. Bio predsjednik Društva inženjera i tehničara Subotice 1945.-54. te stručni suradnik Urbanističkog zavoda.

Bolto Dulić

Projektirao je velik broj objekata u Subotici, Vojvodini, Makedoniji, Boki Kotorskoj: pojedine zgrade u industrijskim objektima (mlin u Đurđinu 1942.; *Vetserum* 1949.; *Mladost* 1949.; *8. mart* 1951.; *Budućnost* 1952.; tvornicu *Željezničar* kod gradske Kalvarije 1961.), javne i gospodarske građevine (Narodni dom u Đurđinu 1942.; paviljon F u gradskoj bolnici u Subotici 1942.; Sindikalni dom u Strugi, Makedonija; Sindikalni dom u Ohridu, Makedonija 1947.; Ljetnu pozornicu na Paliću 1950.; učiteljske stanove na Đurđinu 1953.; stambene blokove u ulici Ivana Gorana Kovačića; stambenu zgradu «kifla» kod Strojarske škole; stambene zgrade na Senćanskom putu 1954.; zgradu socijalnog osiguranja 1959.), zgrade za obrazovanje (učenički dom i gimnastičku dvoranu u Harambašićevoj ulici 1949.; osnovnu školu *Novi grad* – danas *Majšanski put*; Ekonomski fakultet 1960.; studentsku menzu Ekonomskog fakulteta u Subotici 1968.) te više privatnih zgrada u Đurđinu, Paliću i Subotici, među ostalim i svoju obiteljsku kuću u Bogovićevoj 22. u Subotici i dr. Poseban dio njegova opusa čini crkveno graditeljstvo. Osim njegova prvoga važnijeg pothvata – župne crkve Josipa radnika u Đurđinu (1935./36.), projektirao je i crkvu sv. Ivana Krstitelja u Hajdukovu (1936.-38.) i crkvu sv. Adalberta u Bačkom Petrovcu (1938. s Károlyom Molcerom), dječačko sjemenište *Paulinum* (1963.-65.) i svećenički dom *Jozefinum* (1970./71.) u Subotici te župnu crkvu Marije Majke Crkve u subotičkom predgrađu Šandoru (1980.-82.), njegov zadnji idejni projekt. Izveo je i mnoge adaptacije, preoblikovanja svetišta u crkvama i restauratorske zahvate (sakralni objekti u Baču, Bačkome Monoštoru, Bačkom Petrovcu, Bajmoku, Beogradu, Čantaviru, Doroslovu, Đurđinu, Gakovu, Horgošu, Iloku, Kelebiji, Malom Iđošu, Odžacima, Paliću, Skoplju, Somboru, Subotici, Tavankutu, Temerinu, Zrenjaninu i na otoku Sv. Juraj u Boki Kotorskoj) te projektirao mnogobrojne župne urede. Prema njegovu prijedlogu nadgrobni spomenik Paji Kujundžiću na subotičkome Bajskom groblju dobio je oblike paralelopipednog monolita.

Pripadao je avangardnim tokovima arhitekture XX. st., projektirao je i gradio moderne i bezornamentalne građevine, pri čemu se posebno isticao težnjom za funkcionalnošću, ekonomičnošću i skladom s prirodom.

Lit.: *Hrvatski biografski leksikon*, 3, Subotica; B. Duranci, Baltazar (Bolto) Dulić (1905-1982) graditelj u »nevreme«, *Rukovet*, br. 9-10-11-12/2002, Subotica.

V. Fabian

DULIĆ, Branka (Tavankut, 27. IV. 1960.), umjetnica u tehnici slame, pjesni-

kinja. Kći je Ivana i Mande, rođ. Gabrić. Osnovnu i srednju prevodilačku školu završila je u Subotici. S umjetnošću u tehnici slame upoznala se 1999. u slamarskoj sekciji HKPD-a *Matija Gubec* iz Tavankuta. Tragajući za novim načinom izražavanja u toj tradicionalnoj tehnici, ubrzo se osamostalila i pronašla svoj samostalni put, koji je određen »modernim izrazom i suvremenim namjenama« (B. Duranci). U tehnici slame izrađuje tako uglavnom slike »dama sa šeširima« i izlaže ih kolektivno i samostalno u zemlji i inozemstvu (*Ravel*, Subotica, 2000., Galerija *Gyöngyszem*, Pečuh, 2001., *New York Stationary Show*, 2002. i 2003., *La Festival des Chapeaux*, Caussade kraj Toulousea, 2005., Palača *Ranjina*, Dubrovnik, 2006., više izložaba u Vojvodini i Hrvatskoj). Njezini se radovi nalaze na internetskim stranicama Američkoga muzeja umjetnosti u slami (*American Strawart Museum*). Surađuje s američkom, francuskom i mađarskom udrugom slamara. Piše i poeziju na bunjevačkoj ikavici, pjesme su joj objavljivane u *Subotičkoj Danici* i *Zvoniku*, a sudionica je *Lire naive* 2004.-2006.

T. Žigmanov

DULIĆ, s. Cecilija (Manda) (Bajmok, 1. XII. 1927.), časna sestra, poglavarica. Rođena je kao treće od trinaestero djece Stipana i Elizabete, rođ. Gabrić. Živeći pobožno, majci je bila pomoćnica u odgoju braće i sestara, a iako je od rane mladosti željela biti redovnica, dugo nije mogla ostvariti želju. Završila je 4 razreda opće pučke škole, a 1948. položila je ispit za krojačku struku. U svojoj 36. godini došla je u Zagreb i zaposlila se. Ondje se odlučila za Red Pohoda Marijina (*Ordo visitationis B. M. V.*), katolički ženski red čije članice žive kontemplativnim životom u strogoj klauzuri, tj. u stalnoj molitvi Presvetom Otajstvu u samostanu u kojem drugima nije dopušten pristup. U klauzurni samostan sestara u Zagrebu, jedini samostan toga reda u Hrvatskoj, u okviru kojega se nalazi kapela *Corpus Domini* sa stalno izloženim Presvetim Otajstvom, ušla je 1964., redovničko je odijelo primila iduće godine, prve redovničke zavjete položila je 1966. a vječne 1969., kad je i dobila redovničko ime Cecilija. Deset godina poslije preuzela je poglavarsku službu, koju je obavljala ukupno 15 godina u 4 mandata. Na tu je dužnost zbog svojih sposobnosti birana uzastopno unatoč uobičajenim pravilima Reda, koja ne dopuštaju uzastopne mandate i njihovo produžavanje. Do danas obavlja odgojiteljsku službu mlađih sestara.

N. Tumbas

DULIĆ, Đeno (Subotica, 18. X. 1830. – Subotica 7. VI. 1894.), zemljoposjednik, prvi predsjednik Pučke kasine u Subotici. Pučku školu i šest razreda gimnazije završio je u Subotici, dok je sedmi pohađao u Segedinu, ali ga nije završio. Umjesto toga, oženio se u 17. godini, a u 18. je bio član postrojbe u čijem su sastavu bili Subotičani koja je u revolucionarnim događajima 1848./49. neuspješno opsjedala Szent-Tomás (*srp*. Srbobran). Sve do 1878. i smrti sina Albe živio je na salašu, a od tada u Subotici. Jedan je od 178 potpisnika poziva kojim je 27. VII. 1878. obznanjena namjera osnutka Bunjevačke kasine. Iste godine na osnivačkoj skupštini te institucije, koja je morala biti preimenovana u Pučku kasinu da bi je vlasti uopće odobrile, izabran je za njezina prvog predsjednika. Za Marin-dan, tj. Svijećnicu 2. veljače iduće godine svojim je govorom pozdravio prvo Veliko prelo, koje je postalo tradicionalnim godišnjim zborištem

Đeno Dulić

bačkih Hrvata. Na čelu Pučke kasine ostao je do 1889., a iduće se godine zbog slabog vida odrekao i dužnosti zastupnika u gradskoj skupštini, koju je obav-ljao više od dva desetljeća, te položaja predsjednika crkvene općine sv. Terezije, koji je obnašao od 1886. Njegova kći Đula majka je biskupa Lajče Budanovića.

Lit.: *Szabadkai Közlöny*, Szabadka, 5. I. 1879; *Bácskai Ellenőr,* Szabadka, 8. V. 1881; *Subotičke novine,* Subotica, 10. VI. 1894; *Neven*, Subotica, 7/1894, 12/1894, 6/1897, 7/1897; *Hrvatski biografski leksikon*, 3, Zagreb, 1993.

M. Grlica

DULIĆ, Đuro (Bajmok, 15. XII. 1912. – Beograd, 29. VIII. 2006.), narodni heroj, general-potpukovnik. Potječe iz obitelji siromašnoga seoskog obrtnika Stipana i Jelisavete, rođ. Vojnić. Osnovnu školu završio je u rodnome mjestu, a gimnaziju kao pitomac karmelskog zavoda je pohađao u Somboru. Nakon prekida školovanja vratio se u Bajmok, gdje je radio kao nadničar i općinski činovnik. Početak rata zatekao ga je kao vojnika u Novom Sadu. Izbjegao je zarobljavanje i vratio se kući, no kao prijeratni tajnik *Sokola* uhićen je i odveden u logor u Apatin i Sombor. Nakon puštanja iz logora otišao je najprije u Beograd, a zatim u okolicu Zvornika. Potkraj kolovoza 1941. priključio se partizanima te je stupio u 7. četu Valjevskoga partizanskog odreda. U listopadu 1941. postao je član KPJ. Nakon povlačenja partizanskih snaga iz Srbije u Bosnu, kao pouzdan borac i politički komesar čete, postao je zapovjednik prateće čete Vrhovnog štaba u svibnju 1942. U rujnu je postao zapovjednik 1. bataljuna 12. slavonske proleterske brigade, a od prosinca iste godine do veljače 1944. bio je zamjenik i zapovjednik 16. omladinske brigade *Joža Vlahović*. Polovicom 1944. na svoj se zahtjev pješice vratio u Vojvodinu, gdje je najprije bio zapovjednik Bačko-baranjske operativne zone, od listopada 1944. zamjenik zapovjednika 51. vojvođanske divizije u vrijeme forsiranja Dunava kod Batine i Apatina, a od siječnja 1945. do kraja rata zapovjednik 12. slavonske udarne divizije 6. korpusa. Ranjen je na Žumberku. Nakon završetka rata, iz kojega je izašao u činu potpukovnika, ostao je u vojnoj službi, a školovao se na Vojnoj akademiji *M. V. Frunze* u Moskvi. Završio je Višu vojnu akademiju u Beogradu, na kojoj je poslije radio kao predavač. Zauzimao je mnogobrojne visoke formacijske zapovjedne položaje (Leskovac, Kumanovo, Skoplje, Slavonska Požega). Bio je načelnik Vojne akademije Kopnene vojske u Beogradu 1962.-67. te načelnik Glavnog štaba Teritorijalne obrane Vojvodine 1968.-73., odakle je otišao u mirovinu u činu general-potpukovnika. Bio je nositelj Partizanske spomenice 1941., za narodnog je heroja proglašen 1953., odlikovan je Ordenom zasluga za narod sa zlatnom zvijezdom. Pokopan je u Beogradu.

Đuro Dulić

Lit.: M. Dubajić, *Portreti*, Subotica, 1976; *Enciklopedija Jugoslavije*, 3, Zagreb, 1984; *Prvoborci : zbornik nosilaca »Spomenice 1941« iz subotičke opštine*, Subotica, 1991; *Bunjevačke novine*, br. 14, Subotica, 2006.

S. Mačković

DULIĆ, Franciška →Spahić, Franciška

DULIĆ, Grgo (Subotica, 27. II. 1860. – ?) zemljoposjednik, poduzetnik, virilist u subotičkoj skupštini. Sin je zemljoposjednika Ivana i brat Antuna Đene. Njegovo mjesto u prvome upravnom odboru Kreditnog zavoda subotičkih gazda i obrtnika d.d., osnovanoga 27. II. 1899., i sustav tog odbora svjedoče da je bio jedan od rijetkih onodobnih Bunjevaca koji su u kolektiv-

nim poduzetničkim pothvatima iskoračili izvan vlastite nacionalne zajednice.

Izvor: Historijski arhiv Subotica, F:086. CT. 2/III.

Lit.: *Neven*, Subotica, 9/1913.

M. Grlica

DULIĆ, Hrvoje (Split, 13. X. 1961.), inženjer, informatičar. Sin je Alojzija i Davorke, rođ. Jeličić. Od 1967. do 1979. živio je u Maroku, gdje je pohađao osnovnu školu i francusku gimnaziju. Nakon mature 1979. primljen je u poznatu pripremnu školu za francuske inženjerske škole Lycée Louis Le Grand u Parizu, a 1981. bio je jedan od 7000 kandidata i 35 primljenih u Ecole Centrale de Paris, jednu od vrhunskih inženjerskih škola u Francuskoj. Diplomirao je 1984. sa specijalizacijom u informatici. Do 1988. radio je u nekoliko manjih tvrtki, a nakon toga trinaest je godina proveo na poslovima istraživanja nafte za tvrtku *Schlumberger*. Od 2000. u spomenutoj tvrtki, koja je tada imala 15 tvornica i stotinjak poslovnica diljem svijeta, odgovoran je za internetsku trgovinu, programe marketinga, prodaju, telefonske centre i dr. Usporedo s radom u *Schlumbergeru* od 1996. do 1999. bio je koordinator jednoga od projekata Europske unije za potporu istraživanjima vezanima za informacijske tehnologije i njihovu uporabu u proizvodnji i uslugama u okviru programa CORDIS (*Community Research and Development Information Service* – Informacijska služba o istraživanjima i razvoju zajednice) – *web*-baze podataka o svim tekućim tehnološkim istraživanjima, programima, projektima, postignutim rezultatima i drugim aktivnostima vezanima za istraživanja i tehnološki razvoj u EU-u koje podupire Unija. Od 2001. do 2005. radi za tvrtku *Capgemini* u Parizu, najveću francusku konzultantsku kuću na području organizacije i vođenja velikih informatičkih projekata. Obavlja dužnost principala (visoko pozicioniranog direktora) i direktora velikih projekata. God. 2005. postaje direktor informatike u tvrtki *Altis Semiconductor*, filijali IBM-a i Infineona, koja proizvodi elektroničke čipove široke primjene u industriji (mobilnih telefona, računala, automobila i dr.).

Lj. Dulić

DULIĆ, Ivan (Subotica, 29. VIII. 1815. – Subotica, 17. VI. 1901.), zemljoposjednik, u subotičkoj gradskoj skupštini dugogodišnji virilist (najveći porezni obveznici koji su činili polovicu gradske skupštine). Sin je Grge i Janje, rođ. Prćić. Kao jedan od krupnijih bunjevačkih zemljoposjednika (posjed mu se prostirao na oko 300 lanaca), imao je osigurano mjesto među virilistima od početka primjene tog sustava 1872. sve do svoje smrti. Nakon dugogodišnje potpore Slobodoumnoj stranci gradonačelnika Lazara Mamužića, od sredine 1890-ih zastupao je stajališta kršćansko-demokratske Pučke stranke. Svi nekrolozi gotovo su jednoglasno navodili da je umro »utjecajni virilist, ugledni starješina«.

Lit.: *Neven,* Subotica 11/1895, 8/1901; *Bácskai Friss Újság*, Szabadka, 18. VI. 1901.

M. Grlica

DULIĆ, Ivan (Bajmok, 24. VI. 1958.), geolog-paleontolog. Rođen je u poljodjelskoj obitelji od oca Ante i majke Tereske, rođ. Dulić. Osnovnu školu pohađao je u Đurđinu, a srednju građevinsku školu završio je u Subotici. Studirao je geodeziju na Građevinskom fakultetu u Sarajevu, a diplomirao je 1987. godine na Rudarsko-geološkom fakultetu u Beogradu, na smjeru za regionalnu geologiju i paleontologiju – usmjerenje paleontologija. Na Sveučilištu u Beogradu obranio je magistarsku tezu 1993. te disertaciju *Palinomorfe iz albskih i cenomanskih tvorevina Jugoslavije* 2003. Radi na mjestu voditelja strateških projekata u Naftnoj industriji Srbije NIS-Naftagas u Novom Sadu.

Sudionik je u više domaćih i četiri međunarodna znanstvena projekta. Kao autor ili u suautorstvu objavio je više od 40 znanstvenih i stručnih radova u domaćim i inozemnim časopisima i zbornicima (*Geološki vjesnik*, Zagreb, 1989.; *Geološki anali Balkanskog poluostrva*, Beograd, 1989., 1990., 1992., 1993., 1994.; *Ekologija*, Beograd, 1997.; *Zaštita prirode*, Beograd, 1998.; *Bilten SANU – Odeljenje za mate-*

matičke i prirodne nauke, Beograd, 1999., 2002., 2004.; *Österreichische Akademie der Wissenschaften Schriftenreihe der Erdwissenschaftlichen Kommissionen*, Beč, 2002.). Sudjelovao je na desetak domaćih i međunarodnih znanstvenih kongresa i simpozija (Göttingen, 1992.; Bratislava, 1992.; Tomsk, 1997., 2001., 2005.; Beč, 1998., 2000.; Maastriht, 1995.; Atena, 2002. i dr.). S geolozima i paleontolozima iz Rusije organizirao je tri rusko-srpske znanstveno-istraživačke geološke ekspedicije (Altaj, 2002.; Kuzbas, 2004.; Balkan, 2005.). Autor je idejnih projekata i scenarija za znanstveno-popularne televizijske filmove *Fosili Čerevićkog potoka*, *Snovi starog Slankamena* i *Darovi gore* te za znanstveno-popularni televizijski serijal *Fruška gora – Ostrvo u Panonskom moru*. Član je nekoliko međunarodnih i domaćih znanstvenih i strukovnih udruga. Za objavljene znanstvene radove iz područja geoloških i rudarskih znanosti 2003. dobio je povelju *Branislav A. Milovanović*, a za znanstveni doprinos u području paleontologije 2004. primio je nagradu *Jovan Žujović*.

J. Ivanović

DULIĆ, Ivan (Subotica, 3. III. 1960.), oftalmolog. Rođen je u obitelji Josipa i Marije, rođ. Dulić. U Subotici je završio osnovnu školu i gimnaziju, a na Medicinskom fakultetu u Zagrebu diplomirao je 1984. Na istom fakultetu obranio je 1991. magistarsku radnju *Šećerna bolest kao uzrok oštećenja vida u subotičkoj regiji*, a 1997. i doktorsku disertaciju *Usporedba patoloških promjena staklastog tijela u emetropiji i ametropiji*.

Karijeru je počeo u Domu zdravlja Kopar u Sloveniji, gdje je, nakon odsluženog vojnog roka, radio kao liječnik opće prakse duže od dvije godine. Specijalizaciju iz oftalmologije počeo je 1989. na očnom odjelu Medicinskog centra u Subotici, a nastavio na Klinici za očne bolesti *Rebro* u Zagrebu. Specijalistički ispit položio je 1992. Nakon toga vratio se u Suboticu i kratko nastavio rad u gradskoj bolnici. Ne želeći obući vojnu uniformu u ratu protiv Hrvatske, odselio se u Zagreb, gdje se zaposlio, a nekoliko godina poslije prešao je u Opću bolnicu u Vinkovcima. Ondje radi na konsolidaciji zdravstvene službe u Slavoniji nakon rata, a danas je voditelj Odjela za očne bolesti.

T. Žigmanov

DULIĆ, Ivana (Đurđin, 31. I. 1944.), umjetnica u tehnici slame. Podrijetlom iz seoske obitelji Kalora i Matije, rođ. Jaramazović. Odrasla u salaškom okružju, među ukućanima koji su svi nešto rukotvorili: majka Matija bila je također »slamarka«, a objavljena joj je i zbirka pjesama, dok su otac i braća bili samouki majstori. Osnovnu školu pohađala je u Đurđinu, zabavljala se izrađujući predmete, slike i figure od slame, kukuruzovine, trske... Radni vijek provela je kao daktilografkinja u Subotici, ali nije zanemarila strast oblikovanja u kreativnom suzvučju s prirodnim okružjem svojega »salaškog djetinjstva«.

I. Dulić, *Jabuke*, slama

Tek 2000. godine, najprije u likovnoj sekciji SLAP (pri udruženju penzionera), a zatim u Slamarskoj radionici penzionera SRP, izlaže rukotvorine od rezane pletene slame. Na Međunarodnoj koloniji naive u Bakuu (Moldavija) sudjelovala je 2002., a zatim u kolonijama u Hrvatskoj i Madžarskoj te učestalo u Đurđinu kraj Subotice. Izlagala je kolektivno u Rumunjskoj, Hrvatskoj, Madžarskoj, Bugarskoj i Srbiji (Zrenjanin, Beograd, Vrnjačka Banja, Bajmok, Ruski Krstur, Bačka Topola i dr.). Prvu samostalnu izložbu priredila je u Senti 2003., a zatim u Beogradu, na Paliću i u Subotici.

Ne miri se s konvencionalnim, domišlja izazvana materijalom. Slamom, lišćem kukuruza i travom plete i modelira poetična »paorsko-gospodstvena« snoviđenja, raskošno odjevene lutke i »zlatne jabuke«, klasje »istinitije« od pravoga i salaške prizore prepoznatljivim i samosvojnim rukopisom.

Lit.: L. I. Krmpotić, *Umjetnost u tehnici slame,* Subotica, 2004; Ivana Dulić: *Katalog samostalne izložbe,* Subotica, 2005.

B. Duranci

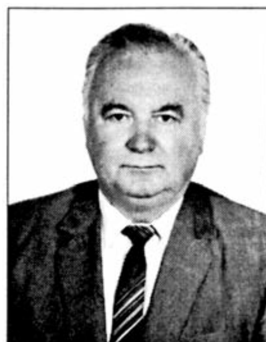
DULIĆ, Jelisava S. M. (Mariška) (Đurđin, 15. IX. 1885. – Subotica, 13. XI. 1970.), redovnica. Rođena u dobrostojećoj obitelji Petra i Cecilije rođ. Crnković, rođ. Jaramazović. Kao mlada djevojka 1923. pomagala je bl. Mariji Petković, utemeljiteljici Družbe sestara Kćeri Milosrđa, u sakupljanju milostinje po bunjevačkim salašima za potrebe samostana i sirotišta u Blatu na Korčuli. Ubrzo je sav svoj imetak odlučila dati Družbi te je od tih sredstava počela gradnja subotičkog samostana Družbe iza crkve sv. Roka u Subotici. U samostanu u Blatu bila je prva redovnica te Družbe iz Bačke, a redovničko joj je ime bilo Jelisava. Slijedilo ju je u u redovničkom pozivu još tridesetak djevojaka iz Bačke.

Lit.: s. M. Imakulata Bajić, Sestra Marija Jelisava – Mariška Dulić – članica Družbe kćeri Milosrđa, *Subotička Danica. Kalendar za 1994. god.*, Subotica, 1993; L. I. Krmpotić, *Veliko obiteljsko stablo Dulićevih*, Subotica, 2005.

N. Tumbas

DULIĆ, Josip (Subotica, 22. XII. 1927. – Subotica, 7. IV. 1994.), liječnik specijalist, društveni djelatnik. Sin Marka i Ane, rođ. Štolc. Školovanje u Subotici i studiranje u Beogradu često je prekidao zbog materijalnih teškoća. Studij medicine na Medicinskom fakultetu u Beogradu završio je zato tek u 32. godini.

Osim liječničkim i stručnim radom, bavio se i organizacijskim pitanjima zdravstvene službe. Bio je jedan je od zagovornika povezivanja malih ambulanata opće prakse u jedinstveni Dom zdravlja u Subotici. Nakon ostvarenja te ideje postao je njegovim prvim ravnateljem 1965. Zauzimao se i za osnivanje ambulanata medicine rada pri poduzećima, smatrajući da je za zdravstvenu zaštitu važno otkriti povezanost između bolesti i uvjeta rada. Iz Subotice je s mjesta ravnatelja Medicinskog centra 1975. prešao na dužnost pokrajinskog tajnika za zdravlje i socijalnu politiku u Izvršnom vijeću SAP Vojvodine, koju je obnašao do 1978. Nakon toga vratio se u Suboticu te je postao direktorom Složene zdravstvene organizacije udruženog rada *Sjeverna Bačka*. U organizaciji zdravstvene službe pomogla mu je i specijalizacija iz socijalne medicine s organizacijom zdravstvene službe, koju je završio 1969. To mu je omogućilo da se posveti teorijskoj razradi i praktičnoj primjeni socijalno-medicinske problematike, organizacije zdravstvene zaštite i zdravstvene djelatnosti općenito. Sa suradnicima je napisao veći broj radova, analiza i priopćenja na te teme.

Josip Dulić

Bio je član Stručnog vijeća Pokrajinskoga zdravstvenog centra, izaslanik Socijalno-zdravstvenog vijeća Skupštine SR Srbije, potpredsjednik Skupštine Zajednice zdravstvenih organizacija Vojvodine, predsjednik Liječničkog društva u Subotici i dr. Za svoj rad dobio je zvanje *primarius* 1983. te više nagrada i priznanja: Orden rada sa srebrnim vijencem, Orden zasluga za narod sa srebrnim zracima, Spomenicu Srpskoga liječničkog društva u povodu 100-te obljetnice postojanja Društva, Listopadsku nagradu Subotice i dr.

Izvori: Z. Horvatski, *Biografija dr Josipa Dulića* – Arhivski podaci Zdravstvenog centra Subotice.

E. Libman

DULIĆ, Josip (Tavankut, 3. VIII. 1928.), geodet. Sin Ivana i Marije, rođ. Kujundžić. Pučku školu završio je u Tavankutu 1939., a gimnaziju u Subotici 1948. Na Geodetskom odsjeku Građevinskog fakulteta u Beogradu diplomirao je 1955. Od 1956. do umirovljenja 1990. u Subotici je radio kao inženjer geodezije, najprije u Narodnom odboru sreza Subotica, a poslije u komunalnoj ustanovi u Subotici, koja je više puta mijenjala ime (Biro za urbanizam, Ekonomsko-inženjerski zavod, Zavod za urbanizam i geodeziju).

Važan prinos unapređenju urbanizma u Subotici dao je kao voditelj Geodetskog odjela Zavoda za urbanizam i geodeziju predloživši osnivanje Katastra komunalnih instalacija za područje Općine Subotice te potaknuvši snimanje komunalnih instalacija i nanošenje podataka na katastarske planove. Na temelju toga Skupština Općine Subotice donijela je Odluku o katastru komunalnih vodova i objekata (*Službeni list Opštine Subotica*, broj 11/76). Sa stručnim referatom *Mikrofilm u arhiviranju* sudjelovao je na Kongresu Društva geodetskih inženjera i geometara u Sarajevu 1970.

U kaznenom postupku koji se vodio protiv »ustaško-križarske organizacije« 1947., kao gimnazijalac je uhićen do 8. prosinca ostao je u istražnom zatvoru. God. 1969. u svezi s pripremama za osnivanje Ogranka Matice hrvatske u Subotici postao je član-radnik Matice hrvatske u Zagrebu i kasnije zbog toga opet uhićen. Osnivač je HKUD-a »Bunjevačko kolo« (1970). Nakon političkih promjena od lipnja 1990. do listopada 1994., bio je predsjednik Subotičke podružnice Narodne seljačke stranke. Od 1995. kao umirovljenik živi u Novome Vinodolskome.

Lit.: A. Sekulić: Dvije subotičke presude (1948. i 1972.), *Politički zatvorenik*, br. 102, Zagreb, 2000; N. Zelić: »Hrvatsko proljeće« i bački Hrvati. *Dani Balinta Vujkova : dani hrvatske riječi : zbornik radova sa znanstvenih skupova 2002. – 2005.*, Subotica, 2006.

N. Zelić

DULIĆ, Josip (Subotica, 20. X. 1936.), tehnolog. Rođen je u brojnoj obitelji od oca Mate, trgovca, i majke Terezije, rođ. Dulić, kućanice. Od 1939. živi u Tavankutu, gdje mu je otac imao trgovačku radnju mješovite robe, koja je 1947. nacionalizirana. Osnovnu školu i gimnaziju završio je u Subotici, gdje je maturirao 1955. Iste godine upisao je studij na Tehnološkom fakultetu u Zagrebu, koji je apsolvirao 1959. Odmah se zaposlio kako bi mlađem bratu omogućio da studira. Oženio se 1960. Katom Tumbas, a nakon što im je u Zagrebu 1961. rođena kći Ivana i nakon što je supruga diplomirala, s obitelji se vratio u Suboticu.

Radio je na mjestu upravnika i tehnologa u novoizgrađenome vinarskom podrumu u Tavankutu i uz rad je 1967. diplomirao na Tehnološkom fakultetu u Novom Sadu. God. 1968. prešao je u subotičko poduzeće *Fidelinka*, gdje je kao prvi diplomirani tehnolog postao član ekipe koja je to poduzeće transformirala u modernu mlinsku tvornicu. Prvi je u tadašnjoj Jugoslaviji projektirao i primijenio tzv. *No Time* postupak u proizvodnji kruha, i to opremom domaćih proizvođača. Taj je postupak omogućio smanjivanje organizacije, vremena proizvodnje i utroška energije te potrebnog prostora. Od 1972., kao voditelj odjela za razvoj tehničkog sektora, projektirao je tehnologiju, vodio nadzor i izgradnju industrijske pekare u Velenju (Slovenija). Od 1980. do 1986. bio je glavni tehnolog novoizgrađene hladnjače *Medoprodukt* u Tavankutu, koja je u drugoj godini poslovanja dostigla pun obrt kapaciteta, a 1984. bila je jedan od vodećih izvoznika voća i povrća u bivšoj Jugoslaviji. God. 1986. vratio se u *Fidelinku* na mjesto tehničkog direktora škrobare i tvornice tjestenina. Radio je na racionalizaciji škrobarske proizvodnje te projektiranju i realizaciji novih rješenja primarne prerade brašna, što je rezultiralo povećanjem opsega proizvodnje za 300 %. Od 1989. bio je direktor sektora proizvodnje u *Fidelinki*, a od 1993. do odlaska u mirovinu 2003. radio je na mjestu pomoćnika generalnog direktora za proizvodnju i tehničko-tehnološke poslove.

T. Žigmanov

DULIĆ, Josip (Subotica, 6. XI. 1970.), nogometaš. Sin Josipa i Gizike, rođ. Šimon. Nogometom se u svojem selu Žedniku bavio od najmlađih dana. Do završetka osnovne škole igrao je za mjesni NK *Žednik*, a 1985. prešao je u subotički prvoligaš *Spartak*. U prvoj je ekipi nastupao već 1986., a za taj je klub u Prvoj i Drugoj ligi igrao do 1995. Tad je otišao u inozemstvo, najprije na jednu sezonu u islandski klub *Fram* iz Reykjavika, a nakon toga 1996.-2000. u madžarski prvoligaški klub *Videoton* iz Stolnog Biograda (*madž.* Székesfehérvár). Još je jednu sezonu igrao za subotički *Spartak*, a od 2001. trenira i igra za lokalni KNSK *Kelebia* iz Kelebije (Madžarska). Za jugoslavensku državnu reprezentaciju nastupao je 25 puta – za kadetsku 1985.-86, omladinsku 1987.-88. i olimpijsku 1989. Živi u Subotici.

Lj. Fabijan

DULIĆ, Kata (Subotica, 25. XI. 1936.), fitofarmceutkinja. Rođena je u obitelji sa sedam djece od oca Matije Tumbasa i majke Stane, rođ. Dulić. Osnovnu školu i gimnaziju pohađala je u Subotici, gdje je i maturirala 1956. Diplomirala je 1961. na Poljoprivredno-šumarskom fakultetu u Zagrebu. Magistarsku radnju na temu *Proučavanje i suzbijanje lisnih minera u voćnjacima R.O. »Peščara« u Subotici 1980. i 1981. godine* obranila je 1985. na Poljoprivrednom fakultetu u Osijeku, a doktorsku disertaciju *Razvoj lisnih minera i njihovo suzbijanje u voćnjacima Subotičke peščare* 1989. na Poljoprivrednom fakultetu u Novom Sadu.

God. 1961. zaposlila se u Zemljoradničkoj zadruzi Tavankut, koja je 1963. ušla u sastav *Peščare*. Cijeli radni vijek provela je u toj organizaciji kao referentica za zaštitu voćarskih kultura. Skrbila je za zaštitu na 700 ha voćnjaka, s 12 kultura u rasponu 80 km. Posebnu je pozornost posvećivala edukaciji voćara u okolici Subotice i na drugim voćarskim područjima za pravilnu i pravodobnu zaštitu voćarskih kultura te je pomagala mlađim kolegama pri uvođenju u praksu. I nakon odlaska u mirovinu 1991. stalno surađuje s privatnim poljoprivrednicima.

Surađivala je s poljoprivrednim institutima i fakultetima u Novom Sadu, Mariboru, Zagrebu, Beogradu i Skoplju te s voćarskim organizacijama iz cijele Jugoslavije. Provodila je oglede iz zaštite voćarskih kultura, na temelju čega su nastali radovi koji su, samostalno ili u suautorstvu, objavljeni u domaćim (*Zaštita bilja*, Beograd, 1987, 1988, 1993; *Pesticidi*, Beograd, 1990, 1991, 1992; *Glasnik zaštite bilja*, Zagreb, 1991; *Savremena poljoprivreda*, Novi Sad, 1994; *Biljni lekar*, Beograd, 1999) i stranim časopisima (*Zeitschrift für angewendete Entomologie*, Hamburg, 1983; *BCPC*, Brayton, 1984; *Acta Phytopathologica et Entomologica Hungarica*, Budimpešta, 1992). Suautorica je šest knjiga u kojima je obrađivala pitanje zaštite bilja i ekonomiku zaštite. Sudjelovala je na više savjetovanja i kongresa u zemlji i inozemstvu (Beč, Brayton u Velikoj Britaniji, Godelo u Madžarskoj). Bavila se i integralnom proizvodnjom, tj. pravilnom primjenom svih mjera u zaštiti bilja, a ne samo primjenom pesticida. Bila je u timu projekta za integralnu proizvodnju voća u Jugoslaviji 1980.-84. Sudjeluje u međunarodnom projektu pet balkanskih zemalja *Uputa za integralnu proizvodnju nekih vrsta voća i povrća*. Za svoj rad dobila je više priznanja i nagrada.

Djela: *Razvoj voćarstva i vinogradarstva, prerade i prometa voća i grožđa na Subotičko-horgoškoj peščari od 1978. do 1990.* (suautor P. Cindrić), Subotica, 1981; *Gusta sadnja jabuka* (suautor D. Gvozdenović), Beograd 1982; *Gusti zasadi kruške i jabuke* (suautori D. Gvozdenović i dr.), Beograd, 1983; *Gusti sadni nasadi* (suautori D. Gvozdenović i F. Lomberger), Ljubljana, 1988; *Intenzív almatermesztés a homokon* (suautori V. Dobrenov i dr.), Novi Sad, 1989; *Savremena proizvodnja jabuke, kruške i dunje* (suautori D. Gvozdenović i dr.), Novi Sad, 1993.

T. Žigmanov

DULIĆ, Lazo – Čvarak (Đurđin, 7. I. 1900. – Subotica, 22. IV. 1931.), posjednik, boem, bećar. Sin Tome i Kate, rođ. Rajčić. Naslijedivši veliko porodično imanje, živio je rastrošnim i boemskim životom te je cjelokupni imetak za života potrošio. Među prvima je u Subotici imao

automobil. O njemu su stvorene mnogobrojne urbane legende koje se među bunjevačkim pukom u Subotici do danas prepričavaju. Osim Dulićevim nemirnim duhom, te su legende motivirane i stvarnim problemima težačkog života te moralnim predrasudama bunjevačkoga patrijarhalnog društva. Prema jednoj od legenda, unajmio je skupinu risara koji su kosili »uprazno« ispred same subotičke Gradske kuće dok je njega »pratila muzika«. Gradskoj je upravi tom prigodom poručio da će porez platiti čim proda ono što risari pokose.

Lit.: L. I. Krmpotić, *Veliko obiteljsko stablo Dulićevih*, Subotica, 2005.

S. Bačić

DULIĆ, Ljiljana (Subotica, 25. X. 1958.), ekonomistica. Kći uglednog obrtnika Ivana i Terezije, rođ. Crnković. Maturirala je 1977. u Subotici, diplomirala 1979. na Višoj statističkoj školi u Zagrebu, a 1986. na Ekonomskom fakultetu u Zagrebu. Od završetka studija radila je u nekoliko zagrebačkih tvrtki kao ekonomistica. Nakon povratka u Suboticu 1999. postala je suradnicom Uredništva programa na hrvatskom jeziku Radio Subotice. God. 2004. angažirana je u Skupštini općine Subotica kao prva prevoditeljica za hrvatski jezik nakon njegova uvođenja u službenu uporabu u Općini 4. XI. 1993. U siječnju 2005. postala je glavna i odgovorna urednica programa na hrvatskome Radio Subotice. Za njezina mandata, započelo je emitiranje programa na hrvatskome vikendom i blagdanima, uvedene su nove emisije, a otvoren je i prvi interaktivni internetski portal u hrvatskoj zajednici u Vojvodini (www.suboticadanas.info).

T. Žigmanov

DULIĆ, Marija, rođ. Maftej (Maja) (Subotica, 16. I. 1925.), kulturna djelatnica. Kći Đure i Cilike, rođ. Rogić. Osnovnu i građansku školu završila je u Subotici. Državnu učiteljsku školu pohađala je u Zagrebu, gdje je i diplomirala 1945., nakon čega se vratila u zavičaj. Radila je kao učiteljica u osnovnoj školi u Crnković-kraju (Gornji Tavankut). U proljeće 1948. u politički montiranome sudskom procesu u Subotici, u sklopu tzv. druge skupine od devet mlađih subotičkih svećenika i prosvjetnih djelatnika, osuđena je kao članica »ustaško-križarske« organizacije na 14 mjeseci strogog zatvora s prisilnim radom. Nakon izdržane kazne u Kazneno-popravnom domu za žene u Požarevcu nikad više nije primljena u učiteljsku službu. Do odlaska u mirovinu radila je na knjigovodstveno-računovodstvenim poslovima, završivši Višu ekonomsko-komercijalnu školu u Subotici.

Povremeno piše pjesme i zapise iz života. Pjesme su joj objavljene u lokalnoj periodici (*Zvonik*, *Subotička Danica*, *Žig*, *Hrvatska riječ*) te u tri zbirke pjesama *Lira naiva* (2004., 2005., 2006.). Prigodom boravka kod sina u Kanadi u *Glasniku Hrvatske seljačke stranke* iz Vancouvera objavila je napise o božićnim običajima bačkih Hrvata-Bunjevaca, o dužijanci i umjetnosti u tehnici slame (2002., 2003.). U zagrebačkom listu *Politički zatvorenik* (br. 87 i 88, 1999; br. 115, 2001.) opisala je subotički politički proces iz 1948. u kojem je osuđeno 27 Hrvata, a pisala je i o aktualnim političkim prilikama u Subotici.

Kao članica HKPD-a *Matija Gubec* iz Tavankuta, od 1990. bavila se izradom slika i predmeta u tehnici slame. Sudjelovala je na nekoliko kolonija slamarki i desetak skupnih izložaba. Članica je i Likovnog odjela HKC-a *Bunjevačko kolo* te Katedralnog zbora *Albe Vidaković* iz Subotice.

Lit.: *Osmi saziv Prve kolonije naive u tehnici slame*, Tavankut, 1993; *Lira naiva*, Subotica, 2005.

T. Žigmanov

DULIĆ, Marija (Tavankut, 6. XII. 1936.), slamarka. Rođena je u poljodjelskoj obitelji Franje i Mande, rođ. Crnković. Četverogodišnju pučku školu završila je u Tavankutu, no školovanje je morala prekinuti zbog materijalnih razloga, kad je obiteljska imovina konfiscirana nakon Drugoga svjetskog rata. Nastavila je školovanje poslije četverogodišnje pauze – pučku i srednju kemijsku školu završila je u Subotici, a zatim je upisala Tehnološki fakultet u Zag-

rebu, gdje je i apsolvirala 1963. Više godina radila je u SR Njemačkoj, a 1980-ih vratila se u Suboticu te je ondje do mirovine radila kao kemičarka u GP *Panonija*.

M. Dulić, *Deran i pivac*, slama

U djetinjstvu je od oca i tete naučila plesti u slami »branu«, »krušne« i ukrasne predmete. Na nagovor rođakinje Ane Crnković početkom 1980-ih ponovno je počela raditi u tehnici slame, najprije prigodne čestitke, a poslije i slike. God. 1985. prvi je put sudjelovala u nekoj likovnoj koloniji u Ernestinovu, a u tavankutskoj koloniji naivnog slikarstva u tehnici slame, koju organizira nekadašnji KUD, danas HKPD *Matija Gubec*, radi gotovo svake godine. Sudjelovala je na više od stotinu skupnih izložaba u zemlji i inozemstvu. Najčešći su motivi njezinih slika u tehnici slame salaši s dvorištem punim životinja, radovi u polju te životinje u krajoliku. Radila je i s mladima, prenoseći im svoje umijeće.

Lit.: Privatna arhiva Stipana Šabića, Subotica; N. Zelić, *Protiv zaborava*, Zagreb, 2000; L. I. Krmpotić, *Umjetnost u tehnici slame*, Zagreb-Subotica, 2001.

T. Žigmanov

DULIĆ, Marko (Đurđin, poč. XIX. st. – ?), bećar i haramija. Sredinom XIX. st. »uzeo je pravdu u svoje ruke« te je, osim u okolici Subotice, djelovao i na širem području Bačke. Prema kazivanju njegovih srodnika, bio je veoma snažan čovjek, koji je pijančevao danima i noćima te su mu krčme bile pravi dom, a krčmari jataci i pomagači. Zbog bećarskog života, krijumčarenja konja iz Slavonije i drugih nedopuštenih radnja bio je u stalnu sukobu s policijom, »čenderima«, koji su često organizirali potjeru za njim te je bio više na konju nego u kući. Svoj je životni put završio u starijoj dobi pavši s konja u bijegu pred »čenderima«. Njegovo bećarenje puk je idealizirao i opjevao u pjesmi: *Dulić Marko na kapiji pio / Tri je Tota na putu sustrio / Jednoga je na mistu ubio / Drugome je rebra izlomio / A trećeg je u roblje odveo*.

N. Zelić

DULIĆ, Marko (24. IV. 1831. – 22. VI. 1888.), zemljoposjednik. Sin Grge i Marije, rođ. Čović. Bio je zastupnik subotičke gradske skupštine, član Školske stolice i Zdravstvenog odbora. U povijesti je ostao zabilježen i kao privremeni predsjednik Pučke kasine tijekom 1887.

M. Grlica

DULIĆ, Marko (Subotica, 6. X. 1874. – Subotica, 14. V. 1924.), veleposjednik, virilist u subotičkoj gradskoj skupštini. Sin je Luke i Jozefine, rož. Gabrić. Jedan je od inicijatora izlaska veće skupine bunjevačkih dioničara iz Pučke gazdačke banke d.d. i osnivanja Zemljodilske štedionice d.d. 11. I. 1904., u kojoj je nekoliko godina bio dopredsjednik. Kad se 1912. ta banka utopila u Hrvatsku zemaljsku banku d.d., postao je predsjednikom upravnog odbora

Marko Dulić

subotičke podružnice. U Pučkoj kasini prošao je put od običnog člana preko blagajnika 1903.-05. i dopredsjednika 1906.-15. sve do njezina sedmog predsjednika 1916.-1923. Bio je član Bunjevačko-srpskog narodnog odbora 1918., a poslije počasni predsjednik mjesne uprave podružnice Jugoslavenske banke u Subotici. Njegov je unuk glumac Vlatko Dulić.

Izvor: Historijski arhiv Subotica, F: 28.2

Lit.: *Neven,* Subotica 3/1903, 3/1904, 11/1904, 3/1905, 2/1907, 9/1908, 3/1909, 48/1912.

M. Grlica

DULIĆ, Marko (Subotica 25. XI. 1936.) arhitekt. Sin Alojzija i Veronike, rođ. Prćić. Srednju tehničku školu završio je u Subotici, a diplomirao je na Arhitektonskom fakultetu u Beogradu 1967. Isprva je radio u projektnom birou u Bačkoj Topoli te kao profesor u Srednjoj tehničkoj školi u Subotici, no najduži dio svojega radnog vijeka proveo je u *Standardprojektu*. Projektirao je nekoliko zgrada u Subotici: četverokatnice na Karađorđevoj (Halaškoj) cesti, poslovno-stambeni objekt na uglu Zagrebačke ulice i Somborske ceste te više privatnih stambenih zgrada. Bio je dobitnik prve nagrade na pozivnom natječaju za revitalizaciju subotičke sajamske u sportsku dvoranu (»Hala sportova«), a radio je i na preuređivanju Teniske kuće na Paliću.

S. Mačković

DULIĆ, Mate (Subotica, 7. III. 1867. – Subotica, 12. III. 1930.), činovnik, društveni djelatnik. Gimnaziju je pohađao u rodnom gradu do 1878., nakon čega ulazi u gradsku službu, a 1889. postaje »varoški blagajnik«. Društveni ugled potvrđen mu je početkom 1896., kad je imenovan za počasnog bilježnika u Pučkoj kasini, i potkraj iste godine, kad je izabran za načelnika gruntovnice. U posljednjim godinama XIX. st. bio je jedan od začetnika ideje o osnivanju *Kola mladeži* i jedan od njegovih najaktivnijih članova, a u godinama pred Prvi svjetski rat bio je jedan od osnivača Prve školske zadruge u Subotici. Na zboru u hotelu Hungarija u Subotici 10. XI. 1918. izabran je za člana Bunjevačko-srpskog narodnog odbora, a 20. XI. 1918. postavljen je za šefa poreznog zvanja u prvoj jugoslavenskoj gradskoj upravi. Potkraj 1921. umirovljen je nakon više od 34 godine činovničke službe kao glavni gradski porezni računovođa.

Mate Dulić

Izvor: Historijski arhiv Subotica, F:47. 29170/1921.

Lit.: *Neven,* Subotica, br. 10/1889, 2/1896, 1/1897, 7/1897,1/1898, 37/1913; J. Šokčić*, Subotica pre i posle oslobođenja*, Subotica, 1934; M. Evetović, *Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata* (rukopis).

M. Grlica

DULIĆ, Matija, rođ. Jaramazović (Đurđin, 17. V. 1912. – Đurđin, 8. VII. 2002.), pučka pjesnikinja i slamarka. Rođena je u poljodjeljskoj obitelji Marijana i Mande, rođ. Crnković. Osnovnu je školu završila u Đurđinu, prva tri razreda građanske škole u Subotici, a četvrti u Novom Sadu. Nakon toga vratila se na salaš u okolici Đurđina, ondje se udala, s obitelji se bavila poljodjelstvom, rodila je sedmero, a odgojila šestero djece.

Pisati je počela – prema vlastitu priznanju – u 56. godini, poglavito pjesme, ali i pripovijetke, no one dosad nisu objavljene. Pjesme je najviše objavljivala u katoličkoj periodici u Bačkoj, u listu *Bačko klasje* i kalendaru *Subotička Danica*, a Hrvatsko književno društvo sv. Ćirila i Metoda iz

Zagreba 1988. izdalo joj je zbirku *Rasuto vlaće* s više od 60 pjesama. Pjesnikinja je snažnoga pučkog prosedea, a pjesnički joj je opus tematski određen svijetom neposredna okruženja: rodnim krajem, vjerskim životom, narodnim običajima, dječjim svijetom... Osim elemenata naiviteta, u mnogim se njezinim pjesmama, osobito u domoljubnima, osjeća i patos romantizma.

Matija Dulić

God. 1969. postala je članicom Likovne sekcije KUD-a *Matija Gubec* iz Tavankuta, a sljedeće godine počela je izrađivati slike u tehnici slame. Izlagala je na više od 40 skupnih izložaba članova Društva u zemlji i inozemstvu. Kao predstavnica Vojvodine, prema izboru Pokrajinskog odbora za međunarodnu godinu žena i subotičkoga Gradskog muzeja, 1975. sudjelovala je na susretu seoskih žena stvarateljica u slovenskome mjestu Trebnje, gdje je nastupila kao pjesnikinja i slikarica u tehnici slame.

Djelo: *Rasuto vlaće*, Zagreb, 1988.

Lit.: Privatna arhiva Stipana Šabića, Subotica; N. Zelić, *Protiv zaborava*, Zagreb, 2000; L. I. Krmpotić, *Umjetnost u tehnici slame*, Zagreb-Subotica, 2001; J. Temunović, *Salašarske skice*, Subotica, 2002.

T. Žigmanov

DULIĆ, Mihajlo (Đurđin, 6. IX. 1909. – Novi Sad, 7. XI. 1971.), kemičar. Sin je Vece i Estere, rođ. Vuković. Osnovnu školu završio je u Đurđinu, a gimnaziju u Subotici 1931. Studirao je kemiju na Sveučilištu u Zagrebu, gdje je i diplomirao 1936. na kemijsko-inženjerskom odsjeku Tehničkog fakulteta.

Nakon završetka studija zaposlio se u rudniku bakra u Boru koji je tada bio u vlasništvu jedne francuske tvrtke. Prve poslove obavljao je u kemijskom laboratoriju, a zatim je prešao na poslove primarnog obogaćivanja ruda, tj. flotacije. S vremenom je postao stručnjak za flotacije te je nakon Drugoga svjetskog rata sudjelovao u pokretanju flotacija u Starom Trgu (Trepča), Zvečanu, Blagojevu Kamenu, Mačkatnici i dr. God. 1951. prešao je u rudnik antimona Zajača kraj Loznice na mjesto glavnog tehnologa te je sudjelovao u podizanju, moderniziranju i pokretanju desetak flotacija (u Stolicama, Krupnju, Rudniku, Velikom Majdanu, Malom Zvorniku, Zajači i dr.). Od 1953. radio je u Vreocu, gdje je podigao prvu sušaru lignita u zemlji, a od 1955. u *Novkabelu* u Novom Sadu na mjestu direktora kontrole. Nakon toga radio je na investicijama, preseljenju i modernizaciji tvornice.

Objavio je više znanstvenih i stručnih radova s područja obogaćivanja sirovina i prerade metala te je s priopćenjima sudjelovao na znanstvenim skupovima u zemlji i inozemstvu. Bio je član izaslanstva Jugoslavije u Međunarodnoj organizaciji za standardizaciju, komitetu TC 26 za obojenu metalurgiju. Više je puta nagrađivan za inovacije i unapređenja u proizvodnji, a odlikovan je Ordenom rada III. reda.

T. Žigmanov

Mihajlo Dulić

DULIĆ, Nesto (Đurđin, 15. IX. 1940. – Subotica, 5. XII. 2005.), profesor fizike, visokoškolski predavač. Rođen je na sala-

Nesto Dulić

šu u okolici Đurđina u poljodjelskoj obitelji od oca Ivana i Elizabete, rođ Bukvić. Osnovnu školu počeo je pohađati u rodnome mjestu, a u četvrtom razredu prešao je u Suboticu. Nakon završetka osnovne škole u Subotici je upisao gimnaziju, gdje je maturirao 1959. Fiziku je diplomirao na Prirodoslovno-matematičkom fakultetu u Zagrebu 1965. Vratio se u Suboticu i zaposlio u srednjoj strojarsko-elektrotehničkoj školi, gdje je kratko vrijeme predavao matematiku. God. 1968. prešao je na Višu tehničku školu u Subotici, gdje je isprva bio asistent za predmet Fizika. Zvanje predavača za predmet Mehanika fluida dobio je 1973., a 1982. za predmet Fizika. Od 1984. do 1986. obnašao je dužnost pomoćnika ravnatelja Više tehničke škole za nastavna pitanja. Bio je sudionik nekoliko znanstveno-istraživačkih projekata s područja fizike i mehanike, a sudjelovao je i na desetak znanstvenik simpozija. Zbog bolesti je umirovljen 1993.

Autor je *Zbirke rešenih zadataka iz nauke o toploti* (Subotica, 1984.), s Györgyom Botkom i Ferencom Koczóom napisao je *Praktikum za laboratorijske vežbe iz fizike* (Subotica, 1973.), *Praktikum za laboratorijske vežbe iz nauke o toploti* (Subotica, 1974.) i *Praktikum za laboratorijske vežbe iz mehanike fluida* (Subotica, 1974.), a s Lászlóm Horváthom skriptu *Osnovi mehanike fluida* (Subotica, 1977.). Suautor je i dvadesetak znanstvenih i stručnih radova s područja fizike i mehanike, koji su objavljeni u zbornicima u Jugoslaviji i Mađarskoj te u časopisima u zemlji (*Glasnik hemijskog društva*, 1980, *Journal of the Serbian Chemical Society*, 1987, 1992) i inozemstvu (madžarskom *Acta Physica et Chemica*, 1978, 1984; britanskom *Journal od Applied Polymer Science*, 1989; njemačkom *Electroanalysis*, 1990). Za svoj rad dobio je nekoliko nagrada i priznanja.

V. Pokornić

DULIĆ, Nikola (Subotica, 15. V. 1907. – Subotica, 27. I. 1963.), svećenik, kulturni djelatnik. Osnovnu školu pohađao je u Subotici, a gimnaziju u Subotici i Travniku. Teologiju je završio u Đakovu. Za svećenika je zaređen 12. VII. 1931. u Subotici. Isprva je bio kapelan u Subotici i Žedniku te kateheta u djevojačkim školama u Subotici, zatim vikar u Đurđinu, Subotici i Bođanima te na kraju župnik u Bajmoku sve do smrti.

Osim što se bavio pastoralnim radom, bio je aktivan i u hrvatskim katoličkim udrugama te na polju kulture bačkih Hrvata. Pripadao je skupini mladih suradnika koje je biskup Lajčo Budaović okupio oko svojih inicijativa – bio je član Zadužbinskog odbora Zadužbine biskupa Budanovića od njezina osnutka 1933. te kustos Subotičke matice 1933.-37. Za potrebe vjernika priredio je *Adventske i božićne pisme. Iz Velike slave Božje*; *Molitve i pisme*

Nikola Dulić

korizmene, uskršnje i duhovske. Iz Velike slave Božje te *Pisme o imenu i srcu Isusovu i sakramentske. Iz Velike slave Božje,* koje je objavila Matica subotička 1935. i 1936.

Lit.: *Schematismus cleri archidioecesis Colocensis et Bachiensis ad annum Christi 1942.*, Coloczzae, 1942; I. Kujundžić, *Bunjevačko-šokačka bibliografija – Prilog kulturnoj povijesti bunjevačko-šokačkih Hrvata*, *Rad JAZU*, 355, Zagreb, 1969; J. Temunović, *Subotička matica*, Subotica, 2002; J. Temunović, *Zadužbina biskupa Budanovića*, Subotica, 2002.

J. Temunović

DULIĆ, Nikola (Bor, 19. XII. 1939.), tehnolog. Sin Mihajla i Cecilije, rođ. Pokrić. Osnovno obrazovanje stekao je u Boru, a gimnaziju je završio u Novom Sadu 1959. Na Tehnološko-metalurškom fakultetu u Beogradu diplomirao je 1965. Magistarski rad s temom *Praćenje promjena parametara termo-mehaničkog režima hladnog izvlačenja specijalnih mesinga pod utjecajem trećeg legirajućeg elementa* obranio je na istom fakultetu 1982.

Cijeli radni vijek proveo je u *Novkabelu* u Novom Sadu. Radio je na poslovima mlađeg tehnologa, tehnologa, glavnog tehnologa, voditelja razvoja, a na kraju je bio tehnički direktor metalskog dijela. Sa suradnicima je osvojio cijeli niz novih proizvoda (lemne legure, legure za noseće vodove, kapilarne bakarne cijevi i dr.). U mirovini je od 2003.

S područja plastične prerade metala i novih legura objavio je dvadesetak znanstvenih i stručnih radova u domaćim i inozemnim časopisima. S priopćenjima je sudjelovao na većem broju znanstvenih skupova u zemlji i inozemstvu. U Savjetu za uzajamnu ekonomsku pomoć (SEV), organizaciji za gospodarsku suradnju socijalističkih zemalja, bio je stalni član izaslanstva Jugoslavije u Komisiji za znanstveno-tehničku suradnju na području obojene metalurgije te član Komisije za standardizaciju. Autor je većeg broja standarda iz područja klasifikacije i prerade obojenih metala, i to i domaćih i SEV-ovih. U dva je mandata obavljao biranu funkciju predsjednika Saveza inženjera i tehničara Vojvodine. Suosnivač je i dugogodišnji član predsjedništva Saveza inženjera metalurgije Jugoslavije.

T. Žigmanov

DULIĆ, Oliver (Beograd, 21. I. 1975.), liječnik, političar. Sin Ivana i Nade, rođ. Sladojević. Osnovnu i srednju školu završio je u Subotici, na Medicinskom fakultetu u Beogradu diplomirao 1999. U politički život ušao je 1996. kao jedan od vođa protumiloševićevskoga studentskog prosvjeda 1996./97. i jedan od članova inicijativnog odbora prosvjeda, a među osnivačima je Studentske inicijative, organizacije koja je bila jedan od inicijatora studentskog pokreta *Otpor*. U Đinđićevu Demokratsku stranku učlanio se 1997. te je u njoj bio dopredsjednik Općinskog odbora u Subotici 1999.-2001., a predsjednik 2001.-05. te dopredsjednik Pokrajinskog odbora 2000.-06. Bio je načelnik Sjevernobačkog okruga 2001.-03., zastupnik u Skupštini Srbije 2001.-03, zastupnik u parlamentu Srbije i Crne Gore 2004.-06., u kojem je ujedno bio predsjednik Odbora za europske integracije, a vijećnik je Skupštine Općine Subotica od 2004. do danas. Na lokalnim izborima 2004. bio je kandidat za gradonačelnika Subotice i u izbornoj je utrci izgubio s tijesnim rezultatom.

S. Mačković

DULIĆ, Regina S. M. (Justina) (Đurđin, 25. I. 1914. - Subotica, 15. VIII. 1994.), časna sestra, misionarka. Potječe iz velike obitelji Nikole i Julijane, rođ. Dulić. Slijedeći primjer svoje tete s. Jelisave Dulić, odlučila se za Družbu sestara Kćeri Milosrđa, u koju je stupila 1936. Privremene zavjete položila je 1938., a vječne 1943., kad je dobila i redovničko ime Regina. Kao bolničarka radila je u Zemunu, Blatu na Korčuli i Osijeku. Trinaest godina bila je nadstojnica i bolničarka u misijama u Argentini, Čileu i Paragvaju, a kratko u Rimu. Nakon toga posvetila se njezi staraca u Zavodu sv. Terezije u Družbi sestara Kćeri Milosrđa u Subotici.

Lit.: *Subotička Danica (nova). Kalendar za 1995. godinu*, Subotica, 1994; L. I. Krmpotić, *Veliko obiteljsko stablo Dulićevih*, Subotica, 2005.

N. Tumbas

DULIĆ (Dulić-Fišer), Relja (Subotica, 31. XII. 1975.), tenisač, teniski trener. Sin je Josipa i Etele, rođ. Kungl. Osnovnu i srednju školu završio je u rodnom gradu. Tenisom se počeo baviti 1984. u TK *Spartak* iz Subotice, za čiju je seniorsku momčad igrao 1992.-99. Tada je prešao u beogradski *Partizan*, za koji je nastupao do 2002., nakon čega se vraća u *Spartak* te za taj klub igra do danas danas. Od 1997. do danas ekipno je nastupao i za budimpeštanske klubove *Málev* i MTK te za MTK-*Tordás*, za koji i danas igra. U ekipnim natjecanjima bio je član momčadi *Spartaka* koja je osvojila drugo mjesto u SRJ 1993., s *Partizanom* je osvojio dva naslova ekipnoga državnog prvaka 2000. i 2002. te naslove prvaka Madžarske nastupajući za *Málev* 1997. i MTK-*Tordás* 2000. te 2001. U pojedinačnim natjecanjima osvojio je tri seniorska prvenstva SRJ u zimskoj sezoni 1999.-2001., pet puta prvenstvo Vojvodine i dva puta prvenstvo Srbije. U natjecateljskoj sezoni 2001./02. zauzeo je 330. mjesto u singlu i 300. mjesto na svjetskoj ATP listi. Bio je finalist 12 međunarodnih turnira za svjetsku rang-listu ATP, među kojima i pobjednik ciklusa ITF satelitskih turnira 2000. u SRJ u pojedinačnoj konkurenciji i u parovima. Za reprezentaciju SRJ nastupao je sedam puta u razdoblju 1999.-2002. Savezni trener *Davis Cup* reprezentacije Srbije i Crne Gore bio je 2002.-05.

Lit.: *Hrvatska riječ*, br. 37, Subotica, 2003.

S. Bačić

DULIĆ, Spartak (Subotica, 17. XII. 1970.), akademski slikar-grafičar. Sin Grge i Jelisavete, rođ. Poljaković. Osnovnu i srednju strojarsku školu završio je u Subotici. God. 1993. upisao se na Akademiju likovnih umjetnosti u Zagrebu, a 1998. diplomirao je na Grafičkom odsjeku u klasi prof. Ante Kuduza. Nekoliko puta je bio vanjski suradnik u Hrvatskome restauratorskom zavodu u Zagrebu i Osijeku, radio je kao nastavnik likovne kulture u osnovnoj školi, a od 2001. do 2005. kao profesor stručnih predmeta u osječkoj Srednjoj školi primijenjenih umjetnosti, dizajna i tekstila. Suosnivač je Udruge za audiovizualnu suvremenu umjetnost *Graddonji* i *Grupe Megatron 9* iz Osijeka. Nakon početnoga klasičnog likovnog izraza opredijelio se za moderne umjetničke forme – istraživački rad i intermedijsku praksu, osobito u formi instalacije i performansa, često uz sudjelovanje publike. Osim slika i grafike, izrađivao je murale, reljefe, instalacije, a bavio se i organizacijom prostora, videom i performansom. Sudjelovao je u nekoliko međunarodnih umjetničkih projekata. Dosad je imao dvadesetak skupnih te 10 samostalnih izložbi u Hrvatskoj, Srbiji (Subotica, Beograd), Sloveniji (Ljubljana) i Madžarskoj (Budimpešta).

Lit.: *Hrvatska riječ*, br. 81, 125, Subotica, 2004, 2005.

T. Žigmanov

DULIĆ, Stipan – Hauzer (Žednik, 18. VIII. 1918. – Žednik, 12. IV. 1995.), vozač i trener konja kasača. Sin Stipana i Stake, rođ. Radak. Provodeći djetinjstvo na salašu, od malih je nogu razvio ljubav prema konjima. Nakon Drugoga svjetskog rata postao je član Konjičkog kluba *Bačka* te se počeo natjecati kao vozač konja kasača. Četiri je puta bio državni prvak, odnosno pobjednik Jugoslavenskoga kasačkog derbija – 1951. s grlom Narcisom, 1953. s grlom Asom, 1956. s grlom Alenkom i 1971. s grlom Amandom. Usporedno je radio i kao trener konja kasača, u čemu je također postizao dobre rezultate.

Stipan Dulić–Hauzer

Lit.: *Fizička kultura i sport u Vojvodini 1945-1975*, ur. M. Vranić, Subotica, 1975; L. I. Krmpotić, *Veliko obiteljsko stablo Dulićevih*, Subotica, 2005.

P. Skenderović

DULIĆ, Veco → Knežević, Milivoje

DULIĆ, Vince (Đurđin, 29. IV. 1928. – Tavankut, 1. IV. 2003.), društveni djelatnik. Sin Pere i Lize, rođ. Vukov. Odrastao je u imućnijoj poljodjelskoj obitelji u Gornjem Tavankutu, koja je tijekom Drugoga svjetskog rata bila na strani pokreta otpora i na čijem je salašu bila baza, no oca su mu, pod nerazjašnjenim okolnostima, u jesen 1944. ubili partizani. Osim osnovne škole, pohađao je i građansku školu u Suboticu, koju zbog očeve smrti nije završio. Jedan je od osnivača mjesnoga Hrvatskoga kulturno-prosvjetnog društva *Matija Gubec* 1946., a poslije je neko vrijeme obnašao i dužnost predsjednika Društva. Velik dio svojeg života posvetio je razvijanju kulturnog stvaralaštva, organiziranju kulturnog života i probitku nekoliko mladih naraštaja koji su djelovali u Društvu. Bio je sudionik mnogobrojnih kulturnih događaja i do pred kraj života, kao član uprave, sudjelovao je u radu Društva. Često je i materijalno podupirao njegov rad, osobito u teškom razdoblju tijekom 1990-ih.

Vince Dulić

Lit.: J. Klarski, *Crveni pesak*, Subotica, 1985; N. Zelić, *Protiv zaborava*, Zagreb, 2000; www.matijagubec.org.yu

L. Suknović

DULIĆ, Vjekoslav (Subotica, 27. I. 1957.), biolog. Rođen u obrtničkoj obitelji, od oca Ivana i majke Terezije, rođ. Crnković. Osnovnu školu i gimnaziju završio je u Subotici. Na Prirodoslovno-matematičkom fakultetu u Zagrebu diplomirao je 1980. biologiju. God. 1981. dobio je stipendiju za poslijediplomski studij na Institutu Weizmann u izraelskom Rehovotu (Izrael), gdje je magistrirao 1983. Pod vodstvom dr. Arija Gafnija istraživao je uzroke starenja enzima koristeći se načelom fluorescentne spektroskopije. God. 1982. izabran je na mjesto znanstvenog asistenta u Zoološkom zavodu na Prirodoslovno-matematičkom fakultetu u Zagrebu, ali je zbog započetog doktorata to mjesto napustio te je karijeru nastavio izvan Hrvatske. God. 1983. dobio je stipendiju za izradu doktorata na Institutu Weizmann, gdje je, u laboratoriju dr. Israela Pechta, proučavao molekule koje kontroliraju alergijske reakcije na bijelim krvnim stanicama.

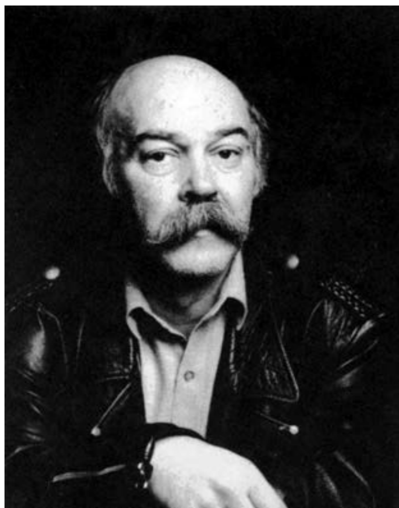
Od 1985. doktorski je studij nastavio na Institutu za istraživanje raka u Lausanni (ISREC), a od 1987. na institutu Biozentrum Sveučilišta u Baselu. U laboratoriju dr. Howarda Riezmana radio je na problematici staničnog transporta koristeći se genetičkim pristupom na kvascu (*Saccharomyces cerevisiae*) te je otkrio enzim koji sudjeluje u biogenezi vakuole (organela u kojoj se odvija razgradnja proteina neophodna za metabolizam stanice). Gotovo slučajno otkriće jednog proteina nužnoga za diobu jezgre u kvascu (organela u kojoj se nalazi cjelokupni genetski materijal–DNA) usmjerilo ga je na istraživanje mehanizama koji kontroliraju staničnu diobu. Na poslijedoktorsku specijalizaciju 1990. otišao je na Institut Scripps u La Jolli u kalifornijskome San Diegu, gdje se priključio timu genetičara dr. Stevena I. Reeda. Iz te suradnje, koja je dovela do otkrića skupine proteina (*cyclins*), koji igraju ključnu ulogu u procesu duplikacije ljudskog genoma, te staničnih inhibitora (CKI), koji zaustavljaju proliferaciju stanica pri oštećenju DNK, nastali su radovi koji su objavljeni u prestižnim svjetskim znanstvenim časopisima. Kasniji rad mnogobrojnih laboratorija pokazao je da je jedan od uzroka nekontroliranog rasta tumora upravo odsutnost tih inhibitora ili nekontrolirana aktivnost ciklina.

God. 1994. dobio je mjesto stalnog istraživača u francuskome Nacionalnom centru za znanstvena istraživanja (CNRS) te je karijeru u Francuskoj počeo u laboratoriju dr. Jacques Pouysségura u Nici. God. 1996. dobio je stipendiju za osnivanje vlastita istraživačkog tima u Centru za istraživanje biokemije makromolekula u Montpellieru (CRBM), čiji je direktor znameniti stručnjak u području stanične diobe dr. Marcel Dorée. Problematika kojom se bavi jesu molekularni mehanizmi čiji poremećaji uzrokuju kancerogenezu. Istražuje molekulske putove koji ograničavaju proliferaciju, t.j. pretjeranu diobu humanih stanica u slučaju trajnog oštećenja genske informacije ili u stanjima kao što su starenje, diferencijacija ili odsutnost hormona rasta. Od 2000. docent je na Sveučilištu Montpellier II., a 2004. dobio je zvanje *directeur de recherche CNRS*, ekvivalentno zvanju višeg znanstvenog savjetnika.

Radove s područja stanične i molekularne biologije predstavljao je na mnogobrojnim međunarodnim i nacionalnim francuskim kongresima, a objavljivao je u više stručnih časopisa (*Periodicum Biologorum,* Zagreb, 1981, 1994; *Mechanisms of Ageing and Development,* Oxford, Velika Britanija*,* 1987; *Trends in Biochemical Sciences,* London, 1986; *The European Molecular Biology Organization Journal*, London, 1989, 2003, 2004; *Journal of Cell Sciences,* Cambridge, Velika Britanija, 1990; *Cell*, Cambridge, SAD, 1991, 1992, 1994; *Science*, Washington D.C., 1992; *Journal of Biological Chemistry,* Bethesda, SAD, 1992; *Genes & Development*, Cold Spring Harbor, SAD, 1992; *Proceedings of the National Academy of Sciences USA,* Washington D.C., 1993, 1994; *BioEssays,* London, 1995; *Oncogene*, London, 1998; *Molecular and Cellular Biology,* Washington D.C., 1998, 1999, 2000; *Molecular Biology of the Cell*, Bethesda, SAD, 2004)

J. Ivanović

DULIĆ, Vlatko (Subotica, 20. IV. 1943.), kazališni i filmski glumac te redatelj. Otac Lajčo, odvjetnik, bio je član uprave Pučke kasine, a majka Milica, rođ., Bošnjak, pjevala je u Hrvatskom pjevačkom društvu »Neven«. Maturirao je u subotičkoj gimnaziji 1962., pravo studirao u Beogradu i Zagrebu 1962.-65., a glumu na zagrebačkoj Akademiji dramskih umjetnosti 1966.–70. Debitirao je u Zagrebačkom kazalištu mladih ulogom Slatkovića (A. Nemčić, *Kvas bez kruha*, 1969.), a od 1970. do 1981., stalno angažiran u Gradskome dramskom kazalištu *Gavella*, odigrao je niz karakternih uloga: Basho (E. Bond, *Uski put prema dubokom sjeveru,* 1972.)*,* Pjevač (P. Weiss, *Hölderlin*, 1973.), Platonov (A. P. Čehov, *Drama bez naslova*, 1973.), Victor (R. Vitrac, *Victor ili djeca na vlasti*, 1974.), Alfred (Ö. von Horváth, *Priče iz bečke šume*, 1975.), Lukač (M. Krleža, *Vučjak*, 1977.), Malvolio (W. Shakespeare, *Na Tri kralja*, 1978.), Franz Moor (F. Schiller, *Razbojnici*, 1989.), Michal (V. Havel, *Izložba*, 1980.). Od 1981. do 2006. u statusu slobodnog umjetnika glumio je u mnogim zag-rebačkim kazalištima. U popularnom putujućem *Teatru u gostima* nastupio je 543 puta u ulogama: Sidney Bruhl (I. Levin, *Klopka,* 1982.), Pukovnik (P. Shaffer, *Crna komedija*, 1984.), X (I. Csurka, *Deficit,* 1985.). Na sceni Teatra &TD ostvario je lik Staneka (V. Havel, *Protest,* 1981.), s Glumačkom družinom *Histrioni* Gospodina Fulira (V. Majer, *Dnevnik malog Perice,* 1988.), u Gradskome dramskom kazalištu *Gavella* Baruna Lenbacha (M. Krleža, *U agoniji,* 1988.) i Firsa (A. P. Čehov, *Višnjik,* 1999.). Bogatu glumačku osobnost potvrdio je i u Satiričnom kazalištu *Kerempuh* ulogama iz repertoara komičnosatiričnog žanra igrajući glavne i veće uloge: Rikard Fausner, Kapetan Ristić i Profesor (I. Brešan, *Nečastivi na filozofskom fakultetu*, 1989.; *Viđenje Isusa Krista u kasarni V. P. 2507,* 1991.; *Gnjida*, 1999.), Bokčilo (M. Držić, *Dundo Maroje,* 1992.), Nevjestin otac (B. Brecht, *Pir malograđana,* 1997.), Deda (B. Radaković, *Kaj sad?*, 2002.), Karaulov (A. P. Čehov, *Brak iz računa*, 2006., prema humoresci i jednočinkama *O štetnosti duhana*, *Prosidba*, *Medvjed*, *Svadba*). Nastupao je na Splitskom ljetu (L. Pirandello, *Čovjek, zvir i kripost*)

Vlatko Dulić

i Dubrovačkim ljetnim igrama kao Gospar Dživo (C. Goldoni, *Kafeterija*), Kapetan Lujo (I. Vojnović, *Suton*), General (J. Glowacki, *Četvrta sestra*). U zrelim glumačkim godinama okušao se i kao redatelj postavivši u Satiričnom kazalištu *Kerempuh* tri satirične komedije N. Stazića, koje su postale pravim uspješnicama (*Domovnica d.o.o.*, 1993.; *Ratni profiteri u Hrvata*, 1995.; *Vježbanje demokracije,* 1996.), zatim komedije N. Škrabea (*Za kunu nade*, 1996.) i F. Hadžića (*Ministrov sin,* 1999.) te kabaretsku predstavu (J. Masteroff, J. Kander, F. Ebb, *Cabaret*, 2001.). U mostarskome Hrvatskome narodnom kazalištu 2004. režirao je drame D. Lukića (*Nada iz ormara*) i S. Mrožeka (*Emigranti*) te šalu A. P. Čehova (*Prosidba*, 2005.). Od 1. lipnja 2006. u Satiričnom kazalištu *Kerempuh* stupio je u stalni angažman i tako prekinuo četvrtstoljetni status slobodnoga umjetnika. Na zagrebačkoj Akademiji dramske umjetnosti predavao je scenski govor 1981.-83. Nastupio je u 27 filmova, a glavne i veće uloge snimio je s redateljima: V. Kljakovićem (*Usporeno kretanje*, 1979.), Z. Tadićem (*San o ruži,* 1986.; *Osuđeni,* 1987.; *Čovjek koji je volio sprovode*, 1989.; *Orao,* 1990.; *Treća žena*; 1997.), K. Golikom (*Vila Orhideja,* 1988.), V. Brešanom (*Kako je počeo rat na mom otoku*, 1996.; *Maršal*, 1999.), N. Hitrecom (*Snivaj, zlato moje*, 2005.) te 2006. s B. Ištvančićem (*Duh u močvari*) i V. Bulajićem (*Libertas*). Glumio je u mnogim televizijskim dramama i serijama: *Tomo Bakran* u režiji E. Galića 1978. i *U logoru* u režiji B. Ivande 1983. prema Krležinim djelima. Glumac urbane pojave, suzdržanih gesta, sonornog baritona, uspješno je kreirao žanrovski različite likove različitih stilskih razdoblja: od beskućnika do uglađenih intelektualaca i političara, od sitnih kriminalaca i umjetnika do visokih crkvenih dostojanstvenika.

Lit.: B. Senker, Pegaz u ormi, *Prolog*, 43, Zagreb, 1980; B. Hećimović (ur.), *Repertoar hrvatskih kazališta* I–III, Zagreb, 1990, 2002; I. Mrduljaš (ur.), *Teatar u gostima. 30 godina putujućega kazališta 1974.-2004.*, Zagreb, 2004.

J. Ivančić

DULIĆ, Vranje (Subotica, 7. X. 1887. – Subotica, 18. VI. 1916.), učitelj, profesor tjelovježbe. Nakon dvije i pol godine rada u pučkoj školi subotičke gradske vlasti izabrale su ga za gimnazijskog »profesora gimnastike i gombanja« (tj. loptanja) od početka školske 1911./12. godine. Na okružnom natjecanju u Pečuhu održanome 1912. skupina od 21 učenika profesora Vranje Dulića i Nikole Matkovića osvojila je sedam odličja u atletici i nogometu. Predan rad donio mu je mjesto profesora tjelovježbe i u subotičkoj Muškoj građanskoj školi. Na početku Prvoga svjetskog rata mobiliziran je na bojišnicu, odakle se vratio živčano rastrojen. Tijekom liječenja u Subotici taj čovjek »snažnog tijela i golubije duše« prekratio si je muke hicima iz vlastita oružja. U nekrologu ravnatelja gimnazije Árpáda Kosztolányija za Dulića stoji da je bio odličan pedagog kojemu je svaka riječ bila odmjerena.

Lit.: *A Szabadka Városi Magyar Főgimnázium Értesítője*, Szabadka, 1912; *A Szabadka Városi Magyar Főgimnázium Értesítője*, Szabadka, 1913; *A Szabadkai Városi Magyar Főgimnázium Értesítője*, Szabadka, 1914; *A Szabadka Városi Magyar Főgimnázium Értesítője*, Szabadka, 1915; *A Szabadka Városi Magyar Főgimnázium Értesítője, Szabadka*, 1916; *Neven*, Subotica, br. 9/1911.

M. Grlica

DULIĆ-FIŠER, Relja → Dulić, Relja

DULIĆ-KASIBA, Cilika (Subotica, 4. XI. 1932.), samouka naivna slikarica. Rođena je u poljodjelskoj obitelji Nikole i Janje Dulić, rođ. Poljaković. Osnovnu je školu pohađala u Subotici. Iako je još u ranom djetinjstvu pokala zanimanje za crtanje, slikanjem se počela baviti nakon što su je likovni pedagog Stipan Šabić i likovni umjetnik Ivan Jandrić, zajedno s Margom Stipić i Anom Milodanović, pozvali da sudjeluje na likovnoj koloniji u Tavankutu 1961. Sudjelovanje na tavankutskoj koloniji označilo je početak njezina sustavnoga slikarskog rada, u kojem su upravo 1960-e najvažnije razdoblje. Orijentira se pretežito na prikaz motiva iz života bačkih Hrvata (*Momačko kolo, Svatovi, Poklade, Dolazak rad snaše, Kišeljenje kupusa, Pečenje kruva, Badnje veče, Rakijare* i sl.). Prvi je put izlagala u Tavankutu 1962. uz *Grupu šestorice*, Margu Stipić i Anu Milodanović, koja je tada izložila i prvu sliku od slame *Rit*. Od 1962. do 1973. izlagala je na svakoj izložbi tavankutske kolonije. Sudjelovala je na kolektivnim izložbama članova likovne sekcije HKPD-a *Matija Gubec* iz Tavankuta u Zagrebu, Beogradu, Dubrovniku, Osijeku, Sisku, Kovačici, Jagodini i drugdje. Nakon što je likovna sekcija 1972. prestala djelovati, radila je samostalno sve do 1992., kad se uključila u rad obnovljene likovne sekcije HKC-a *Bunjevačko kolo* u Subotici. Od 1997. godine sudjeluje u radu Likovne kolonije *Bunarić* u Subotici.

C. Dulić-Kasiba, *Vršalj*, ulje na lezonitu

Autentičan i za subotički kraj nov način likovnog izražavanja u njezinim radovima postao je poznat kao odlika tzv. »Subotičke grupe«. Specifičan lirski prikaz viđenoga, posvjedočenoga i proživljenoga te zadržavanje uz tematiku vezanu za život sredine i zajednice iz koje je potekla ostaje trajna odlika njezina slikarstva. Njezine se slike danas nalaze u zbirci HKPD-a *Matija Gubec* u Tavankutu, HKC-a *Bunjevačko kolo* u Subotici, Gradskog muzeja u Subotici, Muzeja naivne umjetnosti u Jagodini i mnogobrojnim privatnim zbirkama.

Lit.: *Enciklopedija likovnih umjetnosti*, 4, Zagreb, 1966; K. Dimitrijević, *Narodni umetnici Jugoslavije,* Beograd, 1976; *Likovna enciklopedija Jugoslavije*, 1, Zagreb, 1984; N. Zelić, *Protiv zaborava – HKPD Matija Gubec Tavankut (1946.-1996.),* Zagreb, 2000; *Cilika Dulić Kasiba : retrospektivna izložba 1961.-2001., katalog izložbe,* Subotica, 2001; www.matijagubec.org.yu.

Lj. Vuković

DULIĆ-MARKOVIĆ, Ivana (Zagreb, 13. VI. 1961.), agronomka, političarka. Kći je Josipa i Kate, rođ. Tumbas. Osnovnu školu i gimnaziju pohađala je u Subotici, gdje je i maturirala 1980. Na Odsjeku voćarstva, vinogradarstva i vinarstva Fakulteta poljoprivrednih znanosti u Zagrebu diplomirala je 1985. Diplomski rad, u kojem je prvi put na prostoru tadašnje Jugoslavije dokazala postojanje virusa šarke šljive u breskvi, predstavila je na međunarodnom skupu u Francuskoj. Magistrirala je 1991. na Fakultetu poljoprivrednih znanosti u Zagrebu radnjom *Svojstva virusa kržljavosti šljive (prune dwarf virus) – izolata iz breskve*, a doktorirala 1999. na Poljoprivrednom fakultetu u Zemunu na temu *Detekcija i identifikacija virusa jagode*.

Nakon studija, na preporuku dr. Ane Šarić, zaposlila se u Institutu za voćarstvo u Čačku, gdje se do 2000. bavila istraživanjima virusnih bolesti voćaka. Usavršavala se u laboratorijima za istraživanje biljnih virusa u SAD-u, Italiji i Škotskoj. Bavila se dijagnostikom virusa koštičavog i jagodastog voća te proučavanjima virusa voćaka, osobito virusa kržljavosti *Prunusa*. Dokazala je postojanje soja virusa žbunaste kržljavosti maline koji inficira sortu *Vilamet*, imunu na običan soj tog virusa. U dijagnostiku virusa uvela je molekularne metode: 1.) lančanu reakciju polimeraze

(*polymerase chain reaction*, PCR), čijom primjenom je identificirala sojeve virusa šarke; i 2.) izolaciju dvolančanih RNK, čijom primjenom je dokazala nekoliko virusa u jagodi. Od 1995. bila je suradnica Centra za PCR na Biološkom fakultetu u Beogradu. U studenome 2000. postala je direktorica Zavoda za genetičke resurse pri Saveznome ministarstvu poljoprivrede. U djelokrugu Zavoda bilo je očuvanje biljnih i životinjskih genetičkih resursa u poljoprivredi, priznavanje i zaštita biljnih sorata i regulativa genetički modificiranih organizama. Objavila je, kao autorica i suautorica, više od 40 znanstvenih i stručnih radova u zbornicima i časopisima u zemlji (*Zaštita bilja*, Beograd, 1987, 1992, 1992, 1992, 1998; *Poljoprivredna znanstvena smotra*, Zagreb, 1990; *Biljni lekar*, Beogard, 1996; *Jugoslovensko voćarstvo*, Čačak, 1997, 2003, 2004) i inozemstvu (*Acta Horticulturae*, Hag, 1986, 1992, 1995, 1998; *Acta Virologica*, Bratislava , 1998). Od 2003. gostujući je profesor u zvanju docenta na predmetu Fitopatologija na Poljoprivrednom fakultetu u Banjoj Luci.

Aktivno se uključila u akcije Građanskog parlamenta, Otpora i ekspertnu mrežu G17 Plus 1999. God. 2004. izabrana je za ministricu poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede, a u lipnju 2006., kao prva žena u povijesti Srbije, za potpredsjednicu Vlade Republike Srbije.

T. Žigmanov

DUMENDŽIĆ, Josip – Meštar (Bođani, 6. VII. 1951.), pjesnik. Sin Stipana i Kate, rođ. Herbst. Osnovnu školu pohađao je u Bođanima i Vajskoj, a klasičnu gimnaziju *Paulinum* u Subotici završio je u Subotici. Kratko je vrijeme živio u Ljubljani, a do 1991. radi u Poljoprivredno-industrijskom kombinatu u Borovu. Od tada živi u Bođanima i bavi se poljodjelstvom.

Pjesme je počeo pisati 1966., a objavljivao ih je najprije u tvorničkom listu *Borovo*. Nakon toga objavljuje pretežito u hrvatskoj periodici u Bačkoj (*Subotička Danica*, *Zvonik*, *Hrvatska riječ*, *Miroljub*). Suautor je dviju zbirki pjesama grada Vukovara *Četvrta smjena* 1980. i *Krijesnice* 1982. Prvu samostalnu zbirku *Šokačke radosti i tuge* objavio je 2001. Zastupljen je i u knjizi poezije hrvatskih pjesnika koji žive izvan Hrvatske *Nad vremenom i ognjištem* (Rešetari, 2004.). Piše na šokačkoj ikavici i na hrvatskome književnom jeziku. Sudjelovao je na susretima pjesnika *Lira naiva* 2003.-06.te je zastupljen u svim zbirkama izabranih stihova s tih susreta. Pisao je i o šokačkim narodnim običajima u jugozapadnoj Bačkoj (*Subotička Danica za 2005 i 2006.*).

Djela: *Šokačke radosti i tuge*, Subotica, 2001.

Lit.: *Lira naiva 2005*, Subotica, 2005.

K. Čeliković

DUNAV, po duljini druga rijeka u Europi (poslije Volge), a 27. na svijetu. Izvire na padinama Schwarzwalda kod Donaueschingena u Njemačkoj na visini od 679 m. Nakon 2857 metara toka kroz više europskih zemalja ulijeva se u Crno more. Na tom području vladaju različiti klimatski i drugi prirodni te društveni uvjeti, koji djeluju na riječni tok i porječje. Njegovo porječje ima površinu od oko 817.000 km², a prima na njemu oko 300 pritoka, među kojima su Drava, Sava, Tisa, Tamiš... Plovan je 2580 km od Ulma, odnosno Regensburga.

Vodni režim Dunava mijenja se ovisno o režimu oborina. Maksimalnu količinu vode u panonskom prostoru ima tijekom travnja i svibnja, a u alpskome tijekom lipnja i srpnja. Protjecaj kod Bezdana iznosi 2064 m³/s. Važno je i kolebanje vodostaja, koje u srednjem Podunavlju iznosi oko 230 cm, korito se kreće od 380 do 2000 m, a dubina od 4,7 m pa do 53 m u Kazanu u Đerdapu (najveća riječna dubina u Europi, 9 m ispod razine mora).

Regulacija Dunava provodi se od kraja XVIII. st. Gradnja nasipa i prokopavanje počelo je još 1793. radovima na Francovom kanalu (završen 1802., danas službeno: Veliki bački kanal, odnosno Ferenccsatorna), koji dio današnjeg hidrosustava Dunav-Tisa-Dunav.

Osim za plovidbu, vode Dunava upotrebljavaju se za proizvodnju električne

energiju (Đerdap, Gabčíkovo i dr.), turizam, natapanje, ribarstvo i u druge svrhe.

U porječju Dunava živi oko 85 milijuna ljudi, među njima i Hrvati, koji su naseljeni u gotovo svim državama kroz koje Dunav protječe. Najviše ih je u Njemačkoj (176.000 ili 0,2% u podunavskom dijelu saveznih zemalja Baden-Württemberg i Bavarskoj), Austriji (u pokrajini Gradišće Hrvati su jedan od autohtonih naroda, oko 25.000 živi ih u približno 80 naselja, a još oko 50.000 doselilo ih se u veće gradove nakon Drugoga svjetskog rata), Slovačkoj, Madžarskoj (oko 100.000 Hrvata podijeljenih u pet etničkih skupina), Srbiji (70.602 prema popisu iz 2002., najviše u Vojvodini i Beogradu, objektivno oko 100.000) i Rumunjskoj (oko 8000 Hrvata).

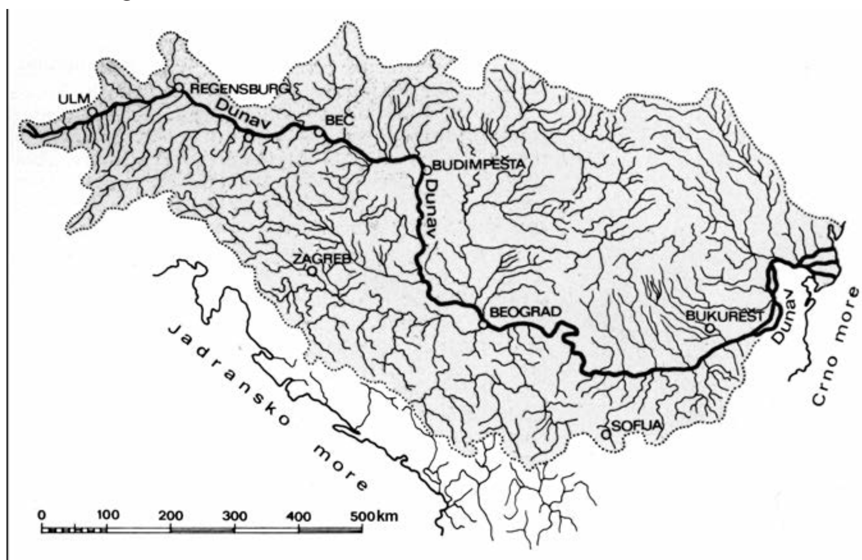
Hrvati u donjem dijelu međuriječja Dunava i Tise, koji su danas poznati kao bački Hrvati (Bunjevci i Šokci) u literaturi se nazivaju još i podunavskim Bunjevcima (I. Antunović, J. Erdeljanović, M. Černelić i dr.) i podunavskim Hrvatima (A. Sekulić i dr.). U današnjoj se pak Madžarskoj ponekad se podunavskim Hrvatima u literaturi nazivaju dvije skupine Hrvata: jedna od njih obitava u okolici Kalače (Dušnok, Baćino), govori staroštokavskim ekavskim govorom i regionalno se naziva Racima i rackim Hrvatima, dok je druga heterogena skupina koja je nekoć u veliku broju obitavala na Čepeljskom otoku, u okolici Budima (Senandrija, Tukulja, Andzabeg, Erčin...) i u samom Budimu, govor joj je bio novoštokavski ikavski, a sebe zovu Racima i Ilirima (Erčinci), Dalmatinima i dalmatinskim Hrvatima (Senandrijci) i sl.

Lit. *Pomorska enciklopedija* 2, Zagreb, 1955; *Enciklopedija Jugoslavije*, 3, Zagreb, 1958; *Enciklopedija Jugoslavije* 3, Zagreb, 1984; J. Marković, *Enciklopedijski geografski leksikon Jugoslavije*, Sarajevo, 1990; *Atlas Europe*, Zagreb, 1997; *Popis stanovništva, domaćinstva i stanova u 2002. 1, Nacionalna ili etnička pripadnost: podaci po naseljima*, Beograd, 2003; D. Šokčević, Kratka povijest Hrvata u Mađarskoj (http://www.croatica.hu).

M. Đanić i S. Stantić

DUNAV, nogometni klub iz (Bačkog) Monoštora. Osnovan je 26. IV. 1926. pod imenom Šport-klub *Građanski*, po uzoru na tada popularne nogometne klubove u Zagrebu i Osijeku. Pripada u klubove s duljom tradicijom u somborskoj općini. Kao prvo mjesno sportsko društvo, imao je veliku važnost za razvoj sportskog života u Monoštoru.

Prvu je nogometnu loptu u selo donio trgovac i ugostitelj Mihajlo Elgec, koji je, uz mesara Mihajla Kolara, obrtnika Matiju

Porječje Dunava

Đurina, maturanta Trgovačke akademije Ivana Periškića te druge Monoštorce, bio i osnivač kluba. God. 1933. klub je promijenio ime u *Dunav*, sljedeće godine nosio je naziv *Grom*, a 1935. ponovno *Dunav*, kako se zove do danas. Na proslavi obilježavanja desete obljetnice osnutka kluba 1936. nazočio je i ministar za tjelesni odgoj u vladi Kraljevine Jugoslavije dr. Josip Rogić te je tom prigodom darovao velik klupski stijeg, koji je do danas očuvan. Istim je povodom vjerojatno izrađena i velika klupska značka.

Amblem NK *»Dunav«*

Tijekom Drugoga svjetskog rata NK *Dunav* nije radio, a nakon rata vlastitim se igračkim snagama izborio za natjecanje u Bačkoj ligi, u kojoj je igrao 1948.-51. Danas nastupa u Područnoj ligi Sombor. U povodu 70 godina postojanja 1996. objavljena je klupska monografija, a klupske su boje plavo-bijela.

Lit.: I. Kovač, *Fudbalski klub »Dunav« u Bačkom Monoštoru : 1926-1996*, Bački Monoštor, 1996.

I. Kovač

DUNAVSKA BANOVINA, administrativna jedinica sa sjedištem u Novom Sadu, koja je 1929.-41. obuhvaćala južnu Baranju, Bačku, Banat, istočni Srijem i gotovo cijelu Šumadiju, osim Beograda, koji je činio posebno upravno područje. Osnovana je nakon uvođenja Šestosiječanjske diktature kralja Aleksandra Zakonom o nazivu i podjeli Kraljevine na upravna područja od 3. X. 1929., kojim je tadašnja Jugoslavija podijeljena na devet banovina umjesto na dotadašnje 33 oblasti. Na čelu banovine stajao je ban, koji je postavljan kraljevom uredbom na prijedlog osoba od kraljeva povjerenja. Banovine su bile samo administrativna područja bez stvarne autonomije, a njihovim se utemeljivanjem pod novim nazivima želio izbrisati kontinuitet povijesnih i nacionalnih pokrajina.

Površina Dunavske banovine iznosila je 30.158 km², što je činilo 12,1% državnog teritorija. Administrativno je bila podijeljena na 4 okružna inspektorata, 48 kotareva, 10 samoupravnih gradova i 768 općina. Prema popisu stanovništva iz 1921., imala je 2.108.000 stanovnika ili 17,6% ukupnog broja stanovnika Kraljevine Jugoslavije. Prema materinskom jeziku njezin je sastav bio sljedeći: Hrvati i Srbi 56,90%, Mađari 18,29%, Nijemci 16,33%, Rumunji 3,78%, Česi i Slovaci 2,89%, Rusini i Rusi 0,79%, Slovenci 0,38%, ostali 0,64%. Teritorijalnim oblikovanjem Dunavske banovine, tj. priključenjem dijelova sjeverne Srbije i istočnog Srijema nekadašnjoj Podunavskoj te Bačkoj oblasti, srpsko stanovništvo postalo je većinsko u ukupnom stanovništvu banovine.

U sklopu rješavanja tzv. hrvatskog pitanja i preuređenja države Uredbom o Banovini Hrvatskoj od 26. VIII. 1939. osnovana je nova teritorijalna jedinica Banovina Hrvatska. Nastala je spajanjem Savske i Primorske banovine te pridruživanjem kotareva iz drugih banovina u kojima je hrvatsko stanovništvo činilo apsolutnu većinu. Iz Dunavske su banovine Banovini Hrvatskoj tako pridruženi iločki i šidski kotar, a tijekom pregovora Cvetković-Maček raspravljalo se i o budućoj pripadnosti šest kotareva Bačke i Baranje u kojima su Hrvati činili 90% slavenskog stanovništva: kotarevi Darda i Batina u Baranji te Subotica, Sombor, Apatin i Odžaci u Bačkoj. Navedena su područja, unatoč zahtjevima bačko-baranjskih Hrvata da se pripoje Banovini Hrvatskoj, ostala su u sastavu Dunavske banovine sve do izbijanja Drugoga svjetskog rata. S početkom rata Madžarska je ponovno zaposjela Baranju i Bačku, NDH Srijem, a umanjena Dunavska banovina, sastavljena od Banata i Šumadije te s upravnim središtem u Smederevu, održala

se 1941.-44. kao dio okupirane Srbije. Unutar nje Banat je činio posebno autonomno područje kojim su upravljali pripadnici tamošnje njemačke etničke zajednice.

Dunavska banovina

Lit.: V. Manakin (ur.), *Almanah Kraljevine Jugoslavije*, Zagreb, 1932.; *Enciklopedija Novog Sada*, 7, Novi Sad, 1996; H. Matković, *Povijest Jugoslavije: 1918.-1991.: hrvatski pogled*, Zagreb, 1998.

M. Bara

DUNJA, zimski pokrivač od guščjeg perja u Bunjevaca i Šokaca. Šivane su od tkanine zvane »perjavača« i bile su duge najčešće 2, a široke 1,6 metara, tako da su se jednom dunjom mogle pokrivati i dvije osobe. Sašivena perjavača popunjavala se guščjim perjem, pri čemu nije korišteno krupnije perje iz krila ili repa. Težila je od 4 do 8 kg, u ovisnosti od materijalnih mogućnosti obitelji. Siromašnije su obitelji u kući imale do dvije dunje, a bogatije i više, pri čemu su djevojke u »štafir«, tj. miraz, znale ponijeti jednu, a bogatije i dvije dunje.

Kod Šokaca je bilo dvije vrste dunja – jedna je bila za »pridnju sobu«, s kojom se gotovo nikad nije pokrivalo, jer je namijenjena budućoj mladoj za miraz. Navlaka za nju je bila bogato rađena – bila je šlingovana, imala je uplete i nije se pokrivala ponjavom da bi se vidio bogati rad. Na mjesto gdje je bio uplet stavljalo se ispod platno, obično žute boje kako bi se rad još više isticao. Druga vrsta dunja bila je manja i namijenjena redovnoj uporabi, a navlake na njoj nisu bile bogato vezene.

Dunja ima veoma dobre termoizolacijske odlike pa prostorija u kojoj se spavalo pod njom nije morala biti jako zagrijana.

K. Suknović

DUNJICA, posteljica u koju se umotava dijete od rođenja do dobi od nekoliko mjeseci. Nakon toga služila je obično kao pokrivač u kolijevci. Zastupljena je i u Bunjevaca i u Šokaca, a izrađuje se od bijelog platna u koje se umeće perjanica od »perjavače«. U dunjici su se djeca nekoć nosila na krštenje, što se održalo do danas, a u novije doba djeca se u njoj iznose i iz rodilišta. Dijete se u dunjici vezalo pamučnim vrpcama, koje su u pravilu bile plave ako je riječ o dječaku ili ružičaste ako se radi o djevojčici. Dio platna na kojem počiva djetetova glava bio je urešen bijelim vezom i čipkom, a u imućnijim obiteljima izvezen je nerijetko bio i bočni dio dunjice.

K. Suknović

DURAK (*rus*. durak: glupak, budala), kartaška igra. Igra se madžarskim kartama uz sudjelovanje četvero igrača. Međusobnim dogovorom svaki od njih odabere svoj adut (»mak«, »tikva«, »zelen« i »crven«), čija se jakost kreće od sedmice do asa (»kecema«). Pri dijeljenju svakom igraču pripada osam karata, a cilj je što prije ostati bez njih (»izaći«).

Sama igra teče tako što početni igrač baca najslabiju kartu, koja je adut suparnika kojemu niti baca niti od njega izravno prima kartu. Nakon toga drugi igrač baca jaču kartu iste boje (»ubija« je) i od sljedećega traži jaču od njegove najslabije, koja također nije njegov niti adut prvog suigrača do njega. Treći igrač čini slično kao i prva dva, tražeći od četvrtoga da »ubije« posljednju bačenu kartu. Ako neki od igrača nema traženu boju, »ubija« je svojim adutom. Radi što bržeg izlaska igrač se prvo oslobađa najslabijih karata koje ima, a da to nisu njegovi aduti. Cilj je također i što veći broj nakupljenih karata na stolu (sastavljenih gradativno od najslabijih k najjačima) »dati« igraču do sebe i to tako što ih on neće imati čim »ubiti«, bilo jačom traženom kartom bilo svojim adutom. Na-

ime, igrači »duraka«, osim svojih, obično za kraj čuvaju i adute igrača kojemu bacaju. Lošim igračima nerijetko se događa da svojem suparniku pošalju »praznog« aduta (bez ostalih slabih karata) ili da ne procijene dobro vrijeme kad je potrebno »udariti« tako da suparnik nosi veći broj karata. Dvoje igrača obično rano završava igru, ali zato borbe dvoje preostala igrača može trajati i više od sat vremena. Ako su preostale karte neusporedivo jače u rukama jednoga, drugi igrač obično predaje partiju i biva »durak«.

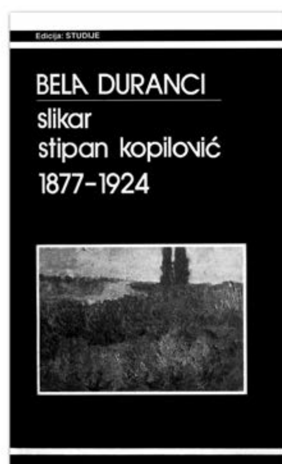
Iako se igre karata obično vezuju za novac, »durak« nikad nije bio hazarderska igra, poput »ajnca«, »ferble«, »kolica« ili nekih drugih, već je slovila kao »intelektualna« među ruralnim stanovništvom, jer je za nju potrebnije znanje nego sreća. Vrijeme njezina nastanka teško je precizno odrediti, ali, sudeći prema nazivu, vjerojatno je donesena odnekud s Istočne fronte tijekom Prvoga svjetskog rata. U Subotici i njezinoj okolici najvećim dijelom nije bio popularan ni među Nijemcima, ni među Madžarima, ni među Srbima, nego uglavnom u hrvatskog stanovništva.

Z. Romić

DURANCI, Bela (Bač, 5. VII. 1931.), povjesničar umjetnosti, likovni kritičar. Sin Janka i Kate, rođ. Budanović. Biskup Lajčo Budanović bio mu je djed ujak po majci. Djetinjstvo je proveo u Selenči, Bođanima i Bačkom Monoštoru, a 1942. upisao se u somborsku gimnaziju. U Suboticu se doselio 1945. te je ondje nastavio gimnazijsko školovanje. Na Filozofskom fakultetu u Beogradu 1963. diplomirao je povijest umjetnosti kao izvanredni student.

Od 1959. do 1975. kustos je u Gradskom muzeju u Subotici te ondje vodi umjetničku zbirku. Jedan je od osnivača ustanove Likovni susret 1962., a idućih desetak godina i njezin stalni suradnik. Od 1975. radi u Domu kulture *Gradska kuća* u Subotici te sudjeluje u osnivanju ispostave za zaštitu kulturnih spomenika. Rezultat tih napora bilo je i utemeljenje Međuopćinskog zavoda za zaštitu kulturnih spomenika 1980., u kojem je radio do odlaska u mirovinu 1984.

Bavio se istraživanjem djelatnosti pretežito zavičajnih i vojvođanskih likovnih umjetnika, odraza umjetničkog pravca secesije u Subotici, razvitkom i radom umjetničkih likovnih kolonija u Vojvodini te zaštitom spomenika. Surađuje s mnogobrojnim likovnim umjetnicima, umjetničkim kolonijama, kulturnim ustanovama, muzejima i galerijama. Radio je na mnogim samostalnim, kolektivnim, studijskim i retrospektivnim izložbama, a od 1962. prati rad i razvitak »slamarki« i »slamarske umjetnosti«. Sudjelovao je u mnogim stručnim savjetovanjima s područja likovnih umjetnosti i zaštite kulturnih spomenika. Od 1970. do 1989. bio je predsjednik ocjenjivačkog suda za dodjelu vojvođanske likovne nagrade *Forum* u Novom Sadu. Prikaze, eseje i studije objavljivao je u *Subotičkim novinama*, novosadskim dnevnicima *Magyar Szó* i *Dnevnik,* beogradskoj *Politici* te časopisima *Rukovet, Híd, Létünk* i *Üzenet*. Svoje je priloge objavljivao i u stručnim publikacijama: *Zborniku za likovne umetnosti Matice srpske*, *Zborniku Narodnog muzeja iz Beograda*, *Sponi, Građi Pokrajinskog zavoda za zaštitu spomenika kulture u Novom Sadu*, budimpeštanskim časopisima *Művészet* i *Műemlékvédelem*, zagrebačkom *Peristilu* i sl. Surađivao je u izradi priloga i emisija s područja likovnih umjetnosti s Radio Suboticom, Radio Novim Sadom, Televizi-

B. Duranci, *Slikar Stipan Kopilović 1877-1924*, Subotica, 1991.

jom Beograd, Televizijom Novi Sad i Duna TV iz Budimpešte.

Dobitnik je mnogobrojnih nagrada i priznanja, među njima Likovne nagrade *Nagyapáthy Kukac Péter* u Bačkoj Topoli 1986., Nagrade *Dr. Ferenc Bodrogváry* u Subotici 1989., 1996. i 2001., Likovne nagrade *Forum* u Novom Sadu 1991. i dr. Subotičko priznanje *Pro urbe* dodijeljeno mu je 1996. Živi u Subotici.

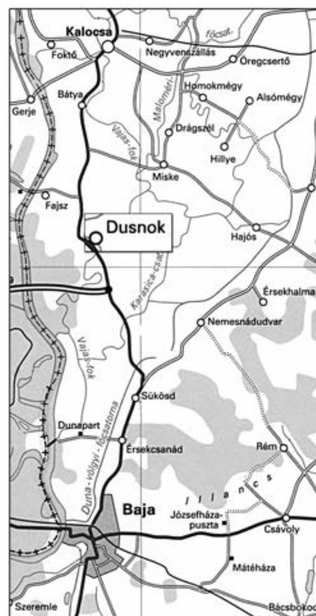
Djela: *A két Pechan/Dva Pehana* (suautor s Gy. Bordás), Újvidék, 1982; *A vajdasági építészeti szecesszió (Secesija u vojvođanskoj kulturi)*, Újvidék, 1983 (Szabadka, 2005); *Milivoje Nikolajević,* Novi Sad, 1987; *Faragó Endre*, Újvidék, 1988; *Umetničke kolonije*, Subotica, 1989; *Duga nad akademijom*, Pančevo, 1991; *Slikar Stipan Kopilović (1877-1924)*, Subotica, 1991; *Nađbanja i Vojvođani : sto godina Umetničke kolonije / Nagybánya és a vajdaságiak : a Művésztelep száz éve*, Subotica–Novi Sad, 1996; *Donacija dr. Vinka Perčića : Umjetnine zavičajne zbirke*, Subotica, 1996; *Farkas Béla*, Újvidék, 1999; *Javni spomenici opštine Subotica* (suator s Vera Gabrić-Počuča), Subotica, 2001; *Vojvodina – bogatstvo različitosti*, Novi Sad, 2002; *O slikarstvu Save Stojkova* (suautor sa Savom Stepanovim), Novi Sad, 2004; *Moj izbor*, Novi Sad, 2004; *Petrik Pal*, Újvidék, 2004; *Arhitektura secesije u Vojvodini,* Subotica, 2005; *Između minulog i pretećeg (dnevničke beleške od 21. marta 2003. do 7. oktobra 2005.)*, Subotica, 2006.

Lj. Vuković

DUŠNOK (*madž.* Dusnok), selo između Baje i Kalače, 3441 stanovnik (2001.). Jezikoslovci se slažu da ime sela potječe od slavenske riječi dušnik.

U XVI. st. naselje je srednje veličine između Šoltske i Bodroške županije. God. 1690. ima svega tri stanovnika, stoga nije oporezovan, a 1699. još je pustara, kojoj su posjednici János Miskey i István Veres. Na početku XVIII. st. kalački biskup s bivšega biskupijskog posjeda u okolici Vinkovaca, ovamo, također na biskupijski posjed, nastanjuje Hrvate. Prema predaji, potječu »iz Šlavunije, iz sela Jankovaca«. Sa sobom su donijeli arhaično štokavsko narječje i ekavski izgovor.

Prema pučkoj predaji, Dušnočani su u novoj postojbini bili već i u vrijeme Turaka, kad su dvojica njihovih suseljana, Matić i Perić, u šumi zvanoj Grab navodno pobili Turke i tako oslobodili selo. Državne vlasti, a s njima u sprezi i katolička crkva, nametnuli su im etnonim »Rac«. Na početku XVIII. st., prema službenim podacima, jednu polovicu stanovništva čine Hrvati, a drugu Madžari. Hrvata je zacijelo bilo znatno više jer se od 1735. do 1835. bogoslužje izvodi isključivo na hrvatskom (»rackom«) jeziku. Tijekom vremena Madžari su se u Dušnoku asimilirali s Hrvatima te se svi nazivaju Racima. Većinom su katolici, a nekoliko obitelji pripada nazarenskoj sljedbi.

Dušnok

Crkva, posvećena apostolima Filipu i Jakobu, podignuta je 1742., no 1812. izgorjela je te je 1816. posve obnovljena i proširena. Između 1967. i 2000. unutrašnjost joj je obnovljena u duhu Drugoga vatikanskog koncila.

U rujnu 1864. požar je uništio veći dio sela. Potkraj XIX. st. u selu su bile 654 kuće i 3443 stanovnika, svi »Šokci«. God. 1960. od 3942 stanovnika 157 osoba izjašnjava se kao »Južni Slaveni«, a 2001. u Dušnoku službeno ima 442 Hrvata.

Nakon pada komunizma u selu je utemeljena Hrvatska manjinska samouprava, a u mjesnoj osnovnoj školi poučava se hr-

vatski jezik. Poznate su lokalne kulturne manifestacije Ivanjdan, Racki Pinkeš (na Duhove) i festival Kenđeluš, na kojima nastupaju i mjesni sastav *Racke žice*, Mješoviti pjevački zbor i plesna skupina.

Lit.: D Csánki, *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában,* Budapest, 1890 – 1913; *Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye monographiája,* I, ur. S. Borovszky, Budapest, 1909; K. Eperjessy, Bács-Kiskun, illetve a hajdani Bács-Bodrog megye a II. Józsefkori országleírásban, *Bács-Kiskun megye múltjából,* II, Kecskemét, 1979; A. Zorn, A katolikus népoktatás helyzete a kalocsai érsekség területén a Canonica Visitatiók tükrében, 1711–1848., *Bács-Kiskun Megye Múltjából*, 5, Kecskemét, 1983; J. Bárth, Migrációs adatok a Duna-Tisza közi határperekben, *Cumania. A Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Múzeumi Szervezetének Évkönyve,* 14, Kecskemét, 1997.

Ž. Mandić

DUŽIJANCA (dužionica, dožionica, doženjanca, dožejanca), žetveni običaj bačkih Bunjevaca, oko Subotice nazivan »dužijanca«, oko Sombora i Bajmoka «dožionica«, B. Rajić spominje »doženjancu«*,* I. Prćić st. »dožejancu«. Proslavljala se u poljodjelskim obiteljima, koje su se bavile uzgojem pšenice (»žita«). Motivi su joj jednostavni i podudarni s motivima žetvenih običaja u Dalmaciji i Lici, u Gradišćanskih Hrvata, koji je nazivaju »doženjka«*,* te drugih europskih poljodjelskih naroda u čijoj se tradiciji proslavlja završetak žetve.

Dužijanca kao *obiteljska svečanost* održavala se u vrijeme dok se živjelo u velikim obiteljskim zajednicama koje su se međusobno pomagale »mobom«, što je karakteriziralo društveno-ekonomske odnose u Bunjevaca sve do Drugoga svjetskog rata. Do početka XX. st. oralo se poglavito volovskim zapregama i primitivnim plugovima, poslije konjskim zapregama i traktorima. Za žetve (»risa«) žeteoci (»risari«) mukotrpno su ručno kosili, a žene i djevojke (»risaruše, rukovetačice«) skupljale su pokošenu pšenicu, *žito*, *rukovetale,* odlagale na uža i vezivale u snoplje. Pri kraju žetve izdvojile bi se najspretnije rukovetačice koje su plele su vijenac od pšenične slame i klasja, koji se predvodniku žetelaca (»bandašu«) stavljao na šešir, i ukrase (»pęrlice«) za kićenje ostalih žetelaca. Kad je pšenica požnjevena i skupljena u snopove (»krstine«)*,* risari okićeni pletenim ukrasima i poljskim cvijećem s bandašem na čelu u povorci su odlazili su na domaćinov salaš. Domaćica je blagoslovljenom vodom škropila pšenični vijenac, a domaćin je risare nudio rakijom i vinom. Bandaš ga je pritom izvijestio o žetvi, kakvoći ljetine i broju krstina te mu je predavao žitni vijenac, koji se vješao u trijem (»ambetuš«) ili u sobu i čuvao do iduće godine, a s jeseni se iz njega uzimalo par zrna i stavljalo u sjetvenu pšenicu. U općoj razdraganosti i veselju žeteoci su se međusobno poljevali. Dužijanca je završavala uz bogat stol i obvezatni »prisnac« (savijača sa sirom), a kad je u žetvi sudjelovala veća družina, veselje i ples znali su potrajati dugo u noć.

Godine 1911. Blaško Rajić, tada župnik župe sv. Roke u subotičkom naselju Keru, u suradnji s Katoličkim divojačkim društvom i njegovom predsjednicom Justikom Skenderović-Lešinom, organizirao je prvu *javnu proslavu* dužijance i misu zahvalnicu 6. kolovoza 1911. Bandaški par u znak zahvalnosti za žetvu prinio je na oltar pšenični vijenac, a blagoslovljeno klasje dijeljeno je vjernicima. Poslijepodne je priređena zabava (»kolo«). Prvi bandaš na javnoj dužijanci bio je Ive Prćić, a bandašica Marija Prćić. Vijenac od klasja i slame izradila je Đula Prćić, a bio je ukrašen ružicama i grožđem od voska. Proslava dužijance organizirana je i 1912. (bandaški par Antun Skenderović i Maca Bajić) i 1913. (bandaški par Stipan Dulić i Roza Peić Tukuljac). Za vrijeme Prvoga svjetskog rata proslave dužijance nisu organizirane te je prva sljedeća priređena 1919. (1919. – bandaški par Pajo Miković i Giza Šarčević). Nakon toga redovito su održavane do 1940. (1920. – bandaški par Stipan Dulić i Mara Dulić; 1921. – bandaški par Aleksandar Vidaković i Marga Kopunović; 1922. – bandaški par Marko Stipić i Đula Dulić; 1923. – bandaški par Jakov Šarčević i Manda Jaramazović; 1924. – bandaški par Andrija Miljački Matak i Klara Skenderović; 1925. – bandaški par Geza Dulić i Kri-

stina Jaramazović; 1926.- bandaški par Mate Romić Regić i Kata Miljački Matak; 1927. – bandaški par Marko Budinčević i Gabrijela Skenderović; 1928. – bandaški par Pere Matković i Giza Romić; 1929. – bandaški par Lajoš Penčić i Jelena Buljovčić; 1930. – bandaški par Franjo Ostrogonac i Rozika Pletikosić; 1931. – bandaški par Pere Jaramazović i Giza Prćić; 1932. – bandaški par Lacko Vojnić Hajduk i Elizabeta Poljaković; 1933. - bandaški par Josip Kujundžić i Stana Mukić; 1934. – bandaški par Mate Jaramazović i Etela Dulić; 1935. – bandaški par Bolto Kopunović i Eta Matković; 16. kolovoza 1936., na dužijanci s iznimno bogatim programom u okviru proslave 250. obljetnice doseljenja jedne skupine Bunjevaca, bandaški su parovi bili Grgo Vukov i Eržika Đukić i Vranje Šarčević i Koca Skenderović; 1937. – bandaški par Ive Antunović i Tona Skenderović; 1938. – bandaški par Ivan Oračić i Krista Dulić; 1939. – bandaški par Pajo Lipozenčić i Mara Dulić; 1940. – bandaški par Vinko Vuković i Teruška Kuntić). Od 1919. do 1940. središnje dužijance održavane su u crkvi sv. Terezije Avilske u Subotici, a proslave su priređivane i u župama u Somboru te u naseljima Tavankutu i Žedniku, a poslije i u Bajmoku, Đurđinu, Maloj Bosni, Čonoplji i drugdje. Tijekom rata dužijanca nije obilježavana. God. 1946. i 1947. bandaški su parovi bili mladići i djevojke Lazo Ivković Ivandekić i Roza Gabrić, odnosno Grgo Skenderović i Anica Čović, a nakon toga sve do 1957. djeca. Od 1958. bandaški su parovi ponovo momci i djevojke, s time da su u pojedinim župama u naseljima i dalje sudjelovala i djeca. U prvo vrijeme za proslave dužijance pleli su se pšenični vijenci, često ukrašeni poljskim cvijećem, a poslije kršćanski simboli (kalež, mostranca i drugo) te krune. Izrađivale su ih poznate pletilje Krista Šokčić, rođ. Vuković (Subotica), Đula Prćić (Tavankut) i dr., među njima i slikarice slamarke Kata Rogić i Mara Ivković Ivandekić (Đurđin), Ana i Teza Milodanović (Žednik), Đula Matković (Mala Bosna), Jozefa Skenderović (Subotica) i dr.

Go. 1968. proslava dužijance organizirana je kao *folklorno-turistička manifestacija* s bogatim programom priredaba – natjecanje risara, kolo s izborom bandaša i bandašice, konjičke utrke, izložbe, skupština risara i mimohod sa završnom svečanošću u kojoj je prikazan običaj obiteljske dužijance. Od 1968. do 1971. u mimohodu i u folklornom programu na završnoj svečanosti, uz mnogobrojne skupine građana iz Subotice i okolnih naselja, sudjelovala su i amaterska folklorna društva iz Subotice, Sombora i okolnih naselja (KUD *Matija Gubec* iz Tavankuta, KUDŽ *Bratstvo* iz Subotice, OKUD *Mladost* iz Subotice, HKUD *Bunjevačko kolo* iz Subotice, KUD *Vladimir Nazor* iz Sombora, ZKUD *Béla Bártok* iz Čantavira, KPD *Bratstvo* iz Horgoša, KPD *Gyengyes Bokreta* iz Horgoša, KPD *Jedinstvo* iz Bajmoka i KPD *Silvije Kranjčević* iz Bačkog Brega), ali i mnogobrojni gosti (KPD *Matija Gubec* iz Rume, KUD *Vatroslav Lisinski* iz Iloka, KUD *Sloga* iz Kešinaca, KUD *Gorjanac* iz Gorjana, STD *Pajo Kolarić* iz Osijeka, KUD *Milica Križan* iz Osijeka, Tamburaški orkestar *Bisernica* iz Šapca, Češka općina iz Bjelovara i Središnji folklorni ansambl DSJS iz Budimpešte), a 1969. sudjelovao je i Foklorni ansambl *Lado* iz Zagreba. God. 1969., 1970. i 1971. u sklopu dužijance organizirana je i svojevrsna smotra tamburaša pod nazivom Memorijal Pere Tumbas Haje. Na tim proslavama bandaški su parovi bili: 1968. – Grgo Kujundžić i Mirjana Dulić, 1969. – Nikola Babić i Marija Cvijin, 1970. – Marinko Prćić i Marija Bašić, 1971. – Nikola Nimčević i

Kata Matković. Ulogu domaćina na improviziranom salašu na središnjem gradskom trgu imali su subotički kazališni glumci Geza Kopunović i Katarina Bačlija, a gradonačelnika Subotice kao domaćina grada i svih sudionika proslave bandaški je par darivao kruhom pečenim od brašna od novoga uroda pšenice.

Nakon sjednice Izvršnog komiteta CK SKJ u Karađorđevu u prosincu 1971. i odluka o Hrvatskom proljeću uslijedio je politički progon mnogobrojnih bačkih Hrvata u Subotici, ponajprije nosilaca društvenih i kulturnih aktivnosti hrvatske zajednice angažiranih u HKUD-u *Bunjevačko kolo* iz Subotice i KUD-u *Matija Gubec* iz Tavankuta. Ubrzo je ukinuto sve što je imalo hrvatski predznak pa je i proslava dužijance od 1972. do 1990-ih bila «praznik ratara svih naroda i narodnosti«.

Od 1993. crkvena i građanska svečanost, dotad razdvojene, organiziraju se i proslavljaju kao *zajednička dužijanca*. U Subotici se u povodu dužijance tijekom nekoliko mjeseci svake godine organiziraju mnogobrojne priredbe s bogatim i raznovrsnim programom, koje počinju blagoslovom žita na žitnom polju na dan sv. Marka 25. travnja i nastavljaju natjecanjem risara, izložbom slamarskih radova, književnim večerima, »velikim kolom« s izborom bandaša i bandašice i dr., a proslave se organiziraju i u Somboru, Bajmoku, Čonoplji, Đurđinu, Maloj Bosni, Tavankutu i Žedniku. Središnja se proslava održava u Subotici, a počinje ispraćajem bandaškog para iz župe sv. Roke. U svečanome mimohodu, u kojem sudjeluju barjaktar dužijance, mnogobrojni jahači i ukrašene zaprege s djevojkama i mladićima u bunjevačkoj narodnoj nošnji, bandaški par odlazi u katedralu, gdje se na svečanoj misi blagoslivljaju žitna kruna i drugi simboli i darovi. Nakon mise u mimohodu se odlazi na središnji gradski trg, gdje se, na pozornici stiliziranoj u obliku »salaša«, prikazuje doček risara. U nastavku svečanosti bandaški par gradonačelniku, kao domaćinu grada i svih sudionika proslave, predaje kruh od novog brašna. Istog poslijepodneva održava se »bandašičino kolo«. Proslava dužijance završava proštenjem na subotičkome prigradskom svetištu Bunariću.

Žetveni su običaji tema prve bunjevačke opere *Dužijanca* skladatelja Josipa Andrića, koja je praizvedena u subotičkom kazalištu 29. travnja 1953. Hrvatska premijera u režiji Petra Šarčevića, sa scenografijom Ivana Balaževića i pod ravnanjem Zorana Juranića, održana je u Hrvatskome narodnom kazalištu u Osijeku 29. listopada 1994., a osječko je kazalište operu izvelo i na gostovanjima u Subotici i Baji.

O dužijanci je snimljeno nekoliko dokumentarnih filmova, primjerice *Dužijanca ‘68,* koji su u Subotici snimili Josip Štricki i Stevo Brančić; *Dužijanca ‘ 70*, koji je za TV Zagreb režirao Nikša Fulgozi; *Putem melografa, Dužijanca - emisija o žetvenim običajima Bunjevaca u Bačkoj,* koji je za TV Beograd snimljen prema scenariju Dragoslava Devića; *Dužijanca 2002. – U tome divnom gradu Subotici,* redatelja i snimatelja Rajka Ljubiča i dr.

Lit.: Dužijanca, *Neven*, br. 7, Subotica, 15. VII. 1911; Dožejanca u Subotici, *Subotička Danica : Kalendar za 1924.*, Subotica, 1923; G. Sekelj, Bunjevački običaji, *Književni sever*, I/3, Subotica, 1925; Dožejanca Kat. Djevojačkog Društva i Kat. Momačkog Društva, *Hrvatske novine*, br.17, Subotica,18. VIII. 1928; Kroničar, Veličanstveno jubilarno slavlje bačkih Hrvata u Subotici, *Subotič-*

ka Danica : Kalendar za 1937., Subotica, 1936; I. Prćić, *Bunjevački narodni običaji*, Subotica, 1937; Ljudevit Vujković Lamić, Nekoji bunjevački narodni običaji, *Glasnik Jugoslovenskog Profesorskog Društva*, XVIII/11-12, Beograd, 1938; Z. Alkić [A. Kokić], Katolička crkva i Bunjevci – prigodom Dužijance 23. srpnja 1939., *Subotičke novine*, Subotica, 21. VII. 1939; S. Knežević, Umetnost žena iz Tavankuta, *Rukovet*, 7-8/1966, Subotica; M. V., Završene trodnevne svečanosti praznika žetve / Preko 60 hiljada ljudi na proslavi »Dužijance 68« *Subotičke novine*, br. 32, Subotica, 23. VII. 1968; V. Cvejić: Kad se slavi praznik žetve Politika, *Beograd*, 24. VII. 1968; B. Gabrić, Dužijanca u Katedrali*, Bačko klasje*, br. 4, Bačka Palanka, 1982; A. Sekulić, Narodni život i običaji bačkih Bunjevaca, *Zbornik za narodni život i običaje*, 50, Zagreb, 1986; M. Skenderović, »Dužijanca 91«, *Glas ravnice*, br. 11, Subotica, 1991; N. Skenderović: »Dužijanca« kao simbol odnosa prema svijetu / Dostojanstveno prikazivanje zahvale, *Žig*, br. 55, Subotica, 1996; *Somborske žetvene svečanosti*, Subotica, 1996; A. Stantić, *Kruv naš svagdanji*, Subotica, 2001; Dužijanca, *Hrvatska enciklopedija*, 3, Zagreb, 2001; Ž. Zelić, Središnje slavlje Dužijance 2005*., Zvonik*, Subotica, br. 8/2005; L. Vojnić Hajduk, A. Kopilović, A. Stantić, *Dužijanca,* Subotica, 2006; M Evetović, Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata, *Klasje naših ravni*, 5-6/2006, Subotica; Ž. Vukov, Dužijanca u Tavankutu / Zahvala za plodove s njiva, *Hrvatska riječ*, br. 179, Subotica, 2006.

N. Zelić

TISKANJE OVOG SVESKA POMOGLI SU:

Pokrajinsko tajništvo za znanost i tehnološki razvoj
Skupština Općine Subotica
Vlada Republike Hrvatske
»Color Press Group«, Novi Sad

TISAK
Printex
Subotica

NAKLADA
1000

L E K S I K O N

PODUNAVSKIH HRVATA – BUNJEVACA I ŠOKACA

7

Dž – F

HRVATSKO AKADEMSKO DRUŠTVO

Subotica, 2007.

UREDNIŠTVO
Slaven Bačić, Stevan Mačković,
Petar Vuković, Tomislav Žigmanov

GLAVNI UREDNIK
Slaven Bačić

IZVRŠNI UREDNIK
Tomislav Žigmanov

LEKTURA
Petar Vuković

KOREKTURA
Mirko Kopunović, Márta Mačković-Papp

GRAFIČKA PRIPREMA
Marija Prćić (prijelom)
Darko Ružinski (ilustracije)

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Biblioteka Matice srpske, Novi Sad

929(=163.42) (497.113) (031)
930.85(=163.42) (497.113) (031)

LEKSIKON podunavskih Hrvata - Bunjevaca i Šokaca. [Knj.] 7, DŽ-F / [glavni urednik Slaven Bačić]. - Subotica : Hrvatsko akademsko društvo, 2007 (Subotica : Printex). - [5]108 str. : ilustr. ; 24 cm

Tiraž 1.000.

ISBN 978-86-85103-10-0
ISBN 978-86-85103-03-2 (za izdavačku celinu)

a) Bunjevci - Leksikoni b) Šokci - Leksikoni

COBISS.SR-ID 223468551

ISBN 86-85103-10-0

SURADNICI NA SEDMOM SVESKU

Bačić, dr. sc. Slaven, odvjetnik, Subotica
Bačlija, Grgo, odvjetnik u mirovini, Subotica
Bara, Mario, student povijesti i sociologije, Filozofski fakultet, Zagreb
Bažant, Eva, knjižničarka u mirovini, Subotica
Beretić, mons. Stjepan, župnik Katedralne župe sv. Terezije Avilske, Subotica
Bušić, mr. sc. Krešimir, prof. sociologije i kroatologije, Institut društvenih znanosti *Ivo Pilar*, Zagreb
Čeliković, Katarina, prof. komparativne književnosti, knjižničarka-bibliografkinja, Gradska knjižnica, Subotica
Černelić, dr. sc. Milana, izv. prof. Filozofskog fakulteta u Zagrebu, Zagreb
Čota, Antonija, zamjenica Pokrajinskog tajnika za propise, upravu i nacionalne manjine, Lemeš
Čota, Zoran, dipl. iur., Sombor
Dulić, Jasminka, prof. sociologije, Subotica
Dulić, dr. sc. Kata, fitofarmaceutkinja u mirovini, Subotica
Dumendžić, Josip, Bođani
Duranci, Bela, prof. povijesti umjetnosti u mirovini, Subotica
Đanić, mr. sc. Matija, prof. geografije u mirovini, Sombor
Filipović-Ljubič, Milka, odvjetnica, Subotica
Firanj, Alojzije, Sombor
Grlica, Mirko, prof. povijesti, viši kustos Gradskog muzeja, Subotica
Hećimović, Marija, dipl. iur., Zagreb
Heka, dr. sc. Ladislav, književnik, pozvani predavač Pravnog fakulteta i Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Segedinu, Segedin
Hoško, dr. sc. Franjo Emanuel, izv. prof. Katoličkoga bogoslovnog fakulteta u Zagrebu, Teologija u Rijeci
Jaramazović, Biserka, studentica etnologije i engleskog jezika, Filozofski fakultet, Zagreb
Jukić, dr. sc. Stipan, red. prof. Filozofskog fakulteta u Novom Sadu u mirovini, Nov Sad
Kopilović, dr. sc. Andrija, prof. Teološko-katehetskog instituta Subotičke biskupije, Subotica
Kovács Csaba, dipl. kateheta, Subotica

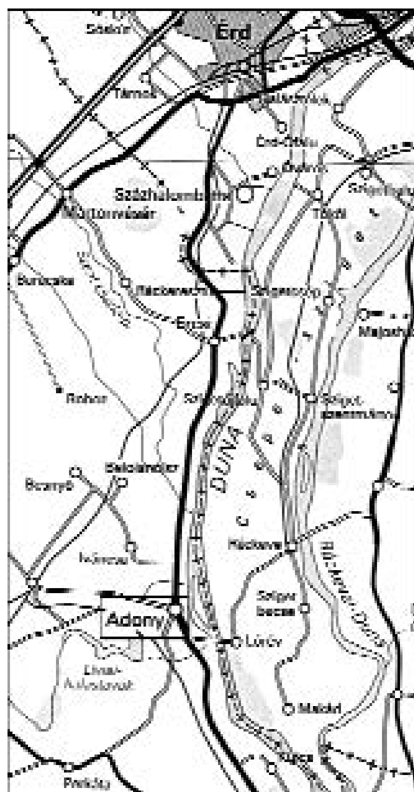
Kovačev-Ninkov, Olga, dipl. povjesničar umjetnosti i etnolog,
viši kustos Gradskog muzeja, Subotica
Libman, dr. Emil, liječnik u mirovini, Subotica
Lončar, mr. sc. Đuro, stručni savjetnik Ekonomskog fakulteta u Subotici
u mirovini, Subotica
Mačković, Stevan, prof. povijesti, ravnatelj Historijskog arhiva, Subotica
Mandić, Marin, profesor hrvatske književnosti i jezika te profesor povijesti,
Budimpešta
Mandić, Živko, odgovorni urednik, *Nemzeti Tankönyvkiadó* Rt, Budimpešta
Nemec, dr. sc. Krešimir, red. prof. Filozofskog fakulteta u Zagrebu, Zagreb
Pelajić, Zvonimir, nastavnik glazbene kulture u mirovini, Plavna
Rudinski, mr. sc. Ante, arhitekt, Zavod za urbanizam, Subotica
Runje, Dujo, dipl. pedagog i dipl. iur., Subotica
Sekulić, dr. sc. Ante, znanstveni savjetnik u mirovini i dopisni član HAZU, Zagreb
Skenderović, Aleksandar, dipl. iur. u mirovini, Zagreb
Skenderović, Petar, Subotica
Skenderović, dr. sc. Robert, viši asistent, Hrvatski institut za povijest, Zagreb
Stantić, Stipan, prof. geografije, OŠ Ivana Milutinovića, Subotica
Suknović, Kata, dipl. ing. za tekstilno inženjerstvo tekstilno-strojarske struke,
Subotica
Suknović, Ladislav, dipl. iur., Subotica
Šeremešić, Marija, učiteljica u mirovini, Sombor
Šram, dr. sc. Zlatko, sociolog i politolog, Subotica
Štefković, Josip, župnik Župe sv. Pavla apostola, Bač
Temunović, Vojislav, prof. glazbe, Muzička škola, Subotica
Tonković, Nikola, inženjer poljoprivrede u mirovini, Žednik
Tumbas, Nevenka, el. ing., Subotica
Ušumović, Neven, prof. filozofije i dipl. komparatist književnosti, Umag
Vujković Lamić, Ljudevit, službenik u mirovini, Subotica
Vuković-Dulić, Ljubica, prof. povijesti i povijesti umjetnosti,
Gradski muzej, Subotica
Vuković, dr. sc. Petar, znanstveni novak, Filozofski fakultet, Zagreb
Zelić, Naco, dipl. iur. u mirovini, Zagreb
Žigmanov, Tomislav, prof. filozofije, Subotica

Dž

DŽANKUTARAN (*madž.* Adony), gradić na desnoj obali Dunava, na istočnom rubu Bile županije (Fejér megye), oko 60 km južno od Budimpešte, 3500 st. (2001.). Dok madžarski naziv mjesta potječe od madžarskoga muškoga osobnog imena Adony, hrvatski je naziv za mjesto turskoga podrijetla – za turske vlasti ovdje je bila vojna utvrda imenom Jancourteran (*tur*. čankurtaran: utočište, pribježište < čan: duša; kurtarmak: spasiti, izbaviti). Hrvati ga u obližnjim i daljim naseljima zovu različito: Džankutaran (Čepelj), Džankuntaran (Erčin), Džankotaran (Senandrija), Džuntaran (Tukulja). Posljednji je naziv uobičajen i u Srba u selu Lovri (Lórév), koji su Džankutaranu najbliže.

Zahvaljujući svojemu povoljnomu zemljopisnomu smještaju, uvijek je bio važnim poprištem susretanja raznih naroda i kultura. Već u brončano doba naseljeno je mjesto. Za vrijeme Rimljana, pod imenom Vetus Salina, vojna je utvrda. U ranom srednjem vijeku, pod imenom Odon, spominje se kao kraljevski posjed. Za vrijeme turske vlasti starosjedioci tadašnje utvrde Jancourteran razbježali su se, odnosno bili pogubljeni. Poslije izgona Turaka, osim malobrojnih Madžara i »južnih Slavena, koji su ovdje već desetljećima stanovali«, spominje se veći broj novodoseljenih Nijemaca i Slovaka. Među njima su uskoro vodećom snagom postali Nijemci, koji 1723. podižu crkvu. Tijekom XVIII. i XIX. st. spominje se kao njemačko trgovište. Stanovništvo se bavi vinogradarstvom, vinarstvom, ribarstvom i vodeničarstvom.

Prema popisu iz 1828., od 513 obitelji 30-ak je hrvatskih, a imaju jedno od ovih prezimena: Blaško, Bušić, Čerović, Klajić, Krnić, Kuzmanović, Macan, Mađarić, Magišić, Matić, Pejičić, Pejo, Perko, Salković, Šiković, Živanić. Snažni zamah odnarođivanja, koji je počeo već u drugoj polovici XIX. st., za nekoliko desetljeća ovo naselje učinio je gotovo posve jednojezič-

Džankutaran (Adony)

nim – madžarskim. Prema kazivačima iz nedalekoga Erčina, jezik džankutaranskih Hrvata ubraja se u štokavsko ikavsko narječje.

Naselje se danas može pohvaliti bogatom kulturnom djelatnošću, osobito poznatim festivalom na Dan sv. Urbana, zaštitnika vinogradara i vinara.

Lit.: L. Suster, *Adony története* (rukopis); *Fejér vármegye története,* IV, Székesfehérvár, 1901; K. Steuerwald, *Türkisch-deutsches Wörterbuch* : *Türkçe-almanca sözlük*, Istanbul, 1974.

Ž. Mandić

DŽAVIĆ, Marija (Subotica, 13. IV. 1986.), gimnastičarka, rukometašica. Kći Stipana i Dušanke, rođ. Petrović. Osnovnu i srednju prehrambenu školu završila je u Subotici. U svojoj šestoj godini počela se baviti gimnastikom u subotičkom klubu Partizan. Natjecala se u višeboju na sve četiri sprave (parter, greda, razboj i preskok) i osvojila velik broj prvih mjesta: državna prvakinja u prvoj selekciji pionirskih škola na natjecanjima u Zrenjaninu i Subotici 1994.; natjecanje u drugoj selekciji pionirskih škola u Zrenjaninu 1995.; natjecanje drugoga kola pionirskih škola Srbije u Beogradu i Vojvodine u Novom Sadu 1995.; treće kolo pionirskih škola Vojvodine u Bačkoj Palanci 1995.; prvo kolo pionirskih škola SR Jugoslavije u četvrtoj selekciji u Bačkoj Palanci 1996.; drugo kolo pionirskih škola SRJ u četvrtoj selekciji u Beogradu 1996.; drugo kolo pionirskih škola Vojvodine u četvrtoj selekciji u Novom Sadu 1996. God. 1996. osvojila je treće mjesto na prvenstvu Vojvodine za pionire u Novom Sadu, drugo mjesto na prvenstvu Srbije u Novom Sadu, a na prvenstvu SRJ u Kostolcu prvo mjesto na preskoku i parteru, drugo mjesto na razboju i gredi te drugo mjesto u ukupnom plasmanu. Zbog ozljede iste godine prestala se baviti gimnastikom te je počela igrati rukomet. Nastupala je za subotičku Azotaru, Radnički iz Bajmoka te za Spartak iz Subotice, za koji i danas igra.

Lit.: *Subotičke novine*, Subotica, 27. X. 2006.

P. Skenderović

DŽAVIĆ, Martin (Subotica, 12. XI. 1900. – Subotica, 12. III. 1957.), umjetnički soboslikar i jedan od prvih akademski školovanih slikara u Subotici. Rođen u siromašnoj obitelji nadničara Antuna i pralje Marije, rođ. Štefković. Nakon četiri razreda osnovne škole izučava soboslikarski obrt i 1922. postaje majstor-obrtnik, umjetnički soboslikar. U travnju 1925. list *Hírlap* reklamira njegovu radnju za oslikavanje i restauraciju crkava te umjetničko oslikavanje soba. Dobiva samostalne zadatke oslikavanja više kapela, a 1924. željezničke stanice te javnost otad prati njegov rad. Dobiva stipendiju od grada Subotice te dvije godine uči slikarstvo u Beogradu, a zatim još dvije na bečkoj akademiji. Postaje najvažnija osobnost na *Izložbi bunjevačkih slikara* u vestibilu subotičke Gradske kuće u studenom 1927. Uz 28 radova nastalih u Beogradu, izlaže i 22 djela nastala prije odlaska na školovanje, od kojih na mnogima dominiraju etnološki motivi, prema kojima je imao sklonosti zbog svojega podrijetla, ali i širih tendencija. Prvi je Bunjevac koji je počeo slikati same Bunjevce i ruralne teme te je po tom postao prepoznatljiv. Subotički kolekcionar Jovan Milekić, osnivač Bačkog muzeja, otvorenoga 1927., otkupio je nekoliko radova s *Izložbe bunjevačkih slikara*. Na taj je način Džavić dospio u zbirku čiji je likovni fond nakon Drugoga svjetskoga rata dijelom ušao u sastav umjetničkoga odjela Gradskoga muzeja u Subotici. Suradnja s Milekićem nastavila se i nakon Džavićeva odlaska u Beč, što dokazuje njihova korespondencija, koja je, kao dio Milekićeve dokumentacije, dospjela u Muzej Vojvodine. Pred Božić 1931. *Napló* u članku *Subotički Michelangelo* izvještava o sjednici gradske uprave na kojoj je Džavićeva stipendija ukinuta samo šest mjeseci prije nego što je završio studij. Vratio se u trenutku kad je slikao s najviše nadahnuća i umjetničke vještine (*Salaš s đermom I-II, Portret mlade žene*). U listopadu 1932. sudjeluje na *Izložbi bačkih umjetnika* u subotičkoj Gradskoj kući, a 3.-17. IX. 1933. u istom prostoru priređuje i samostalnu izložbu.

Martin Džavić

Od 1933. sve se više ističe kao slikar pučkih motiva Bunjevaca, o čemu svjedoče varijacije na temu bunjevačke svadbe (Zavičajna zbirka dr. Vinka Perčića, Gradski muzej Subotica) i slike *Dove, Kraljice*, *Bunjevačko kolo*. Priklonivši se ukusu i potražnji velikoga dijela stanovništva Subotice, koji su dotad na zidove vješali uglavnom religiozne slike, Džavić je otkrio novu tematsku mogućnost. Pritom takoreći namjerno ostavlja po strani tehničku vještinu i formalni izričaj koji je stekao na studiju kako bi jakim bojama široka spektra unio životno raspoloženje i pripitomio mnogobrojne likove stilizirajući ih u maniru naive. Njegova slika *Kraljice* bila je veoma popularna i kao reprodukcija čuvala se u mnogim kućama. Iako njegovo slikarsko umijeće na tim slikama sve više uzmiče, mnogi Subotičani i danas u njima prepoznaju svoju etnološku prošlost. Manira naive i folklora zastupljena je i na njegovim slikama na stropu župne crkve u Starom Žedniku, koje je izveo 1936. Geometrijski dekorirani okviri pokazuju nezaboravljenu vještinu njegova prvotnoga soboslikarskoga obrta. Iz uobičajenoga ikonografskoga programa izdvaja se slika koja prikazuje *Vično svitlo*: na obasjani križ pogled diže puk u bunjevačkoj nošnji. Spomenute su slike, sa svojim pomalo primitivnim, nevještim crtežom, toplom plavom bojom i jednostavnošću, odraz zajedništva pučkoga duha i htijenja što ga je uspio realizirati pri oslikavanju crkve, i to rukama nekoga od ovdašnjih, svojih majstora.

U godinama Drugoga svjetskoga rata, gladi i siromaštva Džaviću se gubi trag. Nakon rata svakodnevno prodaje svoje slike u prvim dvorišnim vratima (»kapiji«) Rudićeve ulice. Te slike više nisu imale umjetnički dah, na izložbama više nije sudjelovao. Kao da je već tada pao u zaborav. U povodu stogodišnjice njegova rođenja Gradski muzej u Subotici posvetio mu je studijsku izložbu i katalog u Zavičajnoj galeriji dr. Vinka Perčića.

Lit.: Džavić Márton templom festő vállalat, *Hírlap*, Szabadka, 11. IV. 1925.; J. Milekić, Slikarstvo u oslobođenoj Subotici, *Književni sever*, 11/1933, Subotica; B. Vojnić Hajduk, Podaci o likovnim umjetnicima i amaterima u Subotici, *Kalendar Hrvatske riječi*, Subotica, 1952; *Hrvatski biografski leksikon*, 3, Zagreb, 1993; T. Gajdos, *Szabadka Képzőművészete*, Szabadka, 1995; B. Duranci, *Donacija dr Vinka Perčića – umetnička dela zavičajne zbirke,* Subotica, 1996; O. Kovačev Ninkov, *Umetnički soboslikar i slikar narodnih motiva – Szobafestő művész és a népi témák festője*, Subotica, 2000; O. Kovačev Ninkov, Umjetnički soboslikar i slikar narodnih motiva Martin Džavić (1990.-1957.), *Klasje naših ravni*, 5-6/2002 Subotica; O. Kovačev Ninkov, Dela iz Bačkog muzeja dr. Jovana – Joce Milekića u fondu umetničkog odelenja Gradskog muzeja Subotica, *Bačka galerija dr. J. Milekića*, Subotica, 2007.

O. Kovačev-Ninkov

DŽEGA, vrsta ženske kape. Mladenke i udane žene nosile su je da bi pokrile kosu upletenu u punđu ili ispod marame. Svečanije džege izrađivane su od atlasa ili svile, a bile su vezene zlatnim ili srebrnim vezom, dok su za svakodnevnu uporabu pravljene od materijala koji se mogu često prati i najčešće su bile crvene boje. Nosila se namaknuta na čelo tako da je pokrivala gotovo svu kosu, a vezivala se sa stražnje strane. U Bunjevaka je danas poznata samo u somborskom kraju, gdje postoji i u nošnjama drugih naroda.

Lit.: A. Čota, M. Šeremešić, *Dukat ravnice*, Sombor, 2003.

M. Šeremešić i P. Skenderović

Džinić (Džinićevi salaši)

DŽINIĆ (Džinićevi salaši), salaško naselje istočno od Sombora, 2 km od Kljajićeva, dio širega salaškoga naselja Lenija. Smješteni su na veoma plodnoj i dobro ocjednoj prapornoj (lesnoj) terasi nadmorske visine 91-93 metara. Premda je od prometnice Sombor-Kljajićevo udaljena samo nekoliko stotina metara, ova skupina od desetak salaša nije izravno povezana s njom, već okolnim seoskim putom.

Kada je 1749. Sombor dobio status slobodnoga kraljevskog grada, istočna granica gradskoga teritorija dopirala je do Krnjaje (danas Kljajićevo) i Čonoplje. Da bi se oslobodili feudalne ovisnosti, više obitelji iz tih sela, posebno Čonoplje, prešlo je na rubno područje teritorija slobodnoga kraljevskoga grada Sombora i tu podiglo svoja staništa – salaše. Svi su oni pripadnici hrvatskoga naroda i katolici su, a kako ih je većina bila iz porodice Džinić, po njima je salaško naselje i dobilo ime.

Lit.: M. Beljanski, *Ponovo o somborskim salašima*, Sombor, 1979.

M. Đanić

DŽINIĆ, Ilija (Čonoplja, 23. X. 1894. – Sombor, 19. VI. 1981.), pisac, kulturni djelatnik. Sin Grge i majke Marije, rođ. Palić. Osnovnu školu završio je u Čonoplji, a klasičnu gimnaziju upisao je i završio kod isusovaca u Kalači zahvaljujući stipendiji kalačkoga nadbiskupa. Upisuje se zatim na bogosloviju u Kalači, ali iz zdravstvenih razloga napušta studij i vraća se u rodno selo. U Somboru je završio Učiteljsku školu 1919. i iste je godine postavljen za bunjevačkog učitelja rimokatoličke konfesionalne škole, a već 1920. imenovan je za upravitelja državne osnovne škole u Čonoplji. Tu je dužnost obavljao sve do travnja 1942., kad su ga madžarske vlasti prisilno poslale u mirovinu. Nakon toga preselio se u Sombor, gdje je živio do smrti.

U prosincu 1920. bio je pokretač i osnivač Bunjevačke čitaonice, koja je poslije preimenovana u Bunjevačku kasinu. Kao tajnik oduševljeno je pristupio radu pa je već 2. veljače 1921. održano prvo Veliko bunjevačko prelo u Čonoplji, koje se kontinuirano održavalo do početka Drugoga svjetskog rata. Uspješno je organizirao i druge aktivnosti u društvu, a posebno rad na osnivanju knjižnice te pripremanju i prikazivanju kazališnih predstava, čime je znatno utjecao na podizanje razine kulture, prosvjete i nacionalne svijesti bunjevačkoga puka. Osobno se angažirao na širenju

Ilija Džinić

publikacija Hrvatskoga književnog društva sv. Jeronima iz Zagreba – u selu je u Društvo uspio učlaniti oko 40 obitelji koje su redovito primale njihova izdanja, kalendar *Danicu* i knjige.

Početkom 1920-ih počeo se baviti književnim i istraživačkim radom te prikupljanjem povijesne građe. Najviše je pisao o povijesti Sombora i Čonoplje, o bunjevačkim običajima te crtice i pripovijetke iz narodnoga života bunjevačko-šokačkih Hrvata u Bačkoj. Pripovijetke i članke iz zavičajne povijesti i narodnih običaja objavljivao je u *Subotičkim novinama*, *Hrvatskim novinama* (Subotica), *Danici* (Sombor), *Somborskim novinama*, *Hrvatskom književnom listu* (Zagreb), a radio je i u uredništvu *Naših novina* u Somboru. Pisao je u godišnjacima *Subotička danica*, *Naš kalendar* (Sombor) i *Katolički godišnjak Hrvatskog književnog društva sv. Ćirila i Metoda* (Zagreb). Napise o Čonoplji objavljivao je i u časopisima *Kalangya* (Novi Sad) i *Zbornik Matice srpske za društvene na-uke* (Novi Sad). Sakupio je vrijednu zbirku bećaraca i narodnih izreka, koje je otkupila Srpska akademija znanosti i umjetnosti.

Za života su mu tiskane samo dvije knjige, i to u vlastitoj nakladi, prva u 85. godini, dvije godine prije smrti (*Sombor – Zombor : ime, naziv u svjetlu znanstvenog istraživanja*, Sombor, 1979.), druga sljedeće godine (*Čonoplja : kratak opis njenog postanka*, Sombor, 1980.). U rukopisu mu je ostalo 20 naslova, na oko 1000 stranica, od čega su neki fragmenti tiskani. U zbirci od 11 pripovijedaka o uspomenama iz djetinjstva pod naslovom *U kolarnici* samo je jedna ostala u rukopisu, dok su ostale objavljivane u kalendaru *Subotička danica* počevši od 1936. Napisao je i 4 igrokaza, a jedan je preveo na bunjevački. Većina je igrokaza prikazana. Koristio se pseudonimima Rodoljub, Ili-nić, F, Svome Rodurad, R, Istoričar, R–b, Ajili, (Preljac), Rodoljub sa sela, SIN. Osobni fond Ilije Džinića od 15 kutija pohranjen je u Povijesnom arhivu u Somboru. Dio građe i njegovih rukopisa nalazi se i u obiteljskom posjedu.

Skupština općine Sombor dodijelila mu je 1968. Listopadsku nagradu grada Sombora »za iznimne zasluge na području dugogodišnjeg prikupljanja građe i obrade pojedinih problema naše zavičajne povijesti«. U povodu dobivanja nagrade uprava KUD-a *Vladimir Nazor* iz Sombora odlučila je da se Ilija Džinić, kao prvi član Društva koji je dobio Listopadsku nagradu, uvrsti na popis istaknutih članova Društva.

Djela: *Sombor – Zombor : ime, naziv u svjetlu znanstvenog istraživanja*, Sombor, 1979; *Čonoplja : kratak opis njenog postanka*, Sombor, 1980. (potpuna bibliografija u: Đ. Lončar, Ilija Džinić, učitelj, pisac, kulturni djelatnik, *Klasje naših ravni*, 3-4/2004, Subotica).

Lit.: J. Lončarević, Ilija Džinić, *Subotička danica za 1972. godinu*, Subotica, 1971; J. Lončarević, Prvijenac u 85 godini života, *Hrvatska književna revija »Marulić«*, 1/1980, Zagreb; S. Beretić, In Memoriam – Ilija Džinić (1894-1981), *Subotička danica : Kalendar za 1986. godinu*, Subotica, 1985; B. Gabrić, Ilija Džinić (1894-1981), *Subotička danica : Kalendar za 1989. godinu*, Subotica, 1988; *Hrvatski biografski leksikon*, 3, Zagreb, 1993; M. Beljanski, *Šest vekova Čonoplje (1399-1987)*, Sombor, 1996; Đ. Lončar, Ilija Džinić, *Subotička danica (nova) : Kalendar za 2002. godinu*, Subotica, 2001; Đ. Lončar, Ilija Džinić, učitelj, pisac, kulturni djelatnik, *Klasje naših ravni*, 3-4/2004, Subotica.

Đ. Lončar

Martin Džinić

DŽINIĆ, Martin (Čonoplja, 2. VI. 1845. – ?), učitelj, kantor. U Dušnok je došao 1875., gdje je upravljao školom. Svojim savjesnim radom uzdigao se u red najboljih učitelja u županiji i državi. Ujedno i crkveni kantor, bio je najbliži suradnik Ilije Kujundžića dok je u Dušnoku bio kapelan 1880.-83., a poslije i župnik 1894.-1918. Dušnočani su ga od milja zvali Martelja. Dobio je više visokih priznanja i odličja, a bio je poznat i kao »najizvrsniji kantor u ciloj biskupiji kalačkoj«. Njegove kćeri Olga i Ilka također su predavale u toj školi.

Lit.: M. Mandić, Zlatno doba dušnočkih Hrvata, *Hrvatski kalendar 2001.*, Budimpešta, 2001.

M. Mandić

Đ

ĐAČKO KRIŽARSKO BRATSTVO U SUBOTICI, mjesna organizacija križarskoga pokreta hrvatske katoličke mladeži u Subotici. Križari se u Subotici organiziraju 1930., kad je utemeljen i sam pokret, a Đačko križarsko bratstvo osnovano je sredinom rujna 1935. O tom događaju *Subotičke novine* u članku *Đačko križarsko bratstvo u Subotici* pišu: »Odavno se osjećala potreba da se već jednom sakupi naša đačka omladina. Momci – salašari i varošari – imaju svoja udruženja, djevojke, radnici. Ove se međutim godine osjetio još početkom šk. god. snažan vapaj da nam se i đaci organiziraju. Skupilo ih se lijep broj do 20 članova i dogovorili oni da se osnuje Đačko križarsko bratstvo«. Za prve čelnike Bratstva izabrani su vođa/predsjednik Miroslav Stemmer, učenik VIII. razreda, zamjenik vođe/dopredsjednik Franjo Kujundžić, učenik VII. razreda, tajnik Kun Sabo, učenik VI. razreda, i blagajnik Mirko Išpanović, učenik VII. razreda. Od 1937. na čelu bratstva bio je Ljudevit Lalić, dok im je duhovnik bio Ivan Kujundžić. Osim što sudjeluju u vjerskim proslavama (npr. ređenje osam mladih svećenika, među kojima su bili i Aleksa Kokić te Albe Vidaković) i ispunjavanju križarskih zadaća vezanih napose uz euharistijska slavlja, članovi bratstva ujedno promiču kršćanske kulturne vrednote, pa tako npr. za Uskrs 1938. organiziraju večer duhovnoga pjesništva.

Zbog unutarnjih neslaganja prijašnje uprave s članstvom na skupštini 4. XII. 1938. Đačko je križarsko bratstvo reorganizirano te je izabrano novo vodstvo. Na njegovo je čelu došao vođa Vojislav Pešut, s podvođom Petrom Kulićem i s tajnikom Antom Sekulićem, dok su Đačko križarsko bratstvo nižeškolaca, koje je okupljalo učenike pučkih škola, predvodili iskusni križari višeškolci, pa je za predsjednika izabran Ante Sekulić, a za duhovnika Franjo Vujković. U vodstvu bratstva od toga se vremena osobito ističe tajnik Ante Sekulić, pod čijim je vodstvom 12. II. 1939. u Subotičkoj matici održana *Šenoina večer* u povodu stogodišnjice rođenja toga hrvatskoga pisca. O radu Đačkoga križarskoga bratstva *Subotičke novine* od 17. II. pišu: »Izgleda da je Đačko križarsko bratstvo shvatilo svoj pravi poziv i dok druga naša udruženja priređuju prela, zabave i daju šaljive komade, dotle đaci priređuju kulturne večeri, koje su toliko dotjerane da bi se mogle davati i pred najelitnijom publikom.« Uspješnu priredbu održalo je i u lipnju 1939. prigodom promicanja ideje jedinstva crkava, a subotičko je bratstvo sudjelovalo i u organizaciji Velikoga katoličkoga zborovanja u Somboru 5. i 6. VIII. 1939., o čemu je u *Subotičkim novinama* pisao tajnik Ante Sekulić apostrofirajući poruke biskupa Budanovića (»Preuzvišeni zna da se treba boriti ali ‘boriti se u prvom redu treba omladina’«) te duhovnika bratstva Ivana Kujundžića, koji je naglasio potrebu zajedničkoga organiziranja i rada hrvatskih omladinskih društava kako bi se dostojno obilježila 1300. obljetnica povezanosti Hrvata s Rimom, ujedno preporučujući da Subotička matica postane centar okupljanja Katoličke akcije u Bačkoj.

ĐAČKO KRIŽARSKO BRATSTVO

Na novoj skupštini Đačkoga križarskoga bratstva višeškolaca 23. IX. 1939. za predsjednika je potvrđen Vojislav Pešut, dok je za dopredsjednika biran Gustav Ivković, a za tajnika Mirko Horvat. Promjene su provedene i u vodstvu Đačkoga križarskoga bratstva nižeškolaca, čije se članstvo tijekom 1939. znatnije povećalo te je 1. X. za njegova vođu ponovno izabran Ante Sekulić, dok su podvođe postali Alojzije Poljaković i Mirko Vidaković, učenici VI. razreda. Križari višeškolci bili su među nositeljima rada Bačkoga okružja križara i aktivno su surađivali u izdavanju križarskoga časopisa *Kolo mladeži*. Tijekom 1940. križari višeškolci i nižeškolci organiziraju više kulturnih događaja, među kojima i proslavu dana Ivana Merza te manifestaciju Dani hrvatske katoličke omladine u Somboru 15. IX. 1940., u sklopu proslave 1300. obljetnice povezanosti Hrvata s Rimom, na kojoj je sudjelovalo oko 1400 mladih iz cijele Bačke. Tom je prigodom donesena tzv. Somborska rezolucija, u čijih se pet točaka ističe vjernost hrvatske omladine u Bačkoj rimskom papi i hrvatskom narodu.

Zbog odlaska vodećih članova bratstva na studij u Zagreb (Ante Sekulić, Josip Kujundžić, Marko Ostrogonac i Vojislav Pešut), na skupštini 5. X. 1940. u novu su upravu izabrani Gustav Ivković kao predsjednik, Marko Lipozenčić kao dopredsjednik i Franjo Malagurski kao tajnik. O uspješnom radu bratstva svjedoči i to što je nakon dolaska u Zagreb Ante Sekulić imenovan referentom za tisak unutar Velikoga križarskoga bratstva. Aktivnosti križara prekidaju se nakon uspostave madžarske vlasti u Bačkoj u travnju 1941., no manja skupina studenata u Zagrebu nastavlja djelovanje u otežanim ratnim prilikama. S uspostavom komunističke vlasti 1944. članovi su križarskih organizacija progonjeni, više njih bilo je i kazneno osuđeno, a cijela je organizacija sa svim podružnicama u Bačkoj do 1948. bila trajno raspuštena.

Lit.: *Danica. Kalendar za Bunjevce i Šokce*, Subotica, 1919-1941; *Subotičke novine*, 1925-1941; *Hrvatske novine*, Subotica, 1927-1929; B. Nagy, *Hrvatsko križarstvo : pregled osnivanja, razvoja i obnove križarske katoličke organizacije u Hrvatskoj*, Zagreb, 1995; J. Krišto; *Hrvatski katolički pokret (1903.-1945.)*, Zagreb, 2004; L. I. Krmpotić, Od *sokolstva do križarstva u Bačkoj* (1919.-1941.), *Glasnik Pučke kasine*, Subotica, 7-8/2005 – 7/2006, Subotica; K. Bušić, *Društveno, kulturno i političko organiziranje bačkih Hrvata-Bunjevaca 1918.-1941. : uloga bunjevačke elite u procesu nacionalne integracije i modernizacije hrvatske zajednice u Bačkoj*, magistarski rad, Filozofski fakultet u Zagrebu, 2005.

K. Bušić

ĐAČKO KRIŽARSKO SESTRINSTVO U SUBOTICI, mjesna organizacija ženskoga ogranka križarskoga pokreta hrvatske katoličke mladeži u Subotici. Križarice su u Subotici počele djelovati već 1930., iste godine kad je pokret utemeljen, a Đačko križarsko sestrinstvo osnovano je 18. IV. 1937. reorganizacijom dotadašnjega Križarskoga sestrinstva Bunjevaka u Subotici, čija je predsjednica bila Tona Kujundžić. U prvo vodstvo višeškolaka izabrane su Ruža Martinović, učenica VIII. razreda, za predsjednicu te za tajnicu Julka Orčić, učenica V. razreda. Uz njih su pokretačice rada bile Zdenka Zorec, Kata Sič, Magda Horvacki, Jelka Dominis, Franjica Dulić, Mira Stemmer i Marija Tenji. O tom su događaju izvijestile *Subotičke novine* u članku *Križarska svečanost*: »U nedjelju 18. travnja subotička javnost bila je svjedokom rijetko svečanih časova našeg križarskog sestrinstva. Tog dana su se mlade idealne srednjoškolke kao članice križarstva prvi put zavjerile Bogu i svom barjaku sa bijelim križem da će vazda ostati vjerne svojoj vjeri, narodu i svojim uzvišenim idealima.« Duhovnik sestrinstva bio je Andrija Moullion. Od 1939. predsjednica je bila Julka Orčić, tajnica Zorica Mrljak, a blagajnica Klara Bibić, dok je za duhovnika đaka križara i križarica 1939. biskup Lajčo Budanović imenovao Ivana Kujundžića. Križarice su, skupa s mladim subotičkim križarima, sudjelovale u mnogim aktivnostima, poput organiziranja križarskih tečajeva te kulturnih manifestacija (proslava 1300. obljetnice pokrštenja Hrvata, velika proslava Krista Kralja 1939. i Dan hrvatske katoličke omladine u Somboru 15. IX. 1940.). Članice sestrinstva su-

djeluju i u izdavanju časopisa *Kolo mladeži*. Uz navedene, među najistaknutijim članicama bile su i Stana Križanović, Kata Čović, Maja Katanec, Kata Pavluković, Irena Kovač, Matilda Milanković, Marija Mrljak i dr.

O radu Đačkoga križarskoga sestrinstva sačuvano je veoma malo podataka, ali je njegova sudbina bila ista kao sudbina Đačkoga križarskoga bratstva: djelatnost je zamrla za vrijeme madžarske vlasti u Drugom svjetskom ratu, dok su komunističke vlasti progonile križarice, neke od njih i kazneno osudile, i na kraju zabranile njihov rad.

Lit.: *Subotičke novine* 1937.-1941.; L. I. Krmpotić, *Od sokolstva do križarstva u Bačkoj 1918.-1941.* (rukopis); K. Bušić, *Društveno, kulturno i političko organiziranje bačkih Hrvata-Bunjevaca 1918.-1941. : uloga bunjevačke elite u procesu nacionalne integracije i modernizacije hrvatske zajednice u Bačkoj*, magistarski rad, Filozofski fakultet u Zagrebu, 2005.

K. Bušić

ĐAKOVO, grad u Slavoniji, 37 km jugozapadno od Osijeka, 20.912 st. (2001.), središte plodne okolice – Đakovštine. Trgovište je poljoprivrednim proizvodima, ima ergelu lipicanaca, razvijene su u njemu drvna, kovinska i dr. industrijske grane, a od 1967. organizira se i folklorni festival *Đakovački vezovi*, na kojem tradicionalno sudjeluju i hrvatske kulturne udruge iz Bačke.

Područje Đakova bilo je naseljeno u pretpovijesno i rimsko doba, a pod imenom *Dyaco* spominje se 1244. u darovnici Bele IV. Herceg Koloman 1238. darovao ga je bosanskomu biskupu Ponsi, koji je, zbog nestabilnih prilika u Bosni, u Đakovo privremeno preselio sjedište Bosanske biskupije. God. 1349. postalo je njezinim stalnim sjedištem. Nakon povlačenja Turaka obnavlja se biskupijsko vlastelinstvo. Ujedinjenjem Bosanske i Srijemske biskupije 1773. nastala je Bosansko-srijemska biskupija, koja se od 1963. zove Đakovačka i Srijemska biskupija. Najpoznatiji đakovački biskup J. J. Strossmayer dao je podići monumentalnu katedralu u neoromaničkom stilu 1866.-82.

U zgradi nekadašnjega franjevačkoga samostana 1806. otvoreno je bogoslovno sjemenište i utemeljen studij teologije, na kojem je najprije pokrenuta nastava filozofije, koju su pohađali svećenički kandidati i svjetovni đaci iz Slavonije i drugih krajeva, npr. iz južne Ugarske. God. 1913. izgrađena je nova zgrada sjemeništa, koja i danas postoji, dotadašnji filozofsko-teološki studij 1931. produljen je na pet godina, a škola je dobila ime Visoka bogoslovna škola. Poslije 1970-ih postupno se uređuje po uzoru na Katolički bogoslovni fakultet u Zagrebu te mu je i pridružena 1987. S povratkom Katoličkoga bogoslovnoga fakulteta u Zagrebu u okvir Sveučilišta u Zagrebu nakon demokratskih promjena u Hrvatskoj, Visoka bogoslovna škola 1994. mijenja naziv u Teologija u Đakovu, prilagođava svoj program i ustroj civilnim propisima te dobiva novu zgradu. God. 2005. Teologija u Đakovu uzdignuta je na razinu Katoličkoga bogoslovnoga fakulteta u Đakovu u sastavu Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku.

Osim što su pojedini Hrvati iz južne Ugarske svojedobno odlazili na školovanje u Đakovo (primjerice, Mara Malagurski), poslije stvaranja jugoslavenske države ovamo dolaze i svećenički kandidati. Naime, nakon oduzimanja župa od franjevaca sredinom XVIII. st. i njihova uključivanja u Kalačko-bačku nadbiskupiju, Kalača postaje središtem izobrazbe svećenika Hrvata s područje Bačke, no tamošnje su sjemenište i bogoslovija imali i snažnu ulogu u procesu madžarizacije, jer su budući svećenici odgajani u madžarskom duhu, kojemu su se samo rijetki uspjeli oduprijeti. U doba Jugoslavije svećenički kandidati s područja jugoslavenskoga dijela Bačke počinju odlaziti na izobrazbu u katoličke centre u BiH i u Hrvatsku, među kojima i u Đakovo. Tako su hrvatski svećenici školovani u Đakovu postali značajnim čimbenikom integracije bačkih Bunjevaca i Šokaca u hrvatsku naciju u XX. stoljeću, unatoč tome što je najveći broj hrvatskih svećenika iz vojvođanskog dijela Bačke od 1918. naobrazbu stjecao u zagrebačkim centrima.

Lit.: B. Skenderović [S. Bačić], Formiranje nacionalne svijesti kod Bunjevaca u Bačkoj, *Marulić*, 3/1998, Zagreb; *Opći religijski leksikon*, Zagreb, 2002.

S. Bačić

ĐANIĆ, **Jelisaveta**, udana **Mandarić** (Sombor, 12. I. 1944.), atletičarka. Kći Marijana i Terezije, rođ. Beretić. Osnovnu i srednju učiteljsku školu završila je u Somboru, a na Fakultetu za tjelesnu kulturu u Novom Sadu diplomirala je 1975. Atletikom se počela baviti 1962. u somborskom Atletskom klubu *Maraton*, za koji će nastupati do kraja svoje sportske karijere 1970.

Kao članica štafete 4 x 100 m 1964. bila je državna prvakinja, a državna rekorderka na 60 m s rezultatom 7,3 s. Bila je i rekorderka Srbije na 100 m (11,8 s). Za reprezentaciju Jugoslavije nastupala je 13 puta od 1964. do 1970. Sudionica je 6 Balkanijada: 1964. u Bukureštu (zlatna medalja u štafeti 4 x 100 m, šesto mjesto na 200 m); 1965. u Ateni (zlatna medalja u štafeti 4 x 100 m); 1966. u Sarajevu (srebrna medalja u štafeti 4 x 100 m i srebrna medalja na 200 m); 1967. u Istanbulu (zlatna medalja u štafeti 4 x 100 m, četvrto mjesto na 200 m); 1968. u Ateni (zlatna medalja u štafeti 4 x 100 m); i 1969. u Sofiji (zlatna medalja u štafeti 4 x 100 m). Sudjelovala je na dva kupa Europe: 1965. u Konstanți (Rumunjska), gdje je u štafeti 4 x 100 m osvojila četvrto mjesto, a na 100 m bila je šesta; 1967. u Wupertalu (SR Njemačka) u štafeti 4 x 100 m zauzima peto, a na 100 m ponovno šesto mjesto. Na međunarodnom atletskom mitingu u Bariju (Italija) 1967. osvaja zlatnu na 200 m, a 1969. brončanu medalju na 100 m.

Nakon udaje 1973. mijenja prezime u Mandarić i seli se u Kanjižu, gdje predaje tjelesni odgoj u jednoj školi. Budući da u Kanjiži nije postojao atletski klub, sa suprugom 1978. osniva AK *Partizan*, gdje do danas radi kao trenerica. God. 1991. u Ateni je na Balkanskom prvenstvu za veterane osvojila prvo mjesto na 100 m. Odlikovana je Ordenom zasluga za narod sa srebrnim zracima 1965., dobitnica je nagrade *Pro urbe* Općine Kanjiža 2006., a proglašena je i trenerom godine u Kanjiži za 2006.

Lit.: M. Vranić (ur.), *Fizička kultura i sport u Vojvodini 1945-1975*, Subotica, 1975; D. Kolundžija, *Leksikon somborskog sporta*, Sombor, 1990.

P. Skenderović

ĐANIĆ, **Matija – Mata** (Bački Monoštor, 5. I. 1929.), profesor, pedagoški savjetnik, kulturni djelatnik. Otac Stipan i majka Katica, rođ. Periškić, rano su umrli te ga u Somboru posvaja Jaga Pašalić, rođ. Liščević. Osnovnu školu i gimnaziju pohađao je i završio u Somboru. Na Prirodoslovno-matematičkom fakultetu u Beogradu diplomirao je 1954. Nakon toga zaposlio se kao profesor u gimnaziji u Somboru, gdje je 1961.-63. bio i direktor. God. 1968. prelazi u Međuopćinski prosvjetno-pedagoški zavod (MPPZ) u Somboru na mjesto prosvjetnoga savjetnika, odakle je prisilno umirovljen 13. XI. 1991.

Poslijediplomski studij pohađao je na Prirodoslovno-matematičkom fakultetu u Beogradu, gdje je 1971. obranio tezu *Dnevne migracije stanovništva prema Somboru i Apatinu i njihove socio-ekonomske posljedice*, koja je tiskana u Somboru sljedeće godine. Znanstveni rad *Morfologija Sombora* objavljen je u *Zborniku za prirodne nauke* Matice srpske u Novom Sadu 1966. Bio je suradnik drugoga izdanja *Enciklopedije Jugoslavije* s prilozima o bačkim naseljima iz somborske okolice (Apatin, Bački Monoštor, Bezdan, Bogojevo i Čonoplja). U časopisu za geografska didaktička i metodološka pitanja *Globus* objavio je više članaka, među kojima se ističe *Putovanje geografa Vojvodine u zemlje monsunske Azije* 1979. Rezultate svojih metodičko-pedagoških istraživanja publicirao je u listu Zajednice zavoda Srbije *Revija obrazovanja* (Beograd, 1980.) te časopisu *Školski život* (Subotica 1964.), a redovito je objavljivao i u *Zborniku radova MPPZ* u Somboru. Autor je i posebnih priručnika namijenjenim nastavnicima, a zapaženi su mu radovi vezani za organiziranje nastave u školi u prirodi u sve tri velike prirodne regije bivše Jugoslavije: primorskoj, planinskoj i ravničarskoj.

Bio je predsjednik stručnoga aktiva prosvjetnih savjetnika za geografiju u Vojvodini, predsjednik u povjerenstvu za polaganje stručnoga ispita profesora i nastavnika, član redakcijske skupine Pedagoškoga zavoda Vojvodine za izradu programa geografije, član predsjedništva Pokreta *Znanost mladima Vojvodine*, recenzent udžbenika, radnih bilježnica i kontrolnih zadaća za geografiju Vojvodine i sl., kao i član Savjeta za prosvjetu, Savjeta Gradskoga muzeja, Učiteljske škole i Pedagoške akademije u Somboru, predsjednik Skupštine Zajednice obrazovanja, predsjednik SIZ-a za kulturu i dr.

Dobitnik je Plakete za izniman rad i postignute rezultate u nastavi i znanosti Društva geografa Vojvodine; Novembarske nagrade SIZ-a za obrazovanje i odgoj Sombora za 1979.; Spomen-plakete Srpskoga geografskoga društva 1980.; Savezne plakete Narodne tehnike Jugoslavije – Plakete nauka mladima. Prosvjetni savjet Vojvodine dodijelio mu je zvanje pedagoškoga savjetnika.

U Hrvatskom kulturno-umjetničkom društvu *Vladimir Nazor* u Somboru član je Upravnog odbora te glavni i odgovorni urednik lista *Miroljub*. Surađuje u *Hrvatskoj riječi*, a povremeno objavljuje i u *Somborskim novinama*.

Djelo: *Dnevne migracije stanovništva prema Somboru i Apatinu i njihove socio-ekonomske posledice*, Sombor, 1972.

Lit.: *Hrvatska riječ*, br. 199, Subotica, 2006.

S. Jukić

ĐANIĆ, **Stipan** (Sombor, 20. VII. 1953. – Sombor, 27. II. 1993.), atletičar. Sin Marijana i Terezije, rođ. Beretić. Osnovu školu i gimnaziju završio je u Somboru. Od svoje desete godine trenira skok s motkom i trčanje s preponama u Atletskom klubu *Radnički* iz Sombora. Nakon odlaska na studij na Prometni fakultet u Beogradu 1972. prelazi u AK *Partizan* iz Beograda. Bio je omladinski državni prvak u skoku s motkom 1971. i 1974., a nastupao je i za omladinsku reprezentaciju Jugoslavije u toj disciplini. Nakon studija vratio se u Sombor, gdje je radio kao profesor u Tehničkoj školi.

Lit.: D. Kolundžija, *Leksikon somborskog sporta*, Sombor, 1990.

P. Skenderović

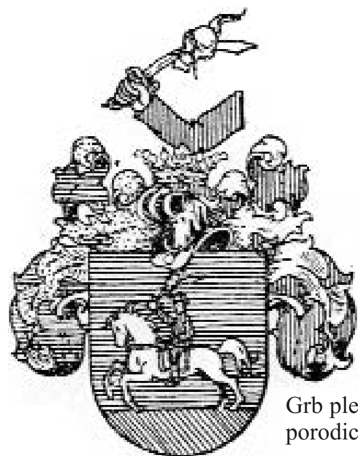
ĐANIĆ, **Vladimir** (Našice, 11. VII. 1923. – Split, 5. IX. 1971.), revolucionar, politički djelatnik. Između dvaju svjetskih ratova doselio se u Suboticu radi pronalaženja posla te se upošljava kao krojač. Kao član Saveza komunističke omladine Jugoslavije (SKOJ), za vrijeme Drugoga svjetskoga rata pristupio je partizanskomu pokretu otpora. Nakon rata u Subotici obnaša visoke političke i društvene dužnosti. Od 1944. do 1945. član je Mjesnoga komiteta Komunističke partije, a od 1945. Okružnoga komiteta SKOJ-a. Sljedeće godine izabran je za organizacijskoga tajnika Okružnoga komiteta SKOJ-a, a 1947. za tajnika Gradskoga komiteta SKOJ-a. Od 1950. obnaša dužnost predsjednika Sreskoga sindikalnoga vijeća, a od 1957. do 1958. potpredsjednik je Sreskoga narodnoga odbora. Početkom 1960-ih u Beogradu završava Visoku školu političkih znanosti. Od 1963. organizacijski je tajnik Sreskoga komiteta Saveza komunista, a sljedeće je godine izabran za njegova političkoga tajnika. Bio je član Centralnoga komiteta SK Srbije i Pokrajinskoga komiteta SK Vojvodine te sudionik IV., VI. i VIII. kongresa SK Jugoslavije i V. kongresa SK Srbije. Bio je i predsjednik Skupštinskoga odbora SAP Vojvodine. Za svoj je rad bio dobitnik više priznanja i odličja.

Lit.: *Subotičke novine*, Subotica, 10. IX. 1971.

G. Bačlija

ĐELMIŠ, plemićka porodica. Za vojne zasluge u borbama protiv Turaka Leopold I. je 31. III. 1699. u Laxenburgu pokraj Beča dodijelio plemićki list i grbovnicu subotičkomu potkapetanu Petru i njegovoj supruzi Stanki, njegovu bratu Jakovu i supruzi mu Olivi te njihovim zakonitim potomcima. U Bačkoj županiji plemstvo je proglašeno na Velikoj županijskoj skupštini 29. I. 1791. Na popisu iz 1841. zabilježeno je 16 članova te porodice u Bačkoj. U prošlosti su među njezinim najistaknutijim članovima bili i Nikola, narodni tribun

(*tribunus plebis*) i čelnik subotičke Izabrane općine 1834.-44., te Geron, odvjetnik i potkraj XIX. st. glavni ravnatelj Subotičke osnovne štedionice d.d. Potomci porodice žive u Subotici.

Grb plemićke porodice Đelmiš

Lit.: I. Iványi, *Szabadka szabad királyi város története*, 1-2, Szabadka, 1888-92; A. Sekulić, *Bački Hrvati*, Zagreb, 1991; M. Szluha, *Bács-Bodrog vármegye családjai,* Budapest, 2002.

S. Bačić

ĐELMIŠ, Angela (Subotica, 5. XI. 1975.), košarkašica. Kći Antuna i Marije, rođ. Liliom. Osnovnu i srednju školu završila je u rodnom gradu. God. 1985. počela je pohađati pionirsku školu Ženskoga košarkaškoga kluba *Spartak* u Subotici, a već 1987., kao članica kadetske ekipe kluba, osvaja drugo mjesto na prvenstvu Jugoslavije za kadetkinje. Kao glavna nositeljica igre, imala je velike zasluge za ulazak ŽKK *Spartak* u prvu ligu 1993./94., što je bio najveći uspjeh kluba u povijesti. Za Spartak je postigla preko 1.000 koševa, zaslužna je za nastup kluba u dva finalna turnira Kupa SR Jugoslavije, i u play-off ekipnog prvenstva SRJ. Bila je proglašena najboljim sportašem Subotice u 1996. godini. Za jugoslavensku reprezentaciju odigrala je 40-ak utakmica, a kao državna reprezentativka sudjelovala je i na Univerzijadi u Fukuoki (Japan) 1995. Od 1999. sportsku je karijeru nastavila u Madžarskoj (*MKB Euroleasing,* Sopron; *Szolnoki NKK,* Szolnok; *DKSK,* Miskolc; *BSE-ESMA,* Budimpešta), gdje i danas aktivno igra.

Lit.: Ž. Inić, *50 takmičarskih sezona ŽKK »Spartak«*, Subotica, 1996.

P. Skenderović

ĐELMIŠ, Gavro (Subotica, 15. I. 1882. – Subotica, 13. XI. 1962.), političar, novinski urednik, trgovac. Sin Luke i Borbale, rođ. Agocs. U vrijeme raspada Austro-Ugarske bio je član Bunjevačko-srpskoga narodnoga odbora u Subotici i sudionik Velike narodne skupštine u Novom Sadu 25. XII. 1918. Poslije je član i zastupnički kandidat Demokratske stranke u Subotici, koja je pred parlamentarne izbore 1920., boreći se za glasove subotičkih Bunjevaca, 1. VIII. 1920. pokrenula stranačko glasilo »za puk« *Narodna rič*, čiji je bio i odgovorni urednik. U pristupnom članku »Pozdrav bunjevačkom narodu« traži energično i radikalno provođenje agrarne reforme i takav rad vlade kojim bi se osigurao »pristojan opstanak svakog člana bunjevačkog plemena, naročito njegovog ratarskog staleža.« Kao odgovorni urednik većinu je tekstova u ovim novinama, koje su izlazile tijekom 1920., pisao osobno. Protivio se okupljanju Bunjevaca u posebnu Bunjevačko-šokačku stranku, smatrajući da regionalna stranka neće moći osigurati dovoljnu zastupljenost Bunjevaca u državnom parlamentu. Propagirajući stavove Demokratske stranke, navodi: »U ovoj partaji možemo ostati i dalje Bunjevci i virni sinovi katoličke crkve, jer ovde ne samo, da nam neće niko dirat naše bunjevačke interese, nego baš naprotiv branit će to ne samo ono nekoliko naših ljudi, koje mi izaberemo, nego svi članovi te najveće partaje u našoj državi.« U svojim tekstovima često je napadao vodstvo Bunjevačko-šokačke stranke: Blaška Rajića, Stipana Vojnića Tunića i Josipa Vukovića – Điđu kao osobe koje rade protiv jugoslavenskoga zajedništva i sloge.

Nakon prestanka izlaženja *Narodne riči* 20. XI. 1920., pred same izbore za Konstituantu, postupno biva potisnut u stranci. U kasnijem razdoblju središnje vlasti u Beogradu u više su ga navrata imenovale za člana gradskoga predstavničkoga tijela – Proširenoga senata. Za vrijeme Drugoga

Tagja volt az Ujvidéki gyülésnek,a mely kimondotta Jugoszláviáho való csatlakozást.Szerb bunyevác nemzeti tanács tagja is volt.

A szerb hadsereg bevonulását lelkesedéssel fogadott szabadkai bunyevácok tagja,aki nyomban behódolt a szerb nemzeti eszméknek,a szerb uralom megerősitéén fáradozott,ezekért áldozatokat hozott.A szerb eszmékért tett értékes érdemei elismeréséül és megörökitése végett nem csak részletesen megemékeznek róla a Sokcsics féla "Szubotica pre i poszle oszlobogyena"cimü könyvben,hanem ebbe a fényképcsoprtba is felvették.

Szabadka,1943 február 21.-én.

detektiv.

Iz policijskog dosjea Gavre Đelmiša

svjetskoga rata bio je u policijskoj evidenciji zbog sudjelovanja u događajima 1918.

Izvori: Historijski arhiv Subotica, F:19.080. Gimnazija »Moša Pijade« – Subotica (1852-1977), Glavna knjiga učenika 1909/10, IIa; F:47. Gradsko poglavarstvo Subotica (1918-1941), I 32/1920; F:176.15. Zbirka materijala o radničkom i narodnooslobodilačkom pokretu – Subotica (1903-1989).

Lit.: *Narodna rič*, br. 1, 8, Subotica, 1920; J. Šokčić, *Subotica pre i posle oslobođenja*, Subotica, 1934; D. Popov, *Srpska štampa u Vojvodini 1918 -1941*, Novi Sad, 1983.

M. Bara i S. Mačković

ĐELMIŠ, **Gavro** (Subotica, 1. II. 1932. – Subotica, 10. V. 1990.), atletičar. Sin Gavre i Margite, rođ. Nađ. Osnovnu i srednju školu završio je u Subotici. U ranoj mladosti počeo se baviti sportom, no s dolaskom u Atletski klub *Spartak* (tada među najboljim klubovima u zemlji), ostvario je kao atletičar najveće rezultate. Na državnom prvenstvu 1950. osvojio je treće mjesto i brončanu medalju u disciplini 3000 m s vremenom 9:45,6, a 1952. na državnom prvenstvu u disciplini kros također zauzima treće mjesto. Cijelu sportsku karijeru proveo je u AK *Spartak*, a radni vijek u subotičkoj tvornici namještaja *Budućnost*, gdje je radio kao konstruktor-crtač.

Lit.: V. Ilić (ur.), *Pedeset godina atletike »Spartaka« (1945-1995)*, Subotica, 1995.

P. Skenderović

ĐELMIŠ, **Josip** (Subotica, 18. IV. 1947.), liječnik, sveučilišni profesor. Sin Karla i Viktorije, rođ. Zelić. Osnovnu školu završio je u Subotici, a gimnaziju u Zagrebu. Diplomirao je na Medicinskom fakultetu u Zagrebu 1971. Specijalizaciju iz ginekologije i opstetricije obavljao je i specijalistički ispit položio 1977. na Klinici za ginekologiju i opstetriciju u Zagrebu. Od 1976. do 1978. na zagrebačkom Medicinskom fakultetu pohađa i poslijediplomski studij iz medicinske citologije, koji završava obranom magistarskoga rada *Virusne promjene na stanicama pločastoga epitela u populaciji radnica i poljoprivrednica*. Doktorsku disertaciju *Elektroencefalografske promjene u fetusu tijekom poroda* obranio je 1984. na istom fakultetu, gdje je poslije završio i poslijediplomske studije perinatologije i neonatalogije te dijabetologije.

Nakon položenoga specijalističkoga ispita radio je najprije u Općoj bolnici u Subotici, gdje je bio voditelj Odjela konzervativne ginekologije 1979.-82. U Klinici za ženske bolesti i porode u Zagrebu od 1982. radi kao asistent na Odjelu patologije trudnoće u Zavodu za perinatalnu medicinu. Od 1992. do 1994. pročelnik je Odjela rađaonice, od 1994. voditelj Odjela patologije trudnoće I, kratko vrijeme tijekom 1998. bio je vršitelj dužnosti predstojnika Klinike za ženske bolesti i porode, a od 2003. pročelnik je Referentnoga centra za dijabetes u trudnoći Ministarstva zdravstva.

Za asistenta na Katedri za ginekologiju i opstetriciju Medicinskoga fakulteta u Zagrebu izabran je 1985., za docenta za predmet Ginekologija i opstetricija 1989., a u zvanje izvanrednoga profesora 1994. Osim u dodiplomskoj studentskoj nastavi, predaje i na poslijediplomskim studijima (Perinatologija i neonatologija, Ultrazvuk u kli-

ničkoj medicini, Dijabetologija, Zaštita djece i materinstva), voditelj je kolegija Dijabetes i trudnoća na poslijediplomskom studiju dijabetologije, a na znanstvenom poslijediplomskom studiju kolegijâ Nutritivna i respiracijska funkcija posteljice, rast fetusa i fetalna endokrinologija te Dijabetes i trudnoća. U nekoliko navrata kao gostujući docent boravio je na sveučilištu Brown u Providenceu (Rhode Island, SAD).

Znanstvenim i istraživačkim radom počeo se baviti još u doba službovanja u Subotici, a posebice nakon dolaska u Kliniku u Zagrebu. U suautorstvu i samostalno objavio je više od 250 znanstvenih i stručnih radova u hrvatskim i inozemnim časopisima (*Acta medica Croatica*, *Collegium antropologicum*, *Croatian medical journal*, *Diabetologia Croatica*, *Gynaecologia et perinatologia*, *Jugoslavenska ginekologija i perinatologija*, *Liječnički vjesnik*, *Medicina*, *Medicinski anali*, *Periodicum biologorum*, *Journal of Perinatal Medicine*, *Medicinski pregled*, *Zentralblatt für Gynäkologie i dr.*). Napisao je 48 poglavlja objavljenih u udžbenicima za dodiplomsku i poslijediplomsku nastavu, uredio 11 knjiga, jedan tematski broj časopisa *Acta Medica Croatica* i jednu skriptu te napisao priručnike *Fiziologija poroda* (na hrvatskom i engleskom) i *Devet čarobnih mjeseci*. Član je uredništva časopisa *Acta Medica Croatica* i *Gynaecologia et Perinatologia*.

Sudjelovao je u organizaciji više znanstvenih i stručnih skupova: Perinatalnih dana – godišnjih sastanaka Hrvatskoga društva za perinatalnu medicinu; hrvatskih kongresa perinatalne medicine; sastanaka stručnjaka za perinatalnu medicinu zajednice Alpe-Adria održavanih u Hrvatskoj. Organizirao je XXXI. godišnji sastanak radne skupine za dijabetes u trudnoći u listopadu 1999. na Brijunima; od 2000. do 2004. organizirao je 9 tečajeva stalnoga medicinskoga usavršavanja liječnika 1. kategorije na Medicinskom fakultetu u Zagrebu.

Član je Hrvatskoga liječničkoga zbora, Hrvatskoga društva ginekologa i opstetričara, Hrvatskoga društva za perinatalnu medicinu, Hrvatskoga dijabetološkoga društva, Europskoga društva za perinatalnu medicinu, Međunarodne radne skupine istraživača placente, Europske radne skupine za istraživanje dijabetesa u trudnoći, Američke udruge za dijabetes (ADA) i Njujorške akademije znanosti. Član je radne skupine OBSQUID Svjetske zdravstvene organizacije i Europske radne skupine za dijabetes u trudnoći. Dobitnik je priznanja Hrvatskoga liječničkoga zbora i Hrvatskoga društva za perinatalnu medicinu 1999.

Izbor iz djela: *Trudnoća nakon konizacije cerviksa*, Zagreb, 1994; *Mali leksikon trudnoće : devet čarobnih mjeseci*, Zagreb, 1997; *Acidobazna homeostaza, oksigenacija djeteta, hipoksija, acidoza*, Zagreb, 1998; *Neurološke bolesti u trudnoći* (suurednik), Zagreb, 1998 (Zagreb, 2002); *Tromboembolijska bolest*, Zagreb, 1998; *Gestacijski dijabetes*, Zagreb, 2002; *Dijabetes u trudnoći* (suurednik), Zagreb, 2002; *Hipertenzija u trudnoći* (suurednik), Zagreb, 2002 (Beograd, 2005); *Fetalni alkoholni sindrom*, Zagreb, 2003; *Akutne komplikacije preeklampsije*, Zagreb, 2003; *Hitna stanja u ginekologiji i porodništvu* (suurednik), Zagreb, 2003; *Lijekovi u trudnoći i laktaciji* (suurednik), Zagreb, 2004; *Bolesti štitnjače u trudnoći* (suurednik), Zagreb, 2004; *Hitna stanja u ginekologiji i opstetriciji* (suurednik), Beograd, 2005; *Diabetology of pregnancy* (suurednik), Basel, 2005; *Suvremeno vođenje porođaja*, Beograd, 2005.

E. Libman

ĐELMIŠ, **Julka**, udana **Sekulić** (Subotica, 1. VIII. 1907. – Subotica, 7. IV. 1975.), skupljačica narodnih pjesama i pripovjedaka, odvjetnica. Kći Gavre, političara i novinskog urednika, i Agote rođ. Mihaljević. Između dvaju svjetskih ratova skupila je i zapisala je veći broj bunjevačkih narodnih pjesama i pripovjedaka, koje su objavljene u subotičkim književnim časopisima *Književni sever* i *Bunjevačko kolo*. Kraljičke pjesme objavila je i u dvjema zbirkama što ih je priredio Milivoje Knežević, urednik *Književnoga severa (Bunjevačke narodne pesme : kraljičke*, Subotica, 1930; *O Bunjevcima : drugi deo*, Subotica, 1930.). Pravni je fakultet završila u Subotici. Bila je odvjetnica u Subotici od 1945. do odlaska u mirovinu 1969., osim u raz-

doblju 1948.-50., kad je, kao politički nepodobna za odvjetništvo, radila u jednoj mjesnoj državnoj poljoprivrednoj tvrtki.

Lit.: M. Evetović, *Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata* (rukopis); *75 godina Advokatske komore Vojvodine (1921-1996)*, Novi Sad, 1996; E. Bažant, N. Bašić Palković, *Književni sever (1925-1935) : Bibliografija*, Beograd, 1999; G. Kiss, E. Bažant, K. Čeliković, *Subotička bibliografija*, sv. 3, 1918-1944, 1. dio, Subotica, 2003.

N. Zelić

Luka Đelmiš, *Autoportret*, 1950., ulje, platno

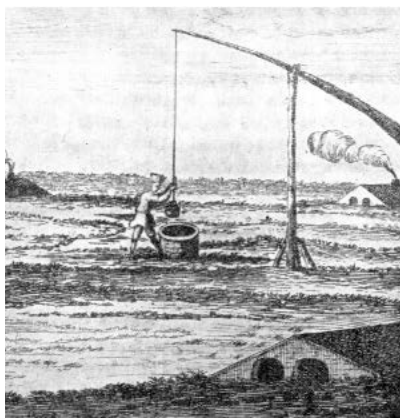
ĐELMIŠ, Luka (Gyelmis, Lukács) (Subotica, 28. IX. 1899. – Budimpešta, 25. IV. 1979.), slikar. Sin je Stipana i Marije, rođ. Nimčević. Studirao je na Akademiji likovnih umjetnosti u Budimpešti kod profesora Gyule Rudnaya 1924.-26., a zatim u Firenci na tamošnjoj Akademiji lijepih umjetnosti. Boravio je u Italiji više od desetljeća, priredio nekoliko samostalnih izložbi, sudjelovao na XX. bijenalu u Veneciji 1936. u talijanskom paviljonu. Nakon toga živio je i radio u Budimpešti. U Subotici je prvi put izlagao 1932. na izložbi *Bački umjetnici* u organizaciji dr. Jovana Milekića. U prosincu 1941. na izložbi umjetnika u Novom Sadu dobiva srebrnu medalju.

Nakon Drugoga svjetskoga rata sudjelovao je na svim važnijim izložbama u Budimpešti. Prvu i jedinu samostalnu izložbu u Subotici priredila mu je Zavičajna galerija Gradskoga muzeja u prosincu 1969. Razvijao se mirno, u početku pod sugestivnim Rudnayevim utjecajem, no poslije stječe samosvojnu poetiku. Najčešće je slikao mrtve prirode objedinjene u blage nijanse smeđih pastoznih namaza, zelenilom natopljene predjele ili pak »marine« obasjane ljubičastom izmaglicom, koje je stvarao posljednjih godina u crnogorskom primorju.

Lit.: *Művészeti Lexikon,* 2, Budapest, 1966; *Katalog izložbe Lukács Gyelmis u Gradskom muzeju*, Subotica, 1969; T. Gajdos, *Szabadka képzőművészete*, Subotica, 1995.

B. Duranci

ĐERMA (*tur*. germek: protegnuti, ispružiti < *novogrč*. gerami: bunarska motka), naprava za vađenje vode iz kopanih bunara, koja funkcionira prema načelu poluge. Sastoji se iz nosećega račvastoga stupa (»soja«), dugačke pokretne grede kojoj je na jednom kraju bio uteg, a na drugom drvo s kablom, te »rovaša«. Svi su dijelovi bili izrađeni od bagremova drva.

Đerma u južnoj Ugarskoj u XVI. stoljeću

Kopani bunari imaju oblik kruga, promjera od 0,80 do 1,20 m, i u dubinu sežu do prvoga vodonosnoga sloja (tzv. »vodene žile«) na 6 do 12 m. Bunar se obzidavao opekom slaganom bez žbuke (»usuvo«) na za to napravljenu drvenu oplatu, a iznad bunara bio je »rovaš«, tj. daščana zaštitna ograda kvadratnoga oblika visine od 0,80 do 1,10 m. Đerma se izrađivala na sljedeći

način: stablo koje se na vrhu račvalo u obliku slova V ukopavalo se okomito u zemlju tako da račvasti dio bude na visini između 4 i 5 m. U rašlje se, uz pomoć željezne osovine, postavljala greda dugačka 7-8 m, koja je s jedne strane bila opterećena kamenom ili odbačenim dijelovima poljoprivrednih alata od kovanoga željeza, a funkcija joj je bila olakšati podizanje kabla punoga vode na površinu. Na drugom kraju grede pričvršćeno je otesano vitko i ravno stablo prikladno za dlan (»šiba«), na čiji se donji dio vješao kabao, koji je nekad također bio izrađen od bagremova drveta. Kabao je uvijek morao biti u vodi jer se tako priječilo njegovo truljenje pa je suprotni kraj grede s utegom bio podignut, po čemu se znalo da se na salašu živi, dok je na napuštenim salašima greda bila u obratnom položaju. Uz rovaš je, napose na salašima, znao biti i »alov«, na kojem se napajala stoka.

A. Rudinski

ĐILAS, **Milovan – Điđo** (Podbišće, Kolašin, 4. VI. 1911. – Beograd, 20. IV. 1995.), političar i pisac. Osnovnu školu i gimnaziju završio je u Beranama. Nakon gimnazije odlazi u Beograd, gdje studira filozofiju i pravo. Tijekom studija povezuje se s ilegalnom organizacijom Saveza komunističke omladine Jugoslavije (SKOJ), čijim članom postaje 1932. Zbog svojih aktivnosti u SKOJ-u nekoliko je puta izbacivan sa studija. U travnju 1933. pristupio je Komunističkoj partiji Jugoslavije (KPJ). Bio je politički zatvorenik 1933.-36. u Srijemskoj Mitrovici. Nakon izlaska iz zatvora nastavlja s komunističkom propagandom i dolazi u kontakt s Josipom Brozom – Titom. Zahvaljujući svojim sposobnostima u organiziranju i propagandi, izabran je u Centralni komitet (CK) KPJ 1938., a ubrzo i u Politbiro CK KPJ-a. Nakon izbijanja Drugoga svjetskoga rata upućen je u Crnu Goru, gdje je radio na organiziranju ustanaka. Kao član Vrhovnoga štaba imao je izvanredne ovlasti s pravom smjenjivanja i kažnjavanja partijskoga rukovodstva. U ratu je učvrstio svoj položaj i iz njega izašao kao jedan od najmoćnijih ljudi CK KPJ-a. Nakon rata izabran je za predsjednika komisije koja je radila na razgraničenju Hrvatske i Vojvodine, odnosno Srbije, a poslije je po svojem predsjedniku i nazvana *Đilasovom komisijom*. Tijekom sukoba s Informbiroom autor je odgovora CK KPJ-a na optužbe Informbiroa, a aktivno je sudjelovao na svim Plenumima i sjednicama tijekom toga sukoba i odigrao važnu ulogu u oslobađanju Jugoslavije od dominacije SSSR-a. Početkom 1953. izabran je za predsjednika Skupštine FNRJ-a.

Zbog svojih liberalnih stavova i članaka u listu *Borba* i časopisu *Nova misao*, u kojima je kritizirao komunistički sustav, izložen je osudama i napadima te je 1954. smijenjen sa svih funkcija u državi i Partiji. Unatoč izrečenim opomenama, nastavio je objavljivati protukomunističke tekstove u inozemnim listovima, zbog čega je u razdoblju 1955.-57. osuđivan na kazne zatvora od tri do trinaest godina (između 1956. i 1966. ukupno je devet godina proveo na robiji u Srijemskoj Mitrovici). Nakon izlaska iz zatvora napušta Jugoslaviju i do početka 1990-ih ostaje u SAD. Nakon promjene političkog sustava u Jugoslaviji vratio se u Beograd, gdje je ostao do kraja života, podupirući liberalnu opoziciju režimu Slobodana Miloševića.

M. Bara

ĐILASOVA KOMISIJA, komisija koja je nakon Drugoga svjetskoga rata radila na razgraničenju Vojvodine i Hrvatske. Nazvana je po svojem predsjedniku Milovanu Đilasu, a djelovala je u kontekstu uređivanja upravne podjele zemlje prije konačnoga donošenja Ustava Demokratske Federativne Jugoslavije. Većina međurepubličkih granica određena je nakon završetka rata prema povijesnom načelu, tj. prema granicama prije Balkanskih ratova i Prvoga svjetskoga rata, ali se javio problem budućega statusa Vojvodine u federaciji i njezinih granica. Vojvođansko rukovodstvo bilo je zainteresirano da se pitanje granica što prije stavi na dnevni red i da joj se zbog mnogonacionalne strukture stanovništva osigura autonomija, pri čemu je smatralo da u Vojvodinu ulaze Srijem, Banat, Bačka

i Baranja. S druge strane, hrvatsko rukovodstvo računalo je na teritorije u Baranji, zapadnom Srijemu i sjeverozapadnoj Bačkoj. Na plenarnoj sjednici 6. IV. 1945. Glavnog narodnooslobodilačkog odbora (GNOO) Vojvodine na kojoj je bio i predstavnik iz Subotice Lajčo Jaramazović, donesena je odluka da će Vojvodina biti u sastavu federalne jedinice Srbije kao posebna autonomna jedinica. Na istoj sjednici donesen je zaključak da pitanje Baranje ostaje otvoreno dok tamošnji narodi sami ne odluče o svojoj pripadnosti, iako je u raspravi prevladalo mišljenje da će Baranja ući u okvir federalne Hrvatske. Radi utvrđivanja prijedloga granice između Vojvodine i Hrvatske Predsjedništvo AVNOJ-a imenovalo je Komisiju u sastavu: Milovan Đilas, ministar za Crnu Goru pri saveznoj Vladi, kao predsjednik Komisije; Vicko Krstulović, ministar unutarnjih poslova Hrvatske; Milentije Popović, ministar unutarnjih poslova Srbije; Jovan Veselinov – Žarko, sekretar JNOF-a Vojvodine i Jerko Zlatarić, potpredsjednik Okružnog NOO-a u Somboru.

Pri utvrđivanju granica između Vojvodine i Hrvatske obnovila su se neka od pitanja koja su se pojavila i pri formiranju Banovine Hrvatske, pa su za sporne teritorije smatrani: a) kotarevi Subotica, Sombor, Apatin i Odžaci sjeverno i sjeveroistočno od Dunava (Bačka); b) kotarevi Batina i Darda u slijevu Drave i Dunava (Baranja); c) kotarevi Vukovar, Šid i Ilok jugozapadno i južno od Dunava (Srijem). Posebnu pozornost Komisija je posvetila području Bačke, tj. području gradova i kotareva Subotice i Sombora naseljenih Hrvatima (Bunjevcima i Šokcima). Komisija je radila brzo, obilazila je sporna područja, susretala se s narodnim predstavnicima vlasti i skupljala podatke o nacionalnom sastavu stanovništva na terenu. Interese bačkih Hrvata, koji su težili pripajanju Hrvatskoj, zastupao je Jerko Zlatarić, koji je prije Drugoga svjetskoga rata bio jedan od najutjecajnijih ljudi iz HSS-a u Baranji te je surađivao s bačkim HSS-ovcima, napose s Josipom Vukovićem – Điđom. Upućenost u predratna negativna iskustva, položaj i probleme bačko-baranjskih Hrvata u Kraljevini Jugoslaviji činili su ga kompetentnim da zastupa interese bačkih Hrvata u Komisiji za razgraničenje Vojvodine i Hrvatske. Prema sačuvanim bilješkama Milovana Đilasa, na području od Subotice do Bačke Palanke živjelo je 120.000 Hrvata, 40.000 Srba i 40.000 Madžara. Jerko Zlatarić je, pozivajući se na prikupljene podatke na terenu, inzistirao na interesima bačko-baranjskih Hrvata, koji su tvrdili da se prema njima u bivšoj državi nepravilno postupalo, zbog čega su njihove težnje bile usmjerene prema Zagrebu.

Postojala su dva različita stajališta u određivanju buduće pripadnosti spornih područja: nacionalni sastav te zemljopisna, prometna i ekonomska usmjerenost. Za Bačku je naglašavano da ekonomski gravitira prema Novom Sadu i Beogradu te da je treba priključiti Srbiji, a zbog prometne i gospodarske usmjerenosti Baranje na zapad za to je područje predloženo pripajanje Hrvatskoj. Ostavljena je mogućnost da se to stajalište izmijeni ako bi se teritorij nove Jugoslavije proširio na Bajski trokut i dio Baranje koji je nakon Trianonskoga ugovora ostao u Madžarskoj. Dio članova Komisije strahovao je da bi u slučaju priključenja bačkih Hrvata Hrvatskoj »mađarska manjina u Vojvodini postala odveć brojna u odnosu na jugoslavensko stanovništvo«. Zbog neusuglašenosti stajališta članova Komisije o pripadnosti sjeverozapadnih područja Bačke doneseno je privremeno rješenje.

U vezi sa spornim teritorijem Bačke naseljenim bunjevačko-šokačkim Hrvatima Komisija je došla do sljedećih zaključaka: »Srez Subotica naseljen je u golemoj većini Hrvatima. Srez Sombor od slavenskih manjina ima relativnu (neznatnu) većinu Srba i to raspoređenu tako da Srbi imaju većinu u gradu Somboru, a Hrvati na selima. Relativnu većinu od svih nacionalnosti danas imaju Mađari, a prije su imali Nijemci. U apatinskom srezu relativnu većinu od slavenskog življa imaju Hrvati, a u cijelom srezu od svih nacionalnosti danas Mađari, a prije Nijemci. U srezu Odžaci relativnu većinu imaju Slovaci, za-

tim Srbi, a u cijelom srezu od svih nacionalnosti Mađari, a prije Nijemci.

Iako je srez Subotica u apsolutnoj većini bio naseljen kompaktnim hrvatskim stanovništvom, komisija nije mogla doći do zaključka da bi se sjeverno od grada Sombora mogao uspostaviti pojas koji bi, zajedno s gradom Suboticom, pripao Hrvatskoj. Taj pojas bio bi neprirodna tvorevina koja, iako bi u njoj živjela hrvatska većina, ne bi bila cjelovito povezana, a Suboticu, kao velik privredni i kulturni centar, pretvorila bi u periferni grad čije komunikacije i cijeli privredni život struje na jug, a ne na zapad. Uključenje svih spomenutih srezova u Hrvatsku ne dolazi u obzir iz jednostavnog razloga što u nekima od tih srezova Srbi (među slavenskim stanovništvom) imaju relativnu većinu. Zato je komisija smatrala da cijeli taj teritorij treba ostati u Vojvodini. Razumije se, ako bi se taj teritorij proširio na sjever preko stare jugoslavensko-madžarske granice i uključio u sebe i Hrvate na prostoru Baje, koji se nalaze u Mađarskoj, pitanje bi se moralo ponovno uzeti u razmatranje. Prema tomu, pitanje razgraničenja na tom prostoru usko je povezano s pitanjem definitivnoga utvrđivanja granica Jugoslavije na mirovnim i drugim konferencijama.«

Pitanje Bajskoga trokuta. Nakon ukidanja vojne uprave u Madžarskoj, tijekom 1945. osnivale su se mjesne organizacije Antifašističkoga fronta Slavena u naseljima bunjevačko-šokačkih Hrvata i Srba, pri čemu je glavni organizator među Hrvatima bio Antun Karagić iz Gare. Hrvati u Bajskom trokutu nadali su se da će, zbog promijenjenih političkih prilika, njihove želje za pripojenjem Jugoslaviji biti ostvarene. Sredinom siječnja 1945. izaslanstvo Hrvata iz Bajskoga trokuta posjetilo je Josipa Broza – Tita, od kojega su dobili jamstva da će se zauzeti za njihova nastojanja u pripajanju toga područja Jugoslaviji. Radi prikupljanja podataka za razgraničenje s Madžarskom, koji bi mogli pomoći uključenju Bajskoga trokuta u sastav buduće Jugoslavije na osnovi gospodarskih, prometnih i etnografskih interesa, federalna je Hrvatska kao izaslanika poslala Jurja Andrassyja. Suradnici za sjeveroistočne granice Hrvatske za područje Bajskoga trokuta bili su: Blaško Rajić, Grga Skenderović i Vinko Žganec. Na samom terenu Andrassy je imao veliku pomoć i od lokalnih poznavatelja prilika u Bajskom trokutu Mihovila Kataneca i Matije Evetovića. Pitanje sjeverne bačke granice i Bajskoga trokuta postavio je otvoreno i Blaško Rajić za vrijeme posjeta Josipa Broza – Tita Subotici 15. VII. 1945. Antun Karagić posjetio je i CK KP Hrvatske tražeći pomoć u radu, očekujući da CK KPH vodi političku akciju u Bajskom trokutu i pomogne u javnom iznošenju zahtjeva tamošnjih Hrvata. Međutim, vanjskopolitičke prilike nisu išle u prilog željama Hrvata iz Bajskoga trokuta pa je to područje ostalo u granicama Madžarske i više nije dolazilo do ozbiljnijega pokretanja pitanja pripajanja sjeverozapadnih područja Bačke Hrvatskoj, a Hrvati iz Bajskoga trokuta, koji su agitirali za pripa-

ОБРАЗЛОЖЕЊЕ:

1. Спорне територије између Хрватске и Војводине јесу:

(а) срезови: Суботица, Сомбор, Апатин, Оџаци – северно и северо-источно од реке Дунава /Бачка/;

(б) срезови: Батина, Дарда, у сливу између ријека Драва и Дунав /Барања/;

(в) срезови: Вуковар, Шид и Илок – југо-западно и јужно од реке Дунав /Срем/.

2. Што се тиче територије под а), комисија је дошла до следећих закључака:

Срез Суботица насељен је у огромној већини Хрватима. Срез Сомбор од словенских маса има релативну /незнатну/ већину Срба и то распоређену тако – да Срби имају већину у граду Сомбору, а Хрвати на селима. Релативну већину од свих националности данас имају Мађари, а раније су имали Немци. У апатинском срезу релативну већину од словенског живља имају Хрвати, а у читавом срезу од свих националности данас Мађари, а раније Немци. У срезу Оџаци релативну већину имају Словаци, затим Срби, а у читавом срезу од свих националности Мађари, а раније Немци.

Иако је срез Суботица у апсолутној већини насељен компактним хрватским становништвом, комисија није могла доћи до закључка да би сјеверно од града Сомбора могао да се успостави један појас који би заједно са градом Суботицом припадао Хрватској. Тај појас био би једна неприродна творевина, која, иако би имала огромну већину Хрвата, не би била цјеловито повезана, а Суботицу, као крупни привредни и културни центар, претворила би у периферски град, чије комуникације и читав привредни живот струје на југ, а не на запад. Укључење свих

Dio izvješća Đilasove komisije

janje Jugoslavije, bili su izloženi teškim progonima od madžarskih vlasti.

Konačno razgraničenje. Jugoslavenska vlada kolovoza 1945. donijela je Zakon o agrarnoj reformi i kolonizaciji, koji će u znatnoj mjeri izmijeniti nacionalnu strukturu mnogobrojnih mjesta Bačke, čime je nestalo osnove da se na temelju nacionalne pripadnosti stanovništva opravdaju zahtjevi političkih predstavnika bačkih Hrvata za uključivanjem dijelova Bačke u federalnu Hrvatsku. S donošenjem Ustava NR Srbije u siječnju 1947. najviše državno tijelo Srbije prihvatilo je razgraničenje s Hrvatskom, uz manje izmjene na području Iloka i Jamene, i više nije bilo riječi o privremenom razgraničenju za područje Bačke kako ga je predložila Đilasova komisija, nego su te granice postale stalne.

Ako se usporedi razgraničenje Hrvatske i Vojvodine na području Bačke i Srijema, uočava se da je u pitanju Srijema zaobiđena povijesna državno-pravna pripadnost Srijema Hrvatskoj, a istaknuto je pitanje etničke strukture, koja je u istočnom dijelu Srijema bila u korist Srba. S druge strane, prilikom razgraničenja u Bačkoj u prvi je plan istaknuta geografska, prometna i ekonomska usmjerenost Bačke prema Srbiji, dok je zaobiđeno pitanje etničke strukture sjeverozapadnih dijelova Bačke s većinskim hrvatskim stanovništvom. Poslije je često isticano da je Baranja pripala Hrvatskoj kao kompenzacija za kotareve u Srijemu koji su pripali Vojvodini.

S etničkoga gledišta razgraničenje u slučaju Bačke bilo je nepovoljno za bačke Hrvate. Iako je Hrvatima u Vojvodini, drugoj slavenskoj skupini po brojnosti iza Srba, bio zajamčen nacionalni i kulturni razvitak, ubrzo će doći do montiranih političkih procesa 1948., zatim sustavnoga potiskivanja hrvatskoga jezika u tisku, školstvu i nazivima institucija, što je rezultiralo da se u javnom životu Bačke postupno gubilo hrvatsko obilježje.

Nakon raspada Jugoslavije 1991. pitanje granica između Hrvatske i Srbije na području Bačke djelomično je ponovno aktualizirano. Dok srpska strana inzistira na tome da granica između dviju država treba ići sredinom aktualnoga riječnoga toka Dunava, dotle hrvatska strana ističe da su, zbog promjene riječnoga toka nakon utvrđivanja katastarskih međa za habsburškoga razdoblja, dijelovi pojedinih katastarskih općina iz Hrvatske nalaze na teritoriju Bačke (oko 9600 ha zemljišta) i obratno (oko 900 ha).

Izvor: M. Štambuk-Škalić, Hrvatska istočna granica u dokumentima 1945.-1947., *Fontes : izvori za hrvatsku povijest*, Zagreb, 1/1995.

Lit.: T. Županac, Kako se krojila hrvatska istočna granica, *Nova Hrvatska*, 6/1973, London; A. Đilas, *Osporavana zemlja – Jugoslovenstvo i revolucija*, Beograd, 1990; I. Jelić, O nastanku granice između Hrvatske i Srbije, *Časopis za suvremenu povijest*, 1-3/1991, Zagreb; I. Jelić, Granica sa Srbijom (feljton), *Slobodna Dalmacija*, br. 14723-14729, Split, 1991; I. Cerovac, Tko je Tomislav Županac iz »Nove Hrvatske«?, *Slobodna dalmacija*, br. 14733, Split, 1991; M. Štajduhar, Gdje su hrvatske granice, *Danas*, br. 510, Zagreb, 1992; Lj. Boban, *Hrvatske granice od 1918. do 1993. godine*, Zagreb, 1993; D. Pavličević, Sjeveroistočne hrvatske granice, *Hrvatska povijest sjeveroistočnog područja*, Osijek, 1994; M. Klemenčić, A. Milardović, J. Vrbošić, *Činjenice o hrvatskoj Baranji*, Osijek, 1995; S. Sršan, *Sjeveroistočne granice Hrvatske*, Osijek, 2003; D. Babić, Memorandum o uzrocima i posledicama političkopravne odluke o nestanku Bunjevaca, *Bunjevačke novine*, 1/2005, Subotica.

M. Bara

ĐINĐIĆ, Zoran (Bosanski Šamac, 1. VIII. 1952. – Beograd, 12. III. 2003.), političar, filozof. Diplomirao je na Filozofskom fakultetu u Beogradu 1974., a poslijediplomski studij završio je na sveučilištu u Konstanzu (SR Njemačka), gdje je i doktorirao 1979. obranivši disertaciju *Problemi utemeljenja kritičke teorije društva kod Jürgena Habermasa.* Bio je viši znanstveni suradnik u Institutu za filozofiju i društvenu teoriju u Beogradu te kratko vrijeme profesor na Filozofskom fakultetu u Novom Sadu. Objavio je nekoliko knjiga i više desetaka filozofskih radova te s njemačkoga prevodio filozofska djela.

Jedan je od osnivača Demokratske stranke 1989. te predsjednik Izvršnoga odbora te stranke 1990.-94., a 1994. izabran je i za njezina predsjednika. Bio je zastupnik u sva tri višestranačka saziva Skupšti-

ne Srbije. Za gradonačelnika Beograda izabran je 21. II. 1997. kao kandidat koalicije *Zajedno*, koja je na lokalnim izborima 1996. odnijela pobjedu u više gradova u Srbiji. U lipnju 2000. preuzeo je dužnost koordinatora u *Savezu za promjene*, velike protumiloševićevske koalicije, a zatim postao i predstojnik središnjega izbornoga stožera i koordinator promotivne kampanje Demokratske oporbe Srbije (DOS) za savezne izbore 24. IX. 2000., na kojima je režim Slobodana Miloševića poražen. Izabran je za zastupnika u Vijeću republika Skupštine SRJ, a kad je koalicija odnijela uvjerljivu pobjedu i na republičkim parlamentarnim izborima u prosincu 2000., postao je premijer Srbije 25. I. 2001. Kao reformski nastrojen predsjednik Vlade, Srbiju je nastojao transformirati u modernu demokratsku državu i uključiti je u euroatlantske integracijske procese, što je nailazilo na snažan otpor ostataka Miloševićeva režima. Ubijen je ispred zgrade Vlade.

U vrijeme dok je bio premijer dogodilo se nekoliko važnih promjena na području manjinske politike u Srbiji, koje su imale pozitivne posljedice i za hrvatsku zajednicu u Vojvodini. Njegova je vlada prekinula praksu izgradnje »bunjevačke nacije«, koju je počeo Miloševićev režim, Hrvatima je službeno priznat status nacionalne manjine nakon raspada SFRJ, počelo je provođenje obrazovanja na hrvatskom jeziku u sklopu državnoga obrazovnoga sustava, osnovano je nekoliko važnih institucija, posebice Hrvatsko nacionalno vijeće i Novinsko-izdavačka ustanova *Hrvatska riječ*, a hrvatski je jezik ušao i u službenu uporabu u tijelima Skupštine AP Vojvodine. Političke stranke vojvođanskih Hrvata – Demokratski savez Hrvata u Vojvodini i Hrvatski narodni savez – bile su sastavni dio velike koalicije DOS-a te su sudjelovale u vlasti na pokrajinskoj razini i u Općini Subotica.

Djela: *Subjektivnost i nasilje*, Beograd, 1982 (Novi Sad, 2003); *Jesen dijalektike*, Beograd, 1987; *Jugoslavija kao nedovršena država*, Novi Sad, 1988; *Srbija ni na Istoku ni na Zapadu*, Novi Sad, 1996.

Lit.: *Zoran Đinđić : etika odgovornosti* (ur. L. Perović), Beograd, 2006; T. Žigmanov, *Hrvati u Vojvodini danas : traganje za identitetom*, Zagreb, 2006.

S. Mačković i T. Žigmanov

ĐORĐEVIĆ, **Dragoslav** (Zakuta pokraj Kraljeva, 14. I. 1887. – Beograd, ?), političar, subotički veliki župan i gradonačelnik, suprug Mare Malagurski. U razdoblju 1911.-24., osim tijekom rata, kad je mobiliziran kao pričuvni časnik, bio je najprije predavač i *suplent* u paraćinskoj gimnaziji, a prvih godina poslije Prvog svjetskog rata je profesor Gimnazije u Subotici. Bio je član Narodne radikalne strane i kasnijih režimskih političkih stranaka, često se hvaleći da je osobni prijatelj Božidara Ž. Maksimovića, najprije ministra unutarnjih poslova (1924.-27.)., a zatim prosvjete (od uvođenja šestosiječanjske diktature) i pravosuđa (1932.-34.).

Bio je čvrst eksponent centralističke politike te je sustavno negirao postojanje Hrvata-Bunjevaca u Subotici. Mjesni prohrvatski bunjevački tisak, koji ga je zbog toga često kritizirao, pogrdno ga je nazivao »tobdžijom« jer je u Suboticu ušao 14. XI. 1918. sa srpkim postrojbama kao zapovjednik topničke baterije. Podnosio je nekoliko tužbi protiv Josipa Vukovića – Đide te je ovaj 1926. zbog članka u *Nevenu* u kojem je napisao da su u Subotici nesrbi građani drugoga reda i osuđen na novčanu kaznu i mjesec dana zatvora.

U svojoj političkoj karijeri vezanoj za Suboticu najprije je imenovan i postavljen na položaj velikoga župana, na kojem je bio od 23. IV. 1924. do 14. X. 1926., a nakon toga bio je gradonačelnik do 28. IV. 1927. Početkom te godine, iako mu je dodijeljeno Odličje bijeloga orla IV. reda, gubi pozicije u mjesnim radikalskim partijskim borbama pred parlamentarne rujanske izbore. Njegovu »pravovjernu« porazila je naime »radikalsko-zemljodilska« frakcija Marka Jurića, koji će nakon toga osvojiti još jedan zastupnički mandat. Đorđević je smijenjen odlukom ministra unutarnjih poslova, koji je 27. IV. brzojavno naložio dotadašnjemu velikomu županu dr. Kolomanu Stipiću da preuzme ured gradonačelnika. U Subotici su nakon te smjene

zabilježeni masovni izljevi radosti, u bakljadi se okupilo više tisuća građana, a *Subotičke novine* od 13. V. 1927. na 1. su stranici objavila iznimno oštro intoniran članak *Novo oslobođenje*.

Nakon toga obitelj Đorđević odlazi u Beograd, a on sam nastavlja raditi kao državni službenik, visoko pozicioniran u Ministarstvu prosvjete. Neko vrijeme bio je i načelnik Odjela za osnovnu nastavu pa je na temelju toga obnašao visoku dužnost i u Skoplju. Od 1936. do 1939. bio je senator u gornjem domu jugoslavenskoga parlamenta.

Djela: *Šumadija u prošlosti i sadašnjosti*, Subotica, 1932; *Tri naroda pa ipak unitarna država. Govori u Senatu Kraljevine Jugoslavije o hrvatskom pitanju 1936-1939*, Beograd, 1939.

Izvor: Historijski arhiv Subotica, F: 47. I 277/1926.

S. Mačković

ĐORĐEVIĆ-MALAGURSKA, Mara (Su-botica, 20. XII. 1894. – Beograd, 6. VIII. 1971.), književnica, kulturna djelatnica i etnografkinja. Rođena je u bogatoj i uglednoj obitelji Malagurski Čurčić od oca Joška i majke Kristine, rođ. Stantić. Četiri razreda pučke škole završila je u Subotici, srednju naobrazbu stekla u subotičkoj Ženskoj građanskoj školi, u Strossmayerovu zavodu u Đakovu te u Višoj državnoj devojačkoj školi u Subotici. Engleski jezik studirala je u Londonu. Jedna je od prvih književnica u bačkih Bunjevaca.

Mara Đorđević-Malagurska

Rano se istaknula zauzimanjem i djelovanjem na kulturnoj sceni, nastavljajući i kasnije angažman u prosvjetnim i dobrotvornim pokretima. Prije Prvog svjetskog rata aktivna je u Katoličkom divojačkom društvu, a skupa s Justikom Skenderović za domovinski rad nagradio ju je »Hrvatski zbor« knjigama »Za materinsku rič«. Sa skupinom djevojaka izvezla je hrvatsku zastavu koja je 10. XI. 1918. pronesena Suboticom i istaknuta na tornju Gradske kuće. Bila je članica subotičkoga izaslanstva na samoproglašenoj Velikoj narodnoj skupštini u Novom Sadu 25. XI. 1918.

S Dragoslavom Đorđevićem, koji joj je bio šef i Đorđem Pendžićem, radila je od studenoga 1918. do prosinca 1919. u vojnoj cenzuri u Subotici. Književni i društveni rad nastavlja i u Kraljevini SHS, no sve se više udaljava od prohrvatskih ideja. S vremenom je počela zastupati unitaristička i prorežimska stajališta o Bunjevcima, osobito nakon udaje za radikala Dragoslava Đorđevića 1919., velikoga župana i poslije gradonačelnika Subotice. Dok je obnašao vlast u Subotici, uz zauzimanje Mare Đorđević-Malagurski i drugih prorežimskih bunjevačkih prvaka, potkraj 1925. počela je djelovati Bunjevačka prosvetna matica, u kojoj će ona predstavljati jednu o glavnih pokretačkih snaga.

Književnošću se počela baviti 1912., kad se, pod pseudonimom Nevenka, javila u subotičkom *Nevenu*. Svoju prvu novelu *Gurga Palocija* objavila je u *Književnom severu* 1925. Napisala je i kraći scenski igrokaz *Bunjevački običaji u slikama*, koji je izveden na dan svečanoga otvorenja *Bunjevačke prosvetne matice* 1. I. 1927. God. 1928. postiže svoj prvi književni uspjeh: na natječaju beogradskoga Ženskoga udruženja prijatelja umjetnosti *Cvijeta Zuzorić* dobiva prvu nagradu za novelu *Vita Đanina*, koju će sljedeće godine objaviti u beogradskom časopisu *Misao*. Književno djelovanje nastavlja i nakon selidbe u Beograd 1929., kamo je cijela obitelj otišla nakon što je njezin muž smijenjen s položaja u Subotici 1927. Za zbirku pripovijedaka *Vita Đanina i druge pripovetke iz bunjevačkog života*, dobila je nagradu Srpske kraljevske akademije za najbolje književno djelo objavljeno u 1931 godini. Njezina je proza i u Subotici nailazila na jednoglasno odobravanje, i od publike i od književne kritike. U njoj se s perspektive žene

opisuju život na salašu i odnosi u obitelji, a tematika koju je obrađivala s jednakim se zanimanjem čitala i u gradu i na selu. Proučavala je bunjevačke narodne običaje u Bačkoj i Subotici, skupljala bunjevačke narodne pjesme, pisala o životu Bunjevaca. Na te je teme do 1941. književne i etnografske priloge objavljivala u časopisima *Književni sever* (Subotica), *Glasnik Jugoslovenskog profesorskog društva* (Beograd) i *Misao* (Beograd), kalendarima *Vardar* i *Bunjevački kalendar* te subotičkim listovima *Bačvanin*, *Bunjevačke novine*, *Jugoslovenske novine*, *Subotički glasnik* i *Zemljodilac*. Autorica je kazališne drame *Manda Vojnićeva*, a prevodila je s engleskoga (Oscar Wilde i dr.)

U *Bunjevačkom kalendaru za 1941. godinu*, koji je uredila i izdala, objavila je i programski tekst *Da Bunjevac živi!*, u čijim je uvodnim rečenicama sažeta ideologija koja je više od dva desetljeća širena iz Beograda: »Mi smo Bunjevci! Mi hoćemo da ostanemo Bunjevci! Mi nismo Hrvati! Mi smo bili i ostajemo Bunjevci!«. Taj je tekst zapravo skraćeno predavanje koje je održala na Radio Beogradu 27. X. 1940.

Sve što je napisala do 1941., a ostalo je u rukopisu, nestalo je tijekom rata. Tako je izgubljen njezin povijesno-psihološki roman *Ničiji*, povijesna pripovijetka *Pajica Kantorov* te prikupljena etnografska građa o Bunjevcima. Nakon rata pisala je sve manje, javljala se tek sitnijim prilozima u beogradskom listu *Savremenik*. Pseudonimi: Nevenka, B., N., P., R.

Djela: *Bunjevački običaji u slikama (Materice, Badnje veče, Prelje, Rakijare, Polivači, Kraljice, Svatovi)*, Subotica, [1927]; *Vita Đanina i druge pripovetke iz bunjevačkog života*, Beograd, 1933 (Subotica, 1940)[2]; *Stara bunjevačka narodna nošnja i vez*, Subotica, 1940 (pretisak iz *Glasnika Jugoslovenskog profesorskog društva*, 11-12/XVIII, Beograd, 1938); *Bunjevka o Bunjevcima*, Subotica, 1941; *Bunjevački kalendar za 1941. godinu*, (ur.) Subotica, 1941; *Vita Đanina. Pripovetka iz bunjevačkog života*, Beograd, 1951.

Izvori: Historijski arhiv Subotica, F:2. 27.30; 27.31; 27.34; F:42.03; 42.04.

Lit.: *Neven*, Subotica, 38, 52/1912, 34/1913, 15/1914; B. Miljković, Vita Đanina i druge pripovetke iz bunjevačkog života, *Srpski književni glasnik*, 6/1933, Beograd; D. Aleksić, Tri naša nova pisca, *Vreme*, br. 4023, Beograd, 1933; J. Belović-Bernadžikova, Naše Bunjevke, *Pokret*, 1933; M. Janković, Mara Đorđević Malagurska, Vita Đanina, *Misao*, 3-6/1933, Beograd, 1933; *Jugoslovenski dnevnik*, br. 90, Subotica, 1933; M. Jevtić, Mara Đorđević Malagurski. Vita Đanina, *Banatski glasnik*, br. 35, Veliki Bečkerek, 1933; M. Kostić-Selem, Posle čitanja jedne neobične knjige. Život i rad gđe Đorđević Malagurski Mare, *Jugoslovenski dnevnik*, br. 58, Subotica, 1934; M. Car, Mara Đorđević Malgurski, Vita Đanina, *Letopis Matice Srpske*, 2/1934, Novi Sad; J. Šokčić, *Subotica pre i posle oslobođenja*, Subotica, 1934; N. Tintić, O savremenoj književnosti bunjevačkih Hrvata, *Jadranski dnevnik*, br. 218, 224, Split, 1938; B. Pavić, O savremenoj bunjevačkoj književnosti, *Mladi sever*, 4/1938, Novi Sad; *Politika*, Beograd, 10. VIII. 1971; *Subotičke novine*, Subotica, 13. VIII. 1971; *Leksikon pisaca Jugoslavije*, 2, Novi Sad, 1979; *Jugoslovenski književni leksikon*, Novi Sad, 1984; *Hrvatski biografski leksikon*, 3, Zagreb, 1993; E. Bažant, N. Bašić Palković, *Književni sever (1925-1935). Bibliografija*, Beograd, 1999; P. Vuković, Počeci »ženskoga pisma« u Bunjevaka, *Informator o kulturnom stvaralaštvu u manjinskim zajednicama u Vojvodini*, br. 24, Novi Sad, 2001.

S. Mačković i E. Bažant

Đuga

ĐUGA (*tur*. gugiim: bakren sud za vodu), u bačkih Hrvata keramički vrč za vodu širega grlića. Obično je bila žućkasta, a neke su bile i ukrašene cvjetovima ili prugama. Koristila se pri nošenju vode radnicima na njivu ili u vinograd, jer je voda u njoj dulje ostajala hladna. Od vrha grlića do polovice đuge protezao se šupalj držak s rupicom u sredini, iz koje se pila voda, dok se preko širega grlića voda izlijevala.

Lit.: L. Štilinović, Pripovitka o đugi, u: *Iz baštine bačkih Hrvata Bunjevaca*, Zagreb, 1998.

N. Tumbas

ĐUKIĆ, **Kalor** (Subotica, 4. X. 1820. – Subotica, 2. VI. 1910.), zemljoposjednik, virilni i izabrani zastupnik subotičkoga predstavničkoga tijela tijekom više desetljeća, društveni djelatnik. Sin Mije i Katarine, rođ. Prćić. Sve do sredine 1890-ih na listama najvećih poreznih obveznika njegovo se ime spominje uz dodatak »s braćom«, što svjedoči da su živjeli u zadruzi. Sa suprugom Tezom, rođ. Milodanović, živio je u skromnoj kući na Somborskoj cesti, uz objekt čiji je ugaoni dio okrenut prema Blaškovu križu. God. 1903. posjedovao je 127 katastarskih jutara zemlje. Bio je član Pučke kasine od osnutka i njezin treći predsjednik (1891.-96.). Godišnja skupština Pučke kasine 5. I. 1896. prihvatila je njegovu pisanu molbu da ga zbog starosti oslobodi obveze vođenja Kasine. Međutim, već 2. V., nakon samo nekoliko mjeseci, bio je, uz Ivana Malagurskoga, inicijator potpisivanja molbe koja će biti upućena ministru prosvjete Vlašiću. U njoj je traženo da se, u skladu s ugarskim zakonima, u pučkim školama u kojima su bunjevačka djeca činila većinu nastava održava na njihovu materinskom jeziku. Molbu je potpisom poduprlo oko tisuću Subotičana.

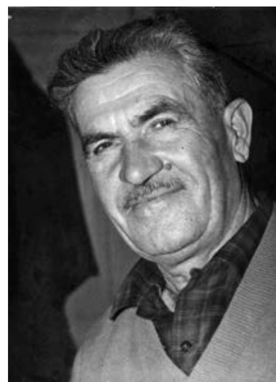
Kalor Đukić

Izvori: Hisorijski arhiv Subotice, F:451. 1560/1820; F:2. 966/polg. 1864; 4037/polg. 1868; 2410/polg. 1869.

Lit.: *Neven*, Subotica, 5/1891, 2,6/1896, 2/1903, 6/1910; *Subotičke novine*, Subotica, 1. I. 1893, 12. I. 1896; M. Grlica, Izranjanje iz zaborava. Članovi Pučke kasine na fotografiji iz 1903. godine, *Museion*, 5, Subotica, 2006.

M. Grlica

ĐUKIĆ, **Vinco** (Sentivan, 22. I. 1901. – Sentivan, 3. X. 1985.), zemljoposjednik, kulturni i politički djelatnik. Rođen je u imućnoj seljačkoj obitelji Sentivanca Vece i Pačirkinje Vece, rođ. Kulešević. Osnovnu naobrazbu, šest razreda pučke škole, stekao je u rodnom selu. Svojedobno je slovio kao jedna od najobrazovanijih osoba među svojim sunarodnjacima, bio je istinski ljubitelj hrvatske pisane riječi. Između dvaju svjetskih ratova, često u nezavidnim uvjetima Horthyjeva režima, bio je ustrajan organizator prela, svojevrsnih zabavnih i kulturnih okupljanja bunjevačko-hrvatskoga puka koja su se organizirana na Marindan. Zahvaljujući njemu, u Sentivanu su redovito priređivani pučki igrokazi, ponajprije djela Ivana Petreša i Antuna Karagića.

Vinco Đukić

God. 1945. utemeljuje mjesnu organizaciju Antifašističkog fronta Slavena (AFS) i sudjeluje na njegovu I. kongresu u Baji, gdje je izabran za člana Središnjega odbora za Bačku. Na toj dužnosti ostaje do II. kongresa AFS-a u Aljmašu, gdje je smijenjen jer je potkraj 1946., vodeći izaslanstvo bačkih Hrvata, od Josipa Broza – Tita tražio priključenje Bajskoga trokuta Jugoslaviji. Zbog toga je za vrijeme Informbiroa osuđen za veleizdaju, kulaštvo i klerikalizam, imovina mu je zaplijenjena te je isključen iz političkoga i kulturnoga života tadašnjega Saveza Južnih Slavena. Više godina proveo je u zloglasnim zatvorima staljinističkoga Rákosijeva poretka. Iako u vrijeme Madžarske revolucije u listopadu 1956. nastoji smiriti razbuktale strasti nezadovoljnih suseljana, 1957. i njega zahvaća odmazda Kádárova poretka te ga

ponovno muče i zatvaraju. Nakon tih gorkih iskustava potpuno se povlači iz političkoga i kulturnoga života, ali do kraja života ostaje gorljivim zagovornikom hrvatskoga jezika i kulture te nastoji snažiti poljuljanu nacionalnu svijest bačkih Hrvata.

Lit.: Z. Šibalin, Ponosim se njime, *Hrvatski kalendar*, Budimpešta, 2003.

Ž. Mandić

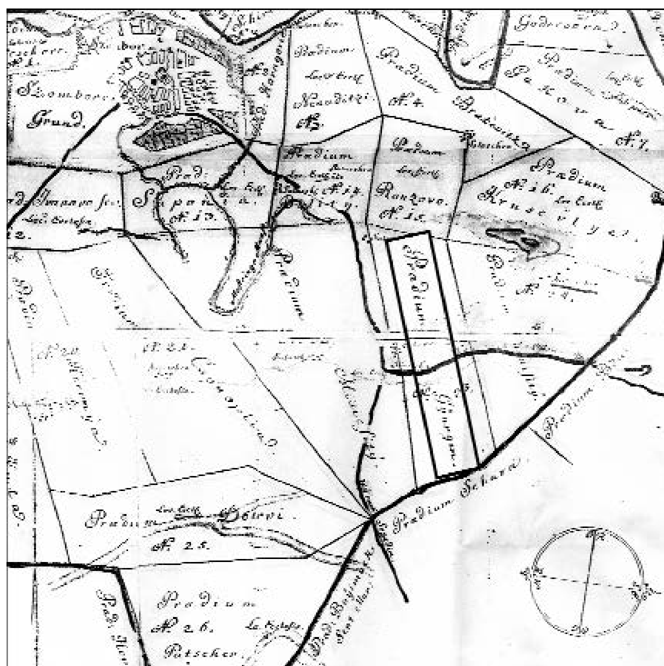
ĐURĐEV (Đurđevo), pučki naziv za blagdan sv. Jurja 23. travnja. Među bunjevačkim i šokačkim pukom u Bačkoj slovio je kao donositelj proljeća. U zapadnoj i istočnoj crkvi sv. Juraj pripada među najštovanije svece. Rodom je iz Kapadocije, bio je rimski časnik koji je zbog vjere mučen za progona kršćana u doba cara Dioklecijana, a 290. odrubljena mu je glava. Među legendama o njemu najpoznatija je ona o pobjedi nad zmajem, simbolom zla.

Uz »Đurđev« je u bačkih Bunjevaca vezano nekoliko običaja. U crkvama se s tim blagdanom pozdravljenje ujutro zvonilo sat prije, a navečer sat poslije, pa je radni dan tako produljen za dva sata, što je trajalo do »Mijolja«, tj. blagdana arkanđela Mihaela, Gabriela i Rafaela 29. rujna. »Arendaši« i sluge »pogađali« su se s gazdama za rad u razdoblju koje je počinjalo s »Đurđevom«, a oni koji su živjeli u iznajmljenim kućama – »kirijaši« – selili su se jer su i te pogodbe često bile vezane uz ovaj blagdan. U ovisnosti o vremenskim prilikama, salašari i siromašniji počinjali bi hodati bosi oko »Đurđeva«.

Lit.: A. Sekulić, *Bački Hrvati*, Zagreb, 1991; A. Stantić, Adeti na Đurđev i Markovo, *Subotičke novine*, 16/2004, Subotica.

P. Skenderović

ĐURĐIN 1. nekadašnja pustara jugoistočno od Sombora. Prvi poznati podatak o njoj nalazi se na vojnoj mapi koju je izradio Karschmit 1720. i na kojoj je upisano *Praedium Györgyin*. Bila je okružena drugim pustarama: Rančevo, Kruševlje, Militić (Lemeš) i Šara. U zakup su je uzeli lemeški plemići 1756., a ubrzo su je i kupili, sudeći prema zapisima Ivana Zbiška, fiškala bačkoga komorskoga distrikta. Kako je od 1753. intenzivirano naseljavanje plemića u Lemeš, i to pretežito Madžara, pojavio se nedostatak zemlje pa su između

Pustara Đurđin

njih i hrvatskih plemića izbijali česti sporovi. Djelomice su riješeni zakupom pustare Đurđin, koja se utopila u lemeški atar pa je i toponim s vremenom zaboravljen.

Neki povjesničari, kao što su János Muhi i Halasi Kun, smatraju da je na području gdje se nalazila pustara Đurđin nekad bio grad Hajskilovrenac ili Haj SzentLörinc, točnije *Praepositura Sancti Laurenti de Hay*, drugo po važnosti mjesto u Bodroškoj županiji, odmah poslije samoga Bodroga. Hajskilovrenac je bio važno trgovačko središte prije turske vladavine, u njemu su se održavale sjednice županijske skupštine, a 1330. godine pripadalo mu je 8-9 sela.

2. naselje u subotičkoj općini jugozapadno od Subotice, 1746. st. (2002.). Lokalnim cestama povezan je sa Starim Žednikom i Mišićevom, sa Suboticom je bio povezan željezničkom prugom Subotica – Crvenka, koja već dulje vrijeme nije u uporabi. Smješten je na valovitoj Bačkoj lesnoj zaravni na 114 m nadmorske visine te su brežuljci i udoline na terenu jasno vidljivi. Đurđinska dolina pruža se u pravcu sjeverozapad-jugoistok, u njoj je zastupljena ritska crnica, a oko nje je rasprostranjen černozem i livadska crnica.

Prvi podaci o naselju potječu iz isprave od 16. II. 1462., izdane u Budimu, kojom kralj Matija svojoj majci Elizabeti daruje, među ostalim, i pustaru Đurđin. Poslije se spominje u biskupskim poreznim knjigama (1543. – 14 novčića), turskim defterima (1580. – 17 domova; 1590./91. – 26 domova). Slavensko se stanovništvo 1598. odselilo u okolicu Ostrogona (*madž.* Esztergom) te je područje opustjelo, a nakon turskoga razdoblja uključeno je u subotičko područje kao jedna od pustara po kojoj su rasuti salaši Hrvata-Bunjevaca. Na desnoj obali Krivaje na lesnoj gredi nalazi se arheološki lokalitet Gradina ili Kraljičina zemlja. Na tom je mjestu nekad bila crkva sa srednjovjekovnim grobljem naselja. Na više mjesta đurđinske pustare otkriveni su tragovi sarmatskih naselja.

Današnje je naselje iz salašarskoga sredinom XX. st. preraslo u urbano. Salaša danas ima malo, a primjetno je i nestajanje salašarskih šorova: Prćićev šor, Ivandekićev šor, Dulićev šor, Milodanovićev šor, Stantićev kraj... Teritorij Đurđina obuhvaća pustare Đurđin, veći dio pustare Pavlovac i dio pustare Žednik. U ataru su zaseoci Mala Pešta, Đurđinski Salaši i Pavlovac. Na đurđinskoj je pustari 1880. popisano 1546 stanovnika, a 1904. ukupno 1896 rimokatolika, sve samih Hrvata, uz 2 židovska stanovnika. Crkvena je općina osnovana 1923., a vikarija 1926. Rimokatolička crkva sv. Josipa radnika izgrađena je 1935. u ranokršćanskom stilu. Matice krštenih i vjenčanih vode se od 1937., a matice umrlih od 1953. Župom je Đurđin postao 1956. Nakon 1948., s formiranjem sela, postupno se doseljavaju srpske porodice iz Srbije, Bosne i Hercegovine te Dalmacije, čiji se članovi zapošljavaju u mjesnim seoskim zadrugama. Posljednjih godina podignuta je pravoslavna crkva.

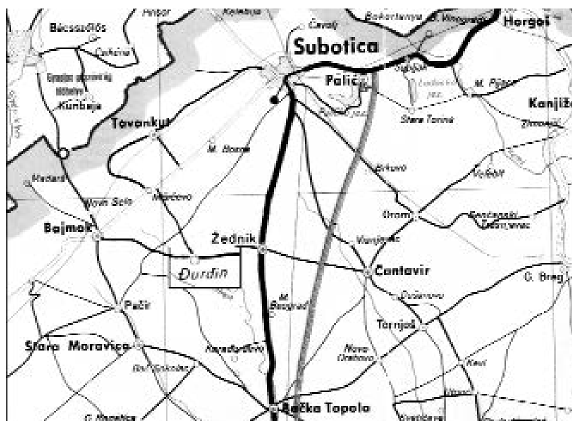
Od 1970-ih depopulacijsko je naselje, a smanjenje broja stanovništva vidljivo je iz tablice:

Godina	Br. stan.
1948.	2738
1953.	2664
1961.	2992
1971.	2805
1981.	2297
1991.	1911
2002.	1746

Nacionalna struktura:

godina
ukupno
Hrvati i Bunjevci
Srbi
Jugoslaveni
Madžari
ostali

U razdoblju od 1991. do 2002. u naselje se doselilo 213 stanovnika, uglavnom s područja zahvaćenim ratom u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini. Stanovništvo se pre-

Đurđin

težito bavi poljoprivredom, uglavnom ratarstvom (žitarice) i stočarstvom (mliječno govedarstvo i svinjogojstvo). Većina radno aktivnoga stanovništva radi u poljoprivrednom kombinatu *Nova brazda* ili u Subotici.

U selu se nalazi Osnovna škola *Vladimir Nazor*, u kojoj se od 2002. nastava održava i na hrvatskom jeziku, a od iste godine u selu djeluje i Hrvatsko kulturno-prosvjetno društvo *Đurđin*. Postoji i mjesni ured te zdravstvena ambulanta.

U Đurđinu su rođeni sluga Božji o. Gerard Tomo Stantić (1876.-1956.), karmelićanin; Ante Stantić (1919.), karmelićanin, od 1956. do 1963. vicerektor i rektor Međunarodnoga papinskoga zavoda *Teresianum* u Rimu; Bolto Dulić (1905.-1982.), arhitekt; umjetnice u tehnici slame Kata Rogić, Marija Ivković Ivandekić, Matija Dulić i Nina Poljaković. S područja Đurđina potječu velike bunjevačko-hrvatske porodice Dulići, Stantići, Jaramazovići, Prćići i dr.

Izvor: Historijski arhiv Sombor, Zbirka karata, sig. 4; Fond Bačko-bodroške županije, sig. 71/1765.

Lit.: I. Iványi, *Bács-Bodrog vármegye földrajzi és történelmi helynévtára*, I,[2] IV, Szabadka, 1909, 1907; J. Muhi, *Zombor története*, Zombor, 1944; *O proizvodnim snagama Subotice*, Subotica, 1964; B. H. Vojnić, *Moj grad u davnini. Subotica 1391. do 1941.*, Subotica, 1971; M. Popović, J. Dinić, *Urbano geografska proučavanja naselja Jugoslavije. Primer velikog panonskog naselja Subotice*, Beograd, 1978; B. Bukurov, *Subotica i njena okolina*, Novi Sad, 1983; I. Prćić, *Đurdin*, Đurdin, 1985; *Koreni. Svedočenje vekova. Pravni položaj i stanovništvo Subotice 1391-1828*, Subotica, 1991; A, Sekulić, *Bački Hrvati*, Zagreb, 1991; *Schematismus Dioecesis Suboticanae*, Suboticae, 1993; A. Sekulić, *Hrvatski bački mjestopisi*, Zagreb, 1994; B. Duranci, *Vojvodina, bogatstvo različitosti*, Novi Sad, 2002; *Popis stanovništva, naselja i stanova u 2002.*, Beograd, 2003; *Geografska enciklopedija naselja Srbije. Vojvodina*, Beograd, 2005; T. Marković, *Opština Subotica. Geografska monografija*, Novi Sad, 2006.

S. Stantić

ĐURĐINSKI KOMORNI ORKESTAR »MUSICA CHORDA«, orkestar mladih koji čine u prvom redu polaznici škole za tamburu u Đurđinu što je od 1997. vodi Nela Skenderović. Prvi su put javno nastupili za Božić 1998. u crkvi sv. Josipa Radnika u Đurđinu, a pod današnjim imenom četiri godine poslije, kad su priredili božićni koncert u župnoj dvorani u Đurđinu. Od svojih početaka orkestar je bio upućen na suradnju s učenicima škola za tamburu iz okolnih mjesta (Mala Bosna, Žednik, Lemeš, Subotica), a skupa je nastupao i s tamburaškim orkestrom *Bisernica* iz Aljmaša (*madž*. Bácsalmás) i sa zborom *Szilveszter Hajnal* iz Lemeša. Sudjelovao je na 4 Zlatne harfe, imao je 6 samostalnih koncerata (u Đurđinu i Lemešu), svirao je na 21 misi o Božiću, Uskrsu, Gerardovu danu (u Đurđinu, Žedniku, Maloj Bosni, Somboru i Subotici), a imao je i 21 nastup u sklopu književnih večeri, predstavljanja knjiga i u drugim prigodama (u Đurđinu, Maloj Bosni, Aljmašu, Lemešu, HKUD-u *Vladimir Nazor* u Somboru te Gradskom

muzeju, Gradskoj vijećnici, Gradskoj knjižnici i HKC-u *Bunjevačko kolo* u Subotici).

T. Žigmanov

ĐURETIĆ, **Marko** (Santovo, 29. V. 1865. – Santovo, 11. VII. 1923.), ratar, istaknuti rodoljub i mučenik. Rođen je u siromašnoj seljačkoj obitelji od oca Matije i majke Marice, rođ. Andrinčin. Završio je samo četiri razreda pučke škole jer je trebao služiti kod imućnih Nijemaca u Čataliji, gdje dobro naučio njemački jezik. Prema tvrdnjama santovačkoga župnika Kalora Jerkovića, slovio je za jednu od najobrazovanijih osoba među svojim sunarodnjacima, koji »povrh svega ljubi knyige horvatzke, a mimo toga štije i magjarski i nimački«.

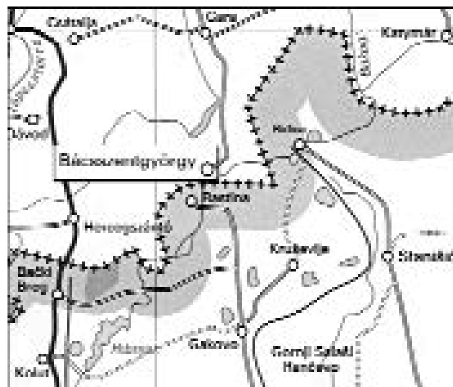
Već se zarana zalaže za čuvanje narodnih običaja. God. 1883., kad je organizirao prosvjed protiv zabrane održavanja »šokačkih poklada«, bio je zatvoren i fizički maltretiran od strane seoskih pandura. Istinskim vođom svojih sunarodnjaka pokazao se 1896., kad se diljem Ugarske slavilo tisućljeće madžarske državnosti i kad su vlasti u Santovu, a s njima u sprezi i pomadžareni santovački župnik János Báthori (prvotno ime Ivan Burnać), izjavili kako i santovački Hrvati (Šokci) trebaju djelatno sudjelovati u zajedničkom madžarskom misnom slavlju. Poklik Marka Đuretića: »Krv nije voda!« bio je dovoljan da se santovački Hrvati toj zapovijedi usprotive i izbore za svoja prava. Zbog toga je uskoro bio žigosan kao »buntovnik« te utamničen i zlostavljan. Nakon godinu dana, kad santovački Madžari, na biskupov i župnikov poticaj, zahtijevaju polovicu crkvenih obreda, opet je na čelu branitelja narodnosnih prava. Budući da mu je zdravlje pogoršano, nije bio član izaslanstava santovačkih Hrvata koji su tražili vraćanje svojih prava kod kalačkoga nadbiskupa Gy. Császka, ministra vjera u Budimpešti te Kraljevskoj kancelariji u Beču, ali se uz njegovo ime vežu sve molbe i prosvjedna pisma napisana na madžarskom, odnosno na njemačkom jeziku. Njegov uzor, ustrajnost i nepokolebljivost Santovcima su još dugo davali snagu protiv asimilacijskih nasrtaja, o čemu svjedoči i bećarac (gdje se spominje s nadimkom): »Volji svoje, al' onako žarko / ko što volji Grkalovrin Marko«.

Lit.: S. Velin, *Santovački rodoljubi* (rukopis).

Ž. Mandić

ĐURIĆ (*madž.* Bácsszentgyörgy), seoce između Gare i Santova uz samu madžarsko-srbijansku državnu granicu, 190 stanovnika (2001.). Šokački ga Hrvati zovu Đuriće.

Prijašnja službena imena: 1425. Zenthgywrgh; 1658. Mali i Veliki Gyuricz; 1650. Kis-Gyurity; 1701. Nagy Gyurics, Kis Gurics; 1656. Gyurity; 1733. Gyurics; 1750. Deserto (pustara) Gurics; 1770. Gyurity; 1825. Gyurits; 1893. Gyuritymajor; 1904. Györgypuszta; 1947. Bácsszentgyörgy. Prozvali su ga po crkvi posvećenoj svetom Đurđu (Szent György). Upravno je pripadao Barački (1895.-1905.), Riđici (1906.-21.) i Gari (1921.-47.).

Đurić (Bácsszentgyörgy)

God. 1655. među hrvatska naselja ubrajaju se Veliki i Mali Đurić. Kis-Gyurics i Nagy-Gyurics 1700. Kalačkoj nadbiskupiji plaćaju po 12 forinti crkvene desetine. Na početku 18. st. Gyurics nalazimo među 12 bajskih pustara. Naseljen je 1765. U selu je 1910. službeno bilo 96 Hrvata (ukupan broj stanovnika 328). Poslije Prvog svjetskog rata održan je u selu zbor radi pripajanja Kraljevini SHS, ali je selo ostalo u Madžarskoj. Broj Hrvata se kretao

ovako: 1941. – 10 (ukupno stanovnika: 466), 1960. – 44 (ukupan broj stanovnika 444), 1980. – 43 (ukupno stanovnika 338). Samostalnim je naseljem postao 1947.

Đurićko se područje prostire na 1473 hektara. Početkom 1960-ih u mjesnoj crkvi prestale su se održavati mise na hrvatskom jeziku. Na Đurđevo 2005. posvećena je nova seoska zastava i grb.

Izvori: Bács megye helységeinek jegyzéke 1733-ból, Országos Levéltar, Kanc, Litt. Comit. Bach, 1733., nr. 81; Országos Levéltar, E. 150 Eccles. fasc. 6, nr. 12; Kartoteka Széchenyijeve knjižnice u Budimpešti, 501; Arhiv Vojvodine, Urbarijalni popisi, 13 330. kutija.

Lit.: G. Grosschmid, Magyarország népesítésének áttekintése. Figyelemmel Bács-Bodrog vármegye történetére. In: *Bács-Bodrogh vármegye Történelmi Társulat évkönyve*, 4/1887, Zombor; D. Csánki, *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában*, Budapest, 1890-1913; *Bács-Bodrog vármegye egyetemes monografiája*, I-II, ur. Gy. Dudás, Zombor, 1896; J. Rapcsányi, *Magyar városok monográfiája. Baja és Bács-Bodrog vármegye községei*, Budapest, 1934; D. Popović, *Srbi u Vojvodini*, II. Novi Sad, 1959; L. Kiss, *Földrajzi nevek etimológiai szótára*, Budapest, 1980; M. Kőhegyi, *Baja története a kezdetektől 1944-ig*, Budapest, 1989.

Ž. Mandić

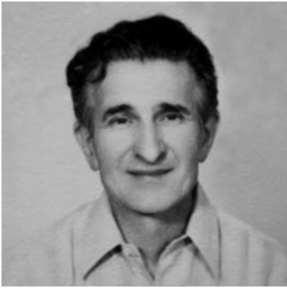
ĐURIĆ, **Stipan** (Santovo, 27. II. 1970.), kazališni glumac, pjevač, kulturni djelatnik. Rođen je u šokačkoj obitelji od oca Matije i majke Marice, rođ Tomašev. Djetinjstvo je proveo i osnovnu školu pohađao u Santovu. Maturirao je u budimpeštanskoj Hrvatsko-srpskoj gimnaziji 1984. Čari velegrada i zov glumačkoga zvanja zadržao ga je u madžarskom glavnom gradu, gdje je poslije završio glumačku školu pri Narodnom kazalištu te se glazbeno usavršavao u Operetnom teatru, gdje je primljen u stalni angažman 1993. Od 1999. do danas u statusu je slobodnoga umjetnika. Surađivao je s mnogobrojnim kazalištima diljem Madžarske i Hrvatske (Operetni i Komorni teatar u Budimpešti; HNK u Osijeku; Kazalište Virovitica; Kazalište *Komedija* u Zagrebu i dr.), a gostovao je i u Njemačkoj, Austriji, Italiji, Japanu, Australiji...

Za njegov glumački razvoj iznimno je važno Hrvatsko kazalište u Pečuhu, u čijim je projektima angažiran od samog osnutka 1992. do danas. Najveće uspjehe postiže u komedijama, ali mu nisu strane ni drame. Djeluje i kao redatelj, s raznim ansamblima sudjeluje na operetno-glazbenim koncertima, igra u radiodramama, često nastupa na pjesničkim večerima te kao pjevač u pratnji svojega tamburaškoga sastava. Glumi na filmu i u reklamnim spotovima, a bavi se i sinkronizacijom filmova. God. 2004. na Sveučilištu u Pečuhu diplomirao je kao organizator obrazovanja te je stjekao specijalizaciju na odjelu za kazalište.

Odigrao je velik broj uloga u mjuziklima, operetama i dramskim djelima. U mjuziklima je nastupio u ulogama Cervantesa-Don Quijotea (R. Wasserman-Leigh, *Čovjek iz Manče*, 1996. i 2002.); Lanka Hawkinsa (G. Gershwin, *Crazy for you*, 1995.); kardinala Rauschera (Levay-Kunze, *Elizabeth*, 1996.); u operetama u ulogama Florimonda (I. Kalman, *Ljubica s Montmartrea*, 1997.); Bonija (I. Kalman, *Kneginja čardaša*, 2000.); Celestina (P. Abraham, *Bal u Savoyu*, 1998.); Cascada i Raula St. Briochea (F. Lehar, *Vesela udovica*, 1993. i 2002.); grofa Pixija i Mixija (K. Szirmai, *Mágnás Miska*, 1993.); Worchestera (F. Lehar, *Grof od Luxemburga*, 2001.). U dramskim izvedbama bio je Argan (Molière, *Umišljeni bolesnik*, 1999.); Šimurina (I. Brešan, *Predstava Hamleta u selu Mrduša Donja*, 1992.); Harpagon (Molière, *Škrtac*, 1997.); Šano-Šlajpunder (A. Karagić, *Rastatkinja*, 1993.); Joso (I. Petreš, *Dva bila gavrana*, 1998.); Dvorska luda (G. Vitez, *Plava boja snijega*, 2005.); Detektiv (J. Cvenić, *Kvaka s vratima*, 2003.); Oliver (N. Coward, *Osobne stvari*, 2005.); Josina-Joso (P. Budak, *Klupko*, 2004.); Mladen (M. Gavran, *Veseli četverokut*, 2006.); Königseck (Mujičić-Senker-Škrabe, *Trenk, iliti divlji baron*, 2006.); Marko Gugić (A. Karagić, *Pošteni varalica*, 2007.)

Ž. Mandić

ĐURIĆ, **Stjepan** (Subotica, 30. III. 1923. – Velika Gorica, 24. IV. 1982.), magistar farmacije i profesor povijesti, društveni djelatnik. Sin Stipana, dipl. šumara, i Jage,

Stjepan Đurić

rođ. Perčić. Osnovnu školu i gimnaziju završio je u Subotici. Studij farmacije počeo je u Segedinu 1941. Ratne godine provodi radeći u sanitetskoj službi u Subotici. Studij je nastavio na Farmaceutsko-biokemijskom fakultetu u Zagrebu, gdje je i diplomirao 1949. Radio je kao ljekarnik i ravnatelj ljekarni u Žedniku, Tavankutu, Subotici, na Paliću, u Makarskoj i Apatinu. Studirao je uz rad povijest na novoosnovanom Odsjeku za povijest Filozofskoga fakulteta u Novom Sadu, gdje je i diplomirao u prvoj generaciji profesora povijesti. Znanstveno-popularne članke, npr. *60 godina rada apoteke na Paliću*, *Najstarije subotičke apoteke* i druge objavio je u *Subotičkim novinama*, a stručne članke, npr. *Subotičke apoteke u drugoj polovini XIX. veka*, objavljivao je u *Arhivu za farmaciju* (Beograd). Na znanstvenom savjetovanju Društva za povijest zdravstvene kulture Jugoslavije sudjelovao je s referatom *Historijski razvoj zdravstvenih ustanova Jugoslavije*, a sa stručnim prilozima u vezi s historiografijom farmacije i lokalnom poviješću ljekarništva u Subotici i okolici sudjelovao je i na stručnim skupovima drugih strukovnih udruga. Okosnicu njegova društvenoga angažmana čini problematiziranje položaja bačkih Hrvata, proučavanje njihove povijesti i očuvanje hrvatskoga nacionalnoga identiteta u Vojvodini. U ostavštini koja se čuva kod njegove kćeri Dubravke Nemec u Zagrebu nalaze su mnogobrojne neobjavljene novele, kratke priče, drame, eseji, dnevnički zapisi, lokalne kronike i prijevodi s njemačkoga i francuskoga jezika.

K. Nemec

ĐUVEGIJA (*tur*. güveyi), zaručnik, mladoženja. Osim u podunavskih Hrvata, naziv je u uporabi i u Hrvata u Bosni, Hercegovini, dijelu Dalmacije i Slavoniji, a tradicionalno ga rabi i srpsko stanovništvo u tim krajevima te u Srbiji.

Za đuvegiju se vežu mnogobrojni svadbeni običaji. Kad je riječ o svadbenoj odjeći mladenaca, koju etnolozi tumače različitim magijskim svrhama (najčešće namjerom da se odbiju zli utjecaji, što je vidljivije u opremi »snaše« nego đuvegije), đuvegijina je nošnja jednostavnija i s manje ukrasa. Običaj je da svekar plaća oba svadbena ruha. Đuvegiji se kupovalo novo odijelo i čizme, koje su trebale trajati cijeli život. Odijelo je bilo crno, od kupovnoga štofa, a nosilo se uz bijelu košulju te prsluk sa zlatnom, srebrnom ili metalnom »pucadi«. Košulje su se potkraj XIX. i početkom XX. st. nosile bez »poše« (kravate), a poslije s njom. Ako je svadba bila zimi, kupovao se i zimski kaput. Mladoženja je bio zakićen perlicom (najčešće od umjetnoga bijeloga cvijeća) sličnom mladenkinu ukrasu za glavu. Šešir je bio obvezan, a ponegdje bi na njega bio pričvršćen i odgovarajući ukras – svadbeni vjenčić ili kitica. Đuvegija je tijekom večere dugo vremena sjedio »pod šeširom«, tj. sa šeširom na glavi.

U Subotici je bunjevački običaj da đuvegija »snašu« (nevjestu) prenese preko Gabrić-ćuprije (odnosno na mjestu gdje se ona nekad nalazila), što se smatralo jamstvom čvrstoga i neraskidivoga braka. Ponegdje je zabilježeno da đuvegija oko ponoći skida vijenac s mladenkine glave (Tavankut, Subotica, a u Čavolju ga još i baca u oganj), dok drugdje to obavlja netko drugi iz svatova. Običaji u manjoj mjeri variraju s obzirom na različita mjesta koja naseljavaju podunavski Hrvati.

Lit.: A. Sekulić, *Bački Bunjevci i Šokci*, Zagreb, 1990; *Etnografija: Svagdan i blagdan hrvatskoga puka*, Zagreb, 1998; A. Sekulić, *Rječnik govora bačkih Hrvata*, Zagreb, 2005; M. Černelić, *Bunjevačke studije*, Zagreb, 2006.

B. Jaramazović

E

EKLE (*dij*. čipka; *njem*. häkeln: kukičati), u bačkih Šokaca naziv za čipku, kukičani ukras. Prvotno ukras na šokačkoj narodnoj nošnji, oko rukava oplećka, na donjem dijelu skuta i na nogavicama muških gaća. Izrađivale su se od finoga bijeloga konca kukičanjem (*dij*. eklanjem). Za ženske oplećke i skute te za muške gaće izrađivane su široke ekle, a za podskute (podsuknje) uske. Uvijek su se škrobile.

U šokačkom puku u Bačkoj »ekle« su bile i ukras na dvjema užim stranama dereklijskoga stolnjaka te na uskrsnom svetenjskom ručniku, koji se rabio samo pri blagoslovu jela na Veliku subotu pred Uskrs. Od »ekla« su izrađivani i kružni i elipsasti stolnjaci te različiti podmetači na koje su Šokci postavljali »svete kipiće«. Motivi na »eklama« bili su različiti: cvjetovi ruža, drugo cvijeće, lišće, manji ili veći krugovi i dr. »Ekle« su nastajale pod vještim rukama žena uz pomoć igle, koja je na samu vrhu imala malenu kuku. Otuda i izraz kukičanje, koji se rabio u bačkih Bunjevaca.

Bunjevke su kukičanjem izrađivale ukrasne predmete (stolnjake, nadstolnjake, čipke i podmetače, prekrivače za postelju i zavjese za okna različitih motiva i oblika) te odjevne predmete (za pokrivanje punđe; marame koje se stavljaju na ramena i sl.), ali ne za narodne nošnje ili druge vezane za određene običaje ili obrede.

J. Dumendžić

EMERIK iz Pečuha (? – ?), franjevac, pedagog. Bio je redovnik Provincije Bosne Srebrene i lektor filozofije na franjevačkom učilištu u Budimu. Napisao je jedan školski priručnik franjevačkim klericima, u kojem je izložio pravila logike prema djelu župnika Adalberta Strakosa.

Djelo: *Assertiones ex universa logica*, Budim, 1749.

Lit.: M. Evetović, *Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata* (rukopis).

S. Bačić

ENGA (*tur*. yenge), mladenkina pratilja u bačkih Šokaca i podunavskih Bunjevaca. U Bunjevaca je u pravilu neudana, osim u Tavankutu, gdje može biti i udana te kao takva ima i prednost, dok je u Šokaca udana. Javlja se i suvrstica naziva *jenga* u madžarskom dijelu Bačke te rjeđe i prema pojedinim izvorima u Bunjevaca iz subotičkoga kraja. U Đurđinu su, primjerice, u uporabi obje suvrstice naziva, u Fancagi se uz naziv *enga* javlja i oblik *enđa*, a oblik *jenđa* i u Čavolju, a samo prema Erdeljanoviću u bačkih Bunjevaca općenito. U mladenkinoj pratnji najčešće su dvije enge, no ponegdje ih ima i više – u Bikiću u južnoj Madžarskoj spominje se mogućnost da ih bude i do šest. Pretpostavka je da se u primorsko-ličkih Bunjevaca naziv *(j)enga* izgubio, dok je na prostoru moguće bunjevačke pradomovine u širem dinarskom i graničnom dinarsko-jadranskom pojasu česta pojava mladenkine pratilje s prevladavajućom suvrsticom naziva *jenga*, koja je u pravilu jedna, a iznimno su dvije.

Usporedno s *engom* postoji još i neudana mladenkina pratilja s nazivom *diveruša*

u Šokaca u Baču i Bođanima te u Bunjevaca u Matarićima, dok se na nekim salašima somborskoga kraja (salaši na Bezdanskom putu, Gradina, Lugovo) rabe oba naziva za istu pratilju.

Enge s bunjevačkom nevjestom u Subotici

Za *engu* se najčešće bira mladenkina prijateljica u svih regionalnih bunjevačkih skupina u Podunavlju. U većini naselja somborskoga kraja uz tu mogućnost izbora često se za *engu* bira i mladenkina sestra. Postoje i druge mogućnosti izbora, koje su manje-više ograničene na pojedina naselja. Samo se u Fancagi u podunavskih Bunjevaca uz neudanu spominje i udana mladenkina pratilja. U bačkih Šokaca *enge* se biraju od mladoženjinih sestara ili mlađih žena iz bliže mladoženjine rodbine.

Osim što su *enge*, uz *divere*, mladenkine pratilje u raznim situacijama tijekom svadbe, izdvajaju se neke od njihovih specifičnih dužnosti. One pomažu pri odijevanju mladenke u Bunjevaca u Bikiću kod Baje i u Žedniku kod Subotice te u Šokaca u Baču i Bođanima. Ta se dužnost mladenkine pratilje spominje i u Liču u Gorskom kotaru, sporadično u Lici, a u dalmatinskom zaleđu od Ravnih kotara sve do Pelješca. Samo se u Lemešu *enga* pojavljuje u ulozi lažne mladenke. Zanimljivo je da se u toj ulozi mladenkina pratilja (s nazivom *svatica*) spominje i u primorsko-ličkih Bunjevaca u Krmpotama i u nekim mjestima u Lici, a na prostorima moguće bunjevačke pradomovine samo u Čitluku u Sinjskoj krajini.

Lit.: M. Černelić, *Uloge i nazivi odabranih svatova u Bunjevaca*, Zagreb, 1991; M. Bosić, *Ženidbeni običaji Šokaca Hrvata u Bačkoj*, Novi Sad, 1992.

M. Černelić

EPERJESSY, **Ernő** (Mamelik, *madž*. Almamellék, 30. VIII. 1929.), etnograf, prosvjetni djelatnik, glavni savjetnik u ministarstvu. Pučku je školu završio u Sasrétu, a srednju je pohađao u Sigetu (*madž*. Szigetvár) i Pečuhu. Učiteljsku je diplomu stekao 1948. u pečuškoj biskupskoj nastavničkoj školi, a 1964. na Sveučilištu Loránda Eötvösa u Budimpešti i diplomu profesora povijesti, književnosti i narodopisa. God. 1971. doktorirao je radom o madžarskom narječju u Zselicu. Od 1948. do 1964. učiteljuje na Legradskoj Gori (*madž*. Őrtilos-Szentmihályhegy), madžarsko-hrvatskom salašarskom naselju, a od 1964. do 1966. radi kao profesor u jednoj budimpeštanskoj gimnaziji. Između 1967. i 1972. referent je za obrazovanje i kulturu Demokratskoga saveza Južnih Slavena u Madžarskoj te se u to vrijeme pobliže upoznaje i s etnografskom tradicijom Hrvata u toj zemlji. Od 1972. do 1993. glavni je savjetnik i referent za manjinska pitanja u Narodnosnom odjelu Ministarstva kulture, a od 1993. do 1996. suradnik inozemnih emisija Madžarskoga radija. Živi u Budimpešti.

U razdoblju od 1950. do 1964. na Legradskoj Gori voditelj je tamošnjega glasovitoga hrvatsko-madžarskoga narodnoga ansambla (*madž*. Szentmihályhegyi Népi Együttes). Istodobno u okolici istražuje etnografsko blago (pučku glazba, običaje, narodna vjerovanja, pripovijetke i legende) Hrvata kajkavaca, poslije istraživanja proširuje i na podravske Hrvate (Martinci, Semartin). Od 1967., kao djelatnik Saveza, radi na reorganizaciji narodnosnih, među njima i hrvatskih škola, koje su bile ukinute poslije 1961. Predvodi niz turneja hrvatskih kulturno-umjetničkih društava. Od 1972. jedan je od organizatora narodnosnih etnografskih konferencija,

koje se održavaju svakih pet godina, te serije etnografskih izdanja 13 službeno priznatih narodnosti koje žive na tlu Madžarske, među njima i *Etnografije Južnih Slavena u Mađarsko*j, kojoj je do 1993. bio glavni urednik. Od 1994. glavni je urednik *Etnografije Hrvata u Mađarskoj*. Zahvaljujući među ostalim i njegovu zauzimanju, te se serije objavljuju uz državnu potporu. Kao djelatnik Ministarstva kulture, poticao je i podupirao utemeljenje pečuškoga Hrvatskoga kazališta, hrvatskoga bazičnoga muzeja u Mohaču (Muzej Dorottye Kanizsai, središnji etnografski muzej Hrvata u Madžarskoj), ljetnih hrvatskih etnografskih tabora, zavičajnih muzeja i dr. Među njegovim mnogobrojnim studijama nekoliko njih odnosi se i na podunavske Hrvate (»Vjerovanja i običaji u vezi s Barbarinim danom«, »Huškanje – hujákolás, osobeni hrvatsko-mađarski sustav komunikacije«; »Šalje pismo Sibinjanin Janko – narodne pripovijetke Andrije Hidega«; »Ispitivanje međusobnih utjecaja u pučkom praznovjerju jednoga mađarsko-hrvatskoga naselja«; »Na drugoj strani Jordana – ručnici na grobljima baranjskih Hrvata«).

God. 1993. jedan je od utemeljitelja Hrvatske manjinske samouprave u budimpeštanskom Zuglóu (XIV. okrug), u kojoj je član vodstva do 2006. U tom je razdoblju i član Hrvatske samouprave grada Budimpešte. Od 1963. član je, a od 1990. počasni član Madžarskoga etnografskoga društva. Od 1975. tajnik je, a zatim predsjednik Narodnosnoga stručnoga odjela Madžarskoga etnografskoga društva.

Lit.: *Etnografija Južnih Slavena u Mađarskoj*, 1-10, Budimpešta, 1975-93; *Etnografija Hrvata u Mađarskoj*, 1-11, Budimpešta, 1994-2004.

Ž. Mandić

ERBEREČKE (erberečka), dječja igra, nekad česta na bunjevačkim salašima i u gradu. Igra se još i danas, na sljedeći način: djeca se podijele u dvije jednake skupine i, čvrsto se držeći za ruke, stanu jedna prema drugoj na udaljenost od desetak metara ili više. Iz prve skupine javi se jedan igrač govoreći: »Erberečke, erber dud, koga ćete, mene ili moga druga do mene!« Iz druge skupine pozivaju osobu te se ona zalijeće i pokušava probiti »živi zid« koji čini druga skupina. Ako ga uspije probiti, onda u svoju skupinu odvodi jednu osobu iz suparničke. Ako ga ne uspije probiti, ostaje kao zarobljenik u drugoj skupini. Igru gubi skupina u čijem redu ostane samo jedan igrač. Donekle izmijenjenoga imena, ali sa sličnim upitom i odgovorom, ta je igra poznata i u drugih naroda u Podunavlju i drugim regijama (»lanca probijanca«, »čija vojska«, »probijanje«, »sečenica« i dr.). Podrijetlo igre vjerojatno je njemačko.

Lit.: M. Evetović, *Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata* (rukopis); V. Marjanović, *Obredni elementi u tradicionalnim dečjim igrama Vojvodine* (http://www.rastko.org.yu/antropologija/vmarjanovic-obredni.html).

N. Tumbas

ERČIN (*madž*. Ercsi), grad na desnoj obali Dunava, u sjevernom dijelu Bile županije (Fejér megye), 7500 st. (2001). Ime mu potječe od osobnoga imena avarskoga plemenskoga vođe Ercha. Područje je naseljeno prije dvije tisuće godina, u I. st. naseljavaju ga Iliri i Kelti, a za doba Rimljana ovdje se nalazila pogranična vojna utvrda. Prvi pisani dokument o Erčinu potječe iz vremena Arpadovića. God. 1037. spominju se ovdašnji ribari. U čast sv. Nikole 1166. ovdje je podignut benediktinski samostan, koji je poslije tatarske najezde pripao cistercitima samostana u Topuskom, a za vrijeme Turaka uništen je. Župa je utemeljena 1332. Turci su ga prozvali Erdžinom, što su doseljeni Hrvati preinačili u Erčin, od čega su Madžari izveli Ercsény (službeno ime u XVIII. i XIX. st.).

Pod vodstvom bosanskih franjevaca Luke Otočkoga i Tome Vojvodića u nenapučeno selo 1629. nastanili su se katolički Hrvati, zahvaljujući kojima se naselje brzo razvija te je preraslo u trgovište. Naselje pripada posjedu porodica Dombay, Dallos, Torkos, odnosno Szapáry, pa je do 1686. stanovništvo porez plaćalo i madžarskomu vlastelinu i Turcima. God. 1690. franjevci su ovamo doveli nove hrvatske doseljenike. Erčinski župnik Marko Bulajić i njegov prokurator Petar Radonović 1698. skuplja-

ju milostinju za obnovu erčinske crkve posvećene Velikoj Gospi. Vjerski obredi održavaju se isključivo na hrvatskom jeziku jer je na početku XVIII. st. naselje posve hrvatsko. Prvaci sela 1699. jesu knez Blaž Kecanović, prijašnji knez Nikola Čiča, a prisežnici: György Bocskay, Ivan Kokić, Mihajlo Bulatović, Živko Čekmarović, Ivan Radić, Stipan Golić, Ivan Verčić, Abraham Elčić i crkvenjak Petar Radanović. Za Rákóczijeva ustanka 1703.-11. Erčin se navodi kao hrvatska župa. U XVIII. st. erčinski opati obnašaju i druge važne dužnosti, tako 1711. Martin Josip Ribić postaje đurskim kanonikom, 1718. Lovro Ivan Vukanić župnikom šomođske Župe sv. križa, 1741. Petar Matatić postaje zagrebačkim kanonikom i glavnim dekanom.

Grof Péter Szapáry 1762. dao je izgraditi novu crkvu u kasnobaroknom stilu. Crkvena škola djeluje od 1769. Od 1800. Erčin je opet trgovište, koje uživa mnogobrojne pogodnosti, npr. na godinu tri državna sajma. Ima više od pedeset obrtnika učlanjenih u cehove. Važan je kao luka.

Erčin (Ercsi)

God. 1828. Hrvati čine oko 50% stanovništva sela (osim njih, ovdje žive Madžari, Slovaci i Nijemci); omjer im se ne mijenja ni 1882., kada se, uz 79 njemačkih, 65 madžarskih i 14 slovačkih, ondje nalazi 196 hrvatskih kućanstava. Zbog kršenja prava u crkvi erčinski Hrvati 1889. oštro prosvjeduju i suprotstavljaju se vlastima pa je uhićeno i kažnjeno 50 Hrvata. God. 1903. Hrvati imaju polovicu crkvenih obreda, »jedna nedilja šokačka, druga madžarska«.

God. 1898. Erčinu su priključene pustare: Jaginac (madž. Aggszentpéter), Dolnja i Gornja Dešnja, (madž. Alsóbesnyő, Felsőbesnyő), Gebeljaroš (*madž*. Göböljárás), Rashoda (*madž*. Bevár) i Slatina. God. 1912. predana je najsuvremenija tvornica šećera u srednjoj Europi, koja otad zapošljava i mnoge Erčince. Od 1100 Erčinaca koji su sudjelovali u Prvom svjetskom ratu poginulo je 203, a gotovo ih je isti broj umro od zadobivenih rana ili bolesti.

Prema službenoj statistici 1941. u Erčinu živi 7280 Madžara, 170 Hrvata, 37 Nijemaca i 14 Slovaka. U osnovnoj školi hrvatski se jezik predavao do 1953. Tih godina u erčinskoj crkvi čula se zadnja propovijed na hrvatskom jeziku. Pod utjecajem crkve i države Erčinci su svoju misu zvali ilirskom, a sebe Racima. Danas u Erčinu ima samo nekoliko osoba koje govore jezik svojih predaka (ikavicu). Od 1994. u selu djeluje Erčinski racki klub, a od 2003. postoji Hrvatska manjinska samouprava.

Osim crkve, spomenikom kulture u mjestu smatra se i kip sv. Ivana Nepomuka i kapelica podignuta na obali Dunava 1828., posvećena Velikoj Gospi, poznato hodočasničko mjesto.

Izvor: *Župna spomenica*, Erčin.

Lit.: I. Antunović, *Razprava o podunavskih i potisanskih Bunjevcih i Šokcih u pogledu narodnom, vjerskom, umnom, gradjanskom i gospodarskom*, Beč, 1882; *A fehérvári királyi törvényszék, 3445. Vallás elleni vétség és hatóság elleni erőszak*, Ercsi, 1889; *Fejér vármegye története*, IV, Székesfehérvár, 1901.

Ž. Mandić

ERČINSKI RACKI KLUB, kulturno-prosvjetna udruga Hrvata u Erčinu. Djeluje od 1994. godine okupljajući erčinske Hrvate i njihove prijatelje. Glavni mu je cilj pokretanje tečajeva hrvatskoga jezika, njegovanje hrvatske kulture i običaja, prikupljanje građe o prošlosti erčinskih Hrva-

ta, organiziranje hodočašća u matičnu Hrvatsku te priređivanje tzv. rackohrvatskih susreta.

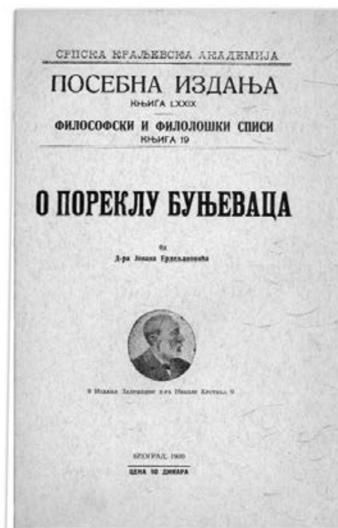
Ž. Mandić

ÉRD → Andzabeg

ERDELJANOVIĆ, Jovan (Pančevo, 30. X. 1874. – Beograd, 12. X. 1944.), etnolog i antropolog. Osnovnu školu polazio je u okolici Smedereva, a gimnaziju u Smederevu i Beogradu. Diplomirao je na historijsko-filološkom smjeru tadašnje Velike škole u Beogradu. Naknadno upisuje studij etnologije i srodnih znanosti kao stipendist srpske vlade te nastavlja studirati na više vodećih europskih sveučilišta (Beč, Berlin, Leipzig i Prag). Na praškom sveučilištu završava studij te doktorira 1905. Nakon prelaska u Beograd radi kao profesor Treće klasične gimnazije, ali već je 1906. izabran za docenta na Katedri etnologije beogradskoga sveučilišta, 1919. za izvanrednoga, a 1921. za redovitoga profesora. Za dopisnoga člana Srpske akademije znanosti izabran je 1922., a za redovitoga 1933. Bio je suradnik više tadašnjih domaćih i inozemnih znanstvenih društava (redoviti član Srpskoga znanstvenoga društva, počasni član Matice srpske u Novom Sadu, suradnik Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu, član Znanstvenoga društva u Lavovu, član Češkoga geografskoga društva i Sveslavenskoga instituta u Pragu i dr.). Nakon smrti Jovana Cvijića postavljen je za urednika *Srpskoga etnografskoga zbornika (Naselja i poreklo stanovništva)*, za koji je uredio 15 knjiga.

Jedan je od osnivača znanstvene etnologije te fizičke antropologije u Srbiji. Znanstvenu djelatnost razvija pod snažnim utjecajem antropogeografa Jovana Cvijića, čije su teze vidljive i u Erdeljanovićevim radovima, napose kad je riječ o istraživanjima u kojima se govori o etničkoj strukturi stanovništva Balkanskoga poluotoka. Bavio se istraživanjem plemenâ i plemenskoga života u Crnoj Gori te etničke povijesti i etnogeneze Cincara, Meglenskih Vlaha, Bunjevaca i Makedonaca te etničkih prilika i etnoloških karakteristika u Šumadiji, Vojvodini, Makedoniji i Crnoj Gori.

Rubno su se njegova istraživanja doticala i Bunjevaca te mu je Srpska akademija znanosti 1930. izdala studiju *O poreklu Bunjevaca*. Studija je izazvala mnogobrojne kontroverze u subotičkoj javnosti te je do 1941. služila prosrpski orijentiranim Bunjevcima za dokazivanje teze kako ta etnička skupina nema hrvatske korijene. Od 1990-ih ishodište je bunjevačkih istraživača koji negiraju pripadnost Bunjevaca hrvatskomu narodu, a do danas je jedino polazište većine srpskih autora u razmatranjima o Bunjevcima.

СРПСКА КРАЉЕВСКА АКАДЕМИЈА

ПОСЕБНА ИЗДАЊА

КЊИГА LXXIX

ФИЛОСОФСКИ И ФИЛОЛОШКИ СПИСИ

КЊИГА 19

О ПОРЕКЛУ БУЊЕВАЦА

ЦЕНА 50 ДИНАРА

J. Erdeljanović, *O poreklu Bunjevaca*, Beograd, 1930.

U tom djelu Erdeljanović donosi mnogobrojne podatke koji, kad je riječ o jeziku, etničkim migracijama, kulturi, povijesti i narodnosnoj pripadnosti, nedvojbeno govore da su Bunjevci dio hrvatskoga etničkoga supstrata. On točno prikazuje i bunjevačke migracije s područja Hercegovine, jugozapadne Bosne i Dalmacije prema prostoru Primorja i Like, odnosno prema Podunavlju na prostor Slavonije, Srijema i južne Ugarske, gdje se naseljavaju kao homogene skupine i ne miješaju se s ostalim vlaškim, posebice pravoslavnim vlaškim skupinama. Ipak, Bunjevce pokušava opisati kao isključivi dio širega balkanskoga vlaškoga stanovništva, čime želi dokazati da su i Bunjevci srpska etnička skupina,

jer polazi od toga da su Vlasi zapravo Srbi. Fundamentalna pogrešna postavka da su svi vlaški nomadi bili Srbi ishodište ima u činjenici da je dio Vlaha (Morlaka) koji je za turskoga razdoblja prihvatio pravoslavnu vjeru poslije inkorporiran u srpski nacionalni korpus te u uvjerenju da su zbog toga i Vlasi koji su prihvatili katoličku vjeru Srbi katoličke vjere, unatoč tomu što je etničko podrijetlo balkanskih Vlaha iznimno složeno pitanje koje u znanosti do danas nije riješeno. Osim toga, u svojim je istraživanjima načinio i važne metodološke propuste: pri terenskim istraživanjima običaja primorsko-ličkih Bunjevaca te je običaje uspoređivao samo s običajima tamošnjega srpskoga stanovništva te ih je sve i nazivao srpskima, dok je posve izostavio usporedbu s običajima drugoga hrvatskoga stanovništva na tom području; u terenskim istraživanjima primorsko-ličkih Bunjevaca ograničio se samo na prostor gdje u znatnoj mjeri živi i srpsko stanovništvo (sjeverna i srednja Dalmacija), ali je izostavio područja Gorskoga kotara te zapadne Bosne i zapadne Hercegovine, u kojima također žive primorsko-lički Bunjevci, ali ne i Srbi (ili barem ne u znatnom broju) i dr. Nejasno je usto kako je iz mnogobrojnih pobrojenih činjenica u svojoj studiji Erdeljanović došao do zaključka o istočnobalkanskom podrijetlu Bunjevaca, jer o tom u knjizi zapravo sve do samoga zaključka i nema riječi, što zapravo pokazuje da je unaprijed i tendenciozno postavio cilj istraživanja. Na neutemeljenost postavaka o srpskom podrijetlu Bunjevaca upućuju i druge činjenice: u bavljenju procesima velikih selidaba XV.-XVII. st. pojedina bunjevačka prezimena dovodi u vezu sa Skopljem u Makedoniji, što nije točno, jer su Bunjevci migrirali s područja Bosne i Hercegovine pa se ta prezimena odnose na srednjovjekovni grad Uskoplje na planini Rami, odakle i dolazi dio bunjevačkoga etničkoga supstrata. Upravo je gorsko područje Rame i Kupreškoga polja jezično isključivo ikavski kraj. Do početka XIX. st. ne može se k tomu govoriti o razvoju prezimena u pravoslavnoga vlaškoga stanovništva Balkanskoga poluotoka jer su se prezimena u njih izvodila od imena oca te se već u trećoj generaciji prezime pretka najčešće gubilo, što u Bunjevaca nije slučaj, pa se njihova prezimena i pojedine genealogije mogu pratiti znatno dublje u prošlost. O tome svjedoče rodoslovlja porodica Antunović, Sučić, Vojnić, Krmpotić i sl. Sve to zapravo govori da je zaključak Erdeljanovićeve studije *O Bunjevcima* bio unaprijed zadan i da je jedini cilj provedenih istraživanja trebala biti potvrda unaprijed postavljenih zaključaka.

Djela: *Etničko srodstvo Bokelja i Crnogoraca*, Beograd, 1914; *Makedonski Srbi*, Beograd, 1925; *O poreklu Bunjevaca*, Beograd, 1930; Potpuna bibliografija u: E. Cerović, Bibliografija radova Jovana Erdeljanovića, *Glasnik Etnografskog instituta SANU*, 23, Beograd, 1974.

Lit.: *Enciklopedija Jugoslavije*, 4, Zagreb, 1986; E. Bažant, N. Bašić Palković, *Književni sever (1925-1935). Bibliografija*, Beograd, 1999; G. Kiss, E. Bažant, K. Čeliković, *Subotička bibliografija (1918-1941)*, sv. III/1, Subotica, 2003; K. Bušić, Društveno, kulturno i političko organiziranje bačkih Hrvata-Bunjevaca 1918.-1941. Uloga bunjevačke elite u procesu nacionalne integracije i modernizacije hrvatske zajednice u Bačkoj (magistarska radnja); M. Černelić, *Bunjevačke studije*, Zagreb, 2006.

E. Bažant i K. Bušić

ÉRDUJHELYI, **Menyhért** (Senta, 4. I. 1860. – Allentown, SAD, ? X. 1925.), svećenik, povjesničar. Osnovnu naobrazbu i gimnaziju završio je u rodnom gradu, teologiju je studirao u Segedinu i Kalači, gdje ju je 1882. i završio te bio zaređen za svećenika. Služio je u više župa Kalačko-bačke nadbiskupije. Do 1885. koristio se prezimenom Ellinger. God. 1887. premješten je u Novi Sad, gdje je bio kapelan i vjeroučitelj te predavao srpski jezik u obrtničkoj školi. Istraživao je u lokalnim te bečkim i budimpeštanskim arhivima. Napisao je više povijesnih rasprava u *Godišnjaku Povijesnoga društva Bačko-bodroške županije*. God. 1894. objavio je na madžarskom monografiju Novoga Sada (*Újvidék története*), koja je iste godine prevedena na srpski i njemački jezik. Poslije je postao župnikom u Senti, odakle je 1908. otišao u SAD, među madžarske iseljenike, gdje je ostao do kraja života.

Érdujhelyijeva *Povijest Novoga Sada* važna je i za malo poznatu povijest Hrvata u tom gradu. Prema župnim maticama krštenih od 1702. godine, Šokci su, zajedno s Nijemcima i Madžarima, činili civilni dio Petrovaradinskoga Šanca (današnjega Novoga Sada). Prema Érdujhelyijevim tvrdnjama, ti su Šokci došli iz Podravine i Posavine, a nakon Požarevačkoga mira 1718. »dođoše ovamo katoličke bosanske porodice i Šokcima se nazvaše sa ono malo katoličkih Hrvata skupa, koji ovde stanovahu, to ime njihovi potomci sačuvaše do naših dana«, tj. sve do pred Prvi svjetski rat. Dalje navodi da je 1720. od oko 400 katolika u gradu Hrvata bilo oko 30%, a da su nakon Beogradskoga mira 1739. i doseljenja Nijemaca iz Beograda Hrvati činili 14% od 1468 katolika u Novom Sadu. To povećanje apsolutnog broj Hrvata znači da su se iz Beograda doselili i pripadnici tamošnjih dubrovačkih kolonija.

Lit.: J. Szinyei, *Magyar írók élete és munkai,* 2, Budapest, 1893; *Enciklopedija Jugoslavije*, 4, Zagreb, 1986; Z. Kalapis, *Életrajzi kalauz*, 1, Újvidék, 2002.

E. Bažant

ÉRSEKCSANÁD → Čanad

ETNIČKA MANJINA, **1.** u širem smislu, skupina stanovnika jedne države koja se po svojim osebujnim fizičkim, povijesnim ili kulturnim obilježjima (tradicija, svijest o podrijetlu, kulturna baština, religija) razlikuje od većine stanovništva države. Često se koristi kao istoznačnica za nacionalnu manjinu ili druge zbirne pojmove kojima se označuju manjinske zajednice (narodnosti, etničke skupine, nacionalne zajednice, etničke zajednice, narodne skupine, jezične skupine i sl.). U Ujedinjenim narodima za označavanje nacionalnih manjina najčešće se rabi upravo taj termin; **2.** u užem smislu, označava one manjinske narode koji nemaju svoju matičnu državu (Romi, Baski i sl.), za razliku od nacionalnih manjina, tj. onih manjinskih naroda koji imaju svoju matičnu državu. Iako je ta razlika zastupljena u doktrini, pa i u međunarodnim dokumentima, nacionalna zakonodavstva, čak i ako poštuju tu terminološku razliku (mađarski zakon iz 1993., za razliku od srpskoga zakona iz 2002.), ne propisuju različit režim ostvarivanja manjinskih prava za etničke i nacionalne manjine. Međutim, u praksi etničke manjine objektivno imaju slabiji položaj jer u ostvarivanju i zaštiti manjinskih prava nemaju dodatnu zaštitu kakvu pružaju matične države. Upravo iz razloga slabljenja manjinskoga položaja ili uopće otežavanja uključivanja u hrvatske integracijske procese, u određenim povijesnim razdobljima, u kojima su se Hrvati u međurječju Dunava i Tise našli u manjinskom položaju, domicilne države ili pokrajinske vlasti poticale su fragmentiranje Hrvata na manje etničke skupine (Bunjevci, Šokci, Raci i dr.): u Madžarskoj od druge polovice XIX. st. do polovice XX. st.; u Bačkoj za vrijeme Kraljevine SHS, odnosno Jugoslavije; na području Srbije od 1990-ih godina do danas.

Lit.: N. Girasoli, *National minorities. Who are they?*, Budapest, 1995; *Leksikon migracijskoga i etničkoga nazivlja*, Zagreb, 1998.

S. Bačić

ETNIČKA SKUPINA (*grč.* ethnikos: narodni, pučki, plemenski), zajednica ljudi čiji pripadnici dijele zajednički identitet na temelju potjecanja s istoga teritorija ili vezanosti za isto područje, vjerske pripadnosti, jezika, zajedničkoga podrijetla (stvarnoga ili mitskoga), jedne ili više razlikovnih sastavnica zajedničke kulture, vlastita zajedničkoga imena, zajedničkih povijesnih sjećanja, norma kojima se uređuju međusobni odnosi i odnosi prema pripadnicima drugih etničkih skupina, zajedničkoga prostora komunikacije i interakcije te jakih osjećanja solidarnosti i lojalnosti prema pripadnicima vlastite skupine. Kao predmet proučavanja ili kao varijabla u istraživanjima, zastupljena je u sociologiji, antropologiji, etnologiji, socijalnoj psihologiji, političkim znanostima, pravu, povijesti, geografiji, medicini i drugim disciplinama.

U sociološkoj teoriji dominiraju dvije vrste objašnjenja njihova nastanka. Prema

primordijalnomu pristupu etničke skupine nastaju kao rezultat praiskonske vezanosti za područje na kojem žive ili iz kojega potječu, za svoju vjeru i rodbinu. Ta vezanost uključuje jake osjećaje odanosti i solidarnosti unutar etničke skupine te emocionalnu i spoznajnu povezanost s pripadnicima iste skupine, koji su rezultat rane primarne socijalizacije ili temeljne psihološke potrebe za pripadnošću nekoj skupini. Prema *mobilizacijskomu pristupu* etničke skupine stvaraju, održavaju i učvršćuju pojedinci i skupine kako bi stekli pristup društvenim, političkim i materijalnim resursima. Prema tomu gledištu, pojedinci se služe simbolima etničkoga identiteta kako bi postigli vlastite ciljeve, a etničke se skupine stvaraju onda kad pojedinci misle da će njihovim stvaranjem nešto postići.

U nekim se slučajevima u literaturi nazivi *etnička skupina*, *nacija* i *država* preklapaju ili rabe naizmjence. Etnička se skupina od nacije razlikuje u nekoliko dimenzija – obično je manja i jasnije utemeljena u zajedničkom podrijetlu (stvarnom ili mitskom vjerovanju u zajedničke pretke), a u ljudskoj je povijesti usto općenitija i češća nego nacija, koja se veže uz specifično vrijeme i mjesto. Etničke se skupine temelje na pripisanoj pripadnosti, što znači da je pripadnost tim skupinama ograničena samo na one koji dijele atribute stečene rođenjem, dok su nacije prije svega kulturno i politički definirane. U odnosu na etničke skupine, nacije su inkluzivnije, tj. otvorenije primanju novih članova.

U suvremenoj političkoj uporabi naziv *etnička skupina* često se rabi i pri opisivanju kvazinacionalnih manjinskih skupina, koje iz nekih razloga nisu dostigle status nacije (Romi, Katalonci, Korzikanci, Baski i sl.). U tom je smislu onda riječ o sinonimu za etničke manjine u užem smislu.

Lit.: G. J. Kellas, *The Politics of Nationalism and Ethnicity,* London, 1991; F. Putinja, Ž. Stref-Fenar, *Teorije o etnicitetu*, Beograd, 1997; A. D. Smit, *Nacionalni identitet*, Beograd, 1998; M. Haralambos, M. Holborn, *Sociologija: Teme i perspektive*, Zagreb, 2002.

J. Dulić

ETNOCENTRIZAM (*grč*. ethnos: narod; *lat*. centrum: središte), sustav razmjerno povezanih stavova koji se na bihevioralnoj razini očituje kao socijalno-interakcijska selektivnost, pristranost i međunacionalno nepovjerenje, na afektivnoj ga razini karakterizira doživljaj vlastite etničke grupe kao alter ega i proširene obitelji te osjećaj individualne ugroženosti, a na kognitivnoj razini upućuje na postojanje opće urote i na potrebu nacionalne homogenizacije. Riječ je dakle o složenom socio-psihološkom konstruktu, koji čine tri latentne dimenzije: a) nacionalna zatvorenost, koja sadržava socijalno-interakcijsku selektivnost, međunacionalno nepovjerenje, nacionalne predrasude i osjećaj nacionalne superiornosti; b) nacionalna vezanost, koja sadržava doživljavanje vlastite nacije kao proširene obitelji, identifikaciju osobne i nacionalne sudbine i potrebu za nacionalnom homogenizacijom; c) mentalitet nacionalnoga opsadnoga stanja, koji sadržava uvjerenje o postojanju međunacionalne urote, nacionalne ugroženosti i ksenofobiju.

S jedne strane, te dimenzije nisu čvrsto funkcionalno integrirane pa npr. pojedinci u kojih je zastupljen sindrom mentaliteta nacionalnoga opsadnoga stanja neće nužno manifestirati nacionalnu zatvorenost i nacionalnu vezanost (osoba može biti pod snažnim utjecajem političke propagande ili zamišljenoga nacionalno-državnoga projekta u čijoj pozadini leži svijest o kolektivnoj nacionalnoj ugroženosti, a da na manifestnoj razini ne iskazuje zatvorenost u socijalnoj interakciji s pripadnicima drugih nacija u svojem okružju i da u emocionalnom smislu ne iskazuje visok stupanj nacionalne identifikacije i potrebe za homogenizacijom). S druge strane, pojedini su entiteti funkcionalno integrirani u dimenzijama etnocentrizma pa se npr. nacionalna zatvorenost očituje u obliku socijalno-interakcijske selektivnosti i socijalne distanciranosti, ali i u obliku osjećajâ nacionalne superiornosti, nacionalnih predrasuda i sklonosti da se na pripadnike drugih skupina primjenjuju mjerila vlastite skupine. Koje će dimenzije etnocentrizma biti

više ili manje dominantne, ovisi o konkretnom povijesnom iskustvu i o različitim psihološkim i socijalnim karakteristikama pojedine etničke skupine.

U strukturi svijesti o kolektivnoj nacionalnoj ugroženosti implicitno je prisutna pomaknuta agresivnost prema nacionalnim manjinama, koje funkcionalno služe kao »žrtveni jarac«: one se percipiraju kao zajednice koje imaju različita vjerovanja ili političke stavove, a različiti politički stavovi mogu biti pospješeni realnim grupnim konfliktom, što je refleksija konkretne državne propagande ili nacionalno-političkoga programa većinskoga naroda. Kao posljedica mentaliteta nacionalnoga opsadnoga stanja mogu se pojavljivati različiti oblici etnocentričke svijesti i u pripadnika manjinskih nacionalnih skupina koje žive u izravnom socijalnom okružju s većinskim narodom.

Ovaj je termin prvi uveo američki sociolog William Sumner 1906. Uzrok etnocentrizma jedni autori nalaze u ljudskoj prirodi, tj. u instinktivnim ponašanjima i genskom naslijeđu (van den Berghe, Shaw i Wong), dok je prema drugima on rezultat konkretnoga povijesnoga, kulturnoga i ekonomskoga konteksta (Deutsch, Gellner, Smith). U svakom slučaju, etnocentrizam je posljedica činjenice da ljudi usvajaju bitne kulturne i etničke vrijednosti još za primarne socijalizacije, koje im služe kao glavna uporišta njihova društvenoga identiteta. Iako počiva na etničkom identitetu, etnocentrizam ne mora nužno uzrokovati nepoželjne posljedice ako se i drugima dopušta razvijanje vlastitih identiteta. Međutim, u praksi lako prianja uz ideologije koje zagovaraju diskriminaciju ljudi na osnovi rasne, religijske ili etničke pripadnosti. Na njegovo opadanje pak utječu veća društvena i prostorna pokretljivost ljudi, politička demokratizacija, jačanje individualizma i sl.

Lit.: M. J. Rosenberg, Cognitive structure and attitudinal affect, *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 53, Washington DC, 1956; D. Katz, The functional approach to the study of attitudes, *Public Opinion Quarterly*, 24, Chicago, 1960; M. Rokeach, P. W. Smith, R. I. Evans, Two kinds of prejudice or one?, M. Rokeach (Ed.). *The opened and closed mind*, New York, 1960; D. T: Campbell, Ethnocentric and other altruistic motives, In: D. Levine (Ed.). *Nebraska symposium on motivation,* Nebraska, 1965; K. W. Deutsch, *Nationalism and Social Communication : An Inquiry into the Foundations of Nationality*, Cambridge Massachusetts, 1966; P. L. Van den Berghe, *The Ethnic Phenomenon*, New York, Amsterdam, Oxford, 1981; E. Gellner, *Nations and Nationalism*, Oxford, 1983; V. Reynolds, V. S. E. Falger, I. Vine (Eds.), *The Sociobiology of Ethnocentrism. Evolutionary dimensions of xenophobia, discrimination, racism and nationalism*, London & Sydney, 1987; R. P. Shaw, Y. Wong, Genetic Seeds of Warfare. *Evolution, Nationalism and Patriotism*, Boston, 1989; M. Zvonarević, *Socijalna psihologija*, Zagreb, 1989; J. G. Kellas, T*he Politics of Nationalism and Ethnicity*, Hong Kong, 1991; D. Bar-Tal, D Antebi, Beliefs About Negative Intentions of the World: A Study of the Israeli Siege Mentality. *Political Psychology,* 4/1992, New York; H. Dekker, D. Malova, The concept of Nationalism. In: *Nationalism, ethnic conflict and conceptions of citizenship and democracy in Western and Eastern Europe*, 1, Utrecht, 1994; Z. Šram, Authoritarianism and Etatism. In: D. C. Bruch and R. L. Ellmann (Eds.). *Toward a Theory of Nationalism: Cross Cultural Perspectives*, Szeged, 1995.; A. D. Smit, *Nacionalni identitet*, Beograd, 1998; I, Šiber, *Osnove političke psihologije*, Zagreb, 1998; *Leksikon migracijskoga i etničkoga nazivlja*, Zagreb, 1998; Z. Šram, *Ideologijski obrasci i osobine ličnosti*, Subotica, 2000; *Hrvatska enciklopedija*, 3, Zagreb, 2001; Z. Šram, Dimenzije agresivnosti kao psihološka pozadina političkih orijentacija i etnocentrizma: komparacija različitih sociodemografskih skupina u Vojvodini, *Migracijske i etničke teme*, 4/2001, Zagreb; Z. Šram, Dimenzije etnocentrizma i nacionalna pripadnost, *Društvena istraživanja*, 1/2002, Zagreb; Z. Šram, Socijalni stavovi i osobine ličnosti kao komponente političke kulture, u: *Pet godina tranzicije u Srbiji*, 2, ur. S. Mihailović, Beograd, 2006.

Z. Šram

ETNOCID (*grč*. ethnos: narod; *franc*. dočetak –cide, < *lat*. –cidium, < *lat.* caedere – posjeći, ubiti), sustavno uništavanje ljudskih kultura, koje se sastoji u poticanju manjina na napuštanje vlastite kulture i njihova nasilnoga uključivanja u pretpostavljenu dominantnu kulturu većine. Pojam je stvoren u najnovije vrijeme, po uzoru na izraz genocid, za razliku od kojega cilj nije fizičko istrebljenje naroda, već uništenje njegovih kulturnih obilježja. Če-

sto se temelji na uvjerenju kako su kulture malih naroda manje vrijedne, pa je nužno njihovu kulturu zamijeniti kulturom nadmoćnijih. Provodi se kroz prisiljavanje pripadnika etničke skupine da preuzmu obilježja tuđih skupina (pismo, vjera, jezik i dr.), čime se gubi dotadašnje etničko zajedništvo s matičnom etničkom skupinom, dok se u materijalnom pogledu sastoji u fizičkom uništavanju obilježja kulturne baštine nekoga naroda, poput knjižnica, crkava, groblja, spomenika i dr.

Lit.: *Leksikon migracijskoga i etničkoga nazivlja*, Zagreb, 1998; *Hrvatska enciklopedija*, 3, Zagreb, 2001.

S. Bačić

ETNOGENEZA (*grč.* ethnos: pleme, narod; genesis: postanak), povijesni procesi nastanka i oblikovanja narodâ, koji se u pravilu proučavaju interdisciplinarno, na osnovi arheoloških, lingvističkih, povijesnih i etnografskih podataka.

Problem etnogeneze dviju hrvatskih etničkih skupina u Podunavlju – Bunjevaca i Šokaca – nije do kraja razriješen, no isto se može ustvrditi i za etnogenezu Hrvata u cjelini (npr. prevladana ilirska teorija, slavenska, iranska i bugarska teorija, pitanje prapostojbine, ime i dr.) te ostalih južnoslavenskih naroda (npr. vlaška, cincarska i turska komponenta u Srba, bugarska u Makedonaca, nakon raspada Jugoslavije aktualizirana etnogeneza Bošnjaka i dr.). Ni etimologija naziva dvaju etnika nije razriješena, unatoč većemu broju različitih teorija. Iako se čini da su oba imena prvotno bili negativno konotirani nazivi za katolike, uvredljiva sastavnica s vremenom se izgubila, a imena su se udomaćila. Oko odgovora na pitanje kada su se, kako i zašto Bunjevci i Šokci doselili u ugarsko Podunavlje u znanstvenim je krugovima uglavnom postignut konsenzus, a u novije doba razriješeno je i s kojih su se područja doselili u Slavoniju i Ugarsku.

Starija teorija prema kojoj su Šokci potomci Ilira (npr. Ferdo Filipović) napuštena je, a osamljeno je i mišljenje o njihovu bugarskom podrijetlu (Ivan Frano Jukić). Do danas nije utvrđeno kako su se Šokci oblikovali kao osebujno etničko tkivo unutar hrvatskoga korpusa, no i oni su, poput Bunjevaca, koji su se u ugarsko Podunavlje doselili nešto poslije, prepoznatljivi postali razmjerno kasno i na zemljopisno ograničenom prostoru što su ga određivali turski i madžarski državni utjecaji te suživot s pravoslavnim Srbima. Postojbinom Šokaca obično se smatra Bosna, točnije srednja i istočna Bosna nasuprot crti Gradiška-Brod-Županja – njihova su naselja bila uz Unu, Vrbas i Sanu do Glamočkoga polja i Kupreške visoravni, zatim od Kreševa i Fojnice do Travnika, Zenice i Vareša te preko Olova do Tuzle i Brčkoga. Glavna seoba Šokaca u Bačku i Baranju protjecala je 1538.-40. pod vodstvom bosanskih franjevaca, nakon što je Dubica pala pod tursku vlast. Šokci su tada u veliku broju naselili Slavoniju, Bačku i Baranju, pri čemu su u Bač, Plavnu, Bođane, Vajsku, Bukin i Novo Selo došli s područja Donje Tuzle (tj. Gradovrha), a u Santovo, Bereg, Sontu i Monoštor s istoga područja kao i šokačke skupine u Baranji i Srijemu. I nakon polovice XVI. st. Šokci se u manjim ili većim skupinama postupno sele na sjever, pri čemu je posebno važna bila seoba u vrijeme Velikoga bečkoga rata 1683.-99., kad se u oslobođene krajeve Slavonije i Ugarske iz Bosne, prema nekim podacima, doselilo oko 100.000 šokačkih Hrvata. Šokci su tako postupno, u većim i manjim skupinama, tijekom više od jednoga stoljeća u veliku broju naselili Slavoniju i Baranju, a u Bačkoj su se zadržali u desetak naselja uz Dunav. U govorima bačkih Šokaca dominira ikavski odraz praslavenskoga jata, ali je za njih, kao i za šokačke govore u Slavoniji, karakteristična staroštokavska akcentuacija te se pribrajaju slavonskomu dijalektu.

Unatoč većemu broju hipoteza, nerazriješeno je i etničko podrijetlo Bunjevaca. Ono se najčešće dovodi u vezu s nomadskim vlaškim (morlačkim) stanovništvom, koje se postupno miješalo s hrvatskim pučanstvom (Miroslav Džaja, Krunoslav Draganović, Ante Sekulić, Milana Černelić i dr.). Do miješanja nomadskih Vlaha i sjedilačkih štokavsko-ikavskih Hrvata do-

šlo je pod utjecajem velikih seoba nakon prodora Turaka. Pojedini srpski autori (Ivan Ivanić, Aleksa Ivić, Jovan Erdeljanović, Slavko Gavrilović i dr.) zastupaju stajalište da su Bunjevci prema etničkomu podrijetlu Srbi, ali se ono temelji na pogrešnoj fundamentalnoj postavci da su svi vlaški nomadi bili Srbi. Polazište za to shvaćanje nalazi se u činjenici da je dio Vlaha (Morlaka) koji je za turskoga razdoblja prihvatio pravoslavnu vjeru poslije inkorporiran u srpski nacionalni korpus pa ti autori i Vlahe koji su prihvatili katoličku vjeru smatraju Srbima katoličke vjere, iako je etničko podrijetlo balkanskih Vlaha iznimno složeno pitanje koje u znanosti još nije riješeno. Mišljenje o normanskom podrijetlu Bunjevaca posve je osamljeno (Jenő Meznerich).

Da etnogenezu Bunjevaca treba tražiti u procesu kroatizacije vlaškoga stanovništva potvrđuje i činjenica da se prapostojbina Bunjevaca nalazi u jugozapadnoj Bosni i zapadnoj Hercegovini (prema nekim autorima, npr. Milani Černelić, i nešto istočnije, u Crnoj Gori i dijelu Albanije), odakle se dio slaveniziranoga katoličkoga stanovništva u XV. st. seli najprije na područje oko dalmatinskih gradova pod mletačkom upravom, a poslije i zapadnije u Dalmatinsku zagoru, koja je bila pod habsburškom vlašću. Drugi veliki val seoba pokrenut je u XVI. st. s toga područja u Ravne kotare, Primorje (okolicu Senja), Gorski kotar i Liku, koji su se također nalazili pod habsburškom upravom. Iz sjeverne Dalmacije, Like, Hrvatskoga primorja te ponešto iz zapadne Bosne bunjevački se rodovi tijekom XVII. i početkom XVIII. st. sele i na sjever, u Slavoniju i ugarsko Podunavlje (Subotica, Baja, Sombor i Segedin s okolicom), ali je dio bunjevačkoga stanovništva odlazio na sjever i izravno s područja koje je bilo pod turskom vlašću. Bunjevački su rodovi bili nositelji širenja novoštokavske akcentuacije, koja je nastala početkom XV. st. na dinarsko-jadranskom području. U južnu Ugarsku lički su se Bunjevci sporadično doseljavali sve do sredine XVIII. st.

Valja spomenuti i teoriju opstojnosti Slavena u Podunavlju prije dolaska Madžara, koja pretpostavlja da su Bunjevci i Šokci u Podunavlju i Potisju bili starosjedioci. Prema najstarijim podacima, južni su Slaveni naime već u prvoj polovici V. st. živjeli na području nekadašnje Panonije između Dunava i Tise, a u tim Slavenima mnogi pisci vide ponajprije Hrvate, koji su se na to područje naselili još u VI. i VII. st. Bunjevci i Šokci koji su se u doba turske vlasti doselili u južnu Ugarsku bili su u svakom slučaju osvježenje preostalu stanovništvu nakon što su se Madžari pred Turcima povukli u sjevernije krajeve.

U XIX. stoljeću tijek etnogeneze prerasta u proces oblikovanja suvremene nacije. S buđenjem madžarske nacionalne svijesti Bunjevci su, zbog sustavnoga naseljavanja madžarskoga stanovništva i drugih čimbenika (državna uprava, školstvo, crkva i sl.) u Potisju i srednjoj Bačkoj bili podvrgnuti snažnoj asimilaciji, čime je otpočela prva etapa odnarođivanja Bunjevaca. U južnoslavenskim državnim zajednicama asimilacija dobiva oblik srbizacije, a daljnja dezintegracije bunjevačke zajednice u Bačkoj protječe u znaku utjecaja političke struje koja potiče izgradnju posebne nacionalne pripadnosti i kulturnoga identiteta Bunjevaca izvan hrvatskih okvira, čiji je nositelj malobrojan prosrpski orijentiran dio bunjevačke inteligencije. Za razliku od Bunjevaca, u Šokaca takvi procesi nisu donijeli rezultata ni u madžarskom ni u jugoslavenskom razdoblju, vjerojatno zbog toga što su živjeli pretežito izvan gradova, koji su bili središta asimilacije.

Lit.: I. Antunović, *Razprava o podunavskih i potisanskih Bunjevcih i Šokcih*, Beč, 1882; B. Unyi, *Sokácok-bunyevácok és a bosnyák ferencesek története*, Budapest, [1947]; K. Tkalac, Porijeklo i kretanje Šokaca i Bosne prema sjeveru do iza Budima, *Subotička Danica. Kalendar za 1971. god.*, Subotica, 1970; M. Poljaković, Pregled povijesti Hrvata Bunjevaca, *Subotička Danica. Kalendar za 1971. god.*, Subotica, 1970; A. Sekulić, *Tragom franjevačkog ljetopisa u Subotici*, Split, 1978.; *Enciklopedija Jugoslavije*, 2, Zagreb, 1982; J. Đuričić, *Stanovništvo Bačke*, Novi Sad, 1989; A. Sekulić, *Bački Hrvati*, Zagreb, 1991; M. Bogović, *Katolička crkva i pravoslavlje u Dalmaciji za vri-*

jeme mletačke vladavine, Zagreb, 1993; V. Rem, *Tko su Šokci*, Vinkovci, 1993; *Hrvatska enciklopedija*, 3, Zagreb, 2001; M. Černelić, *Bunjevačke studije*, Zagreb, 2006.

B. Jaramazović

ETNOGRAFIJA (*grč*. ethnos: pleme, narod; graphein: pisati), deskriptivni dio etnologije, tj. praksa prepoznavanja, prikupljanja i bilježenja etnonacionalnih obilježja materijalne, društvene i duhovne kulture utemeljena na terenskom radu. Za procvat hrvatske deskriptivne etnografije zaslužan je Antun Radić, koji je, smatrajući da je narod najbolji etnograf, ljude iz naroda poticao da samostalno zapisuju i promišljaju etnografske pojave te su tako nastale mnoge pučke monografije koje su autorski često snažnije i slikovitije od mnogih novijih znanstvenih rasprava. Zbog toga su u mnogo slučajeva i neškolovani etnografi ostvarili znatan znanstveni prinos u smislu dokumentacije korpusâ velike vrijednosti, koji mogu poslužiti kao polazište za daljnja etnološka istraživanja.

Etnografski zapisi u bačkih Bunjevaca i Šokaca predmetno su i teritorijalno različito obrađeni. O nekim pojavama (npr. svadbeni običaji, žetvene svečanosti, narodna nošnja i sl.) pisano je znatno više nego o drugima, a mnogo je više i radova o Bunjevcima nego o Šokcima. Kad je pak riječ o samim Bunjevcima, više je zapisa o bunjevačkim običajima iz Subotice i okolice nego sa somborskoga područja, dok je za područje bajskoga trokuta karakterističan osjetan porast etnografskoga interesa nakon Drugoga svjetskoga rata, što je bio odraz procvata madžarske etnografije u doba socijalizma.

Zapisivanja etnonacionalnih obilježja Bunjevaca i Šokaca u ugarskom Podunavlju počinju polovicom XIX. stoljeća. Među prvima su na madžarskom jeziku o toj problematici pisali svećenik Đuro Brkić, koji je u budimskom časopisu *Tudománytár* 1839. opisao običaje i nošnju Bunjevaca u nekoliko hrvatskih naselja u okolici Budima, subotički književnik Đeno Sarić, koji je u časopisu *Regélő Pesti Divatlap* 1842. pisao o bunjevačkim običajima, te novinar i književnik Joso Antunović, koji je u budimpeštanskom časopisu *Hazánk* 1858. opisao običaje subotičkih »Dalmata«. Nešto etnografskih podataka o bačkim Hrvatima iz austro-ugarskoga razdoblja možemo naći i u tadašnjem bunjevačkom tisku (*Subotička Danica*, *Neven* i dr.) iz pera autora Ivana Evetovića, Mije Mandića, Pavla Bašić Palkovića, Lajče Budanovića i dr. Etnografski prilozi objavljivani su i u madžarskim etnografskim časopisima (npr. Bálint Bellosics, Đorđe Popović-Munjatović, István Iványi i dr.), a od početka XX. st. jača i zanimanje hrvatskih etnografa (npr. Milko Cepelić) za ugarske Hrvate.

J. Forjan, *Tradicijsko odijevanje Hrvata Šokaca u Srijemu i Bačkoj*, Zagreb, 2006.

Između dvaju svjetskih ratova nastali su mnogobrojni etnografski opisi bunjevačkih običaja s područja Subotice i njihove narodne nošnje (Ive Prćić, Geza Sekelj, Kata Prćić, Ljudevit Vujković Lamić, Mara Đorđević-Malagurska, Sebastijan Werni i dr.), najčešće u mjesnim časopisima i novinama (*Književni sever*, *Subotička Danica*, *Subotičke novine* i dr.) ili pak kao samostalne knjižice. Svojevrsnu sintezu dotadašnjih spoznaja dao je pred sam Drugi

svjetski rat Matija Evetović u svojem rukopisu *Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata*. U ratnim brojevima *Klasja naših ravni* Marin Radičev, Marin Šemudvarac i Stjepan Bartolović pisali su i o šokačkim običajima.

U razdoblju nakon Drugoga svjetskoga rata bunjevačke običaje opisivali su Ante Sekulić, Bela Gabrić, Ante Pokornik, Stjepan Beretić i drugi u subotičkom katoličkom tisku (*Bačko klasje*, *Zvonik*, *Subotička Danica*). Ponešto etnografskih opisa objavljivano je i u časopisima u Hrvatskoj (*Etnološka tribina*, *Studia Ethnologica Croatica* i dr.) te u novosadskoj i beogradskoj literaturi (zbornici PČESA-e, zbornici kongresa Saveza udruženja folklorista Jugoslavije i dr.). Tradicijsko odijevanje bačkih Hrvata obrađeno je u katalogu izložbe *Narodne nošnje Hrvata u svijetu* Posudionice i radionice narodnih nošnji iz Zagreba. U najnovije doba pojavljuju se i kompilacijski etnografski opisi nekih bunjevačkih običaja s područja Subotice i Sombora u izdanjima bunjevačkih organizacija bez hrvatskoga predznaka, no u njima ima malo novoga materijala.

U suvremene zapisivače iz puka pripada i Alojzije Stantić, koji piše ponajprije o običajima Bunjevaca iz Subotice i okolice. Svoje tekstove, koji su primjer evokativne etnografije, objavljuje od sredine 1990-ih u lokalnim glasilima (*Žig, Subotička Danica, Zvonik, Hrvatska riječ, Subotičke novine*), a ima i samostalnih djela. Za šokačke Hrvate važni su pak etnografski zapisi Josipa Dumendžića iz Bođana i Josipa Brdarića iz Sonte objavljeni u *Subotičkoj Danici*.

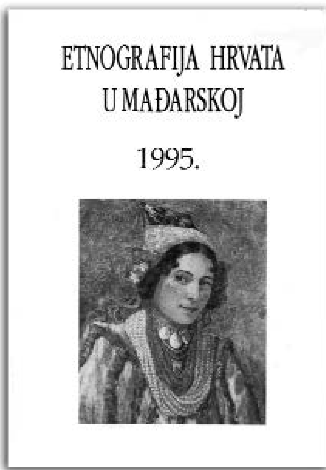
Iznimno važan primjer suvremenoga znanstvenoga rada na sistematiziranju i objavljivanju etnografske građe predstavljaju serije svezaka *Etnografija Južnih Slavena u Mađarskoj (1975.-93.)* i *Etnografija Hrvata u Mađarskoj* (1994.-2004.), u kojima se obrađuju i teme vezane za tamošnje Bunjevce i Šokce.

Gradski muzej u Subotici posjeduje važnu etnografsku zbirku koja se odnosi i na bačke Hrvate, na bajskoj Fancagi otvorena je 1979. Bunjevačka zavičajna kuća, u Čavolju od 1970-ih postoji Seoski muzej koji je postavio Mišo Mandić, u Santovu od 1974. stalni postav šokačkih rukotvorina. Etnografski muzej u Zagrebu organizirao je izložbe o bačkim Hrvatima (*Bunjevačko ruho*, 1983, autori I. Šestan i N. Zelić; *Iz baštine bačkih Hrvata Bunjevaca*, 1998, autorice M. Černelić, T. Petrović, M. Šercer). Nešto različitoga rukopisnoga etnografskoga materijala nalazi se u Etnografskom muzeju u Budimpešti, mohačkom Muzeju *Dorottya Kanizsai*, Etnološkom zavodu Filozofskoga fakulteta u Zagrebu, Hrvatskoj akademiji znanosti i umjetnosti u Zagrebu, Matici srpskoj i Muzeju Vojvodine u Novom Sadu, Srpskoj akademiji znanosti i umjetnosti u Beogradu, na Katedri za hrvatski jezik i književnost Filozofskog fakulteta u Pečuhu i drugdje.

Lit.: *Etnografija južnih Slavena u Mađarskoj*, 1, Budimpešta, 1975; A. Sekulić, *Bački Hrvati*, Zagreb, 1991; F. Krajninger i dr., *Somborske žetvene svečanosti*, Sombor, 1996; *Iz baštine bačkih Hrvata Bunjevaca*, Zagreb, 1998; M. Segalen, *Drugi i sličan*, Zagreb, 2002; *Narodne nošnje Hrvata u svijetu*, ur. J. Forjan, Zagreb, 2006; M. Černelić, *Bunjevačke studije*, Zagreb, 2006; http://hr.wikipedia.org/wiki/Etnografija.

B. Jaramazović

ETNOGRAFIJA HRVATA U MAĐARSKOJ, časopis, izlazi od 1994. Poslije promjene državnog poretka u Republici Mađarskoj, stjecanja neovisnosti Republike Hrvatske te razdvajanja Demokratskog saveza Južnih Slavena u Mađarskoj na tri autonomna saveza početkom 1990-ih pojavila se potreba za posebnim hrvatskim etnografskim izdanjem, pa je već prve godine nakon prestanka izlaženja *Etnografije Južnih Slavena u Mađarskoj* 1993. Madžarsko etnografsko društvo u Budimpešti pokrenulo ovaj časopis. Urednik je *Etnografije Hrvata u Mađarskoj* Đuro Franković, a glavni urednik Ernő Eperjessy. Dosad je objavljeno jedanaest godišnjih zbornika (1994.-2004.), sa studijama koje se odnose na sve hrvatske etničke skupine u Madžarskoj, pa tako i one koje obitavaju područje sjevernog dijela Bačke i okolicu Budimpešte. Autori su im hrvatski istraživači iz Madžarske i

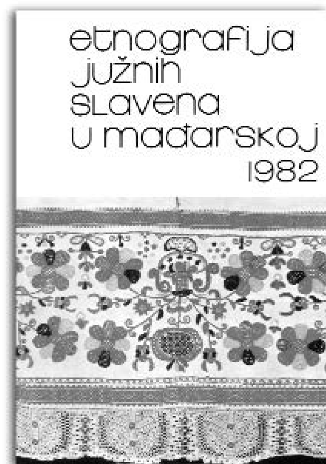
Etnografija Hrvata u Mađarskoj, 2, Budimpešta, 1995.

Hrvatske, ali i poznati madžarski etnografi (Mišo Mandić, Đuro Franković, Ladislav Heka, Ernő Eperjessy-, Milana Černelić, Marko Dekić, Franjo Emanuel Hoško, Jadranka Grbić, Sanja Vulić, Flora Báldy-Bellosics, István Póth, Emese Szojka i dr.).

Ž. Mandić

ETNOGRAFIJA JUŽNIH SLAVENA U MAĐARSKOJ, časopis Madžarskoga etnografskoga društva iz Budimpešte, koji je izlazio 1975.-93. Radi objavljivanja radova s područja povijesti, kulture, folklorne i običajne baštine južnoslavenskih narodnosnih skupina (Hrvata, Slovenaca i Srba) koje žive na tlu današnje Madžarske, Madžarsko etnografsko društvo, u suradnji s Demokratskim savezom južnih Slavena u Mađarskoj (DSJS), pokrenulo je 1975. časopis *Etnografija Južnih Slavena u Mađarskoj* (uz hrvatski, kao glavni, u naslovu su bili i srpski, slovenski i madžarski naziv). Do 1993. objavljeno je deset svezaka (1975., 1977., 1979., 1982. – dva broja, 1984., 1985., 1987., 1990. i 1993.). Zahvaljujući nizu znanstvenih studija s područja etnografije, napisanih pretežito na hrvatskom, a manjim dijelom na srpskom i slovenskom jeziku, časopis je postao poznat diljem Madžarske. Glavni su mu urednici bili: Iván Balassa, Zoltán Újváry, Ernő Eperjessy, a urednici: Marko Dekić, Marija Kiš, Marin Mandić, Živko Mandić, Đuro Franković. Nakon raspada Jugoslavije i demokratskih promjena u Madžarskoj, DSJS razdvojio se na samostalne narodnosne saveze te je i zajednički etnografski časopis prestao izlaziti, a umjesto njega od 1994. izlazi *Etnografija Hrvata u Mađarskoj* (od 1997. pokrenuti su i *Etnografija Srba u Mađarskoj* i *Etnografija Slovencev na Madžarskem*).

U časopisu su redovito objavljivani prilozi vezani za Hrvate u sjevernom dijelu Bačke i u okolici Budimpešte na sljedeće teme: duhovski običaji, etnografski i lokalno-historijski sakupljački logor u Baji, povijest od najstarijih vremena do XX. st., madžarski tisak reformnog doba o Bunjevcima, tematski razgranate te arhaičnim motivima i simbolima bogate bunjevačke pučke molitvice, nošenje naušnica u okolici Baje, etnografsko istraživanje Srba i Hrvata iz budimske okolice, narodnosni vezovi te građa pojedinih hrvatskih naselja: Baćino (povrtlarstvo i trgovina, skupljanje pučkih pripovjedaka), Čavolj (svadbeni običaji, seoski muzej, opis svinjokolja), Santovo (šokačke tkanine, osobna imena, nadimci, mikrotoponimi, etnografski i topografski opis iz XIX. st., pokladni običaji, prikaz naušnica), Dušnok (običaj koleda). Ove su teme obrađivali Flora Báldy-Bellosics,

Etnografija južnih Slavena, 4, Budimpešta, 1982.

Marko Dekić, Ernő Eperjessy, Zoltan Fehér, Đuro Franković, Terezia Horváth-Balogh, Mišo Mandić, Živko Mandić, Đuro Šarošac, Stipan i Stjepan Velin.

Ž. Mandić

ETNOLOGIJA (*grč*. ethnos: narod; logos: znanost), znanost o životu, običajima i vjerovanjima nekoga naroda. Antun Radić definirao ju je kao znanost »koja se bavi duševnim životom naroda u svezi s materijalnim prilikama«. Proučava postanak i razvitak naroda te svih obilježja i pojava koje ga čine narodom. Nasuprot praksi etnografske deskripcije, etnologija je disciplina opremljena teoretskim aparatom. Unatoč uobičajenomu mišljenju da je predmet etnologije mrtav jer se najčešće nalazi u prošlosti, danas se javljaju i tendencije etnološkoga istraživanja suvremenoga društva, koje je dopunjeno problematikom i tematikom socijalne antropologije. U pitanju je etnologija svakodnevice, koja fenomenološki progovara o suvremenim pojavama – narod naime postoji i u sadašnjosti, njegov »život« nije zamrznut u prošlosti, iako je njome trajno prožet.

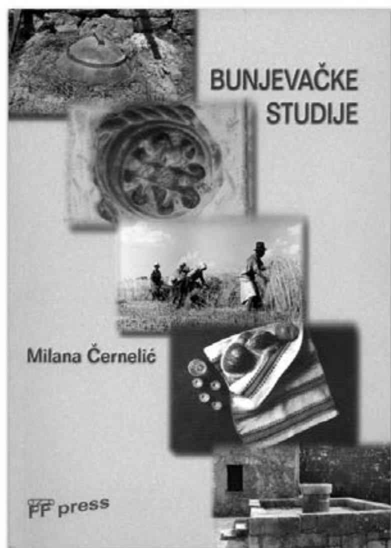
Zapisi o etnonacionalnim obilježjima Bunjevaca i Šokaca u ugarskom Podunavlju prvi se put javljaju u prijestolničkim madžarskim novinama i časopisima polovicom XIX. st. (Đeno Sarić, Đuro Brkić, Joso Antunović). U austro-ugarskom razdoblju važnu su građu objavili i István Iványi, Gyula Dudás i Samu Borovszky u dvjema monumentalnim monografijama Bačko-bodroške županije te u *Godišnjaku Povijesnoga društva Bačko-bodroške županije*, a korisni podaci nalaze se i u ondašnjim monografijama naselja. Bačke Bunjevce i Šokce istraživali su i István Iványi, István Fránkl, János Jankó, Bállint Bellosics i dr., a rezultati etnografskih istraživanja objavljivani su i u ondašnjim etnografskim časopisima (*Ethnographia* i dr.). Među samim Hrvatima svojim se radovima na etnološke teme ističe Ivan Evetović, koji se bavio posebice šokačkim običajima. Srpski prinosi iz toga razdoblja u madžarskoj leksikografiji ili srpskoj literaturi (npr. Laza Knežević, Đorđe Popović-Munjatović, Ivan Ivanić, Đorđe Popović-Daničar) uglavnom su kompilacije madžarskih ili bunjevačko-šokačkih autora, u kojima se prikriveno ili otvoreno želi dokazati kako su bački Bunjevci zapravo Srbi.

U međuratnom je razdoblju u subotičkom časopisu *Književni sever* također objavljeno nešto etnografskoga materijala te nekoliko etnoloških rasprava (npr. *Karakter i mentalitet* Bunjevaca Lazara Čurčića), ali je on u znatnoj mjeri bio prorežimski usmjeren. Na temelju tada već mnogobrojnih etnografskih opisa vezanih za bačke Hrvate (pretežito subotičke Bunjevce) tada je nastao i pokušaj etnološke sinteze Jovana Erdeljanovića u knjizi *O poreklu Bunjevaca*, koju je 1930. izdao SANU. Njegovi su zaključci međutim jednostrani i suprotni etnografskomu materijalu, a svrha im je bila potvrditi unaprijed postavljenu tezu da su Bunjevci pokatoličeni Srbi.

Nakon Drugoga svjetskoga rata etnološki prinosi o bačkim Hrvatima objavljivani su najviše u hrvatskim časopisima *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena* (prije svega Ante Sekulić, koji je svoja istraživanja sintetizirao u dvjema monografijama o bačkim Hrvatima u tom zborniku), *Studia ethnologica Croatica, Etnološka tribina* (ponajprije Milana Černelić) i dr-. Neki madžarski (Flóra Báldy-Bellosics i dr.), hrvatski (Milana Černelić) te hrvatski autori iz Madžarske (Mišo Mandić i dr.) radove su objavljivali i u madžarskim časopisima i zbornicima (*Folklór és tradíció*, *Cumania* i dr.). Među srpskim autorima u poslijeratnom razdoblju bitan je prinos etnologiji podunavskih Hrvata dala Novosađanka Mila Bosić svojim istraživanjima šokačkih svadbenih običaja, a za subotičke Bunjevce važna su i istraživanja Branka Ćupurdije. Pojedini etnografski radovi posvećeni bačkim Bunjevcima objavljivani su i u *Glasniku Etnografskog instituta SANU*, *Radu vojvođanskih muzeja* i dr.

Među istraživačima iz Hrvatske najvažnije je etnološke radove posvećene podu-

navskim Hrvatima objavila Milana Černelić, koja se od 1980-ih intenzivno bavi proučavanjem Bunjevaca, a prije nje važna je opažanja tijekom 1960-ih iznio i Mario Petrić. Upravo su Petrić i Černelićeva opovrgnuli Erdeljanovićeve tvrdnje o srpskom podrijetlu Bunjevaca i upozorili na njegove temeljne metodološke propuste: u terenskim istraživanjima nije obuhvatio šire područje Like, Primorja i Gorskoga kotara nastanjeno Bunjevcima, nego samo uže područje, na kojem k tomu nije pravio razliku između srpskih i bunjevačkih običaja te ih je sve proglasio srpskima; nije izvodio usporedbe s drugim hrvatskim stanovništvom različitoga podrijetla koje živi na područjima na kojima je provodio

M. Černelić, *Bunjevačke studije*, Zagreb, 2006.

istraživanja, nego samo sa srpskim i dr.

Lit.: *Révai Nagy Lexikona*, Budapest, 1911-1935; *Pallas Nagy Lexikona*, Budapest, 1893-1897; I. Ivanić, *O Bunjevcima. Povesničko-narodopisna rasprava*, Subotica, 1894; Isti, *Bunjevci i Šokci u Bačkoj, Baranji i Lici (istorija, etnografija, kultura, društvo, brojno i privredno stanje, etničke osobine)*, Beograd, 1899; Đ. Popović, *Bački Bunjevci i Šokci*, Beograd, 1907; J. Erdeljanović, *O poreklu Bunjevaca*, Beograd, 1930; J. Erdeljanović, *Osnove etnologije*, Beograd, 1932; A. Sekulić, *Narodni život i običaji bačkih Bunjevaca*, Zagreb, 1986; A. Sekulić, *Bački Hrvati*, Zagreb, 1991; M. Černelić, *Uloge i nazivi odabranih svatova u Bunjevaca*, Zagreb, 1991; E. Bažant, N. Bašić Palković, *Književni sever (1925-1935). Bibliografija*, Beograd, 1999; Ž. Domović, *Rječnik stranih riječi*, Zagreb, 2001; M. Segalen, *Drugi i sličan*, Zagreb, 2002; M. Černelić, *Bunjevačke studije*, Zagreb, 2006.

B. Jaramazović

ETNONIM (*grč.* éthnos: pleme, narod; ónoma: ime), naziv za etničku skupinu ili narod. Proučavanje uporabe, raširenosti i suvremenoga stanja etnonimâ, ali i njihova podrijetla i evolucije te migracijâ zajednicâ na koje se odnose i njihovih kulturnih i jezičnih kontakata čini važnu sastavnicu u rješavanja problema etnogeneze. Ta istraživanja k tomu mogu biti vrijedan izvor povijesnih i lingvističkih spoznaja. Kao posebne skupine etnonima izdvajaju se pritom *endonimi* (katkad se u istom značenju rabi i naziv *autonim*), tj. samoimenovanja etničkih skupina ili naroda, i *egzonimi*, kojima dotičnu etničku skupinu ili narod označuju pripadnici drugih zajednica. Razlika među njima često je međutim i vrijednosna – dok su endonimi u načelu neutralni ili se vrednuju pozitivno, egzonimi su nerijetko uvredljivi i izvedeni iz naziva negativnih obilježja što ih susjedi pripisuju pripadnicima dane zajednice. (Slaveni su, primjerice, sebe nazivali endonimom izvedenim iz praslavenskoga glagola sa značenjem »govoriti«, ali se zato egzonim kojim su označivali Germane, odnosno Nijemce, etimološki povezuje s pridjevom *nijem*, čime se uvodi vrijednosna razlika između onih koji znaju govoriti i onih za koje se tvrdi da ne znaju.) Među etnonimima se katkad razlikuju i *makroetnonimi*, koji se odnose na veće i složenije zajednice, te *mikroetnonimi*, koji se odnose na manje etničke skupine unutar širih zajednica. Čest je slučaj pritom da mikronetnonim koji se izvorno odnosio na manju etničku skupinu u susjednom narodu što s dotičnom etničkom skupinom ima intenzivne kontakte poprimi funkciju oznake za cijeli narod kojemu dana skupina pripada. (Francuzi, primjerice, Nijemce zovu *Allemands* prema njemačkomu plemenu Alemanima, a i u podunavskih je Hrvata mikroetnonim Švabo, koji se prvotno odnosio na jednu njemačku etničku skupinu, s vre-

menom bio proširen na Nijemce općenito.)

Etnonimi imaju važnu ulogu u oblikovanju kolektivnoga identiteta jer su temeljna oznaka razlike između članova zajednice i onih koji to nisu – prihvaćeni i ustaljeni etnonimi omogućuju naime da se očuvaju čvrsti obrisi kolektivnoga identiteta i u slučajevima kad velik broj pojedinaca razmjerno često prelazi etničke barijere, bilo održavajući intenzivne kontakte s pojedincima izvan vlastite zajednice, bilo egzogamijom (tj. biranjem partnera iz druge skupine), bilo etničkom konverzijom. Kao i sva imena općenito, i etnonimi su međutim podložni razvoju i preoblikama, pri čemu se u njihovim preobrazbama nerijetko odražavaju i dinamika skupine na koju se odnose te promjene u njezinu društvenom i fizičkom okružju. Etnička zajednica tako s vremenom može prihvatiti egzonim kojim je označuju drugi, a sami su ga njezini članovi prije toga smatrali uvredljivim, može se raspasti na više zajednica koje u tom procesu prihvaćaju nova imena, a može se i udružiti s drugim zajednicama te im dati svoje ime ili preuzeti neko od njihovih. Zbog toga se etnonimi često zlorabe u nedemokratskim identitetskim politikama, dok je za demokratska društva karakteristično izbjegavanje etničke opresije i negativnoga vrednovanja te se, sukladno tomu, preporučuje i nekorištenje etnonimima koje pripadnici zajednica na koje se odnose smatraju uvredljivima (umjesto Ciganin rabi se Rom, umjesto Eskim – Inuit, umjesto Laponac – Samijac, umjesto Šiptar – Albanac i dr.).

I današnji makroetnonim Hrvat doživio je mnogobrojne formalne, ali i semantičke preobrazbe. Prvotno se vjerojatno odnosio na neslavensku etničku zajednicu, ali je nakon njezine jezične asimilacije u većinske Slavene poprimio šire značenje i počeo se odnositi na sve stanovnike srednjovjekovnoga Hrvatskoga Kraljevstva. Nakon ulaska u državnu uniju s Ugarskom, turskih ratova te mletačkih i austrijskih osvajanja, samooznačivanje imenom Hrvat, skupa sa sviješću o zajedničkom identitetu i sjećanjem na nekadašnje Hrvatsko Kraljevstvo, postajalo je rjeđe i očuvalo se ponajprije u učenim krugovima u dalmatinskim gradovima i među kajkavskim plemstvom, dok su se diljem hrvatskoga etničkoga područja usporedno rabili i drugi etnonimi širega ili užega značenja. U vrijeme narodnoga preporoda u XIX. st., kad u Europi i inače nastaju moderne nacije, naziv Hrvat kao kandidat za makroetnonim mlade nacije odnio je prevagu nad konkurentnim nazivima Slovinac i Ilir, ali su zato i mnogi elementi kulturnih tradicija koje su iza tih dvaju etnonima stajale inkorporirani u hrvatsko kulturno naslijeđe. Kako se s vremenom kao glavno razlikovno obilježje Hrvata u odnosu na južnoslavenske zajednice u jugoistočnom susjedstvu počela percipirati njihova pripadnost zapadnomu civilizacijskomu krugu, etnonim Hrvat proširio se i na katolike izvan područja na kojem se prostirala srednjovjekovna hrvatska država.

Mikroetnonimi Bunjevac i Šokac također su prošli kroz znatne preobrazbe, koje se danas samo naslućuju i jedva da ih je moguće vjerodostojno rekonstruirati. I oni su se isprva vjerojatno odnosili na neslavenske zajednice, a najvjerojatnijim se čine pretpostavke da su izvedeni iz naziva grada *Bounos* na mjestu današnjega Blagaja, odnosno planine *Succus*, koja je odjeljivala Tračane od Ilira. Mnogobrojnim pučkim etimologijama poslije su se razvili do današnjih oblika, pri čemu se tijekom vremena mijenjao i sadržaj na koji su se odnosili i konotacije koje su u sebi sadržavali. Može se tako pretpostaviti da je upravo negativno vrednovanje etnonima Bunjevac jedan od uzroka njegova postupnoga nestanka u Bosni, Hercegovini i Dalmaciji.

Jedno od obilježja hrvatskih kulturnih tradicija upravo je njihovo bogatstvo mikroetnonimima. Za razliku od Srba, u kojih je čuvar tradicije srednjovjekovne državnosti bila nacionalna crkva, tj. institucija koja je snažno prožimala cijelu zajednicu te je i svijest o pripadnosti srpstvu proširila u sve njezine društvene slojeve, Hrvati su participirali u univerzalnoj crkvi – zbog toga je tradicija hrvatske državnosti u njih njegovana ponajprije u intelektu-

alnim krugovima, dok je običan puk živio uglavnom u užim identitetskim okvirima određenima svakodnevnim iskustvom te je i svijest o pripadnosti široj hrvatskoj zajednici u njega prodrla tek s razvojem građanskoga društva. Srpske nacionalističke ideologije, ponajprije one koje su se naslanjale na Karadžićevo jezično srpstvo, mogle su među ostalim i zbog toga isticati da su štokavci katolici ponajprije regionalno određene zajednice koje se nazivaju u prvom redu mikroetnonimima te se zauzimati za njihovo ujedinjavanje pod srpskim imenom. Zbog razilaženja s društvenom-povijesnom i kulturnom zbiljom te su ideologije među Hrvatima stjecale samo izolirane pristaše, a na znatniji su odjek naišle tek u bačkih Bunjevaca – oni su naime bili izvan utjecaja građanskih institucija kojima se hrvatska nacionalna svijest diseminirala u šire slojeve, a intelektualni krugovi koji su bili nositelji te svijesti u njih nisu bili dovoljno jaki niti su se mogli trajno učvrstiti. Utjecaj velikosrpskih ideologija manifestira se u bačkih Bunjevaca na površinskoj razini nastojanjima da se njihov kolektivni identitet izgradi oko mikroetnima Bunjevac i izvan makroetninima Hrvat, no s obzirom na posljedice u društvenom i kulturnom životu te zajednice, taj proces zapravo vodi njezinoj daljnjoj jezičnoj i kulturnoj asimilaciji.

Lit.: *Leksikon migracijskoga i etničkoga nazivlja*, Zagreb, 1998; L. Hadrovics, *Srpski narod i njegova crkva pod turskom vlašću*, Zagreb, 2000; A. Kłoskowska, *National Cultures at the Grass-Root Level*, Budapest, 2001; J. Rapacka, *Leksikon hrvatskih tradicija*, Zagreb, 2002. M. Haralambos, M. Holborn, *Sociologija*. *Teme i perspektive*, Zagreb, 2002.

P. Vuković

EUGEN SAVOJSKI (François-Eugène, prince de Savoie-Carignan) (Pariz, 18. X. 1663. – Beč, 21. IV. 1736.), princ, austrijski vojskovođa, državnik. Potomak sporedne linije talijanske dinastije Savoja, studirao matematiku i prirodne znanosti, u austrijsku vojsku stupio nakon što nije primljen u francusku vojsku. Brzo se istaknuo na bojnom polju te je postao pukovnikom 1683., generalom 1685., a nakon uspjele operacije protiv Francuza u Italiji 1693. i feldmaršalom. Pod njegovim vodstvom Austrija je potisnula Osmanlije iz srednje Europe u ratovima 1683.-1718., a njegove pobjede protiv Francuza u Španjolskom nasljednom ratu 1701.-14 ojačale su austrijske pozicije i u zapadnoj Europi. U nekoliko velikih bitaka dao je europskoj vojnoj strategiji klasične uzore. Potkraj života sudjelovao je s manje uspjeha u i u Poljskom nasljednom ratu 1733.-35. Kao

Bitka kod Beograda 1717. (sasvim lijevo, na konju E. Savojski), grafika, Hichteburgov rad

predsjednik Dvorskoga ratnoga vijeća od 1703. do smrti imao je znatan utjecaj na vođenje austrijske politike u prvoj polovici XVIII. st. Bio je jedna od najistaknutijih osoba u Austriji svojega doba.

Za podunavske Hrvate važno je njegovo djelovanje u srednjoj Europi. Naime, nakon što je Luj XIV. stalno sputavao njegove ambicije, 1683. prelazi u službu austrijskoga cara Leopolda I. te iste godine sudjeluje u slamanju turske opsade Beča. Kao hrabar borac i vojskovođa, sudjelovao je u operacijama austrijske vojske u potiskivanju Turaka iz Ugarske, kad je i ranjen za osvajanja Budima 1686. i Beograda 1688. Za turske protuofenzive i njihova ponovnoga prodora u Ugarsku, nakon povratka iz Italije 1697., postao je vrhovnim zapovjednikom austrijske vojske. Iste godine u bici kod Sente pobjeđuje tursku vojsku predvođenu sultanom Mustafom II., a u dvotjednoj kampanji prodro je u Bosnu i spalio Sarajevo. Zajedno s njegovom vojskom iz Bosne se povuklo oko 40.000 Hrvata, koji su se naselili u Slavoniji i Ugarskoj, nakon čega su katolici postali najmanja vjerska skupina u Bosni.

Osim u Velikom bečkom ratu 1683.-99., istaknuo se i u sljedećem Austrijsko-turskom ratu 1716.-18. Pod njegovim vodstvom austrijska je vojska u bici kod Petrovaradina 1716. porazila tursku vojsku pod zapovjedništvom velikog vezira Morali Ali-paše, a nakon osvajanja Banata 1717. pod Beogradom blistavo je potukao brojčano nadmoćniju tursku vojsku.

Rezultat je njegovih vojnih uspjeha i početak turskoga povlačenja iz Europe – Karlovačkim (1699.) odnosno Požarevačkim mirom (1718.), Austrija je stekla velike dijelove Ugarske, Hrvatske, Slavonije te Banat, sjevernu Srbiju, dio Bosne, Vlaške i Erdelj. Silno je utjecao i na uređenje sjeverne Srbije do njezina povratka pod tursku vlast Beogradskim mirom 1739. Za vojne zasluge stekao je velike posjede u Ugarskoj, među ostalim i u južnoj Baranji (Bilje).

Imajući jasnu vanjskopolitičku viziju prema kojoj težište habsburških posjeda trebaju biti podunavska područja, a ne zapadna Europa, kao predsjednik Dvorskoga ratnoga vijeća, koje je upravljalo Vojnom granicom, a u njezinim bačkim dijelovima isprva je živio i najveći dio doseljenih bačkih Hrvata, znatno je utjecao na njezinu fizionomiju, čime je pridonio učvršćivanju Austrije u Podunavlju. Radi toga je poticao kolonizaciju njemačkoga stanovništva u novoosvojene krajeve.

U nekima od bitaka pod njegovim zapovjedništvom sudjelovali su i bački Hrvati kao vojni graničari: u bici kod Sente 1697. istaknule su se postrojbe pod zapovjedništvom subotičkoga kapetana Luke Sučića i somborskoga kapetana Duje Markovića; somborski su graničari sudjelovali u trima najvećim bitkama Austrijsko-turskoga rata 1716.-18. kod Petrovaradina i Temišvara 1716. te Beograda 1717.; u Ratu za poljsku baštinu sudjelovala je 1734. u Šleskoj i jedna subotička satnija pod vodstvom kapetana Jakova Sučića, a u njoj su se osobito istaknuli konjanici, te somborski husari pod zapovjedništvom kapetana Marka Markovića.

Lit.: P. Pekić, *Povijest Hrvata u Vojvodini*, Zagreb, 1930; *Enciklopedija Jugoslavije*, 4, Zagreb, 1986; S. Gavrilović, Sombor – graničarski šanac (1687-1745), *Zbornik Matice srpske za istoriju*, 46, Novi Sad, 1992; *Hrvatska enciklopedija*, 3, Zagreb, 2001.

S. Bačić

EUHARISTIJSKI KONGRES, u Katoličkoj crkvi svečana proslava radi podupiranja i širenja pobožnosti euharistije, tj. štovanja Kristove prisutnosti među vjernicima pod prilikama kruha i vina izvan mise (klanjanje Presvetomu Oltarskome Sakramentu, procesije s njime, blagoslov njime). Jedna su od važnijih pojava u novijoj povijesti Katoličke crkve, a potaknuti su hodočašćima u mjesta euharistijskih čudesa u Francuskoj, kao što su Avignon, Douai i Faverney u XIX. st. U želji da se ta praksa proširi, uz odobrenje pape Leona XIII., osnovan je Odbor za međunarodne euharistijske kongrese. Prvi takav kongres održan je 1881. u Lilleu (Francuska), a do danas je održano 48 međunarodnih kon-

Euharistijski kongres u Subotici 1931. – ophod

gresa, posljednji 2004. u Guadalajari (Meksiko). Osim na međunarodnoj, euharistijski kongresi organiziraju se i na nacionalnoj, biskupijskoj, pokrajinskoj i dekanatskoj razini. Sami kongresi održavaju se na studijskoj razini i na manifestacijskoj razini, tj. kao znanstveni simpoziji i svečana misna slavlja. Pri tome se vjernici dulje vremena duhovno pripravljaju za euharistijske kongrese, koji su ne samo jedno od važnih sredstava euharistijskoga apostolata i duhovne obnove općenito, nego u pojedinim povijesnim trenucima imaju i ulogu masovnih manifestacija katoličke samosvijesti.

Prvi hrvatski euharistijski kongres održan je 1900. u Zagrebu, a nakon toga održana su dva zajednička hrvatsko-slovenska euharistijska kongresa – u Trstu 1902. i Ljubljani 1904. Praksa održavanja euharistijskih kongresa u Hrvatskoj uzela je maha između dvaju svjetskih ratova pa je na nacionalnoj razini u Zagrebu 18. i 19. VIII. 1923. održan prvi opći euharistijski kongres za sve katolike tadašnje države, a sljedeći 14.-17. VIII. 1930., također u Zagrebu. Za 1941. bio je planiran veličanstven euharistijski kongres u Zagrebu, kojim se trebala zaključiti proslava 1300. obljetnice prvih zabilježenih veza između Hrvata i Svete Stolice, ali su ratne i poslijeratne prilike uvjetovale njegovo odgađanje pa je taj velebni nacionalni kongres održan tek 1984. Bio je u znaku obljetnice 13 stoljeća kršćanstva u Hrvata, njegov studijski dio održan je u Zagrebu, a manifestacijski 8.-9. IX. u Mariji Bistrici. Na misnom slavlju u Mariji Bistrici, unatoč protivljenju komunističkoga režima, sudjelovalo je oko 400.000 vjernika, što je bila najveća hrvatska misa dotad. Cijeli je događaj imao snažnu protukomunističku konotaciju te je bio svojevrsna demonstracija političke snage Katoličke crkve i vjernika. U Mariji Bistrici sudjelovalo je i više od 1500 vjernika iz Subotičke biskupije, poglavito bačkih Hrvata.

Na području današnje Subotičke biskupije prvi euharistijski kongres održan je u Subotici 14.-16. VIII. 1931. u povodu 1500. obljetnice Efeškoga sabora. U njegovo su organiziranje bile uključene sve mjesne katoličke udruge, a mjesni školski odbor ustupio je školske zgrade za smještaj tisuću gostiju. Prvoga dana bilo je priređeno klanjanje pred Presvetom Euharistijom u četirima gradskim župnim crkvama na četirima jezicima, za Hrvate u katedrali sv. Terezije. Drugoga dana na nogometnom igralištu NK *Bačke* priređena je svečana pontifikalna misa, koju je predvodio biskup Lajčo Budanović, a poslije mise sudionici kongresa podijelili su se prema materinskom jeziku radi zborovanja. Poslijepodne je pokaznica s Presvetim postavljena na improvizirani oltar na kolima, poslije čega je slijedio veličanstven ophod gradskim ulicama ukrašenim zastavama i cvijećem, u kojem je sudjelovalo oko 50.000 ljudi. Na kraju je pred stolnom crkvom sv. Terezije okupljenim vjernicima

koji su pjevali Tebe *Boga hvalimo*, pjesme o Euharistiji i *Hoćemo Boga*, biskup udijelio svečani blagoslov sa Svetootajstvom.

Nakon kongresâ u Odžacima 1933. i Bečeju 1937. sljedeći je euharistijski kongres održan u Somboru 5.-6. VIII. 1939. Sombor je ta dva dana bio obilježen nazočnošću njemačkih, madžarskih i hrvatskih vjernika s područja Bačke. Na pontifikalnoj misi bilo je oko 25.000 katolika, a nakon mise gradskim je ulicama prošao svečani ophod.

Nakon Drugoga svjetskoga rata euharistijski kongresi na području Subotičke biskupije bili su skromniji. Održani su u Subotici, prvi 2. V. – 6. VI. 1981. u povodu 42. Međunarodnoga euharistijskoga kongresa, a drugi 26.-30. VI. 2000. u povodu godine Velikoga jubileja – 2000 godina od rođenja Isusa Krista, za koju je Papa odredio da se u svim biskupijama održavaju takve manifestacije vjere.

Lit.: *Naša kuća. Veliki narodni kalendar (sa slikama) za prostu godinu 1931.*, Subotica, 1930; *Subotička Danica ili bunjevačko-šokački kalendar za prestupnu godinu 1932.*, Subotica, 1931; *Subotička Danica za prestupnu godinu 1940.*, Subotica, b. g.; *Bačko klasje*, br. 14, 28, Bačka Palanka, 1981, 1983; *Zvonik*, br. 69, Subotica, 2000; *Opći religijski leksikon*, Zagreb, 2002; J. Krišto, I. Miškulin, Špijuni na hodočašću. Euharistijski kongres u Zagrebu 1930. godine u sustavu represije nad Hrvatima, *Tkalčić*, 9/2005, Zagreb; http://www.ika.hr /bilteni/bilten_12-2007.pdf

J. Štefković i P. Skenderović

EVEDRA (*grč*. efédra: opkoljenje), nekadašnji zaklon za stoku od trske ili kukuruzovine. Na pojedinim tradicionalnim bunjevačkim područjima u okolici Subotice (Skenderevo, Gornji i Donji Tavankut, Ljutovo i Čikerija), koja se nalaze se na dijelu Subotičko-horgoške pješčare, prevladava pijesak-vijavac. Jaki vjetrovi nerijetko uzrokuju veće nanose pijeska pa je stoka koja se držala na otvorenom, najčešće ovce, bila izložena opasnosti zavijavanja. Da bi je zaštitili, ljudi su izrađivali zaklone ovoga tipa: trska ili kukuruzovina ukopavale su se u pijesak, a stabljike su se, gusto jedna uz drugu, slagale okomito u tlo. Zaklon je imao tlocrt u obliku slova T, a bio je postavljen u pravcu sjevera i sjevero-zapada, odakle i pušu najjači vjetrovi u Bačkoj. U slučaju jaka vjetra životinje su se instinktivno sklanjale u dio evedre koji je bio u zavjetrini te su tako bile zaštićene od nanosa pijeska.

Izvor: Kazivanje Ivana Prćića – Gospodara, učitelja iz Tavankuta.

P. Skenderović

EVENKA (*tur*. hevenk > *madž*. heveng: grožđe obješeno ili razastrto kako bi se dulje očuvalo), **1.** u bačkih Bunjevaca naziv za grožđe ubrano skupa s lozom i povezano u kitu. Tijekom berbe birana je i rezana loza na kojoj je bilo po nekoliko lijepih grozdova. »Evenka« se poslije vješala na tavan, gdje se grožđe čuvalo do zime; **2.** u bačkih Šokaca naziv za ukrasni klip kukuruza. Pri pravljenju »evenaka« rabili su se najkrupniji i najljepši klipovi, na kojima je ostavljana mekana komušina do kočanja (»čutke«), koja se uvrtala i čiji su se krajevi vezivali u čvor. Tako pripremljene »evenke« vješale su se na čavle ukucane u sljeme šupe, gdje su stajale do nove berbe kukuruza.

Lit.: A. Sekulić, *Bački Hrvati*, Zagreb, 1991.

J. Dumendžić

EVETOVIĆ, Anka udana **Sekulić** (Subotica, 22. II. 1923. – Subotica, 20. VII. 2001.), rukometašica, atletičarka. Kći Antuna i Rumenke, rođ. Vuković. U Subotici završava osnovno obrazovanje i rano se upošljava u Gradskoj bolnici kao pomoćna radnica. Ispočetka je trenirala atletiku u

Anka Evetović

Bačkoj i jedan od njezinih prvih uspjeha bilo je osvajanje petoga mjesta 1946. na državnom prvenstvu u krosu na 1500 m. Odmah nakon što je osnovana rukometna sekcija pri FD-u *Sloboda* (kako se tada zvala *Bačka*), opredjeljuje se za taj sport te je zbog svojih izvanrednih refleksa postala legendarni vratar velikoga i maloga rukometa. Nakon ukidanja FD-a *Sloboda* 1949. prelazi u RK *Spartak*, u kojem doživljava vrhunac svoje sportske karijere. Sa Spartakom je četiri puta osvojila državno prvenstvo u velikom rukometu (1949., 1953., 1954. i 1956.) i jedanput u malom (1957.). Postaje vratarica reprezentacije Jugoslavije 1951., s kojom je nastupila sedam puta. Jedno od njezinih najvećih postignuća bilo je sudjelovanje na Prvom svjetskom rukometnom prvenstvu 1957. u Beogradu, gdje je Jugoslavija osvojila brončanu medalju. Rukomet je prestala igrati 1960., a poslije se još neko vrijeme bavila trenerskim pozivom. Osim atletikom i rukometom, bavila se i košarkom, no u njoj nije postigla važnije rezultate.

Za svoje sportske zasluge i kvalitete dobila je najveće priznanje SOFK-a Jugoslavije – Zlatnu značku zaslužnoga sportaša (1975.).

Lit.: M. Brustulov (ur.), *Sport u Subotici 1944-1984*, Subotica, 1984; Ž. Rafajlović, *Veteranke subotičkog rukometa*, Subotica, 1997.

Lj. Vujković Lamić

EVETOVIĆ, Ante – Miroljub (Franjo) (Aljmaš, 12. VI. 1862. – Valpovo, 24. II. 1921.), franjevac, svećenik, pjesnik, lektor filozofije i crkvene povijesti. Otac Dano Evetović »Grujin« i majka Imerka Antunović imali su trinaestero djece, od kojih je Miroljub rođen kao šesti. Na krštenju dobiva ime Franjo, a ime Antun nosi od stupanja u franjevački red te ga zadržava i nakon prelaska u svjetovne svećenike. Njegov je brat Ivan, župnik i prepozit u Baču, bio upravitelj biskupskih dobara te zastupnik u madžarskom i jugoslavenskom parlamentu. Obitelj je bila u srodstvu s biskupom Ivanom Antunovićem, čiji je Miroljub bio štićenik.

Nakon završene osnovne škole u rodnom mjestu, isusovačku gimnaziju završio je u Kalači i stupio, prema preporuci biskupa Antunovića, u franjevačku provinciju sv. Ivana Kapistrana 1881. Novicijat je proveo u Beču, a nakon njega je studirao filozofiju u Vukovaru i Fedvaru (*madž.* Dunaföldvár) te bogoslovlje u Baji, gdje je 1886. zaređen za svećenika. Mladu misu imao je u rodnom Aljmašu.

Kao mlad i obrazovan svećenik, najprije postaje lektor filozofije u Fedvaru, a zatim je u Baji profesor crkvenog prava i povijesti. God. 1897. izabran je za gvardijana franjevačkoga samostana u Baji, ali je 1899. istupio iz franjevačkoga reda te postao svjetovni svećenik Pečuške biskupije. Tako je najprije postao kapelanom u Egragu (*madž.* Egerág), malenu baranjskom mjestu, a 1900. prelazi u Slavoniju. Ondje je isprva kapelan u Valpovu, sljedeće godine župnik u Veliškovcima, a od 1902. do 1912. u Harkanovcima. U Valpovo prelazi 1912., gdje ostaje župnik do svoje smrti. Pokopan je na valpovačkom groblju.

U književnosti se javio 1884. kao bogoslov i za četrdesetak godina svojega djelovanja ostavio je dubok trag u hrvatskoj književnosti u ugarskom Podunavlju. Njegova lirika ima i preporodnu notu s obzirom na to da je i sam uočio važnost materinskoga jezika i pripadnosti hrvatskomu narodu. U tome mu je napose pomogao zaštitnik biskup Antunović svojom bogatom knjižnicom, u kojoj je upoznao djela hrvatskih pisaca i hrvatske novine (*Obzor*, *Vienac* i dr.). Stekao je izvrsno obrazovanje, govorio je nekoliko jezika (njemački, francuski...) i sam je sudjelovao u društvenom životu. U Osijeku je 1909. bio jedan od osnivača Kluba hrvatskih književnika i umjetnika.

Pjesme je pisao hrvatskim književnim jezikom, ali je do kraja života ostao vjeran zavičajnomu govoru, ikavici, kojom je i počeo pisati. Objavljivao je pjesme u *Nevenu* i u kalendaru *Subotička Danica*, u *Subotičkim novinama* te u hrvatskim književnim časopisima, kao što su *Vienac*, *Smilje*, *Kolo* Matice hrvatske, *Prosvjeta*, *Narodna obrana*, *Jeka od Osijeka*, *Hrvatski branik*. Iako je važniji kao lirski pje-

snik, napisao je i četiri epske pjesme. Pod pseudonimom Miroljub ulazi u hrvatsku preporodnu književnost, pokazujući izrazito pjesničko umijeće. Piše rodoljubnu poeziju, lirski i socijalno intoniranu, nježnu i pejzažnu, duhovnu i refleksivnu, katkad prigodnu, s najčešćim ciljem razvijanja nacionalne svijesti među suzavičajnicima. Svojom poezijom postao je prvi pjesnik među bačkim Hrvatima koji je se za života etablirao pišući hrvatskim književnim

Poprsje Ante Evetovića – Miroljuba u Subotici, rad Ivana Meštrovića

jezikom te s njime počinje suvremena povijest bunjevačke književnosti.

Klub hrvatskih književnika i umjetnika u Osijeku otkrio mu je 1931. spomen-ploču na župnom dvoru u Valpovu. U sklopu proslave 250. obljetnice doseljenja veće skupine Bunjevaca u Bačku u Subotici mu je 1936. podignuto poprsje, rad Ivana Meštrovića. Uklonjeno je nakon uspostave madžarske vlasti 1941., a 1996. vraćeno je na isto mjesto u park kod katedralne crkve sv. Terezije. Kopija subotičkoga poprsja otkrivena je i u rodnom Aljmašu 1988., pokraj župne crkve. Od tada aljmaški Hrvati svake godine početkom lipnja priređuju Spomen-dan Miroljuba Ante Evetovića.

Djela: *Sretni i nujni časi*, Osijek, 1908; *Iz pjesama Ante Evetović-Miroljuba*, Osijek, 1931; *Spomen izdanje pjesama Ante Evetovića-Miroljuba*, Subotica, 1931; M. Mandić, *Hrvatski književnici u Mađarskoj : Ante Evetović Miroljub*, Budimpešta, 2001.

Lit.: M. Evetović, *Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata* (rukopis); J. Andrić, Naši pjesnici, *Klasje naših ravni*, 1/1943, Zagreb; G. Kikić, *Antologija poezije bunjevačkih Hrvata*, Zagreb, 1971; A. Sekulić, Miroljub Ante Evetović (1862–1921), hrvatski pjesnik, *Kačić*, 7, Split, 1975; *Hrvatski biografski leksikon*, 4, Zagreb, 1998; S. Velin, Život i pjesništvo Ante Evetovića Miroljuba, u: M. Mandić, *Hrvatski književnici u Mađarskoj : Ante Evetović Miroljub*, Budimpešta, 2001; Z. Samaržija, Miroljub na Valpovštini (1-3); Putokaz mladim Bunjevcima i Šokcima, u: *Miroljub*, 1-4/2006, Sombor; S. Balatinac, Miroljubov Spomen-dan u Aljmašu, *Hrvatski glasnik*, 26, Budimpešta, 2006.

K. Čeliković

EVETOVIĆ, Ivan Nepomuk (Aljmaš, 15. V. 1860. – Bač, 10. VIII. 1923.), svećenik, društveni djelatnik, književnik. Sin Dane i Imerke, rođ. Antunović, nećakinje biskupa Ivana Antunovića, brat pjesnika Ante Miroljuba Evetovića. Nadahnjivao je se rodoljubnim idejama svojega rođaka biskupa Antunovića. S njegovom se potporom i školovao u Kalači. Maturirao je 1881., a teološki studij završio je 1885. Iste je godine zaređen za svećenika. Bio je kapelan u Baćinu, Bikiću, Kaćmaru, Bajmoku i Baji. U Baji je bio predsjednik Katoličkoga udruženja i kateheta na državnim školama te član Gradskoga vijeća. U to je vrijeme postao članom Povijesnoga društva Bačko-bodroške županije. Od 1902. župnik je u Baču. Za zastupnika u Ugarskom saboru izabran je 1912. U župnom arhivu u Baču čuvaju se dva dokumenta iz kojih se vidi njegovo saborsko zauzimanje za smanjenje trošarine i pomoć općini Dunabökény (Bukin, danas Mladenovo) pri odvodnjavanju rijeke Mostonge. Bačkim prepozitom i upraviteljem nadbiskupskih dobara u Baču imenovan je 1914. Po odluci Velikoga narodnoga vijeća iz Novoga Sada imenovan je predstavnikom vojvođanskih Hrvata u Privremenom narodnom predstavništvu, koje je početkom 1919. osnovano u Beogradu radi priprema za provođenje izbora do Konstitutante. Bio je član Bunjevačko-šokačke stranke, ispred koje je na izborima za Ustavotvornu

skupštinu Kraljevine SHS 1920. izabran za narodnoga zastupnika somborskoga okruga. Sačuvan je njegov govor iz 1922., u kojem se u beogradskoj Narodnoj skupštini zauzima za rješavanje radničkoga pitanja te za mogućnost da oni koji žele obrađivati zemlju što prije dođu do nje. I na sljedećim izborima 1923. izabran je za zastupnika u Narodnoj skupštini. U svojem političkom angažmanu naglašeno se zauzimao za interese naroda.

Ivan Evetović

Na nacionalnom i kulturnom planu bio je pod utjecajem biskupa Ivana Antunovića. Kao rezultat toga surađuje u *Nevenu* od samoga početka njegova izlaženja 1884., poslije i u *Subotičkoj Danici* i *Subotičkim novinama*, u kojima piše pjesme, putopise, životopise (biskup Ivana Antunovića, misionar iz turskoga razdoblja Šimun Ivan Matković, đakovački biskup Pavao Sučić, fra Andrija Kačić Miošić), kraće povijesne članke te napise o običajima Bunjevaca i Šokaca (o franjevačkoj crvi i samostanu u Baji, o ruševinama staroga Bača i dr.). Više povijesnih rasprava objavio je u časopisu *Bács-Bodrogh megyei történelmi társulat évkönyve*. Dok je bio kapelan u Baji, objavio je knjigu *Képek Baja Város múltjából*. Autor je članka o povijesti, životu i običajima Šokaca u drugom svesku *Bács-Bodrog Vármegye egyetemes monografiája* (Budimpešta, 1909). Prevodio je s francuskoga, njemačkoga, talijanskoga, španjolskoga i engleskoga. Pisao je pod pseudonimom Janko Kostalić.

Pokopan je u Baču. Šokačka kasina u Baču podigla mu je 1933. spomen-ploču u župnom dvoru, koja se od 1983. nalazi na pročelju župne crkve.

Lit.: *Bács-Bodrog vármegye egyetemes monográfiája*, 1, Budapest, 1909; M. Evetović, *Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata* (rukopis); L. I. Krmpotić, 60 godina od smrti prepozita Ivana Evetovića, *Subotička Danica : Kalendar za 1985., god.*, Subotica, 1984; Lj. Dimić, *Kulturna politika u Kraljevini Jugoslaviji 1918-1941*, 1-3, Beograd, 1997; *Hrvatski biografski leksikon*, 4, Zagreb, 1998.

J. Štefković

EVETOVIĆ, Matija (Maća) (Aljmaš, 24. II. 1894. – Subotica, 2. VII. 1972.), profesor, publicist, pjesnik, kulturni djelatnik. Obavljao je dužnosti podgradonačelnika Subotice, ravnatelja subotičke Gimnazije i kustosa Gradskoga muzeja. Sin Dominika i Veronike, rođ. Jagić. God. 1898. obitelj se iz Aljmaša seli u Suboticu, gdje je Dominik dobio posao kao sudski poslužitelj. Tu Matija pohađa pučku školu i šest razreda gimnazije. U školskoj 1909./10. godini isključen je iz Gradske madžarske više gimnazije kao slavenofil. U upisu u dnevnik stoji: »Sablažnjava školske kolege svojim nepatriotskim izjavama te se zbog toga 16. III. 1910., prema nalogu školskoga vijeća, isključuje iz škole«. Školovanje nastavlja u Nadbiskupskoj velikoj gimnaziji u Travniku, gdje svršava sedmi i osmi razred s maturom, a nakon toga najprije u Budimpešti, a zatim upisuje filozofiju na Mudroslovnom fakultetu u Zagrebu. U ratu je mobiliziran 26. X. 1914. i u vojsci ostaje sve do 9. I. 1919. Za vrijeme prevrata djeluje u Zagrebu, a u Subotici piše članke u *Nevenu*. Dobiva gradsku stipendiju, koja mu pomaže da završi studij. Tako 1921. uspijeva svršiti fakultet u Zagrebu, a 31. I. 1923. ondje je obranio i doktorsku disertaciju s temom *Dvije najstarije pjesničke obrade o sigetskoj pogibiji.*

Od 18. VI. 1920. privremeni je nastavnik srpsko-hrvatskoga jezika i filozofije u subotičkoj Gradskoj bunjevačkoj velikoj gimnaziji, a iste godine imenovan je počasnim knjižničarom gradske knjižnice. God. 1922. predaje u Vršcu, ali prestaje raditi kao profesor 12. XI. 1923., kad posta-

je privatnim činovnikom u osiguravajućem zavodu. U državnu, odnosno gradsku službu vraća se 15. I. 1925. kao profesor gimnazije. Aktivan je u javnom, kulturnom i političkom životu Subotice, tada kao član i funkcionar Radikalne stranke. Tako je 1926. imenovan za ravnatelja Ženske realne gimnazije, izabran za tajnika Bunjevačke prosvijetne matice, a u veljači iste 1926. godine stupio je i na položaj zamjenika subotičkoga gradonačelnika, na koji ga je postavio ministar unutarnjih poslova. Na toj političkoj funkciji nije se dugo zadržao – gradonačelnik Dragoslav Đorđević u izvješću Ministarstvu unutrašnjih poslova 20. IV. 1927. obavještava nadređene da je Matija Evetović toga dana podnio ostavku te je dužnost podgradonačelnika predao Josipu Poljakoviću. U Subotici se u to doba Radikalna stranka dijeli na »radikalsko-zemljodilsku« struju oko Marka Jurića, kojoj se priklonio i Matija Evetović, te struju oko gradonačelnika Đorđevića, koji je međutim već 28. IV. 1927. smijenjen. Struja oko Jurića u funkciji partijske agitacije pokreće *Subotičke novine* 13. V. 1927. Odgovorni urednik bio im je gostioničar Marko Stipić, a list je uređivao i većinu tekstova pisao Matija Evetović. U svojim napisima trudio se pomiriti katoličanstvo Bunjevaca s nametnutom radikalskom ideologijom, a stvorena je i parola u Radićevu stilu »Vera u Boga i radikalska sloga«. Kolovoza 1927. imenovano je novo rukovodstvo grada: za velikoga župana postavljen je Dušan Manojlović, gradonačelnikom postaje Dragutin Stipić, a u sastav novoga Proširenoga senata ulazi i Matija Evetović. Do 13. IV. 1941., kad je »otpušten zbog nacionalnih razloga«, obnašat će dužnosničke položaje u gradskoj upravi, najprije od 17. I. 1928. kao šef Trošarinskoga odjela, zatim od 31. V. 1930. kao gradski savjetnik na čelu Kulturno-socijalnoga odjela Senata.

Sa snaženjem prohrvatskih stremljenja Bunjevaca u Subotici na prijelomu 1930-ih i njegova politička uvjerenja trpe promjene: od agitatora za prorežimsku radikalsku opciju među bunjevačkim pukom postaje sljedbenikom oporbe i aktivnim pobornikom hrvatstva Bunjevaca. Tako je 1933. petnaesta obljetnica oslobođenja grada, koja se svečano obilježavala 13. XI., na dan kad je srpska vojska ušla u grad, zahvaljujući Evetovićevu zauzimanju proširenim programom obilježena već 10. X., na dan kad je 1918. pred kavanom *Hungaria* (današnja zgrada diskoteke *Lifka*) održan veliki zbor na kojem je izrijekom proglašeno načelo samoopredjeljenja i utemeljen Bunjevačko-srpski narodni odbor, nakon čega su hrvatski omladinci na toranj Gradske kuće istaknuli hrvatsku zastavu. Angažirao se i 1934. kao jedan od osnivača Matice subotičke, a aktivan je bio

Matija Evetović

i u Hrvatskoj kulturnoj zajednici. Održao je veći broj predavanja u Hrvatskom prosvjetnom društvu *Neven* te na Razgovorima Matice subotičke.

Odmah nakon rata opet je postavljen u gradsku upravu, iako su nove vlasti bile nepovjerljive prema njemu jer su ga smatrale malograđaninom bliskim kleru. Ipak, u nedostatku školovanoga kadra, 1945. postavljen je najprije za v. d. direktora Muške potpune gimnazije, zatim je u njoj radio samo kao profesor, a 15. XI. 1947. dodijeljen je na rad u ustanovu koja je tada bila u osnivanju – Gradski muzej. Do mirovine radi kao kustos Muzeja na prikupljanju predmeta i terenskim istraživanjima – arheološkim, etnografskim, lingvističkim, a posebno na skupljanju podataka o životu, običajima i folkloru Bunjevaca. U mirovinu odlazi 1. siječnja 1953., s 36 godina, 4

mjeseca i 11 dana službe. Nakon osnivanja srednje škole za pripremanje svećeničkih kandidata *Paulinum* u Subotici 1965. u njoj je do 1970. predavao hrvatski jezik i književnost.

Pjesme, povijesne rasprave i članke objavljivao je u mnogim subotičkim novinama i časopisima (*Naše novine*, *Neven, Subotička Danica*, *Književni sever*, *Subotičke novine*, *Klasje naših ravni* i dr.), poslije rata opet u *Subotičkoj Danici, Narodnom kalendaru*, *Njivi*, u zagrebačkom *Katoličkom godišnjaku Danica* 1967. i dr. Pisao je pod pseudonimom Tihomir Drević. Za Ujevićevu *Hrvatsku enciklopediju* (1942.) napisao je priloge o imenu Bunjevac, bunjevačkom narječju, bunjevačkom školstvu te vjerskim i crkvenim prilikama. Pisao je o životu i radu dviju najmarkantnijih bunjevačkih osobnosti iz austro-ugarskoga razdoblja – za života je objavio monografiju o biskupu Ivana Antunoviću 1935., a posmrtno mu je 2005. u cjelini objavljena studija o Paji Kujundžiću koja je u nastavcima izlazila u *Subotičkim novinama* 1940.-41. Njegovo najvažnije djelo *Kulturna povijest bunjevačko-šokačkih Hrvata*, koje je priveo kraju potkraj 1940., ostalo je u rukopisu. Poslijeratne komunističke vlasti rukopis su konfiscirale, ali su neki primjerci ostali sačuvani u privatnom vlasništvu. U kraćim nastavcima objavljuje se u *Klasju naših ravni* od 2002.

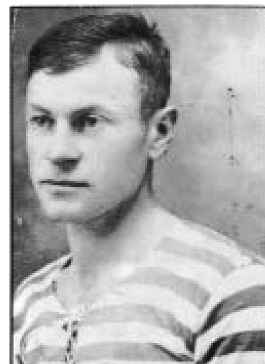
Djela: *Život i rad biskupa Ivana Antunovića, narodnog preporoditelja*, Subotica, 1935; *Život i rad Paje Kujundžića*, Subotica, 2005; *Kulturna povijest bunjevačko-šokačkih Hrvata* (rukopis).

Izvori: Historijski arhiv Subotica, F:47. II 95/1920, Gr. II 572/1927, Zapisnik 1927, 151 P.S. 12456/1927, IV 5316/1933, IV 4764/1939, F: 68.2155/1952, IV 1555/1947, IV 2884/1950, VI 709/1953; F:70.192/1945.

Lit.: T. Kolozsi, *Szabadkai sajtó (1919-1945)*, Újvidék, 1979; D. Popov, *Srpska štampa u Vojvodini 1918-1941*, Novi Sad, 1983; *244. godina subotičke Gimnazije*, *A 244 éves szabadkai Gimnázium, Izveštaj-Évkönyv 1747-1991*, Subotica, 1990/91; B. Gabrić, Sto godina od rođenja Dr. Matije Evetovića (1894.-1972.), *Subotička Danica (nova). Kalendar za 1995. godinu*, Subotica, 1994; *Hrvatski biografski leksikon*, 4, Zagreb, 1998; J. Temunović, *Subotička matica*, Subotica 2002.

S. Mačković

EVETOVIĆ, **Mirko – Ibro** (Subotica, 28. XI. 1914. – Subotica, 28. I. 2004.), nogometaš. Sin Stipana i Ane, rođ. Boldog. Završio četiri razreda pučke škole i nakon toga obrtničku školu za klesara. U obrtu je radio kratko jer se prekvalificirao u trgovca te je kao trgovac radio do odlaska u mirovinu. Nogometom se u NK *Bačka* bavio od malih nogu, debitirao je u prvoj ekipi 1934. i do kraja je igrao na poziciji braniča. Nadimak Ibro dobio je zbog požrtvovne igre – publika koja ga nije znala govorila je da izgara »k'o Bosanac«, na što su oni koji su ga znali govorili da i jest Bosanac te da se zove *Ibro*. Više puta je nastupao za reprezentaciju Subotičkoga nogometnoga podsaveza. Nastupao je za *Bačku* na početku rata, ali je poslije interniran u logor i mobiliziran na istočnu frontu. Poslije Drugoga svjetskoga rata opet igra za *Bačku*, koja je u tom razdoblju nosila ime-

Mirko Evetović

na *Građanski, Sloboda, Bratstvo* i *Zvezda*. Nogometnu karijeru završava početkom 1950-ih, odigravši više 600 utakmica za klub. Poslije aktivne karijere bio je član klupske uprave.

Lit.: Ž. Inić (ur.), *Fudbalski klub »Bačka« 1901-1991*, Subotica, 1991; *Fudbalski klub »Bačka« 2001*, Subotica, 2001.

Lj. Vujković Lamić

EVETOVIĆ, **Petar** (Aljmaš, 23. VI. 1880. – Žednik, 12. XII. 1950.), svećenik. Sin Lajče i Marije, rođ. Pijuković. Osnovnu školu pohađao je u rodnom mjestu, gimnaziju u Baji, a teologiju je studirao u Kalači 1901.-05. Za svećenika je zaređen u

Ostrogonu 27. VI. 1905. Bio je isprva kapelan u Dušnoku 1905.-08., zatim u Gari

Petar Evetović

1908.-12. te u subotičkoj župi sv. Terezije Avilske 1912.-18. Dužnost administratora i župnika župe sv. Marka u Žedniku preuzeo je 23. XII. 1918. i vodio ju je neprekidno do smrti.

Kako je župna crkva u Žedniku dovršena 1912., morao je poduzeti mnogobrojne poslove na njezinu uređenju i opremanju: nabavu orgulja 1925., postavljanje oltara i popravak u oluji oštećenoga krova i srušenoga zvonika 1925., oslikavanje crkve 1936. (slikar Martin Džavić), postavljanje velikih zvona, prekrivanje crkve limom i sređivanje materijalnoga stanja župe kupnjom 40 lanaca zemlje 1938. Ujedno je bio aktivan i u ustrojavanju pastoralnih aktivnosti – prvo krizmanje imao je 1923., misije su održane 1930., Marijina kongregacija 1935., a organizirao je i mnogobrojna hodočašća. U okrilju župe od 1929. djelovala je i podružnica Dobrotvorne zajednice Bunjevaka s oko 100 članica, koja je priređivala svjetovne društvene manifestacije i zabave, a prihode s njih i dobrovoljne priloge darivala je siromašnoj djeci.

Tijekom 31 godine službovanja u Žedniku stekao je iznimno poštovanje i odanost svojih vjernika, posebno bunjevačko-hrvatskoga puka. S dolaskom madžarskih vlasti 1941. neki nacionalistički orijentirani mještani zahtijevali su od župnika da se nedjeljom i blagdanima na velikoj misi umjesto na hrvatskom propovijeda na madžarskom jeziku, na što on nije htio pristati pa su intervenirali i predstavnici državnih vlasti, jednom prigodom i u nazočnosti madžarskoga žandara. Tada je odlučni župnik, da bi ga i žandar razumio, na madžarskom rekao: »Dosad sam znao da je moj pretpostavljeni i naredbodavac preuzvišenih biskup, nisam znao da mi je to i žandarmerija«. Zbog njegove ustrajnosti na velikoj misi i dalje se propovijedalo na hrvatskom, a poslije nje, uglavnom za pripadnike obvezatne predvojničke obuke – levente, na madžarskom.

Skroman i povučen, postojan u molitvi, odvažno je i ne bez prosvjeda podnosio i sve neugodnosti i poniženja nakon Drugoga svjetskoga rata, uvijek u službi Boga i svojih vjernika, uvjeren da je svećenikova vrlina »biti svima sve«.

Izvor: Rukopisna kronika župe *Historia domus* Žednik.

N. Tonković

EVETOVIĆ, **Vojislav – Doca** (Subotica, 3. IX. 1920. – Subotica, 2. II. 1998.), gospodarstvenik, društveni djelatnik. Sin Franje i Stane, rođ. Matković. Osnovnu i srednju školu završio je u Subotici. Potkraj 1930-ih postao je član Saveza komunističke omladine Jugoslavije – SKOJ-a. Za vrijeme rata bio je borac VIII. vojvođanske udarne brigade, s kojom je sudjelovao u bitkama na Batini i Bolmanu. Nakon svršetka rata vratio se u Suboticu te je imenovan direktorom Tvornice električnih strojeva *Sever*, na čijem će čelu ostati do umirovljenja. Zaslužan je za brz i uspješan razvoj toga poduzeća – od malena obrtničkoga pogona stvorio je tvrtku s četiri tvornice i nekoliko tisuća zaposlenika, koja je bila jedan od najvećih proizvođača elektromotora u Europi, a svoje je proizvode izvozila diljem svijeta. U nekoliko je mandata bio član općinskih i kotarskih partijskih komiteta te upravnih odbora regionalne i pokrajinske gospodarske komore. Nekonvencionalna duha i ponašanja, često je bio predmet kritika partijskih kolega.

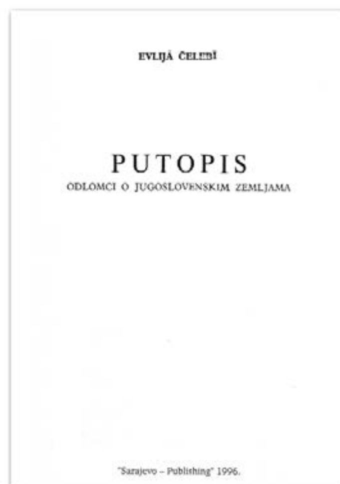
Lit.: *Monografija »Sever« – 40 godina od osnivanja*, Subotica – Beograd, 1963; S. Mačković, *Industrija i industrijalci Subotice (1918-1941)*, Subotica, 2004.

G. Bačlija

EVLIJA ČELEBI (Evliyâ Çelebi, pravo ime **Evlija ibn Derviš Mehmed Zilli)**

(Carigrad, 25. III. 1611. – Carigrad ?, poslije 1682.), putopisac. Otac mu je bio Derviš Mehmed Zilli, ugledan čovjek na osmanskom dvoru, starješina dvorskih zlatara, a sam Evlija poslije je dobio naslov *çelebi*, koji je, kao i *efendi*, konvencionalan staleški naziv za obrazovanog čovjeka, »gospodin«. U svojem obrazovanju pokazao se kao izrazito estetski nadaren mladić. Poznat po milozvučnu glasu, bio je hafiz (»onaj koji Kur'an zna napamet«) i mujezin, a ujedno je vladao umijećem kaligrafije. Međutim, znanost ili karijera u državnoj službi nisu ga privlačile, njegova su najveća strast bila putovanja. Priključio bi se nekomu velikodostojniku i pratio ga na putovanjima po golemu Osmanskom Carstvu. Više od trideset godina (1630.-62.) njegov »dobrotvor i gospodar« bio je vezir Melek Ahmed-paša, s kojim je bio u srodstvu po majci, i upravo je zahvaljujući njemu putovao i boravio u regijama u kojima žive Južni Slaveni. Obišao je najveći dio Osmanskog Carstva u Europi, ali i Bliskoga istoka. Posljednje višegodišnje putovanje odvelo ga je u Egipat 1690-ih, a zadnji događaj koji spominje u spisima potječe iz 1682. O posljednjem razdoblju Evlijina života ne postoje nikakvi podaci.

Evlijino životno djelo njegov je *Putopis (Seyâhâtnâme)*. Riječ je o golemu djelu u deset svezaka, od kojih su V., VI. i VII. od prvorazredne važnosti za povijest područja na kojem su živjeli južni Slaveni u razdoblju osmanske vlasti. Prvi potpuni rukopis *Sejahatname* pronađen je tek potkraj XIX. stoljeća, otkada i turska historiografija sustavnije prilazi svojemu velikom putopiscu – dotada je Evlija bio poznatiji i priznatiji na Zapadu. Tiskanje *Putopisa* započeto je 1896. u Carigradu, ali je nakon objavljivanja petog sveska 1898. bilo zaustavljeno. God. 1900. tiskanje šestoga sveska potpomogla je Madžarska akademija znanosti jer je veći dio toga sveska posvećen ugarskim krajevima. Tiskanje se nastavlja tek 1928., a završava 1938. Prvi hrvatski pokušaj prijevoda fragmenta putopisa objavljen je već 1902. godine (Pavo Jazvo u mostarskom tjedniku *Osvit*) i otada ne jenjava zanimanje za to djelo u južnoslavenskoj i madžarskoj kulturnoj javnosti. Madžarski turkolozi osobito su se istaknuli u stručnom pristupu tomu djelu pa su neko vrijeme madžarski prijevod i bilješke Imrea Karácsonya (surađivao na izdavanju VI. sveska u Istanbulu) bili orijentir srpskim prevoditeljima početkom XX. stoljeća. Ipak, tek su bošnjački prijevod Hazima Šabanovića (izdanja iz 1954., 1967., 1973. i 1996.) te njegov uvod i komentari uz taj prijevod postavili osnovu za svako ozbiljnije bavljenje tom građom. Šabanović je naime preveo sve dijelove putopisa koji se odnose na južnoslavenske zemlje. Pritom treba znati da su za Evlijin putopis karakteristična i pretjerivanja, pogrešni podaci i izmišljotine te da je i sam tekst na mnogim mjestima nejasan i nepotpun. To je djelo usto puno praznih mjesta za podatke koje je očito namjeravao unijeti, ali nije. Ako se u obzir uzme i povijesna i civilizacijska udaljenost prevoditelja od jezika i svijeta *Sejahatname*, očito je da povijest

E. Čelebi, *Putopis : odlomci o jugoslovenskim zemljama*, Sarajevo, 1996.

njezinih prijevoda obiluje zabludama i površnostima. Hrvatski povjesničar i turkolog Nenad Moačanin u posljednje vrijeme upozorava na slabosti Šabanovićeva prijevoda i upućuje stručnu javnost na ponovno čitanje originalnog teksta.

Za povijest podunavskih Hrvata važni su opisi njegova putanja po dijelu Budim-

skoga pašaluka između Save, Drave i Dunava, gdje je Hrvata bilo najviše, iako ih je bilo i po drugim predjelima. Evlijin put iz Beograda preko Srijemskoga sandžaka, konkretno Iriga, Slankamena, Karlovaca, Petrovaradina, Iloka, Voćina (Šarengrada), Erduta i drugih manjih utvrda nalazi se na 141.-154. str. VII. knjige *Putopisa* (u Šabanovićevu izboru to je XLIII. poglavlje). Gradovi i palanke Segedinskoga sandžaka, među ostalim Baja, Sombor, Bač, Futog, Subotica, Bečej i Bečkerek, opisani su na 353.-364. str. putopisa (kod Šabanovića XLIV. poglavlje). Sva je ta mjesta Evlija obišao 1665.

Evlija opisuje samo naselja u kojima je konačio, rijetko spominjući okolnosti, odnosno krajolike kojima je prolazio putujući do njih. Opisi su nejednake dužine, važnija mjesta (Varadin, Ilok, Sombor, Bač) dobivaju više rečenica. Neki opisi prošireni su anegdotama ili opisom osvajačke bitke. Razrađeni duži opisi pisani su po ovom modelu: uvod (etimologija, osnovni podaci iz povijesti osvajanja, upravni status, dostojanstvenici i broj vojnika, geografski položaj, ekonomske značajke), opis tvrđave, odnosno grada (kasabe), opis varoši (palanke), znameniti grobovi.

Preostalo ili novopridošlo kršćansko stanovništvo ograničeno je najčešće na jednu ili dvije mahale (četvrti) te se taj dio naselja zvao varoš; muslimanske mahale (prije svega u kasabi, ali ima ih i u varoši) formirale su se oko bogomolja, koje su opet u osnovi često prenamijenjeni kršćanski sakralni objekti. Kasaba je od varoši često odvojena šancima.

Opisi najčešće daju vrlo relevantne podatke o broju stanovnika, društvenoj eliti i osnovnim gospodarskim djelatnostima. Moačanin upozorava da veliku razliku (gotovo dvostruku) u korist Evlijinih »putopisnih« kuća naspram »defterskih« kuća XVI. stoljeća ne treba pripisivati tek piščevoj fantaziji. Naime, kuća kao fizičkih objekata uvijek je više od »kuća« kao poreznih jedinica i broj obitelji svakako je bliži broju materijalnih objekata, odnosno Evlijinu broju.

Evo kako je Evlija opisao neke gradove u Podunavlju: Petrovaradin: »Grad ima sedam velikih kula... u tvrđavi postoje svega dvije stotine daskom pokrivenih kuća, bez ograda i bašča... varoš se nalazi na obali rijeke Dunava, ima (...) muslimanskih i pet hrišćanskih mahala... tri medrese tumača Kur'ana... četiri osnovne škole. Stanovnici se bave većinom trgovinom i brodarstvom«; Baja: »Tvrđava se nalazi na obali Dunava... tu je utvrđeni grad s dvostrukim bedemima i velika skela... skela je veliki prometni čvor cijele Bačke i Vlaške... u tvrđavi ima dvije muslimanske bogomolje. Prva je Sinan-pašina džamija, u stara vremena velika crkva u kojoj se Bogu molilo po kršćanskom obredu. U ovoj citadeli postoji pedeset daskom pokrivenih i dobro stojećih kuća i petnaest dućančića... velika dolma-palanka (ima) oko tristo prostranih kuća, prizemnih i na kat... Svi javni putovi u ovoj varoši pokriveni su daskom jer je zemljište podvodno i močvarno.«; Sombor: »Pred vratima toga grada (kule), preko opkopa, nalazi se džamija Sulejman-hana i njegov hamam; to je mala džamija pokrivena ćeremitom, a nalazi se u vanjskom gradu u kojem nema nikakva traga ni znaka stambenim varoškim kućama, nego je ukrašen samo s dvjesto dućana (čaršije i bazara). Velika varoš nalazi se na jugoistočnoj strani tvrđave... postoji svega četrnaest muslimanskih bogomolja... u pet bogomolja obavlja se zajednička molitva petkom, dok su ostale mahalski mesdžidi... tu se nalaze dvije tisuće dobrih, prostranih ćeremitom pokrivenih kuća, prizemnih i na kat... Sav tamošnji puk nisu Mađari, nego Vlasi kršćani. Tu postoje samo dvije medrese za studente, dvije tekije poštovanih derviša, šest osnovnih škola...«; Subotica: »Palanka ima svog dizdara i sto pedeset hrabrih janjičara koji se dan-noć nalaze u borbi i u ratu sa stanovništvom srednje Mađarske... Na zapadnoj strani grada nalazi se malo jezero u kojem se love raznorazne ukusne ribe. Citadela grada Subotice nalazi se na obali toga jezera. U citadeli ima oko četrdeset vojničkih kuća i jedna džamija. Vanjska je varoš dobro naseljena i izgrađena palanka... u njoj se nalazi oko sto četrdeset dobrih kuća koje su pokrivene trskom i rogozom. Tu ima mnogo vinograda i bašča.«

F

FAJER (*njem*. Feuer: vatra), **1.** vrsta krova koji se spušta samo na jednu stranu pa zabat ima oblik položenoga istostraničnoga pravokutnoga trokuta. Takvo građevinsko rješenje za postav krova obično se koristilo na manjim zgradama u gradu i na salašima koje su imale funkcije pomoćnih objekata (mala kuća, šupe, komare i sl.). Isprva se za pokrov koristila trska, no ona je poslije zamijenjena crijepom. Bunjevci su govorili »krov na jednu vodu« te da je objekt podignut »na fajer«; **2.** vrsta kartaške igre. Igra se madžarskim kartama, a sudjeluju u njoj tri ili četiri igrača. Najjača je karta kec, koji vrijedi 11; desetka, kralj, gornjak i dolnjak vrijede po 10, dok ostale karte odgovaraju svojoj nominalnoj vrijednosti, tj. broju koji se nalazi na njima. Cilj je igre skupiti »fajer«, tj. karte iste boje koje skupa daju zbroj 31 (npr. kec i dvije karte koje vrijede po 10). Sljedeće su po vrijednosti kombinacije »tri puta«, tj. tri karte iste vrijednosti u različitim bojama – najjače su od njih tri keca, zatim tri desetke, pa tri kralja, tri gornjaka te tri dolnjaka, a poslije dolaze ostale karte čija se vrijednost računa po brojevima što ih nose. Poslije »fajera« i kombinacija »tri puta« slijedi zbroj dviju ili triju karata u istoj boji. Nakon presijecanja karata svaki igrač dobiva po tri karte, a na stol »u talon« stavljaju se četiri karte okrenute tako da se vide njihove vrijednosti. Prvi igrač s talona ima pravo uzeti dvije ili tri karte koju mu odgovaraju i zamijeniti ih svojim kartama koje stavlja u talon. Ostali igrači u svakom krugu imaju pravo zamijeniti samo jednu kartu s talona. Ako tijekom igre nekomu ne odgovara nijedna karta s talona, može reći »dalje«, ali ako isto učini i sljedeći igrač, on može baciti karte na stol, čime se igra prekida te počinje nova partija.

Kad igrač složi fajer, vikne: »Fajer!« i stavlja karte na stol pokazujući ih suigračima, a kod preostalih igrača utvrđuje se redoslijed vrijednosti. Igrač koji ima najmanji zbroj dobiva crtu, a prije početka igre dogovara se do koliko se crta igra. Igrač koji prvi skupi onoliko crta koliko je dogovoreno izgubio je te je ostalim igračima dužan platiti piće ili nešto drugo prema prijašnjem dogovoru.

Izvor: Kazivanje Antuna Stantića – Bake iz Bajmoka.

A. Rudinski i P. Skenderović

FALLEND-VIDAKOVIĆ, Ksenija (Lemeš, 10. III. 1958.), hispanistica i anglistica. Kći Ljudevita Vidakovića, odvjetnika iz Lemeša, i Nade, rođ. Murković, službenice, rodom iz Zagreba. Osnovnu školu i gimnaziju završila u Somboru. Na Filozofskom fakultetu u Zagrebu 1984. diplomirala je engleski i španjolski jezik i književnost. Od 1981. do 1984. boravi na usavršavanju u Španjolskoj kao stipendistica Instituta za ibero-američku suradnju iz Madrida. God. 1988. na Sveučilištu za romanistiku u Salzburgu upisuje doktorski studij, a 1993. obranila je disertaciju *Vrijeme u romanu od realizma do postmoderne: Trilogija 'Alvaro Mediola' Juana Goytisola*. Tijekom studija u Španjolskoj radila je kao profesorica engleskoga jezika u Me-

đunarodnoj jezičnoj školi *Inlingua* u Bilbau 1982.-84., a nakon povratka u Hrvatsku kao prevoditeljica za engleski i španjolski jezik na Institutu za dijabetes *Vuk Vrhovac* u Zagrebu te kao suradnica u Udruženju znanstvenih i stručnih prevoditelja Hrvatske (1985.-86.). God. 1987. bila je suradnica Jugoslavenskoga leksikografskoga zavoda u Zagrebu za španjolski dio *Osmojezičnoga enciklopedijskoga rječnika* (Zagreb, 1987.). God. 1991./92. radi kao profesorica hrvatskoga jezika u Visokoj pučkoj školi u Salzburgu, a zatim i kao profesorica engleskoga i španjolskoga jezika u istoj školi te u Bad Reichenhallu 1994.-2001. Od 1997. do 2003. predaje španjolsku književnost na sveučilištima u Salzburgu, Innsbrucku i Grazu. Od 2002. pročelnica je Odsjeka za jezike te lektorica za engleski i španjolski jezik na Fakultetu za medijski menadžment Sveučilišta primijenjenih znanosti u St. Pöltenu (Austrija). God. 2006. od Gospodarske komore Austrije stječe zvanje poslovne savjetnice za međunarodne aktivnosti poduzeća, a iste je godine osnovala i vlastitu tvrtku *ICS – Intercultural Communication Solutions*, čiji opseg uključuje i projekte s temama poput kontrole naobrazbe, jezične pragmatike u multinacionalnim kompanijama, procesa transfera znanja u poduzećima i njegove dostupnosti i dr. U Njemačkoj je certificirana kao trenerica za međukulturnu komunikaciju.

U središtu je njezina istraživačkoga rada u prvom redu španjolska književnost iz XX. st. i srednjega vijeka, a srednjovjekovna je književnost i područje njezine habilitacije, koju piše na Sveučilištu u Grazu. Tijekom godina bavila se i drugim temama iz semiotike, rodnih i kulturnih studija, zatim jezikom reklame te općim problemima komunikacije. Nakladnica je i suautorica knjige *Mobile telefonie und Kommunikation: eine interdisziplinäre Annäherung – Telefonía móvil y comunicación: una aproximación interdisciplinaria* (2007.) koja je nastala u suradnji Sveučilišta u St. Pöltenu i Katoličkoga sveučilišta sv. Antuna iz Murcije, Španjolska. Stručne i znanstvene članke objavljivala je u časopisima *Verba hispanica*, IV, (1994), *Sprachkunst*, 27 (1), 1996; *Mediaevistik*, (1998, 2000, 2001); *European Journal of Semiotic Studies*, (2000); *Semiotische Berichte*, (2002) te priloge u knjigama: P. Cichon, F. Hassauer, G. Kremnitz, P. Martinez (eds.), *Actas de las Primeras Jornadas de Hispanistas en Austria*, Wien, 1996; *Prefigurar el porvenir : El tiempo en la novela y su reflejo en la trilogía de Alvaro Mendiola de Juan Goytisolo*, Frankfurt am Main/Berlin/Bern/New York/Paris/Wien, 1998; P. Csobadi, G. Gruber, J. Kühnel, U. Müller, O. Panagl, F. V. Spechtler (Ed.), *Das Musiktheater in den audiovisuellen Medien »...ersichtlich gewordene Taten der Musik«*, Salzburg, 1999; J. Bernard, G. Withalm (Hg.), *Mythen, Riten, Simulakra : Semiotische Perspektiven*, Wien, 2001; *»Offene Grenzen« : Form-Struktur-Komposition. Pragmatik & Rezeption*, Graz, 2001; T. Ceballos, F. i B. Morros (eds.), *Juan Ruiz, Arcipreste de Hita y el Libro de buen amor : Congreso internacional del centro para la edición de los clásicos españoles*, Alcalá la Real, 2004.

A. Čota

FALTUM, Ivan (Tompa, 10. V. 1917. – ?), kirurg. Sin Ivana i Marge, rođ. Cvijin. Osnovno i srednje obrazovanje završio je u Subotici, a diplomirao je 1942. na Medicinskom fakultetu u Segedinu. Radio je u subotičkoj bolnici kao sekundarni liječnik na Odjelu za kirurške bolesti, ginekologiju i akušerstvo. Mobiliziran je 1944., poslan na bojište i uskoro zarobljen u Francuskoj. Nakon povratka ponovno radi na Odjelu za kirurške bolesti u Subotici. Prema tada-

Ivan Faltum

šnjem Zakonu o civilnoj mobilizaciji stručnoga kadra, god. 1947. upućen je u bolnicu u Pljevljima, gdje je obavljao dužnost kirurga i ginekologa, a zbog nedostatka liječnika obavljao je i internističke i otorinolaringološke preglede. Sljedeće godine vraća se u Suboticu te je postavljen za upravnika Škole liječničkih pomoćnika, budući da je i inače održavao tečajeve za bolničare i bolničarke nakon što su časne sestre poslije Drugoga svjetskoga rata morale napustiti rad u bolnici. Specijalizirao je opću kirurgiju u Subotici kod dr. Dušana Maluševa i na Kirurškoj klinici Medicinskoga fakulteta u Beogradu.

God. 1951. postao je načelnik Odjela za kirurške bolesti s ginekologijom i akušerstvom u subotičkoj bolnici, na kojem uvodi mnoge novosti u radu (veći broj laboratorijskih ispitivanja prije operacija, rendgenološke preglede, konzultacije s internistima, endoskopske preglede i dr.), a izvodio je i složene i rijetke kirurške intervencije. Na njegov prijedlog i zauzimanje izvedena je rekonstrukcija Kirurškoga odjela, čime su dobiveni bolji uvjeti za rad i smještaj bolesnika. Usavršavao se na klinikama u Beogradu, posebno na Dječjoj kirurškoj klinici, u Zagrebu na Ortopedskoj klinici, u Ljubljani na Klinici za opću kirurgiju te na Kirurškoj klinici u Münchenu.

Sudjelovao je na raznim kongresima i simpozijima kirurga u Jugoslaviji i SR Njemačkoj. Bio je predsjednik Podružnice Srpskoga liječničkoga društva u Subotici u dva mandata. Odlikovan je Ordenom rada 1949. God. 1959. napustio je Suboticu i odselio se u Njemačku.

Izvor: Arhiv Zdravstvenoga centra u Subotici.

Lit.: I. Faltum, *Istorijat Hirurškog odeljenja Bolnice u Subotici* (rukopis); E. Libman, *Istaknuti lekari Subotice (1792-1992)*, Subotica, 2003; E. Libman, *Lekarska društva u Subotici : 1880-2005*, Subotica, 2005.

E. Libman

FANAK (*madž.* fánk), fanjak, pokladnica, u subotičkih Bunjevaca naziv za krafnu, u Somboru se zove kolačić; krafna (njem. *Krapfen*), uštipak. Izrađuje se od tijesta s kvascem. Sredina mu se najčešće ispunjava pekmezom ili posipa šećerom u prahu; poslužuju se dok su još topli. Najčešće se vezuju uz pokladno vrijeme, osobito uz »debelu nedilju« – posljednji tjedan prije korizme i uskrsnoga posta – te napose za »debo četvrtak« – na koji se, prema tradiciji, jelo devet puta. U Bunjevaca i Šokaca ni svinjokolje, koje su se također obavljale u pokladnom razdoblju, nisu prolazile bez »fanaka«, tj. »kolačića«. »Reduše« su se nerijetko natjecale koja će ispeći bolje i ljepše »fanke«, a kao kriterij vrijedila je tzv. »pantljika«, tj. bijela crta koja ih je opasivala poput obruča. Što je crta bila šira i definiranija, »fanki« su smatrani uspjelijima.

Lit.: A. Sekulić, *Bački Bunjevci i Šokci*, Zagreb, 1990; http://www.crocafe.net/forum/archive/index.php/t-5564.html

B. Jaramazović

FANCAGA (**Vancaga**), *madž.* Bajaszentistván, nekada selo, danas sjeverni dio grada Baje. Povijest joj seže u srednji vijek, kad se 1520. spominje kao selo Szentistván, jer je tamošnja crkva posvećena sv. Stjepanu, a 40 godina poslije, nakon turskoga osvajanja, tek kao pustara. Naseljeno je mjesto opet 1773., kad se na rubu prostrane šume spominje gostionica nad čijim je ulazom naslikana tesarska sjekira. U govoru tamošnjih Hrvata takva se sjekira naziva *fancagom* (od *Fandsäge* iz govora bačkih Nijemaca; na standardnom njemačkom *Bandsäge)*. Po toj je sjekiri Fancagom nazvana najprije gostionica, a zatim i pustara. Selo je postala 1782., kad su zbog čestih poplava stanovnike susjednoga Pandura vlasti preselile na rub vodoplavnoga područja, na mjesto današnje Fancage. Njih su 1805. i 1808. slijedili i stanovnici obližnjega ribarskoga naselja Kakonja (koje je, jednako kao i Pandur, *colonia Dalmatica*, tj. hrvatsko selo), što ga je Dunav također bio uništio. Spomen na ta dva sela čuva se u imenima dijelova današnje Fancage. Službena imena: 1804. Fanczaga, 1851. Szent-István, 1919. Szentistván, 1930. Bajaszentistván, kad je administrativno spojena s gradom Bajom (dotad je bila u Peštansko-pilišsko-šoltsko-kiškunskoj županiji).

Fancaga (Szent István) krajem XIX. st.

U bunjevačkih Hrvata južno i istočno od Baje, u čijem se govoru tjesnačnik *f* u nekim riječima, napose u tuđicama, zamjenjivao usnenim *v* (npr. varba, šavolj, vrtalj, vriško, vorinta), naselje ja nazivano Vancaga. Govor Fancažana inače se donekle razlikuje od govora ostalih bačkih Bunjevaca (Bajci vele da Fancažani »šoketaju«), što se objašnjava time da je dio njih šokačkoga podrijetla (npr. doselidba Šokaca iz Vršende u XVIII. st.).

God. 1818., osim 4 madžarske obitelji, svi su stanovnici Fancage Hrvati; 1828. u 291 kući stanuje 367 pretežito hrvatskih obitelji. Fényes je 1851. bilježi kao madžarsko-dalmatinsko selo. I ovdje je odnarođivanje nemadžarskoga puka počelo u drugoj polovici XIX. st., a još je snažnije nastavljeno u prvim desetljećima XX. st., što pokazuje i ovaj navod: »Do škule nismo ni znali madžarski. Popovi i država silom nas pomadžarili. U škuli i u crkvi bilo je sve manje bunjevačkog. Al otac nam reko: Na svojem jeziku morate znat i čitat i pisat, pa je nas, dicu, učio iz hrvatski knjiga koje je dobivo iz Zagreba« (kazivač Marko Jarmacki, rođ. 1907.). Po ugledu na bajske Bunjevce, koji su na poticaj tadašnjega kapelana Lajče Budanovića utemeljili Bunjevačku čitaonicu, i Bunjevci su se u Fancagi organizirali te su 1911. kupili kuću (danas u Ulici Györgya Dózse 240) za svoju čitaonicu. U selu je 1910. popisano 1106 Hrvata (ukupan broj stanovnika 3739), a poslije 1930. broj se ovdašnjih bunjevačkih Hrvata samo procjenjuje: 1945. – 2000, 1960. – 1000, 1980. – 500.

Uz potporu Demokratskoga saveza Južnih Slavena u Mađarskoj 1979. na Fancagi je otvorena Bunjevačka zavičajna kuća (*madž.* Bunyevác tájház), koja prikazuje kulturu stanovanja s početka XX. st. Hrvatska manjinska samouprava utemeljena je 1994. i uspješno djeluje na očuvanju baštine ovdašnjih bunjevačkih Hrvata. Od narodnosnih kulturnih priredaba ističe se Markovo. U mjesnoj školi hrvatski se jezik predaje bez prekida.

Izvor: A. Vályi, *Magyar országnak leírása,* Buda, 1796.

Lit.: E. Fényes, *Magyarország geographiai szótára,* Pest, 1851; Gy. Dudás (ur.), *Bács-Bodrog vármegye egyetemes monografiája*, I-II, Zombor, 1896; S. Borovszky (ur.), *Bács-Bodrog vármegye monográfiája*, I, Budapest. b. g.; S. Borovszky (ur.), *Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye monographiája*, I, Budapest, 1909; J. Rapcsányi, *Magyar városok monográfiája. Baja és Bács-Bodrog vármegye községei,* Budapest, 1934; G. Kopasz, *Baja város levéltára,* Baja, 1965; J. Bárth, Fajsz népessége a XVIII. század közepén, in: *Bács-Kiskun megye múltjából*, Kecskemét, 1975; M. Kőhegyi, *Baja története a kezdetektől 1944-ig*, Budapest, 1989.

Ž. Mandić

FAŠINA (*tal.* fascina: snop, svežanj), u bačkih Šokaca najtanji ogranci bagrema, vinove loze i voćaka. Nastaju tijekom rezidbe ili vađenja voćaka i bagremika, a slažu se i vezuju u snop promjera 40-50 cm. U Šokaca imaju dvostruku namjenu. U vrijeme svinjokolja (*dij.* karbine) lože se pod kotao u kojem se priprema voda za šurenje svinja. Koristile su se i pri kuhanju obarine, a ljeti i s jeseni pri pečenju rakije. Najjaču žestinu davale su fašine od bagrema, vinove loze, višnje i trešnje. I danas su zastupljene u seoskim gazdinstvima.

J. Dumendžić

FAT → Hvat

FEDERALNA UNIJA EUROPSKIH MANJINA (*eng.* Federal Union of European Nationalities – FUEN), nevladina organizacija utemeljena radi očuvanja ma-

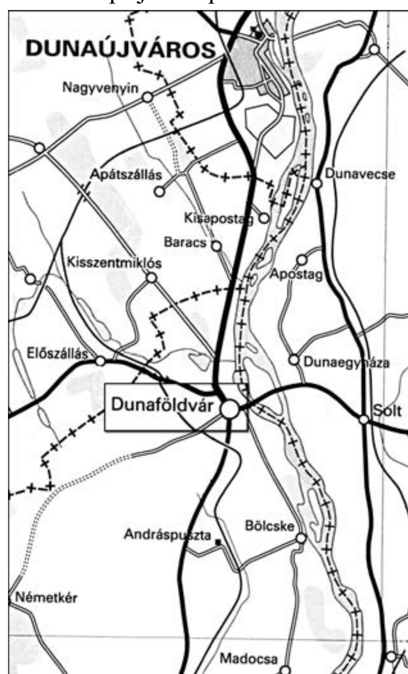
njina, njihovih jezika, kulture i identiteta. Ciljevi njezina djelovanja ostvaruju se mirnim sredstvima, a organizacija posreduje između manjina i vlada pojedinih država te ima savjetodavnu ulogu pri međunarodnim organizacijama (Vijeću Europe, OESS-u, UN-u i dr.). FUEN izrijekom odbija svako nasilje i separatizam. Osnovan je 1949. u Flensburgu, središtu danske manjine u Njemačkoj, gdje je bilo i sjedište te organizacije do 1952. te od 1982. do danas (u razdoblju 1952.-82. sjedište je bilo u Kopenhagenu). Članovi su FUEN-a kulturne i političke organizacije nacionalnih manjina iz europskih zemalja. Do prestanka hladnoga rata FUEN je djelovao ponajprije u zapadnoeuropskim zemljama, a od 1990-ih nove članove prihvaća uglavnom iz bivših komunističkih zemalja. Početkom 2007. imao je 82 člana iz 32 europske zemlje, od kojih su 40 punopravni članovi, a 42 pridruženi. Među punopravnim je članovima i nekoliko hrvatskih udruga: Hrvatsko kulturno društvo iz Željeznoga (*njem*. Eisenstadt) u Austriji, Društvo gradišćanskih Hrvata u Ugarskoj iz Kópháze, Hrvatski kulturni savez u Slovačkoj iz Bratislave te Demokratski savez Hrvata u Vojvodini. Radom FUEN-a ravnaju glavni tajnik, predsjednik i šest dopredsjednika. FUEN održava godišnje tematske kongrese, simpozije, regionalne seminare (poput seminara slavenskih nacionalnih manjina ili njemačkih manjinskih organizacija), donosi rezolucije i druge akte, organizira posjete pojedinim područjima radi utvrđivanja stanja manjinskih prava te izrađuje izvješća i preporuke.

Jedan od šestero dopredsjednika FUEN-a bio je i Bela Tonković (1996.-2004.), tadašnji predsjednik DSHV-a. U sklopu FUEN-a on je bio sudionik misija utvrđivanja stanja manjinskih prava u Vojvodini, istočnoj Slavoniji i Republici Srpskoj (1998.), na Kosovu i u Crnoj Gori (1999.) te u Grčkoj (2002.). FUEN i DSHV u Subotici su 2000. organizirali seminar o položaju i perspektivama nacionalnih manjina u Vojvodini, Srbiji i SR Jugoslaviji. U Budimpešti je 1991. održan 36. kongres FUEN-a, a domaćin 47. kongresa u Subotici 2002. bio je DSHV. DSHV je redovit sudionik godišnjih kongresa i seminara FUEN-a.

Lit.: *Hrvatska riječ*, br. 4, Subotica, 2005; http://www.fuen.org

S. Bačić

FEDVAR (*madž*. Dunaföldvár), naselje u Tolnanskoj županiji, na desnoj obali Dunava, 90 km južno od Budimpešte, 9272 stanovnika (2001.). Naziv mjesta potječe od madžarske riječi földvár – zemljana utvrda. Povijest ga prvi put bilježi 1131. pod nazivom »Monasterium de Felduar«, gdje je kralj Bela II. u čast sv. Petra utemeljio benediktinsku opatiju. God. 1526. osvajaju ga Turci, koji su ovdje podigli glasovitu četverokatnu kulu (danas zavičajni muzej) radi obrane prijelaza preko Dunava.

Fedvar (Dunaföldvár)

U XVI. st. Turci na to opustjelo područje preseljavaju hrvatske katoličke obitelji. One su ovdje zacijelo i na početku XVII. st., kad su im dušobrižnici bosanski franjevci, »koji ondje među Ilirima marljivo djeluju već 60 godina, od podlog zauzeća Budima 1541. godine«. K njima, tomu

»izmučenomu šokačkomu narodu« iz Tukulje (*madž*. Tököl, na Čepeljskom otoku), prerušen u tursku odjeću, dolazi franjevac da ih ohrabri. Kad su to prilike dopustile, i u tom naselju počinju stalno djelovati »bošnjački« franjevci. Tijekom XVII. st. budimski franjevci ne samo što revno upravljaju budimskom župom nego odlaze i u sva okolna mjesta gdje je bilo »Ilira« (quoad Gentem Illyram), među njima i u Fedvar.

Za Velikoga bečkoga rata 1686. i u Fedvaru se nastanjuje »velik broj bosanskih katolika«, stoga župu preuzimaju bosanski franjevci. God. 1702. spominje se Pavao Bejantić, 1705. Grgur Marković, a nakon godinu dana Ignacije »ex Komarom« (iz Komorana). Iako su se 1705. upravo kod Fedvara vodile žestoke borbe, Hrvati ostaju na tom tlu i za trajanja Rákóczijeve bune 1703.-11. Tada »Földvár«, zajedno s Pakšom, naseljem Tolnom, Seksarom, Batosikom i mnogim drugim naseljima, nalazimo među »bunjevačkim i šokačkim« župama. Današnja rimokatolička župna crkva sagrađena je 1729. (tada je župnik Antun Kokić), franjevačka crkva 1786., a franjevački samostan u kasnobaroknom stilu 1790.

Hrvatska zajednica opstoji i u prvim desetljećima XIX. stoljeća, o čemu svjedoče i mnogobrojna hrvatska prezimena: Abrahamović, Adamić, Balažović, Begović, Bolić, Buković, Čučolović, Demetrović, Dobrović, Dodović, Dravec, Đurković, Galović, Garić, Grbić, Grdenić, Gurić, Gutašović, Herić, Ivanić, Janković, Jendrolović, Klobodić, Kovač(ov)ić, Krištović, Lalatković, Makarić, Marković, Martinković, Martonić, Matatić, Miklović, Mraz, Nenadović, Pačić, Palković, Petrović, Pivoda, Sirović, Stanković, Šimonić, Šomić, Štrbanić, Tublović, Valentović, Velić, Vidović, Vinković, Zamić. S vremenom fedvarski su se Hrvati što odselili, što listom odnarodili.

Izvor: Magyar Országos Levéltár, Budapest, Tolna megye 1828-évi összeírása, B 174, A 4911.

Lit.: Gy. P. Szabó, *Ferencrendiek a magyar történelemben*, Budapest, 1921; J. Karácsonyi, *Szent Ferenc rendjének története Magyarországon 1711-ig*, Budapest, 1924; *Esztergomi Főegyházmegye Névtára*, Esztergom, 1982.

Ž. Mandić

FEJÉRSKA ŽUPANIJA → Bila županija

FELIĆ (Velić), pustara južno od Bača, na cesti prema Bukinu (danas Mladenovo), istočno od pustare Morgoš. Ime Felić vjerojatno je nastalo od srednjevjekovnoga imena sela Félegyház. Kao *villa Feleghaz* spominje se 1346. Za vrijeme seljačke bune Györgya Dózse 1514. vođa pobunjenih seljaka Benedek Pogány zatvorio je u bačku tvrđavu nadbiskupa Grgura Frankopana i velik broj gospode, no kad su u Bač krenule madžarska i srpska vojska da oslobode nadbiskupa i ostale zatočenike, pobunjenici su između Drže (*madž*. Ders) i Felića (*madž*. Félegyháza) doživjeli takav poraz da se do Bača, kako piše ostrogonski nadbiskup Antun Vrančić, moglo hodati po truplima ubijenih seljaka. Iz Felića je vjerojatno bio i Casparus de Félegyház, koji je s još trojicom plemića zastupao Bačku županiju na Državnom saboru u Budimu 1447.

Prema popisu iz 1702. pod Bačom su bila dva Felića. Jedan je pripadao Ugarskoj kraljevskoj komori, dok se Felić oko kapele sv. Antuna u popisu iz 1732. spominje kao posjed kalačko-bačkoga nadbiskupa. Jedan urbarski dokument iz 1770. pribraja Felić gradu Baču, koji je ionako nadbiskupov posjed. Urbarski popis iz 1784. spominje opet dvije pustare – Kis Felity i Nagy Felity (Mali i Veliki Felić). Kalački povijesni shematizam spominje lokalitet Félity kao filijalu župe Bač od 1859.

U ljetopisu bačkih franjevaca zapisano je kako je na Feliću u XIII. st. postojala *Praepositura de Velick* premonstratenškoga reda – zapravo je ta prepozitura iz Drže imala na Feliću svoj posjed. God. 1488. spominje se Gospina crkva na Feliću. Iz osmanskoga je razdoblja kapela sv. Antuna Pustinjaka u šumi na Feliću, koja postoji i danas. O njezinu nastanku postoji više pučkih predaja, a 2007. obnovljeno je nekada tradicionalno hodočašće katolika iz

okolice u kapelu. István Iványi spominje i kapelu sv. Jurja početkom XX. st., ali o njoj nema podataka.

Kapela sv. Antuna na Feliću

Lit.: *Bunjevačke i šokačke novine*, br. 16/1870, Kalača; I. Iványi, *Bács-Bodrog vármegye földrajzi és történelmi helynévtára*, II,[2] Szabadka, 1909; *Subotičke novine*, Subotica, 14. III. 1931.; Z. Pelaić, Obnova hodočašća u kapelu Sv. Antuna Pustinjaka na Feliću kod Bača; Kapela Sv. Antuna Pustinjaka na Feliću, *Zvonik*, br. 152, Subotica, 2007.

S. Beretić

FELSŐSZENTIVÁN → Sentivan

FERBLA (*njem*. Farbe: boja), hazardna kartaška igra. Poznata je u bačkih Šokaca te u somborskih i subotičkih Bunjevaca. Igra se madžarskim kartama, u igri sudjeluju tri ili četiri igrača. Vrijednosti su karata sljedeće: kec se računa jedanaest; desetka, kralj, gornjak i dolnjak po deset; ostale karte prema nominalnoj vrijednosti. Cilj je skupiti što veći zbroj vrijednosti karata u istoj boji, pri čemu se najjači rezultat dobiva četirima kartama iste boje. Slijede tri karte jednake po vrijednosti, npr. tri keca, tri desetke, tri osmice i sl., koje su »jače« nego tri karte iste boje različitih vrijednosti.

Igra može biti veoma složena, a osnovna su pravila ova: na početku igre svaki igrač stavlja jednaku sumu novca u kasu. Promiješane se karte presijeku, s tim da se presječena karta ne smije pogledati, a svaki igrač dobiva po dvije karte. Nakon što igrači pogledaju karte, onaj koji nastavlja igru kaže: »Idem dalje«, pri čemu i on i svaki igrač koji nastavlja igru u kasu ponovno mora staviti novac, i to zbroj prvotno unesenoga iznosa. Tako prikupljen novac zove se »cukasa«.

Ako igrač izlazi iz igre, baca te dvije karte na stol, ali novac u kasi ostaje pohranjen. Prvi igrač koji nastavlja igru može tražiti dizanje uloga, i to za iznos koji je u »cukasi«. Oni koji žele »ići dalje« taj iznos moraju uplatiti, a ako svi preostali igrači odustanu, igrač koji je prvi tražio povećanje uloga dobiva sav novac. Ako samo jedan igrač odustane, ostala dvojica nastavljaju igru dok jedan ne odustane.

Kad u igri ostanu dva igrača, »bankar«, tj. onaj koji dijeli karte, prodaje treću kartu svojemu suigraču za određeni iznos, a četvrtu kartu također može prodati ili dati besplatno. Nakon toga »bankar« odlaže karte, a špil preuzima igrač koji već ima četiri karte i sad on prodaje treću kartu svojemu suigraču (bivšemu »bankaru«), a četvrtu prodaje ili je daje besplatno (ako ju je i on dobio besplatno). Tada drugi igrač plaća »cukasu« i pita: »Šta si?«, nakon čega se karte polažu na stol i zbrajaju, a pobjednik nosi sav novac u »cukasi«.

Izvor: Kazivanje Antuna Stantića – Bake iz Bajmoka.

P. Skenderović

FERMENDŽIN, Euzebije (Martin) (Vinga, Banat, 21. IX. 1845. – Našice, 25. VI. 1897.), franjevac, redovnički upravnik, povjesničar. Rođen u obitelji katoličkih bugarskih naseljenika. Prvu naobrazbu stekao je kod franjevaca u rodnom mjestu, gdje ga je i zapazio provincijal Kajo Agjić. Zaredio se 1862. i tom je prigodom krsno ime Martin zamijenio redovničkim Euzebije. Nakon novicijata u Baču pohađao je studij filozofije na franjevačkom učilištu u Mariji Radni 1863.-64., teologiju na franjevačkoj bogoslovnoj školi u Vukovaru 1865.-66. i viši studij teologije na Teološkom fakultetu u Beču 1865.-68., gdje je 1868. zaređen za svećenika Provincije sv. Ivana Kapistranskoga. Predavao je na franjevačkom učilištu u Iloku 1869.-70. i na bogoslovnoj školi u Vukovaru 1870.-75., bio je propovjednik u Mohaču za tamošnje Hrvate 1875.-77., u rodnoj Vingi bio je bugarski i njemački propovjednik, vjerouči-

telj i kapelan 1877.-79., a na franjevačkom učilištu u Baji predavao je 1879.-82. Dužnost generalnoga definitora (člana vrhovne uprave) franjevačkoga reda u Rimu obavljao je 1882.-89. Unatoč svojemu bugarskomu podrijetlu, u nacionalno-političkom pogledu prihvatio je hrvatski identitet pa je i Ivan Antunović pisao o njemu da je »pravi pravcati Hrvat«.

Sklonost prema povijesti pokazao je još za studija u Beču, gdje je pohađao predavanja Maxa Büdingera, no tek je njegovo imenovanje službenim analistom reda 1882. imalo odlučujuću ulogu u daljnjem razvoju tih interesa. Njegova je zadaća naime bila briga za arhiv franjevačkoga reda, pisanje povijesti reda, upravljanje službenim listom *Acta Ordinis Minorum* te rad na novom izdanju djela L. Waddinga *Anali male braće* (*Annales Fratrum Minorum*), za koje je dovršio 25. svezak 1886. i priredio prošireno izdanje 20. sveska.

U vezi s tim zadaćama, prikupljao je građu o prošlosti franjevačkoga reda među južnim Slavenima, o općoj crkvenoj i političkoj povijesti, poglavito balkanskih naroda, u samostanskim arhivima i knjižnicama po Italiji, Ugarskoj, Hrvatskoj, Dalmaciji, Bosni, Albaniji i Svetoj Zemlji, a posebice u Arhivu Propagande u Rimu. Tako su nastale opsežne zbirke izvora *Bugarske crkvene isprave od 1565. do 1779. godine* (*Acta Bulgariae Ecclesiastica ab. a. 1565, usque ad a. 1779*, Zagreb, 1887) i *Bosanske osobito crkvene isprave s izvacima regesta dokumenata objavljenih od 925. do 1752* (*Acta Bosnae potissimum ecclesiastica cum insertis editorum documentorum regestis ab anno 925 usque ad anjnum 1752*, Zagreb, 1892), jedna od najvrednijih zbirki za bosansku povijest, posebno za razdoblje turske vladavine. U rukopisu mu je ostala zbirka dokumenta *Hrvatske osobito crkvene isprave* (*Acta Croatiae potissimum ecclesiastica*), koja sadržava izvornu građu o hrvatskim kulturnim prilikama u XVII. st. Sastavio je ljetopis bosanske franjevačke provincije *Chronicon observantis provinciae Bosnae Argentinae ordinis s. Francisci Seraphici*, objavljen u 22. br. *Starina JAZU* 1890., iste godine kad je postao dopisnim članom njezina filološko-historičkoga razreda. Manju građu i priloge objavljivao je i u *Glasniku Biskupije đakovačko-sriemske*, *Marica* (Plovdiv), *Acta Ordinis Minorum*, *Shematismus almae Provinciae S. Joannis a Capistrano* (Temišvar, 1887, Budimpešta, 1896), *Le Missioni Francescane in Palestina ed in altre regioni della Terra*, *Viencu*, *Obzoru* i *Franjevačkom glasniku*.

Fermendžin je sudjelovao i u preporodnom pokretu ugarskih Hrvata što ga je potaknuo biskup Ivan Antunović. Bio je suradnik njegovih *Bunjevačkih i šokačkih novina*, ali je još važniji njegov prinos nastanku Antunovićeve *Razprave o podunavskih i potisanskih Bunjevcih i Šokcih u pogledu narodnom, vjerskom, umnom, građanskom i gospodarskom* (Beč, 1882). Fermendžin je Antunoviću naime stavio na raspolaganje mnoge povijesne izvore što ih je osobno sabrao (među ostalim i danas izgubljen spis Grgura Čevapovića *Memoira gentis Illiricae ab origine usque recentem aetatem*), a pregledao je i Antunovićev rukopis te mu, zahvaljujući svojemu poznavanju povijesti franjevaca i južnoslavenskih naroda, pomagao mnogobrojnim savjetima. Kako slavenofil Antunović nije bio povjesničar, Fermendžin ga je upozorio na prevladane teorije o slavenstvu Tračana, Ilira, Dačana, Gota, Sarmata i Avara, na pojedine činjenične pogreške (točno prostiranje Tracije i Panonije; otok Melita nije današnji Mljet, nego Malta; Pavao ne piše kršćanskoj zajednici u bugarskom gradu Filipopolju, nego u grčkom Filipiju) te na filološke interpretacije (etimologija riječi Rac; mišljenje fra Martina Nedića o etimologiji naziva *Bunjevac*; nemogućnost da riječi *baćo* ili *baća* u značenju »brat« dolaze od ilirskoga plemena Baton), a poticao ga je i na preciznije izražavanje te na to primorske i dalmatinske gradove označuje suvremenim hrvatskim nazivima. Osim što je od Fermendžina preuzeo mnogo podataka (npr. životopisi biskupa Mate Benlića, Nikole Ogramića i Nikole Milašina), Antunović je prihvatio i većinu njego-

vih sugestija, a u slučajevima kad je ustrajao na svojem mišljenju na Fermendžinovo je upućivao u bilješkama. Najveći se Fermendžinov utjecaj na Antunovića ogleda međutim u njegovu uvjerenju o silnoj važnosti franjevaca u općoj i napose kulturnoj povijesti Bunjevaca i Šokaca, zbog čega je Antunović vlastito djelovanje smatrao samo nastavkom Katančićeva i Čevapovićeva rada. I njegova *Razprava* tako je koncipirana kao novi prinos u procesu etničke i kulturne integracije Hrvata na krajnjem sjeveroistoku područja po kojem su raseljeni.

Kad je Antunović nakon izdavanja *Razprave* ponovno želio pokrenuti novine, njihovo je uređivanje namjeravao povjeriti fra Robertu Kauku, Fermendžinovu prijatelju iz mladosti i iz doba profesorske službe u bogoslovnoj školi u Baji. To međutim nije ostvareno jer je, zbog pritisaka crkvenih i političkih krugova na Antunovića, fra Ivo Rodić Kauku zabranio da se prihvati uredništva. Podaci o tom sačuvani su u pismu što ga je Kauk poslao Fermendžinu, uz uputu da cijelu njihovu korespondenciju uništi.

Lit.: F. E. Hoško, Suradnja E. Fermendžina u Antunovićevoj »Razpravi«, *Zbornik »Ivan Antunović«*, 1, Subotica, 1990; F. E. Hoško, *Euzebije Fermendžin, crkveni upravnik i povjesnik*, Zagreb, 1997; *Hrvatski biografski leksikon*, 4, Zagreb, 1998.

S. Bačić

FESTIVAL AMATERSKOGA TEATRA, godišnja smotra kazališnih amatera koja se održava u Ljutovu. Prvi je put održan 1997. u organizaciji dramskoga odjela tadašnjega Amaterskoga kulturno-umjetničkoga društva *Bratstvo* (od 2003. Hrvatsko kulturno-umjetničko društvo *Ljutovo*) iz Ljutova, pod prvotnim imenom Dani pozorišta. Taj je naziv festival nosio do 2006., kada dobiva današnje ime. Sudionici festivala prvotno su bile amaterske dramske skupine iz subotičke općine te iz vojvođanskih mjesta, a danas najveći broj kazališnih predstava izvode kazališne skupine pri hrvatskim kulturnim udrugama iz Vojvodine. Od 2007. ostvarena je i suradnja sa sličnim udrugama iz Hrvatske (Pučka scena iz Hercegovca).

Lit.: *Hrvatska riječ*, br. 215, Subotica, 2007.

Lj. Vuković-Dulić

FESTIVAL BUNJEVAČKI PISAMA, glazbena manifestacija. Nastao je na prijedlog subotičkoga liječnika Marka Sente 2000., kad je osnovan i inicijativni odbor festivala u sastavu Vojislav Temunović, Antuš Gabrić i Miroslav Kujundžić. Sljedeće godine inicijativni je odbor transformiran u organizacijski te je održan i prvi festival. Glavna je svrha manifestacije stvaranje novih kompozicija koje su vezane za život, kulturu i običaje bačkih Hrvata – Bunjevaca te afirmacija hrvatskih umjetnika u Bačkoj – skladatelja, tekstopisaca, muzičkih instrumentalista i vokalnih solista. Redovito se održava svake godine u Hrvatskom kulturnom centru *Bunjevačko kolo* u Subotici, uz sudjelovanje po petnaestak sudionika iz Subotice, okolnih mjesta i Sombora. Oni se najprije prijavljuju na javno raspisan natječaj, u kojem su potanko opisani uvjeti sudjelovanja (npr. tekst i glazba trebaju prikazivati život i običaje bačkih Bunjevaca; tekst pjesme mora biti pisan ikavicom ili ijekavicom; dužina pjesme iznosi 3-5 minuta; radovi prije toga ne smiju biti izvođeni; jedan autor može dostaviti najviše 3 kompozicije; radovi se šalju pod šifrom i sl.), a odabir skladbi za izvođenje obavlja stručno povjerenstvo. Odabrane skladbe na Festivalu ocjenjuje stručni žiri, a dodjeljuje se I., II. i III. nagrada, zatim nagrada za naj-

Logo Festivala bunjevački i pisama

boljega izvođača, za najbolji tekst te nagrada publike. Sve izvedene kompozicije tijekom festivalskoga programa snimaju se, a nakon toga izdaju se na nosaču zvuka – dosad je objavljeno šest CD-a. Jedan broj pjesama koje su izvedene na festivalu postigao je zavidnu popularnost u proteklih nekoliko godina

Lit.: *Zvonik*, 7/2002, 12/2003, Subotica; *Hrvatska riječ*, br. 87, 138, 139, 190, Subotica, 2004-2006.

V. Temunović

FESTIVAL BUNJEVAČKOG NARODNOG STVARALAŠTVA, kulturna manifestacija Bunjevaca koji se ne smatraju Hrvatima. Održava se od 1999. u Subotici u organizaciji Kulturno-umjetničkoga društva *Bunjevka* iz Subotice i Kate Kuntić kao predsjednice Organizacijskoga odbora. Festival se nastoji prikazati kao najveća bunjevačka kulturna manifestacija u Vojvodini, a u njegovu sklopu održavaju se manifestacije kojima se, kako navodi Organizacijski odbor, žele očuvati izvorni govor, običaji i predaje. Na festival se pozivaju i kulturne udruge iste orijentacije iz Bajskoga trokuta.

Lj. Vuković-Dulić

FESTIVAL DJEČJEGA FOLKLORA »DJECA SU UKRAS SVIJETA«, jednodnevna kulturna manifestacija u Tavankutu. Organizira se jedanput na godinu u proljeće i dio je redovitih programskih aktivnosti mjesnoga Hrvatskoga kulturno-prosvjetnoga društva *Matija Gubec*. Prvi festival održan je 1996. i dosad ih je organizirano 11. Na festivalu se okupljaju najmlađe folklorne skupine hrvatskih kulturnih društava iz Vojvodine pa na taj način predstavlja svojevrsnu smotru dječjega folklornoga stvaralaštva vojvođanskih Hrvata. Osim toga, na festivalu nastupa i po nekoliko dječjih folklornih skupina društava koja njeguju kulturu drugih nacionalnih manjina s toga područja, čime dobiva i značajku interkulturne manifestacije. Posljednjih nekoliko godina na festival se poziva i jedno društvo iz Republike Hrvatske. Program festivala sastoji se od svečanoga mimohoda sudionika u narodnim nošnjama po ulicama sela, nakon čega slijede nastupi u kojima skupine predstavljaju tradicionalnu baštinu svojega kraja.

L. Suknović

Logo Festivala »Hosanafest«

FESTIVAL HRVATSKIH DUHOVNIH PJESAMA »HOSANAFEST«, glazbena manifestacija. Ideja o pokretanju festivala nastala je u Somboru 2. V. 2005. na tradicionalnom Danu mladih Subotičke biskupije, gdje se razgovaralo o potrebi da mladi na jednom duhovnom festivalu pjesmom slave Gospodina i tako budu potaknuti na veću pobožnost. Glavni je cilj Festivala pronađen u promicanju kršćanskih duhovnih vrijednosti te poticanju na stvaranje nove autorske duhovne popijevke, suvremenoga glazbenoga izričaja među mladim hrvatskim katolicima. Ime festivalu dao je glavni inicijator njegova održavanja vlč. Marinko Stantić (*hebr*. hosana: spasi nas). Već 18. V. 2005. upućena je molba subotičkomu biskupu Ivanu Pénzesu da dopusti osnivanje festivala, a on je dopisom od 14. VI. iste godine vlč. Stantića imenovao povjerenikom za pastoral mladih Subotičke biskupije te prvim predsjednikom Organizacijskoga odbora Festivala. Nositelj je festivala Povjerenstvo za pastoral mladih Subotičke biskupije, a prvi *Hosanafest* održan je 3. IX. 2006. u Subotici. Na njemu je izvedeno 15 skladba, uz sudjelovanje mladih iz Bačke, Srijema i Hrvatske, a zahvaljujući kvaliteti već je ušao u krug elitnih festivala duhovne glazbe u Hrvata.

L. Suknović

FIĆOK → Fraklić

FIĆURA, svjetiljka na loj. Ovčji loj stavljao bi se u plitku glinenu posudu, a u njegovu sredinu umetao se komad fitilja ili vezice za cipele, koji se palio i osvjetljivao, dok bi loj onemogućivao brzo izgaranje. Koristila se i nakon Drugoga svjetskoga rata, u doba nestašice petroleja.

P. Skenderović

FIJAKER (*franc.*: fiacre > *njem.*: Fiaker), putnička kola s konjskom zapregom i sklopivim krovom. Pojavila su se u Madžarskoj oko 1457. u mjestu Kocs, odatle i naziv kočija. U Engleskoj su se počela rabiti oko 1580. (*engl.* coach), u Njemačkoj također potkraj XVI. st. (*njem.* die Kutcshe), a u Francuskoj oko 1640. U Parizu su se takva kola iznajmljivala ispred hotela *St. Fiacre* te su po njemu dobila i ime. Kako su fijakeri poslije izrađivani ponajprije za gospodu, i u podunavskih su Hrvata postali statusni simbol. Posjedovali su ih u pravilu samo imućniji salašari, koji su na njima nedjeljom išli u crkvu, a preko tjedna »u varoš« radi sređivanja poslova.

Fijekari su bili uobičajeni i u gradovima u kojima je živjelo hrvatsko stanovništvo, a među njima je najvažniji bio Sombor, kojemu je fijaker postao i zaštitni znak. God. 1885. imao 15 fijakera te je magistrat donio pravilnik o fijakerskoj službi, kojim su regulirane obveze fijakerista glede higijene, brzine kretanja, pravca kretanja i cijena, ali i obveze osoba koje se koriste uslugom, među kojima je bila i zabrana prijevoza osoba u pijanu stanju ili oboljelih od zaraznih bolesti. Osobe koje se nisu ponašale u skladu s moralnim pravilima nisu mogle dobiti dozvolu za rad. Do 1901. fijakerska se služba mogla obavljati samo s dva, a od 1901., prema odluci tadašnjega gradskoga kapetana, i s jednim konjem. Godine 1975. u Somboru je bilo 19 fijakera te je prema broju fijakera bio prvi grad u srednjoj Europi. Fijakerski placevi bili su kod željezničkoga kolodvora, kod današnjega hotela *Internation* (prije: *Sloboda*) i na kraju glavne ulice prema zgradi županije. Najveći je bio ispred hotela, gdje je zasađeno 24 bođoša (od *madž.* bogyó: bobica; američki koprivić, *lat.* Celtis occidentalis L.), koliko je bilo i fijakerista, kako bi svaki konj imao svoj hlad. Posljednji fijakerist kojemu je to bilo zanimanje bio je Sanko Milutinović – Duca, koji je ujedno bio i posljednji somborski vodar. Danas se fijakeri ponovno mogu vidjeti na ulicama Sombora, ali uglavnom u svečanijim prigodama. O vezanosti Somboraca za fijakere govore i uglazbljene pjesme *Pokojnom Jagri u spomen* (tekst Velja Subotić) i *Fijaker stari* (tekst Zvonko Bogdan), a jedna od nekad elitnijih somborskih kavana nosi naziv *Stari fijaker.*

Subotički fijakeri kod stare gradske kuće

I u Subotici su fijakeri bili jedino gradsko prijevozno sredstvo sve do uvođenja tramvaja 1897., a zadržali su se do kraja 1970-ih. Glavna stajališta, tzv. fijaker-placevi, bili su ispred željezničkoga kolodvora te u središtu grada: s istočne strane stare gradske kuće; ispred stare kavane *Mali mir*, koja se nalazila na zapadnoj strani današnje Nićin-palače; sa zapadne strane kazališta prema trgu. U Subotici je osobito popularan bijeli svadbeni fijaker s bijelim konjima, u kojem se mladenci vraćaju s vjenčanja iz crkve. Danas se fijakeri mogu vidjeti još na većim manifestacijama, poput dužijance, kad služe kao turistička atrakcija. Katkad se na središnjoj proslavi subotičke dužijance na fijaker stavlja i kruna ispletena od novoga žita.

A. Čota i P. Skenderović

FILAKOVIĆ, Branko (Santovo, 28. VI. 1942. – Pečuh, 22. II. 1991.), društveni i kulturni djelatnik, novinar, pjesnik i pisac.

Sin Stipana i Đule, rođ. Mandić. Osnovnu je školu završio u rodnom selu, a srednju hrvatsko-srpsku učiteljsku školu u Budimpešti 1960. Diplomirao je na Visokoj nastavničkoj školi u Pečuhu 1964. Kao mlad učitelj radi među gradišćanskim Hrvatima u Koljnofu (*madž.* Kópháza). Pedagoški

Branko Filaković

rad nastavlja u pečuškoj Hrvatskoj osnovnoj školi. Od 1970. radi kao suradnik Hrvatsko-srpske redakcije Pečuškoga radija, a tijekom 1970-ih surađuje i u emisiji za Hrvate u susjednim zemljama Radio Zagreba. Slovio je za jednoga od najsvjesnijih Hrvata u Mađarskoj i svojim je ustrajnim i savjesnim radom te reportažama bio uzor svojim sunarodnjacima. Pozornost zavrjeđuju njegove lirske pjesme i napisi o prirodi i malim ljudima. Svojim člancima redovito se javljao u tjedniku *Narodne novine* i godišnjaku *Narodni kalendar*. Stihovi su mu objavljeni u zbirci *U kolo* (Budimpešta, 1969.). Izbor njegovih pjesama i literarnih reportaža tiskan je posmrtno u knjizi *Zatajiti korijene, tuge i duge*.

Djelo: *Zatajiti korijene, tuge i duge*, Pečuh, 1991.

Lit.: *Hrvatski glasnik*, 9/2006, Budimpešta.

Ž. Mandić

FILAKOVIĆ, Stipan (Santovo, 28. IV. 1936.), pedagog, novinar, skupljač narodnoga blaga. Njegov davni predak Miško rođen je u slavonskim Slakovcima, a 1741. u Santovu se vjenčao s Martom iz današnjega Bačkoga Monoštora, pa njihove potomke i danas nazivaju Miškomartinima. Sin je Stipana i Đule, rođ. Mandić. Osnovnu je školu počeo kod redovnica Družbe sestara naše Gospe u rodnom selu, a čitanje i pisanje učio je iz *Bunjevačke i šokačke čitanke*, tiskane 1939. u Budimpešti. Nakon Drugoga svjetskoga rata postao je učenikom samostalne hrvatske (poslije južnoslavenske) pučke škole. Na nagovor tadašnjega ravnatelja Stjepana Velina upisao se u srpsko-hrvatsku, odnosno »južnoslavensku« gimnaziju u Budimpešti, gdje je kao odlikaš od ministra prosvjete dobio zlatno odličje. Nakon mature na Visokoj pedagoškoj školi u Budimpešti studirao je srpsko-hrvatski i madžarski jezik i književnost. Katedra se međutim seli najprije u Segedin, a zatim i u Pečuh, te je ondje i diplomirao 1957. Iste godine zaposlio se u pečuškoj hrvatsko-srpskoj (južnoslavenskoj) školi, gdje je upoznao i svoju buduću suprugu aljmašku Bunjevku Katicu Bende.

God. 1960. prelazi na Radio Pečuh, gdje je uskoro postao urednikom emisije na hrvatskom jeziku. Radi u vrlo teškim okolnostima, u općoj klimi nepovjerenja nakon Informbiroa i bez osnovnih tehničkih preduvjeta. Svaka riječ izgovorena u emisiji prevodila se na madžarski jezik radi provjere. Opasni su bili i zavrbovani ili ucijenjeni »prijatelji« te ga je bunjevački pisac Antun Karagić zato i posjećivao samo potajice. God. 1980. zaposlio se u tjedniku Demokratskog saveza Južnih Slavena *Narodne novine*, a od. 1991. radi u tjedniku Saveza Hrvata u Madžarskoj *Hrvatski glasnik*, u kojem ostaje sve do odlaska u mirovinu 1996.

Osim novinarskim radom, bavio se skupljanjem narodnoga blaga i istraživanjem kulturne prošlosti hrvatske etničke zajednice, napose običaja baranjskih Hrvata te života suvremenika i uglednika iz prošlosti. Pripadao je čvrstoj jezgri onih koji su se u danim mogućnostima opirali asimilaciji – Hrvati u Madžarskoj desetljećima su naime bili zatvoreni u svojevrstan etničko-civilizacijski rezervat i odijeljeni od matičnoga naroda, u vrijeme Horthyjeva režima govorilo im se: »Ne laj na tom drvenom jeziku! Madžarski kruh jedeš,

madžarski govori!«, a nakon Drugoga svjetskog rata bili su sumnjičeni kao titoisti i špijuni.

Dobitnik je odličja uprave Madžarskoga radija *Zlatno novinarsko pero* 1967. Nekoliko je godina bio predsjednik Odbora za tisak Demokratskoga saveza Južnih Slavena i dugogodišnji član Odbora za nacionalne manjine Baranjske županije. Zauzimao se za otvaranje hrvatske gimnazije 1983. i hrvatskoga kluba u Pečuhu 1982. Živi u Pečuhu.

Ž. Mandić

FILC (*njem.* Filz), netkani tekstilni materijal, pust. Izrađuje se najčešće od vune, ali je cijenjen filc i od drugih životinjskih vlakana, osobito zečje dlake. Vlakna su u filcu međusobno povezana mehaničkim silama. Vunena vlakna, koja imaju ljuskavu površinu, zbog mokre obrade, povišene temperature (iznad 50ºC) i mehaničkoga pokretanja, međusobno se zapetljavaju i zbijaju te tako stvaraju kompaktan i gust materijal pogodan za razne namjene, o čemu je ovisila i njegova debljina. Inače, filcanje je najstariji postupak izrade netkanoga tekstila. U Bačkoj se također filcalo, i to najčešće čarape. Kvalitetniji filc dobiva se od finih vunenih vlakana jer im je površina ljuskavija. Postupak filcanja često se označuje i kao valjanje. Među poznatije vrste materijala koje nastaju tom tehnikom pripada čoha.

Kako filc ima iznimno dobra termoizolacijska obilježja, bio je zastupljen u Bunjevaca pri izradi većine zimskih odjevnih predmeta, i muških i ženskih, kao što su reklija, dolama, ćurdija, valjane, tj. »roljane« marame i valjane čarape.

Lit.: R. Čunko i E. Pezelj, *Tekstilni materijali*, Čakovec, 2002.

K. Suknović

FILK (filkanje), vrsta zabavne kartaške igre. Igra se madžarskim kartama. Najjače su karte u igri »gornjaci«, i to su filkovi. Među njima najjači je »makov« gornjak, tj. »babo«, zatim zeleni gornjak (»zeljo«), crveni gornjak (»golupčar«) i tikveni gornjak (»pućo«). Nakon njih slijedi kec, zatim desetka, kralj pa dolnjak, a poslije i ostale karte prema nominalnoj vrijednosti. Od kečeva najjači je onaj čija je boja adut. »Pune karte« predstavljaju kečevi i desetke. U igri sudjeluje četiri, pet ili šest igrača, koji dobivaju jednak broj karata (u slučaju da ima pet ili šest sudionika dvije se karte unaprijed ostavljaju po strani, najčešće »tikvena« i »makova« sedmica). Boja aduta određuje se na početku – to je boja karte koja se presiječe nakon miješanja.

Pravila su donekle razlikuju u ovisnosti od broja sudionika. Nakon što jedan od igrača presiječe izmiješane karte, ako je presječen filk, igrač koji je presjekao karte može ga uzeti samo ako se igra s pet igrača. Kad u igri sudjeluje pet ili šest sudionika, igrač koji tijekom igre dobije »babu« »viče«, tj. glasno traži keca određene boje od drugih igrača (npr. »babo viče zelenog keca«), čime zapravo traži boju za igru, a samim time i suigrača koji će biti s njime protiv ostale trojice igrača. Cilj je igre da onaj koji je »vikao« osvoji najmanje tri pune karte kako ne bi »služio«, a preostalim je igračima cilj da netko od njih osvoji pet punih karata. Kako se adut određuje pri prvom miješanju karata, on to ostaje sve vrijeme igre bez obzira na broj miješanja, sve dok se ne »odsluži«, tj. dok netko ne uhvati pet punih karata, kad se mijenjaju boja i adut i onda počinje novi ciklus igre.

Igra je uglavnom poznata u subotičkih Bunjevaca, koju su je igrali u slobodno vrijeme, najčešće nedjeljom poslijepodne, a poglavito zimi, kad nije bilo radova na obradi zemlje.

Izvor: Kazivanje Antuna Stantića – Bake iz Bajmoka.

P. Skenderović

FILIPOVIĆ, Albe (Bajmok 14. IX. 1908. – Subotica, 21. VII. 1980.), sudac i odvjetnik. Sin Josipa i Janje, rođ. Prćić. Gimnaziju je pohađao u Subotici, a pravo je studirao u Subotici i Beogradu, gdje je i diplomirao 1931. Odvjetničku i sudačku praksu obavljao je u Subotici i Beloj Crkvi, a sudačko-odvjetnički ispit položio je pri Apelacijskom sudu u Novom Sadu 18. XII. 1935. God. 1938. postao je sudac sre-

skoga suda u Kovinu, odakle je premješten u sreski sud u Suboticu, a 28. I. 1941. imenovan je sucem okružnoga suda u Subotici. Od 3. X. 1945. odvjetnik je u Subotici sve do odlaska u mirovinu 1. IX. 1978. Tijekom svoje odvjetničke prakse obnašao je različite dužnosti u Odvjetničkoj komori Vojvodine (u Upravnom odboru bio je predsjednik 1950.-51., član 1953.-55. te dopredsjednik 1970.-73. i dr.) te u Općinskoj organizaciji odvjetnika u Subotici, čiji je predsjednik bio u nekoliko navrata. U društvenom životu Subotice sudjelovao je kao član raznih gradskih povjerenstava i odbora (Povjerenstvo za popis stanovništva i dr.), a potkraj 1960-ih bio je član-radnik Matice hrvatske u vezi s pripremama za osnivanje ogranka u Subotici te jedan od osnivača HKUD-a *Bunjevačko kolo* iz Subotice. Stručne radove iz pravne prakse objavljivao je u *Glasniku Advokatske komore Vojvodine* (Novi Sad), *Pravnom životu* (Beograd), u jedinom broju mjesečnika Hrvatskoga kulturnoga društva u Subotici *Njiva* 1947. i dr.

Albe Filipović

Lit.: *Glasnik Advokatske komore Vojvodine*, br. 11/1980, Novi Sad; *75 godina Advokatske komore Vojvodine (1921-1996)*, Novi Sad, 1996; N. Zelić, »Hrvatsko proljeće« i bački Hrvati, *Dani Balinta Vujkova. Dani hrvatske knjige i riječi. Zbornik sa znanstvenih skupova 2002.-2005.*, Subotica, 2006.

M. Filipović-Ljubič i N. Zelić

FILIPOVIĆ, Anita (Budimpešta, 9. IV. 1988.), odbojkašica. Kći Tomislava Milana i Éve, rođ Linter. Već kao učenica osnovne škole nastupa za Sportski klub *Vasas-Opus Via-Óbuda*, koji je u bio prvak Madžarske te osvajač Kupa Madžarske i Kupa Europskoga odbojkaškoga saveza. God. 2006. uručena joj je nagrada *Heraklov pehar* kao igračici godine u juniorskim kategorijama Madžarske. Nakon mature u budimpeštanskoj hrvatskoj gimnaziji 2006. neko je vrijeme igrala u zagrebačkom Odbojkaškom klubu *Mladost*, a zatim je prešla u talijanski klub *Sant Orsola Asistel-Novara*, koji se ubraja u najbolje ženske odbojkaške ekipe na svijetu.

Lit.: M. Dekić, Željela bih biti profesionalna igračica i u inozemstvu nastaviti svoje školovanje, *Hrvatski glasnik*, 3/2007, Budimpešta.

Ž. Mandić

FILIPOVIĆ, Mate (Kaćmar, 21. XI. 1933.), kulturni i društveni djelatnik. Sin Stipana i Roze, rođ. Vujić. Poslije osnovne škole u Kaćmaru školovanje nastavlja u bajskoj gimnaziji, gdje 1952. maturira. Upisuje Tehnički fakultet u Budimpešti. Kao elektroinženjer zapošljava se u budimpeštanskoj tvornici *Orion*, odakle odlazi u mirovinu 1992. Od 1978. predsjednik je Odbojkaškoga kluba *BKV Előre* u Budimpešti i menadžer madžarske seniorske muške odbojkaške reprezentacije.

Još u mladim godinama naučio je svirati harmoniku. Stasao je uz glasovitoga violinista primaša Kaćmarca Ivuša Đurakovića. Kao glazbeni voditelj Centralnoga ansambla Južnih Slavena u Madžarskoj, a poslije Centralnoga ansambla nacionalnih manjina u Madžarskoj, postiže mnogobrojne uspjehe u Madžarskoj i inozemstvu. God. 1966. od Ministarstva prosvjete primio je odličje *Za socijalističku kulturu*. Surađuje s koreografom Antunom Kričkovićem pri glazbenom osmišljavanju više glasovitih koreografija. Stručni je savjetnik poznatoga manjinskoga orkestra *Vujičić* iz Pomaza. U njegovu su vlasništvu svi rukopisi književnika Ivana Petreša, na temelju kojih je Marin Mandić 1999. pripremio sabrana djela spomenutoga književnika. Zahvaljujući i njegovoj zasluzi i potpori, izdani su kaseta *Božićne pjesme* i opsežan rukopis garskoga kantora Antuna Prislingera (1896.-1969.).

God. 1994. na manjinskim izborima izabran je za zastupnika Hrvatske manjin-

Mate Filipović

ske samouprave budimpeštanskoga X. okruga, gdje će u prvom ciklusu djelovati kao dopredsjednik, a zatim, sve do danas, kao predsjednik. Pod njegovim vodstvom spomenuta samouprava materijalno pomaže izbjeglice za vrijeme rata u Hrvatskoj. Na njegov poticaj X. okrug grada Budimpešte i grad Vinkovci 2006. potpisuju sporazum o bratimljenju i suradnji na kulturnom polju.

Ž. Mandić

FILIPOVIĆ, Milenko (Podlugovi, 8. XI. 1902. – Beograd, 22. IV. 1969.), etnolog i antropogeograf. Studirao i doktorirao 1928. na Sveučilištu u Beogradu. Bio je gimnazijski profesor u Sarajevu i Velesu, docent i izvanredni profesor na Sveučilištu u Skoplju 1930.-41, za vrijeme rata umirovljen. U Etnografskom muzeju i Etnografskom institutu u Beogradu radi 1945.-55., zatim je do 1965. sveučilišni profesor u Sarajevu, a od 1959. do 1962. ravnatelj je Balkanološkoga instituta u Sarajevu i redoviti član Naučnoga društva SR BIH, odnosno ANUBIH. Bavio se proučavanjem pojedinih regionalnih i etničkih cjelina te pučkoga života, običaja i vjerovanja balkanskih naroda u Bosni, Makedoniji, Srbiji i Vojvodini.

U *Zborniku za društvene nauke* Matice srpske objavio je tri članka tematski vezana za Bunjevce i Šokce: *O imenu »Bunjevci«* i *Bunjevci u Bosni* (*Zbornik za društvene nauke*, 40, 1965) te *O imenu »Šokac« – »Šokci«* (*Zbornik za društvene nauke*, 47, 1967). U člancima u kojima piše o bunjevačkom i šokačkom imenu iznosi ponajprije dotad poznate teorije o nastanku tih etnonima te teritorijalnoj rasprostranjenosti Bunjevaca i Šokaca na balkanskom poluotoku. Na temelju teritorijalne rasprostranjenosti etnonima i dviju etničkih skupina nastoji naći vezu među njima te spoznati podrijetlo i vrijeme te uzrok seoba i migracija, a na temelju toga i vrijeme nastanka samih etnonima. Zaključuje da su nastali prije nego što su počele migracije, najkasnije u XVI st., pri čemu smatra da su izvedenice od nekoga osobnoga imena: *Bunjevac* od srednjovjekovnoga vlaškoga imena *Bun* ili *Bunj,* a Šokac od srednjovjekovnoga imena *Šok*, poznatoga u Srba i Albanaca.

Lit.: *Enciklopedija Jugoslavije*, 4, Zagreb, 1986.

Lj. Vuković-Dulić

FILIPOVIĆ, Stipan (Kaćmar, 11. I. 1908. – Kaćmar, 8. VII. 1967.), kulturni djelatnik. Sin nadničara Mate i Kate, rođ. Išpanović. Završio je šest razreda pučke škole. Izučio je zanat papučara, a od 1945. bio je zvonar u rodnome selu. Na poticaj rođaka župnika i književnika Ivana Petreša, u Kaćmaru 1933. osniva Bunjevačko amatersko društvo i organizira prvo bunjevačko prelo. Od toga vremena u mjestu dugo godina priređuje prela, na kojima se obvezatno prikazuje i koji omiljeni pučki igrokaz, ponajčešće iz pera Ivana Petreša i Antuna Karagića. Ustrajno je pomagao bunjevačkomu književniku iz Subotice Balintu Vujkovu pri skupljanju narodnih pripovjedaka za knjigu *Cvjetovi mećave*.

Ž. Mandić

FILIPOVIĆ, Stipan (Bajmok, 20. IX. 1920. – Palić, 30. III. 2002.), liječnik. Sin Lajče i Viktorije, rođ. Romoda. Osnovno i srednjoškolsko obrazovanje završio je u Subotici. Na Medicinskom fakultetu u Beogradu diplomirao je 1948. Tijekom 1950. bio je na specijalizaciji iz epidemiologije na Institutu za epidemiologiju u Beogradu. Od 1952. pet je godina radio kao specijalizant-epidemiolog u subotičkom Higijenskom zavodu (prije Sanitarno-epidemiološka stanica). Od 1955. do 1958. bio je na specijalizaciji iz infektivnih bolesti na Kli-

nici za infektivne bolesti Medicinskoga fakulteta u Beogradu. Sljedeće godine postavljen je za načelnika Odjela za infektivne bolesti Gradske bolnice u Subotici te je tako postao prvi načelnik toga odjela, koji je od osnivanja 1897. bio pod upravom načelnika Odjela za unutarnje bolesti. Bio je profesor u srednjoj Medicinskoj školi u Subotici, gdje je predavao akutne i infektivne bolesti s epidemiologijom, te predavač istoga predmeta na dvosemestralnom poslijediplomskom tečaju za liječnike opće medicine u Subotici. Usavršavao se i na klinikama za infektivne bolesti u Zagrebu i Witzenhausenu (SR Njemačka), a zbog nedostatka kvalificiranih epidemiologa usporedno je radio i u Higijenskom zavodu, gdje je bio na dužnosti načelnika Odjela za epidemiologiju od 1959. Specijalistički ispit iz epidemiologije položio je u prosincu 1972. na Institutu za zdravstvenu zaštitu u Novom Sadu. God. 1973. stekao je naslov primarijusa.

Stipan Filipović

Objavio je mnogobrojne referate i znanstvene radove, samostalno i u suradnji s drugim subotičkim liječnicima (*Medicinski pregled* 12/1962, Novi Sad; *Bilten Zavoda za zdravstvenu zaštitu Subotica*, 1/1964; *Zbornik radova : XII naučni sastanak mikrobiologa i epidemiologa Jugoslavije*, Subotica, 1970; *Praxis veterinaria*, 4/73, Zagreb; *Zentralblatt für Bakteriologie, Parasitenkunde, Infektions-krankheiten und Hygiene*, 3/1968, Stuttgart). U njima je stručno obrađena klinička i epidemiološka problematika nekih važnijih akutnih infektivnih bolesti. Sudjelovao je i na znanstvenim skupovima u zemlji i inozemstvu te u radu upravnih tijela Opće bolnice, Zavoda za zdravstvenu zaštitu u Subotici te stručnih povjerenstava i udruga u Novom Sadu i Beogradu. Svoje posljednje radne godine proveo je kao liječnik u Njemačkoj, gdje je 1983. i umirovljen. Dobio je mnogobrojna priznanja, među kojima 1972. i Listopadsku nagradu Grada Subotice te Orden rada sa srebrnim vijencem.

Izvor: Arhivski podaci Zdravstvenoga centra Subotica.

E. Libman i M. Filipović-Ljubič

FILIPOVIĆ, Tomislav Milan (Budimpešta, 7. VII. 1961.), odbojkaš, trener, inženjer. Sin Kaćmarca Mate i Čikerijke Klare, rođ. Pijuković. Osnovnu glazbenu školu pohađao je na Majdanu (*madž.* Kőbánya). God. 1979. maturirao je u Tehničko-komunikativnoj srednjoj školi *István Pataki*, a diplomu pogonskoga inženjera i nastavnika tehnike stekao je 1984. na Visokoj školi elektroindustrijske tehnike *Kálmán Kandó*. Nakon dvije godine diplomirao je na Visokoj školi za tjelesni odgoj i stekao zvanje profesionalnoga trenera odbojke. Kao igrač, bio je član i omladinske i seniorske odbojkaške reprezentacije Madžarske, u kojima je odigrao dvije stotine utakmica. Igrao je u madžarskim klubovima *Előre*, *Vasas* i *Fabulon Vasas* te inozemnim *Arčelik Sport Külübü* (Turska), *Al Arabi Sportin Klub* (Katar) i *Spartak* (Subotica). U natjecanju omladinskih reprezentacija socijalističkih zemalja 1977. i 1979. osvojio je brončanu, a 1987. kao senior srebrnu medalju. Kao senior osvojio je s reprezentacijom prvo mjesto 1980. u Berlinu, 1981. u Kupu Volán, 1984. i 1985. u Kupu Hungaris, 1988. u Luxemburgu i Kupu Alba Volán. Od 2003. menadžer je muške seniorske reprezentacije Madžarske. U svojoj struci radio je u tvrtki *Samsung*, bio je glavni direktor u tvrtki *Concord Holding* d.d., a danas radi kao savjetnik u tvornici automobila *Suzuki*.

Lit.: *Ki kicsoda a magyar sportban?*, Szekszárd, 1994; M. Dekić, Odbojkaš Tomislav Filipović, *Hrvatski kalendar*, Budimpešta, 2005.

Ž. Mandić

FILOZOFIJA (*grč.* philia: ljubav; sophia: mudrost), najopćenitija znanost, osobit nazor na svijet i život. Proizvod je ljudskoga uma, to jest kritičkoga mišljenja i sustavnoga istraživanja koje je usmjereno na spoznaju ukupnosti svijeta i smisla čovjekova života. S obzirom na konkretni predmet zanimanja, u filozofiji se javljaju i razmjerno samostalne discipline: metafizika, ontologija, logika, gnoseologija, etika, estetika, filozofija znanosti, filozofija religije i dr. Karakteriziraju je unutarnja logičnost, racionalno-kritička utemeljenost, obrazloženost stajališta, dosljednost i neproturječnost izvođenja te sustavnost misli.

Pojavila se u staroj Grčkoj na prijelazu iz VII. u VI. st. prije Krista i traje sve do danas, postavljajući uvijek iznova »vječna pitanja« o svijetu i životu. Tijekom vremena, u ovisnosti od danih prilika, mijenjao se ne samo konkretan predmet zanimanja već i vrsta odgovora, pa se tako u povijesti filozofije uspostavilo nekoliko pravaca i škola mišljenja. U tom se smislu kaže kako je ona njezino vrijeme obuhvaćeno mislima, tj. izraz općega duha danoga vremena. Ima dugu tradiciju i u okviru Katoličke crkve, u sklopu koje se očitovala i u kulturi podunavskih Hrvata.

Povijest. U podunavskih Hrvata javlja se odmah nakon posljednjega vala doseljenja Hrvata u ugarsko Podunavlje potkraj XVII. st. Tada se počinje predavati na filozofskim učilištima pri franjevačkim samostanima, uz koje će, u različitu opsegu i intenzitetu, postojati sve do XX. st. Ti se filozofski prinosi kreću od zapisa (u većini slučajeva riječ je o rukopisima predavanja) preko zastupljenosti u školskom sustavu pri filozofskim učilištima u šest franjevačkih samostana, sve do različitih oblika života u javnosti, osobito po javnim semestralnim i godišnjim raspravama te tiskom objavljenim postavkama tih rasprava. Dosad je u kontekstu ukupne hrvatske filozofske baštine obavljena samo glavnina povijesno-faktografskih istraživanja toga filozofskoga naslijeđa, dok njihovo podrobnije filozofsko izučavanje i valorizacija tek predstoje. Zastupljenost filozofije u podunavskih franjevaca imalo je znatan utjecaj na ostale segmente kulture podunavskih Hrvata u XVIII. i u prvoj polovici XIX. st., prije svega u teološkim znanostima, zatim jezikoslovlju te nabožnoj i vjersko-sapijencijalnoj književnosti.

Budući da su franjevci od 1593. prihvatili učenje srednjovjekovnoga filozofa i teologa Ivana Dunsa Škota (1265./6.-1308.) kao jedini obvezatan nauk za svoj red, na njihovim filozofskim učilištima u ugarskom Podunavlju predavala se filozofija skotističke provenijencije. Osnovna polazišta te filozofije, nastale u kasnom srednjem vijeku u otklonu od tada dominantnoga učenja Tome Akvinskoga, temelje se na skepticizmu glede mogućnosti racionalnoga shvaćanja teoloških dogmi i općenito zauzimanju za odvajanje filozofije od teologije, zatim na empirizmu, tj. na primatu osjetilnosti u spoznavanju, te voluntarizmu i indeterminizmu, tj. nauku o volji koja se razumijeva ne samo kao slobodna nego i kao nadređena razumu.

Filozofski je studij na franjevačkim učilištima trajao u načelu tri godine do 1752., kad je odlukom carice Marije Terezije sveden na dvije. Jedina namjena filozofskoga studija na tim je učilištima bio uvod u teologiju. Prema nastavnomu planu, na prvoj se godini studija predavala logika, na drugoj metafizika, a na trećoj fizika. Za polaznike studija obvezatni su predmeti bili još nauk o duši (racionalna psihologija), zatim o nastajanju i raspadanju, a kao izborni nauk o nebu, o svijetu i atmosferskim pojavama (dijelovi racionalne kozmologije). Nakon uvođenja dvogodišnjega filozofskoga studija na prvoj su se godini predavali sadržaji iz logike i metafizike, a na drugoj iz etike, racionalne psihologije i fizike. Nakon terezijanske školske reforme primarno mjesto u studiju filozofije pripalo je fizici i otad se u studij postupno uključuje i proučavanje Descartesovih, Newtonovih i Gassendijevih djela. Jezik studija bio je latinski. Postojeća rukopisna baština franjevačkih filozofa, koja je također na latinskom, u načelu prati nastavne sadržaje pa tako u njoj dominiraju spisi iz logike, metafizike i fizike.

Filozofska učilišta. Najvažnije franjevačko filozofsko učilište bilo je u Budimu. Osnovano je nakon sabora Bosne Srebrene u Velikoj 18. VI. 1699. Već je 1710. dobilo i teološko učilište, a 1722. proglašeno je generalnim učilištem prvoga reda. Kontinuirano je djelovalo pune 84 godine (do 1783.). U franjevačkom samostanu u Baji filozofsko je učilište djelovalo najdulje (1726.-1918., s nekoliko kraćih prekida), iako je bilo manje važno od budimskoga jer je uvijek bilo provincijsko. U Baču je filozofsko učilište djelovalo samo u dva navrata (1731.-33.) i (1839.-42.). U subotičkom samostanu tijekom XVIII. i XIX. st. postoji studij filozofije i moralke: u razdoblju 1770.-75. i 1780-81. izvodio se studij moralke provincijskoga značenja, dok se u sedam navrata održavao dvogodišnji studij filozofije, također provincijske važnosti (1776.-77., 1801.-21., 1823.-24., 1833.-34., 1838.-39., i 1876.-97.). U Mohaču se pak provincijski studij filozofije izvodio od 1756.-83., 1798.-1805. te 1860.-63., dok je u Pečuhu ono dugovijeko – djelovalo je od 1733. do 1783. i zatim u drugoj polovici XIX. st.

Franjevačka crkva
i nekadašnje učilište u Baji

Predavači filozofije i rukopisna baština. Na podunavskim filozofskim učilištima radilo je više desetaka predavača filozofije, od kojih je 15 rođeno u ugarskom Podunavlju: Tadija Bošnjaković, Lovro Bračuljević ml., Luka Čilić, Josip Jakošić, Jeronim Jakočević, Bartul Jurković, Nikola Kesić, Jesse Ivan Kujundžić, Petar Lipovac, Dominik Ignacije Martinović, Emerik Pavić, Grgur Peštalić, Ivan Tadić, Stjepan Vilov i Emerik Zomborlić. Četvorica Hrvata s ovoga područja predavala su filozofiju i na drugim franjevačkim učilištima: Luka Matošević, Antun Pavlović, Antun Perecki i Ladislav Spaić.

Bernardin Pjanić važan je po tom što je autor prvoga poznatoga rukopisnoga filozofskoga priručnika, koji je nastao u Budimu (*In octo libros Physicorum Coriphaei Aristotelis juxta mentem Joannis Duns Scoti*, Budim, 1729.). God. 1730. nastao je filozofski priručnik Filipa Radića *Compendium seu introductio in universam Aristotelis logicam*. Bartol Jurković autor je spisa pod nazivom *Tractatus in artis Philosophiam particularem cum appendice Metaphysicae* (Budim, 1735.). Andrija Stojčević autor je dvaju rukopisa nastalih u Budimu: *Philosophiae pars prima seu Logica* (b. g.) i *Philosophia ad usum curiosorum comunicata* (b. g.). Ambroz Zomborlić pisac je triju rukopisa: *Logica* (Budim, 1760.), *Tractatus Aristotelis in Libros Metaphysicorum juxta mentem Ioannis Duns Scoti explanatus* (Budim, 1760.) te *Scientia naturalis* (Budim, 1761.). Emerik Pavić pisac je *Fragmenta poetica* (Budim, 1762.). Jeronim Jakočević autor je dvaju rukopisa: *Cursus philosophicum* (Budim, 1763.) i *Tractatus in Physicam generalem Aristotelico-Scotisticam* (Budim, 1766.). Iste godine nastao je i spis Mije Pitinčevića *Logica parva*. Jedan od najplodnijih franjevačkih filozofskih pisaca bio je Dominik Ignacije Martinović, koji je autor dvaju matematičko-filozofskih djela objavljenih u Budimu: *Mathesius pura* (1780.) i *Theoria generalis aequationum omnium graduum novis illustrata formulis, ac juxta principia sublimioris calcuti finitorum deducta* (1780.). Josip Jakošić piše 1781. *Positiones ex philosophia*. Grgur Peštalić objavio je pak tri knjige u Budimu: *Tentamen publicum ex physica et philosophia morum* (1802.), *Tentamen publicum ex Metaphysica* (1803.) i *Positiones Philosophiae* (1805.).

Prvi spis nastao u Baji rukopis je Luke Čilića *Physica seu octo Libri Physicorum* iz 1733. Slijedi pet spisa Ivana Lukića: *De logica* (1736.), *Logica* (b. g.), *Physica* (1736.), *Metaphysica* (1736.-37.) i *Physi-*

ca et Animastica (1736.-37.). Bernardinu Novaku pripadaju tri spisa: *Tractatus dialecticae* (1760.), *Physica generalis* (1762.) i *Tractatus in physicam particularem* (1762.-63.). Josip Jakošić autor je dvaju rukopisa *Institutiones philosophicae* i *Primae lineae Philosophiae activae universalis* (1767.-70.). Aleksander Tomiković ostavio je za sobom rukopise *Logica disputatrix seu exercitationes skolasticae in Logicam theoretico-criticam tradita* (b. g.) i *Tertia philosophiae pars sive physica* (b. g.). Posljednji rukopis koji je nastao u Baji jest *Tentamen publicum ex logica, historia philosophiae et mathesi...* Grgura Peštalića (1780.).

Hrvati iz ugarskoga Podunavlja svoje su spise objavljivali i izvan domicilnoga teritorija. Najplodniji filozofski pisac Dominik Ignacije Martinović autor je tekstova *Dissertatio physica de iride et halone* (Leopoli [Lavov], 1781.), *Systema universae Philosophiae desumatum ex praelectionibus iuxta norman regiae ac celebrerrimae universitas budensis factis* (Osijek, 1781.), *Dissertatio de harmonia naturali interbonitatem divinam et mala creata* (Leopoli [Lavov], 1783.), *Dissertatio physica de altitudine atmospherae* (Lemberg [Lavov], 1785.), *Praelectione physicae, experimentalis* (Lemberg [Lavov], 1787.) i *Physiologische Bemerkungen über den Menschen* (Petrograd, 1789.); Antun Perecki autor je sljedećih djela: *Instrumentum scientiarum omnium seu Logica maior* (Ilok, 1774.), *Physica generalis* (Vukovar, 1775.), *Metaphysica* (Vukovar, 1775.), *Physica particularis* (Vukovar, 1776.), *Ethica* (Vukovar, 1776.) i *Philosophiae mentis pars altera seu Metaphysica* (Vukovar, 1776.); iza Ladislava Spaića ostala su četiri djela u rukopisu: *Philosophia rationalis seu Logica item Ontologia seu Metaphysica* (Našice, 1758.-60.), *Physica generalis. Aristotelico-Scotica* (Našice, 1758.-61.), *Tractatus in universam Aristotelis Physicam* (Našice, 1759.) te *Tractatus in Aristotelis Metaphysicam* (Našice, 1760.).

Filozofija u XX. stoljeću. U ovom razdoblju filozofija je prestala biti sastavnim dijelom kulture podunavskih Hrvata – izostajala je u prosvjeti, u segmentu crkvenosti, nema je u sadržajima kulturnih institucija, u nakladi i periodici. Tijekom XX. st. samo je jedan podunavski Hrvat filozof – Tomo Vereš, koji je djelovao u Hrvatskoj i participirao u hrvatskoj filozofiji i kulturi općenito. Bio je profesor Filozofsko-teološkoga instituta Družbe Isusove u Zagrebu i autor nekoliko filozofskih djela. Slovio je za ponajboljega znalca filozofije Tome Akvinskoga i Alberta Velikoga u bivšoj Jugoslaviji, s čime je povezan i njegov sustavni rad na prevođenju njihovih filozofskih djela. Poznat je i po zanimanju za Marxovu filozofiju, koju je teoretski iskušavao te interpretirao sa stajališta kršćanskoga učenja. Bio je gorljiv zagovornik otvorenoga dijaloga između kršćana i marksista još u doba socijalizma. Njegova filozofska djela odlikuju temeljit pristup u recepciji problema, kvalitetno razumijevanje njegove biti, iznimna obaviještenost, sukladan interpretativni zahvat, pouzdanost i jasnoća u izlaganju te jednostavan stil. U posljednjem desetljeću XX. st. filozofske radove počeo je objavljivati i Tomislav Žigmanov, a područje su njegova zanimanja problematika praktičke filozofije u širem smislu, etika te filozofija religije.

T. Vereš, *Filozofsko-teološki dijalog s Marxom,* Zagreb 1973.

Lit.: I. Kujundžić, Bunjevačko-šokačka bibliografija, *Rad JAZU*, 355, Zagreb, 1969; F. E. Hoško, Filozofski rukopisi hrvatskih franjevaca XVIII. stoljeća u Franjevačkom samostanu u Budimpešti, *Croatica christiana periodica*, br. 1, Zagreb, 1977; P. Cvekan, *Subotički franjevački samostan i crkva*, Subotica, 1977; A. Sekulić, *Drevni Bač*, Split, 1978; F. E. Hoško, Prosvjetno i kulturno djelovanje hrvatskih franjevaca tijekom 18. stoljeća u Budimu, *Nova et vetera*, br. 1-2, Sarajevo, 1978; D. Grlić, *Leksikon filozofa*, Zagreb, 1982; P. Cvekan, *Franjevci u Baču*, Virovitica, 1985; A. Sekulić, Prinos franjevaca školstvu u Baču i Bačkoj općenito, *Nova et vetera*, br. 1-2, Sarajevo, 1988; A. Sekulić, *Bački Hrvati*, Zagreb, 1991; A. Sekulić, *Hrvatski pisci u ugarskom Podunavlju, od početka do kraja XVIII. stoljeća*, Zagreb, 1993; Z. Posavac, *Filozofski rukopisi 18. stoljeća u franjevačkim samostanima Slavonije*, Zagreb, 1993; T. Žigmanov, Skotistička filozofija među Hrvatima u Ugarskom podunavlju, *Scopus*, br. 9-10, Zagreb, 1998; *Ljubav prema istini – Zbornik u čast Tome Vereša o.p.*, priredio Anto Gavrić o.p., Zagreb, 2000; T. Žigmanov, In memoriam : o. Tome Vereš, *Klasje naših ravni*, br. 5-6, Subotica, 2002.

T. Žigmanov

FIRANJ, Alojzije (Nenadić kraj Sombora, 26. IV. 1952.), kulturni djelatnik. Sin je Alojzija i Klare, rođ. Firanj. Odrastao je na salašu u Nenadiću. U Somboru je završio osnovnu i srednju strojarsku školu. Član je Hrvatskoga kulturno-umjetničkog društva *Vladimir Nazor* od rane mladosti, a uprave Društva više od 20 godina. Od 1996. do 2002. bio je i njegov predsjednik. U vrijeme njegova mandata promijenjen je statut Društva te je u njegov naziv nakon 40-ak godina vraćen pridjev »hrvatsko«. Obnovljena je i nakladnička djelatnost Društva: objavljene su knjige *Somborske žetvene svečanosti* 1996. i *Dukat ravnice* 2003. te pokrenut list *Miroljub* 1998. Od 1990-ih godina angažiran je i u hrvatskim političkim i kulturnim organizacija šireg djelovanja (DSHV, Forum HIOV, HNS, HNV), a kraće napise objavljuje u katoličkom listu *Zvonik* te u *Miroljubu*.

Lit.: M. Đanić, Alojzije Firanj, *Miroljub*, br. 31, Sombor, 2005.

M. Đanić

FIRANJ, Antun – Tunča (Sombor, 7. XII. 1906. – Sombor, 19. VIII. 1962.), zemljoposjednik. Sin Paje i Kate, rođ. Bošnjak. Pučku školu završio je u Somboru. Posjedovao je devedeset šest katastarskih jutara zemlje i kaštelj na Gakovačkom putu. Bio je ugledan i cijenjen domaćin, a jednako uspješno bavio se ratarstvom i stočarstvom. Posebna ljubav bili su mu paradni konji upregnuti u lijep fijaker. S drugim zemljoposjednicima iz Sombora pohađao je seminar za poljodjelce u Segedinu. Poslije Drugoga svjetskoga rata zemlja mu je oduzeta te mu je nakon prve agrarne reforme ostavljeno 35, a nakon druge 17,5 jutara. Kako je prije oduzimanja ovršio žito, svakomu tko je dobio njegovu zemlju morao je platiti arendu. Njegovi potomci kaštelj su sporazumno predali tvrtki *Somboled* te je u njemu danas upravna zgrada toga poduzeća, a preko puta kaštelja podigli su obiteljsku kuću, u kojoj i danas žive.

Antun Firanj na kolima

A. Firanj

FIRANJ, Stipan (Sombor, 11. VIII. 1901. – Sombor, 16. XII. 1973.), zemljoposjednik, kulturni djelatnik. Sin Šime i Justine, rođ Firanj. Pučku školu završio je u Somboru. Posjedovao je kaštelj i više od stotinu katastarskih jutara zemlje na Bezdanskom putu, na oko pet kilometara od Sombora. Bio je uzoran poljoprivredni proizvođač, koji je primjenjivao u ono doba najsuvremenije metode u proizvodnji i pohađao seminar za poljodjelce u Segedinu. Uspješno se bavio ratarstvom i imao je svoju vršalicu. Bavio se i stočarstvom, imao je dvije staje dimenzija 13 puta 33 metra, u jednoj su bili konji i volovi, u drugoj krave te bikovi i telad. Poslije rata oduzimaju mu velik dio zemlje te mu preostaje trideset šest jutara. Kad su članovi

obitelji uvidjeli da će se provoditi nova agrarna reforma te da će se zemlja ponovno oduzimati, na inicijativu njegova oca Šime sva je zemlja »raspisana« ukućanima. U vrijeme poslijeratnoga obvezatnoga otkupa konfiscirana mu je sva stoka, iako je platio traženu obvezu.

Somborski zemljoposjednici sudionici seminara u Segedinu na željezničkom kolodvoru

Bio je član uprave *Bunjevačkoga kola* u Somboru, a nakon osnivanja Hrvatskoga kulturnoga društva *Miroljub* prvi je od veleposjednika prešao u novo društvo rekavši: »Tamo ‘di su moji ljudi, biću i ja«. U Hrvatskom domu bio je član nadzornoga odbora. Kao imućan gazda pomagao je somborske crkve. Danas u kaštelju živi unuk Stipan s obitelji, koji posjeduje pedeset jutara zemlje.

A. Firanj

FISCHER, Caspar (Apatin, 7. XII. 1772. – Apatin, 23. II. 1829.), graditelj orgulja. Otac Ignaz doselio se 1763. iz Njemačke, a majka mu je Regina, rođ. Brandeker. Od velika broja djece samo je dvanaesti po redu Caspar preživio. God. 1799. oženio se Margaretom, rođ. Fekter, s kojom je imao jedanaestoro djece. Sin Johann (Apatin, 4. III. 1799.) nastavio je očev obrt, drugi sin Josef (13. I. 1807.) postao je kipar i pozlatar – pouzdano se zna da je izveo pozlatarske radove na ikonostasu u pravoslavnoj crkvi Svete Trojice u Somboru 1857. Treći sin Ferdinand (23. XII. 1812.) bio je poznat arhitekt, koji je projektirao somborski hotel *Kod francuskoga cara*, izgrađen 1856., a danas dio hotela *Internacion* (prije: *Sloboda*).

Ne zna se pouzdano gdje je Caspar učio gradnju orgulja, pretpostavlja se ipak da ga je poučavao Josef Roth iz Pečuha i Christian iz Segedina ili W. Cservenka u Baji. Prve orgulje izgradio je s dvadeset pet godina 1797. u svojem rodnom gradu u novoj crkvi Uznesenja Marijina, a najveći broj orgulja gradio je u mjestima u Bačkoj u kojima su živjeli Nijemci. God. 1811. izgradio je orgulje za reformatsku crkvu u Neu-Siwatzu (danas dio Sivca), iste godine gradi i orgulje od 12 registara u Kernei (danas Kljajićevo), 1813. gradi dvomanualne orgulje u Tschebu (danas Čelarevo), koje su sačuvane i danas, ali su oštećene i neupotrebljive. U Hodschagu (danas Odžaci) 1821. postavio je svoje najveće orgulje, koje imaju 22 registra i jedine su njegove orgulje koje su očuvane do danas. Izgradio je i orgulje u Osijeku u crkvi sv. Petra i Pavla 1804. s 13 registara, koje su poslije prenesene u samostan u Tolisi, ali nisu sačuvane. Također je izgradio orgulje u župnim crkvama u Valpovu 1805. i Petrijevcima 1807. te Majsi (1809) u današnjoj Madžarskoj. Velebne orgulje za crkvu sv. Mihovila u osječkoj Tvrđi s 20 registara počeo je 1828., a završio ih je njegov sin Johann dvije godine poslije. Bavio se i reparacijom i otkupom starih orgulja.

U gradnji orgulja polazio je od kasnobarokne tradicije i razvijao se prema klasicizmu. Primjenjivao je visoko obrtničko-tehničko umijeće, a krasio ih je »plemeniti zvukovni sklad«. Poznata je i škola gradnje orgulja koju je utemeljio, a najpoznatiji majstori u njoj bili su pripadnici njemačkih obitelji Werle, Pumpp i Fabing, koji su izgradili mnogobrojne orgulje u Madžarskoj i Hrvatskoj. Bio je veoma ugledan i imućan građanin u Apatinu, te velik darovatelj apatinske crkve. Pokopan je na Gornjem groblju u Apatinu, gdje mu je i danas očuvan reprezentativan nadgrobni spomenik.

Lit.: *Sv. Cecilija*, br. 33, Zagreb, 1941; B. J. Senz, *Apatin und die Apatiner*, Straubing, 1949; A. Zádor, I. Genthon, *Művészeti lexikon*, Budapest, 1981; K. Szigeti, *Régi magyar orgonák*, Szeged-Budapest, 1982; L. Šaban, Starije orgulje Osijeka i njihovi graditelji, *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena*, 49, Zagreb, 1983; J. P. Schwend, *Taufregister A-K von Apatin – Band I.*, Karlsruhe, 1990; J. Meder i N. Vranić, *Orgulje u Hrvatskoj*, Zagreb, 1992; Gy. Mándics, Vajdasági

orgonák. A XX. századi Angster orgonák, *Magyar Szó*, 19. IX. 1996; B. Mašić, A hangszerkészítés hagyománya Apatinban, *Létünk*, br. 4/1997, Újvidék; B. Mašić, *Kratka istorija apatinske crkve i grada Apatina*, Apatin, 1998; J. Miocs, *Orgulje subotičke biskupije*, Subotica, 1998; *Hrvatski biografski leksikon*, 4, Zagreb, 1998; T. Šimunović i R. Obradović, *Znameniti Apatinci* (rukopis).

A. Kopilović

FLANEL (*engl*. flannel), meka i topla tkanina dlakave površine. Najčešće je izrađen od pamučnih vlakana, koja se tkaju u platnenom ili kepernom vezu. Dlačna se površina dobiva postupkom čupavljenja, koji pripada u naknadnu doradu tkanine. Tijekom njega izvlači se površina tkanine te se tako podižu krajevi vlakana stvarajući čupavu površinu, koja tkanini daje mek opip, toplinsku izolaciju i ljepši izgled. Flanel se upotrebljava za izradu zimske muške, ženske i dječje odjeće, npr. muških košulja, ženskih bluza i sukanja, dječjih košulja. Rabio se često i za posteljno rublje. Bunjevke su od svjetlijega flanela šivale podsuknje, dok su Bunjevci nosili flanelne obojke – povoje kojima su omatane noge prije obuvanja tvrde obuće, poput čizama ili opanaka.

Lit.: A. Sekulić, *Bački Hrvati*, Zagreb, 1991; R. Čunko i E. Pezelj, *Tekstilni materijali*, Čakovec, 2002.

K. Suknović

FLEGO, Maja (Subotica, 11. IV. 1959.), novinarka, urednica, književnica. Kći Ćirila i Marije, rođ. Gvozdanović. U rodnom gradu završila je osnovnu i srednju školu. Diplomirala je 1982. pedagogiju na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Od 1985. radi kao novinarka u općinskim glasilima *Novi Zagreb* i *Trešnjevački delegat*. U razdoblju od 1988. do 1993. članica je uredništva časopisa za obitelj, vrtić i školu *Zrno*, a od 1992. do 1997. izvršna je urednica časopisa *Umjetnost i dijete*. Od 1993. do 2000. novinarka je i urednica tjednika za odgoj, obrazovanje, znanost i kulturu *Školske novine*, a od 2001. do danas zamjenica je glavnoga i odgovornoga urednika toga lista. Surađuje i u specijaliziranim časopisima *Dijete i društvo*, *Napredak*, *Hrvatski filmski časopis* i *Zapis* te internetskim izdanjima za djecu *Modra lasta* i *Pravi izbor*.

Piše priče za odrasle i djecu. Tijekom sedam godina u *Modroj lasti* pisala je popularnu kolumnu *Martinina mudrovanja*, a u najnovije vrijeme piše kolumnu *Iz roditeljskog kuta* u *Školskim novinama*. Objavila je dvije knjige za djecu (*Priče za mame i tate* i *Iz roditeljskog kuta ili roditelj u kutu*). Desetak znanstvenih radova iz područja pedagogije objavila je u stručnim časopisima, a s izlaganjima je sudjelovala na desetak znanstvenih skupova. Članica je Hrvatskoga novinarskoga društva od 1991. Živi u Zagrebu.

Djela: *Priče za mame i tate*, Zagreb, 2000; *Iz roditeljskog kuta ili roditelj u kutu*, Zagreb, 2002.

D. Runje

FLUNDRE (*njem*. Pluderhose: široke čakšire), jednodijelni dječji odjevni predmet. Zakopčavale su se sprijeda, a sašivene su ujedno, tj. košuljica i hlačice načinjene su iz jednoga dijela, dok su u šavu sjedala imale rastriž (otvor). Nosila su ih djeca kad prohodaju. Rastriž u šavu sjedala olakšavao je odvikavanje od povoja jer je dijete fiziološke potrebe obavljalo čučnuvši, bez skidanja odjeće. Zbog načina kroja pretežito su se nosile ljeti. Uglavnom su ih nosili dječaci, dok su curice češće odijevale male »bekeše« (jednodijelne haljinice) ili samo košulje.

Lit.: A. Sekulić, *Bački Hrvati*, Zagreb, 1991.

K. Suknović

FLUTA, stara bunjevačka slastica. Osnovni su joj sastojci krumpir, brašno i sol, a može se pripravljati i s jajima, kvascem i mlijekom. Kad se zamijesi meko tijesto, »razvije se« (razvalja) do debljine maloga prsta te reže okruglim metalnim oblikom koji se koristi i za izradu krafna (»fanaka«, »kolačića«). Da bi se flute bolje ispekle, ali i da bi izgledale ljepše, u sredini im je naprstkom za šivenje bušena rupica. Tijesto se moglo rezati i u obliku romba, kvadrata ili trokuta, a u sredinu se kadšto stavljao i križić. Tradicionalno su se pržile na

masti, u novije doba i na ulju. Obično su se pripravljale u posne dane, tj. srijedom i petkom, kad se za »už'nu« (ručak) kuhala samo »čorba« (juha), a uz nju ili poslije nje jele su se flute, posute šećerom u prahu, namazane pekmezom i sl. Danas se rijetko pripravljaju jer su ih potisnula moderna peciva.

Izvor: Kazivanje Stane Šabić iz Subotice.

Lit.: [P. Žigmanov], Flute, *Glas ravnice*, br. 28, Subotica, 1993.

P. Skenderović

FOND DEMOKRATSKOGA SAVEZA HRVATA U VOJVODINI ZA POTPORU UČENIKA I STUDENATA »ANTUN GUSTAV MATOŠ«, tijelo za pomoć hrvatskim učenicima i studentima tijekom prve polovice 1990-ih godina. Postojao je kao programski dio unutar Demokratskoga saveza Hrvata u Vojvodini (DSHV). Utemeljen je 25. IV. 1991. na proširenoj sjednici Vijeća DSHV-a u Novom Slankamenu kao Fond DSHV-a za potporu učenika i studenata, a ubrzo, nakon ankete provedene u stranačkom glasilu *Glas ravnice*, u nazivu dobiva dodatak *Antun Gustav Matoš*. Svrha je Fonda bilo osigurati organiziran pristup u pružanju novčane pomoći darovitim i siromašnim studentima i učenicima hrvatske narodnosti u Vojvodini te koordinirati aktivnosti u vezi s upisivanjem maturanata na sveučilišne studije u Hrvatskoj. Od 1991. u njegovoj je organizaciji na godinu dvadesetak maturanata iz Vojvodine, najviše iz Subotice, odlazilo na studij u Hrvatsku, poglavito u Zagreb. Ondje su imali pravo na smještaj u studentskim domovima, a Fond je svima osiguravao i mjesečnu financijsku potporu. Nešto kasnije i u znatno manjem obimu novčanu potporu iz Fonda primao je i manji broj studenata i učenika koji su studirali ili pohađali škole u Vojvodini i Srbiji. Radom Fonda u početku je koordinirao Julije Skenderović, no nakon njegova preseljenja u Hrvatsku 1993., Fond postupno prestaje biti vidljiv u javnosti, a njegovu misiju preuzima uže vodstvo DSHV-a. Prestao je postojati sredinom 1990-ih.

Lit.: *Glas ravnice*, br. 9, Subotica, 1991; T. Žigmanov, *Hrvati u Vojvodini danas : traganje za identitetom*, Zagreb, 2006.

T. Žigmanov

FOND »ANTUN GUSTAV MATOŠ«, neformalna zaklada za pomoć studentima Hrvatima iz Vojvodine. Djelovao je u okviru Društva vojvođanskih i podunavskih Hrvata (DVPH) iz Zagreba od 1993. do 2001. Utemeljen je u dogovoru s čelnicima Demokratskog saveza Hrvata Vojvodine iz Subotici, a poslovanje Fonda uređeno je *Pravilnikom o organiziranom pomaganju studentima Hrvatima iz Vojvodine i Podunavlja* donesenom na Izvanrednoj skupštini DVPH u Zagrebu 20. II. 1993.

Skrbeći za studente iz Vojvodine i pružajući im potrebnu pomoć i potporu u svezi s upisima i tijekom studija Fond je organizirano pomagao studentima u svezi s nostrificiranjem srednjoškolskih diploma, organizirao je pripreme za polaganje prijemnih ispita i smještaj tijekom priprema za upis, pomagao je u svezi ostvarivanja prava na smještaj u studentske domove i prava na ostvarivanje državnih stipendija te na temelju natječaja dodjeljivao novčanu potporu iz novčanih sredstava koja je u tu svrhu osiguravala Vlada Republike Hrvatske iz proračunskih sredstava. U tom se razdoblju svake akademske godine na fakultete i druge visokoškolske ustanove u Hrvatskoj upisivalo prvih godina dvadesetak, a kasnijih godina i trideset pa i više studenata iz Vojvodine, od kojih je desetak studenata ostvarivalo pravo na državnu stipendiju, a oko 50, u pojedinim akademskim godinama i sedamdesetak studenata, dobivalo je novčanu potporu putem Fonda. Cilj je Fonda bio omogućiti studentima iz hrvatske zajednice iz Vojvodine stjecanje naobrazbe na visokoškolskim ustanovama u Hrvatskoj, nakon kojega su se trebali vratiti u Vojvodinu te ondje postati nositeljima nacionalnoga, političkoga i gospodarskoga djelovanja. Radi toga je sa svakim studentom korisnikom novčane potpore Fonda, zaključivan ugovor kojim se student po završetku školovanja obvezivao

vratiti u Vojvodinu, a u suprotnom se obvezivao na povrat primljenih novčanih sredstava. No, tek se mali broj studenata korisnika novčane potpore putem Fonda nakon završetka školovanja vratio u Vojvodinu.

Nakon što je 2001. skrb o studentima Hrvatima iz Vojvodine preuzelo Ministarstvo vanjskih poslova Republike Hrvatske u suradnji s drugim nadležnim ministarstvima Fond je prestao s radom.

Izvori: Arhiv Društva vojvođanskih i podunavskih Hrvata u Zagrebu.

Lit.: Z. Cvijin, Bunjevci u Zagrebu, *Zbornik radova biskupa Lajče Budanovića*, Subotica, 2004; T. Žigmanov, *Hrvati u Vojvodini danas : traganje za identitetom*, Zagreb, 2006.

A. Skenderović

FORJAN, Josip (Martinec kraj Čazme, 23. XII. 1961.), etnolog-folklorist. Diplomirao je 1986. hrvatsko-srpski jezik i jugoslavensku književnost na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, polaznik je poslijediplomskoga studija etnologije na istom fakultetu. Od 1987. stručni je suradnik za folklornu djelatnost u Zajednici kulturno-umjetničkih društava Grada Zagreba, a od 1989. ravnatelj Posudionice i radionice narodnih nošnji u Zagrebu. Predavač je kolegija o hrvatskom tradicijskom odijevanju na Školi folklora koju organizira Hrvatska matica iseljenika te voditelj projekta *Radionice izrade i restauracije narodnih nošnji i tradicijskih tekstilnih vještina.* Bavi se istraživanjem hrvatskih narodnih nošnja s područja Republike Hrvatske i iz dijaspore, njihovom rekonstrukcijom i restauracijom te proučavanjem različitih mogućnosti njihove scenske i folklorne primjene.

U sklopu djelatnosti Posudionice i radionice narodnih nošnja vodio je projekte spašavanja narodnih nošnja u ratnim prilikama, tijekom kojega su u Posudionicu smještene i otkupljene i mnogobrojne originalne šokačke narodne nošnje iz Vajske, Bača, Bođana, Sonte, Berega i Bačkoga Monoštora, bunjevačke iz Tavankuta te nošnje srijemskih Hrvata iz Kukujevaca i Gibarca. Autor je radionica, revija, izložaba, kataloga i stručnih članaka, od kojih je u nekoliko njih obrađivana i predstavljena i odjevna narodna baština vojvođanskih Hrvata: *Narodne nošnje Hrvata u svijetu*, *Gospocke boje – utjecaj građanskih modnih stilova na tradicijsko odijevanje* te *Tradicijsko odijevanje Hrvata Šokaca u Srijemu i Bačkoj*. Obradio je i tradicijsko odijevanje janjevačkih i letničkih Hrvata s Kosova. Za potrebe stalnoga postava o Bunjevcima Gradskoga muzeja iz Senja vodio je projekt izrade replika bunjevačkih narodnih nošnja iz senjske okolice.

Izbor iz djela: J. Forjan (ur.), *Narodne nošnje Hrvata u svijetu*, Zagreb, 2006.

Lj. Vuković-Dulić

FORMA (*lat*. forma: oblik), **1**. polukružni komad kartona namijenjen pravilnijem povezivanju marame. Karton u obliku mladoga mjeseca Bunjevke su u rubac stavljale posebice u svečanim prigodama. Forma se umetala između dvaju slojeva presavijene marame u dio koji dolazi iznad čela i sezala bi do obiju sljepoočnica. Rubac bi tako dobivao pravilan polukružni oblik; **2**. metalni kalup za izradu kolača. Utiskuje se u razvaljano tijesto i daje kolaču oblik, od jednostavnoga kruga do zvijezda, polumjeseca i dr.; **3.** uzorak za oslikavanje zidova. Izrađivane su od kartona perforiranjem različitih oblika, tzv. »mustri«. Prislonjene uza zid i premazivane bojom, ostavljale su trag izrezanoga oblika. Šare na zidovima bile su višebojne i zidovi su oslikavani nerijetko i s po 6 ili 7 forma, od kojih je svakom oslikavan samo dio i tek su sve skupa davale konačni oblik šare. Da bi forme bile čvršće i da ih boja ne bi oštetila, karton se obično premazivao posebnim lakom, tzv. firnajsom.

P. Skenderović

FORUM, likovna nagrada. Utemeljilo ju je 1960. istoimeno novinsko-izdavačko i tiskarsko poduzeće iz Novoga Sada, koje objavljuje novine, periodiku i knjige na madžarskom jeziku. Prvotno je bila namijenjena aktivistima i likovnim stvarateljima pokreta umjetničkih kolonija u Vojvodini. Njezin je prvi dobitnik bio József Ács, akademski slikar, likovni kritičar i

osnivač umjetničke kolonije u Senti, a među kasnijim su dobitnicima i skulptorica Ana Bešlić (1983.) te Bela Duranci (1991.). Ocjenjivački sud osnivača *Foruma* uspio je očuvati autonomiju izbora, bez svojedobno uobičajenoga diktata »komiteta«. Nagrada se uručuje istodobno kad i priznanje dobitniku književne nagrade *Híd* (»Most«). Prve vijesti o dobitnicima spomenutih nagrada donosi u pravilu dnevnik na madžarskom jeziku *Magyar Szó*.

B. Duranci

FORUM HRVATSKIH INSTITUCIJA I ORGANIZACIJA U VOJVODINI (FORUM HIOV), neformalno koordinacijsko tijelo hrvatskih udruga iz Vojvodine. Nastao na inicijativu HKC-a *Bunjevačko kolo*, Demokratskoga saveza Hrvata u Vojvodini (DSHV) i Katoličkoga instituta za kulturu, povijest i duhovnost *Ivan Antunović*, utemeljen je 28. IV. 1997. u Subotici od strane desetak hrvatskih društava i organizacija. Prvotni mu je cilj bio koordinacija djelovanja ovdašnjih udruga radi kvalitetnije artikulacije hrvatskih interesa i zajedničkoga nastupa prema Republici Hrvatskoj. Najveći uspjeh na tom planu bila je suorganizacija, skupa s Hrvatskom maticom iseljenika, kulturne manifestacije *Tjedan Hrvata iz Vojvodine* u Zagrebu 15.-21. VI. 1998., u kojoj su sudjelovale sve hrvatske udruge iz Vojvodine.

Poslije je djelovanje Foruma HIOV usmjereno i na djelomičnu delegitimizaciju DSHV-a na području kulture i informiranja, a osobito financijskoga monopola nad sredstvima iz Republike Hrvatske, pa su DSHV i udruge pod njegovim utjecajem neredovito sudjelovale u njegovu radu. Šire promatrano, nastanak i djelovanje Foruma bili su odgovor na dominaciju političkoga segmenta u artikulaciji interesa hrvatske zajednice, a s druge strane pokazao se kao odraz potrebe za demokratizacijom odnosa unutar zajednice, u kojoj je broj udruga i inicijativa rastao. Ipak, Forum HIOV nije imao cjelovit program djelovanja koji bi donio trajnije i ozbiljnije rezultate, a s vremenom je i on, u nešto drukčijem obliku, uspostavio monopol, prije svega na planu suradnje s hrvatskim državnim tijelima i distribucije sredstava.

Nakon 2000. Forum okuplja predstavnike dvadesetak hrvatskih organizacija iz Bačke i Srijema, ali se sve manje bavi planiranjem i koordinacijom suradnje među njima, a sve više političkim aktivnostima. Tako je aktivno sudjelovao u formiranju Hrvatskoga nacionalnoga vijeća (HNV) – sa svojih 50 elektora formalno je pokrenuo inicijativu za održavanje prve elektorske skupštine za izbor članova HNV-a, a na skupštini koja je održana 15. XII. 2002. imao je vlastitu listu A, koja je osvojila 20 vijećničkih mjesta, dok je lista B, koju je predložio DSHV, dobila 15 članova Vijeća. Forum je ujedno prihvatio prijedlog Hrvatske seljačke stranke da jedan njegov kandidat bude na listi za izbore za Hrvatski državni sabor 2003. te je Franjo Vujkov, predsjednik Hrvatskoga narodnoga saveza, bio na drugom mjestu HSS-ove liste za dijasporu. Nakon toga Forum je postupno prestao djelovati.

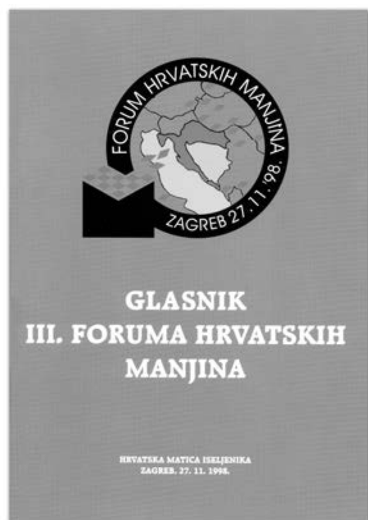
Forum HIOV nije bio formalno-pravno registrirano tijelo, a nije bio ni snažnije demokratski legitimiran zbog delegatski ustrojenoga predstavljanja članica. Isprva su se predstavnici udruga sastajali jedanput na mjesec, a domaćin sastanaka uvijek je bila druga hrvatska udruga. Operativno je poslove vodio Poslovni odbor, a Forum HIOV imao je i predsjedatelja koji je izravno koordinirao radom. Predsjedatelji su bili Branko Horvat te u dva mandata Andrija Kopilović.

Lit.: *Tjedan Hrvata iz Vojvodine*, Zagreb, 1998; T. Žigmanov, Politička reprezentacija Hrvata u Vojvodini, *Regionalni glasnik za promociju kulture manjinskih prava i međuetničke tolerancije*, br. 8, Split, 2004; T. Žigmanov, *Hrvati u Vojvodini danas : traganje za identitetom*, Zagreb, 2006.

T. Žigmanov

FORUM HRVATSKIH MANJINA, godišnji stručni skup Hrvatske matice iseljenika na kojem se razmatraju status, problematika i aktualnosti vezane za položaj hrvatskih manjina u europskim zemljama (Austrija, Crna Gora, Češka, Italija, Madžarska, Makedonija, Rumunjska, Slovač-

ka, Slovenija i Srbija). Od 1996. redovito se održava u Zagrebu, izuzev 2002. i 2003. kada nije održan. Na Forumu sudjeluju predstavnici hrvatskih manjina iz spomenutih zemalja te predstavnici hrvatskih državnih tijela i nevladinih ustanova u čijem je djelokrugu suradnja s hrvatskim manjinama. Svrha je skupova uzajamno informiranje, razmjena iskustava, savjetovanje pri rješavanju problema iz hrvatske manjinske tematike, međusobno bolje upoznavanje čelnih ljudi hrvatskih manjinskih zajednica te njihovo upoznavanje s predstavnicima državnoga, političkoga i kulturnoga života Hrvatske.

Glasnik III. Foruma hrvatskih manjina, Zagreb, 1998.

Teme skupova obuhvaćaju činitelje koji bitno utječu na opstanak i budućnost hrvatskih manjina, poput organiziranosti hrvatskih manjina, ostvarivanja manjinskih prava, odgoja i obrazovanja, asimilacije, uloge medija i Crkve u životu manjinskih zajednica, suradnje s Hrvatskom i dr. Na svim dosadašnjim susretima sudjelovali su i predstavnici Hrvata iz Vojvodine i Madžarske (Bela Tonković 1996., Andrija Anišić 1997., Andrija Kopilović 1998., Lazo Vojnić Hajduk 1999., Josip Ivanović 2000. i 2004., Kalman Kuntić 2001., Josip Pekanović 2005., Petar Kuntić 2006., Mijo Karagić 1996.-2000. te 2004.-06., Ivica Đurok 2001.). U prve tri godine objavljena je i posebna publikacija s izlaganjima uvodničara i diskusijama sudionika Foruma.

Izvor: Arhiva Hrvatske matice iseljenika.

Lit.: *Glasnik Foruma hrvatskih manjina*, Zagreb, 1996; *Glasnik II. foruma hrvatskih manjina*, Zagreb, 1997; *Glasnik III. foruma hrvatskih manjina*, Zagreb, 1998.

M. Hećimović

FRAKLIĆ (*njem*. Frackele: mjerica za žestoka pića), u bačkih Šokaca naziv za staklenu bočicu za rakiju kruškastoga oblika s izduženim grlićem (vratom). Vanjska mu je strana bila izrezbarena pravokutno ili četverokutno do samoga grlića. U uporabi su bili fraklići u tri obujma – od 0,5 dl, 1 dl i 2 dl. Osim u domovima, najmanji fraklići koristili su se i u kavanama, dok su se najvećima najradije koristili »pudari« (čuvari i obrađivači vinograda) i »čobani« (pastiri). U bačkih Bunjevaca naziva se fićok (*madž.* fityók), no u pravilu se koristio samo onaj od 0,5 dl, rjeđe i od 1 dl. Rabi se i kao mjerica za žestoka pića.

J. Dumendžić

FRANCHET D'ESPEREY, **Louis** (Mostaganem, Alžir, 25. V. 1856. – dvorac Amancet kod Tarna, 8. VII. 1942.), maršal Francuske i počasni vojvoda Jugoslavenske vojske. Stupio je u vojničku školu 1874. i nakon svršetka dobio čin pješačkoga potporučnika. U satnika je promaknut 1885., u pukovnika 1903., u brigadnoga generala 1912., a u maršala Francuske 1921. Kao pješački časnik bio je vodnik, zapovjednik čete i bataljuna do 1899. U tom je razdoblju svršio Višu ratnu akademiju 1882., bio je u glavnom stožeru divizije koja je 1886. okupirala Tonkin (današnji sjeverni Vijetnam) i u glavnom stožeru guvernera Pariza 1889. Bio je zapovjednik puka i brigade u pješaštvu te divizije 1912. Član je Višega ratnoga vijeća do 1920. Sudjelovao je u kolonijalnim ratovima u zapadnoj i sjevernoj Africi te Indokini i Kini. U Prvom svjetskom ratu do 31. III. 1916. bio je zapovjednik francuske V. armije, do 29. IV. 1918. grupe armija na francuskoj fronti, a od 9. VI. 1918. do kra-

ja rata bio je vrhovni zapovjednik savezničkih snaga na Solunskom bojištu. Pod njegovim zapovjedništvom izvedeno je slamanje Solunske bojišnice, proganjanje njemačkih, austro-ugarskih i bugarskih snaga te je zaključen ugovor o kapitulaciji bugarske vojske. I sam zatečen brzinom napredovanja savezničkih postrojba, donio je nekoliko smjelih odluka uz suglasje regenta Aleksandra Karađorđevića, koje su bile značajne za stvaranje Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca. Demarkacijska crta koju je odredio u velikome je dijelu utjecala na postanak buduće državne granice prema Madžarskoj. Njome je na dva dijela podijeljen teritorij na kojem su živjeli bački Hrvati – Bunjevci i Šokci.

Lit.: S. Stanojević, *Narodna enciklopedija srpsko-hrvatsko-slovenačka*, I, Zagreb, b.g.; *Enciklopedija Jugoslavije*, 4, Zagreb, 1986; L. Vrkatić, *Pojam i biće srpske nacije*, Sremski Karlovci-Novi Sad, 2004.

M. Grlica

FRANCIŠKOVIĆ, Bela (Subotica, 20. V. 1936.), glumac, kulturni djelatnik. Sin Antuna i Antonije, rođ. Milunović. Osnovnu i srednju školu za fotografa završio je u Subotici. Nakon odsluženja vojnoga roka 1958. radi kao novinar u Makarskoj do 1961. Vrativši se u Suboticu, pohađa tečaj glume koji su pri Narodnom kazalištu vodili Jelka i Milan Asić te ravnatelj drame Lajčo Lendvai. Kao profesionalni glumac prvu premijernu ulogu odigrao je 21. X. 1963. u komadu Vere Panove *Kako si, momče*. Isticao se glumeći uloge pisane na dijalektu bačkih Bunjevaca, napose u komedijama Matije Poljakovića. Tijekom 1960-ih, kao član Kulturno-umjetničkoga društva željezničara *Bratstvo*, nastupa kao vokalni solist s orkestrom Društva koji vodi Pere Tumbas – Hajo. Zbog političkih gibanja 1971. napušta kazalište, a sljedeće godine odlazi u Njemačku, gdje je ostao do 1975. Nakon povratka u Suboticu povremeno glumi u kazalištu do 14. XI. 1978., kada posljednji put nastupa u profesionalnom teatru. Sredinom 1990-ih, kao član Hrvatskoga kulturnoga centra *Bunjevačko kolo*, radi u Dramskom odjelu Centra i pomaže glumcima amaterima u pripremi dramskih komada. Režira komediju Matije Poljakovića *Jedna cura, sto nevolja*, a glumi u komadima *Ode Bolto na ogled* i *Ni'ko i ništa*. Glumio je i u dva kratka igrana filma Rajka Ljubiča – *Jeka mog ditinjstva* (scenarij Luka Štilinović, 2004.) i u monodrami Milivoja Prćića *Pivaj, Bačka, veselo* (2006.). Za emisiju na hrvatskom Radio Subotice govorio je pripovijetke Balinta Vujkova 2004.-06., poslije čega govori poeziju za prilog *Poetski predah*, a od konca 2005. vodi i tjednu emisiju *Ljudi nizine*. Kao umirovljenik živi u Subotici.

Lit.: I. Rackov, *Iz pozorišnog albuma*, Subotica, 1977; *150 godina pozorišne zgrade* (ur. Lj. Ristovski), Subotica, 2005.

P. Skenderović

FRANCIŠKOVIĆ, Lazar (Subotica, 4. VII. 1948.), pjesnik, prozni pisac, esejist. Sin Blaška i Marije, rođ. Suknović. Osnovnu školu i gimnaziju završio je u rodnom gradu, gdje živi i radi kao knjižničar u Gradskoj knjižnici. Prve pjesme objavio je u subotičkom književnom časopisu *Rukovet* (1-2/1970), a priče, pjesme, eseje i prikaze knjiga nastavio je objavljivati i u drugim tuzemnim časopisima, godišnjacima i listovima (*Subotičke novine*, *Bačko klasje*, *Žig*, *Zvonik*, *Subotička Danica*, *Klasje naših ravni*, *Luča*, *Dometi*, *Ulaznica*, *Polja*, *Glas omladine*, *Dnevnik*, *Politika*, *Üzenet*, *7 Nap*...). Bavi se fotografijom i astronomijom – god. 1994. održao je samostalnu izložbu fotografija, a popularne članke iz astronomije objavljivao je u *Žigu*. U fotomonografiji Augustina Jurige *Salaši* autor je popratnoga teksta i pjesama. Koristio se pseudonimom *ALEF*. Pjesme su mu zastupljene u nekoliko antologija i zbornika, a prevođene su na madžarski jezik.

Skupa s Vladimirom Đurićem i Ivicom Manđusovom objavio je 1977. zajedničku zbirku pjesama *Zov reči*, u kojoj je autor cjeline *Mrginj*, a 1980. prvu samostalnu zbirku pjesama *Utva bez krila*. Druga knjiga pjesama – trilogija *Biblioteka, gradska kuća i fontana* (1998.), sadržava tri poeme

o građevinskim simbolima Subotice. Spjev *Stara crkva* (2000.) posvećen je franjevačkoj crkvi i samostanu u Subotici, a nastao je u povodu dvotisućljetnoga jubileja kršćanstva i 100-te obljetnice Hrvatske franjevačke provincije sv. Ćirila i Metoda. Četvrta zbirka pjesama *Skaska o vatri* (2004.) tematski je vezana uz poetski roman *Hodočasnik* (2004.), sastavljen od 18 kraćih proznih cjelina. Njegov je nastavak *Hodočasnik II* (2006.) s 25 kraćih proznih cjelina. God. 2007. objavio je knjigu *Prelistali smo za vas*, u kojoj su sabrane 163 književne kritike i prikaza knjiga što ih je prije toga objavljivao u *Subotičkim novinama* kao istoimenu kolumnu.

L. Francišković*, Hodočasnik,*
Subotica, 2004.

Djela su mu snažno prožeta prikazima krajolika prirode u ravnici, nekadašnje paorske raskoši na salašima te secesijskih bisera grada Subotice i života u njima. Slovi za vrsnoga stilista i pjesnika »samosvojne lirike«, koju tvori bez suvišnih naracija, sa snažnom metaforikom, gdjekad s nanosom meditativnosti i kontemplativnosti. S dosta sjete piše o svijetu i običajima Bunjevaca koji neumitno nestaju, a posebno ga zanima sudbina ljudi njegova zavičaja, koja je mahom patnička i gubitnička. Ipak, elementi kršćanskoga svjetonazora smanjuju oporosti i ne dopuštaju pojavu očaja.

Djela: *Zov reči* (suautor), Subotica, 1977; *Utva bez krila*, Subotica, 1980; *Salaši* (fotomonografija A. Jurige, autor pjesama i popratnoga teksta), Subotica, 1997; *Biblioteka, gradska kuća i fontana*, Subotica, 1998; *Stara crkva*, Subotica, 2000; *Hodočasnik*, Subotica, 2004; *Skaska o vatri*, Subotica, 2004; *Hodočasnik II*, Subotica, 2006; *Prelistali smo za vas*, Subotica, 2007.

Lit.: V. Sekelj, *23 kritike*, Irig-Novi Sad, 1988; A. Sekulić, *Književnost podunavskih Hrvata u XX. stoljeću*, Zagreb, 1996; L. Merković, Književnost Hrvata u Vojvodini poslije II. svjetskog rata, u: *Tjedan Hrvata iz Vojvodine*, Zagreb, 1998; M. Miković, *Život i smrt u gradu*, Subotica, 1999; N. Nekić, Probrane riječi samoće i snage, u: *Klasje naših ravnih*, 3-4/2005, Subotica; S. Vulić, Lazar Francišković – promicatelj hrvatskog književnog jezika, u: *Pannonisches Jahrbuch – Panonski ljetopis*, 13, Pinkovac-Güttenbach, 2006; *Hrvatska riječ*, br. 220, Subotica, 2007.

T. Žigmanov

FRANCUSKI RATOVI, u povijesti naziv za sedam ratova koje je Francuska nakon revolucije 1789. vodila protiv većine europskih zemalja u razdoblju 1792.-1815. radi jačanja francuske moći i širenja građanskih ideja u Europi. Neki povjesničari sve te ratove obuhvaćaju pojmom Veliki francuski rat, a drugi ih dijele na Revolucionarne (1792.-99.) i Napoleonske ratove (1799.-1815.). U svim ratovima bilo je ukupno sedam protufrancuskih koalicija europskih država, a ratno je razdoblje završeno odlukama Bečkoga kongresa 1815.

Francuski rat protiv Prve koalicije (1792.-97.), koju su činile Austrija i Pruska, a poslije i neke talijanske državice, završio je za Prusku mirom u Baselu 1795., a s Austrijom je mir sklopljen u Campoformiju 1797. Njima je Francuska dobila lijevu obalu Rajne te mletačke posjede i prevlast u Italiji, dok su sama Venecija, Istra i Dalmacija pripale Austriji.

Okosnicu Druge koalicije (1799.-1802.) činile su Engleska, Austrija i Rusija, uz Napulj, Portugal i Tursku. Rusija je prva istupila iz rata, Austrija, poražena kod Marenga i Hohenlindena 1800., sklopila je mir u Lunevilleu 1801. kojim su Francuskoj potvrđene tečevine mira u Campoformiju, a s Englezima je rat završen mirom u Amiensu 1802.

God. 1805. u Trećoj koaliciji bili su Engleska, Rusija, Austrija, Napulj i Švedska. U ratu su Austrijanci poraženi kod Ulma, a zajedno s Rusima kod Austerlitza, dok su Englezi, porazivši francusku flotu kod Trafalgara, zadržali prevlast na moru. U ratu su Beč zaposjele francuske trupe, a sukob je završen mirom u Požunu 1805., prema kojemu je Austrija prepustila Francuskoj posjede u njemačkim zemljama te teritorije u Italiji i na jadranskoj obali. Tako je Napoleon, među ostalim, dobio mletačku Istru, Dalmaciju i Boku kotorsku, u kojima je počeo društvene reforme – među ostalim, počele su izlaziti i prve novine na hrvatskom jeziku.

Rat Četvrte koalicije (Pruska, Rusija, Engleska i Švedska) trajao je 1806.-07., a završen je mirom u Tilsitu. Njime je Pruska izgubila gotovo polovicu svojega prijeratnoga teritorija, a od jednoga njegova dijela ponovno je utemeljena poljska država – Varšavsko Vojvodstvo, koje se nalazilo pod francuskim utjecajem. Francuzi su 1806. zauzeli Dubrovnik, a 1808. ukinuli Dubrovačku Republiku.

Potaknute oružanim otporom protiv Napoleonove okupacije Španjolske i Portugala, Petu koaliciju 1809. organizirale su Austrija i Engleska. Međutim, Napoleon je po drugi put osvojio Beč te je ponovno diktirao uvjete mira koji je sklopljen u Schönbrunnu 14. X. 1809. Njime, se, među ostalim, Austrija odrekla teritorija u Galiciji, a od oduzetoga Trsta, Rijeke, Slovenije i dijelova Hrvatske do Save, zajedno s Istrom, Dalmacijom i Dubrovnikom, formirane su Ilirske provincije, koje su izravno pripojene Francuskoj. U njima su pokrenuti državni, gospodarski i kulturni modernizacijski procesi te potaknuti nacionalni pokreti (uvođenje hrvatskoga i slovenskoga kao službenih jezika i dr.)

Borbu protiv Šeste koalicije (Engleska, Rusija, Austrija, Pruska, Španjolska, Portugal, Švedska i druge njemačke zemlje) 1813. Napoleon je počeo uspješno, ali je u sveopćem europskom protufrancuskom ratu na kraju pobijeđen u »bici naroda« kod Leipziga 16.-19. X. 1813., a postrojbe Šeste koalicije 31. III. 1814. ušle su u Pariz. Napoleon je uskoro abdicirao te je izgnan na sredozemni otok Elbu.

Za vrijeme samoga Bečkoga kongresa Napoleon se 1. III. 1815. tajno vratio u Francusku, trijumfalno ušao u Pariz i preuzeo vlast u zemlji, ali su Engleska i Pruska, udružene u Sedmu koaliciju, u bici kod Waterlooa 18. VI. 1815. napokon potukle njegovu vojsku. Nakon posljednjih »sto dana« vladavine doživotno je interniran na daleki atlantski otok Sveta Helena.

Odlukama Bečkoga kongresa nastojale su se ukloniti posljedice Francuske revolucije i Napoleonovih osvajanja u Europi, ali se preuređenjem europskih granica nisu mogle zaustaviti njegove liberalne reforme: francuski vojni uspjesi bili su rezultat novoga vojnoga organiziranja nasuprot feudalnomu vojnomu ustroju; Napoleonove državne reforme postupno su preuzele sve države; pokrenuto je ukidanje feudalnih odnosa na područjima koje je Napoleon osvojio; potaknuti su nacionalni pokreti u više europskih naroda i dr.

Bački Hrvati u protufrancuskim koalicijama. Kako je Austrija u većoj ili manjoj mjeri sudjelovala u svim protunapoleonskim koalicijama, u nekima od njih angažirane su i postrojbe u kojima su sudjelovali i bački Hrvati.

Prva koalicija. Iako je već sklopljen preliminarni mir s Napoleonom, Franjo II. u travnju 1797. pozvao je u pomoć i plemiće iz Bačke. Formirane su tri postrojbe iz Subotice, Baje i Sombora koje su 10. VI. 1797. dobile svoje časnike. Satnik subotičke postrojbe bio je Solo Vojnić, natporučnik Bolto Sučić, a potporučnici Miklós Körösksényi i Pál Gombos. U bajskoj postrojbi satnik je bio Josip Vojnić, natporučnik Stipan Vojnić, a potporučnici Sándor Vermes i Ferenc Császár. Satnik somborske postrojbe bio je Beno Piuković, natporučnik Márton Dancs, a potporučnici Filip Piuković i Stipan Fratričević. Pomoćni časnici bili su Antun Rudić u rangu satnika, vojni sudac bio je Šime Antunović u rangu natporučnika, zastavnik postrojbe bio je Jakov Vojnić u činu narednika. U rat je 2.

VII. kroz Baranju i preko Sigeta krenulo 506 ljudi, koji su 26. VII. stigli u Sárvár. Nakon sklapanja miru u Campoformiju 19. X. i nakon četiri mjeseca taborovanja, 19. i 20. XI. vratili su se u Baju. Poslije carskoga pisma od 19. XII. plemstvo je raspušteno kućama, a ratne zastave plemstva pohranjene su u županijski arhiv.

Druga koalicija. Kad je 1800. Napoleon ponovno napao Italiju, car je 7. IX. pozvao mađarske plemiće. Subotica je dala jednu četu koju su predvodili satnik Maksimilijan Sučić, natporučnici Time Kuzmanović i Antun Kalofatić te poručnik Đuro Antunović. Potkraj 1800. bački bataljun pješaštva upućen je na granicu u pravcu Beča. Stigavši do Lajte, bataljun je odbio poslušnost ne želeći prelaziti granicu Ugarske. Njih su 27. XII. okružili palatinovi husari, s kojima je počela krvava borba, u kojoj je 493 pješaka ranjeno. Nakon toga Bačvani su se primirili. Mir u Lunevilleu 9. II. bačka je postrojba dočekala u logoru u Bečkom Novom Mjestu, početkom travnja 1801. otpravljeni su u logor kraj Fischamenda, odakle su potkraj mjeseca raspušteni kućama.

Treća koalicija. Kako je rat protiv Napoleona završen sklapanjem mira u Požunu 26. XII. 1805., prije nego što su bački plemići, pozvani 20. XI. 1805. od velikoga župana Józsefa Podmaniczkog da se okupe u dvije postrojbe, uopće i uspjeli krenuti na bojišnicu. Sve je završilo s 3220 forinti troška u županijskoj blagajni.

Peta koalicija. U ovom ratu bački su plemići dobili zadaću otpraviti 600 vojnika, uz veliku pomoć u hrani i novcu. Na skupu 17. IV. 1809. izabrani su časnici dviju postrojba. Bojnik konjice je bio Antal Késmárky, satnik Mijo Vojnić, koji je bio je u Madžarskoj kraljevskoj gardi, drugi satnik bio je Stipan Sučić, natporučnici Mijo Vojnić ml. i Antal Mészaros, poručnici Bartul Latinović i Stipan Piuković, zastavnik Albe Vujević. U pješaštvu je satnik bio Petar Julinac, natporučnik Ivan Vojnić, poručnici Mirko Volarić i Petar Duka. Ratnom riznicom upravljao je Petar Latinović. Na put su krenuli 12. V. prema Győrszentivánu, gdje ih je čekao potpukovnik Andrija Stipić, koji je proveo kraće ratne pripreme, jer su već 30. V. premješteni prema Đuru (*madž.* Győr). Ujedinjeni s plemićima iz Nógrádske županije, tu su služili kao izvidnica. Na čelu postrojbe koja je u okršajima sredinom lipnja natjerala u bijeg francusko pješaštvo i konjaništvo bio je Stipan Sučić, u borbi se istaknuo Lovro Antunović, zarobivši francuskoga časnika i glasonošu, a od ostalih hrvatskih vojnika istaknuli su se Josip Kajić, Ivan Alaga, Mate Vujević, Luka Vidaković, Đuro Marković, Maksim Sarić, Nikola Vojnić, Filip Milašin, Petar Josip Piuković, Marko Mandić i Mijo Markulin. U borbama je stradalo ili zarobljeno 16 bačkih vojnika. Od sklapanja primirja 21. VII. do 14. X., kad je sklopljen mir u Schönbrunnu, čete su bile utaborene na vojnim vježbama, a poslije sklapanja mira vratile su se kućama sredinom prosinca.

Lit.: F. M. A. Mignet, *Poviest Francuzke revolucije od godine 1789. do godine 1815.*, Zagreb, 1892; *Bács-Bodrog vármegye,* II, Budapest, 1909; P. Pekić, *Povijest Hrvata u Vojvodini*, Zagreb, 1930; Č. Popov, *Građanska Evropa*, Novi Sad, 1989.

S. Bačić i M. Grlica

FRANK, Andrija (Trnava, 9. XI. 1841. – Badljevina, 22. VI. 1886.), pisac i pedagog. Nakon školovanja u đakovačkoj preparandiji pomagao je ocu u poučavanju, a poslije je bio pučki učitelj u Petrovaradinu, Našicama i Badljevini do 1873., kad je, zbog političkoga sukoba, premješten u Neuzinu u Banatu.

Dok je radio u tom hrvatskom selu, prepisao je opsežno Antunovićevo djelo *Bog s čoviekom*, budući da je Antunovićev rukopis bio veoma teško čitljiv. U *Bunjevačkim i šokačkim novinama* još je prije toga (1872.) objavio jednu novelu (*Na groblju*), a u *Bunjevačkoj i šokačkoj vili* napisao je nekoliko rasprava o aktualnim pitanjima školstva: u članku *Crkva i učiona* (*Bunjevačka i šokačka vila*, br. 19-20/1874) protivi se liberalnim nastojanjima da se odvoje škole i crkve, dok je u raspravi *Compossessorat* (*Bunjevačka i šokačka vila*, br. 4-5/1875) pisao o zadruž-

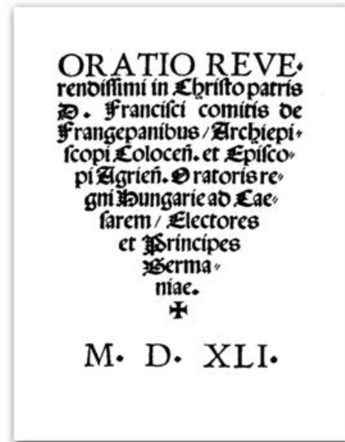
nom pitanju Hrvata u Banatu, koje su početkom XIX. st. onamo naselili zagrebački biskupi, pozivajući vlasnike zadružnih imanja da materijalno podupiru škole na hrvatskom jeziku, jer će se s postojećim madžarskim učiteljima narodnosno otuđiti.

U Slavoniju se vratio 1878., kad su Badljevčani uspjeli osigurati njegov povratak. Ondje se, osim pedagoškom djelatnošću, bavio i promicanjem gospodarstva. U pedagogiji se protivio liberalnim zahtjevima tvrdeći da vjera, a ne znanost, odgaja ljude u dobru, a u gospodarstvu se zauzimao za modernizaciju seoskoga poljodjelskoga gospodarstva te izobrazbu školske mladeži usmjerenu prema tomu cilju. Osim pedagoških i gospodarskih članaka u tadašnjim stručnim časopisima, objavljivao je i književne novele te putopise. U Badljevini je utemeljio društvo za podupiranje siromašne školske mladeži i bio njegov tajnik.

Lit.: M. Evetović, *Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata* (rukopis); *Hrvatski biografski leksikon*, 4, Zagreb, 1998.

S. Bačić

FRANKAPAN, Franjo (Ivan X.; Franciscus de Frangipanibus) (? – Bratislava, 1543.), kalačko-bački nadbiskup, jegarski i njitranski biskup, diplomat. Sin Ivana IX. Cetinskoga. Bio je član franjevačkoga reda, a možda i provincijal rimske opservantske provincije. Papa Klement VII. spominje ga 8. I. 1528. u pismu iz kojega se razabire da je u diplomatskoj službi kralja Ivana Zapolje. Bio je njegov poslanik u poljskoga kralja Sigismunda I. te 1533. u cara Karla V. Habsburgovca u Španjolskoj, posredujući u ratu za prijestolje između Zapolje i Ferdinanda I. Habsburgovca. Iako se u povijesti Kalačko-bačke nadbiskupije drži da bio nadbiskup od 1530., čini se vjerojatnijim da ga je Zapolja tek 1535. imenovao kalačko-bačkim nadbiskupom. Papa Pavao III. 8. VIII. 1538. priznaje ga jegarskim biskupom, a tim se naslovom služio i 1543. u svojoj oporuci. Kako je u to vrijeme područje Kalačko-bačke nadbiskupije gotovo u cijelosti bilo pod turskom vlašću, razumljiv je zapis iz 30. V. 1539. koji ga naziva poglavarom triju biskupija: kalačko-bačkim nadbiskupom te biskupom Jegre (*madž.* Eger) i Njitre. Papu Pavla III. izvijestio je 1534. o širenju protestantizma u Ugarskoj te ga je ovaj 5. VIII. 1535. imenovao čuvarom katoličke vjere tražeći od njega da zajedno s franjevcima suzbija protestantizam. On je pak u širenju turske vlasti vidio političku opasnost za srednju Europu pa nakon Zapoljine smrti 1540. prelazi među pristaše kralja Ferdinanda I. nadajući se da će zemlje pod njegovom vlašću biti kadre spriječiti širenje turske države. Tomu je cilju usmjerio svoju diplomatsku djelatnost. Njegov govor pred rimsko-njemačkim carem Karlom V. i njemačkim staležima otisnut je na tri mjesta.

ORATIO REVE-
rendissimi in Christo patris
D. Francisci comitis de
Frangepanibus/Archiepi-
scopi Colocen. et Episco-
pi Agrien. Oratoris re-
gni Hungarie ad Cae-
sarem/Electores
et Principes
Germa-
niae.

M. D. XLI.

F. Frankapan, *Oratio reverendissimi in Christo patris D. Francisci comitis de Frangepanibus*, Vitembergae, 1541.

Djelo: *Oratio reverendissimi in Christo patris D[omini] Francisci comitis de Frangepanibus, Archiepiscopi Colocen[sis] et Episcopi Agrien[sis] Oratoris regni Hungarie ad Caesarem, Electores et Principes Germaniae, Auguste Vindelicorum* [Torino], 1541 (Vitembergae, 1541; b. m., 1541).

Lit.: *Schematismus Cleri Archidioecsis Colocensis et Bacsiensis ad Annum Christi 1942.*, Coloczae, b. g.; *Hrvatski biografski leksikon*, 4, Zagreb, 1998.

F. E. Hoško

FRANKAPAN, Grgur I. Cetinski (? – Budim, 1523.), vesprimski biskup, kalačko-bački nadbiskup i diplomat. Sin Jurja I.

Cetinskoga. God. 1493. u Kalačko-bačkoj nadbiskupiji bio je kanonik štilac, a nadbiskup Petar II. Varadinski prigovara mu da se ne brine za poslove nadbiskupije, nego za svoj rod, budući da je te godine na Krbavskom polju poginuo njegov brat Ivan IX., a brata Nikolu VII. zarobili su mu Turci. Nakon toga 1495. prepošt je kaptola u Alba Juliji u Sedmogradskoj, a u Budimu boravi kao državni tajnik i kancelar kralja Vladislava II. Jagelovića. Iste službe na dvoru obavlja i poslije, usprkos imenovanjima za biskupa u Vesprimu (*madž.* Veszprém) 1500. i nadbiskupa u Baču i Kalači 1503. Sudjeluje 1514. u organizaciji koalicijske križarske vojne protiv Turaka, na koju je pozvao papa Leon X., a 1515. bio je u diplomatskoj misiji u cara Maksimilijana I. Habsburgovca, kad je po četvrti put potvrđen dogovor o pravu Habsburgovaca na ugarsko-hrvatsko prijestolje ako izumre rod Jagelovića. Pomirljivo djeluje u građanskom ratu između mladoga kralja Ludovika II. i sedmogradskoga vojvode Ivana Zapolje, iako je na kraljevoj strani, a 1518. ponovno je u misiji u cara Maksimilijana I. U njegovu gradu Baču u to su doba održana dva državna sabora (1518. i 1519.), na kojima su doneseni zaključci o obrani domovine od Turaka. Budući da je papa Leon X. 1521. odobrio njegovu oporuku, kojom franjevcima opservantima ostavlja 1000 zlatnih dukata za troškove kanonizacije Ivana Kapistranskoga, čini se opravdanim stajalište da je Grgur pripadao franjevačkomu redu.

Djelo: *Orationes Viennae Austriae ad divum Maximilianum... habitae in celeberrimo trium regum ad caesarem conventum MDXV*, Viennae, 1516.

Lit.: *Schematismus Cleri Archidioecsis Colocensis et Bacsiensis ad Annum Christi 1942.*, Coloczae, b. g.; *Hrvatski biografski leksikon*, 4, Zagreb, 1998.

F. E. Hoško

FRANKL, István (Jegar, *madž.* Eger, 5. XII. 1835. – Subotica, 10. III. 1913.), profesor, školski nadzornik. U subotičkoj gimnaziji zapošljava se 1857., za njezina je ravnatelja postavljen 1867., a 1870. za srednjoškolskoga nadzornik Bačko-bodroške županije. Nakon toga bio je ravnatelj Madžarske kraljevske gimnazije u Novom Sadu 1875.-90., gdje je već prve godine pokrenuo prvi politički list madžarskom jeziku *Újvidék*, koji je uređivao do 1881. U subotičku gimnaziju vraća se 1890., a iz nje je i umirovljen. U Subotici je surađivao s kazališnim dirigentom Gezom Alagom na osnivanju Muzičke škole, a bio je i na čelu subotičkoga kazališnoga udruženja.

Osim što je autor većega broja stručnih radova, sudjelovao je i u izradi Dudáseve *Monografije Bačko-bodroške županije* (1896.), u kojoj je, osim poglavlja o školstvu, napisao i gotovo cijelo etnografsko poglavlje. U okviru njega opisao je i bunjevačke narodne običaje vezane za Materice, Oce, sv. Lucu, Božić, zatim prela, divane, svatove, trojanice i dr., a za same Bunjevce kaže da je to lijep, dobar i vrijedan narod. O njemu je nekoliko puta 1874. pisao i *Subatički glasnik* u člancima *Komedia u ovdašnjoj ženskoj preparandiji (Igra Stipan Frankl)* (br. 16 i 50) te *Bunjevačka abecija* (br. 37).

Djela: *Achilles jelleme*, Szabadka, 1858; *A spártai nők élete*, b. m., 1866.

Lit.: I. Iványi, *Szabadka szabad királyi város története*, 2, Szabadka, 1892; J. Szinyei, *Magyar írók élete és munkái*, 3, Budapest, 1894; *Bács-Bodrog vármegye*, I, Budapest, b. g.; *Bácsország*, br. 22/1905, Szabadka; T. Kolozsi, *Szabadkai sajtó (1848-1919)*, Szabadka, 1973.

E. Bažant

FRANKOVIĆ, Dragutin (Osijek, 3. VII. 1913. – Beograd, 12. II. 2002.), pedagog. Osnovnu školu i gimnaziju završio je u Zagrebu, a na tamošnjoj je učiteljskoj školi i diplomirao 1934. Na Filozofskom fakultetu u Zagrebu završio je poslije pedagošku grupu predmeta 1939, a 1952. obranio doktorsku tezu *Bitna obilježja socijalističke idejnosti i političnosti nastave*. Od 1947. na istom je fakultetu asistent za opću pedagogiju, za predavača povijesti pedagogije izabran je 1950., a habilitirao je za predmet *Povijest pedagogije XIX. i XX. stoljeća* 1957. Kao docent predavao je uz povijest pedagogije i komparativnu pedagogiju. Za izvanrednoga profesora izabran je 1961. Na studijskim boravcima u Švi-

carskoj, SR Njemačkoj, Velikoj Britaniji i SAD-u tijekom 1961. specijalizirao je komparativnu pedagogiju. Direktor Jugoslavenskoga zavoda za proučavanje školskih i prosvjetnih pitanja postao je 1963., od kada je honorarno radio kao profesor komparativne pedagogije na filozofskim fakultetima u Zagrebu i Sarajevu. Od 1969. do 1975. bio je honorarni profesor školske pedagogije na Fakultetu političkih nauka u Beogradu, gdje je od 1975. redoviti profesor opće pedagogije i metodike nastave marksizma i socijalističkoga samoupravljanja. Umirovljen je 1981.

Bio je aktivan u predratnom komunističkom pokretu, član SKOJ-a i sudionik partizanskoga pokreta u Vojvodini. Nakon rata dvije je godine u Novom Sadu i Subotici: od jeseni 1944. urednik je latiničnog izdanja "Slobodne Vojvodine" u Novom Sadu, a od 31. V. 1945. je utemeljitelj i urednik dnevnog lista Narodne fronte Subotica *Slobodna Vojvodina*, koji je uskoro dobio naziv *Hrvatska riječ*.

U razdoblju 1946.-52. bio je tajnik Pedagoško-književnoga zbora u Zagrebu. Bio je glavni urednik časopisa *Napredak* 1949.-60, glavni i odgovorni urednik *Pedagoškoga rada* 1949.-59., *Zbornika za historiju školstva i prosvjete* 1964.-84. i *Revije školstva i prosvetne dokumentacije* 1964.-77., član redakcije i glavni urednik časopisa *Pedagogija* 1963.-73., glavni i odgovorni urednik časopisa *Inovacije u nastavi* 1983.-87., predsjednik Saveza pedagoških društava Jugoslavije 1961.-65., član redakcijskoga odbora *Enciklopedijskoga rječnika pedagogije* (Zagreb, 1963.), suradnik *Enciklopedije Jugoslavije*, član Prosvjetnoga savjeta SR Hrvatske i dr. Sudjelovao je u projektima Društva za komparativnu pedagogiju u Europi 1960.-71., bio je jugoslavenski izaslanik u Upravnom odboru Centra za inovacije i pedagoška istraživanja (CERI) pri OECD-u u Parizu, član Jugoslavenskoga nacionalnoga komiteta za UNESCO, dva puta jugoslavenski izaslanik na Općoj skupštini UNESCO-a, šef Jugoslavenskog izaslanstva na Svjetskom kongresu UNESCO-a o mladima, izaslanik Akademskoga savjeta FNRJ na Međunarodnom kongresu *Škola i demokracija* u Beču, šef jugoslavenskog izaslanstva za pregovore s izaslanstvom SAD-a o znanstvenoj i tehničkoj suradnji na području obrazovanja.

Jedan je od najistaknutijih hrvatskih pedagoških stvaratelja, široka zanimanja na područjima povijesti pedagogije, komparativne pedagogije, opće pedagogije, metodike nastave, tehnologije obrazovanja, reforme obrazovanja, škole i nastave, inovacija u odgojno-obrazovnom radu i sl. Njegovi radovi iz povijesti pedagogije imali su fundamentalnu važnost za utemeljenje povijesti pedagogije jugoslavenskih naroda. Prvi je u Jugoslaviji u svojim radovima skrenuo pozornost na potrebu uvođenja inovacija u obrazovanje i modernizacije nastavnoga procesa. Objavio je više od 400 znanstvenih i stručnih radova u zemlji i inozemstvu (na engleskom, talijanskom, mađarskom i albanskom jeziku). Prevodio je s engleskoga, ruskoga i francuskoga.

Dobitnik je mnogobrojnih nagrada i priznanja (Orden rada sa zlatnim vijencem, Orden zasluga za narod sa zlatnom zvijezdom, Zlatna plaketa *Nikola Tesla*, Zlatna plaketa *Boris Kidrič*, Zlatna plaketa *Politika*, Diploma Pedagoško-književnoga zbora sa spomen-plaketom, Diploma Pedagoškoga društva Srbije i Saveza pedagoških društava Jugoslavije, Povelja jugoslavenske komisije za suradnju sa UNESCO-om, Republička nagrada Sabora SR Hrvatske *Ivan Filipović* za životno djelo i Republička nagrada Skupštine SR Srbije *25. maj*).

Odabrana djela: *Bitna obilježja socijalističke idejnosti i političnosti nastave*, Zagreb, 1953 (1977)²; *Povijest školstva i pedagogije u Hrvatskoj* (suautor), Zagreb 1958; *Opća pedagogija*, 8. izd., Zagreb, 1963; *Sto godina rada Hrvatskoga pedagoško-književnog zbora* (suautor), Zagreb, 1971; *Osnovni pravci razvoja sadržaja i tehnologije obrazovanja u SFRJ* (suautor), Beograd, 1972; *Davorin Trstenjak – borac za slobodnu školu 1848.-1921.*, Zagreb, 1978; *Marksističko obrazovanje u školi*, Beograd, 1979 (Beograd-Gornji Milanovac, 1984)²; *Pedagoška hrestomatija* (suautor), Beograd, 1995.

Lit.: *Obrazovanjem u budućnost* (zbornik u povodu 70. godišnjice života prof. dra Dragutina Frankovića), Zagreb-Novi Sad-Beograd, 1985; *Hrvatski biografski leksikon*, 4, Zagreb, 1998.

S. Jukić

FRANKOVIĆ, Đuro (Drávofok, 9. II. 1945.), kulturni i prosvjetni djelatnik, novinar, urednik i etnograf. Podrijetlom iz hrvatske seljačke obitelji iz madžarske Podravine. Osnovnu školu pohađao je u Lukovišću (*madž.* Lokács), a hrvatsko-srpsku gimnaziju u Budimpešti. Diplomirao je južnoslavensku povijest na Visokoj učiteljskoj školi u Pečuhu 1968. Predavao je povijest te hrvatsko-srpski jezik i književnost u budimpeštanskoj hrvatsko-srpskoj gimnaziji 1970.-72., a od 1973. novinar je u hrvatskom uredništvu Radio Pečuha i predavač na Visokoj učiteljskoj školi u Pečuhu. Od 1993. urednik je zbornika *Etnografija Hrvata u Mađarskoj* Madžarskoga etnografskoga društva, a od 2002. uređuje časopis za kulturu i društvena pitanja Hrvata u Madžarskoj *Pogledi* (sedam brojeva). Među utemeljiteljima je Saveza Hrvata u Madžarskoj te 1991.-93. njegov predsjednik.

Nakon 1980., radeći za Radio Pečuh i Hrvatski studio Madžarske televizije u Pečuhu, prošao je cijelu Madžarsku otkrivajući raštrkanu hrvatsku manjinu, istražujući i skupljajući etnografsku građu i književnu baštinu (narodne običaje, pripovijetke, pjesme, narodna vjerovanja, molitvice i drugo), a u okviru madžarsko-jugoslavenske suradnje na području kulture istraživao je i povijesne arhive u Beogradu i Zagrebu. Skupio je zanimljivu i vrijednu građu važnu i za etnologiju i književnu znanost. Rezultate svojih istraživanja narodnih običaja, vjerovanja i pučkih molitvica, »bećaraca«, balada, narodne nošnje i drugih tema iz narodne kulture i tradicije Hrvata u Madžarskoj, među njima i Bunjevaca i Šokaca, objavio je u zbornicima *Etnografija Južnih Slavena* (br. 10/1993) i *Etnografija Hrvata u Mađarskoj* (br. 4/1997, 6/1999, 9/2002 i 10/2004) te u časopisu *Klasje naših ravni* (br. 5-6, 7-8 i 9-10 iz 2006.). Objavljivao je i u časopisima *Honismeret* (Budimpešta), *Barátság* (Budimpešta) i drugima te u godišnjaku muzeja *Janus Panonius* u Pečuhu i muzejskim godišnjacima u Kaposváru, Zalaegerszegu i dr. Objavio je desetak samostalnih zbirka pripovjedaka, dječjih igara, izreka i poslovica te više od 500 studija, članaka i prikaza iz kulture Hrvata u Madžarskoj, a pisao je i na druge teme iz života i narodne kulture i tradicije tamošnjih Hrvata, među kojima i o Bunjevcima i Šokcima iz madžarskoga dijela Bačke.

Izbor iz djela: *Eci, peci, pec : Dječje pjesme, uspavanke, brojalice, molitvice, zagonetke i priče mađarskih Hrvata*, Virovitica, 1988; *Zlatne niti : Usmene pripovijetke iz Podravine*, Budimpešta, 1989; *Taši, taši, tanana...*, Budimpešta, 1995; *Na 'vo mlado ljeto...*, Budimpešta, 1998; *Krikus – Krakus : Usmene pripovijetke*, Pečuh, 1999; *Ljub' me diko, al' neka s večera... Bećarci Hrvata u Mađarskoj*, Pečuh, 2002; *Zrínyi énekek és feljegyzések*, Pečuh, 2002; *Sanak snila budimska kraljica : Usmene pjesme i balade*, Pečuh, 2004.

N. Zelić

FRANJEVCI, naziv za katoličke redovnike članove Reda sv. Franje, izveden iz imena njihova utemeljitelja. Red je osnovao sv. Franjo Asiški (Asiz, 1181. – Porcijunkula kod Asiza, 3. X. 1226.) pod imenom Red manje braće (*lat.* Ordo Fratrum Minorum, OFM). Zbog toga ih u narodu često jednostavno zovu fratri (*lat.* frater: brat). Njegovo se učenje temelji na duhovnoj čistoći, poniznosti i siromaštvu redovnika pa se franjevci, zajedno s dominikancima, uvrštavaju u tzv. siromašne redove Katoličke crkve. Prva franjevačka pravila potvrdio je 1210. papa Inocent III., čime je utemeljen franjevački red. Taj prvotno jedinstven muški Red male braće naziva se i Prvim redom sv. Franje (franjevci u užem smislu). God. 1212. sv. Franji pridružuje se Klara di Fafarone, koja osniva ženski ogranak reda, nazvan po njoj klarise – one čine Drugi red sv. Franje. Kako je sv. Franjo Asiški svojim djelovanjem privlačio i mnoge svjetovne osobe, papa Honorije III. 1220. potvrđuje pravila za franjevački Treći red, čiji su pripadnici svjetovne osobe koje se nadahnjuju idealima sv. Franje. Red je dao mnoge velike crk-

Grb Franjevačkog reda

vene učitelje i svece, među kojima su sv. Franjo Asiški, sv. Antun Padovanski, sv. Bonaventura, sv. Ivan Kapistranski i bl. Ivan Duns Škot.

Problemi oko tumačenja Franjina učenja počeli su ubrzo nakon njegove smrti, što je dovelo do podjele reda. Tijekom XV. st. u redu su se ustalile dvije glavne struje: opservanti (od *lat.* observantia: obdržavanje), čije ime odražava njihovo nastojanje da se strogo drže pravila sv. Franje, te konventualci (od *lat.* conventus: samostan), koji su svoje ime dobili prema velikim samostanima u kojima su živjeli. Unutarnja previranja nastavljena su i u kasnijim stoljećima pa danas postoje tri velike grane Reda sv. Franje: Red manje braće (OFM, poznati i kao smeđi fratri), Red manje braće konventualaca (OFMConv, crni fratri) i Red manje braće kapucina (OFMCap). Na prostoru između Dunava i Tise djelovanje su razvila samo manja braća.

Srednji vijek. Već za života sv. Franje 1217. u Asizu je održan kapitul na kojem je odlučeno da braća krenu u misije u susjedne zemlje. Uskoro je na prostoru Ugarske i Hrvatske osnovana Ugarska provincija te su diljem Hrvatske i Ugarske osnovani mnogobrojni franjevački samostani: zagrebački vjerojatno prije provale Tatara 1242., a varaždinski, virovitički i požeški ubrzo nakon toga.

Franjevci iz Bosne i Dalmacije već su 1229. i 1260. bili dušobrižnici u Baji, a 1301. članovi Ugarske provincije preuzimaju bivši templarski samostan u Baču, koji postaje središtem srijemske kustodije. God. 1339. osnovana je bosanska vikarija, koja se protezala od Jadranskoga do Crnoga mora i obuhvaćala je prostor Bosne, Srbije, istočne Ugarske i Rumunjske, na kojem dotad nije bilo organiziranoga franjevačkoga djelovanja. Tabula iz 1378. pokazuje da bosanska vikarija tada nije imala samostane na području Bačke i Baranje, ali poziv ugarskoga kralja Ludovika I. 1366. ovoj vikariji da u južne krajeve Ugarske pošalje redovnike pokazuje da je već u to vrijeme u tim krajevima živjelo hrvatsko stanovništvo koje je trebalo pastoralnu skrb. To potvrđuje i bula pape Martina V. iz 1421., u kojoj se spominje dušobrižništvo bosanskih franjevaca u Kovilju (Bačka) među slavenskim katolicima izbjeglima pred Turcima. U to su doba trojica poglavara Bosanske vikarije bila podrijetlom iz krajeva između Dunava i Tise: Blaž de Zalka (1420.-29.), Ivan iz Baje (1438.-44.) i Fabijan iz Bačke (1445.-47.). Širenju franjevačkoga opservantizma u krajevima između Dunava i Tise znatno je pridonio sv. Ivan Kapistranski, koji je svojom karizmatičnom pojavom uspješno hrabrio branitelje Beograda tijekom turske opsade 1456.

Utjecaj franjevaca na tadašnje društvene i političke prilike u južnoj Ugarskoj vidljiv je na primjeru Pavla Tomorija, iločkoga franjevca kojega je kralj 1522. imenovao kalačkim i bačkim nadbiskupom te bačkim velikim županom, a 1523. i vojnim zapovjednikom. Poginuo je u bici na Mohačkom polju 1526., nakon koje prostor južne Ugarske pada pod vlast Osmanlija. Sljedeći nominalni kalačko-bački nadbiskup bio je također franjevac Franjo Frankapan (1530.-45.).

Razdoblje turske vladavine. Nakon osvajanja Bosne 1463. sultan Mehmed dao je Anđelu Zvizdoviću ahdnamu (povelju) kojom je jamčio bosanskim franjevcima slobodu djelovanja na cijelom području pod turskom vlašću. Ta je povelja poslije znatno utjecala na povijest Bosne Srebrene, koja je 1514. osnovana kao vikarija diobom bivše Bosanske vikarije, a 1517. uzdignuta je na status provincije. Ona početkom XVII. st. širi svoje djelovanje izvan granica Bosne, najprije na Slavoniju, a zatim i na ugarsko Podunavlje, Srbiju, Bugarsku, Rumunjsku, pa čak i na Moldaviju. Uz Bosnu Srebrenu, na području južne Ugarske djelovala je i Ugarska provincija Presvetoga Spasitelja, osnovana 1517. na temeljima Ugarske opservantske vikarije Presvetoga Otkupitelja, koja je nastala 1447. osamostaljenjem ugarskih i slavonskih franjevačkih samostana od Bosanske vikarije.

Tijekom toga razdoblja ugarski su svjetovni svećenici bježali pred Turcima, a u napuštene su krajeve počeli zalaziti franjevci, pa je tada nastala i uzrečica »Kud-

god Turčin s ćordom, tuda fratar s torbom«. Turci su naime samo franjevcima dopuštali da obavljaju dušobrižničke zadaće, i to ponajprije bosanskima, jer su bili siromašni, živjeli su od milostinje i nisu ugrožavali porez što su ga određivali Turci. Ubrzo nakon Mohačke bitke 1526. u Bačkoj se pojavio lokalni vođa Ivan Crni (Jovan Crni, Jovan Nenad, car Jovan), među čijim je savjetnicima bio i iločki franjevac Fabijan Literat. Bosanski se franjevci 1533. spominju u Baču, dotad važnom središtu ugarskih franjevaca. U Budimu su prisutni već 1541., a 1636. u tom su gradu Filip Kamengrađanin i Pavao a Clamice pokušali uspostaviti redovitu pastoralnu skrb za tamošnje katolike. God. 1584. bosanski je provincijal izvijestio da Gašpar, član njegove provincije, djeluje u Bačkoj i da ondje uspješno obraća luterane te nastoji nagovoriti vjernike da se koriste gregorijanskim kalendarom.

Zbog doseljavanja velika broja katoličkoga stanovništva iz Dalmacije, Bosne i Hercegovine franjevci Bosne Srebrene tijekom XVII. st. bili su glavni nositelji duhovne skrbi za katolike na prostoru južne Ugarske. Tako je Albert Renđić, dubrovački franjevac i smederevski biskup, tražio 1625. od Rima da mu prepusti duhovnu brigu za slavenske katolike u Bačkoj i Banatu, a Pavao Papić od 1625. do 1629. misionario je u Bačkoj i Srijemu. God. 1647. fra Marin Ibrišimović imenovan je za beogradskoga biskupa, odnosno za administratora Smederevske biskupije i za apostolskoga vikara za sve biskupije u ugarskim zemljama koje su pod turskom vlašću. On je 1649. posjetio mnogobrojna mjesta diljem ugarskoga Podunavlja dijeleći potvrdu u Baču, Bukinu, Santovu, Gari, Somboru, Jankovcu, Miljkutu, Segedinu, Kečkemetu i u mnogim mjestima središnje Ugarske sve do Gyöngyösa i Pešte, gdje je krizmao čak 2003 osobe. U razdoblju 1651.-55. južnom je Ugarskom putovao novoimenovani beogradski biskup fra Mato Benlić, koji je u ugarskim župama zatekao 38 franjevaca provincije Bosne Srebrene, među kojima i Jerka Slavića iz Beograda (Nándorfehérvára), određenoga 1653. za propovjednika u Srijemu i Bačkoj, a poslije i gvardijana segedinskoga samostana. God. 1675. za beogradskoga je biskupa izabran fra Matija Brnjaković.

Ugarska provincija Presvetoga Spasitelja imala je tijekom osmanske vladavine na području južne Ugarske sjedište u segedinskom samostanu. Franjevci u tom samostanu bili su uglavnom Madžari, ali se već 1535. u popisu samostana spominje Đuro Milovan, redovnik koji je govorio »slavenskim jezikom«. Segedinski samostan pastoralno se brinuo i za širu okolicu Subotice, u kojoj su se Dalmatini naselili i prije dolaska Turaka. God. 1653. u tom se samostanu spominje »concionator Dalmatarum«, propovjednik Dalmatina, a 1680. beogradski biskup Matija Brnjaković imenovao je franjevca Tomu Vojnića za župnika u Šupljaku, na području današnje Subotice. U to su doba u subotički kraj iz Tukulje dolazili Bernardin Spajić i stanoviti Evetović, što govori da tijekom druge polovice XVII. st. nije bilo jasno pripada li taj kraj provinciji Presvetoga Spasitelja ili Bosni Srebrenoj.

Zbog nemogućnosti djelovanja redovite crkvene hijerarhije, franjevci su na području pod turskom vlašću organizirali vlastit ustroj: središta pastoralnoga djelovanja bili su franjevački samostani, koji su pod svojom skrbi imali više župa. Na prostoru Bačke franjevci tijekom turske vladavine nisu imali samostane, nego su župama upravljali iz bosanskih samostana. Tako je Bač sa širom okolicom bio pod upravom samostana u Gradovrhu (Tuzli), Baja u sklopu pastoralnoga djelovanja samostana u Olovu, a subotičko je područje bilo u djelokrugu franjevačkoga samostana u Segedinu.

Tijekom Velikoga bečkoga rata 1683.-99. franjevački ljetopis iz Gyöngyösa navodi da su se ujesen 1686. u Bačku doselili Bunjevci u pratnji 18 franjevaca, koji su se svi vratili u Bosnu, osim Anđela Šarčevića, koji je ostao s narodom. Drugi povijesni izvori svjedoče da su se tijekom toga rata franjevci iz Olova preselili u Ilok, iz Srebrenice u Mohač, te da su se 1688. četiri franjevca iz Gradovrha doselila u Bač.

U ratnim godinama važnu su ulogu odigrala dvojica provincijala Bosne Srebrene podrijetlom iz Bačke: Mihovil Radnić iz Kalače (1685.-90.) i Gabriel Stanić iz Baje (1690.-93.)

Franjevački samostan u Baču

XVIII. stoljeće. Franjevci Bosne Srebrene iz svojih samostana u Baji i Baču nakon rata počeli su obnavljanje crkvenoga života u mnogobrojnim mjestima južne Ugarske u kojima su živjeli Hrvati, ali i drugi katolici. Na području Segedina i Subotice djelovali su i franjevci hrvatskoga podrijetla iz Ugarske provincije Presvetoga Spasitelja pa su npr. u Subotici odmah nakon oslobođenja od turske vlasti djelovali Bariša Benjović (spominje se već od 1687.) i Jerko Guganović iz Ludaša, uz franjevce drugih narodnosti.

Provincija Bosna Srebrena u to je doba doživjela svoj vrhunac. God. 1708. franjevci Bosne Srebrene upravljali su s 20 župa na turskom teritoriju (uglavnom u Bosni), s 47 župa u Prekosavlju (Slavonija, Srijem, Bačka, Baranja, Budim, Pešta i Sedmogradska) te s 42 župe u Dalmaciji. Početkom XVIII. st. na prostoru Ugarske imali su samostane u Baji, Baču i Budimu te rezidencije u gradovima Fedvaru (Földvár), Tolni, Pakši (Paks), Mohaču, Kalači i Somboru. Iz njih su djelovali u mnogobrojnim naseljima u kojima su osnivali nove župe pa je Emerik Pavić tako zapisao da su u njegovo vrijeme (polovicom XVIII. st.) vodili župe Vodeni grad i Taban (u Budimu), Tukulja, Új Bárda (Naystift – Budim), Čepelj, Erčin, Andzabeg, Perkat (Perkáta), Senandrija (Szentendre), Višegrad, Šumar (Solymár), Turbal (Törökbálint), Tarnok, Fedvar, Baja, Kaćmar, Aljmaš, Sentivan, Čavolj, Gara, Bikić, Boršot, Baškut, Pandur, Dušnok, Čikerija, Čonoplja, Doroslovo, Apatin, Bač, Bođani, Vajska, Plavna, Monoštor, Sonta, Santovo, Bereg, Kolut, Kalača, Tolna, Mohač, Radna, Rekaš, Jankovac, Batosik (Bátaszék) i Subotica. Istodobno je Provincija sv. Ladislava, sa sjedištem u Zagrebu, preuzela upravljanje župama u Pečuhu, Šiklošu i Judu (Máriagyűd).

Prvu polovicu XVIII. st. obilježila su u Provinciji Bosni Srebrenoj dva provincijala iz Bačke: Luka Karagić iz Baje (1735.-38.) i Petar iz Baje (1748.-51.). U to doba područje Bosne Srebrene ograničava se na Bosnu koja je bila pod turskom vlašću, dok dalmatinski samostani na području Mletačke Republike 1735. osnivaju Provinciju sv. Kaja, a prekosavski samostani u Habsburškoj Monarhiji 1757. Provinciju sv. Ivana Kapistranskoga. Usto, s prestankom turske opasnosti, u prekosavskim krajevima dijecezanski biskupi zahtijevaju predaju franjevačkih župa svjetovnomu svećenstvu, unatoč opiranju franjevaca Provincije sv. Ivana Kapistranskoga, koji su sebi u prilog isticali i potvrde što su im ih za zasluge u novooslobođenim krajevima dali Leopold I. 1703., Josip I. 1705. pa i Marija Terezija 1741. Do kraja XVIII. st. franjevci više nisu upravljali nijednom župom na prostoru Bačke i Baranje. Na taj su proces utjecale i terezijinske i jozefovske reforme u Habsburškoj Monarhiji usmjerene na podčinjavanje Crkve državi te mjere protiv redovničkih zajednica, pa je 1785. u Somboru ukinut franjevački samostan, a budimski su franjevci iste godine iz samostana u Glavnoj ulici (Fő utca) preseljeni u samostan na Državnu cestu (danas Margitin bulevar, Margit körút).

XIX. stoljeće. Znatan porast madžarskih i njemačkih redovnika tijekom druge polovice XVIII. st. izazvao je u kapistranskoj provinciji međuetničke nesuglasice, zbog kojih je Ugarsko kraljevsko namjesničko vijeće još 1769. provinciji nametnulo da naizmjence za provincijala bira u

jednom mandatu Hrvata, a u sljedećem Nijemca ili Madžara. Tijekom 1830-ih hrvatski članovi Provincije sv. Ivana Kapistranskoga aktivno su se uključili u ilirski pokret, koji je dopro i do podunavskih Hrvata: Kajo Agjić nastojao se oduprijeti madžarizaciji promičući ideje iliraca u Bačkoj, Marcelin Dorić, profesor bajske franjevačke bogoslovije, bio je 1836. pretplaćen na Gajeve *Ilirske narodne novine*, Fabijan Čulić tiskao je 1847., uoči revolucije, Gajevim pravopisom u Zagrebu spomenicu *Mnogopoštovanom ocu Marcelinu Doriću od strane Bačvanah* i dr.

Potkraj 1860-ih Ivan Antunović, kalački kanonik i kasniji naslovni biskup, pokreće kulturni pokret podunavskih Hrvata koji će imati važne političke posljedice. Među prvim Antunovićevim pristašama bili su hrvatski franjevci Provincije sv. Ivana Kapistranskoga: Robert Kauk, Lovre Lipovčević, Silverije Lipošinović, Stipan Vujević, Fabijan Peštalić i Euzebije Fermendžin. Među hrvatskim franjevcima u Provinciji Presvetoga Spasitelja u subotičkom samostanu istaknuo se Ivo Jesse Kujundžić kao odlučni branitelj hrvatskoga jezika u crkvenoj službi. Važan trag u pastoralnoj djelatnosti ostavio je i Franjo Rengjeo, koji je od 1881. do 1884. bio upravitelj prošteništa Jud (Máriagyűd) u Baranji, a od 1904. do 1908. djelovao je u subotičkom samostanu.

Franjevački samostan u Subotici
krajem XIX. stoljeća

XX. stoljeće. God. 1900. preustrojene su franjevačke provincije pa je i subotički samostan pripao Provinciji sv. Ivana Kapistranskoga, a nakon Prvoga svjetskog rata 1923. samostani u Baču i Subotici ušli su u sastav Hrvatske franjevačke provincije sv. Ćirila i Metoda.

Početkom XX. st. hrvatski se franjevci u ugarskom Podunavlju povlače iz političkog života, ali i dalje djeluju u pastoralnom i kulturnom životu podunavskih Hrvata. Važno središte hrvatskih franjevaca u ugarskom Podunavlju i dalje je bio samostan u Baji, u kojem su se odgajali budući redovnici. Među studentima bajske bogoslovije na prijelazu iz XIX. u XX. st. bili su Ante Evetović, kasnije pjesnik poznat pod pseudonimom Miroljub, Ivan Rafael Rodić, kasniji beogradski nadbiskup, Mate Ivanišević i Mladen Barbarić, koji su poslije imali važan utjecaj na kulturne i političke prilike među Hrvatima u Bačkoj i Baranji.

Nakon stvaranja Kraljevine SHS 1918., Hrvati u rumunjskom dijelu Banata i u Bajskom trokutu ostaju izolirani od svoje matice, a hrvatski franjevci u tim krajevima nestaju. Imenovanjem Ivana Rafaela Rodića 1924. prvim beogradskim nadbiskupom odano je veliko priznanje franjevačkomu djelovanju u Srbiji. Prisutnost franjevaca bila je i dalje jaka u društvenom životu bačkih Hrvata, što je bilo uočljivo posebice pri proslavi 250. obljetnice doseljavanja zadnje veće grupe Bunjevaca u Bačku, održanoj 1936. u Subotici. Tijekom rata franjevačku zajednicu nije zaobišlo ratno stradanje pa su komunističke vlasti tako u Karlovcu 1945., među ostalima, ubile Beata Bukinca, rodom iz Bača.

U razdoblju komunističke vladavine nakon Drugoga svjetskoga rata franjevci Provincije sv. Ćirila i Metoda uspijevaju održati svoje samostanske zajednice na prostoru Bačke. Drugu polovicu XX. st. obilježili su svojim djelovanjem Dionizije Andrašec, koji je u Subotici bio kapelan 1923.-25., a gvardijan subotičkoga samostana 1954.-60, te Radoslav Kujundžić i Vendelin Vujković. U ovom razdoblju u provinciji su djeluju i franjevci podrijetlom iz Bačke: Efrem Kujundžić, Krešimir Kujundžić, Željko Dulić, Leopold Ivanković, Andrija Matić, Amat Lotspeich,

Gothárd Hajek, Petar Pletikosić, Károly Harmath, Zoltán Dukai, Clarus Pecze, Maximilián Sóti, Marcijan Moravčić, Gerard Žerdin (biskup u Peruu), Roland Bognár, Eugen Prćić i dr.

Suvremene aktivnosti. Djelovanje hrvatskih franjevaca na prostoru Bačke posljednjih desetljeća usredotočeno je pretežito u samostanima u Subotici, Novom Sadu i Baču. Osim što je društvo zahvaćeno općom sekularizacijom, smanjio se i utjecaj franjevaca među bačkim katolicima, i u Vojvodini i u Madžarskoj. Nakon Drugoga svjetskoga rata u franjevački je red ušlo malo bačkih Hrvata. Aktivno djeluju još Franjevački svjetovni red u Subotici, Novom Sadu, Baču i Sonti.

Subotički je samostan danas središte najsnažnije franjevačke zajednice u Bačkoj. U Novom Sadu franjevci su 2003. pokrenuli Radio Mariju, jedini katolički elektronički medij u Srbiji, koji emitira i program na hrvatskom jeziku. U sklopu novosadskoga samostana od 1979. djeluje izdavačka kuća *Agapé*, koja, uz vjersku literaturu važnu za cijelu Katoličku crkvu u Madžara, tiska i nešto vjerske literature na hrvatskom jeziku. Posljednjih nekoliko godina, u sklopu ustanove *Domus pacis* pokraj Horgoša, novosadski su franjevci angažirani i u radu na odvikavanju mladih od droge. U javnosti je najistaknutiji Tadej Vojnović, poznat kao vrstan bibličar.

U Madžarskoj je djelovanje hrvatskih franjevaca gotovo posve zamrlo. Pokušaj obnove hrvatske riječi u Crkvi među malobrojnim neasimiliranim Hrvatima u Madžarskoj tijekom rata 1990-ih pokrenuo je Ivica Alilović, član Provincije Bosne Srebrene koji je djelovao među izbjeglicama iz Hrvatske i Bosne i Hercegovine u Madžarskoj. U ovo vrijeme i franjevci iz subotičkoga samostana povremeno odlaze u Bajski trokut držati mise na hrvatskom jeziku.

Školstvo i znanost. Franjevci su tradicionalno posvećivali veliku brigu školstvu, i nižem i visokom. U većim gradovima Bačke tijekom XVIII. i XIX. st. osnivali su i vodili pučke škole i gimnazije: u Baču pučku školu, u Somboru gimnaziju, a u Baji i Subotici i pučku školu i gimnaziju. Franjevci Provincije Bosne Srebrene, a poslije i Provincije sv. Ivana Kapistranskoga, odmah nakon oslobođenja od Turaka osnivali su vlastita visokoškolska učilišta za svoj pomladak: u XVIII. st. na prostoru južne Ugarske imali su visoka učilišta u samostanima u Mohaču, Baji, Baču i Somboru, dok je najvažnije visoko učilište franjevaca Provincije Bosne Srebrene osnovano u Budimu 1699. kao studij filozofije, kojemu je 1710. pridan i studij teologije, pa skupa već 1722. prerastaju u visoko franjevačko učilište najvišega stupnja (*Studium generale primae classis*).

Profesori toga učilišta razvili su bogatu kulturno-prosvjetnu djelatnost pa ih Franjo Emanuel Hoško naziva »Budimskim kulturnim krugom.« Djelovali su od početka XVIII. st. do druge polovice XIX. st., a među njima su bili Ivan Kopijarević Stražemanac, Augustin Pjanić, Šimun Mecić, Antun Bačić, Jeronim Filipović, Petar Karapandžić, Antun Bandić, Lovro Bračuljević st., Lovro Bračuljević ml., Stjepan Vilov, Antun Pavlović, Nikola Kesić, Jeronim Lipovčić, Antun Pavlović, Josip Jakošić, Emerik Pavić, Matija Petar Katančić, Grgur Čevapović i Marijan Jaić. Među studentima franjevačkoga visokoga učilišta bio je i peštanski Hrvat Dominik Ignacije Martinović, vođa hrvatskih i ugarskih jakobinaca, pogubljen u Pešti 1795.

Profesori na visokim učilištima bavili su se znanstvenim radom pa su mnogi od njih dali važan prinos hrvatskoj znanosti na području jezikoslovlja, medicine, povijesti i drugih disciplina. Među njima se ističe Matija Petar Katančić, vrstan arheolog, numizmatičar i autor prvoga cjelovitoga prijevoda Svetoga pisma na hrvatski, koji je veći dio svojega radnoga vijeka proveo u Budimu i Pešti.

Već od XVIII. st. hrvatski franjevci kapistranske provincije pišu i ozbiljna povijesna djela pa je tako Emerik Pavić autor crkveno-povijesnoga djela *Ramus viridantis olivae* (Budim, 1766.). U XIX. st. povijesnim se radovima posebice ističe Mladen Barbarić, a u XX. st. Beato Bukinac objavio je dio svoje doktorske disertacije *De*

activitate Franciscanorum in migrationibus populi croatici saeculis XVI. et XVII. (Zagreb, 1940.).

Kultura. Franjevačko djelovanje na području ugarskoga Podunavlja imalo je važan utjecaj na kulturni identitet podunavskih Hrvata. Hrvatski su članovi Provincije Bosne Srebrene i poslije sv. Ivana Kapistranskoga u XVIII. i XIX. st. razvili bogatu kulturnu djelatnost te su objavili na desetke naslova na hrvatskom jeziku. Zajednička etnička pripadnost usmjeravala je hrvatske pripadnike kapistranske i salvatorijanske provincije na međusobnu suradnju i potporu, što je pomagalo u očuvanju veza među hrvatskim naseljima raštrkanima diljem ugarskoga Podunavlja. Oni su svoje knjige objavljivali na narodnom jeziku, ali su ujedno pokušavali ustanoviti, tada još nerazvijen, jezični standard. Posebice su u narodu bile popularne pjesmarice poput *Bajske pjesmarice*, koju je 1786. u Pečuhu objavio Petar Lipovčević, te molitvenici poput *Utishenja oxalostjenih u sedam pokorni pisama kralja Davida iztomacseno* Grgura Peštalića, objavljenoga u Pešti 1797.

Razgovor ugodni naroda slovinskoga (Venecija, 1756.) Andrije Kačića Miošića bio je također popularan među Hrvatima u ugarskom Podunavlju, o čemu svjedoči činjenica da je najstariji poznati primjerak te knjige nađen u samostanu u Baču, ali i da je Emerik Pavić, rođeni Budimac, nedugo nakon njegova objavljivanja napisao *Nadodanja glavnih događaja Razgovoru ugodnome* (Pešta, 1768). U istom stilu pisao je Grgur Peštalić djelo *Dostojna plemenite Bačke starih uspomena sadašnji i druge slovenske krvi delijah* (Kalača, 1790.) Knjižnice subotičkoga i bačkoga samostana i danas predstavljaju bogatu kulturnu baštinu.

Štovanje svetaca. Uz franjevačko djelovanje u ugarskom Podunavlju čvrsto je vezano štovanje Bl. Djevice Marije: važna mjesta njezina štovanja jesu franjevački samostan u Subotici, u kojem se čuva slika Crne Gospe, u Baču, gdje je slika Radosne Gospe, svetište Gospe Judske (Máriagyűd) u Baranji, Gospa Snježna u Segedinu te Čudesna Gospa u Mariji Radni (današnja Rumunjska). Rezultat franjevačke tradicije vidljiv je u raširenom štovanju sv. Antuna Padovanskoga među Hrvatima u ugarskom Podunavlju, čija je bliskost svim društvenim slojevima utjecala na širenje njegova štovanja u mjestima u kojima su franjevci pastoralno djelovali.

Važniji samostani. Bač. Samostan i crkvu posvećenu Uznesenju Bl. Djevice Marije izgradili su ivanovci u XII. st., a 1301. dobili su ih ugarski franjevci. Razrušeni su za turske vladavine, kad u mjesto dolaze franjevci Bosne Srebrene. Tijekom Velikoga bečkoga rata 1683.-99. dolaze franjevci iz Gradovrha te oko 1699. osnivaju rezidenciju i župu. U vrijeme Rákóczijeve bune stradali su i crkva i samostan, koji je obnovljen 1715. God. 1720. bačka rezidencija dobiva status samostana. Provinciji Bosni Srebrenoj pripada do 1757., kada ulazi u Provinciju sv. Ivana Kapistranskoga. Župa je oduzeta franjevcima 1766. Od XVIII. do XX. st. u samostanu je s prekidima djelovao novicijat (1700., 1795.-1839., 1842.-75., 1949.-50.), zatim profesorij i filozofsko učilište (1730.-33., 1839.), a 1925. kratkotrajno je bio i središte biskupijskoga sjemeništa bačke biskupije. Od 1842. do 1872. u samostanu djeluje pučka škola. God. 1923. pripao je Hrvatskoj provinciji sv. Ćirila i Metoda. Danas u samostanu službuje samo gvardijan.

Baja. Samostan je podignut u XIII. st. Razrušen je za turske vladavine, ali ga obnavljaju bosanski franjevci, koji su ovamo došli iz Olova 1600. Nakon ratnih razaranja crkva posvećena sv. Antunu Padovanskomu i franjevačka zajednica spominju se opet potkraj XVII. st., a bosanski su franjevci 1696. osnovali pučku školu te rezidenciju 1699. Oni obnavljaju i samostan 1719.-31. i u njemu razvijaju prosvjetni rad (pučka škola, gimnazija, filozofsko učilište od 1726. s prekidima do 1918.). Nova crkva posvećena sv. Antunu Padovanskomu podignuta je 1759. Samostan je ukinut nakon Drugoga svjetskoga rata, a crkvom upravlja biskupijsko svećenstvo.

Budim. Franjevačka crkva posvećena sv. Ivanu Evanđelistu spominje se 1270. u budimskoj tvrđavi. S padom Budima 1541. madžarski franjevci i redovnice franjevačkoga reda napuštaju grad, a na njihovo mjesto dolaze bosanski franjevci, koji isprva stanuju u zemunici. Oni se ovdje spominju i 1570-ih godina, kad služe misu u jedinoj katoličkoj crkvi posvećenoj Mariji Magdaleni. Već se tada spominje i škola u kojoj djeluje jedan učitelj. U vrijeme turske vladavine franjevci Bosne Srebrene vodili su pastoralnu skrb o hrvatskim katolicima u Budimu, Pešti, Šumaru (Solymár), Tukulji, Erčinu, Andzabegu, Senandriji, Stolnom Biogradu (Székesfehérvár), Fedvaru (Földvár) i Šimontornji.

Nakon oslobađanja Budima uprava nastoji ponovno uspostaviti franjevački red, »koji je i za vrijeme Turaka ustrajno i odano obavljao svoje dužnosti«. Svoju crkvu posvećenu sv. Ivanu Evanđelistu i samostan u Tvrđavi franjevci su prepustili marijancima, a istodobno su dobili dopuštenje da u Vodenom gradu (Víziváros, Fő utca), pokraj Dunava, »među srodnim ilirskim narodom«, gdje se nalazila glavna turska džamija, podignu novu crkvu (posvećena je sv. Franji) i samostan. Crkva je završena 1740., a samostan je u XVIII. st. bio sjedište franjevačkoga generalnoga učilišta, koje se odlukom državnih tijela ukida 1783. Nakon što je Josip II. 1785. raspustio premonstratski red, franjevci su dobili njihovu crkvu i augustinski samostan na tzv. Državnoj cesti (danas Margitin bulevar, Margit kőrút, br. 23), dok su svoj samostan u Vodenom gradu franjevci trebali predati časnim sestrama. Nakon toga naglo je opao utjecaj hrvatskih franjevaca u gradu. Crkva koju su tada dobili franjevci postala je novim franjevačkim središtem, a svoj su samostan proširili 1835.-36. Crkva je danas župna, pripada Provinciji sv. Ivana Kapistranskoga, a samostan je jedno od franjevačkih središta u Madžarskoj, poznat i kao pismohrana. U toj su crkvi pokopani i istaknuti hrvatski kulturni djelatnici Grgur Čevapović, Matija Petar Katančić i Marijan Jaić. Za vrijeme Drugoga svjetskoga rata Blaško Rajić bio je interniran u budimskom samostanu.

Prastara tabanska župa (I. budimski okrug) ponovno je uspostavljena 1702., a tada je, u vrijeme gvardijana Ignaca Perkovića, obnovljen i proširen tamošnji franjevački samostan. Godine 1708. ovdje je djelovalo 10 redovnika, oni služe mise i u tri budimska predgrađa. Samostan je uništen u požaru 1810., nije obnovljen. [Ž. Mandić]

Kalača. Bosanski su franjevci za turske vladavine bili dušobrižnici katolika u Kalači i obližnjim hrvatskim naseljima (Baćino, Dušnok). Potkraj XVII. st. franjevci su imali samostan (nalazio se na mjestu današnjeg Doma sv. Stjepana, Ulica sv. Stjepana br. 6) i crkvu Tijela Kristova, ali su ih 1717. predali nadbiskupu Imreu Csákiju. Crkva je danas posvećena Našoj Gospi, a samostan je srednjoškolski đački dom.

Mohač. God. 1693. franjevci Bosne Srebrene osnivaju zajednicu. Crkvu sv. Antuna podigli su bosanski franjevci 1740., a kasnije je posvećena sv. Stjepanu, ugarskom kralju. Rezidencija postaje 1740-ih godina samostan u kojem je tijekom XVIII. i XIX. st. djelovalo provincijalno filozofsko učilište. Crkva se i danas zove franjevačkom iako u njoj služe svjetovni svećenici; u njoj se redovito održavaju i mise na hrvatskom jeziku, a u samostanu stanuju medicinske sestre.

Novi Sad. U prvoj polovici XVIII. st. za katolike u Petrovaradinskom Opkopu (danas: Novi Sad) skrbili su franjevci iz petrovaradinskoga samostana sv. Franje, do oduzimanja župe polovicom stoljeća. God. 1942. madžarska Provincija sv. Ivana Kapistranskoga osniva u gradu redovničku zajednicu pa samostan počinje djelovati 1943. darom župnika iz Gajdobre Mathiasa Leha, kad je posvećena i samostanska crkva u čast sv. Ivana Kapistranskoga. Od 1956. dio je Hrvatske franjevačke provincije. U samostanu se vodi duhovna skrb podjednako na hrvatskom i madžarskom jeziku.

Segedin. Franjevci su se u Segedinu pojavili početkom XIV. st. Kraljica Elizabeta, supruga Karla Roberta, skrbila se za

Oltar Gospe Snježne
u franjevačkoj crkvi u Segedinu

opremu njihove crkve, zbog čega je franjevačka crkva u Palanku i posvećena sv. Elizabeti. Franjevci opservanti Provincije Bosne Srebrene u Segedinu su našli svoj dom za vladavine Jánosa Hunyadija u prvoj polovici XV. st., a polovicom XVI. st. dobili su crkvu sv. Petra na donjogradskoj tržnici, pokraj koje su sagradili manji samostan. God. 1465. počeli su izgradnju veće crkve u čast Gospe Snježne, koja je dovršena 1503. Crkva i samostan srušeni na početku turske okupacije poslije su obnovljeni pa su segedinski franjevci bili duhovnici za okolna naselja u kojima nisu ustrojene župe. U samostanu su djelovali i dalmatinski propovjednici, npr. 1655. fra Bernardin, 1656. fra Luka, 1663. fra Gáspár Budai, a fra Jerko Slavić izabran je 1656. za gvardijana. U razdoblju 1660.-86. u samostanu je djelovao i po jedan madžarski i dalmatinski propovjednik. Za turskoga razdoblja segedinski samostan bio je u sklopu Ugarske provincije Presvetoga Spasitelja. U XVII. st. Segedin se sastojao od tri dijela – Palanka, Gornjega i Donjega grada, s tim da su u Donjem gradu živjeli isključivo Madžari, a u Gornjem gradu stanovništvo je bilo nacionalno miješano. Donjogradska franjevačka škola djelovala je već 1688. U kripti crkve Gospe Snježne ispod glavnoga oltara, među istaknutim osobama, pokopani su i Dalmatini Đuro Šarec (György Sarecz), darovatelj pozlaćenoga glavnoga oltara, njegova kći i supruga Andrije Šiškovića. God. 1713. utemeljena je župa u Palanku, a grad je 1719. sklopio sporazum s redom pijarista, kad su se razišli putovi Dalmatina (koji su živjeli uglavnom u Palanku) i donjogradskih franjevaca, budući da su pijaristi propovijedali i čitali evanđelja na hrvatskom. Veze Dalmatina i franjevaca obnovljene su nakon što pijaristi nisu mogli osigurati svećenike koji bi propovijedali i ispovijedali dalmatinsko pučanstvo, pa su katkada tu službu povjeravali franjevcima. Dalmatini su 1730. zahtijevali da se položaj propovjednika na »dalmatinskom« jeziku uvede kao stalno gradsko namještenje, pri čemu su franjevci obećali poslati redovnika u Palanku. Segedinski gvardijan međutim nije obećao da će taj položaj biti trajan, ali su Dalmatini bili ustrajni u svojem zahtjevu da im se osigura stalni propovjednik pa je predstojnik pijarist Gábor Bencsik prihvatio da njihov dotadašnji propovjednik pater Bonaventura ostane na svojem mjestu. Grad je 1780. ukinuo propovijed na »dalmatinskom« jeziku, koju pijaristi tad već pet mjeseci nisu održavali, ali je biskup Imre Kristović naložio mjesnom župniku da do daljnjega nastavi predikaciju na »dalmatinskom« jeziku te duhovnu skrb za Dalmatine. Nakon što je 1789. pijaristima oduzeto upravljanje župom te su stvorene gornjogradska i donjogradska župa, prestala je i redovita uporaba hrvatske riječi u segedinskim crkvama, budući da je i asimilacija bila uvelike odmakla. Hrvatski je ipak javljao povremeno pa je zabilježeno da je još 1854. fra Bruno Stipić s gvardijanom Kazimirom Remešom držao »ilirsku« propovijed Dalmatinima. Samostan je 1950-ih oduzet od Crkve te je funkcionirao kao socijalni dom, a nakon pada komunizma vraćen je franjevcima te je obnovljen i u njemu djeluje desetak franjevaca. Franjevačka crkva Gospe Snježne i samostan u Donjem gradu gradske su znamenitosti, a u franjevačkom samostanu sirotinja svaki dan dobiva besplatnu večeru. [L. Heka]

Sombor. Franjevci su u Sombor došli za turske vladavine, potkraj XVII. st. u Somboru osnivaju zajednicu, koja je početkom XVIII. st. imala crkvu posvećenu Presvetomu Trojstvu i rezidenciju. God. 1750. uzdignut je u samostan, u kojem je bila i gradska gimnazija. Somborski je samostan pripadao Provinciji Bosna Srebrena. God. 1773. franjevcima je oduzeta župa, a 1785. ukinut je i samostan. Franjevci su se preselili u Baju, a samostan je dodijeljen župi Presvetoga trojstva, koja ga je preuzela tek nakon nekoliko godina nakon što ga je koristila Bačko-bodroška županija. Poslije Drugoga svjetskog rata dio samostana je nacionaliziran, dok je u drugom dijelu ostao smješten župni dvor.

Subotica. Za katolike u Subotici u vrijeme turske vladavine skrb su vodili segedinski franjevci. Nakon protjerivanja Turaka 1686. u subotičkoj su se tvrđavi nastanili franjevci, koji su odmah počeli izgradnju samostana i vođenje župe. Crkva je posvećena sv. Mihaelu Arkanđelu. Godine 1700. odlučeno je da samostan pripadne Provinciji Presvetoga Spasitelja. Samostan je bio središte župe od 1710. do 1773. i od 1921. do 1933. U njemu je tijekom XVIII. i XIX. st. djelovao studij filozofije i moralke. God. 1900. samostan ulazi u sastav Provincije sv. Ivana Kapistranskoga, a 1923. postaje dio Hrvatske franjevačke provincije sv. Ćirila i Metoda. Pri samostanu je danas razvijeno djelovanje franjevačkoga Trećega reda, a duhovna se skrb vodi na hrvatskom i madžarskom jeziku.

Lit.: J. Rupp, *Buda-Pest és környékének helyrajzi története*, Pest, 1868; L. Némethy, *A pesti főtemplom története*, Budapest, 1911; I. Madzsar, *A közoktatás ügye fővárosunk területén a török uralom alatt.* In: Magyar Pedagógia, XXXV, Budapest, 1926; K. K. Szántó, *Ferencesek a budai Vizivárosban* (rukopis), b. g.; P. Cvekan, *Subotički franjevački samostan i crkva*, Subotica, 1977; F. E. Hoško: Filozofski rukopisi hrvatskih franjevaca XVIII. stoljeća u Franjevačkom samostanu u Budimpešti, *Croatica christiana periodica*, sv. 1, Zagreb, 1977; F. E. Hoško, Prosvjetno i kulturno djelovanje hrvatskih franjevaca tijekom 18. stoljeća u Budimu, *Nova et Vetera*, sv. 1-2, Sarajevo, 1978; A. Sekulić, *Drevni Bač*, Split, 1978; A. Sekulić, *Tragom franjevačkog ljetopisa u Subotici,* Split, 1978; A. Sekulić: Ulomci iz somborske povijesti do kraja XVIII. stoljeća, *Kačić*, 13, Split, 1981; A. Sekulić: *Hrvatski pisci u ugarskom Podunavlju od početka do kraja 18. stoljeća*, Zagreb, 1993; T. Žigmanov, Skotistička filozofija u Hrvata u ugarskom Podunavlju, *Scopus*, br. 9-10, Zagreb, 1998; V. Belaj, B. Duda, F. E. Hoško, Zatočenici gesla »Mir i dobro«, u: *Mir i dobro : umjetničko i kulturno naslijeđe Hrvatske franjevačke provincije sv. Ćirila i Metoda o proslavi stote obljetnice utemeljenja* (ur. M. Mirković), Zagreb, 1999; *Franjevačka prisutnost u Subotici*, Subotica, 2001; B. Unji: *Istorija Šokaca, Bunjevaca i bosanskih franjevaca*, Subotica, 2001; I. Gy. Tóth, Franjevci Bosne Srebrene kao misionari u Turskoj Ugarskoj, *Scrinia Slavonica*, 2/2002, Slavonski Brod; L. Heka, *Povijest Hrvata Dalmatina u Segedinu*, Budimpešta, 2004; www.ofm.hr; http://www.suboticka-biskupija.info.

R. Skenderović

FRANJEVKE, katoličke redovnice koje žive prema pravilima franjevačkoga drugoga reda (klarise) i trećega reda te prema vlastitim statutima. Franjevke trećega reda organizirane su kao redovničke kongregacije, a dijelom i kao samostalne kuće. Glavnu djelatnost najvećega broja zajednica predstavlja skrb za bolesne i siromašne te školstvo. U Hrvatskoj postoji nekoliko ženskih kongregacija, a u podunavskih Hrvata od samoga osnivanja 1920-ih godina djeluje Družba sestara kćeri milosrđa trećega samostanskoga reda sv. Franje.

N. Tumbas

FRANJO, bilten Franjevačkoga svjetovnoga reda (FSR – III. reda sv. Franje) u Vojvodini. Nastavak je *Serafa*, glasila

franjo

"služite Njemu svi u poniznosti velikoj"
sv. Franjo

O DUŠE SVETI

O Duše Sveti,
prosvijetli me da Isusa,
svoga Spasitelja tražim
i u životu Njega nađem.

O Duše Sveti, otvori mi srce,
da u Isusa uzvjerujem i svom
snagom Njega ljubim.

O Duše Sveti, obznani mi svoje
putove da Isusa hrabro slijedim.

O Duše Sveti, vodi me svojom
mudrošću i spoznajom da u
istini i pravednosti živim.

O Duše Sveti, pomozi mi kada
te zazovem, učini moje neravne
putove ravnim, osvijetli mi tamu,
nepoznato i zaboravljeno, vodeći me
putem svetosti.

O Duše Sveti, ispuni me snagom
i milošću svojom kako bi se mogao
protiv svijeta, tijela i zloga boriti.

O Duše Sveti, ispuni me darom
vjere da svjedočim Krista.

O Marijo, Majko moja, Moli za mene,
dijete svoje.

o.James Manjackal M.S.F.S.

Franjo, br. 1-2/2004, Subotica

FSR-a u Subotici, koji je, nakon osnivanja mjesnoga bratstva FSR-a u Novom Sadu, prerastao u regionalni bilten *Franjo*. Izlazio je od 2002. do 2004. na 4-8 stranica. Uređivali su ga članovi subotičkoga i novosadskoga bratstva FSR-a, odgovorni urednik prvoga broja bio je Stipan Vojnić Hajduk, urednik *Serafa*, a poslije ga je uređivao Csaba Kovács iz Subotice. List se umnažao fotokopiranjem u tisuću primjeraka, a imao je i elektroničko izdanje na internetskoj stranici koju uređuju subotički trećoredci. Izašlo je ukupno pet brojeva u 2002., šest brojeva u 2003. te jedan dvobroj u 2004. Sadržaj su činile vijesti vezane uz FSR, intervjui, duhovno štivo i sl. Budući da se dijelio besplatno, bio je popularan ne samo među pristašama franjevaštva, nego i šire. Dijelio se u Subotici, Baču, Novom Sadu, Zemunu i Sonti, gdje postoje mjesna bratstva FSR-a u Vojvodini.

Lit.: www.onlinefranjevci.catholicweb.com

Cs. Kovács

FRANJO SREBRENIČANIN (Franciscus a Srebrenica) (Srebrenica, oko 1680. – Vukovar, 10. VIII. 1725.), franjevac, pedagog. Franjevcima Bosne Srebrene pridružio se 1701. Filozofsku i teološku naobrazbu stekao je u inozemstvu, a ondje je i položio ispite za predavača filozofije i teologije. Nije poznato je li predavao filozofiju na filozofskim učilištima Bosne Srebrene ili u inozemstvu, no teologiju je počeo predavati 1718. na visokoj bogoslovnoj školi u Budimu, najprije s I. Kopijarevićem Stražemancem 1718.-21., a zatim s I. Srijemcem 1721.-23. Učiteljsku je stolicu 1723. morao prepustiti drugima jer su filozofsko učilište i bogoslovna škola u Budimu 1722. postali jedinstven školski zavod – generalno učilište 1. razreda. Provincijal Bosne Srebrene Augustin Tuzlak 1723. proglašava Srebreničanina »šestogodišnjim lektorom« jer nije položio ispit za tzv. generalnog lektora i nije ispunio uvjete za profesorsku službu na bogoslovnoj školi generalnoga učilišta. Umjesto toga bio je ispitivač studenata koji su željeli studirati teologiju na bogoslovnoj školi generalnoga učilišta u Budimu. Od 1723. boravio je u Šarengradu, najprije kao župnik u Tovarniku, a zatim kao propovjednik i odgojitelj studenata filozofskoga učilišta u šarengradskom samostanu. Izvorna građa o njegovu djelovanju čuva se u arhivu franjevačkoga samostana u Makarskoj.

Lit.: *Hrvatski biografski leksikon*, 4, Zagreb, 1998.

F. E. Hoško

FRANJOVIĆ (Vranović, Frányó), segedinska dalmatinska porodica. U madžariziranom obliku Frányó prezime je i danas često u Segedinu, Deski i Sirigu te u okolnim mjestima Algyő, Balástya, Bordány, Csanádpalota, Kistelek, Szatymaz i Üllés. Izvorni oblik prezimena bio je Vranović ili Franjović (Vranovics, Franyovics), a oblik Frano, Frányó prvo se pojavio u Deski, a poslije i u Donjem Gradu te Palánku. Prezime potječe od osobnoga imena Franjo, koje se u Dalmaciji koristi u obliku Frano (Vrano) ili Frane.

U Segedinu prvi spomen prezimena u obliku Frányó potječe iz ruralnoga i uglavnom madžarskim stanovništvom napučenoga Donjega Grada, gdje 1720. izvori spominju stočara po imenu Frányó Pál (Pavao Franjo/vić/). Porodica Frányó najvjerojatnije je bila u rodbinskim vezama sa senatorskom obitelji Temesváry s poč. XVIII. st., koja je također bila hrvatskoga podrijetla (Temišvarac), a u Segedin je doselila iz Temišvara, po kojem je i dobila novo, madžarizirano prezime, dok je njezino prijašnje prezime ostalo nepoznato. Naime, u segedinskim popisima poreznih obveznika 1729./30. među stanovnicima Palánka s pravom građanstva (*civis*) spomenute su četiri glave porodice Temesváry, od kojih su dvojica prezime pisali kao Temesvári, ali su im imena hrvatska (dalmatinska), jer su upisani kao Đuro i Jerko (Gyuro i Jerko). Druga dvojica prezime su pisali u obliku Temesváry, s time da je jedan od njih (Matthias Temesváry) upisan na nemadžarski način (prvo ime pa onda prezime), dok se drugi već pomadžario te je upisan kao Temesváry András. U kasnijim ispravama ta se dva prezimena katkad spominju zajedno.

U središnjem dijelu grada (Palanku) porodica se prvi put spominje 1750./51., kad je popisan gumbar Antonius Frányó, za kojega je iz načina pisanja imena razvidno da je bio doseljenik. Kako je u to doba taj dio grada bio prenapučen, zbog čega je u njemu bilo teško kupiti kuću, obrtnici su često imali radionice u kućama Palančana ili su radili za njih. Antun Franjović svakako je bio povezan s hrvatskom zajednicom u gradu jer je sljedeće godine živio kao želir u kući Mihaela Bajalića, 1753./54. u kući jednoga od najutjecajnijih Segedinaca Jánosa Temesváryja, a 1754./55. u domu Franciscusa Schmidta (premda je razvidno da je riječ o Nijemcu, iz načina pisanja imena vidi se nakana da postane Madžar). Antonius Frányó napokon je 1760. postao vlasnik kuće u središnjem dijelu grada, a zadnji je put njegovo ime zabilježeno 1769./70.

Povezanost između obitelji Temesváry i Frányó vidljiva je u Gornjem Gradu (Felsőváros), gdje su u XVIII. st. popisane tri osobe s prezimenom Temesváry Frányó, i to dva Mathiasa te Ioannes, koji su svi imali svoje kuće, blago i bavili se poljodjelstvom. U popisu 1777./78. evidentirani su opet Mathias i Ioannes.

Također u Gornjem Gradu zabilježeni su 1783. Antal Frányó, zatim 1813. Károly, Michael i Ferenc Frányó, koji su bili članovi gradskog oružništva, te 1848. András Frányó sa svojom mnogobrojnom obitelji.

U spisima segedinskoga gradskoga poglavarstva često se spominje ime Tamása Vranovicsa, bilježnika Čongradske županije. Tako je, primjerice, 26. VII. 1732. u knjige magistrata upisano: »Tamás Vranovics, bilježnik Čongradske županije, u cilju osiguravanja mira u gradu uredio je gospodarske odnose s Komorom te položaj predija i pivnice«.

Lit.: L. Heka, *Povijest Hrvata Dalmatina u Segedinu*, Budimepšta, 2004.

L. Heka

FRATRIČEVIĆ, plemićka porodica. Potječe od Ivana, kapetana Potiske vojne granice. Plemićka listina i grbovnica Josipa II. predana je nakon njegove smrti 14. VII. 1791. u Trstu somborskomu senatoru Jakovu. Njome su plemstvo dobili i njegova supruga Kata Margetić te njihovi mnogobrojni potomci, među kojima i sin Petar (1768. –?), kotarski načelnik (*madž.* szolgabíró), te unuci Stipan, županijski poručnik, Ignacije (1784.– 1863.), somborski senator, te Ivan (1787.– 1827.), gradski kapetan. I poslije je porodica dala više uglednika: Jakovljev sin Pavao (1803.– 1835.) bio je županijski dobilježnik, Jakovljev unuk Petar bio je kotarski načelnik, zatim general Ignacije (1820.– 1887.), kotarski načelnik Stipan (1832. –?), dobilježnik Bačko-bodroške županije, veleposjednik i odvjetnik Vince (1859.– 1939.) i dr. Potomci porodice i danas žive u Somboru.

Lit.: M. Szluha, *Bács-Bodrog vármegye családjai*, Budapest, 2002.

S. Bačić

FRATRIČEVIĆ, Ignacije (Sombor, 23. VII. 1820. – Beč 13. XI. 1887.) konjički general, zapovjednik Madžarske tjelesne straže. Sin Ignacija i Barbare, rođ. Buzagić Školovanje je počeo u Baji, a već je 1838. postao kadet. Vojničku karijeru počeo je 1841., kad je postao članom Madžarske tjelesne garde, a nastavio ju je kontinuiranim usponom: poručnik je postao 1846., natporučnik 1847., satnik 1850., bojnik je u X. husarskoj pukovniji od 1854, a tri go-

Ignacije Fratričević

dine poslije dobiva potpukovnički čin. Zapovjednikom II. husarskoga puka imenovan je 1859. Tijekom ratnoga pohoda 1866. godine u diviziji Edelsheim – Gyulai dobio je čin pukovnika, a od 1869. zapovjednik je VI. pješačke divizije u Grazu. U tom je gradu iduće godine dobio čin general-potpukovnika. Nakon smrti Franje Hallera, hrvatskoga bana i satnika Madžarske tjelesne straže, imenovan je zapovjednikom te jedinice. Posljednju počast u vojničkoj karijeri dobio je šest godina prije smrti, kad je promaknut u čin konjičkoga generala. Bio je carski i kraljevski savjetnik, zastupnik u gornjem domu Ugarskoga parlamenta, vlasnik XII. husarskoga puka, nosilac Velikoga križa Leopoldova reda i Željeznoga križa trećega stupnja. Pokopan je 19. XI. 1887. na somborskom groblju sv. Roka, gdje mu je podignut monumentalni obelisk s brončanim turulom na vrhu i poprsjem generala u donjem dijelu spomenika, koji je devastiran potkraj XX. stoljeća.

Izvor: Gradski muzej Subotica, Povijesni odjel, I-60.

Lit.: *A Pallas Nagy Lexikona*, 7, Budapest, 1892; *Hét Nap*, 49/2005, Szabadka.

M. Grlica

FRATRIĆ, Franja (Sombor, 7. VI. 1959.), atletičar, trener triatlona, pedagog tjelesne kulture. Sin Franje i Julijane, rođ. Bodó. Osnovnu i srednju Medicinsku školu završio je u Somboru. Diplomirao je na Fakultetu za tjelesnu kulturu u Novom Sadu 1983., gdje je i magistrirao 1994., s temom *Inicijalna selekcija djevojčica za pojedine sportove na bazi kongruencije njihovih morfoloških karakteristika i motoričkih sposobnosti s hipotetskim modelom određenoga sporta*. Doktorsku disertaciju *Mogućnosti primjene anaerobnoga praga u treningu plivača* obranio je na Fakultetu tjelesne kulture u Beogradu 1997.

Na Fakultetu za tjelesnu kulturu u Novom Sadu od 1991. radi kao asistent, a od 1997. docent je na predmetu Osnove sportskoga treninga. Na Fakultetu za menadžment u sportu Sveučilišta *Braća Karić* u Beogradu izvanredni je profesor od 2001., redoviti od 2006. Na rečenom fakultetu prodekan za znanost bio je 2002.-03. te dekan 2003.-04., a predaje Teoriju sportskoga treninga i Dijagnostiku sportaša. Predavač je i na fakultetima za sport i tjelesni odgoj u Novom Sadu i Nišu te na Sportskoj akademiji u Beogradu. Objavio je oko 80 stručnih i znanstvenih radova, sudjelovao u istraživačkim projektima funkcionalne dijagnostike sportaša i humanizacije sporta. Na poslijedoktorskom dvomjesečnom usavršavanju 2000. na Havajima bio je član ekipe od sedam znanstvenika koji su obavljali dijagnostiku razine treniranosti i priprava vrhunskih triatlonaca iz svijeta u kampu *Živi na visini, treniraj u nizini*, a završio je i evaluaciju rezultata testiranja triatlonaca na svjetskoj konferenciji *Sportska medicina i triatlon*.

Kao mladi atletičar Atletskoga kluba *Maraton* iz Sombora bio je šestostruki prvak Vojvodine u trčanju na srednjim prugama do 3000 m te juniorski reprezentativac Vojvodine. Zbog ozljede 1980. završava natjecateljsku karijeru i posvećuje se trenerskome poslu. Atletski je trener i savjetnik od 1981. u atletskim klubovima »Maraton« u Somboru, »Vrbas« u Vrbasu, »Vojvodina« u Novom Sadu i triatlon klubu »Dinamika« u Novom Sadu. Savezni je trener u triatlonu od 1995. Trenira višestruke državne prvake u triatlonu Svetlanu Brkić i Nenada Sudarova. Predsjednik je Znanstveno-istraživačkoga povjerenstva Stručnoga vijeća Triatlonske unije Srbije i organizator promotivnih i saveznih triatlonskih natjecanja.

Djela: *Statistička metodologija : repetitorijum vežbi i vežbanka*, Novi Sad, 2005; *Teorija i metodika sportskog treninga*, Novi Sad, 2006; *Dijagnostika treniranosti sportista*, Novi Sad, 2007; *Kičmeni stub i (ne)trening kod dece*, Novi Sad, 2007.

Lit.: http://apv-nauka.ns.ac.yu/vece/dokumenti/kartoni/FRATRIC%20Franja.doc; http://www.ffk.ns.ac.yu/html/nastavnici.htm.

Z. Čota

FRATRIĆ, Sigmund – Žiga (Sombor, 14. VIII. 1933.), društveni i kulturni djelatnik. Sin Josipa i Marije, rođ. Budimčević.

Odrastao je u zemljoradničkoj obitelji na salašu na Bezdanskom putu, gdje završava četiri razreda osnovne škole. U Somboru nastavlja školovanje – isprva pohađa nižu gimnaziju, a zatim završava ekonomsku srednju školu. Na Ekonomskom fakultetu u Beogradu diplomirao je 1961., a 1967. završio je prvi tečaj za istraživanja tržišta što ga je organizirao Zavod za tržišna istraživanja Zagreb-Beograd pri Saveznoj gospodarskoj komori.

Po završetku ekonomske škole radi u somborskome poduzeću »Poljoprivrednik« te u filijali Narodne banke u Somboru. Poslije studija, bio je gradonačelnik Sombora 1963.-68., i istodobno zastupnik u Skupštini Vojvodine. Po preseljenju u Novi Sad, bio je glavni tajnik Gospodarske komore Vojvodine 1968.-73., a od 1973. do 1979. bio je ravnatelj Osnovne organizacije udruženog rada C*ommerce servis* Radne organizacije *AS-Impres*. Od 1980. do odlaska u mirovinu 1993. bio je ravnatelj zajedničkih službi Složene organizacije udruženog rada *Agrovojvodina*.

Član je HKUD-a *Vladimir Nazor* od 1947. Sudjelovao je u radu više sekcija, obnašao dužnosti tajnika i potpredsjednika, a član je Upravnog odbora 50 godina. Dobitnik je niza priznanja i nagrada, među ostalim i Ordena rada sa srebrnim vijencem, Povelje Novosadskog sajma i Plakete HKUD-a *Vladimir Nazor*.

M. Đanić

FRGIĆ, Ivan (Sombor, 18. VII. 1953.), hrvač, trener, sportski djelatnik. Sin Rudolfa i Lidije, rođ. Tühl. Osnovnu i srednju tehničku školu završio je u Somboru, a Fakultet tjelesne kulture u Novome Sadu. Hrvanjem grčko-rimskim stilom počeo se baviti 1964. u Hrvačkom klubu *Radnički* (neko vrijeme *Elektrovojvodina*) u Somboru. God. 1967. postaje član prve ekipe te se kao četrnaestogodišnjak s 47 kg bori s iskusnijim i težim protivnicima u kategoriji do 52 kg. Već sljedeće godine postao je omladinski prvak i reprezentativac Jugoslavije. Nešto više od dvije godine nastupao je za Hrvački klub *Lika* iz Zagreba, s kojim je 1971. postao ekipni prvak Jugoslavije i osvojio ekipno treće mjesto u Europi. Vraća se u somborski HK *Radnički*, gdje je ostao do kraja karijere 1987. Za reprezentaciju Jugoslavije nastupao je oko 1000 puta, bio je desetostruki pojedinačni prvak Jugoslavije i još jednom ekipni s *Elektrovojvodinom* 1974. Na svjetskim prvenstvima osvojio je u Katowicama 1974. prvo, u Göteborgu 1977. treće, a u Ciudad de Méxicu 1978. drugo mjesto. Na Olimpijskim igrama u Montréalu 1976. osvojio je srebrnu medalju, u Moskvi 1980. četvrto mjesto, a u Los Angelesu 1984. i Seoulu 1988. bio je pomoćni trener reprezentacije. Na europskim prvenstvima osvojio je u Helsinkiju 1973. treće, a u Ludwigshafenu 1975. prvo mjesto. Na Mediteranskim igrama u Alžiru 1975. i Splitu 1979. osvojio je prvo mjesto. Nastupao je u kategorijama do 57 i 62 kg.

Živi u Somboru, uposlen je u Sportskom centru *Soko*. Predsjednik je Sportskoga saveza Općine Sombor, direktor HK *Radnički*, član Upravnoga odbora Hrvačkoga saveza Vojvodine i dopredsjednik Hrvačkoga saveza Srbije zadužen za međunarodnu suradnju. Dobitnik je Listopadske nagrade Grada Sombora, vojvođanske nagrade *Jovan Mikić Spartak*, Zaslužni sportaš Jugoslavije, proglašen je sportašem stoljeća grada Sombora, dobitnik je Svibanjske nagrade Srbije, višestruki je dobitnik Zlatne značke lista *Sport*, zaslužni je sportaš Srbije.

Lit.: D. Kolundžija, *Leksikon somborskog sporta*, Sombor, 1990; D. Kolundžija, *Rvanje u Jugoslaviji*, Beograd, 1998.

Z. Čota

FRTALJ (*njem.* Vier: četiri; Theil: dio > Viertel: četvrt), tradicionalni naziv za označivanje četvrti ili četvrtine općenito. Rabio se prije uvođenja metričkoga sustava u Ugarskoj 1874., ali i nakon toga, a još je i danas u upotrebi na bunjevačkom selu. Od svake važnije mjere računalo se i na frtalj: u mjerenju obujma, površine, duljine i sl. Rabio se i za označivanje vremena pa »frtalj jedan« znači 12 sati i 15 minuta, a »tri frtalja jedan« 12 sati i 45 minuta. U

ovom smislu funkcionirao je i kao mjera udaljenosti, npr. frtalj sata hoda.

Lit.: M. Vlajinac, *Rečnik naših starih mera*, 4, Beograd, 1974; A. Sekulić, *Rječnik govora bačkih Hrvata*, Zagreb, 2005.

P. Skenderović

FRULA (*dijal.* vrula), drveni puhački instrument. Veoma staro glazbalo, preteča današnje flaute, koje dugo vremena nije bilo temperirano. Izrađivala se najčešće od zove, vrbe, javora i klena, a mogla je biti različitih oblika i veličina. U raznim inačicama zastupljena je u mnogim kulturama. Kao pučko glazbalo, najviše je zastupljena u izvođenju pučke glazbe, no danas je na njoj moguće svirati sve – od pučkih melodija do pastoralnih elegija i djela klasične glazbe.

Na području koje nastanjuju Hrvati upotrebljavale su se različite vrste frula, i to najviše jednocijevne, dvocijevne (dvojnice) i rjeđe trojnice. Jednocijevna frula (*dijal.* svirala, zveglica, saltva, kavela, curlik) gradi se u dva oblika – jedan ima rupu za usne izrezanu na prednjoj strani prebiraljke, na kojoj su i rupice za prebiranje, dok je na drugom ta rupa na stražnjoj strani prebiraljke. Prvi je oblik rašireniji. Frule se zovu još i »pastirsko glazbalo« zbog svoje popularnosti među pastirima, a to je karakteristično i za podunavske Hrvata. Posebice su zanimljive curlike sa šest rupica, slične flauti, s karakterističnim oblikom i vrhunskom rezbarijom.

U prigodi raznih običaja šokačkih i bunjevačkih Hrvata, kao što su prela ili divani, u obiteljskim kućama znao bi se naći i neki frulaš. Danas su njegovu ulogu preuzeli tamburaši, a frula, gajde, diple, cimbalo i druga narodna glazbala više su dio nekadašnje kulturne baštine nego stvarnoga glazbenoga života. No ranije nije bilo tako, o čemu svjedoče i stihovi narodnih pjesama, kao što je, primjerice, »Čija vrula našim šorom svira...« (Fancaga, 1940.)

Lit.: *Popularna enciklopedija*, Beograd, 1976; Narodna glazbala u Hrvata, *Danica : Koledar za prostu godinu 1951.*, Zagreb, 1950; www.komazec.com; A. Sekulić, *Rječnik govora bačkih Hrvata*, Zagreb, 2005.

Z. Pelajić

FUCIN, Marko (Santovo, 13. II. 1861. – Budimpešta, 1910.), učitelj, kulturni djelatnik. Sin je Marka i Olive, rođ. Balatinac. Osnovnu školu završio je u rodnom selu, gimnaziju u Baji, a učiteljsku školu, uz zdušnu pomoć biskupa Ivana Antunovića, u Kalači 1880. Do jeseni 1892. učiteljuje u Bođanima, a do 1907. (ili do 1909.) u Beregu. Bio je organizator kulturnoga života bereških Hrvata, a u tom je mjestu bio i crkveni kantor i orguljaš. Pokušao je osnovati čitaonicu 1900. god., ali su ga mjesne vlasti u tom spriječile. Iz pera jednoga drugoga Santovca doznajemo da je 1901. zbog prijevare pomadžario svoje prezime u Fenyvesi. Zbog grižnje savjesti, u času ogorčenosti uništio je svoje književne radove. Sačuvana su samo tri njegova djela: novela *Siromašni, al' pošteni par stari* (tiskana u *Nevenu* za 1896., br. 11, str. 176) te budnice *Vilin poruk* i *Plači, noći*.

Lit.: *A kalocsai érsekmegye népiskoláinak évkönyve,* Kalocsa, 1900; M. Evetović, *Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata* (rukopis); M. Beljanski, *Bački Breg i njegovi žitelji,* Sombor, 1976; *Hrvatski književnici u Mađarskoj. Mišo Jelić,* Budimpešta, 2000; I. Kovač, M. Katačić, *Hrvatsko kulturno-prosvetno društvo »Silvije Strahimir Kranjčević« u Bačkom Bregu*, Bački Breg, 2004.

Ž. Mandić

FUNTAK, Kuzman (Mohač, 24. VII. 1802. – ?, nakon 1870.), franjevac, pisac. U Provinciju sv. Ivana Kapistranskoga stupio je 1821., bogoslovno školovanje završio je u Vukovaru 1826.-28., a za svećenika je zaređen 1827. Najprije djeluje među hrvatskim vjernicima u južnoj Ugarskoj: 1830. »ilirski« je propovjednik u Baču, a poslije upravitelj župe u Banatskoj Subotici. Prije 1834. pristupa Bugarsko-vlaškoj franjevačkoj provinciji, u okviru koje je bio u župi Grozesti (Grozafalva) u Bukovini, a zatim u istočnoj Sedmogradskoj (Transilvanija, Erdelj) u samostanu u Rimniku (*rum.* Rîmnicu Sărat). God. 1866. vratio se u Provinciju sv. Ivana Kapistranskoga i djeluje u Sedmogradskoj, gdje je od 1870. bio gvardijan i župnik u Alvincu (*rum.* Vintu de Jos) u Čanadskoj biskupiji. Za potrebe hrvatskih vjernika u Sedmo-

gradskoj sastavio je molitvenik s pjesmaricom na ikavskoj štokavštini.

Djelo: *Kljucs nebeski tojest bogoljbne molitve i pisme koje se u razlicsiti prigoda duhovnog i cerkvenog obsluxivanja priko godine moliti i pivati mogu,* Arad, 1834.

Lit.: M. Evetović, *Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata* (rukopis); *Hrvatski biografski leksikon*, 4, Zagreb, 1998.

F. E. Hoško

FUNTAŠICA (**funtača**, *madž.* fontos alma, rétes alma, stara francuska sorta jabuke, opisana još 1535. Rasprostranjena je u svim dijelovima zapadne Europe, a bila je zastupljena i u Ugarskoj. Na sjeveru Bačke uzgajala se u mnogim voćnjacima te oko salaša, nerijetko i radi toga da baca hlad. Sadila se i u dvorištima kuća u gradu, pogotovo u kućama salašara.

Stablo joj je bujno, a rano i redovito rodi. Izdržljiva je na mraz, otporna na bolesti i štetnike. Kruna joj je prozračna, visoka i okrugla s povijenim granama, list velik, a cvijet krupan i bijelo-ružičast. Cvjeta rano, slab je oprašivač. Dobri su joj oprašivači astran crveni i beličnik. Plod je vrlo krupan – od 300 do 600 g., a može biti i teži. Peteljka je kratka, debela, u uskoj udubini. Čašična je udubina široka i rebrasta. Pokožica joj je staklasta, s voštanom prevlakom, blijedo žuta, s rumenilom u vidu pramenova, a na strani koja je bila izložena suncu boja je intenzivnija. Meso joj je bijelo, katkad sa žutom nijansom, sočno, slatko-kiseloga okusa i ugodne arome. Sazrijeva postupno, od početka do kraja kolovoza.

U kućanstvima se rabila za kolače, pite i pogače, a pekli su se i cijeli plodovi posuti šećerom. Pravila se i poslastica »jabuke u šlafroku«: kriške funtašice izmiješane s tijestom za palačinke, ispečene i posute šećerom i cimetom. U Bunjevaca se taj specijalitet zvao »jabuke u ponđoli«. Na salašima se sušena ostavljala i za zimu. Rezala se na tanje kriške, a sušila se u plitkim košarama ili na rešetu izlaganjem na suncu. Osušene su se komadi nizali na konac ili odlagali u platnenim vrećama. Plod funtašice dobra je sirovina za sokove i marmeladu. Sačuvani su podaci da je s ovih područja kao svježa distribuirana po cijeloj Austro-Ugarskoj.

Danas je funtašica rijetko zastupljena sorta jabuke – pojedini pasionirani voćari uzgajaju još stablo ili dva. Potkraj 1950-ih i početkom 1960-ih iz proizvodnje su je istisnule nove sorte.

Lit.: M. Milovankić, *Pomologija : jabučasto voće* (skripta), Novi Sad, 1963; P. Tomacsányi, *Gyümölcsfajtáink*, Budapest, 1979.

K. Dulić

FURKAČ (*madž.* fúr: bušiti), vrsta malja za nabijanje zemlje pri izgradnji zidova kuća. Gradeći kuće od nabijene zemlje, Bunjevci su najprije na mjestu budućih zidova usporedno postavljali parove debelih dasaka, unutar kojih se nabijala zemlja. Činilo se to drvenim maljevima, koji su zbog čvrstoće u pravilu izrađivani od bagremova drveta. Osnovni tip malja imao je kvadratnu osnovu zaobljenih rubova, zbog čega zemlja uz same daske nije mogla biti dobro nabijena. U tu je svrhu zato rabljen poseban malj – furkač, koji je zbog svojega oblika mogao nabijati i zemlju uz daske. Gornji mu je dio bio kvadratnoga oblika i u njemu se nalazila i rupa za držak (»sapište«). Kvadrat se prema dolje konusno sužavao i završavao je osnovicom pravokutnoga oblika oštrih rubova. Takav oblik omogućavao je dobar pristup i dijelovima naboja uz daske.

P. Skenderović

TISKANJE OVOG SVESKA POMOGLI SU:

Pokrajinsko tajništvo za znanost i tehnološki razvoj
Pokrajinsko tajništvo za propise, upravu i nacionalne manjine
Vlada Republike Hrvatske
Javno komunalno poduzeće «Suboticaplin»

TISAK
Printex
Subotica

NAKLADA
1000

L E K S I K O N

PODUNAVSKIH HRVATA – BUNJEVACA I ŠOKACA

8

G

HRVATSKO AKADEMSKO DRUŠTVO

Subotica, 2008.

UREDNIŠTVO
Slaven Bačić, Stevan Mačković,
Petar Vuković, Tomislav Žigmanov

GLAVNI UREDNIK
Slaven Bačić

IZVRŠNI UREDNIK
Tomislav Žigmanov

LEKTURA
Petar Vuković

KOREKTURA
Mirko Kopunović, Márta Mačković-Papp

GRAFIČKA PRIPREMA
Marija Prćić (prijelom)
Darko Ružinski (ilustracije)

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Biblioteka Matice srpske, Novi Sad

929(=163.42) (497.113) (031)
930.85(=163.42) (497.113) (031)

LEKSIKON podunavskih Hrvata – Bunjevaca i Šokaca. 8, G / [glavni urednik Slaven Bačić]. – Subotica : Hrvatsko akademsko društvo, 2008 (Subotica : Printex). – IV, 78 str. : ilustr. ; 24 cm

Tekst štampan dvostubačno. – Tiraž 1.000.

ISBN 978-86-85103-12-4
ISBN 978-86-85103-03-2 (za izdavačku celinu)

a) Bunjevci – Leksikoni b) Šokci – Leksikoni

COBISS.SR-ID 233361671

ISBN 978-86-85103-12-4

SURADNICI NA OSMOM SVESKU

Bačić, dr. sc. Slaven, odvjetnik, Subotica
Bara, Mario, prof. povijesti i sociologije, asistent, Institut za migracije i narodnosti, Zagreb
Bažant, Eva, knjižničarka u mirovini, Subotica
Beretić, mons. Stjepan, župnik Katedralne župe sv. Terezije Avilske, Subotica
Biro, Nada, ing. prometa, Vukovar
Bubreg, Angela Đurđica, prof. hrvatskog jezika i književnosti, Ministarstvo vanjskih poslova i europskih integracija Republike Hrvatske, Zagreb
Bučan, mr. sc. Radojka, prof. kroatologije i sociologije, Kulturni centar Solin
Bušić, mr. sc. Krešimir, prof. sociologije i kroatologije, Institut društvenih znanosti *Ivo Pilar*, Zagreb
Cvijin, Lazar, el. ing., Bikovo
Čeliković, Katarina, prof. komparativne književnosti, knjižničarka-bibliografkinja, Gradska knjižnica, Subotica
Čota, Antonija, zamjenica Pokrajinskoga tajnika za propise, upravu i nacionalne manjine, Lemeš
Čota, Zoran, dipl. iur., Sombor
Dumendžić, Josip, Bođani
Duranci, Bela, prof. povijesti umjetnosti u mirovini, Subotica
Đanić, mr. sc. Matija, prof. geografije u mirovini, Sombor
Firanj, Alojzije, Sombor
Grlica, Mirko, prof. povijesti, viši kustos Gradskoga muzeja, Subotica
Gutman, Ivan, red. prof. Prirodoslovno-matematičkoga fakulteta u Kragujevcu
Heinrich, Hilda, nastavnica srpsko-hrvatskoga jezika u mirovini, Subotica
Heka, dr. sc. Ladislav, znanstveni suradnik Instituta za komparativno pravo Pravnoga fakulteta u Segedinu
Hoško, dr. sc. Franjo Emanuel, izv. prof. Katoličkoga bogoslovnoga fakulteta u Zagrebu, Teologija u Rijeci
Hovány, dr. sc. Lajos, asistent Građevinskoga fakulteta u Subotici
Ivanović, dr. sc. Josip, docent Učiteljskoga fakulteta u Subotici
Jakovčević, dr. sc. Klara, red. prof. Ekonomskoga fakulteta u Subotici
Jaramazović, Biserka, studentica etnologije i engleskoga jezika, Filozofski fakultet, Zagreb

Jaramazović, Stipan, Subotica
Kopilović, dr. sc. Andrija, prof. Teološko-katehetskoga instituta
Subotičke biskupije, Subotica
Kopunović, Mirko, Subotica
Kovačević, Marijan, OFM, Subotica
Libman, dr. Emil, liječnik u mirovini, Subotica
Mačković, Stevan, prof. povijesti, ravnatelj Historijskoga arhiva, Subotica
Mandić, Živko, prof. hrvatskog, ruskog i bugarskog jezika u mirovini, Budimpešta
Mikrut, Željko, dipl. oec., Zagreb
Miloš, mr. sc. Mato, OCD, župnik Župe Uznesenja Blažene Djevice Marije od
Čudesa u Oštarijama, Oštarije kraj Ogulina
Miz, dr. sc. Roman, prof. Teološko-katehetskoga instituta Subotičke biskupije,
Novi Sad
Ostrogonac, Mirko, dipl. agr., Žednik
Pekanović, Josip Zvonko, dipl. oec. u mirovini, Sombor
Pelajić, Zvonimir, nastavnik glazbene kulture u mirovini, Plavna
Rudinski, mr. sc. Ante, arhitekt, Zavod za urbanizam, Subotica
Runje, Dujo, dipl. pedagog i dipl. iur., Subotica
Skenderović, Nela, glazbena pedagoginja, Subotica
Skenderović, Petar, Subotica
Skenderović, dr. sc. Robert, znanstveni suradnik, Podružnica za povijest Slavonije,
Srijema i Baranje Hrvatskoga instituta za povijest, Slavonski Brod
Stantić, dr. th. Marinko, župnik Župe sv. Križa, Sombor
Suknović, Kata, dipl. ing. za tekstilno inženjerstvo tekstilno-strojarske struke,
Subotica
Suknović, Ladislav, dipl. iur., Subotica
Szabó, mr. sc. Zsombor, asistent Građevinskoga fakulteta u Subotici
Šeremešić, Marija, učiteljica u mirovini, Sombor
Škrabalo, mr. sc. Ivo, izv. prof. Akademije dramskih umjetnosti u Zagrebu
u mirovini
Tumbas, Nevenka, el. ing., Subotica
Vujković Lamić, Ljudevit, službenik u mirovini, Subotica
Vuković, dr. sc. Petar, docent Filozofskoga fakulteta u Zagrebu
Vuković-Dulić, Ljubica, prof. povijesti i povijesti umjetnosti,
Gradski muzej, Subotica
Vuković, Tomislav, novinar, *Glas Koncila*, Zagreb
Zelić, Naco, dipl. iur. u mirovini, Zagreb
Žigmanov, Tomislav, prof. filozofije, Subotica

G

GABRIĆ, naselje u bikovačkom ataru, 16 km jugoistočno od Subotice, na pruzi za Sentu. Od Bikova je udaljeno 4 km. Naziv je dobilo prema istoimenoj željezničkoj postaji, koja je postojala znatno prije samoga naselja, a ona prema porodici Gabrić, čiji su članovi nastanjivali desetak okolnih salaša. Naselje je osnovano nakon Drugoga svjetskog rata. Bilo je namijenjeno radnicima Agrokombinata »Subotica«, koji je nastao na nacionaliziranom zemljištu i imanju planskim podizanjem farma i drugih objekata. Usporedo s tim počela je izgradnja pedesetak stanova za zaposlenike, koji su projektirani kao dvojne kuće, pa broj stanovnika nikad nije prelazio 200.

Prema nacionalnoj strukturi stanovništvo je mješovito: najviše je Mađara, zatim Srba i Hrvata. I Srbi i Hrvati najvećim su se dijelom doselili nakon Drugoga svjetskog rata iz Bosne i Hercegovine, dok je autohtonih bunjevačkih Hrvata malo. Oni koji su nekad živjeli na salašima na užem i širem teritoriju Gabrića uglavnom su se odselili u Bikovo ili Suboticu, najčešće zbog pritisaka Agrokombinata, koji je težio okrupnjivanju svojeg zemljišta.

Naselje doživljava procvat početkom 1960-ih, kad je otvorena četverogodišnja škola, liječnička i zubna ambulanta, osnovan Nogometni klub *Poljoprivrednik*, a kratko vrijeme radilo je i kino. Sredinom toga desetljeća izgrađen je i centralni vodovod, na koji je bio priključen svaki stan. Osamdesetih godina, u vrijeme najvećega procvata, počinje iseljavanje stanovništva u Suboticu i Bikovo, pa škola prestaje raditi, a nekoliko godina poslije i ambulanta, dok se nogometni klub preselio u Bikovo. Početkom 1990-ih zbog gospodarske krize počinje dramatično propadanje Agrokombinata i nastupaju teška vremena za stanovnike Gabrića, koji su i dalje u velikoj većini njegovi uposlenici.

L. Cvijin

Gabrić

GABRIĆ, Antun (Tavankut, 11. V. 1910. – Subotica, 29. VIII. 1992.), veleposjednik, žrtva komunizma. Sin Laze i Mande, rođ. Vukov. Imao je brata Lazu i tri sestre – Lizu, Roziku i Ciliku, a obitelj mu se bavila zemljoradnjom. Osnovnu školu završio je u Tavankutu. God. 1927. prodao je svoje imanje na Kaponji pokraj Tavankuta te otišao u Hrvatsku, gdje je otac kupio veliko imanje od grofa Erdeljija u Čeretincima pokraj Vinkovaca. Na imanju su živjeli svi članovi šire obitelji. Oženio se 1938. Klarom Balažević iz Tavankuta, s kojom je imao troje djece. Pristupio je domobranskoj vojsci 1942. i bio sudionik rata u okolici Petrove gore. God. 1945. njega te njegova brata i oca prokazali su stanovnici susjednoga sela Markušice. Sva su trojica zatvorena, a imanje im je oduzeto. Zbog navodnoga sudjelovanja u prokazivanju partizana osuđen je na smrt strijeljanjem, ali je kazna preinačena na 15 godina zatvora s prisilnim radom i 5 godina gubitka političkih i građanskih prava. Zatvorsku kaznu s ocem služio je u Padinskoj skeli, Orlovnjaku, Slavonskom Brodu, Sisku te u kaznionici u Lepoglavi, gdje je doživio najteže trenutke svojega života (maltretiranja, mučenja, vezivanje u okove, samica i sl.). U istoj kaznioni u to je vrijeme bio i kardinal Stepinac. Poput mnogih drugih robijaša, pomilovan je 7. I. 1951. Kako više nije imao imovine, vratio se u Skenderovo pokraj Tavankuta, kamo su mu se supruga i djeca već prije doselili. Ostatak života živio je skromno i povučeno. Pokopan je na Bajskom groblju u Subotici.

Izvor: Kazivanje Krešimira Vladimira Gabrića i Branke Gabrić iz Subotice te Mande Stantić, rođ. Gabrić, s Palića.

N. Tumbas

A. Gabrić, *Čudan jendek i druge bunjevačke pripovitke*, Subotica, 1999.

GABRIĆ, Antun (Hrvatski Majur, 19. XI. 1922. – Subotica, 5. II. 2008.), svećenik, publicist. Rođen u brojnoj obitelji Albe i Kriste, rođ. Ivković Ivandekić. Odrastao na Hrvatskom Majuru, gdje je i pohađao pučku školu. Gimnaziju je završio u Subotici. Studij teologije počeo je u Đakovu, nastavio u Kalači, a završio u Zagrebu 1949. Za svećenika je zaređen u Zagrebu 29. VI. 1948. Bio je kapelan u Somboru, Sonti i u subotičkoj župi sv. Roka. Upravitelj župe u Baču bio je 1956.-59., a 1959.-61. upravljao je đurđinskom župom. Od 1961. do odlaska u mirovinu 1998. bio je upravitelj župe i župnik u Tavankutu.

Počeo je pisati još kao bogoslov, a nastavio kao mlad svećenik. Pisao je vijesti iz crkvenoga života, zapisivao narodne priče i anegdote te reportaže iz Tavankuta, Bačkoga Monoštora, Santova i Čavolja. Objavljivao je u mjesnom crkvenom tisku (*Subotička Danica*, *Bačko klasje*, *Zvonik*). God. 1999. objavio je knjigu *Čudan jendek i druge bunjevačke pripovitke*, koja sadržava desetak bunjevačkih narodnih pripovijedaka i anegdota, jednako toliko kratkih šaljivih priča koje je napisao sam te nekoliko popularnih napisa o povijesti Tavankuta i Hrvatskoga Majura. Iste godine objavljeno je i drugo, dopunjeno izdanje.

Djela: Bunjevački narodni običaji, u: *Zbornik predavanja znanstvenog skupa u Subotici 12-14. VIII 1986.*, Subotica, 1987; *Čudan jendek i druge bunjevačke pripovitke*, Subotica, 1999 (Subotica, 1999)[2].

Lit.: *Zvonik*, 9/1998, 3/2000, 8/2007, Subotica; T. Žigmanov, *Bibliografija Hrvata u Vojvodini (1990.-2002.) : prinosi*, Pula, 2005.

S. Beretić

GABRIĆ, Antuš (Bikovo, 3. IX. 1929. – Subotica, 19. II. 2006.), harmonikaš, skladatelj. Sin Fele i Đule, rođ. Skenderović. Na Bikovu je završio osnovnu školu, a trogodišnju gimnaziju u Subotici. Ljubav prema

harmonici naslijedio je od svoje majke, koja je također svirala harmoniku, kao i njegov stariji brat Andrija. Prvi nastup imao je sa 6 godina. Osim harmonike svirao je i klavir, koji je učio kod Melanije Rajković u subotičkoj Muzičkoj školi, te se bavio komponiranjem. God. 1954. odlazi u Beograd i ondje usavršava harmoniku i komponiranje u privatnoj glazbenoj školi.

Antuš Gabrić

Na harmonici je svirao ne samo narodne pjesme nego i operne arije, klasičnu glazbu, francuske šansone, ruske romance i starogradske pjesme. Surađivao je s mnogim poznatim pjevačima iz Subotice, Osijeka, Zagreba, Sarajeva i Beograda (Vera Ivković, Anđelka Govedarović, Lepa Lukić, Staniša Stošić, Safet Isović, Nada Mamula, Zaim Imamović i dr.). Skladao je narodne i starogradske pjesme te kola. Sudjelovao je na mnogim festivalima (Beogradski sabor, Titogradsko proljeće, Ilidža, Festival bunjevački pisama i dr.), na kojima je nekoliko puta osvajao prva mjesta. Mnoge njegove pjesme i danas se emitiraju na televizijskim i radijskim postajama (*Volio sam divojku iz Bačke*; *Ne žalite žice, tamburaši*; *Beograde, grade na Dunavu*; *Jutarnje kolo* i dr.). Često je surađivao s Nestorom Gabrićem. Od 1960-ih do 1980-ih godina snimio je više od 100 gramofonskih ploča s glazbom koju je skladao za diskografske kuće *Jugoton*, *Discos*, *PGP RTB* i dr., ali i znatno više kao svirač harmonike s pjevačima. God. 1992. vratio se iz Beograda u Suboticu, gdje je i dalje neumorno skladao i poučavao nove naraštaje. Pokopan je na subotičkome Bajskom groblju.

Lit.: *Zvonik*, 3/2000, 7/2001, Subotica; *Glas javnosti*, 17. VIII. 2005, Beograd.

N. Tumbas

GABRIĆ, Bela (Verušić, 10. III. 1921. – Subotica, 4. VIII. 2001.), profesor, kulturni djelatnik, pisac, urednik, skupljač narodnih pjesama. Sin Laze i Marije, rođ. Tikvicki. U pučku je školu krenuo u salašarskoj školi na Klisi nedaleko od Subotice, a završio ju je u gradu. Nakon pet gimnazijskih razreda kod isusovaca u Travniku maturirao je u franjevačkoj klasičnoj gimnaziji u Varaždinu 1942. Na Filozofskom fakultetu u Zagrebu diplomirao je južnoslavenske književnosti, ruski jezik i povijest 1950. Službovao je kao srednjoškolski profesor u Subotici 1950.-70., nakon čega je bio bibliograf u subotičkoj Gradskoj knjižnici. Od lipnja 1972. do prosinca 1973. utamničen je u Srijemskoj Mitrovici jer je osuđen zbog »izazivanja nacionalne, rasne i vjerske netrpeljivosti, mržnje i razdora«, zapravo zbog organiziranja simpozija o dr. Josipu Andriću 1969. u Ristovači kraj Bača. Nakon povratka u Suboticu pet je godina bez posla, a od 1978. do umirovljenja 1984. radi kao knjižničar u subotičkom Gradskom muzeju. Svoj rad nastavlja kao profesor u Biskupskoj klasičnoj gimnaziji *Paulinum* u Subotici te kao predavač književnosti na Teološko-katehetskom institutu Subotičke biskupije.

Nakon Drugoga svjetskoga rata napisao je više priručnih skripta iz književnosti i povijesti za školske potrebe. Sudjelovao je na mnogim znanstvenim skupovima i predavanjima, uredio je i popratio komentarima knjige Ante Sekulića, Ivana Kujundžića, Pavla Bačića, Jakova Kopilovića, Ivana Prćića – Učitelja, Ive Prćića st., Ante Jakšića, Marije Grunčić-Nenin, Nedeljke Šarčević, Marka Peića i dr. Skupljao je narodne pjesme, pisao o narodnim običajima, o književnosti vojvođanskih Hrvata, u povodu različitih obljetnica objavljivao je životopise značajnih osoba iz bunjevačke i šokačke kulture, a neumorno je bilježio i događaje u životu hrvatskoga puka u Bačkoj. Radove je objavljivao u zavičajnim listovima i periodici (*Bačko klasje*, *Subotička Danica*, *Zvonik*, *Klasje naših ravni*, *Glas ravnice* i dr.) te u periodici u Hrvatskoj (*Marulić* 4/1970,

5/1981, 4/1994, 5/1994, 1/1996; *Crkva u svijetu* 2/1990; *Sveta Cecilija* 4/1986 i dr.). U rukopisu mu je ostala antologija hrvatskih pisaca u Bačkoj, odnosno Podunavlju. Svojim istraživanjima, zapisima i čuvanjem rukopisne i druge zaostavštine nesebično je pomagao mnogim suvremenicima, od učenika do pisaca, bibliografa i povjesničara. Pisao je pod različitim pseudonimima: Al-Be, Vojmir, V-r, Mirko Bunjevčev i dr.

Bela Gabrić

Bio je član uredničkoga vijeća i urednik kalendara *Subotička Danica*, lektor i tehnički urednik *Glasnika sv. Franje*, glasila Franjevačkog Trećeg reda u Subotici, član uredništva katoličkoga lista *Bačko klasje*, katoličkoga mjesečnika *Zvonik* te glavni urednik časopisa za književnost, umjetnost i znanost *Klasje naših ravni* 1996.-99. Uredio je i *Zbornik predavanja Znanstvenog skupa u Subotici 12.-14. VIII 1986*. (Subotica, 1987.) te sve brojeve *Zbornika Ivana Antunovića* (Subotica, 1990.-94.). Svoju bogatu knjižnicu i mnogobrojne izvore (dokumentaciju međuratnih hrvatskih udruga i sl.) ostavio je Bunjevačko-šokačkoj knjižnici *Ivan Kujundžić*.

Cijeloga života bio je vrlo aktivan u društvenom i kulturnom životu. Dugogodišnji je član odbora žetvenih svečanosti Dužijanca i manifestacije *Dani kruha i riječi*, član organizacijskoga odbora velike proslave u povodu 300. obljetnice seobe veće skupine Bunjevaca u Suboticu i Bačku 17. VIII. 1986. u Subotici. Istaknuo se organiziranjem mnogobrojnih kulturnih priredaba i književnih večeri. Bio je aktivan član i osnivač više hrvatskih institucija i udruga, među kojima Katoličkoga instituta za kulturu, povijest i duhovnost *Ivan Antunović* (u kojem je bio dugogodišnji pročelnik Bunjevačko-šokačke knjižnice *Ivan Kujundžić*), Demokratskoga saveza Hrvata u Vojvodini, Hrvatskoga kulturno-umjetničkog društva *Bunjevačko kolo*, Hrvatskoga akademskoga društva i dr., a bio je i član Vijeća za tisak Subotičke biskupije.

Za velike zasluge na području duhovne kulture papa Ivan Pavao II. odlikovao ga je priznanjem *Pro Ecclesia et Pontifice* 1990., što je najviše odličje koje Crkva dodjeljuje vjernicima laicima. Skupština Općine Subotice proglasila ga je 2000. počasnim građaninom Grada Subotice, a njegovo ime nosi Hrvatsko društvo za pomoć učenicima. Svoju kuću darovao je Katoličkoj crkvi, a na IV. danima Balinta Vujkova 2005. ondje je otvorena Spomen-kuća Bele Gabrića. U njoj su danas smješteni Hrvatska čitaonica i Hrvatsko društvo za pomoć učenicima *Bela Gabrić*, a ulica u kojoj se nalazi nosi njegovo ime.

Djela: *Prelo*, *Narodni običaji bačkih Hrvata*, 1 (s L. I. Krmpotićem), Subotica, 1992; *Materice, Narodni običaji bačkih Hrvata*, 2, (s L. I. Krmpotićem), Subotica, 1992; *Polivači*, *Narodni običaji bačkih Hrvata*, 3 (s L. I. Krmpotićem), Subotica, 1992; *Preljske pisme*, Subotica, 1993; *Bibliografija kalendara Subotička Danica 1971.-1972. i 1984.-1993.* (s I. Prćićem ml.), Subotica, 1994; *Bunjevačke kraljičke pisme* (s A. Pokornikom), Subotica, 1996.

Lit.: *Dr Josip Andrić 1894-1967 :zbornik*, Zagreb, 1971; *Bačko klasje*, br. 57, Subotica, 1990; L. I. Krmpotić, Govor prigodom dodjele papinog priznanja »Pro Eclesia et Pontifice« Beli Gabriću, *Subotička Danica : kalendar za 1992. god.*, Subotica, 1992; A. Sekulić, *Književnost podunavskih Hrvata u XX. stoljeću*, Zagreb, 1996; *Hrvatski biografski leksikon*, 4, Zagreb, 1998; *Zvonik*, 6/2000, Subotica; K. Čeliković, Prof. Bela Gabrić, *Subotička Danica : kalendar za 2002.*, Subotica 2001; M. Miković, Blagi smiješak i lijepe riječi, *Klasje naših ravni*, 1-2/2002, Subotica; Đ. Lončar, Pseudonimi i inicijali autora koji su pisali o bunjevačkim i šokačkim Hrvatima, *Klasje naših ravni*, 11-12/2006, Subotica.

K. Čeliković

GABRIĆ, Emil (Subotica, 22. III. 1975.), violinist. Sin Ernesta i Zlate, rođ. Ličina. Osnovnu školu završio je u Subotici. Njegovu glazbenu darovitost otkrio je vrlo rano voditelj limene glazbe u subotičkoj Muzičkoj školi Stevan Toplak te je s 4,5 godine upisao nižu muzičku školu. Srednju muzičku školu završio je također ranije u klasi profesora Ive Vlašića u Subotici. S petnaest godina upisao je Muzičku akademiju u Novom Sadu, a nakon završetka prve godine prelazi na zagrebačku Muzičku akademiju, na Odsjek za gudačke instrumente, na kojem je apsolvirao violinu. S nekoliko glazbenika 1993. osnovao je grupu *Paganini band*. Skupina njeguje etno-pop glazbu, surađivala je s Arsenom Dedićem, Gibonnijem, Ibricom Jusićem i drugima, a objavila je i dva albuma: *Ja sam život* (1998.) i *Paganini kad zasvira* (2002.).

Lit.: *Hrvatska riječ*, br. 154, Subotica, 2006; http://paganini.hr/

M. Kopunović

GABRIĆ, Emina (Hamilton, Kanada, 3. XII. 1975.), gimnastičarka, dizačica utega. Kći Blaška i Marije, rođ. Karlović. Osnovnu školu završila je na Paliću, a srednju grafičkoga smjera u Subotici. Gimnastikom se počela baviti 1980. u Gimnastičkom društvu *Partizan*, u kojem je ostala do kraja karijere 1991. Bila je prvakinja Vojvodine u kategoriji pionirki 1984. i seniorki 1991., drugo mjesto osvojila je 1990., a treće 1989. Na saveznim natjecanjima dvaput je osvojila treće mjesto: 1987. i 1991. U povijesti ženske gimnastike u Subotici prva je uspjela izvesti dvostruki salto na parteru bez odskočne daske. God. 1991. u Klubu dizača utega *Spartak* počinje trenirati dizanje utega. U juniorskoj konkurenciji bila je prvakinja Vojvodine 1992. u kategoriji do 52 kg, Srbije 1992. u kategoriji do 48 kg i SR Jugoslavije 1992. i 1993. kategoriji do 52 kg. God. 1993. prestaje se baviti sportom. Živi na Paliću.

Izvori: Osobna arhiva Emine Gabrić; Arhiva Kluba dizača utega *Spartak*.

P. Skenderović

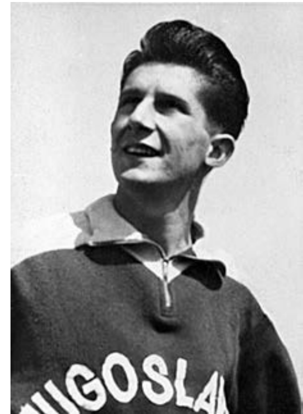
GABRIĆ, Josip (Subotica, 16. III. 1814. – Subotica, 23. V. 1874.), zemljoposjednik, virilist. Sin Marijana i Kolete, rođ. Kujundžić. Kad se početkom 1870-ih polovina lokalnoga zastupničkoga tijela počela popunjavati virilistima (imenovanim neizabranim zastupnicima, koji su to postajali na temelju funkcije, poreznoga cenzusa i sl.), postao je gradski općinar na osnovi plaćenoga neposrednoga poreza. Nakon njegove smrti subotički je tisak zabilježio: »ovo je prva posmrtnica štampana na bunjevačkom«.

Izvor: Historijski arhiv Subotica, F:451.7; F:451.75.

Lit.: *Subatički glasnik*, Subotica, 30. V. 1874.

M. Grlica

GABRIĆ, Josip – Josa (Subotica, 7. VII. 1930.), stolnotenisač, odvjetnik, društveni i politički djelatnik. Sin Lazara i Roze, rođ. Lacković. U rodnome mjestu završio je osnovnu školu (u gradskoj četvrti Ker) te gimnaziju. Diplomirao je na Pravnom fakultetu u Beogradu 1964.

Josip Gabrić

Isprva radi kao pravni referent u subotičkoj tvornici *Pionir*, zatim je 1966. izabran za suca Općinskoga suda u Subotici, a 1967.-74. tajnik je Skupštine Općine Subotica. Nakon što nije reizabran na tu funkciju, 1975. otvara odvjetnički ured, odakle odlazi u mirovinu 1986. Član je Demokratskoga saveza Hrvata u Vojvodini od njegova osnutka 1990., te dugogodišnji dopredsjednik stranke najviše angažiran na planu zaštite i ostvarivanja manjinskih prava vojvođanskih Hrvata.

Stolni tenis počeo je igrati 1945. u Omladinskom domu u Keru, a nakon što je

uočen njegov talent na kvartovskom natjecanju, počeo je igrati u Sportskom društvu *Spartak*. Već 1947. postao je omladinski prvak Jugoslavije u disciplini juniorskih parova s Ivicom Bajićem, a 1948. osvaja i prvo mjesto u pojedinačnoj konkurenciji. Do kraja karijere u različitim disciplinama (ekipno, pojedinačno, u parovima) osvojio je ukupno 13 naslova prvaka Jugoslavije, 12 naslova prvaka Srbije te veći broj drugih i trećih mjesta. U eri Vilima Harangozoa vrlo je uspješno branio boje *Spartaka*, a s prelaskom u beogradski *Partizan* 1951., za koji je nastupao do 1955., znatno je pridonio razvoju beogradskoga stolnoga tenisa. Na Međunarodnom prvenstvu Jugoslavije u Novom Sadu 1955. osvojio je drugo mjesto, a iste godine na ekipnom prvenstvu Jugoslavije najuspješniji je pojedinac – nije izgubio nijednu partiju. Nastupao je 21 put za reprezentaciju Jugoslavije u razdoblju 1951.-56., a sudjelovao je s njom i na 4 svjetska prvenstva (Beč 1951., Bukurešt 1953., Wembley 1954., Utrecht 1955.). Najveći uspjeh s državnom vrstom postigao je na svjetskom prvenstvu 1951., kad je u susretu s reprezentacijom Engleske, pri rezultatu 4:4, u odlučujućem susretu pobijedio Briana Kennedyja s 2:0 i tako donio Jugoslaviji pobjedu i brončanu medalju. God 1956. osvojio je prvo mjesto na Međunarodnom prvenstvu Belgije u Bruxellesu i Međunarodnom prvenstvu Rumunjske u Bukureštu u igri parova s Josipom Vogrincom. Bio je žustar, klasičan forhend-napadač. Nailazak sve većega broja igrača sa spužvastim reketima te studij prava utjecali su na njegov raniji prestanak aktivne igračke karijere 1956. Poslije je radio i kao trener u Stolnoteniskom klubu *Spartak* 1959.-67.

Potkraj 1960-ih i početkom 1970-ih bio je najprije predsjednik subotičkoga Saveza općine za fizičku kulturu (SOFK), a poslije i predsjednik subotičkoga Fonda za fizičku kulturu, u kojem se posebno angažirao na izgradnji sportskih objekata, pa je za njegova mandata izgrađena Hala sportova te gradsko klizalište. Za svoj rad dobio je više nagrada i priznanja: naslov Zaslužni sportaš Jugoslavije za osvojeno treće mjesto u svijetu 1979., Zlatnu značku Saveza za fizičku kulturu Jugoslavije 1976., Svibanjsku nagradu Narodne skupštine Socijalističke Republike Srbije (1964.), Orden rada sa srebrnim vijencem (1971.), Orden za vojne zasluge sa srebrnim mačevima (1972.), priznanje Sto sportaša stoljeća u Subotici (2000.), zvanje Počasni građanin Subotice 2005., Nacionalno sportsko priznanje za poseban doprinos razvoju i afirmaciji sporta Republike Srbije (2007.) i dr.

Lit.: *50 godina Stolnoteniskog saveza Jugoslavije*, Zagreb, 1978; *Subotički stoni tenis*, ur. M. Brustulov, Subotica, 1995; *Dodela zvanja počasni građanin Opštine Subotica i priznanja Pro urbe*, brošura, Subotica, 2005.

T. Žigmanov

GABRIĆ, Nestor (Subotica, 12. I. 1931. – Novi Sad, 9. X. 1994.), pjevač narodnih pjesama. Sin Ente i Kriste, rođ. Bačlija. Glazbenu karijeru počeo je u Subotici, a nastavio u Novom Sadu kao vokalni solist Radio Novoga Sada. Snimio je mnogobrojne pjesme za Radio Novi Sad s narodnim i s tamburaškim orkestrom. Najviše je izvodio novu narodnu glazbu komponiranu u duhu narodnih pjesama 1960-ih godina, a manje tradicionalnu. U fonoteci Radio Novoga Sada sačuvano je više njegovih interpretacija starih bunjevačkih pjesama te pjesama iz drugih krajeva Vojvodine. Jedan od njegovih posljednjih javnih nastupa bio je u subotičkoj Hali sportova 1991. na Velikom prelu. Ostao je zapamćen kao izvrstan interpretator.

Nestor Gabrić

S. Jaramazović

GABRIĆ, Stjepan – Pićora (Subotica, 28. VII. 1911. – Novi Sad, 21. III. 1978.), služ-

benik, nogometaš. Sin Nikole i Kate, rođ. Vojnić Purčar. Osnovnu školu i gimnaziju završio je u Subotici, gdje je 1929. upisao i Pravni fakultet. Zbog loših materijalnih prilika 1931. stupio je kao dnevničar u službu u Gradsku javnu bolnicu, pa je studij odslušao tek 1940., ali nikad nije diplomirao. Za vrijeme rata radio je kao službenik u Gradskoj bolnici. Potkraj 1945. obnašao je dužnost tajnika Komisije za ratnu odštetu, a nakon toga odlukom Narodnoga odbora raspoređen je na mjesto administrativnoga službenika Gradske bolnice, gdje je radio na različitim poslovima i vodio cjelokupnu bolničku administraciju do odlaska u mirovinu 1971. Od 1931. do početka Drugoga svjetskoga rata aktivno je igrao nogomet za NK *Bačka* iz Subotice. Poslije je rata neko vrijeme bio je aktivan u klupskoj upravi.

Izvori: Arhivski podaci Zdravstvenog centra Subotica.

Lit.: *Fudbalski klub »Bačka« 1901-2001*, ur. Ž. Inić, Subotica, 2001.

E. Libman

GABRIĆ, Stjepan (Subotica, 18. VIII. 1912. – Lepoglava, 10. VI. 1950.), svećenik. Sin Antuna i Elizabete, rođ. Jurić. Obitelj se radi školovanja djece sa salaša kod Bikova preselila u Suboticu, gdje je otac radio kao poštanski službenik. Osnovnu školu završio je u rodnom gradu, nakon čega odlazi u Đakovo u bogoslovno sjemenište. Studij teologije završio je u Zagrebu, a za svećenika je zaređen 18. VII. 1937. u Senju. Kao mladi kanonik djeluje na području Senjske biskupije, a za vrijeme Drugoga svjetskoga rata bio je župnik u mjestu Zablaću, kotar Bihać, koje je tada bilo u Senjskoj biskupiji. Ondje je dočekao je kraj rata. God. 1946. komunističke vlasti neuspješno ga pokušavaju nagovoriti da se odrekne svećeničkoga poziva, nakon čega ga zatvaraju i osuđuju pod lažnom optužbom da je surađivao s ustaškim režimom. Iako je već prije rata bolovao od tuberkuloze, prije suđenja 24 sata držan je do grla u vodi kako bi bio prisiljen na suradnju. Na montiranom političkom procesu osuđen je na 15 godina teške robije i na 5 godina gubitka svih građanskih prava. Poslan je na odsluženje kazne najprije u logor Staru Gradišku, a zatim u kaznionicu u Lepoglavi, gdje je tada tamnovao i zagrebački nadbiskup Alojzije Stepinac, kojemu je neko vrijeme prije rata bio kapelan. I u Lepoglavi su ga također pokušali vrbovati, ali kako nije želio napustiti svećeničku službu, zatvorske su ga vlasti dale usmrtiti, dok je u službenom zapisniku zabilježeno je kako je počinio samoubojstvo. Zatvorska uprava nije predala tijelo pokojnika rodbini da ga prenese u obiteljsku grobnicu u Subotici, nego je pokopan na nepoznatome mjestu u Lepoglavi.

Izvori: Osobna arhiva i kazivanje Nade Biro, rođ. Gabrić, iz Vukovara.

Lit.: S. Kožul, *Martirologij crkve zagrebačke*, Zagreb, 1998; J. Vraneković, *Dnevnik I*, prir. J. Batelja, Zagreb, 2006; S. Razum, Osuđeni vjerski službenici u Hrvatskoj u razdoblju od 1944. do 1951. godine. Doprinos hrvatskom žrtvoslovlju, *Tkalčić*, 11/2007, Zagreb.

K. Bušić i N. Biro

GABRIĆ-ĆUPRIJA, nekadašnji most u južnom dijelu Subotice, za koji se vezuje bunjevački svadbeni običaj prenošenja mladenke. Nalazila se stotinjak metara sjeverozapadno od sadašnjega spomenika *Prozivka* na nekadašnjem Petrovaradinskome putu, nekada glavnome prilaznom putu gradskomu središtu s juga, te je za grad imala iznimnu komunikacijsku važnost. Premošćivala je »vok«, prirodnu otoku svih voda sa sjevera i tadašnjega teritorija grada, koji je tekao sredinom udoline Mlaka i tadašnjega gradskoga područja i ulijevao se u Šandorsku baru, tj. Mali Palić, i spajao dvije obale s kerske i senćanske »grede«. Važnost mosta za grad u prometnom smislu uvijek je bila velika, jer je preko njega vodio put u Petrovaradin i Zemun, ali i u okolna naselja. Mnogobrojno poljoprivredno salaško stanovništvo s pustara južno i jugozapadno od grada (Verušić, Žednik, Pavlovac, Đurđin, Sebešić) od XVIII., a posebno od XIX. st. dolazilo je naime u Suboticu na »šandorsku trošarinu« i poslije prelazilo Gabrić-ćupriju te izlazilo na Petrovaradinski put (dio današnje Ulice braće Radića).

O samom toponimu Gabrić nema pouzdanih podataka, kao ni o autentičnom izgledu mosta. Osnovano se može pretpostaviti da je bio od drveta te da je često mije-

njao izgled. Prvi je put na gradskim kartama prikazan 1748., a 1881. izgrađen je »kameni most« od 60.000 cigala. Iako je zacjevljivanjem dotada otvorene kanalizacije u Prvomajskoj ulici tijekom 1960-ih »vok« zamijenjen kanalizacijom te zasut, a ostatak mosta tijekom 1980-ih srušen pri realiziranju urbanističkoga plana i formiranju nove ulice Nade Dimić (prije Hercegovačka ulica), od 1990-ih nekoliko puta pokretana inicijativa mjesnih zajednica Prozivka i Bajnat da se ćuprija obnovi, rezultirala je izgradnjom simbolične ćuprije 2008. na točnoj lokaciji gdje se nekada nalazila.

Prenošenje nevjeste preko Gabrić-ćuprije

No čak i kada jedno vrijeme mosta nije bilo, bunjevačka tradicija vezana za ćupriju na mjestu gdje se ona nekad nalazila i dalje je živjela. Naime, u subotičkih Bunjevaca raširen je običaj da nakon vjenčanja mladoženja, u pratnji svatova, prenese mladenku preko Gabrić-ćuprije. Postoji više tumačenja toga običaja. Prema pučkomu vjerovanju, prenošenje je bilo jamstvo da će brak biti čvrst i neraskidiv, a u njegovoj je pozadini priča o pastiru koji je »uskočkinju«, tj. nevjenčanu suprugu, »ukrao« od roditelja i prenio je na rukama preko Gabrić-potoka. Iako su roditelji djevojku pozivali natrag, ostala je s njim te se običaj održao kao simboličko jamstvo sloge mladenaca. Zapisana je i legenda da je ćupriju sagradio neki čobanin Gabrić kako bi sa svojim ovcama brže došao na Mlaku, a ljudima je naplaćivao prelazak. Moguće je i to da je običaj nastao u vrijeme života u porodičnim zadrugama, kad se mladenka nakon udaje u potpunosti posvećivala životu unutar zadruge. Udane su Bunjevke naime rijetko odlazile u grad, pa je običaj značio i oproštaj od gradskoga života.

Gabrić-ćupriju opjevali su Vojislav Sekelj i pučki pjesnik Stipan Bašić – Škaraba. Bašićeva je pjesma i uglazbljena te izvedena na VI. festivalu bunjevački’ pisama 2006. u Subotici.

Lit.: B. Peruničić*, Postanak i razvitak baština na području Subotice od 1686 godine*, Beograd, 1958; J. Klarski, Ekonomsko-socijalni koreni nekih običaja stanovništva severne Bačke, *Rukovet*, br. 7-8/1967, Subotica; A. Sekulić, *Bački Hrvati*, Zagreb, 1991; V. Sekelj, *Rič fali*, Rijeka, 1991 (1993[2]; Subotica, 2003[3]); V[ojislav]. S[ekelj]., Mostovi, *Žig,* br. 106, Subotica, 2000; G. Ulmer, Z. Pavić, *Kraljevski komesar Jozef Gludovac u Subotici (1788-1790) : analitički inventar*, Subotica, 2003; S. Kujundžić, *Naši mladenci*, Subotica, 2004; *Subotičke novine*, 5. III. 2004, 12. III. 2004, Subotica; *Subotičke*, 30. III. 2007, 2. XI. 2007, Subotica.

A. Rudinski i B. Jaramazović

GAĆE, donji dio muške odjeće u Bunjevaca i Šokaca. Šivane su ručno od domaćega, najčešće lanenoga platna – svaka nogavica je bila širine dvije »pole« platna (jedna »pola« iznosi 80 cm). Potkraj XIX. i početkom XX. st. domaće laneno platno zamijenilo je tvorničko pamučno platno. Između nogavica umetala se krpica zvana »tur«. Na gornjem dijelu u porub uvlačila se vrpca »ugaćnjak«, kojom su se gaće vezivale u struku. Sezale su do gležnjeva. Zimi su preko gaća Bunjevci odijevali »čakšire«. U njih su se svečane »uzimaće« gaće od bijeloga platna, da bi raskošnije izgledale, šivale i u šest pola, bogato su se nabirale u bore i čvrsto štirkale.

U Šokaca također čine dio tradicionalnoga ruha. Šivale su se od tkanoga platna – »ćenjara« ili »ćinjara«. Ukrašene su šljokama pri kraju nogavice i obrubljene čipkom. Gaće se nose uz košulju od istoga materijala te zajedno s »froslukom«, tj. prslukom, čine muško ruho. Mogu biti izrađene u više pola, no najčešće su šivane u dvije ili tri. Prije Drugoga svjetskog rata šivale su se lanene ili kudjeljne gaće u manje pola za svakodnevnu uporabu, a nosili su ih i odrasli i djeca. Rabile su se i kao donje rublje te su i sprijeda i straga imale otvor.

K. Suknović i M. Šeremešić

GAJDAŠKO KOLO, bunjevački pučki ples. Prema plesnoj strukturi arhaičan je i pripada u red najstarijih bunjevačkih plesova. Nekad se izvodio isključivo uz pratnju solističkoga instrumenta – gajda, dok se u novije doba izvodi i u pratnji tamburaša i harmonikaša. Pleše se u kolu klasičnoga tipa, a pripada u kola panonske plesne zone. Mješovitoga je karaktera, s jednakim brojem plesača i plesačica. Kolo se pri izvođenju giba u lijevu stranu. Plesači se drže za ruke nisko sprijeda za male prste, a plesačice su u vanjskom dijelu kruga s ruke na ramenima plesača. Plesni su obrasci četverodijelni, jer se riječ o standardnom plesnom obrascu bez iskvrcavanja. Pleše se mirno, bez naglih pokreta, s dubokim spuštanjem u koljenima. Čine to osobiti plesači, kojima je cilj isticanje vertikalnoga titraja.

Lit.: I. Ivančan, *Narodni plesni običaji u Hrvata*, Zagreb, 1996; L. Malagurski, *Pesme i igre u narodnim običajima bačkih Bunjevaca*, Subotica, 1997; A. Ivančan, Narodni plesni običaji Hrvata Bunjevaca, u: N. Zelić, *Protiv zaborava*, Zagreb, 2000; S. Tonković, *Dragulji bunjevačke riznice*, Novi Sad-Petrovaradin, 2001.

Lj. Vuković-Dulić

GAJDE (*tur*. gayda: istog značenja kao u hrvatskom < *arap.* qāʻidah: model; osnov; načelo; melodija), pučki glazbeni puhački instrument. Podrijetlom su iz Azije, ali su se vremenom proširile po cijelom svijetu, posebice u Škotskoj, Irskoj, Australiji, gdje su važan instrument u vojnim orkestrima. Nastale spojem mijeha i frule, tipičan su pastirski instrument, koji je poslije ušao i u građanske krugove. Sastoje se od mješine i nekoliko cijevi od drva, koje su utaknute u nju. Po jednoj se prebire melodija, a druge izvode ostinantne intervale i tonove koji služe kao nepromjenljivi fond. Uz prebiraljku imaju još i krupan trubanj, koji gajdaš pri sviranju oslanja o lijevo rame i iz kojega bez prekida bruji dubok otegnuti ton. Gajde daju troglasnu glazbu: povrh duboka tona, što izlazi iz trubnja, čuje se dvoglasna svirka s prebiraljke – na jednoj njezinoj cijevi samo je jedna rupica za prebiranje i njome se izvode samo dva tona u razmaku kvarte. Na drugoj cijevi prebiraljke raspoređeno je pet rupica za prebiranje, pa se na njoj izvodi napjev.

Na gajdama su se izvodila i kola: srjemica, seljančica, svatovac, bećarac i napjevi iz narodnih popijevaka: *Ajd' na livo*; *Oj, Savice, tiha vodo ladna*; *U livadi pod jasenom* i drugi. Epske pjesme među Hrvatima u Bačkoj, primjerice groktalice ili groktuše, često su pjevane uz pratnju gajda ili frule, a izvodili su ih u svatovima, na prelima, divanu, berbi i sličnim zgodama. Gajde su imale i svoju ulogu u prigodi ženidbenih običaja šokačkih i bunjevačkih Hrvata. Prije nego što su zaručnici išli »na pisanje« k svećeniku u župni ured, momkova bi rodbina išla k djevojčinim roditeljima na tzv. rakiju, već ujutro, uz pratnju gajdaša, a predvečer bi se skupljena rodbina vozila kolima kroz selo pjevajući u pratnji gajda. I gajdaša je danas sve manje; ima krajeva u kojima se još samo najstariji ljudi sjećaju posljednjih gajdaša, u pravilu vrlo vještih svirača, cijenjenih i pozivanih da svirkom i pjevanjem uveličaju razna veselja. Iako se u nekim mjestima još koriste, danas su gajde više dio kulturne baštine nego stvarnoga glazbenoga života.

Lit.: Narodna glazbala u Hrvata, u: *Danica : koledar za prostu godinu 1951*, Zagreb, 1950; J. Andreis, *Historija muzike*, 1, Zagreb, 1966; J. Andreis, *Vječni Orfej*, Zagreb, 1967; *Popularna enciklopedija*, Beograd, 1976; A. Gabrić, Blaško Rajić kao sakupljač bunjevačkih narodnih pjesama, u: *Subotička Danica : kalendar za 1984*, Subotica, 1983; M. Bosić, *Ženidbeni običaji Šokaca Hrvata u Bačkoj*, Novi Sad, 1992.

Z. Pelajić

GAL, Stipan (Đurđin, 2. I. 1952.), ekonomist, poljoprivrednik. Rodio se na salašu u okolici Đurđina kao peto od osmero djece u obitelji Pavla i Marte, rođ. Mesaroš. Prva četiri razreda osnovne škole pohađao je u Mišićevu, a druga četiri u Bajmoku, do kojega je svakodnevno pješačio. Na Tehničkoj školi u Subotici završio je strojarski smjer, nakon čega se upisao na Višu školu za cestovni promet u Zagrebu. Nastavu je pratio u Subotici, a diplomirao je 1976. Zaposlio se u tvornici elektromotora *Sever* 1975. Uz rad je studirao ne Ekonomskom fakultetu u Subotici, na kojem je diplomirao 1982., a na poslijediplomskom studiju 1994. obranio je magistarsku radnju *Marginalni troškovi u visokoserijskoj proizvod-*

nji. U *Severu* je počeo raditi na pripremi materijala u alatnici i napredovao je do funkcije direktora financija i pomoćnika generalnoga direktora za komercijalu i financije 1990-ih godina. Poslije se vratio na imanje u Tavankutu i Čikeriji, gdje se bavi uzgajanjem voća.

M. Kopunović

GALICIJA, nekadašnja austrijska krunska zemlja s administrativnim središtem u Lavovu. Od X. st. na njezinu se području sukobljavaju poljska i kijevska država, a u XII. st. ondje nastaje samostalna kneževina sa sjedištem u Galiču, prema kojemu je i dobila ime. U XIV. st. kneževina gubi samostalnost te ulazi u sastav poljsko-litavske unije. Nakon prve diobe Poljske 1772. veći dio Galicije dolazi pod austrijsku upravu, a nakon druge i treće diobe Austrija pripaja i preostale dijelove. Od Bečkoga kongresa 1815. austrijska je krunska zemlja; god. 1846. priključen joj je i Krakov, a tri godine poslije iz nje je izdvojena Bukovina. Nakon 1918. Poljska proglašava suverenitet nad cijelim područjem Galicije, no protiv toga ubrzo ustaju Ukrajinci u istočnom dijelu. Pobuna je trajala do kraja 1919., a šire međunarodno priznanje poljskoga suvereniteta došlo je tek 1923. U Drugom svjetskom ratu bila je pod njemačkom okupacijom, a nakon njega podijeljena je između Poljske i SSSR-a. Njezin istočni dio, uključujući i Lavov, danas pripada Ukrajini.

Galicija

U zajedničko pamćenje donjougarskih Hrvata Galicija je ušla u prvom redu zbog krvavih borba koje su se ondje tijekom Prvoga svjetskoga rata vodile između austro-ugarske i ruske vojske. Pretpostavlja se da je samo u bici od 26. VIII. do 17. IX. 1914., koja je završena pobjedom Rusa, poginulo oko 400.000 austro-ugarskih i oko 230.000 ruskih vojnika. Među palima i ranjenima bilo je i puno Hrvata iz ugarskoga Podunavlja, pa sjećanje na ta ratna stradanja do danas živi u usmenoj predaji, a ugrađeno je i u pojedine književne tekstove. Bunjevački se vojnici tako spominju u Krležinim novelama iz zbirke *Hrvatski bog Mars*, a povratak iz Galicije jedan je od najpotresnijih motiva u poetskoj zbirci *Rič fali* Vojislava Sekelja. Rukopisnu ostavštinu Matije Evetovića čine i njegove dnevničke bilješke iz Prvoga svjetskog rata, među kojima su i ratne uspomene iz Galicije.

Lit.: Žrtve svitskog rata, u: *Subotička Danica ili bunjevačko-šokački kalendar sa slikama za prostu godinu 1921.*, Subotica, 1920; M. Evetović, *Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata* (rukopis); *Hrvatska enciklopedija*, 4, Zagreb, 2002.

P. Vuković

GALIĆ, Đuka (Santovo, 24. IV. 1900. – Santovo, 21. IX. 1991.), narodni umjetnik, obrtnik. Sin Stipana i Age, rođ. Ćatić. Kako je rano ostao bez oca, nakon završetka pučke škole služi na biskupskom imanju u Sigetu (*madž.* Püspökpuszta) i na barunskom posjedu na Rastini. Tu je prvi put čuo kako sviraju na glasoviru i harmonici te ga je to potaknulo da, nakon ustrajne štednje, harmoniku i sam kupi. U međuvremenu je u Bezdanu izučio limarski zanat, a s vremenom je postao majstor na harmonici. Osnovao je orkestar, čiji su članovi bili i Andrija Čulić, Ljuboš i Živko Balatinac, Ivan Duben te Milovan Velin. S mjesnom kulturnom skupinom sudjelovao je na mnogim turnejama, festivalima, smotrama folklora, a bez njega se nije mogla zamisliti nijedna veselica, prelo, marindanski bal ili svatovi. Slovio je za najboljega svirača u široj okolici, o čemu svjedoči i bećarac: »Zlatne ruke u Galića Đuke: / kad zasvira, noge nemu mira«. Neko vrijeme učenike je poučavao sviranju harmonike. Zahvaljujući njemu spašene su od zaborava mnoge stare pučke pjesme i druge santovačke umotvorine. Dobitnik je više priznanja i nagrada te onodob-

noga visokoga odličja Za socijalističku kulturu 1970.

Lit.: S. Sabovljev, Čika Đuka Galić, u: *Hrvatski glasnik*, 24/1991, Budimpešta.

Ž. Mandić

GALOVIĆ, Ivan, o. Albert od Blažene Djevice Marije (Livir /*madž*. Lövő/ pokraj Šoprona, Madžarska, 17. I. 1888. – Sombor, 6. IV. 1935.), karmelićanin, skladatelj. Gradišćanski je Hrvat. Osnovnu školu pohađao je u Šopronu, a u trećem razredu klasične gimnazije 1903. primljen je u karmelićansko dječačko sjemenište u Đuru. God. 1904. obukao je karmelićansko odijelo i počeo novicijat, a 1907. polaže svečane zavjete. Filozofiju i teologiju studira u Budimpešti, a usto studira i orgulje i glasovir, poslije i violinu i violončelo. Za svećenika je zaređen 1910. u Ostrogonu. God. 1913. poslan je u Sombor za profesora teologije karmelićanskim bogoslovima. Od 1917. prior je samostana u Đuru, gdje počinje skladateljsku djelatnost. U Sombor se vraća 1924., a nakon smrti o. Ambrozija Bašića 1925. postaje prefekt maloga karmelićanskoga sjemeništa u Somboru. God. 1927. premješten je u budimpeštanski samostan, gdje vodi Marijinu Kongregaciju djevojaka i na madžarskom uređuje glasnik *Szent Terézke rozsakertje* (*Ružičnjak sv. Male Terezije*). God. 1929. vraća se u Sombor, orguljaš je i prefekt dječačkoga sjemeništa, a od 1933. postaje učiteljem novaka u Somboru. Ubrzo se razbolio, a 1935. i umire.

Napisao je brošuru na madžarskom u čast novoproglašene svetice Male Terezije. Njoj u čast skladao je i pjesme: *Vrhu gore Karmela* te *K Mariji mi miloj Majci Djevi*. *Rajska se vrata otvaraju sada* himan je posvećen sv. Tereziji Avilskoj i sv. Ivanu od Križa, koji se i danas rado pjeva. Njegovom je zaslugom karmelićanska crkva u Somboru dobila prekrasne orgulje. Zauzimao se i za prevođenje djela sv. Terezije Avilske i sv. Ivana od Križa na hrvatski, što je ostvario njegov učitelj hrvatskoga dr. Fran Binički iz Ličkog Osika 1933. Bio je vrstan govornik i propovjednik na hrvatskom, madžarskom i njemačkom jeziku. Uz klasični latinski, grčki i hebrejski, naučio je i španjolski kako bi bolje razumio djela sv. Terezije Avilske i sv. Ivana od Križa.

Ivan Galović

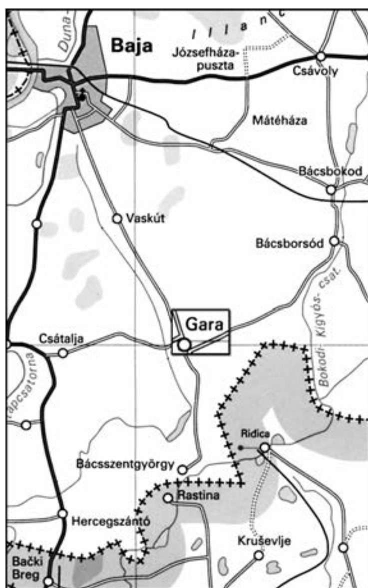
Lit.: M. Miloš, Sjećanje na o. Alberta Galovića, *Subotička Danica : kalendar za 1985. god.*, Subotica, 1985; *Hrvatski biografski leksikon*, 4, Zagreb, 1998; M. Miloš, Značajni likovi Karmela u Somboru, u: *Baština za budućnost : karmel u Somboru 1904.-2004.*, Zagreb-Sombor, 2003.

M. Miloš

GARA, naselje u Bačko-kiškunskoj županiji, oko 20 km jugoistočno od Baje, 2735 st. (2001.). Mišljenja o podrijetlu naziva sela nisu jedinstvena. Prema jednoj pretpostavci selo je dobilo ime po porodici Garai, kojoj je neko vrijeme pripadalo. Drugi tvrde da naziv sela potječe od slavenske riječi »gora«, budući da se prvotno naselje nalazilo na brijegu 4 km od sadašnjega sela u smjeru Đurića (*madž*. Bácsszentgyörgy), koje se nazivalo Gradina, no iako se 1940. pri iskopavanju kanala naišlo na ruševine, one nisu detaljnije istražene.

Gara je jedno od najstarijih naselja Bajskog kotara, bila je naseljena već u vrijeme Arpadovića. Prvi poznati pisani podaci o selu nalaze se u zapisima iz razdoblja vladavine kralja Andrije III. (1290.-1301.), koji je kmetovima Kelemenu i Mihályu za ratne usluge podario imanje Garu (*possessionem seu terram Gara cum ecclesia*). Do 1334. selo je pripadalo porodici Garai, kad su je Petar Garai i njegovi rođaci prodali sinovima Imrea Becseija. Gara se spominje i u dokumentima iz 1342., 1358., 1359. te 1366., kad mijenja gospodare. God. 1400. imanje je porodice Töttös i tako se vodi do 1574., kad prelazi u ruke porodice Kisvárdai.

Prema turskim defterima iz 1590. u Gari je bilo 25 kuća koje su plaćale porez. Za vrijeme turske vladavine Gara je pripadala Somborskoj nahiji, ali je bila slabo napučeno mjesto. Nominalno ju je 1641. kao imanje dobio Nikola Milojković, a već 1642. ugarski je palatin, zajedno s Kaćmarom i Tompom, daruje Istvánu Aszalayu i Ádámu Komjátyu. God. 1663. vlasnici su imanja Mihály Bory, Nikola Dvorniković i György Horvát Szalatnyai. Beogradski biskup Matija Benlić u Gari je 1669. krizmao 156 katolika Hrvata. Kalačkoj je nadbiskupiji 1678. platila 4, a 1700. – 6 forinta crkvene desetine. Prema turskomu popisu poreznih obveznika iz 1679. plaćala je 3 forinte harača.

Gara

Sadašnje naselje formirano je nakon odlaska Turaka, a naseljavali su ga Hrvati. Za vrijeme kuruca 1703.-11. selo je razrušeno i opustjelo. Pustara Gara 1712. darovana je Matiji Urbancu, a 1724. njezino plodno zemljište unajmljuju stanovnici Baje. U popisima stanovništva u doba Marije Terezije spominje se kao pustara koja pripada Baji, 1727. prelazi u posjed porodice Czobor, a 1750. zajedno s Bajom postaje Grašalkovićevim posjedom.

Iako se postojanje crkve spominje i u prijašnjem razdoblju, crkva posvećena sv. Ladislavu izgrađena je 1780. Župne matične knjige vode se od 1735., kad je izgrađena i trošna crkva od ćerpiča, a samostalnom je župom postala 1744.

Poučavanje djece počelo je 1755., a 1780. izgrađena je prva škola. Do 1867. u školi se uči samo »bunjevački«, a otad pa do 1878. i njemački i madžarski. U vrijeme učiteljevanja Mije Mandića 1878. škola je imala 180 učenika. Za njegovo se ime veže i osnivanje čitaonice. Samostalna »Bunjevačka škola i vrtić« otvoreni su 1946., a 1973. ujedinjuju se tri garske škole pa učenici i učitelji iz narodnosnih prelaze u madžarsku školu. Danas u selu funkcionira vrtić s hrvatskom skupinom i madžarska osnovna škola, u kojoj se poučava i hrvatski jezik kao neobvezatan predmet. Hrvatska manjinska samouprava djeluje od 1995.

Još 1762. svi su stanovnici bili Hrvati, a 1770. ima 90 hrvatskih, 7 madžarskih i 1 slovačku obitelj. Nijemci se doseljavaju 1786., pa se potkraj XVIII. st. bilježi kao njemačko-hrvatsko naselje. God 1828. popisano je 220 njemačkih, 196 hrvatskih i 8 madžarskih obitelji, a 1864. 2400 Nijemaca i 1668 »Dalmatinaca«. Prema popisu iz 1890. u selu ima 705 kuća, u kojima živi 4066 stanovnika: 2697 Nijemaca, 1283 Hrvata, 86 Madžara. God. 1900. ima 3998 stanovnika, od toga 1329 Hrvata; 1910. broj je Hrvata 1207 (od ukupno 4087 stanovnika), 1941. godine pak 1047 (od 3941 stanovnika), 2001. popisano je 197 Hrvata. Nakon Drugoga svjetskoga rata prisilnim iseljavanjem Nijemaca znatno je promijenjen etnički sastav stanovništva jer su na njihovo mjesto naseljeni Madžari, tako da je na posljednjem popisu bilo samo 174 Nijemca.

U Gari su rođeni dramski pisac i kazališni djelatnik Antun Karagić (1913.-1966.), kulturni djelatnik Alojzije Babić (1925.-1974.), nogometaš Nikola Pančić (1944.-2007.), kao i više suvremenih hrvatskih kulturnih i političkih djelatnika u Madžarskoj (Antun Kričković, Mijo Karagić, Mišo Hepp, Joso Ostrogonac, Joso Šibalin, Angela Šokac Marković i dr.).

Lit.: E. Fényes, *Magyarország geographiai szótára*, 1, Pest, 1851; D. Csánki, *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában*, 2, Budapest, 1897; I. Iványi, *Bács-Bodrog vármegye történelmi*

helynévtára, 3, Szabadka, 1907; *Bács-Kiskun megye múltjából*, 5, 6, ur. T. Iványi-Szabó, Kecskemét, 1982, 1983; Ž. Mandić, *Povijesna antroponimija bunjevačkih Hrvata u Madžarskoj*, Budimpešta, 1987; L. Kiss, *Földrajzi nevek etimológiai szótára*, 1, Budapest, 1988; M. Zegnál, Gara története, *Garai Híradó*, br. 2-8, Gara, 1991-1992; A. Sekulić, *Hrvatski bački mjestopisi*, Zagreb, 1994; Ž. Mandić, Mikrotoponimija bunjevačkih Hrvata u Madžarskoj, *Folia onomastica Croatica*, 10, Zagreb, 2001; *Kisebbségi kalauz 2007*, Budapest, 2007.

A. Đ. Bubreg

GARAŠANIN, Ilija (Garaši pokraj Kragujevca, 16. I. 1812. – Beograd, 10. VI. 1874.), političar, državnik. Sin je trgovca Milutina Savića, koji je bio među vodećim ljudima srpskoga ustanka protiv Turaka, a poslije i jedan od ustavobraniteljskih vođa. Prezime koje je nosio za života uzeo je prema rodnom mjestu. Osnovnu naobrazbu stekao je kod privatnih učitelja, a školovanje je nastavio u grčkoj školi u Zemunu te njemačkoj u Orahovici u Banatu. Neko vrijeme bavio se trgovinom, a 1834. stupa u carinsku službu najprije u Višnjici na Dunavu, poslije u Beogradu. Kad je knez Miloš Obrenović organizirao vojsku 1837., postavio ga je za zapovjednika u činu pukovnika. Kao pristaša ustavobranitelja emigrirao je 1840., ali se u Srbiju vraća 1841. te sudjeluje u rušenju kneza Mihaila Obrenovića i dovođenju na prijestolje Aleksandra Karađorđevića. Od listopada 1842. na dužnosti je pomoćnika ministra unutarnjih poslova, a 1843.-52. ministar je unutarnjih poslova s vrlo širokim ovlastima, od kontrole tiska, vojske, policije, prometa i pošta do djelomične kontrole gospodarstva. God. 1844. donio je tajni nacionalni program Srbije *Načertanije.* U Srbiju je uveo policiju i birokratsku upravu, a na vanjskom planu borio se protiv austrofilske politike kneza Aleksandra Obrenovića. Predsjednik vlade i ministar vanjskih poslova bio je od 13. IX. 1852., ali već 14. III. 1853. smijenjen je na zahtjev Rusije, jer se oslanjao na Francusku i bio nepovjerljiv prema ruskoj politici na Balkanu. Nakon Krimskoga rata (1853.-56.) približava se Rusiji. Ministar vanjskih poslova bio je opet od 13. III. 1858. te je u tom razdoblju organizirao Svetoandrejsku skupštinu, koja je potkraj 1858. zbacila dinastiju Karađorđevića te protiv njegove volje ponovno dovela na vlast Miloša Obrenovića. Nakon toga najprije istupa iz državne službe, ali na poziv kneza Mihaila 1861. postaje predsjednik vlade i ministar vanjskih poslova. Nastavio je izgradnju policije i birokratske uprave, a u vanjskoj je politici prihvatio ideje kneza Mihaila o ratu s Turcima i radio na sklapanju saveza s Crnom Gorom i Grčkom u pripremanju protuturskoga ustanka. Iz službe je otpušten 1867. jer se protivio Mihailovoj namjeri da promijeni vanjsku politiku, ali i kneževoj ženidbi s Katarinom, kćeri svoje rođakinje Anke Konstantinović. Nakon toga živio je izvan politike na svojem imanju u Grockoj, danas dijelu Beograda.

Načertanije. Garašaninov temeljni politički dokument izrađen je pod snažnim utjecajem poljske emigracije u Parizu, okupljene oko kneza Adama Czartoryskoga, koja je težila oslobođenju Poljske. Czartoryski je 1843. u vazalnu Kneževinu Srbiju poslao svojega povjerenika, češkoga panslavista Františeka Zacha, koji je trebao potaknuti rad na ujedinjenu svih južnih Slavena i pomoći stvaranju osovine Beograd-Zagreb radi oslobođenja od vlasti stranih sila. Prema idejama iz spisa Czartoryskoga *Conseils sur la conduite à suivre par la Serbie* i nakon opsežnih konzultacija o srpskom i južnoslavenskom pitanju i s članovima Ilirskoga pokreta, Zach je izradio i predao Garašaninu panslavenski dokument *Plan za slavensku politiku Srbije*, koji se temeljio na koncepciji francuske diplomacije o rješavanju istočnoga pitanja. Prema njoj oko Srbije bi se postupno trebali okupiti svi južni Slaveni pod turskom, a poslije i oni pod austrijskom vlašću, a nova bi država, oslanjajući se na Francusku i Veliku Britaniju, bila zapreka izbijanju Rusije na Sredozemlje.

Iako je Garašanin najvećim dijelom, čak i doslovce, prihvatio tekst *Plana*, ipak je ispuštanjem ili zamjenjivanjem pojedinih riječi promijenio osnovnu koncepciju i novoj verziji, *Načertaniju*, do te mjere dao svoj pečat da će ono poslije ostati vezano samo za njegovo ime. Tako je sve izvorne termine koji su se odnosili na Južne Slavene

preradio i preveo kao Srbi i Srbija; kao cilj naveo je obnovu srpskoga Dušanova carstva na podlozi povijesnoga prava i srednjovjekovne tradicije Srbije; ograničio se na srpski narod i područja u Turskom carstvu koje je smatrao srpskim: Bosnu i Hercegovinu, Crnu Goru, povijesnu Staru Srbiju (Kosovo i Makedoniju) te, radi izlaska na more, Albaniju; dodao je oslonac na Rusiju pod uvjetom da poštuje neovisnost Srbije, pri čemu bi zapadne sile bile protuteža njezinim osvajačkim planovima na Balkanu i miješanju u unutarnje poslove Srbije; glavni pokretač u ekspanzionizmu jest političko-nacionalna propaganda: predvidio je organiziranje obavještajne službe i razgranat sustav propagande (slanje agenata, školovanje mladih ljudi iz susjednih zemalja u Srbiji, pa i njihovo primanje u srpsku državnu službu radi stjecanja potrebnoga iskustva i njihova odgoja u smislu zacrtane politike, zatim objavljivanje u Srbiji crkvenih, povijesnih i drugih knjiga, davanje potpore crnogorskom vladiki, osnivanje novina u krajevima preko Save i dr.). *Načertanije* je tako postalo tajnim programom vanjske politike Srbije u XIX. i XX. stoljeću (službeno je objavljeno tek 1906.), a Garašanin je u vrijeme svoje vladavine bio poticatelj stvaranja tajnih društava i propagandnih centara na turskom i austrijskom području sa zadaćom rušenja tih država i pripajanja njihovih teritorija Srbiji.

Garašaninove ideje među južnougarskim Bunjevcima. Kao ministar vanjskih poslova Ilija Garašanin u međunarodnim se kontaktima susretao s brojnim zagovarateljima južnoslavenske uzajamnosti iz tadašnje Trojedne Kraljevine te Bosne i Hercegovine, ali i s predstavnicima Hrvata i Srba iz južne Ugarske. Od vodećih subotičkih Bunjevaca kontakte s Kneževinom Srbijom održavali su Ambrozije Boza Šarčević (1820.-99.) i Kalor Milodanović (1847.-83.), bliski suradnici biskupa Ivana Antunovića, prvoga bunjevačko-šokačkoga preporoditelja, koji je osobno podupirao i među Bunjevcima i Šokcima širio južnoslavensku ideju biskupa J. J. Strossmayera.

Ambrozije Boza Šarčević, južnoslavenski orijentiran publicist, pisac i kulturni djelatnik, koji je, prema vlastitoj izjavi, »odrastao pod mučnim pritiskom Gajeve Ilirije« (Subotičanin dr. Vranje Zomborčević bio je sudionik Ilirskoga pokreta), održavao je dobre odnose i s liberalnim predstavnicima ugarskih Srba, napose onih okupljenih oko Matice srpske u Novom Sadu. Njegov prvi susret s Ilijom Garašaninom bio je slučajan, u čekaonici jednoga peštanskoga liječnika, 1853. Sam je Šarčević 1898. u subotičkom listu *Bácskai Hírlap* naveo da je s njime imao »povjerljivih, bližih veza«, ističući pritom: »U mnogo čemu sam dobio obavijesti i orijentaciju od pokojnoga državnika – neka mu je za to blagoslovljena uspomena«. To je potvrdio i Mijo Mandić 1900. u *Nevenu* pišući da je Ambrozije Šarčević »našao prilike da se porazgovori o našim poslovima sa Ilijom Garašininom, srpskim ministrom pridsidnikom«. Njihove veze potvrđuje i Boško Vujić u *Subotičkim novinama* 1893. godine: »Mi smo imali priliku u jednog našeg prijatelja čitati privatno pismo bivšeg ministra srpskog g. Milutina Garašanina, sina velikog i znatnog srpskog državnika pokojnog Ilije Garašanina«, u kojem se Milutin Garašanin »razbira za našeg čestitog bunjevačkog rodoljuba Ambrozija – Bozu Šarčevića, od kojeg je očekivao da će mu moći dati nike podatke koje je stekao kao naš vridni i neumorni bunjevački rodoljub Boza, inače nazvani Ujo, kada je u vrime uzpostave ugarskog ustava god. 1860. i slidećih godina, prilikom saobraćaja sa pokojnim srpskim državnikom Ilijom Garašaninom, o bunjevačkom i mađarskom pokretu dopisivao i važni stvari utvrđivao… Pokojni Garašanin vrlo se interesovao za našu narodnu bunjevačku stvar i našu sudbinu skopčavao sa sudbinom Srba uopće i sa sudbinom Srbije i balkanskih naroda na pose«, na kraju izražavajući nadu da će »naš Ujo opširno izvišće moći i htiti dati«. Garašanin je veze s Bunjevcima održavao i posredovanjem Miloša Popovića, urednika beogradskoga lista *Vidov-Dan*, neslužbenoga glasila srpske vlade, za koji je Šarčević povremeno pisao, a u Antunovićevim *Bunjevačkim i šokačkim novinama* prenosio je članke iz *Vidov-Dana*. Boza Šarčević je 1865. sa srpskoga na mađarski

jezik preveo i Popovićevu raspravu *Narodnosno pitanje u Mađarskoj sa srpskog stanovišta*.

O susretima Kalora Dragutina Milodanovića s predstavnicima srpskoga režima postoje tek posredne informacije od Dušana Petrovića, koji je objavio njegovu kraću biografiju. Iako nema podataka o tome je li bio u osobnom kontaktu s Ilijom Garašaninom, na temelju njegove aktivnosti može se pretpostaviti da se upoznao s njegovim političkim programom: u svojem radu surađivao je s Bozom Šarčevićem; nakon *Misečne kronike* (1872.-73.) izdavao je *Subatički glasnik* 1873.-76., u kojem je zagovarao opravdanost oružane borbe Srba protiv Turaka i pokrenuo akciju za prikupljanje priloga za stradale sudionike hercegovačkoga ustanka 1875., zbog čega su ga politički protivnici optuživali da se nalazi u službi Srba i Srbije. Iz Madžarske je izbjegao u Srbiju te je kao dobrovoljac sudjelovao u prvom (1876.) i drugom (1877.-78.) srpsko-turskom ratu. Poslije je bio činovnik u srpskom ministarstvu unutarnjih poslova, a neko vrijeme surađivao je u listu Srpske napredne stranke *Videla*, čiji je utemeljitelj bio Ilijin sin Milutin Garašanin, koji mu je i pomogao oko zaposlenja u glavnoj beogradskoj pošti. Svoju privrženost srpstvu Milodanović je potvrdio prelaskom na pravoslavnu vjeru, a među prvima je zastupao ideju da su Bunjevci Srbi rimokatoličke vjere.

Treba imati na umu i da su nacionalnomu radu Ambrozije Boze Šarčevića i Kalora Dragutina Milodanovića potporu pružali ugarski Srbi, poput Subotičanina Teodora Boška Vujića, koji je održavao kontakte s predsjednikom srpske vlade Jovanom Ristićem, zatim Đorđa Popovića – Daničara i dr., čije su se nacionalne ideje razvijale i pod utjecajem Garašaninova *Načertanija*.

Lit.: D. Petrović, *Uspomena na Kalora Dragutina Milodanovića*, Subotica, 1894; V. Stajić, Mađarizacija i demađarizacija Bunjevaca, *Letopis Matice srpske,* br. 325/1-3, Novi Sad, 1930; J. Šokčić, Prvi bunjevački novinar, u: *Glasnik Jugoslovenskog profesorskog društva*, 11-12/1938, Beograd; A. Kuntić, *Počeci borbe za preporod bačkih Bunjevaca : jedan uspeh akcije kneza Mihaila i Ilije Garašanina za nacionalno oslobođenja i ujedinjenje*, Beograd, 1969; A Sekulić, Ambrozije Šarčević i njegova dva rječnika, *Filologija*, 10, Zagreb, 1982; A. Kuntić, Preporod Bačkih Bunjevaca i uloga Ilije Garašanina, u: *Istorijski časopis*, 32, Beograd, 1985; *Enciklopedija Jugoslavije*, 4, Zagreb, 1986; A. Sekulić, *Bački Hrvati*, Zagreb, 1991; P. Šimunić, *Načertanije*,[2] Zagreb, 1991; D. Berić, Jedan nepoznati dokument o Bunjevcima u vreme velike istočne krize 1875-1878. godine, *Zbornik Matice srpske za istoriju*, 44, Novi Sad, 1991; J. Buljovčić, Filološki ogledi, Subotica, 1996; A. Kuntić, *Bunjevci : o etnološkom biću*, Novi Sad-Sombor, 1998; Ž. Holjevac, Jezik i nacija u hrvatskim i srpskim nacionalnim ideologijama, Migracijske teme, 15, Zagreb, 1999; Č. Popov, *Velika Srbija : stvarnost i mit*,[4] Sremski Karlovci-Novi Sad, 2008.

R. Bučan i K. Bušić

GARNJAK, rupa ispred vrata parasničke ili banja-peći u koju se odlaže pepeo – »gar«. U banja peći se ložilo iz posebne prostorije koja se nalazila u sredini stambene zgrade i nazivala se »kuća«. Na širokom zidiću ispred otvora u peć bila je uzidana rupa, koja je dosezala do poda prostorije i pri dnu je imala mali otvor, koji je služio za vađenje »gari« i koji je bio najčešće zatvaran s pola cigle. Prije svakog loženja, očistila bi se unutrašnjost peći od ostataka sagorijevanja od prethodnog loženja (ložene su ogrizine, sitnije granje, čutke, korov zvani »prcov«...) na taj način što se »gar« svlačila »garnjačom« u rupu ispred otvora peći. Funkcija ovakvoga odlaganja bila isključivo sigurnosna – u »gari« je moglo biti zaostale žerave, a njezino bi trenutačno odlaganje u dvorište moglo biti uzrokom požara, prije svega zbog smještene slame, sijena i kukuruzovine. Smještanjem u garnjaku na nekoliko dana to je onemogućeno, budući da se svaka žerava za to vrijeme ugasila.

P. Skenderović

GAŠPAROVIĆ, Julija (Slankamen, 20. VIII. 1944. – Novi Sad, 29. XI. 2005.), atletičarka, skakačica udalj i sprinterica. Kći Antuna i Cecilije (Cilike), rođ. Daraboš. Osnovnu školu, gimnaziju i Višu elektrotehničku školu završila je u Subotici. Članicom Atletskoga kluba *Spartak* postala je kao srednjoškolka, a prve uspjehe postigla je kao juniorka: drugo mjesto na državnom prvenstvu u skoku udalj te treće mjesto u štafeti 4 x 200 m (Ljubljana, 1961., rezultat

1:51:5 s); prvo mjesto na juniorskom prvenstvu Srbije u štafeti 4 x 100 m (Senta, 1960., rezultat 55,9 s); prvo mjesto na prvenstvu Vojvodine u skoku udalj (Vrbas, 1960., rezultat 4,72 m); prvo mjesto na prvenstvu Srbije u skoku udalj (Senta, 1960., rezultat 4,99 m); prvo mjesto na prvenstvu Srbije u skoku udalj (Svetozarevo, 1962., rezultat 5,27 m). Uspjehe je postigla i u natjecanjima kao seniorka: treće mjesto 1960. na prvenstvu Jugoslavije u štafeti 4 x 200 m; drugo mjesto na prvenstvu Srbije u disciplini štafeta 4 x 100 m (Niš, 1962., rezultat 55,8 s, sastav: Pálinkás, Madaras, Gašparović, Szilágyi); prvo mjesto na prvenstvu Vojvodine u štafeti 4 x 200 (Senta, 1960., rezultat 1:56:7 s, sastav: Gašparović, Pálinkás, Tót, Lazar); prvo mjesto na prvenstvu Srbije u skoku udalj (Nišu, 1962., rezultat 5,06 m). Na Balkanijadi u Bukureštu 1964. u skoku udalj osvojila je treće mjesto, a nastupala je za reprezentaciju Jugoslavije na prvenstvu Europe u atletici u Beogradu 1962. Cijelu sportsku karijeru provela je u *Spartaku*. Nakon vjenčanja seli se u Bačku Topolu, a poslije u Novi Sad. Prema osobnoj želji pokopana je na Trandžamentu, mjesnom groblju u Petrovaradinu.

Izvor: Arhiva Julije Gašparović.

Lit.: E. Tili, *Atletika u Subotici 1945-1963*, Subotica, 1963; *SDŽ Spartak 25 1945-1970*, Subotica, 1970.

P. Skenderović

GAT, nekadašnje umjetno jezero na obodu Subotice. Ne zna se točno kad je stvoreno, ali prvi je put prikazano na zemljovidu iz 1778.-79., a posljednji put na karti iz 1865.-66. Nastalo je podizanjem zemljanoga nasipa (*madž*. gát < *prasl*. gатъ: nasip, ustava) na potoku Vok kod današnje Gundulićeve ulice. Naknadnom analizom rezultata geomehaničkih ispitivanja i promjena razine terena i podzemnih voda razina nadmorske visine jezera prikazanoga na karti 1778.-79. procijenjena je na 107,4 mnm, najveća dubina na 0,8 m, površina jezera na oko 5 ha, a volumen vode u njemu na oko 16.000 m^3. U jezeru je bila akumulirana voda iz potoka Vok te atmosferska voda s dijela njegova slijeva, u kojem je bio i pašnjak Vučidol.

Linija opkopa oko slobodnoga kraljevskoga grada, izgrađena 1780., prošla je sjevernim rubom jezera. Opkopom su regulirane trasa potoka od Somborskoga puta do jezera i samo jezero. Između 1838. i 1844. premješten je nasip Gat i regulirana dionica potoka Vok između današnje Gundulićeve ulice i Beogradskoga puta. Prema jednoj

Prostiranje jezera Gat u odnosu na današnje ulice: 1 – nasip Gat; 2 – dionica potoka Vok; 3 – Vok; 4 – Somborski put; 5 – Gundulićeva ulica; 6 – Palmotićeva ulica; 7 – Velebitska ulica; 8 – Ulica Ivana Kukuljevića

gradskoj odluci iz 1842., zapadno od nasipa Gat, na napuštenoj lokaciji nasipa, izgrađena je vodenica, koja je radila 1843.-49., a 1853. bila je razmontirana.

Nakon toga srušen je i nasip te je jezero posve nestalo, a 1889. na Vučidolu, u okolici današnje Velebitske ulice (Vladimira Đanića), prodano je 9,2 ha zemlje za izgradnju kuća te je to područje ubrzo urbanizirano.

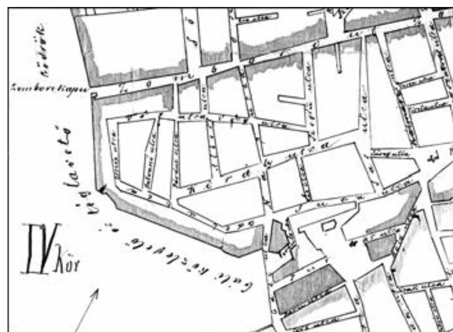
Izvori: Magyar Országos Levéltár, Budapest: S 11. No.1028:2, S 11.No.783:1; Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Hadtörténelmi Térképtár, Budapest: B.IX.a.527, B.IX.a.1124; Historijski arhiv Subotica: 3.1.2.10, 3.3.2.98, 3.1.1.2; Ekonomski zapisnik 1830: 174, 1833: 754; 18.C.184/aec.1833, 16.B.153/aec.1843; 12.B.172/pol.1841, 12.A.36/pol.1845; 12.B.106/pol.1842, 16.B.153/aec.1843, 12.A.36/pol.1845; EZ 1843: 1811; EZ 1853: 2093.

Lit.: Házhelyek eladása*: Bácskai Ellenőr*, br. 16 /1889, Szabadka; I. Iványi, *Szabadka szabad királyi város története*, II, Szabadka, 1892; K. Györe, *Szabadka településképe*, Subotica, 1976.

L. Hovány

GAT (*madž.* gát < *prasl.* gatь: nasip, ustava), dio Subotice zapadno i jugozapadno od gradskoga središta. Uže područje Gata omeđeno je današnjim Somborskim putom, Gundulićevom i Velebitskom ulicom te nogometnim igralištem *Bačke*, dok šire područje obuhvaća istoimenu mjesnu zajednicu, koju danas obrubljuju Zagrebačka ulica, Beogradski put, ulice Dinka Šimunovića, Otmara Majera, Lajosa Húsvéta i Dragojle Jarnević te Somborski put. Na širem području nalazi se nekoliko lokaliteta s poznatim tradicionalnim toponimima, npr. Vučidol (između ulica Velebitske, Gundulićeve, Marka Oreškovića te Lajosa Húsvéta), Rundov (između Gundulićeve ulice, Somborskog puta, Ulice Mihajla Radnića te Palmotićeve ulice) i dr.

U središnjem dijelu širega područja Gata nalazi se udolina Vučidol, koja je ime dobila po vukovima što su živjeli u okolnim vlažnim dolovima obraslima gustim hrastovim šumama. Nakon što su između 1710. i 1720. šume iskrčene jer su u njima su obitavali »bećari, lisice i vukovi«, ta su područja postala pašnjaci i ritovi (»mlake«), pa se i tako nazivaju »pašnjak« Vučidol. Kroz udolinu je tekla bezimena rječica u koju se slijevala atmosferska voda s okolnih viših dijelova (hatova). Ulijevala se u glavni gradski vodotok Vok, koji je tekao od Kelebijskoga jezera preko Velikoga rita, Jasibare i Mlake do Maloga Palića (danas Šandorska bara). Vučidolska rječica pregrađena je nasipom prije 1780., čime je stvoreno umjetno jezero, koje se na zemljovidu inženjera Leopolda Kovača iz 1787. naziva Gaató. God. 1787. Ivan Sučić na njemu je podigao vodenicu. Nasip zapadno od Gundulićeve ulice srušen je polovinom XIX. st. God. 1821. područje župe Ker određeno je tako da je sjeverna granica bila »Gat-to«, a južna gradski opkop (šanac) prema Šandoru. Prema skici inženjera Mihálya Könyvesa Tótha iz 1885. riječna dolina i ravan (pašnjak) bili su 3-4 metra niži od okolnoga terena. Od 1886. na širem području oko Vučidola (Somborska kapija i Vašarište), u blizini Bajskoga groblja, nalazila se ciglana Prokeš, koja je radila do nakon Drugoga svjetskoga rata. God. 1889. na Vučidolu, u okolici današnje Velebitske ulice, prodane su čestice za izgradnju kuća. Prema zemljovidima iz 1901. i 1911. područje Gata već urbanizirano, a na karti iz 1921. ulica nosi ime Velebitska. Zemljište i stambene objekte u Gatu kupovalo je i gradilo najčešće bunjevačko stanovništvo sa salaša zapadno i južno od grada kako bi zimi, kad nije bilo poljskih radova, stanovalo u gradu. U tim su kućama živjeli i stariji poljodjelci, koji su svoje salaše prepuštali sinovima.

Područje Gata 1874. god.

Gat se ubrzano urbanizirao pa je 1897. otvorena tramvajska pruga, koja je išla ravno od Somborske kapije Somborskim putem u središte grada, a na Somborskom pu-

tu pojavljuje se i nekoliko manjih tvornica. Sve do 1970-ih bio je poznat i Đelmišev mlin, no danas na području Gata nema većih gospodarskih objekata. Veći broj trgovina danas se nalazi na Somborskom putu, koji vodi do gradske »buvlje pijace«.

Do 1990-ih godina u Gatu prevladava bunjevačko-hrvatsko stanovništvo, no nakon raspada Jugoslavije i u taj dio grada u većem se broju naselilo srpsko stanovništvo iz Bosne i Hercegovine i Hrvatske, a od 1999. naseljeno je i nekoliko stotina romskih porodica s Kosova. Prema popisu iz 2002. na području mjesne zajednice Gat živjelo je ukupno 4080 osoba, a službena nacionalna struktura bila je sljedeća:

Hrvati	1078
Bunjevci	641
Srbi	835
Madžari	685
Jugoslaveni	272
Ostali	569
Ukupno	4080

Na sjevernoj strani Somborskoga puta nalazi se crkva Isusova Uskrsnuća, podignuta 1933. pokraj gradske kalvarije, tako da danas sjeverni dio širega područja Gata crkveno pripada župi Isusova Uskrsnuća, dok južni dio gravitira župi sv. Roka, koja se nalazi na granici sa susjednim dijelom grada zvanim Ker.

Najpoznatiji sportski objekt u Gatu nogometno je igralište kluba *Bačka*, s čije je zapadne strane posljednjih desetljeća, na mjestu nekadašnje »stareške pece«, izrasla gradska »buvlja pijaca«, najveća takve vrste u ovome dijelu srednje Europe (Vojvodine, Slavonije i južne Madžarske). U Gatu se nalazi i Osnovna škola *Matko Vuković*, u hrvatskom puku poznata kao »Golubova škula« zbog blizine tržnice golubovima, nekada zvana i »Rundovska škola«, škola u 4. kvartu i dr. Njezini izdvojeni odjeli prije su djelovali pokraj igrališta *Bačke* te pokraj gradskoga hipodroma.

Na području nekadašnjega Gatskoga jezera sad se nalaze kuće, a ostaci odvodnog kanala vidljivi su i danas, ali više nisu u funkciji. O nekadašnjem vodotoku svjedoči i kip. sv. Ivana Nepomuka na zapadnoj strani Beogradskoga puta stotinjak metara od crkve sv. Roka prema gradu. Podignut je uz nekadašnji vodotok, koji je tekao iz Vučidola u Mlaku. Uz ime Vučidol vezuje se satirični roman *A Repülő Vucsidol* (*Leteći Vučidol*), objavljen 1906. u nastavcima, u kojem je glavni lik Ivan Sarić, prvi avijatičar na tlu Ugarske. U ovoj četvrti posebno je bilo razvijeno sportsko golubarstvo.

Iz Gata je podrijetlom desetak svećenika (Blaško Rajić, Tomo Vereš, Lazar Ivan Krmpotić, Josip Temunović i dr.), više časnih sestara (Anuncijata Roza Kopunović, Leopoldina Marija Čović i dr.), tu su rođeni književnici Marko Čović i Jakov Kopilović, sportaši (nogometaši Andrija Kujundžić – Čiča, Nesto Kopunović – Netoj, Grgo Čović, Andrija Perčić i dr.), kulutrna djelatnica Jovana Stantić, liječnik Josip Đelmiš i dr.

Lit.: I. Iványi, *Szabadka szabad királyi város története*, I-II, Szabadka, 1886-1892; P. Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, 1, Zagreb, 1971; L. Szekeres, *Szabadkai helynevek*, Szabadka, 1975; K. Györe, *Szabadka településképe*, Subotica, 1976; B. Bukurov, *Subotica i okolina*, Novi Sad, 1983; *Statistički godišnjak opština Ada, Apatin, Bačka Topola, Kanjiža, Mali Iđoš, Senta, Sombor, Subotica*, ur. I. Bartol, Subotica, 1985-1987; *Stanovništvo : 3 : Nacionalna pripadnost : detaljna klasifikacija*, Beograd, 1993; A. Sekulić, *Hrvatski bački mjestopisi*, Zagreb, 1994; *Rukovet*, br. 1-2-3/1997, Subotica; G. Ulmer, *Kraljevski komesar Skulteti u Subotici (1819-1823)*, Subotica, 1998; S. Mačković, *Industrija i industrijalci Subotice (1918-1941)*, Subotica, 2004; *Subotičke*, 6. IV. 2007, Subotica; Kazivanje Albe Kujundžića iz Subotice; www. subotica.co.yu

Zs. Szabó i S. Bačić

GAVRILOVIĆ, Slavko (Srijemske Laze kraj Vinkovaca, 1. II. 1924.), povjesničar. Diplomirao 1951. i doktorirao 1956. na Filozofskom fakultetu u Beogradu. Sveučilišnu karijeru počeo je 1955. na Filozofskom fakultetu u Novom Sadu, a 1988. prešao je u Povijesni institut SANU-a u Beogradu. Za dopisnoga člana SANU-a izabran je 1978., a za redovitoga 1985. Bavi se gospodarskom, društvenom i kulturnom poviješću Vojvodine i Slavonije od kraja XVIII. do

sredine XIX st., poviješću srpskoga ustanka 1848./49. u Podunavlju, Vojnom krajinom i funkcioniranjem krajiškoga sustava te poviješću Srba u tim krajevima. Objavio je velik broj radova, među kojima nekoliko desetaka monografija i zbirka građe, a studije, članke, priloge, kritike i ocjene publicirao je u zbornicima Matice srpske za istoriju i društvene nauke, *Jugoslovenskom istorijskom časopisu*, *Istorijskom glasniku*, *Istorijskom časopisu*, *Historijskom zborniku* i drugdje te u pojedinim tematskim zbornicima. Jedan je od najvažnijih suvremenih autoriteta srpske povijesne znanosti za područje južne Ugarske u kasnofeudalnom razdoblju. Pred Međunarodnim kaznenim sudom za bivšu Jugoslaviju bio je svjedok obrane Slobodana Miloševića.

Prikupljajući izvore s kraja XVII. i početka XVIII. st., sam i u suautorstvu obradio je i objavio pojedine izvore i radove koji se posredno dotiču i Bunjevaca. O Bunjevcima je pisao u člancima »Sombor u borbi za elibertaciju 1745-1749.« (*Zbornik Matice srpske za istoriju* br. 37, Novi Sad, 1988), »Sombor – graničarski šanac (1687-1745)« (*Zbornik Matice srpske za istoriju*, br. 46, Novi Sad, 1992) i »Podaci o bunjevačkoj oficirskoj porodici Marković (od kraja XVII do sredine XVIII veka)« (*Zbornik Matice srpske za istoriju*, br. 61-62, Novi Sad, 2000), na temelju kojih je napisao referat *Srpsko-bunjevačka simbioza u Somboru od kraja XVII do sredine XVIII veka*, s kojim je sudjelovao na simpoziju *O Bunjevcima* u Subotici 2006., svojevrsnom državnom pokušaju znanstvenoga utemeljenja navodne bunjevačke samosvojnosti (*Zbornik radova sa simpozijuma »O Bunjevcima«*, Novi Sad, 2007). Potkraj 1980-ih otvoreno preuzima teze Alekse Ivića o Bunjevcima kao katoličkim Srbima te osporava njihovo izvorno katoličanstvo. Iz etničkih oznaka »Catholische Rätzen«, »Rasciani Catholici« i »Rasciani Ritus Catholicorum«, kojima su se služili njemački i madžarski sastavljači dokumenata, izvodi zaključak da je riječ o »katoličkim Srbima«, pa u objašnjenju dokumenta u *Izvorima o Srbima u Ugarskoj s kraja XVII. i početka XVIII veka* (knj. 1) navodi »da je franjevcima srpske nacije u Budimu povereno vršenje parohijskih dužnosti u Tukulji, Hamzabegu i Erčinu«, a kad se u objavljenom arhivskom gradivu spominju česti sukobi Bunjevaca i Srba oko vinograda i zemljišta u Baji, Budimu, Tukulji, Senandriji, Anzabegu i drugdje, on ih naziva sukobima »pravoslavnih i katoličkih Srba«. Nekritički interpretira i molbu Marka-Matije Markovića, pripadnika bunjevačke časničke somborske porodice, carici Mariji Tereziji 1748. da mu se dodijele pustare Gradina i Mala Kula na osnovi vlastitih zasluga i zasluga njegovih predaka, u kojoj se, među ostalim, navodi da se njegov djed Dominik Duje Marković preobratio s pravoslavlja u katoličanstvo i povukao svojim primjerom velik broj svojih sunarodnjaka, pri čemu, ne tražeći moguće motive Markovića (»da mu se dodijele pustare Gradina i Mala Kula«) da pripiše navodno pokatoličenje Bunjevaca svojemu pretku, iz sadržaja dijela molbe zaključuje i generalizira: »Navedeno, izričito svedočenje najuglednijeg Bunjevca u Somboru sredinom XVIII. veka majora Marka Markovića, ide svakako, u prilog mišljenju, iskazanom u nauci, da su Bunjevci srpskog porekla, odnosno deo srpskog naroda, ali su se pokatoličili i tokom XVIII. iskazivali kao Srbi – katolici, kojim imenom su ih nazivale i zvanične austrijske i mađarske vlasti«. No, čak i da je ta tvrdnja istinita, teško je na temelju povijesti jednoga dijela Bunjevaca utemeljeno generalizirati za sve Bunjevce. S druge strane, u izvorima koje je objavljivao ignorira nazive »nationis Slauo Illirico«, kojim su katolici Andzabega, i sami Bunjevci, označivali svoju pripadnost ističući da su »oni i njihovi preci oduvek bili katolici«. Iako je Bunjevcima pristupao kao »katoličkim Srbima«, važan je za historiografiju podunavskih Hrvata jer je objavio neke od izvora o životu Bunjevaca u Podunavlju nakon samoga naseljavanja njihove najbrojnije skupine na širokom području od Sombora do Senandrije.

Lit.: *Enciklopedija Jugoslavije*, 4, Zagreb, 1986; V. Gavrilović, *Bibliografija radova akademika Slavka Gavrilovića*, Beograd, 2006.

M. Bara

GAZDAČKO KOLO, bunjevački narodni ples. Svirao se i plesao u Bačkoj prije Dru-

goga svjetskoga rata. Melodiju mu je, skupa s još nekoliko kola (npr. slamarskoga i paorskoga), 1980-ih zabilježio Stipan Prćić – Baća u Gornjem Tavankutu prema sviranju Laze Vukovića – Pupije, no više se na zna kakvi su bili plesni koraci. Svi plesovi zapisani tom prigodom označeni su kao »kola«, bez posebnih imena, a međusobno su se razlikovali melodijski. Ovo je kolo, zbog lagana i dostojanstvena karaktera, pri prilagodbi za orkestarsko izvođenje nazvano gazdačkim.

Izvor: Kazivanje Stipana Jaramazovića.

Lj. Vuković-Dulić

GECI, Kapistran (Varaždin, 2. II. 1871. – Subotica, 29. VIII. 1951.), publicist, franjevac. Nakon završene osnovne i srednje škole u rodnom gradu 1889. stupio je u Provinciju sv. Ivana Kapistranskoga. Za svećenika se pripravljao na filozofskom učilištu u Fedvaru (*madž*. Dunaföldvar) i u bogoslovnoj školi u Baji. Za svećenika je zaređen 1896. u Kalači. Bio je prvi odgojitelj sjemeništaraca Hrvatske franjevačke provincije sv. Ćirila i Metoda u Varaždinu 1904.-06. Prije i nakon toga djelovao je pastoralno u Šarengradu i Našicama, a kao vjeroučitelj u Čakovcu, Slavonskom Brodu, Zemunu i Osijeku. U Šarengradu je bio župnik i samostanski starješina 1909.-15. Potkraj Prvoga svjetskoga rata u Čakovcu je podupirao hrvatsku narodnu svijest i otpor pučanstva madžarskim vlastima. Bio je član tzv. narodnoga vijeća za oslobođenje Međimurja 1918., koje je organiziralo oslobođenje Međimurja od Madžara, što je izvedeno na sam Badnjak. U prvoj polovini 1919. bio je urednik čakovečkih *Međimurskih novina*. Zapise iz franjevačke povijesti objavljivao je u *Varaždinskom vjesniku* 1930., *Hrvatskom listu* l934. i *Hrvatskoj straži* 1938. U Osijeku je spisima utvrđivao već raširenu pobožnost sv. Antunu, vezanu uz franjevačku crkvu sv. Križa u Tvrđi. Iz Zemuna 1945. dolazi u subotički samostan, gdje je tada bilo samo dva fratra. U Subotici je 1946. slavio zlatnu misu. Preminuo je nakon trogodišnje bolesti tijekom koje je izgubio vid. Pokopan je na subotičkom Bajskom groblju.

Djela: *Devetnica na čast sv. Antunu Padovanskom*, Osijek, 1928; *Novene zum Ehren des hl. Antonius*, Osijek, 1928; *Franjevci u Osijeku*, Osijek, 1929.

F. E. Hoško i M. Kovačević

GELEGUNJA (*lat.* Celtis australis L. familia Ulmaceae), listopadno drvo poznato i kao koprivić, košćela, kostanja, glangulić i ladonja. Bački Hrvati rabe nekoliko lokalnih naziva: u Subotici gelegunja, u Lemešu gilgonja (*madž.* galagonya: glog), u Somboru bođoš (*madž*. bogyó: bobica). Rasprostranjeno je na području jugoistočne Europe, Sredozemlja, Male Azije i Kavkaza. Kserotermna je i heliofilna vrsta – podnosi visoke temperature i sušne uvjete te ima potrebu za jakim svjetlom. Cvjetovi su joj sitni i dvospolni, javljaju se pojedinačno ili skupno u pazuhu listova. Cvate u travnju i u svibnju. Plod joj je sitna koštunica, koja dozrijeva u kolovozu, okrugla je i crvenkastosmeđe boje. Stablo dostiže visinu do 20 metara, a promjer debla 1 metar u dubokoj starosti. Drvo je kvalitetno i rabi se u rezbarstvu, kolarstvu i pri izradi glazbenih instrumenata i sportskih sprava.

Gelegunja

Dekorativna je biljna vrsta zbog svoje guste razgranate krošnje i plavičastozelenog lišća. Uzgaja se najčešće u uličnim drvoredima većih naselja i gradova, kao što je slučaj u Subotici, Somboru, Novom Sadu i Baji, jer odlično podnosi nepovoljne urbane uvjete (npr. onečišćeni zrak, prekrivenost tla asfaltom i dr.). Pogodna je biljna vrsta i za sadnju u parkovima te za podizanje poljozaštitnih šumskih pojasa.

U naseljima nekadašnje južne Ugarske zasađena je u velikom broju koncem XIX. st., pa se zahvaljujući bođošu Sombor i danas smatra gradom zelenila, dok su u Subotici posljednjih desetljeća devastirani mnogi drvoredi gelegunja, te su danas vidljivi tek njihovi ostaci.

Lit.: *Hrvatski enciklopedijski rječnik*, Zagreb, 2002; *Hrvatska enciklopedija*, 6, Zagreb, 2004; www.de.wikipedia.org; www.hu.wikipedia.org.

M. Ostrogonac

GENERALNI ZBOR, neformalna udruga bunjevačkih Hrvata koja je imala za cilj okupljanje suradnika Nevena i Subotičke Danice i drugih osoba koji su podupirali izlaženje i širenje ovoga lista i kalendara za austro-ugarskoga razdoblja. Članovi zbora bili su tadašnji vodeći bunjevački intelektualci Mijo Mandić, Pajo Kujundžić, Ilija Kujundžić, Nikola Kujundžić, Pere Skenderović, Bariša Matkovć, Ivan Evetović, Ante Evetović Miroljub, Nikola Matković, Pajo Bačić, Vranje Sudarević i dr. Na njihovome je čelu bio je fra Ivan Jesse Kujundžić. Oni su se sastajali po kućama članova, a glavni pokrovitelj njihova djelovanja bilo je biskup Ivan Antunović sve do smrti 1888.

Lit.: Vojmir [B. Gabrić], Mijo Mandić (povodom 40. godišnjice smrti), *Subotička Danica : kalendar za 1986. god.*, Subotica, 1985; R. Skenderović, Sudjelovanje slavonskih franjevaca u nacionalnom pokretu podunavskih Hrvata tijekom 19. i početkom 20. stoljeća, *Scrinia Slavonica*, 6, Slavonski Brod, 2006.

R. Skenderović

GEORGIJEVIĆ, Svetozar (Nova Gradiška, 25. VIII. 1908. – Beograd, 26. VII. 1988.), profesor i publicist, brat poznatoga povjesničara hrvatske književnosti Krešimira. Osnovnu školu i gimnaziju završio je u Srijemskoj Mitrovici, a južnoslavenske književnosti diplomirao je na beogradskom Filozofskom fakultetu 1934. Radio je kao profesor u Gospiću, Valjevu, Novom Sadu, Vrnjačkoj Banji i Trsteniku, a nakon 1954. predavao je na višim pedagoškim školama u Zrenjaninu i Nišu. Bavio se jezikoslovljem i književnošću, a radove je objavljivao u vodećim srpskim i jugoslavenskim filološkim časopisima. Među ostalim je uredio te napisao predgovore za izdanja *Smrti Smail-age Čengića* Ivana Mažuranića iz 1952. te *Mrtvih kapitala* Josipa Kozarca iz 1953.

Za bačke Hrvate važan je osobito zbog svojega zanimanja za Bunjevce, koje je rezultiralo dvama poznatim radovima. Njegova studija »Bački bunjevački govori« (*Godišnjak Zadužbine Sare i Vase Stojanovića*, 6/1938, Beograd, 1939, 23-33) jedan je od prvih znanstvenih opisa novoštokavskih ikavskih govora u sjevernoj Bačkoj. Autor u njoj navodi njihova najvažnija glasovna, morfološka i sintaktička obilježja te ističe kako ona u velikoj mjeri odražavaju razvoj središnjega područja štokavskoga narječja. S druge strane, ističe kako se obilježja koja su za te govore specifična često mogu naći i u Bunjevaca u drugim krajevima te općenito u štokavskim govorima u Dalmaciji i Primorju. Spominje i kako je utjecaj susjednih ekavskih na bačke bunjevačke govore, unatoč općemu uvjerenju, razmjerno malen i lokalne važnosti. Studija je nastala na temelju autorovih terenskih istraživanja koja je u srpnju i kolovozu 1938. proveo zahvaljujući financijskoj potpori Zaklade Sare i Vase Stojanovića, a donosi samo manji dio prikupljene građe. Bez obzira na to, riječ je o jednom od najkvalitetnijih dijalektoloških radova o bunjevačkim govorima. Iako je autor u njemu najavio kako sav materijal namjerava objaviti kao posebnu studiju, nije zabilježeno njezino objavljivanje.

Drugi je njegov rad posvećen bačkim Hrvatima članak »O imenu Bunjevci« (*Onomastica Jugoslavica*, 7, Zagreb, 1978, 177-187), u kojem se taj etnonim pokušava povezati s nekadašnjim životom Bunjevaca »u zemlji i pod zemljom«. Polazeći od pretpostavke da je ta etnička skupina nastala stapanjem romanskih nomada i slavenskih sjedilaca u dalmatinskom zaleđu na prijelomu XV. i XVI. st., u razdoblju prije nego što su u to područje došli Srbi, ustvrđuje kako je ime Bunjevac zapravo pogrdna oznaka – stanovništvo dalmatinskih gradova naime svoje je kulturno zaostale susjede nazivalo tako prema bunjama, tj. primitivnim i često privremenim nastambama u kojima su ži-

vjeli. Autor navodi frazeološke, toponimijske i etnološke argumente za svoju hipotezu, ističući pritom kako je imenovanje etničkih skupina po načinu stanovanja na Balkanu razmjerno često. Spominje ujedno i kako se sličan proces stapanja romanskoga selilačkoga u slavensko sjedilačko stanovništvo nešto prije zbivao i na istoku Srbije, no dok je to stanovništvo s vremenom posve izgubilo svaku specifičnost, u slučaju Bunjevaca ona je donekle očuvana zahvaljujući ponajprije migracijama. Naime, nakon što se jedna velika skupina Bunjevaca odselila u Bačku, postala je ondje dovoljno snažna da asimilira ne samo druge doseljenike iz Dalmacije i Bosne nego i mnoge Srbe, Slovake, Nijemce i Madžare. Autor u jednoj bilješci napominje i kako se tom problematikom bavi u radu »Bački Bunjevci i Srbija«, za koji navodi da je u tisku, ali nije poznato je li doista i tiskan.

Lit.: *Enciklopedija Novog Sada*, 6, Novi Sad, 1996; *Srpski biografski rečnik*, 2, Novi Sad, 2006.

P. Vuković

GERARD (Gerhard, *madž*. Gellért) (Venecija, između 977. i 982. – Budim, 24. IX. 1046.). svetac, mučenik. Rođen je u porodici vjerojatno lombardskoga podrijetla, premda ima i mišljenja da potječe iz Dalmacije. Nakon završetka studija 1012. u tada prestižnom Clunyju u Francuskoj bio je opat benediktinskoga samostana u Veneciji. Prema novijim istraživanjima s funkcije opata odstupio je oko 1018. i živio je kao remeta u okolici Pule. Odatle je kanio krenuti u Jeruzalem, no zbog brodoloma bio je prisiljen potražiti utočište u osorskom samostanu na današnjem otoku Cresu. Tamošnji ga je opat uputio da krene u Madžarsku jer je ondje postojala velika potreba za navješćivanjem Evanđelja. Tako je odgodio hodočašće te se uputio u Zadar, a odatle u Pečuh biskupu Móru, koji je srdačno dočekao obrazovana propovjednika i pisca. S ugarskim kraljem sv. Stjepanom I. (vladao 997.–1038.) sastao se u Stolnom Biogradu, gdje mu je navodno povjerio sina Emerika na odgoj. Od 1023. do 1030. živio je povučenim remetskim životom na području Bakonya, gdje se bavio pisanjem teoloških studija i tumačenjem Biblije.

God. 1030. povjerena mu je zadaća ustrojavanja marosvárske (poslije čanadske) biskupije. U Marosváru (danas Cenad, Rumunjska) dao je sagraditi biskupijsku prvostolnicu, samostan i školu za buduće teologe te je organizirao život u biskupiji na čije ga je čelo imenovao kralj Stjepan I., koji mu je svesrdno pomagao u ovoj djelatnosti. Nakon smrti Stjepana I. 1038. u Madžarskoj su izbili neredi i unutarnje borbe. Zbog obezglavljenosti države Gerard je javno oplakivao sudbinu madžarskoga naroda. God. 1043. odbio je izvesti crkveni obred krunidbe kralja Aba Sámuela, a 1046., kad je Petar Orseol, Stjepanov nećak i sin mletačkoga dužda, drugi put svrgnut s prijestolja, pogani su podigli veliku oružanu pobunu pod Vatinim vodstvom, paleći crkve i ubijajući svećenike. Tako su Gerarda u Budimu bacili sa stijene koja danas nosi njegovo ime (Szent Gellért-hegy). Mučenik Gerard proglašen je svetim 1083. u vrijeme vladavine kralja sv. Ladislava I. Spomendan mu je 24. rujna, a u Hrvatskoj se njegov imendan slavi 3. listopada.

Prvi je crkveni pisac u Madžara, prvi madžarski mučenik i prvi banatski biskup, prvosvećenik marosvárske (poslije čanadske) biskupije, koju je utemeljio prvi ugarski kralj Stjepan I. Nakon trianonskoga razgraničenja na prostoru dotadašnje čanadske biskupije 10. II. 1923. ustrojena je Banatska apostolska administratura, koju je Sveta Stolica 16. XII. 1986. uzdigla na rang Zrenjaninske biskupije, čiji je zaštitnik sv. Gerard. U Banatu danas ime prema tomu svecu nosi crkva u Vršcu. Sluga Božji Tomo Stantić, somborski karmelićanin, nosio je redovničko ime Gerard.

Lit.: J. Karácsonyi, *Szent Gellért csanádi püspök élete és művei*, Budapest, 1887; A. Bodor, Szent Gellért Deliberatio-jának fő forrásai, *Századok*, 77, Budapest, 1943; E. Ivánka, Das »Corpus Arcopagiticum« bei Gerhard von Csanád, *Traditio*, 15, New York, 1959; G. Silagi, *Untersuchungen zur »Deliberatio supra hymnum frium puerorum« des Gerhard von Csanád*, München, 1967; J. Leclercg, San Gerardo di Csanád e il monachesimo, u: *Venezia e Ungheria*, Firenze, 1973; L. Szegfu, La missione politica ed ideologica di San Gerardo in Ungheria, in: *Venezia e Ungheria*, Firenze, 1973; L. Mezey, Gellért-problémák, u: *Vigilia*, 9/1980, Budapest; Gz. Rónay, Szent Gellért és legendái, *Vigilia*,

9/1980, Budapest; J. Török, Gherardus de Venetis auctor et monachus? (Un clerc medieval et la Biblie), u: *Spiritualita e lettere nella culture italiana e ungherese del basso medioevo*, Firenze, 1995; *Opći religijski leksikon*, Zagreb, 2002; www.catholic-zr.org.yu

L. Heka

GERARDOV NAROD, bilten župe sv. Josipa Radnika u Đurđinu. Ime je dobio po karmelićanskom redovniku sluzi Božjem Gerardu Tomi Stantiću, koji je rođen na salašu u okolici Đurđina. Bio je vjersko-informativnoga karaktera i obrađivao je tematiku iz vjerskoga života te župe. Izlazio je povremeno, dijelio se besplatno, a umnožavan je fotokopirnim aparatom u formatu A4. Prvi broj izašao je u kolovozu 2003., a posljednji 9. broj u prosincu 2005. Odgovorni urednik bio je vlč. Lazar Ivan Krmpotić, a nakon njegove smrti glasilo je prestalo izlaziti.

P. Skenderović

Gerardov narod, br.1, Đurđin, 2003.

GERNER, Eliza (Sombor, 30. VIII. 1920.), dramska glumica, književnica. Rođena u madžarskoj obitelji kao Erzsébet Gerner, kći je trgovca Jánosa i Ruže, rođ. Bađon iz Sombora, ali joj je djed po majčinoj liniji Franjo Bađon bunjevačkoga roda iz Telečke. »Po ocu sam Madžarica, no dušom i srcem hrvatska glumica«, izjasnila se u jednom intervjuu 1990. Nakon završene Trgovačke škole u Somboru studirala je ekonomiju, najprije u Zagrebu 1939.-41., a poslije Budimpešti, gdje je 1942. diplomirala, a 1943. i doktorirala tezom *Socijalno usmjerene odredbe u najnovijem poreznom zakonu*.

Pred kraj Drugoga svjetskoga rata vraća se u Sombor te radi kao dobrovoljna bolničarka u partizanskoj vojnoj bolnici. Diploma ekonomistice nije joj priznata pa je iz amaterske glumačke družine Madžarske kasine dobila profesionalni angažman u somborskom Narodnom kazalištu. Istaknula se već prvom ulogom, naslovnom u Goldonijevoj *Mirandolini*, te ulogama Elize Doolittle u *Pygmalionu* G. B. Shawa i Laure u *Agoniji* M. Krleže, obje s Titom Strozzijem kao gostujućim redateljem i glumcem. On će joj uskoro postati suprug i životni partner. God. 1948. dolazi u Zagreb, pohađa Dramski studio pri Hrvatskom narodnom kazalištu, a sezonu 1949./50. zajedno sa Strozzijem provodi u Narodnom kazalištu Ivana pl. Zajca u Rijeci. Od jeseni 1950. do umirovljenja 1982. stalna je članica ansambla Drame Hrvatskoga narodnoga kazališta u Zagrebu, osim sezone 1961./62., kad je skupa sa Strozzijem angažirana u Volkstheateru u Rostocku. Usporedno s djelovanjem u HNK igrala je sa Strozzijem komorne igrokaze u okviru DAS-a (Dramski ansambl Strozzi) i gostovala po cijeloj Jugoslaviji te u Madžarskoj, Austriji i Njemačkoj.

Tijekom karijere glumila je na hrvatskom, srpskom, madžarskom i njemačkom, a posebno su zapažena njezina ostvarenja u djelima Shawa, Goethea, Shakespearea, Beaumarchaisa, Giraudouxa, Krleže, Gervaisa, Božića i Strozzija (*Igra u dvoje*). Nastupala je više puta na radiju i u televizijskim dramama i serijama, a igrala je i u filmovima Zvonimira Berkovića *Ljubavna pisma s predumišljajem* (1985.) i *Kontesa Dora* (1993.) te u *Tri muškarca Melite Žganjer* (1998.) Snježane Tribuson. God. 2006. dobila je Nagradu hrvatskoga glumišta za svekoliko umjetničko djelovanje. Kazališnu dinastiju Strozzi produžava njezina unuka glumica Dora Fišter, dok joj je druga unuka Maja Fišter novinarka i suradnica HTV-a.

U kazališnim je časopisima pisala o kazališnoj problematici i prikazivala kazališne predstave, a prevodila je s njemačkoga i madžarskoga. Nakon umirovljenja intenzivnije se bavi pisanjem memoarskih tekstova. Objavila je sedam knjiga uspomena, od autobiografskih preko sjećanja na prijatelje Miroslava i Belu Krležu do biografske o Strozziju. Stereotipnu predodžbu o Krleži kao o intelektualcu koji je bezrezervno pod-

upirao ideju jugoslavenstva uvelike osporavaju lucidna zapažanja Elize Gerner o tome da je Krleža često bio zabrinut za sudbinu Hrvata i Hrvatske. Veoma se ljutio na to što su vojvođanski Hrvati u Jugoslaviji bili službeno deklarirani i kao Bunjevci i Šokci. Eliza Gerner točno je zabilježila rečenicu koju je, vidljivo uzrujan, Krleža jednom izgovorio: »To je upravo kriminal, jedan narod pretvoriti u neke etničke grupe. Tu sramotnu ulogu oko gubljenja identiteta najintenzivnije je provodila stara Jugoslavija«.

Eliza Gerner

Djela: *Osvrnuh se sjetno*, Zagreb, 1988; *Oproštaj s Gvozdom*, Zagreb, 1993; *Oteto zaboravu*, Zagreb, 1995; *U sjeni stoljeća koje odlazi*, Zagreb, 1999; *Kazalište kao sudbina*, Zagreb, 2001; *Svjedoci Krležina odlaska* (zajedno s drugim suprugom Milanom Arkom), Zagreb, 2002; *Tito Strozzi*, Zagreb, 2004.

Lit.: *Hrvatsko narodno kazalište 1894-1969*, Zagreb, 1969; *Hrvatski leksikon*, 1, Zagreb, 1996; *Hrvatski biografski leksikon*, 4, Zagreb, 1998; *Enciklopedija opća i nacionalna u 20 knjiga*, 7, Zagreb, 2005; Z. Vidačković, Stoljeće jedne dinastije, *Vijenac*, br. 228, Zagreb, 2002; N. Rubić, Čisti veš obitelji Krleža, *Zarez*, br. 107, Zagreb, 2003; M. Đanić, Eliza Gerner, *Miroljub*, 1-2/2004, 2/2007, Sombor.

I. Škrabalo

GIBANICA, u bačkih Šokaca kolač od »kiseloga tijesta«, tj. tijesta koje se mijesi s kvascem. Tijesto se izrađivalo od mekoga brašna, mlijeka, masti, soli, šećera, jaja i kvasca. Poslije miješenja (»zakuvavanja«) ostavljala se na toplo mjesto da »naraste«. Tijesto se poslije rukama rastezalo u pravokutni oblik veličine 40 x 50 cm, debljine 2-3 mm, te se posipalo najčešće mljevenim orasima i makom pomiješanim sa šećerom, a ljeti i ujesen i jabukama. Pripremala se međutim i gibanica sa sirom, cimetom, rogačom i jajima. Obično se pekla nedjeljom. Gibanicu pečenu u okrugloj tepsiji svekrve su nosile na zaruke i predavale komad budućoj snahi, koja je najslađi srednji dio, tzv. »svrtak«, davala svojoj prijateljici kako bi se i ona, prema vjerovanju, brzo udala.

M. Šeremešić

GILIJAN, Andrija (Fancaga, 7. I. 1904. – Lérida, Španjolska, 1. IV. 1938.), antifašist, borac u španjolskim međunarodnim brigadama. Sin Marka i Roze, rođ. Strikinac. Završivši osnovnu školu u rodnom selu, najprije radi s ocem kao ratar, a poslije postaje naučnikom kod fancaškoga kovača Ivana Strikinca. U mladosti je bio organizator bunjevačkih prela, a u igrokazima koji su se u tim prigodama redovito prikazivali često je imao glavne uloge. Postao je pomoćnikom kod poznatoga bajskoga kovača Bence Bešlića, s kojim je izrađivao prava remek-djela. Zauzimao se za veća nacionalna prava svojih sunarodnjaka i za socijalnu pravednost, pa je došao u sukob sa žandarmerijom. Zbog gospodarske krize ostao je bez posla i 1928. seli se u Kanadu, gdje radi u šumarstvu. Tu se uključio radnički pokret. Kad su za vrijeme Španjolskoga građanskoga rata kanadski radnici organizirali međunarodni bataljun, prvi stupa u njegove redove te u prosincu 1936. odlazi u Španjolsku kako bi se borio protiv fašizma. Sudjelovao je u mnogim bitkama, a poginuo je kod Léride. Fancažani se i danas s ponosom sjećaju svojega junaka.

Lit.: S. Velin, Andrija Gilijan – borac španjolskih internacionalnih brigada, u: *Narodni kalendar 1976*, Budimpešta, b. g.

Ž. Mandić

GIMNAZIJA, općeobrazovna srednja škola koja priprema mladež za sveučilišni studij. Naziv joj je izveden iz starogrčke riječi gimnazij (*gymnásion*), koja je označivala javnu odgojnu ustanovu pretežno za tjele-

sni odgoj mladića od 16 do 18 godina. Mladići su vježbali goli (*gymnós*) u slobodnom prostoru, okruženom trijemovima, u kojima su se mogli okupati, odmarati, šetati i slušati predavanja filozofa i govore starijih građana.

Prethodnice današnje gimnazije bile su u srednjem vijeku različite crkvene i gradske latinske i gramatičke škole u kojima su đaci učili »sedam slobodnih vještina« (*septem artes liberales*): gramatiku, retoriku i dijalektiku (*trivium*) te aritmetiku, geometriju, astronomiju i teoriju glazbe (*quadrivium*). U doba humanizma učio se klasični (Ciceronov) latinski jezik. Ta humanistička latinska škola počinje se potkraj XVI. st. proširivati i nazivati gimnazijom, a sve joj je jasnija zadaća priprema mladeži za sveučilište. Jednu od najstarijih potpunih gimnazija osnovao je 1537. u Strassbourgu Johannes Sturm. Imala najprije osam, a poslije deset razreda (u višim razredima učio se grčki), 1566. dobila je akademska prava, a 1621. pretvorena je u sveučilište. Gimnazije toga tipa, poznate kao klasične, širile su se po Europi: u Engleskoj su nazvane *grammar school* (gramatička škola), a u Francuskoj *lycée* i *college* (od *lat*. collegium: zbor, udruga).

Prvu gimnaziju u Hrvatskoj osnovali su pavlini 1503. u Lepoglavi, a od 1582. mogli su je polaziti i svjetovnjaci. Imala je šest razreda i bila je najviša škola u Hrvatskoj. Car Leopold I. dao joj je 1666. rang akademije i povlasticu da može dodjeljivati doktorate iz filozofije i teologije, a 1669. uzdigao ju je na razinu sveučilišta. Isusovci su osnovali gimnazije u Zagrebu 1607., u Rijeci 1627., Varaždinu 1628., Dubrovniku 1658., zatim u Slavonskoj Požegi, Križevcima, Osijeku i dr.

Prvu gimnaziju na području današnje Republike Srbije osnovali su isusovci 1726. u Beogradu, zatim je gimnazija osnovana 1747. u Subotici, koju su tijekom 113 godina vodili franjevci, u Petrovaradinu 1765. i u Rumi 1779. Od 1. IX. 1789. u Novi Sad je premještena subotička gimnazija (vraćena 1791.). Zatim je u Srijemskim Karlovcima gimnazija osnovana 14. VIII. 1791., a otvorena 1. XI. 1792. U Beogradu je 1. IX. 1808. otvorena Velika škola, što je u to vrijeme bila najviša obrazovna institucija u Srbiji, dok je druga gimnazija otvorena 1811. U Kragujevcu je gimnazija otvorena 1833., zatim u Šapcu, Čačku, Užicu, Zaječaru, Negotinu i dr. U Beogradu je osnovana još jedna potpuna gimnazija 1839. Prva realna gimnazija osnovana je u Valjevu 1870.

Gimnazije su doživjele veće promjene s pojavom neohumanizma u Njemačkoj u XVIII. st., kad je u nastavni plan uvedeno više grčkoga jezika, a sav je nastavni sadržaj bio prožet duhom antičke Grčke. Napredak prirodnih znanosti, razvoj industrije i velike društvene promjene na prijelazu u XIX. st. zahtijevali su više prirodoznanstvenoga i tehničkoga obrazovanja, poznavanje modernih stranih jezika, povijesti, zemljopisa, ekonomije i sociologije, pa se nakon žestoke idejne i političke borbe pojavio novi tip reformirane gimnazije nazvan realnom gimnazijom. U njoj su se učili novi predmeti, latinski je bio ograničen na nekoliko viših razreda, dok je grčki ukinut. Takve realne gimnazije ili više realke imale su ulogu u pripremanju tzv. tehničke inteligencije i kadrova za trgovinu, bankarstvo i dr. Bilo ih je više vrsta i više su puta reformirane te su se održale i u XX. st., uz tzv. klasične gimnazije, čiji se broj smanjio. Nakon Drugoga svjetskoga rata, u nizu reformi školstva, klasična i realna gimnazija doživjele su mnogo promjena: negdje su programski približene stručnim školama, a drugdje su svedene na izborne smjerove u širem tipu škole općeobrazovnoga tipa, ili se javljaju kao specijalizirane gimnazije. Gimnazija je kao institucija doživjela krizu u bivšoj Jugoslaviji između 1976. (reforma Stipe Šuvara) i 1990., kad se vratila u odgojno-obrazovani sustav u sveukupnom procesu tranzicije.

Važnije gimnazije za podunavske Hrvate. 1. U Subotici je gimnazija, kao latinska škola koja priprema mladež za sveučilišni studij, osnovana 1747., kad prva generacija subotičkih mladića, u jednoj trošnoj kućici pokraj tadašnje »varoške kuće«, uči latinsku gramatiku kod fratra Tome Porubskoga. Bila je to gramatička škola u kojoj se ra-

dilo prema modelu 3 + 2, odnosno, nakon tri gramatička razreda, u kojima su se obrađivali: prava, principia, gramatika i sintaksa, dolazila su dva humanistička razreda s poetikom, retorikom, logikom, fizikom, metafizikom i uvodom u teologiju. Do školske 1794./95. god. bila su samo tri gramatička razreda, kad se otvara i prvi humanistički razred, a 1795./96. otvoren je i drugi, čime je ta gimnazija prema tadašnjim zahtjevima postala potpuna. Od 1803., sukladno novomu nastavnomu planu, treći razred dotadašnjih narodnih škola priključen je gimnaziji kao prvi gramatički razred te je ona imala četiri gramatička i dva humanistička razreda (4 + 2). God. 1818. sagrađena je za nju i prikladna zgrada, koja je bila smještena pokraj tadašnje Gradske kuće. Od osnivanja službeni i nastavni jezik u gimnaziji bio je latinski, s iznimkom razdoblja 1784.-91., kad je tu funkciju imao njemački jezik. God. 1845. službeni jezik postaje madžarski.

Nakon što je novi školski zakon prekinuo s nastavom čiji je najvažniji zadatak bilo svladavanje latinskoga jezika, uveo predmete novih realnih sadržaja i ujedno podijelio sve gimnazije na niže (s četiri razreda) i više (s osam razreda), od 1851./52. školske godine zbog nepostojanja uvjeta za višu gimnaziju, subotička gimnazija svedena je na nižu. Od 1860. franjevci se povlače iz gimnazije, koju potpuno preuzimaju svjetovni profesori, a te je godine osnovan i prvi školski odbor, koji je uskoro izabrao još pet potrebnih profesora te je školske 1862./63. god. otvoren i osmi razred, čime je gimnazija opet postala potpuna. Prvi ispit zrelosti (veliku maturu) polagala su tri maturanta 1863. Današnja zgrada gimnazije izgrađena je 1897.-99. Za vrijeme Prvoga svjetskoga rata gimnazijska zgrada pretvorena je u vojnu bolnicu, a gimnazija je radila u zgradi građanske škole.

Nakon stvaranja Kraljevine SHS od 1. III. 1919. službeni i nastavni jezik u gimnaziji postao je »srpsko-hrvatsko-slovenski«, a postojao i madžarski odjel. Dana 5. V. 1919. dobiva ime Gradska bunjevačka gimnazija, ali je već 20. VIII. 1920. škola podržavljena i nazvana Državna mješovita velika gimnazija u Subotici. Prvi poslijeratni ravnatelj bio je Ivan Vojnić Tunić, koji je 1921. smijenjen. Nakon njega nije bilo ravnatelja hrvatske narodnosti sve do kraja Drugoga svjetskoga rata. Kako se poslijeratnih godina broj učenika naglo povećao, gimnazija je 1925. podijeljena tako da posebno radi Ženska realna gimnazija (u današnjoj zgradi OŠ Ivana Gorana Kovačića).

Od ponovne uspostave madžarske vlasti 1941. službeni i nastavni jezik u muškoj i ženskoj gimnaziji jest madžarski, a naziva se Državna madžarska gimnazija. Mnogi Hrvati nisu mogli nastaviti školovanje jer nisu znali madžarski, a nisu primljeni ni u srpsku gimnaziju u Novom Sadu. Školske 1943./44. god. u muškoj gimnaziji otvoren je mješoviti razred za Bunjevce, u kojem se poučavalo na »bunjevačkom jeziku«, a mogli su se upisati samo oni učenici kojima su oba roditelja Bunjevci.

Od siječnja 1945. nastavljaju rad tri gimnazije: potpuna muška i potpuna ženska na srpsko-hrvatskom nastavnom jeziku i potpuna mješovita gimnazija na madžarskome. Prvi poslijeratni ravnatelj Muške gimnazije bio je Matija Evetović (1944.-47.). Nakon školske reforme 1950./51. gimnazije su postale četverogodišnje, a muške i ženske gimnazije spojene su u jedinstvene škole. God. 1955. spojene su sve tri gimnazije u Višu mješovitu gimnaziju sa srpsko-hrvatskim i madžarskim nastavnim jezikom, koja nakon smrti Moše Pijade 1957. uzima njegovo ime. Nosi ga sve do 1977./78., kad je ukinuta. U školski sustav bivše Jugoslavije vraća se u vrijeme raspada socijalističkoga sustava pa se u Subotici prva nova generacija gimnazijalaca upisuje 1990./91. u zgradi bivše Građanske škole, a u svoju zgradu vraća se na polugodištu 1991./92., gdje i danas radi pod imenom *Svetozar Marković*. Državne joj vlasti osporavaju tradiciju pa 1997. u gimnaziji nije proslavljen jubilej četvrt milenija od njezina osnivanja, ali ni nakon demokratskih promjena nije obilježena 260. obljetnica osnutka 2007.

Tijekom cijele povijesti subotičke gimnazije samo je u razdoblju 1953.-56. postojao jedan odjel na hrvatskom nastavnom jeziku, s tim da je nastavni jezik u praksi ovi-

sio i o tome gdje je predmetni profesor završio studij. Nakon demokratskih promjena programe za hrvatske škole, pa i gimnaziju, izradilo je Hrvatsko akademsko društvo 2002., koje su prosvjetne vlasti prihvatile, ali je tek 2006./07. pokrenut jedan odjel u prvom razredu društveno-jezičnoga smjera na hrvatskom nastavnom jeziku, a od 2008./09. otvoren je opći smjer za nastavu na hrvatskom.

Gimnazija »Svetozar Marković« u Subotici

Gradsku subotičku gimnaziju pohađali su i mnogi mjesni Hrvati, među kojima su najznamenitiji biskup Ivan Antunović, liječnik i bibliofil Vince Zomborčević, narodni preporoditelj Ambrozije Šarčević, arhitekt Titus Mačković i mnogi drugi.

U Subotici je 1962. utemeljena Klasična vjerska gimnazija *Paulinum* radi pripreme svećeničkih kandidata iz Subotičke biskupije i susjednih (nad)biskupija za studij teologije, čime je odgojni zavod (sjemenište), koji je otvoren usporedno s gimnazijom, dobio interdijecezanski karakter. Sveta kongregacija za sjemeništa i sveučilišne studije u Rimu odobrila je 1963. taj čin, dok se Odjel za prosvjetu Kotarskoga narodnog odbora u Subotici nikada nije oglasio u povodu prijave osnivanja sjemeništa i škole. Isprva su sjemeništarci bili smješteni u za to adaptirane prostorije biskupskoga doma, a nova zgrada (pokraj katedrale) posvećena je 30. VI. 1965. Od 1989./90. u *Paulinumu* se školuju i oni koji nemaju izričitu namjeru biti svećenici. Nastavni jezik te gimnazije od njezina osnutka nominalno je hrvatski, ali u praksi, osobito od 1990-ih godina, to ovisi o postojanju kadrova. Pokrajinsko tajništvo za obrazovanje i kulturu AP Vojvodine 2004. i formalno je priznalo njezino postojanje.

Treća je gimnazija u Subotici Filološka gimnazija *Dezső Kosztolányi* na madžarskom nastavnom jeziku, koja je utemeljena 2003. Za njezine potrebe Općina Subotica dala je na korištenje zgradu na Trgu žrtava fašizma br. 21, koja je srušena te je podignuta nova zgrada, što je u najvećoj mjeri pomogla Republika Madžarska.

2. U Somboru je Srpska pravoslavna crkvena općina 1759. otvorila četverorazrednu gramatičku školu, a franjevci su 1763. utemeljili latinsku gramatičku školu, koja je djelovala do 1781. Prethodnice današnje somborske gimnazije jesu Niža realna škola s tri razreda, koja je djelovala od 1865., te četverorazredna Niža gimnazija, koja je radila 1869.-71. Gimnazija radi od jeseni 1872. s četiri niža razreda i s 86 učenika. Nastava se isprva izvodila na srpskom i madžarskom jeziku, a od školske godine 1876./77. samo na madžarskom, dok je srpski jezik bio nastavni predmet za učenike kojima je materinski. Gimnazijska zgrada završena je 1886. Djelovala i za vrijeme Prvoga svjetskoga rata, ali je u zgradu smještena bolnica. Početkom 1919. utemeljena je Državna gimnaziju na »srpsko-hrvatskom jeziku«, nastavila je raditi i na madžarskom jeziku, ali je Ministarstvo prosvjete 1923. ukinulo madžarsku gimnaziju. Uoči Drugoga svjetskoga rata dograđen je drugi kat gimnazijske zgrade. Nakon uspostave madžarske vlasti u travnju 1941. gimnazija nastavlja rad na madžarskom jeziku i po drugom nastavnom planu. U siječnju 1945. obnavlja se rad gimnazije i nastava je najprije za redovite učenike prvoga i drugoga razreda i za tzv. tečajce, tj. gimnazijalce čije je školovanje prekinuo rat, a za ostale nastava je počela u ožujku 1945. izvan zgrade, u kojoj je vojna bolnica ostala do ljeta 1945. Od 1945./46. školske godine omogućeno je školovanje na madžarskom jeziku i stvaraju se dvije gimnazije: Potpuna mješovita sa srpskim nastavnim jezikom

i Nepotpuna s madžarskim nastavnim jezikom, koja je 1953. postala potpuna i radila je do 1956., otkada Viša mješovita gimnazija u Somboru izvodi nastavu na »srpsko-hrvatskom« i madžarskom jeziku. Društveno-jezični i prirodoslovno-matematički smjer uvedeni su 1959. Sadašnje ime dobila je 1967. prema svojem nekadašnjem učeniku književniku Veljku Petroviću, koji je te godine preminuo. Reformom gimnazije i srednjih škola 1978. prestaje postojati somborska gimnazija, ali je u istoj zgradi i s istim imenom obnovljena od 1990./91. Osnovana je Srednja škola prosvjetne struke od dijela kolektiva Srednje škole prirodnih i tehničkih struka *Veljko Vlahović*. Početak je bio s 28 odjela: 6 odjela prvoga razreda gimnazije (jedan odjel na madžarskom jeziku) i odjel drugoga, trećega i četvrtoga razreda prosvjetne, kulturološko-jezične i prirodoslovno-matematičke struke. Od 1993./94. školske godine gimnazija živi kao jedinstvena škola.

Somborsku gimnaziju završili su najznamenitiji somborski Hrvati: akademik i profesor šumarske genetike Mirko Vidaković; akademik i nuklearni fizičar Gaja Alaga; odvjetnik Lajčo Vidaković; akademik, liječnik dijabetolog te hrvatski ministar vanjskih poslova Zdenko Škrabalo; dramaturg i redatelj Ivo Škrabalo i dr.

3. Gimnaziju u Baji utemeljili su franjevci 1757. godine. Dugo vremena bila je najvažnije obrazovno središte grada i okolice. God. 1811. dobila je rang velike gimnazije. Dotadašnji latinski nastavni jezik 1844. zamijenjen je madžarskim. Od 1879./80. preuzeo ju je cistercitski red. Od 1921. nosi ime kralja Bele III., koji je utemeljio cistercitski red u Madžarskoj. Od 1948. škola je postala državnom, a poslije je bila u djelokrugu lokalne samouprave. Danas se na jezičnom, humanističkom, matematičkom i informatičkom smjeru nastava održava u 4, 5 i 6 godišta. U njoj su maturirali i mnogi bački Hrvati. [Ž. Mandić]

4. Pijaristička gimnazija u Segedinu, koja danas nosi ime segedinskoga Hrvata Andrije Dugonića, glasovitog pisca, matematičara i etnografa (1740.-1818.), otvorena je 1721. sa 110 učenika i dva razreda u zdanju Lazaretuma. Tijekom katastrofalnoga potresa 1879. i zgrada je gimnazije jako stradala, pa je 1886. grad podigao novu. Do 1898. pijaristička gimnazija prva je i jedina gimnazija u gradu. Kao najveća srednja škola u Austro-Ugarskoj Monarhiji na godinu je odgajala 800 učenika. Iako je nakon Trianonskoga mirovnoga sporazuma Segedin ostao bez svojega zaleđa u Bačkoj i Banatu, a samim time i gimnazija bez velikoga broja učenika koji su tradicionalno dolazili iz toga područja, i u međuraću je ostala jednom od najcjenjenijih općih gimnazija u Madžarskoj. Od 1945. niži su razredi gimnazije postupno ukinuti, njihovu su ulogu preuzeli viši razredi osnovne škole *Szent Gellért,* kojom su upravljali pijaristi. God. 1948. gimnazija je podržavljena pod nazivom *Dugonics András Állami Gimnázium,* već sljedeće je ukinuta, a u njezinu zgradu useljena je jedna od katedara Prirodoslovno-matematičkoga fakulteta u Segedinu. Nakon sloma komunizma 1989./90. ponovno je odobreno djelovanje crkvenih škola, pa je obnovljena i pijaristička gimnazija, koja je 1990. vraćena pijarističkomu redu. U kolovozu 1991. počela je 248. nastavna godina u samostanu Male braće, kao privremenom prostoru gimnazije, i to kao četverorazredna, a 1994. dopunjena je sa šesterorazrednom poukom. Napokon je 1999., na blagdan sv. Josipa od Calasanze, osnivača pijarista, posvećena nova škola i samostan pijarističkoga reda pod imenom *Dugonics András Piarista Gimnázium, Szakképző Iskola, Alapfokú Művészetoktatási Intézmény és Kollégium.*

Ispit zrelosti u njoj su stekli i mnogi bački Hrvati, primjerice biskup Ivan Antunović; jezikoslovac i jedan od vođa ilirskoga pokreta Vjekoslav Babukić; barun Adam Bajalić, general austrijske vojske u Vojnoj krajini; zagrebački nadbiskup kardinal Josip Mihalović; prvi ravnatelj madžarske vojne akademije *Ludoviceum* Andrija Petrić; grof Josip Šišković (József Siskovics), general i vojni odgajatelj cara Josipa II.; Stjepan Vedreš (István Vedres), pisac i glavni gradski inženjer i dr. [L. Heka]

5. Hrvatska osnovna škola i gimnazija u Budimpešti djeluju u sklopu višenamjenske

ustanove (dječji vrtić, osnovna škola, gimnazija i učenički dom). Nastale su iz učiteljske škole i liceja na »jugoslovenskom« nastavnom jeziku utemeljenih 1946. u Pečuhu, gdje je bila najveća koncentracija Hrvata i Srba. U 1949./50. licej je pretvoren u opću gimnaziju. Zbog pogoršanih političkih odnosa između Madžarske i Jugoslavije, prema odluci Ministarstva prosvjete 1950. »južnoslavenska škola« premještena je u Budimpeštu (XIV. okrug, Abonyijeva ul. br. 7–9). Prve je školske godine bilo 68 učenika. God. 1950. gimnazija se opredijelila za humanistički smjer (pretežito društvene znanosti i jezici). Do 1952./53. radilo se bez udžbenika. Škola je 1952. preseljena u VII. okrug na Trg ruža 6-7. Đački dom u posebnoj zgradi osiguran je 1951. za dječake, a 1954. za sve učenike. Tada je priključena srpska osnovna škola iz Pomaza (*madž*. Pomáz), koja je prerasla u opću srpsko-hrvatsku školu. Te godine gimnazija u svoja četiri razreda ima 91 učenika. Od 1960./61. prelazi se na nastavu »5 + 1«, tj. pet dana učenja u školi i jedan dan »politehnike«, rad u tvornicama, radionicama. Od 1960. prelazi se na dvojezičnu nastavu, humanistički se predmeti i dalje poučavaju na materinskom jeziku, a realni na madžarskom, s tim da nazivlje treba znati na oba jezika. Povijest se uči iz madžarskih udžbenika prevedenih na »hrvatsko-srpski«, a o povijesti matičnoga naroda malo se govori. God. 1981./82. gimnazija prelazi na fakultativnu nastavu, kojoj je svrha jačanje dvojne uloge gimnazije: pripremanje učenika za daljnje školovanje i stjecanje kvalifikacije radi lakšega zapošljavanja nakon mature. Kulturni rad (pjevački zbor, plesna skupina, kazališna družina) i športska aktivnost bili su na visokoj razini. Najviše maturanata dali su Santovo (120), Kaćmar (53) i Gara (52). Iako su većinu učenika činili Hrvati, tijekom njezina postojanja, napose u prvom razdoblju, nametao se srpski književni jezik.

Od 1. VIII. 1993. ustanova je razdvojena na hrvatsku i srpsku školu. Danas Hrvatski vrtić, osnovna škola, gimnazija i đački dom u Budimpešti ima dvjestotinjak polaznika i smješten je u posebnoj novoizgrađenoj zgradi (XIV. okrug, Kántorné sétány 1-3). Budući da učenici dolaze sa slabim ili nikakvim poznavanjem materinskoga jezika, uveden je i pripremni, tzv. nulti razred. Većina predmeta predaje se na madžarskom jeziku. [Ž. Mandić]

Hrvatska osnovna škola i gimnazija u Budimpešti

6. U Pečuhu također postoji Hrvatski vrtić, osnovna škola, gimnazija i učenički dom *Miroslav Krleža*. Osnovna škola djeluje od 1952., gimnazija je utemeljena 1983., a dječji se vrtić priključio 2000. Najveća je školska ustanova Hrvata u Madžarskoj, ima više od 200 učenika, najviše iz Baranje, ali i iz drugih krajeva gdje žive Hrvati, pa tako i iz Bačke. [Ž. Mandić]

Značenje gimnazije za podunavske Hrvate. Gimnazije su u gradskim središtima širih područja u kojima žive podunavski Hrvati uspješno pripremale mnoge generacije mladeži za javne službe u regiji, ali i šire te davale odlično obrazovanje kao temelj za sveučilišne studije mladim generacijama. No osim toga općega kulturološkoga značenja gimnazije, kao rasadnici buduće inteligencije, imaju posebnu ulogu u očuvanju nacionalne svijesti manjina. Jednako tako, osobito od druge polovine XIX. st. pa do danas, zadržale su važnu nacionalno-ideološku funkciju, tj. ulogu u prihvaćanju državotvornih ideja, u ovisnosti o državnom okviru u kojem djeluju. Ovo ima još i dodatnu težinu kad se govori o bačkim Bunjevcima i Šokcima, koji su sve do druge polovine XX. st. bili izrazito agrarne strukture, konzervativni i u velikoj mjeri izvan modernizacijskih procesa, uključujući i one vezane za formiranje suvremenih nacija. Zbog toga su gradske gimnazije prvorazredna poluga madžarizacije i srbizacije među ne osobito brojnom gimnazijskom mladeži bunjevačkoga i šokačkoga podrijetla. Usto je među gimnazijskim profesorima i dužnosnicima sve do danas vrlo malo

onih hrvatske narodnosti, što je rezultat u prvom redu politike vlasti da se postavljanjem kadrova, osobito onih koji su većinske narodnosti i nisu iz domaće sredine, s jedne strane, onemogući razvoj nacionalno-manjinske inteligencije, a s druge strane usmjeri njezin odgoj u duhu pripadništva većinskoj naciji. U najnovije vrijeme, unatoč formalnomu postojanju manjinskoga prava na školovanje na materinskom jeziku, čini se da je poodmakle asimilacijske procese moguće tek usporiti formiranjem posebnih manjinskih škola, prije svega gimnazija, s nastavnim kadrom koji zna hrvatski jezik.

Lit.: F. Paulsen, *Geschichte des gelehrten Unterrichts auf den deutschen Schulen und Universitäten vom Ausgang des Mittelalters bis zur Gegenwart*, Leipzig, 1884; M. Evetović, *Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata*; Đ. Franković i dr., *Povijest školstva i pedagogije u Hrvatskoj,* Zagreb, 1958; *Gimnazija: Sto godina gimnazije u Somboru*, ur. F, Matarić, Sombor, 1972; Ž. Đorđević, *Istorija vaspitanja u Srba*, Beograd, 1958; J. Ivanović, Pregled povijesti subotičke gimnazije, u: *Zbornik za historiju školstva i prosvjete,* br. 14, Zagreb-Beograd-Ljubljana, 1981; J. Ivanović, *Djelovanje subotičke gimnazije u odgoju i obrazovanju mladih generacija (1747-1977),* mafistarska radnja; J. Ivanović, Gimnazija – tradicija duga 250 godina, u: *29. savezno takmičenje mladih fizičara Jugoslavije : Bilten*, br. 1, Subotica, 1993; M. Mandić, *Naša gimnazija*, Budapest, 1996; http://www.gimnazija-so.edu.rs

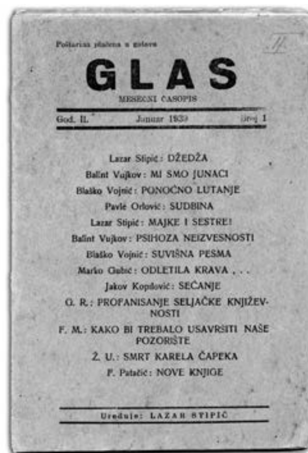
J. Ivanović

GLADIĆ, Stevica – Klopa (Sonta, 19. IV. 1911. – Osijek, 7. VII. 1980.), harmonikaš. Rodio se u seljačkoj obitelji od oca Pavla i majke Magdalene, rođ. Šuvaković. Osnovnu školu završio je u Sonti, zatim je kratko učio za kovača. U svojim dvadesetim godinama počinje svirati po prelima i svatovima. Najviše je o glazbi naučio od stanovitoga Miše Staparca. God. 1947. odlazi u Osijek i zapošljava se u tvornici namještaja kao portir, no istodobno svira po mnogim restoranima. Skladao je dva kola (Sonćansko kolo i Bačko kolo) i snimio gramofonsku ploču s tada poznatim slavonskim pjesmama i šokačkim kolima. Kao virtuoz na harmonici nastupao je uživo na Radio Osijeku, a bio je čest gost i u emisiji Veselo veče na Radio Beogradu.

Izvor: Kazivanje Joze Gladića iz Osijeka.

Ž. Mikrut

GLAS, mjesečni književni časopis. Vlasnik, nakladnik i urednik bio je Lazar Stipić, novinar, publicist i knjižničar subotičke Gradske knjižnice. Uredništvo i uprava časopisa nalazili su se u Subotici u Ulici Paje Dobanovačkoga 8, a tiskan je u grafičkom i kliše-zavodu braće Fišer na 32 stranice. Prvi je broj izašao u prosincu 1938., a u siječnju i kolovozu 1939. izašla su još dva broja. U časopisu su novele, pjesme i članke objavljivali uglavnom mladi autori: Balint Vujkov, Blaško Vojnić Hajduk, Jakov Kopilović, Pavle Orlović, Jovan Jugović, Marko Gubić, Klara Sarić, Luka Sučić, Franjo Patarčić, Nikola Gabrić, Marko Pilasanović, Svetozar Pavić, Dušan Pantić, Jovan Jugović i dr. Uredništvo je upućivalo suradnike da »se tekstovi primaju bez obzira kojim književnim narječjem bili pisani«, naglašavajući time svoju jugoslavensku orijentaciju. Radovi su objavljivani uglavnom latinicom, u manjoj mjeri i ćirilicom. Sačuvani primjerci nalaze se u fondu zavičajne periodike u Gradskoj knjižnici u Subotici, u fondu periodike Knjižnice Matice Srpske u Novom Sadu i u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu.

GLAS

MESEČNI ČASOPIS

God. II. Januar 1939 Broj 1

Lazar Stipić: DŽEDŽA
Balint Vujkov: MI SMO JUNACI
Blaško Vojnić: PONOĆNO LUTANJE
Pavle Orlović: SUDBINA
Lazar Stipić: MAJKE I SESTRE!
Balint Vujkov: PSIHOZA NEIZVESNOSTI
Blaško Vojnić: SUVIŠNA PESMA
Marko Gubić: ODLETILA KRAVA . . .
Jakov Kopilović: SEĆANJE
G. R.: PROFANISANJE SELJAČKE KNJIŽEVNOSTI
F. M.: KAKO BI TREBALO USAVRŠITI NAŠE POZORIŠTE
Ž. U.: SMRT KARELA ČAPEKA
F. Patačić: NOVE KNJIGE

Uređuje: LAZAR STIPIĆ

Glas, br. 1/1993., Subotica

Lit.: K 29, Kultura naših »Najboljih sinova«, *Subotičke novine*, 2/1939, Subotica; M. Evetović, *Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata* (rukopis); A. Sekulić, *Bački Hrvati*, Zagreb, 1991.

E. Bažant i M. Bara

GLAS, časopis Društva hrvatskih, srpskih i slovenskih književnika u Madžarskoj za književnost, kulturu i društvena pitanja. Izdavao ga je u Budimpešti Demokratski savez Južnih Slavena u Madžarskoj. Objavljena su četiri broja: 1989. tri, a 1990. jedan. Uza sudjelovanje uređivačkog odbora od 11 članova, uređivali su ga Mijo Karagić i Predrag Stepanović. Na 120-ak stranica suženoga B5 formata tiskana su izvorna djela (pjesme, novele, eseji, kritike, kraće drame) hrvatskih, srpskih i slovenskih književnika te prijevodi iz madžarske književnosti (S. Csoóri, I. Eörsi, L. Gyurkó, I. Koncz, J. Pilinszky, Gy. Spíró). Od Hrvata iz Madžarske, izdvajaju se pjesme Stipana Blažetina, Stjepana Blažetina, Marka Dekića, Branka Filakovića, Ladislava Gujaša, Ivana Horvata, Mije Karagića, Tomislava Krekića, Đure Pavića, Đuse Šimare Pužarova, Marge Šarac, Lajoša Škrapića i Jolanke Tišler, te prozni ostvaraji Stipana Blažetina, Đure Frankovića, Zoltana Gataija, Mije Karagića, Janje Prodan i Marge Šarac.

Ž. Mandić

GLAS KONCILA, informativno glasilo Katoličke crkve u Hrvata i izdavačka kuća. List je počeo izlaziti 4. X. 1962. kao ciklostilom umnažan bilten s imenom *Glas s Koncila*. Izvješćivao je o događanjima na II. vatikanskom koncilu, a potražnja za njim ubrzo je premašila sva očekivanja. Kao dvotjedne crkvene novine počeo je izlaziti 29. IX. 1963. s imenom *Glas Koncila* i s motom *Novo lice Crkve*, a tjednikom postaje 1. I. l985. Izvješćuje o događanjima o općoj Crkvi te o Crkvi u hrvatskom narodu, popularizira različite vjerske sadržaje, promiče koncilsku obnovu i ekumenski duh te s vjerničkoga stajališta promatra druge važne političke, znanstvene i kulturne događaje, osobito u svjetlu etike, kršćanskoga morala i katoličkoga društvenoga nauka. U komunističkom razdoblju list se argumentirano suprotstavljao sustavnoj ateizaciji društva boreći se za osnovna ljudska prava i slobode. Zato je često dolazio u sukob s vlastima pa je četiri puta zabranjivan, a glavni i odgovorni urednik bio je osuđivan. List je svoju nezavisnost prema političkim vlastima očuvao i nakon demokratskih promjena i neovisnosti Hrvatske. *Glas Koncila* od pokretanja lista do danas ujedno je i izdavačka kuća, koja je objavila više od 400 knjiga i nosača zvuka vjerskoga sadržaja domaćih i stranih autora.

Od samih početaka u listu se redovito piše o hrvatskom iseljeništvu i dijaspori, među kojima i o Hrvatima u Vojvodini i Srbiji. Sustavno se objavljuju vijesti i reportaže o njihovim specifičnim problemima. Za vrijeme socijalizma bio je popularan među Hrvatima u Bačkoj i mogao se redovito nabavljati u crkvama, što od 1992. više nije slučaj. Nakon organiziranja dopisništva u Subotici 1988. za list pišu subotički svećenici, najprije Andrija Kopilović, zatim Andrija Anišić, a na njegovim stranicama objavljivali su i Lazar Ivan Krmpotić, Željka Zelić te iz Zagreba Ante Sekulić, Tomo Vereš i drugi, dok je Tomislav Vuković dugogodišnji član uredništva.

T. Vuković

GLAS NARODA, subotičko glasilo Jugoslovenske nacionalne stranke (JNS), desničarske dvorske partije osnovane 1931., koja je okupljala ljude lojalne režimu i sklone brzu bogaćenju. Propagirala je ideje kralja Aleksandra što ih je očitovao uvodeći diktaturu 6. siječnja 1929. *Glas naroda* bio je tjednik, a objavljivao je tekstove pisane latinicom i ekavicom, ali i ikavicom. Time je, kao i pojavljivanjem prvoga broja upravo na Badnju večer 1933., pokazana jasna usmjerenost na domaće bunjevačko stanovništvo. Urednik je bio Nikola Rapaić, a glavni i odgovorni urednik Antun Vuković – Čardaš, posjednik. U početku je izdavač bila mjesna organizacija JNS-a, odnosno njezin tajnik Ivan Rajčić, a od 9. III. 1934. tajništvo stranke i Matija Skenderović. Zadnji broj nosi datum 3. V. 1935. Izašla su ukupno 73 broja.

Novine su bile pod izravnim utjecajem politički moćne i režimski orijentirane braće Ivandekić – odvjetnika Mirka, koji je bio i narodni zastupnik, i geodetskoga inženjera Ivana, tadašnjega gradonačelnika. Njihove namjere bile su očite: uz pomoć propagande i agitacije lista zadržati vlast i ključne

Vanredni broj

Poštarina plaćena u gotovom

Glas Naroda

Nedeljni list Jugoslovenske Nacionalne Stranke u Subotici

Uredništvo: Subotica, Albina ul., pod muzičkom školom

Odgovorni urednik: Vuković Antun

Pretplata: Na god. D. 40·—, Pojedini broj D. 1. —

God. III. — Broj 19 · Subotica, maj 2 1935 · Izlazi svakog petka

Uspomeni pokojnog Matije Išpanovića

Sami sebi ne vjerujemo, da li nas oči varaju, ili uši dobro ne čuju, kad do njih dolazi tihi šapat drugova, prijatelja, poštovaoca i poznanika: umro je, njega više nema.

Teško nam je pojmiti, da Matije Išpanovića, koji je život volio i u radu ga provodio, više među živima nema. Da li je moguće, da je nemila smrt pokosila i u nepovrat odnijela našeg dragog brata i druga, jednoga od prvih boraca za naša narodna prava, našega nikad neprežaljenog Matiju Išpanovića. Jest. Istina je. On je umro, iako je želio dugo živjeti, da može svome narodu radom pomoći.

30 travnja zaklopljene su njegove oči, da ne gledaju ovaj svijet; ohladnjelo je njegovo tijelo, da ne dolazi u doticaj s ljudima; zatvorene su njegove uši, da ne čuju laži i podvale, kojima su se mnogi služili u borbi protiv njega.

Glas naroda, br. 19/1935, Subotica

pozicije u gradu i okolici. Isprazna demagogija, očitovana već u samom naslovu, bila je jasna i iz sadržaja lista. Stvaranje »nerazrušivog tabora na severnoj tački naše države«, nuđenje mjesta »najvećim i najmoćnijim, kao i najmanjim i najsiromašnijim ljudima i staležima«, obraćanje narodu, tj. »njegovoj srži – seljaku i radniku, bez kojih nema kruha, ruha niti odbrane« samo su neki od primjera te frazeologije.

Programski članak *Sloga i glas naroda* u prvom je broju potpisao Nikola Rapaić, a iznio je u njemu osnove na kojima stranka djeluje: integralno jugoslavenstvo i borba za očuvanje jedinstva države. Od 2. II. 1934. njegova imena više nema u impresumu. Najveći dio sadržaja *Glasa naroda* imao je karakteristike stranačkoga glasila, s priopćenjima stranačkih tijela i dužnosnika, i tek s ponekim prilogom koji prati zbivanja u Subotici, zemlji ili svijetu. Stilom i jezikom bio je usmjeren pretežito na niže socijalne slojeve, zemljodjelce.

U političkim borbama prije petosvibanjskih parlamentarnih izbora 1935. braća Ivandekić i njihovo glasilo našli su se pred valom nezadovoljstva. Zadnji se broj pojavio 3. svibnja 1935. Parafrazirajući metafore Vladka Mačeka, novine pišu da je »prsluk naš dobro zakopčan, da su mu petlje čvrste« i da bi njegovo raskopčavanje moglo da dovesti do toga da »ostanemo goli«. Zagovaranjem tvrde linije, nastavljanje vladavine čvrste ruke, oni u Subotičkom izbornom okrugu nisu uspjeli privući birače: kandidat na režimskoj listi Mirko Ivković Ivandekić uspijeva osvojiti 11% glasova, dok je Josip Vuković – Điđo sa liste udružene oporbe dobio potporu više od 50% birača. Time je i sudbina *Glasa naroda* bila odlučena te je list prestao izlaziti.

Lit.: T. Kolozsi, *Szabadkai sajtó (1919-1945)*, Újvidék, 1979; D. Popov, *Srpska štampa u Vojvodini 1918-1941*, Novi Sad, 1983.

S. Mačković

GLAS RAVNICE, glasilo Demokratskoga saveza Hrvata u Vojvodini iz Subotice. Prvi je svjetovni list na hrvatskom jeziku u Vojvodini nakon 1956. Počeo je izlaziti u kolovozu 1990., ubrzo nakon osnutka DSHV-a, koji je pretežito i bio njegov nakladnik. Tijekom postojanja mijenjala se uređivačka politika: u početku je bio informativno glasilo otvorenoga uređivačkoga koncepta, od sredine 1994. najveći je dio sadržaja bio posvećen praćenju aktivnosti DSHV-a na cijelom teritoriju Vojvodine, od 2007. ponovno je otvoreno glasilo, kojem su u fokusu praćenje stranačkih aktivnosti te provođenje proklamiranih manjinskih prava.

Iako je nominalno mjesečnik, nije uvijek izlazio redovito, osobito u razdoblju 2000.-06. Osim redovitih, izašlo je i nekoliko nenumeriranih izvanrednih brojeva, obično pred obljetnice stranke ili izbore. Najčešće izlazio na 16 ili 24 stranice, iako je broj stranica varirao od 4 do 28. Često je mijenjao grafički izgled, a i upravljanje i uređivanje listom ostvarivalo se u različitim aranžmanima: od uredničkoga savjeta na početku, zatim s ravnateljem lista, do samo jedne osobe u funkciji urednika, a nekoliko

GLAS RAVNICE

Glasilo Demokratskog saveza Hrvata u Vojvodini

Broj 35 Subotica, studeni 1993. Cijena: 100.000 din / 4000 HRD

Veliki uspjeh odbornika DSHV u Subotici

HRVATSKI U SLUŽBENOJ UPOTREBI !

Nakon skoro četiri desetljeća hrvatski jezik će ponovno zaživjeti u subotičkoj općini! Taj su prijedlog oko izmjene starog i usvajanja novog Statuta općine pokrenuli odbornici DSHV, a prihvatili ga i odbornici VMDK i NSS. Veliki je ovo uspjeh politike za koju se hrvatska stranka u Vojvodini zalaže i ostat će trajno zapisano da su većinski odbornici u Skupštini općine Subotica 4. studenoga 1993. izglasali da, pored postojećih mađarskog i srpskog, u službenoj upotrebi u općini bude i hrvatski jezik.

Glas ravnice, br. 35, Subotica, 1993.

je brojeva objavljeno bez urednika (37., 38., 106.-108.). Uredici su bili Ivan Poljaković (1.-36.), Branko Melvinger (39.-44.), Vesna Kljajić (45.-64.), Lidija Molzer (65.-95./96.), Petar Kuntić (101., 104.), Đorđe Čović (102., 103.), Dragan Jurakić (105.) i Vojislav Sekelj (od 109.). U listu su surađivali najistaknutiji intelektualci vojvođanskih Hrvata (Juraj Lončarević, Lazar Merković, Vojislav Sekelj, Tome Vereš, Bela Gabrić...), a svoje novinarske uratke u njemu su počeli objavljivati mnogi koji su poslije postali važni protagonisti hrvatskoga novinstva i kulture u Vojvodini (Zlatko Romić, Robert Čoban, Goran Rotim, Petar Vuković, Slaven Bačić, Tomislav Žigmanov...).

Napisi u *Glasu ravnice* od velike su važnosti za mjesnu povijest Hrvata u Vojvodini na kraju XX. st., osobito brojevi iz prve polovine 1990-ih, i to ne samo za povijest političkoga artikuliranja interesa zajednice nego i za njezinu kulturu i uopće društveni život. U listu su uredno zabilježeni mnogobrojni oblici kršenja ljudskih i manjinskih prava Hrvata u Vojvodini, u čemu se posebno ističu napisi srijemskoga svećenika Marka Kljajića.

Lit.: T. Žigmanov, *Bibliografija Hrvata u Vojvodini (1990.–2002) : prinosi*, Pula, 2005. T. Žigmanov, *Hrvati u Vojvodini danas : traganje za identitetom*, Zagreb, 2006.

T. Žigmanov

GLAS ŠOKADIJE, glasilo Kulturno-prosvjetne zajednice Hrvata *Šokadija* iz Sonte. Najavljen kao tromjesečnik, prvi broj izašao je u prosincu 2007. u nakladi Novinsko-izdavačke ustanove *Hrvatska riječ* iz Subotice. Glavni je urednik Ivan Andrašić, a list donosi uglavnom informacije o djelatnosti Zajednice.

T. Žigmanov

GLASILO SUBOTIČKIH RIMOKATOLIČKIH CRKVENIH OPĆINA, list koji je izdao Senat katoličkih crkvenih općina u Subotici. Prvi i jedini broj izašao je 29. VI. 1934., a kao odgovorni urednik naveden je Mijin G. Perčić. Tiskan je dvojezično na hrvatskom i madžarskom jeziku (*Szuboticai római katholikus hitkőzségi Tudsóító*) na 8 stranica u subotičkoj tiskari *Globus*. Glasilo je pokrenuto radi informiranja subotičkih katolika o radu i potrebama crkvenih općina, a besplatno je dijeljeno vjernicima. Objavljene su u njemu uprave i zastupnici crkvenih općina u Subotici u razdoblju 1934.-36., objašnjenje značenja crkvenih općina i crkvenoopćinskih poreza, izvještaj sa sjednice Senata katoličkih crkvenih općina u Subotici i vijest o ređenju

Subotica, 29. juna 1934 Godina: I. — Broj: 1

Glasilo

SUBOTIČKIH RIMOKATOLIČKIH CRKVENIH OPĆINA

Odgovorni urednik: Perčić G. Mijin — Izdavač: Senat Katoličkih Crkvenih Općina, Subotica

ŠTA HOĆE „GLASILO"
subotičkih rimokatoličkih općina.

Glasilo to želi, da dospije u svaku kršćansku katoličku kuću pa da ga svi upoznadu, i njega i onog ko ga šalje. Želi dospjeti u svaki dom, da donese vijesti o radu i o potrebi crkvenih općina. Ko [illegible], poslati će mu se u kuću, a svakom će se besplatno dati, da ga čitaju i uvide, kako je bilo od potrebe sastaviti jedno društvo, kome će se pridružiti svaki kršćanin katolik i po kojem će moći svaki kršćanin katolik da što doprinese na izdržavanje svoje crkve, i to ne po milostinji nego po dužno ti

moraš se novim oružjem boriti. Sada već ne oreš drvenim plugom, i ne nišaniš strijelama, nego se boriš oružjem kakav ti je neprijatelj.

Glasilo će te naučiti da budeš razuman kršćanin katolik.

U to ime pozdravlja Glasilo kršćane katolike u Subotici

Svima članovima
Katoličkih Crkvenih Općina
u Subotici.

1. Što je crkvena općina? To je skupina vjernika na području župe. Članovi crkvene općine imaju prava i du-

Glasilo subotičkih rimokatoličkih crkvenih općina, br. 1, Subotica, 1934.

dvanaestorice bogoslova s područja Bačke apostolske administrature. Jedan primjerak *Glasila* čuva se u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu.

M. Bara

GLASNIK, prilog i podlistak *Subotičkih novina* s vjerskom tematikom. Počeo je izlaziti u studenom 1929., ubrzo nakon prestanka izdavanja *Hrvatskih novina* i pokretanja *Subotičkih novina*. Bio je najprije rubrika, zatim dodatak u sklopu lista te samostalan dodatak na jednoj, dvjema ili četirima stranicama, s paginacijom u sklopu li-

sta, a katkad i s vlastitom. Bio je različita formata, sukladno formatu *Subotičkih novina*, koji se mijenjao u ovisnosti o tiskari u kojoj su tiskane. Izlazio je neredovito i mijenjao je dinamiku izlaženja, od dvotjednika (1929.-30.) pa do godišnjaka, kad je izlazio kao božićni prilog (1938.-40.). U početku je bio bez oznake godišta, broja i urednika, a poslije godišta i brojevi nisu uvijek točno naznačivani. Prvi se put pojavljuje s oznakom godišta i s brojem (god. III., br. 24) kao prilog *Subotičkih novina* br. 24 iz 1930. Otad nosi i podnaslov »za duhovnu zabavu«, koji ponovno nestaje tijekom 1931. Kad se pojavio 1929., uredništvo nije bilo naznačeno, a od 1930. urednik je označen inicijalom p. B. (Blaško Rajić). God. 1933. uredništvo preuzima A. M. (Andrija Moullion), a nakon nekoliko brojeva ponovno je urednik Blaško Rajić (B. R.). Između 1935. i 1937. uređuje ga L. K. (Lazo Križanović), oskudno i svega nekoliko brojeva, zbog neredovita izlaženja *Subotičkih novina*. Od 1938. ponovno nije naznačen urednik, ali sad već izlazi kao samostalni dodatak na četirima stranicama u božićnim brojevima. I suradnici su se potpisivali pseudonimima i inicijalima, npr. p. B. (Pavao Bešlić), Ano Nimka (Lajčo Budanović). Posljednji put pojavio se kao božićni prilog *Subotičkih novina* 1940.

Subotičke novine
24. XII. 1940 godine

GLASNIK

Godina XII. br. 1

K svojima dođe i svoji ga ne primiše

Božić je blagdan utjelovljenja, blagdan Božjega milosrđa i blagdan čudne ljubavi. Duboko je pao Adam. Sam se nije mogao izbaviti. A kako da i pomogne sam sebe? Izgubio je milost Božju, razum mu je potamnio, a volja oslabila. Bog se smilovao na praroditelje i odmah im iza pada obećava

Dakako da je siromaštvo u očima onih koji gledaju samo na vanjštinu vrijedno prezira. Oni traži isticanje pa makar radi toga morali žrtvovati svoju dušu ili plesati oko zlatnoga teleta. Ako sve ovo promotrimo u sjeni jaslica onda nam je jasno, da je samo jedna neprolazna vrednota a to je Bog.

Glasnik, br. 1/1940, Subotica

Nepotpuna su godišta sačuvana u Gradskoj knjižnici u Subotici, u Knjižnici Matice srpske u Novom Sadu, u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu te u Nacionalnoj knjižnici *Széchényi* u Budimpešti.

Lit.: *Subotičke novine*, 1929-41; I. Kujundžić, Bunjevačko-šokačka bibliografija, *Rad JAZU*, 355, Zagreb, 1969; A. Sekulić, *Bački Hrvati*, Zagreb, 1991.

E. Bažant i M. Bara

GLASNIK ISTORISKOG DRUŠTVA U NOVOM SADU, časopis. Pokrenut je 1928. radi objavljivanja stručnih i znanstveno-istraživačkih radova za područje Vojvodine i nekadašnje južne Ugarske. Osnivač i ravnatelj bio je Stanoje Stanojević, a glavni urednik Dušan J. Popović. Izlazio je do 1940.: 1928.-35. tri puta na godinu (u veljači, lipnju i listopadu) na 10-12 tabaka, a od 1936. četiri puta na godinu (u siječnju, travnju, srpnju i listopadu) na 7-8 tabaka. Tiskan je najprije u Srijemskim Karlovcima pod uredništvom Vikentije Prodanova, a 1938.-40. u Novom Sadu pod uredništvom Dimitrija Kirilova. Za 18 godišnjih tečaja izdano je 40 svezaka, a 1937., kao svezak 31-32, objavljeno je kazalo dotad objavljenih svezaka.

Suradnici su bili pretežito srpski povjesničari i arheolozi (Stanoje Stanojević, Dušan J. Popović, Vasa Stajić, Nikola Radojčić, Milutin Jakšić i dr.), a nešto priloga objavili su i unitarno orijentirani hrvatski znanstvenici (Ferdo Šišić, Viktor Novak, Petar Skok). U časopisu su publicirani prilozi koji su se bavili različitim razdobljima, od prethistorijskoga doba pa sve do XX. st., a obrađivani su povijest, književnost, kulturni događaji, topografija. Prevladava usmjerenost na povijest i kulturu Srba u Baranji, Bačkoj, Banatu i Srijemu, no ima i radova koji su važni i za druge narode, pa tako i za hrvatsku povijest općenito (osobito za Srijem, manje za Baranju, ali i mnogi koji se bave hrvatsko-srpskim odnosima) te za vojvođanske Hrvate (Radivoj Simonović, *O katolicima i katoličkoj crkvi pod Turcima na zemljištu Vojvodine*, II/1; Nikola Radojčić, *O imenu Bunjevaca*, III/2; Velja Mirosavljević, *Novi Sad oko 1716. godine*, VI/3; Vasa Stajić, *Mađarizacija i preporod Bunjevaca*, VIII/1; Spasoje Vasiljev, *Književnost bačkih Bunjevaca u 17 i 18 veku*, XIII/1-2; Vasa Stajić, *Bunjevački govor kao jezik zvaničenja u Bačkoj*, XIII/1-2 i dr.), pri čemu je objavljeno i mnoštvo prikaza različitih djela. No sukladno ideološkim pogledima vodstva Istoriskog društva i koncepciji časopisa, o vojvođanskim Bunjevcima i Šokcima ne govori se kao o Hrvatima, pa se u više prigoda i osporavala njihova pripadnost hrvatskomu narodu.

Glasnik je tiskan ćirilicom, ali je dio priloga, osobito oni koji su se odnosili na hrvatske autore te na mjesnu hrvatsko-bunjevačku povijest, objavljivan latinicom. Posjeduju ga Knjižnica Matice srpske u Novom Sadu te gradske knjižnice u Subotici i Somboru.

E. Bažant

GLASNIK JUGOSLOVENSKOG PROFESORSKOG DRUŠTVA, međuratni stručni časopis profesorskoga udruženja u Beogradu. Nastavak je prijeratnoga časopisa *Nastavnik*, koji je izdavalo Srpsko profesorsko društvo u Beogradu 1890.-1914. Nakon rata 1919. izdana su još dva sveska toga časopisa, od 1921. do 1929. izlazio je pod imenom *Glasnik Profesorskog društva*, a konačno ime dobio je 1930., kada je i profesorska udruga, sukladno unitarnoj politici, dobila dodatak jugoslavenski. Posljednji je broj časopisa izašao 1940. U međuratnom razdoblju članci su tiskani na ćirilici i latinici.

Za bačke je Bunjevce najznačajniji svezak br. 11-12 iz 1938., koji je tiskan pred kongres Jugoslavenskoga profesorskoga društva u Subotici i posvećen je Vojvodini, napose Subotici. Već i prije njega, pred novosadski kongres Profesorskoga društva 1926., jedan je svezak u cijelosti je bio posvećen Novomu Sadu i Vojvodini te je izašao i kao posebna publikacija *Novi Sad i Vojvodina*.

Većina od 9 članaka koji za predmet imaju Suboticu, a prikupio ih je subotički pododbor Društva, zapravo se odnosi na subotičke Bunjevce. Članke su odabrali Svetislav Marić i Spaso Vasiljev, a autori su bili uglavnom unitarno opredijeljeni Bunjevci (Ivo Milić: O bačkim Bunjevcima; Mijo Mandić: Borba Bunjevaca za svoj jezik u osnovnim školama; Ljudevit Vujković Lamić: Nekoji bunjevački narodni običaji; Mara Đorđević Malagurska: Stara bunjevačka nošnja i vez; Joso Šokčić: Prvi bunjevački novinar) te Srbi (Vasa Stajić: Gradska gimnazija u Subotici 1747-1918; Aleksa Ivić: Subotica krajem 17. i početkom 18. veka; Milivoje Knežević: Biskup Ivan Antunović – preporoditelj bačkih Bunjevaca; Spasoje Vasiljev: Pregled bunjevačke književnosti).

Lit.: *Narodna enciklopedija srpsko-hrvatsko-slovenačka*, 1, Zagreb, b.g.

S. Bačić

GLASNIK PUČKE KASINE 1878, mjesečno glasilo udruge *Pučka kasina 1878.* iz Subotice. Pokrenut je u povodu proslave 125 godina od osnivanja Pučke kasine – prvi se broj pojavio 1. IX. 2003. za mjesec listopad. Izlazi na 16 stranica, a iako mjesečnik, više je puta do kraja 2006. izašao kao dvobroj. Objavljeno je i nekoliko izvanrednih brojeva. List se do kraja 2006. umnažao fotokopiranjem, od početka 2007. do početka 2008., kad se kao nakladnik pojavljuje NIU *Hrvatska riječ*, list se tiska. Naklada je od 300 do 500 primjeraka, a ne distribuira se prodajom, nego se dijeli besplatno. Nominalni je glavni urednik Josip Ivanković, a važnu ulogu u uređivanju imao je svećenik Lazar Ivan Krmpotić. Objavljuju se članci o društvenim, političkim i kulturnim događajima iz hrvatske zajednice Subotice i okolice te o njezinoj povijesti.

Lj. Vujković Lamić

PUČKA CASINA · U SUBATICI ·

GLASNIK
PUČKE KASINE 1878

Osnovana 15.12.1878 Obnovljena 11.06.1998

GODINA III. Broj 6 SUBOTICA lipanj 2005.g.

ODRŽANA GODIŠNJA SKUPŠTINA
PUČKE KASINE 1878

U Gradskoj knjižnici u Subotici održana je 10. 06.2005. godine redovita godišnja skupština Pučke kasine 1878. Održana je na isti dan kad je, 1998.godine ova Ustanova osnovana – obnovljena . Među gostima koji su prisustvovali, bili su ispred Generalnog konzulaza R. Hrvatske konzulica Mirela Lucić, Hrvatsko bunjevačko šokačku stranku je predstavljao Blaško Temunović, NIU "Hrvatsku riječ"direktor i v.d. glavni urednik Zvonimir Perušić. Medije su zastupali: Mirela Francišković glavna urednica TV programa Novi Sad "Prizma" na hrvatskom jeziku kao i Jadranka Bokun, ispred Radio Subotice.

One trivijalne radnje koje se vrše na godišnjim skupštinama (radno predsjedništvo i ostali organi) ne pominjemo, ali interesantno je, navesti nekoliko inserata koje je iznio predsjednik mr. Ivan Rudinski u svom osvrtu na dosadašnji rad u proteklom periodu.

Između ostalog je rekao:

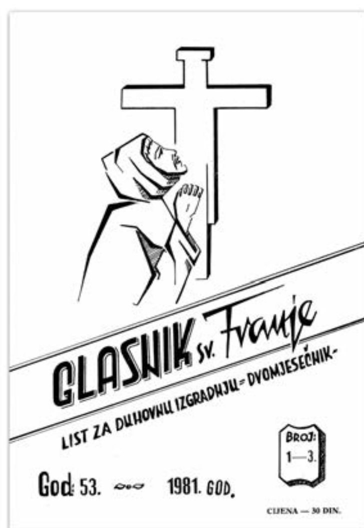
Glasnik Pučke kasine, br. 6/2005, Subotica

GLASNIK SV. FRANJE, dvomjesečni list za duhovnu izgradnju. Izdavao ga je Franjevački samostan u Subotici kao glasilo Franjevačkoga trećega reda od 1978. do 1981. Kako je to glasilo prije izlazilo u drugim gradovima Hrvatske franjevačke provincije sv. Ćirila i Metoda (Trsat, Zagreb i Varaždin), subotički *Glasnik sv. Franje* nosi godišta 50. (1978.), 51. (1979.), 52. (1980.) i 53. (1981.). Svake je godine izašlo šest brojeva, osim 1981., kad je izašao samo jedan trobroj.

Glavni i odgovorni urednik bio je o. Leopold Ivan Ivanković. List se tiskao u tiskari Grafičkoga zavoda *Panonija* u Subotici. Sadržaj lista bio je posvećen pretežito Papinim govorima te duhovnoj izgradnji članova Trećega reda i redovničke braće.

Lit.: *Opći religijski leksikon*, Zagreb, 2002; F. E. Hoško, *Pregled povijesti Hrvatske franjevačke provincije sv. Ćirila i Metoda*, http://www.ofm.hr/content/view/205/281/

K. Čeliković

Glasnik sv. Franje, br. 1-3/1981, Subotica

GLAVINA, Krešimir (Subotica, 1. I. 1940.), liječnik, radiolog, sveučilišni profesor. Sin Martina i Jage, rođ. Gencel. Osnovnu školu i gimnaziju završio je u Subotici. God. 1958. upisao je studij medicine u Zagrebu, na kojem je diplomirao 1964. Kao liječnik Opće bolnice u Subotici od 1964. upućen je na specijalizaciju iz radiologije u Zavod za radiologiju Kliničke bolnice *Dr. Mladen Stojanović* (danas Klinička bolnica *Sestre milosrdnice*) u Zagrebu 1969.-72. Nakon toga kao liječnik specijalist nastavio je raditi u Općoj bolnici u Subotici 1972.-73. do sloma Hrvatskoga proljeća. God. 1969. sudjeluje u pripremama za osnivanje ogranka Matice hrvatske u Subotici te postaje član-radnik Matice hrvatske u Zagrebu, a poslije je zbog toga i zbog aktivnosti u vezi s osnivanjem HKUD-a *Bunjevačko kolo* u Subotici politički proganjan. Nakon progona »hrvatskih nacionalista« među liječnicima onemogućeno mu je stručno usavršavanje i napredovanje te se 1973. preselio u Hrvatsku. Radi isprva u Službi za radiologiju Opće bolnice u Našicama 1973.-78., koju je osnovao i vodio, a poslije i kao ravnatelj bolnice 1974.-78. Nakon toga prelazi u Odjel za radiodijagnostiku Opće bolnice u Osijeku, čiji je voditelj bio 1987.-91. Ravnatelj osječke Opće bolnice bio je 1991.-92. a ravnatelj Kliničke bolnice Osijek 1992.-2000.

Poslijediplomski studij iz radiologije završio je na Medicinskom fakultetu u Zagrebu 1980.-81., a magistrirao je 1986. radnjom *Klinička vrijednost flobografije nogu*. Na istom je fakultetu 1998. obranio doktorsku radnju *Vrijednost kompjutorske tomografije (CT) u analizi bolesnika s cervikalnom spondilotičkom mijelopatijom*. Stručno se usavršavao u Parizu (1986., 1988.), Erlangenu (1987.) i Dresdenu (1989.). U nastavno-znanstveno zvanju biran je kao znanstveni asistent 1992., za docenta 1998., izvanrednoga profesora na Medicinskom fakultetu u Osijeku na Katedri za radiologiju za predmet Radiologija 2002., a za redovitoga profesora 2005. Bio je dekan Medicinskoga fakulteta u Osijeku 2003. i 2005.

Bavi se osobito angiologijom i neuroradiologijom. Sa suradnicima je objavio dvadesetak znanstvenih i stručnih radova u *Medicinskom vjesniku* (Osijek, 1986., 1991., 1999.), *Neurochirurgia* (Stuttgart, 1989., 1993.), *Liječnički vjesnik* (Zagreb, 1991.), *Psychiatria Danubina* (1991.), *Croatian medical journal : War Supplement* (Zagreb, 1992.), *Archives of Orthopaedic and Traumatic Surgery* (Berlin, 1996.-97.), *Journal of Neurosurgical Sciences* (Milano, 1996.), *Neurologia Croatica* (Zagreb, 1996.), *Libri oncologici : Croatian journal of oncology* (Zagreb, 1998.), *Collegium antropologicum* (Zagreb, 2004., 2005.). O suvremenoj ratnoj tematici pisao je i u *Zborniku radova Hrvatskoga toksikološkoga društva* (Zagreb, 1993.), o radiološkoj dijagnostici karcinoma napisao je poglavlje u knjizi *Problematika rada u primarnoj zdravstvenoj zaštiti* (Zagreb, 1993.), o urografskim pretragama u knjizi *Urološka onkologija* (Osijek, 1994.). Suautor je knjiga *Kirurgija iz-*

ljevnoga kamenca (Osijek, 1993.), *Rekonstrukcijska urološka kirurgija* (Zagreb, 1999.), *Vaskularni sustav* (Zagreb, 2001.) i *Radiologija* (Zagreb, 2001.). S priopćenjima je sudjelovao na mnogobrojnim stručnim skupovima u Hrvatskoj i u inozemstvu, a za više znanstvenih i stručnih skupova bio je suorganizator.

Član je nekoliko znanstvenih i stručnih udruga: Hrvatskoga liječničkoga zbora (HLZ), Hrvatske liječničke komore, Hrvatskoga liječničkoga društva za upravljanje i rukovođenje u zdravstvu HLZ-a, Hrvatske lige protiv raka i dr., a u Sekciji za radiologiju HLZ-a i Hrvatskom društvu radiologa HLZ-a član je uprave 1990.-2000. Počasni je član Madžarskoga društva radiologa i član Općega odjela Madžarske akademije znanosti. Bio je i predsjednik Hrvatsko-madžarskoga društva prijateljstva u Osijeku.

Bio je zastupnik u Zastupničkom domu Hrvatskoga državnoga sabora 1992.-95., član Nacionalnoga zdravstvenoga vijeća Ministarstva zdravstva Republike Hrvatske, zamjenik predsjednika Upravnoga vijeća Hrvatskoga zavoda za zdravstveno osiguranje 1994.-2001. i od 2003., član Kriznoga stožera Ministarstva zdravstva Republike Hrvatske 1991., zapovjednik Kriznoga stožera Opće bolnice Osijek i zapovjednik Kriznoga stožera zdravstva Osječko-baranjske županije. Dobitnik je više znanstvenih i stručnih nagrada te priznanja i državnih odličja. Umirovljen je 2005., živi u Osijeku.

Lit.: *Hrvatski biografski leksikon*, 4, Zagreb, 1998.

N. Zelić

GLEDAČI, nepozvani promatrači svatova u bačkih Bunjevaca. Ispraćaju mladenku kad je mladoženjina rodbina odvodi iz roditeljske kuće, dovikujući joj često da se ne okreće za sobom, jer se vjerovalo kako to donosi nesreću. Na muškoj strani, skupa s roditeljima i uzvanicima, dočekuju pak svatove s mladenkom. Sudjeluju u plesovima, a ukućani ih obično poslužuju pićem i kolačima. Ponegdje se na znatiželjne gledače nije gledalo s naklonošću (zabilježeno je to npr. u Čavolju), jer su ih činile uglavnom žene bez kojih nijedni svatovi ne mogu proći, a nerijetko su pritom negativno komentirale. Na subotičkim salašima pak gledačima se ne zamjera što dolaze, štoviše, smatra se da oni samo pridonose većemu slavlju te da bi svatovi bez njih izgubili na svečanosti. U sumrak se gledači razilaze, a gosti ulaze u prostoriju u kojoj se slavlje nastavlja uz večeru.

Danas fenomen gledača u svojem prvotnom značenju polako odumire te skupa s načinom slavljenja vjenčanja i on doživljava promjene. Sve su češći zajednički pirovi, na kojima se uzvanici s mladenkine i mladoženjine strane skupljaju u dvorani za svadbeno slavlje, dok gledači odlaze pred crkvu ili matični ured.

Lit.: A. Sekulić, *Bački Bunjevci i Šokci*, Zagreb, 1990; S. Kujundžić, *Naši mladenci*, Subotica, 2004.

B. Jaramazović

GLONČAK, Miloš (Subotica, 27. VIII. 1928.), nogometni vratar, trener. Sin Ivana i Marije, rođ. Stipić. Osnovnu i srednju ekonomsku školu završio je u Subotici, a Višu ekonomsku u Brčkom. Radio je u Općinskom sudu u Subotici kao službenik, a od 1992. u mirovini je. Živi u Subotici.

Nogomet počinje igrati 1944. u Željezničkom atletskom klubu (ŽAK), a iduće godine prelazi u novoosnovano Sportsko društvo željezničara *Spartak*. Premda je 1946./47. i 1947./48. igrao i kao centarfor, bio je jedan od najboljih vratara u povijesti *Spartaka*. Za taj je klub nastupao do 1968., kad je završio aktivnu sportsku karijeru. Unatoč mnogobrojnim ponudama do kraja aktivne karijere ostao je vjeran *Spartaku*, za koji je odigrao oko 1200 utakmica. Jedanput je bio član reprezentacije Jugoslavije 1949., a nastupao je i za reprezentacije Subotice, Vojvodine i Srbije. S reprezentacijom željezničara Jugoslavije osvojio je prvo mjesto na I. i II. europskom prvenstvu željezničara (Budimpešta 1947. i Bruxelles 1951.), a 1950. u Parizu na Sindikalnom prvenstvu Europe brani za reprezentaciju Jugoslavije, koja je osvojila prvo mjesto. Nakon prestanka aktivnoga igranja trenirao je omladinsku ekipu i prvi tim *Spartaka* 1968.-69. Nakon toga trenirao je nekoliko klubova iz Subotice i okolice (*Bačka*, *Horgoš*, *Peščara* i *Vinogradar*).

Lit.: *SDŽ »Spartak« 1945-1970* (ur. E. Tilly), Subotica, 1970; *Sportsko društvo železničara »Jovan Mikić – Spartak«* (ur. M. Brustulov), Subotica, 1995; Ž. Inić, *Knjiga o »Spartaku« 1945-1997*, Subotica, 1997.

P. Skenderović

GOD, u subotičkih Bunjevaca naziv za blagdanska okupljanja mladih salašara i seljana u »varoši«. Bili su organizirani u razdoblju od Sveta tri kralja do posljednje nedjelje pred Advent, kad nije bilo velikih poslova na njivi. Mladi su se u gradu obično skupljali dan prije goda, kad bi posjetili bližu rodbinu i dogovorili se za sutrašnju zabavu. Nakon »velike« (svečane, pjevane) prijepodnevne mise obično su »korzirali« (šetali subotičkim korzom), gdje su se nerijetko nalazili i budući parovi. Poslijepodne su organizirana različita društvena okupljanja, a navečer je opet bio izlazak na korzo.

Jedan od najpoznatijih godova bio je na blagdan Sveta tri kralja. Na njemu su se mladi salašari najčešće »zamomčili« ili »zadivojčili«, tj. počeli izlaziti. Simbolički se to odražavalo ponajprije na novoj odjeći u djevojaka: prestajale su nositi »bekeš« (jednodijelno ruho) i počele nositi novu odjeću sukladno gospodarskoj moći. Prije Prvoga svjetskoga rata djevojkama je obično šivano ruho od lyonske svile, dobivale su lanac do dukata, zlatne naušnice, a nerijetko su i zube pokrivale zlatnom navlakom. Poslije je djevojka dobivala i zlatnu narukvicu (tzv. karperac), katkad s crvenim rubinima ili bijelim safirima. Ako su roditelji bili skromnijega imovnoga stanja i nisu mogli kupiti dukate, djevojka je dobivala zlatni lančić s križićem, a u novije doba narukvicu i prsten. Kako je »zadivojčiti curu« bio znatan trošak, postojala je izreka: »Svila u kuću, jaram na tavan«, koja govori da je samo za svileno ruho trebalo onoliko novca koliko je vrijedio par ujarmljenih volova. Siromašniji roditelji koji nisu imali za svilu i dukate svojoj su djevojci kupovali skromnije ruho, a od zlata samo onoliko koliko su mogli. Djevojke se nisu smjele »zadivojčiti« same: njih je najprije u crkvu, a poslije i na korzo izvodila starija neudana teta ili starija djevojka iz rodbine, a kad je našla drugaricu ili više njih, onda je u društvo i na zabavu išla s njima. Na godu su se pojavljivali i momci koji su se zamomčili, tu su se upoznavali i raspitivali jedni za druge i za djevojke. Dopuštalo se pritom da se momak zagleda u siromašniju djevojku, ali nije bilo dopušteno bogatijoj udavači da pođe sa siromašnijim momkom.

Drugi god u godini bio je na Marin (tj. na Svijećnicu 2. veljače), osobito od 1879. Tada je organizirano prvo Veliko prelo te je taj god uskoro i postao jednim od najpoznatijih. Godovi su se organizirali i na Petrov (tj. na blagdan sv. Petra i Pavla 29. lipnja) te na Veliku Gospojinu (15. kolovoza). I ti su godovi održavani kad je bilo najmanje posla u polju, tj. prije početka risa (ručne žetve) i nakon njezina završetka.

Lit.: A. Sekulić, *Bački Hrvati*, Zagreb, 1991; *Hrvatska riječ*, br. 1, Subotica, 2003.

S. Bačić

GODAR, Dejan (Subotica, 19. V. 1978.), nogometaš. Sin Mirka i Slavice, rođ. Takač. Djetinjstvo je proveo u Donjem Tavankutu, gdje je i počeo nogometnu karijeru u NK *Tavankut*. S jedanaest godina prelazi u subotički *Spartak*, gdje je ostao do svoje petnaeste godine, kad prelazi u NK *Bačka* iz Subotice. S osamnaest godina vraća se u NK *Tavankut*, a poslije odlazi u FK *Solunac* iz Karađorđeva. God. 1999. kratko je igrao u madžarskom prvoligaškom klubu *Szeged* iz Segedina, a nakon toga u novosadskoj *Vojvodini*. Prvi važniji ugovor potpisao je 2000. s hrvatskim prvoligašem NK *Osijekom*. God. 2001. prelazi u NK *Belišće*, a 2002. u NK *Inker* iz Zaprešića. U njemu je igrao jednu sezonu. Taj je klub, skupa sa svojim suigračima, među kojima je bio i Eduardo Da Silva, uveo u Prvu Hrvatsku nogometnu ligu. God. 2003. odlazi u Skandinaviju, u finski klub *ROPS* iz laponskoga grada Rovaniemija. Za *ROPS* je igrao pet sezona i pridonio je da klub 2004. i ponovno 2007. uđe u Prvu finsku ligu. Tada je, prema ocjeni igrača i trenera finske prve i druge lige, proglašen najboljim igračem finske druge lige. Od 2007. igra za švedski klub *Dagerfors* iz istoimenoga grada nadomak Stockholma. Na Prvom nogometnom europskom prvenstvu hrvatskih manjina 2006. u Splitu osvojio je treće mjesto sa sa-

stavom vojvođanskih Hrvata, a proglašen je i najboljim igračem turnira. Igra na poziciji lijevog veznog igrača.

Lit.: *Hrvatska riječ*, br. 5, Subotica, 2003; http://hr.wikipedia.org/wiki/Dejan_Godar

L. Suknović

GODIŠNJAK KULTURNO-UMJETNIČKOG DRUŠTVA »BUNJEVAČKO KOLO«, časopis. Prvi i jedini broj objavljen je 1994. u Subotici na 72 stranice, a uredio ga je Lazo Vojnić Hajduk. Broj je tematski i nosi podnaslov *Dužijanca '93* – posvećen je svetkovini proslave uspješnoga svršetka žetvenih radova. Sadržava članke subotičkih autora o dužijanci općenito, prikaz manifestacija realiziranih u sklopu Dužijance 1993. i pjesme istaknutih hrvatskih pjesnika iz Subotice (Jakov Kopilović, Lazar Merković, Vojislav Sekelj, Petko Vojnić Purčar), a ilustrirao ga je Ivan Balažević.

Lit.: T. Žigmanov, *Bibliografija Hrvata u Vojvodini (1990.–2002.) : prinosi*, Pula, 2005.

T. Žigmanov

GOLEK, Makarije Đuro (Požega, 11. III. 1846. – Budim, 16. III. 1874), pedagog. Član Provincije sv. Ivana Kapistranskoga postao je 1861. Studirao je na filozofskom učilištu u Vukovaru 1862.-64. Postigavši naslov profesora teologije, predavao je dogmatsko bogoslovlje na franjevačkoj bogoslovnoj školi u Baji 1869.-72. Zbog narušena zdravlja napustio je profesorsku službu, ali je ipak u Budimu bio tajnik provincijala Manszvéta Hantkena 1872.-74.

Izvor: Arhiv Generalne kurije Franjevačkoga reda u Rimu, *Hungaria Capistrana*, sv. 1, fol. 120v, 314v.

Lit.: *Schematismus almae Provinciae S. Ioannis a Capistrano*, Pestini, 1870, 39.

F. E. Hoško

GOLUB, Marin (Apatin, 11. IX. 1956.), motonautičar. Sin je Antuna i Mande, rođ. Periškić. Osnovnu školu je završio u Monoštoru, srednju tehničku strojarskog smjera u Somboru, a višu strojarsku na Strojarskome fakultetu u Novom Sadu. Kao član Motonautičkog kluba »Dunav« iz Sombora sudjelovao je na brojnim natjecanjima diljem bivše Jugoslavije. Najveću uspjeh u karijeri mu je osvajanje titule prvaka Jugoslavije u klasi SB 350 god. 1986. i 1987. Radi kao profesor u Tehničkoj školi u Somboru.

Lit.: D. Kolundžija, *Leksikon somborskog sporta*, Sombor, 1990.

P. Skenderović

GOLUB, Stipan (Monoštor, 6. XII. 1959.), motociklist. Sin Josipa i Marije, rođ. Periškić. Osnovnu školu završio je u Monoštoru, a srednju za obućara u Somboru. Od rane mladosti zanimao se za motociklizam, a s 14 godina počinje voziti motor. Najprije vozi iz hobija, a sa 17 godina postaje članom Auto-moto društva *Magnet* iz Sombora. Natjecao se u kategoriji motora do 125 cm^3. Sudjelovao je na mnogobrojnim natjecanjima u Jugoslaviji, a najvažnije rezultate ostvario je na reliju *Sutjeska*: 3. mjesto 1983., 1. mjesto 1985. i 3. mjesto 1986. S 28 godina prestao se natjecati. Živi u Somboru.

Lit.: D. Kolundžija, *Leksikon somborskog sporta*, Sombor, 1990.

P. Skenderović

GOLUBARSTVO, uzgajanje domaćih golubova radi sportskih natjecanja. Na bačkim salašima, uz drugu perad, tradicionalno su se uzgajali i golubovi, čije se meso rabilo u prehrani. No osim što su se uzgajali iz gospodarskih razloga, golubovi se u drugoj polovini XIX. st. u Podunavlju počinju uzgajati kao ukrasne ptice, pa se osnivaju udruge uzgajivača golubova te organiziraju izložbe golubova i njihova letačka natjecanja. Tako je u Somboru 1871. osnovana udruga koja je 1877. priredila izložbu golubova, a 1892. veliku izložbu peradi, golubova, ptica i lovstva s više od 1000 izložaka. U Subotici je udruga uzgajivača golubova 1906. održala državnu izložbu, na kojoj su bili izloženi golubovi iz više ugarskih gradova. U najnovije doba u Subotici i Somboru svake se godine održavaju velike međunarodne izložbe golubova i sitnih životinja.

Osim natjecanja ukrasnih golubova na izložbama, organiziraju se i sportska letačka natjecanja na razdaljinu (listonoše), u visinu (visokoletači) te prevrtanjem u letu (prevrtači). U Bačkoj se uzgaja 27 autohtonih pasmina golubova. Među najpoznatiji-

ma su somborski dugokljuni letač i subotički kružni letač, s daljnjim podvrstama (»rezgeši«, »vereši«, »fekete«, »dereši« i dr.), a neki su od njih i ukrasni i letači.

Golubarstvo je tradicionalno bilo veoma popularno među bunjevačkim stanovništvom, osobito u drugoj polovini XX. st. Bunjevački je pučki izraz za taj sport »golupčarstvo«, golubari se nazivaju »golupčarima«, a bavljenje golubarstvom označuje se glagolom »golupčariti«.

Lit.: J. Pekanović, *Golubarstvo u Somboru*, Sombor, 2002.

J. Z. Pekanović

GONDI, Damir (Osijek, 15. VIII. 1959.), slikar naivac. Sin je krojača Josipa i Marije, rođ. Bođo. Nakon njegova rođenja obitelj mu se doseljava u Vajsku te je ondje pohađao osnovnu školu. Gimnaziju je završio u Odžacima, a Višu tehničku školu završava 1981. u Subotici. Slikarstvom se počeo baviti 1987. Najčešće se služi tehnikom ulja na platnu, premda slika i na drvetu, a bavi se i crtežom. Motivi na njegovim slikama uglavnom su sakralni, poglavito prizori iz Biblije i likovi svetaca, a zastupljeni su još i krajolici, portreti i kopije slika starih majstora. Izrađuje i zidne slike velika formata – oslikao je cijeli zid vjeronaučne dvorane u župi sv. Jurja u Vajski na poticaj vlč. Andrije Đakovića. Sudjelovao je na skupnim izložbama u Baču, Vajski i Bođanima. Svira gitaru i antikvar je. Radi u Javnom komunalnom poduzeću *Tvrđava* u Baču, a od 2000. živi u Bođanima.

J. Dumendžić

GORJANAC, Marko (Bereg, 15. IV. 1897. – Bereg, 28. IV. 1940.), društveni i politički djelatnik. Sin je Stipana i Kate, rođ Terzić. Odrastao je u poljodjelskoj obitelji, a školovao se u rodnom mjestu. Nakon širenja političkoga djelovanja HSS-a na Bačku aktivno se uključio u rad te stranke. Bio je jedan je od osnivača njezina mjesnoga ogranka, dugogodišnji potpredsjednik i općinski odbornik. Uključio se i u kulturni život zajednice te je sudjelovao u osnivanju ogranka Seljačke sloge u Beregu 1. I. 1928. U njemu je bio odbornik Odjela za seljačke zadruge te član Suda dobrih i poštenih ljudi. Usko je surađivao s Marinom Dekićem i Matijom Tucakovim, tadašnjim prvacima i pokretačima političkih i kulturnih akcija Hrvata u Beregu. Tijekom diktature kralja Aleksandra bio je aktivan u mjesnoj rimokatoličkoj crkvenoj općini. Nakon obnove parlamentarizma 1935. sudjeluje u obnavljanju mjesnih ogranaka HSS-a i Seljačke sloge. U vrijeme pregovora Cvetković-Maček o preuređenju države 1939. organizirao je u Beregu političke skupove na koje su dolazili senator Josip Vuković – Điđo iz Subotice, Ljudevit Tomašić, izaslanik Vladka Mačeka, i drugi hrvatski političari.

Lit.: Ogranak Seljačke sloge u Bačkom Bregu, *Seljačka prosvjeta*, br. 9, Zagreb, 1928; *Subotičke novine*, br. 22, Subotica, 1939; *Subotičke novine*, br. 17, Subotica, 1940.

M. Bara

GORJANAC, Zlatko (Sombor, 26. I. 1974.), pjesnik, novinar, kulturni djelatnik. Sin je Stipana i Marice, rođ. Gorjanac. Osnovnu školu završio je u Beregu, a Srednju tehničku školu u Somboru. Početkom 1990-ih u Beregu osniva rock-skupinu *Čuvari vremena*, za koju piše glazbu i tekstove. Skupina je djelovala do 1999., a 2000. jedan je od osnivača tamburaškoga orkestra *Bereški tamburaši*. Poeziju je počeo pisati u osnovnoj školi, piše na šokačkoj ikavici i na hrvatskom književnom jeziku, a objavljivao je u hrvatskoj periodici u Bačkoj (*Zvonik*, *Miroljub*, *Subotička Danica*, *Hrvatska riječ*), u *Somborskim novinama* i drugdje. Redovit je sudionik susreta pjesnika *Lira naiva* 2003.-07. Autor je više napisa o narodnim običajima u Beregu, kao novinski izvjestitelj surađuje u *Hrvatskoj riječi*, *Zvoniku* i *Miroljubu*, a urednik je stranice *Iz narodne škrinje* u *Hrcku*, dječjem podlisku *Hrvatske riječi*.

Lit.: *Lira naiva 2006*., Subotica, 2006.

K. Čeliković

GORJANAC, Živko (Santovo, 15. V. 1958.), sveučilišni profesor. Sin je Joze i Anice, rođ. Blažetin. Osnovnu školu pohađao je u rodnom selu, a 1977. maturirao je u budimpeštanskoj Hrvatsko-srpskoj gimnaziji. Isprva studira na Geodetskom fakultetu Šopronskoga drvnoindustrijskoga sve-

učilišta u Stolnom Biogradu (*madž*. Székesfehérvár), a od 1980. povijest i hrvatskosrpski jezik i književnost na Filozofskom fakultetu Sveučilišta Loránda Eötvösa u Budimpešti, gdje je i diplomirao 1985. Nakon što je u selu Voktovu (*madž*. Foktő) predavao povijest i ruski jezik, 1986. zaposlio se na bajskoj Visokoj školi Józsefa Eötvösa, gdje na Odjelu za narodnosne i strane jezike predaje hrvatski jezik i književnost, poznavanje hrvatske narodnosti i metodiku nastave za studente učiteljskoga i odgojiteljskog smjera. Na Filozofskom fakultetu Sveučilišta Loránda Eötvösa doktorirao je 2002. na području jezikoslovlja (slavistike) na temu: Govor santovačkih Hrvata. Redovito sudjeluje na znanstvenim skupovima s prilozima o jeziku Hrvata u Madžarskoj, a radove je objavljivao u časopisima *Riječ*, *Pogledi*, *Znanstveni zbornik* i dr. U izdanju Pedagoškoga fakulteta Visoke škole Józsefa Eötvösa 2004. objavljena mu je knjiga *Hrvatski govor sela Santova*. S obitelji živi u Baji.

Djelo: Ž. Gorjanac, *Hrvatski govor sela Santova*, Baja, 2004.

Ž. Mandić

GORNJI SV. IVAN → Sentivan

GORNJI TAVANKUT → Tavankut

GORNJI VERUŠIĆ → Verušić

GOSPIN SOKAK, dio današnjega Sombora na okuci staroga toka rijeke Mostonge. U počecima urbanizacije toga područja na prijelazu iz XIX. u XX. st. od bunjevačkih obitelji salaše su ondje imali Altingeri, Beretići, Dorotići, Fočići, Horvati, Švrake i Žuljevići. Naselje je naziv dobilo po od kapeli posvećenoj Gospi Lurdskoj. Za njezinu gradnju novac su donirali Vince Beretić s bratom i dvjema sestrama (porodični nadimak Lencini). Posvećenje kapele obavljeno je 1916., a gozba za svećenike i goste bila je priređena »pod drenom starim 300 godina«. Naziv se i danas se koristi kao lokacijski orijentir u svakodnevnoj komunikaciji stanovništva.

Kapela Gospe Lurdske nalazi se u današnjoj Ulici Tome Roksandića. Sve donedavna bila je mjesto hodočašća vjernika, održavana su kod nje misna slavlja i molila se krunica, a još i danas mnogi štovatelji Lurdske Gospe dolaze i pale joj svijeće.

Kapela Gospe Lurdske u Somboru

Lit: M. Beljanski, *Pangare, Gospin sokak, Čutka, Šikara, Strilić, Mali Beč i Čatalinski put*, Sombor, 1973.

M. Bara i Ž. Mikrut

GOSPODARSKA SLOGA, organizacija koja je činila ekonomsko krilo Hrvatske seljačke stranke. Osnovana je 5. VII. 1935. u Zagrebu s namjerom da »gospodarski organizira hrvatsko seljačtvo, a po njemu i kroz njega čitav hrvatski narod, koji živi zajedno«. Nedugo nakon osnutka izaslani su povjerenici koji su obilazili sve hrvatske krajeve informirajući seljaštvo o važnosti udruživanja u jednu jaku gospodarsku organizaciju. Tijekom travnja 1936. osnovane su mjesne i kotarske organizacije u Bačkoj sa središnjicom u Subotici. Za glavnoga povjerenika Gospodarske sloge u Bačkoj izabran je Marko Dulić iz Đurđina. Organizacija je posredovala pri utvrđivanju cijena seljačkih proizvoda, nabavi hrane, liječenju stočnih bolesti, podizanju cijena nadnica (u Bačkoj posebice u vrijeme žetve), nabavi ogrjeva, likvidaciji zemljoradničkih dugova i dr. Organizirana su predavanja i širena je poučna literatura o cijepljenju stoke, zaštiti vinove loze, rezidbi voća i drugim naprednim gospodarskim tehnikama. Šireći svoje djelovanje, poticala je osnivanje specijaliziranih zadruga, poput svinjogojske zadruge u Somboru pod predsjedništvom Antuna Matarića, žitarske zadruge u Đurđi-

nu s mlinom, koju je vodio Marko Dulić, ali i mljekarskih, stočarskih i nabavljačkih zadruga po drugim mjestima. Rad organizacije na subotičkom području podupirao je Mihovil Katanec, posebno se zauzimajući za uređenje radne obveze tzv. »kuluka« pri popravku cesta. Zadrugari iz Bačke sudjelovali su u pomoći seljacima iz Bosne i Hercegovine te Dalmacije opskrbljujući ih hranom i pomažući im novčanim prilozima u godinama slabih uroda. U financijskoj pomoći isticao se Fabijan Hajduković iz Sombora, koji je predvodio slične akcije u poticanju djelovanja nacionalnih organizacija. U razdoblju 1936.-41. u Bačkoj je imala oko 700 članova, najviše na subotičkom području. Većina hrvatskih naselja u Bačkoj imala je svoje mjesne organizacije, a ondje gdje ih nije bilo djelovali su povjerenici Gospodarske sloge. Njezin rad prestaje s početkom Drugoga svjetskoga rata.

Lit.: Što hoće Gospodarska sloga, *Gospodarska sloga*, 1/1936, Zagreb; Gospodarska sloga u Vojvodini, *Gospodarska sloga*, 10/1936, Zagreb; Kako napredujemo u Vojvodini?, *Gospodarska sloga*, 11/1936, Zagreb; Gospodarski pokret širi se u Vojvodini..., *Gospodarska sloga*, 25/1936, Zagreb; Povodom osnivanja »Gospodarske sloge« u Subotici, *Subotičke novine*, 4/1936, Subotica; Kuluk i kulučari, *Subotičke novine*, 23/1936, Subotica; M. Katanec, Gospodarska sloga i kuluk, *Subotičke novine*, 5/1937, Subotica; B. M., Nacionalni i kulturni život Hrvata Bunjevaca u Somboru, *Hrvatski dnevnik*, 395, Zagreb, 1937; *Subotičke novine*, 8/1939, Subotica; Osnutak i razvoj Gospodarske sloge, *Gospodarska sloga*, 11-12/1940, Zagreb.

M. Bara

GOTOVAC, Tomislav (od 2005. **LAUER, G. Antonio**) (Sombor, 9. II. 1937.), multimedijski konceptualni umjetnik, autor eksperimentalnih filmova. Sin Ivana, pješačkoga podnarednika rodom iz Imotskoga, i Elizabete (Beške), rođ. Lauer, kćeri poznatoga somborskoga mesara. Obitelj se preselila u Zagreb 1941., nakon uspostave mađarske vlasti, koja je iz Bačke protjerala sve one koji su se doselili nakon 1918. Nakon završene gimnazije počeo je studij arhitekture u Zagrebu, ali ga je napustio te je godinama radio kao bankovni i bolnički službenik. God. 1967. položio je audiciju za studij režije na beogradskoj Akademiji za kazalište, film, radio i televiziju. Nakon 1972. bio je politički proganjan zbog autorskoga i glumačkoga sudjelovanja u sudski zabranjenom diplomskom filmu Lazara Stojanovića *Plastični Isus*, pa je uspio diplomirati tek 1976.

Prvi amaterski film *Smrt* snimio je u Kinoklubu Zagreb 1962., nakon čega je slijedila serija eksperimentalnih filmskih ostvarenja složene strukture, sukladne tadašnjemu najmodernijemu trendu avangardnoga filma kod američkih strukturalista (Andy Warhol). Na saveznom festivalu amaterskoga filma u Skoplju 1967. dodijeljena mu je titula majstora amaterskoga filma. Njegovi sugestivni eksperimentalni filmovi izvan su konvencionalnih narativnih standarda, a u pravilu su strukturirani repetitivno i bitno su povezani s glazbom, najčešće s džezom Glenna Millera, a snimljeni su u svim mogućim tehnikama, od najuže amaterske vrpce od 8 mm, preko 16 mm i širokoga standarda od 35 mm sve do najrecentnijih elektroničnih sustava VHS, BETA ili Mini DV. U obilnom opusu od gotovo 50 filmskih djela ističu se *Prijepodne jednog fauna* (1963.); *Pravac /Stevens-Duke/* (1964.); *Plavi jahač /Godard-art/* (1964.); *Kružnica /Jutkevič-Count/* (1964.); *Obiteljski film II* (1973.); *Glenn Miller I /Srednjoškolsko igralište I/* (1977.); *Julije Knifer* (1982.); *Tomislav Gotovac* (1996.); *Tramvaj 406* (2000.); *Straža na Rajni* (2000.); *Glenn Miller 2000* (2000.); *Majsko jutro matorog fauna* (suautori Damir Čučić i Željko Radivoj, 2001.); *Identity Number* (2001.); *Trocki* (2002.); *Dead Man Walking* (2002.). Kao osebujna pojava (fizičkim izgledom i osobnom reputacijom) Gotovac je nastupao i kao glumac u igranim filmovima svojih kolega, ponajviše Zorana Tadića, ali i Dušana Makavejeva, Bate Čengića i Želimira Žilnika.

Posebno područje njegova umjetničkoga djelovanja čine šokantni performansi ili hepeninzi, koji su obično dobivali znatan odjek u javnosti jer su sadržavali provokacije golotinjom, odnosno vulgarnim riječima i ponašanjem, što se iščitavalo kao prijezir prema uobičajenim građanskim i društvenim standardima. Posebno su zapamćeni *Umjetnik u prošenju* (1980.); *Ležanje gol*

na asfaltu, ljubljenje asfalta / Zagreb, volim te! (1981.); *Paranoia View Art / Hommage to Glen Miller* (1988.) i drugi, a izvodio ih je najčešće pred slučajnim prolaznicima na otvorenim prostorima u Beogradu, Zagrebu, Osijeku, Krems-Steinu (Austrija), NewYorku, Splitu, Ljubljani, Dublinu, Baselu i na zagrebačkom Sljemenu. Priredio je i devet samostalnih izložaba kolaža, fotografija i dokumenata u prestižnim galerijama i muzejima u Beogradu, Zagrebu, Dubrovniku i New Yorku, među kojima je ona pod naslovom *Tomislav Gotovac, Retrospektiva dokumenata 1956.-1986.* pružila širok uvid u biografiju i osobnost umjetnika.

U svim svojim peformansima i antologijskim eksperimentalnim filmovima ostao je dosljedan svojemu filmofilskomu identitetu, no 2005. osjetio je potrebu za djelomičnom izmjenom vlastitoga građanskoga identiteta te je službeno promijenio ime u Antonio G. Lauer (prema majčinu djevojačkomu prezimenu). Premda je tijekom karijere doživljavao kontradiktorne ocjene, od posve negatorskih i odbojnih do adoracije koja ga je učinila kultnim i karizmatičnim prorokom avangardne, odnosno subverzivne umjetnosti, nema dvojbe da je svojim umjetničkim djelom i sveukupnim djelovanjem Tomislav Gotovac / Antonio G. Lauer osigurao status najslikovitije kreativne osobnosti u cijeloj povijesti hrvatske kinematografije.

Lit.: *Filmska enciklopedija*, 1, Zagreb, 1986; *Hrvatski leksikon*, 1, Zagreb, 1996; *Hrvatski biografski leksikon*, 5, Zagreb, 2002; A. Battista Ilić i D. Nenadić (ur.), *Tomislav Gotovac*, Zagreb, 2003; *Opća i nacionalna enciklopedija u 20 knjiga*, 7, Zagreb, 2005.

I. Škrabalo

GRADINA (Gradina Salaši), prigradsko salaško naselje raštrkanoga tipa, jugoistočno od Sombora. Smješteno je između ceste Sombor – Kljajićevo na sjeveru, Velikoga bačkoga kanala na jugu, grada na zapadu i susjednih katastarskih općina Kljajićevo, Telečka i Sivac na istoku. U pravcu zapad-istok taj prostor doseže duljinu od 10 do 12 km. Dijeli se na Istočnu i Zapadnu Gradinu, s najvećom koncentracijom salaša uz nekadašnji ljetni Sivački put. Tu, oko nekadašnje škole, na udaljenosti od oko 6 km od grada, nalazi se i središte tih salaša, s područnicom Mjesne zajednice »Mlake« te društvenim nekada zadružnim domom, a prije je tu bila i prodavaonica mješovite robe. Sada su svi ovi salaši sa Somborom povezani asfaltnom cestom. Južni dio Gradine oko Klise i područje salaša Matarići ostao je izoliran od ostaloga prostora salaške skupine 1802. nakon prokopavanja Kanala Franje Josipa, koji je u jugoslavenskom razdoblju preimenovan u Veliki bački kanal. Od salaških skupina na Gradini se posebno izdvajaju Pekanovići, Bogišići, Goretići, Bošnjaci, Kovačići, Radojevići i dr. Na Gradini živi i porodica Marković čiji članovi nose nadimak kapetani – riječ je o potomcima kapetana Duje Markovića, koji je 1687. doveo posljednju veliku skupinu bunjevačkih Hrvata na somborsko područje, a čiji je unuk 1749. Mariji Tereziji uputio molbu da mu se dodijeli pustara Gradina zbog zasluga njegova djeda u borbi s Turcima.

Cijeli prostor ovih salaša veoma je plodan, ocjedan i nešto viši dio bačke lesne terase, visine i do 99 metara. Na takvim uzvisinama nailazi se na tragove srednjovjekovnih ljudskih staništa, pa i utvrda.

Premda su Turci gospodarili cijelim somborskim prostorom 1541.-1687., stanovnici Gradine i tada su porez plaćali Kaločkoj nadbiskupiji. Hrvatsko pučanstvo koje je naseljavalo to područje franjevci su potajno okupljali predvodeći sv. mise i druge vjerske obrede na skrovitim mjestima. Na svoj način na to upućuje i toponim Crkvina, a naziv Gradina odnosi se na utvrđenje ili teritorij koji pripada utvrdi. Broj kršćanskih kućanstava, tj. poreznih obveznika, u Gradini prema evidenciji turske vlasti iznosio je 1554. – 1; 1570. – 4; 1590. – 7. Slavenskoga katoličkoga stanovništva na ovim je prostorima bilo i prije turskih osvajanja, jer su još 1480. iz Dalmacije ovamo stigli dominikanci. Beogradski nadbiskup Marin Ibrišimović 24. X. 1649. krizmao je u Somboru 117 vjernika iz 30 obitelji.

Seobom bunjevačkih Hrvata u ove krajeve 1687. iz osnove je izmijenjena etnička i vjerska struktura pučanstva. God. 1720. Gradina je pustara somborskih vojnih gra-

ničara. Prema popisu kućanstava iz 1748. u Istočnoj su Gradini živjeli gotovo samo bunjevački Hrvati, a od tada je ovo područje i intenzivnije naseljavano. Budući da je 1749. Sombor dobio status slobodnoga kraljevskoga grada, magistrat je somborskim franjevcima za iznimne zasluge darovao 24 jutra zemlje, a oni su u znak zahvalnosti na brežuljku Klisa kod današnjega Velikoga kanala podigli križ, ali se o njegovoj sudbini odavno ništa ne zna.

Pučka škola otvorena je 1876. na salašu Đure Pekanovića 1876., a već 1879. katolička crkvena općina ovdje je podigla novu školsku zgradu, u kojoj su se povremeno održavale mise i drugi vjerski obredi. Uz zgradu je postavljeno i veliko posvećeno zvono, koje je nakon Drugoga svjetskoga rata odavde preneseno u jedno privatno dvorište. U tom su dvorištu vjernici Gradine 1950-ih izgradili i katolički kapelu posvećenu sv. Antunu Padovanskomu. Osim toga u Gradini od vjerskih znamenja postoje još tri križa – dva katolička i jedan pravoslavni.

Glavna prometnica Gradine Salaša asfaltirana je, a naselje je 1960-ih elektrificirano. Međutim na izoliranom dijelu južno od Velikoga kanala, bez tvrda puta, električne energije, mosta koji ih je povezivao s drugim dijelovima toga prigradskoga naselja (poznata Popina ćuprija srušena je 1941.) i drugih elementarnih stečevina suvremene civilizacije, Matarići su postupno gašeni te su 1980-ih u cijelosti napušteni, a salaški su objekti razrušeni.

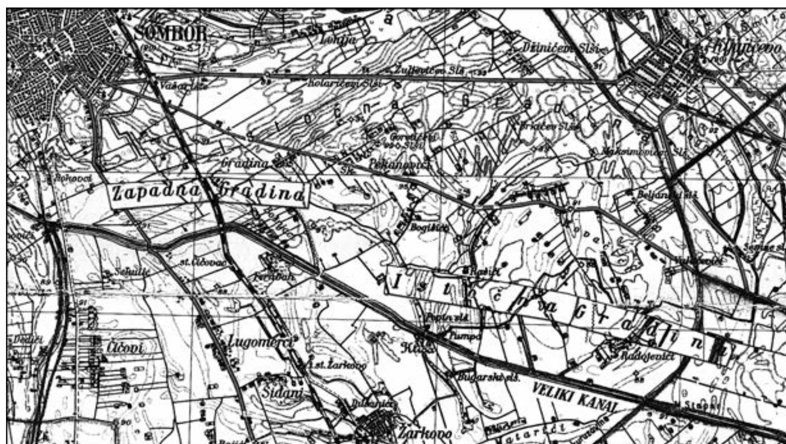
Prema popisu pučanstva u Gradini Salašima 1961. u 240 kućanstava živjela su 763 stanovnika, a 1981. u 148 kućanstava 453 osobe. Pri popisu iz 2002. broj kućanstava iznosio je 92, a broj stanovnika 257. Zbog smanjena broja djece 1997. ukinut je i tamošnji ogranak jedne gradske škole.

Većina stanovnika Gradine i danas se bavi zemljoradnjom i stočarstvom. Gajenje kvalitetnih goveda, a ranije i ovaca, rezultiralo je proizvodnjom znamenitog »somborskog sira«, koji je isprva pravljen od ovčjeg, a sada od kravljeg mlijeka. Uslijed razvoja agrotehnike, koja oslobađa sve veći broj neposrednih djelatnika, došlo je do preseljenja stanovnika u Sombor, osobito onih mlađe životne dobi.

Lit.: J. Muhi, *Zombor története*, Zombor, 1944; M. Beljanski, *Somborski salaši*, Sombor, 1970; M. Beljanski, *Ponovo o somborskim salašima*, Sombor, 1979; M. Beljanski, *Najstariji podaci o Hrvatima u Somboru*, Sombor, 1988.

M. Đanić i J. Z. Pekanović

GRADITELJSTVO, NARODNO, skupni pojam za umijeće gradnje i građevine podignute izvan gradskih sredina, nastale za potrebe socijalno i obrazovno nižih društvenih slojeva; suprotan je pojmu tzv. visoke ili stilske arhitekture. Predmet je povijesti arhitekture i povijesti umjetnosti, u većoj mjeri etnologije, koja proučava graditeljsko oblikovanje, povezanost građevina s tipom tradicijskoga privređivanja, obilježja unutarnjega uređenja te tipično ponašanje ljudi u stambenoj i izgrađenoj sredini. Na-

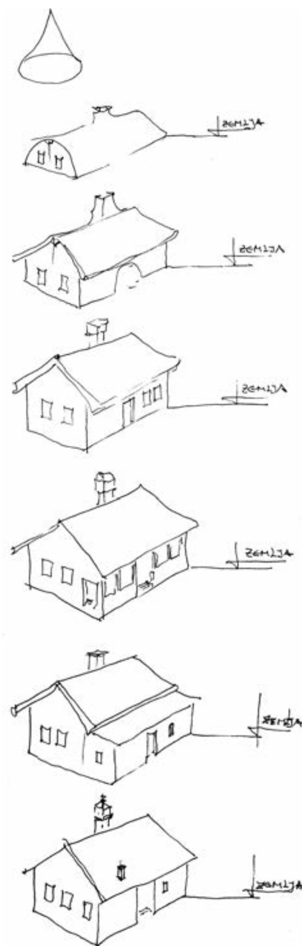
Gradina

rodno graditeljstvo karakterizira prilagođenost građevina okolišu, pa su seoska naselja i nastambe pridonosili osebujnosti pojedinih prostora.

Pogodnosti mikroreljefnih i klimatskih uvjeta za življenje, voda i plodno tlo oduvijek su bili opredjeljujući čimbenik za življenje i nastanjivanje. Pučki je graditelj sukladno danostima prirode pronalazio i materijal za građenje (drvo, kamen, ilovača, slama, trska), koji je stvarao različitosti graditeljskih oblika za zadovoljavanje istih životnih potreba – kuće za stanovanje, staje i ostale prateće objekte različitih sadržaja. Svi tako primijenjeni materijali bili su pristupačni pučkomu graditelju, ekonomični, a ujedno su ekološki zadovoljavali mikroklimatske prirodne danosti, npr. u planinama zidovi su od pritesanih balvana, a krovni pokrivač od šindre; u primorju su zidovi od kamena, a krovni pokrivač od ljuspastih kamenih ploča i dr. U međuriječju Dunava i Tise te na Telečkoj visoravni također se razvio osobit oblik narodnoga graditeljstva – prema materijalu i funkcionalnoj organizaciji – koji se može nazvati panonskom kućom. Nekad mnogobrojni vodotoci s obiljem trske i vrbaka te plodne visoravni s lesom i ilovačom (žuta zemlja) ispod njega bili su dugo stoljeća osnovni građevni materijal, kojega je u prirodi bilo u izobilju: zidovi su građeni od naboja, a krovni pokrivač od trske. Oba ta građevna materijala, obrađena rukom narodnoga graditelja, pokazala su se kao do danas nenadmašeni toplinski izolatori s obzirom na oštru izmijenjenu stepsko-kontinentalnu klimu s dugim i oštrim zimama i jarkim ljetima, uz dominantne sjeverozapadne (zimske) i jugozapadne (ljetne) vjetrove.

Potkraj XVII. st. u doba naseljavanja slavenskoga stanovništva s juga, prostori sjeverno od Save i Dunava, kojima su također vladali Turci, bili su slabo nastanjeni. Prvotna staništa bila su zato u dolovima vodotoka Telečke – ukopane zemunice na njihovim obalama. Iz zemunica će se u sljedećem razdoblju razviti salaši. Naime, tijekom XVIII. st. iz zemunice se formira nadzemna kuća (negdje postoji i prijelazni oblik poluzemunica, tj. dijelom ukopanih kuća, npr. u Sonti), s istom funkcionalnom osnovom, tj. organizacijskim rasporedom prostorija, a potkraj XVIII. st. tip panonske kuće bio je u potpunosti formiran.

Okućnicu panonske kuće čine i drugi objekti izgrađeni od autohtonih (izvornih) materijala: kuća za stanovanje – salaš; »košara« (staja) za konje s »naslamom« za kola; volarica s izlaskom u »korlat« (obor); komora; kokošinjac stožastoga oblika (od trske, vrbova pruća – »koter« ili »bubalja«), krušna peć, ambar za zrnastu hranu, đerma (koja dominira dvorištem). Pritom su dimenzije kuća i objekata u pravilu bile funkcionalne.

Razvoj panonske kuće

Kuće su prizemne, zidovi su građeni od žute zemlje (ilovače) s dodatkom pljeve ko-

ja ostaje nakon žetve, a nakon što su podignuti, premazivani su (nabijani) u slojevima vode sa zemljom i pljevom. Nabijeni osučeni sloj bio je dimenzija oko 8-10 cm i približno je odgovarao debljini opeke, dok su zidovi bili ukupne debljine 60-80 cm. Tavanica je pravljena od »slime« (daščane podloge), na koje se stavljalo blato s pljevom. Krovna konstrukcija izrađivana je od otesanih bagremovih oblica s drvenim klinovima, dok je krovni pokrivač bio od nabijene trske, debljine oko 50 cm, s prepuštenom strehom. Zabati su s početka bili također tršćani, oblijepljeni blatom, poslije u građanskom razdoblju postaju i daščani i zidani. Na tavanima se osiguravao propuh jer se tu čuvala pšenica, a često su se, nakon dimljenja u pušnicama, sušile kobasice, slanina i šunke. Kuće su se ličile u proljeće, najkasnije do blagdana Duhova, te sredinom kolovoza, oko Velike Gospe, no iako je boja kuće bijela, sokla je bila obično sivocrna kako se u donjem dijelu zidova ne bi vidjeli tragovi oborina odbijenih od tla. Svake godine kuće su se redovito krečile, čime se održavala čvrstoća objekata. Zbog prirodnih materijala te su kuće zimi bile tople, a ljeti ugodne za boravak. Pritom zbog vjetrova ulazi u kuće nikada nisu bili okrenuti na sjever.

Sela su najčešće zbijena s pravilnim okućnicama poredanima uz ulicu (»šor«). Dvorišta su ograđena bagremovim štapovima (»cipkama«) s malim vratima za pješake i velikima za kola.

Tijekom XX. st. postupno se napušta gradnja prirodnim materijalom, drvenim tehnikama i tradicijskim oblikovanjem. Pojedini vrjedniji primjerci ili sklopovi narodnoga graditeljstva zaštićuju se kao spomenici kulture na samome mjestu ili se prenose u etnoparkove, primjerice, u Đurđinu postoji bunjevački etnosalaš.

Lit.: A. Rudinski, Panonska kuća – pojavni oblici u severnoj Bačkoj, *Zbornik Matice srpske za društvene nauke*, 79, Novi Sad, 1985; A. Sekulić, *Bački Hrvati*, Zagreb, 1991; A. Rudinski, O nastanku i razvoju panonske kuće, u: *Paorske kuće*, Novi Sad, 1993; A. Rudinski, Istorijski osvrt na prostorno planski proces nastanka i nestanka salaša i salaških aglomeracija na teritoriji severne Bačke u protekla tri veka, u: *Ej, salaši*, Novi Sad, 1994; *Hrvatska enciklopedija*, 4, Zagreb, 2002.

A. Rudinski

GRADOVRH, nekadašnji utvrđeni grad i franjevački samostan, u neposrednoj blizini današnjega istočnoga dijela Tuzle, odakle su šokački Hrvati 1688. doselili u Bačku. Brdo na kojem se nalaze ostatci samostana danas je obraslo šumom, a šire područje naseljeno je pretežito bošnjačkim stanovništvom. Njive bliže vrhu na kojem je nekoć bio samostan mještani su još i u XX. st. nazivali »fratarskim njivama«.

POTOMCI NARODA KOJI JE PRIJE
300 GODINA, VOĐEN MILOSNIM LIKOM
RADOSNE GOSPE, ODSELIO NA BAČKE
RAVNICE DA SAČUVA VJERU I SVOJU
NARODNU SAMOBITNOST, U ZNAK
ZAHVALE BOGU I NA SPOMEN LJUDIMA
OVJEKOVJEĆUJU OVU OBLJETNICU
(1688-1988). 23.05.1987.
BAČKI ŠOKAČKI HRVATI VJERNICI.

Spomen-ploča u
Franjevačkome samostanu u Tuzli

Nakon što je turska vojska 1583. uništila zvornički samostan, franjevci se nastanjuju u Gornjoj Tuzli. Ni ondje međutim, pritisnuti razvitkom muslimanske kasabe, nisu mogli ostati dugo te su se 1541. odselili na Gradovrh. Ondje su podigli nov samostan na brdu na kojem je bila tvrđava. Mjesto je po njoj dobilo i ime, a u njoj je, osim samostana, bila i crkva sv. Marije. I samostan i crkvu izgradili su Ivan i njegov sin Pavao Maglašević. Gradovrški samostan imao je pet župa, kojima je pokrivao područje na sjeveru do Save, zapadno do Tinje i istočno do Drine.

Prema izvješćima iz samostana u Gradovrhu franjevci su upravljali župom u Baču. Kad više nisu mogli izdržati turske strahote u austro-turskom ratu 1683.-99, koje su pratili glad i kuga, franjevci – tri svećenika i jedan laik – 1688. iz Gradovrha su se preko Slavonije doselili u Bač, gdje su imali svoju župu. Do 1705. zvala se gradovrški samostan, a poslije mijenja ime u bački. Redovnici su sa sobom poveli i narod, a prema

zapisu Grgura Čevapovića, ponijeli su i sliku čudotvorne Gospe, koja se i danas štuje u Baču kao Gradovrška Gospa ili Radosna Gospa, iako je riječ o liku koji je različit od onoga koji se u XVII. st. štovao u Gradovrhu. Kad su prešli Dunav, Šokci se nisu rasuli po širokoj bačkoj ravnici, nego su se smjestili uz rijeku i izgradili naselja Bač, Plavna, Sonta, Vajska, Bukin, Bereg, Monoštor, Sonta, Santovo i dr., prokrčili šume i obrađivali polja. Franjevci i puk isprva su živjeli u nadi da će se s boljim vremenima vratiti u Bosnu i obnoviti porušene samostane, ali to se nikad nije dogodilo.

Predaja da su im preci došli iz Donje Tuzle živi i danas u Baču i okolici. Tako je 23. V. 1987. skupina od 150 hrvatskih vjernika iz Bačke hodočastila u stare krajeve u Bosni i Hercegovini te su posjetili i franjevački samostan u Tuzli, gdje je postavljena spomen-ploča u povodu 300. obljetnice preseljenja šokačkih Hrvata u Bačku. God. 2007. obnovljene su duhovne veze između Bača i Tuzle, pa je na inicijativu HKUPD-a *Mostonga* iz Bača, koju su poduprli gvardijan samostana u Baču fra Josip Špehar i gvardijan samostana u Tuzli fra Zdravko Anđić, oko 150 vjernika iz Tuzle 7. listopada hodočastilo u Bač. U povodu 320. godina od doseljenja veće skupine Hrvata iz okolice Tuzle na područje Bača, organiziran je niz manifestacija pod nazivom *Tragovi Šokaca od Gradovrha do Bača 1688.-2008.*, koje se održavaju od svibnja do studenoga 2008. u zapadnoj Bačkoj, Tuzli, Vukovaru i Osijeku.

Lit.: K. Tkalac, Porijeklo i kretanje Šokaca iz Bosne prema sjeveru do iza Budima, u: *Subotička Danica : kalendar za 1971* god., Subotica, 1970; A. Sekulić, *Drevni Bač*, Split, 1978; *Zbornik predavanja znanstvenog skupa u Subotici 12-14. VIII 1986.*, Subotica, 1987; *Bačko klasje*, br. 41, Subotica, 1987; *Od Gradovrha do Bača*, ur. L. I. Krmpotić i M. Karaula, Sarajevo, 1988; M. Karamatić, Sakralna umjetnost Bosne Srebrene do konca XVII. stoljeća i sudbina slika Marijinih svetišta u Gradovrhu, Olovu i Rami, u: *Tkivo kulture*, ur. N. V. Gašpar, Zagreb, 2006.; B. Bukinac, *O ulozi franjevaca u seobama hrvatskoga naroda u XVI i XVII stoljeću*, Subotica, 2007; *Hrvatska riječ*, br. 242, 275, Subotica, 2007, 2008.

P. Skenderović

GRADSKA KUĆA, u bačkih Hrvata naziv za zgradu u kojoj je smještena gradska uprava. Nastao je kao prijevod s madžarskoga jezika (*madž.* városháza), a i danas je uobičajeni naziv za zgrade gradskih poglavarstava u Madžarskoj i Vojvodini, ponegdje i u Slavoniji (npr. Požega).

Na prostoru između Dunava i Tise koji naseljavaju bački Hrvati najznamenitija je subotička gradska kuća, simbol Subotice, koja visinom od 76 metara dominira širim područjem. Građena je 1908.-10. prema projektu Dezsőa Jakaba i Marcella Komora u stilu madžarske secesije. Svečano ju je blagoslovio subotički župnik Pajo Kujundžić 20. VIII. 1910. Tada je na njezin vrh postavljen križ, koji su komunističke vlasti skinule 1949. i umjesto njega postavile petokraku zvijezdu. Križ je vraćen 18. IX. 1994. U današnjoj zgradi, koja dominira Trgom slobode, osim gradske uprave smješte-

Gradska kuća u Subotici

Gradska kuća u Somboru

ni su Povijesni arhivi i Zavod za zaštitu spomenika kulture. Prijašnja gradska kuća građena je 1826.-27., a službeno je otvorena 12. II. 1828, kad ju je blagoslovio subotički župnik Antun Šarčević. Prva subotička gradska kuća izgrađena je 1751.

Somborska gradska kuća neoklasicističko je zdanje koje je nastajalo od 1718. Tada je, za vrijeme službovanja gradskoga kapetana Jovana-Janka Brankovića, podignuta zgrada u kojoj se, nakon što ju je njegova supruga Marija 1749. prodala Magistratu, sve do 1786. nalazila gradska uprava. Današnja zgrada gradske kuće podignuta je 1842. Nalazi se u središtu grada, na prostranom prostoru Trga Presvetoga Trojstva i Trga sv. Đorđa. U njoj su danas smještene političke stranke, Radio Sombor i uredništvo *Somborskih novina*. Za razliku od subotičke, nije najmonumentalnija građevina – kako je Sombor bio sjedište Bačko-bodroške županije 1786.-1918., njime dominira nekadašnja zgrada županijske uprave, koju i danas popularno zovu »županija«, a danas je u njoj smješteno gradsko poglavarstvo.

Gradska kuća u Baji (tamošnji je Bunjevci zovu varoška kuća), koja se nalazi na veliku Trgu Presvetoga Trojstva na obali dunavskoga rukavca Šugavica, podignuta je sredinom XVIII. st. (točna se godina ne zna) u neobaroknom stilu, a 1780. proširena je i obnovljena. U njoj su bile dvije vijećnice i uredi dvojice bilježnika, pismohrana, skladišta. Kad je grad dobio samostalnost 1862., i nekadašnja Grašalkovićeva palača prešla je u gradsko vlasništvo i postala gradskom kućom. Zgrada je obnovljena 1896. u neorenesansnom stilu. U njoj se nalaze uredi gradske samouprave, svečana dvorana u kojoj se održavaju razna zasjedanja, kulturne priredbe i vjenčanja.

Gradska kuća u Segedinu u prvotnom je obliku izgrađena 1728., a zatim je ponovno izgrađena 1804. prema projektu poznatoga segedinskoga Dalmatina Istvána Vedresa. Nakon poplave 1879. zgrada je 1883. dobila svoj današnji izgled na temelju projekta Ödöna Lechnera i Gyule Pártosa. Ta eklektička neobarokna građevina, obojena u žuto, jedna je od znamenitosti grada, a nalazi se na središnjem Széchenyijevu trgu. Zgrada nadomak gradske kuće također pripada gradskomu poglavarstvu, a u visini drugoga kata povezana je s gradskom kućom jednim zatvorenim hodnikom, tzv. Mostom žudnje (*madž*. Sóhajok hídja). Izgrađen je prema venecijanskomu uzoru u čast kralja Franje Josipa, koji je nakon obnavljanja poplavljenoga grada došao u posjet Segedinu, kako bi iz svojega apartmana u susjednoj zgradi mogao odlaziti izravno u gradsku kuću. U gradskoj se kući nalazi i poznati toranj s kružnom terasom – vidikovcem.

Lit.: L. Szekeres, *Szabadkai helynevek*, Szabadka, 1975; P. Vasić, *Umetnička topografija Sombora,* Novi Sad, 1984; M. Kőhegyi, *Baja története a kezdetektől 1944-ig*, Budapest, 1989; *Koreni : svedočenje vekova*, 1, Subotica, 1991; B. Krstić, *Subotica*, Subotica, 1995; L. Mađar, *Ilustrovana istorija Subotice*, Subotica, 2004; B. Duranci, *Arhitektura secesije u Vojvodini*, Subotica, 2005.

P. Skenderović, A. Čota, Ž. Mandić, L. Heka

GRAĐANIN, **1.** u feudalnom razdoblju pripadnik gradskoga staleža. U ugarskom feudalnom pravu gradovima su se smatrala

samo naselja kojima je kralj dodijelio taj status, a o prijamu osoba u građanstvo odlučivala su gradska poglavarstva. Građani su morali biti slobodne osobe moralnoga vladanja, koje su bile nastanjene u gradu i bavile se nekom granom gradskoga gospodarstva (trgovina, obrt, slobodne profesije), obnašale javnu službu ili bile vlasnik nekretnine. Mjesna su poglavarstva mogla zahtijevati i ispunjenje drugih uvjeta, pa su tako u Subotici građani morali osigurati smještaj vojnika i njegova konja u staju, zatim imati odijelo za gradsku stražu te posudu s vodom i ljestve za gašenje požara. Nakon plaćanja pristojbe i polaganja prisege, kandidat je uvođen u popis građana, koji su vodila gradska poglavarstva. Građani su se prema svojim povlasticama razlikovali od ostalih osoba, koje su ulazile u stalež stanovnika i doseljenika.

Za povijest podunavskih Hrvata najvažniji su gradovi Subotica, Sombor, Segedin i Budim. Kad je 1749. Sombor postao slobodnim kraljevskim gradom, naseljavalo ga je gotovo isključivo srpsko i hrvatsko stanovništvo u omjeru 2 : 1, a otprilike je takav omjer bio i među prvim građanima. Kad je 1779. Subotica dobila status slobodnoga kraljevskoga grada, među 727 građana golemu većinu činilo je hrvatsko stanovništvo (*lat.* Dalmatae), koji su bili i nositelji gradske uprave. God. 1787. u Subotici je bilo 553 građana (ukupno 20.708 stanovnika), a u Somboru 523 (ukupno 13.360 stanovnika). Dalmatina koji su imali status građanina bilo je i u Segedinu, osobito u prvoj polovini XVIII. st., ali je zbog uništenoga gradskoga arhiva točnije podatke teže utvrditi. I među budimskim građanima bilo nešto Hrvata (napose u Vodenom gradu, koji su Hrvati zvali Vaštat), najviše u XVIII. st. Poslije, kao i u Segedinu, i ovdje dolazi do asimilacije (madžarizacije).

2. u suvremenom političkom i pravnom značenju državljanin koji uživa neka prava neovisno o socijalnom statusu, rasnoj, nacionalnoj ili vjerskoj pripadnosti, spolu i drugim posebnim obilježjima. Otkako je u Engleskoj Velikom poveljom sloboda (Magna Carta Libertatum) prvi put ograničena feudalna vlast vladara u korist dijela građana (engleskih baruna), slijedili su daljnji akti kojima su se osiguravala pojedina prava širih slojeva građana: Petition of Rights (1628.), Habeas Corpus Act (1679.) i Bill of Rights (1689.). Tek američka Deklaracija o neovisnosti (1776.), francuska Deklaracija o pravima čovjeka i građanina (1789.), prvih deset amandmana na američki Ustav (Bill of Rights, 1791.) i francuski ustavi (1791., 1793., 1795.) predstavljaju prve akte kojima se svim građanima jamči uživanje stanovitih osobnih i političkih prava, tj. građanskih prava. Otad se pojam građanin suprotstavlja pojmu podanika, koji ima samo dužnosti prema državnoj vlasti, i postaje oznaka za državljanina, čiju slobodu i prava država mora poštovati i štititi. Unatoč tomu, čak i u zemljama koje su kolijevke ove ideje građani nisu uživali jednaka prava, nego su ona dugo ovisila o njihovu društvenom statusu, rasi, spolu, vjeri i dr., tako da su pojedine kategorije stanovništva bile isključene iz te koncepcije, što je u daljnjem razvoju tih društava uglavnom prevladano. Danas se do najbližega ostvarenja toga ideala došlo u zapadnoeuropskim demokracijama.

Na području Hrvatske i Ugarske prvi akt kojim je ograničena vlast vladara bila je Zlatna bula Andrije II. iz 1222. godine, ali, za razliku od Magna Carte, ona nije postala temeljnim aktom ustavnoga poretka. Zapadnoeuropske ideje o građanskim pravima u Ugarsku su došle s kašnjenjem: prvi put su primijenjene u liberalnim reformama tijekom revolucionarnih događaja 1848./49., kad je ukinut feudalizam i kad su kratkotrajno proklamirane građanske slobode. Nakon razdoblja Bachova apsolutizma te Austro-ugarske nagodbe 1867. Ugarski je sabor donio više liberalnih zakona, ali su, za razliku od situacije u zapadnoj Europi, oni bili ograničeni na srednje i više društvene slojeve, dok su doista liberalni manjinski propisi u praksi bili gotovo u potpunosti derogirani madžarskim nacionalizmom.

U Kraljevini SHS, odnosno Jugoslaviji, unatoč ustavnim i međunarodno preuzetim obvezama, ideali jednakosti pred zakonom i pravne države bili su daleko od stvarnosti: nacionalizam i diktatorska narav kraljeva

režima rezultirali su nejednakošću neslavenskih naroda; postojala je stalna napetost između »državotvornih« naroda, prije svega Hrvata i Srba; pravo glasa i dalje je bilo ograničeno na pojedine slojeve stanovništva, a izborni teror i krivotvorenje izbornih rezultata bili su gotovo opća značajka političkoga života. Slično tomu, hrvatsko stanovništvo koje je ostalo živjeti u Trianonskoj i Horthyjevoj Madžarskoj bilo je izloženo pritiscima i progonima zbog revanšizma, a put prema ostvarenju jednakosti pred zakonom mnogi su našli u pomadžarivanju imena, svjesnom zatiranju jezika i dr.

U komunističkom razdoblju, unatoč formalnomu širenju nekih građanskih prava (pravo glasa za žene, socijalna prava i sl.), svi su građani praktično svedeni na podanike totalitarnih režima sovjetskoga tipa, posve suprotno liberalnim dostignućima zapadnih demokracija, a pokušaji reforme uvijek su više ili manje brutalno gušeni (Madžarska 1956., Čehoslovačka 1968., slom »hrvatskoga proljeća« i »srpskih liberala« početkom 1970-ih, Poljska 1981.), dok su manjinska prava ostajala u sferi diriginoga, tek do razine toleriranja.

Tek će kolaps sovjetskoga bloka potkraj 1980-ih Madžarskoj donijeti demokratizaciju i okretanje euroatlantskim integracijama, u sklopu čega je došlo i do liberalnijega odnosa prema preostalim neasimiliranim pripadnicima manjina. Na području Vojvodine i Srbije komunistički se sustav međutim transformirao u autoritarni nacionalistički režim, u kojem je bila izražena faktička nejednakost manjinskih naroda u odnosu na Srbe, osobito za ratnih razdoblja, pri čemu najizraženiji animozitet, čak i danas, postoji prema pripadnicima hrvatskoga naroda – odmah nakon albanskoga. Tek je pad Slobodana Miloševića 5. listopada 2000. otvorio mogućnosti za izlazak iz civilizacijskoga sunovrata, ali će konačni rezultat ovisiti o tome hoće li se većina srpskoga društva i elita istinski opredijeliti za europski sustav vrijednosti. Unatoč tomu mnogi pripadnici hrvatskoga naroda i dalje traže jednakost niječući svoje podrijetlo i pristajući na različite oblike posrbljivanja (zatiranje jezika, običaja, imena, vjere i dr.).

Lit.: S. Bačić, *Povelje slobodnih kraljevskih gradova Novog Sada, Sombora i Subotice*, Subotica, 1995; *Hrvati u Budimu i Pešti*, Budimpešta, 2001; *Hrvatska enciklopedija*, 4, Zagreb, 2002; L. Heka, *Povijest Hrvata Dalmatina u Segedinu*, Budimpešta, 2004; T. Žigmanov, *Hrvati u Vojvodini danas : traganje za identitetom*, Zagreb, 2006.

S. Bačić

GRAĐANSKA PRAVA, prava koja pripadaju građaninu na osnovi njegova državljanstva, a omogućuju njegovo slobodno djelovanje. Razvila su se u zapadnoeuropskim državama tijekom stoljeća i desetljeća duge političke borbe za ograničenje državne vlasti. Jamče se ustavom i zakonima i obuhvaćaju različita osobna, politička i ekonomska prava. Od njih je širi pojam ljudskih prava ili prava čovjeka, koja se temelje na prosvjetiteljskoj ideji o prirodnim pravima svakoga ljudskoga bića, koja nijedna državna vlast ne smije ograničiti ili uskratiti (sloboda od nasilja, torture i sl.). Politička prava nekad se nazivaju i građanskim slobodama: ona omogućuju građanima sudjelovanje u političkom životu i kontrolu rada državne vlasti (sloboda govora, sloboda tiska, sloboda okupljanja i dr.). U političkoj praksi najčešće nema razlike između građanskih i ljudskih prava, jer zahvaljujući ustavu i zakonima sva ljudska prava postaju građanskim pravima. U drugoj polovini XX. st. kodificirana su i u mnogim međunarodnim dokumentima, prije svega u sklopu Ujedinjenih naroda (Opća deklaracija o ljudskim pravima UN-a iz 1948, Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima i Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima iz 1966. s dodatnim protokolima i dr.), Vijeća Europe (Europska konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda iz 1950. s dodatnim protokolima i dr.) i drugih tijela. Kao integralni dio građanskih prava u XX. st. razvilo se i shvaćanje prema kojem i pripadnici nacionalnih manjinskih zajednica imaju svoja posebna manjinska prava, koja se propisuju radi očuvanja njihova kolektivnoga identiteta, budući da u suvremenim državama građanska prava nisu u etnokulturalnom smislu neutralna. Posljednjih desetljeća u svijetu se razvija posebna kultura zaštite građanskih, ljudskih i manjin-

skih prava djelovanjem nevladinih udruga i specijaliziranih institucija na nacionalnim razinama (npr. ombudsman) te na međunarodnom planu (Europski sud za ljudska prava, Visoki povjerenik UN-a za ljudska prava i dr.).

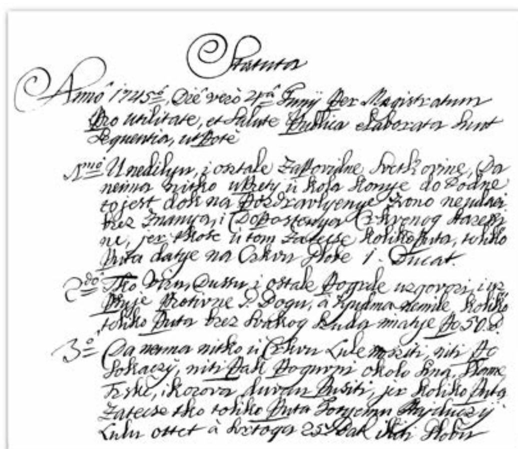
Nekoliko totalitarnih sustava u kojima su živjeli podunavski Hrvati u Vojvodini i Madžarskoj od 1930-ih manje ili više otvoreno gazilo je građanska prava, što je ostavilo trajne posljedice na ovdašnje hrvatsko stanovništvo. Katalog kršenja prava bio je širok, a intenzitet različit u pojedinim razdobljima. Među najeklatantnije primjere ulaze fizičke likvidacije, deportacije, mučenja, nemogućnost slobodnoga političkoga organiziranja, zastrašivanja, politički motivirana i nadzirana suđenja, gubitak posla iz političkih razloga, nacionalizacija i konfiskacija imovine, nepriznavanje pojedinih manjinskih prava i dr.

Za razliku od zapadnih demokracija, suvremena tranzicijska društva, osobito ona opterećena međuetničkim napetostima i bez razvijene tradicije vladavine prava, zahtijevaju dodatnu zaštitu građanskih i manjinskih prava, budući da ustavne i zakonske odredbe nerijetko ostaju proklamacije, za što je ilustrativan primjer bio politički režim u Vojvodini i Srbiji 1990-ih.

Lit.: *Leksikon migracijskoga i etničkoga nazivlja*, Zagreb, 1998; T. Žigmanov, *Hrvati u Vojvodini danas : traganje za identitetom*, Zagreb, 2006; *Pravni leksikon*, Zagreb, 2007.

S. Bačić i T. Žigmanov

GRAFIJA, sustav slovnih znakova (grafema) nekoga pisma za određeni jezik, slovopis. Iako su se Hrvati u Ugarskoj u pojedinim franjevačkim samostanima još razmjerno dugo služili bosančicom, vrlo su rano prihvatili latinicu kao svoje osnovno pismo. Pritom su, kao i Hrvati u drugim krajevima, nailazili na teškoće zbog glasovnih specifičnosti svojega jezika, ponajprije zbog nepčanih glasova. Za njih naime u osnovnom latiničnom repertoaru nema posebnih slova, pa su ih bilježili različitim grafemskim kombinacijama. Zbog političke rascjepkanosti krajeva u kojima su Hrvati živjeli i različitih kulturnih utjecaja te su kombinacije bile uvelike neujednačene, pa se tako npr. glas *č* pisao na 18, a glas *š* na čak 22 načina. U Dalmaciji i Primorju pritom su bili prihvaćeni mnogi elementi talijanske grafije (npr. dvoslov *gn* za glas *nj*, a *gl* za *lj*), dok su na kajkavskom području, u Slavoniji i donjoj Ugarskoj bili jači madžarski utjecaji (npr. dvoslovi *ny, ly, sz*). U pokušajima da se razvije jedan cjelohrvatski sustav dvoslova za bilježenje nepčanika sudjelovali su utjecajnim radovima i budimski franjevci Lovro Bračuljević, Stjepan Vilov i Emerik Pavić, no nijedan od njih nije imao trajna uspjeha. Grafijska je ujednačenost tako postignuta tek u prvoj polovini XIX. st., kad je Ljudevit Gaj uveo dijakritičke znakove i tako kanonizirao suvremenu hrvatsku latinicu, koja je po njemu i nazvana gajica. U Bačkoj su prve gajicom tiskane knjige objavljene u Baji i Subotici tijekom 1860-ih

Grafija u Subotičkom statutu iz 1745.

(među njima je osobito važno drugo izdanje spjeva *Dostojna plemenite Bačke* Grgura Peštalića, izdano u Subotici 1866.), no to nisu i najstariji tragovi suvremene hrvatske latinice u bačkih Hrvata – grafija s dijakritičkim znakovima koristi se naime već tijekom 1850-ih u protokolima sa sjednica subotičkoga gradskoga vijeća.

Lit.: T. Maretić, *Historija hrvatskoga pravopisa latinskijem slovima*, Zagreb, 1899; A. Sekulić, *Hrvatski pisci u ugarskom Podunavlju od početaka do kraja XVIII. st.*, Zagreb, 1993; J. Buljovčić, *Filološki ogledi*, Subotica, 1996; Z. Vince, *Putovima hrvatskoga književnoga jezika*, Zagreb, 2002.

P. Vuković

GRANA, u bačkih Hrvata božićno drvce. Najčešće je riječ o jeli, koja se tradicionalno kitila vatom, slamnim ukrasima, bombonima, krep-papirom i ukrasima načinjenim od tijesta. Stajala je na čelu »astala« (stola), koji je bio prekriven bijelim stolnjakom i pod kojim je bila rasuta šaka slame. Ispod »grane« redovito se nalazio kolač »božićnjak«, nekoliko pomno odabranih jabuka, oraha, suhih šljiva i smokava, posudica sa zelenim žitom te čaša sa žitnim zrnjem i zabodenom svijećom, a na salašima je nekoć bio običaj sa svake strane staviti po jedno janješce od vate. U novije doba ispod »grane« se stavlja i mali »betlehem«, tj. jaslice s biblijskim likovima, no on u Bačku nije došao do sredine XX. st. Prije božićna »grana« u sobi nije ostajala dugo, iznosila se istoga dana kad i slama (obično na Mladence, tj. Nevinu dječicu), a na Novu godinu (»Mali Božić«) opet se unosila i idući dan »kvarila« – skidali su se ukrasi i slastice.

Kršćani su drvo, tradicionalni simbol života i plodnosti, povezivali s Kristom, pa je božićna »grana«, urešena darovima, simbol njegove otkupiteljske milosti. Samo božićno drvce preuzeto je kao protestantski građanski običaj iz srednje Europe potkraj XIX. i početkom XX. st., no povezano je sa starijim božićno-novogodišnjim običajima ukrašavanja seoskih domova zelenim granama, pa su bački Bunjevci i Šokci zadržali naziv grana i nakon što su u kuću počeli unositi cijelo drvo.

Lit.: A. Gabrić, Bunjevački narodni običaji, u: *Zbornik predavanja znanstvenog skupa u Subotici 12-14. VIII 1986.*, Subotica, 1987; A. Sekulić, *Bački Hrvati*, Zagreb, 1991; V. Belaj, *Hod kroz godinu*, Zagreb, 1998; M. Černelić, *Bunjevačke studije*, Zagreb, 2006.

B. Jaramazović

GRASL, Marija (Subotica, 11. V. 1942. – Subotica, 19. X. 2002.), profesorica. Kći Stipana Jakovčevića i Cecilije, rođ. Andrašić. Osnovnu školu i gimnaziju završila je u Subotici. Južnoslavenske jezike i jugoslavensku književnost studirala je na Filozofskom fakultetu u Novom Sadu, gdje je diplomirala 1965. Poslijediplomske studije na grupi za južnoslavenske jezike upisala je 1976. na Filozofskom fakultetu u Sarajevu, gdje je magistrirala 1980. radnjom *Imperfekt u djelima Miloša Crnjanskoga*.

Marija Grasl

Radila je najprije kao profesorica srpsko-hrvatskoga jezika u Učiteljskoj školi u Subotici, a kad je ona ukinuta 1974. izabrana je za predavačicu za predmete Srpskohrvatski jezik i Književnost s metodikom na novoosnovanoj Pedagoškoj akademiji u Subotici. Od 1981. na Višoj školi za obrazovanje odgajateljica predavala je Suvremeni srpsko-hrvatski jezik, Dječju književnost, Teoriju književnosti, Metodiku nastave srpsko-hrvatskoga jezika. Bila je članica komisija za izradu nastavnih programa za predmete Materinski jezik i Srpsko-hrvatski jezik kao jezik društvene sredine za učiteljske škole i pedagoške akademije. Za potrebe Pokrajinskoga tajništva za kulturu i obrazovanje bila je voditeljica i glavna nositeljica svih aktivnosti stručnoga tima Hrvatskoga akademskoga društva u izradi nastavnih programa za predmete Hrvatski jezik za osnovnu školu (od I. do VIII. razreda), Hrvatski jezik s elementima nacionalne

kulture za osnovnu školu (od I. do VIII. razreda), za gimnazije te za srednje strukovne škole s trogodišnjim i četverogodišnjim trajanjem.

Autorica je skripta za pedagoške akademije *Srpskohrvatski jezik* (Subotica, 1975.). Sudjelovala je na više znanstvenih skupova, a objavila je desetak stručnih i znanstvenih radova u domaćim časopisima (*Pedagoška stvarnost*, 3/1979; 7/1984; 5-6/1989, Novi Sad; *Oktatás és nevelés*, 2-3/1990, Subotica; *Norma*, 1993, Sombor) i zbornicima (*Prilozi proučavanju jezika*, br. 17, Novi Sad, 1981; *Strane reči i izrazi u srpskom jeziku, sa osvrtom na isti problem u jezicima nacionalnih manjina*, Beograd – Subotica, 1995.). Obnašala je veći broj dužnosti u strukovnim i profesionalnim organizacijama – bila je članica Vijeća Zajednica viših škola, Skupštine Sveučilišta u Novom Sadu, Komisije za srpsko-hrvatski jezik Prosvjetnoga vijeća Vojvodine, Vijeća časopisa *Pedagoška stvarnost*, Predsjedništva Društva za srpsko-hrvatski jezik.

Djelo: *Srpskohrvatski jezik* (skripta), Subotica, 1975.

K. Jakovčević

GRAŠALKOVIĆ (Grassalkovich), plemićka porodica. Prvi poznati član bio je Grgur Krišakov (Gergely Krisakov), koji se 1405. spominje kao posjednik u Zaladskoj i Tamiškoj županiji. Kralj Rudolf 24. IX. 1584. u Pragu plemićki je naslov dodijelio braći Grguru, Nikoli i Petru te njihovu bratiću Mihovilu. Plemstvo je proglašeno najprije u Hrvatskom saboru, a na molbu Matije Grašalkovića Horvata 1605. proglašeno je i u Šopronskoj županiji. Mišljenja o podrijetlu porodičnoga imena nisu jedinstvena – iako neki smatraju da potječe od osobnoga imena Grgur (*madž*. Gergely), po kojemu je porodica 1584. dobila plemićki naslov, vjerojatnije je da je isprva nosila prezime Horváth, kako su nakon provale Turaka bili označivani svi doseljenici iz Hrvatske osim višega plemstva, pa je porodica tek poslije uzela prezime Grašalković (Graschakovith, Graschialkovith), koje je svoj konačni oblik dobilo na prijelazu iz XVII. u XVIII. st.

Tijekom XVIII. st. porodica je bila među najmoćnijima i najbogatijima u Habsburškoj Monarhiji. Njihov uspon počinje s Ivanom Grašalkovićem (János Grassalkovich, Ürmény, oko 1656. – Ürmény, 1716.), sinom Stjepana (Istvána) Grašalkovića i Erzsébet Raymannus. Bio je posjednik u Njitranskoj županiji i vojni sudac među Rákóczyjevim kurucima. Nakon što su mu umrli roditelji (otac 1680. i majka 1682.), oko 1700. posvojio ga je János , poslije jedan od legendarnih vojnih zapovjednika i najistaknutijih generala među kurucima. Zarana se pridružio kurucima pod vodstvom Imrea Thökölyja. Iz braka sa Zsuzsannom Egresdy imao je četvero djece, među kojima i sina Antuna Grašalkovića. Njemu je Karlo III. u Laksenburgu 1736. dodijelio barunski naslov, a Marija Terezija njemu i njegovoj djeci Antunu, Franciški, Klari, Marijani i Tereziji dodijelila je grofovski naslov 1743. u Beču. Ivanovu unuku Antunu dodijeljen je 1784. u Beču naslov austrijskoga kneza. Smrću Ivanova praunuka Antuna 1741. porodica je izumrla.

Grb porodice Grašalković

Među golemim porodičnim posjedima bili su i oni u Baji, Matevіću, Baškutu i Gari. Porodično ime ostalo je živo u Grašalkovićevim palačama u Somboru i Baji, ali su najznamenitije one u Bratislavi (današnja predsjednička palača) te na porodičnim imanjima u Hatvanu i Gödöllő sjeveroistočno od Budimpešte.

Opis grba: Kneževski grb iz 1784. Štit je podijeljen na četiri dijela. U sredini grba nalazi se srcolik štit s crvenim slovima MT.

Veliki štit: 1.) na trostruku zelenom humku nalazi se lav, koji drži mač u ruci; 2.) i 3.) u plavu polju smještena je zapeta strijela okrenuta prema gore, iznad koje se nalazi zlatan šestokraki grb i zlatan polumjesec; 4.) u crvenu polju nalazi se pantera s mačem u ruci. Ukras smješten na pet kaciga: 1.) na zatvorenoj kneževskoj kruni stoji dvoglavi crni orao: crno-zlato; 2.) uzdignuti crveni lav; 3.) i 4.) vitez u plavoj odori s kapom i mačem u lijevoj ruci (desnici); 5.) pantera.

Lit.: L. Závodszky, A Grassalkovich-ok. *Turul*, br. 45, Budapest, 1931; Z. Daróczy, Családtörténeti apróságok. II. Grassalkovich János, *Turul*, br. 47, Budapest, 1933; L. Heka, *A szegedi dalmaták*, Segeged, 2000; M. Szluha, *Nyitra vármegye nemes családjai*, 1, Budapest, 2003; L. Heka: *Povijest Hrvata Dalmatina u Segedinu*, Budapest, 2004.

L. Heka

GRAŠALKOVIĆ, Antun (Grassalkovich, Antal) (Ürmény, danas: Mojmírovce, 6. III. 1694. – Gödöllő, 1. XII. 1771.), barun, grof, dvorski savjetnik, kraljevski personal, predsjednik Ugarske dvorske komore, veliki župan, zemljoposjednik. Svojim pravničkim i gospodarskim znanjem, organizacijskim sposobnostima i diplomatskom umješnošću za života se od siromašnoga plemića uzdigao do časti baruna i grofa, stvorio golemo imanje između Dunava i Tise te postao jednim od najvažnijih i najmoćnijih ljudi u onodobnoj Habsburškoj Monarhiji.

Rođen je u Njitranskoj županiji na području današnje Slovačke. Školovao se 1705.-11. u pijarističkoj gimnaziji u Njitri, a jednu godinu polazio je isusovačku gimnaziju u Trnavi. Odvjetnički ispit položio je 1715. te ga je već sljedeće godine Ugarska dvorska komora imenovala odvjetnikom u Budimu. God. 1724. postao je vijećnikom Ugarske komore, 1727. predsjednikom Komisije za nove stečevine (*Neoaquisita*), 1731.-48. bio je kraljevski personal, a predsjednik Ugarske komore 1748.-71. God. 1748. dobio je naslov tajnoga savjetnika, 1751. čuvara krune, a poslije i vojni naslov nadzornika kraljevskih konjušnica. Bio je i veliki župan Aradske i Nogradske županije. Barunski naslov dobio je u Laxenburgu 1736., a grofovski u Beču 1743. kao Antun Grašalković de Gyarah. Plemićki pridjevak dobio je po općini Gyarak (slovački Kmeťovo, prije Đarak) u Njitranskoj županiji. Stekao je goleme posjede na području između Dunava i Tise (Gödöllő, Hatvan, Bag), na kojima je podigao dvorce Gödöllő i Hatvan te samostan Máriabesnyő. Ivan Kukuljević zapisao je i da je dobio posjede slavonskoga baruna Franje Trenka, zapovjednika slavnih slavonskih pandura. On je naime u Beču nenadano uhićen i utamničen te je dvije godine poslije u zatvoru i umro, a »njegove je posjede dobio Grašalković, koji se od siromašnoga bunjevačkoga deaka uspeo na najviši stupanj hijerarhijske ljestvice«. Preminuo je na svojem imanju u Gödöllőu.

Grof Antun Grašalković

Tijekom života triput se ženio. Prva mu je supruga bila Erzsébet Lángh (1693.-1729.), s kojom nije imao djece. Drugi brak sklopio je u Prešovu 1731. s Kristinom Klobušicky (1712.-38.) i u tom su braku rođena sva njegova djeca. U Pešti su rođeni Franciška 1732., Antun 1734., Ana Marija 1736., Ignacije 1737. (umro je sljedeće godine) i Terezija Ilona 1738., a Klara u Beču 1735. Druga mu je supruga umrla 1738., a 1752. u Pešti se oženio njezinom starijom sestrom barunicom Terezijom Klobušicky (1709.-81.), s kojom nije imao djece.

Zaslužan je za to što je ugarsko plemstvo prihvatilo Pragmatičku sankciju, kojom je Karlo VI. osigurao prijestolje svojoj kćeri Mariji Tereziji, te njezina supruga

Franju Lotarinškoga za suvladara. Tim je potezima osigurao povjerenje na bečkom dvoru, pa ga je na dvorcu u Gödöllőu posjećivala i sama carica. S Andrásem Hadikom donio je iz Dubrovnika u Madžarsku tzv. svetu desnicu, tj. balzamiranu desnu ruku prvoga madžarskoga kralja sv. Stjepana, zbog čega je osobito cijenjen u madžarskoj povijesti.

Kao predsjednik Komisije za nove stečevine imao je iznimnu ulogu u gospodarskoj obnovi Bačke nakon protjerivanja Turaka. Potaknuo je pravi val naseljavanja 1748., kad je dospio na čelo Ugarske komore. Temeljio ga je pritom na merkantilizmu i davao je prednost Madžarima i Nijemcima, ali nije zapostavio ni ostale narode. U to su vrijeme Sombor i Novi Sad postali slobodnim kraljevskim gradovima. God. 1750. zadužio je slobodnjaka Ferenca Cizovskija za naseljavanje pustare u Bačkoj Topoli, a već 1774. ondje je bilo 247 kuća naseljenih uglavnom Madžarima i Slovacima.

U Požunu (Bratislavi) je 1760. dao sagraditi palaču koja je prema njemu dobila i ime, a danas je sjedište slovačkoga predsjednika i jedna od najvažnijih građevina u tom gradu. Palača je izgrađena u kasnobarokno-rokoko-stilu i ubrzo je postala središtem glazbenoga života u Požunu. U njoj je neka svoja djela premijerno izveo i Joseph Haydn. Grašalković je u dvorcu imao vlastit orkestar, a knez Miklós Esterházy često mu »posuđivao« svojega omiljenoga dirigenta Haydna. Održavane su ondje i mnoge svečanosti i plesovi za kraljevski dvor, o kojima postoje mnogobrojne legende. Nakon izumiranja porodice dvorac je prešao u vlasništvo Habsburgovaca. U dvorcu je bila rezidencija slovačkoga predsjednika u vrijeme Drugoga svjetskoga rata Jozefa Tisoa (1939.-45.), a tijekom komunizma u njemu su najprije stolovali komunistički vođe, a od 1950. ondje je bio dom djece i mladeži. Zgrada je bila poprilično devastirana i obnovljena je tek 1989.-90. S nastankom samostalne Slovačke 1993. dvorac je postao predsjedničkom palačom.

Povijesni izvori spominju grofa Grašalkovića kao jedinoga mađarskoga magnata koji je tijekom proteklih tisuću godina dao sagraditi ili restaurirati čak 33 crkve. Među njima posebno mjesto ima crkva u Gödöllő-Máriabesnyőu, koja je u XX. st. postala drugo najposjećenije marijansko svetište u Madžarskoj, a nalazi se u njoj i obiteljska grobnica porodice Grašalković. Podigao je usto i crkvu u dvorcu u Gödöllőu, crkvu sv. Adalberta u Hatvanu te crkvu sv. Ivana Nepomuka u Csolnoku 40-ak km od Budimpešte. Zahvaljujući njegovoj djelatnosti na uređenju javnih prostora i površina Gödöllő je 1763. uzdignut u rang sajmišta, tj. grada s pravom održavanja sajmova.

U Somboru je dao sagraditi pivovaru na Bezdanskom putu, koja je poslije srušena, te tzv. Grašalkovićevu palaču, čiji je temeljni kamen postavljen 1750. Riječ je o zgradi u baroknom stilu, koja je podignuta kao ured za naseljavanje Nijemaca (*domus cameralis*), a poslije se u njoj do 1863. nalazila gradska telegrafska stanica. Konačni izgled dobila je potkraj XIX. st., kad je dozidan bočni dio. Do danas je jedna od najljepših gradskih zgrada, a u njoj je sjedište RTV Spektar, predstavništva JAT-a i više nevladinih organizacija.

Lit.: I. Kukuljević, Hrvati za nasljednog rata, *Rad*, 37, Zagreb, 1877; E. Margalits, *Horvát történelmi repertorium*, 1, Budapest, 1900; L. Závodszky, A Grassalkovich-ok *Turul*, br. 45, Budapest, 1931; Z. Daróczy, Családtörténeti apróságok. II. Grassalkovich János, *Turul*, br. 47, Budapest, 1933; B. Jankulov, *Pregled kolonizacije Vojvodine u XVIII i XIX veku*, Novi Sad, 1961; L. Heka, A *szegedi dalmaták*, Sezeged, 2000; M. Szluha, *Nyitra vármegye nemes családjai*, 1, Budapest, 2003; L. Heka, *Povijest Hrvata Dalmatina u Segedinu*, Budapest, 2004.

L. Heka

GRAŠALKOVIĆ, Antun (Grassalkovich, Antal) (Pešta, 24. VIII. 1734. – Beč, 6. V. 1794.), knez, vijećnik Ugarske komore, bodroški župan. Rođen je kao drugo dijete grofa Antuna i Kristine, rođ. Klobušicky. Nije se puno bavio imetkom koji je naslijedio od oca, nego je uglavnom živio u Beču, gdje se i oženio 1758. groficom Marijom Anom Esterházy. U tom su braku rođena djeca Antun (1759.-66.), Marija Ana, Terezija, Otilija, Ivan (1765.-?), Elizabeta, Nikola (1768.-?) i Antun (1771.-1841.). U Požunu i Beču dao je sagraditi nekoliko dvora-

ca, a u Madžarskoj je između 1782. i 1785., preuredivši južni dio dvorca u Gödöllő u, podigao prvo zidano kazalište, koje je danas jedno od triju očuvanih baroknih kazališta s kulisama u Europi. Predstave su se davale samo kad je knez sa svojom pratnjom boravio u Gödöllő u, nekoliko tjedana ili mjeseci na godinu, budući da je Grašalković uglavnom živio u Požunu i Beču.

U Grašalkovićevu dvorcu u Požunu rođen je 12. rujna 1771. Antun III. Grašalković, zadnji muški izdanak u toj porodici. Grašalkovići su imali i ljetnu palaču u Beču te dvorce u Baji, Gyöngyösu, Hatvanu, Kompoltu, Sülysápu i Somboru.

Antun II. Grašalković u Sentivanu je 1780. dao sagraditi crkvu posvećenu sv. Ivanu Krstitelju. Bio je sudionik Sedmogodišnjega rata 1756.-63. te vijećnik Ugarske komore od 1755. Od 1759. nosio je naslov carskoga i kraljevskoga komornika. Za župana Bodroške županije imenovan je 1759. i bio je posljednji titularni bodroški župan prije konačnoga spajanja te županije s Bačkom. Od 1769. bio je i župan Zvolenske županije na području današnje Slovačke. God. 1767. dobio je naslov tajnoga savjetnika, 1772. čuvara krune, a 1783. vojni naslov nadzornika kraljevske konjušnice. God. 1784. stekao je naslov austrijskoga kneza, s time da se taj naslov mogao naslijediti samo prema načelu primogeniture. Kako mu je prvorođeni sin Antun umro kao sedmogodišnji dječak, a u dječjoj su dobi umrli i mlađi sinovi Ivan i Nikola, kneževski naslov naslijedio je jedini preživjeli sin Antun rođen 1771.

Lit.: L. Závodszky, A Grassalkovich-ok. *Turul*, br. 45, Budapest, 1931; Z. Daróczy, Családtörténeti apróságok. II. Grassalkovich János, *Turul*, br. 47, Budapest, 1933; L. Heka, A *szegedi dalmaták*, Segeged, 2000; M. Szluha, *Nyitra vármegye nemes családjai*, 1, Budapest, 2003; L. Heka, *Povijest Hrvata Dalmatina u Segedinu*, Budapest, 2004.

L. Heka

GRAŠALKOVIĆ, Antun (Grassalkovich, Antal) (Požun, 12. IX. 1771. – Gödöllő, 9. IX. 1841.), knez, vijećnik Ugarske komore, čongradski župan. Sin kneza Antuna i Marije Ane, rođ. Esterházy. Kako je njegov brat Antun umro u dobi od sedam godina, dobio je njegovo ime te naslov kneza, koji je inače pripadao prvorođencu. Bio je veliki župan Čongradske županije, nositelj naslovâ čuvara krune, kraljevskoga komornika, tajnoga savjetnika, viteza zlatnoga runa i dr. Očeva imanja već su bila zadužena kad ih je naslijedio, a dugovi su rasli i za njegova života. Darovao je zemljište za izgradnju madžarskoga Narodnoga muzeja i Narodnoga kazališta, a materijalno je pomagao i rad Madžarske akademije znanosti. God. 1827. postao je insolventan te su njegova imanja u Hatvanu i u Gödöllő u dospjela pod sekvestar. Poput oca živio je u Beču, a dvorac u Gödöllő u prvi je put posjetio 1794., kada je sudjelovao u lovu. Poslije je međutim više puta boravio u tom dvorcu te je u njemu i preminuo. Kako iz braka s kneginjom Leopoldinom, rođ. Esterházy nije imao djece, s njim je izumrla muška grana porodice Grašalković.

Lit.: L. Závodszky, A Grassalkovich-ok. *Turul*, br. 45, Budapest, 1931; Z. Daróczy, Családtörténeti apróságok. II. Grassalkovich János, *Turul*, br. 47, Budapest, 1933; L. Heka, A *szegedi dalmaták*, Segeged, 2000; M. Szluha, *Nyitra vármegye nemes családjai*, 1, Budapest, 2003; L. Heka, *Povijest Hrvata Dalmatina u Segedinu*, Budapest, 2004.

L. Heka

GREDELJ, središnji, noseći dio pluga kojeg su vukli konji. U početku se pravio od tvrdoga drveta, u našim krajevima od »drača«, i imao je oblik grede, po čemu je i dobio ime. Na njemu su pričvršćivani svi glavni dijelovi pluga: plužna glava, plužna daska, raonik, plaz-šaraf za plužnu glavu, crtalo, uzengija što drži crtalo, prečka i lanac za samovod te lanac za vuču. Budući da drvo nije dugovječni materijal, kasnije se izrađivao od željeza.

P. Skenderović

GRGIĆ, Stipan – Krunoslav (Fancaga, 19. VII. 1836. – Fancaga, 27. XI. 1914.), pučki pisac i pjesnik. Nakon mjesne pučke škole, koju je polazio na materinskom jeziku, ostao je na djedovskom ognjištu i ondje obrađivao zemlju. Uz pomoć svojega učitelja stjecao je daljnju naobrazbu, čitao pjesme Andrije Kačića Miošića, Grgura Peštalića i drugih hrvatskih autora, koje su ga potaknule na stvaralački književni rad. Svoje

pjesmotvore čitao je suseljanima na »divanima«, a one koje su se svidjele njegovoj prvoj publici tiskao je, s pjesničkim imenom Krunoslav, u posebnoj zbirci u Subotici 1856. Izvori ne spominju njezin naslov, a sadržava uglavnom »ponašene«, tj. na hrvatski prepjevane pjesme. Uspjeh i dobar prijam potaknuli su ga na daljnji književni rad, na stvaranje izvornih djela, među kojima se ističu rodoljubni tekstovi (*Mojem rodu, Proć' će, Hajdmo na Prelo*). Pjesme s tim motivima piše i nakon što je postao stalnim suradnikom Antunovićevih *Bunjevačkih i šokačkih novina* i *Bunjevačke i šokačke vile*. Surađivao je i u *Subotičkom glasniku* Kalora Milodanovića.

Stipan Grgić

Njegove pjesmotvore Stjepan Velin dijeli na lirske, epske, prigodne, didaktične, satirične i šaljive. Među lirskima ističu se one u kojima pjeva o rodnom kraju i opisuje godišnja doba (*Smrt u prirodi*). Gotovo su sve prožete velikom ljubavlju prema puku. Istupa kao izraziti širitelj misli jedinstva i sloge među narodima ovoga prostora. U znaku radosti ljudskoga života stoje pjesme njegove zbirke *Pisme za veselje* (1880). Njegove nabožne pjesme, izvorne i prevedene s madžarskoga, snažile su bogoljublje u narodu, a tiskane su u nekoliko zbirki, od kojih neke i u više izdanja (*Bogoljubne pisme na čast Blaženoj Divici Mariji*; *Bogoljubni shest pisama na poshtenje blaxene Divice Marie ponajviche za bratinstva od svete krunice spravljene*; *Dvi pobožne pisme na poštenje Blažene Divice Marije*; *Knjiga od trideset i tri kratki promišljanja : s nekima liepim molitvam i pjesmicama na poštenje Prisveta Srca Isusova i Neoskvrnjena Srca Marie*; *Pobožne pisme*; *Različite bogoljubne pisme*; *Različite bogoljubne nove pisme*). Golemu popularnost stekao je svojim molitvenikom i pjesmaricom *Živa ružica*, koji je doživio jedanaest izdanja. Mnogim naraštajima bačkih Hrvata, pa i onima izvan ovoga prostora, to sadržajno bogato djelo bilo je najdraža lektira.

Osim pjesama čitatelji spomenutih glasila često su mogli čitati i njegove »pouke« i »savite« s područja poljodjelstva i vinogradarstva. Njegov prvi prozni prilog *Tko piva, zlo ne misli* objavljen je u subotičkom *Nevenu* 1887. Teme je uzimao iz narodnoga života, a oblikovao ih je s moralnom ili poučnom crtom. Bio je i skupljač bunjevačkoga narodnoga blaga, a sačuvane su tri epske pjesme što ih je zabilježio: *Vojvoda Janko i Zagorkinja vila*, *Bogdan prodaje svoju ljubu* te *Stipan i ljuba.* Bio je redoviti »stogodišnji gatalac« u *Subotičkoj Danici* pa je svake godine »gatao« u desetercu. Mnoštvom svojih ostvaraja izrastao je u pisca kojemu po književnoj produkciji tada nije bilo premca. Svojim djelima uvelike je obogatio književnost Hrvata u svojem zavičaju.

Djela: *Bogoljubne pisme na čast Blaženoj Divici Mariji*, Subotica, b.g.; *Živa ružica. Tojest: molitvena knjižica i skupa pismarica*, Kalocsa, 1858 (Subotica, 1865, ?, 1879, 1883, 1887, 1891, 1892, ?, 1901); *Bogoljubni shest pisama na poshtenje blaxene Divice Marie ponajviche za bratinstva od svete krunice spravljene*, Subotica, 1859; *Angjeoska iliti na slavu prisvetog Troistva Krunica*, Subotica, 1860; *Vikovicsita xiva-ruxica, illi ubavist za poboxno bratinstvo vikovicsite xive-ruxice, koje sastavljeno jeste za rabrost, i pomoch oniu koji na csas smerti texak boj vojuju : iz knjixice u Becsu 1705 godine po poshtovanom redu dominikanskom*, Subotica, 1860 (1865); *Dvi pobožne pisme na poštenje Blažene Divice Marije*, Baja, 1862; *Mali križić Nazaretanskog Isusa*, prijev. s madž., Baja, 1862; *Spasi Kraljice! Salve Regina!*, prijev. s madž., Baja, 1864; *Knjiga od trideset i tri kratki promišljanja : s nekima liepim molitvam i pjesmicama na poštenje Prisveta Srca Isusova i Neoskvrnjena Srca Marie*, prijev. s madž., Subotica, 1880 (1886, 1891, 1898, 1905); *Pisme za veselje, tj. poučne, zabavne, napitnice i ljubezne : koje se obično po soframa, u svatovi i na sastanci pivaju*, Subotica, 1880; *Razmišljanja i molitve za put križa*, Budim, 1885; *Duhovna mana*, Subotica, 1887; *Pobožne pisme*, Baja, b. g.; *Različite bogoljubne pisme*, Subotica, b. g; *Raz-*

ličite bogoljubne nove pisme, Subotica, 1892; *Knjiga o malom Isusu*, prijev. s madž., Subotica, 1905;

Lit.: M. Evetović, *Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata* (rukopis); S. Velin, Književno stvaralaštvo Stipana Grgića – Krunoslava, u: *Narodni kalendar*, Budimpešta, 1981; S. Krpan, *Hrvatski uglednici u mađarskom Podunavlju*, Budimpešta, 1991; *Hrvatski biografski leksikon*, 5, 2002.

Ž. Mandić

GRKOKATOLICI, najčešći naziv za kršćane bizantskog obreda koji su u vjerskom i crkvenom zajedništvu s Katoličkom Crkvom. Pojavio se u XVIII. st. u administraciji Austro-ugarske monarhije i ostao do danas, iako je bilo pokušaja da se zamjeni nekim prikladnijim kao npr. katolici istočnog obreda ili sjedinjeni pravoslavni. Neki koriste i termin – unijati, što ima korijen u crkvenim unijama koje su u raznim razdobljima uspostavljene između Pravoslavnih Crkava ili njenih pojedinih dijelova s Katoličkom Crkvom. Termin grkokatolici znači da su to kršćani katoličke vjere i grčkog odnosno bizantskog obreda, iako se obred tijekom povijesti prilagodio narodima i njihovoj kulturi pa se danas može govoriti o raznim varijantama bizantskog obreda – slavenskoj, mađarskoj, rumunjskoj i drugima, a u okvirima slavenskog o podvarijantama – ukrajinskoj, hrvatskoj, bugarskoj, makedonskoj i dr. Osnovni princip svake unije pravoslavnih s Katoličkom crkvom bio je da su pravoslavni prihvatili i uskladili nauku vjere s Katoličkom crkvom i zadržali svoj dosadašnji obred, tradiciju i crkvenu disciplinu.

Među najznačajnije unije spadaju Lionska 1274. s Bizantskom crkvom, Florentinska unija 1439. s Bizantskom, Armenskom, Koptskom, Etiopskom, Jakobitskom, Kaldejskom i Maronitskom crkvom, Brestska unija 1595.–96. Kijevske metropolije u Ukrajini i Bjelorusiji (danas ima oko 10 milijuna vjernika), Marčanska unija u Hrvatskoj 1611. (njeni potomci žive uglavnom u Žumberku i Zagrebu u okvirima Križevačke biskupije), Užgorodska unija 1646.–48. (u Ukrajini u okviru Mukačevsko-Užgorodske biskupije nekoliko stotina tisuća vjernika, ali i u biskupijama u Madžarskoj, Slovačkoj, SAD, Kanadi pa i grkokatolici u Bačkoj i Srijemu su potomci te unije), Erdeljska unija 1698. (u Rumunjskoj danas ima oko milijun i pol grkokatolika), Kukuška unija iz 1858. godine čiji potomci danas sačinjavaju posebne egzarhate u Makedoniji i Bugarskoj. Grkokatolika ima i Rusa u Rusiji, Bjelorusa u Bjelorusiji i Grka u Grčkoj. Kao dijaspora grkokatolici žive i u drugim zemljama i na drugim kontinentima.

Na osnovi Marčanske unije 1611. u Hrvatskoj, u selu Marča kod Bjelovara, uspostavljena je Marčansko-svidnička biskupija. Isprva je bila vikarijat Zagrebačke rimokatoličke biskupije, koji je 1777. ukinula carica Marija Terezija, kada su Sveta Stolica i carica osnovali grkokatoličku biskupiju sa sjedištem u Križevcima, u koju su spadali svi grkokatolici u Hrvatskoj, Dalmaciji, Slavoniji, Srijemu i Bačkoj. S uspostavom Zagrebačke metropolije 1852. u nju je uključena i Križevačka grkokatolička biskupija i u njenom je sastavu i danas. Poslije Prvog svjetskog rata u Križevačku biskupiju uključeni su i Ukrajinci grkokatolici u Bosni i Hercegovini, Makedonci grkokatolici u Makedoniji i Rumunji grkokatolici u Banatu. God. 2001. izdvojeni su iz Križevačke biskupije grkokatolici u Makedoniji i osnovan je za njih posebni egzarhat (apostolska administratura), a 2003. godine, izdvajanjem iz Križevačke biskupije, osnovan je i egzarhat za grkokatolike u Srbiji i Crnoj Gori.

Grkokatolici Rusini počeli su se naseljavati u Bačku 1745. i u početku su osnovali dvije župe – Ruski Krstur i Kucura, a kasnije, novim doseljavanjem i raseljevanjem osnovane su župe u Novom Sadu, Vrbasu (dvije župe), Đurđevu, Gospođincima, Novom Orahovu, Kuli i Subotici u Bačkoj, Šidu, Srijemskoj Mitrovici, Bačincima, Berkasovu i Inđiji u Srijemu. U Banatu su dvije župe grkokatoličkih Rumunja – Mrkovac i Jankov Most, a osniva se posebno dušobrižništvo u Vršcu. Od 1930. u Beogradu postoji grkokatolička župa. Poslije Drugog svjetskog rata iz Bosne je doselilo u Bačku i Srijem oko 5.000 Ukrajinaca grkokatolika. Sve ove su ove župe danas u sastavu Apostolskog egzarhata za grkokatolike u Srbiji i Crnoj Gori, osnovanom 2003. godine, koje-

mu je administrativno sjedište u Novom Sadu, a katedrala u Ruskom Krsturu. Egzarhat ima oko 22.000 vjernika u 19 župa.

U egzarhatu djeluju redovnici Bazilijanci (Kula) i redovnice Službenice Bezgrešnog začeća Marijina (Ruski Krstur, Kucura, Kula, Vrbas, Novi Sad, ali i u inozemstvu – Hrvatskoj, Ukrajini, Njemačkoj i Italiji), kao i Male Isusove sestre (Ruski Krstur). Izlaze tri periodične publikacije: mjesečnik »Dzvoni« (»Zvona«), povremeno »Visnjik Apostolskoho egzarhatu« (»Vjesnik Apostolskog egzarhata«, a sestre Službenice povremeno izdaju svoj bilten »Holos Mariji« (»Glas Marije«). Zajedno s izdavačkom kućom »Ruske Slovo« Egzarhat izdaje i godišnji »Kalendar«. Sve su publikacije na rusinskom i ukrajinskom jeziku. U Egzarhatu se godišnje izda preko deset raznih knjiga i brošura (2006. god. – 16 izdanja). Izdaju se i nosači zvuka, a na Radio Novom Sadu i Radio Mariji emitiraju se vjerske emisije na rusinskom i ukrajinskom jeziku. Svećenički kandidati školuju su u Subotici (gimnazija Paulinum) i na Teološkim fakultetima u Zagrebu, Rimu i Užgorodu (Ukrajina). Grkokatolici su uključeni u ekumenski pokret, u kome sudjeluju u raznim molitvama, manifestacijama, konferencijama i skupovima ekumenskog karaktera i sadržaja, kao i u humanitarnim i karitativnim djelatnostima Katoličke Crkve i drugih vjerskih zajednica.

Vjersko i euharistijsko zajedništvo s rimokatolicima praktično se ostvaruje zajedničkim liturgijama, hodočašćima u prošteništa mjesta, zajedničkim obilježavanjem raznih svečanosti, međusobnim gostovanjima, suradnjom i bratskom ispomoći u župama i općom djelatnošću u okvirima Međunarodne biskupske konferencije Svetog Ćirila i Metodija.

Pojedini grkokatolički crkveni dostojanstvenici, u prvom redu biskupi Julije Drohobeczky i Dionizije Njaradi, ali i profesori teologije kao npr. Juraj Pavić, Janko Kalaj i Silvestar Kiš te brojni svećenici bilo da su službovali na prostorima Bačke, Srijema, Slavonije ili u Zagrebu i drugim dijelovima Hrvatske – razvijali su i njegovali dobre odnose i surađivali s Hrvatima i Katoličkom Crkvom u Hrvata. Biskup Julije Drohobeczky bio je dobrotvor Glazbenog zavoda u Zagrebu i predsjednik nekoliko dobrotvornih društava. Biskup Njaradi, također Rusin, napisao je na hrvatskom jeziku katekizam, molitvenik i nekoliko knjiga, a kao tajnik Biskupskih konferencija u vrijeme nadbiskupa Antuna Bauera zalagao se za vjerska i nacionalna prava sviju građana i vjernika. Spomenuti profesori teologije, od kojih su Kalaj i Kiš bili Rusini, pisali su na hrvatskom jeziku i obogaćivali hrvatsku teološku nauku. Grkokatolički svećenik Andrija Laboš, kasnije župnik u Ruskom Krsturu dok je bio župnik u Dalmaciji, omogućio je školovanje Ivana Meštrovića što mu je ovaj zahvalio u obliku isklesanog u kamenu raspeća, kojeg do svoje smrti čuvao s posebnom pažnjom. A Hrvati grkokatolici, kao biskup Janko Šimrak i drugi, bili su vrlo istaknuti djelatnici na mnogim područjima, među ostalim je bio i urednik lista »Hrvatska straža«.

Lit.: *Jubilarni šematizam Križevačke eparhije*, Zagreb, 1960; J. Ramač, *Kratka istorija Rusnacoh*, Novi Sad, 1993; J. Uhač, *Marčanska biskupija*, Zagreb, 1996; R. Miz, *Kršćanski Istok*, Veternik, 2001; R. Miz, *Religijska slika Evrope*, Novi Sad, 2002*; Opći leligijski leksikon*, Zagreb, 2002; R. Miz, *Apostolski egzarhat*, Novi Sad, 2003; R. Miz, *Verske zajednice u Srbiji*, Novi Sad, 2007.

R. Miz

GRLICA, Mirko (Subotica, 6. VIII. 1956.), povjesničar. U rodnom gradu završio je osnovnu školu i gimnaziju, a studij povijesti na Filozofskom fakultetu u Novom Sadu. Od 1985. kustos je u Gradskom muzeju u Subotici. Autor je ili suautor sedam izložaba (Historijski dio stalnoga postava Gradskoga muzeja u Subotici, 1991.; Aleksandar Lifka, čarobnjak pokretnih slika – o pioniru srednjoeuropske kinematografije, 1992.; Slika i događaj – u povodu 75 godina od odcjepljenja Vojvodine od Austro-Ugarske, 1993.; Sjećanje na subotičke Židove – u povodu 50 godina od holokausta, 1994.; Prvih sto godina historijskoga plakata u Subotici 1848.-1948., 1994.; Hladno oružje u zbirkama Gradskoga muzeja 1991.; Živjeti zajedno – zajednička izložba Gradskoga muzeja u Subotici i Vojvođanskoga muzeja u Novom Sadu, 2006.).

Objavio je više desetaka tekstova iz lokalne povijesti i muzeologije u subotičkim časopisima *Pro memoria, Rukovet, Üzenet, Létünk i Museion* te *Radu vojvođanskih muzeja* (Novi Sad) i *Hrvatskoj reviji* (Zagreb). Za mjesno hrvatsko stanovništvo osobito su važni njegovi radovi: Subotica u Jugoslaviji 1918. godine, *Pro memoria*, 6, 1989.; Subotičko višestranačje, *Pro memoria*, 8, 1990.; Događaji u Subotici oktobra – decembra 1918, u: *Prisajedinjenje Vojvodine Kraljevini Srbiji 1918.,* Novi Sad, 1993.; Tri pisma Ambrozija Šarčevića Antoniju Hadžiću, *Rukovet*, 7-9/1995.; Lazar Mamužić i Karolj Biro između slave i zaborava, *Rukovet*, 4-7/ 2003.; Mjesto Bunjevaca u subotičkom društvu kroz prizmu statističkih podataka 1867.-1914. godine (referat na II. kongresu hrvatskih povjesničara u Puli 2004.); »Toplo gnjizdo, ugodni razgovor…« : Pučka kasina u Subotici 1878-1914. godine, *Hrvatska revija*, 3/2005.

Djela: *Sto godina javnog prevoza u Subotici 1897-1997*, Subotica, 1997; *Imenik žrtava Drugog svetskog rata na području subotičke opštine* (suautor s A. Hegedűs, M. Dubajić i L. Merković), Subotica, 2000; *Vojnići od Bajše : plemićka priča*, Subotica, 2003; *Gradotvorci : subotički stambeni objekti od baroka do moderne* (suautor s G. Prčić Vujnović i V. Aladžić), I-II, Subotica, 2004-2006; *Kuća koja pamti* (suautor I. Lovas), Subotica, 2007.

S. Bačić

GROB, mjesto za polaganje ljudskih posmrtnih ostataka. U kršćana prostor pod zemljom, a razlikuju se dva njegova dijela: nadzemni dio – humka – i podzemni – raka (samo za jednoga umrloga), odnosno grobnica (ozidan podzemni prostor za više umrlih, obično obiteljska). Nadzemni dio najizrazitiji je element groba u svim grobljima, s uvijek prisutnim nadgrobnim spomenikom, koji daje podatke o vjerskom, nacionalno-etničkom, socijalnom i drugom statusu pokojnika, njegovih predaka, ali i potomaka. Zato se grobovi simbolički mogu nazvati »kamenom knjigom predaka«, iz koje se crpu saznanja o prošlosti i sadašnjosti nekoga područja, njegovoj etničkoj i socijalnoj strukturi, ekonomskim i političkim zbivanjima, promjenama društvene svijesti, modi, ukusu, financijskim mogućnostima i dr.

Brojni su načini obrade nadgrobnih spomenika, od najjednostavnijih do najreprezentativnijih, u ovisnosti od tehničkoga stupnja, građevnoga materijala (zemlja, kamen, drvo), vjeroispovijedi, nacionalnosti, socijalnoga položaja preminuloga i njegove obitelji i sl., prema čemu grobovi variraju od grobne jame do mauzoleja.

U slučaju rake humka je najčešće od zemlje, pravilno oblikovana (zarubljena piramida pravokutne osnove), poslije i ozidana niskim parapetnim zidom od opeke ili kamena.

Grob na santovačkom groblju

Najjednostavniji nadgrobni spomenici javljaju se kao drveni križevi u različitim oblicima, dok se poslije pojavljuju i reprezentativniji kameni križevi, koji su se tijekom stoljeća mijenjali. Najprije su bili izrađeni od ravne kamene ploče zarubljene u gornjem pojasu, poslije se na vrhu dodaje križ, pa srcoliki oblik s križem, zatim pločasti stilizirani po modi, i u posljednjim desetljećima standardiziran, umjetni kamen i kamena ploča.

U ovisnosti od epohe izgradnje, postoje različiti stupnjevi raskoši grobova. Prisutni su razni oblici ograde, ali se može zaključiti da su ograde oko humki od 1880-ih bile od lijevanoga željeza, do sredine XX. st. od kovanoga željeza, a poslije toga javlja se nova moda – umjetni kamen, s pločom neki put i od prirodnoga kamena. Na prijelazu između XIX. i XX. st. pojavljuju se grobovi iznimno raskošni po likovnoj obradi i pri-

mijenjenim materijalima u obliku mauzoleja, a u slučaju iznimno uglednih porodica i nadgrobne kapele s ukopanim kriptama ispod poda nadgrobnoga spomenika za mnogobrojne članove. U razvoju nadgrobne arhitekture u drugoj polovini XX. st. bilježi se stagnacija i postupno prevladava stereotipija i standardizacija, unifikacija stilizacije grobova u različitosti, a površinska obrada nadgrobnog dijela poglavito se izvodi od umjetnoga kamena.

Među važnije spomenike nadgrobne arhitekture u bačkih Hrvata ubrajaju se mauzolej Age Mamužića, nadgrobni spomenik dr. Babijana Malagurskoga i spomen-grobnica Vojnića od Bajše na subotičkom Bajskom groblju te spomen-grob Ambrozije Boze Šarčevića na subotičkome Senćanskom groblju.

Mnogi nadgrobni spomenici sadržavaju neke povijesne i etnološke podatke, epitafe, jezične i umjetničke značajke, rodoslovna stabla poznatih osoba, posebno oni s kraja XIX. i početka XX. st. Posebno su važni za jezikoslovlje, jezik i pismenost u određenim povijesnim razdobljima, jer svjedoče o korištenju hrvatske ikavice u Bačkoj prije Prvoga svjetskoga rata. No, zbog prekopavanja neodržavanih grobova uvjetovanih tržišnim razlozima ti podaci u posljednjim desetljećima sve više nestaju. Zbog simboličke važnosti grobovi su često predmet vandalskih ispada prema manjinama, ali nisu rijetki slučajevi da, osim zbog ljudskoga nemara, grobovi nestaju i kao rezultat svjesnoga zatiranja prošlosti pojedinih naroda, za što je primjer nestanak groba Ivana Antunovića u Kalači, za koji se zna samo da je postojao 1940-ih.

Lit.: A. Rudinski, *Subotička groblja i nadgrobni spomenici* (specijalistički rad, Beograd, 1980); *Žig*, br. 34-49, Subotica, 1995-1996; *Hrvatska enciklopedija*, 4, Zagreb, 2002.

A. Rudinski

GROBLJE, prostor namijenjen pokapanju umrlih. Isprva su se kršćanska groblja nalazila pokraj crkve ili u njezinoj blizini, no u Ugarskoj su, prema zapovijedi Marije Terezije, od 1772. iz sanitarno-higijenskih razloga takva groblja zatvarana, a nova su podizana izvan naselja. Tako se počinju podizati groblja u blizini naseljenih mjesta, najčešće na uzvisini. U slučaju naselja i gradova koji se tijekom stoljeća prostorno proširuju, urastaju u gradsko tkivo. Većina gradova i varošica u sjevernoj Bačkoj, na prostoru Telečke visoravni, u Podunavlju i Potisju ima svoja groblja, a od sela koja u znatnijem broju naseljava hrvatsko stanovništvo imaju ih Bajmok, Lemeš, Gornji Tavankut, Donji Tavankut, Žednik, Mišićevo i Palić. Imaju ga i sva bačka šokačka mjesta, a i u sjevernoj Bačkoj, na području Bajskoga trokuta, svako selo ima svoje groblje, čak i Đurić i bajska četvrt Fancaga, gdje počiva i pučki književnik Stipan Grgić Krunoslav. Novija naselja u subotičkoj okolici (Mala Bosna, Đurđin, Bikovo) nemaju svoja groblja, već se preminuli stanovnici pokopaju na obližnjim grobljima (Subotica, Žednik, Bajmok).

Peić-kapela na subotičkom Bajskom groblju

Groblja, koja se simbolički mogu nazvati »gradovima mrtvih«, uobičajeno su formirana kao prostorno odvojene cjeline prema konfesionalnoj podjeli na katolička i pravoslavna, a neka naselja, u kojima je nekad živio i znatan broj pripadnika židovske vjeroispovijedi, imaju i židovska groblja

(npr. Subotica, Sombor, Baja, Lemeš). U Subotici i Somboru postoje i tzv. gradska groblja, no i ona su uglavnom konfesionalno razgraničena. U mnogim grobljima postojale su i druge posebno odijeljene čestice – dječje groblje, groblje samoubojica, vojnička groblja i tzv. prazne veće čestice – »kukuruzišta«, koja su se koristila za masovna pokapanja u osobitim slučajevima većih pošasti (epidemije i sl.). »Gradska« su groblja, s obzirom na uređenost pojedinačnih grobova, ali ostalih pojedinosti, skromnija nego »crkvena«.

Subotica. O prostornom razmještaju groblja do zadnjih desetljeća XVIII. st. danas se zna veoma malo. Jedan gradski zemljovid inženjera Gabrijela Vlašića iz 1810. naziva »starim grobljem« prostor oko današnjega »biloga križa« na Halaškom putu, na raskrižju s Ulicom Otmara Majera, što je vjerojatno bila prijašnja lokacija gradskoga groblja. Na karti Leopolda Kovača iz 1778. obilježeno je gradsko »staro groblje«, posvećeno 1741., a ograđeno 1756., koje se nalazilo jugoistočno od današnje katedrale, između ulica Maksima Gorkoga, Matije Gupca i Trga žrtava fašizma (u XIX. st. Ulica M. Gupca nosila je nazive Ótemető utca, tj. Starogrobljanska). To gradsko groblje 1777. premješteno je na tadašnje gradske obode pokraj triju putova – Bajskoga, Halaškoga i Senćanskoga, pa su na zemljovidu gradskoga geometra Gabrijela Vlašića iz 1789. ucrtana ova groblja: Bajsko i Senćansko, koja su se s vremenom lokacijski pomaknula, te Kersko, Pravoslavno i Židovsko (kraj Halaškoga puta), koja su do danas na istim lokacijama.

Kersko groblje, kao i Pravoslavno kod Dudove šume, izvorno je konfesionalno groblje, a oba su postojala kad i gradsko groblje, koje je poslije razmješteno na tri nove lokacije. Isprva je bilo smješteno u predgrađu Subotice, kraj nekadašnjega Topolskoga puta, a s vremenom je prošireno tako da sada ima i gradski dio. Ima samo jednu nadgrobnu kapelu, koja je posvećena sv. Ani 1869. Neobično je što na njemu ima mnogo klupa, više nego na svim ostalim gradskim grobljima zajedno. Na njemu su pokopani Blaško Rajić, Balint Vujkov, Bela Gabrić, Branko Jegić i dr.

Bajsko groblje najveće je i najznamenitije subotičko groblje. Prvotno je bilo istočno od današnjega katoličkoga dijela, između Gajeve ulice (stari bajski put) do sadašnje Mičurinove (do ostatka nekadašnjega zapadnoga gradskoga opkopa). U prvoj polovini XIX. st. premješteno je na sadašnju lokaciju katoličkoga dijela groblja, a u drugoj polovini prošireno je sjevernije, na prostor današnjega gradskoga dijela groblja. Među najreprezentativnijim građevinama jesu neogotička kapela Luke Vojnića iz 1897. (danas franjevačka kapela), koja je bila posvećena Gospi Lurdskoj; kapela Mate Antunovića, kraljevskoga bilježnika, (sad kapela obitelji Kopilović); najveća na groblju kapela obitelji Peić, podignuta 1903. i posvećena sv. Josipu; kapela Petra Dulića, podignuta 1908. i posvećena sv. Petru. Sve su one, skupa s još nekim kapelama, proglašene spomenicima kulture. Crkveni je dio groblja 1998. stavljen pod zaštitu sv. Petra i Pavla te je tada po njima i nazvan. Na ovom su groblju pokopani Ago Mamužić, Oskar Vojnić, fra Jesse Kujundžić, Ilija Kujundžić, Pajo Kujundžić, Aleksa Kokić, Mijo Mandić, Matija Evetović, Josip Vuković – Đido, Albe Vidaković, Tomo Vereš i dr.

Senćansko groblje i na prvotnoj je lokaciji, koja se nalazila između današnjega Senćanskoga puta, Lošinjske i Učke ulice, bilo podijeljeno prema konfesijama. Poslije je premješteno južnije, na današnju lokaciju, gdje je podijeljeno na gradski dio, zatim vojnički, koji je danas prekopan, a postoji i muslimanski dio, koji je prije bio pokraj Židovskoga groblja. Nakon premještanja na Bajin hat (Bajinu gredu, tj. uzvisinu), njegov kasniji razvoj zaustavljen je širenjem obližnje ciglane Mačković. Na čestici br. 44 nalazi se spomenik Ptica slomljenih krila, podignut u spomen žrtava partizanskih vlasti. Na ovom groblju pokopani su Ambrozije Boza Šarčević, Pere Tumbas Hajo i dr.

U Šandoru (Aleksandrovu) omanje groblje prvotno je bilo pravoslavno, a poslije mu je pridodan i manji katolički dio u južnom dijelu. Osobitost mu je to što na njemu

postoje samo dvije aleje, koje su u obliku križa.

Sombor. Kad je Sombor 1749. postao slobodnim kraljevskim gradom, u mjestu su postojala četiri groblja: dva katolička i dva pravoslavna. Prvu je kapelu na današnjem somborskom Velikom katoličkom groblju o svom trošku 1725. podigao Matija Mandić, a bila je posvećena sv. Križu. Kako je na tom groblju već 1779. bila kapela sv. Roka, groblje je po njemu i nazvano. Ovdje su pokopani pjesnik Ivan Ambrozović i kulturni djelatnik Ilija Džinić. Kad je 1738. u cijeloj Bačkoj izbila epidemija kuge, u Somboru je otvoreno je i Malo katoličko groblje na južnom rubu grada. U XIX. st. na njemu je podignuta kapela u neogotičkom stilu posvećena sv. Tereziji Avilskoj. Pokraj Velikoga katoličkoga groblja podignuta je današnja župna crkva sv. Križa kao crkva gradske kalvarije. Pokraj te crkve u neogotičkom stilu podignut je i mauzolej somborskog župnika Gyule Fejéra, gdje se sada pokapaju karmelićani. U toj je kapeli pokopan i Gerard Tome Stantić, no njegovi su posmrtni ostaci poslije preneseni u karmelićansku crkvu. Uz ta dva groblja na istočnom rubu grada postoji i Veliko pravoslavno groblje, dok je Malo pravoslavno groblje otvoreno na jugozapadnom rubu grada.
[S. Beretić]

Baja. Na početku XVIII. st. filijale bajske franjevačke župe (Gara, Čavolj, Sentivan, Kaćmar, Baškut) nisu imale groblja, pa su pokopi obavljali u Baji. Najstarije poznato bajsko groblje jest groblje sv. Roka, gdje se pokopi obavljaju već 1730-ih. Nakon kuge 1738. od milodara vjernika podignuta je kapela, koja je 1795. obnovljena i znatno proširena. Iza nje je spomenik žrtvama velikoga požara 1840., a u jednom dijelu groblja nalaze se grobovi zatočenika iz Prvoga svjetskoga rata. Na ovom su groblju pokopani hrvatski rodoljubi književnici Grgo Jasenović, Mišo Jelić i Antun Karagić. Na početku XIX. st. otvoreno je Kalvarijsko groblje, gdje je 1836. podignuta kapela u klasicističkom stilu. Nakon Drugoga svjetskoga rata na bajskom Bikićkom putu otvoreno je Novo javno groblje. U gradu se nalazi još i židovsko, reformatsko i pravoslavno groblje. [Ž. Mandić]

Lemeš. Uz nekadašnje tursko te židovsko groblje u mjestu postoje još dva groblja, staro i novo. Staro je smješteno na periferiji sela, u predjelu Gornji Vinogradi, iznad četvrti Csiga falu. Na lijevoj strani groblja pokapani su Hrvati, a na desnoj Madžari. Ovdje je 2000. podignuta kapela, iz koje se pokapa na Novom groblju. Danas se samo na tom groblju obavljaju sprovodi. Nalazi se u središtu mjesta, oko mjesne Kalvarije i Kapele Gospe od Milosrđa.

Lit.: M. Kőhegyi, *Baja története a kezdetektől 1944-ig*, Budapest, 1989; Ž. Mandić, Baština klesana u kamenu, *Hrvatski kalendar 1993*, Budimpešta, 1992; *Žig*, br. 34-49, Subotica, 1995-1996; *Hrvatska enciklopedija*, 4, Zagreb, 2002; A. Čota, *U osimu plemenitog ravničarskog drača : Lemeš* (rukopis).

A. Rudinski

GROKTALICE (groktuše), bunjevačke i šokačke epsko-lirske usmene pjesme, koje se izvode posebnom tehnikom otegnutoga pjevanja dubokim grlenim glasom. Temelji se na dijatonskim nizovima manjega opsega, koji počinju melodijski manje ili više razvijenim uvodnim slogom *oj*, *aj* ili *ej*. Za uvodom slijedi silabički ili s kraćim melizmima otpjevan deseterac. Pojmovi »groktalica« i »groktanje« zabilježeni su i na Velebitu, Žumberku i Banovini te u Baranji, Bosni i Hercegovini, Kordunu i Lici. Zajedno s »orcanjem«, »orženjem«, »vojkanjem«, »reranjem«, »ojkanjem«, »rozganjem«, »očanjem«, »zerzavanjem«, »pjevanjem u grlo«, »putničkim pjevanjem«, »treskanjem« i »zavijanjem«, groktalica je naslijeđe dinarsko-gorskoga kulturnoga obrasca, a s navedenim načinima pjevanja zajednički su joj deseterački stih, pjevanje na otvorenome te »potresanje glasom« na uzvik *oj* ili u pojedinim dijelovima pjesme.

Bunjevačke groktalice izvodile su obično žene, jednoglasno i bez instrumentalne pratnje. Groktila se pritom cijela pjesma, a ne samo pojedini dijelovi. Dijele se u dvije velike skupine: povijesne ili historijske i one iz običnoga života. U prvu pripadaju pjesme o Kraljeviću Marku, hajducima i uskocima te pjesme o seobi Bunjevaca, a u drugu mitološke, o neznanim junacima i obiteljskoj tematici. Prema temama, junaci-

ma i toponimima koji su opjevani jasno je da nisu nastale u Podunavlju, nego u staroj postojbini. S vremenom te su se pjesme donekle ipak promijenile.

Groktalice su utjecale na pojavu i razvitak žalosnih kraljičkih pjesama u Bunjevaca. Najvažniji su skupljači groktalica među Bunjevcima Blaško Rajić i Ive Prćić, a najstarija je zapisana groktalica *Pisma od davnašnjeg turskog rata* iz 1809. Većina ih je skupljena u drugoj polovici XIX. i prvoj polovini XX. st., pri čemu je ostavština Bele Tikvickoga potpuno neistražena.

U šokačkih Hrvata u Santovu »grlovke« ili groktalice također su bile poznate. Pjevale su ih žene do 1930-ih, najčešće na prelima i u svatovima te nakon sretna završetka kakva ratarskoga posla. Riječ je najčešće o deseteračkim dvostihovima s cezurom iza četvrtoga sloga, npr. »Naše, rano, žito posnašano, / kraj krstina družina užina«. Mogle su se pjevati i poput bećaraca. Posljednje poznate »grlače« ili »groktače«, tj. žene koje umiju »pivat grlem«, bile su Marica Bartulin-Jelić (1859.-1940) i Anica Blažev-Bartulov (1866.-1944). Dugo se spominjalo kako su santovačke i bereške »groktače« svojim »groktenjem« oduševile njemačkoga cara Wilhelma II. i austrijskoga cara Franju Josipa I., koji su 1907. posjetili habsburški posjed na santovačkoj Karapandži. Tada se pjevala i prigodna groktalica: »Karapandža dva cara skućila, / i gospodu silnu ugostila«.

Lit.: *Narodno blago : narodne pjesme i poslovice*, sakupio Blaž Raić, Subotica, 1910; *Narodno blago : zbirka narodnih pjesama i poslovica*, I, sakupio Blaž Raić, Subotica, 1923; *Bunjevačke narodne pisme*, sakupio i uredio Ive Prćić, Subotica, 1939; *Hrvatske narodne pjesme : haremske pričalice i Bunjevačke groktalice*, X, Zagreb, 1942; M. Mirković, *Narodni život i običaji sezonskih stočara na Velebitu*, Zagreb, 1980; A. Sekulić, *Narodni život i običaji Bačkih Bunjevaca*, Zagreb, 1986; K. Blažević, Podaci o glazbenom folkloru Baranje u arhivu Etnološkog zavoda, *Studia ethnologica*, 4, Zagreb, 1992; M. Hadžihusejnović-Valašek, Baranja je »tvrd orah«. Analiza istraživanja i popularizacije tradicijske baranjske folklorne glazbe, *Studia ethnologica*, 4, Zagreb, 1992; G. Marošević, Ojkanje u izvandinarskim područjima Hrvatske, *Etnološka tribina*, 17, Zagreb, 1994; B. Gabrić, Bunjevačke narodne pisme su slika narodnog života Hrvata u Bačkoj, *Klasje naših ravni*, 1/1996, Subotica; L. Malagurski, *Pisme i igre u narodnim običajima Bačkih Bunjevaca*, Subotica, 1997; T. Babić, *Tragom nasleđa*, Subotica, 2007; N. Skenderović, *Usporedna analiza melodijske strukture bećarca »Ej stani diko« i groktalice »Rano rani Turkinja divojka«* (rukopis).

N. Skenderović i Ž. Mandić

GROMILOVIĆ, Aranka (Zlata) (Sombor, 13. VII. 1937.), crkvena darovateljica. Kći Šime Čuvardića i Janje, rođ. Zetović. Osnovnu školu završila je u salaškoj školi na Bezdanskim Salašima, salaškom naselju na oko 6 km istočno od Sombora, pretežito naseljenom Hrvatima. Tu je provela cijeli životni i radni vijek kao poljoprivrednica i kućanica. Kao stalna aktivna vjernica i za komunističkih vremena, skupa sa suprugom Perom Gromilovićom, darovala je 1971. porodično zemljište i sredstva za izgradnju nove crkve na Bezdanskim Salašima, ostvarujući tako želju djeda Đene Čuvardića, koji je još za vrijeme Kraljevine Jugoslavije kanio dati svoju zemlju za gradnju crkve, ali su rat i poslijeratni događaji omeli te planove. Po uzoru na nju, mnogi su se vjernici toga kraja odmah uključili svojim darovima za izgradnju crkve te je temeljni kamen posvećen na blagdan sv. Antuna Padovanskoga 13. VI. 1971. Crkva je iste godine podignuta i posvećena na blagdan sv. Nikole Tavelića 14. XI. 1971. Skupa s mnogim drugim vjernicima koji su poduprli gradnju crkve, bila je izložena pritiscima vlasti, ali je unatoč tomu i dalje ustrajno pomagala u mnogim župnim poslovima. Crkva je postala središnje mjesto nedjeljnoga okupljanja za vjernike župe sv. Nikole Tavelića, koja je ustrojena 1986.

Lit.: *Miroljub*, br. 3/2007, Sombor.

M. Stantić

GROMILOVIĆ, Stevan (Sombor, 29. IV. 1942.), atletičar, dizač utega. Sin Paje i Margite, rođ. Mudri, brat atletičarke Vere. Osnovnu školu završio je u rodnom gradu, zatim i tečaj za keramičara, no radni vijek proveo je radeći različite poslove u gospodarstvu i sportu. Za vrijeme služenja vojnoga roka u Beogradu završio je Program za atletskoga trenera pri Savezu za omladinu i fizičku kulturu Beograda 1962., a za trenera

za dizanje utega na Višoj školi za fizički odgoj u Budimpešti 1979.

Aktivno se počeo baviti sportom u 15. godini kao bacač kladiva u Atletskom klubu *Maraton* u Somboru. U toj je disciplini sedam puta bio državni prvak za mlađe i za starije juniore 1958.-61., zatim juniorski prvak Balkana u rumunjskome gradu Cluju 1961. te juniorski državni reprezentativac. Iste je godine na prvom seniorskom državnom prvenstvu osvojio peto mjesto. Nakon odsluženja vojnoga roka 1965. prelazi u Atletski klub *Crvena zvezda* u Beograd, u kojem je proveo 22 godine i postigao svoje najveće uspjehe kao bacač kladiva. Natjecateljski je bio »vječni drugi«, i u državi i reprezentaciji, iza Srećka Štiglića iz zagrebačkoga *Dinama*, s kojim je sve do 1981. činio jedan od najjačih reprezentativnih parova bacača kladiva u Europi. S AK *Crvena zvezda* 1965.-87. u ekipnim je nastupima 10 puta bio prvak države, 20 puta osvajač atletskoga kupa Jugoslavije, a četiri puta sudjelovao je u Kupu prvaka Europe. Na Balkanskim igrama u Zagrebu 1971. u pojedinačnoj konkurenciji osvojio je treće mjesto. Iste je godine na Hanžekovićevu memorijalu u Zagrebu osvojio prvo mjesto bacivši kladivo s osobnim rekordom od 66,26 metara.

Sportska karijera usporedno mu je vezana i za dizanje utega, kojim se kao dopunskim treningom atletičara bavio od 1964. u Klubu dizanja tegova *Radnički* u Somboru. Seniorski pojedinačni prvak Jugoslavije u superteškoj kategoriji postao je 1971. u Domžalama i 1981. u Zagrebu. U međuvremenu postizao je državne rekorde više puta u disciplinama trzaj, izbačaj i biatlon, a kao državni reprezentativac sudjelovao je na Balkanskim igrama, Dunavskom i Panonija kupu u Budimpešti te Mediteranskim igrama.

Reprezentativnu karijeru u atletici završava 1981., a u dizanju utega 1982. Za ekipu *Radnički* iz Sombora kao aktivni natjecatelj osvojio je 12 naslova prvaka države i 15 puta Kup Jugoslavije. Aktivnu klupsku karijeru završio je 1988. zbog ozljede, nakon čega se posvetio isključivo trenerskomu radu. Od 1975. do danas profesionalni je trener u KDT *Radnički* u Somboru, s kojim je bio višestruki prvak i osvajač Kupa države, trener pojedinačnih državnih prvaka u 4 dobne kategorije s više od stotinu natjecatelja koji su osvajali prva mjesta. Živi u Somboru kao umirovljenik, ali i dalje obučava nove generacije dizača utega.

Izvor: Arhiv KDT *Radnički*, Sombor.

Lit.: R. Marinković, *90 godina atletike u Somboru*, Sombor, 1963; D. Kolundžija, *Od anonimnosti do trijumfa*, Sombor, 1973; *Sportski leksikon*, Zagreb, 1984; D. Kolundžija, *Leksikon somborskog sporta*, Sombor, 1990; *Dnevnik*, 28. V. 2004, Novi Sad; M. Tubić, *Jugoslovenski sport*, Novi Sad, 2005.

Z. Čota

GROMILOVIĆ, Toma (Sombor, 13. XII. 1885. – Sombor, 18. II. 1959.), novinski urednik, agrotehničar. Sin je Karla i Klare, rođ. Boger. Posjedovao je veći broj vršaćih strojeva i traktora te prodavaonicu i radionicu za popravak i održavanje poljoprivredne mehanizacije. Bio je zastupnik tvornice sijačica i plugova *Bächer & Melichar*, tvornice remenja *M. Brill*, tvornice traktora *Hart-Parr* i drugih specijaliziranih proizvođača poljoprivrednih strojeva i alata za područje sjeverne Bačke. Kao član somborskoga dijela Bunjevačko-šokačke stranke, koji nije slijedio sjedinjenje s Hrvatskom seljačkom strankom, vodio je agitaciju u Bačkoj i Baranji za izbore u rujnu 1927. Tijekom agitacije za kandidate zajedničke liste Bunjevačko-šokačke stranke i Vojvođanske pučke stranke surađivao je s Antunom Bošnjakom i Šanom Parčetićem u održavanju političkih zborova. Izdavao je i uređivao mjesečne stručne listove za vojvođanske poljoprivrednike i vlasnike vršalica i traktora *Poljoprivreda*, *Mezőgazdaság* i *Landwirtschaft*, koji su izlazili 1929.–30. u Somboru. Bio je jedan od osnivača i predsjednik Sekcije vlasnika vršaćih strojeva i traktora, nastale u sklopu Bačkoga poljoprivrednoga udruženja. Sekcija je pod njegovim vodstvom prerasla u Zadrugu vlasnika vršaćih strojeva i traktora 1931. u Somboru. U ime Bačkoga poljoprivrednoga udruženja u veljači 1931. posjetio je mjerodavna ministarstva u Beogradu nastojeći

postići poboljšanje položaja vlasnika poljoprivrednih strojeva. Želio je utjecati na vladu da smanji uvoz inozemnih poljoprivrednih strojeva i potakne proizvodnju u domaćim tvornicama i radionicama. Pokrenuo je stručni list vlasnika vršaćih strojeva i traktora *Naša zadruga* (izlazio 1931.–33. u Somboru) te je bio njegov glavni i odgovorni urednik i izdavač. Objavljivao je u njemu korisne savjete za vršidbu, opsluživanje i popravak strojeva te tehničko usavršavanje strojeva i korisnika mehanizacijom. Kako je govorio madžarski i njemački, u listu su objavljivani i tekstovi na tim jezicima. Zadruga i list *Naša zadruga* pozitivno su djelovali na razvoj poljoprivredne mehanizacije, osnivanje modernih radionica za njezin popravak, a članove Zadruge zastupao je pri nabavi nužnih dijelova, maziva, goriva i dr. Poticao je i obrazovanje mladeži u radovima na poljoprivrednim strojevima, za što je organizirao mnogobrojne tečajeve i stručna predavanja diljem Baranje, Bačke i Banata. Nakon Drugoga svjetskoga rata više nije posjedovao prodavaonicu poljoprivredne mehanizacije, nego samo radionicu. U novoj Jugoslaviji nije bio u sukobu s vlastima, pa je nastavio održavati stručna predavanja o poljoprivrednoj mehanizaciji. U međuraću i nakon rata registrirao je velik broj tehničkih poboljšanja na raznim poljoprivrednim strojevima.

Izvori: Kazivanje Andreje Gromilović i Sofije Sarić iz Sombora.

Lit.: Iz partije, *Vojvodina*, br. 2, Sombor, 1927; *Poljoprivreda*, br. 1, Sombor, 1929; *Landwirtschaft*, br. 1/1929, 1, 3-4/1930, Sombor; *Naša zadruga*, br. 1-4/1931, 1/1932, 1-2/1933, Sombor.

M. Bara i I. Gutman

GROMILOVIĆ, Vera udana **Jurišić** (Sombor, 20. II. 1944.), atletičarka. Kći je Paje i Margite, rođ. Mudri, sestra atletičara i dizača utega Stevana. Osnovnu školu je završila u Somboru, gdje upisuje i srednju poljoprivrednu, ali je nezavršava. Sportom se počela baviti u osnovnoj školi, a s četrnaest godina – 1958. – na juniorskom prvenstvu Vojvodine u Subotici osvojila je dva druga mjesta u disciplinama bacanje diska (27,85 m) i bacanje kugle (7,93 m). U sljedećih nekoliko godina, nastupajući za somborski Atletski klub »Maraton«, na juniorskim pokrajinskim i republičkim natjecanjima osvaja više puta 2. i 3. mjesta, a na juniorskom prvenstvu Srbije 1960. u Senti zauzima prva mjesta u bacanju diska (31,28 m) i u bacanju kugle (12,32 m). Na seniorskom prvenstvu Srbije 1962. u Svetozarevu (danas Jagodina) osvojila je treće mjesto u bacanju diska (34,93 m) i drugo u bacanju kugle (10,58 m). Za reprezentaciju Jugoslavije je nastupila u dvoboju protiv reprezentacije Austrije (Maribor, 1962.), na kojemu osvaja prvo mjesto i zlatnu medalju. Nakon udaje 1963. prestaje se aktivno baviti atletikom, upošljava se na željezničkom kolodvoru u Somboru, a 1995. odlazi u mirovinu. Živi u Somboru.

Lit.: D. Kolundžija, *Leksikon somborskog sporta*, Sombor, 1990.

P. Skenderović

GROŽĐE-BAL, kulturna manifestacija u Sonti. Prvi je put održana 1931. U to je vrijeme Sonta bila podijeljena na Valpovo i Karanjce, a tučnjave među momcima iz dvaju naselja bile su toliko česte i opasne da su u jednom slučaju završile i tragično. Tadašnji seoski učitelj njemačke narodnosti Brazucko osmislio je Grožđe-bal kako bi pomirio dvije zavađene strane. U njegovoj je osnovi bio model šokačkih svatova, koji su imali točno razrađen protokol, a kruna svega bila je bogata berba grožđa. Jedne godine kneginja je bila iz Valpova, a knez iz Karanjca, a druge obratno. Dvor kod kneginje i kneza kitio se cvijećem i grožđem, a fijakerima se išlo kroz selo. Najprije knezu, zatim s njim i njegovom rodbinom po kneginju, a onda na vjenčanje u crkvu. Momci i djevojke bili su odjeveni u narodne nošnje, a nakon vjenčanja povorka je išla kroz selo i na svakom drugom uglu igrala su se šokačka kola uz pratnju tamburaša mjesnih Roma. Do Drugoga svjetskoga rata manifestacija je bila vezana uz crkvu, u vrijeme komunističkoga režima u cijelosti je odvojena od nje, a u okrilje crkve vraća se 1990-ih.

U novije doba Grožđe-bal održava se prvoga jesenskoga vikenda i predstavlja svetkovinu u slavu grožđa i vina. Tijekom

tri dana održava se nekoliko kulturnih priredaba (nastupaju mažoretkinje, priređuju se etnografske i likovne izložbe te koncerti i folklorne večeri). U nedjelju, na središnji dan, svečano urešene zaprege proveze sudionike tradicionalne šokačke svadbe ulicama sela, a na ljetnoj pozornici u dvorištu Doma kulture proglašavaju se knez i kneginja, koji te naslove nose do sljedeće godine. Slijedi misa u mjesnoj crkvi sv. Lovre, a na kraju blagoslov zaštitnoga znaka manifestacije – velikoga zvona izrađenoga od grožđa. Trodnevna svetkovina završava središnjom priredbom u sonćanskom Domu kulture.

Istoimene ili slične svetkovine u povodu berbe grožđa održavane su ili se i danas održavaju i u drugim vojvođanskim mjestima (Vršac, Bezdan, Plavna, Lemeš, Ruma i dr.).

Izvor: Kazivanje Mate Vidakovića – Loce iz Sonte.

Lit.: *Glas ravnice*, br. 95-96, Subotica, 1998; A. Čota, M. Šeremešić, *Dukat ravnice*, Sombor, 2003; *Hrvatska riječ*, br. 37, 189, 226, Subotica, 2003-2007; *Zvonik*, 10/2006, Subotica.

Ž. Mikrut

GRUBANOVIĆ, Josip (Kerestur, *madž*. Murakeresztúr, 21. VIII 1701. – Budim, 18. XI 1751.), filozof i teolog. Podrijetlom je Bunjevac, rođen u sadašnjem madžarskom pograničnom selu, gdje se još i danas govori hrvatski. God. 1724. primljen je u novicijat Družbe Isusove u Grazu. Doktorirao je filozofiju, a uz nju je na sveučilištu u Grazu predavao i teologiju i fiziku. Bio je vrstan predavač i govornik te predstojnik više isusovačkih samostana. Inauguralne disertacije njegovih studenata, napisane kao rasprave o osobinama, rasama, anatomiji, bolestima, liječenju, rasplodu i uzgoju nekih domaćih životinja i objavljene u knjizi *Dissertationes de variorum animalium natura et proprietabus* (Graz, 1740.) sadržavaju mnogobrojne zanimljive podatke iz zoologije i veterinarske medicine. Iako nije autor knjige, ona je u cijelosti prožeta njegovim znanstvenim pogledima i stilom, pa se često navodi kao njegovo djelo. S francuskoga je na latinski preveo djelo I. G. Pardicsa tiskano pod naslovom *Dissertatio de cognitione brutorum* (Graz, 1741.).

Lit.: I. Kujundžić, *Bunjevačko-šokačka bibliografija*, Rad JAZU, 355, Zagreb, 1969; M. Korade, »*La 'Missione illirico-dalmata' dei gesuiti (1852-1900) – Svolgimento, metodo e risultati*« (doktorska disertacija); *Hrvatski biografski leksikon*, 5, Zagreb, 2002.

A. Kopilović

GRUBIĆ, Ruža (Subotica, 14. I. 1927.), profesorica i pedagoginja. Kći Kalmana i Magdalene, rođ. Stipić. Nakon osnovne škole i četiri niža razreda gimnazije nastavila je školovanje u Učiteljskoj školi u Subotici, koju je završila 1947. Poslije radi kao učiteljica u Staroj Moravici, Subotici, Krčedinu i Maloj Bosni. Kako je njezin rad ocijenjen dobro, 1953. premještena je na rad u vježbaonicu Učiteljske škole u Subotici. God. 1955. preselila se u Zagreb, gdje je primljena na rad u Prvu učiteljsku školu za učiteljicu vježbaonice te kao mentor radi sve do ukidanja učiteljskih škola. Kao istaknuti prosvjetni djelatnik 1963. sudjeluje u formiranju nove vježbaonice Pedagoške akademije u Zagrebu i otad neprekidno radi u OŠ *Davorin Trstenjak*, a od 1979. do odlaska u mirovinu 1985. ondje je i ravnateljica. Na zagrebačkoj Pedagoškoj akademiji diplomirala je usto hrvatski jezik i književnost 1961. te nastavnu grupu razredna nastava 1964., a na Filozofskom fakultetu pedagogiju 1978.

God. 1962. postala je članicom Pedagoško-književnoga zbora Hrvatske, a od 1963. članica je upravnoga odbora toga zbora. Aktivno je radila do 1973. Osam je godina vodila *Pedagoške večeri Zagreba*, bila njihov urednik i održala mnogobrojna predavanja. Surađivala je s Katedrom za hrvatski jezik i književnost Filozofskoga fakulteta u Zagrebu, s Odsjekom za studij hrvatskoga jezika Pedagoške akademije u Malmöu, a na nekoliko je godišnjih tečajeva za studente Gradišćanske Hrvate vodila hospitacije i držala predavanja. Od 1966. do 1976. voditeljica je vježbi za studente na Pedagoškoj akademiji i Filozofskom fakultetu u Zagrebu iz pedagogije, hrvatskoga jezika te poznavanja prirode i društva. Hrvatsko Ministarstvo prosvjete delegiralo ju je za predavačicu na kraćim godišnjim tečajevima za stručno usavršavanje nastavnika

hrvatskoga jezika u Madžarskoj (Pečuh 1980., Stolni Biograd 1981., Budimpešta 1982.). Često je angažirana i kao simultana prevoditeljica za madžarski jezik na službenim sastancima različitih prosvjetnih tijela Hrvatske i Madžarske.

Tijekom dugogodišnjega pedagoškoga rada bavila se mnogobrojnim pitanjima u vezi s unapređivanjem odgojno-obrazovnoga sustava i o tome je održala mnoga praktična i teorijska predavanja na stručnim skupovima. Bila je članica uredništva i urednica radijskih i televizijskih emisija kao dijela odgojno-obrazovnoga procesa. Od 1962. do 1978. bila je autorica i voditeljica oko 30 emisija. U časopisu *Radio i televizija u školi* pisala je o odgojno-obrazovnim programima, njegovoj primjerenosti i pozitivnim iskustvima. Bila je i dugogodišnja članica redakcije *Filmoteke 16*, predavačica *Ljetnje filmske škole* u organizaciji *Filmoteke 16,* a kao scenaristica i predavačica sudjelovala je u snimanju 42 nastavna filma (*Skočko i tenisice*, *Zoološki vrt*, *Planinsko stočarenje*, *Upoznajmo poštu*, *Jesen*, *Zima*, *Proljeće*, *Ljeto*, *Kako je skakavac dobio nove tenisice*, *Runo*, *Tri agregatna stanja vode* i dr.).

Bila je članica Komisije za udžbenike SR Hrvatske, Komisije za obrazovanje i usavršavanje nastavnika i dr. Suatorica je nekoliko udžbenika (*Metodika povijesti*, Zagreb, 1966.; *Zbirka zadataka iz matematike za IV. razred osnovne škole*, Zagreb, 1971; *Škola i štednja : priručnik za organizaciju školske štednje*, Zagreb, 1973.; *Praktički prikaz : planinski kraj*, Zagreb, 1978. i dr.).

Za rad na unaprjeđivanju pedagoške prakse i rada u Pedagoško-književnom zboru dobila je više priznanja, plaketa i novčanih nagrada, pa i najvišu nagradu Republičkoga fonda *Ivan Filipović* te odličje predsjednika SFRJ Josipa Broza Tita Orden zasluge za narod sa srebrnom zvijezdom. Nakon odlaska u mirovinu i dalje je aktivna suradnica u *Filmoteci 16* i u Zavodu za unaprjeđenje odgoja i obrazovanja Hrvatske.

Lit.: V. Blüml, Seksualni odgoj prodire u osnovne škole : Roda ? To je bajka!, *Vjesnik*, Zagreb, 6. X. 1969; B. Pilaš, Naši portreti / Ruža Grubić, *Školske novine*, Zagreb, 16. IV. 1970; Đ. Đurić, XII ljetna filmska škola »Filmoteke 16« u Crikvenici : Stalno osposobljavanje nastavnika, *Školske novine*, Zagreb, br. 28 (889), 21. IX. 1976; Uzvratni posjet učenika zagrebačke škole »Davorin Trstenjak« učenicima u Offenbachu : Naši 'mali ambasadori', *Vjesnik*, Zagreb, 21. XI. 1979; 16. ljetna filmska škola »Filmoteke 16«, »Solaris« – Šibenik (25.–31. 8. 1980.), *Školske novine*, Zagreb, br. 22 (1047), 27. V. 1980; Iz novog proizvodnog programa »Filmoteke 16«, *Školske novine*, Zagreb, broj 15 (1115), 6. IV. 1982; B. Brkan, Drugarstvo JDŠ Offenbach i OŠ »Davorin Trstenjak« iz Zagreba : U tom pismu piše..., *Vjesnik*, Zagreb, 9. I. 1980; R. Grubić: Problem samostalnog rada učenika, *Klasje naših ravni*, 1/1997, Subotica; H. Vrgoč, *Naših sto trideset pet godina 1871. - 2006. : Hrvatski pedagoško književni zbor*, Zagreb, 2007.

N. Zelić

GRUNČIĆ, Viktorija (Vita) (Subotica, 9. I. 1925.), učiteljica, pjesnikinja, kulturna djelatnica. Rođena je u siromašnoj obitelji Lojzije Bošnjaka i Marije, rođ. Vrbanović. Osnovnu školu te građansku školu trgovačkog smjera kod sestara »Naše Gospe« završila je u Subotici, koje joj pomažu u daljnjem školovanju davanjem smještaja u Zagrebu. Tamo je završila prva dva razreda učiteljske škole kao i tečaj za odgajateljice kod sestara »Milosrdnica«, a treći i četvrti razred učiteljske škole je završila u Subotici. Najprije je učiteljica u osnovnoj školi na Pavlovcu, a 1949.-56. u Tavankutu. Tamo je sa suprugom Ljudevitom, tadašnjim ravnateljem OŠ »Matija Gubec«, bila aktivna u dramskoj, folklornoj, muzičkoj i knjižničarskoj sekciji HKPD »Matija Gubec«, zajedno s Matijom Poljakovićem, Balintom Vujkovim, Pere Tumbas – Hajom, Barnabom Mandićem, Ivanom Prćićem – Gospodarom, koje je sve na rad potaknuo Pere Stantić. Poslije je do umirovljena učiteljica u Subotici – u Vježbaonici Učiteljske škole te u OŠ »Jovan Jovanović Zmaj«, koja se nalazi u oduzetome samostanu sestara »Naše Gospe«. Nakon odlaska u mirovinu predavala je hrvatski jezik u biskupijskoj gimnaziji »Paulinum« u Subotici.

Stručne članke objavljivala je u pedagoškim časopisima *Naša škola* (Sarajevo, 1974. 1976.) i *Prosvetni pregled* (Beograd, 1976). Od 1978. do 1993. bila je pomoćnica kantora u više subotičkih župa (sv. Juraj, sv.

Marija, u Žedniku, Đurđinu, Paliću i dr.), od 1979. do 1993. pisala je tekstove za meditativne večeri u povodu Dužijance i uvježbavala mlade za nastupe koji su se održavali u subotičkoj katedrali, bila je članica proširenoga uredništva *Bačkog klasja* i *Subotičke Danice*, članica organizacijskoga odbora za proslavu 300. obljetnice obnovljene crkvenosti među bačkih Hrvatima (1986.), jedan je od osnivača Bunjevačke matice (kasnije Matice Hrvatske Subotica) 1995. i njezina predsjednica 1995.-2005., te urednica Klasja naših ravni 1996.-2003.

Pjesme je objavljivala i pisala članke u *Bačkom klasju*, *Subotičkoj Danici*, *Glasu ravnice*, *Zvoniku*, *Klasju naših ravni*, *Zborniku Ivana Antunovića* te u *Zbroniku kršni zavičaj* (Drinovci). Pseudonimi: Marija, Via.

Lit.: Vita Grunčić, Srce otvoreno za ljude, *Bačko klasje*, br. 74, *Književni prilog*, br. 8, Subotica, 1993; *Klasje naših ravni*, 1/1999, Subotica.

S. Bačić

GUBA (*madž*. guber: pokrivač, gunj, ogrtač), u bačkih Šokaca naziv za veliku prostirku koja se šivala od gruba konopljina (kudjeljina) platna. Koristila se u kućanstvima za pokrivanje kamara žita dok se čekalo na red za vršalicu. U šokačkim se kućama rabila i pri skupljanju duda. Bački Bunjevci takvu prostirku zovu ponjava.

M. Šeremešić

GUBE (*madž*. guba: novac), vrsta tjestenine ovalnoga oblika. Neki Bunjevci pripravljaju ih s makom na Badnju večer, što je običaj preuzet od Madžara. Kako je mak simbol obilja i bogatstva, gube s makom simboliziraju želju za obiljem u sljedećoj godini.

Spravlja se od tijesta kao za božićni pleteni kolač. Koluti promjera oko 1 cm najprije se ispeku, zatim ukuhavaju, a poslije se stavljaju u zdjelu, koja se iznosi na stol, u kojoj je sloj mljevenoga maka pomiješan s medom, a ostatak maka posipa se po gubama.

H. Heinrich

GUBER (*madž*. guber: pokrivač, gunj, ogrtač), veći šareni pokrivač ili prostirka izrađen od lana i obojene ovčije vune. U šokačkim mjestima žene su ga tkale na »stativama« (drvenim napravma za tkanje – u Bunjevaca zvane »stan«). Bio je neizostavan dio miraza svake šokačke mladenke. Danas se čuva kao dio pučke tradicije, a u Šokaca se često se čuje i izreka: Pružaj se onoliko koliki ti je guber.

M. Šeremešić

GUBIĆ, Kalman (Koloman) (Subotica, 8. II. 1896. – Zagreb, 11. I. 1967.), računovođa, nogometaš. Sin Đure i Terezije, rođ. Dulić. Maturirao u subotičkoj Trgovačkoj akademiji 1914. Odmah nakon mature mobiliziran je u madžarsku vojsku i kao honved tijekom Prvoga svjetskoga rata sudjelovao je u vojnim operacijama na ruskoj bojišnici. Za vojne zasluge dobio je Visoki viteški red i druga odličja. Nakon toga radio je kao glavni računovođa i financijski savjetnik u subotičkoj gradskoj upravi sve do početka Drugoga svjetskoga rata. Bio je član prve ekipe NK *Bačka* 1920-ih godina i višestruki reprezentativac Subotičkoga nogometnoga podsaveza. Poslije je bio funkcionar u Bačkoj te nogometni sudac. Od 1920. do 1934. sudjelovao je i u društvenom životu bunjevačkih Hrvata u Subotici te bio član tamburaškoga orkestra Pere Tumbasa – Haje.

Lit.: Izvještaj o V. razgovoru, u: *Subotička Danica ili bunjevačko-šokački kalendar za prostu godinu 1939.*, Subotica, 1938; *»Bačka« 1901-1971 Subotica,* Subotica, 1971; Ž. Inić, *Fudbalski klub Bačka 1901-1991,* Subotica, 1991; Lj. Vujković Lamić ml., *100 godina od rođenja Ljudevita Vujkovića Lamića Moce 1907. - 2007.,* Subotica, 2007.

N. Zelić

GUBRINSKI TAKAČ, Katarina (Bođani, 1. VIII. 1941.), odgojiteljica, književnica. Kći Josipa Gubrinskog i Magdalene, rođ. Hornung. Poslije Drugoga svjetskog rata obitelj joj se 1945. rasula: roditelji su joj dospjeli u Madžarsku, a ona sa starijim sestrama Marom i Evicom, koje skrbe za nju, odlazi u djedovu kuću u Bač. Uz pomoć Međunarodnoga crvenoga križa 1955. dolazi roditeljima u Madžarsku, u Jankovac (*madž*. Jánoshalma), gdje završava osnovnu školu. Od 1956. uči u Budimpešti, I. razred u srpsko-hrvatskoj gimnaziji, zatim

prelazi u Budim kako bi se u madžarskim školama pripremila za odgojiteljski poziv. Do 1996. radi u dječjem vrtiću u Pomazu (*madž.* Pomáz), kad joj ravnateljstvo budimpeštanske Hrvatske osnovne škole i gimnazije povjerava opremanje i upravljanje novoutemeljenim Hrvatskim dječjim vrtićem. Djelatna je članica hrvatske katoličke zajednice u Budimpešti.

Zahvaljujući njezinu stricu profesoru Stjepanu Gubrinskomu i Lajči Kesejiću, već je u djetinjstvu zavoljela literaturu, posebno dječju književnost južnoslavenskih naroda. God. 1954. na literarnom krugu u školi u Baču predstavila je svoje prve pjesme. Od 1988. objavljuje pjesme i pripovijetke za djecu i odrasle u hrvatskim glasilima u Madžarskoj (*Hrvatski glasnik*, *Hrvatski kalendar*) i Hrvatskoj. Objavila je i tri samostalne knjige pjesama, pripovijedaka i igrokaza. Među Hrvatima u Madžarskoj prva je autorica haiku-pjesama. Kao književnica vješta pera, znatno je obogatila dječju književnost. Dobitnica je povelje Glavnogradske hrvatske samouprave Za budimpeštanske Hrvate *Ivan Antunović.* Živi u Pomazu.

Djela: *Vrteći vrtić*, Horpács, 1994; *Dragoljubi i krizanteme : 66 haiku : Sarkantyúkák és krizantémok*, prijev. Stjepan Lukač, Budapest, 2002; *Potražimo Sunce*, Budimpešta, 2006.

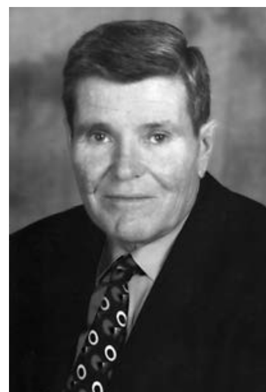
Lit.: *Barátság*, 5/1996, 3/2001, Budapest; K. Visinko, Vrteći vrtić Katarine Gubrinski-Takač, u: *Riječ*, 1/1999, Budimpešta; S. Blažetin, *Rasuto biserje : antologija hrvatske poezije u Mađarskoj 1945. –2000.*, Pečuh, 2002.

Ž. Mandić

GUGAN, Ivan (Gara, 3. III. 1941. – Pečuh, 5. VI. 2006.), pedagog, društveni djelatnik. Sin Stipana i Mande, rođ. Krekić. Osnovnu je školu završio u Kaćmaru, a srednju Hrvatsko-srpsku učiteljsku školu u Budimpešti 1960., nakon čega radi kao učitelj u podravskom naselju Martincima (*madž.* Felsőszentmárton). God. 1964. odlazi u pečušku Hrvatsku osnovnu školu, gdje ostaje do 2004. Od rujna 1992. do kolovoza 1994. bio je ravnatelj Hrvatske osnovne škole, gimnazije i učeničkoga doma Miroslava Krleže. Od kolovoza 1994. ponovno je na dužnosti ravnatelja učeničkoga doma do odlaska u mirovinu 2004. Dobitnik je Odličja Saveza Hrvata u Madžarskoj za višedesetljetni pedagoški rad.

Lit.: *Hrvatski glasnik*, 23/2006, Budimpešta.

Ž. Mandić

Ivan Gugan stariji

GUGAN, Ivan (Pečuh, 14. X. 1966.), novinar, kulturni djelatnik. Sin Ivana i Ruže, rođ. Đuradinović. Osnovnu je školu završio u rodnom gradu, maturirao je u budimpeštanskoj Hrvatsko-srpskoj gimnaziji 1985., a diplomirao na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu 1990. Od 1991. zaposlen je u Hrvatskoj redakciji Madžarske televizije, uređuje i vodi emisije koje prate život hrvatske zajednice u Madžarskoj. Za vrijeme Domovinskoga rata u Hrvatskoj uređivao je polusatnu emisiju za prognanike *Humanum*. Nagrađivan je na raznim televizijskim festivalima, a 2003. primio je odličje Madžarske televizije *Nivo*. Važniji su mu televizijski ostvaraji serija portreta hrvatskih pjesnika iz Madžarske (Stipan Blažetin, Josip Gujaš Đuretin, Đuro Šimara Pužarov, Marko Dekić) i serija o autohtonim hrvatskim zajednicama (Austrija, Slovačka, Srbija, Crna Gora, Rumunjska, Italija). Organizator je Kupa Hrvata u nogometu; izbornik je nogometne reprezentacije Hrvata iz Madžarske.

Ž. Mandić

GUGANOVIĆ ALJMAŠKI, plemićka porodica. Plemićku listinu dodijelio je 27. XI. 1698. Leopold I. u Beču Nikoli, njegovoj supruzi Luciji, rođ. Čokić, sinovima Josipu i Jakovu, Nikolinoj majci Luciji, rođ. Mandić, bratu Martinu te ženinu bratu Stje-

panu Antunoviću, njegovoj supruzi Ani Petroneli Guganović i sinu Antunu. Plemstvo je proglašeno u Baji 18. XI. 1699. Nikola je 1719., skupa sa Stipanom Antunovićem, od Ugarske komore kupio pustaru Kunbaja, na koju je palatin János Palfi 22. IX. 1745. u Bratislavi izdao darovnicu braći Nikoli, Bonaventuri i Šimi Guganović te Šimi i Stjepanu Antunoviću. Guganovići su Kunbaju poslije prodali Latinovićima. Na godišnjem popisu plemića iz 1754./55. nalaze se Nikola, Bonaventura i Šime. God. 1780. njih trojica od Ugarske komore otkupljuju Aljmaš, skupa s pravom na posjed porodica Antunović, Kovačić i Rudić.

U Somboru je plemstvo proglašeno Pavlu 1784. i 1807., a Šimi i Matiji 1803. Kad je Pavle 1803. dobio darovnicu na Aljmaš, uzeo je pridjevak Aljmaški. Franjo I. u Beču 7. VI. 1807. dopustio je Pavlu, sinu Agneze Šišković, da uzme majčino djevojačko prezime i time pravo da se kao drugim pridjevkom koristi imenom mjesta Gödre u Baranjskoj županiji, pa se jedna grana porodice dalje susreće pod prezimenom pl. Šišković de Gödry.

Na plemićkom popisu iz 1841. iz porodice Guganović u Aljmašu nalaze se stariji i mlađi Danijel te Jakov i Luka, u Baji je zabilježen Petar, a u Subotici Karlo, stariji i mlađi Josip, Marko, Stjepan, Mate, Pavle, Ivan i Ivanova udovica Marija.

Ženidbenim vezama članovi porodice povezani su s porodicama Pijuković, Parčetić i Čuvardić u Somboru, Vojnić u Moravici i Rákóczy u Somboru (preko praunuka Nikole).

Opis grba (1698.): u plavom na zelenoj površini stoji mađarski vitez u crvenu odijelu, žutim čizmama i sa šeširom. U desnici drži mač, a u ljevici korice mača. Ukrasi: pelikan krvlju hrabri sinove. Plaštevi: plavo-zlatni, crveno-srebrni.

Lit.: A. Sekulić, *Bački Hrvati*, Zagreb, 1991; M. Szluha, *Bács-Bodrog vármegye nemes családjai,* Budapest, 2002.

A. Čota

GUGANOVIĆ, Jerko (Ludaš, oko 1660. – Segedin, 1732.), franjevac, prvi poglavar franjevačkoga bratstva u Subotici. Rođen je i odrastao na Ludašu prije najveće seobe Bunjevaca u Podunavlje, zbog čega su ljetopisci uz njegovo ime bilježili pridjevak Ludasi. Školovao se vjerojatno u Segedinu i Széchényu, gdje su se tijekom XVII. st. odgajali i obrazovali franjevci Provincije Presvetoga Spasitelja. Još u doba osmanske vlasti obilazio je razasute vjernike sve do Szolnoka. Nakon protjerivanja Osmanlija određen je 1693. s fra Barišom Benjovićem iz segedinskoga samostana »pro Dalmatas«, tj. za dušobrižnika hrvatskih vjernika, i tu je zadaću 1694. i 1695. obavljao u Subotici. Stanovao je u subotičkoj tvrđavi, u kojoj je postojala i kapelica. Istu zadaću obavlja u Subotici 1698.-99., zatim 1703. U vrijeme Rákóczyjeve bune dio Bunjevaca sklonio se u Petrovaradin, gdje su proveli sedam godina, a u pogibeljima su ih slijedili franjevci Jerko Guganović i Josip Kovač. Guganović je proboravio s pukom u vrijeme haranja kuge 1709. obilazeći domove, njegujući, liječeći i tješeći bolesne. Nakon što su prošle ratne opasnosti, stanovništvo se vratilo u Suboticu, a Guganović u Segedin, gdje je 1711. bio gvardijan franjevačkoga samostana. Dušobrižnikom za Suboticu ponovno je određen 1712. Nakon proglašenja subotičkoga franjevačkoga boravišta tzv. rezidencijom 1717. bio je prvi poglavar, tj. predstojnik subotičkih franjevaca. Tu je službu obavljao također 1722.-32., kad je bio i upravitelj župe u Subotici. Radio je na preuređenju subotičke tvrđave u crkvu, a preminuo je u jeku poslova, ne dočekavši njihov završetak 1736.

Lit.: P. Pekić, *Povijest Hrvata u Vojvodini*, Zagreb, 1930; Naši velikani, *Danica*, 11, Sombor, 1934; p. B., Slaveni u bazenu Dunava, *Subotičke novine*, 10/1936; B. Bukinac, *De activate Franciscanorum in migrationibus populi croatici saeculis XVI et XVII*, Zagreb, 1940; M. Evetović, *Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata* (rukopis); A. Sekulić, *Tragom franjevačkog ljetopisa u Subotici*, Split, 1978; A. Sekulić, *Bački Hrvati*, Zagreb, 1991; B. Unyi, *Istorija Šokaca, Bunjevaca i bosanskih franjevaca*, Subotica, 2001; I. Antunović, *Razprava o podunavskih i potisanskih Bunjevcih i Šokcih*,[3] Pečuh, 2002.

M. Bara

GULJA (*madž.* gulya: krdo), u nekih bačkih Šokaca (npr. u Monoštoru) naziv za mjesto na kojem su junice i mladi bikovi

boravili na ljetnoj ispaši u šumi u blizini dunavskih rukavaca. Stoka je izvođena na ispašu u rano proljeće, a pred zimu je vraćana u selo. Za noćenje stoke između hrastova podizani su torovi i nadstrešnice. Torovi su ograđivani bodljikavim granama radi zaštite od drugih životinja, pa ih ljudi preko noći nisu morali osobno čuvati. Da bi vlasnici mogli prepoznati svoja goveda kad se ujesen vrate u gazdinstva, »rovašili« su ih, tj. označivali im uši.

M. Šeremešić

GUMBOCI (**gomboci**, *madž*. gombóc: valjušak, knedla) **1.** tradicionalno jelo od tijesta s krumpirom. Najčešće su se izrađivali s punjenjem od pekmeza ili sa šljivom, a nakon kuhanja posipali su se prženim krušnim mrvicama. Ovo se jelo pripravljalo obično utorkom, srijedom, petkom ili subotom. Bunjevci kuhaju i »čorbu s gumbocima«, od rajčice i crvene mljevene paprike, pri čemu su »gumboci« nešto manji i nemaju nadjev; **2.** u bačkih Bunjevaca naziv za snježne grudve, otuda i pučki naziv za grudvanje – gombocanje ili gumbocanje.

P. Skenderović

GUNDIĆ, Ivan – Ćiso (Riđica, 8. XI. 1947. – Sombor, 28. IX. 2000.), akademski slikar. Sin Ivana i Zorke, rođ. Rajčić. Osnovnu školu završio je u rodnom selu, a učiteljsku u Somboru. Diplomirao je na likovnom odsjeku Više pedagoške škole u Novom Sadu, a na odsjeku slikarstva Fakulteta likovnih umjetnosti u Rijeci u klasi Antona Depopea 1986., gdje je i magistrirao 1990. Bio je član Saveza udruženja likovnih umjetnika Jugoslavije, Udruženja likovnih umjetnika Vojvodine i Međunarodne udruge za likovne umjetnosti (Association Internationale des Arts Plastiques). Cijeli je radni vijek proveo u prosvjeti, najprije kratko u Tešnju (BiH) i u Kuli, a poslije do kraja života u OŠ *Ivan Goran Kovačić* u Stanišiću. Kraće vrijeme usporedno je predavao i u Srednjoj medicinskoj školi u Somboru te u osnovnoj školi u Riđici.

U početku se bavio realnim slikarstvom, poslije više apstrakcijama. Slikao je uglavnom ulja na platnu, s čestim motivima ravnice. Bavio se i kiparstvom i keramikom, a stvarao je i u monotipiji te drugim tehnikama. Njegove minijature krase osjećajnost i imaginacija, a stvarao je u njima »lirsku apstrakciju, za koju obično kažemo da je srodna gestualnom slikarstvu« (S. Radojčić). Sudjelovao je na više od 50 skupnih izložaba (Beograd, Novi Sad, Sombor, Pirot, Podgorica, Niš, Priština, Gornji Milanovac i dr., ali i u Parizu te u Madžarskoj). Samostalno je izlagao od 1973. (Riđica, Tešanj, Stanišić, Novi Sad, Vršac, Skradin, Pirovac, Brčko, Subotica, Apatin). Dobitnik je više nagrada. Na skupnim izložbama izlagao je i pod pseudonimom Dalmata.

Živio je u Stanišiću s obitelji, a ondje je i pokopan.

Lit.: *Minijature Gundić. Katalog izložbe*, Kulturni centar »Laza Kostić«, Sombor, 1998; *Leksikon likovnih umetnika Vojvodine*, 1, Novi Sad, 2001.

B. Duranci

GUPČEVA LIPA, godišnjak Hrvatskoga kulturno-prosvjetnoga društva *Matija Gubec* iz Tavankuta. Predstavljao je svojevrsnu kroniku Društva, u kojoj su objavljivane vijesti o njegovim aktivnostima tijekom godine te o kulturnim i vjerskim događanjima u selu. Godišnjak je objavljen za 1998. i 1999. u opsegu od 16 stranica formata A4. Glavna urednica bila je Nela Skenderović, a

Gupčeva lipa, Tavankut, 1999.

napise su potpisivali članovi Društva. Naklada za 1998. iznosila je 500, a za 1999. 300 primjeraka.

L. Suknović

GURABLICE (**gurable**, *tur*. gurabiye: ptičji kolač < *arap*. gurāb: vrana; *arap*. iyyä: pridjevni sufiks za ženski rod), vrsta slatkoga trajnijega kolačića. Tradicionalno su prisutne u kuhinji bačkih Bunjevaca i Šokaca. Od razvaljanoga tijesta režu se različiti oblici (polumjesec, zvijezda i sl.), koji se peku na umjerenoj vatri i poslije posipaju šećerom. Mogu se čuvati razmjerno dugo, a s vremenom omekšaju.

P. Skenderović

GUSKA (*lat*. Anser anser), divlja guska, sivovrata guska, iz porodice *Anatidae* i reda *Amseriformes*. Uzgojem i odabirom od divljih gusaka nastale su domaće guske, koje pripadaju u red najstarijih i najkorisnijih domaćih životinja. Tradicionalno se uzgajaju i u gazdinstvima Bunjevaca i Šokaca radi mesa, masti, perja i jetara. Hrane se travom i sjemenjem. Šokačka sela uz vodotoke bijeljela su se ljeti od gusaka, koje su svako jutro same odlazile na ispašu, a navečer se vraćale kući. U Bunjevaca su uzgajane na salašima, na ispaše su išle u dolove i na strništa, a čuvale su ih najčešće djevojčice u dobi od desetak godina – »guščarice«.

Sve donedavna nije se mogao zamisliti miraz nijedne šokačke ili bunjevačke mladenke bez »dunje« (poseban prekrivač), »perne« (perina) i »uzgljance« (jastuk), koje su bile punjene bijelim guščjem perjem. Guske su čupane 3-4 puta tijekom godine, svakih 6-7 tjedana, prvi put oko sv. Antuna 13. lipnja. Pri čupanju perje se dijelilo u tri skupine: nekvalitetno perje s jakom badrljicom (s područja iznad krila i ispod njega), koje nije se koristilo u kućanstvu, nego se prodavalo; perje srednje kvalitete, koje se čupalo s područja oko vrata i s leđa; te paperje s desne i lijeve strane trupa i s trbuha, čije su badrljice malene i meke. Paperje se, pomiješano s perjem srednje kakvoće, rabilo pri izradi pokrivača, perina i jastuka. Za jednu »uzgljancu« trebalo je oko 3 kg perja, 4 kg za »pernu«, a za »dunju« 5-7 kg perja, u ovisnosti od veličine i debljine. Za 1 kg perja trebalo je očupati 5 gusaka.

Meso guske koristilo se za prehranu vlastite obitelji, ali su se uzgajale i za prodaju. Imućnije obitelji često su kupovale velika guščja jetra za pripremanje specijaliteta. Da bi jetra bila što veća, a guska što masnija, držane su zatvorene i kljukane natopljenim kukuruzom dva puta na dan. To se činilo obično najesen, u razdoblju od oko 6 tjedana, kako bi dosegnule težinu od 8 do 10 kg prije samih božićnih blagdana.

M. Šeremešić i P. Skenderović

GUTMAN, Ivan (Sombor, 2. IX. 1947.), kemičar, matematičar, sveučilišni profesor, akademik. Sin Mirka i Katarine, rođ. Gromilović. Osnovnu i srednju naobrazbu stekao je u Somboru. Diplomirao je na grupi za kemiju na Prirodoslovno-matematičkom fakultetu u Beogradu 1970. s prosječnom ocjenom 10, gdje je nakon toga kraće vrijeme radio kao honorarni asistent. Od 1971. do 1977. bio je član Grupe za teorijsku kemiju Instituta *Ruđer Bošković* u Zagrebu. God. 1973. magistrirao je na Sveučilištu u Zagrebu na području teorijske organske kemije temom *Teorija grafova i molekularne orbitale*, a iste je godine stekao i naslov doktora kemijskih znanosti obranivši na Prirodoslovno-matematičkom fakultetu u Zagrebu disertaciju pod naslovom *Istraživanja topoloških svojstava konjugiranih ugljikovodika*. Doktorat matematičkih znanosti stekao 1981. obranivši na Elektrotehničkom fakultetu u Beogradu disertaciju pod naslovom *Prilog spektralnoj teoriji stabala*.

Od 1977. radi kao nastavnik za predmet Fizikalna kemija na Prirodoslovno-matematičkom fakultetu u Kragujevcu, gdje je za docenta je izabran 1977., u zvanje izvanrednoga profesora 1982., a za redovitoga profesora 1984. Izvodio je nastavu iz više predmeta s područja fizikalne, računalne i teorijske kemije, a vodio je i kolegije iz predmeta Kemijska termodinamika, Kvantna kemija i molekulske strukture, Kvantna kemija, Računala u kemiji, Obrada rezultata u kemiji, Informatika za kemičare, Povijest kemije i Povijest i filozofija kemije. Na matičnom fakultetu u Kragujevcu organizirao je stalni seminar Matematičke metode u kemiji, koji je radio od 1981. do 2006.

Od 1975. član je Matematičkoga instituta SANU-a u Beogradu. Od 1988. član je suradnik, a od 1997. redoviti član Srpske akademije znanosti i umjetnosti. Član je Međunarodne akademije za matematičku kemiju u Dubrovniku od 2005., a članom Akademije nelinearnih znanosti u Moskvi postao je 2006.

Bio je stipendist Humboldtove zaklade pet puta, Fulbrightove zaklade, Norveškoga fonda za znanstvena istraživanja, Japanske udruge za unapređivanje znanosti, Akademije znanosti trećega svijeta iz Trsta, njemačke zaklade DAAD te izraelske zaklade Lady Davis. Bio je gostujući profesor na Tehničkoj visokoj školi u Ilmenauu u Njemačkoj 1982., Sveučilištu Južne Karoline u Columbiji, SAD, 1983., Kineskoj akademiji znanosti u Taipeiju u Tajvanu 1992./93., Sveučilištu Józsefa Attila u Segedinu 1994.-96., Sveučilištu u Montrealu u Kanadi 1998., Sveučilištu Johannesa Keplera u Linzu u Austriji 1999., Andskom sveučilištu u Méridi u Venezueli 2000., Sveučilištu u Bielefeldu u Njemačkoj 2001. i 2002., Malteškom sveučilištu u Msidi 2004., Sveučilištu Nankai u Tianjinu u Kini 2005. i 2007., Nacionalnom meksičkom autonomnom sveučilištu u Méxicu 2006. Sudjelovao je na mnogobrojnim znanstvenim skupovima u zemlji i inozemstvu.

Sudjelovao je u radu 18 redakcija časopisa u zemlji i inozemstvu s područja kemije i matematike. Glavni je urednik časopisa *MATCH Communications in Mathematical and in Computer Chemistry* (Kragujevac) i *Kragujevac Journal of Sience*. Urednik je serije knjiga *Mathematical Chemistry Monographs* (Kragujevac). Objavio je više od 1000 znanstvenih radova, od čega oko 250 samostalno, a ostale kao suautor, u domaćim i inozemnim časopisima, te još oko 300 stručnih članaka, većinom u domaćim časopisima.

Dobio je nagradu Kulturno-prosvjetne zajednice Kragujevca za znanstveno ostvarenje s područja teorijske kemije 1980., medalju Srpskoga kemijskoga društva za nastojanja i uspjeh u znanosti 1987., nagradu *Vojislav K. Stojanović* Udruge sveučilišnih profesora i znanstvenika Srbije za rezultate postignute u znanstveno istraživačkom radu 1993., zlatnu medalju i povelju Srpskoga kemijskoga društva u povodu njegove stogodišnjice 1997., medalju Srpskoga kemijskoga društva za trajan i izvanredan doprinos znanosti 2001. te Đurđevdansku nagradu grada Kragujevca 2007. Proglašen je zaslužnim građaninom Kragujevca 2006. Živi i radi u Kragujevcu.

Djela: *Topological approach to the chemistry of conjugated molecules* (suautor s A. Graovac i N. Trinajstić), Berlin, 1977; *Mathematical concepts in organic chemistry* (suautor s O. E. Polansky), Berlin, 1986; *Recent results in the theory of graph spectra* (suautor s D. M. Cvetković, M. Doob i A. Torgašev), Amsterdam, 1988; *Kekulé structures in benzenoid hydrocarbons* (suautor s S. J. Cyvin), Berlin, 1988; *Introduction to the theory of benzenoid hydrocarbons* (suautor s S. J. Cyvin), Berlin, 1989; *Obrada rezultata merenja u hemiji*, Kragujevac, 1990; *Hemijski elementi – poreklo, transmutacije, raspad* (suautor sa S. Jokić), Gornji Milanovac, 1992; *Obrada rezultata merenja*, Kragujevac, 1997 (2000)²; *Dvadeset godina seminara matematičke metode u hemiji*, Kragujevac, 2001; *Molecular topology* (suautor s V. Diudea i L. Jäntschi), Huntington, 2001 (New York, 2002); *Uvod u hemijsku teoriju grafova*, Kragujevac, 2003; *Izabrana poglavlja iz istorije hemije*, Kragujevac, 2005; *Mathematical aspects of Randić-type molecular structure descriptors* (suautor s X. Li), Kragujevac, 2006; *Dvadest pet godina seminara matematičke metode u hemiji*, Kragujevac, 2006.

Lit.: http://www.pmf.kg.ac.yu/gutman/

D. Runje

GUTOVIĆ, Marija (Sombor, 1. V. 1955.), liječnica. Kći Antuna i Kate, rođ. Matarić. Osnovnu školu i gimnaziju završila je u Somboru, nakon čega se upisala na Medicinski fakultet u Beogradu, na kojem je diplomirala 1980. Na istom fakultetu 1987. završila je i specijalizaciju iz transfuziologije. Radi u Zdravstvenom centru *Dr. Radivoj Simonović* na Odjelu za transfuziologiju, čija je načelnica od 1996. Ima i zvanje mentora za specijalizante.

Više od 20 godina aktivno promiče dobrovoljno davanje krvi u Zapadnobačkom okrugu, o čemu je održala mnogobrojna predavanja u školskim ustanovama i objavljivala napise u medijima. Dugogodišnja je suradnica Crvenoga križa u općinama Sombor, Apatin, Odžaci i Kula, a za svoj

rad dobila je 2005. priznanje Crvenoga križa Srbije *Srebrni znak*. Članica je Pokrajinske komisije za davalaštvo krvi i predsjedništva Hematološko-transfuziološke sekcije Srpskoga liječničkoga društva.

A. Firanj

GUVNO (**gumno**) (*prasl.* gumьno: mjesto na kojem goveda hodaju po žitu) **1.** U bačkih Bunjevaca naziv za mjesto na kojem se drži stočna prostirka i hrana, poput badnjeva kukuruzovine, kamara slame, pljeve, pića i ogrizina, klupa trske i dr. Dok 1960-ih kombajni nisu počeli obavljati vršidbu, ondje su držane i kamare pšenice i ječma prije vršidbe, tj. odvajanja zrna od klasja (mlaćenjem, vođenjem stoke po snoplju ili vršalicom). Podizalo se uz dvorišnu ogradu, ali izvan dvorišta, kako stoka ne bi nanosila štetu, te na uzvisini, kako se voda ne bi slijevala pod badnjeve i kamare. Samo mjesto na kojem se žito vršilo Bunjevci zovu »vršalj«, a bilo je izgrađeno od opeka složenih u krug;

2. U bačkih Šokaca naziv za mjesto gdje se obavljala vršidba pšenice, u bačkih Bunjevaca poznato kao »vršalj«. Odvajanje zrna, kao i u Bunjevaca, obavljalo se isprva mlaćenjem, poslije vođenjem stoke po snoplju (isprva obično goveda, a zatim i konj), a na kraju i posebnim strojem – vršalicom. U ovom značenju naziv je u uporabi i u Dalmaciji, Bosni, Slavoniji, Srbiji i drugdje.

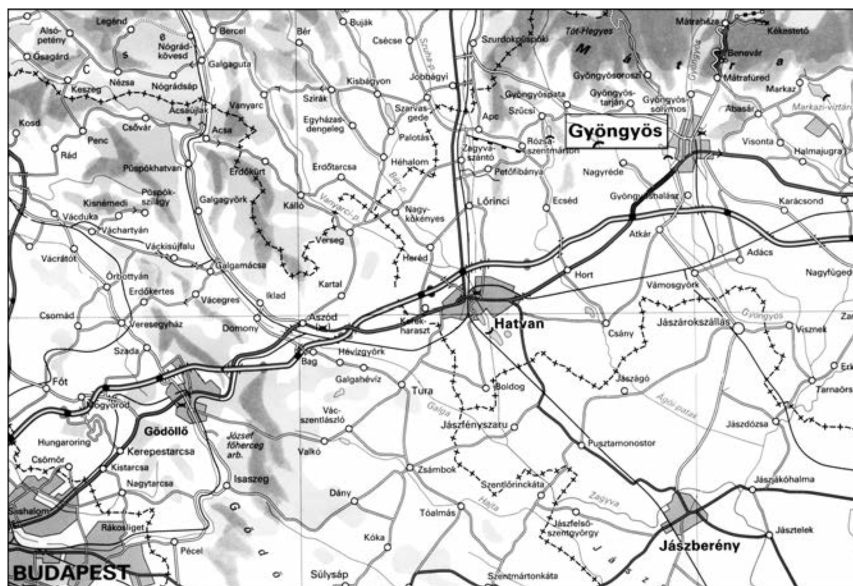
Nakon kosidbe pšenica se skupljala, vezivala u snoplje i na strništu slagala najprije u krstine, a zatim i u kamaru. Imućniji seljaci imali su više kamara, a siromašniji po jednu na guvnu. Svaki je vlasnik sve pokošeno žito obično prevozio na jedno guvno radi lakše vršidbe. Do pojave kombajna 1960-ih taj su posao obavljale vršalice s treševinama, a kako vršidbu danas istodobno s košnjom obavljaju kombajni, guvna se u bačkih Šokaca mogu susresti još samo u etnografskim prikazima.

3. U Šokaca u jugoistočnoj Slavoniji i zapadnom Srijemu (Strošinci, Vrbanja) guvno je sinonim za »stan«, tj. stambenu i gospodarsku cjelinu.

Lit.: A. Knežević, *Šokački stanovi*, Županja, 1990; *Etnografija : svagdan i blagdan hrvatskoga puka*, Zagreb, 1998; A. Stantić, *Kruv naš svagdanji*, Subotica, 2001; M. Černelić, *Bunjevačke studije*, Zagreb, 2006.

J. Dumendžić i B. Jaramazović

GYÖNGYÖS (*hrv*. Đunđuš, *srp*. Đenđeš), mjesto u Heveškoj županiji, oko 80 km istočno od Budimpešte, 33.548 st. (2001.). Naziv potječe od madžarske riječi *gyöngy* – »biser«, otuda *gyöngyös* – »biserni«. U is-

Gyöngyös

pravama se prvi put spominje pod imenom Gungus 1261. Kralj Karlo Robert 1334. uzdigao ga je u red sajmišta (*lat*. oppidum). Zbog povoljnoga položaja i povlastica koje su bile identične onima kojima je raspolagao i obližnji Budim mjesto se ubrzano razvijalo te je u razdoblju do 1848. bio najvažnije naselje na području oko planine Matra. Crkva i samostan podignuti su već oko 1400., pa su nakon toga u gradu boravili kralj Matija I. (1461.) i Vladislav II. (1490.). Grad je danas poznat napose po franjevcima i njihovoj knjižnici.

Konvent franjevaca observanata u Gyöngyösu vjerojatno je nastao početkom XV. st., ali osnivačka isprava nije sačuvana. Prvi se put spominje u jednoj ispravi iločkoga kaptola iz 1465. kao dio ostrogonske kustodije. Red je djelovao tijekom turske okupacije mjesta 1546.-1687., ali je živio pod povoljnijim okolnostima nego druga područja u Ugarskoj, a preživio je i proturedovničke reforme Josipa II. U XVI. i XVII. st. uz Segedin bio je najvažnije franjevačko središte u Ugarskoj.

Samostanska knjižnica, u kojoj su franjevci prikupili i sačuvali mnogobrojnu građu, i danas je jedna od najvažnijih u Madžarskoj. U njoj se već u XVI. st. nalazilo gotovo tisuću stranih knjiga, a njihovo prikupljanje nastavilo se do današnjih dana. Franjevci su, sukladno svojim pravilima, smjeli nabavljati samo one knjige kojima su se stalno koristili, koje su im trebale za učenje i poučavanje, a neke su i dobivali od visokih dužnosnika ili građana. Glavninu su činile knjige koje su sadržavale homilijare, propovijedi i dr. Zbog blizine slovačkoga i češkoga jezičnoga područja u knjižnici se čuvaju i mnoge knjige važne za ta dva naroda, ali i knjige važne za Hrvate, npr. *Evanđelistar* Marka Marulića.

U knjižnici se čuvaju i mnogi izvori i knjige koje govore o doselidbi Dalmatina (Hrvata) u Ugarsku. Prvi podaci o Dalmatinima i njihovoj seobi u ugarsko Podunavlje nalaze se u rukopisu povijesti franjevačke provincije, koji se čuva u samostanskoj knjižnici, pod naslovom *Paraphrastica et Topographia Exposito – Prov. Bosniae. Arg.*, a obradio ga je fra Emerik Pavić u svojoj knjizi *Ramus viridantis olivae* (Budim, 1766.). Rukopis spominje i doselidbu Bunjevaca 1687. ističući da ih je ovamo dopratilo 18 franjevaca koji pripadaju franjevačkoj provinciji Bosni Srebrenoj te da su dušobrižništvo u dijelu Bačke obavljali franjevci ugarske salvatorijanske provincije. U tom se dokumentu spominju imena franjevaca koji su doveli Bunjevce te župe iz kojih su došli: Sutiska, Dubočica, Velika (Derventa), Majevac (Jajce), Modrič, Seočnica (Duvno, današnji Tomislavgrad), Zablatki (Mostar) i Kuzmadanje.

Pokušaji osporavanja autentičnosti toga franjevačkoga izvora o doseljavanju Hrvata u Podunavlje (Lj. Vidaković, A. Kuntić) nisu bili utemeljeni, a autori koji su ga nastojali reinterpretirati nisu se čak ni koristili izvornikom.

Lit.: E. Pavich, *Ramus viridantis olivae*, Budapest, 1766; B. Unyi, *Sokácok-bunyevácok és a bosnyák ferencesk története*, Budapest, [1947]; Lj. Vidaković, Zapis đenđeškog samostana o seobi Bunjevaca, *Dometi*, br. 8, Sombor, 1976; A. Kuntić, *Bunjevci*, Novi Sad - Sombor, 1998; www.wikipedia.org

L. Heka

GYŰD →Jud

GYULANSKY, Emerik (Alojzije) (Baja, 5. IX. 1842. – Našice, 8. V. 1911.), franjevac, provincijal. Sin Emerika i Terezije, rođ. Ljubljanović. Pučku školu i gimnaziju završio je u rodnom mjestu. U franjevački red stupio je 1859., i uzeo redovničko ime Emerik. Novicijat je završio u Baču. Prvu sv. misu imao je u Baji 1866. Službovao je u Baču, Mohaču, Šarengradu, Brodu, Požegi (gdje je bio i starješina samostana 1881.-82.), Cerniku te u Našicama, gdje se zadržao skoro 20 godina. Uvijek se ponosio bunjevačkim imenom i bio ustrajni pristaša bunjevačkog preporoda, po ugledu na Ivana Antunovića.

Lit.: *Neven*, 8/1911, Subotica; M. Evetović, *Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata* (rukopis); P. Cvekan, *Požeški franjevci i njihovo djelovanje*, Slavonska Požega, 1983.

R. Skenderović

TISKANJE OVOGA SVESKA POMOGLI SU:

Ministarstvo kulture Republike Srbije
Pokrajinsko tajništvo za obrazovanje i kulturu
Pokrajinsko tajništvo za propise, upravu i nacionalne manjine
Grad Subotica
Vlada Republike Hrvatske
JKP Suboticaplin, Subotica

TISAK
Printex
Subotica

NAKLADA
1000

L E K S I K O N

PODUNAVSKIH HRVATA – BUNJEVACA I ŠOKACA

9

H

Hrvatsko akademsko društvo

Subotica, 2009.

UREDNIŠTVO
Slaven Bačić, Mario Bara, Stevan Mačković,
Petar Vuković, Tomislav Žigmanov

GLAVNI UREDNIK
Slaven Bačić

IZVRŠNI UREDNIK
Tomislav Žigmanov

LEKTURA
Petar Vuković

KOREKTURA
Mirko Kopunović, Márta Mačković-Papp

GRAFIČKA PRIPREMA
Marija Prćić (prijelom)
Darko Ružinski (ilustracije)

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Biblioteka Matice srpske, Novi Sad

929 (=163.42) (497.113) (031)
930.85 (=163.42) (497.113) (031)

LEKSIKON podunavskih Hrvata – Bunjevaca i Šokaca. 9, H /
[glavni urednik Slaven Bačić]. – Subotica: Hrvatsko akademsko
društvo, 2009 (Subotica : Printex). – IV, 230 str. : ilustr. ; 24 cm

Tekst štampan dvostubačno. – Tiraž 1.500.

ISBN 978-86-85103-13-1
ISBN 978-86-85103-03-2 (za izdavačku celinu)

a) Bunjevci – Leksikoni b) Šokci – Leksikoni

COBISS.SR-ID 244857351

ISBN 978-86-85103-13-1

SURADNICI NA DEVETOM SVESKU

Bačić, dr. sc. Slaven, odvjetnik, Subotica
Bačlija, Grgo, odvjetnik u mirovini, Subotica
Bara, Mario, prof. povijesti i sociologije, asistent, Institut za migracije i narodnosti, Zagreb
Bažant, Eva, knjižničarka u mirovini, Subotica
Beljo, Ante, ravnatelj Hrvatskoga informativnoga centra, Zagreb
Bušić, mr. sc. Krešimir, prof. sociologije i kroatologije, Institut društvenih znanosti *Ivo Pilar*, Zagreb
Cvijin, Lazar, el. ing., Subotica
Čeliković, Katarina, prof. komparativne književnosti, Zavod za kulturu vojvođanskih Hrvata, Subotica
Čoban, Stanka, službenica, Bač
Čota, Zoran, dipl. iur., Sombor
Dumendžić, Josip, Bođani
Đanić, mr. sc. Matija, prof. geografije u mirovini, Sombor
Grlica, Mirko, prof. povijesti, viši kustos, Gradski muzej, Subotica
Hećimović, Marija, dipl. iur., Hrvatska matica iseljenika, Zagreb
Heka, dr. sc. Ladislav, docent, Pravni fakultet u Segedinu, Institut za komparativno pravo, Segedin
Hemar, Eduard, publicist i nakladnik, Zagreb
Hoško, dr. sc. Franjo Emanuel, red. prof. u mirovini, Katolički bogoslovni fakultet u Zagrebu, Teologija u Rijeci
Ivančić, Jasna, viši leksikograf, Leksikografski zavod *Miroslav Krleža* u Zagrebu
Ivković, Bela, odvjetnik u mirovini, Subotica
Klemenčić, mr. sc. Mladen, leksikografski savjetnik, Leksikografski zavod *Miroslav Krleža* u Zagrebu
Kopilović, dr. th. Andrija, prof., Teološko-katehetski institut Subotičke biskupije, Subotica
Kopunović, Mirko, Subotica
Kovač, Ivan, učitelj u mirovini, Sombor
Kukavica, Vesna, prof. komparativne književnosti i fonetike, Hrvatska matica iseljenika, Zagreb

Kuntić, Kalman, prof., pomoćnik Pokrajinskoga tajnika za informacije, Novi Sad
Lagundžić, Ljiljana, dipl. ing. poljoprivrede, Vrbas
Libman, dr. Emil, liječnik u mirovini, Subotica
Ljubović, Enver, prof., Srednja škola dr. Antuna Barca u Crikvenici
Lončar, mr. sc. Đuro, stručni savjetnik u mirovini, Ekonomski fakultet u Subotici, Subotica
Mačković, Stevan, prof. povijesti, ravnatelj Historijskoga arhiva u Subotici
Mandić, Živko, prof. hrvatskoga, ruskoga i bugarskoga jezika u mirovini, Budimpešta
Marjanović, Duško, predsjednik Hrvatske manjinske samouprave u Segedinu, Segedin
Miloš, mr. sc. Mato, OCD, Zagreb
Pelajić, Zvonimir, nastavnik glazbene kulture u mirovini, Plavna
Petrekanić-Sič, Ivana, novinarka, urednica dječjega lista *Hrcko*, Subotica
Piuković, Ivan, Subotica
Prćić, Milivoj, književnik, Subotica
Runje, Dujo, dipl. pedagog i dipl. iur., Subotica
Sedlar, Rudolf, slikar, Čantavir
Sekulić, dr. sc. Ante, znanstveni savjetnik u mirovini i dopisni član HAZU, Zagreb
Skenderović, Petar, Subotica
Skenderović, dr. sc. Robert, znanstveni suradnik, Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, Slavonski Brod
Stantić, Bela, župnik župe Isusova Uskrsnuća, Subotica
Stantić, dr. th. Marinko, župnik župe sv. Križa, Sombor
Suknović, Ladislav, dipl. iur., Subotica
Štefković, mr. th. Mirko, tajnik Subotičke biskupije, Subotica
Tošaki, Lucija, Lemeš
Vujković Lamić, Ljudevit, službenik u mirovini, Subotica
Vukov, Željka, novinarka, *Hrvatska riječ*, Subotica
Vuković-Dulić, Ljubica, prof. povijesti i povijesti umjetnosti, Gradski muzej, Subotica
Vuković, dr. sc. Petar, docent, Filozofski fakultet, Zagreb
Vuković, Tomislav, novinar, *Glas Koncila*, Zagreb
Zelić, Naco, dipl. iur. u mirovini, Zagreb
Žigmanov, Tomislav, prof. filozofije, Subotica

H

HABSBURGOVCI, europska dinastija njemačkoga podrijetla. Potječu od grofa *Guntrama* (? – 973.), koji je u X. st. držao posjed Habichtsburg u regiji Aargau u tadašnjoj Burgundskoj kraljevini. Prema kasnijem skraćenom imenu posjeda Habsburg nazvan je cijeli rod. Od 1415. posjed se nalazi u njemačkojezičnom švicarskom kantonu Aargau.

U prvoj polovini XIII. st. podijeljeni su obiteljski posjedi: grof *Rudolf*, začetnik laufenberške loze (izumrla 1415.), dobiva posjede u Brisgauu te grofovije Klettgau, Laufenbeurg i Rheinfelden, a grof *Albert*, od kojega potječu kasniji njemački, španjolski, ugarski i hrvatski kraljevi, zadržava Habichtsburg te posjede u Alsaceu i Aargauu. Od Albertova sina *Rudolf*a *I. Utemeljitelja* (1218.-91.), koji je 1273. prvi iz dinastije izabran za njemačkoga kralja i rimsko-njemačkoga cara, počinje uspon Habsburgovaca na pozornicu europske politike. On je od češkoga kralja Otokara II. Přemysla 1278. osvojio vojvodstva Austrije i Štajerske i tako sebi osigurao vojvodski naslov. Sinovima Albertu (1255.-1308.) i Rudolfu dao je u leno Austriju i Štajersku 1282., čime je stvorio jezgru budućih *nasljednih zemalja* – podlogu habsburške moći – te počeo premještaj središta habsburškoga interesa iz Alsacea u Podunavlje i srednju Europu, kojima će dinastija vladati stoljećima.

Tijekom XIV. st. Habsburgovci doživljavaju krizu: nakon smrti Alberta I. 1308. dinastija gubi njemačku krunu (koju je on nosio od 1298.), a od 1315. i posjede na području Švicarske, pa se okreće učvršćenju moći u nasljednim zemljama. Od 1326. za Habsburgovce se počinje koristiti naslov *domus Austriae* (Austrijska kuća), koji će obilježavati rod u idućim stoljećima, čak i one njegove grane koje s Austrijom neće biti u izravnoj vezi, poput španjolske. *Albert II. Mudri* (1298.-1358.) stekao je 1335. Kranjsku i Korušku, a pred smrt je ustanovio dugu habsburšku praksu: isključio je načelo primogeniture tj. oca nije morao naslijeđivati isključivo najstariji muški potomak. Njegov sin *Rudolf IV.* (1339.-65.), koji je prvi uzeo naslov nadvojvode i također se nazivao Utemeljiteljem, osvojio je Tirol 1363., a pretvarajući Beč u sjedište svojih zemalja i u želji da ga učini ravnopravnim Pragu, osnovao je 1365. bečko sveučilište te dao izgraditi katedralu sv. Stjepana, jedno od najljepših gotičkih zdanja u srednjoj Europi. Rudolfov brat *Leopold III.* (1351.-86.) ovladao je Trstom 1382., što je, skupa s prijašnjim naslijeđem Pazinske grofovije s izlazom na Kvarnerski zaljev (1374.), ojačalo habsburški izlaz na more. S bratom Albertom II. podijelio je obiteljski patrimonij pa se rod razdijelio na dvije grane: albertovska je vladala Donjom Austrijom, a leopoldovska Štajerskom, Kranjskom, Koruškom i Tirolom.

Albert II. (1397.-1439.) postao je prvim ugarskim i hrvatskim kraljem iz te dinastije 1437., za njemačkoga kralja izabran je 1438. (od tada su Habsburgovci zadržali rimsko-njemački carski naslov sve do kraja Svetoga Rimskoga Carstva Njemačkoga Naroda 1806., osim u razdoblju 1740.-45.), a iste je godine postao i češkim kraljem. No

preminuo je već sljedeće godine od dizenterije, zaustavivši prije toga Osmanlije u prekodunavskoj provali nakon prvoga pada Smedereva 1439. Njegov sin *Ladislav V. Posmrče* (rođen je nakon smrti svojega oca) bio je stavljen pod tutorstvo svojega rođaka *Friedricha III. Štajerskoga* (1415.-93.), koji je pak bio posljednji car Svetoga Rimskoga Carstva Njemačkoga Naroda okrunjen u Rimu (1452.). Ladislav je prije svoje ženidbe 1457. iznenada umro, čime je izumrla albertovska loza, te je Friedrich III. ponovno okupio sve habsburške zemlje (izuzev čeških, ugarskih i hrvatskih zemalja, čiji su staleži nakon smrti Ladislava V. izabrali druge kraljeve). Friedrich je diplomaciju pretpostavljao oružju kad god je to mogao te je tako uvećao habsburški izlaz na more 1471. kupivši Rijeku (tada: Grad sv. Vida, *njem*. St. Veid an der Pflaum). Tradicionalna ženidbena politika Habsburovaca, prema kojoj će u idućim stoljećima postati poznati (»Neka drugi ratuju, a ti se, sretna Austrijo, ženi«!), donijela je dotad najveći uspjeh: car je sina *Maksimilijana I.* oženio za Mariju, kćer burgundskoga vojvode Karla Smjeloga. Maksimilijan je 1482. naslijedio bogatu sjevernu Burgundiju (Nizozemska i Flandrija s razvijenim gradovima) te tako ustanovio habsburško-burgundsku dinastiju, ali je to uvuklo Habsburgovce u trostoljetni sukob s Francuskom. Iako je ugarski kralj Matija Korvin osvojio Beč 1485., Friedrich III. svojom je upornošću i mirnoćom počeo razdoblje u kojem će Habsburgovci voditi ne samo europsku nego i svjetsku politiku, što je izražavalo njegovo geslo AEIOU – *Austriae est imperare orbi universo* (»Austriji je vladati cijelim svijetom!«). Za vladavine sljedećih Habsburga – Maksimilijana I. i Karla V. – položen je temelj habsburške moći u Europi.

Maksimilijan I. (1459.-1519.) bio je ne samo hrabar ratnik (prozvan carem vitezom) – među ostalim je protjerao Madžare iz zauzetih austrijskih pokrajina i vratio Beč, smirio granicu prema Mletačkoj Republici te sudjelovao u Svetoj ligi protiv francuskoga kralja Luja XII. – nego i vješt političar: oženio je 1496. svojega sina Filipa Lijepoga (1478.-1506.) španjolskom princezom Huanom Kastiljanskom. Nakon što mu Mlečani nisu dopustili prolaz u Rim na carsku krunidbu, 1508. uz dogovor s papom, kao prvi njemački car, uzima naslov »izabrani rimski car«, čime je papa trajno isključen iz ceremonije carske krunidbe (iznimka je bio njegov unuk Karlo V.) te su se od tada Habsburgovci odmah nakon izbora za njemačke kraljeve počeli nazivati i carevima, bez posebne ceremonije carske krunidbe. Na unutarnjem planu formirao je centralna tijela *(Dvorsko vijeće, Dvorska komora,* reorganizacija *Dvorske kancelarije*), čime je počeo stvaranje centralizirane državne vlasti u habsburškim zemljama.

Njemačko carstvo i Carstvo Karla V.

Karlo V. (1500.-58.) nakon prijevremene smrti roditeljâ 1516. postao je španjolskim kraljem, nakon smrti svojega djeda Maksimilijana 1519. izabran je i za njemačkoga kralja, a sljedeće je godine okrunjen i za njemačkoga cara. Kako je naslijedio i majčine posjede (Napuljsko Kraljevstvo u južnoj Italiji i na Siciliji, Španjolska i njezine kolonije u sjevernoj Africi, na Antilima i u Meksiku), tada su pod žezlom Habsburgovaca objedinjene španjolske s austrijskim zemljama (Burgundija, austrijske pokrajine, Württemberg), čime je stvorena jedna od najprostranijih država u povijesti. No da bi izbjegao sukobe s mlađim bratom Ferdinandom I., Karlo V. Sporazumima u Wormsu i Bruxellesu 1521. i 1522. podijelio je vlast, čime su ustanovljene dvije loze kuće – španjolsko-nizozemska i austrijsko-njemačka: Ferdinand je dobio austrijske zemlje i Württemberg, dok su svi ostali posjedi pripali Karlu. Iako je u trenutku raspodjele među braćom španjolska linija bila znatno moćnija, budućnost je pripala Ferdinandovim potomcima. No obojica su se morali boriti s Lutherovom reformacijom, seljačkim ratovima, a Ferdidand još i ratovima s Osmanlijama.

Nakon Mohačke bitke *Ferdinand I.* (1503.-64.) 1526. izabran je za češkog kralja, 1527. za hrvatskoga kralja, a borbu za ugarsku krunu završio je 1538. Proširivši tako svoju vlast na sudetske zemlje sa Šleskom te na Ugarsku i Hrvatsku, položio je temelje višestoljetnoj vladavini Hasburgovaca srednjim Podunavljem. Nakon što je Karlo V. abdicirao, Ferdinand I. izabran je i za njemačkoga cara 1556. U borbi protiv nadolazećih Osmanlija, koji su osvojili velik dio hrvatskih i ugarskih zemalja, na području Hrvatske i Slavonije po ugledu na prije osnovanu Senjsku kapetaniju (koja se počinje nazivati Primorskom krajinom) širi sustav kapetanija prema turskim područjima (Slavonska, Banska i Hrvatska krajina) i tako organizira obranu kršćanske Europe. Na unutarnjem planu skršio je otpor staleža i učvrstio centralnu upravu reorganizirajući dotadašnja tijela i osnivajući nova (*Tajno vijeće* i *Dvorsko ratno vijeće*). Vjerske sukobe u Njemačkoj pokušao je smiriti 1555. potpisivanjem Augsburškoga vjerskoga mira s njemačkim staležima: zemaljskim knezovima i gradovima dopuštena je sloboda vjeroispovijedi na temelju načela *Cuius regio, eus religio* (»Čija je vlast, njegova je vjera«), prema kojem su zemaljski gospodari imali pravo odlučivati o vjeri svojih podanika. Time je Njemačka podijeljena na pretežito protestantski sjever i pretežito katolički jug. No protestantizam je imao dosta uspjeha i u Ugarskoj, što će s vremenom prerasti u jednu od opreka između ugarskoga plemstva i katoličkih Habsburgovaca. Protivno obiteljskoj praksi, Ferdinand I. podijelio je austrijske nasljedne zemlje među trojicom svojih sinova, pri čemu je najstarijemu sinu *Maksimilijanu II.* (1527.-76.) dao austrijske podunavske zemlje te češku, hrvatsku i ugarsku krunu, srednji sin Ferdinand dobio je Tirol i zapadne posjede, a najmlađi Karlo unutarnjoaustrijske zemlje (Korušku, Kranjsku, Štajersku) i jadranske posjede.

U Španjolskoj je *Filip II.* (1527.-98.) gajio ideju o univerzalnosti carstva, no njegove su mogućnosti bile skromnije nego njegova oca Karla V. Englesku je neuspješno pokušavao osvojiti ženidbenim vezama i vojno: katoličkom kraljicom Engleske Marijom Tudor, poznatom kao Krvava Mary zbog okrutnosti prema anglikanskim podanicima, bio je oženjen 4 godine do njezine smrti, a Englezi su katastrofalno porazili i njegovu Veliku armadu 1588. Veze španjolske grane s njemačkim zemljama oslabjele za njegovih nasljednika *Filipa III.* (1578.-1621.), *Filipa IV.* (1605.-65.) i *Karla II.* (1661.-1700.).

Maksimilijanov sin *Rudolf II.* (1552.-1612.) prenio je svoju rezidenciju u Prag i kao jedini Habsburg pretvorio grad na Vltavi u prijestolnicu carstva. Kako je bio veoma obrazovan, a glavne su mu ljubavi bile skupljanje umjetnina i znanost, kao mecena je, s malim zakašnjenjem, pretvorio Prag u glavno središte europske renesansne umjetnosti. Budući da je bio gorljiv katolik, u njegovo vrijeme šire se isusovci kao glavni nositelji katoličke obnove i protureformacije, koji će poslije znatno utjecati na kulturu zemalja gdje su vladali Habsburgovci. Maksimilijanov brat Karlo (1540.-90.), koji je na

upravu dobio unutarnje austrijske zemlje što su zbog blizine financijski podupirale vojnu organizaciju na području Hrvatske, preuzeo je zapovjedništvo nad Hrvatskom i Slavonskom krajinom, radi čega mu je Rudolf dopustio da 1578. u Grazu ustroji vlastito ratno vijeće za Hrvatsku. Karlo je u borbi protiv Osmanlija počeo naseljavanje Vlaha iz Turske, koji su djelomično bili i pravoslavne vjere, čime je otvorio proces izmjene etničke slike Hrvatske. Nakon desetljećâ ratovanja protiv Osmanlija Habsburgovci su prvi uspjeh postigli u tzv. Dugom ratu (1593.-1606.) u bici kod Siska 1593. Tijekom toga rata na posjede Zrinskih u senjsko zaleđe (Lič pokraj Fužina) uz pomoć senjskih krajišnika preseljavaju se Vlasi Krmpoćani (Bunjevci) 1603.-05. nakon neuspjele pobune protiv Turaka, za koje su kao pomoćni odredi do tada čuvali pogranična područja prema mletačkoj Dalmaciji. Pod pritiskom mlađega brata *Matije II.* (1557.-1619.) Rudolf II. dopustio mu je da postane glava austrijske grane dinastije 1607. i prepustio mu vlast. Kako Matija nije imao muških potomaka, naslijedio ga je *Ferdinand II.* (1578.-1637.), unuk Ferdinanda I. On je još kao nadvojvoda pokazao odlučnost za Uskočkoga rata 1615.-17., kad je Venecija, zbog stalnih napada uskoka, počela rat s nadvojvodom, pod čijim su vrhovnim zapovjedništvom bili uskoci – nakon što je posredovanjem Francuske i španjolskih Habsburgovaca sklopljen Madridski mir, uskoke iz Senja, u koji je ušla njemačka posada, raselio je u Žumberak i drugdje (oko Otočca i Pazina te ispod Učke), ali zadržavajući habsburški izlaz na more. Nakon što je preuzeo prijestolje, svladao je pobunu čeških protestantskih plemića (kojom je 1618. počeo vjerski Tridesetogodišnji rat) u bici na Bijeloj gori 1620. – rezultat toga bila je rekatolizacija Češke Kraljevine, ali i ukidanje čeških staleških prava (pobunu je Ferdinand smatrao jednostranim raskidom ugovora između čeških staleža i vladara), među kojima je i bilo pravo izbora češkoga kralja, nakon čega Habsburgovci vladaju Češkom kao nasljedni kraljevi. Bio je prvi Habsburg koji je proveo apsolutističke mjere u zemljama koje je čvrsto držao. U borbi protiv Turaka poticao je povlastice Vlaha naseljenih na posjede hrvatskih plemića pa tako dolazi i do druge seobe Vlaha Krmpoćana (Bunjevaca) u senjsko zaleđe 1627. (Sv. Jakov, Krivi Put), dok je za područje Slavonske krajine 1630. donioVlaške statute – ostavljajući privid tradicionalne vlaške samouprave, izuzeo je Vlahe od vlasti hrvatskoga plemstva i stavio ih pod izravnu vlast Beča. Kad su u Tridesetogodišnjem ratu, nakon promjenljive ratne sreće, Šveđani osvojili Prag, *Ferdinand III.* (1608.-57.) zaključio je 1648. Westfalski mir: Habsburgovci su izgubili posjede na Rajni, a Njemačko je Carstvo potpuno decentralizirano. Izgubivši moć u njemačkim zemljama, dinastija se okreće Austriji s nasljednim zemljama, koje postaju glavnim osloncem njihove vlasti – počela se rađati austrijska državna ideja. Za njegove vladavine, tijekom mletačko-turskoga Kandijskoga rata (1645.-69.), Vlasi Krmpoćani iz turskih područja 1653. dalje naseljavaju velebitsko podgorje.

Nakon iznenadne smrti Ferdinanda IV., starijega sina Ferdinanda III., za nasljednika prijestolja određen je njegov drugi sin *Leopold I.* (1640.-1705.). Uspješno je vodio drugi austro-turski rat 1663.-64., kojega je morao prekinuti zbog sukoba s Francuskom. Ojačao je preuzimanjem tirolske grane Habsburga, koja je izumrla 1665. U Velikom bečkom ratu (1683.-99.), nakon slamanja turske opsade Beča 1683., koristeći se krizom Osmanskoga Carstva i uz pomoć drugih europskih država, Habsburgovci protjeruju Turke iz ugarskih i hrvatskih zemalja, prodiru duboko u Bosnu i do Kosova, ali se zbog napada Luja XIV. na habsburške posjede u Rajnskoj Falačkoj povlače 1689. te na kraju sklapaju mir u Srijemskim Karlovcima 1699., što je ujedno i početak balkanske rekonkviste Habsburgovaca. Tijekom toga rata na područje ugarskoga Podunavlja u okviru carskih trupa naseljavaju se Bunjevci i Šokci izbjegli iz Bosne nakon povlačenja carske vojske s toga područja te mnogobrojno srpsko stanovništvo izbjeglo s Kosova s povlačenjem austrijskih trupa. Uspješno počinjući potiskivanje Turaka iz Europe i oslobađajući velike dije-

love Ugarske i Hrvatske kojima su zavladali, Habsburgovci su napokon postali europska velesila. Na unutarnjem planu vojni su uspjesi Leopoldu I. omogućili provođenje apsolutizma, dio čega je bilo i proširenje vojnograničarskih područja duž cijele nove granice prema Turskoj sve do Bukovine, koja su, budući da su bila pod izravnom vlašću Dvorskoga ratnoga vijeća, služila i za ograničavanje vlasti ugarskih i hrvatskih staleža. Vojna granica formirana i u opustjeloj Bačkoj, naseljenoj novopridošlim srpskim i hrvatskim stanovništvom: 1702. osnovane su Potiska i Podunavska vojna granica.

Leopold I.

Španjolska loza izumrla je 1700., što je prouzročilo Rat za španjolsku baštinu s Francuskom. Nakon očeve smrti odlučno ga je vodio *Josip I.* (1678.-1711.), inače okrunjen za hrvatskoga i ugarskoga kralja još 1687. Uspješno je vodio i vojne i diplomatske borbe s madžarskim ustanicima Ferenca Rakoczyja (1703.-11.), ali je živio prekratko da bi postigao svoje ciljeve, od kojih je glavni bio jačanje carske vlasti. Naslijedio ga je njegov mlađi brat *Karlo VI.* (kao ugarski i hrvatski kralj Karlo III., 1685.-1740.), čelnik koalicije u Ratu za španjolsku baštinu (u Španjolskoj mu je uporište bila Barcelona s Katalonijom). Kad se nakon bratove smrti vratio u Beč, njegovi su se saveznici uplašili obnovljenoga carstva Karla V., »u kojem sunce nikada ne zalazi«, pa su ga prestali podupirati u nastojanjima da se dokopa španjolskoga kraljevstva. Zbog toga je mirovnim ugovorima u Utrechtu 1713. i Rastattu 1714. francuski kandidat Filip V. Bourbon zauzeo španjolsko prijestolje, a Habsburgovci su se morali zadovoljiti španjolskim posjedima u Belgiji i Italiji. Karlo VI. uspješno je vodio rat s Turskom 1716.-18. završen Požarevačkim mirom, koji je bio jedan od najvećih habsburških uspjeha: pod njihovom vlašću našli su se još i sjeverna Bosna, Srbija, ostatak Srijema, Banat s Temišvarom i Vlaška. Dvije godine poslije u pregovorima sa Španjolskom Habsburgovci su u zamjenu za Sardiniju dobili Siciliju, pa je tada austrijska grana Habsburgovaca imala najveći opseg posjeda: od Belgije na Atlantiku do Alute u Vlaškoj te od Šleske do Sicilije. Zahvaljujući vojnim uspjesima Karlo VI. na unutarnjem je planu nastavio reforme u vojnoj organizaciji, financijama i poreznom sustavu te uvođenje merkantilizma u gospodarsku politiku. Na području Srbije započete su mnogobrojne reforme, među ostalim su isusovci osnovali gimnaziju u Beogradu 1726. Pred kraj vladavine Karlo VI. je najprije uvučen u Rat za poljsku baštinu 1734.-35, kojim je Lotaringija (Lorena) pripala Francuskoj, za što je lotarinški vojvoda Franjo Stjepan dobio Toskanu, dok su Habsburgovci u zamjenu za izgubljenu Siciliju i jug Italije dobili sjevernotalijanska vojvodstva Parmu i Piacenzu. No Karlo VI. je u austro-turskom ratu 1737.-39. doživio neuspjeh (godinu dana prije umro je Eugen Savojski, koji je bio nositelj dotadašnjih habsburških vojnih pobjeda) te su Beogradskim mirom 1739. Habsburgovci izgubili posjede u Bosni, Srbiji i Vlaškoj, a srpsko stanovništvo u Turskoj koje je podiglo ustanak iselilo se Ugarsku u tzv. Drugoj velikoj seobi Srba. U oba ova austro-turska rata te u Poljskom nasljednom ratu sudjelovali su i bački Hrvati iz Subotice i Sombora kao vojni graničari. Međutim, zbog neuspjeha u posljednjem austro-turskom ratu habsburška je vojska izgubila ugled u balkanskih naroda pod osmanskom vlašću, a kako su istodobno Rusi postigli znatne uspjehe, dolazi do obrata s dugoročnim posljedicama: u borbi protiv Osmanlija kršćani jugoistočne Europe svoje nade okreću ruskomu caru.

Na dinastijskom planu, kako je Karlo VI. bio posljednji muški potomak u porodici, a sam nije imao muške djece, donio je 1711. Pragmatičku sankciju, kojom je utvrdio pravo ženske primogeniture, tj. mogućnost da prijestolje naslijede ženska djeca ako izumre muška loza. Prihvatio ju je Hrvatski sabor 1712., Ugarski sabor 1723. te drugi europski vladari. Smrću Karla VI. 1740. izumrla je austrijska grana Habsburgovaca. Kako se njegova kći Marija Terezija 1736. udala za lotarinškoga vojvodu Franju Stjepana, utemeljena je nova dinastija Habsburg-Lothringen, koja do danas postoji.

Marija Terezija

Kada je *Marija Terezija* (1717.-80.) preuzela vlast, europski su vladari osporili Pragmatičku sankciju pretendirajući na habsburške krune, što je uzrokovalo Austrijski nasljedni rat 1740.-48., dok su njemački knezovi izbornici carsku krunu povjerili bavarskomu knezu Karlu Albertu (nakon njegove smrti 1745. za njemačkoga cara okrunjen je upravo Stjepan Franjo Lotarinški, čime je njemačka carska kruna vraćena Habsburgovcima). No Marija Terezija pokazala se veoma sposobnom te se uspješno obranila zahvaljujući ugarskim i hrvatskim staležima, kojima je zauzvrat obećala poštivanje njihovih staleških prava. To je bio zadnji rat u kojem su sudjelovali bački hrvatski graničari, a do čijega je završetka 1748. Marija Terezija reorganizirala Vojnu granicu, pri čemu je dotadašnja graničarska područja, uključujući i ona u Bačkoj, reintegrirala u županijski sustav, osim najvažnijih naselja (Novi Sad, Sombor, Subotica) koje je izuzela iz županijske vlasti i podvrgnula ih izravno središnjim tijelima (slobodni kraljevski gradovi, privilegirana komorska trgovišta). Na kraju rata europske su države priznale Pragmatičku sankciju, a najvažniji habsburški teritorijalni gubitak bila je Šleska. Nakon toga Marija Terezija posvetila se energičnoj provedbi reforma u duhu prosvjetiteljskoga apsolutizma, među ostalim i potaknuta borbom protiv svojega najvećega i doživotnoga neprijatelja pruskoga kralja Friedricha II. Velikoga. Zahvaljujući njemu Pruska se uzdignula u europsku silu, što je kao posljedicu imalo borbu između Habsburgovaca i Hohenzollerna oko prevlasti u Njemačkom Carstvu. Za njezine vladavine vlast se Habsburgovaca proširila na Galiciju i Lodomeriju (Prva dioba Poljske 1772.) te na Bukovinu. Međutim, same terezijanske reforme pretežito su se odnosile na austrijski dio zemlje, dok je domašaj reforma u ugarskim zemljama bio znatno ograničeniji. Od osobite su važnosti za ugarske podunavske Hrvate bile njezine crkvenopolitičke reforme: iako veoma pobožna, Marija Terezija je radi smanjenja političkoga utjecaja Svete Stolice na svećenstvo suzila povlastice Rimokatoličke crkve u svojim zemljama, dok je radi jačanja državne kohezije među samim svećeničkim staležom favorizirala svjetovno svećenstvo spram redovnika. Posljedica toga u ugarskom Podunavlju bilo je preuzimanje župa u kojima je živio hrvatski puk od strane biskupijskoga svećenstva. Zamijenivši franjevce Bosne Srebrene, koji su održavali hrvatsku svijest doseljenoga hrvatskoga stanovništva, ono je počelo širiti mađarsku ideju. Politički gledano, terezijanske su reforme modernizirale društvo, ali su njezin pratilac, uz centralizaciju, bili germanizacija i madžarizacija. Tek je njezin sin i nasljednik, najveći prosvijećeni apsolutist *Josip II.* (1741.-90.), kojega je Marija Terezija nakon smrti svojega supruga 1765. uzela za suvladara kao njemačkoga cara, odlučno proveo sveobuhvatne reforme, čak i u ugarskoj polovini zemlje. Među ostalim odbio se okruniti ugarskom i če-

škom krunom, ukinuo je županijski sustav u Ugarskoj i Hrvatskoj, provodio otvorenu germanizaciju i dr. Rezultat njegovih crkvenih reforma bilo je i ukidanje franjevačkog samostana u Somboru, jer je smatrao da župnici trebaju imati važnu ulogu u prosvjećivanju i ukupnom ustroju crkvenoga i građanskoga života. Bio je uvučen u rat protiv Turske 1787., tijekom kojega je nekoliko puta proputovao donje ugarsko Podunavlje. Unatoč tomu što je većinu svojih radikalnih reforma pred smrt povukao, polustoljetno razdoblje terezijanskoga i jozefinskoga apsolutizma rezultiralo je općim duhom promjena, koji je ostavio trajan trag u društvenom životu u svim habsburških zemalja – reforme Marije Terezije i Josipa II. označile su početak suvremenoga društvenoga i gospodarskoga razvoja te davanje moderne državne forme jedinstvenoj srednjoeuropskoj baroknoj civilizaciji, koju su formirali Habsburgovci.

Josip II.

Budući da Josip II. nije imao potomaka, naslijedio ga je mlađi brat *Leopold II.* (1747.-92.), posljednji habsburški prosvijećeni apsolutist, ali znatno obazriviji i realističniji. Obnovio je ugarska staleška prava, čime su postavljeni temelji madžarizaciji u XIX. st. Na vanjskom planu sklopio je s Turskom mir u Svištovu 1791. s uglavnom nepromijenjenim prijeratnim granicama, koje su ostale takve sve do Berlinskoga kongresa 1878. Iako se i njemu kao i Josipu II. očajničkim pozivima u pomoć obraćala sestra, svrgnuta francuska kraljica Marija Antoaneta, nije želio riskirati dobre odnose s Francuskom. Međutim, povijesni tijek događaja promijenila je njegova iznenadna smrt od prehlade.

Naslijedio ga je najstariji sin *Franjo II.* (1768.-1835.), koji je prosvjetiteljske reforme zamijenio državnim konsolidiranjem i modernizacijom. Pratila ih je konzervativna politika, koja je ostala habsburškom konstantom do propasti Monarhije. On se odmah okrunio za ugarskoga kralja i njemačkoga cara, za austrijskoga se cara proglasio 1804. (nakon što se Napoleon proglasio francuskim carem), a 1806. abdicirao je kao njemački car, čime je Njemačko Carstvo prestalo postojati. Na vanjskom planu sudjelovao je u gotovo svim protufrancuskim koalicijama 1792.-1815., tijekom kojih su Habsburgovci, među ostalim, konačno izgubili zapadnoeuropske posjede (Nizozemska) i vlast u njemačkim zemljama. U protunapoleonovskim koalicijama bile su angažirane i ugarske postrojbe, u kojima su sudjelovali bački Hrvati. Turbulentno razdoblje završeno je raskošnim Bečkim kongresom 1815., koji je bio trijumf habsburške diplomacije: na do tada najvećem mirovnom kongresu u povijesti Habsburgovci su se uspješno proširili na istok i jug – povratili su Galiciju, Tirol, Salzburg, slovenske i hrvatske zemlje, sjevernu Italiju, u nizu talijanskih vojvodstava ustoličene su pobočne grane Habsburgovaca, a ovladali su i Dubrovačkom Republikom. Sve do 1848. ključnu ulogu u upravljanju habsburškim zemljama imao je knez Metternich (od 1809. ministar vanjskih poslova, od 1820. kancelar), koji je nastavio stvaranje centralizirane države. U ugarskoj polovini zemlje 1843., kao rezultat građanskih liberalnih ideja, uveden je madžarski jezik kao službeni, što je imalo velika utjecaja na buduće odnarođivanje ugarskih Hrvata. Franjin sin *Ferdinand I.* (1793.-1875.) bio je nesposoban za vladanje zbog bolesti, osobito u uvjetima rastućih nacionalnih pokreta u Habsburškoj Monarhiji, te je nakon izbijanja revolucije početkom prosinca 1848. abdicirao u korist sinovca Franje Josipa.

Franjo Josip (1830.-1916.) bio je prvorođeni sin nadvojvode Franje Karla, brata Ferdinanda I. Na unutarnjem planu prvo se susreo s madžarskim revolucionarnim pokretom 1848./49., tijekom kojega su Madžari u travnju 1849. detronizirali Habsburgovce, ali je madžarski pokret za neovisnost ubrzo ugušen zahvaljujući pomoći ruskih trupa, koje su ušle u Budim (osim što su ih kratkotrajno okupirale, ruske su trupe Madžarima ostavile trajni strah od panslavizma). Za vrijeme revolucionarnih događaja srpsko stanovništvo u južnoj Ugarskoj bilo je na strani Habsburgovaca, dok bunjevačko stanovništvo nije pristupilo srpskom pokretu. Nakon revolucionarnih događaja Franjo Josip vladao je apsolutistički 1851.-60. pokušavajući Monarhiju preoblikovati u centraliziranu birokratsku državu kojom se vlada iz Beča: prestalo je postojati Ugarsko Kraljevstvo kao posebna jedinica (ugarskim zemljama vladalo se izravno iz Beča), a na teritoriju južnougarskih županija ustanovio je krunsko područje Vojvodstvo Srbiju i Tamiški Banat, u koje je ušla i cijela Bačka, gdje su živjeli etnički Hrvati. Zbog svega toga Madžari čak nisu ni priznavali za svojega vladara. No na unutarnjem planu proveo je važnu gospodarsku, upravnu i sudsku modernizaciju, koje su neizbježno pratila germanizatorska nastojanja. Na vanjskopolitičkom planu za njegove vladavine dinastija je izgubila Lombardiju (1859.), a porazom kod Sadove 1866. u ratu s Pruskom ne samo što je izgubljena Julijska Venecija nego su poražene i vizija stvaranja jedinstvene Njemačke pod habsburškim vodstvom te centralistička politika u samoj višenacionalnoj Monarhiji: preuređena je u dvojnu monarhiju pod nazivom Austro-Ugarska sklapanjem Austro-Ugarske nagodbe 1867. Teritorijalne gubitke nastojao je nadomjestiti na Balkanu: Bosna i Hercegovina zauzeta je nakon Berlinskoga kongresa 1878., a pripojena 1908. (nije priključena Trojednoj Kraljevini, kako je to tražio hrvatski Sabor, niti ugarskomu dijelu Monarhije, već je ostala pod zajedničkom upravom ministarstva financija), dok je kao posljedica zastupanja Srbije na Berlinskomu kongresu kad je izborena njezina nezavisnost stvorio austrofilsku politiku srpske dinastije Obrenovića: 1880. zaključen je trgovinski ugovor, a 1881. tajna konvencija kojom se Srbija odrekla svih aspiracija i propagande u Bosni Hercegovini, a zauzvrat su Habsburgovci jamčili sigurnost Milanu Obrenoviću, koji se nakon toga 1882. okrunio za kralja, što su posredovanjem Habsburgovaca prihvatile i sve europske države. Za vlade Franje Josipa razvio se politički parlamentarizam, ali su nacionalna pitanja u oba dijela države ostala neriješena, prije svega u slavenskih naroda. Hrvatsko pitanje tretirao je kao unutarnje madžarsko pitanje, te je u vezi s time dao sklopiti Hrvatsko-ugarsku nagodbu 1868., ali se hrvatskim pitanjem zapravo vješto koristio u sukobu s Madžarima: ono je bilo taktički potez radi slabljenja Madžara u slučaju potrebe. Podupirao je samo autonomiju Hrvatske i Slavonije u Ugarskoj pod striktnim nadzorom ugarske vlade, ali nije htio ni čuti o državnoj posebnosti Trojedne Kraljevinu, a kamoli o sjedinjenju Dalmacije s Hrvatskom i Slavonijom. U hrvatsko-madžarskom sukobu oko Rijeke *de facto* ju je dosudio Ugarskoj. Iz tih razloga madžarizaciju etničkih manjina, uključujući i Hrvate, na području Ugarske bez Hrvatske smatrao je također čisto madžarskim pitanjem. No na gospodarskom i kulturološkom planu njegova je vladavina simbol habsburške inačice *belle epoque*, koju graditeljski izražava sececija (*art nouveau*, *Jugendstil*), što je do danas ostala kao dokaz nekadašnjega političkoga zajedništva velikoga broja srednjoeuropskih gradova koji su danas dijelovi različitih država, a gospodarsku, prometnu i kulturnu modernizaciju doživjeli su također u doba Franje Josipa. Za njegove je vlade dinastija doživjela niz teških udaraca (smaknuće careva mlađega brata – meksičkoga cara Maksimilijana I. 1867.; samoubojstvo njegova sina – princa Rudolfa 1889.; ubojstvo njegove supruge – carice Elizabete 1898., ubojstvo prijestolonasljednika Franje Ferdinanda u Sarajevu 1914.). No Franjo Josip bio je ipak posljednji veliki europski monarh: tijekom svoje dugogodišnje vladavine nastojao je održati na okupu tada zasigurno najkompliciraniju državnu zajednicu u Europi, ali su na povijesnu sudbinu Habsburgovaca ipak odluču-

juće utjecali vanjski čimbenici. Naime, nakon ubojstva njegova sinovca i prijestolonasljednika Franje Ferdinanda podlegao je pritiscima agresivnih vojnih krugova koji su nagomilane unutarnje probleme pokušavali prikriti vanjskim ekspanzionizmom te je u srpnju 1914. potpisao ultimatum, a zatim i objavu rata Srbiji, što je dovelo do Prvoga svjetskoga rata, u kojem je vojnički poražena Monarhija doživjela i politički slom. U ratu unovačeni ugarski Hrvati sudjelovali su na nekoliko velikih bojišnica (Srbija, sjeverna Italija, Galicija...). Iako je sa smrću Franje Josipa 22. XI. 1916. praktično umrla i država kojoj je tako dugo bio na čelu, do danas je ostao njezinim karizmatskim simbolom.

Franjo Josip

Nećak Franje Josipa I. nadvojvoda *Franjo Ferdinand* (1863.-1914.) bio je protivnik dualističkoga uređenja jer mu je osnovni politički cilj bila jaka i centralizirana Habsburška Monarhija s Nijemcima kao vladajućom nacijom, u čemu se želio oslanjati na Hrvate, Rumunje i Slovake, koji bi stekli stanovitu autonomiju. Iz toga razloga nije odobravao aneksiju Bosne i Hercegovine ni preventivne ratne planove Glavnoga stožera protiv Italije i Srbije. Pogrešno mu se pripisivala pripadnost krugovima koji su željeli rat, pa ga je 1914., kada je vodio manevre u Bosni i Hercegovini, zajedno s njegovom suprugom u Sarajevu ubio Gavrilo Princip, pripadnik urotničke skupine mladih bosanskih Srba koju su opremile tajne službe srpske vlade. To je bio povod za početak Prvoga svjetskoga rata. Izgubivši rat, Habsubrgovci su izgubili i vlast u svim svojim zemljama, uključujući i Austriju. Posljednji vladar iz dinastije *Karlo I.* (1887.-1922.), bio je sin nadvojvode Otona (1865.-1906.), brata ubijenoga Franje Ferdinanda. Uzalud je pokušavao sklopiti separatni mir, a njegovi pokušaji da Monarhiju pretvori u federalnu državu daleko su zaostajali iza izmijenjene političke realnosti i stigli su prekasno. Među mnogobrojnim »zelenim kadrom« – austro-ugarskim vojnicima koji su dezertirali – bili su i podunavski Hrvati, koji su se nakon povratka kućama, u vrijeme raspada države, aktivno uključili u preuzimanje vlasti na području sjeverne Bačke. Ne želeći abdicirati, Karlo I. je u ožujku 1919. emigrirao u Švicarsku. Neuspješno se pokušao vratiti na vlast u Madžarskoj. Skrhan sudbinom, umro je u progonstvu na portugalskom otoku Madeiri u Atlantskom oceanu, gdje je i pokopan.

Otto von Habsburg (1912.) najstarije je od osmero djece Karla I. Nakon očeve smrti prati sudbinu prognane detronizirane obitelji, ali kako ga je majka, carica Zita, odgajala s nadom da će se vratiti na prijestolje, svladavao je mnoge vještine potrebne jednomu vladaru, među ostalom i sve jezike koji su se govorili u zemljama kojima je vladao njegov otac. Doktorirao je sociologiju i političke znanosti na Katoličkom sveučilištu u Leuvenu (Belgija) 1935. U Austriji je bio dio neuspjelih pokušaja 1931.-38. da se preko restauracije Habsburgovaca suzbije širenje nacističkoga pokreta, za koji ga je Hitler neuspješno pokušao pridobiti. U vrijeme Drugoga svjetskoga rata u SAD-u, kamo je emigrirao, zastupao je ideju podunavske konfederacije srednjoeuropskih država nakon poraza nacizma kao bedema protiv pangermanizma i boljševizma, a organizirao je i austrijski bataljun, kojega, međutim, saveznici zbog političkih kalkulacija nisu priključili svojim snagama. Nakon rata u izgnanstvu se počeo baviti znanstvenim radom, poglavito europskom poviješću, te je pisao knjige i držao

predavanja, a za razne je američke i europske listove pisao članke o suvremenim političkim zbivanjima. Uvidjevši da u Republici Austriji, a još manje u zemljama »iza željezne zavjese«, nema mogućnosti obnove Monarhije, 1950-ih počinje se intenzivnije okretati viziji ujedinjene Europe. Aktivira se u paneuropskom pokretu (kojega je član još od prije rata), postaje dopredsjednikom Paneuropske unije 1957., a nakon smrti osnivača pokreta grofa Coudenhove-Kalergija, i predsjednik 1973.-2004. Raširio ga je po gotovo svim europskim zemljama. Formalno se odrekao svih carskih ambicija 1961. kako bi mu bio dopušten povratak u domovinu. Budući da živi u gradiću Pöckingu u Gornjoj Bavarskoj, dobio je njemačko državljanstvo i pridružio se Kršćansko-socijalnoj uniji bavarskoga političara Franza Josefa Straussa, na čijoj je listi izabran na prvim neposrednim izborima za Europski parlament u Strasbourgu, gdje je kao zastupnik 1979.-99. bio jedan od najaktivnih parlamentaraca, posebno se zauzimajući za interese zemalja koje su se oslobodile komunizma. Nakon prvih višestranačkih izbora u proljeće 1990. posjetio je Hrvatsku, a tijekom sljedećih godina karitativnim radom i kao promicatelj Hrvatske u Europi nastojao je pokazati da Habsburgovci »nisu onakvi kakvima su desetljećima prikazivani u jugoslavenskim povijesnim udžbenicima«. U zagrebačkom tjedniku *Globus* objavljivao je 1990-ih kolumne, mahom usmjerene na politička zbivanja u Strasbourgu. Grad Karlovac dodijelio mu je povelju počasnoga građanina, a Sveučilište u Osijeku počasni doktorat znanosti. Svojim je životom i bez vraćanja habsburške krune svoju porodicu ponovno učinio jednom od najuglednijih u Europi, stekavši posebne simpatije upravo u zemljama kojima su nekada vladali Habsburgovci. Sa suprugom živi u vili Austria u Pöckingu. U siječnju 2007. vodstvo dinastije Habsburg-Lothringen predao je najstarijemu sinu nadvojvodi *Karlu* (1961.)

Habsburgovci su bez sumnje jedna od najvažnijih dinastija u europskoj povijesti. Za razliku od drugih velikih europskih dinastija i država, kroz cijelo razdoblje svoje vladavine, a osobito u XIX. st., jedinstvo svojih zemalja održavali su kroz odanost i privrženost podanika vladaru, a ne – kao što su to činile druge vlasti – stvaranjem jedinstvene nacionalne države. Bili su nositelji obrane Europe protiv Osmanlija, ali ujedno i zaštitnici katoličanstva na njihovim područjima. Premda je habsburška vlast često bila apsolutistička prema Hrvatskoj, Habsburgovci su istodobno bili i protuteža madžarskim nastrtajima na hrvatsku autonomiju. Iako su u pojedinim razdobljima vladali gotovo polovinom Europe, čini se da njihovo naslijeđe nije primarno političko (kada je nestalo odanosti i privrženosti, nestalo je i države), nego kulturološko.

Naime, višestoljetna vladavina Habsburgovaca podunavskim zemljama stvorila je posebno kulturno zajedništvo između tih regija, još i danas izraženo pojmom Srednja Europa, koje je svoju obnovu doživjelo osobito u vrijeme polustoljetne sovjetske okupacije. Pripadnost ugarskoga Podunavlja (kao, uostalom, i Madžarske i Hrvatske) tomu velikomu i složenomu politič-kokulturnomu kompleksu predstavlja ujedno i trajnu spojnicu hrvatske kulture (kako one unutar matičnoga hrvatskoga prostora tako i u hrvatskoj dijaspori) s kretanjima u Srednjoj Europi, ali ujedno i kanal kojim su posredovane stečevine iz zapadne Europe prema Hrvatskoj, ali i Hrvatima Bunjevcima i Šokcima u nekadašnjem ugarskom Podunavlju. Zato je i svaki spomen Habsburgovaca smetnja onim političkim projektima čiji su protagonisti nastojali ili još uvijek nastoje pojedine dijelove srednjoeuropskoga prostora okrenuti drugim civilizacijskim obrascima, ali su ti projekti, unatoč parcijalnim uspjesima, ipak dugoročno preslabi da u potpunosti unište višestoljetnu pripadnost srednjoeuropskomu kulturnomu krugu.

Lit.: *Vojne krajine u jugoslovenskim zemljama u novom veku do Karlovačkog mira 1699.*, Beograd, 1989; E. Zöllner, Th. Schüssel, *Povijest Austrije*, Zagreb, 1997; J.-F. Noël, *Sveto Rimsko Carstvo*, Zagreb, 1998; U. Dirlmeier i dr., *Povijest Njemačke*, Zagreb, 1999; *Hrvatski biografski leksikon*, 5, Zagreb, 2002; *Hrvatska enciklopedija*, 4, Zagreb, 2002; N. Budak, M. Strecha, Ž. Krušelj, *Habsburzi i Hrvati*, Zagreb, 2003.

S. Bačić

HABSBURŠKA MONARHIJA, jedan od neslužbenih naziva za zemlje pod vlašću Habsburgovaca. U užem smislu odnosi se samo na zemlje kojima je vladala austrijska grana dinastije, dok se u širem smislu odnosi i na područja vlasti španjolske grane. Iako je prvi put upotrijebljen 1711., ostao je na razini kolokvijalnoga i historiografskoga naziva, budući da područja kojima su vladali Habsburgovci, zbog svoje izrazite heterogenosti i čestih teritorijalnih promjena, ne samo što nikada nisu bila potpuno određena nego sve do XIX. st. gotovo i nisu imala zajednički službeni naziv. Tek se od 1804. do 1867. država nazivala Austrijskim Carstvom, a od 1867. do 1918. Austro-Ugarskom Monarhijom. Kako su boje njezine zastave bile crna i žuta, kolokvijalno se naziva i »crno-žutom monarhijom«. Na sličan se način rabi i naziv »*K und K* monarhija«, kojemu su u osnovi naslovi austrijskoga cara i madžarskoga kralja (*Kaiser und König*), što su ih Habsburgovci nosili nakon 1867. Glavni grad Monarhije bio je Beč, osim 1583.-1611., kada je njezino središte bilo u Pragu.

Začeci Habsburške Monarhije nalaze se oko dvorca Habsburg u današnjem njemačkojezičnom švicarskom kantonu Aargauu, ali je podloga uspona habsburške vladavine postavljena 1273. izborom Rudolfa I. za njemačkoga kralja te njegova krunidba za rimsko-njemačkoga cara. On je tada od Austrije, Štajerske, Koruške i Kranjske stvorio buduće austrijske nasljedne zemlje. U sljedećim stoljećima Habsburgovci su u kraćim ili duljim razdobljima vladali mnogobrojnim europskim posjedima: drugim austrijskim pokrajinama (Tirol, Voralberg, Salzburg), pojedinim zemljama i manjim područjima Svetoga Rimskoga Carstva Njemačke Narodnosti (Württemberg, Švapska, Šleska, Baar, Lužice, Bavarska), dijelovima njemačkojezičnih švicarskih kantona (Aargau, Zürich, Schwyz, Uri, Unterwalden, Luzern), francuskim područjima (Burgundija, Alsace, Artois, Lorena, Ferrette), Portugalom, Češkom, Moravskom, Istrom, Ugarskom, hrvatskim zemljama (središnja Hrvatska, Kvarnersko primorje, Slavonija, Dalmacija), talijanskim komunama, pokrajinama i otocima (Trst, Napulj, Milano, Parma, Piacenza, Guastalla, Mantova, Toskana, Modena, Lombardija, Furlanija, Gorica, Venecija, Sicilija, Sardinija i dr.), Španjolskom, različitim nizozemskim pokrajinama i gradovima (Flandrija, Breisgau, Brabant, Limburg, Geldern, Hainaut), Luksemburgom, Transilvanijom, Galicijom i Lodomerijom (danas u Poljskoj i Ukrajini), Bukovinom (veći dio u sadašnjoj Ukrajini), Banatom, Vlaškom, Srbijom, Bosnom i dr. Premda su se pojmom Habsburška Monarhija označivali svi posjedi Habsburgovaca, što je podrazumijevalo i velik broj različitih naslova u odnosu na zemlje kojima su vladali, uključujući i onu Svetoga Rimskoga Carstva Njemačke Narodnosti, sâmo ime Habsburška Monarhija nikada nije bilo dio njihove službene titulature.

Grb Habsburgovaca

Habsburška Monarhija bila je tipična dinastička tvorevina jer su Habsburgovci područje svoje vlasti širili manje ratovima, a mnogo više ženidbenim vezama, mirazima i ugovorima o naslijeđu, na što aludira i izreka: »Neka drugi ratuju, a ti se, sretna Austrijo, ženi!« Zbog toga su habsburške zemlje bile vrlo heterogene, stečene prema raznim osnovama, različitoga statusa, privilegija i staleškoga uređenja (među ostalim, neke od pokrajina ulazile su u okvir Svetoga Rimskoga Carstva Njemačke Narodnosti, a druge nisu), velike ekonomske i kulturne šarolikosti te iznimne vjerske, etničke i jezične raznolikosti, ali ih je ujedinjivala osoba vladara. Nikada nije prerasla u jedinstvenu nacionalnu državu, a raspala

se 1918. zbog vojnoga poraza u Prvom svjetskom ratu te namjere zemalja pobjednica Antante, predvođenih Francuskom, da stvaranjem nacionalnih država na njezinu teritoriju stvore *cordon sanitaire* protiv širenja boljševizma iz sovjetske Rusije prema zapadnoj Europi.

Kako je organizacija Habsburške Monarhije sve do građanskoga razdoblja zadržala nadnacionalni karakter, ona je u nekoj mjeri omogućivala relativnu koegzistenciju mnogobrojnih različitih naroda i etničkih skupina, zbog čega je neki suvremenici (npr. Otto Habsburg) drže pretečom današnje Europske unije. O tom razdoblju stanovite organizirane koegzistencije nacionalne i etničke raznolikosti govori i jedan članak Mije Mandića iz *Subotičke Danice* za 1902.: »Do godine 1867. vladao je u Magjarskoj takozvani austrijski absolutizam. Državna, varoška, županijska i seoska uprava bijaše u rukuh bečke nimačke gospode. Sve je od Beča zavisilo osobito što se je višje politike ticalo. Nu, mora se pripoznati da je narod sa javnom upravom i sa pravosudjem zadovoljan bio. Ni proti zvaničnicima nebiše tužbe. Sud je bio jednostavniji; a sudski poglavari su razumili i govorili jezike dotičnoga naroda. Knjige, čitanke, porezne knjižice štampale su se u Beču i u Budimpešti na svakom jeziku Ugarske. Pučka je obuka bila narodna; dica su se na maternjem jeziku podučavala«.

Austro-ugarska nagodba 1867. rezultirala je snažnom germanizacijom i madžarizacijom, što je pobudilo nezadovoljstvo etnički većinskoga slavenskoga stanovništva. Radi opravdanja vlastitih teritorijalnih ambicija s ruske se strane pojavila propagandna floskula o Habsburškoj Monarhiji kao »tamnici naroda«, koja je u vrijeme njezina raspada rabljena kao izlika za razbijanje na male nacionalne države, a ističe se i danas u germano- i hungarofobnim političkim krugovima.

No Habsburška je Monarhija ostala i oznakom za posebno kulturno zajedništvo srednjoeuropskih naroda, različito ne samo od zemalja zapadne Europe nego prije svega od istočnoeuropskih država, što je bilo osobito aktualno u vrijeme sovjetske okupacije nekadašnjih habsburških zemalja od 1944. godine, ali i zemalja koje su tek od XIX. st. uspjele osloboditi turske okupacije, od koje su baštinile do danas žive orijentalne kulturne, ekonomske, pa i političke obrasce, različite od srednjoeuropskih tradicija zemalja Habsburške Monarhije. Ta različitost kulturnih tradicija izražena je čak i u naroda koji su važnije ili čak ključne dijelove svojih modernizacijskih procesa ostvarili u Habsburškoj Monarhiji, ali se taj dio njihove povijesti potiskuje zbog političke dominacije drugih kulturnih obrazaca.

Lit.: Seljanin [M. Mandić], Naša abeceda, u: *Subotička Danica ili bunjevačko-šokački kalendar (sa slikama) za prostu godinu 1902.*, Subotica, 1901; A. J. P. Taylor, *Habsburška monarhija*, Zagreb, 1990; E. Zöllner i T. Schüssel, *Povijest Austrije*, Zagreb, 1997; J. Le Rider, *Mitteleuropa*, Zagreb, 1998; Č. Ingrao, Deset nenaučenih lekcija o Srednjoj Evropi – pogled istoričara, u: *Nenaučena lekcija – srednjoevropska ideja i srpski nacionalni program*, Beogad, 2001; *Hrvatska enciklopedija*, 4, Zagreb, 2002.

S. Bačić

HADROVICS, László (Lendava, Slovenija, 27. VI. 1910. – Budimpešta, 12. V. 1997.), jezikoslovac, filolog, slavist. Rođen je u obitelji podrijetlom iz Hrvatskoga zagorja. Sin je okružnoga bilježnika Eleka Hadrovicsa. Osnovnu je školu završio u rodnom mjestu. Četiri niža razreda gimnazije završio je kod kiseških (Kőszeg) benediktinaca (1921.-25.), a školovanje je nastavio u kestheljskoj (Keszthely) glavnoj premonstratskoj gimnaziji, gdje je 1925. i maturirao. Na budimpeštanskom Sveučilištu Pétera Pázmánya diplomirao je najprije latinski, njemački i madžarski jezik s književnostima, a zatim i slavistiku. Doktorirao je 1934. tezom *Međimurski toponimi*. God. 1935. stipendist je u Berlinu. Od 1937. radi u Budimpešti: u Sveučilišnoj knjižnici do 1941., kao privatni docent 1941.-42., u Institutu za povijest Madžarske akademije znanosti kao južnoslavenski referent 1941.-51., pri Filozofskom fakultetu kao docent Istvána Kniezse 1951.-54. i profesor do umirovljenja 1974. Bio je profesor mnogih Hrvata u Madžarskoj. Predstojnik je Katedre za slavensku filologiju 1965.-74., a od 1965. do 1985. i urednik časopisa *Studia*

Slavica. Bio je član više odbora Madžarske akademije. Glavna su područja njegove djelatnosti južnoslavenske filologije (hrvatska, slovenska, srpska), madžarsko jezikoslovlje (sintaksa, semantika, frazeologija) te etimologija, onomastika i leksikografija.

Djelatno se bavio hrvatsko-madžarskim suodnosima, poviješću starohrvatske književnosti i pravopisa do Gajeve reforme te sveukupnom pismenom baštinom Hrvata kajkavaca i gradišćanskih Hrvata: »Ungarn und die Kroaten« (*Ungarische Jahrbücher*, Berlin-Leipzig, 1941.), »Zur Geschichte der einheitlichen kroatischen Schriftsprache: Johannes Belostenec (1594-1675) als Lexikograph und Prediger« i »Zur Geschichte der kroatischen Rechtschreibung im XVIII. Jahrhunden« (*Archivum Europae Centro-Orientalis*, Budapest, 1942., 1944.), »Protestantische Werke in kajkavischkroatisher Sprache aus der Druckerei des Joannes Manlius« (*Studia Slavica Academiae scientarium Hungaricae*, Budapest, 1982., suautor G. Borsa), »*Cantilena pro sabatho*: starohrvatska pasionska pjesma iz 14. stoljeća« (*Filologija*, 1984.), »Sprache und Stil in den Dramen von Tituš Brezovački« (*Festschrift für Josip Matešić*, Mannheim, 1992.). Zaokupljen je hrvatsko-madžarskim inačicama tekstova *Visio Philiberti*, pjesmom o Mariji Magdaleni, predlošcima *Rumanca trojskoga*, *Aleksandride*, *Znončaca* M. Magdalenića. Bavio se i hrvatskom pravopisnom poviješću, hrvatsko-madžarskom dvojezičnošću, inojezičnim elementima i posuđenicama, hrvatskom gramatikom, književnim jezikom kajkavskih pisca, leksikografijama i etimologijama »zatamnjenoga podrijetla« te onomastikom i toponomastikom: *Archivum Europae Cenro-Orientalis* (1937., 1939., 1942., 1944.), *Građa za povijest književnosti hrvatske* (1939.), *MTA Nyelv és Irodalomtudományi Osztályának Közleményei* (Budapest, 1951., 1954., 1957., 1960., 1971.), *Studia Slavica Academiae scientiarum Hungaricae* (1955.-58., 1960.-61., 1964., 1966.-68., 1972.-73., 1977., 1982., 1984.), *Die Welt der Slaven* (München, 1962., 1976.), *Anali Filozofskog fakulteta u Beogradu* (1965.), *Anzeiger für slavische Philologie* (Graz, 1966., 1974.), *Starine* (1969.), *Hrvatski dijalektološki zbornik* (1982.). Doprinos poznavanju hrvatskoga i srpskoga jezika u Madžara jesu i dvije srednjoškolske gramatike i dva dvojezična rječnika u više izdanja; od 1996. u suautorstvu s Istvánom Nyomárkayem. Prijevodima na madžarski pridonio je promicanju hrvatske književnosti: izbor novela S. Kolara (*Az ítéletnap*, Budapest, 1940), *Seljačka buna* A. Šenoe, *U registraturi* (odlomak) A. Kovačića, djela V. Novaka, K. Š. Gjalskoga (*Világirodalmi antológia*, 4, Budapest, 1956.) i *Muka Spasitelja našega* (*A szerb-horvát irodalom kistükre*, Budapest, 1969.; s J. Tótfalusiem). U rukopisu mu je ostao rimovani prijevod Mažuranićeve *Smrti Smail-age Čengića.* Prinos su uspostavljanju mostova uzajamnosti i njegova djela: monografija *Kajkavische Literatur* (1964.), *Schrifttum und Sprache der burgenländischen Kroaten* (1974.) i *Ungarische Elemente im Serbokroatischen* (1985.). Autor je i jedne od ponajboljih studija o ulozi Srpske pravoslavne crkve u povijesti srpskoga naroda (1947.).

U hungaristici se smatra utemeljiteljem teorije i metodologije funkcionalne sintakse i obnoviteljem etimologijskoga ogranka madžarskoga jezikoslovlja, a u kroatistici jednim od najsustavnijih proučavatelja hrvatsko-madžarskih književnih i jezičnih veza te hrvatske kajkavske i gradišćanske književnosti i kulture.

Od 1948. bio je dopisni i od 1970. redoviti član Madžarske akademije znanosti, od 1974. dopisni je član JAZU-a (HAZU-a), a od 1966. član Međunarodnoga slavističkoga komiteta. God. 1985. primio je Državnu nagradu, 1987. Spomen-medalju *Dezső Pais*, 1991. Jirečekovu spomen-medalju, a 1995. nagradu *Vatroslav Jagić* za izniman doprinos proučavanju i promicanju hrvatskoga jezika i književnosti.

Djela: *Magyar és déli szláv szellemi kapcsolatok*, Budapest, 1944; *Le peuple serbe et son Église sous la domination turque*, Paris, 1947. (hrvatski prijevod: *Srpski narod i njegova crkva pod turskom vlašću*, Zagreb, 2000); *Orosz-magyar szótár* (suautor L. Gáldi), Budapest, 1951 (28 izdanja do 1988);

Magyar-orosz szótár (suautor L. Gáldi), Budapest, 1951 (31 izd. do 1988); *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga jezika za srednje škole*, Budapest, 1954, 1964; Der südslavische Trojaroman und seine ungarische Vorlage, *Studia Slavica Akademiae scientiarium Hungaricae*, 1, Budapest, 1955; *Srpskohrvatsko-madžarski rječnik*, Budapest, 1957 (7 izdanja do 1991); *Magyar-szerbhorvát szótár*, Budapest, 1958 (6 izdanja do 1984); A délszláv Nagy Sándor-regény és középkori irodalmunk, *MTA Nyelv és Irodalomtudományi Osztályának Közleményei*, 16, Budapest, 1960; *Kajkavische Literatur : Eine Auswahl mit Einleitung, Anmerkungen und kurzem Glossar*, Wiesbaden, 1964; *Jövevényszóvizsgálatok*, Budapest, 1965; *A funkcionális magyar mondattan alapjai*, Budapest, 1969; *Schrifttum und Sprache der Burgenländischen Kroaten im 18. und 19. Jahrhubdert*, Budapest–Wien, 1974; *Szavak és szólások*, Budapest, 1975; *Ungariche Elemente im Serbokroatischen*, Budapest–Köln, 1985; *Magyar történeti jelentéstan*, Budapest, 1992; *Segédkönyv a szlavisztikai szemináriumi gyakorlatokhoz. Hadrovics László válogatott írásaiból – Hilfsbuch zu slavistischen Seminarübungen: Ausgewählte Schriften von László Hadrovics*, Budapest, 1994; *A magyar Huszita Biblia és cseh rokonsága*, Budapest, 1994; *Hrvatsko-mađarski rječnik : Horvát-magyar kisszótár* (suautor I. Nyomárkay), Budapest, 1996 (2003², 2006³); *Srpsko-mađarski rečnik*, Budapest-Újvidék (suautor I. Nyomárkay), 1996 (Beograd-Novi Sad, 1997²); *Magyar-szerb kisszótár : Mađarsko-srpski rečnik* (suautor I. Nyomárkay), Budapest, 2000 (2003,² 2004,³ 2006⁴). Opširniji popis radova u: S. Marijanović, *László Hadrovics*, Zagreb, 1995.

Lit.: L. Kiss, László Hadrovics sechzigjährig, *Studia Slavica*, 15, Budapest, 1970; F. Gregor, László Hadrovics siebzigjährig, *Studia Slavica*, 25, Budapest, 1979; *Magyar és nemzetközi ki kicsoda*, Budapest, 1996; L. Benkő, S. Marijanović, G. B. Németh, I. Nyomárkay, Bucsú Hadrovics Lászlótól, *Magyar nyelv*, 93, Budapest, 1997; L. Kiss, *Hadrovics László (1910-1997) és az Eötvös Collegium* (http://www.c3.hu/~magyarnyelv/99-4/kissl.htm); *Hrvatski biografski leksikon*, 5, Zagreb, 2002; *Zalai életrajzi kislexikon*, Zalaegerszeg, 2006.

Ž. Mandić

HADŽIĆ, Antonije (Subotica, 20. XI. 1831. – Novi Sad, 16. I. 1916.), književnik, kazališni i kulturni djelatnik. Srednju školu počeo je u Subotici, a završio u Pešti kod pijarista. U Pešti je i diplomirao prava. Bio je jedan od najaktivnijih članova Ujedinjene omladine srpske, tajnik Matice Srpske 1859.-95., njezin predsjednik 1895.-1911. te vršitelj dužnosti tajnika od 1914. do smrti. Istodobno je bio upravitelj Srpskoga narodnoga kazališta 1869.-79. te njegov privremeni upravitelj 1892.-98. Uređivao je *Letopis Matice Srpske* 1859.-69. i 1876.-95., *Maticu* 1865.-70., *Pozorište* 1871.-1908., *Mladu Srbadiju* 1870. i *Zbornik pozorišnih dela* 1872.-1905. Redovito je objavljivao i u mađarskim listovima *Magyar Sajtó*, *Hon*, *Fővárosi Lapok*, *Vasárnapi Ujság*, *Ellenőr* i dr.

Na četvrtoj godišnjoj skupštini Ujedinjene omladine srpske u Kikindi 24.-28. VIII. 1869. u jednoj od odluka iskazana je »simpatija prema preduzeću, da izlazi list bunjevački, da ga narodu preporuči i da pozove naše književnike da ga, koliko mogu, potpomognu«. Glavni zagovornici takve potpore namjeri kanonika Ivana Antunovića da pokrene list za Bunjevce bili su Subotičani Boško Vujić, Antonije Hadžić te tadašnji Osječanin, a budući Subotičanin Sredoje Đorđević. Još tijekom dopisivanja s Ambrozijem Šarčevićem 1879. Hadžić je izrazio namjeru da napiše »bunjevačku povistnicu«. Iako u tome nikad nije uspio, s položaja tajnika Matice srpske utjecao je na raspisivanje nagrade za povijesno-etnografsku raspravu o Bunjevcima. Na natječaj je došao samo rad Ivana Ivanića (*O Bunjevcima: povesničko-narodopisna rasprava)*, koji je 1894. tiskan u subotičkoj tiskari Dušana Petrovića, a autor je nagrađen sa 100 forinta.

Izvori: Rukopisno odelenje Matice srpske, inv. br. 3941, 3942, 2943.

Lit.: *Matica Srpska 1826-1926*, Novi Sad, 1927; *Narodna enciklopedija srpsko-hrvatsko-slovenačka*, 1, Zagreb [1925]; *Enciklopedija Jugoslavije*, 4, Zagreb, 1986; I. Szentgyörgyi, E. Bažant, *Subotička bibliografija 1870-1918*, Subotica, 1993; M. Grlica, Tri pisma Ambrozija Šarčevića Antoniju Hadžiću, *Rukovet*, 7-9/1995, Subotica.

M. Grlica

HAJO, profesionalni tamburaški orkestar iz Subotice. Djeluje od 1988. i pri osnivanju je imao najmlađi sastav u Vojvodini. Orkestar od početka čine Tomislav Vukov (harmonika i prvi vokal), Branko Kutuzov (prvi basprim), Vojislav Temunović (drugi basprim), Ivan Piuković (kontra) i Marinko

Piuković (bas). God. 2005. pridružio im se Dejan Bažant i preuzeo drugi basprim, a Vojislav Temunović je prešao na čelo. Orkestar njeguje tradicijsku tamburašku i izvornu bunjevačku glazbu. God. 1990. za naziv bira nadimak znamenitoga tamburaškoga virtuoza i skladatelja Pere Tumbasa Haje te izdaje audiokasetu s izvornim i tradicijskim bunjevačkim pjesmama.

Naslovnica kazete
Podvikuje bunjevačka vila, 1990.

Među velikim brojem nastupa izdvajaju se oni na bunjevačkim prelima u Zagrebu 1994.-97. te trotjedno gostovanje u zagrebačkom hotelu *Esplanade* 1994. U istom razdoblju studijski su snimili izvorne bunjevačke narodne pjesme i kola za potrebe Hrvatskoga radija. Skupa s još dvama orkestrima svirali su na koncertima Zvonka Bogdana u Novom Sadu, Sarajevu i Zagrebu (u velikoj dvorani Vatroslava Lisinskoga) te u Budimpešti i Subotici. Od 1991. do 2008. svakodnevno su svirali u ekskluzivnom restoranu *Majur* na Kelebiji, gdje su izvodili narodnu, zabavnu, ali i klasičnu instrumentalnu glazbu. Orkestar je 1991. dobio Antušovu nagradu.

Diskografija: *Podvikuje bunjevačka vila*, Megaton, Novi Sad, 1990.

Ž. Vukov

HAJTL, Ivan (Osijek, 19. VI. 1918. – Novi Sad, 4. V. 2005.), glumac. U rodnom je gradu završio pučku školu i dva razreda gimnazije, a uz obavljanje različitih poslova rano se amaterski počeo baviti i glumom. Prvi poluprofesionalni angažman ostvario je kao glumac volonter (1948.-50.) u Somboru, gdje je na sceni Narodnoga kazališta ubrzo i stalno angažiran (1950.-58.). God. 1958. pozvan je u ansambl novosadskoga Srpskoga narodnoga kazališta, gdje je ostao do umirovljenja 1983. Iako se okušao u djelima različitih kazališnih epoha, tj. u karakternim ulogama različitih žanrova, najuspješniji je bio u komedijama kreirajući komične likove iz pučke svakodnevice. Tako je, primjerice, iz klasičnoga europskoga repertoara odigrao uloge Falstaffa (*Vesele žene Windsorske*) i Kasija (*Julije Cezar*) u komediji i tragediji Williama Shakespearea, Jourdainea (*Građanin plemić*) i Kajganu (*Ženidba*) u komedijama Molièrea i Nikolaja Vasiljeviča Gogolja te Dr. Dorna (*Galeb*) u drami Antona Pavloviča Čehova. Svoju umjetničku osobnost najuspješnije je izrazio u komedijama srpskih dramatičara: Mitar, Sreta i Marko Vujić (Jovan Sterija Popović, *Džandrljivi muž*, *Zla žena*, *Laža i paralaža*), Špiro Grabić i Jovan (Kosta Trifković, *Izbiračica* i *Ljubavno pismo*), pop Spira (Bogdan Čiplić/Stevan Sremac, *Pop Ćira i pop Spira*), Života Cvijović (Branislav Nušić, *Dr*). Ulogom Mirka Bezara, dobroćudnoga »Lale« (u širokim bijelim gaćama, bijeloj košulji s crnim prslukom i u šeširu) u komediji *Selo Sakule, a u Banatu* Dimitrija Đurkovića prema prozi Zorana Popovića osvojio je gledateljstvo te 1970. i nagradu Sterijina pozorja. Epizodne uloge odigrao je u više televizijskih serija (*Prosek*, *Šta se dogodilo s Filipom Preradovićem*, *Švabica*) te desetak filmova (*Sveti pesak*, 1968; *Hitler iz našeg sokaka*, 1975; *Široko je lišće*, 1981). Dobitnik je i više drugih nagrada (nekoliko nagrada na Susretima kazališta Vojvodine; Posebna nagrada za ulogu u filmu *Hitler iz našeg sokaka* na Festivalu jugoslavenskoga igranoga filma u Puli 1975; nagrada za najbolju epizodnu ulogu na Danima komedije u Svetozarevu za ulogu u predstavi *Ljubavno pismo*, 1976; Listopadska nagrada Novoga Sada, 1976; *Iskra kulture* Kulturno-prosvjetne zajednice Vojvodine, 1977; Sedmosrpanjska nagrada Srbije, 1982. i dr.).

J. Ivančić

HAMŽABEG →Andzabeg

HAN, Stjepan (Budimpešta, 22. VII. 1907. – Beograd, 1. X. 1995.), sveučilišni profesor. Potječe iz ugledne vukovarske liječničke obitelji. Nakon završetka pučke i srednje škole u Vukovaru, Budimpešti, Somboru i Zagrebu upisao se na Tehnički fakultet u Zagrebu, gdje je stekao diplomu elektrostrojarskoga inženjera 1930. Nakon diplomiranja izabran je za honorarnoga asistenta na Tehničkom fakultetu u Zagrebu, a stalno se zaposlio u Gradskoj električnoj centrali u Zagrebu, gdje je radio na elektrotehničkim, ekonomskim i organizacijskim poslovima te se brzo afirmirao kao stručnjak. Početkom 1941. dobio je mjesto pogonskoga inženjera u Tvornici žigica u Vrbovskom.

Nakon sloma Kraljevine Jugoslavije vratio se u Gorski kotar, gdje je od prosinca 1941. neprekidno povezan s partizanskim pokretom te se od rujna 1943. do demobilizacije kolovoza 1945. nalazio na različitim dužnostima civilnoga i vojnoga karaktera NOP-a. Među ostalim bio je zamjenik pročelnika Odjela za obnovu zemlje i načelnik Odjela za privredu i statistiku ONOO-a za Gorski kotar, povjerenik ZAVNOH-a za drvnu industriju Gorskoga kotara, u *Tehnici* agitprop XIII. divizije i dr.

Nakon rata od 1945. do 1946. bio je načelnik Općega odjela Glavnoga ravnateljstva Električnoga poduzeća Hrvatske, tajnik Elektroprivrednoga savjeta Jugoslavije i načelnik Planskoga odjela Generalne direkcije elektroprivrede FNRJ. Početkom 1946. izradio je koncepciju plana elektrifikacije Jugoslavije i, organizirajući njegovu razradu, glavni je autor prvoga prihvaćenoga planskoga dokumenta Jugoslavije. Od sredine 1946. do 1948. bio je pomoćnik načelnika Odjela kapitalne izgradnje Ministarstva industrije FNRJ te je samostalno rukovodio prvim planom industrijalizacije Jugoslavije. Zatim je do 1954. bio direktor biroa za unapređenje proizvodnje Ministarstva teške industrije FNRJ. God. 1954. postavljen je za direktora Instituta za proučavanje produktivnosti rada, a nakon njegove pretvorbe u Savezni zavod za produktivnost rada obnašao je posao direktora do sredine 1960. Tada postaje samostalni savjetnik i šef Grupe za istraživanja i analize Sekretarijata Saveznoga izvršnoga vijeća za rad, a nakon toga sekretar Savezne komisije za radno vrijeme zadužen za pripremu i organiziranje akcije za provedbu jugoslavenskoga gospodarstva iz režima 48-satnoga u režim 42-satnoga radnoga tjedna.

God. 1962. izabran je za redovitoga profesora Ekonomskoga fakulteta u Subotici, gdje je osnovao Katedru za ekonomiku i organizaciju industrije, koju je vodio desetak godina. God. 1963. u Subotici je osnovao Zavod za organizaciju rada i poslovanja, čiji je direktor bio do 1974. Taj je Zavod na osnovi njegovih projekata i predradnji nabavio računalo srednje veličine, koje je godinama radilo u tri smjene te je bilo prvo središte kompjutorizacije u Vojvodini. Rad s računalom postupno se sve više uključivao u nastavni proces i predstavljao je temelj razvoja informatike na Ekonomskom fakultetu u Subotici, što je pridonijelo uvođenju novih nastavnih disciplina s područja informatike i kibernetike te modernizaciji nastavnoga procesa. Bio je dekan Ekonomskoga fakulteta u Subotici 1969.-71.

God. 1976. radi na pripremi osnivanja Instituta za informatiku u Novom Sadu, koji je od 1978. počeo raditi u sastavu Sveučilišta u Novom Sadu. Bio je direktor toga instituta, znanstvene i obrazovne ustanove utemeljene radi organiziranja i obavljanja znanstvenoga rada, izvođenja nastave i transfera znanja na području informatike. God. 1980. otišao je u mirovinu, a svoju profesionalnu karijeru završio je na mjestu potpredsjednika Akademskoga vijeća Europskoga centra za mir i razvoj (ECPD) Sveučilišta za mir Ujedinjenih naroda i direktora ECPD-ovih Međunarodnih poslijediplomskih studija u Beogradu. Krajem 1980-ih stekao je počasni doktorat Sveučilišta u Novome Sadu.

Objavio je desetak knjiga, od kojih nekoliko sveučilišnih udžbenika i skripata, više od stotinu stručnih i znanstvenih radova s područja energetike, znanosti i obrazovanja, planiranja, znanosti o radu i njegovu organiziranju, samoupravljanja, informatike i kibernetike, koji su izišli u domaćim i ino-

zemnim publikacijama. Bio je inicijator i organizator mnogih znanstvenih skupova domaće i međunarodne važnosti, organizator, voditelj i predavač poslijediplomskih studija i mentor mnogih doktorskih i magistarskih radnji. Predavao je na Elektrotehničkom fakultetu u Beogradu, Ekonomskom fakultetu u Nišu, Ekonomskom fakultetu u Skoplju, a bio je i gostujući profesor na više inozemnih sveučilišta. Pratio je razvoj znanosti i tehnike u svijetu i uporno se zauzimao za primjenu inovacija. Uspješno je surađivao s gospodarskim i drugim organizacijama, a posebnu je pozornost posvećivao mladim darovitim stručnjacima. Imao je mnogo raznovrsnih i odgovornih društvenih zaduženja i uspješno ih je obavljao, u čemu mu je pomagalo znanje više stranih jezika.

Stjepan Han

Za svoj rad primio je više priznanja, nagrada i odličja: Spomen-plaketu Sveučilišta u Novom Sadu, Spomen-plaketu Elektrotehničkoga fakulteta u Zagrebu. Spomen-plaketu Fakulteta ekonomskih nauka u Zagrebu, Zlatnu plaketu *Potisje* Ada, Zlatnu plaketu Društva inženjera i tehničara u Subotici, Zlatnu plaketu nagrade *Nikola Tesla*, Zlatnu plaketu nagrade *Boris Kidrič*, Povelju zahvalnosti i priznanja Izdavačkoga poduzeća *Tehnika*, Diplomu Zaslužnoga člana Saveza inženjera i tehničara Jugoslavije, Listopadsku nagradu grada Subotice, Orden zasluga za narod sa zlatnom zvijezdom i dr.

Djela: *Projekat elektrifikacije savske banovine*, Zagreb, 1933; *Possibilities of Hydroelectic Developmens of the Cetina River and the Waters of the Karst Plains*, Beograd-Zagreb, 1938; *Suština, značaj i faktori produktivnosti rada*, Beograd, 1960; *Forecastng Student Entrance, Flows and Success Rates*, Paris, 1971; *Prvih deset godina Ekonomskog fakulteta u Subotici*, Subotica, 1971; *Education ant Trainig in Informatics for Public Admistration*, Lisbon, 1973; *Nauka o radu i njegovom organizovanju*, Beograd, 1974 (Subotica, 1984[9]); *L'enseignement et la formation dans le domaine de l'informatique*, Paris, 1975; *Present and Fature of the Utilization of informattics in the SFR of Yugoslavia*, Paris, 1977; *Osnovi informatike* (suautori D. Obradović i N. Balaban), Novi Sad, 1978; *Uvod u informatiku* (suautor N. Balaban), Novi Sad, 1978; *Prilozi proučavanju racionalne organizacije visokih škola* (suator D. Jarić), Novi Sad, 1979; *Koncipiranje zdravstvenog upravljačko-informacionog sistema Vojvodine*, Novi Sad, 1980; *Osnovi informatike* (suautor N. Balaban), Beograd, 1981 (1983[2], 1987[3]); *Osnove informatike* (suautor N. Balaban), Beograd, 1983[2] (1987[3], 1989[4], 1990[5]).

Izvori: Privatna pismohrana Đure Lončara iz Subotice: Podaci o kandidatu za prorektora Han ing. Stjepan, redovni profesor Ekonomskog fakulteta u Subotici; Bio-bibliografski podaci : 10. II. 1976. prof. Stjepan Han; prof. dr. Gizela Šušnjar, Uvodno izlaganje za Okrugli stol »Misao i djelo profesora Stjepana Hana« na X. međunarodnom znanstvenom skupu u organizaciji Ekonomskog fakulteta, na Paliću 26. V. 2005., u povodu 10 godina njegove smrti.

Lit.: *Anali : 15 godina Ekonomskog fakulteta u Subotici*, br. 5, Subotica, 1975; *Anali : 25 godina Ekonomskog fakulteta u Subotici 1960 – 1985*, Subotica,1985; *40 godina Ekomskog fakulteta u Subotici*, Subotica, 2000.

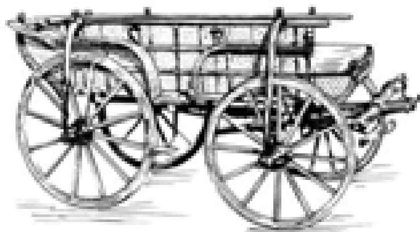
Đ. Lončar

HANZABEG →Andzabeg

HAPTIKE (**aptike**, od *njem*. Haupttag: glavni, svečani dan), svečana zaprežna kola. Ime su dobile po tom što su, zbog veće udobnosti i ljepšega izgleda, rabljene u »glavne«, tj. svečane dane za odlazak u crkvu, na sprovod, u posjet ili na hetiju u manje kupnje. Smatra se da su nastale sredinom XIX. st. zajedno s još nekoliko vrsta lakih zaprežnih kola (npr. karuce). Među najstarijim pisanim svjedočanstvima o uporabi haptika u podunavskih Bunjevaca jest opis subotičke dužijance iz 1912., u kojem se navodi da su bandaš i bandašica išli u »feder-kolima«, tj. u kolima s oprugama.

Izgledom su nalik običnim, tzv. seljačkim kolima, čak su im i neki dijelovi jednaki (npr. *lotra*, *jarmac*, *šarage*), no, za razliku od njih, imale su *gibnjeve* (opruge, amortizere) na prednjem i stražnjem paru kotača, koji su osiguravali udobnije putovanje. Prednji kotači bili su znatno manji od stražnjih, za razliku od običnih kola, na kojima su svi kotači bili približno jednaki. Imale su i tzv. *peti točak* (mjesto na *jarmacu* kružnoga oblika od željeza, na koje je nalijegao *drek*, s jednakim takvim kružnim željeznim dijelom). On je omogućavao lakše skretanje, pa čak i okretanje u mjestu, ali su haptike zbog lakoće i slabijega *dreka* (osnove, šasije) bile osjetljive na nagla skretanja te je postojala opasnost od prevrtanja. Na *jarmacu* (prednji donji pokretni dio kola, koji su činili *peti točak*, *gibnjevi*, prednji kotači i dr.), uz rudo i *ždripčanjik* (drvena oblica za koju su se vezivali konji radi povlačenja kola), imale su i *vitine* (ljestvice) za penjanje na prednje sjedalo, a još su jedne *vitine* bile na sredini kola za penjanje na stražnje sjedalo. Stražnji dio kola sa stražnjim *sicom*, tj. sjedalom, i malim *šaragama* činio je *zakoš*. Stražnje se sjedalo moglo ukloniti pa je taj prostor, koji je bio i veći od prednjega, rabljen i za prijevoz lakše robe. Ispred prednjega sjedala, na kojem je sjedio *kočijaš*, a katkad i jedno od starije muške djece, nalazio se *bak*, tj. štitnik od tankih dasaka, koji je zaustavljao blato s konjskih kopita. *Lotra*, tj. stranice haptika, bile su od *karvi* (prečke koje su imale ulogu ojačanja) i *lise* (ispunjenja najčešće od pletenoga pruća s raznim šarama). Iznad svakoga kotača bio je *šarhanj* (blatobran). Haptike su završavale *šaragama*, jednom vrstom malena prtljažnika, koje nisu imale tako važnu funkciju kao u običnih kola. Nisu imale ni *livče*, drvena ojačanja osovina prednjih i stražnjih kotača, i za razliku od običnih kola, koja su imala posebnu konstrukciju za kotače, na haptikama su kotači bili pričvršćeni *maticom*, što je zahtijevalo njihovo redovito održavanje, a posebna se skrb morala voditi i o drugim dijelovima, npr. *lise* su se bojile, a stražnje je sjedalo gotovo uvijek uklanjano i odlagano na suho mjesto, jer je najčešće bilo od kože.

U novije doba haptike se mogu vidjeti tek u svečanim povorkama tijekom dužijance i u nekim obiteljima koje ih čuvaju kao ukras i uspomenu. Njihova je cijena uvijek bila velika – sredinom 1950-ih stajale su kao dva lanca zemlje. Izrađivali su ih *bognari*, tj. kolari, a Bačka je Topola od davnine bila poznata kao mjesto u kojem su radili najbolji majstori za izradu haptika. Kolarski obrt, koji nije bio čest u Bunjevaca i Šokaca, nestao je 1970-ih s razvojem automobilske industrije.

Haptike

Izvor: Kazivanje Grge i Dominike Piuković iz Subotice te Ivana i Petra Matkovića Mandinih s Bikova.

Lit.: T. Pettko-Szandter, *A magyar kocsizás*, Budapest, 1931.

L. Cvijin i I. Piuković

HARMONIKA (grč. *harmonia*: sklad), vrsta glazbala na kojem se tonovi proizvode razvlačenjem, puhanjem. U prvom je redu narodni solistički instrument, iako se susreće i u raznim zabavnim i narodnim orkestrima. Zbog svojih tehničkih i zvučnih mogućnosti, popularna je gotovo u cijelom svijetu. Patent za to glazbalo dobio je Cirrill Demian 1829. u Beču, a poslije se razvilo mnogo različitih inačica. Postoje dvije osnovne vrste – s klavijaturom i s gumbima.

Općenito se smatra da je harmonika instrument s mijehom koji se rukama razvlači i skuplja, čime se potiskuje zrak u svirale s metalnim jezičcima. Svirale se otvaraju ili zatvaraju s pomoću mehanizma povezanoga s tipkovnicom u obliku klavijature ili sustava gumba. Ima manji ili veći broj registara, a svirale se dijele u dvije skupine: melodijsku (desna ruka) i basovu (lijeva ruka). Postoji i usna harmonika – puhačko glazbalo s metalnim jezičcima koji pri puhanju vibriraju proizvodeći zvuk. Među poznatijim su europskim harmonikama Hohner,

Dallape, Royal, Guerrini, Serenelli, Weltmeister, Melodija i dr.

Harmonika je raširena i u srednjem Podunavlju u raznim tipovima glazbe – narodnoj, zabavnoj, a u drugoj polovini XX . st. i u klasičnoj. Bila je zastupljena i na pučkim veselicama, napose po salašima između dvaju svjetskih ratova, jer je bio dovoljan samo jedan glazbenik za priređivanje veselja. U drugoj polovini XX. st. u Bunjevaca i Šokaca harmonikaš je bio i u svatovskim *bandama*. Tako se, primjerice, u veselom kazališnom igrokazu *Žensko prelo* Ilije Džinića, odigranom na XVIII. velikom prelu Bunjevačke kasine 2. II. 1938. u Čonoplji, pojavljuje i harmonikaš Bolto. Jedan od najpoznatijih bunjevačkih harmonikaša bio je Antuš Gabrić (Bikovo, 1929. – Subotica, 2006.), koji je na harmonici svirao ne samo narodne pjesme nego i klasičnu glazbu, francuske šansone, ruske romance i starogradske pjesme.

Lit.: *Naš kalendar za Bunjevce-Šokce-Hrvate za prestupnu godinu 1944.*, Zombor, 1943; www.wikipedia.org.

Z. Pelajić

HATOŠ (*madž*. hat: šest), bunjevački naziv za šest krajcara. Kovanicu je u doba Madžarske revolucije 1848./49. izdala madžarska revolucionarna vlada. Iskovana je 1849. u kovnici Nagybánya (*rum*. Baia Mare) u Erdelju, izrađena je od srebra finoće 438% i mase 2,23 g. Nakon sloma Revolucije, budući da se masom i finoćom uklapala u austrijski novčani sistem, ostala je u optjecaju sve do 1879.

Hatoš

Lit.: K. Leányfalusi i Á. Nagy, *Pénzek 1848-49-ben*, Kecskemét, 2000.

P. Skenderović

HATVANI, Ivan (Subotica, 13. VII. 1892. – Subotica, između 11. X. i 1. XI. 1944.), činovnik, kuglač, sportski djelatnik. Sin je Nikole i Karoline, rođ. Kopunović. Za Prvoga svjetskoga rata istaknuo se kao austrougarski vojnik na više bojišnica te je više puta odlikovan. U vrijeme raspada Austro-Ugarske bio je član mitraljeskoga odjela Bunjevačko-srpske narodne garde u Subotici tijekom studenoga i prosinca 1918., za što ga je poslije odlikovao kralj Aleksandar Karađorđević. Između dvaju svjetskih ratova bio je gradski činovnik i načelnik Ureda za javnu čistoću. Poput mnogih drugih činovnika, da bi zadržao namještenje, morao je slavenizirati prezime, promijenivši ga u Sabanov (prema vlastitu nadimku Saban).

Zapažena je njegova aktivnost u subotičkom kuglaškom sportu 1930-ih: bio je potpredsjednik Subotičkoga kuglačkoga podsaveza i njegov osnivač 1933., osnivač i predsjednik Jugoslavenskoga športskoga kluba *Zrinjski* iz Subotice 1931.-36., osnivač i predsjednik Jugoslavenskoga kuglačkoga športskoga kluba *Zrinjski* iz Subotice 1935., prvak Subotičkoga kuglačkoga podsaveza 1934. i parni prvak izvan konkurencije Jugoslavenskoga kuglačkoga saveza na prvom državnom prvenstvu održanom u Subotici 15. i 16. VIII. 1936. (nastupao je kao član I. subotičkog kuglačkog kluba), kapetan i tehnički sekretar Subotičkoga kuglačkoga podsaveza i dr.

Budući da je namještenje zadržao i za vrijeme madžarskih vlasti, ubrzo nakon ulaska jugoslavenskih partizana u Suboticu 10. X. 1944. odveden je u nepoznatom pravcu te je nestao. Njegov sin Geza 1960-ih godina počeo je višegodišnju borbu za njegovu rehabilitaciju, u čemu je napokon i uspio nakon smjene Aleksandra Rankovića.

Izvor: Osobna arhiva Zlatka Sabanova s Palića, unuka Ivana Hatvanija.

Lit.: J. Šokčić, *Subotica pre i posle oslobođenja*, Subotica, 1934; S*ubotički športski list*, br. 21.-195, Subotica, 1935-40; *A Magyar katona*, *Századunk legszebb Magyar csatái*, ur. E. Ajtay, Budapest, 1942; *Leksikon sporta općine Sisak 1845–1983.*, ur. M. Matovina, Sisak, 1985.

S. Bačić i E. Hemar

HATZE, Gordan (Split, 9. VII. 1930. – Varaždin, 9. IV. 1995.), plivač, vaterpolski trener, liječnik. Osnovnu školu i klasičnu gimnaziju završio je u Splitu, nakon čega se upisao na Medicinski fakultet u Zagrebu, gdje je diplomirao 1962. Aktivan je i svestran sportaš od srednjoškolskih dana. Kao

junior, bavio se nogometom i plivanjem u FD Hajduk, bio je i član rukometne sekcije Gimnastičkog društva Split 1949., RK Marjan (Split) 1949.-50. i RK Željezničar (Split) 1950.-52., a u velikom rukometu s ekipom RK Marjan (Split) bio je prvak Republičke lige NR Hrvatske u sezoni 1950./51. No, najveći sportski uspjeh postigao je na juniorskom prvenstvu Jugoslavije u plivanju 1948., kad je postao prvakom na 100 m slobodno, a iste godine bio je i ekipni prvak Jugoslavije s momčadi FD Hajduk. Uslijed teške ozljede i gubitka jednoga bubrega prerano završio aktivnu karijeru plivača – pretukli su ga članovi SKOJ-a nakon što je, zbog priprema za Olimpijske igre u Londonu 1948., odbio otići na omladinske radne akcije. Međutim, nastavio je sportski život kao vaterpolski trener juniora i seniora Vaterpolskoga kluba *Jadran* iz Splita, s kojim je osvojio prvenstvo države 1954.

Tijekom studija sam se uzdržavao, a nakon studija se zbog ženidbe preselio u Sombor te se 1962. zaposlio u željezničkoj ambulanti. Osnivač je Sportske ambulante medicine rada u gradskoj Dvorani sportova *Mostonga*, gdje je radio kao sportski liječnik od njezina osnutka 1975. pa do odlaska u mirovinu 1991. Zbog vedra duha, dalmatinskoga govora, a napose stručnosti ostao je zapamćen u sportskoj medicini u Somboru. Dobitnik je priznanja Crvenoga križa Vojvodine te Vojvođanske sportske nagrade *Jovan Mikić Spartak* 1983.

Iz Sombora se preselio u Varaždin 1992., gdje je radio kao sportski liječnik, uz kćerku Adrijanu, rukometašicu. Pokopan je u Varaždinu

Lit.: T. Petrić, *Sport u Splitu 1944-1984.*, Split, 1986; D. Kolundžija, *Leksikon somborskog sporta*, Sombor, 1990; G. Stojanac, *Splitske ruke pune baluna*, Split, 2008.

Z. Čota i E. Hemar

HEGEDIŠ, Ivan (Subotica, 18. VII. 1950.), arhitekt, sveučilišni docent, zrakoplovni jedriličar, književnik. Sin Andrije i Marije, rođ. Ivković Ivandekić. Osnovnu školu i gimnaziju završio je u rodnom gradu. Na Arhitektonskom fakultetu u Beogradu diplomirao je 1974., magistrirao je na Interdisciplinarnom poslijediplomskom studiju Istraživanje i unapređenje dizajna u Zagrebu 1981. temom *Dizajn – misaoni proces*, a na Građevinskom fakultetu u Subotici obranio je 2004. doktorsku disertaciju *Međuveze znakova marketinškoga komuniciranja s urbanim prostorom i njegovim funkcijama*. Suautor je dvaju fakultetskih udžbenika, stručne je radove objavljivao u subotičkoj *Rukoveti* (1986.) i *Zborniku radova Građevinskoga fakulteta u Subotici* (2005., 2007.). Uža su mu specijalnost arhitektura, urbanizam i dizajn.

Radio je u nekoliko subotičkih poduzeća (*Fa-fa*, *Dekor*, *Aurometal*, *Subotičke novine*, *29*, *SMIM*), a neko je vrijeme imao status slobodnoga umjetnika. Bio je tehnički urednik subotičkoga dvotjednika *Žig* 1994.-97. Od 2004. u zvanju je docenta i predstojnik je Katedre za urbanizam i arhitekturu Građevinskoga fakulteta u Subotici, na kojem predaje predmete Nacrtna geometrija, Gradski infrastrukturni sistemi, Urbanističko projektiranje i Metodologija projektiranja.

Osnovnu obuku u zrakoplovnom jedriličarstvu završio je 1967., a motornu 1970. Dozvolu sportskoga pilota stekao 1979. Ostvario je ukupan nalet na jedrilicama 760 sati s 13 200 km preleta i 200 sati naleta avionima. Od 1982. održao je više osnovnih i viših obuka za pilote jedrilice. Kao član Aero kluba *Ivan Sarić* s Bikova sudjelovao je, u pojedinačnim disciplinama i ekipno, na juniorskim i seniorskim pokrajinskim natjecanjima u zrakoplovstvu jedriličara te na državnim prvenstavima. Savezni je sudac za zrakoplovno jedriličarstvo, motorno letenje i motorno zmajarstvo.

Autor je znanstveno-fantastičnoga romana *Kupola*. Pjesme je objavljivao u Rukoveti (1969.) i drugdje.

Djela: *Tržišno kominiciranje* (suautorica S. Salai), Subotica, 1994; *Kupola*, Subotica, 2000; *Marketing komuniciranje* (suautori S. Salai i A. Grubor), Subotica, 2007.

Lit.: *Hrvatska riječ*, br. 219, Subotica, 2007.

M. Kopunović

HEGEDUŠEVIĆ, Josip (Hegeduš) (Vukovar, 8. X. 1792. – Andzabeg /*madž*. Érd/, prije 2. XI. 1868.), vjerski pisac. U rodnom se mjestu školovao i stupio u franjevački red, a bogoslovlje je završio u Pešti 1817. te je iste godine bio zaređen za svećenika. Do 1822. bio je kapelan u Tukulji, zatim župnik u Andzabegu. Obnovio je crkveni zvonik župne crkve i kalvarijsku kapelu te uredio groblje. God. 1848. optužen je kao neprijatelj domovine i izveden pred vojni sud, ali su ga spasili župljani, pa je pušten na slobodu. Bio je poznat kao vrstan govornik na hrvatskom jeziku. Objelodanjene su mu propovijedi u tri sveska (prva dva s propovijedima od došašća do Duhova, a treći sa svečanim propovijedima), koji su bili poznati i u Hrvatskoj i Bosni. Ostrogonski stožernik Ivan Scitovski svoj obrednik želio je objelodaniti na hrvatskom jeziku, pa je zamolio Hegeduševića da ga prevede.

Djela: *Nediljno-svecsane pridike i evangjelice*, 1-3, Budim, 1840; *Elegia honoribus R. P. Placidi Schroót, Ord. S. Francisci Provinciae Cappistranae presbyterii, in Regio M. Gymnasio Essekiensis professoris Human. et Directoris Emeriti... occasione solennis condecorationis VII. Kal. Martii A. R. S. 1840...*, Essekini, 1840; *Praedeuterion administris rei litterariae Regii Gymnasii Essekinensis in perenne gratitudinis monumentum, ac in tesseram sincerae pietatis finito cursu scholastico 1840 cernue dicatum*, Eszekini, 1840.

Lit.: M[arin]. M[andić], Uhićenje hrvatskoga svećenika, *Hrvatski glasnik*, br. 12/2000, Budimpešta; *Hrvatski biografski leksikon*, 5, Zagreb, 2002; V. Frkin, M. Holzleitner, *Bibliografija knjiga hrvatskih autora u knjižnicama Hrvatske franjevačke provincije sv. Ćirila i Metoda 1495.-1850.*, Zagreb, 2008.

Ž. Mandić

HEGEDŰS, Antal (Bajmok, 6. VI. 1928.), svećenik, povjesničar. Osnovnu školu završio je u rodnom mjestu, srednju školu pohađao je u Subotici i Kalači, diplomirao je 1951. na Bogoslovnoj akademiji u Budimpešti, doktorirao 1954. u Budimpešti na temu *Patachich Gábor kalocsai érsek élete és restaurációs tevékenysége* te 1981. na Filozofskom fakultetu u Novom Sadu temom *Agrarni odnosi u Torontalskoj županiji 1779-1848*. Bio je župnik u Madžarskoj 1951.-71., poslije čega se vratio u Jugoslaviju, gdje se laicizirao. Radio je kao arhivist u Arhivu Vojvodine do 1990., zatim je bio kustos Vojvođanskoga muzeja u Novom Sadu do 1992. te arhivist u Historijskom arhivu u Subotici do 1993. Živi u Subotici.

Kao svećenik župnikovao je u Santovu 1965.-71., čijoj je hrvatskoj katoličkoj zajednici bio pravi »pastir«. Zauzimao se za potpunu ravnopravnost Hrvata, koji su se u tom razdoblju duhovno preporodili i osnažili svoju nacionalnu svijest. Osuvremenio je život zajednice, poučavao je pjevanje novih hrvatskih crkvenih pjesama, vodio vjernike u mnoga hodočastilišta, hrvatski su učenici stopostotno odlazili na njegove zanimljive sate vjeronauka, potpuno je obnovio crkvu iznutra i izvana. Santovcima je do danas ostao u veoma lijepom sjećanju.

Kao povjesničar, sam i u suatorstvu objavio je nekoliko knjiga, a radove je publicirao uglavnom u vojvođanskoj periodici na madžarskom i srpskom jeziku. Ponajviše se bavio crkvenom i agrarnom poviješću u kasnofeudalnoj južnoj Ugarskoj, u okviru čega je obrađivao i teme koje su izravno ili neizravno vezane uz povijest ovdašnjih Hrvata (Biblioteka somborskih franjevaca u vreme Josifa II, *Bibliotekarski godišnjak Vojvodine*, 15, Novi Sad, 1977; Knjige somborskog franjevačkog manastira 1786. godine, *Bibliotekarski godišnjak Vojvodine*, 15, Novi Sad, 1977; Literatura prve polovine XIX veka o privredi Torontalske, Bačkobodroške i Sremske županije, *Zbornik za istoriju*, 21, Novi Sad, 1980; Dvovlašće i poreski dvoplatnici u Bačkoj XVII veka, *Zbornik Matice srpske za istoriju*, 29, Novi Sad, 1984; Sombor u Revoluciji 1848/49, *Zbornik Matice srpske za istoriju*, 38, Novi Sad, 1988; Slobodan i kraljevski grad Sombor (1749-1848), *Dometi*, 100-103, Sombor, 2000; Nemzetiségeink elmagyarosodása, *Vajdasági Pax Romana Almanach 1992-2000*, Tóthfalu, 2001; Rákóczi és a horvátok, *Bácsország*, 7-9/2003, Szabadka; A római katolikus egyház a Bácskában 1941-1944 között, *Bácsország*, 7-9/2004, Szabadka. Uredio je nekoliko knjiga, među ostalim i zbornik radova o subotičkoj gimnaziji *Gymnasium 1747-1997* (Subotica, 1997), drugi svezak anotirane bibliografije

Južnoslovenski narodi u mađarskoj periodici : 1780-1800 (Novi Sad, 1998) te zbornik *Vajdasági Pax Romana Almanach 1992-2000* (Tóthfalu, 2001). Bio je znanstveni suradnik Instituta za istoriju u Novom Sadu i suradnik *Enciklopedije Jugoslavije*.

U radovima od izravne važnosti za povijest podunavskih Bunjevaca posebno se ističe odbacivanjem historiografskih tvrdnja da je kalački nadbiskup Gabrijel Patačić pomadžarivao (čak i silom, »batinom«) Bunjevce, jer se temelje na jednoj zagonetnoj rečenici iz 48. poglavlja prvoga sveska knjige Istvána Katone *Historia metropolitanae Colocensis ecclesiae* (I-II, Colocae, 1800), a protivno je i Patačićevim stajalištima prema Hrvatima, ali i drugim narodima u Kalačkoj nadbiskupiji.

Djela: *Demografska i agrarna statistika Vojvodine 1767-1867* (suautorica K. Čobanović), Novi Sad, 1991; *Imenik žrtava Drugog svetskog rata na području suboticke opštine : Szabadka község II. világháborús áldozatainak névsora* (suautori L. Merković i M. Grlica), Subotica : Szabadka, 2000.

Lit.: L. Gerold, *Jugosláviai Magyar Irodalmi Lexikon (1918-2000)*, Újvidék, 2001; *Bajmok*, ur. A. Mojzes, Szabadka, 2002.

Ž. Mandić

HEIMRL (Heimerl), Milan (Križevci, 15. VIII. 1876. – Križevci, 10. VII. 1917.), političar i publicist. U Zagrebu je 1894. završio gimnaziju i počeo studirati pravo. Godinu dana poslije, u vrijeme boravka Franje Josipa I. u Zagrebu, bio je među studentima koji su ispred Hrvatskoga narodnoga kazališta u znak prosvjeda spalili madžarsku zastavu. Zbog toga je osuđen na dva mjeseca zatvora i jednogodišnje isključenje sa sveučilišta. Studij nastavlja najprije u Beču, a zatim u Pragu. Ondje je 1897. suuređivao časopis *Hrvatska misao*, a 1898. pisao je za *Novo doba*, jugoslavenski orijentiran časopis hrvatskih, srpskih i slovenskih studenata na praškom sveučilištu. Svoje političke poglede oblikovao je pod utjecajem Masarykova političkoga realizma, pri čemu se zauzimao za narodnu samostalnost Južnih Slavena te kritizirao tradicionalnu hrvatsku politiku okrenutu povijesnomu i državnomu pravu. Nakon završetka studija 1900. dvije je godine u Češkoj radio kao sudac, a zatim se vratio u Hrvatsku. Politički se angažirao za financijsku samostalnost Hrvatske, hrvatsko-srpsku suradnju i socijalnu pravdu, a protivio se njemačkoj i madžarskoj hegemoniji te političkomu utjecaju Katoličke crkve. Nakon aneksije Bosne i Hercegovine usprotivio se i srpskoj ekspanzionističkoj politici prema toj zemlji.

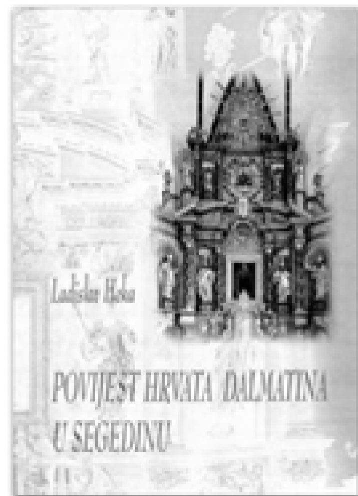
Za Hrvate iz ugarskoga Podunavlja važan je ponajprije kao autor napisa »Bunjevci i Šokci u Ugarskoj«, koji je 1898. objavljen u praškom *Novom dobu* (god. I, broj 6-7, str. 246-254). Posrijedi je jedna od najoštrijih kritika asimilacijske politike ugarskih vlasti prema Bunjevcima i Šokcima u vrijeme nakon Hrvatsko-ugarske nagodbe izrečena od nekoga iz Hrvatske. U članku opisuje podrijetlo i povijest ugarskih Bunjevaca i Šokaca te političke i društvene prilike u kojima živi taj »lijepi dio našega naroda«. Iako ističe da u njihovu narodnom životu veliku važnost ima Ivan Antunović, izdavač *Bunjevačkih i šokačkih novina* te autor »sve sile knjiga«, a na njegovu tragu i *Neven*, *Subotičke novine*, *Pučki list* i *Danica* te u puku rašireni Kačićev *Razgovor*, Relkovićev *Satir* i mnogobrojna izdanja Društva sv. Jeronima i Matice hrvatske, odlučnim i ograničavajućim čimbenikom smatra neprovođenje i otvoreno kršenje ugarskoga Zakona o narodnostima iz 1868. Njega su, ističe Heimrl, »najumniji madžarski državnici: Deák, Eötvös i dr. stvorili«, ali je u ugarskoj unutarnjoj politici samo mrtvo slovo na papiru. To se odnosi ponajprije na Bunjevce i Šokce, čija se jezična i kulturna prava krše osobito flagrantno nakon 1879. Tako se u Subotici i okolici, gdje Bunjevci u to doba predstavljaju većinu stanovništva, ni u jednoj školi ne poučava na njihovu jeziku. U njih su naime namješteni samo učitelji koji njime ne vladaju, dok se učitelji Bunjevci u pravilu raspoređuju po madžarskim i njemačkim mjestima. Zbog toga bunjevačka djeca u školi nauče iznimno malo, a ne svladaju čak ni sam madžarski jezik, zbog čega im je poslije onemogućena daljnja naobrazba. Madžarizacijska se politika međutim, nastavlja Heimrl, provo-

di i znatno otvorenije – u somborskom sirotištu djeci je tako zabranjeno da međusobno govore bunjevački iako ih je od 16 čak 12 bunjevačkoga podrijetla, a jednoj polaznici djevojačkoga zavoda u Kalači naloženo je da se s ocem dopisuje isključivo madžarski. U Subotici je pak zabranjena priredba Veliko kolo, isprva jer na programu nije bilo madžarskih pjesama i govora, a kada su oni uvršteni, onda zato što je to učinjeno bez konzultacija s Madžarima. U asimilacijsku je politiku, navodi dalje Heimrl, uključena i Katolička crkva, pa su tako žandari u Erčinu s oružjem upali na misu kad su vjernici zapjevali bunjevački nakon što im je uvedena propovijed na madžarskome, a opisuje i upravo tada aktualan tzv. santovački slučaj, tj. odluku Šokaca u Santovu da istupe iz Katoličke crkve zbog nametanja madžarskoga jezika. I u Katoličkom krugu u Subotici predavanja se održavaju samo na madžarskom, iako 90% slušalaca čine Bunjevci. Zbog svega toga, zaključuje Heimrl, mnogi se Bunjevci i Šokci, osobito obrazovani i učeni, »iznevjeruju svome narodu«, poput subotičkoga gradonačelnika Laze Mamužića, a i oni koji su nacionalno svjesni boje se tražiti prava koja im zakonski pripadaju. Kada to i učine, bivaju u pravilu proglašeni pobunjenicima. I svojih se regionalnih imena tako čvrsto drže samo zato da im se ne bi zamjerila nevjera prema domovini i težnja izvan Ugarske. Unatoč tomu pojedine srpske novine *Nevenu* predbacuju da se zauzima za hrvatstvo Bunjevaca, a Heimrl s poštovanjem ističe jugoslavenski duh u kojem je uredništvo toga lista formuliralo odgovor – žao im je što među Hrvati i Srbima ima toliko mržnje, jer je riječ o jednom narodu. Heimrl članak završava pozivom Bunjevcima da stupe u vezu s drugim nemadžarskim narodima u Ugarskoj te da koordinirano s njima i politički nastupe. Hrvate u Hrvatskoj, kojima predbacuje da se više zanimaju za germanizaciju Poljaka nego za madžarizaciju svoje prekodravske braće, poziva pak da se ugledaju u Čehe i uče iz njihove zauzetosti za sunarodnjake u Donjoj Austriji.

Lit.: *Hrvatski biografski leksikon* 5, Zagreb, 2002.

P. Vuković

HEKA, Ladislav (László) (Mikleuš, Slavonija, 22. IX. 1959.), sveučilišni docent, spisatelj. Sin je Ladislava i Marije, rođ. Major. Osnovnu školu i gimnaziju završio je u Belom Manastiru, a diplomirao je na Pravnom fakultetu u Osijeku. Radio je kao pravnik u Stručnoj službi SIZ-ova Općine Beli Manastir. U Segedinu živi od 1991., a od 1993. polazi poslijediplomski studij na Pravnom fakultetu Sveučilišta JATE (József Attila Tudományegyetem, danas SZTE, Szegedi Tudományegyetem), na kojem od 1996. radi kao pozvani predavač na Katedri za pravnu povijest. Doktorsku disertaciju pod naslovom *A horvát-magyar közjogi viszony, különös tekintettel a horvátországi 1868:I. törvénycikkre és a magyarországi 1868:XXX. törvénycikkre* (*Hrvatsko-ugarski javnopravni odnosi s posebnim osvrtom na hrvatski Zak. članak 1868:I. i ugarski Zakonski članak 1868:XXX.*) obranio je 2004. na Pravnom fakultetu u Segedinu, gdje je iste godine imenovan za znanstvenoga suradnika, a od 2008. je docent na Institutu za komparativno pravo. Na Pravnome fakultet u Segedinu predaje predmete *Ustavnopravna povijest Hrvatske i Ugarske*, *Komparativna analiza pravnih sustava južnoslavenskih zemalja*, *Pravo balkanskih naroda*, *Vjerski i politički sukobi na južnoslavenskom području*, *Komparativna analiza pravnih sustava slavenskih država*,

L. Heka, *Povijest Hrvata Dalmatina u Segedinu*, Budapest-Pécs, 2004.

Islamsko pravo, *Židovsko pravo*. Kao pozvani predavač na Filozofskom fakultetu u Segedinu predaje predmete *Uvod u kroatistiku* (Kulturna povijest Hrvatske) te *Srpska narodna poezija i tradicija* (etnografija).

Znanstvenoistraživačka djelatnost usmjerena mu je u prvom redu na pravnopovijesne teme, a zatim na područje poredbenoga prava. Istražuje pravne sustave Hrvatske, južnoslavenske regije, odnosno slavenskih zemalja, te pravnu tradiciju utemeljenu na Božjem (vjerskom) zakonu (islamsko i židovsko pravo). Istražuje i običajno pravo te etnografiju naroda i etničkih skupina koje žive na južnoslavenskom, balkanskom području (*romani kris*, albansko običajno pravo) te povijest Hrvata u Madžarskoj, napose Dalmatina u Segedinu. Proučavanjem arhivske građe iz zaborava je izvukao segedinske Hrvate, danas sasvim asimiliranu etničku zajednicu, koja je odigrala važnu ulogu u životu toga grada, a o kojoj se malo zna u Madžarskoj, ali i u Hrvatskoj.

Sudjelovao je na više međunarodnih stručnih konferencija, a Mađarska akademija znanosti – Odsjek Segedin dodijelila mu je 1992. treću nagradu za uradak *Obnovljene uspomene na Drugi svjetski rat* (suautor s Ildikó Szondi), a 1993. drugu nagradu za rukopis *Oči straha* (suautor s Ildikó Szondi). God. 1996. dobio je I. nagradu od strane fondacije *Kisteleki Alapítvány* za istraživanja *Bunjevci (Dalmatini) u životu grada Segedina*, dok je 1999. na natječaju za udžbenik iz narodopisa raspisanom od strane Ministarstva prosvjete odabran njegov rukopis *Kulturno naslijeđe na tlu Hrvatske* te se rabi kao udžbenik za učenike 9. i 10. razreda u manjinskim hrvatskim školama na kojima se nastava odvija i na hrvatskom jeziku. Njegovi udžbenici i skripte rabe se na Pravnom fakultetu u Segedinu, Pravnom fakultetu u Pečuhu (uradak *Szerbia állam- és jogtörténete*) te na Višoj školi *Berzsenyi Dániel* u Sambotelu (*madž.* Szombathely) (uraci *Hrvatsko-mađarski povijesni kalendar* te *Narodopis*). Znanstvene studije na madžarskom, hrvatskom, srpskom i njemačkom jeziku objavljivao je u časopisima *Etnografija Hrvata u Mađarskoj*, *Jogtudományi Közlöny*, *Godišnjak Hrvatskoga glasnika*, *Pannonisches Jahrbuch: Panonska ljetna knjiga*, *Tiszatáj*, *Pogledi*, *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci*, *Scrinia Slavonica*, *Glasnik Advokatske komore Vojvodine* i dr.

Dugogodišnji je vanjski suradnik *Hrvatskoga glasnika* iz Budimpešte te Hrvatske redakcije Madžarskoga radija u Pečuhu. Dio komentara iz *Hrvatskoga glasnika* objavljen je u knjizi *Publikacije: Obrana i posljednji dani*. Publicistički uraci (samostalno ili u koautorstvu sa suprugom Ildikó Szondi) s područja prava, povijesti i politike objavljivani su mu i u madžarskim časopisima i tjednicima (*Kapu*, *Heti Magyarország*, *Magyarország*, *Magyar Kultúra*, *Világszövetség*, *Heti Világgazdaság* iz Budimpešte, *Juss* iz Szolnoka, *Szeged* iz Segedina), u dnevniku *Magyar Nemzet* iz Budimpešte i u lokalnim dnevnicima *Délmagyarország*, *Szegedi Napló*, *Délvilág*.

Djela: *A szegedi dalmaták*, Szeged, 2000; *Horvát alkotmány- és jogtörténet I. rész, 1848-ig*, Szeged, 2000; *Adalékok Horvátország alkotmánytörténetéhez*, Szeged, 2001; *Hrvatsko-mađarski povijesni kalendar*, Budapest, 2001; *A délszláv államok alkotmánytörténete*, Szeged, 2002; *Így volt*, Szeged, 2002; *Narodopis: Kulturno naslijeđe na tlu Hrvatske*, Budapest, 2002; *Publikacije: Obrana i posljednji dani*, Budapest, 2003; *Horvátország kulturális és művelődéstörténete*, Szeged, 2004; *Povijest Hrvata Dalmatina u Segedinu*, Budapest-Pécs, 2004; *A magyar-horvát államközösség alkotmány – és jogtörténete*, Szeged, 2004; *Horvátország alkotmány- és jogtörténete II. rész (1848-1918)*, Szeged, 2004; *Horvát kompakt útiszótá*r, Szeged, 2005; *Szerbia állam- és jogtörténete*, Szeged, 2005; *A szláv népek joga. I. rész : A szokásjogtól a törvénykezésig*, Szeged, 2006; *Így volt*, Pélmonostor : Beli Manastir, 2007; *A szláv államok jogrendszerei*, Szeged, 2008; *Trebao sam, ali nisam*, Szeged, 2008; *A zsidó jogrendszer alapjai*, Szeged, 2008; *Povijesna uloga i značenje Hrvata Dalmatina u životu Segedina* : *A Szeged Dalmaták* (*Bunyevácok*) *története*, Segedin : Szeged, 2009.

Lit.: D. Andrási: Heka László: Horvát alkotmány- és jogtörténet I. rész (1848-ig), *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*, 6/2000, Zagreb; A. Torjanac, Tri nova udžbenika, *Pogledi*, 1/2002, Budapest; I. Szondi, Ladislav Heka: Publikacije : Obrana i posljednji dani, *Pogledi*, 3/2003, Budapest; S. Bačić, Povijest segedinskih Hrvata, u: *Hrvatska riječ*, br. 72, Subotica, 2004; I. Kajtár: Históriai-joghistóriai kötetek déli szomszédállamaink ismeretéhez. *JU-*

RA, 2/2006, Pécs; T. Antal, A szokásjogtól a szláv törvényekig, *Jogtörténeti szemle*, 2/2007, Budapest-Győr-Miskolc.

T. Žigmanov

HELSINŠKI ODBOR ZA LJUDSKA PRAVA U SRBIJI, nevladina organizacija sa sjedištem u Beogradu. Članica je Međunarodne helsinške federacije za ljudska prava, čije se djelovanje temelji na praćenju ostvarivanja ljudskih prava zajamčenih Završnim aktom Konferencije o europskoj sigurnosti i suradnji iz Helsinkija 1975. Najprije je osnovana udruga *Helsinki Watch Group* u Sovjetskom Savezu 1976., a poslije se osnivaju i nacionalne organizacije u drugom socijalističkim zemljama, zatim u zapadnoeuropskim zemljama, a od 1990-ih i u novonastalim državama bivšega Sovjetskoga Saveza i Jugoslavije, pa ih danas ima ukupno 46. Tu organizaciju valja razlikovati od udruge *Human rights watch* (prvotno ime *Helsinki watch*), utemeljene 1978. sa sjedištem u SAD-u, te *British Helsinki Human Rights Group*, utemeljene 1992. u Londonu, koje također prate provođenje Helsinške deklaracije, ali su u pitanju posebne organizacije.

Nacionalna organizacija u Srbiji utemeljena je u rujnu 1994. radi promicanja ideje vladavine prava i zaštite ljudskih i manjinskih prava. Programsku misiju Odbor ostvaruje upozoravajući na različite zlouporabe vlasti, negativne posljedice političkih odluka i kršenje ljudskih i manjinskih prava; različitim edukacijskim programima i nedvosmislenim zauzimanjem za uklanjanje uočenih problema te nakladničkom djelatnošću. U vrijeme vladavine Slobodana Miloševića (do listopada 2000.) Odbor je zbog svojih aktivnosti imao velikih problema, što je nekoliko puta kulminiralo prijetnjama ubojstvom čelnici Sonji Biserko. I nakon pada Miloševićeva režima Odbor je nastavio beskompromisno djelovati, neprestano upozoravajući na povrede ljudskih i manjinskih prava i zauzimajući se za njihovo otklanjanje. Jedna je od rijetkih nevladinih organizacije u Srbiji kojoj je u žarištu djelovanja kontinuirano bila i problematika manjinskih prava, za što je zaslužan posebice voditelj novosadskoga ureda Pavel Domonji.

Za Hrvate u Vojvodini važna su godišnja izvješća Odbora o stanju ljudskih prava u Srbiji, u sklopu kojih su i segmenti o položaju manjina i manjinskim pravima. Tako je u prvom *Izveštaju o ljudskim pravima u Srbiji za 1997. godinu* (Beograd, 1998.) objavljen i *Izveštaj o položaju Hrvata*, što je prvo cjelovito izvješće na tu temu u Srbiji nakon 1990. U njemu se obuhvatno i pouzdano govori općenito o položaju i problemima Hrvata kao nove manjine nastale nakon raspada SFRJ, ali i o konkretnim problemima (ne)ostvarivanja prava Hrvata u Vojvodini. U gotovo svakom sljedećem godišnjem izvješću u dijelu koji se odnosi na položaj nacionalnih manjina u Srbiji upozorava se i na probleme pripadnika hrvatske manjinske zajednice, zbog čega predstavljaju nezaobilazno vrelo za suvremenu povijest ovdašnjih Hrvata.

Za Hrvate su od posebne važnosti i sljedeći zbornici koje je izdao Odbor: *Manjine u Srbiji* (J. Briza, S. Biševac, T. Žigmanov, V. Ilić, S. Biserko i K. Lazović, Beograd 2000., također i na engleskom jeziku: *Minority in Serbia*, Beograd, 2000.), u kojem se, osim u samostalnoj cjelini, položaj hrvatske manjine u Vojvodini, obrađuje i u dijelu pod naslovom *Etničke manjine u Vojvodini tokom NATO intervencije,* što je jedina objavljena obrada položaja Hrvata u Vojvodini u tom razdoblju; *Manjine i izbeglice u Vojvodini* (Beograd, 2001.), u kojem je objavljena sociološka studija *Manjine i izbeglice u spletu etnonacionalističke radikalizacije*, koju je za potrebe izdavača izradio Vladimir Ilić i kojom su obuhvaćeni i Hrvati, s time da se rezultati koji se tiču odnosa Hrvata prema izbjeglicama ne tretiraju samostalno u posebnom poglavlju, nego su rasuti po cijelom tekstu; *Individualna i kolektivna prava manjina* (Beograd, 2001.); *Manjine i tranzicija* (Beograd, 2002.); separat *U sukobu sa etničkim identitetom države: nacionalne manjine u Srbiji*, Godišnje izvješće *Ljudska prava i kolektivni identitet* (Beograd, 2004.); *Očuvanje multietničkog identiteta Vojvodine* (Beograd, 2008.).

Lit.: T. Žigmanov, *Hrvati u Vojvodini danas – traganje za identitetom*, Zagreb, 2006;

T. Žigmanov

HEPP, Mišo (Gara, 28. VIII. 1952.), kulturni i društveni djelatnik. Rođen u ratarskoj obitelji Mihálya Heppa, Nijemca, i majke Katice Horvat, bunjevačke Hrvatice. Osnovnu je školu završio u rodnom selu, a srednju – Trgovački tehnikum Nikole Zrinskoga – u Pečuhu. Budući da mu je majčina sestra bila učiteljica u ondašnjoj Hrvatsko-srpskoj školi u Pečuhu, razmjerno rano uključio se u kulturna zbivanja Hrvata na tom području. Nakon mature studira na Visokoj pedagoškoj školi hrvatsko-srpski jezik i književnost te povijest. Uključuje se u rad Folklornoga ansambla *Baranja*, koji diljem Europe prikazuje folklorno blago Hrvata u Madžarskoj, te u njemu kao tajnik radi gotovo četvrt desetljeća. U međuvremenu se upisuje na studij kulturologije na Filozofskom fakultetu Sveučilišta *Eötvös Loránd*, na kojem je diplomirao 1983.

Nakon prvih studija zapošljava se u Pečuhu u sindikalnom domu kulture, gdje i za Hrvate organizira razne programe. Za ravnatelja novootvorenoga Južnoslavenskoga kluba *August Šenoa* u Pečuhu imenovan je 1983. U Pečuhu 1989. organizira Hrvatski dan, koji je poslije postao tradicionalan, a klub je preimenovao u Hrvatski klub. Pod njegovim vodstvom Klub postaje kulturnim središtem trećine Hrvata koji žive u Madžarskoj, a djeluje i kao metodička radionica za cijelu zemlju. Tečajeve hrvatskoga jezika u pečuškoj školi za strane jezike vodio je 1989.-2000., u Gimnaziji Janusa Pannoniusa predavao je na smjeru za hrvatske odgajateljice 1984.-87., a nakon ukinuća toga smjera predavao je u srednjoj Trgovačkoj školi Nikole Zrinskoga u Pečuhu 1987.-93.

Član je Saveza Hrvata u Mađarskoj od njegova osnutka i predsjednik njegova Baranjskoga ogranka. Član je pečuške Hrvatske manjinske samouprave, a bio je angažiran i pri ustrojavanju mjesnih hrvatskih samouprava. Osnivač je i predsjednik Društva hrvatskih vinogradara i lovaca u Baranji 1993. i Hrvatskoga kulturnoga društva Augusta Šenoe u Pečuhu 1992., koja su utemeljena radi njegovanja hrvatskoga jezika i običaja. Pridonio je i utemeljenju Društva bivših i sadašnjih zagrebačkih studenata 1996. Kao kulturni djelatnik, gotovo dva desetljeća surađuje s Hrvatskom maticom iseljenika, Hrvatskim kulturnim saborom, Muzejsko-galerijskim centrom, Ansamblom *Lado* i dr. Od 2007. predsjednik je Hrvatske državne samouprave u Madžarskoj.

Za vrijeme rata u Hrvatskoj organizirao je prosvjedni skup na pečuškom glavnom trgu, gdje se pod hrvatskom zastavom zahtijevalo zaustavljanje agresije i međunarodno priznavanje Hrvatske. Sudjelovao je u različitim karitativnim akcijama za pomoć prognanima i izbjeglima, a prva pomoć za izbjeglice u Madžarskoj stigla je preko Hrvatskoga kluba *August Šenoa*. Bio je Povjerenik za Republiku Madžarsku Ureda Vlade Republike Hrvatske za prognane i izbjegle, a sudjelovao je u osnivanju hrvatskih izbjegličkih škola u Šiklošu, Mohaču i Nagyatádu. U Hrvatskom svjetskom kongresu bio je član Odbora za humanitarnu pomoć.

Ž. Mandić

HEPTIKA (eptika, jektika, sušica; *lat.* hecticos > *grč.* ektikos: grozničav), bunjevački i šokački pučki naziv za tuberkulozu pluća. Bolest je bila poznata još u starom Egiptu i staroj Grčkoj. Hipokrat je opisao habitus tuberkuloznoga bolesnika riječima: »Prsa su mu uska, udovi dugi, koža nježna, oči sjajne, na obrazima je cirkumskriptno rumenilo, a duh živahan«. U liječenju su se propisivala sredstva za iskašljavanje, a preporučivali su se mliječna dijeta i masaža tijela te boravak na moru. U srednjem vijeku smatralo se da je bolest zarazna, a potkraj XVIII. i početkom XIX. st. počela se javljati sve češće zbog intenzivne urbanizacije i industrijalizacije. Česta je u društvenim skupinama skromnijih životnih uvjeta, a bila je zastupljena i na području što ga nastanjuju Bunjevci i Šokci.

Iako je uzročnik bolesti otkriven još 1882., učinkovitija terapija razvijena je tek sredinom XX. st. Dotad se liječenje temeljilo na iskustvu prijašnjih generacija. Podu-

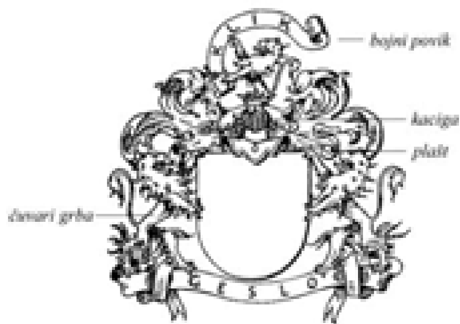
navski Bunjevci i Šokci koristili su se u tu svrhu gustom smjesom brašna i vode, kojom se oblagao prsni koš bolesnika, ili smjesom svinjske masti i vode, kojom su se premazivala prsa te su se pokrivala novinskim papirom (olovo), a bolesnik je tijekom noći bio omatan flanelskim platnom. Od hrane se preporučivala ustajala debela nemasna slanina, crni luk te kozje mlijeko. Smatralo se da je svako jutro potrebno popiti čašicu rakije u kojoj su nekoliko dana bila jaja (kalcij) te uzeti žličicu meda s narezanim hrenom i sl. Preporučivani su i boravak na čistu zraku u planini, kraće ili dulje šetnje te što manje izlaganje Sunčevu zračenju i napornomu tjelesnomu radu.

Lit.: Lj. Mitrović, Kratak pregled istorije tuberkuloze, u: *Srpski arhiv za celokupno lekarstvo*, god. 36, sv. XI., Beograd, 1934; *Medicinska enciklopedija*, 9, Zagreb, 1964; M. Peić, G. Bačlija, *Rečnik bačkih Bunjevaca*, Novi Sad, 1990.

E. Libman

HERALDIKA (*nlat.* heraldus > *njem.* Herold: glasnik), grboslovlje; pomoćna povijesna znanost koja proučava strukturu, postanak i razvoj grbova. U korijenu je međunarodnoga naziva imenica herold, koja je označivala nižega službenika što je na plemićkim okupljanjima najavljivao goste.

Grbovi su se razvili iz praktičnih potreba i isprva su se isticali na vojničkim štitovima kako bi se tijekom bitke razlikovale

Dijelovi grba: 1. Heraldički likovi koji su postavljeni nad štitom – obvezni dijelovi grba: kaciga, plaštevi, nakit ili ukras, »točenice«, znakovi čina i dostojanstva; 2. Likovi koji okružuju grb i nisu njegovi bitni dijelovi: čuvari grba, zastori, redovi, gesla i bojni povici, zastave

suprotne strane. U tom se obliku prvi put pojavljuju za Prve križarske vojne 1099. S vremenom su postali nasljedni simboli plemićkih porodica, a ubrzo su ih prihvatile i crkvene vlasti te gradovi i općine. Do početka XIII. st. grb se sastojao samo od štita, a na njemu se obično nalazio i neki heraldički lik koji je simbolizirao ratne pothvate, npr. odsječena glava, mač, lav i sl. Poslije se nad štit dodavala kaciga s nakitom iz koje je virio kratki plašt, a često i točenice, gesla te oznake čina i dostojanstva. Iznad grba nalazile su se kadšto i heraldičke krune: grofovska, barunska i plemićka.

Pri izradi i uporabi grbova poštovana su stroga heraldička pravila, posebice u razdoblju »žive heraldike« XII.-XV. st., a maštovitost, bogatstvo i kićenost uresa doseže vrhunac u vrijeme baroka, pa je najveći broj grbova i zabilježen u baroknoj izvedbi. Opisivanje grbova prema heraldičkim pravilima naziva se blazoniranje (*franc*. blason: grbovni štit): opis počinje od štita, zatim se opisuju heraldički likovi kojima je štit označen, a nakon toga elementi iznad štita (kacige, krune, plaštevi). U heraldici se najčešće rabe crvena, plava, zelena i crna boja te boja zlata, odnosno žuta, i boja srebra, odnosno bijela. Iznimno se pojavljuju i tri pomoćne boje: ljubičasta, narančasta i boja krzna, tj. smeđa.

U Hrvatskoj se grbovi prvi put pojavljuju početkom XIII. st. na pečatima dokumenata, a prema dosadašnjim spoznajama prva se grbom počela koristiti porodica Šubić iz Bribira na rijeci Krki – grb joj je imao crveni štit s crnim gavranovim krilom. Primorski su gradovi bili pod snažnim utjecajem talijanske heraldike, dok je na sjeveru Hrvatske i u Podunavlju prevladavao utjecaj madžarske i austrijske heraldike.

Zasluge po kojima je netko postao plemić mogle su biti svjetovne, crkvene ili vojničke naravi, a vladari su plemstvo i grb podjeljivali poveljom koja se naziva grbovnicom (lat. *literae armales*). Takve povelje nastaju uglavnom u vrijeme učvršćivanja feudalnoga sustava u Europi u XIV. st., no grbovnice su i u vrijeme Habsburgovaca isključivi način dodjele plemstva sve do raspada Austro-Ugarske 1918. Plemstvo je

moralo biti i potvrđeno u saboru te upisano u saborski protokol kako bi se spriječila krivotvorenja. Ugarske i hrvatske grbovnice sastavljane su uglavnom na latinskom, njemačkom i madžarskom jeziku, s time da je u Hrvatskoj i Ugarskoj razdoblje žive heraldike XV. i XVI. st.

Senjanin Pavao Ritter Vitezović (1652.-1713.) napisao je prvi hrvatski grbovnik *Stemmatographiju*, u svojoj je *Banologiji* usto prikazao 62 grba hrvatskih banova te je bio prvi Hrvat koji se koristio heraldičkim nazivljem. Nakon njega heraldikom su se bavili Emilij Laszowski, Ivan Kukuljević Sakcinski, Ivan Bojničić, Viktor Antun Duišin (najvažniji za podunavske Bunjevce), Bartol Zmajić i dr. Najpoznatiji su hrvatski grbovnici Ohmučevićev iz 1590., čiji je original izgubljen, ali je poznato nekoliko njegovih prijepisa ili kopija, zatim Palinićev iz XVII. st., Fojnički grbovnik iz XVII. st. te *Stemmatographia sive armorum Illyricorum* Pavla Rittera Vitezovića iz 1701. Emilij Laszowski bio je urednik i pokretač heraldičkoga lista *Vitezović*, koji je izlazio 1903.-04. godine, a pred Drugi svjetski rat počeo je izlaziti i *Heraldički glasnik*.

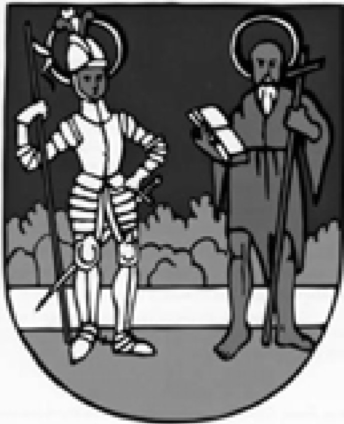
Primjena je grba bila višestruka: isticali su se na najrazličitijim umjetničkim i uporabnim predmetima, od pečata i novca do medalja i pokućstva, a osim što su imali dekorativnu ulogu, upućuju i na vlasnika objekta, što pomaže u određivanju njegove starosti. Grb kao vizualni identitet u srednjem vijeku, a posebice u vrijeme tzv. žive heraldike, ima važnost u komunikaciji i identifikaciji časti i statusa te pri uspostavi osnovnih načela u pravu i međunarodnoj diplomaciji.

Heraldika u podunavskih Bunjevaca. Plemićki grbovi u podunavskih Bunjevaca mogu se grupirati prema vremenu stjecanja plemstva u četiri skupine: 1446.-1688., 1690.-99., XVII. st. (najviše porodica plemstvo je dobilo u tom razdoblju) te XVIII. st. Heraldička analiza bunjevačkih grbova može pomoći u proučavanju prošlosti, odnosno gospodarskih, društvenih i političkih odnosa koji su vladali u razdobljima kad su grbovi nastajali i kad su dodjeljivani pojedinim osobama.

Grbovi su uglavnom jednostavni, bez pretjeranih ukrasa, a na većini je sablja krivošija u oklopljenoj desnici, što je, inače, osobito karakteristično za bosansku heraldiku. Grbovi koji su dodjeljivani poslije odlikuju se većom stilizacijom i ukrasima, ali i dalje u osnovi imaju bosanske karakteristike. Najviše grbova potječe iz razdoblja nakon Karlovačkoga mira 1699.

Kad je u pitanju simbolika, među životinjama lav po broju premašuje sve ostale: on je najčešća heraldička figura i omiljeni heraldički lik. Uglavnom je prikazan u stojećem položaju, u desnoj šapi obično drži neko oružje, najčešće je dvorep i s krunom na glavi. U grbu stare hrvatske plemićke porodice Knezi /Knezević/ Knežević nalazi se zlatan lav sa žezlom i sv. Juraj, koji jaše na konju i ubija zmaja. Lav je zastupljen i u grbovima porodica: Adamović, Ambrozović, Horvat, Jakopčić, Knežević, Kovač, Latinović, Marković, Novaković, Nimčević, Piuković, Sarić, Sekulić, Stipanović, Vidaković, Vuković i dr. I vuk je tipičan hrvatski heraldički element i uglavnom je vezan za Liku, Slavoniju i Podunavlje (Vuković). Zastupljeni su i likovi različitih vrsta ptica, posebice orla. Orao je jednoglav i prikazan je raširenih krila, a na nekoliko grbova nalazi se crno orlovo krilo (Parčetić, Bibić, Ivanić, Barić, Ambrozović, Milašin i dr.). Većina je bunjevačkoga plemstva vojnička, pa je zbog toga u grbovima različito oružje: sablje, buzdovani, bradve i mačevi te tipični životinjski i ljudski likovi oboružani sabljama ili mačevima u borbenom stavu. Čest je lik i ljudska glava nabijena na sablju krivošiju, što je simboliziralo vjekovnu borbu protiv Osmanlija (Pilasanović, Parčetić, Vojnić, Vidaković i dr.). Konj kao heraldički lik prikazan je u grbovima porodica Sučić, Miković, Rudić i dr., a jednorog u grbu porodice Brnjaković. Sablja krivošija nalazi se samo u grbovima ličkih, slavonskih i podunavskih bunjevačkih časničkih obitelji – ona ne postoji kao heraldički simbol u grbovima zapadnoeuropske i srednjoeuropske heraldike, gdje je u uporabi samo ravni mač. Sablja je, dakle, tipičan hrvatski, odnosno uskočki heraldički lik, koji je odatle preuzet i u madžarsku heraldiku.

Na nekoliko grbova prikazani su ljudski likovi, obično muškarci odjeveni u ratničke odore s oružjem te dijelovi ljudskoga tijela, npr. ruka, i to oklopljena ili sa sabljom krivošijom, a na nekoliko grbova prikazan je i ratnik u punoj ratnoj odori (Ambrozović. Antunović, Bošnjak, Latinović, Mamužić, Mandić, Miković, Pilasanović, Parčetić, Piuković, Rudić, Sekulić, Sučić, Strilić, Vujević, Vuković, Vidaković, Vojnić i dr.). Na pojedinim su grbovima i likovi nebeskih pojava, najčešće mjesec, polumjesec, zvijezde, trobrijeg i rijeka (Kovačić, Vojnić, Babić, Bibić, Bukvić i dr.). Od motiva iz biljnoga svijeta u heraldici su najčešće zastupljeni ljiljan, ruža, tulipan, krošnja drveta, zelene grane i snop žita (Bibić, Babić, Strilić, Ivanić i dr.)

Grb Bunjevaca iz molbe caru Rudolfu II.

Kada je riječ o grbovima Bunjevaca kao kolektiviteta, heraldički je najznačajniji grb primorskih Bunjevaca iz njihove molbe caru Rudolfu II. (1552.-1612.), kojega je prvi objavio Emilj Laszowski 1938. Na njemu se nalaze sv. Ivan Krstitelj, koji je prema tradiciji Bunjevce nagovorio na bijeg s turskoga područja u kršćansku zemlju, i sv. Juraj, zaštitnik vojnika. U pozadini je prikazana šuma, koja je pratila narod tijekom njihovih mnogobrojnih seoba u potrazi za sigurnijim i boljim uvjetima života, a u heraldičkim gredama nalazi se i srebrna rijeka koja pri dnu vodoravno presijeca štit grba, što je najvjerojatniije Buna. Iz najnovijega su razdoblja grb, kojega je izradio vinkovački Bunjevac Dubravko Kopilović, koji je u privatnoj uporabi i manje je poznat, te službeni grb bunjevačke zajednice u Srbiji koja niječe hrvatsko podrijetlo, koji je donesen uz potporu mjesnih srpskih povjesničara, a izradio ga je srpski heraldičar Mirko Stojnić.

Lit.: P. Ritter Vitezović, *Stematographia*, Zagreb, 1702; I. Kukuljević Sakcinski, *Nadpisi sredovječni i novovjeki na crkvah, javnih i privatnih sgradah u Hrvatskoj i Slavoniji*, Zagreb, 1891; I. Bojničić, *Popis plemića proglašenih na Saboru Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, od godin 1577.-1848.*, Zagreb, 1896; I. Iványi, Bunyevác nemességünk, *Bács-Bodrogh vármegye Történelmi Társulat évkönyve*, 1/1887, Zombor; I. Bojničić, Der Adel von Kroatien und Slavonien, *J. Siebmacher's grosses und allegemeins Wappenbuch*, IV/13, Nürnberg, 1899; R. Lopašić, *Spomenici Hrvatske krajine*, 1-3, Zagreb 1889; E. Reisszig, A vármegye nemes családai, Bács-Bodrog vármegye, 2, ur. S. Borovszky, Budapest, [1909]; M. Mandić, Bunjevačko plemstvo, *Subotička Danica ili bunjevačko-šokački kalendar za prostu godinu 1927*, Subotica, 1926; I. Antunović, *Razprava o podunavskih i potisanskih Bunjevcih i Šokcih*,[2] Sombor, 1930; E. Laszowski, *Grbovi Jugoslavije*, Zagreb, 1931; V. A. Duišin, *Zbornik plemstva u Hrvatskoj, Slavoniji, Dalmaciji, Bosni i Hercegovini, Dubrovniku, Kotoru i Vojvodini*, 1-2, Zagreb, 1938-1939; V. A. Duišin, Plemićke porodice II, u: *Vojvodina*, 2, Novi Sad, [1941]; A. Sekulić, *Bački Hrvati*, Zagreb, 1991; E, Ljubović, *Gradski i plemićki grbovi Senja*, Senj, 1998; E. Ljubović, *Grbovi plemstva Gacke i Like*, Rijeka, 2001; M. Szluha, *Bács-Bodrog vármegye nemes családjai*, Budapest, 2002; A. Sekulić, *Osobna imena, prezimena i nadimci bačkih Hrvata*, Subotica, 2006; *Bunjevačke novine*, br. 3-7, 34-45 Subotica, 2005-09; E. Ljubović, Grb Bunjevaca Krmpoćana, u: *Živjeti na Krivom putu*, 1, ur. M. Černelić i dr., Zagreb, 2008; www.bunjevac.com

E. Ljubović

HERCEGOVINA, povijesna i zemljopisna regija u južnom dijelu Bosne i Hercegovine, koja obuhvaća oko petinu teritorija te države. Ukupna površina Hercegovine iznosi 9.948 km².

Ime. Naziv je dobila prema bosanskom velmoži Stjepanu Vukčiću iz obitelji Kosača, koji se 1448. proglasio hercegom od svetoga Save. Prvi se put javlja pod imenom Hercegovina (*tur.* Hersek) u pismu bosanskoga sandžakbega Isa-bega Ishakovića 1454. i to se ime ustalilo u prvih stotinjak godina turske vlasti. Do tada se to područje

nazivalo Humom, Humskom zemljom ili Zahumljem.

Granice. Tijekom povijesti područje se Hercegovine mijenjalo. Današnja granica prema Dalmaciji uglavnom je utvrđena tijekom mletačko-turskih ratova u XVII. i XVIII. st., granica s Crnom Gorom povučena je na Berlinskom kongresu 1878., dok se granicom prema Bosni najčešće smatra sjeverna granica nekadašnjega Hercegovačkoga pašaluka iz XIX. st., koja vodi ispod Duvanjskoga polja, planinom Čvrsnicom, rijekom Ramom, planinama Bjelašnicom i Visočicom te gornjim tokom rijeke Neretve. U širem smislu Hercegovina je obuhvaćala i područja koja su joj pripadala do druge pol. XIX. st. – zapadne dijelove današnje Crne Gore i novopazarskoga Sandžaka i krajnje jugoistočne dijelove Bosne (tzv. Stara Hercegovina) te dijelove današnje Hrvatske (Dalmatinske zagore, Makarskoga primorja, donje Neretve).

Naselja. Gospodarsko je i kulturno središte Mostar sa 126 067 st. (1991.), dok su središta općina uglavnom manji gradovi: Široki Brijeg, Posušje, Grude, Čitluk, Ljubuški i Tomislavgrad (zapadna Hercegovina), zatim Ljubinje, Bileća, Nevesinje, Gacko, Trebinje i Stolac (istočna Hercegovina), Konjic i Jablanica (sjeverna Hercegovina) te Čapljina, Neum i Ravno (južna Hercegovina).

Prirodni uvjeti. Kao prirodna regija sastoji se iz dva dijela: visoke (gornje) Hercegovine i niske (primorske) Hercegovine. Visoka Hercegovina obuhvaća slijev gornje i srednje Neretve, znatan dio dinarskoga predjela Bila i Polja, visoke planine Volujak (2294 m), Čvrsnicu (2228 m), Prenj (2155 m),Velež (1968 m), Crvanj (1920 m), Lovnica (1856 m), Ljubuša (1797 m), Čabulja (1776 m) te kraška polja, Nevesinjsko i Gatačko. Niska ili jadranska Hercegovina se prostire oko donjega toka Neretve i u sljevovima rijeka Bregave i Trebižata te obuhvaća Mostarsko polje, Popovo polje i Trebinjsko polje. Najduža je rijeka Neretva duga 218 km, a zatim Trebišnjica, koja je duga 99 km. Na klimu u Hercegovini utječe blizina Jadranskoga mora, zatim reljef i nadmorska visina. U veliku dijelu niske Hercegovine prevladava sredozemna klima, koju karakteriziraju blage zime i topla ljeta. Izrazito je kišno doba od studenoga do veljače,

Današnje područje Hercegovine

dok je tijekom ostatka godine suho. U visokoj Hercegovini prevladava kontinentalna klima sa snježnim oborinama tijekom zime. Najizraženiji vjetar, bura, puše sa sjevera i sa sjeveroistoka. Bura je suhi vjetar, koji puše u cijeloj Hercegovini, a najviše zimi, dok tijekom jeseni i proljeća puše jugo, koje s mora donosi kišne oborine.

Stanovništvo. Još od davnina stanovništvo niske Hercegovine bavilo se uzgojem vinove loze i voća, a poslije duhana i agruma, dok se u planinskoj Hercegovini stanovništvo poglavito bavilo stočarstvom, odnosno uzgojem ovaca i koza. Hercegovina je područje s kojega se pučanstvo u posljednjih pet stoljeća stalno iseljavalo, bilo stihijski zbog gladi i ratne ili kakve druge pohare, zatim zbog progona katoličkoga puka za turskoga i jugoslavenskoga razdoblja, ili je organizirano kolonizirano ili nasilno raseljavano još od turskoga vakta pa do komunističke agrarne reforme i kolonizacije nakon Drugoga svjetskoga rata. Zapadni su Hercegovci naseljavali Liku, južnojadranske otoke, Dalmatinsku zagoru, Ravne kotare, Istru, središnju Bosnu, Povrbasje, Bosansku Posavinu, Bačku, Baranju, Slavoniju, Srijem, Podravinu, Moslavinu, a deseci su ih se tisuća od prestanka turske vlasti iselili u prekomorske te zapadnoeuropske zemlje (posebno u Njemačku), dok su istočni Hercegovci gravitirali prema Crnoj Gori, Beogradu i Vojvodini. Zbog toga je Hercegovina područje slabe naseljenosti jer na jednom četvornom kilometru živi 44 stanovnika s udjelom od oko 10% u ukupnom broju stanovništvu BiH (4 377 033): prema popisu iz 1991. u Hercegovini je živio 437 131 stanovnik, od kojih je, prema nacionalnoj strukturi, bilo 206 457 Hrvata (47,23%), 112 984 Bošnjaka (25,84%), 93 047 Srba (21,26%), 18 494 Jugoslavena (4,23%) te 6 149 ostalih (1,36%).

Hercegovina se također dijeli na zapadnu i istočnu, s rijekom Neretvom kao granicom. U zapadnoj Hercegovini izrazito dominira hrvatsko (katoličko) stanovništvo (oko 95%), a slično je i u južnoj Hercegovini. Bošnjaci (muslimani) uglavnom žive u dolini Neretve, prema popisu stanovništva 1991. činili su četvrtinu stanovništva u istočnoj Hercegovini. Srbi (pravoslavni) većinsko su stanovništvo u istočnohercegovačkim općinama Bileća, Gacko, Ljubinje, Nevesinje i Trebinje.

Hercegovina je tradicionalno patrijarhalno područje, koje karakterizira i velika vezanost za običaje. Među hercegovačkim katolicima raznovrsna su narodna kola, od izrazito sporih do brzih pokreta i običaja, najpoznatije je narodno pjevanje ganga, a glavna su glazbala gusle i diple. U svadbenim običajima mladići su odlazili k djevojkama na »silo«. »Pričanje« mladića i djevojke dovodilo je do »dogovora« roditelja, vjenčanja i svadbe. Najzanimljiviji su običaji uz kalendar: »mačkari« (Poklade), zabrana pjevanja osim Gospina plača (Korizma), bijela odjeća (Uskrs), »svitnjaci« i ranojutarnje kupanje na jezerima i rijekama (sv. Ivan), derneci: šetnja, pjesma i kolo (uz blagdane, zaštitnike župa), »zamiranje cura i momaka« (upoznavanje, zaljubljivanje), predbožićno darivanje: »materice« i »očići«, kićenje kuća i paljenje »badnjaka«, slavljenje Božića i božićnih blagdana, »šibanje« djece (Dan nevine dječice) i dr.

Povijest. Zasebna povijest Hercegovine počinje za vladavine velikih hercegovačkih vojvoda Kosača od 1392. Stjepan Vukčić Kosača, koji je vladao u Humskoj zemlji i Podrinju, radi podizanja ugleda 1448. prvi je uzeo naslov »hercega od sv. Save« jer je manastir Mileševa (kraj današnjega Prijepolja), u kojem su bile moći Save Nemanjića, bio u njegovom posjedu. Sâm naslov herceg, kojim su se u Hrvatskoj i Ugarskoj najčešće služili kraljevi sinovi ili najbliži rođaci, prema madžarskomu obliku, preuzeo je od splitskoga hercega Hrvoja Vukčića Hrvatinića. Iako je nejasno tko mu je dao naslov hercega (njemački car Friedrich III., papa Nikola V., sultan Murat II., napuljski vladar Alfonso V, bosanski ban Stjepan II. Kotromanić ili jednostavno on sam sebi), koristio se njime da bi označio veću samostalnost prema bosanskomu kralju te se od tada cjelokupni posjed kojim je, kao dijelom Bosne, upravljao herceg Stjepan više nije nazivao Humskom, nego Hercegovom zemljom, tj. Hercegovinom. Imenom Hercegovina počeo se tako od sredine

XV. st. nazivati prostor od Ostroga (kod današnjega Nikšića) na istoku do Imotskoga na zapadu i od Jadranskog mora na jugu do Konjica na sjeveru. Stolni grad Hercega Stjepana Vukčića bio je Blagaj.

Kao i u Bosni, i u srednjovjekovnoj su Hercegovini bile zastupljene tri kršćanske konfesije: patarenska, katolička i pravoslavna. Većina stanovništva slijedila je patarenstvo, koje su katolička i pravoslavna crkva proglasile herezom. Ona se u dokumentima naziva patarenskom, bogumilskom, manihejskom i sl., domaći je izvori u organizacijskom smislu nazivaju Crkvom bosanskom, a njezini su pripadnici sebe nazivali »dobrim kršćanima«. Kada se posljednji bosanski kralj Stjepan Tomašević (1461.-63.) htio oduprijeti Turcima, narod se nije odazvao jer su vjerski progoni koje je poduzimao protiv domaćega stanovništva ostavili duboka traga. Tako nakon Bosne (1463.) Osmanlije osvajaju i Hercegovinu – najveći dio posjeda hercega Stjepana Vukčića Kosače zauzet je 1465., stolni grad Blagaj pao je 1466., a primorski grad Novi (Herceg Novi) 1482. Nakon toga dolazi do masovnoga prelaska patarena na islam, uglavnom bez prisile, zbog prijašnjih progona od inkvizicije i križarskih vojska, ali i sličnosti patarenstva i islama (polumjesec i zvijezda, strogi post, odbojnost prema kipovima i ikonama i dr.), pri čemu su islam prve primile najistaknutije velikaške obitelji. Islamizaciju je olakšala i odsutnost organizirane kršćanske crkve na tom tlu, jer je franjevačka provincija Bosna Srebrena imala je svoje sjedište u Đakovu još od 1252., a Srpska pravoslavna crkva uopće nije postojala 1371.-1557. Tada je rad Pećke patrijaršije obnovio veliki vezir Mehmed-paša Sokolović, a mjesto patrijarha u četiri generacije zauzimali su vezirov brat Makarije i njegovi potomci Antonije, Gerasim i Savatije, koji su se koristili svojim privilegiranim položajem te su poticali prelazak katolika na pravoslavlje.

Osvojene dijelove Kosačinih zemalja Osmanlije su isprva priključili Bosanskomu sandžaku. Sandžak Hersek formirali su 1470. sa sjedištem u Foči, a prvi mu je sandžak-beg bio Hamzabeg. Isprva je Hercegovački sandžak dio Rumelijskoga ejaleta, a kad je 1580. osnovan Bosanski pašaluk, ulazi u njegov sastav. Sandžak-begovi često su boravili u Mostaru, a sjedište je konačno je preneseno u Pljevlja 1572. Do kraja XVI. st. Hercegovački je sandžak imao 11 kadiluka, a u XVII. st. njihov se broj povećao na 17. Pod osmanskom vlašću dogodile su se velike etničke promjene, prije svega kroz islamizaciju i iseljavanje: najjače je islamiziran sjeverni i sjeveroistočni dio Hercegovine, a stanovništvo bosanskoga i hercegovačkoga sandžaka naseljavalo je osvojena područja Ugarske i Hrvatske (dio toga koloniziranoga stanovništva bili su i Šokci iz Turske Hrvatske te podunavski Bunjevci iz Turske Dalmacije, odnosno Kliškoga sandžaka – osvojenih dijelovi Dalmacije, Like i jugozapadne Bosne). Mlečani postupno osvajaju pojedina područja Hercegovačkoga sandžaka u XVII. i XVIII. st.: za Kandijskoga rata (1645.-69.) zauzeli su Makarsko primorje, u Morejskom ratu (1683.-99.) u cijelosti su osvojili područja u Dalmaciji, a Požarevačkim mirom 1718. pripali su im dolina Cetine i Imotski.

Zbog daljnjih neuspjeha u ratovima s Rusijom kao saveznicom Srba i Crnogoraca, Osmanlije su tijekom XIX. st. prisiljeni ustupati teritorij s desne obale Drine. Bojazan da će Bosna zbog stjecanja autonomije Srbije, Grčke i Albanije ostati izolirana od ostalih dijelova Carstva bila je glavni razlog za borbu protiv središnje sultanove vlasti. God. 1832. ugušen je protureformni ustanak Husein-kapetana Gradaščevića, a za nagradu je Ali-paša Rizvanbegović imenovan vezirom novoga Heregovačkoga pašaluka, nastaloga 1833. izdvajanjem Hercegovačkoga sandžaka iz Bosanskoga pašaluka. U njegovu su sastavu bili Prijepolje, Pljevlja, Kolašin, Drobnjaci, Nikšić, Čajniče, Nevesinje, Ljubinje, Trebinje, Stolac, Počitelj, Blagaj, Mostar, Duvno i Konjic. Područja bivšega Hercegovačkog i Bosanskoga pašaluka 1865. ujedinjena su u Bosanski vilajet, koji je podijeljen na 7 sandžaka, od kojih je jedan bio obnovljeni Hercegovački sandžak (konačno je upravno prestao postojati 1882.). Pokušaji reformi sultana Abdulmedžida, koje su, među osta-

lim, predviđale pogodnosti za kršćane u Carstvu, naišle su na otpor muslimanskoga plemstva, što je pridonijelo izbijanju Hercegovačkoga ustanka (Nevesinjska puška) 1875. Prvo su ustali pravoslavni Srbi, ali su im se pridružili i hercegovački katolički Hrvati 19. VI. 1875. u Gabeli, na čelu s don Ivanom Musićem i hajdučkim četama Andrijice Šimića. U sukob su se uključile Srbija i Crna Gora, a poslije i Rusija, koje su poduprle ustanike. Zbog poraza u ratu protiv Rusije, Turska je bila prisiljena prihvatiti odredbe Berlinskoga kongresa 1878., na kojem je Austro-Ugarskoj dan mandat za okupaciju Bosne i Hercegovine na 30 godina kao naknada za gubitke nastale odustajanjem od teritorijalnih zahtjeva prema Italiji. Teritorijalna pripadnost Bosne i Hercegovine Turskoj nije dovedena u pitanje, tako da je ona formalno bila pod turskim suverenitetom, ali u stvarnosti pod austro-ugarskom upravom, koja ju je vojno okupirala. Odlukama Berlinskoga kongresa dotadašnja su područja Hercegovačkoga sandžaka Pljevlja i Prijepolje pripojeni novopazarskome sandžaku, a Nikšić, Piva i Banjani Crnoj Gori. Austro-ugarska je pripojila Foču i Čajniče sarajevskomu okrugu 1879.

Nakon sloma Austro-Ugarske Monarhije u Prvom svjetskom ratu pristupilo se realizaciji Wilsonovih ideja o novom poretku u Europi te je 1. XII. 1918. proglašena Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca, u koju je Hercegovina ušla kao dio nepriznate Države Slovenaca, Hrvata i Srba. U jugoslavenskoj državi Hercegovina je bila dijelom Primorske i Zetske banovine, sukladno politici Karađorđevića o brisanju etničkih i povijesnih granica. U kolovozu 1939. sporazumom Cvetković-Maček formirana je Banovina Hrvatska, u koju su ušlo i 13 kotara zapadne i južne Hercegovine.

Tijekom Drugoga svjetskoga rata Hercegovina je bila u sastavu Nezavisne Države Hrvatske, u dijelu talijanske okupacijske zone. Na području istočne Hercegovine i istočne Bosne od početka rata razvio se antifašistički partizanski pokret, koji kontrolira i manja područja, no ondje je snažan bio i četnički pokret Draže Mihailovića. Početkom 1943. Hercegovina je bila poprište jednoga od najpoznatijih sukoba u Drugom svjetskom ratu na Balkanu – bitke na Neretvi. Na Prvom zasjedanju Zemaljskoga antifašističkoga vijeća narodnoga oslobođenja Bosne i Hercegovine 26. i 27. XI. 1943. u Mrkonjić-Gradu proklamirana je federalna Bosna i Hercegovina u budućoj socijalističkoj Jugoslaviji.

Tako se Hercegovina nakon rata razvija kao dio federalne republike Bosne i Hercegovine, pri čemu je 1945. teritorijalno izgubila izlaz na more Sutorina u Bokokotorskom zaljevu, koji je priključen Crnoj Gori. Isprva je područje Hercegovine bilo posebno upravno organizirano (Hercegovački okrug 1945.-49, Mostarska oblast 1949.-52.), a poslije je cijela Bosna i Hercegovina upravno podijeljena na veliki broj manjih kotara. Kako je u ratu tek mali broj zapadnohercegovačkih sela bio uz partizanski pokret, dok je većina bila povezana s domobranskim i ustaškim jedinicama (kao i s Crkvom), u poslijeratnoj Jugoslaviji primjenjivana je politika izrazitoga gospodarskoga zanemarivanja zapadnih dijelova Hercegovine, te je iz toga kraja potekla jedna od najjačih emigracijskih struja, uglavnom ka zapadnoj Europi i Australiji, kao i prema Hrvatskoj, a tek je manji broj ekonomskih migranata dospio u Vojvodinu.

Nakon smrti Josipa Broza Tita 1980. otvoreno se počelo tražiti ukidanje Ustava iz 1974., kojim je omogućena veća samostalnost republika. Na višestranačkim izborima 1990. pobjeđuju nacionalne stranke. Tijekom raspada Jugoslavije 1991. Hrvati i Bošnjaci surađuju radi ostvarivanja samostalnosti Bosne i Hercegovine, čemu se protivila većina srpskoga stanovništva. Nakon osamostaljenja Slovenije i Hrvatske 25. VI. 1991, desetodnevnog rata u Sloveniji i izbijanja otvorenih oružanih sukoba u Hrvatskoj, rat u Bosni i Hercegovini počeo je u upravo istočnoj Hercegovini, kad su, nakon sukoba s lokalnih hrvatskim snagama, postrojbe Jugoslavenske narodne armije tijekom napada na Dubrovnik u potpunosti uništile većinski hrvatsko mjesto Ravno i okolna sela 2.-6. X. 1991. U studenom 1991. u Grudama je samoproklamirana Hr-

vatska zajednica Herceg-Bosna sa sjedištem u Mostaru, koja je obuhvaćala većinski hrvatski nastanjene dijelove Hercegovine i srednje Bosne. Srbi su ujesen 1991. stvorili pet »srpskih autonomnih oblasti«, koje su zapravo transformirana ranija srpska nacionalna vijeća i zajednice općina, među kojima je i SAO Hercegovina u njezinu istočnome dijelu. Pred referendum o neovisnosti Bosne i Hercegovine srpski političari 9. I. 1992. jednostrano proglašavaju Srpsku republiku Bosnu i Hercegovnu (od veljače Republika Srpska), a na referendumu u veljači 1992. većina građana Hercegovine (kao i Bosne), zapravo su to bili uglavnom Hrvati i Bošnjaci, izjasnila se za neovisnu državu, što je poslužilo kao povod za otvorenu agresiju, koju prate zločini i »etničko čišćenje«, tj. protjerivanje stanovništva. Europska zajednica priznala je neovisnost Bosne i Hercegovine 7. IV. 1992., a 22. V. 1992. ta je zemlja primljena u Ujedinjene narode. Srpskim snagama isprva se suprotstavilo samo Hrvatsko vijeće obrane, u čijim su postrojbama u Hercegovini sudjelovali i Bošnjaci, ali tijekom rata izbijaju između njih nesuglasice: za Bošnjake je sporno bilo organiziranje Hrvatske Republike Herceg-Bosne 3. VII. 1992., čiji je pretežiti dio obuhvaćao zapadnu Hercegovinu, dok su Hrvati uzvratili optužbama o islamizaciji te od 1993. počinju međusobni teški sukobi, tijekom kojih je i Mostar doživio velika razaranja te rušenje znamenitoga Staroga mosta. Sukobi su završeni posredovanjem SAD-a i sklapanjem Washingtonskih sporazuma 18. III. 1994., kojima je uspostavljena Federacija Bosna i Hercegovina i ukinuta dotadašnja Hrvatska Republika Herceg-Bosna. Daytonskim sporazumom s kraja 1995. Federaciji Bosna i Hercegovina pripala je zapadna Hercegovina, dolina Neretve te njezini južni dijelovi u dubrovačkom zaleđu (općina Ravno), dok je Republici Srpskoj pripao preostali dio istočne Hercegovine. No demografska je slika u Hercegovini (kao i u cijeloj zemlji) ostala duboko poremećena, područja su i dalje *de facto* podijeljena s tek djelomičnim vraćanjem protjeranoga stanovništva, što simbolizira Mostar kao podijeljeni grad.

Crkveno uređenje. Najstarija je biskupija na području današnje Bosne i Hercegovine Trebinjska, osnovana prije 1022. No za vrijeme turske vlasti u Hercegovini (i Bosni) nije bilo dijecezanskih biskupa, iako su područja nominalno pripadala susjednoj Splitskoj i Dubrovačkoj nadbiskupiji. Za katolike u Hercegovini neusporedivo je važnija uloga dominikanaca i osobito franjevaca, koji su u ove krajeve došli ubrzo nakon osnutka tih redova te su stekli velike zasluge za očuvanje vjere katolika, podigavši velik broj samostana po cijeloj Hercegovini, Bosni i okolnim zemljama, koje su u to doba pripadale provinciji Bosni Srebrenoj.

Nakon pada Hercegovine pod otomansku vlast nestale su mnogobrojne župe i samostani zbog širenja islama i pravoslavlja, čime je temeljito promijenjena i vjerska i etnička slike Bosne i Hercegovine. Zbog nemogućnosti biskupa da pohode svoje biskupije ili njihove dijelove pod turskom vlašću, Sveta je Stolica 1735. osnovala Apostolski vikarijat za katolike u Bosni i susjednim pokrajinama pod turskom vlašću, koji je 1846. podijeljen na Bosanski i Hercegovački apostolski vikarijat. Redovita crkvena hijerarhija u Bosni i Hercegovini uspostavljena je 1881.: osnovane su biskupije u Banjoj Luci i Mostaru te nadbiskupija i metropolija u Sarajevu, u sastav koje je ušla i Trebinjska biskupija, kojom upravlja mostarski biskup kao njezin apostolski upravitelj.

Tako do danas na području Hercegovine djeluje Mostarsko-duvanjska biskupija, koja u svojem imenu čuva uspomenu na nekadašnju biskupiju u Duvnu. Ona, zajedno s Trebinjskom biskupijom, obuhvaća cijelu Hercegovinu. Mostarski biskup ujedno je i trajni upravitelj trebinjske biskupije još od 1890. Pastoralnu službu u Mostarskoj biskupiji obavljaju dijecezanski svećenici i franjevci. Mostarsko-duvanjski biskup je Ratko Perić (od 1993.), koji je ujedno apostolski upravitelj trebinjsko-mrkanski. Na području Mostarsko-duvanjske biskupije danas ima oko 195 000 vjernika. Trebinjska biskupija ima 15-20 000 vjernika, pastoralnu službu obavljaju samo dijecezanski svećenici. Puni joj je naziv trebinjsko-mrkanska, jer je u tursko doba neko vrijeme sjedi-

šte biskupije bilo na otočiću Mrkan kod Dubrovnika.

No za katolike u Hercegovini neusporedivo su važniji franjevci. Naime, kako za vrijeme Osmanlija u Bosni i Hercegovini nije bilo redovite crkvene hijerarhije, u turskom razdoblju Hercegovina je, kao i cijelo područje Bosne, bilo pod upravom Provincije Bosne Srebrne. Hercegovački franjevci odvajaju se od bosanskih 1844., samostalna kustodija osnovana je 1852., koja je 1892. uzdignuta na rang Provincije Uznesenja Blažene Djevice Marije. Sjedište joj je u Mostaru, ima 8 samostana (od toga 1 u Zagrebu) i 4 rezidencije. Katoličko stanovništvo i danas je u prvom redu vezano za franjevce, zbog čega traju desetljećima dugi sporovi hercegovačkih franjevaca s dijecezanskim svećenstvom.

Lit.: *Hrvatski leksikon*, 1, Zagreb, 1996; *Hrvatska enciklopedija*, 4, Zagreb, 2002; J. Mulić, *Hercegovina*, 1-2.2, Mostar 2004-2007; www.wikipedia.org

K. Kuntić

Značenje Hercegovine za podunavske Bunjevce. Hercegovina se tradicionalno smatra zemljom podrijetla bačkih Bunjevaca. Za nju se kao takvu vezuju neke bitne odrednice njihova kulturnoga identiteta, ponajprije jezik, narodni običaji i vjerska pripadnost, a osvješćivanje Hercegovine kao »stare domaje« imalo je važnu ulogu i u modernim nacionalnointegracijskim procesima u bačkih Hrvata.

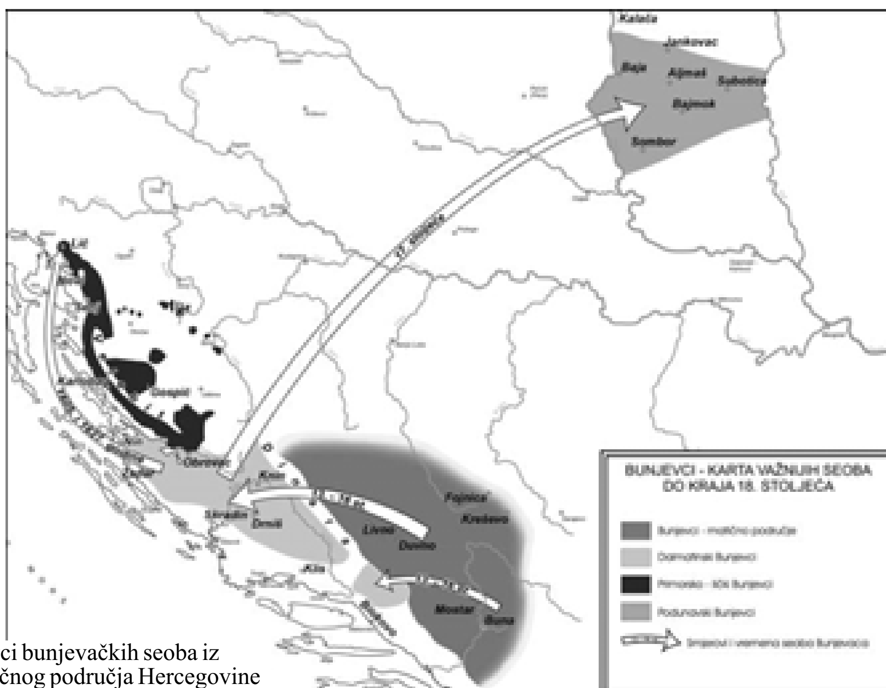
Za prostor današnje Hercegovine vezuje se početak razvoja današnjih govora bačkih Bunjevaca. To je područje isprva pripadalo zapadnoštokavskomu narječju, koje se – prema Brozovićevoj rekonstrukciji – govorilo u Slavoniji, većem dijelu Bosne i Hercegovine (osim krajnjega istočnoga ruba) te južnoj Dalmaciji. Na zapadu je graničilo s kajkavskim i čakavskim narječjem, koja su zauzimala znatno veći teritorij nego danas, uključujući i krajnji sjeverozapad Bosne, a na istoku s istočnoštokavskim. Tijekom XIII. st. upravo je Hercegovina kao područje dodira zapadne i istočne štokavštine postala središtem nastanka i širenja jezičnih inovacija, koje su u XIV. i XV. st. dobile neobično snažan impuls u obliku migracija uzrokovanih osmanskim nadiranjem. Rezultat je tih promjena bilo postupno približavanje dviju štokavština, osobito njihovih mlađih dijalekata s novoštokavskom akcentuacijom, te pomicanje dotadašnjih narječnih granica, zahvaljujući čemu je štokavština postala dominantna i na nekim područjima koja su prije pripadala čakavštini i kajkavštini. Jezični procesi koji su se zbivali u središnjoj i zapadnoj Hercegovini dokumentirani su u poveljama i privilegijima plemića s toga područja sačuvanima u dubrovačkim arhivima (npr. Kotromanića, Kosača, Hrvatinića), ali i u kamenim natpisima, prije svega u Kočerinskoj ploči iz 1404. (stećak s natpisom Vignja Miločevića iz Kočerina kod Širokoga Brijega, pisan bosančicom i ikavicom). U tim se procesima oblikovala i novoštokavska ikavica, koja će postupno prevladati na području od zapadne Hercegovine preko dinarske Dalmacije do Primorja i Like, a Bunjevci će je prenijeli sve do Bačke i Baranje.

Na veze podunavskih Bunjevaca s Hercegovinom upućuje i njihova usmena književnost, ponajprije groktalice. Riječ je epsko-lirskim pjesmama za koje je karakterističan poseban način izvedbe, tzv. groktanje ili grleno pjevanje, a od XIX. st. zapisivali su ih Blaško Rajić, Ive Prćić, Balint Vujkov, Ante Sekulić, Josipa Andrić i dr. Prema motivima koji se u njima pojavljuju, može se pretpostaviti da je ključno razdoblje u njihovu oblikovanju bilo upravo doba velikih migracija iz Hercegovine. Spominju se tako u groktalicama toponimi i hidronimi sa širega područja nekadašnjega Hercegovačkoga i Kliškoga sandžaka te Senjske krajine, posebice Hercegovina, Krajina, Buna, Bunić, Radunić, Malovan, Šuica, Glamoč, Senj i dr.; navode se u njima istaknuti plemići, ponajprije herceg Stipan (Stjepan Kosača) i Sibinjanin Janko (Hunyadi János), ali i Ivo Senjanin i Asanaga (Hasanaga); a tematiziraju se i bunjevački rodovi, npr. Latinovići, Antunovići, Vojnići, Bradarići, Rajkovići, Terzići i dr. Održava to seobu bunjevačkoga stanovništva iz Bosne i Hercegovine i dinarske Dalmacije najprije na zapad, prema mletačkoj Dalmaciji i Pri-

morju, a zatim i prema panonskomu prostoru u Slavoniju, Srijem, Baranju, Bačku i Banat. Upravo brojnost groktalica s uskočkom tematikom, koje su prepoznatljive po središnjem liku Ive Senjanina, upućuje na to da bunjevačke selidbe nisu mogle teći samo izravno iz Hercegovine u Bačkoj, nego je znatan dio doseljenika u Bačku došao i posredno, iz Primorja i Like. Naime, primorska se grana Bunjevaca tijekom XVI. te napose početkom XVII. st. seli iz Hercegovine preko Ravnih kotara na prostor Primorja i Gorskoga kotara, a odatle potkraj XVII. st. u Liku te jednim dijelom u Podunavlje.

Za Hercegovinu se vezuje i katolička vjeroispovijed Bunjevaca te njihova tradicionalna vezanost za franjevce. Franjevci provincije Bosne Srebrene, koji su imali važnu ulogu i u selidbi 1686./87, djelovali su i i u Hercegovačkom i Kliškom sandžaku, tj. na prostoru s kojega je tada migrirala većina bunjevačkih rodova. Svjedočanstvo su tih događaja pisma tadašnjega provincijala fra Mihovila Radnića Bačanina, koji je još od 1684. papu, odnosno Kongregaciju za nauk vjere, potanko izvješćivao o kretanjima osmanske vojske i razvoju prilika u svim zemljama koje je pokrivala provincija Bosna Srebrena. Posebno su važna pisma u kojima Radnić opisuje ustaničke akcije u Hercegovini i Dalmaciji. Radnićeva pisma i pisma njegovih nasljednika svjedoče da su mnogi katolički samostani i župe u to vrijeme napušteni, što upućuje na veliko iseljavanje s cijeloga bosansko-hercegovačkog prostora. Predaja o ulozi franjevaca pri selidbi Bunjevaca sačuvana je i u samostanu u Gyöngyösu, u čijoj se kronici navodi da se pod vodstvom 18 franjevaca provincije Bosne Srebrene u Bačku iz Bosne (u koju su ubrajali i Hercegovinu) doselila veća skupina izbjegloga stanovništva, među kojima je bila i manja skupina iz Dalmacije (u koju se svrstavao i Kliški sandžak).

Predaja da su Bunjevci u nove krajeve pristigli iz Hercegovine, s izvora rijeke Bune, preživjela je u puku još dugo nakon doseljenja, u svojoj je *Razpravi* navodi i Ivan Antunović, a i danas je najraširenija u pučkoj tradiciji. Iako ona nema uporište u povijesnim izvorima, može se pretpostaviti da je Buna uistinu bila središte širega područja s kojega se bunjevačko stanovništvo iseljavalo u sigurnije krajeve, a to je

Pravci bunjevačkih seoba iz matičnog područja Hercegovine

najvjerojatnije bio prostor osmanskoga Hercegovačkoga i Kliškoga sandžaka. Pritom su Blagaj i Buna, kao središte toga područja, ostali snažno urezani u kolektivnom pamćenju.

Povezanost s područjem Hercegovine osvješćuje se osobito u vrijeme kad i u bačkih Bunjevaca protječu procesi vezani s modernim nacionalnim pokretima i s formiranjem moderne hrvatske nacije. Kad se u pretpreporodnim tekstovima autora iz budimskoga kulturnoga kruga kulturni identitet ugarskih Bunjevaca povezuje s cjelinom hrvatskoga etničkoga područja, čini se to ponajprije isticanjem vjerskoga i jezičnoga zajedništva na tom širokom području, pa svi franjevački pisci u XVIII. st. jezik kojim pišu nazivaju ilirskim ili dalmatinskim. Jedan od najvažnijih franjevačkih pisaca iz toga vremena fra Grgur Peštalić u svojem znamenitom epu *Dostojna plemenita Bačke starih uspomena* iz 1790. spominje *Ercegovinu*, bunjevačke rodove te Senjanina Jurišu i Plavišu Arambašu, narodne junake s prostora Primorja čiji su preci također doselili iz Hercegovine. Nastavlja se tako očito na raniju usmenu književnost, ali i Andriju Kačića Miošića, a činit će to za njim i drugi franjevački pisci.

No u prvoj polovini XIX. st. utjecaj franjevaca na podunavske Bunjevce umnogome slabi, pa se moderni nacionalnointegracijski procesi javljaju razmjerno kasno, tek potkraj 1860-ih. Biskup Ivan Antunovića, kao pristaša južnoslavenske nacionalnointegracijske ideologije, pokušao je tako upravo kao i Grgur Peštalić na temelju starih kulturnih i povijesnih poveznica istaknuti srodnost ugarskih Bunjevaca i Šokaca drugim južnoslavenskim etničkim skupinama. U njegovoj *Razpravi* na više se mjesta spominju lokaliteti iz Dalmacije i Hercegovine, za koje ističe kako ih je i sam posjetio. Njegovim stopama nastavljaju i drugi preporoditelji iz XIX. st., prije svega Pajo Kujundžić, a zatim i Blaško Rajić i Lajčo Budanović. Lajčo Budanović tako na stranicama *Nevena* (8/1905) objavljuje članak »Zašto nas, Bunjevce, stari dokumenti nazivaju Vlasima« u kojem, pozivajući se na hrvatskoga historiografa Radoslava Lopašića, ističe kako bunjevačke Hrvate iz Hercegovine Talijani još u drugoj polovini XIX. st. nazivaju Morlacima. On pritom ističe da se vlaško obilježje, iako stari dokumenti Bunjevce nazivaju Vlasima, ne može povezati s Bunjevcima jer ih razlikuje »vira« i »narodnost«.

Tijekom prve polovine XX. st. Rajić i Budanović svojim su djelovanjem pridonijeli da Bunjevci prepoznaju Hercegovinu kao zemlju svojega podrijetla te da se povežu sa stanovništvom Hercegovine. Te veze pokušao je već tijekom Prvoga svjetskoga rata uspostaviti hercegovački preporoditelj fra Didak Buntić, koji je, spašavajući tamošnju djecu od gladi 1917., imao namjeru privremeno ih udomiti i u bačkih Bunjevaca, ali su ga u tome spriječile tadašnje madžarske vlasti. Ipak, nakon rata on je 1920., kao prvi od hercegovačkih političkih prvaka, posjetio Suboticu, i to na poziv svojih stranačkih kolega iz Hrvatske pučke stranke Blaška Rajića i Franje Sudarevića. Iako je utjecajan dio srpske političke elite nastojao spriječiti to povezivanje te je nijekao veze Bunjevaca s matičnim hrvatskim narodom, to nije onemogućilo postupno jačanje takvih veza. Na stranicama međuratnih subotičkih listova *Hrvatske novine*, *Neven* i *Subotičke novine* izlazili su tako mnogobrojni članci o vezama podunavskih Bunjevaca sa zemljom iz koje su se doselili. Na stranicama *Subotičke Danice* za 1926. god. objavljena je i vijest o izgradnji bazilike na Duvanjskom polju, posvećene prvomu hrvatskomu kralju Tomislavu. Izgradnju te zavjetne hrvatske crkve potaknuo je fra Mijo Čujić, koji je diljem tadašnje državne zajednice razaslao molbe tražeći pomoć pri izgradnji. Jedan od svojih dopisa uputio je i u Suboticu te je gradskim vlastima obećao da će, ako udovolje njegovoj molbi, jedan prozor na crkvi nositi grb grada. S fra Čujićem se već i prije toga dopisivao Petar Pekić, koji je toga hercegovačkoga fratra molio za pomoć u nalaženju dokumenata koje bi uvrstio u svoju knjigu *Povijest Hrvata u Vojvodini*.

Ipak, najintenzivnija suradnja između bačkih Bunjevaca i Hercegovaca uspostavljena je 1933. gostovanjem mnogobrojnih

bunjevačkih kulturnih društava, predvođenih Hrvatskim pjevačkim društvom *Neven*, diljem Hercegovine. Posebna svečanost održana je u Blagaju na izvoru rijeke Bune, gdje su bunjevački Hrvati postavili i spomen ploču na tamošnjoj crkvi u znak vjernosti staromu kraju iz kojega su se njihovi preci iselili. Taj je događaj iste godine opisao Petar Pekić u svojoj knjižici *Spomenica pohoda Bunjevaca u svoju staru postojbinu*. Posjet Buni i Blagaju imao je izniman odjek, i to ne samo u subotičkoj javnosti, nego i u vodećim hrvatskim časopisima i novinama, posebno u *Obitelji* i *Svijetu*.

P. Pekić, *Spomenica pohoda Bunjevaca u svoju staru postojbinu*, Subotica, 1933.

Suradnja i susreti nastavili su se i tijekom 1936., kada su prigodom velike proslave 250. obljetnice doseljenja veće skupine Bunjevaca u Bačku hercegovački Hrvati, predvođeni franjevcima, sudjelovali u toj velebnoj proslavi. Pokrovitelj proslave bio je biskup Lajčo Budanović, a gost i predvoditelj misnoga slavlja tadašnji mostarsko-duvanjski biskup Alojzije Mišić. On je na stranicama *Klasja naših ravni* te godine naglasio snažnu kulturnu vezu između hercegovačkoga i panonskoga prostora. Tom je prigodom u Subotici osnovana je i Hrvatska kulturna zajednica, a jedan od govornika bio je i fra Dominik Mandić, koje je na samoj skupštini u ime hercegovačkih Hrvata održao govor o ulozi svećenstva u očuvanju hrvatskoga naroda. I sami bunjevački Hrvati također su isticali veze bačkih Hrvata s Hercegovinom. U ime subotičkih intelektualaca govorio je Marko Kuntić, koji je istaknuo: »Četiri stoljeća je prošlo kako smo mi Bunjevci – spašavajući svoje gole živote ispred poganske kopite – napustili naše pragove, naša ognjišta i našu rodnu grudu u kršnoj Hercegovini. Rastali smo se s velikom tugom u duši i s bolom i čemerom u srcu; rastali smo se od naše bistre Bune i od našeg ponosnog i gordog Stipan-grada da se krenemo u nepoznato. Ova naša velebna manifestacija neka za svagda dokonča sve jalove i tendenciozne rasprave i dokone teorije o narodnoj pripadnosti nas Bunjevaca. Mi smo ovdje bili prije četiristo godina, tu jesmo danas i tu ostajemo sve dotle dok i jedno hrvatsko srce bije u bunjevačkim grudima. Kao Hrvati smo napustili našu rodnu grudu u kršnoj Hercegovini da kao Hrvati nastavimo naš život u bačkim ravnicama.« Prigodom svečane akademije u gradskom kazalištu praizvedena je za tu prigodu pripremljena historijska drama u četiri čina *Tri stoljeća*, koju je napisao Ivan Malagurski Tanar. U drami je prikazao selidbu Bunjevaca iz Hercegovine, ali i borbu za opstojnost, odnosno preporodni rad biskupa Antunovića i drugih bunjevačkih prvaka u Bačkoj do 1918. Biskup Lajčo Budanović, osim što je bio pokrovitelj cijele proslave, dao je i doprinos jačanju identifikacije bunjevačkih Hrvata s drugim hrvatskim prostorima objavljujući na stranicama *Subotičke Danice* 1937. i 1938. tri članka posvećena Bunjevcima u Dalmaciji, Lici, Primorju i Gorskom kotaru. Među njima je najvažniji *Povijest Humske zemlje (do Hercegovine)*. Služeći se starijim hrvatskim historiografskim izvorima, Budanović ukratko piše o povijesti Humske zemlje od njezina prvoga spominjanja pa sve do pada pod osmansku vlast te zaključuje: »Tim prestaje samostalnost Humske zemlje i naziva se od tog vremena Hercegovina. Hum je svršio kao'patarinska zemlja'; patarinci su prešli na islam, a ostali Zahumljani (*grč.* Bounioi), koji se nisu htjeli poturčiti, razbjegli su se. Tako su došli Bunjevci

prvo u sjevernu Dalmaciju i Bosnu, a početkom XVII. st. opet ispred Turaka razbjegli su se na Hrvatsko primorje, u Liku, u hrvatski Gorski kotar i u bačke ravnice i po Podunavlju do Pešte«. Stoga je cijela proslava 250. obljetnice označila i prekretnicu, jer je bila središnja točka međuratnih hrvatskih nacionalnointegracijskih procesa bačkih bunjevačkih Hrvata, u kojima je važnu ulogu imalo i prepoznavanje njihove srodnosti s hercegovačkim Hrvatima.

U razdoblju Kraljevine Jugoslavije, među Hrvatima doseljenim u Bačku bili su i oni s područja zapadne Hercegovine. Dio njih naselio se preko Hrvatskoga radiše, dio je studirao na Pravnome fakultetu u Subotici i ostao tamo nakon studija, dio njih je dolazio na sezonske poslove pa su se neki tako i nastanili, a bilo je i nešto naseljenih preko administrativnih službi (željeznica i sl.). Među njima su politički i kulturno najaktivniji bili Ivan Tolj (surađivao u somborskoj *Danici*, subotičkome *Nevenu*, objavio je 1933. knjižicu *Život i rad biskupa Ivana Antunovića*, jedno vrijeme bio je tajnik subotičkoga ogranka HSS-a i predsjednik Hrvatskoga radiše u Subotici), dok je njegov brat Mato Tolj bio aktivan u subotičkim hrvatskim društvima. Međuratne veze na relaciji Bačka-Hercegovina ogledale su se i u pomoći Hrvata Bačke u poljoprivrednim proizvodima pa i novcu (preko župa, Gospodarske sloge, Hrvatskog pjevačkog društva *Neven*, *Pučke kasine* itd.) siromašnim seljacima u Hercegovini. S uspostavom madžarske vlasti 1941., Hercegovci u Bačkoj dijelili su sudbinu svih međuratnih doseljenika bez obzira na narodnost, te su se vratili na područje NDH.

Iako su prvih godina nakon Drugoga svjetskoga rata komunističke vlasti zaustavile prijeratnu beogradsku politiku dijeljenja bačkih Hrvata, koja je snažno podupirala bunjevačku samosvojnost, sustav socijalističkoga jugoslavenstva nije s naklonošću gledao na povezivanje južnoslavenskih naroda sa sunarodnjacima iz drugih federalnih republika pa su formalne veze bačkih Hrvata s Hrvatima iz drugih krajeva znatno oslabjele. Zbog prevladavajućeg sudjelovanja na idelološki poraženoj strani u ratu, hercegovački Hrvati činili tek su simbolički dio od oko 7000 Hrvata koji su se poslije rata naselili u Vojvodini (većina Hrvata bila je iz Dalmacije). No na neformalnoj razini veze su u nekoj mjeri ipak opstale kroz obrazovnu i ekonomsku migraciju Hercegovaca, koja je malim dijelom bila okrenuta i prema Vojvodini. Dio hercegovačkih studenata na novosadskome sveučilištu ostajao je, naime, u Vojvodini, a mnogo je češća bila ekonomska migracija, osobito 1950-ih i 1960-ih godina, kada je dio siromašnih sezonskih poljoprivrednik radnika iz Bosne i Hercegovine, ostajao u bogatijim krajevima u Vojvodini, a nešto je nekvalificirane radne snage dolazilo i u urbana središta, najčešće preko članova obitelji koji su se ovdje već nešto ranije naselili. Na bolje upoznavanje podunavskih Bunjevaca s Hercegovinom utjecalo je i razvijanje Međugorja kao hodočasničkoga mjesta od 1980-ih do danas. Raspad Jugoslavije rezultirao je iseljenjem dijela Hrvata podrijetlom iz Hercegovine u Hrvatsku, no od 1990-ih, a osobito nakon 2002. godine, postupno se uspostavljaju institucionalne veze bačkih i hercegovačkih Hrvata. Osim susreta i suradnje folklornih društava iz Bačke i Hercegovine (HKC *Bunjevačko kolo* iz Subotice, HKPD *Matija Gubec* iz Tavankuta, HUK *Lajčo Budanović* iz Male Bosne i dr.), Demokratski savez Hrvata u Vojvodini pokrenuo je u kolovozu 2007. akciju pod nazivom *Tragovima predaka*, u sklopu koje je skupina od oko 200 bunjevačkih Hrvata iz Subotice i Sombora posjetila Hercegovinu: crkvu u Blagaju, izvor rijeke Bune te Međugorje, a zatim i dalmatinski Sinj.

Lit.: G. Peštalić, *Dostojna plemenita Bačke starih uspomena*, Kalacsa, 1790; I. Antunović, *Razprava o podunavskih i potisanskih Bunjevcih i Šokcih*, Beč, 1882; VL [L. Budanović], Zašto nas, Bunjevce, stari dokumenti nazivaju »Vlasima«!, *Neven*, 8/1905, Subotica; B. Rajić, *Narodno blago: Narodne pjesme i poslovice*, Subotica, 1910; *Neven*, Subotica, 1920; R. Horvat, *Hrvati u Bačkoj*, Osijek, 1922; *Subotička Danica*, Subotica, 1934-1938; I. Prćić, *Subotica i Bunjevci*, Subotica, 1936; *Klasje naših ravni*, br. 4, Subotica, 1936; *Subotičke novine*, Subotica, 1936-1941; V. Labudić (L. Budanović), Povijest Humske zemlje (do Hercegovine), *Subotička Danica ili bunjevačko-šokački kalendar (sa slikama) za prostu godinu 1938.*, Subotica, 1937; *Hrvatska enciklopedija*, 3, Zagreb, 1942; K.

Bunić [I. Kujundžić], *Mihajlo Radnić*, Subotica, 1945; S. Pavičić, *Podrijetlo hrvatskih i srpskih naselja i govora u Slavoniji*, Zagreb, 1953; R. Pavelić, Stope predaka: Bunjevci u Hrvatskom primorju, Gorskom kotaru i Lici, Rijeka, 1991; *Krbavska bitka i njezine posljedice*, ur. D. Pavličević, Zagreb, 1997; D. Pavličević, *Kratka politička i kulturna povijest Bosne i Hercegovine*, Zagreb, 2000; B. Bukinac, *O ulozi franjevaca u seobama hrvatskog naroda u XVI i XVII stoljeću*, Subotica, 2007; *Glas ravnice*, br. 110, Subotica, 2007.

K. Bušić

HERCEGSZÁNTÓ → Santovo

HERDER, Johann Gottfried (Mohrungen u Istočnoj Pruskoj /danas Morąg u Poljskoj/, 25. VIII. 1744. – Weimar, 18. XII. 1803.), njemački filozof i književnik. Studirao je teologiju na sveučilištu u Königsbergu (danas Kaliningrad), gdje mu je predavao i Immanuel Kant. Tu se upoznao s djelom francuskoga prosvjetitelja Jean-Jacquesa Rousseaua te počeo svoje cjeloživotno prijateljstvo s filozofom Johannom Georgom Hamannom. Od 1764. do 1769. predavao je u Rigi, nakon čega putuje u Francusku. God. 1770. u Strasbourgu je upoznao mladoga Johanna Wolfganga Goethea, na kojega je ostvario trajan i odlučujući utjecaj. Djelomice zahvaljujući njemu 1776. postao je supervizorom luteranskoga svećenstva u Weimaru. Tu je dužnost obavljao do kraja života.

Unatoč neformalnomu i emocionalnijemu diskurzu te fragmentarnoj naravi većine radova, u kojima je načelno izbjegavao sustavni pristup, Herder se ubraja među filozofe prvorazredne važnosti, i to ne samo zbog široka utjecaja njegovih ideja nego i zbog njihove unutarnje vrijednosti i originalnosti. Jedan od glavnih pojmova u njegovu učenju jest načelo radikalne različitosti. Nasuprot nekim prosvjetiteljima, koji su tvrdili kako su ljudi u različitim društvima i povijesnim razdobljima fundamentalno jednaki, Herder ističe kako među njima postoje bitna odudaranja, koja otežavaju međusobno razumijevanje. Na premošćivanju tih različitosti temelje se njegova koncepcija interpretacije teksta i prototeorija prevođenja, ali i pristup proučavanju i tumačenju povijesti, a od radikalne različitosti polazi i pri formuliranju učenja o međuovisnosti jezika i uma. Središnja je postavka toga učenja tvrdnja da ljudi mogu misliti samo ono što se na njihovu jeziku može verbalizirati, pri čemu se pretpostavlja da se jezik i kognicija razvijaju usporedno, i filogenetski i ontogenetski. Taj je razvoj potican u prvom redu perceptivnim i emotivnim senzacijama, koje su materijalni temelji pojmova. Na taj način u svaki je jezik zapravo utisnut skup iskustava njegovih govornika, koja time stječu intersubjektivnu narav i tvore temelje specifične kulture. Zahvaljujući opisanomu mehanizmu jezik je usko povezan s kulturom naroda koji se njime služi; štoviše, Herder tvrdi da je upravo u jeziku duša naroda, a svaki jezik i svaki narod svijet su za sebe.

Na temelju njegovih ideja na prijelazu XVIII. i XIX. st. razvija se etnička koncepcija naroda, tj. naroda definiranoga u prvom redu jezikom i kulturom, a ne državom u kojoj živi. Ta je koncepcija tijekom »stoljeća narodâ« uzdrmala političke temelje na kojima je počivala dotadašnja Europa. Mnogobrojni mislioci i političari preuzimat će pojedine sastavnice Herderova učenja i na njima razvijati vlastita, od kojih će neka poprimiti i krajnje šovinistička obilježja (npr. Johann Gotlieb Fichte). Sam Herder bio je međutim duboko humanistički orijentiran – vjerovao je u mogućnost pluralnoga univerzalizma, zauzimao se za očuvanje jezičnih i kulturnih identiteta pojedinih naroda te poticao među njima slobodnu kulturnu razmjenu. U tom duhu objavio je i dva sveska narodnih pjesama raznih europskih naroda, među koje je uvrstio i *Asanaginicu* u Goetheovu posrednom prijevodu s talijanskoga prepjeva Alberta Fortisa.

Izravno ili neizravno, od Herderovih je ideja polazila i većina nacionalnih pokreta u Europi u XIX. st., od njemačkoga i talijanskoga stremljenja političkomu ujedinjenju do isprva više kulturnih nego političkih »narodnih preporoda« slavenskih naroda. S obzirom na to među njima se osobito ističu češki i hrvatski (tj. »ilirski«), a po uzoru na njih poslije donekle i slovački i slovenski, koji od Herdera ne preuzimaju samo polazišne koncepcije jezika, naroda i narodne kul-

ture, nego svoje programe svjesno grade na idealiziranoj slici Slavena iz njegovih *Misli o filozofiji povijesti čovječanstva*, gdje su predstavljeni kao drevna miroljubiva zajednica koja živi u skladu s prirodom. Duboko humanim i pacifističkim duhom herderovske slavenofilije prožet je i tzv. zakasnjeli preporod donjougarskih Hrvata, koji je 1870-ih pokrenuo Ivan Antunović.

Lit.: N. Ivanišin, J. G. Herder i ilirizam, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, 2 (1), 1960-61; W. Kessler, *Die Südslawen und Herder. Einige Anmerkungen*, München, 1986; Peter Draws, *Herder und die Slaven. Materialen zur Wirkungsgeschichte bis zur Mitte des 19. Jahrhunderts*, München, 1990; V. Černý, *Vývoj a zločiny panslavismu*, Praha, 1995; V. Švoger, Recepcija Herdera u hrvatskome narodnom preporodu na temelju 'Danice ilirske', *Časopis za suvremenu povijest*, 30, Zagreb, 1998; M. Forster, Johann Gottfried von Herder, u: E. N. Zalta (ur.), *The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Fall 2008 Edition)*, http://plato.stanford.edu/archives/fall2008/ entries/herder/ (29. X. 2008.).

P. Vuković

HERENČIĆ, Leopold (Odžaci, 5. IV. 1948.), dizač utega. Sin Franje i Jelene, rođ. Gudlin. Osnovnu i srednju obrtničku školu završio je u rodnom mjestu. Poslije je izvanredno završio i gimnaziju, a 1974. diplomirao je na Fakultetu tjelesne kulture u Beogradu. Od 1967. živi u Rijeci, gdje se natječe za KDU *Rijeka* do 1974., a u razdoblju 1969.-71. i za njemački KSV *1884 Mannheim*, s kojim je dva puta osvajao ekipno treće mjesto na prvenstvu SR Njemačke (1970. i 1971.). Član je beogradskoga KDT-a *Partizan* 1973.-74. a KDT-a *Novi Sad* 1975.-79. U juniorskoj se konkurenciji natjecao i u *bodybuildingu* te je 1967. s Milanom Čabrićem u Rijeci bio je prvi *Mister* Jugoslavije.

U dizanju utega na Prvenstvu Jugoslavije za juniore 1966. u perolakoj kategoriji osvojio je 2. mjesto, a na saveznima prvenstvima za seniore nekoliko je puta bio prvi (u perolakoj kategoriji 1969.; u lakoj kategoriji 1970., 1971. i 1977.; u srednjoj kategoriji 1972. i 1973.). Bio je član KDU-a *Rijeka*, koji je na ekipnom prvenstvu Jugoslavije 1972. osvojio naslov prvaka. Rušio je državne rekorde u lakoj i srednjoj kategoriji u svim disciplinama preko 50 puta.

Od 1968. nastupao je za reprezentaciju na mnogim natjecanjima. Na Balkanskom kupu 1968. u perolakoj kategoriji osvojio je brončano odličje; na Olimpijskim igrama u Münchenu 1972. u lakoj kategoriji 13. mjesto, a u disciplini potisak postavio je nov olimpijski rekord sa 142,5 kg kao jedini dizač utega u povijesti Jugoslavije koji je u tome uspio. Nakon Olimpijskih igara, na natjecanju u Somboru u potisku postiže 150 kg, tada treći apsolutni rezultat svih vremena u bivšoj Jugoslaviji. Sudjelovao je na europskim prvenstvima u Constanţi 1972., u Madridu 1973. (u srednjoj kategoriji osvojio je 8. mjesto) i u Veroni 1974.; na Mediteranskim igrama u Izmiru 1971. u lakoj kategoriji u potisku osvojio je zlatno odličje, u triatlonu srebrno i u izbačaju brončano; na Dunavskom kupu 1969. u Bukureštu u perolakoj kategoriji osvojio je 7. mjesto, 1970. u Sofiji u lakoj kategoriji 6. mjesto, 1971. u Splitu u lakoj kategoriji u potisku osvojio je srebrno odličje i u triatlonu 4. mjesto; 1972. u Budimpešti u lakoj kategoriji 4. mjesto; 1977. u Plevenu (Bugarska) u kategoriji do 67,5 kg 6. mjesto; na Balkanskom prvenstvu 1977. u Ankari u kategoriji do 67,5 kg osvojio je 5. mjesto. Pobijedio je na međunarodnom turniru u Celju 1972. u srednjoj kategoriji, a iste godine na predolimpijskom turniru u Ulmu u lakoj je kategoriji osvojio 7. mjesto. Nastupio je za reprezentaciju u susretima protiv Italije 1971. i 1972. i Austrije 1972., u kojima je postigao pobjede.

Nakon Mediteranskih igara u Splitu 1979. nastavlja sportsku karijeru u Njemačkoj te je 1980.-88. član KSV-a *Schrobenhausen*, tada jednoga od najboljih njemačkih klubova. U Njemačkoj je bio i jedan od kondicijskih trenera i savjetnika FC *Bayern* 1983.-84., stručni savjetnik veslačke reprezentacije Njemačke i ženskoga odbojkaškoga kluba *Lohof*. Predavao je tjelesni odgoj u Eichahu i otvorio *fitness*-centar u Schrobenhausenu. U Jugoslaviju se vraća 1988., pa potkraj 1980-ih u Novom Sadu otvara *Gymnastclub* s džudašom Slavkom Obadovim i dizačem utega Stojadinom Stošićem, dok je s dizačem utega Lukom Radmanom bio jedan od inicijatora osnivanja

fitness-centra u Splitu. Od 1988. živi u Novom Sadu i München Ingolstadtu. U Novom Sadu vodi tvrtku za proizvodnju dodataka prehrani i oporavak sportaša, a u sklopu nje u Beogradu je otvorio i Centar za oporavak, preventivu i prehranu sportaša.

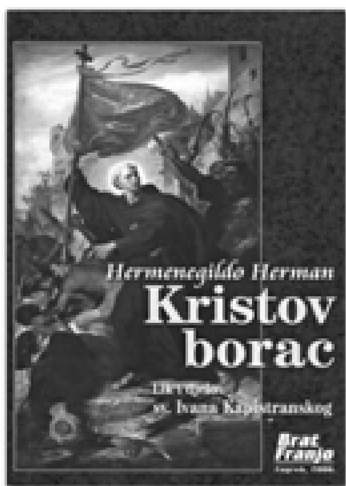
Prema postignutim rezultatima jedan je od najboljih dizača utega u povijesti Jugoslavije.

Izvori: Arhiv Hrvatskoga športskoga muzeja iz Zagreba; Osobna arhiva Leopolda Herenčića.

Lit.: *Almanah jugoslovenskog sporta 1964–1968*, Beograd, 1970; *Almanah jugoslovenskog sporta 1969-1972*, Beograd, 1974; *Almanah jugoslovenskog sporta 1973-1976*, Beograd, 1977; *Enciklopedija fizičke kulture*, 2, Zagreb, 1977; http://de. wikipedia. org/wiki/Liste_der_deutschen_Mannschaftsmeister_im _ Gewichtheben

E. Hemar

HERMAN, Hermenegildo Stjepan (Đildo), pisac (Pápa, Vesprimska županija, 16. VIII. 1907. – Novi Sad, 13. X. 1961.). U Hrvatsku franjevačku provinciju sv. Ćirila i Metoda stupio je 1927. Gimnaziju je završio 1930. u Varaždinu. Filozofiju i teologiju studirao je u Zagrebu, Makarskoj i Paderbornu te je 1935. zaređen za svećenika. Kako je govorio njemački i madžarski, u Zagrebu 1935.-42. obavlja službe duhovnika Katoličke akcije, vjeroučitelja građanske škole i vježbaonice Više pedagoške škole te njemačke pučke i građanske škole. Zatim je

H. Herman, *Kristov borac*, Zagreb, 2006.

bio župnik u Đurđenovcu 1942./43., nastavnik crtanja i njemačkoga jezika u Franjevačkoj gimnaziji u Varaždinu 1943.-45., a pastoralno je djelovao u Subotici 1945.-48., Iloku 1948.-54., Zemunu 1954.-56. i Novom Sadu od 1956. do kraja života. Uređivao je mjesečnik *Glasnik sv. Franje* 1935.-42. Zamislio je trilogiju romansiranih biografija sv. Ivana Kapistranskoga, sv. Bernardina Sijenskoga i sv. Jakova Markijskoga. Prvu je objelodanio ciklostilom, druga je pod naslovom *Sienski orao* ostala u rukopisu (čuva se u arhivu Provincije u Zagrebu), a treću je samo počeo. U rukopisu su mu ostale zbirka pjesama *Iločke silhuete* i rasprava *Da li je fra Petar Mandikić preveo doista »Soliloquia« sv. Augustina.*

Djelo: *Kristov borac*, Zagreb, 1956 (2006[2]).

Lit.: *Hrvatski biografski leksikon*, 5, Zagreb, 2002.

F. E. Hoško

HETIJA (*madž.* heti: tjedni), u bačkih Bunjevaca naziv za redoviti tržni dan u tjednu. Sa svojih salaša Bunjevci su odlazili na hetije u obližnja naseljena mjesta kako bi prodali višak proizvedenih poljoprivrednih proizvoda (jaja, voće, žito, kukuruz, ječam, perad, svinje, djetelina, slama i sl.) te kupili potrepštine koje sami nisu mogli proizvesti (sol, šećer, kvas, rogač, petrolej, žigice, proizvode od željeza, tkanine i sl.) To je ujedno bila i prigoda da salašari obave poslove kod obrtnika u većim naseljima.

Već dan prije spremljena je na kola sva roba koja se trebala ponijeti tako da su se ujutro pred polazak samo uprezali konji. Sa salaša se polazilo u ranu zoru još po mraku ne bi li se što prije stiglo na odredište, osiguralo mjesto za konje i kola u čuvanim svratištima, koja su bila uz kavane, te pripremila roba za prodaju. Svako je mjesto imalo svoj dan za hetiju: Bajmok četvrtak, Pačir utorak, Stara Moravica srijedu, Čantavir četvrtak i nedjelju; Subotica ponedjeljak i petak. Hetije su imale važnu ulogu i za ukupni društveni život Bunjevaca, napose onih sa salaša, budući da su bile mjesta na kojima su se ljudi okupljali, upoznavali, viđali, razgovarali, izmjenjivali mišljenja i informacije te dogovarali poslove.

Lit.: *Žig*, br. 46-52, 55-58, Subotica, 1996.

P. Skenderović

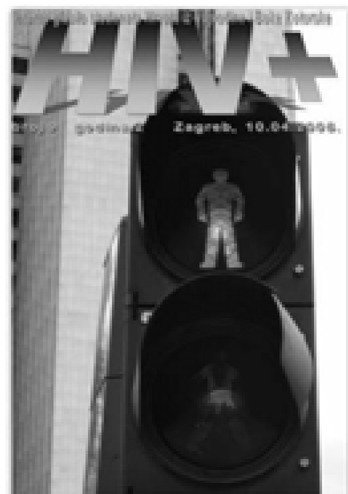
HIMNA (*grč*. hỳmnos: svečana pjesma), hvalospjev, pa pohvalna pjesma uz glazbenu pratnju. Nastala je kao vjerski žanr, poslije se proširila i na svjetovnu tematiku, a danas se najčešće odnosi na nacionalnu i državnu službenu svečanu pjesmu.

Tekst današnje hrvatske himne *Lijepa naša domovino* napisao je 1835. Antun Mihanović, sudionik Ilirskoga pokreta. Njezin je izvorni naslov *Horvatska domovina*, a početni su joj stihovi poslije postali nov naziv. Pjesmu je 1846. uglazbio Vinkovčanin Josif Runjanin, tada carski kadet na službi u Glini, koji je bio blizak Ilirskomu pokretu. Kao neslužbena nacionalna himna ulazi u uporabu od 1860-ih, kada se počinje izvoditi u svečanim prigodama. Službeni status hrvatske državne himne dobila je 1974.

Među Bunjevcima u Bačkoj veoma je omiljena pjesma *Na veliko prelo*, čiji su prvi stihovi *Kolo igra tamburica svira* postali poslije nov naziv te pjesme. Spjevao ju je tadašnji student, a poslije svećenik Nikola Kujundžić kao »preljsku pismu« za prvo Veliko prelo Pučke kasine, koje je održano za Marindan (Svijećnicu) 1879. u Subotici u Hotelu *Pešta* (poslije kazališna zgrada). Pjesmu je uglazbio Stipan Mukić. Smatra se neslužbenom himnom bačkih Bunjevaca, osobito onih koji se ne smatraju Hrvatima.

S. Bačić

HIV+, interno glasilo Kluba studenata Hrvata iz Vojvodine i Crne Gore na Sveučilištu u Zagrebu. Inicijator pokretanja i prvi glavni i odgovorni urednik bio je Tomislav Brejar iz Subotice. Ime glasila akronim je od »Hrvati iz Vojvodine«, dok plus označava studente iz Crne Gore. Prvi je broj izašao 1. II. 2005. Objavljuje teme iz svakodnevnoga studentskoga života, priloge o kulturnoj i povijesnoj baštini vojvođanskih Hrvata, pjesme na hrvatskom književnom jeziku i bunjevačkoj ikavici te razne obavijesti i prigodne članke. Isprva je izlazio jedanput na mjesec tijekom akademske godine, nakon čega izlazi povremeno na 8 stranica. Dinamika izlaženja ovisila je o broju surad-

Glasilo *Hiv+*, br. 9, Zagreb, 2006.

nika i prikupljenim prilozima. Rad je suradnika dobrovoljan i temelji se na entuzijazmu. Pomoć pri umnožavanju primjeraka glasila fotokopiranjem pruža Hrvatska matica iseljenika. Naklada pojedinih brojeva kretala se od 80 do 110 primjeraka. Nakon kraće stanke zbog smjene generacija studenata izlaženje je obnovljeno, a uredništvo je preuzeo Marko Skenderović od br. 11. Ukupno je izašlo 11 brojeva (posljednji broj 9. XII. 2006.). Razlog prestanka izlaženja, iako glasilo formalno još uvijek postoji, je u slabom interesu studenata za suradnju u pisanju priloga.

Lit.: http://hivpluus.googlepages.com/home

M. Bara

HODOČASNIČKI KRIŽNI PUT, jedno- ili dvodnevna vjerska korizmena manifestacija u Subotici. Pokrenuli su je 2003. mladi iz katedralne župe sv. Terezije Avilske, a sudjeluju u njoj pretežito mladi katolici Hrvati iz subotičke općine. U jutarnjim satima, obično subotom, okupljaju se na misu u nekoj od katoličkih crkava u Subotici, a nakon nje pješice kreću na križni put po okolnim gradskim i prigradskim naseljima (Aleksandrovo, Bikovo, Verušić, Žednik, Đurđin, Tavankut, Ljutovo, Mala Bosna). Postaje se svake godine mijenjaju, a put je dug više desetaka kilometara. Broj sudionika kretao se od 70-ak do više od 180. Zbog iznimno loših vremenskih uvjeta manife-

stacija dva puta nije održana, ali je umjesto toga pobožnost križnoga puta održana u nekoj od subotičkih crkava.

Lit.: *Zvonik*, 4/2003, Subotica; *Hrvatska riječ*, br. 317, Subotica, 2009.

P. Skenderović

HODOČAŠĆE (*lat.* peregrinatio: častiti hodom; *starosl.* hodъčьstvo), pokloničko putovanje do svetoga mjesta iz vjerskih motiva. Opća je religijska pojava i susreće se u svim vremenima, zemljama i vjerama. Kao religijski čin hodočašće gotovo uvijek ima obilježje zasluge u osobnom spasenju, a ima i šire povijesno i civilizacijsko značenje. Najčešće je popraćeno molitvom, obredom i željom za čišćenjem i pokorom.

U stara vremena hodočašće se susreće u Egipćana, Perzijanaca, Indijaca, Kineza, Grka i Rimljana. U Starom zavjetu opisuju se hodočašća još iz pretkraljevskoga doba u Šilo, a u ranokraljevsko u Gibeon. I u Novom zavjetu spominju se starozavjetna hodočašća: tako je Isus hodočastio na Blagdan sjenica, a na Pashu je svečano ušao u Jeruzalem. Premda je kršćanstvo klanjanje u duhu, pa formalno ne ozakonjuje hodočašće kao religijsku obvezu, hodočasnička je praksa česta u povijesti kršćanskoga svijeta, osobito zapadnoga. Ono u kršćanstvu simbolizira život kršćana kroz trpljenje i napor puta do cilja u mjestu hodočašća. Motivi su molba ili zahvala za neku milost ili tjelesnu potrebu te duhovna okrjepa i obnova, a ciljevi su svetišta svetaca, Marije i mjesta čudesnih pojava.

Hodočastilo se isprva u Jeruzalem, Svetu zemlju, na Sveti grob, a poslije u Rim i u Santiago de Compostelu (Španjolska). Potkraj srednjega vijeka u Europi nastaju mnogobrojna mjesna prošteništa u čast Bogorodici: Chartres (Francuska), Loreto (Italija), Częstochowa (Poljska), a i u hrvatskim zemljama nastala su slična marijanska svetišta (Trsat, Marija Bistrica, Sinj, Šćit…). U XIX. i XX. st. katolička hodočašća ponovno doživljavaju svoj zamah i masovnost, pa tako i u Hrvatskoj, gdje postoji stotinjak hodočasničkih mjesta.

U međuriječju Dunava i Tise u prijašnja su vremena osobita mjesta hodočašća bila marijanska prošteništa: Jud (Baranja), Hajoš (Hajós), Baja (madžarski dio Bačke), Bili Aljmaš (Aljmaš, Hrvatska), Tekije (Srijem), Lemeš, Doroslovo, Bunarić (vojvođanski dio Bačke) i dr. Nerijetko se susreću manja svetišta, tzv. vodice. Između dvaju svjetskih ratova hodočastilo se i u novoizgrađenu kapelu podignutu u čast Blažene Djevice Marije Posrednice Milosti u Lemešu, koja je trebala djelomično zamijeniti glavna hodočastilišta što su ostala u Madžarskoj. U ta se mjesta najčešće hodočasti na velike blagdane posvećene Bogorodici, poglavito na Veliku i Malu Gospu. Često su onamo išle velike skupine ljudi (u Mariju Radnu u XIX. st. hodočastilo je i po nekoliko tisuća), jer se putovalo po nekoliko dana pješice u kolonama koje su pratila seljačka kola. Neven je objavio poziv za sudjelovanje na hodočašće u Lourdes 10.-21. VIII. 1908, koje je organizirao Krčki biskup Antun Mahnić. U bačkih Hrvata u drugoj polovini XX. st. mjesni svećenici organiziraju mnoga skupna hodočašća i na udaljenija mjesta, osobito u Svetu Zemlju, Rim, Lourdes (Francuska), Fatimu (Portugal) te na hodočasnička mjesta u Hrvatskoj (Marija Bistrica, Trsat i dr.) i Hercegovini (Međugorje).

Već je stoljećima najpoznatije hodočastilište ovdašnjih Hrvata Jud ili Đud (Mária-

Franjevačka crkva Gospe Judske, Jud (Máriagyűd)

gyűd) u madžarskom dijelu Baranje (čak je ušao i u narodnu tradiciju u izreci: »Što si spor, ko da se spremaš u Jud!«). Hrvati iz madžarskoga dijela Bačke tamo su do 1960-ih hodočastili uglavnom na Duhove, a otada na Sv. Trojstvo, zajedno s baranjskim i podravskim Hrvatima, kako bi taj blagdan prerastao u tamošnje općehrvatsko hodočašće. U ovom dijelu Bačke nalaze se četiri vodice: čavoljska, bajska (Máriakönnye), kaćmarska i santovačka. Posljednja je od listopada 2008. posjećenija i zato što je ondje postavljen najviši Gospin kip na svijetu (10 m i 53 cm). Bunjevački Hrvati iz Tompe i Kelebije te segedinski Dalmatini, skupa s banatskim Hrvatima, prije Prvoga svjetskoga rata na Malu Gospu u veliku su broju hodočastili u Mariju Radnu kod Lipove u rumunjskom Banatu. Tada je čak postojalo nepisano pravilo da se mladići i djevojke nisu odlučivali na brak dok nisu hodočastili u Radnu, a iz tog razdoblja potječe i uzrečica za osobu o kojoj se nije moglo reći puno lijepoga: »Voli višnje, bio je u Radni, dobro pleše i lijepo se okreće«). Još od turskoga doba pa do početka XX. st. omiljeno hodočasničko mjesto bačkih Hrvata bila je i franjevačka crkva Gospe Snježne u Segedinu. Hodočastilište Hrvata južnije od Budima od davnina je Erčin (Ercsi), kamo su pješačili na Veliku Gospu, a budimski i senandrijski Hrvati hodočastili su remetskoj Gospi (Máriaremete, III. okrug grada Budimpešte).

Lit.: *Neven*, br. 7/1908, Subotica; B. Unyi, *Sokácok-Bunyevácok és a bosnyák ferencesek története*, Budapest [1947]; X. Leon-Dufour, *Rječnik biblijske teologije*, Zagreb, 1980; A. Sekulić, *Marijanske pobožnosti podunavskih Hrvata*, Zagreb, 1985; A. Adam, *Uvod u katoličku liturgiju*, Zadar 1993; *Hrvatska enciklopedija*, 4, Zagreb, 2002; *Opći religijski leksikon*, Zagreb, 2002; I. Šaško, *Per signa sensibila*, Zagreb, 2004; L. Heka, *Povijest Hrvata Dalmatina u Segedinu*, Budimpešta, 2004.

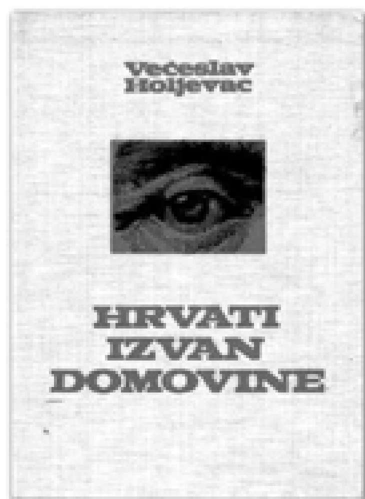
Ž. Mandić i A. Kopilović

HOLT → Jutro

HOLJEVAC, Većeslav (Karlovac, 22. VIII. 1917. – Zagreb, 11. VII. 1970.), političar i publicist. Rođen je u radničkoj obitelji, a djetinjstvo i mladost proveo je u Karlovcu i Zagrebu. Od 1939. član je KPJ-a i pripadnik radničkoga pokreta, a s početkom Drugoga svjetskoga rata uključio se u antifašistički pokret. Sudjelovao je u brojnim ratnim operacijama na području Hrvatske, Bosne i Hercegovine te Slovenije, a kraj rata dočekao je na području Istre i Trsta. Tijekom rata imao je više odgovornih dužnosti unutar NOP-a, a bio je i nositelj najviših ratnih odličja – Partizanske spomenice 1941. i Narodnoga heroja (1951.).

Nakon ulaska partizanskih jedinica u Zagreb u svibnju 1945. bio je prvi zapovjednik grada, a u kolovozu postaje zapovjednik Vojne uprave Jugoslavenske armije za Istru i Slovensko primorje. Ondje se prvi put susreo s problematikom hrvatskih zajednica koje su živjele izvan domovine, a posebno ga se dojmio težak položaj i odnarođivanje istarskih Hrvata pod talijanskom vlašću. Zbog toga je kao ministar za novooslobođene krajeve u vladi FNRJ 1948.-50. veliku pozornost posvetio naporima oko ujedinjenja tih krajeva s maticama Hrvatskom i Slovenijom, o čemu je i priredio knjigu *Istra i Slovensko primorje*. Tijekom političke karijere bio je šef vojne misije FNRJ-a u Berlinu 1947.-48. i ministar rada u saveznoj vladi 1950.-51., a više je puta biran i za saveznoga zastupnika te za zas-tupnika u Hrvatskom saboru. Najviše se istaknuo kao predsjednika Gradskoga NO-a Zagreb i član Sekretarijata Gradskoga komiteta SKH 1952.-63., kad počinje nagli razvoj gospodarskih kapaciteta te prosvjetnih i kulturnih institucija u Zagrebu, ali i pojačana urbanizacija i širenje grada na drugu obalu Save. Kao gradonačelnik Zag-reba u mnogobrojnim bilateralnim susretima i posjetima inozemstvu blisko se upoznao i s problematikom hrvatskoga iseljeništva. U kontaktima s Hrvatima u Austriji i Madžarskoj, ali i s čelnicima Hrvatske bratske zajednice iz SAD-a, počeo je polagati temelje za Hrvatsku maticu iseljenika, kojoj je bio predsjednik 1964.-68. Pod njegovim vodstvom ta je institucija postala važan čimbenik u povezivanju iseljenika i hrvatskih institucija, poglavito na znanstvenom i kulturnom polju. Kontakti s hrvatskim iseljenicima utjecali su i na njegovu sve izraženi-

ju znanstvenu i publicističku djelatnost te je u to vrijeme napisao nekoliko članaka o problematici novoga vala ekonomskih iseljenika, kojih je tih godina, zbog unutarnje gospodarske krize u Jugoslaviji, bilo sve više. Potkraj 1960-ih priklonio se nacionalno-demokratskoj struji unutar SKH, koja se zauzimala za jasnije definiranje i promicanje hrvatskih interesa u sklopu jugoslavenske federacije. Surađivao je s hrvatskim intelektualcima okupljenim oko Matice hrvatske, a bio je i jedan od potpisnika *Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskoga književnog jezika* 1967., zbog čega je razriješen sa svih upravnih dužnosti u Zagrebu i isključen iz Saveza komunista. Nakon toga povukao se iz javnoga života.

V. Holjevac, *Hrvati izvan domovine*, Zagreb, 1967.

Njegovo je najvažnije djelo *Hrvati izvan domovine*, objavljeno 1967. u izdanju Matice hrvatske. Ta prva poslijeratna monografija o hrvatskom iseljeništvu imala je snažan utjecaj na ponovno jačanje veza s iseljenim Hrvatima diljem svijeta, ali je ujedno bila i prvi poslijeratni sveučilišni udžbenik s toga područja, zbog čega je presudno utjecala na mnogobrojne naraštaje budućih istraživača. U njoj je prvi put u Hrvatskoj iznesen podatak o trećini Hrvata koji žive izvan domovine, a koncepcijski dijelom je naslonjena na sličnu prijeratnu monografiju Mladena Lorkovića *Narod i zemlja Hrvata*. Unatoč tomu što socijalne posljedice iseljavanja i političke okolnosti koje su ga poticale objašnjava u duhu vladajuće komunističke ideologije, Holjevčeva knjiga zasigurno pripada u red dragocjenijih i rijetkih monografskih sinteza o hrvatskom iseljeništvu tiskanih u Hrvatskoj u razdoblju komunističke Jugoslavije.

U pogledu prinosa boljemu poznavanju bunjevačko-šokačkih Hrvata važno je osobito poglavlje *Hrvatske manjine u susjednim zemljama*, u kojem su, među ostalim, opisani i Hrvati u Madžarskoj i Rumunjskoj. U dijelu posvećenom Hrvatima u Madžarskoj obrađuju se i pitanja vezana za prošlost Bunjevaca i Šokaca s prostora Baranje i Bačke te se iznose osnovni podaci o doseljavanju bunjevačko-šokačkih Hrvata na te prostore, međuetničkim odnosima XVIII.-XX. st., nacionalnoj integraciji i preporodu bačkih Bunjevaca i Šokaca, razvoju školstva i kulturnim vezama, povijesnima te onima između tadašnje SR Hrvatske i Republike Madžarske. U knjizi su posebno podcrtane rane veze bunjevačko-šokačkih Hrvata sa zagrebačkim integracijskim središtem u vrijeme Ilirskoga pokreta: »Neosporno je da je već i ranije hrvatski narodni preporod uvelike utjecao na preporod Bunjevaca i Šokaca. Poznato je, između ostalog, da je franjevac Gajo Anić širio Gajeve *Novine* u Bačkoj«. Riječ je zapravo o Kaji Agjiću (1805.-92.), provincijalu franjevačke Provincije sv. Ivana Kapistranskoga sa sjedištem u Budimu, čije je preporodno djelovanje u ugarskom Podunavlju nedovoljno istraženo, ali je svakako ranije nego djelovanje Vranje Zomborčevića, za kojega se obično smatra da je uspostavio prvu vezu s Ilirskim pokretom. Pri pisanju ovih poglavlja Holjevac se služio dotadašnjom literaturom bačkih bunjevačko-šokačkih autora, napose radovima Petra Pekića, Alekse Kokića, Marka Čovića, ali i drugih subotičkih i vojvođanskih autora, poput Ivana Ivanića i Vase Bogdanova, te opširnom literaturom i člancima tiskanima u *Nevenu*, *Zajedničaru* i brojnim iseljeničkim časopisima i publikacijama. Bunjevci i Šokci nastanjeni u zemljama susjedima tadašnje jugoslavenske države obrađeni su i u dijelu koji se odnosi na položaj Hrvata u

Rumunjskoj. Holjevac navodi da su Hrvati iz Karaševa i Rekaša ogranak bunjevačko-šokačkih Hrvata koji se tijekom povijesnih migracija odvojio od matičnoga stabla te se naselio na prostoru jugoistočnoga Banata. Upozorio je pritom da tomu ogranku hrvatskoga naroda prijeti potpuna asimilacija.

Djela: *Istra i Slovensko primorje*, Beograd, 1952; *Hrvati izvan domovine*, Zagreb, 1967 (1968²); *Zapisi iz rodnog grada*, Zagreb, 1972.

Lit.: *Hrvatski leksikon*, 1, Zagreb, 1996; *Hrvatski biografski leksikon*, 5, Zagreb, 2002; *Hrvatska enciklopedija*, 4, Zagreb, 2002.

K. Bušić

HOLJEVAC, Željko (Brinje, 15. XII. 1973.), povjesničar. Osnovnu je školu polazio u Brinju, a gimnaziju u Otočcu (1988.-91.) i Senju (1991.-92.). Diplomirao je 1997. povijest na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, gdje je i magistrirao 2002. radnjom *Gradišćanski Hrvati u Mađarskoj u razdoblju modernizacije od prosvijećenoga apsolutizma do građanskoga društva (od polovice 18. do polovice 19. stoljeća)* te 2006. obranio doktorsku disertaciju *Hrvatsko-mađarski odnosi 1860.-1873*.

Od 1998. do 2007. radio je u Institutu društvenih znanosti *Ivo Pilar* u Zagrebu kao znanstveni novak, a 2007. zaposlen je kao docent na Odsjeku za povijest Filozofskoga fakulteta u Zagrebu, gdje predaje predmete *Europske regije i hrvatska povijest u XIX. stoljeću* i *Hrvatska i Europa u XIX. stoljeću: komparatističke teme*. Od 2007. voditelj je novoosnovanoga Područnoga centra Instituta društvenih znanosti *Ivo Pilar* u Gospiću.

Bavi se pretežno hrvatsko-madžarskim odnosima u povijesnoj perspektivi, poviješću Vojne krajine i zavičajne Like, poviješću gradišćanskih Hrvata te srodnim temama, s težištem na XVIII. i XIX. st. Surađuje u stručnim i znanstvenim časopisima i zbornicima, *Hrvatskoj enciklopediji* i dr. Predsjednik je Društva za hrvatsku povjesnicu, potpredsjednik Hrvatsko-gradišćanskoga društva i Društva za hrvatsku ekonomsku povijest i ekohistoriju, pročelnik Odjela za povijest Matice hrvatske te povjerenik Panonskoga instituta (Pannonisches Institut) iz gradišćanskoga Pinkovca (Güttenbach) za Hrvatsku. God. 2003. dobio je državnu nagradu za znanost u kategoriji znanstvenih novaka za knjigu prvijenac *Gospić u Vojnoj krajini*.

Kao istraživač povijesti Like, Hrvatskoga primorja i Gorskoga kotara u svojim se radovima bavio i istraživanjem tamošnjih Bunjevaca, o čemu je pisao u radovima: *Ličke bune u 17. i 18. stoljeću (1609.-1755.)* (*Lička revija*, 2/2002, Gospić), *Lički i primorski Bunjevci* (*Hrvatska revija*, 3, Zagreb, 2005.). S izlaganjem *Primorski i lički Bunjevci kao posebna skupina hrvatskog nacionalnog bića* sudjelovao je i na znanstvenom skupu *Razgovor prigodni o Lajči Budanoviću* 14.-15. X. 2003. u Subotici, koji je poslije objavljen u Zborniku *Zadužbina biskupa Budanovića* (Subotica, 2004.).

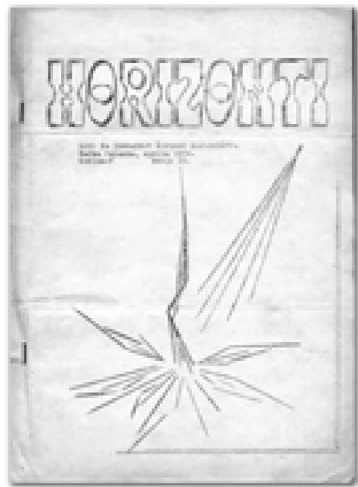
Lit.: *Hrvatska riječ*, br. 38, Subotica, 2003.

Djela: *Gospić u Vojnoj krajini (1689.-1712.-1881.) (Prilog slici gospičke prošlosti)*, Zagreb, 2002; *Brinjsko-lički ustanak 1746. godine*, Samobor, 2004; *Ivan Dominik Vukasović, Zemljopisni i povijesni novi opis Karlovačkog generalata u Kraljevini Hrvatskoj (1777.)*, Gospić, 2005; *Gradišćanski Hrvati u Mađarskoj i Hrvati u Slovačkoj : Analiza hrvatskih naselja u zapadnoj Mađarskoj i Slovačkoj*, Zagreb-Budapest-Bratislava, 2006 (suautor Tomislav Jelić); *Hrvatsko-slavonska Vojna krajina i Hrvati pod vlašću Osmanskoga Carstva u ranome novom vijeku*, Zagreb, 2007 (suautor Nenad Moačanin).

R. Skenderović

HORIZONTI, župni list župe Bezgrješnoga začeća Blažene Djevice Marije u Bačkoj Palanci. Poput sličnih tiskovina, bio je »list za izgradnju župnoga zajedništva«, što mu je stajalo i u podnaslovu. Prvi broj pojavio se u kolovozu 1970., a posljednji za Uskrs 1978. Izlazio je povremeno, a ukupno su objavljena 24 broja. Pokrenuo ga je i uređivao Lazar Ivan Krmpotić, tadašnji bačkopalanački župnik, na poticaj župne mladeži na čelu s Franjom Kišem iz Čelareva, koja je najprije formirala vokalno-instrumentalni sastav kasnije prozvan *Horizonti*, a po njemu je onda ime dobio i župni list. U to je vrijeme bilo svega nekoliko takvih listova: *Župski list* u Karlovcu – Dubovcu, *Naše za-*

jedništvo u Zagrebu – Dubrava, *Božji narod* u Varaždinu – Sv. Vid… Kao tada jedina tiskovina na hrvatskom jeziku u cijeloj Vojvodini, list se, osim s financijskim teškoćama, suočavao i s pritiscima komunističkih vlasti, čak i kroz novčano kažnjavanje urednika. Izlazio je u nakladi od 500 primjeraka, neki su brojevi umnažani na šapirografu, dok su drugi tiskani u tiskari *Ruskoga slova* u Ruskom Krsturu, a poslije u privatnoj tiskari Blaška Gabrića u Batini.

Horizonti, br. 15, Bačka Palanka, 1974.

Budući da su izdavanje toga lista vlasti već odobrile, a kako je odobrenje za pokretanje novoga širega međužupnoga vjerskoga lista bilo neizvjesno, potkraj 1978., ubrzo nakon izbora pape Ivana Pavla II., formalno je prerastao u vjersko-informativni list Subotičke biskupije *Bačko klasje*, koji je također izlazio na hrvatskom jeziku, s istim urednikom. Nešto sačuvanih primjeraka čuva Knjižnica Matice srpske u Novom Sadu.

Lit.: I. Prćić, *Bibliografija vjersko-informativnog lista »Horizonti«*, rukopis, Arhiva Župnoga ureda Isusova uskrnuća u Subotici; L. I. Krmpotić, *Nekoliko riječi o listu »Horizonti«*, rukopis, Arhiva Župnoga ureda Isusova uskrnuća u Subotici; *Bačko klasje*, br. 1, Bačka Palanka, 1978.

B. Stantić

HORNJAK, Željko (Sombor, 19. II. 1966.), rukometaš. Sin Đure i Marije, rođ. Lukić. Brat od strica rukometašice Aranke. Osnovnu i srednju poljoprivrednu školu završio je u Somboru, a Višu ekonomsku školu u Apatinu. Igrao je na poziciji vratara i bio je član rukometnih klubova *Sombor* 1983.-84., *Crvenka* 1984.-86., *Istraturist* (Umag) 1986.-87, *Zamet* (Rijeka) 1987.-90., *Nordstrand* (Norveška) 1990.-92., *Drammen* (Norveška) 1992.-94., *Strassbourg* (Fancuska) 1994.-95., *Sever* (Subotica) 1995.-96., *Apatin* 1996.-98., *Borac* (Banja Luka) 1998.-99., *Tutunski kombinat* (Prilep) 1999.-2000., *Apatin* 2000.-01., *Kyndil* (Farski Otoci) 2001.-04., *Neistin* (Farski Otoci) 2004.-05., *Sombor* 2005.-07. te *Poreč* od 2008.

Nastupio je oko 50 puta za omladinsku reprezentaciju Jugoslavije i jedanput za seniorsku reprezentaciju. Kao član omladinske reprezentacije osvojio je naslov Svjetskog prvaka 1987. u Rijeci, kada je bio najbolji vratar u svojoj ekipi. Na Balkanskim prvenstvima za juniore osvojio je zlatna odličja 1985. i 1986. te srebrno odličje 1987. Za seniorsku reprezentaciju igrao je na Trofeju Jugoslavije 1987. u Rovinju. Kao član RK *Crvenka* bio je finalist Kupa Jugoslavije 1984. S ekipom *Kyndila* osvojio je naslov prvaka države i igrao u finalu državnog kupa. Na Farskim Otocima počeo je i trenersku karijeru. U RK *Poreč* ujedno je i trener i vratar.

Izvor: Osobna arhiva Željka Hornjaka.

Lit.: *Rukomet*, Varaždin, 1982.-91; www.rkporec.hr

E. Hemar

HORNJAK-MIJIĆ, Aranka (Sombor, 26. VI. 1966.), rukometašica. Kći Šime Hornjaka i Irenke, rođ. Cigić Parčetić; sestra od strica rukometaša Željka. Osnovnu i srednju poljoprivrednu školu završila je u Somboru. Rukomet je počela igrati s 13 godina u RK *Vesna* (danas RK *Bane Sekulić*) iz Sombora, za koji je nastupala cijelu rukometnu karijeru. Bila je 24 puta članica juniorske reprezentacije Jugoslavije, za koju je nastupila i na Svjetskom juniorskom prvenstvu 1985. u Južnoj Koreji, kada je osvojila 8. mjesto. Za seniorsku reprezentaciju Jugoslavije nastupala je 10 puta. Za matični je klub postigla više od 1000 golova. Nakon završetka sportske karijere 1994. posvetila

se poduzetništvu. U Gradini kraj Sombora s obitelji vodi *Dida Hornjakov salaš*, koji je uređen u starinskom stilu i namijenjen seoskomu turizmu. Članica je GKUD-a *Ravangrad* iz Sombora i izvorne pjevačke skupine *Varošanke*, koja djeluje u sklopu *Ravangrada*.

Lit.: *Rukomet*, Varaždin, 1982.-91; *Almanah Rukometnog saveza Jugoslavije 1949-1988*, Beograd, 1991; *Dnevnik*, 6. VI. 2004, Novi Sad.

E. Hemar

HORŠIĆ, Emilija (Subotica, 22. X. 1929.), znanstvena savjetnica, sveučilišni predavač. Kći je Mije Buljovčića i Ane, rođ. Prćić. Osnovnu školu i gimnaziju završila je u rodnom gradu, nakon čega se zapošljava u subotičkom Domu zdravlja kao rendgenski tehničar. Nakon udaje odlazi u Sarajevo, gdje radi u Zavodu za rendgenologiju i fizikalnu terapiju Veterinarskoga fakulteta. Usporedno upisuje srednju medicinsku školu, koju završava 1961., a na Veterinarskom je fakultetu diplomirala 1968. Ondje je primljena za asistenta za predmet Rendgenologija i fizikalna terapija. Radi usavršavanja završava školu za radioizotope u Institutu *Vinča* u Beogradu. Na Veterinarskom fakultetu u Sarajevu magistrirala je 1976. temom *Detekcija K-40 i nekih fisionih produkata u morskim ribama*, a doktorirala je 1980. obranivši radnju *Prilog istraživanjima nivoa koncentracije, koncentracijskih faktora i apsorbiranih doza u sistemu voda-riba s osvrtom na radijacijsko opterećenje čovjeka važnim prirodnim i fisijskim radionuklidima*. Nakon doktorata dobiva zvanje višega znanstvenoga suradnika, a 1984. zvanje znanstvenoga savjetnika. Na poslijediplomskom studiju Radiobiologija i radioekologija s radijacijskom higijenom na Veterinarskom fakulteta u Sarajevu bila je predavač i mentor magistrandima i doktorandima.

Glavna je tema njezina znanstvenoga interesa radiološka zaštita. Sudjelovala je na brojnim domaćim i međunarodnim simpozijima, a objavila je kao autor ili suautor više od 140 radova u časopisima *Veterinaria* (Sarajevo, 1969-73, 1975-77, 1982-84, 1986-88, 1990-91), *Acta veterinaria* (Beograd, 1972), *Veterinarski glasnik* (Beograd, 1972, 1987), *Periodicum Biologorum* (Zagreb, 1977, 1992), *Mljekarstvo* (Zagreb, 1980), *Hrana i ishrana* (Beograd, 1981), *Vojnosanitetski pregled* (Beograd, 1984), *Acta Physica Hungaria* (Budapest, 1986), *Acta Adriatica* (Split, 1991) i dr. Nakon izbijanja rata u Bosni i Hercegovini 1992. prelazi u Zagreb, gdje se 1993. zaposlila u Centru za istraživanje mora Instituta *Ruđer Bošković*. God. 1994. odlazi u mirovinu. Živi u Podgori, no dio godine provodi u rodnoj Subotici.

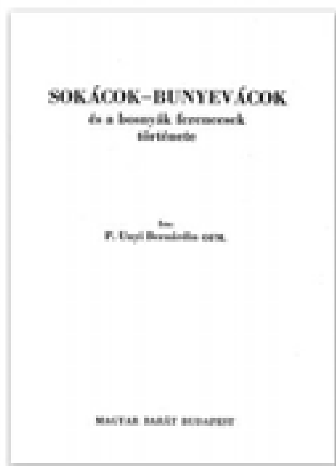
Djelo: *Dejstva jonizujućeg zračenja i zaštita ljudi i životinja hemijskim materijama* (suautori M. Jovanović, Z. Milošević, R. Kljajić), Sarajevo, 1982.

D. Runje

HORTHY, Miklós (Kenderes, Jászko-nagykunsko-szolnočka županija, 18. VI. 1868. – Estoril, Portugal, 9. II. 1957.), pomorski časnik, madžarski guverner. Osnovnu je školu pohađao u rodnom mjestu i Debrecinu, gimnaziju u Šopronu, 1882. završio je pomorsku akademiju u Rijeci, 1886. imenovan je pomorskim kadetom, 1900. poručnikom, 1909. krilnim ađutantom kralja Franje Josipa, 1912. kapetanom fregate. Za Prvoga svjetskoga rata bio je kontra-admiral. Sudjelovao je u zauzeću Lovćena, a u veljači 1918. ugušio je ustanak mornara u Kotoru. Posljednji je zapovjednik austro-ugarske vojne flote. Osim njemačkoga, francuskoga, engleskoga i talijanskoga, naučio je i hrvatski jezik.

Nakon formiranja komunističke vlade Béle Kuna u Budimpešti 21. III. 1919. u srpnju se prihvatio dužnosti ministra obrane u proturevolucionarnoj vladi Gyule Károlyija u Segedinu (tada pod francuskom okupacijom) te je počeo ustrojavanje nove Nacionalne vojske, čijim je vrhovnim zapovjednikom postao nakon Károlyijeve ostavke. Nakon sloma Madžarske Sovjetske Republike umarširao je u prijestolnicu 16. XI. 1919. Kao vrhovni zapovjednik vojske, upravljao je zloglasnim bijelim terorom 1919.-21. Uz pomoć naoružanih časnika koji su 1. III. 1920. prodrli u Madžarski parlament imenovao se guvernerom. Premda se isprva zauzimao za kraljevinu, u ožuj-

ku i listopadu 1921. spriječio je povratak Habsburgovaca na prijestolje. U razdoblju dok je bio guverner (1920.-44.) zastupao je vladu krugova najkonzervativnijih veleposjednika i krupnih kapitalista. U vanjskoj politici oličavao je madžarsku nadu u reviziju Trianonskoga ugovora, za što je, nakon neuspjela traženja oslonca u zapadnim silama, saveznike našao u fašističkoj Italiji i nacističkoj Njemačkoj. Njegova je politika Madžarsku dovela do savezništva s Berlinsko-rimskom osovinom te do sudjelovanja u Drugom svjetskom ratu, prije i tijekom kojega je vratio dio područja oduzetih 1919. Unatoč tomu što antižidovski zakoni nisu rigorozno primjenjivani sve do njemačke okupacije Madžarske 1944., dopustio je rasnu i političku diskriminaciju. Njegovi neodlučni pokušaji istupanja iz rata nakon 1943. spriječeni su nakon što su Nijemci 19. III. 1944. okupirali Madžarsku, pa je morao imenovati novu vladu. U listopadu 1944. prisiljen je na ostavku te vlast predaje vođi Stranke strelastoga križa Ferencu Szálasiju. Nadiranje Crvene armije prisililo ga je da 15. X. 1944. zatraži primirje s SSSR-om, ali su ga Nijemci svrgnuli i zatočili u Njemačkoj. Nakon rata neko je vrijeme u Njemačkoj bio u američkom zatočeništvu. Kao ratnoga zločinca nova madžarska i jugoslavenska vlada (krvoprolića u Novom Sadu 1942.) tražile su njegovo izručenje, no SAD je to spriječio. Na nürnberškom sudu saslušan je kao svjedok, a zatim je do smrti živio u portugalskom Estorilu. Posmrtni ostaci vraćeni su mu u rodno selo 1993.

B. Unyi, *Sokácok-Bunyevácok és a bosnyák ferencesek története*, Budapest, 1947.

Zaboravljajući da je jedan od razloga madžarske trianonske katastrofe bio upravo odnos prema nemadžarskim narodima i ujedno niječući odnos prema vlastitim manjinama kakav je tražio prema pripadnicima madžarske manjine u novonastalim državama, poticao je bujanje madžarskoga nacionalizma i revanšizma u međuratnom razdoblju u Madžarskoj. Narodnosti, među njima i Hrvati, bile su nacionalno obespravljene. Onodobna rijetka hrvatska izdanja (udžbenici, kalendari) služila su posvemašnjoj madžarizaciji. Državne vlasti, a s njima u sprezi i Katolička crkva, činile su sve kako bi zatrle i posljednji trag pripadnika nacionalnih manjina (npr. prisilno pomađarivanje prezimena). Nazočio je dužijanci u Subotici 27. VII. 1941., tada prozvanoj »proslavom madžarskoga kruha«. Koristeći se prokušanom krilaticom »podijeli, pa vladaj«, zabranjene su riječi Hrvat i hrvatski, a pritom se prenaglašavaju hrvatska regionalna etnička imena Šokac, Bunjevac, Rac, Dalmatin, Bošnjak, Tot, koja se nisu smjela dovoditi u vezu s hrvatstvom. Jedan od primjera takva pristupa bio je i franjevac Bernardin Unyi sa svojim djelom *Sokácok-bunyevácok és a bosnyák ferencesek története* (objavljeno je tek 1947., a prevedeno je na srpski 2001. te danas služi velikosrpskim krugovima i dijelu vojvođanskih Bunjevaca za dokazivanje bunjevačke samosvojnosti). Podunavski Hrvati doživljavaju ga kao izrazito negativnu osobu, što se ogleda i u pučkoj pjesmi: »Oj, Hortijo, naša krvopijo, / sve uzimlješ, jezik nam otimlješ«.

Lit.: *Danica ili kalendar za Bunjevce, Šokce i Hrvate 1942*, Budapest, b. g.; *Danica ili kalendar za Bunjevce, Šokce i Hrvate 1943*, Budapest, b. g.; B. Unyi, *Sokácok-Bunyevácok és a bosnyák ferencesek története*, Budapest, [1947]; *Új magyar lexikon*, Budapest, 1960; M. Ćorović, *Admiral na belom konju*, Beograd, 1981; S. Konrád, *Történelem IV*, Budapest, 1993; B. Unyi, *Istorija Šokaca, Bunjevaca i bosanskih franjevaca*, Subotica, 2001; M. Száray–J. Kaposi, *Povijest 12 za gimnazije*, Budimpešta, 2007.

Ž. Mandić

HORVACKI, Grgo (Bikovo, 4. II. 1949.), gospodarstvenik. Sin je Jose i Marije, rođ. Vrbanović. Osnovnu i strojarsko-tehničku srednju školu završio je u Subotici, a na zagrebačkom Strojarskom fakultetu diplomirao je 1974. Isprva radi u subotičkim poduzećima *Subotička toplana* i *Standard-projekt*, a nakon toga glavni je ravnatelj *Subotičke toplane* 1981.-90. Na upravljačkim poslovima u subotičkoj tvornici *Pionir* radi tijekom 1990-ih. Ravnatelj je Javnoga komunalnoga poduzeća *Subotička toplana* 2002.-05, a od 2006. Javnoga komunalnoga poduzeća *Suboticaplin*.

Za njegova je mandata postavljena koncepcija razvoja energetike Subotice, tj. razvoja toplifikacije te plinofikacije grada, koja je ostvarena 1986.-2008. U tom su razdoblju postavljena kotlovska postrojenja snage iznad 110 MW i toplinska mreža koja toplinskom energijom opskrbljuje gradsku jezgru s više od 11 000 potrošača; izgrađena je nova vrelovodna kotlarnica s vrelovodnim kotlom od 58 MW te magistralni vrelovod u centru Subotice; postavljeno je više od 150 km vodova za daljinsko grijanje u mjesnim zajednicama Radanovac, Centar II i Centar III; izgrađena je plinska razvodna mreža od 650 km za potrebe grada; cjelokupna industrija grada Subotice koristi se plinom kao energentom, a jednako tako i više od 8 500 stambenih potrošača, a osigurana je mogućnost priključenja dodatnih 12 000 potrošača; izgrađen je magistralni plinovod za naselja Palić, Mali Bajmok, Novo Selo, Bajnat i Prozivka u ukupnoj duljini od oko 12 km i plinovodna mreža u mjesnim zajednicama Prozivka, Bajnat, Novo Selo, Mali Bajmok, Radanovac, Gat, Zorka i Kelebija. Time je Subotica svrstana u red europskih gradova s izgrađenom energijskom infrastrukturom i mogućnošću zadovoljenja sadašnjih energijskih potreba stanovništva i privrede, a ujedno su stvoreni uvjeti za razvijanje novih privrednih potencijala na cjelokupnom gradskom teritoriju i zadovoljenje potreba stanovništva u idućim desetljećima. Usto je instaliranim energijskim kapacitetima svakomu kućanstvu i gospodarskomu subjektu omogućeno korištenje kvalitetnom i ekološkom energijom i u gradskom središtu i u rubnim gradskim područjima.

Aktivan je u nekoliko udruga i organizacija: član je Izvršnoga odbora FK *Bačka*, KUD-a *Aleksandrovo*, DSHV-a i dr.

G. Bačlija

HORVACKI (Horvacki Palivukov), Lazar (Subotica, 19. X.1915. – Zagreb, 1943.), odvjetnički i sudački vježbenik, sudionik komunističkoga pokreta otpora. Sin Martina i Marge, rođ. Sudarević, brat Marka Horvackoga. U rodnom gradu završio je pučku školu 1926. i gimnaziju 1934. te diplomirao na Pravnom fakultetu 1939. Tijekom studija bio je 1938. izabran za predsjednika studentske organizacije *Akademski sever*. Bio je pristaša lijevoga krila HSS-a, koje je bilo u dobrim odnosima s komunis-tima na fakultetu, te član lijevo orijentirane prijeratne Hrvatske privredne omladine u Subotici. Kao odvjetnički vježbenik radio je u uredu Babijana Malagurskog, glavnoga pokrovitelja hrvatskih kulturnih i športskih društava u Subotici. U ljeto 1941., poznat po lijevoj političkoj orijentaciji još na studiju, a budući da nije znao madžarski jezik, napušta Suboticu i seli se u Koprivnicu, gdje se zaposlio kao sudački vježbenik. Kao član Komunističke partije Jugoslavije angažirao se na prikupljanju lijekova, oružja i organiziranju novih partijskih ćelija, ali zbog lošega zdravstvenoga stanja nije mogao pristupiti partizanskomu pokretu. U Glinu prelazi

Lazar Horvacki

1942. i upošljava se kao sudački vježbenik u Kotarskom sudu u Petrinji. Ondje nastavlja rad u ilegalnom komunističkom pokretu otpora. Redarstvo NDH uhitilo ga je u ljeto 1943. te je osuđen na smrt vješanjem kao državni neprijatelj. Smrtna kazna izvedena je nad njim i nad skupinom od dvadesetak osuđenika za isto djelo u vojarni zatvoru u Savskoj cesti u Zagrebu. Pokopan je skupa s ostalim osuđenicima u zajedničkoj grobnici na Mirogoju, bez oznake. Nakon rata posmrtno je odlikovan *Partizanskom spomenicom 1941.* kao prvoborac NOB-a, i to na prijedlog preživjelih kolega boraca s Pravnoga fakulteta u Subotici. Jedna ulica u Subotici, pokraj Kerskoga groblja, i danas nosi njegovo ime.

Lit.: *Hrvatski narod*, Zagreb, 1943; *Spomenica palim borcima i žrtvama fašističkog terora 1941-1945.*, Subotica, 1988; K. Kuntić, Studentske udruge i klubovi, politički život studenata Pravnog fakulteta u Subotici, *Žig*, br. 50, *Dodatak za znanost, kulturu i umjetnost*, Subotica, 1996; M. Simić, *Istorija subotičkog Pravnog fakulteta 1920-1941.*, Beograd, 1999.

M. Prćić

HORVACKI, Marko (Subotica, 20. IV. 1883. – Zagreb, 16. III. 1966.), slikar i pedagog. Završio je učiteljsku školu u Baji te je 1908.-12. bio učitelj u Kalači. Ondje je učio slikati kod Jenőa Marótija Majora. Tijekom Prvoga svjetskoga rata dospio je u rusko zarobljeništvo te je tu prema narudžbi za švedsku kraljevsku obitelj izradio 60 minijatura. Nakon rata vraća se u Suboticu i predaje crtanje u Građanskoj školi. Za tajnika Društva vojvođanskih umjetnika bio je izabran 1939. Od 1941. živi u Zagrebu. Nema mnogo sačuvanih i registriranih radova. God 1936. naslikao je poznatu sliku Ivana Antunovića za Subotičku maticu, a izrađivao je i slike za subotičke crkve. Izlagao je na *Izložbi subotičkih bunjevačkih slikara* 1927. *i Izložbi bačkih umjetnika* 1932. Njegovih 9 radova danas čuva Gradski muzej u Subotici, a u njega su dospjeli iz likovne zbirke dr. Jovana Milekića. Nekoliko njegovih radova u svojem fondu čuva i Zavičajna galerija dr. Vinka Perčića u Subotici.

Marko Horvacki

Lit.: J. Milekić, Slikarstvo u oslobođenoj Subotici, *Književni sever*, 11/1933, Subotica; B. Vojnić Hajduk, Podaci o likovnim umjetnicima i amaterima Subotice, *Kalendar Hrvatska riječ*, Subotica, 1952; A. Sekulić, *Bački Hrvati*, Zagreb, 1991; T. Gajdos, *Szabadka kepzőművészete*, Subotica, 1995; *Donacija dr. Vinka Perčića – Umjetnine zavičajne zbirke*, Subotica, 1996; A. Sekulić, *Umjetnost i graditeljstvo bačkih Hrvata*, Zagreb, 1998; *Hrvatski biografski leksikon*, 5, Zagreb, 2002; O. Kovačev Ninkov, Dela iz Bačkog muzeja dr Jovana-Joce Milekića u fondu umetničkog odelenja Gradskog muzeja Subotica, *Bačka galerija dr Jovana Milekića* (katalog), Subotica, 2007.

Lj. Vuković-Dulić

HORVACKI (Horvacki Palivukov), Marko (Subotica, 5. IV. 1913. – Novi Sad, 10. IX. 1995.), odvjetnik, sudac, kulturni djelatnik. Sin Martina i Marge, rođ. Sudarević. Otac mu je bio jedan od osnivača NK *Bačka* i glavni gradski arhivar. U rodnom gradu završio je pučku školu i gimnaziju te diplomirao na Pravnom fakultetu 1936. Već kao mlad bio je aktivan u mnogim hrvatskim udrugama. Sudjelovao je u osnivanju *Subotičkoga športskoga lista* (u kojemu je redovito pisao anonimne uvodnike 1953.-40.), Hrvatske kulturne zajednice 1936. te Hrvatskog akademskog društva *Matija Gubec* u Subotici, čiji je bio predsjednik do izbijanja rata. Kao odvjetnički vježbenik radio je u nekoliko subotičkih odvjetničkih ureda. Prije rata bio je nogometaš i tajnik NK *Bačka*, u vrijeme kad je taj klub dotadašnji atribut Jugoslavensko atletsko društvo promijenio u Hrvatski športski klub te pod tim

imenom pristupio Hrvatskomu športskomu savezu. Kao vođa mladeži subotičkoga HSS-a bio je jedan od najaktivnijih suradnika Josipa Vukovića – Đide, s kojim je 1941. otišao u Hrvatsku, gdje je poslije bio sudac u Kotarskom sudu u Dugom Selu. Sudjelovao je u radu Društva bačkih Hrvata u Zagrebu. Potkraj Drugoga svjetskoga rata, kao pripadnik lijevoga krila HSS, prilazi partizanskomu pokretu i učlanjuje se u Komunističku partiju.

Marko Horvacki

Nakon rata vratio se u Suboticu te je ondje postao jednim od najvažnijih hrvatskih političkih i kulturnih djelatnika. God. 1945. izabran je za suca Kotarskoga suda u Subotici, okružni javni tužitelj postao je 1948., a 1952.-53. bio je predsjednik Narodnoga odbora kotara Subotica, što je bila funkcija usporediva s gradonačelničkom. U nekoliko mandata bio je zastupnik u skupštini Srbije. S Balintom Vujkovom, Matijom Poljakovićem i dr. radio je na uvođenju hrvatskoga jezika u službenu uporabu u škole i tisak, zbog čega je 1954. bio prisiljen podnijeti ostavku, ali je i dalje bio stalni zastupnik u Skupštini Srbije i tajnik Odbora za proračun Skupštine Srbije. Predsjednik Okružnoga suda u Subotici postao je 1960., sudac Vrhovnoga suda Vojvodine u Novom Sadu 1963., a za suca Ustavnoga suda Vojvodine u Novom Sadu, kao predstavnik iz reda hrvatskoga naroda, izabran je 1974. Umirovljen je 1982.

Bio je jedan od osnivača Hrvatskoga kulturno-umjetničkoga društva *Bunjevačko kolo* 1970., član uredništva i predsjednik uređivačkoga odbora subotičkoga književnoga časopisa *Rukovet* 1970.-72, a član Demokratskoga saveza Hrvata u Vojvodini od rujna 1990.

Lit.: »*Bačka*« *1901-1971,* Subotica, 1971; L. Merković, Bibliografija časopisa »Rukovet« maj 1955 – april 1990, *Rukovet*, 5/1990, Subotica; In memoriam: Marko Horvacki (1913-1995), *Glas ravnice*, br. 57, Subotica, 1995; M. Simić, *Istorija subotičkog Pravnog fakulteta 1920-1941.*, Beograd, 1999; *Hrvatski biografski leksikon,* 5, Zagreb, 2002; B. Ištvančić, O uvođenju hrvatskog jezika 50-ih godina XX. stoljeća: Prisjećanje Marka Horvackog Palivukova, *Klasje naših ravni*, 9-10/2007, Subotica.

N. Zelić i M. Prćić

HORVACKI, Martin (Subotica, 10. VII. 1883. – Subotica, 11. XII. 1970.), gradski činovnik, nogometaš, sportski djelatnik. Sin je Klemensa i majke Đule, rođ. Kuntić. Otac suca Marka i revolucionara Lazara. God. 1901. bio je osnivač i igrač prvoga naraštaja nogometaša NK *Bačke*, koji je s velikim oduševljenjem zavolio i promicao nogomet u Subotici. Članom klupske uprave postao je 1906. te je u njoj obnašao razne dužnosti sve do 1939., kad se povukao zbog narušenoga zdravlja. Pri osnutku Nogometnoga saveza Jugoslavije 14. IV. 1919. u Zagrebu bio je predstavnik NK *Bačke*. Nakon povratka iz Zagreba prihvatio se osnivanja i organiziranja Subotičkoga nogometnoga podsaveza, koji je i utemeljen 1920. Bio je njegov dugogodišnji dopredsjednik, a poslije i prvi tajnik. Podsavez je razvio aktivnosti na popularizaciji nogometa i osnivanju novih klubova u Subotici i okolici. U to vrijeme na inicijativu Subotičkoga podsaveza priređivani su česti susreti reprezentacije grada i podsaveza s reprezentacijama Zagreba, Beograda, Splita, Osijeka, Novoga Sada, Sombora i drugih mjesta, kojima je on bio glavni organizator. Za dugogodišnji rad odlikovan je u povodu 50. obljetnice Nogometnoga saveza Jugoslavije 1969. Zlatnom plaketom Saveza, a posmrtno mu je 1971. dodijeljena počasna jubilarna plaketa NK *Bačka*.

Martin Horvacki

Lit.: *»Bačka« 1901-1971*, Subotica, 1971; *FK »Bačka« Subotica 1901-2001*, ur. Ž. Inić, Subotica, 2001.

Lj. Vujković Lamić

HORVACKI, Mate (Subotica, 20. II. 1860. – Subotica, 2. III. 1931.) gradski činovnik, poduzetnik. Sin Pere i Ane, rođ. Šarčević. Prvi se put spominje potkraj 1897., kad je pri popunjavanju upražnjenih zvanja u gradskoj upravi izabran za gradskoga baždara. Njegovi počeci u poduzetništvu sežu do 14. VII. 1909., kad je s Filipom Malagurskim osnovao komisionu trgovinu svinja i krupne stoke. U ljeto 1910. sâm je utemeljio Veliko bunjevačko pokopno poduzeće. Dvije godine poslije, skupa s gradskim činovnicima Vinkom Gabrićem i Josipom Rajčićem, osnovao je Pokopno društvo subotičkih imućnih građana. Nakon Prvoga svjetskoga rata bio je član upravnoga odbora Gradske štedionice.

Izvori: Historijski arhiv Subotica, F: 451.156; F: 086. CT, V/244.

Lit.: *Neven*, 11/1897, 7/1910, 8/1912, Subotica.

M. Grlica

HORVACKI, Pero (Donji Tavankut, 25. IV. 1957.), strojarski inženjer, političar. Sin Lazara i Tilke, rođ. Skenderović. Osnovnu školu završio je u Đurđinu, a srednju i višu strojarsku u Subotici. Radio je u nekoliko subotičkih tvrtki (*Bratstvo*, *Agrokombinat*, *Sever* i dr.), a poslije i kao nastavnik u MESŠC-u (Tehničkoj školi) u Subotici. Aktivan je u Demokratskom savezu Hrvata u Vojvodini od 2000. te je obnašao i nekoliko funkcija u Subotici, među kojima od studenoga 2007. i funkciju dogradonačelnika (službeni naziv »zamjenik predsjednika općine« do kolovoza 2008., poslije »zamjenik gradonačelnika«). Kao zamjenik predsjednika Upravnoga vijeća Radio Subotice doprinio je produljivanju emitiranja programa na hrvatskom jeziku s dva na tri sata na dan, što je i ostvareno od 2. IV. 2007. Provodeći odluku DSHV-a o angažiranju na formiranju gimnazijskoga odjela na hrvatskom jeziku, tijekom kolovoza 2007. bio je jedan od vodećih aktivista na okupljanju dovoljnoga broja djece za pokretanje odjela na hrvatskom jeziku u subotičkoj gimnaziji od školske 2007./08., kad je u toj školi i počela nastava na hrvatskom jeziku.

S. Bačić

HORVACKI, Petar (Subotica, 9. VI. 1924. – Sombor, 8. III. 1945.), revolucionar, sudionik pokreta otpora. Sin je Grge i majke Julke, rođ. Pozderić. Osnovnu školu i dva razreda građanske škole završio je u Subotici, a elektromonterski obrt u subotičkoj Električnoj centrali, gdje je nastavio raditi. U osamnaestoj godini postaje članom Hrvatske privredne omladine. Povezuje se zatim s mladim SKOJ-evcima u Aleksandrovu, dobiva ilegalne materijale koje raspačava, prihvaća ideje Pokreta otpora, te postaje članom SKOJ-a. Sredinom 1944. postaje članom Mjesnoga komiteta SKOJ-a za Aleksandrovo te radi na pisanju antifašističkih parola po ulicama Subotice, prikuplja sanitetski materijal, novčana sredstva i oružje. U rujnu 1944. povezuje se sa Subotičkim partizanskim odredom, potkraj mjeseca izbjegao je uhićenje, no ne i njegova sestra i roditelji. Roditelji su mu na kraju završili u Njemačkoj, gdje su od mučenja i bolesti umrli. Kao borac Subotičkoga partizanskoga odreda ušao je u sastav VIII. vojvođanske udarne brigade. Istaknuvši se u bici kod Batine, postavljen je za zamjenika komesara čete. U okršajima kod Baranjskoga Petrova Sela smrtno je ranjen, a preminuo je stigavši u somborsku bolnicu.

Petar Horvacki

Lit.: M. Dubajić, *Portreti*, Subotica, 1976; *Sećanja učesnika radničkog pokreta i NOR-a Subotice 1920-1944*, Subotica, 1985.

T. Žigmanov

HORVAT, najčešće hrvatsko prezime. U inačicama Horváth, Horvath i Horwath, osim u Hrvatskoj, vrlo je često i u Madžarskoj, Slovačkoj, Austriji, Sloveniji i Vojvodini. Kako je osobito često na teritoriju povijesne Ugarske, pretpostavlja su se njime isprva koristili Madžari pri imenovanju osoba izbjeglih pred Turcima s područja Dalmacije i stare Slavonije (zemlje između Drave, Save i Kupe). Poznato je kako su Hrvate izbjegle na područje ugarskih županija (Vas, Somogy, Zala, i dr.) neko vrijeme popisivali po njihovim pravim prezimenima, ali su dodavali i pridjevak Horváth kako bi ih razlikovali od domaćega pučanstva. Tako su postojala prezimena: Horváth Patacsich, Horváth Kolonich, Horváth Festetich, Horváth Keglevich i dr. S vremenom plemići su prešli na svoja izvorna prezimena, dok ih je obični puk izgubio te mu je ostalo samo prezime Horvat. Bilo je rasprostranjeno na području cijele Ugarske, pa se nakon raspada Monarhije i stvaranja novih država, osim u Hrvatskoj i Madžarskoj, pojavljuje i u Slovačkoj, Sloveniji i Austriji, a ima ga i u Vojvodini. Današnji nositelji prezimena Horvat izvan matičnog hrvatskog područja pripadaju različitim narodima: u Madžarskoj su oni dominantno Madžari, u Slovačkoj Slovaci, u Sloveniji Slovenci, dok su u Austriji među nositeljima toga prezimena mnogi etnički Madžari.

Prema najnovijim istraživanjima, u Hrvatskoj ima 114.643 prezimena, među kojima 22.225 Horvata, 15.835 Kovačevića, 13.150 Babića i 11.617 Marića. Prezime Horvat osobito je rasprostranjeno na kajkavskom području, odnosno na području nekadašnje Slavonije. Na hrvatskom jugu, gdje se začinje hrvatska državnost, hrvatsko je ime rano i obilato zasvjedočeno, zbog čega nije bilo potrebe za prezimenom etnonimskoga postanja te ga uglavnom i nema. Nasuprot tomu, u sjevernoj Hrvatskoj, gdje narodno ime nije potvrđeno, rano nastaje prezime Horvat kao svjedočenje pripadnosti njegovih nositelja hrvatskomu narodu i u očima njihovih sjevernih susjeda, koji su u obliku prezimena Horvát dali svoj jezični biljeg, a nad njegovim su nositeljima imali višestoljetnu političku i crkvenu upravu. Sadržaj prezimena Horvat, upravo u pomadžarenom liku, dokazuje da su ti politički vladari, čija je civilna i crkvena uprava izbjegavala hrvatsko ime, bili svjesni kojemu etnosu taj puk pripada, kad ga je najbolje, jednoznačno i brojno, mogla poistovjetiti etnonimskim prezimenom Horvat. Turski defteri i drugi popisi, u kojima se prezime Horvat često javlja, dokazuju da su pripadnici hrvatskoga naroda nastanjivali velik dio madžarskoga Zadunavlja.

U Madžarskoj je to danas peto najčešće prezime, iza prezimena Nagy (»velik«), Kovács (»kovač«), Tóth (isprva su tako nazivani došljaci iz Slavonije, a poslije Slovaci) i Szabó (»krojač«). Među prezimenima etnonimskoga podrijetla na devetom je mjestu prezime Németh (Nijemac), osamnaesto je Oláh (Vlah), dvadeseto Rácz (Srbin), dvadeset drugo Török (Turčin), trideset drugo Magyar (Madžar), pedeset prvo Orosz (Rus), a šezdeset sedmo Lengyel (Poljak). Danas je samo manji broj nositelja prezimena Horvat u Madžarskoj hrvatske nacionalnosti, jer se proces madžarizacije dogodio prije nekoliko stoljeća. U madžarskoj povijesti, kulturi, znanosti, književnosti i sportu mnogo je istaknutih osoba koje su nosile prezime Horvat, no teško je razlučiti tko se među njima smatrao Hrvatom.

U šokačkih i bunjevačkih Hrvata to prezime susrećemo već u prvim matičnim knjigama: Segedin 1685. (Hervat, Horvath), Subotica 1686., Budim i okolica 1690. (Chorvat, Horvath, Hervat, Ervat), Baja 1715. (Horvath, Hervat), Tavankut, Žednik, Sombor i Santovo 1719. (Orvat, Harvat, Vrvat, Arvat, Ervat, Kroata, Croate, Horvath, Horváth), Dušnok 1743. (Horvath), Lemeš 1748., Bajmok 1785. U te dvije skupine ono nije toliko rasprostranjeno, ali među Bunjevcima ima izvjesnih osobitosti: susreće se u dvojnim prezimenima (Horvat Aljmaški), a ima i osobitih izvedenica (Horvacki, Horvatski, Horvatović), pri čemu su pojedine izvedenice također dvojna prezimena (Horvatski Krkljuš, Horvatski Palivukov, Horvatski Zivalov).

Lit.: A. Velics, E. Kammerer, *Magyarországi török kincstári defterek*, 1, Budapest, 1886; P. Šimunović, *Naša prezimena – porijeklo, značenje, rasprostranjenost*, Zagreb, 1985; Ž. Mandić, *Povijesna antroponimija bunjevačkih Hrvata u Madžarskoj*, Budimpešta, 1987; P. Šimunović, *Hrvatska u prezimenima*, Zagreb, 2008.

L. Heka i Ž. Mandić

HORVAT, plemićka porodica. Zabilježena su tri odvjetka u Bačkoj: Horvat-Szentgyörgyi, Horvat-Csabai i Horvat iz Lemeša, od kojih je posljednji bunjevački. Potvrda plemstva izdana je Mihovilu 2. VI. 1711. U Bačkoj županiji proglašeno je plemstvo Josipa i Mihovila 1767. U plemstvo Bačke županije ubilježeni su 1771. Mihovil, Josip, Andrija, Stjepan, Ivan i Danijel te 1776. Adam. Na temelju potvrde Peštanske županije iz 1798. plemstvo Franje i Stjepana proglašeno je u Bačkoj županiji 1800. Na županijskom popisu plemića 1841. ubilježena su 23 člana porodice. Članovi porodice dobili su 1803. posjede u Lemešu. Pridjevak o*d Megyefalv*e izdan je u Beču 1738. Danijelu, dožupanu Baranjske županije.

Opis grba: u plavom štitu na zelenoj površini nalazi se bijeli golub s raširenim kljunom. Plaštevi: zlatno-plavi i srebrno-crveni.

Lit.: E. Reiszig, Bács-Bodrog vármegye családai, u: *Bács-Bodrog vármegye*, 2, ur. S. Borovszky, [Budapest 1909]; V. Duišin, Plemićke porodice II, *Vojvodina*, 2, [Novi Sad, 1941]; A. Sekulić, *Bački Hrvati*, Zagreb, 1991; M. Szluha, *Bács-Bodrog vármegye nemes családjai*, Budapest, 2002.

S. Bačić

HORVAT, Adalbert (Horvath) (Orahovica, 30. IX. 1783. – Slavonski Brod, 14. I. 1850.), homiletski pisac, crkveni govornik. Nakon završene niže gimnazije u Požegi 1805. u Baču je stupio u franjevačku Provinciju sv. Ivana Kapistranskoga. Školovao se na filozofskom učilištu u Baji 1806.-08., a teologiju je završio u Mohaču 1808.-10. i Vukovaru 1810.-12. Za svećenika je zaređen 1809. te se predao pastoralnoj službi u hrvatskim i madžarskim samostanima, jer je osim hrvatskoga govorio i njemački, madžarski i poljski. Bio je propovjednik i vjeroučitelj u Požegi 1810.-15., Baji 1815./16. i Iloku 1816., a 1821.-27. bio je osobni tajnik provincijala Grgura Čevapovića i tajnik Provincije za provincijala Petera Beckera. Službu samostanskih poglavara obavljao je u Budimu 1827./28., Požegi 1828.-30., Našicama 1832.-35., Mohaču 1841./42., Iloku 1845./46. i Šarengradu 1846./47.; u Našicama, Iloku i Šarengradu također je bio župnik. Kad je 1842.-45. bio savjetnik provincijalu Josefu Matzeku, boravio je u Mohaču. God. 1830. Matzek mu je povjerio u zadaću da uz pomoć Bazilija Katanovića za tisak pripravi prijevod *Svetoga pisma* Matije Petra Katančića. To je i učinio do studenoga 1831. te je prijevod tiskan sredinom 1832. Još kao mlad svećenik stekao je glas vrsna propovjednika. Služeći se homiletskom literaturom na latinskom i njemačkom jeziku, objavio je četiri propovijedi. Na hrvatskom je jeziku također ispjevao pohvalnu odu Grguru Čevapoviću, no ona je izgubljena. Pisao je slavonskom ikavicom na štokavskom narječju i svoj je jezik nazivao slavonskim.

Djela: *Korizmena govorenja od muke i smerti gospodina Isukarsta, pokore i strašnoga suda Božjega,* Budim, 1824; *Sveta govorenja od različitih svetkovinah,* Budim, 1824; *Sveta nediljna govorenja za sve nedilje cile godine,* 1-2, Budim, 1824.

Lit.: *Hrvatski biografski leksikon*, 5, Zagreb, 2002.

F. E. Hoško

HORVAT, Branko (Gornji Tavankut, 30. X. 1945.), poduzetnik, društveni i politički djelatnik. Rođen je u obitelji s petero djece od oca Antuna i majke Ane, rođ. Kozma. U rodnom je mjestu pohađao osnovnu školu,

srednju trgovačku školu završio je u Subotici, a u Beogradu je 1972. diplomirao na Višoj ekonomskoj školi. Od 1977. ravnatelj je u *Peščarinoj* radnoj jedinici Tavankut, a od 1986. u OOUR-u Skenderovo iste poljoprivredne tvrtke. Ondje ostaje do 1991., kada osniva vlastito poduzeće i posvećuje se proizvodnji, prometu i izvozu voća. Kao aktivni član Društva voćara Vojvodine biran je za predsjednika u razdoblju 1994.-98.

Od mladih dana bio je omladinski aktivist uključen u društveni i kulturni život Tavankuta. Biran je za delegata Vijeće udruženoga rada Skupštine Općine Subotica 1982.-86., bio je predsjednika toga Vijeća, a obnašao je i dužnost potpredsjednika SO Subotica 1982.-83. Nakon toga bio je izabran za delegata u Vijeću udruženog rada Skupštine AP Vojvodine, čiji je predsjednik bio u jednogodišnjem mandatu.

Od 1964. aktivni je član HKPD-a *Matija Gubec* iz Tavankuta, od 1990. zamjenik je predsjednika, a predsjednik je Društva bio u više mandata (1996.-2006.). Jedan je od glavnih oslonaca u obrani hrvatskoga identiteta Društva, osobito nakon vraćanja izvornoga imena 1991. Kao predstavnik Društva bio je član Foruma hrvatskih institucija i organizacija u Vojvodini od osnivanja 1997. i njegov predsjedatelj (2000. i 2001.). Jedan je od osnivača druge političke stranke vojvođanskih Hrvata – Hrvatskoga narodnoga saveza (HNS) 1998., a kao član predsjedništva i dopredsjednik HNS-a (1998.-2004.) bio je i jedan od pokretača i nositelja procesa ujedinjenja HNS-a s Demokratskim savezom Hrvata u Vojvodini 2004.

Kao odbornik HNS-a u Skupštini općine Subotica (2002.-06.) bio je 2003. član Elektorske skupštine za izbor Hrvatskoga nacionalnoga vijeća (HNV), na kojoj je izabran za člana HNV-a. Na konstitutivnoj sjednici HNV-a izabran je za dopredsjednika za Suboticu, a 2007. i za predsjednika toga tijela.

L. Suknović

HORVAT, Ćiril Josip (Horváth, Cyrill József) (Kecskemét, 17. X. 1804. – Budimpešta, 5. XI. 1884.), filozof, dramski pisac, sveučilišni profesor, akademik. Stariji brat pravnika Dömea. Sa 16 godina stupio je u red piarista te je tom prigodom svoje osobno ime Josip promijenio u redovničko Ćiril, pod kojim je postao poznat. Doktorirao je filozofiju (pedagogiju) u Pešti, a zatim je studirao teologiju u Nitri (današnja zapadna Slovačka). Radio je kao nastavnik u Vácu, a zatim je premješten u Segedin, gdje je imenovan ravnateljem liceja. Nakon sloma Madžarske revolucije bio je ravnatelj Glavne pijarističke gimanzije u Budimpešti 1850.-59., gdje je još i predavao madžarski jezik i književnost. Od 1860. pa do smrti bio je sveučilišni profesor filozofije na Peštanskom sveučilištu.

Za dopisnoga člana Madžarske akademije znanosti izabran je 1834., a za redovitoga člana Akademijina razreda za filozofiju 1836. Osim filozofskih rasprava, u ranijem razdoblju života pisao je pjesme i drame, od kojih su objelodanjene: *Tyrus* (Buda, 1834.), *Kuthén, kun király* (Szeged, 1838.), *Jolánta* (Buda, 1839.), *Vetélytársak* (Kecskemét, 1850.). Kako mu drame nisu postigle veći uspjeh, nakon 1850. okrenuo se isključivo proučavanju filozofske i literature te sveučilišnomu nastavničkomu radu.

Djela: *A philosophiai módszerek jelen állapotjáról*, Pest, 1867; *Horváth Cyrill összegyűjtött szépirodalmi munkái*, 1-6, Kecskemét, 1896.

Lit.: *A Pallas Nagy Lexikona*, 9, Budapest, 1895; J. Szinnyei, *Magyar írók élete és munkái*, 4, Budapest, 1896; *Magyar életrajzi lexikon*, 1, ur. Á. Kenyeres, Budapest, 1981[3].

L. Heka

HORVAT, Davor (Bač, 30. IX. 1986.), dizač utega. Sin Josipa i Vere, rođ. Marković. Osnovnu i srednju elektrotehničku školu završio je u Osijeku. Član je KDT-a *Herkules* iz Bača 1988.-94., KDU-a *Slavonija* iz Osijeka 2000.-03. i KDU-a *Osijek* 2003.-08. Na prvenstvu Hrvatske za kadete 2001. u kategoriji do 77 kg osvojio je 2. mjesto, 2002. u kategoriji do 81 kg 1. mjesto, a 2003. u kategoriji do 85 kg 1. mjesto. Na Prvenstvu Hrvatske za juniore 2002. u kategoriji do 77 kg osvojio je 3. mjesto, 2003. u kategoriji do 85 kg 1. mjesto, 2004. u kategoriji do 85 kg 1. mjesto, 2005. u kategoriji

do 85 kg 1. mjesto, a 2006. u kategoriji do 94 kg 1. mjesto. Na Prvenstvu Hrvatske za seniore 2007. u kategoriji do 85 kg. osvojio je 1. mjesto, a 2008. u kategoriji do 94 kg 2. mjesto. Na ekipnom prvenstvu Hrvatske, kao član KDU-a *Osijek*, osvojio je 5. mjesto 2006. i 3. mjesto 2007. U konkurenciji kadeta 2003. na Prvenstvu Hrvatske srušio je četiri državna rekorda. Nastupao je za reprezentaciju Hrvatske na promotivnom turniru 2004. u Pečuhu te je u seniorskoj konkurenciji u kategoriji do 77 kg osvojio srebrnu medalju. S ekipom *Osijeka* osvojio je prvo mjesto na turniru Alpe-Adria 2007. u Osijeku.

Izvor: Osobna arhiva Davora Horvata.

Lit.: *Hrvatski športski almanah*, Zagreb, 2001-2007.

E. Hemar

HORVAT, Demeter (Horváth, Döme) (Kecskemét, 16. X. 1819. – Kecskemét, 14. II. 1899.), pravnik, znanstvenik, pisac. Mlađi brat filozofa i pijarista Josipa Ćirila. Rođen je u imućnoj veleposjedničkoj obitelji i obrazovao se u najboljim školama u Kecskemétu, Segedinu i Budimu, u kojima je odlično naučio latinski, njemački i francuski jezik. Nakon gimnazije završio je pravni fakultet na kraljevskim sveučilištima u Pešti i Pečuhu. Diplomu odvjetnika dobio je 1841., a od 1842. osam je godina djelovao kao državni odvjetnik i gradski vijećnik u rodnom gradu. Aktivno je sudjelovao u političkom i kulturnom životu grada, bio je mecena madžarske književnosti, napose nakon slavnoga pisca Józsefa Katone, čiji je najvažniji uradak *Ban Bánk* i tiskao, a imao je i velike zasluge za njegovo promicanje. Također je podupirao gradskoga povjesničara Kečkemeta i člana Madžarske akademije Jánosa Hornyika.

God. 1861. izabran je za zastupnika Ugarskoga sabora, a kad je iste godine Sabor raspušten, izabran je za drugoga državnoga odvjetnika Peštanske županije. Prvim državnim odvjetnikom iste županije postao je 1867. God. 1869. izabran je za saborskoga zastupnika grada Kečkemeta te je imenovan za savjetnika tadašnjega ministra pravosuđa Boldizsára Horvátha. Tu je dužnost obnašao do 1875., kada je imenovan za predsjednika vijeća Kraljevskoga stola. Odstupio je 1886. zbog slabljenja vida te se vratio u rodni grad. Bio je osnivač i predsjednik društva *Katona József Irodalmi és Társadalmi Kör*, napisao je i životopis Józsefa Katone, a objavio je i dio svojih saborskih govora.

Lit.: *A Pallas Nagy Lexikona*, 9, Budapest, 1895; J. Szinnyei, *Magyar írók élete és munkái*, 4, Budapest, 1896; *Magyar életrajzi lexikon*, 1, ur. Á. Kenyeres, Budapest, 1981[3].

L. Heka

HORVAT, Đuro Danijel (Osijek, 20. VI. 1827. – Slavonski Brod, 12. V. 1888.), franjevac, pedagog. Franjevačko odijelo primio je 1848. u slavonsko-ugarskoj Provinciji sv. Ivana Kapistranskoga. Pohađao je filozofsko učilište u Fedvaru (*madž.* Dunaföldvár) 1849.-51. te bogoslovnu školu u Vukovaru 1851.-53. i Budimu 1853.-55. Svećenik je postao 1853. Posvetio se pedagoškomu i pastoralnomu radu; najprije je bio profesor gimnazije u Požegi 1853.-60., a zatim je predavao dogmatsko bogoslovlje na bogoslovnoj školi u Mohaču 1861.-63., a pastoralno i moralno bogoslovlje u Baji 1863.-68. Službu propovjednika obavljao je u Cerniku 1875. i Slavonskom Brodu 1881.-88.

Izvor: Arhiv Generalne kurije Franjevačkoga reda u Rimu, *Hungaria Capistrana*, sv. 1, fol. 119r.

Lit.: *Schematismus almae Provinciae s. Ioannis a Capistrano*, Viennae, 1875.

F. E. Hoško

HORVAT, Janja (Kašad /*madž.* Kásád/, Baranja, 12. II. 1951.), državna činovnica, prevoditeljica, kulturna djelatnica. Rođena je u ratarskoj šokačkoj obitelji Joce i Marte, rođ. Vorgić, čija je imovina zaplijenjena za vrijeme Rákosijeva poretka. Uz velika odricanja roditeljâ te bake Janje Kolesar, s bratom Matom i sa sestrom Martom školuje se isprva u pečuškoj osnovnoj školi u Fürdő ulici, zatim u Budimpešti u Hrvatsko-srpskoj gimnaziji. Na studije hrvatskoga i ruskoga jezika upisuje se 1969. i završava godinu na Visokoj pedagoškoj školi u Pečuhu, poslije čega je upisala prvu godinu studija na budimpeštanskom Sveučilištu Loránda

Eötvösa. Diplomirala je 1975. na struci srpsko-hrvatski i ruski jezik i književnost. Za vrijeme studija uključuje se u kulturne aktivnosti tadašnje mladeži i sudjeluje u amaterskom kazališnom životu, bavi se pjevanjem, a nakon tri godine bavljenja pedagoškim radom u srednjoškolskom učeničkom domu budimpeštanske hrvatsko-srpske gimnazije zapošljava se u Savezu Južnih Slavena u Mađarskoj kao referentica za školstvo. Bilo je to razdoblje pokušaja oživljavanja mreže škola s dvojezičnom nastavom. God. 1987. stječe diplomu hrvatsko-madžarskoga stručnoga prevoditelja te do danas prevodi na susretima najviših razina hrvatsko-madžarskih državnih izaslanstava. Od osnivanja Vladina Ureda za nacionalne i etničke manjine 1990. imenovana je isprva za Vladinu savjetnicu, a 1992. za Vladinu glavnu savjetnicu. S toga položaja nakon četiri godine odlazi na Madžarski radio, gdje je odgovorna urednica hrvatske emisije pri Uredništvu za srednju i istočnu Europu. Od 1995. do 1998. kao član Hrvatske samouprave II. okruga u Budimu delegirana je i u Predsjedništvo Državne hrvatske samouprave, u kojem obnaša dužnost predsjednice Odbora za medije. Nakon ukinuća emisija za susjedne države 1. programa Madžarskoga radija 2002. individualno se bavi prevođenjem. Od proljeća 2007. glavna je savjetnica u Ministarstvu obrazovanja i kulture Republike Madžarske. Referentica je za Hrvate i Slovence i tajnica je ministrova savjetodavnoga tijela Državnoga odbora za manjine. Znatno je pridonijela izgradnji Hrvatske osnovne škole i gimnazije u Budimpešti, sudjelovala je u osnivanju Hrvatske katoličke zajednice u Budimpešti te hrvatskih znanstvenih skupova pokrenutih u II. budimskoj četvrti s važnom hrvatskom tradicijom.

Ž. Mandić

HORVAT, Josip (Bač, 28. X. 1962.), dizač utega. Sin Josipa Horvata i Angeline Kostić. Otac dizača utega Davora. Osnovnu školu završio je u Baču, a Srednju strojarsko-tehničku školu u Bačkoj Palanci. Član KDT-a *Herkules* iz Bača bio je 1976.-89., a KDU-a *Slavonija* iz Osijeka 1995.-2005. Na Prvenstvu Jugoslavije za mlađe juniore 1977. osvojio je u kategoriji do 67 kg u biatlonu 2. mjesto, a u izbačaju 1. mjesto; 1978. u kat. do 67 kg u biatlonu, trzaju i izbačaju 1. mjesto; 1979. u kat. do 67 kg u biatlonu, trzaju i izbačaju 1. mjesto. Na Prvenstvu Jugoslavije za juniore 1980. u kategoriji do 75 kg u biatlonu, trzaju i izbačaju 1. mjesto; 1981. u kategoriji do 75 kg u biatlonu, trzaju i izbačaju 1. mjesto; 1982. u kategoriji do 75 kg u biatlonu, trzaju i izbačaju 1. mjesto. Na Prvenstvu Jugoslavije za seniore 1980. u biatlonu, trzaju i izbačaju 2. mjesto; 1984. u biatlonu, trzaju i izbačaju 1. mjesto; 1985. u trzaju 1. mjesto; 1986. u biatlonu 1. mjesto, a u trzaju i izbačaju 2. mjesto. Na Prvenstvu Hrvatske 2000. u izbačaju 2. mjesto, a u trzaju 1. mjesto. Na ekipnim prvenstvima Jugoslavije kao član *Herkulesa* 1978. i 1979. osvojio je 2. mjesto; 1980. – 3. mjesto; 1981., 1982. i 1983.– 4. mjesto; 1984. i 1985 – 6. mjesto; 1986. – 5. mjesto i 1988. – 8. mjesto. Na ekipnim prvenstvima Hrvatske kao član *Slavonije* 1996. – 1. mjesto; 1997. i 1998. – 2. mjesto; 1999. – 1. mjesto; 2000. – 2. mjesto i 2001. – 1. mjesto. U konkurenciji juniora od 1978. do 1982. oborio je državni rekord 36 puta. Za reprezentaciju je nastupao od 1979. do 1989. Nastupio je na Europskom juniorskom prvenstvu 1980. u San Marinu i u kategoriji do 75 kg u biatlonu i izbačaju osvojio je 6. mjesto, a u trzaju 7. mjesto. Na Svjetskom kupu u Madžarskoj 1982. u kategoriji do 75 kg osvojio je u biatlonu brončanu medalju. Na Dunavskom kupu 1985. u Vranju u kategoriji do 75 kg u biatlonu, trzaju i izbačaju zauzeo je 4. mjesto. Od 1990. do 1995. nije se bavio sportom. Dobitnik je odličja Međunarodnoga olimpijskoga odbora za zasluge u sportu 1993., koje mu je dodjeljeno u Beogradu od strane čelnika Jugoslavenskog olimpijskog odbora. U više navrata proglašen je za najboljega sportaša Općine Bač. Od 1994. živi s obitelji u Osijeku, gdje radi kao privatni poduzetnik i bavi se pčelarstvom.

Izvor: Osobna arhiva Josipa Horvata.

Lit.: *Almanah jugoslavenskog sporta*, Beograd, 1978-1988; *Hrvatski športski almanah*, Zagreb, 1997-2001.

E. Hemar

HORVAT, Mihael (Horváth, Mihály) (Szentes, Čongradska županija, 20. X. 1809. – Karlovy Vary, 19. VIII. 1878.), povjesničar, biskup. Rođen je u siromašnoj obitelji. Školovao se u Segedinu, a 1825. je stupio u sjemenište u Vacu. Studij filozofije (pedagogije) završio je 1830., a iduće je godine zaređen za svećenika. Službovao je u Dorožmi (predgrađe Segedina), Kecskemétu, imenovan je za kapelana u Nagy-Káti, zatim je bio odgajatelj sinova grofa Gabriela Keglevića (Gábor Keglevich) te Kajetana Erdődyja. Službujući još kao provincijski kapelan, postao je priznatim povjesničarom i osvojio tri akademijine nagrade te je 1839. postao dopisnim, a 1841. redovitim provincijskim član Madžarske akademije. U bečkom *Theresianumu*, vojnom odgojilištu za mlade plemiće, postao je 1844. nastavnik madžarskoga jezika i književnosti, a usporedo je u Beču, Šopronu i Željeznom u pismohranama proučavao arhivsku građu. Nakon toga imenovan je za prepošta župnika u Hatvanu, po kojem je i dobio kasniji pridjevak Hatvani. Kralj Ferdinand V. imenovao ga je 1848. za čanadskoga biskupa, a u travnju 1849. imenovan je ministrom za vjerska pitanja i prosvjetu u Kossuthovoj revolucionarnoj vladi.

Nakon sloma Madžarske revolucije skrivao se najprije u Ugarskoj, zatim je sklonište pronašao u Leipzigu, a poslije i u Belgiji. Budući da ga je vojni sud osudio na smrtnu kaznu, odlazi u dugogodišnje izbjeglištvo (Pariz, Montmorency, Genova, Nica, Firenca, Ženeva, Bruxelles), gdje je nastavio znanstveni rad te objavio neke od svojih znanstvenih uradaka pod imenom Mihály Hatvani. Nakon amnestije 1867. vraća se u Madžarsku, gdje je dočekan s velikim poštovanjem. U Segedinu je izabran za saborskoga zastupnika, Madžarsko povijesno društvo izabralo ga je za svojega predsjednika, a bio je i predsjednik jednoga razreda Madžarske akademije. Zadnjih godina života Franjo Josip pozvao ga je da bude nastavnik povijesti prijestolonasljedniku Rudolfu, dobio je naslovnu biskupsku čast i opatiju u Vaškoj, u Slavoniji. Bio je i ostao jedan od najpopularnijih madžarskih povjesničara za nacionalnu povijest. Proučavao je i objavio životopise Jelene Zrinski i kardinala Jurja Utješenovića.

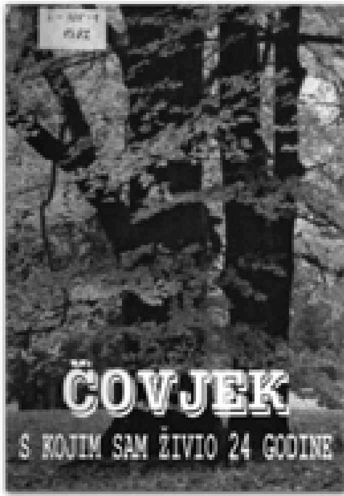
Djela: *Az ipar és kereskedés története Magyarországon a három utolsó század alatt*, Buda, 1840; *Az ipar és kereskedés története Magyarországon a XVI. sz. közepéig*, Pest, 1842; *A magyarok története*, I-IV, Pest, 1842-46 (I-VI, Pest, 1860-63²; I-VIII, Pest, 1871-73³); *Párhuzam az Európába költözködő magyar nemzet és az akkori Európa polgári és erkölcsi műveltsége között*, Pest, 1847; *Huszonöt év Magyarország történetéből 1823-1848*, I-III, Genf, 1864, (Budapest, 1886)³; *Magyarország függetlenségi harcának története 1848 és 1849-ben*, Genf, 1865; *Kisebb történelmi munkái*, I-IV, Pest, 1868; *Williams Roger életrajza*, Pest, 1868; *Zrínyi Ilona életrajza*, Pest, 1869; *Fráter György*, Pest, 1871; *A kereszténység első százada Magyarországon*, Pest, 1878.

Lit.: *A Pallas Nagy Lexikona*, 9, Budapest, 1895; J. Szinnyei, *Magyar írók élete és munkái*, 4, Budapest, 1896; *Magyar életrajzi lexikon*, 1, ur. Á. Kenyeres, Budapest, 1981³.

L. Heka

HORVAT, Pavao od Maloga Praškoga Isusa (Franjo Josip) (Luč, Baranja, 6. IV. 1916. – Sombor, 12. VIII. 2001.), karmelićanin. Sin je veletrgovca žitaricama Franje i Magdalene, rođ. Ferkov. Osnovnu školu polazi u rodnom mjestu, a zbog ekonomske krize nije mogao poći u gimnaziju te ga otac šalje u Sombor, gdje se 1929. upisuje u trgovačku školu. God. 1932. polaže završne ispite i postaje trgovačkim pomoćnikom. Za vrijeme školovanja u Somboru posjećuje karmelićansku crkvu, gdje se upoznao s karmelićanima, osobito s O. Gerardom Tomom Stantićem, kojega je zamolio da ga primi u karmelićanski red. Iste je 1932. primljen u samostan u Somboru, a nakon šest mjeseci kandidature ulazi u novicijat i dobiva redovničko ime brat Pavao od Maloga Praškoga Isusa. Redovničke zavjete polaže 9. I. 1935. Do 1959. službovao je u Somboru, zatim je premješten u Remete, a u Sombor se vraća 1978. te tu ostaje do smrti. Obavljao je službe ekonoma, vratara, sakristana, kuhara, krojača i postolara. Uz svoj materinski hrvatski tečno je govorio njemački i madžarski.

Za vrijeme madžarske vlasti proglašen je nepovjerljivom osobom zato što se prijavio vlastima kao Hrvat te je interniran u

Pavao Franjo Horvat,
Čovjek s kojim sam živio 24 godine.

Kecskemet na prisilan rad u vojnoj zračnoj luci. U prvim danima komunističke Jugoslavije pregovara s ruskim vojnicima i partizanima kako bi zaštitio samostan od razaranja te je u tom i uspio. Dugo je vremena živio uz o. Gerarda, a kao samostanski bolničar njegovao ga je posljednjih godinu dana života te bio svjedok njegove svetačke smrti. Svoje iskustvo života uz njega napisao je u knjižici *Čovjek s kojim sam živio 24 godine* (rukopis je završio 14. IV. 1960.). U njoj je sadržana snažna argumentacija u procesu izvođenja svjedočenja herojskoga kreposnoga života sada Sluge Božjega O. Gerarda, koji je potreban za beatifikaciju. Pokopan je u kapeli karmelićana na Velikom katoličkom groblju u Somboru.

Djelo: *Čovjek s kojim sam živio 24 godine*, b. m., [oko 1998].

Izvor: Arhiva Karmelskog samostana u Somboru: Liber professionum, Necrologium; *Moj dnevnik*, rukopis br. Pavla.

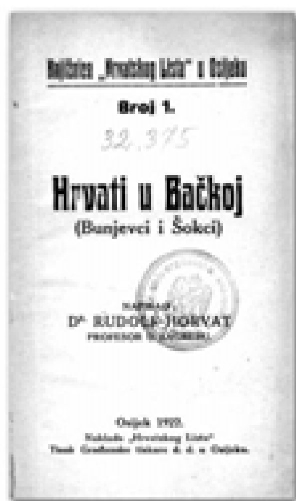
Lit.: M. Miloš, 50. obljetnica redovničkih zavjeta časnog brata Pavla Horvata karmelićanina, *Subotička Danica : kalendar za 1985. god.*, Batina, 1984; *Subotička Danica (nova) : kalendar za 2002. godinu*, Subotica, 2001.

M. Miloš

HORVAT, Rudolf (Koprivnica, 14. III. 1873. – Zagreb, 25. V. 1947.), povjesničar, političar, književnik, kulturni djelatnik. Diplomirao je povijest i zemljopis 1896. na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, gdje je i doktorirao 1898. Diplomirao je i na Pravnom fakultetu u Zagrebu 1918. Radio je kao gimnazijski profesor u Osijeku, Zemunu, Petrinji i Zagrebu te kratko vrijeme kao redoviti profesor na zagrebačkom Filozofskom fakultetu. Napisao je velik broj knjiga i članaka o povijesti gradova, trgovišta, regija i nekoliko popularnih sinteza hrvatske povijesti. Objavljivao je i književna djela, koja su također za temu imala crtice iz povijesti hrvatskoga naroda. Veliku pozornost posvetio je popularizaciji povijesti pišući za mnogobrojne listove i časopise. Od 1912. i u subotičkom *Nevenu* objavljuje kratke priloge o povijesti gorskokotarskoga sela Bosiljeva i Zemuna. Tijekom boravka u Zemunu surađivao je sa Stjepanom Radićem, s kojim će raditi na osnivanju Hrvatske pučke seljačke stranke 1904. Za vrijeme Prvoga svjetskoga rata bio je zatvaran zbog protudržavne djelatnosti, a zbog sukoba s unitaristima umirovljen je 1919. Biran je za zastupnika Hrvatske republikanske seljačke stranke u Skupštini Kraljevine SHS 1920. i 1923., ali će se nakon razilaženja s politikom koju je vodio Stjepan Radić povući iz aktivnoga političkoga života i s vremenom približiti političkim opcijama koje su zagovarale samostalnu Hrvatsku.

Dok je živio i radio u Osijeku i Zemunu, upoznao se s etničkom strukturom tih gradova i okolnih područja, pa je razmišljao o mogućnostima razmjene hrvatskoga i srpskoga stanovništva, a u prijedlog razmjene uključio je i dio Hrvata iz Bačke. S navedenim prijedlogom, koji je ostao u rukopisu, nikad nije izašao u javnost. O Hrvatima iz Bačke i prošlosti Bačke objavljuje članke tijekom 1921. i 1922. u osječkom *Hrvatskom glasu* i *Hrvatskom listu*, a 1922. u Osijeku objavljuje i popularno djelo *Hrvati u Bačkoj (Bunjevci i Šokci)*. U njemu je obradio migracije Bunjevaca i Šokaca u Podunavlje te povijest Subotice i Sombora, a predstavio je i ostala naselja u Bačkoj u kojima žive Hrvati. Vjerovao je da se podrijetlo etnika Bunjevac krije u nazivu rijeke Bune, kao i nazivi Podravac (Drava), Posavac (Sava) itd., što, prema Horvatovu miš-

ljenju, »nijesu nikad bila narodna imena niti to ikad mogu biti«. Za etnik Šokac smatrao je da je nastao kao oznaka vjeroispovijedi katoličkoga stanovništva i nijekao je mogućnost da se on koristi kao narodno ime. Raspravljajući o identitetu bačkih Bunjevaca i Šokaca, zaključuje da su najvažniji dokazi njihove hrvatske pripadnosti: »porijeklo, vjera, pismo i govor«. Povremeno o bačkim Hrvatima piše gotovo do kraja života u časopisima i listovima: *Hrvatski list*, *Hrvatski narod*, *Jutarnji list*, *Prijatelj naroda*, *Mladohrvatski pokret*, *Novosti*, *Katolički tjednik*, *Neven*, *Hrvatsko kolo* i *Klasje naših ravni*.

Broj 1.

Hrvati u Bačkoj

(Bunjevci i Šokci)

Dr. Rudolf Horvat

Osijek 1922.

R. Horvat, *Hrvati u Bačkoj (Bunjevci i Šokci)*, Osijek, 1922.

Pokretao je društveni i kulturni život, a napose rad pjevačkih društava u sredinama u kojima je djelovao. Osobito se zauzimao za organizaciju proslave tisućugodišnjice Hrvatske Kraljevine po hrvatskim gradovima, a sudjelovao je i na proslavi u Subotici 20. X. 1925. predvodeći *Hrvatske sokole* iz Osijeka, Vinkovaca, Vukovara i Dalja. U svojem govoru Horvat je Bunjevce nazivao Hrvatima, što je nekim srpskim povjesničarima i političarima zasmetalo, dok se kritički oglasio Aleksa Ivić, profesor na Pravnom fakultetu u Subotici. Zbog svojega društveno-političkoga angažmana u više je navrata smjenjivan i umirovljivan s mjesta profesora. Stvaranje Banovine Hrvatske pozdravio je, no ubrzo je uočio njezine nedostatke. Nakon formiranja NDH bio je zastupnik u Saboru 1942., reaktivirao se kao profesor i povjesničar i objavio je veći broj djela koja su nastala na temelju starijih istraživanja. U ljeto 1945. optužen je i osuđen za suradnju s okupatorom bez konkretne kazne, što je 1946. preinačeno u gubitak političkih i građanskih prava u trajanju od deset godina. Nakon toga ubrzo umire.

Izbor iz bibliografije: Hrvati u Bačkoj, *Hrvatski glas*, 98, 99, 107/1921, 283/1922, Osijek; Iz prošlosti Bačke (Subotica, Sombor i Hrvati u ostaloj Bačkoj), *Hrvatski list*, 287/1921, 1, 5, 6/1922, Osijek; *Hrvati u Bačkoj (Bunjevci i Šokci)*, Osijek, 1922; Iz prošlosti Bunjevaca, *Hrvatski narod*, 50/1922, Koprivnica; Iz prošlosti Bunjevaca, *Jutarnji list*, 4110/1923, Zagreb; Bunjevci u Zagrebu, *Prijatelj naroda*, 28/1923, Zagreb; Kako se Bunjevci javno proglasiše Hrvatima?, *Mladohrvatski pokret*, 9/1925, Zagreb; Iz povijesti Hrvata, *Neven*, 19, 20/1926, Subotica; Kako se Bunjevci doseliše u Bačku?, *Novosti*, 139/1927, Zagreb; Doseljenje Bunjevaca u Bačku, *Katolički tjednik*, 42/1928, Sarajevo; Doseoba Bunjevaca u Suboticu, *Neven*, 42, 43/1928, 25/1929, Subotica; Kada su Bunjevci došli u Bačku?, *Hrvatsko kolo*, knjiga X/1929, Zagreb; Dolazak bunjevačkih Hrvata u Bačku, *Klasje naših ravni*, 1-2/1944, Zagreb; Potpuna bibliografija radova: M. Kolar-Dimitrijević, *Bibliografija radova dra Rudolfa Horvata 1894-1945,* u: *Dr. Rudolf Horvat*, *Poviest slob. i kr. grada Koprivnice*, pretisak, Koprivnica, 1991.

Lit.: A. Ivić, Bunjevci, Srbi i Hrvati, *Književni sever*, 7/I, Subotica, 1925; M. Kolar-Dimitrijević, Prijedlozi povjesničara Rudolfa Horvata o zamjeni stanovništva između istočnog i zapadnog Srijema 1922. godine, *Historijski zbornik*, 49, Zagreb, 1996; *Dr. Rudolf Horvat: život i djelo: u povodu 50. obljetnice smrti (1947-1997) i 125. obljetnice rođenja (1873-1998): zbornik referata podnijetih na znanstvenom skupu »Dr. Rudolf Horvat – život i djelo«, održanog u Koprivnici 1997. godine*, ur. D. Feletar, Koprivnica, 1998; *Hrvatski biografski leksikon*, 5, Zagreb, 2002.

M. Bara

HORVAT, Stevan (Lemeš, 7. X. 1932.), hrvač, trener, pedagog. Osnovnu školu polazio je u rodnom mjestu, a trogodišnju srednju stolarsku školu u Somboru. Višu prednjačko-trenersku školu, smjer hrvanje, završio je u Beogradu 1966. Kao izvanredni student diplomirao je na Fakultetu za fizičku kulturu u Zagrebu 1972., gdje je završio i poslijediplomski studij te magistrirao 1979.

Hrvanjem se počeo baviti 1946. u somborskom RK *Polet* (poslije: *Radnički*) a već 1949. postao je juniorskim reprezentativcem Jugoslavije. Poslije je bio član RK *Spartaka* iz Subotice (1951.-52.), a nakon vojnoga roka 1954. prelazi u RK *Partizan* iz Beograda, gdje je ostao do kraja karijere. Natjecao se u lakoj (do 67 kg) i velter-kategoriji (do 73 kg), sudjelovao je u oko 1300 borba, od kojih u oko 1000 kao državni reprezentativac. Od 1955. do kraja karijere 1968. na domaćem terenu nije izgubio nijedan meč. Bio je prvak Jugoslavije grčko-rimskim stilom uzastopno 11 godina (od 1954.) i tri puta prvak u slobodnom stilu (1957.-59.). Na Olimpijskim igrama sudjelovao je tri puta: u Rimu 1960. bio je četvrti; u Tokiju 1964. – unatoč teškoj ozljedi – peti; a u Méxicu je 1968. osvojio srebrnu medalju. Svjetski prvak u lakoj kategoriji bio je dvaput (1963. u Helsingborgu, Švedska; 1966. u Toledu, SAD); triput je osvajao drugo mjesto (1961. u Yokohami, Japan; 1962. u Toledu, SAD; 1965. u Tampereu, Finska), a jedanput je osvojio četvrto mjesto (1958. u Budimpešti). Prvak Sredozemlja bio je dvaput (1959. u Bejrutu; 1967. u Tunisu), triput prvak Balkana (1960., 1961. i 1962.), a osvojio je i više od 50 velikih međunarodnih turnira. Mnogi smatraju da je najbolji jugoslavenski hrvač grčko-rimskim stilom svih vremena. Poslije je bio trener hrvačkih reprezentacija Japana, SAD-a, Gvatemale, Hondurasa, Salvadora i Nizozemske, te solunskoga kluba Aris.

Nakon završetka natjecateljske karijere posvetio se trenerskomu i pedagoškomu radu. Radio je kao profesionalni i amaterski trener u RK *Dinamo* iz Pančeva 1969.-73, zatim kao nastavnik tjelesnoga odgoja u Pančevu. U Zavodu za tjelesnu kulturu Vojvodine u Novom Sadu bio je samostalni stručni suradnik za borilačke sportove 1973.-75, a nakon toga do odlaska u mirovinu 1989. radi na Fakultetu za fizičku kulturu u Novom Sadu u zvanju docenta za nastavni predmet Borilački sportovi. Bio je trener juniorske i omladinske reprezentacije Jugoslavije 1973.-79.

Dobitnik je mnogobrojnih priznanja i nagrada: Orden zasluga za narod sa srebrnim zracima 1964., Orden bratstva i jedinstva sa srebrnim vijencem 1975., Svibanjska nagrada Srbije 1964., Listopadska nagrada Srbije 1966., Vojvođanska nagrada *Jovan Mikić Spartak* 1982., Jugoslavenski ferplej 1966., a nositelj je i svjetskoga trofeja za ferplej *Pierre de Coubertin* za 1966., koji dodjeljuje Međunarodni komitet za ferplej. Zaslužni je sportaš Jugoslavije i Srbije te hrvač stoljeća prema izboru lista *Politika* 2000.

Lit.: D. Kolundžija, *Leksikon somborskog sporta*, Sombor, 1990; D. Kolundžija, *Rvanje u Jugoslaviji*, Beograd, 1998; *Enciklopedija opća i nacionalna u 20 knjiga*, 8, Zagreb, 2005.

Z. Čota

HORVAT PETRIČEVIĆ, Lazar (Horváth Széplaki Petrichievich Lázár) (Kolozsvár, *rum.* Cluj, 17. V. 1807. – Beč, 5. II. 1851.), pisac, pravnik. Pravo je završio u rodnom gradu, a zatim je na različitim pravnim poslovima radio pri Kraljevskom stolu u Marosvásárhelyu (*rum.* Târgu Mureş), zatim u Szebenu (*rum.* Sibiu) te pri Kraljevskom eraru u Kolozsváru. Pravničku je karijeru napustio 1836. i preselio se u Peštu, gdje je pisao beletristiku, kritike i umjetničke uratke, koje je objavljivao u tadašnjim prijestolničkim književnim časopisima, a bavio se i nakladništvom. Bio je urednik (1843.-45.) i vlasnik (1845.-48.) peštanskoga tjednika *Honderű*. Za dopisnoga člana Madžarske akademije izabran je 1845. Iste je godine boravio u Njemačkoj, Francuskoj te Carigradu, a tijekom revolucije 1848. preko Trsta pošao je prema istoku te je putovao na Krf, u Grčku, Smirnu, na Dardanele, u Malu Aziju, na Rodos, u Beirut, Siriju, Palestinu, Jeruzalem, Egipat, na Maltu i Siciliju te u Napulj. Početkom 1851., dok se vraćao iz Italije preko Beča, zatekla ga je smrt zbog kljenuti srca. Pokopan je u Budimu.

Djela: *Az elbujdosott, vagy egy tél a fővárosban*, Kolozsvár, 1836; *Petrichievich Horváth Lázár munkái*, 1-9, Pest és Buda, 1842-43; *Szent sir. Petrichievich Horváth Lázár után Komáromy Ferencz*, Pest, 1854.

Lit.: *A Pallas Nagy Lexikona*, 9, Budapest, 1895; J. Szinnyei, *Magyar írók élete és munkái*, 4, Buda-

pest, 1896; *Magyar életrajzi lexikon*, 1, ur. Á. Kenyeres, Budapest, 1981[3].

L. Heka

HORVATI (de Horvati), srednjovjekovna plemićka porodica. Podrijetlom iz Vukovarske županije, ime je dobila prema nekadašnjem selu Horvati blizu Starih Mikanovaca, jugoistočno od Đakova, kamo se naselila u XIV. st. Posjede je imala u Požeškoj, Vukovarskoj i Bačkoj županiji (Vrbas, Földvár /danas Bačko Gradište/). Rodoslov porodice poznat je od XIII. st. Njezini su najpoznatiji članovi braća Ivan i Pavao, Petrovi sinovi. Uspon porodice vezan je uz hrvatsko-ugarskoga kralja Ludovika I. Velikoga iz dinastije Anjou. Za njegove vladavine Ivan je obnašao dužnost mačvanskoga bana i velikoga župana Vukovarske županije 1377.-81., velikoga župana Bodroške županije 1375.-82. te Bačke županije 1380.-87., a bio je i kraljev omiljeni vojskovođa. Pavao je pak bio zagrebački biskup 1379.-86.

Kad je nakon Ludovikove smrti 1382. u Ugarskoj i Hrvatskoj nastupilo razdoblje »feudalne anarhije« dugo 25 godina, braća Horvati – zajedno sa svojim ujakom vranskim priorom Ivanom od Paližne – pokrenula su 1382. pobunu protiv Ludovikove nasljednice kćeri Marije i njezine majke Elizabete. Pobuni se pridružio i bosanski kralj Tvrtko I. Kotromanić, koji je te borbe želio iskoristiti za proširenje svoje vlasti na Hrvatsku. Biskup Pavao 1385. potajice je otputovao u Napulj i pozvao Ludovikova rođaka napuljskoga kralja Karla Dračkoga da preuzme vlast u Hrvatskoj i Ugarskoj. On je iste godine i okrunjen za hrvatskoga i ugarskoga kralja kao Karlo II. (Mali), no kako je već 1386. ubijen, njegov sin Ladislav Napuljski imenovao je Ivana Horvatija svojim namjesnikom u Hrvatskoj te banom u Slavoniji i Mačvi, a Ivan od Paližne dobio je naslov bana Hrvatske i Dalmacije. Kraljice Mariju i Elizabetu Ivan Horvati zatočio je 1386. u Novigradu kraj Zadra, gdje je Elizabeta ubijena, a Marija je sljedeće godine oslobođena. Međutim, Marijinu je suprugu Žigmundu Luksemburgovcu, koji je ženidbom 1387. postao hrvatsko-ugarskim kraljem, pošlo za rukom oko sebe okupiti sve Horvatijeve protivnike i osigurati vojnu potporu iz Venecije te je 1387. porazio Ivana Horvatija u bici kod Čerevića kraj Iloka. Iste godine osvojio je i zadnju pobunjeničku utvrdu Novigrad. Braća Horvati prebjegla su u Bosnu, gdje su se iz tvrđave Dobor u Usori i dalje zauzimala za to da na prijestolje dođe Ladislav Napuljski. Međutim, vojska Žigmunda Luksemburgovca potukla je 1394. kod Dobora u Bosni vojsku braće Horvati, a Ivan i Pavao uhvaćeni su u bijegu. Ivan je mučen i pogubljen u Pečuhu 1394., dok je biskupu Pavlu zbog biskupske časti život vjerojatno pošteđen te se pretpostavlja da je umro u nekom samostanu. Nakon 1394. porodica Horvati više nije imala važniju ulogu.

Protudvorski pokret u duhu nacionalnoga romantizma obrađen je u romanu Augusta Šenoe *Kletva* iz 1882.

Lit.: *Bács-Bodrogh vármegye egyetemes mongrafiája*, 2, ur. Gy. Dudás, Zombor, 1896; *Enciklopedija Jugoslavije*, 4, Zagreb, 1986; *Hrvatski biografski leksikon*, 5, Zagreb, 2002.

L. Heka

HORVAT–KIŠEVIĆ (Horváth–Kissevich), hrvatska plemićka porodica. U srednjem je vijeku u Spiškoj (*madž.* Szepes) županiji (područje današnje Slovačke) imala važnu ulogu jedna grana porodice Horvat, koja se izvorno nazivala Kišević. Najvažniji član te porodice bio je Mihael (Mihály) Horvat, koji je 1505. bio kapetan utvrde Árva (Oravský hrad) na sjeveru današnje Slovačke. Kao odani pristaša Ivana Zapolje dobio je od vladara posjed Palocsa (Plaveč) u Szatmárskoj županiji (na sjeveru Erdelja), a posjede su imali i u Velikoj Lomnici (*madž.* Nagylomnic, Kakaslomnic) na sjeveru današnje Slovačke. Njegov sin Ivan (János) Horvat bio je prepošt u Spišu (Szepes), a tijekom vladavine Ferdinanda I. kraljev savjetnik. Zapoljina udovica Jadviga i njezini sinovi Ivan i Juraj poslali su ga na studij u Rim kako bi se posvetio znanosti. Nakon Mohačke bitke 1526. pristao je uz Habsburgovce pa ga je Ferdinand I. potvrdio na mjestu prepošta, a 1537. imenovao ga je za spiškoga kapetana. Međutim, zbog učestalih prigovora usmjerenih protiv njega kralj mu je 1543. oduzeo naslov prepošta.

Vratio mu ga je iduće godine, no Horvat je tada već prigrlio protestantizam te se dragovoljno odrekao te časti. Poslije se dvaput ženio. Umro je 1564.

Iz ove porodice potjecali su i Ladislav Horvat, dožupan Spiške županije 1602.-16., te Grgur (György) Horvat, savjetnik Ugarske kraljevske komore, koji je u više navrata obavljao i diplomatske zadaće. Kao vjerni katolik nastojao je u okrilje Katoličke crkve vratiti građane protestantskih gradova, u čemu je imao uspjeha. God. 1686. uzdignut je u rang baruna.

Lit.: *A Pallas Nagy Lexikona*, 9, Budapest, 1895.

L. Heka

HORVATOVIĆ, Aleksandar (Sombor, ? – ?), kuhar. Otac i djed bili su mu hotelijeri, a još je kao mlad iskazao kuharsku darovitost i postao poznat po spremanju bečkih jela. Do 18. godine živi u Somboru, poslije odlazi u Budimpeštu. Ondje je živio do svoje 22. godine te je izučio kuharski obrt. Radio je u restoranu i hotelu *Park*, gdje se pročuo po svojim bečkim specijalitetima. Poslije je postao šef kuhinje hotela *National* u Beču. Jedan član bogate i moćne obitelji Rothschild ponudio mu posao šefa kuhinje u novootvorenom hotelu u Parizu, no odlučio se za ponudu engleskoga hotelskoga koncerna lorda Chichestera te je ondje nastavio karijeru. U okviru svečanosti krunidbe kralja Georgea VI. u londonskom *Regent's parku* proglašen je »kraljem kuhara« 12. V. 1937.

Lit.: *Politika*, 10. IV. 1938., Beograd.

M. Bara

HORVATSKI, Lazar (Subotica, 26. X. 1923. – Bedenik, Slavonija, 27. VIII. 1943.), zastavnik. Sin je Marka i Gizele, rođ. Kovačević. Pučku školu i nižu gimnaziju završio je u rodnom gradu, a od jeseni 1940. gimnaziju nastavlja u Zagrebu. U prosincu 1941. prihvaćena mu je prijava na vojnu akademiju te početkom 1942. odlazi na školovanje na u Sarajevo. U travnju 1942. nastavlja vojnu izobrazbu u Stockerauu kraj Beča, gdje su se školovali domobranski časnici i dočasnici. Završio ju je kao najbolji prema rangu te je zadržan za instruktora sve do 4. VII. 1943. Tada je u Stockerauu osnovana zaštitna bojna za žetvu te je kao zapovjednik jedne satnije poslan u Slavoniju. U stalnom pokretu između Nove Gradiške, Grđanovaca, Našica i Bjelovara, poginuo je kod Bedenika. Pokopan je isti dan u Velikoj Pisanici. Bio je član Društva bačkih Hrvata u Zagrebu.

Lit.: *Klasje naših ravni*, br. 1/1943, Zagreb.

S. Bačić

HOSANA → Zajednica za pomoć ovisnicima *Hosana*

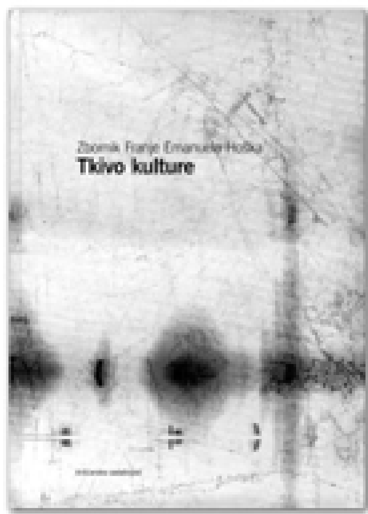
HOSANAFEST → Festival hrvatskih duhovnih pjesama *HosanaFest*

HOŠIG → Hrvatski vrtić, osnovna škola, gimnazija i đački dom u Budimpešti

HOŠKO, Franjo Emanuel (Pakrački Antunovac, 25. III. 1940.), franjevac, crkveni povjesničar. Osnovnu školu završio je u rodnom mjestu, a 1956. stupio je u Hrvatsku franjevačku provinciju sv. Ćirila i Metoda. U Zagrebu je završio Franjevačku srednju školu 1958. te na Katoličkom bogoslovnom fakultetu (KBF) filozofsko-teološki studij 1966. i studij crkvene povijesti. Doktorirao je 1968. tezom *Škole hrvatske franjevačke provincije sv. Ladislava (1613-1783)*, a habilitirao 1976. radom *Dvije osječke visoke škole u XVIII. stoljeću*. Za svećenika je zaređen 1965. Svećeničke dužnosti (vjeroučitelj, župnik, upravitelj marijanskoga svetišta na Trsatu) obavljao je u Rijeci i Zagrebu. Sudjelovao je u radu ustanova Biskupske konferencije Jugoslavije, bio član prezbiterijskih vijeća Riječko-senjske i Zagrebačke nadbiskupije, upravnoga vijeća svoje provincije te generalni vizitator u franjevačkim provincijama u Bosni, Hercegovini i Sloveniji te u Hrvatskoj kustodiji u SAD-u.

Predavao je opću i hrvatsku crkvenu povijest na Filozofskom učilištu na Trsatu 1967.-77., u Visokoj bogoslovnoj školi u Rijeci 1967.-77. i 1987.-91. te u Institutu za teološku kulturu laika 1970.-77. i 1989.-91., a u Zagrebu u Povijesnom institutu 1976.-78. i Katehetskom institutu 1978.-

87. i 1998.-2000., u Institutu za teološku kulturu laika 1998.-2000. i na poslijediplomskom studiju crkvene povijesti KBF-a 1977.-97. Od 2000. predaje crkvenu povijest na područnom studiju KBF-a u Rijeci. Radi arhivskoga istraživanja boravio je 1977.-78. u Rimu, a nastavio ga je kada je ondje 1991.-97. bio član Vrhovnoga upravnoga vijeća Franjevačkoga reda kao predstavnik svih slavenskih zemalja i Albanije. God. 2005. priređen mu je u povodu 65. obljetnice rođenja zbornik *Tkivo kulture* (Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2006.). Umirovljen je 2006. u zvanju redovitoga sveučilišnoga profesora.

Tkivo Kulture : zbornik Franje Emanuela Hoška, Zagreb, 2005.

Područje njegova istraživanja prošlost je franjevaca u kontinentalnoj Hrvatskoj i ugarskom Podunavlju te crkveno pastoralno i katehetsko djelovanje. Obrazložio je pojavu jansenizma i obnovnoga katoličanstva u doba jozefinizma u Hrvata, na temelju izvora opisao je ustrojstvo i rad filozofskih i bogoslovnih škola u XVII. i XVIII. st. te upozorio na pluralizam u povijesti hrvatske filozofije i teologije u domovini i Budimu.

Njegovi radovi o franjevačkoj povijesti, visokoškolskim učilištima, franjevačkim redovnicima te njihovu bogatom filozofijskom i teologijskom naslijeđu među Hrvatima u ugarskom Podunavlju tijekom XVII. i XVIII. st., koji se temelje na istraživanju samostanskih pismohrana, a koje je počeo objelodanjivati od sredine 1970-ih u katoličkoj periodici, bili su prvi znanstveno utemeljeni radovi iz tih područja i imali su nemjerljiv utjecaj na proširivanje znanja ne samo iz crkvene povijesti nego i ukupne kulturne povijesti podunavskih Hrvata – Bunjevaca i Šokaca toga razdoblja, što potvrđuju mnogobrojna pozivanja u radovima drugih autora. Usto svojim je istraživanjima i radovima dao je važan prinos obogaćivanju i revaloriziranju slike kulturne povijesti bunjevačkih i šokačkih Hrvata u ugarskom Podunavlju, učvršćujući otklon od dominantnih predodžaba o njezinoj skromnosti i siromaštvu te izoliranosti od kulturnih tijekova u Hrvatskoj.

Objavljivao je u časopisima i zbornicima *Šematizam Hrvatske franjevačke provincije sv. Ćirila i Metoda* (Zagreb, 1969.), *Bogoslovska smotra* (1970., 1974., 1976., 1985.), *Kačić* (1970.-71., 1974.-75., 1982., 1985., 1993., 1996.), *Dobri Pastir* (1976.), *Croatica Christiana periodica* (1977.-80., 1987.-89., 1991., 2000.), *Nova et vetera* (1977.-79., 1982.), *Zbornik radova X. i XI. katehetske ljetne škole* (Hajdukovo, 1983.), *Zbornik radova o Marijanu Lanosoviću* (Osijek, 1985.), *Zbornik predavanja znanstvenog skupa u Subotici 12.-14. VIII. 1986 povodom 300. obljetnice obnovljene crkvenosti među Hrvatima u Bačkoj* (Subotica, 1987.), *Od Gradovrha do Bača* (Sarajevo, 1988.), *Štovanje Bogorodice u Hrvata u 19. i 20. stoljeću* (Zagreb, 1990.), *Zbornik radova o fra Grguru Čevapoviću* (Osijek, 1990.), *Zbornik Slavonija-Srijem-Baranja* (Zagreb, 1993.), *Sedam stoljeća bosanskih franjevaca 1291-1991* (Samobor, 1994.) *Zbornik radova o Kaji Agjiću* (Vinkovci, 1996.), *Znanstveni spomen-skup o Katančiću* (Budimpešta, 1996.), *Znanstveni skup Život i djelo o. Euzebija Fermendžina* (Osijek, 1998.) i dr.

Sudjelovao je u organizaciji i radu više znanstvenih skupova, među ostalim i na onima koji se odnose na tematiku povijesti Hrvata u ugarskom Podunavlju. Urednik je *Riječkoga teološkoga časopisa* (2000.-06.), zatim struke »Religija i Crkva« i suradnik

Hrvatskoga biografskoga leksikona te *Leksikona podunavskih Hrvata – Bunjevaca i Šokaca*. Uređuje i pripravlja za tisak *Hrvatski franjevački biografski leksikon.*

Djela: *Škole Hrvatske franjevačke provincije sv. Ladislava (1613-1783)*, Zagreb, 1968; *Negdašnji hrvatski katekizmi*, Zagreb, 1985; *Na vrhu Trsatskih stuba*, Rijeka, 1991; *Pisma roditeljima o predškolskom vjerskom odgoju mališana u obitelji*, Rijeka, 1991, 1994², 2007³; *Marijoljublje naših starih*, Rijeka, 1992; *Franjevci među Hrvatima u Sydneyu*, Sydney, 1995; *Marijan Jaić: Obnovitelj među preporoditeljima*, Zagreb, 1996; *Euzebije Fermendžin: Crkveni upravnik i povjesnik*, Zagreb, 1997; *Kršćanin*, Zagreb, 1998; *Franjevci u kontinentalnoj Hrvatskoj kroz stoljeća*, Zagreb, 2000; *Franjevci i poslanje Crkve u kontinentalnoj Hrvatskoj*, Zagreb, 2001; *U braku zajedno živjeti i vjerovati*, Opatija, 2001 (Rijeka, 2007)²; *Franjevačke visoke škole u kontinentalnoj Hrvatskoj*, Zagreb, 2002; *Josip Pavišević: Svjedok jozefinizma u Slavoniji i Podunavlju*, Zagreb, 2003; *Trsatski franjevci: Pet i pol stoljeća djelovanja na Trsatu*, Rijeka, 2003; *Biskup Vrhovac između baroka i liberalizma*, Zagreb, 2007.

Lit.: *Hrvatski biografski leksikon*, 5, Zagreb, 2002.

T. Žigmanov

HRABAK, Bogumil (Zrenjanin, 11. I. 1927.), povjesničar, polihistor. Nakon osnovnoškolskoga i gimnazijskoga školovanja u Zrenjaninu i Senti diplomirao je povijest na Filozofskom fakultetu u Beogradu 1951., gdje je ubrzo postao asistentom. Doktorirao na Filozofskom fakultetu u Sarajevu 1957, a zatim je radio na Institutu društvenih znanosti, Vojnopovijesnom institutu i Institutu za povijest radničkoga pokreta u Beogradu. Izvanredni je profesor na Filozofskom fakultetu u Prištini 1965.-77., a redoviti na Filozofskom fakultetu u Novom Sadu 1979.-93. Redoviti je član Akademije znanosti i umjetnosti Kosova. Od 2006. pri Vojvođanskoj akademiji znanosti i umjetnosti djeluje Zaklada Bogumila Hrabaka za objavljivanje doktorskih disertacija. Područja istraživanja iznimno su mu široka: gospodarska povijest kasnoga srednjega vijeka, tursko-mletačko razdoblje u cjelini, Prvi srpski ustanak, Prvi svjetski rat, politička i gospodarska povijest Jugoslavije 1918.-41., vanjska politika AVNOJ-evske Jugoslavije 1945.-65. Objavio je više od 500 znastvenih radova, a mnogi od njih odnose se na povijest Dubrovnika i Senja.

U nekim studijama dotaknuo se i tema koje se odnose na Bunjevce i Vojvodinu: *Stanovišta bunjevačkih političara o centralizmu, autonomiji i federalizmu 1918-1929* (*Zbornik Centra za društvena istraživanja Slavonije i Baranje*, 1/1984, Slavonski Brod); *Neuspjelo naseljavanje Krmpoćana na Kvarneru, u Istri i Dalmaciji 1614-1616. godine* (*Jadranski zbornik*, 12, Pula-Rijeka, 1986); *Borba demokrata za samosvojnost Vojvodine (1919-1928)* (*Zbornik Centra za društvena istraživanja Slavonije i Baranje*, 1/1982, Slavonski Brod); *Autonomizam u Vojvodini 1919-1928 godine kao reakcija na finansijsko iscrpljivanje i političko zapostavljanje pokrajine* (*Godišnjak društva istoričara Vojvodine*, Novi Sad, 1982). Za povijest Hrvata u Srbiji od osobite su važnosti i njegove studije *Dubrovčani u Ugarskoj i njihove veze sa Beogradom i Srbijom (1300-1541)* (Beograd, 1980) te *Katoličko stanovništvo u Srbiji 1460-1700.* (Kraljevo, 1987). Za bačke je Hrvate svakako najvažniji rad *Stanovišta bunjevačkih političara o centralizmu, autonomiji i federalizmu*, koji se temelji na pisanju *Nevena* 1919.-28. Prema Hrabakovim istraživanjima, bunjevačko političko vodstvo od samoga je početka nastupalo s naglašenim vojvođanskim usmjerenjem i protiv centralističkoga izrabljivanja, koje se manifestiralo u dovođenju podmitljivoga i nestručnoga srbijanskoga činovništva, agrarnoj i poreznoj politici te nacionalnoj strukturi kolonista i solunskih dobrovoljaca, pri čemu je domaća sirotinja u potpunosti ostala zapostavljena. Autonomističke ideje u Bunjevaca se snažnije razvijaju nakon smjene bunjevačkih činovnika u subotičkoj upravi nakon izbora 1920., kad su na njihovo mjesto dovedeni članovi Radikalne stranke. Pod utjecajem Radićeve Hrvatske seljačke stranke razvijaju se federalističke ideje među bunjevačkim prvacima, dok se manja skupina oko Blaška Rajića i njegove Vojvođanske pučke stranke neuspješno zauzimala za okupljanja katolika svih narodnosti pod vodstvom Bunjevaca na području Vojvodine kao »srpske sfere«. Nakon ubojstva

u Narodnoj skupštini 1928. bunjevački su političari zahtijevali ulazak u hrvatski dio države bez autonomnoga statusa smatrajući da će to zadovoljiti katolike svih nacionalnosti.

Lit.: *Filozofski fakultet 1954-1984*, Novi Sad,1984; *Enciklopedija srpske istoriografije*, Beograd, 1997; *Hrvatska enciklopedija*, 4, Zagreb, 2002.

S. Mačković

HRANILOVIĆ, Jovan (Kričke, kraj Drniša, 18. XII. 1855. – Novi Sad, 5. VIII. 1924.), književnik. Iz znamenite je plemićke porodice, koja je podrijetlom iz Travnika. U Zagrebu, gdje je maturirao u gimnaziji grkokatoličkoga konvikta, počeo je studij teologije 1874.-76., koji je nastavio i završio u Beču 1877.-78. Tijekom boravka u Beču pohađao je predavanja iz teorije književnosti i estetike. Nakon završetka bogoslovije postaje grkokatoličkim svećenikom u župama u Hrvatskoj, a poslije i u Bačkoj: Kucura, Ruski Krstur te na kraju Novi Sad 1900.-24.

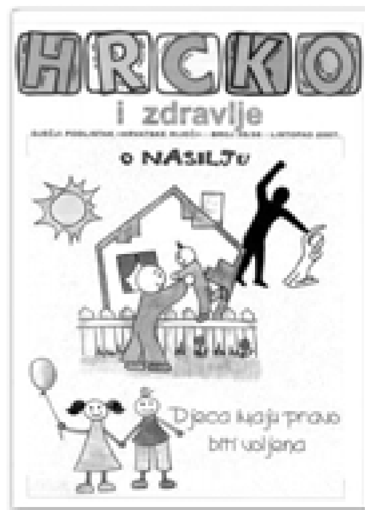
Prvi književni uradak, jednu baladu, objavio je 1873. u *Bunjevačkoj i šokačkoj vili*. Pisao je pjesme, pripovijetke, kritike i polemike u četrdesetak hrvatskih, srpskih i vojvođanskih časopisa i novina, među njima i u *Subotičkoj Danici* (1910., 1911.) i *Nevenu* iz Subotice (1909.). Bio je urednik *Obzora* (1898.) i *Vienca* (1899.-1900.).

Na planu politike počeo je kao pravaš i federalist, a pred kraj života postao je pristašom jugoslavenstva. Kao najstariji zastupnik otvorio je rad Velike narodne skupštine Srba, Bunjevaca i drugih Slavena u Novom Sadu 25. XI. 1918. Na istom skupu izabran je za člana Velikoga narodnoga savjeta, a kao privremeni predsjednik vodio je njegovu prvu sjednicu. Nezadovoljan radom Velikoga narodnoga savjeta na sjednici 26. II. 1919. sa skupinom članova demokrata i Bunjevaca podnio je ostavku na članstvo u tom tijelu. Njegov život i rad posebice je proučavao Mate Ujević, pa je to bio i predmet njegove doktorske disertacije 1935.

Lit.: *Enciklopedija Jugoslavije*, 4, Zagreb 1986; *Hrvatski biografski leksikon*, 5, Zagreb, 2002; D. Njegovan, *Prisajedinjenje Vojvodine Srbiji: Prilog političkoj istoriji Srba u Vojvodini do 1921. godine*, Novi Sad, 2004; M. Cindori-Šinković, E. Bažant, *Neven*: *Zabavno-poučni misečnik za Bunjevce i Šokce (1884-1914)*: *Bibliografija*, Beograd-Subotica, 2008.

M. Grlica

HRCKO, dječji mjesečni podlistak tjednika *Hrvatska riječ*. Kao prvi list za djecu na hrvatskom jeziku u povijesti novinstva u Bunjevaca i Šokaca u Bačkoj, počeo je izlaziti u prosincu 2003. te otada izlazi svakoga pretposljednjega petka u mjesecu. Broj stranica ustalio se na 24. Namijenjen je djeci predškolske i osnovnoškolske dobi, a svrha mu je pomoći im u njegovanju i spontanom svladavanju hrvatskoga jezika i pravopisa, uz sudjelovanje odgajatelja, učitelja i stručnih suradnika, i to uz pomoć pristupačnih i laganih tekstova odgojne naravi. U svakom se broju kao posebna tema obrađuje neki aktualni događaj; nekoliko stranica namijenjeno je dječjim manifestacijama, ekskurzijama i drugim školskim zbivanjima; na desetak su stranica standardne rubrike (*Iz narodne škrinje*, *Knjiga baš za mene*, *Pravilno govorim hrvatski*, *Kutak za djecu i roditelje*, *Mediji za djecu*, *Kutak za stihoLjupce*, *Priča za laku noć*, *Kutić za vrtić*, *Upoznajmo vršnjake*, *Duhovni kutak*, *Slikopriča*, *Glazbeni kutak*, *Kinomania*, *Zabavni* te *Kreativni kutak*), a dvije su stranice osigurane za ilustrirane radove djece koja po-

Hrcko, br. 35-36, Subotica, 2007.

hađaju vrtić ili nastavu na hrvatskom jeziku. Od početka izlaženja urednica je Ivana Petrekanić-Sič. Osim podliska, u svakome broju *Hrvatske riječi* na dvije stranice izlazi *Hrckov kutak* posvećen dječjim temama.

I. Petrekanić-Sič

***HRCKOV* MASKENBAL**, dječja pokladna manifestacija. Od 2004. priređuje se u Subotici svake godine u vrijeme poklada u organizaciji *Hrcka*, dječjega mjesečnoga podliska tjednika *Hrvatska riječ* i u produkciji Novinsko-izdavačke ustanove *Hrvatska riječ*. Na maškarama se okupi nekoliko stotina djece iz škola u kojima se pohađa nastava na hrvatskom jeziku ili se sluša predmet *Hrvatski jezik s elementima nacionalne kulture* te iz hrvatskih kulturnih udruga iz cijele Vojvodine. Dodjeljuju se i nagrade za najbolje maske, prema odluci posebnoga povjerenstva.

I. Petrekanić-Sič

HRID, nakladnička ustanova iz Subotice. Naziv je akronim od Hrvatsko izdavačko društvo. Utemeljena je sredinom 1995. i djelovala je do 2000. pod okriljem Demokratskoga saveza Hrvata u Vojvodini. Svrha joj je bilo da kao profesionalna ustanova nadomjesti tadašnju institucionalnu prazninu u vojvođanskih Hrvata na području naklade knjiga, u čemu je uspjela djelomice i na kratko razdoblje.

Od 54. broja (6/1995) stranačkoga lista *Glas ravnice* pojavljuje se u potpisu jedne vijesti te u impresumu, iako ne i kao nakladnik glasila, no to će postati za brojeve 95-98 (1998). U međuvremenu se 1996.-99. pojavljuje kao nakladnik časopisa *Klasje naših ravni* Bunjevačke matice, poslije Matice hrvatske iz Subotice, te nekoliko knjiga (Marko Kljajić, *Slankamen kroz povijest*, 1996; *Golubinci kroz povijest*, 1996; *Kako je umirao moj narod*, 1997; Bela Gabrić i Ante Pokornik, *Bunjevačke kraljičke pisme*, 1996: Vlatko Rukavina, *Zemun i Hrvati*, 1998). Odgovorna osoba bila je Lidija Molzer.

Lit.: T. Žigmanov, *Bibliografija Hrvata u Vojovdini 1990.-2002.*, Pula, 2005; T. Žigmanov, *Hrvati u Vojvodini danas : Traganje za identitetom*, Zagreb, 2006.

T. Žigmanov

HRVATI, slavenski narod iz južnoslavenske skupine, čiji je matični prostor obitavanja područje od Panonske nizine do Jadranskoga mora i otoka. Najveći dio živi u Republici Hrvatskoj (oko 4 milijuna) i Bosni i Hercegovini (oko 750.000 – 1991.), a manji dijelovi žive u susjednim zemljama Crnoj Gori (Boka kotorska), Vojvodini (Srijem te zapadna i sjeverna Bačka), Madžarskoj (zapadna i južna Madžarska) i Sloveniji. Od srednjega vijeka hrvatske skupine postoje na Kosovu (Janjevo, Letnica); nakon nadiranja Osmanlija nastale su mnogobrojne naseobine, koje su se kao hrvatske održale do danas, u Italiji (Molise), Austriji (Gradišće), Slovačkoj i Rumunjskoj (Krašovani), dok su Hrvati u Češkoj (Moravskoj) nakon Drugoga svjetskoga rata raseljeni i danas su asimilirani; za jugoslavenskoga razdoblja brojčano se povećala hrvatska zajednica u Sloveniji. Zbog gospodarskih razloga već od druge polovine XIX. st. mnogobrojni su se Hrvati selili u prekomorske zemlje (Sjeverna i Južna Amerika, poslije i Australija), gdje su se do danas održale kompaktne skupine Hrvata. Osim političkoga iseljeništva nakon Drugoga svjetskoga rata (kojim su pojačane hrvatske skupine osobito u nekim južnoameričkim zemljama), 1960-ih i 1970-ih nastala je i mnogobrojna hrvatska dijaspora u zapadnoeuropskim zemljama (Njemačka, Austrija, Švicarska, Švedska i dr.), a pojačano je, također iz gospodarskih razloga, hrvatsko iseljavanje u Kanadu, Australiju i na Novi Zeland. Ukupan broj svih Hrvata u matičnoj i susjednim zemljama s potomcima Hrvata u zapadnoeuropskom i prekomorskom iseljeništvu procjenjuje se na oko 8 milijuna.

Ime. Etimologija etnonima Hrvat nije pouzdano razjašnjena, a prijedlozi koji su izrečeni usko su povezani s rekonstrukcijom podrijetla i migracija prvotne zajednice njegovih nositelja. Najstariji trag toga naziva na području na kojem danas žive Hrvati sačuvan je u natpisu iz druge polovine IX. st. u kojem se knez Branimir titulira kao *dux Cruatorum*, dok je nekoliko desetljeća stariji spomen u Trpimirovoj darovnici dokumentiran samo u njezinu prijepisu iz XVI. st. U prvoj polovini X. st. papa Ivan X.

obraća se kralju Tomislavu kao *regi Crovatorum*, a nedugo poslije i bizantski car Konstantin Porfirogenet spominje hrvatsko ime kao *Khrōbátoi*. Tumači ga pritom dovođenjem u vezu s grčkom imenicom *khōra* (zemlja), pa *Khrōbátos* prema njegovu mišljenju znači »onaj koji ima puno zemlje«. Hrvati su u to vrijeme bez sumnje govorili slavenskim jezikom i nosili slavenska imena, a i u običajima su očuvali mnoga obilježja slavenskoga poganstva, no sam naziv Hrvat ipak je, prema svemu sudeći, neslavenskoga podrijetla i njegova se etimologija ne može objasniti drukčije nego međuetničkim dodirima.

Prema predaji Hrvati su u današnju postojbinu došli u prvoj polovini VII. st., u vrijeme bizantskoga cara Heraklija, i to s područja sjeverno od Panonske nizine i istočno od Bavarske. Povijesni ih izvori u rimskim provincijama Dalmaciji i Liburniji bilježe doduše tek dvjestotinjak godina poslije, ali zato uistinu potvrđuju postojanje Bijelih Hrvata na području Male Poljske, tj. duž donje Visle i na sjeverozapadnim obroncima Karpata. S tom se skupinom obično povezuju i oni Hrvati koje kronike navode među češkim i zapadnim istočnoslavenskim rodovima te oni po kojima su prozvani mnogobrojni lokaliteti od Turingije na sje-

Razmještaj Hrvata početkom 1990-ih

veru do Koruške na jugu. Neki i samo hrvatsko ime dovode u vezu s nordijskim nazivom Karpata *Harvađa fjöll* (hrvatsko gorje), iako se pritom ne slažu o tome što je iz čega izvedeno.

Stariji izvori upućuju međutim na to da je prvotni prostor hrvatskoga imena dalje na istoku. Na grčkim su natpisima iz II. i III. st. u koloniji Tanaisu na ušću Dona u Azovsko more zabilježena tako osobna imena *Khoroathos* i *Khoruathos*, u kojima mnogi vide tragove etnonima Hrvat. On je, prema svemu sudeći, povezan s nekim od mnogobrojnih nomadskih naroda koji su u to doba živjeli u sjevernome priobalju Crnoga mora. Jedan od najpoznatijih bili su iranski Sarmati, čije se ime izvodi iz staroindijskoga *sarmat* – »obilježen ženama«. Pretpostavlja se naime da je u sarmatskome društvu vladao matrijarhat, zbog čega se s njima povezuje i legenda o Amazonkama. I za naziv Hrvat predlaže se usporedna etimologija, pa se on izvodi iz avestičkoga *harvat* – istoga značenja. Prema toj teoriji onodobni su Hrvati proizvod dodira sjedilačkih Slavena i selilačkih Iranaca na ukrajinskim stepama, bilo poslavenjen iranski rod bilo slavenski rod koji je poprimio neka iranska obilježja. Odvojili su se i osamostalili kao krhotina slavenske vojne sile nakon što su ove porazili Avari te su krenuli najprije na zapad, a odatle i na jug. No kao i sve etimologije, i ova je samo konstrukcija, ali danas vrijedi za najvjerodostojniju.

Za razliku od nje stručnjaci obično odbacuju među pojedinim laicima popularne pokušaje da se hrvatsko ime poveže s područjem današnjega Irana, gdje je u V. st. pr. Kr. postojala zemlja *Harauvatiš*. Taj naziv naime nije ništa drugo do indoiransko *Harahuvatiš* – »ona koja se razlijeva u bare«, što je zapravo ime rijeke po kojoj je dotična zemlja prozvana, a naziv *Harahuvatiya* za njezina stanovnika poznatim se glasovnim zakonima teško može povezati s imenom Hrvat. Neki su etimolozi rješenje njegova podrijetla nudili upućujući na navodnu vezu s avestičkim *(fšu)haurvatâ* (čuvar stoke, pastir), drugi s avestičkim *hu-urvatha* (prijatelj), a treći s naslovom zapovjednikâ avarskih pograničnih postrojba, čime se objašnjavaju i imena bugarskih kanova *Kuvrata* i *Kuvera* u VII. st. Nijedan od tih prijedloga danas međutim ne uživa veću potporu, kao ni objašnjenja koja su ime Hrvat izvodila iz starih kavkaskih i karpatskih jezika. Nisu puno bolje prihvaćena ni tumačenja na temelju germanske jezične građe (od *hrothi* /slava/, *heru* /mač/, *hruvat* /rogat/ ili *Herudes*, kako se zvao jedan germanski etnik), bilo zbog glasovnih nepravilnosti bilo zbog semantičke neobičnosti. Pitanje etimologije etnonima Hrvat, u svakom slučaju, ostaje otvoreno, ali njegovo je pradavno podrijetlo zapravo od male važnosti za identitet današnjih Hrvata. On je određen u prvome redu zbivanjima na području između Jadrana i Drave nakon IX. st., a posebno nakon formiranja moderne hrvatske nacije u XIX. st.

Lit.: A. Gluhak, *Podrijetlo imena Hrvat*, Zagreb, 1990; N. Budak (ur.), *Etnogeneza Hrvata – Ethnogeny of Croats*, Zagreb, 1995; R. Katičić, O podrijetlu Hrvata, u: I. Supičić, *Hrvatska i Europa. Kultura, znanost i umjetnost 1. Srednji vijek*, Zagreb, 1997; R. Katičić, Etnogeneza hrvatskoga naroda. Ime, podrijetlo i jezik Hrvata, u: isti: *Na kroatističkim raskrižjima*, Zagreb, 1999.

P. Vuković

Povijest. Pradomovina Hrvata nalazila se u Bijeloj Hrvatskoj sa središtem u području gornje Visle. Prostor koji su tada naseljavali protezao se na današnju sjeveroistočnu Češku, južnu Poljsku i Zapadnu Ukrajinu. Doseljavanje Hrvata u današnju Hrvatsku vezano je uz avarske prodore u VI. st., koji su pokrenuli veliku seobu Slavena prema jugu Europe. Avari i Slaveni potkraj VI. st. počinju osvajanje i naseljavanje prostora između Drave, Dunava i Jadranskoga mora: 852. osvajaju Sirmium (Srijemsku Mitrovicu), glavni grad rimske pokrajine Panonije, a 614. i Salonu (Solin kod Splita), prijestolnicu pokrajine Dalmacije. Najiscrpniji opis doseljavanja Hrvata donio je bizantski car Konstantin Porfirogenet u djelu *O upravljanju carstvom*. Prema njemu Hrvati su u novu domovinu došli na poziv cara Heraklija (610.-641.), koji im je ponudio da pokore Avare i nasele prostor između Drave i Jadranskoga mora.

Tijekom VII. i VIII. st. na području jugoistočne Europe počelo je osnivanje sla-

venskih državica (*sklavinija*), čiji je opstanak velikim dijelom ovisio o velikim susjedima Franačkoj i Bizantu. Hrvatske su zemlje u to vrijeme bile podijeljene na Dalmatinsku i Panonsku Hrvatsku te Neretvansku kneževinu, poznatu i pod imenom Paganija. Južno od Neretvanske kneževine prostirale su se državice Zahumlje, Travunja i Duklja (današnja Crna Gora), koje su bile pod snažnim utjecajem središta hrvatske i srpske države, pa o njihovu etničkom sastavu u ranom srednjem vijeku i danas postoje različita mišljenja. Nakon Aachenskoga mira 812. Bizant je zadržao vlast nad Istrom i uskim pojasom Dalmacije uz obalu (Bizantska Dalmacija), a Panonska i Dalmatinska Hrvatska priznale su vlast Franačke. Potkraj VII. i početkom VIII. st. spominju se najstariji poznati hrvatski vladari: knezovi Panonske Hrvatske Vojnomir i Ljudevit Posavski te Borna, knez Dalmatinske Hrvatske. Početkom VIII. st. datira se i vladavina dalmatinskoga kneza Višeslava. Smatra se da njegova krstionica iz Nina svjedoči o procesu pokrštavanju Hrvata, koje je poticano i s franačke i s bizantske strane. Nakon naseljavanja u novoj domovini Hrvati su počeli dugotrajan proces kulturnoga stapanja s lokalnim stanovništvom, pa je zatečeno antičko naslijeđe postalo i dijelom hrvatskoga kulturnoga identiteta.

Krstionica kneza Višeslava iz Nina

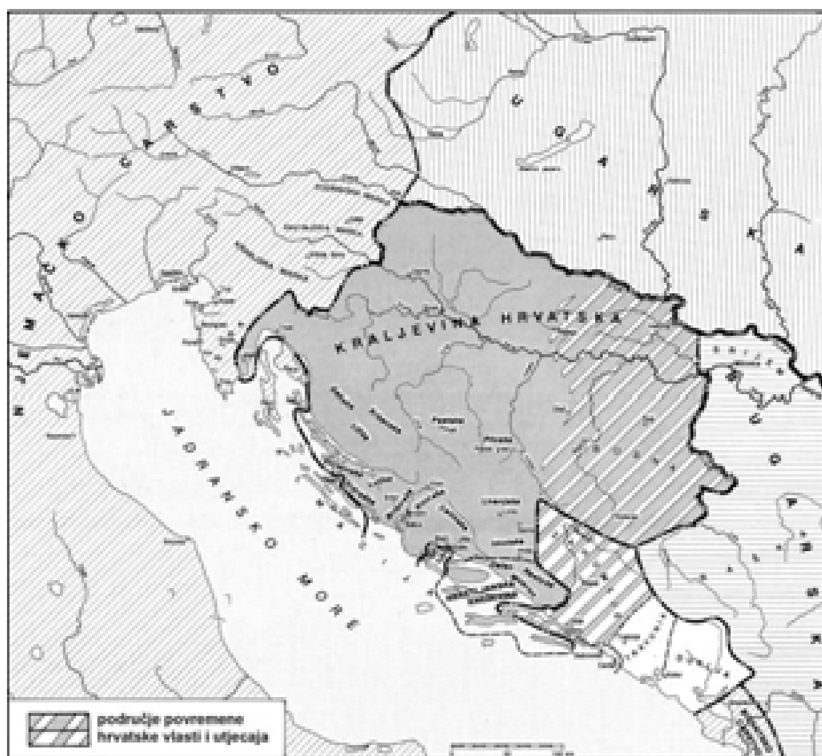
Nagli uspon hrvatske države počeo je u vrijeme kneza Trpimira (o. 845.-864.), prema kojem je hrvatska vladarska dinastija dobila ime Trpimirovići. Trpimir je uspješno ratovao protiv Mlečana i Bugara, što pokazuje da je imao snažnu i dobro organiziranu vojsku. Osnivanjem Ninske biskupije, koja nije bila podređena ni Rimu ni carigradskom patrijarhu, nego akvilejskom patrijarhatu, ustrojio je čvrstu crkvenu hijerarhiju, a imao je i uređen vladarski dvor prema uzoru na druge europske države. U svojoj darovnici splitskom nadbiskupu iz 852. Trpimir se titulirao kao *dux Chroatorum* (»knez Hrvata«) te se ona zato i smatra prvim pisanim dokumentom u kojem je spomenuto hrvatsko ime. Nakon Trpimira vlast je u Hrvatskoj preuzeo knez Domagoj (864.-878.). Povijesni izvori svjedoče da je Domagoj imao snažnu ratnu mornaricu koja je Mlečanima nanosila veliku štetu pa je u mletačkim kronikama ostao zapisan kao »najgori knez Slavena« (*pessimus dux Sclavorum*). Njega je naslijedio knez Branimir (879.-892.), čija je vladavina označila veliku prekretnicu u razvoju hrvatske države. Branimir je prvi hrvatski vladar koji nije priznavao ni vlast Franaka ni Bizanta, nego je političku zaštitu našao u papi Ivanu VIII. (872.-882.), što se često tumači kao znak da je u njegovo vrijeme hrvatska država stekla samostalnost.

Oko 910. na čelo hrvatske države dolazi knez Tomislav. Pobjedama u ratovima protiv Madžara i Bugara Tomislav je svoju vlast uspio proširiti na Panonsku Hrvatsku, a kao saveznik Bizanta dobio je upravu i nad dalmatinskim gradovima koji su bili organizirani u bizantsku *temu* Dalmaciju (Bizantska Dalmacija). Papa Ivan X. uputio je 925. Tomislavu pismo u kojem ga naziva kraljem (*Tomislauo rege*), pa se tradicionalno smatra da je u njegovo doba Hrvatska postala kraljevinom, a on prvim hrvatskim kraljem. Hrvatska je u njegovo vrijeme bila podijeljena na 11 županija. Uz vladara na dvoru je posebno važnu ulogu ima ban, koji postaje najvišim državnim dužnosnikom nakon kralja i njegov zamjenik. U Tomislavovo su doba održana dva splitska crkvena sabora (925. i 928.), na kojima se vodio sukob između ninskoga biskupa Grgura i splitskoga nadbiskupa Ivana oko pitanja metropolitanskoga središta i narodnoga jezika u bogoslužju. Rasprave o slavenskom bogoslužju na splitskim crkvenim saborima

pokazuju da je u to doba upotreba narodnoga jezika u liturgiji bila raširena u hrvatskim zemljama, ali se Rim tomu snažno protivio. Spor je riješen tako da je Ninska biskupija podređena Splitskoj nadbiskupiji, a ubrzo je i ukinuta. Splitskoj je nadbiskupiji time predana crkvena vlast nad cijelom Hrvatskom, a odlučeno je i da se za svećenike mogu zaređivati samo oni koji znaju latinski. Crkvenoslavensko bogoslužje i glagoljaško pismo ipak su se održali stoljećima u nizu hrvatskih župa, posebice u Dalmaciji i Hrvatskom primorju.

Nastavak izgradnje regionalne moći hrvatska je država doživjela u vrijeme Petra Krešimira IV. (o. 1058.-1074.). Petar Krešimir poticao je razvoj gradova, pa u njegovo doba Šibenik i Biograd dobivaju gradska obilježja. Smatra se da njegova titula »kralj Hrvatske i Dalmacije« pokazuje kako je već u to doba hrvatska država uspostavila potpunu vlast nad dalmatinskom obalom, čime je omogućeno potpuno integriranje dalmatinskih gradova i kroatizacija njihova stanovništva. Uspješno vođenje države nastavio je i kralj Zvonimir (1075.-89.), kojega je papinski poslanik okrunio u Solinu 1075. poklonivši mu kraljevske insignije: krunu, žezlo, mač i papinsku zastavu kao znak vjernosti papi. S kraja XI. st. sačuvani su najstariji glagoljaški spomenici koji svjedoče o jeziku, pismenosti i kulturi Hrvata toga doba: Valunska ploča na Cresu, Plominski i Grdoselski natpis u Istri te najpoznatija Baščanska ploča iz Baške na otoku Krku. Natpis »Zvonimir, kralj hrvatski« na Baščanskoj ploči najstariji je poznati zapis hrvatskog narodnoga imena na hrvatskom jeziku.

Hrvati su u razdoblju od VII. do XI. st. prošli kroz važne društvene promjene. Prihvaćanjem kršćanstva ušli su u krug europskih kršćanskih naroda. Istodobno hrvatsko je društvo sve više poprimalo oblike feudalnoga sustava koji se u to vrijeme širio Europom. Najvažnija mjesta kulturnoga prožimanja bili su gradovi Bizantske Dalmacije. U njima je i dalje živjelo mnogobrojno ro-

Hrvatska u doba kralja Tomislava, X. st.

mansko stanovništvo i njegova je kroatizacija trajala sve do kasnoga srednjega vijeka. Reprezentativne građevine iz toga doba (crkva sv. Donata u Zadru, crkva sv. Spasa na vrelu Cetine, crkva sv. Križa u Ninu i druge) pokazuju utjecaje romaničkoga stila, koji je sa zapada dolazio posredstvom Franačke države, a snažni su utjecaji u arhitekturi dolazili i iz Bizanta. Pismenu kulturu Hrvata u to je doba obilježilo stvaralaštvo na hrvatskom jeziku i glagoljskom pismu, ali i latinska pismenost s latinskim kao jezikom visoke kulture i dvorske administracije. Središta kulture i obrazovanja bili su benediktinski samostani sv. Petra u Osoru, Sv. Krševana u Zadru, Sv. Stjepana u Splitu i drugi.

Crkva sv. Križa u Ninu

Nakon smrti kralja Zvonimira 1089. Hrvatska je zapala u razdoblje političke nestabilnosti. U borbu za hrvatsko prijestolje uplela se i madžarska dinastija Arpadovića jer je Zvonimirova žena Jelena bila sestra madžarskoga kralja Ladislava. Ladislav je uspio uspostaviti vlast nad Panonskom Hrvatskom, a 1094. je osnovao Zagrebačku biskupiju. Međutim, potpunu je vlast nad Hrvatima ostvario tek njegov nasljednik Koloman (1095.-1116.), koji je 1097. na planini Gvozd (danas: Petrova gora) potukao vojsku hrvatskoga kralja Petra (oko 1093.-1097.), oko kojega se okupio dio hrvatskoga plemstva. Pogibijom kralja Petra završilo je doba hrvatskih narodnih vladara.

Krunidba Kolomana hrvatskom krunom 1102. u Biogradu na Moru označila je kraj vladavine domaće hrvatske dinastije, ali u srednjem vijeku to nije značilo i propast države. Tradicionalno se tako smatralo da su Hrvati, prema dokumentu poznatom kao *Pacta conventa* iz 1102., u zajedničku državu s Madžarima ušli na temelju ugovora hrvatskoga plemstva i Arpadovića, kojim je hrvatsko i ugarsko kraljevstvo povezivala samo osoba kralja, pa su dvije države tako tvorile personalnu uniju. No autentičnost toga dokumenta danas se uglavnom odbacuje. Bez obzira na to, posebnost položaja Hrvatske ogledala se u kasnijim stoljećima u djelovanju zasebnoga hrvatsko-dalmatinskoga sabora i u instituciji bana kao kraljevskoga namjesnika na području hrvatskoga kraljevstva. Panonska orijentiranost Arpadovića omogućila je hrvatskim krajevima južno od Save nesmetani život i razvoj u novoj državnoj tvorevini. Istodobno, u prostoru između Save i Drave stvoren je *ducatus Slavonia* (kneževina Slavonija), kojom su izravno upravljali pripadnici kraljevske obitelji kao kneževi (hercezi). Osim toga, uz hrvatsko-dalmatinski od XIII. st. postojao je i slavonski sabor, koji je samostalno djelovao sve do 1558. Jače povezivanje Hrvatske sa središtem ugarsko-hrvatske države ostvareno je 1242., kad je tadašnji kralj Bela IV. (1235.-70.), bježeći pred Tatarima, potražio spas u dalmatinskim gradovima. Hrvatski su se gradovi u sukobu protiv Tatara pokazali kao čvrst oslonac vlasti Arpadovića, pa je Bela IV. stoga Zagrebu, Samoboru, Jastrebarskomu i Križevcima podijelio status slobodnoga kraljevskoga grada. Povezanost Hrvatske i Ugarske u to je vrijeme sasvim sigurno utjecala i na migracijske procese. Tako kralj Ludovik I. 1366. moli bosanske franjevce da dođu u Ugarsku radi pastorizacije tamošnjega slavenskoga stanovništva, a 1420. u Ozori je dopuštena gradnja franjevačkoga samostana radi djelovanja franjevaca koji su trebali tamošnje bosanske krivovjernike navesti na povratak katolicizmu. To se obično tumači kao dokaz da su u to vrijeme postojala migracijska kretanja iz hrvatskih zemalja prema Ugarskoj.

U razdoblju razvijenoga i kasnoga srednjega vijeka u Hrvatskoj su se izdigli Šubići

i Frankopani – dvije plemićke porodice koje će u sljedećim stoljećima u hrvatskim zemljama voditi glavnu riječ. Bribirski knez Pavao I. Šubić imao je presudnu ulogu u dovođenju anžuvinske dinastije na ugarsko-hrvatsko prijestolje početkom XIV. st. Kao »ban Hrvatske i Dalmacije i gospodar Bosne«, on je pod svojom vlašću objedinio hrvatske zemlje i ojačao hrvatsku državnu posebnost u sklopu ugarsko-hrvatskoga kraljevstva. Ludovik I. Anžuvinac (1342.-82.) uspio je 1358. Zadarskim mirom prisiliti Mletačku Republiku da odustane od pretenzija nad dalmatinskim gradovima te je tako Dalmaciju još neko vrijeme uspio zadržati u sklopu hrvatskoga kraljevstva. Međutim, nakon njegove smrti nastupa novo razdoblje političke nestabilnosti. U međusobnim dinastičkim borbama pobjeđuje Sigismund Luksemburški, koji 1387. postaje hrvatsko-ugarskim kraljem. Početkom XV. st. dalmatinski gradovi jedan za drugim padaju pod mletačku vlast pa Dalmacija ulazi u dugo razdoblje odvojenosti od ostalih hrvatskih zemalja. Istodobno u Bosni je ojačao ban Tvrtko, koji se 1377. okrunio za kralja. Kraj srednjega vijeka obilježila je vlast Matije Korvina (1458.-90.), čiji je bliski suradnik bio Hrvat Ivan Česmički (*Janus Pannonius*), humanist, latinistički pjesnik i pečuški biskup. Tijekom srednjega vijeka Hrvati su bili pod snažnim utjecajem tadašnjih središta europske kulture, znanosti i prosvjete. Odraz tih utjecaja bio je vidljiv u arhitekturi (romanika, gotika), crkvenom životu (širenje benediktinaca, dominikanaca i franjevaca), urbanizaciji i dr.

U XV. st. na istočnim granicama Hrvatske i Ugarske pojavilo se Osmansko Carstvo. U sljedećim stoljećima borba s Osmanlijama predstavljat će glavni problem ne samo razvoja, nego i samoga opstanka hrvatskoga naroda. Nakon osvajanja Srbije 1459. i Bosne 1463. počelo je razdoblje intenzivnih osmanskih napada na hrvatske zemlje. Hrvatska je vojska 1493. na Krbavskom polju doživjela poraz u kojem je poginuo i sâm ban Mirko Derenčin. Tom je prilikom izginulo više tisuća hrvatskih plemića, između Gvozda i Cetine slomljen je otpor protiv Turaka, a Lika i Krbava otvorene su stalnim turskim upadima. Vrhunac krize označio je poraz kralja Ludovika II. 1526. na Mohačkom polju, u kojem su stra-

Hrvatska nakon Zadarskoga mira 1358.

dali mnogobrojni pripadnici hrvatskoga i ugarskoga plemstva. Nakon toga poraza hrvatski su se velikaši okupili u Cetingradu, gdje su 1. I. 1527. za novoga kralja izabrali Ferdinanda Habsburškoga (1527.-64.). Međutim, dio ugarskoga i slavonskoga plemstva izabrao je za kralja Ivana Zapolju, što je uzrokovalo dugogodišnji rat Ferdinandovih i Zapoljinih pristaša, koji je završio tek Zapoljinom smrću 1540. U vrijeme kralja Ferdinanda u Hrvatskoj i Slavoniji počinje osnivanje Vojne krajine, sastavljene od niza utvrda na granici s Osmanskim Carstvom, koja je pomogla obrani »ostatka ostataka« (»reliquiae reliquiarum«) hrvatskoga kraljevstva. U mnogim spisima Hrvatska je isticana kao »predziđe kršćanstva« (»Antemurale Christianitatis«), što su joj priznavali na europskim dvorovima i u samom Rimu. Među mnogobrojnim primjerima odlučnosti i hrabrosti najpoznatija je opsada Sigeta (*madž.* Szigetvár) 1566., koju je vodio sâm sultan Sulejman Veličanstveni protiv male gradske posade, na čijem je čelu bio ban Nikola Šubić Zrinski. Unatoč porazu, branitelji su nanijeli velike gubitke Osmanlijama i tako zaustavili prodor prema Beču te godine. Tijekom XVI. st. u borbi protiv Osmanlija i Mlečana istaknuli su

»Ostaci ostataka nekadašnjega Hrvatskog kraljevstva«

se i senjski uskoci, koji su bili pod patronatom habsburškoga dvora. Njihova prijetnja mletačkim interesima na Jadranu dovela je do Uskočkoga rata između Mletačke Republike i Habsburške Monarhije, koji je završio 1617. dogovorom da se uskoci rasele iz Senja.

Uskoci pod Senjom, grafika, 1617.

U XVI. st. neki su Hrvati, poput Antuna Vrančića, Fausta Vrančića i Jurja Utišinovića, na dvorovima ugarsko-hrvatskih kraljeva uspjeli dosegnuti i najviše dvorske funkcije, što svjedoči o visokoj integriranosti i aktivnom sudjelovanju Hrvata u zajedničkoj državi. Osim toga, Hrvati su u to doba razvijali bogato kulturno i znanstveno stvaralaštvo, usprkos stalnoj političkoj nestabilnosti i neprekidnim ratovima. Posebice je snažno književno stvaralaštvo bilo na hrvatskom jugu – u Dubrovniku (Šiško Menčetić, Marin Držić), na Hvaru (Hanibal Lucić, Petar Hektorović, Vinko Pribojević), u Splitu (Marko Marulić, Toma Niger) i Zadru (Petar Zoranić, Brne Krnarutić). Najistaknutiji hrvatski znanstvenik XVI. st. bio je filozof Frane Petrić, poznat po svojem sustavu novoplatonističke filozofije. Na području znanosti važan je doprinos dao i Marko Antun de Dominis, filozof, matematičar i fizičar, poznat i po tome što je neko vrijeme bio senjski biskup i splitski nadbiskup. Kao sveučilišni profesor de Dominis je predavao na sveučilištima u Veroni, Padovi i Bresci, ali je poslije došao u sukob s Katoličkom crkvom. Zbog toga je otišao u Englesku, gdje je od 1617. predavao na Oxfordu i Cambridgeu. U okviru znanosti i tehnoloških otkrića toga doba posebno je zanimljiv rad Šibenčanina Fausta Vrančića,

koji je u svojem djelu *Machinae novae* (1595.) prikazao mnogobrojne prijedloge tehničkih izuma, među kojima i konstrukciju padobrana (»homo volans«). Na području umjetnosti u to je vrijeme najveću slavu stekao Julije Klović, slikar minijatura, koji je bio u dodiru s nekim od najvećih umjetnika toga doba, poput Michelangela i El Greca.

FRANCISCI
PATRICII
NOVA
DE VNIVERSIS PHILOSOPHIA.
FERRARIAE.
Apud Benedictum Mammarellum.

Nova sveopća filozofija Frane Petrića, 1591.

Mletačka i turska osvajanja dovela su do preseljavanja hrvatskoga plemstva u sjeverne krajeve: Šubići su 1347. stekli Zrin na Baniji i po njemu dobili ime Zrinski, Frankopani 1398. dolaze u posjed Ozlja, a Draškovići u XVI. stoljeću dolaze u Pokuplje. Plemstvo je kao nositelj hrvatske državnosti utjecalo na proces pomicanja hrvatskoga imena iz Dalmacije na sjever. Od XVI. stoljeća ime Hrvatska sve više označava prostor Zagrebačke, Varaždinske i Križevačke županije, koji se dotad nazivao Gornja Slavonija, a u Dalmaciji je hrvatski identitet gotovo u potpunosti zaboravljen sve do narodnoga preporoda u XIX. st. Sličan proces potiskivanja hrvatskoga imena vidljiv je i u prostoru današnje zapadne Bosne (Bosanske krajine), koji je sve do XIX. st. stoljeća bio poznat kao »Turska Hrvatska«. Pomicanje i potiskivanje narodnoga imena imalo je snažan dezintegrativni učinak na Hrvate. U pojedinim krajevima jačaju regionalni identiteti vezani uz povijesne cjeline: u »Turskoj Hrvatskoj« jača bosanski identitet, u Dalmaciji dalmatinski, a u Donjoj Slavoniji slavonski. Ti su identiteti prije svega imali politički, a ne etnički karakter, jer su Bosna, Slavonija i Dalmacija imale status kraljevstava. Hrvatski je identitet bio ograničen na tri županije (Zagrebačku, Varaždinsku i Križevačku). Zato se hrvatskim jezikom u to doba označavalo samo kajkavsko narječje. Regionalni identiteti bili su prilično jaki i međusobno suprotstavljeni, pa je jedini način prevladavanja regionalizama bio u traženju nadregionalnoga identiteta kojemu se nitko neće protiviti. U okrilju Katoličke crkve poticalo se stvaranje zajedničkoga ilirskoga identiteta. Taj je identitet imao mnoge prednosti: zbog svojih antičkih korijena trebao je svjedočiti o slavnoj prošlosti i o autohtonosti stanovništva koje je nosilo to ime, a pod njime se nastojalo obuhvatiti i susjedne pravoslavne Srbe, što se smatralo važnim korakom prema sklapanju crkvene unije. Ilirski je identitet doista bio prihvaćen od većine hrvatskih intelektualaca toga doba, dok ga Srbi nisu nikad doista prihvatili. Stoga se ilirskim imenom u razdoblju od XVI. do XVIII. st. uglavnom označavalo stanovništvo Hrvatske, Slavonije, Dalmacije i Bosne. Osim toga ilirsko je ime katkad korišteno kao razlikovna oznaka za narječje, pa se i u dokumentima u ugarskom Podunavlju njime označavalo samo štokavsko stanovništvo, a hrvatskim su imenom označavani doseljeni kajkavci.

U to su doba Hrvatsku zahvatili vjerski sukobi uzrkovani protestantskim idejama Martina Luthera. Protestantska opredijeljenost za služenje narodnim jezikom u liturgiji naišla je na mnogobrojne pristaše diljem Europe. U Hrvatskoj je protestantizam posebice snažno bio prihvaćen u Istri i u sjeverozapadnoj Hrvatskoj. Iz Istre je potjecao Matija Vlačić Ilirik, najpoznatiji hrvatski protestantski teolog, koji je slovio za bliskoga Lutherova suradnika. Protestantske su nazore prihvatili i neki od najuglednijih hrvatskih plemića, kao što je bio Juraj Šubić, sin Nikole Šubića Zrinskoga. Katolička je crkva ubrzo nizom mjera uspjela zaustaviti daljnje širenje protestantizma. U tome su veliku ulogu odigrali isusovci, koji su u Zagrebu, Požegi, Rijeci, Varaždinu i Dubrovniku osnovali svoje kolegije i gimnazi-

je. Hrvatski je sabor 1606. donio zakonski članak prema kojemu je katolička vjera bila jedina dopuštena vjera.

Osmanska osvajanja dovela su do premještanja središta hrvatske države sjeverno od Save, pa Zagreb sve više postaje sjedište sabora i bana. Stoga se 1558. prvi put sastaje zajednički dalmatinsko-hrvatsko-slavonski sabor, a Hrvatska otad nosi ime Trojedna Kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, koji je zadržala sve do 1918. Poraz bosanskoga beglerbega Hasan-paše Predojevića kod Siska 1593. označio je kraj osmanskih osvajanja. Priliku za povrat izgubljenih zemalja Habsburgovci su dobili 1683., kada su Osmanlije poraženi u njihovu zadnjem pokušaju osvajanja Beča. Nakon toga carska je vojska do 1699. uspjela osloboditi veći dio Ugarske i Slavonije, među kojima i Bačku. Ratovi s Osmanlijama tijekom ranoga novoga vijeka doveli su do velikih demografskih promjena. Zbog ratnih zbivanja, ali i teških socijalnih i gospodarskih uvjeta, pokrenut je val iseljavanja Hrvata iz Slavonije i zapadne Bosne (»Turske Hrvatske«) u Štajersku, Gradišće, Slovačku, Moravsku i Ugarsku, a iz Hercegovine i unutrašnjosti Dalmacije na jadransku obalu, u Istru i u Italiju (Molise). Tijekom XVII. st. trajala su zadnja velika iseljavanja Hrvata iz Bosne i Hercegovine: poznato iseljavanje Ramljaka u Sinj i okolicu te Bunjevaca i Šokaca u Slavoniju i ugarsko Podunavlje. Kanonske vizitacije i drugi povijesni izvori pokazuju da su Hrvati iz Dalmacije i Hercegovine u to vrijeme već naselili mnogobrojna mjesta u Bačkoj, Baranji i okolici Budimpešte, u kojima i danas žive. Početkom XVIII. st. u Budimu je dio grada nosio ime Hrvatski Grad (*madž*. Horvátváros, *njem* Kroatenstadt), a u gradu su djelovali i mnogi »hrvatski« obrtnici. Doseljeni Hrvati pojavljivali su se u povijesnim dokumentima pod raznim imenima: regionalnim (Bosanci/Bošnjaci, Dalmatinci/Dalmate), subetničkim (Šokci, Bunjevci) i drugima kojima su susjedni Madžari i Nijemci zajednički označavali sve južne Slavene (Iliri, Raci, Toti). Podunavski su Hrvati u to vrijeme imali čvrste kulturne veze s Hrvatskom. Prije svega je bogato kulturno i znanstveno

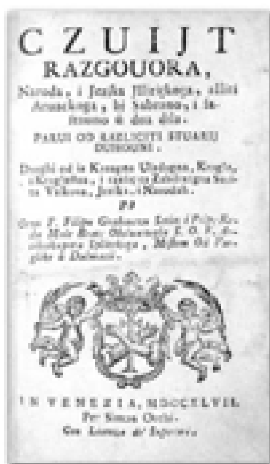
Razgovor ugodni Andrije Kačića Miošića, 1759.

stvaralaštvo ostvarivano kroz djelovanje franjevačke provincije Bosne Srebrene. Franjevci su u to doba čvrsto kulturno povezivali sve hrvatske krajeve. Najbolji je primjer tih veza velika popularnost djela *Razgovor ugodni naroda slovinskoga* dalmatinskoga franjevca Andrije Kačića Miošića, koje se podjednako čitalo među Hrvatima u Dalmaciji, Bosni, Slavoniji i u ugarskom Podunavlju. Osim kulturnih, Hrvate su od Budima do Jadranskoga mora čvrsto povezivale i mnogobrojne ženidbene veze, što se može vidjeti iz vjenčanih matica. One pokazuju da su i u to doba Hrvati imali čvrstu međusobnu kulturnu i društvenu prepoznatljivost, bez obzira na političke prilike koje su imale dezintegrativni učinak.

Kulturno stvaralaštvo Hrvata tijekom XVII. i XVIII. st. obilježio je barok. Barokna arhitektura važan je dio urbanoga identiteta mnogih hrvatskih gradova. Poznate su barokne gradske jezgre Požege i Varaždina, barokna tvrđavska arhitektura Osijeka i Slavonskoga Broda, crkva sv. Marije Snježne u Belcu, crkva sv. Vlaha u Dubrovniku i crkva sv. Eufemije u Rovinju. Barokna književnost posebno se snažno razvijala u okrilju Katoličke crkve. Početkom XVII. st. svojim je opusom visoke umjetničke standarde u hrvatskoj književnosti nametnuo Dubrovčanin Ivan Gundulić.

Jedan od najpoznatijih hrvatskih književnika baroka bio je požeški isusovac An-

tun Kanižlić, a za Hrvate u Gradišću i ugarskom Podunavlju posebice je važno djelovanje Jurja Muliha, još jednoga isusovca. U Slavoniji je veliku popularnost steklo djelo *Satir iliti divlji čovik* (1762.) krajiškoga časnika Matije Antuna Relkovića. Istodobno su u Dalmaciji franjevci razvijali književno stvaralaštvo namijenjeno najširemu krugu čitatelja. Osim već spomenutoga Andrije Kačića Miošića, u njegovo su doba stvarali i fra Tomo Babić i fra Filip Grabovac. U središnjoj hrvatskoj u to su vrijeme djelovali komediograf Tituš Brezovački, a u Dubrovniku Vlaho Stulić. Za standardizaciju hrvatskoga književnoga jezika važno je tadašnje djelovanje jezikoslovaca. Među njima posebice je važnu ulogu odigrao dalmatinski isusovac Bartol Kašić, koji je početkom XVII. st. na hrvatski jezik najprije preveo Ritual rimski, a zatim i Bibliju, ali je nije uspio objaviti. Tijekom XVII. i XVIII. stoljeća na razvoju hrvatskoga jezika radili su pavlin Ivan Belostenec, isusovac Andrija Jambrešić i kalački nadbiskup Adam Patačić, čiji se *Dictionarium latino-illyricum et germanicum* u rukopisu i danas čuva u Kalači. Najvažniji hrvatski znanstvenik toga doba svakako je dubrovački isusovac Ruđer Bošković. U svojem djelu *Theoria philosophiae naturalis* (1758.) Bošković je pružio revolucionarni pogled na strukturu tvari, što je potaknulo mnoge svjetske znanstvenike na daljnja istraživanja. U XVII. i

C Z U I J T
RAZGOUORA,

Cvit razgovora naroda i jezika iliričkoga aliti arvackoga Filipa Grabovca, 1747.

XVIII. st. pojavljuju se i prvi hrvatski povjesničari Ivan Lučić, Pavao Ritter Vitezović i Baltazar Adam Krčelić, čiji je rad ustanovio modernu hrvatsku povijesnu znanost.

U Zagrebu su se 1771. pojavile prve hrvatske novine *Ephemerides Zagrabiensis*, koje su izlazile na latinskom, što svjedoči o nerazvijenosti hrvatskoga jezika i njegovoj marginalizaciji u hrvatskom društvu. Stoga će borba za uvođenje narodnoga jezika u upravu, školstvo i društveni život postati glavna preokupacija vodećih hrvatskih intelektualaca toga vremena.

Tijekom XVIII. st. Hrvate je zahvatilo doba rane modernizacije. Prosvijećeni apsolutizam Marije Terezije (1740.-80.) i Josipa II. (1780.-90.) doveo je do mnogobrojnih reforma koje su osnažile državu i unaprijedile tadašnje društvo. To je razdoblje napretka naizgled prekinuto Napoleonskim ratovima, koji su sve do 1815. potresali cijelu Europu. Francuzi su 1808. ukinuli i Dubrovačku Republiku te je podvrgnuli pod svoju upravu. Nakon Napoleonova poraza posjedi nekadašnje Mletačke Republike na istočnoj jadranskoj obali, zajedno s teritorijem Dubrovačke Republike, dolaze pod vlast Habsburgovaca. No napoleonske reforme pridonijele su rušenju staroga staleškoga poretka i uvođenju građanskoga društva, uz koje je vezan početak oblikovanja modernih nacija. Istina, i prije toga, još 1790. na ugarskom sabore pokazala se težnja madžarskih staleža da se u Zemljama Krune sv. Stjepana stvori moderna madžarska nacija na temeljima madžarskoga naroda i jezika. Tomu su se suprotstavili ostali narodi (Hrvati, Srbi, Slovaci i Rumunji), pa je tako počelo razdoblje međunacionalnih napetosti i sukoba. Hrvatski su staleži očuvanje svoje državnopravne i narodne posebnosti zasnivali na temeljima obrane *municipalnih* (samosvojnih) prava Trojedne Kraljevine. Međutim, nakon propasti francuske vlasti bečki je dvor Dalmaciju proglasio posebnom krunskom zemljom, a Istru je uključio u Kraljevinu Iliriju. Obje je krunske zemlje podvrgnuo izravno Beču, dok su Slavonija i Hrvatska pripadale Zemljama Krune sv. Stjepana. Tako će sve do

1918. hrvatske zemlje u sklopu Monarhije biti podijeljene između Beča i Budimpešte.

Početkom 1830. u Hrvatskoj se okupila grupa mladih intelektualaca građanskoga podrijetla koju je predvodio Ljudevit Gaj. Sebi su nadjenuli ime Iliri, pa je i njihov pokret ostao poznat kao Ilirski pokret. Gaj i njegova skupina uspjeli su uvjeriti hrvatsku javnost da su štokavsko narječje i Gajeva grafija najbolje rješenje za standardizaciju hrvatskoga jezika. Time su omogućili njegovo uvođenje u upravu i školstvo, pa je Hrvatski sabor 1847. proglasio hrvatski jezik službenim u Trojednoj Kraljevini. Ilirci su potaknuli i osnivanje mnogobrojnih kulturnih, znanstvenih, prosvjetnih i gospodarskih institucija: 1841. osnovano je Hrvatsko-slavonsko gospodarsko društvo, 1842. osnovana je Matica ilirska (1874. preimenovana u Maticu hrvatsku), 1846. utemeljen je Narodni zemaljski muzej, a osnovana je i Prva hrvatska štedionica, 1839. u Sisku je praizvedbu doživjela prva hrvatska moderna drama *Juran i Sofija*, koju je napisao Ivan Kukuljević Sakcinski, 1846. u Zagrebu je odigrana prva hrvatska opera *Ljubav i zloba* Vatroslava Lisinskoga. God. 1831. franjevac Matija Petar Katančić u Budimu je objavio prvi cjeloviti prijevod Biblije na hrvatskom jeziku, što je cijelomu kulturnomu zamahu toga vremena dalo još jedan snažan doprinos. Toliki događaji na području prosvjetnoga, kulturnoga i društvenoga života dali su tadašnjim suvremenicima osjećaj posvemašnjega buđenja u narodnom životu, pa je cijelo to razdoblje danas poznato i kao Hrvatski narodni preporod.

Kad je Habsburšku Monarhiju 1848. zahvatila revolucija, napetosti između Hrvata i Madžara pretvorile su se u oružani sukob. Hrvate je u tim ključnim trenucima predvodio ban Josip Jelačić, koji je dobio i potporu bečkoga Dvora. Narodna skupština u Zagrebu 25. III. 1848. proglašava *Zahtijevanja naroda*, u kojima su definirani ciljevi hrvatskoga nacionalnog pokreta, a Jelačić s hrvatskom vojskom 11. IX. 1848. prelazi Dravu i kreće u oružani sukob s Madžarima. Premda je za većinu Hrvata revolucija 1848./49. bila trenutak borbe za opstanak

Ban Josip Jelačić

hrvatske države, bački su Hrvati bili u sasvim drukčijem položaju. Srpsko-madžarski sukob oni su doživljavali kao borbu Srba protiv svih katolika u Bačkoj, pa su ostali na strani Madžara. Povijesni trag o položaju Hrvata u Bačkoj u vrijeme revolucije ostavio je somborski senator Ivan Nepomuk Ambrozović u svojem djelu *Žalostica žalostna Ivana Nep. Ambrozovića u zomborskoj kralj. varoši penzioniratoga senatora, bižajućeg od kuće pak do Kalacse kad su Raci–Serbianci u medjuboju madžarskom 1848-49. progonili katholike, po njemu istom ispivana u Zomboru god. 1850.* U kolovozu 1849. Habsburgovci su uspjeli poraziti Madžare uz pomoć ruskoga cara. Sudjelovanje Srba i Hrvata na strani Habsburgovaca nije bilo nagrađeno onako kako su se nadali. Premda je osnovano Vojvodstvo Srbija i Tamiški Banat kao posebna krunska zemlja, vlast nije bila u rukama Srba, a ni Hrvati u Trojednici nisu dobili ona politička prava koja su očekivali. Umjesto toga uvedena je neoapsolutistička vlast, koja je trajala sve do 1860. No unatoč tomu ban Josip Jelačić pokrenuo je 1851. uspješnu akciju za osnivanje hrvatskoga kazališta, a 1852. izborio se za uzdizanje Zagrebačke biskupije na nadbiskupiju, neovisnu o madžarskom episkopatu. S druge strane, neoapsolutizam je za Hrvatsku značio i nametanje mnogobrojnih modernizacijskih promjena, koje su stvorile pretpostavke za razvoj građanskoga društva.

Nakon ukidanja apsolutizma 1860. među Hrvatima su se oblikovala tri politička pravca: 1. hrvatski (Ante Starčević, Stranka prava), 2. jugoslavenski (Josip Juraj Strossmayer, Franjo Rački, Narodna stranka), 3. unionisti/madžaroni (Horvatsko-vugerska stranka). Biskup Strossmayer svoju je ideju zajedništva jugoslavenskih naroda nastojao ostvariti na osnovi ravnopravnosti i uzajamnosti, pa je zato podupirao kulturni rad svih južnoslavenskih naroda. Njegovom zaslugom ojačale su kulturne veze Hrvata sa sunarodnjacima na rubovima hrvatskoga etničkoga prostora, što je vidljivo iz njegova pomaganja kulturnim nastojanjima biskupa Jurja Dobrile u Istri i Ivana Antunovića u Bačkoj. Međutim, zbog sukoba oko vjerskih pitanja, etničke pripadnosti stanovništva na rubovima etničkoga prostora (muslimana u Bosni i Hercegovini, ugarskih Bunjevaca i Šokaca), problema zajedničkoga književnoga jezika i različite vizije političkoga ujedinjenja (federalne, unitarističke), jugoslavenska je ideja među Hrvatima sve više propadala, a hrvatska je sve više jačala, dok je unionistička jedinu snagu imala u potpori madžarskih vlasti.

Nakon Austro-ugarske nagodbe iz 1867., kojom je Monarhija uređena prema dualističkomu načelu, Hrvati su već sljedeće 1868. bili prisiljen s Madžarima sklopiti Hrvatsko-ugarsku nagodbu, kojom je definirana autonomija Trojedne Kraljevine u sklopu Ugarske (unutarnji poslovi, sudstvo, školstvo i vjersko-crkveni poslovi; hrvatski je uveden kao isključivi službeni jezik u Hrvatskoj). Nakon izbora Ivana Mažuranića za bana 1873. dolazi do mnogobrojnih liberalnih reforma u upravi, sudstvu i prosvjeti (odvajanje uprave od sudstva, donošenje zakona o tisku i pravu na okupljanje, osnivanje akademije i sveučilišta), koje ne samo što su omogućile modernizaciju društva nego su bile i važni čimbenici u formiranju hrvatske nacije. Međutim, zbog ugarskih pritisaka Mažuranić je 1883. odstupio, a na njegovo je mjesto izabran unionist (madžaron) Karlo (Dragutin) Khuen Héderváry, koji je u dva desetljeća vladavine (1883.-1903.) provodio otvorenu politiku madžarizacije i kršenja hrvatskih autonomnih prava.

Ban Ivan Mažuranić

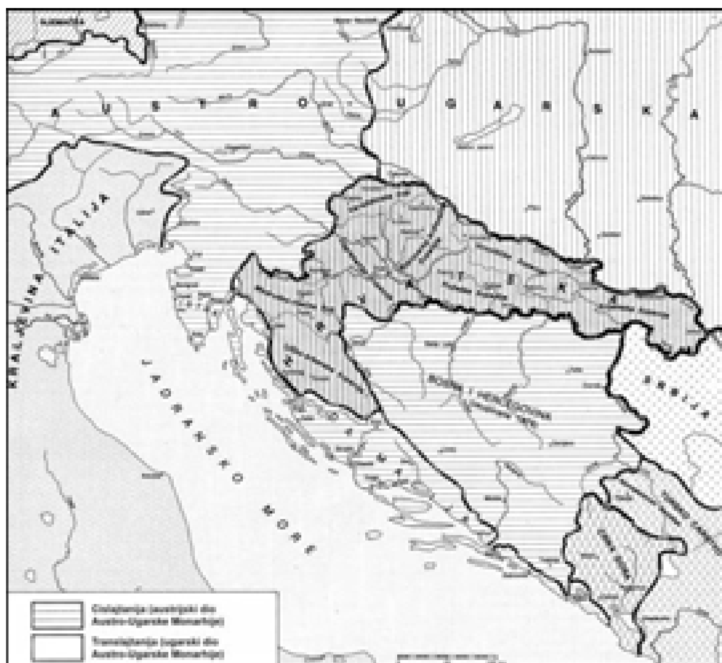
Ukidanje apsolutizma 1860. dovelo je do promjena i u Dalmaciji. U Zadru je formiran Dalmatinski sabor, koji dobro ilustrira i razvoj hrvatskoga nacionalnoga pokreta: isprva su u njemu većinu imali talijanski autonomaši i iredentisti, a s razvojem hrvatske nacionalne ideje 1870. većinu su uzeli narodnjaci, tj. pristaše ujedinjenja s Hrvatskom i Slavonijom; službeni jezik Sabora do 1883. bio je talijanski, a poslije hrvatski. Tijekom 1860-ih sazrijevaju uvjeti i za početak nacionalnoga pokreta u Istri, koji je 1870-ih dobio veći zamah kad ga je preuzela građanska inteligencija. U isto vrijeme nacionalna su se gibanja počela osjećati i u Hrvata u Podunavlju – među Bunjevcima i Šokcima.

Hrvatska je u nagodbenjačkom razdoblju prolazila i kroz snažne društvene promjene. Industrijalizacija i urbanizacija dovode do pojave radništva kao novoga društvenoga sloja, pa se potkraj XIX. st. pojavljuje radnički pokret. S njime jačaju i nove političke ideologije – socijalizam i komunizam. Međutim, hrvatsko je društvo potkraj XIX. st. još uvijek bilo uglavnom agrarnoga karaktera, a njegove su potrebe najbolje razumjela braća Antun i Stjepan Radić. Oni su 1904. osnovali Hrvatsku seljačku stranku, koja će u sljedećim desetljećima biti nositelj hrvatske politike. Braća Radić u to su vrijeme surađivala i s bačkim Hrvatima

okupljenima oko lista *Neven*. God. 1905. hrvatske su oporbene stranke u Rijeci donijele Riječku rezoluciju, kojom je postavljena nova politika zajedničke borbe Madžara, Hrvata i Srba protiv njemačke dominacije u Monarhiji. Na temelju te politike »novoga kursa« Hrvatsko-srpska koalicija odnijela je 1906. izbornu pobjedu.

Hrvatska je tijekom druge polovine XIX. st. i početkom XX. st. prolazila kroz razdoblje snažnoga kulturnoga i prosvjetnoga razvoja. God. 1874. svečano je otvoreno Zagrebačko sveučilište, a 1895. u Zagrebu je svečano otvorena i zgrada Hrvatskoga narodnoga kazališta. Na području književnosti August Šenoa uvodi roman kao novu književnu vrstu, a kompozitor Ivan Zajc sklada operu *Nikola Šubić Zrinski*. To je i vrijeme uglednih hrvatskih slikara Ferde Quiquereza, Bele Čikoša Sesije, Celestina Medovića, Vlahe Bukovca i Otona Ivekovića. Potkraj XIX. i početkom XX. st. na hrvatsku umjetničku scenu stupaju po prvi put u većem broju i žene: operna pjevačica Milka Trnina, slikarica Slava Raškaj te književnice Ivana Brlić-Mažuranić i Marija Jurić Zagorka. Socijalna i politička pitanja toga doba u svojim su djelima promišljali mnogobrojni hrvatski književnici. Među njima se posebice isticao Antun Gustav Matoš, s kojim u hrvatskoj književnosti počinje razdoblje moderne. Tijekom druge polovine XIX. i početkom XX. st. izrazito se razvila moderna hrvatska historiografija: njezini su začetnici bili Ivan Kukuljević Sakcinski i Franjo Rački, a na prijelazu stoljeća važne su sinteze povijesti Hrvata pisali Tadija Smičiklas, Vjekoslav Klaić i Ferdo Šišić. Istodobno na području arheologije djelovali su don Frane Bulić, Ćiro Truhelka, Šime Ljubić, Lujo Marun i drugi.

Izbijanje Prvoga svjetskoga rata dovelo je gotovo do potpunoga prestanka političkoga života u Trojednoj Kraljevini. Političari u izbjeglištvu na čelu s Antom Trumbićem i Franom Supilom osnivaju 1915. u Londonu Jugoslavenski odbor, koji je 1917. utvrdio sa srpskom vladom na Krfu (Krfska deklaracija) okvire stvaranja države južnih Slavena na čelu s dinastijom Karađorđević. Iste godine otkriven je i tajni ugovor sila Antante s Italijom (Londonski ugovor iz 1915.), kojim je dogovoreno talijansko preuzimanje većega dijela istočne jadranske

Hrvatska krajem XIX. st.

obale. Na zasjedanju Hrvatskoga sabora 29. X. 1918., na kojem su nazočili i bački Hrvati, donesena je odluka o raskidanju državnih veza s Austro-Ugarskom Monarhijom i o pridruživanju hrvatskih zemalja Državi Slovenaca, Hrvata i Srba na područjima Austro-Ugarske pod vlašću Narodnoga vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba u Zagrebu. Ta je nepriznata državna tvorevina trajala kratko, jer su već 1. XII. predstavnici Narodnoga vijeća SHS proglasili ujedinjenje Države SHS s Kraljevinom Srbijom. Bački su Hrvati na čelu s Blaškom Rajićem u isto vrijeme sudjelovali u radu samoproklamirane Velike narodne skupštine u Novom Sadu 25. XI. 1918.

U Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca vladarska je dinastija Karađorđevića odmah krenula u oštar obračun s onim političkim opcijama koje su ugrožavale njezinu vlast. Na udaru se našla posebice Radićeva stranka, koja je zastupala republikanizam, pa je zato promijenila ime u Hrvatsku republikansku seljačku stranku (HRSS). Uz HRSS, na udaru je bila i Komunistička partija, koja je zabranjena Obznanom 1920. Hrvatske su se stranke suprotstavljale i novomu prijedlogu ustava, koji je 1921. proglašen na Vidovdan (Vidovdanski ustav) bez hrvatskih glasova. Uz HRSS među Hrvatima su važnu ulogu imale i »pučkaške« stranke (Hrvatska pučka stranka i Bunjevačko-šokačka stranka), koje su zajedno sa Slovenskom ljudskom strankom bile ujedinjene u Jugoslavenski klub.

Nakon što je 1928. Puniša Račić, zastupnik Narodne radikalne stranke, izveo u Narodnoj skupštini atentat na Stjepana Radića, Pavla Radića i Đuru Basaričeka, koji su od zadobivenih rana preminuli, kralj Aleksandar Karađorđević uveo je diktaturu 6. I. 1929. (Šestosiječanjska diktatura), kojom su zabranjene »plemenske« stranke i organizacije, a Kraljevina SHS preimenovana je u Kraljevinu Jugoslaviju.

Nakon toga uveden je pseudoparlamentarni život, u kojem je dinastija podupirala dvorsku Jugoslavensku radikalnu zajednicu (JRZ). Uvođenje diktature navelo je Antu Pavelića, dotadašnjega člana Hrvatske stranke prava i zastupnika u Narodnoj skupštini, na odlazak u emigraciju, gdje je osnovao organizaciju Ustaša – Hrvatska revolucionarna organizacija. Ta je organizacija uskoro počela izvoditi terorističke napade usmjerene protiv Kraljevine Jugoslavije. Ustaše su zajedno s Unutarnjom makedonskom revolucionarnom organizacijom (VMRO) izveli atentat na kralja Aleksandra u Marseillesu 1934. Vodeći hrvatski i srpski političari našli su privremeno rješenje unutarnjih političkih odnosa osnivanjem Banovine Hrvatske i sklapanjem sporazuma Cvetković-Maček 1939.

Politička nestabilnost i borba Hrvata za rješavanje njihova položaja unutar Kraljevine SHS/Jugoslavije nisu zaustavili kulturni i znanstveni napredak. Na području književnosti međuratno je doba obilježio Miroslav Krleža svojim dramama, esejima i društvenim djelovanjem. Uz njega su djelovali i mnogi drugi književnici, među kojima su istaknutiji bili Vladimir Nazor i Tin Ujević. Hrvatska znanost također je uspijevala postići zapažene rezultate, pa 1939. kemičar Lavoslav Ružička postaje prvi Hrvat koji je dobio Nobelovu nagradu.

Nakon napada sila Osovine na Jugoslaviju u travnju 1941. među Hrvatima su do izražaja došle snažne političke podjele. Nezavisna država Hrvatska proglašena je 10. IV. 1941., na čije su čelo nacisti i fašisti doveli Antu Pavelića. Osnivanje NDH neki su oduševljeno pozdravili, dok su drugi bili izrazito protivni. Posebice je veliko nezado-

Tin Ujević

voljstvo izazvalo predavanje velikoga dijela Dalmacije Talijanima i Međimurja Madžarima. Ustaše su počinili brojne zločine nad Srbima, Židovima i Romima, protiv koji su proglasili i rasne zakone, a otvorili su i mnoge koncentracijske logore, među kojima je najzloglasniji bio Jasenovac. Međutim, njihova vlast u većem dijelu države nije bila stvarna jer su na području NDH djelovale i međusobno se sukobljavale mnogobrojne vojske i milicije: ustaše i domobrani, talijanska i njemačka vojska, čerkezi, četnici i partizani te lokalne milicije, poput one Huska Miljkovića u Bosanskoj krajini. Komunisti su tijekom rata uspjeli preuzeti vodstvo u antifašističkom pokretu, u kojem su se okupili i mnogi pristaše demokratskih političkih stranaka. U sklopu antifašističkoga pokreta osnovano je Zemaljsko antifašističko vijeće narodnoga oslobođenja Hrvatske (ZAVNOH) kao vrhovno političko predstavništvo antifašističke Hrvatske. ZAVNOH je donio temeljne odluke koje su se odnosile na federativni položaj Hrvatske u novoj Jugoslaviji i na republičke granice, pa su time stvoreni temelji poslijeratne hrvatske državnosti (ZAVNOH je nakon rata promijenio naziv u Narodni sabor Hrvatske). Partizanske snage 8. V. 1945. ulaze u Zagreb, a 15. V. 1945. kod Bleiburga u Austriji predaju se posljednje ustaške snage. Nakon sloma nacističke i ustaške vlasti partizanske su postrojbe nad zarobljenim vojnicima i civilima počinile mnogobrojne zločine, najviše pri njihovu odvođenju u zarobljeničke logore u maršෙvima smrti poznatima pod nazivom Križni put. Više stotina masovnih grobnica žrtava partizanskih zločina u Sloveniji i Hrvatskoj utvrđeno je nakon demokratskih promjena 1990-ih.

U novoosnovanu federalnu Jugoslaviju Hrvatska je ušla kao jedna od šest republika. Potkraj rata i u prvim poslijeratnim godinama komunisti su progonili sve neistomišljenike za koje su smatrali da ugrožavaju njihovu vlast. Na udaru su se posebno našli Katolička crkva i članovi Hrvatske seljačke stranke. Najpoznatiji takav politički progon bio je usmjeren protiv nadbiskupa Alojzija Stepinca, koji je 1946. suđen za kaznena djela »protiv naroda i države«. Stepinac je osuđen na 16 godina zatvora s prisilnim radom. God. 1951. pušten je iz zatvora i interniran u Krašić, a 1952. papa ga proglašava kardinalom. Kardinal Alojzije Stepinac umro je u Krašiću 1960.

Grb Socijalističke Republike Hrvatske

Nakon dolaska na vlast komunisti su javno zagovarali da se nacionalni sukobi riješe proganjanjem nacionalista i promoviranjem »bratstva i jedinstva«. U sklopu takve politike potkraj 1940-ih i početkom 1950-ih odvajanje Bunjevaca i Šokaca od Hrvata osuđivano je od strane komunističkih vlasti kao velikosrpska politika. Radi razgraničenja između Hrvatske i Vojvodine (Srbije) 1945. osnovana je komisija kojoj je predsjedao Milovana Đilas, u kojoj su među mjesnim hrvatskim predstavnicima bili Mićo Skenderović (Bačka) i Jerko Zlatarić (Baranja). Unatoč pokušajima da se dijelovi zapadne i sjeverne Bačke naseljeni hrvatskim stanovništvom pripoje Hrvatskoj, jedino je Baranja ušla u okvir federalne Hrvatske, dok je veći dio Srijema pripao Vojvodini. No radi političkoga slamanja pripadnika HSS-a u Bačkoj početkom 1950-ih dolazi do ukidanja niza hrvatskih ustanova u Bačkoj, u kojima su članovi HSS-a imali važnu ulogu.

Tijekom prvih desetljeća nove vlasti trajala je gospodarska obnova Jugoslavije prema sovjetskomu uzoru. Izgrađivane su tvornice i cestovna infrastruktura, organizirale su se masovne radne akcije. Ideološka je stega tijekom 1960-ih popustila pa su se u društvu pojavile težnje prema uvođenju demokratske rasprave. Hrvatska je javnost bila nezadovoljna pokušajima centralizacije

političke vlasti i gospodarskoga odlučivanja te pokušajima negiranja nacionalne posebnosti Hrvata. Hrvatski su jezikoslovci i kulturni radnici, okupljeni oko Matice hrvatske i Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, 1967. objavili *Deklaraciju o nazivu i položaju hrvatskoga književnoga jezika*, kojom su nastojali zaštiti prepoznatljivost i lingvističku posebnost hrvatskoga jezika. Vrhunac društvenih nemira dogodio se 1971., kad je vodstvo Centralnoga komiteta Komunističke partije Hrvatske na čelu sa Savkom Dabčević-Kučar i Mikom Tripalom pokušalo voditi samostalniju politiku u odnosu na središnju jugoslavensku vlast u Beogradu. Cijeli je pokret nazvan Hrvatsko proljeće, a zbog masovnoga sudjelovanja svih slojeva društva često se naziva i MASPOK (»masovni pokret«). Najžešći dio »proljećara« činili su ljudi okupljeni oko Matice hrvatske, kojom je 1970.-72. predsjedao Ljudevit Jonke. Oni su u časopisu *Hrvatski tjednik* iznosili mnogobrojne kritike gospodarske, društvene i kulturne politike tadašnjih komunističkih vlasti. Među njima su bila mnoga imena ljudi koji će i u kasnijim desetljećima igrati važnu ulogu: Franjo Tuđman, Vlado Gotovac, Igor Zidić, Stjepan Babić, Marko Veselica, Tonko Maroević, Petar Selem i drugi. Na inicijativu Josipa Broza Tita došlo je do oštroga obračuna sa svim vođama Hrvatskoga proljeća. Mnogobrojni su pojedinci osuđeni u političkim sudskim procesima. Posebice je velik odjek imalo suđenje vođama studentskoga pokreta Draženu Budiši i Ivanu Zvonimiru Čičku. Matica je hrvatska zabranjena, a njezini su istaknuti članovi zatvarani, otpuštani s posla i onemogućena im je javna društvena angažiranost. Hrvatsko je proljeće imalo odjeka u svim krajevima u kojima su živjeli Hrvati, pa je i u Subotici postojala inicijativa osnivanja ogranka Matice hrvatske. Subotički Hrvati okupljeni oko te ideje bili su također zatvarani, otpuštani s posla i društveno marginalizirani. Nakon progona »proljećara« komunističke su vlasti na sva vodeća mjesta u političkom, gospodarskom i kulturnom životu dovele ljude koji su bili spremni slušati zapovijedi. Nastupilo je doba političkoga zatišja, poznato kao vrijeme »hrvatske šutnje«.

Miroslav Krleža

U razdoblju 1945.-90. hrvatska su društvena, kulturna i znanstvena gibanja bila pod strogom kontrolom komunističkih vlasti. U takvim okvirima hrvatski su javni i kulturni djelatnici ipak uspijevali ostvariti mnogobrojne rezultate koji su pomogli razvitku društva. Miroslav Krleža osniva Jugoslavenski leksikografski zavod, jedinu leksikografsku instituciju u tadašnjoj Jugoslaviji, koja objavljuje *Opću enciklopediju, Enciklopediju Jugoslavije* i brojna druga važna leksikografska izdanja. Uz pomoć književnika Jure Kaštelana franjevci Jerko Fućak i Bonaventura Duda 1968. objavljuju moderni hrvatski prijevod Biblije. U isto vrijeme djeluju i drugi književnici: Dragutin Tadijanović, Ranko Marinković, Ivan Aralica i drugi, a kazališnoj umjetnosti snažan zamah daje Branko Gavella. Veliku novost na području umjetničkoga stvaralaštva u to je vrijeme predstavljala filmska umjetnost. Filmovi *Tko pjeva, zlo ne misli*, *Gospoda Glembajevi*, *Kiklop* te televizijske serije *Gruntovčani*, *Malo misto* i *Velo misto*, *Prosjaci i sinovi* proslavili su hrvatske glumce Relju Bašića, Franju Majetića, Borisa Dvornika, Borisa Buzančića, Martina Sagnera, Ivu Gregurovića, Radu Šerbedžiju, Franju Šovagovića i druge. U Zagrebu se razvila i poznata zagrebačka škola crtanog filma, a film *Surogat* Dušana Vukotića dobio je 1961. i Oskara kao prvi crtani film nastao izvan Sjedinjenih Američkih Država

koji je nagrađen tom nagradom. Za istaknute doprinose umjetnosti i znanosti i neki su drugi Hrvati u to vrijeme dobili najviše nagrade. God. 1961. Ivo Andrić, književnik rođen u hrvatskoj obitelji u Dolcu kod Travnika, dobio je Nobelovu nagradu za književnost, a Vladimir Prelog istu nagradu 1975. za kemiju.

Nakon smrti Josipa Broza Tita 1980. Jugoslavija je ušla u razdoblje političke nestabilnosti i gospodarske propasti. Potkraj 1980-ih znatno je smanjen društveni utjecaj Saveza komunista Jugoslavije zbog slabljenja sovjetskoga bloka i velikih gospodarskih problema u samoj Jugoslaviji. Društvena nestabilnost otvorila je vrata zahtjevima za davanje mogućnosti političkoga pluralizma, ali su se istodobno pojavile i nacionalističke snage. Najjače nacionalističke snage pojavile su se među Srbima kao najvećem narodu, a na njihovo je čelo stao Slobodan Miloševića, tadašnji predsjednik Saveza komunista Srbije. U Hrvatskoj se 1989. osnivaju Hrvatska socijalno liberalna stranka (HSLS) i Hrvatska demokratska zajednica (HDZ), a poslije i druge stranke. Komunisti 1990. dopuštaju prve višestranačke izbore, na kojima pobjeđuje HDZ. U kolovozu iste godine, poticani i pomagani od režima Slobodana Miloševića, Srbi u Kninu i drugim mjestima u Dalmaciji i Lici ne žele priznati novoizabranu hrvatsku vlast, pa blokiraju ceste i pruge, zbog čega su ti događaji ostali upamćeni kao »balvan revolucija«.

Usprkos političkoj krizi u Hrvatskoj se provode mnoge demokratske promjene. Razvija se politički pluralizam, potaknuto je djelovanje civilnoga društva, osnažuje se zaštita ljudskih prava i manjina. Pojedine institucije mijenjaju ustroj i ime: Radio-televizija Zagreb postaje Hrvatska radio-televizija, a Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti postaje Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti. Matica hrvatska ponovno djeluje od 1990., a 1991. osnovan je Hrvatski olimpijski odbor.

Tijekom 1991. sukob Hrvata i Srba prerasta u otvoreni rat, u Hrvatskoj nazvan Domovinski rat. Hrvatske se policija 31. III. sukobila sa srpskim pobunjenicima na Plitvičkim jezerima, što je ostalo upamćeno kao »krvavi Uskrs«. U tadašnjem predsjedništvu SFRJ dolazi do raskola kad je na čelo predsjedništva trebao sjesti hrvatski predstavnik Stjepan Mesić. Krnje predsjedništvo od četiri člana iz Srbije, Vojvodine, Crne Gore i Kosova, koje je kontrolirao Beograd, od tada preuzima vlast i udružuje se s Generalštabom Jugoslavenske narodne armije i pobunjenim Srbima u Hrvatskoj u zajedničkoj namjeri rušenja hrvatske vlasti i osvajanja dijela teritorija. Pobunjeni Srbi na prostoru Dalmacije, Like, Korduna, Banije, zapadne Slavonije, istočne Slavonije, Baranje i zapadnoga Srijema 1. IV. 1991. samoproglašavaju Republiku Srpsku Krajinu i priključuju je Srbiji. Od ljeta do kraja 1991. traju teške borbe između JNA i srpskih paravojnih postrojba s jedne strane te hrvatske vojske i policije na drugoj strani. Dana 18. X. 1991. JNA i srpske paravojne postrojbe osvajaju Vukovar. Nakon osvajanja grada oko 250 hrvatskih ranjenika iz vukovarske bolnice odvedeno je na poljoprivredno dobro Ovčaru i pogubljeno. U napadu topništvom i avionima JNA nanesene su velike štete i ljudski gubici mnogim gradovima. Posebice su stradali Dubrovnik, Zadar, Gospić, Karlovac, Slavonski Brod, Vinkovci i Osijek. Dana 25. VI. 1991. Republika Hrvatska proglasila je postupak razdruživanja s ostalim republikama Jugoslavije, a 8. X. 1991. proglasila je svoju državnu samostalnost i raskidanje državnopravnih sveza s drugim republikama. Međunarodna zajednica oklijevala je s priznanjem Republike Hrvatske. Prve zemlje koje su priznale Hrvatsku bile su Slovenija, Island, Vatikan i Njemačka, a 15. I. 1992. priznale su je i ostale članice Europske Unije. God. 1992. u Hrvatskoj je uspostavljena mirovna misija UNPROFOR radi prekida ratnih operacija. Iste godine u Hrvatsku dolaze »plave kacige« i raspoređuju se u četiri sektora.

God. 1994. tmurnu je ratnu svakodnevicu svojim dolaskom uljepšao papa Ivan Pavao II. Bio je to prvi posjet pape Hrvatskoj nakon više od osam stoljeća, jer je zadnji put prije toga na hrvatskom tlu boravio papa Aleksandar III. davne 1177. godine. Papin

posjet imao je važnu međunarodnu poruku jer je usmjerio pozornost svjetskih medija na Hrvatsku u vrijeme kad je zemlja bila pod pritiskom ratnih razaranja, okupiranosti velikoga djela teritorija i mnogobrojnih izbjeglica. Papa Ivan Pavao II. nakon toga još je dva puta posjetio Hrvatsku – 1998. i 2003.

Papa Ivan Pavao II. na najvećoj misi u hrvatskoj povijesti na zagrebačkom hipodromu 11. IX. 1994.

God. 1992. Hrvatska je bila uvučena u rat u Bosni i Hercegovini. Brojne hrvatske i bošnjačke izbjeglice (oko 400 000) u to su vrijeme našle privremeni smještaj u hrvatskim gradovima, zajedno s hrvatskim prognanicima s područja koja su kontrolirale paravojne srpske snage (više od 500 000) i s hrvatskim izbjeglicama iz Vojvodine (oko 40 000). U proljeće i ljeto 1995. Hrvatska je vojnim akcijama *Bljesak* i *Oluja* povratila kontrolu nad cjelokupnim svojim teritorijem, a potkraj jeseni bila je supotpisnica Daytonskoga sporazuma, kojim je uspostavljen mir u Bosni i Hercegovini. Erdutskim sporazumom iz studenoga 1995. između Srba u Hrvatskoj i hrvatskih vlasti dogovorena je mirna reintegracija Baranje, istočne Slavonije i zapadnoga Srijema, koja je u završila početkom 1998. Tijekom Domovinskog rata u Hrvatskoj je poginulo oko 15 000 ljudi, a ranjeno je više od 30 000. Materijalna je šteta bila velika pa se procjenjuje da je srušeno više od 180 000 stambenih i drugih objekata.

U razdoblju od 1995. do 2009. Republika Hrvatska prešla je dug put napredovanja u euro-atlantskim integracijama te završila velik dio priprema za primanje u članstvo EU-a. God. 2009. postala je punopravnom članicom NATO-a.

Lit.: T. Macan: *Povijest hrvatskog naroda*, Zagreb, 1991; *Etnogeneza Hrvata – Ethnogeny of Croats*, ur. N. Budak, Zagreb, 1995; R. Katičić, O podrijetlu Hrvata, u: *Hrvatska i Europa. Kultura, znanost i umjetnost 1. Srednji vijek*, ur. I. Supičić, Zagreb, 1997; R. Katičić, Etnogeneza hrvatskoga naroda. Ime, podrijetlo i jezik Hrvata, u: *Na kroatističkim raskrižjima*, ur. R. Katičić, Zagreb, 1999; I. Goldstein, *Hrvatska povijest*, Zagreb, 2003; *Povijest Hrvata 1 – Srednji vijek*, ur. F. Šanjek, Zagreb, 2003; *Povijest Hrvata 2 – od kraja 15. stoljeća do kraja Prvog svjetskog rata*, ur. M. Valentić i L. Čoralić, Zagreb, 2005; *Povijest Hrvata 3 – od 1918. do danas*, ur. I. Perić, Zagreb, 2007; B. Magaš, *Croatia through History*, Minneapolis, 2008.

R. Skenderović

Jezik. Hrvatski je južnoslavenski jezik s oko 5 milijuna govornika. Osim u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, gdje ima status službenoga jezika, govori se i u tradicionalnim manjinskim zajednicama u Austriji, Crnoj Gori, Italiji, Madžarskoj, Rumunjskoj, Slovačkoj, Vojvodini i na Kosovu te u povijesno mlađem iseljeništvu u zapadnoj Europi, Južnoj i Sjevernoj Americi i Australiji. Suvremeni hrvatski standardni jezik iznimno je blizak bošnjačkomu, crnogorskomu i srpskomu, pa njihovi govornici međusobno komuniciraju bez znatnijih jezičnih barijera. Zbog toga neki drže da je posrijedi zapravo jedan jezik, dok drugi govore o jezičnom dijasistemu. Unitarističko je stajalište dominiralo jezičnom politikom tijekom postojanja zajedničke južnoslavenske države, no tijekom 1990-ih četiri su jezika i službeno odijeljena, u slučaju hrvatskoga uz pozivanje na višestoljetnu tradiciju vlastite pismenosti. Skupa sa slovenskim ti jezici čine zapadnu skupinu južnoslavenskih jezika, koji su, za razliku od bugarskoga i makedonskoga iz istočne, sačuvali sintetičko izražavanje padežnih značenja.

Kao i drugi jezici, i hrvatski obuhvaća mnogobrojne regionalno, socijalno i funkcionalno obilježene varijetete, pri čemu mjesni govori s ruba jezičnoga teritorija postupno prelaze u mjesne govore susjednih jezika iz istoga dijalektnoga kontinuuma. Pripadnost tipološki znatno različitih čakavskih, kajkavskih i štokavskih govora i

varijeteta hrvatskomu jeziku, ali i postojanje jezične granice između tipološki bliskih hrvatskih i slovenskih govora na zapadu te hrvatskih i bošnjačkih, crnogorskih ili srpskih govora na istoku i jugoistoku aktualno su dani jezičnom sviješću govornika, a povijesno procesom u kojem su se Hrvati oblikovali ne samo kao narod nego i kao diskurzivna zajednica. Za takvu je zajednicu naime karakteristična znatno intenzivnija kulturna komunikacija unutar vlastitih granica nego preko njih te potreba da se za međusobno sporazumijevanje njezinih pripadnika razvije stabilan i polifunkcionalan zajednički jezični kôd. Poznat kao standardni ili književni jezik, taj kôd ima središnje mjesto među varijetetima nekoga jezika – iz funkcionalne perspektive zato što je dovoljno razvijen da se njime može komunicirati i o intelektualno najsloženijoj problematici na kulturno i civilizacijski najzahtjevnijoj razini, a iz simboličke zato što je plod kultivacijskih napora cijelih naraštaja te se jezična zajednica njime i reprezentira prema unutra i prema van. U mnogočemu nasuprot standardnomu jeziku stoje mjesni govori, koji su rezultat spontanoga jezičnoga razvoja i u pravilu obavljaju samo svakodnevne komunikacijske funkcije u tradicionalnim lokalnim zajednicama. S obzirom na to da su standardni jezik i mjesni govori po svojem postanku, strukturi i društvenom funkcioniranju krajnje različiti varijeteti, predmet su dviju posebnih jezikoslovnih disciplina – standardologije i dijalektologije. Mnogobrojnim regionalnim, urbanim, socijalnim, generacijskim, profesionalnim i sličnim varijetetima, koji se nalaze u prostoru između mjesnih govora i standardnoga jezika, bavi se pak sociolingvistika.

1. Narječja i dijalekti. Mjesni govori kojima se služe Hrvati tradicionalno se svrstavaju u tri narječja: čakavsko, kajkavsko i štokavsko. Čakavštinom i kajkavštinom služe se samo Hrvati, pri čemu su kajkavski govori tipološki vrlo bliski susjednim slovenskim govorima, dok se štokavštinom, osim Hrvata, služe i Bošnjaci, Crnogorci i Srbi. Unutar triju narječja mjesni se govori okupljaju u dijalekte, pa se tako u okviru čakavskoga izdvajaju: buzetski, jugozapadnoistarski, sjevernočakavski, srednjočakavski, južnočakavski i lastovski, a u okviru kajkavskoga: zagorsko-međimurski, kri-

Novoštokavski ikavski dijalekt u Hrvatskoj i BiH početkom 1990-ih

ževačko-podravski, prigorski, donjosutlanski, goranski i turopoljski. Turopoljskomu dijalektu pripadaju i danas gotovo izumrli govori Hrvata u vojvođanskom dijelu Banata. Kajkavski se danas govori uglavnom u sjeverozapadnoj Hrvatskoj, a čakavski u priobalju i na otocima, no ta se područja samo djelomice podudaraju s prvotnim prostiranjem dvaju narječja. Narječna se slika naime bitno promijenila nakon velikih migracija potaknutih prodorom Turaka, tijekom kojih se štokavsko narječje znatno proširilo na sjeverozapad. Kajkavski i čakavski izgubili su time dio svojega dotadašnjega teritorija, a na sličan se način pred štokavskim povuklo i torlačko narječje na jugoistoku Srbije, koje je tipološki blisko susjednim bugarskim i makedonskim govorima, a osim Srba govore njime i dvije rubne hrvatske skupine – oko Karaševa u rumunjskom Banatu te oko Janjeva na Kosovu. Izravna je posljedica spomenutih migracija i nastanak gradišćanskohrvatskoga jezika s elementima svih triju hrvatskih narječja. On i danas funkcionira kao jezik pismenosti u hrvatskim zajednicama u austrijskom Gradišću, zapadnoj Madžarskoj i jugoistočnoj Slovačkoj, a služili su se njime i južnomoravski Hrvati do prisilnoga raseljavanja nakon Drugoga svjetskoga rata.

I sama je štokavština na svojem matičnom području u tom razdoblju doživjela korjenite promjene. Prije migracija na području današnje štokavštine postojala su naime dva narječja, istočnoštokavsko i zapadnoštokavsko, s međusobnom granicom koja je sa sjevera vodila Dunavom, zatim nastavljala na jug zapadno od Drine i istočno od Neretve te izlazila na more u Boki kotorskoj. Tijekom XIV. st. na susretištu dvaju narječja u istočnoj Hercegovini pojavljuju se tzv. novoštokavske jezične inovacije, koje su se, zahvaljujući i kasnijim migracijama, proširile na golemo područje te dovele do konvergentnoga razvoja dviju štokavština. Današnji najveći i najrašireniji štokavski dijalekti izravan su proizvod takva razvoja: novoštokavski (i)jekavski (dubrovačko primorje, istočna Hercegovina, sjeverozapadna Crna Gora, jugozapadna Srbija, sjeverna i zapadna Bosna, unutrašnjost sjeverne Dalmacije te zapadna i središnja Slavonija; govore njime Bošnjaci, Crnogorci, Hrvati i Srbi), novoštokavski ikavski (zapadna Hercegovina, srednja i zapadna Bosna, srednja i sjeverna Dalmacija te sjeverna Bačka; govore njime Bošnjaci i Hrvati, uključujući i Bunjevce te Hrvate u južnotalijanskom Moliseu) te novoštokavski ekavski (Vojvodina i sjeverna Srbija; govore njime Srbi i srijemski Hrvati). Četiri nenovoštokavska dijalekta govore se uglavnom na svojim prvotnim, ali manjim teritorijima, i upravo oni svojim obilježjima upućuju na to da su na području današnje štokavštine nekad postojala dva narječja. Tako su iz nekadašnjega zapadnoštokavskoga potekli današnji slavonski dijalekt (uglavnom Slavonija i Baranja; govore njime Hrvati, uključujući i Šokce u Bačkoj te rumunjskom Banatu) i istočnobosanski dijalekt (uglavnom istočna Bosna; govore njime Bošnjaci i Hrvati, uključujući i Hrvate regionalnoga imena Bošnjaci iz okolice Pečuha), a iz istočnoštokavskoga zetsko-sandžački dijalekt (jugoistočna Crna Gora i Sandžak; govore njime uglavnom Crnogorci i Bošnjaci te Hrvati u Boki kotorskoj i crnogorskom primorju) i kosovsko-resavski dijalekt (istočna i središnja Srbija; govore njime Srbi). Takav raspored i razvoj narječja i dijalekata odrazio se i na oblikovanje hrvatskoga književnoga, odnosno standardnoga jezika, no ključnu ulogu u tom procesu imale su ipak kulturne i političke prilike koje su uvjetovale nastanak i razvoj hrvatske diskurzivne zajednice.

2. Povijest književnoga jezika. Od staroslavenskoga do starohrvatskoga. Iako je najraniji književni jezik kojim su se služili Hrvati bio latinski, staroslavenski je prvi u kojem su se u većem broju našli i domaći jezični elementi. U jezik koji su potkraj IX. st. Ćirilovi i Metodovi učenici donijeli iz Moravske ubrzo naime ulaze glasovi, oblici i riječi tipični za čakavštinu, a glagoljica se iz oble transformira u uglatu. Takvim je jezikom i grafijom pisana i Baščanska ploča oko 1100. Većina očuvanih spomenika iz toga najranijega razdoblja hrvatske pismenosti potječe iz trokuta Istra – Zadar – Pokuplje, no po jezičnim utjecajima u kasnijim tekstovima može se pretpostaviti

da je bila čitana i u Bosni i južnoj Dalmaciji te na kajkavskom području na sjeverozapadu.

Baščanska ploča, oko 1100. god.

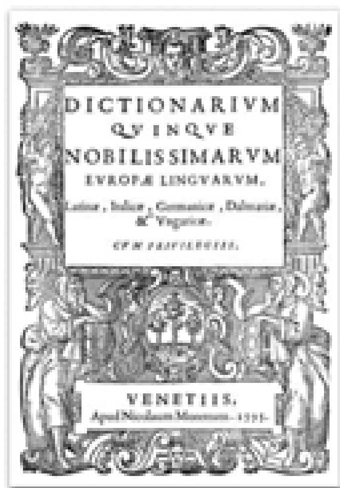
U XII. st. u hrvatske se zemlje iz Duklje i Zahumlja širi ćirilica, a s vremenom se u Bosni i Dalmaciji razvio njezin poseban tip, tzv. zapadna ćirilica ili bosančica. Na tom području čakavski su se govori susretali sa zapadnoštokavskima, a i jedni i drugi bili su ondje većinom ikavski, za razliku od uglavnom ekavskih čakavskih govora u glagoljičkom području na sjeveru. Zbog toga najraniji hrvatsko-staroslavenski ćirilički tekstovi i odražavaju ikavske utjecaje. Supostojanje dviju književnih tradicija nakon XII. st., glagoljičke ekavske i ćiriličke ikavske, položit će temelje za razlikovanje sjeverozapadnoga i jugoistočnoga jezičnoga područja u kasnijim razdobljima hrvatske pismenosti.

U XIV. st. pojavljuju se i prvi hrvatski tekstovi pisani latinicom. Nalazimo ih najprije u priobalnim gradskim središtima Zadru i Šibeniku, u kojima tradicija staroslavenske pismenosti nije bila jaka, i to u ženskim samostanima, jer žene u pravilu nisu govorile latinski. Novo je pismo s vremenom potisnulo glagoljicu, koja se povukla u nekoliko samostanskih oaza u Istri i na Krku te se ondje koristila sve do XIX. st., ali i bosančicu, koja se također do XIX. st. rabila u franjevačkim samostanima, isprva u Dalmaciji i Bosni, a s vremenom i u Slavoniji i Ugarskoj (Bač, Baja, Budim). Glavna teškoća u bilježenju hrvatskih tekstova latinicom bili su nepčani glasovi (*č, ć, š, ž, đ, lj, nj*), jer za njih, za razliku od glagoljice i bosančice, nije imala posebna slova. U početku su se pisci povodili za Talijanima, pa su npr. glas *lj* bilježili dvoslovom *gl*, a glas *nj* dvoslovom *gn*, a nakon širenja latinice na sjever pojavljuju se i njemački i madžarski utjecaji. Za latiničke je tekstove međutim karakteristično i to da su jezično posve emancipirani od staroslavenskoga, pa iz XIV. i XV. st. potječe obilje spomenika pisanih čistom čakavštinom.

Renesansa. Dominantna je osobitost XVI. i XVII. st. daljnje jačanje pismenosti utemeljene na domaćim dijalektima. Nastanak te kvantitativan i kvalitativan porast takve pismenosti tipičan je za gotovo sve hrvatske pokrajine, iako je njihova međusobna povezanost upravo u tom razdoblju doživjela kritično nisku razinu. Politička rascjepkanost dovela je do toga da je niknulo nekoliko regionalnih književnih jezika i nekoliko regionalnih književnosti, od kojih je svaka imala vlastitu publiku. Jasno se ipak opažaju dva veća područja, sjeverozapadno i jugoistočno, unutar kojih je i međusobna povezanost pojedinih pokrajinskih književnosti bila veća.

U jugoistočnom je području početak XVI. st. obilježio Marko Marulić svojom *Juditom*, pisanom razvijenim čakavskim izričajem. Čakavska književnost nastaje i u drugim književnim središtima u Dalmaciji: u Zadru Petar Zoranić piše prvi hrvatski roman *Planine*, u Hvaru Hanibal Lucić petrarkističku poeziju i dramu *Robinja*, a Petar Hektorović u Starom Gradu ribarsku eklogu *Ribanje i ribarsko prigovaranje*. U štokavskom jekavskom Dubrovniku situacija je ponešto drukčija. Kako se ondje u to vrijeme još ne govori novoštokavski, a čakavska je književnost k tomu bila omiljeno štivo, utjecaj čakavštine i ikavštine u najranijim je dubrovačkim tekstovima iznimno jak. Vidljivo je to osobito u kanconijeru Nikše Ranjine, u kojem je skupljena najstarija dubrovačka petrarkistička lirika, uključujući i poeziju Džore Držića i Šiška Menčetića, ali i u dramama Marina Držića. S vremenom će se odnos čakavštine i štokavštine promijeniti, pa će se zbog sve većega ugleda dubrovačke književnosti, ali i slobodne Dubrovačke Republike, utjecaj štokavštine proširiti po cijeloj Dalmaciji. Tako već u drugoj polovini XVI. st. Hvaranin Mikša Pelegrinović svoju maskeratu *Jeđupka* stilizira u jekavskoj štokavštini.

Iako je jezični razvoj u XVI. st. u jugoistočnom području obilježen ponajprije književnim stvaralaštvom, djelovala su ondje i dvojica istaknutih lingvista. Šime Budinić predložio je tako reformu latinice koja se temeljila na monografskom načelu, tj. zapisivanju svakoga glasa jednim slovom, ali njegov prijedlog nije doživio osobit odjek te se u Dalmaciji latinicom i dalje pisalo prema talijanskomu uzoru. Znatno je utjecajniji bio Šibenčanin Faust Vrančić, autor rječnika pet »najplemenitijih« europskih jezika: latinskoga, talijanskoga, njemačkoga, »dalmatinskoga« (tj. hrvatskoga) i madžarskoga. Čakavac Vrančić uvrstio je u svoj rječnik i mnoge štokavske riječi, a rječnik je popularnost doživio i u kajkavskim krajevima, gdje se njime jedno stoljeće poslije koristio kajkavski leksikograf Juraj Habdelić.

DICTIONARIVM
QVINQVE
NOBILISSIMARVM
EVROPÆ LINGVARVM,
VENETIIS,

Dictionarium Fausta Vrančića, 1595.

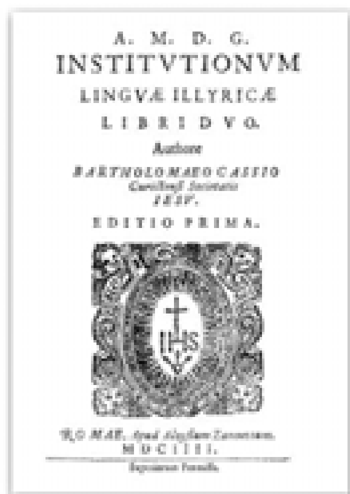
Na sjeverozapadu su, s druge strane, XVI. st. obilježili pojava pismenosti na kajkavskome narječju i protestantski pokret. Najstariji sačuvani kajkavski književni spomenici potječu iz druge polovine XVI. st. (*Decretum* Ivana Pergošića i *Postila* Antuna Vramca), no kako je riječ o tekstovima razmjerno razvijenoga jezičnoga izričaja, filolozi pretpostavljaju da je i prije njih moralo biti spisa u kojima se književni kajkavski postupno oblikovao. Tu pretpostavku potkrjepljuju podaci o danas izgubljenim književnim spomenicima, npr. molitvenik Katarine Zrinske, ali i neki glagoljički tekstovi s kraja XV. st., u kojima su u veliku broju zastupljeni i kajkavizmi, npr. Petrisov i Kolunićev zbornik. Spomenuti zbornici pokazuju da se glagoljička književnost iz sjevernoga primorja postupno proširila i u unutrašnjost, na kajkavsko područje. To je širenje bilo dodatno pojačano nadiranjem Turaka s jugoistoka, jer su mnogobrojni izbjeglice iz glagoljaških krajeva utočište našli na samom sjeverozapadu hrvatskoga etničkoga područja. Iako glagoljica na kajkavskom području nije uhvatila korijena, jezični je utjecaj glagoljičkih tekstova u počecima pismenosti na kajkavskome u XVI. st. jednako očit kao što je bio u počecima ćiriličke pismenosti u Dalmaciji i Bosni u XII. st.

Glagoljičku su pismenost nasljedovali i hrvatski protestanti, koji su u drugoj polovini XVI. st. tim pismom, ali istodobno i zapadnom ćirilicom, tiskali Novi zavjet. Autori prijevoda i ujedno najvažniji hrvatski promicatelji protestantizma Antun Dalmatin i Stjepan Konzul Istranin u jeziku međutim ponešto odstupaju od norme koja je bila kanonizirana u prijašnjim glagoljičkim tekstovima – staroslavenskih je elemenata u njemu iznimno malo, ali su zato zastupljeni i čakavski i kajkavski i štokavski. Takav jezični izbor bio je motiviran željom prevoditelja da se utjecaj protestantizma proširi u što više hrvatskih krajeva. To se ipak nije ostvarilo, jer je katolička reakcija u Hrvata bila iznimno jaka, pa je i djelovanje protestanata bilo kratkotrajno i zemljopisno ograničeno.

Barok. U jugoistočnom području u XVII. st. dubrovačka je književnost doživjela svoj vrhunac, a i dubrovački su ugled i utjecaj bili veći nego ikada. Ivan Gundulić svojim epom *Osman* i pastoralom *Dubravka*, Ivan Bunić Vučić epom *Mandalijena pokornica* i ljubavnom lirikom *Plandovanja*, Ignjat Đurđević *Uzdasima Mandalijene pokornice* i *Pjesnima ljuvenima* te drugi dubrovački pisci toliko su proširili ugled jekavskoj štokavštini da njome sad piše i većina književnika iz čakavske Dalmacije.

Ugled koji je Dubrovnik stekao očituje se i u radu prvoga velikoga hrvatskoga gra-

matičara Pažanina Bartola Kašića. Taj je isusovac naime na samom početku XVII. st. sastavio prvu hrvatsku gramatiku i opisao u njoj svoj rodni čakavski, no već desetak godina poslije svoj prijevod Biblije stilizira prema dubrovačkoj jekavskoj štokavštini. Riječ je o prvom hrvatskom prijevodu Biblije, koji je, nažalost, ostao u rukopisu sve do kraja XX. st. Svojim trećim djelom Kašić pak navješćuje i novi smjer u kojem će teći razvoj hrvatskoga književnoga jezika. God. 1640. objavljuje *Ritual rimski*, knjigu kojom su se trebali služiti širitelji katoličke vjere u područjima pod turskom vlašću. Zbog toga je *Ritual* i stiliziran jezikom za koji se vjerovalo da je na tom području najrašireniji – u znatnoj mjeri novoštokaviziranom štokavskom ikavicom. Sam Kašić taj jezik naziva »bosanskim«.

A. M. D. G.
INSTITVTIONVM
LINGVÆ ILLYRICÆ
LIBRI DVO.
Authore
BARTHOLOMAEO CASSIO
EDITIO PRIMA.
MDCIIII.

Institutionum Linguae Illyricae Bartola Kašića – prva hrvatska gramatika, 1604.

U sjeverozapadnom je području u XVII. st. najvažnije bilo djelovanje tzv. ozaljskoga književno-jezičnoga kruga, tj. književnika koji su djelovali na dvoru velikaških porodica Zrinski i Frankopan u Ozlju. Iako se na posjedima dviju porodica izvorno govorilo čakavski, blizina kajkavštine i velike migracije zbog nadiranja Turaka koje su na područje Ozlja dovele i golem broj štokavaca (uglavnom Bunjevce) utjecale su na to da jezik tekstova nastalih u ozaljskom krugu bude hibridni, tronarječni. Napisani su njime, primjerice, ep *Adrijanskoga mora sirena* Petra Zrinskoga i lirika Frana Krste Frankopana, koji pripadaju najvažnijim djelima hrvatske barokne književnosti. Jezik ozaljskoga kruga leksički je opisao Ivan Belostenec u svojem latinsko-hrvatskom i hrvatsko-latinskom rječniku *Gazophylacium*, a gramatički je opis toga jezika djelomično dan u slovnici panslavista Jurja Križanića, objavljenoj u Tobolsku u Rusiji. No i djelovanje je ozaljskoga kruga bilo kratkotrajno – prestalo je kad su Petar Zrinski i Fran Krsto Frankopan pogubljeni nakon neuspješne protuhabsburške pobune, a njihove porodice lišene posjeda i političke moći.

Na kajkavskom je dijelu sjeverozapadnoga područja u XVII. st. najvažnije djelovanje Jurja Habdelića. On je u rječniku *Dikcionar ili reči slovenske* te u mnogobrojnim drugim tekstovima također zastupao tezu da opći hrvatski jezik mora biti interdijalektalan. Iako je sam pisao uglavnom kajkavski, koristio se ipak mnogim riječima čakavskoga i štokavskoga podrijetla. Sjeverozapadnomu području pripada i djelovanje Senjanina Pavla Rittera Vitezovića, koji je bio dobro upoznat s ozaljskim krugom, pa ga neki filolozi i uključuju među njegove članove. Autor je nekoliko književnih tekstova, u kojima preteže štokavska ikavica, velikoga latinsko-hrvatskoga rječnika i danas izgubljenoga prvoga hrvatskoga pravopisa. Osuđivao je pretjeranu uporabu tuđica, a po ugledu na glagoljicu predložio je i monografski slovni sustav za latinicu s tildom (˜) kao glavnim dijakritičkim znakom. Vitezovićeva reforma ipak nije naišla na velik odjek te se u sjevernoj Hrvatskoj latinicom i dalje pisalo mahom prema madžarskomu uzoru (npr. glas *s* pisao se dvoslovom *sz*, glas *š* slovom *s*, glas *nj* dvoslovom *ny* i sl.).

Unatoč jasnoj podjeli hrvatskih pokrajinskih književnosti u XVI. i XVII. st. na dva područja, jugoistok na sjeverozapadu nikad nije bio posve nepoznat, a njegov se utjecaj s vremenom povećavao. Štokavština je tako zastupljena već u mnogim glagoljičkim tekstovima, osobito u onima što su ih izdavali hrvatski protestanti. I kajkavac

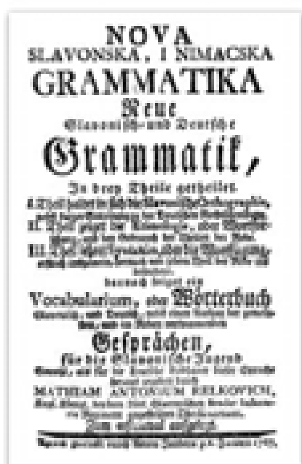

DICTIONAR,
ili
Réchi Szlovenszke zvexe-

Dictionar Jurja Habdelića, 1670.

Ivan Pergošić neke je svoje tekstove svjesno stilizirao prema štokavštini, a štokavske je riječi, uz uglavnom kajkavske i u manjoj mjeri čakavske, u svoj rječnik uvrstio i Juraj Habdelić, posluživši se pritom kao izvorom Vrančićevim rječnikom. I u jeziku ozaljskoga kruga štokavština ima istaknuto mjesto, a Vitezović već piše gotovo posve štokavski. Takav razvoj pokazuje da su se dva područja hrvatske pismenosti postupno sve više približavala i da je štokavština stjecala sve veću važnost. Ti će procesi biti od temeljne važnosti za ono što će se dogoditi u XVIII. st.

Novoštokavski ikavski protostandard. Ključnu je važnost za nastanak novoga razdoblja u razvoju hrvatskoga književnoga jezika imalo aktiviranje franjevaca u XVII. st., uzrokovano u velikoj mjeri katoličkom obnovom. Crkva je u urbanim središtima na sjeverozapadu Hrvatske i u priobalju imala razmjerno čvrst položaj, pa je glavninu svojih promidžbenih napora mogla usmjeriti na krajeve koji su bili pod turskom vlašću ili uz samu tursku granicu. Franjevci su, kao jedini katolički svećenici koji su ondje nastavili djelovati, u toj misiji zadobili središnje mjesto, a zbog nove orijentacije Katoličke crkve jezik kojim su tiskane vjerske knjige namijenjene Hrvatima sve se više približavao razgovornomu jeziku ruralnih krajeva u Bosni i Dalmaciji. U svojem književnom stvaralaštvu franjevci su se koncentrirali na pučku i propovjednu književnost, koja se mogla čitati nepismenu puku, a u bogoslužbi su se koristili vlastitim prijevodima pojedinih biblijskih tekstova. Pisali su isprva nenovoštokavskom istočnobosanskom, a poslije uglavnom novoštokavskom ikavicom, a njihova je književnost kolala po cijelom području franjevačke provincije Bosne Srebrene, koja je obuhvaćala ne samo Bosnu nego i veći dio Dalmacije, Slavoniju te Ugarsku sve do Budima. Knjige tiskane u tom razdoblju ostat će u uporabi i nakon što je Provincija u prvoj polovini XVIII. st. podijeljena u tri manje: dalmatinsku, bosansku i slavonsko-donjougarsku. Jaku jezičnu nivelizaciju među katoličkim pukom od Dalmacije do Ugarske neki objašnjavaju upravo njegovom izloženošću propovijedima i čitanjima iz istih knjiga. Novoštokavska ikavica tako, kao jezik franjevačke književnosti, postupno sve više potiskuje nenovoštokavske (istočnobosansku i slavonsku) te čakavske književne redakcije pa će oko sredine XVIII. st. postati jezikom pismenosti najvećega broja Hrvata. Franjevci će usto dotad već gotovo napustiti bosančicu i orijentirati se na latinicu, pri čemu će upravo oni najjasnije upozoriti na potrebu da se to pismo ujednači na cijelom hrvatskom etničkom prostoru, jer su bili upoznati i s pisanjem prema talijanskomu uzoru na jugu i s ugledanjem u madžarski slovopis na sjeveru.

Oko sredine XVIII. st. novoštokavski ikavski književni jezik stječe niz obilježja koja ga u najrudimentarnijem smislu čine standardnim. Ponajprije, taj je jezik prihvaćen i u krajevima gdje se to ne bi očekivalo s obzirom užu dijalektalnu pripadnost pisaca ili čitatelja. Pokazuje to, primjerice, velika proširenost i popularnost Kačićeva *Razgovora ugodnoga naroda slovinskoga* na cijelom hrvatskom etničkom prostoru, ali i književno djelo Matije Antuna Relkovića, koji je isprva pisao na svojem slavonskom dijalektu, ali je poslije prešao na mladi novoštokavski standard. Taj se jezik usto počinje upotrebljavati u novim funkcijama. Nekoliko desetljeća nakon što se austrijsko-turska granica 1699. ustalila na današ-

NOVA
SLAVONSKA, I NIMACSKA
GRAMMATIKA
Neue
Slavonisch- und Deutsche
Grammatik,
In drey Theile getheilet.

Vocabularium, oder Wörterbuch

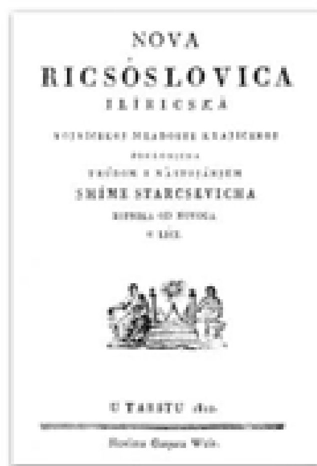
Gesprächen,
für die Slavonische Jugend

MATTHIAM ANTONIUM RELKOVICH,

Grammatika Matije Antuna Relkovića, 1767.

njoj hrvatsko-bosanskoj i vojvođansko-srpskoj granici, u novooslobođenim područjima u Slavoniji i Ugarskoj postupno se razvija društveni život te se jezik više ne koristi samo u crkvenoj i poučnoj književnosti nego i na raznim drugim područjima: u administraciji, pri pisanju urbara i prevođenju zakona, u stručnim tekstovima i priručnicima, proglasima i publicistici, raznim oblicima prosvjetiteljskoga rada i književne polemike. Nastaje na njemu, osobito u Slavoniji, i poezija u duhu kasnoga baroka, rokokoa, klasicizma i predromantizma, a kao kruna svega i cjelovit prijevod Biblije Matije Petra Katančića, u Hrvata doduše drugi, ali zato prvi koji je objavljen. Iako su ti tekstovi najčešće imali skromne intelektualne i umjetničke domete, bili su pisani jezikom koji je polako, ali sigurno stjecao obilježja medija prikladnoga za modernu civilizaciju.

Norma toga novoštokavskoga ikavskoga standarda dugo je bila uporabna, bez izričite kodifikacije, a stabilizirala se postupno i s kolebanjima. Ipak, već se prije ilirskoga pokreta javlja težnja za eksplicitnom kodifikacijom te se pišu gramatike i rječnici i imenuju pravopisne i jezične komisije. Priručnici nastaju najprije među franjevcima, na latinskome, pa tako Lovro Šitović Ljubuški objavljuje 1713. djelo *Grammatica latino-illyrica*, Tomo Babić 1712. *Prima grammaticae instituti opro tyronibus illyricis accommodata*, a Ardelio Della Bella 1728. na talijanskome *Dizionario italiano, latino, illirico*. Nakon što je društveni život ojačao i u Slavoniji, i ondje nastaju važna djela: Blaž Tadijanović objavljuje 1761. *Svašta po malo ili kratko složenje imena i riči u ilirski i nimački jezik*, Matija Antun Relković 1767. *Novu slavonsku i nimačku gramatiku*, a 1778. Marijan Lanosović 1778. *Neue Einleitung zur slavonischen Sprache*. Filološki se rad nastavlja i u Dalmaciji, osobito nakon što je uključena u Napoleonove »ilirske provincije« 1805.: Dubrovčanin Joakim Stulli objavljuje *Lexikon latino-italico-illyricum* (*Rjecsosloxje slovinsko-talijansko-latinsko*) u tri sveska, a lički Bunjevac Šime Starčević *Novu ricsoslovnicu iliricsku*. Napoleonov namjesnik u Zadru pokreće prve novine na hrvatskome *Kraglski Dalmatin*, a osniva se i nekoliko pravopisnih i jezičnih komisija, kojima je cilj bio ujednačiti uporabu jezika, osobito pisma. Najprije je prema zapovijedi austrijskoga cara u Beču osnovano povjerenstvo u koje su ušli Slavonac Antun Mandić, lički Bunjevac Joso Krmpotić i Dubrovčanin Joakim Stulli, a slična je komisija poslije osnovana i u Zadru. Rezultati nisu bili spektakularni, ali se latinica postupno ipak ujednačivala. Nakon nekoliko kompromisa između slavonske i dalmatinske grafije, iskristaliziralo se npr. da se slovom *c* označuje glas *c*, slovom *ç* glas *č*, slovom ʃ glas *š*, slovom *x* glas *ž*, a dvoslovom *ch* glas *ć*.

NOVA
RICSOSLOVICA
ILIRICSKA

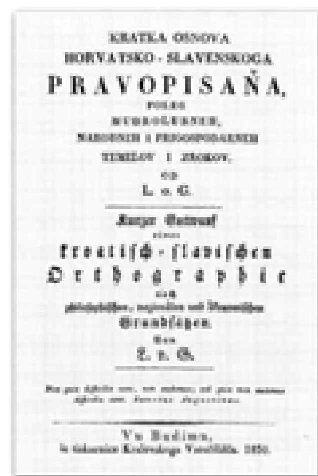
SHIME STARCSEVICHA

U TARSTU

Nova ričoslovica ilirička
ličkoga Bunjevca Šime Starčevića, 1812.

Ilirski pokret. Tridesetih godina XIX. st. vodeće mjesto u oblikovanju hrvatskoga književnoga jezika preuzimaju ilirci, koji su jednim književnim jezikom željeli ujediniti sve Južne Slavene. Prvi su uspjeh doživjeli uvevši književnu štokavštinu na hrvatski sjeverozapad. Ondje se naime i dalje sve vrijeme koristio kajkavski književni jezik, na kojem su nastale npr. i komedije Tituša Brezovačkoga. Taj je književni jezik bio i funkcionalno i strukturno razvijeniji od novoštokavskoga ikavskoga, ali je ipak bio regionalno ograničen te nije bilo mogućnosti da ga prihvate u drugim krajevima. Zbog toga su se ilirci na sjeverozapadu i zauzimali za uvođenje raširenije književne novoštokavštine, pri čemu im je jedan od glavnih argumenta bio ugled koji je imala »hrvatska Atena«, tj. Dubrovnik. Sve to međutim nije prošlo bez otpora onih koji su se zauzimali za očuvanje kajkavskoga književnoga jezika.

U ilirskom je razdoblju počela sustavna jezična kodifikacija. Prvi od objavljenih priručnika bila je *Kratka osnova horvatsko-slavenskoga pravopisaña* Ljudevita Gaja iz 1830. On je, prema uzoru na Pavla Rittera Vitezovića, za nepčane suglasnike najprije uveo slova s tildom, no kako taj prijedlog nije imao nikakva odjeka, njegov ga je autor pet godina poslije revidirao. Iz češkoga je preuzeo kvačicu (ˇ) i uveo *č*, *š* i *ž*, iz poljskoga crticu (´) i uveo *ć*, a za ostale je nepčanike predložio dvoslove *dj*, *gj*, *lj* i *nj*. Taj je prijedlog puno bolje prihvaćen, ali je i on poslije doživio dodatne izmjene. Osim grafijskih pitanja, pokrenuta su i pravopisna. Ilirci su se odlučili za morfonološki pravopis (u pismu se nisu bilježile glasovne promjene koje uzrokuje jednačenje suglasnika po zvučnosti ili mjestu tvorbe, npr. *podpis*, *občina*, *grozdje*, *bratja*) i za gramatičku interpunkciju (zavisne su rečenice od glavne uvijek odvajane zarezom). Velika pozornost posvećena je pisanju samoglasničkoga *r* (pisali su ga neko vrijeme s popratnim grafemom *è*, npr. *pèrst*) te pisanju odraza praslavenskoga jata (kao kompromisno rješenje izabrano je *ě*, a svi su ga mogli čitati onako kako su ga izgovarali u svojem dijalektu: ikavski, jekavski ili ekavski). Na pola puta između pravopisa i gramatike nalazio se problem pisanja *–h* u nastavku za genitiv množine (*mnogo ženah*, *muškaracah*), oko kojega su se dugo vodile prepirke i za koje su jedni tvrdili da je dio nastavka i da se mora čitati, a drugi da je samo pravopisna oznaka i da se ne čita, nego, kao u njemačkome, označuje duljinu prethodnoga samoglasnika.

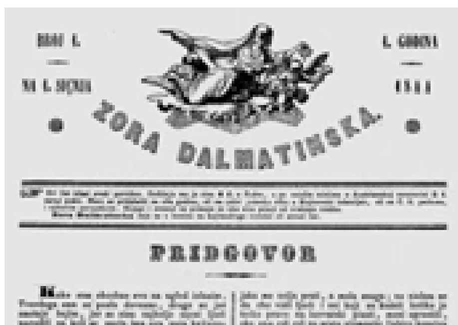

KRATKA OSNOVA
HORVATSKO - SLAVENSKOGA
PRAVOPISAÑA,

Kratka osnova Ljudevita Gaja, 1830.

Prvu ilirsku gramatiku *Osnova slovnice slavjanske narěčja ilirskoga* objavio je 1835. Vjekoslav Babukić, a ubrzo nakon njega dvije je gramatike objavio i Antun Mažuranić. Najveću razliku ilirske gramatičke norme u odnosu na današnju predstavljaju stari množinski nastavci za dativ (*ženam*, *jelenom*), lokativ (*o ženah*, *o jelenih*) i instrumental (*sa ženami*, *s jeleni*), koji su u novoštokavskim dijalektima svedeni na jedan zajednički oblik (*ženama*, *jelenima*). Za ilirsku su gramatičku normu tipični bili i glagolski pridjevi sadašnji i prošli (N *pišući čovjek*, G *pišućega čovjeka*, N *došavša žena*, G *došavše žene*). U novoštokavskim dijalektima ti su se oblici, doduše, prestali koristiti, ali su zato postojali u arhaičnijim dijalektima i u staroj dubrovačkoj književnosti, pa su ih ilirci odatle i preuzeli.

Filološke škole. Nakon 1850. nastupa razdoblje filoloških škola, od kojih su najpoznatije bile tri: Zadarska, Riječka i Zagrebačka. Ključna je osoba u Zadarskoj filološkoj školi bio Ante Kuzmanić, koji je od

1844. objavljivao novine *Zora dalmatinska*. Smatrao je da je nemoguće jednim jezikom ujediniti sve Južne Slavene te da velikim uspjehom treba smatrati već i ako se oko zajedničkoga jezika slože tada još regionalno i jezično silno rascjepkani Hrvati. Tvrdio je da će se takav dogovor najlakše postići ako svi Hrvati prihvate onu latiničku grafiju do koje se postupno došlo kompromisima između slavonske i dalmatinske, a kao književni jezik novoštokavsku ikavicu, koja je među Hrvatima bila najraširenija i u to doba funkcionalno već prilično razvijena. Jezičnu kodifikaciju kojoj su temelje postavili ilirci smatrao je umjetnom i arhaičnom, a rječnik i frazeme kojima su se koristili knjiškima. Nasuprot njemu, glavni predstavnik Riječke filološke škole Fran Kurelec tvrdio je kako jezik treba još više arhaizirati, a rječnik obogaćivati posuđivanjem iz starih književnih tekstova i drugih slavenskih jezika.

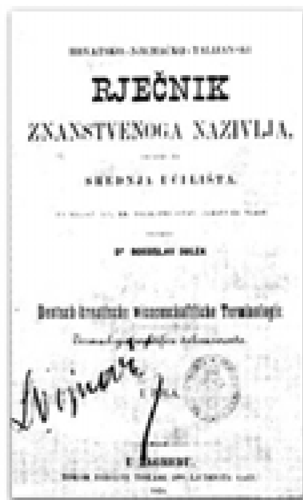

ZORA DALMATINSKA.

PRIDGOVOR

Zora dalmatinska iz 1844.

Na tragu iliraca djelovala je treća, najutjecajnija filološka škola, pa se hrvatski književni jezik druge polovine XIX. st. danas po njoj najčešće i naziva jezikom Zagrebačke filološke škole. Njezini su najvažniji predstavnici gramatičar Adolfo Veber Tkalčević i leksikograf Bogoslav Šulek. Pripadnici te škole uspjeli su proširiti svoju kodifikaciju na cijeli teritorij Hrvatske, pa i izvan nje, u Bosnu i Ugarsku. Tim su jezikom tako tiskane *Bunjevačke i šokačke novine*, a Ivan Antunović i krug njegovih suradnika zauzimali su se i za šire prihvaćanje toga jezika među južnougarskim Bunjevcima, Šokcima i Bošnjacima. Postupnim promjenama Zagrebačka je lingvistička škola uklonila neke nedostatke ilirske kodifikacije, pa je tako odluka definitivno pala na jekavski refleks jata – dugi se jat sad bilježio slovima *ie*, a kratki *je*. Bogoslav Šulek zaslužan je k tomu kao tvorac mnogih novih riječi koje se do danas svakodnevno rabe (npr. *kazalište*, *časopis*, *sveučilište*, *olovka*, *kišobran*), a predložio je i znanstveno nazivlje za nekoliko disciplina (npr. nazive *polumjer*, *jezikoslovlje*, *brusnica*, *tlak*, *kisik*, *vodik* i sl.). Pritom je izrijekom formulirao načelo koje su stariji hrvatski leksikografi i prije spontano poštovali: leksik književnoga jezika treba obogaćivati iz svih triju narječja.

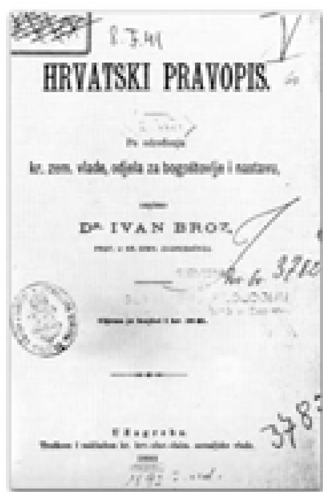
Polemike među pojedinim filološkim školama, a osobito između Zadarske i Zagrebačke, trajale su nekoliko desetljeća, ali je već tijekom 1860-ih bilo jasno tko će odnijeti pobjedu. Zadranin Kuzmanić zato je i sam postupno popuštao. Najprije je prihvatio ilirsku grafiju, a naposljetku mu nije preostalo drugo nego da prihvati i jezik. Jekavština je naime u međuvremenu ojačana ne samo jezičnim priručnicima nastalima u filološki bolje potkovanoj Zagrebačkoj filološkoj školi nego i važnim književnim tekstovima koji su upravo u to doba objavljeni, u prvom redu Mažuranićevom *Smrti Smail-age Čengića*, ali i Karadžićevim prijevodom *Novoga zavjeta* te Njegoševim *Gorskim vijencem*. Polemike između zagovaratelja ikavice i jekavice u Hrvatskoj će tako postupno utihnuti, ali će zato nastaviti me-

RJEČNIK
ZNANSTVENOGA NAZIVLJA

Šulekov *Rječnik znanstvenoga nazivlja*, 1874.

đu Bunjevcima u Bačkoj. Vodit će se gotovo jednakom retorikom i sličnim argumentima, a preživjet će sve do danas.

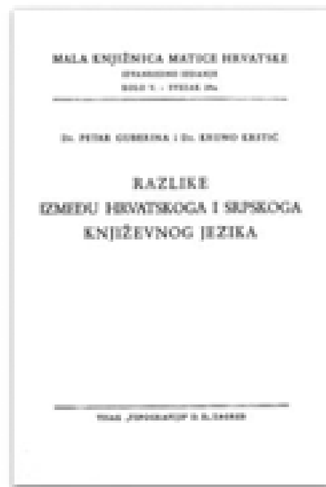
Od vukovaca do suvremenosti. Od 1880-ih Zagrebačka lingvistička škola slabi, a sve više jača utjecaj sljedbenika Vuka Karadžića: Tome Maretića, Pere Budmanija, Franje Ivekovića, Ivana Broza i Đure Daničića. Oni su objavili gramatiku sa stilistikom, rječnik i pravopis, a glavno načelo kojim su se ravnali bilo je približavanje književnoga jezika novoštokavskim govorima. Kako su vodeći među njima bili i članovi unionističke, tj. madžaronske stranke, u svojim su stajalištima imali jaku potporu tadašnjih vlasti, pa je tijekom 1890-ih njihova jezična kodifikacija postala obvezujuća u svim hrvatskim školama. Hrvatski vukovci odbacili su participe i stare deklinacijske nastavke u množini, uveli su fonološki pravopis i logičku interpunkciju, a leksik standardnoga jezika nastojali su »očistiti« od kajkavskih i čakavskih riječi. Time je počelo intenzivno približavanje hrvatskoga i srpskoga, kojim će biti obilježeno sljedećih stotinu godina u razvoju hrvatskoga književnoga jezika. Ta tendencija nije bila oslabljena ni nakon što su Srbi definitivno odbacili Karadžićevu ruralnu ijekavštinu te svoj književni jezik utemeljili na beogradsko-novosadskoj urbanoj ekavštini. Srpski književni kritičar Jovan Skerlić zauzimao se tako oko 1910. da se konačno jezično ujedinjenje ostvari time što bi Srbi od Hrvata preuzeli latinicu, a Hrvati od Srba ekavicu. Vodeći hrvatski pisci, među njima i Miroslav Krleža, Tin Ujević i Ivo Andrić, uistinu počinju pisati ekavicom, ali se, razočarani političkim prilikama u novoosnovanoj Kraljevini SHS, svi osim Andrića vraćaju hrvatskomu jezičnomu izričaju.

HRVATSKI PRAVOPIS

kr. zem. vlade, odjela za bogoštovje i nastavu,

Dr. IVAN BROZ

Hrvatski pravopis Ivana Broza, 1893.

MALA KNJIŽNICA MATICE HRVATSKE

RAZLIKE
IZMEĐU HRVATSKOGA I SRPSKOGA
KNJIŽEVNOG JEZIKA

Razlike između hrvatskoga i srpskoga književnog jezika Guberine i Krstića, 1940.

Jezična politika nove južnoslavenske države došla je do potpunoga izražaja nakon što je srpski pravopis monarhističkom diktaturom uveden i u hrvatske škole i upravu. Ta je kodifikacija odbacila daljnje elemente hrvatske jezične tradicije koji su preživjeli u kodifikaciji »vukovaca« (npr. *pre**ds**jednik* je postao *pre**ts**ednik*, *poda**tci*** su postali *podaci*, *ne ću* je postalo *neću*), a pratilo ju je i sustavno potiskivanje drugih hrvatskih jezičnih posebnosti. Trajalo je to sve do 1939., kad je u novoosnovanoj Banovini Hrvatskoj u uporabu opet uveden pravopis Dragutina Boranića, utemeljen na kodifikaciji vukovca Ivana Broza. Takvo je rješenje međutim bilo kratka vijeka, jer je za Drugoga svjetskoga rata na području Nezavisne Države Hrvatske, kao reakcija na nasilan jezični unitarizam međuratne Jugoslavije, koncipiran jednako nasilan povratak hrvatskim jezičnim tradicijama iz XIX. st., ponajprije uvođenjem tzv. korijenskoga, odnosno morfonološkoga pravopisa. Iz uporabe se k tomu potiskuju mnogobrojne

riječi koje su u hrvatski ušle preko srpskoga, intenzivno se, često i nestručno, tvore neologizmi, a programski se oživljuju stare, gotovo zaboravljene riječi.

Odgovor na jezični radikalizam NDH nakon Drugoga svjetskoga rata bilo je ponovno potiskivanje posebnosti hrvatskoga književnoga jezika u sljedeća dva desetljeća, pri čemu je njihovo isticanje nerijetko kao posljedicu imalo i sudske progone zbog »ustaštva«. God. 1954. u Novom je Sadu postignut dogovor o zajedničkom nazivu jezika (srpsko-hrvatski ili hrvatsko-srpski), izradi zajedničkoga pravopisa i ujednačivanju znanstvenoga nazivlja, prema kojemu je na hrvatskoj strani bilo puno rezervi. Novi je zajednički pravopis izišao 1960. i bio je praćen snažnom kampanjom potiskivanja i zabranjivanja tzv. kroatizama u školama, medijima i upravi. Matica hrvatska i Matica srpska počele su k tomu zajednički izdavati i rječnik, ali je izlaženje u Zagrebu zbog nezadovoljstva kulturne javnosti njegovom koncepcijom prekinuto nakon slova K. God. 1967. objavljena je *Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskoga književnoga jezika*, koja se zauzima za pravo hrvatskoga jezika na vlastito ime te za njegovu ravnopravnost na federalnoj razini sa srpskim, slovenskim i makedonskim. Potpisali su je vodeći hrvatski intelektualci i predstavnici svih najvažnijih kulturnih institucija, a Matica hrvatska i definitivno odustaje od tzv. novosadskoga dogovora. Ubrzo nakon toga nastupa »hrvatsko proljeće«, a objavljuje se i novi pravopis s više obzira prema tradiciji hrvatske pismenosti. Nakon sloma »proljeća« cijela mu je naklada uništena. Politička i jezična situacija u Hrvatskoj ipak je postala osjetno povoljnija nakon što je novi ustav iz 1974. svim jugoslavenskim republikama omogućio veću autonomiju. Službeni jezik u Hrvatskoj postaje i *de iure* hrvatski književni jezik, a pritisci sa srpske strane smanjuju se. Posljedice politike jezičnoga unitarizma ostale su međutim osobito vidljive u Bosni i Hercegovini, u kojoj su uklonjena gotovo sva prijašnja hrvatska jezična obilježja (npr. svi *nogometni* klubovi postali su *fudbalski*), a još više u Vojvodini, gdje su pripadnicima hrvatske zajednice, nakon kratka razdoblja tijekom 1950-ih, uskraćeni svi institucionalni oblici njegovanja vlastitoga književnoga jezika.

TELEGRAM

DEKLARACIJA O NAZIVU I POLOŽAJU HRVATSKOG KNJIŽEVNOG JEZIKA

Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika, Telegram, 17. III. 1967., Zagreb

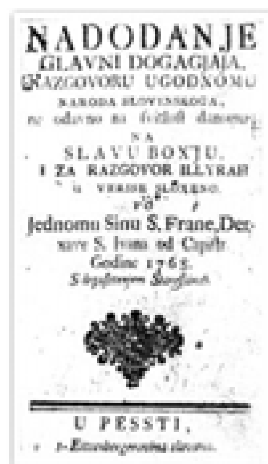
Od 1990-ih hrvatski se jezik razvija autonomno u odnosu na bošnjački, crnogorski i srpski, a novi kodifikacijski priručnici pokušavaju iznova oživiti pojedine tradicije hrvatske pismenosti potisnute politikom jezičnoga unitarizma. Taj proces, osobito početkom 1990-ih, nije bio vođen najracionalnije, pa su se oko problema koji su nastali javile mnogobrojne emocijama nabijene polemike. Jezična kultura u Hrvatskoj danas, međutim, i svojim neupitnim vrijednostima i sukobljenim stajalištima prema jeziku odražava u prvom redu vrijednosti i stajališta pripadnikâ hrvatske jezične zajednice, a ne pojedinaca i institucija izvan nje, što je osnovni preduvjet za optimalan razvoj standardnoga jezika, utemeljen na realističnom jezičnom planiranju i argumentiranoj jezičnoj kritici. Nakon burne povijesti, u kojoj je težište jezičnoga i kulturnoga razvoja u Hrvata prelazilo s jedne pokrajine na drugu i s jednoga narječja na drugo, te nakon što su sve te tradicije, označivane u prošlosti različitim pokrajinskim (npr. slavonskim, dalmatinskim, bosanskim, bunjevačkim, šokačkim), ali i općim imenima (u prvom redu slovinskim i ilirskim), ujedinjene u XIX. st. u jedan jezični i kulturni kompleks pod hrvatskim imenom, danas svjedočimo ulasku hrvatskoga u krug suvremenih jezika s optimalnim uvjetima za daljnji razvoj i funkcioniranje.

U vrlo specifičnoj jezičnoj situaciji nalaze se govornici hrvatskoga izvan Hrvat-

ske i Bosne i Hercegovine, ponajprije pripadnici tradicionalnih hrvatskih manjina. Dvojezičnost, koja se u pravilu očekuje od pripadnika manjina, jer se službenim jezikom države u kojoj žive integriraju u domicilno društvo, a standardnim jezikom zajednice iz koje potječu u njezinu cjelinu, prerasta naime u njihovu slučaju praktično u trojezičnost – za sve su te zajednice, naime, karakteristični i različiti mjesni govori, na temelju kojih su se u mnogo slučajeva razvili i jezici pismenosti ograničenoga funkcionalnoga raspona. Kako je većina tih govora danas praktički pred nestajanjem, tradicionalne hrvatske manjine suočene su s potrebom da se poseban napor ulaže ne samo u usvajanje i njegovanje hrvatskoga standardnoga jezika nego i vlastitih mjesnih govora i jezika lokalne pismenosti. Svaka zajednica razvija pritom za te potrebe vlastit model jezične politike, a najspecifičniji su slučajevi gradišćanskohrvatski književni jezik u Austriji te tzv. bunjevački jezik u Bačkoj, za koji se zauzimaju oni Bunjevci koji se ne smatraju Hrvatima. Jezična je situacija međutim i u slučajevima manjinskih zajednica usko povezana s političkim i kulturnim kontekstom, pa će upravo o njemu ovisiti i njezin daljnji razvoj.

3. Hrvatski jezik u Bačkoj i madžarskom Podunavlju. Hrvati iz ugarskoga Podunavlja u glavnu hrvatsku jezičnu tradiciju uključili su se početkom XVIII. st., razmjerno brzo nakon doseljenja velikih skupina emigranata iz Dalmacije, Hercegovine i Bosne. U to je doba novoštokavska ikavica već postala glavnim medijem pisane komunikacije južnoslavenske katoličke kulturne elite od Jadranskoga mora do Budima, pa je to zacijelo olakšalo integraciju ugarskih Hrvata u tu nadregionalnu kulturnu i diskurzivnu zajednicu. Naime, velik dio hrvatskoga puka u Ugarskoj – Bunjevci i Dalmatini – i u svakodnevnom se sporazumijevanju koristio tim dijalektom, ali i oni koji su govorili nenovoštokavskim dijalektima – bački i baranjski Šokci, baranjski Bošnjaci te Raci iz okolice Kalače – u pisanim su mu tekstovima davali prednost. Obrazovani sloj koji je bio nositelj novoštokavske ikavske pismenosti činili su uglavnom pripadnici franjevačkoga reda, a jezična kultura što se njegovala u njihovim samostanima u Ugarskoj ni u čemu nije zaostajala za onom u dalmatinskima, bosanskima i slavonskima – štoviše, za budimski se samostan može pouzdano tvrditi da je bio jedno od vodećih središta hrvatske pismenosti u XVIII. st. Jezik kojim su pisali svoje tekstove franjevci su najčešće nazivali slovinskim ili ilirskim, a povezivali su ga s kulturnom pripadnošću zajednici široj od pojedinačnih regija i etničkih skupina u kojima su djelovali.

Mreža franjevačkih samostana u provinciji Bosni Srebrenoj bila je čvrst institucionalni temelj za kulturne veze južnougarskih Hrvata sa sunarodnjacima iz drugih krajeva, pa su zahvaljujući njoj sudjelovali i u osviještenoj skrbi za zajednički književni jezik. Glavna tema na tom području bili su pismo i pravopis, pa je npr. provincijal Bosne Srebrene Luka Karagić – rođen, inače, u Baji – franjevcima 1737. zabranio latinicu i naložio im da u pisanoj komunikaciji rabe isključivo bosančicu. Dalekovidniji od njega bio je Lovro Bračuljević, koji je već 1730. u Budimu latinicom objavio svoj *Uzao serafinske ljubavi*. U predgovoru, doduše, iskazuje žaljenje što su bosančici dani odbrojeni, no usredotočuje se ponajprije na pismo koje će u Hrvata odnijeti konačnu prevagu i objašnjava vlastita slovna rješenja za bilježenje nepčanika (*cs* za *č*, *ch* za *ć*,

NADODANJE
GLAVNI DOGAGIAJA
RAZGOVORU UGODNOMU
NA
SLAVU BOXJU,
I ZA RAZGOVOR ILLYRAH
Jednomu Sinu S. Frane,
U PESSTI,

Nadodanje glavni događaja Razgovoru ugodnomu Emerika Pavića, 1768.

gl za *lj*, *gn* za *nj*, *ss* za *s*, *sc* za *š*, *gh* za *g*, *gi* za *đ*, *x* za *ž*, *cx* za *dž*). Taj se Bračuljevićev tekst danas smatra jednim od najvažnijih priloga usustavljivanju hrvatske latiničke grafije u XVIII. st. Na čvrstu integriranost ugarskih Hrvata u onodobnu središnju tradiciju hrvatske pismenosti osobito znakovito upućuje budimski franjevac Emerik Pavić, koji je 1768. u Pešti objavio nastavak najvažnijega hrvatskoga književnoga teksta iz XVIII. st. – *Razgovora ugodnoga naroda slovinskoga*.

Potkraj XVIII. st. opaža se slabljenje kulturne, a u izravnoj vezi s time i jezične povezanosti južnougarskih Hrvata sa sunarodnjacima u pradomovini. Bila je to posljedica podjele provincije Bosne Srebrene na manje pokrajine, ali i opadanja franjevačkoga utjecaja općenito. Naime, nakon što su se u posebnu provinciju 1735. izdvojili dalmatinski franjevci, god. 1757. osnovana je i provincija sv. Ivana Kapistranskoga, koja je obuhvaćala samo slavonske i ugarske samostane, što je otežalo kulturnu razmjenu među pripadnicima reda i svelo je na znatno manji prostor. Osim toga, već potkraj 1730-ih franjevcima se oduzimaju neke župe u Bačkoj te ih u njima zamjenjuju svećenici Kalačko-bačke nadbiskupije. Kad je taj proces tijekom 1780-ih završen, ugarski franjevci više nisu bili odsječeni samo od dalmatinskih i bosanskih fratara nego i od najširih hrvatskih slojeva u Ugarskoj, na koje su dotle imali odlučujući kulturni utjecaj. Ipak, jezik franjevačke pismenosti i u Ugarskoj je u međuvremenu preuzeo druge funkcije te se tako mogao razvijati i izvan samostana, iako su razmjeri tih procesa bili znatno manji nego u Slavoniji – dobar je primjer za to u svakom slučaju subotički gradski statut iz 1745., pisan novoštokavskom ikavicom i kombiniranom grafijom. Odjeci franjevačkoga slovinstva i ilirstva susretat će se, međutim, i duboko u XIX. st. Tako npr. Somborac Ivan Ambrozović u Pešti 1808. objavljuje prijevod zbirke poslovica Jovana Muškatirovića sa srpskoga na »ilirski«, a Ivan Mihalović (János Mihálovics) u Baji 1874. *Gyakorlati Ilir Nyelvtan (Praktičnu ilirsku gramatiku)*.

Tijekom XIX. st. među pismenim se Bunjevcima u Bačkoj sve češće opaža dotad nepoznato zatvaranje u vlastito pleme. Sukladno tomu, sve se manje ističe zajednički »slovinski« ili »ilirski « jezik, a sve više »bunjevačko naričje«. Kulturno izoliranje i ograničavanje na lokalno naslijeđe zbivalo se usporedno s prenošenjem težišta hrvatskoga jezičnoga i kulturnoga razvoja na Zagreb i ilirce te s procesom oblikovanja modernoga hrvatskoga naroda, u kojem su se prožimali ideologemi ilirstva, slovinstva i hrvatstva. Ugarski Hrvati, nekad važni dionici glavne hrvatske kulturne i jezične tradicije, sada dospijevaju na marginu događaja – ne samo što je njihov kulturni i jezični identitet na području gdje su živjeli s vremenom ostao gotovo bez ikakva institucionalnoga uporišta nego je i kultura u kojoj su prije aktivno sudjelovali sada prolazila kroz toliko dinamične promjene da su s njima sve teže držali korak. Zanimljiv je primjer kulturnoga i jezičnoga izoliranja od drugih Hrvata Franjo Bodolsky. On je, naime, nastavljajući se na Ambrozovića i tradiciju prevođenja sa srpskoga, god. 1873. u Subotici objavio Petőfijev ep *Vitez Ivan*, koji je »na bunjevačko naričje prilio« prema srpskomu prijevodu Jovana Jovanovića Zmaja. S druge strane, svojom pjesmaricom *Vertao gizdavi* Bodolsky pokazuje da zatvaranje ni tada nije bilo potpuno. Dok je prvo izdanje te pjesmarice u Subotici 1857. tiskano starom latiničkom kombiniranom

Treće izdanje *Gramatike*
Ivana Mihalovića, Baja, 1914.

grafijom, naslijeđenom iz starije franjevačke pismenosti, drugo je 1866. u Baji objavljeno Gajevom latinicom s dijakritičkim znakovima. Ta knjiga, međutim, nije i najstariji zabilježeni primjer uporabe gajice u južnoj Ugarskoj – već polovinom XIX. st. njome su bilježeni zapisnici sa sjednica subotičke gradske skupštine.

Oslabljene veze s matičnom kulturom u drugoj polovini XIX. st. obnavlja kalački kanonik Ivan Antunović. U *Bunjevačkim i šokačkim novinama*, koje je pokrenuo 1870., vodi se tako i zanimljiva polemika o jeziku kojim bi Društvo sv. Stjepana – ugarski pandan hrvatskomu Društvu sv. Jeronima – trebalo tiskati knjige za »ilirske« katoličke škole u Ugarskoj. U ugarske »Ilire« *Novine* pritom ne ubrajaju samo Bunjevce, Šokce i Bošnjake, kojima se izravno obraćaju kao svojim čitateljima, nego i Hrvate kajkavce u Podravini i Pomurju te Gradišćanske Hrvate u Đurskoj biskupiji – za sve je njih potrebno tiskati zajedničke knjige na jeziku kojim se piše u Zagrebu, smatra urednik *Novina*. U tom su duhu i jezgrovite formulacije Stipana Vujevića iz prvoga godišta *Novina*. Svoj poziv da se u bunjevačke škole uvede hrvatski jezik Vujević objašnjava na sljedeći način: »Hrvatski jezik u rodoslovnom, genetičkom smislu, provincijalnim naričjem evo kako glasi: Kaj je gdo zasejal, to bu i žel. [...] Nu, kad se kaže u knjigi hrvatski jezik [...], to je onaj jezik kojeg smo dosad nazivali ilirskim, niki dalmatinskim, niki pako slavonskim jezikom«. Vodeći suradnici *Novina* nastavljaju se tako svojim djelovanjem na stariju »ilirsku« kulturnu tradiciju, kojoj su u Ugarskoj nositelji bili u prvom redu franjevci, ali nastoje uhvatiti korak i s najnovijim razvojem u središtu koje je u međuvremenu preuzelo vodeću ulogu u hrvatskoj kulturi. I same su *Novine* zato pisane jezikom i pravopisom Zagrebačke filološke škole – jedina im je specifičnost veći broj ikavizama. Nije zato nimalo neobično što se upravo Antunović smatra najzaslužnijim za početak integracije južnougarskih Hrvata u moderni hrvatski narod.

Neki od suradnika *Bunjevačkih i šokačkih novina* polazili su i s drukčijih stajališta. Ambrozije Šarčević npr. u drugom godištu piše: »Nama Srbe triba za uzor uzeti a ne Hrvate. Mi smo ostaci Srba i ne Hrvata, kod kojih se uostalom književni jezik veoma razlikuje od prostoga. Naš bunjevački jezik izvan ikavštine i nikoliko čakavskih (hrvatskih) riči, taki je isti kao srpski. [...] U ovom su se naričju taki veliki pisci odlikovali kao Kačić, Kanižlić, Relković, o kojih sam veliki Vuk kaže da su pisali srpski čistije od njihovih [srpskih] spisatelja«. Riječ je, dakako, o odjeku Karadžićeve ekspanzionističke ideologije poznate iz njegova članka *Srbi svi i svuda*, prema kojoj su svi štokavci – uključujući i katolike i muslimane – zapravo Srbi. Ambrozovićev se napis podudara s počecima one identitetske politike među bačkim Bunjevcima koja tu zajednicu određuje u prvom redu u opreci prema Hrvatima, ali i jezične politike koja za tako definirane Bunjevce nastoji institucionalizirati poseban jezik. I jedna i druga održat će se sve do danas, u prvom redu zahvaljujući potpori velikosrpskih krugova.

Entuzijazam Ivana Antunovića i njegovih suradnika ubrzo se, međutim, sudario sa zbiljom. Politička situacija u Ugarskoj bila je takva da potpora manjinskim zajednicama – unatoč Zakonu o narodnostima iz 1868. – nije mogla bila stvarna, pa su i škole i udžbenici o kojima se u *Novinama* raspravljalo ostali manje-više nedosanjan san. I same *Novine* prestale su izlaziti već u prosincu 1872. Iako su se otada pa do raspada Austro-Ugarske u društvenom životu južnougarskih Hrvata pojavile i druge tiskovine te mnogobrojne kulturne ustanove, sve su one najčešće bile kratka daha i ograničena utjecaja. Zbog nedostatka čvrstoga i postojanoga institucionalnoga temelja, u najširim slojevima hrvatskoga puka u Ugarskoj nije se mogla izgraditi koherentna slika o vlastitoj zajednici, usporediva s nacionalnim identitetima kakvi su se inače oblikovali u tom razdoblju europske povijesti. U skladu s time, i stavovi prema vlastitu jeziku u ugarskih Hrvata nisu se razvijali konvergentno, nego su ostajali različiti, često i posve proturječni. Ni stanje nakon 1920. i povlačenja nove državne granice nije donijelo ništa obećavajuće: Hrvati koji su ostali

u Madžarskoj bili su izloženi jakoj jezičnoj asimilaciji, a u dijelu Bačke koji je pripao Kraljevini SHS silno se pojačala unitaristička politika, koja je Bunjevce nastojala jezično i kulturno vezati uz Srbe. Zbog svega toga pokušaji osviještene skrbi za jezični identitet tijekom toga razdoblja ostajali su uglavnom izolirani, a bili su nerijetko nesvjesni tradicije što im prethodila i zaboravljani od onih koji su slijedili nakon njih.

Nakon Drugoga svjetskoga rata jezična situacija Hrvata u Madžarskoj bila je u znatnoj mjeri određena političkim napetostima s Jugoslavijom, a zatim i mjesnom inačicom unitarizma i pokušajima da se za sve Južne Slavene institucionalizira jedan kulturni identitet i jedan jezik. S demokratskim promjenama početkom 1990-ih Hrvatima su priznata sva manjinska prava sukladno najvišim međunarodnim standardima te dobivaju vlastite institucije, a s njima i mogućnost za ciljano njegovanje materinskoga jezika. Za mnoge asimilirane Hrvate u Bačkoj i Podunavlju to se dogodilo prekasno, ali nove su prilike ipak pogodovale tomu da se bačko šokačko naselje Santovo postupno razvije u jedno od najvažnijih središta hrvatskoga školstva u Madžarskoj. Hrvati u toj zemlji danas na vlastitu jeziku imaju tiskane i elektroničke medije te obrazovne institucije od predškolske do visokoškolske razine, ali i mnogobrojne kulturne ustanove, među ostalima i kazalište te znanstveni zavod u Pečuhu.

U Vojvodini, s druge strane, i to ponajprije na subotičkom području, nakon Drugoga svjetskoga rata hrvatski se jezik isprva rabio u medijima, školstvu i kazalištu, no sredinom 1950-ih posve je istisnut iz javne uporabe – nakon toga mogao se čuti još samo u Katoličkoj crkvi. Potkraj 1960-ih nastaje kratkotrajno razdoblje političkoga otopljivanja pa se hrvatski u Subotici ponovno pojavljuje u javnom prostoru, iako ne i u službenoj uporabi, no s gašenjem Hrvatskoga proljeća i s prisilnim iseljavanjem velikoga broja hrvatskih intelektualaca taj će razvoj opet biti zaustavljen. Početak 1990-ih obilježen je ponovnim pokušajima Hrvata da ostvare svoja jezična i kulturna prava te da hrvatskomu jeziku osiguraju

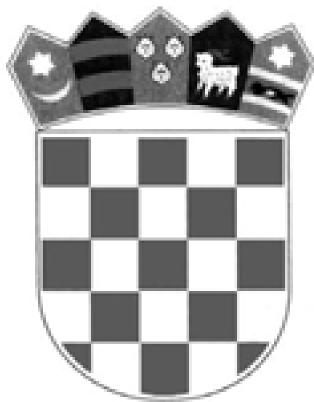
J. Buljovčić, *Filološki ogledi*, Subotica, 1996.

službeni status i pravo javnosti. Te se težnje sudaraju se sa šovinističkom politikom Miloševićeva režima, koja, s druge strane, podupire Bunjevce što se ne smatraju Hrvatima. Hrvatski jezik postaje službenim jezikom u Subotici 1993., ali su praktične posljedice toga vidljive tek poslije pada režima Slobodana Miloševića 2000., u Skupštini Vojvodine u službenoj upotrebi je od 2002., te još u nekoliko vojvođanskih sela (Sonta, Stara Bingula, Monoštor /Bački Monoštor/, Bereg /Bački Breg/) od 2006., na njemu se izvješćuje u tiskanim i elektroničkim medijima, a postupno se razvija i školstvo. U liberalnijem političkom ozračju i Bunjevci koji se ne smatraju Hrvatima nastoje institucionalizirati tzv. bunjevački jezik te on ulazi u medije i škole. Uz potporu pojedinih srpskih političara i kulturnih djelatnika, slični se procesi nastoje potaknuti i u madžarskom dijelu Bačke, no tamošnje političke i znanstvene institucije tomu se suprotstavljaju. Hrvatska zajednica u Bačkoj i madžarskom Podunavlju u očuvanju materinskoga jezika i jezičnoga identiteta suočena je tako i danas s mnogobrojnim izazovima, no na raspolaganju su joj i mogućnosti kakve nikad prije nije imala. Pravac u kojem će daljnji razvoj teći zbog toga više ne ovisi samo o širem političkom i kulturnom kontekstu, nego u velikoj mjeri i o sposobnostima same zajednice da na aktualne izazove odgovori.

Lit.: D. Brozović, *Standardni jezik*, Zagreb, 1970; R. Katičić, Nekoliko napomena o postanku složenoga suvremenog jezičnog standarda, *Zbornik Zagrebačke slavističke škole II*, Zagreb, 1974; D. Brozović, Hrvatski jezik i njegovo mjesto unutar južnoslavenskih i drugih slavenskih jezika, njegove povijesne mijene kao jezika hrvatske pismenosti, u: A. Flaker i K. Pranjić (ur.), *Hrvatska književnost u europskom kontekstu*, Zagreb, 1978; D. Brozović, Čakavsko narječje, u: D. Brozović – P. Ivić, *Jezik srpskohrvatski / hrvatskosrpski, hrvatski ili srpski*, Zagreb, 1988; M. Moguš, *Povijest hrvatskoga književnoga jezika*, Zagreb, 1993; J. Buljovčić, *Filološki ogledi*, Subotica, 1996; M. Lončarić, *Kajkavsko narječje*, Zagreb 1996; M. Lončarić (ur.), *Hrvatski jezik: Najnowsze dzieje języków słowiańskich*, Opole, 1998; Z. Vince, *Putovima hrvatskoga književnoga jezika*, Zagreb, 2002; Josip Lisac, *Hrvatska dijalektologija 1: Hrvatski dijalekti i govori štokavskog narječja i hrvatski govori torlačkog narječja*. Zagreb, 2003; M. Samardžija i I. Pranjković (ur.), *Hrvatski jezik u XX. stoljeću*, Zagreb, 2006; T. Žigmanov, *Hrvati u Vojvodini danas: Traganje za identitetom*, Zagreb, 2006.

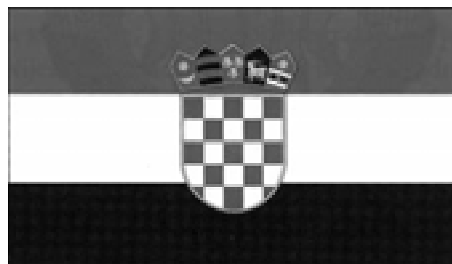
P. Vuković

HRVATSKA (Republika Hrvatska), država u jugoistočnoj Europi, matična država hrvatskoga naroda. Zemljopisnim je položajem srednjoeuropska i sredozemna država. Obuhvaća 56 542 km² i ima 4.437.460 st. (2001.). Glavni joj je grad Zagreb.

Grb Republike Hrvatske

Simboli. Državnopravnu tradiciju baštini od srednjovjekovne kneževine i kraljevine te razdoblja ilirskoga preporoda, što je vidljivo i u današnjim državnim simbolima. Naime, tradicionalni su simboli hrvatske državnosti crvena i bijela polja u štitu, koja su osnova i današnjega grba Republike Hrvatske: iznad štita, koji čini 25 crvenih i bijelih polja, nalazi se kruna s pet šiljaka, u koju je smješteno pet manjih štitova (najstariji poznati grb Hrvatske te grbovi Dubrovačke Republike, Dalmacije, Istre i Slavonije). Zastava Hrvatske sastoji se od triju jednako širokih vodoravnih pruga crvene, bijele i plave boje s grbom Republike Hrvatske u sredini. Himna je Hrvatske *Lijepa naša domovino* (prve dvije riječi rabe se i kao sinonim za Hrvatsku kao domovinu). Novčana je jedinica kuna (HRK, 1 kuna = 100 lipa).

Zastava Republike Hrvatske

Naselja i upravna podjela. Političko, gospodarsko i kulturno središte glavni je grad Zagreb (779.145 st.), ostali su veći gradovi Split (175.140 st.), Rijeka (144.043 st.) te Osijek (104.761 st.). Tradicionalne su upravne jedinice županije, koje su ukinute tijekom jugoslavenskoga razdoblja, no županijski je sustav ponovno uveden 1991. Kriterij za njihovo utemeljenje nisu bili samo tradicionalni (povijesni) i geografski (regije), nego su uzimani u obzir i drugi kriteriji. Hrvatska je podijeljena na 20 županija i Grad Zagreb s posebnim statusom.

Stanovništvo. Hrvatska po broju stanovnika pripada u manje europske zemlje. Većinski su narod Hrvati (3.997.171 st. – 89,6%), čiji je udjel povećan tijekom XX. st.: 1910. – 68,5%, a u razdoblju 1948.-91. oko 78%. Od nacionalnih manjina najzastupljeniji su Srbi (201.631 – 4,5%), koji su naselili nekadašnje prostore mletačke i habsburške Vojne granice iseljavajući se pred Osmanlijama. Nakon utemeljenja autonomne Srbije 1815. osim useljavanja u Hrvatsku javljaju se i iseljavanja u Srbiju, koje nakon Prvoga svjetskoga rata postaje kontinuirano. Nakon Drugoga svjetskoga rata

znatan broj srpskoga stanovništva koloniziran je u Vojvodinu u naselja u kojima je živjelo protjerano njemačko stanovništvo, ali se nakon 1945. znatan broj Srba (uglavnom iz Bosne i Hercegovine) doseljava u Hrvatsku iz gospodarskih razloga. Do znatnoga etnodemografskoga smanjenja srpskoga stanovništva dolazi u ratu 1991.-95. zbog iseljavanja potaknutoga raspadom Jugoslavije i ratnim zbivanjima. Od ostalih manjina brojčano su najvažniji Bošnjaci (20.755), Talijani (19.636) i Madžari (10.510 st.).

Oko 87,8% stanovništvo pripada rimokatoličkoj vjeri. Katolička je crkva organizirana u Hrvatsku biskupsku konferenciju i teritorijalno je podijeljena u 15 nadbiskupija i biskupija, koje su većinom dio četiriju metropolija (Zagrebačku, Splitsku, Đakovačko-osječku i Riječka). Samostalna je Zadarska nadbiskupija, koja je izravno podređena Svetoj Stolici, te vojni ordinarijat. Pravoslavnoga stanovništva ima oko 4,4%, pripadnika islamske vjeroispovijedi oko 1,3%, dok pripadnika ostalih vjerskih zajednica ima u znatno manjem postotku.

Politički sustav. Hrvatska je parlamentarna republika; ustavnim promjenama iz 2000. dotadašnji polupredsjednički sustav, koji je postojao od donošenja Ustava Republike Hrvatske 22. XII. 1990., zamijenjen je parlamentarnim sustavom. Politički organizacija vlasti temelji se na načelu diobe vlasti na zakonodavnu, izvršnu i sudbenu. Zakonodavnu vlast obavlja parlament, koji se u Hrvatskoj tradicionalno naziva saborom, dok izvršnu vlast obavlja vlada.

Prirodna obilježja. Iako i po površini Hrvatska pripada u manje europske zemlje, na dodiru je nekoliko velikih europskih cjelina te je i u prirodno-geografskom smislu vrlo raznolika. Potkovastoga je oblika i pretežito nizinska zemlja s tri cjeline: panonsku i jadransku cjelinu spajaju pretežno krški gorski krajevi. Panonska ili nizinska Hrvatska najveća je regija (oko 54% teritorija) i pokriva središnju i istočnu Hrvatsku (Slavonija i Baranja). Gorsko-planinska regija zauzima 14% površine Hrvatske i u njoj se izdvajaju tri manje cjeline: Gorski kotar, Lika i Ogulinsko-plaščanska (Potkapelska) udolina. Ovdje se nalazi i najviši vrh Hrvatske – Dinara (1831 m). Sredozemna Hrvatska zauzima oko 32% površine zemlje, a uobičajeno se dijeli na sjeverno i južno primorje. U sjevernom dijelu izdvajaju se Istra, Kvarner i podvelebitsko primorje, dok je južno hrvatsko primorje zapravo Dalmacija. Njegova je glavna značajka iznimna razvedenost: premda od ušća rijeke Dragonje na sjevernoj strani hrvatske jadranske obale pa do rta Oštre na najjužnijoj točki hrvatske obale ima samo 526 km zračnom crtom, duljina hrvatske obale iznosi 5835 km, od čega je kopneni dio 1777 km, a otočna obala 4058 km. Klima je u većem dijelu umjereno kontinentalna, u višim planinama planinska, a u primorju i dijelu zaleđa sredozemna. Prijelaznu submediteransku klimu ima područje Istre, Hrvatskoga primorja i širi zagorski prostor u Dalmaciji.

Granice. Hrvatska graniči sa Slovenijom na sjeverozapadu, s Madžarskom na sjeveru, sa Srbijom (Vojvodina) na sjeveroistoku, s Bosnom i Hercegovinom cijelom unutarnjom stranom kopnenoga graničnoga luka te s Crnom Gorom na krajnjem jugu. Današnje granice Republike Hrvatske i njihovu nepovredivost potvrdila je arbitražna komisija Mirovne konferencije o bivšoj Jugoslaviji 1991. Istovjetne su granicama SR Hrvatske u SFRJ, koje su utvrđene u međurepubličkom razgraničenju nakon Drugoga svjetskoga rata. Najvećim dijelom istovjetne su i s hrvatskim granicama od prije Prvoga svjetskoga rata: hrvatsko-madžarska granica uz Dravu nije se mijenjala od X. st. do Prvoga svjetskoga rata osim u Baranji i Međimurju; najveći dio hrvatsko-slovenske granice također potječe još iz srednjega vijeka, osim dijela u Istri, koji je određen nakon Drugoga svjetskoga rata i korigiran 1956. (od 1991. ima neriješenih prijepora sa Slovenijom); hrvatsko-bosanskohercegovačka granica nastala je u protuturskim ratovima – današnjim smjerom u najvećem je dijelu utvrđena 1699. te dopunjena 1718. i 1791; hrvatsko-crnogorska granica istovjetna je povijesnoj granici Dubrovačke republike na tom području; središnji dio hrvatsko-vojvođanske granice utvrđen je 1699., a sjeverni i južni dio 1945., kada je Baranja priključena Hrvatskoj, a veći

dio Srijema Vojvodini (dio ove granice sporan je: hrvatska strana smatra hrvatskim teritorijem područja hrvatskih katastarskih općina koja su zbog promjene toka Dunava sada na vojvođanskoj strani i obratno, dok srpska strana inzistira da je granica sredina dunavskoga korita).

Povijest. O Hrvatskoj kao povijesno-geografsko-političkom nazivu državnoga prostora na kojem obitavaju Hrvati može se govoriti tek od početka IX. st. Pretpostavlja se da je franačka prisutnost pomogla državnoj organizaciji u Hrvata, pa se na početku IX. st. spominju Ljudevit, knez (*dux*) Donje Panonije, i Borna, knez Gačana (poslije knez Dalmacije i Liburnije). Pretpostavlja se da su hrvatski vladari bili u vazalnom odnosu prema franačkim vladarima i da se tek dinastija Trpimirovića uspjela osamostaliti od franačkoga patronata. U to doba granica Hrvatske sezala je na jugu do Neretve, a na zapadu do Raše u Istri, dok je granica prema unutrašnjosti bila nejasna. U X. st. dotadašnja kneževina postala je kraljevina, kojoj se granica pomiče na sjever do Drave, a na jug do Cetine. U doba Petra Krešimira IV. (XI. st.) granica se na jugu ponovno se pomaknula do Neretve, a i dalmatinski gradovi tada su ušli u sastav kraljevine Hrvatske i Dalmacije.

Na kraju XI. st. došlo je do promjene teritorija na sjeveru: ugarski kraljevi uspjeli su zauzeti neke krajeve južno od Drave pa je nastao *banatus/ducatus Sclavoniae*, tj. Slavonija. Na početku XII. st., u doba dolaska Arpadovića, hrvatski državni prostor obuhvaćao je teritorij između Drave i Jadranskoga mora; na zapadu je granicu činila crta štajersko-kranjskoga pograničnoga gorja sve do Rijeke, a na istoku gornji i srednji tok Vrbasa sve do Neretve na jugu. Južna se granica ubrzo promijenila jer su dalmatinski gradovi potpali pod Veneciju, pa su u XIII. st. samo Split i Trogir ostali u Hrvatskoj. Istodobno je do povremenih promjena dolazilo na istočnim granicama,

Republika Hrvatska

gdje se uzdizala Bosna. God. 1358. Zadarskim mirom Venecija se odrekla prava na dalmatinsku obalu, ali ju je već 1409. stekla kupnjom i njome je od 1420. vladala sve do 1797. (osim Dubrovnika). Na početku XV. st. sve češćim osmanskim prodorima hrvatski državni prostor počeo se sužavati, jer su Osmanlije već prije Mohačke bitke (1526.) uspjeli oteti gotovo sav prostor južno od Gvozda izuzevši ostatke Jajačke banovine, dio Pounja, Klis i Obrovac. Iako je Hrvatski sabor 1527. ušao u zajednicu s habsburškim zemljama radi zajedničke obrane od Turaka, Hrvatska je u XVI. st. i dalje gubila svoj teritorij, a istočna se granica pomaknula na crtu Sisak-Skradin-Korenica, pa je potkraj XVI. st. preostali hrvatski državni teritorij nazivan *reliquiae reliquiarum olim inclyti regni Croatiae* (ostaci ostataka nekad velike hrvatske kraljevine). Hrvatska se država u latinskim izvorima XI.-XVI. st. nazivala *Regnum Dalmatiae et Croatiae*. No za osmanske vladavine osvojenim hrvatskim područjima u zapadnoj Bosni nije se zaboravljalo da su pojedini dijelovi pripadali srednjovjekovnoj hrvatskoj državi te su sve do kraja XIX. st. nazivani *Turska Hrvatska*. Stvaranjem Vojne granice (krajine) Hrvatski sabor i ban dodatno su izgubili upravu nad dijelom hrvatskoga državnoga područja. U XVII. st. nakon Zrinsko-frankapanske urote vlast hrvatskoga plemstva tj. sabora dalje je okrnjena time što su veliki posjedi urotnika došli pod izravnu upravu Ugarske dvorske komore.

Mirom u Srijemskim Karlovcima 1699. hrvatska granica pomaknuta je na istok na crtu Slunj-Novi-Kostajnica-Dubica, a vraćena je i Slavonija, dok je Srijem priključen Požarevačkim mirom 1718. U XVIII. st. ime Slavonija postupno se ograničava na Donju Slavoniju, za razliku od Hrvatske, koja se često, čak i u službenim spisima, naziva također Gornjom Slavonijom, pa se počinje javljati službeno ime Hrvatska i Slavonija. God. 1776. Hrvatskoj je pripojena Rijeka i dio Gorskoga kotara (crta Cetin-Bihać-Ostrovica), ali je veći dio toga prostora (dio Like i Posavine) uključen u Vojnu krajinu. Nakon pada Mletačke Republike 1797. Dalmacija i Istra dolaze pod austrijsku vlast (do 1805.), zatim pod vlast Napoleona (do 1813.) te ponovno pod austrijsku upravu (1815.-1918.). Većih promjena hrvatskoga državnoga teritorija nije bilo sve do 1881., kad je Vojna krajina ponovno vraćena Kraljevini Hrvatske i Slavonije. Taj se naziv ustalio za zemlje pod vlašću hrvatskoga sabora i bana nakon uvođenja hrvatskoga jezika u javni život 1847. No usporedo su korišteni i nazivi Hrvatska za cijeli današnji hrvatski državni prostor te različite kombinacije imena Trojednice (npr. Kraljevina Dalmacija i Hrvatska). Oblik Hrvatska i Slavonija ozakonjen je Hrvatsko-ugarskom nagodbom iz 1868., ali je sve do 1918. i dalje službeno rabljen naziv Kraljevina Dalmacija, Hrvatska i Slavonija kako bi se istaknulo pravo na sjedinjenje Dalmacije s Hrvatskom i Slavonijom.

S krajem Prvoga svjetskoga rata 1918. prestala je vrijediti dotadašnja Hrvatsko-ugarska nagodba, a Hrvatska je postala dijelom nepriznate Države Slovenaca, Hrvata i Srba, preko koje je s Kraljevinom Srbijom ušla u novu državnu zajednicu: Kraljevinu Srba, Hrvata i Slovenaca (od 1929. Kraljevina Jugoslavija). Zbog unitarističkih težnja u njoj je hrvatski državni teritorij bio više puta dijeljen na raznolike oblasti i banovine, no 1939. sporazumom Cvetković-Maček uređena je Banovina Hrvatska, kojoj su granice obuhvaćale dotadašnji hrvatski teritorij (s iznimkom Zadra, Rijeke i nekih jadranskih otoka, koji su još od 1920. bili priključeni Italiji) te istočni dio bosanske Posavine i južni dio BiH na crti Livno-Travnik-Fojnica-Stolac. Stvaranjem NDH 1941. hrvatski državni teritorij bio je nominalan: bitno se proširio na cijeli prostor današnje BiH sve do jadranske obale, ali je Italiji prepušten cijeli prostor zadarskoga i splitskoga zaleđa te veći dio jadranskih otoka. ZAVNOH je 1943. odlučio da budućoj federalnoj Hrvatskoj budu priključeni Istra, Rijeka, Zadar i ostali krajevi prije pripojeni Italiji. Tim političkim aktom, koji je realiziran vojnim akcijama na kraju rata te kasnijim radom tzv. Đilasove komisije, utvrđene su granice Hrvatske, kojima se i danas (uz neke manje izmjene) opisuje teritorij Republike Hrvatske.

Geopolitički položaj. Određen dodirom i utjecajem različitih etničkih, vjerskih, kulturnih, gospodarskih, geografskih i političkih čimbenika, geopolitički položaj Hrvatske oduvijek je bio iznimno složen. Još je geografsko povijesno jezgro Hrvatske – trokut Nin-Knin-Šibenik – bilo opasano balkanskim, mediteranskim i srednjoeuropskim utjecajima, a općim pomicanjem gospodarskih i političkih težišta u Europi prema sjeveru te stupanjem Hrvatske u državne veze s Ugarskom i hrvatsko se političko težište pomaknulo na sjever, u Zagreb. U širem okružju hrvatskih zemalja razvilo se tijekom povijesti nekoliko civilizacijskih, nacionalnih i političkih (starogrčko, rimsko, bizantsko, mletačko, talijansko, njemačko, madžarsko, tursko, srpsko) te vjerskih žarišta (rimokatoličko, pravoslavno, islamsko), čiji su se utjecaji na području Hrvatske prožimali i sukobljavali.

U srednjovjekovnoj podjeli Europe uvjetovanoj raskolom kršćanstva te dubokim islamsko-turskim prodorom u Europu na hrvatskom tlu, Hrvatska se, čuvajući vlastit politički i kulturni identitet, priklonila zapadnomu krugu, tvoreći ujedno njegov istočni granični položaj (u hrvatskoj tradiciji poznato kao *antemurale Christianitatis* – predziđe kršćanstva). Nestabilnost istočnih granica zbog dugotrajnoga turskoga prodora rezultirala je sažimanjem hrvatskoga državnog prostora, a srpski i vlaški migracijski valovi koji su ih pratili, kao i vjerski (pravoslavni i islamski) činitelji kasnijih nacionalnih određenja, doveli su i do sužavanja hrvatskoga narodnoga prostora u Bosni. Preko hrvatskoga državnoga i narodnoga područja vodi i smjer austro-njemačkih interesa prema Sredozemlju i Maloj Aziji, madžarski izlaz prema moru te talijanski ekspanzionizam prema dijelu otoka i obali. Posljedica toga bila je i nametnuta politička podjela hrvatskih zemalja u novom vijeku, zbog čega je hrvatska politogeneza bila otežana i usporena.

U XX. st., ulaskom u Kraljevinu SHS/Jugoslaviju, Hrvatska je djelomice izdvojena iz srednjoeuropskoga konteksta i privučena k europskomu Istoku i Balkanu. Najprije je u sastavu jugoslavenske države bila dio nestabilnoga pojasa između Baltika i Jadrana kao *sanitarni kordon* Zapada prema boljševičkomu SSSR-u, a nakon podjele interesnih sfera na Jalti 1945. i raskida sa sovjetskim blokom 1948. dijelila je sudbinu izvanblokovske Jugoslavije. Unutar Jugoslavije, međutim, Hrvatska je do izvjesne mjere uspjela ostvariti nacionalnu emancipaciju i državnost, uz stalne pritiske nacionalne ekspanzije drugih jugoslavenskih naroda. Raspad blokovskoga sustava potkraj 1980-ih neutralizirao je ulogu Jugoslavije, otvorio demokratske procese i pune nacionalne emancipacije u većini jugoslavenskih republika, koje su konzervativne srpske elite, oslonjene na sovjetski i proruski orijentirane vojne strukture, neuspješno pokušale slomiti u Hrvatskoj. Od 1992. Hrvatska je članica Ujedinjenih naroda, od 2009. punopravna je članica NATO-a te je kandidat za članstvo u Europskoj Uniji. Tako je Hrvatska opet postala granična država Zapada i srednje Europe, ali i država dodira, prožimanja i suprotnosti strategija Zapada i Istoka.

Lit.: *Hrvatski leksikon*, 1, Zagreb, 1996; *Hrvatska enciklopedija*, 4, 2002; *Enciklopedija opća i nacionalna u 20 knjiga*, 9, Zagreb, 2006.

S. Bačić

HRVATSKA AKADEMIJA ZNANOSTI I UMJETNOSTI (HAZU), najviša kulturna i znanstvena institucija u Hrvatskoj, kojoj je svrha znanstveno istraživanje i svestrano proučavanje znanosti i umjetnosti. Temelji za njezin osnutak jesu, s jedne strane, zaključak Hrvatskoga sabora iz 1836. o osnivanju »učenoga društva« (najprije je osnovana Čitaonica 1838., iz čijega se krila 1842. razvila Matica ilirska, od 1874. Matica hrvatska), a s druge strane Društvo za povjesnicu jugoslavensku, koje je 1850. osnovao Ivan Kukuljević. Nakon ukidanja Bachova apsolutizma đakovački biskup Josip Juraj Strossmayer 1860. uputio je pismo tadašnjemu banu Josipu Šokčeviću o potrebi osnivanja akademije i priložio novčani iznos od 50 000 forinta, a sljedeće je godine Hrvatski sabor formirao poseban odbor za akademiju. Službeno je osnovana kad je 4. III. 1866. kralj Franjo Josip odobrio njezina Pravila. Prvi predsjednik Akademije bio je povjesničar i jezikoslovac Franjo Rački.

Kako je bila zamišljena kao znanstveno središte svih Južnih Slavena, osnovana je pod imenom Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti (JAZU). Naime, Strossmayerova je želja bila da Akademija pomogne znanstvenomu i kulturnomu uzdizanju svih južnoslavenskih naroda, ali kako je 1886. osnovana Srpska kraljevska akademija (danas SANU; prvi predsjednik bio je primorski Bunjevac Josip Pančić), a 1911. i Bugarska akademija znanosti, akademija u Zagrebu nije mogla ostati zajednička akademija svih naroda na slavenskom jugu. JAZU je prema sastavu radnoga članstva i prema svojem djelovanju od samoga početka bila pretežito hrvatskom akademijom, pa je i znanstvena i nakladnička djelatnost ponajprije usmjerena prema istraživanjima hrvatske povijesti, kulture, jezika i njezine prirodne baštine. Nakon proglašenja NDH 1941. JAZU mijenja naziv u HAZU, nakon Drugoga svjetskoga rata vraća joj se ime JAZU, a u vrijeme raspada federalne Jugoslavije 1991. opet je preimenovana u HAZU.

Članovi Akademije, prema Statutu iz 1974., mogu biti redoviti, dopisni i suradnici. Članovi se biraju svake druge godine na sjednicama Skupštine HAZU, a svoj rad obavljaju u akademijinim razredima (isprva ih je bilo 3, a danas ih djeluje 9: za društvene znanosti; za matematičke, fizičke i kemijske znanosti; za prirodne znanosti; za medicinske znanosti; za filološke znanosti; za književnost; za likovne umjetnosti; za glazbenu umjetnost i muzikologiju; za tehničke znanosti). Istraživački i umjetnički rad organiziran je u sklopu različitih znanstveno-istraživačkih i muzejsko-galerijskih jedinica te kabineta i centara, koji djeluju u desetak hrvatskih gradova. Akademijinu palaču na Zrinjevcu u Zagrebu dao je izgraditi Strossmayer i ona predstavlja njezino sjedište. Unutar Akademije djeluje i Knjižnica, kao jedna od najvećih i najbogatijih znanstvenih knjižnica u Hrvatskoj, zatim Orijentalna zbirka, Arhiv Akademije, Strossmayerova galerija, Muzej Baltazara Bogišića u Dubrovniku i dr.

Od osnivanja Akademija je najveću pozornost posvećivala izdavačkoj djelatnosti, smatrajući to najboljim načinom prikazivanja svojega rada javnosti. U okviru nje izdaju se mnogobrojni časopisi, knjige, monografije, rječnici, katalozi izložaba. Najstarija je serija *Rad JAZU* (*HAZU*), koji je počeo izlaziti 1867. i do 2009. objavljeno je 500 svezaka. Nakon nje u XIX. st. počinje izlaziti desetak serija: *Starine* (1869.), *Ljetopis JAZU* (*HAZU*) (1877.), *Rječnik hrvatskog ili srpskog jezika* (1880.-1976.), *Spomenici hrvatske Krajine* (1884.-89.), *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena* (1896.) i dr., a njihov se broj u XX. st. mnogostruko povećao.

Značenje za podunavske Hrvate – Bunjevce i Šokce. Pojedine serije JAZU-a sadržavaju različite podatke vezane za primorske Bunjevce, a preko toga i za Bunjevce općenito, pa tako i za podunavske Bunjevce. No do neposrednijeg uključivanja bačkih Hrvata u znanstveni interes Akademije dolazi tek u drugoj polovini XX. st.

Od bačkih Hrvata članovi Akademije bili su Gaja Alaga (od 1968. izvanredni član) i Mirko Vidaković (od 1969. izvanredni, a od 1981. redoviti član), a sada su članovi Zdenko Škrabalo (redoviti član Razreda za medicinske znanosti od 1992.), Ivan Damjanov (dopisni član Razreda za prirodne znanosti od 1992.) i Ante Sekulić (dopisni član Razreda za filološke znanosti od 1997.).

Akademija je objelodanila više djela od značenja za Hrvate iz nekadašnjega ugarskoga donjega Podunavlja: knjige i radove Albe Vidakovića (*Vinko Jelić (1596-1636) i njegova zbirka duhovnih koncerata i ricercara »Parnassia militia« (1622)*, Odjel za muzičku umjetnost JAZU, 1957; *Yury Krizanitch's asserta musicalia (1656) and his other musical works*, 1967; Dubrovački zapisi glazbenog folklora s početka XIX stoljeća, *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena*. knjiga 40, 1962), bibliografiju Ivana Kujundžića (Bunjevačko-šokačka bibliografija: Prilog kulturnoj povijesti bunjevačko-šokačkih Hrvata, *Rad JAZU*, br. 355, Odjel za suvremenu književnost JAZU, 1969), knjige i radove Ante Sekulića (knjige: Narodni život i običaji bačkih Bunjevaca, *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena*, knjiga 50, 1986; Bački Hr-

A. Sekulić, *Bački Hrvati*, Zagreb, 1991.

vati, *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena*, knjiga 52, 1991; radovi: Svadbeni običaji bačkih Bunjevaca, *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena*, knjiga 48, 1980; Ambrozije Šarčević i njegova dva rječnika, *Filologija: časopis Razreda za filologiju JAZU u Zagrebu*, 10, 1980-81; Stariji hrvatski podunavski pisci o svome jeziku i pravopisu, *Filologija: časopis Razreda za filologiju JAZU u Zagrebu*, knjiga 11, 1982-83; Značajke bunjevačkog narodnog života u Žedniku do sredine XX. stoljeća, *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena*, knjiga 49, 1983; Bački Šokci i njihova naselja, *Radovi centra za znanstveni rad Vinkovci*, 5, 1984; Hrvatski jezikoslovac Stjepan Vilov, *Filologija: časopis Razreda za filologiju JAZU u Zagrebu*, knjiga 14, 1986; O bunjevačko-šokačkoj književnosti do 1918., *Forum: časopis Razreda za suvremenu književnost Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, god. 25 (1986), knj. 52, br. 11/12; Imena za konje u Žedniku, *Folia onomastica Croatica*, 2, 1993, u: *Forum: mjesečnik Razreda za književnost Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*, god. 30 (1991), knj. 62, br. 11/12; O djelu Ivana Antunovića »Razprava o podunavskih i potisanskih Bunjevcih i Šokcih« : nakon 100. obljetnice preporoditelja Ivana Antunovića, *Forum: mjesečnik Razreda za književnost Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*. god. 30 (1991), knj. 62, br. 11/12; Povijest toponima i antroponima u Baji i susjednim naseljima, *Onomastica Jugoslavica*, 14, 1991; Povijest toponima oko Sombora, *Onomastica Jugoslavica*, 14, 1991; Budim u hrvatskoj usmenoj književnosti poglavito bačkih Hrvata, *Rad HAZU*, Razred za književnost, knjiga 25, 2002; Mjestopisi u Kačićevu Razgovoru, u: *Fra Andrija Kačić Miošić i kultura njegova doba,* Zagreb, 2007), radove Živka Mandića (Obiteljski nadimci Hrvata Bošnjaka u Mađarskoj, *Radovi Centra za znanstveni rad Vinkovci*, 7, 1990; Nadimci bunjevačkih Hrvata u Madžarskoj, *Folia onomastica Croatica*, 9, 2000; Mikrotoponimija bunjevačkih Hrvata u Madžarskoj, *Folia onomastica Croatica*, 10, 2001; Hrvatska imena naseljenih mjesta u Madžarskoj, *Folia onomastica Croatica*, 14, 2005; Iz antroponimije i toponimije dalmatinskih Hrvata na sjeveru Madžarske, *Folia onomastica Croatica*, 15, 2006), rasprave Mije Lončarića (Govor Hrvata »Dalmata« u Sentandriji, *Filologija : časopis Razreda za filološke znanosti HAZU*, 24/25, 1995), Marijana Stojkovića (Narodne pripovijetke Bunjevaca, *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena*, knjiga 40, 1962), Antuna Šimčika (Bunjevačke poslovice Blaška Rajića, *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena*, knjiga 42, 1964) i dr.

Lit.: *Hrvatski leksikon*, 1, Zagreb, 1996; *Hrvatska enciklopedija*, 4, Zagreb, 2002; http://info.hazu.hr/

A. Sekulić i S. Bačić

HRVATSKA BISKUPSKA KONFERENCIJA (HBK), nacionalni kolegij katoličkih biskupa s područja Republike Hrvatske. Osnovana je 1993., nakon osamostaljivanja Republike Hrvatske, sa sjedištem u Zagrebu, čime je prestala postojati dotadašnja Biskupska konferencija Jugoslavije. HBK tvori 15 nadbiskupija i biskupija te Vojni ordinarijat. Biskupije i nadbiskupije organizirane su u četiri metropolije (Đakovačko-osječka, Riječka, Splitska i Zagrebačka), a Zadarska je nadbiskupija izravno podložna Svetoj Stolici. Najvažnija su tijela HBK sabor, stalno vijeće i generalno tajništvo. Dosadašnji su predsjednici Franjo Kuharić (1993.-97.), Josip Bozanić (1997.-2007.) i Marin Srakić (od 2007.)

Za vjernike Hrvate s područja Subotičke biskupije HBK je važna jer se budući svećenici školuju na crkvenim učilištima u Republici Hrvatskoj (Katolički bogoslovni fakultet u Zagrebu, Katolički bogoslovni fakultet u Đakovu, Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove u Zagrebu), dok svećenički kandidati drugih narodnosti (Mađari, Slovaci) od 1990-ih naobrazbu stječu u svojim matičnim zemljama. Nadalje, za prijevod i odobrenja glavnih liturgijskih knjiga na hrvatskom jeziku, koje se rabe u Subotičkoj biskupiji, odgovara HBK, koja također svojim pastoralnim smjernicama umnogome pomaže pastoralno djelovanje među Hrvatima u dijaspori. Subotički, srijemski i kotorski biskup aktivni su promatrači na redovitim plenarnim zasjedanjima HBK te na taj način u tom tijelu predstavljaju svoje vjernike, odnosno u svojim biskupijama imaju mogućnost provoditi zaključke HBK.

M. Štefković

HRVATSKA ČITAONICA, kulturna udruga iz Subotice. Utemeljena je 12. II. 2002. radi prikupljanja, čuvanja, praćenja i proučavanja knjiga, časopisa, novina, arhivske, filmske i druge dokumentacije i građe iz narodne i duhovne povijesti te suvremenih zbivanja u području književnosti i umjetnosti Hrvata u Vojvodini. Bavi se organiziranjem znanstvenih skupova, književnih večeri i javnih tribina s tematikom iz povijesti, života i događaja na vjerskom i kulturnom polju te obilježava obljetnice kulturnih djelatnika i književnika iz mjesne hrvatske povijesti. Surađuje sa sličnim ustanovama hrvatske zajednice u Vojvodini, ali i s institucijama drugih naroda te s onim znanstvenim ustanovama koje mogu pomoći boljemu razumijevanju i promicanju ciljeva udruge.

Od početka rada priređuje nekoliko većih godišnjih manifestacija od pokrajinske i šire važnosti za Hrvate u Vojvodini, među kojima se izdvajaju: *Dani Balinta Vujkova* s podnaslovom *Dani hrvatske knjige i riječi*, susret hrvatskih pučkih pjesnika iz Vojvodine *Lira naiva* te Pokrajinska smotra recitatora na hrvatskom jeziku. Čitaonica ima razvijenu nakladnu djelatnost: do kraja 2008. objavila je petnaestak knjiga, zbornika i hrestomatija, pri čemu dio čine knjige za djecu, napose slikovnice. Među prvima je pokrenula i izdavanje zvučne edicije – na desetak nosača zvuka snimljene su narodne pripovijetke koje je zapisao Balint Vujkov te radijske drame ovdašnjih hrvatskih autora. Snimljeno je nekoliko dokumentarnih filmova te u bačkih Hrvata prvi animirani film za djecu *Čukundidino zrno ora* prema motivima bunjevačke narodne pripovijetke.

Od osnutka je predsjednica Katarina Čeliković. Sjedište je udruge u spomen-kući Bele Gabrića u Subotici.

K. Čeliković

Logotip Hrvatske čitaonice

HRVATSKA DRAMA NARODNOGA POZORIŠTA – NÉPSZÍNHÁZ U SUBOTICI, glumački ansambl koji je djelovao 1951.-58. u sklopu subotičkoga Narodnoga pozorišta – Népszínház. Nastao je iz Hrvatskoga narodnoga kazališta (HNK), koje je, kao i Magyar Népszínház, ustanovljeno 1945. te je samostalno djelovalo do njihova spajanja pod dvojezičnim nazivom 1951.

U ansamblu Hrvatske drame najčešće su režirali Lajčo Lendvai, Mirko Huska, Emil Karásek, Milan Tutorov, Slobodan Turlakov i Vesna Kauzlarić, a u svojim su se inscenacijama oslanjali poglavito na estetiku dvaju velikih redatelja: beogradskoga Bojana Stupice i zagrebačkoga Branka Gavelle. Dužnost kazališnoga lektora za hrvatski jezik obnašao je Stjepan Bartolović, profesor subotičke gimnazije. U subotičkom kazališnom listu *Naša pozornica* (1952./53., br. 3-4) napisao je: »Književni jezik treba učiti (…) kod velikih pisaca, dobrih stilista. (…) Kolika je odgovornost kazališta (…) kao ustanove s koje svaki dan govore veliki pisci – dramatičari preko glumaca?! (…) Naši glumci šire živu riječ (…). Oni odgajaju moralne emocije, oni

kultiviraju publiku da spozna u logičkoj cjelini misao pisca, čiji su oni posrednici.« U 1950-ima kazališna je umjetnost postupno napuštala kanone socijalističkoga realizma i sve češće posezala za slobodnijim odabirom dramskih autora i djela te suvremenijim redateljskim interpretacijama. U tom je razdoblju prvi put na subotičkoj sceni postavljeno djelo Williama Shakespearea: komedija *Vesele žene windsorske* (1953.) u režiji Vojmila Rabadana i tragedija *Othello* (1954.) u režiji Bore Hanauske. Na repertoaru Hrvatske drame mahom su se našla klasična i suvremena europska i američka djela: *Sluga dvaju gospodara* i *Ribarske svađe* Carla Goldonija, Molièreove *Scapinove spletke, Umišljeni bolesnik* i *Tartuffe,* zatim *Dovitljiva djevojka* Lope de Vege, *Hedda Gabler* Henrika Ibsena, *Oluja* i *Šuma* Aleksandra Nikolajeviča Ostrovskoga, *Ujak Vanja* Antona Pavloviča Čehova, *Staklena menažerija* Tennesseeja Williamsa, *Čežnja pod brijestovima* i *Anna Christie* Eugenea O'Neilla. Od hrvatskih su autora izvedena djela: *Mande* Marina Držića, *Šokica* Ilije Okrugića, *Ekvinocij* Ive Vojnovića, *Požar strasti* Josipa Kosora, *Hasanaginica* Milana Ogrizovića, *Čvor* Petra Petrovića Pecije, *Amerikanska jahta u splitskoj luci* Milana Begovića, *Usamljeni* Josipa Kulundžića, *Dugonja, Trbonja i Vidonja* Mladena Širole, *Klupko* i *Mećava* Pere Budaka, *Na kraju puta* Marijana Matkovića, a najveću je pozornost gledateljstva privukao Matija Poljaković svojim komedijama i pučkim igrokazima. Osim njegove *Č'a Bonine razgale* (1950.), koja se smatra najposjećenijom predstavom u povijesti subotičkoga kazališta, na sceni Hrvatske drame praizvedeno je još nekoliko njegovih komedija: *Niko i ništa* te *Vašange* (1952.), *Kuća mira* (1953.) i *Buckanje sa smutipukom* (1955.). Srpski autori zastupljeni su djelima: *Zla žena* Jovana Sterije Popovića, *Izbiračica* Koste Trifkovića, *Hajduk Stanko* Janka Veselinovića, *Svet*, *Dr.*, *Vlast* i *Put oko sveta* Branislava Nušića, *Pop Ćira i pop Spira* Minje Dedića (prema romanu Stevana Sremca), *Porodica Blo* Ljubinke Bobić.

Političkom je odlukom Hrvatsko narodno kazalište 1951. pretvoreno u Hrvatsku dramu, ali ne zadugo, jer je 1958. preimenovana je u srpsko-hrvatsku.

Ansambl Hrvatske drame1953.

Lit.: *150 godina pozorišne zgrade : 150 godina kazališne zgrade : 150 éves a színház épülete*, Subotica, 2004; M. Miković, Navodi o subotičkom kazalištu od 1950. do 1953., *Klasje naših ravni*, 1-2/ 2008, Subotica; M. Miković, Navodi o subotičkom kazalištu od 1953. do 1954., *Klasje naših ravni*, 3-4/ 2008; M. Miković, Navodi o subotičkom kazalištu od 1954. do 1955., *Klasje naših ravni*, 5-6/2008; M. Miković, Navodi o subotičkom kazalištu od 1955. do 1967., *Klasje naših ravni*, 7-8/2008.

J. Ivančić

HRVATSKA DRŽAVNA SAMOUPRAVA (HDS), krovna udruga, samoupravno i administrativno tijelo Hrvata u Madžarskoj. Utemeljena je 1995. Vodeće joj je tijelo Skupština, koja je u prva tri mandata imala 51 člana, a od 2006. ima ih 39. Ima svoj Ured (Budimpešta VIII, Ul. L. Bíróa 21), voditelja Ureda, predsjednika (od osnutka do ožujka 2007. bio je Mijo Karagić, od tada do danas Mišo Hepp), dva dopredsjednika (Đuso Dudaš i Matija Šmatović) i pet odbora: za pravna pitanja, za financije, za odgoj i obrazovanje, za kulturu i vjerska pitanja te za šport i mladež.

Najvažnijom zadaćom smatra zastupanje političkih i kulturnih interesa hrvatske manjine u Madžarskoj te postignuće parlamentarnog zastupstva. Posebnu pozornost poklanja učinkovitosti obrazovanja na materinskom jeziku i razvoju kulturne tradicije Hrvata u Madžarskoj. Na putu uspostavljanja kulturne autonomije i izgradnje institucionalne pozadine pod svoju je upravu stavila santovački Hrvatski vrtić, osnovnu školu i učenički dom 2006., Hrvatski znan-

stveni zavod 2006., Neprofitno poduzeće za informativnu, kulturnu i nakladničku djelatnost *Croaticu* (osnovala ga je 1999. zajedno sa Savezom Hrvata u Madžarskoj) i Zbirku sakralne umjetnosti Hrvata u Madžarskoj 2007., čiju uspješnu djelatnost osigurava. Provela je u djelo 2005. u Europi jedinstven manjinski projekt – osnutak Kulturno-prosvjetnog centra i odmarališta Hrvata u Madžarskoj u Vlašićima na otoku Pagu, gdje se redovito održavaju jezični tabori, tečajevi i usavršavanja.

Grb Hrvatske državne samouprave u Mađarskoj

Obuhvativši političko jedinstvo osam hrvatskih etničkih skupina (Bunjevci, Šokci, Raci, Dalmatini, Bošnjaci, podravski, pomurski i gradišćanski Hrvati), njihove područne i mjesne samouprave (na izborima 2006. Hrvati u Madžarskoj osnovali su 115 manjinskih samouprava), nastavlja izgrađivati kulturnu autonomiju, širiti institucionalno zaleđe i jačati svekolike odnose s Republikom Hrvatskom. Radi snaženja zajedništva pripadnika spomenutih etničkih skupina svake godine priređuje Dan Hrvata u Madžarskoj. Zajedno sa Savezom Hrvata u Madžarskoj izdaje tjednik *Hrvatski glasnik* i godišnjak *Hrvatski kalendar*.

Ž. Mandić

HRVATSKA ESKOMPTNA BANKA D. D., PODRUŽNICA SUBOTICA, područna bankarska organizacija. Hrvatska eskomptna banka osnovana je 1868. u Zagrebu. Poduzetnik Guido vitez Pongratz kao osnovnu zadaću te banke formulirao je industrijalizaciju Hrvatske. Razvila se u jedan od najjačih novčarskih zavoda u Austro-Ugarskoj i Kraljevini Jugoslaviji. Na njezinu čelu isprva je bio Franjo Šverljuga, a poslije njegov sin Stanko.

U Subotici je podružnica banke registrirana 7. VII. 1925. Kao članovi uprave navedeni su dr. Stanko Šverljuga, Ivo Švarc, dr. Milan Vrbanić, Mirko Lederer, Franjo Löwi, a kao trgovački opunomoćenik Miroslav Mažgon. Imali su ispostave u Senti i Novom Bečeju. Banka je uzimala u zakup prostorije u gradskoj Muzičkoj školi, za koju je najamnina 1926. iznosila 100 000 dinara. U vrijeme ekonomske i financijske krize nakon 1928. bit će provedeno nekoliko pretvorba i fuzija u kojima je sudjelovala i ta banka.

Zgrada Hrvatske eskomptne banke u Subotici

Tako je provedena njezina fuzija s Prvom hrvatskom štedionicom, koja je vrijedila za najveću privatnu banku u zemlji, s kapitalom od 136 milijuna dinara. Podružnica u Subotici nastavila je djelovati u Strossmayerovoj ulici br. 1. Hrvatska eskomptna banka pretvorena je 1928.u Jugoslavensku udruženu banku, a 1941. preimenovana je u Hrvatsku udruženu banku d. d. Njezin je predsjednik i u tom zadnjem razdoblju bio Stanko Šverljuga. U jesen 1945. protiv njega je podignuta optužnica za špijunažu i privrednu sabotažu te za djela protiv naroda i države. Osuđen je na 5 godina zatvora, a Hrvatska udružena banka, kao i sve druge privatne banke, konfiscirana je.

Izvor: HAS, F:86. Ct IX 738 st. 116.

Lit.: S. Đurović, *Državna intervencija u industriji Jugoslavije 1918-1941*, Beograd, 1989; *Hrvatski leksikon*, 1, Zagreb, 1996; *Istorija bankarstva u*

Vojvodini, ur. N. Gaćeša, Novi Sad, 2001; S. Mačković, *Industrija i industrijalci Subotice (1918-1941)*, Subotica, 2004.

S. Mačković

HRVATSKA FRANJEVAČKA PROVINCIJA SVETIH ĆIRILA I METODA, franjevačka redodržava sa sjedištem u Zagrebu. Ime je dobila prema braći Ćirilu i Metodu iz Soluna, »slavenskim apostolima i ocima pismenosti«, koji se u Katoličkoj crkvi štuju kao zaštitnici slavenskih naroda. Prostire se po sjeverozapadnoj Hrvatskoj, Slavoniji, Lici, Hrvatskom primorju, Srijemu i Bačkoj i ima 37 samostana. Premda franjevci na području koje danas zauzima provincija žive i djeluju bez prekida od vremena sv. Franje (1181.-1226.), osnivača Reda male braće (*lat.* Ordo Fratrum Minorum – OFM), ova je provincija službeno osnovana 1900. Prije njezina utemeljena na tom su području djelovale najprije Ugarska provincija (oko 1230.-1655., poslije nazvana Provincijom sv. Marije) i Slavenska provincija sv. Serafina (oko 1232.-1393., poslije nazvana Dalmatinskom provincijom sv. Jeronima), a zatim i Bosanska vikarija (1340.-1517.). Od nje se odjeljuju Provincija bosansko-hrvatska Svetoga Križa (1517.-1708.), poslije nazvana Provincijom hrvatsko-kranjskom Svetoga Križa (1708.-1900.), i Provincija sv. Ivana Kapistrana (1757.-1900.). Središnji dio današnje provincije zauzimala je Ugarska provincija sv. Marije sve dok se hrvatski franjevci nisu odvojili od Madžara u drugoj polovini XVII. st. u samostalnu Provinciju sv. Ladislava (1661.-1900.). Sve tri provincije – sv. Ivana Kapistrana, sv. Ladislava i Sv. Križa – doživjele su u drugoj polovini XVIII. st. težak udarac jer im je car Josip II. zatvorio mnoge samostane.

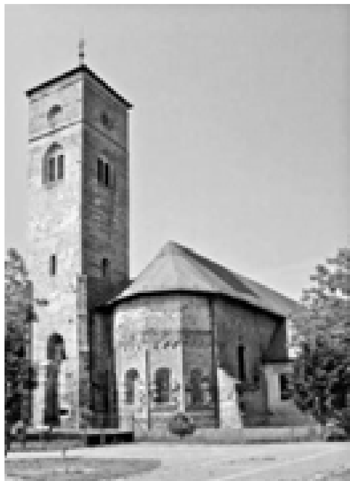
Na poticaj Vendelina Vošnjaka, provincijala Provincije sv. Ladislava, ta je provincija ukinuta i odlučeno je da se provede razgraničenje pokrajina koje su djelovale na teritoriju kontinentalne Hrvatske i Primorja prema nacionalnomu ključu. Tako je Provincija Sv. Križa stavljena u granice današnje Slovenije, Provincija sv. Ivana Kapistrana u granice Madžarske, dok je od hrvatskih samostana dekretom *Ordine nostro*

Grb Hrvatske franjevačke provincije sv. Ćirila i Metoda

3. VI. 1900. utemeljena Hrvatska franjevačka provincija sv. Ćirila i Metoda, čiji je prvi provincijal postao upravo Vendelin Vošnjak. Njoj su od Provincije sv. Ivana Kapistrana pripali samostani u Požegi, Našicama, Iloku, Šarengradu, Zemunu, Vukovaru, Cerniku, Slavonskom Brodu i Osijeku; od Provincije sv. Ladislava u Zagrebu, Varaždinu, Krapini, Čakovcu, Koprivnici, Virovitici, Kloštar Ivaniću i Hrvatskoj Kostajnici; a od Provincije Sv. Križa u Trsatu, Karlovcu, Jastrebarskom, Klanjcu i Samoboru. Nešto poslije podignuti su novi samostani u Bjelovaru, Kloštar Ivaniću, Čuntiću, Đurđenovcu, Borovu, Špišić Bukovici, zagrebačkom Kozari Boku i Sigetu, a preuzeta je i župa u Zapolju te još po jedna u Osijeku i Čakovcu. Potkraj 2008. provincija je imala 213 članova, od kojih je 150 svećenika, 24 braće nesvećenika, 31 bogoslov i 8 pripravnika.

Franjevački samostani u vojvođanskom dijelu Bačke – u Baču (uz crkvu Uznesenja Blažene Djevice Marije) i Subotici (uz crkvu sv. Mihaela Arkanđela) – ulaze u njezin sastav nakon Prvoga svjetskoga rata 1923., a samostan u Novom Sadu (uz crkvu sv. Ivana Kapistrana), koji je uspostavila Madžarska provincija sv. Ivana Kapistranskoga 1943., vrhovna je uprava franjevačkoga reda Hrvatskoj franjevačkoj provinciji pripojila 1956. Tijekom povijesti, osim u pastoralnoj i duhovnoj skrbi, djelatnost franjevaca iz tih samostana imala je veliku ulogu i u kulturnoj povijesti Hrvata: od zauzimanja za očuvanje nacionalnoga identiteta, preko širenja pismenosti i vjerske nao-

Zvonik franjevačke crkve u Baču

brazbe do navieštanja Evanđelja elektroničkim medijima (Radio Marija, 2003.), čiji su bili osnivači. Trenutačno u tim samostanima djeluje osam redovnika (šest u Subotici i po jedan u Baču i Novom Sadu). Uz sve je samostane razvijeno i djelovanje Franjevačkoga svjetovnoga reda (FSR – III. red sv. Franje), koji je izdavao i svoja glasila: *Glasnik sv. Franje* 1978.-81., *Seraf* 1995.-2001. i *Franjo* 2002.-04. Nakon osamostaljenja Republike Hrvatske 1991. samostani u Vojvodini najprije su, zbog rata i otežane komunikacije, bili odsječeni od ostaloga dijela Provincije, ali s normalizacijom hrvatsko-srpskih odnosa postupno jača i djelovanje hrvatskih franjevaca među vojvođanskim Hrvatima. Usto je nakon duljega vremena sve više franjevačkih bogoslova i pripravnika iz Bačke.

Lit.: *Franjevačka prisutnost u Subotici : Ferencesek Szabadkán*, ur. A. Anišić i K. Čeliković, Subotica, 2001; www.ofm.hr

T. Vuković

HRVATSKA I SLAVONIJA →Hrvatska

HRVATSKA IZVJEŠTAJNA NOVINSKA AGENCIJA (HINA), središnja hrvatska novinska agencija. Utemeljena je 26. VII. 1990. i do preustroja 2. XI. 2001. imala je status državne, a nakon toga je postala samostalna javna medijska ustanova. Priprema dvadesetak općih i specijaliziranih servisa vijesti u kojima se svakodnevno na hrvatskom i engleskom jeziku objavljuje oko 400 tekstova s više od 150.000 riječi. Hinine vijesti prima oko 500 korisnika u zemlji i u svijetu. U agenciji je ukupno 160 stalno zaposlenih, od toga 130 novinara i urednika, a povremeno za nju izvještava još šezdesetak vanjskih suradnika dopisnika iz zemlje i svijeta.

Od utemeljenja je imala stalnoga dopisnika iz Beograda (Sonja Badel, Tanja Tagirov, Tanja Mandić i od kraja 2008. Sead Saitović), budući da je najveću pozornost u Srbiji usmjeravala na događaje u Beogradu. Preko vanjskih dopisnika pratila je i događaje u Vojvodini, a o položaju vojvođanskih Hrvata sustavno izvještava tek od 2003. Dopisnici iz Subotice bili su Vojislav Sekelj (1990.-92.), Lidija Molcer (1997.-99.) i Josip Stantić (od 2003.), a iz Budimpešte je za vrijeme rata izvještavao i o prilikama u Vojvodini Ivo Kujundžić (1992.-96.).

T. Žigmanov

HRVATSKA IZVORNA PLESNA SKUPINA, kulturna udruga iz Budimpešte. U glavni grad Madžarske tijekom prošlih desetljeća doselio se velik broj Hrvata iz svih naselja u toj zemlji. U tom velegradu Hrvati i dan-danas čuvaju i gaje svoje običaje, napose narodne pjesme i plesove. Upravo radi toga 1996. utemeljena je i ova plesna skupina, čiji su članovi Hrvati koji žive u Budimpešti i okolici (nastavnici, društveni djelatnici, radnici i dr.). Na repertoaru su im ponajprije plesovi bačkih Bunjevaca te bačkih i baranjskih Šokaca, ali skupljaju i prikazuju i plesnu baštinu ostalih hrvatskih etničkih skupina u Madžarskoj (podravski, pomurski, gradišćanski Hrvati) te plesove iz Hrvatske (od Istre do Dalmacije). Često nastupaju na priredbama u Budimpešti i u drugim naseljima u Madžarskoj te u Hrvatskoj (Vinkovci, Vukovar). Prikazivanje bogatoga i šarolikoga folklornoga blaga nije ograničeno samo na hrvatsku publiku nego se predstavlja i madžarskoj. God 2002. skupina je bila dobitnik priznanja *Izvrsno društvo* (*Kíváló együttes*), koje dodjeljuje Državna pozornica narodnih plesova (Néptáncosok Országos Bemutató Színpada). Predsjednica je skupine Eva Išpanović, a koreo-

Nastup Hrvatske izvorne plesne skupine na Danu narodnosti u XVIII. okrugu Budimpešte

graf Tibor Sziklai. Na priredbama ih prati tukuljski orkestar *Prekovac* pod vodstvom Stipana Agića.

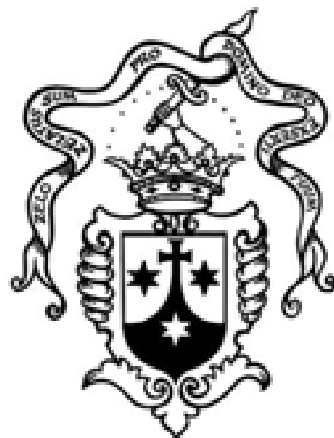
Ž. Mandić

HRVATSKA KARMELSKA PROVINCIJA SVETOGA OCA JOSIPA, jedina karmelska redodržava u Hrvatskoj, s upravnim sjedištem u Remetama (Zagreb). Karmelićani (lat. *Ordo Fratrum Beatae Mariae Virginis de Mote Carmelo* – OCD) došli su u Hrvatsku nakon Drugoga svjetskoga rata iz jedinoga karmelićanskoga samostana na području tadašnje Jugoslavije, u Somboru. On je utemeljen 1904. i pripadao je madžarskoj poluprovinciji sv. Stjepana Kralja, koja se 1902. odijelila od austrijske redodržave sv. Leopolda Kralja. Od osnutka u somborskom je samostanu kao jedini Hrvat boravio i sluga Božji o. Gerard Tomo Stantić. Stvaranjem Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca 1918. samostan u Somboru izdvojen je iz madžarske poluprovincije i izravno je podvrgnut upravi Generalne kuće karmelićana u Rimu.

God. 1926. u somborskom se samostanu osniva malo dječačko sjemenište karmelićana, iz kojega su proizašli mnogobrojni mjesni karmelski redovnici (Hrvati, Madžari, Nijemci i Rumunji). U to vrijeme u somborskom samostanu boravi petnaest redovnika, mladi su na studiju u Poljskoj, na gori Karmelu i u Rimu.

God. 1958. skupina od pet redovnika i deset sjemeništaraca iz Sombora odlazi u Hrvatsku, najprije u samostan sestara karmelićanki Božanskoga Srca Isusova u Hrvatski Leskovac, a 1959. od zagrebačkoga nadbiskupa Alojzija Stepinca dobivaju na korištenje stari pavlinski samostan u Remetama, čime red proširuje svoje djelovanje i u Hrvatsku. Somborski samostan ostaje i dalje kuća novicijata, a samostan u Remetama postaje odgojna kuća za sjemeništarce, bogoslove i braću laike. God. 1963. karmelićani preuzimaju upravu svetišta Najvjernije Zagovornice Hrvatske u zagrebačkom naselju Remete i upravu župe Majke Božje Remetske. God. 1969. somborski i remetski samostan dobivaju prvi stupanj samostalnosti – povjereništvo – dekretom o. Mikelanđela od sv. Josipa, generala reda. Prvim povjerenikom imenovan je o. Ante Stantić, a u lipnju 1990., na provincijalnom kapitulu, karmelićanski red u Hrvatskoj podignut je dekretom o. Filipa Sainz de Baranda, generala reda, na stupanj samostalne redodržave – Hrvatske karmelske provincije sv. Oca Josipa. Provincija je uzela ime po sv. Josipu, koji se u karmelićanskom redu štuje odmah nakon Blažene Djevice Marije. Prvi redodržavnik bio je o. Zdenko Križić. Danas ima 56 redovnika te samostane u Somboru, u Zagrebu (Remete), u Splitu (Kamen), u Krku (otok Krk), na Buškom jezeru (Bosna i Hercegovina) te u Sofiji (Bugarska). Dva Hrvata iz Bačke bili su na čelu Provincije: Ante Stantić u tri mandata (1969.-72., 1975.-84.) i Ivan Keravin u jednom mandatu (1972.-75.).

God. 1987. hrvatski karmelićani osnovali su Institut za kršćansku duhovnost pri

Grb Hrvatske karmelske provincije sv. oca Josipa

Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Zagrebu.

Karmelićanska crkva i samostan u Somboru početkom XX. st.

U somborskom samostanu od 2005. djeluje i Duhovni centar o. Gerarda, koji je otvorenoga tipa i organizira duhovne vježbe za svećenike, redovnike, redovnice i vjernike svih životnih dobi, a tijekom korizme i Korizmene duhovne večeri, koje se, radi većeg sudjelovanja vjernika, redovito održavaju u prostorijama Hrvatskoga doma u Somboru.

Lit.: A. Stantić, *Karmelićani*, Zagreb, 1995; *Opći religijski leksikon*, Zagreb, 2002; *Zvonik,* 2/2009, Subotica.

M. Miloš

HRVATSKA KATOLIČKA ORLICA U SUBOTICI, mjesna katolička organizacija za odgoj ženske mladeži u intelektualnom, moralnom i tjelesnom pogledu. U Hrvatskoj se orlovstvo među djevojkama razvija, poput onoga među mladićima, nakon velikoga sveorlovskoga sleta u Mariboru 1920. Ubrzo je ustanovljena tjelovježbačka organizacija Sveza gimnastičkih odsjeka, u kojoj je javno istican simbol orlovske misli *Bog živi!* Imala je tri okružja – učenica, djevojaka i mladih junakinja – a od 2. III. 1922. njezine se članice nazivaju orlicama i biraju sv. Ivanu Orleansku za zaštitnicu. Kao i u orlova, u vanjskoj djelatnosti najviše se opažala gimnastička aktivnost s priredbama, sletovima i ostalim manifestacijama, što je preuzeto iz sokolskoga pokreta, no tjelesni je odgoj bio usko vezan uz vjerski odgoj i ostvarenje načela Katoličke akcije u orlovstvu. Savez hrvatskih orlica osnovan je 7. VIII. 1925. u Zagrebu, odakle se pokret širi u Sarajevo, Šibenik, Split, Đakovo i Suboticu. Od 1927. predsjednica Saveza hrvatskih orlica bila je Marica Stanković.

Hrvatska katolička orlica u Subotici utemeljena je 1925. Predsjednice su bile Zlata Vrbanjac i Marija Cinderić, a tajnica Marija Čović, koja se poslije osobito istaknula u križarskom pokretu. Vježbale su u istim prostorijama kao i članovi Hrvatskoga katoličkoga orla i s tom su organizacijom usko surađivale.

Pečat Hrvatske katoličke orlice u Subotici

Potkraj 1929., nakon uvođenja diktature, ukinuto je i orlovstvo, pa je Savez hrvatskih orlica sve do uspostave komunizma nastavio djelovati u sklopu Velikoga križarskoga sestrinstva, bez tjelovježbačkih aktivnosti, ali u duhu Katoličke akcije.

Lit.: P. Pekić, *Povijest Hrvata u Vojvodini*, Zagreb, 1930; L. I. Krmpotić, Od sokolstva do križarstva u Bačkoj, *Glasnik Pučke kasine*, br. 7-8/2005 –10 /2005, Subotica; S. Mačković, Hrvatski katolički orao – Subotica kroz arhivsko gradivo, *Klasje naših ravni*, 3-4/2007, Subotica.

S. Bačić

HRVATSKA KATOLIČKA ZAJEDNICA U BUDIMPEŠTI, neformalna organizacija utemeljena 1993. zauzimanjem djelatnih budimpeštanskih Hrvata: Katarine Gubrinski-Takač, Janje Horvat, Eve i Martina Išpanovića, Marina Mandića, Lajoša Škrapića, Marije Velin-Gregeš, Stipana Vujića i dr. Na čelu joj je bio vlč. Ante Knežević, prognani svećenik iz Batine u Hrvatskoj. Redovite mise na hrvatskom jeziku, koje su okupile mnogobrojne Hrvate iz Budimpešte i okolice, najprije se održavaju u crkvi na Trgu ruža (Rózsák tere), zatim na Franjevačkom trgu (Ferenciek tere), sve dok »hrvatskom crkvom« nije određena cr-

kva Sv. Mihajla u Vackoj ulici (Váci u.), koja je postupno izrasla u hrvatsko crkveno i kulturno središte. Zajednica organizira putovanja u Rim i druga hodočastilišta, susrete crkvenih pjevačkih zborova Hrvata u Mađarskoj i Hrvatskoj, nastupe poznatih pjevača iz Hrvatske, širi hrvatski katolički tisak. Nakon povratka vlč. Kneževića u Hrvatsku 1999., mise na hrvatskom jeziku vodi fra Vilim Tot, podrijetlom iz Hrvatske Kemlje (*madž.* Horvátkimle).

Ž. Mandić

HRVATSKA KULTURNA ZAJEDNICA, kulturno-prosvjetna organizacija bunjevačkih Hrvata u Čantaviru. Osnovana je 6. II. 1938. na inicijativu Lajče Matkovića, mladoga kapelana župe sv. Antuna Padovanskoga, koji je tu službovao od 1. VIII. 1937., a Čantavir mu je bio i prva župa nakon završenih studija u Zagrebu i Đakovu. Svrha je organizacije bilo okupljanje Bunjevaca iz Čantavira i okolnih salaških naselja u jedno društvo, koje je trebalo skrbiti za njihov kulturni život. Na osnivačkoj skupštini za predsjednika je izabran Lošo Vojnić Tunić, za potpredsjednika Grgo Vojnić Zelić, za tajnika velečasni Lajčo Matković, za blagajnika Vranje Pletikosić, za knjižničara Beno Stantić, a za domaćina Pajo Tonković. Nakon osnutka Društva u njegov se rad uključilo dvadeset članova.

Čantaviru su u to doba djelomično upravno pripadali i gravitirali dijelovi subotičkih pustara naseljeni pretežito hrvatskim stanovništvom – Klisa, Verušić i Žednik. Dva su razloga potaknula organiziranje čantavirskih Hrvata radi zaštite kulturnoga i nacionalnoga identiteta: osnivanje mnogobrojnih madžarskih društava u Vojvodini tijekom 1930-ih, pa tako i u Čantaviru, koja su isprva okupljala i mjesne Židove i Hrvate koji su govorili madžarski, ali su zbog desničarskoga ekstremizma poslije bili isključeni, ali i politika »reslavizacije« mjesnoga hrvatsko-bunjevačkoga stanovništva, pomadžarenoga u vrijeme Austro-Ugarske zbog radikalnoga školskoga sustava i mješovitih brakova. Ta je »reslavizacija« međutim u praksi značila i pohađanje srpske škole te učenje srpskoga jezika.

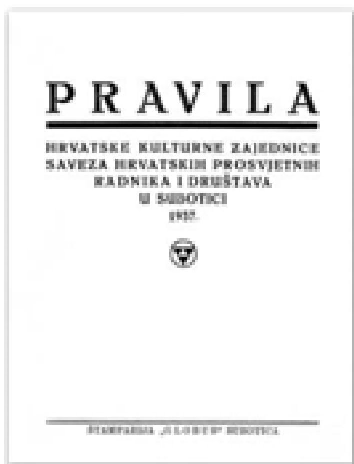
Djelovanje Društva nedovoljno je istraženo, a nije poznato ni gdje se i kada članstvo sastajalo. Može se osnovano pretpostaviti da su se sastanci održavali u mjesnoj župi, kojom je upravljao vlč. Gáspár Takács, ili na nekom većem imanju članova Zajednice. Kako je kapelan Matković premješten već u kolovozu iste godine u obližnju župu sv. Marka u Žedniku, Zajednica je izgubila i tajnika i glavnoga pokretača, a vjerojatno je na novu župu privukao i dio članstva koji je bio bliži njegovoj novoj župi. Udruga nije djelovala nakon ulaska madžarske vojske u Čantavir 13. IV. 1941.

Lit.: *Subotičke novine*, 6/1938, Subotica.

M. Bara i R. Sedlar

HRVATSKA KULTURNA ZAJEDNICA, SAVEZ HRVATSKIH PROSVJETNIH RADNIKA I DRUŠTAVA U SUBOTICI, krovni savez udrugâ bačkih i baranjskih Hrvata. U djelovanju je češće korišten skraćeni naziv Hrvatska kulturna zajednica (HKZ). Utemeljen je na inicijativu Blaška Rajića i Matice subotičke radi bolje organizacije rada i djelovanja društava bačkih i baranjskih Hrvata. Osnovana je 8. III. 1936., uoči velike subotičke proslave 250. obljetnice zadnje velike seobe Bunjevaca. Na osnivačkoj skupštini u prostorijama Matice subotičke među 51 osnivačem bili su i biskup Lajčo Budanović, Blaško Rajić, Bolto Dulić, Marko Horvacki, Matej i Milivoj Jankač, Mihovil Katanec, Marko Kuntić, Dragan Mrljak, Ive Prćić, Petar Evetović, Ivan Kujundžić, Antun Matarić, Petar Pekić, Mićo Skenderović, Ivan Tolj, Antun Vojnić Tunić, Grga Vuković i drugi. Kraljevska banska uprava Dunavske Banovine u Novom Sadu 23. I. 1937. odobrila je pravila i djelatnost HKZ-a. Predsjednik je bio Blaško Rajić, tajnik Mihovil Katanec, blagajnik Miroslav Mažgon, knjižničar Ive Prćić. Prema Statutu svrha Društva bilo je »širenje prosvjete utemeljene na kršćanskoj religioznoj i moralnoj osnovi uopće, a hrvatske autohtone (samonikle) kulture napose; nadalje podizanje moralnog, materijalnog i socijalnog blagostanja Hrvata uopće, a u Subotici, Somboru i njihovoj okolici napose«. HKZ je imao više sekcija: književ-

no-umjetničku (pročelnik je bio Ive Prćić), privrednu, za narodnu zaštitu i dr., a organizirao je i prela. U Zagrebu je početkom studenoga 1938. utemeljen pododbor HKZ-a, koji je početkom 1940. postao samostalna udruga Društvo bačkih Hrvata, a istodobno je bio i član HKZ-a. Temelji su djelovanja HKZ-a bili hrvatstvo i katolicizam. Utjecaj vjerskih čimbenika bio je jasan, što se očitovalo i 14. XI. 1939., kad je HKZ organizirao svečanu akademiju u čast Nikole Tavelića. Nakon stvaranja Banovine Hrvatske HKZ je postao središtem hrvatskoga nacionalnoga društveno-kulturnoga rada u Bačkoj i Baranji.

Pravila Hrvatske kulturne zajednice u Subotici

Nakon uspostave madžarske vlasti HKZ isprva nije dobio odobrenje za nastavak rada: u odgovoru na molbu za registraciju iz 29. V. 1941. dano je negativno policijsko izvješće o radu i djelovanju HKZ-a, ali i poimenične karakteristike pojedinih dužnosnika i članova, pa se za Blaška Rajića ističe njegovo protumadžarsko djelovanje 1918. pri dolasku tih područja pod srpsku vlast, a za biskupa Budanovića da je panslavenski agitator, madžaromrzac te da je utjecao na posrbljivanje ovdašnjih Bunjevaca. Međutim, poslije je odobrenje ipak dobiveno te je HKZ nastavila djelovati i za vrijeme rata okupljajući sva hrvatska društva u Bačkoj i Baranji te koordinirajući njihov rad u okviru Hrvatskog prosvjetnog doma. Predsjednik je i dalje bio Blaško Rajić, dok su njegovi zamjenici bili Ive Prćić, Jerko Zlatarić i Antun Matarić, tajnici Pajo Ivković Ivandekić, Lazo Prćić i Bela Bačlija, blagajnik Ento Ostrogonac, kontrolori Lajčo Dulić i Grgo Skenderović, upravitelj Hrvatskog prosvjetnog doma Ivo Stantić, a knjižničar Grgo Prćić. HKZ je održala i tri sjednice skupštine: 7. II. 1942., 28. II. 1943. (nazočilo 74 člana) i 19. IX. 1943.

Pečat te potpisi predsjednika i tajnika HKZ u Subotici

Nakon rata 10. VI. 1945. u Pučkoj kasini održana je skupština Hrvatske kulturne zajednice bačkih i baranjskih Hrvata, na kojoj je izabrana uprava koju su činili Matija Evetović kao predsjednik te Jerko Zlatarić, Antun Matarić i Blaško Stražarković kao potpredsjednici. Za tajnike su izabrani Ljudevit Vujković Lamić i Ivan Bošnjak, za blagajnika Ento Ostrogonac, za upravitelja Hrvatskog prosvjetnog doma Ivo Stantić, a za knjižničara Grgo Prćić. Na zahtjev hrvatskih sveučilištaraca Josipa Dulića, Josipa Tilija, Vojislava Pešuta, Dragutina Miloja, Franje Malagurskog, Milke Skenderović i Mirka Vidakovića, osnovana je 9. XII. 1945. podružnica u Zagrebu. HKZ je sakupljala i podijelila garderobu za siromašne i žrtve rata. Međutim, u promijenjenim političkim okolnostima nije više bilo moguće djelovanje HKZ te je ona ubrzo prestala postojati.

Izvori: Historijski arhiv Subotica, F: 47.1488. IV 8299/39; F: 60.P 122/1941; Privatna pismohrana Ljudevita Vujkovića Lamića mlađeg iz Subotice.

Lit.: *Subotička Danica ili bunjevačko-šokački kalendar (sa slikama) za prostu godinu 1938.*, Subotica, 1937; Osnovan je »Odbor Hrv. Kulturne Zajednice« u Zagrebu, *Klasje naših ravni*, 5, Subotica, 1938; M. Evetović, *Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata* (rukopis); *Szabadka Palicsfürdő útmutatója*, b. m., 1943; I. Stantić, Hrvatska kulturna zajednica u Subotici i njen značaj u kulturnom i

društvenom životu Hrvata – Bunjevaca, *Zbornik Ivana Antunovića*, 4-5, Subotica, 1994; Lj. Vujković Lamić, Sjećanje na Hrvatsko pjevačko društvo »Neven« (od 1920. do 1946. god.) *Klasje naših ravni* , 1/1999, Subotica; J. Temunović, *Subotička matica*, Subotica, 2002.

S. Mačković i Lj. Vujković Lamić

HRVATSKA MANJINSKA SAMOUPRAVA, naziv za mjesna samoupravna tijela Hrvata u Madžarskoj. Kada su 30. IX. 1990. u Madžarskoj održani izbori za mjesne samouprave, jedan od najvažnijih događaja u preustroju vlasti bilo je ukinuće sustava vijećâ koja su provodila odluke središnjih tijela vlasti te osnivanje samouprava s pravom odlučivanja o mjesnim problemima sa širokim ovlastima. Pravo na izbore manjinskih samouprava osigurao je Zakon o pravima nacionalnih i etničkih manjina iz 1993., a prvi izbori održani su 1994., kada su Hrvati u Madžarskoj, na demokratskim izborima, utemeljili svoje manjinske samouprave na čelu s peteročlanim vodstvom (predsjednik, dopredsjednik i tri člana). Te su godine diljem zemlje utemeljili 51, 1998. – 71, 2002. – 107, a na posljednjim izborima 2006. čak 115 hrvatskih manjinskih samouprava. Od toga je 13 u Bačko-kiškunskoj (Aljmaš, Bikić, Baja, Baćino, Baškut, Čavolj, Čikerija, Dušnok, Gara, Kaćmar, Kalača, Kečkemet, Santovo), 4 u Peštanskoj (Andzabeg /*madž*. Érd/, Bata /*madž*. Százhalombatta/, Senandrija, Tukulja), 3 u Biloj (Fejerskoj) županiji (Erčin /*madž*. Ercsi/, Pentela /*madž*. Dunaújváros/ i Stolni Biograd /*madž*. Székesfehérvár/), 1 u Čongradskoj županiji (Segedin) i 17 u budimpeštanskim okruzima. Njih obuhvaćaju i djelatnost im usklađuju županijske, Glavnogradska i Hrvatska državna samouprava. Svaka je hrvatska manjinska samouprava samostalna pravna osoba sa svojim posebnim godišnjim planovima i proračunom. Pri kraju svake godine na javnoj tribini vodstvo izvješćuje članstvo samouprave o proteklom radu i proračunu. Međutim, za nesmetano i zakonito djelovanje manjinskih samouprava još ni danas nisu osigurani poželjni pravni i materijalni uvjeti.

Grb Hrvatske
manjinske samouprave u Segedinu

Lit.: M. Karagić, Moramo biti odlučni i složni, *Hrvatski kalendar 1996*, Budimpešta, [1995]; M. Mandić, Budimpeštanski Hrvati u manjinskom samoupravljanju, *Hrvatski kalendar 2003*, Budimpešta, [2002]; http://www.horvatok.hu

Ž. Mandić

HRVATSKA MATICA ISELJENIKA, središnja nacionalna ustanova čija je zadaća održavanje veza s hrvatskim iseljenicima te s pripadnicima hrvatskih autohtonih manjinskih zajednica u europskim zemljama. Utemeljena je u Zagrebu 20. II. 1951. kao Matica iseljenika Hrvatske, u čemu su sudjelovali ponajprije povratnici iz iseljeništva. Današnje je ime dobila 28. XII. 1990. Zakonom o Hrvatskoj matici iseljenika, koji uređuje osnove njezina ustroja i djelovanja. Statutom od 1992. definirana je kao središnja nacionalna ustanova za obavljanje djelatnosti koja je od važnosti za položaj hrvatskih iseljeničkih zajednica i za hrvatske etničke manjine u drugim državama, za iseljenike s teritorija Republike Hrvatske i za Hrvate koji žive ili rade u inozemstvu i članove njihovih obitelji te skrbi i promiče njihove odnose i veze s domovinom.

Suradnjom s iseljeničkim udrugama i hrvatskim manjinskim zajednicama i organiziranjem različitih kulturnih, prosvjetnih, sportskih te nakladničkih i informativnih programa pridonosi očuvanju kulturne baštine i nacionalnoga identiteta Hrvata u iseljeništvu i hrvatskim manjinskim zajednicama u susjednim zemljama, pri čemu svoje aktivnosti prilagođava njihovim specifičnim potrebama u njihovim domicilnim državama. Sudjeluje i u humanitarnim, ekološ-

kim, obnoviteljskim i razvojnim programima te potiče dijalog s Hrvatima u iseljeništvu i hrvatskim manjinskim zajednicama u susjednim zemljama. Djelovanje ostvaruje preko Odjela za školstvo, znanost i sport, Odjela za kulturu, u sklopu kojega je i Odsjek za autohtone hrvatske manjine, te drugih odjela. Osim preko središnjice u Zagrebu programi se ostvaruju i preko podružnica, od kojih je za Hrvate u Vojvodini i Madžarskoj najznačajnija podružnica u Vukovaru (od 2004., a prije toga postojala je podružnica u Osijeku). Od utemeljenja 1951. izdaje knjige i razne periodičke publikacije s područja iseljeničke tematike na hrvatskom i stranim jezicima radi promocije hrvatske kulture u svijetu u svim područjima: od umjetnosti, znanosti, kulture i sporta do gospodarstva. Na godinu se objavi do 5 knjiga, a u posljednje vrijeme pojavljuju se i elektronička izdanja. Nakladnička djelatnost sastoji se od triju nizova: *Hrvati u svijetu*, *Hrvatska književnost izvan domovine* te *Hrvatski znanstvenici u svijetu*. Među periodičkim publikacijama duljinom izlaženja ističu se dva časopisa: mjesečnik *Matica* i godišnjak *Hrvatski iseljenički zbornik*. Serijske publikacije HMI-ja redovito donose tekstove o Hrvatima iz Vojvodine, koje pišu autori iz Hrvatske, Madžarske i Vojvodine.

Publikacija Hrvatske matice iseljenika u povodu Tjedna Hrvata iz Vojvodine 1998.

Odjel za nakladništvo ima i razvijenu knjižničnu djelatnost, koja svake godine prikupi u prosjeku 150 novih naslova iseljeničkih knjiga i 60 časopisa iz tridesetak zemalja svijeta, uključujući i knjige iz Vojvodine i Republike Srbije, koje se redovito predstavljaju u projektu *Hrvatske knjige izvan Hrvatske* na međunarodnom sajmu knjiga *Interliber* i pohranjuju u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu. Projekt *Hrvatske knjige izvan Hrvatske* nastoji ubaštiniti u nacionalni knjižni fond sve hrvatske knjige koje se tiskaju u inozemstvu ili među hrvatskim autohtonim zajednicama u europskim zemljama.

Od 1990. ravnatelji HMI-ja bili su Boris Maruna (u dva mandata), Vinko Nikolić, Ante Beljo, Nikola Jelinčić, Danira Bilić te Katarina Fuček (u dva navrata).

Osim sa zapadnoeuropskim i prekomorskim hrvatskim iseljeništvom, razvija i živu suradnju s pripadnicima hrvatskih manjinskih zajednica u Austriji, Crnoj Gori, Češkoj, Italiji, Madžarskoj, Makedoniji, Rumunjskoj, Slovačkoj, Sloveniji i Srbiji. Svake se godine organiziraju i aktivnosti koje se izravno dotiču Hrvata u Bačkoj: u Zagrebu su održani samostalni Tjedan Hrvata iz Mađarske 1997. i Tjedan Hrvata iz Vojvodine 1998.; zajednički Tjedni hrvatskih manjina na kojima su nastupili i Hrvati iz Vojvodine i Madžarske održani su također u Zagrebu 2001., 2002., 2004. i 2008.; od 1996. u Zagrebu se organizira Forum hrvatskih manjina kao stručni skup na kojem se razmatraju status, problemi i aktualnosti u manjinskim zajednicama, na kojima su uvijek sudjelovali predstavnici iz Vojvodine i Madžarske; na Danima pučkoga teatra u Hercegovcu, koje organiziraju Hrvatska matica iseljenika i Hrvatska čitaonica iz Hercegovca, sudjelovale su amaterske kazališne družine iz Bačke: HKC *Bunjevačko kolo* iz Subotice, HKPD *Matija Gubec* iz Tavankuta, HKUD *Vladimir Nazor* iz Sombora, HKUD *Ljutovo* iz Ljutova, KPZH *Šokadija* iz Sonte; godišnju nagradu za kulturu *Najselo*, koja se dodjeljuje hrvatskomu selu za koje se ocijeni da ju je u toj godini zavrijedilo zbog svojega cjelokupnoga doprinosa na području kulture, očuvanja jezika i nacionalnoga identiteta svojih stanovnika, dobili su Tavankut 2002., Bački Monoštor 2004. i Novi Slankamen 2007.; u Za-

grebu se predstavljaju književnici, pjesnici, kulturno-umjetnička društva iz Vojvodine i Madžarske; pruža financijsku potporu za održavanje kulturnih programa u domicilnoj državi (subotička *Dužijanca*, *Tragovi Šokaca od Gradovrha do Bača 1688.-2008.* i sl.), za gostovanje hrvatskih folklornih društava u Hrvatskoj ili nabavu instrumenata i izradu narodnih nošnji; nabavlja knjige, leksikone, enciklopedije ustanovama i školama; organizira ljetne tečajeve hrvatskoga jezika u Novom Vinodolskom te škole folklora u Crikvenici i drugdje, na kojima redovito sudjeluju članovi kulturno-umjetničkih društava iz Vojvodine i Madžarske; organizira radionice narodnih nošnji i kazališne radionice na kojima sudjeluju članovi kulturnih ili kazališnih udruga iz Vojvodine; u suradnji s Ministarstvom znanosti, obrazovanja i športa pomagala je pri upisu studenata iz Vojvodine na sveučilišta u Hrvatskoj 1995.-2005. informiranjem, organiziranjem priprema za razredbene ispite i smještaje u studentske domove.

Lit.: *Hrvatski leksikon*, 1, Zagreb, 1995; *Hrvatska enciklopedija*, 4, Zagreb, 2002.

M. Hećimović i V. Kukavica

HRVATSKA PRIVREDNA OMLADINA (HOP), subotička radnička udruga. Na osnivačkoj skupštini 18. XII. 1939. u Hrvatskom prosvjetnom domu u Harambašićevoj 4 oko 50 članova izabralo je za prvoga predsjednika frizera Aleksandra Markovića, za potpredsjednika gradskoga činovnika Miloša Ljubomira, za tajnike Solu Vojnića i Matiju Marušića, a u upravi su bili još i Dragi Kolesarić, Lajčo Gršić i Grgo Kovačić. Svrha Društva, kako je navedeno u Pravilima koja su vlasti odobrile 8. III. 1940., bila je »pružiti svojim članovima kao budućim privrednicima prilike i mogućnost da se izobraze u općoj kulturi i prosvjeti, da razvije među njima smisao za stručnu spremu i opći društveni saobraćaj«. Udruga je djelovala u Hrvatskom prosvjetnom domu.

Nastavila je raditi i za vrijeme madžarske uprave, iako joj je prvi put odbijena registracija. Odobrenje za ponovnu registraciju, tj. nastavak rada, dobila je 23. VI. 1941., kad je imala 224 člana (146 muških i 78 ženskih), koji su svi bili »Hrvati ili su se osjećali Hrvatima«, kako se navodi u policijskom izvješću od 20. VI. 1941. Prema izvješću uredu gradonačelnika iz 1943., koje je potpisao tadašnji tajnik HOP-a Beno Hajduk Vojnić, Društvo je imalo 164 člana, koji su poimence popisani. Potkraj 1943. predsjednik je bio Stipan Stipić.

Pečat Hrvatske privredne omladine u Subotici

Sačuvani podaci o djelovanju za vrijeme rata upućuju na sportske i prosvjetno-kulturne aktivnosti udruge, a uopće ne dotiču privredni život. Redovito su se održavali »članski sastanci« u društvenim prostorijama. Bilo je i zamjeraka da neki učenici, koji nisu bili članovi HOP-a, ondje igraju stolni tenis. Na »članskom sastanku« 5. I. 1944. Mirko Huska čitao je svoj književni sastav *Promašen život*, a Vlado Đanić primijetio je da pisac miješa ikavicu i ijekavicu. Glavna godišnja skupština održana je 16. I. 1944., a iz njezina se zapisnika doznaje da je protekle godine održana 21 odborska sjednica, 12 članskih sastanaka, a ukupan broj članova bio je 159. Od toga ih je 19 bilo na vojnoj dužnosti, 47 ih je brisano, sedam je dalo ostavke, a troje je preminulo. Društvo je tada imalo šest sekcija: stolnotenisku (70 članova), šahovsku (28 članova), nogometnu (sedam članova), tamburašku, prosvjetnu te »glumačko-diletantsku«. Ovu posljednju vodio je Blaško Stražarković, radila je bez ikakvih tehničkih preduvjeta, no s »ushićenim poletom i velikom voljom«, te je uspjela prirediti osam igrokaza tijekom 1943.

Među članstvom je bilo i komunistički orijentirane mladeži (Ivan Vuković Slikar, Lazo Horvacki i dr.) te su iz njihovih redova u svibnju 1944. u gradski komitet SKOJ-a izabrani Petar Horvacki, Remija Gabrić i Vlado Đanić.

Nema točnih podataka o datumu prestanka rada Društva, ali kako su se mnogi

članovi aktivno uključili u različita područja vlasti nakon uspostave socijalističkoga režima, može se pretpostaviti da se udruga ugasila zbog neaktivnosti.

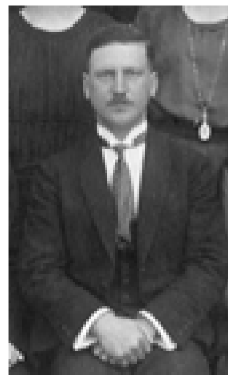
Fragmentarno sačuvana arhivska građa te udruge – samo 9 predmeta, koja je bila pomiješana s građom fonda F:052. Hrvatsko pjevačko društvo *Neven*, izdvojena je u poseban fond Historijskoga arhiva u Subotici.

Izvori: Historijski arhiv Subotica: F: 220 Hrvatska privredna omladina, F: 60. P 3143/1941.

Lit.: *Subotičke novine*, 29. XII. 1939, Subotica; B. Ištvančić, O uvođenju hrvatskog jezika 50-ih godina XX. stoljeća: Prisjećanje Marka Horvackog Palivukova, *Klasje naših ravni*, 9-10/2007, Subotica.

S. Mačković

HRVATSKA PUČKA STRANKA (HPS), međuratna politička stranka kršćansko-socijalne orijentacije. U parlamentarnom razdoblju Kraljevine SHS djelovala je pretežno u Bosni i Hercegovini, u Banskoj Hrvatskoj i Slavoniji te u Dalmaciji, ali i na prostoru Bačke, odnosno Vojvodine. Nastanak stranke usko je povezan s djelovanjem Hrvatskoga katoličkoga pokreta (HKP), koji je pokrenuo krčki biskup Antun Mahnić (1850.-1920.). Prvi politički članak HKP-a objavljen je u katoličkom dnevniku *Riječke novine* uoči Božića 1912. i u njemu je zauzeto stajalište narodnoga jedinstva Hrvata, Slovenaca i Srba. Dio članova Hrvatskoga katoličkoga seniorata (HKS), koji je kao organizacija katoličkih intelektualaca djelovao u okviru HKP-a, već tijekom rata podupire formiranje južnoslavenske države i uspostavu jedinstva crkava promičući ekumenski dijalog. To je posebice zastupao Petar Rogulja: u Senioratu se otvoreno zauzimao za uzajamnost Bugara, Srba, Slovenaca i Hrvata, a svoju je političku ideologiju sintetizirao i objavio 1916. u članku *Pred zoru*, koji je utjecao na jačanje južnoslavenske ideologije među članstvom HKS-a i HKP-a. Nakon formiranja Kraljevine SHS ta je skupina seniora potaknula i pitanje pokretanja vlastite stranke. I prije njezina formalnoga pokretanja već potkraj 1918. skupina seniora okupljena oko zagrebačkoga dnevnika *Narod*, odnosno *Narodna politika*, koji su poslije postali i utemeljiteljima stranke, uključila se u rad Narodnoga vijeća SHS te su sudjelovali i pri uspostavi Države Slovenaca, Hrvata i Srba u Zagrebu. Oni su nakon ujedinjenja i formiranja Kraljevine SHS aktivno sudjelovali u radu Privremenoga narodnoga predstavništva (PNP) te su s članovima sestrinske Slovenske ljudske stranke (SLS) utemeljili Jugoslavenski klub od 19 zastupnika, kojemu su se poslije priključili i predstavnici bačkih Hrvata: svećenici Blaško Rajić i Ivan Evetović te građanski političari Martin Matić, Stipan Vojnić Tunić i Vranje Sudarević.

Mihovil Katanec, tajnik mjesne organizacije HPS-a u Subotici

Konkretni koraci oko osnivanja HPS-a na području Banske Hrvatske i Slavonije poduzeti su na zasjedanju HKS-a u Zagrebu 7. V. 1919. Tada su seniori na Roguljin prijedlog, a u nazočnosti nadbiskupa Bauera, izmijenili Statut HKS-a te donijeli posebne zaključke u 12 točaka, pri čemu se u posljednje dvije točke naznačuje potreba pokretanja nove pučke stranke, s upozorenjem da katolički svećenici i članovi Seniorata mogu djelovati samo u sklopu HPS-a. Već 17. VII. 1919. upućivanjem *Memoranduma o suvremenom položaju katolika u državi Kraljevini SHS* (sastavljen 14. VII. 1919. u Zagrebu) katoličkomu episkopatu seniori su zatražili i dobili blagoslov od najviših crkvenih krugova za pokretanje rada HPS-a. Nakon te odluke pristupilo se formiranju stranačkih organizacija na cijelom prostoru nove države, a za čelnu osobu izabran je Petar Rogulja. On je još potkraj travnja i početkom svibnja, bez odobrenja episkopata, zajedno s predsjednikom SLS-a Antonom Korošecom boravio u Dalmaciji i Bosni i

Hercegovini te je s grupom tamošnjih seniora počeo organizirati prve pokrajinske stranačke organizacije HPS-a, a prema kasnijem pisanju *Subotičke Danice* već se tada zanimao i za razvoj stranačke organizacije u Bačkoj. U tom početnom radu Rogulji i Korošecu u Dalmaciji je napose pomagao don Stanko Banić i provincijal fra Frano Lulić, a u Hercegovini fra Dominik Mandić, fra Didak Buntić i provincijal David Nevistić, dok su u Bosni na organizaciji HPS-a radili mons. Karlo Cankar i fra Julijan Jelinić. Iako su hrvatski katolički seniori bili programski utemeljitelji HPS-a, oni nikada nisu poistovjećivali Seniorat sa strankom. Naime, ona je bila samo jedan oblik njihova javnoga, tj. izravnoga političkoga djelovanja. HPS je zamišljen kao stranka »centruma«, kulturno konzervativna, usmjerena prema svim klasama, ali ponajprije prema seljaštvu kao najbrojnijemu društvenomu sloju. U pitanju unutarnjega državnoga uređenja zastupala je državno jedinstvo, uz postojanje pokrajinskih autonomija s obzirom na kulturne, povijesne i gospodarske osobitosti pojedinih područja.

Na izbore za Ustavotvornu skupštinu (Konstituantu) 1920. izašla je samostalno i osvojila 9 zastupničkih mandata (od 419), po tri u Dalmaciji, Banskoj Hrvatskoj i Slavoniji, te u Bosni i Hercegovini. S početkom rada Ustavotvorne skupštine zastupnici SLS-a i HPS-a osnovali su ponovno Jugoslavenski klub, koji je imao 24 zastupnika, od kojih je 15 pripadalo SLS-u. Ubrzo su mu pristupila i 4 zastupnika Bunjevačko-šokačke stranke (Blaško Rajić, Vranje Sudarević, Stipan Vojnić Tunić, Ivan Evetović), jer se po svojem programu Bunjevačko-šokačka stranka gotovo nije razlikovala od HPS-a. Jugoslavenski se klub u Konstituanti tijekom rasprave o ustavu zauzimao za autonomističku koncepciju državnoga uređenja kao kompromisno rješenje između oprečnoga centralizma i federalizma. Predložena je podjela države na šest autonomnih historijskih pokrajina: Slovenija s Prekomurjem; Hrvatska i Slavonija s Međimurjem; Bosna i Hercegovina s Dalmacijom; Crna Gora; Vojvodina tj. Baranja, Bačka i Banat; te Stara Srbija s Makedonijom, a naziv Jugoslavija za ime države, što centralistička radikalsko-demokratska većina nije prihvaćala. Stranka je, skupa s drugim članicama Jugoslavenskoga kluba, napustila Ustavotvornu skupštinu uvidjevši da vlada nema namjeru mijenjati centralistički nacrt ustava. Donošenje centralističkoga Vidovdanskoga ustava dočekano je s vidnim nezadovoljstvom, uz konstataciju da »ostvaruje velikosrpsku koncepciju«. Vrativši se u parlament unutar Jugoslavenskoga kluba, HPS je zahtijevao reviziju ustava, za čije je prihvaćanje krivio Stjepana Radića i nesudjelovanje njegove stranke u radu Konstituante. Na parlamentarnim izborima 1923. nije osvojio nijedno zastupničko mjesto u Narodnoj skupštini, jer je u međusobnom nadmetanju za glasove hrvatskih seljaka Stjepan Radić odnio apsolutnu prevagu, dok je utjecaj HPS-a u Bosni i Hercegovini, zbog ranijega sukoba s programski bliskom Hrvatskom težačkom strankom, ali i smrti fra Didaka Buntića, znatno oslabio te su već tada članovi stranke postupno prelazili u okrilje najjače hrvatske stranke HRSS. Nakon primjene protukomunističkoga *Zakona o zaštiti države* – tzv. *Obznane* – na Radićevu stranku, HPS je pokušao privući određeni broj dotadašnjih Radićevih glasova, no bez uspjeha. Stranka ni na izborima 1925. nije uspjela osvojiti zastupnički mandat. U rujnu 1927. održani su posljednji parlamentarni izbori u Kraljevini SHS, na kojima je ponovno nastupila samostalno i osvojila jedan zastupnički mandat. Postavši ponovno parlamentarnom strankom, nastavila je suradnju s politički srodnim SLS-om, a sudjelovala je i u radu vlade. Ostajanje u vladi njezina člana i nakon ubojstava hrvatskih zastupnika u Narodnoj skupštini 1928. pobudilo je veliko nezadovoljstvo i distanciranje njezinih dotadašnjih simpatizera od stranačkoga vodstva. S uvođenjem diktature 6. I. 1929. i s ukidanjem političkih stranaka prestao je postojati i HPS, što je samo ubrzalo nestajanje te stranke, koja nikad nije uspjela zadobiti veći utjecaj u biračkom tijelu. HPS je imao veći broj glasila, od kojih su najvažnija bila: *Narodna politika* (Zagreb), *Seljačke novine* (Zagreb), *Jadran* (Split), *Hrvatska obrana* (Osijek), *Narodna straža* (Šibenik), *Narodna svijest* (Dubrovnik) i *Težačke novine* (Split).

HPS u Bačkoj. Pokretanje stranačke organizacije na području Bačke potaknuo je zagrebački senior Josip Andrić, podrijetlom iz Bukina. Andrić je zauzimao visok položaj u stranci i HKP-u, bio je urednik nekoliko katoličkih listova i izdanja HKD-a sv. Jeronima, a unutar Katoličke akcije (KA), nepolitičkoga dijela HKP-a, obnašao je vodeću dužnost u Hrvatskom katoličkom orlu, u čemu mu je kao tajnik izravno pomagao Ivan Mertz. Mjesna organizacija HPS-a u Subotici osnovana je 12. IX. 1920., a predvodili su je tajnik Mihovil Katanec, predsjednik Ivo Kopilović i Tomo Matković. Osnovana je i organizacija u Tavankutu, kojoj je na čelu bio Franjo Skenderović. Mjesne organizacije HPS-a prve su političke organizacije koje su osnovali bunjevačko-šokački Hrvati. Iako je programom zasnovanim na hrvatskoj katoličkoj tradiciji bila bliska bačkim Hrvatima, stranka je organizacijski ostala ograničena na subotičko područje. Uzrok je bio i to što je već 15. IX. u subotičkom službenom glasilu Jugoslavenske demokratske stranke (JDS) *Narod* objavljen članak *Osnivanje pučke stranke u Subotici – klerikalizam i »neopredeljena« gospoda u Subotici*, u kojem je osnivanje HPS-a proglašeno opasnom pojavom »crnoga klerikalizma« te su osnivači označeni kao hrvatski separatisti, a i uredništvu *Nevena* jasno je poručeno da se ne mogu više zvati »neopredijeljeni Bunjevci«. Isti dan bunjevački politički prvaci na čelu s vlč. Rajićem, zbog sve napetijega međunacionalnoga stanja u Bačkoj, osnivaju Bunjevačko-šokačku stranku, držeći kako isticanjem neutralnoga bunjevačko-šokačkoga imena i zauzimanjem za jugoslavensko jedinstvo mogu ublažiti pritisak beogradskih političkih stranaka i pridruženih im prosrpski orijentiranih bunjevačkih prvaka. Ipak, i ta stranka slijedi načela HKP-a i HPS-a, što se zorno vidi iz dokumenata i izbornoga programa, jer su i oni, slično kao i čelnici subotičkoga HPS-a, zahtijevali samoupravu za Vojvodinu, »urođenike« za činovnike i nastavnike, latinicu za sve katoličke općine, slobodu crkve i vlastite narodne škole te poštenu agrarnu reformu. Sličnost političkih programa dviju stranaka prepoznala je i subotička organizacija JDS-a te su ih vođe demokrata opetovano nastavili napadani za širenje »klerikalizma i frankovštine«: u listu *Narod* neposredno prije izbora za Konstituantu 1920. izašao je članak pod naslovom *Dolje separatiste!*, u kojem se ističe da su vođe Bunjevačko-šokačke stranke sluge Pučke stranke. Stoga je u tom predizbornom vremenu HPS na sebe preuzeo ulogu amortiziranja velikosrpskoga političkoga pritiska kako bi se prvaci Bunjevačko-šokačke stranke lakše izborili za realizaciju gotovo istovjetnoga političkoga programa. O dobroj političkoj procjena svjedoče i sami izborni rezultati: Bunjevačko-šokačka stranka osvojila je 4 mandata u Ustavotvornoj skupštini, dok je u Bačkoj HPS izašao samo na subotičkom izbornom području i osvojio 556 (5,4%) glasova (od ukupno 10 284 birača koja su izašla na izbore u Subotici). U Subotici je najviše glasova osvojio KPJ s neznatnom prednošću ispred Bunjevačko-šokačke stranke, ali je KPJ bio ukupni izborni pobjednik u cijelom izbornom okrugu. HPS u Subotici nastavlja djelovati i nakon izbora te već tada čelnici stranke koordiniraju svoj rad s prvacima Bunjevačko-šokačke stranke. Nakon što je zabranjen rad KPJ u Subotici te nakon što je ministar Milorad Drašković uputio Narodnoj upravi za Banat, Bačku i Baranju odluku prema kojoj su veliki župan Pajo Dobanovački i gradonačelnik Andrija Pletikosić trebali popuniti novi senat grada Subotice, Dobanovački je teško oštetio Bunjevačko-šokačku stranku dodijelivši joj 25% mandata, dok su radikali i demokrati ukupno dobili 35%, a ostalih 40% trebali su podijeliti HPS, Zemljodilska stranka, obrtnici, dragovoljci i kolonisti te nacionalne manjine (Židovi, Nijemci i Madžari). Takvoj odluci suprotstavili su čelnici HPS-a: povjerenik stranke Josip Kratina, tajnik Mihovil Katanec i predsjednik Ivo Kopilović, koji su se založili za to da najviše mandata dobije Bunjevačko-šokačko stranka. Iako je HPS-u dodijeljeno 10 mandata, oni su se solidarizirali s vođama Bunjevačko-šokačko stranke te nisu sudjelovali u radu Senata. Zato je već u siječnju 1921. uslijedio napad u *Narodu* u članku *Dole s lažni Jezuitizam!* Ti i drugi članci bi-

li su upereni u prvom redu protiv vođa BŠS-a i njihova otvorenoga izjašnjavanja kako i Bunjevci pripadaju hrvatskomu narodu, ali i protiv njihove suradnje s HPS-om i SLS-om unutar Jugoslavenskoga kluba. Ipak, napadi nisu bitno utjecali na zajednički rad subotičkih ogranaka BŠS-a i HPS-a, što ilustriraju dolasci najuglednijih prvaka slovenskoga, bosansko-hercegovačkoga i hrvatskoga HPS-a Antona Korošeca, Frana Barca, Josipa Reberskoga, Saliha Baljića, fra Didaka Buntića, Dominika Mazzija i Marka Repca. Istodobno i u katoličkom kalendaru *Subotičkoj Danici* počinje izlaziti niz članaka u kojima se afirmiraju ideje HKP-a i KA. Suradnja dviju stranaka pojačana je od kraja 1922., tijekom priprema za nove parlamentarne izbore, kad Blaško Rajić otvoreno zagovara spajanje BŠS-a i HPS-a, za što se zauzima i uredništvo *Subotičke Danice* u članku *Širom svijeta – do kuće Krist ili Belilal?* iz 1923: »Otkako se izjavila pučka stranka u Subotici da pri novim izborima nije rada zasebno istupiti, nego će zajedno raditi sa bunjevačkom i šokačkom strankom, našem pokretu postoji najbolji poziv Bunjevačka i Šokačka Pučka Stranka«. Zajednički nastup na izborima 1923. donio je dobre rezultate jer su bački bunjevački Hrvati s tri zastupnika opet ušli u parlament.

No nakon izbora članovi HPS-a potpuno prelaze u redove BŠS-a (nakon osnivanja Vojvođanske pučke stranke u tu stranku). Zbog toga je u BŠS-u znatno ojačao pučkaški utjecaj, što se nije svidjelo dijelu građanskih političara koji su naginjali suradnji s vodećom hrvatskom strankom HRSS-om, pa dolazi i do raskola u stranci. No i dio uglednih članova HPS-a uviđa važnost povezivanja s HRSS-om te u tom razdoblju napušta redove pučkaša. Među njima je bio i najugledniji tajnik Mihovil Katanec, koji je s dijelom građanskih političara 1925. stupio u redove HSS-a. Nakon smrti predsjednika BŠS-a Vranje Sudarevića 1924. utjecaj pučkaša još više jača, jer ga je na položaju vođe stranke zamijenio Blaško Rajić, a u parlamentu Miško Prćić, zagovaratelj ideja HKP-a i KA te urednik *Hrvatskih novina.* Nakon preuzimanja stranke Blaško Rajić prije samih izbora 1925. mijenja ime stranke u Vojvođanska pučka stranka (VPS), što je bio formalni povod za raskol, pa se nešto poslije ta podjela unutar bunjevačko-hrvatskoga korpusa odrazila i na loše rezultate na izborima 1927. Ipak, Rajićeva je odluka bila u skladu s regionalnim organiziranjem unutar HPS-a, koju je on pokušavao provoditi u Vojvodini te u pučkaške redove privući i nacionalne manjine, prije svega katoličke Nijemce i Madžare. Nakon gubitka izbora VPS sve do diktature 1929. djeluje isključivo na lokalnoj razini te svoje akcije i dalje koordinira s SLS-om i HPS-om. Zabrana rada uslijedila je 24. I. 1929. od strane velikog kapetana Mihaldžića, a 16. II. obustavljeno je i izlaženje bliskih *Hrvatskih novina.*

Lit.: *Zastava*, 269/1920, Novi Sad; *Politika*, 29. XI. 1920, Beograd; *Neven*, 12, 21, 24, 26/1921, Subotica; *Subotičke novine*, 42/1922, Subotica; *Narod*, 204, 235/1920, 12-14/1921, Subotica; *Hrvatske novine*, 3/1929, Subotica; *Subotička Danica ili Bunjevačko-šokački kalendar sa slikama*, Subotica, 1921.-1929; R. Horvat, *Hrvatska na mučilištu*, Zagreb, 1942; B. Hrabak, Stanovišta bunjevačkih političara o centralizmu, autonomiji i federalizmu 1918-1929*, Zbornik Centra za društvena istraživanja Slavonije i Baranje*, 1/1984, Slavonski Brod; M. Grlica i G. Vaš, Subotičko višestranačje 1919-1929, *Pro memoria*, 9, Subotica, 1990; Z. Matijević, *Slom politike katoličkog jugoslavenstva: Hrvatska pučka stranka u političkom životu Kraljevine SHS (1919.-1929.)*, Zagreb, 1998; H. Matković, *Povijest Jugoslavije: hrvatski pogled*, Zagreb, 1998; Z. Matijević, Hrvatska pučka stranka, *Hrvatska revija*, 3/2003, R. Skenderović, Bunjevačko-šokačka stranka 1920.-1926, *Časopis za suvremenu povijest*, 3/2006, Zagreb; M. Grlica, Blaško Rajić i stvaranje prve jugoslavenske države, *Ex Pannonia*, 5-6-7/2003, Subotica; J. Krišto, *Hrvatski katolički pokret 1903.-1945.*, Zagreb, 2004; K. Bušić, *Društveno, kulturno i političko organiziranje bačkih Hrvata-Bunjevaca : 1918.-1941. : uloga bunjevačke elite u procesu nacionalne integracije i modernizacije hrvatske zajednice u Bačkoj*, magistarska radnja, Zagreb, 2005.

M. Bara i K. Bušić

HRVATSKA RADIOTELEVIZIJA (HRT), hrvatski javni elektronički medijski servis. Od 1990. ustrojena je pod tim nazivom kao radijska i televizijska javna ustanova, a sljednica je Radio-televizije Zagreb. Radio Zagreb utemeljen je 15. V. 1926., a Televi-

zija Zagreb 1956. i za vrijeme socijalističkoga sustava, kao i drugih sedam republičkih i pokrajinskih radijsko-televizijskih centara, bili su pod kontrolom komunističke partije. S vremena na vrijeme u njihovim su produkcijama snimane radijske i televizijske emisije o bunjevačkim i šokačkim Hrvatima te u arhivi radijskih i televizijskih zapisa ima građe za povijest, etnologiju i tradicijsku kulturu, ali kao takvi nisu posebno evidentirani i klasificirani. Sjedište HRT-a, Hrvatskoga radija (HR), Hrvatske televizije (HTV) i Glazbene proizvodnje nalazi se u modernom kompleksu zgrada na obali rijeke Save, južno od centra Zagreba. Hrvatski radio i Hrvatska televizija emitiraju programe na nekoliko kanala (HR1, HR2, HR3, *Glas domovine*, HTV1 i HTV2) i različitoga su sadržaja (informativni, zabavni, dramski, dokumentarni, glazbeni, obrazovni, kulturni, sportski, religijski…). Najslušaniji su i najgledaniji elektronički mediji u Hrvatskoj.

Ekipe HTV-a već su od 1991. donosile izvješća o položaju Hrvata u Vojvodini, a vodeći čelnici Demokratskoga saveza Hrvata u Vojvodini redovito su gostovali u udarnim političkim emisijama (*Slikom na sliku*, *TV parlament*, *U krupnom planu* i dr.). Odgovorni urednik informativno-političkoga programa 1991.-95. bio je Tomislav Marčinko, dotadašnji zamjenik glavnoga urednika novosadskoga lista *Dnevnik*. O situaciji u Vojvodini u to vrijeme priloge je pripremao i Subotičanin Goran Rotim, novinar HTV-a, u suradnji sa snimateljem Zvonimirom Sudarevićem. Rotim je novinar Vanjskopolitičke redakcije HTV-a od 1993., s prekidima, a 2003.-07. bio je zamjenik glavnoga urednika Informativnoga programa i voditelj središnje informativne emisije *Dnevnik*. Službeno dopisništvo u Srbiji otvoreno je 2003. i nekoliko ga je godina vodila Ivana Dragičević, a od 2008. dopisnik je HRT-a iz Beograda Hrvoje Zovko. Oni, međutim, rijetko izvješćuju o događanjima među vojvođanskim Hrvatima. Život Hrvata u Vojvodini HTV redovito prati od 1997. kroz emisije o hrvatskom iseljeništvu ili hrvatskoj manjini u susjednim zemljama – *Korijeni* i od 2005. *Glas domovine*, koje se emitiraju u popodnevnom terminu. Vanjski su suradnici tih emisija novinar Josip Stantić te snimatelj i montažer Zvonimir Sudarević iz Subotice, a urednik emisije *Korijeni* neko je vrijeme bio Ivo Kujundžić (1998.-2000.). Na HTV-u kao novinarka radi i Subotičanka Slavica Babić (rođ. Matković), a kao redatelj Branko Ištvančić, koji je u produkciji HRT-a snimio više od 50 dokumentarnih filmova (među njima i nagrađivane *Plašitelj kormorana* i *Bunarman*), igrani film za dramski program i nekoliko televizijskih serijala (*Franjevci u Hrvata*, *Benediktinska Hrvatska* i *Kako nastaje umjetničko djelo* i dr.), a u koprodukciji s HRT-om snimljen je i njegov dugometražni igrani film za djecu *Duh u močvari*.

Od utemeljenja HRT-a HR ima dopisnika iz Beograda: najprije je to bio Duško Mandić, nakon njega Ivana Sutlić-Perić, a od 2008. Hrvoje Zovko. I oni su vrlo rijetko izvješćivali o događajima u ovdašnjih Hrvata. U programu HR-a život i problemi vojvođanskih Hrvata zastupljeni su od sredine 1990-ih u specijaliziranoj emisiji *Hrvatima u Bačkoj*, *Banatu i Srijemu*, u kojoj je posebno istaknutu ulogu imala novinarka i urednica emisije Slavica Štefić. Prvi je o položaju Hrvata u Vojvodini za emisiju izvješćivao Ivo Kujundžić iz Budimpešte, a od 1996. vanjski je suradnik te emisije Josip Stantić. Potkraj 1990-ih emisija se gasi, a izvješća iz Vojvodine nastavljaju se objavljivati u emisiji *Hrvatima izvan domovine* na Prvom programu HR-a. God. 2001. HR pokreće novi kanal *Glas domovine*, koji je 2003. prešao na cjelodnevno emitiranje. U sklopu toga programa teme iz života Hrvata u Vojvodini i Srbiji dobile su veći medijski prostor. Cijeli svoj radni vijek na Hrvatskom radiju kao tonski majstor i voditelj tehničke službe proveo je i elektroinženjer Blaško Vuković iz Tavankuta.

Lit.: www.hrt.hr

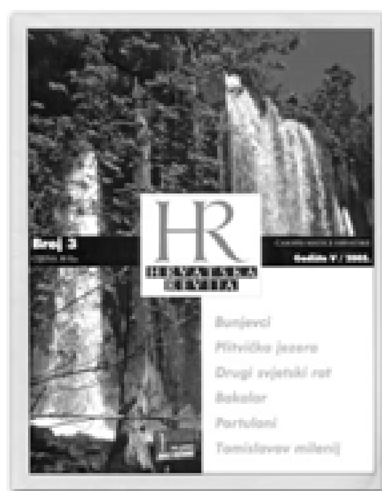
T. Žigmanov

HRVATSKA REVIJA, časopis. Doživjela znatne koncepcijske i uređivačke promjene u tri tečaja. Pokrenuta 1928. u Zagrebu kao mjesečnik Matice Hrvatske. Prvo godište uređivali su Branimir Livadić i Stjepan Iv-

šić, a od 1929. do 1941. Blaž Jurišić. Kao književni časopis njegovala je žanrovsku raznovrsnost (novele, drame, pjesme, esejistika, kritika) te se odlikovala reprezentativnom likovnom opremom (likovni urednik Vladimir Kirin) s reprodukcijama radova istaknutih slikara (Josip Račić, Vladimir Becić, Jerolim Miše i dr.). Isprva su suradnici bili pisci različitih političkih i estetskih usmjerenja, a od 1933. postupno se priklanja političkoj desnici. Među suradnicima bili su i Vladimir Nazor, August Cesarec, Miroslav Krleža, Milan Begović, Vasa Bogdanov, Ivan Goran Kovačić, Milan Šufflay, Mile Budak, Filip Lukas, Gustav Krklec, Tin Ujević, Dragutin Tadijanović i dr. Časopis je izlazio do 1945. a nakon proglašenja NDH uređivao ga je 1941.-43. rođeni Subotičanin Marko Čović.

Časopis pod istim imenom, s podnaslovom »kulturno-književni tromjesečnik«, pokrenuli su 1951. u Buenos Airesu hrvatski politički emigranti Antun Bonifačić i Vinko Nikolić. Od 1954. urednik je V. Nikolić, koji je uspio okupiti najistaknutije pisce među hrvatskim iseljeništvom (Milan Blažeković, Gojko Borić, Ante Ciliga, Vinko Grubišić, Jere Jareb, Ante Kadić, Lucijan Kordić, Hrvoje Lorković, Ivan Meštrović, Jure Petričević, Bogdan Radica, Pavao Tijan, Viktor Vida, Dušan Žanko). Od 1966. izlazi u Europi, a najdulje (1978.-90.) u Barceloni. Osim književnih priloga Nikolićeva je *Hrvatska revija* objavljivala memoarsku i putopisnu prozu, publicističke priloge te kritiku. Utemeljila je 1954. i *Knjižnicu*, u čijem je ciklusu *Ljudi i krajevi* kao 14. knjiga objavljeno djelo Marka Čovića *Nejugoslavenska Jugoslavija i Hrvati* (München-Barcelona, 1975.), a sljedeće su godine u *Hrvatskoj reviji* objavljeni i njegovi članci u kojima je pokušao objasniti zamršene povijesne nacionalno-integracijske procese među Bačkim Hrvatima (*Hrvatska revija. Jubilarni zbornik 1951-1975*, Barcelona, 1976; *Hrvatska revija* br. 26, Barcelona, 1976). Sa svojom knjižnicom *Hrvatska revija*, uz više novinski usmjerenu *Novu Hrvatsku* u Londonu, stekla je ugled središnjega glasila u hrvatskom iseljeništvu te njegova intelektualnoga mosta prema domovini.

Nakon uspostave hrvatske neovisnosti Nikolić je 1991. vratio časopis u okrilje Matice hrvatske te ga nastavio voditi u Zagrebu. Od tematici bačkih Hrvata u Nikolićevoj *Reviji* sporadično je pisalo uredništvo te Ante Sekulić i nepoznat autor (pseudonim Bunjevac), objavljivana su i pisma anonimnih čitatelja o položaju Hrvata u Vojvodini. Nakon Nikolićeve smrti 1997. časopis je nastavio uređivati njegov dugogodišnji suradnik Boris Maruna. Iscrpna, znanstveno zasnovana *Bibliografija Hrvatske revije 1951.-2000.* objavljena je 2003. u suradnji s Leksikografskim zavodom Miroslav Krleža (urednica Nataša Kosić-Bašić).

Bunjevačke teme – središnja tema br. 3/2005 *Hrvatske revije*

Od 2001. *Hrvatska revija* ponovno izlazi u obnovljenom tečaju kao znanstveno-popularni, bogato ilustrirani tromjesečnik, od kada je urednik Mladen Klemenčić. Priloge s temama iz života bačkih Hrvata objavljivali su Krešimir Bušić, Stevo Mačković, Robert Skenderović i Naco Zelić (2/2003, 3/2003/, 4/2007, 2/2008), a u broju 3/2005 prilozi S. Mačkovića, R. Skenderovića, Mirka Grlice i Tomislava Žigmanova objavljeni su u okviru središnje teme broja (*Bunjevačke teme*).

M. Klemenčić

HRVATSKA RIJEČ, novine koje su izlazile u Subotici nakon Drugoga svjetskoga rata. Nastale su iz latiničnoga izdanja glasila

Pokrajinskoga narodnooslobodilačkoga odbora Vojvodine *Slobodna Vojvodina*, čije je uredništvo osnovano potkraj svibnja 1945. u Subotici, a prvi im je broj izašao 31. V. 1945. Kako je istodobno izlazilo i ćirilično izdanje *Slobodne Vojvodine* s različitim sadržajem, što je u čitatelja pobuđivalo nedoumice i nerazumijevanja, subotičko latinično izdanje lista 26. VIII. 1945. mijenja naziv u *Hrvatska riječ*, s podnaslovom *Glasilo narodne fronte Vojvodine*, čime je nastavljen kontinuitet novinstva na hrvatskom jeziku u Subotici. Isprva su novine izlazile svakodnevno, osim ponedjeljka, a poslije i osim srijede, a od 6. XII. 1946. postale su u tjednik. Od 6. III. 1953. mijenjaju podnaslov u *Glasilo Socijalističkog saveza radnog naroda Jugoslavije za Vojvodinu*. Posljednji 29. broj lista pod tim imenom izašao je 27. VII. 1956., a od sljedećega 30. broja preimenovan je u *Subotičke novine*. Pod tim imenom list izlazi do danas.

Glavni i odgovorni urednik isprva je bio Dragutin Franković – od 1. do 83. br. (26. VIII. 1945. – 11. IV. 1946.), zatim Ante Vojnić Purčar (koji je do tada bio zamjenik urednika) od 84. do 34. iz 1948. (12. IV. 1946. – 19. VIII. 1948.). Neko vrijeme urednik nije označavan, poslije list uređuje redakcijski odbor (7. I. 1949. – 28. I. 1949.), zatim je odgovorni urednik Vladislav Kopunović (4. II. 1949. – 6. X. 1950), pa ponovno redakcijski odbor, i na kraju Josip Kujundžić (3. XI. 1950. – 27. VII. 1956.). Kao direktor naveden je bio samo Stipan Marušić u razdoblju 3. XI. 1950. – 26. II. 1954.

List je tiskan je u Tiskarskom poduzeću *Minerva* u Subotici, izlazio je na 6, 8 ili više stranica u crno-bijeloj tehnici, a više je puta mijenjao zaglavlje i format (41 x 29 cm, 46 x 32 cm, 49 x 34 cm, 56 x 45 cm). Uredništvo je primalo novčanu pomoć od čitatelja, raznih institucija i tvornica. U listu su bili praznični prilozi za Božić, Prvi svibnja i Dan Republike (29. XI.), a imao je i književnih priloga, poslije i književnu stranicu.

Među suradnicima bili su mnogi tada najistaknutiji politički i kulturni djelatnici, poglavito oni iz kruga subotičkih bunjevačkih Hrvata: Geza Babijanović, Balint Vujkov, Koloman Stipić, Antun Vojnić Purčar, Grgo Skenderović, Matija Jaramazović, Mato Brčić Kostić, Matija Evetović, Ladislav Levai, Ivan Milanković, Blaško Vojnić Hajduk, Lajčo Jaramazović, Vladimir Đanić, Milan Asić, Vladislav Kopunović, Dragutin Franković, Marko Vukov, Marko Skenderović, Đeno Andreković, Mirko Bačlija, Josip Kujundžić, Mirko Huska, Ernest Tili, Marko Pejić, Blaško Ivić, Antun Milodanović, Albe Rudinski, Matija Poljaković, Draginja Lendvai, Lazar Merković, Jelica Golić, Kata Budinčević, Ivan Vuko-

Hrvatska riječ

GLASILO NARODNE FRONTE VOJVODINE

Žetva i vršidba u Subotičkom okrugu

Ukidanjem Zakona o kontroli cijena, Sjedinjene Američke Države nalaze se pred opasnošću neobuzdane inflacije

Hrvatska riječ, 3. VII. 1946., Subotica

vić, Josip Klarski, Geza Gulka, Pavao Bačić, Pajo Ivandekić, Kalman Petković, Jakov Orčić, Milan Martinović – Metalac, Estera Ivković… Mnogi suradnici potpisivali su se samo inicijalima.

List je nastao kao izraz želje novih komunističkih vlasti da izdavanjem novina na hrvatskom jeziku pokažu želju za proklamiranom nacionalnom ravnopravnošću Hrvata u Vojvodini, što je bio dio programa Komunističke partije. U tom nacionalnom pogledu list je također slijedio partijsku politiku, koja je raskinula s prijeratnom praksom beogradskih vlasti te u Bačkoj više nije politički priječila integraciju bačkih Bunjevaca u hrvatsku naciju. Tako su tekstovi bili pisani uglavnom hrvatskim književnim jezikom, ali je također korišten i srpski književni jezik. Sadržajno promatrano, uređivačka politika lista bila je na crti politike nove socijalističke vlasti i uklapala se u sustav ograničene slobode pisanja. No 1950-ih u partiji u Vojvodini ojačale su antihrvatske struje te se i u novinama sve manje pisalo na hrvatskom jeziku, a na kraju, u sklopu sustava socijalističkoga jugoslavenstva, koji je podrazumijevao gašenje manjinskih institucija jugoslavenskih naroda izvan matičnih republika, list je i formalno prestao biti hrvatski promijenivši ime. Od 2003. naziv *Hrvatska riječ* nosi novopokrenuti tjednik u Subotici.

E. Bažant

HRVATSKA RIJEČ, informativno-politički tjednik. Izdaje ga istoimena novinsko-izdavačka ustanova, osnovana Odlukom Skupštine AP Vojvodine od 8. V. 2002., na temelju inicijative koju je pokrenulo Hrvatsko akademsko društvo iz Subotice godinu dana prije. Politički je artikulirao i operativno provodio tadašnji pokrajinski zastupnik Kalman Kuntić (Hrvatski narodni savez). Glavna joj je svrha da na institucionalan i profesionalan način građanima hrvatske nacionalnosti u Vojvodini omogući ostvarivanje prava na informiranje na vlastitu jeziku u području tiskanih medija izdavanjem informativno-političkoga glasila. List nosi ime tjednika koji je izlazio 1945.-56. Pokrajinske su vlasti prije izbora 2004. osnivačka prava nad medijima na manjinskim jezicima prenijele na manjinska vijeća te je tako i Hrvatsko nacionalno vijeće preuzelo osnivačka prava nad ustanovom, a time i tjednikom 30. VII. 2004., dok je obveza financiranja i dalje ostala na pokrajinskim tijelima.

Novi logotip *Hrvatske riječi*

Prvi je broj izašao 31. I. 2003. i otada se u prodaji pojavljuje svaki petak. Isprva je izlazio na 32 stranice, a poslije se ustalio na 52 (desetak brojeva izašlo je i na 68 stranica). U listu se objavljuju i mjesečni dodaci – podlisci za djecu *Hrcko* i za mladež *Kužiš*. U početku je tjednik nastojao poštovati profesionalni uređivački koncept u pristupu informiranju, zauzimajući se za istinito i objektivno informiranje o svim relevantnim zbivanjima u široj društvenoj zajednici. Osim toga, na stranicama *Hrvatske riječi* posebna se pozornost posvećuje životu Hrvata u mjestima u Vojvodini u kojima žive te njihovu svakodnevnomu radu i stvaranju, zatim u politici, obrazovanju i kulturi te vjerskom životu. U prve dvije godine izlaženja u tjedniku su surađivali najvažniji novinari među vojvođanskim Hrvatima (Mirko Sebić) te ugledni novinari iz Srbije (Ivan Torov, Mihal Ramač i dr.) i Hrvatske (Goran Rotim, Goran Milić i dr.). Nedugo nakon prenošenja osnivačkih prava tjednik gubi uređivačku neovisnost, koncepcijski sve više postaje glasilom osnivača, a s vremena na vrijeme priklanja se i otuđenim centrima moći. Većina sadržaja tjednika odnosi se na Suboticu, dok se još uvijek traži način za bolje pokrivanje tema iz drugih regija u kojima Hrvati žive. No unatoč ovim ograničenjima, *Hrvatska riječ* je kroničar najvažnijih političkih i kulturnih događaja iz života hrvatske zajednice u Vojvodini te donosi napise iz povijesti vojvođanskih Hrvata.

List je isprva tiskan u novosadskoj tiskari *Dnevnika*, a od rujna 2006. tiska se u *Rotografici* u Subotici. Otada se, zahvaljujući visini dotacija iz pokrajinskoga proračuna, tiska u luksuznoj opremi. Funkciju glavnoga urednika obavljao je Zvonimir Perušić 2003.-07., a otada je glavna urednica Jasminka Dulić. Od početka izlaženja list ima i internetsku stranicu, koja je vremenom mijenjala oblik, vrstu i količinu predstavljanja sadržaja.

Lit.: *Hrvatska riječ*, br. 100, Subotica, 2004; T. Žigmanov, *Hrvati u Vojvodini danas : Traganje za identitetom*, Zagreb, 2006, .

T. Žigmanov

HRVATSKA RIJEČ, »hrvatski vanstranački list« koji je izlazio u Vukovaru. Prvi broj objavljen je 5. V. 1926. Glavni urednik i vlasnik bio je Gustav Miltzer. Objavljivao je članke o regionalnim temama iz Vukovara i njegove bliže okolice. Iako nominalno izvanstranački list, bio je izrazito kritičan prema Stjepanu Radiću sve do studenoga 1927., kada se politička orijentacija lista mijenja nakon što je u njemu počeo objavljivati Matija Buzov iz Vajske. Razilaženje u političkim stajalištima i uređivačkoj politici s glavnim urednikom i vlasnikom *Hrvatske riječi* rezultirat će prekidanjem njezina daljnjega izlaženja 21. IV. 1928. i pokretanjem *Nove hrvatske riječi* u vlasništvu i pod uredništvom samoga Buzova.

HRVATSKA RIJEČ
HRVATSKI VANSTRANAČKI LIST
Jedan plodni, ali – zapušteni kraj

Hrvatska riječ, 26. XI. 1927., Vukovar

Od 46. broja iz 12. XI. 1927. *Hrvatska riječ* počinje redovito objavljivati političke i kulturne vijesti iz šokačkih naselja u jugozapadnoj Bačkoj (Vajska, Plavna, Bođani, Bač i Sonta). Autor većine članaka bio je Matija Buzov. Ustanovio je redovitu rubriku *Dopisi s onu stranu Dunava*, koja je bila namijenjena vijestima iz bačkih sela. Pod suradničkim, a zatim i uredničkim Buzovljevim utjecajem *Hrvatska* će *riječ* iz lokalnoga vukovarskoga lista prerasti u glavno glasilo susjednih srijemskim te šokačkih sela u Bačkoj. List će poticati kulturno i političko povezivanja Hrvata s obiju strana Dunava, ali i gospodarsku i prometnu orijentaciju sela iz jugozapadne Bačke prema Vukovaru. Zahvaljujući izvještajima o političkom i kulturnom životu bačkih Šokaca, osobito od studenoga 1927. do travnja 1928., tjednik predstavlja važan izvor podataka o životu šokačkih sela u tom razdoblju.

M. Bara

HRVATSKA RIJEČ →*Kalendar Hrvatska riječ 1952*

HRVATSKA RIJEČ→Novinsko-izdavačka ustanova *Hrvatska riječ*

HRVATSKA SELJAČKA STRANKA, politička stanka osnovana 22. XII. 1904. pod imenom Hrvatska pučka seljačka stranka (HPSS), koje je 1920. promijenila u Hrvatska republikanska seljačka stranka (HRSS), a 1925. u Hrvatska seljačka stranka (HSS). Pripreme za osnivanje stranke vođene su dugo, a važnu ulogu imao je u njima list *Dom* (1899.-1904.), kojemu je glavna svrha bilo podizanje svijesti hrvatskih seljaka i njihovo političko animiranje. Stranački program bio je zasnovan na učenju Antuna i Stjepana Radića o moralu, vjeri, miru, slobodi, poštenju, pravdi i napretku. Još i prije formalnoga pokretanja stranke Antun Radić posvetio je pozornost ugarskim Bunjevcima i Šokcima te je o njima u *Domu* objavljivao napise, a nastavio je to činiti i u istoimenom stranačkom glasilu HSS-a od 1906. Stjepan Radić dopisivao se s Vranjom Sudarevićem, tadašnjim urednikom subotičkoga *Nevena*. Pretplatnika *Doma* bilo je i u Bačkoj (u današnjem madžarskom i vojvođanskom dijelu), pa su tamošnji Hrvati bili upoznati sa stranačkim programom i političkim kretanjima u Hrvatskoj. Stranka je smatrala da je ostvarenje hrvatske državnosti moguće u okvirima Austro-Ugarske uz preustroj države i prela-

zak na trijalizam, čime bi Hrvatskoj i drugim slavenskim zemljama u Monarhiji bio osiguran ravnopravan položaj. Kako je izborni sustav utemeljen na imovinskom cenzusu siromašnima uskraćivao izborno pravo, na izborima za Hrvatski sabor stranka je postizala skromne rezultate: 1906. nije osvojila nijedan mandat, 1908. osvojila je dva, a 1911. devet mandata od ukupno 88 biranih zastupnika.

Stjepan Radić na zboru HSS-a u Subotici 1926.

Potkraj Prvoga svjetskoga rata stranka se izjašnjava za hrvatsku državu unutar južnoslavenske zajednice, ali izvan Monarhije. Ideju stvaranja južnoslavenske države slijedila je i većina Hrvata u južnoj Ugarskoj, koje su – kao predstavnici Narodnoga vijeća iz Subotice – zastupali Blaško Rajić, Mirko Ivković Ivandekić i Stjepan Vojnić Tunić. Njih su trojica sudjelovala na povijesnoj sjednici Hrvatskoga sabora 29. X. 1918., na kojoj su se susreli sa Stjepanom Radićem i drugim zastupnicima i političarima. HPSS, nezadovoljna naznakama budućega srpskoga hegemonizma, zahtijevala je da se ne žuri s ujedinjenjem kako bi se prije toga buduća država u pregovorima definirala kao zajednica ravnopravnih naroda, ali se u uvjetima otvorenih teritorijalnih aspiracija susjednih država Italije, Srbije i Madžarske većina zastupnika opredijelila za brzo ujedinjenje sa Srbijom u južnoslavensku zajednicu, pri čemu bi se sporna pitanja sa srpskim vodstvom razriješila poslije.

Na izborima za Ustavotvornu skupštinu 1920. stranka u Bačkoj i u veliku dijelu drugih područja nove države na kojima su Hrvati živjeli u znatnu broju nije bila organizirana, ali je unatoč tomu, budući da više nije bilo imovinskog cenzusa za muške birače (žene nisu imale pravo glasa), dobila više glasova nego sve druge hrvatske stranke zajedno te je osvojila 50 od 93 zastupnika, koliko ih se biralo na području Hrvatske sa Slavonijom (od ukupno 419 zastupnika u skupštini). Nakon toga stranka je promijenila ime, opredijelila se za republikanstvo i istaknula zahtjev za seljačku mirotvornu republiku te objavila Ustav Nezavisne Seljačke Republike Hrvatske u siječnju 1921. Zbog kritika upućenih Stjepanu Radiću da su zapostavljeni ostali hrvatski krajevi, na sastanku izabranih narodnih zastupnika HRSS-a u Zagrebu 8.-9. I. 1921. odlučeno je da stranka oko sebe okupi cijeli hrvatski narod te je predviđeno da Hrvati izvan Banske Hrvatske o području kojemu žele pripadati odluče slobodnim plebiscitom pod međunarodnom kontrolom. Jedan od prihvaćenih prijedloga bio je i ovaj: »Treba isto tako omogućiti plebiscit i bačkim Hrvatima (Bunjevcima i Šokcima), koji su po svom govoru i po svojoj kulturi i po svojoj svijesti tako čisti Hrvati kao Dalmatinci i Hercegovci«. Tomu su sastanku nazočili Stjepan Vojnić Tunić i Vranje Sudarević, predstavnici bačkih Hrvata, koji su vodstvo stranke uvjerili u potrebu da organizacije pokrene i u Bačkoj. U to vrijeme dio bačkih Hrvata već se upoznao s idejama hrvatskoga seljačkoga pokreta, i to služeći vojni rok u hrvatskim krajevima, gdje su dolazili u doticaj s Radićevim suradnicima i povjerenicima, ali i studirajući u Zagrebu te preko stranačkih izaslanika u Bačkoj.

Prve organizacije djelovale su neformalno, u tajnosti i često u krugu obitelji i njihovih prijatelja, a jedna je od najranijih osnovana 1921. u Bačkom Monoštoru. Iste godine pokušalo se masovno pridobiti seljaštvo u okolici Subotice, koju je tada posjetio i Ivan Pernar, jedan od najbližih suradnika Stjepana Radića. Međutim, jače stranačko organiziranje – zbog straha stanovništva od represija vlasti i nacionalistič-

kih organizacija – još nije bilo moguće. Tijekom toga razdoblja HRSS je odbijao sudjelovati u radu Ustavotvorne skupštine, a poslije i priznati centralistički Vidovdanski ustav iz 1921.

Na parlamentarnim izborima u ožujku 1923. stranka je osvojila 69 od ukupno 312 mandata, čime je postala druga po snazi skupštinska stranka. HSS je istaknuo svoje izborne liste i u Dalmaciji, Bosni i Hercegovini i Sloveniji, ali zbog pritisaka i nepripremljenosti biračkoga tijela ne i u Bačkoj. Ipak, nakon duljih organizacijskih priprema i čestih posjeta Radićevih izaslanika, tijekom 1923. osnovane su podružnice HRSS-a u Subotici, Tavankutu, Maloj Bosni, Somboru sa salaškim naseljima (Nenadić, Gradina, Bezdanski Salaši, Matarići, Lugumerci), ali i među Madžarima i Nijemcima u okolici. U bačkim ograncima stranke uz pripadnike navedenih naroda bilo je i Srba, iako malo, zbog čega je stranka izlazila iz okvira usko nacionalne partije. Osnivači ogranaka bili su uglavnom seljaci, ali i studenti, odvjetnici i druge osobe koje nisu izravno ovisile o državnoj službi i plaći (primjerice, Matija Evetović, jedan od osnivača subotičkoga ogranka, morao je zbog prijetnja da će izgubiti službu napustiti HRSS i učlaniti se u Pašićevu Narodnu radikalnu stranku).

Kada je Stjepan Radić u srpnju 1923. primio članove Hrvatskoga pjevačkoga društva *Neven* iz Subotice, ostavio je jak dojam na Josipa Vukovića – Điđu i Mihovila Kataneca, članove *Nevena* koji su bili politički aktivni u Bunjevačko-šokačkoj stranci (BŠS). Od tada će utjecaj Radićevih ideja u BŠS-u jačati i dovesti do podvajanja stranke na frakciju koja je simpatizirala HRSS i struju okupljenu oko Blaška Rajića, sklonijega suradnji sa strankama katoličkoga usmjerenja.

Zbog stalnoga oporbenoga držanja i kritiziranja državnoga uređenja HRSS je bio pod pritiskom režima, a to se odnosilo i na njegove simpatizere u Bačkoj. Tražeći oslonac u inozemstvu, stranka se 1924. učlanila u Seljačku internacionalu u Moskvi, što je režimu omogućilo da na nju primijeni Obznanu, tj. zapovijed vlade Kraljevine SHS o zabrani djelovanja Komunističke partije iz 1920. No u to vrijeme jača agitacijski rad stranke u Bačkoj, predstavnici stranačkoga vodstva često posjećuju mjesne organizacije, pa i Stjepan Radić, koji je u tajnosti posjetio Sombor 1924. i boravio na salašu Antuna Matarića, predsjednika somborske organizacije.

Na parlamentarnim izborima 1925. stranka je namjeravala učvrstiti pozicije u Bačkoj pridobivanjem glasova Hrvata i manjina. No u Subotici, najjačem središtu stranke u Bačkoj, vlasti su primijenile Obznanu na HRSS i poništile joj listu, dok su prvaci kotarske organizacije s predsjednikom Tomom Matkovićem uhićeni. Mjere zastrašivanja primijenjene su i u Bačkom Monoštoru, gdje su potpisnici Radićeve liste bili zatvarani i fizički zlostavljani. U takvim okolnostima stranka je dobila minimalan broj glasova, ali je na državnoj razini ipak uspjela osvojiti 67 mandata. Uhićen je i Stjepan Radić, pa je stranka morala razmišljati o promjeni političke taktike. Usporedno s pritiscima na HRSS, skriveno od javnosti vođeni su pregovori uhićenoga Radića i beogradskoga političkoga vrha. Na mogućnost sporazuma reagirao je i BŠS, koji je najavio nepriznavanje političkoga dogovora kojim bi bački Hrvati ostali prepušteni beogradskomu centralizmu. Radićevim političkim zaokretom, tj. priznavanjem jedinstva države, dinastije Karađorđević i Vidovdanskoga ustava, izbačeno je republikanstvo iz imena i programa stranke, koja je nakon toga ušla u koalicijsku vladu s Narodnom radikalnom strankom Nikole Pašića. Time su se stvorili obostrani interesi za pristupanje BŠS-a u HSS-u: od ulaska u HSS bački su Hrvati očekivali ostvarenje nacionalne i socijalne zaštite, dok je HSS time proširio svoje biračko tijelo i prostor djelovanja. Intenzivirani pregovori rezultirali su Radićevim dolaskom u Suboticu, gdje je 17. I. 1926. održao veliku skupštinu pred 25 000 znatiželjnih građana i seljaka iz subotičke okolice. Izjave dvaju stranačkih vodstava svjedočile su o vrlo skorom stupanju većine bačkih Hrvata u redove hrvatskoga seljačkoga pokreta. Ujedinjenje je objavljeno u Somboru 24. V. 1926. na skup-

štini koju je posjetilo vodstvo stranke sa Stjepanom Radićem. Sve mjesne organizacije BŠS-a postale su organizacije HSS-a, dok je *Neven* postao »glasilo Hrvatske seljačke stranke za Srijem i Vojvodinu«. Brojni listovi Radikalne stranke, s kojom je HSS bio u koaliciji, komentirali su taj politički čin kao »svečano pretvaranje Bunjevaca u Hrvate«. Političko opredjeljenje u javnosti je izjednačavano s nacionalnim, pa su prorežimski orijentirani Bunjevci i Narodna radikalna stranka činili sve da se bački Hrvati otrgnu od Radićeva utjecaja. Protiv Radićeva angažmana u Bačkoj bila je i Vojvođanska pučka stranka Blaška Rajića, koja se također borila za prava Hrvata u Bačkoj, ali je nacionalni interes stavila u drugi plan u namjeri da se nametne svim katolicima u Vojvodini. Većina nesporazuma između Blaška Rajića i Stjepana Radića bila je uzrokovana Radićevim kritikama svećenstva i klerikalnih stranaka. Iako je bilo pokušaja da te dvije stranke u Bačkoj politički djeluju zajedno, njihova suradnja nije uspostavljena.

NEVEN

Somborska deklaracija

Neven, glasilo HSS-a za Srijem i Vojvodinu, 10. VI. 1926.

Na oblasne izbore u siječnju 1927. u subotičkom i somborskom kotaru stranka je izašla samostalno. Izbori su provedeni u ozračju nasilja, političkih makinacija i fizičkoga nasilja nad članovima HSS-a u Kupusini, Bačkom Monoštoru i Čonoplji. U takvim okolnostima stranka je osvojila 3 oblasna mandata u subotičkom kotaru i 1 mandat u somborskom. Nakon izvješća o nasilju i izbornim prijevarama u Bačkoj, Baranji, Srijemu te Bosni i Hercegovini HSS je raskinuo koaliciju s Narodnom radikalnom strankom.

Skupina nezadovoljnika sa subotičkoga i somborskoga područja (Tomo Matković iz Subotice, Mijo Ferković iz Malog Bajmoka i Josip Palić iz Sombora) u svibnju 1927., zbog razmimoilaženja s nekadašnjim vodstvom BŠS-a, koje je zauzelo najvažnije položaje u bačkim organizacijama HSS-a, odlučila je osnovati Vojvođansku seljačku stranku, koja se nakon slabih rezultata ubrzo ugasila. S druge strane, u lipnju 1927. na području subotičkoga kotara djelovalo je 38 mjesnih ogranaka HSS-a (Tavankut, Mirgeš, Čikerija, Đurđin, Pavlovac, Vamtelek, Verušić, Žednik, Bajmok, Mala Bosna, Mali Bajmok i dr.), na području somborskoga 22 (Bereg, Lemeš, Monoštor, Nenadić, Gradina, Bezdanski Salaši, Matarići, Lugumerci i dr.), veći broj u okolici Bača (Vajska, Plavna, Bođani te u okolnim njemačkim naseljima), nekoliko na području Bačke Topole (Stara Moravica, Pačir i dr.). Većina hrvatskih naselja, uključujući i ona salaška, imala je svoje ogranke, a pojedina su naselja zbog disperziranosti imala veći broj ogranaka (npr. Tavankut: Skenderov šor, Donji Tavankut, Tavankut centrala, Serezla selo). I u Subotici je svaki od sedam gradskih kvartova imao svoju organizaciju. Ogranci HSS-a postojali su i u nekim većinski madžarskim (Tompa, Halaški Vinogradi, Šupljak, Hajdukovo, Palić i dr.) ili njemačkim naseljima (Apatin, Odžaci). I među studentima Pravnoga fakulteta u Subotici djelovala je akademska organizacija stranke, koju je predvodio Mićo Skenderović. Pokrenuta je i prosvjetna organizacija stranke Seljačka sloga, koja je preuzela ulogu u kulturnom preporodu sela i salaških naselja. Tijekom 1920-ih godina profilirali su se čelni ljudi hrvatskoga seljačkoga pokreta u Bačkoj: Josip Vuković – Đido, Stjepan Vojnić Tunić, Mirko Ivković Ivandekić, Mihovil Katanec, Ivan Tolj, Antun Matarić, Grga Vuković, Joso Strilić, Nikola Babić te mnogi drugi po manjim sredinama.

Pred parlamentarne izbore u rujnu 1927. donesen je nov Pravilnik stranke, prema kojem se HSS u Hrvatskoj i svuda među Hrvatima kao politička organizacija i dalje nazivao HSS-om, dok je kao socijalna struja dobio ime Narodni seljački pokret, a u širenju političke djelatnosti izvan hrvatskih područja Narodna seljačka stranka. Pokrenuta su i stranačka glasila na madžar-

skom i njemačkom jeziku (*Bácska* i *Der Bauer* u Somboru te *Föld* u Subotici) radi pridobivanja manjinskih naroda. Stjepan Radić pokazivao je veliko zanimanje za područje Bačke pa je pred izbore, na kojima je bio nositelj liste za subotički okrug, u Ludašu 15. VIII. i Subotici 15.-16. VIII. održao javna predavanja i političke skupštine. Agitaciju u Bačkoj vodili su i drugi članovi vodstva stranke: Juraj Krnjević, Đuro Basariček, Pavle Radić, Ivan Krajač i dr. Stranka je na izborima dobila 4 107 glasova u subotičkom izbornom kotaru i 3 416 u somborskom, a na cijelom državnom području stranka je osvojila 63 mandata. Nakon izbora HSS je sa Samostalnom demokratskom strankom Svetozara Pribićevića formirao vladajuću Seljačko-demokratsku koaliciju (SDK).

Pečat kotarske organizacije HSS-a u Subotici

Za općinske izbore, koji su se u Bačkoj prvi put trebali održati 6. XI. 1927., stranka je nastojala okupiti sve bačke Hrvate, čiji su glasovi bili rasuti između više stranaka. Na općinskim izborima stranka je osvojila većinu u Vajskoj i Kupusini, a znatan broj svojih predstavnika osigurala je i u općinskim skupštinama Subotice, Sombora, Bača, Berega, Bačkoga Monoštora, Lemeša, Bođana i Čantavira. Veći dio političkih aktivnosti obavljan je tijekom zimskih mjeseci izvan sezone poljodjelskih radova, kada su reorganizirani mjesni ogranci. Na takve skupove slani su izaslanici Stjepana Radića, koji su članstvu davali smjernice za djelovanje. U sklopu zajedničke kampanje dvojica predsjednika SDK i veći broj narodnih zastupnika održali su skupštine u Subotici 29. V. 1928. te Somboru i Bačkom Monoštoru 17. VI. 1928., na kojima su kritizirali odnos vlasti prema Vojvodini, naposе poreznu politiku.

Pucnji zastupnika Radikalne stranke Puniše Račića 20. VI. 1928. u beogradskoj Narodnoj skupštini značili su formalni kraj jedne faze političkoga života u Kraljevini SHS, ali i u samom HSS-u. Ubijeni su Pavle Radić i Đuro Basariček, a teško su ranjeni Ivan Pernar, Ivan Granđa i Stjepan Radić, koji je od posljedica ranjavanja ubrzo i preminuo. Nakon toga vodstvo stranke preuzeo je dotadašnji dopredsjednik Vladko Maček, a SDK se povukao iz skupštine zahtijevajući njezino raspuštanje i raspisivanje novih izbora. Radikalizirajući svoje stavove, dio bačkih HSS-ovaca otvoreno je zagovarao podjelu Vojvodine na hrvatski (Baranja, sjeverna i zapadna Bačka) i srpski dio (Banat i jugoistočna Bačka). Uvođenjem apsolutističkoga režima kralja Aleksandra Karađorđevića 6. I. 1929. HSS je zabranjen, a njegovi su vodeći članovi uhićivani i zatvarani, što je vodilo postupnomu političkomu pasiviziranju. Članstvo u Bačkoj nastavilo je nacionalno djelovanje u kulturno-prosvjetnim i katoličkim društvima, u kojima će biti izglađene nesuglasice sa simpatizerima politike Blaška Rajića.

Nakon donošenja Oktroiranoga ustava iz 1931. kralj Aleksandar odlučio je provesti izbore, koji su bili karikaturalni: moglo se glasovati samo za jednu – vladinu listu, a glasovanje je bilo javno. U uvjetima diktature pojedini čelnici stranke u Subotici (Mirko Ivković Ivandekić, Ivan Ivković Ivandekić, Matija Išpanović) promijenili su političku orijentaciju i poduprli vladinu politiku. Politički pritisci i ekonomska kriza prisilili su nekadašnje vodstvo bačkoga HSS-a da početkom 1932. prekine izdavati *Neven*, koji je sve dotle izvješćivao u duhu hrvatskoga seljačkoga pokreta.

Nakon ubojstva Aleksandra Karađorđevića 1934. kraljevsku vlast preuzima Namjesničko vijeće na čelu s knezom Pavlom Karađorđevićem. Rad HSS-a i dalje je bio zabranjen, pa je on djelovao u sklopu Udružene opozicije, koju je na izborima 1935. predvodio Vladko Maček. Kako je glasovanje, kao i 1931., bilo javno, koalicija nije uspjela osvojiti vlast (oko 37% osvojenih glasova, ali samo 18% zastupničkih mjesta), ali je svojim rezultatima ozbiljno uzdr-

mala položaj režima. U Bjelovaru je djelovao jedan od najistaknutijih članova HSS-a toga kraja odvjetnik Ivša Lebović (1874.–1936.), podrijetlom iz obitelji koja je doselila iz Tavankuta u Vrpolje (Slavonija). U Subotici je nositelj Mačekove liste bio Josip Vuković – Đido, koji je izabran za narodnoga zastupnika osvojivši gotovo 10 000 glasova. Stranka se ubrzo ponovno organizirala i obnovila nekadašnje ogranke i organizacije pod njezinim utjecajem (Seljačka sloga, Hrvatski radnički savez) te osnovala nove (Gospodarska sloga). Poluvojne stranačke formacije Hrvatske seljačke (građanske) zaštite u Bačkoj nisu osnivane, iako su se javile i takve inicijative u namjeri da se seljaci zaštite od nasilja žandara. Mačeka i politiku stranke poduprlo je i svećenstvo s Blaškom Rajićem na čelu, što je dovelo do političkoga i nacionalnoga homogeniziranja bačkih Hrvata. Stranački predstavnici djelovali su u sportskim, kulturnim i vjerskim društvima, pa je HSS prerastao u širok nacionalni pokret.

Kako pregovori s predstavnicima režima nisu donosili nikakve promjene u političkom životu zemlje, HSS i srpske oporbene stranke 1937. u Farkašiću pokraj Zagreba dogovaraju Blok narodnoga sporazuma, kojim je traženo stavljanje izvan snage Oktroiranoga ustava i izbor nove ustavotvorne skupštine, pri čemu bi u stvaranju novoga ustavnoga poretka – za razliku od Vidovdanskoga ustava – sudjelovali i Hrvati, ali dvor i vlada nisu bili spremni izaći u susret opozicijskim zahtjevima. HSS je preuređenje Jugoslavije i rješenje tzv. hrvatskoga pitanja vidio u stvaranju posebne hrvatske federalne jedinice s nekim autonomnim poslovima.

Zbog promijenjenih međunarodnih političkih okolnosti knez Pavle težio je sređivanju unutarnjih prilika u državi. Raspisani su izbori za prosinac 1938., na kojima je lista opozicije s Mačekom povećala broj osvojenih glasova na 44%, ali je, zbog nepravednoga izbornoga zakona, vlada sebi osigurala 306 mandata, a opozicija 67. Hrvatski zastupnici odlučili su da neće sudjelovati u radu Narodne skupštine te su objavili rezoluciju ističući pravo na samoodređenje i hrvatsko državno pravo, tj. kontinuitet hrvatske državnosti. Zbog daljnjega zaoštravanja međunarodne situacije knez Pavle odlučio je sklopiti sporazum s Mačekom te je predsjednika vlade Dragišu Cvetkovića ovlastio da se što prije dogovori s predsjednikom HSS-a. Sporazumom Cvetković–Maček odlučeno je da se utemelji hrvatska teritorijalna jedinica Banovina Hrvatska. U vrijeme pregovora oko teritorija buduće banovine više delegacija bačkih Hrvata činilo je pritisak na vodstvo HSS-a da se Baranja i dijelovi sjeverne i zapadne Bačke nastanjeni pretežito Hrvatima uključe u Banovinu Hrvatsku. Zbog nemogućnosti postizanja konačnog sporazuma Cvetkovića i Mačeka oko teritorija Banovine Hrvatske odlučeno je da se pri naknadnom, konačnom utvrđivanju opsega Banovine Hrvatske na spornim područjima održi plebiscit, ali je knez Pavle to poslije odbio. Sporazum s Beogradom dio hrvatske javnosti nije odobrio – jedna je struja smatrala da je Maček u pregovorima bio popustljiv (tzv. desni HSS-ovci), dok je druga skupina nezadovoljnika stranci i Mačeku zamjerala što se odustalo od formiranja nezavisne hrvatske države (ustaški pokret). Neuključivanje kotareva Subotica, Sombor, Apatin i Odžaci u granice Banovine Hrvatske bački su Hrvati dočekali s razočaranjem, ali su nastavili djelovati na priključenju matici, u skladu s dijelom sporazuma koji se utvrđivao da će se definitivni opseg Banovine Hrvatske odrediti pri konačnom teritorijalnom preuređenju zemlje. Ubrzo nakon potpisivanja sporazuma stranačko vodstvo uvjeravalo je bačke Hrvate da nisu napušteni i da će se naći način za osiguravanje njihove nacionalne i kulturne slobode, pa je, među ostalim, u prosincu 1939. na izbornoj listi HSS-a za Senat u Banovini Hrvatskoj izabran Josip Vuković – Đido. Manji dio bačkoga članstva stranke, okupljen oko Grge Vukovića, bio je za formiranje posebne federalne jedinice Vojvodine, ali se veći dio članstva priklonio Josipu Vukoviću – Đidi i njegovoj namjeri da se teritorij na kojem su živjeli Bunjevci i Šokci pripoji Hrvatskoj, a podupiralo ga je i svećenstvo s Blaškom Rajićem na čelu. Zbog pritisaka srpskoga

Vladko Maček s Josipom Vukovićem – Điđom i Blaškom Rajićem na Bunjevačko-šokačkoj matineji u Zagrebu 23. IV. 1939.

stanovništva u Banovini Hrvatskoj za izdvajanjem kotareva u kojima su Srbi činili većinu HSS je pomagao iste težnje Hrvata u Bačkoj i Baranji kako bi na taj onemogućio pritisak srpskih nacionalističkih krugova (razne frakcije radikala, Srpski kulturni klub i dr.). Zbog čestih rezolucija, manifestacija i izaslanstava Hrvata iz Bačke i Baranje, koji su tražili konkretne korake u rješavanju svojega statusa, HSS je tijekom 1940. pokrenuo nekoliko političkih akcija kojima je svrha bilo popravljanje položaja tamošnjih Hrvata i omogućivanje njihova sudjelovanja u vlasti. U suradnji s hrvatskim društvima stranka je pokrenula organizaciju Sabora kulturnih društava bačkih i baranjskih Hrvata, koji je najavljen za 9. III. 1940., te Veliku manifestacijsku skupštinu hrvatskoga stanovništva, najavljenu za 10. III. 1940. u Subotici, na kojima su se očekivale povijesne odluke, no nisu održani zbog straha vlasti od otvorenih sukoba Hrvata i Srba. Dan bačko-baranjskih Hrvata održan je međutim u travnju 1940. u Zagrebu, a politički i kulturni predstavnici iz Bačke i Baranje ponovili su na njemu svoje zahtjeve za pripajanjem Hrvatskoj. HSS je nakon toga činio pritisak da se održe izvanredni općinski izbori u deset bačkih i baranjskih sela u kojima su se poglavarstva postavljala suprotno od političke orijentacije stanovništva. Obje stranke (HSS i Jugoslavenska radikalna zajednica) izborima su davale gotovo plebiscitarni karakter zbog težnja Hrvata za izdvajanjem iz Dunavske banovine. HSS je na tim izborima dobio većinu u 7 općina, njemački Kulturbund u dvjema, a JRZ u jednoj općini, što je oslikavalo nacionalnu i političku usmjerenost tamošnjega stanovništva. Sve do pred sam rat HSS je u Bačkoj radio na jačanju nacionalne svijesti Bunjevaca i Šokaca te poboljšanju njihova političkoga i kulturnoga položaja. Radi toga su u Bačkoj pokrenute mnogobrojne nacionalne organizacije koje su svoje sjedište imale u Hrvatskoj, a bile su pod utjecajem stranke, poput kulturnih (Seljačka sloga), gospodarskih (Gospodarska sloga), radničkih (Hrvatski radnički savez), sportskih (Hrvatska sportska sloga) i mnogih drugih izvanstranačkih organizacija, koje su podupirale hrvatski nacionalni pokret.

Nakon okupacije Jugoslavije i formiranja NDH stranka je zabranjena, Maček interniran, a ostali prvaci zatvarani. Dio članstva prišao je ustaškom pokretu, dio se priključio partizanima, dok je glavnina ostala vjerna Mačekovoj politici čekanja i distanciranja od ustaša i partizana te vjerovala u konačnu pobjedu zapadnih saveznika i povratak na vlast. U tom je smislu Juraj Krnjević, član jugoslavenske emigrantske vlade u Londonu, u lipnju 1943. uputio pismo Georgeu Williamu Rendelu, britanskomu veleposlaniku pri Ratnoj savezničkoj vladi u Londonu, obrazlažući teritorijalna očekivanja stranke pri formiranju federalne Jugoslavije nakon rata, očekujući uključivanje dijelova Bačke po crti »od istočnoga ruba grada Subotice na sjeveru do međe kotareva Bačka Palanka i Novi Sad na Dunavu«. U Bačkoj članstvo se tijekom rata pasiviziralo, iako su postojali povremeni kontakti između pojedinaca iz bačkoga HSS-a s onima u Hrvatskoj. Još za vrijeme madžarske vlasti u lipnju 1944. Antun Matarić sa suradnicima pozvao je nekadašnje članstvo na priključenje partizanima i pomaganje NOP-u. Potkraj 1944. general Ivan Rukavina održao je govor u oslobođenom Tavankutu, gdje je ocijenio pozitivnom početnu ulogu stranke među bačkim Hrvatima u obrani njihova identiteta, no kritizirao je politiku koju je stranka vodila pod Mačekom. Riječi koje je Rukavina uputio bile su jasne

naznake budućega odnosa komunista prema Mačekovim sljedbenicima.

Potkraj rata Maček odlazi u emigraciju, gdje se već otprije nalazio dio nekadašnjega vodstva stranke. Raslojavanje HSS-a, koje je počelo još u vrijeme Banovine Hrvatske, sa završetkom rata samo se pojačalo. Dio stranke koji se pridružio partizanima osnovao je stranku pod starim imenom HRSS. Među članovima prokomunističkoga Izvršnoga odbora HRSS-a bili su i predstavnici iz Bačke Nikola Babić (Bajmok) i Cecilija Lovrić (Bač). Josip Vuković – Đido, predratni politički lider bačkih Hrvata, ostao je vjeran idejama vodstva stranke u emigraciji, a bio je i predstavnik HSS-a u Privremenoj narodnoj skupštini Demokratske Federativne Jugoslavije 1945. Djelovale su i druge stranačke grupacije oko Ivana Šubašića, zatim Augusta Košutića, Mire Košutić, Marije Radić te članstvo stranke oko Mačeka u emigraciji. Komunisti su onemogućivali ujedinjenje grupacija HSS-a i HRSS-a zahvaljujući svojim ljudima unutar HRSS-a, koji je postao svojevrsna podružnica komunističkih vlasti. Na konferenciji u zagrebačkom hotelu *Esplanade* Ivan Šubašić, nekadašnji hrvatski ban, pokušao je pokrenuti pitanje ujedinjenja HRSS-a i HSS-a, rada stranke u Narodnoj fronti i izlaska na izbore. Dio bačkih HSS-ovaca vjernih Mačeku na konferenciji je zastupao Josip Vuković – Đido. Većina zastupnika bila je protiv zajedničkoga izlaska na izbore s HRSS-om i za osudu postupaka novih vlasti prema stranci i njezinim simpatizerima, a od Šubašića se tražila ostavka u vladi. Bačkih Hrvata bilo je i u studentskoj organizaciji HSS-a u Zagrebu, a njezini su članovi potpisali predstavku u kojoj se tražila promjena stanja u državi i potpora Mačeku. Na preporuku Mačeka HSS je bojkotirao poslijeratne izbore kako bi se izbjeglo davanje legitimiteta komunističkomu režimu.

HRSS-ovu agitaciju po Bačkoj, uz lokalne članove, vodili su predsjednik stranke Franjo Gaži i potpredsjednik Antun Babić – Tuna. Kako se u to vrijeme organizirala komisija o razgraničenju Hrvatske i Vojvodine, a usporedno se pripremala i savezna kolonizacija Vojvodine, Antun Babić – Tuna, Jerko Zlatarić i Franjo Gaži nastojali su organizirati bačke Hrvate i pokušati priključiti Hrvatskoj bačke kotareve s većinskim hrvatskim stanovništvom. Gaži, potpredsjednik Narodne vlade Hrvatske, pri Ministarstvu za kolonizaciju DFJ bezuspješno je pokušao osigurati naseljavanje kolonista Hrvata u susjedstvu bunjevačkih i šokačkih naselja. S HRSS-om je surađivao i Hrvatski prosvjetni dom (sljednik HKD-a *Miroljub,* danas HKUD *Vladimir Nazor*) iz Sombora tražeći od IO-a HRSS-a zaštitu od komunista zbog njihova upletanja u rad društva.

I nakon izbora u studenom 1945. agitacija HRSS-a u Bačkoj nastavljena je radi stigmatizacije HSS-ovaca. Na zboru HRSS-a u Subotici početkom 1946. Franjo Gaži upozorio je da će se paziti na primanje novih članova u stranku jer su neki u njoj tražili utočište zbog prijašnjega »proustaškoga« držanja. Uhićenja članova vodstva HSS-a i uporno odbijanje Mačeka da podupre aktiviranje stranke u političkom životu države rezultiralo je razočaranjem nekih članova i njihovim pasiviziranjem, zbog čega je i izvanparlamentarni rad stranke u zemlji ubrzo zamro. Slično se događalo i s HRSS-om, koji su nezadovoljnici napuštali i priključivali se Komunističkoj partiji, pod čijim je mentorstvom stranka zapravo i bila. Jedina djelatnost koja je održavana bio je ideološki obojen kulturno-prosvjetni rad u ograncima Seljačke sloge. KP je ponovno pokrenuo HRSS pred izbore 1950. u nastojanju da kanalizira nezadovoljstvo seljaštva u djelovanje stranke. Nakon izbora stranka je ponovno zamrla i počela padati u zaborav.

U inozemstvu, pod vodstvom Vladka Mačeka, Jurja Krnjevića i Josipa Torbara, stranka je djelovala bez prekida. Zbog izvješćivanja emigrantskoga tiska da se 1929. tajno sporazumio s madžarskim političarima kako će u slučaju osnutka neovisne Hrvatske odustati od Bačke i od bačkih Bunjevaca, koje je navodno trebao uvjeriti da se priznaju Madžarima, Maček je 1962. reagirao otvorenim pismom objavljenim u časopisu *Studia Croatica*. U njemu je zanijekao te tvrdnje i istaknuo kako je Bunjevce

smatrao Hrvatima otkako je »politički počeo misliti«.

Obnova stranke u Hrvatskoj počela je 1990-tih, kad je djelovalo više stranaka s HSS-ovskom orijentacijom. Pod vodstvom Drage Stipca tri takve stranke obnovile su HSS u Hrvatskoj 1991. U Bosni i Hercegovini HSS je obnovljen 1993. Kontakti s Hrvatima u Bačkoj, odnosno u Vojvodini, ostvareni su na hrvatskim parlamentarnim izborima 2003. kandidiranjem Franje Vujkova iz Subotice i Mate Groznice iz Golubinaca na listama za dijasporu.

Izvori: Hrvatski državni arhiv u Zagrebu, F: 815, Radić, Antun, Stjepan i Pavle; Historijski arhiv u Somboru; F: 97: Milenko Beljanski-Sombor, 97/1425 (Dokumentacija korištena za pisanje knjige Sombor i bunjevački nacionalni preporod (1870-1945), Sombor, 1971.); F: 73: Okružni sud Sombor (1919.-1941.), 109/1925 207/1925, 123/1925, F: 73. Okružni sud u Somboru, Sresko načelstvo u Odžacima, 438/1936.; Historijski arhiv u Subotici; F: 45 Okružni sud Subotica (1919.-1941), 2350/1927; F: 47 Gradsko poglavarstvo-Subotica (1919.-1941.) I 151/1928, F: 57. Sresko načelstvo-Subotica (1934.-1941.): 6311, 8637/1937, 3772, 4291/1938, 2311, 3584, 3616, 3729, 4072, 4928, 4929, 4930, 4932, 4935, 5278/1939

Lit.: *Zastava*, Novi Sad, 1920-1921, 1926-1927; *Dom* (*Seljački dom*), 1921-1929; *Politika*, Beograd, 1923-1941; *Somborska reč*, Sombor, 1925-1927; *Somborski glasnik*, Sombor, 1925-1927; *Hrvatske novine*, Subotica, 1925-1929; *Národná jednota*, Bački Petrovac, 1925-1929; *Neven*, 1925-1929; *Bácska*, Sombor, 1926-1927; *Bunjevačke novine*, Subotica, 1926-1927; *Vidovdan*, Novi Sad, 1926-1927; *Der Bauer*, Sombor, 1927; *Föld*, Subotica, 1927; *Vojvodina*, Sombor, 1927; *Narodni val*, Zagreb, 1927-1928; *Subotičke novine*, Subotica, 1929-1941; (∗∗∗), *Dr Vlatko Maček i njegovi saradnici u Vojvodini*, Sombor, 1936; *Glas naroda*, Sombor, 1936-1939; *Hrvatski dnevnik*, Zagreb, 1936-1941; *Bunjevačke novine*, Subotica, 1940-1941; A. Martinović, *Istina o Bunjevcima i Šokcima*, Subotica, 1940; Lj. Boban, *Sporazum Cvetković – Maček*, Beograd, 1965; M. Beljanski, *Sombor i bunjevački nacionalni preporod (1870-1945),* Sombor, 1971; Lj. Boban, *Maček i politika Hrvatske seljačke stranke 1928.-1941.* Zagreb, 1974; M. Čović, Bački Bunjevci i Šokci na hrvatskoj varijanti, *Hrvatska revija*, 1/1976, München; F. Jelić-Butić, *Hrvatska seljačka stranka*, Zagreb, 1983; J. Popov, *Narodni front u Vojvodini 1944-1953*, Novi Sad, 1986; A. Sekulić, Radićevci u životu bačkih Hrvata od 1918. do 1928., *Hrvatski iseljenički zbornik*, 1994; Z. Radelić, *Hrvatska seljačka stranka 1941. – 1950.*, Zagreb, 1996; H. Matković, *Povijest Hrvatske seljačke stranke*, Zagreb, 1999; *Hrvatska riječ*, br. 40-42, 44, Subotica, 2003; *Vjesnik*, br. 1685, Zagreb, 2003; R. Skenderović, Blaško Rajić i Hrvatska seljačka stranka – različiti koncepti nacionalnog identiteta bačkih Hrvata, *Dijalog povjesničara – istoričara* 8, Zagreb, 2004; R. Skenderović, Hrvatska seljačka stranka u Bačkoj 1918.-1941., *Hrvatska revija*, 3/2005, Zagreb; K. Bušić, Odjeci uspostave Banovine Hrvatske u hrvatskoj-bunjevačkoj javnosti, *Društvena istraživanja*, 4-5/2005, Zagreb; S. Mačković, Političko djelovanje i učinak Josipa Vukovića Đide 1926.-1941., *Klasje naših ravni*, 1-2/2005, Subotica; R. Skenderović, Bunjevačko-šokačka stranka 1920.-1926., *Časopis za suvremenu povijest*, 3/2006, Zagreb; M. Bara, Hrvatska seljačka stranka u narodnom preporodu bačkih Hrvata, *Pro tempore*, 3/2006, Zagreb; M. Bara, Somborska deklaracija i njezino značenje za bačke Hrvate, *Časopis za suvremenu povijest*, 3/2006, Zagreb; M. Bara, *Organiziranje i djelovanje Hrvatske seljačke stranke među nacionalnim manjinama u Baranji, Bačkoj i Banatu do uspostave apsolutizma 6. I. 1929.* (diplomska radnja obranjena na Filozofskom fakultetu u Zagrebu 2007); S. Lebović, *Dr. Ivša Lebović i HSS u Bjelovarskom kraju*, Bjelovar, 2007.

M. Bara

HRVATSKA SPORTSKA SLOGA, središnji sportski savez Banovine Hrvatske u koji su bili udruženi novoosnovani hrvatski sportski savezi. Političke prilike u Kraljevini Jugoslaviji i napetosti oko rješavanja »hrvatskoga pitanja« odrazile su se i na sport te su se hrvatski klubovi odvojili u posebne lige i saveze. Taj je proces potaknula Hrvatska seljačka stranka u sklopu politike stvaranja usporednih institucija i organizacija u odnosu na državne radi stvaranja prividnih elemenata hrvatske državnosti. Osnivačka skupština održana je 14. V. 1939., u vrijeme pregovora o osnivanju Banovine Hrvatske, a na njoj su sudjelovali predstavnici iz svih krajeva tadašnje države u kojima su Hrvati živjeli u znatnijem broju. Bačke Hrvate i Hrvatski športski klub *Bačku* iz Subotice predstavljao je Marko Čović, koji je bio izabran za odbornika u upravi Hrvatske sportske sloge. Na sjednici je odlučeno da se osnuje Hrvatsko-slovenska liga, u kojoj su trebali nastupati hrvatski i slovenski nogometni klubovi. Potaknuti tom akcijom, članovi *Bačke* na posebnoj su sjednici u Subotici 16. V. 1939. odlučili da

će istupiti iz Subotičkoga nogometnoga podsaveza i Jugoslavenskoga nogometnoga saveza te nastaviti djelovati unutar Hrvatske sportske sloge. Razlozi su bili nesporazumi unutar Subotičkoga nogometnoga podsaveza i kulminacija nacionalnih osjećaja njezinih članova. Hrvatska sportska sloga potaknut će hrvatske nogometne klubove u Bačkoj da osnuju vlastiti nogometni savez u rujnu 1939., a svoj utjecaj na hrvatske klubove u Bačkoj zadržat će do početka Drugoga svjetskoga rata.

Lit.: *Hrvatski dnevnik*, 1090, 1092, 1118, Zagreb; *Subotičke novine*, 37/1939, Subotica; *Subotički športski list*, br. 167, Subotica.

M. Bara

HRVATSKA STAROKATOLIČKA CRKVA, kršćanska denominacija nastala odijeljivanjem od Katoličke crkve. Utemeljena je 1923. i pripojena Utrechtskoj biskupiji Starokatoličke crkve u Nizozemskoj, koja je imala vodeću ulogu u starokatoličkom pokretu. Pokret je nastao na tlu Njemačke nakon Prvoga vatikanskoga koncila 1870. neprihvaćanjem dogme o papinoj nezabludivosti, odbacivanjem svećeničkoga celibata, nerazrješivosti braka i tajne ispovijedi te organiziranjem crkve prema nacionalnom načelu, no institucionalno je zaživio u Nizozemskoj. Starokatolička crkva u Hrvatskoj, radi vlastite afirmacije u javnosti, koristila se činjenicom da je na tom koncilu đakovačko-srijemski biskup Josip Juraj Strossmayer oštro istupao upravo protiv dogme o papinoj nezabludivosti.

U Hrvatskoj se kao pokret javlja isprva u Dalmaciji potkraj Prvoga svjetskoga rata u djelovanju svećenika Nike Perića, a početkom 1920-ih prerasta u širi reformni pokret rimokatoličkih svećenika u Hrvatskoj, koji nastoji demokratizirati i nacionalizirati Katoličku crkvu. Na promicanju Hrvatske starokatoličke crkve posebno se angažirao splitski kanonik Marko Kalogjera (1877.-1956.), koji je ranije istupio iz Katoličke crkve (politički se zauzimao za »neovisnu crkvu katolika Hrvata«, ljubavna veza, sudski procesi i dr.). Na Prvom hrvatskom starokatoličkom koncilu u siječnju 1924. Kalogjera je izabran za biskupa, no svojim je ponašanjem unio sukob i u tu crkvu, pa je tako nastao raskol na Hrvatsku starokatoličku crkvu i Hrvatsku narodnu starokatoličku crkvu. Zbog toga je na zasjedanju Biskupske konferencije Utrechtske unije u Münchenu 1933. svrgnut i isključen. Hrvatski starokatolici smatrali su se plodom tisućugodišnje narodne borbe za razumljiv jezik u bogoslužju, ali i političke emancipacije u odnosu prema Rimu, no hrvatski rimokatolički biskupi njihovo su djelovanje tumačili politički znatno prozaičnije, kao protuhrvatsko oruđe hegemonističkih krugova u Beogradu.

Pečat Hrvatskog starokatoličkog župnog ureda u Subotici iz 1940.

Prije Drugoga svjetskoga rata u Zagrebu je djelovala starokatolička Bogoslovna škola, a broj vjernika u Kraljevini Jugoslaviji procjenjuje se na nekoliko desetina tisuća. Hrvatska starokatolička crkva bila je zabranjena u NDH, no 1945. obnovljena je, a Kalogjera je ponovno bio njezin biskup. Dvije su crkve ujedinjenje 1974. u Hrvatsku katoličku crkvu, koja od 2000. opet nosi prvotni naziv Hrvatska starokatolička crkva.

Prihvaćajući načelo teritorijalne organiziranosti, nakon Drugoga svjetskoga rata Hrvatski starokatolički vikarijat u Srbiji nije bio registriran, a prijeratne župe u Beogradu, Petrovaradinu, Subotici i Malom Iđošu djelovale su od 1954. u sastavu biskupije Starokatoličke crkve Srbije i Vojvodine. Nakon smrti biskupa Milana Dobrovoljca 1966. ta se biskupija počela gasiti, a prestala je djelovati kao vjerska organizacija s dolaskom Ivana Divljakova, bivšega daktilografa u Patrijaršiji Srpske pravoslavne crkve, koji ju je prvo preimenovao u Starokatoličku-zapadnopravoslavnu, a zatim 1985. i u Zapadnopravoslavnu crkvu. Na-

kon 2000. župa u Petrovaradinu, s biskupskim vikarom u SRJ Željkom Madijem, prišla je Hrvatskoj starokatoličkoj crkvi, a tijekom 2002. Madi je pokušao kao zastupnik Hrvatske starokatoličke crkve preregistrirati Hrvatski starokatolički vikarijat u Hrvatsku starokatoličku crkvu sa župama u Beogradu, Petrovaradinu, Subotici i Malom Iđošu, no u tome nije uspio.

U Subotici od 1929. djeluje Hrvatska starokatolička općina, a od 1933. i Hrvatski starokatolički župni ured. Bogoslužje su obavljali u prostoriji u iznajmljenoj kući u Ulici cara Lazara br. 2. Prema dekretu biskupa Hrvatske starokatoličke crkve u Zagrebu br. 1829/1933 za upravitelja je postavljen vlč. Mirko Castelli, koji je ostao na tom mjestu sve do rata. God. 1940. on se obraća gradskim vlastima tražeći i za sebe dodjelu zemlje radi izdržavanja, na što su crkvene općine imale prave. Prije Drugoga svjetskoga rata postojala je i župa u Novom Sadu. Starokatolička je crkva djelovala u Subotici i nakon Drugoga svjetskoga rata sve do danas kao Zapadnopravoslavna crkva. Za svoje crkvene potrebe koristila se kapelom na groblju kod Dudove šume. Crkva nije uspjela trajnije okupiti rimokatoličke vjernike bunjevačko-hrvatske narodnosti, već je uglavnom obavljala pojedine crkve obrede, najčešće osobama koje nisu bili aktivni vjernici u rimokatoličkim župama. Danas ima 10-ak vjernika, a bogoslužja obavlja svećenik iz Petrovaradina.

Izvor: Historijski arhiv Subotica, F: 47. IV 4904/1933 ; 283/1934; 6822/1939; Kazivanje vlč. Bele Stantića iz Subotice.

Lit.: *Opći religijski leksikon*, Zagreb, 2002; T. Branković, Starokatolička crkva u Jugoslaviji, u: *Religija & tolerancija*, 2/2004, Novi Sad; *Hrvatski biografski leksikon*, 6, Zagreb, 2005; B. Kovačević, *Vera i uteha : istraživanje religijske prakse u Subotici*, Subotica, 2007; P. Rakić, *Starokatolička crkva u Jugoslaviji do početka Drugog svetskog rata*, Beograd, 2008.

S. Mačković i T. Žigmanov

HRVATSKA SVEOPĆA KREDITNA BANKA D. D., FILIJALA U SUBOTICI, područna bankarska organizacija. Hrvatska sveopća kreditna banka, d. d. (HSKB) osnovana je u Zagrebu 1912. pod okriljem mađarske Hitelbanke. Radila je do Prvoga svjetskoga rata uglavnom sa zagrebačkim Židovima, a nakon rata proširila je svoje djelovanje posebno na području Vojvodine.

Na sjednici ravnateljskoga vijeća HSKB-a u Zagrebu 27. XII. 1930. donesen je zaključak o osnutku filijale u Subotici s dvjema ispostavama, u Senti i Novom Bečeju. To je realizirano 1931. nakon fuzije sa subotičkom Opštom kreditnom bankom, d.d. (inače pravnom sljednicom prijeratne subotičke filijale Madžarske sveopće kreditne banke – Magyar Általános Hitelbank) i preuzimanja njezine aktive i pasive počevši od 1. siječnja. U registar trgovačkih društvenih tvrtki ubilježena je 6. VII. 1931. To je značilo i da se raniji dioničari Opšte kreditne banke, d.d. nadalje nalaze kao dioničari i dužnosnici nove tvrtke. Tako su se u ravnateljstvu našli: Imre (Eugen) Jakobčić, Ljudevit Kraus, dr. Jene Engelsman, Gabor Bela, ravnatelj Josip Piliš, njegov zamjenik Leo Kepich i prokurist Slavko Murgaški. Adresa je ostala dotadašnja – Karađorđev trg 2. U 1940. godini kao prokurist ubilježen je Eugen Jakobčić.

Nakon travnja 1941. Mađarska sveopća kreditna banka (Magyar Általános Hitelbank) preuzela je ovu banku i tako nastavila raditi u ratnom razdoblju, dajući povoljne kredite čisto mađarskim poduzećima i onima koja su radila za ratne potrebe ili za osnovnu opskrbu pučanstva.

Izvor: Historijski arhiv Subotica, F: 086.229, Ct X 883, str. 180.

Lit.: S. Mačković, *Industrija i industrijalci Subotice (1918-1941)*, Subotica, 2004.

S. Mačković

HRVATSKA UDRUGA KULTURE *LAJČO BUDANOVIĆ*, kulturna udruga iz Male Bosne. Utemeljena je 18. III. 2002. izdvajanjem dijela članova iz mjesnoga Kulturno-umjetničkoga društva *Ravnica*, utemeljenoga godinu dana prije. Izdvajanje se dogodilo ubrzo nakon formalnoga priznavanja postojanja hrvatske manjine u tadašnjoj SR Jugoslaviji jer se dio vodstva Društva nije složio s isticanjem hrvatskih atributa. U Udruzi djeluju tamburaška i folklorna sekcija, koja ima tri skupine (mlađa,

Amblem HUK *Lajčo Budanović* iz Male Bosne

srednja i starija). Kako njeguje izvorni folklor, usko surađuje s HKPD-om *Matija Gubec* iz Tavankuta. Od prve godine postojanja u rujnu ili listopadu organizira godišnju Smotru folklora *Mladost pleše* (osim 2003.), na kojoj sudjeluju folklorna društva iz Vojvodine, Hrvatske i BiH. Članovi udruge gostuju na folklornim susretima i drugim manifestacijama u Vojvodini (*Mikini dani*, Bereg; *Dužijanca*, Subotica; *Festival marijanskoga pučkoga pjevanja*, Bački Monoštor; *Djeca su ukras svijeta*, Tavankut), Hrvatskoj (*Katarinska večer*, Gunja; *Vinkovačke jeseni*, Vinkovci; *II. dječji folklorni susreti*, Zagreb; *Brodsko kolo*, Slavonski Brod; *Đakovački vezovi*, Đakovo; *Žetvene svečanosti*, Cerna kraj Vinkovaca; Krivi put kraj Senja i dr.) te Bosni i Hercegovini (rijeka Buna; Rodoč kraj Mostara). Proaktivno djeluje na održavanje nastave na hrvatskom jeziku u mjesnoj školi. Prvi je predsjednik bio Anđelko Skenderović, u njegovoj ga je odsutnosti zamjenjivao dopredsjednik Saša Vuković, zatim Blaženka Merković od 2006. a Stipan Dulić od 2009. Sjedište je Udruge u kući Stipana Dulića.

S. Bačić

HRVATSKA ZEMALJSKA BANKA D. D., PODRUŽNICA U SUBOTICI, područna bankarska organizacija. Na izvanrednoj skupštini subotičke Zemljodilske štedionice, d. d., održanoj 14. VI. 1912., donesena je odluka da se ta štedionica ujedini s Hrvatskom zemaljskom bankom, d.d., iz Osijeka, osnovanom 1909. Prvi predsjednik upravnoga vijeća podružnice bio je Marko Dulić, dopredsjednik Pajo Kujundžić, a članovi Bogdan Dimitrijević, Ernest Lendvai, Babijan Malagurski i Vranje Tumbas. Prvoga izvršnoga direktora Šandora Rajčića u godinama Prvoga svjetskoga rata zamijenio je Vojislav Stanković. U prvim godinama poslovanja podružnica je iskazivala solidne rezultate: dioničarima je isplaćivano po 6% dividende, uz dobit od oko tridesetak tisuća kruna na godinu.

Izvor: Historijski arhiv Subotica, F: 086. CT X.

Lit.: *Neven*, 30/1912, 41/1912, 44/1912, 48/1912, 47/1913, 48/1913, 7/1914, 13/1914, Subotica; *Subotička Danica ili bunjevačko-šokački kalendar (sa slikama) za prostu godinu 1914*, Subotica [1913].

M. Grlica

Ček Hrvatske zemaljske banke d.d., Podružnice u Subotici

HRVATSKA, SLAVONIJA I DALMACIJA →Hrvatska

HRVATSKE NOVINE, subotičko političko glasilo. Zapravo su nastavak *Subotičkih novina* pokrenutih 7. V. 1920., kojima su vlasti 27. X. 1923. zabranile izlaženje na šest mjeseci zbog članka *Slike Svetog Save*, u kojem je oštro kritizirana zapovijed Ministra prosvjete da se u svim školama izvjesi slika sv. Save. Prvi broj *Hrvatskih novina* numeriran je kao br. 43. od 1. XI. 1923. te se tako numeracijom nastavlja na posljednji izašli broj *Subotičkih novina*. Da su *Hrvatske novine* bile nastavak *Subotičkih novina*, jasno se vidi i iz članka *Bog živi* na prvoj stranici broja od 5. I. 1924.: »Evo nastaje već peta godina kako *Hrvatske (Subotičke) novine* vjerno stoje na braniku Roda svoga.« Isprva su bile tjednik, a od 1928. dvotjednik (tada su kao podnaslov imale »Sve obnoviti u Kristu«). Zadnji broj pod imenom *Hrvatske novine* pojavio se kao 23.

broj 2. XI. 1929., a sljedeći 24. broj izašao je 16. XI. 1929. opet kao *Subotičke novine*.

Blaško Rajić, potpisan kao narodni poslanik, obratio se gradskim vlastima 31. X. 1923. s izvješćem da od 1. XI. 1923. »izdaje politički list pod imenom *Hrvatske novine*«. Kao odgovorni urednik naveden je Miško Prćić, a kao vlasnik *Društvo za izdavanje knjiga i novina Alfa*. List je isprva tiskan u tiskari Etelke Rajčić, od 28. br. iz 1925. (11. VII. 1925.) tiskanje preuzima tiskara sv. Antuna, od 21. br. iz 1926. ponovno ga tiska Etelka Rajčić, a od 4. br. iz 1927. tiskara Josipa Horvata. Uredništvo se u početku nalazilo u Harambašićevoj 7.

U listu su bile rubrike u kojima se osvrće na zbivanja u zemlji, svijetu – *Politika Doma i svijeta*, ali su lokalne teme – s rubrikama *Raboš*, *Šta je novo*, *Gospodarstvo*, *Crkvene vijesti*, *Prosvjeta*, *Orlovski vjesnik* – prevladavale. Članci redovito nisu bili potpisani. Novine su imale podliske *Kolo mladeži* (od 1927.) i *Subotička kućanica.* Kao priloge u 1928. donosio je *Dinarsku knjižnicu.*

List je generalno nastavio slijediti političku liniju koju su zacrtale *Subotičke novine* – uređivan je u katoličkom i hrvatskom duhu. Iako se u uredništvu nalazio Miško Prćić, utjecaj Crkve preko župnika Blaška Rajića stalan je i vidljiv. Teren na kojem se vodila ta bitka nije bio čisto duhovni, nego je imao jasne političke smjernice. List se vrlo aktivno uključivao u političke borbe i agitaciju za izbore: religioznim sadržajima i pogledima na aktualne svjetske i gradske probleme Bunjevci i Šokci privlačeni su hrvatstvu, pobožnosti i tradicionalnim obiteljskim vrijednostima, a istodobno su odvraćani od radikalske politike koju je provodio režim i njegova glasila. Upravo se zbog toga redovito žestoko napadaju i kritiziraju radikalske *Bunjevačke novine*, *Zemljodilac*, *Nova pošta*, režimska politika na razini države, ali i grada, agrarna reforma i dobrovoljci i sl. Tako npr. u 1. br. iz 1924. *Hrvatske novine* konstatiraju: »Da radikalska vlada ne može, da izvede, to što je počela, da napravi Veliku Srbiju, taku, u kojoj će svaki berber i šuster i pijandura, biti činovnik, nataroš; u kojoj će građane, 'za pra' Boga biti, u kojoj će od ministra do pandura svi krasti, u kojoj će dangube i skitalice dobiti zemlju, a radnici umirati od gladi.« No *Hrvatske novine* napadale su i *Neven*, npr. u članku *Neven u kuferaškim rukama* u broju od 30. V. 1925. Kao što su prije *Subotičke novine* zastupale Bunjevačko-šokačku stranku, nakon promijenjenih političkih struja u bunjevačko-hrvatskom korpusu *Hrvatske novine* djeluju kao promotori Vojvođanske pučke stranke, čiji je ideolog bio Blaško Rajić. To je praktično značilo da su u vrijeme izbora 1925. *Hrvatske novine* bile protiv Radikalne stranke, ali su istodobno odvraćali čitatelje od toga da glasuju za Radićevu Hrvatsku seljačku stranku.

Hrvatske novine, 7. I. 1928., Subotica

Kao odgovor na takve napise česti su bili sudski sporovi što su ih pokretale strane koje su se osjetile napadnutima, poput Udruženja dobrovoljaca, koje u studenom 1925. pokreće tužbu protiv urednika Miška Prćića jer su se njegovi članovi osjetili povrijeđeni člankom u rubrici *Raboš*, a nakon te privatne inicijative i državno tužilaštvo pokreće spor jer novine nisu imale istaknuto ime glavnoga i odgovornoga urednika.

Nepotpuna godišta sačuvana su u subotičkoj Gradskoj knjižnici, Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu, Biblioteci Matice Srpske u Novom Sadu i drugdje.

Izvor: Historijski arhiv Subotica: F: 47. Gr. 1442/1923 (31. 10. 1923).

Lit.: M. Evetović, *Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata* (rukopis); I. Kujundžić, Bunjevačko-šokačka bibliografija, *Rad JAZU*, 355, Zagreb, 1969; T. Kolozsi, *Szabadkai sajtó (1919-1945)*, Újvidék, 1979.

S. Mačković

HRVATSKE SELJAČKE ZADRUGE, mjesne organizacije zadružno organiziranih seljaka. Prethodnika zadrugarstva u Hrvatskoj, koje se razvija pod utjecajem europske zadružne prakse, predstavlja osnutak Hrvatsko-slavonskoga gospodarskoga društva u Zagrebu 1841., koje je osnovao tadašnji zagrebački biskup Juraj Haulik radi unaprjeđivanja raznih grana gospodarstva i gospodarske prosvjete. Početkom XX. st. zadrugarstvo je u Hrvatskoj preraslo u važan gospodarski sustav s više od 1 500 zadruga i oko 250 000 zadrugara, koji je imao utjecaja i na politička gibanja. Udruživanjem istovrsnih seljačkih gospodarskih zadruga i zadružnih zajednica utemeljene su središnje zadruge kao stručne i poslovne središnjice područnih zadruga.

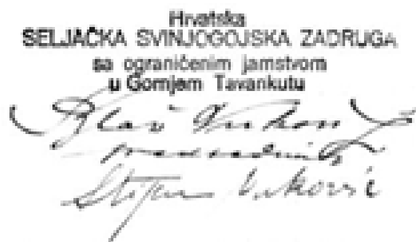
Između dvaju svjetskih ratova osnovan je veći broj hrvatskih seljačkih zadruga, koje su djelovale povezane u Središnji savez hrvatskih seljačkih zadruga – zadruge s ograničenim jamstvom u Zagrebu, utemeljen 1918. Dok su gospodarske zadruge djelovale u sklopu Hrvatsko-slavonskoga gospodarskoga društva u Zagrebu, zadruge Gospodarske sloge u okviru Saveza zadruga gospodarske sloge, najveći broj zadruga u Dalmaciji bio je povezan u Zadružni savez u Splitu. Savez je osnovan radi potpore moralnih i materijalnih interesa vezanih uz vjeresiju i uopće gospodarstvo zadružnih članica. U Hrvatskom državnom arhivu podaci o zadružnom organiziranju seljaka nalaze se u nekoliko fondova: Hrvatski zadružni savez s.o.j. (s gradivom članica Saveza) Zagreb, Savez zadruga gospodarske sloge z.s.o.j. (s gradivom zadruga članica) Zagreb te Središnji savez hrvatskih seljačkih zadruga z.s.o.j. (s gradivom zadruga članica) Zagreb.

Nakon Drugoga svjetskoga rata i kolektivizacije prema sovjetskomu modelu zadrugarstvo je izgubilo svoja izvorna obilježja, koja nisu ponovno uspostavljena unatoč pokušajima njihove obnove u socijalističkom razdoblju, ali ni nakon osamostaljivanja Hrvatske.

Hrvatske seljačke zadruge u Bačkoj. Zadružno organiziranje među hrvatskim stanovništvom između dvaju svjetskih ratova još nije dovoljno istraženo. U Historijskom arhivu u Subotici postoje podaci o tri međuratne mjesne hrvatske zadruge.

Hrvatska seljačka gospodarska zadruga s. o. j. u Pavlovcu osnovana je na skupštini 6. V. 1937. na Šebešiću. Bilo je nazočno 16 osnivača s Pavlovca, Šebešića i iz Donjega Tavankuta. Izabrano je ravnateljstvo, koje su činili Nikola Matković, Gabor Kujundžić, Luka Bukvić i Mića Matković, dok je predsjednik zadruge bio Lajčo Vujković Lamić. Upis zadruge obavljen je 18. VIII. 1937. Kao sjedište je naveden Pavlovac br. 1, a kao mjesta djelovanja Pavlovac, Šebešić i Tavankut. Prema tipiziranim, već unaprijed tiskanim pravilima, vidi se da je zadruga bila u članstvu Zadružne Sveze, zadruge u Zagrebu, a ujedno i Saveza hrvatskih gospodarskih zadruga, preko kojih je pavlovačka zadruga nabavljala potrepštine. Prema pravilima zadatak je zadruge »da na temelju uzajamnosti poboljšava gospodarsko stanje svojih članova, da promiče štedljivost i da svojim zadružnim sredstvima i kreditom pribavlja članovima sredstva potrebita im za unapređenje gospodarstva« te »da posreduje i organizuje zajedničku pro-

daju seljačkih poljoprivrednih i stočarskih proizvoda i njihovih prerađevina«.

Pečat Hrvatske seljačke svinjogojske zadruge u Gornjem Tavankutu

Hrvatska seljačka svinjogojska zadruga s. o. j. u Gornjem Tavankutu utemeljena je na osnivačkoj skupštini 21. III. 1937. Osnivači su bili Ljudevit Vuković, Stipan Vuković, Tome Saulić, Andrija Weichand, Blaž Vuković, Jakov Vuković, Antun Vuković, Marko Benčik, Martin Osvald, Nikola Skenderović, udova Ivana Gabrića i Albe Jakovetić. Za predsjednika je izabran Blaž Vuković, za njegova zamjenika Ljudevit Vuković, a za članove ravnateljstva Stipan Vuković, Tome Saulić i Antun Weichand. Zadruga je osnovana »da vodi brigu oko unapređenja i zastupanja interesa svinjogojstva, da poučava svoje članove gajenju, držanju i hranjenju svinja, da racionalnim uzgojem križanih mangalica i sistematskim popravljanjem provodi selekciju pasmine mangalica, da zajedničkim radom i svim sredstvima sprečava i suzbija zaraze i druge bolesti svinja, da se brine oko unovčavanja sviju vrsta svinja, a naročito putem izvoza u inostranstvo te prodajom u zemlji«. Upis u sudski registar obavljen je 30. VII. 1937., a odmah nakon toga prenesen je i vodio se u zadružnom registru. Zadružni udio svakoga zadrugara iznosio je 50 dinara. Potkraj 1937. bilo je 49 članova iz Tavankuta, Čikerije, Pavlovca, Šebešića. Zadruga je bila s ograničenim jamstvom (s. o. j.), a i ona je bila članica Zadružnoga saveza zadruga u Zagrebu. Brisana je iz registra 1951.

Hrvatska seljačka gospodarska zadruga s. o. j. u GornjemTavankutu osnovana je na skupštini 18. I. 1936. u Gornjem-Tavankutu od strane 30 osnivača iz Tavankuta i okolice, koji su uplatili odio od po 50 dinara. Za predsjednika je izabran Stipan Vuković, zamjenik predsjednika je bio Joso Rudić, a članovi ravnateljstva bili su Alojzije Vuković, Tomo Saulić, Kalman Crnković, Andrija Stantić, Ivan Vuković i Antun Weichand. Do kraja 1936. okupila je čak 121 člana, a krajem 1939. imala je 154 člana. Po tipiziranim, već unaprijed tiskanim Pravilima, vidi se da je i ova zadruga bila u članstvu Zadružne Sveze, zadruge u Zagrebu, a ujedno i Saveza hrvatskih gospodarskih zadruga, preko kojih je nabavljala potrepštine. U Pravilima je kao zadatak zadruge naveden »da nabavlja živežne namirnice i potrepštine za kućanstvo svojih zadrugara, da unapređuje uopće gospodarstvo svojih članova upućivanjem u savremen i napredan način gospodarenja.« Sredstva zadruge bila su »upisnine, zadružni udjeli, upravni primitci, zajmovi zadruge, prihodi posredovanja nabave i prodaje, pričuvna glavnica.«

Izvori: Historijski arhiv Subotica, F: 086.234. Ct XIII 1062 st. 57; F: 086.261.253; Ct XII 1029 st. 158; F: 086.261.277. Zadružni spisi CtSz i registar Ct XII 10 I Ctsz I 277

Lit.:www.hzs.hr/o_zadruzi 1.htm; www.arhiv.hr/en/hr/fondovi/fs-ovi/gospodarstvo.htm.;

S. Mačković

HRVATSKE SVJETSKE IGRE (Crolimpijada), jednotjedno natjecanje sportaša iz Hrvatske te sportaša hrvatskoga podrijetla iz drugih zemalja. Organizira ih Hrvatski svjetski kongres kao svehrvatske olimpijske igre radi sportskoga povezivanja domovinske i iseljene Hrvatske. Domaćini su igara Zadar i Zadarska županija. Prve su održane 15.-21. VII. 2006. a druge najavljene za 2010.

Na Prvim igrama među 700 sudionika iz 25 zemalja s pet kontinenata, koji su se natjecali u 18 ljetnih sportova, sudjelovale su i hrvatske momčadi iz Srbije i Madžarske. Među osvajačima medalje bio je i Subotičanin Nebojša Gabrić, koji je u stolnom tenisu osvojio zlatnu medalju u pojedinačnoj konkurenciji te brončanu u paru s Ivanom Šarčevićem, a brončanu medalju osvojila je i odbojkaška momčad.

Lit.: *Hrvatska riječ*, br. 179, 180, Subotica, 2006; *Hrvatski glasnik*, 30/2006, Budimpešta; http://www.crowc.org

S. Bačić

HRVATSKI DAN, kulturna manifestacija Hrvata u Madžarskoj. Organiziraju ga Savez Hrvata u Madžarskoj i Hrvatska državna samouprava jedanput na godinu, naizmjence u pojedinim regijama. Prvi je put održan 2000. u Sambotelu (*madž*. Szombathely), a sljedeći u Pečuhu, Budimpešti, Baji, Kaniži (*madž*. Nagykanizsa)... Pokrovitelji su mu predsjednik Republike Madžarske i predsjednik Republike Hrvatske. U nazočnosti visokih političkih dužnosnika i Hrvata iz svih regija, Dan je ispunjen bogatim kulturnim programom (susret književnika, izložbe, folklorni program, koncert) i vjerskim sadržajima (sveta misa na hrvatskom jeziku). Čelnici spomenutih krovnih organizacija izvješćuju o djelatnosti u minulom razdoblju, a dodjeljuju se i odličja i priznanja najzaslužnijim pojedincima za osobit doprinos razvoju društvenoga i kulturnoga života.

Lit.: B. Blažetin, Dan svih Hrvata u Mađarskoj, *Hrvatski kalendar 2005*, Budimpešta, [2004].

Ž. Mandić

HRVATSKI DEMOKRATSKI FORUM – PREPORUKE IZ LEMEŠA, udruga utemeljena u Subotici početkom rujna 2008. Proklamirani joj je cilj unaprjeđenje manjinskih prava Hrvata u Srbiji i ublažavanje sukoba unutar hrvatska zajednice, s vodstvom oko bivših dužnosnika Hrvatskoga nacionalnoga vijeća i Demokratskoga saveza Hrvata u Vojvodini. Predsjednica je Antonija Čota, a dopredsjednici Lazo Vojnić Hajduk i Zvonimir Perušić. Od osnutka udruga nema zapaženijih aktivnosti.

Lit.: *Hrvatska riječ*, br. 284, Subotica, 2008; *Glas ravnice*, br. 129, Subotica, 2008.

S. Bačić

HRVATSKI DNEVNIK, dnevni politički list Hrvatske seljačke stranke. Pokrenut je 24. V. 1936. u Zagrebu. Kao odgovorni urednik isprva se navodi Oton Pupić, a od 307. broja Franjo Leaković. Posljednji, 1783. broj izašao je 14. IV. 1941.

List je bio naklonjen bačkim Hrvatima, pa je u razdoblju 1936.-41. objavio velik broj članaka o političkim i kulturnim prilikama Hrvata iz Bačke. Kao suradnici u listu su objavljivali Mihovil Katanec, Marko Čović, Stjepan Bartolović i dr. *Hrvatski dnevnik* od 22. IX. 1940. objavio je i *Bibliografiju o Šokcima i Bunjevcima* Stjepana Bartolovića, koja obuhvaća naslove s područja povijesti, folklora, filologije, kulture i politike te mnogobrojne članke Marka Čovića o bunjevačkim običajima. Bartolović i Čović pisali su tekstove o književnosti bačkih Hrvata, a objavljeni su i mnogobrojni članci o nacionalnom sastavu u subotičkim, somborskim, apatinskim i odžačkim školama, činovništvu i institucijama. U listu su dokumentirane i mnoge izjave i rezolucije predstavnika hrvatske političke i kulturne elite u Bačkoj koje drugdje nisu objavljene, a objavljivane su i izjave ministara Bariše Smoljana i Josipa Torbara o bačko-baranjskim Hrvatima – nakon uspostave Banovine Hrvatske Vladko je Maček naime zadužio Smoljana i Torbara da se brinu za njihove potrebe i interese. List je polemizirao s novosadskim *Danom*, sa subotičkim *Nevenom* Jose Šokčića, s beogradskom *Samoupravom* i drugim novinama koje su nijekale pripadnost Bunjevaca i Šokaca hrvatskomu narodu. *Hrvatski dnevnik* često je k tomu prenosio članke iz *Subotičkih novina*, koje su pak na svojim stranicama objavljivale članke iz *Hrvatskog dnevnika*. List predstavlja važan izvor za međuratnu političku povijest bačkih Hrvata.

Lit.: *Hrvatski dnevnik*, Zagreb, 1936.-1941; A. Sekulić, *Književnost podunavskih Hrvata u XX. stoljeću*, Zagreb, 1996.

M. Bara

HRVATSKI DNEVNIK

Nek' se znade da Bunjevac živi!

Čestitka predsjednika dra Mačka, koju je izrekao dr. Ivan Pernar

Hrvatski dnevnik, 16. VIII. 1936., Zagreb

Hrvatski dom u Somboru

HRVATSKI DOM, popularni naziv kojim se u Somboru označuje objekt mjesne hrvatske kulturne udruge. Hrvatsko kulturno društvo *Miroljub* osnovano je 1936., a već je sljedeće 1937. kupilo zgradu u najužem dijelu grada. Regulacijskim rješenjima nakon Drugoga svjetskoga rata ona je srušena, a Društvo je 1948. u zamjenu dobilo zgradu na drugom mjestu, koja je početkom 1950-ih dograđen te je dobila današnji izgled. Popularni naziv Hrvatski dom odnosio se i na staru i na novu zgradu, bez obzira na naziv koji je nosilo društvo što je u njemu imalo sjedište (HKD *Miroljub*, HKPD *Vladimir Nazor*, KPD *Vladimir Nazor*, KUD *Vladimir Nazor*, danas HKUD *Vladimir Nazor*). I pisani pozivi te prigodne informacije o sastancima, raznim tribinama, priredbama ili nekim drugim skupovima upućene građanstvu najčešće upućuju na Hrvatski dom, a tim se nazivom tradicionalno koriste i sredstva javnoga informiranja (tisak, radio, televizija). I druga dva naroda koja žive u Somboru imaju slične institucije u kojima su sjedišta nacionalnih udruga – Srpsku čitaonicu i Madžarsku kasinu.

M. Đanić

HRVATSKI DOM →Hrvatski seljački dom

HRVATSKI DOM →Hrvatski prosvjetni dom u Subotici

HRVATSKI GLASNIK, tjednik Hrvata u Madžarskoj. Osnivač je lista Savez Hrvata u Madžarskoj, a izdavač *Croatica*, neprofitno poduzeće za informativnu, kulturnu i nakladničku djelatnost iz Budimpešte. Izlaženje lista podupire Javna zaklada za nacionalne i etničke manjine u Madžarskoj.

Kad je nakon demokratskih promjena početkom studenoga 1990. utemeljena prva samostalna krovna udruga Hrvata u Madžarskoj – Savez Hrvata u Madžarskoj (SHM), došlo je i do razdvajanja dotada zajedničkoga društvenoga, javnoga i kulturnoga života, odgojno-obrazovnih ustanova i medija (novina, radijskih i televizijskih emisija) Hrvata, Srba i Slovenaca. SHM među prvima je donio odluku o pokretanju samostalnih novina na hrvatskom jeziku. Tako je nakon *Slobode* (1945.-46., izdanje Antifašističkoga fronta Slavena), te *Naših novina* (1946.-57.) i *Narodnih novina* (od 1957. do kraja travnja 1991., izdanja Demokratskoga saveza Južnih Slavena), 2. svibnja 1991. u Budimpešti izašao prvi broj *Hrvatskoga glasnika*, prvoga samostalnoga lista Hrvata u Mađarskoj, s podnaslovom »Tjednik Hrvata u Mađarskoj«.

Svojom se koncepcijom nastavlja na *Narodne novine*, a nastoji objavljivati najvažnije događaje iz života hrvatske manjine, aktualne vijesti, izvješća i reportaže iz javnoga života, školstva, kulture i športa. Posebne su stranice posvećene regijama u kojima žive Hrvati u Madžarskoj, ponajprije Gradišću, a zatim Bačkoj i Podravini.

Počeci rada tjednika i postavljanje njegovih temelja vezani su za glavnoga urednika Marka Markovića, kojega je na toj dužnosti nakon nepunih godinu dana prekinula smrt. Uređivanje lista početkom 1992. preuzima predsjednik SHM-a Đuro Franković, a za glavnoga i odgovornoga urednika iste godine bio je izabran Ladislav Gujaš. Uredništvo, koje je tada djelovalo u Budimpešti i Kaniži, 1994. izdvojilo se iz izdavačke kuće *Hírlapkiadó*, nakon čega su se priprema, tiskanje, korektura i lektura lista obavljali u Tiskari *Zrinski* u Čakovcu. Nakon svojega utemeljenja 1995. Hrvatska državna samouprava postaje suosnivačem i suvlasnikom lista, a od 2000. sve poslove oko njegova izdavanja preuzima izdavačka kuća *Croatica* iz Budimpešte. Od 1. V. 2005. glavna je urednica Branka Pavić-Blažetin, koja je i nekoliko mjeseci već bila vršiteljica dužnosti glavnoga urednika. Osim

novinara koji čine uredništvo, a to su: Stipan Balatinac (Bačka), Bernadeta Blažetin (Pomurje), Timea Horvat (Gradišće), nakon umirovljenja Stipana Filakovića Branka Pavić-Blažetin (Baranja) te Marin Mandić (Budimpešta), čije mjesto nakon njegove bolesti kao honorarni suradnik preuzima već umirovljeni Marko Dekić, u rad se uključuju kao vanjski suradnici mnogobrojni javni, prosvjetni i kulturni djelatnici, koji povremeno objavljuju i svoje književne radove te napise iz etnologije i povijesti Hrvata u Mađarskoj.

List je doživio više bitnih organizacijskih i stručnih promjena, a mijenjali su se i format, grafički izgled i broj stranica. Od 2002. izlazi u višebojnom tisku, a može se preuzimati i s Interneta.

Hrvatski je *glasnik* i danas kroničar najvažnijih događaja i mnogobrojnih zbivanja iz života hrvatske zajednice od Bačke do Gradišća i Budimpešte, na njegovim stranicama zabilježena je bliska prošlost i sadašnjost Hrvata u Madžarskoj.

Lit.: S. Balatinac, Petnaest godina Hrvatskoga glasnika, *Hrvatski glasnik*, 16/2006, Budimpešta; http://www.croatica.hu/index.php?id=4&lang=1

Ž. Mandić

Logotip *Hrvatskoga glasnika*

HRVATSKI GRAD (*njem*. Kroatenstadt, *lat*. Suburbium croaticum), nekadašnje ime dijela Budima sjeverno od budimske tvrđave, današnja Hrvatska ulica (Horvát utca) s okolicom. Taj je dio Budima hrvatskim boravištem već u XII. st., kad je »bosanskodalmatinske katoličke Slavene« ovamo preselio ugarski kralj Bela IV. vrativši se s juga, kamo se bio sklonio od Tatara. Više povjesničara slaže se da se veća seoba Hrvata pod Budim zbila u vrijeme kralja Žigmunda na početku XV. st. God. 1602. Turci ovamo preseljuju i Hrvate da im obnove razrušene zidine. Pod okrilje kršćanske vlasti na taj se prostor slilo golemo mnoštvo hrvatskoga stanovništva, osobito nakon oslobađanja Budima 1686. Za Rákóczijeva ustanka 1703.-11. i taj je dio grada bio čestim poprištem krvavih okršaja. Gradove s njemačkom upravom kao što su bili Budim, Stari Budim i Pešta kuruci su napadali češće. Labanci, tj. austrijski vojnici, smatrali su ih međutim madžarskim gradovima te su ta mjesta napadana s obiju strana. U zemaljskom popisu 1720. Budim se dijeli na Tvrđavu, Vodeni Grad, Taban i Hrvatski Grad (Suburbium croaticum). Ovaj zadnji obuhvaća i četvrt zvanu Državna Cesta (Országút), gdje je župa utemeljena 1729., a crkva posvećena Sv. Stjepanu Kralju. God. 1785. ovamo, u napušteni augustinski samostan, prisiljeni su iz budimskoga Vodenoga Grada preseliti se bosanski franjevci, koji su svoje novo boravište razvili u svojevrsno hrvatsko središte. Za župnikovanja Josipa Jakošića tijekom 1790-ih skupljeno je sedam tisuća knjiga i mnoštvo rukopisa, koji su pohranjeni u današnjem franjevačkom arhivu pokraj franjevačke župne crkve u Ulici mučenika (Mártírok úti ferences plébániatemplom). U toj crkvi pokopani su i istaknuti hrvatski kulturni djelatnici Matija Petar Katančić, Grgur Čevapović i Marijan Jaić. Neko vrijeme u toj je crkvi služio i vođa madžarskoga jakobinskoga pokreta Dominik (Ignacije) Martinović (1755.-95.).

Sudeći prema zabilješkama u matičnim knjigama tamošnje župe, koje se vode od 1700., Hrvati se bave ratarstvom, vinogradarstvom, obrtom i trgovinom. Među mnoštvom njihovih prezimena izdvajaju se Anikić, Bilić, Čurbanović, Donosilović, Eškulić, Franciśković, Glavadanović, Ivanović, Josipović, Kešić, Lesković, Makarović. Onodobni srpski izvori to stanovništvo najčešće spominju kao Hrvate, odnosno Šokce, a njemački i madžarski dokumenti kao Race, eventualno kao katoličke Race. Taj nametnuti naziv postupno prihvaćaju i oni sami. Tijekom vremena hrvatski se puk postupno odnarodio; već u drugoj polovini XVIII. st. bio je u manjini, pa se ponijemčio, a u prvoj polovini XX. st. pomadžario.

Lit.: A. Vályi, *Magyarországnak leírása*, 1-2, Buda, 1796-1799; G. Csevapovich, *Synoptico-memo-*

rialis catalogus Observantis Minorum provinciae S. Joannis a Capistrano, olim Bosnae Argentinae; a dimidio seculi XIII. usque recentem aetatem, Budae, 1823; J. Rupp, *Buda-Pest és környékének helyrajzi története*, Pest, 1868; D. Csánki, *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában*, 3, Budapest, 1897; S. Borovszky, *Pest-Pilis-Solt-Kiskunvármegye monographiája*, I-II, Budapest, b. g.; A. Gárdonyi, Pest város újratelepítése a török hódoltság után, u: *Föld és Ember*, 2/1926, Budapest; D. Schuler, *Adatok a Tabán történetéhez és rendezéséhez*, Budapest, 1934; B. Unyi, *A mohácsi ferencesek története,* Gyöngyös, 1943; D. Popović, *Srbi u Budimu od 1690. do 1740,* Beograd, 1952; Z. Fallenbüchl, É. Gál, *Buda környéke a töröktől való visszafoglalás idején*, u: *Tanulmányok Budapest Múltjából*, 23, Budapest 1991.

Ž. Mandić

HRVATSKI INFORMATIČKI CENTAR, udruga utemeljena u Subotici u proljeće 2002. radi unaprjeđivanja i razvijanja informatičkih znanja i njihove primjene u ostvarivanju manjinskih prava hrvatske zajednice. Osnovana je nekoliko mjeseci nakon donošenja Zakona o zaštiti sloboda i prava nacionalnih manjina iz veljače 2002., a prije prvih elektorskih izbora za Hrvatsko nacionalno vijeće (HNV) potkraj iste godine. Predsjednik udruge Zoran Vojnić Tunić bio je tada jedan od elektora, a poslije i vijećnik HNV-a. Centar svoje djelovanje nije uspio znatnije razviti.

S. Bačić

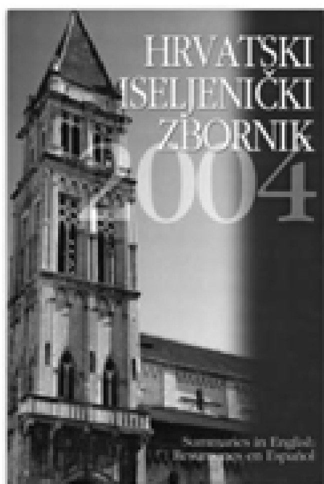
HRVATSKI INFORMATIVNI CENTAR (HIC), institucija čija je djelatnost informiranje inozemne javnosti i hrvatskoga iseljeništva o zbivanjima u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini. Utemeljen je u Zagrebu u lipnju 1991. Na početku rata osniva centre za novinare u više gradova u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini te pokreće izdavačku djelatnost, u sklopu koje je do danas tiskano oko 150 naslova. U suradnji s Hrvatskim radiom uređivao je i vodio kratkovalni program za područje Europe, Sjeverne Amerike, Australije i Novoga Zelanda od 1991. do 2001.; organizirao je HICTV – satelitski televizijski program za Sjevernu Ameriku od 1993. do 2006.; u suradnji s Narodnim radiom satelitski pokriva njihovim programom hrvatske zajednice u cijelom svijetu. Od početka 2001. na svojem internetskom portalu (www.hic.hr) svakodnevno na hrvatskom, engleskom i španjolskom objavljuje vijesti i informacije iz Hrvatske i Bosne i Hercegovine te događaje vezane uz Hrvate koji žive izvan Hrvatske. Financira se sredstvima iz državnoga proračuna (do 2000.), donacijama, prodajom svojih izdanja, pretplatom te oglašavanjem.

Za vojvođanske Hrvate važan je kao izdavač iseljeničkoga podliska *Dom i svijet*, koji je, kao tjedni prilog inozemnomu izdanju *Večernjega lista*, pokrenut za Božić 1993. na poticaj tadašnjega ravnatelja Hrvatske matice iseljenika Ante Belje (od 1998. izlazilo je i elektroničko izdanje). List je sa svojih osam stranica bio jedan od rijetkih medija koji su se bavili ponajprije iseljeničkom tematikom te je na taj način spajao domovinsku i iseljenu Hrvatsku. Tako su u listu redovito objavljivane i aktualne informacije o Hrvatima u Vojvodini i Madžarskoj, počevši od protjerivanja Hrvata u Vojvodini tijekom 1990-ih pa sve do praćenja djelovanja hrvatskih udruga i institucija. Nakon prestanka izlaska tiskovnoga izdanja, od 8. X. 2003. izlazio je samo u elektroničkom obliku još do 16. II. 2004. Ukupno je izašlo 440 brojeva.

Lit.: http://www.hic.hr/dom

A. Beljo

HRVATSKI ISELJENIČKI ZBORNIK, godišnjak Hrvatske matice iseljenika iz Zagreba. Počeo je izlaziti 1955. kao *Iseljenički zbornik*, a današnje ime dobiva nakon osamostaljivanja Hrvatske 1992. Analitički prati društvenu i kulturnu zbilju hrvatskoga naroda u domovini i iseljeništvu te nastoji poduprijeti kulturnu integraciju hrvatskoga iseljeništva s matičnom zemljom. Sažeci priloga objavljuju se i na engleskom i španjolskom jeziku, budući da je časopis namijenjen i potomcima hrvatskih iseljenika u prekomorske zemlje koji više ne govore hrvatski. Od 1992. urednici su Vinko Nikolić (1992.); Boris Maruna (1993.-94; suurednik Nenad Gol 1994.); Aleksander Ravlić (1995.-99, suurednici Ante Beljo i Diana Šimurina-Šoufek 1997.) te Vesna Kukavica (od 2000.) Od 2000. ima i elektroničko izdanje.

Hrvatski iseljenički zbornik 2004, Zagreb, 2003.

Od 1992. u zborniku se redovito donose tekstovi o Hrvatima iz Vojvodine i Madžarske, čiji su autori književnici, publicisti i stručnjaci iz Vojvodine (Ante Sekulić, Naco Zelić, Tomislav Žigmanov, Tomislav Vuković /»Stjepan Bunjevac«/, Jasna Ivančić…), Madžarske (Marko Dekić, Stjepan Blažetin, Ernest Barić, Đuro Franković i dr.) i Hrvatske (Sanja Vulić, Denis Derk, Marko Samardžija, Srećko Lipovčan, Andrea Sapuna, Boris Bek i dr.). Objavljuju se i književni prilozi Hrvata iz Bačke i Madžarske (Petar Vukov, Aleksa Kokić, Petar Pekić, Nikola Kujundžić, Blaž Modrošić, Stjepan Vujević, Stjepan Parmačević, Roza Vidaković, Marko Dekić, Stipan Blažetin, Branko Filaković i dr.)

Lit.: http://www.matis.hr./hrv_iselj_zbornik.php

V. Kukavica

HRVATSKI JEZIK →Hrvati, jezik

HRVATSKI KALENDAR, godišnjak za hrvatsku narodnost u Madžarskoj, izlazi u Budimpešti. Osnivač mu je i prvi izdavač Savez Hrvata u Madžarskoj, od 1996. izdaje ga Hrvatska državna samouprava, a od 2001. poduzeće *Croatica*. Prvi mu je broj, u 4500 primjeraka, objavljen za 1991. godinu, nakon demokratskih promjena u zemlji i razdvajanja dotada zajedničkih novina, radijskih i televizijskih emisija Hrvata, Srba i Slovenaca u Madžarskoj. Svojom se koncepcijom uglavnom naslanja na prijašnji, zajednički *Narodni kalendar*. Iza kalendarijskog dijela, urešenoga starim fotografijama iz pojedinih hrvatskih naselja, slijede napisi tridesetak suradnika, čiji najveći dio čine književni prilozi (pjesme i kratke novele), pučke umotvorine te radovi s područja povijesti i etnologije. Godišnjak se riječju i fotografijama osvrće na glavne društvene i kulturne događaje hrvatske zajednice u Madžarskoj, objavljuje reportaže iz javnoga života, školstva, kulture i športa. Najvažnijom zadaćom smatra njegovanje hrvatske riječi i snaženje nacionalne svijesti. Posebna su poglavlja namijenjena djeci, učeničkim radovima, kućanstvu i humoru. Kako u kulturnom životu Hrvata u Madžarskoj kalendari imaju bogatu tradiciju, ovo je izdanje i dan-danas najomiljenije i najčitanije u hrvatskome puku. Dosadašnji urednici su bili: Mijo Karagić (1991.-95., zadnji sa Stipanom Karagićem), Živko Mandić (1996.), Milica Klajić-Tarađija (1997.-2002., prvi zajedno s Janjom Horvat) te Branka Pavić-Blažetin (od 2003.).

Lit.: M. Karagić, Štovani čitatelji, *Hrvatski kalendar 1999*, Budimpešta, 1998.

Ž. Mandić

Hrvatski kalendar 1995, Budimpešta, 1994.

HRVATSKI KATOLIČKI DOM, mjesto društvenoga djelovanja Hrvata katolika iz Sonte 1930-ih. S dolaskom Zvonka Augustina Luckara za kapelana u Sonti među

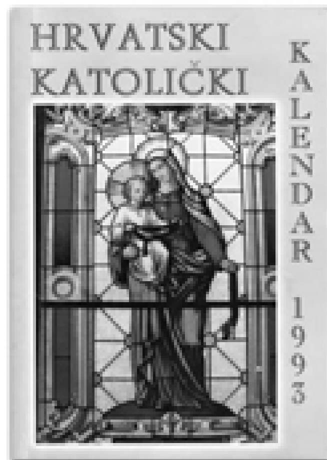
vjernicima oživljava društveni život te se osniva više organizacija Katoličke akcije (učeničke organizacije, križarska bratstva i sestrinstva), koje su za svoje djelovanje osigurale prostore u naselju. Radi razlikovanja od drugih katolika u mjestu, tj. Madžara i Nijemaca, organizacije i dom mještani i tisak (*Subotičke novine*, *Nedjelja*, *Svijet*) nazivali su hrvatskima. Naime, od 620 članova Katoličke akcije 1937., što je predstavljalo približno 10% ukupnoga stanovništva naselja, Hrvata je bilo 340, Nijemaca 190 i Madžara 90. Pripadnici navedenih naroda činili su posebne odjele unutar Katoličke akcije. Sastanci su se održavali uglavnom odvojeno u odjelima, ali djelovalo se i zajednički. Domom je upravljao odbor sastavljen od predstavnika svih katoličkih društava, kojemu je predsjedao Nikola Matin, ujedno i predsjednik Hrvatske katoličke akcije. U domu se obilježavao Papin dan, održavana su duhovna razmatranja, poticana je duhovna obnova i organizirana su prigodna predavanja. Djelovala je i čitaonica, koja je primala katolički tisak, ponajviše *Hrvatsku stražu*, *Subotičke novine*, *Nedjelju*, *Glasnik srca Isusova* i dr. Nakon mnogobrojnih pritisaka i napada koloniziranih dobrovoljaca na članove katoličkih organizacija, koji su kulminirali ranjavanjem mještanina Marka Miloša nožem, čitaonica prestaje djelovati početkom 1937. Rad katoličkih društava i doma u Sonti nedovoljno je istražen, no može se pretpostaviti da je djelovanje doma nakon spomenutih napada bilo manjega opsega.

Lit.: J. Buturac, Katolički dnevnik »Hrvatska straža« 1929.-1941., *Croatica Christiana periodica*, 23'24/1989, Zagreb; *Subotičke novine*, 18, 24/1936, 2, 6/1937, Subotica.

M. Bara

HRVATSKI KATOLIČKI KALENDAR, godišnje izdanje Saveza Hrvata u Madžarskoj objavljeno u Pečuhu za 1993. i 1994. Urednici su bili Stjepan Blažetin i Ivan Gugan ml. Na 150-ak stranica formata B/5, uz kalendarij, objavljeni su i astronomski i vremenski podaci za tekuću godinu, slike hrvatskih crkvenih velikodostojnika, legende, podaci iz života katoličkih svetaca te hrvatskih mučenika, napisi o vjerskom životu u pojedinim hrvatskim naseljima, hodočasničkim mjestima, crkvama (franjevačka u Baji), pučkim običajima i blagdanima. Predstavljeni su katolički pjesnici (Ante Jakšić), svećenici (Đuro Vlašić), kulturni djelatnici (Josip Andrić) i vjeroučitelji. Priopćene su manje poznate narodne molitve i note nekih crkvenih pjesama. Posebno poglavlje čine prozni napisi i stihovi namijenjeni djeci.

Ž. Mandić

Hrvatski katolički kalendar 1993., Pečuh, 1992.

HRVATSKI KATOLIČKI ORAO U SUBOTICI, katolička organizacija za odgoj mladeži u vjerskom, intelektualnom, moralnom i tjelesnom pogledu. Djelovala je tijekom 1920-ih kao dio širega katoličkoga pokreta, koji je početkom XX. st. pokrenuo krčki biskup Antun Mahnić. Orlovstvo je nastalo u Češkoj kao reakcija na protukatolička stajališta sokolstva, što je simbolično izraženo i u imenu pokreta, a u Hrvatsku se proširilo 1920. iz Slovenije. Tjelovježbena i nacionalna komponenta pokreta preuzeta je od sokolstva, ali je orlovstvo, umjesto sokolskim liberalizmom, bilo prožeto katoličkim načelima. God. 1921. službeno je osnovana Jugoslavenska orlovska sveza, s dvije podsveze i s jednim podsavezom: Orlovska i orliška podsveza u Ljubljani i Orlovski podsavez u Zagrebu, koji su se dalje dijelili na okružja. Orlovska društva ubrzo su prerasla u najmasovniju katoličku organizaciju

mladeži u zemlji, osobito nakon 16. XII. 1923., kad se Hrvatski katolički omladinski savez ujedinio s Orlovskim podsavezom u Zagrebu u Hrvatski orlovski savez, u kojem je Ivan Merz bio tajnik i dopredsjednik, a predsjednik odvjetnik Ivo Protulipac (ubijen u Trstu 1946.). Osnovno geslo udruge bilo je: *Žrtva – euharistija – apostolat*, a organizacija je imala i svoje glasilo *Orlovska straža*. U sklopu političkoga režima uvedenoga Šestosiječanjskom diktaturom 1929. potkraj iste godine ukinuto je orlovstvo, kao i Hrvatski sokol i Jugoslavenski sokolski savez, a osnovan je Savez sokola kraljevine Jugoslavije. U duhu katoličke akcije sve do uspostave komunističke vlasti nastavlja djelovati Križarsko bratstvo, ali bez zastupljenosti tjelovježbe.

Subotičke Orlove također osnivaju bivši članovi mjesnoga sokolskoga društva, utemeljenoga 1919., koje su napustili zbog protukatoličkih ideja. Nakon velikoga sleta hrvatskih orlova u Đakovu u kolovozu 1921., na kojem je sudjelovalo i desetak bunjevačkih mladića, među njima se razvilo oduševljenje za taj pokret. Na osnivačkoj skupštini održanoj 18. IX. 1921., u nazočnosti 32 člana, osnovan je Orlovski odsjek u Subotici, koji je bio dio Osječkoga orlovskoga okružja. Od samoga početka subotičke je orlove pomagao svećenik Antun Skenderović. Tijekom 1921. djeluju kao Gimnastički odsjek pri Savezu gimnastičkih odsjeka u Zagrebu, Đačko okružje. Subotički odsjek vodio je Željko Vidaković. Prva javna orlovska akademija u Subotici održana je 8. XII. 1921., kad je predsjednik Željko Vidaković čitao referat o dr. Antunu Mahniću pod naslovom *Najveći orao*, a tajnik Grgo Tumbas referat *Mens sana in corpore sano*. No ovdašnje vlasti na orlove nisu gledale s naklonošću: kada su 25. VI. 1922. željeli organizirati jednu manifestaciju, subotička policija to im nije dopustila. Na čelu orlovske organizacije u Subotici je od 1924. bio Lazar Prćić, dok je dopredsjednik bio Ljudevit Vujković Lamić. Sredinom 1924. Društvo je imalo 42 aktivna člana. Nakon formiranja Hrvatskoga orlovskoga saveza u Zagrebu 1923. subotički je odsjek iz političkoga opreza formalno i dalje bio odsjek Jugoslavenske orlovske sveze u Ljubljani, ali je *de facto* djelovao pod utjecajem Hrvatskoga orlovskoga saveza, što pokazuju naslovnice *Subotičke Danice* 1924.-41. i 1945.-46. sa simbolom orlom u letu s utegom u kandžama i sunce s upisanim orlovskim pozdravom *Bog živi!* U *Subotičkoj Danici* i *Subotičkim novinama* objavljivani su usto redovito napisi o orlovstvu, budući da su mjesni članovi orlovskoga pokreta bili u njihovim uredništvima. Subotički se odsjek 1925. dijeli na omladinski i đački; predsjednik omladinskoga odsjeka najprije je bio Veco Čović, a poslije Ivo Prćić.

Pečat Hrvatskog katoličkog orla u Subotici

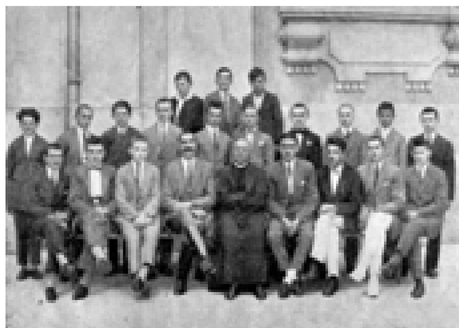
God. 1927. subotički orlovi otvoreno stupaju u Hrvatski orlovski savez i mijenjaju ime u Hrvatski katolički orao u Subotici, pod kojim djeluju do ukidanja orlovstva. Bilo je to i dalje jedino subotičko orlovsko okružje u Bačkoj, dok je najistočnija organizacija bila u Zemunu, gdje je također djelovao Hrvatski katolički orao. Te godine dolazi do obnavljanja orlovstva u Subotici, oslabljenoga u prijašnjem razdoblju: ima 104 člana, 60 odbornika i 10 starješina. Predsjednik je bio Lajčo Pozderović, tajnik Lazar Prćić, knjižničar najprije Blaško Kopilović, a zatim Ento Ostrogonac, a vođa naraštaja Šime Romić, dok je za duhovnoga vođu izabran svećenik Andrija Moullion. Osim tjelovježbačke opreme, Društvo je imalo i knjižnicu od nekoliko stotina knjiga, a poslije su osnovani tamburaški zbor i diletantska (glumačka) sekcija. Sastanci i druge aktivnosti najčešće su se održavali u dvorani Katoličkoga kruga (Trg Ćirila i Metoda 14), veće i zahtjevnije tjelovježbe u dvorani Katoličkoga momačkoga društva (Harambašićeva 7), a lakoatletske vježbe na otvorenom na igralištu NK *Bačke* kraj

Somborske kapije, jer su članova Orla većinom bili i članovi *Bačke*. Na skupštini 18. VII. 1927. u upravu su izabrani: predsjednik Željko Vidaković, odvjetnički kandidat; potpredsjednici Albe Kujundžić i Ljudevit Pozderović, bankovni činovnici; tajnik Lazar Prćić, student prava; načelnik Slavko Dević, željezničar te blagajnik Bela Rudić, krojač. Kako je Željko Vidaković ubrzo preminuo, na skupštini u listopadu 1927. za novoga predsjednika izabran je bankovni činovnik Albe Kujundžić, a poslije je za tajnika izabran Ljudevit Vujković Lamić (potkraj srpnja zamijenio ga je gradski činovnik Antun Radak). Pravila Hrvatskoga katoličkoga orla u Subotici vlasti su odobrile u travnju 1928. U tom razdoblju organizacija je postala prepoznatljiva i poštovana u gradu.

Iako su nakon uvođenja Šestosiječanjske diktature činjeni pritisci na potencijalne članove orlova – učenike gimnazije, kojima su profesori prijetili isključenjem iz škole ako se upišu u bilo koje drugo društvo osim u Jugoslavensko sokolsko društvo, Društvo je tijekom 1929. nastavilo djelovati. Tako je u ovu godinu ušlo sa 105 članova, a formiran je i poseban odjel Hrvatski katolički đački orao. Na skupštini 23. II. 1929. za predsjednika je izabran student prava Ljudevit Vujković Lamić. Društvo se ponovno moralo registrirati. Prema Pravilima Društva, članovi su redoviti (vježbači i nevježbači), starješine, potporni članovi, utemeljitelji i začasni. Zadnja sjednica uprave Društva održana je 13. XI. 1929.

Nakon ukidanja orlovskih organizacija i subotički orlovi nastavljaju djelovati u sklopu Križarske organizacije, pa su pravila subotičkih Križara odobrena 21. V. 1930.

Tijekom svojega djelovanja subotički su orlovi imali velik broj različitih aktivnosti: redovite tjedne tjelovježbe i mjesečne sastanke, predavanja, svečane akademije, sudjelovanje na crkvenim procesijama i različitim kulturnim priredbama (npr. proslava 1000 godina Hrvatskoga kraljevstva 1925. u Subotici), natjecanja, sudjelovanje na sletovima (Đakovo, Sarajevo, Vukovar, Prag, Zagreb i dr.), godišnja prela i dr. S pravom je istaknuto »da je velika njegova [Hrvatskoga katoličkoga orla u Subotici] zasluga za izgradnju mnogih i mnogih ljudi, ne možda velikana, ali onih malih ljudi, koji su onako ustrajni ostali i u najtežim vremenima« (A. Poljaković), budući da su najveći dio članova činili siromašni učenici i studenti te niži činovnici. U Historijskom arhivu u Subotici postoji sačuvana arhivska građa o djelovanju orlovstva u Subotici.

Odbor i vježbači omladinskoga orla u Subotici

Izvor: Historijski arhiv u Subotici, F: 48 Hrvatski katolički orao – Subotica (1920.-1929).

Lit.: A. Poljaković, Orlovsko-križarski pokret među bačkim Hrvatima, *Klasje naših ravni*, 1-2/1944, Zagreb; L. I. Krmpotić, Od sokolstva do križarstva u Bačkoj, *Glasnik Pučke kasine*, br. 7-8/2005–10/2005, Subotica; S. Mačković, Hrvatski katolički orao – Subotica, *Hrvatska revija*, 4/2007, Zagreb; S. Mačković, Hrvatski katolički orao – Subotica kroz arhivsko gradivo, *Klasje naših ravni*, 3-4/2007, Subotica.

S. Mačković

HRVATSKI KATOLIČKI POKRET (HKP), vjerski, kulturni, društveni i politički pokret koji je djelovao 1903.-45. Pri osnivanju je okupljao uglavnom mladež, tj. srednjoškolce i studente, a poslije i radništvo, seljaštvo te sve druge društvene slojeve. Pokret nije bio hrvatska specifičnost, nego je nastao kao dio širega europskoga gibanja katoličkoga laikata nasuprot sve jačemu liberalizmu, za koji se tvrdilo da ugrožava tradicionalne kršćanske vrijednosti. Europski katolički pokreti nisu imali jedinstvenu organizacijsku formu i svaki je od njih razvijao one ustrojbene oblike koji su najbolje odgovarali lokalnoj sredini. Nastajali su neovisno o crkvenoj hijerarhiji samoorganiziranjem vjernika, laika i svećenika.

Katoličkom pokretu u Hrvatskoj prethodili su Posveta hrvatske mladeži Srcu Isusovu 1900., Prvi hrvatski katolički sastanak 1900. u Zagrebu te katolički dnevnik *Hrvatstvo* (Zagreb, 1904.-10.). Istodobno, poticaj u organiziranju hrvatskog đaštva dao je krčki biskup Antun Mahnić na prijelazu iz XIX. u XX. st. svojim idejama i člancima objavljenim u raznim časopisima gdje je upozoravao na opasnosti liberalizma za vjeru i moralne temelje hrvatskog društva. Preko svojih suradnika potom započinje organiziranje katoličkih srednjoškolaca i studenata koji će kasnije širiti i ostvarivati njegove ideje. Iz učeničkoga pokreta će se u potonjim godinama postupno razviti HKP u kojem će važnu ulogu imati laici.

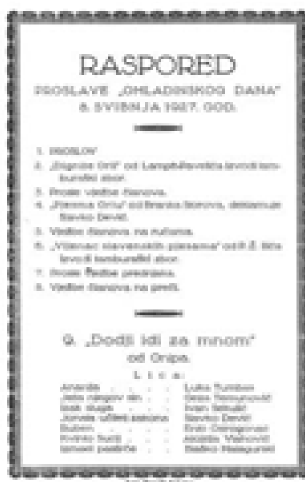
Stvaranjem Hrvatskoga katoličkoga akademskoga društva *Hrvatska* 1903. u Beču stvorit će se polazište i uzor daljnjega organiziranja učeničkoga pokreta. U Zagrebu se 1906. osniva Hrvatsko katoličko akademsko društvo Domagoj, a ubrzo se slična društva pokreću i na drugim sveučilištima u inozemstvu, među ostalim u Budimpešti udruga bunjevačkih i ostalih hrvatskih studenata Akademsko društvo *Antunović* 1913. U sučeljavanju Katoličke crkve i njezinih vjernika s liberalnim idejama u hrvatskom društvu važnu je ulogu imao je katolički tisak, koji je produbljivao poznavanje vjere, poticao na društveno djelovanje te budio nacionalnu i vjersku svijest. Već 1905. godine pokrenut je đački list *Luč* u Beču radi organiziranja katoličke mladeži, vježbanja mladih katolika u publicistici te promicanja kršćanskih ideja u hrvatskom javnom mišljenju u sklopu triju temeljnih odrednica pokreta: vjere, narodnosti i kršćanske demokracije. Nedugo nakon osnivanja *Luči* i HKAD-a *Domagoj* učeništvo je pokrenulo veći broj listova (*Nada*, *Zora*, *Jedinstvo*, *Ljubice* u Zagrebu, *Hrvatska zvijezda* u Karlovcu, *Slavonac* u Požegi, *Neven* u Splitu, *Bostan* u Zadru, *Sinjski đak* u Sinju, *Odjek* u Kotoru, *Travanjsko smilje* i *Travnički đak* u Travniku, *Cvijet* u Visokom). Na političkoj se pozornici 1906. pojavljuje Hrvatska kršćansko-socijalna stranka prava, koja nije bila izravno povezana s HKP-om, ali su je čelni ljudi pokreta podupirali. Osnovala ju je skupina katoličkih djelatnika okupljenih u listu *Hrvatstvo*, a zastupala je kršćanska načela, socijalna prava radništva i jedinstvo hrvatskih zemalja u Habsburškoj Monarhiji. Kako bi HKP ostao odvojen od političke identifikacije koju mu je nastojao dati katolički dnevnik *Hrvatstvo*, Antun Mahnić osniva 1908. *Pijevo društvo* radi promicanja katoličkih ideja tiskom. Nakon toga se pokreće tjednik *Jutro*, što je pobudilo stanovita razmimoilaženja i polarizaciju u katoličkim krugovima. Mladi katolički aktivisti, nezadovoljni strančarenjem unutar pokreta, ali i unošenjem crkvenih interesa u politiku te zanemarivanjem socijalnih pitanja, osnivaju 1908. Hrvatski katolički đački savez, s pokrajinskim ferijalnim društvima za širenje prosvjete među pukom (društvo *Dobrila* za Istru, *Martić* za Bosnu, *Strossmayer* za Slavoniju, *Pavlinović* za Dalmaciju i *Kačić* za Zagreb). Iste godine inicijativom biskupa Mahnića osniva se u Senju *Leonovo društvo*, a u Zagrebu *Pijevo društvo* za promicanje katoličkoga tiska, suprotstavljanje liberalnomu modernizmu te izdavanje apologetike i popularne filozofije, u čemu su nadopunjavali rad listova *Hrvatska straža* i *Vrhbosna*.

Ugarski su Bunjevci i Šokci na periferiji hrvatskih nacionalno-integracijskih procesa te su i u HKP uključeni posredno, preko osobnih kontakata pojedinaca i razmjenom *Subotičke Danice* i *Nevena* s izdavačima katoličkoga tiska iz Hrvatske i Bosne i Hercegovine. Katolička crkva kao organizirana institucija sa sredstvima i infrastrukturom omogućavala je svojim ustrojem partikularno djelovanje nacionalnoga pokreta ugarskih Bunjevaca i Šokaca kroz katoličke udruge. Katolički svećenici, poput Lajče Budanovića, Blaška Rajića i drugih, zahvaljujući društvenomu statusu lakše su se odupirali pritisku vlasti pa su predvodili sve važnije oblike organiziranja i prosvjete vjernika osnivajući čitaonice i razne udruge pod neutralnim imenima, iznimno i s bunjevačkim imenom, npr. Bunjevačka kršćanska čitaonica u Baji 1910.; Katolička čitaonica sv. Đurđa 1905., Katolička čitaonica sv. Roke 1910. i Katoličko divojačko dru-

štvo 1911. u Subotici; *Kultura* u Beregu 1913., a djelovale su i druge katoličke udruge, osnovane još na prijelazu iz XIX. u XX. st. Neutralna imena društava trebala su svjedočiti o privrženosti ugarskih Bunjevaca i Šokaca madžarskoj državnoj misli.

U Hrvatskoj se pokret organizacijski širio i brojčano snažio, ali je i postajao sve heterogeniji, što je uzrokovalo česte nesuglasice među pojedinim katoličkim društvima. Promjene nastale pobjedom balkanskih saveznika nad Osmanskim Carstvom, osobito uspjesi srpske i crnogorske vojske, pobuđivali su simpatije u veliku dijelu hrvatskoga društva prema tim dvjema državama, ali i nesuglasice. Izravna posljedica političkih i teritorijalnih promjena na Balkanu bilo je jačanje jugoslavenske ideje u Hrvatskoj, a ta se ideja širila i među ugarskim Bunjevcima i Šokcima. Prema uzoru na druge katoličke zemlje, biskup Mahnić s izabranim seniorima katoličkih društava tijekom 1912. pripremao je i osnovao, a 1913. i stvarno pokrenuo Hrvatski katolički seniorat, zamišljen kao krovno tijelo svih katoličkih organizacija. Jedno od prvih ostvarenja Seniorata bilo je pokretanje dnevnika *Riječke novine*, koji će zagovarati narodno jedinstvo Hrvata, Slovenaca i Srba. Odnos prema Srbima i mogućnost unije s pravoslavnima bile su neke od tema Drugoga hrvatskoga katoličkoga kongresa u kolovozu 1913. u Ljubljani, a prevladali su zaključci da Hrvati i Srbi imaju pravo na svoje vlastite države te da se ne smiju navesti na međusobnu borbu. Nakon izbijanja rata 1914. akademske organizacije, ali i *Riječke novine* bile su zabranjene, omladinska društva nisu se mogla sastajati, a mnogi sveučilištarci i seniori unovačeni su. Tijekom rata u HKP-u i dalje jača jugoslavenska ideologija, utemeljena na težnji prema jedinstvu hrvatskoga, slovenskoga i srpskoga naroda te katoličanstva i pravoslavlja. Te su ideje prihvatili i ugarski Bunjevci i Šokci. Seniorat je podupro Jugoslavenski klub i Svibanjsku deklaraciju iz 1917. o ujedinjenju Hrvata, Slovenaca i Srba u jednoj državi temeljem narodnoga načela i hrvatskoga državnoga prava u okviru Monarhije, a u promijenjenim političkim okolnostima na kraju rata okreće se stvaranju južnoslavenske države izvan Monarhije. Dio katoličkih seniora aktivno je sudjelovao u Narodnim vijećima SHS u razgradnji Monarhije i stvaranju južnoslavenske države. U novoj državi pristupili su organizacijskom jačanju HKP-a na osnovama izabrane jugoslavenske ideologije te pokreću nove dnevne listove i tjednike (*Narodna politika*, *Seljačke novine*, *Radnička borba* u Zagrebu, *Jugoslavija* u Sarajevu, *Jadran* u Splitu) i Hrvatsku pučku stranku, blisku sestrinskoj Slovenskoj ljudskoj stranci. Osnovana stranka nije poistovjećivana sa Senioratom, iako su seniori bili njezini programski utemeljitelji. Ona je bila samo jedan oblik njihova javnoga djelovanja. Pokretanje ogranaka na području Bačke (u Subotici i Tavankutu) potaknuo je jedan od katoličkih seniora, agilni Josip Andrić, podrijetlom iz Bukina. Stranci su bili bliski i zastupnici Bunjevačko-šokačke stranke (svećenici Blaško Rajić i Ivan Evetović te laici Vranje Sudarević i Stjepan Vojnić Tunić), pa su s HPS i SLS u Ustavotvornoj skupštini (Konstituanti) djelovali u zajedničkom Jugoslavenskom klubu. Zbog programske sličnosti i skromnih izbornih rezultata, ogranci političkoga krila HKP-a u Bačkoj ubrzo su pristupili srodnoj BŠS-u.

Katolička se mladež držala izvan političkoga djelovanja, a svoje je napore usmjerila na ujedinjenje Hrvatskoga katoličkoga

RASPORED

9. „Dođi idi za mnom"

Program proslave Omladinskog dana u organizaciji subotičkih orlova 1927.

đačkoga saveza i Slovenske dijačke sveze u Jugoslavensku katoličku đačku ligu 1919. Svojevrstan odgovor Senioratu na politički angažman bilo je uvođenje novih organizacijskih oblika, poput orlovstva, tj. društava za tjelovježbu, koja će svoje djelovanje usklađivati kroz Hrvatski orlovski savez, osnovan 1923. U njima se promicala katolička ideologija, za razliku od sokolskih društava, u kojima je dominirala liberalna. U Bačkoj je također organiziran Hrvatski katolički orao 1924., s muškim i ženskim ograncima, a djelovali su u subotičkom orlovskom okružju. *Subotička Danica* iz 1926. navodi da su »kulturno prosvjetna organizacija kat. mladeži, koja izključuje svaku politiku«. Prvi zapaženi nastup orlovi su imali tijekom proslave tisućugodišnjice hrvatskoga kraljevstva u Subotici 1925. Sukladno regionalnomu organiziranju unutar HPS-a, u Bačkoj se pokreće Vojvođanska pučka stranka (VPS), koja je ostvarivala skromne rezultate, a neuspješno je pokušala privući i druge katolike u svoje redove. Dio sveučilištaraca podrijetlom iz Baranje, Bačke i Banata na zagrebačkom se sveučilištu organizirao u Jugoslavensko katoličko akademičko društvo *Vojvodina* 1926., koje je, uz Hrvate, okupljalo i pripadnike drugih naroda.

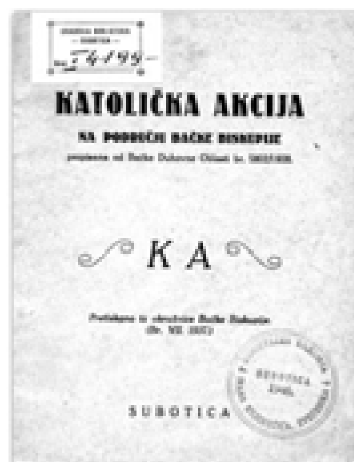
Među vođama pokreta posebno su se isticali katolički intelektualci Ljubomir Maraković, Petar Rogulja, Rudolf Eckert, Ivan Protulipac, Ivan Merz, Marica Stanković i dr. S razvojem HKP-a članovi raznih društava priključivali su se njegovu radu, a znatnu su ulogu u tom imali predstavnici HKD-a sv. Jeronima (osnovano 1868.), posebice laici iz njegova vodstva. Oni su se aktivno uključili u rad i djelovanje pokreta, osobito od 1921., kad urednikom izdanja Društva postaje Josip Andrić.

Nesuglasice među organiziranim katolicima potaknulo je pokretanje Katoličke akcije, nastale »odozgo«, tj. enciklikom (*Ubi arcano*) Pija XI. iz 1922. Smisao KA-a bilo je sudjelovanje svjetovnjaka u apostolatu hijerarhije radi obnove pojedinca i cjelokupnoga društva u katoličkom duhu. Seniori koji su bili angažirani oko HPS-a branili su tezu da politička stranka mora biti sastavnim dijelom KA-a, što su upravo htjeli izbjeći njezini pobornici u hrvatskim krajevima. Naime, oni nisu zagovarali ukinuće katoličke stranke, nego depolitizaciju KA-a i pokreta kao cjeline. Svjetovnjaci u KA-u trebali su voditi sav tehnički, organizacijski i upravni rad. Bili su ujedno uključeni u stvaranje ideologije pokreta i konzultiranje u mnogim pitanjima suvremenoga života, ali se za područje duhovnoga rada inzistiralo da ga obavljaju svećenici, jer se laikatu nije priznavala mogućnost da razmišlja iz teoloških pozicija. Odnos katoličkih organizacija osnovanih prije KA-a s crkvenom hijerarhijom i pitanje njihove autonomije u odnosu na Crkvu te prisutnosti svećenika u katoličkim organizacijama i njihova uloga u njima predstavljali su stalan predmet rasprava.

Nakon atentata u beogradskoj Narodnoj skupštini na zastupnike Hrvatske seljačke stranke Seniorat, inače sklon ideji jugoslavenske države, postupno se, u manje-više uskoj suradnji s klerom, okretao promicanju revnijega katoličkoga života i svjetonazora, ali i hrvatskoga nacionalizma. S uvođenjem diktature prestaje postojati političko krilo HPS-a, čime je nestao izvor trzavica među samim katolicima, u Bačkoj se ukida VPS, dok se katoličkim organizacijama koje ipak nisu zamrle zabranjuje rad. Najbrže su se u novoj situaciji snašli bivši orlovi, koji su početkom 1929. pokrenuli katolički tjednik *Nedjelja* te su u njegovim napisima branili katoličke dimenzije hrvatske kulture. Seniorat je pak pokrenuo list *Hrvatska straža*, koji je nosio podnaslov »nezavisni katolički informativni nestranački dnevnik«, no bio je nastavak ideologije Seniorata i bivšeg HPS-a. Prema uzoru na istoimeni francuski pokret, osnivaju se križari u siječnju 1930. kako bi se ponovno okupila i organizirala katolička mladež. Za poučavanje Evanđelja i uputa Sv. Stolice najodgovorniji je bio svećenik, kojega je imalo svako bratstvo i sestrinstvo. Križarske organizacije temeljile su se na staleškoj podijeljenosti (seljačke organizacije, gradske, radničke, đačke, križarskih starješina, malih križara i sl.), a cilj im je bio »preporod domovine u Kristu«. Njihova je duhov-

nost sažeta u geslu »Žrtva-Euharistija-Apostolat«. Glasilo organizacije bio je *Križ* (1930.), koji poslije mijenja ime u *Križarska straža* (1934.). Među prvim organizacijama u državi osnovano je bratstvo u Subotici 1930., a ubrzo su osnivana i po drugim bačkim mjestima u subotičkoj i somborskoj okolici. Bačka biskupija izdala je programsku knjižicu *Katolička akcija na području Bačke biskupije* 1938., u kojoj su iznesene smjernice KA-a te upute kako ih primijeniti na mjesne prilike. Krovne organizacije sa sjedištem u Zagrebu bile su Veliko križarsko bratstvo i Veliko križarsko sestrinstvo. Osnivanje križarskih organizacija i njihov rad u prvim godinama djelovanja bili su pod budnim okom služba Ministarstva unutarnjih poslova. Naglašavajući i nacionalnu komponentu u djelovanju KA-a, bački su Hrvati svoje ogranke u tisku nazivali Hrvatskom katoličkom akcijom, među ostalim i radi razlikovanja od madžarskih i njemačkih katoličkih organizacija. Njihov je rad nerijetko bio otežavan nepotvrđivanjem društvenih pravila ili onemogućivanjem okupljanja.

S vremenom su neslaganja između katoličkih organizacija slabila zbog vanjskih čimbenika. S jačanjem utjecaja komunista u Europi, osobito u Španjolskom građanskom ratu, ali i hrvatskom društvu, katoličke organizacije usmjeravaju svoje djelovanje na socijalno polje te promoviraju slobodu pojedinca i Crkve kao društvene ustanove. Najveću opasnost za Katoličku crkvu i interese hrvatskoga naroda HKP je vidio u jačanju komunista i SSSR-a. Prema Hrvatskom seljačkom pokretu i njegovim organizacijama HKP bio je pomirljiv te je podupirao Mačekov HSS radi rješavanja hrvatskoga pitanja u Kraljevini Jugoslaviji. Nesporazumi s HSS-om povremeno su se javljali zbog istupa njegovih prvaka u vezi s pitanjima Katoličke crkve, njezina nauka i vjersko-kulturnoga rada. Na području Bačke svećenstvo i katoličke organizacije podupirale su HSS te je u godinama pred rat stranka, zahvaljujući jedinstvenomu djelovanju vjerske, kulturne i političke elite, imala najviše uspjeha među mjesnim Hrvatima.

[L. Budanović], *Katolička akcija na području Bačke biskupije*, Subotica, [1938].

Svoju zadaću u promicanju kršćanskih vrijednosti u međuratnom razdoblju pokret je među Hrvatima u Bačkoj obavljao preko tiska (*Katolički nauk*, *Hrvatske novine*, *Subotičke novine* i podlisci u njima, *Kolo mladeži* te veći broj listova tiskanih u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini), obrazovanja (mnogobrojna predavanja), ali i uz pomoć ostalih aktivnosti (npr. tjelovježbe). Od katoličkih listova tiskanih izvan Bačke najviše su se čitali (prema izvještajima u *Subotičkim novinama*) *Hrvatska straža*, *Nedjelja* i *Glasnik srca Isusova*. Primjerice, samo je u Sontu početkom 1937. dolazilo oko 200 primjeraka raznih katoličkih listova. Broj čitatelja nesumnjivo je bio znatno veći, kako u Sonti tako i drugim naseljima, jer se tisak čitao u katoličkim domovima i čitaonicama te razmjenjivao među mještanima. Nakon ukinuća orlova 1929. u Bačkoj uspješno djeluju križarske organizacije, npr. Đačko križarsko bratstvo, Đačko križarsko sestrinstvo, Radničko križarsko bratstvo, Križarsko sestrinstvo *Bunjevka*, Bačko okružje križara te mnoga druga križarska bratstva i sestrinstva, među kojima su se isticala ona u Subotici, Đurđinu, Maloj Bosni, Somboru, Monoštoru i Sonti. Inicijatori organiziranja bili su istaknuti svećenici, poput Lajče Budanovića, Blaška Rajića, Antuna Skenderovića, Augustina Luckara te mlađih Ivana Beneša, Ivana Kujundžića, Alekse Kokića i dr., među laicima intelek-

tualcima isticao se Ladislav Vlašić, među radništvom Pere Novaković, a među đaštvom Ante Sekulić, Vojislav Pešut i Julka Orčić.

Najveće manifestacije na kojima su sudjelovala bačka hrvatska katolička društva bile su proslava 250. obljetnice doseljavanja najveće skupine Bunjevaca u Bačku i Dan hrvatske katoličke omladine u povodu 1300 godina veze Hrvata i Sv. Stolice, održan u Somboru 15. IX. 1940. Za vrijeme madžarske vlasti križarske organizacije jedva da su djelovale, a u jesen 1944. komunističke im vlasti zabranjuju rad, zapljenjuju spise i knjižnice. Dio istaknutih članova katoličkih organizacija nastavio je djelovati u Zagrebu, gdje su se našli zbog ratnih okolnosti ili studija. U Hrvatskoj je Seniorat raspustio svoje organizacije jer su ustaše bili neprijateljski nastrojeni prema njegovoj ideologiji, dok su križari nastavili s djelovanjem do dolaska komunista na vlast 1945. U sklopu širega razračunavanja vlasti s Crkvom i ideološkim neprijateljima, u Subotici je kazneno osuđeno 27 istaknuth katoličkih aktivnista u političkim procesima 1948.

Izvor: Hrvatski državni arhiv u Zagrebu, tematska cjelina *Pravila hrvatskih društava 1845.-1945. [1973.]*: Jugoslavensko katoličko akademičko društvo Vojvodina u Zagrebu; ZO VŽ V-17 1538/1926, ZP 3913

Lit.: *Zlatna knjiga hrvatske katoličke omladine*, *Zagreb*, 1924; *Hrvatske novine*, 41/1925, Subotica; *Subotičke novine*, 16, 18, 20, 24, 25/1936, 2, 6, 17/1937, 2, 5, 19, 20, 39, 46/1938, 4, 10, 14/1939, Subotica; A. Poljaković, Orlovsko-križarski pokret među bačkim Hrvatima, *Klasje naših ravni*, 1-2/1944, Zagreb; Z. Matijević, *Slom politike katoličkog jugoslavenstva: Hrvatska pučka stranka u političkom životu Kraljevine SHS (1919.-1929.)*, Zagreb, 1998; *Hrvatski katolički pokret (Zbornik radova s Međunarodnoga znanstvenog skupa održanog u Zagrebu i Krku od 29. do 31. ožujka 2001.)*, ur. Z. Matijević, Zagreb, 2002; Z. Matijević, Hrvatska pučka stranka, 3/2003, *Hrvatska revija*, Zagreb; J. Krišto, *Hrvatski katolički pokret 1903. – 1945.*, Zagreb, 2004; http://www.ivanmerz.hr/sabrana-djela/bibliografija.htm

M. Bara

HRVATSKI KULTURNI CENTAR *BUNJEVAČKO KOLO*, kulturna udruga iz Subotice. Skupina subotičkih hrvatskih intelektualaca (suci, odvjetnici, liječnici, profesori, ekonomisti i dr.), koji su organizirali i vodili gradsku folklorno-turističku manifestaciju *Dužijanca* 1968. i 1969., potkraj 1969. uočila je potrebu za osnivanjem institucije čiji bi cilj bio stalni rad na prikupljanju, proučavanju, njegovanju i promicanju kulturne baštine Hrvata Bunjevaca te osiguravanju uvjeta za nove oblike i sadržaje kulturnoga stvaralaštva. Radi toga su 14. XII. 1969. osnovali inicijativni odbor od 60 članova na čelu sa sucem Nacom Zelićem. Odbor je ubrzo obavio sve pripreme (temeljni dokumenti, suglasnosti društveno-političkih organizacija i sl.) za osnivačku skupštinu Hrvatskoga kulturno-umjetničkoga društva *Bunjevačko kolo*, koja je održana 18. I. 1970. u Velikoj vijećnici Gradske kuće pred 354 člana osnivača. Bila je to nakon 1956. prva, a u sljedećih dvadesetak godina i jedina kulturna udruga Hrvata u Subotici. Za prvoga predsjednika izabran je sudac Ivo Stantić, a za dopredsjednike Josip Buljovčić i Pajo Pavluković. U Društvu se nakon toga osnivaju folklorna, muzička, likovna i literarna sekcija, obnavlja se Veliko prelo, organizira Dužijanca 1970. i 1971., akademija u povodu 100. obljetnice izlaženja *Bunjevačkih i šokačkih novina* te mnogi drugi kulturni događaji.

Amblem HKC-a *Bunjevačko kolo* iz Subotice

Potkraj 1960-ih i početkom 1970-ih usporedno su tekle i pripreme za osnutak ogranka Matice hrvatske u Subotici. U Maticu se učlanilo oko 200 članova iz Subotice i okolice, no nakon osnutka HKUD-a *Bunjevačko kolo* aktivnosti su na tom planu

prestale, sukladno naputku političkoga vodstva SR Hrvatske, a svi članovi Matice postali su članovima *Bunjevačkoga kola*. Nakon političke osude Hrvatskoga proljeća i djelovanja Matice hrvatske u Hrvatskoj, početkom 1972. načinjen je popis članova *Bunjevačkoga kola* koji su nekad bili u Matici te su, na traženje Općinskoga odbora Socijalističkoga saveza radnoga naroda i aktiva članova Saveza komunista *Bunjevačkoga kola* isključeni iz članstva – od 645 članova Društvo ih je izgubilo 416. Na dirigiranoj skupštini Društva održanoj 24. VI. 1973. iz imena je brisan pridjev *hrvatsko*, naziv je ekaviziran, a smijenjena je i cijela dotadašnja uprava. Društvo je i dalje imalo veliki broj članova, posebno djece, među njima i Hrvata, no u upravi do kraja 1980-ih nisu bili u većini. U tom razdoblju Društvo je radilo pod utjecajem i kontrolom SK i SSRN-a, kulturni program bio mu je projugoslavenski, djelovale su samo folklorna i muzička (tamburaška) sekcija, a neko je vrijeme u prostorijama Društva radio i disko klub, koji je sredinom 1980-ih bio veoma popularan među mladim Subotičanima.

S društvenim promjenama i s demokratizacijom jugoslavenskoga društva potkraj 1980-ih stječu se mogućnosti da se u upravu i članstvo vrate dotad izolirani osnivači, ali se primaju i novi članovi kojima je stalo do očuvanja i razvoja hrvatske kulture. Društvo tako od 1990. ponovno preuzima organiziranje dviju velikih tradicionalnih kulturnih manifestacija – Velikoga prela i Dužijance. Na izvanrednoj skupštini 4. XI. 1990. predloženo je vraćanje pridjeva *hrvatski* u naziv Društva, što je izazvalo protivljenje članova folklorne i muzičke sekcije, te je sjednica prekinuta. U nastavku sjednice 24. II. 1991. odlučeno je da se pridjev *hrvatski* još neće vratiti u ime, ali je u Statut, unatoč protivljenju nekih članova folklorne i muzičke sekcije, unesena odredba da je zadaća Društva razvijanje i njegovanje kulturne tradicije i običaja Hrvata Bunjevaca i drugih naroda i narodnosti. U novoj upravi, koja je birana iz redova članstva Društva (nasuprot prijašnjih, u koje su članovi delegirani iz različitih partijskih struktura), hrvatski orijentirani članovi postaju većina te se reafirmiraju aktivnosti kojima se nastoji ostvariti program koji su zacrtali osnivači – održavaju se predavanja na znanstvene teme, priređuju se književne večeri, organiziraju se svečanosti u vezi s pojedinim obljetnicama, u folklornoj sekciji naglasak se stavlja na folklornu baštinu bunjevačkih Hrvata i dr. Od 1993. Dužijanca je jedinstvena, i crkvena i svjetovna, a sa sadržajem od tridesetak događaja najbogatija je kulturna manifestacija Hrvata u Vojvodini. Na Skupštini održanoj 18. VI. 1995. u naziv Društva ponovno se vraća pridjev *hrvatski*, a dotadašnje Društvo postaje Hrvatski kulturni centar *Bunjevačko kolo*, ali je vraćanje hrvatskih atributa rezultiralo i izlaskom dijela članstva. Prema Statutu cilj je Centra rad na očuvanju i njegovanju tradicije i običaja bačkih Hrvata te naroda s kojima žive. Tijekom 1990-ih, kao jedina hrvatska udruga u Subotici, *Bunjevačko kolo* bilo je i središte hrvatskih kulturnih okupljanja u tom gradu.

Zgrada HKC-a *Bunjevačko kolo*

Aktivnosti Centra organizirane su po odjelima – folklorni; glazbeni; likovni; dramski; odjel za manifestacije; književni; znanstveno-istraživački; novinsko-nakladnički; odjel za fotografiju, film i video; pravni; odjel za ugostiteljstvo; odjel za suradnju i komunikacije; odjel za suradnju sa inozemstvom i dr. U više je navrata folklornim nastupima sudjelovao na smotrama folklora u Vojvodini, Srbiji, Madžarskoj, od 1991. češća su gostovanja u Hrvatskoj (*Đakovački vezovi*, *Vinkovačke jeseni*, Međunarodna smotra folklora u Zagrebu itd.), a ostvarilo je i veliki broj gostovanja u mnogim mjestima u zemlji i inozemstvu. S ka-

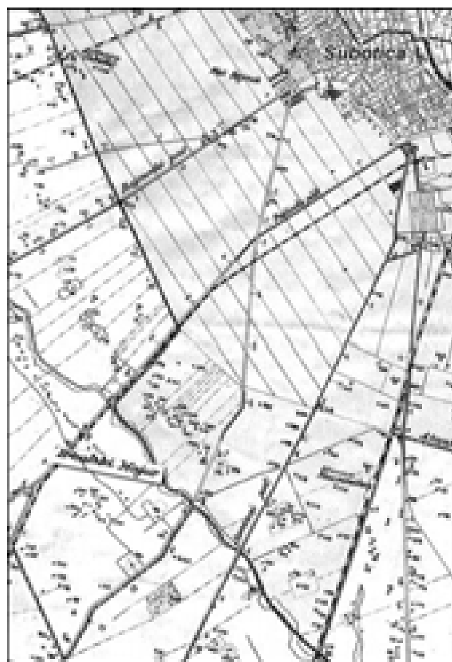
zališnim komadima gostuje na Danima pučkoga teatra (Hercegovac). Centar je od 36. broja (19. XI. 1995.) pa do zadnjega 111. broja (24. III. 2002.) bio nakladnik subotičkoga dvotjednika *Žig*, a potkraj 1990-ih i početkom 2000-ih nakladnik je desetak beletrističkih izdanja subotičkih književnika (V. Sekelj, M. Prćić) te knjiga s područja etnografije i društvenih znanosti (A. Stantić, Z. Šram). Likovni odjel vodio je likovni pedagog Stipan Šabić, koji je radio i s mladim talentima, od kojih su se mnogi nastavili obrazovati na likovnim akademijama (Spartak Dulić, Laura Peić, Goran Vuković, Lea Vidaković). Od 1997. Centar organizira i Likovnu koloniju *Bunarić*, na kojoj od 2000. sudjeluju slikari iz cijele Vojvodine i susjednih zemalja te kolonija ima međunarodni karakter. Od 2001. Centar priređuje *Festival bunjevački pisama*, na kojem se izvode nove skladbe pisane na teme iz života, običaja i kulture bunjevačkih Hrvata.

Danas su posebno aktivni ansambl narodnih plesova i pjesama pri folklornom odjelu, zatim glazbeni, likovni, dramski i odjel za manifestacije, a najbrojniji je ansambl, koji se sastoji od reprezentativnoga i dječjega te ukupno ima više od 200 članova. S njim surađuje i glazbeni odjel, koji se sastoji od tamburaškoga orkestra i orkestra tradicijskih instrumenata. Folklorni odjel ima ogranke u Žedniku (od 1995.) i na Bikovu (od 2005.). HKC *Bunjevačko kolo* najbrojnije je hrvatsko društvo u Vojvodini: iako se broj članova mijenja iz godine u godinu, u njemu djeluje između 500 i 600 članova različite dobi (od predškolske do umirovljeničke), naobrazbe (od članova s nižom stručnom spremom do doktora znanosti) i socijalne strukture (intelektualci, poljoprivrednici, radnici i dr.). Centar je jedino hrvatsko kulturno društvo u Vojvodini koje ima profesionalno i honorarno zaposleno osoblje, budući da se njegov rad od 1990-ih financira izravno iz gradskoga proračuna. Također je jedino hrvatsko društvo s područja Subotice koje ima vlastit objekt. Sjedište mu je u Preradovićevoj ulici br. 4, a u prostorijama Centra od svojega osnutka sjedište imalo i Hrvatsko nacionalno vijeće sve do 2009. Za postignute rezultate Društvo je dobilo pokrajinsku nagradu *Iskra kulture* 1993.

Dosadašnji predsjednici Društva bili su Ivo Stantić, Pavle Dulić, Gavro Radnić, Ladislav Kovačić, Bartul Skenderović, János Révész, Grgo Bašić, Petar Gršić, István Kenyeres, Vladimir Šujić, Bela Ivković, Mirko Ostrogonac i Ivan Stipić.

Lit.: *Bačko klasje*, br. 62, Subotica, 1991; B. Ivković, KUD »Bunjevačko kolo«, *Zbornik »Ivan Antunović«*, 4-5, Subotica, 1994; *Žig*, br. 14, 15, 26, Subotica, 1995; *Tjedan Hrvata iz Vojvodine*, Zagreb, 1998; N. Zelić, »Hrvatsko proljeće« i bački Hrvati, u: *Dani Balinta Vujkova : dani hrvatske knjige i riječi – Zbornik radova 2002.-2005.*, Subotica, 2006; Hrvatska riječ, br. 102, 285, Subotica, 2005, 2008; http://www.hnv.org.rs/hkcbk.php

B. Ivković i T. Žigmanov

Hrvatski Majur

HRVATSKI MAJUR, salaško naselje oko 10 km jugozapadno od Subotice, između Somborske i Beogradske ceste, na nekadašnjoj Pačirskoj pruzi, tj. pruzi Subotica-Crvenka. Ime je dobilo nakon Prvoga svjetskoga rata prema željezničkoj postaji u čijoj je u neposrednoj okolici bilo nastanjeno više obitelji s prezimenom Horvacki. Naselje je smješteno je između dvaju atara: Bećaratara na jugu Žitničkoga na sjeveru, a između njih je Malobošnjački atar i Verušićki

dol. Nekada je naselje činilo oko 150 salaša, od kojih je danas naseljeno desetak. Geografsko i društveno središte jest raskrižje Đurđinskoga puta (prostirao se uz Pačirsku prugu) i Malobošnjačkog atara – činili su ga križ, željeznička postaja, škola, cestarska kuća, dvije »mijane« i četiri šora salaša. Križ je, kao jedno od najstarijih obilježja Hrvatskog majura, podigao Ivan Gabrić 1894., a obnovljen je i posvećen po rukama njegova sina svećenika Antuna Gabrića 1994. Od 1995. svake se godine u nedjelju nakon spomen-dana sv. Marka Križevčanina (7. rujna) kod Gabrićeva križa održava proštenje.

Željeznička je pruga građena od 1907. do 1910., a zatvorena je za promet 1973. kao nerentabilna te je demontirana. Zgrada pučke škole izgrađena je 1912., a poslije je dobila ime *Mijo Mandić*. Znalo ju je polaziti i stotinjak učenika, među ostalima u njoj se školovalo pet budućih svećenika: Leopold Ivanković (1922.-2005.), Antun Gabrić (1922.-2008.), Ivan Skenderović (1946.), Antuš Kopilović (1952.) i Andrija Anišić (1957.) te najveći bunjevački skupljač umjetnina liječnik Vinko Perčić (1911.-1989.). Zatvorena je 1981. Cestarska je kuća izgrađena 1922., prvi cestar bio je Ivan Mamužić. Dužnost cestara bila je pozivati ljude na »kuluk« (javne radove) i koordinirari radove oko popravka atarskih putova. Sredinom Hrvatskoga Majura prolazi Verušićki dol, čiji su najvažniji lokaliteti Vrtlog i Metkova bara – nekad su služili za napajanje stoke, a ljeti i za kupanje.

Kad se dolazilo prugom iz Subotice, s lijeve strane, između Žitničkoga atara i dola, bio je šor koji su činili salaši obitelji Gabrić, Budinčević, Bašić Palković, Bedić, Guganović, Lulić, Miković, Nimčević, Vojnić Hajduk, Antunović i dr. Nasuprot njima, s desne strane pruge, bili su salaši obitelji Francišković, Vidaković, Matković, Kubatović, Piuković, Kopunović, Stantić i dr. Usporedno s dolom prema Đurđinu prolazio je Malobošnjački atar. Lijevo od pruge, između dola i Malobošnjačkoga atara, bili su Anišićevi, Tumbasovi, Budimčevićevi, Crnkovićevi, Nađheđešijevi i Sivićevi salaši. S desne strane pruge, između dola i Malobošnjačkoga atara, bili su salaši obitelji Bukvić, Gabrić, Mujić, Skenderović, Perčić i dr. Između Malobošnjačkoga i Bećaratara, s lijeve strane pruge, bili su salaši obitelji Šarčević, Balog-Kempec, Dekanj, Horvacki, Iršević, Lipozenčić i dr., a nasuprot njima, s desne strane pruge, salaši obitelji Ivanković, Tikvicki, Vujković Lamić i Kuntić.

S već spomenutim demontiranjem pruge, zbog loše komunalne infrastrukture, prije svega nepostojanja asfaltne ceste, te zbog nepovoljnih uvjeta za poljoprivrednu proizvodnju, znatno je ubrzano raseljavanje puka s Hrvatskoga Majura, najviše u Malu Bosnu i Suboticu. Danas se Hrvatski Majur često spominje kao simbol nestajanja jednoga načina života svojstvenoga Hrvatima na sjeveru Bačke. Kao znak sjećanja na to od 2008. na dan proštenja na Hrvatskom Majuru održava se na salašu Martina Gabrića i skup *Hrvatski Majur* Mladeži Demokratskoga saveza Hrvata u Vojvodini.

Lit.: *Žig*, br. 5, Subotica, 1994; A. Gabrić, *Mali jendek i druge pripovitke*, Subotica, 1999; Kazivanje Grge i Dominike Piuković iz Subotice; Kazivanje Josipa, Gabrijele i Martina Gabrić s Hrvatskog Majura.

L. Cvijin i I. Piuković

HRVATSKI MAJUR, glasilo Mladeži Demokratskoga saveza Hrvata u Vojvodini. Najavljen kao periodični podlistak mjesečnoga glasila DSHV-a *Glas ravnice*, prvi mu je broj izašao uz siječanjski broj toga lista 2009. Urednik mu je predsjednik Mladeži DSHV-a Siniša Skenderović.

S. Bačić

Logotip *Hrvatskog majura*

HRVATSKI NARODNI MUZEJ, muzejska ustanova bačkih Hrvata čiji je osnutak planiran prije Drugoga svjetskoga rata. Uspješna Smotra bunjevačke prošlosti, organizirana 1935. u Subotici, pokazala je potrebu za muzejom te je potkraj 1936. Hrvatska kulturna zajednica pokrenula inicijativu za njegov osnutak. Namjera je bila pri-

kupiti i čuvati predmete karakteristične za kulturu bačkih Hrvata te promicati domaći umjetnički obrt, pučku glazbu i narodne nošnje. Radi pokretanja muzeja bio je utemeljen i Odbor za otvaranje Hrvatskoga narodnoga muzeja, ali ta institucija na kraju nije osnovana.

Lit.: Bn [Albe Vidaković], Zašto je potrebno da se što prije osnuje Hrvatski narodni muzej u Subotici, *Subotičke novine*, 27/1936, Subotica; A. Sekulić, *Bački Hrvati*, Zagreb, 1991.

M. Bara

HRVATSKI NARODNI PREPOROD →Ilirski narodni pokret

HRVATSKI NARODNI SAVEZ (HNS), politička stranka vojvođanskih Hrvata. Utemeljila ju je skupina dotadašnjih članova Demokratskoga saveza Hrvata u Vojvodini (DSHV), većinom iz Subotice, nezadovoljna načinom vođenja stranke i njezinim rezultatima. Osnivačka skupština održana je 6. XII. 1998., a na njoj su izneseni i glavni ciljevi: priznavanje statusa nacionalne manjine Hrvatima u Jugoslaviji; uspostava suradnje sa svim hrvatskim institucijama na ravnopravnim osnovama; decentralizacija vlasti te koalicijski nastup s tadašnjim oporbenim strankama u Srbiji. Osim predsjednika Kalmana Kuntića na osnivačkoj je skupštini izabrano i predsjedništvo te vijeće od dvadeset članova. Praktično-politički HNS je nastojao biti jedna od organizacija u sastavu Foruma hrvatskih institucija i organizacija (Forum HIOV) i njegov politički servis, za razliku od tadašnjega vodstva DSHV-a, koje je insistiralo na vodećoj ulozi stranke u zaštiti interesa vojvođanskih Hrvata. U svojem djelovanju imao je naglašene elemente klasične pučke stranke, a isticana su i zauzimanja za socijalne probleme i potrebe Hrvata. Potkraj 1990-ih aktualizirao je i pitanje osnutka »hrvatskoga narodnoga vijeća« u tadašnjoj SR Jugoslaviji kao najvišega predstavničkoga tijela hrvatskoga naroda u zemlji.

HNS je u lipnju 2000. postao članicom Vojvođanske demokratske oporbe i Demokratske oporbe Srbije (DOS) za Vojvodinu, na čijoj je listi izašao na rujanske izbore 2000. Na općinskim izborima u Subotici i pokrajinskim izborima postigao je potpuni uspjeh: svih pet kandidata izabrano je za vijećnike Skupštine Općine (SO) Subotice, a jedini kandidat i za zastupnika u vojvođanski parlament. Na lokalnoj razini u Subotici surađivao je sa Savezom vojvođanskih Mađara i DSHV-om, a njegov je predstavnik bio dopredsjednik Izvršnoga odbora SO Subotica (2000.-03.). Na pokrajinskoj je razini intenzivirana suradnja s Ligom socijaldemokrata Vojvodine te s ostalim strankama članicama DOS-a za Vojvodinu. Zastupnik Kalman Kuntić bio je na čelu skupštinskoga Odbora za međunacionalne odnose 2000.-04. Stranka je s kandidatom Franjom Vujkovom sudjelovala i na izborima za Hrvatski državni Sabor na izborima 2003. – bio je drugi na listi Hrvatske seljačke stranke u 11. izbornoj jedinici (tzv. lista za dijasporu), ali lista nije osvojila nijedan mandat. Aktivno su sudjelovali i u pripremama za izbore prvoga saziva Hrvatskoga nacionalnoga vijeća (HNV) 2002. kao dio neformalne koalicije oko Foruma HIOV-a, koja je osvojila većinu vijećničkih mjesta u HNV-u.

Logotip Hrvatskog narodnog saveza

Od samoga osnutka HNS je imao problema s vodstvom te je za nešto više od pet godina postojanja imao čak trojicu predsjednika: Kalman Kuntić (1998.-2000.), Lazo Vojnić Hajduk (2000.-01.) i Franjo Vujkov (2002.-04.). Osim smjene Bele Tonkovića s funkcije predsjednika DSHV-a 2003., i to je bio razlog za ponovno ujedinjenje HNS-a sa starijom i infrastrukturno razvijenijom strankom Hrvata u Vojvodini – DSHV-om. Tijekom druge polovine 2003. vodstvo stranke napustili su oni koji su nastojali sačuvati samobitnost HNS-a te

je ono nastavilo raditi na ujedinjenju s DSHV-om. Do pripojenja DSHV-u došlo je 29. II. 2004. Iako je ono pravdano nepotrebnom disperzijom glasova hrvatskih glasača, ostaje činjenica da vojvođanski Hrvati nikad nisu imali veći broj vijećnika u Subotici (13) i pokrajinskih zastupnika (2) nego u vrijeme paralelnoga političkoga djelovanja dviju političkih organizacija, istina, u uvjetima tadašnjeg političkog ozračja DOS-a, koje je bilo povoljno za djelovanje manjinskih političkih stranaka**.**

Lit.: *Hrvatska riječ*, br. 54, Subotica, 2004; T. Žigmanov, *Hrvati u Vojvodini danas: traganje za identitetom*, Zagreb, 2006; *Glas ravnice*, br. 109, Subotica, 2007.

K. Kuntić

HRVATSKI NOGOMETNI SAVEZ (HNS), organizacija hrvatskih nogometnih klubova. Prvi pokušaj osnivanja Hrvatskoga nogometnoga saveza, kao sljednika nogometne sekcije Hrvatskoga športskoga saveza iz 1909., bio je na Skupštini hrvatskih nogometnih klubova 14. IV. 1919. u zagrebačkoj kavani *Medulić*, ali je odlučeno da se osnuje Jugoslavenski nogometni savez sa sjedištem u Zagrebu. Hrvatski je nogometni savez ipak utemeljen 6. VIII. 1939., nakon stvaranja Banovine Hrvatske. Prvi mu je predsjednik bio Ivo Kraljević. Do rata je imao nogometne podsaveze u Zagrebu, Splitu, Osijeku i kratko u Bačkoj. Za vrijeme rata bio je član svjetske nogometne organizacije FIFA, a u socijalističkoj je Jugoslaviji, kao Nogometni savez Hrvatske, s drugim republičkim i pokrajinskim nogometnim savezima bio je član Nogometnoga saveza Jugoslavije. HNS je ponovno postao član FIFA-e 1992.

Bački nogometni podsavez Hrvatskoga nogometnoga saveza osnovan je kao organizacija hrvatskih nogometnih klubova iz Bačke nakon osnivanja HNS-a. Utemeljen je 10. IX. 1939. u Subotici na konferenciji u uredu odvjetnika Stjepana Doljanina, na kojoj su sudjelovali predstavnici Hrvatskoga nogometnoga saveza predsjednik Ivo Kraljević i tajnik Marko Čović, zatim predstavnici NK *Građanskoga* Jerko Šimić i Jozo Jakupić te predstavnici svih subotičkih nogometnih klubova osim ŽAK-a i *Zrinskoga*. Konferencija je pretvorena u osnivačku skupštinu, a osnivači podsaveza bili su *Bačka*, *Bunjevac*, *Sloga*, *Sloboda* i *Tavankut*. Poslije su pristupili još i TANK (Trgovački atletski nogometni klub), SMTC (Subotički metalski tjelovežbački club) i BAK (Bajmočki atletski klub). Za predsjednika podsaveza izabran je Ivan Malagurski, a za tajnika Ljudevit Pančić. Podsaveznim kapetanom postao je Andrija Kujundžić Čiča. Sjedište podsaveza bilo je u Hrvatskom domu u Harambašićevoj ulici, a za službeno glasilo određen je *Subotički športski list*. Osim toga što je većina klubova bila hrvatska po svojemu članstvu, upravi i publici, na njegovo osnivanje utjecali su i dugogodišnje športske, političke i nacionalističke afere u Subotičkom nogometnom podsavezu, koji su vodili Kosta Hadži i Nestor Segedinski.

Subotički
Športski List
Osnovan je bački nogometni podsavez
u Subotici u okviru HNS-a

Naslovnica *Subotičkog športskog lista* od 12. IX. 1939.

U sklopu Bačkoga podsaveza odigrano je više prijateljskih i prvenstvenih utakmica, ali je nakon dogovora predstavnika Hrvatskoga nogometnoga saveza i Jugoslavenskoga nogometnoga saveza o nogometnom preustroju dotadašnjega Jugoslavenskoga nogometnoga saveza početkom studenoga 1939. Bački podsavez HNS-a prestao postojati, a njegovi su se članovi trebali uključiti u natjecanje Subotičkoga nogometnoga podsaveza, koji djelovao u sklopu Srpskoga loptačkoga saveza (osim *Bačke*, koja je ostala u Hrvatsko-slovenskoj ligi). Već pri prijemu u Subotički nogometni podsavez ponovila su se šikaniranja i dvo-

struki standardi, pa su samo BAK i SMTC primljeni, dok je za *Bunjevac* i TANK uprava Subotičkog podsaveza tražila ponovnu registraciju, sudjelovanje *Sloge* odbijeno je na godinu dana, a *Sloboda* i *Tavankut* u takvu Subotičkom nogometnom podsavezu nisu se ni prijavili za natjecanje.

Lit.: Osnovan je bački hrvatski podsavez, *Subotičke novine*, 37/1939, Subotica; *Subotički športski list*, br. 167-188, Subotica, 1939; *Enciklopedija jugoslavenskog nogometa*, prir. M. Delić, Zagreb, [1974]; http://www.hns-cff.hr/

M. Bara

HRVATSKI PAPINSKI ZAVOD SVETOGA JERONIMA (*lat.* Pontificium Collegium Croaticum Sancti Hieronymi), crkveno-odgojna ustanova u Rimu u kojoj borave hrvatski svećenici na teološkom studiju na papinskim učilištima. Skraćeni mu je naziv Zavod sv. Jeronima, a ime je dobio prema crkvenomu učitelju i svecu Katoličke crkve koji je Bibliju preveo na latinski. Tijekom povijesti ustanova je mijenjala ime i namjenu.

Nabožno časno društvo slavenskih pustinjaka grada sv. Petra, koje je u Rimu postojalo od početka XV. st., dobilo je 1453. od pape Nikole V. ruševnu crkvicu sv. Marine, djevice i mučenice, pokraj mauzoleja rimskoga cara Augusta s lijeve strane Tibera te zemljište uz nju za hodočasnike i izbjeglice iz Dalmacije i Slavonije. Društvo je crkvu obnovilo i posvetilo je sv. Jeronimu Dalmatincu te je uz nju izgradilo gostinjac i bolnicu. Od 1544. društvo se službeno naziva Zbor (*Congregatio*) sv. Jeronima, a iste mu je godine papa Pavao III. potvrdio pravila i odredio da ima kardinala pokrovitelja. Zbor je skrbio o izbjeglima i hodočasnicima, pomagao studente sakralne znanosti i podupirao izdavanje nabožnih knjiga na hrvatskom jeziku.

Papa Pio V. uvrstio je 1566. crkvu sv. Jeronima među one crkve koje se daju kardinalima u naslov. Vremenski treći po redu kardinal naslovnik postao je 1570. Felice Peretti iz Montalta, potomak hrvatskih doseljenika na Apeninskom poluotoku, i to je ostao do 1585., kad je izabran za papu i uzeo ime Siksto V. (1585.-90.). On je 1588.-89. na temeljima prijašnje dao sagraditi novu, današnju crkvu sv. Jeronima, i uz nju je osnovao kanonički zbor – Kaptol sv. Jeronima. Da bi netko mogao postati član Kaptola, morao je znati »ilirski« i potjecati iz »ilirske« zemlje (Dalmacija, Bosna, Hrvatska, Slavonija). Od uspostave kaptola do njegova ukinuća 1901. u njemu je djelovalo više od 120 hrvatskih svećenika.

Nakon što je Tridentski sabor (1545.-63.) utemeljio sjemeništa, mnogi nacionalni gostinjci i bolnice u Rimu pretvoreni su u odgojne zavode za izobrazbu klera, pa su se kratko nakon uspostave Kaptola sv. Jeronima za pape Klementa VIII. pojavili pokušaji da se u sklopu svetojeronimskih ustanova otvori zavod za izobrazbu hrvatskoga klera. Papa je 1598. dopustio pretvaranje gostinjca u crkveni zavod, ali ovaj ipak nije uspostavljen. Tek su 1787. odbornici i članovi Zbora sv. Jeronima ustanovili da je bolnica sv. Jeronima suvišna i predložili da se pretvori u odgojni zavod za svećeničke kandidate iz onih krajeva koji su dotad imali pravo na svetojeronimske ustanove, što je Pio VI. 1790. i prihvatio te mu je dao ime Hrvatski zavod sv. Jeronima (*Collegium Chroaticum ad S. Hieronymum*). Njegovo je djelovanje počelo 1793., ali je prekinuto samo pet godina poslije zbog francuske okupacije Rima. Zauzimanjem biskupa Strossmayera zavod je ponovno otvoren 1864., ali je zbog propasti Papinske države zatvoren 1871. Na Strossmayerov poticaj 1884. otvoren je Svećenički zavod sv. Ćirila i Metoda za svećenike koji se usavršavaju na papinskim učilištima nakon svršetka bogoslovnih studija u domovini, ali je zbog nesuglasica između zavoda, zbora i kaptola raspušten već 1889.

Napokon je 1901. papa Leon XIII. apostolskim pismom *Slavorum gentem* dokinuo kaptol i gostinjac, čiji je imetak prešao na novoosnovani *Collegium Hieronymianum pro chroatica gente* (Svetojeronimski zavod za hrvatski narod), u kojem su mogli boraviti svećenici iz onih krajeva koji su prije imali pravo na gostinjac te i iz Barske nadbiskupije. No hrvatsko ime prouzročilo je sporove: talijanska vlada nije priznala da je zavod sljednik ukinutih ustanova, a Crna

je Gora, budući da je barski nadbiskup nosio titulu »primas Srbije«, tražila da se u naziv zavoda uvrsti i odrednica »za srpski narod« ili, umjesto oba imena, *pro Slavis Meriodionalibus* (za južne Slavene). Papa je zato odlučio vratiti zavodu ilirsko ime: *Collegium Sancti Hieronymi Illyricorum in Urbe* (Ilirski zavod sv. Jeronima u Rimu). Iako su se nakon toga nastavila protivljenja Austro-ugarskoga poslanstva, pa je zavod formalno otvoren tek 1911., već od 1907. neki hrvatski svećenici na studijima u Rimu dobivali su stipendije iz zavodskih dobara, a 1911. uselili su se u zavod i prvi hrvatski svećenici studenti. Zavod je prestao raditi nakon izbijanja Prvoga svjetskoga rata.

Nakon sporova između talijanske i jugoslavenske vlade oko zavodske imovine, zavod je ponovno otvoren 1924. i otad neprekinuto djeluje. Tada u zavod dolaze za vodstvo domaćinstva sestre milosrdnice sv. Vinka Paulskoga. Kad je 1930-ih uprava grada Rima preuredila cjelovit prostor oko mauzoleja cara Augusta u povodu svečanosti 2000. obljetnice njegova rođenja, sve su zgrade u blizini mauzoleja porušene, među njima i sjedište zavoda 1938., pa je sljedeće godine zavod dobio novu zgradu na novoj lokaciji s istočne strane crkve sv. Jeronima. Papa Pavao VI. vratio je 1971. zavodu hrvatsko ime i dao mu današnji naslov, koji je Italija priznala 1984. i dopustila da i crkva nosi ime Hrvatska crkva. sv. Jeronima u Rimu.

U ovome je zavodu od njegova osnutka boravilo preko 300 hrvatskih teologa, biskupa i svećenika. S teritorija današnje Subotičke biskupije u njemu su bili: Albe Vidaković, za studija glazbe na Papinskom institutu za crkvenu glazbu 1937.-40; Josip Pekanović za vrijeme studija katehetike na Papinskom salezijanskom sveučilištu 1985; Marinko Stantić dok je studirao Pastoralnu teologiju na Papinskom Lateranskom sveučilištu 2000.-04; Ivica Ivanković Radak studira crkveno pravo na Papinskom lateranskom sveučilištu od 2006.

Lit.: *Enciklopedija Jugoslavije*, 5, Zagreb, 1988; http://hr.wikipedia.org/wiki/Papinski_hrvatski_zavod_svetog_Jeronima

M. Stantić

HRVATSKI PJEVAČKI SAVEZ, udruga utemeljena 1875. u Sisku. Osnivači su bili hrvatska pjevačka društva iz Zagreba (*Kolo*), Karlovca (*Zora*), Križevaca (*Zvono*), Bjelovara (*Dvojnice*), Samobora (*Jeka*), Velike Gorice (*Lira*), Broda (*Davor*), Gline (*Sokol*) i Siska (*Danica*). Svrha mu je bila promicati pučku glazbenu umjetnost, ustrojiti i potpomagati nova hrvatska pjevačka društva te objavljivati skladbe hrvatskih autora. Uz kulturnu imao je i jasno zacrtanu društveno-političku zadaću – preko glazbe buditi, razvijati i učvršćivati nacionalnu svijest i jedinstvo hrvatskoga naroda. Do Prvoga svjetskoga rata u rad Saveza uključila su se mnogobrojna društva iz središnje Hrvatske, Dalmacije, Istre, Bosne i Hercegovine, ali i Madžarske (Budimpešta) i SAD-a (Allegheny, Cleveland). Savez je izdavao glasilo *Sklad*, a surađivali su u njemu i Mihovil Katanec te Vinko Žganec, kojemu su objavljene skladbe bunjevačkih i šokačkih pjesama. Tijekom Prvoga svjetskoga rata nije radio, ali nakon njegova završetka obnavlja i širi svoje djelovanje na nova društva.

Od 1923. u njegov se rad uključuju i bački Hrvati, koje je predstavljao *Neven* iz Subotice, u to doba jedino hrvatsko pjevačko društvo u Bačkoj. S preustrojem Saveza u trinaest pjevačkih župa prema regionalnomu načelu *Neven* je u ožujku 1925. dodijeljen pjevačkoj župi *Klaić* u Zemunu, iako su predstavnici *Nevena* očekivali da će biti uključeni u pjevačku župu *Kuhač* u Osijeku zbog boljih prometnih veza s tim dijelom Hrvatske. Savez je, na molbu *Nevena*, intervenirao u Beogradu da Ministarstvo unutarnjih poslova za Baranju, Bačku i Banat potvrdi *Nevenu* društvena pravila, jer je postojala bojazan da to neće biti učinjeno s obzirom na srpsku »interesnu sferu u Vojvodini.«

Neven je, nastupajući na festivalima Saveza, na županijskim natjecanjima (bili su prvaci župe *Klaić* u Zemunu 1929.) te turnejama po hrvatskim gradovima upoznavao hrvatsku javnost s kulturnim stvaralaštvom bačkih Hrvata, što je rezultiralo zanimanjem hrvatskih pjevačkih društava za nastupe po Bačkoj. U međuraću od članova

Saveza bačke su Hrvate posjećivali: HSPD *Sljeme* iz Šestina (Subotica, Palić i Tavankut 1926.; Sombor 1938.), HPD *Dunav* iz Vukovara (Vajska 1928.), HPD *Kuhač* iz Osijeka (Subotica 1931.), HKPD *Turopoljac* iz Velike Gorice (Bač, Sombor i Subotica 1932.), HPD *Rodoljub* iz Zemuna, HPD *Lipa* i HPD *Lira* iz Osijeka (Sombor 1938.), HSPD *Bosiljak* iz Čučerja (Subotica i Sombor 1939.), HPD *Zvonimir* iz Zagreba (Subotica i Sombor 1939.), HPD *Kolo* iz Zagreba (Subotica 1940.) i dr. Sjednice Saveza održavane su i u Subotici (24. V. 1931.), a od 1934. potpredsjednik mu je predstavnik subotičkoga *Nevena* Mihovil Katanec.

Zbog stajališta da su Hrvati poseban narod s vlastitom kulturnom tradicijom dolaze na udar vlasti, koje ustvrđuju da se »rad udruženja kreće, razvija i manifestuje sa nedozvoljenom političkom tendencijom, protivno kako cilju udruženja tako i državnom poretku« te mu u rujnu 1934. zabranjuju rad. Nakon sudskoga procesa odluka o njegovu raspuštanju poništena je te je Savez obnovljen u studenom 1935., uz poticaj za suradnju sa Seljačkom slogom. U Subotici je tako 25. IV. 1936., na inicijativu *Nevena*, održana smotra hrvatskih seljačkih pjevačkih zborova iz Bačke i Baranje. U Savez će se 1937. učlaniti i pjevački zbor Hrvatskoga kulturnoga društva *Miroljub* iz Sombora, koji će nastupati ne samo u Bačkoj nego i u bližim hrvatskim gradovima. *Neven* i *Miroljub* će 1939. u Savezu osnovati vlastitu pjevačku župu Subotica, koja je trebala poticati osnivanje i rad hrvatskih pjevačkih društava u Bačkoj. Tako je uz pomoć *Miroljuba* u Bačkom Monoštoru 1940. osnovano Hrvatsko seljačko pjevačko društvo *Šokac*, a iste godine u Sonti Hrvatsko pjevačko društvo *Antunović*.

Za Drugoga svjetskoga rata na području Bačke Savez prestaje djelovati, a u Hrvatskoj je djelovao u otežanim okolnostima. Prestao je raditi nakon dolaska komunista na vlast, a održao se samo ogranak u SAD-u.

Izvori: Hrvatski državni arhiv u Zagrebu: F: 639 Hrvatski pjevački savez, kut. 16, fasc. HPD *Neven* Subotica; kut. 19, fasc. Pjevačka župa Klaić Zemun (1925.-1929.).

Lit.: M. Katanec, Pionirski rad subotičkog HPD »Neven« na izgradnji hrvatske kulturne individualnosti, *Sklad*, 3/1936; *Sklad*, 3, 4 /1932, 3/1937, Zagreb; *Hrvatski dnevnik*, 659, 1027, 1033, 1065, 1378, 1417, 1418, 1419, 1420, Zagreb, 1938-40; *Glas naroda*, 7/1938, Sombor; N. Toth, Pohod »Turopoljca« u Bačku godine 1932., *Klasje naših ravni*, 1-2/1944, Zagreb; *Hrvatski leksikon*, 1, Zagreb, 1996; A. Tomašek, Hrvatski pjevački savez kao čuvar narodnosnog osjećaja, *Riječi*, 2/2000, Sisak.

M. Bara

HRVATSKI PROSVJETNI DOM →Hrvatsko kulturno-umjetničko društvo *Vladimir Nazor*

HRVATSKI PROSVJETNI DOM U SUBOTICI, kulturno-prosvjetna organizacija Hrvata iz Subotice i njezine okolice. Inicijativu za njegovo osnivanje pokrenula su hrvatska društva, kojima su bile potrebne prostorije za nesmetano djelovanje. Osni-

Hrvatsko pjevačko društvo *Neven* iz Subotice

vačka skupština Društva za izgradnju Hrvatskoga prosvjetnoga doma održana je 11. VII. 1926. i na njoj je za predsjednika izabran Stjepan Vojnić Tunić, a za tajnika Matija Mamužić. Pravila Društva 11. V. 1927. odobrilo je Ministarstvo unutarnjih poslova u Beogradu.

PRAVILA

DRUŠTVA „HRVATSKI PROSVJETNI DOM U SUBOTICI"

Pravila Hrvatskog prosvjetnog doma u Subotici

Lokalne vlasti i prorežimski orijentirani Bunjevci inicijativu za podizanje hrvatskoga doma ocijenili su krajnje negativno nazivajući je »kamenom smutnje« pokrenute od »hrvatskih separatista«. U početku su potporu za kupnju Doma uskratili i Hrvati okupljeni oko svećenika Blaška Rajića, koji su u Društvu vidjeli protukatoličku organizaciju. Nesporazumi su bili političke naravi jer su akciju pokrenuli subotički HSS-ovci, pa su simpatizeri Pučke stranke Dom nazivali »radićevskim«, iako je on zamišljen kao nadstranačko predstavništvo hrvatske svijesti Bunjevaca i Šokaca. Prilike su se promijenile nakon atentata u beogradskoj skupštini, kad su razlike između »radićevaca« i »pučkaša« prevladane te oni od tada djeluju zajednički na očuvanju nacionalnoga identiteta bačkih Hrvata. Homogenizirani u nepovoljnim vremenima za institucije s nacionalnim predznakom, subotički Hrvati osiguravaju prostorije Harambašićevoj ulici br. 4, kupujući kuću od Mande Sudarević, udovice poznatog kulturno-političkog djelatnika Vranje Sudarevića. Dom je svečano otvoren na blagdan Bezgrješnoga začeća 8. XII. 1930., a posvetio ga je sam Blaško Rajić. Za predsjednika Doma izabran je Miroslav Mažgon, za potpredsjednike Joso Čović i Antun Orčić, za tajnika Dragan Mrljak, a za upravitelja Matija Mamužić. Postojala je i čitaonica s hrvatskim tiskom i knjigama, koja je otvorena 14. XI. 1931. Ubrzo nakon otvaranja Doma u njemu su prostorije za djelovanje pronašla mnogobrojna društva, a njihov su rad budno pratile i vlasti, pa je u izvješću vojne službe sigurnosti od 1934. Hrvatski prosvjetni dom ocijenjen kao »rasadnik hrvatske ideologije« među Bunjevcima. Predstavnici Doma sudjelovali su na svim važnijim manifestacijama bačkih Hrvata, npr. u pohodu hrvatskih društava u Hercegovinu na izvor rijeke Bune 1933., na proslavi 250. obljetnice doseljenja najveće skupine Bunjevaca u Suboticu 1936. i mnogobrojnim drugim hrvatskim kulturnim i političkim događajima u Bačkoj do 1941.

U prostorijama Doma nisu djelovala samo kulturno-prosvjetna društva. Svoje su sjednice u njemu održavali i članovi obnovljene Hrvatske seljačke stranke, održavana su ondje politička predavanja te donošene rezolucijekojima se zahtijevalo poboljšanje kulturnoga i političkoga položaja Hrvata u Bačkoj i Baranji. Mogućnost za svoj rad u

Posveta Hrvatskog prosvjetnog doma u Subotici 8. XII. 1930.

godinama prije rata u njemu su našla i novoosnovana društva Hrvatska privredna omladina, Hrvatsko akademsko društvo *Matija Gubec* i Zbor hrvatskih kazališnih dobrovoljaca. Ta su društva u Domu organizirala kazališne predstave, pjevačke nastupe i javne tribine. Dom je bio i sjedište Bačkog nogometnog podsaveza Hrvatskog nogometnog saveza iz 1939. Na djelovanje Doma znatno je utjecala Hrvatska kulturna zajednica, koja je, kao Savez hrvatskih prosvjetnih radnika i društava u Subotici, koordinirala rad svih hrvatskih društava.

S izbijanjem rata rad Doma nije prestao, a njegovo vođenje u cijelosti preuzima Hrvatska kulturna zajednica. Iako u manjem opsegu, društveni i kulturni život teku do samoga kraja madžarske vlasti u Subotici. Uz priredbe i zabave, ondje su održavane i sjednice hrvatskih društava radi usklađivanja rada i zajedničkoga nastupa prema vlastima. Za vrijeme rata upravitelj Doma bio je Ivo Stantić.

Nakon rata upravljanje domom preuzima Hrvatsko kulturno društvo. Ono je pokrenulo i svoj časopis za kulturu, umjetnost i društvena pitanja *Njiva*, čije se uredništvo nalazilo u prostorijama Doma. Književni odjel toga društva priređivao je promocije i književne večeri s raspravama. Prestanak rada Doma usko je povezan s politikom komunističkih vlasti, koje su 1950-tih provele preustroj društava s nacionalnim predznakom, dok je objekt nacionaliziran dan mjesnom KUD-u (danas OKUD *Mladost*).

Izvor: Privatna pismohrana Ljudevita Vujkovića Lamića mlađeg iz Subotice.

Lit.: *Pravila društva »Hrvatski prosvjetni dom u Subotici«*, Subotica, 1927; *Neven*, 27/1926, 5/ 1927 ,30/1929,25,27,28, 29/1930,5/1931, 1/1932, Subotica; *Hrvatske novine*, 9, 10/ 1927, Subotica; *Bunjevačke novine*, 10/1927, Subotica; P. Pekić, *Spomenica pohoda Bunjevaca u svoju staru postojbinu*, Subotica, [1933]; *Subotičke novine*, 42, 50, 52/1939, Subotica; *Szabadka Palicsfürdő útmutatója*, (b. m.), 1943; *Njiva*, 1/1947, Subotica; S. Mačković, Jedno izvješće o Bunjevcima iz 1934., *Klasje naših ravni*, 5-6/2004, Subotica.

M. Bara

HRVATSKI RADIŠA, gospodarsko-dobrotvorna organizacija. Osnovana je u Zagrebu 1903. pod nazivom Hrvatsko društvo za namještanje naučnika u obrt i trgovinu, no 1913. mijenja naziv u Hrvatski privrednik, a 1917.-45. djeluje pod imenom Hrvatski radiša. Svrha Društva bilo je jačanje hrvatskoga obrtničkoga i trgovačkoga kadra školovanjem i namještanjem sposobnih, a siromašnih mladića, koji su trebali izrasti u samostalne, produktivne i moralne privrednike. Organizacija je širila djelovanje i izvan državnih granica, pa je imala velik broj članova među iseljenicima u SAD-u. Od 1918. Društvo će u novoj državnoj zajednici pristupiti širenju svojega djelovanja na sve krajeve u kojima su živjeli Hrvati.

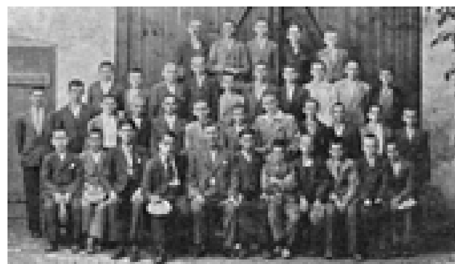
Financijske donacije Srpskomu privredniku i kontakti s regentom Aleksandrom Karađorđevićem omogućili su da se Hrvatskomu radiši dopusti djelovanje i među Bunjevcima i Šokcima u Bačkoj. Njih je početkom lipnja 1920. posjetio Stjepan Jobst, ravnatelj središnjice Hrvatskoga radiše iz Zagreba. Tijekom boravka u Subotici posjetio je Pučku kasinu, gdje je održao predavanje o djelovanju i svrsi Društva. Jobst je primljen srdačno, ali su mu subotički Hrvati skrenuli pozornost na to da se Zagreb nedovoljno brine za njihove teškoće. Veliki župan i gradonačelnik Vranje Sudarević omogućio je Jobstu da 3. VI. 1920. održi predavanje i u gradskoj vijećnici. Tom je prigodom u Subotici osnovan i privremeni odbor Društva za cijelu Bačku. O svojem boravku u Subotici Jobst je pisao u listu Radiša. Istaknuo je pritom da ostvarene veze smatra samo početnim korakom u suradnji s bačkim Hrvatima. Luka Senjak, glavni povjerenik Društva, posjetio je Plavnu i Bač u svibnju 1922. te se uvjerio da hrvatski kulturni i politički djelatnici zanemaruju tamošnji puk. U Plavni je za njegova posjeta osnovano povjereništvo 29. V. 1922. s povjerenicima Nikolom Jerkovićem i Franjom Finkom, u Baču 31. V. 1922. radni odbor s predsjednikom Antunom Azaševcem, u Somboru 4. VI. 1922. radni odbor u Bunjevačkom kolu s predsjednikom Mijom Strangarićem, u Subotici 11. VI. 1922. radni odbor s predsjednikom Ivanom Vojnićem Tunićem i tajnikom Matijom Evetovićem, a u Vajskoj 16. VI. 1922. povjereništvo s po-

vjerenicima župnikom, Stipanom Tumbasom i Martinom Vukovom. U Hrvatskoga radišu učlanjivali su se i prorežimski orijentirani Bunjevci Andrija Pletikosić u listopadu 1923. i Marko Jurić potkraj 1923. Za rad u namještanju dječaka na obrte središnjica je u više navrata pohvaljivala radne odbore u Bačkoj, a Ivan Vojnić Tunić iz Subotice bit će izabran i u Izvršni upravni odbor središnjice Društva. Broj radnih odbora u Bačkoj postupno će se povećavati, pa ih je 1925. bilo 17, a u njihovo djelovanje bili su uključeni i pripadnici drugih naroda.

Dio pitomaca Hrvatskoga radiše u Somboru s povjerenikom Ladislavom Vlašićem

Politička situacija u zemlji, a zatim i svjetska gospodarska kriza početkom 1930-ih utjecat će na smanjenje aktivnosti, ali i prestanak djelovanja radnih odbora u pojedinim mjestima. Osim u odgoju i obrazovanju mladih privrednika, Društvo je važnu ulogu imalo i u jačanju hrvatske svijesti u krajevima u kojima je djelovalo, što će režimu u vrijeme diktature pružiti dovoljno razloga da mu ometa rad. No s promjenom političke klime u zemlji i nakon oporavka od gospodarske krize ostvarili su se uvjeti za osnivanje novih i obnovu starih radnih odbora. Putujućim povjerenikom »za istočne krajeve« središnjica je tada imenovala Matiju Buzova iz Vajske, koji je održavao predavanja i osnivao nova povjerenstva i radne odbore. Jedna od najaktivnijih organizacija u Bačkoj bila je u Somboru, u čijoj su upravi bili ugledni i utjecajni pojedinci: sudac Mato Škrabalo, liječnik Ladislav Vlašić, veterinar Fabijan Hajduković, odvjetnik Grga Vuković i Stipan Bogdan. U Somboru je djelovao i Privredni pomladak Hrvatskoga radiše s pročelnikom Zvonkom Ivančićem, zatim tamburaška sekcija koju je vodio Karlo Domazet te istoimeni nogometni klub. Svojevrsni oblik priznanja za rad Somboraca bilo je i kumovanje Josipa Torbara, tadašnjega ministra i potpredsjednika središnjice Društva u Zagrebu, zastavi Privrednoga pomlatka pri njezinoj posveti 22. X. 1939.

Dio pitomaca Hrvatskoga radiše u Subotici s povjerenikom Ivanom Toljom

Početak rata zaustavio je rad organizacije i zatekao velik broj namještenika u Bačkoj. Središnjica Hrvatskoga radiše pozvala je svoje pitomce 1942. da se vrate na teritorij NDH, no većina ih se o poziv oglušila zbog loše sigurnosne situacije u Hrvatskoj, a neki su k tomu u Bačkoj zasnovali obitelj te se tu i trajno nastanili. Samo manji dio istaknutih članova podrijetlom iz Hrvatske i Bosne i Hercegovine otići će u NDH, čemu će pridonijeti i pritisak mađžarskih vlasti zbog uloge i utjecaja koju su imali među lokalnim Hrvatima (npr. Ivan Tolj iz Subotice, Ladislav Vlašić iz Sombora, Matija Buzov iz Vajske).

Od nastanka do svibnja 1945., kada su komunističke vlasti zabranile Društvo zbog suradnje njegova vodstva s vlastima NDH, Hrvatski je radiša podupro oko 28.000 mladih ljudi, od kojih su mnogi bili Hrvati izvan Hrvatske. Djelovanje Društva obnovljeno je 1993.

Lit.: S. Jobst, Među našima oko Tise i Dunava, *Radiša*, 11-12/1920, Zagreb; *Radiša*, 9, 11, 18/1922, 22, 24/1923, 2/1924, Zagreb; *Subotička Danica ili bunjevačko-šokački kalendar za prostu godinu 1923.*, Subotica, 1922; *Neven*, 45/1926, Subotica; *Hrvatski radiša*, 3/1934, 4, 12/1936, 20/1939, 1/1940, Zagreb; Z. Šprajcer, Među bunjevačkom braćom, *Hrvatski radiša*, 8/1936, Zagreb; *Subotičke novine*, 12/1937, 44/1939, Subotica; J. Andrić, Kako sam skoro bio pomađžaren, *Hrvatski radiša*, 19/1939, Zagreb; *Hrvatski dnevnik*, br. 1031, 1244, 1250, Zagreb, 1939; P. C., 15 godina sjajnog rada Hrvatskog radiše u Somboru, *Hrvatski dnevnik*,

1622, Zagreb, 1940; M. Kolar-Dimitrijević, Povijesno značenje Hrvatskog radiše do 1929. godine, *Časopis za suvremenu povijest*, 3/1992, Zagreb; M. Kolar-Dimitrijević, Osnivanje društva Hrvatski radiša 1903. godine u Hrvatskoj, *Časopis za suvremenu povijest*, 3/2005, Zagreb.

M. Bara

HRVATSKI RADNIČKI SAVEZ, radnička organizacija osnovana pokraj 1920. u Zagrebu. Utemeljena je pod nazivom Hrvatski radnički klub, no 19. II. 1921. mijenja ga u Hrvatski radnički savez. Pravila mu je potvrdila Pokrajinska uprava za Hrvatsku i Slavoniju u ožujku 1923. U njegovu ideološku oblikovanju važnu je ulogu imao Stjepan Radić, koji je poticao usklađivanje političkih i socijalnih ciljeva radništva i seljaštva. Razvijajući sindikalne akcije, usmjerit će svoj rad na popravljanje socijalnoga položaja radništva i slabljenje utjecaja komunističkih radničkih organizacija. S vremenom će prerasti u najjaču radničku organizaciju u Hrvatskoj. Osim što je vodila socijalnu borbu za prava radništva, organizacija je imala i jasno nacionalno obilježje u svojem radu, pa će joj tijekom šestosiječanjske diktature rad biti gotovo prekinut.

Aktivnije organiziranje radništva pokrenuto je 1935. pod vodstvom predsjednika Ivana Peštaja i pod snažnim utjecajem HSS-a, koji je namjeravao privući različite društvene slojeve te time ojačati svoju ekonomsku osnovicu i cjelokupni hrvatski narodni pokret. Izaslanici središnjice upućivani su u sve krajeve u kojima su Hrvati živjeli u znatnijem broju, pa je u organizaciju u svega nekoliko mjeseci učlanjeno 20.000 radnika. Kontakti su ostvareni i s hrvatskim radništvom u Bačkoj, posjećivali su ih Vilim Božo i Mate Čubela iz Osijeka, Alojz Petrović i Viktor Menges iz Vukovara te Franjo Kovačić i Branko Krklec iz Zagreba. Širenje Saveza u Bačkoj bilo je međutim onemogućivano odbijanjem da se njegova pravila potvrde u Dunavskoj banovini, ali i opiranjem drugih radničkih saveza (npr. Općega radničkoga saveza, Ujedinjenih radničkih sindikata i Jugoslavenskoga radničkoga saveza), koji su radništvo nastojali zadržati u svojim redovima. Kako bi pred javnošću pokazali svoje nacionalne osjećaje i privrženost Savezu, predstavnici radnika iz Bačke u studenom 1936. prepješačili su put od Subotice do Petrinje, gdje su položili vijenac pred spomenik Stjepanu Radiću. Nakon toga posjetili su vodstvo Saveza u Zagrebu te su ondje i najavili osnivanje ogranaka po Bačkoj.

Prve uspjehe u ostvarivanju povoljnih kolektivnih ugovora hrvatsko je radništvo ostvarilo u Bođanima. Radnici tamošnje kudjeljare stupili su 22. X. 1936. u uspješni šestotjedni štrajk te su time i drugim radnicima dali poticaj da se organiziraju u Savez. Radnici u kudjeljari u Vajskoj osnovali su tako svoju organizaciju 14. III. 1937. U početku su organizacije u Bođanima i Vajskoj zbog blizine djelovale kao sekcije podružnice iz Vukovara, no sekcija iz Bođana postala je samostalnom podružnicom 13. II. 1938., a predvodili su je Ivan Molnar, Ljudevit Vazović, Mihajlo Palinkaš, Pero Gostimirović, Marko Tomić, Ivan Palijan, Jakša Ivan, Josip Staklenski, Ivan Barašević, Josip Laki i dr. Podružnica je okupljala i radnice, a Beta Tomić i Ana Palijan djelovale su i u upravnom odboru. Svoje sjednice organizacija je održavala u prostorijama mjesnoga ugostitelja i trgovca Ivana Majetića, koji je radnike kudjeljare i kreditirao tijekom njihovih štrajkova. U više navrata Savez se pokušao proširiti i na radnike u Apatinu, Somboru i Subotici, ali bez uspjeha.

Međuraće je bilo obilježeno nastojanjem režima i različitih političkih stranaka da radnički sindikalni pokret ujedine i stave pod svoju kontrolu. Radnici su međutim i dalje djelovali u režimskim (Jugoslavenski radnički savez), reformističkim (Ujedinjeni radnički sindikati – pod utjecajem socijaldemokrata), revolucionarnih (pod utjecajem komunista) i nacionalnim sindikalnim organizacijama (Hrvatski radnički savez). Do travnja 1941. u Bačkoj su djelovale njegova sekcija u Vajskoj i podružnica u Bođanima.

U Hrvatskoj se Savez održao do kraja Drugoga svjetskoga rata, nakon čega je ukinut, a obnovljen je 1951. u Belgiji te je ondje djelovao među iseljenicima. Djelovanje mu je u Hrvatskoj 1999. obnovljeno kao dio HSS-ove političke baštine.

Lit.: *Hrvatski radnik*, 1, 14/1936, 2, 10, 11/1937, 5, 9, 14/1938, 4, 12, 19/1939, 16, 24, 27/1940, 9/1941, Zagreb; D. Stella, Mario Iveković predsjednik HRS-a, *Nedjeljni vjesnik*, 363/1999, Zagreb; *Vjesnik*, 353/1999, Zagreb; http://vijesti.hrt.hr/arhiv/99/10/16/KRV.html#940093765

M. Bara

HRVATSKI SELJAČKI DOM, društvo i zadruga osnovani 1921. u Zagrebu. Pod tim su se imenom poslije nazivali i mjesni domovi osnivani pod utjecajem hrvatskoga seljačkoga pokreta. Svrha društva bilo je osnivanje središnjega Hrvatskoga seljačkoga doma u Zagrebu (osnovan 1924.), zatim pomaganje prosvjetnih organizacija hrvatskoga seljačkoga pokreta (od 1925. Seljačke sloge) te »da slične domove po hrvatskim selima okuplja i čuva kao (manja, ali dostojna) središta hrvatske seljačke kulture«. Obnovom djelovanja Seljačke sloge potkraj 1935. ta će prosvjetna organizacija davati poticaje i upute svojim članovima da grade seljačke domove u kojima se trebao zbivati kulturno prosvjetni život sela. Osim društva i zadruga, tim je imenom poslije nazivan i savez domova osnovanih pod utjecajem Seljačke sloge.

Prvi Hrvatski seljački dom u Bačkoj izgrađen je u Đurđinu i u njemu je potkraj 1935. pokrenut ogranak obnovljene Seljačke sloge. Mještani su vlastitim sredstvima izgradili dom prema nacrtima Bolte Dulića i svečano ga otvorili 30. VIII. 1936., uz velik broj gostiju iz okolnih mjesta. Delegati Seljačke sloge iz Šebešića, Žednika i Klise, potaknuti tom akcijom, najavili su osnutak sličnih domova u svojim mjestima. Predsjednik doma u Đurđinu bio je Đeno Šokčić. U Šebešiću, gdje su djelovala dva ogranka Seljačke sloge, dom je posvećen i otvoren 8. V. 1938., a predsjednik mu je bio Nestika Francišković. Tavankut je svoj Hrvatski seljački dom svečano otvorio 30. VIII. 1939., uz sudjelovanje nekoliko tisuća gostiju. U tom domu prostorije za djelovanje našla su tri tavankutska ogranka Seljačke sloge (Donji Tavankut – Ljutovo, Gornji Tavankut – Budanov kraj i Hajnogin kraj). Predsjedničku dužnost doma obnašao je Filip Skenderović.

Slične akcije za gradnju Hrvatskih seljačkih domova pokrenule su organizacije Seljačkih sloga u Bačkom Monoštoru i Žedniku. Ogranci Seljačke sloge u ostalim bačkim selima djelovali su u privatnim kućama ili su imali zajedničke domove s drugim društvima, često s križarskim organizacijama (Katoličkom akcijom).

Pozdravni govor Đene Šokčića na otvorenju Hrvatskog seljačkog doma u Đurđinu 1936.

Vlasnici Hrvatskih seljačkih domova u Bačkoj bili su mjesni ogranci Seljačke sloge, a osnivani su samo po selima i salaškim naseljima, za razliku od imenom sličnih gradskih i seoskih domova (Hrvatski prosvjetni dom u Subotici, Hrvatski dom u Somboru, Hrvatski katolički dom u Sonti i dr.), iako su se svi u svakodnevnoj komunikaciji nazivali »hrvatskim domovima«. Za razliku od ostalih, Hrvatski seljački domovi bili su namijenjeni isključivo seljaštvu.

Izvor: Hrvatski državni arhiv u Zagrebu, F: 815, Radić, Antun, Stjepan i Pavle, kut. 14, Pravila zadruge Hrvatski seljački dom.

Lit.: *Subotičke novine*, 13/1936, 9/1937, 6/1939, Subotica; S. Hefer, Hrvatski seljački domovi, *Seljačka sloga* 3/1937, Zagreb; *Hrvatski dnevnik*, 709, 717/1938, Zagreb; *Seljačka sloga*, 10/1939 Zagreb; *Neven*, 29/1939, Subotica.

M. Bara

HRVATSKI SELJAČKI POKRET, politički, kulturni i gospodarski pokret hrvatskoga seljaštva, nastao na početku XX. st. Ideološki je bio oblikovan pod utjecajem Antuna Radića, čije je ideje politički provodio njegov brat Stjepan. Političkoj organi-

zaciji seljaštva Radići su pristupili uvjereni da seljačka, odnosno pučka kultura predstavlja bogatstvo za kulturu uopće, a napose da je ta kultura nositelj narodnoga identiteta, za razliku od urbane, izložene stranim utjecajima. Svoje ideje učinili su pristupačnima širokim masama, pišući jednostavnim i razumljivim jezikom u prosvjetno-preporodnom listu *Dom* i pripremajući seljaštvo na uključivanje u politički život. Osnivanje Hrvatske pučke seljačke stranke 1904. i pretvaranje seljaka u politički subjekt značilo je pokretanje hrvatskoga seljačkoga pokreta. Od samih početaka pokreta ostvarene su veze s Hrvatima u Ugarskoj, koje su održavane razmjenom listova *Dom* i *Neven* te korespondencijom čitatelja listova, odnosno predstavnika elite ugarskih Hrvata s Radićima. Jači utjecaj Radići su u početku ostvarili u Hrvatskoj i Slavoniji, ali pokret će se, organizacijski uobličen u stranci, nakon 1918. proširiti na sve dijelove jugoslavenske države u kojima su živjeli Hrvati. Među bačkim Hrvatima, koji su u veliku broju živjeli ruralnim načinom života, pa i u gradskim središtima Subotici i Somboru, učenje o vrijednosti pučke kulture, seljaštvu kao čuvaru nacionalnoga identiteta te politički program stranke usmjeren na poboljšanje društvenoga položaja seljaka naišao je na dobar prijam. Salaške i pojedine seoske sredine, u kojima su Hrvati živjeli odvojeno od drugih naroda, ostale su, naime, izvan asimilacijskih utjecaja gradskih središta, u kojima se s društvenim položajem (plemstvo, činovništvo) često prihvaćala i dominantna madžarska kultura. Radi njegovanja narodne autohtone kulture i prosvjećivanja seljaštva, koje je trebalo postati subjektom kulturnoga stvaralaštva, osnovano je kulturno društvo *Seljačka sloga* kao sastavni dio pokreta. U novoj je državi pokret predvođen strankom koja je osvajala najviše glasova Hrvata prerastao u nacionalni, a svoje djelovanje u Bačkoj usmjerio je na nacionalnu integraciju i obranu hrvatskoga identiteta Bunjevaca i Šokaca pred pritiscima beogradskih vlasti. Nedugo nakon atentata, a zatim i smrti Stjepana Radića, novim vođom stranke postao je Vladko Maček. Političko krilo pokreta ubrzo je zabranjeno (kao i ostale stranke), a djelovanje kratko nastavlja *Seljačka sloga*. Ideje Antuna i Stjepana Radića u Bačkoj nakon zamiranja parlamentarnoga života nastavio je širiti subotički *Neven* sve do 1932., kada zbog financijskih teškoće i političkih prilika prestaje izlaziti. S obnovom političkoga djelovanja 1935. taj se pokret organizacijski brzo širio s novoosnovanim ili obnovljenim organizacijama, koje su tako prožimale sve društvene slojeve. Osnovana je Gospodarska sloga 1935. radi gospodarskoga emancipiranja seljaštva kroz svoje mnogobrojne organizacije, obnovljeni su Seljačka sloga i Hrvatski radnički savez, koji je pokretu trebao približiti radništvo. Okupivši u svoje redove veliku većinu svih slojeva hrvatskoga društva, pokret je bio sve manje seljački, a sve više nacionalni, te su najvažnije položaje u njemu zauzimali predstavnici inteligencije, iako je i dalje nosio naziv Hrvatski seljački pokret. Slični procesi zbivali su se i u Bačkoj, gdje, osim Josipa Vukovića – Đide, na vodećim pozicijama gotovo da i nije bilo predstavnika seljaštva. Primjerice, u Bačkoj su pokret predvodili većinom odvjetnici (Mihovil Katanec, Mićo Skenderović, Grga Vuković i dr.). Svoj najveći utjecaj tada već dominantno nacionalni pokret ostvario je potkraj 1930-ih, koristeći se vanjskopolitičkim okolnostima za ostvarenje hrvatske autonomije, u koju su se nastojali uključiti i dijelo-

Proslava HSS-a u Đurđinu 1936.

vi Bačke naseljeni Hrvatima. Međutim, unatoč potpori velike većine seljaštva, inteligencije, a od 1930-ih i svećenstva, u bačkih Hrvata bilo je i kritičara hrvatskoga vodstva u Banovini Hrvatskoj zbog nezadovoljstva oko Mačekova angažiranja spram Hrvata u Bačkoj (npr. Marko Čović). Iako su politički protivnici bačkim Hrvatima spočitavali da su hrvatstvo »otkrili« preko Radićeva seljačkoga pokreta, neovisno o evidentnosti ranijih svjedočenja hrvatstva bačkih Bunjevaca i Šokaca, pokret je nesumnjivo ostavio trajnoga traga na izgradnju njihove nacionalne svijesti. U jugoslavenskoj državi zasluga je »Seljačkog pokreta na pr. što je madžarizacija Bunjevaca i Šokaca ustuknula pred hrvatskim nacionalizmom« (Lj. Vuković Todorović), ali istodobno što je stao u obranu njihova hrvatskoga identiteta pred srpskim nacionalizmom.

Nakon dolaska na vlast ustaškoga režima u Hrvatskoj, koji progoni sve neistomišljenike, pa samim time i predstavnike pokreta, među njima i neke iz Bačke (npr. Josip Vuković – Đido), kontakti tijekom rata s Hrvatima u Bačkoj bili su fragmentarni i na individualnoj razini. Nekadašnji utjecaj pokušat će se obnoviti u novoj Jugoslaviji. Komunističke vlasti u početku su dopuštale djelovanje obnovljene Seljačke sloge i Hrvatske republikanske seljačke stranke, koja se pozivala na ideje utemeljitelja pokreta. HRSS i Seljačka sloga bile su temeljito izmijenjene, a njihov rad i ideje prilagođeni su novim vlastima. Dio nekadašnjega vodstva emigrirao je u europske i prekooceanske zemlje, manji dio ostao je u Jugoslaviji bez stvarnoga utjecaja u masama, a dio je prišao novim vlastima.

Nove političke i društvene okolnosti (kolektivizacija, agrarna reforma, kolonizacija, urbanizacija, u Bačkoj i promjena etničke strukture) dovele su do toga da je pokret u nekoliko poslijeratnih godina nestao.

Lit.: I. Šrinić, *Ideologija hrvatskog seljačkog pokreta*, Zagreb, 1935.; P. Preradović, *Hrvatski seljački pokret gledan sa strane*, Zagreb, 1939.; Lj. Vuković Todorović, *Hrvatski seljački pokret braće Radić*, Beograd, 1940.

M. Bara

HRVATSKI SOKOLSKI SAVEZ, nacionalna tjelovježbena organizacija mladeži. Nastala je kao dio sokolstva, tjelovježbenoga pokreta koji se drugoj polovini XIX. st. razvio u slavenskim zemljama, osobito u Austro-Ugarskoj. Osnovao ga je 1862. Miroslav Tyrš u Pragu, a njegovi su nositelji bili liberalni građanski slojevi koji su se suprotstavljali odnarođivanju i zauzimali se za veća prava slavenskih naroda u Monarhiji. S vremenom pokret dobiva sve izraženije protukatoličke crte. Naziv pokreta nadahnut je obilježjima ptice sokola. Ideja o centrima za tjelovježbu ima korijene u tjelovježbenoj naobrazbi u antičkoj Grčkoj, ali je izravni uzor bio njemački *Turnverein*, masovni nacionalni gimnastički pokret utemeljen 1811., u kojem se kroz tjelovježbu jačao nacionalni duh. Glavna načela sokolskoga pokreta bila su svestranost, estetski i »prirodni« odgoj, dragovoljnost i bratstvo među članovima, a vježbe su razvrstane u četiri skupine: vježbe bez sprava i bez pomoći drugih, vježbe na spravama i s rekvizitima, vježbe u skupinama te vježbe s otporom partnera. Posebna se pozornost u pokretu posvećivala masovnim manifestacijama (sokolski sletovi), na kojima su bile prikazivane vježbe članova. Sokolska društva bila su povezana u župe i nacionalne saveze, a svi zajedno u Slavenski sokolski savez, utemeljen 1908. u Pragu.

Plakat za nastup *Hrvatskoga sokola* u Subotici 1928.

Hrvatski sokol osnovan je 1874. u Zagrebu, a sokolska je organizacija uskoro preuzela skrb za nastavu tjelovježbe u svim školama u gradu. Uz tjelovježbeni odjel djelovali su i drugi, u kojima su njegovani

ostali športovi, ali i prosvjetni odjel, orkestri, zborovi i kazališni ansambli. U vrijeme osnivanja Saveza hrvatskih sokolskih društava 1904. u Sušaku (poslije nazvan Hrvatski sokolski savez) u Hrvatskoj je djelovalo 168 sokolskih organizacija te 20 u Bosni i Hercegovini i 25 među iseljenicima u SAD-u. Savez je izdavao i svoj list *Sokol*, poslije *Hrvatski sokol*, a i pojedine su sokolske župe imale vlastite listove. Tijekom Prvoga svjetskoga rata rad sokolskih organizacija bio je zabranjen.

Nakon rata dotadašnji slovenski, hrvatski i srpski sokolski savezi ujedinili su se 1919. u Sokolski savez Srba, Hrvata i Slovenaca sa sjedištem u Ljubljani, koji je 1920. preimenovan u Jugoslavenski sokolski savez, uz geslo »jedna država, jedan narod, jedno sokolstvo«. Zbog nezadovoljstva stanjem u jedinstvenoj organizaciji Hrvatski sokolski savez ponovno se osamostalio 1922. te su mjesne organizacije, pod imenom *Hrvatski sokol*, razvile mnogobrojne djelatnosti, koje su dovele do III. hrvatskoga svesokolskoga sleta 14.-16. VIII. 1925. u Zagrebu. Nakon uvođenja Šestosiječanjske diktature kralja Aleksandra 1929. i donošenja Zakona o osnivanju *Sokola Kraljevine Jugoslavije* 5. XII. 1929., koji je propisao gašenje starih sokolskih saveza ako u roku od tri tjedna ne pristupe novoosnovanomu savezu, uz imenovanje prijestolonasljednika Petra za starostu, Hrvatski sokolski savez održao je posljednju sjednicu, na kojoj je odlučeno da neće pristupiti novoj državnoj organizaciji te da će se sva društva raspustiti. Državni sokolski pokret postao je privilegiranim nositeljem ideologije integralnoga jugoslavenstva, a prestao je djelovati početkom Drugoga svjetskoga rata.

U Subotici su još 1911. Ive Prćić i Blaško Rajić željeli osnovati sokolsko društvo ili postati podružnicom nekoga sokolskoga društva u Hrvatskoj, no kako nije bilo izgleda da madžarske vlasti takvo što dopuste, mladež obaju spolova okupljena je oko Katoličkoga divojačkoga društva, utemeljenoga iste godine. No u novom državnom okviru, nakon jednoga uspjeloga sokolskoga sleta u Subotici 1919. utemeljen je u prostorijama Pučke kasine *Hrvatski sokol*. Osnovan je na poticaj Mihovila Kataneca, Miroslava Mažgona i Dragana Mrljaka (prije dolaska u Suboticu u rodnom Osijeku bio je član *Hrvatskoga sokola*), prvi predsjednik bio je Vranje Sudarević, a među oko 200 članova dominirali su Bunjevci. No miran i uspješan rad trajao je kratko vrijeme jer su se članovi sokolskih društava iz drugih krajeva Kraljevine SHS, koji su u Suboticu doselili nakon Prvoga svjetskoga rata, učlanili u subotički *Sokol* te su otvoreno očitovali protukatolička stajališta, nakon čega je većina Bunjevaca izašla iz sokolske organizacije i prišla hrvatskomu katoličkomu orlovstvu.

No i među subotičkim je orlovima nastao raskol pa je *Hrvatski sokol* ponovno osnovan u Subotici 25. IX. 1925. na inicijativu skupine akademske omladine, nezadovoljne radom orlovske organizacije u Subotici. Cilj je bio prosvjetno-tjelesni odgoj muške i ženske omladine u hrvatskom duhu. Bili su rival i takmac orlovima, no neki od njih poslije su se opet učlanili u orlovsku organizaciju. Čini se da je razlika između hrvatskih sokolova i orlova bila u različitom odnosu prema religioznosti. Subotički hrvatski sokoli imali su oko 200 članova. Prvu akademiju održali su u gradskom kazalištu na obilježavanju obljetnice zrinsko-frankopanske urote 1927., a sudjelovali su i na priredbama *Hrvatskoga sokola* u Osijeku, Vinkovcima i Vukovaru. Prvi starješina bio je Josip Vuković Đido, a od 3. VII. 1927. Ivan Ivković Ivandekić. Prestali su raditi kad su raspuštena sva nacionalna tjelovježbačka društva potkraj 1929., nakon uvođenja Šestosiječanjske diktature kralja Aleksandra Karađorđevića.

Tijekom 1990-ih obnavlja se sokolski pokret u Hrvatskoj, kao i u Sloveniji i Srbiji, ali u izmijenjenim uvjetima, prije svega državne neovisnosti Hrvatske, raširenost i utjecaj mjesnih hrvatskih sokola danas su skromniji.

Lit.: I. P. Jablanović [I. Prćić], Orlovi, *Subotička Danica ili bunjevačko-šokački calendar za prostu goidnu 1926.*, Subotica, 1925; P. Pekić, *Povijest Hrvata u Vojvodini*, Zagreb, 1930; Naši pokojnici, u: *Klasje naših ravni*, 1/1943, Zagreb; N. Žutić, *So-*

koli: ideologija u fizičkoj kulturi Kraljevine Jugoslavije, Beograd, 1991; L. I. Krmpotić, Od sokolstva do križarstva u Bačkoj, *Glasnik Pučke kasine*, br. 9/2005, Subotica; S. Mačković, Hrvatski katolički orao – Subotica kroz arhivsko gradivo, *Klasje naših ravni*, 3-4/2007, Subotica; *Hrvatska enciklopedija*, 10, Zagreb, 2008.

S. Bačić

HRVATSKI SVJETSKI KONGRES (HSK), krovna hrvatska iseljenička organizacija. Osnovana je po ugledu na slične organizacije drugih naroda (npr. Židova i Madžara) početkom srpnja 1993. kao neprofitna, nevladina i nestranačka organizacija radi okupljanja i povezivanja hrvatskih izvandomovinskih udruga i ustanova te uspješnijega djelovanja za interese Republike Hrvatske i Hrvata izvan domovine, zatim radi promicanja i pomaganja rada izvandomovinskih udruga te promoviranja hrvatske baštine i kulture u svijetu. Okuplja 30-ak nacionalnih kongresa iz jednako toliko država u kojima žive hrvatski iseljenici i pripadnici autohtonih hrvatskih manjina. HSK na svjetskoj i nacionalnim razinama djeluje u različitim odborima. Najviše je tijelo HSK konvencija, koju čine izaslanici pojedinih organizacija. Redovite sjednice konvencije održavaju se svake četiri godine, a u međuvremenu Kongresom upravlja predsjednik s Glavnim odborom. HSK je član Ekonomskoga i socijalnoga vijeća UN-a (ECOSOC) s konzultativnim statusom. Organizator je Hrvatskih svjetskih igara. Dosadašnji su mu predsjednici fra Šimun Šito Ćorić (1993.-2007.), Boris Mikšić (2007.) i Josip Ante Sovulj (od 2008.).

Demokratski savez Hrvata u Vojvodini suosnivač je HSK, od 1994. punopravni je član, a potkraj 1990-ih i druge hrvatske institucije i organizacije, okupljene oko Foruma hrvatskih institucija i organizacija Vojvodine, postale su članicama HSK te su na taj način njihovi predstavnici bili redoviti sudionici Konvencija. Premda je organiziran po kontinentima i državama, djelovanje nacionalne organizacije u tadašnjoj SR Jugoslaviji, a poslije u Srbiji, nikad nije formalizirano zbog formalno-pravne nemogućnosti registracije. Savez Hrvata u Madžarskoj od početka je sudjelovao u radu HSK (u prvim godinama zastupao ga je Antun Mujić, koji je bio i član Predsjedništva), međutim, Savez organizacijski nije pripadao Kongresu. Predsjednik DSHV-a Bela Tonković u jednom je mandatu obavljao dužnost dopredsjednika za Europu (1996.-2000.). Od druge polovine 1990-ih u radu HSK postoji i sekcija za hrvatske autohtone manjinske zajednice, na čijem je čelu bio Mijo Karagić u dva mandata (1996.-2004.). Glede samih aktivnosti fra Šimun Šito Ćorić u više je navrata držao predavanja o toj organizaciji Hrvatima u Madžarskoj, ali osim toga aktivnosti HSK uglavnom nisu imale znatnije posljedice za ovdašnje Hrvate.

Lit.: *Glas ravnice*, 68, Subotica, 1996; www.cro-wc.org

T. Žigmanov

HRVATSKI ŠPORTSKI KLUB *BAČKA*
→ Bačka

HRVATSKI UMJETNIČKI ANSAMBL *LUČ*, kulturna udruga iz Budimpešte. Sljednik je Centralnoga narodnosnoga ansambla što ga je 1959. utemeljio Antun Kričković, plesač Umjetničkoga ansambla SZOT (Szakszervezetek Országos Tanácsa, »Državno sindikatsko vijeće«) i zagrebačkoga *Lada*, danas zaslužni umjetnik i jedan od najpoznatijih koreografa u Madžarskoj. Nakon demokratskih promjena u Madžarskoj ansambl je 1991. dobio današnji naziv. Umjetnički je voditelj i dalje Antun Kričković, a koreografkinja Marija Silčanov-Kričković. Svrha je ansambla skupljanje, umjetnička obrada i prikaz plesne i glazbe-

Članice Hrvatskog umjetničkog ansambla *Luč* na mimohodu u sjevernoj Španjolskoj 1995.

ne baštine Hrvata u Madžarskoj, ali ansambl njeguje i folklorno blago madžarskoga naroda te ostalih nacionalnih manjina u Madžarskoj.

Tijekom prošlih desetljeća ansambl je postigao izvanredne rezultate i dobio mnogobrojne vrhunske nagrade i umjetnička priznanja u zemlji i inozemstvu. Članovi su mu uglavnom sadašnji i bivši učenici budimpeštanske hrvatske gimnazije – već godinama svoje članstvo pomlađuje iz *Tamburice*, plesnoga ansambla tamošnje osnovne škole. Sveukupno ima 120-ak članova. Redovito nastupa u najvećim kulturnim središtima u zemlji, svake godine ima jednu do dvije turneje po Hrvatskoj, a sudjeluje i na velikim međunarodnim festivalima (Tunis, Alžir, Egipat, Turska, Finska, Španjolska i dr.). Djeluje na području obučavanja narodnosnih koreografa te potpomaže i utemeljuje hrvatske plesne skupine diljem Madžarske. Poznatije točke programa: Šokački svatovac, Bunjevački svatovac, Podravski plesovi, Gradišćanski jastučni ples, Pomurski ugođaji, Žetva, Vršendski plesovi, Dalmatinske zaruke, Tri bijele vile, Bunjevačka svita, Satmarska svita, Kalački plesovi, Karčanski čardaš, Pastirski ples, Ciganski plesovi, Dudarski svatovac, Zemplenski ples i umjetničke produkcije Dodole, Gemma, Carmina Burana, Laziko, Lucidum intervallum, Nebeski znak, Parisova jabuka, Ptice Sunca, Tijek osjećaja i dr.

Lit.: M. Dekić, Antun Kričković: »Tanci i jačke gradišćanskih Hrvatov u Ugarskoj«, *Godišnjak Hrvatskog glasnika '97*, Čakovec, 1996; M. Dekić, »Od salaša do Pešte…«, *Hrvatski kalendar 1997*, Budimpešta, [1996]; S. Lukač, Quo vadis, Krečkoviću?, *Hrvatski kalendar 2004*, Budimpešta, [2003].

Ž. Mandić

HRVATSKI VRTIĆ, OSNOVNA ŠKOLA I UČENIČKI DOM SANTOVO, odgojno-prosvjetna okružna ustanova u madžarskom dijelu Bačke sa sjedištem u Santovu. Prema kanonskoj vizitaciji 1756. Santovo još nema posebnu školsku zgradu, iako od 1755. selo ima svojega učitelja (Georgius Saghy), koji je djecu poučavao u svojem stanu. Škola je podignuta 1762., no već iduće godine požar ju je uništio. Najvažniji nastavni predmet u mjesnoj katoličkoj školi 1777. jest upoznavanje Svetoga pisma, no učenici uče i čitati. U školi se do druge polovine XIX. st. poučavalo isključivo hrvatski, budući da učenici madžarski nisu znali. Od 1872. učilo se iz udžbenika Bajca Ivana Mihalovića (1820.-77.), profesora na učiteljskoj školi, naslovljenoga *Početnica za katoličke pučke škole*, kojim su se služili mnogobrojni naraštaji. Od 1878. djecu poučavaju dvojica, a 1890-ih godina četvorica učitelja. S bujanjem madžarskoga nacionalizma hrvatski se jezik od 1878. gotovo posve potiskuje iz nastave: na tjedan se uči po jedan sat čitanje i pisanje te po dva sata vjeronauk. Od jeseni 1918. do ljeta 1921., za vrijeme srpske uprave u Bajskom trokutu, u Santovu djeluje Hrvatska pučka škola, koju je utemeljio župnik Grgo Jasenović, a uz njega u njoj predaju još dvojica učitelja. Poslije su Hrvati opet u zajedničkoj madžarskoj školi, osim pisanja, čitanja i vjeronauka, sve predmete učili na madžarskome. Na početku 1939. u madžarskoj školi osnovan je hrvatski odjel koji vodi časna sestra Juvenalis Marija Gugan, podrijetlom iz Baje.

Zgrada Hrvatskoga vrtića, osnovne škole i učeničkoga doma u Santovu

Santovački Hrvati potkraj 1945. uporno zahtijevaju da »nastavni jezik bude isključivo šokački«. Imajući potporu seoskoga vodstva, učitelji Stjepan Velin (prvi ravnatelj) i Marko Filaković ustrojavaju hrvatsku državnu školu, a nastava u njoj (s 97 učenika) otpočela je 7. XI. 1946. God. 1947. radi se iz novih udžbenika *Hrvatski bukvar i čitanka* te *Hrvatska čitanka*, tada je stupio na

snagu prvi nastavni program »za pučke i opće škole sa hrvatskim nastavnim jezikom«. Službeni nazivi ustanove bili su: Državna narodna škola s južnoslavenskim nastavnim jezikom 1947., Državna opća škola s hrvatskim nastavnim jezikom 1948., a nakon toga Državna hrvatska opća škola do 1961. God. 1948. »južnoslavenska škola« (s 15 učenika) otvorena je i u salašarskom naselju Budžaku, koje administrativno pripada Santovu. Mjesna »pravoslavna veroispovedna škola« 1948. priključena je hrvatskoj školi. God. 1949. utemeljen je dječji vrtić, koji otada neprekidno radi. Nakon objavljivanja rezolucije Inforbiroa neki su nastavnici proganjani i premještani, a ravnatelj S. Velin smijenjen je (ponovno je izabran 1953.), a na njegovo je mjesto postavljen Aleksandar Tomić. God. 1950. broj učenika porastao je na 119, a poučava ih 7 nastavnika. Rad nastavnika olakšan je 1956., kad je objavljeno 15 udžbenika za hrvatske škole.

Sukladno zahtjevu Ministarstva prosvjete, od 1961. uvodi se tzv. dvojezična nastava: osim hrvatskoga jezika, povijesti i zemljopisa, svi se predmeti predaju na madžarskom. Ravnatelj S. Velin tomu se protivio, zbog čega je smijenjen, a na njegovo mjesto dolazi Stipan Sabovljev. Iste godine Odjel za prosvjetu Bačko-kiškunske županije naložio je da se naziv ustanove promijeni u Državna opšta škola sa srpskohrvatskim nastavnim jezikom. Santovačka škola 1967. postaje vježbaonicom budućih prosvjetnih radnika. Kad se 1970-ih većina manjinskih samostalnih škola i vrtića utopila u madžarske ustanove, santovačka hrvatska škola i vrtić jedini su u Bačko-kiškunskoj županiji uspjeli održati svoju samostalnost i prvotni manjinski značaj. Od 1976. ravnatelj je Marin Đurić. Budući da u okolnim selima hrvatske škole nije bilo te kako bi se jedina narodnosna škola u županiji spasila od zatvaranja, 9. V. 1978. santovačka je škola proglašena okružnom. Zgrada je znatno proširena 1986.

Kada se zajednički hrvatsko-srpski školski sustav razdvojio, 16. VI. 1992. santovačka je škola i službeno postala Okružnom osnovnom školom s hrvatskim nastavnim jezikom. Obrazovno-odgojni rad teče prema hrvatskomu nastavnomu programu za dvojezične škole u Madžarskoj: prirodoslovni predmeti predaju se uglavnom na madžarskom, a humanistički na hrvatskom jeziku. Od 1997. ravnatelj je Joso Šibalin. Zbog neriješenoga pitanja financiranja školi je više puta prijetilo zatvaranje. Zahvaljujući ravnateljevu ustrajnomu zauzimanju, pomoći hrvatske krovne organizacije te političkoj potpori zainteresiranih mjesnih, županijskih i Vladinih tijela, škola je doživjela nagli uspon u svakom pogledu te se postupno razvila u temeljnu ustanovu za sve Hrvate u Madžarskoj, ali je otvorena i za pripadnike drugih nacionalnosti koji žele bolje upoznati hrvatsku kulturu i jezik. Odlukom seoske samouprave od školske 1997./98. godine škola dobiva i mjesni učenički dom, čime joj se otvaraju veći izgledi za povećanje broja učenika (2007. ima ih 106) i za odgoj u potrebnoj jezičnoj sredini. Opremljena je suvremenim tehničkim sredstvima te raspolaže kadrovima s odgovarajućom stručnom i jezičnom spremom. Od 2000. održavatelj joj je Hrvatska državna samouprava, koja imenuje ravnatelja i financijski je podupire kao prvu takvu ustanovu u Madžarskoj.

Kroz santovačku školu prošlo je 50-ak učitelja te 650-ak učenika. Kao mala seoska ustanova, jedinstvena je i po tome što je za proteklih šezdesetak godina dala najviše (120-ak) učenika našim gimnazijama. Poznata je i po njegovanju hrvatskoga folklora (zborno i pojedinačno pjevanje, narodni ples), po dramskoj, likovnoj, literarnoj i novinarskoj radionici. Od 1998., kada je prihvatila svoj sadašnji naziv, redoviti je domaćin državnoga tabora Ljetna škola hrvatskoga jezika. Škola je postala i kulturnim središtem santovačkih Hrvata. Nakon što je seoska uprava prestala financirati madžarske odgojno-obrazovne ustanove, većina djece prešla je iz njih u hrvatsku školu i vrtić te se od školske 2008./09. godine broj djece u hrvatskom vrtiću gotovo udvostručio na 62, a u hrvatskoj školi porastao je na 179. I dalje se radi prema programu dvojezičnih škola s hrvatskim nastavnim jezikom te svi učenici uče hrvatski.

Lit.: M. Mandić, *Santovačka hrvatska škola*, Budimpešta, 1997; M. Mandić, Iz povijesti našega školstva, *Hrvatski kalendar 1998*, Budimpešta, [1997]; J. Šibalin, Santovačka hrvatska osnovna škola, učenički dom i dječji vrtić, *Hrvatski kalendar1999*, Budimpešta, [2000]; S. Balatinac, Pet godina na putu izgradnje kulturne autonomije, *Hrvatski kalendar2004*, Budimpešta, [2005].

Ž. Mandić

HRVATSKI VRTIĆ, OSNOVNA ŠKOLA, GIMNAZIJA I ĐAČKI DOM U BUDIMPEŠTI (HOŠIG), samostalno odgojno-obrazovno središte Hrvata u Madžarskoj. Godina 1993. jedna je od najvažnijih prekretnica u povijesti hrvatskoga školstva u Madžarskoj, napose za budimpeštansku hrvatsku gimnaziju, koja je izrasla iz prve narodnosne škole – Južnoslavenskoga liceja, osnovanoga 1946. u Pečuhu. Naime, budimpeštanska gradska samouprava svojom je odlukom od 1. VIII. 1993. utemeljila samostalnu osnovnu školu i gimnaziju s hrvatskim nastavnim jezikom. Hrvatski nastavnički zbor za ravnateljicu škole izabrao je Máriju Polgár-Baronfeind, a za doravnatelje Valeriju Geošić-Lasztóczi, Martina Gregeša i Josipa Romca. Prva školska 1993./94. godina bila je prijelazna, jer je tada obavljena podjela dotadašnje zajedničke hrvatsko-srpske škole, a zgrada je podijeljena na dva bloka: u jednom je radila hrvatska, a u drugom srpska škola. Sljedeće 1994./95. školske godine, zbog obnove dotadašnje školske zgrade na Trgu ruža, hrvatska škola, sa 77 učenika, preseljena je u Festeticsevu ulicu, gdje se radilo prema privremenomu nastavnomu programu. God. 1994. madžarska je vlada donijela odluku o izgradnji nove hrvatske škole, samouprava grada Budimpešte osigurala je gradilište od 7768 m² pokraj Trga Örs vezér (Kántorné sétány 1-3), a Ministarstvo prosvjete iz proračuna je izdvojilo 750 milijuna forinta. Izgradnja je počela u kolovozu 1995., a završena je ujesen iduće godine. Za utemeljenje dječjega vrtića najzaslužnija je odgajateljica Katarina Gubrinski-Takač. Broj učenika u školskoj 1994./95. godini iznosio je 102, a iduće 121. Ustanova se sastoji od dviju posebnih zgrada: u jednoj je škola s dječjim vrtićem, a u drugoj đački dom s kuhinjom i

Zgrada HOŠIG-a

blagovaonicom. Vrtić radi u tri skupine, a škola prema ustroju 8 + 1 + 4: osnovna škola traje 8 godina, a prije gimnazijske naobrazbe omogućuje se pripravni razred za učenike koji nedovoljno znaju hrvatski. Ustanova pripada u tip dvojezičnih narodnosnih škola u kojima se školuju učenici iz cijele Madžarske. Osim obvezatnih školskih predmeta učenicima se nudi i učenje njemačkoga ili engleskoga jezika, a izvanškolske su aktivnosti na visokoj razini. Tjedan hrvatskoga jezika, znanosti i kulture, natjecanja u kazivanju proze i poezije, božićna proslava i druge priredbe uvelike pridonose narodnosnomu odgoju učenika. Posebna se pozornost posvećuje gajenju hrvatskoga folklora. Učenike osnovne škole okuplja kulturno društvo *Tamburica*, a gimnazijalce ansambl *Luč*. Gimnazija učenike pripravlja za visokoškolski studij. Njeguju se prijateljske veze sa sličnim ustanovama u Hrvatskoj (Požega, Zagreb, Zadar, Dubrovnik). Od 1998. do 2008. dužnost ravnateljice obnašala je Marija Petrić, a zatim Anica Petreš-Németh. Ustanova ima 250-ak djece (dječji vrtić pedesetak, osnovna škola i gimnazija po stotinjak). Svojom klupskom prostorijom i bogatom knjižnicom, gdje se održavaju i međunarodni znanstveni skupovi, HOŠIG je prerastao u svojevrsno kulturno središte Hrvata koji obitavaju u glavnom gradu Madžarske.

Lit.: K. Bende, Z. Csomós, A. Bašić, M. Karagić, *10 godina HOŠIG-a (1993.-2003.)*, Budimpešta, 2004.

Ž. Mandić

HRVATSKI VRTIĆ, OSNOVNA ŠKOLA, GIMNAZIJA I UČENIČKI DOM *MIROSLAV KRLEŽA*, okružna odgojno-obrazovna ustanova sa sjedištem u Pečuhu.

Osmogodišnja osnovna škola s hrvatskim nastavnim jezikom otvorena je 1952. i imala je sedamdesetak učenika i osam nastavnika. Škola je bila smještena u zgradi današnje gimnazije *Klára Lővey* na Trgu Sv. Stjepana, a učenički je dom bio u Kulichovoj ulici. Od 1953. do 1997. djeluje u Ulici Fürdő, u zgradi koja je funkcionirala i kao učenički dom. Te godine učenički je dom preseljen u Ulicu Pála Heima, a škola u Bercsényijevu ulicu. Tijekom godina, u skladu s društvenim i političkim prilikama, mijenjala je svoj naziv. Ravnatelji su joj bili Alojzije Babić do 1974., Milan Ružin do 1990. te Ivan Gugan do 1999. Danas je sastavnica madžarskoga odgojno-obrazovnoga sustava prema pravilniku i programu koji vrijedi za dvojezične narodnosne škole u Madžarskoj.

Zgrada Hrvatskoga vrtića, osnovne škole, gimnazije i učeničkoga doma *Miroslava Krleže* u Pečuhu

Od rujna 1983. u sklopu toga školskoga središta postoji i četverogodišnja gimnazija, koja djeluje u Sigetskoj ulici. Prvi je razred krenuo s 23 učenika. Ravnatelji cijele ustanove bili su Ivan Gugan 1990.-99. i Gábor Győrvári od 1999. Hrvatska skupina u sklopu madžarskoga vrtića u Kozianovoj ulici počela je djelovati 1976., samostalni hrvatski vrtić otvoren je 1982. u Ulici Ljudevita Velikoga, s 42 polaznika, a god. 2000. organizacijski je pripojen višenamjenskoj hrvatskoj ustanovi pod zajedničkim upravljanjem. Od 2004. sve ustanove (vrtić, osnovna škola. gimnazija i učenički dom) na jednom su mjestu, u Sigetskoj ulici. God. 2008. u vrtiću ima 65 djece, u osnovnoj školi 170, u gimnaziji 130 učenika, među njima i velik broj bačkih Hrvata. Od sveukupnoga broja njih 81 smješten je u učeničkom domu. Na temelju rezultata na zemaljskim predmetnim natjecanjima i jezičnim ispitima te omjeru učenika primljenih na visoke škole i fakultete nalazi se na uglednom mjestu rang-liste gimnazija. Program gimnazije odgovara programima četverogodišnjih općih gimnazija, a specijalnost mu je manjinska dvojezičnost. God. 1994. proširena je pripravnim razredom za učenike koji ne znaju ili nedovoljno znaju hrvatski.

Ustanova njeguje prijateljske odnose sa školama iz Osijeka, Zagreba, Splita, Bjelovara i Rijeke. Glavni joj je cilj, uz poučavanje suvremenih općeobrazovnih sadržaja, očuvanje, njegovanje i širenje hrvatske kulturne baštine, jezika i nacionalne samosvojnosti, očuvanje tradicija te bolje povezivanje hrvatskoga i madžarskoga naroda i kulture, uz oslanjanje na živu hrvatsku manjinsku sredinu.

Lit.: G. Győrvári, Hrvatska osnovna škola, gimnazija i učenički dom Miroslava Krleže u Pečuhu, *Hrvatski kalendar 2000*, Budimpešta, [1999]; B. Pavić-Blažetin, Velike obljetnice koje smo proslavili u 2002, *Hrvatski kalendar 2003*, Budimpešta, [2002]; E. Polgar, Dvadeset godina gimnazije u Pečuhu (1983. – 2003.), *Hrvatski kalendar 2003*, Budimpešta, [2002].

Ž. Mandić

HRVATSKI ZNANSTVENI ZAVOD, institucija hrvatskih znanstvenika u Madžarskoj sa sjedištem u Pečuhu. Formalno je utemeljen 1995., a djelatnost je počeo tek s prispjećem financijskih sredstava 1996. Svrha mu je promicanje hrvatske kulture te učvršćivanje hrvatsko-madžarskih kulturnih veza. Predsjednik je Ernest Barić, dopredsjednik Stjepan Blažetin, a čelništvo čine i voditelji sekcija za hrvatski jezik, za povijest, za književnost, za etnologiju i za školstvo. Radi objavljivanja znanstvenih

Logotip Hrvatskoga znanstvenog zavoda

radova 1996. pokrenuo je izdanje *Bibliotheca Croatica Hungariae,* a 1999. *Biblioteku Novu.* Usporedno je 1998. pokrenuo i časopis *Hrvatski znanstveni zbornik*, kojemu, ovisno o financijskim mogućnostima, na godinu izlazi 1 ili 2 broja – dosad je objavljeno 5 brojeva. Namjena mu je objavljivanje radova o hrvatsko-madžarskim kulturnim vezama, o Hrvatima u Madžarskoj te općenito radova iz hrvatske kulture i znanosti. Zavod je i organizator Međunarodnih kroatističkih znanstvenih skupova (od 2000. održano ih je 4). Izdavač je ili suizdavač niza vrijednih djela o podunavskim, napose bačkim Hrvatima (Sabrana djela Ivana Petreša i Sabrana djela Antuna Karagića, djela Ivana Antunovića, Antroponimija i toponimija bunjevačkih Hrvata u Madžarskoj…) – do danas je objavio 19 knjiga. Od 2004. autonomna je ustanova Hrvatske državne samouprave.

Lit.: B. Pavić-Blažetin, Knjige, *Godišnjak Hrvatskog glasnika '97*, Čakovec, 1996; E. Barić, Štovani čitatelju!, *Hrvatski znanstveni zbornik*, 1/1998, Pečuh; S. Filaković, Skup Hrvatskog znanstvenog zavoda, *Hrvatski znanstveni zbornik*, 1/1998, Pečuh; B. Pavić-Blažetin, Godišnja skupština i promocija novih izdanja HZZ-a, *Hrvatski znanstveni zbornik*, 1/1999, Pečuh; S. Vulić, Hrvatski znanstveni zbornik, *Hrvatski znanstveni zbornik*, 1/1999, Pečuh.

Ž. Mandić

HRVATSKI ZNANSTVENI ZBORNIK, stručni časopis Hrvatskoga znanstvenoga zavoda (HZZ) iz Pečuha. Pokrenut je 1998. radi objavljivanja radova o hrvatsko-madžarskim kulturnim vezama, o Hrvatima u Madžarskoj te općenito radova iz hrvatske kulture i znanosti, ali i radi pripomoći i usmjeravanja mlađih članova HZZ-a kako bi se osigurao znanstveni pomladak nužan za opstojnost i daljnji intelektualni prosperitet Hrvata u Madžarskoj. Uređivački odbor čini Znanstveno vijeće HZZ-a, u koje su u različitim razdobljima ulazili: Ernest Barić, Stipan Blažetin, Stjepan Blažetin, Karlo Gadanji, Ivan Mokuter, Janja Prodan, Đuro Šarošac, Dinko Šokčević i Šandor Horvat.

Časopis izlazi ovisno o financijskim mogućnostima, pa je dosad objavljeno pet brojeva: 1998. (urednica Janja Prodan), 1999. (urednik Živko Mandić), 2000.

Hrvatski znanstveni zbornik, br. 4, Pečuh, 2000.

(urednik Đuro Franković) i 2001./2002. (dvobroj, urednik Đuro Franković). Među objavljenim su studijama i one koje se odnose na bačke i podunavske Hrvate u Madžarskoj: *Utemeljenje hrvatskoga manjinskoga školstva u Mađarskoj*; *Kontinuitet bunjevačkoga življa prije i poslije Rákóczijeva ustanka*; *Spomenici pisane hrvatske riječi na ugarskom prostoru*; *Bajski dokument iz prve polovice 19. stoljeća*; *Pokret santovačkih Hrvata potkraj 19. stoljeća*; *Santovački dušobrižnici kao širitelji hrvatske kulture i prosvjete*; *O Matoševim suzavičajnicima u Bačkoj jučer i danas*; *U Budimu i okolo njega* i dr. Osim studija, u Zborniku se redovito objavljuju prikazi i kritike, napose se predstavljaju izdanja HZZ-a. U posljednjem broju posebno poglavlje čine napisi o aktualnim metodičkim pitanjima nastave hrvatskoga jezika i književnosti u Madžarskoj.

Lit.: E. Barić, Štovani čitatelju! *Hrvatski znanstveni zbornik*, 1/1, Pečuh, 1998; S. Vulić, Hrvatski znanstveni zbornik, *Hrvatski znanstveni zbornik*, 2/1, Pečuh, 1999.

Ž. Mandić

HRVATSKO AKADEMSKO DRUŠTVO (HAD), udruga hrvatskih intelektualaca. Sjedište joj je u Subotici, a okuplja članove iz Vojvodine, Beograda i Hrvatske. Društvo je osnovano radi razvijanja i populariziranja društvenih i humanističkih znanosti te istraživanja povijesnih, kulturoloških, socioloških, psiholoških, političkih, demografskih, komunikoloških, ekonom-

skih, prosvjetnih, književnih, religijskih i drugih odrednica pripadnika hrvatske zajednice na području tadašnje Savezne Republike Jugoslavije.

Poticaj na osnivanje udruge hrvatskih intelektualaca došao je početkom 1998. od Zlatka Šrama, Josipa Ivanovića i Duje Runje. Nakon duljih priprema osnovan je inicijativni odbor s 23 člana, a 20. X. 1998. u Subotici je održana i osnivačka skupština, na kojoj je za prvoga predsjednika izabran Josip Ivanović. Društvo radi u sekcijama, među kojima su najvažnije one za sociologiju, psihologiju i političke znanosti; za odgoj, obrazovanje i prosvjetnu politiku; za filozofiju i leksikografiju; za studije religioznosti; za vizualne medije; za ljudska i manjinska prava i dr..

Društvo je organiziralo više znanstvenih simpozija, stručnih skupova i javnih tribina: *Religioznost i ličnost* 1999.; *Duševno zdravlje* 1999.; *Nacionalna svijest i njezini psihološki, sociološki, politički i povijesni korelati* 2000.; *Antropološke odrednice religioznosti* 2001.; *Politološke, pravne, sociološke i psihološke odrednice političkoga života i sustava s posebnim osvrtom na hrvatsku zajednicu u SR Jugoslaviji* 2001.; *Vrednote i duševni život suvremenoga čovjeka u svijetu* 2004. Na njima su, osim članova HAD-a, sudjelovali i profesori sa sveučilišta u Zagrebu, Beogradu, Novom Sadu, Splitu, Osijeku i Nišu te s Instituta društvenih znanosti *Ivo Pilar* i Insituta za društvena istraživanja u Zagrebu. U kontekstu normaliziranja odnosa između SRJ i Hrvatske HAD je organizacijom takvih skupova pridonio ponovnom povezivanju znanstvenika iz Hrvatske i Srbije. S nekih skupova objavljeni su i zbornici radova (*Zbornik radova sa Znanstvenog skupa Duševno zdravlje*, Subotica, 2000). Pojedini članovi HAD-a sudjelovali su i na međunarodnim znanstvenim skupovima i simpozijima te objavljivali svoje znanstvene i stručne radove uz navođenje HAD-a kao afilijacije.

Vodstvo HAD-a bilo je i nositelj nekoliko važnih inicijativa: potaknulo je proces uspostave i pripremilo temeljne dokumente (nastavne planove i programe) za obrazovanje na hrvatskom jeziku, što je bilo od odlučujuće važnosti za početak njezina izvođenja na području Općine Subotice u školskoj 2002./03. godini; bilo je jedan od inicijatora osnivanja prvoga vrtića na hrvatskom jeziku *Marija Petković* u SRJ 2001. pri samostanu Družbe sestara Kćeri Milosrđa u Subotici; bilo je nositelj inicijative osnivanja Novinsko-izdavačke ustanove *Hrvatska riječ* 2002.-03., koju je osnovala Skupština AP Vojvodine; u sklopu Društva ostvaruje se *Leksikon podunavskih Hrvata – Bunjevaca i Šokaca* od 2003. i u njegovoj izradi sudjeluju mnogobrojni članovi Društva.

Logotip HAD-a

HAD djeluje i kao nakladnik više knjiga (M. Miković, *Život i smrt u gradu*, 1999. – sunakladnik Katolički institut za kulturu, povijest i duhovnost *Ivan Antunović* iz Subotice; Stanka Kujundžić, *Naši mladenci*, 2004.; Tomislav Žigmanov, *Bez svlaka mraka*, 2005.; Ante Vukov, *Vrati vrieme*, 2005.), među kojima se osobito ističu slikovnice za djecu s narodnim pripovijestima iz ostavštine Balinta Vujkova (*Ždribac zlatne grive*, 2004.; *Pripovitke za laku noć*, 2005.; *Razlinkavi zec*, 2006.; *Pupko i družina*, 2007. – sve u sunakladništvu s *Hrvatskom čitaonicom* iz Subotice). Društvo je objavilo i dva nosača zvuka: DVD *Bez svlaka mraka* Tomislava Žigmanova i Hrvoja Tikvickoga 2005. te glazbeni CD *Minijatura za Leksikon* Hrvoja Tikvickoga 2007.

HAD je organizirao i nekoliko desetaka okruglih stolova, tribina i predavanja o različitim temama, na kojima su izlagali istaknuti hrvatski i srpski znanstvenici. Za ostvarena postignuća Općina Subotica dodijelila je 2007. Društvu priznanje *Pro urbe*. Dosadašnji su predsjednici Društva: Josip Ivanović (1998.-2003.), Duje Runje (2003.-07) i Slaven Bačić (od 2008.).

Lit.: Z. Šram, Pet godina Hrvatskog akademskog društva : Oslonac hrvatske inteligencije, *Hrvatska riječ*, br. 58, Subotica, 2004. www.had.org.rs

D. Runje

HRVATSKO AKADEMSKO DRUŠTVO *ANTUNOVIĆ*, međuratna udruga hrvatsko-bunjevačke akademske mladeži u Subotici. Utemeljena je potkraj 1924. pod utjecajem liberalne građanske inteligencije radi širenja hrvatske prosvjete. Predsjednik je bio student Pravnog fakulteta u Subotici Željko Vidaković. Društvo je organiziralo predavanja i zabave, a prihod s njih odlazio je na potporu studentima. Iz HAD-a *Antunović* potekao je 1925. pokušaj da se pri subotičkom Pravnom fakultetu osnuje studentska organizacija Udruženje hrvatskih sveučilištaraca *Antunović*, no vlasti su zabranile organiziranje hrvatske mladeži na tom fakultetu, pa je ona nastavila djelovati u sklopu HAD-a *Antunović*. Preko njega se aktivno uključila i u druge hrvatske organizacije, ponajprije u *Hrvatski Sokol*, te je podupirala izgradnju Hrvatskoga doma u Subotici. Kako je za realizaciju te ideje osnovano društvo Hrvatski prosvjetni dom u Subotici, studenti okupljeni u HAD-u *Antunović* bili su i potpisnici letka za podizanje navedenoga doma, a sudjelovali su i u organizaciji proslave 1000. obljetnice Hrvatskoga Kraljevstva, koju je 1925. u Subotici organizirao HSS. Slično kao i studentska mladež, i hrvatsko-bunjevačka je inteligencija, zbog svojih veza sa prvacima HSS-a, bila pod stalnom policijskom prismotrom. Rad HAD-a *Antunović* i neformalnoga studenskoga ogranka UHS-a *Antunović* prestao je nakon što je predsjednik Željko Vidaković diplomirao 1926.

Izvori: Historijski arhiv u Subotici: F: 47. 2004 /1925, Gr. 368/1926 prijepis dokumenta, 1687/1926, Gr. 550/1926, Gr. 819/1926, 47. 9343/1926, Gr. 2130/1926, V.Ž. 2292/1926, II 8/1925, Gr. 1212/1925, II 48/1926.

Lit.: *Neven*, br. 11-13/1918, Subotica; *Subotička Danica ili bunjevačko-šokački kalendar za prostu godinu 1927.*, Subotica, 1926; P. Pekić, *Povijest Hrvata u Vojvodini od najstarijih vremena do 1929. godine*, Zagreb, 1930; M. Evetović, *Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata* (rukopis); K. Kuntić, Studentske udruge i klubovi, politički život studenata Pravnog fakulteta u Subotici, *Žig* br. 50, *Dodatak*, 1996; K. Bušić; *Društveno, kulturno i političko organiziranje bačkih Hrvata-Bunjevaca 1918.-1941. (Uloga bunjevačke elite u procesu nacionalne integracije i modernizacije hrvatske zajednice u Bačkoj)*, magistarski rad, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb 2005; S. Mačković, Hrvatski katolički orao – Subotica kroz arhivsko gradivo, *Klasje naših ravni*, 3-4/2007, Subotica.

K. Bušić

HRVATSKO AKADEMSKO DRUŠTVO *BUNJEVAC*, međuratna udruga bunjevačke studentske mladeži na Sveučilištu u Zagrebu. Utemeljeno je 26. II. 1927., kad je za predsjednika izabran Andrija Šokčić, a za tajnika Ljudevit Vujković Lamić. Kao svrhu djelovanja osnivači su naveli nacionalnu, ekonomsku i prosvjetnu izobrazbu svojih članova kako bi se nakon povratka u Vojvodinu mogli posvetiti prosvjetnomu radu u puku. Pritom su za svoj rad postavili dvije temeljne zadaće: da potaknu racionalno obrađivanje zemlje te na taj način osiguraju ekonomski napredak sela, ali i da izmire i ujedine bunjevačke prvake u jednu nacionalno-kulturnu zajednicu te na temelju historijskih dokumenata dokažu hrvatsko podrijetlo Bunjevaca. To su izrazili i u osnivačkim dokumentima: »Danas se upravo vodi borba oko pitanja, koje interesira svu našu širu javnost, da li su Bunjevci Hrvati ili samo Bunjevci kao poseban narod ili – kako je nedavno jedan član našeg parlamenta naglasio – da su Srbi. H. A. D. *Bunjevac*, svjestan svojega hrvatskog podrijetla, nastojat će da jednom zauvijek likvidira ovo pitanje, i to ne pustim frazeologijama i demagoškim namjerama, nego historijskim dokumentima i po duši i osjećaju samoga naroda. Na taj će način biti riješen jednom ovaj težak problem, na koji tako lupaju svoju glavu mnogi naši neupućeni«. Već u izvješću glavnoga tajnika Ljudevita Vujkovića Lamića od 20. IX. 1928. na godišnjoj skupštini primjetno je veliko zauzimanje članstva za što bolje povezivanje Subotice sa Zagrebom. Na Veliku Gospu 15. VIII. 1928. članovi su Društva, u povodu pedesete obljetnice osnutka Pučke kasine, darovali hrvatsku trobojnicu s grbom i natpisom *Za svoj rod*, pod kojom su članovi Društva tada okupili subotičku hrvatsku sveučilišnu mladež i članove drugih bunjevačko-hrvatskih društava te svečano prodefilirali Suboticom, o čemu je u svojem izvješću tajnik Vujković Lamić pisao: »Taj dan je Hrvat-

sko Akademsko Društvo *Bunjevac* okupilo sve pod tom Zastavom, da tako združeni u jednu čvrstu falangu prodefiliramo gradom Suboticom. Bilo je to divno gledati, kako se ipak Bunjevačko-hrvatska omladina čvrsto drži, kako odvažno napreduje, odbacivši proteste pojedinaca, kada je zajednički interes u pitanju. Naše društvo, udruženo s ostalim hrvatskim prosvjetno-kulturnim i nacionalnim društvima, dostojno se afirmiralo, ponijelo se hrabro i svoj zadatak sa ponosom je ispunilo, nije se žacalo eventualnih posljedica. Taj datum mora ostati u analima Bunjevačko-hrvatskog naroda zapisan zlatnim slovima; on se mora spominjati sa ponosom, što svjedoči uspjeh nama, a ostalima tako milog *Bunjevca*«. Na inicijativu HAD-a *Bunjevac* ta je hrvatska trobojnica istaknuta i na sprovodu prvaka HSS-a i predsjednika Hrvatskoga prosvjetnoga doma Stjepana Vojnića Tunića.

Pečat HAD-a *Bunjevac* iz Zagreba

Tih godina članovi HAD-a *Bunjevac* i u Zagrebu su razvili široku rodoljubivu djelatnost te su, kao pripadnici Hrvatskoga bloka, izašli na studentske izbore i na njima se suprotstavili hegemonističko-jugoslavenskomu studentskomu bloku. Oni su bili i predlagači osnutka Hrvatskoga akademskoga potpornoga društva, utemeljenoga radi zaštite od unitarista. U svojem društvenom, kulturnom i političkom radu surađivali su s Hrvatskom mladicom, Hrvatskom seljačkom sveučilišnom organizacijom i *Hrvatskim Orlom – Mahnić.*

Kako je temeljna zadaća Društva u prvom redu bila što bolja izobrazba vlastitoga članstva radi budućega rada s narodom, vodstvo HAD-a *Bunjevac* početkom 1928. pripremalo se otputovati u Dalmaciju i Hercegovinu kako bi se ondje upoznali s kulturom i povijesnim činjenicama vezanima uz zemlju svojih predaka. Radi toga su se povezali i s Ivanom Meštrovićem, koji se i osobno zauzeo te im je pripomogao da stupe u kontakt s vodećim osobama u Kninu, Splitu, Dubrovniku i Mostaru. Iako putovanje nije ostvareno zbog akademskih obaveza članova, to je bio prvi pokušaj organiziranoga posjeta bunjevačke mladeži prostoru s kojega su se njihovi preci doselili u Bačku. Ti će kontakti sa zagrebačkim kulturnim djelatnicima i u idućem razdoblju imati važne posljedice, jer je dio studenata nakon povratka u Suboticu svoje spoznaje o povijesno-kulturnom i etničkom podrijetlu Bunjevaca prenosio i u druge hrvatsko-bunjevačke organizacije. Studenti povratnici ujedno su, kao članovi drugih subotičkih kulturnih društava, bili i jedni od glavnih organizatora kasnijega posjeta izvoru rijeke Bune 1933. Članovi HAD-a *Bunjevac* na svojoj godišnjoj skupštini 1928. odali su počast tragično preminuli prvacima HSS-a u atentatu u beogradskoj skupštini. Vujković Lamić u izvješću ističe: »Od prošle godine do dana današnjega, proteklo je mnogo burnih časova u redovima boraca za hrvatsku misao. Hrvatski nacionalizam gorko je povrijeđen ubitačnim i podlim gestom jednoga čovjeka, koji ne zaslužuje da mu ime iznesem, u narodnoj skupštini 20. lipnja tekuće godine, kada su ubijeni narodni zastupnici Pavle Radić, dr. Đuro Basariček, a teško ranjeni isto tako narodni zastupnici Stjepan Radić, dr. Ivan Pernar i Ivan Granđa, od kojih je prvi podlegao kasnije zadobivenim ranama, a druga dvojica još ni danas nisu potpuno zdravi. To je gorka sudbina majke nam Hrvatske, da gubi svoje najbolje i najzaslužnije sinove, kada su oni u naponu svoje moći i svoga stvaralaštva. Velike su njihove zasluge za hrvatski narod, a pošto je i naše društvo hrvatsko, to molim glavnu skupštinu, da im oda svim zasluženu i prirodniju počast, koju od nas nisu primili: Slava narodnim mučenicima i borcima za slobodu hrvatske i narodne jednakosti«.

Nekoliko mjeseci poslije kralj Aleksandar ukinuo je sve demokratske institucije i uveo otvorenu diktaturu, a zabranom rada organizacija »plemenskoga imena« Zakonom o zaštiti javne sigurnosti i poretka u državi, izravno je utjecao i na prestanak rada HAD-a *Bunjevac*.

Izvori: Historijski arhiv u Subotici: F: 47. 2004. /1925, Gr. 368/1926 prijepis dokumenta, 1687/ 1926, Gr. 550/1926, Gr. 819/1926, 9343/1926, Gr. 2130/1926, V.Ž. 2292/1926, II 8/1925, Gr. 1212/ 1925, II 48/1926; Privatna pismohrana Ljudevita Vujkovića Lamića mlađeg iz Subotice: *Osnutak Hrvatskoga Akademskog Društva: »Bunjevac« u Zagrebu*, izvorni dokumenti iz travnja 1927; *Izvještaj tajnika na redovitoj glavnoj godišnjoj skupštini Hrvatskog Akademskog Društva »Bunjevac« održanoj dana 20. oktobra 1928.*, izvorni dokument iz 1928; *Originalna pisma Ivana Meštrovića.*

Lit.: *Neven*, 11-13/1918, Subotica; P. Pekić, *Povijest Hrvata u Vojvodini, od najstarijih vremena do 1929. godine*, Zagreb, 1930; M. Evetović, *Kulturna povijest bunjevačkih i šokakih Hrvata* (rukopis); K. Bušić; *Društveno, kulturno i političko organiziranje bačkih Hrvata-Bunjevaca 1918.-1941. (Uloga bunjevačke elite u procesu nacionalne integracije i modernizacije hrvatske zajednice u Bačkoj)*, magistarski rad, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2005.

K. Bušić

HRVATSKO AKADEMSKO DRUŠTVO *MATIJA GUBEC*, studentska organizacija Hrvata u Subotici. Utemeljeno je 7. VI. 1938. kao prva studentska udruga bačkih Hrvata nakon uvođenja diktature kralja Aleksandra 6. I. 1929. i zabranom rada organizacija »plemenskoga imena«.

Nakon stanovite demokratizacije Kraljevine Jugoslavije u drugoj polovini 1930-ih, pod utjecajem bačkih studenata u Zagrebu okupljenih oko Marka Čovića, Hrvatske katoličke akcije i biskupa Lajče Budanovića te u Bačkoj sve prisutnije Hrvatske seljačke stranke na čelu s Josipom Vukovićem – Đidom, nacionalno svjesna skupina studenata subotičkoga Pravnoga fakulteta, koju su vodili Marko Horvacki i Lajčo Dulić, pripremala je osnivanje nove hrvatske studentske organizacije. Kako je Pravni fakultet bio u sklopu beogradskoga sveučilišta i u rukama unitarističkih krugova, organiziranje Društva teklo je sporo, u potaji i bez većega uključivanja tadašnjih hrvatsko-bunjevačkih prvaka, pa se dio elite okupljene oko HSS-a i Rimokatoličke crkve u početku bojao se da je riječ o još jednoj u nizu podvala režimskih krugova. Na stranicama *Subotičkih novina* izašao je tada i kraći članak u kojem se kritički upozorava na početak rada nove studenske udruge.

Osnivačka skupština Društva bila je 7. VI. 1938. Prvi predsjednik je bio Marko Horvacki, dopredsjednik Đuro Tomić, tajnik Miroslav Stemmer, blagajnik Bela Bačlija, a knjižničar Šime Francišković. Člano-

Pravila.

Hrvatskog Akademskog Društva " Matija Gubec " u Subotici.

Ime i sjedište društva.

Član 1.

Ime društva naziva se: "Hrvatsko Akademsko Društvo Matija Gubec " Sjedište društva je u Subotici.

Društveni jezik ,pečat i znak.

Član 2.

Društveni jezik je hrvatski.
Pečat društva je okruglog oblika sa slijedećim tekstom: u gornjem ovalnom redu natpis Hrvatsko Akademsko Društvo, ispod toga u sredini pečata "Matija Gubec", a u donjem redu u luku Subotica.
Društvo nema nikakovi znak, uniformu niti tome slično.

Svrha društva.

Član 3.

Svrha društva je širenje narodne kulture i prosvjete, te izobražavanje i osposobljavanje članova u prosvjetnom, društvenom, gospodarskom i umjetničkom dijelovanju; saradnja sa ostalim kulturnim društvima i produbljivanje kulturnih veza sa svim narodima [redacted], demokratske Fed. Jugoslavije.

Pravila HAD-a *Matija Gubec* iz 1945.

vi upravnog odbora bili su Ivo Stantić, Terezija Dulić i Ivo Tikvicki, a nadzornoga odbora Franjo Kujundžić, Lazo Vukov i Stipan Filipović. Uz studente okupljalo je i srednjoškolce te diplomce. Do Drugoga svjetskoga rata organiziralo je nekoliko vrlo posjećenih predavanja. U akcijama Društva prednjačio je agilni predsjednik Marko Horvacki, koji je, u suradnji s Markom Čovićem, već u siječnju 1939. bio jedan od glavnih organizatora Dana hrvatske knjige u Subotici. Subotičkoj su javnosti tada predstavljene knjige Matice hrvatske i Hrvatskoga književnoga društva sv. Jeronima. Pokrovitelj skupa bio je biskup Budanović, a promocije su se održale u prostorijama Subotičke matice.

Iz Čovićeve suradnje s Horvackim tijekom 1938. i početkom 1939. godine rodila se i zamisao da se subotičkoj javnosti predstavi rad književnika Mile Budaka, čije su knjige o bunjevačkom životu, napose roman *Ognjišta*, bile posebno tražene. Horvacki je zato uime HAD-a *Matija Gubec* Marku Čoviću predao pozivno pismo za Budaka, a istodobno je stupio u kontakt sa subotičkim kulturnim i društvenim prvacima kako bi se njegov dolazak što bolje pripremio. Sam Budak radosno je prihvatio poziv Subotičana, o čemu svjedoči i Marko Čović: »Osim drugih dogovora i razgovora s prijateljima za vrijeme tih zimskih blagdana (razgovora ugodnih o Božiću 1938.) predložio mi je i to da organiziram dolazak hrvatskog književnika i političara Mile Budaka u Suboticu. Predsjednik samoga društva *Matija Gubec* Marko Horvacki dao mi je i pismeni poziv za jedno takvo gostovanje. Radi toga sam i ja, odmah po povratku u Zagreb, razgovarao s Budakom o tome. Budak je bez okolišanja oduševljeno pristao, jer je htio doći i u izravni dodir s bačkim Bunjevcima, pa da se tako konačno 'izdivane' bački Bunjevci s ličkim Bunjevcima«. O dolasku Mile Budaka izvijestile su i *Subotičke novine* 17. III. 1939.: »Dr. Mile Budak dolazi u Suboticu. Hrvatsko akademsko društvo *Matija Gubec* održat će svoj drugi plenarni sastanak na Blagovijest 25-og ožujka ove godine u prostorijama Subotičke matice u 5 sati poslijepodne. Na ovom sastanku održati će predavanje Dr. Mile Budak iz Zagreba o temi *Hrvatska svijest kod Bunjevaca*«. *Subotičke* su *novine* 31. III. 1939. izvijestile i o uspjehu njegovih predavanja u Subotici, Tavankutu i Đurđinu te navele njegove riječi: »Došao sam među vas, draga hrvatska bunjevačka braćo, da vidim kako osjećate, govorite i živite. Drago mi je da kod vas svuda nailazim na neizmjerno jedinstvo duha. Mnogi su od nas mislili da se vi ne osjećate Hrvatima, ali ja vidim da ste vi, kao i mi lički Bunjevci ispod Velebita prema plavom Jadranu, srčika i srce Hrvata. Vi isto mislite, osjećate i govorite lijepom ikavicom kao i mi lički Bunjevci. Vaša lijepa ikavica najbolje vas odaje Hrvatima. Mi Bunjevci dali smo Hrvatima najbolje rodoljube i preporoditelje, kao što je Dr. Ante Starčević itd. Dr. Stjepan Radić nije bio Bunjevac, ali je zato sve vas Bunjevce skupio i unio među Hrvate«. Taj posjet ne samo što je bio velik uspjeh članova HAD-a *Matija Gubec* nego je imao i simboličko značenje zbog povezivanja svih Bunjevaca. Imao je međutim i politički karakter, jer je tih godina, nakon povratka iz političkoga iseljeništva, i sam Mile Budak jednim dijelom podupirao političku borbu HSS-a predvođenoga Vladkom Mačekom. Kontakti s bačkim HSS-om i s ostalim građanskim prvacima imali su važnu ulogu u zbližavanju i jačanju suradnje svih ogranaka hrvatskoga naroda, pa su prvaci HSS-a, u želji da Budakove poruke o hrvatskom zajedništvu dopru do što većega broja ljudi, i organizirali predavanja u Tavankutu i Đurđinu. O tome svjedoči Budak, ali i Čović, koji je poslije zabilježio Budakova razmišljanja i svoje dojmove: »Hrvatski su sveučilištarci iz Subotice sa svojim društvom *Matija Gubec* organizirali sve što je bilo potrebno za Budakovo gostovanje u Subotici… Glavno je predavanje održano na Blagovijest 1939. u dupke punoj dvorani Matice subotičke. Onda je glavno vodstvo subotičkoga HSS-a organiziralo još dva predavanja, zapravo političke javne skupštine, u subotičkoj okolici, i to u najjačim hrvatskim naseljima Tavankutu i Đurđinu. Tamo se je i dogodilo to da su naši seljaci ne samo oduševljeno aklamirali samoga Budaka ne-

go mu govorili i to da je on veći mačekovac od Mačeka«. Nakon uspostave Banovine Hrvatske, u koju tada, unatoč željama bačkih Hrvata, nisu ušle i Subotica i njezina okolica, hrvatsko-bunjevačke organizacije i ugledni pojedinci, a među njima i članovi HAD-a *Matija Gubec*, nastavili su političku borbu za pripajanje Bačke Banovini Hrvatskoj. Tu je borbu prekinuo Drugi svjetski rat.

Nakon ponovnoga priključenja Bačke Madžarskoj mnogi mladi bunjevački Hrvati odlaze u NDH, među njima i Marko Horvacki. Međutim, HAD *Matija Gubec* nastavio je djelovati i za vrijeme madžarske vlasti, ali u znatno manjem opsegu. Poput većine subotičkih hrvatskih društava djelovalo je u prostorijama Hrvatskog prosvjetnog doma. Dio članova uključio se pak u borbu protiv madžarskih vlasti.

Ubrzo nakon završetka rata, u rad Društva se uključuje 245 članova, što je bila gotovo cjelokupna hrvatska akademski obrazovana mladež u Subotici i okolici. Najagilniji u radu Društva bio je subotički odvjetnik Grgo Skenderović, koji je vodio i izvanrednu skupštinu 4. VI. 1945. Na njoj je izabrana nova uprava: predsjednik Lajčo Filipović, dopredsjednik Ivan Milanković, tajnice Alojzija Milodanović i Krista Križanović, pročelnik za sekcije Grgo Skenderović i njegov zamjenik Mato Brčić Kostić; članovi upravnoga odbora bili su Albe Rudinski, Ivan Vuković, Mića Skenderović, Matija Poljaković, Bolto Dulić i Amalija Kulešević, dok su nadzorni odbor činili Vojislav Stipančević, Ljudevit Vujković Lamić i Grgo Prćić. Društvo se sastajalo u prostorijama Pučke kasine. Poput ostalih hrvatskih udruga u Subotici, Društvo je djelovalo tek nekoliko godina poslije rata, što, među ostalim, koincidira i sa slabljenjem pozicija hrvatsko-bunjevačkih kadrova u strukutrama gradskih partijskih vlasti, ali i konfisciranjem zgrade Pučke kasine.

Izvor: Privatna pismohrana Milke Filipović-Ljubić iz Subotice.

Lit.: *Subotičke novine* 1938.-1939; M. Hć., Povodom osnivanja Hrvatskog akademskog ruštva »Matija Gubec«, *Klasje naših ravni* , br. 5, Subotica, 1938; M. Evetović, Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata (rukopis); *Szabadka Palicsfürdő útmutatója*, b. m., 1943; *Slobodna Vojvodina*, Subotica, 6. VI. 1945; M. Čović: *Nejugoslavenska Jugoslavija i Hrvati*, München-Barcelona, 1975; M. Čović, Bački Bunjevci i Šokci na hrvatskoj varijanti, *Hrvatska revija*, 26, Barcelona, 1976; M. Čović, Nacionalizam moje generacije: Pregršt malih sjećanja na velike dane, *Hrvatska revija: Jubilarni zbornik 1951.-1975.*, Barcelona, 1976; K. Bušić, *Društveno, kulturno i političko organiziranje bačkih Hrvata-Bunjevaca 1918.-1941. (Uloga bunjevačkih elita u procesu nacionalne integracije i modernizacije hrvatske zajednice u Bačkoj)*, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, magistarski rad, Zagreb, 2005; B. Ištvančić, O uvođenju hrvatskog jezika 50-ih godina XX. stoljeća : prisjećanje Marka Horvackog Palivukova, *Klasje naših ravni*, 9-10/2007, Subotica.

K. Bušić

HRVATSKO CRKVENO PJEVAČKO DRUŠTVO SVETE CECILIJE, subotički zbor koji je djelovao tijekom 1930-ih. Osnovan je pod utjecajem cecilijanskoga pokreta, koji je od XIX. st. nastojao obnoviti katoličku crkvenu glazbu njegovanjem gregorijanskoga korala, crkvenih pučkih pjesama, instrumentalne, a osobito orguljske glazbe te znanstvenim istraživanjem crkvene glazbe. Ime je dobio po sv. Ceciliji, zaštitnici glazbe. Pokret se osobito proširio 1870.-1920., kada je i u Hrvatskoj 1907. osnovano Cecilijansko društvo u Zagrebu. Nakon toga pokretu se priključuju mnogi hrvatski glazbenici i osnivaju se mnogobrojne podružnice u hrvatskim župama, pri čemu je težište hrvatskoga cecilijanskoga pokreta stavljeno na nacionalne osnove te su se potiskivale skladbe stranoga porijekla i stvarale nabožne pjesme u narodnom duhu i na dijalektu.

Djelovanje ovoga društva u Subotici nije dovoljno istraženo. Poznato je da je zborovođa bio odvjetnik Matej Jankač, koji je još od početka 1920-ih aktivan u Hrvatskom prosvjetnom društvu *Neven*, a kasnije i u Hrvatskom pjevačkom društvu *Neven*. Društvo je svojim programom crkvenih pjesama redovito uveličavalo različite crkvene svetkovine. Među članicama su bile: Ana Skenderović, Matija Skenderović, Klara Peić, Giza Vukov, Bela Tikvicki i dr., od kojih su mnogi u poslijeratnom razdoblju bili aktivni u glazbenom životu u Subo-

tici, a osobito u glazbenom ansamblu Hrvatskoga narodnoga kazališta te opere, koja je djelovala 1951.-54.

Izvor: Historijski arhiv Subotica: F:47. IV 3389/1933.

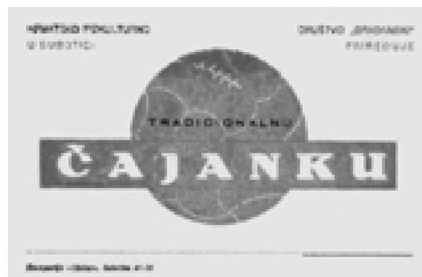
Lit.: *Subotičke novine*, 31. V. 1940, Subotica; *Opći religijski leksikon*, Zagreb, 2002.

S. Mačković

HRVATSKO DRUŠTVO ZA POMOĆ UČENICIMA *BELA GABRIĆ*, potporno društvo iz Subotice. Utemeljeno je u srpnju 2002. radi pružanja novčane i druge pomoći učenicima i studentima hrvatske manjinske zajednice u Srbiji. Svoju djelatnost ostvaruje dodjeljujući jednokratne ili višemjesečne pomoći učenicima srednjih škola i studentima – pripadnicima hrvatske narodnosti – koji se školuju u Republici Srbiji. Društvo radi i na materijalnom pomaganju i poboljšanju uvjeta školovanja darovite djece i omladine. Najveći dio financijskih sredstava koje Društvo dodjeljuje kao jednokratnu pomoć osigurava se iz gradskoga proračuna Subotice, dok se neznatan dio pribavi na druge načine. Posljednjih godina Društvo predlaže povjerenstvu Grada Subotice studente hrvatske nacionalnosti za dobivanje gradske stipendije. Predsjednici su Društva Marko Sente (2002.-06.) i Tomislav Kujundžić (od 2007.), a sjedište mu je pri župi sv. Roka.

K. Čeliković

HRVATSKO FISKULTURNO DRUŠTVO *GRAĐANSKI*, subotički sportski klub. Nakon Drugoga svjetskoga rata, prema smjernici Inicijativnoga odbora za razvoj sporta Vojvodine, dotadašnja su sportska društva ukinuta i pristupilo se formalnomu organiziranju novih, pri čemu su nerijetko bile sugerirane i promjene dotadašnjih naziva. Tako su članovi prijeratne *Bačke* 26. V. 1945. osnovali Hrvatsko fiskulturno društvo *Građanski*, koje je već 7. III. 1946., također prema nalogu vlasti, promijenilo ime u Fiskulturno društvo *Sloboda*. U poletnoj poslijeratnoj atmosferi Društvo je imalo mnogobrojne sekcije: nogometna, atletska, ženski rukomet, odbojkaška, košarkaška, teniska, kuglaška, boksačka i šahovska.

Pozivnica HFD-a *Građanski* za čajanku 1946.

Nogometni je klub odigrao više prijateljskih utakmica, a prva važnija bila je 1946. protiv zagrebačkoga *Metalca* (1:4), a poslije i s beogradskim *Partizanom* (1:1). Gradskoga rivala *Spartaka* uvjerljivo je pobijedio u oba prijateljska susreta (1945. – 3:0; 1947 – 3:1). U regionalnom razigravanju za prvo poslijeratno klupsko nogometno prvenstvo (1946./47.) klub se natjecao s drugim momčadima iz Subotice, Sente, Sombora i Bačke Topole. *Sloboda* je bila najbolja, ali je prvenstvo poništeno, a u ponovljenom prvenstvu mjesni rival *Spartak* bio je najuspješniji (*Spartak* je postao prvoligaš pobjedom nad novosadskom *Slogom*). Tako se klub te prve sezone umjesto u Prvoj ligi natjecao u Sjevernoj skupini Srpske lige. U njoj mu je, iako je imao odličnu ekipu, naslov prvaka opet izmaknula: novosadska *Sloga* (današnja Vojvodina) osvojila prvo mjesto, a *Sloboda* je dijelila drugo mjesto s pančevačkim *Dinamom*. U prvenstvu 1947./48. klub je opet bio drugi, iza *Srema* iz Srijemske Mitrovice. Uskoro je u kvalifikacijama za novoformiranu Drugu ligu u Šapcu odlučujuću utakmicu s tamošnjom *Mačvom* klub izgubio u režiranoj utakmici (poništenje ispravnoga gola, nekažnjeno ozljeđivanje četiri klupska igrača i dr.). Jesenski dio prvenstva u novoformiranoj Jedinstvenoj ligi Srbije klub je 1948. završio u vrhu. Međutim, svršetak natjecanja nije dočekao. Nakon što su gradske vlasti neuspješno činile pritisak na prelazak nogometaša ovoga kluba u favorizirano Sportsko društvo željezničara *Spartak*, Društvo je odlukom vlasti raspušteno u tijeku proljetne nogometne sezone 6. IV. 1949. Nakon toga veći je dio nogometaša prešao u *Spartak*, koji je trebao reprezentirati subotički

nogomet, dok je manji dio nastavio igrati u *Bratstvu* i *Tekstilcu*.

S ukidanjem Društva prestale su raditi i druge sportske sekcije, među kojima su se svojim rezultatima izdvajale atletska (vodili su je Jakov Kopilović i Ljudevit Vujković Lamić Moco) te ženska rukometna, čiji su članovi nastavili sportsku karijeru u *Spartaku*.

Lit.: *Slobodna Vojvodina*, br. 1, Subotica, 31. V. 1945; *»Bačka« 1901-1971 Subotica*, ur. P. Dulić, Subotica, 1971; *Fudbalski klub Bačka 1901-1991*, ur. Ž. Inić, Subotica, 1991; *Sportske subotičke novine*, br. 7, Subotica, 20. II. 1996; *Fudbalski klub »Bačka« 2001*, ur. Ž. Inić, Subotica, 2001.

S. Bačić

HRVATSKO IZDAVAČKO DRUŠTVO →HRID

HRVATSKO KAZALIŠTE PEČUH, jedini profesionalni hrvatski teatar izvan granica Republike Hrvatske. Suradnja današnjega ravnatelja Antuna Vidakovića i Lászla Bagossyja u pečuškome Ljetnom kazalištu, a zatim i u Malom kazalištu, rezultirala je zamišlju o stvaranju hrvatskoga profesionalnoga kazališta. Presudan korak u tome bilo je uprizorenje Krležina *Kraljeva* 1989. Početkom 1992. osnovan je Hrvatski odjel unutar Maloga kazališta u Pečuhu, a službeno 8. V. 1992. u budimpeštanskom Vígszínházu, izvedbom Brešanove *Predstave Hamleta u selu Mrduša Donja*, obznanjeno je kako Hrvati u Madžarskoj imaju svoje kazalište, osnovano u pravom povijesnom trenutku kao odgovor na nove društvene i političke izazove. U daljnjim djelatnostima potporu mu je davalo osječko Hrvatsko narodno kazalište i njegov tadašnji ravnatelj Zvonimir Ivković. Od tada je ono, što samostalno, što koprodukcijski, ostvarilo pedesetak predstava, koje su redovito prikazivane u odgojno-obrazovnim ustanovama i naseljima gdje obitavaju Hrvati u Madžarskoj.

Od 1995., nakon ukinuća Maloga kazališta, Hrvatsko kazalište postaje samostalno. Djeluje u veoma teškim uvjetima, u skučenim prostorijama (Anina ulica 17), bez proračunske potpore. Oslanja se na profesionalne glumce iz redova hrvatske zajednice u Madžarskoj (Stipan Đurić, Jozo Matorić, Slaven Vidaković) i na nekoliko profesionalnih glumaca iz Hrvatske te na dvadesetak izvrsnih glumaca amatera. Jedan je od redatelja i Stipan Filaković ml. Zahvaljujući njihovu ustrajnomu radu Hrvatsko je kazalište postalo važnom sastavnicom kulturnoga života grada Pečuha i Hrvata u Madžarskoj. Svojom uzornom djelatnošću i privlačnom snagom pridobilo je mnogobrojne poklonike. Kao ustanova od neprocjenjive je važnosti za očuvanje nacionalne samobitnosti i njegovanje materinske riječi. Kazalište je i nakladnik više knjiga prijevoda.

Zgrada Hrvatskoga kazališta Pečuh

U slijedu izvedaba ističu se komadi: *Rastatkinja* i *Katica* A. Karagića, *Dva bila gavrana* I. Petreša, Mujičić-Senker-Juranićev *Fritz i pjevačica*, *Osvajanje kazališta* D. Jelačića Bužimskoga, *Osobne stvari* N. Cowarda, bačkim okolnostima prilagođeno *Klupko* P. Budaka, *Božićna bajka* M. Matišića, *Čaruga* I. Kušana, *Vrtić kod stare koze* P. Kovača, pasijska igra *Muke Gospodina našega Isusa Krista*, *Mein Kampf* G. Taborija, Wasserman-Leigh-Darionov *Čovjek iz Manche*, *Pacijent doktora Freuda* M. Gavrana, Gogoljevi *Luđakovi zapisi*, Molièreovi *Škrtac* i *Umišljeni bolesnik* te Shakespeareov *Macbeth*.

Lit.: A. Vidaković, Mlado kazalište u Aninoj ulici, *Hrvatski kalendar 2000*, Budimpešta, [1999]; D. Šokčević, *Osvajanje kazališta,* Pečuh, 2002; B. Pavić-Blažetin, Osvajanje kazališta, *Hrvatski kalendar 2003*, Budimpešta [2002]; B. Pavić-Blažetin, Jedna uspješna pučka komedija na pozornici Hrvatskoga kazališta, *Hrvatski kalendar 2005*, Budimpešta [2004]; http://horvatszinhaz.hu

Ž. Mandić

HRVATSKO KNJIŽEVNO DRUŠTVO SV. JERONIMA (**Hrvatsko književno društvo sv. Ćirila i Metoda**), katoličko književno društvo sa sjedištem u Zagrebu. Utemeljeno je 1867. pod imenom Društvo sv. Jeronima na inicijativu prvoga zagrebačkoga nadbiskupa kardinala Jurja Haulika (1788.-1869.) radi promicanja pučke prosvjete. Pravila Društva odobrilo je Namjesničko vijeće dalmatinsko-hrvatsko-slavonsko 27. III. 1868., čime je i počeo njegov rad. Iako je bilo osnovano u okrilju Katoličke crkve, Društvo je trebalo izdavati knjige o različitim temama važnima za opće dobro. Tako je, uz nabožne knjige, objavljivalo i knjige s temama iz povijesti, gospodarstva, zdravstva i prirodnih znanosti. Nakon Prvoga svjetskoga rata Društvo postaje glavnim okupljalištem hrvatskoga katoličkoga laikata. Prvotna mu se svrha proširuje s pučko-religioznoga i na književno-znanstveno područje, a svojim je gospodarskim izdanjima obavljalo važnu ulogu u prosvjećivanju seoskoga puka. God. 1936. mijenja ime u Hrvatsko književno društvo sv. Jeronima, a 1946., pod pritiskom komunističkih vlasti, u Hrvatsko književno društvo sv. Ćirila i Metoda, nakon čega je i njegova djelatnost ograničena na vjerske sadržaje. Od 1990-ih izdaje vjerska, književna i povijesna djela, a 1996. ponovno vraća staro ime HKD sv. Jeronima (koje je, inače, još i u komunističko doba stavljalo na korice i impresume svojih izdanja).

Isprva je Društvo okupljalo samo članove u središnjoj Hrvatskoj i Slavoniji, no ubrzo se proširilo i na Dalmaciju i Istru, a na kraju i na Hrvate u Bosni i Hercegovini, Gradišću, Bačkoj i Banatu, okupljajući tako članove i suradnike iz svih krajeva Monarhije u kojima su živjeli Hrvati. U razdoblju prije početka Prvoga svjetskoga rata među članovima i pokroviteljima Društva bilo je mnogo ljudi koji su bili veliki prijatelji bačkih Hrvata, primjerice zagrebački nadbiskup Antun Bauer te biskupi Josip Juraj Strossmayer i Juraj Dobrila. U Društvu su bili aktivni i hrvatski povjesničari Rudolf Horvat i Vjekoslav Klaić, koji su promicali povijesne veze bačkih Hrvata s Hrvatskom. U tome posebnu važnost ima trosveščano izdanje Vjekoslava Klaića *Opis zemalja u kojima obitavaju Hrvati* (1880.-83.), u kojem među Hrvatima izvan Trojedne Kraljevine opisuje i bačke Bunjevce i Šokce.

Prvi kontakti Društva s Hrvatima u ugarskom Podunavlju uspostavljeni su praktično na samom početku njegova postojanja. Već 1869. Društvo šalje knjige Bozi Šarčeviću u Suboticu i Ivanu Antunoviću, tada kanoniku, u Kalaču, a 1873. šalju se knjige i za nadbiskupski konvikt, tj. sjemenište, u Kalaču. Nekoliko godina poslije počinje organiziranje povjerenstava i članova Društva u samoj Bačkoj. Već 1878. u Bačkoj je prvim povjerenikom Društva postao Đuro Balog, župnik kanonik/podarhiđakon u Baču, koji je živo zagovarao hrvatstvo bačkih Bunjevaca i Šokaca te ih je želio što čvršće povezati s Hrvatskom. Sljedećih godina raste broj povjerenika i članova, pa je 1882. Bartol Matković, gimnazijski vjeroučitelj u Subotici, u jeronimskoj *Danici* objavio da je Društvu osigurao 30 novih članova te obećao da će ih »još više pribaviti, a time jače probuditi opću naobrazbu i narodnu svijest svoga naroda«.

God. 1910. u Bačkoj Društvo ima 8 povjerenika i više od 200 članova: u Baču (povjerenik Gjuro Šušterić, krojač), Ruskom Krsturu (*madž*. Bácskeresztúr, povj. Đuro Bindas, kapelan), Baji i Boršodu (povj. franjevački samostan), Fancagi (povj. Stjepan Grgić, poljodjelac), Bajmoku (povj. Mate Stantić), Budimpešti (povj. Dragutin Unger, pomoćnik ravnatelja Ureda kraljevskoga hrvatsko-slavonsko-dalmatinskoga ministarstva) i Subotici (povj. Pavao Kujundžić, gimnazijski vjeroučitelj). Najveći broj članova bio je iz Subotice, među njima i mnogobrojni uglednici te institucije: Roko Budinčević, posjednik; Grgo Dulić Gjemin; Petar Dulić, posjednik; Marko Dulić, posjednik; Marko Dulić Lukin, blagajnik Pučke kasine; Lorija Gabrić, posjednik; Mate Horvacki; Marijan Jaramazović; Marko Jurić; Boldo Kulundžić; Jakov Kuntić; Marija Križanović; Antonija Kopilović; fra Jesse Kujundžić; fra Silverij Lipošinović, gvardijan; Ivan Malagurski Josipov, predsjednik *Poljodjelske banke*; Đuro Mamužić; Veco Mamužić, kanonik; Nikola

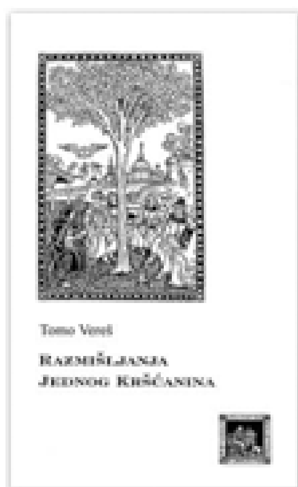
Matković, posjednik; Josip Mačković, posjednik; Mijo Mandić, učitelj; Staniša Mačković, činovnik; Pero Mačković, posjednik; Maća Malagurski, posjednik; Marija Malagurski, rođ. Sudarević; Joso Mamužić; Stjepan Mukić, crkveni pjevač; Felix Pančić, posjednik; Jakov Pančić, posjednik; Pučka kasina; Ive Prćić, posjednik i predsjednik Pokopnoga Društva sv. Ivana; Beno Poljaković, činovnik; Toma Pandžić, poljodjelac; Kata Prćić; Miško Prćić, posjednik; Antun Prćić Ješkov; Veco Pandžić, posjednik; Adam Patarić; Joso Romić; Ivan Skenderović Lešin, posjednik; Ivan Stantić; Grgo Stražarković, poljodjelac; Antun Stantić, posjednik; Stjepan Stantić, posjednik; Barna Vidaković, posjednik; Nikola Vujković i Ivan Zelić.

U razdoblju 1880.-1910. među bačkim Hrvatima razdijeljeno je više od 10 000 izdanja Društva. Knjige su darovane mnogobrojnim uglednicima, za koje se znalo da će ih prosljeđivati dalje u prave ruke, pa je, primjerice, samo 1911. Lajčo Budanović, tada kapelan u Novom Sadu, dobio 60 knjiga; Grga Čović, poljodjelac iz Subotice, također 60 knjiga; Josip Bersetić, župnik u Sonti, 100; Bolto Agatić, kapelan u Somboru, 100; Petar Evetović, kapelan u Gari, 100; Emil pl. Gebauer, ljekarnik u Baču, 100; Mate Stantić iz Bajmoka 100 i Blaško Rajić, tada kapelan u Subotici, 100 knjiga. Mnoge su čitaonice ugarskih Hrvata besplatno dobivale knjige, primjerice 1912. Društvo je Čitaonici u Baji poslalo 35 knjiga, Pučkoj knjižnici u Subotici 20, a Pučkoj knjižnici u Aljmašu 154 komada različitih knjiga.

Nakon Prvoga svjetskoga rata broj povjerenika i članova Društva iz Bačke raste, pa se do 1920. broj članova popeo na više od 700. God. 1921. urednikom izdavaštva Društva postao je Josip Andrić, koji je tu dužnost obavljao sve do 1946. S njegovim stupanjem na tu funkciju Društvo je postalo središtem okupljanja bačkih Hrvata u Zagrebu. Uspostavio je suradnju sa Subotičkom maticom odmah nakon njezina osnivanja 1933. Na svečanoj sjednici 11. VII. 1937. Subotička matica izabrala je dr. Ferdu Rožića, tadašnjega predsjednika Društva sv. Jeronima, za prvoga počasnoga predsjednika. Društvo je i nakon Prvoga svjetskoga rata redovito darovalo knjige pa su, primjerice, 1921. knjige poslane Bunjevačkoj čitaonici u Subotici, a 1923. i Bunjevačkom kolu u Somboru.

Društvo je, uz *Danicu* (od 1870.) između dvaju svjetskih ratova izdavalo još nekoliko časopisa: *Obitelj*, *Naša Gospa Lurdska*, *Mala mladost i Hrvatska prosvjeta*. Posebice je u *Obitelji*, koju je pokrenuo i stalno uređivao Josip Andrić, bilo puno tekstova o bačkim Hrvatima. On je bio i glavni pokretač djelovanja Pododbora subotičke Hrvatske kulturne zajednice, koji je 1938. osnovan u Zagrebu, a 1940. preimenovan je u Društvo bačkih Hrvata. Djelovanje toga društva bilo je usko vezano uz Društvo sv. Jeronima, koje mu je pružalo potporu, ponajprije osiguravajući prostor za sastanke, pa su se potkraj 1930-ih mnogobrojni članovi Društva bačkih Hrvata počeli pojavljivati kao autori članaka i književnih djela u svetojeronimskim izdanjima, poput Marka Čovića, Ante Jakšića, Josipa Andrića, Aleksandra Kokića, Ante Sekulića, Stipe Bešlina i Marina Radičeva.

Od bačkih Hrvata najviše je vlastitih djela u svetojeronimskim izdanjima objavio sam Josip Andrić (*Hrvatsko uzor-selo*, 1922.; *Žito u svjetskom gospodarstvu*, 1927.; *U Kristovoj domovini*, 1931.; *Hrvati u Irskoj*, 1932.; *Na zelenom otoku*, 1932.; *Crna velevlast*, 1935.; *Srijemske elegije*, 1939.). Uz njegovu potporu 1939. Blaško Rajić objavio je zbirku pripovjedaka *Bunjevčice* u 25 000 primjeraka. Posebice je važno bilo objavljivanje knjižice Marka Čovića i Aleksandra Kokića *Bunjevci i Šokci* 1939., koja je također tiskana u 25 000 primjeraka te je pomogla da domovinski Hrvati upoznaju kulturni i politički život svojih sunarodnjaka u Bačkoj. Tijekom Drugoga svjetskoga rata nastavlja se suradnja bačkih Hrvata i Društva: Josip Andrić objavio je knjige *Irska* 1941., *Apostol Hrvatske* I-II 1941. i 1942. te *Velika ljubav* 1942.; objavljen je roman Ante Jakšića *Šana se udaje* 1943. (75 000 primjeraka) te pjesme Aleksandra Kokića *Obasjane brazde* 1944. (11 500 primjeraka).

T. Vereš, *Razmišljanja jednog kršćanina*, HKD sv. Jeronima, Zagreb, 2000.

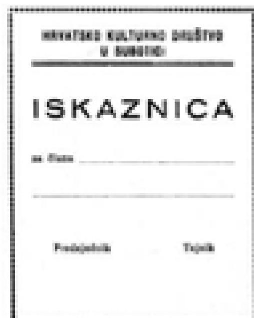
Nakon stvaranja komunističke Jugoslavije rad je Društva bio otežan, ali je i tada nastavljena suradnja s bačkim Hrvatima, pa se u jeronimskoj *Danici* za 1946. navodi da je te godine Blaško Rajić bio jedini počasni član Društva. Nove vlasti nisu sa simpatijama gledale na djelovanje Društva, pa su se njegove aktivnosti sporo obnavljale. Sama *Danica* bila je vrlo popularna među bačkim Hrvatima, osobito u poslijeratno vrijeme, kad nisu imali vlastita kalendara. God. 1968. Društvo je pokrenulo časopis *Marulić*, koji je označio nov zamah u djelovanju. U tom su časopisu objavljivali i objavljuju i mnogobrojni bački Hrvati: Ante Sekulić (i pod pseudonimom Tin Kulić), Tomo Vereš (i pod pseudonimom Tome Rundovčanin), Ante Jakšić, Lazar Ivan Krmpotić, Bela Gabrić, Jakov Kopilović, Juraj Lončarević, Marko Vukov, Ivo Prćić ml., Josip Temunović, Marija Zaić Kubatović, Lajčo Perušić, Tomislav Vuković, Slaven Bačić (i pod pseudonimima Bruno Skenderović, V.H., V.H.B), Tomislav Žigmanov i dr. Također su i drugi autori pisali o Hrvatima u Bačkoj i Madžarskoj, poput Đure Vidmarovića, Envera Čolakovića i dr. Od 1969. Društvo izdaje časopis za duhovnu glazbu *Sveta Cecilija*, u kojem se objavljuju i prinosi bačkih Hrvata sakralnoj glazbi. Među novijim posebnim izdanjima Društva nalaze se i pjesme *Rasuto vlaće* Matije Dulić iz 1988., pjesme *Moje tuge* Marge Stipić iz 1989. te *Razmišljanja jednog kršćanina* Tome Vereša iz 2000.

Lit.: *Ljetopis i imenik književnog društva sv. Jeronima u Zagrebu za godinu 1906.*, Zagreb, 1907; A. Poljaković, Uloga Hrvatskog književnog družtva u narodnom preporodu bačkih Hrvata, *Klasje naših ravni*, 1/1943, Zagreb; J. Buturac, *100 godina (1868.-1968.) Hrvatskog književnog društva sv. Jeronima/Sv. Ćirila i Metoda*, Zagreb, 1969; B. Gabrić, Suradnja dra Josipa Andrića s Hrvatima u Bačkoj, u: *Dr. Josip Andrić : 1894-1967: zbornik*, Zagreb, 1971; *Trideset godišta časopisa Marulić (1968.-1997.)*, Marulić (posebno izdanje), 1998 (36), Zagreb.

R. Skenderović

HRVATSKO KULTURNO DRUŠTVO, poslijeratna subotička udruga utemeljena 10. IV. 1946. Sjedište društva bilo je u Harambašićevoj 4, a tajnik je bio Marko Horvacki. Prema izvještaju o radu za mjesec listopad 1946., koji je potpisao Ivan Cvijin, imalo je sekcije za književnost i znanost, za održavanje narodnih običaja i igara, literarnu, diletantsku i pjevačku sekciju. Na sastanku literarne sekcije u listopadu 1946. održana je rasprava o dijalektima pred oko 40 članova Društva, dok je na »tradicionalnom kolu« bilo nazočno 350 osoba, »većinom članova društva«. Članovi folklornog i glazbenog odjela imali su zapažene koncerte narodnih pjesama i igara Hrvata iz Vojvodine 21. V. 1947. u Beogradu, a zatim i u Novom Sadu, koji su izuzetno dobro primljeni kod publike i stručne kritike, o čemu je izvještavao i središnji tisak. Priredba s pjevačkim i kazališnim programom održana je i 17. VIII. 1947. u Subotici. Poznato je da mu je u prosincu 1946. gradski Narodni odbor Subotica dodijelio jedan glasovir iz Općenarodne imovine. Aktivan je bio i književni odjel koj je priređivao promocije i književne večeri s raspravama, a među gostima bio je i Ivo Andrić potkraj 1946. Društvo je imalo svoj mjesečni časopis *Njiva*, čiji se prvi broj pojavio s nadnevkom 1. I. 1947., ali idući, unatoč pripremama, nije izašao. Društvo je organiziralo i veći broj predavanja, npr. Mato Brčić Kostić izlagao je o atomskoj bombi, Julije Šoltić o književnosti bačkih Hrvata i dr. Iz sačuvane korespondencije vidljiva je suradnja Društva s

Hrvatskim prosvjetnim domom (danas HKUD *Vladimir Nazor*) iz Sombora. Društvo je bilo pravni sljednik Hrvatskoga pjevačkog društva *Neven*.

ISKAZNICA

Iskaznica Hrvatskog kulturnog društva u Subotici

U sklopu partijske politike zatvaranja hrvatskih kulturnih udruga Društvo je ukinuto rješenjem Ministarstva unutarnjih poslova od 17. II. 1950. U Historijskom arhivu u Subotici nalazi se građa toga društva, ali je sačuvano samo devet predmeta.

Izvor: Historijski arhiv Subotica, F:225. Hrvatsko kulturno društvo – Subotica (1946-1950); 1946-1947: F:52.14/1946; F:68. GNO III 5404/1946, br. 56348.

Lit.: J. Popov, *Narodni front u Vojvodini 1944-1953*, Novi Sad, 1986; N. Zelić, Njiva i parlog, *Hrvatska revija*, 2/2008, Zagreb.

S. Mačković

HRVATSKO KULTURNO DRUŠTVO
→Hrvatsko kulturno društvo *August Šenoa*

HRVATSKO KULTURNO DRUŠTVO *AUGUST ŠENOA*, kulturna udruga iz Čonoplje. Mjesna predratna kulturna udruga Bunjevačka kasina počela je raditi već u drugoj polovini 1945., ali je u početku bila suočena s kadrovskim problemima jer je Ilija Džinić, osnivač i glavni organizator gotovo svih aktivnosti, prisilno umirovljen 1942. te se preselio u Sombor. U novu upravu 1945. izabrani su: Martin Lončar, predsjednik, Stipan Berleković, tajnik te devet članova upravnoga odbora – Antun Kubatović, Savo Kovačević, Antun Požarković, Stipan Probojčević – Sursum, Franjo Jozić, Stipan Probojčević, Ilija Berleković, Antun Berleković i Ivan Kubatović. Tom je prigodom promijenjen i naziv društva u Hrvatsko kulturno društvo, a početkom 1950-ih ono je postalo Hrvatsko kulturno društvo *August Šenoa.* Društvo je nakon Drugoga svjetskoga rata nastavilo aktivnosti kojim se bavilo prije rata i koje su bile prihvaćene i od građana, posebno Veliko bunjevačko prelo te rad dramske sekcije. Obnovi prela poklonjena je posebna pozornost, jer je još od osnivanja Bunjevačke čitaonice (poslije Bunjevačka kasina) potkraj 1920. s uspjehom organizirano svake godine, ukupno 21 put. Prelo je prvi put nakon rata organizirano na Marindan 2. II. 1946., a s uspjehom se organiziralo i idućih godina. Djelatnost dramske sekcije Društva bila je iznimno bogata i uspješna i tekla je cijele godine. Publika je s velikom pozornošću pratila predstave, što je dodatno motiviralo izvođače. Pripremana su i veća kazališna djela u dva ili tri čina, a izvodila su se više puta pred domaćom publikom i na gostovanjima: *Dva bila gavrana* (Ivan Petreš), *Katica, Kasina*, *Zloba* (Antun Karagić), *Svet* (Branislav Nušić), *Školski nadzornik*, *Izbiračica* (Kosta Trifković), *Šaran* (Ivo Andrić) i dr. Društvo je u selu organiziralo i gostovanja, među ostalim i Hrvatskoga narodnoga kazališta iz Subotice i Narodnoga pozorišta iz Sombora.

Izvođači igrokaza *Dva bila gavrana* od I. Petreša na poklade 3. III. 1946.

Početkom 1950-ih osjećala se stagnacija, a zatim i pad u aktivnosti Društva, a sredinom toga desetljeća prestalo je raditi. Uzrok prestanka bilo je iseljenje većine najaktivnijih članova Društva iz Čonoplje zbog ženidbe, udaje, posla, studija i sličnih razloga. Osim toga, osnivanje Kulturno-prosvjetne zajednice u Somboru donijelo je

prijepore jer se očekivalo da će se veći dio kulturnih aktivnosti koncentrirati u Zajednici, što društva nisu rado prihvaćala. Unatoč tomu što je Društvo prestalo raditi, prela su se u kontinuitetu održavala sve do početka 1970-ih i preživjela su svoju pedesetogodišnjicu. Program im je međutim bio znatno manje bogat. Četrdesetoj obljetnici prela 1961. nazočio je i Ilija Džinić, osnivač prijeratne Bunjevačke čitaonice, odnosno Bunjevačke kasine, i organizator prvoga bunjevačkoga prela u Čonoplji. Arhiva je Društva izgubljena.

Izvor: Peticija članova Hrvatskog kulturnog društva »A. Šenoa« Glavnom izvršnom odboru Skupštine Vojvodine – povereništvu za prosvetu protiv premještaja Stipana Berlekovića iz Čonoplje u Sivac od 19. VIII. 1950. g., Privatna pismohrana Đure Lončara iz Subotice.

Lit.: M. Beljanski, *Šest vekova Čonoplje*, Sombor, 1996; Đ. Lončar, Stipan Berleković (1914-1992), *Subotička Danica (nova) : Kalendar za 2001. godinu*, Subotica, 2000; Đ. Lončar, Ilija Džinić, *Subotička Danica (nova) : Kalendar za 2002. godinu*, Subotica, 2001; Đ. Lončar, *Dramska djelatnost Bunjevačke čitaonice – kasine i Hrvatsko kulturnog društva »August Šenoa« Čonoplja : kratak osvrt na osnivače Bunjevačke čitaonice* (rukopis referata na VI. Danima Balinta Vujkova 2007.).

Đ. Lončar

HRVATSKO KULTURNO DRUŠTVO *MIROLJUB* →Hrvatsko kulturno-umjetničko društvo *Vladimir Nazor*

HRVATSKO KULTURNO DRUŠTVO *NAPREDAK*, kulturno društvo Hrvata iz Bosne i Hercegovine. Svoje korijene ima u Hrvatskom potpornom društvu za siromašne đake i naučnike, osnovanom 14. IX. 1902. u Mostaru. Nedugo nakon toga u Sarajevu je 11. XI. 1902. održana utemeljiteljska sjednica Hrvatskoga društva za namještanje djece na zanate i u trgovinu. Sarajevsko društvo 1904. dodaje svojemu imenu i naziv *Napredak*, a potkraj 1905. u svoj program uvodi i pomaganje đaka, pa mu se naziv mijenja u Hrvatsko društvo *Napredak* za potpomaganje naučnika i đaka Hrvata katolika. Dva su se društva ujedinila 1907. godine pod zajedničkim imenom *Napredak*. God. 1914. naziv Društva promijenjen je u Hrvatsko prosvjetno kulturno društvo *Napredak*, a 1922. u Hrvatsko kulturno društvo *Napredak*. Još je 1912. u Sarajevu izgrađena palača Društva, a u njegovu sklopu osnovane su Zadruga s osiguravajućim zavodom 1923., štedionica, mreža knjižnica i učeničkih domova, a Društvo se bavilo i izdavaštvom (knjige, časopisi, npr. godišnji kalendar od 1907., mjesečnik *Napredak* od 1921. i dr.). Svoj rad uspješno je širilo i na Hrvatsku i Slavoniju, posebice nakon 1918. godine. Isprva zamišljeno kao potporno društvo za pomaganje učenika, do Drugoga svjetskoga rata razvilo se u najvažnije hrvatsko kulturno-prosvjetno društvo u Bosni i Hercegovini sa 150 podružnica, uglavnom u toj zemlji, ali i u inozemstvu, uključujući i prekomorske zemlje.

Društvo je između dvaju svjetskih rata ostvarilo suradnju s predstavnicima bunjevačkih Hrvata, pa je na poticaj subotičkih kulturnih djelatnika pokrenuta inicijativa za osnutak podružnice Društva u Subotici. Prvi osnutak podružnice *Napretka* u Subotici bio je 12. X. 1929. Osnivačka skupština održana je u Pučkoj kasini, a iz središnjice Društva nazočio joj je predsjednik Anto Alaupović. Za predsjednika subotičke podružnice *Napretka* izabran je učitelj Matija Išpanović, koji je podružnicu zastupao na godišnjoj skupštini Društva. Šestosiječanjska diktatura kralja Aleksandra negativno je utjecala na rad *Napretka*: pojačani su nadzor i pritisci vlasti na istaknute članove, također i nacionalističkih režimskih organizacija, pod sumnjom da Društvu daju političko obilježje. Kako je većini društava s hrvatskim predznakom u Subotici bio zabranjen rad, podružnica *Napretka* predstavljala je jedno od malobrojnih društava s hrvatskim predznakom koja su opstala i djelovala 1929. i 1930. No i ona je 1931. prestala raditi, što se poklapa s promjenom političkih stajališta njezina predsjednika Matije Išpanovića. Međutim, kontakti *Napretka* i bačkih Hrvata nastavljeni su: tako je 1933. Hrvatsko pjevačko društvo *Neven* iz Subotice na njegovoj turneji po Hrvatskoj, Bosni, Hercegovini i Dalmaciji u Sarajevu ugostila središnjica *Napretka*, u Mostaru je podružnica *Napretka* preuzela obvezu čuvanja spomen-ploče postavljene na crkvi

Presvetoga Trojstva u Blagaju u povodu pohoda društava bunjevačkih Hrvata izvoru Bune, a u Dubrovniku ih je dočekala tamošnja podružnica *Napretka*.

Plakat mostarske podružnice HKD-a *Napredak* iz 1933.

Do intenzivnijega organiziranja rada *Napretka* izvan Bosne i Hercegovine dolazi nakon oživljavanja političkoga i društvenoga života u državi 1935. Tako je u Bačkoj prva osnovana podružnica u Novom Sadu u travnju 1936., koja je bila jedino novosadsko hrvatsko društvo i okupila je više od 300 članova. Prvi predsjednik novosadske podružnice bio je Ivan Škrbelin, a poslije odvjetnik Pavao Mladineo. Predstavnici novosadske i sarajevske organizacije *Napretka* sudjelovali su u kolovozu 1936. na subotičkoj proslavi 250. obljetnice doseljenja najveće skupine Bunjevaca u Bačku. Pomoć u kupnji Hrvatskoga doma u Somboru 1937. pružila je zadruga *Napretka*, u koju je bio učlanjen i dio hrvatskih društava iz Bačke.

U subotičkom Hrvatskom domu 29. VI. 1938. donesena je odluka da se u Subotici obnovi podružnica HKD-a *Napredak*. Na čelo privremenoga odbora izabran je za predsjednika Ive Prćić, za potpredsjednika kalvarijski vikar Ivan Beneš i za tajnika Mato Tolj. S obnavljanjem podružnice Društva u rad se uključilo stotinjak članova. Veći utjecaj podružnica *Napretka* u Subotici neće postići, jer je istu svrhu namještanja učenika na obrte uspješnije i dulje obavljao *Hrvatski radiša*, a stipendiranje učenika Pučka kasina.

U časopisu *Napredak* i njegovu kalendaru povremeno su surađivali bački Hrvati: Petar Pekić objavio je članak *Ante Miroljub Evetović* u kalendaru za 1932., pjesme su objavili Aleksa Kokić (*Ljudi nizine* i *Orač*) i Ante Jakšić (*Magdalena na zdencu* i *Isus goni iz hrama trgovce*) u kalendaru za 1939., Josip Andrić 1943. objavljuje članak *Hrvatska i Slovačka*, a Mihovil Katanec članak *Subotica – Sombor – Baja* u kalendaru za 1945.

Na godišnjoj skupštini *Napretka* u Sarajevu u kolovozu 1941. konstatira se da podružnice iz Subotice i Novog Sada nisu poslale svoja izvješća jer nisu bile u sklopu Hrvatske. Subotička podružnica u cijelosti je zamrla 1941., a novosadska je preseljena u susjedni Petrovaradin. U ostalim krajevima *Napredak* je nastavio raditi sve do 1945., u Bosni i Hercegovini do 1949., kada su ga raspustile jugoslavenske vlasti.

Društvo je obnovljeno je u Sarajevu 1990., pa je 1990-ih, unatoč ratu, razvilo široku djelatnost: osnovalo je Gospodarsku banku, Napredak-osiguranje, radijsku postaju Vrhbosna, više stručnih udruga, npr. Hrvatsko društvo za znanost i umjetnost, Odgojno-obrazovnu udrugu, pjevački zbor *Trebević* i dr., ponovno izdaje knjige (više od stotinu naslova), od 1993. mjesečnik *Stećak*, kalendar (od 1997. pod nazivom *Hrvatski narodni godišnjak* i dr.), a važna je i njegova humanitarna djelatnost, osobito za vrijeme rata u BiH.

Kolekcionar Ilija Buljovčić (Subotica, 1908. – Sarajevo, 1994.) svoju je zbirku umjetnina ostavio HKD-u *Napredak*. Od 2005. intenzivirani su kulturni kontakti bačkih Hrvata s *Napretkom*, osobito s podružnicom u Tuzli: Katedralni zbor *Albe Vi-*

daković iz Subotice te Subotički tamburaški orkestar održali su koncert u Tuzli 2005.; više uzajamnih gostovanja likovnoga odjela HKC-a *Bunjevačko kolo* iz Subotice na Likovnoj koloniji *Breške* i članova *Napretka* na Likovnoj koloniji *Bunarić*, te sudjelovanje dužnosnika *Napretka* na subotičkom Velikom prelu; članovi *Napretka* sudjelovali su na manifestaciji *Tragovi Šokaca od Gradovrha do Bača 1688.-2008.;* uspostavljena je i suradnja subotičke *Hrvatske riječi* s *Hrvatskim glasnikom* iz Tuzle, koji objavljuju vijesti o najznačajnijim aktivnostima Hrvata iz Vojvodine odnosno iz BiH itd. Također je HKD *Napredak* organizirao predstavljanje *Leksikona podunavskih Hrvata – Bunjevaca i Šokaca* u Sarajevu u sklopu Festivala *Sarajevska zima 2008*., iste godine Subotički tamburaški orkestar održao je koncert u Beču u organizaciji tamošnjeg ogranka HKD Napredak itd.

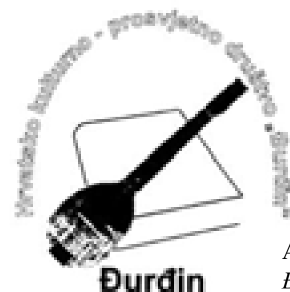
Lit.: *Neven*, 45, 47/1929, Subotica; M[atija]. I[španović]., Dvije glavne skupštine »Napretkove«, *Neven*, 6/1930, Subotica; P. Pekić, *Spomenica pohoda Bunjevaca u svoju staru postojbinu*, Subotica, [1933]; R. S. U Novom Sadu je osnovan »Napredak«, *Hrvatski dnevnik*, 4/1936, Zagreb; *Dan*, 190/1936, Novi Sad; *Subotičke novine*, 27/1938, Subotica; *Napredak*, 9/1938, 9/1941, 5-6/1942, Sarajevo; *Hrvatski leksikon*, 2, Zagreb, 1997; Z. Dizdar, Djelovanje HKD »Napredak« u Hrvatskoj (1902.-1941.), *Časopis za suvremenu povijest*, 3/2004, Zagreb; F. Marić, *Pregled Napretkovih hrvatskih narodnih kalendara 1907.-2002.*, Sarajevo, 2002; *Hrvatski Glasnik : Glasilo Hrvatsko kulturnog društva »Napredak« župe Soli*, br. 154, Tuzla, 2006; *Stoljeće HKD Napredak (1902.-2002) : Zbornik radova znanstvenoga simpozija u povodu 100. obljetnice osnutka HKD Napredak održanoga 6. i 7. rujna 2002. u Sarajevu*, Sarajevo – Zagreb, 2007; http://www.napredak.com.ba

M. Bara

HRVATSKO KULTURNO DRUŠTVO U BAČKOM BREGU → Hrvatsko kulturno-prosvjetno društvo *Silvije Strahimir Kranjčević*

HRVATSKO KULTURNO-PROSVJETNO DRUŠTVO *ĐURĐIN*, kulturna udruga iz Đurđina. Osnovano je 2002. na inicijativu čelništva DSHV-a radi okupljanja i poticanja na kulturno djelovanje lokalnoga hrvatskoga pučanstva. Tada su organizirani folklorni odjel pod vodstvom Ivana Kujundžića (nakon njegove smrti odjel vodi njegova udovica Jasna Kujundžić), slamarski odjel pod vodstvom slamarke Mare Ivković Ivandekić (nakon njezine smrti vodi ga Marica Vidaković, koja je u odjel uvela šlingovanje te je tako nastao jedinstveni odjel za slamarstvo i šling), dramsko-literarni odjel pod vodstvom Vere Dulić te tamburaški odjel. Društvo svake godine organizira Prelo, Prvosvibanjsku izložbu slame i veza, skupa s mjesnom crkvom Dužijancu te program za Mikulaša (sv. Nikolu). Članovi udruge sudjeluju na smotrama recitatora koje organizira Hrvatska čitaonica te na smotri folklora *Mladost pleše* u Maloj Bosni, na Dužijanci u Subotici i u Žedniku te na folklornoj manifestaciji *Hvala, prijatelji!* u Davoru, a s tamošnjim KUD-om *Matija Antun Reljković* ostvarena je i bliža suradnja. Prvi predsjednik Društva je Ivan Dulić, od 2009. predsjednica je Verica Kujundžić, dok su se u radu Društva osobito istaknuli članovi upravnoga odbora Amalija Stipić te Ivan Kujundžić.

Lj. Vuković-Dulić

Amblem HKPD-a *Đurđin*

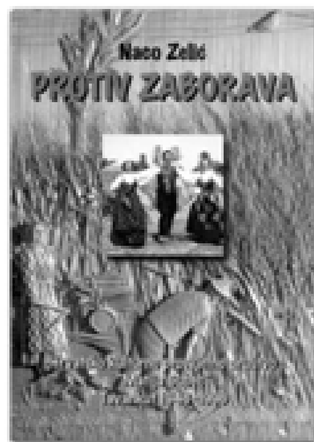
HRVATSKO KULTURNO-PROSVJETNO DRUŠTVO *MATIJA GUBEC*, kulturna udruga iz Tavankuta. Osnovano je ujesen 1946., kad je grupa mladih Tavankućana sa željom za bavljenjem glumom zamolila seoskoga učitelja Ivana Prćića – Gospodara da im režira dramske komade. Većeslav Omahen, tada učitelj u Zlatnom kraju, predložio je da se ta inicijativa institucionalizira te je tako utemeljeno Društvo – prema aktu o registraciji – »za njegovanje dramske umjetnosti« pod imenom Hrvatsko kulturno-prosvjetno društvo *Matija Gubec*. Osim njih dvojice osnivači su bili i Šime Stantić – Politički, Lajčo Matijević, Bela Stipić, Anica Balažević, Kata Balažević, Antun Balažević – Burgo, Cilika Miluno-

vić, Giza Bukvić, Vince Dulić, Marga Stipić, Kata Stipić i drugi. Prvi izvedeni komad bio je *Šolja čaja*, a nakon toga *Prosidba*, *Vrlo važno može*, *Izbiračica* (Kosta Trifković), *Svjetlana* (Anatole France), *Trnoružica* (Charles Perrault), *Hasanaginica*, *Narodni poslanik* (Branislav Nušić)… Ukupno je bilo 37 premijera u prvih 20 godina postojanja. Predstave su izvođene u Tavankutu i okolnim naseljima, ali i šire, a svaki je komad izveden više od deset puta. Jedna od najpoznatijih predstava bila je drama *Trnoružica*, koju je priredio i na scenu postavio Ivan Prćić – Gospodar. Predstava je bila uvrštena i u program III. festivala djeteta u Šibeniku 1963., no skupina nije otputovala zbog materijalnih razloga.

Društvo je osnovalo i vlastitu biblioteku 1949., čiji je začetak činilo 120 knjiga što ih je Zemljoradnička zadruga *Tavankut* darovala Društvu, a fundus se širio kupnjom novih knjiga od novca zarađenoga izvođenjem priredaba. Kada je Društvo 1952. u novom zadružnom domu dobilo dvije prostorije za rad, u jednoj su smještene knjige te je organizirana čitaonica, a u drugoj su se održavale probe, igrao šah, čitale dnevne novine… Čitaonica je poslije prerasla u knjižnicu, a s vremenom je izdvojena iz Društva te je postala ogranak Gradske knjižnice iz Subotice.

Folklorna sekcija počinje raditi već 1950., a sljedeće godine u Subotici, na natjecanju folklornih skupina subotičkoga kotara, osvaja prvo mjesto s izvedbom velikoga kola. Istodobno s folklorom počinje raditi i glazbena sekcija s prvim tamburašima Antunom Balaževićem, Tomicom Prćićem – Satarom, Stipanom Benčikom – Modrim, Belom Vujićem – Ćulanom, Lozom Vukovićem, Stipanom Prćićem – Baćom… Poslije u Društvo dolazi svirati i poučavati i znameniti Pere Tumbas – Hajo, a brigu za poučavanje mladih 1952. preuzima Stipan Ivić te na tome radi sve do sredine 1970-ih.

God. 1956. Društvo je bilo primorano promijeniti ime – tadašnja ga je vlast stavila pred izbor da promijeni ime ili prestane raditi. Odluku da je bolje nastaviti raditi donosi ondašnja uprava na čelu s predsjednicom Anicom Balažević, a Društvo dobiva ime Kulturno-umetničko društvo *Matija Gubec*.

N. Zelić, *Protiv zaborava*: *Hrvatsko kulturno prosvjetno društvo »Matija Gubec« Tavankut (1946.-1996.)*, Zagreb, 2000.

God. 1961. Tavankućanin Stipan Šabić, nastavnik likovnoga odgoja, dolazi na ideju o osnutku likovne kolonije te s Ivanom Jandrićem, Lajosem Gyurcsijem, Lajčom Evetovićem, Lászlóm Ludvigom i Žarkom Rafajlovćem osniva Likovnu koloniju pod nazivom Grupa šestorice, koja djeluje pri Društvu. Nakon poziva 1962. Grupi prilaze i slikarice naivke Marga Stipić, Cilika Dulić, Jela Cvijanov, Nina Poljaković i Ana Skenderović. Na prijedlog Ivana Prćića – Gospodara pozvane su i slamarke: prvo je došla Ana Milodanović, tada već poznata pletilja kruna i drugih simbola te ornamenata od žitne slame, koji su izrađivani za crkvene proslave dužijance. Ona je svoju prvu sliku od slame *Rit* izradila 1962. i pokazala je javnosti. Nakon toga u rad Likovne kolonije uključile su se i ostale »slamarke divojke«: njezine sestre Teza i Đula, zatim poznate pletilje slamom Kata Rogić, Mara Ivković Ivandekić, Anica Balažević, Teza Vilov, Matija Dulić, Ruža Sarić … Slijede skupne izložbe po Jugoslaviji i svijetu te mnogobrojna priznanja. O njima je Ivo Škrabalo 1971. snimio dokumentarni film *Slamarke divojke*. Aktivnost Likovne kolonije imala je snažan utjecaj i na mladež, među kojom se poslije nalaze i apsolventi

umjetničkih škola (npr. Marija Vojnić) i studenti likovnih akademija (npr. Ivan Balažević, Josip Skenderović Ago).

Društvo nastavlja i afirmirati folklor, a njegova je najveća značajka što je jedino koje njeguje i izvodi bunjevački folklor u izvornom obliku. Samo u drugoj polovini 1960-ih folklorna je sekcija bila gost na mnogobrojnim festivalima i smotrama u Zagrebu, Kopru, Rumi, Vinkovcima i Đakovu, a nastupala je i diljem Jugoslavije te u Madžarskoj i Poljskoj. Društvo je sudjelovalo i na prvoj Međunarodnoj smotri folklora u Zagrebu 1966. te će na toj manifestaciji i kasnijih godina biti jedna od najzapaženijih kulturnih udruga.

U razdoblju 1965.-72. jedino je društvo koje djeluje na očuvanju i populariziranju bunjevačkoga pučkoga stvaralaštva i kulture kao dijela hrvatske kulture. U to doba, zbog izvornosti, folklorna je sekcija zainteresirala stručnjake i medije te je omogućila prikupljanje i proučavanje bunjevačkoga pučkoga stvaralaštva različitim institucijama (npr. Institutu za folkloristiku i etnologiju, Zagreb) i pojedinim etnografima i folkloristima (npr. Tvrtko Čubelić), a snimila je i više od pet sati programa za razne televizijske emisije. Poseban folklorni program priređen je za više dokumentarnih filmova, zatim za televizijsku seriju *Boltine zgode i nezgode* 1971. za Televiziju Zagreb te u jubilarnoj predstavi subotičkoga Narodnoga kazališta *Graničari* 1970.

Jedna od posljedica sloma Hrvatskoga proljeća bilo je i to što su članovi tadašnjega vodstva Društva (Ivan Prćić – Gospodar, Naco Zelić, Stipan Šabić i dr.) bili primorani povući se, nakon čega u radu Društva pretežu folklorni sadržaji. No potkraj 1970-ih, na inicijativu Ane Crnković, ponovno oživljava rad sa slamarkama. Osniva se sekcija pri mjesnoj školi, organiziraju se izložbe po Jugoslaviji, a nakon toga otvara se i I. kolonija naive u tehnici slame 1986., koja se bez prestanka održava do danas. Početkom 1980-ih aktivira se i rad Dramske sekcije: postavlja se na scenu i izvodi *Katica* (Antun Karagić), *Albina mijana* (Ivica Jakočević)… Sredinom 1980-ih formira se Filmski okrug *Amaterski ekran*, koji s vremenom prerasta u Diletantsku pozorišnu družinu *Lucija*. Ona na scenu postavlja i na ikavicu adaptira *Sumnjivo lice* (Branislav Nušić), *Radovana III.* (Dušan Kovačević), *Balkanskoga špijuna* (D. Kovačević). Oko nje se okupljaju kreativni mladi ljudi, koji rade na više stvaralačkih polja. Izdaju seoske fotonovine, snimaju amaterske filmove, organiziraju kinoprojekcije u mjesnom Domu kulture. Sredinom 1990-ih nakratko djeluje i Tavankutski literarni krug TALK. Nova skupina mladih studenata i učenika 1994. uključuje se u rad Društva i 1996. izvodi *Kesele vešnje* – na ikavicu prerađenu komediju *Pokondirena tikva* J. S. Popovića. God. 2000. izvode se *Provodadžijske miškulancije* – obrada Sterijina komada *Ženidba i udadba* – a predstava je doživjela 16 izvedaba, među ostalima na Danima hrvatskoga pučkoga teatra u Hercegovcu (Hrvatska), u kazalištu *Vidra* u Zagrebu, u HOŠIG-u u Budimpešti, u Somboru, Bačkom Monoštoru, Bajmoku, Subotici i drugim mjestima.

Veći dio članova Društva na redovitoj skupštini održanoj 17. III. 1991. odlučio je vratiti prvotno ime Društva, čime je ono postalo prvom udrugom u Vojvodini s atributom hrvatski u nazivu. Zbog te je odluke dio članova napustio Društvo te su poslije ušli u tavankutski ogranak Bunjevačkoga kulturnoga centra iz Subotice.

Društvo je bilo glavni nositelj kulturnih događaja u Tavankutu, čuvar mjesne bunjevačke tradicije i običaja te neformalna prosvjetna ustanova koja je odgajala generacije Tavankućana. Danas ima više od 300 članova, koji su okupljeni u pet sekcija (folklorna, tamburaška, slamarska, dramska, literarno-novinarska) i nastoje raditi na očuvanju, njegovanju i stvaralačkom razvoju kulturne baštine svojih predaka priređivanjem folklornih

Amblem HKPD-a *Matija Gubec*

priredaba, njegujući glazbenu baštinu, okupljanjem slamarki te predstavljanjem kulturne tradicije i stvaralaštva bunjevačkih Hrvata u zemlji i inozemstvu.

Od 2005. Društvo ima internetsku stranicu, na kojoj su, osim informacija o Društvu i njegovim aktivnostima, predstavljeni i mnogobrojni audio- i videozapisi o folklornom, etnoglazbenom i narodnoknjiževnom naslijeđu bunjevačkih Hrvata, što je čini najvažnijim javnim predstavljanjem tradicijske kulture bunjevačkih Hrvata. Jedno je od rijetkih društava podunavskih Hrvata koje ima svoju monografiju – napisao ju je Naco Zelić 2002.

Predsjednici Društva bili su: Ivan Prćić – Gospodar, Lajčo Matijević – Lacko, Antun Balažević – Burgo, Vince Dulić, Anica Balažević, Stipan Šabić, Naco Zelić, Petar Skenderović, Kalo Margetić, Petar Cvijin, Stipe Vuković – Đenko, Ivan Davčik, Veljko Živić i Branko Ištvančić, a Anica Balažević i Branko Horvat obnašali su tu dužnost i više puta i dulje vrijeme. Sadašnji je predsjednik Ladislav Suknović

Društvo je 1967. dobilo Listopadsku nagradu grada Subotice.

Lit.: *Kulturno-umjetničko društvo »Matija Gubec«, Tavankut 1946-1966*, Subotica, 1966; *KUD »Matija Gubec« – Tavankut : Naivna umjetnost*, Tavankut, 1970; *25 godina Kulturno-umjetničkog društva »Matija Gubec« Tavankut*, Tavankut, 1971; *Drugi susret Kolonije naive u tehnici slam*e, Tavankut, 1987; *Jubilarna izložba slika i skulptura : Iz zbirke Hrvatskog kulturno-prosvjetnog društva »Matija Gubec« Tavankut*, Tavankut, 1996; *Žig*, broj: 46-48, 63, Subotica, 1996, 1997; N. Zelić, *Protiv zaborava*, Zagreb, 2002; www.matijagubec.org.rs

T. Žigmanov

HRVATSKO KULTURNO-PROSVJETNO DRUŠTVO *SILVIJE STRAHIMIR KRANJČEVIĆ*, kulturna udruga iz Berega (Bačkoga Brega). Najstarije je aktivno hrvatsko društvo u bačkom Podunavlju – djeluje neprekidno od 1947., a nastalo je kao rezultat kulturne politike poslijeratnih vlasti i višegodišnjih aktivnosti mjesnih kulturnih djelatnika. Izravni je pravni sljednik poslijeratnoga Hrvatskoga kulturnoga društva iz Berega, no njegovi su korijeni još u prijeratnoj mjesnoj organizaciji Hrvatske seljačke sloge.

Seljačku slogu u Beregu utemeljilo je potkraj 1927. 26 osnivača na poticaj mjesnoga učitelja Matije Tucakova, među kojima su bila i tri Berežanina koji su već bili članovi središnjice Seljačke sloge: Marin Dekić, Martin Radičev i Antun Tucakov, inače otac učitelja Matije Tucakova. U upravno vijeće birani su za predsjednika Živko Ilić, za potpredsjednika Marin Katačić, za tajnika Matija Tucakov, za blagajnika Joza Matin, za knjižničara Mika Nikolin, a vijećnici su bili još Marin i Matija Dekić, Martin Radičev i Antun Tucakov. Izabrani su još i nadzorno vijeće (Živko Aljmašac, Bariša Nikolin i Matija Tubić), vijeće za pjevački zbor (Matija Dekić, Bariša Nikolin i Matija Tucakov), predstavljačko vijeće (Živko Aljmašac i Joza Balažev), vijeće za predavanja (Marin Dekić i Matija Tucakov), vijeće za seljačke zadruge (Marko Dekić, Marko Gorjanac i Živko Ilić) te sud dobrih i poštenih ljudi (Marin Dekić, Marko Gorjanac, Živko Ilić, Bariša Katačić, Stipan Mrvičin i Martin Radičev). Formalna je aktivnost društva počela 1. I. 1928., a djelovale su u njemu »diletantska«, pjevačka i folklorna sekcija: »diletantsku« je vodila i kazališne predstave pripremala učiteljica Ana Cener, dirigent zbora bio je Matija Tucakov, a voditeljica folklora Anica Tucakov. Zbor je izvodio, osim tradicionalnih šokačkih pjesama, i suvremene skladbe hrvatskih skladatelja (npr. Vinka Žganeca), a svake je godine imao više nastupa u mjestu. Folklorna je sekcija izvodila izvorne šokačke narodne plesove u slikovitim i bogato vezenim narodnim nošnjama. Glumci su izveli više dramskih djela domaćih autora (*Dva bila goluba* i *Teška vrimena* Ivana Petreša, *Sumnjivo lice*, *Kijavica* i *Analfabeta* Branislava Nušića, *Dida Tomin jid* Ante Jakšića i dr.). Sadržaj kulturnih priredaba obogaćivali su nastupi recitatora te samostalni pjevački nastupi i dueti. Najpoznatija interpretatorica bila je Marica Kolar, koja je tijekom kolovoza 1934. više puta s velikim uspjehom pjevala šokačke narodne pjesme na Radio Zagrebu uz pratnju tamburaškoga orkestra Mike Ivoševa iz Berega. Društvo

je organiziralo i mnogobrojna predavanja na razne teme – od povijesnih i društvenih do poljoprivrednih i gospodarskih – radi narodnoga prosvjećivanja. Zimi je najvažniji kulturni događaj u mjestu bilo prelo, a priređivani su i plesovi s čajem, tzv. čajanke, te dobrotvorne priredbe. Zapaženiji nastupi bili su 22. V. 1927. u Zagrebu na II. smotri hrvatskih seljačkih zborova, 23.-25. V. 1931. u Subotici na proslavi desetogodišnjice Hrvatskoga pjevačkoga društva *Neven*, 15. VIII. 1939. u Subotici na Dužijanci te 13.-14. IV. 1940. u Zagrebu s folklorom na Danima bačko-baranjskih Hrvata. Aktivnost je prestala nakon uspostave madžarske vlasti travnja 1941.

Nakon rata predsjedništvo Glavnoga narodnooslobodilačkoga odbora Vojvodine prihvatilo je 14. II. 1945. Pravilnik o privremenoj organizaciji prosvjetne službe u Vojvodini, čiji je članak 23. propisao organiziranje kulturno-prosvjetnoga amaterizma u naseljenim mjestima. U Beregu je Mjesni kulturno-prosvjetni savjet izabran 22. V. 1945. te je u sljedeće dvije godine usmjeravao kulturno-prosvjetni rad u nekoliko sekcija: pjevačka, diletantska, sportska, za dom kulture, za priredbe, za zidne novine i opće obrazovanje te za financijske poslove. Zgrada mjesnoga gostioničara Adama Heima nakon rata nacionalizirana je za potrebe doma kulture pod imenom Hrvatski kulturni dom. U nju je, međutim, ubrzo nasilno useljen gostioničar (današnja stara zgrada Dobrovoljnoga vatrogasnoga društva), a aktivnost Društva prenesena je u nacionaliziranu zgradu Adama Amberga, gostioničara i pekara, koja je adaptirana u Omladinski kulturni dom. Njime se Društvo koristilo do 1965.

Početkom 1947. pristupilo se formiranju samostalnoga kulturnoga društva pod nazivom Hrvatsko kulturno društvo u Bačkom Bregu. Inicijatori su bili Matija Tucakov, Eva Jakšić, Josip Andrašić, Matija Kolar Knez, Kata Kulišić i Marin Tomašev Mađenta, a osnivačka mu je skupština održana 5. VIII. 1947. Prvi predsjednik bio je Matija Sitarić, a tajnik Matija Jelić. Pravila Društva potpisali su predlagači Šima Rica, Marin Dekić, Marin Radičev, Martin Balažev, Antun Gorjanac, Mika Ivošev, Matija Mrvičin, Ivan Sudar, Matija Kolar Knez i Lazar Tomašev. Odjel za unutarnje poslove pri Kotarskom narodnom odboru u Somboru donio je 2. X. 1947. rješenje br. 1445 kojim se odobrava, prema podnesenim pravilima i programu, osnutak i rad Društva. Njegova djelatnost uključivala je ponajprije dramsku i folklornu sekcije (folklorna je već 24. VIII. 1947. gostovala u Zagrebu na II. smotri Seljačke sloge), ali i predavanja, plesove, knjižnicu i čitaonicu. Sve do početka 1950-ih dramska je sekcija često sudjelovala na višednevnim gostovanjima po baranjskim selima.

I. Kovač, M. Katačić,
HKPD »Silvije Strahimir Kranjčević« u Bačkom Bregu, Bački Breg, 2004.

Nakon nepune dvije godine uspješnoga rada Društvo je moralo promijeniti ime u Kulturno-prosvetno društvo, pod kojim je djelovalo do 1952., kad se moralo ponovno registrirati. Na redovitoj skupštini 7. II., na poticaj Eve Jakšić (sestre pjesnika Ante Jakšića), tadašnje ravnateljice škole, Društvo je uzelo ime hrvatskoga pjesnika Silvija Strahimira Kranjčevića, a registrirano je 21. IV. u Povjereništvu unutarnjih poslova Kotara Sombor kao Kulturno-prosvetno društvo *Silvije Kranjčević*.

Društvo je do danas najvažnija kulturna ustanova u selu i djeluje u više sekcija. Od osnutka i tijekom 1950-ih najaktivnija je bila kazališna sekcija, koja je prikazivala ve-

lik broj predstava u selu i na gostovanjima (iznimno zapažena bila je izvedba *Hasanaginice*, kojom se kvalificirala za Pokrajinsko natjecanje 1953. u Baču), a česta su bila i gostovanja amaterskih društva iz zapadne Bačke (posebno je dobro primljena predstava Kulturno-prosvjetnoga društva iz Sonte *Šana se udaje* Ante Jakšića). Sekcija je prikazivala predstave sve do sredine 1970-ih te ponovno u razdoblju 1985.-89. U pojedinim su razdobljima djelovale još i glazbena i recitatorska sekcija, sekcija solo i duet pjevača, poslije i predavačka, fotoamaterska, šahovska, tamburaška i druge sekcije te knjižnica i čitaonica. Pjevačka sekcija, koju je 1945-47. vodio Matija Tucakov, doživjela je svoj nastavak 1962. u djelovanju ženskoga omladinskoga zbora. Poslijeratno seosko kino, koje je prikazivalo predstave 1953.-72., od 1964. djelovalo je u sklopu Društva. Od 1960. do 1965. građen je Dom kulture u dvorištu mjesnoga ureda te je postao novim sjedištem Društva. U sklopu djelovanja glazbene sekcije u selu su priređivana mnogobrojna gostovanja izvođača narodnih pjesama, među ostalim i Nade Mamule, Safeta Isovića, Bebe Selimović i dr. Od sredine 1960-ih intenzivnije se razvija folklorna sekcija, ponajviše zahvaljujući Marinu Lukačevu Furmanu. Folklorni ansambl nastupao je na manifestacijama i priredbama u mnogim mjestima tadašnje Jugoslavije (među ostalim i na subotičkoj Dužijanci 1971., *Đakovačkim vezovima* 1972. i dr.), ali i u Madžarskoj (Mohač, Santovo, Bikić, Baćino i dr.) i Austriji (Baden, Linz). Tijekom 1980-ih Društvo je surađivalo sa šokačkim folklornim društvima iz nekoliko baranjskih mjesta (Draž, Duboševica, Topolje, Kneževi Vinogradi) te s Mundanijom na otoku Rabu. Od 2000. intenzivno surađuje s više kulturno-umjetničkih društava iz Hrvatske. Folklorna je sekcija od 1991. postavila koreografiju *Bereški svatovi*, koja se s velikim uspjehom izvodi do danas. Od 2000. pjevanjem uveličava polnoćku u mjesnoj crkvi sv. Mihovila. Zgrada Doma renovirana je 2002.

Društvo tradicionalno organizira Šokačko prelo, u spomen na najpoznatijega bereškoga glazbenika Mike Ivoševa priređuje godišnji Festival tamburaških orkestara *Mikini dani* od 1998., kada je podignuta ljetna pozornica te spomenik Miki Ivoševu u prirodnoj veličini (mjesni vandali srušili su ga 2004.), a 2004. postavilo je spomenploču na rodnu kuću pjesnika Ante Jakšića.

Na skupštini Društva 25. I. 2004. u njegov je naziv vraćen atribut hrvatski te otada nosi ime Hrvatsko kulturno-prosvjetno društvo *Silvije Strahimir Kranjčević*. God. 2004. izdana je monografija Društva.

Od osnutka Društvo je u različitim razdobljima imalo od 50 do više od 200 aktivnih članova, a još veći broj simpatizera pomaže Društvu na različite načine. Jedino je seosko kulturno društvo u Podunavlju koje ima vlastite prostorije.

Dosadašnji su predsjednici Društva Matija Sitarić, Marin Tomašev Mađenta (u više mandata), Mika Ivošev Taca (sin svirača Mike Ivoševa), Matija Kolar Knez, Niko Krišto, Stipan Jelić, Marko Ilić, Adam Tubić i Stipan Katačić, a počasni je predsjednik Joza Kolar.

Lit.: I. Kovač, M. Katačić, *Hrvatsko kulturno prosvetno društvo »Silvije Strahimir Kranjčević« u Bačkom Bregu*, Bački Breg, 2004.

I. Kovač

HRVATSKO KULTURNO-PROSVJETNO DRUŠTVO *TIN UJEVIĆ*, kulturna udruga iz Vrbasa. Utemeljilo ju je u studenom 2005. desetak članova radi okupljanja i očuvanja tradicije i običaja Hrvata doseljenih na područje te općine potkraj 1950-ih i početkom 1960-ih. Inicijativa je potekla od Predsjedništva Mjesne organizacije Demokratskoga saveza Hrvata Vojvodine u Vrbasu i njezina tadašnjega predsjednika Dragana Jurakića. Kako je Tin Ujević veći dio svojega rada ostvario u Beogradu, vrbaški Hrvati odabrali su njegovo ime kao dobar primjer suživota Hrvata i Srba te su po njemu odlučili nazvati i svoje društvo. Prvi je predsjednik Društva Darko Vukčević, a dopredsjednik Dragan Jurakić.

Društvo je organiziralo izložbu slamarki iz HKPD-a *Matija Gubec* iz Tavankuta u Gradskoj galeriji. Pripremalo je i organiziranje mješovitoga pjevačkoga zbora, no kako nije uspjelo trajnije riješiti pitanje pro-

storija za okupljanje (bile su predviđene prostorije III. mjesne zajednice, gdje je Društvo i osnovano), a predsjednik i dopredsjednik dobili su poslove izvan Vrbasa, rad je Društva prestao.

Lit.*: Glas ravnice*, br. 102, Subotica, 2006; *Hrvatska riječ*, br. 164, Subotica, 2006.

Lj. Lagundžić

HRVATSKO KULTURNO-PROSVJETNO DRUŠTVO *VLADIMIR NAZOR*
→Hrvatsko kulturno-umjetničko društvo *Vladimir Nazor*

HRVATSKO KULTURNO-UMJETNIČKO DRUŠTVO *BAJMOK*, kulturna udruga iz Bajmoka. Osnivačka skupština održana je 1. VIII. 2002. u Madžarskom kulturno-umjetničkom društvu *Dózsa György* u Bajmoku. Osnovni je cilj Društva očuvanje kulturne baštine Hrvata Bunjevaca na području Bajmoka. Društvo ima oko 40 članova, koji djeluju u nekoliko sekcija. Najaktivnija je slamarska, koja održava tečajeve umjetničkoga rada u tehnici slame i priređuje izložbe sudionika tečaja, a važna je i sekcija fijakerista. Za »vodeni ponediljak« 2003. sekcija fijakerista, mladih te foto- i videosekcija sudjelovale su u snimanju dokumentarnoga filma *Bajmočki polivači* Vedrana Kuntića. Slikarska sekcija od 2004. svake godine organizira Likovnu koloniju i priređuje izložbe slika. Društvo organizira književne večeri i predavanja, a postoji i dramska sekcija.

Najvažnija je manifestacija Društva mjesna dužijanca, koja se organizira u suradnji sa župnim uredom sv. Petra i Pavla. Članovi Društva sudjeluju i na dužijanci u Tavankutu i Subotici te i na mjesnim manifestacijama (Međunarodna izložba rukotvorina 2004., Dani Bajmoka, godišnja smotri folklora u Bajmoku i dr.). Društvo blisko surađuje s HKPD-om *Matija Gubec* iz Tavankuta, s HKUD-om *Đurđin* iz Đurđina te HKC-om *Bunjevačko kolo* iz Subotice.

Društvo je isprva imalo sjedište u prostorijama MKUD-a *Dózsa György*, a sada sjedište dijeli s Mjesnom organizacijom DSHV-a u Mjesnoj zajednici Bajmok. Prvi predsjednik Društva i najagilniji član bio je Petar Skenderović, a nakon njegove smrti predsjednice su Snežana Kopilović (2005.-07.) te Matilka Ollman (Šindrić) od 2007.

Izvor: Arhiva HKUD *Bajmok*.

Lit.: *Hrvatska riječ*, br. 117, 290, Subotica, 2005, 2008; *Zvonik*, br. 8/2007, 7-8/2008, Subotica.

P. Skenderović

HRVATSKO KULTURNO-UMJETNIČKO DRUŠTVO *BUNJEVAČKO KOLO*
→Hrvatski kulturni centar *Bunjevačko kolo*

HRVATSKO KULTURNO-UMJETNIČKO DRUŠTVO *LJUTOVO*, udruga osnovana u Ljutovu 1994. pod imenom Amatersko kulturno-umetničko društvo *Bratstvo*; od 4. XII. 2003. nosi današnje ime. U sastavu ima dramski, tamburaški i plesni odjel. Predsjednici Društva bili su Tugomir Petrekanić, Ivan Vuković, Alojzije Patarčić, a od 2003. Tilka Horvat i Josip Mačković.

Pečat HKUD-a *Ljutovo*

Od 2002. Društvo s Mjesnom zajednicom Ljutovo i sa župom sv. Križa u Ljutovu organizira Dužijancu. Od 1997. organizator je godišnjega Festivala amaterskoga teatra, koji ima međunarodni karakter. Dramski odjel Društva sudjelovao je na više manifestacija u Hrvatskoj (Dani hrvatskoga pučkoga teatra u Hercegovcu, Tjedan hrvatskih manjina u Zagrebu 2004., Gradsko kazalište Beli Manastir, Pačetin i dr.), a s predstavama je nastupao i u Orašju (Bosna i Hercegovina), nekoliko puta u prostorijama HKC-a *Bunjevačko kolo* u Subotici i dr. Uz novije komade, prikazuje i djela Pavla Bačića, Matije Poljakovića i dr. Isprva je voditelj odjela bio Tome Baić, a nakon njega Antun Baić.

Tamburaški odjel djeluje od 2004., a sudjeluje i u radu plesnoga odjela. Njeguje

uglavnom tradicionalne plesove i pjesme bunjevačkih Hrvata. Surađuje s društvima iz okolnih mjesta (osobito s HKPD-om *Matija Gubec* iz Tavankuta i HUK-om *Lajčo Budanović* iz Male Bosne) i gostuje na lokalnim kulturnim manifestacijama (dužijance u Subotici i okolici, *Djeca su ukras svijeta* u Tavankutu, *Mladost pleše* u Maloj Bosni, *Mikini dani* u Beregu, program za umirovljenike *Sunčana jesen života* u Ljutovu). Tamburaški odjel od 2007. sudjeluje na polnoćkama u Tavankutu i Ljutovu. Od 2004. vodi ga Marinko Šimić.

Lit.: http://www.ljutovo.netfirms.com/index_files/Page640.htm

Lj. Vuković-Dulić

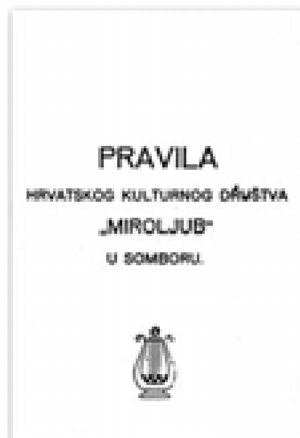
HRVATSKO KULTURNO-UMJETNIČKO DRUŠTVO *MATIJA GUBEC* →Hrvatsko kulturno-prosvjetno društvo *Matija Gubec*

HRVATSKO KULTURNO-UMJETNIČKO DRUŠTVO *STIPAN KNEZI ŠIMETA*, kulturna udruga iz Lemeša (*srp.* Svetozar Miletić). Neformalno je Društvo počelo raditi 2000., a formalno je utemeljeno u proljeće 2001. na inicijativu Mjesne organizacije DSHV-a te je i ime dobilo po prerano preminulom mjesnom profesoru i nekadašnjem predsjedniku MO DSHV-a Stipanu Kneziju Šimeti (1950.-1997.). Imalo je više odjela, od kojih su najaktivniji bili tamburaški zbor, likovna sekcija, etnološka sekcija za očuvanje narodnih običaja i odijevanja te dizajnerska i računalna radionica. Društvo je bilo najaktivnije prvih godina rada: tamburaši su sudjelovali na *Mikinim danima* u Beregu, dužijanci u Đurđinu, gostovali su u Kalači i Budimpešti; likovna sekcija organizirala je izložbu slika u tehnici slame slamarki iz Subotice i Tavankuta; etnološka sekcija pokrenula je proslavu 250. obljetnice mjesne crkve Rođenja Blažene Djevice Marije 2002., u sklopu koje je Društvo organiziralo trodnevni kulturni program (tada je Društvo u crkvi postavilo spomen-ploču s grbom sela); izrađene su internetske stranice mjesta; organizirana je izložba tradicionalnih jela. Poslije je dio članstva i uprave izašao iz Društva i aktivirao nekadašnji KUD *Bratstvo-jedinstvo* (danas HBKUD *Lemeš*). Prva je predsjednica društva bila Marina Šain, dopredsjednica Antonija Čota, a tajnica Marija Bagi, a poslije je predsjednica Društva postala Manda Vidaković. Posljednjih je godina djelatnost Društva zamrla.

Lit.: *Hrvatska riječ*, br. 58, Subotica, 2004; http://www.lemes.rs/Kultura/KUD/HKUD/HKUD.htm

S. Bačić

HRVATSKO KULTURNO-UMJETNIČKO DRUŠTVO *VLADIMIR NAZOR*, kulturna udruga iz Sombora. Pripada među najstarija hrvatska društva u Bačkoj. U godinama nakon stvaranja južnoslavenske države 1918. utemeljene su nove nacionalne kulturne i političke organizacije u dijelu Bačke koji je pripao Kraljevini SHS, pa tako i u Somboru. Već 1921. utemeljeno je *Bunjevačko kolo*, koje je njegovalo tradicionalne bunjevačke običaje. S vremenom je u *Kolu* dolazilo do manjih ili većih neslaganja i sukoba zbog proturječnih pogleda na aktualna nacionalna, vjerska, kadrovska, politička i socijalna pitanja toga doba. Osnovna okosnica sukoba bili su prijepori oko toga jesu li Bunjevci Hrvati ili nisu. Formirana su dva tabora, »hrvatski« i »bunjevački«. Međusobni sukobi na nacionalnoj, ali i političkoj osnovi došli su do izraza osobito na redovitim izborima Društva 1935. Nezadovoljnici, većinom siromašniji poljodjelci i obrtnici, nakon toga su istupili iz *Bunjevačkoga kola* te su već iste godine

Pravila HKD-a *Miroljub* iz Sombora

utemeljili novo društvo, koje je na osnivačkoj skupštini 6. XII. 1936. dobilo ime Hrvatsko kulturno društvo *Miroljub*, prema nadimku pjesnika i svećenika Ante Evetovića. Za predsjednika je izabran Antun Matarić – Tuna, a za tajnika liječnik dr. Ladislav Vlašić.

Novoosnovano HKD *Miroljub* već tijekom veljače 1937. kupuje zgradu u najužem središtu grada u Ulici prote Kovačića. Kupnja doma omogućena je novčanim pozajmicama i nepovratnim prilozima članova i društava, čija su imena uklesana na mramornoj ploči ugrađenoj u zid sadašnjega Doma. Pri Društvu se osnivaju i uspješno djeluju sljedeće sekcije: pjevački zbor, »diletantska«, tj. dramska, folklorna, muzička i sportska sekcija. Pravilima Društva politički i stranački rad u prostorijama Doma bio je zabranjen.

Za vrijeme Drugoga svjetskoga rata Društvu je više puta zabranjivan rad, a 12. V. 1944. bilo je i raspušteno, dok mu je imovina zapečaćena. Nakon rata već 3. VI. 1945. održana je skupština Društva te ono mijenja ime u Hrvatski prosvjetni dom. Pristupili su mu tada i članovi *Bunjevačkoga kola* te su dva društva praktično ujedinjena u okviru Hrvatskoga prosvjetnoga doma. Odlukom Gradskoga narodnooslobodilačkoga odbora iz svibnja 1948. Društvo, u zamjenu za svoj prvotni dom, dobiva zgradu prijašnje pivovare *Avala* na Vijencu Radomira Putnika 6, koju već od 1949. postupno dograđuje te ondje otpočinje i gradnju svečane dvorane, a radovi su dovršeni 1950-ih godina.

Upravni je odbor 24. IV. 1949. Društvu odlučio promijeniti ime u Hrvatsko kulturno-prosvjetno društvo *Vladimir Nazor*, a u prosincu 1957., na zahtjev gradskih vlasti, iz naziva je izbrisan hrvatski atribut te je preimenovano u Kulturno-prosvetno društvo *Vladimir Nazor*. God. 1964., kad se snažno razvija aktivnost njegovih odjela, Društvo mijenja naziv u Kulturno-umetničko društvo *Vladimir Nazor*. Aktivnosti pojedinih sekcija posebno su dolazile do izražaja tijekom 1970-ih i 1980-ih. Uspostavljena je šira kulturna suradnja s mnogim mjestima iz bliže i dalje okolice, s mnogobrojnim gradovima tadašnje Jugoslavije, a ostvarena su i gostovanja u više europskih zemalja (Madžarska, Italija, SR Njemačka, Čehoslovačka). Poseban prinos Društvo je dalo suradnji gradova prijatelja Sombora i Baje te kulturnoj povezanosti društava gradovâ prijateljâ Subotice, Sombora i Osijeka. U Domu su organizirana i mnogobrojna prigodna predavanja, književne večeri i sl., među ostalim i više sveučilišnih profesora i književnika te uglednih Somboraca. Prigodom obilježavanja 50. obljetnice djelovanja 1986. tiskana je knjiga Franje Matarića *Monografija Društva*.

Amblem HKUD-a *Vladimir Nazor* iz Sombora

Nestabilna politička situacija u zemlji početkom 1990-ih te od države poticana dioba jednoga naroda na Hrvate i Bunjevce ostavila je traga i u ovom Društvu te tradicionalno *Bunjevačko prelo* 1992. nije ni održano, a u ratnu jesen 1991. nisu održavani ni sastanci upravljačkih tijela. Nakon smirivanja političke situacije uobičajena se djelatnost Društva nastavlja te, uz ostalo, grupa autora u prigodi obilježavanja 60. obljetnice postojanja i djelovanja Društva 1996. izdaje knjigu *60 godina žetvenih svečanosti*. Od 1998. izlazi tromjesečno glasilo Društva *Miroljub*.

Premda se ukupna aktivnost članstva vidljivo povećala, sumnje, napetosti i podjele nisu otklonjene. Kad je 20. V. 2001. Sabor Društva donio odluku o vraćanju hrvatskoga atributa u naziv Društva, slijedila je definitivna podjela te su Bunjevci koji se ne smatraju Hrvatima napustili Društvo i osnovali Udruženje građana *Bunjevačko kolo*. S druge strane, mjesne policijske vlasti pri registraciji novoga imena nisu dopustile da u imenu društva bude riječ »umjet-

ničko«, nego samo njezin ekavizirani oblik, pod izlikom da hrvatski nije službeni jezik u općini.

Unatoč tomu nakon svega pojačana je opća aktivnost članstva HKUD-a *Vladimir Nazor*. Kvaliteta rada osjetno se povećala, povezanost s drugim društvima učvršćena je, a suradnja s matičnom zemljom Republikom Hrvatskom dobila je nove dimenzije. Kao i prije, općoj aktivnosti Društva poseban prinos daju mladi članovi pojedinih odjela (folklornoga, dramsko-recitatorskoga, tamburaškoga, likovnoga i drugih) na mnogobrojnim nastupima u vlastitu domu te na mnogobrojnim gostovanjima u zemlji i inozemstvu. Glavne su tradicionalne manifestacije društva Veliko prelo (za Marindan), Dužionica i Divojački vašar (za blagdan sv. Franje), u novije vrijeme božični koncert i izložba božićnih kolača. Prije se svečano obilježavao i blagdan Presvetoga Trojstva, dan proštenja somborske crkve koja mu je posvećena.

Društvo je objavilo i nekoliko tiskovina (Antonija Čota i Marija Šeremešić, *Dukat ravnice*, 2003.; Marija Šeremešić, *Stopama nasljeđa*, 2005.; Marija Šeremešić, *Tragovi sjećanja*, 2007.) te u povodu 70. obljetnice Društva CD Antonije Čote *Od Miroljuba do Nazora* (2006.). Više članova Društva suradnici su kalendara *Subotička Danica*, *Leksikona podunavskih Hrvata – Bunjevaca i Šokaca*, a poetski stvaraoci sudjeluju na pjesničkim susretima *Lira naiva*.

Dosadašnji predsjednici Društva bili su Antun Matarić – Tuna, Stipan Kalčan, Mato Škrabalo, Stipan Periškić, Antun Matarić – Tunča, Franja Krajninger, Mata Matarić, Alojzije Firanj, a od 2002. Šima Raič.

HKUD *Vladimir Nazor* jedno je od najistaknutijih hrvatskih društava u Vojvodini i Sombor čini kulturnim središtem podunavskih Hrvata. Za svoj rad i postignute rezultate Društvo je dobilo mnogobrojna priznanja i nagrade na mnogim smotrama i natjecanjima, Listopadsku nagradu Sombora 1977., Plaketu Saveza socijalističke omladine Vojvodine *Heroj Pinki*, *Iskru kulture* Kulturno-prosvjetne zajednice Vojvodine 1980., priznanje Jugoslavenskoga festivala djece u Šibeniku 1984., Orden bratstva i jedinstva sa srebrnim vijencem 1986. i dr.

Izvori: Arhiv HKUD *Vladimir Nazor*, Zapisnici tijela upravljanja Društva 1986.-2007.

Lit.: M. Beljanski, *Sombor i bunjevački nacionalni preporod (1870-1945.)*, Sombor, 1971; F. Matarić, *Monografija Društva*, Sombor, 1986.

M. Đanić

HRVATSKO KULTURNO-UMJETNIČKO DRUŠTVO *VLADIMIR NAZOR*, kulturno-prosvjetna udruga iz Stanišića. Utemeljeno je na osnivačkoj skupštini 26. III. 2009. u mjesnom Domu kulture u nazočnosti dvadesetak osnivača te gostiju iz Subotice, Sombora, Lemeša i samoga Stanišića. Prvi joj je predsjednik Ivan Karan. Cilj joj je obnova kulturno-prosvjetnoga djelovanja među preostalih 300-tinjak mještana hrvatske narodnosti. Ime je dobila prema ranijem KUD-u *Vladimir Nazor*, koje je u selu djelovalo 1945.-90., a 1995. preimenovano je u KUD *Dositej Obradović*.

Lit.: *Hrvatska riječ*, br. 317, Subotica, 2009.

S. Bačić

HRVATSKO KULTURNO-UMJETNIČKO PROSVJETNO DRUŠTVO *DUKAT* VAJSKA-BOĐANI, kulturna udruga iz Vajske. Utemeljeno je 29. XI. 2002., a svojim djelovanjem pokriva i područje susjednoga sela Bođani. Najvažniji su ciljevi Društva njegovanje i promicanje šokačke ikavice, čuvanje običaja i tradicije šokačkih Hrvata, razvijanja njihove kulture te suradnja sa srodnim udrugama u zemlji i inozemstvu. Društvo ima dječju folklornu skupinu i folklornu skupinu odraslih te literarni i dramski odjel. Bavi se prikupljanjem i izradom šokačkih nošnja. Društvo je djelovalo pri mjesnom župnom uredu Crkve sv. Jurja. do 2009., a nakon toga ostaje bez prostorija te se rad odvija po kućama članova. Za posebne prigode članovi priređuju etnografski postav iz šokačkoga miljea. Intenzivno surađuje s bačkim šokačkim udrugama (nastupi na *Mikinim danima* u Beregu, *Šokačkoj večeri* u Sonti, *Zavitnom danu* u Monoštoru, *Šokačkom balu* u Baču, na manifestaciji *Tragovi Šokaca 1688.-2008. od Gradovrha do Bača* u Baču i Plavni). Također su-

Amblem HKUPD-a *Dukat* Vajska-Bođani

djeluje na somborskoj Dužionici i subotičkoj Dužijanci, na Festivalu dječjega folklora *Djeca su ukras svijeta* u Tavankutu, Smotri folklora *Mladost pleše* u Maloj Bosni, članovi literarnoga odjela nastupaju na Smotri recitatora u Subotici koju organizira Hrvatska čitaonica, a 2006. bilo je domaćin susreta pučkih pjesnika Vojvodine *Lira naiva*. Društvo je gostovalo i na više manifestacija u Hrvatskoj: *Dani pučkoga teatra u Hercegovcu*, *Vinkovačke jeseni*, *Đakovački vezovi*, *Miholjačko sijelo* u Donjem Miholjcu, manifestacija *Divan je kićeni Srijem* u Nijemcima 2008., smotrama folklora u Delnicama, Puli, Okučanima i dr. U Društvu djeluje oko 35 članova, predsjednik mu je od osnutka Pavle Pejčić, a rizničar Luka Iličić. Tajnici su bili Josip Dumendžić, Ana Dumendžić, Marija Ihas i Kristina Anušić, dok je aktualni tajnik Željko Pakledinac.

J. Dumendžić – Meštar

HRVATSKO KULUTRNO-UMJETNIČKO PROSVJETNO DRUŠTVO *MATOŠ*, kulturna udruga iz Plavne. Utemeljena je 17. I. 2008. kao prva hrvatska kulturna udruga u tom mjestu. Djeluje na području kulture, prosvjete, umjetnosti i znanosti radi očuvanja, njegovanja i širenja duhovnih dobara hrvatske nacionalne zajednice. Dobila je naziv prema znamenitom hrvatskom književniku Antunu Gustavu Matošu, čiji je otac rođen u Plavni, a njegov djed, »meštar« Grgo, bio je u Plavni dvadesetak godina učitelj i kantor. I sâm književnik prigodom svojega bijega iz austro-ugarske vojske iz Petrovaradina u Srbiju 1894. boravio je nakratko u ovom mjestu kod svojega djeda, o čemu je i pisao u tekstu *Moji zatvori* iz 1912.

Društvo je tijekom prve godine svojega postojanja pokrenulo rad u nekoliko odjela: folklorni, literarno-dramski, povijesno-istraživački, komorni pjevački zbor i tamburaški sastav. Više je puta nastupalo na teritoriju Općine Bač, a gostovalo je i na manifestacijama međunarodnoga karaktera (*Kucurska žetva 2008.*, Kucura; *Trojni susreti 2008.*, Bezdan). Tamburaški odjel, u suradnji s HKUPD-om *Dukat* iz Vajske, nastupio je u Istri. Društvo je u cjelini sudjelovalo u godišnjoj manifestaciji *Tragovima Šokaca od Gradovrha do Bača 1688.-2008.* Jedno od glavnih područja djelovanja Društva jest rad na oživljavanju i predstavljanju glazbenih djela dr. Josipa Andrića, čija je majka rođena u Plavni, a i on sam često je boravio u tom mjestu te mu je posvetio i operetu *Na vrbi svirala*. Od 2009. Društvo organizira manifestaciju *Dani Antuna Gustava Matoša i dr. Josipa Andrića*, a otvorilo je i vlastitu knjižnicu i čitaonicu. Iako udruga još nema svoj dom, lokalne vlasti ustupile su joj prostorije za nesmetani rad.

Izvor: Pismohrana HKUPD-a *Matoš*.

Z. Pelajić

Amblem HKUPD-a *Matoš* iz Plavne

HRVATSKO KULTURNO-UMJETNIČKO PROSVJETNO DRUŠTVO *MOSTONGA*, kulturna udruga iz Bača. Naziv je dobilo prema rječici koja je nekoć protjecala kroz drevni grad Bač. Utemeljeno je 16. XII. 2006. radi očuvanja kulture, običaja,

povijesti i nacionalnoga identiteta Hrvata u Baču. U Društvu djeluje nekoliko odjela: folklorni, literarno-dramski, tamburaški, etnološki te mješovita pjevačka skupina. Za kratko vrijeme od osnutka sudjelovalo je na mnogobrojnim tuzemnim (Proslava 250. godina od dolaska Slovaka u Selenču 2007.; Dani europske baštine 2007. i 2008. u Baču; Prijateljski susreti s tamburaškim orkestrom iz Ravnoga Sela u Ravnom Selu i Begeču 2007.; Festival *Djeca su ukras svijeta* u Tavankutu 2007.; Dužijanca u Subotici 2007.; Dužionica u Somboru 2008.; Godišnji koncert KUD-a *Mladost* iz Bača 2008. i dr.) i inozemnim kulturnim manifestacijama (*Divan je kićeni Srijem* u Nijemcima 2006., *Brodsko kolo* u Slavonskom Brodu 2007. i 2008.; Humanitarni koncert u Donjoj Bebrini kraj Slavonskoga Broda 2008., Drugi međunarodni festival malih vokalnih sastava u Velikoj Gorici 2008. i dr.). Na Brodskom kolu 2007. članica Društva Lidija Kaplar izabrana je za drugu pratilju najljepše Hrvatice u narodnoj nošnji, a na Festivalu u Velikoj Gorici Društvo je osvojilo nagradu za kostimografiju i scenski nastup. Svake godine zadnjega tjedna u siječnju Društvo u Baču organizira Šokački bal.

Radi obilježavanja 320 godina od dolaska šokačkih Hrvata iz Soli u Bačku Društvo je s Franjevačkim samostanom iz Bača 2008. organiziralo višemjesečnu manifestaciju *Tragovi Šokaca – od Gradovrha do Bača 1688.-2008.*, koja je okupila Šokce iz bačkoga Podunavlja i obnovila ratom pokidane veze s Franjevačkim samostanom i sa sunarodnjacima iz Tuzle i okolice.

Amblem HKUPD-a *Mostonga*

Sjedište je Društva u kući obitelji Marte i Ivice Filipovića, u kojoj je smještena i Šokačka etno-kuća. Od osnutka Društva predsjednik je Stjepan Čoban, tajnik Krešimir Šimudvarac, a blagajnik Marjan Penavin.

S. Čoban

HRVATSKO KULTURNO-UMJETNIČKO PROSVJETNO DRUŠTVO *STANISLAV PREPREK*, kulturna udruga iz Novoga Sada**.** Utemeljeno je 9. IX. 2005. kao prva hrvatska kulturna udruga u Novom Sadu radi očuvanja i razvoja identiteta hrvatskoga naroda u glavnom gradu Vojvodine. Ime je dobilo prema istaknutomu hrvatskomu piscu i skladatelju Stanislavu Prepreku iz Petrovaradina, a za prvu je predsjednicu izabrana Zdenka Popov. Društvo je rad počelo u dramskoj, recitatorskoj, literarnoj, glazbenoj i pjevačkoj sekciji, no nije uspjelo razviti svoju javnu djelatnost, osim što je organiziralo nekoliko kulturnih priredaba. Od 2009. predsjednik je Marijan Sabljak.

Lit.: *Hrvatska riječ*, br. 136, 171, 351, Subotica, 2005, 2006, 2009.

K. Čeliković

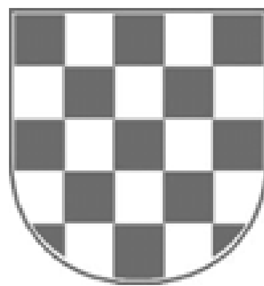
HRVATSKO NACIONALNO VIJEĆE (HNV), najviše zastupničko tijelo Hrvata u Republici Srbiji. Osnovano na temelju Zakona o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina iz 2002., ono »predstavlja nacionalnu manjinu u području službene uporabe jezika, obrazovanja, informiranja na jeziku nacionalne manjine i kulture, sudjeluje u procesu odlučivanja ili odlučuje o pitanjima iz tih područja i osniva ustanove iz ovih područja«. Utemeljeno je u Subotici 23. I. 2003., nakon održavanja elektorske skupštine. Iako je u registar manjinskih vijeća službeno upisano kao *Nacionalni savet hrvatske nacionalne manjine*, u hrvatskoj jezičnoj praksi ustalio se naziv Hrvatsko nacionalno vijeće.

Ideja o osnutku jednoga samoupravnoga tijela otprije je postojala u političkom životu hrvatske zajednice u Vojvodini: Demokratski savez Hrvata u Vojvodini na II. redovitoj Skupštini 6. III. 1994. u Subotici prihvatio je Inicijativu za osnivanje Narodnoga vijeća Hrvata u SRJ, ali je stranka ni-

kada nije realizirala; početkom 1996. skupina okupljena oko Ivana Poljakovića izabrala je Inicijativni odbor za osnivanje Hrvatskoga narodnoga vijeća, ali također bez učinka; Hrvatski narodni savez je potkraj 1990-ih u svojemu programu aktualizirao pitanje osnutka manjinskoga samoupravnoga tijela za Hrvate u tadašnjoj SR Jugoslaviji, koji također nije ostvaren. Tek kad je Zakon o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina bio u javnoj raspravi i kad je postalo jasno da će manjinska nacionalna vijeća postati zakonskom kategorijom, formirana su dva hrvatska nacionalna vijeća: Hrvatski narodni savez i Forum hrvatskih institucija i organizacija pokrenuli su inicijativu za osnivanjem Privremenoga hrvatskoga nacionalnog vijeća u Saveznoj Republici Jugoslaviji i osnovali ga na sjednici Foruma HIOV 14. X. 2001., a tijelo istoga naziva formirao je i Demokratski savez Hrvata u Vojvodini 15. X. 2001. Kako nijedno nije imalo legalni status, prestala su postojati s donošenjem tadašnjega saveznoga Zakona o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina potkraj veljače 2002.

Taj je Zakon – do donošenja posebnoga zakona koji će regulirati izbore za nacionalna vijeća – propisao posredni izborni sustav za manjinska vijeća preko elektora, koji je ubrzo razrađen Pravilnikom o izboru nacionalnih vijeća nacionalnih manjina tadašnjega Saveznoga ministarstva nacionalnih i etničkih zajednica. Pravilnik je odredio broj članova manjinskih vijeća u ovisnosti od broja pripadnika manjine (sukladno tomu HNV ima 35 vijećnika), koje na svojoj skupštini biraju elektori: zastupnici i vijećnici dotične manjine, po jedan predstavnik iz svake hrvatske organizacije te svaka osoba koju svojim potpisima podupre 100 pripadnika te manjine. Elektorska skupština za HNV održana je u Subotici 15. XII. 2002. uz sudjelovanje 198 od ukupno 204 prijavljena elektora. Izbor članova HNV-a obavljen je na osnovi dviju lista: listu A predložio je uime Foruma HIOV-a Josip Ivanović, dok je listu B predložio uime DSHV-a Josip Gabrić: na izborima je lista A osvojila 20, a lista B 15 vijećničkih mjesta. Konstitutivna sjednica HNV-a održana je 25. I. 2003. u Subotici. Na njoj je jednoglasno prihvaćen Statut HNV-a, a izabran je i prvi predsjednik.

Na drugoj sjednici HNV-a 12. IV. 2003. u Subotici donesen je Poslovnik HNV-a, izabrana su 4 dopredsjednika (za Srijem, jugozapadnu Bačku, Sombor i Suboticu), predsjednik Izvršnoga odbora HNV-a te 4 člana IO HNV-a (zadužena za kulturu, za obrazovanje, za informiranje i službenu uporabu jezika i pisma te za gospodarstvo), kao i predsjednik e-vlade te tajnik. Uz njih HNV ima devet stalnih odbora (za Statut, za odnose s državom, za suradnju s Republikom Hrvatskom i za prekograničnu suradnju, za informiranje, za obrazovanje, za službenu uporabu jezika, za kulturu, za financije te za predstavke i žalbe) i šest stalnih odjela (za obrazovanje, za informiranje, za službenu uporabu jezika, za kulturu, za financije te za gospodarstvo), ali njihov rad uglavnom nije uhodan.

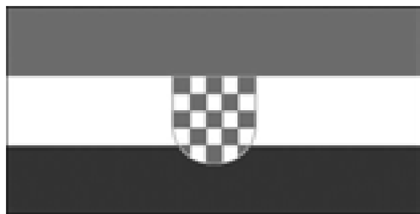

Grb
hrvatske zajednice
u Republici Srbiji

Na VIII. sjednici HNV-a 11. VI. 2005. u Subotici donesena je Odluka o obilježjima hrvatske zajednice u Srbiji (zastava i grb) te su utvrđeni blagdani hrvatske zajednice u Srbiji (19. III. – blagdan sv. Josipa, zaštitnika hrvatskoga naroda; 19. VI. – dan rođenja Ivana Antunovića; 16. IX. – dan rođenja bana Josipa Jelačića; i 15. XII. – dan osnutka HNV-a), koji se svečano obilježavaju prigodnim programima. Skupš-tina AP Vojvodine prenijela je 2004. na HNV osnivačka prava nad Novinsko-izdavačkom ustanovom *Hrvatska riječ*, a od 2008. zajedno sa Skupštinom AP Vojvodine suosnivač je Zavoda za kulturu vojvođanskih Hrvata.

Sjedište HNV-a je u Subotici, gdje se i najčešće održavaju sjednice, no održavane su i u Somboru (IX.) i Petrovaradinu (X.).

Ured HNV-a do 2009. nalazio se u Preradovićevoj ulici br. 4 u zakupljenim prostorijama HKC-a *Bunjevačkog kola*, nakon čega su kupljene vlastite prostorije u Preradovićevoj ulici br. 13.

U prvom mandatu HNV-a, koji je zbog izostanka dogradnje pravne regulative manjinskoga zakonodavstva u Srbiji (nije donesen zakon koji regulira izbore manjinskih vijeća) ušao u šestu godinu postojanja, održana je do kraja 2008. ukupno 21 sjednica Vijeća. S vremenom su se prvotne dvije liste podijelile na više političkih frakcija i struja. Dosadašnji su predsjednici HNV-a Josip Ivanović (2003.-05.), Josip Z. Pekanović (2005.-07.) i Branko Horvat (od 2007.), a predsjednici Izvršnoga odbora Lazo Vojnić Hajduk (2003.-06.) i Slavica Peić (od 2006.)

Zastava hrvatske zajednice u Republici Srbiji

Kao i u slučaju drugih manjinskih vijeća u Republici Srbiji (ukupno ih je 15), i za HNV se vezuju različite ocjene o tom koliko je ispunio očekivanja. Čini se da temeljne razloge za probleme koji su se nerijetko pojavljivali u njegovu djelovanju treba tražiti u nedemokratičnosti izbornoga procesa, u nedostatku demokratske prakse u manjinskim zajednicama te djelatnosti pojedinih centara moći izvan hrvatske zajednice (istih onih koji potiču izdvajanje Bunjevaca iz hrvatskoga narodnoga korpusa). Iako su izbori za vijeće bili posredni, sam izborni proces nije bio transparentan jer nije bila propisana ovjera potpisa kojima se davala potpora elektorima, što vrijedi za sve druge izbore. Poslije su se kao problemi u radu vijeća nacionalnih manjina pojavili izostanak konzistentne politike financiranja njihova rada te nadzora procesa izgradnje institucije, razvoja kapaciteta i materijalno-financijskoga poslovanja, što je uvjetovalo formalno-pravnu neizgrađenost vijeća i stručnu neosposobljenost te otvaralo prostor za financijske zlouporabe. Jednako tako, i temeljna funkcija nacionalnih vijeća – sudjelovanje u procesu odlučivanja ili pak savjetodavna uloga u pitanjima koja su od važnosti za manjine – zbog nepostojanja jasne manjinske politike često je znala ostati na razini proklamacije.

Koncem kolovoza 2009. donesen je Zakon o nacionalnim vijećima nacionalnih manjina, koji je podrobno uredio izbore, djelokrug, financiranje i druga pitanja od važnosti za manjinska vijeća.

Lit.: *Žig*, 41-43, 45, Subotica, 1996; *Glas ravnice*, 61, 62, 64, 66, Subotica, 1996; J. Ivanović, Značaj formiranja Hrvatskog nacionalnog vijeća u Srbiji i Crnoj Gori, u: *CMK Informator*, br. 43-44, Novi Sad, 2003; T. Žigmanov, *Hrvati u Vojvodini danas: Traganje za identitetom*, Zagreb, 2006; *Evropeizacija Srbije: Ljudska prava, prava manjina, inkluzija Roma*, ur. Jadranka Jelinčić, Beograd, 2007; www.hnv.org.rs

T. Žigmanov

HRVATSKO NARODNO KAZALIŠTE (HNK), prvi profesionalni kazališni ansambl u Subotici, utemeljen 19. IX. 1945. odlukom Predsjedništva Narodne skupštine AP Vojvodine u Novom Sadu. Istodobno s HNK osnovano je i Madžarsko narodno kazalište (*madž*. Magyar Népszínház). Za upravitelja hrvatskoga kazališta imenovan je Lajčo Lendvai, koji se u međuraću – najprije u Subotici, a zatim sedam godina u Zagrebu – amaterski bavio kazalištem, a potkraj 1944. utemeljio je i Kazališni odsjek grada Subotice, jezgru budućega kazališta. Uz glumce amatere (Slava Bulgakov, Ana Skenderović, Klara Peić, Stevan Popović, Geza Šabić, Miroslav Mažgon, Ljiljana Medaković i Dušan Medaković) ansambl su činili i profesionalni glumci iz Zagreba i Osijeka (Ivona Petri, Jelka Šokčević-Asić, Dubravka Deželić, Ante Kraljević, Dražen Grünwald i Sreto Avramović), koje je dobar poznavatelj tih kazališnih sredina Lendvai angažirao, što je zatim svakomu posebice potvrđeno i državnim dekretom.

HNK je nasljedovatelj kazališne tradicije koja seže u 1747. godinu – kad je u subotičkoj franjevačkoj Gramatikalnoj školi

održana prva predstava na hrvatskom jeziku – a smješteno je bilo u kazališnoj zgradi, koja je sa šest korintskih stupova predstavljala jednu od najljepših gradskih veduta. Zgrada sagrađena 1854. u klasicističkom slogu prema nacrtima Jánosa Skultétija, obnavljana 1904. i 1927., skladno se uklopila u arhitekturu secesijskoga srednjoeuropskoga grada. Kazališni ansambl, počinjući svoj umjetnički vijek odmah nakon Drugoga svjetskoga rata, suočio se s velikim siromaštvom. Bio je bez kazališnoga fundusa, tj. dekora, bez osnovnih scenskih rekvizita i kostima, jer je zgrada do tada ugošćavala ansamble drugih kazališnih kuća iz zemlje, rjeđe iz inozemstva.

HNK je otvoren 28. X. 1945. povijesnom tragedijom *Matija Gubec* Mirka Bogovića, djelom u pet činova i 11 slika, u režiji Branka Špoljara. Vrlo zahtjevnu scenografiju izradio je Berislav Deželić, kostimi su posuđeni iz fundusa zagrebačkoga HNK, scensku je glazbu skladao Milan Asić, a izveo ju je zbor XVI. divizije uz pratnju članova orkestra buduće Subotičke filharmonije. Za redovitu kazališnu djelatnost skrbila je Uprava kazališta, u kojoj su uz upravitelja Lendvaija bili glumci Dušan Medaković i Stanko Kolašinac, scenograf Berislav Deželić i dirigent Milan Asić, a za umjetničku kvalitetu predstava brinulo se Redateljsko vijeće, u kojem su osim redatelja i scenografa bili i glumci poput Jelke Šokčević-Asić, koja je obavljala i službu lektorice. Već je u prvoj sezoni održan tečaj za glumce početnike, na koji se nakon položene audicije upisalo 12 kandidata, od kojih je četvero najuspješnijih dobilo stalni angažman.

Za pet sezona Hrvatskoga narodnoga kazališta izvedeno je oko pedeset dramskih i pet glazbenih djela. Na repertoaru su u istom postotku bila zastupljena djela ruskih i srpskih dramatičara, što ne začuđuje s obzirom na prorusku tj. prosovjetsku ideološku matricu tijekom 1950-ih te na prijeratnu naviknutost subotičkoga gledateljstva na popularne komedije Branislava Nušića i Jovana Sterije Popovića. Tako su, primjerice, od Valentina Petroviča Katajeva izvedena tri djela (*Roditeljski dom*, *Dan odmora* i *Milijun muka)*, od Aleksandra Nikolajeviča Ostrovskoga dva (*Sirotinja nije grijeh* i *Bez krivice krivi*), a s po jednim djelom zastupljeni su bili Vasilij Vasiljevič Škvarkin (*Prosta djevojka*), Konstantin Mihajlovič Simonov (*Rusko pitanje*), Aleksandr Nikolajevič Afinogenov (*Mašenjka*) te klasik Nikolaj Vasiljevič Gogolj (*Ženidba*).

Što se tiče srpskih dramatičara, Branislav Nušić je s pet komedija najzastupljeniji (*Gospođa ministarka*, *Sumnjivo lice*, *Pokojnik*, *Narodni poslanik*, *Ožalošćena porodica*), a slijedili su ga Ivan Sterija Popović s tri (*Pokondirena tikva*, *Tvrdica ili Kir janja*, *Ženidba i udadba*), Stevan Sremac s dva djela (*Pop Ćira i pop Spira*, *Zona Zamfirova*) te Borisav Stanković s *Koštanom*.

Iako su hrvatski dramatičari po zastupljenosti bili tek na trećem mjestu, vrlo je važno u kulturno-povijesnom smislu što su

Plakat za premijeru tragedije *Matija Gubec* Mirka Bogovića, kojom je 28. X. 1945. otvoreno HNK u Subotici

na subotičkoj pozornici prvi put izvedene dvije komedije i pastirska igra dvojice hrvatskih klasika iz razdoblja renesanse i baroka: *Dundo Maroje* i *Plakir* Marina Držića u preradbi Marka Foteza te *Dubravka* Ivana Gundulića. Na repertoar je stavljena i komedija *Ljubovnici* nepoznatoga dubrovačkoga autora iz XVII. st. Izvedene su zatim povijesna drama *Zlatarevo zlato* Milivoja Dežmana prema romanu Augusta Šenoe, drame suvremenih dramatičara Miroslava Feldmana (*Iz mraka)* i Slavka Kolara *(Sedmorica u podrumu)*, komedija *Prst pred nosom* Jože Horvata te dječji igrokaz *Crvenkapica* Vladimira Nazora. Najveći je uspjeh kod publike postiglo i najviše je puta izvedeno djelo *Č'a Bonina razgala,* ko-je je autor Matija Poljaković žanrovski odredio kao narodnu igru iz bunjevačkoga života, pa su u predstavi sudjelovali i tamburaši pod vodstvom Pere Tumbasa Haje. Tim je igrokazom 2. listopada 1950. proslavljena i peta obljetnica osnutka HNK, koja je počela uvertirom opere *Porin* Vatroslava Lisinskoga u izvedbi Subotičke filharmonije pod ravnanjem Milana Asića.

Zastupljeni su bili i slovenski dramatičari s dvije drame Ivana Cankara (*Kralj Betajnove* i *Za dobro naroda*) te dramama *Noć u Globokom* Mateja Bora i *Put u zločin* Miška Kranjeca.

Od djela svjetskoga repertoara gledateljstvo je imalo priliku vidjeti komedije *Pigmalion* Georga Bernarda Shawa i *Mirandolina* Carla Goldonija, drame *Gospođa s kamelijama* Aleksandra Dumasa sina i *Spletka i ljubav* Friedricha Schillera. Potkraj prve sezone 1945./46. kulturni je događaj predstavljala izvedba Molièreove komedije baleta *Umišljeni bolesnik,* u kojem je prvi put nastupio i plesni ansambl, a bogato urešene barokne kostime prema nacrtima Berislava Deželića izradila je subotička Prva ženska krojačka zadruga.

Izvedbom operete *Ševa* Franza Lehára 7. studenoga 1946. u Hrvatskom je narodnom kazalištu počela djelovati i tzv. muzička grana, koja je poslije prerasla u Operu (1950.-54) pod umjetničkim vodstvom Milana Asića i uz pratnju orkestra Subotičke filharmonije. Do kraja 1950. izvedene su još dvije operete te po jedna opera i glazbena komedija: *Zemlja smiješka* Franza Lehára i *Kneginja čardaša ili Silva* Imrea Kálmána, *Tosca* Giacoma Puccinija i *Svadba u Malinovki* Borisa Aleksandroviča Aleksandrova.

Kako HNK nije imao profesionalnoga redatelja, nego su se režijom najčešće bavili glumci (Branko Špoljar, Dušan Medaković, Lajčo Lendvai i Stanko Kolašinac), u rujnu 1947. angažiran je zagrebački redatelj Emil Karasek, inače asistent Branka Gavelle, koji je svojim djelovanjem znatno pridonio podizanju profesionalne i umjetničke razine predstava. Iste je godine postao i upraviteljem kazališta (do 1951.), pa je već sljedeće 1948. preuredio gledalište, probijajući kroz sredinu dvorane prolaz, a pozornicu je opremio suvremenom scenskom tehnikom.

Kolarovom dramom *Sedmorica u podrumu* 29. XI. 1950. završen je kratkotrajni i mukotrpni vijek HNK, koje je živjelo od entuzijazma poslijeratnoga naraštaja glumaca, redatelja, scenografa, kostimografa i tehničkoga osoblja, a napose od publike željne umjetničke scenske riječi na materinskom jeziku. Glumci su radi gledateljstva (ali i zbog pomanjkanja ogrjeva) tijekom dva zimska mjeseca prve kazališne sezone nastupali po seoskim zadružnim ili vatrogasnim domovima, primjerice u Gornjem i Donjem Tavankutu, Bajmoku, Païru, Žedniku, Bačkoj Topoli i dr. Unatoč tomu ili možda upravo zbog toga, političkom su odlukom dva kazališta – Hrvatsko narodno kazalište i Magyar népszínház – spojena 1951. u jedno: Narodno pozorište – Népszínház, s odsjecima za hrvatsku i madžarsku dramu te za glazbena scenska djela.

Lit.: *Hrvatsko narodno kazalište u Subotici 1945-46*, [Subotica 1946]; I. Rackov, *Iz pozorišnog albuma Subotice*, Subotica, 1977; *Repertoar hrvatskih kazališta*, 3, Zagreb, 2002; *150 godina pozorišne zgrade: 150 godina kazališne zgrade: 150 éves a színház épülete*, Subotica, 2004; J. Buljovčić, *Subotički kazališni zapisi*, Zagreb 2008.

J. Ivančić

HRVATSKO PJEVAČKO DRUŠTVO *ANTUNOVIĆ*, kulturno društvo šokačkih Hrvata u Sonti, osnovano koncem 1940. Uz

pjevačke nastupe članovi Društva organizirali su i prosvjetna predavanja, kazališne predstave te veliko godišnje prelo na Marindan, tj. Svijećnicu. Kazališne komade i pjesme pisao je i izvodio Mata Brdarić. Mata Vidaković, tajnik Društva, držao je prosvjetna predavanja, a brigu za odgoj mladeži vodio je skrbnik Marko Miloš. Predsjednik društva bio je Vinko Turas.

Lit.: *Subotičke novine*, 10/1941, Subotica.

M. Bara

HRVATSKO PJEVAČKO DRUŠTVO *NEVEN*, subotička pjevačka udruga. Osnovano je 4. XII. 1920. kao sekcija Prosvjetnoga društva *Neven*. Zborovođa i glavni osnivač bio je Matej Jankač, sudski savjetnik. Oko sekcije se ubrzo okupio velik broj članova iz svih slojeva. Prvi javni nastup društvo je imalo na Veliko prelo 2. II. 1921., na kojem je otpjevalo pjesme *Bi mirna noć* Vinka Novaka, *Mojoj pjesmi* Josipa Florschütza te *Kolo igra, tamburica svira* Nikole Kujundžića. Nakon toga nastupalo je redovito na priredbama Prosvjetnoga društva *Neven*, a ujesen 1922. osnovan je i ženski zbor. Zborovođa ženskoga i mješovitoga zbora postao je Mihovil Katanec, odvjetnik, koji je tu dužnost obnašao sve do rata. Prvi javni koncert društvo je imalo 1923. u Gradskom kazalištu. Uskoro je sekcija postala jedan od najvažnijih protagonista glazbene kulture u Subotici. Od 1923. postala je članom Hrvatskoga pjevačkoga saveza iz Zagreba, u kojem je do rata ubrajana među najbolja aktivna hrvatska pjevačka društva općenito. Tijekom svojega djelovanja imalo je brojna gostovanja: Sombor (1922.), Bosanski Novi, Bihać, Sisak i Slavonski Brod (1923.), Osijek (1924.), Kranjec i Krapina (1926.), Zemun (1930), Zagreb (1939. i 1940.) itd., a redovito je je nastupalo u Subotici i okolici (Đurđin, Bikovo, Sebešić, Tavankut, Bajmok).

Kao samostalno društvo djeluje od 2. V. 1925., kad je održana osnivačka skupština. Za predsjednika je izabran Ivan Vojnić Tunić, a za tajnika Željko Vidaković. Pravila društva odobrena su 4. III. 1926. Sudjelovalo je u subotičkoj proslavi 1000. godišnjice Hrvatskoga kraljevstva 20. IX. 1925.

Na sjednici upravnoga vijeća 30. IV. 1933. donijelo je odluku o postavljanju mramorne spomen-ploče na izvoru Bune, što je rezultiralo velikom pjevačkom turnejom po Bosni, Hercegovini, Dalmaciji, Slavoniji i Zagrebu 29. IX. -13. X. 1933., uz sudjelovanje predstavnika svih najvažnijih bunjevačko-hrvatskih društava i najvažnijih hrvatskih političkih i kulturnih djelatnika iz Subotice i Sombora. Tada je postavljena ploča s akrostihom na crkvi Presvetoga Trojstva u Blagaju, na izvorištu rijeke Bune, koja ondje i danas stoji:

Budi mir s tobom, mila vilo Bune
Uvijek smo bili virni tvojoj riči
Njegve i lance slomili smo ropstvo
Evo nas opet u tvom zagrljaju!
Vinac slave sa plodnih nam ravni
Cio tvoj narod šalje u znak hvale
I naše molitve budu uslišane
Sudari stoljeća nisu nas slomili
Ustrajni smo bili i bit ćemo uvik
Hvala ti, dok ovim putem tvoj izvor romori
Rod tebe nikad zaboravit neće
Valova šum nas hrabri u životu
A ti nam budi tišiteljka mila
Tebe nas veže ova gruda zemlje
I roda budućnost sve lipša izgleda

To je putovanje imalo snažan odjek u subotičkoj i somborskoj sredini, ali i u gradovima koje su posjetili (Brod, Visoko, Sarajevo, Konjic, Ostrožac, Jablanica, Drežnica, Vojno, Mostar, Blagaj, Buna, Dubrovnik, Split, Gospić, Karlovac, Zagreb).

Zastava HPD-a *Neven*

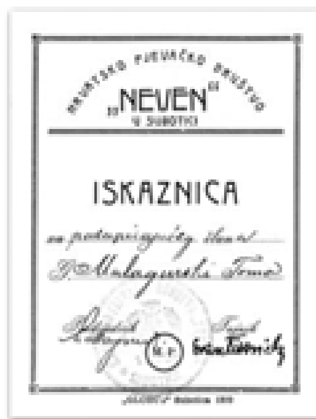
Značka HPD-a *Neven*

Društvo je 25.-26. IV. 1936. organiziralo u Subotici veliki koncert pučke pjesme i smotru hrvatskih seljačkih zborova iz Bačke i Baranje. *Nevenovi* zborovi bili su redoviti sudionici svih važnih hrvatskih kulturnih događaja, npr. velika proslava 250. obljetnice doseljenja veće skupine Bunjevaca 1936., razgovori Subotičke matice i dr.

Društvo je isprva nastavilo djelovati i za vrijeme rata (najčešće na misama i pokopima), ali se njegov rad prekida 1943. Nakon rata, na sastanku upravnoga vijeća održanom 6. III. 1945. u Državnoj muzičkoj školi, kojemu su nazočili Grgo Skenderović, Blaško Kulešević, Stipan Vidaković Mukić, Ana Skenderović, Jelena Barakovć, Solo Vojnić, Matilda Crnjaković i zborovođa Željko Straka, donesen je plan rada prema kojem bi se osnovao zbor brojnosti 40-60 članova koji bi vježbao dva puta tjedno. Planirana su i tromjesečna teorijska predavanja koja bi držala dva nastavnika, posebni rad s talentima i solistima, a Muzička škola bi stavila na raspolaganje svoj simfonijski orkestar. Društvo je registrirano 12. I. 1946., ali je već iste godine prestalo postojati.

Građu o Društvu Historijski arhiv u Subotici preuzima 1949. iz podruma u Harambašićevoj 4, a sastojala se od notnoga materijala vjerskoga i svjetovnoga opusa domaćih i stranih skladatelja. Nakon osnivanja HKUD-a *Bunjevačko kolo* 1970. dio notnoga materijala (partitura i dionica), oko 0,70 dužnih metara, predan je novoutemeljnomu društvu na korištenje. Preuzeo ga je Bela Tikvicki, dirigent pjevačkoga zbora HKUD-a *Bunjevačko kolo*. Preostali dio građe od 3 ar. kutije (0,30 dm) čuva se u Historijskom arhivu u Subotici.

Hrvatsko pjevačko društvo *Neven* među najznačajnijim je međuratnim kulturnim udrugama subotičkih Hrvata: repertoar se sastojao od oko 200 pjesama, a imalo je oko 150 javnih nastupa, uz još mnogobrojne izvedbe na svečanim misama, vjenčanjima i pokopima. Na to ne upućuje samo brojnost članstva – od osnutka pa do prestanka rada imalo je preko 700 članova, već je ono bilo nositeljem hrvatskog kulturnog preporoda te širenja hrvatske nacionalne svijesti među subotičkim Bunjevcima u ovome razdoblju. Poslije Drugoga svjetskog rata više bivših članova Društva bilo je aktivno u glazbenom životu grada.

Iskaznica HPD-a *Neven*

Predsjednici Društva bili su Ivan Vojnić Tunić, Ivan Malagurski Tanar, Ive Prćić, Marko Kuntić i Grgo Skenderović.

Izvor: Historijski arhiv Subotica, F:052. – Subotica 1925-1943; GNO 1582 II/1946; Privatna pismohrana Ljudevita Vujkovića Lamića mlađeg iz Subotice.

Lit.: P. Pekić, *Povijest Hrvata u Vojvodini*, Zagreb, 1930; P. Pekić, *Spomenica pohoda Bunjevaca u svoju staru postojbinu*, Subotica, [1933]; *Klasje naših ravni*, br. 3, 5, Subotica, 1936, 1938; *Szabadka Palicsfürdő útmutatója*, b. m., 1943; M. Evetović, *Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata* (rukopis); Lj. Vujković Lamić, Sjećanje na Hrvatsko pjevačko društvo *»Neven«* (od 1920. do 1946. god.), *Klasje Naših ravni*, 1/1999, Subotica; J. Temunović, *Subotička matica*, Subotica, 2002.

S. Mačković i Lj. Vujković Lamić

HRVATSKO PLANINARSKO DRUŠTVO, planinarska organizacija. Osnovano je 15. X. 1874. u Zagrebu; najstarije je planinarsko društvo u jugoistočnoj Europi i jedno od najstarijih u svijetu. Od 1898. osniva svoje podružnice izvan Zagreba, najprije po Hrvatskoj (Gospić, Vrbovsko,

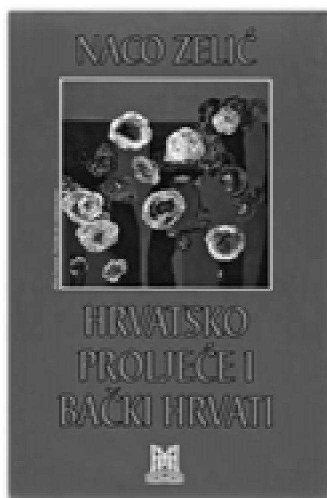
Delnice i dr.), a između dvaju svjetskih ratova i drugdje gdje su živjeli Hrvati (Bosna i Hercegovina, Boka kotorska, Vojvodina), tako da je do raspuštanja Društva 1945. imalo više od 70 podružnica. Među članovima je bilo i 14 subotičkih Hrvata, koji se spominju u zapisniku sa skupštine održane 12. X. 1929. u Zagrebu, ali nisu osnovali podružnicu.

Lit.: Ž. Poljak i dr., *Hrvatsko planinarstvo*, Zagreb, 1975; *Hrvatski leksikon*, 1, Zagreb, 1996; *Hrvatska enciklopedija*, 4, Zagreb, 2002; Ž. Poljak, *Zlatna knjiga hrvatskog planinarstva*, Zagreb, 2004.

P. Skenderović

HRVATSKO PROLJEĆE, popularni naziv za reformsko razdoblje u političkom, društvenom i kulturnom životu SR Hrvatske; politički protivnici zvali su ga *masovni pokret* (*maspok*). U širem smislu počelo je Brijunskim plenumom, tj. četvrtom sjednicom CK SKJ-a 1966., na kojem se Savez komunista politički obračunao s tajnom policijom na čelu s Aleksandrom Rankovićem. Nakon njegove smjene potaknute su reformske snage u partiji, ali i društvu općenito. Reformski se pokreti tada, osim u Hrvatskoj, javljaju i u Srbiji (liberalno partijsko vodstvo na čelu s Markom Nikezićem i Latinkom Perović), Makedoniji (Krste Crvenkovski i dr.) i Sloveniji (Stane Kavčič i dr.). U užem smislu, Hrvatsko je proljeće trajalo od 10. sjednice CK SKH u siječnju 1970., na kojoj je osuđen unitarizam Miloša Žanka te je on smijenjen sa svih dužnosti, nakon čega je politički život u Hrvatskoj poprimio obilježje svenarodnoga demokratskoga i nacionalnoga pokreta. Hrvatsko komunističko vodstvo (Savka Dabčević-Kučar i Miko Tripalo) zatražilo je jasnije ustavno definiranje gospodarskih i monetarnih odnosa spram savezne vlasti u Beogradu, a slijedom toga i veću političku slobodu te reformu federacije na načelu izvornoga suvereniteta naroda u republikama. Zahtjevi su u hrvatskom narodu plebiscitarno prihvaćeni, a poduprle su ih i sve kulturne i znanstvene institucije (Matica hrvatska, Sveučilište u Zagrebu, JAZU, Katolička crkva).

Hrvatsko proljeće slomljeno je na sjednici Predsjedništva CK SKJ-a u Karađorđevu 2. XII. 1971., nakon čega je komunističko vodstvo SK Hrvatske bilo prisiljeno podnijeti ostavku, a pokret je ugušen političkom represijom. Ubrzo nakon obračuna s hrvatskim demokratima partijski je vrh smijenio i liberalno vodstvo u Srbiji te nositelje demokratizacije u ostalim republikama i pokrajinama, ali je kao rezultat hrvatskih gibanja ostao preustroj federalne države u korist republika i pokrajina. Obračun s Hrvatskim proljećem politički je rezultirao tzv. hrvatskom šutnjom, koja je prekinuta novim demokratskim pokretom potkraj 1980-ih, u kojem su aktivno sudjelovali i nekadašnji »proljećari«. Nepuna dva desetljeća nakon sloma Hrvatskoga proljeća urušio se komunistički sustav, a Jugoslavija se raspala.

N. Zelić, *Hrvatsko proljeće i bački Hrvati*, Subotica, 2009.

Hrvatsko proljeće u vojvođanskih Hrvata. U razdoblju od 1968. do 1971. i bački Hrvati otvorenije nego prije izražavaju svoj nacionalni identitet, pa je tako u Subotici organizirana Dužijanca, prva javna izvancrkvena proslava žetvenoga običaja nakon Drugoga svjetskoga rata, KUD *Matija Gubec* iz Tavankuta svoje djelovanje jasnije prikazuje kao dio sveopće hrvatske kulture, u Zagrebu se tiska nekoliko kapitalnih izdanja vezanih za bačke Hrvate (*Bunjevačko-šokačka bibliografija* i *Izvori za povijest bunjevačko-šokačkih Hrvata* Ivana Kujundžića; *Književnost bačkih Hrvata*

Ante Sekulića; *Antologija proze bunjevačkih Hrvata* i *Antologija poezije bunjevačkih Hrvata* Geze Kikića i dr.), snima se serija za TV Zagreb *Boltine zgode i nezgode* prema scenariju Matije Poljakovića, a u režiji Petra Šarčevića, zatim dokumentarni filmovi *Slamarke divojke* Ive Škrabala i *Putem melografa, »Dužijanca« – emisija o žetvenim običajima Bunjevaca u Bačkoj,* koji je snimila TV Beograd; u Subotici je postavljena bista Ambrozije Boze Šarčevića, koju je izradio Ivan Meštrović i dr. Politički je najvažnija odluka bilo osnivanje ogranka Matice hrvatske u Subotici, jer se do tada u nju učlanilo više od 200 osoba. Vodstvo Matice hrvatske iz Zagreba imenovalo je početkom ožujka 1969. subotički inicijativni odbor (Bela Gabrić, Ivo Stantić, Ivan I. Tikvicki, Balint Vujkov, Naco Zelić), koji je o svemu obavijestio mjerodavna općinska tijela. Međutim, kad je dva mjeseca poslije predsjednik Jugoslavije Josip Broz Tito u govoru održanom u Titogradu osudio pokušaj osnutka ogranka u Subotici, vodstvo Matice hrvatske odustalo je od toga čina. Subotički su Hrvati 18. I. 1970., uz suglasnost društveno-političkih organizacija, osnovali zamjensku instituciju Hrvatsko kulturno-umjetničko društvo *Bunjevačko kolo.* Ustrojeno u više sekcija, uz snažnu potporu stanovništva, razvilo je bogatu društvenu i kulturnu djelatnost te potaknulo pokretanje hrvatskih kulturno-umjetničkih društava diljem Bačke, a preuzelo je i organiziranje Dužijance te Velikoga prela 1971. God. 1970. obnovljeno je i izdavanje kalendara *Subotička Danica* (za 1971. i 1972.), ali je ubrzo i prekinuto, a časopisu *Rukovet,* izborom novoga uredništva i Lazara Merkovića za glavnoga i odgovornoga urednika, vraćeno je djelomično i zakratko hrvatsko obilježje. Pokrajinski komitet SK Vojvodine na čelu s Mirkom Čanadanovićem podupirao je tadašnje aktivnosti hrvatske zajednice te poticao njezino nacionalno samopotvrđivanje i uključivanje u društvene procese. Hrvatsko se proljeće najviše osjetilo u Subotici, ali ne i u drugim dijelovima Bačke i Vojvodine: održani su susreti s tadašnjim vodstvom HKUD *Vladimir Nazor* iz Sombora te s nekim srijemskim Hrvatima (Ruma i dr.) radi zajedničkoga organiziranoga postavljanja hrvatskih kulturnih zahtjeva u cijeloj Vojvodini.

Iako bački, tj. vojvođanski Hrvati (većinom Bunjevci i Šokci) nisu postavljali nikakve političke zahtjeve, nego su svoje hrvatstvo potvrđivali najčešće kulturnim, umjetničkim i folklornim manifestacijama te pisanom riječju, doživjeli su političku represiju. Kad je hrvatsko političko vodstvo nakon sjednice u Karađorđevu, pod pritiskom dogmatika i Tita, bilo prisiljeno podnijeti ostavke, slijedili su masovni politički progoni, uhićenja i zatvaranja intelektualaca i studenata, napose članova i aktivista Matice hrvatske. Ista je sudbina zadesila i bačke Hrvate, pa su tako mnogi među intelektualcima koji su ostali bez radnih mjesta, tj. egzistencije – samo u Subotici više od 110 sudaca, pravnika, profesora, liječnika, inženjera, pisaca, novinara, bibliotekara, slikara, glumaca, glazbenika – bili prisiljeni na iseljavanje ili na ponižavajući status društvenih izopćenika. Kao »hrvatski nacionalisti i rušitelji bratstva i jedinstva« uhićeni su i osuđeni na višemjesečne ili višegodišnje zatvorske kazne književni povjesničar Ante Sekulić, profesori Bela Gabrić i Juraj Lončarević te pravnik Grgo Bačlija, a protiv dramatičara Matije Poljakovića podignuta je optužnica, ali nije osuđen jer je umro.

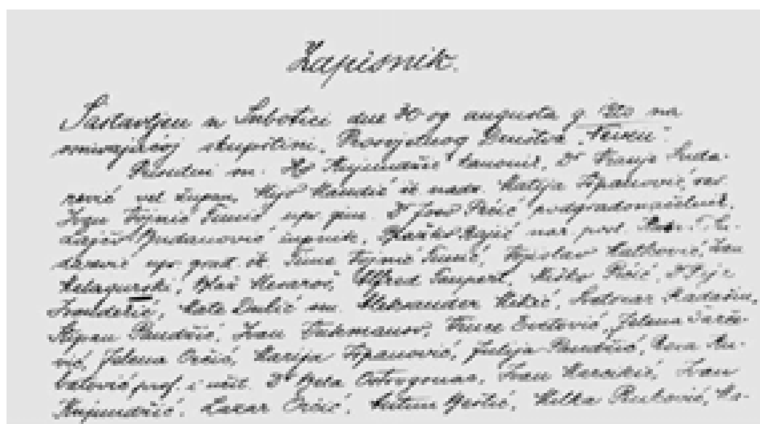
I u bačkih je Hrvata hrvatsko proljeće otvorilo prostor za slobodno izražavanje nacionalnih osjećaja i polučilo iznimna kulturna postignuća u nekoliko godina, no njegov je slom ostavio još teže posljedice za nacionalni razvitak bačkih Hrvata: gotovo potpuno lišavanje te zajednice njezine kulturne i intelektualne elite izravno je utjecala na kulturno, političko i gospodarsko stanje u kojem se hrvatski narod u Bačkoj i Vojvodini našao nepuna dva desetljeća poslije, na početku novoga političkoga razdoblja – autoritarnoga nacionalističkoga sustava koji je predvodio Slobodan Milošević.

Lit.: M. Tripalo, *Hrvatsko proljeće*, Zagreb, 1990; *Hrvatski leksikon*, 1, Zagreb, 1996; *Hrvatska enciklopedija*, 4, Zagreb, 2002; M. Miković, *Iznad žita nebo*, Subotica – Zagreb, 2003; N. Zelić, *Hrvatsko proljeće i bački Hrvati*, Subotica, 2009.

N. Zelić

HRVATSKO PROSVJETNO DRUŠTVO *NEVEN*, subotička hrvatska kulturna udruga. Utemeljena je pod imenom Prosvjetno društvo *Neven* na osnivačkoj skupštini 30. VIII. 1920. u Katoličkom krugu i okupila je svu nacionalno svjesnu inteligenciju bunjevačkih Hrvata u Subotici. Među 67 osnivača bili su i subotički veliki župan Vranje Sudarević, Mijo Mandić, upravitelj gimnazije Ivan Vojnić Tunić, podgradonačelnik Joso Prćić, župnik Lajčo Budanović, narodni zastupnik Blaško Rajić, upraviteljica Građanske škole Kata Sudarević-Taupert i drugi. Osnivačku je skupštinu otvorio učitelj Matija Išpanović, a nakon njega govorili su još kanonik Ilija Kujundžić, Vranje Sudarević, Lajčo Budanović, Blaško Rajić, Joso Prćić, Mijo Mandić, Time Vojnić Tunić i Antun Bešlić. Nakon donošenja pravilnika u upravu su izabrani: Ilija Kujundžić kao predsjednik; Ivan Vojnić Tunić kao dopredsjednik; Ivan Malagurski Tanar kao tajnik; Remija Miljački kao blagajnik; Kata Sudarević-Taupert, Lajčo Budanović, Joso Prćić, Mijo Mandić, Matija Išpanović, Ivan Kujundžić, Matija Evetović, Ivan Marcikić i Lazar Orčić kao vijećnici; u nadzorno vijeće izabrani su Etela Kujundžić, Antun Bešlić, Blaško Rajić, Mate Dulić i Time Vojnić Tunić. Glavna svrha Društva bilo je unaprjeđenje prosvjete, proučavanje književnosti i bunjevačke prošlosti te prosvjećivanje širih narodnih slojeva u nacionalnom duhu. Ministarstvo unutarnjih poslova odobrilo je pravila Društva tek 1922.

Lajčo Budanović, glavni inicijator osnivanja Društva, predložio je osnutak pjevačkoga zbora te organizirano prikupljanje narodnih umotvorina radi očuvanja kulturne baštine. Osnovano je i književno kolo, koje su činili Lajčo Budanović, Matija Evetović, Lazar Orčić, Dragutin (Kalor) Šarčević i Ivan Malagurski Tanar, a njegova je zadaća bilo organiziranje sijela s nastupima pjevačkoga zbora ili solista te predavanja. Društvo je organiziralo predavanja uglednih stručnjaka ili članova Društva, ponajviše na teme iz kulturne prošlosti i raznih grana znanosti, npr. o J. J. Strossmayeru, Ivanu Evetoviću Miroljubu, Bačkoj, uroti zrinsko-frankopanskoj, nastanku svijeta i dr. Pjevačke pokuse muškoga zbora vodio je Matej Jankač, a ženskoga Mihovil Katanec, koji je uvježbavao i mješoviti zbor. Prvi javni nastup održan je 10. X. 1920. u gradskom kazalištu, a prvi nastup izvan Subotice 6. V. 1922. u Somboru. U okviru Društva osnovan je 1924. i tamburaški zbor pod ravnanjem Đure Mamužića. Vrlo brzo broj članova Društva popeo se na više od 200 aktivnih članova, a organiziran je i veliki broj kazališnih predstava, koncerata i predavanja. Zbog nesuglasica u upravi i među članstvom Ivan Malagurski Tanar podnio je ostavku na funkciju tajnika, koju nije povukao unatoč nagovorima Matije Evetovića i vlč. Antuna Vojnića Tunića. Nekadašnja pjevačka sekcija od 2. V. 1925. pojavljuje se nakon toga kao samostalno Hrvatsko pjevačko društvo *Neven*. Unatoč tomu i Hrvat-

Zapisnik.

Zapisnik s osnivačke skupštine Prosvjetnog društva *Neven* 1920.

sko prosvjetno društvo *Neven* i Hrvatsko pjevačko društvo *Neven* još su se neko vrijeme pojavljivali na zajedničkim manifestacijama, budući da je dio članstva bio aktivan u objema udrugama.

Kako Društvo nije imalo vlastite prostorije, njegovi su članovi 1926. utemeljili Društvo za izgradnju Hrvatskoga prosvjetnoga doma, kao mjesta budućega okupljanja svih hrvatskih prosvjetnih društava, a na njegovu je čelu bio Stjepan Vojnić Tunić. To je društvo svoju misiju završilo 8. XII. 1930., kada je Dom svečano otvoren.

Djelovanje Hrvatskoga prosvjetnoga društva *Neven* ipak je polako slabilo nakon izdvajanja pjevačkoga zbora te je tijekom 1930-ih prestalo raditi. Nakon Ilije Kujundžića predsjednici Društva bili su još Stjepan Vojnić Tunić i Matija Išpanović.

Izvor: Novine *Neven,* Privatna pismohrana Ljudevita Vujkovića Lamića mlađeg iz Subotice.

Lit.: P. Pekić, *Povijest Hrvata u Vojvodini*, Subotica, 1930; M. Evetović, *Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata* (rukopis); Lj. Vujković Lamić, Sjećanje na Hrvatsko pjevačko društvo »Neven« (od 1920. do 1946. god.), *Klasje Naših ravni*, 1/1999, Subotica

Lj. Vujković Lamić

HRVATSKO RADNIČKO ŠPORTSKO DRUŠTVO *SLOBODA*, subotički sportski klub. Utemeljen u ljeto 1939. Kad je 10. IX. iste godine utemeljen Bački nogometni podsavez Hrvatskoga nogometnoga saveza (HNS), klub je bio jedan od šest članova osnivača. Odigrao je nekoliko utakmica u sklopu podsaveza. Kada je bački podsavez HNS-a ukinut sredinom studenoga iste godine, klub se nije prijavio za natjecanje u Subotičkom nogometnom podsavezu, koji je natjecanje organizirao u sklopu novoosnovanoga Srpskoga loptačkoga saveza.

Lit.: *Subotički športski list*, br. 171-188, Subotica, 1939.

S. Bačić

HRVATSKO SELO (*lat.* Pagellum Croaticum*, njem.* Croaten Dorff, Croatendörfel*, srp.* Terfl, Tervl), nekadašnje naselje uz lijevu obalu Dunava na području današnjega Novoga Sada. Podigli su ga naseljenici iz Hrvatske u blizini tadašnjega Petrovaradinskoga Opkopa (»Racke Varoši«, iz koje se poslije razvio Novi Sad), nasuprot Švapskomu Selu (*njem*. Schwabendorff) i Petrovaradinu, koji su se nalazili na suprotnoj obali Dunava. Seoce je bilo smješteno otprilike kod današnjega željezničkoga mosta, na vodoplavnom terenu ne sasvim uz Dunav. Imalo je dvije ulice, a cestom je bilo povezano s Petrovaradinskim Opkopom. Stanovnici su mu bili Šokci, koji su se bavili ribarstvom (zato se u izvorima naziva još i *Fisherdörfel*) i lađarstvom (održavanjem plovila). God. 1778. imalo je 361 stanovnika. Potkraj 1780-ih, budući da su stanovnici zbog čestih poplava kasnili s plaćanjem poreza ili dobivali porezna oslobođenja, gradsko je poglavarstvo naložilo njihovo preseljenje iz toga podgrađa u grad, na obližnji visok i suh brijeg. Na tom prostoru nalazi se današnja Kamenička ulica, gdje su ribarske obitelji živjele sve do međurača.

Dio se hrvatskoga stanovništva nakon preseljenja pomadžario, dok je drugi dio, skupa s ostalim tradicionalnim šokačkim stanovništvom u Novom Sadu, sačuvao identitet sve do Drugoga svjetskog rata, iako su u razdoblju Kraljevine Jugoslavije službeno svrstavani u Srbe.

Lit.: M. Erdujhelji, *Istorija Novoga Sada*, Novi Sad, 1894; *Narodna enciklopedija srpsko-hrvatsko-slovenačka*, 3, Zagreb, b.g; V. Stajić, Prva katolička gimnazija u Novom Sadu (1789-1823), *Glasnik Istoriskog društva u Novom Sadu*, 2/1933, Sremski Karlovci; V. Mirosavljević*,* Novi Sad oko 1716. godine, *Glasnik Istoriskog društva u Novom Sadu*, 3/1933, Sremski Karlovci; V. Stajić, *Građa za kulturnu istoriju Novog Sada*, Novi Sad, 1947; *Nova Hrvatska*, br. 19, London, 3. X. 1976.

S. Bačić

HRVATSKO SELJAČKO PJEVAČKO DRUŠTVO *SUDAREVIĆ*, društvo nastalo spajanjem mješovitih pjevačkih zborova u organizaciji Seljačke sloge iz Tavankuta, Mirgeša (Ljutova) i Čikerije. Osnovano je u ožujku 1927. radi upoznavanja šire hrvatske javnosti s kulturnim stvaralaštvom bunjevačkih Hrvata. Zborovođa je bio Mihovil Katanec, koji je predvodio Društvo na Smotri hrvatskih pjevačkih zborova u svibnju 1927. u Zagrebu. Društvo je nastupilo s

pjesmama *Kaži pravo, ti zelena travo* i *Subotičko ravno polje*. Osim na smotri pjevačkih zborova Društvo je nastupalo na zabavama ogranaka Seljačke sloge u Tavankutu, Mirgešu i Čikeriji. Predsjednik društva bio je Dančo Stipić do tragične pogibije u ožujku 1928. Uvođenje šestosiječanjske diktature kralja Aleksandra Karađorđevića utjecat će na smanjivanje aktivnosti u organizacijama Seljačke sloge, pa će tijekom 1929. i 1930. Društvo postupno prestati djelovati.

Lit.: I. Škorjač, Seljački prosvjetni dan ili slavlje seljačke umjetnosti, *Seljačka prosvjeta*, 6-7/1927, Zagreb; *Neven*, 11, 22/1927, 15/1928, Subotica.

M. Bara

HRVATSKO SELJAČKO PJEVAČKO DRUŠTVO *ŠOKAC*, kulturna udruga iz Bačkoga Monoštora. Nakon priprema tijekom 1939. Društvo je, pod utjecajem Hrvatske seljačke stranke, utemeljeno početkom 1940. na osnivačkoj skupštini u kavani Antuna Dajča (danas Ulica Ivana Gorana Kovačića 26), kad je izabrano vodstvo i kad su prihvaćena pravila, koja su potpisom potvrdila desetorica članova. Najuže vodstvo činili su predsjednik Stipan Vakoš, potpredsjednik Antun Plavšin, tajnik Antun Šeremešić i rizničar Joza Marijanović. Pravila je odobrila Kraljevska banska uprava Dunavske banovine u Novom Sadu 23. I. 1940. Bila je to druga mjesna hrvatska udruga, jer je otprije u selu djelovalo Križarsko bratstvo i sestrinstvo.

Cilj Društva bilo je širenje hrvatske narodne pjesme i jačanje moralnoga, materijalnoga i socijalnoga blagostanja hrvatskoga naroda. Prema pravilima službeni je jezik u Društvu bio hrvatski. U Društvu je djelovao zbor i »diletantska«, tj. kazališna sekcija, a organizirana su i predavanja, zabave s čajankama, plesovi, izleti… Društvo je djelovalo na socijalnom planu te je imalo sve karakteristike jednoga kulturno-umjetničkoga društva. Programe Društva imali su prilike češće čuti i vidjeti Monoštorci, ali i građani Sombora, Mohača, Santova i drugih mjesta.

Žig Društva bio je okrugloga oblika promjera 4 cm. U krugu je pisalo: *Hrvatsko selj. pjevačko društvo 'Šokac'*, a između zvjezdica *Bački Monoštor*. U sredini je bila lira s nekoliko crno-bijelih kvadratića u donjem dijelu. Zastava je Društva bila veličine 175 x 105 cm, izrađena od bijele svile sa zlatnim brokatom. Na jednoj je strani zastave bila slika svetoga Josipa s Isusom u naručju promjera 50 cm i optočena zlatnim resama. Iznad slike bio je natpis *Sve za Boga*, a ispod slike *I našu domovinu*. Na drugoj strani zastave izvezeno je sve ono što se nalazi na pečatu Društva, i to na bijeloj svili promjera 50 cm. Na vrhu stijega bila je lira, a u njoj naizmjence crveni i bijeli kvadratići. Iznad nje nalazila se baklja. Svaki član Društva imao je značku veličine 14 x 20 mm na bijelom polju u obliku lire. U liri su kvadratići crveni, a obrub je značke plav, dok na dnu lire stoji *H.S.P.D. 'Šokac' u Bačkom Monoštoru 1940. godine*.

Članovi *Seljačke sloge* u Subotici 1936. u povorci proslave 250. godina doseljenja Bunjevaca u Bačku

Društvo je nastavilo djelovati i nakon uspostave madžarske vlasti u travnju 1941., unatoč čestim sputavanjima i opstrukcijama od strane vlasti. Od početka 1944. rad Društva više nije bio dopušten, a nakon Drugoga svjetskoga rata socijalističke vlasti nisu imale razumijevanja za obnovu njegova djelovanja.

Pismohrana je Društva nestala, ali se pojedini tragovi o njegovu djelovanju nalaze kod potomaka obitelji nekadašnjih čelnika, koji ih i danas drže podalje od javnosti, poučeni iskustvom svojih predaka.

Lit.: I. Kovač, Hrvatsko seljačko pjevačko društvo »Šokac«, *Klasje naših ravni*, 3-4/2006. Subotica.

I. Kovač

HRVATSKO SELJAČKO PROSVJETNO DRUŠTVO *SELJAČKA SLOGA* (Hrvatsko seljačko prosvjetno i dobrotvorno društvo *Seljačka sloga*), kulturno i prosvjetno društvo koje je bilo sastavni dio širega političkoga i društvenoga pokreta predvođenoga Hrvatskom seljačkom strankom. Zamisao o osnutku javila se već 1920., ali je rad počelo tek nakon političkoga sporazuma u državi i ulaska Hrvatske seljačke stranke u Narodnu skupštinu 1925. Formalno je osnovano 11. X. 1925. u Zagrebu radi njegovanja autohtone narodne kulture i prosvjećivanja seljaštva, koje je trebalo postati subjekt kulturnoga stvaralaštva. Nastojalo je povezati kulturno prosvjetni rad na selu promicanjem seljačke kulture, suzbijanjem nepismenosti, osnivanjem knjižnica i čitaonica, poticanjem rada kulturno-umjetničkih društava, organiziranjem folklornih smotri i osnivanjem sudova za rješavanje sporova među seljacima.

Pripreme za osnivanje ogranaka u Bačkoj obavljane su potkraj 1926., a formalni osnutak prvoga ogranka bio je u Tavankutu 2. I. 1927. Ubrzo nakon toga osnovani su novi ogranci u Ljutovu 8. II. i Čikeriji 11. II., iste godini u Monoštoru, Baču i Pavlovcu, a 1. I. 1928. u Beregu. Organizacije su imale svoje pjevačke, tamburaške i glumačke sekcije, koje su skrbile za kulturni život seoskoga i salaškoga stanovništva. Djelovao je i Sud dobrih i poštenih ljudi, koji je posredovao u sporovima među članovima Društva, te veći broj odbora, koji su se brinuli za seljačke zadruge. Većinu aktivnosti organizacije su provodile u zimskim mjesecima, izvan sezonskih poljodjelskih radova. Na skupovima su čitana i tumačena djela Antuna i Stjepana Radića, priređivane su kazališne predstave i uvježbavani pjevački zborovi. Nakon ukidanja političkih stranaka i uvođenja diktature kralja Aleksandra u siječnju 1929. ogranci Seljačke sloge nastavili su djelovati, ali je njihovu aktivnost ometala policija zbog sumnje da se u njima okupljaju članovi zabranjene Hrvatske seljačke stranke. To će dovesti do postupnoga pasiviziranja ogranaka, u Bačkoj i do potpunoga prestanka rada tijekom 1930. godine.

Obnoviteljska skupština Seljačke sloge održana je 10. XI. 1935. u Zagrebu i na njoj je donesena odluka o obnavljanju starih ogranaka i osnivanju novih. Mihovil Katanec, kulturni djelatnik iz Subotice, izabran je za »prosvjetnoga radnika« i glavnoga povjerenika Društva za Bačku i Baranju. Ubrzo se pristupilo obnovi i osnivanju novih ogranaka u Bačkoj, pa je već 8. XII. 1935. osnovan ogranak u Đurđinu (sredinom 1939. imao je više od 400 članova), tijekom 1936. u Bođanima 5. I., Vajskoj 26. I., Žedniku 8. III., Baču 22. III., Monoštoru 21. IV., a do kraja godine i na Klisi – u salašarskom naselju oko Sombora – te na Šebešiću; tijekom 1937. u Beregu 17. I. i na Šebešiću 20. I., a tijekom 1939. još i tri ogranka u Tavankutu (Donji Tavankut – Ljutovo, Gornji Tavankut – Budanov Kraj i Gornji Tavankut – Hajnogin Kraj) 29. I., u Bajmoku 12. II. i Plavnoj 25. VI. Pojedini ogranci imali su teškoće s vlastima oko usklađivanja društvenih pravila i dopuštenja rada, ali su ipak djelovali i znatno prije službenoga osnutka (npr. ogranak u Plavnoj).

Pečat ogranka *Seljačke sloge* u Žedniku

Društvo je imalo svoja glasila *Seljačka prosvjeta* (1926.-29.) i *Seljačka sloga* (1936.- 41.), u kojima su surađivali i članovi iz Bačke. Luka Kujundžić – Strika, predsjednik ogranka u Tavankutu, objavio je u *Seljačkoj prosvjeti* veći broj pjesama nadahnutih zavičajnom tematikom. Povremeno su u *Seljačkoj slozi* objavljivali i slali izvještaje Mihovil Katanec, Mata Augustinov iz Vajske, Stipan Dumendžić iz Plavne, Stjepan Bačić ml. sa Šebešića i dr. Ogranci iz Bačke imali su zapažene nastupe na seljačkim pjevačkim smotrama 1927., 1936. i 1939. u Zagrebu, u Subotici 1936. na smotri seljačkih pjevačkih društva i obilježavanju 250. godišnjice dolaska najveće skupine Bunjevaca u Bačku, na smotri seljačke kulture u Gajiću (Baranja) 1939., na Danu bač-

ko-baranjskih Hrvata u Zagrebu 1940. i dr. Drugi svjetski rat prekinut će djelovanje Društva, a njegov rad bit će obnovljen 1945. Obnovljeni su ogranci u Baču 1945. i u Subotici 1946. Osim sa skromnim brojem ogranaka u Bačkoj, središnjica organizacije iz Hrvatske surađivat će i s društvima koja su bila nastavljači nekadašnjih bačkih ogranaka Seljačke sloge (npr. Hrvatskim kulturnim društvom iz Berega i HKPD-om *Matija Gubec* iz Tavankuta). Lajčo Jaramazović, ministar u vladi Srbije, bio je »prosvjetni radnik« organizacije za cijelu Bačku. Ogranak u Baču okupljao je oko 300 članova, koji su bili organizirani u pjevačkoj, tamburaškoj i glumačkoj skupini (vodila ju je Marija Mihaljević).

Obnovljena Seljačka sloga bila je temeljito izmijenjena, a njezin rad i ideje prilagođene su novim prilikama. Nakon što se pretvorila se u organizaciju koja je bila u službi komunističke ideologije, rad joj je postupno zamro.

Lit.: L. Kujundžić, Jedna rič roditeljima seljacima i seljakinjama, *Seljačka prosvjeta*, 3/1927, Zagreb; *Neven*, 6, 11, 40, 42, 45/1927, 45/1928, Subotica; S. Leček, *Kulturno-prosvjetni rad »Seljačke sloge« (1925-1929)*, Zagreb, 1993; M. Katanec, Seljačtvo kao subjekt, *Seljačka sloga*, 5/1936, Zagreb; Ravan put Seljačke sloge, *Seljačka sloga*, br. 2, Zagreb, 1936; R. Herceg, Seljačka Sloga idejno čistilište hrvatskog i razsadište svjetskog seljačkog pokreta, Zagreb, 1940; S. Leček, Organizacija i oblici djelovanja »Seljačke sloge« (1925.-29.), *Časopis za suvremenu povijest*, 3/1996, Zagreb, 1996; K. Spehnjak, Hrvatsko seljačko prosvjetno društvo »Seljačka sloga« 1945.-1950. *Časopis za suvremenu povijest*, 1/1997, Zagreb.

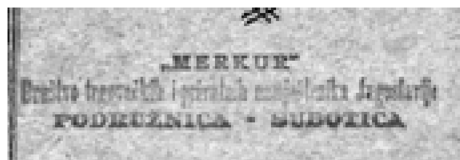
M. Bara

HRVATSKO ŠPORTSKO DRUŠTVO *TAVANKUT*, nogometni klub iz Tavankuta u međuratnom periodu. Bio je među osnivačima Bačkoga nogometnoga podsaveza Hrvatskoga nogometnoga saveza (HNS) 10. IX. 1939., u kojem je te jeseni odigrao nekoliko prijateljskih i prvenstvenih utakmica. Momčad su činili mladi igrači, koji su se nogometom bavili amaterski. Nakon ukidanja Bačkoga podsaveza HNS-a početkom studenoga 1939. klub se nije prijavio za sudjelovanje u Subotičkom nogometnom podsavezu, koji je tada postao dio novoosnovanoga Srpskoga loptačkoga saveza.

Lit.: *Subotički športski list*, br. 176-188, Subotica, 1939; *Politika*, 11. IX. 1939, Beograd.

M. Bara

HRVATSKO TRGOVAČKO DRUŠTVO *MERKUR*, profesionalna udruga hrvatskih trgovaca. Osnovana je 19. I. 1873. u Zagrebu radi poboljšanja društvenoga i gospodarskoga položaja trgovaca i privatnih namještenika te da kulturno-povijesnom djelatnošću radi na buđenju nacionalne svijesti i omogući školovanje trgovačkih radnika. Ime je dobila prema rimskomu bogu Merkuru, zaštitniku trgovine. Dugo godina bilo je jedina ustanova u hrvatskim krajevima koja je trgovcima pružala prosvjetu, stručnu naobrazbu, društvenu razonodu te – najvažnije – pomoć u slučaju bolesti i nezaposlenosti. Društvo je imalo vlastitu trgovačku školu, društvenu knjižnicu, čitaonicu, pjevačko-tamburaški zbor, organiziralo je tečajeve stranih jezika, održavalo predavanja, a izdavalo je i list *Merkurov vjesnik* 1900.-40. Surađivalo je sa sličnim društvima u Pragu, Beču i Grazu. U razdoblju 1918.-41. društvo je proširilo svoju djelatnost na cijelo područje Jugoslavije i djelovalo je i pod imenom *Merkur – društvo trgovačkih i privatnih namještenika Jugoslavije sa sjedištem u Zagrebu*. Radi unaprjeđenja zdravstvene zaštite članova društvo je 1929. kupilo zgradu u današnjoj Zajčevoj ulici u Zagrebu, gdje je sljedeće godine otvoren sanatorij za interne bolesti, koji je do rata dograđen i proširen novim odjelima. U socijalističkom razdoblju to je bila Bolnica *Dr. Ozren Novosel*, a danas opet nosi izvorno ime Klinička bolnica *Merkur*.

Pečat podružnice *Merkura* u Subotici

Povećanje članstva ilustriraju brojevi: od 216 članova 1888. broj se članova povećao na 25 820 u 1938., a na području Jugo-

slavije imalo je 32 podružnice i gotovo 100 društvenih mjesnih zajednica.

Jednu od podružnica Hrvatsko trgovačko društvo *Merkur* imalo je u Subotici. Osnovana je 1928. godine, ali je njezino djelovanje do danas neistraženo.

Lit.:http://www32.websamba.com/testmerkur/povijest.asp

M. Bara

HRVATSKO UREDNIŠTVO MADŽARSKOGA RADIJA, redakcija radijskih emisija na hrvatskom jeziku sa sjedištem u Pečuhu. Dana 12. I. 1953. na Radio Pečuhu, regionalnoj postaji Madžarskoga radija, uz emisiju na madžarskom pokrenut je i 20-minutni (poslije 30-minutni) program za »južnoslavensku« nacionalnu manjinu, i to ponajprije stoga da se »poručuje« Jugoslaviji. Emisije su se tada prevodile s madžarskoga i obvezatno puštale s vrpce. U početku se program mogao pratiti samo u Baranji, Bačkoj i Podravini, a emisija je imala jednoga suradnika koji je obavljao sve poslove. Od 1986. emitirane su i na programu Bartók UKV Madžarskoga radija najprije dva puta, a poslije šest puta na tjedan, te su tako postale zemaljske.

God. 1990. osim polusatnih zemaljsko-regionalnih emisija pokrenute su i jednosatne glazbene regionalne emisije. Nakon razdvajanja hrvatskoga i srpskoga uredništva 1992. hrvatske emisije na pečuškoj radijskoj postaji, regionalne i zemaljske, emitiraju se dva puta na dan. Od 2007. hrvatske su emisije zemaljske i emitiraju se svakoga dana od 8 do 10 sati na Madžarskom radiju 4. Te su emisije jedine koje su ostale na javnom radiju i koje jamči i financira madžarska vlada, a zadatak im je, među ostalim, informiranje Hrvata u Madžarskoj. Uvelike pridonose očuvanju etničke samobitnosti, svjesno obavljaju svoju ulogu snaženja nacionalne svijesti, skrbe o čistoći i ispravnosti hrvatskoga jezika.

Za proteklih 55 godina emisije na hrvatskom uređivali su i vodili: Anka Poljak, Marija Fekete, Stipan Filaković, Branko Filaković, Stanko Kolar, Katica Klajić, Đuro Franković, Antun Kričković, Milica Pavlov, Edina Piros, Marijana Balatinac, Tibor Végh, a danas ondje rade Milica Klaić-Tarađija, Tomo Füri i Andrija Pavleković, koji je i voditelj Hrvatskoga uredništva pri Madžarskom radiju. Skupština grada Virovitice Uredništvu je dodijelila priznanje za čuvanje i njegovanje hrvatskoga jezika i kulture izvan Hrvatske.

Lit.: S. Filaković, Jubilej emisije na hrvatskosrpskom jeziku, *Narodni kalendar 1978*, Budimpešta, 1977; S. Balatinac, Hrvatski Radio Pečuh, *Godišnjak Hrvatskog glasnika '97*, Čakovec, 1996; S. Filaković, Jubilej Radio Pečuha, *Hrvatski kalendar 1998*, Budimpešta, 1997; M. Klaić-Tarađija, Hrvatska redakcija Mađarskog radija – hrvatski jezik i na radiju, *Hrvatski kalendar 2000*, Budimpešta, 1999; M. Klaić-Tarađija, Naših pedeset godina, *Hrvatski kalendar 2003*, Budimpešta, 2002.

Ž. Mandić

HRVATSKO UREDNIŠTVO RADIO BAJE, redakcija radijskih informativno-glazbenih emisija na hrvatskom jeziku na mjesnoj postaji u Baji. U vlasništvu društva s ograničenom odgovornošću, u svibnju 1992., s naslovom *Igraj kolo*, na Radio Baji pokrenuta je jednosatna emisija na hrvatskom, dva puta na tjedan, s podnaslovima *Hrvatski odjeci* i *Zeleni megaherc*. Uređivala su je braća Joza i Živko Gorjanac, podrijetlom iz Santova. Želeći spriječiti daljnje odnarođivanje Hrvata u tom području, urednici su pridonijeli snaženju nacionalne svijesti svojih sunarodnjaka, napose prisjećanjem na istaknute rodoljube bačkih Hrvata, interpretiranjem književnih djela hrvatskih pjesnika i pisaca, oživljavanjem slavnih stranica povijesti Bunjevaca i Šokaca, prilozima o nekadašnjim pučkim običajima. Surađivali su s vukovarskom radijskom postajom. Zbog financijskih teškoća uredništvo je 2003. prisiljeno na prestanak rada.

Lit.: S. Balatinac, Hrvatski na Radio Baji, *Godišnjak Hrvatskog glasnika '97*, Čakovec, 1996.

Ž. Mandić

HRVATSKO UREDNIŠTVO RADIO SUBOTICE →Uredništvo programa na hrvatskom jeziku Radio Subotice

HRVATSKO-BUNJEVAČKO-ŠOKAČKA STRANKA, politička organizacija sa

sjedištem u Subotici, utemeljena 20. VI. 2004. Proklamirani joj je cilj ujedinjenje svih Hrvata u Vojvodini i Srbiji, a predsjednik joj je od osnutka Blaško Temunović, dotadašnji član Demokratskoga saveza Hrvata u Vojvodini. Stranka djeluje neredovito i bez jasnoga ideologijskoga okvira. Aktivna je samo u Subotici, no njezini kandidati na izborima ni tu nisu osvajali mandate. Zbog toga joj je težište rada izvan predstavničkih institucija te se očituje u povremenim priopćenjima za javnost i medijskim inicijativama, koje najčešće ostaju bez političkih učinaka (npr. ispred stranačkih je prostorija istaknuta ploča s natpisom *Tražimo ista prava kao Srbi u Hrvatskoj*; od domaćih i inozemnih institucijama traži potporu da nacionalne manjine u Srbiji ostvare pravo izravnoga participiranja u radu parlamenta uz ukidanje svih ograničenja za kandidiranje izbornih lista manjinskih stranaka; predaje izborne liste bez ijednoga potpisa; pokreće inicijativu za podizanje spomen-obilježja ubijenim zastupnicima HSS-a u Beogradu 1928. i sl.). Nastoji uspostaviti suradnju s udrugama Bunjevaca koji niječu pripadnost hrvatskomu narodu.

Logotip Hrvatsko-bunjevačko-šokačke stranke

Lit.: http://www.hbs-stranka.org.rs

M. Bara

HRVATSKO-BUNJEVAČKO KULTURNO-UMJETNIČKO DRUŠTVO *LEMEŠ*, kulturna udruga iz Lemeša (*srp*. Svetozar Miletić). Sljednica je mjesnoga Kulturno-umjetničkoga društva *Bratstvo-jedinstvo*, utemeljenoga 1986. Kulturne aktivnosti u selu mogu pratiti još od 1978., kad počinju raditi dva odvojena odjela – dramski, koji pri mjesnoj osnovnoj školi osniva učitelj Stipan Vidaković, i folklorni, koji pri mjesnoj zajednici osniva bračni par Maca i Milovan Mandić. Na poticaj mjesnoga Konjičkoga kluba *Vojvodina*, u kojem su te skupine javno nastupale, njihovo se djelovanje osamostaljuje 1986. osnutkom KUD-a *Bratstvo-jedinstvo*. On uspješno radi do 1990., kad se broj članova naglo smanjuje, a aktivnosti prestaju. Prvu seosku dužijancu KUD *Bratstvo-jedinstvo* organizirao je 1994., a 1995. priredili su i svečanu svetu misu zahvalnicu za plodove zemlje. Članstvo se znatno povećava 2000., kad se, uz folklorni i dramski, pokreću i drugi odjeli: etnografski, literarni te pjevački. U čast 250. obljetnice postojanja sela Društvo 2002. mijenja ime u *Lemeš.* Isprva nastupa kao KUD *Lemeš*, zatim kao BKUD *Lemeš*, a od 2006. kao HBKUD *Lemeš*.

Amblem HBKUD-a *Lemeš*

Udruga u Lemešu samostalno organizira više manifestacija: Marinski bal, čija tradicija u selu postoji gotovo 120 godina; blagoslov mladoga žita na Markovo i godišnji koncert udruge 25. travnja; trodnevno obilježavanje Dužijance: prvi dan etnografska izložba i promocija knjige pjesama *Lira naiva*, drugi dan risarska večer, treći dan svečana sveta misa i ophodnja sela fijakerima; sveta misa zahvalnica za plodove zemlje u listopadu; koncert ususret Božiću s izložbom rukotvorina mještanki. Udruga je sudjelovala na mnogobrojnim smotrama i folklornim priredbama u Srbiji i Hrvatskoj (Bezdan, Bereg, Novi Sad, Sombor, Subotica, Đakovo), a najveći je uspjeh postigla, kada je bila proglašena najboljom u običajnom dijelu na Smotri narodnog stvaralaštva Vojvodine u Beškoj 2002. Bila je i jedina hrvatska udruga koja se probila do saveznoga nivoa na završnom natjecanju Sabora narodnog stvaralaštva Srbije u Topoli 2002.

Redovito sudjeluje i na Festivalu amaterskog teatra u Ljutovu, na Festivalu marijanskoga pučkoga pjevanja u Bačkom Monoštoru, na smotri folklora u Topolju (Hrvatska) te na godišnjim susretima pučkih pjesnika *Lira naiva*.

Blisko surađuje s HKUD-om *Vladimir Nazor* iz Sombora, HKPD-om *Silvije Strahimir Kranjčević* iz Berega i s HKC-om *Bunjevačko kolo* iz Subotice. Djeluje u prostorijama mjesne zajednice. Predsjednica je Društva od 2002. Marija Bagi.

L. Tošaki

HRVATSKO-MAĐARSKA KULTURNA UDRUGA *ANDRIJA DUGONIĆ* (*Dugonics András* Horvát-Magyar Kulturális Közhasznú Egyesület), kulturna udruga iz Segedina. Utemeljili su je 2004. segedinski Hrvati i Madžari i ima oko 50 članova. Osim Hrvata rođenih u Madžarskoj, hrvatsku zajednicu u Segedinu čine i Hrvati podrijetlom sa sjevera Vojvodine, odakle su se doselili tijekom ratova 1990-ih. Osnovni su ciljevi udruge očuvanje nacionalnoga identiteta hrvatske zajednice u Segedinu i okolici, upoznavanje s osobitostima hrvatske kulture, razvijanje multikulturne svijesti i jačanje tolerancije te poticanje i razvitak prekogranične suradnje, napose s Hrvatima iz Vojvodine.

Amblem Hrvatsko-mađarske kulturne udruge *Andrija Dugonić* iz Segedina

Stalne aktivnosti udruge jesu poučavanje hrvatskoga jezika i organiziranje kulturnih priredaba, promocija knjiga, izložaba, blagdanskih skupova i izleta te ljetnoga tabora u Hrvatskoj radi učenja jezika. Udruga ima i nakladničku djelatnost (roman Ladislava Heke *Trebao sam, ali nisam* u sunakladništvu s Hrvatskom samoupravom iz Segedina, 2008; dvojezična povijesna studija Ladislava Heke *Segedinske Dalmate*, 2009; elektronička knjiga Đure Šarošca *Tisućustogodišnje veze Hrvata i Mađara*, 2009.). Udruga surađuje s drugim nevladinim organizacijama iz Čongradske županije, Vojvodine i Hrvatske, a pokretač je i većega broja prekograničnih kulturnih i sportskih susreta s Hrvatima iz Subotice.

Sjedište je udruge u Segedinu, Osztrovszky u. 6, u prostorijama mjesne Hrvatske manjinske samouprave, s kojom udruga usko surađuje. Od osnutka je predsjednik udruge Dušan Marjanović, dopredsjednica je Žuža Gracin, a tajnica Ágnes Mészáros.

D. Marjanović

HRVATSKO-UGARSKA NAGODBA, sporazum izaslanstava hrvatskoga i ugarskoga sabora iz 1868. kojim je uređen položaj Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije u Kraljevini Ugarskoj i ustroj središnje vlasti u Hrvatskoj, na temelju kojega su ugarski i hrvatski sabor donijeli odgovarajuće zakone.

Nakon krunidbe Kolomana Arpadovića 1102. za kralja Hrvatske i Dalmacije Hrvatska je zadržala donekle poseban položaj u odnosu na ostale zemlje pod vlašću ugarskoga kralja: poseban teritorij, vlastita državna tijela (sabor, ban) s autonomnim ovlastima, što se odrazilo i na zakonske formulacije Ugarskoga sabora, koji se za Hrvatsku redovito koristio terminom *pars adnexae* (pridruženi dio) Ugarske. Radi užega povezivanja protiv apsolutizma iz Beča, hrvatski je sabor 1790. dio svojih autonomnih ovlasti prepustio ugarskomu saboru, ali je i dalje zadržao neke državnopravne prerogative (teritorij, sabor, samostalno rješavanje unutarnjih poslova, posebno sudstvo, manji porezi i dr.). No ugarski prijedlog uvođenja madžarskoga jezika kao službenoga umjesto »mrtvoga« latinskoga jezika i na područje Hrvatske naišao je na snažan otpor hrvatskih zastupnika te se i u XIX. st. nastavljaju hrvatsko-ugarski prijepori: s jedne strane madžarska želja za stvaranjem jedin-

stvene države, koja bi uključivala i Hrvatsku, s druge hrvatska želja za povezivanjem južnih Slavena i za stvaranjem vlastite države. Spor pokrenut zbog uvođenja madžarskoga jezika ubrzo je prerastao u otvoreni politički sukob, što je kulminiralo prvim i jedinim oružanim sukobom između dvaju naroda tijekom revolucije 1848./49. Nakon apsolutističkoga razdoblja 1851.-60., stvaraju se prve moderne političke stranke. U Hrvatskoj je većinu imala Narodna stranka, predvođena đakovačko-srijemskim biskupom Josipom Jurjem Strossmayerom i zagrebačkim kanonikom Franjom Račkim, koja je smatrala da treba postići nagodbu s Ugarskom nakon što ugarski sabor prizna kako je Hrvatska Ugarskoj ravnopravna kraljevina. Osim nje u Hrvatskoj je djelovala i Unionistička stranka, koja se zauzimala za što užu vezu s Ugarskom. Na prvim pregovorima u Budimpešti 1866. izaslanstva hrvatskoga sabora (u kojem su narodnjaci imali većinu) i ugarskoga sabora nisu uspjela sklopiti nagodbu.

Kad je nakon poraza u ratu s Pruskom kod Sadove postignuta Austro-ugarska nagodba 1867., Hrvatska i Slavonija uvrštene su u ugarsku polovinu države, dok je Dalmacija ostala u austrijskoj. Time je »hrvatsko pitanje« za dvor postalo unutarnje madžarsko pitanje te je, radi osiguravanja postizanja hrvatsko-ugarske nagodbe, Franjo Josip iste godine za banskoga namjesnika imenovao baruna Levina Raucha, raspustio hrvatski sabor, promijenio izborni zakon te raspisao saborske izbore, na kojima su unionisti ostvarili premoćnu većinu. Novi je sabor, među ostalim, izabrao i novi odbor od 12 članova radi postizanja nagodbe s Madžarima. U pregovorima od travnja do srpnja 1868. usuglašen je zakonski članak (izuzev pitanja Rijeke, čije je konačno rješavanje prepušteno kralju) koji su trebala usvojiti oba sabora.

Hrvatski je sabor prijedlog nagodbe prihvatio 24. IX., a ugarski 25. IX. Sankcionirajući nagodbu 8. XI., kralj je prihvatio madžarsko stajalište, a prije toga je prekršen zakonodavni postupak u hrvatskom saboru, jer je na nalog ministra predsjednika ugarske vlade u Zagrebu na hrvatskom izvorniku preko članka 66., u kojem se utvrđuje da o Rijeci nije postignut dogovor, nalijepljena obična ceduljica (tzv. riječka krpica) na kojoj je napisano da su grad, luka i kotar Rijeka »zasebno tijelo priključeno Ugarskoj kruni«, koje će »privremeno« imati posebnu autonomiju dok se Ugarska, Hrvatska i grad Rijeka ne sporazumiju o konačnom statusu. Hrvatsko-ugarska nagodba kao zakonski članak I. iz 1868. stupila je na snagu u Hrvatskoj 18. XI. 1868., dok je u Ugarskoj kao zakonski članak XXX. iz 1868. proglašena 19. XI. u zastupničkom domu te 23. XI. u gornjem domu parlamenta.

Hrvatsko-ugarska nagodba bila je kompromis sklopljen između izaslanstava dvaju sabora, koji je napokon postavio pravne temelje državne zajednice što je postojala još od 1102. Madžari su prihvatili želju hrvatskih krugova da se Hrvatska prizna za »pridruženu stranu«, a sabor više nije nazivan »pokrajinskim«, nego »parlamentom«. Hrvatskoj je priznat status političkoga naroda, utvrđene su granice njezina teritorija te potpuna autonomija u unutarnjim pitanjima. Činjenica je da su neki hrvatski krugovi tražili financijsku, pa čak i državnu samostalnost, ali politička realnost za to nije davala temelja.

Prema Nagodbi Ugarska te Hrvatska, Slavonija i Dalmacija čine državnu zajednicu, njihov se kralj kruni jednom krunom, jednim krunidbenim aktom, o čemu se izdaje zajednička krunidbena povelja na madžarskom i hrvatskom izvorniku. Temeljem tih odredaba Trojedna je Kraljevina dobila pravni status kakav nije imala nijedna zemlja u Monarhiji, ali ipak nije bila država jer se njezin subjektivitet manifestirao samo u odnosu prema Ugarskoj, dok je već u odnosu prema Austriji, a napose prema inozemstvu, Hrvatska bila sastavni dio Ugarske, odnosno Austro-Ugarske, a Dalmacija je Trojednici k tomu pripadala samo virtualno. Nagodbom su propisani poslovi koji su zajednički za Ugarsku i Hrvatsku (kao zemlje Krune sv. Stjepana) i čije rješavanje je pripadalo u djelokrug zajedničkoga parlamenta i središnje vlade. Hrvatski su se zastupnici u zajedničkom parlamentu imali pravo koristiti svojim materinskim jezikom

(koji je bio jedan od dvaju službenih jezika), a tijekom zasjedanja na zgradi parlamenta bila je izvješena hrvatska zastava. Hrvatski zastupnici nisu mogli odlučivati o unutarnjim pitanjima Ugarske, nego su se nakon raspravljanja zajedničkih pitanja vraćali u Zagreb i ondje rješavali svoja unutarnja pitanja.

Zajednički poslovi utvrđeni su taksativno: vojni poslovi, financije, gospodarstvo, trgovina, promet, državljanstvo, putne isprave i sl. Bila su propisana i neka ograničenja, npr. da će vojni obveznici s teritorija Trojedne Kraljevine služiti vojni rok na njezinu teritoriju, a da će Primorci u pravilu služiti u mornarici.

Autonomnim ovlastima pripadali su svi ostali poslovi, što je određeno kao puna autonomija u unutarnjoj upravi, vjerskim poslovima, prosvjeti i pravosuđu. Hrvatski je bio isključivi službeni jezik u zakonodavstvu, sudstvu i u poslovima autonomne uprave. Ugarska se strana obvezala da će se zauzeti za inkorporaciju Vojne granice i Dalmacije u Trojednu Kraljevinu. Prema financijskomu dijelu nagodbe (koji se trebao revidirati svakih 10 godina) za potrebe autonomnih poslova predviđen je paušal od 2 200 000 forinta na godinu (nominalni ekvivalent od 45% od ukupnoga iznosa svih poreza prikupljenih na području Hrvatske, dok je preostalih 55% išlo u Budimpeštu za zajedničke potrebe).

Nakon donošenja nagodbe Levin Rauch postavljen je za hrvatskoga bana i čvrstom je rukom ustrojio državnu upravu, a zakonskim člankom XV. iz 1870. kaznenim je djelom proglašena svaka radnja usmjerena protiv Hrvatsko-ugarske nagodbe. Nagodba je nekoliko puta doživjela stanovite korekcije (preciziranje financijskoga dijela nagodbe, povećanje broja hrvatskih zastupnika u ugarskom saboru i sl.), ali je unatoč zahtjevima za temeljitom revizijom ostala na snazi do 29. X. 1918.

Hrvatsko-ugarska nagodba, kojom su potvrđeni elementi hrvatske državnosti, ima iznimnu važnost u novijoj hrvatskoj povijesti. Naime, iako se čini da su autonomne ovlasti malobrojne, upravo je na temelju njih došlo do stvaranja moderne hrvatske nacije na području hrvatsko-slavonskih županija, gdje su hrvatski sabor, vlada i ban obavljali autonomne poslove, koji su po svojem sadržaju bili ključni za nacionalni razvoj svakoga naroda (jezik, školstvo, vjerski poslovi). U tom svjetlu posebno značenje imaju odredbe o hrvatskom kao službenom jeziku, jer se i madžarska vlada u svojem općenju s Hrvatskom koristila hrvatskim jezikom. Tako je Hrvatsko-ugarska nagodba, omogućivši hrvatsku nacionalnu afirmaciju, bila obrambeni okvir protiv madžarizatorskih nastojanja, koja su postigla znatne rezultate u ostalom dijelu ugarske polovine Monarhije. Osim toga, iz suvremene perspektive financijska su ograničenja Hrvatske manja nego ograničenja u jugoslavenskim državnim zajednicama, u kojima je odlijevanje novca iz hrvatskih područja bilo i veće. Politički gledano, nagodba je bila središnje mjesto hrvatskoga političkoga života u cijelom razdoblju do Prvoga svjetskoga rata, jer se u odnosu na nju formiraju suvremene hrvatske političke institucije te je oko nje intenzivno stvarana politička oporba u odnosu prema Budimpešti i Beču. Najšire promatrano, nagodba je bila kulturološka i politička osnova što je tek u promijenjenim političkim okolnostima omogućila daljnji nacionalni razvoj hrvatskoga naroda, koji je spletom širih povijesnih događaja nastavljen u novim državnim okvirima.

Značenje za ugarske Hrvate. Tek se uvidom u položaj Hrvata koji su živjeli izvan hrvatskih županija u nagodbenom razdoblju može vidjeti koliko je Hrvatsko-ugarska nagodba važna za razvoj hrvatske nacije. Naime, svi Hrvati izvan djelokruga Hrvatskoga sabora bili su prepušteni madžarskomu nacionalizmu – provedbi ideje da »svi ugarski građani čine naciju u političkom smislu, jednu i nedjeljivu ugarsku naciju«, tj. zamisli o madžarskoj nacionalnoj državi prema zapadnoeuropskomu modelu. Tu su ugarski Hrvati, koji se ovdje sreću pod različitim etnonimima (Bunjevci, Šokci, Dalmatinci, Raci, Bošnjaci, Toti i dr.), dijelili sudbini svih ostalih nemadžarskih naroda, čiji su pripadnici 1851. u ugar-

skim županijama činili oko 63% stanovništva, a 1910. oko 45%. Ugarski Zakon o narodnostima iz 1868. ostao je, osobito za donjougarske Hrvate, samo mrtvo slovo na papiru – škole na materinskom jeziku ukinute su, Katolička je crkva bila u funkciji madžarizacije, Bunjevci nisu mogli osnovati udruge niti se javno koristiti svojim jezikom čak ni pod svojim subetničkim imenom i sl. Od 1880-ih godina madžarizacija se poticala svim raspoloživim sredstvima, ali i provodila zaobilaženjem ili kršenjem Zakona o narodnostima. Kako politički odnosi između Hrvatske i Ugarske tijekom dualističkoga razdoblja uglavnom nisu bili dobri, pri čemu je Hrvatska bila primarno usmjerena na vlastit nacionalno-politički opstanak, nije bilo moguće očekivati političko zauzimanje hrvatskih tijela za Hrvate u ugarskim županijama, no kulturni doticaji ipak su postojali, među ostalim i preko Društva sv. Jeronima iz Zagreba i sl. Međutim, izoliranost od nacionalno-integracijskih procesa koji su se zaokruživali u Hrvatskoj utjecala je i na usporavanje istih procesa u ugarskih Hrvata. To se osobito odrazilo na jezičnu odijeljenost od Hrvatske, u kojoj se stvarao novi književni jezik, dok su se Hrvati u Ugarskoj i dalje koristili mjesnim narječjima. U jezičnom pogledu pokazala se onodobna sličnost s položajem Hrvata u Dalmaciji, koji su također bili izvan djelokruga Hrvatskoga sabora, no kako je Dalmacija poslije ušla u hrvatski kulturni prostor, a od 1939. i u teritorijalni okvir, moderni hrvatski književni jezik u njoj je s vremenom ipak prihvaćen. Tek se u godinama pred Prvi svjetski rat otvorenije izražava interes Hrvatske prema ugarskim Hrvatima, no to ipak nije smanjilo otpore i pritiske ugarskih vlasti, koji su domicilnomu hrvatskomu stanovništvu priječili takve kontakte. U svojim težnjama za očuvanjem nacionalne samobitnosti ugarski su Hrvati zahtijevali upravo ono što je Hrvatsko-ugarskom nagodbom suštinski zajamčeno Hrvatskoj: službeno korištenje materinskim jezikom, osobito u obrazovanju i u Katoličkoj crkvi.

Lit.: G. Jellinek, *Die Lehre von den Staatenverbindunge*, Wien, 1882; J. Pliverić, *Das rechtliche Verhaltniss Kroatiens zu Ungarn*, Agram, 1885; J. Pliverić, *Beitrage zum ungarisch-kroatischen Bundesrechte*, Agram, 1886; J. Pliverić, *Der kroatische Staat*, Agram, 1887; B. Jeszenszki, *A társországok közjogi viszonya a magyar államhoz*, Budapest, 1889; J. Pliverić, *Spomenica o državnopravnih pitanjih hrvatsko-ugarskih*, Zagreb, 1901; K. Kadlec, *Uherská a chorvatská ústava v hlavních črtách*, Praha, 1906; G. Ferdinándy, *A magyar alkotmány történelmi fejlődése*, Budapest, 1906; G. Ferdinándy, *A magyar alkotmány történelmi fejlődése*, Budapest, 1906; G. Horn, *Le compromis de 1868 entre la Hongrie et la Croatie et celui de 1867 entre l'Autriche et la Hongrie, étude historique et critique*, Paris, 1907; F. Čulinović, *Državnopravna historija jugoslavenskih naroda*, Zagreb, 1954; V. Krestić, *Hrvatsko-Ugarsko nagodba*, Beograd, 1969; J. Šarinić, *Nagodbena Hrvatska : Postanak i osnove ustavne organizacije*, Zagreb, 1972; B. Skenderović [S. Bačić], Formiranje nacionalne svijesti kod Bunjevaca u Bačkoj, *Marulić*, 3/1998, Zagreb; L. Heka, *Az 1868. évi horvát-magyar kiegyezés a sajtó tükrében*, Szeged, 1998; D. Čepulo, Hrvatsko-ugarska nagodba i reforme institucija vlasti u Hrvatskom saboru 1868–1871., *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci*, 1/2001, Rijeka; L. Heka, *A horvát-magyar közjogi viszony, különös tekintettel a horvátországi 1868:I. törvénycikkre és a magyarországi 1868:XXX. törvénycikkre* (doktorska disertacija, Szeged, 2004); L. Heka, *A magyar-horvát államközösség alkotmány- és jogtörténete*, Szeged, 2004; L. Heka, *Horvátország alkotmány- és jogtörténete II. rész (1848-1918)*, Szeged, 2004; L. Heka, Hrvatsko-Ugarska nagodba u zrcalu tiska, u: *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijec*i, 2/2007, Rijeka, 2007; L. Heka, Hrvatsko-ugarski odnosi od srednjega vijeka do Nagodbe iz 1868. s posebnim osvrtom na pitanje Slavonije, *Scrinia Slavonica*, 8, Slavonski Brod, 2008.

L. Heka

HUM (Humska zemlja, Zahumlje), srednjovjekovna regija kojom su upravljale bosanske, hrvatske, crnogorske i srpske velikaške obitelji. Prvotno se prostirala u slijevu lijevih pritoka Neretve, a u doba najvećega opsega obuhvaćala je područje današnje Hercegovine te dio jadranske obale od Pelješca do Cetine.

Najstarije vijesti o Humu (*slav*. hum: brdo) donosi bizantski car Konstantin VII. Porfirogenet u djelu *O upravljanju carstvom (De administrando imperio)*, čije stanovnike naziva Zahumljanima, tj. »onima koji stanuju iza brda«. Sredinom X. st. Hum obuhvaća područje od Dubrovnika do Neretve, uključujući i pet nastanjenih gradova,

među ostalima Ston (*Stagnon*) na Pelješcu te Hum (*Khloum*) i Bonu (*Bona*) na velikom brdu iza kojega protječe rijeka Bona. Prema Konstantinu Jirečeku, Bona i Hum nazivi su za isto naselje, koje sa nalazilo na mjestu današnjega Blagaja nad izvorom rijeke Bune (*grč*. bounos: brdo, hum, brežuljak > *lat*. bonus = *slav*. blag: dobar) i koje je bilo središte Humske zemlje.

Pod knezom Mihajlom Viševićem u prvoj polovini X. st. Hum je bio samostalan, a knez Mihajlo spominje se među sudionicima crkvenoga sabora 925. u Splitu, uz hrvatskoga kralja Tomislava. U crkvenom pogledu u prvoj polovini XI. st. potpadao je pod jurisdikciju dubrovačkoga nadbiskupa. Prvotna jezgra humskoga kneštva bila je Neretljanska kneževina, čiji su vladari priznavali vazalni položaj prema susjednim moćnijim vladarima. Od 1040-ih cijelim Humom vladali su dukljanski vladari, a zatim je priznavao vlast hrvatskih vladara do 1102. Tijekom razdoblja samostalne vladavine humskih knezova u XII. st. područje njihove vlasti proširilo se prema zapadu, gdje je obuhvatilo Imotski, ali i prema istoku, gdje je obuhvatilo krajeve na lijevoj obali Neretve. Od sredine XII. st. spominju se i raški župani kao vladari cijeloga područja. U to je doba, prema Ljetopisu popa Dukljaninu, Humska zemlja (*Chelmania*) obuhvaćala devet župa te neka područja na desnoj obali donje Neretve. Miroslav, brat srpskoga župana Stefana Nemanje, inače oženjen sestrom bosanskoga bana Kulina, kao humski knez napadao je 1184. Dubrovnik i u pomorskoj je bici kraj Poljica poražen, a rat je završen mirovnim ugovorom 1186. Hrvatski herceg i kasniji kralj Andrija II. zavladao je Humom 1198., ali je stvarnu vlast tijekom cijeloga XIII. st. obnašala domaća (humska) dinastija: početkom XIII. st. kao vladar se spominje Petar, koji se naziva i »velikim knezom humskim«, zatim njegov nećak Toljen, a nakon njegove smrti 1239. i Andrija. Od sredine XIII. st. spominje se Andrijin sin Radoslav, ali samo s naslovom župana. On se 1254. očitovao kao »vjeran kletvenik (vazal) gospodinu kralju ugarskomu« te je obećao braniti Dubrovčane od srpskoga napada »i po moru i po suhu«. Kao gospodarsko središte u XIII. st. izdvaja se Drijeva na desnoj obali Neretve (kod današnje Gabele), jedno od najvećih srednjovjekovnih trgovišta na istočnoj obali Jadrana. Na početku XIV. st. nestaje samostalnost Huma, kada je područje osvojio hrvatski ban Pavao I. Šubić Bribirski, koji je vlast nad tom zemljom predao svojim vazalima hrvatskoj plemićkoj porodici Nelipčićima. Pavlov sin Mladen II. zove se 1305. »Hrvata i Bosne ban i vrhovni gospodin cijele Humske zemlje«. Nakon njegova pada 1322. slabi moć bribirskih knezova, što je iskoristio bosanski ban Stjepan II. Kotromanić te je 1326. ovladao Humom, koji je otad u sastavu bosanske države, a 1333. unesen je i u vladarski titular (»gospodin Humskoj zemlji«). I nakon vojnoga pohoda cara Dušana iz 1350. Humska je zemlja ostala u vlasti Kotromanića sve do 1357., kada je došla pod vlast ugarskoga kralja Ludovika I. Anžuvinca. Nakon njegove smrti 1382. Hum je postupno došao pod vlast bosanskoga kralja Tvrtka I. U prvoj polovini XV. st. bio je pod vlašću Kosača, vojvode Sandalja Hranića i njegova nećaka i nasljednika hercega Stjepana Vukčića, koji su uspjeli pokoriti humsku i trebinjsku vlastelu. U vrijeme vladavine Stjepana Vukčića Kosače (1435.-66.) Humska zemlja ima obilježje samostalnoga područja, koje je samo nominalno vezano uz bosansku državu, pa se Kosača 1444. i naziva »gospodarom Huma«. Tada Humska zemlja postaje dio širega područja kojim je vladala obitelj Kosača i kojim Stjepan Vukčić od 1448. vlada kao herceg. Nakon pada Bosne 1463. Osmanlije postupno zauzimaju njegove zemlje (Hum 1865.), a taj je proces završen osvajanjem Herceg-Novoga 1482. Nakon toga gubi se iz upotrebe naziv Humska zemlja i zamjenjuje ga zemljopisno-administrativni naziv Hercegovina za područje nekadašnje vlasti Stjepana Vukčića, koji se očuvao do danas.

Neki autori (Marijan Lanosović, Đuro Brkić, Đeno Sarić, Ivan Murgić, István Iványi, Ivan Ivanić, Đorđe Popović-Munjatović, Lajčo Budanović i dr.) smatraju da su Bunjevci dobili ime po predjelu oko grada i rijeke Bune, pa bi se imenom Bunjevac

označavao čovjek iz toga brdskoga kraja, tj. brđanin, gorštak, Humljanin (*grč.* buonos = *slav.* Hum). Matija Evetović čak smatra da je upravo Humska Zemlja kolijevka Bunjevaca, a kako mnogi izvori pokazuju hrvatsko obilježje tih krajeva, prije svega ikavicu kao obilježeno hrvatski jezični varijetet (npr. nadgrobni natpis kneza Radivoja Vlatkovića u Dubravama, južno od Blagaja, iz XV. st.: »U toi vrime naiboli muž od Dubravah«), nedvojbena je i pripadnost Bunjevaca hrvatskomu narodnomu korpusu.

Lit.: M. Evetović, *Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata* (rukopis); B. Ferjančić, *Vizantiski izvori za istoriju naroda Jugoslavije*, 2, Beograd, 1959; K. Jireček, *Istorija Srba*, 1, Beograd, 1990; *Hrvatski leksikon*, 1, Zagreb, 1996; *Hrvatska enciklopedija*, 4, Zagreb, 2002.

S. Bačić

HUMANO-PROSVJETNI ODBOR KATOLIČKIH CRKVENIH OPĆINA U SUBOTICI, katolička prosvjetna organizacija. Osnovana je 26. VI. 1933. na sjednici Senata crkvenih općina u Subotici, nakon što su prosvjetna društva prije toga rimokatoličkim općinama upućivala mnogobrojne molbe za suradnju. Formalno je svrha Odbora bilo »zastupanje interesa rimokatoličkih crkvenih općina i njihovih članova, razvijanje karitativne djelatnosti uz održavanje veza s ostalim humanim društvima te širenje katoličke prosvjete i umjetnosti«, a u biti je posrijedi bilo stvaranje središnje prosvjetne ustanove radi nadilaženja nesuglasica i sukoba među članovima i vodstvima hrvatskih društava.

Članovima Odbora mogli su postati samo katolici Slaveni. U vodstvo odbora izabrana su tri svećenika (Blaško Rajić, Antun Vojnić Tunić i Nikola Dulić) te tri laika (Matija Evetović, Ivan Malagurski i Ive Prćić). Za predsjednika je izabran Blaško Rajić. Rad Humano-prosvjetnoga odbora katoličkih crkvenih općina odobrio je biskup Lajčo Budanović 20. VII. 1933. Djelovao je u prostorijama bivše Bunjevačke prosvetne matice (Ul. Paje Kujundžića 9), koju je za kulturne potrebe Slavena katolika otkupio biskup Budanović 11. II. 1933. U zgradi je Budanović 9. IX. 1933. posvetio kapelicu na čast Blaženoj Djevici Mariji, Majci Dobroga Savjeta, a u prostorije je 14. I. 1934. smještena Subotička matica. Odbor se financirao prilozima članova, organizirao je godišnje razgovore i različita predavanja, a upravljao je i zakladama (»zadužbinama«) koje su mu bile povjerene. Prosvjetno i vjersko djelovanje Humano-prosvjetnoga odbora imalo je izrazito katolički i hrvatski biljeg, a njegov je rad proširen 1936., kada je s Hrvatskim pjevač-

BAČKA DUHOVNA OBLAST
SUBOTICA

Slavnom
GRADSKOM SENATU
SUBOTICA

Lajčo Budanović
biskup.

Prijava osnivanja Humano-prosvjetnog odbora crkvenih općina

kim društvom *Neven*, s Katoličkim divojačkim društvom, s Pučkom kasinom i s Bunjevačkim momačkim kolom osnovao Hrvatsku kulturnu zajednicu u Subotici.

Lit.: J. Temunović, *Subotička matica*, Subotica, 2002; J. Temunović, *Zadužbina biskupa Budanovića*, Subotica, 2002.

M. Bara

HUSAR, Janja (Subotica, 18. VIII. 1941.), inženjerka tehnologije. Kći Laze Đukića i Gize, rođ. Bedić. Osnovnu školu i gimnaziju završila je u Subotici, a studij na Tehnološkom fakultetu u Beogradu 1967. Iste se godine upisala na poslijediplomski studij kemije na Minnesotskom sveučilištu u Minneapolisu, SAD, koji je završila 1971. Doktorirala na istom sveučilištu 1972. Tijekom poslijedoktorskoga studija radila je na istraživanju nuklearne magnetne rezonancije na Kalifornijskom tehnološkom institutu u Pasedeni. U ljeto 1969. bila je sudionica multidisciplinarnoga proučavanje onečišćenja zraka u Los Angelesu. Stručne radove s područja mjerenja sumpora u atmosferskim česticama, udjela sumpora i žive u atmosferi 1850.-2000. objavljivala je u časopisima *Atmospheric Environment* (Norwich, UK; Oxford, 1976, 1978, 1981, 1982, 1999, 2000), *Science* (Washington D. C., 1976), *Journal of the Air Pollution Control Association* (Pittsburgh, 1977), *Bulletin of the American Meteorological Society* (Boston, 1978) i *Journal of Geophysical Research* (Sydney, 1980, 1985). Svoja je istraživanja izlagala na mnogim međunarodnim konferencijama i simpozijima. Od 1975. viši je znanstveni suradnik Sveučilišta Washington u St. Louisu. Kao gostujući znanstvenik radila je 1976. na Meteorološkom odjelu Sveučilišta u Stockholmu te se ondje bavila istraživanjima mjerenja sumpora u atmosferskim česticama, a 1977. sudjelovala je u organizaciji međunarodnoga skupa održanoga u Dubrovniku na temu *Sumpor u atmosferi*. Njezina prijašnja istraživanja uključuju čestičnu analizu sumpora korištenjem plamene fotometrije te istraživanje količine sumpora i protjecanje sumpora u svjetskim rijekama. Drugi stručni interesi vezani su za regionalnu emisiju sumpora u atmosferu, njegovo uklanjanje i utjecaj na oceane. Odnedavna njezini su stručni interesi usmjereni i na istraživanje količina žive te emisija stakleničnih plinova.

N. Zelić

HUSKA, Mirko (pseudonim **Mirko Glumac**) (Subotica, 7. VII. 1921. – Subotica, 1. V. 1986.), glumac i redatelj. Sin Josipa i Emere, rođ. Suturović. Osnovnu školu i nižu gimnaziju završio u Subotici, učiteljsku školu u Somboru. Nakon povratka u Suboticu zaposlio se kao pisar u Sreskom sudu, a kad je 1938. osnovan Zbor hrvatskih kazališnih dobrovoljaca, priključio mu se nastupajući u epizodnim ulogama (Eugen Tomić, *Pastorak*; Geno Senečić, *Neobičan čovjek*). Istodobno je sudjelovao u radu Bunjevačkoga momačkoga kola i do 1942. bio jedan od čelnika društva. Od studenoga 1944. do travnja 1945., kao član tek osnovanoga Pozorišnoga odsjeka pri Komandi grada, nastupao je u dramskim odlomcima kao Vuk satir (Ivan Gundulić, *Dubravka*), Raskoljnikov (Fjodor Mihajlovič Dostojevski, *Zločin i kazna*), Ilija (Josip Kosor, *Požar strasti*). Od jeseni 1946. postao je članom profesionalnoga ansambla subotičkoga Hrvatskoga narodnoga kazališta (HNK), osnovanoga 19. rujna 1945. godine. Ostvario je niz uloga u rasponu od epizodnih do glavnih pa je tako u dramatizacijama romana Augusta Šenoe odigrao Njemaka Jerka i Biskupa de Dominisa (Milivoj Dežman Ivanov, *Zlatarevo zlato* i Đuro Prejac, *Čuvaj se senjske ruke*), zatim ulogu Miće (Aleksandar Nikolajevič Ostrovski, *Siromaštvo nije grijeh*), Šegrta Jovana (Jovan Sterija Popović, *Pokondirena tikva*), Joze (Ivica Ivanac, *Vatra*), Pepija (Matija Poljaković, *Par žutih cipela*), Karaulova (Vasilij Vasiljevič Škvarkin, *Tuđe dijete*), Wenger-Ugarkovića (Miroslav Krleža, *Vučjak*), Harpera (Joseph Kesserling, *Arsenik i stare čipke*). Pri kraju karijere nastupio je 1976. kao jedini partner u dramskom kolažu *Stvaralaštvo Miroslava Krleže,* koji je osmislila i režirala prvakinja subotičkoga kazališta Jelka Asić. Rano se okušao i kao redatelj kad je 1947. s članovima omladinske organizacije HNK izvanrepertoarno postavio jednočinke *Ze-*

Mirko Huska

lena grana Volodimira Oleksijoviča Suhodoljskoga i *Naš sin* V. Potemkina, što je na kazališnom programu označeno kolektivnom režijom. Zaslugom Emila Karaseka, tadašnjega ravnatelja kazališta, jednočinke su ipak stavljene na repertoar i doživjele 23 izvedbe, a Huska je upućen u Beograd na tromjesečni redateljski tečaj koji je vodio redatelj i teatrolog Hugo Klajn. Komediju *Ženidba i udadba* Jovana Sterije Popovića postavio je 1949., što se drži njegovom prvom profesionalnom režijom. Slijedila su zatim uprizorenja komedija tzv. kućnoga dramatičara Matije Poljakovića: 1950. i 1961. *Č'a Bonina razgala*, najizvođenije djelo u povijesti subotičkoga kazališta; 1952. *Niko i ništa* i *Vašange;* 1953. *Kuća mira;* 1955. *Buckanje sa smutipukom;* 1960. *Bolto u raju;* 1962. *Ludograd* te *Naše i vaše zgode i nezgode*; 1967. *Ode Bolto na ogled* i *Kad bog đavlu kumuje.* Režirao je i nekoliko drama i komedija često izvođenih na hrvatskim i srpskim pozornicama: *Hasanaginicu* Milana Ogrizovića (1953.), *Mećavu* Pere Budaka (1957.), *Zajednički stan* Dragutina Dobričanina (1954.), *Put oko sveta* Branislava Nušića (1956.), a okušao se i s djelima francuskoga klasicizma (Molière, *Scapinove spletke*, 1951.), ruskoga realizma (Aleksandr Nikolajevič Ostrovski, *Bez krivice krivi*, 1950. i *Šuma*, 1955.) te španjolskoga teatra XX. st. (Guilherme Figueiredo, *Lisica i grožđe*, 1959.). Povremeno je objavljivao članke o subotičkom kazalištu (»Hiljadu predstava Hrvatske drame Narodnog pozorišta«, *Kalendar Hrvatska riječ za prestupnu 1952. godinu*, Subotica, 1951.; »Desetgodišnjica kazališnog života u Subotici«, *Rukovet*, 3-4/1955). Umirovljen je početkom 1980-ih. Dvostrukost kazališnoga, tj. scenskoga djelovanja uspješno je ostvarivao uz puno entuzijazma i kreativnosti, napose u djelima na bunjevačkoj ikavici prožetima folklorom, koja su osobito privlačila subotičku publiku.

Lit.: I. Rackov, Mirko Huska – glumac i reditelj, *Rukovet*, 3-4/1971, Subotica; I. Rackov, Pozorišna hronika (Vanredna predstava: Krleža, kolaž u režiji i opremi Jelke Asić), *Rukovet*, 7-8/1976, Subotica; *150 godina pozorišne zgrade. 150 godina kazališne zgrade. 150 éves a színház épülete.* Subotica, 2005.

J. Ivančić

HUTOVIĆ, Narcis (Sentivan, 17. I. 1800. – Ilok, 8. XII. 1836.), franjevac, pedagog. U Provinciju sv. Ivana Kapistranskoga stupio je 1824., a već je 1826. zaređen za svećenika, što znači da je filozofsko školovanje, a možda i dvije godine teološkoga, završio prije stupanja u franjevački red; posljednje dvije godine teološkoga školovanja završio je na bogoslovnoj školi u Vukovaru. God. 1827. pošao je u Beč i najvjerojatnije na tamošnjem sveučilištu postigao naslov licencijata filozofije. Najprije je predavao na filozofskom učilištu u Našicama (1828.-31.), a zatim dvije godine na filozofskom učilištu u Iloku (1834.-36), gdje je svojim studentima bio i neposredan odgojitelj i učitelj pjevanja.

Izvor: Arhiv Hrvatske franjevačke provincije u Zagrebu, *Liber memorabilium conventus Valcovariensis*, sv. 1, 561, 584; sv. 2, 1-3.

Lit.: *Schematismus observantis ... Provinciae s. Ioannis a Capistrano*, Budae, 1834; F. E. Hoško, *Euzebije Fermendžin crkveni upravnik i povjesnik*, Zagreb, 1997.

F. E. Hoško

HVAT (*dijal.* fat, kloktor; *njem.* Klafter; *lat.* orgia), tradicionalna mjera za dužinu i površinu. Po svojem je podrijetlu prirodna mjera nastala još u antičko doba; označava duljinu koja se može obuhvatiti raširenim rukama (Mihovil Radnić u svojem djelu *Razmiscglagna pribogomiona od glivbavi Boxye* iz 1683. rabi naziv »rastegljaj«). U ugarskom Podunavlju raširio se pod njemačkim utjecajem. Bilo je nekoliko različitih hvata, no od XVIII. st. na području Bač-

ke naseljenom Bunjevcima i Šokcima primjenjivan je bečki ili austrijski (*njem*. Klafter, otuda u Bunjevaca riječ kloktor), dug 1,896 m, što se u praksi zaokruživalo na 1,9 m. Ta je mjera međutim imala još veću važnost kao osnovica za određivanje površine zemljišta. U uporabi je naime bio četvorni hvat (u izvorima i literaturi označava se i kao □ hvat), površine 3,5966 m², koji je bio osnovica za izračunavanje katastarskoga jutra (1600 četvornih hvati) te motike (200 četvornih hvati) i lanca (2000 četvornih hvati). Te se mjerne jedinice za izračunavanje površine zemljišta u bačkih Hrvata rabe do danas.

Lit.: M. Vlajinac, *Rečnik naših starih mera*, 3-4, Beograd, 1968-1974; Z. Jakobović, *Leksikon mjernih jedinica*, Zagreb, 1981; A. Sekulić, *Rječnik govora bačkih Hrvata*, Zagreb, 2005; A. Stantić, Mire za duljinu, *Subotičke novine*, 18. II. 2005, Subotica.

P. Skenderović

TISKANJE OVOGA SVESKA POMOGLI SU:

Ministarstvo kulture Republike Srbije
Pokrajinsko tajništvo za propise, upravu i nacionalne manjine
Pokrajinsko tajništvo za kulturu i obrazovanje
Grad Subotica
Vlada Republike Hrvatske
Zavod za kulturu vojvođanskih Hrvata
Javno komunalno poduzeće *Suboticaplin*

TISAK
Printex
Subotica

NAKLADA
1500

L E K S I K O N

PODUNAVSKIH HRVATA – BUNJEVACA I ŠOKACA

10

I

HRVATSKO AKADEMSKO DRUŠTVO

Subotica, 2010.

UREDNIŠTVO
Slaven Bačić, Mario Bara, Stevan Mačković,
Petar Vuković, Tomislav Žigmanov

GLAVNI UREDNIK
Slaven Bačić

IZVRŠNI UREDNIK
Tomislav Žigmanov

LEKTURA
Petar Vuković

KOREKTURA
Mirko Kopunović, Márta Mačković-Papp

GRAFIČKA PRIPREMA
Printex

CIP – Katalogizacija u publikaciji
Biblioteka Matice srpske, Novi Sad

929(=163.42) (497.113) (031)
930.85(=163.42) (497.113) (031)

LEKSIKON podunavskih Hrvata – Bunjevaca i Šokaca. 10, I /
[glavni urednik Slaven Bačić]. – Subotica : Hrvatsko akademsko
društvo, 2010 (Subotica : Printex). – IV, 112 str. : ilustr. ; 24 cm

Tekst štampan dvostubačno. – Tiraž 1.500.

ISBN 978-86-85103-15-5
ISBN 978-86-85103-03-2 (za izdavačku celinu)

a) Bunjevci – Leksikoni b) Šokci – Leksikoni

COBISS.SR-ID 258708487

ISBN 978-86-85103-15-5

SURADNICI NA DESETOM SVESKU

Bačić, dr. sc. Slaven, odvjetnik, Subotica

Bačlija, Grgo, odvjetnik u mirovini, Subotica

Bara, Mario, prof. povijesti i sociologije, asistent, Institut za migracije i narodnosti, Zagreb

Bažant, Eva, knjižničarka u mirovini, Subotica

Bućan, mr. sc. Radojka, prof. kroatologije i sociologije, Kulturni centar Solin, Solin

Cvetanović, Milovan, arhivist, Historijski arhiv grada Novog Sada, Novi Sad

Čeliković, Katarina, prof. komparativne književnosti, Zavod za kulturu vojvođanskih Hrvata, Subotica

Černelić, dr. sc. Milana, izv. prof., Filozofski fakultet, Zagreb

Čota, Zoran, dipl. iur., Sombor

Dumendžić, Josip, Bođani

Đanić, mr. sc. Matija, prof. geografije, Sombor

Grlica, Mirko, prof. povijesti, viši kustos, Gradski muzej, Subotica

Gutman, dr. sc. Ivan, red. prof, Prirodoslovno-matematički fakultet u Kragujevcu

Heka, dr. sc. Ladislav, docent, Pravni fakultet, Institut za komparativno pravo, Segedin

Hemar, Eduard, publicist i nakladnik, Zagreb

Horvat, dr. sc. Vladimir, DI, izv. profesor Filozofskoga fakulteta Družbe Isusove u Zagrebu u mirovini

Hoško, dr. sc. Franjo Emanuel, OFM, red. prof. u mirovini, Katolički bogoslovni fakultet u Zagrebu, Teologija u Rijeci

Ištvančić, Branko, filmski i TV redatelj, Zagreb

Ivančić, Jasna, viši leksikograf, Leksikografski zavod *Miroslav Krleža* u Zagrebu

Ivić, Miroslav, dipl. iur., Samobor

Jukić, dr. sc. Stipan, red. prof. Filozofskoga fakulteta u Novom Sadu u mirovini, Split

Kovač, Ivan, učitelj, Sombor

Libman, dr. Emil, liječnik u mirovini, Subotica

Mačković, Stevan, prof. povijesti, ravnatelj Historijskog arhiva Subotica, Subotica

Mandić, Živko, prof. hrvatskoga, ruskoga i bugarskoga jezika u mirovini, Budimpešta

Milanović, Đorđe, prof. povijesti, ravnatelj Muzeja grada Novog Sada u mirovini, Novi Sad

Miloš, mr. sc. Mato, OCD, Zagreb

Perušić, Nikola, Subotica

Rudinski, mr. sc. Ante, arhitekt, Zavod za urbanizam, Subotica

Skenderović, Petar, Subotica

Skenderović, dr. sc. Robert, znanstveni suradnik, Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, Slavonski Brod
Stantić, dr. th. Marinko, župnik župe sv. Križa, Sombor
Suknović, Kata, dipl. ing. za tekstilno inženjerstvo tekstilno-strojarske struke, Subotica
Škrabalo, mr. sc. Ivo, izv. prof. Akademije dramskih umjetnosti u Zagrebu u mirovini
Štefković, Josip, župnik Župe sv. Pavla apostola, Bač
Štefković, mr. th. Mirko, tajnik Subotičke biskupije, Subotica
Tošaki, Lucija, Lemeš
Ušumović, Neven, prof. filozofije i dipl. komparatist književnosti, Umag
Vuković, dr. sc. Petar, docent, Filozofski fakultet, Zagreb
Vuković-Dulić, Ljubica, prof. povijesti i povijesti umjetnosti, Gradski muzej, Subotica
Zelić, Naco, dipl. iur. u mirovini, Zagreb
Zelić, Željka, dipl. novinarka, Subotica
Žigmanov, Tomislav, prof. filozofije, Zavod za kulturu vojvođanskih Hrvata, Subotica

I

I. + M., pseudonim o. Gerarda Tome Stantića. Znakom se, inače, koriste karmelićani u međusobnom obraćanju i zapravo je kratica od »Isus + Marija«. Nakon osnivanja karmelićanskoga samostana u Somboru 1904. o. Gerard postao je priorom samostana 1905. i kao jedini redovnik u samostanu za mjesne hrvatske vjernike, odmah se pobrinuo da dobiju pjesmaricu na svojem jeziku i da na njemu mogu slaviti Boga. Pod tim je znakom iste godine u Somboru, vjerojatno uz pomoć svoje rođakinje i karmelske trećoredice Janje Prćić, izdao na ikavici pjesmaricu pod naslovom *Crkvena pismarica*.

Lit.: I. Kujundžić, Bunjevačko-šokačka bibliografija, *Rad JAZU*, 355, Zagreb, 1969.

M. Miloš

IBRIŠIMOVIĆ, Marin (Požega, oko 1600. – Požega, 21. I. 1650.), franjevac, biskup. U novicijat Provincije Bosne Srebrene stupio je 1620. u samostan u Fojnici, gdje mu je odgojitelj bio kasniji bosanski biskup Toma Mrnjavić (1640.-44.). Filozofiju je studirao u Cremoni, a teologiju u Mantovi, gdje je stekao kvalifikaciju profesora i naslov propovjednika. Vrativši se iz Italije, bio je učitelj gramatike, logike i filozofije te nedjeljni i blagdanski propovjednik u Fojnici. Bio je stric znamenitomu Luki Ibrišimoviću (Požega, oko 1626. – Požega, 1698.), protuturskomu borcu i generalnomu vikaru zagrebačkoga biskupa za Slavoniju.

Provincijalu Nikoli Brajkoviću bio je tajnik (1635.-38.), ali je osobito blizak bio bivšemu provincijalu Andriji Kamengrađaninu. Biskup Jeronim Lučić, upravitelj Bosanske biskupije (1634.-39.), žalio se Propagandi (*Congregatio de propaganda fidei*) u Rimu na njega i Kamengrađanina 1638. optužujući ih da ne priznaju njegovu biskupsku vlast i neovisno o njemu postavljaju župnike i kapelane te protiv njega bune franjevce i narod. Istragu o Kamengrađaninovim i Ibrišimovićevim postupcima Propaganda je 1638. povjerila makarskomu biskupu Bartolu Kačiću, ali njezini rezultati nisu poznati. Lučićev nasljednik u upravi Bosanske biskupije, bosanski biskup Toma Mrnjavić, kao gvardijanu u Fojnici povjerio mu je 1640. dužnost biskupskoga ekonoma s pravom ubirati prihode. U međuvremenu je Marin Ibrišimović bio 1642. generalni vizitator vlastite provincije. Biskup Mrnjavić preporučio ga je Propagandi za svojega pomoćnoga biskupa i nasljednika na stolici bosanskih biskupa, ali se ona privoljela provincijalu Bosne Srebrene Marijanu Maraviću.

Propaganda ga je 17. VI. 1647. imenovala za beogradskoga biskupa i administratora Smederevačke biskupije te apostolskoga vikara za sve biskupije u ugarskim zemljama koje su pod turskom vlašću. Obavio je 1649. kanonsku vizitaciju nekih hrvatskih naselja u Bačkoj – Segedin, Martonoš, Bajmok, Jankovac (*madž.* Jánoshalma), Miljkut, Santovo (u nj su dolazili i vjernici iz Koluta i Berega), Sombor, Gara, Bački Monoštor, Bač, Bukin (danas: Mladenovo), kao i sjevernije sve do Pešte i Gyöngyösa, ali i u Srijemu, Baranji i Beogradu. Taj je izvještaj važan izvor za

povijest hrvatskoga puka pod Turcima jer svjedoči o prisutnosti Hrvata u tim krajevima, npr. s brojem krizmanika i katoličkih vjernika u pojedinim naseljima, katkad s usporednim podacima (s muslimanima i protestantima), opise crkava.... Nije izbjegao sukob s bosanskim biskupom Maravićem o granicama njihove vlasti u Slavoniji. Kad nije bilo rješenja, Sveta Stolica uspostavila je 1648. poseban slavonski vikarijat i povjerila ga upravi fra Pavla Posilovića, skradinskoga biskupa. Dvije godine poslije Ibrišimović je umro i pokopan u Velikoj.

Izvori: Arhiv Propagande, Rim, *Lettere volgari*, vol. 16, fol. 20-21; *Acta*, vol. 7, fol. 35, 36, 212; *SoCG*, vol. 93, fol. 112, 115; vol. 127, fol 173.; vol. 176, fol. 249.

Lit.: B. Unyi, *Sokácok-Bunyevácok és a bosnyák ferencesek története*, Budapest, [1947]; *Hrvatski biografski leksikon*, 6, Zagreb, 2005; F. E. Hoško, Biskupsko djelovanje Pavla Posilovića u Slavoniji, u: *Zbornik o Pavlu Posiloviću*, Šibenik-Zagreb, 2001.

F. E. Hoško

IDENTITET (*njem.* Identität < *kasnolat.* identitas) **1**. istost, potpuna jednakost, odnos prema kojemu je što jednako sebi (A=A) bez obzira na moguće mijene u vremenu; **2**. istovjetnost, potpuna suglasnost dviju različitih pojava (A=B), jednakost čega s drugim. U prvom značenju jedan je od četiriju temeljnih zakona formalne logike. Oba navedena filozofska značenja rabe se u identitetskim diskursima u društvenim i humanističkim znanostima, osobito u psihologiji i sociologiji, gdje se vezuju uz novovjekovni nastanak zapadnoeuropskoga individualizma.

U psihologiji identitet označuje ukupnu svijest o sebi jedne osobe i kao takav izraz je čovjekove prepoznatljivosti i neponovljivosti kao pojedinca – skup svih njegovih fizičkih i psihičkih značajki koje ga određuju i čine istovjetnim samomu sebi. To je individualni identitet, čiji se sadržaj odnosi na nesvodivost na drugoga onoga »ja« te odgovora na pitanje »tko sam ja?«

U sociologiji identitet označuje skup temeljnih općih značajki koje se razlikuju u odnosu na druge, no subjekt značajki ovdje nije pojedinac, nego društvena skupina. Te su značajke zajedničke svim članovima skupine i čine temelj za uspostavu identiteta »mi«. U ovom se slučaju govori o kolektivnom identitetu, koji odgovora na pitanja »što sam i kamo pripadam?« Tako se mogu razlikovati spolni ili rodni, dobni, socijalni, kulturni, jezični, vjerski, etnički, nacionalni, regionalni, profesionalni, politički i drugi identiteti. Zato je identitet uvijek složen – pluralnost je njegova bit, a razni se identiteti međusobno prožimaju. No pojedini identiteti mogu biti višestruki, tj. pojedinac može istodobno pripadati različitim skupinama, poput jezičnih (npr. dvojezičnost), profesionalnih (osoba s više zanimanja), regionalnih (Istranin, Hrvat, Europljanin), etničkih i nacionalnih (osobe čiji su roditelji različitog etničkog podrijetla ili nacionalnosti; nacionalni identiteti koji uključuju različite etničke i subetničke identitete) i sl., dok su drugi isključivi.

Identitet nije dan fenomen, nego se konstituira postupno i kontinuirano na temelju dvaju načela identifikacije: razlike i sličnosti. Zato je uvijek relacijski: individualni se više izgrađuje u odnosu na različitosti, a kolektivni u odnosu na sličnosti, no oba pretpostavljaju nekoga »drugoga«, kao vlastit kriterij za uspostavu bilo razlike, bilo sličnosti, pri čemu odnos prema »drugomu« može završiti sukobom, pa čak i eliminacijom. No to što identitet nije dan, nego je uvjetovan kulturom i povijesnim promjenama (osobito političkim i međudržavnim odnosima) otvara prostor za modeliranje i interveniranje onima koji imaju moć za njegovu izgradnju. U podunavskih Hrvata – Bunjevaca i Šokaca, koji su rijetko raspolagali takvom moći, to je rezultiralo negativnim posljedicama: razvoj kolektivnoga identiteta s jedne je strane priječen, a s druge je vodio konverziji, tj. asimilaciji, ili pak fragmentiranju, tj. stvaranju posebnih etničkih, pa čak i nacionalnih skupina.

Individualni i kolektivni identitet nisu strogo odijeljeni, nego su u interaktivnim odnosima: individualni aspekt identiteta, kao subjektivni izraz sebstva, temelji se na objektivnosti socijetalne kulture, a

kolektivni aspekt identiteta, kao objektivne osnovice samoidentiteta, reflektira se subjektivno. To znači da čovjek ne može živjeti bez ostvarenosti obiju dimenzija identiteta te da on podrazumijeva i svijest o sebi i svijest o pripadanju širim društvenim skupinama. Posljednje se regenerira procesima društvenoga pamćenja, smještenoga u kulturnim artefaktima i društvenim institucijama, koji omogućuju prijenos ideja i simbola te mogućnost prepoznatljivosti kao međusobno jednakih i različitih u odnosu prema drugima. Društveno pamćenje u Bunjevaca i Šokaca nikada nije bilo znatnije razvijeno, a prijenos ideja i simbola protjecao je najčešće preko obiteljskih naracija ili neprofesionalnih institucija, uz neobvezatnost uključivanja.

Identitet se uvijek ostvaruje u nečemu – kulturni milje, socijalni ambijent i društveni kontekst temeljni su okviri za njegovu uspostavu, izgradnju i očuvanje. Kulturni kodovi i vrijednosni sustav, religija, ideologija, svjetonazor i kognitivni sustav primarno određuju njegovu narav, što se odražava u svijesti članova skupine. Kulturni identitet najširi je kolektivni identitet i predstavlja uzorak zajedničkoga načina života, mišljenja i iskustva na kojem se temelje oblici i sadržaji spoznaje te vrijednosni referentni okvir koji pokazuje pojedincima što je poželjno, a što nije iz gledišta konkretne kulture. Na taj način on daje i smisao ljudskomu životu. Ako pak nastane otklon od vrijednosti, uspostava nerealne slike o sebi, superiorno držanje spram drugih, isključujući i nasilan odnosa prema drugomu, može se govoriti o patologiji kolektivnoga identiteta. Podunavskih Hrvati u nekoliko su razdoblja u povijesti bili žrtve takvih djelovanja.

Budući da su promjenljivi, različite vrste identiteta mogu se s vremenom mijenjati u procesu socijalizacije, koji u modernoj državi pripada, u formalnom smislu, obrazovnomu sustavu, a u neformalnom smislu javnosti i civilnomu društvu. Kako su u povijesti bili bez mogućnosti znatnijega sudjelovanja u tim segmentima, podunavski Bunjevci i Šokci kasnili su u modernizacijskim procesima. No identitet se oblikuje i priznanjem, njegovom odsutnošću, pa čak i negativnim priznanjem od drugih. Nepriznavanje ili negativno priznavanje, koje se proizvodi sa slikom o nositelju identiteta koja je ograničavajuća, ponižavajuća i prezrena, oblik je tlačenja jer se time zatvara u lažan, iskrivljen i reduciran način postojanja, što su podunavski Hrvati – Bunjevci i Šokci također iskusili.

Od svih kolektivnih identiteta nacionalni je identitet i dalje najrašireniji, a zbog toga što je suvremena država nacionalna ima znatan utjecaj. Iako je u moderno doba postao glavnom legitimacijom društvenoga poretka i solidarnosti, u postmodernom vremenu umjereno slabi u procesima nadnacionalnih integracija i regionalizacijom nacionalnih država, koje prati uspostava kozmopolitskoga i regionalnoga identiteta. Oblikovanje nacionalnoga identiteta odgovara složenomu procesu socijalizacije, i formalnomu i neformalnomu, u kojem se pojedinci identificiraju sa simbolima koji imaju moć stvaranja osjećaja zajedništva te stječu znanja o sadržajima nacije, čime se utemeljuje nacionalna svijest. Navedeni nedostaci u području socijalizacije ostavili su traga u slabije razvijenoj nacionalnoj svijesti Bunjevaca i Šokaca.

Nacionalni identitet obuhvaća i kulturni i politički identitet te ovisi o naravi nacionalne države koja ga određuje. Politički nacionalni identitet podrazumijeva jednakost u pravima i obvezama, zajedničko državljanstvo, nesmetanu društvenu i prostornu mobilnost, pozivanje na aktivno sudjelovanje u javnim poslovima i standardizirano javno, građansko obrazovanje dostupno svima. U slučaju etničkoga nacionalnoga identiteta članom zajednice postaje se rođenjem i narodnom kulturom, a nacionalna država odlučujuće intervenira u brojnim identitetskim pitanjima (obrazovanje, kultura, jezik, praznici…). Interesi naroda ispred su interesa pojedinaca, zastupljeno je pozivanje naroda, a ne građana na sudjelovanje u odlučivanju, dominira populistička ideologija… U Bačkoj je prevladavao drugi model identiteta, iz čega su

proizašle nacionalno štetne posljedice za podunavske Bunjevce i Šokce. To je rezultiralo izravnim i neizravnim asimilacijskim metodama u korist pripadnika onih nacija čija je bila država u vlasništvu.

U tom su smislu podunavski Bunjevci bili objekt različitih identitetskih politika: ugarska politika jedinstvene i nedjeljive ugarske nacije iz 1868., kojom je nemadžarskim narodima formalno priznato samo pravo na jezične posebnosti, u praksi je značila madžarizaciju jer su se jezična prava u školi i javnim službama stalno smanjivala, a Bunjevcima je dodatno priječeno povezivanje s institucijama s područja Trojedne Kraljevine; u vrijeme Kraljevine SHS/Jugoslavije vlasti su neuspješno nastojale spriječiti integraciju Bunjevaca u hrvatsku naciju aktivno podupirući ideje o Bunjevcima kao posebnom narodu ili Srbima katoličke vjere; u Horthyjevoj Madžarskoj, opterećenoj trianonskim šokom, službena je politika priječila identitetsko priznanje Bunjevaca (i Šokaca, Raca, Bošnjaka i dr.) kao hrvatskih subetničkih skupina, što je dodatno ubrzalo snažne asimilacijske procese; iako je Titova Jugoslavija isprva prihvatila i poslije formalno provodila stajalište da su Bunjevci Hrvati, od 1950-ih priječilo se afirmiranje hrvatstva; poslijeratnu je službenu madžarsku politiku karakteriziralo najprije načelno afirmativno stajalište spram »bratskih« socijalističkih manjinskih naroda, nakon sukoba Staljina i Tita dolazi do snažnih represivnih mjera (utamničenja, raseljavanja i sl.) spram Hrvata (i drugih južnih Slavena), a nakon toga identitetska se politika ograničila na manjinske južnoslavenske ustanove; od 1990-ih u Srbiji je autoritarni režim Slobodana Miloševića agresivno provodio politiku koja je Bunjevce smatrala posebnim narodom, uz istodobno nijekanje postojanja Hrvata u Bačkoj; od demokratskih promjena u Madžarskoj i donošenja liberalnoga manjinskoga zakona 1993. hrvatska manjina u institucionalnim enklavama nastoji očuvati preostale tragove identiteta u uvjetima poodmakle asimilacije; u Srbiji se od donošenja manjinskoga zakona 2002. etablirala politika o slobodnom postojanju identiteta i njihovoj promjenljivosti, koja u praksi dovodi do mnogobrojnih apsurda, npr. aktivne državne potpore stvaranju etničkih i nacionalnih skupina i novih jezika ili pak legaliziranja višestruke potpune mobilnosti nacionalnoga izjašnjavanja u ovisnosti od situacije, čije se ishodište nalazi u podupiranju fragmentiranja manjina na manje skupine (Bunjevci – Hrvati; Vlasi – Rumunji; Rusini – Ukrajinci i dr.) radi priječenja njihove nacionalne integracije s matičnim nacijama radi lakše asimilacije.

Lit.: B. Skenderović, [S. Bačić], Formiranje nacionalne svijesti kod Bunjevaca u Bačkoj, *Marulić* 3/1998, Zagreb; A. D. Smit, *Nacionalni identitet*, Beograd, 1998; *Leksikon migracijskog i etničkog nazivlja*, Zagreb, 1998; Z. Golubović, *Ja i drugi : antropološka istraživanja individualnog i kolektivnog identiteta*, Beograd, 1999; Z. Šram, *Latentne strukture nacionalne svijesti : konstrukcija skale etnocentrizma*, Subotica, 2000; M. Asurmendi (ur.), *Identitet i nasilje : ogledi o baskijskom nacionalizmu*, Beograd, 2002; V. Kimlika, *Multikulturalno građanstvo : liberalna teorija manjinskih prava*, Novi Sad, 2002; A. Maalouf, *U ime identiteta : nasilje i potreba za pripadnošću*, Zagreb, 2002; Č. Tejlor, *Multikulturalizam : ispitivanje politike priznanja*, Novi Sad, 2003; *Hrvatska enciklopedija*, 5, Zagreb, 2003; M. Černelić, Pristupi istraživanju bunjevačkih identiteta, *Studia Ethnologica Croatica*, 17, Zagreb, 2005; F. Curetti (ur.), *Identitet i politika*, Zagreb, 2006; S. Divjak, *Problem identiteta : kulturno, etničko, nacionalno i individualno*, Beograd, 2006; T. Žigmanov, *Hrvati u Vojvodini danas : traganje za identitetom*, Zagreb, 2006.

T. Žigmanov

IDIOM, naziv koji se u hrvatskom jezikoslovlju rabi u nekoliko različitih značenja, pa ga u novije doba radi preciznosti često zamjenjuju drugi; **1.** U osnovnom značenju pojavljuje se kao najopćenitija oznaka za posebne jezične sustave ili specifične jezične uporabe, pa se tako može odnositi na standardni jezik, funkcionalni stil, supstandard, žargon, narječje, dijalekt, mjesni govor, govor pojedinca i sl. U tom ga značenju danas često zamjenjuje u svjetskoj sociolingvistici raširen naziv varijetet; **2.** U specifičnijoj uporabi odnosi se na prepoznatljiv govor nekoga naseljenoga

mjesta ili kraja, rjeđe i na specifičan govor pojedinca. U tim ga značenjima zamjenjuju termini mjesni govor i idiolekt; **3.** Pod engleskim utjecajem idiom se rabi i radi označivanja ustaljenih složenih jezičnih jedinica sastavljenih od nekoliko riječi i sa značenjem koje se ne može svesti samo na zbroj značenja sastavnica (npr. *buljiti kao tele u šarena vrata*). U toj se uporabi umjesto njega obično rabi naziv frazem.

P. Vuković

IGRAČ, **1.** plesač; **2.** dio ženskoga svečanoga bunjevačkoga ruha. S vremenom je postao njegovom osobitošću, koja mu je dala specifičnu, ukrasnu i elegantnu notu. Riječ je o tkanini širokoj od petnaest do dvadeset centimetara i dugoj oko tri metra, koja je obrađena na rubu. Vezuje se oko struka ponad suknje, s mašnom na lijevoj ili desnoj strani sprijeda. Do pred Prvi svjetski rat nosile su ga nevjeste na vjenčanoj odjeći. Funkcija mu je prvotno bila štititi ruho od prljanja i oštećenja, a poslije je služio i za držanje ruku oko pasa tijekom plesa. Stoga su ga djevojke isprva nosile ponajprije kada su išle na plesove, no s vremenom je postao jedan od neizostavnih dijelova ruha. Po pravilu se usklađivao s vrstom ruha uz koje se nosio: uz svileno ruho vezivao se svileni, a uz šlingano šlingani, rjeđe svileni igrač.

Lit.: A. Sekulić, *Bački Hrvati*, Zagreb, 1991; K. Suknović, Narodna nošnja Hrvata Bunjevaca, u: *Narodne nošnje Hrvata u svijetu: tradicijsko odijevanje Hrvata izvan Republike Hrvatske*, Zagreb, 2006.

K. Suknović

Igrač

IGRALA BI DERE, bunjevački narodni ples. Pripada u plesove panonske plesne zone te one koji se plešu u zatvorenom »kolu«. Izvodi ga neodređen broj plesača i plesačica, pri čemu se nikada ne događa da broj plesača bude veći od broja plesačica, dok je česta pojava da ima više plesačica nego plesača. Pleše se uz pjevanje i glazbenu pratnju. Plesači se drže za male prste na ruci, a pri izvođenju plesa kreću se prema središtu kruga, vraćaju natrag te se zatim kreću po krugu udesno. Tekst koji prati ples počinje stihom: »Igrala bi' dere, al' ne smim od Pere, iđi kući, pitaj Pere, onda igraj dere…«, dok se nastavak teksta ispjevava na nekoliko različitih načina, koji se razlikuju od mjesta do mjesta. Ima svoje inačice i po slavonskim mjestima (npr. Sikirevci), uz malenu razliku u melodiji i tekstu koji se uz ples pjeva: »Igrala bi' dere, al' ne smem od Pere, a šta meni Pero smije, kad moj gazda nije…«. Bunjevačka inačica izvođenja toga plesa ima identičan plesni uzorak kao baranjske Jabučice.

Lit.: I. Ivančan, *Narodni plesni običaji u Hrvata*, Zagreb, 1996; J. Njikoš, *Županja se pružila kraj Save*, Zagreb, 1997; L. Malagurski, *Pisme i igre u narodnim običajima bačkih Bunjevaca*, Subotica, 1997; A. Ivančan, Narodni plesni običaji Hrvata Bunjevaca, u: N. Zelić, *Protiv zaborava*, Zagreb, 2000; S. Tonković, *Dragulji bunjevačke riznice*, Novi Sad-Petrovaradin, 2001.

Lj. Vuković-Dulić i P. Skenderović

IJJAS, József → Ikotić, Josip

IKA → Informativna katolička agencija

IKAVICA, skup mjesnih govora sa središnjega dijela južnoslavenskoga dijalektnoga kontinuuma u kojima se praslavenski fonem /ě/, tj. jat, odrazio kao /i/. Zbog nedovoljne preciznosti, u jezikoslovlju se rijetko rabi terminološki te je obično samo alternativna oznaka za višerječne nazive *novoštokavski ikavski dijalekt* ili *pismenost na novoštokavskom ikavskom dijalektu*. Znatno češće pojavljuje se u popularnom diskursu, nerijetko u širem i nedovoljno određenom značenju, uz znatnu emotivnu obojenost. U takvoj uporabi proteže se i na nenovoštokavske, čakavske, pa čak i na

kajkavske govore u kojima je /ě/ barem u nekim položajima dao /i/.

Novoštokavski ikavski dijalekt jedan je od triju »mlađih« dijalekata štokavskoga narječja (uz jekavski i ekavski), u kojima se razvio četveronaglasni akcentuacijski sustav. Matično su mu područje zapadna Hercegovina i Dalmacija, ali se tijekom migracija stanovništva potaknutih nadiranjem Turaka proširio i u Primorje, Bosnu, Slavoniju i Ugarsku. Tim dijalektom tradicionalno govore uglavnom katolici i muslimani, koji su se s vremenom oblikovali u hrvatsku, odnosno bošnjačku naciju. Od ugarskih Hrvata njime se služe Bunjevci, a novoštokavci ikavci vjerojatno su bili i segedinski Dalmatini. Novoštokavska je ikavica do danas vitalna ponajprije u Hercegovini i Dalmaciji, koje dijalektolozima i dalje nude obilje neistraženoga materijala (npr. M. Menac-Mihalić, *Frazeologija novoštokavskih ikavskih govora u Hrvatskoj*, 2005). U Bačkoj se ikavica od sredine XX. st. povlači te se danas u svakodnevnoj uporabi može čuti još samo u nekoliko sela u okolici Subotice, iako se mlađi naraštaji njome i ondje služe sve rjeđe. Bački bunjevački govori glasovno i gramatički opisani su u radovima S. Georgijevića, I. Popovića i A. Sekulića, a leksički u *Rečniku bačkih Bunjevaca* M. Peića i G. Bačlije.

Na novoštokavskom ikavskom dijalektu razvila se bogata usmena književnost, koja nosi osnovna žanrovska obilježja štokavskoga književnoga folklora. Dominira u njoj deseteračka epika, ali zastupljene su i lirika, epsko-lirska poezija te proza. Jedan je od najpoznatijih ikavskih usmenoknjiževnih tekstova *Asanaginica*, poema iz Imotske krajine, koju je u XVIII. st. zapisao i na talijanski preveo Alberto Fortis. Danas je dijelom svoje književnosti smatraju Bošnjaci i Hrvati, budući da tematizira muslimansku tematiku te da je raširena ponajprije među katolicima, ali i Srbi, jer ju je u ijekaviziranu obliku u svojoj *Maloj prostonarodnoj slaveno-serbskoj pjesnarici* 1814. objavio Vuk Karadžić. Iz Fortisova talijanskoga prijevoda prepjevana je na velik broj jezika. I ikavska usmena književnost Hrvata iz ugarskoga Podunavlja dobro je dokumentirana. Najpoznatiji zapisivač usmene poezije među podunavskim Hrvatima bio je Ivo Prćić st., koji je zabilježio te od zaborava spasio i specifičnu bunjevačku epsku formu groktalice, dok je najvažniji zapisivač proze bio Balint Vujkov.

Pojava pismenosti na novoštokavskom ikavskom dijalektu označuje početak trećega razdoblja u povijesti hrvatskoga književnoga jezika. Nakon starohrvatskoga, u kojem se pisalo hrvatskom redakcijom staroslavenskoga, te srednjohrvatskoga, za koje je bilo karakteristično nekoliko regionalnih pismenosti, u novohrvatskom razdoblju dominira pismenost na novoštokavskim dijalektima, najprije na ikavskom, a zatim na jekavskom. Važnost ikavice znatno se povećala u XVII. st., kad je taj dijalekt postao glavnim jezičnim medijem katoličke obnove – Bartol Kašić objavio je tako na njemu 1640. *Ritual rimski*, a Jakov Mikalja 1649. rječnik *Blago jezika slovinskoga*. Naime, Katolička je crkva u obalnoj i sjeverozapadnoj Hrvatskoj u vrijeme

DOSTOJNA
PLEMENITE BAČKE
STARIH
USPOMENA
SADAŠNJI I DRUGI
SLAVINSKE KRVI DELIJAH
SLAVA
BAČKIM PLEMIĆEM
S PRIGODOM
ČUVANJA SVETE KRUNE
I
OKRUNJENJA
LEOPOLDA II-ga
OD
DOMORODCA
U BAJI
PRIKAZANA

ŠTAMPANO U KALAČI 1790.

G. Peštalić, *Dostojna plemenite Bačke*, Kalača, 1790.

protureformacije imala čvrst položaj pa je svoje djelovanje usmjerila ponajprije na područja uz tursku granicu (kontinentalna Dalmacija) i u unutrašnjosti Turske (Bosna, Slavonija, Ugarska). Kako je ondje većina katoličkoga puka govorila novoštokavskom ikavicom, na tom su se dijalektu razvili bogata propovjedna književnost te drugi oblici nabožne literature, a prevedeni su na njega i ključni biblijski tekstovi. Njime je, međutim, i Andrija Kačić Miošić napisao svoj *Razgovor ugodni naroda slovinskoga*, jedan od najpopularnijih tekstova u povijesti hrvatske književnosti, a rabili su ga i drugi autori u sličnim pučki intoniranim književnim tekstovima. Glavni nositelji ikavske pismenosti u tom su razdoblju bili franjevci, jedini katolički red kojemu je bilo dopušteno djelovanje na područjima pod turskom vlašću. Treba, međutim, istaknuti da je na novoštokavskoj ikavici i među bosanskim muslimanima usporedno cvjetala tzv. alhamiado-književnost, pisana arapskim pismom i nadahnuta orijentalnim utjecajima.

Važna prekretnica u razvoju pismenosti na novoštokavskom ikavskom dijalektu nastupila je 1699., kad su od Turaka oslobođene Slavonija i Ugarska. Zamah u društvenom i kulturnom životu koji je nakon toga nastupio na tim područjima pogodovao je procvatu književnosti, ponajprije u Slavoniji, gdje se razvila zahtjevna kasnobarokna (npr. Antun Kanižlić) i prosvjetiteljska literatura (npr. Matija Antun Relković), ali i u Ugarskoj, gdje je npr. Grgur Peštalić 1790. objavio spjev *Dostojna plemenita Bačke starih uspomena*. Ikavica je k tomu postala i jezikom administracije, pa su njome pisani mnogobrojni urbari diljem Slavonije, ali i subotički gradski statut iz 1745. Osim toga, tijekom XVIII. i početkom XIX. st. objavljeno je nekoliko gramatika (npr. Matija Antun Relković 1767., Šime Starčević 1812.) i rječnika (npr. Josip Voltić 1803.), koji potvrđuju svjesno njegovanje novoštokavske ikavice kao jezičnoga koda više kulture. Na takav njezin status upućuje već i sama činjenica da je bila prihvaćena u Slavoniji, u kojoj se zapravo govorio nenovoštokavski slavonski dijalekt. Proces svjesnoga jezičnoga kultiviranja možda se najbolje vidi u pokušajima ujednačivanja grafije na široku području od Jadranskoga mora do Budima, jer je ona na jugu tradicionalno bila pod talijanskim, a na sjeveru pod madžarskim utjecajem. Približavanje je bilo dugo i postupno, a važni akteri u tom procesu bili su i franjevci iz budimskoga samostana Stjepan Vilov, Emerik Pavić i Lovro Bračuljević. Budući da su se pojedini glasovi u pismenosti na novoštokavskom ikavskom dijalektu zapisivali kombinacijom slova (npr. glas *č* kao *cs*, *ć* kao *ch*, *lj* kao *gl*, *nj* kao *gn* i dr.), ta se grafija obično naziva kombiniranom. Svojevrstan vrhunac ikavske pismenosti bio je cjelovit prijevod Biblije, koji je, doduše, objavljen tek 1830., nekoliko desetljeća nakon što ga je Matija Petar Katančić završio. U to se vrijeme, međutim, ikavica već počela povlačiti pred jekavicom.

U prvoj polovini XIX. st., naime, dolazi do zaokreta u jezičnoj politici nakon što je kulturnim životom u Hrvatskoj počeo dominirati tzv. ilirski pokret. Taj je pokret bio nadahnut idejom slavenske uzajamnosti, pa je i jezik koji su njegovi pristaše nastojali uvesti kao općehrvatski bio obilježen takvom orijentacijom. Ilirci, a na njihovu tragu i kasnija Zagrebačka filološka škola, umjesto ikavice prihvaćaju jekavicu (koja je bila jezik u to doba ponovno otkrivene dubrovačke književnosti, ali je k tomu Hrvate povezivala s drugim Južnim Slavenima), a umjesto kombinirane grafije dijakritičku (koja je uspostavila vezu sa Zapadnim Slavenima, jer su umjesto dotadašnjih slovnih kombinacija preuzeli *č*, *š* i *ž* iz češkoga i *ć* iz poljskoga). Snažnu oporbu Zagrebačkoj predstavljala je Zadarska filološka škola na čelu s Antom Kuzmanićem, koji je od 1844. izdavao časopis *Zora Dalmatinska*, a u svojem se djelovanju zauzimao za nastavak dotadašnje tradicije književnoga jezika utemeljenoga na novoštokavskoj ikavici i kombiniranoga pravopisa. »Ilirski« jezik i pravopis smatrao je umjetnim i inzistirao je na potrebi da se zajednički hrvatski književni jezik teme-

lji na živoj jezičnoj praksi najvećega broja govornika hrvatskoga te da se zapisuje grafijom koja se organski razvijala i ujednačivala tijekom prethodnih dvaju stoljeća. No jezična koncepcija Zagrebačke filološke škole u drugoj je polovini XIX. posve prevagnula te je postupno prihvaćena i izvan Hrvatske, u Bosni i Ugarskoj. Jezikom koji je ta škola uvela i Ivan Antunović objavio je većinu svojih tekstova te na njemu izdavao *Bunjevačke i šokačke novine*.

Ipak, zbog specifičnoga položaja ugarskih Bunjevaca i njihove slabe povezanosti s hrvatskim kulturnim središtima, prihvaćanje jekavice kao osnovice književnoga jezika u njih nikad nije bilo potpuno, nego se borba između pristaša jedinstvenoga hrvatskoga jezika i zagovornika mjesne ikavice u različitim oblicima vodila tijekom cijeloga XX. st., a nastavlja se do današnjih dana. Pritom je karakteristično da su jekavicu odbacivali i odbacuju oni Bunjevci koji se ne smatraju Hrvatima, dok oni koji se Hrvatima smatraju nastoje usporedno rabiti i zajednički hrvatski književni jezik i svoj lokalni varijetet. U skladu s tim, među bačkim se Bunjevcima danas razvijaju dva modela očuvanja ikavice. Bunjevci koji se ne smatraju Hrvatima nastoje standardizirati bunjevački jezik na novoštokavskoj ikavici kao dijalektalnoj osnovici, pri čemu se suočavaju s dva ozbiljna problema: s učinkom isključivosti, koji doživljavaju korisnici čija spontana jezična uporaba nije u skladu s kodificiranim rješenjem, i s »folklorizacijom«, tj. vezanošću novostandardiziranoga jezika za komunikacijske domene koje u suvremenom životu nisu relevantne. Bunjevci koji se smatraju Hrvatima ikavicu nastoje njegovati kao »meko standardiziran« jezik pismenosti s ograničenom funkcionalnošću, za koji pokušavaju pronaći nove komunikacijske domene u novinskim feljtonima, amaterskim kazališnim predstavama, popularnoj glazbi i dijalektalnoj književnosti.

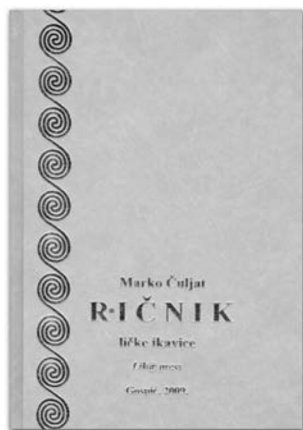
Povlačenje ikavice pred jekavicom na nacionalnoj razini već je u XIX. st. bilo praćeno pojavom uvjerenja da je ikavska pismenost kao ekskluzivno hrvatska tradicija žrtvovana radi zajedničke južnoslavenske jekavske. Iako bi se moglo reći da je ono dobilo stanovito opravdanje nakon što je 1890. hrvatski književni jezik reformiran u skladu s idejama tzv. vukovaca, pa su iz morfologije uklonjeni arhaični oblici, a iz leksika kajkavski i čakavski elementi, to se uvjerenje održavalo na rubovima kolektivnoga pamćenja sve do 1990-ih, kad je ikavska nostalgija oživjela u punom smislu. Očitovala se pritom u dva oblika, a prvi od njih bila je pojava novoštokavske ikavske dijalektalne književnosti. Dijalektalna poezija – i to kajkavska (A. G. Matoš, F. Galović, D. Domjanić, M. Krleža) i čakavska

A. Sekulić, *Rječnik govora bačkih Hrvata*, Zagreb, 2005.

(V. Nazor, D. Gervais, M. Balota) – u hrvatskoj se kulturi pojavila još 1920-ih i bila je svojevrstan simptom i posljedica razočaranja novostvorenom južnoslavenskom državom. Suočeni s deziluzijama, pjesnici su se okretali onim slojevima hrvatskih kulturnih i jezičnih tradicija koje su doživljavali kao žrtvovane radi jugoslavenstva i u njima tražili uporište svojega uzdrmanoga identiteta. Novoštokavska ikavska dijalektalna poezija nastala je kao reakcija na slična razočaranja potkraj XX. st., iako se do danas uglavnom nije uspjela nametnuti kao relevantna u književnom životu – zbirka pjesama *Bunja dida moga* ličkoga Bunjevca Milana Krmpotića ima tako samo lokalnu važnost. Međutim, u književnosti podunavskih Hrvata neki od središnjih tekstova

pripadaju dijalektalnoj poeziji, primjerice pjesničke zbirke I. Pančića, V. Sekelja, M. Mikovića i T. Žigmanova.

M. Čuljat, *Ričnik ličke ikavice,* Gospić, 2009.

Drugi oblik u kojem se manifestira jezična nostalgija jest porast amaterskoga zanimanja za ikavske govore, koji rezultira pojavom velika broja leksikografski ne uvijek uzorno izrađenih rječnika mjesnih ikavskih varijeteta. Takvi su, primjerice, *Ričnik ličke ikavice* Marka Čuljata (2004.) i *Rječnik imotsko-bekijskoga govora* Ivana Branka Šamije (2004.), a u znatnoj mjeri i *Rječnik govora bačkih Hrvata* Ante Sekulića (2005.). Sekulićev je pristup pritom uvelike odraz specifične popularne uporabe pojma ikavica u Bačkoj, u kojoj se značenje pojma proširuje tako da obuhvati i šokačke govore s lijeve strane Dunava. Ti govori, međutim, pripadaju slavonskomu dijalektu te se po svojim nenovoštokavskim obilježjima znatno razlikuju od novoštokavskih bunjevačkih. Dijele s njima tek (ne uvijek pravilan) ikavski odraz jata, ali to na simboličkoj razini ima jak učinak. Tako »reinterpretirana« ikavica, naime, prerasta u simbol međusobne povezanosti bačkih Šokaca i Bunjevaca, ali i njihove uključenosti u nadregionalnu hrvatsku kulturnu tradiciju, pa često ima važnu ulogu u identitetskoj politici.

Lit.: S. Georgijević, Bački bunjevački govor, *Godišnjak Zadužbine Sare i Vase Stojanovića*, 6, 1938; I. Popović, O bačkim bunjevačkim govorima, *Zbornik Matice srpske za književnost i jezik*, 1, 1953; M. Peić i G. Bačlija, *Rečnik bačkih Bunjevaca*, Novi Sad-Subotica, 1990; J. Buljovčić, *Filološki ogledi*, Subotica, 1996; J. Lisac, *Hrvatski dijalekti i jezična povijest*, Zagreb, 1996; A. Sekulić, *Rasprave o jeziku bačkih Hrvata*, Zagreb, 1997; Z. Vince, *Ikavica u hrvatskoj jezičnoj povijesti*, Zagreb, 1998; Z. Vince, *Putovima hrvatskoga književnog jezika*, Zagreb, 2002; J. Lisac, *Hrvatska dijalektologija 1*, Zagreb, 2003; M. Čuljat, *Ričnik ličke ikavice*, Gospić, 2004; I. B. Šamija, *Rječnik imotsko-bekijskoga govora*, Zagreb, 2004; M. Menac-Mihalić, *Frazeologija novoštokavskih ikavskih govora u Hrvatskoj*, Zagreb, 2005; A. Sekulić, *Rječnik govora bačkih Hrvata*, Subotica-Zagreb, 2005.

P. Vuković

IKOTIĆ, Bazilije (**Ikotics,-ch,-ts**) (? – Bereg, između 10. i 19. X. 1782.), prvi svjetovni župnik u Plavni. God. 1766. imenovan je za kapelana u Baču, a 1769. za župnika u Plavni. Nakon toga bio je župnik u Gari 1774.-82., a poslije u Beregu, gdje je ubrzo i preminuo.

Nakon obnavljanja stare župe Plavne 1761. (matične knjige vode se od 1756.) ona je pripala franjevcima u Baču, iz čijih je redova bio i prvi župnik fra Matej Bunjevac. Njega je u župničkoj službi 1769. naslijedio svjetovni svećenik Bazilije Ikotić. U to je vrijeme župa Plavna je imala oko 550 vjernika, koji su govorili isključivo hrvatskim jezikom (*lat*. lingua illyrica, *madž*. délszláv). U uporabi je bila crkva izgrađena od pletena pruća još 1721., duljine 7 i širine 2,5 hvata (oko 28, odnosno 10 m), posvećena sv. Jakovu Starijemu (nova i ujedno sadašnja crkva izgrađena je 1809.-13., a i danas se sv. Jakov slavi kao zaštitnik Plavne). Plavanske filijale bile su Vajska 1761.-87. i Bođani 1761.-1936.

Lit.: S. Katona, *Historia metropolitanae colocensis ecclesiae*, 1-2, Colocae, 1800; I. Katona, *A kalocsai érseki egyház története*, 1-2, Kalocsa, 2001-2003; A. Lakatos (ur.), *A Kalocsa-Bácsi Főegyházmegye Történeti Sematizmusa 1777-1923*, Kalocsa, 2002; *Schematismus Dioecesis Suboticanae*, Subotica, 2009.

J. Štefković

IKOTIĆ, Josip (**Ijjas, József**, Baja, 5. XI. 1901. – Kalača, 29. IV. 1989.), nadbiskup, predsjednik Madžarske biskupske konferencije. Rodio se u bunjevačkoj obitelji u Baji s osmero djece, od oca Lajče, kormilara na dunavskoj teglenici, i majke Marije, rođ. Đurkić. Školovao se u rodnom gradu i u isusovačkoj gimnaziji u Kalači, a teološki studij završio je u Budimpešti. Za svećenika je zaređen 14. VI. 1925. Pastoralno djelovanje počeo je kao kapelan u Dušnoku, zatim u Srimljanu (*madž*. Szeremle) kraj Baje, a već 1927. postao je prefektom i profesorom u kalačkoj bogosloviji. Nakon toga vratio se i studiju – god. 1928. odlazi u Rim, gdje se upisao na biblijske studije na Papinskom biblijskom institutu pri Gregorijanskom sveučilištu te je postigao stupanj doktora. Nakon završetka studija najprije je bio cenzor u Kalači, a zatim od 1935. prefekt u budimpeštanskom Kolegiju sv. Emerika. Od 1937. obnaša službu ravnatelja hodočasničkoga doma sv. Stjepana u Jeruzalemu. U Budimpeštu se vratio 1939., kad je postao prefektom u tamošnjoj središnjoj bogosloviji te profesorom na Teološkom fakultetu u Budimpešti.

Prigodom ustoličenja nadbiskupa J. Ikotića uime bačkih Hrvata pozdravlja Santovac Marin Mandić

Nakon ulaska madžarskih trupa u Bačku 1941. prema mandatu kalačkoga nadbiskupa Gyule Zichyja dolazi u Suboticu upoznati se sa situacijom u Bačkoj apostolskoj administraturi, a kako je dotadašnji administrator biskup Lajčo Budanović morao napustiti vodstvo administrature i otići u Budimpeštu, Ikotić je u svojstvu nadbiskupskoga povjerenika 26. V. 1941. preuzeo vodstvo administrature, koju Sveta Stolica, unatoč novonastalu stanju, nije htjela ukinuti. Na toj je dužnosti ostao sve do 20. XII. 1944., kada je biskup Budanović imenovan generalnim vikarom kalačkoga nadbiskupa i nadbiskupskim povjerenikom za teritorij Bačke apostolske administrature. Ikotić je tada postavljen za župnog vikara u Dušnok te je odlikovan naslovom papinskoga prelata. God. 1950. imenovan je župnikom župe sv. Emerika u Kalači, 1954. župnikom u Miški (*madž*. Miske), a 1962. župnim vikarom župe sv. Petra i Pavla apostola u Baji. Naslovnim biskupom Tagarate i apostolskim administratorom Čanadske biskupije imenovan je 15. IX. 1964. te je iste godine 28. X. u Budimpešti zaređen za biskupa. U to vrijeme sudjelovao je na trećem, a 1965. i na četvrtom plenarnom koncilskom zasjedanju u Vatikanu. Na službi čanadskoga apostolskoga administratora ostao je do 10. I. 1969., kada je imenovan kalačkim nadbiskupom. Za vrijeme upravljanja Kalačkom nadbiskupijom 1970.-76. bio je predsjednik Madžarske biskupske konferencije. Nadbiskupiju je vodio do umirovljenja 5. VI. 1987. Bio je čovjek velikih diplomatskih sposobnosti, a papa Pavao VI. osobno ga je cijenio zbog njegovih razboritih istupa. Bio je izvrstan govornik, propovjednik i priznat znanstvenik bibličar. Govorio je talijanski, francuski, njemački, odlično je znao latinski, temeljito je poznavao hebrejski, starogrčki i aramejski jezik. Svoj materinski jezik nije zaboravio, uvijek se na njemu obraćao vjernicima, bačkim Hrvatima.

Govoriti o Ikotićevu identitetu nije lako budući da je 1931. dao madžarizirati svoje hrvatsko bunjevačko prezime na Ijjas. Iako je bio bunjevačkoga podrijetla, imao je teškoća u razumijevanju situacije Bunjevaca i Šokaca u Bačkoj kada je tijekom Drugoga

svjetskoga rata boravio u Subotici. U svojim tadašnjim izvješćima piše kako su Bunjevci i Šokci identitetski dezorijentirani. Stoga je, nailazeći na mnoge učitelje Srbe u bunjevačkim i šokačkim selima, koji su djecu učili čitati i pisati ćirilicu, ustvrdio želju srpskoga naroda da ih pripoji svojemu nacionalnomu korpusu. Zato su oni – kako ističe Ikotić – »tražili zaštitu, a nisu je nalazili u drugom nego da se izjasne Hrvatima«. Tadašnja je bunjevačka i šokačka inteligencija, prema njegovim riječima, studije završavala u Hrvatskoj te se stoga osjećala dijelom hrvatskoga naroda. Glede toga s gorčinom konstatira da jedva da ima onih koji se izjašnjavaju Bunjevcima i Šokcima te kako su takvi priklonjeni Srbima. No, zaključuje i sam Ikotić, jezično, kulturno i vjerski Bunjevci i Šokci bliskiji su Hrvatima nego Srbima. Unatoč takvu zaključku, Ikotić nije imao jasan stav o vlastitu nacionalnom identitetu niti o identitetu Bunjevaca i Šokaca općenito, pa ih je tako mogao bez ikakvih problema vidjeti i kao integralni dio madžarskoga nacionalnoga korpusa, s vlastitim jezikom.

Izvori: Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár, I.1.a. Generalia de Archidioecesi, 3546/1943. sz. (Szabadka, 1943. május 28).

Lit.: M. Šokčević, U spomen nadbiskupu, *Narodni kalendar 1990*, Budimpešta, 1990; J. Viczián, Ijjas József, u: *Magyar Katolikus Lexikon*, 5/2000, Budapest; T. Tóth, Ijjas és Budanovich, u: *Bácsország*, br. 3 (48), Subotica, 2009.

M. Štefković i Ž. Mandić

ILIĆ, Josip (Bereg, 30. I. 1885. – Bereg, 14. IV. 1963.), pučki pisac, društveni djelatnik. Sin je imućnijega poljodjelca Stipana i Marije, rođ. Tucakov. Šest razreda osnovne škole završio je u Beregu. Kao darovita učenika, učitelj Marko Fucin u šestom ga je razredu pretplatio na subotički list *Neven*. Školovanje nije nastavio zbog obiteljskih razloga – »usprotivili su se djedovi i s jedne i s druge strane«. Kao privatni đak 1913. upisao se u gimnaziju u Našicama, ali je nije uspio završiti jer je zbog izbijanja Prvoga svjetskoga rata pozvan u vojsku. Nakon završetka rata, na nagovor tadašnjega bereškoga župnika Lajče Budanovića, upisao se u Građansku školu u Subotici, koju je i završio. Od 1912. radio je kao općinski pisar u Kolutu, a od 1923. do umirovljenja 1953. u Beregu, isprva kao zamjenik bilježnika, a poslije kao službenik.

Još kao mlad počeo se baviti društvenim radom. Zaslužan je što su u Beregu osnovane podružnica Bačkoga poljoprivrednoga udruženja 1907., čiji je predsjednik bio više godina, te vatrogasna četa 1912. Na Velikom prelu u Subotici 1911. upoznao je Franju Sudarevića, Miju Mandića, Blaška Rajića, Josipa Vukovića Điđu i Šandora Rajčića, što će pridonijeti njegovim nastojanjima na narodnosnom planu. Pod okriljem Podružnice organizirao je predavanja i pouku zemljoradnicima te pripremao kulturne priredbe, za koje je pisao pjesme i sam ih izvodio.

Josip Ilić

U književnosti se javio 1908. pjesmom na šokačkoj ikavici *Aoj sejo* u *Subotičkoj Danici*. Osim pjesama, većinom budnica ili šaljivih, pisao je crtice iz narodnoga života, u kojima je vjerno prikazao šokačke narodne običaje, prošlost Šokaca, svatovske i blagdanske običaje i dr., te članke na teme iz gospodarstva. Osim u *Subotičkoj Danici*, radove je objavljivao u *Nevenu* i *Pčeli*, a služio se pseudonimima *Vatroslav*, *Rodoljub* i *V r*. Rukopis vrijedne povijesno-etnološke radnje *Narodna nošnja i običaji kod Šokaca u Bačkom Bregu* otkupila je 1962. Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, u čijoj se pismohrani i danas čuva.

Lit.: M. Validžić, Josip Ilić, *Subotička Danica : kalendar 1972*, Subotica, 1971.

J. Dumendžić i I. Kovač

ILIRI, indoeuropska etnička skupina na Balkanu, koja je od predantičkih vremena i u antičko doba nastanjivala veći dio zapadnoga i središnjega dijela Balkanskoga poluotoka te panonski prostor s obiju strana rijeke Save. Na Balkan su došli u XIII. st. pr. n. e. te su na istok potisnuli Tračane, najstarije stanovnike poluotoka. Heterogenu skupinu plemena i plemenskih saveza činili su Istri, Liburni, Taulantijci, Tribali, Ardiejci i Autariate. Nakon prodora Kelta (Gala) sa sjeverozapada početkom IV. st. pr. n. e., koji su ih pokorili i nastanili se između Kupe, Save i Drave, a poslije doprli do juga i jugoistoka do mora, Iliri su se izmiješali s njima ili se povukli na jug. Tako nastaju keltsko-ilirska plemena Ardijejci sa središtem najprije u Risnu, a poslije u Skadru; Delmati (Dalmati) između Neretve i Krke sa središtem u Delminiumu na Duvanjskom polju; Liburni od Krke do Raše i na otocima sa središtem u Skradinu; Japudi između Risnjaka, Kupe, Une i Velebita; Kolapijani na donjoj Kupi i Savi sa središtem u Sisku; Varciani između Sutle i Lonje; Jasi od Varaždina do Daruvara; Breuci, istočno od njih do Osijeka i Broda te na desnoj obali Save; Amantini u Srijemu uz Dunav; Skordisci oko ušća Save u Dunav do Morave; Ditioni između gornje Krke, Une i Unca; Dindari istočno od njih uz Dinaru; Dezitiati u porječju gornje Bosne do Drine; Sardeati na gornjem Vrbasu i Rami; Mezeji od Sane do donje Drine; Narezeji na desnoj obali gornje i srednje Neretve, a s lijeve strane Daorsi; Dokleati u porječju Zete i Morače sa središtem u Duklji (Dioclea) i dr. No širenje Kelta nije znatno izmijenilo etnički supstrat domaćega stanovništva, nego je tek nakon rimskih osvajanja nastupila selektivna globalizacija domorodaca i djelomično prihvaćanje zajedničkoga mediteranskoga identiteta u procesu romanizacije autohtone populacije.

Ime. Ilir u prijevodu znači »slobodan« i dovodi se u vezu sa zmijom. Prema grčkomu mitu, rodonačelnik je ilirskoga roda Illyrios, sin Feničanina Kadma i njegove žene Harmonije. Prema nalogu svojega oca Agenora, kralja Feničana, Kadmo je pošao u potragu za sestrom Europom, koju je ugrabio Zeus. Nakon mnogih lutanja, ne usudivši se vratiti se neobavljena posla u domovinu, zaustavio se u Beociji u Grčkoj i tu osnovao grad Tebu. Oženivši se Harmonijom, kćerju boga rata Aresa i božice Afrodite, otišao je po nalogu proročišta među ilirske Enhelejce te postao njihovim kraljem. Tu, u zemlji Ilira, rodio im se sin Illyrios, po kojemu su Iliri i dobili ime. U starosti Kadmo i Harmonija pretvorili su se u zmije i u tom obliku nastavili živjeti na Elizejskim poljanama. Kadmov i Harmonijin grob pokazivan je kod Epidamna (današnji Drač). Sina Illyriosa odmah je nakon rođenja obavila zmija i prenijela mu svoju magičnu snagu. Zmija se pak dovodi u vezu s hetitskom zmijom Ilurjankom (*Hilluryankas*), prikazanom na reljefima u Maloj Aziji. Zmija je igrala važnu ulogu i u religijskom životu Ilira. Inače, imenom »Iliri« (*Illyrioi*) koristili su se i Heleni kako bi opisali svoje nehelenske susjede na sjeverozapadu tijekom II. i I. st. pr. n. e. i n. e.

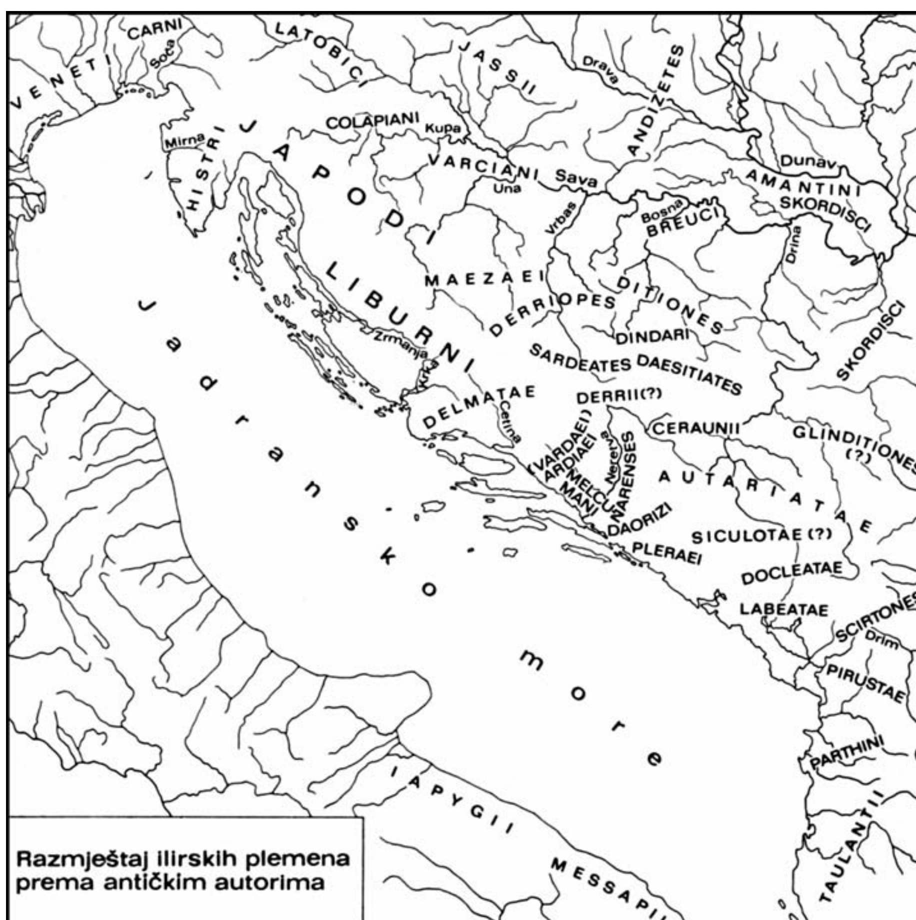
Jezik. Kako su ilirski jezici zabilježeni na malenu broju pisanih spomenika, danas je poznato samo pedesetak ilirskih riječi. Ostale su riječi hipotetički ilirske, ali one koje su poznate pokazuju indoeuropski pojmovnik. Saznanja o ilirskim jezicima crpe se iz ukupnosti starogrčkoga jezika, iz ostataka na području starovenetskoga jezika, koji je prijelazni između italskih i germanskih jezika, iz povezanosti s baltoslavenskim jezicima, zatim iz proučavanja drevne toponomastike te iz starih predrimskih zapisa (Skradinski zapis iz 339. pr. n. e., Zapis iz Grebastice s početka II. st. pr. n. e., Lištanska ploča s kraja III. st. pr. n. e. i dr.), koji omogućuju rekonstrukciju ilirskoga alfabeta.

Religija. Iliri nisu imali jedinstvenu kulturu ni konzistentnu religiju. Neke razlike u duhovnoj i materijalnoj kulturi uočavaju se između južnoilirskih i sjevernoilirskih plemena, primjerice, na južnim područjima raširen je kult zmije, a na sjevernim astralni kultovi, ponajprije kult Sunca i dr. Na kasniju religiju bitan su utjecaj imale grčka i rimska kultura. Naime, o ilirskim bogovi-

ma zna se iz rimskoga razdoblja, kada su im, po rimskomu običaju, dizali spomenike na kojima se pojavljuju i originalna imena ilirskih božanstava. No tada je već došlo do identificiranja narodnih božanstava s božanstvima iz rimskoga panteona, a također i do pojave znane kao *interpretatio Romana* – prevođenja autohtonih božanstava u rimski panteon i mijenjanje njihovih imena u latinska: kada su prvi doseljenici, kolonisti, legionari i dužnosnici uprave koji su došli iz Italije vidjeli da među brojnim domaćim božanstvima postoje i takva koja odgovaraju božanstvima iz njihove religije, a jezik domaćega stanovništva nisu razumjeli te su im još i imena autohtonih kultova zadavala teškoće pri izgovoru, te su kultove nazivali latinskim imenima.

Iliri su imali velik broj bogova, od kojih su neki poznati samo lokalno, npr. kod Liburna su poznate Anzotica, koja se podudara s rimskom Venerom; božica Ica, kojoj je podignut spomenik u Plominu; te Iutossica, Latra i Sentona; glavni bog Japoda bio je Bindus, zaštitnik izvora i voda, a povezuje se s rimskim Neptunom; Armatus je bio lokalni bog rata u Dalmaciji; na jugu ilirskoga područja poznat je božanski zmijski par Dracon i Draccena i dr.

Organizacija. Bavili su se različitim poslovima, u prvom redu stočarstvom i poljoprivredom – bili su vješti travari, znali su proizvoditi razne napitke, a vinogradarstvo im je bilo posebno razvijena grana, jer ih susjedi često opisuju kao pijance. Bili su i vješti lovci, ribolovci, a bavili su se i gu-

Razmještaj ilirskih plemena prema antičkim autorima

sarstvom, koje ih je na kraju i uništilo, te metalurgijom. Optužuju ih za prinošenje ljudskih žrtava, a sumnja se da je među njima bilo i ljudožderstva, kao i u Skordiska, koji su se s njima poslije pomiješali. Trgovinu su prepustili drugim narodima – Feničanima i Grcima, koji su još razvili i obrt.

Plemena su bila organizirana po rodovima (dekurijama) i bratstvima, a savez bratstava činilo je pleme. Dekurija ili rod većinom se sastojao od 150-200 ljudi. Zemlja je bila vlasništvo bratstva i nije se dijelila obiteljima, nego rodovima. Broj bratstava razlikovao se po veličini teritorija i broju članova plemena, a mogao je biti određen i organizacijskom strukturom plemena, npr. u Liburna je bilo 12 bratstava. Na čelu bratstva stoje principepsi, ujedno i članovi plemenskoga vijeća, kojemu je na čelu bio *praepositus*. Među Ilirima je bilo i ropstva (Ardijejci i Dardanci), a u nekih plemena spominju se i ostaci matrijarhata (Liburni). Ilirska »kraljevstva« rasprostirala su se na malenim dijelovima teritorija koji su nastanjivali Iliri te se njihove granice, čak ni onih najpoznatijih, ne mogu jasno odrediti. Zajednica Autarijata pod vodstvom Pleuriasa (330. pr. n. e.) već se smatra kraljevstvom u općem smislu, no najvažnija ilirska kraljevstva bila su ona kralja Bardilisa Dardanskoga i Agrona Ardijejskoga, koji su stvorili posljednje i najpoznatije ilirsko kraljevstvo.

Oko 250. pr. n. e. Ardijejci su osnovali oveću državu, koja se protezala uz Jadransko more od rijeke Neretve na jug sve do rijeke Vojuše, s glavnim gradom Skadrom (*alb*.: brijeg), u kojem je stolovao ardijejski kralj Agron. Nakon njegove smrti 230. pr. n. e. naslijedio ga je malodobni sin Pines, umjesto kojega je vladala njegova majka Teuta. Ona se pak povjerila Demetriju, zapovjedniku otoka Hvara. Kako su Iliri nastavili uznemirivati grčke kolonije u Jadranskom moru gusarenjem po obalama, trgovina je propala, pa su Grci tražili zaštitu od Rimljana. Rimski izaslanici braća Kaj i Lucije Korunkanije zatražili su od Teute da svojim podanicima zabrani gusarenje po moru, na što je ona odgovorila da to ne može učiniti jer je Ilirima gusarenje dopušteno po običajima. Lucijev odgovor da će »Rimljani Ilire već prisiliti da promijene svoje običaje« uvrijedio je Teutu pa ga je ona dala na povratku ubiti. Zbog toga su joj Rimljani navijestili rat, koji se vodio 229. i 228. pr. n. e. Tijekom njega iznevjerio ju je njezin pouzdanik Demetrije te je pobjegla u Rhizon (Risan). Morala je pristati na mir uz teške uvjete: ustupila je Rimljanima južni dio svoje države, a podanicima zabranila gusarenje; za sjeverni pak dio zemlje, koji je morala podijeliti s Demetrijem, plaćala je danak Rimu. Preostali dio ardijejske države Rimljani su osvojili 167. pr. n. e., kada je rimski pretor Lucije Anicije svladao zadnjega kralja Gencija.

Strah pred Rimljanima ujedinio je ilirska plemena između Neretve i Krke. Glavni grad ovoga saveza bio je Delminium (*alb*. Delminium: pašnjak za ovce) na današnjem brdu Libu u selu Borčanima kod Tomislavgrada, po kojem su plemena u savezu dobila ime Delmati (Dalmati). Rat s Rimljanima započeo je 156. pr. n. e. i u njemu je konzul Marcije Figul vodio rimsku vojsku, a sljedeće godine nastavio ga je glasoviti Publije Kornelije Scipio Nasika. Iliri su pobijeđeni i Delminium je osvojen te se Scipio slavodobitno vratio u Rim. Ipak je Dalmate konačno pokorio 118. pr. n. e. konzul Cecilije Metello, koji je nakon toga dobio pridjev imena »Dalmaticus«. Ilirska plemena konačno su pokorena u Batonskom ratu 6.-9. n. e.

Ilirik. Iako etnonim Ilir zbog velika broja užih plemenskih i širih etničkih (koja su prerasla karakter plemena) imena nije lako geografski definirati, on isprva označuje geografski naziv postojbine ilirskih plemena. Razlikuje se od kasnijega političko-administrativnoga oblika etnonima *Illyrius*, koji označuje stanovnika provincije Ilirika, s kojim ni u etnogenetskom ni u geografskom smislu nije sinonim, iako se oba pojma većim dijelom geografski podudaraju. Naime, od osvojenih ilirskih područja rimski je senat u I. st. pr. n. e. formirao svoju prvu prekojadransku provinciju Ilirik (*Illyricum*), koja je dobila ime po

Ilirima (*Ilyrii*) i njihovoj zemlji (*Illyria*). Upravno joj je bio pripojen i teritorij Panonije, a glavni joj je grad bio Salona (današnji Solin). Nakon konačnoga pokoravanja ilirskih plemena 9. n. e., podijeljena je na pokrajine *Pannonia superior* i *Provincia Illyricum* (po plemenu Delmata, koje je pružalo najodlučniji otpor Rimljanima, nazvana je i Dalmacijom). Dioklecijanovom reformom Ilirik je postao jednom od četiriju prefektura Rimskoga Carstva, koja je obuhvaćala gotovo cijeli Balkanski poluotok, a upravno je bila podijeljena na dijeceze *Illyricum Orientale* i *Illyricum Occidentale*. Konstantin I. Veliki prošireno je područje nekadašnje provincije Ilirik podijelio na tri manje provincije: *Dalmatia, Praevalitana* i *Epirus nova*. Takva upravna podjela uglavnom se sačuvala do doseljenja Slavena na Balkanski poluotok.

Lit.: A. Benac i dr. *Kulturna istorija Bosne i Hercegovine od najstarijih vremena do početka turske vladavine*, Sarajevo, 1966; *Enciklopedija Jugoslavije*, 5, Zagreb, 1988; A. Stipčević, *Iliri: povijest, život kultura*, Zagreb, 1989[2]; *Hrvatska enciklopedija*, 5, Zagreb, 2003; M. Zaninović, *Ilirsko pleme Delmati*, Šibenik, 2007.

R. Bućan

Novovjekovna uporaba ilirskoga imena. Naziv Ilirija oživili su humanisti u nastojanju da o suvremenom svijetu govore u kategorijama naslijeđenima iz antičke prošlosti. Bio je prihvaćen u znanstvenim i književnim tekstovima, a katkad i u administraciji, ali granice teritorija na koji se odnosio nisu bile jednoznačne: u nekih je autora obuhvaćao Dalmaciju (Juraj Šižgorić), u drugih južnoslavenske zemlje (Ludovik Crijević Tuberon, Juraj Križanić), a u trećih i sve slavenstvo (Ilija Crijević). Pojam je do krajnosti rastegnuo Pavao Ritter Vitezović u XVII. st. ubrajajući među ilirske zemlje ne samo Češku, Poljsku, Moravsku, Šlesku i Moskvu nego i Austriju, Veneciju, Tursku i Ugarsku. Usporedno s nazivom Ilirija, u humanizmu se počeo rabiti i naziv *lingua illyrica* kao oznaka za jezik njezinih suvremenih stanovnika. Granice njegova prostiranja bile su jednako nejasne kao i granice Ilirije, pa se tako kao domaći ekvivalenti latinskoga naziva pojavljuju i hrvatski i slovinski jezik. I prva hrvatska gramatika – *Institutionum linguae illyricae* Bartola Kašića iz 1604. – u naslovu nosi naziv ilirski.

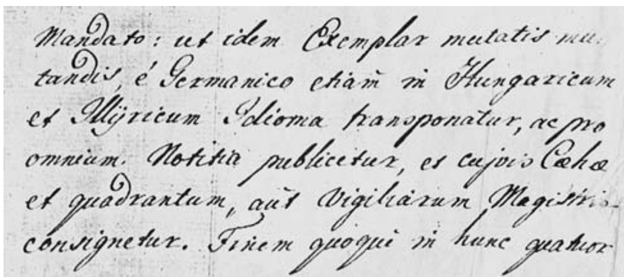
Ilirija je na početku novoga vijeka bila dio kulturnoga krajobraza obrazovanoga Europljanina, pa je tako u nju smještena i radnja Shakespeareove komedije *Na Tri kralja ili Kako hoćete* iz 1600. Zato i nije bilo iznenađujuće što su hrvatski humanisti, u nastojanju da povijesno legitimiziraju kulturnu zajednicu s kojom su se inače poistovjećivali, posegnuli za ilirskim kulturnim kompleksom. Prisvajanje se pritom nije odnosilo samo na teritorij Ilirije nego i na cjelokupnu povijest toga teritorija te se teritorijalni identitet nužno isprepletao s etničkim i jezičnim. Zanimanje za antičku Iliriju poklopilo se k tomu sa širenjem slavenske ideje u dalmatinskim gradovima (Vinko Pribojević, *De origine et successibusque Slavorum*, 1532.; Mavro Orbini, *Il regno degli Slavi*, 1601.). Autori koji su s protumletačkih pozicija veličali slavenski svijet proglasili su antičke Ilire Slavenima, a povijesti Ilira pristupali su kao dijelu slavenske povijesti, pri čemu su na logički vratolomne načine povezivali tezu o dolasku Slavena sa sjevera s tezom o autohtonosti tobože slavenskih Ilira. Borba ilirskih plemena s Rimljanima idealizirana je, a ilirski vladari, posebice kraljica Teuta, zauzeli su istaknuto mjesto u panteonu domaće tradicije, skupa s rimskim carevima, kršćanskim svecima i papama čije je podrijetlo bilo vezano uz teritorij Ilirije. Ivan Tonko Mrnavić (*Vita Iustiniani*, oko 1620.) u tom je duhu i cara Justinijana proglasio Slavenom te rekonstruirao njegovo tobožnje slavensko ime – Upravda. Ilirska legenda postala je tako važan dio kolektivnih predodžaba o podrijetlu vlastite narodne zajednice i od samih je početaka obilježila hrvatsko slavenstvo.

U doba protureformacije ilirski je kulturni kompleks postao važnim idejnopropagandnim sredstvom u nastojanjima Katoličke crkve da na Balkanskom poluotoku potakne protuturske akcije i postigne crkveno ujedinjenje. Ostvarenju te politi-

ke služile su institucije koje su osnovane upravo s tom svrhom, primjerice *Collegium Illyricum* u Loretu ili *Academia linguae illyricae*. One su bile namijenjene ne samo katoličkim nego i pravoslavnim Slavenima jer je crkvena politika na područjima pod turskom vlašću bila usmjerena na pridobivanje pravoslavnoga stanovništva. Zato su iz krugova bliskih kongregaciji *De propaganda fide* i potekli mnogi promicatelji ilirskoga imena i legende, a mnogi jezikoslovni radovi iz toga doba imali su zadaću stvoriti temelje za zajednički književni jezik koji bi omogućio doticaj s najširim masama balkanskih Slavena. Ta se težnja svojemu ostvarenju približila u novoštokavskoj ikavskoj pismenosti franjevaca iz provincije Bosne Srebrene, čiji je jezik nazivan naizmjence bosanskim, hrvatskim, slovinskim ili ilirskim. Osim toga, pojedini elementi ilirske legende i pojmovlja, koji su sve dotle pripadali ponajprije elitnoj kulturi, upravo su nastojanjima franjevaca kao »potonulo dobro« ugrađivani i u popularnu književnost za puk. U njoj su i dalje poistovjećivani Iliri i Slaveni, a iz prijašnje je ilirske kulturne tradicije preuzet i katalog junaka. Vrhunac je toga tipa književnosti *Razgovor ugodni naroda slovinskoga* dalmatinskoga franjevca Andrije Kačića Miošića iz 1759.

U XVIII. st. naziv ilirski jezik sve se više širio i u tekstove koji nisu bili pisani latinskim jezikom, a ilirska se legenda ustalila zahvaljujući brojnim nekritičkim raspravama o autohtonosti Slavena na Balkanu, o Ilirima kao njihovim precima i o ilirskom jeziku kao izvoru svih europskih jezika (npr. Matija Petar Katančić). Pojam ubrzo dobiva i konkretne političke uporabe, temeljene najčešće na njegovim širokim južnoslavenskim aspiracijama, koje su tuđim vladarima omogućile neselektivno pristupanje etnički miješanomu domicilnomu stanovništvu. U administrativno nazivlje na području Habsburške Monarhije ulazi 1745., kad je Marija Tezerija osnovala Ilirsku dvorsku komisiju (dvije godine poslije preimenovana je u *Hofdeputation in Transylvanicis, Banaticis et Illyricis*) kao posebno tijelo za pitanja položaja Srba u Habsburškoj Monarhiji. Ukinuta je 1777., a u istu svrhu Leopold II. osnovao je Ilirski dvorski ured (*Cancellaria Illyrica aulica*), koji je djelovao od 20. II. 1791. do 3. VI. 1792. Početkom XIX. st. Napoleon je osvojene slovenske i hrvatske zemlje povezao u Ilirske pokrajine 1809.-13. U njima je afirmirana ideja o ilirskom jeziku, a zauzimanje za slovenski i hrvatski jezik prešlo je iz kulturnoga na političko područje. Nakon Napoleonova poraza, Austrija je na području Ilirskih pokrajina osnovala Kraljevinu Iliriju kao posebnu krunsku zemlju, koja je postojala 1816.-48. U Ljubljani je u tom razdoblju izlazilo regionalno kranjsko glasilo *Illyriches Blatt zum Nutzen und Vernugen* 1819.-46.

Nejasnost i neodređenost pojmova Ilirija i ilirski jezik omogućila je njihovu raznoliku uporabu u različitim ideološkim i političkim kontekstima te im je, pomalo paradoksalno, osigurala snažan performativni potencijal. Iako su u samooznačivanju povremeno rabljeni i izvan granica unutar kojih će u XIX. st. izrasti moderna hrvatska nacija (npr. u slovenskom protestantskom pokretu u XVI. st. ili u tekstovima Đurđa Brankovića s prijeloma XVII. i XVIII. st.), bili su osobito rašireni i prihvaćeni upravo na hrvatskom etničkom području. Odražavalo je to posebnu političku i kulturnu situaciju podijeljenih hrvatskih zemalja, zbog koje su granice terito-

Mandato: ut idem Exemplar mutatis mu-
tandis, é Germanico etiam in Hungaricum
et Illyricum Idioma transponatur, ac pro
omnium Notitia publicetur, et cujus Cecha
et quadrantum, aut Vigiliarum Magistris
consignetur. Finem quoque in hunc quatuor

Imenovanje jezika ilirskim u Subotičkom statutu iz 1779.

rija koji se smatrao vlastitim bile nejasne i nisu se poklapale s aktualnim političkim jedinicama, pa je neprecizan pojam zapravo bio dobrodošao u pokušaju da se označi nadregionalna kulturna pripadnost. Naime, pojam hrvatski nakon turskih osvajanja sve se češće povezivao s hrvatstvom u političkom smislu – tj. sa sjeverozapadnim »ostatkom ostataka«, koji je bio izravni nasljednik političkih tradicija Hrvatskoga Kraljevstva – dok je na drugim područjima morao konkurirati regionalnim nazivima. Pojam ilirski tako je, s jedne strane, počeo igrati ulogu ujedinitelja hrvatskih zemalja, a s druge je strane, otvarajući se prema južnom slavenstvu, otežao određivanje vlastita identiteta.

Pokazalo se to osobito od 1830-ih, kad su predvodnici hrvatskoga narodnoga preporoda preuzeli ilirski kulturni kompleks kao dio programa izgradnje južnoslavenske kulturne zajednice. Pojam Ilir prihvaćen je kao naziv za narod koji je trebao obuhvatiti sve etničke skupine Južnih Slavena. Smatralo se pritom da je temeljni uvjet za to sloga između pojedinih grana južnoslavenskoga stabla, pa je nekadašnja Ilirija funkcionirala kao retrospektivna utopija, smještena u zlatnom vijeku prvotne međuslavenske sloge (Ivan Mažuranić, *Vjekovi Ilirije*, 1838.), dok se njezin poraz u sukobu s Rimljanima interpretirao kao rezultat unutarnjih neslaganja, zbog kojih je Ilirija postala plijen stranih sila (Dimitrija Demeter, *Teuta*, 1844; Antun Nemčić, *Putositnice*, 1845.). I prva je hrvatska politička stranka 1841. utemeljena pod nazivom Ilirska stranka, a svrha joj je bila politička provedba ilirskoga programa. Nakon zabrane ilirskoga imena 1843. djelovala je pod imenom Narodna stranka.

Porast povijesnoga kriticizma, poraz ilirizma kao ideologije s općejužnoslavenskim aspiracijama te kristalizacija hrvatske nacionalne svijesti bili su razlog što je u drugoj polovini XIX. st. ilirsko nazivlje odbačeno, a ilirska legenda gurnuta u zaborav. U temelju koncepcije ilirizama ležalo je, naime, uvjerenje o jezičnom zajedništvu južnih Slavena, koje je proizlazilo iz stvarne jezične srodnosti i iz nedostatka normiranih književnih jezika, ali i iz slabosti ondašnjih znanstvenih teorija, povijesnih i lingvističkih, te nezrele koncepcije naroda, prema kojoj je za nastanak naroda bilo dovoljno ispunjenje kriterija jezičnoga zajedništva. Izgrađena na lažnim pretpostavkama, ilirska je ideologija doživjela neuspjeh jer je nisu prihvatili ni Slovenci ni Srbi, no pokazala se uspješna kao hrvatski nacionalni integracijski program. No naziv ilirski, koji je u početku bio koristan jer nije davao prednost nijednoj regiji, u trenutku uspona integracijskih procesa odbačen je te je ustupio mjesto nazivu hrvatski.

U Bačkoj te na području sjevernije od nje (sve do Erčina, Tukulje i drugih mjesta iz budimske okolice) ilirskim su imenom označivani katolički doseljenici iz Slavonije, banske Hrvatske, Dalmacije i Bosne. Taj je naziv bio u uporabi ponajprije u Crkvi, ali služile su se njime povremeno i svjetovne vlasti. Konkurirao mu je u toj uporabi kadšto i naziv Raci, koji je u Madžarskoj do danas očuvan kao naziv jedne od tamošnjih hrvatskih skupina, nastanjene u Dušnoku. No kao što je naziv Raci bio uobičajena oznaka za Srbe, pa mu je dodavan atribut katolički kad se odnosi na Hrvate, tako je i naziv Ilir bio češći za Hrvate, pa mu je dodavana sekundarna odrednica pravoslavni kad se odnosio na Srbe. Ipak, uporaba ilirskoga imena imala je naglašenu službenu dimenziju, na što upućuje i to što je hrvatsko stanovništvo u sjevernoj Bačkoj sebe najčešće nazivalo Dalmatincima ili Dalmatama (taj su naziv rabili i mjesni franjevci), a od sredine XIX. st. prevladali su službeni nazivi Bunjevci (za skupine oko Subotice, Sombora i Baje) i Šokci (za podunavska sela), koje su preuzele i same skupine te su se održali do danas.

Lit.: *Enciklopedija Jugoslavije*, 5, Zagreb, 1988; J. Horvat [S. Bačić], O bunjevačkom imenu, u: *Dodatak za znanost, kulturu i umjetnost, Žig*, br. 50, Subotica, 1996; J. Rapacka, *Leksikon hrvatskih tradicija*, Zagreb, 2002; Z. Blažević, *Ilirizam prije ilirizma*, Zagreb, 2008.

P. Vuković

ILIRSKI KALENDAR, kalendar podunavskih Hrvata koji je s kraćim prekidom izlazio u Budimu 1745.-1823. Do 1786. izdavali su ga franjevci pri Budimskom krugu, a urednici su bili fra Jerko Lipovčić (1745.-54.), fra Emerik Pavić (1755.-80.) i fra Marijan Lanosović (1781.-86.). Nakon kratka prekida kalendar je nastavio izlaziti, najprije u uredništvu Ivana Matkovića, odvjetnika (1792.), a nakon njega urednici su bili fra Aleksandar Tomiković (1793.-1813.) i Antun Nađ, odvjetnik (1814.-23.).

Lit.: M. Evetović, *Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata*, Subotica, 2010; S. Bačić, Prilog povijesti narodnih kalendara kod Bunjevaca i Šokaca u Bačkoj, *Subotička danica (nova) : Kalendar za 2003. godinu*, Subotica, 2002.

S. Bačić

ILIRSKI POKRET, naziv za nacionalni, kulturni i politički pokret u Hrvatskoj 1835.-48., u historiografiji u uporabi i kao sinonim za hrvatski narodni preporod. Niknuo je kao rezultat gospodarskoga, političkoga i društvenoga razvoja Hrvatske, a u svezi s procesom oblikovanja europskih nacija u XIX. st. Proces nacionalne integracije potaknula je jezgra vodećega društvenoga sloja, koja je nacionalno-političkim i kulturnim radom željela obuhvatiti sav hrvatski narod. Djelujući u uvjetima njemačke i madžarske prevlasti, ilirski je pokret, poput pokreta ostalih slavenskih naroda u Habsburškoj Monarhiji, razvoj nacije stavljao u širi slavenski okvir, pri čemu je između slavenske i hrvatske ideje interpolirana ideja o južnoslavenskoj etničko-jezičnoj cjelini nazvanoj ilirskim imenom. Pritom se polazilo od hrvatske kulturne tradicije i tadašnje povijesne predodžbe o južnim Slavenima kao potomcima starovjekovnih Ilira.

Pokret je 1830-ih godina poveo jezikoslovac, novinar i političar Ljudevit Gaj (Krapina, 1809. – Zagreb, 1872.). On je bio na čelu novog naraštaja mladih hrvatskih intelektualaca, koji su pod utjecajem nacionalnoga buđenja susjednih Nijemaca, Madžara i Talijana željeli slične društvene i kulturne promjene i u vlastitu narodu. U kulturnom pogledu ilirci su se zauzimali za ideju kulturnoga približavanja svih južnoslavenskih naroda radi suprotstavljanja sve jačoj madžarizaciji i germanizaciji, dok su se u političkom pogledu zauzimali za hrvatske državne interese – očuvanje političkoga suvereniteta Trojedne Kraljevine i njezino ujedinjenje s hrvatskim zemljama koje su ostale izvan nje (ponajprije s Dalmacijom i Vojnom krajinom).

Pokret je dobio ime po staroj rimskoj provinciji Iliriji, odnosno prema antičkim Ilirima, koji su u njoj živjeli. Ilirci su time nastojali afirmirati ime koje se već stoljećima prije koristilo kao zajednička zemljopisna odrednica za krajeve između Jadranskog mora i Drave, a u tom smislu i kao zajedničko ime za sve Južne Slavene koji su živjeli na tom prostoru. Afirmacija ilirskoga imena bila je važna jer su se njime Južni Slaveni povezivali s cjelokupnim predslavenskim kulturno-povijesnim naslijeđem. Osim toga, ilirsko je ime imalo neutralno značenje u pitanju političkoga identiteta jer su Hrvati tada bili razdirani vlastitim regionalizmima (slavonstvom, dalmatinstvom, »horvatstvom«), a ilirci su vjerovali da će takvo neutralno ime privući i druge južnoslavenske narode, ponajprije Srbe.

Vodstvo pokreta činili su većinom pripadnici građanskoga staleža, što je bila važna novost jer su 1830-ih pravo sudjelovanja u političkom životu Trojedne Kraljevine i dalje imali samo plemići. Međutim, društveno djelovanje mladih iliraca imalo je toliki utjecaj na tadašnje hrvatsko društvo da je otvorilo vrata političkoga života pripadnicima građanskoga staleža i time pripremilo Hrvatsku na ukidanje staleškoga društva. Usprkos tomu, pokret je imao potporu i među pripadnicima hrvatskoga plemstva – najveći pobornik iliraca bio je grof Janko Drašković (Zagreb, 1770. – Radgona, 1856.), koji se od njih razlikovao ne samo po staleškoj pripadnosti nego i generacijski. Njegovo djelo *Disertacija iliti razgovor darovan gospodi poklisarom* (1832.) predstavljalo je program narodnoga pokreta koji se u cijelosti poklapao s težnjama iliraca.

Pokret je dobio veliku potporu u svim hrvatskim krajevima i uspio je u prevladavanju sukobljenih regionalnih identiteta, jer je sve do tada postojala tendencija stvaranja zasebnoga »horvatskoga«, dalmatinskoga i slavonskoga političkog identiteta, uz paralelnu ideju oblikovanja posebnih jezičnih standarda. Ljudevit Gaj upravo je na području oblikovanja zajedničkoga književnoga jezika uspio najviše. Prvo je 1830. u Budimu objavio *Kratku osnovu horvatsko-slavenskoga pravopisanja*, čime je znatno unaprijedio hrvatski pravopis, a zatim je 1836. svoje *Novine horvatzke*,

Ljudevit Gaj

koje su od 1835. izlazile na kajkavskom, preimenovao u *Ilirske narodne novine* (od 1843. *Narodne novine*, kako se i danas zovu) te ih počeo objavljivati na štokavštini. Prihvaćanje štokavskoga narječja kao zajedničke osnovice omogućilo je standardizaciju hrvatskoga književnoga jezika, što je bio preduvjet za njegovo uvođenje u upravu i školstvo. Tako je 1846. na zagrebačkoj Kraljevskoj akademiji otvorena prva katedra hrvatskoga jezika, a već sljedeće 1847. hrvatski je uveden u škole i upravu Trojedne Kraljevine. Uz preporodna glasila niknule su i mnoge nove ustanove: Sabor je 1836. donio odluku o osnivanju »učenoga društva« (prethodnik današnjega HAZU), od 1838. osnivaju se čitaonice u gradovima (u sklopu zagrebačke 1842. osnovana je Matica ilirska, koja 1874. preimenovana u Maticu hrvatsku), 1841. osnovano je Hrvatsko-slavonsko gospodarsko društvo, 1846. utemeljeni su Narodni muzej i Prva hrvatska štedionica, a nastaju i književna djela koja su položila temelj modernoj hrvatskoj kulturi. Ilirci su se 1841. politički organizirali u Ilirsku stranku (1843. preimenovana je u Narodnu stranku). Iako je središte preporodnoga rada bilo u civilnoj sjevernoj Hrvatskoj, pokret je okupljao i suradnike iz Vojne krajine, Dalmacije, Istre, Bosne i Hercegovine, ali i iz zapadnih i južnih ugarskih županija.

U Dalmaciji, koja je bila pod austrijskom upravom i s talijanskim kao službenim i nastavnim jezikom, pokret se raširio osobito nakon Gajeva putovanja 1841. po Dalmaciji. Među brojnim pristašama napose se isticala dubrovačka skupina iliraca, a u tom je duhu 1845.-46. uređivana i *Zora dalmatinska*, prvi književni časopis na hrvatskom jeziku u Dalmaciji, koji je 1844. u Zadru pokrenuo Ante Kuzmanić. On je, sa svoje strane, oko sebe okupio krug istomišljenika (Zadarska filološka škola) zasnivajući hrvatstvo na štokavštini i ikavskom narječju, a njegovo djelomično neslaganje s ilirskom ideologijom bilo je u tom što je hrvatstvo stavljao izvan južnoslavenskih okvira.

U Istri, pod austrijskom upravom s vladajućim talijanskim slojem, u hrvatskim preporodnim kretanjima u prvoj polovini XIX. st. sudjelovali su uglavnom pojedinci iz reda svećenstva. Petar Studenac (Rijeka, 1811. – Kanfanar, 1898.), prvi hrvatski preporoditelj iz Istre, dopisivao se i surađivao je s Gajem, u crkvi je propovijedao hrvatski, bio je među osnivačima Matice ilirske, širio je Gajevu budnicu *Još Horvatska ni propala* i dr. Drugi je važan Gajev suradnik iz Istre bio Juraj Dobrila (Veli Ježenj, 1812. – Trst, 1882.), koji se za školovanja u Karlovcu i Gorici 1830-ih približio idejama hrvatskoga i slovenskoga narodnoga preporoda.

U Bosni i Hercegovini pokret je uglavnom vezan za djelovanje franjevaca koji su se 1830-ih i 1840-ih školovali u Hrvatskoj i Ugarskoj te ondje postajali vatrenim ilircima (Martin Nedić, Ivan Franjo Jukić, Grgo Martić i dr.). Nakon povratka u Bosnu i Hercegovinu, okupljeni oko Jukića, nastojali su ostvariti ono što su ilirci, okupljeni oko Gaja, učinili u Hrvatskoj: osnovati

književno društvo poput Matice ilirske u Hrvatskoj, osnovati tiskaru i muzej, pokrenuti list... Iako nisu dobili odobrenje vlasti za osnivanje tih društava, razvili su znatnu književnu, kulturnu, znanstvenu, prosvjetnu i političku aktivnost.

Kada je zbog Gajeva političkoga djelovanja u Bosni i Hercegovini ilirsko ime zabranjeno 1843., ono je zamijenjeno hrvatskim, no iako je 1845. ponovno dopuštena njegova uporaba (osim u političkome životu), pokret se uglavnom ograničava na matično hrvatsko područje.

U političkom smislu pripadnici pokreta bili su glavni nositelji zbivanja 1848./49. u kojima je srušen staleški sustav i uspostavljeno moderno građansko društvo. Ta su zbivanja pokazala da su Hrvati na čelu s pripadnicima ilirskoga pokreta u svojim idejama društvenih promjena bili ravnopravni ostalim europskim narodima, a kako je ilirski pokret označio početak oblikovanja modernoga hrvatskoga nacionalnoga identiteta, naziva se i hrvatskim narodnim preporodom. Tako je ostvario svoju osnovnu zadaću integriranja širih društvenih slojeva u hrvatsku naciju i dao poticaje za osnivanje ustanova potrebnih društvu na prelasku iz feudalnih odnosa u kapitalističke te iz staleškoga u građansko društvo. Međutim, u Dalmaciji i Istri, koje su bile gospodarski slabije razvijene i u kojima je bila prevlast talijanskoga i potalijančenoga elementa, hrvatski preporodni pokret dobio je pun intenzitet i završen je tek u desetljećima nakon završetka ilirskoga pokreta.

Izvan hrvatskoga nacionalnoga korpusa pokret nije naišao na šire prihvaćanje, iako je imao pristaša među Srbima u Hrvatskoj te među Slovencima u Koruškoj i Štajerskoj. Vodeći srpski i slovenski intelektualci toga doba nisu ga prihvatili pa je ideja kulturnoga i političkoga približavanja južnih Slavena tada ostala neostvarena. Pokret je imao slab odjek i u Bačkoj. Većina ugarskih Srba bila je izrazito protiv ideje ilirizma smatrajući da se time nastoji uništiti srpski identitet. Među Srbima u Bačkoj imao je potporu samo u krugu ljudi okupljenih oko novosadskoga almanaha *Bačka vila* 1841.-45.

Odjeci među ugarskim Hrvatima. Iako je pokret imao odjeka u zapadnougarskih (Gradišćanskih) Hrvata ali i među pečuškim Hrvatima (osnivanje *Ilirske čitaonice* 1839.), njegov je utjecaj bio znatno slabiji među bačkim Hrvatima, ponajprije zbog toga što je njihovo plemstvo i građanstvo tada već u velikoj mjeri bilo madžarizirano. Međutim, ilirizam je ipak i među bačkim Hrvatima imao pristaše, osobito među franjevcima hrvatske narodnosti koji su djelovali u Bačkoj. Jedno pismo fra Kaje Agjića, koje je 29. XI. 1836. uputio Ljudevitu Gaju, dokazuje da je bajski franjevački samostan bio pretplaćen na Gajeve *Ilirske narodne novine*. Agjić je Gaju napisao da je bajski samostan pretplatio novine na ime fra Marcelina Dorića (Baja, 1806. – Bač, 1853.), profesora i dekana bogoslovne škole u Baji, pa se ovaj može smatrati jednim od pobornika i širitelja ilirizma među bačkim Hrvatima. Pajo Kujundžić i Mijo Mandić spominju da su sudionici ilirskoga pokreta među bačkim Hrvatima bili i braća Vranje i Vince Zomborčević, koji su također primali *Ilirske narodne novine*. Iako Mandić navodi da su braća Zomborčević bili jedini bunjevački ilirci u Bačkoj, pismo fra Kaje Agjića odaje da je ilirizam imao pristaša i u Baji, odnosno da je tamošnji franjevački samostan već tada igrao važnu ulogu u nacionalnom preporodu bačkih Hrvata. No slično kao i u Istri, do pravoga (u ovom slučaju i tzv. zakasnjeloga) narodnoga preporoda među bačkim i drugim ugarskim Hrvatima došlo je tek u drugoj polovini XIX. st. pod vodstvom biskupa Ivana

Franjevački samostan i crkva u Baji

Antunovića i njegovih sljedbenika, koji je prihvatio lingvističke i političke sljedbenike iliraca – jezik Zagrebačke filološke škole i Strossmayerovo jugoslavenstvo, ali je, za razliku od Dalmacije i Istre, preporod ugarskih Hrvata ostao nezavršen do raspada Austro-Ugarske.

Lit.: *Književni sever*, 3-4/21927, Subotica; I. Mamuzić, Ilirizam i Srbi, *Rad JAZU*, knj. 247. Zagreb, 1933; *Ilirski pokret i Hrvati u zapadnoj Ugarskoj : Zemaljski muzej Gradišća, Željezno, od 4. lipnja do 27. rujna 1987 / Die Illirysche Bewegung und die Kroaten in Westungen : Burgenlaendisches Landesmuseum, Eisenstadt, vom 4. Juni bis zum 27. September 1987*, Katalog izložbe, Zagreb, 1987; *Enciklopedija Jugoslavije*, 5, Zagreb, 1988; T. Macan, *Povijest hrvatskog naroda*, Zagreb, 1992; *Hrvatski leksikon*, 1-2, Zagreb, 1995-1997; *Hrvatska enciklopedija*, 4, Zagreb, 2002; R. Skenderović, Sudjelovanje slavonskih franjevaca u nacionalnom pokretu podunavskih Hrvata tijekom 19. i početkom 20. stoljeća, *Scrinia slavonica*, 6, Slavonski Brod, 2006; *Istarska enciklopedija*, Zagreb, 2005.

R. Skenderović

ILKIĆ, Stefan (Sombor, 15. VI. 1875. – Sombor, 9. V. 1963.), pravoslavni svećenik, učitelj, publicist, kulturni djelatnik. U rodnom mjestu završio je osnovnu školu, gimnaziju i učiteljsku školu 1893., gdje je nakon toga bio učitelj i kateheta u Srpskoj pravoslavnoj školi s prekidima do 1908. Tad je napustio učiteljski poziv i zamonašio se u manastiru u Đali. U Kikindi je bio skrbnik manastira i kateheta u državnoj gimnaziji 1908.-14. Za vrijeme rata bio je vjeroučitelj u somborskoj gimnaziji do 1917., kada je postavljen za administratora eparhije u Aradu i Temišvaru. Ondje je predavao u pijarističkoj gimnaziji i višoj trgovačkoj školi. Nakon povlačenja njemačke vojske iz Arada 15. XI. 1918. organizirao je svečani doček srpske vojske, a još prije njezina ulaska bio je predsjednik mjesnoga srpskoga Narodnoga vijeća, koje je djelovalo do ulaska rumunjske vojske u grad 19. V. 1919. Nakon povlačenja srpske vojske ostao je u Temišvaru kao administrator temišvarske eparhije i nadzornik Srpske pravoslavne osnovne škole. U njoj je, među ostalim, u ljeto 1920. organizirao prvi tromjesečni tečaj za učitelje koji su poslije radili u srpskim školama u Rumunjskoj. U Sombor se vratio 1920. te je ondje postavljen za nastojatelja Zadužbine Stevana Konjevića (današnji manastir sv. Stefana). Bio je upravnik Gradske knjižnice 1921.-41., a istodobno je radio i u učiteljskoj školi te poslije u gimnaziji, gdje je predavao vjeronauk te u madžarskim odjelima srpski jezik. Pred izbijanje Drugoga svjetskoga rata zauzimao se za ekumenski dijalog, a njegov referat na tu temu Matica srpska nije htjela tiskati. Nakon rata Zadužbina je prestala postojati jer je njezina imovina potpala pod udar agrarne reforme. On je otada do kraja života bio paroh u tzv. Maloj pravoslavnoj crkvi u Somboru.

Bio je aktivan u mnogim somborskim udrugama: predsjednik udruge mladeži *Napredak*, tajnik Srpske čitaonice i Dobrotvorne zadruge Srpkinja *Somborkinja*, predsjednik Srpske pjevačke družine, Srpskoga omladinskoga kola i Povijesnoga društva u Somboru. Prije Prvoga svjetskoga rata surađivao je u somborskom *Školskom listu* i *Slogi*, poslije je suradnik novosadskoga *Branika* i srijemskokarlovačkoga *Srpskoga Siona*. Pokrenuo je i izdavao časopis *Duhovna straža* 1928.-41., uredio je kalendar Sinoda Srpske pravoslavne crkve *Crkva* za 1934. i 1935. Kao predsjednik Povijesnog društva u Somboru sa suradnicima izdao je 1937. *Godišnjak Istoriskog društva u Somboru*, a u *Spomenici Učiteljske škole u Somboru 1778-1953* objavio je nekoliko članaka iz gradske povijesti.

Izravno se u povijesti podunavskih Hrvata pojavljuje najprije u vrijeme tzv. santovačkoga slučaja, kada je 1899. upućen u Santovo kao ispomoć parohu Milutinu Gavriloviću radi prelaska santovačkih Šokaca na pravoslavlje. Organizirao je za njih prethodnu vjersku pripremu – poučavao ih osnovama pravoslavne vjere, pjevanju i molitvama na crkvenoslavenskom jeziku, vodio ih u obilazak srpskih manastira u južnoj Ugarskoj i sl. Poslije se veći dio Šokaca vratio u Katoličku crkvu, ali se o tom u historiografiji malo pisalo.

Također se između dvaju svjetskih ratova pojavio kao jedan od autora priloga u te-

matskom broju unitarističkoga subotičkoga *Književnoga severa* naslovljenoga *O Bunjevcima* (ur. Milivoje Knežević) svojom raspravom *Bunjevci i mađarizacija*. U njoj je iznio čimbenike madžarizacije Bunjevaca u Ugarskoj: nerazvijena nacionalna svijest i slaba tradicija; rimokatolička crkva s odnarođenim bunjevačkim svećenicima; nepostojanje autonomnih škola s vlastitim nastavnim jezikom; nedostatak vlastite kulture i ustanova s bunjevačkim obilježjima; slaba bunjevačka inteligencija, koja se zarad osobnoga napretka madžarizirala. U članku navodi i zanimljive napise iz nekoliko srpskih novina iz 1860-ih o Bunjevcima: »Položaj njihov čini, da ostavivši svoje, prigrliti moraju mađarske interese, ako hoće, da se pokažu, da su u životu; a to oni čine s takvom vatrom i dušmanstvom prema svom rođenom, da kadgod na njih pomislimo, odmah se setimo naše poslovice, da je poturica gori od Turčina«, ili pak za slučaj u somborskoj gradskoj upravi: »Za sada se u varoškim zvanijama po jesenašnjem zaključenju obštinskom svi poslovi vode na srpskom jeziku s latinicom. Srblji su na ovo pristali samo iz ljubavi prema svojoj braći Bunjevcima, u toj nadeždi, da će ovi toga radi skloniti na to, da svojim jezikom pišu; ali na veliku žalost našu čujemo, da zvaničnici i obštinari rimske vere s ovim nisu zadovoljni, nego žele i nastojavaju svom snagom, da ovde mađarski jezik zvaničnim postane«. U članku on još zagovara ekumenizam između katolika i pravoslavnih, kao i da Bunjevci svoj »provincijalni i neumesni nacionalni separatizam svakako treba da žrtvuju državnoj ideji narodnog jedinstva« te da nepotrebno »demonstruju protiv svetkovanja uspomene Sv. Save«.

Lit.: *O Bunjevcima*, Književni sever, 3-4/1927, Subotica; *Raspeće srpskog naroda u Sremu 1914 godine i Madžari : Sa madžarske granice : Bajski trokut : Sent-Andrija*, Novi Sad, 1936; S. Vasiljević, *Znameniti Somborci*, Novi Sad, 1989; M. Vojnović, *Sombor : Ilustrovana hronika*, Sombor, 1999; L. Kljajić, Arhimandrit Stefan Ilkić 1875-1963, *Zbornik Matice srpske za istoriju*, br. 69-70, Novi Sad, 2004.

S. Bačić

ILOVAC → Rajić, Blaško

ILOVAC, Mil. → Knežević, Milivoje

ILOVAČA (*dij*. žuta zemlja, *madž.* agyag, sárgaföld), pjeskovita glina, građevni materijal. Sadržava veći dio kvarcnoga pijeska različite krupnoće, ali i druge primjese, osobito oksida željeza (30-70%). Različite je boje, no najčešće žute i crvenkaste. Pripada u tzv. masnu zemlju, koja se lako vlaži i mijesi te se od nje izrađuje i zemljano posuđe, kalupi i figure. Zbog iznimno povoljnih svojstava za graditeljstvo, zastupljena je u svim civilizacijama kao nezamjenjiv građevni materijal, počevši od prahistorije i antičkih kultura sve do danas. Posljednjih desetljeća XX. st. gubi svoj primat s promjenom materijala i tehnologija u građenju.

Za područje sjeverne Bačke, odnosno Telečke visoravni, bila je i ostala glavni građevni materijal. Iznimno je povoljna za gradnju kuća i pomoćnih objekata od naboja. Dobar je i toplinski izolator. Tlo od vezivnih materijala koje čini pjeskovita glina nesigurno je ako sadržava podzemne vode – nepostojana je na vlazi i mrazu te se lako raspada. Stoga se građevinskim pravilnicima počevši od XIX. st. propisuje da se temeljni zidovi za kuće od naboja grade od opeke do visine »sokle«, kao i pododžak, centralno ložište u panonskoj kući, budući da se dimnjak do tada gradio od drveta, pa su zbog krovnoga pokrivača od trske požari bili česti. Isprva su i zabati građeni od trske i obljepljivani žutom zemljom s vanjske i unutarnje strane te ličeni vapnom.

Osim kao sirovina za naboj, koristila se još u dvama oblicima. Jedan je opeka ili pečena ilovača, a drugi čerpić ili nepečena ilovača, tj. »valjak«. Opeka se izrađuje od ilovače, koja je umjerene masnoće i peče se u posebnim pećima, dok se čerpić izrađuje od posne ilovače, s dodatkom slame kako bi se povećala unutarnja veza i čvrstoća, te se suši na suncu. Tehnologija proizvodnje opeke nije se bitno mijenjala jer se dobiva pečenjem u pećima. Mijenjale su se samo dimenzije – u ovom podneblju sve do 1932. bila je u primjeni tzv. austro-ugarska

opeka ili opeka starog formata (29 x 14 x 6,5 cm), i tek su tada uvedene nove dimenzije (25 x 12 x 6,5 cm). Po vrstama se razlikuju puna, šuplja, fasadna, radijalna, šamotna, klinker-kolovozna i dr.

U graditeljskom smislu važno je istaknuti da je tzv. panonska kuća građena od autohtonoga materijala: nabijala se žuta zemlja, uz dodatak veziva – biljnih vlaknastih materijala (rezana slama, pljeva i sl.), dok je krovni pokrivač bio od trske iz okolnih ritova. U potpunosti je zadovoljavala klimatske uvjete: u vruća ljeta u kući je bilo hladno, a u hladne zime – toplo, zahvaljući »pododžaku« i banja-pećima (koje se u somborskom kraju nazivaju paorskim pećima). I okućnica, tj. prateći objekti u

Ostaci zgrade od ilovače (Tavankut, 2007.)

njoj, također su građeni od ilovače, od kojih vrijedi istaknuti »krušnu peć« u dvorištu (»avliji«), koja se koristila samo ljeti za pečenje kruha, a građena je na jednak način kao i banja-peć: od bubalja sačinjenih od ilovače, bila je stožasto oblikovana i oličena zagašenim vapnom, kao i svi drugi objekti na salašima, zbog kemijske reakcije tih dvaju materijala, ali jednako tako i iz higijenskih razloga. Drugi je kokošinjac – također je građen u obliku stošca, uz primjenu trske oblijepljene žutom zemljom. Polovicom XIX. st. trsku je zamijenila opeka staroga formata, ali je oblik zadržan, kao i primjena materijala. Treći je ambar pravokutnoga oblika za čuvanje pšenice. Gradi se od pletera – vrbova pruća, sa zaobljenim kutovima. S unutarnje i vanjske strane oblijepljivao se ilovačom i ličio zagašenim vapnom. Sastavni dio konstrukcije su saonike od drveta u donjem dijelu, a pokrivan je dvovodnim krovom, u početku trščan, u novije doba od crijepa.

S obzirom na prirodne danosti i konfiguraciju terena te fizičke, geografske, geomorfološke i pedološke karakteristike tla, između mnogobrojnih vodotokova Telečke visoravni postojali su tzv. dolovi – korita prirodnih vodotokova, i tzv. grede – uzvisine koje su činile obalu ili korito vodotoka. Upravo su oni postali »majdani« za iskop žute zemlje tako da su gotovo sve te uzvisine, zbog eksploatacije, s vremenom nestale. Nakon isteka eksploatacije »majdana« ciglane su se ugasile tijekom XIX. i početkom XX. st., s obzirom na to da je proces graditeljstva u tom razdoblju bio iznimno intenzivan. Analizom rukopisnih karata iz prve polovine XVIII. st. može se utvrditi da su na svim tim uzvisinama ubilježene crkve, a oko njih groblja. Umjesto bivših ciglana u preostalim depresijama nastala su smetlišta, tzv. divlji deponiji. Tako su, primjerice, sva subotička groblja raznim odlukama s prijeloma XVIII. i XIX. st. premještana izvan planski zacrtanih granica grada upravo na te »grede«, pokraj kojih su naknadno nastale i ciglane, zbog čega je širenje groblja postalo nemoguće.

Prema narodnom kazivanju, žuta se zemlja nekoć koristila i umjesto gipsa, i to nakon prijeloma kostiju ili posjekline te nakon namještanja kostiju u funkciji prirodne imobilizacije. Zavojem koji je natopljen u rakiji i s dodatkom biljke »gavez« (*lat.* symphytum officinale, narodni naziv »crni gavez«, »kilnjak«) ozljeda se oblijepljivala žutom zemljom, koja je nakon stvrdnjavanja stabilizirala ozlijeđeni dio tijela.

Lit.: P. Krstić, *Arhitektktonske konstrukcije*, 1, Beograd 1963; V. Tufegdžić, *Građevinski materijali, poznavanje i ispitivanje*, Beograd, 1966; A. Rudinski, Panonska kuća, pojavni oblici u Severnoj Bačkoj, *Zbornik Matice srpske za društvene nauke*, br. 79, Novi Sad, 1985; A. Rudinski, O nastanku i razvoju panonske kuće, u: *Paorske kuće*, Novi Sad, 1993; *Žig*, br. 38, Subotica, 1995; V. Beszédes, *Ćorsokak Čikerija : arhitektonska baština salašarskog šora : A csikériai vakköz : a tanyasor építészeti öröksége,* Subotica, 2007.

A. Rudinski

ILUSTROVANI SUBOTIČKI VJESNIK, tjednik na hrvatskom jeziku pokrenut u Zagrebu 29. XI. 1931. Riječ je, zapravo, o izdanju zagrebačkoga *Ilustrovanoga tjednika* koje je bilo donekle prilagođeno Subotici,

Dinara 2·-
Ilustrovani Subotički Vjesnik
Potresni prizori u sudbenoj dvorani
Tajne dvorca Trakošćana
Špijunima svjetskog rata

Ilustrovani subotički vjesnik, 9. I. 1932., Zagreb.

a imalo je i posebnu naslovnicu. Vlasnik i izdavač tjednika bio je Franjo Beker, a urednici Ivan Boranić i Milan Ljeskovac. Sa subotičkoga područja tjednik je donosio vijesti u povremenoj rubrici *Domaće vijesti*. U 2. broju od 16. II. 1932. objavljena je pjesma Ante Jakšića *U osami*. Istodobno sa subotičkim pokrenuti su još i banjolučko, karlovačko, mostarsko, novosadsko, osječko, sarajevsko, splitsko, koprivničko-bjelovarsko-križevačko i vinkovačko izdanje, s time što je u njihovim nazivima umjesto *vjesnik* stajalo *tjednik*, ali i brodsko, kikindsko i varaždinsko izdanje, koja su u nazivu nosila *glasnik*. Izdanja su se razlikovala samo po tekstovima u rubrici *Domaće vijesti*. Tjednik nije naišao na velik odaziv čitatelja budući da nije posvećivao više pozornosti lokalnim prilikama, a uz to je bio prorežimski orijentiran. Prestanak izlaženja bio je različit za neka od regionalnih izdanja, počevši od siječnja do ožujka 1932. Najduže je izlazilo zagrebačko izdanje, do 3. IX. 1932., s posljednjim 35. brojem. Izašlo je ukupno 11 brojeva subotičkoga izdanja (5 u 1931. i 6 u 1932.), a posljednji nosi nadnevak 13. II. 1932.

Lit.: T. Kolozsi, *Szabadkai sajtó (1919-1945)*, Újvidék, 1979.

M. Bara

IMRIĆ, Lajčo (Subotica, 30. VII. 1932.), esperantist, prevoditelj. Sin je Matije i Marije, rođ. Buljovčić. U rodnom gradu polazio je osnovnu i srednju učiteljsku školu. Kao učitelj službovao je u Sotu kraj Šida, na Madarašu kraj Bajmoka i u Subotici. Uz rad je diplomirao 1970. na Višoj pedagoškoj školi u Zrenjaninu engleski jezik, a 1979. na Filozofskom fakultetu u Sarajevu engleski jezik i književnost. Od 1959. radi na Radničkom sveučilištu u Subotici kao organizator osnovnoga i općega obrazovanja odraslih, urednik fotonovina te organizator raznovrsnih glazbenih i dramskih priredaba. Od 1966. bio je suradnik, a zatim i voditelj Centra za izvanredno studiranje zaposlenih, god. 1980. postao je voditeljem Centra za usmjereno obrazovanje te Andragoške službe.

Od 1954. sudionik je pokreta za međunarodni jezik esperanto. U Društvu za esperanto u Subotici vodio je tečajeve, a tijekom 1970-ih bio je i njegov predsjednik. Sudionik je nekoliko godišnjih Svjetskih kongresa esperantista (Meinz, 1958.; Budimpešta, 1966.; Augsburg, 1985.; Zagreb, 2001.) te nekoliko kongresa održanih u SFRJ. Prijevode suvremene umjetničke proze s madžarskoga i engleskoga jezika (István Brasnyó, Larry McMurtry, Ian McEwan, Kazuo Ishiguro) objavljivao je u subotičkoj *Rukoveti* (5-6/1979; 4/1987; 3/1988; 3/1989) i osječkoj *Reviji* (5/1988).

U mirovini je od 1990. Živi u Subotici.

P. Skenderović

INFORMATIVNA KATOLIČKA AGENCIJA (IKA), hrvatska katolička novinska agencija. Ustanovila ju je Hrvatska biskupska konferencija 22. IV. 1993. sa sjedištem u Zagrebu, a raditi je počela 1. XI. 1993. Prva vijest emitirana je 10. X. iste godine, a prvi bilten objavljen je 13. I. 1994. Utemeljena je radi prikupljanja i posredovanja informacija o crkvenom i vjerskom životu u Katoličkoj crkvi na hrvatskom jezičnom području i odgovarajućih informacija o Crkvi u svijetu te o svim javnim događajima. Zaštitnik je agencije sv. Luka evanđelist, koji se slavi 18. listopada.

Prvi je ravnatelj bio Ivica Domaćinović, a prvi glavni urednik Živko Kustić (1993.-99.). Službu ravnatelja 1995.-99. obnašao je Ilija Živković. Anton Šuljić službu glavnoga urednika preuzeo je 1. IX. 1999., a nedugo zatim imenovan je i ravnateljem. Od 1. VII. 2006. ravnatelj je Enco Rodinis, a glavna je urednica Suzana Peran. Prikupljene informacije Agencija prosljeđuje uglavnom domaćim dnevnim listovima i elektroničkim medijima, ostalim crkvenim i društvenim listovima i publikacijama te crkvenim, kulturnim i društvenim ustanovama. Osim toga, ima ugovore s vodećim katoličkim agencijama diljem svijeta, s kojima razmjenjuje vijesti. Agencija redovito prevodi Papine nagovore uz molitvu Anđelova pozdravljenja nedjeljom te njegove nagovore na općim audijencijama srijedom, zatim dokumente HBK te mnogobrojne kraće dokumente crkvenoga učiteljstva, koje objavljuje u tjednome biltenu, ali i na vlastitim internetskim stranicama (www.ika.hr). Od njezina osnutka s agencijom surađuje četrdesetak honorarnih novinara, uglavnom iz hrvatskih biskupija te s hrvatskoga jezičnoga područja.

Za podunavske Hrvate važno je napomenuti kako od samoga osnutka s IKA-om surađuje tadašnji tajnik Subotičke biskupije Andrija Anišić, koji je s ovih prostora bio i prvi član Hrvatskoga društva katoličkih novinara iz Zagreba. Tako se među vijestima te agencije redovito mogu naći one o proslavi Dužijance/Dužionice, različitim manifestacijama podunavskih Hrvata koje su vezane za crkvene događaje, vijesti o predstavljenim knjigama i časopisima ili pak o Hrvatima koji žive na području Republike Srbije. Dopisnici iz Subotičke biskupije još su Andrija Kopilović, Željka Zelić i Csaba Kovács, dok iz Srijemske biskupije izvještavaju Danijela Lukinović i Tomislav Mađarević.

Lit.: www.ika.hr

Ž. Zelić

INICIJATIVA MLADEŽI, neformalna organizacija hrvatske mladeži iz Subotice s početka XXI. st. Glavni su joj ciljevi bili popraviti status mladih u hrvatskoj zajednici te konsolidirati narušene odnose među hrvatskim političkim strankama. Ideju su počeli ostvarivati Nikola Perušić, šef koordinacijskoga tima, Zoran Vojnić Tunić i Slaven Dulić, članovi, koji su ubrzo okupili 30-ak mladih koji su prihvatili ideju suradnje, uključivanja u suvremene tokove te formalni osnutak nevladine udruge Hrvatske udruge mladeži. Ujesen 2003. organizirali su prvu aktivnost – radionicu o uspješnoj komunikaciji, a slijedilo je održavanje više edukativnih radionica radi svladavanja raznih vještina (pisanje životopisa, projektno planiranje, osnove novinarstva). Djelovanje je znatnije poduprla samo Hrvatska matica iseljenika kupnjom računala.

Inicijativa mladeži ponajviše je ostala upamćena kao organizator prvoga javnoga susreta tadašnjih rivalskih stranaka – Demokratskoga saveza Hrvata u Vojvodini i Hrvatskoga narodnoga saveza – 13. X. 2003. s temom *Perspektive hrvatske zajednice: DSHV i HNS*, na kojem je otvoreno pitanje suradnje i ujedinjenja tih dviju stranaka. Sudionici iz DSHV-a Petar Kuntić i Martin Bačić te iz HNS-a Franjo Vujkov i Branko Horvat obećali su okupljenoj mladeži suradnju, što je rezultiralo njihovim ujedinjenjem sljedeće godine. Udruga, međutim, nikad nije službeno registrirana, dok se većina članova 2004. uključila u rad udruge hrvatske mladeži iz Vojvodine *Crov*.

Lit.: *Hrvatska riječ*, 36, 37, 38, Subotica, 2003.

N. Perušić

INKULTURACIJA (*lat.* inculturatio: uklapanje u kulturu), ukorjenjivanje kršćanstva u narodne kulture i integracija tih kultura u kršćanstvo. Pojam se pojavio u 1930-ima, a češće se rabi od 1970-ih radi upozoravanja na fenomen međusobnoga prožimanja kršćanstva i narodnih kultura. Do tada su u crkvenom naučavanju rabljeni pojmovi uključivanje, utjelovljivanje, puštanje korijena u kulturu, aktualiziranje Evanđelja i sl. U djelovanju katoličkih misionara XVI.-XVIII. st., osobito isusovaca, razvila se akomodacija (*lat.* accommodatio: prilagodba), kojom se naviještanje kr-

šćanstva prilagođivalo kulturi, običajima, mentalitetu i obredima neeuropskih naroda, dok je iz novije američke antropologije preuzet izraz akulturacija (*lat*. acculturatio: prilagodba kulturi) kao oznaka za proces u kojem neka religijska zajednica, obilježena određenom kulturom, djelomice ili u cijelosti asimilira drugu kulturu s kojom dolazi u doticaj. Nakon Drugoga vatikanskoga koncila (1962.-65.), koji je, među ostalim, uveo žive jezike u liturgiju, kršćanska se poruka prenosi jezikom pojedinih kultura, tj. inkulturacijom. Prema dokumentu Međunarodne teološke komisije *O vjeri i inkulturaciji* iz 1988., riječ je o nastojanjima Katoličke crkve »da unese Kristovu poruku u jednu određenu društveno-kulturnu sredinu, potičući je da raste prema svim vrednotama koje su u suglasnosti s Evanđeljem«.

Inkulturacija se pojavljuje s prilagodbom nauka Katoličke crkve mnogobrojnim lokalnim kulturama, budući da se navještanje Evanđelja zbivalo prihvaćanjem i kristijanizacijom postojećih kulturnih danosti. Naime, od početka Crkva je naviještanjem Evanđelja djelovala na zatečene kulture naroda suobličujući ih vlastitim vrednotama i značenjima. Crkva i kršćanstvo nastali su i razvijali se u ozračju grčko-rimske i helenističke kulture, u koju su unijeli neke sastojke židovske kulture, omogućujući tako razvoj europske kulture. No iako Katolička crkva u svojem djelovanju polazi od klasične europske kulture, u misionarskom djelovanju, posebno nakon otkrića Novoga svijeta, a poslije i u Africi i Aziji, susreće i druge kulture, prema kojima je u povijesti zauzimala ambivalentna stajališta (npr. osuda akomodacije isusovačkih misionara kineskoj i indijskoj kulturi u XVIII. st., što je onemogućilo ukorjenjivanje kršćanstva na Dalekom istoku), nakon Drugoga vatikanskoga koncila Katolička crkva otvorenije govori o pluralizmu kultura i važnosti autohtonih kultura tzv. Trećega svijeta. Primjer inkulturacije u hrvatskoj crkvenoj povijesti jest i tisućljetna tradicija glagoljaškoga bogoslužja (IX.-XX. st.), koje se služilo knjigama tiskanima glagoljicom na staroslavenskom (starohrvatskom) jeziku ili pak hrvatski prijevod Rimskoga obrednika (lat. Rituale Romanum) iz 1614., kojega je 1640. preveo Bartol Kašić, što je bio prvi prijevod ovog rituala na neki živi jezik. U bačkih Hrvata, pak, primjer preteče inkulturacije jest četverojezični Kalački obrednik (lat. Rituale Romano-Colocense) kojega je 1738. izdao kalačko-bački nadbiskup Gabrijel Patačić i na hrvatskome jeziku (uz latinski, madžarski i njemački), u koji je unio mnoge uvriježene liturgijske običaje hrvatskih i bosanskih krajeva.

152 Rituale Colocense.

Erre végre kérlek téged oh te Szent Őrző Angyalom, hogy te ezen én Teſtamentomom felől nyilván való Bizonyság tételt, és iráſt kéſzíts-meg, és azt saját kezednek, és nevednek alá-irásával meg-erőſſitſed, és Kriſtusnak őt Szent sebeivel bé-pőcsétellyed, és úgy bé-pőcsétőlve adom néked gondviſeléſedre, hogy minden üdőben, és történhető ſzükségben az ő Mennyei Szent Főlségének bé-mutattathaſsék. Amen.

Duhovno Naredenye

Koje ſze ima od Zdavoga, y betesnoga ucſiniti govorecs:

Vu Ime Otcza ✠ y Szina ✠ y Duha ✠ ſzvetoga. Amen.

JA ſzirota griſsnik, koj ſzmart moju znam, vuru pako nye neznam, hocsu ſzada, dog ſzam pri dobre pameti, z-tobum ô Bose! iz glubine ſzarcza moga ſze pogoditi, y pred tobum ſze odpriti, kak ja ſiveti y umarti ſelim. y ov veliki poſzal, proſzim, da ucſinim z-jakoſztjum ſzarcza JEſuſſa Kriſtuſſa, y z-tak odpertem nakanyenyem, y uzdajenyem, z-kakvum koy naimirovneſsi chlovik na zemlyi ſzvoje duhovno y karſztcsanyſzko naredenye jeſzt vucſinil. Koje ti ô Bose onako milot:tivno primi, kak ſzi molitbe tvoga dragoga y jedinoga Szina na gori molecſega priel. Amen.

O Preſzveto Troiſztvo, Bog Otacz, Szin, y Duh ſzveti, u naibolyem nacſinu, y jakoſzti pravoga ſzkradnyega Naredenya ja tebi oſztavlyam, y zapiſſujem tilo, y duſſu moju, zavi:im onim, koje ſzem od tvoje Bosanſzke ruke priel. Y odſzad ſelim tvoi podlosnik tak biti, da vſze moje cſinenye na tvoju vekſsu hvalu y diku ravnal budem.

Ja zpoznavam, y valujem, da ſzi mi moje ſive dneve vnoga dobra ucſinil, y vnogo jezèr puta viſſe dobrothe tvoje

Hrvatski tekst Kalačkoga rituala
Gabrijela Patačića iz 1738.

No inkulturacijom se ne ostvaruje samo utjelovljenje kršćanskoga učenja u autohtone narodne kulture i njihovo uvođenje u život Crkve nego ona dovodi i do transformacije izvornih kulturnih vrijednosti i značenja. Naime, inkulturacija je kroz povijest vjere ostavila dubok trag u životu i narodnim običajima Hrvata u Bačkoj, u kojih je postupno, kroz naraštaje, razrađen cijeli jedan način shvaćanja i življenja vjere, koji je s vremenom završio kreativnim prožimanjem kršćanskih vrednota egzistencije i kulturnih kodova zajedničkoga života ljudi, čega su najvidljivije posljedice mjesne proslave, razne svetkovine, kršćanski oboli običaja i dr. Tako se kroz povijest obliko-

vala i narodna kultura bačkih Bunjevaca i Šokaca, kojoj je vjera sastavni dio.

Kao rezultat toga procesa u mnogim narodnim običajima bačkih Hrvata kršćanski je kontekst gotovo nerazdvojiv od kulturnih aktivnosti i kodova, jer su gotovo svi veći kršćanski blagdani dobivali narodne pridjeve (npr. u Bunjevaca se u pokladno vrijeme održava Veliko prelo, na uskrsni je ponedjeljak karakterističan običaj polivača i sl.). Jednako tako, vjeri se duguje raskoš i očuvanost blaga u mnogobrojnim segmentima kulturne baštine i prakse, pa su i mnogi tradicionalni narodni običaji Bunjevaca i Šokaca povezani s crkvenim proslavama (dužijanca, prelo, kraljice, vašange…). Čak su i nošnje postale nerazdvojno povezan element uz svečane obrede i blagdane Crkve, pa su tako npr. bunjevačke majke u korizmeno vrijeme uvijek u crnoj nošnji. Jednako tako u bunjevačkoj i šokačkoj narodnoj tradicije vrijeme se računalo prema blagdanima (npr. Prvo čelo Božića – blagdan Bezgrešnoga začeća Blažene Djevice Marije; žito se sijalo uvijek oko blagdana sv. Marka 25. travnja) kao posljedica toga što je utjecaj crkvenih blagdana imao veliku važnost u njihovu životu. Najveći su inkulturatori bunjevačkih Hrvata biskupi Ivan Antunović i Lajčo Budanović, svećenici Pajo Kujundžić, Blaško Rajić i dr., jer su cijeli svoj život usmjerili prema očuvanju kulturnoga narodnoga identiteta Hrvata u Bačkoj, te u nastojanju da u gotovo svaki narodni običaj upletu i poneku duhovnu vrijednost. Ako je bilo nekoga slavlja u narodu, a da ono nije poprimilo vjerske konotacije, navedeni bi ih bački inkulturatori unijeli. To se u prvom redu odnosi na Blaška Rajića, koji je svjetovnu svečanost završetka žetve dužijancu uveo i u crkveni život.

Lit.: I. Antunović, *Poučne iskrice; koristnoj pučkoj zabavi putem po Italiji godine 1869-te*, Temišvar, 1872; I. Antunović, *Odmetnik*, Zagreb, 1875; I. Antunović, *Slavjan*, Kalača, 1875; I. Antunović, *Bog s' čoviekom*, Vac, 1879; I. Antunović, *Razprava o podunavskih i potisanskih Bunjevcih i Šokcih*, Beč, 1882; I. Antunović, *Čovik s' Bogom*, Kalača, 1884; I. Evetović, Kratak životopis pokojnog biskupa Ivana pl. Antunovića, *Neven*, 2/1888, Subotica; I. Evetović, Štogod iz prošlosti Bunjevaca, *Neven*, 7/1888, Subotica; M. Evetović, Nešto o Bunjevcima, *Književni sever*, 1/1925, Subotica; M. Evetović, *Život i rad biskupa Ivana Antunovića narodnog preporoditelja*, Subotica, 1935; I. Prćić, *Subotica i Bunjevci*, Subotica, 1936; Lj. L. Vujković, Bunjevački narodni običaji, *Subotičke novine*, br. 30/1938, Subotica; *Gaudium et spes : dokumenti Drugog vatikanskog koncila*, Zagreb, 1970; I. Prćić, Ljudevit (Lajčo) Budanović (1873.–1958.), *Subotička Danica – kalendar za 1984. god.*, Bač, 1983; L. I. Krmpotić, Odnos Crkve i kulture, *Subotička Danica – kalendar za 1984. god.*, Bač, 1983; A. Sekulić, *Bački Hrvati*, Zagreb, 1991; B. Gabrić i L. I. Krmpotić, *Prelo*, Subotica, 1992; B. Gabrić, 25. obljetnica smrti Ivana Kujundžića, *Subotička Danica (nova) : Kalendar za 1995. godinu*, Subotica, 1994; B. Gabrić, Osamdeseta obljetnica smrti Paje Kujundžića, *Subotička Danica (nova) : Kalendar za 1996. godinu*, Subotica, 1995; B. Gabrić, Dr. Josip Andrić (1894-1967), *Subotička Danica (nova) : Kalendar za 1998. godinu*, Subotica, 1997; B. Gabrić, Da ih ne zaboravimo: Biskup Lajčo Budanović (40. obljetnica smrti) : Blaško Rajić (120. obljetnica rođenja), *Subotička Danica (nova) : Kalendar za 1999. godinu*, Subotica, 1998; L. I. Krmpotić, Sto godina poslije, u: M. Evetović, *Život i rad biskupa Ivana Antunovića, narodnog preporoditelja*, Pečuh 2002²; L. Nemet, Inkulturacija u suvremenoj evangelizaciji, *Obnovljeni život*, 6/1997, Zagreb; L. I. Krmpotić, Liturgijski i paraliturgijski običaji podunavskih Hrvata u djelima biskupa Ivana Antunovića, *Pasionska baština*, 1, Zagreb, 1998; *Opći religijski leksikon*, Zagreb, 2002; M. Evetović, L. I. Krmpotić, *Život i rad biskupa Ivana Antunovića, narodnog preporoditelja*, Pečuh, 2002; M. Evetović, *Život i rad Paje Kujundžića*, Subotica, 2005; J. Šimić, Kultura i inkulturacija u učenju i djelovanju Katoličke crkve od II. vatikanskog sabora, *Filozofska istraživanja*, br. 112, Zagreb, 2008; M. Stantić, *Inkulturacija vjere kroz pučku pobožnost bunjevačkih Hrvata*, Subotica, 2010; A. Hegedűs, *Patachich Gábor kalocsai érsek élete és restaurációs tevékenysége*, Budapest-Kalocsa, 2010; S. Majdandžić-Gladić, *Negdašnji obrednici korišteni na području današnje istočne Hrvatske i Srijema*, http://www.scribd.com/doc/31841758/Snježana-Majdandžić-Gladić-Negdašnji-obrednici-korišteni-na-području-današnje-istočne-Hrvatske-i-Srijema (26. IX. 2010.)

M. Stantić

INSTITUT *IVAN ANTUNOVIĆ* → Katolički institut za kulturu, povijest i duhovnost *Ivan Antunović*

INTEGRACIJA (*novolat*. integrare: učiniti cjelinom), izvorno označuje spajanje, okupljanje odijeljenih elemenata u jedinstven sustav, primjerice predmeta, ideja, naroda i sl. Rabi se učestalo i suprotni pojam *dezintegracija* u smislu »raspad cjeline« te *reintegracija* u značenju »ponovno uključivanje u cjelinu«. U znanosti ima ponajprije značenje cjelovitosti, ali i nepomiješanosti. U sociologiji najčešće označuje stvaranje većih društvenih cjelina ili skupina iz više izvorno nepovezanih ili slabo povezanih dijelova ili pak zbijanje takvih skupina u uže povezane cjeline. U tom smislu može se govoriti o nacionalnoj, svjetskoj, euroantlantskoj, društvenoj, državnoj i sl. integraciji, što onda ima izravnu važnost i za podunavske Hrvate – Bunjevce i Šokce. Označuje i oblik ujediniteljskih etničkih procesa, obično u sklopu višenacionalnih država (npr. Švicarska, Indija). U imigracijskoj se pak politici zapadnih zemalja potkraj 1970-ih i 1980-ih pojavljuje integracijska politika prema stranim imigrantima kao pokušaj prevladavanja negativnih posljedica asimilacije i segregacije te radi povezivanja imigranata iz drugih kultura, uključujući i drukčiju vjersku i jezičnu pripadnost, u društvenu cjelinu, uz uzajamnu prilagodbu i prihvaćanje manjine od većinskoga domicilnoga stanovništva.

Kao suvremeni društveni fenomen pretpostavlja mnogobrojne socijalne, ekonomske i političke mjere i procese preko kojih se posebni identiteti različitih kulturnih, etničkih ili vjerskih grupa od strane većine i države prihvaćaju, čuvaju i poštuju te kao takvi uvode u glavne društvene tokove. Na taj se način bitno razlikuje od drugih vrsta politika odnosa prema etnokulturnim razlikama – segregacije, akulturacije ili asimilacije, a glavne su joj posljedice skladnost međunacionalnih odnosa te lojalnost prema državi pripadnika etnokulturnih manjinskih zajednica. S razvojem zaštite manjina u Europi tijekom posljednjih nekoliko desetljeća, a kao odgovor na diskriminaciju u etnocentričnim društvima, pojavljuje se u sferi manjinskih prava kao politički zahtjev nacionalnih manjina radi njihove integracije u institucije države i društva, pretpostavljajući najčešće postojanje institucija očuvanja vlastite posebnosti i razmjernu zastupljenost manjina u državnim tijelima i javnim ustanovama, što se nastoji normativno regulirati.

Normativni sustav s tim značajkama postao je politički model odnosa prema etnokulturnim razlikama koje trebaju primjenjivati bivše socijalističke države u procesu europskih integracija. Također se pojavljuje i na kulturnom planu u političkoj koncepciji integrativnoga multikulturalizma (nasuprot konceptima segregativnoga multikulturalizma ili pak zadržavanja manjinskih identiteta isključivo u privatnoj sferi u društvima klasične liberalne demokracije), kojemu je svrha uključivanje osobitosti, vrjednote i identiteta manjinskih zajednica u sva područja javnosti i društva. Pripadnici manjina u takvu pristupu doživljavaju se kao integrativni, supripadni dijelovi i sastavnice cjelokupnoga društva i nisu ograničeni na boravak u »etničkim rezervatima«.

Lit.: *Leksikon migracijskoga i etničkog nazivlja*, Zagreb, 1998; G. Bašić, *Iskušenja demokratije u multietničkom društvu*, Beograd, 2006.

T. Žigmanov

INTERKULTURALIZAM (*engl*. interculturalism < inter /*lat*: između/ + kultura), međukulturnost, suvremeni društveni fenomen koji se odnosi na međusobno povezivanje raznih etničkih kultura u nekom društvu. U osnovi predstavlja složenu koncepciju političkoga djelovanja javnih vlasti, ponajprije u području obrazovne i kulturne politike, u liberalnim demokracijama s višeetničkim stanovništvom. Pojavljuje se s postmodernom kao odgovor na to što su, u etnokulturnom smislu, suvremene demokratske države s jedne strane jednokulturne i samodovoljne, a s druge strane nepravedne prema kulturama i pripadnicima brojčano manjih etničkih zajednica. Kako bi se ti nedostaci uklonili, u zapadnim se liberalnim demokracijama potkraj XX. st. stvaraju i provode politike višekulturnosti ili multikulturalizma i međukulturnosti

ili interkulturalizma. I dok višekulturnost predstavlja politički i normativni ideal kojemu je cilj slobodan razvoj više posebnih etničkih kultura koje žive jedna uz drugu, međukulturnost smjera na međukulturnu komunikaciju i razmjenu među kulturama različitih etničkih i nacionalnih kolektiviteta te njihovo zajedničko sudjelovanje u stvaranju novih kulturnih vrijednosti, a da se pritom ni jedna od njih ne umanji u vlastitu opsegu i značenju, čime se omogućuje bolje razumijevanje i suradnja među pripadnicima različitih kultura i naroda te smanjenje međusobnih predrasuda i stereotipa. Budući da joj je glavno polazište uvjerenje da se vrijednosti drugih kultura ne smiju ocjenjivati prema mjerilima vlastite kulture, međukulturnost ograničava uporabu nacionalnih sastavnica jedne kulture, najčešće one najbrojnije zajednice, kao instrumenta za političku mobilizaciju građana, uz dominaciju kolektivističkih predodžaba o identitetu, apsolutiziranjem etničkih kriterija identifikacije, manipuliranjem idejom identiteta kao mehanizmom izoliranja, autoreferencijskim samopotvrđivanjem, samodovoljnošću, samodopadnošću i homogenošću. Suprotna su mu shvaćanja kulturnoga asimilacionizma, prema kojemu je stapanje kultura jamstvo društvene kohezije i političke demokracije, npr. nekadašnji američki pojam »lonca za taljenje«, prema kojemu je SAD simbolički golem lonac koji stapa doseljenike iz raznih zemalja u novu i jedinstvenu američku naciju.

Normativni se ideali međukulturnosti – međusobno povezivanje, prožimanje i druge interakcije među kulturama različitih naroda – ostvaruju ne samo kroz stavove ili projekciju želja pojedinaca nego moraju biti pretočeni u konkretne politike od strane javnih vlasti. One podrazumijevaju primjeren pravni okvir, sukladne institucionalne mehanizme i za druge kulture inkluzivne programe djelovanja državnih tijela, političkih aktera i civilnih organizacija. Njihovim se ostvarivanjem pomiču statične granice kulturnih paradigma u pravcu pozitivnoga međusobnoga doticaja, što podrazumijeva otvaranje prema različitostima i njihovu afirmaciju. Ako u praksi postoji samo aktivna interakcija i razmjena, a ne vanjsko susretanje – na razini simulativne interakcije, uz razmjenu folklornih te sadržaja iz tradicijske kulture, na što se međukulturnost u Srbiji najčešće svodi, ona iziskuje napor upoznavanja i razumijevanja drugih kultura, što se zbiva u strukturama i kroz sadržaje formalne socijalizacije u prosvjetnom sustavu država te programima kulturnih institucija i kao takvo zastupljeno je u javnosti kao poželjan model odnosa među kulturama različitih naroda. Na afirmiranju interkulturalizma u Europi nakon 2000. sustavno djeluje Vijeće Europe donoseći niz deklaracija (npr. Deklaraciju o kulturnoj raznolikosti iz 2000.; Deklaraciju europskih ministara obrazovanja o međukulturnom obrazovanju u novom europskom kontekstu iz 2003.; Deklaraciju Vijeća o europskoj strategiji za razvoj međukulturnoga dijaloga iz 2005.) te radeći na njihovoj provedbi u državama članicama.

Premda se o međukulturnosti kao modelu političkoga djelovanja demokratskih država ne može govoriti do kraja XX. st., u povijesti se mogu susresti neke međukulturne prakse među pojedincima i u civilnom društvu. Kad je riječ u podunavskim Hrvatima – Bunjevcima i Šokcima u XIX. st. i početkom XX st., broj je takvih primjera ograničen jer je to vrijeme izgradnje suvremene madžarske nacije i snažne asimilacijske politike prema nemadžarskomu stanovništvu. Pa ipak, prve znakove međukulturnosti uočavamo sredinom XIX. st. kada se Ludwig Friedrich Krause (rođen u Santovu 1824.) javlja s prijevodima hrvatskih lirskih i epskih narodnih pjesama. Među inim, na madžarski je preveo i 1857. izdao Mažuranićev ep »Smrt Smail-age Čengića«, što je bio prvi prijevod toga klasičnog djela. Isto tako, pojedinci izrađuju prve madžarsko-hrvatske rječnike (Ambrozije Šarčević) i prijevode s madžarskoga ili na madžarski (molitvenici i crkvene pjesmarice Stipana Grgića, Franje Bodolskoga i dr.), što će se napose razviti nakon

Drugoga svjetskoga rata u Subotici (Lazar Merković, Josip Buljovčić, Matija Molzer, Robert Tilly). U prvoj polovici XX. st. mađžarske pjesnike, napose Sándora Petőfia i Jánosa Aranya, prevodi svećenik Bela Horvat. Mišo Jelić u to doba prevodi s madžarskoga onodobne omiljene kazališne komade. Takvu djelatnost uoči II. svjetskog rata u Madžarskoj nastavljaju Stjepan Velin i Bariša Mandić, koji »ponašuju« (zavičajnom jeziku prilagođuju) i neke Nušićeve

Hrvati i Mađari u svjetlu prožimanja kultura i jezika, Pečuh, 1997.

komedije. U drugoj polovici 20. st. u Madžarskoj se objelodanjuje cijeli niz prijevoda djela hrvatske književnosti na madžarski jezik, među kojima se ističu prijevodi Zoltána Csuke proznih ostvaraja Miroslava Krleže i Ive Andrića. Hrvatsko-madžarske i srpsko-madžarske kazališne veze obrađuje István Póth (Stazama prijateljstva, Budimpešta, 1994). Kad je pak riječ o hrvatsko-srpskim međukulturnim odnosima, tijekom povijesti postojali su različiti oblici i rezultati tih procesa. U podunavskih je Bunjevaca također već u XIX. st. bilo pojedinaca koji su prevodili sa srpskoga na mjesno hrvatsko (bunjevačko) narječje (Ivan Ambrozović, Franjo Bodolsky, Pajo Kujundžić i dr.), a kad je riječ o širem planu, oni su se kretali od kreativnoga prožimanja i suradnje, prije svega među istaknutim kulturnim stvarateljima, što napose vrijedi za svršetak XIX. i prva desetljeća XX. st. (Josip Pančić, Antun Gustav Matoš i Tin Ujević s hrvatske strane ili Marko Ristić sa srpske) te u vrijeme socijalizma i postojanja zajedničkoga jugoslavenskoga kulturnoga prostora i politike »bratstva i jedinstva« preko koegzistencije s veoma malo dodira, kakva je situacija na početku XXI. st., pa gotovo do potpunoga izostanka pozitivnih momenata u komunikaciji i kulturnoj razmjeni za vrijeme ratnih sukoba 1990-ih.

Kada je riječ o međukulturnosti u suvremenoj Srbiji, reafirmacija nacionalne ideje pod autoritarnim Miloševićevim režimom 1990-ih bila je ekstreman primjer normativnoga i praktičnoga negiranja interkulturalizma i snažnih institucionalnih i izvaninstitucionalnih pritisaka na manjinske zajednice. Iako je prvo desetljeće XX. st. donijelo normativne i praktične novosti u vezi s odnosom prema manjinama, one gotovo da i nemaju međukulturnih elemenata jer je, kao i u većini bivših komunističkih zemalja, prihvaćena koncepcija segregacijske ili izolacionističke višekulturnosti, tj. politike supostojanja usporednih svjetova koji se međusobno toleriraju, ali se ne prožimaju.

Ako se govori o međukulturnosti iz gledišta hrvatske manjinske zajednice u Vojvodini, državne vlasti nisu postavljale takve programske okvire aktivnosti. Osim toga, Hrvati su u većinskoj srpskoj javnosti uvelike nevidljiva manjina, što je posljedica činjenice da je ovdašnja javnost u etničkom smislu monolitno i ekskluzivno ustrojena te kao takva isključujuća prema onomu što je mjesno hrvatsko, osim kada se piše o incidentima ili negativno, što je u funkciji (re)afirmacije Hrvata kao »neprijatelja« u srpskom društvu i vladajućih ideologija, koje se potiču i sadržajima o Hrvatima u udžbenicima povijesti. Njihova odsutnost iz međukulturne komunikacije i razmjene vidljiva je i u drugim područjima društvenoga života, napose u segmentima visoke kulture i znanosti, gdje hrvatski sadržaji izostaju, uz istodobnu zastupljenost onih aktivnosti koje su usmjerene na nijekanje hrvatskoga podrijetla Bunjevaca. Istina, hrvatskih je sadržaja katkad bilo u

tim područjima društvenoga života, no njihovi su autori ili subjekti međukulturnih odnosa Hrvati iz Hrvatske.

Lit.: V. Katunarić, Jedan uvod u interkulturalizam, u: *Theleme*, 2/1991, Zagreb; *Interkulturalnost u multietničkim društvima* (prir. B. Jakšić), Beograd-Celovec, 1995.; J. Komšić, *Šanse interkulturalizma i iskušenja etnodemokratije*, Subotica, 1997; *Leksikon migracijskog i etničkog nazivlja*, Zagreb, 1998; M. Mikeš, Jezički snobizam ili nemoć prevodioca, u: *Jezik danas*, br. 8, Novi Sad, 1998; Z. Golubović, *Ja i drugi : antropološka istraživanja individualnog i kolektivnog identiteta*, Beograd 1999; S. Bosto, Evropski kulturni identitet između univerzalizma i partikularizma, u: *Zarez*, br. 65, Zagreb, 2001; *Različitost na delu : lokalna javna uprava multietničkih zajednica u centralnoj i istočnoj Evropi,* Novi Sad, 2002; *Hrvatska enciklopedija*, 5, Zagreb, 2003; G. Bašić, *Iskušenja demokratije u multietničkom društvu*, Beograd, 2006; *Multietnički identitet Vojvodine* (prir. P. Domonji), Beograd, 2008; S. Bačić, Udžbenici povijesti : ideologija umjesto znanosti, *Glas ravnice*, br. 134, Subotica, 2009; S. Ilić, Srbija između multietničnosti i multikulturnosti, *Migracijske i etničke teme,* 4/2009, Zagreb; www.coe.int

T. Žigmanov i Ž. Mandić

ISKRULJEV, Toša (Jasenovo, Banat, 5. IX. 1885. – Beograd 12. IV. 1974.) učitelj, bilježnik, publicist, politički i kulturni djelatnik. Učiteljsku školu u Temišvaru završio je uz potporu vršačkoga vladike. Isprva je radio kao učitelj, a poslije se opredijelio za činovnički posao. Bio je bilježnik u Čantaviru, Bačkoj Topoli, Gložanu, Izbištu, Riđici, Bačkom Petrovom Selu, Lemešu i Kolutu. Postavljen je za člana subotičke gradske skupštine – Proširenoga senata – 1921. Za vrijeme Drugoga svjetskoga rata izbjegao je u Srbiju, a nakon rata opet je radio kao bilježnik u Kolutu i Stanišiću.

Bio je član Radikalne stranke i politički sljedbenik Jaše Tomića, a zatim bliži strankama socijalističke orijentacije. Na početku izlaženja subotičkoga lista *Bačvanin* 1922. bio je njegov urednik. U slobodno vrijeme bavio se publicistikom i poviješću. Pisao je članke s nacionalnim, socijalnim, kulturnim, demografskim i povijesnim predznakom, za listove *Bačvanin, Novi glasnik, Jugoslovenski dnevnik, Dan* i druge. Posebno se bavio južnobanatskom regijom, odakle i potječe. Često je polemizirao s neistomišljenicima, pa i onima prohrvatske orijentacije.

U drugom dijelu opsežne knjige *Raspeće srpskog naroda u Sremu 1914. godine i Madžari : Sa madžarske granice : Bajski trokut : Sent Andrija,* osim prikaza položaja južnoslavenskoga stanovništva na području trijanonske Madžarske, doneseni su i dragocjeni podaci o događajima vezanima za samo razgraničenje. Subotički je senat na prijedlog Lazara Stipića i kupio tu njegovu knjigu za cijenu od 150 dinara.

Autor je članka *Radikalna stranka među Bunjevcima*, koji je objavio u *Ilustrovanom radikalnom almanahu Pašić* iz 1924. U njemu je osporio službenu madžarsku statistiku iz 1910. o stanovništvu u subotičkom okrugu te je ilustrirao putove madžarizacije: »Bunjevci nigde nisu imali ni svoga zabavišta, ni svoje osnovne škole, a o srednjim školama ni reči nije mogo biti. Predavalo im se samo na mađarskom jeziku i u glavu ime se ulivalo da su oni Mađari. Bunjevac je jedno činovničko mesto samo tako mogao dobiti ako se istakao i lupao u prsa kao vatreni Mađar«. No u drugom dijelu članka, u kojem piše o prvim poslijeratnim godinama, zagovara političku suradnju Bunjevaca s Radikalnom strankom u okviru tada osnovane Zemljodilske kasine (Ivana Crnkovića, Marka Jurića, Antuna Vidakovića – Božana, Stanišu Neorčića, Šimu Rudića i Andriju Pletikosića apostrofira kao »poštene građane« i »čestite«), dok ostale (zapravo dominantne) političke struje među Bunjevcima, kao i Pučku kasinu, naziva »klerikalcima«, smatrajući da su nakon rata »subotičku bunjevačku braću počeli posećivati frankovački agenti iz Zagreba propagiranjem ideje Hrvatstva«.

Djela: *O Vojvodini i njenoj kolonizaciji*, Novi Sad, 1925; *Raspeće srpskog naroda u Sremu 1914 godine i Madžari : Sa madžarske granice : Bajski trokut : Sent-Andrija*, Novi Sad, 1936; *Srbobran i Srbobranci*, Novi Sad, 1938.

Izvori: Historijski arhiv Subotica, Zapisnik proširenog Senata 1921, F:47. IV 5847/1935, F:47. I 91/1921.

Lit.: D. Popov, *Srpska štampa u Vojvodini 1918-1941*, Novi Sad, 1983; T. Kolozsi, *Szabadkai sajtó (1919-1945)*, Újvidék, 1979; D. Njegovan, S. Jokić, Toša Iskruljev o Bunjevcima 1924. godine, u: *Etnolingvistička istorijska istraživanja o Bunjevcima : Zbornik radova sa naučnog skupa održanog 25. oktobra 2008. godine u Subotici*, Novi Sad, 2008.

S. Mačković

ISTINA, politički list koji je izlazio u Subotici nakon Prvoga svjetskoga rata. Glavni i odgovorni urednik bio je subotički novinar Lazar Stipić. Prvi se broj pojavio na samo četiri stranice 12. XII. 1922., a zadnji 15. IV. 1923. Tiskan je u tiskari Etelke Rajčić. Izlazio je dvaput na tjedan, najprije srijedom i subotom, a zatim nedjeljom i četvrtkom. Kako je početkom 1923. počeo objavljivati i tekstove na madžarskom, do kraja veljače imao je dvojezičan naslov *Istina – Igazság*.

ISTINA
Vlasnik i odgovorni urednik: LAZAR STIPIĆ
1. broj | 12. decembar 1922. godine | I. god.
Moj program

Zaglavlje prvoga broja lista *Istina*

Iz urednikova članka pod naslovom *Moj program* u prvom broju vidi se misija koju su novine trebale slijediti: raditi na snaženju »čistoga, poštenoga i iskrenoga« jugoslavenskoga nacionalizma, na prevladavanju sve očitijih i većih političkih razmimoilaženja između Bunjevaca i Srba, ali, jednako tako, i na zastupanju socijalnih interesa najširih slojeva, osobito u agrarnoj reformi.

Istina je oslikavala lutanja idealista Lazara Stipića u tim godinama, koji je od bivšega urednika *Nevena* postao izdavač i vlasnik lista s ambicijama širenja jugoslavenstva, a od pristaše Socijalističke partije završio kao član radikalske Zemljodilske kasine i urednik njihovih novina *Zemljodilac*. Bilo je to slično njegovu prijašnjem pokušaju s listom *Narod*, koji je zastupao Demokratsku stranku. U zadnjem broju *Istine* pozdravlja tako tzv. Markov protokol izražavajući nadu da je to pravo rješenje za državno uređenje – riječ je o zapisniku o sporazumu Radikalne stranke s federalističkim blokom (HRSS, Jugoslavenski klub, Jugoslavenska muslimanska organizacija) iz travnja 1923. u Zagrebu, nazvanom po radikalu Marku Đuričiću, koji je pregovarao sa Stjepanom Radićem.

Izvor: Historijski arhiv Subotica, F:47. Gradonačelnik 1592/1922.

Lit.: T. Kolozsi, *Szabadkai sajtó (1919-1945)*, Újvidék, 1979; D. Popov, *Srpska štampa u Vojvodini 1918-1941*, Novi Sad, 1983.

S. Mačković

ISTRA (*tal*. Istria, *njem*. Istrien), najveći poluotok na istočnoj obali Jadranskoga mora. Obuhvaća 3556 km², od čega 3132 km² u Hrvatskoj, 386 km² u Sloveniji, a 38 km² u Italiji. Zemljopisna kopnena granica proteže se crtom od malena Miljskoga poluotoka u Italiji sjevernim rubom Ćićarije do Klane, Kastva i uvale Preluke kraj Voloskoga na krajnjem sjevernom dijelu Riječkoga zaljeva. Najveći dio hrvatskoga dijela poluotoka zauzima Istarska županija na 2813 km² s 206.344 st. (2001.), a manji dio Primorsko-goranska županija na 319 km² s 37.782 stanovnika st. (2001.). U slovenskom dijelu Istre živi 78.846 st. (2002.), a u talijanskom dijelu 19.233 st. (2004.).

Ime. Prema većini izvora naziv potječe od indoeuropskoga naroda Histri (ili Istri), koji je poluotok naseljavao od početka željeznoga doba (XI. st. pr. Kr.). Prema drugomu mišljenju, poluotok je dobio naziv prema rijeci Histar (Dunav), za koju se u starim vremenima mislilo da se u more ulijeva u Istri.

Naselja. Veća naselja smještena su duž zapadne obale. Najveći su obalni gradovi, odnosno općine, Pula (58.594) i Kopar (*slov*. Koper, 49.206), a slijede Poreč (17.460), Piran (16.758), Izola (14.549), Rovinj (14.234), Milje (*tal*. Muggia, 13.208) i Umag (12.901), dok su najveći gradovi i općine u unutrašnjosti Labin (12.426) i Pazin (9227). Slikoviti gradići u unutrašnjosti nastali su kao srednjovjekovna naselja na vrhovima brežuljaka ili drugim sličnim položajima (Žminj, Bale, Gra-

čišće, Pićan, Draguć, Hum, Roč, Kaštelir, Motovun, Grožnjan i dr.). U dolinama rijeka nema većih naselja. Planinsko područje Ćićarije i Učke vrlo je slabo naseljeno.

Prirodni uvjeti. Od niske vapnenačke zaravni zapadnoga i južnoga dijela poluotoka (Crvena Istra) uzdiže se područje flišnoga pobrđa bogato vodom (Siva Istra) te dalje prema sjeveroistoku brdsko-planinsko područje Ćićarije (Bijela Istra). Hidrografija i hidrogeologija uvjetovane su geološkom građom, mnogobrojnim tektonskim pokretima i rasjedima. Nekoliko važnijih rijeka od izvora do ušća teče površinom, dok dio vodotoka ponire. Pedosfera se sastoji pretežno od tanka pokrivača rahloga tla, manje ili više prošarana skeletom. Spora i dugotrajna pedogeneza uvjetovala je heterogenost tipova tala (polovinu površine čine crvenica i smeđe tlo na vapnencu i dolomitu). U obalnom pojasu klima je umjereno sredozemna, a u srednjoj i sjevernoj Istri prelazi u umjerenu kontinentalnu.

Bogatstvo i raznolikost biljnoga pokrova odraz je zemljopisnoga smještaja i položaja, reljefa, tla i klime. Zastupljen je biljni svijet (vegetacija) dinarskoga, alpskoga i sredozemnoga područja s vazdazelenim šumama hrasta crnike i makije te listopadnim šumama hrasta medunca, graba i bukve. Kopnena fauna pripada mediteranskoj podoblasti. Mnogobrojne su životinjske vrste sisavaca, ptica, gmazova, vodozemaca i kukaca, od kojih su neke zbog rijetkosti i ugroženosti zaštićene. Fauna kopnenih voda siromašnija je i ugroženija zbog malena broja vodotoka i ljudskih zahvata u okolišu. Morska flora i fauna uz istarsku obalu imaju zajednička jadranska obilježja.

Stanovništvo. Tradicionalno je nastanjena višeetničkim stanovništvom, u većem broju danas ovdje žive Hrvati, Talijani i Slovenci. U hrvatskom dijelu, koji obuhvaća oko 90% poluotoka, žive većinom Hrvati (75%), zatim Talijani (7%), Srbi (3%), Bošnjaci (2%) i dr. Na istoku Istre, podno Ćićarije, u nekoliko manjih sela žive Istrorumunji ili Ćići, stanovništvo rumunjskoga podrijetla koje govori vlastitim (istrorumunjskim) jezikom, svojevrsnom mješavinom rumunjskoga i hrvatskoga. Danas se većinom identificiraju kao Hrvati.

U slovenskom dijelu, koji obuhvaća oko 9% poluotoka, Slovenci su većinsko stanovništvo. Zbog velika gospodarskoga rasta slovenske obale nakon osamostaljivanja Slovenije, mnogi su se pripadnici južnoslavenskih naroda tamo odlučili nastaniti tako da je pri popisu stanovništva Kopra 2002. gotovo 18% stanovnika kao svoj materinski jezik navelo neki od ostalih južnoslavenskih jezika, dok se za talijanski izjasnilo 2,2%. Talijanski dio obuhvaća dvije općine: u općini Muggia većinu čine Talijani, a u San Dorligo della Valle (*slov.* Dolina) Slovenci.

Višejezičnost je zastupljena u znatnoj mjeri, a talijanski je mnogo rašireniji nego što bi se moglo suditi prema udjelu Talijana u ukupnom broju stanovnika – posljedica je to višestoljetne prevlasti talijanske visoke kulture i velike gospodarske moći Italije, koja privlači radnike, obrtnike i intelektualce iz cijele Istre. U Istarskoj županiji i u slovenskoj Istri ravnopravna je službena upotreba hrvatskoga i talijanskoga, odnosno slovenskoga i talijanskoga jezika.

U Istarskoj županiji snažan je osjećaj pripadnosti nadnacionalnomu regionalnomu identitetu, otuda tzv. istrijanstvo kao specifičan fenomen hrvatske političke situacije i autonomne županijske politike: u Statutu Istarske županije iz 2003. istaknuto je da »Istarska županija njeguje istrijanstvo kao tradicionalni izraz regionalne pripadnosti istarskoga plurietnosa« te da županija »promiče očuvanje lokalnih govora (čakavski, cakavski, cokavski, cekavski, kajkavski, istriotski, istrovenetski i istrorumunjski)«.

Gospodarstvo. Još u antičko doba stanovništvo Istre bavilo se ratarstvom, vinogradarstvom, maslinarstvom i ribarstvom. Za obalne gradove od ključne je važnosti trgovina. God. 1807. otvaraju se prvi ugljenokopi kamenoga ugljena u Raši i niz kamenoloma za vađenje ukrasnoga kamena. Nakon uspostave austrijske vlasti 1814.

ukida se kmetstvo. Pula 1853. postaje glavnom ratnom lukom Monarhije i u njoj se 1856. postavljaju temelji pomorskoga arsenala. Željeznička pruga Divača – Pula, izgrađena 1876., znatno je potaknula razvitak istarskoga gospodarstva. Podižu se tvornice duhana i prerade ribe u Rovinju te uređuje europsko mondeno ljetovalište na Brijunima. Nakon priključena Italiji 1918. Istra gubi dotadašnju stratešku važnost te znatno opada zaposlenost i općenito se smanjuje gospodarska djelatnost, osim u eksploataciji raškoga ugljena, boksita i kremenoga pijeska, čija se proizvodnja povećala zbog potreba talijanske vojne industrije.

Istra je pretrpjela teška razaranja u vrijeme Drugoga svjetskoga rata te se gospodarski oporavlja tek 1960-ih godina. Najsnažnije su se razvili prerađivačka industrija i turizam. Poreč, Rovinj i Umag, nakon velikih ulaganja u smještajne kapacitete i prateću infrastrukturu, postaju pokretačima hrvatskoga turizma. God. 1986. BDP Istre bio je 30% viši od hrvatskoga prosjeka. Iako je u ratnim 1990-ima i Istra stagnirala (u mnogo manjoj mjeri nego veći dio Hrvatske), već početkom novoga tisućljeća taj je BDP nadmašen i u Istri se velika pozornost posvećuje oživljavanju poljoprivrede, poglavito vinogradarstva, maslinarstva, sustava ekološke proizvodnje hrane i agroturizma. Slovenska obala s osamostaljivanjem Slovenije doživljava velik gospodarski rast, osobito Kopar kao luka koja postaje konkurentna Rijeci i Trstu.

Povijest. U XI. st. pr. Kr. indoeuropski Histri naseljavaju zapadni i središnji dio poluotoka. Srodno ilirsko pleme Liburni živjelo je od rijeke Raše na istok i protezalo se današnjim Hrvatskim primorjem do Krke u Dalmaciji. Taj je dio Istre nosio naziv Liburnija, pod kojim je danas poznat kraj od Plomina do Rječine. Na sjevernim rubnim dijelovima Istre, na Krasu, bili su Japodi, narod ilirsko-keltskoga podrijetla.

Rimljani su s Histrima, počevši od 221. pr. Kr., ratovali nekoliko puta i do 129. pr. Kr. potpuno su ih pokorili, a nakon što su 50. pr. Kr. pokorili i Liburne, ovladali su cijelom današnjom Istrom. Znatan je dio stanovništva raseljen, a u Istru se doselilo oko 15.000 Latina iz Italije. Prvi rimski car Oktavijan August (63. pr. Kr. – 14.) pomaknuo je granicu Rimskoga Carstva s rijeke Rižane na rijeku Rašu te tako pripojio veći dio istarskoga poluotoka sjevernoitalskoj pokrajini Veneciji pod nazivom Venetia et Histria kao X. regiji Rimskoga Carstva. Istočna je Istra, tj. Liburnija, ostala u sastavu rimske pokrajine Dalmacije. S propašću Zapadnoga Rimskoga Carstva 476. Istrom su najprije zavladali Goti (476.-539.), a zatim Bizant, čija će vlast potrajati sve do 788.

Veća kolonizacija Slavena nastupa nakon 788., kada su većim dijelom Istre zavladali Franci, koji kao kmetove u većem broju dovode Slavene. Činjenica da je Istra od Raše i Učke na istok pripala Franačkomu Carstvu pospješila je priljev slavenskoga stanovništva u unutrašnjost Istre. U to je vrijeme sasvim pohrvaćeno kvarnersko primorje sve do Učke i dalje do Labina.

Pri podjeli Franačke između unukâ Karla Velikoga u Verdunu 843. Istru je u sklopu Italije dobio rimsko-njemački car Lotar I. Sredinom XI. st. car Henrik III. izdvaja je u posebnu Istarsku markgrofoviju (poslije joj je priključena i hrvatska istočna Istra), koju carevi daju u nasljedni feud raznim velikaškim obiteljima, a 1209. dodijelili su je akvilejskom patrijarhu, pod čijom je vlašću ostala do osvajanja Venecije 1420. No Pazinska je grofovija ostala kao izdvojeni teritorij.

Jačanje istarskih gradova dovodi do sukoba s Venecijom: Kopar, Izola i Pula ustaju 1145. protiv Venecije, ali su nakon poraza prisegnuli na vjernost duždu. Kad je u XIII. st. vlast akvilejskoga patrijarha oslabjela, gradovi su se, smatrajući Mlečane manjom opasnošću, redom predavali Veneciji, koja je, kao saveznik i zaštitnik primorskih gradova ili ratni pobjednik, postupno zavladala cijelim obalnim pojasom zapadne Istre i prostorom do Plomina na istočnoj obali.

S prestankom vlasti akvilejskoga patrijarha sredinom XV. st. Istra, izuzev Pazinske grofovije i Kvarnerskoga primorja, dolazi pod vlast Venecije. U međuvremenu su Pazinsku grofoviju 1374. naslijedili Habsburgovci, pod čiju je vlast došla i istočna obala Istre. Na taj je način uspostavljena trostoljetna podjela Istre između austrijsko-germanske i mletačko-romanske vlasti, što je poslije dovodilo do ratnih sukoba između *Kraljevaca* (podanika austrijske vlasti) i *Benečana* (podanika mletačke vlasti). Upravno središte mletačke Istre bio je Kopar. Kako pak habsburška vlast nije imala prejak utjecaj, položaj hrvatskoga stanovništva na tom području bio nešto povoljniji, pa u Pazinskoj grofoviji nastaju mnogobrojni primjeri hrvatske pismenosti pod snažnim glagoljaškim utjecajem. Iz glagoljaških redova potekli su mnogi istarski protestanti, npr. Stjepan Konzul Istranin (Buzet, 1521.), čijom je zaslugom tiskara u njemačkom Urachu objavila 37 naslova na hrvatskom, te Matija Vlačić Ilirik (Labin, 1520.), jedan od najvećih europskih humanista XVI. st. Katolička protureformacija u Istri pobjeđuje tek početkom XVII. st., što dovodi do uzmicanja glagoljaštva.

S turskim prodorom na Balkan nastaju velike migracije stanovnika, koji iz osvojenih područja bježe u austrijske i mletačke zemlje. No glavna pošast nisu bili Turci, koji su provaljivali u Istru do 1511., nego velike i česte epidemije kuge, kolere, groznice i – najpogubnije – malarije (od XIII. do XVII. st.), koje su gotovo desetkovale stanovništvo Istre te su opustjeli cijeli krajevi. Rat između Venecije i Austrije 1508.-23. te Uskočki rat od 1615.-18. donose u Istri daljnja razaranja. Na opustjela su područja i Venecija i Pazinska grofovija nastojale privući nove stanovnike. Venecija je kolonistima iz okolice Padove, Trevisa, Furlanije i Karnije nastojala naseliti opustjelu Puljštinu, no najbrojnije je bilo naseljavanje stanovništva koje se, bježeći pred Turcima, sklanjalo na mletačko područje u Dalmaciji i otuda se prebacivalo u Istru. Novi su stanovnici bili Crnogorci, Arbanasi i Rumunji. S vremenom su se Arbanasi pohrvatili, dok su Crnogorci sačuvali svoju vjeru samo u Peroju. U Pazinskoj je grofoviji car Ferdinand I. zapovjedio 1532. posebnim povjerenicima da na opustjele zemlje nasele bosanske prebjege i uskoke. Konačnim padom Turaka pod Bečom 1683. prestaje iseljavanje pred Turcima.

Najvažnija je novovjekovna djelatnost u Istri trgovina, osobito pomorska, koja se razvija zahvaljujući kapitalu Židova i Firentinaca. Trst 1719. dobiva status slobodne luke pa sada cijeli sjeverozapadni dio Istre gravitira prema Trstu, koji uskoro postaje najvažnijom lukom srednje Europe. Nakon kratkotrajnoga Napoleonova razdoblja (1797.-1814.) – kada Istra s ukidanjem Mletačke Republike 1797. prelazi najprije u austrijske pa u talijanske ruke, a od 1809. u sastavu je Napoleonovih Ilirskih provincija – Habsburgovci 1814. zauzimaju cijelu Istru te je priključuju austrijskomu primorju s Trstom kao glavnim gradom. Ono je 1816.-49. uključeno u novoosnovanu Kraljevinu Iliriju. Istra je u tim okvirima najprije 1822.-25. organizirana u poseban Pazinski okrug, a 1825.-60. čini jedinstveno Istarsko okružje sa sjedištem u Pazinu. Ustavnim reformama austrijskoga carstva 1861. to područje postaje austrijska pokrajina Markogrofovija Istra, kojom upravljaju carski namjesnik u Trstu i Istarski sabor u Poreču. Od 1866. Pula postaje glavnom lukom austrijske mornarice, što pridonosi njezinu naglom urbanom razvitku.

Druga polovina XIX. i početak XX. st. protekli su u znaku borbe za nacionalnu i političku jednakopravnost hrvatskoga i slovenskoga stanovništva u odnosu na talijansko. Austrijskoj je upravi odgovarao

Biskup Juraj Dobrila

takav razvoj događaja, jer su se na taj način zamagljivali problemi i prikrivala prava slika germanske dominacije. Hrvatsko je stanovništvo bilo pretežno ruralno i, osim dijela svećenstva hrvatske nacionalnosti, slabo obrazovano. Istarsko je gradsko stanovništvo bilo pretežno talijansko. Odnosi u Istarskom saboru, zahvaljujući izbornom zakonu, pogodovali su Talijanima. Predvodnik hrvatskoga nacionalnoga pokreta u Istri bio je biskup Juraj Dobrila (1812.-82.) od 1850-ih, no širenje hrvatske nacionalne svijesti bit će mukotrpno i sporo. Hrvatski intelektualci u Istri najčešće djeluju zajedno sa slovenskom nacionalnom inteligencijom. Prijelomna je 1884., kada se osniva Hrvatsko-slovenski klub, na čije čelo 1889. dolazi Starčevićev sljedbenik Matko Laginja. On je znatno kroatizirao Dobrilin južnoslavenski panslavizam, koji se razvio pod Strossmayerovim utjecajem. Osnivaju se hrvatske čitaonice i narodni domovi (prvi u Kastvu 1866.), kulturna društva (Družba sv. Ćirila i Metoda za Istru 1893., Hrvatski sokol 1903. i dr.), Matica hrvatska ima svoje članove, povjereništva i pododbore u svim važnijim istarskim mjestima, razvija se novinska i izdavačka djelatnost (kalendar *Istran*, 1869; list *Naša sloga*, 1870; pulski *Hrvatski list*, 1915, ur. Mario Krmpotić, kao prve hrvatske dnevne novine u Istri), nastaje zadrugarstvo (Istarska posujilnica, 1891. i dr.). Međutim, talijanski političari u Istri utjecajniji su i bolje organizirani te se gotovo konsenzualno bore na polju sprječavanja slavenizacije Istre. Budući da su im pretežito pripadala gradska zanimanja, u njihovim je rukama bila sva financijska i politička moć. Industrijalizacija, koja uzima maha potkraj stoljeća, iz temelja mijenja društvenu strukturu hrvatskoga sela; mnoštvo mladih odlazi u Trst kao nekvalificirana radna snaga.

Prijedlozi za razgraničenje poslije Prvog svjetskog rata

Izbijanje Prvoga svjetskoga rata 1914. omogućuje Kraljevini Italiji da oko Istre pregovara s Antantom i Centralnim silama te na kraju sklapa tajni ugovor u Londonu u travnju 1915., prema kojem je

Italiji za ulazak u rat na strani Saveznika obećan austrijski teritorij: južni Tirol, Istra s Trstom i Goricom te dio Dalmacije. Ugovorom zaključenim u Rapallu kraj Genove 1920. Kraljevina SHS prepustila je Italiji Istru s još nekim područjima. Kako je uskoro u Italiji zavladao fašizam, talijanska je vlast odmah nakon dolaska u Istru počela sustavno zatirati sve oblike hrvatskoga i slovenskoga javnoga i nacionalnoga života te je slijedio masovni egzodus hrvatskoga stanovništva u Kraljevinu SHS, odnosno Jugoslaviju, od čega jedan dio dolazi i u Bačku. Uoči Drugoga svjetskoga rata u Jugoslaviji je bilo oko 70.000 Hrvata i Slovenaca koji su emigrirali iz krajeva pod Italijom, dok se dobar dio Hrvata koji su ostali asimilirao zbog niza mjera: hrvatski i slovenski toponimi talijanizirani su 1918.-23., do 1923. zatvorene su sve hrvatske škole, hrvatski i slovenski jezik zabranjeni su u upravi 1923., a u sudstvu 1925, raspuštena su sva hrvatska i slovenska društva i čitaonice, od 1927. talijaniziraju se prezimena, a od 1928. i imena, zabranjene su hrvatske i slovenske novine, vlastima nepoćudni Hrvati i Slovenci prognani su u udaljene dijelove Italije, unovačeni Hrvati bili su u vojsci bez oružja, doseljeno je oko 29.000 Talijana, od kojih je najveći dio radio u državnim i javnim službama.

Kapitulacija Italije u Drugom svjetskom ratu 8. IX. 1943. uzrokovala je sveopći narodni ustanak. Protjerana je fašistička vlast, osnovani su jači partizanski odredi i oslobođena je gotovo cijela Istra, osim Pule, Vodnjana, Fažane i Brijuna. Pokret pod vodstvom Komunističke partije nosio je jak nacionalni naboj pa NOO Istre donosi 13. IX. 1943. proglas o oslobođenju Istre i njezinu pripojenju Hrvatskoj, što je 20. XI. potvrdio i ZAVNOH. No ubrzo je u njemačkoj ofenzivi Istra uključena u njemačko Jadransko primorje kao dio Trećega Reicha, a središte otpora premješteno je u Gorski kotar. U završnim operacijama jugoslavenski su partizani oslobodili cijelu Istru s Trstom 20. IV. – 7. V. 1945. Istra je dala velik doprinos pobjedi antifašističkih snaga 1945.

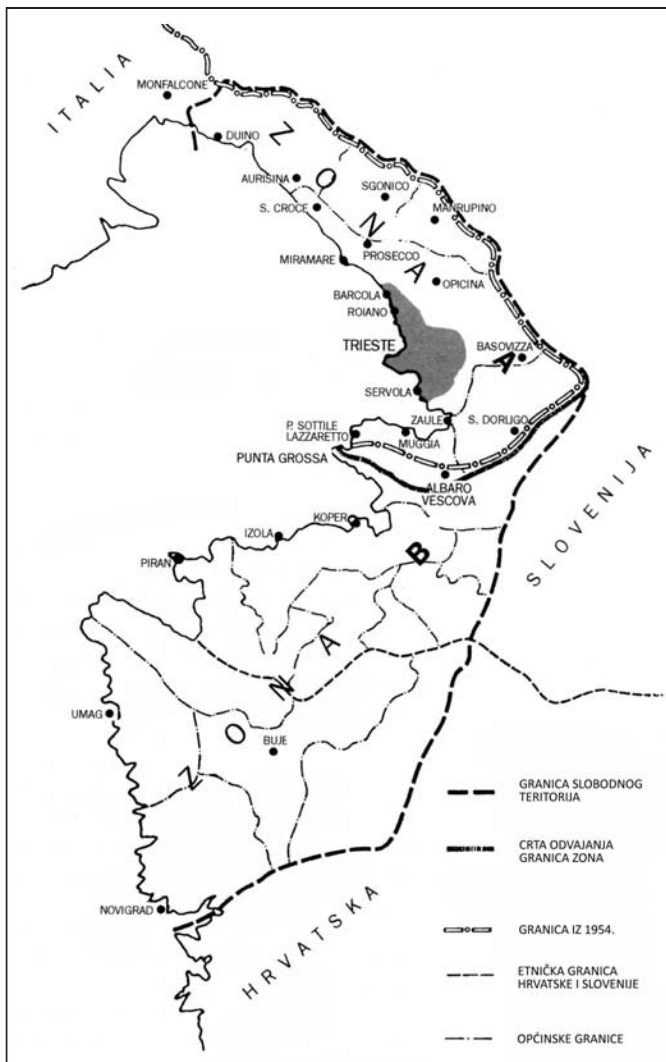
U burnom razdoblju nakon Drugoga svjetskoga rata došlo je do egzodusa velika dijela autohtonoga talijanskoga stanovništva: osim pomicanjem državne granice, iseljavanje je bilo potaknuto postupcima jugoslavenskih vlasti i tajne policije, kompleksom revolucionarnih mjera te pozivima na iseljavanje koji su stizali iz Italije. Talijanske i hrvatske procjene o broju iseljenih osoba ne podudaraju se: udruge ezula (*tal*. esule: izgnanik > *lat*. exillium: izgon) spominju brojku od 300.000, Centar za povijesna istraživanja u Rovinju (osnovala ga je Talijanska unija 1968.) došao je do podatka od 201.440 emigranata, a Vladimir Žerjavić govori o 163.000 Talijana i 25.000 Hrvata. Drugi osjetljivi moment koji današnja talijanska politika povezuje s egzodusom broj je stradalih u kraškim jamama (*tal*. fojbe – za vrijeme i neposredno nakon Drugoga svjetskoga rata u fojbe su bacane žrtve egzekucija) u Istri, Trstu i njihovu kraškom zaleđu nakon kapitulacije Italije. Objektivniji talijanski istraživači govore o broju od 4500 do 6000 žrtava. U današnjim političkim manipulacijama tom činjenicom često se zaboravlja da se prema današnjim istraživanjima tek četvrtina od navedenoga broja odnosi na žrtve partizanskih »prijekih sudova«, odnosno da se u fojbama nalaze žrtve različitih ilegalnih egzekucija. Talijanski je parlament 2004. proglasio 10. veljače Danom sjećanja na egzodus i stradanja u fojbama. Do danas se svake godine na taj datum vode vrlo oštre polemike između talijanske desnice s jedne strane i hrvatskih i slovenskih dužnosnika, pa i predstavnika talijanske ljevice s druge strane.

Nakon rata područje Istre sporazumima potpisanima u Beogradu 9. VI. 1945. i Devinu kraj Trsta 20. VI. 1945. podijeljeno je u zonu »A«, pod anglo-američkom upravom i s talijanskim zakonodavstvom, i zonu »B«, pod jugoslavenskom vojnom upravom. Demarkacijska je linija išla od talijansko-austrijske granice prema Tarvisiju, odatle je slijedila rijeku Soču i zatim krenula na istok prema Gorici te poslije široka zaobilaženja Trsta ulazila u more južno

od Milja. Zoni »A« je pripala Pula, s vrlo uskim kružnim pojasom. Sav je ostali teritorij činio zonu »B«, pa je grad Pula činio malu zatvorenu enklavu koju je s ostalim dijelom zone »A« povezivala samo cesta Pula-Trst. Mirovnim ugovorom u Parizu u veljači 1947., koji je stupio na snagu u rujnu, Pula je kao dio zone »A« pripala Jugoslaviji, dok je od spornoga teritorija sjeverno od rijeke Mirne do Milja i bivše zone »A« formiran »Slobodni teritorij Trsta« (STT), tako da je zona »A« ostala netaknuta, a zona sjeverno od Mirne, tj. Bujština i Koparština, činile su zonu »B« STT-a. Taj teritorij nikad nije profunkcionirao onako kako su to bile zamislile zapadne sile te je graničnim sporazumom koji su Italija i Jugoslavija potpisale 5. X. 1954. u Londonu, granica između zone »A« i zone »B« te ostaloga slovenskoga teritorija postala privremena državna talijansko-jugoslavenska granica. Konačna državna granica utanačena je sporazumom u talijanskom gradiću Osimu 1975.

Otvaranje Jugoslavije prema svijetu sredinom 1950-ih, a posebice 1960-ih, za Istru je imalo vrlo povoljan gospodarski učinak: ubrzano se razvijala i postala je jako turističko odredište, a turizam njezina najrazvijenija gospodarska grana. S povećanjem slobode kretanja tijekom 1960-ih Istrani su odlazili kupovati u Italiju, prije svega u Trst, te na rad u sezonskim ili dnevnim migracijama. U posijeratnim desetljećima u Istri su se, kao jednoj od najrazvijenijih regija jugoslavenske federacije, nastanjivali pripadnici svih jugoslavenskih naroda iz različitih dijelova zemlje.

Hrvatsko proljeće 1971. u Istri vodili su uglavnom članovi Matice hrvatske, Čakavskoga sabora i intelektualci, a zbog posve drugačijih povijesnih i nacionalnih uvjeta ostao je zatvoren unutar malobrojnih grupica. Čakavski sabor osnovan je 5. II. 1970., u doba burnoga dijaloga o kulturnim prilikama u hrvatskom društvu

Slobodni teritorij Trsta – zone A i B

te obilježavanja 25. obljetnice sjedinjenja Istre s Hrvatskom. Kao svojevrstan model samoupravnoga kulturnoga projekta s elementima i obilježjima udruge građana, znanstveno valorizira prinos Hrvata i Talijana razvoju kulture i civilizacije na istarskom području, vodeći se načelima višekulturnosti i zavičajne kulturne svijesti.

Kako je istarski poluotok u sastavu Jugoslavije, sukladno etničkom sastavu stanovništva, bio podijeljen između Hrvatske i Slovenije, s raspadom Jugoslavije federalne granice postale su državne. U Hrvatskoj je, pri unutarnjem županijskom uređenju, formirana potkraj 1992. Istarska županija, čiji politički identitet gradi ponajviše regionalna stranka lijevoga centra Istarski demokratski sabor (IDS, osnovana 1990.) kao najjača lokalna stranka od prvih demokratskih izbora. Istarska se županija u suvremenoj Hrvatskoj ističe očuvanjem antifašističke tradicije i promicanjem europskih, višekulturalnih vrijednosti, a po tome se od nje ne razlikuje ni slovenski dio Istre.

Istarska samosvojnost možda je danas najočitija na kulturnom polju i u hrvatskom je dijelu Istre vidljiva i u području kulturne politike: Istarska županija jedina je županija u Republici Hrvatskoj koja od 2009. ima nacrt kulturne strategije, koji ne postoji ni na državnoj razini. Tim su nacrtom obuhvaćena sva važnija kulturna polja, od kulturnoga amaterizma do novih medijskih kultura, pa čak i ona područja koja izravno ne pripadaju kulturnom djelovanju, ali svakako imaju velik utjecaj na njega: međunarodna suradnja, sponzorstva i medijska promocija. Glavne kulturne manifestacije u Istri, koje privlače pozornost međunarodne kulturne javnosti, jesu: Pulski filmski festival (postoji od 1954. kao najveća manifestacija domaćega, tada jugoslavenskoga, od 1993. samo hrvatskoga filma), Motovunski filmski festival (od 1999., međunarodni festival inovativnoga filma nastaloga u malim kinematografijama i nezavisnim produkcijama), *Sa(n)jam knjige u Istri* (Pula, od 1995., sajamsko-književna priredba hrvatskih i inozemnih pisaca, programski najbogatija priredba toga tipa u Hrvatskoj), Međunarodna glazbena tribina (manifestacija utemeljena 1963. u Opatiji, 1999. preseljena u Pulu; posvećena suvremenoj glazbi hrvatskih skladatelja i skladatelja iz susjednih zemalja), *Grisia* (Rovinj, od 1967., jednodnevna natjecateljska likovna manifestacija, izložbenog karaktera, ali na otvorenom prostoru), Međunarodni kazališni festival PUF (Pula, od 1994., festival alternativnog kazališta)...

Dobar je pokazatelj razvoja današnje Istre formiranje sveučilišta u Puli i Kopru. Sveučilište Jurja Dobrile u Puli osnovano je 2006.; prerastanje visokoškolskih institucija u samostalno sveučilište dugotrajan je pothvat i rezultat kontinuiranoga nastojanja prema institucionaliziranju visokoga obrazovanja u hrvatskoj Istri, koje ima svoje korijene u 1960-im godinama, kada je, zahvaljujući zauzimanju Mije Mirkovića, otvoren prvi dvogodišnji visokoškolski studij ekonomije 1960./61. (Viša ekonomska škola), odnosno Pedagoška akademija u Puli 1961./62., za koju je pak bio zaslužan Tone Peruško. Sveučilište danas čini pet odjela: Odjel za ekonomiju i turizam *Dr. Mijo Mirković*, Odjel za humanističke znanosti, Odjel za glazbu, Odjel za obrazovanje učitelja i odgajatelja i Odjel za studij na talijanskom jeziku.

Univerza na Primorskem formirana je 2003. u Kopru. Njezina je osobitost dinamičnost i otvorenost prema suvremenim interdisciplinarnim studijima: *Fakulteta za humanistične študije* tako, među ostalim, ima i Odjel za antropologiju, Odjel za kulturalne studije i Odjel za medijske studije; a jedna od katedara *Fakulteta za management* jest i Katedra za sociologiju, politologiju i psihologiju u menadžmentu, čiji je predstojnik ugledni znanstvenik i aktivist hrvatskoga podrijetla Tonči Kuzmanić.

Lit.: *Hrvatska enciklopedija*, 5, Zagreb, 2002; D. Dukovski, *Istra – kratka povijest dugoga trajanja*, Pula, 2004; *Istarska enciklopedija*, Zagreb, 2005; B. Crljenko, Zanemareno djelovanje, *Vijenac*, br. 333-335, Zagreb, 21. XII. 1996; D. Kraljević, *Italija – naš najveći i najmoćniji susjed*, Rijeka, 2009; *Nacrt Istarske kulturne strategije*, Pula, 2009;

www.istrapedia.hr; www.istra-istria.hr; www.kulturistra.hr; hr.wikipedia.org; it.wikipedia.org; sl.wikipedia.org; www.upr.si

N. Ušumović

Značenje Istre za podunavske Hrvate. Povijest Istre s jedne strane ima nekoliko izravnih poveznica s Podunavljem i tamošnjim hrvatskim pukom, a s druge strane integracija dijela njezinih stanovnika s krajnjega zapada u modernu hrvatsku naciju pruža niz komparativnih mogućnosti za bolje razumijevanje povijesti hrvatskih etničkih skupina na istoku – u Podunavlju.

Bertošin opis preslagivanja društvene moći koju je posljedično prouzročio svaki migracijski val u Istri uporabljiv je i za podunavske, odnosno vojvođanske prilike: »Etnocentristička je napetost osobito rasla u razdobljima kada su se migracijama (najčešće organiziranim) popunjavale tipične istarske povijesne 'praznine' nastale u ratovima, gospodarskim i demografskim krizama, društveno-političkim lomovima«. Mletački organizatori kolonizacije Istre (XVI.-XVII. st.) u nizu dokumenata opisuju svoju nemoć u zavođenju reda između starosjedilaca i novih stanovnika. Naime, »kada su se 'novi stanovnici' integrirali u istarsko društvo mletačkoga doba te formalno-pravno i 'mentalno' postajali 'starosjedioci', zadržavali su stare povlastice i negativno se odnosili jednako prema 'starome' žiteljstvu kao i prema onome koje se naselilo nakon njih (...) s gorčinom i ironijom govorili su o konfuznom statusu istarskih podanika podijeljenih na 'staro', 'staro-staro', 'novo-staro', 'novo', 'staro-novo' i 'novo-novo' stanovništvo!« Iako Miroslav Bertoša (Beograd, 1938.), inače sin istarskoga emigranta, inzistira na etnocentrističkoj napetosti, u nekoliko povijesnih razdoblja može se govoriti i o unutaretničkim sukobima između starosjedilaca i *furešta*, odnosno *dođoša*. Ovo stanje višestruke sukobljenosti dobro je poznato podunavskom stanovništvu, ali jednako se tako može reći da vrijednost multinacionalnog suživota (*tal*. convivenza) nije tek dio retorike lokalnih političara, barem ne u sveobuhvatnoj povijesnoj perspektivi.

Zanimljivo tematsko područje jest i komparacija naklonosti nezanemariva dijela stanovnika Istre i Vojvodine prema nadnacionalnomu (jugoslavenstvu), regionalnomu (istrijanstvo i vojvođansko »autonomaštvo«), odnosno etničkomu identitetu (u Bunjevaca) nasuprot nacionalnomu (hrvatskomu, odnosno srpskomu) identificiranju. Složena dijalektika tih antagonizama pokazuje visok stupanj nepovjerenja prema nacionalnim integrativnim procesima u određenim povijesnim razdobljima, a s druge strane, u veliku broju slučajeva, razotkriva jednostavno puke taktike preživljavanja u nepovoljnim političkim uvjetima. Jednaki uvjeti često su onemogućivali prihvaćanje supostojanja različitih identitetskih sastavnica i izgradnju složenih, a opet uravnoteženih i dinamičnih društvenih i osobnih identiteta.

Od početka XIX. st. istarski i bački Hrvati žive u zajedničkoj državi pod dinastijom Habsburgovaca. Istra je u tim okvirima bila krajnji zapadni rub kontinuiranoga hrvatskoga etničkoga prostora, dok su Bunjevci i Šokci činili njegov sjeveroistočni dio. Međutim, zbog unutarnjih političkih granica očitovale su se društveno-gospodarske razlike naslijeđene iz prijašnjih razdoblja između Hrvata u Banskoj Hrvatskoj i onih na rubnim etničkim područjima. Naglašeno agrarna struktura istarskih i bačkih Hrvata bit će jedan od presudnih čimbenika kasnijega pojavljivanja njihovih preporodnih pokreta, jednako kao i veća uloga nekih društvenih segmenata, poput svećenstva, u njima. Osim toga, te dvije hrvatske zajednice imale su i druge sličnosti. Političkim životom u Istri dominirali su Talijani, u Bačkoj Madžari. Visokim obrazovanjem te usponom u društvenoj hijerarhiji nerijetko se poprimao jezik i kultura dominantnoga naroda, talijanskoga, odnosno madžarskoga. Socijalna raslojenost znatnim se dijelom preklapala s nacionalnom. Uz pripadnike dominantnih naroda vezivala se visoka kultura, gospodstvo, a uz hrvatski jezik seljaštvo i niža kultura. Hrvatski

jezik i bogata pučka kultura mogli su se očuvati zbog svojevrsnoga patrijarhalnoga statičnoga društva hrvatskoga sela, u Bačkoj i salaša, gdje majke gotovo u pravilu nisu govorile jezik dominantnoga naroda. Upravo je jezik, temeljna odrednica hrvatske posebnosti u odnosu na dominantne narode u Istri i Bačkoj, bio osnovica oko koje su svećenici preporoditelji organizirali svoju djelatnost. Vezanost istarskoga i bačkoga seljaka uz vjeru i Crkvu bila je velika i značila je znatno više od pučke pobožnosti. Crkva i svećenstvo bili su sastavni dio života tih hrvatskih zajednica, a imati svećenika u obitelji bila je čast i društveni prestiž. Svećenici će biti prva domaća inteligencija koji će od vjerskih prosvjetitelja postati prvi organizatori preporodnih pokreta u Istri i Bačkoj.

I prvo intenzivnije povezivanje na kulturnom planu u tom je nadnacionalnom duhu; riječ je o vodećim narodnim preporoditeljima – Jurju Dobrili i (1812.-82.) Ivanu Antunoviću (1815.-88.), koje spaja niz biografskih podudarnosti. Obojica su prije svega svećenici koji djeluju kao narodni preporoditelji među narodom bez građanskoga sloja i kulture; u izravnoj je vezi s tim i njihovo kašnjenje za Zagrebom, ali i drugim imućnijim hrvatskim sredinama; obojica djeluju i doslovno se susreću pod idejnim okriljem liberalnoga i južnoslavenski usmjerenoga đakovačkoga biskupa Josipa Jurja Strossmayera (1815.-1905.). Njihovu upoznavanju posredovao je Strossmayer. Iako ne postoje izravni dokazi, može se pretpostaviti da su se osobno susreli i zbližili na nekom od Antunovićevih putovanja. Postojala je i prepiska između

NAŠA SLOGA

Poučni, gospodarski i politični list.

Godina I. | U Trstu 1. Junija 1870. | Broj 1.

Mili rode!

Naša sloga, br. 1, Trst, 1870.

njih, koju spominje Matija Evetović, ali ne i njezin sadržaj.

Antunović zbog bolesti nije mogao nastaviti studij bogoslovije u Beču, dok je Dobrila u tom gradu svoj bogoslovni studij doveo do doktorata 1842. i već je tada upoznao Strossmayera, koji je doktorirao iste godine te postao profesorom kanonskoga prava na bečkom Sveučilištu. Kao i Antunović, Dobrila je u svojem napredovanju došao do biskupske stolice, iako je važnost Dobrilina položaja bila veća, on je prvi istarski Hrvat novijega doba koji je nosio tu čast (od 1858. bio je porečko-pulski biskup, a od 1875. tršćansko-koparski). Obojica gotovo istodobno pokreću hrvatsku preporodnu publicističku djelatnost potkraj 1860-ih: prvi broj istarske *Naše sloge* izlazi iste godine kad i prvi broj Antunovićevih *Bunjevačkih i šokačkih novina* – 1870. I jedne i druge namijenjene su u prvom redu hrvatskomu seljaku. Zbog toga su imale i sličnu uređivačku politiku u prosvjećivanju puka u svim segmentima života. Usmjerenost tih dvaju rubnih preporodnih pokreta jedan na drugi i snažnu empatiju možda ponajbolje oslikavaju stihovi upućeni *Našoj slozi* od uredništva *Bunjevačkih i šokačkih novina*, objavljeni 16. II. 1872. u broju 4:

Ti na kršnoj obali Adrie,
a one u magjarskom leglu ravne Bačke!

Ti u braniku primorskom stiegom u ruci
proti silnoj talijanštini,

one na Ugaru željne roda prosvjetu
proti bezdušnoj Magjarštini.

Ti u svojem proć tudjega,
one u tudjem kraj svojega!

Međutim, Dobrila ima mnogo širi broj suradnika i djeluje u znatno povoljnijem kontekstu: dok su Antunovićeve novine bile kratka daha, *Naša sloga* izlazila je sve do 1915. i imala je široku recepciju kod slavenskoga seoskoga stanovništva Istre, kojemu je ponajprije i bila namijenjena. No treba reći i da je Dobrilino djelovanje bilo bliže Strossmayeru prema sklonosti liberalnim idejama, za razliku od konzer-

vativnijega Antunovića. Što se tiče jezične kulture, obojica šire tadašnji hrvatski književni standard ugledajući se na Zagreb i u tome je jedan od njihovih najvećih prinosa u hrvatskim integrativnim procesima. Ti su procesi već sredinom sedamdesetih u Istri mnogo intenzivniji zahvaljujući utjecaju pravaša Matka Laginje i njegovih istomišljenika, koji preporodnim aktivnostima daju ključnu hrvatsku crtu, pri čemu su istarski pravaši pokazali mnogo veću političku taktičnost prema svojem vođi Anti Starčeviću, jer slovensku naciju nisu dovodili u pitanje, a anakrono inzistiranje na povijesnom državnom pravu u sjeni je isticanja tzv. prirodnoga prava, odnosno prava narodnosti. Takvi političari nedostajali su podunavskim Hrvatima nakon Antunovića, što je, među ostalim, bilo posljedica ne samo znatno jače integriranosti etničkoga hrvatskoga puka u madžarsko društvo nego prije svega oštrijega državnoga sustava u ugarskome dijelu države od onoga u austrijskom primorju, u kojem je državotvorni njemački element k tomu bio brojčano inferioran.

I nakon prestanka izlaženja *Bunjevačkih i šokačkih novina Naša sloga* na svojim je stranicama pratila izlaženje dvotjednika *Bunjevačke i šokačke vile*. Njezino uredništvo u 15. broju od 1. VIII. 1873. pozdravilo je nove bunjevačke novine jer su, kako ističe, one bile dokaz narodne svijesti Bunjevaca koja se sve više budila te zaključuju: »Doista je i vrieme, jer su Magjari ovaj ogranak hrvatskoga naroda jur smatrali svojim neizbježnim plienom. Nadamo se da će novi list naći u Hrvatskoj bolju podporu od bivših *Bunjevačkih i Šokačkih novinah*.« *Naša sloga* tijekom svojega izlaženja pratila je i sadržaj *Subotičkoga glasnika*, a svoje je čitateljstvo u kratkim vijestima upozoravala na Hrvate u južnoj Ugarskoj. Donoseći sredinom 1876. vijest iz Bajmoka kako se hrvatskomu stanovništvu nameću propovijedi na madžarskom jeziku, uredništvo povlači usporedbu s Istrom i ističe da »i kod nas u Istri ima po koje gnjezdašce gdje se hrvatskom puku drži blagoslov i ostale pobožnosti u talijanskom jeziku.« Objave Antunovićevih djela (*Slavjan*, Kalača, 1875, *Odmetnik*, Zagreb, 1875, *Bog s čoviekom na zemlji*, Vac, 1879) popraćene su riječima pohvale, napose *Razprava o podunavskih i potisanskih Bunjevcih i Šokcih* (Beč, 1882). Priznanje domoljubnomu radu Antunovića i Dobrile bilo je njihovo primanje za počasne članove zagrebačkoga đačkoga društva *Hrvatski dom* početkom 1878. godine. Osim njih, u članstvo su primljeni u isto vrijeme Josip Juraj Strossmayer, Mihovil Pavlinović i fra Grga Martić, čime je društvo htjelo širiti svoju djelatnost na cijelo etnički hrvatsko područje preko izabranih rodoljuba. Suradnja Antunovića i Dobrile završila je Dobrilinom smrću početkom 1882., u povodu koje je Antunović poslao brzojav sućuti, poslije objavljen u *Našoj slozi*. Nekoliko godina poslije (1888.) umro je i Antunović, što utječe na slabljenje veza između Istre i Bačke.

U doba zakasnjela hrvatskoga narodnoga preporoda od druge polovine XIX. st. u Istri Matica Hrvatska razvija živu aktivnost, u kojoj se najviše ističu narodni svećenici i učitelji, koji su na čelu kulturnih, prosvjetnih i gospodarskih društava radi uzdizanja siromašna i slabo obrazovana puka pod vladajućom talijanštinom. Ta je situacija gotovo identična onoj među donjougarskim Hrvatima. Radi usporedbe, znakovit je članak »Matica hrvatska u Istri«, koji je 1913. obavila *Naša sloga*. U njemu se govori o tome kako u Istri djeluje razmjerno najmanje povjerenika i članova pa bi trebalo »raditi oko osvješćivanja narodnih sila«.

U godinama prije Prvoga svjetskoga rata u istarskih, a dijelom i u bačkih Hrvata (osobito u inteligencije i krugovima oko *Nevena*), svijest o pripadnosti hrvatskomu narodu u stalnu je usponu, a tijekom rata sve više jača jugoslavenska ideja. Naime, suočeni s jedne strane talijanskim namjerama uključenja Istre u Kraljevinu Italiju prema odredbama Londonskoga ugovora (1915.), a s druge željama Madžara da u vrijeme raspada Monarhije u nacionalnoj madžarskoj državi zadrže što veća područ-

ja nekadašnje Kraljevine Ugarske, istarski i bački Hrvati očekivali su da na temelju prava naroda na samoodređenje, sukladno Wilsonovim načelima, cijeli teritorij na kojem je u neprekinutu kontinuitetu živio »troimeni narod« bude uključen u jugoslavensku državu.

Međutim, sa stvaranjem južnoslavenske države 1918. područje Istre i Bačke, kao i neki drugi krajevi, postali su predmet spora između Kraljevstva SHS i susjednih zemalja. O njihovoj se sudbini, među ostalim, odlučivalo na Mirovnoj konferenciji u Parizu, gdje su se zatekli izaslanici bačkih i istarskih Hrvata. Tu su ostvareni kontakti, primjerice, između Lovre (Scaliera) Škaljera, odvjetnika iz Pule, koji će se poslije preseliti u Suboticu, i Blaška Rajića. Nastojanja hrvatskih izaslanstava Istre i Bačke nisu se ispunila. Istra nije ušla u sastav jugoslavenske države, kao ni dio Bačke (Bajski trokut) naseljen hrvatskim stanovništvom. Naime, u talijanskom gradiću Rapallu 12. IX. 1920. Istra, Trst, Gorica, Zadar i otoci Cres, Lošinj, Lastovo i Palagruža pripojeni su Italiji ugovorom između Kraljevine Italije i Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca, što će potaknuti iseljavanje dijela slavenskoga stanovništva. O politici talijanskih vlasti prema hrvatskomu i slovenskomu stanovništvu u krajevima pripojenima Italiji redovito je izvještavao i subotički *Neven*.

Nekoliko tisuća izbjeglih raspršilo se i po raznim općinama današnje Vojvodine s većom koncentracijom u urbanim središtima i bližim naseljima iz njihove okolice, poput Novog Sada, Sombora i Subotice. Fašistička politika Italije to je i poticala, pa je Mussolini 1922. jezgrovito formulirao svoj ideal homogene nacionalne države: »Kada se zemljopis ne može uskladiti s etničkim kriterijima, tada se moraju pokrenuti etničke zajednice«. Teško je razlučiti ekonomske od političkih emigranata, osobito u agrarnoga stanovništva, a najčešće je u pitanju bila kombinacija dvaju tipova migracija. Mnogi istarski seljaci nastavili su se baviti poljodjelstvom u krajevima koje su naselili, no mnogi su živjeli u teškim uvjetima kao nadničari. Većina od tih osoba pokrenula je postupak optiranja za Kraljevinu SHS i dobila traženo državljanstvo. Sačuvani su podaci za dio istarskih emigranata u Subotici, od kojih su neki u idućim godinama aktivno sudjelovali u javnom životu grada: Ivan Žigante, Antun Grebl, Lovro Škaljer (Pula), Viktor Škaljer (Pula), Josip Hološi (Buzet), Jakov Lirič (Žminj), Josip Gomboc (Trst), Branislav Pavlović (Trst), Josip Vivoda (Trst), Antun Flego (Buzet), Franjo Flego (Buzet), Drago Flego (Buzet), Antun Laginja (Žminj), Josip Rakić (Pomer), Josip Zidarić (Sovinjak), Milan Viličić (Trst), Ćirič Žigante (Sovinjak) i dr. Mnogi od njih, poput Lovre Škaljera, čije su imanje u Puli zapalili talijanski fašisti, našli su se u teškoj i nezavidnoj materijalnoj situaciji. Obrazovaniji sloj lakše se uključivao u nove sredine, dobivajući namještenja u državnim službama ili gradeći karijere u slobodnim profesijama, npr. odvjetnici, novinari i dr. Najpoznatiji hrvatski imigrant iz Istre bio je jedan od najvećih hrvatskih ekonomista Mijo Mirković (1898.-1963.), u književnosti poznat pod pseudonimom Mate Balota. Na području Vojvodine aktivan je od 1926., kad je postao tajnik Trgovinske komore u Novom Sadu. Na Pravni fakultet u Subotici prešao je 1928., kada je izabran za docenta, a kad je 1939. izabran za redovitoga profesora prešao je u Beograd, gdje je predavao u novoosnovanoj Ekonomsko-komercijalnoj školi te je sljedeće godine postao dekan. Već 1941. vratio se u Hrvatsku te nakon rata do kraja svojega života presudno utječe na profiliranje ekonomskoga studija u Zagrebu. Kao sudionik Pariške mirovne konferencije zaslužan je za pripojenje Istre Ju-

Mijo Mirković

goslaviji nakon Drugoga svjetskoga rata. U Subotici je materijalno pomagao ljevičarsku studentsku udrugu *Svetlost*, a istaknuti subotički antifašist Jovan Mikić Spartak (1914.-44.) bio je pod snažnim znanstvenim utjecajem Mije Mirkovića. I Spartak je iz Subotice prešao u Beograd 1939., gdje je u Mirkovićevoj Ekonomsko-komercijalnoj školi dobio mjesto asistenta te se natjecao za mjesto docenta. Istarski je emigrant i Ivo Milić (1881.-1957.), inače rodom s Brača, ali je na poziv Matka Laginje došao u Istru, gdje je bio sudac i gdje se uključio u politički život te je 1914. izabran za zastupnika u Istarskom saboru u Poreču. Poslije rata bio je načelnik Okružnoga suda u Subotici do 1923., na Pravnom fakultetu u Subotici predavao je više predmeta 1919.-41., bio je prvi predsjednik kratkotrajne Subotičke matice iz 1921. i predsjednik subotičkoga odbora Jadranske straže, koje nisu uspjele pridobiti veće sudjelovanje Bunjevca u njima. Surađivao je u subotičkoj *Severnoj pošti* i *Književnom severu* te u stručnim pravnim časopisima iz cijele države. Pod pseudonimom Zvane Kastavac objavljivao je 1930-ih čakavske kozerije i uspomene u zagrebačkom časopisu istarskih emigranata *Istra*. Pisao je o bačkim Bunjevcima u *Književnom severu* (1927) i *Glasniku Jugoslovenskog profesorskog društva* (1938) o njihovu podrijetlu, imenu, običajima i identitetu. Ime Bunjevac, prema Miliću, označavalo je katolika za razliku od pravoslavnih »Rkaća«, kako su katolici nazivali pravoslavne. Zato značenje imena Bunjevac traži u pejorativnom i porugljivom značenju riječi, s time da se ono s vremenom odomaćilo i izgubilo prvotnu negativnu konotaciju. Smatrao je da bački Bunjevci ne potječu s područja oko rijeke Bune, jer tamošnji stanovnici ne govore istim govorom niti imaju kompaktna prezimena kao bački Bunjevci. Njihovu postojbinom prije Bačke smatrao je krajeve ispod Dinare i njezinu okolicu (drniško, kninsko i imotsko područje) te dijelove zapadne Bosne. Na području Istre i drugih krajeva priključenih Italiji stanje se dodatno pogoršalo s kraja dvadesetih godina. Kao reakcija i posljedica nakon nasilnoga plebiscita u Istri 24. III. 1929. te dodatne nasilne talijanizacije slijedio je nov val iseljavanja. Istarski su se emigranti društveno organizirali u svim onim sredinama gdje ih se zatekao veći broj. Tako su osnovani ogranci Prosvjetnoga i potpornoga društva Istra – Trst – Gorica po cijeloj državi, u Bačkoj u Subotici, u Novom Sadu emigrantsko društvo s nazivom *Istra*, a istarski emigranti svoju su organizaciju imali i u Somboru. Društvena pravila subotičkom ogranku potvrđena su 1932. godine, no Društvo, koje je brojilo oko 60 članova, djelovalo je vjerojatno i prije potvrde Pravila. Poznati njegovi predsjednici bili su Ivo Milić te Lovro Škaljer, koji je primjer stručnjaka koji se uspješno prilagodio novoj sredini te je i u Subotici izgradio uspješnu odvjetničku karijeru. Od 1928. u Novome Sadu djelovalo je Udruženje istarskih izbjeglica *Istra* s oko 300 članova na čelu s dr. Ivanom Prudanom. Također, emigranti iz Istre okupljali su se i u bačkim pododborima društva *Jadranska straža*, koje je radilo na razvijanju svijesti o značenju i vrijednosti istočne obale Jadrana za jugoslavensku državu. Prvih godina nakon naseljavanja su se istarski Hrvati uključivali u rad Demokratske stranke, osobito predstavnici intelektualne elite (npr. Ivo Milić), što je odgovaralo njihovoj navezanosti na državne službe i općemu jugoslavenskomu raspoloženju istarskih emigranata u poslijeratnim godinama. Istarske emigrantske udruge iz svih krajeva Kraljevine Jugoslavije djelovale su pod okriljem prorežimskoga krovnoga Saveza jugoslavenskih emigrantskih udruga u Jugoslaviji sa sjedištem u Beogradu (1931.-40., poslije je promijenio ime u Savez jugoslavenskih emigranata iz Julijske krajine), kojemu je čelnik bio dr. Ivan Marija Čok (1886.-1948.), slovenski odvjetnik i političar iz Trsta. Savez je u vrijeme osnivanja 1931. okupio 23 emigranstka društva iz svih krajeva Kraljevine Jugoslavije, a poslije se taj broj povećao do 45. Prema podacima Saveza, sredinom 1930-ih godina u Kraljevini Jugoslaviji bilo je preko 70.000 istarskih emigranata.

Zanimljive su sličnosti i usporedbe istarskih i bačkih Hrvata u razdoblju od završetka Prvoga svjetskoga rata do vremena nakon Drugoga svjetskoga rata. Naime, u vrijeme razgraničenja Kraljevine SHS, poput istarskih Hrvata, mnogi su se Hrvati iz Bajskoga trokuta preselili u Kraljevinu SHS, iako u neusporedivo manjem broju zbog manjega ukupnoga broja Hrvata u Bajskom trokutu. Oni koji su ostali u trianonskoj Madžarskoj, jednako kao i istarski Hrvati koji su ostali pod talijanskom vlašću, bili su izloženi snažnoj državnoj represiji usmjerenoj na denacionaliziranje. Takvu sličnosti ističu Marko Čović i Aleksa Kokić u svojoj brošuri *Bunjevci i Šokci* (Zagreb, 1939.) nazivajući Bajski trokut »našom drugom Istrom«. Za obje skupine Drugi svjetski rat imao je izrazito naglašen nacionalni karakter, a mnogo manje ide-ološki karakter. Madžarske su vlasti tada u Bačkoj iseljavale sve pripadnike južnoslavenskih naroda naseljene u međuratnom razdoblju, uključujući i istarske Hrvate. Nakon rata i Hrvati iz Bajskoga trokuta pokušali su revidirati prijeratnu granicu i pripojiti se Jugoslaviji, ali su, za razliku od Istre, takvi pokušaji u slučaju Bajskoga trokuta ostali neuspješni jer ga nije zauzela jugoslavenska armija.

Parole u Istri poslije
Drugog svjetskog rata

Nakon pripojenja Istre Jugoslaviji migracijski se putovi otvaraju u oba smjera. Šezdesetih godina Istra postaje i turističkim odredištem mnogih podunavskih Hrvata, čime prvi put dolazi do »širega« upoznavanja. Istrani su, nažalost, povratno iskustvo u većem broju stjecali samo kao vojnici JNA. Još jedan segment novoga modernoga društva nezaobilazan je u ocrtavanju te interakcije, a to je popularna glazbena kultura, koja je u Istri do danas izrazito kreativna i inventivna. Osobito su bitne *rock*-skupine koje djeluju od osamdesetih godina, kao što su *punk-rock*-skupina *KUD Idijoti*, koju na Omladinskom festivalu u Subotici 1987. publika proglašava najboljima, čime taj sastav dobiva istaknuto mjesto na festivalskom albumu *Najbolji uživo* objavljenome iste godine – upravo je ta pobjeda spasila bend od raspada.

Književna recepcija i stvaranje, međutim, kao da idu u obratnom smjeru. Dok potkraj 1960-ih Istra postaje gotovo središnjim poetičkim, pa čak neko vrijeme i životnim toposom predvodnika vrlo utjecajne neoavangardne, postmodernističke obnove književnosti Madžara u Vojvodini (Domonkos, Tolnai, Végel), u prvom desetljeću novoga milenija nezanemariva je prisutnost hrvatskih književnika iz Vojvodine na istarskoj književnoj sceni. Novinar subotičkoga tjednika *Hrvatska riječ* Dražen Prćić (1967.) objavio je u Subotici sportski roman *Wild Card* (2006.), čija se radnja zbiva na umaškim teniskim terenima. Riječ je o romanu bez većih književnih pretenzija, koji je u Istri recepciju imao u sportskim krugovima. Tomislav Žigmanov (1967.) privlači prvi put veću pozornost književne javnosti u Istri svojim dvostrukim nastupom na književno-znanstvenoj manifestaciji Forum *Tomizza* u Umagu 2004. Zahvaljujući novim kontaktima razvija suradnju s Istarskim ogrankom Društva hrvatskih književnika te objavljuje knjigu Bibliografija Hrvata u Vojvodini 1990.-2002. (prinosi) (Pula, 2005.). Za knjigu Minimum in maximis – zapisi s ruba o nerubnome (Zagreb, 2007.) dobiva nagradu *Zvane Črnja* za najbolju knjigu eseja objavljenu u Hrvatskoj od rujna 2006. do rujna 2007., koja mu je dodijeljena na Pulskim danima eseja 2007. Neven Ušumović (1972.), književnik bunjevačkoga podrijetla koji od 1991. živi u Hrvatskoj, a od 2002. u Istri, ostavio

je najviše traga kao organizator književnoga života u Istri. Zaposlen je u Gradskoj knjižnici Umag (2005. postao je voditeljem), koja je glavni hrvatski suorganizator manifestacije Forum *Tomizza* (pokrenuta 2000.), posvećene književnomu opusu i idejama Fulvija Tomizze (1935.-99.), velikoga talijanskoga književnika rođenoga u umaškom kraju. Zahvaljujući njegovu zauzimanju, na manifestaciji, osim Žigmanova, sudjeluje nekoliko uglednih intelektualaca iz Vojvodine: László Végel, Rudolf Weiss i Srđan V. Tešin.

Politička suradnja između Istarske županije i AP Vojvodine postoji od 2001. i kulminirala je Sporazumom o suradnji iz 2006., ali ni izdaleka nije pokazale sve svoje potencijale. Pri potpisivanju Sporazuma zabilježena je izjava tadašnjega predsjednika vojvođanske skupštine Bojana Kostreša: »Iskustva Istarske županije dobro će nam doći, osobito na području europskih integracija, gdje ćemo slijediti istarski primjer u otvaranju vojvođanskoga predstavništva u Bruxellesu«. Sporazumom se najviše potiče suradnja na području turizma i kulture, poljoprivrede i ruralnoga razvitka te održivoga razvoja i zaštite okoliša. Međutim, sadržaj programa kulturne manifestacije koja se održava od 2001. naizmjenično svake godine u drugoj regiji – kao *Dani Istre u Vojvodini* i *Dani Vojvodine u Istri* – svodi se većinom na kulturni turizam i samopromociju, u čemu ni na koji način ne sudjeluju Hrvati iz Vojvodine.

Promidžbeni materijal za Dane Istre u Vojvodini 2010.

Za vrijeme rata u Hrvatskoj u prvoj polovini 1990-ih jedan broj istaknutih Hrvata koji su napustili Vojvodinu za drugi je zavičaj izabrao Istru (tajnik DSHV-a Julije Skenderović, subotički oftalmolog Ivan Dulić, plavljanski župnik Stipan Bošnjak 2005. prešao je u Porečko-pulsku biskupiju te je postao župnikom u Baderni). Nekoliko mladih Hrvata iz Vojvodine studiralo je nakon 2000. na istarskim fakultetima.

Izvori: Historijski arhiv Subotica, F:47. I 45/1926, VI 1449/1938, IV 1158/1939.

Lit.: T. Peruško, Mate Balota, u: *Mate Balota : Poezija i proza*, Rijeka, 1959; K. Kuntić, *Pravni fakultet u Subotici (1919-1941)*, diplomski rad; P. Janjatović, *Ilustrovana Yu rock enciklopedija 1960-2000*, Novi Sad, 2001; M. Bertoša, *Istra, Jadran, Sredozemlje*, Zagreb, 2003; M. Manin, N. Šetić: Prilike u Istri tijekom i uoči objavljivanja »Naše sloge«, u: *Časopis za suvremenu povijest*, br. 3/2007, Zagreb; D. Džeko: *Uloga »Naše sloge« i »Bunjevačkih i šokačkih novina« u narodnom preporodu istarskih i bačkih Hrvata (1870-1873.)*, Zagreb, 1990., diplomska radnja obranjena na filozofskom fakultetu u Zagrebu; N. Šetić: *O povezanosti Istre s ostalim hrvatskim zemljama : Naša sloga 1870.-1915*. Zagreb, 2005; D. Tumpić: *Istarska emigracija : svjedočanstva*, Zagreb, 1991; E. Radetić: Istarski zapisi, Zagreb, 1969; O. Tolnai, *Pjesnik od svinjske masti*, Zrenjanin, 2007; Đ. Milanović, *O udruženjima istarskih izbeglica u Novom Sadu i Subotici* (rukopis); www.istrapedia.hr; www.istra-istria.hr; sr.wikipedia.org.

N. Ušumović i M. Bara

ISTRA, udruga iz Novoga Sada koja je između dvaju svjetskih ratova okupljala emigrante s područja Istre, Rijeke i Julijske krajine (Trsta i Gorice). Ciljevi Udruženja istarskih izbjeglica *Istra*, kako je bio službenih naziv društva, osnovanog ožujka 1928., bili su pomaganje nezaposlenim i siromašnim emigrantima iz spomenutih krajeva, podupiranje i širenje jugoslavenske narodne svijesti te širenje prosvjete i kulture. U kasnijem razdoblju, nakon jačanja fašizma u Italiji, Udruga je poprimila i snažan antifašistički karakter, iako antifašizam nikada nije bilo službeni dio njezina programa. Za potrebe svojih članova Udruga je izdavala potvrde, preporuke, svjedodžbe, molbe, prevodila dokumente, pribavljala potvrde o za-

vičajnosti i sl. Nije imala vlastitu imovinu, a financirala se iz članarina te povremene financijske pomoći koju je dobivala od gradskih vlasti. Članovi Društva bili su istarski emigranti koji su u Novi Sad dospjeli u više valova, a najmasovniji su bili odmah nakon potpisivanja Rapallskoga ugovora 12. XI. 1920. te nakon plebiscitarne potpore Mussolinijevoj fašističkoj stranci na parlamentarnim izborima 24. III. 1929.

Pečat novosadskoga društva *Istra*

God. 1932./33. na čelu Udruge, koja je brojala oko 300 članova, bili su dr. Ivan Prudan, sudac Apelacijskoga suda u Novom Sadu, dopredsjednik Laza Ljubotina, upravnik Burze rada, tajnik Lujo Juričić, blagajnik Jakov Pečar, dok je od članova nadzornog odbora poznat jedino Ante Mohorović. Među emigrantima čija je djelatnost dulje ili kraće vrijeme bila vezana za Novi Sad najpoznati su Marin Glavina, upravnik Saveza agrarnih zajednica iz Novoga Sada, Vjekoslav Karlavaris, osnivač i prvi upravitelj Novosadske gradske štedionice (1927.), te Bogomil Karlavaris, potomak emigranata, koji je nakon Drugoga svjetskoga rata ostvario uspješnu umjetničku i profesorsku karijeru.

Društvo je prestalo djelovati s dolaskom madžarskih vlasti u travnju 1941.

Izvor: Istorijski arhiv Grada Novog Sada: Fond Gradsko načelstvo Novog Sada (F.150).

Lit.: *Neoslobođena braća : teška hronika našeg življa pod Italijom*, Beograd, 1934; *Primorski slovenski biografski leksikon*, 3, Gorica, 1976; *Istarska enciklopedija*, Zagreb, 2005; Đ. Milanović, *O udruženjima istarskih izbeglica u Novom Sadu i Subotici* (rukopis).

M. Cvetanović i Đ. Milanović

ISTRA-TRST-GORICA, prosvjetno i potporno društvo u Subotici koje je okupljalo emigrante iz područja pripojenih Kraljevini Italiji nakon Rapallskoga mirovnoga ugovora. Istarski i drugi emigranti društveno su se organizirali u svim onim sredinama gdje ih se zatekao veći broj. Tako je među ograncima društva *Istra-Trst-Gorica* po cijeloj jugoslavenskoj državi bio i onaj u Subotici. Društvena pravila subotičkomu ogranku potvrđena su 1932., no on je vjerojatno djelovao i prije toga. Društvo je imalo prosvjetni i potporni karakter, a glavni mu je cilj bio prikupljanje materijalnih sredstava namijenjenih pomaganju siromašnim osobama s područja pripojenih Italiji. Djelatnost društva manifestirala se kroz dobrotvorne priredbe i koncerte: organizirane su istarske zabave, izvođeni su *Franina i Jurina* na žminjskom čakavskom dijalektu, istarske narodne pjesme i sl. Radilo je i na promidžbenom polju, informiranju javnosti o stanju sunarodnjaka na područjima pripojenima Italiji, održavanju predavanja i raspačavanju emigrantske literature. Brojilo je oko 60 članova, no nije imalo svoje prostorije. Država nije imala posebne mjere kojima bi im pomagala te se nada za njih iscrpljivala upravo u radu privatnih društava ili pojedinaca. Lokalna vlast odvajala je minimalne sume za pomoć.

Pečat subotičkog društva
Istra-Trst-Gorica

Jedan od najistaknutijih članova bio je Lovro Škaljer, emigrant koji se uspješno prilagodio novonastaloj situaciji i izgradio zavidnu odvjetničku karijeru i u Subotici. Na skupštini 1934. izabran je za predsjednika Društva, kada su još izabrani dopredsjednik Albert Rubeša, tajnik Julije Ukmar, blagajnik Matko Žmak, članovi uprave Ivan Skala, Ivan Maurić i Antun Grbac, te članovi nadzornog odbora Kazimir Žigante, Josip Vivoda i Ivan Mohorić. Za predsjednika udruge 1939. izabran je Ivo Milić, profesor Pravnoga fakulteta u Subotici.

Društvo je u Bačkoj prestalo raditi nakon povratka madžarskih vlasti 1941., koje su iseljavale pripadnike južnoslavenskih naroda naseljenih u međuratnom razdoblju.

Izvor: Historijski arhiv u Subotici, F:47. IV 1438/1938

Lit.: E. Radetić, *Istarski zapisi,* Zagreb, 1969; Đ. Milanović, *O udruženjima istarskih izbeglica u Novom Sadu i Subotici* (rukopis).

S. Mačković

ISUSOVCI (jezuiti < *novolat*. Iesuita: isusovac), naziv za redovnike, članove Družbe Isusove – DI (*lat.* Societas Jesu, JS), najbrojnijega muškoga reda u Katoličkoj crkvi. Geslo Družbe glasi *Ad Maiorem Dei Gloriam* (AMDG) – *Na veću slavu Božju* (NVSB). Glavninu reda čine svećenici »profesi« s četirima svečanim zavjetima (uz tri klasična redovnička zavjeta – siromaštvo, čistoća i poslušnost – još i poseban zavjet papi da ih pošalje kamo god zatreba), zatim svećenici s trima jednostavnim zavjetima koji djeluju kao duhovni pomoćnici te braća pomoćnici također s trima jednostavnim zavjetima, koji su odgovorni za kućne i tehničke poslove. Svrha je reda »na veću slavu Božju i spas besmrtnih duša« braniti i promicati vjeru, raditi na duhovnom napretku vjernika uz pomoć svih oblika »službe Božje riječi« – propovijedanjem, katehiziranjem i poučavanjem; zatim s pomoću duhovnih vježbi, dijeljenja sakramenata, raznih aktivnosti duhovne i materijalne pomoći u zatvorima i bolnicama te kroz djela milosrđa, sukladno evanđelju, brinuti se za siromahe i za socijalnu pravdu. Red nema žensku granu, ali su formalno neovisno o njemu u vrijeme katoličke obnove u XVI.-XVII. st. nastale zajednice isusovki.

Osnutak. Osnivač je reda je sv. Ignacije Loyolski (1491.-1556.). Od 1517. bio je u službi potkralja Navare, kada je 1521. teško ranjen vodeći obranu tvrđave Pamplone od Francuza, nakon čega su ga Francuzi prenijeli u rodni dvorac Loyolu u Baskiji. Za dugotrajnoga liječenja zapazio je da ga maštanja o svjetovnim stvarima ostavljaju praznim i žalosnim, a dok je čitao *Život Isusov* Ludolfa Saskoga i *Živote svetaca* Jakova de Voragine ustanovio je da ga razmišljanje o duhovnim stvarima ispunjava radošću te je doživio obraćenje i odlučio služiti Bogu. Ozdravivši, hodočastio je na Monserrat u svetište Crne Gospe i ondje obavio veliku životnu ispovijed te odložio viteško odijelo i mač. Godinu dana posvetio se molitvi i razmatranju vlastite grješnosti i veličine milosti Božje pa je tu proživljavao duhovni razvoj, koji je poslije sustavno prikazao u knjižici *Duhovne vježbe*. Pun revnosti počeo je obraćati druge, ali je postao sumnjiv inkviziciji, koja ga je nekoliko puta zatvarala i ispitivala te mu zabranila djelovanje dok ne završi studij teologije. Počeo je studirati 1524. u nekoliko španjolskih gradova, a 1528. nastavio je studij u Parizu te ga dovršio 1534.

Grb isusovačkoga reda

Okupio je prve sudrugove – njih sedmoricu – i uveo ih u svoje bogato duhovno iskustvo našavši ideal svojega života u Isusu. Oni su na Montmartreu u Parizu 1534. položili zavjete da će u siromaštvu i čistoći slijediti Isusa, 1537. u Veneciji zaređeni su za svećenike, a među sobom su se počeli nazivati Družbom Isusovom. Papa Pavao III. 1540. bulom *Regimini militantis Ecclesiae – Upravi vojujuće Crkve* odobrio je Formulu instituta, u kojoj je opisana revolucionarna struktura novoga crkvenoga reda: nije se zvao, kao ostali redovi, po utemeljitelju Ignaciju, nego je sâm Ignacije zahtijevao da dobiju ime Družba Isusova jer su članovi željeli živjeti kao »prijatelji u Gospodinu«. Novi je red imao uobičajene »svečane zavjete«, ali je Ignacije prekinuo redovničku tradiciju »stalnosti mjesta«, tj. redovnici nisu imali ni stalnost boravka u istom samostanu ni dnevnu sedmokratnu molitvu u koru ni posebno redovničko

odijelo. Tradicionalne samostane izvan naselja zamjenjuju tzv. *rezidencije*, sjedišta unutar gradova, namijenjene za boravak isusovaca i njihov pastoralni rad u crkvi i izvan nje.

Premda nisu osnovani kao »školski red«, razvili su kolegije za odgojno-prosvjetno djelovanje budući da je sv. Ignacije u Formuli instituta predvidio kolegije za mlade isusovce studente (tzv. skolastike), koji su predavanja polazili na vanjskim sveučilištima (1544. bilo je 7 takvih kolegija). Na njima su isusovački profesori počeli držati predavanja za svoje studente, a poslije je dopušteno da na predavanja dolaze i vanjski studenti, pa je 1548. u Messini (Italija) sagrađen kolegij za isusovačke i za vanjske studente, koji je postao model prema kojemu su mnogi europski gradovi osnivali kolegije. Kako je sv. Ignacije zahtijevao da uzdržavanje i školovanje siromašnih studenata bude besplatno, tražio je da se prije otvaranja kolegija osiguraju dovoljne zaklade za uzdržavanje te su gradovi, natječući se u pribavljanju zaklada, pomogli naglu širenju isusovačkih kolegija. Do kraja života sv. Ignacija 1556. broj je isusovaca narastao do 1000, osnovano je 13 pokrajina u pet europskih država te u Brazilu, Indiji i Japanu sa 79 kuća, od čega je bilo 40 kolegija. God. 1608. bilo je oko 12.000 isusovaca koji su djelovanje proširili na istočnu Europu, Englesku, Srednju i Južnu Ameriku, a broj kolegija popeo se na 306. Među njima je bio i zagrebački kolegij.

Znanstvenici raznih struka djelovali su od osnutka reda u isusovačkim kolegijima. Najpoznatiji je rimski kolegij (današnje sveučilište Gregoriana), koji je osnovao sv. Ignacije, gdje su filozofiju i teologiju predavali sv. Robert Bellarmino (1542.-1621.) i Francisco Suarez (1548.-1617.), matematiku Christophor Clavius (1538.-1612.), koji je proveo gregorijansku reformu kalendara, filozofiju i matematiku Ruđer Josip Bošković (1711.-87.), koji je od pucanja spasio kupolu bazilike sv. Petra u Rimu, te astronomiju Angelo Secchi (1818.-78.).

Barok ili isusovački stil razvio se sredinom XVI. st. u arhitekturi, likovnim umjetnostima, glazbi, književnosti i propovjedništvu, a rasprostranjen je bio po Europi i po misijama u Aziji i Americi. Razvijao se istodobno s katoličkom obnovom (pod utjecajem protestantske historiografije poznata je i kao protureformacija) i s isusovcima kao njezinim najvažnijim nositeljem, budući da je barokna umjetnost najviše odgovarala isusovačkoj duhovnosti. Prva je barokna građevina isusovačka crkva Il Gesù u Rimu iz 1568. Biseri su barokne umjetnosti u Hrvatskoj crkve isusovačkih kolegija u Zagrebu sv. Katarine i sv. Franje Ksavera, u Varaždinu crkva Uznesenja Marijina i u Rijeci sv. Vida. I u Bačkoj u mjestima u kojima žive Bunjevci i Šokci postoji nekoliko crkava koje su nastale u vrijeme kasnoga baroka – potkraj XVII. i početkom XVIII. st.: u Subotici crkva sv. Terezije Avilske, u Somboru Presvetoga Trojstva, u Baču sv. Pavla apostola, u Bajmoku sv. apostola Petra i Pavla, u Sonti sv. Lovre, u Bačkom Monoštoru sv. Petra i Pavla, u Beregu sv. Mihaela Arkanđela, u Plavni sv. Jakova apostola, u Aljmašu (*madž*. Bácsalmás) Uzvišenja sv. Križa, u Baji sv. Antuna, u Bikiću (*madž*. Bácsbokod) sv. Elizabeta, u Santovu (*madž*. Hercegszántó) Uznesenja Blažene Djevice Marije i dr.

Kako su vjeronauk djece i odraslih isusovci smatrali jednom od svojih glavnih zadaća, pisali su, prevodili i širili katekizme, a među najuspješnijima je bio talijanski *Dottrina cristiana breve* (*Kratak kršćanski nauk*) Roberta Bellarmina iz 1597., koji je doživio oko 400 izdanja na 60-ak jezika. Među njima je i hrvatski prijevod Bartola Kašića, objavljen 1617. i 1633. Među isusovačkim su apostolatom duhovnih vježbi i pučke misije – reducirane duhovne vježbe namijenjene cijeloj župi ili pojedinim staležima, uz masovno sudjelovanje vjernika, na kojima se iznose osnovne istine o smislu života, grijehu, ispovijedi i novom usmjerenju života i prakticiranju vjere.

Vanjske misije. Prvi isusovac kojega je prema papinoj želji sv. Ignacije poslao u misije bio je Franjo Ksaverski. On je 1541.

otplovio u misije i postao apostol Indije i Japana, a čekajući na ulazak u Kinu, umro je na otoku Sancianu 1552. U doba smrti sv. Ignacija isusovci su već djelovali u misijama u Indiji, Japanu, Brazilu i Etiopiji te među pravoslavcima u Grčkoj, Istanbulu, na Cipru i u Palestini. Među glasovitim isusovačkim misionarima bili su astronom i matematičar Matteo Ricci (1552.-1610.), koji je bio poslan u Kinu, te od 1622. njegov nasljednik Adam Schall (1591.-1666.), vrstan matematičar koji je reformirao kineski kalendar – rezultat njihova djelovanja bilo je 250.000 novih kršćana.

Od hrvatskih misionara ističu su dvojica članova obitelji Ratkaj iz Velikoga Tabora: prvi je Nikola (1601.-62.), koji je djelovao u Indiji, a drugi njegov sinovac Ivan (1647.-83.), koji je boravio u Meksiku, u pokrajini Tarahumara. Tu je pokrajinu prvi etnografsko-geografski opisao te za nju izradio zemljovid. Varaždinac Ferdinand Konšćak (1703.-59.) kao misionar i istraživač djelovao je u Kaliforniji, gdje je dokazao da je Kalifornija poluotok i izradio prve točne karte Kalifornijskoga zaljeva i poluotoka, pa je po njemu jedan otok nazvan Consag Rocas (Konšćakove stijene). U Paragvajskim redukcijama, koje su počele 1609., isusovački misionari pomagali su Indijancima da umjesto selilačkoga života lovačkih plemena prihvate poljoprivredni u stalnim selima, tzv. redukcijama, zajednicama organiziranim prema kršćanskim načelima. Među njima je djelovao i Riječanin Ivan Marchesetti (1704.-67.). Zagrepčanin Nikola Plantić (1720.-77.) djelovao je u Paragvaju kao profesor u kolegiju. U Brazilu su misionarili i istraživali Amazonu Varaždinac Franjo Ksaver Haller (1716.-55.) i Ignacije Szentmartony iz Kotoribe (1718.-93.). Glasoviti misionar Ante Gabrić (1915.-88.) iz Metkovića djelovao je u Indiji i surađivao s Majkom Terezom.

Ukinuće i obnova. Isusovci su vodili mnoga sveučilišta, bili su istaknuti misionari, savjetnici i ispovjednici na vladarskim dvorovima, propovjednici i znanstvenici. Zbog njihova velikoga utjecaja u Crkvi, ali i zbog kontrole nad misijskim područjima te nekih teoloških kontroverzija, pojedini europski vladari zahtijevaju ukidanje reda. Početak ukidanja zbio se 1700. u Portugalu i 1764. u Francuskoj. Španjolski kralj ukida red u Španjolskoj i svim njezinim kolonijama 1767. te protjeruje oko 5000 isusovaca. Oni su morali napustiti 232 kolegija i 470.000 Indijanaca, koji su se oružjem neuspješno pokušali obraniti od španjolske vojske. Ukinuće reda tražili su od pape Klementa XIII. Francuska, Španjolska i Napulj, i to pod prijetnjom shizme, tj. prekida veze s papom, ali su ga isposlovale tek od njegova nasljednika Klementa XIV., koji je red ukinuo svojim pismom *Dominus ac Redemtor – Gospodin i Otkupitelj* 1773. U to je vrijeme bilo oko 23.000 isusovaca, od kojih je 15.000 djelovalo u 869 instituta za odgoj i obrazovanje. Oni su bez kvalificiranoga vodstva i osoblja propadali i zatvarali se.

Red nije bio dokinut samo u zemljama u kojima vladari, da bi sačuvali dobro organizirane kolegije, nisu dopustili da se papino pismo o ukinuću javno proglasi. Tako je protestant Friedrich II. Veliki (1712.-86.) zabranio objavljivanje papinskoga pisma te je odobrio isusovcima da pod drugim imenom nastave zajednički život i rad u šleskim kolegijima do 1800. Ni Katarina II. Velika (1729.-96.) u pravoslavnoj Rusiji i Bjelorusiji nije dopustila objavljivanje toga papinskoga pisma te je spasila jedine dobro organizirane škole, a red je ostao na životu. Preživljavanje reda odobrio je Papa Pio VI. privatno (1783. i 1798.), a papa Pio VII. službeno (1801.) papinskim pismom *Catholicae fidei – Katoličke vjere*. U međuvremenu nastaju zajednice koje nastoje pripremiti ponovno osnivanje isusovaca, npr. Zajednica otaca presvetoga Srca Isusova (1794.).

Obnovljena Družba Isusova (*lat.* Societas Jesu restituta) ponovno je službeno uspostavljena 1814. bulom pape Pija VII. *Sollicitudo omnium ecclesiarum – Briga za sve Crkve*, uz uvjet da isusovci ne potražuju povrat svojih bivših nepokretnih dobara (rezidencije, crkve, kolegiji i sveučilišta). Međutim, već 1820. protjerani su iz Rusije,

a u miru su mogli djelovati do 1914. samo u SAD-u i Kanadi te u Engleskoj, Irskoj i Belgiji (poslije 1830.), dok su ostalih 20-ak zemalja Europe i Latinske Amerike često proganjani. No progoni članova reda u Meksiku i Španjolskoj pojačali su se 1914.-64., a još strašnije progone vodili su boljševici u Sovjetskom Savezu i nakon Drugoga svjetskoga rata u veliku broju komunističkih zemalja, kao i nacisti u vrijeme svoje strahovlade, posebice u Poljskoj.

U parlamentu Kraljevine Jugoslavije hajka na isusovce digla se 1933. Predlagao se izgon isusovaca iz Kraljevine ili da ih se iz svih mjesta gdje su djelovali progna na otok Vis, ali je nakon prosvjeda katoličke javnosti to spriječeno. U komunističkoj Jugoslaviji nekoliko je isusovaca bilo ubijeno, poput Petra Perice, autora pjesama *Do nebesa* i *Zdravo Djevo*, kojega su partizani strijeljali 25. X. 1944. na otočiću Daksi kod Dubrovnika s još 6 svećenika i 30 drugih »dubrovačkih žrtava«, a velik broj isusovaca bio je osuđen na logor, gdje su neki i umrli.

Unatoč svim nevoljama i progonima, Družba je doživjela ponovni procvat i postigla još veći broj članova, pa je 1965. bilo čak 36.036 isusovaca, od čega ih je u misijama djelovalo 7450. Danas upravljaju sa 710 instituta (uključujući 53 sveučilišta i 45 sveučilišnih internata) s velikim brojem studenata te s 4000 osnovnih škola s više od 800.000 učenika. Vode i 145 domova za duhovne vježbe, u kojima se na godinu održi oko 2600 tečajeva s više od 215.000 sudionika. U 2009. Družba ima 19.216 članova, od kojih je 13.491 svećenik, te 1758 rezidencija i kolegija, kao i kuća s raznim namjenama.

Isusovci i Hrvati. Isusovci su došli u Hrvatsku još za života sv. Ignacija. Otvorili su mnogobrojne škole po hrvatskim gradovima te rezidencije u kojima su razvijali svoj apostolat. U Zagreb prvi put dolaze 1606., gdje već sljedeće godine otvaraju gimnaziju, uz koju grade crkvu sv. Katarine, kolegij i konvikt, što danas tvori barokni gornjogradski Jezuitski trg. Studij filozofije u zagrebačkoj gimnaziji 1662. uzdignut je na rang akademije, kojoj je car Leopold I. dodijelio sveučilišna prava i povlastice 1699., što je početak zagrebačkoga sveučilišta. Gimnaziju u Rijeci isusovci su otvorili 1627., u Varaždinu 1636., u Dubrovniku 1658., a kolegij (školsku zgradu) izgradili 1662., u Osijek dolaze 1687,. u Petrovaradin 1693., u Požegu 1698., a u Split 1722.

Poznati isusovci stare Družbe bili su Bartol Kašić (1575.-1650.), pisac prve hrvatske gramatike, prevoditelj Biblije i *Rituala rimskog*a; zatim Jakov Mikalja (1601.-54.), autor velikoga hrvatsko-talijansko-latinskoga rječnika *Blago jezika slovinskoga*; filozof, matematičar, fizičar i astronom Ruđer Bošković (1711.-87.); Ivan Vreman (1583.-1620.), matematičar i astronom; Stjepan Glavač (1627.-80.), profesor filozofije, slikar i autor prvoga zemljovida Hrvatske.

Ruđer Josip Bošković

Obnovljeni isusovci preuzeli su od pijarista svoj dubrovački kolegij 1854., sjemenište u Zadru 1865., a u Travniku su otvorili rezidenciju i gimnaziju 1882. Administrator Bačke apostolske administrature biskup Lajčo Budanović svećeničke kandidate između dvaju svjetskih ratova slao je u Travnik. Mnogi od njih postali su svećenici (Tomo Bukvić, Gavro Crnković, Nikola Dulić, Ivan Kujundžić, Aleksa Kokić, Josip Pašić, Ivan Topalić, Franjo Vujković, Matiša Zvekanović i dr.), a neki poznati intelektualci (Marko Čović, Ante Jakšić, Stjepan Bartolović, Albe Vidaković, Bela Gabrić i dr., a tamo je još u Monarhiji svoju srednju naobrazbu završio i Matija Evetović). U Zagreb u Palmotićevu ulicu došli su 1902. u novosagrađen veliki samostan i velebno

svetište Srca Isusova, koje je 1941. dobilo naziv bazilika. U njoj se nalazi grob bl. Ivana Merza (1896.-1928.). Tu je uredništvo *Glasnika Srca Isusova*, koji se distribuira i među bačke Hrvate, te drugih časopisa i izdanja (*Obnovljeni život*, *Vrela i prinosi*), zatim sjedište apostolata molitve, djevojačkih društava Srca Isusova i brojnih Marijinih kongregacija, a zastupljena je i karitativna djelatnost – tu su osnovane *Kap dobrote* i Zaklada biskupa Josipa Langa, 1990-ih pomagani su izbjeglice, prognanici i potrebiti.

Nadbiskup Antun Bauer darovao im je veliko gradilište na Jordanovcu, gdje je 1930. sagrađen velik kolegij s novicijatom i domom duhovnih vježbi, a 1937. tu je smješten i Filozofski institut (poslije: Filozofsko-teološki institut). Pokraj kolegija sagrađena je 1995. župna crkva Bezgrješnoga Srca Marijina, zatim 1999. Knjižnica *Juraj Habdelić*, a 2000. zgrada Filozofskoga fakulteta Družbe Isusove, koji pohađa petstotinjak studenata filozofije i religijskih znanosti. Filozofske i teološke studije kod isusovaca završio je i jedan broj svećenika Subotičke biskupije (Franjo Lulić, Andrija Anišić, Tibor Dobó, Árpád Pásztor, Gergely Beer, Illés Csúzdi, Franjo Ivanković, Miroslav Orčić, Oszkár Szeles, Róbert Erhard, Josip Kujundžić, Károly Vajda, Fehér Tivadar, Željko Šipek, Marinko Stantić, Josip Štefković, Goran Vilov, Goran Jovičić, Ivica Ivanković Radak, Marijan Vukov itd.), a jedan od predavača na Institutu, odnosno Fakultetu, bio je i Tomo Vereš. Isusovci su upravljali Dječačkim sjemeništem na Šalati te Nadbiskupskom klasičnom gimnazijom 1937.-98., a u Osijeku od 1998. vode klasičnu gimnaziju. Brojni hrvatski isusovci djeluju u sveučilišnoj nastavi, rade u izdavačkoj djelatnosti, na televiziji i radiju, vode župe i katehiziraju.

Filozofski fakultet Družbe Isusove u Zagrebu

Članovi Obnovljene Družbe Isusove, uz obilan dušobrižnički rad, bavili su se i znanošću i pisanjem. Miroslav Vanin (1879.-1965.) povjesničar je, čije je životno djelo *Isusovci i hrvatski narod* objavljeno u tri opsežna sveska. Poznati su filozofi iz XX. st. Karlo Grimm (1898.-1952.), Ivan Kozelj (1896.-1922.), Franjo Šanc (1882.-1953.), Miljenko Belić (1921.-2008.), Josip Ćurić (1926.), te Ivan Koprek (1954.), Anto Mišić (1953.), Nikola Stanković (1946.) i Ivan Šestak (1960.).

Hrvatska pokrajina Družbe Isusove osnovana je 1963., a početak joj je u Hrvatskoj misiji Družbe Isusove iz 1909. i Jugoslavenskoj misiji Družbe Isusove iz 1918. Danas ima oko 150 redovnika i obuhvaća teritorij Hrvatske, Bosne i Hercegovine, Srbije, Crne Gore, Makedonije, Bugarske te Kosova, gdje u Prištini djeluje *Loyola-Gymnasium* i konvikt s 43 profesora i odgojitelja te 560 učenika. Nekoliko članova djeluje u misiji u Zambijsko-malawijskoj provinciji, među kojima je i brat pomoćnik Ilija Dilber, koji je ondje, vodeći grupu graditelja 26 godina, sagradio 20 crkava.

Djelovanje u Podunavlju. Nekoliko je centara isusovačkoga djelovanja u Podunavlju važno za Hrvate. Prvi isusovac koji je djelovao na tom području bio je Dubrovčanin Bartol Sfondrati, koji je 1580. pratio apostolskoga vizitatora stonskoga biskupa fra Bonifacija de Stephanisa. Aleksandar Komulović (1548.-1608.) pratio je apostolskoga vizitatora na Balkanu isusovca Tomu Raggio 1584.-87., a i sam je postao isusovcem 1599. Nakane, osjećaje i širinu dušobrižničke djelatnosti isusovaca u Podunavlju ponajbolje izražavaju riječi isusovca Jurja Muliha u *Pridgovoru Bogolyubnim Sctioczem* u *Duhovnoj pisanici* (Zagreb, 1754.): »Plemenita, poglavita, svake ča-

sti, ljubavi i pozdravljenja dostojna pridraga braćo!... ...Moguvam doista kazati, i sada, kaono moje srce otvoriti: dasam vas vazda, tere veoma milovao, kako sam vas prie dvadeset i osam godinah najprije kod Požege poznao: a poslie toga oko Pećuha, Osika, Petrovaradina, Đakova, Baje, Baća, Segedina, Sombora i Budima, vidio i pozdravio«.

Beograd. Papin vizitator Bartol Kašić sa Stjepanom Szinijem u Beograd je došao potkraj jeseni 1612. radi pastoralnoga djelovanja među dubrovačkim trgovcima, o čemu opširno piše sam Kašić u svojoj *Autobiografiji*. God. 1613. priredio je sve potrebno za osnivanje latinske škole za katoličku mladež, koju je vodio Szini. Ponovno je poslan kao vizitator 1619.-20. Gimnazija je djelovala do 1623., a otada se spominje kao škola kršćanskoga nauka u isusovačkoj rezidenciji. Zadnji u tom razdoblju bio je Jakov Tugolin, kojega su 1632. Turci protjerali iz Beograda.

Tijekom Velikoga bečkoga rata s austrijskom su vojskom u Beograd 1689. došla i četiri isusovca: Ignacij Pezizhoff i Filip Sumatinger, propovjednici za njemačke vojnike, te Martin Darasoczi i Tomo Glavinić, koji su propovijedali hrvatskim vjernicima, ali su već sljedeće godine Turci osvojili grad. Kada je Eugen Savojski 1716. ponovno oslobodio Beograd, u njegovoj su vojsci bila 94 vojna kapelana, od kojih 27 isusovaca. Nakon Požarevačkoga mira 1718. obnovljena je isusovačka rezidencija na molbu austrijskoga provincijala Stjepana Dinarića. Dopuštenje za podizanje latinske škole dobiveno je 1724., prva dva razreda otvorena su 1726., a druga dva 1727., kada je počela izgradnja nove škole. Svoju crkvu isusovci počinju graditi 1732., ali su 1739. Turci ponovno zauzeli Beograd.

U Kraljevini Jugoslaviji beogradski nadbiskup fra Rafel Rodić (1870.-1954.) pozvao je isusovce u Beograd te je potkraj srpnja 1929. došao Ivan Nepomuk Zorč, koji je pomagao župniku Krista Kralja u katehizaciji 1200 katoličkih učenika i pripremao teren za dolazak isusovaca. Kada je 1930. ustanovljena župa sv. Petra apostola, predana je na upravu isusovcima, a za sjedište župe i urede nadbiskupija je kupila i predala u vlasništvo družbi rezidencijalnu kuću u Poincarévoj (danas Makedonskoj) br. 23. U dvorišnom dijelu kuće adaptirana je privremena kapela sv. Petra. Kada je za novoga župnika 1933. došao Franjo Jambreković, u produžetku dvorišta sagrađena je moderna crkva prema nacrtima zagrebačkoga arhitekta Jurja Denzlera, dok je bivša kapela pretvorena u dvoranu. Izgrađena je za samo 71 dan, unatoč mnogobrojnim teškoćama, koje su potanko opisane u brošuri *Crkva sv. Petra u Beogradu* iz 1933. Glavni oltar krasila je slika *Isus predaje ključeve crkve sv. Petru*, koju je u Rimu naslikao ruski slikar Maljčev. U pobočnoj lađi nalaze se tri oltara: sv. Josipa, Srca Isusova i Bogorodice beogradske (prenesena iz Tekija 1934.). Za Drugoga svjetskoga rata isusovci su na tavanu kuće sakrivali više Židova, unatoč opasnosti jer su u crkvu dolazili mnogi Nijemci i njemački vojnici.

U razdoblju 1960.-64. crkva je obložena mramorom i postavljena je nova pričesna ograda, a na glavni oltar postavljen je kip Isusa i sv. Petra u terakoti te 14 reljefnih postaja Križnoga puta. Nakon prva dva župnika, Zorča i Jambrekovića, djelovali su Ferdinand Kobi, Petar Hess, Janez Koncilja, Andrija Glavaš, Anton Zupančič, Zvonko Gutal, Srećko Cetinić, Mirko Polgar, Ivan Cindori, Vladimir Horvat, Ignacije Belak, Lorand Kilbertus, a u najnovije vrijeme Mato Anić, Vinko Maslać i Ivan Vinkov. U župi su od osnutka djelovale laičke udruge Marijine kongregacije za djevojke i za žene, Apostolat molitve te Bratovština kršćanskog nauka. Pastoral je tijekom vremena bio raznolik: mise na više jezika, krunica, križni put, kateheze za učenike i studente, procesije, duhovne vježbe, susreti i duhovne obnove te liturgijski obredi. Broj krštenja između dvaju svjetskih ratova kretao se 100-200 godišnje, a od 1990-ih zbog raseljavanja ima ih tek 10-ak. Kada je Zvonko Gutal bio vjeroučitelj i kapelan 1962.-70., a zatim i župnik do

1977., svojim je zanimljivim propovijedima, predavanjima, predstavama te raznim programima i aktivnostima privlačio velik broj mladih. Kako se s druge strane ceste nalazi Dom omladine, koji ima mnogo veći prostor, ali nije privlačio mlade, snimljen je duhovit kratki dokumentarni film *Preko puta* (1973.), u režiji Nikole Jovičevića prema scenariju Svetozara Đonovića, u kojemu je konfrontiran kulturni i zabavni život mladih koji su organizirale obje ustanove.

Nakon petogodišnjih problema s dobivanjem dokumentacije radi obnove dotrajale kuće, njezina temeljita obnova izvršena je 1985.-87., kada su proširene vjeronaučne prostorije nazvane Dvorana *Bartol Kašić*, u kojoj su poslije organizirane tribine i javne rasprave o religijskoj kulturi i ekumenizmu, a u crkvi mnogobrojni koncerti. Cijela je kuća s crkvom spomenik kulture, a isusovci su svojim djelovanjem od nje stvorili svojevrstan beogradski centar vjerskoga i kulturnoga zbivanja i okupljalište za mlade. Nakon dolaska Vladimira Horvata u Beograd 1986., gdje je 1970. diplomirao na Filološkom fakultetu, bivši su kolege posjećivali župu, pokazujući veliko zanimanje za religijske teme. Organizirao je posjećene tribine s religijskom tematikom, čak i od studenata i profesora Pravoslavnoga teološkoga fakulteta. Na zamolbu urednikâ *Mladosti*, izdavačke kuće Saveza socijalističke omladine Jugoslavije, priredio je knjigu *Načela jezuita*, s autobiografijom, duhovnim vježbama i izborom iz ostalih spisa Ignacija Loyole (Beograd, 1987, 1990²). Na simpoziju *Dva veka Vuka* 1987. iznio je svoje otkriće da je Bartol Kašić prvi *Hrvatsko-talijanski rječnik* napisao 1599., a *Gramatiku* 1604., više od dva stoljeća prije Vuka. Beogradski nadbiskup Franc Perko, potaknut plodnim iskustvom isusovačkih tribina, osnovao je 1990. Institut za religioznu kulturu beogradske metropolije, u kojemu su radili isusovci Josip Jelenić i Josip Antolović. Njihovim zauzimanjem drugo izdanje *Enciklopedije živih religija* (Nolit, Beograd, 1990.) dopunjeno je poglavljima *Katolicizam na Balkanu* i *Paralelni registar pravoslavne i katoličke terminologije*. Svojevrstan nastavak tih dijaloga bila je i *Interkonfesionalna peticija za vjerske slobode*, koja je imala znatan medijski odjek i pridonijela popuštanju krutih komunističkih i protureligijskih stajališta.

Temišvar. Prvi isusovac koji je boravio u Podunavlju Bartol Sfondrati djelovao je i u Temišvaru, gdje je i umro 1583. U Temišvaru je najdulje radio Jakov Tugolin, koji je rođen u Bosni oko 1576., a umro u Temišvaru 1636. U više navrata u Temišvar je nailazio i Bartol Kašić. I drugi poznati jezikoslovac Jakov Mikalja boravio je u Temišvaru 1637.-44., gdje je ispovijedao i radio na svojem rječniku *Blago jezika slovinskoga*. Iz Temišvara je poslan u Loreto, gdje je počeo tiskati rječnik 1649., a dovršio je s tiskanjem 1651. u Anconi.

Petrovaradin. Nakon oslobođenja od Turaka 1687. Petrovaradin i tamošnja tvrđava bili su puni austrijske vojske. Nastojanjem kardinala Leopolda Kolonića isusovci su se nastanili u Petrovaradinu 1693. Njihova zadaća najprije je bila dušobrižnička, osobito za vojnike, a zatim i za puk, kojem se propovijedalo hrvatski, madžarski i njemački. Napuštenu džamiju pretvorili su u crkvu posvećenu Bezgrješnom začeću Blažene Djevice Marije, a obavljali su i župničke poslove pa je 1701. u Tvrđi osnovana župa. Iste je godine počela gradnja nove crkve, koja je dovršena 1714. Isusovci su 1713. osnovali Bratovštinu Muke i Smrti Isusove, po značenju sličnu pobožnosti Srcu Isusovu, s više od 600 članova, Hrvata i Nijemaca. Kad je na blagdan Snježne Gospe 1716. austrijska vojska pod zapovjedništvom Eugena Savojskoga potukla Turke kraj Petrovaradina, razvila se pobožnost Gospi Snježnoj na petrovaradinskim Tekijama. Prvu osnovnu katoličku školu u Srijemu otvorili su isusovci u Petrovaradinu 1729. u kući koja im je darovana.

Kad se 1739. austrijska vojska povlačila iz Beograda, isusovci su ponijeli čudotvornu sliku Majke Božje, pomoćnice kršćana, i postavili je u obližnjem marijan-

skom svetištu Tekije, a nad slikom su dali urezati latinski natpis koji u hrvatskom prijevodu glasi: »Djevice, izgnana iz Beograda, svojom zaštitom neprestano čuvaj Petrovaradince«. Kada su se Isusovci vratili u Beograd 1933. i izgradili crkvu, na pobočni oltar vratili su sliku Majke Božje, koja se otada štuje kao Beogradska Gospa. God. 1765. isusovci su u Petrovaradinu otvorili i gimnaziju s 30 učenika, koju 1767. udomljuje isusovačka rezidencija. U vrijeme ukinuća reda 1773. u Petrovaradinu je djelovalo 11 isusovaca, 9 svećenika i dvojica braće, a gimnazija je prešla u svjetovne ruke.

Trnava. Isusovci su sveučilište osnovali 1635., koje je 1779. premješteno u Budim (Madžari ga drže pretečom današnjega najprestižnijega madžarskoga sveučilišta *Eötvös Loránd*). U vrijeme kulturno-crkvenoga procvata Trnava (*madž*. Nagyszombat) je bila vrlo važan tiskarski centar, kojega je utemeljio kardinal Leopold Kolonić – u njemu je izdano više od 5000 naslova, među kojima je bilo i knjiga na hrvatskom jeziku (primjerice, *Kratka azbukvica i kratak kerstianski katoličanski nauk P. O. Petra Kanzia društva Imena Isusova složen u Slavinski jezik* /1696/ i *Kratka abekavica i kratak kerstianski katolicsanski nauk Posctovanoga Otca Petra Kanisia Drusctua Imena Isusova Sloxen u Slavinski Jezik* /1697/, od Ivana Gabelića) te djela hrvatskih pisaca na latinskom jeziku.

Kalača. Djelatnost isusovaca u Kalači počinje 1760., kada su na poziv nadbiskupa Józsefa Batthyánya (1727.-99.) stigla trojica isusovaca kako bi pomogla u dušobrižničkoj djelatnosti. Snažno su se dojmile njihove propovijedi, među inima, i u bačkim hrvatskim mjestima, npr. u Santovu. Poslije raspuštanja njihova reda potkraj XVIII. st., više je isusovaca našlo svoj dom u Kalači.

Isusovce, kao učiteljski red, u Kalaču je pozvao nadbiskup József Kunszt (1790.-1866.) kada je 1852. ustoličen, jer je vidio da pijaristi nisu sposobni razviti školstvo u Kalačko-bačkoj nadbiskupiji. Do 1866. narečeni je nadbiskup Kalaču razvio u školski grad državnoga ranga, i to u znatnoj mjeri zahvaljujući isusovcima čija je Gimnazija »Sveti Stjepan« djelovala 1860.-1948., i spadala među najistaknutije srednjoškolske ustanove u zemlji. U njoj su predavali poznati profesori, glasoviti znanstvenici, a imala je bogato opskrbljene kabinete i zbirke. Isusovci su vodili i sjemenište, koje je 1866. imalo već 412 đaka. U isusovačkoj tiskari objavljeno je mnoštvo knjiga. Među znamenitosti grada Kalače spada i isusovačka crkva sv. Stjepana, posvećena 1860. Za Drugoga svjetskog rata kalački isusovci spašavali su izbjeglice, Židove i vojne bjegunce. Red su raspustile komunističke vlasti 1950. Redovnički život u gradu je opet zaživio 1989.

Isusovačka crkva u Kalači

U Kalaču su izobrazbu stekli dva bačka Hrvata isusovca, koji su djelovali na hrvatskome jeziku u Monarhiji: Petar Pančić (Čavolj, 28. VI. 1853. – Szatmár, ?, 1905.) i Matija Kulunčić (Subotica, 15. II. 1855. – Zagreb, 24. VI. 1945.). Osim toga, za bačke Hrvate je značajno što su svi velikani bačkih Hrvata do 1918. primili svećeničku naobrazbu upravo od isusovaca u Kalači: Ivan Antunović, Lajčo Budanović, Pajo Kujundžić, Ivan Petreš, Ante Miroljub Evetović, Petar Evetović, Tomo Gerard Stantić itd., pri čemu se bît isusovačkoga utjecaja

nije ogledala na nacionalnome planu, već u temeljitoj izobrazbi, snažnoj duhovnosti prožetom isusovačkim značajkama te smislu za red i rad.

Ž. Mandić

Subotica. Kada je 1734. isusovački misionar Juraj Mulih s njemačkim i madžarskim pratiocem održavao misije u Subotici, na kojima su sudjelovale tisuće hrvatskih, madžarskih i njemačkih vjernika, došlo je i izaslanstvo iz Segedina da izmoli misiju za svoj grad. Misionari su pristali i u Segedinu su bili najsvečanije dočekani, narod im je izašao u susret u organiziranoj procesiji, a jedan ih je propovjednik pozdravio vatrenim riječima na tri jezika, na svakom po četvrt sata. Najprije je govorio njemački, zatim madžarski, a onda hrvatski.

Vrijedi spomenuti još i neuspješni pokušaj gradskoga poglavarstva u Subotici 1891. da gimnaziju u gradu preuzmu isusovci te katoličke misije koje su potkraj 1895. i početkom 1896. držala četvorica redovnika Družbe Isusova, dvojica na madžarskom i dvojica na hrvatskom jeziku. Od Hrvata to su bili Petar Pančić i Matija Kulunčić. Te je misije organizirao župnik sv. Terezije Matija Mamužić, a na njima su sudjelovale tisuće subotičkih vjernika. Petar Pančić također je držao misije u Budimpešti i po Stolno-biogradskoj županji 1903. na hrvatskom, njemačkom i madžarskom jeziku te u Baču i po Baranji 1904., a preminuo je pred misije u Dušnoku 1905.

Novi Sad. Župu sv. Elizabete Ugarske u Novome Sadu, koja je utemeljena 1956., prvih su godina (1956.-60.) vodili isusovci.

Hrvatski isusovci iz Podunavlja. U vrijeme Monarhije više je bačkih Hrvata bilo članova isusovačkoga reda: Emerik Vujković (oko 1740. – Kalača, 1798.), Petar Pančić (1853.-1905.), Ivan Kujundžić (1872.-1933.), Matija Kulunčić (1855.-1945.), Tomo Omerović (1884.-1957.), Ivan Vukov (Subotica, 27. XII. 1887. – Budimpešta, 11. VIII. 1933.), Grgo Knezi (Lemeš, 18. II. 1892. – Budimpešta, 12. V. 1944.) i dr.

Nadbiskupska gimnazija i sjemenište u Travniku (danas: Nadbiskupsko sjemenište i Katolički školski centar *Petar Barbarić*)

Brojni su članovi Hrvatske pokrajine Družbe Isusove rođeni u Podunavlju: Robert Bacsváry (Budimpešta, 10. XI. 1922. – München, 13. IX. 2000.), Edomir Ciko (Subotica, 12. IV. 1925. – Zagreb, 21. IV. 1977.), Stjepan Krizin Flodin (Ruma, 6. I. 1894. – Zagreb, 27. VII. 1974.), Wendelin Gruber (Filipovo, danas: Bački Gračac, 13. II. 1914. – Zagreb, 14. VIII. 2002.), Ivan Hang (Novi Sad, 3. VII. 1940.), Petar Hess (St. Hubert, danas: Banatsko Veliko Selo, 25. VIII. 1910. – ?, SAD, 7. II. 1985.), Filip Johler (Filipovo, 3. X. 1919. – Bad Niedernau am Neckar, 21. V. 1995.), Lorand Kilbertus (Sečenovo, danas: Dužine, 25. IX. 1928. – Beograd, 28. IX. 2005.), Antun König (Apatin, 8. V. 1915. – Ravensburg, 8. XI. 1996.); Marin Kovačev (Bereg, 12. III. 1912. – Cochabamba, Bolivija, 30. III. 1998.), Ivan Kujundžić (Subotica, 15. IX. 1872. – ?, 1933.), Matija Kulunčić (Subotica, 15. II. 1855. – Zagreb, 24. VI. 1945.), Josip Müller (Filipovo, 9. VII. 1915. – Zagreb, 30. X. 1988.), Tomo Omerović (Subotica, 19. VIII. 1884. – Pannonhalma, Madžarska, 7. V. 1957.), Adam Periškić (Bački Monoštor, 2. VI. 1918. – Zagreb, 20. X. 1991.), Ivan Pal Sztrilich (Sombor, 26. VI. 1927.), Mihály Szentmártony (Novi Sad, 22. II. 1945.), Stjepan Tumbas (Subotica, 11. VIII. 1916. – Messina, Italija, 1. XII. 2000.), Ivan Vinkov (Bački Breg, 25. VI. 1962.).

Lit.: *Neven*, 1/1895, 2/1906, Subotica; I. Ivanić, *Bunjevci i Šokci u Bačkoj, Baranji i Lici*, Beograd, 1899; *Schematismus cleri archidoecesis Colocensis et Bacsiensis ad annum Christi 1942*, Coloczaae, b.g.; A. Sekulić, Isusovačko prožimanje duhovnog i kulturnog života bačkih Hrvata, u: *Isusovci u Hrvata*, Zagreb-Beč, 1992; L. I. Krmpotić, 25. obljetnica osamostaljenja Subotičke biskupije (1968.-1993.), *Subotička Danica : kalendar za 1993.*, Subotica, 1992; *Opći religijski leksikon*, Zagreb, 2002.

V. Horvat

IŠPAN (*madž*. ispán> *slav*. župan), u podunavskih Hrvata u značenjima: **1.** nadstojnik, upravitelj velikih imanja; **2.** župan, upravitelj županije (*madž*. vármegye, megye > *slav*. međa; *lat*. comitatus). Iako je posrijedi izvorno slavenska riječ koju su Madžari preuzeli nakon što su u X. st. zauzeli Panonski bazen, u podunavske hrvatske (i srpske) govore vratila se iz madžarskoga jezika u izmijenjenu obliku, koji je, međutim, u značenju upravitelja županije poslije zamijenjen izvornim slavenskim nazivom.

Od riječi išpan izvedeno je bunjevačko prezime Išpanović (Išpančević, Išpanov, Išpanjev, Išpanjević), u srijemskih Hrvata Španović i sl. Išpan, odnosno župan, zapravo je skraćeni naziv za velikoga župana (*madž*. főispán, *njem*. Obergeschpan), kojemu su od kraja XVII. st. pa do 1870. pomagali dožupani (*madž*. alispán, *njem*. Vicegeschpan).

Župan je u ugarskom Podunavlju od XVIII. st. do 1848., kao kraljev predstavnik, bio nositelj vlasti u županijama, u kojima je plemstvo preko županijskih skupština obavljalo upravnu i sudbenu vlast. U razdoblju apsolutizma 1849.-60. županijski je sustav bio ukinut, a nakon Austro-ugarske nagodbe 1867. županije su postale samo upravna tijela podređena središnjoj vlasti, dok je župan postao državnim činovnikom koji je odgovarao vladi u Budimpešti.

Od podunavskih Hrvata titularni naslov bodroškoga velikoga župana nosili su grof Leopold Drašković 1746.-59. i Antun Grašalković ml. 1759.-94.; bački, odnosno bačko-bodroški veliki župani bili su nadbiskup Gabrijel Patačić 1733.-45., barun Josip Rudić Almaški 1837.-48., 1861. te 1865.-67., barun dr. Stipan Vojnić Bajšanski 1895.-1901., Pavle Latinović 1901.-06. i Stipan Vojnić Bajšanski ml. 1912.-13. Više ih je obnašalo dožupansku čast: bodroški dožupan bio je barun Đuro Pejačević 1717.-18., dok su bački, poslije bačko-bodroški dožupani bili Đuro Pejačević 1712.-16., Petar Latinović 1748.-73., Antun Piuković 1781.-85. i 1790.-91., Ivan Latinović 1786.-89., Tadej Latinović 1797.-1801., Fabijan Vojnić 1801.-19, Josip Sučić 1819.-23. i 1825.-29., Albert Antunović 1825.-30., Antun Vojnić Pačirski 1830.-32., barun Josip Rudić Almaški 1832.-37., Daniel Rudić 1838.-41., Antun Knezi 1841.-49., Karlo Latinović 1845.-48., Ago Piuković 1848.-49., Sigismund Latinović 1849., Antun Kovačić 1861.-63., Moric Latinović 1863.-67. i Stipan Vojnić Bajšanski ml. 1906.-09. Osim toga, u građanskom razdoblju uvedena je i funkcija gradskoga župana, na koju je vlada imenovala Feliksa Parčetića za Novi Sad 1882.-89. i Baju 1887.-89., zatim baruna dr. Stipana Vojnića Bajšanskoga za Suboticu 1893., za Baju i Sombor 1896.-98. te za Sombor 1899.-1901., a Stipana Vojnića Bajšanskoga ml. za Sombor 1912.-13.

U vrijeme Kraljevine SHS imenovani subotički gradonačelnici, koji su ujedno imali i (uglavnom protokolarne) ovlasti velikoga župana bili su, među ostalim, Stipan Matijević 1918.-.20., dr. Vranje Sudarević 1920.-22., Mirko Ivković Ivandekić 1924. i dr. Karlo Stipić 1927., a dok je u bajskom trokutu i cijeloj Baranji bila srpska vojska, za velikoga župana u Baji i Pečuhu 4. XII. 1918. nominalno je postavljen dr. Stipan Vojnić Tunić, ali je uskoro podnio ostavku, a Martin Matić tu je dužnost obavljao u Baji 5. XI. 1919. – 1.V.1921. Oni su odgovarali provizornoj Narodnoj upravi u Novom Sadu, a nakon njezina ukidanja početkom 1919. vladi u Beogradu. Funkcija velikoga župana u Subotici ukinuta je 17. I. 1929., a ujesen iste godine ukinut je i naslijeđeni županijski sustav te su uspostavljene banovine.

Izvor: Historijski arhiv Subotica, F:47. Gr. 387/1929.

Lit.: *Bács-Bodrogh vármegye egyetemes monográfiája*, 2, Zombor, 1896; V. Mažuranić, *Prinosi za hrvatski pravno-povijesni rječnik*, 2, pretisak, Zagreb, 1975; Ž. Mandić, *Povijesna antroponimija bunjevačkih Hrvata u Madžarskoj*, Budimpešta, 1987; A. Kuntić, Iz istorije bačkih Bunjevaca, *Spomenik SANU*, CXXXII, Odeljenje istorijskih nauka 8, Beograd, 1991; S. Mačković, Sresko načelstvo Subotica (1934-1941), *Ex Pannonia*, 3-4, Subotica, 2000; M. Szluha, *Bács-Bodrog vármegye nemes családjai*, Budapest, 2002; A. Sekulić, *Rječnik govora bačkih Hrvata*, Zagreb, 2005; I. Žarković, *Zaboravljeni rječnik : govor golubinačkog kraja*, Subotica, 2009; E. Apró, *Bács-Bodrog vármegye közigazgatása és hivataltörténete a polgári korban : A vármegye tisztségviselői* (http://www.pestmlev.hu/data/files/166339000.pdf).

S. Bačić i S. Mačković

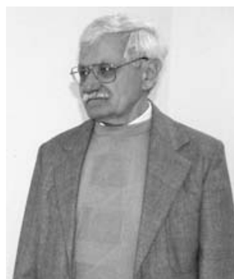
IŠPANOVIĆ, Alojzije Stipan (Ispanovits, Alajos István, Bajmok, 1. X. 1906. – Budimpešta, 13. XII. 1972.), cistercit, gimnazijski profesor. Sin je Stipana i Terez, rođ. Györfi. U Red je stupio 1924., svečane zavjete položio je 27. VI. 1931., za svećenika je posvećen iste godine. Od 1931. studirao je matematiku i fiziku na Sveučilištu *Péter Pázmány* u Budimpešti, gdje je 1934. diplomirao. Doktorirao je 1936. Od 1934. predaje u stolnobiogradskoj (Székesfehérvár), a od 1939. u pečuškoj gimnaziji. Stekao je habilitaciju za sveučilišnoga privatnoga docenta, ali ga je njegov red spriječio da zauzme takvo radno mjesto. Od 1958. do smrti predavao je fiziku u Budimpešti u Ekonomskoj tehničkoj školi *Stjepan I.* u Mester ulici, a neko vrijeme i u Tehničkoj školi *József Attila* (Gépirari Technikum). U radu je pokazivao iznimnu pedantnost i ljubav prema svojemu predmetu. Komunističke vlasti nudile su mu radno mjesto na sveučilištu, ali ga je odbio jer su od njega tražili protuuslugu.

Djela: *A fizika okságfogalma filozófiai megvilágításban* (Pojam uzročnosti fizike u filozofskom svjetlu), Budapest, 1936; *A fizika tanítása* (Podučavanje fizike), Pécs, 1941.

Lit.: Schematismus Congregationis de Zirc S. Ordinis Cisterciensis ad annum scholarem 1942/43, Budapest, 1942; http://lexikon.katolikus. hu/I/Ispanovits.html.

Ž. Mandić

IŠPANOVIĆ, Ivan (Kaćmar, 14. V. 1935.), veterinar, skulptor amater. Sin Ivana, podrijetlom iz Bikića, i Katice, rođ. Petreš. Rano je morao napustiti kaćmarski salaš, gdje je rođen i na kojem je proveo »najlipše godine«. S deset je godina pošao u Baju u školu, gdje je isprva teško napredovao jer je jedva znao madžarski. Kada su u tom gradiću čistili korito dunavskoga rukavca Šugavice, privuklo ga je izvađeno blato te je osjetio neodoljivu želju da od toga oblikuje nešto lijepo. Nakon završene osnovne i građanske škole polazio je bajsku Gimnaziju *Bela III.*, gdje je i maturirao. Za daljnje školovanje trebao je naznačiti dvije sveučilišne ustanove, što nije bilo lako jer tadašnje vlasti o njemu nisu dale povoljno kadrovsko mišljenje. Opredijelio se za Veterinarsko sveučilište u Budimpešti, gdje je otpočeo studij 1954., a diplomirao je 1959. Nakon odsluženja vojnoga roka kao praktikant bio je zaposlen u Gari, pet je godina

Ivan Išpanović

radio na Kelebiji, a zatim je sve do umirovljenja bio mjesni veterinar u bačvanskom Kiskőrösu, gdje i danas živi.

»Nisam ‘tio bit veterinar, već učit umjetnost, al’ otac nije ‘tio ni čut za to. Nisu poštivali umjetnički rad. Oni su gazdovali, bili ratari, njima to nije bilo ništa«, govorio je o sebi. Na pitanje koje teme obrađuje odgovara: »Sve je na sokaku, samo triba gledat, odem kući, skiciram i zatim radim.« Rado uzima likove i prizore iz »starovinskoga« bunjevačkoga života, a svoje uratke imenuje: *Sidu na sokaku, Majka sa sinom, Iđu na zornicu s fenjerom, Orač s*

plugom, Kočijaš s konjskom zapregom, Žena s preslicom, Osoba s tragljama, Momačko kolo, Krčmar s društvom i dr. Rado oblikuje i domaće životinje. Imao je više izložaba, u Baji, Budimpešti, Kečkemetu te Kiskőrösu. Stvara i tzv. terakote – umjetničke predmete od pečene, caklinom još nepresvučene, lončarske gline. Ne koristi se nikakvim tehničkim pomagalima – samo prstima oblikuje svježu glinenu masu. Na kipovima su primjetne i etničke specifičnosti, koje se ogledaju u životnim slikama pojedinih prepoznatljivih hrvatskih, slovačkih, madžarskih i romskih figurativnih osoba, odnosno u njihovim odjevnim oznakama.

Uspio je iskoristiti dane mogućnosti sirovosti glinenoga oblikovanja svojih raznolikih figura i minijaturnih kiparskih ostvaraja, koji karikativno predstavljaju svijet što ga je u mladosti doživio. Tematska raznolikost njegovih radova otkriva emotivnoga čovjeka koji je odmalena žudio za oblikovanjem svoje okoline i šarolike okolice. Nema s kim »divanit bunjevački«, stoga utjehu traži u uspomenama i posvećuje se radu. Pritom sluša »naše pisme«, od kojih mu je najdraža *Ej, salaši na sjeveru Bačke*.

Lit.: *Hrvatski glasnik*, br. 3/2008, Budimpešta.

Ž. Mandić

IŠPANOVIĆ, Josip – Đano (Subotica, 15. III. 1926. – Baranjsko Petrovo Selo, ?, III. 1945.), sudionik pokreta otpora u Drugom svjetskom ratu. Sin je gostioničara Laze i Antonije, rođ. Gabrić. Nakon završene pučke škole učio je vodoinstalaterski obrt. S pokretom otpora upoznao se u krugu nogometaša *Bačke*, koji su se okupljali u očevoj gostionici kraj stadiona NK *Bačke*. U pokret se uključio 1943. rasturanjem letaka i pisanjem antifašističkih parola u Subotici. Nakon ulaska jugoslavenske vojske u Suboticu 10. X. 1944. postao je borac VIII. vojvođanske udarne brigade. Bio je pripadnik postrojbe *Intendantura*, u kojoj je bio zadužen za skrb o konjima angažiranima u brigadi. Sudjelovao je u bitki kod Batine u studenom 1944., s brigadom je prošao kroz Baranju te je sudjelovao u bitki kod Bolmanskoga mostobrana u ožujku 1945. U kaosu nastalom nakon te bitke poginuo je nesretnim slučajem od zalutaloga metka koji je na njemačke zarobljenike ispalio pripadnik sovjetske Crvene armije. Pokopan je u obiteljskoj grobnici na Kerskom groblju u Subotici.

Lit.: I. Bašić, *Spomenica palim borcima i žrtvama fašističkog terora 1941-1945.*, Subotica, 1988.

T. Žigmanov

IŠPANOVIĆ, Marko (Lemeš, 28. XII. 1872. – Subotica, 28. X. 1959.), obrtnik, vlasnik prve kemijske čistionice i bojaonice Subotici. Sin je Maksimilijana i Kate, rođ. Bešlić. Osnovnu školu polazio je u rodnom mjestu, a nakon nje za farbača tkanine učio je kod jednoga Nijemca u Somboru. Kratko je živio u Somboru, a 1893. preselio se u Suboticu, gdje je otvorio pr-

Marko Išpanović

vu kemijsku čistionicu odijela u tadašnjoj Kazinczyjevoj ulici, u narodu poznatoj i kao Gomboški ili Gomborski sokak (ime je dobila po izrađivaču pucadi Antunu Horvatoviću, *madž.* gomb: puce). Osim parne kupelji, privatnoga lječilišta i rodilišta, u njoj su se nalazile i mnogobrojne obrtničke radionice, zgrada Pučke kasine, a od poznatih osoba svoje su kuće ondje imali i dr. Stipan Matijević te Ico Malagurski.

Čistionica *Išpanović* bila je jedna od rijetkih u zemlji u kojoj se vuna prala i bojila u velikim količinama. Svoju trojicu sinova Marka, Ladislava i Josipa postupno je uvodio u posao tako da su potkraj 1930-ih počeli preuzimati rad u radionici. U to vri-

jeme uvezli su iz Danske najsuvremeniju opremu za čišćenje odijela poznate tvrtke *Gem*, kakva je u tadašnjoj državi postojala još samo u Zagrebu i Beogradu. Među prvima se počela reklamirati ne samo u novinama nego i u kinima, u kojima se na dijapozitivu se prikazivala osnovna djelatnost tvrtke uz slogan »Najljepše farba, čisti i pegla odijela«. Isti taj natpis stajao je i na prvoj svjetlećoj reklami u gradu, koja je bila obješena iznad prozora čistionice. Obiteljska radnja zatvorena je 1970.

Izvor: Kazivanje Marka Išpanovića, unuka vlasnika čistionice Marka Išpanovića, iz Subotice.

Lit.: *Subotičke novine,* 2. VII. 2004, Subotica.

P. Skenderović

IŠPANOVIĆ, Martin (Marco) (Kaćmar, 19. VI. 1951.), inženjer, društveni djelatnik. Sin Vece i Teze, rođ. Vujkov. Osnovno školovanje završio je u rodnom selu, u tadašnjoj Bunjevačkoj školi. U pečuškoj Tehničkoj školi maturirao je 1969., a na Tehničkom fakultetu u Budimpešti diplomirao je 1975. Kao elektroinženjer zaposlio se u budimpeštanskom Uredu za projektiranje *Mélyépterv*. U javnu službu stupio je 1995. te je postao pročelnikom Odjela za hrvatsku i slovensku manjinu u Uredu za nacionalne i etničke manjine madžarske vlade. Od 2007. savjetnik je u Uredu predsjednika Vlade Republike Madžarske.

U politička i društvena zbivanja hrvatske zajednice u Madžarskoj uključio se 1993. Kao predsjednik Roditeljske zajednice hrvatsko-srpske osnovne škole i gimnazije u Budimpešti imao je važnu ulogu u odvajanju i utemeljenju samostalne hrvatske obrazovne ustanove. Od 1993. član je Saveza Hrvata u Madžarskoj, a iste je godine izabran za predsjednika Zemaljskoga odbora Saveza. Tu dužnost obnaša do danas. Uoči manjinskih izbora 1994. s Matom Filipovićem organizirao je Hrvatsku manjinsku samoupravu u X. okrugu (zvanom Majdan) Budimpešte i u prvom je mandatu bio njezin predsjednik (1994.-98.).

Kao djelatnik u Uredu za nacionalne i etničke manjine poticao je i podupirao izgradnju kulturne autonomije hrvatske manjinske zajednice u Madžarskoj te preuzimanje i utemeljenje hrvatskih ustanova od strane državne samouprave. U javnoj službi imao je ulogu u oblikovanju državne manjinske politike, sudjelovao je u izmjeni manjinskoga zakona i u određivanju godišnjega proračuna za manjine. U više navrata je sastavio ili uređivao Vladino dvogodišnje izvješće o položaju nacionalnih i etničkih manjina u Madžarskoj. Za madžarsku stranu pripremao je izvješća za međuvladin Mješoviti odbor za praćenje provedbe međudržavnoga sporazuma između Hrvatske i Madžarske o zaštiti manjina 1995.-2007.

God. 2006. odlučno se suprotstavio manipulacijama radi priznavanja samostalne bunjevačke narodnosti smatrajući to pokušajem dijeljenja hrvatskoga nacionalnoga korpusa u Madžarskoj. U svojem govoru pred parlamentarnim Odborom za humanitarna prava te manjinske, civilne i vjerske poslove zauzeo se za pripadanje Bunjevaca hrvatskomu narodu, što je na kraju madžarski parlament golemom većinom zastupničkih glasova (334 za, 18 protiv i 7 suzdržanih) potvrdio svojom odlukom 18. XII. 2006. prihvativši stajališta Vlade Republike Madžarske, njezina Ureda za manjine te Madžarske akademije znanosti.

Djela: *Kisebbségek Magyarországon 2002-2003*, ur. É. Mayer [sastavio: Martin Išpanović], Budapest 2004; *Kétnyelvűség fejlesztési lehetőségei Magyarországon*, ur. M. Išpanović i M. Braunsteiner, Budapest, 2004; *Kisebbségek Magyarországon 2004-2005*, ur. É. Mayer, [sastavio: Martin Išpanović], Budapest, 2005; *Kisebbségek Magyarországon 2006-2007,* [sastavio: Martin Išpanović], Budapest, 2008; *Kisebbségek Magyarországon 2007-2009,* [sastavio: Martin Išpanović], Budapest, 2010.

Ž. Mandić

IŠPANOVIĆ, Matija (Subotica, 11. II. 1874. – Subotica, 30. IV. 1935.), učitelj, kulturni i politički djelatnik. Sin Vince i Barbare, rođ. Baginyi. Pet razreda gimnazije završio je u Subotici, a učiteljsku školu u Kalači. God. 1894. postavljen je za učitelja na Bikovu, nakon čega je premješten na

Pavlovac. Odatle je 1897. prešao u Suboticu, gdje je bio ravnatelj osnovne škole sv. Đurđa (II. kvart). Kao učitelj bio je veoma popularan, a djeca su širila glas o njemu »da je dobar kao ni jedan do sada«. Međutim, kad se na hrvatskom jeziku vjenčao s učiteljicom Antonijom Mačković 1900. u crkvi sv. Terezije Avilske, unatoč zauzimanju Paje Kujundžića i Mije Mandića, smijenjen je s položaja ravnatelja – protiv njega je poveden stegovni postupak, u tisku su protiv njega objavljivani članci, bio je izvrgnut prijeziru i progonima vlasti. Na neko je vrijeme morao napustiti učiteljski poziv te je bio bankarski činovnik. God. 1901. izabran je za bilježnika Školskoga odbora Zanatsko-trgovačke škole, čiji je rad znatno unaprijedio. Ipak, u svojem nacionalnom radu nije popustio te je nastavio sudjelovati u radu bunjevačkih društava, pratio je kulturne događaje, a imao je i bogatu osobnu knjižnicu. Bio je jedan od najboljih prijatelja Mije Mandića, s kojim je surađivao u tisku i na polju javnoga djelovanja. Uz to je bio tamburaš u Dobrovoljnoj tamburaškoj družini, jedan od osnivača Potrošačke zadruge subotičkih državnih činovnika i namještenika u državnoj i zakonodavnoj službi (1906.-08.) te više godina predsjednik Dobrovoljnoga vatrogasnoga društva u Subotici.

Matija Išpanović

Odmah nakon svrgavanja madžarske vlasti ujesen 1918. postao je upravnikom Gradske ekonomije na Paliću, a zatim je s Mijom Mandićem agilno radio na slaveniziranju škola u Subotici i na salašima te se borio za ravnopravnu uporabu latinice. Za ravnatelja pučkih škola postavljen je 1919., poslije je bio upravnik obrtničkih škola, a na kraju je preuzeo položaj upravitelja Trgovačko-šegrtske škole. Na tom je mjestu ostao do 1921., kad je podnio ostavku. U prosvjeti je proveo najveći dio radnoga vijeka. Odlukom ministra trgovine i industrije od 15. X. 1925. postavljen za upravitelja Opće obrtničke škole, a 1926. za školskoga nadzornika. S te je dužnosti prisilno umirovljen 1927.

I nakon Prvoga svjetskoga rata bio je među kulturno i politički najangažiranijim bunjevačko-hrvatskim intelektualacima. Bio je među subotičkim predstavnicima na samoproklamiranoj Velikoj narodnoj skupštini u Novom Sadu 25. XI. 1918., koja je proglasila raskid veza s Austro-Ugarskom. Jedan je od osnivača Prosvjetnoga društva *Neven* (poslije Hrvatskoga prosvjetnoga društva *Neven*), čiju je osnivačku skupštinu osobno otvorio 30. VIII. 1920. te je od 1927. bio i njegov predsjednik. Sudjelovao je u pripremanju i organiziranju lokalne manifestacije obilježavanja tisućugodišnjice Hrvatskoga Kraljevstva 1925., koja se slavila na razini cijele zemlje. Bio je na čelu Priređivačkoga odbora za proslavu tisućugodišnjice Hrvatskoga Kraljevstva 1925., koji je osnovala jedna struja, uz pomoć BŠS-a i hrvatskih kulturnih društava, u prvom redu Hrvatskoga prosvjetnoga društva *Neven* iz Subotice. Iako je druga struja uz pomoć gradskih vlasti, senata, sokolskoga društva i Vojvođanske pučke stranke već organizirala proslavu 8. rujna, i oni su priredili vlastitu te su, uz sudjelovanje mnogobrojnih gostiju iz Hrvatske, na Trgu kralja Tomislava 20. IX. 1925. postavili spomen-ploču na kojoj je izrekom stajalo da je podižu bunjevački Hrvati. Kada je 12. X. 1929. osnovana subotička podružnica Hrvatskoga kulturnoga društva *Napredak* iz Sarajeva, izabran je za njezina predsjednika. Bio je i dopredsjednik subotičke podružnice Hrvatskoga radiše, odbornik Hrvatskoga prosvjetnoga doma u Subotici, počasni bilježnik Pučke kasine i dr.

Politički je najprije bio aktivan u Bunjevačko-šokačkoj stranci (BŠS), a u po-

djelama 1925. priklonio se liberalnoj struji, koju su činili Mirko Ivković Ivandekić, Stjepan Vojnić Tunić i drugi, uglavnom profesori i odvjetnici, nasuprot pučkoj, koju su činili Vranje Sudarević, Blaško Rajić i drugi, uglavnom svećenici, a podupirao ju je i Lajčo Budanović. S približavanjem, a zatim i ujedinjenjem BŠS-a i HSS-a, prelazi s ostalim članstvom u redove Hrvatske seljačke stranke Stjepana Radića. On ga je, kao ministar prosvjete, u veljači 1926. u Subotici postavio za školskoga nadzornika na mjesto smijenjenoga Aleksandra Mikića. Do prosinca 1927. u subotičkoj kotarskoj organizaciji HSS-a bio je drugi tajnik, a nakon ostavke Stjepana Doljanina na tajničku funkciju postao je prvim tajnikom kotarske organizacije. Organizirao je i pratio rad ogranaka u Subotici s okolicom, zatim u okolici Bačke Topole, te je priredio niz skupština u vrijeme priprema za izbore. Budući da je na lokalnim izborima 1927. izabran na listi HSS-a, bio je i član Kluba gradskih odbornika Hrvatske seljačke stranke u Subotici. Osnovan je 25. III. 1928., a činili su ga odbornici HSS-a izabrani na prvim općinskim izborima u Vojvodini u studenom 1927.: Stipan Vojnić Tunić, Josip Vuković Đido, Mirko Ivković Ivandekić, Nikola Matković, Matija Išpanović i dr.

U vrijeme obnove stranačkoga života 1931. nakon Šestosiječanjske diktature kralja Aleksandra, s još nekoliko istaknutih bunjevačkih političara (braća Mirko i Ivan Ivković Ivandekić) podupirao je vladinu politiku integralnoga jugoslavenstva djelujući u Jugoslavenskoj radikalnoj seljačkoj demokraciji (JRSD, poslije je promijenila ime u Jugoslavenska nacionalna stranka). Bio je tajnik subotičke podružnice JRSD-a 1933. Sudjelovao je na osnivačkom skupu Matice subotičke 14. I. 1934.

Književnu zaostavštinu i bogata osobna knjižnica nestale su nakon njegove smrti. U subotičkom *Nevenu* objavljivao je 1890.-1929. realistične pripovijetke i crtice iz svakodnevice, a nakon 1918. i političke uvodnike te članke o prosvjeti, školstvu i društvenim pitanjima. Surađivao je i u drugim subotičkim časopisima i novinama (*Subotička Danica, Hrvatske novine, Subotički glasnik, Narodna sloga, Glas naroda*). Potpisivao se s I., Dizdar, D.

Imao je jedanaestero djece, od kojih je petero ostalo živo: Irenu (1907.), Lenku (1912.), Tonku (1908.), Tošu (1914.) i Mirka (1919.). Njegova je unuka Veronika Išpanović-Radojković.

Izvori: Historijski arhiv Subotica, F:47. II 19/1921; F:47, II 132/1925.

Lit.: *Neven*, Subotica, 9/1900, 8/1926, 44, 49/1926, 33, 37, 47, 50, 51/1927, 15/1928; *Glas naroda*, Subotica, br. 19/1935; *Subotička Danica ili bunjevačko-šokački kalendar za prestupnu godinu 1936*, Subotica, 1935; G. Kikić, *Antologija proze bunjevačkih Hrvata*, Zagreb, 1971; J. Temunović, *Subotička matica*, Subotica, 2002; R. Skenderović, Blaško Rajić i Hrvatska seljačka stranka – različiti koncepti nacionalnog identiteta bačkih Hrvata, u: *Dijalog povjesničara – istoričara 8, Zadar 26.-28. rujna 2003.*, Zagreb, 2004; S. Mačković, Obilježavanje tisućgodišnjice hrvatskog kraljevstva u Subotici, u: *Klasje naših ravni*, 3-4/2005, Subotica; *Hrvatski biografski leksikon*, 6, Zagreb, 2005; M. Cindori-Šinković, E. Bažant, *Neven: Zabavno-poučni misečnik za Bunjevce i Šokce (1884-1914): Bibliografija*, Beograd – Subotica, 2008; M. Evetović, *Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata*, Subotica, 2010.

S. Mačković i E. Bažant

IŠPANOVIĆ, Mirko (Subotica, 6. III. 1919. – kraj Bačke Palanke, 29. IV. 1944.), sudionik antifašističkoga pokreta otpora. Sin je učitelja i društvenoga djelatnika Matije te Antonije, rođ. Mačković, brat odvjetnika Toše. Osnovnu školu i Državnu mušku gimnaziju završio je u rodnom gradu. Na Pravni fakultet u Subotici upisao se 1937., ali ga, iako je bio izvrstan student, nije uspio završiti jer fakultet prestao raditi prije izbijanja rata početkom travnja 1941.

Još u gimnazijskim danima postao je članom SKOJ-a. Za vrijeme studija bio je aktivan u fakultetskoj studentskoj udruzi *Sever*, koja je bila pod komunističkim utjecajem. Surađivao je u subotičkom ljevičarskom listu *Híd*, za koji je 1939. napisao raspravu *Vojvođanska industrija*. U rujnu 1941. uhitila ga je madžarska policija

te je upućen u istražni zatvor u Žutu kuću, gdje je bio podvrgnut torturi. Osuđen je 19. III. 1942. na 5 mjeseci zatvora, a kaznu je odslužio segedinskom zatvoru Csillag. Ubrzo je mobiliziran u madžarsku vojsku u postrojbu Pogranični lovci, koja je poslije premještena u Bačku Topolu, a zatim u Bačku Palanku. I u odori je djelovao na organiziranju i povezivanju komunista te na njihovu prebacivanju u Srijem. Stradao je u pokušaju prelaska preko Dunava u Srijem, dok su druga dvojica vojnika koja su sudjelovala u akciji, Albe Franciškoević i Dančo Bartuš, uhićena, osuđena na smrt te obješena.

Mirko Išpanović

Pokopan je na bačkopalanačkom groblju, a 1945. obitelj je njegove ostatke prenijela u obiteljsku grobnicu na Bajskom groblju u Subotici.

Izvor: Historijski arhiv Subotica, F:176. Zbirka materijala o radničkom i narodnooslobodilačkom pokretu – Subotica, 1903.-89.

Lit.: M. Dubajić, Mirko Išpanović, *Rukovet,* 6/1984, Subotica.

S. Mačković

IŠPANOVIĆ, Pajo (Kaćmar?, 1886. – Kaćmar, 20. IV. 1941.), ratar, politički aktivist. U njegovu je rodnom selu, prema službenoj statistici, 1890. bilo je 4884 stanovnika, od kojih su Nijemci činili 52%, Hrvati (Bunjevci) 25%, a Madžari 21% stanovnika. U svojoj je zajednici slovio za rodoljuba i ljubitelja pisane hrvatske riječi. Nacionalnu svijest još mu je više osnažio aljmaški župnik Lajčo Poljaković, koji je ondje službovao 1905.-23. Stekao je zavidno imanje, a prije Prvoga svjetskoga rata imao i krčmu u Ajzibanskom sokaku. Bio je i »ordinacoš«, tj. službeni seoski kočijaš, čija je zadaća bila vlastitim karucama voziti seoske čelnike i obavljati druge zadaće. To se zvanje moglo dobiti samo preko natječaja. Od siječnja 1913. bio je član seoskoga zastupničkoga tijela s 40 članova. U Prvom svjetskom ratu bio je vojnik na talijanskoj i na ruskoj bojišnici.

Nakon što je srpska vojska 13. XI. 1918. zaposjela Bajski trokut, umjesto dotadašnjih kaćmarskih čelnika uime Narodnoga odbora u Kaćmaru je izabrano novo seosko vodstvo s 19 hrvatskih i 7 njemačkih članova. Pajo Išpanović izabran je za kneza, a za potkneza Ferenc Schnobl. U suglasnosti s beogradskom vladom i Narodnom upravom u Novom Sadu, nove su vlasti s velikom nadom u Pariz poslale bačvansko izaslanstvo s 25 članova kako bi ondje od pobjedničkih sila zatražili priključenje Bajskoga trokuta novonastaloj jugoslavenskoj državi. Na čelu izaslanstva bio je bajski veliki župan Vaso Dolinka, a članovi su mu bili Šimun Rudić, dr. Ivan Abramović i Stefan Nitsch iz Aljmaša, Josip Vuković Đido iz Bikića, Joza Velin iz Santova, Petar Pekić iz Sentivana, Pajo Išpanović i Ferenc Schnobl iz Kaćmara, iz Baje Sándor Schwarzinger, bivši gradski porezni činovnik, i Rado Mirosavljević, zatim Blaško Rajić, subotički župnik, Franjo Pijuković, tadašnji somborski, odnosno monoštorski župnik rodom iz Aljmaša, i drugi. Ulogu prevoditelja imao je dr. Martin Matić, somborski pravnik i porezni povjerenik beogradske vlade u Baji. Izaslanstvo je iz Baje krenulo brodom u Beograd, a odande 22. IX. 1919. vlakom u Pariz. Primio ih je pukovnik Polk, povjerenik američkoga predsjednika Woodrowa Wilsona. Iako su u Parizu pregovori tekli na engleskom i francuskom jeziku, koje većina članova izaslanstva nije razumjela, svi su potpisali zapisnik o tome da pretežitu većinu stanovništva naselja koja oni zastupaju čine Slaveni, koji se žele priključiti jugoslavenskoj državi.

Nakon povratka na sjednici mjesne skupštine održanoj 13. XI. 1919. Išpanović i Schnobl tražili su po 8000 kruna za podmirivanje troškova putovanja u Pariz, koje su i dobili, budući da se 12.000 kruna dobi-

venih od beogradske vlade pokazalo nedovoljnim.

Nakon što su sile Antante na zasjedanju u San Remu 24. IV. 1920. donijele odluku o tome da će Baja i Bajski trokut ostati u sklopu Madžarske, pripadnici srpske vojske 21. VIII. 1921. napustili su to područje. S njima su otišli i njihovi pristaše, kojima su beogradske vlasti osigurale politički azil, među njima i Pajo Išpanović i Ferenc Schnobl. Išpanović je u Kaćmaru ostavio tri velike kuće i zemlju, koju su madžarske vlasti stavile pod sekvestar, a u njegovu gostionicu na željezničkoj postaji smjestili su pograničnu vojsku, koja je sve devastirala. U Bajmoku su obojica dobili po 50 jutara zemlje i kuću. Ondje su živjeli i gospodarili gotovo 20 godina.

Nekoliko dana nakon što su madžarske vojne snage ušle u Bačku 13. IV. 1941., u Bajmoku su uhićeni Pajo Išpanović i Ferenc Schnobl te su vraćeni u Kaćmar, gdje su zatvoreni u podrum. Sutradan su ih dvojica madžarskih pričuvnih domobrana Sándor Hornyák i János Keserű (Krekić) trebala otpratiti pješice u Baju, no u kaćmarskom su ih polju ubili hicem u potiljak. Ubrzo su ih pokopali u kaćmarskom Senćanskom groblju, bez ikakva obilježja. U službenu matičnu knjigu umrlih upisani su kao »nepoznati«.

Nekoliko mjeseci nakon što su u Kaćmar 21. X. 1944. stigle sovjetske postrojbe, a s njima i mladi kaćmarski Bunjevci koji su prije toga otišli u partizane, u proljeće 1945. Pajo Išpanović i Ferenc Schnobl ekshumirani su i svečano pokopani. Njihovi su ubojice uhićeni 1946., a 1948. i osuđeni na 6, odnosno 5 godina prisilnoga rada.

Izvori: Szegedi Népbíróság 7/14/48. sz. periratok; Usmjeno kazivanje pok. Józsefa Zorna iz Kaćmara.

Lit.: P. Pekić, Bunjevci na Mirovnoj konferenciji u Parizu, *Klasje naših ravni*, 1, Subotica, 1935; T. Iskruljev, *Raspeće srpskog naroda u Sremu 1914 godine i Madžari : Sa madžarske granice : Bajski trokut : Sent-Andrija*, Novi Sad, 1936; M. Hellenbarth, *Katymar : Ein ungarndeutsches Dorf in Nord-Bacska*, Schwäbisch-Gmünd, 1980; A. Schmidt, Erinnerung (rukopis u Muzeju Türr István u Baji); A. Zorn, *Ispánovity Pál* (rukopis).

Ž. Mandić

IŠPANOVIĆ, Petar Dušan (Budimpešta, 24. X. 1980.), fizičar, matematičar, programer. Sin Martina i Eve, rođ. Kozma. Osnovno školovanje završio je u Budimpešti, u tadašnjoj Hrvatsko-srpskoj osnovnoj školi. God. 1998. maturirao je u budimpeštanskoj Gimnaziji *Miklós Radnóti*. Diplomirao je na Prirodoslovnom fakultetu Sveučilišta *Loránd Eötvös* u Budimpešti 2005., gdje je 2009. i doktorirao obranivši disertaciju *Statističke metode u dinamici dislokacije* (*Statisztikus módszerek a diszlokáció dinamikában*).

Od 1. VIII. 2009. kao znanstveni suradnik radi u Institutu *Paul Scherrer* (PSI) u Švicarskoj. Bavi se istraživanjem svojstava tvari, proučavanjem dislokacije kristalnih struktura. Radove je objavljivao u *Physical Review B* (New York, 2007, 2008), *Journal of Statistical Mechanics* (Bristol, UK, 2008) i *Philosophical Magazine* (London, 2010).

Ž. Mandić

IŠPANOVIĆ-RADOJKOVIĆ, Veronika (Subotica, 24. X. 1944.), sveučilišna profesorica, neuropsihijatrica. Kći je Toše Išpanovića, odvjetnika, i Viktorije, rođ. Čeljuska, unuka Matije Išpanovića. Osnovnu školu i gimnaziju završila je u Subotici, a diplomirala je 1969. na Medicinskom fakultetu u Beogradu. Isprva je radila kao liječnica opće prakse u ambulantama Doma zdravlja u Subotici 1969.-72. Bila je specijalizantica na Klinici za neuropsihijatriju i na Institutu za mentalno zdravlje u Beogradu 1973.-75., a specijalistički ispit položila je 1976. Nakon toga radila je kao specijalistica, odnosno kao šefica Odsjeka za kliničku neurofiziologiju na Neurološkom odjelu Opće bolnice u Subotici 1976.-77. Otada radi u Beogradu, isprva na Klinici za dječju neurologiju i psihijatriju 1977.-82., a zatim u Institutu za mentalno zdravlje, gdje je bila šefica Odsjeka za neuropsihologiju 1982.-91., načelnica Odjela za znanstveno-istraživački rad i edukaciju 1991.-2001., šefica Odsjeka za istraživanje u dječjoj psihijatriji 2002.-05. te vršiteljica dužnosti pomoćnice direktora Instituta 2000.-01. i 2004.-05. U razdoblju 2005.-

06. obnašala je dužnost pomoćnice ministra rada, zapošljavanje i socijalne politike u Sektoru za harmonizaciju propisa s pravnom stečevinom Europske Unije, međunarodnu suradnju i upravljanje projektima.

Na poslijediplomskom studiju iz Kliničke neurofiziologije i epileptologije na Medicinskom fakultetu u Beogradu obranila je magistarsku rad *Klinički aspekti psihomotornih napada* 1978., a na istom je fakultetu 1983. obranila i disertaciju iz dječje neuropsihologije pod nazivom *Tonično-posturalna, psihomotorna i saznajna organizovanost dece sa razvojnom konstruktivnom dispraksijom*. Polazila je doktorski studij i na Sveučilištu Paris Descartes (Paris V), a u bolnici *Henri Rousselle* radila je kao strana asistentica na Katedri za dječju neuropsihijatriju istoga sveučilišta 1979.-80. Radi stručnoga usavršavanja boravila je 1985. na Nacionalnom institutu za istraživanje hendikepa u Washingtonu te 1989. na studijskom boravku na Neurološkom institutu u Bristolu, Velika Britanija. Na Defektološkom fakultetu u Beogradu na predmetima Neurologija i psihijatrija i Neuropsihologija s reedukativnim metodama bila je asistentica 1982.-86., docentica 1986.-90., izvanredna profesorica 1990.-95. te redovita profesorica od 1995.

Kao svjetski priznata stručnjakinja za mentalno zdravlje djece, sudjelovala je u izvedbi ili je bila glavna istraživačica većega broja domaćih i međunarodnih znanstveno-istraživačkih projekata te koordinatorica psihosocijalnih projekata podržanih od međunarodnih organizacija (UNICEF, *Save the Children, Handicap International*), koji su namijenjeni očuvanju mentalnoga zdravlja i zaštiti prava djece i mladih izloženih stresovima rata, izbjeglištva, nepovoljnim društvenim okolnostima i nasilju u obitelji.

Sudjelovala je u radu većega broja vladinih tijela te nacionalnih i međunarodnih ekspertnih skupina: Vijeća za prava djeteta Vlade Srbije (od 2002.); ekspertne skupine Ministarstva za socijalnu politiku (2002.-03.); Upravnoga odbora projekta Pakta za stabilnost jugoistočne Evrope *SEE Mental Health Network* (predsjednica 2003.-08.), Nacionalne komisije za mentalno zdravlje Ministarstva zdravlja (od 2003.); ekspertne skupine Ministarstva rada i socijalne politike za izradu Nacionalne strategije i Akcijskoga plana za prevenciju i zaštitu djece od nasilja (2007.-09.), kojoj je bila predsjednica; ekspertne skupine projekta UNICEF-a *Škola bez nasilja* (od 2005.); ekspertne skupine Vijeća Europe za izradu Konvencije o zaštiti djece od seksualne zloporabe i seksualnoga iskorištavanja (2006.-07.); ekspertne skupine Svjetske zdravstvene organizacije (WHO) za izradu Europske deklaracije o djeci i mladima s intelektualnim teškoćama (od 2008.); regionalnoga projekta WHO-a *Zdravstvena mreža jugoistočne Europe za unapređenje položaja djece sa smetnjama u razvoju* (regionalna koordinatorica od 2009.).

V. Radojković-Išpanović,
Nespretno dete : poremećaji proksije u detinjstvu, Beograd, 1986.

Bila je tajnica Psihijatrijske sekcije (1982.-86.) i Sekcije za dječju neuropsihijatriju (1985.-90.) Srpskoga liječničkoga društva i jedna od osnivača Društva za dječju i adolescentnu psihijatriju i srodne struke Srbije (dopredsjednica 2004.-09., predsjednica od 2010.). Članica je Izvršnoga odbora Odsjeka za dječju i adolescentsku psihijatriju Svjetske psihijatrijske asocijacije od 2006., Europskoga društva za dječju i adolescentsku psihijatriju (Escap), Međunarodne asocijacije za dječju i adolescentsku psihijatriju i stručne struke

(IACAPAP), Svjetske asocijacije za mentalno zdravlje djece (Waimh), Međunarodnoga društva za prevenciju zlostavljanja i zanemarivanja djece (ISPCAN), Britanske asocijacije za proučavanje i prevenciju zlostavljanja i zanemarivanja djece (BASPCAN) i dr.

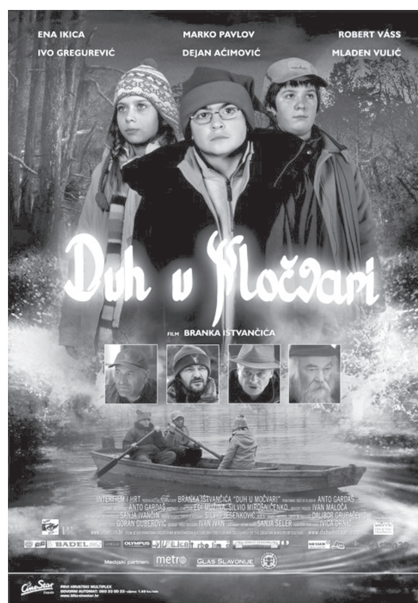
Samostalno i u suautorstvu objavila je velik broj radova u stručnoj domaćoj periodici (*Rukovet*, Subotica, 1964; *Psihijatrija danas*, Beograd, 1981, 1982, 1984, 1985, 1987, 1989, 1990, 1993, 1994, 1995, 1996, 1997, 1999, 2001, 2002, 2005, 2006; *Učitelj*, Beograd, 1983; *Defektologija*, Zagreb, 1983; *Glasnik Zavoda za zaštitu zdravlja Srbije*, Beograd, 1995; *Defektološka teorija i praksa*, Beograd, 1982, 1996; *Istraživanja u defektologiji*, Beograd, 2002; *Zbornik radova Simpozijuma razvojne neurologije i psihijatrije*, Beograd, 2002, 2003, 2004, 2005; *Socijalna misao*, Beograd, 2003; *Beogradska defektološka škola*, Beograd, 2003; *Zbornik Pedijatrijske škole Srbije*, Beograd, 2009) i u mnogim inozemnim publikacijama (*Neuropsychiatrie de l'enfance et de l'adolescence*, Paris, 1982, 1990; *Žurnal nevropatologii i psihiatrii*, Moskva, 1991; *Pediatric and Perinatal Epidemiology*, Bristol, 1996; *Pediater*, Budapest, 1997; *Infant Mental Health Journal*, East Lansing, MI, 2002; *Intervention: International Journal of Mental Health*, *Psychosocial Work and Counselling in Areas of Armed Conflict*, Amstelveen, 2003; *Child: Care, Health and Development*, Oxford, 2003; *The International Journal of Mental Health Promotion*, Stafford, 2005).

Djela: *Priručnik za procenu pishomotornog razvoja predškolske dece* (suautorica), Beograd, 1984; *Nespretno dete: poremećaji praksije u detinjstvu* (autorica), Beograd, 1986; *Stresovi rata* (urednica, suautorica), Beograd, 1994; *Zdravlje pod sankcijama* (urednica, suautorica), Beograd, 1994; *Psihosocijalna pomoć u školi* (suautorica), Banja Luka, 1996; *Primary Health Care Worker Training Manual* (suautorica), Beograd, 2000; *Priručnik za primenu opšteg protokola za zaštitu dece od zlostavljanja i zanemarivanja* (urednica, suautorica), Beograd, 2006.

E. Libman

IŠTVANČIĆ, Branko (Subotica, 5. IV. 1967.), filmski i televizijski redatelj. Uz oca Stipana, zemljoradnika, i majku Gizu, rođ. Vujić, kućanicu, djetinjstvo je proveo na Čikeriji i u Tavankutu. U Tavankutu je završio osnovnu školu, dok je srednju prometnu školu završio u Subotici. Od 1986. do odlaska na studij bio je otpravnik vlakova na željezničkoj postaji u Tavankutu. Od svoje petnaeste godine amaterski se bavio filmom, učeći od nastavnika i filmskoga pedagoga Zoltána Siflisa. Nakon što je u dva navrata bio odbijen na prijamnim ispitima u Novom Sadu i Beogradu, 1991. upisao se na studij filmske režije na Akademiji dramske umjetnosti u Zagrebu, gdje je 1999. i diplomirao.

Prvih godina studija započeo je honorarno raditi dokumentarne filmove i emisije na Hrvatskoj televiziji, isprva kao vanjski suradnik u svojstvu samostalnog umjetnika, a od 2003. u stalnom radnom odnosu kao redatelj. Njegov studentski film *Rastanak* (1993.) nagrađen je na međunarodnoj smotri filmskih škola u Münchenu, a zaklada *First Film Foundation* iz Londona i Los Angelesa uvrstila ga je u izbor *New Direc-*

Plakat filma *Duh u močvari*, 2006.

tion, sastavljen od filmova šest najperspektivnijih mladih europskih redatelja.

U njegovoj filmografiji posebno se ističu rani amaterski 8-milimetarski filmovi iz obiteljskoga i zavičajnoga života *Pokretne slike moga dide* (1982.) i *Berber na biciklu* (1983.). Njegujući stil tzv. čistoga dokumentarizma, u kojem se nađe mjesta i za humor i za emocije, već s ranim djelima osvajao je razne prestižne nagrade i uvrstio se među vodeće autore hrvatskoga dokumentarnoga filma na prelasku iz XX. u XXI. st. Za *Slavonske žetvene običaje* (1995.) dobio je Zlatnu uljanicu, nagradu katoličkoga tjednika *Glas Koncila* za promicanje etičkih vrijednosti na filmu. Najboljim filmom na 7. danima hrvatskoga filma u Zagrebu proglašen je *Plašitelj kormorana* (1998.), a pripala mu je i ugledna nagrada filmskih kritičara Oktavijan za najbolji dokumentarni film. Još veći festivalski odjek izazvao je *Bunarman* (2003.), koji je, osim nagrade Oktavijan i nagrade za najbolju režiju na 12. danima hrvatskoga filma, dobio niz nagrada na festivalima u Rumunjskoj (Bukurešt, 2003.) i Italiji (Siena i Imola, 2003.). Nagrađivani su i njegovi dokumentarni filmovi *Željeznicu guta već daljina* (2000.), *Izgubljeno blago* (2005.) i *Berač kamena* (2006.).

Nakon što se okušao kao redatelj TV drame *Zamrznuti kadar* (1999.), snimio je svoj prvi igrani film *Duh u močvari* (2006.), prema romanu za djecu osječkoga pisca Ante Gardaša. Bio je to najgledaniji domaći film u Hrvatskoj te godine i drugi po broju gledatelja u posljednjih deset godina. Film je nagrađen za najbolju režiju na filmskom festivalu Sila u Italiji 2009., a sudjelovao je i na još tridesetak filmskih festivala, ponajviše specijaliziranih za dječji film. Zapažena je bila i njegova 15-minutna epizoda *Recikliranje* u igranom omnibusu *Zagrebačke priče* (2009.), koji je zajedničko djelo deset mladih hrvatskih autora. Nakon toga pristupio je dvogodišnjoj realizaciji zahtjevnog projekta dugometražnoga dokumentarnoga filma u hrvatsko-srpskoj koprodukciji *Od zrna do slike* (2010.) s namjerom da otme zaboravu likovnu umjetnost žena »slamarki«, taj dragocjen element kulturne baštine i prepoznatljiv znak identiteta bunjevačko-hrvatske manjinske zajednice u Vojvodini. Za taj film, kao i za nekoliko prethodnih, glazbu mu je skladao brat Pere Ištvančić.

Lit.: T. Kurelec, Novi uzlet dokumentarizma, *Vijenac*, br. 110, Zagreb, 1998; J. Pavičić, Hrvatski dokumentarac devedesetih, *Hrvatski filmski ljetopis*, br. 33, Zagreb, 2003; I. Škrabalo, *Hrvatska filmska povijest ukratko*, Zagreb, 2008; www.istvancic.com.

I. Škrabalo

IŠTVANČIĆ, Pere (Subotica, 8. IX. 1975.), glazbenik, skladatelj. Sin je Stipana i Gize, rođ. Vujić, s Čikerije, brat Branka Ištvančića. Osnovnu je školu završio u Tavankutu, a srednju glazbenu u Subotici. God. 1995. upisao se na Muzičku akademiju u Zagrebu, smjer profesor glazbene kulture, na kojoj je diplomirao 2006.

Za vrijeme osnovne i srednje škole svirao basprim u Subotičkom tamburaškom orkestru, koji vodi Stipan Jaramazović, te je često nastupao na koncertima toga orkestra pod ravnanjem Zorana Mulića. God. 1998. zaposlio se u Ansamblu narodnih plesova i pjesama Hrvatske *Lado* na mjestu glazbenika svirača, svirajući kontrabas i srijemski A-brač, te je bio voditelj orkestra u ansamblu 2003.-08. Od 2008. zaposlen je u Tamburaškom orkestru HRT-a na mjestu kontrabasista. S obama orkestrima nastupao je na brojnim koncertima u Hrvatskoj i svijetu te je sudjelovao u snimanju više od 20 nosača zvuka. Stalni je član benda *Kužiš, stari moj* te Tamburaškoga orkestra *Zvonari*.

Bavi se i komponiranjem i programiranjem filmske glazbe, aranžiranjem te komponiranjem za tamburaške orkestre. Komponirao je glazbu za više od 30 dokumentarnih filmova poznatih hrvatskih redatelja: Silvija Mirošničenka (*Snovi na peronu djetinjstva*, *Lica obilježena vremenom*, *Ophodar pruge*, *Božje pijanice*...), Branka Ištvančića (*Plašitelj kormorana*, *Lovac na puhove*, *U potrazi za Džambasima*, *Doba veselog stroja*...), Irene Škorić (*On Off*, *P.M.*, *Rastanak*...), Nenada Puhovskoga

(*Lora – Svjedočanstva*), Mire Brankovića (*Vedran*), Ante Marića (*Potopljeni zavičaj, Lički sportaš stoljeća*...), Gordana Stojića (*Tajanstvena Hrvatska : serijal, Palatucci I i II, Odlučili su Hitler i Tito*...), Dražena Piškorića (*Lovište br. 25*). Obrađuje tradicijsku glazbu te piše aranžmane za tamburaške orkestre Ansambla narodnih plesova i pjesama Hrvatske *Lado*, HRT-a te *Zvonare*. Najpoznatije su mu tamburaške skladbe *Bunjevačka sićanja*, *Slavonija* i *Tambura je sve što imam*.

T. Žigmanov

IVANČEVIĆ, Irina, rođ. **Budimac** (Sombor, 16. III. 1920. – Sombor, 27. VI. 2004.), profesorica engleskoga jezika, gimnastičarka, trenerica, međunarodna gimnastička sutkinja. Kći je Antuna i Marije, rođ. Parčetić. Osnovnu školu i gimnaziju završila je u Somboru, a engleski je jezik diplomirala na Filozofskom fakultetu u Beogradu. Počela je vježbati 1931. u Sokolskom društvu u Somboru, isprva ritmiku, a zatim i na gimnastičkim spravama. Ubrzo je postala članicom župske vrste, reprezentacije Sokolske župe Novi Sad, te je sudjelovala na saveznom natjecanju. U perspektivnom gimnastičkom razvoju u najboljoj ju je dobi omeo Drugi svjetski rat. God. 1948. postala je gimnastičkom prvakinjom Vojvodine.

Irina Ivančević

U to vrijeme Vojvodina je bila središte jugoslavenske ženske gimnastike, a Irina se tada posvetila pedagoškomu radu i postala njihovom trenericom. Nakon što se udala za Ivana Ivančevića, jednoga od najboljih jugoslavenskih gimnastičara u međuratnom razdoblju, počeli su skupa stvarati buduće asove u ženskoj i muškoj gimnastici. Kao priznata stručnjakinja, autorica je brojnih vježba i trenerica reprezentacije Jugoslavije na Olimpijskim igrama Helsinkiju 1952. i Svjetskom prvenstvu u Baselu 1954. Kao međunarodna gimnastička sutkinja na Olimpijskim igrama u Münchenu 1972. sudila je obvezne i slobodne sastave gimnastičarki na gredi. Obavljala je uspješno, potpuno amaterski i volonterski, mnoge dužnosti u gimnastičkom sportu. Među ostalim bila je predsjednica ženske tehničke komisije Gimnastičkoga saveza Vojvodine i Jugoslavije te predsjednica Gimnastičkoga saveza Vojvodine.

Svoj radni vijek počela je kao nastavnica tjelesnoga odgoja, zatim je bila školska inspektorica za to područje, a studirajući uz rad, stekla je i diplomu profesorice engleskoga jezika. Kao prosvjetna savjetnica za strane jezike u Međuopćinskom prosvjetno-pedagoškom zavodu u Somboru radila je od 1960. do odlaska u mirovinu 1977.

Izvor: Historijski arhiv u Somboru: Kazivanja Irine Ivančević.

Lit.: D. Kolundžija, *Somborski olimpijci*, Sombor, 1984; D. Kolundžija, *Leksikon somborskog sporta*, Sombor, 1990; D. Kolundžija, *41 somborski olimpijac* (rukopis).

Z. Čota

IVANČEVIĆ, Ivan (Sombor, 12. X. 1913. – Sombor, 11. VIII. 1990.), gimnastičar, sportski dužnosnik, šumarski inženjer, glazbenik. Sin je Mihajla i Etelke, rođ. Járási. Osnovnu školu i realnu gimnaziju završio je u Somboru, a na Poljoprivredno-šumarskom fakultetu u Zemunu diplomirao je 1937. U osnovnoj školi počeo je učiti svirati violinu, a s 12 godina postao je članom Somborske filharmonije, u kojoj je svirao drugu violinu 1927.-40. te prvu violinu 1950.-65.

Prvi posao dobio je na poljoprivrednom dobru *Belje* u šumskoj upravi na Batini. Pred Drugi svjetski rat mobiliziran je te je u borbi s Nijemcima kod Klenaka kraj Rume bio ranjen, a zatim zarobljen, no ubrzo je pušten kući budući da je bio iz krajeva koji su bili pod madžarskom vlašću. Nakon

oporavka u Somboru vratio se u Baranju te je ondje radio kao upravnik šumske uprave u Zmajevcu (*madž*. Vörösmart).

Nakon Batinske bitke bio je tajnik Mjesnoga narodnooslobodilačkoga odbora, a u poljoprivrednom dobru *Belje* upravnik šuma Baranje do 1950., kada se trajno vratio u Sombor. Ondje je radio kao profesor biologije u Učiteljskoj školi i Gimnaziji. Bio je šumarski inspektor Kotara Subotica 1955.-65., a nakon ukidanja kotara u Vojvodini i uvođenja komunalnoga sustava postavljen je 1965. za općinskoga lovnošumskoga inspektora u Podunavlju u Šumskom gazdinstvu Sombor za sve pošumljene dijelove, uključujući i parkove, sve do odlaska u invalidsku mirovinu 1971.

Sportom se počeo baviti 1919. kao šestogodišnjak u Sokolskom društvu, gdje je pokazao sportsku svestranost, no najviše je uspjeha postigao u gimnastici. Državni reprezentativac bio je 1932.-40. Zbog spleta okolnosti nije sudjelovao na Olimpijskim igrama u Los Angelesu 1932., kada je otkazano sudjelovanje reprezentacije Jugoslavije, ni na svjetskom prvenstvu 1934. u Budimpešti, kad je jugoslavenska vrsta u posljednji čas odustala zbog političkih razmirica s Madžarskom. Kao zamjenu za neodlazak na Olimpijske igre 1932. nastupio je iste godine na Sveslavenskom prvenstvu u Pragu i u ekipnom višeboju pomogao u osvajanju drugoga mjesta, a najbolji pojedinačni plasman bio mu je 6. mjesto na krugovima. Bio je državni prvak u višeboju 1934. u Ljubljani uoči odlaska na Svjetsko prvenstvo u Budimpešti. Nakon otkazivanja odlaska na Svjetsko prvenstvo, Jugoslavenski sportski savez (JSS) organizirao je turneju po Čehoslovačkoj, gdje je na dva međudržavna susreta protiv domaćina pobijedio na krugovima tadašnjega svjetskoga prvaka Aloisa Hudeca. Nastup na Olimpijskim igrama 1936. u Berlinu sam je otkazao zbog obveza na fakultetu, iako je bio u životnoj formi. Na Sveslavenskom prvenstvu u Sofiji 1939. osvojio je četiri odličja pojedinačno: zlatno u cjelokupnom plasmanu i na krugovima, srebrno na ručama, brončano na preči, a treće zlatno odličje kao član pobjedničke vrste. Tada je dobio nadimak »Sveslavenski Car«.

Nakon Drugoga svjetskoga rata posvetio se pedagoškomu radu te je postao vodnikom i trenerom muške reprezentacije Jugoslavije 1950.-58. Vodio je Jugoslaviju na svjetskim prvenstvima 1950. u Baselu (četvrto mjesto), 1954. u Rimu (11. mjesto)

Ivan Ivančević

i 1958. u Moskvi, kada je Miroslav Cerar osvojio prvo odličje nakon rata za mušku izabranu vrstu (u ukupnom plasmanu šesto mjesto). Na Kongresu Svjetske gimnastičke federacije (FIG) u Rimu 1960. izabran je za člana Tehničkoga komiteta, najvažnijega tijela svjetske gimnastike. Za 16 godina, koliko je proveo u tom tijelu, napisao je Pravila suđenja, postao je prvi međunarodni gimnastički sudac u svijetu, organizirao natjecanja gimnastičara na Olimpijskim igrama u Méxicu 1968. i Münchenu 1972. Autor je obveznih vježba na ručama na Svjetskom prvenstvu 1966. u Dortmundu, na tlu na Svjetskom prvenstvu 1970. u Ljubljani, na konju s hvataljkama na Olimpijskim igrama 1964. u Tokiju i na krugovima za Olimpijske igre 1968. u Méxicu. Dobitnik je mnogobrojnih priznanja u zemlji i svijetu, među ostalim i Listopadske nagrade Sombora 1963.

Izvor: Gradski muzej Sombor: Kazivanja Ivana Ivančevića, audiovrpce I-VI.

Lit.: D. Kolundžija, *Somborski olimpijci*, Sombor, 1984; D. Kolundžija, *Leksikon somborskog sporta*, Sombor, 1990; D. Kolundžija, I. Ivančević, *Virtuoz na krugovima*, Sombor, 2005; *Bunjevačke novine*, br. 48, Subotica, 2009; *Rič Bunjevačke matice*, br. 35-36, Subotica, 2009; D. Kolundžija, *41 somborski olimpijac* (rukopis).

Z. Čota i E. Hemar

IVANČIĆ, Ivan (Iváncsics, Ivanchich, János) (Komoran, *madž*. Komárom, 25. XI. 1722. – Trnava, *madž*. Nagyszombat, 17. VII. 1784.), isusovac, filozofski i teološki pisac. U Družbu Isusovu stupio je 1740. u Stolnom Biogradu (*madž*. Székesfehérvár). Nakon završetka školovanja proveo je jednu godinu kao propovjednik u rodnom gradu, a zatim je šest godina profesor na isusovačkom sveučilištu u Trnavi. Prema J. Szinnyeiju, predavao je pedagogiju, tj. filozofiju, i jednu godinu povijest, dok je prema *Madžarskomu katoličkomu leksikonu* predavao matematiku i fiziku, što se čini točnijim, jer jedan njegov udžbenik matematike bio dugo rabljen u nastavi. Funkciju duhovnoga ravnatelja madžarskoga bogoslovnoga zavoda *Pazmaneum* u Beču obnašao je od 1761. (po Szinnyeiju 1760.) do 1762., poslije je bio profesor dogmatike na bečkom sveučilištu, a nadzornik nastave (*Praefectus generalis studiorum*) na Sveučilištu u Trnavi 1770.-73. Nakon raspuštanja isusovačkoga reda postao je kanonikom ostrogonskoga kaptola i naslovni opat u Siklósu. Bio je rektor Bogoslovnoga fakulteta u Trnavi 1775.-77., a poslije arhiđakon u Hontu, sjeverno od Budima. Napisao je više filozofskih knjiga te djela iz matematike i fizike.

Djela: *Prosopopejae ex sacris literis desumptae, honori... duorum neobaccalaureorum, dum i... universitate Cassoviensi, prima aa. ll. et philosophiae laureae insignirentur, promotore Franc. Xav. Exterreicher, a poetis Cassoviensibus dicatae*, Cassoviae, 1747; *Elementa opticae*, Tyrnaviae, 1750; *Oratio de Sanctissimae Virginis intaminato conceptu...*, Tyrnaviae, 1752; *Universae matheseos brevis institutio theoretico practica ex operibus P. P. Soc. Jesu collecta, complectens hac prima parte arithmeticam, geometriam, trigonometriam, mechanicam, staticam, hydrostaticam, hydraulicam, aerometriam*, Tyrnaviae, 1752; *Pars II. Complectens opticam, catoptricam, dioptricam, astronomiam*, Tyrnaviae, 1753; *Pars III. Complectens architecturam militarem, algebram et horographiam*, Tyrnaviae, 1755; *Panegyricus D. Ignatio dictus*, Tyrnaviae, 1753; *Institutiones Logicae in usum discipulorum conscriptae*, Tyrnaviae, 1757; *Institutiones Metaphysicae*, Tyrnaviae, 1758; *Institutiones Physicae*, Tyrnaviae, 1759; *Assertoines ex Universa Philosophia..*, Tyrnaviae, 1759; *Assertiones Theologicae de Deo Uno et Trino, de legibus, de peccatis et peccatorum poenis...*, Viennae, 1765.

Lit.: E. Horányi, *Memoria Hungarorum et Provincialium scriptis editis notorum*, I-III, Viennae, 1775–77; I. Katona, *Historia critica regnum Hungariae*, IX, Buda, 1794; G. Fejér: *Historia academiae scientiarum Pazmanianae archi-episcopalis ac. M. Thersenianae regiae literaria*, Budae, 1835; P. Sedlák, Likovi hrvatskog podrijetla u crkvenoj povijesti Slovačke, *Scrinia Slavonica*, 4/2004, Slavonski Brod.

L. Heka

IVANČIĆ, Jasna, rođ. **Kulešević** (Subotica, 20. V. 1947.), leksikografkinja, bibliografkinja. Kći je Blaška, dipl. ing. geodezije, i Amalije, rođ. Vidaković, gimnazijske profesorice. Osnovnu školu i nižu glazbenu školu (klavir) završila je u Subotici, gdje je 1966. stekla i gimnazijsku maturalnu svjedodžbu. Komparativnu književnost i ruski jezik diplomirala je 1974. na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Bila je bibliotekarka Sveučilišne knjižnice u Mariboru (1974.-78.), srednjoškolska profesorica u Slavonskom Brodu (1978.-80.), a od 1980. zaposlena je u Leksikografskom zavodu *Miroslav Krleža* u Zagrebu.

Sudjelovala je u radu na više zavodskih bibliografskih i leksikografskih izdanja. Najprije na bibliografskim dvosveščanim izdanjima: *Bibliografija rasprava i članaka : Muzika* (Zagreb, 1984. i 1986.) i *Bibliografija rasprava i članaka : Kazalište u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini 1826.-1945.* (Zagreb, 2004.), a zatim na jednosveščanoj *Bibliografiji »Hrvatske revije« 1951.-2000.* (Zagreb, 2003.). Od 1993. objavljuje članke u *Hrvatskom biografskom leksikonu* (Zagreb 1983.-) iz područja kazališta i književnosti, uključujući i biografije bačkih Hrvata (npr. Vlatko Dulić, Antun Karagić, Jakov Kopilović). Surađivala je i na ostalim zavodskim izdanjima: *Krležijani* (Zagreb, 1993. i 1999.), *Hrvatskoj enciklopediji* (Zagreb, 1999.-2009.), gdje je, primjerice, napisala članke o Matiji Poljakoviću i Anti Sekuliću, *Hrvatskoj književnoj enciklopediji* (u pripremi). Izvršna je urednica *Kazališnoga leksikona* (u pripremi).

Izvan matične kuće, u suradnji sa Sanjom Kreković-Štefanović, prikupila je bibliografsku građu i uredila knjigu *Građa za bibliografiju Ivana Meštrovića od 1899. do 1993.* (Zagreb, 1993.). Nakon smrti Josipa Buljovčića priredila je knjigu njegovih teatroloških tekstova *Subotički kazališni zapisi* (Zagreb, 2008.). Stručne članke objavila je u periodici *Hrvatski iseljenički zbornik* (2005. i 2007.), *Kolo* (3/2005), *Studia lexicographica* (br. 1, 2007) te u zbornicima (npr. *Zbornik radova s II. znanstvenog skupa »Dani Ilije Okrugića«*, Zagreb – Zemun, 2007.), a prozne crtice i kratke književne osvrte sporadično objavljuje u subotičkom časopisu *Klasje naših ravni* i kalendaru *Subotička Danica*.

N. Zelić

IVANČIĆ, Viktor (**Ivanchich**) (Pešta, 20. II. 1812. – Beč, 9. III. 1892.), doktor medicine. Nakon završetka medicinskoga fakulteta 1834. proveo je godinu dana na stažiranju kao pomoćni liječnik u bolnici sv. Roka u Pešti, a zatim je radi učenja i napredovanja u struci pošao u Pariz. Odatle se 1836. vratio u rodni grad, ali se 1838. trajno nastanio u Beču, gdje je postao jedan od najvrsnijih liječnika i znanstvenika. Odlikovan je redom viteza Željezne krune III. reda, bio je nositelj ruskoga carskoga odličja Stanislavove krune te dobitnik rumunjskoga odličja Kraljevskoga zvjezdanoga reda. Bio je član više znanstvenih udruga. U mirovinu se povukao 1881. S rodnim je gradom kontinuirano održavao kontakte te je pri Budimpeštanskoj udruzi liječnika osnovao fond za liječnike u nevolji, za njihove udovice i siročad, s fondom od 15.000 forinta, dok je za zgradu liječničke udruge darivao tisuću forinta.

Bio je jedan od pionira na polju urologije, napose se istaknuo na polju istraživanja kamenca na mokraćnim putovima. Budući da je bio i kirurg, nakon dolaska u Beč bio je među prvima koji su se bavili operiranjem kamena u mokraćnim putovima. Tomu je pitanju posvetio mnoge studije, koje je objavljivao u *Orvosi Tár* (Pest), *Neue Zeitschrift für Natur- und Heilkunde* (Dresden), *Wiener medizinische Wochenschrift* (Wien) i *Mitteilungen der. k.k. Gesellschaft der Ärzte* (Wien)

Djela: *Dissertatio inaug. Medica : Musica medica*, Pestini, 1834; *Kritische Beleuchtung der Blasensteinzertrümmerung, wie sie heute dasteht, gestützt auf eine Erfahrung von 23 gelungenen Fällen*, Wien, 1842; *Über die organische Verengerung der Harnröhre und ihre auf pathologische Anatomie und zahlreiche Erfahrung gegründete vollkommenste Heilung*, Wien, 1846; *Einundzwanzig neue Fälle von Blasensteinzertrümmerung. Aus der Praxis*, Wien, 1846; *Neuer Bericht über 19 Fälle ausgeführter Blasensteinzertrümmerung. Nebst einem Anhange: Über den Fortschritt in der Lithotripsie durch Beziehung der Äther-Narkose*, Wien, 1851; *26 Neue Fälle vollführter Blasenstein-Zertrümmerung; zuweilen mit Beihilfe der Chloroform-Narkose*, Wien, 1854; *Mein Epilog*, Wien, 1881; *A kőmorzsolásról : Válogatott fejezetek dr. Ivanchich munkáiból*, Budapest, 1892.

Lit.: L. Eisenberg, *Das Geistige Wien*, 2, Wien, 1893; B. Pitrolffy-Szabó, A magyar származású Ivánchich Viktor az első urológiai magántanár, *Orvostörténeti közlemények*, 27, Budapest, 1963; L Vértes, Dr. Ivanchich Viktor, *Orvosi hetilap*, 125, Budapet, 1984; L. Mercz, Ivanchich Viktor életműve (1812-1892), *Orvosi hetilap*, 133, Budapest, 1992.

L. Heka

IVANDEKIĆ BELA I MARICA, memorijalni turnir u gimnastici za pionire i pionirke. Održavao se u organizaciji Gimnastičkoga saveza Vojvodine u čast gimnastičkomu treneru Beli Ivkoviću Ivandekiću i njegovoj kćeri gimnastičarki Marici (Mariji) Ivković Ivandekić, koji su tragično preminuli 16. IX. 1967.

Početna je ideja bila da se turnir svake godine održava u drugom vojvođanskom gradu radi popularizacije gimnastike. Prvi je turnir održan 1969. u Subotici, a do 1973. domaćini turnira bili su dvaput Novi Sad i jedanput Srijemska Mitrovica. Od 1973. grad u kojem su živjeli i radili Bela i Marica Ivković Ivandekić – Subotica – postao je stalnim domaćinom natjecanja. Posljednji turnir održan je u Subotici 16. XII. 1990., a nakon raspada SFRJ više se nije održavao.

Lit.: *Fizička kultura i sport u Vojvodini 1945-1975*, ur. M. Vranić, Novi Sad, 1975.

P. Skenderović

IVANDEKIĆ, Marica → Ivković Ivandekić, Marija

IVÁNFALVA → Lenija

IVANIĆ (Ivanich, Ivanyich, Ivanics), plemićka porodica. Kralj Ferdinand III. dodijelio je 20. I. 1656. plemićki naslov Andrásu Kalapátyju i njegovoj porodici, šurjaku Ivanu Ivaniću (János Ivanych), njegovoj supruzi Ani Kalapáty i sinu Albertu. Plemstvo je proglašeno iste godine u Heveškoj županiji. Na temelju potvrde te županije među plemiće Bačko-bodroške županije primljeni su Josip, Ivan i Emerik

Grb plemićke porodice Ivanić

(Mirko) Ivanić 1780. godine, zatim Jakov i Tomo 1790. te Josip, Đuro i Ivan 1799. godine. Iz te je porodice Đuro Ivanić 9. XII. 1803. dobio donaciju na 6/24 posjeda u Lemešu (*madž*. Nemesmilitics, *srp*. Svetozar Miletić). Pri popisu županijskoga pučanstva 1841. u Subotici je popisano deset članova te porodice, u Molu jedan, a u Lemešu 23.

Opis grba (1656.): Na plavom polju na zelenoj zemlji iz srebrne se rijeke uzdiže dvorepi zlatni lav sa sabljom u desnoj šapi. Iznad njega je srebrni polumjesec s desne strane, a zlatna zvijezda s lijeve strane. Kaciga: na kruni stoji bijeli golub sa zelenom maslinovom grančicom u kljunu. Plašt: plavo-zlatan, crveno-srebrn.

Lit.: E. Reiszig, A vármegye nemes családai, *Bács-Bodrog vármegye*, 2, Budapest [1909]; V. Duišin, Plemićke porodice II, *Vojvodina*, 2, Novi Sad, [1941]; M. Szluha, *Bács-Bodrog vármegye nemes családjai*, Budapest, 2002.

L. Heka

IVANIĆ, Aleksandar (Lemeš, 15. III. 1915. – Sombor, 7. I. 2000.), hrvač. Sin Matije i Julijane, rođ. Kolar. Nakon što je 1930. kao petnaestogodišnjak došao u Sombor na izučavanje kovačkoga obrta, počeo se baviti hrvanjem u Hrvačkom klubu *Radnički*. Na prvenstvu Dunavske banovine 1932. bio je drugi, a prvak Dravske banovine postao je 1936. Radi posla otišao je najprije u Maribor, gdje je nastupao za tamošnji ŠK *Marathon*, zatim se vratio u Sombor, a 1939. otišao je u Sarajevo, gdje je postao član HK *Hajduk*. Neko vrijeme bio je i član ŠK *Croatia* (Zagreb). Na državnim prvenstvima Kraljevine Jugoslavije triput je osvajao drugo mjesto: 1936. u kategoriji do 79 kg kao član *Marathona*, 1938. do 72 kg kao član *Radničkoga* i 1939. do 72 kg kao član *Hajduka*. Najveći uspjeh postigao je nastupom za reprezentaciju Jugoslavije 1940. na prvenstvu Balkana u Istanbulu, no nije uspio osvojiti odličje.

God. 1943. u Budimpešti je završio tečaj za trenera hrvanja slobodnim stilom i nakon povratka u Sombor osnovao je Hr-

Aleksandar Ivanić

vački klub slobodnoga stila *Levente*, u kojem je bio trener. U sportskoj karijeri, koja je trajala više od 20 godina, posljednji je nastup imao 1951. u Somboru u prijateljskom susretu reprezentacija Jugoslavije i Rumunjske.

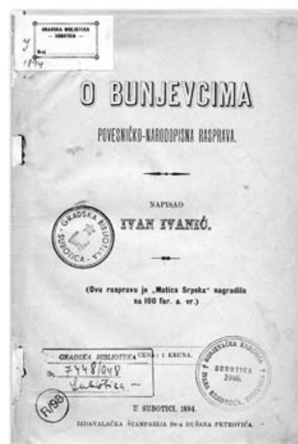
Lit.: D. Kolundžija, *Rvanje u Jugoslaviji*, Beograd, 1998; D. Kolundžija, *RK »Radnički« 1912-2012* (rukopis).

Z. Čota i E. Hemar

IVANIĆ, Ivan (Tiszaföldvár, *srp.* Bačko Gradište, 6. VII. 1867. – Beograd, 31. I. 1935.), diplomat, novinar, književnik. Osnovnu i srednju školu polazio je u Novom Sadu, Vrbasu i Srijemskim Karlovcima, a pravo je izvanredno studirao u Budimpešti. Zbog nacionalne aktivnosti bio je proganjan i interniran. Iz Budimpešte je najprije pobjegao u Rumunjsku, a u Srbiju (1888.), odakle je opet protjeran u Rumunjsku. U Srbiju se tajno vratio nakon abdikacije kralja Milana Obrenovića 1889. te je počeo raditi kao činovnik u Ministarstvu vanjskih poslova Srbije. Kao konzularni činovnik (pisar, vicekonzul, tajnik) služio je u susjednim zemljama – Austro-Ugarskoj (Budimpešta, 1893.-94., 1905.-08.) i Turskoj (Priština, 1894.-95., 1898.-99.; Solun, 1895.-98.; Bitolj, 1899.-1900.; Skoplje, 1900.-03., Carigrad, 1904.-05.). Obnašao je dužnost šefa presbiroa Ministarstva vanjskih poslova 1908.-12. Nakon rata 1918. bio je državni povjerenik u Vršcu, a posljednjih deset godina šef Središnjega presbiroa u Rijeci, Trstu i Frankfurtu na Majni. Bio je urednik više listova i časopisa te dopisnik više inozemnih listova. Bavio se i književnošću, pisanjem povijesnih radova i publicistikom. U povijesnim djelima bavio se Srbima u Ugarskoj i Turskoj. Objavljivao je pod pseudonimima Srbin, Srbinović, Srbin Srbinović – Vojvođanin, I.I-ć.

Za podunavske Bunjevce značajan je kao autor povijesno-etnografske rasprave *O Bunjevcima*, koja je 1893., kao jedini prispjeli rad, nagrađena sa 100 forinta na natječaju Matice srpske koji je na tu temu već nekoliko puta prije toga bio neuspješno raspisivan. Rasprava je iste godine pod tim naslovom tiskana u *Letopisu Matice srpske* (br. 3 i 4), a nakon toga i kao dopunjeno i ispravljeno posebno izdanje 1894. u Subotici u štampariji Dušana Petrovića. Novo, izmijenjeno i dopunjeno izdanje pod naslovom *Bunjevci i Šokci u Bačkoj, Baranji i Lici (istorija, etnografija, kultura, društvo, brojno i privredno stanje, etničke osobine)* tiskano je 1899. za srpske čitatelje na ćirilici u Beogradu.

U njoj izražava mišljenje da ime Bunjevac ne može označavati nečiju »narodnost«, već »imenom Bunjevca označava se više zemljak (kao na pr. Bačvanin, Sremac, Ličanin, Krajišnik itd.)«. No kategorički zastupa stajalište da su »Bunjevci po narodnosti Srbi« zato što »stara njihova postojbina, otkuda se ovamo doseliše, nije

I. Ivanić, *O Bunjevcima*, Subotica, 1894.

zemlja, više naroda u njoj je samo jedan narod i to srpski, koji ispoveda tri vere, a pripada samo jednoj srpskoj narodnosti«, a isto je smatrao i za bačke Šokce. Tvrdio je da je jezik kojim govore Bunjevci i Šokci »srpski jezik i to još najčistiji«, pri čemu su bački Bunjevci postali ikavci, ali nisu postali Hrvati »u prvom redu zato što su štokavci te osim toga što govore čisto srpskim jezikom«. Iako je u raspravi prikupio mnoge važne podatke za bačke Bunjevce i Šokce, ona je imala naglašenu ideološku funkciju, koja, primjerice, dolazi do izražaja kad govori o prapostojbini Bunjevaca: »Hercegovina kao pokrajina bila je sastavni deo velikog srpskog carstva koje zauzimaše celo balkansko tropolje i koje zapljuskivahu četiri mora. Za vreme Turaka beše u njoj samo jedan narod, srpski, a i danas spada ona u najčistije srpske krajeve.« To potvrđuju i njegova stajališta u drugim djelima, npr. u knjizi *Maćedonija i Maćedonci* piše da je »sve bilo srpsko« od Tesalije i Epira do Save i Dunava, »do zemalja ugarskih na Severu i mletačkih na Zapadu«.

Djela: *O Bunjevcima : povesničko-narodopisna rasprava*, Subotica, 1894; *Bunjevci i Šokci u Bačkoj, Baranji i Lici (istorija, etnografija, kultura, društvo, brojno i privredno stanje, etničke osobine)*, Beograd, 1899; *Iz Maćedonije o Maćedoniji*, Novi Sad, 1901; *Iz crkvene istorije Srba u Turskoj u XVIII. i XIX. veku*, Beograd-Novi Sad, 1902; *Na Kosovu : Sa Šara, po Kosovu, na Zvečan*, Beograd, 1903; *Maćedonija i Maćedonci*, 1-2, Beograd, 1906-08; *Rumuni u Maćedoniji i Epiru*, Novi Sad, 1909.

Lit.: *Subotičke novine*, 6. I. 1894, 14. X. 1894, 17. VII. 1897; *Neven*, 3/1894, 8/1901, 4/1904, Subotica; *Narodna enciklopedija srpsko-hrvatska-slovenačka*, 2, ur. S. Stanojević, Zagreb, b.g.; *Leksikon pisaca Jugoslavije*, 2, Novi Sad, 1979; A. Sekulić, *Bački Bunjevci i Šokci*, Zagreb 1989; I. Szentgyörgyi, E. Bažant, *Subotička bibliografija : A szabadkai kiadványok bibliográfiaja 1871-1918*, Subotica, 1993; O. Milosavljević, *U tradiciji nacionalizma ili stereotipi srpskih intlektualaca XX veka o »nama« i »drugima«*, Beograd, 2002; *Srpski biografski rečnik*, 4, Novi Sad, 2009.

M. Grlica i S. Bačić

IVANIĆ, Juraj (*slovač.*, **Juraj Ivanič**, *madž.*, **György Ivanics)** (Binóc, *slovač.* Bíňovce, ili Kinorány, *slovač.* Chynorany, 3. V. 1656. – Budim, 3. IV. 1723.), isusovac, profesor, rektor sjemeništa, vjerski pisac. U Družbu Isusovu ušao je 1675. u Trnavi. Nakon studija u Trnavi, Varaždinu i Zagrebu bio je učitelj u Trenčinu (*madž.* Trencsén) i Levoči (*madž.* Lőcse). Profesor retorike bio je na sveučilištu u Košicama 1700.-12., gdje je radio kao ispovjednik i predsjednik kongregacije studenata i suradnik orguljaša u košičkom sjemeništu Kišidianum. Poslije je bio ravnatelj isusovačkoga sjemeništa u Budimu. Budući da je bio hrvatskoga podrijetla, a k tomu rođen na području današnje Slovačke, bio je poznat i kao »totski« (slovački i općenito slavenski) propovjednik u Budimu. Upravljao je i usmjeravao poslove vezane uz izgradnju i unutarnje uređenje zgrade budimskoga isusovačkoga sjemeništa, pa se u *Madžarskom katoličkom leksikonu* spominje i kao graditelj. Autor je više radova koji su ostali u rukopisu.

Djela: *Septem Allocutiones Militares Belli-Ducum nostri Temporis*, Leutschoviae, 1694; *Virgo Deipara ex praeviis Christi meritis ab originali labe praeservata*, Cassoviae, 1696; *Pentas Questionum Curiosorum*, Leutschoviae, 1697.

Lit.: K. Szabó, *Régi magyar könyvtár II. Az 1473–1711-ig megjelent nem magyar nyelvű hazai nyomtatványok jegyzéke*, Budapest, 1885.; C. Sommervogel-Augustin et A. de Backer, *Bibliothèque de la Compagnie de Jesus,* 1-10, Bruxelles-Paris, 1890-1909; J. Szinnyei, *Magyar írók élete és munkái*, 5, Budapest, 1980; *Katolícke noviny*, Bratislava, 29. IV. 2001; P. Sedlák, Likovi hrvatskog podrijetla u crkvenoj povijesti Slovačke, *Scrinia Slavonica*, 4/2004, Slavonski Brod.

L. Heka

IVANIĆ, Karlo (Subotica, 9. X. 1928. – Subotica, 28. VII. 1985.), atletičar. Sin je Franje i Tereze, rođ. Pletl. Osnovnu i srednju ekonomsku školu te Ekonomski fakultet završio je Subotici. Kao ekonomist radio je u nekoliko subotičkih poduzeća. Atletikom se počeo baviti nakon Drugoga svjetskoga rata u subotičkom Atletskom klubu *Spartak*. Nastupao je u trima disciplinama: 110 m prepone, skok uvis i troskok. Najveći uspjeh ostvario je na državnom prvenstvu Jugoslavije 1952. u Subotici, kad je bio peti u troskoku i sedmi u skoku uvis. Zapažene rezultate ostvario je i na pokrajinskoj razini: prvo mjesto u skoku uvis na lakoatletskom prvenstvu Vojvodine u Novom Sadu 1947.; drugo mjesto u skoku uvis te u utrci na 110 m s preponama na prvenstvu Vojvodine u Subotici 1948.; treća mjesta u skoku uvis i u utrci na 110 m s preponama na natjecanju reprezentacija Vojvodine i rumunjskoga dijela Banata u Temišvaru 1948.; druga mjesta u skoku uvis te skoku udalj na turniru željezničkih klubova u Subotici 1948.; drugo mjesto u utrci na 110 m s preponama na atletskom mitingu SD *Mladost* u Sarajevu 1949.; prvo mjesto u utrci na 110 m s preponama na svearmijskom prvenstvu u atletici u Novom Sadu 1949.; druga mjesta u skoku uvis i u utrci na 110 m s preponama na atletskom prvenstvu Vojvodine u Senti 1953.; prvo mjesto u skoku uvis na atletskom prvenstvu Vojvodine u Novom Sadu 1955. Najveći su mu uspjesi u utrci na 110 m s preponama 16,2 s (1953.), u skoku uvis 180 cm tehnikom »horajn« (1954.), a u tro-

skoku 12,67 m (1954.) Atletikom se prestao baviti 1960.

Lit.: E. Tili, *Atletika u Subotici 1945-1963*, Subotica, 1963; Lj. Gajić, *Seniorska prvenstva Jugoslavije*, Jagodina, 2007.

P. Skenderović

IVANIĆ, Pavao (Ivanich, Ivanics, Pál, Paulus de Iwanich, Pavao iz Ivanića) (? – ?), svećenik, kroničar i kraljevski pisar iz XV. st. Sin je Dimitrija (Demetra) Ivanića. Kad je hrvatski humanist, diplomat, odgojitelj i kancelar hrvatskoga i ugarskoga kralja Matije Korvina Ivan Vitez od Sredne (u madžarskoj povijesti poznat kao János Vitéz), izabran za varadinskoga biskupa (*madž*. Nagyvárad, *rum*. Oradea) 1445., poveo ga je sa sobom iz zagrebačke biskupije u Varadin kao svojega prijatelja i pouzdanika, gdje je bio dvorski svećenik. Zahvaljujući Vitezovoj potpori imenovan je nositeljem počasnoga naslova upravitelja oltara sv. Pavla Apostola u Varadinu, a bio je i član varadinskoga kaptola. Također je uz Vitezovu potporu imenovan 1445. notarom, a 1448. protonotarom Ugarske kraljevske dvorske kancelarije u Budimu. Pripadao je u dvorski intelektualni humanistički krug oko Ivana Viteza od Sredne, koji su činili znanstvenici i pisci na varadinskom dvoru. U siječnju 1447. bio je član ugarskoga izaslanstva u Beču radi smirivanja sukoba s Habsburgovcem Friedrichom III. Štajerskim. Napustivši Vitezovu službu, prodao je roditeljsko imanje i otišao Rim, gdje se 1451. spominje kao prevoditelj za turski jezik na papinskom dvoru. Vitezovom potporom imenovan je potkraj života čazmanskim kanonikom.

I.
IOHANNIS DE ZREDNA,
CANCELLARIAE REGIS HVNGARIAE
OLIM PROTO-NOTARII,
EPISTOLAE,
IN DIVERSIS NEGOTIIS
STATVM PVBLICVM REGNI HVNGARIAE
CONCERNENTIBVS,
AB ANNO CHRISTI MCDXLV, VSQVE AD ANNVM MCDLI
GVBERNATORIS, NEC NON PRAELATORVM ET BARONVM
HVIVS REGNI NOMINE, EXARATAE.
PER
PAVLVM DE IWANICH,
[illegible]
VIVENTE ADHVC AVCTORE, IN HOC VOLVMEN CONGESTAE,
ET NOTIS ILLVSTRATAE:
NVNC VERO
EX MS. CODICE BIBLIOTHECAE AVGVSTAE VINDOBONENSIS,
[illegible]
A
IOANNE GEORGIO SCHWANDTNERO
[illegible]

P. Ivanić, *Iohannis de Zredna Epistolae*, Beč, 1746.

Premda je i sam, kao solidno humanistički naobražen, bio dobar pisac (rukopisi mu se čuvaju u bečkoj Dvorskoj knjižnici), u povijesti je ostao zabilježen po tome što je skupio službenu korespondenciju Ivana Viteza od Sredne, koju je vodio kao pisar budimske kraljevske kancelarije 1445.-51., i uobličio je u knjigu koju je sam uredio (1451.), napisao zabilješke i objašnjenja. Ona sadržava osamdesetak pisama Ivana Viteza od Sredne i smatra se važnim djelom mađarske književnosti iz razdoblja humanizma. Pisma su prvi put objavljena 1746. u Beču (J. G. Schwandter, Iohannis de Zredna Epistolae,... per Paulum de Iwanich, *Srciptores rerum Hungaricarum veteres, ac genuini, 2. Bibliopolae Vindobonensis*, 1746), a 1980. kao kritičko izdanje u Budimpešti (Iohannes Vitéz de Zredna, *Opera quae supersunt*, ur. I. Boronkai, Budapest, 1980). Knjiga je važno vrelo proučavanja madžarske književnosti i lingvistike.

Lit.: A. Barits, *Scriptorum ex regno Slavoniae a saeculo XIV. usque ad XVII. inclusive collectio*, Varasdini, 1774; J. Pauer, *Az egyházi rend érdemei*, Székesfejérvár, 1847; V. Bunyitay, A váradi püspökség története, I-III, Nagyvárad, 1883-84; *Hrvatska enciklopedija*, 5, Zagreb, 2003; *Hrvatski biografski leksikon*, 6, Zagreb, 2005.

L. Heka

IVANIĆ, Stipan (Subotica, 21. XI. 1862. – Subotica, 9. IV. 1897.), glavni gradski računovođa. Završio je gimnaziju u rodnom gradu i državni knjigovodstveni ispit. Činovničku karijeru počeo je 1. I. 1893. kao podračunovođa, od 1. XI. 1884. bio je računopolagač, a od 1. XI. 1887. računovođa. Za glavnoga računovođu u Subotici postavljen je 1888. i obnašao je tu dužnost do kraja života. Bio je reformističke vjeroispovijedi, a govorio je madžarski i hrvatski (»dalmatinski«) jezik.

Lit.: M. Grlica, Svetlopisom među činovnike: činovnici gradske uprave u albumu nastalom povodom proslave decenije upravljanja Suboticom gradonačelnika Lazara Mamužića, *Museĩon*, 8, Subotica, 2009.

M. Grlica

IVANIŠEVIĆ, Mate (Mato, Matija) (Valpovo, 9. IV. 1870. – Vođinci, 26. IV. 1925.), franjevac, svećenik, pisac. Gimnaziju je polazio u Osijeku, filozofiju je studirao u Beču, a bogosloviju u Baji. Zaređen je u Kalači 1894. Objavljivati je počeo kao franjevački bogoslov u Baji u krugu preporoditelja bačkih Hrvata. Pod svojim se imenom javio književnim radovima 1893. u *Hrvatskom braniku*. Iste godine bio je urednik spomen-knjige *Ibrišimoviću 1893. franjevački bogoslovi* (Zagreb, 1893.). Među bogoslovima i učiteljima franjevačkoga učilišta u Baji koji su sudjelovali u izdavanju te knjige bili su i fra Ante Evetović Miroljub, fra Ivan Rafael Rodić i fra Mladen Barbarić. Prema članku *Fratri spram Bunjevaca* (*Neven*, 2/1909.), zajedno s navedenom trojicom redovnika bio je i suradnik subotičkoga lista *Neven*.

Iz franjevačkog reda istupio je 1897. te je postao svjetovnim svećenikom. Od tada kao kapelan i župnik djeluje u Vrpolju, Ivankovu, Nikincima, Nijemcima, Osijeku, Vinkovcima, Hrkanovcima, Bošnjacima, Piškorevcima i Vođincima. Zajedno s Anton Evetovićem Miroljubom bio je 1909. jedan od suosnivača Kluba hrvatskih književnika u Osijeku, čiji je glavni cilj bilo promicanje hrvatske književnosti, jezika i kulture. Objavljivao je u brojnim hrvatskim časopisima i listovima: *Franjevačkom glasniku, Glasniku biskupija bosanske i sriemske*, zagrebačkom *Obzoru, Hrvatskom braniku, Narodnoj obrani* i drugima. U javnim istupima i člancima suprotstavljao se režimu Khuena Héderváryja i madžarizaciji, pa ga je Mladen Barbarić ocijenio »čistim starčevićancem«. U tisku se pojavljivao pod pseudonimima Ivanišević-Zdenčić Daroljub Matej, Kir-Milek i okresivač Đurkovečki.

Djela: *Pripovijetke za hrvatski narod*, Zadar, 1893; *Zrcalo ćudorednog života*, Zadar, 1894.

Lit.: Fratri spram Bunjevaca, *Neven*, Subotica, br. 1, 2/1909; M. Barbarić, Prijatelju Mati Ivaniševiću, *Hrvatski branik*, br. 33, Mitrovica, 1896; S. Marijanović: Spomen-knjiga fra Luki Ibrišimoviću franjevačkih bogoslova redodržave Kapistranske (1893.), u: *Fra Luka Ibrišimović i njegovo doba*, ur. Filip Potrebica, Jastrebarsko, 2001; *Hrvatski biografski leksikon*, 5, Zagreb, 2005; R. Skenderović, Sudjelovanje slavonskih franjevaca u nacionalnom pokretu podunavskih Hrvata tijekom 19. i početkom 20. stoljeća, *Scrinia slavonica*, br. 6, Slavonski Brod, 2006.

R. Skenderović

IVANKOVIĆ, nekadašnji željeznički kolodvor sjeveroistočno od Lemeša (*srp.* Svetozar Miletić) na 7. kilometru pruge prema Bajmoku. Bio je okružen gusto naseljenim Knezovačkim Salašima te mu je gravitiralo oko 100 salaša. Željeznička pruga Segedin-Subotica-Sombor puštena je u promet u studenom 1869., a kolodvor otada služi za putnički i teretni promet. Na kolodvoru su tovareni robni viškovi kukuruza, pšenice i zobi. Pruga je bila iznimno važna za okolne salaše jer je asfaltni put izgrađen tek u XX. st. Za novčanu naknadu kolodvor je nazvan po Zoltanu Ivankoviću, koji je s njega putovao u Sombor na posao u gradsku upravu. Uz kolodvor je bila čarda, a između dvaju svjetskih ratova pokrenuto je i osnivanje škole na okolnim salašima, ali bez uspjeha. Ujesen 1944. na kolodvoru je istovarano oružje i streljivo za Batinsku bitku. Kolodvor je zatvoren u studenom 1977. Danas su kolodvor i nekadašnje salaško naselje u potpunosti opustošeni.

L. Tošaki

IVANKOVIĆ, plemićka porodica. Kralj Ferdinand III. darovao je u Beču 31. X. 1643. plemićki naslov Blažu Ivankoviću, njegovoj supruzi Ursuli Sevetić te djeci Ivanu, Davidu, Jeleni, Ani i Katarini. Plemićki naslov proglašen je iste godine u Željeznoj županiji (Vas megye). Pri naseljavanju Lemeša onamo su se doselili Antun i Nikola te je 28. IV. 1744. proglašeno njihovo plemstvo u Bačko-bodroškoj županiji. U županijskom popisu plemića 1798. ubilježeni su Albert, Tadej, Martin i Mihovil kao plemići u Lemešu, a 1808. još i Đuro. Porodica je 3. XII. 1803. dobila darovnicu za posjed u Lemešu. Potomci porodice i danas žive u tom mjestu.

Opis grba (1643.): Na plavoj površini na zelenoj zemlji nalazi se vitez na bijelu konju, odjeven u crvenu odjeću sa žutim

Grb plemićke porodice Ivanković

čizmama, koji u desnici drži sablju, a u lijevoj ruci vagu. Kaciga: u gnijezdu sjedi pelikan, koji svoje mlade ptiće hrani vlastitom krvlju. Plašt: plavo-zlatan, crveno-srebrn.

Lit.: V. Duišin, Plemićke porodice II, *Vojvodina*, 2, Novi Sad, [1941]; M. Szluha, *Bács-bodrog vármegye nemes családjai*, Budapest, 2002.

L. Heka

IVANKOVIĆ, Ivan (Iványkovits, János) (Segedin, 24. XII. 1846. – Alag kraj Budimpešte, 31. III. 1910.), biskup, naslovni opat, zastupnik u Ugarskom saboru. Rođen je kao prvo dijete u obitelji staklara Jánosa Ivánkovitsa (1818.-93.) i Rozálije, rođ. Mikula. Imao je tri brata: Aleksandra (Sándor), Oskara (Oszkár) i Kolomana (Kálmán) te dvije sestre: Tereziju (Terézia) i Ljudmilu (Ludmilla). Osnovnu školu i gimnaziju kod pijarista završio je 1864. u rodnom gradu. Išao je u isti razred s Antalom Bérczyjem, sinom gradskoga kapetana Antala Bérczyja, s Dimitrijem Vukovićem (Döme Vukovics), sinom Aleksandra Vukovića (Sándor Vukovics), srpskoga pravoslavnoga župnika u Segedinu, te sa Samuelom Lőwom (Sámuel Lőw), sinom učenoga segedinskoga rabina Leopolda (Lipót) Lőwa. Nakon mature pošao je u Temišvar na studij teologije, koji je završio 1868. Budući da još nije bio sazrio do kanonske dobi, dvije je godine radio kao kućni odgojitelj kod Lajosa Muraya, veleposjednika u Tolnanskoj županiji.

Za svećenika ga je zaredio János Nehiba, naslovni biskup kninski u Kalači 5. V. 1870., a od 1871. bio je kapelan u Novom Bečeju, odakle se 1873. vratio u Segedin. Ondje je obavljao službu kapelana, a od 1877. vjeroučitelj je u središnjoj gradskoj župi (Belvárosi plébánia). Kao kateheta imao je 75 sati na tjedan (u Glavnoj realnoj školi, u Učiteljskoj školi te u građanskoj školi za dječake i u građanskoj školi za djevojčice, odnosno u osnovnoj školi za dječake), pa je u nemogućnosti održavanja tolikoga broja sati predložio reformu vjeroučiteljske službe. Ona je prihvaćena te je poslije podučavao vjeronauk samo u Glavnoj realnoj školi i u pučkoj školi. Nakon što je 1885. oslobođeno mjesto župnika u Župi svetoga Roka u tada još novom dijelu Segedina, imenovan je za tamošnjega župnika. Budući da je zbog katastrofalne poplave 1879. crkva bila poprilično oštećena, dao ju je obnoviti te sagraditi novi glavni oltar. U to je vrijeme bio važan sudionik društvenoga života Segedina, kao stalni suradnik više listova i časopisa, ravnatelj obrtničke škole, član i predsjednik prosvjetnih udruga te osnivač Udruge *Dugonics* (Dugonics-Társaság), koja do danas njeguje uspomenu na Andriju Dugonića. Od 1. X. 1888. obnašao je dužnost dekana segedinskoga dekanata. Franjo Josip imenovao ga je 4. VI. 1891. za naslovnog opata u obližnjem Hódmezővásárhelyu.

Aktivno se uključio u politiku 1887. i na izborima održanima 17. lipnja kao kandidat Slobodarske stranke (Szabadelvű Párt, nastala 1875. ujedinjavanjem stranke Ferenca Deáka i stranke lijevoga centra Kálmána Tisze, vladala je u Ugarskoj 30 godina, sve do 1905.) pobijedio na izborima u segedinskom drugom izbornom okrugu dobivši 1148 glasova, dok je njegov protukandidat Ottó Herman dobio 770 glasova. Hermana često nazivaju posljednjim madžarskim polihistorom, pa je nezadovoljstvo zbog njegovih izbornih rezultata izrazio i jedan od najvažnijih madžarskih političara Lájos Kossuth, koji je rekao kako »u parlament nije ušao jedan od najgenijalnijih i najmadžarskijih naših znanstvenika«. Tijekom obnašanja zastupničke dužnosti bio je izabran za člana Parlamentarnoga odbora za javnu prosvjetu. No političke prilike u

zemlji donekle su se izmijenile te je zbog nezadovoljstva politikom Tiszine vlade 28. I. 1889. u Segedinu skupina oporbenjaka razbila prozore uredništva mjesnoga liberalnoga glasila *Szegedi Híradó* te prozore na njegovoj kući. Na izborima održanima 28. I. 1892. dobio je 703 glasa te je izgubio od Emila Babóa, kandidata Neovisne stranke, za kojega je glasovalo 1798 birača.

Unatoč izbornomu porazu, nastavio je političku djelatnost jer ga je Franjo Josip 1892. imenovao savjetnikom u Ministarstvu vjera i obrazovanja odgovornoga za katolička pitanja. Novu je dužnost u Budimpešti preuzeo 1. I. 1893. te je 12. II. 1893. odstupio s funkcije župnika Župe svetoga Roka u Segedinu. Tijekom reforma u crkvenoj politici koju je provela vlada Sándora Wekerlea zastupao je katoličke interese u Ministarstvu te ga je za zasluge u tim poslovima Franjo Josip 1895. imenovao za izbornoga naslovnoga biskupa Ulcinja (electus episcopus Dulcignoensis), a sljedeće godine za biskupa u Rožňavi (*madž*. Rozsnyó, *njem*. Rosenau, *lat*. Rosnavia), u današnjoj Slovačkoj. Pod njegovom se jurisdikcijom nalazilo 182.785 rimokatolika i 10.165 grkokatolika. Kao biskup nastojao je unaprijediti prosvjetnu djelatnost, no zbog loše i složene materijalne situacije 1904. odstupio je s dužnosti te se povukao u Alag kraj Budimpešte, gdje je i preminuo.

Biskup Ivan Ivanković

Važna je njegova književno-publicistička djelatnost, u sklopu koje je objavio mnogobrojne teološke napise, ali i članke iz područja povijesti, crkvene politike i politike. Bio je suradnik stručnih listova *Iparügyek* i *Havi Közlöny* (1887.), a pet je godina (1882.-86.) uređivao segedinski *Ilustrirani kalendar* (*Képes Naptár*) u čast Srca Isusova i Blažene Djevice Marije.

Djela: *A római katholikus egyház szertartásainak és ünnepeinek rövid értelmezése*, Szeged, 1881 (1883², 1888³, 18954); *Emlékbeszéd Csernák János polgári iskolai tanár felett*, Szeged, 1882; *A katholikus egyház történelme*, Szeged, 1884; *A szeged-alsóvárosi Havi Boldogasszonyról címzett fejedelmi templom története*, Szeged, 1884; *Ünnepi beszéd a királyhalmi szobor leleplezése alkalmával*, Szeged, 1884; *Egyháztörténelem*, 1-3, Szeged, 1885; *A szeged-alsóvárosi Mátyás-templom története*, Szeged, 1883; *Imakönyv a középiskolai ifjúság számára*, Szeged, 1884; *Katholikus ekölcstan*, Szeged, 1885; *Felolvasás a szegedi iparos ifjúság képző- és segélyegylet negyedszázados ünnepélyén*, Szeged, 1890; *Egyházi beszédei*, Szeged, 1891.

Lit.: J. Szinnyei, *Magyar írók élete és munkái*, 5, Budapest, 1897; G. Habermann, *Személyi adattár a szegedi polgárcsaládok történetéhez*, Szeged, 1992; L. Heka, *A szegedi dalmaták*, Szeged, 2000; P. Miklós, Ivánkovits János rozsnyói püspök szegedi évei, *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok*, 3-4/2001, Budapest; L. Heka, *Povijest Hrvata Dalmatina u Segedinu*, Budimpešta-Pečuh, 2004; L. Heka, *A szegedi dalmaták (bunyevácok) története : Povijesna uloga i značenje Hrvata Dalmatina u životu Segedina*, Szeged, 2009.

L. Heka

IVANKOVIĆ, Kata (Tavankut, 18. VIII. 1925.), pučka pjesnikinja. Rođena je kao prvo od trinaestero djece Pere Stantića i Dominike, rođ. Jozić. Završila je četiri razreda osnovne škole u Tavankutu, nakon čega je privatno pohađala Građansku školu u Subotici. Završivši prvi razred, prekinula je školovanje zbog materijalnih razloga, no nastavila je osobnu izobrazbu čitajući vjersku i nabožnu literature. Iako je željela postati redovnica karmelićanka, na nagovor biskupa Lajče Budanovića, a zbog nepovoljnih prilika koje su za Crkvu nastale nakon Drugoga svjetskoga rata, od toga je odustala te je sklopila brak s Grgom Ivankovićem, s kojim je imala desetero djece. Svećeničko i redovničko zvanje, koje je bilo zastupljeno u objema njezinim porodičnim granama, potvrdilo se i u njihovoj obitelji: sin Franjo postao je svećenik, a kći

Bernardica redovnica dominikanka (s. Nada). Prije dolaska u Suboticu živjeli su četrdeset godina na svojem žedničkom salašu.

K. Ivanković, *Ruku mira pružam svima*, Subotica, 1995.

Poeziju je počela pisati kao plod duhovnih traganja i angažiranoga vjerničkoga života. Osim pjesama religijskoga karaktera, pisala je i romantičarski intonirane stihove posvećene životu i običajima bunjevačkih Hrvata, zatim zavičajnim, vjerskim i kulturnim velikanima te rodoljubnoj tematici, s jasnim stavom o pripadnosti Bunjevaca hrvatskomu narodu. Pjesme su joj čitane na mnogim prigodnim svečanostima u crkvama i svetištima u Subotici i okolici. Jedna je od rijetkih pučkih bunjevačkih pjesnikinja koja njeguje pisanje kraljičkih pjesama.

Pjesme su joj objavljivane u katoličkoj periodici u Bačkoj: u kalendaru *Subotička Danica*, vjersko-informativnom listu *Bačko klasje* te katoličkom mjesečniku *Zvonik*. Zastupljena je i u knjizi *Bunjevačke kraljičke pisme* (Subotica, 1996.). Za 70. rođendan njezina djeca objavila su joj zbirku pjesama *Ruku mira pružam svima*. Sudjelovala je na svim pokrajinskim susretima pučkih pjesnika pod nazivom *Lira naiva*, a u istoimenim zbirkama nalaze se i njezine pjesme.

Djela: *Ruku mira pružam svima*, Subotica, 1995.

Lit.: *Zvonik*, br. 154, Subotica, 2007; *Lira naiva 2009.*, Subotica, 2009.

K. Čeliković

IVANKOVIĆ, Tereza – Cuca, ud. **Rafajlović** (Subotica, 21. XI. 1931.), atletičarka, rukometašica. Rođena je u bunjevačkoj porodici Antuna i Julije, rođ. Vojnić Hajduk. Osnovnu školu i malu maturu završila je u Subotici, nakon čega se zaposlila kao službenica u trgovačkom poduzeću *Namateks*. Sportom se počela baviti 1946., usporedno trenirajući atletiku i veliki rukomet u Fiskulturnom društvu *Sloboda* (današnja *Bačka*), sve do njegova ukidanja 1949., kad je prešla u Rukometni klub *Spartak*.

Na atletskim natjecanjima osvojila je nekoliko prvih mjesta na republičkim i državnim prvenstvima u disciplinama kros te utrkama na 200 m i 800 m. God. 1947. osvojila je prva mjesta na republičkom natjecanju u krosu u Beogradu na 1800 m te na prvenstvu Jugoslavije u Osijeku u krosu na 2000 m rezultatom 6:58,2 minute. Sljedeće godine osvojila je prva mjesta na državnom prvenstvu u Skoplju u krosu na 1000 m rezultatom 3,54 minute, na pokrajinskom prvenstvu u Somboru u utrci na 800 m s rezultatom 2,42 minute te u utrci na 200 m rezultatom 29,00 s, dok je na saveznom natjecanju u Zagrebu u utrci na 200 m osvojila drugo mjesto. Nastupivši za AK *Spartak* 1950., na republičkom prvenstvu u Subotici 1950. u utrci na 200 m osvojila je drugo mjesto s rezultatom 29,02 s, a na državnom prvenstvu u Zagrebu *Spartakova* štafeta 3x 800 m u sastavu Ivanković – Csanádi – Kolar osvojila je prvo mjesto rezultatom 7:29,8 minuta što je ujedno bio i državni rekord. God. 1951. na državnom prvenstvu u Varaždinu kao seniorka osvojila je treće mjesto na 800 m rezultatom 2:20,4. Iste godine na stazi od 100 m postigla je rezultat 13,2 s, što joj je najbolji rezultat u karijeri. God. 1952. u Borovu na prvenstvu države u krosu na 2.000 m osvojila je prvo mjesto rezultatom 6:01.0, a na pojedinačnom prvenstvu države održanom u Subotici na stazi od 800 m drugo mjesto s rezultatom 2:20,1. Iste godine na stazi od 200 m postigla je rezultat 27,1, što joj je najbolji rezultat u karijeri u toj disciplini. Imala je jedan nastup za državnu reprezentaciju – na tromeču Jugoslavija-Austrija-SR Njemačka 7. IX. 1952. u Ljubljani na

utrci na 800 m osvojila je drugo mjesto rezultatom 2:20,4.

Jednako je uspješna bila i u velikom rukometu. Počela je trenirati u FD *Sloboda* 1946. i igrala je na mjestu desnoga krila. Igru joj je odlikovala brzina, oštar i precizan udarac te požrtvovnost. Vrijedila je za najbrže krilo u Jugoslaviji. Bila je u ekipi koja je 1946. odigrala prvu javnu rukometnu utakmicu nakon Drugoga svjetskoga rata između subotičkih klubova *Slobode* i *Jedinstva* (4:2). Iste godine u Staroj Kanjiži (danas Kanjiža) održano je prvo neslužbeno prvenstvo Vojvodine u ženskom rukometu, na kojem je prvo mjesto osvojila ekipa *Slobode*. Nakon ukidanja FD *Sloboda* 1949. većina sportaša iz svih sekcija društva (nogomet, atletika, rukomet) prešla je u Sportsko društvo željezničara *Spartak*, te je i ona u Rukometnom klubu nastavila igrati do kraja sportske karijere 1956. Kao članica reprezentacije Subotice osvojila je prvo prvenstvo Jugoslavije u velikom rukometu 1948. u Subotici. Sa *Spartakom* je osvajala naslov prvaka Jugoslavije u velikom rukometu 1953., 1954. i 1956. te druga mjesta 1950., 1951. i 1955. Imala je jedan nastup za rukometnu reprezentaciju Jugoslavije u Grazu protiv Austrije 23. V. 1953.

Kao umirovljenica živi u Subotici.

Izvor: Osobna arhiva i kazivanje Tereze Ivanković, ud. Rafajlović.

Lit.: E. Tili, *Atletika u Subotici 1945-1963*, Subotica, 1963; *Četvrt veka u službi sportske kulture: Negyed évszázad a sportkultúra szolgálatában; Sportsko društvo železničara »Jovan Mikić – Spartak«*, Subotica, 1970; *Sport u Subotici 1944-1984*, Subotica, 1984; *Almanah Rukometnog saveza Jugoslavije 1949-1989*, Beograd, 1991; F. Mikić, D. Vukić, V. Ilić, *Pedeset godina atletike Spartaka 1945-1995*, Subotica, 1995; *Sportsko društvo železničara »Jovan Mikić – Spartak«*, Subotica, 1995; Ž. Rafajlović, *Veteranke subotičkog rukometa*, Subotica, 1997; Lj. Gajić, *Prvenstva Jugoslavije u atletici*, Jagodina, 2003.

P. Skenderović i E. Hemar

IVANOVIĆ, Adela, ud. **Fehér** (Sombor, 9. X. 1961.), gimnastičarka. Kći je Josipa i Julijane, rođ. Periškić. Osnovnu i srednju medicinsku školu završila je u Novom Sadu. Gimnastikom se počela baviti 1970. u gimnastičkom društvu *Partizan* iz Novoga Sada, a treneri su joj bili otac Josip i majka Julijana. Imala je uspjeha u sve četiri ženske gimnastičke discipline na preskoku, ručama, gredi i tlu. Na svom prvom seniorskom prvenstvu Jugoslavije 1976. u Kopru u pojedinačnom višeboju podijelila je 7. i 8. mjesto. Na seniorskom prvenstvu Jugoslavije 1977. u Banja Luci bila je šesta u pojedinačnom višeboju, a iste godine nastupila je za juniorsku reprezentaciju Jugoslavije na Balkanskom prvenstvu u Ateni gdje je ekipno osvojila brončanu medalju. Na seniorskom Prvenstvu Jugoslavije u Prištini 1978. u pojedinačnom višeboju osvojila treće mjesto te na razboju, gredi i parteru drugo mjesto. Na Turniru gradova SFRJ u Novom Sadu osvojila je prvo mjesto u pojedinačnom i ekipnom višeboju. Iste je godine nastupala za reprezentaciju Jugoslavije na Balkanskom prvenstvu u Cluju, gdje je u ekipnom plasmanu seniorki osvojila treće mjesto i u pojedinačnom višeboju 15 mjesto. Na III. sportskoj olimpijadi školske mladeži Vojvodine (SOŠOV) u Subotici 1978. osvojila je pet zlatnih odličja (sve sprave i u ukupnom plasmanu). Na prvenstvu Jugoslavije u Paraćinu 1979. bila je druga u pojedinačnom višeboju i prva u ekipnom višeboju te na spravama druga na razboju i parteru i treća na preskoku i gredi. Za jugoslavensku reprezentaciju nastupala je na Mediteranskim igrama u Splitu 1979., kada je bila 20. u pojedinačnom višeboju i finalistica na tlu (među prvih 6). Na Balkanskom prvenstvu u Ljubljani iste godine bila je 13. u pojedinačnom višeboju i osvojila je brončanu medalju u ekipnom višeboju te finalistica na gredi i ručama (među prvih šest). Na prvenstvu Jugoslavije 1980. u Subotici osvojila je treće mjesto u pojedinačnom višeboju te prvo mjesto gredi. Ujesen 1980. povlači se iz aktivnog sporta. Neko vrijeme bila je gimnastička savezna sutkinja, a kratko je trenirala i pionirke. Početkom 1980-ih surađivala je kao sportska novinarka u *Dnevniku*.

U razdoblju 1985.-91. radila je na Institutu za kardiovaskularne bolesti u Srijemskoj Kamenici. Nakon izbijanja rata odlazi s obitelji najprije u Madžarsku, a od 1994. živi i radi u Vancouveru u Kanadi.

Lit.: *Almanah jugoslovenskog sporta 1973-1976,* Beograd, 1977; *Almanah jugoslovenskog sporta* 1977, Beograd, 1979; *Almanah jugoslovenskog sporta* 1978, Beograd, 1979; *Almanah jugoslovenskog sporta* 1979, Beograd, 1980; *Almanah jugoslovenskog sporta* 1980, Beograd, 1981.

E. Hemar

IVANOVIĆ, Josip (Baškut, 30. VIII. 1862. – ?), novinar, književnik. Školovao se u Baji i Budimpešti. Od 1879. do 1883. radio je u budimpeštanskom dioničkom društvu *Athenaeum* 1879.-83., a 1884. imenovan je željezničkim činovnikom u Zemunu, odakle je svakodnevno prelazio u Beograd, u tamošnji tiskovni ured, u ministarstva i uredništva, pa je prikupljene vijesti slao listovima *Budapesti Hírlap, Egyetértés, Nemzet, Budapest* i *Pester Lloyd*, a u njima je objavljivao i svoje političke članke i feljtone, najčešće bezimeno ili potpisavši se s *-cs*. Željeznicu je napustio 1888. i posvetio se isključivo novinarstvu te je u Beogradu zastupao samo *Budapesti Hírlap*. Prema nalogu toga lista potkraj srpnja 1889., prigodom kosovskih svečanosti i stupanja na prijestolje kralja Aleksandra Obrenovića, proputovao je Srbiju. Srpska ga je vlada protjerala 1890. Otada je naizmjence pisao za *Budapesti Hírlap* i *Egyetértés*, a s pokretanjem *Magyar Hírlapa* 21. III. 1891. postao je njegovim stalnim suradnikom. Bavio se i književnim radom, od 1883. pisao je pjesme, popularne novele, oglede i crtice, koje su mu objavljivali listovi *Képes Családi Lap, Bajai Közlöny, Pancsova és Vidéke, Halas és Vidéke, Magyar Nők Lapja*, pančevački *Határőr* (1892.-93.) i vršački *Délvidék* (1895.), a članke i feljtone i dalje je objavljivao u listovima *Egyetértés, Budapesti Hírlap, Magyar Hírlap, Vasárnapi Újság, Budapest* i *Politikai Újdonságok*. U listu *Magyar Salon* i *Budapest* tiskano mu je više narodnih pjesama pod pseudonimom *Zimonyi*. Preveo je na mađarski (1884.) knjigu *Despot Đurađ Branković*, opsežno, dvosveščano djelo srpskoga povjesničara Čedomilja Mijatovića, bivšega predsjednika vlade Srbije. Prijevod je poslao Madžarskoj akademiji znanosti, ali nije odobren te ga je potpuno preradio i namjeravao ga izdati pod naslovom *Brankovics és kora* (*Branković i njegovo doba*).

Lit.: *Bács-Bodrog vármegye monographiája*, 2, ur. S Borovszky, Budapest, [1909].

Ž. Mandić

IVANOVIĆ, Josip – Vanjica (**Josif**, Sombor, 25. VII. 1926.), gimnastičar, profesor, sportski djelatnik. Sin je Matije i Etelke, rođ. Laczkó. Otac mu je kao austro-ugarski vojnik zarobljen u Galiciji 1916. te je bio zatočen u Sibiru do 1921. U maticu rođenih samovoljom matičara upisan je kao Josif. Osnovnu i građansku školu te trgovačku akademiju završio je u Somboru. Poslije ulaska jugoslavenskih partizana u Sombor 1944. mobiliziran je u 36. vojvođansku diviziju III. jugoslavenske armije. Nakon rada u gradskom uredu upisao se na Državni institut za fiskulturu u Beogradu, na kojem je diplomirao 1953. Specijalizirao je vježbe na spravama. Bio je savezni prvak na krugovima među članovima prvoga razreda na Prvenstvu Jugoslavije u gimnastici 1949. u Beogradu. Isprva je radio kao profesor tjelesnoga odgoja u Gimnaziji i u Učiteljskoj školi u Somboru (1950.-63.), gdje je još predavao i metodiku tjelesnoga odgoja, a poslije je bio pokrajinski savjetnik za tjelesni i zdravstveni odgoj za osnovne i srednje škole u Prosvjetno-pedagoškom zavodu Vojvodine u Novom Sadu (1963.-90.).

Autor je mnogobrojnih vježba za sletove i sportske priredbe (npr. za zadnji slet za Titov rođendan, za godišnje proslave Učiteljske škole u Somboru i dr.). Bio je trener gimnastičkih društava *Partizan* iz Sombora i *Partizan* iz Novoga Sada, trenirao je za prvi razred omladinsku ekipu *Partizana* iz Sombora koja je osvojila prvo mjesto na Prvenstvu Jugoslavije u Kragujevcu 1965. te sa suprugom Julijanom žensku gimnastičku reprezentaciju Vojvodine. Kao međunarodni sudac gimnastike za vježbe na

spravama sudio je na mnogobrojnim međunarodnim natjecanjima tijekom 1950-ih i 1960-ih. U gimnastičkom sportu surađivao je s Ivanom Ivančevićem. Autor je više knjiga o gimnastici i tjelesnom odgoju u školama. Među ostalim, izradio je nastavne planove za tjelesni odgoj za osnovne i srednje škole u Vojvodini 1970-ih, koje su poslije preuzele i prosvjetne vlasti Srbije, Kosova i Crne Gore. Jedan je inicijatora četvrogodišnjega natjecanja SOŠOV-a (Sportske olimpijade školske omladine Vojvodine), kojime je bila obuhvaćena osnovnoškolska i srednjoškolska omladina 1970-ih i 1980-ih godina, s velikim završnim natjecanjima u nekom od vojvođanskih gradova.

Za uspješan rad više su ga puta nagrađivali SSRNJ te sportski savezi i klubovi, dobitnik je povelje Gimnastičkog saveza Jugoslavije 1978., medalje Saveza za fizičku kulturu Vojvodine 1978, Svibanjske nagrade Saveza za fizičku kulturu Srbije 1983., a za pokrajinski nastavni plan za tjelesni odgoj dobio je i republičku nagradu.

Kao umirovljenik od 1990. živi u Somboru.

Izvor: Osobni dosje iz Prosvjetno-pedagoškog zavoda Vojvodine; kazivanje Josipa Ivanovića – Vanjice.

Djela: Planovi i programi vaspitno-obrazovnog rada za obrazovanje stručnih radnika tehničara zdravstvene struke, *Savremeno obrazovanje*, 7, Novi Sad, 1977 (suautor s B. Vuleković); *Gimnastička sportska škola za muškarce*, Novi Sad, 1980; Realizacija stavova i odluka KPJ/SKJ o fizičkom vaspitanju i sportu u SAP Vojvodini, *Pedagoška stvarnost*, 3-5/1980, Novi Sad; Marksističko obrazovanje u funkciji ideološke borbe KPJ/SKJ, *Pedagoška stvarnost*, 3-5/1980, Novi Sad.

S. Jukić

IVANOVIĆ, Josip (Sombor, 16. III. 1954.), sveučilišni profesor, društveni djelatnik. Sin je Đure i Marije, rođ. Palić. Osnovnu školu i klasičnu gimnaziju završio je u Subotici. Na Filozofskom fakultetu u Zagrebu diplomirao je pedagogiju i sociologiju 1981., obranivši diplomski rad *Povijest subotičke gimnazije*. Na istom je fakultetu 1989. obranio magistarsku radnju *Djelovanje subotičke gimnazije u odgoju i obrazovanju mladih generacija (1747.-1977.)*, a na Filozofskom fakultetu u Novom Sadu 2007. obranio je doktorsku disertaciju *Povezanost religioznosti i religijskoga znanja s osobinama ličnosti srednjoškolske mladeži*.

Radio je u nekoliko subotičkih osnovnih i srednjih škola 1982.-99., na Učiteljskom fakultetu u Somboru bio je asistent za uže znanstveno područje Pedagogijske znanosti 1999.-2006., a od 2007. docent je na Učiteljskom fakultetu na madžarskom nastavnom jeziku u Subotici. Ondje je 2008. izabran je za predstojnika Katedre za društvene znanosti, a od 2009. prodekan je za nastavu i znanost. Kao gostujući profesor predaje na madžarskom jeziku pedagogijske kolegije na Filozofskom i na Prirodoslovno-matematičkom fakultetu u Novom Sadu, a gostujući je profesor i na Učiteljskom fakultetu u Osijeku. Na Teološko-katehetskom institutu Subotičke biskupije predavač je od njegova osnutka 1994.

Stručne i znanstvene radove na srpskom, hrvatskom i madžarskom jeziku iz povijesti školstva i prosvjete, sustava stručnoga usavršavanja nastavnika, vrijednosnoga sustava mladih (posebno religioznosti), obrazovanja na jezicima manjina te rada s darovitim učenicima u višekulturnoj sredini objavljivao je u *Zborniku za historiju školstva i prosvjete* (Zagreb-Beograd-Ljubljana, 1981), *Oktatás és Nevelés* (Szabadka, 1988), *Subotička Danica* (za 1997., 2000. i 2003.), *Nastava i vaspitanje* (Beograd, 1998), *Új Kép* (Szabadka, 1999, 2001, 2003), *CMK Informator o manjinskim zajednicama u Vojvodini* (Novi Sad, 2002, 2003), časopisu Hrvatske kulturne zajednice u Švicarskoj *Društvene obavijesti* (Zürich, 2003), *Misao* (Novi Sad, 2003, 2006, 2007), *Az Újvidéki Tudományegyetem Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar Évkönyve* (Szabadka, 2006, 2007, 2008), *Pedagogijska istraživanja* (Zagreb, 2006), *Odgojne znanosti* (Zagreb, 2009) te u više zbornika (*Gymna-*

sium 1747-1997, Szabadka, 1997; *Zbornik radova sa znanstvenog skupa »Duševno zdravlje«*, Subotica, 2000; *Tíz éves a Vajdasági Pax Romana 1993-2003 Jubileum,* Újvidék, 2003; *Uvažavanje različitosti i obrazovanje*, Beograd, 2003; *Multietnički identitet Vojvodine : izazovi u 2007-08.*, Beograd, 2008. i dr.). Kraće i dulje napise objavljivao je u subotičkom *Žigu*, *Zvoniku*, *Hrvatskoj riječi* i drugdje.

J. Ivanović, *A középiskolások vallásosságának modelljei,* Újvidék-Szabadka, 2008.

Bio je član izdavačkoga vijeća pedagogijskoga časopisa *Oktatás és Nevelés* 1984.-88. u Subotici, a od 2010. član je uredništva pedagoškoga časopisa *Norma,* koji izdaje Pedagoški fakultet u Somboru.

Obnašao je nekoliko visokih društvenih funkcija (član Vladine Komisije za organiziranje i ostvarivanje vjerske nastave u školama Republike Srbije, tajnik Savjeta Ministarstva vjera Republike Srbije, član Komisije za razvoj školskoga programa Ministarstva prosvjete i sporta Republike Srbije), a bio je i prvi predsjednik Hrvatskoga nacionalnoga vijeća u Srbiji i Crnoj Gori. Bio je dužnosnik i član više stručnih i znanstvenih asocijacija (predsjednik Međuopćinskoga aktiva školskih pedagoga, psihologa i socijalnih radnika subotičke regije, predsjednik Društva pedagoga u Subotici, član Znanstvenoga društva za hungarološka istraživanja i Hrvatskoga pedagogijskoga društva). God. 2007. primljen je za člana općega znanstvenoga javnoga tijela Madžarske akademije znanosti u Budimpešti. Bio je među osnivačima više hrvatskih institucija i organizacija u Vojvodini: Katoličkoga instituta za kulturu, povijest i duhovnost *Ivan Antunović,* Hrvatskoga akademskoga društva, Hrvatskoga informatičkog centra, Hrvatskoga društva za pomoć učenicima i studentima *Bela Gabrić*, Hrvatske čitaonice i Društva hrvatsko-srpskoga prijateljstva.

Dobitnik je Priznanja Ministarstva prosvjete i Ministarstva za znanost i tehnologiju Republike Srbije te Republičkoga centra za talente iz prirodnih i tehničkih znanosti za postignute rezultate u mentorskom radu s učenicima na 40. smotri znanstveno-istraživačkoga stvaralaštva mladih Srbije u Nišu 2001.

Djelo: *A középiskolások vallásosságának modelljei*, Újvidék-Szabadka, 2008.

Uredništvo

IVANOVIĆ, Julijana (Sombor, 26. IX. 1934.), gimnastičarka, gimnastička trenerica i sutkinja. Kći je Stipana Periškića, predsjednika Hrvatskoga doma u Somboru, i Marte, rođ. Kovač, oboje rodom iz Bačkoga Monoštora. Osnovnu i srednju medicinsku školu završila je u Somboru, a Višu medicinsku školu u Beogradu. Predavala je u srednjim medicinskim školama u Somboru i Novom Sadu do umirovljenja 1988.

Gimnastiku je počela trenirati u trećem razredu srednje škole kod Ivana i Irene Ivančević u somborskom Gimnastičkom društvu *Partizan*, a u vrijeme studija trenirala je u beogradskom *Željezničaru*. Nastupala je u svim četirima ženskim disciplinama (preskok, dvovisinske ruče, greda i tlo). Za reprezentaciju je nastupala triput tijekom 1950-ih.

Bila je trenerica gimnastičkih društava *Partizan* iz Sombora i *Partizan* iz Novoga Sada. Na početku svoje trenerske karijere trenirala je viceprvakinju u saveznom razredu seniorki Radojku Galetin iz Sombora početkom 1960-ih. S ekipom seniorki novosadskoga *Partizana* bila je prva na Prvenstvu Jugoslavije u Banjoj Luci sredinom 1970-ih. Sa suprugom Josipom bila je

trenerica svojih kćeri Adele, državne prvakinje i reprezentativke, te Lidije.

Bila je i trenerica ženske gimnastičke reprezentacije Vojvodine 1970-ih te ženske reprezentacije Jugoslavije na Mediteranskim igrama u Splitu 1979. Djelovala je i kao savezna te međunarodna sutkinja za žensku gimnastiku. Dobitnica je povelje Gimnastičkog saveza Jugoslavije 1978.

Kao umirovljenica živi u Somboru.

S. Bačić

IVANOVIĆ, Marko – Ćiro (? – ?), nepoznati autor dvaju spjevova koji su tiskani u Subotici nakon Prvoga svjetskog rata.

Djela: *Pesma o Franji Marjanušiću, koji je ubio četvero lica kod Žednka na salašu Janoša Vegelja 1919. god. i prebegao u Madjarsku. Vrativši se 1921. god. u Subotici bude uhvaćen i zbog toga zločina streljan*, Subotica, 1922; *Život : Devojačko i momačko udruženje*, Subotica, [1926].

Lit.: G. Kiss, E. Bažant, K. Čeliković, *Subotička bibliografija III/1*, Subotica, 2003; N. Zelić, *Publikacije bačkih Hrvata*, Zagreb, 2009.

S. Bačić

IVANOVIĆ, Pavao (Ivanovics, Pál) (Zagreb, ? – Lepoglava, ?, 1672.), pavlin, poglavar reda, biskup. Školovanje je počeo u konviktu *Ferdinandeum* u Grazu, a zatim je položio zavjet u lepoglavskom pavlinskom samostanu, gdje je bio novicijat. Studirao je filozofiju i teologiju u Beču, nakon čega je bio prior samostana sv. Jelene u Čakovcu. Na poziv baruna Menyhérta Alaghyja službovao je na bečkom dvoru, a nakon barunove smrti vratio se u Ugarsku, u samostan Máriavölgy (*slovač.* Mariánka) u požunskom kraju, koji je kralj Ludovik I. darovao pavlinima (na tom hodočasničkom mjestu nalazilo se sjedište pavlinskoga reda od sredine XVI. st. pa do ukidanja reda 1786.). Nakon 1526. u naselje i okolicu u veliku su se broju naselili Hrvati bježeći od Turaka i tada je nastalo današnje naselje.

Obnašao je dužnosti vikara u pavlinskom samostanu u mjestu Horné Lefantovce (*madž.* Felsőelefánt), a 1651. u Máriavölgyu izabran je za generala pavlinskoga reda. U Trnavi je 1653. utemeljio sjemenište, a 1659. postao je skradinskim naslovnim biskupom te ostrogonskim kanonikom i prepoštem u Szenttamásu (danas *srp.* Srbobran). Zaređen je za kninskoga biskupa 1661., no 1663. odstupio je sa svih funkcija te se vratio u pavlinski red, čiji ga je veliki kaptol izabrao za poglavara reda. Iste je godine iz samostana u Máriavölgyu izbjegao pred Turcima noseći sa sobom sliku Čudotvorne Blažene Djevice Marije. Sklonio se najprije u Požun, a zatim u Lepoglavu.

Kada su na hrvatskom saboru u Zagrebu 5. IV. 1646. izabrani hrvatski nunciji za ugarski sabor u Požunu sazvan za 1. V. 1646., bio je, kao zastupnik redovnika pavlinskoga reda, član odbora koji je nuncijima sastavio naputak za rad na ugarskom saboru. U vrijeme dok je bio vikar pavlinskoga samostana u Lepoglavi dao je 1649. izraditi orgulje u crkvi Bezgrešnoga začeća Blažene Djevice Marije u Lepoglavi (1737. restaurirane), koje i danas predstavljaju jednu od znamenitosti te crkve.

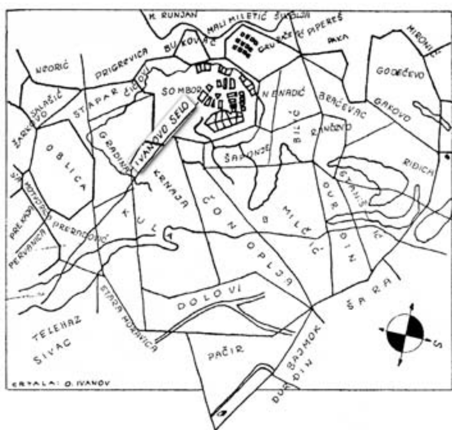
Lit.: F. Kollányi, *Esztergomi kanonokok 1100–1900,* Esztergom, 1900; E. Kisbán, *A magyar pálosrend története*, 1-2, Budapest, 1940.

L. Heka

IVANOVO SELO, naziv za nekadašnje naselje u okolici Sombora. Na prostoru istočno od Sombora, a zapadno od Čonoplje i Kljajićeva te između putova koji povezuju Sombor s navedenim mjestima nalaze se danas Lenija Salaši, naselje koje je do kraja XIX. st. bilo poznato kao Ivanovo Selo. God. 1411. na navedenom području udaljenom 6 do 8 km istočno od tadašnjega Cobor Szentmihálya (današnjega Sombora) nalazilo se naselje Ivánfalva (*hrv.* Ivanovo Selo). Isprva je bilo u posjedu porodice Czobor, koja ga je 1481. darovala dominikancima. Kako se ovdje u XVI. st. spominje i toponim Ivanija, postoji vjerojatnost da je u pitanju isto naselje.

Tijekom turske vladavine, već u XVI. st., u arhivskim dokumentima na području istočno od Sombora i ceste što povezuje grad s Čonopljom spominje se i Ivanovo Selo. Sam naziv upućuje na to da su sta-

novnici toga naselja bili Slaveni te da su Turci taj toponim preuzeli od njih i da su se koristili njime sve vrijeme svoje vladavine. Broj kućanstava toga staništa tijekom vremena mijenjao se – 1554. popisano je devet, a 1590. četrnaest kućanstava.

Ivanovo selo 1717.

Nakon turske vladavine vođeno je kao pustara kod Sombora, koja je 1740. pripala somborskomu vojnomu opkopu, a naselili su je vojni graničari. Prema Povelji Marije Terezije iz 1749. kojom je Sombor postao slobodnim kraljevskim gradom, Ivanovo Selo skupa s još 10 pustara pripalo je Somboru. Dokumenti i katastarski zemljovidi iz toga vremena lociraju ga na područje sadašnjih Lenija Salaša. Naziv Ivanovo Selo, koji je korišten više od 300 godina (Ivanovoszelo i sl.), nakon 1884. više nije bio u uporabi, a salaši što su podizani duž tamošnjega uskoga kolskoga puta ili lenije, kako se to ondje kaže, nazvani su Lenija Salaši.

Lit.: M. Beljanski, *Somborski salaši*, Sombor, 1970; A. Sekulić, *Hrvatski bački mjestopisi*, Zagreb, 1994.

M. Đanić

IVÁNYI, István (rođ. Ivanovszky, Lugoš, Erdelj, danas *rum*. Lugoj, 17. XII. 1845. – Subotica, 17. VII. 1917.), povjesničar, knjižničar, gimnazijski profesor, pisac. Gimnaziju je polazio u Temišvaru, Kečkemetu i Segedinu. Teologiju je završio u Požunu (danas Bratislava). Od 1866., kao član pijarističkoga reda, predavao je u Pešti, Kanjiži (*madž*. Nagykanizsa, Zalska županija), Nitri, Temišvaru i Segedinu, a 1867. promijenio je rođeno prezime Ivanovszky u Iványi. God. 1875. nastanio se u Subotici, gdje je u gimnaziji predavao klasičnu filologiju. Od 1880. surađivao je na stvaranju unije protestantskih crkvenih organizacija u Subotici. Jedan je od inicijatora stvaranja gradskoga muzeja i osnivač je javne knjižnice u Subotici te Povijesnoga društva Bačko-bodroške županije u Somboru, čiji je dopredsjednik poslije i bio. Bavio se radom na sređivanju arhivske građe Magistrata Subotice i time postavio temelje za kasniji ustroj gradskoga povijesnoga arhiva.

Opsežnu publicističku djelatnost počeo je 1865. Objavljivao na madžarskom i njemačkom jeziku studije, članke i kraće priloge iz područja pedagogije, povijesti i etnografije. U povijesnim istraživanjima bavio se uglavnom Bačkom. Više njegovih djela važno je i za bačke Bunjevce. Najvažnija mu je dvosveščana povijest Subotice (*Szabadka szabad királyi város története*, I-II, Szabadka, 1886.-1892.), u kojoj je temeljito, na osnovi izvora, obradio političku, gospodarsku i kulturnu povijest grada. Osim što je knjiga od prvorazredne važnosti za povijest bačkih Bunjevaca nakon doseljenja u ugarsko Podunavlje, koja je neodvojiva od razvoja Subotice osobito do sredine XIX. st., u drugom dijelu knjige u posebnom je poglavlju posvećenom Bunjevcima i njihovim običajima pisao o imenu i prapostojbini Bunjevaca te dao dragocjene etnografske opise subotičkih Bunjevaca i njihovih običaja (odjeća, kuće, obiteljski život, domaća radinost i dr.). O dvadesetak bunjevačkih plemićkih porodica (*Bunyevác nemességünk*) i audijenciji Petra Josića kod Marije Terezije 1776. (*A Jósics Péter audienciája MáriaTerézia királynőnél*) pisao je u godišnjaku Povijesnoga društva Bačko-bodroške županije (*Bács-bodrogh vármegyei történelmi társulat évkönyve*, 1/1896). Također je važan i njegov petosveščani geografsko-povijesni imenik Bačko-bodroške župa-

nije (*Bács-Bodrog vármegye földrajzi és történelmi helynévtára*, 1889.-1907.), u kojem se u opisima pojedinih mjesta nalaze i važni podaci o bačkim Hrvatima, premda su oni skriveni pod različitim narodnosnim imenima (Bunjevci, Šokci, katolički Raci, ostali i dr.) te nazivima jezika (bunjevački, šokački, srpski, dalmatinski, ilirski i sl.).

Djela: *Bács-Bodrog vármegye történelmi irodalma*, Budapest, 1887; *Szabadka és környéke 1848-1849-ben*, Szabadka, 1888; *Szabadka szabad királyi város története*, 1-2, Szabadka, 1886-1892; Bács-Bodrog vármegye községei (suautor s F. Virter); Szabadka; Magyarkanizsa, u: *Bács-Bodrog vármegye*, 1, ur. S. Borovszky, Budapest, [1909]; *Bács-Bodrog vármegye földrajzi és történelmi helynévtára*, 1-5, Szabadka, 1889-1907.

Lit.: *Enciklopedija Jugoslavije*, 5, Zagreb, 1988; *Bunjevačke novine*, br. 14, Subotica, 2006; *Srpski biografski rečnik*, 4, Novi Sad, 2009.

S. Mačković

IVANJE, (sveti) Ivan Cvitnjak, naziv za blagdan sv. Ivana Krstitelja koji se slavi 24. lipnja. To je dan ljetnoga solsticija uz koji se stoga vezuju običaji kojima se potiče magijska snaga prirode te otuda i u bačkih Bunjevaca postoje brojna vjerovanja. Objašnjenja značenja toga dana razlikuju se od mjesta do mjesta. Ponegdje mu se ne pridaje posebno značenje (Lemeš, Lugovo, Tavankut), dok se drugdje vjeruje da će sv. Ivan zaštititi žito i gospodarske zgrade od požara (Nenadić Salaši) ili će se popeći žile na žitu, pa će ranije sazreti (Bajmok). U Žedniku se vjeruje da je taj dan blagoslov za žito, da se žrtvuje slama da bi žito ranije sazrelo, a u Đurđinu da se slavljenjem sv. Ivana obilježava početak ljeta.

Karakterističan običaj na Ivanje u bačkih Bunjevaca jest paljenje ivanjskih vatra, kao i u gotovo svim hrvatskim krajevima. Za ivanjske vatre, kao i za sam dan sv. Ivana, postoji i specifičan naziv *cvitnjak*, koji može imati različita značenja. Zanimljivo je istaknuti primjer Žednika, gdje se objedinjuju sva moguća značenja: (*sveti) Ivan Cvitnjak* ili samo *cvitnjak* naziv je za vatru, za dan sv. Ivana, za cvijeće od kojega se pletu ivanjski vijenci i za baklje koje se uz vatru pale. Ta su značenja (osim naziva za baklje) moguća i u drugim mjestima, ali pokrivaju jedan do dva od navedenih fenomena, to jest stvari.

Ivanjske vatre palile su se u većini bunjevačkih naselja u sumrak uoči sv. Ivana približno do 1940-ih i 1950-ih. Većinom se pale vatre tri večeri zaredom, dok se u somborskom kraju pretežno pali samo jedna vatra. Gorivo za vatru slagalo se u hrpu, a sastojalo se najčešće od slame, kukuruzovine i granja. U pojedinim mjestima (Nenadić Salaši, Lugovo, Žednik, Tavankut) uz vatre su se palile i baklje, koje su se izrađivale od stare metle ili od trske, ponegdje su bile ukrašene buketima cvijeća (Bajmok) ili vijencem od cvijeća (Žednik). Najvažniji je običaj bilo preskakanje vatre na nekoliko načina: pojedinačno ili u paru, s bakljama ili s vijencima u ruci, s vijencima na glavi. Vijenci od poljskoga cvijeća pleli su se samo u subotičkom kraju, a preskakanje vatre i pletenje vijenaca od cvijeća poznato je i u Čavolju u Bunjevaca u mađarskom dijelu Bačke. U pojedinim mjestima (Nenadić Salaši, Lugovo, Bajmok i Žednik) plele su se i narukvice od raznobojnoga konca, koje su se pri preskakanju vatre stavljale na ruke.

Mnogi različiti postupci vezani uz vatru praćeni su vjerovanjima koja su imala preventivnu i zaštitnu funkciju, usmjerenu ponajprije prema zdravlju. Riječ je o različitim vjerovanjima koja se razlikuju u pojedinostima od mjesta do mjesta. U Lemešu se vjerovalo da onaj tko preskače

Preskakanje ivanjske vatre,
sekvenca iz filma *Jeka mog ditinjstva*
(2004.)

ivanjsku vatru neće biti krastav. U Žedniku je skakanje preko vatre višeznačno: tko je preskoči, neće se upišati ili će mu se istresti bube ili će se žile od žita popeći, što je značilo da će žito prije sazreti. U Čavolju su preskakali vatru da bi se obranili od bolesti, a posebno je bilo važno uspješno preskočiti vatru za djevojku, jer je to značilo da će se ona idućih poklada udati, dok će pjegava djevojka izgubiti pjege. Djevojke su preskakale vatru zajedno s momcima ne bi li imale uspješan porod. Žeravicu su gasili prstima da nemaju zanoktica (Bajmok, Žednik), a po ostacima žeravice hodalo se da ne bude *nabolja* na nogama (Žednik, Tavankut) ili da se noge ne znoje (Bajmok).

U Nenadiću i Lugovu trebalo je sačuvati narukvicu s kojom se preskakala vatra da bi se kroz nju prvi put popilo mlado vino; u Lugovu tumače da se to činilo kako bi se spriječila groznica. U Žedniku se vjerovalo da narukvica štiti od upale zglobova, dok se u Bajmoku narukvica nastojala izgubiti, jer bi to značilo da će se izgubiti i bube koje izjedaju žito. U Žedniku su se natjecali u trčanju s bakljama od vatre do vatre s uvjerenjem da će onaj tko prvi stigne i udari bakljom po vatri prvi kositi ili da će se sačuvati žito od požara. U Tavankutu se trčalo s bakljama kroz kupus ne bi li se spriječilo da bude crvljiv.

Ponegdje se pepeo od ivanjske vatre nosio kući i bacao po polju da se zaštiti od štetnika (Bajmok) ili se bacao u vrt da se ljetina zaštiti od munje, groma, leda i požara (Žednik). U Čavolju se nešto ostataka žari od ivanjske vatre stavljalo u hranu svinjama da ne budu bolesne. U Tavankutu se ivanjski vijenac bacao na krov salaša jer se vjerovalo da će se na taj način zaštititi kuća od požara, kao i u Čavolju, gdje se s istom svrhom vijenac mogao objesiti i na pročelje kuće.

U bačkih Bunjevaca sačuvano je i djevojačko gatanje o udaji. U Žedniku je potvrđeno da su djevojke bacale ivanjski vijenac na dudovo drvo ili u vodu pa se, prema tome na koju je stranu vijenac pao ili kamo ga je voda odnijela, tumačilo na koju će se stranu djevojka udati. Bacanje vijenaca u vodu sa svrhom gatanja o udaji važna je potvrda običaja koji je u Hrvata gotovo posve iščeznuo, ali mu traga ima u narodnim pjesmama, a poznat je i u nekih slavenskih naroda, osobito u Poljaka i Rusa.

Lit.: M. Mandić, *Iz osamstoljetne kronike Čavolja*, Budimpešta, 1984; M. Gavazzi, *Godina dana hrvatskih narodnih običaja*, Zagreb, 1988; M. Černelić, *Bunjevačke studije*, Zagreb, 2006.

M. Černelić

IVEZIĆ, Zvonko (Labudnjača, kraj Vajske, 17. II. 1949.), nogometaš, nogometni trener. Sin je Mile i Anice, rođ. Vorgić. Niže razrede osnovne škole završio je u Karađorđevu, a više u Baču i Novom Sadu, gdje je završio i srednju građevinsku školu. Nogomet je početo igrati 1963. u FK *Vojvodini* (Novi Sad), za čiju je prvu ekipu profesionalno nastupao 1967.-76., a bio je i kapetan momčadi. Odmah nakon odsluženja vojnoga roka prešao je u FC *Sochaux* (Francuska), za koji je nastupao 1976.-82., a poslije u *Paris – Racing Club Paris* (Francuska) 1982.-83. Igrao je na mjestu stražnjega veznoga igrača. Odbio je primiti francusko državljanstvo radi nastupa za francusku reprezentaciju na Svjetskom nogometnom prvenstvu 1978. u Argentini. U *Vojvodinu* se vratio 1983., gdje je poslije bio tajnik i tehnički direktor. Jedan je od najboljih klupskih strijelaca u povijesti *Vojvodine*: na 458 službenih utakmica postigao je 170 pogodaka, od čega je četiri puta postigao hat trick (protiv Partizana, Dinama i Troisa, te na sparing utakmici s reprezentacijom Madžarske), a do danas je zadržao naslov najučinkovitijega francuskoga stražnjega veznoga igrača. S momčadi *Vojvodine* osvojio je drugo mjesto na prvenstvu Jugoslavije 1974./75., te s ekipom *Sochauxa* na prvenstvu Francuske 1979./80. S njome je 1981. stigao i do polufinala Kupa UEFA-e. Odigrao je ukupno 413 utakmica u jugoslavenskoj i francuskoj prvoj ligi te postigao 113 pogodaka. Za mladu reprezentaciju Jugoslavije odigrao je 5 utakmica, a za seniorsku reprezentaciju 4 utakmice te postigao 2 pogotka. Debitirao je 31. V. 1975. protiv Nizozemske u

Beogradu (3:0), a zadnju utakmicu odigrao je 25. IX. 1976. protiv Italije u Rimu (0:3).

Kao trener djelovao je u *Vojvodini* (prvak Jugoslavije s juniorima 1987.), FK *Slaviji* (Novi Sad), ČSK *Pivari* (Čelarevo), FK *Šajkašu* (Kovilj), FK *Bečeju* (Bečej), FK *Inđiji* (Inđija), FK *Radničkom* (Stara Pazova), FK *Mladosti* (Bački Petrovac), FK *Mladosti* (Bački Jarak), FK *Rudaru* (Ugljevik, BiH) i FK *Kulpinu* (Kulpin). Najveće uspjehe postigao je s ČSK *Pivarom*, s kojom se uspeo 5 rangova, od zonske do Druge srpske lige, i do četvrtfinala kupa SR Jugoslavije, s FK *Inđijom,* koju je prvi put kao bodovne prvake uveo u Drugu ligu 1992. i došao do četvrtfinala kupa SR Jugoslavije, s FK *Bečejom* s kojim 1995. je izborio četvrtfinale Intertoto kupa i 1996. sudjelovanje u UEFA kupu, te s *Rudarom,* koji je bio dvaput drugi u Drugoj ligi Republike Srpske. Bio je izbornik Republike Srpske 2000. godine.

Živi u Novom Sadu.

Lit.: V. Stojković, *Legende fudbala*, Beograd, 1985; L. Đukić, *80 godina fudbala u Čelarevu*, Čelarevo, 2005; http://www.reprezentacija.rs/index.php?option=com_content&view=article&id=1106&Itemid=12 (26. IX. 2010.).

E. Hemar

IVIĆ, Aleksa (Buđanovci, Srijem, 23. XII. 1881. – Beograd, 23. XI. 1948.), povjesničar, sveučilišni profesor. Otac je lingvista Pavla Ivića. Nakon školovanja u rodnom mjestu i Novom Sadu, na Sveučilištu u Beču studirao je slavistiku i povijest, a ondje je i doktorirao 1905. Odlučujući je znanstveni utjecaj na njega imao češki povjesničar Konstatntin Jireček. Isprva se bavio srednjovjekovnom poviješću, ali je poslije istraživao i novovjekovnu. Posebno ga je zanimala povijest Srba u Monarhiji (južnoj Ugarskoj, Hrvatskoj i Slavoniji). Nakon povratka iz Beča uključio se aktivno u politički život te je 1910. izabran za zastupnika u Hrvatskom saboru. Preselio se u Zagreb, gdje je, službujući u Zemaljskom arhivu 1912.-20., nastavio istraživanja i pisanje te 1914. nastaje njegova studija *Istorija Srba u Ugarskoj od pada Smedereva do seobe pod Čarnojevićem*. Iz nje je petnaest godina poslije nastala velika sinteza povijesti Srba u južnoj Ugarskoj od kraja XV. do početka XVIII. st. Nakon Prvoga svjetskoga rata doselio se u Suboticu, gdje je na novosnovanom Pravnom fakultetu 7. XII. 1920. postavljen za izvanrednoga profesora na predmetu Povijest Srba, a u prosincu 1923. za redovitoga profesora. Nakon raspada Kraljevine Jugoslavije 1941. izbjegao je u Rumu, a zatim u Beograd. Umirovljen je 1945.

Bio je redovit suradnik subotičkoga časopisa *Književni sever*, u kojem je objavljivao i radove s temama iz prošlosti Bunjevaca i Subotice (*Četiristogodišnjica osnivanja grada Subotice*, 8/1925; *Bunjevci, Srbi i Hrvati*, 7/1925; *Iz prošlosti Bunjevaca*, 3-4/1927; *Kako su govorili i pisali Bunjevci u XVIII. veku?*, 3-4/1927). U njima, kao i u svojim ostalim radovima, Bunjevce naziva »Srbima katolicima« i propagira njihovu suradnju s »pravoslavnom braćom«. No u studiji *O srpskom i hrvatskom imenu* (Beograd, 1922.) on točno objašnjava »zašto Šokci u Baranji i Bunjevci u Bačkoj ne prihvatiše kao slavonski i bosanski katolici ime hrvatsko: …silan uticaj pri širenju hrvatskog i srpskog imena vršile su škola i crkva, učitelji i popovi i ostala inteligencija narodna. Inteligencija bačkih Bunjevaca i bosanskih Šokaca školovana je u madžarskim školama i zadojena bila madžarskim duhom. Rodoljubivi pojedinci, koji su individualno bili jaki nisu podlegli uticaju Madžarstva, nisu ipak bili u stanju da parališu uticaj države, koja je pomoću škole i crkve, vojske i administracije i svih drugih oblasti suzbijala u narodu i srpsko i hrvatsko ime. Da su bunjevački učitelji i popovi, kao što su oni po Slavoniji, školovani bili u Zagrebu, davno bi Bunjevci prihvatili ime hrvatsko«. Bavio se i istraživanjima o samozvanom caru Jovanu Nenadu te je bio član akcijskoga odbora za proslavu četiristote obljetnice njegove smrti i podizanje spomenika 1927., kojemu je predsjednik bio Mijo Mandić. Spomenik autora Pavla Palavičinija postavljen je uz veliku pompu i u nazočnosti prorežimskih

lokalnih i državnih dužnosnika, a izdana je i brošurica *Spomenica na Cara Jovana Nenada subotičkog 1527-1927.*, kojoj je doprinos dao i Ivić. Spomenik je srušen 1941. nakon ulaska madžarskih postrojba u Suboticu, a ponovno je, uz protivljenje gradskih vlasti, postavljen na središnjem gradskom trgu u vrijeme rata u Hrvatskoj ujesen 1991.

Na političkom planu bio je jedan od vođa Narodne radikalne stranke u Subotici. Pripadao tzv. protićevcima, političkoj struji radikala koja je kritizirala Nikolu Pašića. Na lokalnoj političkoj pozornici oštrica njegove političke nesnošljivosti bila je usmjerena prema Bunjevcima koji nisu slijedili smjernice iz Beograda, ponajprije onima vezanima uz *Neven*, klerikalcima te svima koji su bili prohrvatski orijentirani. Bio je inicijator za pokretanje subotičkoga radikalskoga lista *Bačvanin* 1921. kao zajedničkoga organa Narodne radikalne i Zemljodilske stranke u Subotici. Taj je list djelovao na agitaciji do parlamentarnih izbora 1923., kad je prestao izlaziti. Bio je i jedan je od osnivača »patriotske udruge nacionalnih i kulturnih radnika« *Severna zvezda* 1928., iz čijeg je miljea pokrenut i subotički dnevni list *Jugoslovenski dnevnik*. Surađivao se i s novosadskim listom *Dan*, koji je od 1935. bio nastavak *Jugoslovenskog dnevnika*.

Odabrana djela: *Seoba Srba u Hrvatsku i Slavoniju, prilog ispitivanju srpske prošlosti tokom 18. i 17. veka*, Sremski Karlovci, 1909; *Austrija prema ustanku Srba pod Milošem Obrenovićem*, Zagreb, 1917; *O srpskom i hrvatskom imenu*, Beograd, 1922; Kratka istorija Vojvodine, 1-2, u: *Književni sever*, 1,2/1925, Subotica; *Istorija Srba u Vojvodini. Od najstarijih vremena do osnivanja potiško-pomoriške granice (1703)*, Novi Sad 1929; *Spisi bečkih arhiva o Prvom srpskom ustanku*, 1-11, Beograd, 1935-1977; Potpuna bibliografija u: A. Vasić, Bibliografija radova dr Alekse Ivića, *Istraživanja*, 10, Novi Sad, 1983.

Lit.: *Mala Enciklopedija Prosveta – Opšta Enciklopedija*, 1, Beograd 1959; *Enciklopedija Jugoslavije*, 4, Zagreb, 1960; B. Duranci, V. Gabrić Počuča, *Javni spomenici Opštine Subotica*, Subotica, 2001; G. Kiss, E. Bažan, K. Čeliković, *Subotička bibliografija 1918-1944*, III/1, Subotica, 2003; E. Bažant, N. Bašić Palković, *Književni sever (1925-1935) : Bibliografija*, Beograd, 1999; *Srpski biografski rečnik*, 4, Novi Sad, 2009.

S. Mačković

IVIĆ, Blaško (Subotica, 9. II. 1920. – Zagreb, 17. IX. 1994.), agronom, pisac. Sin je Stipana, gradskoga bilježnika, poslije ravnatelja staračkoga doma, i Jelene, rođ. Moravčik. Osnovnu školu i gimnaziju završio je u rodnom gradu. U književnosti se javio kao srednjoškolac pišući novele, crtice i pučke igrokaze, priloge o narodnim običajima i plesovima te pjesme na bunjevačkoj ikavici, koje je objavljivao u *Obitelji, Klasju naših ravni, Redarstvu, Subotičkoj Danici* i *Bunjevačkom žackalu*. Nakon gimnazije 1939. odlazi na studij u Zagreb, gdje je diplomirao 1947. na Poljoprivredno-šumarskom fakultetu. Za vrijeme studija bio je aktivan u Društvu bačkih Hrvata.

Blaško Ivić

Nakon rata zaposlio se na Paliću u Gradskoj ekonomiji, a početkom 1946. otišao je u Zagreb na specijalizaciju i usavršavanje. Ujesen 1947. premješten je u Zavod za voćarstvo i preradu voća u Čačku. Zbog izvrsnoga poznavanje madžarskoga jezika ujesen 1948. vratio se u Suboticu te je postao najprije nastavnikom, a poslije i profesorom u srednjoj poljoprivrednoj školi. God. 1950. imenovan je njezinim ravnateljem. Kad je 1951. škola premještena u Sombor, postavljen je za direktora Poljoprivredne škole u Rumi, ali kako nije prihvatio postavljenje, premješten je za upravitelja seljačke radne zadruge na Paliću. Nakon šest mjeseci prešao je u Povjerenstvo za poljoprivredu i šumarstvo u Subotici, a 1957. postao je republički inspektor za kontrolu voćnoga i sadnoga materijala i sjemenske robe u Subotici. God. 1958. postao je načelnikom Tajništva za poljoprivredu i šumarstvo kotara Subotica, a 1961.

generalnim direktorom Poljoprivrednoga kombinata *Palić*. U Privrednoj komori u Subotici radio je od 1963., a nakon njezina ukidanja 1967. bio je stručni suradnik Zavoda za ekonomiku i privredni razvoj u Subotici, poslije savjetnik Ekonomskoga instituta pri Ekonomskom fakultetu u Subotici do umirovljenja 1981.

Cijeli je život radio u poljoprivredi. Od 1945. do 1986. održao je oko 1450 predavanja s područja voćarstva, vinogradarstva i prerade voća i grožđa, a oko 300 ih se odnosilo na ratarstvo i vrtlarstvo. Predavanja su bila na hrvatskom i madžarskom jeziku u Subotici i okolici, u Zagrebu, Splitu, Mariboru, Peći, na otoku Braču i drugdje. Kao predavač i izlagač sudjelovao je na Svjetskom savjetovanju Organizacije Ujedinjenih naroda za prehranu i poljoprivredu (FAO) 1964. u Budimpešti s temom Voćarstvo u Jugoslaviji. Također u organizaciji FAO-a održao je predavanje u Bratislavi na temu *Apopleksija marelice* 1966., a 1968. u Subotici je bio glavni organizator Međunarodnoga simpozija o marelici te predavač s temom *Istraživanja uzročnika i ekonomska šteta od prijevremenog izumiranja stabla marelice na Subotičko-horgoškoj pješčari 1950.-68.*. Objavio je više od 800 članaka i stručnih radova u novinama i časopisima (*Hrvatska riječ*, *Subotičke novine*, *Agronomski glasnik*, *Novi privrednik*, *Bilten Poljodobra*, *Magyar szó*, *Föld Népe*, *7 Nap*, *Gospodarski list*, *Agrotehničar*, *Vojvođanski poljoprivrednik*, *Žig* i dr.). Podigao je više od 40 rasadnika i voćnjaka te provodio eksperimente s kemijskim sredstvima.

U mladosti je bio nogometaš NK *Bačka* 1936.-39, a 1971. i 1972. član Izvršnoga vijeća NK *Bačka* te glavni i odgovorni urednik Sportskog lista FK *Bačke* 1970.-72. Za zasluge za razvoj kluba dobio je Zlatnu plaketu u povodu 70. obljetnice njegova postojanja 1971. Važan je i njegov sakupljački rad na području bunjevačke onomastike *Prezimena bačkih Hrvata Bunjevaca u Subotici i okolini* (*Subotička Danica : Kalendar za 1993.*, Subotica, 1992, 138-145.).

S Martinom Bruckom dobio je novčanu nagradu za patentiranje kemijskih sredstva za suzbijanje peronospore na vinovoj lozi *Brumacin* 1961. Dobitnik je Listopadske nagrade grada Subotice za područje poljoprivrede za 1968. i Povelje Savezne skupštine inženjera i tehničara 1981. Iako nikad nije bio član Saveza komunista, odlikovan je Ordenom rada sa srebrnim vijencem za postignute uspjehe u radu od važnosti za napredak Jugoslavije 1986.

Iz obiteljskih razloga preselio se u Zagreb 1989. Pokopan je u obiteljskoj grobnici u Bjelovaru.

Djela: *Priručnik zaštite bilja* (suautor S. Mihajlović), Subotica, 1954; *Zaštita voćaka i vinove loze* (suautori S. Mihajlović i T. Tili), Subotica, 1968; *Opasnosti i zaštita zdravlja u poljoprivredi* (suautor I. Rudinski i dr.), Zagreb – Novi Sad, 1984.

Lit.: M. Evetović, *Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata* (rukopis); J. Andrić, Društvo bačkih Hrvata, u: *Klasje naših ravni*, 1/1942, Zagreb; Naši suradnici, u: *Klasje naših ravni*, Zagreb, 1944; *Hrvatski biografski leksikon*, 6, Zagreb, 2005.

M. Ivić

IVIĆ, Pavle (Beograd, 1. XI. 1924. – Beograd, 19. IX. 1999.), srpski jezikoslovac. Sin je povjesničara Alekse Ivića te je tijekom 1930-ih, u vrijeme dok mu je otac predavao na mjesnom Pravnom fakultetu, živio u Subotici. Na beogradskom Filološkom fakultetu diplomirao je 1949., a doktorirao 1953. Od 1949. radio je u Institutu za srpski jezik u Beogradu, od 1954. na Filozofskom fakultetu u Novom Sadu, a 1972.-75. na Filološkom fakultetu u Beogradu. Bio je član Srpske akademije znanosti i umjetnosti (dopisni od 1972., redoviti od 1978.) te još sedam akademija: ruske, američke, austrijske, poljske, makedonske, slovenske i norveške. Držao je predavanja na šezdesetak sveučilišta u Europi, Americi, Aziji i Australiji te sudjelovao u radu mnogih međunarodnih jezikoslovnih društava. Bio je glavni urednik časopisa *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku*, *Onomatološki prilozi* i *Srpski dijalektološki zbornik* te osnivač i urednik časopisa *Prilozi proučavanju jezika*. Bavio se slavenskom, srednjojužnoslavenskom i srpskom dijalektologijom, srpskom jezič-

nom poviješću i poredbenom slavenskom gramatikom. Kao jedan od najcjenjenijih svjetskih slavista, obilježio je srpsko jezikoslovlje druge polovine XX. st., a njegov je prinos bio osobito važan na području dijalektologije. U srednjojužnoslavensku dijalektologiju uveo je strukturalističku metodologiju i isticao važnost terenskoga rada, a sudjelovao je i u izradi općeslavenskoga i europskoga lingvističkoga atlasa.

Isprva je imao umjerena stajališta o srpsko-hrvatskim jezičnim odnosima, no od kraja 1960-ih postupno je prihvaćao ideje bliske Karadžićevu »jezičnomu srpstvu«. U njegovim radovima to se ogleda ponajprije u načinu na koji relativnu kronologiju fonoloških i morfoloških promjena te strukturna obilježja narječja i dijalekata povezuje sa suvremenim etničkim i nacionalnim afilijacijama, prenaglašavajući, primjerice, strukturnu i genetsku povezanost kajkavskoga sa slovenskim dijalektima, a umanjujući povezanost torlačkoga s bugarskima i makedonskima. Izbjegavao je uz to uporabu etnonima Hrvat za »štokavce katolike«. Početkom 1990-ih bio je jedan od osnivača udruge *Srpski sabor* »za širenje istine o Srbima u odcepljenim krajevima«, no potkraj života svoja je radikalna stajališta revidirao. Primjerice, u posmrtno objavljenom radu *Srpski dijalekti i njihova klasifikacija* (2009.) ističe kako se srpskim dijalektima mogu smatrati samo oni kojima govore »populacije koje svoj govor nazivaju srpskim«.

Iz perspektive podunavskih Hrvata Ivić je zanimljiv ponajprije zbog svojega članka »Trag promene *l* na kraju sloga u *a* u govoru bačkih Bunjevaca« (*Zbornik razprav iz slovanskega jezikoslovja. Tinetu Logarju ob sedamdesettletnici*, Ljubljana, 1989), u kojem se bavi imenicom *dužijanca*. Navodi kako je ona nastala od oblika *dožel+nica*, pri čemu je zapravo rijetka potvrda toga da *l* na kraju sloga u bunjevačkim govorima nije davalo samo *o* (*radio, radila*), nego i *a* (*radija, radila*), što je inače karakteristično za štokavske, ali i čakavske govore u Dalmaciji. Polazeći od te interpretacije, Sekulić je poslije na jednak način tumačio i imenice *uzlivanca* i *pridikanca*. Ivić je k tomu, skupa s Aleksandrom Mladenovićem, u *Zborniku Matice srpske za filologiju i lingvistiku* (3/1960) objavio dijalektalni zapis »Vinčanje« prema snimci načinjenoj u Subotici, s označenim naglascima i specifičnom fonetskom vrijednošću pojedinih glasova.

Djela: *O govoru Galipoljskih Srba* (Beograd, 1957), *Die serbokroatische Dialekte: Ihre Struktur und Entwiklung. I. Allgemeines und die štokavische Dialektgruppe*, (Hague-Paris, 1958, srpski prijevod: Sremski Karlovci-Novi Sad, 1994), *O Vukovom Rječniku iz 1818. godine* (Beograd, 1966), *Srpski narod i njegov jezik* (Beograd, 1971, 2001), *Word and Sentence Prosody in Serbocroatian*, (Cambridge MA, 1986, suautor I. Lehiste, srpski prijevod: Srijemski Karlovci-Novi Sad, 1996), *O jeziku nekadašnjem i sadašnjem* (Beograd, 1990), *O Vuku Karadžiću* (Beograd, 1991), *Pregled istorije srpskog jezika* (Beograd, 1998), *Srpski dijalekti i njihova klasifikacija* (Sremski Karlovci-Novi Sad, 2009).

Lit.: S. Remetić, Academician Pavle Ivić, *Facta Universitatis: Linguistics and Literature*, 2 (6), Niš, 1999; *Hrvatska enciklopedija* 5, Zagreb, 2003; *Srpska porodična enciklopedija* 10, Beograd, 2007.

P. Vuković

IVIĆ, Šime (Subotica, 9. VIII. 1834. – Subotica, 28. II. 1903.), pučki pjesnik. Sin je Ivana i Klare, rođ. Nimčević. Radio je isprva kao podvornik u Pučkoj kasini, a poslije je bio cestar. Seljačkoga je podrijetla, nije bio školovan i jedva je naučio pisati, ali je znao sročiti vesele i šaljive pjesme o narodnim prilikama u gradu i na selu. Bio je vr-

1890

PISMA GOSPI JUDSKOJ.

(Uglasu „O Mario prisveta.“)

Pisma Gospi Judskoj, Subotica, 1877.

stan pjevač bunjevačkih groktalica. Utkao je u svoje deseterce ljude i događaje iz političkoga života Subotice (*Vesele pisme i događaji*), a pisao je i pjesme nabožnoga karaktera (*Pisma Gospi Judskoj, Pisma na slavu Božiju od Svetog Gjurgja mučenika i patrona vire krstjanske katholičanske*). Dobro je osjećao duh naroda budući da je »uvijek bio u društvu naroda«. Autor je šaljivoga igrokaza *Skupština na ćoši*. Surađivao je u somborskom listu *Bunjevac* (10. II. 1882.), u *Nevenu* (1/1890.), *Subotičkim novinama, Danici ili bunjevačko-šokačkom kalendaru* (1889.). Pjesme je izdavao i kao zbirke u obliku brošura te kao pojedinačna izdanja od jednoga lista.

Djela: *Narodne pisme*, Subotica, 1885; *Vesele pisme i događaji*, Subotica, 1891.

Lit.: P. Pekić, *Povijest Hrvata u Vojvodini*, Zagreb, 1930; I. Kujundžić, Bunjevačko-šokačka bibliografija : Prilog kulturnoj povijesti bunjevačko-šokačkih Hrvata, *Rad JAZU*, 355, Zagreb, 1969; G. Kikić, *Antologija poezije bunjevačkih Hrvata*, Zagreb, 1971; I. Szentgyörgyi, E. Bažant, *Subotička bibliografija 1870-1918*, Novi Sad-Subotica, 1993; M. Cindori-Šinković, E. Bažant, *Neven : Zabavno-poučni misečnik za Bunjevce i Šokce 1884-1914 : Bibliografija*, Beograd-Subotica, 2008; M. Evetović, *Kulturna povijest Bunjevaca i Šokaca*, Subotica, 2010.

E. Bažant

IVKOVIĆ, Bela (Subotica, 14. X. 1939.), odvjetnik, društveni djelatnik. Sin je Petra i Justine, rođ. Matković. Osnovnu školu završio je u rodnom gradu, a Klasičnu nadbiskupsku gimnaziju u Zagrebu. God. 1963. zaposlio se u subotičkom Zavodu za socijalno osiguranje, a od 1973. radi u SIZ-u za komunalne djelatnosti. Uz rad je završio Višu upravnu školu u Novom Sadu 1965., a na dislociranom odjelu niškoga Pravnoga fakulteta u Subotici diplomirao je 1972. Odvjetnički ured u Subotici otvorio je 1978. i u njemu je radio do odlaska u mirovinu 2008.

Osim što je radio u struci, angažirao se u radu kulturnih institucija i političkom djelovanju. Bio je član Inicijativnoga odbora za osnivanje HKUD-a *Bunjevačko kolo* 1969. i poslije jedan od osnivača Društva. Bio je predsjednik *Bunjevačkoga kola* 1991.-2003. te je dao velik prinos širenju aktivnosti Društva, obnovi rada i osnivanju novih sekcija. Obavljao je tu dužnost u iznimno teškim vremenima za vojvođanske Hrvate, a osobito je važna njegova uloga u vraćanju hrvatskoga karaktera Društvu, što je 1995. rezultiralo njegovim preimenovanjem u Hrvatski kulturni centar. Bio je posebno angažiran u organiziranju Velikoga prela i Dužijance kao manifestacija HKC-a *Bunjevačkoga kola* koje su prerasle u najmasovnije kulturne priredbe Hrvata u Bačkoj.

Jedan je od osnivača Demokratskoga saveza Hrvata u Vojvodini i Hrvatskoga narodnoga saveza. U nekoliko navrata bio vijećnik u Skupštini Općine Subotica (1969.-74., 2000.-04. ispred HNS-a) te vijećnik prvoga saziva Hrvatskoga nacionalnoga vijeća.

Osnivač je i Hrvatskoga akademskoga društva te Katoličkoga instituta za kulturu, povijest i duhovnost *Ivan Antunović*. Bio je član Hrvatskoga svjetskoga kongresa 1992.-2004. Za svoj je rad 2008. dobio priznanje *Pro Urbe* Skupštine Grada Subotice.

Lit.: *Žig*, br. 14, Subotica, 1995; *Hrvatska riječ*, br. 285, Subotica, 2008; *Dodjela zvanja Počasni građanin Grada Subotica i Priznanja »Pro Urbe«*, brošura, Subotica, 2008.

T. Žigmanov

IVKOVIĆ, Gustav – Gustika (Subotica, 5. XI. 1910. – Ljubljana, 23. II. 2003.), atletski trener i sportski djelatnik. Sin je Mije i Kolete, rođ. Vizin. Bio je član Subotičkoga lakoatletskoga kluba (SLAK). Na prvenstvu Srbije 1939. osvojio je prvo mjesto na 1500 m. Nakon rata djelovao je kao atletski trener i sportski i društveni djelatnik. Jedan je od osnivača Fiskulturnoga omladinskoga sportskoga društva *Spartak* u Subotici 1945., koje je odmah imalo i lakoatletsku sekciju. Kao trener djelovao je u AK *Spartak*, AK *Sloga-Vojvodina* (Novi Sad), AK *Zrinski* (Petrovaradin), AK *Marathon* (Sombor), AK *Mladost* (Odžaci), AK *Branik* (Maribor), AK *Drava* (Ptuj), AK *Olimpija* (Ljubljana) i AK *Slovan*

(Ljubljana). Kao velik propagator atletike u sredinama u kojima je djelovao, zaslužan je za razvoj mnogih klubova i stvaranje vrhunskih atletičara. Kroz njegovu školu atletike prošlo je više od 100.000 djece. Oko 150 atletičara i atletičarki koje je trenirao osvojilo je odličja na prvenstvima Jugoslavije i Balkana, njih više od 50 osvojilo je naslov državnog prvaka, a srušili su 24 državna rekorda. Odgojio je 25 državnih reprezentativaca, a među najistaknutijim sportašima koje je trenirao izdvajaju se Marga Šandorkić (Subotica), Ana Sunarić (Sombor), Stevan Gromilović (Sombor), Franc Gluk (Maribor), Miloš Mele (Ljubljana) i dr.

Gustav Ivković

Kao atletski i društveni djelatnik obavljao je mnoge istaknute dužnosti. Bio je dopredsjednik Atletskoga saveza Srbije, prvi predsjednik Atletskoga odbora AP Vojvodine, dopredsjednik gimnastičke organizacije AP Vojvodine, prvi predsjednik Pokrajinskoga odbora narodne tehnike, dopredsjednik Saveza sportova Vojvodine, član Komisije za tjelesni odgoj pri Izvršnom vijeću Vojvodine, prvi predsjednik AK *Sloga-Vojvodina* i dr. Bavio se sa atletskom statistikom, a svoje je radove objavio u nekoliko prigodnih publikacija.

Dobitnik je Zlatnih plaketa Atletskog saveza Jugoslavije i Atletskog saveza Srbije. Nakon odlaska u mirovinu ostao je živjeti u Ljubljani, nedaleko od stadiona Šiška.

Izvori: Osobna arhiva povjesničara atletike Ljubiše Gajića iz Jagodine.

Lit.: *Jugoslavenska atletika 1921-1971*, Beograd 1971, *Sportski leksikon*, Zagreb, 1984; M. Brustulov, *Sport u Subotici 1944-1984*, Subotica, 1984.

E. Hemar

IVKOVIĆ, Josip (Subotica, 6. II. 1950.), hokejaš na travi, trener u hokeju na travi i tenisu. Sin je Petra, zaslužnoga sportskoga djelatnika, i majke Rozalije, rođ. Dózsa. Osnovnu školu te srednju i višu ugostiteljsku završio je u Subotici. Sportom se počeo baviti 1963. u Sportskom društvu *Elektrovojvodina* iz Subotice kao nogometaš i hokejaš na travi. Bio je član HK *Elektrovojvodina*, koji je 1972. osvojio dvostruki trofej – prvenstvo države i Kup Jugoslavije, zbog čega je klub te godine proglašen najboljim sportskim kolektivom u Subotici. Nakon povratka s vojne službe kratko vrijeme nastupa za HK *Elektrovojvodina* iz Novog Sada, a 1974. prelazi u HK *Subotičanka* u Subotici, gdje je istodobno igrač i trener. Republički sudac u hokeju na travi postao je 1975. God. 1980. otišao je u SR Njemačku, gdje je do 1990. igrao za Hokejski klub *Horn* iz Bremena. U međuvremenu je u Njemačkoj završio i trenersku školu, stekao je međunarodnu licenciju trenera te je radio kao trener u hokeju na travi i tenisu. Od 1990. do 2006. trenirao je klub za koji je prije nastupao.

Igrajući za najbolje hokejske klubove u tadašnjoj državi – *Elektrovojvodinu* i *Subotičanku* iz Subotice – osvojio je nekoliko puta naslov državnoga prvaka te je bio pobjednik Kupa Jugoslavije. Već kao mlad igrač s HK *Elektrovojvodina* na međurepubličkom prvenstvu dva je puta osvajao naslov juniorskoga prvaka Jugoslavije – 1968. u Zagrebu i 1969. u Subotici, a 1970. drugo mjesto iza zagrebačkoga HK *Trešnjevka*. Kao član iste momčadi bio je sudionik mnogih međunarodnih turnira – 1968. na međunarodnom turniru u Bad Homburgu (SR Njemačka) osvojili su drugo mjesto, 1969. u Piešťanyma (Čehoslovačka) igrali su neodlučeno s reprezentacijom Čehoslovačke, a na međunarodnom turniru u Jelenioj Góri (Poljska) iste godine nadmoćno su osvojili prvo mjesto. U domaćem prvenstvu u sezoni 1971./72., kada je *Elektrovojvodina* osvojila dvostruku krunu, bio je najbolji strijelac prvenstva s 11 pogodaka. Kao igrač i trener u HK *Subotičanka* osvojio je prvenstvo države 1974., 1976., 1978.,

1980., a Kup Jugoslavije zaredom 1974.-80. U vrijeme aktivnoga igranja hokeja bio je među najboljim europskim igračima.

Josip Ivković

Nastupao je za omladinsku reprezentaciju Jugoslavije 9 puta, a za seniorsku 110. Bio je član reprezentacije Jugoslavije koja je 1979. osvojila zlatnu medalju na VIII. mediteranskim igrama u Splitu. Kao vrhunski i zaslužni sportaš izabran je 2000. među 100 najboljih sportaša grada Subotice u sklopu manifestacije *100 sportova u 100 godina*. Nakon završetka sportske karijere u SR Njemačkoj 2006. vratio se u Suboticu, gdje je u Srpskom šoru izgradio *Park sportova*, koji vodi kao privatni poduzetnik.

Lit.: *1876-1971 Elektrovojvodina : Suboticatrans : 95*, Subotica, 1972; *Sport u Subotici 1944-1984*, Subotica, 1984; *Klub hokeja na travi Elektrovojvodina Subotica 1949-1999 : 50 godina postojanja*, Subotica, 1999.

P. Skenderović

IVKOVIĆ, Luka (Ivković Ivandekić) (Subotica, 1. IX. 1935. – Subotica, 30. III. 1998.), novinar. Sin je Antuna i Antonije, rođ. Šarčević. Osnovnu školu i gimnaziju završio je u Subotici. Prije nego što se počeo baviti novinarstvom, radio je neko vrijeme u Službi državne sigurnosti u Subotici. Isprva je počeo pisati novinske članke za *Subotičke novine*, a pokraj 1960-ih godina angažiran je za beogradski dnevni list *Politika* kao stalni dopisnik iz Subotice, što je radio sve do sredine 1990-ih godina. U novinskim izvješćima zastupao je tezu da Bunjevci ne pripadaju hrvatskomu narodnomu korpusu.

Lit.: N. Zelić, *Hrvatsko proljeće i bački Hrvati*, Subotica, 2009.

G. Bačlija

IVKOVIĆ, Petar (Subotica, 17. VI. 1924. – Subotica, 18. IV. 1998.), sportaš, trener za hokej na travi, sportski djelatnik. Sin je Josipa i Kriste, rođ. Gaković. Osnovnu i srednju obrtničku školu završio je u Subotici. Kao mladić uključio se u politički život u travnju 1944. sudjelujući u osnivanju Gradskoga komiteta SKOJ-a u Subotici. Nakon Drugoga svjetskoga rata zaposlio se u subotičkoj električnoj centrali, gdje je radio kao šef općega sektora. Uz rad je završio Višu upravnu školu i Pravni fakultet u Novom Sadu.

S nekolicinom mladih kolega 1948. organizirao je sportski život u poduzeću te je osnovao Sportsko društvo *Dinamo*, koje je već sljedeće godine promijenilo naziv u SD *Električna centrala* Subotica. Bio je prvi tajnik kluba, a predsjednik je bio János Franzer. U to je vrijeme kao nogometaš bio standardni prvotimac NK *Električna centrala*. Ujesen 1949. bio je glavni inicijator osnivanja prvoga subotičkoga kluba u hokeju na travi *Električna centrala*. Od tada pa do 1966. aktivno igra hokej na travi u *Električnoj centrali* (poslije *Elektrovojvodini*) i član je momčadi koje su osvajale prvenstva Srbije 1950-ih godina te 1963.-66., te drugo mjesto na saveznom natjecanju 1952. God. 1953. imao je dva nastupa za reprezentaciju Jugoslavije. Kada je zbog masovnosti toga sporta utemeljen (1950.) Savez hokejskih klubova na travi Srbije, izabran je za prvoga predsjednika. Za predsjednika jugoslavenskoga hokejskoga saveza izabran je 1963., obnašajući tu dužnost nekoliko mandata.

Od 1966. posvećuje se trenerskomu pozivu te je kao stručni voditelj u *Elektrovojvodini* ostao do 1972., kad je momčad osvojila naslov državnoga prvaka i Kup Jugoslavije, za što je bio jedan od najzaslužnijih. U HK *Subotičanka* prešao je 1973. i do 1980. radio je u njemu kao trener i menadžer. Osvojio se s njim nekoliko puta naslov jugoslavenskih prvaka – 1974., 1976., 1978. i 1980., a Kup Jugoslavije 1973.-80. U to je vrijeme u Kupu europskih prvaka HK *Subotičanka* bio sudionik finalnih turnira u Frankfurtu 1975. i Londonu 1977. te domaćin kvalifikacijskih turnira 1975. i 1979.

Imao je licenciju republičkoga, saveznoga i međunarodnoga suca za hokej na travi. Bio je i izbornik seniorske reprezen-

Petar Ivković

tacije Jugoslavije 1977.-81., s kojom je osvojio zlatno odličje na Mediteranskim igrama u Splitu 1979. Pokopan je na subotičkom Bajskom groblju.

Lit.: *1876-1971 Elektrovojvodina : Suboticatrans : 75*, Subotica, 1972; *Sport u Subotici 1944-1984*, Subotica, 1984; *Fudbalski klub »Elektrovojvodina« 1925-1995.*, ur. M. Brustulov, Subotica, 1995: *Klub hokeja na travi Elektrovojvodina Subotica 1949-1999 : 50 godina postojanja*, Subotica, 1999.

P. Skenderović

IVKOVIĆ IVANDEKIĆ, Ivan (Subotica, 26. V. 1882. – Subotica, 6. XI. 1968.), geodetski inženjer, političar. Sin Ambrozija – Boze i Marije, rođ. Pertić, brat političara Mirka. Nakon završene gimnazije 1901. upisao se na Tehnički fakultet u Budimpešti. Diplomirao je u rujnu 1905. te je postao inženjerom geodezije i arhitekture. Bio je aktivan u javnom kulturnom životu i prije Prvoga svjetskoga rata pa je pri osnivanju Pjevačkoga i tamburaškoga društva 1912. izabran za dopredsjednika. Kao vojnik honvedskoga puka iz Osijeka zarobljen je 1915. na ruskom bojištu.

U vrijeme raspada Austro-Ugarske s bratom Mirkom bio je član Bunjevačko-srpskoga narodnoga odbora u Subotici, osnovanoga 10. XI. 1918. u kavani *Hungaria* (donedavno zgrada kina *Lifka*), a bio je i član subotičkoga izlasanstva na samoproklamiranoj Velikoj narodnoj skupštini u Novom Sadu 25. XI. 1918., koja je proglasila odcjepljenje od Ugarske. Od studenoga 1918., s potiskivanjem Madžara s vlasti u Subotici, počinje i njegov uspon kao političara. U prvom sastavu civilne gradske izvršne vlasti – senatu, osnovanom 19. XI. 1918. godine, kratkotrajno (četiri dana) bio je na položaju velikoga kapetana (prvi čovjek gradske policije), a od 24. XI. nastavio je raditi na mjestima koja su odgovarala njegovoj struci – kao tehnički savjetnik, a od 20. III. 1920. kao glavni gradski mjernik. Tu je funkciju obnašao do 30. IV. 1920. S tih pozicija, na koje je mogao doći samo zahvaljujući snažnoj političkoj potpori koju je uživao, sudjelovao je u ključnom procesu koji je bio osmišljen u Beogradu radi promjene gospodarske slike novostečenih područja – u agrarnoj reformi i kolonizaciji, pa je tako od 1919. član Komisije za pripremu agrarne reforme.

Politički angažman počeo je u Bunjevačko-šokačkoj stranci (BŠS), a poslije je djelovao u Hrvatskoj seljačkoj stranci (HSS). U kotarskom ogranku subotičkoga HSS-a obnašao je više dužnosti. Bio je potpredsjednik organizacije za subotički I. gradski krug, pokretao je ogranke u Subotici i okolici te održavao mnogobrojne agitacijske skupštine. Na parlamentarnim izborima u rujnu 1927. bio je nositelj liste za kotar Kanjižu. Nakon popuštanja stega Šestosiječanjske diktature i obnove parlamentarnoga života oktroiranjem Ustava iz 1931. s bratom Ivanom djelovao je u vladinoj Jugoslavenskoj radikalnoj seljačkoj demokraciji (poslije preimenovanoj u Jugoslovensku nacionalnu stranku), a zatim i u Jugoslavenskoj radikalnoj zajednici.

To je bio preduvjet da dospije na položaj prvoga čovjeka u gradu, pa je dužnost gradonačelnika obnašao 1933.-34., odnosno, kako se funkcija poslije zvala, predsjednika općine 1934.-38. Time je taj položaj uspio zadržati najduže od svih gradonačelnika u međuraću, budući da je sve gradske dužnosnike tada postavljala središnja vlast. Iznimka se zbila samo 1927., kada su održani jedini lokalni izbori za gradske predstavnike. Funkciju je predao 18. XI. 1938. Marku Juriću, a za pokazanu lojalnost beogradske su ga vlasti iste godine imenovale za vijećnika u Banovinskom vijeću Dunavske banovine i senatora, tj.

člana gornjega doma jugoslavenskoga parlamenta.

Bio je urednik tjednika *Sloga* (poslije *Narodna sloga*), koji je pokrenut 17. XI. 1932. kao sredstvo propagande u svrhu snaženja političkoga položaja braće Ivana i Mirka Ivkovića Ivandekića, ali je list prestao izlaziti već sljedeće godine.

Kao pripremu predizbornih političkih borba, koje su dovele do petosvibanjskih parlamentarnih izbora 1935., braća Ivandekić sudjeluju u pokretanju i aktivnom uređivanju subotičkog tjednika *Glas naroda*, stranačkoga glasila desničarske dvorske Jugoslavenske nacionalne stranke (JNS). U njemu su tekstovi pisani latinicom, ekavicom, ikavicom, katkad i jekavicom, čime se, kao i pojavljivanjem prvoga broja upravo na Badnju večer u petak 24. XII. 1933. godine – demonstrirala jasna orijentacija na domaće bunjevačko stanovništvo. Zadnji se broj pojavio 3. V. 1935. Braća Ivandekić stavila su ga u funkciju propagande i agitacije ne bi li zadržali i učvrstili vlast i ključne političke pozicije koje su tada držali – Ivan kao gradonačelnik, a Mirko kao zastupnik u narodnoj skupštini (donjem domu jugoslavenskoga parlamenta). Uspjeh je bio djelomičan: Ivan se održao na funkciji gradonačelnika (poslije kao predsjednik općine), na koju ga je postavila središnja vlast, dok je Mirka na glasovanju za narodne zastupnike 5. V. 1935. pobijedio protukandidat Josip Vuković Đido.

Ivan Ivković Ivandekić (desno)
s Milanom Stojadinovićem

Bio je nazočan na osnivačkom skupu Matice subotičke 14. I. 1934. Obnašao je više vodećih funkcija u gradskim stručnim i kulturnim udrugama, primjerice 1922. bio je na čelu subotičke podružnice Udruženja jugoslavenskih inženjera i arhitekata, 1927. starješina Hrvatskoga sokola, a 1933. počasni predsjednik Dobrotvornoga vatrogasnoga društva.

Vrijedio je za dobro situiranoga građanina, budući da je bio vlasnik nekretnina, kuće, zemlje, ali i dionica u nekoliko subotičkih tvrtki (Hrvatska štedionica d.d., Industrija željeznog namještaja i metala d.d., Korzo bioskop d.d.).

Izvori: Historijski arhiv Subotica, F:047. F:47 I 65/1919, F:47. III 138/1923.

Lit.: *Neven*, Subotica, 36, 48, 50/1926, 35, 47, 50/1927; P. Pekić, *Povijest Hrvata u Vojvodini od najstarijih vremena do 1929. godine*, Zagreb, 1930; T. Kolozsi, *Szabadkai sajtó (1919-1945)*, Újvidék, 1979; D. Popov, *Srpska štampa u Vojvodini 1918-1941*, Novi Sad, 1983; S. Mačković, Subotica i bunjevački gradonačelnici (1918-1941), 1-2, *Bunjevačke novine*, 5, 6, Subotica, 1999; J. Temunović, *Subotička matica*, Subotica, 2002; R. Skenderović, Blaško Rajić i Hrvatska seljačka stranka – različiti koncepti nacionalnog identiteta bačkih Hrvata, *Dijalog povjesničara - istoričara 8, Zadar 26.-28. rujna 2003.*, Zagreb, 2004; K. Bušić, Odjeci uspostave Banovine Hrvatske u hrvatsko-bunjevačkoj javnosti, *Društvena istraživanja: časopis za opća društvena pitanja*, Zagreb, 4-5/2005; M. Bara, Somborska deklaracija i njezino značenje za bačke Hrvate, *Časopis za suvremenu povijest*, 3/2006; M. Bara, T. Žigmanov, *Hrvati u Vojvodini u povijesti i sadašnjosti: osnovne činjenice*, Subotica, 2009; M. Evetović, *Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata*, Subotica, 2010.

S. Mačković

IVKOVIĆ IVANDEKIĆ, Ivan (Bajmok, 20. VII. 1965.), filmski i fotoamater. Sin je Marka i Jelene, rođ. Buljovčić. Osnovnu školu završio je u Bajmoku, a srednju strojarsku školu u Subotici. Među osnivačima je Demokratskoga saveza Hrvata u Vojvo-

dini 1990. Snimanjem amaterskih igranih i dokumentarnih filmova i videa te fotografija počeo se intenzivnije baviti nakon 2000. Snimio je šest kratkih igranih filmova (Klapim 2003., Bubuš 2004., Kanikula 2005., Jazz pod Dudom 2005., Steščano vrime 2007. i Molitva za Magdalenu 2007.) te devet dokumentarnih filmova (Klapljenja tavankucki klapljenja 2005., U magli klapljenja 2005., Zlatne papuče 2006., Zbogom, bili salaši 2007., Ivanova klapljenja 2007., Zvečke u srcu 2007., Od pera do svirke 2007., Mekane sare 2007. i Dužijanca u pisku 2009.). Teme i motive crpi iz bunjevačke tradicije i krajolika zavičaja, a traganje za vlastitom sudbinom i zapitanost nad njom često je polazište u filmskim naracijama. Folklornu tradiciju i običaje bunjevačkih Hrvata obrađuje autoportretnim pristupom, a kroz sudbinu pojedinca pokušava reflektirati kolektivnu sudbinu i tragiku bunjevačkoga svijeta osuđenoga na neizvjesnost i izumiranje.

Najnagrađivaniji i jedan od njegovih najzapaženijih filmova jest kratki igrani film Klapim, koji je na Međunarodnom festivalu amaterskog filma ŽISEL u Omoljici 2004. osvojio Grand Prix za najbolji film te nagrade za najbolju režiju, scenarij, montažu i nagradu za najbolju žensku ulogu Zlatni prsten (Biserka Jaramazović). Drugi kratki igrani film Bubuš na istom je festivalu 2005. osvojio nagradu za najbolju kameru (Zvonimir Sudarević) i nagradu za najbolju žensku ulogu Zlatni prsten (Tanja Dulić). Na Festivalu kratkoga filma

Naslovnica filma *Klapim*, 2003.

u Dugom Selu u Hrvatskoj film Bubuš dobio je nagradu za najbolju sporednu mušku ulogu (Ivan Ivković Ivandekić). Idući kratki igrani film Kanikula na festivalu ŽISEL u Omoljici 2006. dobio je nagradu Zlatni prsten za najbolju žensku ulogu (Dejana Balažević), a dokumentarni film Zbogom, bili salaši na istom je festivalu dobio prvu nagradu festivala – Plaketu Zlatni suncokret 2007. Filmovi su mu bili prikazivani i na Reviji amaterskog filma – RAF u Zagrebu (2004., 2005.). Autorsku filmsku večer imao je u Subotici i Zagrebu 2007., a samostalne izložbe fotografija u Tavankutu 2003., Subotici 2003. i Vinkovcima 2006.

Lit.: Hrvatska riječ, br. 80, 131, 215, 233, Subotica, 2004, 2005, 2007.

B. Ištvančić

IVKOVIĆ IVANDEKIĆ, Marija – Mara (Đurđin, 10. IX. 1919. – Đurđin, 5. XII. 2006.), zemljoradnica, slamarka, jedna od utemeljiteljica likovne umjetnosti u tehnici slame. Deveto je, najmlađe dijete Franje i Marte, rođ. Skenderović. Završila je četiri razreda pučke škole. Nakon očeve smrti 1948. preuzela je brigu za gazdinstvo, osiguravajući teškim poljodjelskim radom u obiteljskom gospodarstvu sebi i svojim sestrama svagdanji kruh. Sve do smrti ostala je na obiteljskom salašu na »gredi« nad velikim đurđinskim dolom.

U najranijoj mladosti počela je plesti ukrase od žitne slame – prstenje, perlice i dijademe, a družeći se poslije s nešto starijom Katom Rogić od 1959. plela je od žitne slame i klasja vijence, krune, vjerske simbole i druge ukrase za proslave žetvenih svečanosti u svojoj župi sv. Josipa Radnika u Đurđinu i u katedralnoj crkvi sv. Terezije Avilske u Subotici, ali i za tzv. gradsku dužijancu, koja je organizirana u Subotici od 1968. God. 1965. pristupila je Likovnoj koloniji HKPD-a *Matija Gubec* u Tavankutu, u kojoj se već afirmirala grupa slikarica slamarki na čelu s Anom Milodanović. Već sljedeće godine izlagala je na izložbi *Tražimo najljepši suvenir*, održanoj u galeriji LIKUM u Zagrebu (23.-30. VII. 1966.), a prvu sliku od slame izradila je 1969. Od tada su učestala njezina sudjelovanja na

izložbama Tavankutske likovne kolonije i HKPD-a *Matija Gubec*, čija je bila članica. Od osnutka do smrti bila je sudionica 21 saziva Likovne kolonije naive u tehnici slame u Tavankutu (1986.-2006.). Izlagala je na više od 200 izložaba, od kojih su mnogobrojne priređene u inozemstvu (Italija, SSSR, Madžarska, Njemačka, Rumunjska, Hrvatska i dr.). Imala je samostalne izložbe u Đurđinu (1986.), Borovu (1987.), Subotici (1987.) i Zagrebu (1998.).

Mara Ivković Ivandekić

Mnogobrojna njezina pletiva za proslave žetvenih svečanosti čuvaju se u Biskupijskom muzeju u Subotici te u Pastoralnom centru župe u Đurđinu, a sakralni predmeti i vjerski simboli izrađeni u tehnici slame nalaze se u nuncijaturama, biskupijama i kardinalskim kurijama diljem svijeta. Jedna je njezina slika darovana jugoslavenskomu predsjedniku Josipu Brozu Titu tijekom njegova posjeta Subotici (1969.). Slike izrađene u tehnici žitne slame čuvaju joj se u stalnoj postavci zbirke Likovne kolonije HKPD-a *Matija Gubec* u Tavankutu, u župnom dvoru u Tavankutu, u Gradskom muzeju u Subotici i u privatnim zbirkama. Najpoznatije joj je sakralno djelo *Križni put u 14 postaja*, čiju je izradu počela 1990. s Katom Rogić, a kao stalna

Postaja Križnoga puta od slame
Mare Ivković Ivandekić u crkvi u Đurđinu

izložba postavljen je 1997. u crkvi sv. Josipa Radnika u Đurđinu. Dobitnica je Listopadske nagrade SO Subotica (1987.), Priznanja *Rad-mir-sloboda* (1988.), Antuńove nagrade Katoličkoga instituta za kulturu, povijest i duhovnost *Ivan Antunović* (1996.) i priznanja *Pro urbe*, što ga dodjeljuje Skupština Općine Subotica (2004.)

Izvor: Privatna arhiva Stipana Šabića, Subotica.

Lit.: *KUD »Matija Gubec« : Likovna kolonija – Tavankut*, Subotica, 1967; B. Duranci, S. Torok, *Likovno stvaralaštvo : Képzőművészeti alkotások : Subotica – Szabadka 1945-1970*, Subotica, 1970; *Subotičke novine*, 19. VI. 1987, Subotica; *Tavankut ‘96 : XI. saziv Kolonije naive u tehnici slame*, Tavankut, 1996; *Žig*, br. 67, Subotica, 1997; A. Sekulić, *Umjetnost i graditeljstvo bačkih Hrvata*, Zagreb, 1998; N. Zelić, *Protiv zaborava : Hrvatsko kulturno prosvjetno društvo »Matija Gubec« Tavankut 1945-1996*, Zagreb, 2000; B. Duranci, Kreativnost slamarki, u: *Krhka ljepota – trajna vrijednost*, Subotica, 2003; L. I. Krmpotić, *Umjetnost u tehnici slame*, Subotica, 2004; *Dodela zvanja Počasni građanin Opštine Subotica i Priznanja Pro Urbe* [katalog], Subotica, 2004; *Zvonik*, 12/2006, Subotica.

N. Zelić

IVKOVIĆ IVANDEKIĆ, Marija (Ivandekić, Marica), ud. **Aradski** (Subotica, 20. VIII. 1925. – Srbobran, 16. IX. 1967.), gimnastičarka, trenerica. Kći je gimnastičkoga trenera Bele i majke Roze, rođ. Kiš. Gimnastikom se počela baviti nakon Drugoga svjetskoga rata u gimnastičkoj školi i pod stručnim nadzorom Josipa Kujundžića – Keje. Na prvenstvu Jugoslavije 1951. osvojila je drugo mjesto u pojedinačnom višeboju. Za reprezentaciju Srbije nastupala je triput, a za reprezentaciju Jugoslavije šest puta. Sudjelovala je na Olimpijskim igrama u Helsinkiju 1952., gdje je osvojila 96. mjesto u pojedinačnom višeboju.

Početkom 1960-ih počela se baviti trenerskim pozivom te je skupa s ocem Belom vodila žensku sportsku gimnastiku u Gimnastičkom društvu *Partizan – Železničar* u Subotici sve do 1967., kad je tragično stradala u prometnoj nesreći u okolici Srbobrana. Bila je veoma inventivna u kreiranju novih sastava i teških elemenata. Gimnastičarke koje je trenirala osvojile su 1967. na

državnom prvenstvu prvo mjesto u omladinskoj konkurenciji. Njezina skupina od 16 djevojčica pobudila je veliku pozornost na IV. Gymnaestradi u Beču 1965. Imala je znatnu stručno-pedagošku ulogu u ženskoj sekciji Gimnastičkoga saveza Vojvodine i Jugoslavije.

Lit.: *Subotičke novine*, 22. IX. 1967, Subotica; *Fizička kultura i sport u Vojvodini 1945-1975*, ur. M. Vranić, Subotica, 1975; *Enciklopedija fizičke kulture,* 2, Zagreb, 1977; *Sport u Subotici 1944–1984 : Sportélet Szabadkán*, ur. M. Brustulov, Subotica, [1984].

P. Skenderović i E. Hemar

IVKOVIĆ IVANDEKIĆ, Mirko (Subotica, 12. II. 1884. – Subotica, 13. XII 1974.), odvjetnik, političar. Sin je Ambrozija – Boze i Marije, rođ. Pertić, brat geodeta Ivana. Studij prava završio je u Budimpešti 1909., gdje je i položio odvjetnički ispit 1911. U kući Vece Mamužića iste je godine otvorio odvjetnički ured. Bio je aktivan i na društvenom polju: tajnik je Pogrebnoga društva Sv. Križa 1908. i jedan od osnivača Bunjevačke školske zadruge 1913. te glavni i odgovorni urednik lista *Neven* 1913.-14. U Prvom svjetskom ratu bio je uvojačen u topničku postrojbu u Temišvaru, u kojoj je inače 1905. služio vojni rok. Kao topnički zapovjednik, s njome je služio na srpskom i ruskom bojištu te u Albaniji, a kraj rata dočekao je s činom poručnika (*madž*. főhadnagy). Za vrijeme rata njegov otac Ambrozije bio je 11. I. 1915. osuđen na jednu godinu zatvora u segedinskom zatvoru Csillag samo zato što je u brijačnici »divanio racki«.

U prijelomnim trenucima završetka rata 1918. djelovao je u skupini mladih hrvatskih intelektualaca koji su se pojavili kao jasna politička snaga, spremna odgovoriti na tadašnju kriznu situaciju. Vodeću riječ u skupini preuzeli su liječnik Vranje Sudarević i svećenik Blaško Rajić, ali su vrlo važnu ulogu igrali i mnogi drugi, ponajprije pravnici Mirko Ivković Ivandekić i Stipan Vojnić Tunić, svećenici Lajčo Budanović i Ivan Evetović te učitelji Mijo Mandić i Matija Išpanović.

Kao član Južnougarskoga kluba Ugarskoga sabora i subotički predstavnik Narodnoga vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba, s Blaškom Rajićem i Stipanom Vojnićem Tunićem sudjelovao je na povijesnoj sjednici Hrvatskoga sabora 29. X. 1918., na kojoj je proglašen raskid državnopravnih veza s Austro-Ugarskom i uspostava Države Slovenaca, Hrvata i Srba. Sa Stjepanom Vojnićem Tunićem ostao je u Zagrebu do 13. XI., dok se Blaško Rajić vratio u Suboticu, gdje je 5. XI. organizirao susret mjesnih hrvatskih i srpskih narodnih vođa. Na tom je susretu odlučeno da se u gradu ustroji bunjevačko-srpska narodna garda, koja je trebala održavati red u gradu, te bunjevačko-srpski narodni odbor. Bio je član subotičkoga izaslanstva na samoproklamiranoj Velikoj narodnoj skupštini u Novom Sadu 25. XI. 1918., koja je donijela odluku o odcjepljenju Baranje, Bačke i Banata od Ugarske, te, u očekivanom skorom južnoslavenskome ujedinjenju, o prethodnom pripajanju Kraljevini Srbiji. Takva odluka bila je plod utjecaja radikala Jaše Tomića i krugova oko njega, iako su na pretkonferenciji održanoj u Matici srpskoj prije skupštine neslaganje s ponuđenim rješenjem izrazili Mirko Ivković Ivandekić, Babijan Malagurski i Blaško Rajić. Sudjelovao je u i radu Velikoga narodnoga savjeta – svojevrsnoj vladi odcijepljenih područja Baranje, Bačke i Banata 1918.-19.

Nakon rata obnašao je dužnost glavnoga gradskoga odvjetnika 24. XI. 1918. – 30. V. 1921. Bio je jedan od čelnika Bunjevačko-šokačke stranke (BŠS) i vođa njezine liberalne frakcije, koja je okupljala uglavnom odvjetnike i profesore na čelu sa Stjepanom Vojnićem Tunićem i Matijom Išpanovićem, nasuprot pučkoj, okupljenoj oko crkvenih krugova na čelu s Blaškom Rajićem i Vranjom Sudarevićem, koje je podupirao Lajčo Budanović. Potkraj 1924., nakon političkoga razlaza s vođom BŠS-a Blaškom Rajićem, koji je izašao iz stranke i osnovao Vojvođansku pučku stranku, postao je njezinim predsjednikom. Iste je godine ponovno pokrenuo *Neven*, kojemu je bio glavni i odgovorni urednik do 1929.,

a list je postao glasilom BŠS-a. U njemu je objavljivao nepotpisane uvodnike i pravno-gospodarske članke.

Kao plod dogovora BŠS-a s novom vladom, koju je predvodila Demokratska stranka Ljube Davidovića, Mirko Ivković Ivandekić bio je veliki župan i gradonačelnik Subotice 12. X. – 11. XI. 1924., ali kako je kralj već 6. XI. 1924. vratio Pašić-Pribićevićevu vladu, koja je odmah počela uklanjati članove BŠS-a s gradskih i kotarskih funkcija, 12. XI. i on je smijenjen.

Nakon toga nastavio je politički djelovati u oporbi, a sudjelovao je i u dogovorima oko ujedinjenja BŠS-a i Hrvatske seljačke stranke (HSS). Kao predsjednik BŠS-a govorio je na Narodnom zboru koji su organizirali članovi subotičkoga HSS-a pri dolasku Stjepana Radića u Suboticu 17. I. 1926. Zbor je u potpunosti uspio jer je na njemu sudjelovalo više od 25.000 ljudi, a u govorima dvojice predsjednika stranaka dalo se naslutiti njihovo skoro ujedinjenje, koje je provedeno u Somboru 24. V. 1926. Prije same javne skupštine HSS-a na somborskom Trgu Presvetoga Trojstva Stjepan Radić i njegova pratnja uputili su se do kuće Josipa Palića, člana vodstva somborskoga HSS-a, gdje je Ivandekić s izaslanstvom BŠS-a pročitao Somborsku deklaraciju o stupanju BŠS-a u HSS. Sadržaj deklaracije u ime vodstva BŠS-a ponovio je pred okupljenim mnoštvom na skupštini te izjavio da su »Bunjevci i Šokci Hrvati i da Hrvatima žele ostati«. Istaknuo je da između BŠS-a i HSS-a nema nikakve razlike i pročitao deklaraciju prema kojoj BŠS kao takav prestaje postojati, sve njegove mjesne organizacije postaju organizacijama HSS-a, a *Neven*, dotadašnje glasilo BŠS-a, postaje glasilom HSS-a za Srijem, Banat, Bačku i Baranju.

I u HSS-u je imao političkih uspjeha: bio je jedan od vodećih ljudi u kotarskoj organizaciji za Suboticu, sudjelovao je u sjednicama Glavnoga odbora HSS-a kao zastupnik iz subotičkoga kotara, Stjepana Radića dočekivao je i pratio na njegovim skupštinama u Subotici, a pomagao mu je i u komunikaciji s madžarskim članstvom (npr. okupljenomu madžarskomu stanovništvu tumačio je Radićev govor sredinom kolovoza 1927. u Ludašu). Na parlamentarnim izborima u rujnu 1927. bio je nositelj liste HSS-a za grad Suboticu. Nakon što je izabran na listi HSS-a na lokalnim izborima u studenom 1927., bio je član i predsjednik Kluba gradskih odbornika Hrvatske seljačke stranke u Subotici. To je tijelo osnovano 25. III. 1928., a činili su ga odbornici HSS-a izabrani na prvim općinskim izborima u Vojvodini 1927.: Stipan Vojnić Tunić, Josip Vuković Đido, Mirko Ivković Ivandekić i dr. No na unutarstranačkim izborima za kotarsku organizaciju HSS-a 27. III. 1927. nije izabran ni on ni tko drugi iz njegove skupine, nego Toma Matković.

Kad je kralj Aleksandar nakon Šestosiječanjske diktature donio nov ustav 1931., dio nekadašnjih subotičkih HSS-ovaca, okupljen oko Mirka Ivkovića Ivandekića, Ivana Ivkovića Ivandekića i Matije Išpanovića, uključio se u rad vladine Jugoslavenske radikalne seljačke demokracije (poslije Jugoslavenska nacionalna stranka) te poslije Jugoslavenske radikalne zajednice (JRZ). Tako je nekadašnji prvi čovjek subotičkoga HSS-a, koji se deklarativno nacionalno i politički preobratio nakon ukidanja diktature 1931., u predizbornoj kampanji iste godine izjavio: »Napustio sam hrvatsku liniju i postao Jugoslaven«, što ilustrira tadašnje vladajuće prilike u zemlji. Slična je i njegova izjava na jednoj sjednici JRZ-a: »Jugoslovenstvo je najsrećnije rešenje za nas Bunjevce, jer smo ovako izjednačeni sa Srbima, Hrvatima i Slovencima, jer smo ovako svi Jugosloveni!« Na izborima 8. XI. 1931., koje su karakterizirali samo jedna, vladina zemaljska lista generala Petra Živkovića i javno glasovanje, bio je njezin nositelj u Subotici. Na njima je dobio 11.147 glasova (od 18.416 izašlih, odnosno ukupno upisanih 28.861 birača) i time zastupnički mandat u Narodnoj skupštini, tj. donjem domu parlamenta. No na petosvibanjskim izborima 1935. godine situacija se promijenila – režim je rezultatima izbora bio ozbiljno uzdrman i prisiljen

prilagođavati se, što će u krajnjoj instanciji dovesti i do promjene pristupa inicijativama iz Zagreba. U subotičkoj izbornoj jedinici, gdje je bilo 32.475 upisanih birača, na izborima, koji su također bili javni, sudjelovalo je njih 17.941. Za listu udružene

Mirko Ivković Ivandekić

oporbe, koju je predvodio Vladko Maček, a nositelj u Subotici bio joj je Josip Vuković Đido, glasovalo je 9818 birača (54,72%), pa je on i izabran za zastupnika u Narodnoj skupštini, dok je protukandidat Mirko Ivković Ivandekić dobio samo 2019 glasova (11,25%).

S bratom Ivanom usmjeravao je i oblikovao profil lista *Glas naroda* 1933.-35., koji je pokrenut kao glasilo JNS-a, a kroz svoje glasilo *Sloga* promicao je ideologiju integralnog jugoslavenstva 1932.-33.

Bio je dioničar u subotičkoj tvrtki Korzo bioskop, d.d. Kao član Odvjetničke komore Vojvodine bio je član Odbora komore 1929.-35. te advokatski sudac pri Kacijskom sudu u Novom Sadu 1935.-41. I nakon rata bavio se odvjetništvom 1951.-56.

Izvori: Historijski arhiv Subotica, F:47. Gr. 1985/1924; F: 57.5329/938; F: 68. XVIII 94/950; F: 176.15

Lit.: *Neven*, Subotica, 36, 48, 49/ 1926, 20, 21, 35, 50/1927, 38/1937; *Subotički glasnik,* 27. III. 1927, Subotica; M. Protić, *Zlatni dani Subotice*, Subotica, 1930; P. Pekić, *Povijest Hrvata u Vojvodini*, Zagreb, 1930; J. Šokčić, *Subotica pre i posle oslobođenja*, Subotica, 1934; *A Magyar katona: századunk legszebb magyar csatái*, ur. E. Ajtay, Budapest, 1942; Stanovišta bunjevačkih političara o centralizmu, autonomiji i federalizmu 1918-1929, *Zbornik Centra za društvena istraživanja Slavonije i Baranje*, 1/1984, Slavonski Brod; *75 godina Advokatske komore Vojvodine (1921-1996)*, ur. S. Beljanski, Novi Sad, 1996; *Istorija jugoslovenske advokature*, 1, Beograd, 1998; J. Temunović, *Subotička matica*, Subotica, 2002; A. Sekulić, Hrvati iz južnougarskih područja u godinama od 1918. do 1920., u: *Zbornik uz 70. godišnjicu života Dragutina Pavličevića*, Zagreb, 2002; R. Skenderović, Blaško Rajić i Hrvatska seljačka stranka – različiti koncepti nacionalnog identiteta bačkih Hrvata, *Dijalog povjesničara - istoričara 8, Zadar 26.-28. rujna 2003.*, Zagreb, 2004; S. Mačković, Jedno izvješće o Bunjevcima iz 1934., *Klasje naših ravni*, 5-6/2004, Subotica; S. Mačković, Proslava 250. obljetnice doseljavanja veće skupine Bunjevaca (1686-1936), *Hrvatska revija*, 3/2005, Zagreb, 2005; R. Skenderović, Hrvatska seljačka stranka u Bačkoj 1918-1941., *Hrvatska revija*, 5/2005, Zagreb; *Hrvatski biografski leksikon*, 6, Zagreb, 2005; M. Bara, Somborska deklaracija i njezino značenje za bačke Hrvate, *Časopis za suvremenu povijest*, 3/2006, Zagreb; R. Skenderović, Bunjevačko-šokačka stranka 1920.-1926., *Časopis za suvremenu povijest*, 3/2006, Zagreb; S. Mačković, Bunjevci Subotice između dva svjetska rata, u: *Urbani Šokci: zbornik radova s međunarodnog okruglog stola 28. travnja 2006.*, Osijek, 2006; M. Bara, *Drugi narodni preporod bačkih Hrvata (1918.-1941.)*, rukopis; M. Evetović, *Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata*, Subotica, 2010.

S. Mačković

IVKOVIĆ IVANDEKIĆ, Pajo (Subotica, 22. X. 1890. – Subotica, 12. I. 1973.), liječnik, zdravstveni djelatnik. Sin je Josipa i Kolete, rođ. Dulić. Nakon osnovnoga i srednjega školovanja u Subotici upisao se na Medicinski fakultet u Budimpešti, gdje je diplomirao 1913. Nakon studija stažirao je i bio sekundarni liječnik u subotičkoj bolnici. Tijekom Prvoga svjetskoga rata bio je postavljen za vršitelja dužnosti šefa Odjela za kirurške i ženske bolesti Opće bolnice u Subotici, a u siječnju 1919. postao je upravitelj bolnice. Tu je dužnost obnašao do travnja 1941. i dolaska madžarskih vlasti, kada je jedno vrijeme bio i zatvoren. Nakon listopada 1944. vraćen je na mjesto upravitelja bolnice. Na tom je položaju ostao do odlaska u mirovinu 1953.

Između dvaju svjetskih ratova vodio je i Odjel za kožno-venerične bolesti te Odjel

za umobolne bolesnike. Za vrijeme njegova mandata kao upravitelja izgrađen je 1937. nov paviljon Odjela za ginekologiju i akušerstvo, a potkraj 1939. osnovan je i poseban Odjel za bolesti uha, nosa i grla, čiji je prvi načelnik bio Ante Šokčić. U liječenju psihijatarskih bolesnika, koji su pripadali shizofrenoj skupini, odnosno koji su oboljeli od luetičnih promjena središnjega živčanoga sustava, uveo je terapiju hipertermijom (malarijom), a u bolesnika s endogenim psihozama primjenjivao je konvulzivnu (kardiazol) terapiju i terapiju inzulinom, odnosno nativnu elektro-šok terapiju.

Pajo Ivković Ivandekić

Tijekom svojega dugogodišnjega vođenja, unatoč teškim materijalnim uvjetima u kojima se nalazila subotička bolnica, nastojao je poboljšati njezin rad i uskladiti ga sa suvremenim načelima medicinske struke – obilazio je mnoge klinike u inozemstvu i upoznavao nove trendove u tretmanu bolesnika i organizaciji bolničke službe. Bio je ugledan član liječničkih društava u Subotici, član prvoga upravnoga odbora Društva liječnika Banata, Bačke i Baranje, član i liječnik Jugoslavenskoga atletskoga kluba *Bačka*, dugogodišnji dopredsjednik Društva za pomaganje bijednih i nevoljnih *Dobro djelo*. Odlikovan je Ordenom sv. Save IV. reda 1930. godine.

Izvori: Historijski arhiv u Subotici, F:047, pred. br. 333/eln. 1919; F:047, inv. br. 1003; Imenik zubnih lekara, zubnih tehničara, babica, privatnih i gradskih lekara 1922-1937. i neki podaci o lekarima od 1887. godine. – Szabadka, szabad kir. város »Maria Valeria« közkórházának Alapszabalyzata 1896. u: F:002, pred. br. X-318/1897; F:047, zapisnik Gradskog veća Subotica od 14. marta 1935. br. 35 G.V./IV-797-1935.

Lit.: *Pravilnik Gradske bolnice grada Subotice*, Subotica, 1934; M. Sente, Prof. dr. Ante Šokčić : u povodu 55-ogodišnjice osnivanja ORL odeljenja u Subotici, *Medicinski pregled*, 7-8/1994, Novi Sad; E. Libman, *Istaknuti lekari Subotice (1792-1992)*, Subotica, 2003; E. Libman, *Lekarska društva u Subotici (1880-2005)*, Subotica, 2005.

E. Libman

IVKOVIĆ IVANDEKIĆ, Pajo (Subotica, 3. V. 1918. – Beograd, 5. IX. 1971.), viši znanstveni savjetnik, društveni djelatnik. Sin je Mirka i Verone, rođ. Odri. Osnovnu i srednju školu završio je u Subotici. Diplomirao je na Pravnom fakultetu na Sveučilištu u Parizu 1939. Na Sveučilištu u Kolozsváru (*rum*. Cluj) doktorirao je iz područja pravnih znanosti 1942., a sljedeće godine na istom je sveučilištu doktorirao i iz političkih znanosti.

Nakon Drugoga svjetskoga rata bio je načelnik uprave za komunalne poslove Narodne Republike Srbije 1947.-52., zatim savjetnik predsjednika Vlade SFRJ u Dunavskoj komisiji 1964.-66., član Savezne komisije za urbanizam i prostorno planiranje 1968., a radni je vijek završio kao znanstveni savjetnik u Ekonomskom institutu u Beogradu. Objavio je više od stotinu znanstvenih i stručnih radova u domaćim i inozemnim časopisima i zbornicima iz područja urbanizma, stambeno-komunalne problematike, opće i zajedničke potrošnje, ekonomske problematike javnih služba i društvenoga standarda. Za prvi i jedini broj časopisa *Njiva*, koji je 1947. izdalo Hrvatsko kulturno društvo iz Subotice, napisao je esej o francuskom skladatelju Claudeu Debussyju te tekst o umjetnosti violinista Zlatka Balokovića. Dobitnik je Sedmosrpanjske nagrade SR Srbije za znanstveni rad 1963. Živio je i umro u Beogradu.

Lit.: *Ko je ko u Jugoslaviji*, Beograd, 1970; L. Merković, Njiva i Rukovet dva poratna književna časopisa u Subotici, *Klasje naših ravni*, 11-12/2009, Subotica.

G. Bačlija

IVOŠEV, Marin (Bereg, 16. II 1946.), strojarski inženjer, doktor tehničkih znanosti, energetičar. Sin je Aleksandra Lebedeva Pavloviča i Anice, rođ. Ivošev. Osnovnu školu završio je u Beregu, a srednju tehničku školu i strojarski fakultet, odsjek termo-

energetike, u Novom Sadu. Magistrirao je na Strojarskom fakultetu u Kragujevcu radnjom *Ekološki aspekti izgaranja energenata u tvornici Zastava* 1990. Doktorirao je na Fakultetu tehničkih znanosti u Novom Sadu disertacijom *Energetska učinkovitost parnih kotlova na ugljen uz ekološka ograničenja* 2005.

Na početku profesionalne karijere radio je u Novom Sadu na projektiranju grijanja (Projektno poduzeće *Konstruktor*), a zatim je prešao u tvornicu *Zastava* u Kragujevcu 1975. Počeo je raditi kao inženjer vježbenik, a bio je i generalni direktor *Zastava energetike* 1991.-92. Sudjelovao je s izlaganjima na tridesetak domaćih i međunarodnih znanstvenih skupova s područja energetske i ekološke učinkovitosti proizvodnje i konverzije energije. Stručne i znanstvene radove objavljivao je u *Energetsko-tehničkom glasniku* (Beograd, 1984.) i *Energija* (Beograd, 1997. i 1998.). Obnašao je više dužnosti u tijelima Saveza energetičara Srbije i Jugoslavije, Privrednoj komori Jugoslavije i Konferenciji gradova i općina Jugoslavije (član upravnog odbora, organizacijski odbori susreta toplana Jugoslavije, član ekspertne skupine Privredne komore Jugoslavije za obnovu energetskih postrojenja nakon bombardiranja 1999. i dr.). Od 2007. stručni je savjetnik direktora međunarodne tvrtke *Concorde Water Supplies* iz Dublina za tretmane svih vrsta voda. Zbog svojih stručnih referencija i zbog sudjelovanja u radu nevladinih ekoloških organizacija imenovan je za Lidera održivoga razvoja i životne sredine (Ambassade van het Koninkrijk der Nederlanden, Enviromental Ambassadors, Beograd, svibanj 2007., u sklopu projekta *Indentification of Sustainable Development and Environmental Leaders for Tomorrow*).

Bio je dužnosnik u više košarkaških klubova i u sportskim forumima grada Kragujevca (predsjednik KK *21. oktobar*, član Upravnoga odbora KK *Radnički* i KK *Zastava*, član Skupštine familije klubova SD *Radnički*, predsjednik Skupštine ŽKK *Radnički*). Predsjednik je nevladine organizacije Ekološki pokret grada Kragujevca. Živi i radi u Kragujevcu.

I. Gutman

IVOŠEV, Mika (Nikola), Bereg, 30. V. 1901. – Bereg, 6. X. 1959.), narodni svirač. Rođen je u brojnoj siromašnoj biroškoj obitelji od oca Matije i majke Teze, rođ. Mandić. U rodnom mjestu završio je šest razreda osnovne škole na madžarskom jeziku. Violinu je naučio svirati za vrijeme Prvoga svjetskoga rata od ruskoga zarobljenika na jednom njemačkom salašu u kolutskom ataru, gdje je njegova obitelj nadničarila. Pokazao se veoma talentiranim za glazbu te je melodije lako pamtio. Imao je i jezični dar – od svojega glazbenoga učitelja naučio je ruski, a od vlasnika salaša njemački. Svladavši kao samouk osnove sviranja, uspio se uključiti u orkestar koji je u Beregu vodio Mata Balatinac, a poslije Marin Stipankov Ćerasko, s kojima je svirao tijekom Prvoga svjetskoga rata i odmah nakon njega. Njegovo je zanimanje za glazbu raslo, a želja za učenjem vodila ga je dalje. Dirigent bereškoga puhačkoga orkestra Nijemac Franjo Trakser naučio ga je notama, što mu je omogućilo daljnje napredovanje.

U dvadesetoj godini života osnovao je svoj orkestar – Mikino šokačko tamburaško društvo, koji je vodio do smrti. Kako je poznavao note, upoznao je s njima i članove orkestra, a skladbe je pjevao na hrvatskom, njemačkom i madžarskom.

Mika Ivošev

U vrijeme između dvaju svjetskih ratova Mikin je orkestar bio jedan od najboljih u širem okružju. Osim na plesovima, svadbama, prelima i drugim proslavama, svirali

su i uz nijeme filmove u privatnom kinu u Beregu u kući Marina Aljmašca 1929.-31. Uvijek su nastupali u šokačkim narodnim nošnjama, a povremeno su s njima nastupale i bereške pjevačice narodnih pjesama Maca Peić Arjanova i Marica Kolar. Osim u Beregu i u susjednim selima, u to vrijeme svirali su i u somborskom hotelu *Sloboda*, na priredbama somborskoga HKD-a *Miroljub*, preko ljeta u Makarskoj, na Paliću, u Beogradu u restoranu *Mostar* i u drugdje. God. 1936. Mika i drugi članovi orkestara živjeli su i svirali u Zagrebu, družeći se sa suzavičajnikom književnikom Antom Jakšićem, a svirali su i za nastup Marice Kolar na Radio Zagrebu, koja je pjevala izvorne šokačke narodne pjesme iz Berega. Sa svojim orkestrom u Zagrebu snimio je i gramofonsku ploču. Okušao se i kao skladatelj – skladao je *Mikino kolo* i *Svatovi uranili*.

Za vrijeme Drugoga svjetskoga rata svirao je manje jer su ga madžarske vlasti sprječavale u tome. Na kraju rata odveden je na prisilni rad u sjevernu Madžarsku i Njemačku. Nakon rata vratio se kući narušena zdravlja, koje se nikad nije popravilo. Bio je među osnivačima Hrvatskoga kulturnoga društva u Beregu 1947., a svi članovi orkestra bili su njegovi članovi. S malo zemlje, i nakon rata teško je uzdržavao brojnu obitelj. Nastavio je svirati po svadbama, plesovima, na proslavama i u nekim kavanama, no ne zadugo, jer su ga težak tjelesni rad u mladosti i za vrijeme zarobljeništva, siromaštvo te noćni rad u zadimljenim kavanama iscrpli. Preminuo je u 58. godini. U povodu njegove smrti *Somborske novine* objavile su članak s naslovom *Pevao je i svirao od Beograda do Zagreba*.

U znak sjećanja na njega mještani i HKPD *Silvije Strahimir Kranjčević* podigli su mu 1998. spomenik u prirodnoj veličini u centru sela (mjesni vandali srušili su ga 2004.) te utemeljili kulturnu manifestaciju Mikini dani – susret tamburaških orkestara, koja se od tada održava svake godine. Pjevač i skladatelj Zvonko Bogdan podigao mu je svojevrstan spomenik kada ga je spomenuo u svojoj pjesmi *Ne mogu se tačno setit leta*, u kojoj kaže: »Biće vina, šatri i dvoprega, a sviraće Mika iz Berega. Mika svira sve se zaboravi, ne znaš da l' si u snu il' na javi!«

Lit.: S. S. Matić i S. Matić, Zvonkovo pripovedanje o pesmi »Ne mogu se tačno setit' leta«, u: *Cigane moj! (Romi u Vojvodini)*, ur. V. Lazić, Novi Sad, 1997; I. Kovač, *Mika iz Berega i njegovi dani*, Bački Breg, 1999; I. Kovač i M. Katačić, *Hrvatsko kulturno prosvetno društvo »Silvije Strahimir Kranjčević« u Bačkom Bregu*, Bački Breg, 2004.

I. Kovač

IZ NAŠE PROŠLOSTI, časopis za povijest. Izdavao ga je Demokratski savez Južnih Slavena, krovna organizacija Hrvata, Srba i Slovenaca u Madžarskoj, a objavljena su samo tri broja (1979., 1980., 1981.) u formatu B5. Urednici su mu bili Marin Mandić i Mišo Mandić. Tiskan je u budimpeštanskom Poduzeću za izdavanje udžbenika – Tankönyvkiadó. Pod naslovom *U znaku jubileja*, prvi broj (186 stranica teksta, 12 stranica fotopriloga i karta južnoslavenskih obrazovnih i prosvjetnih ustanova) obuhvaća četiri studije: G. Kemény – Marin Mandić: *Mocsáry i Šarčević*; S. Velin: *I oni su dali svoj udio (Bačvani u NOV Jugoslavije)*; Marin Mandić: *Neke svojstvenosti našega školstva od oslobođenja do godine preokreta*; Mišo Mandić: *Poglavlja uz kroniku DSJS-a*; drugi broj (200 str.) obrađuje povijest Demokratskoga saveza Južnih Slavena od osnivačke sjednice Antifašističkoga fronta Slavena u Mađarskoj 18. II. 1945. do ukidanja autonomije Saveza u proljeće 1948. (autor: Ljubomir S. Lastić),

Naslovnica časopisa *Iz naše prošlosti*

a treći (196 str.) obuhvaća studije iz povijesti školstva Hrvata, Srba i Slovenaca u Madžarskoj, od kojih se izdvajaju studije Marina Mandića *Osnivanje i prve godine rada naše gimnazije* i Miše Mandića *Podaci o školstvu u županiji Bács-Kiskun*.

Ž. Mandić

IZBORI, **1.** u širem, tehničkom, smislu različiti institucionalni postupci i sredstva uspostave predstavničkih političkih tijela i postavljanja pojedinaca na javne poslove te u čelništva različitih nedržavnih organizacija. U povijesne primjere institucionaliziranih postavljanja ulaze ždrijeb ili kocka, nasljedno pravo, aklamacija, investitura, imenovanje (npr. parlamentarni virilisti koje je u Austro-Ugarskoj postavljao vladar ili su to bili po svojem položaju, kao što su najviši crkveni i državni dužnosnici), koji se razlikuju od neinstitucionaliziranih načina uspostave, poput ratova, revolucija, uzurpacija vlasti i sl.; **2.** u užem, sadržajnom, smislu, proces tvorbe političke volje koji se temelji na mogućnosti birača da se odluče za jednu od više ponuđenih opcija te na slobodi izbora birača među tim opcijama – mogućnost biranja i sloboda izbora aksiomatske su sastavnice pojma izbora, zbog čega su oni osnova suvremenoga demokratskoga poretka i predstavništva.

Osnovicu izbora čini *biračko pravo*. Ono može biti: a) *aktivno* (pravo birati predstavnike) i *pasivno* (biti biran kao predstavnik); b) *opće* (svi građani imaju pravo birati i biti birani neovisno o svojim posebnim obilježjima) i *ograničeno* ili *posebno* (imovinski cenzus /posjedovanje nekretnina, visina porezne obveze, visina ostvarenoga prihoda/, obrazovni cenzus /pismenost, stupanj obrazovanja/, rezidencijalni cenzus /određeno razdoblje nastanjenosti/, spol, rasa, vjera, nacija...); c) *jednako* (glas svakoga birača jednako vrijedi) i *nejednako* (kurijski glas /glasovanje prema staležima u feudalnim skupštinama/; podjela biračkoga tijela na jednake kurije koje nemaju jednak broj birača, npr. u ovisnosti o visini porezne obveze /Pruska 1849.-1919./ ili prema staležima /Habsburška Monarhija 1849.-1907.: veleposjednici, veći gradovi, trgovačke komore i seoske općine/, umnoženi glas /npr. glas oženjenih, fakultetski obrazovanih, zaposlenih u državnim službama, članova vladajućih partija /npr. SKJ i satelitskih organizacija u SFRJ/; dvostruko pravo glasa manjina, koje glasuju i za predstavnike svoje manjinske zajednice i za općega političkoga predstavnika); d) *neposredno* (predstavnici se biraju izravno) ili *posredno* (predstavnici se biraju putem posredničkih izborničkih tijela /predsjednika SAD-a bira izborni kolegij koji čine izbornici, *engl*. electors, izabrani prema pojedinim državama; delegacije u delegatskom sustavu SFRJ, koje su činili izabrani delegati; elektori na izborima za manjinska nacionalna vijeća u Republici Srbiji te za područna vijeća (županijska i glavnogradsko) i Hrvatsku državnu samoupravu u Republici Madžarskoj); e) *javno* ili *tajno* (izborna odluka svakoga pojedinca jamči se različitim mehanizmima, npr. zatvorenim glasačkim kabinama, zapečaćenim glasačkim kutijama i dr.); f) *slobodno* (biračko pravo shvaća se samo kao građanska dužnost) ili *obvezatno* (neizlazak na izbore pravno se kažnjava – teškoćama u dobivanju putovnica i vozačkih dozvola, novčano, čak i zatvorski i sl., primjerice u Grčkoj, Belgiji, Australiji, Singapuru...). Unatoč različitim modalitetima, suvremeno demokratsko biračko pravo u pravilu je opće, jednako, neposredno i tajno, a ograničeno je državljanstvom, prebivalištem, donjom dobnom granicom, duševnim zdravljem i upisom u popis birača, dok je pasivno biračko pravo ograničeno još i višom dobnom granicom, nespojivošću s nekim funkcijama, dužinom nastanjenosti i sl.

Pretpostavka korištenja biračkim pravom jest upis u popis birača – pravni dokument koji sadržava imena svih osoba s biračkim pravom: tek upisom u popis birača osobe stječu biračko pravo. Popisi birača razlikuju se po tome je li registracija birača dragovoljna ili prisilna, opća ili posebna, državna ili osobna, a razlikuje se i privremeni ili stalni popis birača. U većini suvremenih demokracija popis je birača opći, a

državna tijela automatski upisuju svakoga državljanina kad navrši zakonski propisanu dob za stjecanje biračkoga prava i ako za to nema drugih zakonskih zapreka (npr. duševno zdravlje), dok je za izravne izbore za manjinska vijeća u Republici Srbiji i Republici Madžarskoj uveden poseban popis birača za svaku nacionalnu manjinu, koji se temelji na načelu dobrovoljnosti, pri čemu je u Srbiji popis birača stalan, dok se u Madžarskoj registracija birača vrši iznova pred svake izbore. Popisu birača na državnim izborima ekvivalent je na nedržavnim izborima članstvo u odnosnoj organizaciji (udruzi, političkoj stranci i sl.).

S obzirom na vrstu institucija koje se uspostavljaju, izbori mogu biti *parlamentarni* i *predsjednički* (postoji i rjeđi slučaj *premijerskih* izbora), a u ovisnosti o razini na kojoj se provode razlikuju se *nadnacionalni* (europski), *nacionalni, regionalni* i *komunalni* izbori. Osim izbora za *državna tijela*, izbori se provode i za čelništva različitih *nedržavnih organizacija* (političke stranke, civilne /nevladine/ organizacije, crkvena tijela, korporacije, samoupravna tijela i dr.). No najvažnije je razlikovanje: a) *kompetitivnih* izbora, koji se temelje na neograničenoj mogućnosti biranja među različitim političkim opcijama i potpunoj slobodi između jedne od njih (samo su to izbori u užem, pojmovnom, smislu); b) *polukompetitivnih* izbora, gdje je ograničena mogućnost biranja političkih opcija i djelomična sloboda izbora, a karakteristični su za autoritarne režime (npr. izbori u Francovoj Španjolskoj, izbori u nekim latinskoameričkim zemljama, režim Slobodana Miloševića); c) *nekompetitivnih* izbora, u kojima nema ni mogućnosti ni slobode biranja među različitim političkim opcijama, što je značajka totalitarnih diktatura (npr. u socijalističkim zemljama).

Izborni je *sustav* institucionalni modus unutar kojega birači izražavaju svoje političke preferencije u obliku glasova, unutar kojega se ti glasovi pretvaraju u mandate prema nizu matematičkih postupaka. Prema pravilima odlučivanja i načelima predstavništva, izborni se sustavi dijele na *većinske* i *razmjerne*: prvi se temelje na pravilu većine i načelu tvorbe stabilne parlamentarne većine, a drugi na pravilu razmjernosti i načelu pravednoga predstavljanja cijeloga biračkoga tijela.

Bitan su strukturni element izbornoga sustava *izborne liste* – popis kandidata nominiranih za izborno natjecanje. Liste mogu nominirati političke stranke, neovisni kandidati, građanske udruge, pokreti i inicijative, a postoje i zajedničke liste izbornih koalicija. Najčešće se razlikuju zatvorene i otvorene liste. *Zatvorena* lista omogućuje glasovanje za listu i kandidate samo jedne stranke, pri čemu postoji zatvorena blokirana lista (redoslijed na listi sastavlja predlagač liste, a mandati se dodjeljuju prema ranije utvrđenom redoslijedu na listi) i zatvorena neblokirana lista (birači mogu glasovati za različite kandidate unutar jedne liste, pa o konačnom redoslijedu odlučuju birači). *Otvorene* liste omogućuju glasovanje za kandidate s različitih lista, a pretpostavljaju složene izborne mehanizme u kojima birači imaju više glasova te su u praksi znatno rjeđi.

Izbore provodi *izborna administracija*, koja se strukturira prema dvama osnovnim modelima: 1. izvršna vlast i njezina administrativna tijela preuzimaju sve poslove izborne administracije, posebno lokalne vlasti; 2. stalna izborna administrativna tijela, koja su neovisna o izvršnoj vlasti i podložna pravosudnomu nadzoru. Izborna administracija mora biti učinkovita, politički neutralna i javno odgovorna jer je njezina pristranost institucionalni preduvjet izbornih prijevara i krivotvorenja izbornih rezultata, čemu su najbolji primjer bili izbori u vrijeme vladavine Slobodana Miloševića tijekom 1990-ih godina.

Politički je ideal cjelokupnoga izbornoga procesa ostvarenje slobodnih i pravičnih (*eng*. free and fair) izbora. Zato su i suvremeni masovni mediji aktivni akter izbornoga procesa jer njihova uloga nije samo predstavljanje kandidata i programa nego i oblikovanje javnoga mišljenja (što može imati posebno negativne posljedice kada mediji nisu slobodni, za što je ilustrativan

primjer također bio Miloševićev režim). Zbog toga se propisuje izborna šutnja – kratko razdoblje neposredno prije glasovanja u kojem je zabranjena svaka izborna promidžba, objavljivanje procjena izbornih rezultata ili neslužbenih rezultata izbora, objavljivanje fotografija u sredstvima javnoga informiranja – najčešće počinje 24 sata prije dana održavanja izbora, a traje do zatvaranja biračkih mjesta. No mediji mogu imati važnu ulogu u kontroli izbornoga procesa.

Matematičke metode pretvaranja glasova u mandate svrstavaju se u *metode izbornoga broja* i *metode najvišega broja*. U prvoj skupini broj mandata svake liste utvrđuje se kao količnik ukupnoga broja glasova neke liste i izbornoga broja, koji se dobiva dijeljenjem ukupnoga broja glasova brojem mandata što se raspodjeljuju u izbornom okrugu (npr. Hareova metoda u izbornom zakonu Kraljevine SHS iz 1920.). U drugoj skupini postupaka mandati se utvrđuju dijeljenjem ukupnoga broja glasova svake stranke određenim nizom djelitelja (npr. d'Hondtova metoda, usvojena u suvremenom srpskom, hrvatskom i madžarskome izbornom zakonodavstvu). U bitne elemente izbornoga sustava ubraja se i *izborni prag*, kojim se pravo sudjelovanja u raspodjeli mandata uvjetuje osvajanjem određenoga broja postotka glasova ili broja izravnih mandata, koji može biti *zakonski* prag (zakonom propisan postotak glasova ili izravnih mandata što ih stranka mora osvojiti da bi stekla pravo sudjelovanja u raspodjeli mandata) ili *prirodni* (minimalni postotak glasova što ih stranka mora osvojiti u najpovoljnijim uvjetima za jedan mandat).

Nakon prebrojavanja glasova (u slučaju parlamentarnih izbora i utvrđivanja broja mandata, tj. predstavnika svake izborne opcije), izbori završavaju proglašavanjem izbornih rezultata od strane izborne administracije te formalnim konstituiranjem novih predstavničkih tijela.

Mjere afirmativne akcije (pozitivne diskriminacije) manjina. U drugoj polovini XX. st. u zemljama sa složenim etničkim ili vjerskim sastavom stanovništva uvode se različite mjere kojima se nastoji osigurati da u parlamentu budu predstavljene i one manjinske zajednice ili skupine koje primjenom općih mjerila za raspodjelu mandata ne bi ispunile uvjete za osvajanje zastupničkoga mandata: unaprijed rezerviran zastupnički mandat za predstavnike manjina (Slovenija, Hrvatska, Kosovo), propisivanje prirodnoga praga za manjinske liste, posebne zemljopisne ili nezemljopisne izborne jedinice za izbor manjinskih zastupnika i dr.

U Madžarskoj se ne primjenjuju mjere afirmativne akcije na izborima u odnosu na pripadnike manjinskih zajednica te je pitanje parlamentarnoga zastupstva manjina predmet dugogodišnjih manjinskih političkih zahtjeva.

U Srbiji je posljednjih godina na republičkoj, pokrajinskoj i lokalnoj razini snižen izborni prag za manjinske liste sa zakonskoga na prirodni, ali to na republičkoj razini nije pratilo snižavanje broja birača koji podupiru kandidatske liste, za razliku od vojvođanske i lokalnih razina, gdje je to učinjeno. Metoda prirodnoga praga na republičkoj razini važna je samo za najveće manjine (madžarsku i bošnjačku), dok hrvatska manjinska zajednica, osim na reciprocitetu, inzistira na provođenju članka 9. Sporazuma o zaštiti manjina između Srbije i Hrvatske, kojim se Srbija obvezala »osigurati zastupljenost hrvatske manjine u predstavničkim tijelima«.

Izbori za manjinske samouprave. Madžarska. Zakonski članak LXXVII. iz 1993. o pravima nacionalnih i etničkih manjina, s izmjenama iz 2005. i 2010.,

Izbori za HNV, Subotica, 2002.

propisao je mogućnost osnivanja mjesnih, općinskih i županijskih manjinskih samouprava, a postoji i mogućnost (ne i obveza) izbora državnih manjinskih samouprava. Osim općih uvjeta, poseban uvjet za stjecanje aktivnoga i pasivnoga biračkoga prava za manjinske samouprave jest upis u popis birača hrvatske manjine, koji se vrši iznova pred svake izbore. Od 1994. izbori se održavaju svake četvrte godine.

Mjesne i općinske samouprave biraju se neposredno. Mjesni izborni stožer manjinske samoupravne izbore raspisuje ako u danom naselju ili okrugu (Budimpešta) na popisu birača ima najmanje 30 osoba. Kandidat može biti osoba koja je upisana u popis i čiju kandidaturu podupire neka građanska organizacija. Birač se, neovisno o mjestu stanovanja, može kandidirati u bilo kojem naselju. Kandidat se treba javno izjasniti o tome da prihvaća zastupništvo dane manjine te da poznaje njezin jezik, kulturu i tradicije. Zastupnicima postaju oni koji dobiju natpolovičnu većinu glasova (većinski izborni sustav). Zastupničko tijelo mjesne manjinske samouprave ima 4 člana (do 2010. – 5). Na prvim izborima 1994. izabrana je 51 hrvatska mjesna samouprava, a na izborima 2010. birano je 127 samouprava (u naseljima, gradovima ili četvrtima grada Budimpešte).

Izbori za županijske, glavnogradsku i državnu samoupravu posredni su: svi izabrani zastupnici mjesnih manjinskih samouprava (tzv. elektori) biraju područno vijeće u danoj županiji i Budimpešti te Hrvatsku državnu samoupravu prema razmjernome sustavu, a raspodjela mandata vrši se prema d’Hondtovome pravilu. Svoj glas mogu dati za liste, pri čemu je na izborima za državnu samoupravu do 2006. uvijek bila jedna lista – Saveza Hrvata u Madžarskoj, jer je jedino on ispunjavao uvjete za kandidiranje liste (10% od ukupnog broja elektora), a 2011. svoju listu imat će i Društvo gradišćanskih Hrvata. Od 2011. županijske i glavnogradska manjinska skupština imat će 7 (prije 9) članova, a Hrvatska državna samouprava 29 vijećnika (u prva tri mandata imala je 51 člana, a 2006. bilo ih je 39). Za predsjednika glavnogradske i županijskih samouprava te Hrvatske državne samouprave može biti izabran samo neki od elektora.

Srbija. Prvo Hrvatsko nacionalno vijeće od 35 članova izabrano je 2002. posrednim (elektorskim) izborima u Subotici. Izborni proces bio je uređen saveznim Zakonom o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina iz 2002. i Pravilnikom o načinu rada skupština elektora za izbor vijeća nacionalnih manjina, koji je donijela savezna vlada. Elektori su bili zastupnici i vijećnici hrvatske manjine, po jedan predstavnik svake hrvatske organizacije te svaka osoba koju je svojim potpisima poduprlo 100 Hrvata. Tajnim glasovanjem, prema razmjernom izbornom sustavu, ukupno 198 izašlih elektora biralo je između liste A, koju je predložio Forum HIOV, te liste B, koju je predložio DSHV. Primjenom d’Hondtove metode, lista A osvojila je 20, a lista B 15 mandata. Mjerodavno tijelo za provedbu izbora bilo je Savezno ministarstvo za ljudska i manjinska prava. Osnovni problem legalnosti i legitimnosti tih izbora proizašao je iz toga što potpisi potpore elektorima nisu morali biti ovjereni od strane državnih tijela, a to je otvorilo prostor za zloporabu.

Drugo Hrvatsko nacionalno vijeće od 29 članova izabrano je također posrednim putem, budući da u poseban popis birača hrvatske manjine nije bio upisan zakonom potreban broj pripadnika zajednice da bi se moglo pristupiti neposrednim izborima. Izborni postupak uređen je Zakonom o nacionalnim vijećima nacionalnih manjina iz 2009. Na elektorskoj skupštini 2010. u Subotici elektori su bili osobe koje je poduprlo 100 osoba koje su se deklarirale kao Hrvati i čiji su potpisi potpore bili ovjereni u sudu ili drugim državnim tijelima. Ukupno 134 izašla elektora birala su tajnim glasovanjem prema razmjernom izbornom sustavu između liste br. 1 Hrvatska lista za europsku Srbiju, koju su činili udruge i pojedinci okupljeni oko beogradske Demokratske stranke, te liste br. 2 DSHV i hrvatske udruge, s udrugama i neovisnim elektorima okupljenima oko Demokratsko-

ga saveza Hrvata u Vojvodini. Primjenom d'Hondtove metode, lista okupljena oko DS-a osvojila je 11 mandata, a lista koju je predvodio DSHV 18 mandata. Mjerodavno tijelo za provedbu izbora bilo je Ministarstvo za ljudska i manjinska prava. Pitanje legitimnosti posrednoga izbornoga sustava ublaženo je jamstvom legalnosti koje je pružila ovjera potpisa potpore elektorima.

Lit.: M. Kasapović, *Izborni leksikon*, Zagreb, 2003; S. Bačić, Osvrt na probleme i perspektive političke reprezentacije manjina u Srbiji, *Habitus*, br. 9-10, Novi Sad, 2003-2004; G. Bašić, K. Crnjanski, *Politička participacija i kulturna autonomija nacionalnih manjina u Srbiji*, Beograd, 2006; M. Pajvančić, Izborni sistem i pravo nacionalnih manjina na reprezentovanje, *Glasnik Advokatske komore Vojvodine*, 3-4/2007, Novi Sad; S. Bačić, Makinacije izvan očiju javnosti, *Hrvatska riječ*, br. 375, Subotica, 2010; *Hrvatska riječ*, br. 1, 378, Subotica, 2003, 2010; *Hrvatski glasnik*, br. 34, 39, 40, 41, 42/2010, Budimpešta.

S. Bačić i Ž. Mandić

IZLOŽBA SUBOTIČKIH BUNJEVAČKIH SLIKARA, prva skupna izložba bunjevačkih slikara, otvorena u subotu 26. XI. 1927. u vestibilu Gradske kuće u Subotici. Otvorenje je održano u sklopu programa u povodu otkrivanja spomenika caru Jovanu Nenadu na gradskom trgu, odnosno obilježavanja 400. obljetnice njegove smrti. Uz sudjelovanje odbora za proslavu te obljetnice, Izložbu subotičkih bunjevačkih slikara otvorila je Tasa Manojlović, supruga velikoga župana Dušana Manojlovića, koja je bila i njezina pokroviteljica.

Izložba je bila prodajna, a svoje su radove prikazali subotički slikari Martin Džavić, Jelena Čović i Angelina Mačković. Veći dio izložbe činile su slike Martina Džavića, tadašnjega stipendista grada Subotice, koji je izložio pedeset svojih radova: akvarele, uljene slike i crteže, i to one koji su nastali u Subotici prije školovanja te one iz razdoblja školovanja u Beogradu od 1927. Jelena Čović izložila je trideset šest, a Angelina Mačković četrnaest radova. Katološki popis izloženih radova ujedno je i prikaz tematskoga područja kojega su se autori do toga vremena najčešće držali. Tako Martin Džavić na izložbi prikazuje nekoliko portreta (*Moja majka*, *Moj otac*, *Autoportret*…), zavičajne pejzaže etnološkoga prizvuka (*Bunjevački kraj*, *Salaš sa Čikerije*, *S večeri na salašu*, *Zimska noć*…), studije aktova, studije portreta, motive gradskih ulica (*Terazije*, *Skadarska ulica*, *Ulica iz Prištine*…) te teme poput *Motiv s Kosova – Muratovo turbe*. Među četrnaest izloženih radova Angeline Mačković našle su se kopije starih majstora i pejzaži, dok je Jelena Čović izložila nekoliko kopija religijske tematike (*Marija s Isusom*, *Isus među anđelima*, *Christus*…), nekoliko aktova, lokalnih pejzaža (*Palić*, *Predio iz subotičke okolice*…), pejzažne prikaze godišnjih doba (*Jesen*, *Ljeto*, *Zima*) te slike mitološke tematike.

Naslovnica kataloga Izložbe subotičkih bunjevačkih slikara

Subotički kolekcionar dr. Jovan Milekić, osnivač nekadašnjega Bačkoga muzeja, otvorenoga u ljeto 1927. u Manojlović-palači u Subotici, otkupio je nekoliko radova s te izložbe za svoju kolekciju. Ona je nakon Drugoga svjetskoga rata većim dijelom ušla u sastav Galerije Matice srpske u Novom Sadu, a manji dio, koji se odnosio na slike »bunjevačkih slikara«, nalazi se u likovnoj zbirci Gradskoga muzeja u Subotici.

Lit.: *Izložba subotičkih bunjevačkih slikara* (katalog), Subotica, 1927; *Neven*, 3. XI. 1927, 10. XI. 1927, Subotica; Car Jovan Nenad, u: *Zemljodilski kalendar za prestupnu 1928*, Subotica, 1927; Polaganje temelja spomeniku Cara Jovana Nenada, u: *Zemljodilski kalendar za prestupnu 1928*, Subotica, 1927; O. K. Ninkov, *Martin Džavić (1900.-1957.)*, Subotica, 2001.

Lj. Vuković-Dulić

TISKANJE OVOG SVESKA POMOGLI SU:

Ministarstvo kulture Republike Srbije
Pokrajinsko tajništvo za kulturu
Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske
Generalni konzulat Republike Hrvatske u Subotici
JKP Suboticaplin, Subotica
Samostalni sindikat radnika u komunalnim i srodnim djelatnostima Hrvatske, Zagreb

TISAK
Printex
Subotica

NAKLADA
1500

L E K S I K O N

PODUNAVSKIH HRVATA – BUNJEVACA I ŠOKACA

11

J

HRVATSKO AKADEMSKO DRUŠTVO

Subotica, 2011.

UREDNIŠTVO
Slaven Bačić, Mario Bara, Stevan Mačković,
Petar Vuković, Tomislav Žigmanov

GLAVNI UREDNIK
Slaven Bačić

IZVRŠNI UREDNIK
Tomislav Žigmanov

LEKTURA
Petar Vuković

KOREKTURA
Mirko Kopunović, Márta Mačković-Papp

GRAFIČKA PRIPREMA
Printex

CIP – Katalogizacija u publikaciji
Biblioteka Matice srpske, Novi Sad

929(=163.42) (497.113) (031)
930.85(=163.42) (497.113) (031)

LEKSIKON podunavskih Hrvata – Bunjevaca i Šokaca. [knj.] 11, J / [glavni urednik Slaven Bačić]. – Subotica : Hrvatsko akademsko društvo, 2011 (Subotica : Printex). – IV, 121 str. : ilustr. ; 24 cm

Tekst štampan dvostubačno. – Tiraž 1.500.

ISBN 978-86-85103-19-3
ISBN 978-86-85103-03-2 (za izdavačku celinu)

a) Bunjevci – Leksikoni b) Šokci – Leksikoni

COBISS.SR-ID 272407047

ISBN 978-86-85103-19-3

SURADNICI NA JEDANAESTOM SVESKU

Bačić, dr. sc. Slaven, odvjetnik, Subotica
Bačlija, Grgo, odvjetnik u mirovini, Subotica
Balažev, Marina, prof. hrvatskog jezika i književnosti i diplomirani književni komparatist, Bereg
Bara, Mario, prof. povijesti i sociologije, asistent, Institut za migracije i narodnosti, Zagreb
Bažant, Eva, knjižničarka u mirovini, Subotica
Belamarić, Ivica, povjesničar umjetnosti, Gradski muzej Vinkovci
Beretić, mons. Stjepan, župnik Katedralne župe sv. Terezije Avilske, Subotica
Borkov, Vanda, dipl. ing. šumarstva, Subotica
Cvetanović, Milovan, arhivist, Historijski arhiv grada Novog Sada, Novi Sad
Čeliković, Katarina, prof. komparativne književnosti, Zavod za kulturu vojvođanskih Hrvata, Subotica
Čota, Zoran, dipl. iur., Sombor
Čović, Katarina, dipl. oec., Gradska uprava, Subotica
Deman, mr. sc. Dominik, prof. povijesti, Kemijsko-tehnološka srednja škola *Lazar Nešić,* Subotica
Dumendžić, Josip, Bođani
Đanić, mr. sc. Matija, prof. geografije u mirovini, Sombor
Firanj, Alojzije, Sombor
Grlica, Mirko, prof. povijesti, viši kustos, Gradski muzej Subotica
Heka, dr. sc. Ladislav, docent, Pravni fakultet, Institut za komparativno pravo, Segedin
Hemar, Eduard, publicist i nakladnik, Zagreb
Hoško, dr. sc. Franjo Emanuel, red. prof. u mirovini, Katolički bogoslovni fakultet u Zagrebu, Teologija u Rijeci
Ivančić, Jasna, viši leksikograf, Leksikografski zavod *Miroslav Krleža* u Zagrebu
Kopunović, Mirko, Subotica
Libman, dr. Emil, liječnik u mirovini, Subotica
Lončar, mr. sc. Đuro, stručni savjetnik Ekonomskog fakulteta u Subotici u mirovini, Subotica
Ljubić, mr. sc. Tatjana, Subotica
Mačković, Stevan, prof. povijesti, ravnatelj Historijskog arhiva Subotica
Mandić, Živko, prof. hrvatskoga, ruskoga i bugarskoga jezika u mirovini, Budimpešta
Ostrogonac, Mirko, dipl. agr., Žednik
Pelajić, Zvonimir, nastavnik glazbene nastave u mirovini, Plavna

Rudinski, mr. sc. Ante, arhitekt, Zavod za urbanizam, Subotica
Skenderović, Petar, Subotica
Skenderović, dr. sc. Robert, znanstveni suradnik, Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, Slavonski Brod
Suknović, Kata, dipl. ing. za tekstilno inženjerstvo tekstilno-strojarske struke, Subotica
Šram, Olga, povjesničar umjetnosti, ravnateljica Moderne galerije Likovni susret, Subotica
Štefković, Josip, župnik Župe sv. Pavla apostola, Bač
Štefković, mr. th. Mirko, tajnik Subotičke biskupije, Subotica
Ušumović, Neven, prof. filozofije i dipl. komparatist književnosti, Umag
Vujković Lamić, Ljudevit, službenik u mirovini, Subotica
Vuković, dr. sc. Petar, docent, Filozofski fakultet, Zagreb
Vuković-Dulić, Ljubica, prof. povijesti i povijesti umjetnosti, Gradski muzej Subotica
Zelić, Naco, dipl. iur. u mirovini, Zagreb
Žigmanov, Tomislav, prof. filozofije, Zavod za kulturu vojvođanskih Hrvata, Subotica
Žunar, Suzana, Subotica

J

JABLAN (*lat.* Populus nigra var. italica Sp.), vrsta listopadnoga stabla. Pripada porodici Salicaceae (vrbovke), rodu Populus (topole). Iz zapadne se Azije raširio po cijelom sjevernom umjerenom pojasu. Dvodomno je, brzorastuće listopadno drvo. Pupovi su mirisni, čunjasti, žuti i prekriveni s više ljusaka. Izbojci su često bridasti, lišće je zeleno, romboidno ili trokutasto, na bazi većinom klinoliko, ušiljena vrha, 5-8 cm dugo, 3-6 cm široko s dugom peteljkom. Listovi su pred opadanje žuti. Cvjetovi su u visećim crvenim resama, cvjetni su priperci gola ruba, a cvjetište zdjeličasto. Plod je tobolac svilenkasto dlakav. Razmnožava se sjemenom, a najčešće vegetativno reznicama. Veoma je prilagodljiv, otporan je na gradske uvjete, koristi se za pojedinačnu, rjeđe grupnu sadnju, drvorede i pojaseve. Pogodan je za orezivanje pa se može naći i u manjim vrtovima.

Prema grčkim legendama, posvećen je Heraklu, koji je pri silasku u podzemni svijet sebi spleo vijenac od jablanovih grana. Unutarnja strana listova, okrenuta prema njemu, ostala je svijetla, a vanjska je strana dobila tamniju boju. Otuda dvostruka boja njegova lišća predstavlja simboliku jablana: dvojnost svakoga bića. Također je Had pretvorio Leukeja u jablan i postavio ga na ulaz u podzemni svijet. Općenito, jablan je vezan uz podzemni svijet, bol i žrtvu, simbolizira regresivne sile – prošlost i sjećanje.

Početkom XX. st. sadio se u Bačkoj uz ceste kako se u vrijeme debljega snježnoga pokrivača ne bi sišlo s kolnika, a u proljeće, nakon topljenja snijega i obilja oborina, služio je za brže isušivanje tla i zemljanih putova. Vrlo je često sađen kraj salaša, najčešće jedan, jer se vjerovalo da privlači oblake i kišu. S obzirom na to da je bio najviši, služio je i kao svojevrstan gromobran. Zbog svojega meka drveta i niske kalorijske vrijednosti, nije imao važniju uporabu u kućanstvima. U djelima likovnih umjetnosti i književnosti bačkih Hrvata često se pojavljuje kao motiv u zavičajnom krajoliku.

Stipan Kopilović, *Dva jablana*, 1909.

Lit.: *Šumarski priručnik*, 1, Zagreb, 1946; *Šumarska enciklopedija*, 1-3, Zagreb, 1980-87; *Velika ilustrovana enciklopedija »Bašta«*, Beograd, 2006; www.wikipedia.org

V. Borkov

JACINT (*lat.* Hyacintus), cvjetna biljka iz porodice ljiljana, zumbul. Stariji naraštaji Bunjevaca nazivali su ga isključivo hungarizmom jacint (*madž.* jácint). Cvate u rano proljeće i Bunjevke su ga rado sadile u vrtovima jer se odlikuje lijepim mirisom. Koristio se u uskrsnim običajima bačkih Hrvata, točnije na »vodeni ponediljak«, kad

momci, uz pratnju tamburaša, obilaze djevojke i polijevaju ih. Zauzvrat djevojka kiti momka cvijećem, najčešće jacintom, tj. obično ga pribadačom pričvršćuje na ovratnik kaputa. Što bi momak imao više jacinta, bio bi viđeniji u društvu jer je značilo da je »polio« više djevojaka.

P. Skenderović

Jacint

JADRANSKA STRAŽA, međuratno unitaristički orijentirano društvo kojemu je cilj bilo »čuvanje nacionalnoga obilježja i tradicije jugoslavenskoga mora i primorja«. Djelovanjem među mladima težila je izgraditi ih u »moralno jake i nacionalno svjesne državljane«. Sjedište joj je bilo u Splitu. Društvena pravila odobrena su 4. II. 1922., nakon čega je održan javni osnivački zbor 19. II. 1922. Nastala je radi suprotstavljanja namjeri Kraljevine Italije da preuzme što veći dio istočnoga Jadrana. U početku je bila usmjerena na obranu zemlje (nabava pomorsko-ratne opreme i hidroaviona) i zaštitu nacionalnoga interesa na moru, a poslije se okrenula očuvanju nacionalnih obilježja i pomorske tradicije zemlje, širenju narodne svijesti o važnosti Jadranskoga mora, unaprjeđenju njegova iskorištavanja i razvoju jadranske orijentacije. Kao vrhovno tijelo uprave u Splitu je djelovao Centralni odbor (od 1932. Glavni odbor), u gradovima i većim mjestima postojali su glavni odbori (od 1932. oblasni, odnosno mjesni odbori), a djelovalo je i nekoliko odbora u europskim zemljama i Americi. Imala je složenu strukturu s mnogobrojnim tijelima: opći odjel, propagandni odjel, odjel društvenih izdanja, ekonomski odjel, financijski odjel, odjel pomlatka. Organizacija je bila centralistički ustrojena te su organizacije nižih razina bile odgovorne organizacijama viših razina i provodile su njihove odluke. Imala je bogatu nakladničku djelatnost: tiskani su mnogobrojni leci, plakati, brošure, posebna izdanja; pokrenuta je *Pomorska knjižnica* i objavljivana su izdanja u ediciji *Pomorska biblioteka*; mjesečno glasilo *Jadranska straža* izlazilo je redovito od siječnja 1923. do ožujka 1941., a tekstovi su objavljivani latinicom i ćirilicom, više hrvatskim, manje srpskim jezikom; izdavani su kalendari *Naš mornar* (1928.-39.), *Ribarski kalendar* (1930.-39.); *Narodni kalendar Jadranske straže* (1935.-36.) i *Mornarsko-ribarski kalendar* (1940.-41.); objavljivani su i *Almanah Jadranske straže* (1925.-1928./1929.), *Naše more* (1935.-39.), *More* (1940.-41.); također i časopisi za mladež *Mladi stražar* (1929.-32.) i *Podmladak Jadranske straže* (1933.-41.). Veći broj članova društva iz raznih dijelova države surađivao je u subotičkom *Književnom severu* (Rikard Katalinić Jeretov, Ivo Milić i dr.). Društvo je uživalo snažnu državnu potporu na svim razinama vlasti pa je npr. *Jadranska straža*, kao patriotsko i propagandističko djelo, redovito preporučivana za pretplatu lokalnim tijelima od strane Ministarstva unutarnjih poslova, a djelovala je pod pokroviteljstvom prijestolonasljednika Petra Karađorđevića.

S povećanjem broja članova osnivaju se odbori u Osijeku, Prištini i Skoplju, zatim u Novom Sadu 10. VI. 1923., Srijemskoj Kamenici 30. I. 1923., Zemunu 18. II. 1923., Beogradu 24. X. 1923. i dr. U Subotici je odbor osnovan 1925. zauzimanjem Ferde Čulinovića, koji je u to vrijeme radio u pravosuđu u Subotici. Za predsjednika subotičkoga odbora izabran je Ivo Milić, emigrant iz Istre, profesor na Pravnom fakultetu u Subotici, a za tajnika Stipan Kopilović, gradski činovnik. Sjedište mu je bilo prijavljeno na subotički Okružni sud, u kojem je Milić prije toga bio načelnik, ali su se sastanci održavali i u Gradskoj kući. Odbor je imao oko 300 članova u dvjema sekcijama, uglavnom studente Pravnog fakulteta i srednjoškolce. Organizacija među studentima Pravnog fakulteta djelovala je od 1925. pod imenom *Akademska jadranska straža*, ali je imala svega desetak članova. Već 1927. odbor je ukinut te se pridružio glavnom odboru u Novom Sadu. Odbor Novi Sad zastupao je mjesne odbore iz Bačke na kongresu u Sarajevu 1929.

U to vrijeme društvo je imalo oko 40.000 članova u 374 ogranka. Glavni odbor u Novom Sadu okupljao je te godine 2231 člana, dok je 1940. imao 10.795 odraslih članova i pomlatka u 54 mjesna odbora (među ostalim u Subotici, Somboru, Sonti, Čonoplji, Lemešu, Bajmoku, Srijemskoj Kamenici, Srijemskim Karlovcima itd.). Društvo je, uz naklonost države prema njegovu djelovanju, brzo postalo najmasovnijom državnom i školskom organizacijom – pred rat je imalo oko 180.000 članova. Po svim većim naseljima i školama u državi postojale su njezine organizacije, a zastupnici su bili učitelji, koji su obvezatno uključivali školsku djecu u organizaciju. I među Hrvatima u Bačkoj njezini predstavnici bili su mjesni učitelji u školama, npr. Ilija Džinić u Čonoplji, Franja Žujević u Lemešu i dr., ili općinski i gradski činovnici kao Josip Kajić u Bajmoku, Stipan Kopilović u Subotici i dr. Među mladima organizacija je bila popularna jer je organizirala jeftina putovanja i izlete, pri čemu je oblasni odbor u Novom Sadu od 1939. imao i odmaralište u Dobroti kraj Kotora. Međutim, izvan škola u bačkih Bunjevaca i Šokaca nije naišla na veći odaziv, osobito u Somboru. S druge strane, izbjeglice i optanti Hrvati iz Istre i Dalmacije aktivno su sudjelovali u radu bačkih pododbora društva.

..................1928. г.

Пријављујем се Одбору за члана Јадранске Страже

редовног са Дин. .... месечног улога

помагача „ „ .... „ „

добротвора „ „ ....

Желе да се упишу за чланове: 1. ....

Адреса: .... Као члан: ....

2. .... Адреса: ....

Као члан: ....

....

Адреса: ....

Pristupnica Jadranskoj straži

Društvu je 1941. postavljen povjerenik za područje NDH, a njegov je rad prekinut. I u ostalim područjima nekadašnje države društvo prestaje djelovati. Od 1942. društvo je u NDH bilo u pravnom statusu likvidacije, ali ona tijekom rata nije provedena. Službeno je ukinuto tek 1945. pod novom vlašću, a pokušaj obnove rada u Rijeci 1954. završio je neuspjehom.

Izvori: Historijski arhiv Subotica, F: 57.5185/1937; F: 47. I 227/1925; F: 47. II 144/1924; F: 47.1463/1933; Historijski arhiv Novi Sad, F. 150, sign. 25017/1925; F. 228, sign. 24691/1941.

Lit.: K. Petrović, *Subotica i kupalište Palić*, Subotica, 1928; *Narodna reč*, 5. V. 1935, Subotica; K. Kuntić, *Pravni fakultet u Subotici (1920-1941)*, diplomski rad (rukopis), Filozofski fakultet u Beogradu, [1990]; *Hrvatska enciklopedija*, 5, Zagreb, 2003; N. Machiedo Mladinić, *Jadranska straža 1922.-1941.*, Zagreb, 2005; M. Lovrić, Prilog poznavanju izdavačke djelatnosti Jadranske straže – Iz fonda Knjižnice Hrvatskog pomorskog muzeja Split, *Kulturna baština*, 35, Split, 2009.

M. Bara, M. Cvetanović i S. Mačković

JADRIJEVIĆ, Ante (Glavice kraj Sinja, 14. V. 1896. – Makarska, 13. II. 1974.), teolog i povjesničar. Osnovnu školu i Franjevačku klasičnu gimnaziju završio je u Sinju 1913., filozofiju je studirao u Zaostrogu 1914.-16., a teologiju u Makarskoj 1916.-20. Za svećenika je zaređen 1920. U razdoblju 1923.-25. na Papinskom biblijskom institutu u Rimu izučavao je hebrejski, grčki i sirski, a 1925.-27. studirao je na Franjevačkoj biblijskoj školi u Jeruzalemu, gdje i postigao doktorat teologije. Predavao je klasične jezike, biblijske predmete i starokršćansku arheologiju u nekoliko srednjih i visokih učilišta te obnašao mnogobrojne funkcije u franjevačkom redu. U svojim radovima o Bibliji postavio je originalnu teoriju o tumačenju nekih dvojbenih mjesta, a objavio je i nekoliko radova iz antičke i hrvatske arheologije te ranosrednjovjekovne hrvatske povijesti.

Za bačke je Hrvate zanimljiv zbog kratka napisa *Značenje imena Bunjevac*, objavljenoga u makarskom časopisu *Nova revija* (2/1936). U njemu ističe kako je uglavnom općeprihvaćeno da je etnonim Bunjevac izveden od imena rječice Bune, no podrijetlo toga hidronima i dalje je prijeporno. Petar Skok smatra da mu je u korijenu latinska riječ *bona*, što bi značilo »dobra (voda)«, no Jadrijević u to sumnja jer su Rimljani vodi rijetko davali naziv

bona – radije su je nazivali *dulcis, frigida* i sl. – a k tomu je sastavnica rimskih hidronima u pravilu bila i imenica *aqua*. Osim toga, u ilirskim krajevima rimski su nazivi uglavnom nepoznati. Tvrdi zbog toga kako je imenu Buna u osnovi vjerojatno ilirsko-keltska riječ *bona* sa značenjem »rječica, vrelo«, koja je očuvana i u hidronimima u drugim dijelovima Europe gdje su živjeli Kelti. Sukladno tomu tumačenju, i Bunjevac znači »čovjek s rječice, s vrela«.

Lit.: *Hrvatski biografski leksikon*, 6, Zagreb, 2005.

P. Vuković

JAGIĆ, Marcela (Subotica, 24. VIII. 1901. – Rovinj, 26. VIII. 1990.), liječnica, radiologinja, sufražetkinja. Kći je Bele, uglednoga zemljoposjednika, i Marije, rođ. Mamužić. Osnovnu školu i gimnaziju završila je u Subotici. Medicinu je počela studirati 1920. na Medicinskom fakultetu u Grazu, a diplomirala 1925. u Beču. Nakon studija otvorila je privatnu liječničku ordinaciju u obiteljskoj kući u Subotici (Harambašićeva 10), koja je radila do 1947. Stažirala je u Gradskoj javnoj bolnici u Subotici i radila u ambulantama Doma zdravlja u Subotici i Splitu. Predavala je higijenu 1934./35. u Državnoj muškoj gimnaziji u Subotici. Važna je i za mjesni pokret sufražizma, jer je 1935., skupa s Katom Poljaković, osnovala Ženski pokret za pravo glasa i pravo kandidiranja žena na izborima i obavljanja svih služba u javnom životu.

Specijalizaciju iz rendgenologije obavljala je u Gradskoj bolnici u Dresdenu, u Zavodu za liječenje tuberkuloze kostiju u Nordeneyu (Njemačka), u Općoj bolnici u Beču, kod jednoga od tada najboljih svjetskih rendgenologa Guide Holzknechta, i u Općoj bolnici u Beogradu. Specijalistički ispit položila je 1936. u Beču. Na poziv subotičke bolničke uprave da organizira rendgenološku službu otvara Odjel za radiološku dijagnostiku 1947. Njezinim zauzimanjem izgrađen je 1957.-58. moderni paviljon u krugu subotičke bolnice, u kojem je, osim rendgenološke dijagnostike, bila i radioterapija. God. 1960. osnovala je Dispanzer za onkologiju u sklopu Odjela za rendgenologiju i Patronažnu službu pri Dispanzeru. U subotičku je bolnicu 1964./65. uvela nove dijagnostičke metode: angiografiju cerebralnih i perifernih krvnih žila. God. 1964. stekla je zvanje primarijusa. Osposobila je mnoge liječnike i medicinski kadar srednje stručne spreme za radiološku službu na području Subotice i sjeverne Bačke. Nakon odlaska u mirovinu 1965., do 1975. radila je u Bottropu (SR Njemačka).

Marcela Jagić

Bila je prva žena educirani rendgenolog u Subotici i u Vojvodini i među prvima u Kraljevini Jugoslaviji, izvanredna dijagnostičarka i radioterapeutkinja. Svoja iskustva i radove iznosila je na stručnim sastancima, a rijetko se javljala s radovima u stručnim časopisima (*Srpski arhiv za celokupno lekarstvo*, Beograd, 4-6/1939, zbornici predavanja s internističkih dana u Subotici 1964.-65.). Nagrađena je Listopadskom nagradom grada Subotice 1964., a dobitnica je i diplome Srpskoga liječničkoga društva u Subotici. Pokopana je u obiteljskoj grobnici na Bajskom groblju u Subotici.

Izvori: Historijski arhiv Subotica, F: 185, inv. br. 97, pred. br. 30; Arhivski podaci Zdravstvenoga centra u Subotici.

Lit.: *Subotičke novine*, 21. XII. 1935, Subotica; L. Bosnić, Dr. Marcela Jagić : in memoriam, *Subotičke novine*, 7. IX. 1990, Subotica; E. Libman, *Istaknuti lekari Subotice (1792-1992),* Subotica, 2003; *Hrvatski biografski leksikon*, 6, Zagreb, 2005; K. Korponaić, Subotičanke koje su zadužile ovaj grad: dr Marcela Jagić, *Subotičke*, 28. III. i 4. IV. 2008, Novi Sad; E. Libman, *Građa za medi-*

cinsku bibliografiju Subotice : (1828-2005), Subotica, 2008; E. Libman, *Građa za medicinsku bibliografiju Subotice : (1828-2009)*, 2, Subotica, 2011.

E. Libman

JAGODIĆ, Stjepan (Kaptol kraj Požege, Hrvatska, ?, 1717. – Sombor, 18. VII. 1784.), prvi somborski svjetovni župnik. Odrastao je pod zidinama staroga kaštela i crkve sv. Jurja u rodnom mjestu. Za svećenika je zaređen 1747. Isprva je djelovao u Baji, a od 1749. u Kalači. Od 1750. bio je santovački, a od 1752. dušnočki kapelan. Prvi je svjetovni svećenik i upravitelj župe u Kolutu od 1754., od 1771. župnik je ponovno u Dušnoku, a iste godine od franjevaca je preuzeo i sonćansku župu. Na Sve svete 1781. od fra Jerka Jakočevića, posljednjega somborskoga upravitelja župe iz franjevačkoga reda, preuzeo je i somborsku župu kao prvi svjetovni svećenik. Vodio je župu do kraja života. Prema Ljetopisu fra Bone Mihalovića, preminuo je 18. VII. 1784., što potvrđuje i Katona u svojoj Povijesti, ali ujedno i dvoji jer je prema drugim izvorima umro 29. VII.

Somborski ljetopisac fra Bono Mihalović spominje Jagodića kao časnoga starčića – »Seniculus venerabili«. Bio je blag, pobožan, ponizan i uzoran svećenik. Pokopan je u kripti današnje župne crkve Presvetoga trojstva. Kako su franjevci i nakon primopredaje župe ostali u svojem samostanu i crkvi Presvetoga trojstva, za privremenu župnu crkvu u Somboru određena je kapela sv. Roka na istoimenom somborskom groblju. U toj će kapeli misiti i Jagodićev nasljednik, Zagrepčanin Matej Slatković. Na početku su Somborci namjeravali graditi novu župnu crkvu, ali se od toga odustalo kad su franjevcima 9. VII. 1786. kraljevskom naredbom oduzeti i samostan i crkva. Tako je nekadašnja franjevačka crkva ostala župnom crkvom, dok se u dio nekadašnjega franjevačkoga samostana smjestilo župno svećenstvo, a u drugi dio županija.

Lit.: B. Mihalović, *Extractus Conventus L. R. Civitatis Zomboriensis P. P. Ordinis minorum Observantiae Provintiae olim Bosnae Argentinae S. Crucis nunc vero Divi Ioannis a Capistrano ab Anno 1717. usque ad Annum 1787. Zomborini a P. Bono Mihalovich concionatore generali conscriptum* (rukopis u Franjevačkom samostanu u Budimu); S. Beretić, *Povijest župe Presvetog Trojstva u Somboru do XX. stoljeća*, diplomski rad (rukopis), Bogoslovni fakultet u Zagrebu, 1973; A Lakatos (ur.), *A Kalocsa-bácsi főegyházmegye történeti sematizmusa 1777-1923*, Kalocsa, 2002; I. Katona, *A kalocsai érseki egyház története*, 1-2, Kalocsa, 2003; S. Beretić, Svjetovni svećenici – župnici u Somboru, *Zvonik*, 4/2011, Subotica.

S. Beretić

JAIĆ, Marijan (Brod na Savi /danas: Slavonski Brod/, 4. VII. 1795. – Budim, 19. IX. 1866.) franjevac, muzikolog, pisac, provincijal. Nakon što je završio gimnaziju u rodnom gradu, pristupio je 1812. Provinciji sv. Ivana Kapistranskoga, zahvaljujući Marijanu Lanosoviću. Filozofiju je slušao u Našicama (1813.-15.), a teologiju u Vukovaru (1815./16., 1818./19.) i Mohaču (1816.-18.). Postavši 1818. svećenikom, bio je u Vukovaru najprije učitelj pučke škole (1819./20.), a nakon što je stekao zvanje profesora teologije na sveučilištu u Budimu (1823.), preuzeo je katedru dogmatskoga, moralnoga i pastoralnoga bogoslovlja na franjevačkim učilištima u Vukovaru (1821./22., 1823.-31.) i Aradu (1822./23.). U Vukovaru je bio i dekan bogoslovne škole, samostanski starješina i župnik (1830.-33., 1848.-51.), a upravljao je i samostanima u Osijeku (1837.-45.) i u Budimu (1850.-54.). Vodio je Provinciju sv. Ivana Kapistranskoga kao provincijal (1833.-36.; 1845.-48.) i kustod (1854.-57.). Dok je bio ravnatelj osječke gimnazije, bio je i državni cenzor knjiga.

Istaknuo se kao melodiograf i skladatelj. Sabrao je pučke popijevke i priredio zbirku *Napivi bogoljubnih pisama* (1821.), koja je doživjela dvadeset izdanja; sam je pak priredio zbirku *Vinac bogoljubnih pisama* (1827.), koja je izašla u dvadeset izdanja. Napjeve pučkih crkvenih popjevaka skupljao je, kako sam navodi, po Slavoniji, Bačkoj, Banatu, Gradišću i Bosni. Sabrao je i objavio i zbirku njemačkih crkvenih pjesama *Sammlung von frommen Kirchenliedern* (Pest, 1856.). Objelodanio je više prijevoda: od Martina Pustaića *Indijanski mudroznanac* (Budim, 1825.) te *Nauk pre-*

mudrog Katona (Budim, 1825.), spis *Četiri knjige Tome od Kempisa... o naslidovanju Isukrsta* (Budim, 1836.), katekizam za srednje škole pijarista Petoya *Kerstjanski i katoličanski nauk od vire i zakona... za ... druge latinske škole* (Budim, 1837.). Doradio je pastoralne priručnike Emerika Pavića *Ručna knjižica* (Budim, 1837.) i Grge Peštalića *Utišenje ožalošćenih* (Budim, 1797.) uz pomoć K. Agjića i objavio u dva sveska pod naslovom *Ručna knjižica za narediti i na sritno priminutje sa svetima sakramentih dostojno pripraviti bolestnike* (Budim, 1837.). Napisao je povijest marijanskoga svetišta u Radni (*rum.* Maria Radna) i objavio je na hrvatskom i njemačkom jeziku. U rukopisu su ostale njegove bilješke kojima je upotpunio spis Josipa Jakošića *Scroiptores Interamniae* te njegovi prijevodi filozofskih i teoloških spisa *Vernerova logika*, *Krugova metafisika*, *Istine katoličanske*, *Uprave svitovnoćudoredne za druževno življenje*, *San svetog opata Klarevalenskog svrhu odsuđene duše za svojim bogato razkošnim tilom* i *Život svetih*.

NAPIVI
BOGOLJUBNIH CÉRKVENIH PISAMAH
PONAJVIŠE U POZNATOJ PISMARICI,
VINCU
NAIMENOVANOJ, ZADÈRŽANIH.
NASTOJANJEM
O. P. MARIANA JAIĆA

M. Jaić, *Napivi bogoljubnih cérkvenih pisamah*, Budim, 1850.

Kao pisac, prevoditelj i glazbenik bio je iznimno važan u pretpreporodnom i preporodnom razdoblju. Svoje je kulturno djelovanje usmjerio buđenju i utvrđivanju vjerskoga života hrvatskoga puka u Slavoniji i u dijaspori po ugarskom Podunavlju, uvjeren da će tako pomoći i ostvarenju programa hrvatskoga narodnoga preporoda. Prevodeći filozofska djela, svojim je mnogobrojnim novostvorenim izrazima dao prinos i poticaj stvaranju hrvatskoga filozofskoga nazivlja.

Pokopan je u Franjevačkoj crkvi u Budimu. O njegovu životu i djelovanju održan je 1995. u Slavonskom Brodu znanstveni skup pod pokroviteljstvom HAZU.

Djela: *Napivi bogoljubnih pisama*, Budim, 1821; *Vinac bogoljubnih pisama*, Budim, 1827; *Sammlung von frommen Kirchenliedern*, Pest, 1856; *Izvorna povestnica milostivo čudotvorne prilike Gospe Radnanske*, Budim, 1856; *Ausführliche Geschichte des Gnadenbildes der seligsten Jungfrau von Radna*, Ofen, 1857.

Lit.: O. Babulak, *Elegia honoribus... Mariani Jaich... oblata*, Eszekini, 1834; E. Fermendžin, *Brevis catalogus patrum ac fratrum scriptorum Provinciae s. Joannis a Capistrano. Schematismus almae Provinciae s. Joannis a Capistrano*, Temesvarini, 1887; V. Rudolf, O. M. Jaić, sastavljač prvog hrvatskog kancionala, *Obzor*, 217, Zagreb, 1930; *Muzička enciklopedija*, 2, Zagreb, 1974; F. E. Hoško, Euzebije Fermendžin i ostaci jozefinizma kod franjevaca u kontinentalnoj Hrvatskoj potkraj 19. stoljeća, *Croatia christiana periodica*, 22, Zagreb, 1988; F. E. Hoško, *Marijan Jaić, obnovitelj među preporoditeljima*, Zagreb, 1996; *Jaićev zbornik : zbornik radova sa Znanstvenoga skupa o Marijanu Jaiću u Slavonskom Brodu 9. i 10. studenog 1995.*, Zagreb-Slavonski Brod, 1998; *Hrvatski biografski leksikon*, 6, Zagreb, 2005; *Hrvatski franjevački biografski leksikon*, Zagreb, 2010.

F. E. Hoško

JAKIĆ, Ivan Tomaš (Bač, 26. VI. 1943.), dizač utega. Sin je Antuna i Marije, rođ. Kovačević. Osnovnu školu završio je u Baču, a srednju ugostiteljsku u Odžacima. Dizanje utega počeo je trenirati u bačkom Klubu dizača utega *Herkules* 1961. i cijelu sportsku karijeru proveo je u tom klubu. Najveći sportski uspjeh postigao je kao član seniorske momčadi, koja je na ekipnom prvenstvu Jugoslavije 1967. u Rijeci i 1968. u Sarajevu osvojila naslov viceprvaka države. U Kupu Jugoslavije, koji je održan 1968. u Baču, njegov je klub također osvojio drugo mjesto. Aktivnim sportom prestao se baviti 1971. Živi u Baču kao umirovljenik.

Izvor: Osobno kazivanje Ivana Tomaša Jakića.

Lit.: *Almanah jugoslovenskog sporta 1964-1968,* Beograd, 1970; *Klub dizača tegova Herkules u Baču – pedeset godina rada*, Bač, 2003.

P. Skenderović i E. Hemar

JAKOBČIĆ, plemićka porodica. U XVIII. st. imala je posjed Hum (danas Breznički Hum) u Varaždinskoj županiji. Šime, unuk Mihovila, dobio je 18. V. 1815. u Zagrebu plemićku diplomu, koja je 29. VIII. 1815. proglašena u Segedinu, u Čongradskoj županiji. Tom su prigodom Šimini sinovi Josip i Stjepan dobili plemićke diplome, koje su proglašene u Bačkoj županiji 15. I. 1816. Prema županijskomu popisu 1841. Josip i njegovi sinovi Mirko i Josip živjeli su u Subotici. Izravni su Mirkovi potomci sin Bela, zemljoposjednik i obrtnik (1843.-1899.), unuk Mirko, bankar (1871.-1953.), praunuk Eugen, mačevalac (1898.-1980.) te čukunununuk András, mačevalac (1934.-1989.).

Lit.: Gy. Dudás, A bácskai nemes családok, *Bács-Bodrogh Megyei Történelmi Társulat Évkönyve*, 4/1893, Zombor; B. Kempelen, *Magyar nemesi almanach*, Budapest, 1910; A. Sekulić, *Bački Hrvati*, Zagreb, 1991; M. Szluha, *Bács-bodrog vármegye nemes családjai*, Budapest, 2002.

M. Grlica

JAKOBČIĆ, Bela Florijan (Subotica, 21. III. 1843. – Subotica, 15. V. 1899.), zemljoposjednik, obrtnik, virilist (član gradske skupštine koji nije birani, nego je u nju ulazio po funkciji, poreznom cenzusu i sl.), član upravnih odbora subotičkih banaka. Sin je Mirka i Terezije, rođ. Černetić. Njegov je sin bankar Mirko Jakobčić, a unuk mačevalac Eugen.

Kapital stečen u očevoj, a poslije njegovoj trgovini staklom uložio je u izgradnju zgrade trećega subotičkoga hotela *Hungária*, koji je počeo raditi 23. XII. 1881. Odmah ga je izdao u zakup, a tu su praksu zadržali i njegovi nasljednici. Kad je tijekom 1906. zakupnik postao Šime Budimčević, *Hungária* je postala jedno od najvažnijih mjesta za masovnija okupljanja Bunjevaca u Subotici (Bunjevačko kolo, Litnja zabava Pučke kasine...). U hotelu je 10. XI. 1918. osnovan Bunjevačko-srpski narodni odbor, koji je 24. XI. ondje izabrao izaslanstvo od 75 članova za samoproklamiranu Veliku narodnu skupštinu u Novom Sadu, koja će sljedećega dana proglasiti kidanje veza Baranje, Bačke i Banata s Ugarskom.

Zgrada nekadašnjega hotela *Hungária* (poslije zgrada kina *Lifka*)

U toj se zgradi od 1. X. 1911. nalazilo kino *Lifka*, nazvano po Alexanderu Lifki, jednom od pionira srednjoeuropskoga filma. Kino je radilo do sredine 1930-ih te ponovno nakon Drugoga svjetskoga rata do 1990-ih. Nakon temeljite rekonstrukcije 2009. u zgradi su danas Art-kino *Alexander Lifka* i Kazalište *Dezső Kosztolányi*.

Izvori: Historijski arhiv Subotica, F: 451.155.114.

Lit.: *Bácskai Ellenőr*, 15. VIII. 1881, 18. V. 1899, Szabadka; *Szabadkai Közlöny*, 21. V. 1899, Szabadka; *Neven*, 15. IX. 1906, 15. VI. 1912, Subotica; *Subotičke novine*, 26. IX. 2002, Subotica; M. Grlica, *Subotica nekad i sad : Subotica then and now*, Novi Sad, 2009.

M. Grlica

JAKOBČIĆ, Eugen (Jakobscich) (Subotica, 23. III. 1898. – Subotica, 30. VI. 1980.), bankarski službenik, mačevalac. Sin je bankara Mirka i Paule, rođ. Stagelschmidt. Obitelj mu je bila dobro situirana i utjecajna s razgranatim rodbinskim vezama. Tijekom 1930-ih bio je dioničar u tvrtki Hartmann & Conen.

Kao član Subotičkoga društva za mačevanje na prvenstvu Kraljevine Jugoslavije 1931. osvojio je naslov prvaka u floretu. Na Olimpijskim igrama 1936. u Berlinu bio je član reprezentacije Jugoslavije u borbi sabljom, no momčad u čijem su sastavu bili još i Krešimir Tretinjak, Milivoj Radović, Edo Marion i Pavao Pintarić ispala je u

prednatjecanju. Ni u pojedinačnoj konkurenciji nije prošao prednatjecanje.

Eugen Jakobčić

Nakon Drugoga svjetskoga rata u Subotici je bio sportski pedagog i učitelj mačevanja. Ujesen 1945. sa skupinom predratnih mačevalaca osnovao je klub koji je uspješno djelovao do 1954., kada je zbog financijskih teškoća prestao raditi. Ujesen 1959. sa svojim sinom Andrásem (Subotica, 8. V. 1934. – Subotica, 13. XII. 1989.), također uspješnim mačevaocem (višestruki reprezentativac Jugoslavije, osvajač brončane medalje u borbi sabljom na Balkanskim igrama u Zagrebu 1969.) i trenerom, ponovno pokreće klub i mačevalačku školu. Klub je najprije djelovao pod imenom *Tehničar*, zatim se pridružuje sastavu *Partizana*, a od 1962. djeluje u sklopu SDŽ *Spartak*. Zaslužan je za razvoj više državnih prvaka i reprezentativaca u borbi sabljom i floretom. Dobitnik je najvećega vojvođanskoga sportskoga priznanja Nagrade *Jovan Mikić – Spartak* za 1972.

Izvor: Historijski arhiv Subotica, F: 47. IV 2103/939.

Lit.: *Jugoslavenski sport*, Zagreb, 1933; B. Krstić (ur.), *Sport u Subotici 1944-1984 Sportélet Szabadkán*, Subotica, 1984; S. Mačković, *Industrija i industrijalci Subotice (1918-1941)*, Subotica, 2004; Z. Jajčević, *Olimpizam u Hrvatskoj*, Zagreb, 2007; http://web.archive.org/web/20080408021336/ http://www.susport.org.yu/100.php.

S. Mačković i E. Hemar

JAKOBČIĆ, Ivan (Sombor, 14. V. 1912. – Sombor, 24. III. 1997.), akademski slikar, likovni pedagog. Sin je Ivana i Sofije, rođ. Jakobb. Osnovnu školu i realnu gimnaziju završio je u Somboru. Djetinjstvo i veći dio mladosti proveo je na salašu, pokraj ceste za Apatin. Počeo je crtati veoma rano. U petnaestoj godini upoznao je somborskoga slikara Lajosa Husvéta, koji je često slikao u prirodi, te je izrađivao slike prema njegovim savjetima. Odlazi u Peštu 1930. sa željom da postane slikar. Polazi privatne tečajeve slikara Vilmosa Aba-Nováka i Istvána Szőnyija. Nakon dvogodišnjega boravka napustio je Peštu, a zatim se 1933. upisao na Akademiju likovnih umjetnosti u Zagrebu, gdje je diplomirao na slikarskom odjelu u klasi prof. Ljube Babića i završio specijalni tečaj grafike kod prof. Tomislava Krizmana 1939. i tako postao prvim akademskim slikarom iz Sombora.

Nakon povratka u Sombor 1939. odlazi na odsluženje vojnoga roka. Za vrijeme Drugoga svjetskog rata drži privatne satove i mnogo vremena provodi slikajući, praveći skice i studije ljudskih figura. Više tisuća crteža svjedoči o njegovoj ustrajnosti i vještini ruke. Nakon rata radi neko vrijeme u Propagandnom odjelu Zapovjedništva mjesta, zatim kao likovni pedagog u Učiteljskoj školi i Gimnaziji. Stekao je zvanje pedagoškoga savjetnika i izradio velik broj didaktičkih sredstava. U tijeku 1946. i 1947. scenograf je u Narodnom kazalištu u Somboru. Osnovao je 1956. likovnu skupinu *Ideja*, koja je djelovala do 1962., a pripadao je i Somborskoj likovnoj grupi, osnovanoj 1961. U svojoj kući na kraju Pariške ulice u Somboru otvorio je 1958. Malu galeriju, gdje je posjetitelje upoznavao s tajnama umjetnosti i slikarskoga umijeća. Dugo godina vodio je Likovnu sekciju somborskih amatera. Od 1940. s prekidima je djelovao kao slobodni likovni umjetnik.

Najkvalitetnija djela ostvario je u ranim godinama. Posebnu pozornost pridavao je crtežu, zatim akvarelu i grafici. Sombor mu je stalna inspiracija – slika motive grada, ljude i prizore na ulici, tržnici, somborske vodare. Slikao je i pejsaže, crtao mrtve prirode, aktove i predstave životinja. Nakon prelaska u slobodne umjetnike dosta je radio po narudžbi, osobito portrete. U

Somboru je imao retrospektivnu izložbu 1968. te više samostalnih izložaba. Skupno je izlagao kao član Udruženja likovnih umjetnika Srbije (ULUS) i Udruženja likovnih umjetnika Vojvodine (ULUV), najčešće u Novom Sadu, Beogradu i drugim mjestima u zemlji te u Budimpešti, Segedinu i Baji. Izlagao je s članovima grupe *Ideja* i sa somborskim slikarima. Bio je poliglot – govorio je 12 jezika. Uz mnogobrojne druge nagrade i priznanja, dobitnik je i *Oktobarske nagrade grada Sombora* 1963.

Ivan Jakobčić, *Autoportret,* 1929.

Lit.: B. Petrović, Treća izložba vojvođanskih slikara, *Letopis Matice srpske*, Novi Sad, 1949; Đ. Jović, *Savremeni likovni umetnici Vojvodine*, Novi Sad, 1969; D. Škorić, Jubilej Ivana Jakobčića, *Dometi*, 15, Sombor, 1978; B. Danilović, D. Lukić, *Oktobarska nagrada Sombora – dobitnici i njihovo vreme 1962-1996*, Sombor, 2010.

Z. Čota

JAKOBČIĆ, Mirko (Imre), Subotica, 10. IX. 1871. – Subotica, 18. III. 1953.), bankar. Sin je veleposjednika i gradskoga virilista Bele i Cristine, rođ. Pfan. Imao je sestre Mariju (rođ. 1874.), Lujzu, Irenu (rođ. 1875.) i Jelenu (Ilona, rođ. 1877.) i brata Eleka (rođ. 1873.). Obitelj je bila rodbinski povezana s najutjecajnijim subotičkim krugovima. Belina sestra Erzsébet bila je supruga gradonačelnika Lazara Mamužića, a kći Jelena veletrgovca Vilima Conena starijega. Mirko je sa suprugom Paulom, rođ. Stagelschmidt, imao sina Eugena, poznatoga mačevaoca, i Mirka (Imre), koji je od 1925. bio nastanjen u Zagrebu.

Poslovnu karijeru počeo je prije Prvoga svjetskoga rata u subotičkoj podružnici Madžarske sveopće kreditne banke (*madž.* Magyar Általános Hitelbank). God. 1894. vodio je podružnicu te banke u Velikom Bečkereku, od 1901. u Pančevu, a 1905. došao je na čelo subotičke podružnice. I nakon 1918. pa sve do 1926. nastavlja obavljati vodeće funkcije, ali sad kao ravnatelj *Opšte kreditne banke d. d.*, pravne sljednice Madžarske sveopće kreditne banke. Nakon toga bio je samo član njezina Upravnoga odbora i dioničar. Potkraj 1930. došlo je do fuzije s Hrvatskom sveopćom kreditnom bankom d. d. iz Zagreba, koja je preuzela svu aktivu i pasivu te subotičke banke.

God. 1923. uz Gézu Komora bio je dopredsjednik Udruženja trgovaca i industrijalaca u Subotici, koje je imalo 750 članova iz redova trgovaca, industrijalaca i obrtnika, ali i posjednika, odvjetnika, liječnika i drugih profesija. Bio je i dioničar subotičkih tvrtki Hartman i Conen d. d., Bačvanske tvornice cementne robe i građevnog d. d., *Jugomauntner*, proizvodnja i trgovina sjemena d. d., *Central-radio*, elektrotehničko poduzeće d. d., kao i tvrtkama koja su se bavila kinematografskom djelatnošću – *Orient. d.d.* i *Korzo, bioskop d. d.*, gdje je 1931. bio najveći dioničar.

U izvješću Ministarstvu unutarnjih poslova iz 1925., u kojem je navedena i narodnost dioničara Bačvanske tvornice cementne robe i građevnog d. d., kategoriziran je kao Bunjevac. U nekim drugim sličnim evidencijama navedeno je pak da je po narodnosti Madžar.

Potječući iz imućne obitelji, uspješno je uvećao naslijeđeni kapital, što mu je osiguralo pripadnost najvišem sloju subotičkoga društva. U međuratnom je razdoblju živio na adresi Trg Ćirila i Metoda 19 – u toj

Potpis Mirka Jakobčića

zgradi bio je poznati Hotel *Hungária*, koji je dao sagraditi njegov otac, a poslije i kino *Lifka*. Zgrada je poslije Drugoga svjetskog rata nacionalizirana, a agrarnom reformom obitelji je oduzeta i sva zemlja koju je posjedovala.

Izvori: Historijski arhiv Subotica, F: 43; F: 57. 2359/1939; F: 86.Ct IX; F: 68. XII 1104/1947.

Lit.: S. Mačković, *Industrija i industrijalci Subotice (1918-1941),* Subotica, 2004.

S. Mačković

JAKOBČIĆ CONEN, Vilim → Conen-Jakobčić, Vilim

JAKOBČIĆ-SELO, toponim, nekadašnji naziv za naselje istočno od Subotice. Područje iza međuratne konjičke vojarne (danas poznata kao bivša tzv. prva kasarna) na Palićkom putu tim je toponimom označivano vjerojatno po nekadašnjem vlasniku zemljišta. Nakon Prvoga svjetskoga rata gradske su vlasti ovo područje parcelizirale te zemljište dale u zakup radi nastanjivanja i podizanja kuća. Stranke, mahom iz siromašnijega staleža, koje se obraćaju gradskim građevinskim vlastima, lokaciju vrlo često označuju nazivima Jakobčić-telep, fundus, naseobina ili selo. Zgrade koje su ondje u međuraću podignute bile su skromnih karakteristika, često nabijanice. God. 1925. bilo ih je oko 90. U kasnijem razdoblju stari se toponim izgubio jer je područje postalo dio većega gradskoga naselja, koje je danas poznato kao Mali Radanovac.

Jakobčić-selo 1925.

Izvori: Historijski arhiv Subotica, F: 47 III 141/1919; III 155/1919; III 272/1921; III 344/1925.

S. Mačković

JAKOBČIĆEV KRIŽ, toponim na oko 2 km zapadno od Male Bosne, sa sjeverne strane ceste za Sombor. Kameni križ su 1864. podigli Josip Jakobčić i njegova supruga Katarina, rođ. Horvatović. Neuobičajen je budući da se na njemu nalazi uklesan zapis: *Isten dicséretére emelték ezen körösztöt idősb Jakobcsics József és neje Horvátovics Katalin hozzáadván tiz láncz földet az rajta levő házzal melynek jövedelméből elváródnak évenként az Gyüdi búcsúról köröszttel vissza jövö ájtatos lelkek* (»Na slavu Božju podigli su ovaj križ Josip Jakobčić stariji i njegova supruga Katarina Horvatović dodajući da se iz prihoda od 10 lanaca zemlje i na njemu podignute kuće ugoste okajane duše koje se vraćaju s križem iz judskoga prošteništa«). Tako je on svojevrsno svjedočanstvo da je to bila postaja subotičkih hodočasnika u Jud, koji su ondje ugošćivani na povratku iz prošteništa. Kraj zavjetnoga križa, na ledini Jakobčićeva salaša kod Male Bosne, nalazilo i »zvonce«, gdje su se hodočasnici obvezno krijepili paprikašem, nakon čega su se razilazili svojim domovima. Drveni stalak za zvono istrunuo je i nije obnovljen, a križ i dalje postoji.

Lit.: A. Stantić, Kreposti naših predaka: Hodočašće, *Zvonik*, 6/2000, Subotica; D. Csúszó, *Könyörgésünk színhelyei*, 2, Szabadka, 2004.

S. Bačić

JAKOBOVIĆ (Jacobovics, Jakobovics), Antun (Pešta, ?, 1811. – ?), doktor prirodnih znanosti. Doktorirao je na peštanskom sveučilištu 1835. i bio praktikant medicine u rodnom gradu.

Djelo: *Elenchus Plantarum officinalium Hungariae indigenarum phanerogamarum. Dissertatio botanico-pharmacologico-medica*, Pestini, 1835.

Lit.: J. Szinnyei, *Magyar írók élete és munkái*, 5, Budapest, 1897; I. Kujundžić, Bunjevačko-šokačka bibliografija, *Rad JAZU*, 355, Zagreb, 1969.

Ž. Mandić

JAKOBOVIĆ (Jacobovics, Jakobovics), Maksimilijan (Pešta, ? – ?), praktikant medicine. U svojem zvanju radio je u Beču. God. 1842. peštanska liječnička udruga izabrala ga je za svojega dopisnoga člana. Članke je objavljivao u peštanskome stručnom časopisu *Orvosi Tár* 1848.

Djela: *Morbus csömör, critice illustratus, specimen inauguralis*, Pestini, 1837; *Note sur l'anthrakokali et sur l'emploi de ce nouveau médicament du docteur Pólya dans les affections herpétiques*, Paris, 1840; *Du molluscum : Recherches critiques sur les formes, la nature et le traitement des affections cutanées de ce nom, suivies de la Description détaillée d'une nouvelle variété présentée à l'Academie royale des Sciences de Paris*, Paris, 1840.

Lit.: J. Szinnyei, *Magyar írók élete és munkái*, 5, Budapest, 1897; I. Récsey, *A budapesti királyi orvosegylet 1880. évkönyve*, 2, Budapest, 1880.

Ž. Mandić

JAKOČEVIĆ, Ivan – Ivica (Subotica, 30. V. 1939. – Risan, Crna Gora, 23. VII. 1987.), glumac, kulturni djelatnik. Sin je Lajče i Klare, rođ. Stantić. Osnovnu školu i gimnaziju završio je u rodnom gradu. Nakon toga u jednoj subotičkoj drvari radio je kao službenik do odlaska na odsluženje vojnog roka. Nakon povratka iz vojske 1961. počinje se amaterski baviti glumom te pohađa tečaj glume koji su pri Narodnom kazalištu u Subotici vodili ravnatelj drame Lajčo Lendvai te Jelka i Milan Asić.

Prvi nastup imao je pred subotičkom publikom 21. X 1961. u predstavi *Skup* Marina Držića. U subotičkom kazalištu radio je do 1965., kad je prešao u leskovačko Narodno kazalište, u kojem je ostao do 1966. Nakon toga, godinu dana radi u Narodnom kazalištu u Vršcu, a 1967. vratio se u Narodno kazalište u Subotici. Rijetko je igrao glavne uloge, ali je za svoje nastupe dobivao pozitivne kritike. Posebno se isticao glumeći likove u pučkim komedijama na bunjevačkoj ikavici Matije Poljakovića (*Č'a Bonina razgala*, *Bolto na fronti*, *Naše i vaše zgode i nezgode*).

Ivica Jakočević

Pisao je skečeve, radijske drame i humoreske. Poznata mu je komedija iz bunjevačkoga pučkoga života *Albina mijana*, čija je premijera bila u subotičkom kazalištu 1. III. 1973. Izvodili su je i kazališni amateri iz hrvatskih kulturnih udruga (KUD Matija Gubec iz Tavankut 1980-ih i 1990-ih godina, Urbani Šokci iz Sombora 2003.-05.), a od 2010. je i na repertoaru Hrvatskoga kazališta u Pečuhu kao *Albin bircuz*. Autor je i radijske komedije *Kaplari i papagaji*, koja je objavljena kao dodatak u časopisu *Rukovet* (7-8/1970), čiji je član uredništva bio 1972.-77.

Prerana smrt zatekla ga je na turneji u Budvi, gdje je subotički ansambl gostovao na festivalu Grad teatra. Zadnju predstavu odigrao je 17. VII. 1987., glumio je Prosjaka u *Don Juanu*. Tijekom gostovanja iznenada mu je pozlilo te je prevezen Risan, gdje je i umro. Pokopan je na subotičkom Kerskom groblju.

Djelo: *Kaplari i papagaji*, Subotica, 1973.

Izvor: Kazivanje sina Roberta Jakočevića.

Lit.: I. Rackov, *Iz pozorišnog albuma Subotice*, Subotica, 1977; L. Merković, Bibliografija časopisa »Rukovet« maj 1955 – april 1990, *Rukovet*, 5/1990, Subotica; M. Miković, Navodi o subotičkom kazalištu od 1955. do 1967., *Klasje naših ravni*, 7-8/2008, Subotica; M. Miković, Navodi o su-

botičkom kazalištu od 1967. do 1968., *Klasje naših ravni*, 9-10/2008, Subotica; M. Miković, Navodi o kazalištu, *Klasje naših ravni*, 5-6/2009, Subotica; M. Miković, Navodi o kazalištu, *Klasje naših ravni*, 9-10/2009, Subotica; M. Miković, Navodi o kazalištu od 1747. godine, *Klasje naših ravni*, 1-2/2010, Subotica.

P. Skenderović

JAKOČEVIĆ, Jerolim (Jakošević, Jeronim) (Budim, 23. IV. 1739. – Novi Sad, 16. IV. 1790.), franjevac, filozofski i teološki pisac, pedagog. Filozofsko školovanje završio je u rodnom gradu 1756.-59., a teološko je počeo u Temišvaru 1759.-62. i zaključio opet u Budimu 1762./63. Nakon što je 1763. u Osijeku položio ispit za profesora filozofije, preuzeo je katedru filozofske škole Generalnoga učilišta u rodnom gradu 1763.-66. Nakon druge i treće nastavne godine održao je sa svojim studentima javne rasprave. Tezariji nisu sačuvani, ali rukopisi čuvaju njegova predavanja iz logike i iz fizike: *Cursus philosophicus* (Budae, 1763., rukopis u Franjevačkom samostanu u Budimu) i *Tractatus in Physicam generalem Aristotelico-Scotisticam* (Budae, 1766., rukopis u Franjevačkom samostanu u Budimu). Jedno je vrijeme nakon toga djelovao kao odgojitelj franjevačkih pripravnika u Požegi (1766.), a u Petrovaradinu je 1768. stekao kvalifikaciju profesora dogmatskoga bogoslovlja. Ujesen 1769. dolazi u Petrovaradin za profesora bogoslovne škole, gdje zatim djeluje punih šest godina, dok nije postigao naslov šestogodišnjega profesora teologije. Sam je zabilježio svoja predavanja u četiri sveska, i to iz moralnoga bogoslovlja, o dogmatskom učenju o utjelovljenju, iz crkvenoga prava, uvodnih dijelova nauke o sakramentima: *Trifolion seu tractatus de actibus humanis. legibus et virtutibus theologicis* (Petrovaradini, 1769.-1771.; rukopis u franjevačkim samostanima u Budimu i Iloku), *Homo reparatus seu tractatus de incarnationis mysterio* (Petrovaradini, 1769.; rukopis u Franjevačkom samostanu u Budimu), *Tractatus aequi et boni seu de jure et justitia* (Petrovaradini, 1771.-1773.; rukopis u Franjevačkom samostanu u Budimu) i *Columnae sapientiae divinae seu tractatus de sacramentis* (Petrovaradini, 1773.-1775.; rukopis u Franjevačkom samostanu u Budimu). S tim četirima svescima najplodniji je pisac teoloških priručnika za potrebe studenata petrovaradinske bogoslovne škole. U tom je mjestu ostao nakon isteka učiteljske službe kao samostanski starješina 1775.-77., a istu je službu obavljao i u rodnom Budimu 1777.-78. Pedagoškim zaduženjima vratio se 1783. obavljajući službu ravnatelja gimnazija u Somboru (1783.-84.) i u Osijeku (1784.-88.). U to vrijeme bio je i član upravnoga vodstva Provincije sv. Ivana Kapistranskoga (1783.-85.). Posljednje godine života proveo je u Novom Sadu kao kapelan vojne bolnice.

Djelo: *Diatribe de legum omnium fine laconice pertractata et per... Paulum Lucam Perghold... edita..., quam... propugnarunt... Marianus Lanossovich, Martinus Pereczky et Cajetanus Haraszty... anno 1765.*, Budae, b.g.

Izvor: Arhiv Hrvatske franjevačke provincije u Zagrebu, Protocolum conventus Petrovaradini.

Lit.: F. E. Hoško, Prosvjetno i kulturno djelovanje bosanskih i hrvatskih franjevaca u Budimu tijekom 18. stoljeća, *Nova et vetera*, 1-2/1978, Sarajevo; S. Sršan, *Osječki ljetopisi 1686-1945.,* Osijek, 1993; F. E. Hoško, *Franjevačke visoke škole u kontinentalnoj Hrvatskoj*, Zagreb, 2002; *Hrvatski biografski leksikon*, 6, Zagreb, 2005; *Hrvatski franjevački biografski leksikon*, Zagreb, 2010.

F. E. Hoško

JAKOŠEVIĆ, Anica → Jozić-Prodan, Anica

JAKOŠIĆ, Josip (Budim, 2. VII. 1738. – Budim, 13. II. 1804.), franjevac, filozofski pisac, povjesničar književnosti, arhivist, latinist, provincijal. Gimnaziju je učio u rodnom gradu i u Gyöngyösu. Franjevac Provincije sv. Ivana Kapistranskoga postao je 1756. u Baču. Filozofiju i teologiju pohađao je u školama Generalnoga učilišta prvoga razreda u Budimu (1758.-63.), a teologiju je neko vrijeme studirao i u Rimu. Prije nego što je nastupio kao profesor na Filozofskom učilištu u Baji (1767.-70.), bio je zamjenik samostanskoga starješine u Budimu (1767.). Obrazovnim i odgojnim zadaćama bavio se još kao profesor Učilišta moralnoga bogoslovlja u Radni (1770.-73.) i organizator

školovanja mladih franjevaca, koji su poslije 1777. studirali na peštanskom sveučilištu. Obavljao je niz upravnih služba u samostanima i u Provinciji: bio je tajnik Provincije (1770.-73.), gvardijan u Tolni (1773.-75.), Temišvaru (1775.-77.) i Budimu (1785.-91.), definitor (1777.-80.), savjetnik provincijala Josipa Paviševića (1797.-1800.) i u tri navrata provincijal (1780.-83., 1800.-03., 1803.-04.). Primas J. Batthyany proglasio ga je 1789. prisjednikom Ostrogonske nadbiskupije, a boravio je i u Višegradu kao teolog biskupa Nikole Milašina (1791.-97.).

U rukopisu su sačuvani njegovi filozofski, teološki i povijesni spisi: *Institutiones philosophicae* (Bajae, 1767.-1770.; Budim, 1767.-1770.; rukopis u Franjevačkom samostanu u Budimu), *De gratia et alii tractatus theologici* (b.g., b.m.; rukopis u Franjevačkom samostanu u Budimu) i *Introductio praevia in historiam ecclesiasticam : Rudimenta seu fundamenta praecipua instituti nationalis* (b.g., b.m.; rukopis u Franjevačkom samostanu u Budimu). Organizirao je u budimskom franjevačkom samostanu arhivsku zbirku i u nju sabrao mnogobrojne spise i rukopise. Njegov spis *Scriptores Interamniae vel Pannoniae Saviae, nunc Slavoniae dictae* (1795.) objavio je 1899. Milivoj Šrepel u *Građi za povijest književnosti hrvatske*, a na hrvatski ga je preveo i objavio 1998. Stjepan Sršan pod naslovom *Slavonski pisci (1795.-1830.)*.

Djelo: *Scriptores Interamniae vel Pannoniae Saviae, nunc Slavoniae dictae*, 1795, u: M. Šrepel, Jakošićev spis: Scriptores Interamniae, *Građa za povijest književnosti hrvatske*, JAZU, 2, Zagreb, 1899. (hrvatski prijevod u: S. Sršan, Slavonski pisci (1795.-1830.), *Revija*, 1/1988, Osijek).

Lit.: G. Csevapovich, *Synoptico-memorialis catalogus... provinciae s. Ioannis a Capistrano*, Budae, 1823; G. Csevapovich, *Recensio observantis Minorum Provinciae S. Ioannis a Capistrano*, Budae, 1829; T. Matić, *Prosvjetni i književni rad u Slavoniji prije Preporoda*, Zagreb, 1945; V. Gortan, Hrvatski latinisti iz Slavonije. Josip Jakošić (1734-1804), *Doprinos Slavonije hrvatskoj književnosti : zbornik referata : Vinkovci, 20-22 septembar 1966.*, Vinkovci-Zagreb, 1968; *Historia Domus Bajensis*, 1, Baja, 1991; S. Sršan, *Osječki ljetopisi 1686-1945.*, Osijek, 1993; F. E. Hoško, *Franjevačke visoke škole u kontinentalnoj Hrvatskoj*, Zagreb, 2002; *Hrvatski biografski leksikon*, 6, Zagreb, 2005; *Hrvatski franjevački biografski leksikon*, Zagreb, 2010.

F. E. Hoško

JAKOV Markijski (Monteprandone, Italija, 1. IX. 1393. – Napulj, Italija, 28. XI. 1476.), franjevac, papinski legat, inkvizitor, propovjednik, misionar, pisac teoloških djela, karitativni djelatnik, svetac. Djetinjstvo i mladost proveo je u talijanskim pokrajinama Jakinskoj Marki i Umbriji, u gradovima Offidi, Ascoliju i Perugi. Diplomirao je pravo, god. 1416. u Asizu je stupio u franjevački red, a nakon studija teologije 1420. zaređen je za svećenika. Tijekom svoje misionarsko-propovjedničke djelatnosti obišao je mnoga područja na Apeninskom i Balkanskom poluotoku te Ugarsku i Češku. Oživljavao je vjeru i pobožnost u narodu, borio se protiv učenja koja je Katolička crkva smatrala heretičkima, najviše protiv bogumila u Bosni i husita u Ugarskoj, ali i protiv pokreta fratičela i patarena u Italiji. Propovijedao je u korist križarske vojne protiv Turaka, zauzimao se za ujedinjenje s Istočnom crkvom, podizao je zalagaonice i financijske ustanove za pomoć običnom puku. Djelovao je kao mirotvorac u sukobima talijanskih gradova

Portret Jakova Markijskoga u Franjevačkome samostanu u Baču

i općina, a posredovao je i u sporu između dvaju ogranka franjevačkoga reda, konventualaca i strožih opservanata, kojima je i sam pripadao. Njegova je knjižnica s mnogobrojnim rukopisima sačuvana u franjevačkom samostanu u Monteprandoneu, koji je sam podigao. Proglašen je svetim 1726., a spomendan mu se slavi 28. XI., na dan njegove smrti.

Veći dio četvrtog desetljeća u XV. st. proveo je na Balkanskom poluotoku i u Ugarskoj, gdje je dolazio u dodir s mjesnim hrvatskim pukom. God. 1432. došao je u Slavoniju i Srijem, a vjerojatno je prvi put boravio i u ugarskoj prijestolnici Budimu, gdje je njegova djelatnost bila usmjerena na jačanje vjerskoga i ćudorednoga života pučanstva. God. 1435., pred kraj husitskih ratova (1419.-36.), bio je član izaslanstva što ga je rimsko-njemački car Žigmund Luksemburški uputio na pregovore izaslanikâ Baselskoga koncila, koji je raspravljao o odnosima s husitima, i predstavnikâ čeških husita u Táti. Tijekom 1436. i 1437. poduzeo je kružno misijsko putovanje po Ugarskoj od Erdelja do Pečuha, tijekom kojega je posjetio mnoge biskupije i župe. Zahvaljujući svojoj rječitosti, ali i potpori biskupskih banderija, postigao je velik uspjeh u obraćanju na katoličanstvo.

Papa Eugen IV. imenovao ga je 1436. inkvizitorom za Ugarsku i Austriju te mu je dopustio da podiže samostane u Češkoj, Austriji i Ugarskoj, a sigurno je da je sudjelovao u gradnji samostana u Segedinu i Baia Mareu. U tom je razdoblju, kao istražitelj husita i njihova učenja, boravio i u Baču te djelovao na teritoriju Bačke, ali kao vikar Provincije Bosne Srebrene nije imao nikakve vlasti nad franjevcima u Baču, koji su pripadali Ugarskoj provinciji. No, bački je generalni vikar u pismu iz 1437. zapovjedio mjesnomu kleru i vjernicima da Jakova svuda lijepo primaju i budu mu na pomoći u njegovoj inkvizitorskoj djelatnosti. Međutim, njegova je djelatnost, katkad fanatična i ekstremna, nailazila na protivljenje domaćega svećenstva i puka: erdeljsko plemstvo odbilo je snositi troškove njegove misije, svećenstvo pečuške biskupije protjeralo ga je, bački arhiđakon Šimun ekskomunicirao ga je, a pečuški biskup Heinrich Albenski zabranio mu je djelovanje. No na intervenciju kralja Alberta i njegove supruge Elizabete spor je izglađen te je nastavio svoju misiju. O njegovoj djelatnosti u Srijemu i Slavoniji svjedoče pisma požeškoga župana Ladislava te Ladislava Morovićkoga iz Valpova, srijemskoga biskupa Jakova i bosanskoga biskupa Josipa iz Đakova, sva iz 1437. Tijekom ljeta 1439. svoje je djelovanje usmjerio na okolicu Fruške gore, gdje je progonio mjesne husite. U Srijemskoj Kamenici, husitskom središtu u južnoj Ugarskoj, dao je zatvoriti beočinskoga svećenika Valentina i još neke husite, zbog čega je izbila pobuna Kamenčana. Napali su tom prigodom mjesnoga suca, provalili u zatvor i oslobodili svećenika Valentina, ali su pobunjenici na kraju osuđeni.

U ljeto 1457. zadnji je puta boravio u Ugarskoj. Papinska mu je kurija tada izdala pet pisama, davši mu i njima ovlasti za djelovanje i preporučivši ga ovdašnjim crkvenim i svjetovnim vlastima. Glavni ciljevi njegova novoga posjeta Ugarskoj bili su prikupljanje materijala za kanonizaciju njegova subrata i prijatelja Ivana Kapistrana, koji je godinu dana prije toga, nakon pobjede ugarske vojske nad Turcima pod zidinama Beograda, preminuo u Iloku, te nastavak njegove misije. Tom je prigodom posjetio Ilok i prikupljao svjedočanstva od mjesnoga puka o ozdravljenjima i čudima koja su se zbila kao posljedica zagovora Ivana Kapistrana. Prigodom posljednjega boravka u Ugarskoj imao je ovlast da djeluje i kao inkvizitor i propovjednik križarske vojne protiv Osmanlija.

Kao svetac, uživa velik ugled u franjevačkom redu, a samostan u Baču čuva njegov portret, koji je oko 1794. izradio Mathias Hanich.

Lit.: A. Sekulić, *Drevni Bač*, Split, 1978; P. Rokai i dr., *Istorija Mađara*, Beograd, 2002; S. Beretić, *Božji prijatelji s nama na putu*, Subotica, 2002; D. Deman, *Jakov Markijski*, magistarska radnja (rukopis), Filozofski fakultet u Novom Sadu, 2009; D. Deman, Jakov Markijski u srednovjekovnoj Ugar-

skoj, *Godišnjak za znanstvena istraživanja Zavoda za kulturu vojvođanskih Hrvata,* 2, Subotica, 2010.

D. Deman

JAKOVČEVIĆ, Klara (Subotica, 4. IV. 1945.), sveučilišna profesorica, ekonomistica. Kći je Stevana i Cecilije, rođ. Andrašić. Sestra je Marije Grasl. Osnovnu i srednju ekonomsku školu završila je u Subotici kao učenica generacije. Nakon toga upisala se na Ekonomski fakultet, na kojem je diplomirala 1968. s prosječnom ocjenom 10 kao najbolji student Sveučilišta u Novom Sadu. Na istom je fakultetu obranila magistarsku radnju *Primena teorije graničnih troškova u poslovnoj politici preduzeća* 1972. te doktorsku disertaciju *Problem dinamike i faktora produktivnosti rada u industriji i industrijskim organizacijama udruženoga rada SAP Vojvodine* 1981.

U Kreditnoj banci u Subotici radila je 1968.-71. Na Ekonomskom fakultetu u Subotici izabrana je za asistenticu na predmetu *Ekonomika poduzeća* 1971., za docenticu na predmetu *Ekonomika i organizacija udruženoga rada* 1981., u zvanje izvanredne profesorice na istom predmetu 1985., a za redovitu profesoricu na predmetu *Ekonomika OUR-a* 1990. (poslije: *Ekonomika poduzeća*). Osim na matičnom fakultetu, predavala je i na Poslovno-pravnom smjeru Pravnoga fakulteta u Novom Sadu, na Odjelu Ekonomskoga fakulteta u Novom Sadu i na svim centrima pri radničkim sveučilištima u bivšoj Jugoslaviji na kojima je subotički Ekonomski fakultet organizirao nastavu za izvanredne studente. Dvije godine predavala je u Višoj ekonomskoj komercijalnoj školi u Novom Sadu. Na poslijediplomskom studiju predaje dijelove nastave iz predmeta *Ekonomska teorija efikasnosti poduzeća*. Nakon akreditacije studijskoga plana i programa 2005., na matičnome fakultetu predaje *Ekonomiku po-duzeća* na osnovnome studiju, *Teorije troškova* na master studiju i *Ekonomiju resursa i korporativnu efikasnost* na doktorskome studiju.

Osim u nastavne i znanstveno-istraživačke aktivnosti, bila je uključena i u rad više desetaka stručnih tijela i organizacija (predsjednica Nastavno-znanstvenoga vijeća Ekonomskoga fakulteta u Subotici 1982.-84., predsjednica Znanstvenoga savjeta i Znanstveno-nastavnog vijeća te pomoćnica direktora za obrazovanje i znanstveno-istraživački rad Instituta za informatiku i organizaciju pri Ekonomskom fakultetu Subotica 1987.-90., članica redakcije časopisa ekonomista Vojvodine *Privredna izgradnja* 1984.-89., sutkinja porotnica Višega privrednoga suda u Beogradu 1998.-2000., članica Upravnoga odbora Jugoslavenskoga udruženja za upravljanje projektima od 2005.). Članica je Društva ekonomista Srbije, dopisni član Znanstvenoga društva ekonomista Jugoslavije (danas Srbije) te Hrvatskoga akademskoga društva iz Subotice.

K. Jakovčević, *Ekonomika preduzeća*, Subotica, 2010.

Autorica je sedam monografija i suautorica osam sveučilišnih udžbenika, koji su objavljivani u više izdanja. Sudjelovala je na mnogobrojnim domaćim i međunarodnim znanstvenim skupovima i objavila je više od stotinu znanstvenih i stručnih radova u časopisima *Novi privrednik* (Subotica, 1969.-71., 1973.), *Savremena praksa* (Beograd, 1970.-71.), *Ekonomika preduzeća* (Beograd, 1972.-73.), *Bilten* (Ekonomski fakultet Subotica, 1972.), *Anali Ekonomskog fakulteta u Subotici* (1973., 1981., 2000.-01., 2010.), *Planiranje i analiza poslovanja* (Beograd, 1977.-78., 1986.), *Časopis za društveno-ekonomska pitanja*

(Subotica, 1977.), *Organizacija samoupravljanja* (Beograd, 1978., 1980.), *Ekonomika udruženog rada* (Beograd, 1978.), *Produktivnost* (Beograd, 1979., 1985.), *Privredna izgradnja* (Novi Sad, 1980., 1982., 1984.-85., 1988.-89., 1994., 2002.), *Aktivnost* (Subotica, 1983.), *Revija rada* (Beograd, 1984.), *Udruženi rad za društveno-ekonomska pitanja* (Subotica, 1985., 1987.), *Organizacija i razvoj poslovanja* (Beograd, 1985.-86.), *Ekonomika* (Beograd, 1985., 1989.), *Bulletin Scientifique* (Novi Sad, 1986.); *Financing* (Novi Sad, 1996.-2000.), zbornici simpozija YUPMA na Zlatiboru (1997., 2000.-11.), *Strategijski menadžment* (Subotica, 2002., 2004.-05.), *Zbornik naučno-stručnih radova Više poslovne škole u Novom Sadu* (2003.), *Ekonomske teme* (Niš, 2002.-05.), *Ekonomika poljoprivrede* (Beograd, 2009.-10.), *Industrija* (Beograd, 2010.-11.) i dr.

Djela: *Osnovi ekonomike preduzeća*, Subotica, 1972; *Ekonomika organizacija udruženog rada* 1 (suautorica), Beograd, 1982 (1985^2, 1986^3, 1988^4); *Ekonomika organizacija udruženog rada : praktikum*, Beograd, 1983; *Priručnik za primenu društvenog dogovora o zajedničkim osnovama i merilima za samoupravno uređivanje odnosa u oblasti dohotka u SAP Vojvodini* (suautorica), Subotica, 1985; *Industrijska strategija Vojvodine* (suautorica), Subotica-Novi Sad, 1986; *Troškovi kao faktor odlučivanja u poslovnoj politici*, Subotica, 1987; *Ekonomika preduzeća* (suautorica), Beograd, 1991; *Troškovi u menadžmentu*, Subotica, 1993 (1995^2); *Struktura i vrednovanje kapitala*, Subotica, 2000; *Ekonomika preduzeća* (suatorica), Subotica, 2000 (2003^2, 2010^3, 2011^4); *Ekonomika preduzeća : ekonomska efikasnost angažovanja kapitala u reprodukciji*, Subotica, 2006 (2007^2, 2008^3, 2009^4, 2010^5, 2011^6); *Ekonomika preduzeća : praktikum* (suautorica), Subotica, 2007 (2007^2, 2008^3, 2009^4, 2010^5, 2011^6); *Upravljanje troškovima*, Subotica, 2008; *Ekonomika preduzeća* (suautorica), Subotica, 2009 (2009^2, 2010^3).

Izvor: Kazivanje Klare Jakovčević.

Lit.: http://apv-nauka.ns.ac.rs/vece/dokumenti/kartoni/JAKOVCEVIC%20Klara.doc.

Đ. Lončar

JAKOVETIĆ, Lajoš – Lajčo (Subotica, 15. XI. 1922. – Subotica, 27. I. 2003.), nogometaš. Sin je Pere i Matilde, rođ. Csajkás. Osnovnu i srednju trgovačku školu završio je u Subotici. Nogomet je počeo igrati u subotičkoj *Bačkoj*, za koju je nastupao u pionirskoj i juniorskoj momčadi. Nakon 1944. najprije je nastupao za Železničarski atletski klub (ŽAK), a 1945. pristupio je novoosnovanomu Sportskomu društvu željezničara *Spartak*. Kao član *Spartaka* uz Ivana Bogešića nastupao za reprezentaciju Vojvodine na prvome državnom prvenstvu Federativne Narodne Republike Jugoslavije 3.-9. IX. 1945. Nakon pobjede u četvrtfinalu nad reprezentacijom Makedonije s 3:1 i poraza u polufinalu od Jugoslavenske armije 3:4, Vojvodina je zauzela 4. mjesto.

Lajčo Jakovetić

Kao odličan obrambeni igrač nastupao je za *Spartak* 1945.-48. i 1952.-57., a vrhunac karijere ostvario je kao član beogradskoga Centralnog doma Jugoslovenske armije (CDJA, danas: FK) *Partizan* 1948.-52.

Za subotički *Spartak* odigrao je 106 prvenstvenih utakmica i postigao 6 golova. Igrao je u momčadi *Spartaka* kad je taj klub u prvoj prvenstvenoj sezoni 1946./47. osvojio 6. mjesto u I. saveznoj ligi. Uz Stipana Kopilovića i Janka Zvekanovića, jedini je odigrao svih 26 utakmica. Jednak uspjeh ostvario je nakon povratka u Suboticu u sezoni 1953./54., kada je *Spartak* ponovno osvojio 6. mjesto, a on je jedini u momčadi odigrao svih 26 prvenstvenih utakmica. Do raspada jedinstvene I. savezne lige 1991. to su bila dva najbolja plasmana *Spartaka* u najelitnijem državnom prvenstvu.

Kao član beogradskoga *Partizana* osvojio je naslov prvaka Jugoslavije u sezoni 1948./49., kada je nastupio na 15 prvenstvenih susreta, te treće mjesto u pr-

venstvu 1949./50. Za *Partizan* je odigrao ukupno 186 utakmica (52 prvenstvenih, 29 međunarodnih, 93 prijateljske i 12 u Kupu Jugoslavije) te je postigao 4 pogotka.

Za reprezentaciju Jugoslavije nastupio je 4 puta. Debitirao je 21. VIII. 1949. u Beogradu na kvalifikacijskoj utakmici za svjetsko prvenstvo protiv reprezentacije Izraela (6:0). Drugu utakmicu odigrao je 18. IX. 1949. u Tel Avivu na uzvratnoj utakmici Izrael – Jugoslavija (2:5). Treću također kvalifikacijsku utakmicu za svjetsko prvenstvo odigrao je 9. X. 1949. u Beogradu protiv Francuske (1:1), a četvrta je bila prijateljska utakmica 13. XI. 1949. u Beogradu protiv Austrije (2:5). Jedanput je nastupio i za B-reprezentaciju Jugoslavije 1951. Prvi je igrač iz Subotice koji je nakon Drugoga svjetskoga rata zaigrao za A-reprezentaciju Jugoslavije.

Sredinom 1950-ih posvetio se trenerskom pozivu. Najveći uspjeh postigao je kao trener subotičkoga *Spartaka* u sezoni 1961./62. došao do finala kupa Jugoslavije, u kojem je taj klub poražen od OFK *Beograda* (1:4).

Kao trgovac radio je u subotičkoj trgovini *Meteor* do odlaska u mirovinu. Posljednje godine života proveo je u Gerontološkom centru u Subotici, gdje je i umro. Pokopan je na Senćanskom groblju u Subotici.

Lit.: Ž. Inić, *Knjiga o »Spartaku« 1945 – 1997 1947 – 1997*, Subotica, 1997; *Fudbalska reprezentacija Jugoslavije 1920-1999.*, Beograd, 1999; *Subotičke novine*, 7, II. 2003, Subotica; http://www.partizan.rs/istorija-kluba.

P. Skenderović i E. Hemar

JAKOVETIĆ, Marija, udana **Čolaković** (Subotica, 16. I. 1941.), rukometašica. Kći Antuna i Jelisavete, rođ. Nagy Zédi. Izučila je obućarski zanat u Subotici i bila zaposlena u subotičkoj tvornici obuće *Solid*. Veliki i mali rukomet počela je igrati 1957. u SDŽ *Jovan Mikić – Spartak* (Subotica) na poziciji lijeve vanjske igračice. Odlikovala se jakim šutom i velikom pokretljivošću. Punu afirmaciju stekla je igrajući mali rukomet. Bila je članica RK *Spartak* 1957.-69. i cijelo vrijeme dok je igrala za matični klub nastupala je u Saveznoj rukometnoj ligi. Igrala je u jednoj od najuspješnijih generacija u povijesti ženskoga rukometa u Subotici i kao stalna članica prvoga sastava postala je državna prvakinja Jugoslavije u sezoni 1959./60. i 1962./63., drugo mjesto osvojila je 1957./58., 1960./61. i 1963./64., a treće mjesto 1958./59. i 1961./62. Kao izvrsna navalna igračica bila je najbolji strijelac Savezne rukometne lige u sezoni 1963/64.

Marija Jakovetić

S ekipom *Spartaka* osvojila je Kup Jugoslavije 1961. u Subotici nakon pobjede u finalu protiv momčadi RK *Lokomotiva* (Zagreb). U finalu Kupa nastupila je još 1962., 1963. i 1968. i sva tri puta RK *Spartak* bio je poražen od strane ORK *Beograd*. Nastupila je u prvom Kupu europskih prvakinja 1961., kad je RK *Spartak* kao prva ženska momčad iz Jugoslavije izborio pravo sudjelovanja u tom natjecanju te ponovno 1964. Od 1970. nastupala je za RK *DIN* (Niš) te je, kao jedna od najboljih igračica, imale velike zasluge za to što je ušao u I. saveznu rukometnu ligu u sezoni 1972./73. Igračku karijeru završila je 1975. u Nišu. Za reprezentaciju Jugoslavije nastupila je 17 puta i postigla 19 pogodaka. Debitirala je 24. IX. 1961. u Budimpešti protiv Madžarske 6:5, a zadnji nastup imala je 1964. Nastupila je na Svjetskom prvenstvu 1962. u Rumunjskoj s još dvjema rukometašicama *Spartaka* – Jovankom Jurčak i Anom Zemko, kada je Jugoslavija osvojila četvrto mjesto, a ona igrala na svih pet susreta i postigla sedam pogodaka. Nastupala je i za reprezentaciju Vojvodine na međunarodnim prijateljskim susretima. Dobitnica je medalje Saveza za fizičku kulturu Subotice 1964., medalje Ru-

kometnoga saveza Vojvodine za doprinos razvoju rukometa, medalje Rukometnoga saveza Jugoslavije za nastup na Svjetskom prvenstvu 1962. i zahvalnice Rukometnoga saveza Niša za ulazak u I. saveznu ligu 1972. Živi kao umirovljenica u Nišu.

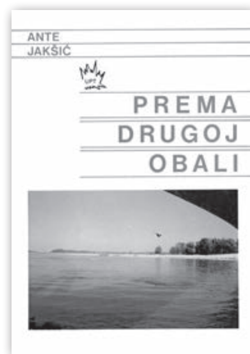
Izvor: Osobna arhiva Marije Jakovetić (Čolaković).

Lit.: B. Krstić (ur.), *Sport u Subotici 1944-1984 Sportélet Szabadkán*, Subotica, 1984; *Almanah Rukometnog saveza Jugoslavije 1949-1989*, Beograd, 1991; Ž. Rafajlović, *Veteranke subotičkog rukometa*, Subotica, 1997.

E. Hemar

JAKŠIĆ, Ante (Bereg, 22. IV. 1912. – Zagreb, 30. XI. 1987.), pjesnik, pripovjedač, romanopisac, novelist. Sin je Antuna i Marije, rođ. Pivar. U rodnom je mjestu završio šestogodišnju osnovnu školu 1920.-25. Nakon što je napustio školovanje za bravarski obrt, upisao se u sjemenište u Baču. Ispite je, s ostalim sjemeništarcima, polagao privatno u državnoj gimnaziji u Subotici 1925.-28. Gimnazijsko školovanje nastavio je u Nadbiskupskoj klasičnoj gimnaziji u Travniku 1929. te u Somboru 1930.-32., gdje ga je i završio. Studirao je hrvatski jezik i romanistiku na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, a nakon završetka studija 1937. radio je kao profesor hrvatskoga jezika u Nadbiskupskoj klasičnoj gimnaziji u Travniku 1937.-38., u Franjevačkoj gimnaziji na Badiji na Korčuli 1939., u državnoj gimnaziji u Tuzli 1939.-44., u Osijeku 1944.-45., u Belom Manastiru 1945.-46., u Slavonskom Brodu 1946.-52., u Gospiću 1952.-53., u mješovitoj gimnaziji u Subotici 1953.-56., u osnovnoj školi u Karlovcu 1956.-57. i u srednjoj ekonomskoj školi u istom gradu 1957.-62. te u Zagrebu od 1962. kao odgojitelj u Omladinskom muškom prihvatilištu, odakle je otišao u mirovinu 1970. Posljednje dvije godine života proveo je u zagrebačkom domu za ostarjele osobe *Božidar Adžija*. Preminuo je u bolnici Sestara milosrdnica u Zagrebu. Pokopan je na groblju u rodnom Beregu.

U književnosti se javlja još u gimnazijskoj dobi. Svoju je prvu pjesmu objavio 1929. u gimnazijskom listu *Travničko smilje*. Ubrzo nakon toga, 1930-ih godina priključuje se krugu književnika bliskih Katoličkoj crkvi, okupljenih oko časopisa s kojima tada i sam uspostavlja suradnju: *Hrvatska prosvjeta* (1933.-37.) i *Hrvatska straža* (1933.-37.). Do kraja života surađuje u mnogobrojnim, uglavnom katoličkim časopisima i periodičkim publikacijama kao što su *Mladost* (1930.-33.), *Omladina* (1930.-34.), *Hrvatski list* (1934.), *Ilustrovani glasnik* (1932.-33.), *Luč* (1932.-39.), *Krijes* (1932.-33.), *Hrvatska revija* (1940.-43.), *Obitelj* (1934.-44.), *Glasnik sv. Ante* (1936.-45.), *Kalendar Gospine krunice* (1937.-43.), *Marulić* (1968.-87.), *Marija* (1969-.84.), *Danica* (1967.-86.) i dr. U zavičajnoj periodici u Bačkoj suradnik je u gotovo svim časopisima: *Bunjevačko kolo* (1933.-34.), *Klasje naših ravni* (1935.-44.), *Subotičke novine* (1936., 1939., 1941.), *Subotička Danica* (1933.-41., 1946., 1971.-72., 1984.-87.), *Rukovet* (1960., 1963.) i *Bačko klasje* (1982.).

A. Jakšić, *Prema drugoj obali*, Đakovački selci, 1987.

Njegov pjesnički opus obuhvaća više od tisuću pjesama razasutih u periodici i objavljenih u 12 zbirka, od kojih je većina izdana u vlastitoj nakladi. Bio je jedan od »istaknutijih pjesnika katoličke usmjerenosti« u XX. st. u hrvatskoj književnosti, a uz Aleksu Kokića bio je jedan od najvažnijih pjesnika bačkih Hrvata. Slovi za pjesnika platonske ljubavi, romantičnih čežnja i elegičnoga svijeta zavičaja. Oblikuje i često u formu soneta, iz kojih isijava no-

stalgija, odanost i privrženost bereškomu te općenito bačkomu zavičaju. Snažni su u njegovoj poetici i nanosi socijalnih i domoljubnih elemenata. Ipak, književna ga je kritika prije svega označivala za pjesnika autentične religioznosti, čija je lirika prožeta »dubokom kršćanskom inspiracijom«. Na taj način pjesnički usmjeren, literarno se formirao i nastavio djelovati izvan modernističkih struja hrvatske književnosti, napose onih dominantnih nakon Drugoga svjetskoga rata, zbog čega je izostajala i književno-znanstvena interpretacija i valorizacija. Pjesme su mu prevođene na njemački, španjolski, slovenski i češki.

U prozi se pojavljuje 1937. sa zbirkom pripovjedaka *Marija : lirska novela*. Nakon toga slijedila je objava nekoliko romana, koji su bili iznimno popularni i omiljeni kod čitatelja. Prvi mu je roman *Šana se udaje*, koji je izlazio u nastavcima u *Subotičkim novinama* 1939. (br. 22-52) i 1940. (br. 1-5). Roman, koji donosi slike iz šokačkoga života i neslomivu ljubav, dočekao je još dva izdanja (1943. i 1980.), ali i dramatizaciju i scensko izvođenje. U svojim proznim djelima tematizira uglavnom događaje i motive iz narodnoga života rodnoga kraja, snažno se naslanjajući na tradiciju kršćanske moralne proze. Za života je objavio četiri romana, a u rukopisu su mu ostala još tri: *Niz tamne stube* iz 1940., *Pod bičem spoznaje* iz 1943. i *Kći sunčanih žala* iz 1944. Njegovo djelo *Dječak sa žitorodnih ravni* također je ostalo neobjavljeno.

Autor je i epske pjesme *Marin i Stana*, koja je u nastavcima izlazila u *Subotičkim novinama* (br. 8-14/1941.) sve dok Drugi svjetski rat nije prekinuo izlaženje toga lista te nije objavljena do kraja. Osim toga, prema zapisima Josipa Andrića, autor je i dviju drama, od kojih je jednočinka *Dida Tomin jid* izašla u *Subotičkoj Danici* za 1936., a druga je ostala u rukopisu. Preveo je roman ruske katoličke književnice Nadežde Lappo-Danilevske *K sreći*, koji je objavljen 1936.

Religiozno nadahnuće i uvelike religiozna tematika njegova pjesništva i proznoga stvaralaštva bili su glavni uzrok dugogodišnjega prešućivanja Jakšićeva opusa u hrvatskoj službenoj književnoj povijesti sve do kraja XX. st. Ako bi ga se do tada povremeno kao književnoga stvaratelja i spomenulo, bilo bi to isključivo u katoličkoj periodici. Iako je uvršten u *Leksikon pisaca Jugoslavije*, u natuknici se navodi samo literatura za razdoblje 1934.-54., a za vrijeme nakon 1945. samo dva bibliografska podatka.

Pjesme su mu uvrštene u desetak antologija – *Hrvatska duhovna lirika* (Rim, 1968.), *Iz hrvatske marijanske lirike* (Zagreb, 1971.), *Duša duše hrvatske* (Mostar, 1988.), *Linda patria nuestra* (Buenos Aires, 1996.), *U sjeni transcendencije* (Zagreb, 1999.), *Hrvatska božićna lirika* (Zagreb, 2000.), *Hrvatska uskrsna lirika* (Zagreb, 2001.), *Zabreg : antologija suvremenog hrvatskog pjesništva o Zagrebu* (Zagreb, 1996.; 2001²) *Kip domovine : antologija hrvatske rodoljubne poezije* (Zagreb, 2001.), *Antologija hrvatske dječje poezije* (Zagreb, 2007.) i dr. U knjizi *Poezija i pjesnička proza* iz 2007., koju je priredio Nedjeljko Mihanović za ediciju Matice hrvatske *Stoljeća hrvatske književnosti*, zastupljen je, uz Srećka Karamana i Jakšu Ercegovića, s pjesmama iz nekoliko svojih zbirka.

Bio je član Hrvatskoga književnoga društva sv. Ćirila i Metoda, Društva hrvatskih književnika i član uredništva Hrvatske književne revije *Marulić* od osnutka 1968. U Zagrebu jedna ulica nosi njegovo

Ploča na rodnoj kući
Ante Jakšića u Beregu

ime, a u rodnom je Beregu 4. VII. 2004. na njegovu rodnu kuću u ulici Ive Lole Ribara 23 postavljena spomen-ploča. Bilo kakvi daljnji koraci u očuvanju same kuće izostali su te je polako nagriza zub vremena. U povodu 70. obljetnice života i 50. obljetnice stvaralaštva 1982. u rodnom Beregu uručena mu je povelja pape Ivana Pavla II. kojom mu se odaje priznanje kao uglednome katoličkom djelatniku.

Djela: Pjesničke zbirke: *Biserni đerdan*, Sombor, 1931; *U dolini zaborava*, Zagreb, 1936; *Zov proljeća i mladosti*, Travnik, 1938; *Pod sapetim krilima*, Tuzla, 1941; *Elegije*, Subotica, 1954; *Hod pod zvijezdama*, Subotica, 1955; *Osamljeni mostovi*, Zagreb, 1962; *Pred vratima tišine*, Zagreb, 1963; *Pjesme o Sinu čovječjemu*, Zagreb, 1965; *Pod pješčanim satom*, Zagreb, 1975; *Molitve pod zvijezdama*, Zagreb, 1979; *Prema drugoj obali*, Đakovački selci, 1987; Pripovijetke: *Marija : lirska novela*, Zagreb, 1937; *Povratak u djetinjstvo*, Zagreb, 1968; Romani: *Šana se udaje*, Subotica, 1939 (Zagreb, 1943², 1980³); *Maturant : roman samoprijegora i ljubavi*, Osijek, 1944; *Pod teretom ljubavi : roman iz života bačkih Hrvata*, Osijek, 1944; *Neugasivi plamen*, Zagreb, 1969; Uredio: *Za blagdanskim stolom* : *pjesnički susreti*, Zagreb, 1970. Potpuna bibliografija do 1979. u: *Molitve pod zvijezdama*, Zagreb, 1979.

Lit.: J. Andrić, Pogovor, u: A. Jakšić, *Šana se udaje*, Zagreb, 1943; J. Lončarević, Poezija Ante Jakšića, u: *Marulić : Hrvatski književni zbornik*, Zagreb, 1968; *Leksikon pisaca Jugoslavije,* 2, Novi Sad, 1979; I. Sabatkai, Ljubav Ante Jakšića prema rodnom kraju, *Subotička Danica kalendar za 1984. god.*, Bač, 1983; A. Jakšić, Prve pjesme, *Subotička Danica kalendar za 1985. god.*, Bač, 1984; B. Gabrić, Ante Jakšić (1912-1987.) (život i djela), *Zbornik »Ivan Antunović«*, 2-3, Subotica, 1992; A. Sekulić, *Književnost podunavskih Hrvata u XX. stoljeću*, Zagreb, 1996; B. Gabrić, Ante Jakšić : 1912.-1987., *Subotička Danica (nova) : kalendar 1998.*, Subotica, 1997; M. Babić, Prinos poznavanju života i opusa pjesnika Ante Jakšića, *Croatica*, 47-48, Zagreb, 1998-99; M. Miković, *Život i smrt u gradu*, Subotica, 1999; M. Miković, *Iznad žita nebo*, Subotica-Zagreb, 2003; *Hrvatski biografski leksikon*, 6, Zagreb, 2005; N. Mihanović, *Poezija i pjesnička proza*, Zagreb, 2007; *Hrvatska riječ*, 337, Subotica, 2009.

M. Balažev

JAKŠIĆ, Ivan (Subotica, 14. VI. 1927. – Batina, 19. XI. 1944.), sudionik pokreta otpora. Sin je Andrije, stolarskoga radnika, i Janje, rođ. Perčić, kućanice. Odrastao je u sedmeročlanoj obitelji. Osnovnu školu završio je u Subotici. Urarski i zlatarski obrt učio je kod subotičkoga urara i zlatara Adama Imrea, a u sedamnaestoj je godini postao šegrt. Otac mu je bio pristaša komunista, zbog čega je 1941. priveden te izložen torturi madžarske policije u »žutoj kući«. Nakon toga otac se skrivao na roditeljskom salašu na Pavlovcu, a suradnju s pokretom otpora dijelom je na sebe preuzeo Ivan, koji je kao ilegalni kurir raznosio informativne materijale po partizanskim bazama na Šebešiću i Skenderovu. Postao je i član SKOJ-a. Nekoliko dana prije ulaska jugoslavenskih i sovjetskih snaga u Suboticu s drugim članovima pokreta otpora čuvao je najvažnije objekte u gradu (željeznički kolodvor, nadvožnjak prema Paliću i teretni kolodvor) kako ih madžarske vojne snage pri povlačenju ne bi uništile. S dolaskom VIII. vojvođanske udarne brigade u Subotici postao je jedan od njezinih najmlađih boraca i odlazi na ratni put prema Dunavu, gdje je i poginuo u borbama oko nasipa na Kazuku, posljednje vojne zapreke pred mostobranom na Batini.

Lit.: *Spomenica palim borcima i žrtvama fašističkog terora 1941-1945.*, Subotica, 1988.

T. Žigmanov

JAKŠIĆ, Ivan (Tornja /*madž.* Tornya, *rum.* Turnu/, Aradska županija, 14. VII. 1909. – Budimpešta, 21. IV. 2000.), svećenik Srpske pravoslavne crkve, povjesničar. Završio je Bogosloviju u Srijemskim Karlovcima, a poslije je službovao u parohijama Budimske eparhije u Madžarskoj, u mjestima gdje žive pripadnici srpske zajednice: Batanji (*madž.* Battonya), Panteliji (*madž.* Dunaújváros), Čobancu (*madž.* Csobánka), Budimpešti, Stolnom Biogradu (*madž.* Székesfehérvár), a posljednjih trideset godina života u Pomazu, gdje je i pokopan. Neumorno se bavio istraživanjima prošlosti Srba u Ugarskoj, služeći se građom iz javnih arhiva te crkvenim pismohranama. Više knjiga izvora objavili su mu Matica srpska i SANU. U njima se susreću i važni podaci o Hrvatima u Ugarskoj s kraja XVII. i početka XVIII. st.

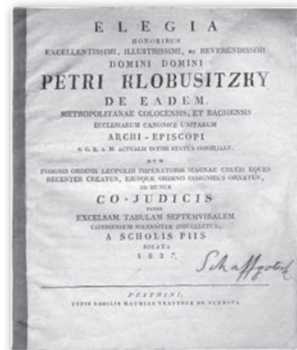
U tumačenju objavljenih izvora, međutim, pojednostavnjuje način na koji su habsburška uprava i vojni časnici označivali hrvatsko stanovništvo u Podunavlju prevodeći nazive »Catholische Rätzen«, »Rasciani Catholici« i »Rasciani Ritus Catholicorum« kao Srbi katolici ili katolički Srbi (npr. u *Izvorima o Srbima u Ugarskoj s kraja XVII. i početka XVIII veka*, knj. 1). Na taj se način zanemaruje povijesni kontekst, jer se hrvatske etničke skupine u Podunavlju navedenim nazivima nisu imenovale spontano radi samooznačivanja. Naime, pri klasifikaciji južnoslavenskoga stanovništva u ugarskom Podunavlju predstavnicima državne administracije jezične razlike nisu bile dovoljno razlikovne pa su se koristili konfesionalnim obilježjem – *Catholici*. S vremenom je habsburška administracija uočila i druge etničke oznake, u prvom redu jezik i običaje, te jasne granice prema pravoslavnim Srbima, zbog čega je napušten klasifikacijski pojam »Rasciani Catholici«. Zato je načinom prezentacije izvora stvorena kvaziznanstvena osnova da se pojedine hrvatske etničke skupine, najčešće Bunjevci, prikažu kao katolički Srbi, što je od 1980-ih otvoreno zastupao i povjesničar Slavko Gavrilović, koji je kao suautor s Jakšićem objavio više knjiga povijesne građe.

Djela: *Srbi u Stolnom Beogradu : od 1543. do 1947. godine*, Novi Sad, 1962; *Iz popisa stanovništva Ugarske početkom XVIII veka*, 1-3, Novi Sad, 1966, 1968, 1974; *Građa o pravoslavnim crkvama Karlovačke mitropolije XVIII veka* (suautor), Beograd, 1981; *Građa o balkanskim trgovcima u Ugarskoj XVIII veka*, 1 (suautor), Beograd, 1985; *Građa za privrednu i društvenu istoriju Bačke u XVIII veku* (suautor), Beograd, 1986; *Izvori o Srbima u Ugarskoj s kraja XVII i početkom XVIII veka*, 1 (suautor), Beograd, 1987; *Kratka istorija Pomaških Srba : A Pomázi Szerbek rövid története*, b. m., 1993; *Srpska pravoslavna crkva u Stolnom Beogradu : Istorija i ikonografija*, Pančevo, 2008.

Lit.: *Enciklopedija srpske istoriografije*, Beograd, 1997.

S. Mačković i M. Bara

JALOŠIĆ, Andrija Ivan (Jallosics, Jallosits, András János, Endre) (Tata, Komaromska županija, 30. XI. 1791. – Budim, 19. VI. 1862.), pjesnik latinist, zamjenik provincijala pijarističkoga reda, ravnatelj nacionalne gimnazije. Rođen u građanskoj obitelji, osnovnu školu i gimnaziju polazio je u rodnom gradu. Nakon završetka srednje škole 1808. u Kecskemétu je stupio u pijaristički red, koji je u Madžarskoj naposе poznat po nastavno-obrazovnoj djelatnosti. Tako je već 1810.-12. predavao u Máramaros-Szigetu (*rum.* Sighetu Marmaţiei, skraćeno Sighet, *srp.* Maramureški Siget), tadašnjem sjedištu Maramureške županije i središtu trgovine soli i drvne industrije u Ugarskoj. God. 1813. bio je nastavnik u Óváru, također u razredima specijaliziranima za učenje gramatike. Zaređen je 1815. u Vácu. Tadašnji provincijal reda hrabrio ga je na pisanje elegija na latinskom jeziku pa je, osokoljen uracima madžarskih pjesnika, počeo pisati pjesme na madžarskom i latinskom. Fakultet je polazio 1814.-17. u Vácu, Nitri i Szent-Györgyu (*slovač.* Svätý Jur, prije Jur pri Bratislave). Nakon završetka školovanja bio je profesor u gramatičkim razredima u prestižnoj pijarističkoj gimnaziji u Segedinu 1818.-20., zatim je 1821. predavao u Tati, a 1821.-22. u Selmecu (Selmecbánya, *slovač.* Banská Štiavnica). Profesor u Kalači bio je 1826.-31., a 1832.-41. u Pešti u razredima koji su naglašeno učili govorništvo i poeziju. Jalošićevo djelo *Az áldozó pásztorok* (*Pričest pastira*), objavljeno u prilogu časopisa *Koszorú* 1828., izveli su iste godine učenici njegova pjesničkoga razreda na imendan kalačkoga nadbisku-

ELEGIA

HONORIBUS

EXCELLENTISSIMI, ILLUSTRISSIMI, ac REVERENDISSIMI

DOMINI DOMINI

PETRI KLOBUSITZKY

DE EADEM.

METROPOLITANAE COLOCENSIS, ET BACSIENSIS

ARCHI - EPISCOPI

CO - JUDICIS

EXCELSAM TABULAM SEPTEMVIRALEM

A SCHOLIS PIIS

Schaffgotsch

PESTHINI,

A. Jallosits, *Elegia Honoribus Excellentissimi... Petri Klobusitzky... Archi-Episcopi*, Peshtini, 1827.

pa Petra Klobusiczkoga u Kalači. U Kaniži (*madž*. Nagykanizsa) bio je ravnatelj samostana i srednje škole 1842.-44., a 1845.-47. tajnik pijarističkoga reda. God. 1848. postao je savjetnik reda i ravnatelj Kraljevske učiteljske škole, 1849. u Pešti je ravnatelj gimnazije, 1851.-52. zamjenik je provincijala pijarističkoga reda, čast pomoćnika provincijala i ravnatelja obnašao je i 1853.-58., a 1859.-62. u Budimu je pomoćnik provincijala i opat. Zaslužan je za pokretanje, promicanje i populariziranje madžarskih retoričkih vježba u peštanskim srednjim školama i učinio ih je općeprihvaćenima. Njegova poezija bila je cijenjena i izvan granica Ugarske, pa su mu pjesme na latinskom osigurale priznanje i u Rimu. Zahvaljujući tomu izabran je za dopisnog člana papinske Tiberijske akademije u Rimu.

Odabrana djela: *Elegia honoribus exc., ill. ac. rev. dni Petri Klobuschitzky...dum insignis ord. Leopoldi imperatoris magnae crucis eques recenter creatus, ejusque ordinis insignibus ornatus ad munus cojudicis penes excelsam tabulam septembiralem capessendum induceretur, a sch. piis dicata 1827*, Pesthini, 1827; *Honoribus exc., ill. ac. rev dnorum Petri Klobusiczky archiepiscopi Colocensis et Alexandri Alagovich episcopi zagrabiensis, dum suffraganeus hic a suo metropolite, adsistentibus dnis exc., ill. ac rev. Josepho Vurum Nittriensi, et ill. ac rev. Paulo Mathia Szuszits Alba-Regalensi praesulibus in suae dioecesis antistitem 30. Maji 1830. ritu solenni consecraretur, a scholis piis Colocensibus dicatum*, Pesthini, 1830; O*nomasticon reverendo ac eximio ... patri Michaeli Rótth, consultori et secretario provincialis Scholarum Piarum III. Kal. Octobr. 1831 oblatum*, Pestini, 1831; *Elegia ad spect. atque clar. virum Alexandrum Koppy... dum uxor ejusdem carissima Anna Sándor filiusque Alexander philosophiae candidatus Pestini die 6. Oct. 1834. eodem funere efferentur, scripta per Andream Jallosics ... 1834.*, b.g., b.m.; *Elegia honoribus adm. rev. patris Joannis Grosser ... dum exacto muneris triennio novis iisque concordibus suffragiis ad prosequendum munus eligeretu oblata*, Pestini, 1835; *Elegia gloriosae memoriae et piis manibus augusti Francisci I. imperatoris Austriae regis Hungariae... devota a scholis piis prov. Hung.*, Budae, 1835.

Lit.: J. Danielik, *Magyar írók : Életrajzi gyűjtemény*, 1, Pesten, 1858; *Magyar Tudományos Értekező*, 2/1862, Esztergom; G. Petrik, *Magyarország bibliographiája 1712–1860*, 2-4, Budapest, 1890-1892; S. Takáts, *A főváros alapította budapesti piarista kollégium története*, Budapest, 1895; *Opera scriptorum latinorum natione Croatarum usque ad annum MDCCCXLVIII typis edita : bibliographiae fundamenta*, 1, collegit et digessit Š. Jurić, Zagrabiae, 1968 (*Index alphabeticus*, 1971; *Index systematicus*, 1982); M. Evetović, *Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata*, Subotica, 2010.

L. Heka

JANČOVIĆ, plemićka porodica. Plemićki list i grbovnica dodijeljeni su u Beču 26. VII. 1673. Nikoli, njegovu sinu Martinu i snahi Uršuli Krajčović te njihovoj djeci Mihajlu, Janku, Heleni, Sofiji i Katarini. U plemstvo Bačke županije ubilježen je Đuro 4. X. 1752. Potvrdu plemstva Bačka županija izdala je 27. IV. 1767.

Lit.: V. Duišin, Plemićke porodice II, *Vojvodina*, 2, [Novi Sad, 1941]; A. Sekulić, *Bački Hrvati*, Zagreb, 1991.

S. Bačić

JANDRIĆ, Ivan (Velika Trnovitica kraj Bjelovara, 12. V. 1931. – Subotica, 6. V. 2011.), keramičar. Roditelji su mu se, dok je bio dječak, doselili iz Hrvatske u Suboticu. Školu za primijenjenu umjetnost, keramički odsjek, završio je u Novom Sadu 1954. Radio je u školi kao likovni pedagog, a zatim do odlaska u mirovinu kao suradnik za kulturu na Radničkom sveučilištu u Subotici. Bio je član Grupe šestorice, koju je 1961. u Tavankutu osnovao Stipan Šabić. U početku je pretežito slikao, ali se od sredine 1960-ih trajno posvetio keramici.

Ivan Jandrić

Već je u ranim figurativnim i animalističkim keramičkim formama došlo do izražaja njegovo skulptorsko razmišljanje

prožeto diskretnim humorom. Od 1968., kad je nastupio na Prvom trijenalu keramike u Subotici, promijenio je svoj izričaj i tematiku te se istaknuo kao suvremen autor izrazite osobnosti, originalnoga stila i smjelih tehnoloških realizacija. Na toj je manifestaciji izlagao više od tri desetljeća i primio nekoliko nagrada.

Od sredine 1970-ih idućih je desetak godina stvarao djela s kojima je postizao uspjehe i koja su ostala njegova trajna prepoznatljivost u svijetu suvremene keramike. Isprva su imala hiperrealističke, a zatim u opsežnom ciklusu *Vrt čudnog raslinja* nadrealističke odlike s motivima čudnovatih plodova u konstantnim transformacijama. U maštovitim keramikama dinamičnih oblika i samo Jandriću specifičnih glazura metaforički je opredmetio cikluse rađanja, sazrijevanja i umiranja kao iskonskih nedokučivosti života. Likovna je kritika tada pravodobno prepoznala Jandrićevo djelo kao vrhunac njegova umjetničkoga rada. Sredinom 1980-tih počeo je izgrađivati ciklus *Svijet raslinja*, keramike svojevrsnih okamenjenih plodova monumentalnih formata i rustičnih površina, koje je početkom 1990-ih u *Posljedicama razvoja* nadopunjavao ekološkim sadržajima.

Sudjelovao je na brojnim skupnim izložbama koje su predstavljale vojvođansku primijenjenu umjetnost u Srbiji, Madžarskoj, Austriji i Hrvatskoj. Samostalne izložbe priređene su mu u Novom Sadu, Subotici, Segedinu, Zagrebu, Bjelovaru, Osijeku i Beogradu, a retrospektiva mu je održana 2004. u Modernoj galeriji *Likovni susret* u Subotici, kad je toj ustanovi donirao veći broj svojih djela.

Na poziv je izlagao na velikim svjetskim izložbama suvremene keramike: u talijanskoj Faenzi 1972., u francuskom Vallauriseu 1978., u Zagrebu 1984. i u portugalskom Obidosu 1987. Stvarao je u keramičkim kolonijama i simpozijima u Malom Iđošu, Resenu, Aranđelovcu, Našicama, Cazinu, Zagrebu, Obidosu i Kecskemétu.

Veliku zidnu keramičku kompoziciju i dvije manje postavio je 1978. u auli i prostorijama Otvorenoga sveučilišta u Subotici. U Subotici je, među ostalim, primio nagradu *Dr. Ferenc Bodrogvári* 1982. i Listopadsku nagradu 1987.

Lit.: O. Šram, *Ivan Jandrić*, katalog, Subotica, 1987; S. Isaković, *Savremena keramika u Srbiji*, Beograd, 1988; S. Stepanov: *Ivan Jandrić*, katalog, Subotica, 1992 (2004²); O. Šram, Keramičar Ivan Jandrić, *Klasje naših ravni*, 3-4/2004, Subotica; O. Šram, In memoriam : Ivan Jandrić : Autor izrazite osobnosti i originalnog stila, *Hrvatska riječ*, 426, Subotica, 20. V. 2011.

O. Šram

JANIĆ, Mićo (Bačka Palanka, 28. V. 1979.), kajakaš. Sin Milana, kajakaša, i Štefice, rođ. Pucko. Brat Stjepana i Nataše Janić. Osnovnu i srednju trgovačku školu završio je u rodnom mjestu, a Višu trenersku školu u Beogradu. Kao najstarije dijete u obitelji, prvi se počeo baviti kajakaštvom nakon što se oprobao u više sportova. Član Kajakaškoga kluba *Sintelon* iz Bačke Palanke postao je 1993., gdje je trenirao pod vodstvom svojega oca, a uz njega su članovi kuba postali i mlađi brat i sestra. Prve uspjehe postigao je 1993. na prvenstvu SR Jugoslavije u kadetskoj konkurenciji, kad je osvojio naslov državnoga prvaka u kajaku jednosjedu na 300 m i kajaku dvosjedu na 500 m. Na ekipnom prvenstvu SRJ 1994. u Apatinu osvaja prvo mjesto sa svojim klubom, a u juniorskoj konkurenciji prvo mjesto u svim disciplinama. U sljedećim godinama nekoliko je puta bio seniorski prvak SRJ. Na međunarodnoj regati 1996. u Segedinu osvojio je prvo mjesto u jednosjedu na 500 m, drugo mjesto u jednosjedu na 1000 m i prvo mjesto s bratom u dvosjedu na 500 m. God. 1996. proglašen je najboljim sportašem Bačke Palanke i najboljim kajakašem SRJ. S članovima obitelji, u Bačkoj Palanci osnovao je Kajak-kanu klub *Elit* 1997. Iste godine s bratom nastupa na seniorskom Svjetskom prvenstvu (SP) u Darmouthu (Kanada) i na Mediteranskim igrama (MI) u Bariju (Italija), gdje su se plasirali u tri finala, a na Svjetskom juniorskom prvenstvu u Lahtiju (Finska) u disciplini dvosjed na 1000 m s bratom osvaja brončanu medalju. Na SP 1998. u

Segedinu, u dvosjedu na 1000 m osvaja s bratom srebrnu medalju, što je ujedno bila i prva kajakaška medalja u tom rangu natjecanja za SRJ. Na Europskom prvenstvu (EP) 2000. u Poznańu (Poljska) i 2001. u Milanu s bratom je u dvosjedu na 1000 m osvojio oba puta 8. mjesto. Nakon toga je, revoltiran tadašnjom teškom financijskom situacijom i lošim uvjetima za bavljenje vrhunskim sportom, prekinuo karijeru.

U prometnoj nesreći potkraj 2002. kod Beograda lakše je ozlijeđen, brat Stjepan zadobio je teže ozljede, a otac Milan preminuo je od posljedica ozljeda. Nakon smrti oca počeo se baviti obrtom i trgovinom kako bi financijski pomogao obitelji. Zbog nemogućnosti da za sebe i brata u Srbiji i Crnoj Gori osigura kvalitetne uvjete za nastavak karijere, ušao je u pregovore s Hrvatskim kajakaškim savezom, s kojim je njegova obitelj otprije imala kontakte. Ponuđeno mu je mjesto trenera u Hrvatskoj, ali se odlučio za nastavak natjecateljske karijere i prelazak s bratom u reprezentaciju Hrvatske, za koju od 2005. počinju nastupati kao prvi sportaši nakon raspada SFR Jugoslavije. Postaju članovi Kajakaško-kanuističkoga kluba *Belišće* iz Belišća, odakle je njihova majka. Za KKK *Belišće* nastupaju do 2007., kada prelaze u KKK *Jarun* (Zagreb). Kao član hrvatske reprezentacije najveće uspjehe postigao je u kajaku dvosjedu s bratom: 6. mjesto na SP 2006. u Segedinu (1000 m), 7. mjesto na SP 2009. u Darmouthu (500 m), 4. mjesto na EP 2007. u Pontevedri (Španjolska) (1000 m), 7. mjesto na EP 2008. u Milanu (1000 m) te zlatna medalja na Mi 2005. u Almeriji (Španjolska) (1000 m).

Za postignute rezultate on i brat Stjepan dobili su najviše sportsko priznanje u Vojvodini – nagradu *Jovan Mikić – Spartak* za 1998.

Izvor: Arhiva Stjepana Janića iz Kopra.

Lit.: *Nacional*, 463, Zagreb, 28. IX. 2004; *Hrvatski športski almanah 2005-2006.*, Velika Gorica, 2006; *Hrvatski športski almanah 2006-2007.*, Velika Gorica, 2007; *Hrvatski športski almanah 2007-2008.*, Velika Gorica, 2008; D. Kostelac, *Kroz talase do zvezda*, Bačka Palanka, 2008; *Hrvatski športski almanah 2008-2009.*, Velika Gorica, 2009; *Hrvatski športski almanah 2009-2010.*, Velika Gorica, 2010; http://www.sportskisavezvojvodine.com/jms/view/dobitniciview.php?rbr=663.

E. Hemar

JANIĆ, Milan (Bačka Palanka, 14. VI. 1957. – Beograd, 1. I. 2003.), kajakaš, kajakaški trener. Sin Živana i Dragice, rođ. Zarač, nacionalno se izjašnjavao kao Jugoslaven. Osnovnu školu završio je u Bačkoj Palanci, a srednju poljoprivrednu u Iloku. Kajakaštvom se počeo baviti 1970. u kajakaškoj sekciji Društva za tjelesni odgoj *Partizan* u Bačkoj Palanci, a nakon registracije Kajakaškoga kluba *Partizan* iz Bačke Palanke nastupao je za njega 1973.-76. Zbog boljih uvjeta u ljeto 1976. prelazi u Kajakkanu klub *Belišće* iz Belišća, gdje mu je trener bio László Kovács. Ponovo je nastupao za KK *Partizan* 1979.-81., a 1981.-88. bio je član KKK *Vuteks* iz Vukovara. Aktivnu karijeru završio je u Bačkoj Palanci nastupajući za matični klub 1989.-93., koji je tada nosio imena KK *ILP Jedinstvo* (do 1989.) i KK *Sintelon* (od 1990. do danas). Najuspješniji je kajakaš na mirnim vodama u povijesti Jugoslavije.

Prve veće uspjehe ostvario je kao pionir i junior na prvenstvu Srbije i Jugoslavije 1971. i 1972., kada je pobijedio u svim disciplinama u kojima je nastupio. Prvi naslov seniorskoga prvaka Jugoslavije osvojio je 1974. na Savskom jezeru kod Beograda u jednosjedu na 500 m. Ukupno je osvojio 37 naslova seniorskoga prvaka Jugoslavije 1974.-93. Bio je državni prvak u jednosjedu, i to na 500 m (1974.-77., 1979.-81, 1984.-88., 1990), na 1000 m (1979.-80, 1983.-87., 1990.) i na 10.000 m (1977.-80., 1985., 1989.-90.), u dvosjedu na 500 m (1991.), na 1000 m (1983.) i na 10.000 m (1987.-88.) i u četverosjedu na 1000 m (1982., 1984., 1991., 1993.). S KK *Partizan* osvojio je ekipno prvenstvo Jugoslavije 1981.

Na Europskom juniorskom prvenstvu (EJP) 1974. u Walczu (Poljska) osvojio je 5. mjesto u jednosjedu na 1500 m, a na EJP 1975. u Rimu brončano odličje u istoj disciplini. Na Olimpijskim igrama (OI) u Mo-

skvi 1980. osvojio je 4. mjesto u jednosjedu na 500 m i 7. mjesto u jednosjedu na 1000 m; na OI u Los Angelesu 1984. srebrno odličje u jednosjedu na 1000 m i plasirao se u finale u jednosjedu na 500 m, gdje je bio deveti. Na SP 1977. u Sofiji osvojio je 5. mjesto u jednosjedu na 1000 m i 6. mjesto u jednosjedu na 10.000 m; na SP 1978. u Beogradu osvojio je zlatno odličje u jednosjedu na 10.000 m i srebrnu odličje u jednosjedu na 1000 m; na SP 1979. u Duisburgu osvojio je zlatno odličje u jednosjedu na 10.000 m i 7. mjesto u jednosjedu na 1000 m; na SP 1981. u Nottinghamu osvojio je srebrno odličje u jednosjedu na 10.000 m; 8. mjesto u jednosjedu na 500 m i 9. mjesto u jednosjedu na 1000 m; na SP 1982. u Beogradu osvojio je zlatno odličje u jednosjedu na 10.000 m i 5. mjesto u jednosjedu na 1000 m; na SP 1983. u Tampereu (Finska) osvojio je srebrno odličje u jednosjedu na 10.000 m, 7. mjesto u jednosjedu na 500 m i 8. mjesto u jednosjedu na 1000 m; na SP 1985. u Mechelenu (Belgija) osvojio je 5. mjesto u jednosjedu na 10.000 m i 8. mjesto u jednosjedu na 1000 m; na SP 1986. u Montrealu osvojio je 5. mjesto u jednosjedu na na 10.000 m; na SP 1987. u Duisburgu osvojio je 6. mjesto u jednosjedu na 10.000 m; na SP 1990. u Poznańu (Poljska) osvojio je 8. mjesto u dvosjedu na 10.000 m i na svom posljednjem SP 1991. u Parizu nastupio je u jednosjedu na 10.000 m, ali se nije uspio plasirati u finale. Na Mediteranskim igrama 1979. u Splitu osvojio je srebrne medalje u jednosjedu na 500 i na 1000 m te u dvosjedu na 1000 m. Na Balkanskim prvenstvima osvojio je više od 20 medalja, a zlatnu medalju 6 puta. Pobijedio je na supermaratonu Beč-Budimpešta u dužini od 300 km 1990. i 1991. i na međunarodnim regatama u Sofiji, Beogradu, Segedinu, Moskvi, Nottinghamu i Brandenburgu.

Proglašen je najboljim sportašem Hrvatske 1978. u izboru lista *Sportske novosti* i Vojvodine 1979. u izboru lista *Dnevnik*.

Nakon završetka aktivne sportske karijere postao je šefom stručnoga štaba KK *Sintelon*. Istodobno je počeo trenirati svoju djecu Miću, Stjepana i Natašu. Nezadovoljan uvjetima i sa željom da im omogući bolji sportski razvoj, god. 1997. osniva Kajak kanu klub *Elit* u Bačkoj Palanci, gdje

Milan Janić

je obnašao dužnost predsjednika, trenera i fizioterapeuta. Tada je počeo sportski uspjeh njegove djece, koja sva postaju kajakaški reprezentativci SR Jugoslavije i počinju ostvarivati međunarodne rezultate. Od predsjednika Hrvatskoga kajakaškog saveza Matije Ljubeka dobio je ponudu za prelazak djece u hrvatsku reprezentaciju, ali se na to nije odlučio zbog nestabilne političke situacije nakon rata. Nezadovoljan odnosom Kajakaškoga saveza Jugoslavije i nemogućnosti osiguravanja financijske potpore, potaknuo je kćer Natašu da 2001. ode u Madžarsku te je ubrzo postala najboljom svjetskom kajakašicom. Istodobno odlazi sa sinovima u Crnu Goru, gdje pokušava osnovati Kajakaški savez Crne Gore. Nakon neuspjeha u Crnoj Gori i teške financijske situacije 2002. pregovara oko angažmana sinova Miće i Stjepana s madžarskim klubom *Démász* iz Segedina, gdje je već nastupala njegova kći Nataša. Potkraj iste godine sa sinovima kreće na put u Crnu Goru radi pribavljanja dokumenata, ali je na povratku kod Beograda stradao u prometnoj nesreći. Preminuo je desetak dana poslije od zadobivenih ozljeda.

Izvor: Arhiva Stjepana Janića iz Kopra.

Lit.: *Sedamdeset godina kajakaštva u Hrvatskoj*, Zagreb, 1989; *Nacional*, 463, Zagreb, 28. IX. 2004; Z. Jajčević, *Olimpizam u hrvatskoj*, Zagreb, 2007; D. Kostelac, *Kroz talase do zvezda*, Bačka Palanka, 2008.

E. Hemar

JANIĆ, Nataša, udana **Dušev-Janić (Janics, Dusev-Janics)** (Bačka Palanka, 24. VI. 1982.), kajakašica. Kći Milana, kajakaša i Štefice, rođ. Pucko, rodom iz Belišća. Osnovnu i srednju trgovačku školu završila je u Bačkoj Palanci. Otac Milan i starija braća Mićo i Stjepan bavili su se kajakaštvom, što ju je potaknulo da 1993. postane članicom Kajakaškoga kluba *Sintelon* iz Bačke Palanke. Prve uspjehe ostvarila je 1994., kada s KK *Sintelon* osvaja ekipno prvenstvo Jugoslavije, a ona kao pionirka pobjeđuje u svim disciplinama i svim natjecanjima na kojima je sudjelovala. S 14 godina postaje seniorskom prvakinjom Jugoslavije i najuspješnijom kajakašicom u SR Jugoslaviji. Prvi važniji međunarodni nastup imala je 1997. na Svjetskom juniorskom prvenstvu (SJP) u Lahtiju (Finska), kada se plasirala u polufinale u utrci jednosjeda na 1500 m iako je po godinama još bila pionirka. Iste godine prešla je u novoosnovani Kajakaški klub *Elit* iz Bačke Palanke, koji je osnovao njezin otac kako bi njoj i braći omogućio bolji sportski razvoj. Nastupila je na Europskom juniorskom prvenstvu (EJP) 1998. u Norrköpingu (Švedska), kad se prvi put plasirala u finale jednoga službenoga međunarodnoga prvenstva i osvojila 9. mjesto u jednosjedu na 500 m. Na SJP 1999. u Zagrebu osvojila je srebrno odličje u jednosjedu na 500 m, što je ujedno bila prva ženska medalja za SRJ u kajakaštvu na mirnim vodama na službenim međunarodnim prvenstvima. Iste godine nastupila je i na seniorskom SP u Parizu i sa 17 godina osvojila 7. mjesto u jednosjedu na 500 m te time osigurala nastup na olimpijskim igrama. Na EJP 2000. u Boulogne-sur-Meru (Francuska) osvojila je zlatno odličje u jednosjedu na 500 m. Na Olimpijskim igrama (OI) 2000. u Sydneyu osvojila je 4. mjesto u jednosjedu na 500 m. Potkraj godine list *Sport* proglasio ju je najboljim mladim sportašem SRJ 2000. Nakon uspjeha u Sydneyu i nemogućnosti da joj Kajakaški savez Jugoslavije osigura potrebna sredstva za uspješni nastavak karijere u dogovoru s obitelji 2001. odlazi u Madžarsku te pristupa jednomu od najuspješnijih svjetskih kajakaških klubova *Démász* iz Segedina, gdje brigu za nju preuzima trener László Kovács. Od 2002. nastupa za reprezentaciju Madžarske.

Nastupajući za Madžarsku kao seniorka u kajaku jednosjedu, dvosjedu i četverosjedu na olimpijskim igrama, svjetskim i europskim prvenstvima osvojila je zaključno s 2010. ukupno 44 odličja, od čega 36 zlatnih. Na OI 2004. u Ateni osvojila je zlatna odličja u jednosjedu na 500 m i dvosjedu na 500 m sa stalnom partnericom Katalin Kovács, a na OI 2008. u Pekingu zlatno odličje u dvosjedu na 500 m i srebrno odličje u četverosjedu na 500 m. Na svjetskim prvenstvima osvojila je 18 zlatnih i 2 srebrna odličja: bila je prvakinja na SP 2002. u Sevilli (Španjolska) u četverosjedu na 200 m, na SP 2003. u Gainesvilleu (SAD) u četverosjedu na 1000 m, na SP 2005. u Zagrebu u jednosjedu na 1000 m i dvosjedu na 200 m i 500 m, na SP 2006. u Segedinu u dvosjedu na 200 m, 500 m i 1000 m, na SP 2007. u Duisburgu u jednosjedu na 200 m, na SP 2009. u Dartmouthu (Kanada) u jednosjedu na 200 m, u dvosjedu na 200 m i četverosjedu na 500 m i na SP 2010. u Poznańu (Poljska) u jednosjedu na 200 m, u dvosjedu na 200 i četverosjedu na 500 m. Srebrno odličje na SP osvojila je 2009. u jednosjedu 4 x 200 m i četverosjedu na 200 m i 2010. u jednosjedu na 500 m i 4 x 200 m. Na europskim prvenstvima osvojila je 15 zlatnih i 4 srebrna odličja. Bila je europska prvakinja 2005. na EP u Poznańu u jednosjedu na 500 m, dvosjedu na 200 m, 500 m i 1000 m, na EP 2006. u Račicama (Češka) u dvosjedu na 200 m, 500 m i 1000 m i četverosjedu 200 m, 500 m i 1000 m, na EP 2007. u Pontevedri (Španjolska) u jednosjedu na 200 m, na EP 2009. u Brandenburgu u četverosjedu na 200 m i na EP 2010. u Trasoni (Španjolska) u jednosjedu na 200, dvosjedu na 200 m i 500 m. Srebrno odličje osvojila je na EP 2002. u Segedinu u četverosjedu na 200 m i na EP 2009. u jednosjedu 4 x 200 m, u dvosjedu na 200 m i u četverosjedu na 500 m. Prvakinja Madžarske u 8 disciplina bila je 25 puta u 9 godina. Proglašena je najboljom sportašicom Madžarske 2004. i 2010., a zajedno s Kata-

lin Kovács i najboljom sportskom ekipom Madžarske 2005., 2006. i 2010. Dobitnica je najvažnijih madžarskih društvenih priznanja. Za najbolju kajakašicu Madžarske proglašena je 2004., 2005., 2006. i 2010. U braku je s bugarskim kajakašem i trenerom Adrijanom Duševom.

Izvor: Arhiva Stjepana Janića iz Kopra.

Lit.: *Nacional*, 463, Zagreb, 28. IX. 2004; D. Kostelac, *Kroz talase do zvezda*, Bačka Palanka, 2008; http://hu.wikipedia.org/wiki/Dusev-Janics_Natasa; http://www.atastars.rs/vodeni-sportovi/47053-veslanje-nataa-jani-dobila-devojicu.

E. Hemar

JANIĆ, Stjepan (Bačka Palanka, 24. XI. 1980.), kajakaš, kajakaški trener. Sin je kajakaša Milana i Štefice, rođ. Pucko, brat kajakaša Miće i kajakašice Nataše. Osnovnu i srednju ugostiteljsku školu završio je u Bačkoj Palanci, a Višu trenersku školu u Beogradu. U ranoj mladosti bavio se s više sportova, a u kajak je prvi put sjeo s 9 godina. Član Kajakaškoga kluba *Sintelon* iz Bačke Palanke postao je 1993., gdje je trener bio njegov otac, a članovi i brat i sestra. Prvi uspjeh ostvario je na ekipnom prvenstvu SR Jugoslavije 1994. u Apatinu, gdje je njegov klub osvojio prvo mjesto. Na međunarodnoj regati 1996. u Segedinu osvojio je s bratom 1. mjesto u dvosjedu na 500 m. S članovima obitelji osnovao je 1997. Kajak kanu klub *Elit* u Bačkoj Palanci. Iste godine s bratom nastupa na Svjetskom juniorskom prvenstvu u Lahtiju i u disciplini dvosjed na 1000 m osvaja brončanu medalju, a na Mediteranskim igrama (MI) 1997. u Bariju nastupa u finalu 3 discipline, ali ne osvaja ni jednu medalju. Na Europskom juniorskom prvenstvu 1998. u Norrköpingu (Švedska) osvaja srebrnu medalju u jednosjedu na 1000 m i brončanu medalju u jednosjedu na 500 m. Iste godine još kao junior nastupa s bratom na Svjetskom prvenstvu (SP) u Segedinu i osvaja srebrnu medalju u dvosjedu na 1000 m. Na europskim prvenstvima 2000. u Poznańu (Poljska) i 2001. u Milanu s bratom je u dvosjedu na 1000 m osvojio 8. mjesto, a 2002. u Segedinu u jednosjedu na 1000 m također 8. mjesto. Iste godine na Europskom prvenstvu (EP) do 23 godine u Zagrebu u jednosjedu na 1000 m osvaja brončanu medalju.

U prometnoj nesreći potkraj 2002. kod Beograda slomio je nogu, ruku i vilicu, brat Mićo bio je lakše ozlijeđen, a otac Milan od posljedica je ozljeda preminuo. Nakon smrti oca i nemogućnosti da u Srbiji i Crnoj Gori osiguraju kvalitetne uvjete za rad, od 2005. s bratom počinje nastupati za reprezentaciju Hrvatske. Postaju članovi Kajakaško-kanuističkoga kluba *Belišće* iz Belišća, mjesta odakle je njihova majka. Za KKK *Belišće* nastupaju do 2007., a onda prelaze u KKK *Jarun* iz Zagreba. Odmah nakon dolaska u Hrvatsku 2005. nastupa na EP u Poznańu, gdje u jednosjedu na 1500 m osvaja brončanu medalju. Bila je to prva seniorska medalja za hrvatsko kajakaštvo na mirnim vodama od 1987. Poslije više ne uspijeva osvojiti medalju na službenim međunarodnim prvenstvima, ali ostvaruje zapažene rezultate u jednosjedu te s bratom u dvosjedu. Nastupao je na Olimpijskim igrama 2008. u Pekingu, gdje se plasirao u finale jednosjeda i dvosjeda na na 1000 m i u oba je natjecanja osvojio 9. mjesto. Na SP 2006. u Segedinu na 500 m osvojio je 5. mjesto i 6. mjesto u dvosjedu na 1000 m, 7. mjesto u jednosjedu na 500 m na SP u Duisburgu 2007, a na SP u Dartmouthu (Kanada) 2009. osvojio je 4. mjesto u jednosjedu na 1000 m i 7. mjesto u dvosjedu na 500 m. Na EP 2006. u Račicama (Češka) osvojio je 4. mjesto u jednosjedu na 1000 m, na EP 2007. u Pontevedri (Španjolska) 8. mjesto u jednosjedu na 500 m i 8. mjesto i 4. mjesto u dvosjedu na 1000 m, 7. mjesto u dvosjedu na 1000 m na EP 2008. u Milanu te 4. mjesto u jednosjedu na 1000 m na EP 2009. u Brandenburgu. Na MI u Almeriji (Španjolska) 2005. osvojio je zlatne medalje u jednosjedu na 1000 m i dvosjedu na 1000 m, a na MI 2009. u Pescari (Italija) osvojio je zlatnu medalju u jednosjedu na 500 m i srebrnu medalju u jednosjedu na 1000 m.

Na Prvenstvu Hrvatske osvojio je 11 naslova prvaka pojedinačno i ekipno. Zbog

zdravstvenih problema natjecateljsku je karijeru završio 2010. U izboru Hrvatskoga kajakaškoga saveza proglašen je najboljim kajakašem Hrvatske 2005., 2007., 2008. i 2009. U braku je s najuspješnijom slovenskom kajakašicom na mirnim vodama Špelom Ponomarenko-Janić. Od 2011. njezin je službeni trener. Živi u Kopru.

Izvor: Arhiva Stjepana Janića iz Kopra.

Lit.: *Nacional*, 463, Zagreb, 28. IX. 2004; *Hrvatski športski almanah 2005-2006.*, Velika Gorica, 2006; *Hrvatski športski almanah 2006-2007.*, Velika Gorica, 2007; *Hrvatski športski almanah 2007-2008.*, Velika Gorica, 2008; D. Kostelac, *Kroz talase do zvezda*, Bačka Palanka, 2008; *Hrvatski športski almanah 2008-2009.*, Velika Gorica, 2009; *Hrvatski športski almanah 2009-2010.*, Velika Gorica, 2010.

E. Hemar

JANKAČ, Matej (Bistra kraj Zagreba, 21. IX. 1880. – Zagreb, 10. IV. 1968.), odvjetnik, kulturni djelatnik, zborovođa, pjevač. Već u pučkoj školi i gimnaziji pokazao je naklonost prema glazbi, napose pjevanju. Tijekom školovanja na zagrebačkoj bogosloviji postao je predsjednikom i zborovođom najstarijega hrvatskoga pjevačkoga društva *Vijenac*, a *regens chori* zagrebačke katedrale postavio ga je za koralista. Nakon upisa na Pravni fakultet postao je pjevačem u studentskom zboru *Kolo*, a poslije umjetničkim zborovođom akademskoga zbora *Varaždinski klub*.

Nakon što je diplomirao 1907., prvi posao dobio je u Osijeku, gdje je djelovao u HPD *Kuhač*. Ubrzo je upućen na rad u sudbeni stol u Banju Luku, gdje je bio zborovođa HPD *Nada*, a pjevao je bas i bariton. Nešto poslije kao sudski savjetnik premješten je u Bihać, gdje je za vrijeme kratkotrajnoga službovanja obnovio djelovanje tamošnjega HPD *Krajišnik*.

Skupa s nekolicinom mladih hrvatskih intelektualaca (Mihovil Katanec, Marin Juras, Ivo Šercer, Ladislav Vlašić, Vinko Žganec i dr.), uz preporuku Radićeve Hrvatske pučke seljačke stranke te nakon poziva tadašnjega subotičkoga gradonačelnika Franje Sudarevića, javio se na natječaj za mjesto gradskoga bilježnika u Subotici. Tako u rujnu 1920. iz Bihaća dolazi u Suboticu, gdje kao gradski bilježnik radi do 1929., a poslije kao odvjetnik. Usporedno je bio iznimno aktivan na području kulture te je bio jedan od nositelja integracije bačkih Bunjevaca u hrvatski kulturni prostor. Bio je prvi pročelnik Odjela za glazbu i prvi zborovođa Muškoga zbora Prosvjetnoga društva *Neven* (poslije Hrvatsko prosvjetno društvo *Neven*), osnovanoga 31. XII. 1920. Skupa s Mihovilom Katanecom nakon nekoliko mjeseci bio je osnivač Hrvatskoga pjevačkoga društva *Neven* 4. XII. 1920. (isprva kao sekcija Prosvjetnoga društva *Neven*, a od 1925. kao samostalno društvo), gdje su najprije ustrojili muški, nakon toga ženski, a na kraju i mješoviti zbor. Sudjelujući na mnogim natjecanjima i priređujući velik broj javnih nastupa, postigli su mnogobrojne uspjehe i zadobili renome u gradu i cijeloj tadašnjoj Jugoslaviji. Od osnutka Hrvatskoga pjevačkoga društva *Neven* bio je zborovođa Muškoga zbora, a često je nastupao i kao solo-pjevač dionica basa i baritona. Kao sposoban organizator bio je poslovođa (1925.-30.) i dugogodišnji dopredsjednik Društva (1930.-41.). Zbog neslaganja sa snažnom prorežimskom ideološkom protkanošću Odbora za proslavu četiristote obljetnice Cara Jovana Nenada, u koji je imenovan, odbio je sudjelovati u njegovu radu i službenoj proslavi 27. XI. 1927. Njegovi sinovi Zvonimir (Banja Luka, 1909. – ?) i Milivoj (Banja Luka, 1910. – ?), također odvjetnici, i sami su bili aktivni u *Nevenu*. U Subotici je stanovao u I. krugu, Agina 8. Bio je na glasu kao skroman i samoza-

Matej Jankač

tajan čovjek. Za svoj tridesetogodišnji rad kao pjevač i zborovođa nagrađen je 1930. jednim od najvećih glazbenih priznanja u Kraljevini Jugoslaviji – Srebrnom lovorovom zvijezdom Saveza pjevačkih društava.

Pod pritiskom madžarskih vlasti, koje su protjerivale sve međuratne doseljenike bez obzira na nacionalnost, napustio je Suboticu 1941. i trajno se nastanio u Zagrebu, gdje je nastavio pjevati u Crkvenom pjevačkom zboru *Hosanna* pri crkvi sv. Petra. God. 1961. teško je obolio. Pokopan je na zagrebačkom groblju Mirogoj.

Izvori: Historijski arhiv Subotica, F: 47. XII 1368/921; F: 47. XI 35/928; F: 57. 867/1934.

Lit.: A. Sekulić, Radićevci u životu bačkih Hrvata od 1918. do 1928., *Hrvatski iseljenički zbornik 1994.*, Zagreb, 1994; S. Beljanski (ur.), *75 godina Advokatske komore Vojvodine*, Novi Sad, 1996; Lj. Vujković Lamić, Sjećanje na Hrvatsko pjevačko društvo »Neven« (od 1920. do 1946. god.), *Klasje naših ravni*, 1/1999, Subotica; T. Žigmanov, Djelatnost dr. Mihovila Kataneca i Mateja Jankača, *Klasje naših ravni*, 1/1999, Subotica.

S. Mačković i Lj. Vujković Lamić

JANKÓ, János (Budimpešta, 13. III. 1868. – Borszék, *rum.* Borsec, Erdelj, 28. VII. 1902.), doktor geografije, antropologije i botanike, etnograf. Sin je Jánosa, poznatoga slikara i karikaturista (1833.-1896.) i Gizelle, rođ. Bajay. Školovao se u Budimpešti, gdje je i doktorirao 1890. Iste je godine izabran za tajnika Madžarskoga geografskoga društva. Razvio je bogatu istraživačku i znanstvenu djelatnost. U tu je svrhu proputovao mnoge zemlje na različitim kontinentima, istraživao po etnografskim muzejima te na terenu prikupljao građu za svoje članke i knjige. Uz potporu budimpeštanske Trgovačke i obrtničke komore 1888. putuje u Egipat, a 1889. u Alžir, Tunis i Tripoli. God. 1890. i 1891. Ministarstvo obrazovanja šalje ga u Englesku i Francusku. Asistent na katedri za geografiju na budimpeštanskom sveučilištu postao je 1892. Od 1894. direktor je etnografskoga odjela Narodnoga muzeja. U Helsinki i Rusiju putovao je 1896. Bio je član treće ekspedicije Jenőa Zichyja, poznatoga madžarskoga političara i istraživača Azije, koji je ondje istraživao jezične, povijesne, arheološke, antropološke i etnografske poveznice s Madžarima. Proputovao je predio od Kavkaza do delte Volge, a odatle do sibirskoga Tobolska i Osetije. Proučavao je i Etnološki muzej u Berlinu. Proputovao je cijelu tadašnju Madžarsku. Surađivao je sa zemljopisnim i etnografskim društvima te sudjelovao u organizaciji etnografskoga dijela monumentalne *Tisućljetne izložbe*, priređene 1896. u sklopu proslave tisućite obljetnice doseljenja Madžara. Bio je urednik budimpeštanskoga časopisa *Etnográphia*. Pisac je brojnih samostalnih djela i suradnik u još većem broju stručnih publikacija na madžarskom, njemačkom i engleskom jeziku. Cilj mu je bio za buduće naraštaje i istraživanja prikupiti dovoljno građe o Madžarima jezično srodnim ugrofinskim narodima, etnički i antropološki srodnim tursko-tatarskim narodima te slavenskim narodima, koji žive u susjedstvu dviju spomenutih skupina te na Madžare imaju velik utjecaj. Preminuo je mlad prigodom jednoga istraživačkoga putovanja u Erdelj. U njegovu čast *Madžarsko etnografsko društvo* od 1969. dodjeljuje nagradu »Jankó János« mladim etnografima kao priznanje za izvanredna znanstvena dostignuća.

O Šokcima je pisao 1896. u časopisu *Etnográphia*, koji je tiskan i kao posebni separat. Iste je godine prerađeni i skraćeni članak objavljen i u 2. svesku monografije Bačko-bodroške županije, koju je uredio Gyula Dudás. U njemu opisuje lokaciju Šokaca u toj županiji, naglašavajući kako je riječ o 8 naselja u zapadnom dijelu županije, uz dunavske močvare i u njima, gdje su nekad živjeli Madžari, što dokazuju i nazivi tih naselja i pustara oko njih madžarskoga podrijetla. Nije načisto tko su Šokci i Bunjevci – pišući o doseljavanju Bunjevca, naziva ih rimokatoličkim Srbima, dok govoreći da djevojke u Šokaca vrlo rijetko same biraju muža, a da ni momci u tom nisu posve slobodni, već to obično dogovaraju stariji, zaključuje da je to tako u svih Srba. Na više mjesta iznosi slične teze, ali na kraju članka kao da mijenja mišljenje te tvrdi da su Šokci posebna etnička skupina unutar

južnoslavenske skupine naroda, različita od Bunjevaca i Srba. U članku se nabrajaju naselja iz kojih su Šokci iz Sonte, Bođana, Vajske i Plavne birali bračne drugove u XVIII. i XIX. st.: Monoštor (*srp.* Bački Monoštor), Sombor, Aljmaš, Karlovac, Bođani, Požega, Erdut, Plavna, Valpovo, Bečej, Lovas, Vajska, Sonta, Bač, Vukovar, Dalj, Bapska, Bukin (danas: Mladenovo), Selenča, Novo Selo (danas: Bačko Novo Selo), Nuštar, Doroslovo, Madaraš, Tovarnik, Đeletovci. Popis naselja, iako to on ne vidi, jasno govori tko su Šokci Bačko-bodroške županije i kamo pripadaju: da su jedno sa Šokcima u Hrvatskoj, tj. da pripadaju hrvatskomu narodu. Osim ovoga, on u članku piše o običajima, ponajviše ženidbenim i onima vezanima uz vjerske blagdane, o gospodarskim prilikama, o praznovjerju, o imenima i nadimcima.

Ranije se pogrešno mislilo da je Jankó János pseudonim Ivana Evetovića. Iako su o Šokcima pisali i jedan i drugi, njihovi se članci umnogome razlikuju. Jankó piše kao madžarski etnograf, koji sâm naglašava da ne zna dobro jezik Šokaca. Iz njegova se članka vidi da je kraće vrijeme boravio među Šokcima te da ih ne poznaje dovoljno. Kao vrstan etnograf, svjestan je nedostataka svojega istraživanja o Šokcima te naglašava da je njegov članak samo skica i zrno pijeska u odnosu na ono što još stoji pred etnografima kada su Šokci u pitanju. S druge strane, Ivan Evetović dobro poznaje jezik Šokaca i same Šokce i poznata mu je i povijest i pripadnost Šokaca. Njegov članak o Šokcima, objavljen 13 godina nakon Jankóva u 2. svesku monografije Bačko-bodroške županije, koju je uredio Samu Borovszky, puno je kvalitetniji i precizniji te predstavlja iskorak u tadašnjem proučavanju Šokaca u Bačkoj.

Značajnija djela: *Tót-Komlós magánrajza*, Békes-Gyula, 1887; *Erklärung des Namens Kongo*, Gotha, 1888; *The Welle-Problem*, Edinburgh, 1888; *Equisetum albo-marginatum Kit*, Cassel, 1888; *Gróf Benyovszky Móricz életrajza*, Budapest, 1889; *Gróf Benyovszky Móricz mint földrajzi kutató. Kritikai megjegyzések Kamcsatkától Macaoig tett útjára*, Budapest, 1890; *A Nilus Deltája. A Delta földtani és földrajzi felépülése*, Budapest, 1890; *Abstammung der Planeten*, Berlin, 1891; *Stanley utazása, kalandjai és felfedezései Afrikában*, Budapest, 1891; *Magyarország hegyvidékeinek csoportosítása*, Budapest, 1891; *Javaslat a néprajzi kiállítás ügyében*, Budapest, 1891; *A Benyovszky-irodalom anyagáról*, Budapest, 1891; *A magyar földrajzi társulat könyv- és térképtárának Czímjegyzéke 1873-1889*, Budapest, 1891; *Map of the Crownlands of the Kingdom of St. Stephans*, London, 1892; *A szinganfui nestorianus emléktábla* (prijevod), Budapest, 1892; *Kalotaszeg magyar népe. Néprajzi tanulmány*, Budapest, 1892; *A kalotaszegi és erdélyi magyarságról*, Kolozsvár, 1893; *A toroczkói vasbányászat és kohászat*, Budapest, 1893; *Torda, Aranyosszék és Torockó magyar (székely) népe*, Budapest, 1893; *Régi hazai lőportartók szarvasagancsból*, Budapest, 1895; *Adatok a bács-bodrogmegyei sokáczok néprajzához*, Budapest, 1896; *Tűzzel vassal a Szudánban. Szlatin Rudolf pasa után ford*, Budapest, 1896; *Kalauz a néprajzi missió-kiállításban*, Budapest, 1896; *Az ezredéves országos kiállítás néprajzi faluja*, Budapest, 1897; *A néprajzi gyűjtemény leírása (Zichy Jenő gr. kaukázusi és középázsiai utazásai, I-II.)*, Budapest, 1897; *A magyar halászat eredete*, Budapest–Leipzig, 1900; *A Balaton melléki lakosság néprajza*, Budapest, 1902; *Utazás Osztjákföldre 1898.*, Budapest 2000; *Úton a szibériai atyafiakhoz, Jankó János oroszországi levelei*, Budapest, 2001; *Kalauz a Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályának kiállításához 1898.*, Budapest 2002.

Lit.: *A Pallas Nagy Lexikona*, 9, Budapest, 1895; Gy. Dudás (ur.), *Bács-Bodrogh vármegye egyetemes monografiája*, 2, Zombor, 1896; J. Szinnyei, *Magyar írók élete és munkái*, 5, Budapest, 1897; S. Borovszky (ur.), *Magyarország vármegyéi és városai : Bács-Bodrog vármegye*, Budapest, 1909; *Magyar néprajzi lexikon*, 2, Budapest, 1979; A. Sekulić, *Bački Hrvati*, Zagreb, 1991; *Magyar utazók lexikona*, Budapest, 1993; http://hu.wikipedia.org/wiki/Jankó_János_(néprajzkutató).

J. Štefković

JANKOVAC (*madž.* Jánoshalma), selo u južnom dijelu Bačko-kiškunske županije. Nekadašnja službena imena: 1416. Jánushalma, 1580. Jankószállás, 1583. Janoshalma, 1626. Jankovác, 1676. Jankó, 1699. Jankova, 1718. Jankovácz, 1783. Iankovácz, do 1904. Jankovácz, otada Jánoshalma.

Arheološka iskopavanja potvrđuju da su na tom mjestu živjeli nomadski pastirski narodi Sarmati, Huni i Avari. Nakon tatarske najezde tu su se, među preostale Madžare, nastanili Kumani, a svoje su prebivalište zvali Csőszapa. To je područje

1439. postalo posjedom Janka Sibinjanina (*madž.* János Hunyadi), kada je i nazvano Jankó, Jankószállás. God. 1580. imalo je 47 poreznih obveznika. Bunjevački Hrvati nastanili su ga u razdoblju 1630.-1730. God. 1649. beogradski biskup Marin Ibrišimović ovdje je krizmao 325 katolika, jamačno Hrvata. Jankovačka obitelj Mamužić dobila je plemstvo 1678. God. 1699. imao je 16 poreznih obveznika. Katoličko je mjesto 1701. Za Rákóczijeva ustanka (1703.-11.) naselje je uništeno. Nakon obnove, 1712. navode ga kao hrvatsko (»ilirsko«) selo. Najprije je kmetski posjed Ugarske dvorske komore, a od 1799. obitelji Orczy. Popis 1714. bilježi 10 hrvatskih poreznih obveznika, a u mjestu je zabilježeno 30-ak hrvatskih prezimena: Bedžula, Bundić, Ivanković, Kujundžić, Kulić, Mamužić, Pančić, Peršić i dr. Madžari i Slovaci doseljavaju se »iz udaljenih županija« 1731. Župa je osnovana 1733., a 1788. podignuta je crkva Sv. Ane. Župom su najprije upravljali subotički franjevci, a poslije 1748. svjetovni svećenici. God. 1777. u mjestu je živjelo 264 pretežito madžarske obitelji. Trgovištem je postao 1807.; cehovske isprave tkalci su dobili 1822., a ostali obrtnici 1841. God. 1881. ima 8625 stanovnika, od toga svega 2 Hrvata.

Gradom je proglašen 1989. Današnje jankovačko područje (atar) prostire na 13 221 ha, a poznato je po razvijenom vinogradarstvu i voćarstvu. Do danas su ostali sačuvani i ovi mikrotoponimi: Brižići, Dragićova, Hrđavica, Kiseljak, Požarevina, Rastik.

Lit.: I. Katona, *Historia metropolitanae Colocensis ecclesiae*, Colocae, 1800; I. Iványi, *Bács-Bodrog vármegye helynévtára*, 1, Szabadka, 1895; Gy. Dudás (ur.), *Bács-Bodrog vármegye egyetemes monografiája*, 1-2, Zombor, 1896; I. Ivanić, *Istorijsko-etnografska rasprava : Bunjevci i Šokci u Bačkoj, Baranji i Lici*, Beograd, 1899; S. Borovszky (ur.), *Bács-Bodrog vármegye monográfiája*, 1, Budapest, 1909; P. Pekić, *Povijest Hrvata u Vojvodini od najstarijih vremena do 1929. godine*, Zagreb, 1930; J. Rapcsányi, *Magyar városok monográfiája : Baja és Bács-Bodrog vármegye községei*, Budapest, 1934; A. Hegedűs, *Bácskai és bánáti jobbágylevelek (1676-1848)*, Újvidék, 1984; L. Kiss, *Földrajzi nevek etimológiai szótára*, Budapest, 1980; A. Sekulić, *Hrvatski bački mjestopisi*, Zagreb, 1994.

Ž. Mandić

JANKOVIĆ, plemićka porodica. U Bačkoj županiji plemstvo joj je proglašeno 1772. za Antuna i Leopolda, prema potvrdi Nitranske županije. Nisu rodbinski povezani s Jankovićima koji su imali posjede u Požeškoj, Srijemskoj i Baranjskoj županiji.

Lit.: Gy. Dudás, A bácskai nemes családok, *Bács-Bodrogh Megyei Történelmi Társulat Évkönyve,* 4/1893, Zombor; V. Duišin, Plemićke porodice II, *Vojvodina, 2*, [Novi Sad, 1941]; *Hrvatski biografski leksikon*, 6, Zagreb, 2005.

S. Bačić

Jankovac (Jánoshalma)

JANKOVIĆ, Josip (Jankovics, József) (Vukovar, oko 1708. – Rim, 25. III. 1757.), franjevac, profesor, filozofski i teološki pisac, provincijal. Nakon stupanja u franjevački red, filozofski i teološki studij završio je u Rimu. Najprije je predavao filozofiju u Rimu i Mantovi, zatim u Vukovaru 1738.-39., pa teologiju u bogoslovnoj školi Generalnoga učilišta u Budimu 1739.-49. Kao vrsnu crkvenomu pravniku i liturgičaru, provincijal Filip Lastrić povjerio mu je 1741. da s Petrom Lipovcem zastupa poslove franjevačke provincije Bosne Srebrene pred crkvenim nadleštvima u Požunu, a 1749. branio je u Beču interese franjevačkoga samostana u Budimu. Kao povjerenik vrhovne uprave franjevačkoga reda, obavio je kanonski pohod u Provinciji sv. Ladislava u središnjoj Hrvatskoj 1739., Provinciji Presvetoga Otkupitelja u Dalmaciji 1751. i u Bugarskoj. U upravi Bosne Srebrene bio je kustod 1748.-51. i provincijal 1751.-54. te generalni definitor 1750. Pri diobi Bosne Srebrene 1735. zauzimao se za uspostavu podunavske provincije sa samostanima u Srijemu, Bačkoj i Ugarskoj, što je naišlo na otpor franjevaca u Bosni i Slavoniji, a i kasnija je razdioba slijedila političke, a ne regionalne granice, koje je on promicao. U rukopisu je ostavio spise *Philosophia universa* (Vukovar, 1739.) i *De Deo uno* (Budim, 1745.-50.), koji se čuvaju u franjevačkoj samostanskoj knjižnici u Budimpešti. Na poziv je otputovao u Rim, gdje je i umro.

Djela: *Promtuarium commissarii visitatoris ex sacris scripturis, ss. patribus, optimis quibusque religionis nostrae authoribus studiose collectum, bullisque pontificiis, sacrorum canonum mandatis. & nostri sacri instituti constitutionibus accomodatum, modis, sermonibus quoque, circularibus litteris,motivis, norma concurrendi, pro lecturis generalibus, practica criminali, praecautionibus commissarii, & observationibus adornatum,simulque authore J. J. a Valcovarino... stylo plano compositum atque in tesseram perennis gratitudinis, ac filialis observantiae Rev. P. F. Cajetano de Laurino dicatum, oblatum sacratumque...*, Ravennae, 1742; *Compendium sacrarum caeremoniarum pro alma et antiquissima provincia Bosnae-Argentinae*, Venetiis, 1751.

Lit.: A. Horányi, *Memoria Hungarorum et Provincialium scriptis editis notorum*, 2, Viennae, 1776; *Hrvatski biografski leksikon*, 6, Zagreb, 2005.

L. Heka

JANKOVIĆ, Martin (Jankovich, Jankovits, Márton, Martinus) (?, 25. X. 1786. – Jankovac, 26. XII. 1847.), svećenik, pisac. Osim datuma rođenja (ali ne i mjesta) iz njegova najranijega razdoblja života poznato je tek da je u školskoj godini 1804./05. bio student druge godine mudroslovlja na Bogoslovnom fakultetu u Egeru te da je 1809. zaređen za svećenika. Bio je kapelan u Čonoplji 1810., u Kuli 1811.-14., u njemačkom naselju Gajdobri (*njem.* Schönau, *madž.* Szépliget) 1815.-16. te u Novom Sadu 1817.-20., a nakon toga župnik u Jankovcu (*madž.* Jánoshalma) 1821.-47. Bio je dekanantski bilježnik 1842., a dužnost dekana Gornjotisanskoga dekanata Potiskoga arhiprezbirata obnašao je 1843.-47. Autor je dvaju djela na latinskome jeziku.

Djela: *Rev. dno Stephano Katona, abbati S. Petri de Bodrogh-Monostor... Rectori suo clerus junior approplante sancti Stephani regis nostri sacra Die Dedicat*, Coloczae, 1807; *Applausus pastoritius metropolitanae Coloczensis ecclesiae archiepiscopo... Petro Klobusitzky de Eadem ex cathedr. ecclesia Szathmariensi in sedem metropolitanam translato*, Pesthini, 1822.

Lit.: G. Petrik, *Magyarország bibliographiája, 1712-1860*, 1-4, Budapest, 1888-1892; I. Kujundžić, Bunjevačko-šokačka bibliografija, *Rad JAZU*, 355, Zagreb, 1969; A. Lakatos (ur.), *A Kalocsa-bácsi főegyházmegye történeti sematizmusa 1777-1923*, Kalocsa, 2002.

L. Heka

JÁNOSHALMA → Jankovac

JANUS, Pannonius → Česmički, Ivan

JARAK → Jendek

JARAMAZOVIĆ, Antun (Subotica, 18. IV. 1915. – Virovitica, ?24. IV. 1945.), sudionik pokreta otpora. Sin je trgovca i vinogradara Antuna i Terezije, rođ. Budinčević. Osnovnu školu završio je u Subotici, nakon čega se upisao u gimnaziju, a 1934. položio je veliku maturu. Najprije je radio kao činovnik u subotičkoj gradskoj upravi. Kao

pričuvni časnik jugoslavenske kraljevske vojske u činu potporučnika na jednoj je vojnoj vježbi netom prije Drugoga svjetskoga rata osumnjičen za neprijateljsko djelovanje te je osuđen na zatvorsku kaznu, koju je izdržao u Osijeku. Nakon kapitulacije jugoslavenske vojske u travanjskom ratu 1941. vratio se u Suboticu, gdje je pod sumnjom da je pristaša komunističkoga pokreta triput uhićivan. Isprva se izdržavao obradom vinograda, a poslije je otvorio trgovinu zubarskih potrepština. Nakon povlačenja madžarskih snaga iz Subotice pristupio je VIII. vojvođanskoj udarnoj brigadi. U siječnju 1945. postao je članom KPJ. Postavljen je za komesara čete te je dobio čin poručnika. U završnim ratnim akcijama 24. IV. 1945. u okolici Donjega Miholjca, u šumi u blizini ciglane, teško je ranjen te je prenesen u Viroviticu, gdje mu se gubi svaki trag.

Lit.: *Spomenica palim borcima i žrtvama fašističkog terora 1941-1945.*, Subotica, 1988.

T. Žigmanov

JARAMAZOVIĆ, Ivan – Ico (Subotica, 18. IV. 1932. – Pula, 3. IV. 2001.), boksački trener. Sin Antuna i Marije, rođ. Bačić. Izučio je strojobravarski obrt u Subotici. Odrastao je u siromašnoj obitelji s dvojicom braće i jednom sestrom. Majka mu je umrla kad je imao četiri godine, a otac željezničar nakon nesreće na poslu ostao je invalid bez noge. U mladosti se bavio s više sportova, a na kraju je prevagnula ljubav prema boksu, koji je nakon rata u Subotici bio iznimno popularan.

Sa 16 godina napustio je rodni grad i najprije je kraće vrijeme proveo u Senti, gdje se okušao kao boksač, a zatim se nastanio u Osijeku, gdje je boksao kod trenera Juliusa Schwickera. Svoj prvi nastup imao je 1948. u susretu Osijeka protiv Subotice. Aktivni boksač bio je četiri godine bez zapaženih rezultata. Dobrovoljno se javio u Jugoslavensku ratnu mornaricu 1952. Ubrzo nakon dolaska u pulski garnizon određen je za boksačkoga trenera, gdje je radio s već afirmiranim boksačima koji su bili na služenju vojnoga roka. Momčad garnizona udružuje se s Boksačkim klubom *Pula* i pod imenom BK *Jadran* nastupaju u Hrvatsko-slovenskoj ligi, koju osvajaju 1953. Na temelju toga 1954. stekli su pravo nastupa u I. saveznoj boksačkoj ligi, no kako momčad nije bila sastavljena samo od civila, morali su se pokoriti odluci vojnih vlasti i odustati od nastupa. Pri Zavodu za odgoj u Zagrebu u sezoni 1953./54. školovao se i postao kvalificiranim boksačkim trenerom u prvoj klasi profesora Zlatka Hrbića, bivšega državnoga prvaka i reprezentativca.

Ivan Jaramazović

Nakon izlaska iz vojske 1955. zaposlio se u Brodogradilištu *Uljanik*, a kao amaterski trener djelovao je u BK *Pula* do 1963. Najveći uspjeh ostvario je s Vladom Vranješevićem, koji je postao državni prvak 1961. i reprezentativac na Europskom prvenstvu u Beogradu 1961. i Moskvi 1963. U stručnome stožeru reprezentacije bio je pomoćnim trenerom na pripremama za Olimpijske igre u Rimu 1960. Bio je profesionalni trener BK *Metalac* iz Zagreba 1963.-65., s kojim je nastupao u I. saveznoj boksačkoj ligi, i usporedno studirao na Fakultetu za fizičku kulturu. Zbog teška financijskoga stanja u zagrebačkom boksu dobio je otkaz i u nemogućnosti da financira nastavak studija, vratio se u Pulu. Zaposlio se u Brodogradilištu *Crvena zvijezda* i usporedno se školovao za visokokvalificiranoga strojobravara.

Poslije 15 godina odsustva iz boksačkoga sporta na javnom je natječaju 1981. izabran za šefa stručnoga stožera i profesionalnoga trenera u BK *Pula*. Pod njegovim vodstvom pulski boksači u sezoni 1981./82. osvajaju prvo mjestu u II. boksač-

koj ligi zapad, a u sezoni 1982./83. postaju pobjednici I. savezne boksačke lige, što je bio jedini naslov ekipnoga boksačkoga prvaka Jugoslavije za jedan hrvatski klub u razdoblju 1946.-91. Na pojedinačnom seniorskom prvenstvu Jugoslavije 1982. u Borovu i 1983. u Prištini boksači BK *Pula* Srboljub Stanković, Pero Tadić i Zvonko Miličević postaju državni prvaci, Damir Škaro osvaja drugo mjesto, a Naser Rušidi i Dorijan Čalić treće. BK *Pula* tada daje i veći broj reprezentativaca. Za navedene je rezultate iste godine proglašen najboljim boksačkim trenerom Jugoslavije i Hrvatske. No, samo četiri dana nakon osvojenoga naslova ekipnoga prvaka države uprava BK *Pula* smjenjuje ga bez jasna obrazloženja. Ponuđeno mu je mjesto trenera u klubu, ali bez mogućnosti da vodi prvu momčad, pa razočaran napušta karijeru boksačkoga trenera. Ostatak radnoga vijeka proveo je u poduzeću *Industrokem*, gdje je radio na održavanju strojeva. Nakon što je Društvo osoba s tjelesnim invaliditetom u Puli 1986. dobilo prostorije u neposrednoj blizini njegove kuće, članovima je pomagao kao serviser ortopedskih pomagala, majstor za popravke, pratilac, trener u sportskim aktivnostima itd. Dobitnik je mnogobrojnih društvenih nagrada i priznanja.

Izvor: Arhiva obitelji Vide Jaramazović u Puli.

Lit.: P. Ladavac, *Trideset godina Pulskog boksa (1946.-1976.)*, Pula, 1976; In memoriam, u: *Glas Istre*, Rijeka, 6. IV. 2001; *Informator : Društvo tjelesnih invalida Pula*, 13, Pula, 2001; Z. Bušić, *Šampioni hrvatskog i svjetskog boksa*, Zagreb, 2002; *Istarska enciklopedija*, Zagreb, 2005.

E. Hemar

JARAMAZOVIĆ, Lajčo (Đurđin, 9. IX. 1905. – Subotica, 18. IV. 1963.), sudionik pokreta otpora, državni dužnosnik. Rođen je u srednje imućnoj zemljoradničkoj obitelji Marijana i Magdalene, rođ. Crnković. Pučku školu završio je u salaškoj školi u Gornjem Tavankutu, a pet razreda gimnazije u Subotici. Nakon odsluženja vojnoga roka posvetio se poljoprivredi na salašu kod svojih roditelja u Gornjem Tavankutu (Skenderovo). Između dvaju svjetskih ratova bio je simpatizer i član Hrvatske seljačke strane te organizator boravka Ljudevita Tomašića, izaslanika Vladka Mačeka, u Tavankutu u sklopu aktivnosti HSS-a u tom mjestu tijekom pregovora Cvetković – Maček o formiranju granica Banovine Hrvatske 1939. Nisu mu bile strane ni ideje komunističkoga pokreta te se učlanio i u Komunističku partiju Jugoslavije.

Nakon ulaska madžarskih postrojba u Bačku u travnju 1941. aktivno se pridružio ilegalnom radu Okružnoga komiteta KPJ u Subotici, odnosno njegove ćelije u Tavankutu. U zemunicama iskopanima na njegovim salašima u Skenderovu (partizanska baza Alkazar, najveća na području Tavankuta) i Đurđinu, na gospodarskim zgradama oko salaša i u svojoj kući u Subotici u Palmotićevoj ulici skrivao je članove pokreta otpora te cijele židovske obitelji. Kad je Subotički partizanski odred početkom rujna 1944. došao na područje Subotice, smješten je na njegovu salašu u Skenderovu, gdje je imao zapovjedništvo. Kao imućan posjednik s oko 180 jutara zemlje, obilno je materijalno i novčano pomogao partizanski pokret te se po uzoru na njega u pokret priključio znatan broj subotičkih Bunjevaca.

Jedan je od najvažnijih bunjevačkih partijskih dužnosnika u godinama nakon Drugoga svjetskoga rata: Vojna uprava za Banat, Bačku i Baranju 30. XI. 1944. imenovala ga je u privremeni Upravni odbor Saveza zemljoradničkih zadruga u Novom Sadu, bio je prvi poslijeratni predsjednik Gradskoga narodnooslobodilačkoga odbora (NOO) Subotice (što odgovara da-

Lajčo Jaramazović

našnjoj funkciji gradonačelnika) 1944.-45., kao predsjednik Okružnoga NOO-a siječnja 1945. kooptiran je u najviše tijelo u Vojvodini – Glavni NOO Vojvodine u Novom Sadu (koje je, među ostalim, na plenarnoj sjednici 6. IV. 1945. donio odluku da se Vojvodina priključi federalnoj Srbiji kao autonomna pokrajina) i odmah postao jedan od tri dopredsjednika, na Skupšitni izaslanika naroda Vojvodine u Novom Sadu srpnja 1945. biran je za vijećnika AVNOJ-a, na čijem je III. zasjedanju u Beogradu 7.-10. VIII. 1945. izabran za člana njegova Zakonodavnoga odbora. Bio je zastupnik (za izborni kotar odžački II.) Privremene skupštine Demokratske Federativne Jugoslavije (DFJ), Ustavotvorne skupštine koja je 1945. donijela prvi poslijeratni Ustav Federativne Narodne Republike Jugoslavije (FNRJ) i Narodne skupštine FNRJ 1946.-53. te savjetnik Ministarstva poljoprivrede Vlade Narodne Republike (NR) Srbije. Bio je zastupnik i u Narodnoj skupštini NR Srbije i Narodnoj skupštini AP Vojvodine. U Vladi NR Srbije bio je ministar bez lisnice 1945.-47. i ministar komunalnih poslova od ožujka 1947. do svibnja 1948. Poslije je obavljao dužnost ravnatelja i pomoćnika ravnatelja Biroa za izradu plana za organizaciju i uređenje seljačkih radnih zadruga i poljoprivrednih izložbi (1951.-54.) i četiri godine bio zastupnik Republičkoga vijeća NR Srbije za izborni kotar Bačka Palanka. Za člana Fakultetskoga vijeća Poljoprivrednoga fakulteta u Beogradu imenovan je 1956.

Bio je i član Glavnoga odbora Narodnoga fronta Srbije (kasniji Socijalistički savez radnoga naroda – SSRN), kao i Saveza udruženja boraca narodnooslobodilačkoga rata (SUBNOR) Srbije. Aktivan je bio i u mnogim drugim područjima: prvi predsjednik novoosnovanoga Fiskulturnoga omladinskoga sportskoga društva *Jovan Mikić – Spartak* (1945.), »prosvjetni povjerenik«, tj. organizator aktivnosti obnovljene organizacije Hrvatskoga seljačkoga prosvjetnoga društva *Seljačka sloga* za cijelu Bačku. Pomogao je obnavljanje ogranka toga društva u Baču 8. II. 1947. te se zauzimao za organiziranja smotre hrvatskih društava, pjesme, plesa i običaja bačkih Hrvata tijekom travnja 1947. u Subotici.

Pomagao je težnje sunarodnjaka u Bajskom trokutu za pripajanjem toga područja Jugoslaviji u proljeće 1945. Na jednom narodnom zboru u Gari, na kojem su glavni govornici bili Lajčo Jaramazović i Antun Karagić iz Gare, istaknuto je pitanje buduće pripadnosti Bajskoga trokuta. Radi prikupljanja podataka za razgraničenje s Madžarskom koji bi mogli pomoći uključenju Bajskog trokuta u sastav buduće Jugoslavije na osnovi gospodarskoga, prometnoga i etničkoga interesa federalna Hrvatska izaslala je Jurja Andrassyja u Bajski trokut, kojemu je Jaramazović svojim utjecajem omogućio pristup vođama tamošnjih Hrvata. Bio je među skupinom istaknutih subotičkih Hrvata i Srba koje je u ljeto 1945. konzultirala Đilasova komisija glede razgraničenja Srbije i Hrvatske, kada se, za razliku od Grge Skenderovića, zauzimao za to da subotički okrug u cijelosti pripadne Vojvodini, a za priključenje Hrvatskoj bio je pod uvjetom da se Bajski trokut pripoji Jugoslaviji i ako bi na sjever Vojvodine bili kolonizirani i Hrvati.

Sredinom 1950-ih iz ideoloških se razloga razišao s komunističkom vlašću zbog mjera i metoda nasilnog otkupa i utjerivanja poljoprivrednika u seljačke i zemljoradničke zadruge te je 1958. umirovljen na vlastiti zahtjev. Nakon toga posvetio isključivo poljoprivredi na svojem imanju.

Lit.: *Subotičke novine*, 3. XI. 1939, Subotica; A. Vojnić-Purčar, *Oslobođenje Subotice*, Subotica, 1945; *Seljačka sloga*, 12/1946, 2/1947, 3/1947, Zagreb; *Hrvatska riječ*, 23. IX., 30. IX., 15. X. 1945., Subotica; A. Sam (ur.), *Sećanja učesnika radničkog pokreta i NOR-a Subotica 1920-1944*, Subotica, 1985; G. Tikvicki, *Slike iz ustanka u Bačkoj*, Beograd, 1989; *Enciklopedija Jugoslavije*, 6, Zagreb, 1990; Č. Popov, J. Popov, *Autonomija Vojvodine – srpsko pitanje*, Sremski Karlovci, 1993; *Sportsko društvo železničara »Jovan Mikić – Spartak«*, ur. M. Brustulov, Subotica, 1995; M. Štambuk-Škalić, Hrvatska istočna granica u dokumentima 1945.-1947., *Fontes : izvori za hrvatsku povijest*, 1, Zagreb, 1995; *Srpski biografski rečnik*, 4, Novi Sad, 2009.

G. Bačlija i M. Bara

JARAMAZOVIĆ, Lazar – Lazo (Subotica, 28. X. 1947.), mačevalac, trener. Sin je Ivana i Mare, rođ. Bajić. Radni je vijek proveo kao VKV elektroničar i elektromehaničar u subotičkoj *Sigmi*. Mačevanje je počeo trenirati 1963. u Mačevalačkom klubu *Spartak* iz Subotice kod trenera Eugena Jakobčića. Natjecao se u disciplini sablja. Već 1966. postao je seniorskim reprezentativcem Jugoslavije, za koju je do 1982. nastupio 46 puta. Sudjelovao je na svjetskom prvenstvu u Budimpešti 1975. Na Balkanskim prvenstvima 1978. u Kladovu i 1979. u Sofiji osvojio je 3. mjesto u ekipnoj konkurenciji, a najveći pojedinačni uspjeh ostvario je 1981. u Ateni osvajanjem 6. mjesta. Pobijedio je na međunarodnom turniru u Skoplju 1973., na međunarodnom Kupu Subotice 1975. i 1986. te na međunarodnom Memorijalu Dušana Božića u Beogradu 1981. Bio je nositelj olimpijskoga plamena u Subotici za Olimpijske igre u Münchenu 1972. Sa svojim učenikom Radomirom Drndarskim bio je i sudionik Mediteranskih igara u Splitu 1979.

Na seniorskim prvenstvima Jugoslavije bio je prvak u pojedinačnoj konkurenciji 1976. u Beogradu i 1980. u Mariboru, 2. pojedinačno 1967. u Zrenjaninu, 4. pojedinačno 1969. u Zrenjaninu, 2. pojedinačno i 3. ekipno 1971. u Zagrebu, 6. pojedinačno i 3. ekipno 1972. u Beogradu, 2. ekipno 1973. u Subotici, 3. ekipno 1974. u Zrenjaninu, 2. ekipno 1975. u Zagrebu, 2. ekipno 1976. u Beogradu, 2. pojedinačno i ekipno 1979. u Beogradu i 2. ekipno 1981. u Beogradu. Na prvenstvima Vojvodine, u kojoj je konkurencija u sablji bila najjača među svih 8 tadašnjih federalnih jedinica, osvajao je prva mjesta u pojedinačnoj konkurenciji 1971.-72., 1975.-76. i 1978.

Usporedno s natjecanjem bavio se i trenerskim radom, a nakon povlačenja iz natjecanja 1986. potpuno mu se posvećuje. Kao trener mladih u *Spartaku* postigao je najveće uspjehe: juniorske momčadi bile su sedam puta ekipni prvaci Jugoslavije u sablji – 1973.-75. (Radomir Drndarski, Gábor Göncöl, Zoltán Kolarik), 1977.-79. (Vladimir Brajkov, Branislav Bukvić, Gábor Besenyei) i 1987. (Gábor Simonyi, Gábor Szórád, László Varga), a u pojedinačnoj konkurenciji juniori su mu bili prvaci Jugoslavije u sablji 1974. (Gábor Göncöl), 1975. (Geza Bašić Palković) i 1990.-91. (Gábor Simonyi). U seniorskoj konkurenciji u sablji, kao natjecatelj i trener, s ekipom *Spartaka* osvaja ekipno prvenstvo Jugoslavije 1985. a kao trener ekipno prvenstvo Jugoslavije u 1987. u Subotici te sudjeluje u Kupu europskih prvaka 1986. u Budimpešti. U disciplini sablja njegov najuspješniji učenik Radomir Drndarski bio je državni prvak u pojedinačnoj konkurenciji 1983., 1984. i 1989., dok su viceprvaci države bili Zoltán Kolarik 1985. i Vladimir Brajkov 1989.

Na prvenstvima Vojvodine 1973.-89. njegove juniorske ekipe bile su devet puta prvaci u sablji, a njegovi su juniori pojedinačno u istoj disciplini bili prvaci 1973. (Gábor Göncöl), 1974. (Radomir Drndarski), 1975. (Zoltán Kolarik), 1977. i 1980. (Vladimir Brajkov) te 1987.-89. (Gábor Simonyi). U seniorskoj konkurenciji ekipno je *Spartak* bio vojvođanski prvak u sablji 1973., 1983., 1985. i 1986., a pojedinačno 1985. (Radomir Drndarski).

Nakon što je Mačevalački klub *Spartak* prestao raditi 1991., obnavlja ga 2010. uz pomoć Vladimira Brajkova i roditelja djece, kada postaje predsjednikom i ponovno trenira najmlađe kategorije u maču i sablji. Kako klub ima slabu materijalnu potporu i nema vlastite prostorije, financira ga osobno uz pomoć roditelja natjecatelja. Unatoč tomu, postiže zapažene rezultate već u sezoni 2010./11.: na prvenstvu Srbije pioniri osvajaju tri prva mjesta (Martin Nimčević, Marko Kljajić, Luka Tikvicki), isti natjecatelji i u juniorskoj konkurenciji osvajaju ekipno 1. mjesto, a pojedinačno 2. (Martin Nimčević), 3. (Marko Kljajić) i 5. mjesto (Luka Tikvicki), a u seniorskoj konkurenciji 3. (Marko Kljajić) i 5. mjesto (Luka Tikvicki); momčad je u maču osvojila broncu na europskom *Grand prixu* za kadete u Mariboru. U ženskoj konkurenciji mlađa kadetkinja Bojana Kljajić u maču osvojila je na Kupu Rapira u Zagrebu pojedinačnu brončanu medalju, dok je na Kupu pobjed-

nika u Beogradu u seniorskoj konkurenciji pojedinačno Marko Kljajić osvojio 1. mjesto, Luka Tikvicki 2. mjesto, a Bojana Kljajić 1. mjesto. Bojana i Marko Kljajić te Luka Tikvicki kadetski su reprezentativci Srbije za Mediteranske igre u Poreču 2012.

Trenirao je reprezentaciju Srbije 2010.-11.

Lazar Jaramazović

Pokušao je u Subotici ustrojiti olimpijski petoboj (mačevanje, streljaštvo, jahanje, plivanje i trčanje) 1989./90., ali bez uspjeha jer je na dolazećim Olimpijskim igrama 1992. taj sport isključen iz programa igara. Bavi se i sportskim ribolovom – član je Izvršnoga odbora i Upravnoga odbora Ribolovačkoga saveza Vojvodine te predsjednik Udruženja sportskih ribolovaca *Sigma* iz Subotice.

Dobitnik je mnogobrojnih priznanja i nagrada – tri puta uzastopce bio je sportaš grada Subotice 1972.-74., dobio je nagradu sportaš grada SDŽ *Spartak* Subotica 1979., zlatnu plaketu *Spartaka* u povodu 30 i 35 godina postojanja toga kluba 1975. i 1980., zlatnu plaketu SOFK-e Subotica 1980., zlatnu plaketu Mačevalačkoga saveza Jugoslavije 1988., zlatnu plaketu SOFK-e i grada Subotice za ekipni uspjeh 1985. i dr.

Izvor: Kazivanje i osobna arhiva Lazara Jaramazovića.

Lit.: *Almanah jugoslovenskog sporta*, Beograd, 1964-1988; *Enciklopedija fizičke kulture*, 2, Zagreb, 1977; B. Krstić, (ur.), *Sport u Subotici 1944-1984 : Sportélet Szabadkán*, Subotica, 1984; M. Brustulov (ur.), *Sportsko društvo železničara »Jovan Mikić – Spartak«*, Subotica, 1995; D. Vukić, *Mačevanje u Jugoslavijama 1928.-2002.*, Beograd, 2004; http://mkspartak.blogspot.com.

Lj. Vujković Lamić i E. Hemar

JARAMAZOVIĆ, Marija (Subotica, 3. II. 1986.), pjevačica, modna dizajnerica. Kći je Laze i Mirjane, rođ. Stantić. Nakon završetka osnovne i srednje medicinske škole u Subotici, završila je prvostupnički studij modnoga dizajna na Tekstilno-tehnološkom fakultetu u Zagrebu 2010. Završila je nižu Muzičku školu u Subotici i rano je počela pjevati kao solistica. Nastupala je na mnogim koncertima i festivalima: Festival bunjevački' pisama (na svim festivalima od početka održavanja 2001.; 2004. osvojila je nagradu za interpretaciju i nagradu publike, 2006. nagradu publike, 2009. za najbolju kompoziciju), *Tonkafest* (Ogulin, 2008., prvo mjesto stručnoga povjerenstva i nagradu publike), *Hosanafest* (Subotica, 2010., nagrada stručnoga povjerenstva), *Uskrsfest* (Zagreb 2005., treća nagrada stručnoga povjerenstva), Dani kršćanske kulture (Split, 2010.), *Bonofest* (Vukovar, 2009.), *Don Bosco fest* (Zagreb, 2009.), *Stepinčeve note* (Koprivnica, 2009., 2010.), *Marijafest* (Molve, 2008., 2009.). Izvedene su joj pjesme snimljene na nosačima zvuka na svim festivalima duhovne glazbe te na Festivalu bunjevački' pisama. Prvi samostalni nosač zvuka *Hajdemo zajedno* s 11 pjesama duhovne glazbe na tekstove njezine majke Mirjane Jaramazović iz istoimene zbirke poezije izdala je 2010.

Diskografija: *Hajdemo zajedno*, Laudato, Zagreb, 2010.

Lit.: *Hrvatska riječ*, 373, Subotica, 2010; *Zvonik*, 5/2010, Subotica.

K. Čeliković

JARAMAZOVIĆ, Mirjana (Subotica, 13. IX. 1960.), pjesnikinja. Kći je Antuna i Marge Stantić, rođ. Mačković. U Subotici je završila osnovnu i srednju prevodilačku školu. Poeziju je počela pisati početkom XXI. st., a pjesme su joj objavljivane u zbirci *Lira naiva* (2008., 2009., 2010.), katoličkom mjesečniku *Zvonik* i kalendaru *Subotička Danica* (2008., 2009., 2010.). Prva samostalna knjiga poezije *Hajdemo zajedno* objavljena joj je 2010. i sadrži 105 pjesama i Križni put u prozi. Prevladavaju duhovne pjesme, u kojima autorica na

bunjevačkoj ikavici i na književnom hrvatskom jeziku pjeva o Bogu, Majci Božjoj, ljudskoj patnji. Piše i pjesme sa zavičajnim motivima. Neke su joj pjesme uglazbljene i izvedene na Festivalu bunjevački' pisama u Subotici i na više festivala duhovne glazbe u Zagrebu, Subotici, Ogulinu, Vukovaru, Koprivnici, Molvama i drugdje, a snimljene su i na nosačima zvuka s tih festivala. Pjesme na festivalima pjeva njezina kći Marija, koja je snimila i nosač zvuka *Hajdemo zajedno* s pjesmama iz istoimene knjige.

Djelo: *Hajdemo zajedno*, Subotica, 2010.

Lit.: *Hrvatska riječ*, 373, Subotica, 2010; *Lira naiva*, Subotica, 2010; *Zvonik*, 5/2010, Subotica.

K. Čeliković

JARAMAZOVIĆ, Stipan (Subotica, 13. VIII. 1947.), primaš, glazbenik, glazbeni pedagog. Rodio se u poljodjelskoj obitelji Josipa i Ane, rođ. Stantić. Osnovnu školu i gimnaziju završio je u Subotici. Od najranijega djetinjstva pokazivao je sklonost prema glazbi, a kako je živio na salašu, dobro je upoznao tradicijske pjesme i plesove. Tamburu je počeo svirati 1959. u OKUD-u *Mladost* u Subotici kod Lazara Malagurskoga. Nakon što je u subotičkoj Muzičkoj školi 1962. otvoren odsjek za tamburu, kod nastavnika Malagurskoga za tri je godine završio četvorogodišnju naobrazbu. Sljedeće se godine upisao na odsjek za klarinet te je završio prvi razred.

Studirao je na Prometnom fakultetu u Beogradu te diplomirao 1972. Tijekom boravka u Beogradu isprva je bio član tamburaškoga orkestra KUD-a *Branko Cvetković*, koji je vodio poznati stručnjak za tamburu Maksa Popov, a zatim je svirao u narodnom orkestru OKUD-a *Ivo Lola Ribar*, koji je vodio Rade Jaršević. Nakon povratka u Suboticu osnovao je Subotički tamburaški orkestar 1976. te je postao njegovim prvim koncertnim majstorom. Umjetnički je voditelj orkestra od njegova osnutka, a repertoar mu je tijekom godina obogatio različitim glazbenim žanrovima. Osim kompozicija pisanih za tamburaški sastav, orkestar je svirao i djela iz klasične glazbene literature, *evergreen*-melodije te narodnu glazbu, posebno vojvođanske melodije. Mnogobrojnim nastupima u zemlji i inozemstvu iznimno je pridonio populariziranju tambure. Kako bi osigurao stalni rad orkestra, organizirao je niz glazbenih tečajeva za nove članove. Zahvaljujući tomu obrazovani su mnogobrojni tamburaši u Subotici – u orkestru je od njegova osnutka sviralo više od 1000 tamburaša. Suautor je monografije orkestra, koja je objavljena 2001. u povodu 25. obljetnice njegova rada. Pod njegovim ravnanjem orkestar je osvojio mnogobrojne nagrade.

Skupa s ravnateljem Muzičke škole u Subotici Istvánom Balázs Pirijem 1993. radio je na otvorenju tamburaškoga smjera za prim i A-basprim, na kojem su se ostali tamburaški instrumenti učili informativno. U Muzičkoj školi u Subotici 1998.-2004. honorarno je predavao glavni predmet tamburu u osnovnoj školi te predmete komorna glazba i tambura u srednjoj školi. Istodobno je bio i organizator tamburaškog orkestra u osnovnoj muzičkoj školi, koji je osvojio prvo mjesto na natjecanju orkestara muzičkih škola Srbije u Kragujevcu 2001., dok je komorni tamburaški sastav srednje škole, koji je također vodio, osvojio prvo mjesto na natjecanju komornih sastava muzičkih škola Srbije u Subotici 2001.

Dobitnik je mnogobrojnih priznanja, među kojima i nagrade *Dr. Ferenc Bodrogvári* 1987., Listopadske nagrade Subotice 1989., Zlatne značke Kulturno-prosvjetne zajednice Srbije 2003. i Počasni građanin Subotice 2003.

Djelo: *S tamburicom četvrt veka : jubilej Subotičkog tamburaškog orkestra* (suautor), Subotica, 2001.

Lit.: L. Horváth (ur.), *Dodela zvanja Počasni građanin opštine Subotica i Priznanja Pro Urbe*, Subotica, 2003; *Leksikon umetnika Vojvodine*, 1, Novi Sad, 2001.

K. Čović

JARČIN → Erčin

JARDA (*madž.* járda: pločnik), ciglama popločena staza. U prvom redu izrazom su

se koristili Bunjevci u naseljenim mjestima i u gradu, rjeđe na salašima. Za razliku od običnih dvorišnih staza na salašima i u gradu, koje su vodile prema gospodarskim ili pomoćnim objektima i koje su najčešće bile od ugažene zemlje, postojale su i staze koje su vodile prema važnijim pješačkim putnim pravcima, kao što su ulaz u kuću, izlaz iz dvorišta, staza na ulici u gradu i sl., koji su bili popločeni ciglama radi zaštite od blata. Sa širenjem asfaltiranih pločnika u drugoj polovini XX. st. i taj je narodni naziv nestao iz upotrebe.

A. Rudinski

JARGANJ (*madž.* járgány), **1.** mehanička naprava; pogonski uređaj za suvaje (tj. mlinove, krupare), vršalice i sl. Nastao je u XV. st. za potrebe rada u rudnicima, a poslije se njegova uporaba proširila i na vodenice, vjetrenjače i suvaje. Za razliku od vodenica i vjetrenjača, suvaje su bile jednostavnije i jeftinije za gradnju jer su mogle biti podignute i na mjestima gdje nije bilo prirodnih

Vršalica na jarganj
(Francuska, druga polovica XIX. st.)

uvjeta nužnih za rad vjetrenjača i vodenica, a izvor energije potrebne za mljevenje poljoprivrednih kultura (najčešće pšenice i kukuruza) bili su ljudska ili životinjska snaga. Vršilice su najprije bile ručne, pri čemu ih je okretala jedna ili dvije osobe, no u posljednjim desetljećima XIX. st. pojavile su se složenije vrste, koje su okretali konji preko jarganja. Konj ili magarac (rjeđe mula ili mazga) okretanjem drvenih trupaca preko nekoliko zupčanika uzrokovali su obrtanje i trenje kamena, koje je usitnjavalo žitarice. Postojale su dvije osnovne vrste jarganja: okomiti i vodoravni, pri čemu je uporaba ovoga drugoga bila je raširenija u Bačkoj. U drugoj polovini XIX. st. razvila se njihova industrijska proizvodnja u Madžarskoj te je pojačan uvoz iz Austrije. Izrađivani su u više veličina, a najveći su mogli biti pokretani s pomoću osam konja. Na njihovu proširenost u tadašnjem poljodjelstvu upućuje podatak da je 1895. budimpeštanska tvornica EMAG izrađivala čak 12 vrsta jarganja. Početkom XX. st. u vršalicama na veleposjedima uporabu jarganja potisnuo je parni pogon, ali je ostao u uporabi na manjim, siromašnijim gospodarstvima i salašima sve do sredine XX. st.; **2.** kružni trag koji su ostavljali konji pomičući ukrug oko suvaje drvene grede s pomoću kojih je pokretan mlinski žrvanj.

Lit.: M. Peić, G. Bačlija, *Rečnik bačkih Bunjevaca*, Novi Sad – Subotica, 1990; J. Estók, *A mezőgazdasági gépgyártás története Magyarországon a kezdetektől 1944-ig*, Budapest, 1996; A. Sekulić, *Rječnik govora bačkih Hrvata*, Zagreb, 2005; A. Stantić, Vršidba kroz milenije, u: *Glasnik Pučke kasine*, 79, Subotica, 2009.

N. Ušumović i P. Skenderović

JAROŠ (*madž.* járás: kotar; pašnjak), u bačkih Bunjevaca naziv za velik komad neparceliranoga državnoga zemljišta na kojem je bila trava te je služilo za ispašu stoke, dok je u bačkih Šokaca to naziv za zemljišnu česticu općenito. U Bunjevaca se od proljeća do jeseni na takvoj zemlji skupljala salaška mladež radi igranja, druženja i zabave, najčešće poslijepodne nedjeljom i u vrijeme velikih blagdana. Za većinu mladih salašara bila su to mjesta prvih izlazaka izvan širih obiteljskih krugova te su imala važnu ulogu u organiziranju slobodnoga vremena i za početak njihova društvenoga života. Često se takvo zemljište nalazilo na raskrižjima atarskih putova i šorova.

A. Rudinski

JASENOVIĆ, Grgo (Čavolj, 15. XI. 1862. – Baja, 7. III. 1923.), svećenik, kulturni djelatnik, rodoljub. Sin je poljodjelca Martina i Bare, rođ. Ikotić. Osnovnu je školu pohađao u rodnome mjestu, a gimnaziju u Kalači. Teologiju je završio u Kalači, nakon čega je 1889. zaređen za svećenika. Bio je kapelan

u Dušnoku, Bajmoku, Santovu (*madž*. Herczegszántó), Aljmašu (*madž*. Bácsalmás), Monoštoru (*srp*. Bački Monoštor), Kaćmaru, Čonoplji, Baji i Subotici (u župama sv. Roka i sv. Jurja). Župni administrator bio je u Sentivanu (*madž*. Felsőszentiván) i dvaput u Santovu. »Gdigod je bio, narod ga obljubio u crkvi i škuli« (*Neven*, 11/1912). God. 1911. imenovan je župnikom u Sentivanu.

No, nakon što je 7. IV. 1911. za vrijeme mise preminuo 55-godišnji santovački župnik Andrija Carev (Sombor, 1857.), peteročlano izaslanstvo santovačkih Hrvata osobno je pohodilo kalačkoga biskupa Jánosa Csernoha s molbom da im za svećenika pošalje Grgu Jasenovića, koji je prije 20-ak godina bio kapelan u njihovu selu. Molba je prihvaćena i u Santovu počinje »cvitno doba« vjerskoga i kulturnoga života te se nastavlja djelo bivšega kapelana Blaška Rajića.

Kako je bio vrstan propovjednik, a uz to izvanredno srdačan i neposredan čovjek, »naš Grga«, kako su ga Santovci odmila zvali, oko sebe je okupio sve župljane. Nakon njegova dolaska aktivirao se Katolički krug, kamo su ponovno počele stizati hrvatske novine, subotički i zagrebački kalendari te svesci Pučke knjižice Društva sv. Jeronima iz Zagreba. Puk su u Krug privlačila i župnikova zanimljiva i korisna predavanja, primjerice o Svetom pismu, Hrvatskoj, poljodjelstvu, pčelarstvu, narodnom pjesništvu. Spoznavši važnost materinske riječi u snaženju rodoljublja i jačanju vjerskoga života, uz djelatno je sudioništvo djece i mladeži prikazivao igrokaze, koje je sam uvježbavao, režirao i postavljao na scenu. Vjerski su igrokazi prikazivani u svibnju kod mjesnoga svetišta Vodice (»svibanjsko slavlje«) i o Božiću u crkvi. Uz njegovo se ime veže i organiziranje glasovitih santovačkih prela u siječnju i veljači. Zahvaljujući njegovu zauzimanju te su prelske zabave redovito počinjale kraćim kazališnim komadima – 1912. prikazana je *Šokica* Ilije Okrugića, a iduće godine *Dva bila gavrana* Ivana Petreša. Posebnu pozornost zavrjeđuje njegov rad na osnivanju »dalarde«, tj. crkvenoga pjevačkoga zbora. Uz pomoć kantora i učitelja Franje Valke, rodom iz Sombora, taj je zbor stekao ugled u široj okolici. Najstariji Santovci rado su se sjećali i hodočašća na Jud, kada je »gospodin Grga« pješačio zajedno sa svojim pukom, a na tom su se marijanskom svetištu čule i njegove riječi: »Nema spasenja onomu koji zataji majku svoju! Vaša je nebeska majka Gospa, a zemaljska je, eno tamo, priko Drave, ona se zove Hrvatska. To upamtite dobro, mili moji Šokci i Bunjevci!«

Budući je bio jedan od najznačajnijih nacionalno svjesnih bunjevačkih Hrvata u Ugarskoj, u pismohrani Kalačke nadbiskupije nazalaze se podatci da je bio optužen zbog »panslavizma«, zbog čega je protiv njega iniciran stegovni postupak 1890-ih godina. Uz prijavu (i kritičke opaske Menyhérta Érdújhelyija) priložena je i *Danica ili Bunjevačko-šokački kalendar* za 1891. Ovaj postupak protiv njega je obnovljen 1900., kada je opet bio pod prismotrom, čak i uhićen. Kada je službovao u Santovu, crkveni je sud tražio da ga se odande premjesti.

Za trajanja Prvoga svjetskoga rata kulturni je život jenjavao, slabio. Jedino je »dalarda« bila i nadalje djelatna jer su ljudi u pjevanju bogoljubnih pjesama nalazili utjehu. Valja navesti da je za njegova župnikovanja neslužbena hrvatska crkvena himna opet odjekivala u izvornom obliku: »Rajska Divo, kraljice Hrvata«. Santovci su se rado sjećali i dojmljivih odlazaka sa svojim duhovnim pastirom santovačkoj Gospi, na Vodicu, gdje se molilo za vojnike na bojištu. Koliko je suosjećao s ljudima koje je ratni vihor otrgnuo iz svojega zavičaja govori i to što je u plebaniji (župnom dvoru) više puta ugostio 30-ak ruskih zatočenika koji su se nalazili na radu kod santovačkih obitelji.

Kada je u studenom 1918. u sjevernu Bačku ušla srpska vojska, utemeljio je posebnu hrvatsku školu, kojoj je bio ne samo ravnatelj nego i učitelj. Njegovi se bivši učenici sjećaju da se tada učilo iz »pravi’ hrvatski’ knjiga« i da je svaki dan počinjao Očenašem, kojemu se dodavala i ova molitvica: »Daj, Bože, da sveta hrvatska Bačka

dođe u toplo krilo zemlje naših praotaca, u zagrljaj naše slavne Hrvatske«. Za trajanja srpske okupacije u župnom je dvoru skrivao hrvatske rodoljube, među njima i Mišu Jelića. U dokumentu iz 1919. čitamo da »neblagodarnik Jasenović, katolički pop, uprskos kazni i pretnji zatvorom, nije pristao da se u crkvi i Hrvatskoj verois. školi slave srpski praznici: godišnjica bitke na Kosovu i dan Sv. Save«.

Župnik Grgo Jasenović te kantor i učitelj Franjo Valka s učenicima prvoga i drugoga razreda Hrvatske škole (Santovo, 1919.)

Kad je srpska vojska bila prisiljena napustiti Bačku, madžarske su vlasti, kako bi što lakše mogle provoditi madžarizaciju, nastojale zaplašiti narod, i to ponajprije zlostavljanjem njegovih čelnih ljudi. Tada i za njega počinju dani kušnje, poniženja i patnje. Protjeran je iz župnoga dvora, imetak mu je zaplijenjen, svoje zvanje u Santovu više nije mogao obnašati. Privremeno se sklonio u Katolički krug, a poslije je stanovao kod jedne obitelji. Na proštenje, 15. VIII. 1922., praćen od nekolicine žandara, javno je ponižen, bos i u iznošenoj reverendi, prognan je u selce Đurić (*madž.* Bácsszentgyörgy), gdje su mu već otprije stanovali roditelji. Ondje mu je dopušteno obavljanje svećeničke dužnosti, no već je potkraj siječnja 1923. uhićen. Zbog svojega hrvatstva u zatvoru je nesmiljeno mučen, a zatim je, prema kazivanju njegove rodbine, prebačen preko granice. Srpske vlasti, također zbog hrvatstva, mučile su ga i polumrtvoga vratile u Madžarsku. U bajskoj matičnoj knjizi umrlih na madžarskom jeziku kratko piše: »Grgur Jasenović, umirovljeni svećenik, u 60. godini svojega života, zbog srčanih tegoba preminuo 7. ožujka 1923., pokopan je 9. ožujka u nazočnosti kapelana Károlya Uteresena«. Pokopan je na bajskom groblju sv. Roka, uz kratak pogrebni obred na madžarskom jeziku. Nakon što su ostali sami, tamošnji su Hrvati na hrvatskome izmolili Očenaš, otpjevali nekoliko prigodnih pjesama i položili cvijeće na svježi humak »sluge Boga i naroda svoga«. Naš je puk shvatio pravi razlog Jasenovićeva uhićenja i mučenja te veličinu njegove žrtve, o čemu, uostalom, svjedoči i ova narodna pjesma:

Grgo za nas muke pripatio,
za svoj narod dušu izda'nio,
al' Bog njega u raj uzdignio,
kraj pristolja svojeg postavio.
Sad u raju za svoj puk se moli,
i ko pastir svoje stado voli.

Lit.: Ž. Mandić, Sveta hrvatska Bačka : Uza lik svećenika Grge Jasenovića, *Zornica*, 3/1997, Pečuh; Ž. Mandić, Gospodin Grgica, *Zornica*, 2-3/1998, Pečuh; M. Jelić, Svećenik Grgo: Slavnomu mučeniku, u: Ž. Mandić (prir.), *Hrvatski književnici u Mađarskoj : Mišo Jelić*, Budimpešta, 2000; Ž. Mandić, Santovački dušobrižnici kao širitelji hrvatske kulture i prosvjete, *Hrvatski znanstveni zbornik*, 1/2000, Pečuh; A. Lakatos (ur.), *A Kalocsa-bácsi főegyházmegye történeti sematizmusa 1777-1923*, Kalocsa, 2002; Ž. Mandić, Mučenik Grgo Jasenović, *Hrvatski kalendar 2004*, Budimpešta, 2004; http://archivum.asztrik.hu/?q=oldal/jaszenovich-gregorius.

Ž. Mandić i L. Heka

JASENOVIĆ, Josip – Žiga (Sombor, 9. II. 1915. – Sombor, 18. I. 1997.), učitelj, kulturni djelatnik. Sin je Ivana i Viktorije, rođ. Matarić. Nakon završetka građanske škole u Somboru upisao se u učiteljsku školu. Iz nje je isključen zbog ljevičarskih ideja pa ju je završio u Pakracu. Prvi posao učitelja dobio je u Makedoniji, u selu Zli Dol na bugarskoj granici. Ondje je ostao godinu dana, a zatim je premješten u baranjsko selo Kotlina na upražnjeno mjesto učitelja na madžarskome. Tu ga zatiče i Drugi svjetski rat, kada su ga madžarske vlasti uhitile. Na traženje seljana pušten je te premješten u baranjsko selo Topolje (*madž.* Izsép) naseljeno Šokcima. Nakon Batinske bitke

ujesen 1944. postao je zamjenikom zapovjednika Baranjske vojne oblasti u Belom Manastiru, a zatim zapovjednik mjesta u Zmajevcu. Nakon što je u međurepubličkom razgraničenju jugoslavenski dio Baranje ušao u sastav Hrvatske, prešao je u Apatin u vrijeme početka savezne kolonizacije. Postavljen je za člana Biroa partijskoga komiteta i upravnika industrijske škole s oko dvije tisuće učenika. Nakon godinu dana izabran je za sekretara Sreskog komiteta KPJ, a zatim za sekretara Gradskoga odbora KPJ u Somboru.

God. 1950. premješten je u Novi Sad, gdje je kratko radio kao načelnik Pokrajinskoga tajništva za kulturu. Iste godine, na poziv sekretara Gradskoga komiteta KPJ u Subotici Milana Martinovića – Metalca, došao je u Suboticu za upravitelja kazališta, koje je nastalo 1951. ujedinjenjem Hrvatskoga narodnoga kazališta i Magyar Népszínház u Narodno pozorište – Népszínház, s odsjecima za hrvatsku i madžarsku dramu te s granom za glazbeno-scenska djela. Iste godine, uz pomoć Milana i Jelke Asić, radi na prerastanju glazbene grane u operu s baletom. U vrijeme postojanja opere s baletom 1951.-54. izvedena je 21 premijera s oko 300 predstava. Uz njegovu potporu Sindikalna podružnica izdaje prvi subotički kazališni list *Naša pozornica – A mi színpadunk* 1951.-54. (prvi urednik Mirko Huska, od 1952. Antun Kujavec), koji je ne samo informirao gledateljstvo o repertoaru i glumcima nego i objavljivao teorijske rasprave o kazalištu. Kvalitetom priloga i tehničkim izgledom nije zaostajao za sličnim listovima u zemlji.

U Sombor se vratio 1954., kad je postao upravnik Narodnoga kazališta. Na tom je položaju ostao sve do 1970. Bio je izvrstan menadžer i redatelj. Shvatio je da za vođenje kazališta nije dovoljna samo uobičajena pomoć vlasti nego je oko kazališta potrebno okupiti ugledne osobe kako bi se upoznale s kazališnim potrebama. Zbog toga je osnovao kazališni klub. Umio je spojiti želje i potrebe publike s repertoarskom politikom pa su postavljana atraktivna djela, koja ipak nisu bila bez književnih vrijednosti, humanosti i humora. Tijekom kazališne godine somborsko je kazalište imalo i 50-60.000 gledatelja.

Bio je prvi predsjednik Zajednice profesionalnih kazališta Vojvodine (1969.) i član glavnoga odbora Sterijina pozorja u Novom Sadu u nekoliko navrata. Angažirao se oko osnivanja Gradske biblioteke i Povijesnoga arhiva u Somboru; pokretač je manifestacije *Likovna jesen* skupa sa slikarom Milanom Konjovićem; osnivač je Somborskih muzičkih večeri, skupa s pijanistom Dušanom Trbojevićem i Dragoslavom Mitrovićem. Bio je glavni organizator sportskoga života u općini, a 1956. organizirao je šahovsko prvenstvo Jugoslavije za žene.

Iz kazališta je otišao razočaran jer su neki općinskih politički dužnosnici imali zamjerke na njegov rad. Mirovina mu nije bila dovoljna za pristojan život pa je dio biblioteke i namještaja morao prodati. Kada je onemoćao, smješten je u starački dom, gdje je i preminuo. Komemoraciji i posljednjem ispraćaju bilo je nazočno vrlo malo ljudi, unatoč mnogim zaslugama.

Dobitnik je priznanja Iskra kulture Kulturno-prosvjetne zajednice Vojvodine, zatim Listopadske nagrade grada Sombora, Sterijine nagrade za doprinos Sterijinom pozorju te Ordena rada sa srebrnim vijencem.

Izvor: Snimka razgovora Josipa Jasenovića s Miodragom Kujundžićem od 25. XI. 1994. (Pozorišni muzej Vojvodine).

Lit.: I. Rackov, *Iz pozorišnog albuma Subotice*, Subotica, 1977; M. Kujundžić, Pola veka somborskog pozorišta. Josip Jasenović Žiga: mali ansambl kao veliki teatar, *Dometi*, 90-91, Sombor, 1997; M. Miković, Navodi o subotičkom kazalištu od 1950. do 1953., *Klasje naših ravni*, 1-2/2008, Subotica; M. Miković, Navodi o subotičkom kazalištu od 1953. do 1954., *Klasje naših ravni*, 3-4/2008, Subotica; B. Danilović, D. Lukić, *Oktobarska nagrada Sombora – dobitnici i njihovo vreme 1962-1996*, Sombor, 2010; www.kultura.vojvodina.gov.rs/Ustanove/nepszinhaz.htm

Z. Čota

JASIBARA, nekadašnja bara, danas toponim u sjevernom dijelu Subotice. Na

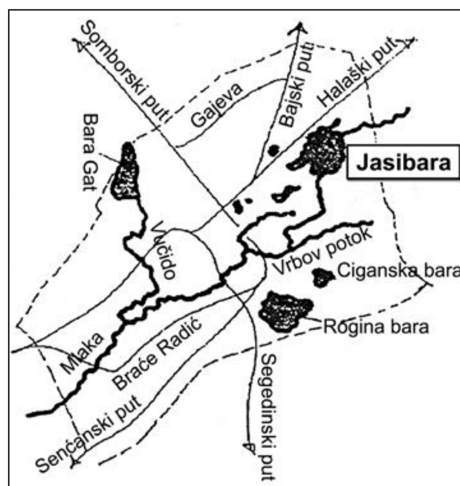
području Subotice do kraja XVIII. st. bile su, uz brojne manje, i četiri velike bare – Rogina, Ciganska, Gat i Jasibara, uz cijeli niz otvorenih kanala. Jasibara je bila najveća – zauzimala je površinu od oko 12,5 ha unutar tadašnje gradske površine, koja je bila omeđena tzv. šancima. Jedina je bila protočna – primala je vodu sa sjevera iz staroga Kelebijskoga jezera, a voda je dalje otjecala prirodnim padom vijugavim tokom gotovo po sredini grada od sjeverozapada na jugoistok, prema Malom Paliću, a iz njega u Palićko jezero.

Tijekom XIX. st. sve su bare u Subotici isušene i nasute zemljom te pretvorene u građevinsko zemljište, a hidromelioracijska aktivnost bila je osobito razvijena sredinom XIX. st. Na užem gradskom teritoriju bivši vijugavi vodotoci, prirodni i planirani, bili su regulirani zidanim kanalima kolektorima. Vodotoci su planski regulirani tzv. vokovima, kopanim kanalima koji su bili otvoreni tako da su prikupljali i atmosfersku i otpadnu vodu. Najdulji vok bio je onaj koji je protjecao Mlakom (danas Prvomajska ulica), dijelom Subotice koji je tada bio naseljen poglavito Bunjevcima. Preko njega je prelazila i znamenita Gabrić-ćuprija, koja je premošćivala vok na tadašnjem Petrovaradinskom putu na južnom ulazu u grad.

Prvi regulacijski plan za isušenje Jasibare potječe iz 1816. i izradio ga je Gabriel Vlašić, a drugi, znatno važniji, izradio je 1841. Sándor Tótth »za odvod kiše iz tzv. Jasibare i ostalih ulica«. Bio je to plan za izgradnju zidanoga kanala, zatvorene kanalizacije dug 108 hvati i promjera 3 stope – od ostatka Jasibare i njezinih prirodnih otoka preko otvorenih kanala. Kanal je počinjao od današnje ulice Jenőa Kalmára i išao je do ulice Zrinskoga i Frankopana iz već gotovo isušene Jasibare, čija se površina smanjila na četvrtinu u odnosu na 1778.

Na katastarskom planu grada iz 1868. Jasibara više uopće ne postoji, samo jedan mali vijugavi »jendek«, tj. jarak. Na planu iz 1841. vidi se da na njezinu isušenom dijelu postoje već i kuće, a na planu grada iz 1868. cijeli je prostor izgrađen, s formiranim ulicama. Danas, kao posljednji trag Jasibare, u središtu toga prostora planski je i pravolinijski izveden jarak, izgrađen vjerojatno u prvoj polovini XX. st., kojim do danas protječe voda iz okolnih otvorenih jaraka za prihvat atmosferske vode. God. 2011. pristupilo se izradi urbanističkoga rješenja za uređenje preostaloga prostora Jasibare, koji je postao i ekološki problem jer se jarak rabi i kao divlje odlagalište otpada iako se nalazi svega dvjestotinjak metara od Mliječne tržnice, dakle gotovo u središtu grada.

Urbanističko naslijeđe Jasibare čini još i Sveti izvor sjeverno od današnje Travničke ulice i loma Požarevačke ulice, koji je označen na jednom geodetskom planu, a pripadao je sjevernom jezičku Jasibare. Iz njega i danas izvire potočić. Osim toga, postoje i dvije ulice u obliku »kifle«, neuobičajene po svojem obliku – nekad su išle uz rub obale. Jedna, Praška ulica, bivša je sjeverna obilaznica obale Jasibare, dok je južna bila današnja ulica Braće Majera. Posljednja se križa s Halaškim putom, koji je vodio prema sjeveru i koji je nekoć bio zapadna obala Jasibare. Na tom raskrižju – preko puta od nekadašnjega Obilić-mlina – nalazi se u narodu zvani »Bili križ«. Također, na planu Subotice iz 1810. upisano je »staro groblje«, a jedan izvor iz 1883.

Rekonstrukcija bara i vodotokova u Subotici 1778.

navodi »da je izvan grada postojalo groblje još prije Mohačke bitke 1526.«, što bi mogla biti upravo lokacija oko toga križa jer su stanovnici nalazili ljudske skelete pri kopanju temelja za kuće.

Izvori: Historijski arhiv Subotica: F: 12.a.50/1816 pol; F: 13.a.12/1841 aec.

Lit.: A. Rudinski, *Subotička groblja*, magistarska radnja (rukopis), Arhitektonski fakultet u Beogradu, 1984; A. Rudinski, Tri nepoznate rukopisne karte grada iz XVIII veka, *Rukovet*, 2/1984, Subotica; *Žig*, 3, 4, Subotica, 1994; S. Bačić, *Povelje slobodnih kraljevskih gradova Novog Sada, Sombora i Subotice*, Subotica, 1995.

A. Rudinski

JASTUK-TANAC, narodni ples. Omiljen je među bunjevačkim Hrvatima, a prihvaćen je iz drugih kulturnih krugova. Pripada u skupinu plesova u zatvorenom »kolu«. U njemu sudjeluje neograničen broj sudionika, a mješovitoga je tipa. Šetano je i biračko kolo jednostavnoga plesnoga uzorka s plesačem u sredini. Izvodi se uz pjesmu, dok glazbena pratnja nije nužna. Omiljen je u djece, ali ga rado plešu i mladi. Plesači u kolu pjevaju držeći se za prema dolje ispružene ruke i koračaju ulijevo, a jedan plesač u središtu kola u rukama nosi jastuk te se kreće suprotno od kola, dok se ne zaustavi ispred izabranoga plesača (obično suprotnoga spola) te njih dvoje dođu u središte kola, kleknu na jastuk i poljube se u obraz. U Bunjevaca se sve to odigrava uz pjevanje stihova poput: »Jastuk tanca, jastuk tanca, ljubi baba starca, a divojka, a divojka najlipčega momka…«.

Kolo se pleše u gotovo svim dijelovima Hrvatske, Slovenije, u Bosni i Hercegovini te Madžarskoj. Poznato je pod različitim nazivima: Jastuk-tanac, Kolo, Vankušeka, Igra kolo u dvadeset i dva, Vajnkištanc, Puštertanc. Postoje i brojne inačice stihova koji se pjevaju uz ples.

Lit.: M. Peić, G. Bačlija, *Rečnik bačkih Bunjevaca*, Novi Sad-Subotica, 1990; G. Knežević, *Naše kolo veliko : hrvatski dječji folklor*, Zagreb, 2000; A. Ivančan, Narodni plesni običaji Hrvata Bunjevaca, u: N. Zelić, *Protiv zaborava*, Zagreb, 2000; A. Sekulić, *Rječnik govora bačkih Hrvata*, Zagreb, 2005; M. Ramovš, Metamorphoses of Slovenian folk dance, *Traditiones*, 34/1, Ljubljana, 2005 (dostupno na: http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-UMOKQ48N/).

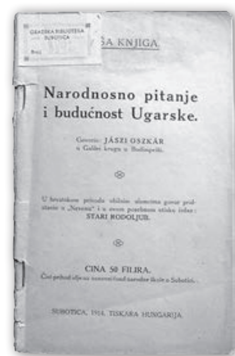
Lj. Vuković-Dulić

JÁSZI, Oszkár (Nagykároly, *rum*. Carei, 2. III. 1875. – Oberlin, SAD, 13. II. 1957.), sociolog, teoretičar madžarskoga građanskoga radikalizma, sveučilišni profesor. Rođen je u židovskoj obitelji, no otac Ferencz 1881. prešao je u kalvinsku vjeroispovijed te je promijenio prijašnje prezime Jakubovits. Sveučilišnu naobrazbu stekao je u Madžarskoj, Francuskoj i Engleskoj. God. 1900. jedan je od osnivača, a 1906.-19. glavni urednik časopisa *Dvadeseto stoljeće* (*Huszadik Század*), koje se bavilo sociološkim istraživanjima. S istomišljenicima 1901. osniva Društvo za socijalne znanosti (*madž*. Társadalomtudományi Társaság). Od 1911. bio je privatni profesor ustavnoga prava na Sveučilištu u Kolozsváru (*rum*. Cluj-Napoca). Svjestan političkih problema s kojima je bila suočena Austro-Ugarska Monarhija, god. 1914. osnovao je Zemaljsku građansku radikalnu stranku (*madž*. Országos Polgári Radikális Párt), koja se zauzimala za temeljnu rekonstrukciju svih segmenata društva, među ostalim i za sekularizaciju crkvenih imanja i za poštovanje ljudskih prava i sloboda, ali je ostala izvanparlamentarna. U završnoj godini rata zauzimao se za uspostavu Dunavske konfederacije, po uzoru Švicarsku, kao savez pet državnih jedinica – Austrije, Madžarske, Poljske, Češke i Ilirije. Iako je bio ogorčeni protivnik asimilacije manjina te je spram nemadžarskih naroda imao radikalno drukčija stajališta od u ono doba dominantnih, nije podupirao javnopravne i teritorijalne aspekte manjinskih političkih težnja, nego je manjinska prava dovodio u korelaciju s općom demokratizacijom. U vladi Mihálya Károlyija bio je ministar bez lisnice zadužen za pitanja nacionalnih manjina od građanske demokratske revolucije 31. X. 1918. do 19. I. 1919, kada je podnio ostavku nakon neuspješnih nastojanja da pripadnike slavenskih naroda i Rumunje privoli za ostanak u reformiranoj neovisnoj Madžarskoj, ali i zbog otpora koji su njego-

vim idejama pružali madžarski nacionalisti. U studenom 1918. sudjelovao je na neuspješnim pregovorima o prekidu vatre u Beogradu, a bio je i šef izaslanstva koje je, također bez uspjeha, pregovaralo o primirju s rumunjskom stranom u Aradu. Poslije je bio ministar vanjskih poslova, a u siječnju 1919. imenovan je i profesorom sociologije na budimpeštanskome sveučilištu, za koje je bio i vladin povjerenik. Ubrzo nakon što su komunisti preuzeli vlast 21. III. 1919. emigrirao je u Beč. Ondje je, skupa s Károlyijem, zagovarao demokratsku Dunavsku federaciju pregovarajući, među ostalim, s političarima Čehoslovačke, Rumunjske i Kraljevine SHS o izoliranju i svrgavanju Horthyjeva režima. U SAD odlazi 1924., gdje je poslije do umirovljenja predavao političke znanosti na Oberlin Colledgeu u Ohiju. Pepeo mu je prenesen u obiteljsku grobnicu u Budimpeštu 1991.

Bio je suradnik sedamdesetak novina i časopisa na madžarskom, njemačkom, engleskom, rumunjskom, hrvatskom, srpskom, slovačkom, češkom i drugim jezicima. Među ostalim, objavljivao je u osječkom listu *Magyar ujság*, u subotičkom *Bácsmegyei Napló*, u velikobečkerečkim novinama *Fáklya*, zagrebačkoj *Novoj Evropi* te beogradskoj *Tribuni*. O svoja tri susreta s Nikolom Pašićem 1920. i 1921. objavio je nekoliko članaka u *Bécsi Magyar Újságu*, a o problematici Balkanskih ratova i austro-ugarskoj okupaciji Srbije i Crne Gore seriju članaka u bečkom listu na madžarskom *Világ*.

U godinama pred Prvi svjetski rat mnogi nemadžarski narodi u Austro-Ugarskoj pozorno su pratili njegova nastojanja da ponudi rješenje nagomilanih problema u odnosima nacionalnih zajednica. Tako mu je u subotičkom *Nevenu* od 15. II. 1911. bila posvećena cijela prva strana, gdje je nepotpisani autor u članku *O narodnosnom pitanju* opširno izvijestio o Jászijevu predavanju 28. I. 1912. u budimpeštanskoj gradskoj kući u okviru javne sjednice Galileijeva kruga (*madž.* Galilei Kör), koji je okupljao liberalne studente. *Neven* je poslije u nastavcima objavio cijelo predavanje, a pratio je i Jászijev izborni program. U Subotici je pred rat Pajo Kujundžić (pod pseudonimom Stari rodoljub) objavio cjeloviti »hrvatski privod« toga predavanja s komentarima pod naslovom *Narodnosno pitanje i budućnost Ugarske*. U predgovoru je priznao da ga je upravo on predstavio i u *Nevenu*, a zaključuje ga oduševljeno: »dajemo na ruke našem narodu ovo suho zlato od kojeg možeš praviti take dukate kaki ti tribaju… Uzmi pa čitaj! Uzmi pa nauči na izust!!!« Prema Jásziju, minimum manjinskih zahtjeva jesu školstvo, uprava i

ŠA KNJIGA.

Narodnosno pitanje i budućnost Ugarske.

JÁSZI OSZKÁR

STARI RODOLJUB.

CINA 50 FILIRA.

SUBOTICA, 1914. TISKARA HUNGARIJA.

O. Jászi, *Narodnosno pitanje i budućnost Ugarske*, Subotica, 1914.

sudstvo na materinskom jeziku, u temelju čega je slobodan razvoj manjinskih kultura (jezika, povijesti, umjetnosti), pri čemu oštro osuđuje tadašnju represivnu manjinsku politiku madžarskih vlasti, koje k tomu farizejski tvrde kako imaju najliberalniji manjinski zakon u Europi.

Djela: *Művészet és erkölcs*, Budapest, 1904; *Új Magyarország felé : Beszélgetések a szocializmusról*, Budapest, 1907; *A történelmi materializmus állambölcselete*, Budapest, 1908; *Mi a szociológia?*, Budapest, 1908; *A nemzetiségi kérdés és Magyarország jövője*, Budapest, 1911. (srp. prijevod: *Narodnosno pitanje i budućnost Ugarske*, Novi Sad, 1912; hrv. prijevod: *Narodnosno pitanje i budućnost Ugarske*, Subotica, 1914); *A nemzeti államok kialakulása és a nemzetiségi kérdés*, Budapest, 1912; *A Magyar válság okai és következményei*, Budapest, 1912 (srp. prijevod: *Uzroci i posledice krize u Ugarskoj*, Velika Kikinda, 1912); *Mi a radikalizmus?*, Budapest, 1918; *A monarchia jövője*, Budapest, 1918. (srp. prijevod: *Budućnost Monarhije*, Sremski Karlovci-Novi Sad, 1996); *Múlt és jövő határán*, Budapest, 1918; *Magyaror-*

ság jövője és a Dunai Egyesült Államok, Budapest, 1918; *Magyar kálvária – magyar feltámadás*, Wien, 1920; *The Dissolution of the Habsburg Monarchy*, Chicago, 1929.

Lit.: *Neven*, 2/1911, Subotica; L. Nagy Zsuzsa, Jászi és a hazai polgári radikálisok kapcsolata, *Történeti Szemle*, 4/1974, Budapest; P. Hanák, Jászi Oszkár dunai patriotizmusa, Budapest, 1985; O. Jasi, *Budućnost Monarhije*, Sremski Karlovci-Novi Sad, 1996.

M. Grlica

JAŠIN KRIŽ, toponim u Santovu. Križ je 1935. podigao Jakob Ćatić, zvan Jaša, trgovac i gostioničar, onodobno jedan od najimućnijih Santovaca. Križevi krajputaši u Santovu se prvi put spominju 1830. Na mjestu Jašina križa prije je stajao drveni Pašin križ što ga je 1876. dao postaviti Jakobov djed Pava Ćatić. Nalazi se na rubu nekadašnje bare Raslice, u čestici koju danas zovu Rit ili Ritina, pokraj tzv. Budžakanskoga puta. Izrađen je u kamenu i na njemu je ispod ploče s natpisom INRI prikazan raspeti Isus. Na postolju je križa bijela mramorna ploča s dvojezičnim natpisom: »Isten dicsőségére / emeltették / TYATITY JAKAB és neje / Zetovics Ágnes / és gyermekei M.K.A.M / Ovaj križ podiže na slavu / Božiju za uspomen / Tyatity Jakob i žena / Zetovits Janya / sa svojima dicama / Marin Kata Anica i / Marija 1935. aug. 26.« Križ štiti žičana ograda i živica. Spomenuti Jakob znao je govoriti: »Zapovidili su mi da prvo bude madžarski pisano na križu.« Bilo je to razdoblje bujanja madžarskoga nacionalizma.

Kod križa se između dvaju svjetskih ratova redovito na Markovo 25. IV. izlazilo s crkvenom procesijom »na žíta« radi blagoslova pšenice; dovde je puk ispratio i za četiri dana ovdje čekao »juce«, one koji su iz Santova na Sv. Trojstvo hodočastili Gospi u Judu (*madž*. Máriagyűd). Kod ovoga ili kod Čižmina križa na istočnom rubu sela 1930-ih priređivala se »dožonica«, žetvena svečanost.

Izvor: Inventarium pro Parochiae Ecclesiae Szantovensis (pismohrana Santovačke župe).

Ž. Mandić

JAVOR, pjevačko društvo šokačkih Hrvata u Sonti. Osnovano je 16. I. 1928. na poticaj Matije Buzova iz Vajske i Stipana Dekana iz Sonte. Dekan je okupio mladež iz Sonte, kojoj je Buzov održao prosvjetno predavanje o potrebi kulturnoga rada i osnivanja društva. Na osnivačkoj skupštini *Javora* Buzov je članovima poklonio dio svojih pjesama, a poslije im je pomagao u radu. U vrijeme osnivanja Društvo je imalo sedamdesetak članova. Za njegova je predsjednika izabran Mato Miloš, a za potpredsjednika Marko Nimak. Osim pjevačkih nastupa, društvo je priređivalo i kazališne predstave. Njegovo je djelovanje neistraženo, ali se može pretpostaviti da nije djelovalo dugo jer njemu nema sačuvanih pisanih izvora ni novinskih napisa.

Lit.: *Hrvatska riječ*, 3/1928, Vukovar.

M. Bara

JEČAM (*lat.* Hordeum vulgare L., fam Poace-trave), jedna od najstarijih vrsta žitarica. Uzgajali su je još Asirci, Mezopotamci, Babilonci, Kinezi, Indijci, Eritrejci i dr. U arheološkim iskopinama pronađena su zrna stara više od pet tisuća godina. Slaveni su ga uzgajali još u svojoj prapostojbini, o čemu danas svjedoče posve slični nazivi u svih slavenskih naroda. Iz Italije se proširio u druge europske zemlje, a u Ameriku i Australiju nakon otkrića tih kontinenata.

Najrasprostranjenija je među svim žitaricama – uzgaja se između 10 i 70° sjeverne geografske širine, te 10 i 58° južne geografske širine. Raširen je i na velikim visinama: na Himalajima na 4800 m nadmorske visine, u Afganistanu na 3400 m, a u drugim dijelovima svijeta od 2-3000 m. U ekstremno nepovoljnim uvjetima urodom uvjerljivo nadmašuje pšenicu, koju ondje zamjenjuje i u pripremi kruha. Ječmeni kruh znatno je lošiji od pšeničnoga – ne narasta, brzo se suši i teže je probavljiv. Velika rasprostranjenost ječma objašnjava se njegovim visokim stupnjem prilagodbe na različite zemljišno-klimatske uvjete, a odlikuje se i velikim polimorfizmom, što se očituje u postojanju triju podvrsta: dvoredni, višeredni i prijelazni. Postoji jesenski i

proljetni ječam, s velikim brojem varijeteta i sorata. U vlažnim i prohladnim predjelima pretežito se koristi za proizvodnju slada, koji služi u pivarstvu, pekarstvu, slastičarstvu, farmaciji i proizvodnji kvasca. U suhim i toplijim predjelima služi prije svega za stočnu hranu. U Bačkoj je bio raširen pri uzgoju domaće svinje mangalice i slanini je davao poželjnu sitnozrnastu strukturu. U novije doba ima važnu ulogu u posebnom načinu uzgoja svinja, tzv. bekon-tovu.

U godinama kada podbaci urod kukuruza poljoprivrednici su s jeseni sijali veće površine ječma jer je on osiguravao prvu hranu za stoku, već u lipnju. U vrijeme nestašice hrane, npr. u doba ratova ili prirodnih nepogoda, oguljeno se zrno rabilo i u prehrani ljudi kao kaša-geršla, a prženo je zrno služilo kao zamjena za kavu. U Bačkoj se k tomu pri vršidbi s pomoću stacioniranih vršalica posebno prikupljala ječmena pljeva, koja se miješala sa žutom zemljom (les) pri izradi blata za žbukanje salaša i drugih zgrada od zemljanoga naboja, tzv. nabijanica. Nakon sušenja ti su zidovi premazivani zagašenim vapnom, tj. krečom, koje je imalo zaštitnu i ukrasnu ulogu. Ječmena slama miješana sa sijenom nekoć je u ekstenzivnim uvjetima proizvodnje korištena u hranidbi preživača, posebice u nerodnim godinama.

U Vojvodini su povoljni prirodni uvjeti za uzgoj jesenskih stočnih ječmova, koji su višeredni, te za uzgoj proljetnih pivovarskih ječmova dvoredaca. U novije su doba stvorene i jesenske sorte dvorednoga pivovarskoga ječma. Jesenski se sije posljednjih dana rujna pa do sredine listopada. Samo u ranoj sjetvi biljčice ječma mogu se dobro razviti prije zime, tj. dostići poželjnu fenološku fazu – busanje (bokorenje) – i izdržati zimsku hladnoću bez promrzavanja. Proljetni se sije u prvom tjednu proljetnih radova, po mogućnosti u veljači, a najkasnije do 10. ožujka. Tijekom vegetacije primjenjuju se uobičajene mjere njege usjeva kao i za ostale strne žitarice: brananje (drljanje), prihrana mineralnim gnojivima (dio gnojiva zaorava se prije sjetve), zaštita od korova primjenom herbicida, a prema potrebi primjenjuje se i suzbijanje bolesti i štetnika koji ga napadaju. Žetvu ječma valja započeti kada je posve dozrio, jer samo takav daje dobru kakvoću zrna, što je posebice važno u pivovarskoj industriji. No sa žetvom se ne smije ni kasniti jer tada nastaju veliki gubici uroda zbog lomljenja i otpadanja prezrela klasja. Sadašnji sortiment postiže visoke urode zrna, u povoljnim godinama 4-5 tona po katastarskom jutru (6-8 tona po hektaru), što je 5-7 puta više od uroda zrna koji je postizan prije 50 i više godina.

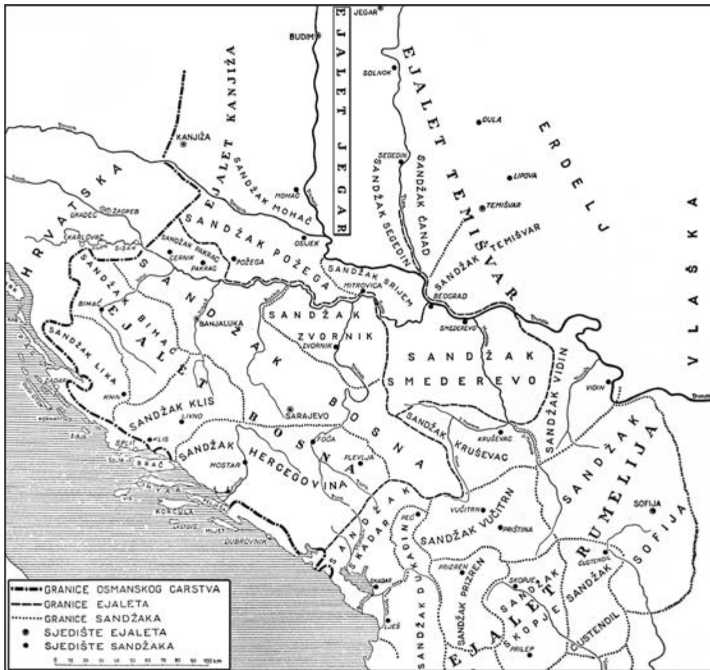
Ječam

Unatoč tomu, u sjevernoj je Bačkoj u zasijan na deset puta manjim površinama u odnosu na površine pod pšenicom, a tako je bilo i u prošlosti – uzgaja se, naime, pretežito za vlastite potrebe. Nešto je rasprostranjeniji u Podunavlju u Šokaca, zbog blizine pivovara i uzgoja pivovarskih sorata. Unatoč izvanredno velikoj važnosti koju je imao u povijesti poljoprivrede, uvijek je bio u sjeni svoje mnogo poznatije sestrinske biljne vrste – pšenice.

Lit.: V. Mandekić, *Naše žitarice*, Zagreb, 1918; P. Drezgić, *Posebno ratarstvo*, Novi Sad, 1974; N. Pržulj i dr., Značaj i oplemenjivanje ječma i ovsa, *Ratarstvo i povrtarstvo*, 1/2010, Novi Sad.

M. Ostrogonac

JEGARSKI PAŠALUK, osmansko-turska vojno-upravna jedinica u srednjem Podunavlju. Utemeljen je nakon zauzimanja Jegre (*madž.* Eger, *srp.* Jegar) 1596., koja je postala središtem pašaluka. Tada mu je pripojeno i nekoliko sandžaka iz porječja Tise (Fülek, Hatvan, Szolnok i Segedin), koji su dotle bili u Budimskom pašaluku. Obuhvaćao je područje od sjeverne granice turskih osvajanja do južnoga međuriječja Dunava i Tise. Ruralna područja na sjeveru nasta-

Jegarski pašaluk (ejalet)

njivali su ponajviše Madžari i Slovaci, a na jugu južnoslavensko stanovništvo (Hrvati i Srbi), dok je gradove nastanjivalo muslimansko stanovništvo. Činilo ga je više sandžaka, od kojih je za hrvatsko stanovništvo najvažniji Segedinski sandžak (obuhvaćao je Bačku), koji je, prije nego što je uključen u Jegarski pašaluk, bio dio Budimskoga pašaluka. Prestao je postojati s krajem turske vladavine u Ugarskoj u Velikom bečkom ratu, koji je završio mirom zaključenim u Srijemskim Karlovcima 1699.

Lit.: O. Zirojević, Upravna podela današnje Vojvodine i Slavonije u vreme Turaka, *Zbornik za istoriju*, 1, Novi Sad, 1970; *Enciklopedija Jugoslavije*, 2, Zagreb, 1982; D. Popović, *Srbi u Vojvodini*, 1, Novi Sad, 1990.

S. Bačić

JEGIĆ, Branko (Subotica, 13. IV. 1944. – Subotica, 19. III. 2002.), pjesnik, kulturni djelatnik. Sin je Marka i Lize, rođ. Vojnić Mijatov. Nakon završetka osnovne škole u rodnom gradu dvije godine polazi Međubiskupijsku klasičnu gimnaziju na Šalati u Zagrebu. Maturirao je 1964. u gimnaziji *Josip Juraj Strossmayer* u Đakovu. Nakon odsluženja vojnoga roka, od 1966. na Visokoj bogoslovnoj školi u Đakovu studira filozofiju i teologiju. Studij je završio 1970., no nije se zaredio za svećenika. Radni vijek proveo je kao službenik u tvrtki za špediciju u Subotici. Jedan je od osnivača Demokratskoga saveza Hrvata u Vojvodini (DSHV) i član Predsjedništva subotičke podružnice DSHV-a 1993.-97., član Katoličkoga instituta za kulturu, povijest i duhovnost *Ivan Antunović* iz Subotice od osnutka (1989.) te aktivan član njegova Književnoga kluba *Miroljub*.

Prve pjesme objavljuje u školskim listovima, a 1970. i 1971. i u *Rukoveti* (9-10/1970 i 3-4/1971). Budući da je bio sudionik Hrvatskoga proljeća te da je pisao na hrvatskome, a k tomu je tematski bio uvelike vezan za kršćansku sliku svijeta i gdjekad za rodoljublje, nakon toga nije mogao objavljivati u periodici izvan Katoličke crkve. Štoviše, ni zbirka *Pjesme*, koju je u proljeće 1972. za tisak prihvatio subotički nakladnik *Osvit*, nikada nije

objavljena. Znatno poslije surađuje u većini katoličkih tiskovina na hrvatskome u Bačkoj: u *Bačkom klasju* (69, 1992), *Zborniku »Ivan Antunović«* (1994) i *Subotičkoj danici* (1971, 1984.-93.). Nakon 1990. pjesme, članke iz kulturne povijesti (npr. o dužijanci) i prikaze knjiga suvremenih hrvatskih književnika iz Subotice (L. Merković, I. Pančić) objavljuje povremeno i u ovdašnjim svjetovnim publikacijama na hrvatskome – *Glasu ravnice* (4, 1990; 27, 28, 1993), *Klasju naših ravni* (2/1996, 2/2000, 3-4/2002), *Godišnjaku KUD »Bunjevačko kolo« : Dužijanca '93* (1, 1994), gdje je bio i član uredništva, te *Žigu* (21, 1995). Služio se i pseudonimima Branimir, Branislav, Stjepan Filipović i Krešimir Vranjić.

Branko Jegić

Za života nije objavio samostalnu zbirku pjesama, no objavljena mu je pet godina nakon smrti. Poetika njegova pjesništva snažna je meditativnoga i refleksivnoga prosedea, melankolija joj je čest obol, forma slobodni stih, a raznoliki egzistencijalni i religijski motivi lirskoga subjekta u pjesmama uklopljeni su u slike zavičajnoga svijeta Subotice, okolne ravnice i krajolika. Zapitan i nesiguran, tragalački je usmjeren izbavljenju. Teško životno iskustvo, koje je bilo posljedica nesretnih događaja, i osjećaj tuge zbog neostvarenih htijenja i želja autor nadilazi kršćanskim osmišljavanjem patnje, a implicitnim vezivanjem na Onostranost i uzdanjem u Boga izgrađuje sliku svijeta koja ga vodi pozitivnom aktivitetu, uokvirenomu ljubavlju.

Djela: *Jeka sa ravnice*, Književni prilog br. 6, *Bačko klasje*, 69, Subotica, 1992; *Ja, hodočasnik*, Subotica, 2007.

Lit.: *Glas ravnice*, 27, 35, 36, Subotica, 1993; B. Gabrić, Bilješka o pjesniku, u: *Književni prilog br. 6, Bačko klasje*, 69, Subotica 1992; A. Sekulić, *Književnost podunavskih Hrvata u XX. stoljeću*, Zagreb, 1996; *Zvonik*, 4/2002, Subotica; Đ. Lončar, Pseudonimi i inicijali autora koji su pisali o bunjevačkim i šokačkim Hrvatima, *Klasje naših ravni*, 11-12/2006, Subotica; L. Merković, Traganja Branka Jegića za silinom čistote, mekote, mita, ljubavi…, u: B. Jegić, *Ja, hodočasnik*, Subotica, 2007.

T. Žigmanov

JELAČIĆ, Anka (Sentivan, *madž.* Felsőszentiván, 27. I. 1909. – Zagreb, 9. I. 1968.), operna pjevačica, mezzosopranistica. Kći Mere (Melkiora) i Marije, rođ. Vidaković. God. 1931. završila je učiteljsku školu u Osijeku, 1931.-33. polazila je srednju glazbenu školu u Zagrebu, gdje je pjevanje učila kod Marka Vuškovića. Od 1931. članica je opernoga zbora Hrvatskoga narodnoga kazališta u Zagrebu. Nakon nastupa u epizodnoj ulozi Philine u opereti *Dubarry* (K. Millöcker – T. Mackeben), god. 1933. pjeva ulogu Ivanice na hrvatskoj praizvedbi opere *Adel i Mara* (J. Hatze). God. 1934.-37. solistica je beogradske Opere, 1937.-41. Opere HNK u Zagrebu, a 1941.-45. angažirana je u Narodnoj operi u Beču, odakle je dolazila redovito na nastupe u Zagreb. U bečkoj je Narodnoj operi bila zvijezda, jedna od najzapaženijih solistica, ljubimica publike, idealna interpretkinja Bizetove junakinje Carmen. Od rujna 1945. do umirovljenja potkraj 1965. bila je solistica zagrebačke Opere, s prekidom 1948.-50., kad je ponovno nastupala u beogradskoj Operi. Gostovala je u Salzburgu, Grazu, Stuttgartu, Pragu, Bratislavi.

Tijekom karijere razvila se u vrsnu glazbeno-scensku osobnost, svojim glasom i izgledom bila je jedna od najatraktivnijih hrvatskih glazbenoscenskih umjetnica. Zahvaljujući tamno obojenom glasu u rasponu od dubokih, altovskih registara do zvonkih, gotovo sopranskih visina, pjevala je altovski i mezzosopranski repertoar. Proslavila se u inozemstvu i u Hrvatskoj ulogom Carmen (G. Bizet), pretočivši u scenski jedin-

stvenu kreaciju svoje pjevačko, glumačko i plesno umijeće. Cijenjena i kao Princeza Eboli, Amneris, Azucenta, Ulrica i Maddalena (G. Verdi, *Don Carlos*, *Aida*, *Trubadur*, *Krabuljni ples* i *Rigoletto*), Doma (J. Gotovac, *Ero s onoga svijeta*), Olga te Paulina i Grofica (P. I. Čajkovski, *Evgenij Onjegin* i *Pikova dama*), Hivrja i Marina (M. P. Musorgski, *Soročinski sajam* i *Boris Godunov)*, Končakovna (A. Borodin, *Knez Igor*), Fricka (R. Wagner, *Walküre*), Dalila (C. Saint-Saëns, *Samson i Dalila*), Herodijada (R. Strauss, *Saloma*), Miss Bagott i Udovica (B. Britten, *Stvaramo operu* i *Petar Grimes*).

Anka Jelačić kao Amneris
u *Aidi* G. Verdija

Lit.: M. Barbieri, Hrvatski operni pjevači 1945-2002., *Vijenac*, 219, Zagreb, 25. VII. 2002; J. Martinčević, Hrvatski vokalni umjetnici XX. stoljeća u svijetu, *Hrvatski iseljenički zbornik 2004.*, Zagreb, 2003; M. Barbieri, Deset opera, *Vijenac*, 273, Zagreb, 22. VII. 2004; *Hrvatski biografski leksikon*, 6, Zagreb, 2005.

Ž. Mandić

JELAČIĆ (Jelačić Bužimski), Josip (Petrovaradin, 16. X. 1801. – Zagreb, 20. V. 1859.), hrvatski ban, austrijski general, nacionalni junak. Potječe iz plemićkoga roda čije se ime prvi put spominje 1381. Otad, naime, potječe spomen Stanoja Jelačića, službenika bosanskoga kralja Tvrtka, ali nema dokaza da je on u vezi s plemićkom porodicom. U XVI. st. Jelačići se pojavljuju u Pounju, a odatle se s prodiranjem Osmanlija sele u Liku, Turopolje i dalje. Među mnogobrojnim i znamenitim članovima porodice, koja je imala više loza, bio je i Josipov pradjed Stjepan, dožupan Zagrebačke županije, podban i dozapovjednik Banske krajine, koji je prvi počeo upotrebljavati plemićki pridjevak Bužimski, izveden od naziva utvrde Bužim u Lici kod Gospića. Naime, prvi je Jelačić početkom XVI. st. spomenut u vezi s tom utvrdom, no posrijedi je bila pogreška jer utvrda nikada nije bila u njihovu vlasništvu.

Sin je zapovjednika divizije Franje i Ane, rođ. Portner. Na dan rođenja u petrovaradinskoj župnoj crkvi sv. Jurja krstio ga je upravitelj župe Damianus Nützl. Rano djetinjstvo proveo je u Petrovaradinu, a 1809. stupio je u Theresianum, akademiju za upravna i vojna zvanja u Beču, gdje su se školovali sinovi plemića i velikaša. Tijekom deset godina školovanja, osim interesa za vojničke vještine, pokazao je i zanimanje za zemljopis, povijest, govorništvo i jezike. Bio je jedan od najboljih pitomaca Theresianuma. Završivši akademiju, u ožujku 1819. stupio je kao potporučnik u Treću konjaničku pukovniju u Galiciji. Bavio se i pjesništvom te je u trenucima bolesti kao mladić spjevao svoje najbolje pjesme na njemačkom jeziku. Objavljene su 1825. u Zagrebu pod nazivom *Eine Stunde der Erinnerung* (*Trenutak uspomene*).

Njegova vojnička i politička karijera išla je uzlaznom putanjom, a kulminirala je u revoluciji 1848.-49. Nakon početka službovanja u svibnju 1825. imenovan je natporučnikom, zatim potkapetanom Treće graničarske pukovnije u Ogulinu i zapovjednikom 7. satnije u Drežnici, a 1831. imenovan je kapetanom. Na tom položaju bio je s pukovnijom u Italiji 1831.-35., a zatim u Ogulinu još dvije godine. Postao je major 48. pješačke pukovnije 1837., a iduće četiri godine proveo je obilazeći Dalmaciju, Crnu Goru i Hercegovinu. Nakon toga imenovan je potpukovnikom Prve banske pukovnije u Glini. Tijekom 1840-ih angažirao

se kao djelatnik hrvatske kulture i postao članom hrvatskih gospodarskih, književnih i muzičkih društava. Prijateljevao je s predstavnicima Ilirskoga pokreta i s mnogim intelektualcima i hrvatskim domoljubima. Osim materinskoga hrvatskoga, govorio je i pisao njemački, madžarski, francuski, a koristio se i talijanskim i latinskim jezikom. Svoju hrabrost i vojničko umijeće više je puta dokazao boreći se protiv turskih krajišnika u graničnim sukobima u bosanskoj Posavini i šire, napose 1845. i 1846. S nekim je turskim krajišnicima i prijateljevao, npr. s Mahmud-begom Bašićem iz Bihaća.

U predvečerje revolucije 1848. car Ferdinand Habsburški imenovao ga je 23. III. bez znanja ugarske vlade generalom i banom Hrvatske, zapovjednikom Prve i Druge banske graničarske pukovnije. Neovisno o tom imenovanju, njegova je kandidatura za bana istaknuta u pripremama za Narodnu skupštinu u Zagrebu 25. III., gdje su najvažniji zahtjevi bili: uvođenje narodnoga jezika, ukidanje kmetstva, saziv Hrvatskog sabora, osnivanje narodne vojske, opće pravo glasa i sloboda tiska. Proglasom je ukinuo kmetstvo, hrvatski jezik proglašen je službenim, a osnovano je i Bansko vijeće kao svojevrsna vlada Trojedne Kraljevine. Budući da ugarska vlada nije priznavala ustupke Hrvatskoj te se smatrala jedinom zakonitom vlašću nad Hrvatskom, prekinuo je sve odnose Hrvatske i Slavonije s Peštom. Ferdinand I. u kraljevskoj diplomi od 23. III. 1848., kojom je Josipa Jelačića imenovao banom, izrijekom određuje da za bana »umeštjenje (instalaciju) u nazočnosti vaših vernostih osobito smo odredili našega takodjer vernoga, nam iskreno miloga, častnoga Jurja Haulika, zagrebačkoga biskupa, za pravog i zakonitog rečenih kraljevinah bana priznati«. No zbog političkih okolnosti Juraj Haulik odbija povratak iz Beča u Zagreb do kraja Sabora zbog bojazni da će izazvati nemire, ali i zbog toga što je pravoslavni karlovački mitropolit dobio prvo mjesto do bana u Saboru, čime je zagrebačkomu biskupu nanesena uvreda. Zbog toga je Haulika Hrvatski sabor htio »pozvati na odgovornost«. U novonastalim okolnostima ban Jelačić obratio se mitropolitu Karlovačke mitropolije Josifu Rajačiću, koji se 1. V. 1848. proglasio srpskim patrijarhom na Svibanjskoj skupštini u Srijemskim Karlovcima, kada je i proglašen savez samoproklamirane Srpske Vojvodine s Trojednom Kraljevinom Hrvatskom, Slavonijom i Dalmacijom. Takva odluka imala je političko značenje u skladu s preporodnom idejom o južnoslavenskoj solidarnosti, ali i zbog raspoloženja srpskoga pravoslavnoga stanovništva u Vojnoj krajini. Tim činom je za hrvatsku stvar htio pridobiti i Srbe u Hrvatskoj i južnoj Ugarskoj. U tom kontekstu treba promatrati i to što je obavijest o imenovanju za bana dao tiskati ne samo na latinici nego i na ćirilici crkvenoslavenskim jezikom. Na Trgu sv. Katarine u Zagrebu 5. VI. 1848. ban Jelačić svečano je ustoličen. Zakleo se pred raspelom i dvjema svijećama pred patrijarhom Srpske pravoslavne crkve Josifom Rajačićem. Zbog položaja Srba u južnoj Ugarskoj i započetih većih borba kod Szent-Tamása (današnji Srbobran) 14. VII. 1848. Rajačić je činio pritisak na Jelačića te ga je 31. VII. 1848. pozvao da smjesta krene na Madžare jer će u protivnome raskinuti savez s Hrvatima.

Jelačić je u rujnu 1848. pokrenuo rat protiv ugarske vlade, tijekom kojega je pripojio Međimurje Hrvatskoj. Kao časnik Monarhije i Bečkoga dvora, uime hrvatskih nacionalnih i narodnih interesa te uime interesa ostalih Slavena, diljem Slavonije, Vojvodine i Madžarske borio se hrabro i odlučno protiv madžarske revolucije s promjenljivom ratnom srećom i uspjehom. Vojno je pomagao srpski pokret u južnoj Ugarskoj protiv ugarske vlade, no poslije će se pojaviti razmimoilaženja Hrvata i Srba oko djelokruga civilnih i vojnih vlasti u Srijemskoj županiji i Petrovaradinskoj regimenti. Trzavice je stišavao radi suradnje sa Srpskom Vojvodinom u borbi protiv ugarske vlade. Ipak, usprotivio se Rajačićevu zahtjevu da se Srijem proglasi dijelom Srpske Vojvodine pa se na terenu uspostavlja svojevrsni kondominij sa srpskim vojvođanskim pokretom. Zbog ratnih zasluga Franjo Josip, novi car i kralj,

imenovao je Jelačića namjesnikom Rijeke, građanskim i vojnim namjesnikom Dalmacije, a kako je istodobno bio i zapovjednik u banskoj Hrvatskoj te vojni zapovjednik Hrvatsko-slavonske vojne krajine, činilo se da je došlo do ujedinjenja hrvatskih zemalja pod vlašću jedne osobe. Kao ban koji je nakon više stoljeća okupio većinu hrvatskih zemalja postao je simbolom obrane hrvatske državnosti i nacionalnih interesa.

Ban Josip Jelačić

Bački su Hrvati tijekom revolucije 1848.-49. uglavnom bili na strani ugarske vlade, zbog tradicionalne lojalnosti uglednih bunjevačkih Hrvata ugarskoj državi i zbog suprotstavljenosti srpskomu pokretu – istaknuti je primjer za to Karlo Latinović, veleposjednik i bački podžupan. Naime, tijekom 1848. našli su se bez političkoga vodstva i nespremni za događaje koji su slijedili. Pojedini bački Hrvati ipak su bili Jelačićevi simpatizeri: biskup Ivan Antunović, župan Josip Rudić, Vince Zomborčević, Ambrozije Boza Šarčević. Malobrojni predstavnici bunjevačke inteligencije koji su imali kontakte s Ilirskim pokretom i koji su se bavili mišlju da Bunjevce povežu s Hrvatskom i sa srpskim ustanicima bili su bez stvarna utjecaja među širim slojevima hrvatskoga stanovništva. Primjerice, Josip Rudić Aljmaški bio je među rijetkim predstavnicima bunjevačke inteligencije koji su bili rezervirani prema madžarskomu revolucionarnomu pokretu. Njegova smjena s položaja bačkoga velikoga župana u revolucionarnoj 1848. tumačila se njegovom prijašnjom povezanošću s bečkim dvorom, ali i vezama s Hrvatskom – zahvaljujući lojalnosti dvoru stekao je naslov austrijskoga baruna 1854. Madžarska revolucija 1848. zatekla je Ivana Antunovića na položaju aljmaškoga župnika, a iste je godine postao bilježnikom aljmaškoga dekanata. Madžarski povjesničar József Thim tvrdi da je Antunović bio utamničen kao protivnik Kossutha, a pristaša bana Jelačića, što autor Antunovićeve biografije Matija Evetović nastoji osporiti jer je Antunović 1869. posjetio Kossutha u Torinu. Da je Antunović simpatizirao Jelačića, ako ne otvoreno tijekom revolucije, onda u poslijerevolucionarnim desetljećima, potvrđuje njegova *Razprava* (1882., 44), u kojoj ga naziva »neumrlim banom Jelačićem«.

Srbi su za svoj pokret tijekom srpnja 1848. nastojali pridobiti »Rumune, Bunjevce i ostale zapadne veroispovesti u Vojvodini«. Svakako da su pri opredjeljenju za stranu u sukobu važnu ulogu imale naslijeđene suprotstavljenosti između katolika i pravoslavaca te prijetnje bačkim Bunjevcima da će im u slučaju svrstavanja na madžarsku stranu biti oduzeti posjedi i druga imovina, a neki motivi korijene vuku i iz XVIII. stoljeća. Svrstavanje Bunjevaca u tim događajima na stranu madžarske revolucije srpski povjesničari ocjenjivali su u pravilu negativno (Ivan Ivanić, Aleksa Ivić, Stefan Ilkić, Fedor Nikić i dr.), a razloge distanciranosti od Srba nalazili su u konfesionalnoj pripadnosti i inteligenciji Bunjevaca, koja je tradicionalno bila usmjerena na Ugarsku. Staleški interesi također su mogli utjecati na usmjeravanje prema madžarskoj revoluciji. Takav je slučaj bio kod banatskih Hrvata, plemića u Hrvatskoj Boki, Hrvatskoj Neuzini i Hrvatskoj Klariji. Među njima su prevagnuli staleški interesi te su pristali uz Lajosa Kossutha nadajući se da će ih razriješiti vazalskoga odnosa prema zagrebačkim biskupima, ali i da ne-

će provesti ukidanje kmetstva u Ugarskoj, što je naložio car iz Beča. S druge strane, Hrvati u Novom Sadu te južnoj Bačkoj (Titel, Žabalj, Šajkaš), koji su bili uključeni u Šajkaški bataljun, bili su na strani Srba, a jednako je tako bilo i s Hrvatima u Perlezu te s onima iz južnoga Banata u Banatskoj vojnoj granici (Starčevo, Opovo i dr.). Hrvati u šokačkim naseljima uz Dunav prema dostupnim izvorima najvećim su dijelom tijekom revolucije bili pasivni te se nisu otvoreno svrstavali ni uz jednu od sukobljenih strana.

Nakon pristizanja pomoći u opremi i ljudstvu iz Kneževine Srbije srpske snage počele su postizati znatnije vojne uspjehe. Postrojbe sa srbijanskim dobrovoljcima, koje je predvodio Stevan Knićanin, zauzele su 29. I. 1849. Sombor. Bunjevci, napose oni u Somboru i njegovoj okolici, nakon borba bili su izloženi nasilju i pljački srpskih dobrovoljačkih postrojba, ali i mjesnih Srba, što će loše utjecati na buduće bunjevačko-srpske odnose. Stradanja za revolucije opisao je somborski senator Ivan Nepomuk Ambrozović (Sombor, 1789. – Sombor, 1869.) u djelu *Žalostica žalostna Ivana Nep. Ambrozovića, u zomborskoj kralj. varoši penzioniratog senatora, bižajućeg od kuće pak do Kalacse, kad su raci-serbianci u medjuboju madžarskom 1848-49. progonili katholike, po njemu istom ispivana u Zomboru god. 1850.* Ti su događaji Bunjevce još čvršće vezali uz madžarsku revoluciju.

Preokret se događa s napredovanjem madžarskih snaga tijekom ožujka i travnja 1849. pod zapovjedništvom Móra Perczela. Bunjevci su sudjelovali u bici kod Kaponje (između Tavankuta i Bajmoka) 4. III. 1849., nakon čega su se poražene srpske postrojbe povukle do Titelske visoravni. Sa subotičkoga područja Bunjevci su sudjelovali u napadu na srpske snage iz Stare Kanjiže (danas: Kanjiža) i Sente 23. III. 1849. Promjene na terenu pratio je i veliki broj srpskih izbjeglica. Oslabljeni vojni položaj Srba Jelačić je popravio operacijama svoje vojske u Bačkoj u ljeto iste godine. U početku lipnja 1849. prešao je s vojskom iz Srijema kod Slankamena u Bačku, a vojsku je rasporedio u Titelu, Mošorinu, Loku i Vilovu. Glavni stan je postavio u Titelu. Nizao je pobjede kod Kaća 7. VI. 1849. i kod Starog Bečeja 24. VI. 1849., gdje je pobijedio madžarske postrojbe pod vodstvom generala Perczela. Tijekom tih borba zauzeti su Novi Sad, Sombor i najveći dio Bačke. Vijest o veliku madžarskom porazu kod Kaća u dijela Bunjevaca potaknula je promjenu raspoloženja, na što su Madžari radi zastrašivanja poslali dvije konjičke postrojbe u Sentivan (*madž.* Felsőszentiván). Selo je bilo opljačkano, strijeljan je brijački pomoćnik Ivan Radić kao vođa tamošnjih Hrvata, a svi su sumnjivci internirani u Segedin.

Hrvatske i srpske snage povukle su se iz Bačke oslabljene epidemijom kolere i pred brojnijom madžarskom vojskom. Jelačić iz Srijema ponovno prelazi Dunav 31. VII. 1849., nakon početka opće ofenzive austrijskih i ruskih postrojba, te sa svojim snagama sudjeluje u bitkama koje su završile predajom madžarske vojske 13. VIII. 1849. kraj Világosa (*rum.* Şiria).

Slom revolucije 1849. i nastupajući Bachov apsolutizam iznevjerili su očekivanja slavenskih naroda, a donekle fizički i duhovno slomile banovu ličnost. Tijekom života bio je osjetljiva zdravlja. Više je godina patio od bolesti grla, a u kasnoj životnoj dobi i od bolova u želucu, grčeva, nesanice, paralize, živčanoga, a donekle i duševnoga rastrojstva. Liječio se po cijeloj Europi, od Londona, Pariza i Ostendea do Beča i Zagreba. Zanimljiva je njegova izjava: »Ja sam zdrav, imam potpunu snagu tijela, a opet umirem. Austrija, kojoj sam vjerovao, ubila me je!«. Svečan sprovod obavljen je 26. V. u nazočnosti zagrebačkoga nadbiskupa Jurja Haulika i hrvatskih grofova Dragutina Erdödyja i Stjepana Draškovića. Posljednje počivalište nalazi se na njegovu obiteljskom imanju Novi Dvori u Zaprešiću, gdje je pokopan u kapelici sv. Josipa.

Poslijerevolucionarno razdoblje za Hrvate u Bačkoj donijelo je neke promjene. Nakratko su odgođeni madžarizacijski pritisci zbog političkih promjena te promjena u gradskim upravnim tijelima.

U hrvatskim bačkim naseljima zapisnici su vođeni na mjesnoj hrvatskoj ikavici, a umjesto naziva Dalmatinac ili Ilir sve je češća službena uporaba imena Bunjevac. Kao posljedica revolucije u Ugarskoj, napose vojne i političke pomoći bana Jelačića i Hrvatske Srbima, nakon početne konfrontacije i suprotstavljenosti slijedilo je postupno zbližavanje Hrvata i Srba u južnoj Ugarskoj. Tako biskup Antunović u preporodnom razdoblju veliča »neumrloga« bana Jelačića, kojemu se posvećuje prostor i u *Bunjevačkim i šokačkim novinama*. Neki somborski Bunjevci to su odbijali prihvatiti te su bojkotirali i *Novine* i Antunovića. Na somborskom području u to vrijeme još su bila svježa sjećanja na progon katolika u doba revolucije, a s time se povezivao i ban Jelačić kao saveznik Srba. Madžarska historiografija prenaglašeno je potencirala ulogu bana Jelačića kao gušitelja madžarskih snova o samostalnoj državi, a tu je interpretaciju prihvatio i dio bačkih Bunjevaca. Marksisti su ga također prikazivali kao reakcionara, što će se odraziti i na odnos jugoslavenskih vlasti nakon 1945. prema njegovoj ulozi u povijesti.

Hrvatski ban Josip Jelačić bio je jedna od najvažnijih osoba hrvatske povijesti. Hrvat – Ilirac – narodnjak, koji je interese habsburške dinastije znao spojiti s interesima slavenstva. Među hrvatskim pukom bio je omiljen zbog svojega domoljublja i poštivanja svega narodnoga, a osobito među seljaštvom zbog proglasa o ukidanju kmetstva. Već u XIX. st. narod je spoznao i osjetio njegovu povijesnu veličinu. Posmrtne počasti i popularnost nakon smrti najbolje se zrcale u pokliču »Ustani, bane, Hrvatska te zove!«, koji je prvi put zabilježen 1867. godine, a sastavni je dio pjesme *Ustaj, bane* iz 1906. Skladatelji Vatroslav Lisinski, Ivan Zajc i Ferdo Livadić stvarali su mnoga glazbena djela nadahnuta Jelačićem. Uspomena na njega sačuvana je i u brojnim djelima hrvatskih slikara. U zagrebačkoj katedrali 1985. postavljen je brončani stojeći kip Josipa Jelačića, a u zgradi Hrvatskoga sabora 1997. postavljeno je banovo brončano poprsje. Lik bana našao se i na poštanskim markama 1992. i 2001. te na novčanici od 20 kuna, koja je puštena u optjecaj 1993. Njegovo ime od 1998. nosi i Ratna škola Oružanih snaga Republike Hrvatske.

Na glavnom zagrebačkom trgu postavljen mu je spomenik potkraj 1866., djelo Antona Dominika Frenkorna. Za komunističkoga režima 1947. spomenik je demontiran, a trg je preimenovan u Trg republike. Spomenik je 1990. vraćen na staro mjesto, no okrenut prema jugu umjesto – kao prije – prema sjeveru, a trgu je vraćen stari naziv.

U Petrovaradinu su još za Austro-Ugarske, središnja ulica i jedan trg uz Dunav nosili njegovo ime sve do 1948., kada su socijalističke vlasti preimenovale ulicu u Matije Gupca, a trg u Tomislavov. Od vremena režima Slobodana Miloševića ulica nosi ime Beogradska, a trg Vladike Nikolaja (Velimirovića). U Subotici je jedna od središnjih gradskih ulica između dvaju svjetskih ratova nosila naziv Jelačićeva ulica. Socijalističke su je vlasti preimenovale u Ulicu Matka Vukovića, ali su u postsocijalističkome preimenovanju subotičkih ulica madžarski članovi gradskoga Povjerenstva za davanje naziva ulica i trgova odbili mogućnost da ulica ponovno nosi Jelačićevo ime. Na 200. obljetnicu rođenja bana Josipa Jelačića 16. X. 2001. u Petrovaradinu, Odbor za proslavu organizirao je svečanu misu za bana Jelačića, izdao prigodnu publikaciju i obnovio spomen-ploču na njegovoj rodnoj kući postavljenu 1901., koja je prefarbana početkom 1990-ih. Proslavi su nazočili mnogobrojni Petrovaradinci, dru-

Rodna kuća bana Jelačića

gi Srijemci, mjesne vlasti, Hrvati iz Bačke i gosti iz Hrvatske. Odlukom Hrvatskoga nacionalnoga vijeća u Republici Srbiji iz 2005. njegov dan rođenja obilježava se kao jedan od četiriju službenih praznika hrvatske zajednice u Republici Srbiji. Proslava se održava u crkvi sv. Jurja u Petrovaradinu, gdje je Josip Jelačić kršten. U spomen na njega u Petrovaradinu je 25. XI. 2003. obnovljeno Hrvatsko kulturno-prosvjetno društvo *Jelačić*.

Lit.: M. Cepelić, M. Pavić, *Josip Juraj Strossmayer biskup Bosansko-Djakovački i Sriemski god. 1850.-1900.*, Zagreb, 1900-1904; F. Nikić, Bunjevci i srpska Vojvodina 1860., *Književni sever*, 3-4/1927, Subotica; S. Ilkić, Bunjevci i mađarizacija, *Književni sever*, 3-4/1927, Subotica; F. Nikić, Rumuni banatski i Bunjevci prema Srpskoj Vojvodini god. 1848-1849., *Letopis Matice srpske*, sv. 313, Novi Sad, 1927; P. Pekić, *Povijest Hrvata u Vojvodini od najstarijih vremena do 1929. godine*, Zagreb, 1930; M. Evetović, *Život i rad biskupa Ivana Antunovića narodnog preporoditelja*, Subotica, 1935; M. Beljanski, *Sombor i bunjevački nacionalni preporod (1870-1945.)*, Sombor, 1971; A. Mijatović, *Ban Jelačić: u povodu vraćanja Jelačićevoga spomenika na prvotno mjesto u Zagrebu*, Zagreb, 1990; A. Sekulić, *Bački Hrvati*, Zagreb, 1991; J. Kolanović, Zagrebački biskup Juraj Haulik i ustoličenje bana Josipa Jelačića, *Fontes : izvori za hrvatsku povijest*, 3, Zagreb, 1997; J. Neustädter, *Ban Jelačić i događaji u Hrvatskoj od godine 1848*, 2, Zagreb, 1998; *200. obljetnica rođenja bana Josipa Jelačića: 1801-2001*, Petrovaradin, 2001; D. Šokčević, *Hrvati u očima Mađara, Mađari u očima Hrvata : kako se u pogledu preko Drave mijenjala slika drugoga*, Zagreb, 2006; H. Gračanin, Josip Jelačić Bužimski, *Meridijani*, 110, Zagreb, 2006; M. Bara i T. Žigmanov, *Hrvati u Vojvodini u povijesti i sadašnjosti : osnovne činjenice*, Subotica, 2009; *Enciklopedija Novog Sada*, 30, Novi Sad, 2009., S. Gavrilović, Hrvatski ban Josip Jelačić i Srpska Vojvodina 1848/49, *Zbornik Matice srpske za istoriju*, 63-64, Novi Sad, 2011.

D. Deman i M. Bara

JELAŠIĆ, Stipan (Aljmaš, *madž.* Bácsalmás, 13. I. 1946.), odvjetnik, vrhunski sportaš. Sin Kaćmarca Laze i Kaćmarkinje Dominike (Doke), rođ. Mamužić. Osnovnu je školu pohađao u Kaćmaru, a u Baji Ekonomski tehnikum, na kojem je 1964. i maturirao. U srednjoj se školi počeo baviti košarkom i brzo je postao registriranim članom prvoligaške košarkaške momčadi bajske *Bácske* te državnim omladinskim prvakom 1963. Iste godine sudjeluje na kvalifikacijama za Europsku ligu u San Sebastianu. Nakon odsluženja vojnoga roka studira na Pečuškome pravnom sveučilištu. U tom razdoblju igra u drugoligaškome košarkaškom timu PEAC. Diplomirao je i doktorirao 1970. Do 1975. radi i igra košarku u stolnobiogradskom prvoligaškom *Videotonu*, a zatim do 1985. u tamošnjem GEO-u. God. 1974. položio je ispit za poreznoga savjetnika i strukovnoga pravnika za ratarstvo. U odvjetničkom zvanju bavi se obiteljskim, nasljednim, zemljišnim i socijalnim pravom. God. 2003. kao tenisač osvojio je naslov državnoga prvaka u svojoj dobnoj kategoriji. Od 1998. u Stolnom Biogradu (*madž.* Székesfehérvár) sudjeluje u utemeljenju hrvatske samouprave, kojoj je vodeći član do 2010.

Ž. Mandić

JELEN (*lat.* Cervidae), divlja životinja iz porodice dvopapkara. Vitka je tijela, smeđih dlaka, preživač. Rasprostranjeni su u Europi, Africi i Americi, a danas ih ima i u Australiji, Novom Zelandu, Gvineji i na Karipskim otocima. Porodica obuhvaća 45 vrsta, među ostalima jelene, srne, sobove i losove. Najuočljivije im je obilježje rogovlje, koje uglavnom imaju mužjaci, a u različitih vrsta ima različite oblike. Veličina jelena vrlo je različita – duljina se kreće od 0,7 do 2,9 m, visina u ramenima od 0,3 do 1,9 m, a težina od 7 do 800 kg. Nastanjuju mnogobrojna različita staništa i mogu se naći u pustinjama, stepama, tundrama, ali i močvarama i šumama, kao što je slučaj u Podunavlju.

Imaju važnu ulogu u mitologiji i kulturi mnogih naroda. Još u razdoblju paleolitika nastali su špiljski crteži ljudi i životinja s jelenjim rogovima. Sve stare kulture poznaju neki oblik njihova štovanja te se susreću u keltskoj, u starogrčkoj i nordijskoj mitologiji, a poznati su i u izvaneuropskim kulturama. U kršćanstvu pobuđuju divljenje zbog ljepote i elegancije (2 Sam 22,34; Ps 18,34), a Jeremija navodi košutu kao simbol majčinske ljubavi (Jr 14,5). Košuta simbolizira i pravednika žedna izvor-vode, tj. Božje riječi (Ps 42,2).

Kao jedan od najatraktivnijih predstavnika europske faune, stoljećima opstaje i u šumama i ritovima u Podunavlja, uz naselja u kojima žive Šokci. Spominje se i u ekspediciji podunavskim ritovima što ju je potkraj XIX. st. organizirao austrijski prijestolonasljednik Franz Ferdinand. U njoj je sudjelovao i znameniti njemački zoolog i pisac Alfred Brehm. Gotovo je nemoguće zamisliti prostrane ritove bez mnogobrojnih jelenjih krda, a poznata je prodorna rika jelena u rujnu, kad odrasli jeleni okupljaju hareme košuta radi parenja. Zastupljenost jelena u okolišu uzrokovalo je ulazak njegova mesa u prehranu među Šokcima te je pridonijelo razvoju lova i lovnoga turizma u nekim naseljima (Plavna, Monoštor).

U jednoj svojoj knjizi spominje ih i književnik Antun Gustav Matoš: »Odlučio sam se za Srbiju, i kako nisam imao putnog troška, prijeđem iz Vukovara preko Dunava k mom djedu, vascijeloj Bačkoj poznatom 'meštru' (učitelju) Grgi, koji je tada ljetovao u ubavom selu Plavni, kraj dunavskog rita bogatog jelenima i pticama močvaricama...«.

Grb AP Vojvodine

Često se susreće u heraldici, kao živi simbol, i to u različitim položajima: u hodu, u napadu, u skoku ili je pak prikazana jelenja glava i jelenji rogovi u različitim oblicima. U grbovima simbolizira politiku, mir, harmoniju, napredak. Upravo zbog toga nalazi se u amblemima raznih društava, organizacija i udruga, te se tako našao, primjerice, i u amblemu HKUPD-a *Matoš* iz Plavne. Nalazi se i u grbu Autonomne Pokrajine Vojvodine iz 2002., na štitu složenom od dvaju uspravnih polja (grbovi Bačke i Banata) i jednoga položenoga (grb Srijema). U grbu Srijema – u modrom, kraljevski plavom polju s tri srebrne vrpce, koje simboliziraju Bosut, Savu i Dunav, ispod druge vrpce, na zelenu polju, odmara se jelen sa zlatnom ogrlicom oko vrata, a iza njega raste čempres. U sličnu heraldičkom obliku nalazi se i na starom grbu Srijemske županije te na današnjemu grbu Vukovarsko-srijemske županije.

Lit.: A. G. Matoš, Moji zatvori, *Pečalba, kaprisi i feljtoni*, Zagreb, 1939; *Popularna enciklopedija*, Beograd, 1976; *Rječnik biblijske kulture*, Zagreb, 1999; *Službeni list AP Vojvodine*, 10/2002, 18/2009, Novi Sad; www.gornjepodunavlje.info.

Z. Pelajić

JELIĆ, Mišo (Santovo, 17. XII. 1881. – Baja, 13. II. 1961.), odvjetnik, kulturni djelatnik, književnik, rodoljub. Deveto je i najmlađe dijete svojih roditelja Miše i Marte, rođ. Filaković. Pučku je školu pohađao u rodnome mjestu. Poput većine ondašnje santovačke djece, i on bi vjerojatno ostao kod kuće i nastavio poljodjelski posao svojih roditelja da učitelj Mijo Matković njegova oca nije nagovorio da ga dade na daljnje školovanje. Budući da im se obitelj ubrajala među imućnije, to im nije činilo nepremostive teškoće pa je srednjoškolsku naobrazbu stekao u Somboru. Za seljačkoga je sina jedina mogućnost da se uzdigne bila svećenička, učiteljska ili odvjetnička karijera. Jelić je izabrao odvjetničku, ali je poslije često znao reći: »Šteta što nisam ošo za svećenika, onda bi istom mogo budit naše Hrvate«. Pravo je svršio u Kolozsváru (*rum*. Cluj-Napoca) 1907., od 1912. ima svoj ured u Baji, a odvjetnički ispit položio je 1913. u Marosvásárhelyu (*rum*. Târgu Mures).

Još prije konačnoga dolaska u Baju sudjeluje u tamošnjem prosvjetiteljskom radu te postaje »desnom rukom« svećenika Lajče Budanovića, napose pri sastavljanju pravila i utemeljenja Bunjevačke čitaonice, koja će postati rasadištem narodne svijesti i uporištem protiv asimilacijskih nasrtaja na podunavske Hrvate. Pravila rada Mi-

nistarstvo prosvjete i vjere dugo nije htjelo odobriti, tvrdeći da su panslavistička, no na kraju su odobrena, ali pod imenom Bajska kršćanska čitaonica. Zahvaljujući Jelićevu usrdnom zauzimanju te njegovoj organizatorskoj i redateljskoj sposobnosti, u Baji se intezivirao hrvatski kulturni život. Utemeljio je kazališnu družinu, koja je prigodom prvoga Velikoga prela, održanoga u hotelu *Zlatno janje* 2. II. 1910., s velikim uspjehom prikazala kazališni komad Ivana Petreša *Dva bila gavrana*. Brzo napreduje i u profesionalnoj karijeri: postao je članom sudbenoga stola, počasnim županijskim javnim tužiteljem, a uz to i pravnim zastupnikom i članom predsjedništva Udruge Ferencova kanala.

Na početku Prvoga svjetskoga rata kao austro-ugarski vojnik bio je na ruskoj fronti u Galiciji, a poslije je premješten na srpsko bojište, gdje je promaknut u časnika. Imenovan je vojnim zapovjednikom u Žablju, a zatim načelnikom vojne policije u Beogradu te pročelnikom tamošnjega odjela za gospodarstvo i trgovinu. Razvojačen je ujesen 1918. u činu satnika.

Žarko je želio ujedinjenje svih Hrvata, a ostvarivim ga je zamišljao u okviru Austro-Ugarske Monarhije. Vidjevši u Srbiji i pravoslavlju protivnike bačkih Hrvata, na povratku iz vojske 4. XI. 1918., zajedno sa somborskim pravnikom Ivanom Paštrovićem i s dijelom tamošnjih Hrvata, u Somboru osniva Bunjevačko vijeće sa željom da spriječi odcjepljenje Vojvodine od Monarhije, no to mu nije pošlo za rukom. Za trajanja srpske okupacije Bačkoga trokuta zbog spomenute djelatnosti i rodoljublja bio je prisiljen na skrivanje.

Već u prvoj polovini 1920-ih pokretačka je snaga hrvatskoga nacionalnoga gibanja u Baji i njezinoj okolici te istinski vođa Hrvata u madžarskom dijelu Bačke. God. 1924. budimpeštanske *Bunjevačke i šokačke novine* priopćuju: »U Santovu je rodjen dr. Mišo Jelić, bajski odvitnik, veliki rodoljub i šokački podpridsidnik Bunjevačkog i šokačkog narodnog odbora«, a 1931. je postao njegovim predsjednikom.

Uz Jelićeve korisne savjete i djelatno sudjelovanje, opet je aktivirana bajska Čitaonica, kojoj je bio ne samo čelnik nego i službeni pravnik. Najviše se zauzimao za kazališni odjel, smatrajući najvažnijom zadaćom upravo čuvanje materinskoga jezika. U Baji i obližnjim selima organizirao je amaterske kazališne družine, s madžarskoga je prevodio onodobne omiljene igrokaze (ponajviše komade Edea Szigligetia, Ferenca Csepreghya, Edea Tótha), uvježbavao ih i režirao te organizirao njihovo prikazivanje na Fancagi, u Baškutu, Čavolju, Sentivanu, Bikiću, Kaćmaru i Gari. Osim toga, glavni je organizator bajskih marindanskih veselja, tzv. prela (prvi je predložio da im naziv bude Hrvatsko prelo), na kojima je nastojao okupiti Hrvate iz svih dijelova sjeverne Bačke.

Bio je i širitelj hrvatske pisane riječi. Osobno se pretplatio na više subotičkih i zagrebačkih novina te na travnički *Glasnik*, a na njegovu su adresu redovito stizali i svesci Pučke knjižnice Društva sv. Jeronima iz Zagreba. Sve je to zatim išlo iz ruke u ruku te bivalo izvorom razonode i znanja. Kao odvjetnik našemu je puku bio od iznimne pomoći. Među bačkim Hrvatima slovio je kao »naš fiškal«, koji svakomu rado pomaže.

S bujanjem madžarskoga nacionalizma njegova je djelatnost otežana te je i on, »kojim je naša mladež bila oduševljena«, potkraj 1930-ih potisnut iz vodstva Čitaonice. Koliko je zbog svoje nepokolebljive hrvatske svijesti bio trn u oku ondašnjim vlastima pokazuje i pismo iz ureda bajskoga gradonačelnikova upućeno 1935. santovačkomu župniku, u kojem se traže informacije o podrijetlu Miše Jelića »koji je ovdje na čelu Bunjevaca i koči njihovu madžarizaciju«.

»U novoj, slobodnoj Madžarskoj« postaje »nepoćudnom osobom«. Zbog »sumnjive djelatnosti« 1948. najprije mu je zabranjen odvjetnički rad, sav mu je imetak (među ostalim i znatan dio njegovih književnih radova) zaplijenjen, a zatim je pod lažnom optužbom zatvoren, nemilosrdno mučen i osuđen na doživotnu robiju. Kada

je 1954. dobio oprost, iz zatvora je izišao krajnje narušena zdravlja. Budući da mu je kuća u međuvremenu spaljena, bio je prisiljen živjeti u podstanarstvu uz nisku mirovinu. Najveći dio svojega preostaloga života proveo je u bolnici, gdje je i preminuo. Pokopan je na bajskom groblju sv. Roka.

Mišo Jelić

Kao ljubitelj narodnoga pjesništva otrgnuo je od zaborava nekoliko pučkih umotvorina (*Procvala je turum šeptelija*, *Zlotvoruša vila*, *Zaspo Marko*, *Vrane tice...*), a i sam se okušao u pisanju umjetničke balade (*Smrt Anice Lukine*). Od književnih djela pronađene su 32 njegove pjesme i 25 proznih napisa. Razmjerno dugo vremensko razdoblje od prvoga djela, pisanoga još potkraj XIX. st., i posljednjega, pisanoga pred smrt, te njihova tematska raznolikost daju naslutiti da je tih djela moglo biti znatno više, ali su uništena ili izgubljena. Među pjesmama nalazimo dječje (*Santovačkoj ditci*, *Vinčanje*), ljubavne (*Čeka me*, *Zov iz neba*, *Cvit mi tugu blaži*), proturatne (*Zadušnica*, *Molitva santovačkoj Gospi*, *Osvišćenje*), a najviše rodoljubnih (*Do groba Hrvati*, *Smrt roda mojega*, *Sunce u noći*). Jedna je njegova budnica (*Svi na Prelo!*) 1946. i uglazbljena.

U madžarskom dijelu Bačke jamačno je bio prvi koji je svoj jezik nazivao hrvatskim imenom, a svoje sunarodnjake Hrvatima te ih je držao neodvojivim dijelom hrvatskoga narodnog bića (*Sloboda sviće*). Laganim stilom, primjerenim široku sloju publike, živim i jednostavnim jezikom te okom vješta promatrača, nižući slike idiličnoga krajolika, izražava čežnju za rodnim selom (*Kući, kući!*), ljepotom i dražešću njegove okolice. Ponosi se svojim zavičajnim govorom, »milozvučnom bačvanskom ikavicom, koju sam s majčinim mlikom usisao u sebe, i koja mi je milija od svih jezika ovoga svita« (*U čast ikavici*). I njegova prozna djela, tematski jednako tako raznovrsna, nastala su ponajviše iz nužde danoga trenutka: da opskrbi pučkim prosvjetnim štivom svoje sunarodnjake i da nađe izraz za svoja nagnuća i težnje. Vodeći se mišlju »Sve što biše, ne vraća se više«, nastojao je staviti na papir i tako pokušati otrgnuti zaboravu neke svoje dojmove i uspomene iz djetinjstva i mladosti (ciklus *Sićanja*), koji nisu samo puko bilježenje onodobnih događaja nego su i bogati vrijednim podacima te imaju golemu vrijednost pogotovu za lokalnu povijest, etnologiju i proučavanje mjesnoga govora.

Zahvaljujući njemu, danas imamo cjelovitiju sliku i o nekim istaknutim kulturnim djelatnicima i glasovitim rodoljubima poput učitelja Mije Matkovića, svećenika Grge Jasenovića i Ivana Petreša. Jezik je njegovih djela uglavnom onodobna standardna bačka ikavica, s čestim primjesama santovačkoga govora, navlastito u leksičkoj građi. Pjesma *Na majčinom grobu* pisana je takoreći posve na zavičajnome govoru, a *Slomljena nada* gotovo dosljedno ijekavicom.

Lit.: S. Borovszky (ur.), *Bács-Bodrog vármegye monographiája*, 1, Budapest, 1909; J. Rapcsányi, *Magyar városok monografiája : Baja és Bács-Bodrog vármegye községei*, Budapest, 1934; S. Velin, *Bunjevačke i šokačke novine* (rukopis), 1969; M. Beljanski, *Sombor i bunjevački nacionalni preporod (1870-1945)*, Sombor, 1971; M. Mándics, *A magyarországi bunyevác-horvátok története : Povijest bunjevačkih Hrvata u Mađarskoj*, Kecskemét, 1989; A. Sekulić, *Bački Bunjevci i Šokci*, Zagreb, 1989; A. Mujić, Bajska Bunjevačka čitaonica, *Subotička Danica : kalendar za 1992. god.*, Subotica, 1992; J. Žužić, Mišo Jelić, *Hrvatski glasnik*, 18/1994, Budimpešta; Ž. Mandić, Grijeh bi bio zaboraviti ga, *Hrvatski kalendar 1995*, Budimpešta, 1995; M. Mándics, *Petres János – csávolyi esperesplébános, író és költő életútja*, Csávoly, 1997; S. Blažetin, *Književnost Hrvata u Mađar-*

skoj od 1918. do danas, Osijek, 1998; M. Mandić (prir.), *Hrvatski književnici u Mađarskoj : Ivan Petreš*, Budimpešta, 1999; Ž. Mandić, »Zaboravi da si Šokac bio«, *Hrvatski kalendar 1999*, Budimpešta, 1999; Ž. Mandić (prir.), *Hrvatski književnici u Mađarskoj : Mišo Jelić*, Budimpešta, 2000; *Hrvatski biografski leksikon*, 6, Zagreb, 2005.

Ž. Mandić

JENDEK (*tur.* hendek: prokop, kanal, rov), kopani usjek u zemlji, hidromelioracijsko sredstvo s ulogom površinskoga odvođenja vode. Poznaje ga većina starih civilizacija. Nastao je radi natapanja poljoprivrednoga zemljišta ili odvođenja suvišne vode, ali osim u poljoprivredi svoju ulogu ima i u stanogradnji jer omogućuje smanjenje negativnih utjecaja vode i prateće vlage na građevinske objekte.

Njegova je uporaba česta i u poljoprivredi i u stanogradnji bačkih Bunjevaca i Šokaca, budući da su na području koje naseljavaju bile raširene nadzemne vode te ih je trebalo regulirati. Na taj su način povećane površine obradive zemlje, poboljšana je njezina kvaliteta, a objektima od naboja produljen je vijek trajanja.

Kopali su se oštrim alatima za obradu zemlje, kao što su ašov, tj. štihača, lopata i plug s konjskom vučom. U ovisnosti o namjeni, bili su različitih dimenzija i poprečnih profila, tj. širine, dubine i oblika. Na poljoprivrednom zemljištu voda je odvođena u dolove, a poslije i u planski prokopane kanale koji su se najčešće nalazili uz rječice (npr. Čik, Krivaja, Mostonga). Za Suboticu je osobito važan Vok, kanal prokopan uz potok radi odvoda vode iz nekoliko okolnih bara, ali i oborinskih voda u Palić. U naseljenim mjestima u plavnim područjima te u područjima gdje su podzemne vode visoke planski su kopani u prvoj polovini XX. st. ispred kuća između ceste i pločnika kako bi prikupljali i odvodili oborinske vode prema kanalima radi zaštite objekata.

A. Rudinski

JENDEK-MAJKE, dječja igra. Igrala se na otvorenome, i to u jendeku, tj. kanalu. Skupina od 6-7 djece najprije među sobom bira tko će biti »jendek-majka«, zatim se određuje teritorij za igru tako da dio jendeka u duljini od oko 4-5 m na oba kraja označi grančicom ili odjevnim predmetom. »Jendek-majka« tada silazi u jendek, a ostala se djeca rasprše do granica označenoga teritorija za igru te trče i preskaču kanal. Cilj je igrača preskočiti kanal i ne dopustiti »jendek-majci« da ih uhvati, a »jendek-majke« da uhvati jednoga od igrača, nakon čega on preuzima njezinu ulogu. Igrači koji kanal preskaču ne smiju to učiniti izvan utvrđenih granica. Ako skupinu čini više od 10-12 djece, igra se može igrati i s dvjema »jendek-majkama«, ali se tada i duljina kanala na kojoj je dopušteno preskakanje povećava na 9-10 m.

P. Skenderović

JEREMIĆ, Risto (Foča, 18. V. 1869. – Mostar, 16. IX. 1952.), liječnik, povjesničar zdravstvene kulture, publicist. Školovao se u rodnome mjestu, Sarajevu, Dubrovniku, Beču i Grazu, gdje je doktorirao 1897. Isprva je radio u Zemaljskoj bolnici u Sarajevu. Poslije je, kao prvi bosanskohercegovački kirurg, bio šef kirurgije u tuzlanskoj bolnici, a u Prvom balkanskom ratu 1912. bio je dobrovoljni kirurg u Kragujevcu. Kako je bio član udruga Srpski sokol i Pobratimstvo koje su surađivale s beogradskom Narodnom odbranom, koja je poslije austro-ugarske aneksije BIH (1908.) slala paravojne snage iz Srbije u Bosnu radi borbe protiv Austro-Ugarske i vršila nacionalističku propagandu, poslije atentata na prijestolonasljednika Franju Ferdinanda, na veleizdajničkom procesu u Banjoj Luci 1915.-16. osuđen je na 3 godine robije, ali je 1917. amnestiran i pušten na slobodu. Nakon 1918. radio kao upravitelj bolnice u Sarajevu.

U Suboticu je došao 1923. na mjesto šefa ambulante Direkcije državnih željeznica, a za docenta i honorarnoga profesora sudske medicine na Pravnom fakultetu izabran je 1926. Držao je predavanja iz toga predmeta na trećoj godini, a otvorio je i ambulantu u sklopu studentskoga doma. Za honorarnoga profesora ponovno je izabran 1932., a u mirovinu je otišao 1934. Za

počasnoga doktora Sveučilišta u Beogradu izabran je 1937.

Angažiran u nacionalnom radu, bio je među osnivačima Srpskoga kulturnoga društva *Prosvjeta* u Sarajevu 1902. i Srpskoga kulturnoga kluba u Beogradu 1936. Na njegovu karijeru velik je utjecaj imalo poznanstvo s Jovanom Cvijićem 1911. Pod njegovim utjecajem počeo se baviti i društvenim znanostima, u prvom redu proučavanjem povijesti zdravstvene kulture, zatim nacionalne povijesti, etnologije, antropologije i drugih disciplina. Među ostalim, pisao je i o povijesti zdravstva u Dubrovniku, Zemunu, Srijemskim Karlovcima, Petrovaradinu i Boki Kotorskoj.

Autor je i dvaju radova u tematskim brojevima subotičkoga časopisa *Književni sever* koji su bili posvećeni bačkim Bunjevcima. Najprije je u br. 3-4/1927 u rubrici *Podaci i dokumenta* autor članka *Beleške o Bunjevcima*, koji je podijeljen u tri poglavlja: *O bunjevačkim prezimenima*, *Bunjevačke narodne pesme* i *O nazivu Bunjevac* (str. 158-165). Služio se literaturom Jovana Cvijića, Alekse Ivića, Radivoja Simonovića, Mije Mandića, Blaška Rajića i drugih autora. U prvom dijelu analizira 90 bunjevačkih prezimena i daje podatke o tome kad se mogu datirati, na kojim su teritorijima rasprostranjena i kojim vjeroispovijedima pripadaju njihovi nositelji. U drugom, kraćem dijelu, zasnovanom na radovima Blaška Rajića, ocrtava bunjevačke narodne pjesme i pronalazi u njima dublje konture bunjevačkih migracijskih kretanja. U trećem dijelu rada izlaže rane sačuvane spomene etnonima Bunjevac i osporava da je ono izvedeno od imena rijeke Bune. U članku *Bunjevačka prezimena*, u br. 7-10/1930 (str. 252-259), na temelju vlastitih bilježaka, koje je dopunjavao podacima iz *Subotičke Danice* i Iványijeve monografije Subotice, te uz pomoć Mije Mandića i Kate Prćić popisao je izvorna bunjevačka prezimena i mjesta u kojima se ona susreću. Autor je i članka *Bukin (jedno šokačko naselje u Bačkom Podunavlju)*, objavljenoga u *Glasniku Geografskog društva* (Beograd, 12/1926, str. 95-102). U tom su nekad hrvatskome mjestu većinsko stanovništvo tada već bili Nijemci, no nakon Drugoga svjetskoga rata i Nijemci i Hrvati iz njega su iseljeni, a selo je preimenovano u Mladenovo.

Lit.: K. Kuntić, *Pravni fakultet u Subotici*, diplomski rad (rukopis), Filozofski fakultet u Beogradu, [1990]; *Enciklopedija Jugoslavije*, 6, Zagreb, 1990; V. Maksimović (prir.), *Odabrani radovi : Risto Jeremić*, Srbinje, 1998; E. Libman, *Građa za medicinsku bibliografiju Subotice (1828 - 2005)*, Subotica, 2008; *Srpski biografski rečnik*, 4, Novi Sad, 2009.

S. Mačković

JESENOVIĆ, Feliks (Subotica, 20. VI. 1854. – Baćino, 1. IX. 1939.), svećenik, promicatelj bunjevačke kulture i običaja. Sin je Nikole i Julijane, rođ. Horvatović. Za svećenika je zaređen 1879. Službovao je kao kapelan u Santovu (*madž.* Hercegszántó) 1880.-82., Čantaviru 1883.-84. i u župi sv. Roka u Subotici 1885. U Subotici je kateheta u osnovnim školama 1886.-93., a od 1894. župnik je u Baćinu (*madž.* Bátya), gdje je ostao živjeti do kraja života i ostavio duboki trag kao nacionalno svjestan Bunjevac.

Etnomuzikologinja Anikó Fehér piše kako se za njegova župnikovanja promijenila baćinska ženska narodna nošnja i postala poput onih u Bačkoj – do njegova dolaska u ovo naselje bila je slična širokoj nošnji iz Južnoga Alfölda. Dodaje i kako su mještani vjerojatno od ovoga subotičkog Bunjevca naučili nekoliko bunjevačkih pjesama kada su ga pozvali u svatove, a on im je otpjevao neke od omiljenih pjesama iz svoga zavičaja. Tadašnji je običaj bio da onaj tko želi otpjevati koju pjesmu ustane i zatraži dopuštenje od nazočnih da zapjeva.

Njegov brat Ivan Jesenović (Subotica, 12. II. 1836. – Subotica, 24. II. 1909.) također je bio svećenik, koji je službovao u Bajmoku, Gari, Baćinu, Bačkoj Topoli, Lemešu (*madž.* Nemesmilitics), Adi, Kaćmaru, Subotici, Dušnoku, Sonti, Ludašu i Subotici.

Lit.: Z. Fehér, A. Fehér, *Bátya népzenéje*, Kecskemét, 1993; Z. Fehér, *Bátya életrajza*, Bátya, 1996; A. Lakatos (ur.), *A Kalocsa-bácsi főegyházmegye történeti sematizmusa 1777-1923*, Kalocsa, 2002; Z. Fehér, *»Ki kell, hogy sorsomat*

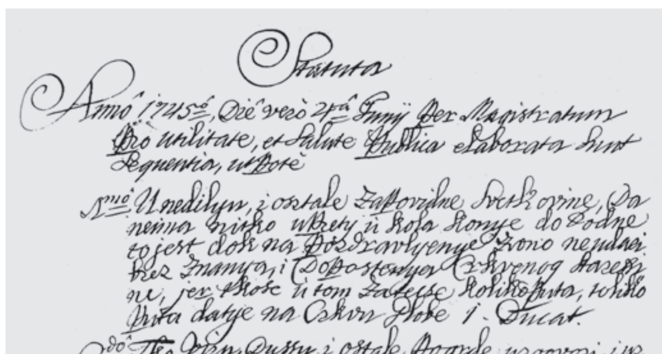
kiáltsam«, Bátya, 2005; A. Fehér, Bátya népzenéje (dostupno na: http://www.folkradio.hu/folkszemle/feher_batya/).

L. Heka

JEZIK, složen znakovni sustav namijenjen zahtjevnijoj komunikaciji o širem spektru tema. U osnovnom se značenju odnosi na prirodne ljudske jezike, tj. na komunikacijske sustave koji su se u ljudskim zajednicama razvili spontano te se rabe primarno u govorenu, a sekundarno i u pisanu sporazumijevanju; u širem značenju u jezike se, međutim, ubrajaju i umjetni kodovi, npr. znakovni jezik gluhih, ali i oni kojima ne komuniciraju ljudi, bez obzira na to jesu li umjetni ili prirodni, npr. računalni i životinjski sustavi sporazumijevanja.

U svijetu se govori između 3000 i 6000 prirodnih ljudskih jezika, pri čemu je točan broj teško odrediti, među ostalim i zbog toga što je katkad nemoguće sa sigurnošću utvrditi govori li neka zajednica samostalnim jezikom ili samo specifičnim dijalektom jezika koji je proširen na znatno širi krug broj govornika. Naime, jezici se spontano raslojavaju na više ili manje različite varijetete u skladu sa zemljopisnom i društvenom distribucijom svojih govornika, pri čemu iz čisto jezikoslovne perspektive nije moguće odrediti točku u kojoj neki varijetet prestaje biti dijalektom jezika majke i postaje samostalnim jezikom kćeri. Počeci modernoga shvaćanja jezika sežu u XIX. st., kad su širenje nacionalizma i društvena modernizacija postavili temelje za nastanak nacionalnih kultura u današnjem smislu riječi i standardnih jezika kao njihova bitna segmenta. U skladu s tim shvaćanjem, lingvistički se varijetet smatra jezikom kad je standardiziran u osnovnim jezičnim priručnicima (tj. gramatika, rječnik, pravopis) i kad se rabi u društveno prestižnim komunikacijskim domenama, npr. školstvu, sredstvima javnoga priopćivanja, javnoj upravi, sudstvu i dr. U postmoderno doba uviđa se, međutim, da je jezična zbilja znatno složenija te da modernistički model ne može obuhvatiti mnoge nestandardizirane varijetete koji su bez sumnje samostalni jezici jer nisu genetski povezani ni s jednim drugim varijetetom, ali ni varijetete koji su u nekoj mjeri standardizirani, ali ih njihovi govornici ipak ne smatraju samostalnim jezikom u uobičajenom smislu te riječi (npr. gradišćanskohrvatski). U skladu s tim, i za modeliranje sociolingvističke zbilje traži se primjereniji pojmovni instrumentarij.

Kad je riječ o jezičnim varijetetima višega sociolingvističkoga statusa kojima se služe bački Hrvati i kojima su se u prošlosti služili njihovi preci, njihov je repertoar u velikoj mjeri uvjetovan nacionalnim i modernizacijskim procesima kojima je ta zajednica bila izložena te suvremenim jezičnim i društvenim tendencijama koje su za nju karakteristične. U vrijeme svojega doseljenja u ugarsko Podunavlje te stoljeće i pol nakon njega bački su Hrvati sudjelovali u nadregionalnoj tradiciji pismenosti čiji su nositelji bili franjevci, a bila je proširena od Dalmacije, preko Bosne i Slavonije, do Ugarske. Dijalektalnu osnovicu jezika te pismenosti činila je novoštokavska ikavica, a odlikovala ga je razmjerna leksička, sintaktička i stilska razvijenost te velika ujednačenost uporabe. Njegovi su ga korisnici diljem područja na kojem se njime pisalo nazivali ilirskim i slovinskim (ta su se dva imena rabila i u Bačkoj), povreme-
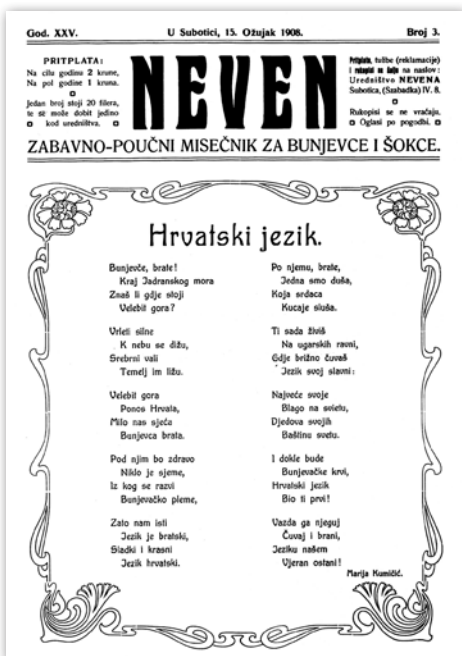

Subotički statut iz 1745.

no bosanskim i dalmatinskim, a u kasnijim razdobljima i slavonskim. Rabio se najprije u vjerskoj pismenosti, no u XVIII. st. ušao je i u visoku književnost i upravne tekstove. Iako u manjoj mjeri nego u Slavoniji, događalo se to i u Ugarskoj, gdje je najbolji primjer upravnih tekstova subotički gradski statut iz 1745., a ambicioznije književnosti *Utišenje ožalošćenih* Grgura Peštalića iz 1797. S vremenom su se bački Hrvati uključili i u sporazumijevanje na njemačkom i madžarskom, pri čemu su mnogi od njih, usporedno s čvršćom integracijom u ugarsko društvo, upravo madžarski jezik prihvatili kao svoj. Taj je proces bio izražen osobito u XIX. st., nakon što je u XVIII. st. oslabio utjecaj franjevačke pismenosti te općenito povezanost bačkih Hrvata s Hrvatima iz drugih krajeva – domaća novoštokavska ikavica u višim se društvenim krugovima tada često nazivala »kuhinjskim jezikom«, kojim se komuniciralo još samo sa slugama.

Potkraj XIX. st. Ivan Antunović nastoji obnoviti prekinute veze sa sunarodnjacima iz drugih krajeva te se, među ostalim, u *Bunjevačkim i šokačkim novima* zauzima za to da se u bunjevačke i šokačke škole uvede hrvatski jezik – objašnjava pritom kako je to »onaj jezik kojeg smo dosad nazivali ilirskim, niki dalmatinskim, niki pako slavonskim«. No Antunovićev je utjecaj na šire slojeve bio ograničen, i to ne samo zbog otpora Madžara i onih koji su Madžarima bili skloni, nego i zbog pojave alternativne ideologije koja je štokavsko narječje izjednačila sa srpskim jezikom te iz toga izvela zaključak da su svi štokavci Srbi. Tu je ideologiju među Bunjevcima zastupao npr. Ambrozije Šarčević, a njezin je utjecaj dosegnuo vrhunac nakon 1918., kad je bila provođena u školama i javnom životu u onom dijelu Bačke koji je pripadao Kraljevini SHS. S druge strane, u razdoblju između dvaju svjetskih ratova Katolička je crkva postala glavnim uporištem uporabe hrvatskoga jezika u Bačkoj, što je bila golema promjena jer je desetljećima prije toga često bila oruđe madžarizacije. Nakon Drugoga svjetskoga rata hrvatski je u Bačkoj ponovno u javnoj uporabi, u prvom redu u Subotici, u kojoj se izdaju novine i održava školska nastava na hrvatskom, a djeluje i Hrvatsko narodno kazalište. Bilo je to posljedica nastojanja Komunističke partije da se distancira od prijeratne službene politike prema bačkim Hrvatima, no trajalo je svega desetak godina. Naime, u sklopu tzv. Novosadskoga dogovora 1954., na kojem su srpski, hrvatski, bosansko-hercegovački i crnogorski jezikoslovci trebali postaviti temelje za jedinstvenu jezičnu politiku na području na kojem se govorilo »srpsko-hrvatski«, u Srbiji je za javnu uporabu propisan isključivo »ekavski izgovor«. Nakon toga sve veći broj bačkih Hrvata prihvaća srpski kao jezik javne, ali i privatne komunikacije, slično kao što su stoljeće i pol prije prihvatili madžarski, a taj je proces k tomu praćen intenzivnim povlačenjem hrvatskih mjesnih govora.

Tijekom 1990-ih, nakon raspada Jugoslavije, ali i jezične politike koja se zauzimala za jedinstveni, iako policentrični srpsko-hrvatski jezik, bački Hrvati postavljaju zahtjeve za ponovno uvođenje hrvatskoga

God. XXV. U Subotici, 15. Ožujak 1908. Broj 3.

PRITPLATA:
Na cilu godinu 2 krune,
Na pol godine 1 kruna.
Jedan broj stoji 20 filera, te se može dobit jedino kod uredništva.

NEVEN

Pritplata, tužbe (reklamacije) i rukopisi se šalju na naslov:
Uredništvo NEVENA Subotica, (Szabadka) IV. 8.
Rukopisi se ne vraćaju.
Oglasi po pogodbi.

ZABAVNO-POUČNI MISEČNIK ZA BUNJEVCE I ŠOKCE.

Hrvatski jezik.

Bunjevče, brate!
Kraj Jadranskog mora
Znaš li gdje stoji
Velebit gora?

Vrleti silne
K nebu se dižu,
Srebrni vali
Temelj im ližu.

Velebit gora
Ponos Hrvata,
Milo nas sjeća
Bunjevca brata.

Pod njim bo zdravo
Niklo je sjeme,
Iz kog se razvi
Bunjevačko pleme,

Zato nam isti
Jezik je bratski,
Sladki i krasni
Jezik hrvatski.

Po njemu, brate,
Jedna smo duša,
Koja srdaca
Kucaje sluša.

Ti sada živiš
Na ugarskih ravni,
Gdje brižno čuvaš
Jezik svoj slavni:

Najveće svoje
Blago na svietu,
Djedova svojih
Baštinu svetu.

I dokle bude
Bunjevačke krvi,
Hrvatski jezik
Bio ti prvi!

Vazda ga njeguj
Čuvaj i brani,
Jeziku našem
Vjeran ostani!

Marija Kumičić.

Neven, 15. III. 1908., Subotica.

Smrt fašizmu — Sloboda narodu!

Božićni broj — 4 dinara

Hrvatska riječ

GLASILO NARODNE FRONTE VOJVODINE

Mir u svijetu ljudima dobre volje

Božićni broj *Hrvatske riječi* 1945., Subotica.

u neke domene javne uporabe. U slijedu toga, hrvatski postupno ulazi u medije, javnu upravu i škole. Na hrvatskom u Subotici tako izlazi tjednik *Hrvatska riječ* od 2003. (nakon što je u 1990-ima izlazio *Žig*), katolički mjesečnik *Zvonik* od 1994. (nakon što je od 1978. izlazilo *Bačko klasje*) te glasilo Demokratskoga saveza Hrvata u Vojvodini *Glas ravnice* od 1990. Subotički ogranak Matice hrvatske objavljuje k tomu časopis *Klasje naših ravni* od 1996., a Zavod za kulturu vojvođanskih Hrvata *Godišnjak za znanstvena istraživanja* od 2009. Na Radiju Subotica od 1998. postoji uredništvo na hrvatskom jeziku, koje danas svakodnevno emitira trosatni program, a tjedne jednosatne emisije na hrvatskom nastale u vanjskoj produkciji emitiraju se i na Radiju Bačka iz Bača (od 2011. dvosatna) te na Radiju Sombor od 2009. Hrvatskojezični program emitira se i na katoličkom Radiju Marija. Od 2010. na Televiziji Vojvodine od ponedjeljka do subote emitiraju se desetominutne vijesti na hrvatskom te dvije tjedne polusatne emisije iz kulture, a emisije na hrvatskom nastale u vanjskoj produkciji emitiraju se povremeno i na lokalnim subotičkim i somborskim televizijama. Predškolski odgoj na hrvatskom organiziran je u Subotici, Tavankutu i Maloj Bosni; osnovnoškolska nastava u cijelosti se izvodi na hrvatskom u nekoliko osnovnih škola u Subotici (OŠ *Matko Vuković*, OŠ *Ivan Milutinović* i OŠ *Sveti Sava*) i okolici (OŠ *Matija Gubec* u Tavankutu, OŠ *Vladimir Nazor* u Đurđin, istureni odjel OŠ *Ivan Milutinović* u Maloj Bosni), a srednjoškolska u subotičkoj Gimnaziji i Tehničkoj školi. Osim toga, kao izborni predmet hrvatski se predaje u i osnovnim školama u Žedniku, Monoštoru i Sonti. Od 1993. hrvatski je u službenoj uporabi na cijelom području grada Subotice, od 2006. u naselju Sonta u općini Apatin, od 2008. u naseljima Monoštor (*srp.* Bački Monoštor) i Bereg (*srp.* Bački Breg) u općini Sombor. Poslovnikom Skupštine AP Vojvodine od 2002. u njezin rad uveden je u službenu uporabu i hrvatski jezik, a Statutom AP Vojvodine od 2009. proglašen je jednim od šest službenih jezika u pokrajinskim tijelima i organizacijama.

Sredinom 2000.-ih godina predstavnici Bunjevaca koji se na smatraju Hrvatima službeno su od srpskih državnih tijela zatražili da se i bunjevački jezik prizna kao samostalan i uvede u neka područja javnoga sporazumijevanja. Pokrenuli su usporedno s tim i aktivnosti na njegovoj standardizaciji, koja se provodi prema načelima svojstvenima standardnomu srpskomu i uz potporu srpskih jezikoslovaca i ustanova kao što su Matica srpska i Srpska akademija znanosti i umjetnosti. Iako se varijetet koji nazivaju bunjevačkim jezikom danas rabi u nekim tiskanim i elektroničkim medijima, dok se »bunjevački govor« poučava se u desetak škola u Subotici i Somboru, njegova je uporaba suočena s mnogim izazovima. Najveći je od njih folklorizacija, tj. isključiva vezanost uz petrificirane tradicionalne kulturne oblike, koji njegove (potencijalne) korisnike čini orijentiranima na prošlost, te artificijelnost, tj. udaljenost varijeteta koji se nastoji standardizirati i od suvremene i od nekadašnje jezične uporabe bačkih Bunjevaca. Za očuvanje ikavskoga govora zainteresirani su, međutim, i Bunjevci koji se smatraju Hrvatima, no oni u postmodernom duhu tragaju za modelima javnoga sporazumijevanja koji bi u nekim domenama, usporedno s hrvatskim standardnim jezikom, osigurali i uporabu mjesne novoštokavske ikavice, npr. u dijalektalnoj književnosti, novinskoj feljtonistici, popularnoj tamburaškoj glazbi i sl.

Lit.: H. Kloss, Abstand languages and Ausbau languages, *Anthropological Linguistics,* 9, Bloomington, 1967; P. Trudgill, Glocalisation and the Ausbau sociolinguistics of modern Europe, u: A. Duszak i U. Okulska (ur.), *Speaking from the margin: global English from a European perspective,*

Frankfurt, 2004; S. Gal, Contradictions of standard language in Europe, *Social Anthropology*, 14, London, 2006 ; P. Vuković, »Bunjevački jezik« – korijeni, varijeteti, perspektive, *Godišnjak za znanstvena istraživanja Zavoda za kulturu vojvođanskih Hrvata*, 1, Subotica, 2009; P. Vuković, Ekolingvistička nastojanja u bačkih Bunjevaca, u: B. Kryżan-Stanojević (ur.), *Lice i naličje jezične globalizacije*, Zagreb, 2009; P. Vuković, Kako skrbiti za hrvatski u Vojvodini?, *Godišnjak za znanstvena istraživanja Zavoda za kulturu vojvođanskih Hrvata*, 2, Subotica, 2010; P. Vuković, Jednojezičnost ili višejezičnost – slučaj bačkih Bunjevaca, u: K. Čeliković (ur.), *Dani Balinta Vujkova : Zbornik radova sa znanstvenih skupova 2006.-2010.*, Subotica, 2011.

P. Vuković

JEZIK, Ladislav (Ježik) (Berkuš /*madž.* Berkesd/ kraj Pečuha, 17. IX. 1733. – Osijek, 13. XI. 1793.), franjevac, filozofski i teološki pisac. Otac mu je bio Hrvat, mati Madžarica. Govorio je hrvatski, madžarski, njemački i talijanski. Nakon što je 1753. stupio u franjevačku provinciju Bosnu Srebrenu, studirao je najprije filozofiju (1754.-57.) i zatim teologiju (1757.-61.) na Generalnom učilištu prvoga razreda u Osijeku. Odmah nakon završetka studija pristupio je natječajnomu ispitu za profesora filozofije i uspješno ga položio. Predavao je na filozofskom učilištu u Vukovaru 1761.-64. Provincijal Josip Blagoje uzeo ga je 1764. za tajnika Provincije sv. Ivana Kapistranskoga, ali je tu službu već 1765. prepustio Blažu Tadijanoviću, jer je početkom 1765. položio ispit za profesora teologije i postao profesorom bogoslovne škole na Generalnom učilištu u Osijeku. Nakon desetljeća profesorske službe postigao je naslov *lector jubilatus* i preuzeo dužnost samostanskoga starješine u osječkom samostanu (1774.-77.); istu službu ondje je obavljao i poslije (1780.-83.). Provincijalu Blažu Tadijanoviću bio je zamjenik, kustod 1777.-80. U međuvremenu je boravio u Mohaču (1777.-80., 1783.-91.). Umro je obavljajući od 1791. službu provincijala u vremenu radikalnoga jozefinizma za cara Leopolda II. (1790.-92.). Ostavio je uspomenu redovnika »jedinstvene pobožnosti, izvanredne učenosti, sveobuhvatne ljubavi, napose prema bolesnicima, i pravednog upravnika« (L. Spaić).

Kao rezultat svojega školskoga djelovanja tiskao je popise postavaka za javnu raspravu iz bogoslovlja u Osijeku, a u rukopisu je ostavio osam filozofskih i teoloških priručnika: *Physica generalis* (1763.), *Psychologia* (1764.; oba spisa u istom svesku, rukopis u Franjevačkom samostanu u Baču), *De sacramentis in genere et specie*; *De indulgentiis* (Essekini, 1767.-1769.; rukopis u franjevačkom samostanu u Našicama), *Compendium trium tractatuum scilicet de actibus humanis, legibus et virtutibus theologicis* (Mursae, 1769), *De Ecclesia, Romano Ponitific e et conciliis; Tractatus de reliquis locis theologicis* (1769.-1770.; rukopis u franjevačkom samostanu u Našicama); *Tractatus de jure et justitia; Tractatus de contractibus* (Essekini, 1771.-1772.; rukopis u franjevačkom samostanu u Iloku); *Tractatus de Deo Creatore; Tractatus de statu mortuorum et resurgentium* (Essekini, 1771.-1772.; rukopis u franjevačkom samostanu u Iloku); *Tractatus de divina gratia; De Angelis* (Essekini, 1772.-1773.; rukopis u franjevačkom samostanu u Iloku) te *Tractatus de divini Verbi incarnationis* (Essekini, 1774.; rukopis u franjevačkom samostanu u Iloku).

Djela: *Dum conclusiones ex tractatu de sacramentis in genere*, Essekini, 1768; *Conclusiones theologicae*, Essekini, 1769; *Dum theses theologicas*, Essekini, 1769.

Lit.: [E. Fermendžin], *Schematismus almae Provinciae S. Joannis a Capistrano*, Temesvarini, 1887; F. E. Hoško, Dvije osječke visoke škole u 18. stoljeću, *Kačić*, 10, Split, 1978; F. E. Hoško, Doprinos franjevačkih visokih škola skotističkoj filozofiji i teologiji, *Franjevci Hrvatske provincije sv. Ćirila i Metoda*, Zagreb, 1992; *Hrvatski biografski leksikon*, 6, Zagreb, 2005; *Hrvatski franjevački biografski leksikon*, Zagreb, 2010.

F. E. Hoško

JEŽALO, DRAGALO, pučka dječja igra u bačkih Bunjevaca. Igra se tako da djeca stanu u krug licem okrenuta prema središtu, dok jedno dijete leži u središtu kruga i prevrće se zdesna nalijevo. Djeca koja stoje oko njega pjevaju:

Šta se valjaš po oranju,
ježalo, dragalo,
dragi brate moj!
Ustani gori s oranja!

Tada dijete koje se valjalo ustane, a ostali pjevaju:

Ježalo, dragalo,
dragi brate moj,
otresi se od oranja!

Dijete se čisti od prašine, nakon čega se vraća u krug, a na njegovo mjesto dolazi drugo dijete.

Lit.: A. Sekulić, *Bački Hrvati*, Zagreb, 1991.

P. Skenderović

JEŽONJA, pučka dječja igra u bačkih Hrvata. Igrači odrede tko će biti »ježonja«, a zatim se uhvate u kolo, dok se »ježonja« šćućuri u sredini kao jež i čeka. Igrači u kolu – koje se u Bunjevaca kreće nalijevo, a u Šokaca nadesno – pjevaju pjesmu:

Ježonja, dragonja, slatki bratac moj!
Siđi, ježe, u oranje!
Ježonja, dragonja, slatki bratac moj!
Lezi, ježe, u oranje!
Ježonja, dragonja, slatki bratac moj!
Diž' se, ježe, iz oranja!
Ježonja, dragonja, slatki bratac moj!
Što se valjaš po toj travi!
Ježonja, dragonja, slatki bratac moj!
Već ti iđi u šumicu!
Ježonja, dragonja, slatki bratac moj
Lati seku za nožicu!

Čim pjevanje završi, »ježonja« skače i hvata nekoga iz kola, tko nakon toga zauzima njegovo mjesto te se igra ponavlja.

Lit.: I. Prćić, st., Bunjevačke pučke sigre : II. dio mladenačke sigre, *Subotička Danica (nova) kalendar 1998.*, Subotica, 1997.

P. Skenderović

JOG (*njem.* Joch: jutro), mjerna jedinica za obradivo zemljište. Rabili su je Hrvati i Madžari u okolici Bajmoka i Pačira, gdje je iznosila ¾ katastarskoga jutra, odnosno 1200 četvornih hvati (0,4316 ha). Ono se u literaturi naziva i ugarskim jutrom, nasuprot austrijskom ili katastarskim jutrom. Bunjevci su ga koristili pod utjecajem njemačkoga i madžarskoga stanovništva u Bajmoku, te u susjednome Pačiru, koji mu je gravitirao. Postojao je i mali jog, koji je iznosio 1000 četvornih hvati. Danas više nije u upotrebi, iako je u bačkih Bunjevaca nekad bio raširen kao pučka mjera.

Lit.: M. Vlajinac, *Rečnik naših starih mera u toku vekova*, 2, Beograd, 1964.

P. Skenderović

JOPKA (*njem.* Joppe: haljetak, kaputić), bunjevačka ženska zimska odjeća, kratak kaput s krznom. Nosile su je imućnije Bunjevke zimi u vrijeme blagdana i u svečanim prigodama. Kraća je od ćurdije. Izrađivala se od kumaše (tj. samta). Ravna je kroja, obrubljena i postavljena kuninim krznom. Na jopki je bilo manje gajtanskih šara, ispod grla kopčala se srebrnom kopčom.

K. Suknović

JORGAN (*tur.* yorgan: deblji posteljni pokrivač), napunjen i prošiven zimski pokrivač za spavanje. Jorgandžije su ih izrađivali od različitih materijala. Za svakodnevnu uporabu i u siromašnijim obiteljima izrađivani su od tkanine zvane »klot« i s gornje i s donje strane, a punjeni su »kučinom«, tj. kratkom otpadnom konopljinom ili lanenim vlaknima. Bogatiji su s gornje strane imali svilu, vrlo često jarke boje, kako bi do izražaja došla bijela šlingovana navlaka. Svileni su jorgani najčešće punjeni guščjim ili pačjim perjem, ali katkad i vunenim vlaknima. S ostalim posteljnim rubljem i pokrivačima bili su odlagani u »čistu sobu« na drvenice kako bi krasili kućanstvo i odavali njegovo bogatstvo. Pernati jorgani najmanje su se jednom na godinu, obično u ljetno vrijeme, iznošeni van na zračenje s ostalom posteljinom punjenom perjem.

K. Suknović

JORGOVAN (*lat.* Syringa vulgaris L.), cvjetni grm. Pripada porodici Oleaceae (masline), rodu Syringa (jorgovani). Potječe iz jugoistočne Europe i Male Azije. Obični je jorgovan jači grm, rjeđe stablo, do 7 m visine. Pupovi su mu jajoliki i zeleni. Lišće mu je naspramno postavljeno, jednostavno je i oko 8 cm dugo, na dugačkoj peteljci. Široka je jajolika oblika, na ba-

zi je zaobljeno, ušiljeno, golo, cijela ruba. Cvjetovi mu rastu na lanjskim izbojcima, dvospolni su, mirisni i raznobojni, najčešće ljubičasti (ali i bijeli, ružičasti, kremasti, purpurni, žuti). Čine gustu metlicu, pri čemu je svaki cvijet promjera 5-10 mm. Čaška i vjenčić su četverodijelni. Cvate potkraj travnja i početkom svibnja. Plod je šiljast, do 2 cm dug tobolac, koji puca na dva dijela, s dva krilata sjemena. Entomofilna je vrsta, tj. privlači kukce, s mirisnim metličastim cvatovima punima nektara. Često se uzgaja u parkovima i vrtovima. Voli propusno tlo s nešto vapna, osunčano ili polusjenovito mjesto. Orezuje se ljeti nakon cvatnje uklanjanjem svih tankih i zakržljalih izboja. Dobro je ukloniti ocvale cvatove prije stvaranja sjemena kako bi se sva energija usmjerila na cvjetne pupove za sljedeće proljeće. Drvo ima uske godove, difuzno je, porozno i ekstremno teško, te se rabi za graviranje, glazbene instrumente, drške noževa i dr. Od lista se spravlja tinktura koja liječi malariju, groznicu, kostobolju i reumatizam. Također se rabi kao hrana ličinaka nekih leptira. Simbolizira ljubav – ljubičasti prvu ljubav, a bijeli mladenačku nevinost.

U Bačkoj je svaka kuća s dvorištem – u gradu, a još više na selu i salašima – nekad imala vrt s nekoliko grmova jorgovana, najčešće ljubičasta, ali i bijela cvata. Služio je za ukrašavanje u raznim blagdanskim i svečanim prigodama. Kada Uskrs pada kasnije, »polivači« su znali biti zakićeni i tim cvijetom. Kao sastavni dio krajolika, čest je motiv u bunjevačkim narodnim pjesmama, ali i u suvremenom književnom stvaralaštvu (A. Evetović – Miroljub, A. Kokić, J. Kopilović, V. Sekelj, T. Žigmanov i dr.).

Cvijet jorgovana

Lit.: *Šumarski priručnik*, 1, Zagreb, 1946; *Šumarska enciklopedija*, Zagreb, 1980-87; *Velika ilustrovana enciklopedija »Bašta«*, Beograd, 2006; www.wikipedia.org

V. Borkov

JOSEPHINUM **(Svećenički dom *Jozefinum*)**, dom za stare i bolesne svećenike Subotičke biskupije te druge svećenike koji su na različitim dužnostima u Biskupiji, a nemaju gdje stanovati. Na sjednici Svećeničkoga vijeća Subotičke biskupije 18. I. 1968. tadašnji subotički biskup Matija Zvekanović predložio je da se u dvorištu Župe sv. Terezije Avilske u subotičkoj Harambašićevoj ulici br. 7 podigne dom u kojem će živjeti svećenici koji ne mogu obavljati svoje dužnosti te oni svećenici koji nemaju drugoga stana. Zgrada doma *Josephinum* podignuta je 1970.-71. prema projektima Bolte Dulića iz darova svećenika, crkvenih općina i njemačkoga *Caritasa*, a građevinske radove izvelo je poduzeće *Prvi maj* iz Bačke Topole. Biskup Matija Zvekanović blagoslovio je dom 13. X. 1971. Ime je dobio po sv. Josipu, kojemu je u domu posvećena polujavna kapelica. U svečanom predvorju doma nalazi se drveni kip zaštitnika doma sv. Josipa te mramorna spomen ploča s natpisom na latinskom jeziku, koji u hrvatskom prijevodu glasi: »Josipe, uresu neba i sigurna nado našega života, stupe svijeta, budi uz svoje pobožne sluge, koji su se umorili u Gospodnjem vinogradu. Jozefinum podignut 1970.-1971. godine«.

U zgradi su danas stanovi za 14 svećenika (isprva ih je bilo 15) te prostorije za osoblje. Ispočetka su svu skrb za svećenike u domu vodile redovnice Družbe sestara Naše Gospe sa sjedištem u Zagrebu. S vremenom su im u pomoć sve više priskakali laici iz grada kao medicinske sestre, kuharice i spremačice, a 20. VI. 1999. oni su u domu jedino osoblje. Do sada je ondje živjelo pedesetak svećenika Subotičke biskupije te umirovljeni subotički biskup Matija Zvekanović, ali i nekoliko svećenika Zrenjaninske biskupije te po jedan svećenik Đakovačke i Vrhbosanske nadbiskupije.

Spomenploča i kip sv. Josipa
u *Josephinumu*

Izvori: Arhiva Župnog ureda sv. Terezije Avilske: Imenik Doma Josephinum; Kronika doma Josephinum od 1971.

Lit.: *Schematismus Dioecesis Suboticanae : 25 : editio iubilaris*, Suboticae, 1993; *Schematismus Dioecesis Suboticanae*, Suboticae, 2009; S. Beretić, Svećenički dom Josephinum u Subotici, *Zvonik*, 2/2010, Subotica; S. Beretić, 40 godina svećeničkog doma u Subotici, *Subotička danica : Kalendar za 2012. godinu*, Subotica, 2011.

S. Beretić

JOSIĆ, plemićka porodica. Franjo I. dao je 1804. plemićki list i grbovnicu Baltazaru Josiću, bojniku (majoru) 53. ugarske linijske pješačke pukovnije generala Ivana (Janka) Jelačića. U vojnoj službi proveo je 27 godina i jedini je od trojice sinova Petra (1717.-1789.), senatora slobodnoga kraljevskoga grada Subotice, dobio plemstvo. Proglašeno je na zasjedanju županijske skupštine 1805. u Somboru.

Na grbu iz 1804. štit je podijeljen na četiri polja: na prvom i četvrtom, koje je plave boje, zlatni lav prednjim nogama drži zlatnu šestokraku zvijezdu; osnova drugoga i trećega polja srebrna je sa zelenim brežuljkom, gdje je na zlatnoj kruni lakat ruke u crvenom ruhu, koja drži mač. Na svečanoj su kacigi dva raširena orlovska krila i između njih ruka sa štita. Plaštevi su plavo-zlatne i crveno-srebrne boje.

Lit.: Gy. Dudás, A bácskai nemes családok, *Bács-Bodrogh Megyei Történelmi Társulat Évkönyve*, 4/1893, Zombor; A. Sekulić, *Bački Hrvati*, Zagreb, 1991; M. Szluha, *Bács-bodrog vármegye nemes családjai*, Budapest, 2002; *Hrvatski biografski leksikon*, 6, Zagreb, 2005.

M. Grlica

JOSIĆ, Baltazar (Subotica 5. I. 1806. – Subotica, 1. II. 1850.), visoki dužnosnik subotičke gradske uprave u predgrađanskom razdoblju. Sin je Karla i Eve, rođ. Sučić. Na mjesto gradskoga podbilježnika izabran je 23. VI. 1828. i tu je dužnost obnašao do početka 1834. Za senatora je izabran 1839. Kada je 14. I. 1845. glavni sudac Josip Antunović podnio ostavku, njegovo mjesto zauzeo je dotadašnji gradonačelnik Josip Sarić, dok je na funkciju gradonačelnika prisegnuo Baltazar Josić. Na idućim izborima 30. X. 1847. izabran za velikog kapetana (čelnik gradskoga redarstva), kao i na izborima 23. V. 1848., ali je 13. XII. 1848. podnio ostavku.

Izvori: Historijski arhiv Subotica, F: 451.151. i 169.

Lit.: I. Iványi, *Szabadka szabad királyi város története*, 1-2, Szabadka, 1886-1892.

M. Grlica

JOSIĆ, Petar (Jozić, Josics, Joszity) (Budim, 15. V. 1717. – Subotica, 16. VI. 1789.), visoki subotički gradski dužnosnik, senator. Gimnaziju i studij prava završio je u Pešti. U Suboticu je došao 1740. Tu je od 1741. bio pomoćnik bilježnik, zatim glavni gradski bilježnik 1743.-74. te gradski sudac 1774.-76. Bio je jedan od ključnih aktera u dvama najvažnijim trenucima u povijesti Subotice u XVIII. st.: pri izuzeću Subotice iz Potiske vojne granice i njezinu uzdizanju u povlašteno komorsko trgovište 1743. te pri stjecanju statusa slobodnoga kraljevskoga grada 1779.

U vrijeme ukidanja Potiske vojne granice izaslanstvo koje je predvodio uvjerilo je 1743. Mariju Tereziju da Subotica dodijeli status povlaštenoga komorskoga trgovišta

po novim imenom Szent Mária te velik gradski teritorij s 12 pustara. Poslije je svojim znanjem pridonio organiziranju gradske uprave i urbanističkomu uređenju grada. Nakon njegova višegodišnjega zauzimanja na bečkom dvoru Subotica je 1779. dobila status slobodnoga kraljevskoga grada, uz novo ime Maria Theresiopolis. Gradski historičar István Iványi navodi da je ključnu ulogu u tome imao upravo Petar Josić, koji je, unatoč veliku protivljenju Bačko-bodroške županije, na audijenciji kod Marije Terezije u povodu gradske molbe uspio caricu zainteresirati za grad te je ona na njegov opis grada navodno rekla: *Das ist schön, dass Szent-Mária als in einem Paradies liegt. Ob auch da schöne Häuser sind?* (Lijepo je to što Szent Mária kao da leži u raju. Ima li tamo i lijepih kuća?).

Lit.: I. Iványi, *Szabadka szabad királyi város története*, 1-2, Szabadka, 1886-1892; B. H[ajduk]. Vojnić, *Moj grad u davnini*, Subotica, 1971; *Hrvatski biografski leksikon*, 6, Zagreb, 2005.

J. Ivančić

JOSIP (*hebr.* neka Bog pridoda), tesar iz Nazareta (I. st. pr. Krista – I. st.), zaručnik Blažene Djevice Marije, poočim Isusov, svetac, zaštitnik Hrvatske i Hrvata. Njegov se blagdan od 1961. u Katoličkoj crkvi slavi 19. ožujka. God 2005. Hrvatsko nacionalno vijeće taj je dan proglasilo i jednim od praznika hrvatske zajednice u Srbiji.

Isusov je otac po zakonu, a ne po naravi, budući da je Isus, prema vjerovanju, začet po Duhu Svetomu. Prema evanđelju, Josip je priznao očinstvo nakon što mu je anđeo u snu rekao da je ono dio Božjega plana. Prema Novomu zavjetu, potomak je izraelskoga kralja Davida pa je po njemu Isus nazvan sinom Davidovim. U evanđeljima se spominje malo, uglavnom za vrijeme Isusova djetinjstva. Poznat je pod nazivom šutljivi svetac jer evanđelja ne prenose ni jednu riječ koju je izgovorio. Nakon Isusova rođenja s Marijom je pobjegao u Egipat, čime je spriječen Herodov plan da se Isus ubije. Nakon Herodove smrti vratio se s obitelji u Nazaret, gdje je živio kao pravednik, tj. kao krepostan i vjeran muž i otac dobra srca. Bio je posvećen obitelji, koju je izdržavao radeći kao tesar. U kršćanstvu se smatra uzorom otvorenosti Bogu, vjere u Boga i poslušnosti Bogu.

Na kršćanskom Zapadu osobito se štuje od XV. st. zaslugom sv. Bernarda Sienskoga (1380.-1444.). Zaštitnik je Katoličke crkve općenito, Vatikana, grada Rima, nekoliko država (Češke, Austrije, Kine). Kao svetac štiti tesare, stolare, krovopokrivače, kolare i obrtnike općenito. Štuje se i kao zaštitnik beskućnika, kršćanskih obitelji, supružnika, mladeži, momačkih društava, djece i siročadi te putnika i prognanika, a od 1955. zaštitnik je i radnika pa se 1. V. u Katoličkoj crkvi slavi kao blagdan sv. Josipa radnika. Zaštitnik je i »dobre smrti«. Na kipovima i slikama prikazuje se uglavnom kao čovjek u zrelim godinama, s bradom, sa štapom na čijem su kraju ljiljani u ruci i s Isusom u naručju. Prikazan je katkad i u radionici, sa stolarskim ili tesarskim alatom.

Na temelju odluka Hrvatskoga sabora od 9. i 10. VI. 1687. postao je zaštitnikom Kraljevine Hrvatske. Za širenje štovanja sv. Josipa u sjevernoj Hrvatskoj zaslužni su bili ponajprije isusovci, no s vremenom ono je i ondje slabjelo. Odlukom Biskupske konferencije Jugoslavije iz 1972. i tumačenjem da Hrvatski sabor 1687. nije imao u vidu apstraktno hrvatsko kraljevstvo, nego hrvatski narod, nanovo se proširilo njegovo štovanje kao zaštitnika hrvatskoga naroda. Nacionalno svetište sv. Josipa u Hrvata nalazi se na Dubovcu (dio Karlovca).

Crkva sv. Josipa radnika u Đurđinu

I Bunjevci i Šokci u Podunavlju štuju sv. Josipa. U većini molitvenika ovdašnjih autora iz XIX. i XX. st. (F. Vujković Lamić, I. Antunović, L. Budanović, B. Rajić, S. Beretić) zastupljen je cijeli niz molitava (litanije, uzdasi u svakoj nuždi i dr.) u čast sv. Josipu. Među pukom je osobito rašireno molitveno utjecanje za »sritnu smrt«. Crkva u Đurđinu, izgrađena 1935., posvećena je Josipu radniku pa je 1. V. ondje »proštenje«. God. 1968. Subotički biskup Matiša Zvekanović dao je sagraditi *Josephinum*, dom za stare i nemoćne svećenike, i posvetio ga sv. Josipu. Od 1930-ih zauzimanjem svećenika Blaška Rajića u župi sv. Roka u Subotici od 10. do 18. ožujka održava se devetnica s propovijedima u njegovu čast, koja završava 19. ožujka svečanom svetom misom, uz sudjelovanje većega broja hrvatskih svećenika Subotičke biskupije. Zaštitnik je HKUD-a *Vladimir Nazor* iz Sombora, te se njegov izvezen lik nalazi na jednoj strani svečane zastave društva.

Sv. Josip na svečanoj zastavi HKUD-a *Vladimir Nazor* iz Sombora

Odlukom Hrvatskoga nacionalnoga vijeća iz 2005. blagdan sv. Josipa jedan je od četiriju praznika hrvatske manjinske zajednice u Srbiji. S vremenom se ustalio i program proslave: vodstvo hrvatske zajednice i predstavnici hrvatskih institucija i organizacija u Srbiji te vjernici nazoče misi u crkvi sv. Roka u Subotici, nakon koje slijedi prijam popraćen kratkim kulturnim programom i obraćanjem čelnih ljudi HNV-a te domjenkom u vjeronaučnoj dvorani.

U podunavskih Bunjevaca i Šokaca Josip je često ime, a postoje i u mnogobrojnim muškim i ženskim inačicama: Josip, Joso, Josa, Josica, Joško, Joškica, Joza, Jozo, Jožika, Joža, te Josipa, Jozefa, Joca, Jozefina i Pepika. Od prezimena kojemu je to ime u korijenu zabilježeni su Josić i Jozić.

Lit.: Z. K., Štovanje svetog Josipa u Bačkoj, *Subotička Danica : kalendar za 1988.*, Subotica, 1987; *Biblija : stari i novi zavjet*, Zagreb, 1990; *Praktični biblijski leksikon*, Zagreb, 1997; *Rječnik biblijske kulture*, Zagreb, 1999; S. Beretić, *Božji prijatelji s nama na putu*, Subotica, 2002; *Opći religijski leksikon*, Zagreb, 2002; *Suvremena katolička enciklopedija*, 2, Split, 2005; A. Sekulić, *Osobna imena, prezimena i nadimci bačkih Hrvata*, Subotica, 2006; www.tolisa.info.

T. Žigmanov

JOVAN NENAD (? – Tornjoš, 26. VI. 1527.), car samozvanac, vođa pučkoga, pretežito srpskoga pokreta na području Banata, Bačke i Srijema nakon Mohačke bitke. Rasulo nastalo u južnim krajevima Madžarske nakon poraza na Mohačkom polju izbacilo je ujesen 1526. na povijesnu pozornicu Jovana Nenada, zvanoga i Crni Čovjek (*madž.* Fekete ember). Za vrlo kratko vrijeme taj je neznanac okupio vojsku koja imala između 10 i 25 tisuća ljudi. Iako je za svoj osnovni cilj proglasio borbu protiv Turaka, vrlo se brzo uključio u bitku za madžarsko prijestolje između Ferdinanda Habsburškoga i Ivana Zapolje, po čemu vrlo sliči onodobnim kondotjerima (vođama najamnika). Vrlo se brzo okružio »izabranim ljudstvom«, u koje su pripadali njegov palatin i rizničar Subota Vrlić, kapetan Radoslav Čelnik, zapovjednik tvrđave Bač Ivan Dolić, hrvatski franjevac iz Iloka Fabijan Literata... Od madžarskoga feudalca Bálinta Töröka nakratko je preuzeo tvrđavu Zabatku, na temelju čega je poslije nekritički stvoren mit o Subotici kao prijestolnici Jovana Nenada i Suboti Vrliću kao osnivaču grada. Početkom veljače 1527. otvoreno se stavio na stranu Ferdinanda Habsburškoga te se do ljeta te godine u nizu okršaja sukobljavao s feudalcima odanima Zapolji. U pokušaju da se njegove trupe kod Budima spoje s Ferdinandovima,

Jovan Nenad ranjen je iz vatrenoga oružja u Segedinu. Napuštena od većine njegovih ljudi, u selu Tornjoš pronašao ga je Bálint Török te mu je odrubio glavu.

Kako se u srpskoj tradiciji njegovo djelovanje shvaćalo kao potvrda srpske, pa tako i slavenske prisutnosti u južnoj Ugarskoj, međuratne su mu subotičke vlasti na 400. obljetnicu pogibije podigle spomenik. Cijela akcija bila je izrazito prorežimska te politički i društveno temeljito pripremana. Na konferenciji 12. II. 1927. osnovan je Akcijski odbor za proslavu 400. obljetnice cara Jovana Nenada (nazivao se još i Odborom za proslavu cara Jovana Nenada), koji je na sjednici u profesorskoj dvorani Pravnoga fakulteta u Subotici 23. II. za predsjednika jednoglasno izabrao Miju Mandića, dok su tajnici bili učitelji Žejko Vidaković i Vlada Milovanov. Među ostalim, za člana Odbora imenovan je i Matej Jankač, ali je odbio sudjelovati u njegovu radu. Na inicijativu Alekse Ivića, profesora Pravnoga fakulteta u Subotici, osnovan je i Odbor za podizanje spomenika, za čijega je predsjednika izabran Miodrag Aćimović, dekan Pravnoga fakulteta. Prvotno je podizanje spomenika bilo predviđeno za 4. IX. 1927. Radi pribavljanja sredstava za spomenik Odbor je tiskao *Spomenicu o životu i radu Jovana Nenada* u 25.000 primjeraka, od čega 19.000 ćirilicom i 6.000 latinicom, koja se poslije prodavala po cijeloj zemlji i dijelila učenicima, studentima, vojsci, ministarstvima i dr. Izrada spomenika povjerena je profesoru Umjetničke škole u Beogradu Petru Pallaviciniju (Korčula, 1886. – Dubrovnik, 1958.). Na sjednici Odbora 30. VII. od Petra Pekića, koji je Odboru uputio molbu da mu se odobri tiskanje epopeje o caru Jovanu Nenadu, zatraženo je da je završi te prepravi sukladno tekstu u Spomenici, a usto je Odbor odbio preuzeti bilo kakvu finacijsku obvezu prema njemu. Gradski je senat odredio da se spomenik podigne na Trgu slobode, između istočnoga ugla gradske kuće i gradskoga kazališta. Kada je Mijo Mandić vidio da će natpis na postamentu biti isključivo ćirilični, 19. XI. zaprijetio je ostavkom ako ne bude održan dogovor da predviđeni natpis *Car Jovan – Ivan – Nenad* bude latinični. Spor je razriješen novim dogovorom da će u vrhu postolja latinicom pisati *Jovan Nenad, niger homo, 1527-1927*, a ispod toga ćirilicom *Tvoja je misao pobedila*. Nakon što je s Trga slobode trajno uklonjen spomenik bitki kod Kaponje iz Revolucije 1848./49., temeljni kamen položen je 5. X. uz blagoslov dvojice svećenika – katoličkoga Blaška Rajića i pravoslavnoga Marka Protića, a u postament budućega kipa postavljen je i umjetnički memorandum s datumima i imenima angažiranih na podizanju spomenika.

P. Pekić, *Car Jovan : epska pesma u deset pevanja,* Subotica, 1927.

Svečanost otkrivanja spomenika počela je navečer 26. XI. 1927., kad je svečana povorka, s velikim županom Dušanom Manojlovićem, gradonačelnikom Dragutinom Stipićem i komandantom divizije generalom Milivojem Dimitrijevićem na čelu, obišla grad u pratnji vojne muzike i bakljade, nakon čega je u gradskom kazalištu izvedena svečana predstava. Sutradan je, nakon bogoslužja u katoličkoj crkvi sv. Terezije Avilske te poslije u pravoslavnoj crkvi Vaznesenja Gospodnjega, svečanu sjednicu u gradskoj vijećnici otvorio Mijo Mandić, u nazočnosti više članova kraljevske vlade te gradskih i vojnih vlasti. Među visokim uzvanicima bio je i izaslanik kralja Aleksandra princ Pavle Karađor-

đević, kojemu je darovana naručena slika Béle Farkasa *Jovan Nenad Crni*. Princ ju je odmah darovao Bačkomu muzeju dr. Jovana Milekića. O Jovanu Nenadu govorio je Miodrag Aćimović, koji je potvrdio kako se postavljanjem spomenika manifestira povijesna prisutnost Slavena u ovim krajevima. Poslije je na samom Trgu slobode Mijo Mandić nakon održanoga govora svečano otkrio nov spomenik s jasnim političkim i nacionalnim (jugoslavenskim) obilježjima, što su ilustrirali ćirilični i latinični natpisi ispod skulptura. Svečanost je završena velikim banketom u koncertnoj dvorani gradskoga kazališta. Najoštriji protivnik cijeloga projekta bila je kulturna i politička elita bunjevačkih Hrvata, koja ga je smatrala izrazito režimskim i prosrpskim, zbog čega je Odbor često bio izložen oštrim napadima i porugama. Nakon ulaska madžarskih postrojba u Suboticu 12. IV. 1941. skulpture su dekapitirane, a spomenik je uklonjen s trga.

Unatoč protivljenjima gradskih vlasti, na krilima nacionalističke euforije Srpski kulturni centar *Sveti Sava* iz Subotice uspio je, uz potporu republičkih i pokrajinskih vlasti, u tijeku ratne 1991. dobiti odobrenje Pokrajinskoga zavoda za zaštitu spomenika kulture da se restaurirane skulpture vrate na Trg slobode u blizini prvotnoga mjesta, budući da je na izvornom mjestu u međuvremenu podignuta Zelena fontana. Svečano otkrivanje obnovljenoga spomenika obavljeno je 9. XI. 1991., pri čemu su ovaj put na postamente postavljeni isključivo ćirilični natpisi. Uz originalni tekst na poleđinu spomenika uklesani su i podaci o godini podizanja i rušenja prvoga spomenika te ponovnoga postavljanja.

Izvor: Historijski arhiv Subotica, F: 47. 1226. II 23/1927.

Lit.: *Spomenica na proslavu četiristogodišnjice smrti Cara Jovana Nenada koja će se održati 4. septembra 1927. u Subotici*, Subotica, 1927; M. Aćimović, *Car Jovan Nenad : povodom proslave četiristogodišnjice njegove smrti*, Novi Sad, [1927]; P. Pekić, *Car Jovan : epska pesma u deset pevanja*, Subotica, 1927; Polaganje temelja spomeniku Cara Jovana Nenada, *Zemljodilski kalendar za prestupnu godinu 1928*, Subotica, 1927; P. Pekić, *Povijest Hrvata u Vojvodini od najstarijih vremena do 1929. godine*, Zagreb, 1930; S. Ćirković, Poslednji despoti, *Istorija srpskog naroda*, 2, Beograd, 1982; D. Dinić-Knežević, Prilog proučavanju pokreta Jovana Nenada, *Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu*, 7, Novi Sad, 1962-1963; D. Popović, Vojvodina u tursko doba, u: *Vojvodina*, 1, Novi Sad, 1939; M. S. V[učinić]., Kako su spomenici – smenjivali spomenike, *Pro memoria*, 8, Subotica, 1990; M. Grlica, Zarad već dostignutog, *Rukovet*, 7-8/1991, Subotica; B. Duranci, V. Gabrić Počuča, *Javni spomenici opštine Subotica*, Subotica, 2001.

M. Grlica i S. Mačković

JOVANČIĆ-VIDAKOVIĆ, Jasmina, (Subotica, 3. VIII. 1965.), akademska grafičarka. Kći je Alojzija Vidakovića i Jovanke, rođ. Vuković. Osnovnu i srednju kulturološku školu završila je u Subotici. Diplomirala je najprije na Višoj školi likovnih i primijenjenih umjetnosti u Beogradu, a 1992. i na Akademiji umjetnosti u Novom Sadu, na Odsjeku za umjetničku grafiku u klasi prof. Milana Stanojeva. Radila je kao profesorica likovne kulture u Ekonomskoj školi u Subotici, od 2001. kustosica je u Modernoj galeriji *Likovni susret* u Subotici. Članica je Udruge likovnih umjetnika primijenjenih umjetnosti i dizajnera Vojvodine od 2003.

Na ranim grafikama, jasnih i skladnih oblika, provodi postupak redukcije i specifične osobne rekonstrukcije vizualnoga sadržaja. U jedinstvenom, opsežnom ciklusu linogravura *Sinagoga* slobodnim rukopisom uspostavlja kreativan dijalog s naslijeđem, ostvarujući raskošne kompozicije reljefne fakture. Ekspresivni otisci iz ciklusa *Putovanje* na temu pruga i vlakova, prepuni simbolike, odaju sigurnost i umjetničku zrelost. Slike u ulju i akrilu ostvaruje u intimističkom i vedrom ugođaju punim i zvučnim bojama. Novija djela većega formata u kombiniranoj tehnici sažimaju karakteristike autoričina specifičnoga slobodnoga suvremenoga izričaja – snažan potez, definiranu formu, razvedenu, ali čvrstu konstrukciju slike, u koju ugrađuje vlastit lik i portret.

Samostalne izložbe ostvarila je u Subotici, Osijeku, Zrenjaninu, Novom Sadu

i Beogradu. Sudjelovala je na važnijim skupnim izložbama i manifestacijama u Srbiji, Hrvatskoj, Madžarskoj i Crnoj Gori. Djela su joj bila uvrštena u velike projekte: *Suvremena umjetnost Hrvata u Vojvodini, Umjetnost u Vojvodini danas, Umjetnička grafika i suvremeni mediji, Srpska grafika*

J. Jovančić-Vidaković, *Rozeta,* linogravura u boji, 1997.

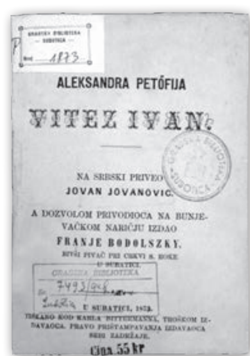
danas. Sudjelovala je u radu više umjetničkih kolonija i grafičkih radionica u Vojvodini i Madžarskoj. Izradila je ilustracije za nekoliko publikacija, bajki i pripovjedaka (među ostalim, i za knjigu bajki B. Vujkova *Razlinkavi zec*, Subotica, 2006.), a izradila je i likovnu nagradu za životno djelo u području književnosti, koje je na VII. danima Balinta Vujkova (2008.) primio Lazar Merković. Kao kustosica ostvarila je više autorskih projekata. Dobitnica je priznanja Općine Subotice *Pro urbe* (2007.).

Lit.: O. Šram, *Jasmina Jovančić Vidaković*, katalog, Osijek, 2001; B. Duranci, *Jasmina Jovančić Vidaković : Sinagoga*, katalog, Subotica, 2002; O. Šram, Osobna rekonstrukcija vizualnog svijeta, *Klasje naših ravni*, 1-2/2005, Subotica; I. Lovaš, *Jasmina Jovančić Vidaković : Putovanje : Utazás*, katalog, Subotica, 2006; *Dodela zvanja počasni građanin Opštine Subotica i pirznanja Pro urbe Subotica, 2007. : Szabadka Község díszpolgári címének és Pro urbe – díjának adományozása Szabadka, 2007. : Dodjela zvanja počasni građanin općine Subotica i priznanja Pro urbe Subotica, 2007.*, brošura [Subotica, 2007].

O. Šram

JOVANOVIĆ, Jovan – Zmaj (Novi Sad, 24. XI. 1833. – Srijemska Kamenica, 3. VI. 1904.), književnik, prevoditelj, kulturni i politički djelatnik. Gimnaziju je pohađao u Halašu (*madž.* Kiskunhalas) i Požunu (*slovač.* Bratislava), a pravne je znanosti studirao u Pragu, Beču i Pešti, gdje je i diplomirao 1860. Kad je Svetozar Miletić postao gradonačelnik Novoga Sada 1861., kao jedan od njegovih najbližih suradnika, imenovan je za podbilježnika u gradskom poglavarstvu (magistratu). God. 1863. postao je upravitelj srpske zaklade *Tekelijanum* u Pešti, gdje je usporedno studirao i medicinu, koju je diplomirao 1870. Radio je kao liječnik opće prakse u Novom Sadu, Pančevu, Srijemskim Karlovcima, Futogu, Srijemskoj Kamenici, Beogradu, Beču i Zagrebu, a bio je i dramaturg Narodnoga kazalište u Beogradu 1890.-98. Pokrenuo je i uređivao srpske književne, satiričke i dječje časopise *Javor, Zmaj* (po njemu je i dobio nadimak), *Neven* i dr. te almanahe i kalendare. Ustrajno se bavio književnim radom i sudjelovao u političkim borbama. Pod utjecajem Branka Radičevića pisao je pjesme ljubavne tematike, a budući da mu se pjesništvo često prožima s političkim angažmanom, začetnik je satiričkoga i društveno angažiranoga pjesništva u srpskoj književnosti. Posebno se istaknuo kao dječji pjesnik. Prevodio je s madžarskoga, njemačkoga, ruskoga i engleskoga (János Arany, Sándor Petőfi, Johann Wolfgang Goethe, Mihail Jurjevič Ljermontov, Aleksandar Puškin, Alfred Tennyson i dr.). Kao pripadnik Srpske narodne slobodoumne stranke Svetozara Miletića, aktivno je sudjelovao u borbi srpskoga građanstva u Ugarskoj za očuvanje nacionalne samobitnosti i prava, suprotstavljajući se madžarizaciji. Bio je izrazit liberal i republikanac. S romantičarskim oduševljenjem uzdizao je prošlost srpskoga naroda, ali je ujedno bio i zagovornik suradnje Hrvata i Srba u borbi protiv madžarizacije, ismijavao slabiće rastočene tuđinskim odgojem, mlake oportuniste, despote i tirane. Bio je najpopularniji srpski pjesnik svojega vremena. Njemu u čast Srijemska se Kamenica neko vrijeme službeno zvala Zmajeva Kamenica, a veliki festival za djecu u Novom Sadu, koji je 1958. pokrenut pod imenom Festival dječje poezije, drame i lutkarskoga kazalište, od 1969. nosi ime Zmajeve dječje igre.

Zmajev su književni i javni rad pratili i južnougarski Hrvati. Njegov prijevod epa *Vitez Ivan* od Sánodra Petőfija, bio je osnova Franji Bodolskome za prepjev epa na »bunjevačko naričje« početkom preporodnoga razdoblja južnougarskih Hrvata 1873., u čemu ga je Zmaj i podupirao. Njegov je prijevod pjesme madžarskoga pjesnika Emila Ábrányija ml. (1850.-1920.) *Materinji jezik* preuzet iz lista *Javor* te tiskan na naslovnici *Nevena* br. 4/1889. te još dva puta u *Subotičkoj danici* (za 1890. i 1908.), koja mu je objavljivala i pjesme. Subotički srpski književnik Antonije Hadžić zabilježio je prigodnim člankom njegovih 40 godina rada u *Subotičkoj danici* za 1890., a *Neven* je objavljivao i različite kraće prigodne vijesti o njemu: o dodjeli odlikovanja crnogorskoga knjaza Nikole iz 1887. i srpske vlade iz 1890., zabilježen je njegov 70. rođendan, a znakovita je i vijest u povodu proslave 50. obljetnice Zmajeva rada u Zagrebu 25. VI. 1899. pod naslovom *Hrvacki Srbi pritiravaju poso*: unatoč tomu što se Zmaj »zaljubio u hrvatsku pristolnicu, nastanio se u Zagrebu i sa svojim doktorskim zvanjem služio je hrvacku domovinu… Neki pretirani Srbi ovu zgodu upotribiše da u srcu hrvatcke

ALEKSANDRA PETŐFIJA

VITEZ IVAN.

NA SRBSKI PRIVEO
JOVAN JOVANOVIĆ.

A DOZVOLOM PRIVODIOCA NA BUNJEVAČKOM NARIČJU IZDAO
FRANJE BODOLSZKY,
BIVŠI PIVAČ PRI CRKVI S. ROKE U SUBATICI.

U SUBATICI, 1873.

TISKANO KOD KARLA BITTERMANNA, TROŠKOM IZDAVAOCA. PRAVO PRIŠTAMPAVANJA IZDAVAOCA SEBI ZADRŽAJE.

Cina 55 kr

A. Petőfi, *Vitez Ivan*, prepjev na bunjevačkome narječju Zmajeva srpskoga prijevoda, Subotica, 1873.

domovine nijekaju hrvatstvo i hrvacku, da govore o 'srpskim' plitivičkim jezerima, o Zagrebu kao središtu srpstva.« Nekrologe su u povodu njegove smrti objavili *Neven* i *Subotička danica*. U onom objavljenom u *Nevenu* Šandor Rajčić napisao je da zbog Zmajeve smrti »tuguje slavenska vila«, a da je, iako je on »pisnik srpski«, njegova smrt »gubitak i za nas. I mi smo donosili njegovih pisama, i mi smo mogli učiti se od njega lipih riči i izraza jezika zajedničkoga«.

Lit.: *Neven*, 9/1887, 4/1889, 8/1890, 7/1899, 1/1904, 7/1904, 22/1914, Subotica; S. Parmačević, *Zmaj i Hrvati*, Novi Sad, 1934; V. Krestić, *Zmaj i Hrvati*, Novi Sad, 1987; *Enciklopedija Jugoslavije*, 6, Zagreb, 1990; J. Buljovčić, Subotičko izdanje »Viteza Ivana«: O jednoj bunjevačkoj adaptaciji Zmajevog prevoda »Viteza Ivana«, u: isti, *Filološki ogledi*, Subotica, 1996; *Hrvatska enciklopedija*, 5, Zagreb, 2003; M. Cindori Šinković, E. Bažant, N. Bašić Palković, *Bunjevačko-šokački kalendari: 1868-1914: Bibliografija*, Subotica, 2011.

S. Bačić

JOVANOVIĆ, Milan (Vukovar, ?, 1849. – Vukovar, 8. ili 9. XI. 1915.), odvjetnik, društveni djelatnik, suradnik bunjevačkih preporodnih glasila. Sin je uglednoga vukovarskoga odvjetnika, književnika i političara Pavla. Pravo je završio u Eperjesu (*slovač.* Prešov). Vukovarske ga *Sriemske novine*, vezano uz razna društvena događanja, spominju kao »viteza-akademika« – bio je član pravnih akademija i instituta u Bruxellesu, Rimu i Parizu, a nekoliko je stručnih radova objavio u raznim europskim pravnim časopisima. Darivao je knjige vukovarskoj Gimnaziji, od kojih su neke do danas, s njegovim posvetama, sačuvane u knjižnici Gradskoga muzeja u Vukovaru.

Poput oca, koji se se zauzimao za političku i kulturnu suradnju Hrvata i Srba, i on je još kao student bio jedan od nekoliko Srba sudionika preporodnih gibanja južnougarskih Hrvata tijekom 1870-ih: redovito je surađivao s Antunovićevim *Bunjevačkim i šokačkim novinama* te *Bunjevačkom i šokačkom vilom*, a poslije i s Kalorom Milodanovićem, za čiji je *Subatički* (poslije: *Subotički*) *glasnik* pisao književne i gospodarske priloge.

Lit.: Bunjevačka i šokačka vila, u: *Bunjevačke i šokačke novine*, 2/1871, Kalača; *Neven*, 18/1913, Subotica; *Sriemske novine*, 10. XI. 1915, Vukovar; *Srpska bibliografija*, 7, Beograd, 1991; *Srpski biografski rečnik*, 4, Novi Sad, 2009.

S. Bačić

JOZEFINIZAM, naziv za prosvjetiteljsko-apsolutističku vladavinu Josipa II. Habsburgovca, rimsko-njemačkoga cara (1765.-90.) te hrvatskoga i ugarskoga kralja (1780.-90.), najstarijega sina Marije Terezije. Od 1765. do 1780. bio suvladar Marije Terezije, koja nije čvrsto vjerovala u prosvjetiteljske ideje. Nakon njezine smrti postao je samovladarom s despotskim značajkama, koji je htio »svojim narodima činiti dobro i protiv njihove volje«. Bio je uvjeren da naobrazba može popraviti svijet, zbog čega je uveo program povećanja pismenosti u Habsburškoj Monarhiji, te da on kao »prosvijećeni« vladar ili prosvijećeni apsolutist može provesti u djelo načela francuskih prosvjetiteljskih filozofa. No povijest ga je ocijenila kao vladara bez osobitih vladalačkih vrlina.

Jozefinizmom se u širem smislu naziva sustavno provođena reformska politika Bečkoga dvora u drugoj polovini XVIII. st., koja je obrise dobila za vladavine Marije Terezije, a odlučno ju je provodio Josip II., osobito na teritoriju Ugarske. Pojedina rješenja, prakse ili posljedice te politike trajali sve do kraja XIX. st. Pretpostavljala je reformu državne organizacije i uprave te njezinu centralizaciju, s policijskim i sudskim tijelima podređenima središnjoj vlasti te uz ukidanje županijskoga sustava u Hrvatskoj i Ugarskoj; preustroj Vojne granice, što je uvjetovalo migraciju hrvatskih plemićkih obitelji iz Pokuplja i okolice Turopolja u Banat; djelomično ukidanje vezanosti seljaka za zemlju; približavanje Rusiji u vanjskoj politici, a snažnu germanizaciju u unutarnjoj – njemački jezik trebao je postati službeni umjesto latinskoga, što je pobudilo madžarsko nezadovoljstvo. Pred kraj života, zbog neuspjeha u Austro-turskom ratu 1788.-90. te zbog otpora ugarskoga i hrvatskoga plemstva, Josip II. povukao je glavninu upravnih reforma u ugarskom i hrvatskom dijelu zemlje.

U užem smislu, jozefinizam obuhvaća politiku Josipa II. prema Katoličkoj crkvi radi njezina podvrgavanja državnoj vlasti (cezaropapizam). Crkvene reforme, kao bît jozefinskoga zakonodavstva, temeljile su se na pokušaju pomirenja vjerovanja Katoličke crkve s idejama prosvjetiteljstva, prema kojima je crkva trebala biti moralno-odgojna ustanova puka pod kontrolom i u službi konsolidacije države. Tako je 1781.

Josip II.

uvedena kontrola nad papinskim bulama te ih je prije njihove provedbe u Monarhiji morao odobriti vladar (*regium placet*). Iste je godine ustanovljena vjerska tolerancija i ukinut status državne religije (*religio dominans*) Katoličkoj crkvi; dokinuti su kontemplativni crkveni redovi 1782. jer nisu služili naobrazbi mladih, njegovanju bolesnih i dušobrižništvu, a oduzeta su im i imanja – za Josipa II. zatvoreno je oko 700 samostana, prije svega, pavlinskih, benediktinskih, isusovačkih i franjevačkih; pod idejom izjednačavanja crkvenih s teritorijalnim granicama ukinuta je podređenost pojedinih područja stranim biskupijama te crkvenih redova središnjim upravama koje su se nalazile izvan Monarhije; proveden je preustroj župa i izgrađene su nove crkve nakon što su velike župe podijeljene na manje zbog novoga propisa da nitko ne smije pješačiti do crkve dulje od jednoga sata; reformirane su državne škole za svećenike i uveden je državni nadzor nad Crkvom preko svećenstva podložnoga biskupskoj vlasti, budući da se od svećenika očekivalo da na vjernike ne utječu samo vjerski nego i da ih vode u smjeru pouzdanoga državno-građanskoga stajališta.

U provedbi takve politike dvoru su glavni saveznici bili dijecezanski biskupi, koji su, zbog jačanja vlastitih pozicija, bili

zainteresirani za preustroj biskupija i povećanje njihovih crkvenih ovlasti, osobito u Ugarskoj na područjima što su prije bila pod osmanskom vlašću – u rukama biskupa koncentriraju su ovlasti koje su prije imali različiti crkveni dužnosnici jer su postali i predstavnici središnjih civilnih vlasti. S druge strane, crkveni redovi, zbog svoje samostalnosti i upravljačke navezanosti na središta izvan Habsburške Monarhije, nisu se uklapali u sustav centralizacije i protuturske katoličke restauracije u Monarhiji te su bili izloženi različitim negativnim mjerama, kao što su oduzimanje samostana i župa (naredbom Marije Terezije iz 1754. franjevačke župe predane su dijecezanskim svećenicima), zabranjivanje povezanosti s upravama redova i stavljanje njihova života i djelovanja pod nadzor mjesnih biskupa i državnih vlasti (*nexus passivus*), određivanje uvjeta za primanje novih članova, tj. zabranjivanje porasta ili povećanja broja redovnika (*numerus clausus*) i odobravanje programa obrazovanja od strane države. Drugim riječima, s redovništvom se računalo »samo kao s rezervnim radnicima u izvršavanju pastoralnih i socijalnih zadataka« (F. E. Hoško). U duhu tih načela, a zbog nedostatka dijecezanskih svećenika, Marija Terezija donijela je 1774. naredbu o uključivanju franjevaca kao svjetovnih svećenika u župni pastoral, što je ubrzo provedeno na teritoriju Provincije sv. Ivana Kapistrana, koja je obuhvaćala samostane u Slavoniji, Srijemu i Bačkoj, u okolici Budimpešte, Banatu i Sedmogradskoj, tj. Transilvaniji, a samo 1785. svjetovnim je svećenicima postalo 150 franjevaca.

Sve su te su mjere, osim na smanjenje broja franjevaca u Monarhiji, utjecale i na osiromašenje njihova pastoralnoga djelovanja te na napuštanje redovničke stege, što je rezultiralo otklonom od života u duhu sv. Franje Asiškoga. Najpoznatiji je primjer za to franjevac Ignjat Dominik Martinović (1755.-1795.), koji je nakon izlaska iz Reda postao najprije svećenikom, zatim ateistom i vođom hrvatskih i ugarskih jakobinaca, a na kraju je pogubljen kao urotnik. Za 30 godina jozefinističkih reforma broj redovnika Provincije sv. Ivana Kapistrana više je nego prepolovljen – 1770. bilo 455 franjevaca, a 1800. samo 191, od kojih su mnogi bili starije dobi. Negativna posljedica jozefinističkih reforma bilo je i zatvaranje nekih samostana – u razdoblju od desetak godina ukinuto je desetak franjevačkih samostana u Kapistranskoj provinciji: u Čuntiću 1779., Petrovaradinu 1786., Somboru 1786., Pakšu 1787., Rumi 1787., (Slavonskom) Brodu 1787., (Staroj) Gradiški 1787., Tolni 1787., Požegi 1789., Temišvaru 1789. i Velikoj 1795., a Provincija je ostala i bez dva svoja najveća i najvažnija samostana – u Osijeku i Budimu, koje su franjevci morali napustiti i zamijeniti za manje.

God. 1783. zatvoren je i jedan broj franjevačkih visokih filozofskih i teoloških učilišta: u Budimu, Mohaču, (Slavonskom) Brodu, Osijeku, Požegi... Ona na samo što su imala veliku važnost za izobrazbu novih naraštaja redovnika u Provinciji nego su presudno utjecala i na ostale segmente kulture podunavskih Hrvata tijekom XVIII. i u prvoj polovini XIX. st., prije svega u jezikoslovlju te nabožnoj i vjerskosapijencijalnoj književnosti. Zabranjena je k tomu i većina bratovština koje su djelovale uz pomoć franjevaca pri samostanima (npr. Bratovština pojasa sv. Franje, Bratovština Bezgrešnoga začeća Blažene Djevice Marije, Bratovština Presvetoga oltarskoga sakramenta) te Svjetovni franjevački red, a zabranjeni su i mnogi blagdani i procesije te su ograničena hodočašća, čime je uvelike narušen i zaustavljen program poslijetridentske obnove u Katoličkoj crkvi na ovim područjima. Pa ipak, štovanje tzv. franjevačkih svetaca, prije svega sv. Antuna i Blažene Djevice Marije, među podunavskim je Hrvatima do danas rašireno. S druge strane, smanjivanje pastoralnih aktivnosti franjevaca među hrvatskim pukom izravno je povezano s njihovom mađarizacijom, napose u područjima gdje su Hrvati činili znatnu manjinu (Budim i okolica, Temišvar i dr.) te u novoustanovljenim manjim župama, budući da su franjevci bili jedini nositelji očuvanja nacionalne svijesti među etnički hrvatskim stanovništvom.

Najjači otpor spram miješanja državne vlasti u crkvene poslove pružali su upravo franjevci. U Provinciji sv. Ivana Kapistrana njegovi su predvodnici bili provincijali Josip Pavišević (1734.-1803.) i Grgur Čevapović (1786.-1830.). Njihova su nastojanja spriječila rasap franjevačkoga života i daljnje uništavanje temelja njihova redovničkoga poslanja. Posjedovali su moralni i intelektualni integritet, a svoje su najvažnije aktivnosti usmjerili na obnovu redovništva te reafirmaciju autentičnoga idejnoga i povijesnoga franjevačkoga identiteta. Čevapovićev spis *Statuta municipalia*, koji je od 1829. postao i zakonik Provincije sv. Ivana Kapistrana, omogućio je restauraciju franjevačkoga zakonodavstva iz predjozefinskoga razdoblja te je odigrao ključnu ulogu u obnovi franjevačkoga reda u Provinciji i vraćanju na franjevački način života u duhu načela njegova utemeljitelja sv. Franje. Djelovanje prema tomu programskomu dokumentu slijedili su i budući provincijali, osobito Kajo Agjić (1805.-1892.) i Marijan Jaić (1795.-1858.).

Iako je car kratko prije svoje smrti bio prisiljen povući neke od svojih crkvenopolitičkih reforma, promjene u crkvenom sustavu bile su skromne, pa npr. samostani više nisu ukidani, ali nisu ni obnavljani. Budući da je sustav državne vlasti nad crkvom održan sve do 1848., jozefinizam je stvorio crkvene mehanizme za kasniju madžarizaciju pa je s obzirom na nacionalno-integracijske procese podunavskih Hrvata ostavio trajne negativne posljedice.

Lit.: F. E. Hoško, Jozefinističko zakonodavstvo u Čevapovićevim »Statuta municipialia«, *Croatica Christiana periodica*, 28, Zagreb, 1991; E. Zöllner, Th. Schüssel, *Povijest Austrije*, Zagreb, 1997; F. E. Hoško, Uvođenje jozefinističkog pastoralnog ustrojstva i slavonsko-podunavski franjevci, *Bogoslovska smotra*, 1/2001, Zagreb; N. Budak, M. Strecha, Ž. Krušelj, *Habzburzi i Hrvati*, Zagreb, 2003; F. E. Hoško, Franjevci u Slavoniji i Podunavlju u vremenu kasnog jozefinizma, *Croatica Christiana periodica*, 55, Zagreb, 2005; www.ofm.hr.

T. Žigmanov

JOZIĆ, Đuka (Nenadić kraj Sombora, 23. IV. 1850. – ?, 1915.), veleposjednik, somborski virilist – član gradske skupštine u koju je ušao temeljem poreznoga cenzusa. Sin je Mate, najimućnijega Nenadićanina iz druge polovine XIX. st., koji je imao oko 400 jutara zemlje i velika stada ovaca, i majke Klare, rođ. Fratrić. Sa suprugom Rozom, rođ. Đinić, imao je dva sina – Šimu i Peru.

Jozići su se na prostore u okolici Sombora naselili 1689.-90. Prvi je došao David s 11 sinova, živjeli su u »bunji« i imali svoju »suvaju«, a odatle su se poslije i raseljavali. Izravna loza od prvih Jozića presahnula je jer poslije nisu imali muških potomaka. Danas u Nenadiću ima 8 obitelji koje nose prezime Jozić i imaju ukupno tridesetak članova. Neke su u dalekom srodstvu s prvim doseljenicima. Danas među najimućnije obitelji u Nenadiću spadaju obitelji Đene (Cakanovi) i Josipa Jozića.

Lit.: M. Beljanski *Somborski salaši*, Sombor, 1970.

A. Firanj

JOZIĆ, Josip (Józich, József) (Sombor, 10. VIII. 1863. – Valpovo, 21. VI. 1924.), svećenik, pisac. Potječe iz zemljoradničke obitelji Ivana i Marije, rođ. Kalčanj. U pečuško sjemenište stupio je 1882., a 1888. postao je svećenikom Pečuške biskupije, koja je sve do 1972. obuhvaćala i 13 župa u sjevernoj Slavoniji i hrvatskom dijelu Baranje. Nakon deset godina službe kao kapelan bio je župnik u Valpovu 1899.-1911. Ondje mu je Ante Evetović – Miroljub bio

J. Jozich, *Ubojstvo Franje Ferdinanda,* Subotica, 1915.

kapelan 1902.-04., a poslije ga je i naslijedio kao župnik. Umirovljen je 1916.

Dok je kratko bio na službi u Somboru (2. V. 1914. – 30. IV. 1915.), napisao je 22. III. 1915. spjev *Ubojstvo Franje Ferdinanda* i u vlastitoj ga nakladi dao tiskati na 13 stranica maloga formata (18 x 11,25 cm) u Tiskari sv. Antuna u Subotici. Prihod od prodaje po cijeni od 20 filira bio je namijenjen za potporu slijepim vojnicima. U svojem djelu pjeva o ubojstvu prijestolonasljednika Franje Ferdinanda u Sarajevu kao o silnom zločinu. Predstavio ga je kao velikoga junaka te je iznio svoje viđenje razloga atentata i okružje u kojem se zbio.

Djelo: *Ubojstvo Franje Ferdinanda*, Subotica, 1915.

M. Šteťković

JOZIĆ, Stjepan (Monoštor, 24. V. 1951. – Zagreb, 21. VII. 2011.), akademski slikar. Sin je Stjepana i Mande, rođ. Kusturin. U godini rođenja roditelji su mu se doselili u Vinkovce, grad u kojem je završio osnovnu i srednju školu. Upisao se na studij slikarstva na Akademiji likovnih umjetnosti u Zagrebu 1979., a diplomirao je 1983. u klasi profesora Vasilija Josipa Jordana. Nakon završetka studija vratio se u Vinkovce, gdje se isprva zaposlio u gospodarstvu, a onda je neko vrijeme radio kao srednjoškolski profesor likovne umjetnosti. Neposredno prije Domovinskoga rata zaposlio se u Gradskome muzeju u Vinkovcima, u kojem je 1991. izabran za ravnatelja ustanove i voditelja kustosa Galerijskoga odjela. Dužnost ravnatelja obnašao je do 2011. Za njegova mandata Muzej je postupno proširen, a djelatnost i stručnost znatno su obogaćene.

Već na samom početku svojega slikarskoga puta u osobni izričaj otrgnuo se od utjecaja profesora Jordana. Bio je neobično vješt i priznat kao akvarelist u ranim godinama, neposredno nakon završene akademije. Kritika ga je označila kao nježnu i suptilnu slikarsku dušu, slikara »za Slavoniju nesvakidašnjeg kolorističkog bogatstva«. Prvi važniji ciklus *Čovjek i sport* definirao je 1983. Iako je bio vezan za figurativni izričaj većim dijelom svojega stvaralaštva, za Jozića je uvijek bila karakteristična redukcija i sažimanje prostora u slici te razdvajanje slikarski bitnoga od onoga što nije. Čist i posebno senzibiliziran glede boje, koja je od početka bila njegov likovni odabir, uz prevođenje motiva i prepoznatljiv duktus, ostvario je mnogobrojne karakteristične ambijentalnosti zavičaja u šumskim krajolicima i vedutama gradova. Bili su to suvremeni zvuci kobalta, rubina, safira i smaragda, bez primjesa lokalnoga tona. Od 2000. do 2011. postupno je gradio nefigurativni opus. Za te slike vezana je drukčija, »tvrđa« paleta i oštri kontrasti boja te posebni ritmovi od centra prema rubnim dijelovima na slici u svim smjerovima. Rukopis je ostao isti, dok se način konstrukcije promijenio. To su djela vrlo čvrste arhitektonike i nisu poetizirana kao figurativni uradci u proteklom razdoblju.

S. Jozić, *Slavonski krajolik*, 2007.

Uz slikarstvo, bavio se računalnom grafikom, grafičkim dizajnom, ilustriranjem knjiga i organizacijom izložaba. Kao dragovoljac bio je aktivni sudionik Domovinskoga rata. Od 1967. samostalno je izlagao u Hrvatskoj i inozemstvu više od četrdeset puta (Ohrid, Kumanovo, Zagreb, Osijek, Vukovar, Slavonski Brod, Split, Makarska, Trilj, Široki Brijeg, Berlin, Freiburg, Regensberg, Bonn, Stuttgart i dr.) i više od sto puta skupno na revijalnim i žiriranim izložbama. Uz redovite obveze i kontinuirano bavljenje slikarstvom, bio je voditelj Likovne radionice Dječjega doma sv. Ana u Vinkovcima te umjetničkih kolonija u Selcu i Lovranu. Bio je nezaobilazan i poznat kao

velik humanist. Darovao je više od 120 svojih djela za pomoć djeci, udrugama, braniteljima i invalidima. Za svoj rad više je puta nagrađivan i odlikovan, među ostalim i Redom Danice hrvatske s likom Marka Marulića za osobite zasluge u kulturi (1996.).

Pokopan je uz visoke vojne počasti na vinkovačkome Gradskom groblju.

Lit.: *Enciklopedija hrvatske umjetnosti*, Zagreb, 1995; T. Šalić, *Vinkovački leksikon*, Vinkovci, 2007; I. Belamarić, *Stjepan Jozić*, katalog, Zagreb, 2009; M. Bešlić, *Stjepan Jozić*, katalog, Vinkovci, 2009; Z. Dvojković, *Stjepan Jozić*, katalog, Vukovar, 2010.

I. Belamarić

JOZIĆ-PRODAN, Anica (Jakošević) (Santovo, 31. X. 1889. – Santovo, 27. IV. 1977.), kazivačica usmene književnosti. Kći je poljodjelca Joze Jozića i Marice, rođ. Arijanov. Koristila se i očuhovim prezimenom Jakošević. Budući da je bila iznimno darovita učenica, učitelji su željeli da nastavi školovanje, ali zbog siromaštva to nije bilo moguće. Završivši šest razreda pučke škole, služila je kod imućnijih obitelji. Kao djevojka isticala se u ondašnjoj glasovitoj santovačkoj »dalardi«, crkvenom pjevačkom zboru. Budući da je bila uzorna vjernica, mnogo je godina bila »počimalja«, koja u crkvi počinje pjevati ili moliti, te glavna organizatorica judskih hodočašća. Radni je vijek provela kao obična seljanka obrađujući nekoliko jutara zemlje, a poslije je bila članica mjesne poljoprivredne zadruge.

Anica Jozić-Prodan

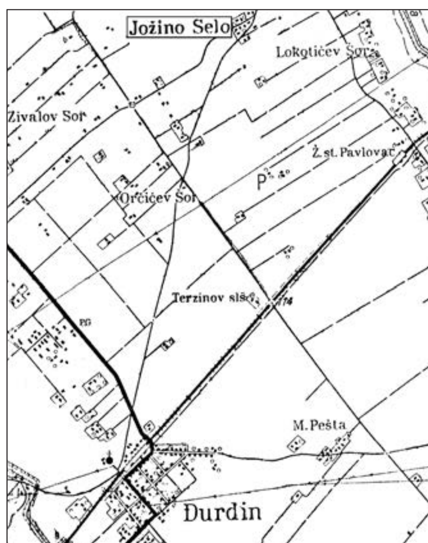
Među mnogobrojnim santovačkim kazivačima usmene književnosti zauzima posebno mjesto jer pripada u red onih koji su spoznali važnost spašavanja hrvatske kulturne baštine. U svojem je pamćenju uščuvala narodne pripovijetke, balade, šaljive, svatovske pjesme, bećarce, brojilice, dječje pjesme i igre, uspavanke, naricaljke, zagonetke, poslovice, pučke prispodobe, izreke... Prema njezinim riječima, za to može zahvaliti svojim precima: baki Mandi Lukačev (r. 1842.), koja je u Beregu bila »jaukača« te su je mnogi zvali da predvodi oplakivanje pokojnika; djedu Stipi Joziću, glasovitu gajdašu koji je »svaku pismu zno«; mami Marici Arijanov (1870.-1924.), koja je u mladosti mnogo »risarila u Šlavonije« (sudjelovala na sezonskim ratarskim poslovima), gdje je također naučila više narodnih pjesama; te krsnoj kumi Mariji Ricin Vakošev, koja je znala »sijaset pripovićaka«.

Sve te ostvaraje uma i duha naših pučana, priprostih seljana, slušajući ih mnogo puta, snaš' Anica je upila u sebe, a u starosti kazivala mlađima jer, kako je isticala, »šteta bi bila da se zaboravi to šta su naši stari tako voljili i čim su ulipšavali divane, mobe i prela«.

Lit.: Ž. Mandić, Tragom jedne balade, *Hrvatski kalendar 2004*, Budimpešta, 2004; Ž. Mandić, Santovačka sveznadarica, *Hrvatski kalendar 2009*, Budimpešta, 2009; Ž. Mandić, *Šokica sam i bit ću dovika*, Budimpešta, 2009; Ž. Mandić, *Pismu piva prilipa divojka* (rukopis); Ž. Mandić, *Biser po biser – ogrlica* (rukopis); Ž. Mandić, *Na izvoru bistrom* (rukopis); Ž. Mandić, *Pučke pripovijetke po kazivanju A. Jozić Prodan* (rukopis).

Ž. Mandić

JOŽINO SELO, zaselak oko 4,5 km sjeveroistočno od Đurđina. Nalazi se na 14,7 km Pačirskoga puta u smjeru od Subotice, na križanju s Moravičkim putom, koji vodi prema Đurđinu. Nije poznato kad je naselje nastalo, ali je, prema kazivanju starijih ljudi, postojalo i u XIX. st. kao »Jozsi falu« (*hrv.* Jožino selo). Ime je dobilo prema Josipu Pijukoviću, zvanomu *bać Joža*, koji je na raskrižju putova imao kuću, u sklopu

Jožino selo

nje krčmu, tj. *mijanu*, a poslije i prodavaonicu, tj. *dućan*. Bio je časnik u Austrougarskoj vojsci. Naselje se postupno širilo i na kraju je imalo petnaestak kuća. Nastanjivali su ga obrtnici te su ljudi s obližnjih salaša, iz okolnih šorova te iz Pavlovca i Đurđina bili upućeni na njega. Osim krčme i prodavaonice, u selu su se nalazili još i čizmar i šuster (Stipan Bajić), zatim krupar i strugar (Nikola Poljaković – Puvalo), brijač (Roko Gršić), krovopokrivač i trščar (Bela Orčić – Garin), bognar i stolar (Ivan Poljaković – Puvalo) te krojačica (Karolina Orčić, rođ. Vojnić Hajduk – Lugarovi). Na Moravičkom putu na Kujundžićevu salašu (Garaševi) nalazi se križ krajputaš, koji su podigli Joso Kujundžić i njegova supruga Marga Vuković 1912. U Jožinu Selu održavalo se proštenje na Spasovo, kada su se postavljale šatre sa »šećerošima« u centru, tj. na raskrižju putova. Električna energija u selo je dovedena 1970-ih, ali kako asfaltiranom cestom nije povezano s najbližim Đurđinom, stanovništvo se postupno počelo raseljavati. Na kraju XX. st. ondje više nije stanovao nitko, a kuće su jedna po jedna srušene.

Izvor: kazivanje Albe Skenderovića iz Male Bosne (Kujundžićev šor) i Marije Skenderović, rođ. Čović (1913.-1991.), iz Jožinog sela.

Lit.: O. Penavin, L. Matijevics, *Szabadka és környéke földrajzi neveinek adattára*, Újvidék, 1976; D. Csúszó, *Könyörgésünk színhelyei*, 2, Szabadka, 2004.

P. Skenderović

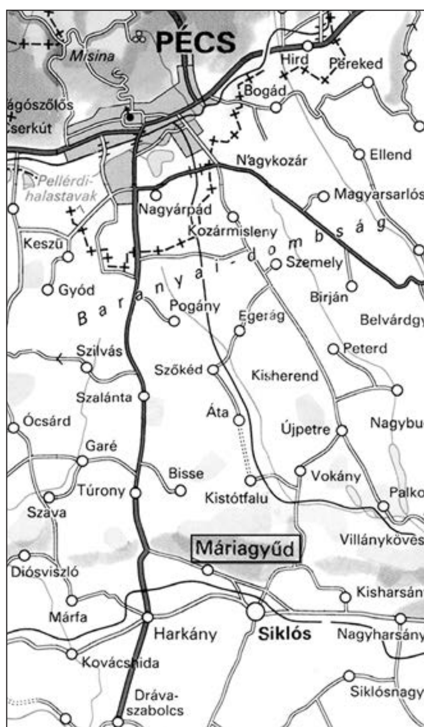
JUD (*madž.* Máriagyűd), naselje i najstarije marijansko svetište u Baranjskoj županiji, Madžarska. God. 2001. naselje je imalo oko 1500 stanovnika. Bački ga Hrvati zovu Jud, a baranjski Đud. Do 1934. službeno mu je ime bilo Gyűd, a tada je promijenjeno u Máriagyűd. God. 1977. pripojen je gradu Šiklošu. Danas je posve madžarsko reformatsko mjesto – njegovi su stanovnici katoličku vjeru napustili 1537. U neposrednoj okolici žive Madžari katolici (Nagyharsány, Siklós, Harkány, Csarnota, Nagytótfalu, Egyházasharaszti, Ipacsfa, Drávaszabolcs), ali podalje se nalazi i velik broj naselja u kojima već stoljećima obitavaju i Hrvati: na jugu Kašad (Kásád), Breme (Beremend), Starin (Drávasztára), odnedavna i Šikloš (Siklós), na sjeveru Ata (Ata), Salanta (Szalánta), Nijemet (Németi), Sukit (Szőkéd), Pogan (Pogány), Suka (Szőke), Kukinj (Kökény), Udvar (Pécsudvard) i Semelj (Szemely).

Izvor vode u podnožju judskoga brda već je u rimsko doba – kada je tuda vodila cesta između Sopiane (današnjega Pečuha) i Murse (današnjega Osijeka) – služio kao prirodno odmorište. Poslije su tu živjeli Huni, Longobardi, Avari, a zatim istočnoslavensko pleme Anti. Pretpostavlja se da su kršćani Slaveni još prije dolaska Madžara 896. tu postavili kip Djevice Marije. Prema predaji, naselje je nazvano po madžarskom vođi Győdu, sinu kumanskoga vojvode Etua, koji je ovamo došao u vrijeme madžarskoga osvajanja Panonije. Taj je predio kralj sv. Stjepan oko 1000. predao benediktincima iz Pečvara (Pécsvárad), koji su 1006. iznad Marijina kipa podigli kapelicu. God. 1148. kralj Geza II. ovdje je zatražio pomoć od Bogorodice za vojnu protiv Bizanta i kapelicu je dao proširiti. Nju su u XV. st. obnovili u gotičkom stilu.

Nakon Mohačke bitke 1526. Turci kapelu nisu srušili, nego su je pretvorili u džamiju. To je hodočasničko mjesto prebrodilo

turska vremena, ali je Gospin kip nestao. Prema predaji, Blažena se Djevica ukazala šikloškim županima Matiji i Ivanu Kopiću, koji su se s posla vraćali doma, te je od njih zatražila da crkva opet bude katolička. God. 1687. kršćanska je vojska nedaleko odatle u Haršanjskoj bici izvojevala veliku pobjedu nad Turcima. Crkvu su, međutim, najprije zauzeli pravoslavci, a zatim kalvinisti. Franjevački gvardijan Tomo Kraljević osobno se obratio gospodaru sigetske tvrđave generalu grofu Vecchiju, koji je naložio da se crkva vrati katolicima. Judska crkva 1698. iz Koprivnice dobiva novi kip, donosi ga spomenuti gvardijan, što vjernici s velikim poštovanjem primaju – od tada je »jatomice grnio svit u Jud« (I. Petreš).

Za Rákóczijeva ustanka 1703.-11. Gospin kip najprije odnose Šikloš, a zatim u Osijek, gdje je ostao do danas – u franjevačkoj crkvi sv. Križa. Nakon Satmarskoga mira 1711. stanovnici iz okolice Juda zahtijevaju da im se Gospin kip vrati, ali ga nisu dobili iako su se obratili i Svetoj stolici. Pečuški biskup Franz Nesselrod 1713. svetištu daruje novi kip, koji se u crkvi i sada nalazi na glavnom oltaru. God. 1739. franjevci ondje grade samostan. Uz pomoć vjernika i zahvaljujući daru hrvatskoga bana Kazimira Batthyánya, između 1739. i 1742. crkvu obnavljaju u baroknom stilu te je proširuju i posvećuju Gospi od Srpa. Iako je Josip II. 1788. svetište zatvorio, i dalje se šire vijesti o ozdravljenjima, kojih je u godišnjacima samostana 1723.-99. zabilježeno 302. Zbog toga je papa Pio VII. Jud proglasio svetištem 1805.

Jud (Máriagyűd)

Od 1860. omiljeno je mjesto hodočasnikâ kip Bolne Gospe. Od njega put vodi uzbrdo do križa, što ga je 1900. dao postaviti pečuški biskup Sámuel Hettyei u povodu 900. obljetnice katoličke Madžarske. U ljetno doba crkva postaje pretijesnom zbog mnoštva hodočasnika te je zato 1937.-38. pokraj crkve, pod vedrim nebom, sagrađen oltar. Do 1918. ovamo su hodočastili i Hrvati iz udaljenijih naselja (Subotica i okolna naselja, zatim Petrovaradin, Županja, Slavonski Brod, Bjelovar i dr.), i to najviše na Duhove, Presveto Trojstvo 10. VI. te Veliku Gospu 15. VIII. i Malu Gospu 8. IX.

Santovci su na hodočašće Judskoj Gospi uvijek išli na Duhove, a polazili su u četvrtak nakon jutarnje pjevane mise. Praćeni zvonjavom i mnoštvom suseljana, »Juci« (tj. hodočasnici na Jud) u povorci su odlazili do kraja sela. Hranu su im do Dunava nosila zaprežna kola. Do 1918. Dunav se prelazio kod Batine, a otada kod Mohača. Išlo se pješice, sprijeda je bio križonoša, a za njim dva barjaktara. Kad bi se na putu susrele dvije povorke, pozdravljale se klanjanjem crkvenih barjaka. Išlo se preko Naroda (Nagynyárád), Titoša (Töttös) i Viljana (Villány), a noćilo se u Haršanju (Nagyharsány) u privatnim kućama ili u gostionici. U petak nedaleko od judske crkve umivali su se, čistili odjeću, a mlađe žene odijevale su šljokane oplećke. Pjevajući su obilazili crkvu. Oni koji su se zavjetovali činili su to »na golim kolinima«. Ostavivši na konačištu prtljagu, hitali su na misu. U subotu su kretali natrag, prespavali su u Mohaču, a u nedjelju su stizali doma.

Za Hrvate u vojvođanskom dijelu Bačke do 1918. to je bilo najvažnije marijansko svetište, a nakon toga to je postao Bili Aljmaš (Aljmaš u Hrvatskoj). Za Bunjevce iz Subotice i okolice nekada je bio običaj da najmanje jednom u životu hodočaste u Jud, osobito prije stupanja u brak. Išlo se potkraj svibnja i početkom lipnja, kada je bilo najmanje poslova na njivama. U obiteljima se barem godinu dana unaprijed znalo tko će hodočastit sljedeće godine, a pripreme za put, koji je trajao oko dva tjedna, bile su temeljite. Žene su spremale odijelo i obuću (pješačilo se u papučama), a svečano ruho, cipele i čizme bili su u torbama – njih su odijevali i obuvali tek na odredištu. Imućniji su išli uz pratnju konja s kolima. Na put se kretalo poslije mise, na čelu procesije nošeni su križ i crkvene zastave, putem se molila krunica i pjevale su se svete pjesme, na usputnim križevima svećenik je predvodio molitvu i održao kratku propovijed. Noćilo se po kućama u usputnim selima. Hodočasnici iz Subotice i okolice išli su putem preko Sombora i Berega do Vodica kod Baje, gdje su imali stanku, a kod Mohača su na splavi prelazili Dunav. U samom prošteništu hodočasnici su se zadržavali dva do tri dana, a smješteni su bili kod mještana, uz skromne naknade. Povratak je bio istim putem, a posljednja postaja pred Suboticom bila je »kod zvonceta«, smještenoga na ledini Jakobčićeva salaša kod Male Bosne, kraj kojega se nalazi Jakobčićev zavjetni križ s testamentom iz 1864. Nakon obvezatnoga gošćenja paprikašem, odatle su se hodočasnici razilazili svojim domovima.

God. 1950. u Madžarskoj se nacionaliziraju škole te raspuštaju redovnici, pa su tako i franjevci morali napusti Jud. Otada se za crkvu brinu svjetovnjaci. God. 1964. obnovljena je iznutra, a 1972. izvana. Obnova oltara počela je 1981. God. 1991. crkva je dobila novi krov, 1993. obojena je izvana, 1994. iznutra, a 1996. obnovljen je pod. Za župnikovanja Franje Pavlekovića 1995.-96. obnovljeni su svi umjetnički spomenici. Tada su rađene i unutarnje freske, djela braće Andrása i Domokosa Szilágyija, čime je crkva zadobila sadašnji izgled.

Crkva Gospe Judske

Papa Benedikt XVI. na blagdan sv. Ivana Krstitelja 24. VI. 2008. donio je odluku o uzdizanju judske crkve u razinu manje bazilike. Na svetoj misi u Judu 14. IX., na blagdan Male Gospe, papinski nuncij Julius Janus pročitao je papin dekret pred mnoštvom vjernika i hodočasnika. Svakoga Marijina dana i za većih blagdana ovdje se održava proštenje, na godinu 25 do 27 puta. Svake godine Jud obiđe oko 500.000 hodočasnika. Istočno od judske crkve nalazi se Sveti zdenac, a vodu s njega hodočasnici nose doma.

Izvor: Župna spomenica, Máriagyűd.

Lit.: *Neven*, 6/1902, Subotica; I. Petreš, Sveto misto: Jud (Gyűd), *Danica ili kalendar za u Ugarskoj živeće Bunjevce, Šokce, Hrvate, Bošnjake, Race i Dalmatince : prosta god. 1925.*, Budapest, 1924; B. Unyi, *A mohácsi ferencesek története*, Gyöngyös, 1943; A. Sekulić, *Marijanske pobožnosti podunavskih Hrvata*, Zagreb, 1985; Ž. Mandić, Najradosnije putovanje roda moga, *Hrvatski kalendar 1991: Godišnjak za Hrvatsku narodnost u Mađarskoj*, Budimpešta, 1991; S. Balatinac, Judska crkva postala bazilika, *Hrvatski kalendar 1999*, Budimpešta, 1998; A. Stantić, Kreposti naših predaka: Hodočašće, *Zvonik*, 6/2000, Subotica.

Ž. Mandić

JUGOSLAVENI, **1.** sinonim za južne Slavene; **2.** državljani nekoliko državnih zajednica koje su se u XX. st. nazivale Jugoslavijom; **3.** oznaka za nadnacionalni identitet južnih Slavena u sklopu dviju južnoslavenskih državnih zajednica (kraljevine te socijalističke Jugoslavije). Taj se identitet temeljio primarno na državljanstvu, a ne na etničkim odrednicama. S različitom su ga uspješnošću poticala i izgrađivala dva jugoslavenska režima, kraljevski i socijalistički, a posljedica je ideologija što su se zauzimale za (južno)slavensku uzajamnost. Za vrijeme Kraljevine Jugoslavije bio je rezultat jugoslavenskog integralizma i unitarizma što ga je provodio dvor kralja Aleksandra Karađorđevića radi suzbijanja međunacionalnih napetosti, nastalih kao posljedica srpske hegemonije i centralističkoga državnoga ustroja. Proglašavajući Kraljevinu Jugoslaviju 1929., kralj Aleksandar prvi je službeno označio Jugoslavene jednom nacijom s trima plemenima – srpskim, hrvatskim i slovenskim. Međutim, unatoč favoriziranju, osobito početkom 1930-ih, ta je identitetska politika ostala bez znatnijih rezultata. Nakon Drugoga svjetskoga rata jugoslavenska je identifikacija razvijana i podržavana politikom jugoslavenskoga socijalizma kao jedan od poželjnih ishoda službene međunacionalne politike nazvane »bratstvom i jedinstvom« jugoslavenskih naroda. Ovaj put uspjeh je bio veći – osim u dijelu vladajuće komunističke nomenklature, jugoslavenstvo je prihvatio i dio liberalne urbane elite mlađih naraštaja. Jugoslavenima su se smatrala u osobito veliku broju djeca iz nacionalno miješanih brakova, čije se broj znatno povećao tijekom 1970-ih i 1980-ih; **4.** popisna kategorija stanovništva. Prvi se put pojavila na popisu stanovništva Kraljevine Jugoslavije iz 1931., kad je uz pitanje o materinskom jeziku i vjeroispovijedi postavljeno i pitanje o narodnosnoj pripadnosti. Na popisu iz 1921. pitanje o narodnosti nije bilo postavljeno, nego samo o materinskim jeziku – za koje je Srbima i Hrvatima ponuđen jedan zajednički odgovor – te o vjeroispovijedi. U uputama za popis bilo je predviđeno da se Srbi, Hrvati i Slovenci (tzv. troimeni narod) popisuju kao Jugoslaveni po narodnosti, što je bilo u skladu s tadašnjom državnom politikom, budući da je i Kraljevina SHS 1929. promijenila naziv u Kraljevina Jugoslavija te su i sve tri priznate jugoslavenske narodnosti u popisnim rezultatima grupirane zajedno. Državna statistika i službene vlasti u to vrijeme nisu priznavale druge južnoslavenske narode, uz iznimku Bugara, koji su imali vlastitu nacionalnu državu – Makedonci, Crnogorci i Bošnjaci u to doba zbog mnogobrojnih povijesnih, političkih i kulturnih okolnosti nisu završili formiranje u naciju.

U socijalističkoj Jugoslaviji popisna kategorija »Jugoslaveni« ponovno je uvedena na popisu stanovništva iz 1953. Osoba jugoslavenskoga podrijetla koja nije bila bliže nacionalno opredijeljena u popisu je bilježena kao »Jugoslaven – neopredijeljen«. Ta popisna kategorija bila je najzastupljenija u Bosni i Hercegovini do 1971., kad je broj Jugoslavena pao zbog prelaska Muslimana iz kategorije *Jugoslaven – neopredijeljen* u kategoriju *Musliman u smislu nacionalnosti*. U drugim dijelovima SFRJ broj neopredijeljenih Jugoslavena do 1971. bio je malen. Promjena deklariranja građana od popisa do popisa bila je moguća jer je Ustav SFRJ iz 1963. jamčio slobodu izjašnjavanja, a narodnost k tomu nije bila upisivana u sve osobne dokumente.

Na popisu stanovništva 1971. uz termin *narodnost* prvi se put se put pojavljuje termin *etnička pripadnost*, a na popisu stanovništva iz 1981. u popisnim uputama termini *narodnost* i *etnička pripadnost* prošireni su terminima *pripadnost narodu, narodnosti ili etničkoj grupi*. Popisom 1971. stanovništvo je podijeljeno u dvije skupine: oni koji su se nacionalno izjasnili i oni koji nisu. Kategorija *Jugoslaveni* našla se u drugoj skupini te je građanima ostavljena mogućnost da se deklariraju *neopredijeljenim Jugoslavenima*, iako se takva izjava nije smatrala izjašnjavanjem u pogledu narodnosti ili etničke pripadnosti. Već je u međupopisnom razdoblju 1961.-71. uočen pad broja Hrvata u Vojvodini za oko 7000 osoba, koje je najvećim dijelom apsorbira-

la nova popisna kategorija *neopredijeljeni Jugoslaveni*. Taj je oblik izjašnjavanja na popisima stanovništva dijelom bio motiviran prilagodbom promoviranim političkim i socijalnim vrijednostima jugoslavenskoga društva. Porast broja deklariranih Jugoslavena u Vojvodini (i ostatku države) vremenski se podudara s početkom kritike, zatim raznih pritisaka i na kraju sa slomom Hrvatskoga proljeća i liberalnih nastojanja u drugim dijelovima tadašnje države. Skrivanjem hrvatskoga podrijetla u javnom životu pojedinci su pokušavali osigurati sigurnost zaposlenja i položaj u društvu. S druge strane, takvo je izjašnjavanje za neke predstavljalo izlaz u dvojbi oko nacionalne pripadnosti te su svoj identitet poistovjećivali s proklamiranim državnim i nacionalnim jedinstvom i državnim institucijama, napose s Jugoslavenskom narodnom armijom (oblik patriotizma, socijalne promocije i sl.). Najvećim se dijelom to ticalo mlađih naraštaja i urbanoga stanovništva. Prema rezultatima popisa stanovništva iz 1981. udio Jugoslavena u ukupnoj populaciji Vojvodine bio je 8,2% , što je, nakon Hrvatske, bilo najviše u Jugoslaviji – u Hrvatskoj ih je bilo 8,2%, a u BiH 7,9%.

1961.	3 174
1971.	46 928
1981.	167 215
1991.	170 430
2002.	49 881

Kretanje broja Jugoslavena u Vojvodini

Statistička analiza popisa stanovništva iz 1971. i 1981. upućuje na to da su od nacionalnoga izjašnjavanja u najvećoj mjeri odustajali Hrvati, a nešto manje od njih i Srbi (A. Raič). God. 1981. u Vojvodini je među onima koji su se izjasnili kao Jugoslaveni oko 90% navelo da im je materinski jezik srpsko-hrvatski, dok ih je madžarski navelo 7,3%. Od vojvođanskih je Hrvata 60,78% bilo koncentrirano u naseljima u kojima je zabilježen veći postotak izjašnjenih Jugoslavena u odnosu na državni i pokrajinski prosjek. Riječ je o naseljima i općinama u sjevernoj i zapadnoj Bačkoj te dijelovima Srijema. Statističke procjene očekivana broja Hrvata (tj. broj Hrvata s popisa 1971. uvećan za prirodni prirast i migracijski saldo hrvatskoga stanovništva s drugim republikama i inozemstvom) za razdoblje 1971.-81. iznosio je 142.718 osoba. Budući da je popis 1981. evidentirao 109.203 Hrvata u Vojvodini, pretpostavlja se da ih se oko 34.000 izjasnilo drukčije. U tom su razdoblju neka naselja u Bačkoj s tradicionalno brojnim hrvatskim stanovništvom izgubila hrvatsku većinu. Objašnjenje da je naglo povećanje neopredijeljenih Jugoslavena bilo rezultat nacionalno miješanih brakova nije zadovoljavajuće jer se broj Jugoslavena povećavao brže od broja miješanih brakova. To se objašnjenje k tomu ne može odnositi na razmjerno brz rast broja Jugoslavena u nacionalno homogenim naseljima.

S političkoga stajališta, korištenje ustavnim pravom na izjašnjavanje kao nacionalno neopredijeljeni Jugoslaven bilo je poticano kako bi se marginaliziranim ili nacionalno prikraćenim etničkim skupinama dao izlaz pred rastućim nacionalizmima konstitutivnih naroda. To objašnjenje nudi samo djelomičan odgovor na znatno povećanje broja neopredijeljenih Jugoslavena u općinama i naseljima u kojima su bački Bunjevci i Šokci tradicionalno živjeli. Slično povećanje broja neopredijeljenih Jugoslavena bilo je karakteristično za srijemske općine sa znatnim udjelom Hrvata, ali i u Hrvatskoj i BiH, gdje nacionalna identifikacija hrvatskih etničkih grupa (Bunjevci u Hrvatskom primorju i Lici, Šokci u Slavoniji, Srijemu i dijelovima Bosne) u prošlim razdobljima nije bila upitna. Tijekom popisa stanovništva 1981., u vrijeme naznaka jačanja antihrvatskoga ozračja u Vojvodini, dio Hrvata promijenio je svoj identitet opredjeljenjem za pripadnost etničkoj grupi: Bunjevaca je bilo 9755, a Šokaca 199.

U ozračju etnopolitičke mobilizacije u Srbiji 1980-ih i negiranja kulturnoga, povijesnoga i nacionalnoga identiteta Hrvata u

Vojvodini, u pojedinim se političkim krugovima potiče ideja o tom da su Bunjevci i Šokci posebni narodi. To se odrazilo na metodologiju popisa stanovništva iz 1991. u Srbiji, u kojem je tim dvjema etničkim skupinama dodijeljen status naroda. U nepovoljnim prilikama pred sam rat 1991. znatan se broj Hrvata izjašnjava drukčije, tj. kao Jugoslaveni, kao Bunjevci (21.552), kao Šokci (1865), regionalno ili neopredijeljeno. Ilustrativan je primjer Monoštora (*srp.* Bački Monoštor), u kojem 1991. relativnu većinu čine Jugoslaveni, iako su prema prijašnjim popisima Hrvati uvijek činili većinsko stanovništvo, a tako je bilo i 2002.

S druge strane, u Vojvodini u istom razdoblju 1971.-91. raste broj Jugoslavena i Srba, ali se smanjuje broj drugih naroda: Hrvata, Madžara, Slovaka i Rumunja. Broj Jugoslavena 1991. u nekim se naseljima udvostručio ili utrostručio u odnosu na 1981. Udio Jugoslavena u ukupnom stanovništvu subotičke općine povećao se na 15,11%, u somborskoj općini na 15,95%, dok se istodobno najviše smanjio broj Madžara i Hrvata. U Hrvata je to smanjenje na razini pokrajine u razdoblju 1971.-81. iznosilo 29.000, a 1981.-91. daljnjih 37.000. Na smanjenje broja i udjela Hrvata samo su manjim dijelom utjecali negativni demografski trendovi iz prijašnjih razdoblja, tj. niski prirodni prirast stanovništva, a mjestimice i prirodni pad. Iako na području Vojvodine i Srbije nije bilo ratnih sukoba, ratno okruženje i razni pritisci 1990-ih uvjetovali su daljnje smanjenje broja Hrvata, dijelom zbog iseljavanja u Hrvatsku i druge zemlje, dijelom zbog izjašnjavanja pod drugim popisnim kategorijama. Dio Hrvata koji su se 1990-ih iselili iz Vojvodine u popisu 1991. izjasnio se kao Jugoslaveni, Bunjevci, Šokci ili se nisu etnički i nacionalno izjasnili.

Popis stanovništva 2002. ustanovio je daljnji demografski pad hrvatskoga stanovništva, ali i izjašnjenih Jugoslavena i drugoga nesrpskoga stanovništva u Vojvodini. Istodobno je zabilježen demografski rast Srba, prije svega zbog ratnih i poslijeratnih migracija iz Hrvatske i BiH. Pad broja izjašnjenih Jugoslavena može se objasniti raspadom SFRJ, urušavanjem vrijednosti jugoslavenskoga društva i etnomobilizacijom u ratnom ozračju, što je rezultiralo time da su se mnogi koji su se dotad izjašnjavali kao Jugoslaveni počeli izjašnjavati prema etničkom podrijetlu ili prema podrijetlu jednoga od roditelja. S prestankom postojanja federacije Srbije i Crne Gore pod imenom Savezna Republika Jugoslavija (1992.-2003.) građani koji su se izjasnili kao Jugoslaveni ostali su bez države s kojom su se identificirali. Budući da Jugoslaveni u Srbiji nisu postali institucionalno izgrađena manjina, ali i zbog nepostojanja nekih manjinskih atributa (npr. vlastit jezik, ustanove koje bi njegovale jugoslavenstvo i dr.), može se očekivati da će takva identifikacija stanovništva s vremenom nestati. To teško da mogu spriječiti i pokušaji da se Jugoslaveni institucionaliziraju kao nacionalna manjina, poput inicijative za osnivanje manjinskoga vijeća Jugoslavena iz 2009.

Nacionalna mimikrija dijela vojvođanskih Hrvata tijekom 1970-ih i 1980-ih, kad su se mnogi od njih izjašnjavali kao Jugoslaveni, od 2000. ima posljedice i pri njihovu pokušaju da steknu hrvatsko državljanstvo. Otada se, naime, izjašnjavanje kao Jugoslaven tijekom socijalističkoga razdoblja smatra apsolutnim razlogom za odbijanje zahtjeva za primitak u hrvatsko državljanstvo, unatoč liberalnim odredbama Zakona o hrvatskom državljanstvu iz 1991. Osim što takvo stajalište ne priznaje općeprihvaćeni liberalni princip promjenljivosti nacionalnoga identiteta, ono pokazuje nepoznavanje prilika u kojima vojvođanski Hrvati žive od sloma Hrvatskoga proljeća 1970-ih pa do danas. Rezultat je takve politike rasprostranjena rezignacija među ovdašnjim Hrvatima, od kojih se mnogi osjećaju napuštenima od Republike Hrvatske. Dio njih zato i dalje bira druge identitetske okvire, pa to negativno utječe na integraciju vojvođanskih Hrvata u cjelinu hrvatskoga naroda.

Izvori: *Popis stanovništva i stanova 1971., Nacionalni sastav stanovništva po opštinama*, Statistički bilten 727, Beograd, 1972; *Popis stanovništva,*

domaćinstava i stanova 1981. godine, nacionalni sastav stanovništva po opštinama, Statistički bilten 1295, Beograd, 1982; *Prvi rezultati popisa stanovništva, domaćinstava, stanova i poljoprivrednih gazdinstava 1991. godine, nacionalni sastav stanovništva po opštinama*, Statistički bilten 1934, Beograd, 1991; *Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u 2002., Stanovništvo, Nacionalna ili etnička pripadnost, Podaci po naseljima*, 1, Beograd, 2003; *Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u 2002., Stanovništvo, Veroispovest, maternji jezik, nacionalna ili etnička pripadnost prema starosti i polu, Podaci po opštinama*, 3, Beograd, 2003.

Lit.: B. Vušković, Tko su Jugoslaveni?, *Naše teme*, 10/1982, Zagreb; A. Raič, Jugosloveni u Vojvodini, *Naše teme*, 10/1982, Zagreb; D. Sekulic, R. Hodson, G. Massey, Who Were the Yugoslavs?, *American Sociological Review*, 1/1994, Washington, DC; M. Samardžić, Tranzicija i manjine u Vojvodini, Zrenjanin, 2002 (dostupno na: http://www.kczr.org/download/tekstovi/miroslav_samardzic_tranzicija_i_manjine_u_vojvodini.pdf); S. Mrdjen, Narodnost u popisima promjenjiva i nestalna kategorija, *Stanovništvo*, 1-4/2002, Beograd; D. Živić, Depopulacija Hrvata u Vojvodini (1953-2002), *Republika Hrvatska*, 217, Zagreb, 2003; M. Bara, I. Lajić, Kretanje broja Srba u Slavoniji i Hrvata u Vojvodini tijekom dvadesetog stoljeća, u: D. Babić, D. Župarić-Iljić (ur.). *Nacionalne manjine kao faktor stabilnosti u međunarodnim odnosima Hrvatske i Srbije*, Zagreb, 2009; M. Bara, Popisi stanovništva i njegova klasifikacija – slučaj bačkih Hrvata, 1-2, *Hrvatska riječ*, 419 i 420, Subotica, 1. IV. i 8. IV. 2011.

M. Bara

JUGOSLAVENSKA AKADEMIJA ZNANOSTI I UMJETNOSTI → Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti

JUGOSLAVENSKA BANKA D. D., PODRUŽNICA U SUBOTICI, područna bankovna organizacija. Osnovana je 1909. kao Hrvatska zemaljska banka d. d. u Osijeku, pod patronatom Živnostenske banke iz Praga. Nakon Prvoga svjetskoga rata dobiva naziv Jugoslavenska banka s centralom u Zagrebu, kad postaje vrlo snažna novčarska ustanova. Predsjednik je bio Oskar Weissmayer, a generalni direktor dr. Nikola Kostrenčić, prijeratni tajnik Kraljevske hrvatsko-slavonske-dalmatinske zemaljske vlade u Zagrebu. Kapital joj je najprije iznosio 50 milijuna dinara, a 1924. je povećan na 100 milijuna dinara. Imala je više podružnica u državi, najviše u Hrvatskoj (Brod /Slavonski/, Osijek, Varaždin, Sušak, Karlovac, Vukovar, Novi /Vinodolski/, Crikvenica), u Beogradu i Ljubljani te dvije u Vojvodini, među kojima je bila i ona u Subotici (druga vojvođanska podružnica bila je u Novom Sadu). Subotička podružnica nalazila se na adresi Jelačićeva 1 (danas Matka Vukovića). Tu je zgradu adaptirala za svoje potrebe 1925. Ravnatelj subotičke podružnice 1927. bio je Ervin Gedicke, a 1929. dr. David Furman.

Zaglavlje memoranduma subotičke podružnice Jugoslavenske banke

Izvori: Historijski arhiv Subotica, F: 47. III 630/1925; Arhiv Jugoslavije, F: 65.1425.

Lit.: *Narodna enciklopedija srpsko-hrvatsko-slovenačka*, 2, Zagreb, [1927]; P. Strčić, Oporuka Tadije Smičiklasa (1913.), u: *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*, 18, Zagreb, 2000; N. Gaćeša (ur.), *Istorija bankarstva u Vojvodini*, Novi Sad, 2001; S. Mačković, *Industrija i industrijalci Subotice (1918-1941)*, Subotica, 2004.

S. Mačković

JUGOSLAVENSKA ČITAONICA BAJMAK, međuratna kulturna udruga u Bajmoku. Osnovana je radi prosvjećivanja bajmočkih Bunjevaca u provladinu jugoslavenskom duhu. Održavala je godišnja bunjevačka prela, na kojima su se okupljali Bunjevci iz Bajmoka i okolnih sela i salaša. Prvi predsjednik bio joj je Nikola Babić. Njezino je djelovanje neistraženo.

Lit.: *Pravi bunjevački kalendar za prostu godinu 1935 (sa slikama)*, Subotica, b.g.

S. Bačić

JUGOSLAVENSKA (JUŽNOSLAVENSKA) IDEJA → Jugoslavenstvo

JUGOSLAVENSKI KLUB, zastupnički klub Slovenske ljudske stranke, Hrvatske

pučke stranke i Bunjevačko-šokačke stranke u jugoslavenskom parlamentu 1919.-23. Njegovo osnivanje vezano je uz početke parlamentarnoga života u novoosnovanom Kraljevstvu (kasnije Kraljevini) Srba, Hrvata i Slovenaca. Samoproklamirana novosadska Velika narodna skupština na svojoj je sjednici 27. II. 1919. odlučila je da u Privremenom narodnom predstavništvu (PNP), prvom parlamentu u novoj državi, među 24 zastupnika iz Vojvodine bačke Bunjevce i Šokce zastupaju Blaško Rajić, Martin Matić, Ivan Evetović i Stipan Vojnić Tunić. S osnivanjem PNP-a, čijih je 290 zastupnika djelovalo 1. III. 1919. – 22. XI. 1920., počeo je u novoj državi i stranački život pa su tijekom 1919. u njemu osnovani stranački klubovi. Tako je već 4. III. 1919. osnovan Jugoslavenski klub (JK), sastavljen od 19 zastupnika Slovenske ljudske stranke (SLS) i Hrvatske pučke stranke (HPS). Njemu su potkraj 1919. pristupili i bunjevački zastupnici pa je klub imao ukupno 23 zastupnika. Pristupanjem u JK predstavnici bunjevačkih Hrvata, prije nego što su uspjeli osnovati svoju stranku, pokazali su da je njihovo političko opredjeljenje najbliže hrvatskim i slovenskim »pučkašima«, što je bio rezultat prijeratnih veza bačkih Hrvata, posebice Blaška Rajića, s Hrvatskim katoličkim senioratom, iz čijega je kruga izniknuo HPS.

Zakon o izborima narodnih zastupnika za Ustavotvornu skupštinu, koji je PNP donio 3. IX. 1920., potaknuo je političko organiziranje u cijeloj državi, pa i u Bačkoj, te je 15. IX. 1920. osnovana Bunjevačko-šokačka stranka (BŠS). S njezine su liste na izborima za Konstituantu 28. XI. 1920. izabrani Blaško Rajić, Stipan Vojnić Tunić, Vranje Sudarević i Ivan Evetović. I u Ustavotvornoj skupštini, čijih je 419 zastupnika počelo zasjedati 12. XI. 1920., BŠS je zajedno s HPS-om i SLS-om u prosincu 1920. ponovno osnovao JK. Već pri izglasavanju poslovnika 28. I. 1921. te su tri stranke, nezadovoljne zbog ignoriranja njihovih primjedaba, istupile iz Konstituante, ali su se nakon što je poslovnik donesen ponovno uključile u njezin rad. Tijekom rada Konstituante BŠS je skupa s HPS-om i SLS-om izradio *Nacrt ustava Jugoslavenskog kluba*, u kojem su se te stranke zauzimale za pokrajinsku autonomiju. Međutim, radikalsko-demokratska većina nije prihvatila njihova stajališta pa su članice JK 15. VI. 1921. još jednom istupile iz Konstituante. Tom su prilikom objavili *Poruku Hrvatima i Slovencima*, koju je prenio i subotički *Neven* od 17. VI., navodeći da zbog politike vlade Nikole Pašića neće poduprijeti Ustav koji se želi nametnuti nadglasavanjem i majorizacijom i bez stvarne namjere da se u njemu zajamči ravnopravnost Srba, Hrvata i Slovenaca. Među potpisnicima *Poruke* nalazila su se i imena četvorice zastupnika BŠS-a. Nakon što je 223 zastupnika 28. VI. 1921. donijelo tzv. Vidovdanski ustav, Ustavotvorna skupština nastavila je svoj rad kao Narodna skupština, u kojoj je djelovao i JK.

Na prvim parlamentarnim izborima poslije donošenja Ustava 18. III. 1923. BŠS je osvojio tri mandata, ali kako HPS nije uspio osvojiti nijedan, SLS i BŠS tražili su nove partnere u parlamentarnom i političkom životu te nije došlo do obnavljanja JK u Narodnoj skupštini Kraljevine SHS.

Lit.: N. Engelsfeld, *Prvi parlament Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca – Privremeno narodno predstavništvo*, Zagreb, 1989; Z. Matijević, *Slom politike katoličkog jugoslavenstva*, Zagreb, 1998; R. Skenderović, Bunjevačko-šokačka stranka 1920.-1926., *Časopis za suvremenu povijest*, 2/2006, Zagreb.

R. Skenderović

JUGOSLAVENSKI LLOYD U SUBOTICI, međuratna subotička udruga obrtnika i trgovaca »jugoslavenske narodnosti«. Pripreme za njegovo osnivanje počele su sredinom 1920-ih, a pripremni odbor činile su osobe već angažirane i potvrđene u novim društvenim okolnostima: Vaso

Pečat Jugoslavenskoga Lloyda u Subotici

Dolinka, Miloš Gavanski, Marko Jurić, Ilija Lepedat, dr. Joca Manojlović, Miroslav Nićin, Đura Pendžić, Šandor Rajčić, Marko Stipić i Felo Vidaković. Osnivačka skupština održana je 19. IX. 1920. restauaciji *Zlatno jagnje*. Pod predsjedanjem najstarijega člana subotičkoga Srbina Miloša Gavanskoga upisano je 116 osnivača »jugoslavenske narodnosti«, što je u prvim poslijeratnim godinama, kada je vladalo snažno marginaliziranje Madžara, Židova i Nijemaca, bilo samo po sebi razumljivo. U idućem su se razdoblju na dopredsjedničkim funkcijama nalazili i Bunjevci, npr. Mirko Stipić i Marko Jurić.

Prijeratno Udruženje trgovaca, tvorničara i velikih obrtnika – industrijalaca iz Subotice i Bačko-bodroške županije (*madž.* A szabadkai és Bács-Bodrogh – megyei kereskedők, gyárosok és nagyiparosok társulata – Szabadkai Kereskedelmi Egyesület), osnovano 1899., nastavilo je nakon 1918. raditi kao Subotičko trgovačko udruženje. God. 1922., u vrijeme kad mu je predsjednik bio Antun Bešlić, direktor banke, ono je spojeno s Jugoslavenskim Lloydom, koji je tek bio u osnivanju, te je tako nastalo Udruženje trgovaca i industrijalaca u Subotici. Ono je 1923. imalo 750 članova iz kruga najuglednijih predstavnika trgovine, industrije i novčanih zavoda, 1928. – 332 člana, a 1929. – 626 (od čega 430 trgovaca, 60 industrijalaca i obrtnika te 136 posjednika, odvjetnika, liječnika i drugih profesija). God. 1929. predsjednik je bio dr. Vladislav Manojlović, dopredsjednici Mirko Jakobčić i Geza Komor, a direktori Dušan Manojlović i Lajčo Šreger. Nalazilo se na adresi 8. pješačkoga puka br. 5, gdje je imalo i svoju Kasinu. Udruženje trgovaca i industrijalaca u Subotici je sudjelovalo na jedinim međuratnim lokalnim izborima, održanima 6. XI. 1927., kada su organizirani gospodarstvenici istupili s posebnom listom *Privrednički blok, Lloyd*, čiji nositelj bio dr. Vladislav Manojlović. Dobili su 668 glasova i pravo imenovati 5 gradskih vijećnika. Udruga je djelovala do 1934.

Izvori: Historijski arhiv Subotica, F: 235. Udruženje trgovaca i industrijalaca – Subotica (1899-1932); F: 47. Senat grada Subotice.

Lit.: S. Mačković, *Industrija i industrijalci Subotice (1918-1941)*, Subotica, 2004.

S. Mačković

JUGOSLAVENSKI ŠPORT KLUB *BUNJEVAC*, naziv sportske udruge koji je od početka 1930-ih nosio dotadašnji Bunjevački šport klub, osnovan 1927. Prvih devet godina klub je nastupao u najnižem, 2. razredu Subotičkoga nogometnoga podsaveza i tek je 1936. uspio ući u 1. razred. U vrijeme osnivanja bio je to, nakon *Bačke*, drugi bunjevački klub u Subotici, premda igrači nisu bili isključivo bunjevački Hrvati.

Nakon stapanja sa Sport-klubom *Jugoslavija* 1929., odlukom glavne skupštine kluba od 17. XII. 1931. klub je promijenio ime u Jugoslavenski šport klub *Bunjevac,* što je potvrdila Kraljevska banska uprava Dunavske banovine svojim dopisom br. II 17752 od 28. IV. 1933. Klub se nakon toga udružio sa Šport klubom *Hajduk* iz Subotice 24. VIII. 1936., preuzevši sve njegove igrače, članstvo i opremu, ali zadržavajući svoje ime. Prestao je djelovati pred ulazak madžarske vojske u Suboticu u travnju 1941.

Značka JŠK-a *Bunjevac*

Najvažniji igrač bio mu je Veco Tikvicki, koji je više od deset godina bio kapetan momčadi. Osim njega, standardni su igrači dugo bili i Sándor Rozsa, Stevan Šimoković, Velibor Prohaska, István Nagy, Árpád Šogor, Stipan Futo, Ištvan Zedi, Beno Stipić, Bela Vuković, Grgo Pertić, Geza Čović, István Macanko, Bela Pletl i drugi. Predsjednici kluba bili su Petar Bajić (22. V. 1927. – 22. II. 1931.), Geza Sekelj (22. II. 1931. – 22. II. 1932.), dr. Lazar Matijević (22. II. 1932. – 22. I. 1933.), Geza Sekelj (22. I. 1933. – 11. II. 1934.), Josip Stantić (11. II. 1934. – 27. II. 1936.) i Antun Mi-

lanković (27. II. 1936. – 1941.). Posebno važnu ulogu u klupskom životu imali su tajnici kluba, koji su bili »duša i osovina društvenoga života«: Veco Mihaljčin, Miško Prćić, Antun Radak i Joso Horvacki. U posljednjoj klupskoj upravi, na čijem je čelu bio Antun Milanković, dopredsjednici su bili Tome Kujundžić, Josip Sege i i Josip Ivković Ivandekić, tajnici Vojislav Matković i Vojislav Cvijin, poslovni predsjednik Lazar Ivković Ivandekić, blagajnici Jakov Vojnić Purčar i Ladislav Copko, referent nogometne sekcije i skrbnik Gavro Tumbas, liječnici dr. Ivo Crnković, dr. Jašo Vujić i dr. Boško Stojanović, *fiškal* Gustav Taupert, a nadzornici Franjo Kujundžić, Josip Stantić i Lajčo Šaroši.

Osim nogometaša, u klubu je djelovala i jaka kuglačka sekcija, a postojale su još i lovačka, tamburaška i diletantska (kazališna) sekcija. Iako momčad nije nastupala u višim razredima, klub je upamćen po svojoj postojanoj poštenoj borbi na zelenom polju te je, skupa s *Bačkom*, ostao uzor sportskoga kluba.

Izvori: Privatne arhive Ljudevita Vujkovića Lamića i Petra Skenderovića iz Subotice.

Lit.: *Subotički športski list*, 45, 89, Subotica, 4. V. 1936, 10. V. 1937; *Sportske subotičke novine*, 6, 10, Subotica, 13. II. 1996, 12. III. 1996; *Bunjevačke novine*, 11, Subotica, 2006.

Lj. Vujković Lamić i P. Skenderović

JUGOSLAVENSKI ŠPORT KLUB *ZRINJSKI*, sportska udruga hrvatske mladeži u Subotici u razdoblju između dvaju svjetskih ratova. Osnovan je 1. I. 1932. u gostionici *Letić* u blizini nogometnoga igrališta *Bačke* pod imenom Šport klub *Zrinjski*. Tomu je nazivu sljedeće godine dodan atribut »jugoslavenski«. Začetnik i idejni tvorac trećega po redu bunjevačko-hrvatskoga kluba (uz *Bačku* i *Bunjevac*) bio je Luka Božaković, kojemu je poslije najviše pomagao Aleksandar Kopilović. Upravni odbor Subotičkoga nogometnoga podsaveza isprva je odbio njegov prijam u Jugoslavenski nogometni savez pod izlikom da su na prikaznim utakmicama boje kluba branili igrači registrirani u drugim momčadima, no smetnje su ubrzo prevladane te je klub postao standardnim sudionikom 2. razreda Subotičkoga nogometnoga podsaveza. Sredinom 1934. imao je gotovo 200 članova, a igrački kadar činilo je pedesetak nogometaša, što je u to doba bio primjer masovnosti. Nogometna momčad njegovala je borbenu i fer igru. Od 1935. igrao je u I. razredu Subotičkoga nogometnoga podsaveza. Osim nogometne, klub je imao i atletsku sekciju. Klupska boja bila je plavo-bijela, a sjedište je imao u ulici Prijestolonasljednika Petra br. 55.

Sve do 1939. klupska uprava bila je u potpunosti nacionalno i politički bunjevačko-hrvatska. Od početka pa sve do 1939. predsjednik kluba bio je Ivan Hatvani (Sabanov), a mnogi članovi klupske uprave obnašali su različite dužnosti u različitim mandatima. Tako su dopredsjednici u pojedinim razdobljima bili Joca Letić, Antun Kovačić i Barnaba Mandić, počasni predsjednici dr. Stjepan Doljanin, dr. Lazar Matijević, Luka Božaković i Josip Sudarević, tajnik i predsjednik nogometne sekcije Aleksandar Kopilović, predsjednici atletske sekcije Gavro Bačić i Luka Božaković, liječnici dr. Ivan Poljaković i dr. Đeno Pančić, odvjetnici dr. Stjepan Matijević i Ivan (Ico) Malagurski i dr. Od 1939. politička orijentacija uprave postaje izrazito prorežimska, a nacionalni sastav mješovit: počasni je predsjednik bio Ladislav Lipozenčić, predsjednik Ico Malagurski, poslovni predsjednik dr. Ivan Poljaković, dopredsjednici Mladen Prodanović i Jovan Đorđević, odvjetnik Lazar Tešić, liječnici dr. Artur Munk i dr. Aleksandar Hill, a u upravi su bili Marko

Momčad JŠK-a *Zrinjski*

Jurić, dr. Veljko Momirović, Babijan Horvacki i drugi prorežimski mjesni uglednici.

Klub je prestao djelovati s raspadom Kraljevine Jugoslavije, a pokušaj njegove obnove 1945. nije uspio. Na njegovim je tradicijama u velikoj dvorani HKC-a *Bunjevačko kolo* u Subotici 6. V. 2011. osnovan Hrvatski amaterski športski klub *Zrinjski*.

Značka JŠK-a *Zrinjski*

Lit.: *Napló*, 31. XII. 1931, 5. I. 1932, 3. VIII. 1939, Szabadka; *Jugoslovenski dnevnik*, 14. VI. – 14. VIII. 1932, 29. VIII. 1933, Subotica; *Pravi bunjevački kalendar za prostu godinu 1935 (sa slikama)*, Subotica, b. g.; *Subotički športski list*, 27. V. i 30. IX. 1935, Subotica; *Sportske subotičke novine*, 16, Subotica, 23. IV. 1996; *Glasnik Pučke kasine*, 5-6/2010, 6/2011, Subotica; *Hrvatska riječ*, 425, Subotica, 13. V. 2011.

Lj. Vujković Lamić i P. Skenderović

JUGOSLAVENSKO ATLETIČKO DRUŠTVO *BAČKA* → Bačka, sportsko društvo

JUGOSLAVENSKO KATOLIČKO AKADEMIČKO DRUŠTVO *VOJVODINA*, međuratna akademska organizacija katoličkih studenata podrijetlom iz Vojvodine (Baranje, Bačke i Banata) na Sveučilištu u Zagrebu. Pravila mu je odobrio veliki župan Zagrebačke oblasti 9. II. 1926., no i bez odobrenih pravila djelovalo je već početkom 1920-ih.

U vrijeme početka organiziranja studenata katolika podrijetlom iz Vojvodine na zagrebačkom sveučilištu postojali su, osim političkih klubova na svim fakultetima, i razni stručni klubovi, koji su uglavnom datirali iz predratnih vremena. Na Sveučilištu u Zagrebu 1920-ih vladali su zaoštreni odnosi između hrvatskih akademskih klubova, predvođenih Hrvatskom nacionalnom omladinom (HANAO) i Organizacijom jugoslavenskih nacionalista (ORJUN-a), te jugoslavenski orijentiranih udruga, poput Jugoslavenskoga akademskoga kluba ABC i Udruženja jugoslavenskih komunista. U to vrijeme klub *Eugen Kvaternik*, sveučilišni ogranak Hrvatske stranke prava, s predsjednikom Brankom Jelićem, održava dobre veze s klubom *Vojvodina*, kojemu je na čelu bio Madžar Ivan Nagy. Usporedno s jačanjem HRSS-a Stjepana Radića jačao je i utjecaj akademskih organizacija bliskih toj stranci (npr. klub *Matija Gubec*), a njima se postupno približavalo i članstvo društva *Vojvodina*. Bila je to posljedica političkih procesa u zemlji, tj. svojevrstan odgovor na nasilno nametanje unitarističkoga i centralističkoga uređenja. U sveučilišnim izborima za Jugoslavensko akademsko potporno društvo (osnovano 1919.), koje je pomagalo siromašnim studentima, a koje je kontrolirao klub *Jugoslavija*, članstvo društva *Vojvodina* podupiralo je hrvatsku borbu te je glasovalo skupa s hrvatskim akademskim klubovima.

Predsjednikom društva 1926. postao je Franjo Gauss, a tajnikom Ivan Janović. Osim Madžara i Nijemaca, u upravi su djelovali i bunjevački Hrvati Antun Marković, Ivan Hornjak i Stjepan Piuković. Cilj društva, prema odobrenim pravilima, bio je

Pečat JKAD-a *Vojvodina*

»njegovanje vjerskoga čuvstva, znanosti i umjetnosti te zadružnoga života među članovima«. Svoju svrhu društvo je ostvarivalo kroz društvene sastanke, sudjelovanjem na crkvenim svečanostima, pjevačkim i glazbenim nastupima te javnim predavanjima. Društvo je imalo svoju podružnicu *Terezianum*, koja se ugasila 1931. Članovi Madžari osnovali su vlastitu udrugu te je, zbog rasipanja članstva prema nacionalnomu ključu, društvo je prestalo djelovati po-

četkom 1930-ih. Prema njegovim pravilima imetak je nakon toga trebao biti predan »Socijalnom missionskom društvu u Somboru«. Lijevo orijentirani studenti podrijetlom iz Vojvodine osnovali su 1936. Kulturni akademski omladinski klub *Mihailo Polit-Desančić*, koji je okupljao studente svih nacionalnosti iz Vojvodine. Većina hrvatske akademske mladeži podrijetlom iz Bačke i Baranje u godinama prije Drugoga svjetskoga rata djelovala je u Društvu bačkih Hrvata u Zagrebu.

Izvori: Hrvatski državni arhiv, Zagreb, Tematska zbirka: Pravila društava, *Jugoslavensko katoličko akademičko društvo Vojvodina u Zagrebu*, ZO VŽ V-17 1538/1926, ZP 3913.

Lit.: M. Kovačić, *Od Radića do Pavelića : Hrvatska u borbi za svoju samostalnost : Uspomene jednoga novinara*, München-Barcelona, 1970.

M. Bara

JUGOSLAVENSTVO, društvena i politička ideologija koja je u pojedinim povijesnim razdobljima imala različit sadržaj.

1. Prije stvaranja jugoslavenske državne zajednice razvilo se kao politička ideja zbližavanja južnoslavenskih naroda i njihova okupljanja u samostalnoj državi ili široj političkoj organizaciji. Niknulo je iz hrvatskoga narodnoga preporoda, tj. Ilirskoga pokreta, sredinom XIX. st. kao svojevrstan ogranak panslavenstva, kad je, slično kao u nacionalnim pokretima drugih slavenskih naroda u Habsburškoj monarhiji, razvoj nacije stavljen u širi slavenski okvir. Pritom je između slavenske i hrvatske ideje interpolirana ideja o južnoslavenskoj etnojezičnoj cjelini nazvanoj ilirskim imenom, pod utjecajem tada raširena shvaćanja da su Južni Slaveni potomci starovjekovnih Ilira. Ime Ilir do tada je rabljeno kao zajedničko ime za sve Južne Slavene u Habsburškoj Monarhiji, a Ilirci su oko njega htjeli okupiti sve hrvatske regionalne identitete (slavonstvo, dalmatinstvo, »horvatstvo«) te ujedno privući druge južnoslavenske narode, ponajprije Srbe – drugi cilj, za razliku od prvoga, nije ostvaren. Uobličilo se u drugoj polovini XIX. st. oko svećenika i povjesničara Franje Račkoga i đakovačkoga biskupa Josipa Jurja Strossmayera tijekom njihova djelovanja u Narodnoj stranci. Zauzimali su se za suradnju Hrvata i Srba te da se oko Hrvata okupe južnoslavenski i drugi slavenski narodi u Monarhiji radi njezina federativnoga preustroja (austroslavizam, trijalizam) ili radi eventualnoga stvaranja posebne savezne države svih Južnih Slavena uz potporu ostalih slavenskih naroda. Za razliku od Ilirskoga pokreta, koji je imao slaba odjeka među ugarskim Bunjevcima i Šokcima, Strossmayerove ideje, u prvom redu one koje su se odnosile na kulturne veze, imale su više utjecaja – prihvatio ih je već Ivan Antunović, a zatim i njegovi sljedbenici u preporodnom pokretu južnougarskih Hrvata. Iako je jugoslavenstvo bilo jedna od hrvatskih nacionalnih ideja, njegov je politički utjecaj u Hrvatskoj do Prvoga svjetskoga rata ipak bio skroman (elementi te ideologije mogu se naći npr. u djelovanju Neodvisne narodne stranke i Hrvatsko-srpske koalicije), za razliku od druge, raširenije hrvatske nacionalnointegracijske ideologije – pravaštva, koju su zastupali Ante Starčević i Eugen Kvaternik u Stranci prava. S druge pak strane, za jugoslavensku se ideju zauzimao i srpski knez Mihailo Obrenović, no on je nije vidio kao ravnopravnu suradnju Hrvata i Srba, nego kao sredstvo za ostvarivanje imperijalnih pretenzija Srbije na područja u Habsburškoj Monarhiji koja su bila naseljena južnim Slavenima. Ideologija jugoslavenstva do kraja Prvoga svjetskoga rata u Srbiji nije imala pristaša zbog dominacije integralističke ideje okupljanja Srba u jednoj državi. Osobito je to bilo izraženo u vrijeme raspada Austro-Ugar-

Josip Juraj Strossmayer

ske i djelovanja skupine južnoslavenskih emigranata iz Austro-Ugarske okupljene oko Jugoslavenskoga odbora, čije su ideje srbijanska strana i Nikola Pašić teško prihvaćali. Potkraj rata jugoslavensku su ideju otvoreno prigrlili bački Bunjevci i Šokci te su, vođeni njome, oduševljeno kidali političke veze s Austro-Ugarskom u očekivanju stvaranja jugoslavenske državne zajednice. Vidjeli su je kao politički oblik nacionalnoga oslobođenja, a ne kao priključenje Kraljevini Srbiji, kako se često prikazuje u srpskoj historiografiji.

2. U Kraljevini Jugoslaviji kralj Aleksandar Karađorđević nakon uvođenja Šestosiječanjske diktature 1929. i preimenovanja države iz Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca u Kraljevinu Jugoslaviju pokušao je razviti unitarno ili integralno jugoslavenstvo. U nastojanju da se prevladaju srpsko-hrvatski sukobi i ojača jedinstvena država, ono je predstavljalo negaciju postojanja posebnih južnoslavenskih naroda, koji su smatrani »plemenima«, odnosno integralnim dijelovima jedinstvene nacije pod nazivom Jugoslaveni. Kao izrazito režimski projekt kojemu je cilj bio zamijeniti hrvatski i srpski nacionalizam jugoslavenskim, službeno je poticano, a oni koji su ga podupirali nagrađivani su političkim položajima. Tako su 1929. ukinuta sva nacionalna tjelovježbačka društva (Hrvatski sokol, Srpski soko, Hrvatski katolički orao i sl.) te je osnovan Soko Kraljevine Jugoslavije, koji je dobio ključnu ulogu u provedbi unitarne jugoslavenske ideologije među mladima. Dvorske stranke Jugoslavenska radikalna seljačka demokracija (JRSD), osnovana 1931. (od 1933. Jugoslavenska nacionalna stranka) i Jugoslavenska radikalna zajednica, osnovana 1935., bile su otvoreno favorizirane pa je npr. JRSD bio jedina stranka koja je na izborima 1931. mogla istaknuti zemaljsku kandidacijsku listu na čelu s generalom Petrom Živkovićem. I braća Mirko i Ivan Ivković Ivandekić, dotadašnji istaknuti subotički članovi Hrvatske seljačke stranke, uključila su se u rad vladine stranke nakon njezina osnutka. Zahvaljujući tomu Ivan je bio gradonačelnik 1933.-38., a zbog lojalnosti poslije je imenovan vijećnikom u Banovinskom vijeću Dunavske banovine te senatorom, tj. članom gornjega doma jugoslavenskoga parlamenta. Njegov brat Mirko na jednom je stranačkom sastanku izjavio: »Jugoslavenstvo je najsretnije rešenje za nas

Kralj Aleksandar Karađorđević

Bunjevce jer smo ovako izjednačeni sa Srbima, Hrvatima i Slovencima, jer smo ovako svi Jugoslaveni!« Jugoslavenstvo je, međutim, u praksi bilo samo drugi način za osiguravanje prevlasti srbijanskih elita u zajedničkoj državi Južnih Slavena. Unitarno je jugoslavenstvo oslabjelo nakon ubojstva kralja Aleksandra Karađorđevića u Marseilleu 1934., a službeno je napušteno nakon formiranja Banovine Hrvatske 1939. i očekivanoga daljnjega preustroja državnoga uređenja. Pod njegovim su se utjecajem neki međuratni bunjevački političari zauzimali za ideju o Bunjevcima kao posebnom, četvrtom jugoslavenskom narodu ili plemenu, kao mostu između Hrvata i Srba, ističući pritom srodnost Bunjevaca i sa Srbima i s Hrvatima, zbog koje mogu biti i Srbi i Hrvati te je na svakom da odabere vlastit identitet (dr. Ivan Poljaković, u pojedinim fazama Alba M. Kuntić, Mirko i Ivan Ivandekić, Lazar Stipić, subotički listovi *Glas naroda* i *Istina*, somborska *Danica*, *Neven* sredinom 1930-ih, *Bunjevačke novine* 1940.-41. i dr.). No unatoč potpori režimskih institucija, takve ideje nisu imale znatniji utjecaj na šire slojeve bunjevačkoga stanovništva.

3. U socijalističkoj Jugoslaviji komunistička je diktatura poticala socijalistički oblik jugoslavenstva. Kao pokušaj prevladavanja međunacionalnih trenja, osobito radi onemogućavanja prevlasti relativno najbrojnijega naroda u državi – Srba, Komunistička partija utemeljila ju je na proklamiranoj nacionalnoj ravnopravnosti, koja se prikazivala kao bratstvo i jedinstvo jugoslavenskih naroda i narodnosti. Nekoliko je vrsta ili izvora jugoslavenstva: a) službeno jugoslavenstvo, kojemu je naginjao dio komunističke nomenklature, proizlazilo je iz internacionalističkoga stajališta jugoslavenskih komunista; b) spontano jugoslavenstvo, kojemu su najčešće naginjale nacionalno miješane obitelji i mlađi urbani naraštaji; c) shvaćanje jugoslavenstva kao proširenoga srpstva, koje je bilo zastupljeno u nekim srbijanskim krugovima; d) oportunost pripadnika manjinskih naroda izvan matičnih republika te nacionalnih manjina i etničkih skupina. Poput unitarnoga, i socijalističko je jugoslavenstvo donosilo stanovite društvene povlastice, a najraširenije je bilo u Vojvodini, Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj i Beogradu, gdje se broj osoba koje su se na popisu izjasnile kao Jugoslaveni osjetno povećao tijekom 1970-ih i 1980-ih. Kod socijalističkoga jugoslavenstva, međutim, nije dominirao nadnacionalni osjećaj kao oblik prevladavanja nacionalnih ideologija i kultura te njihova sjedinjavanja u novu jedinstvenu nadnacionalnu kulturu, nego je bilo priznato postojanje nacionalnih kultura unutar jugoslavenske cjeline. Nacionalne ideologije unutar jugoslavenstva nisu ipak imale jednak status jer je komunistička partija smatrala kako je hrvatstvo politički najnepoćudnije, osobito izvan granica Hrvatske, tj. u Vojvodini i BiH. Usto, osim nacionalne, ideologija socijalističkoga jugoslavenstva imala je i marksističku komponentu, tj. osjećaj pripadnosti socijalističkomu režimu koji je uspostavio Tito, pa se ono smatra »nacionalnim komunizmom«, poput sovjetizma, koji mu je poslužio kao nadahnuće. Iako je ta ideologija doživjela krah s bujanjem srpskoga nacionalizma potkraj 1980-ih, koji je uzrokovao i jačanje nacionalnih ideologija drugih južnoslavenskih naroda, te s raspadom Jugoslavije početkom 1990-ih, do danas se održala u manjem dijelu stanovništva, uglavnom na području Vojvodine. Protuhrvatska represija nakon sloma Hrvatskoga proljeća, koja je bila izražena i u Bačkoj, sekularizacija društva te slabljenje veza s hrvatskom kulturom i jezikom, na koje je osobito utjecala

Josip Broz Tito

obrazovna i jezična politika, prouzročili su u bačkih Hrvata slabljenje hrvatskoga nacionalnoga osjećaja te ih je socijalističko jugoslavenstvo tijekom 1970-ih i 1980-ih prihvatilo znatno više nego svojedobno međuratno unitarno jugoslavenstvo. Nakon raspada Jugoslavije znatan dio njih, iz oportunosti ili zbog nerazvijenosti hrvatskoga nacionalnoga osjećaja, odlučio se za bunjevački identitetski okvir kao svojevrsnu negaciju hrvatskoga. Potporu im pružaju konzervativne srpske političke, znanstvene i kulturne elite.

Lit.: K. Milutinović, *Štrosmajer i jugoslovensko pitanje*, Novi Sad, 1976; M. Gjidara, Državljanstvo i nacionalnost u federativnoj Jugoslaviji, *Hrvaska revija*, 1/2001, Zagreb; M. Černelić, Nastojanja da se bačkim Bunjevcima ospori pripadnost hrvatskome narodu, u: *Bunjevačke studije*, Zagreb, 2006; S. Bačić, Nacionalno-integracijski procesi Bunjevaca u Bačkoj i ugarskom Podunavlju, *Godišnjak za znanstvena istraživanja Zavoda za kulturu vojvođanskih Hrvata*, 2, Subotica, 2010.

S. Bačić

JUGOSLAVIJA, kraći naziv nekoliko državnih tvorevina južnoslavenskih naroda u XX. st. koje su nosile različite pune nazive i

bile različita društvenoga i državnoga ustroja. U njima je živjela i većina bačkih Hrvata.

Monarhijsko razdoblje (tzv. prva Jugoslavija, stara Jugoslavija, Kraljevina Jugoslavija). Poput ostalih nemadžarskih naroda u Ugarskoj, i bački su Hrvati (Bunjevci i Šokci) bili izloženi snažnoj madžarizaciji nakon sklapanja Austro-ugarske nagodbe 1867. Zbog toga potkraj XIX. st. njihova kulturna elita intenzivira dodire s Hrvatskom (Društvo sv. Jeronima, Matica hrvatska, novine *Dom* i dr.), ali i s južnougarskim Srbima na načelima slavenske, odnosno južnoslavenske uzajamnosti i strossmayerovskoga jugoslavenstva, koje je bilo poznato malenu krugu nositelja preporodnih aktivnosti među južnougarskim Hrvatima. No tek je slom Austro-Ugarske u Prvom svjetskom ratu stvorio uvjete za artikuliranje političkih ideja o odvajanju bačkih Hrvata od Ugarske i njihovo ostvarivanje. Zbivalo se to u ozračju doktrine zapadnih zemalja o stvaranju »sanitarnoga kordona« u obliku nacionalnih država na ruševinama Austro-Ugarske, čime je nacionalizam stavljen u funkciju sprječavanja prodora boljševizma iz Rusije, ali i širenja njemačkoga utjecaja na istok (»Drang nach Osten«). Tako su, na tragu prava na nacionalno samoodređenje, koje je proklamirao tadašnji američki predsjednik Woodrow Wilson, nemadžarski narodi u Austro-Ugarskoj potkraj rata proglasili odcjepljenje od Monarhije. Deset mladih Bunjevaca pronijelo je u povodu toga 10. XI. 1918. Suboticom hrvatsku zastavu, skupa sa srpskim mladićima, koji su nosili srpsku zastavu, a 25. XI. 1918. na samoproklamiranoj Velikoj narodnoj skupštini u Novom Sadu južnoslavenski narodi u južnoj Ugarskoj predvođeni Srbima (među 757 izaslanika bilo je 89 Hrvata) proglasili su kidanje svih veza s Ugarskom u očekivanju stvaranja južnoslavenske države u granicama koje povuku sile Antante.

P. Pekić, *Povijest oslobođenja Vojvodine*, Subotica, 1939.

Prva južnoslavenska državna zajednica formirana je 1. XII. 1918. na audijenciji kod prijestolonasljednika Aleksandra Karađorđevića u Beogradu ujedinjenjem međunarodno nepriznate Države Slovenaca, Hrvata i Srba (koja je obuhvaćala područja Austro-Ugarske pretežito naseljena Južnim Slavenima) s Kraljevinom Srbijom (koja je prije toga anektirala Vojvodinu i Crnu Goru) pod imenom *Kraljevstvo Srba, Hrvata i Slovenaca*. Konačne su granice jugoslavenske države utvrđene mirovnim sporazumima sa susjednim zemljama 1919.-20. Među njima je bio i Trianonski ugovor s Madžarskom, prema kojem je sjeverozapadni dio Bačke, tzv. Bajski trokut, ostao u granicama novoformirane Madžarske, a time i više od 26.000 tamošnjih Bunjevaca i Šokaca (bilo ih je više nego Madžara, ali ipak manje nego Nijemaca), koji su ubrzo izloženi represiji i asimilaciji.

Grb Kraljevine SHS/Jugoslavije

Prva jugoslavenska država imala je oko 247.700 km² i oko 12 milijuna stanovnika (1921.), od kojih je Srba (s Crnogorcima) bilo 38,8%, Hrvata 23,7%, Slovenaca 8,5%, Bošnjaka Muslimana 6,1%, Makedonaca 4,9%, Nijemaca 4,3%, Madžara 3,9%, Albanaca 3,7%, dok ju je prema vjerskom sastavu činilo 46,6% pravoslavaca (Srbi, Makedonci, Crnogorci, Rumunji/Vlasi), 41,2% rimo- i grkokatolika (Hrvati, Slovenci, Nijemci, Madžari, Ukrajinci/Rusini), 11,1%

sunitskih muslimana (Bošnjaci Muslimani, Albanci, Turci), 1,8% protestanata (Nijemci, Madžari, Slovaci), 0,5% Židova i dr. Država je bila ekonomski i kulturno heterogena, pri čemu su područja koja su prije pripadala Austro-Ugarskoj bila gospodarski i kulturno znatno razvijenija. Po uređenju je bila parlamentarna monarhija na čelu sa srpskom dinastijom Karađorđević, uz izraženu srpsku prevlast u državnim strukturama i administraciji, koje su bile utemeljene na centralizmu i shvaćanju Jugoslavije kao proširene Srbije i sljednice prijeratne srpske državnosti. Tako je, među ostalim, u Subotici i drugim mjestima ubrzo nakon potpisivanja Trianonskoga mirovnoga sporazuma 4. VI. 1920. došlo do masovne smjene bunjevačkih gradskih činovnika, umjesto kojih su postavljani Srbi. Katolički su svećenici maltretirani, u crkvama su za vrijeme službe inscenirani skandali i dr.

Ustavom iz 1921., koji je donesen tijesnom većinom bez sudjelovanja hrvatskih zastupnika, komunista i Jugoslavenskoga kluba (u kojem su bila i 4 zastupnika Bunjevačko-šokačke stranke), država je promijenila naziv u *Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca*, a 1922. podijeljena je na 33 oblasti kako bi tradicije državnosti pojedinih povijesnih zemalja bile oslabljene. Nijekano je postojanje posebnih slavenskih zajednica Bošnjaka Muslimana, Makedonaca i Crnogoraca, koje su Srbi smatrali podložnima asimilaciji (tj. srbizaciji), dok su istodobno ometani nacionalno-integracijski procesi u dijelovima populacije drugih naroda (Bunjevci-Hrvati, Vlasi-Rumunji) poticanjem subetničke samosvojnosti. U tom su smislu u Subotici i Somboru formirane i snažno podupirane režimske udruge (Zemljodilska kasina, Bunjevačka prosvetna matica, rascjep u somborskome Bunjevačkom kolu i dr.), politički su favorizirani prorežimski orijentirani Bunjevci (Ivan Crnković, Marko Jurić, Mara Đorđević Malagurska, Albe Kuntić, dr. Ivan Poljaković, Antun Bošnjak, Martin Matić i dr.), srpske političke stranke osporavale su hrvatsko bačkih Bunjevaca kako bi spriječile završetak njihove nacionalne integracije u hrvatski narod (najčešće naglašavajući njihovu nacionalnu samosvojnost, a rjeđe tvrdeći da su Bunjevci pokatoličeni Srbi), prosvjetna politika nametala je ćirilično pismo i srpski jezik i dr. Ipak, ta su velikosrpska nastojanja među bačkim Hrvatima u međuraću imala vrlo slab učinak prije svega zahvaljujući Katoličkoj crkvi, koja je u jugoslavenskoj državi imala ključnu ulogu u nacionalnointegracijskim procesima među bačkim Hrvatima, ali i političkom djelovanju Hrvatske seljačke stranke (HSS). To je rezultiralo jasnom hrvatskom orijentiranošću goleme većine bačkih Bunjevaca, a osobito Šokaca, budući da su obje skupine u ono vrijeme bile i izrazito agrarne strukture.

Zaglavlje *Hrvatskih novina*, Subotica, 4. II. 1928.

Nakon teške političke krize i nemira koje je prouzročilo ubojstvo vodećih zastupnika HSS-a u Narodnoj skupštini Kraljevine SHS 20. VI. 1928. (ubijeni su Đuro Basariček i Pavle Radić, a ranjeni Ivan Pernar, Ivan Granđa i Stjepan Radić, koji je ubrzo podlegao ranama), kralj Aleksandar Karađorđević 6. I. 1929. suspendirao je Ustav, raspustio skupštinu, zabranio političke stranke, zaveo osobnu diktaturu, a državu iste godine preimenovao u *Kraljevinu Jugoslaviju*. Zabranivši uporabu »plemenskih« imena (tj. srpskoga, hrvatskoga i slovenskoga), zemlju je podijelio na 9 banovina, ponovno ne poštujući etničke i povijesne granice, te nametnuo ideologiju jugoslavenskoga unitarizma, koja je najčešće odražavala velikosrpske interese. Formalno je ustavna monarhija obnovljena oktroiranim ustavom iz 1931., a izborna je pobjeda iste godine osigurana režimskoj Jugoslavenskoj nacionalnoj stranci. Njoj su,

Kraljevina Jugoslavija – podjela na banovine 1931.

se administrativno-teritorijalne podjele ne ravnaju nacionalnim načelom, ali su i potaknuta nastojanja srpskih krugova da se na cijelom preostalom dijelu države (osim Slovenije) stvori srpska jedinica. Kako granice Banovine Hrvatske nisu bile konačne, bački Bunjevci i Šokci, koji su prije Drugoga svjetskoga rata gotovo u potpunosti integrirani u hrvatsku naciju, nastojali su pri razgraničenju dviju jedinica ući u okvir Banovine Hrvatske (jednako kao što su dijelovi Banovine Hrvatske s većinskim srpskim stanovništvom nastojali izaći iz njezinih granica), ali su lokalne velikosrpske organizacije u Somboru i Subotici, poput Srpskoga kluba, čak i prijetnjama oružjem onemogućivale održavanje političkih skupova (npr. otkazivanje Sabora kulturnih društava bačkih i baranjskih Hrvata i Velike manifestacijske skupštine 9.-10. III. 1940. u Subotici).

među ostalima, pristupili i prijašnji članovi HSS-a među bačkim Hrvatima, poput braće Ivana i Mirka Ivkovića Ivandekića, koji su do rata zauzimali važne položaje u Subotici. Budući da su izbori 1935. i 1938. bili neslobodni, a diktatura samo prikrivena, oporbene su stranke i skupine jačale, obuhvaćajući pritom širok spektar od zagovornika federalizma do separatista. Tako su pristaše hrvatske ustaške organizacije, u suradnji s radikalnim makedonskim nacionalistima (VMRO), izveli atentat na kralja Aleksandra u francuskome gradu Marseilleu 1934. Vlast je preuzeo knez Pavle Karađorđević, na čelu kraljevskoga namjesništva, stvorenoga u ime maloljetnoga prijestolonasljednika Petra II.

Svjestan unutarnjih slabosti države i njezine ranjivosti u slučaju rata, knez Pavle je pokušavao riješiti hrvatsko-srpske odnose, što je rezultiralo dogovorom između tadašnjega predsjednika vlade Dragiše Cvetkovića i vođe HSS-a, Radićeva nasljednika Vladka Mačeka. Tako je 1939. stvorena Banovina Hrvatska, čime je narušeno dotadašnje unitarističko načelo da

PROGRAM
IV
Hrvatskog Bunjevačkog
Velikog Prela
u Somboru, koje se priredjuje
dne 4 veljače 1940 godine
(na prvi dan poklada)
u prostorijama „Hotel Slobode"

Program IV. Hrvatskog Bunjevačkog Velikog Prela u Somboru 1940.

U međunarodnim odnosima zemlja se isprva oslanjala na Francusku i Veliku Britaniju, nastavljajući prijeratnu politiku Kraljevine Srbije, a sklopila je i obrambene saveze – tzv. Malu Antantu 1920. s Čehoslovačkom i Rumunjskom, a Balkanski pakt 1934. s Grčkom, Rumunjskom i Turskom. Nakon što su 1930-ih temeljito promijenjeni odnosi snaga u Europi, knez Pavle, pokušavajući održati neutralnost u sve složenijim okolnostima, provodio je politiku otklona od Francuske i Velike Britanije i postupnoga priklanjanja Italiji i Njemačkoj, što je rezultiralo pristupanjem Jugoslavije Trojnomu paktu u 25. III. 1941. Zbog toga je vlada Cvetković-Maček svrgnuta u vojnom udaru 27. III., na što su Njemačka i Italija, uz sudjelovanje madžarskih i bugarskih snaga, odgovorile napadom na Jugoslaviju te se ona raspala u kratkotrajnom travanjskom ratu 6.-17. IV. 1941.

Nakon kapitulacije jugoslavenske vojske, zemlja je podijeljena na njemačka i talijanska interesna područja (neka od njih izravno su i anektirana), a pojedini su dijelovi pripojeni susjednim zemljama (među njima i Bačka, koja je vraćena Madžarskoj). Pod ustaškim režimom formirana je Nezavisna Država Hrvatska na čelu s Antom Pavelićem, u koju je nakon ulaska madžarskih snaga u Bačku emigrirao dio inteligencije bačkih Hrvata, dok je Njemačka u Srbiji uspostavila komesarijat, koji je poslije zamijenila kvislinška vlada Milana Nedića. Dio inteligencije bačkih Hrvata emigrirao je u NDH, dok su u Srbiju prebjegli izrazito prosrpski orijentirani bunjevački političari (Martin Matić iz Sombora, Albe Kuntić iz Subotice i dr.), poput ostalih istaknutih probeogradskih dužnosnika. Jugoslavenski kralj Petar II. i vlada izbjegli su u inozemstvo te su ondje nastavili djelovati.

Socijalistička Jugoslavija (tzv. druga Jugoslavija, nova Jugoslavija, Titova Jugoslavija). Emigrantska jugoslavenska vlada i kralj Petar II. iz Londona su nastavili voditi rat preko ostataka kraljevske vojske (četnici) na čelu s Dražom Mihailovićem. Te su postrojbe, međutim, na terenu kolaborirale s njemačkim i talijanskim snagama protiv komunističkoga pokreta na čelu s Josipom Brozom Titom, a zbog nasilja kraljevske vojske nad Hrvatima i Muslimanima u Hrvatskoj i BiH, nesrpski narodi nisu prihvatili izbjegličku vladu kao svoju. Tako je kralj zadržao potporu samo u Srbiji, dok je Komunistička partija Jugoslavije (KPJ) s jedinstvenim i militantnim vodstvom na terenu širila vlast: Tito je uspješno organizirao oružani otpor protiv okupacijskih snaga i marionetskih režima M. Nedića i A. Pavelića, a KPJ je od kraja 1942. na ruralnim područjima koje je kontrolirala formirala političko-predstavničke organe vlasti kao temelje buduće federalne organizacije zemlje (Antifašističko vijeće narodnoga oslobođenja Jugoslavije – AVNOJ). Na II. zasjedanju AVNOJ-a 29. IX. 1943. u Jajcu zabranjen je povratak kralju Petru II. u zemlju te su postavljena načela budućega federalnoga ustroja države kao jamstvo nacionalne ravnopravnosti. Titova nacionalna ideologija temeljila se na pravednom rješenju nacionalnoga pitanja u duhu socijalističkoga društvenog uređenja te je – nasuprot srpskoj hegemoniji i jugoslavenskom unitarizmu – kao stupove Jugoslavije naglašavala jednakost i posebnost južnoslavenskih naroda. Među bačkim Bunjevcima pokret otpora imao je izrazitu nacionalnu (protumadžarsku), a znatno manje ideološku obojenost.

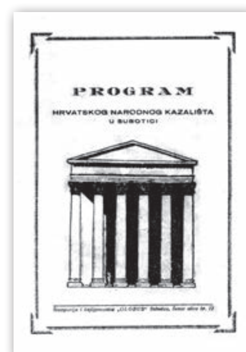

Sprovod Jovana Mikića-Spartaka
u Subotici 13. X. 1944.

Budući da su vlade Velike Britanije, SAD-a i SSSR-a priznavale izbjegličku vladu u Londonu kao legalnu vlast koja ne kontrolira teritorij, Tito je u borbi za di-

plomatsko priznanje 1944. pristao na sudjelovanje dijela građanskih stranaka u prijelaznoj vlasti i izborima (sporazum s prijeratnim hrvatskim banom i tadašnjim predsjednikom jugoslavenske izbjegličke vlade Ivanom Šubašićem na Visu 16. VI. 1944.), ali je istodobno na terenu blokirao njihov utjecaj. Privremena vlada *Demokratske Federativne Jugoslavije* (DFJ), u koju su, osim komunista, ušli i nekompromitirani članovi izbjegličke vlade, formirana je u Beogradu 7. III. 1945. i priznata od velikih sila, a DFJ je službeno proglašena 10. III. 1945. na Trećem zasjedanju AVNOJ-a u Beogradu. Kako su komunisti uspostavili apsolutnu moć i politički teror, nekomunistički članovi vlade ubrzo su izašli iz nje, a nakon prvih poslijeratnih izbora 11. XI. 1945., koje su karakterizirali zastrašivanje i izborne prijevare, KPJ je uspostavila jednopartijsku saveznu državu sovjetskoga tipa. Na Ustavotvornoj skupštini 29. XI. 1945. dokinuta je monarhija i proglašena je *Federativna Narodna Republika Jugoslavija* (FNRJ), Tito je imenovan za premijera, a 1953. postao je predsjednikom države. Ustav FNRJ donesen je 30. I. 1946., a do početka 1947. doneseni su ustavi svih šest republika. Iako je država imala ustroj federacije, njome je vladala centralizirana KPJ, ali je postojanje šest republika i dviju autonomnih jedinica u Srbiji stvorilo okvir za buduću afirmaciju republičkih državnosti nakon slabljenja centralističkih snaga. Međurepubličke su granice u odnosu na stanje prije Prvoga svjetskoga rata formirane tako da su granice BiH uglavnom ostale nepromijenjene (osim izlaska na more u Bokokotorski zaljev na području Sutorine, koji je ustupljen Crnoj Gori), Sandžak je podijeljen između Srbije i Crne Gore, od nekadašnje južne Srbije stvorena je Makedonija, Hrvatskoj je od Italije pripojeno područje Rijeke i veći dio Istre, a dobila je i Međimurje i Baranju (ustupila je istočni Srijem Srbiji te Boku i južno primorje Crnoj Gori, koja je Srbiji ustupila Metohiju), u Srbiji su 1945. formirane Autonomna Pokrajina Vojvodina i Autonomna Kosovsko-Metohijska Oblast (od 1964. AP Kosovo), dok su Sloveniji pripojeni Prekomurje i manji dio Istre. Zahtjeve Hrvata u Somboru i Subotici da budu pripojeni federalnoj Hrvatskoj tzv. Đilasova komisija za razgraničenje nije prihvatila. Ponovnim razgraničenjem s okolnim zemljama ustanovljena je i prijeratna trianonska granica prema Madžarskoj, iako je bilo pokušaja Hrvata iz Bajskoga trokuta (Antun Karagić) da privole jugoslavensko komunističko vodstvo da se zauzme za priključenje toga područja Jugoslaviji. Ni ti zahtjevi nisu prihvaćeni jer su smatrani nepotrebnima zbog bliskih odnosa dviju socijalističkih zemalja.

Mnogi su se bački Hrvati, osobito ljevičari i oni koji prije rata nisu bili bliski crkvenim krugovima, odmah uključili u novu vlast, ponajviše iz nacionalnih razloga – ponovna oduševljenost zbog nestanka madžarske vlasti. Vodeću ulogu među Hrvatima imali su uglavnom pojedinci iz prijeratne lijevo i projugoslavenski orijentirane mladeži (npr. Balint Vujkov, Matija Poljaković, Antun Vojnić Purčar, Blaško Vojnić Hajduk i dr.) te pripadnici i simpatizeri partizanskoga pokreta poput Geze Tikvickoga, Lajče Jaramazovića i drugih. To vrijedi osobito za sudjelovanje na lokalnim razinama vlasti (do kraja 1960-ih gotovo svi gradonačelnici Subotice bili su Hrvati), ali su neki sudjelovali i u najvišim razinama vlasti (npr. Lajčo Jaramazović, Milan Martinović-Metalac, Geza Tikvicki, pravnik Ivan Vuković, poslije general Đuro Dulić, Vladimir Đanić i dr.). Nova nacionalna politika ravnopravnosti u odnosu na bačke Bunjevce značila je raskid s prijeratnom

Program Hrvatskog narodnog kazališta u Subotici za sezonu 1945./46.

praksom velikosrpskoga nijekanja hrvatstva bačkih Bunjevaca i njihovo slobodno i afirmativno izjašnjavanje kao Hrvata, a osnivaju se mnoga hrvatska kulturna društva u Subotici, Somboru, Beregu, Čonoplji i Tavankutu. U Subotici su utemeljene i novine *Hrvatska riječ* te Hrvatsko kazalište, a organizirana je i školska nastava na hrvatskom jeziku.

B. Vujkov, *Hrvatske narodne pripovijetke (bunjevačke)*, Subotica, 1953.

Prvih je godina komunistička vlast odlučno provodila konfiskaciju i nacionalizaciju imovine, agrarnu reformu i kolonizaciju te prisilnu kolektivizaciju. Uz suđenja ratnim zločincima organizirana su i mnogobrojna politička suđenja i smaknuća, a na tragu odluke savezničkih sila u Potsdamu 1945. njemačka je manjina, kao i iz drugih socijalističkih zemalja, protjerana. Imanja protjeranih Nijemaca u Vojvodini, Baranji i Slavoniji dodjeljivana su kolonistima iz »nerazvijenih krajeva« – u Bačkoj su većina kolonisti bili Srbi, a tek izuzetno Hrvati (Stanišić, Riđica, Sivac, Lemeš). Odbijanje Tita da se podredi Staljinu 1948. izazvalo je podjele u KPJ-u i političke progone, i to ne samo u Jugoslaviji (Goli otok) nego i u Madžarskoj kao satelitu SSSR-a, gdje su vodeći hrvatski i ostali južnoslavenski politički i kulturni djelatnici brutalno proganjani kao titoisti, među kojima je bilo i bačkih Hrvata. Tijekom sukoba sa Staljinom otpočeo je prvi val decentralizacije u obliku uvođenja radničkoga samoupravljanja u poduzećima 1950., a KPJ je 1953. preimenovana u Savez komunista Jugoslavije (SKJ), koji se sastojao od savezâ komunista pojedinih republika (poslije i pokrajina).

Slično kao i nakon Prvoga svjetskoga rata, među bačkim je Hrvatima i sad nastupilo razočaranje. Mjesne hrvatske dužnosnike ubrzo su potisnuli srpski politički kadrovi, dolazi do političkih progona i suđenja istaknutoj katoličkoj inteligenciji (subotički procesi križarima 1947.-48.) i isključivanja crkve iz kulturnoga i političkog života. Nacionalizacija imovine osobito je pogodila upravo Bunjevce, čiji su se zemljišni posjedi našli na udaru agrarne reforme, jednako kako i prisilna kolektivizacija na selu, jer su Bunjevci bili dominantno agrarne strukture. Ipak, istodobno je i dio dotadašnje seoske sirotinje i bezemljaša među Hrvatima prvi put došao u posjed zemlje. Sredinom 1950-ih u Subotici prestaju djelovati institucije s hrvatskim predznakom te se gasi nastava na hrvatskom. Velike promjene na selu, socijalistička industrijalizacija u urbanim sredinama i svima dostupan obrazovani sustav prouzročili su i velike migracije hrvatskoga salašarskoga i seoskoga stanovništva u grad te razvoj srednjega sloja. Socijalizam je tako bio ideološki, a Jugoslavija državni okvir u kojima je došlo do najznatnijega prodora modernizacijskih procesa među bačke Hrvate.

Kad je sukob između reformista (Edvard Kardelj) i dogmatičara (Aleksandar

Tito i gradonačelnik Subotice Marko Poljaković, 16. IX. 1968.

Ranković) 1962. zaprijetio jedinstvu jugoslavenskoga komunističkoga vodstva, Tito je stao na stranu prvih te je novi val decentralizacije otpočeo donošenjem novoga ustava 1963., kojim je ojačan ideološki sustav društvenoga samoupravljanja, a država preimenovana u *Socijalističku Federativnu Republiku Jugoslaviju* (SFRJ). Nedovoljno produktivno socijalističko gospodarstvo nastojalo se ojačati uvođenjem tržišnih elemenata 1965., a 1966. Tito je uklonio vodećega srpskoga dužnosnika Rankovića, šefa jugoslavenske tajne službe (Uprava državne bezbjednosti – UDBA). To je dovelo do stanovite političke liberalizacije i otvaranja državnih granica (Jugoslavija je bila jedina socijalistička zemlja čiji su građani mogli slobodno putovati), pa je višak radne snage (nekoliko stotina tisuća osoba) otišao na rad u zapadnoeuropske zemlje, najviše u SR Njemačku (tzv. *Gastarbeiteri*). Potkraj 1960-ih ustavnim je promjenama započet prijenos znatnih političkih i gospodarskih ovlasti na republike i pokrajine, a unatoč političkim obratima (čistka hrvatskih komunista 1971. tijekom tzv. hrvatskoga proljeća; čistka srpskih, vojvođanskih /među njima i Geza Tikvicki/, slovenskih i makedonskih liberala 1972.), decentralizacija je završena Ustavom iz 1974., kojim je uveden sustav pariteta i proporcionalnosti republika i pokrajina u saveznim tijelima, Vojvodina i Kosovo uzdignuti su gotovo na razinu republika, uz jamstvo da se Ustav mogao mijenjati isključivo konsenzusom. No kako je sječa hrvatskih proljećara obuhvatila i subotičke Hrvate, čije djelovanje nije bilo političko, već isključivo kulturno (osnutak HKUD-a *Bunjevačko kolo* 1970., obnova kalendara *Subotička danica* 1971.), njezin je rezultat, unatoč proklamiranomu »nacionalnomu ključu« i zastupljenosti vojvođanskih Hrvata u strukturama vlasti (npr. Marko Horvacki, sudac Ustavnoga suda Vojvodine; Antun Milodanović-Dela, subotički partijski sekretar i dr.), bilo obezglavljivanje inteligencije bačkih Hrvata te, kao i u Hrvatskoj, posvemašnja »hrvatska šutnja«. Formalno se međunacionalna ravnopravnost na svim razinama vlasti održavala primjenom »nacionalnoga ključa«, tj. razmjernim sudjelovanjem pripadnika svih nacionalnosti u političkim tijelima, što je na ideološkom planu formulirano parolom o bratstvu i jedinstvu jugoslavenskih naroda i narodnosti. Gospodarska i izvjesna politička liberalizacija od sredine 1960-ih odrazila se i u kulturi i umjetnosti, koje su otvorene za suvremene oblike sa Zapada. Jugoslavija se po tom razlikovala od ostalih komunističkih zemalja, u kojima je i na tom području vladala čvrsta partijska stega.

Hrvatsko kulturno-umjetničko društvo
»BUNJEVAČKO KOLO«
u Subotici

poziva Vas na

VELIKO PRELO

koje će se održati
30. siječnja 1971. godine
u Sajamsko-sportskoj hali
u Subotici
sa početkom u 19,30 sati.

*

U uvođenju programa sudjeluju
kulturno-umjetnička društva
iz Subotice.

*

Poslije programa ples
uz tamburaški i zabavni orkestar.

*

Pozivnica važi kao ulaznica.

Pozivnica HKUD-a *Bunjevačko kolo* za Veliko prelo u Subotici 1971.

Vodeća uloga KPJ (SKJ) bila je zajamčena svim jugoslavenskim ustavima, a vojska (isprva Jugoslavenska armija, od 1953. Jugoslavenska narodna armija, JNA), bila je pod strogim partijskim nadzorom i imala je poseban položaj u političkom sustavu, koji je do izražaja došao u vrijeme raspada države. Tito, kojega je Ustav iz 1974. proglasio doživotnim predsjednikom, bio je neupitni autoritet i koncentrirao je oko sebe svu moć sve do smrti 1980. Nakon njega, najviše je tijelo postalo kolektivno Predsjedništvo SFRJ (po jedan član iz svake republike i pokrajine, a do 1988. još i predsjednik Predsjedništva CK SKJ), koji su se jednom na godinu rotirali na mjestu predsjedatelja. Stvarna je politička moć, međutim, bila koncentrirana ponajviše na razini republika i pokrajina, u rukama republičkih i pokrajinskih saveza komunista. Usto, JNA je ostala jedinstvena i »nadnacionalna«, a uloga savezne vlade (Savezno

izvršno vijeće, SIV) ograničena je uglavnom na ekonomska pitanja.

Ubrzo nakon Titove smrti srpski su komunisti i SANU (Srpka akademija nauka i umjetnosti) otpočeli kampanju protiv Ustava iz 1974. Povod su bile demonstracije na Kosovu 1981., kojima su Albanci tražili da ih se prizna kao konstitutivni narod te da Kosovo postane republika izvan Srbije. Pokušaji savezne vlade Milke Planinc da poboljšaju stanje u gospodarstvu (tzv. Dugoročni program ekonomske stabilizacije 1983.-86.) propali su, a nezaposlenost, vanjski dug, inflacija i štrajkovi bili su u stalnu porastu. U sklopu SANU 1986. nastao je memorandum u kojem je iznesen pogled na stanje srpskoga naroda u Jugoslaviji i određen osnovni smjer rješavanja srpskoga pitanja: centralizacija federacije i prevlast u saveznim tijelima, promjene unutarnjih granica te ukidanje autonomija Vojvodine i Kosova. Srpski su se komunisti priklonili nacionalistima na VIII. sjednici CK SK Srbije 1987., kad je vlast preuzeo Slobodan Milošević, koji je čistkama (»diferencijacija«) uspostavio lojalni državni aparat te preuzeo potpunu kontrolu nad medijima u Srbiji. Inscenirajući spontane masovne prosvjede protiv političkih rukovodstava u pokrajinama i drugim republikama (»događanje naroda« ili »antibirokratska revolucija«), srušio je autonomnu vlast u Vojvodini (»jogurt-revolucija«) 5. X. 1988., u Crnoj Gori 11. X. 1989. i na Kosovu 3. III. 1989., dok su pokušaji slamanja vodstava Slovenije, Hrvatske te Bosne i Hercegovine prema istom uzorku doživjeli neuspjeh. Osim smjene hrvatskih kadrova na pokrajinskoj (npr. pokrajinski ministar Franjo Gabrić) i lokalnim razinama te otkaza uposlenicima iz državne uprave i službe (policija itd.), buđenje srpskoga nacionalizma potkraj 1980-ih za bačke je Hrvate značilo i obnavljanje politike osporavanja hrvatstva Bunjevaca u obliku naglašavanja njihova nacionalne samosvojnosti. Ona je ovaj put, za razliku od međuratnoga razdoblja, uz antihrvatsku propagandu srpskih medija, otprije sekularizirano društvo te već desetljećima prihvaćeni srpski jezični standard, postigla znatne rezultate.

Grb SFRJ

REČNIK
BAČKIH BUNJEVACA

M. Peić, G. Bačlija, *Rečnik bačkih Bunjevaca,* Matica srpska, Novi Sad-Subotica, 1990.

Usporedo s političkim promjenama u Jugoslaviji, na međunarodnom je planu u razdoblju 1989.-91. došlo do sloma komunizma u istočnoeuropskim zemljama i njihove demokratizacije, raspušten je vojni savez socijalističkih zemalja – Varšavski pakt, SSSR se raspao, a Rusija je zapala u političku i gospodarsku krizu. Za to je vrijeme Miloševićev pokušaj da ovlada SKJ na XIV. izvanrednom kongresu 22. I. 1990. u Beogradu doveo do raspada partije. Nekoliko mjeseci poslije, na prvim demokratskim i slobodnim izborima u Sloveniji i Hrvatskoj, a nešto poslije i u Makedoniji i BiH, pobjeđuju antikomunističke snage, dok potkraj 1990. u Srbiji i Crnoj Gori plebiscitarnu potporu dobivaju Miloševićevi preimenovani komunisti – Socijalistička partija Srbije (SPS) te njegovi sateliti u Crnoj Gori. Suočen s »antisocijalističkim« i »nacionalističkim« pokretima, vrh JNA povezuje se sa srpskim vodstvom, koje velikosrpsku poziciju maskira pozivom na jugoslavensko jedinstvo. Iako je potkraj 1989. savezna vlada Ante Markovića uspjela znatno poboljšati ekonomsku situaciju (konvertibilnost jugoslavenskoga dinara, zaustavljanje inflacije), politički je raskol

taj uspjeh učinio uzaludnim te je do kraja 1990. ona izgubila stvarnu moć.

Rad Predsjedništva SFRJ, u kojem je Srbija kontrolirala 4 glasa, te Skupštine SFRJ, koja je odlučivala konsenzusom, bio je blokiran, a nakon višemjesečnih neuspjelih pregovora republičkih predsjednika o preuređenju Jugoslavije (konfederalni model zastupali su Slovenija i Hrvatska, a centralistički Srbija), Srbija je u svibnju 1991. izazvala ustavnu krizu pokušavajući spriječiti Sjepana Mesića, hrvatskoga člana Predsjedništva SFRJ, da zauzme funkciju predsjedatelja. Slovenija i Hrvatska su nakon referenduma proglasile neovisnost 25. VI. 1991. No još sredinom 1990-ih Srbija i Crna Gora uz pomoć JNA potiču pobunu srpskoga stanovništva u Hrvatskoj (»balvan-revolucija«) i BiH, što je bio uvod u ratove. Najprije je vođen ograničeni desetodnevni rat u Sloveniji 27. VI. – 6. VII., nakon čega se snage JNA povlače u Hrvatsku. Od rujna 1991. u njoj se vodi posvemašnji rat, uz golema razaranja (što simbolizira do temelja srušeni Vukovar) i desetke tisuća ubijenih. Do tada je JNA već ostala bez nesrpskih časnika i popunjavala se neregularnim srpskim postrojbama, uz prisilnu mobilizaciju pričuvnoga sastava, među ostalim i hrvatskoga stanovništva u Bačkoj – mnogi od njih nisu se odazivali vojnim pozivima za »vojne vježbe« u Hrvatskoj ili su bili šikanirani u postrojbama, a nekoliko ih je desetaka ujesen 1991. poginulo u Hrvatskoj, u ratu u kojem je Srbija nijekala sudjelovanje. Nakon okupacije gotovo trećine teritorija Hrvatske, s kojega je protjerano nesrpsko stanovništvo i na kojem je proglašena Republika Srpska Krajina, koju je kontrolirala Srbija, rat u Hrvatskoj zaustavljen je Sarajevskim primirjem 2. I. 1992. kao dio Vance-Owenova mirovnoga plana. Nepuna dva tjedna poslije počeo je proces međunarodnoga priznanja neovisnosti Slovenije i Hrvatske, koje su postale članicama Ujedinjenih naroda 22. V. 1992. Samoproklamirana Republika Srpska Krajina nestala je u hrvatskim vojnim akcijama Bljesak i Oluja 1995. te tijekom mirne reintegracije hrvatskoga Podunavlja 1995.-98.

Na većem dijelu BiH još su za vrijeme rata u Hrvatskoj stvorene paralelne srpske strukture vlasti, a većina snaga JNA iz Hrvatske povukla se u BiH, kamo su poslani i svi srpski časnici podrijetlom iz te zemlje. Nakon što se većina stanovništva BiH na referendumu izjasnila za neovisnost (uglavnom Bošnjaci i Hrvati, dok je većina Srba bojkotirala referendum) te sporadičnih oružanih sukoba, koji su trajali još od jeseni 1991. (do prvoga je došlo u studenom kad je JNA, u sklopu vojnih operacija na dubrovačkoj bojišnici, do temelja srušila hrvatsko selo Ravno

Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija

u istočnoj Hercegovini), a intenzivirani su nakon prestanka rata u Hrvatskoj, početkom travnja JNA i Srbija počele su posvemašnju brutalnu agresiju na BiH, praćenu masovnim »etničkim čišćenjem« (simbol čega je genocid na Bošnjacima u Srebrenici) i gubitkom stotine tisuća života. Bosnu i Hercegovinu priznale su zemlje Europske zajednice 6. IV. 1992., a u UN je primljena istog dana kad i Hrvatska i Slovenija. Rat je završen sklapanjem mirovnoga sporazuma u Daytonu 21. XI. 1995., kojim je BiH podijeljena na dva entiteta (Republika Srpska i Federacija BiH) te Distrikt Brčko.

Makedonija je nezavisnost proglasila na referendumu 8. IX. 1991., a proces međunarodnoga priznanja počeo je 1992. Članica UN-a postala je 8. IV. 1993.

U međunarodnim odnosima Titova je Jugoslavija bila prirodno priklonjena ostalim socijalističkim zemljama, ali je odbijanje jugoslavenskoga vodstva da se podredi SSSR-u 1948. uzrokovalo sovjetsku blokadu Jugoslavije. Nakon Staljinove smrti 1953. odnosi s SSSR-om poboljšani su, s povremenim krizama zbog jugoslavenskih osuda sovjetskih vojnih intervencija u Madžarskoj 1956. i Čehoslovačkoj 1968. Odnosi sa SAD-om i Velikom Britanijom isprva su bili zategnuti zbog ulaska Jugoslavenske armije u Julijsku krajinu i Korušku 1945. (jer je na te dijelove Italije i Austrije Jugoslavija polagala pravo pozivajući se na njihov etnički sastav) te zbog sukoba oko Slobodnoga Teritorija Trsta 1947.-54. Za vrijeme sovjetske blokade Tito je primao gospodarsku pomoć zapadnih zemalja, a od sredine 1960-ih održavao je s njima dobre odnose, uspijevajući ih ekonomski kapitalizirati kroz zajmove koji su omogućivali funkcioniranje nekonkurentnoga jugoslavenskoga gospodarstva. U drugoj polovini 1950-ih Jugoslavija je bila među osnivačima pokreta nesvrstanih zemalja, koji se zauzimao protiv dominacije velikih sila na svjetskoj političkoj pozornici, a u blokovski podijeljenoj Europi jugoslavenska politika nesvrstanosti i neutralnosti bila je čimbenik sigurnosti i imala je međunarodni ugled. Usto, zahvaljujući neutralnosti Jugoslavije i vodećoj ulozi u Pokretu nesvrstanih, jugoslavenska su poduzeća izvozila i na zapadna i na istočna tržišta te izvodila građevinske radove u mnogobrojnim velikim infrastrukturnim i industrijskim projektima u Africi i Aziji.

Nakon konačnoga razgraničenja s Italijom u Istri (1947. i 1954.) Jugoslavija je obuhvaćala oko 255.800 km². Prema posljednjem popisu stanovništva (1991.) imala je oko 23,5 milijuna stanovnika, od čega Srba 36,2%, Hrvata 19,7%, Muslimana (Bošnjaka) 9,8% , Albanaca 9,2% (procjena), Slovenaca 7,4%, Makedonaca 5,8%, Crnogoraca 2,3%, Madžara 1,6% i dr., a prema vjerskoj pripadnosti pravoslavaca 45,4%, katolika 30,8% i sunitskih muslimana 17%.

Srpsko-crnogorska zajednica (tzv. treća Jugoslavija, krnja Jugoslavija, najnovija Jugoslavija). Dok je osamostaljivanje Slovenije i Hrvatske 1991. te BiH i Makedonije 1992. međunarodna zajednica prihvatila kao dezintegraciju SFRJ, vodstvo je Srbije, želeći opravdati rat za teritorije i etničko čišćenje u Hrvatskoj i BiH, inzistiralo na tome da su novonastale države odcijepljeni dijelovi prijašnje države te da njezini preostali dijelovi – Srbija (s Vojvodinom i Kosovom, čija su vodstva srušena 1988.-89.) i Crna Gora zadržavaju pravni kontinuitet sa SFRJ. Na tragu toga 27. IV. 1992. proglašena je *Savezna Republika Jugoslavija* (SRJ), koju su činile dvije federalne jedinice – Srbija i Crna Gora. Obuhvaćala je oko 102.000 km² i imala 10,4 milijuna stanovnika, od čega Srba 62%, Albanaca 17% (procjena), Crnogoraca 5% i dr. SRJ je zbog sudjelovanja u ratu u BiH bila pod međunarodnim trgovinskim embargom 1992.-95. te politički izolirana. Vlast je čvrsto držao Slobodan Milošević i njegova SPS sa satelitskim partijama (među kojima je bila i Bunjevačka i šokačka stranka), a nominalno demokratske institucije bile su za autoritarni režim tek fasada. Kako je u unutarnjim od-

Grb SRJ

Savezna Republika Jugoslavija

nosima dominirala Srbija, crnogorsko se vodstvo od 1997. postupno osamostaljuje – uvodi vlastit financijski sustav, uspostavlja vlastitu policiju i graničnu kontrolu te je zajednička država praktički prestala funkcionirati. U oružanim sukobima Vojske Jugoslavije protiv albanskih pobunjenika u drugoj polovini 1990-ih ginuli su i ročnici bački Hrvati. Zbog organiziranoga etničkoga čišćenja i eskalacije nasilja nad albanskim civilima koje su na Kosovu provodile srpske vojne, policijske i paravojne snage tijekom sukoba sa albanskom Oslobodilačkom vojskom Kosova (OVK) 1998.-99., snage NATO-a tijekom tri mjeseca 1999. bombardirale su strateške ciljeve u SRJ, nakon čega su se jugoslavenske vlasti povukle s Kosova, na kojem je uspostavljena međunarodna uprava UN-a. Nakon rušenja Miloševićeva režima ujesen 2000. i demokratizacije zemlje, SRJ je primljena u međunarodne organizacije, a sljedeće su se godine sve države bivše Jugoslavije složile da su ravnopravne sljednice SFRJ. SRJ je 4. II. 2003. preuređena u državnu zajednicu pod imenom Srbija i Crna Gora, koja je pak prestala postojati nakon što se Crna Gora na referendumu 2006. opredijelila za neovisnost. Kako od 1999. Srbija više nema ovlasti na Kosovu, i Skupština Kosova je proglasila neovisnost 2008., što je ujedno i posljednji element jugoslavenskoga dezintegracijskoga mozaika.

Budući da se postojanje SRJ uglavnom podudara s Miloševićevevim režimom, vlasti su u njoj nijekale postojanje Hrvata u Bačkoj i snažno su podupirale subetnički identitet Bunjevaca pružajući tomu političkomu projektu punu institucionalnu, materijalnu i medijsku potporu. Dionici Miloševićeve vlasti bili su i neki bački Bunjevci – u prvoj polovini 1990-ih najpoznatija je bila Ana Prčić, predsjednica Općinskoga odbora SPS-a u Subotici, članica Glavnoga odbora te Izvršnoga odbora Glavnoga odbora SPS-a 1990.-96 te zastupnica u Vijeću građana Savezne skupštine 1992.-93., dok je u drugoj polovini 1990-ih to bio Ivan Sedlak, koji je, kao član Jugoslavenske udružene ljevice (JUL), u Vladi Srbije bio ministar bez lisnice zadužen za ljudska i manjinska prava 1997.-2000., u vrijeme najteže represije nad kosovskim Albancima. Demokratizacija društva tijekom posljednjih godina postojanja SRJ, kojoj su i bački Hrvati dali prinos, obuhvatila je i poboljšanje položaja manjina pa je 26. II. 2002. donesen savezni Zakon o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina, nakon kojega Hrvati postaju priznatom manjinom i izgrađuju vlastite manjinske institucije.

Пишу: Милутин МИТРИЋ и Предраг САВИЋ (10)

ИСТИНА О БУЊЕВЦИМА

● Због чега је Тито 1945. године Буњевце прогласио Хрватима ● Какав је суштина споразума владе Србије и обновитељске буњевачке матице који за Буњевце признаје статус народа

● Зашто је Титов режим Барању припојио Хрватској, кад оно никад није било у њеном саставу ● Шта су о Буњевцима писали Вук Караџић, Доситеј Обрадовић и око 400 других истраживача

УБУДУЋЕ — НАРОД

Feljton beogradskih *Večernjih novosti* o Bunjevcima, 1996.

Iako SRJ, osim imena, nije imala ništa s jugoslavenstvom, već je funkcionirala kao srpska država, ona je zadržavala privid jugoslavenstva i u međunarodnim

okvirima i na unutarnjem planu. Tek su pad Miloševića ujesen 2000. i demokratizacija zemlje značili potpuno napuštanje jugoslavenske ideje i od znatna dijela nesrpskoga stanovništva. Tako su se i mnogi bački Bunjevci koji su se dotad izjašnjavali kao Jugoslaveni na popisu 2002. izjasnili ili kao Hrvati ili kao Bunjevci, pri čemu je ovo drugo ili nastavak nacionalne mimikrije ili posljedica neizgrađenosti hrvatskoga nacionalnoga osjećaja. Tek su formalni prestanak postojanja SRJ i brisanje njezina imena s političke karte svijeta 2003. raspršili i posljednje iluzije jugoslavenstva te je ono marginalizirano u svih južnoslavenskih naroda, pa tako i među Bunjevcima u Bačkoj, koji se od tada jasno profiliraju kao Hrvati ili kao Bunjevci nehrvati.

Značenje Jugoslavije i njezino mjesto u povijesti bačkih Hrvata. Poput ostalih rubnih Hrvata, napose onih u Dalmaciji i Istri, i bački su Hrvati u zanosu kidali veze s Austro-Ugarskom 1918. i oduševljeno prihvatili stvaranje jugoslavenske države, vjerujući da time postižu nacionalno oslobođenje. Njihova su očekivanja bila drukčija od očekivanja većine Hrvata iz nepriznate Države Slovenaca, Hrvata i Srba, koji su, ugroženi neskrivenim teritorijalnim pretenzijama Italije, Madžarske i Srbije, pristali na nedefinirane uvjete ujedinjenja s Kraljevinom Srbijom.

Nakon što su Trianonskim mirovnim ugovorom bački Hrvati podijeljeni u dvije države, granična je crta razvoj dotad jedinstvene zajednice usmjerila u različitim pravcima jer je za Hrvate u Bajskom trokutu stvaranje jugoslavenske države i okljaštrene Madžarske značilo nesmiljeni i brutalniji nastavak prijeratne madžarizacije.

U prvoj je jugoslavenskoj državi, međutim, među bačkim Hrvatima »poslije prvoga oduševljenja i idealizma nastupilo razočaranje« (B. Gabrić), jer je Beograd promatrao Bačku (koja je s Baranjom i Banatom činila tadašnju Vojvodinu) kao isključivo srpsku zonu interesa u monarhijskoj Jugoslaviji. Poput Madžara, i Srbi su se protivili integraciji bačkih Bunjevaca u hrvatsku naciju, a metode vladanja i ciljevi

Reklama za *Hrvatske novine,* 1926.

srbijanskih vlasti u Bačkoj vrlo su se malo razlikovali od prijeratnih madžarskih, pa su praktično madžarizacijski nasrtaji zamijenjeni srbizacijskima. No kako su Hrvati u monarhijskoj Jugoslaviji bili konstitutivni i drugi po brojnosti narod, asimilacijske je ciljeve beogradskim vlastodršcima bilo teže ostvariti te su nove političke prilike omogućile da se u svega nekoliko godina u Bačkoj osnuje veći broj bunjevačkih i šokačkih društava i institucija, koje su djelovale u hrvatskom duhu ili su u svojem nazivu imale i hrvatski atribut, kao i veći broj podružnica hrvatskih društava i političkih stranaka iz Hrvatske i Bosne i Hercegovine (Hrvatska pučka stranka, Hrvatska seljačka stranka, Hrvatsko kulturno društvo *Napredak*, Hrvatski radiša itd.). Odgovor vlasti bio je postavljanje birokratskih zapreka kako bi se otežalo njihovo osnivanje i djelovanje te istodobno jačanje bunjevačkoga subetničkoga identiteta osnivanjem paralelnih institucija. Međutim, unatoč raznim oblicima institucionalne angažiranosti u razbijanju identitetske jezgre bačkih Hrvata, život u zajedničkoj južnoslavenskoj državi, Katolička crkva te, od druge polovice 1920-ih, djelovanje HSS-a omogućili su političko, kulturno i nacionalno povezivanje bačkih Hrvata s ostalim Hrvatima u tadašnjoj Jugoslaviji. Tako se bački Bunjevci, nakon poslijeratnoga razdoblja jugoslavenstva, u golemoj većini 1930-ih godina čvrsto nacionalno integriraju u hrvatsku naciju (u bačkih Šokaca hrvatska nacionalna integracija nikad nije bila prijeporna), prihvaćajući općehrvatska

protivljenja posvemašnjoj dominaciji srpskoga kao relativno najbrojnijega naroda u Jugoslaviji i zauzimanje za ravnopravan položaj hrvatskoga naroda u državi. Tako je monarhijska Jugoslavija bila državni okvir koji je omogućio punu integraciju bačkih Hrvata u hrvatsku naciju, a vrhunac njihove nacionalne svijesti u cjelokupnoj povijesti hrvatstva u Bačkoj jesu posljednje godine postojanja Kraljevine Jugoslavije. Tek malen broj bačkih Bunjevaca nije prihvatio hrvatstvo kao nacionalni okvir, već je zadržao jugoslavenski, ali u dva oblika: u prvom slučaju riječ je o uglavnom o osobama koje su na različite načine bile vezane za kraljevski režim i njegovo shvaćanje Jugoslavije kao proširene Srbije, dok je druga skupina, koju su činili neki prijeratni nacionalni radnici (Mijo Mandić, Matija Išpanović i dr.) te mlađa ljevičarski i antiklerikalno orijentirana inteligencija, prihvatila Jugoslaviju kao svoj glavni nacionalno-identifikacijski okvir (Barnaba Mandić, Balint Vujkov, Blaško Vojnić Hajduk, Marko Peić /Tukuljac/, Antun Vojnić Purčar i dr.).

Povratak u madžarski državni okvir za vrijeme Drugoga svjetskoga rata značio je za bačke Hrvate tuđinsku vlast te su s velikim oduševljenjem prihvatili obnavljanje Jugoslavije. Kako su komunisti u nacionalnom pogledu proklamirali politiku bratstva i jedinstva, dokinuli su prakse prijašnjih država i njihovih politika u denacionalizaciji Bunjevaca i Šokaca, priznali su njihovu pripadnost hrvatskomu narodu i osnovali više hrvatskih društava i institucija. Međutim, otvoreno priznavanje hrvatstva za bačke je Hrvate trajalo do sredine 1950-ih, kad se, kao rezultat socijalističkoga jugoslavenstva, hrvatske institucije u Vojvodini gase, poput institucija ostalih južnoslavenskih naroda izvan matičnih republika.

Socijalističko uređenje Jugoslavije rezultiralo je afirmacijom hrvatstva u prvim poslijeratnim godinama u socijalističkoj Madžarskoj te, kao u Jugoslaviji, prestanak prakse identitetskoga razbijanja Hrvata kroz subetničke forme, u ovome slučaju bunjevačke i šokačke. Međutim, sukob jugoslavenskoga komunističkoga vodstva s SSSR-om 1948. rezultirao je brutalnom represijom, političkim progonom i zatvaranjem vodećih hrvatskih (i srpskih) kulturnih i političkih djelatnika u južnoj Madžarskoj, koji je trajao do kraja staljinističke ere Mátyása Rákosija 1956. Nakon toga razvoj Hrvata u Bajskom trokutu određen je ukupnim jugoslavensko-madžarskim državnim odnosima, ali se pod krinkom srpsko-hrvatskoga jezičnoga unitarizma u jugoslavenskim manjinskim školama u Madžarskoj, u kojima je prevladavao srpski nastavni kadar, nastojala oslabiti hrvatska nacionalna svijest, prije svega njezin jezični element.

Folklorna sekcija OŠ *Matko Vuković* u Subotici 1960-ih

U daljnjem razvoju bačkih Hrvata u socijalističkoj Jugoslaviji brojni čimbenici utjecali su na smanjenje ukupnoga broja Hrvata i slabljenje hrvatske nacionalne svijesti: sekularizacija društva i marginalizacija Katoličke crkve; politički progoni, osobito početkom 1970-ih, kad je inteligencija bačkih Hrvata desetkovana; jedinstvena jezična srpsko-hrvatska politika, u kojoj je u Vojvodini primjenjivana isključivo »istočna«, tj. srpska standardnojezična varijanta; političko, gospodarsko i kulturno zatvaranje u republičke okvire oslabilo je veze s Hrvatima izvan Hrvatske; izrazito mješovit nacionalni sastav stanovništva u Vojvodini i povećanje broja etnički miješanih brakova; ideologija jugoslavenstva, koja je 1980-ih naišla na pogodno tlo u nacionalno nehomogenim sredinama, osobito ondje gdje su Hrvati bili u brojčanom slabijem položaju i dr. Zbog toga je došlo do

znatnoga smanjenja broja Hrvata u Bačkoj te je njihov broj do 1981. u odnosu na poslijeratno vrijeme prepolovljen.

Reafirmacijom politike bunjevačke samosvojnosti, koju je provodio Slobodan Milošević tijekom 1980-ih, državna je potpora denacionalizaciji Bunjevaca ponovno kulminirala tijekom raspada SFRJ. Protuhrvatska medijska propaganda tijekom posljednjih godina socijalističke Jugoslavije i rat u Hrvatskoj bili su čimbenici koji su snažno utjecali na daljnje smanjenje broja Hrvata, uz prisilnu mobilizaciju i egzistencijalni strah (gubitak zaposlenja, fizičko i verbalno zlostavljanje, bombe postavljane pred katoličke crkve i sl.).

S raspadom SFRJ 1991., Hrvati u Bačkoj postaju nepriznata manjina bez definiranoga statusa i institucionalnoga ustroja sve do 2002. Zbog ratnoga okruženja i položaja u kojem se našla Republika Hrvatska u prvim godinama nakon raspada SFRJ te potpune odsječenosti od nje, ostali su i bez mogućnosti zaštite od strane matične domovine. Tada se afirmiraju modeli koji su postojali i u razdoblju Kraljevine Jugoslavije u osnivanju paralelnih, bunjevačkih nehrvatskih društava i institucija financiranih od strane države. Istodobno se prema Hrvatima postupalo destruktivno gotovo u svakom društvenom segmentu, a postaju i predmetom etnički motiviranoga, verbalnoga i fizičkoga nasilja, napose u prvoj polovini 1990-ih.

Prestanak postojanja Jugoslavije i konačno formiranje hrvatske i srpske nacionalne države potkraj XX. i početkom XXI. st. doveli su bačke Hrvate u neželjeni položaj nacionalne manjine, što im u vrijeme stvaranja jugoslavenske države nije bilo ni u primislima, kada je primarni identifikacijski okvir bila nastajuća zajednica južnoslavenskih naroda, a ne vjerski i kulturno posve različita Srbija. Zasigurno je i to jedan od razloga duljega zadržavanja jugoslavenstva i žali za Jugoslavijom u znatna broja bačkih Hrvata, jer su kao nacionalna manjina u Srbiji postali objektom asimilacijske politike različitih oblika. Nakon dezintegracije Jugoslavije 1991. dolazi do daljnjega smanjenja broja Hrvata u Bačkoj te su se našli u položaju sličnom onomu u kojem su bili njihovi sunarodnjaci u Bajskom trokutu u vrijeme stvaranja neovisne, ali teritorijalno smanjene i u ratu poražene Madžarske 1920. – postali su predmet revanšističke politike većinskoga naroda. To ne mogu znatno ublažiti ni mehanizmi međunarodnopravne i bilateralne zaštite od strane Republike Hrvatske od sredine 2000-ih godina, koji ostaju ograničenoga dosega.

Dužijanca u Subotici 1968.

Lit.: P. Pekić, *Povijest Hrvata u Vojvodini od najstarijih vremena do 1929. godine*, Zagreb, 1930; A. Mitrović, *Razgraničenje Jugoslavije sa Mađarskom i Rumunijom 1919-1920*, Novi Sad, 1975; *Hrvatski leksikon*, 1, Zagreb, 1996; D. Bilandžić, *Hrvatska moderna povijes*t, Zagreb, 1999; *Hrvatska enciklopedija*, 5, Zagreb, 2003; Z. Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945.-1991.*, Zagreb, 2006; M. Bara, T. Žigmanov, *Hrvati u Vojvodini u povijesti i sadašnjosti – osnovne činjenice*, Subotica, 2009; D. Bogdanović, B. Kovačević-Vučo, *Zloupotrebljene institucije : ko je bio ko u Srbiji 1987-2000. godine*, Beograd, 2011; T. Žigmanov, *Osvajanje slobode : Hrvati u Vojvodini deset godina nakon listopadskog prevrata 2000.*, Subotica, 2011.

S. Bačić

JUGOSLOVENSKI NACIONALNI LIST, provladino informativno političko-ekonomsko glasilo koje je izlazilo u Subotici potkraj 1930-ih. Prvi se broj pojavio 1. X. 1937., a zadnji nosi datum 10. XII. 1939. Nije izlazio redovito pa je 1938. objavljen samo 21 broj, a u 1939. tek 9 brojeva. Odgovorni urednik bio je Vojislav Tot, a izdavač Đorđe Petreš. Adresa uredništva bila je u Manojlovićevoj ulici br. 7. Izlazio je na 8 strana, a tiskan je u subotičkoj tiska-

ri Braća Fišer. Prenosio je stajališta vlade, tj. predsjednika Milana Stojadinovića, pa je financiran iz državnih izvora. Propagirao je političke akcije Jugoslavenske radikalne zajednice (JRZ) i Jugoslavenskoga radničkoga saveza (JUGORAS), agitirajući prema radništvu u težnji da ga udalji od utjecaja komunista. Kako je tiskan latinicom, ciljna su mu skupina bili bunjevački Hrvati u Subotici. List je ubrzo prestao izlaziti nakon sporazuma Cvetković-Maček i formiranja Banovine Hrvatske 26. VIII. 1939., jer je tada konačno napuštena ideologije unitarnoga jugoslavenstva te je započeta federalizacija zemlje.

Lit.: T. Kolozsi, *Szabadkai sajtó (1919-1945)*, Újvidék, 1979; D. Popov, *Srpska štampa u Vojvodini 1918-1941*, Novi Sad, 1983.

S. Mačković

JUGOSLOVENSKI NAROD, međuratni list unitarističke jugoslavenske orijentacije. Pokrenut je u Subotici 27. III 1934., ali se, unatoč podnaslovu »nezavisni nacionalno-politički list«, brzo kompromitirao kao politikantsko i potkupljivo glasilo. Osnivač i glavni urednik bio je Đura Dragović, koji je, prije nego što je došao u Suboticu, osuđivan u Vrbovskom, Ogulinu, Zagrebu i Sarajevu zbog prijevara i ucjena građana da se pretplaćuju na listove koje je izdavao. Primjerice, u Sarajevu je ucjenjivao građane da se pretplate na njegov list *Jugoslovensko bratstvo*, koji je objavljivao pod okriljem Jugoslavenske nacionalne omladine (JUNAO). S njim je surađivao i brat Marko Dragović. List je 15. II. 1935. iz Subotice preseljen u Novi Sad, gdje se povremeno pojavljivao do 15. IX. 1938., jedno je vrijeme izlazio i kao *Vojvođanski glasnik*, a zadnji je broj izašao 14. I. 1941. Bavio se aktualnim lokalnim temama, čvrsto stojeći na pozicijama unitarnoga jugoslavenstva. U tom je duhu i članak *Snovi Jose Šokčića o podeli Vojvodine* (br. 34, 4. VII. 1935.), u kojem stoji da se jugoslavenski »nacionalisti« najoštrije protive želji subotičkih Hrvata da se Subotica i Sombor pripoje Hrvatskoj.

Lit.: T. Kolozsi, *Szabadkai sajtó (1919-1945)*, Újvidék, 1979; D. Popov, *Srpska štampa u Vojvodini 1918-1941*, Novi Sad, 1983.

S. Mačković

JUGOSLOVENSKI ŽIVOT, međuratni subotički tjednik, koji je izlazio 29. III. – 16. VIII. 1936. Izdavalo ga je Subotičko sokolsko društvo, a bio je posvećen Vidovdanskomu sokolskomu sletu u Subotici, koji je priređen 27. – 29. VI. 1936. Objavljeno je ukupno 16 brojeva, koji su besplatno slani sokolskim društvima u zemlji. Glavni i odgovorni urednik bio je Vasa Jović, a vlasnik Nenad Rajić Nestor. Tiskala ga je Gradska štamparija Subotice. Uz informacije o tijeku priprema za održavanje sleta, donosio je i druge kraće priloge o gospodarstvu, o životu na salašima, ali i davao ocjene cjelokupnoga stanja društva. List je nastupao s izrazito režimskih i nacionalističkih pozicija jugoslavenskoga unitarizma, sukladno zadaći *Sokola* u širenju tjelovježbe i nacionalne kulture. O Bunjevcima je pisao u nekoliko navrata, pri čemu je posebno karakterističan članak *Bunjevci su Jugosloveni* u zadnjem broju lista, u kojem naglašava

Primerak 1 dinar

JUGOSLOVENSKI ŽIVOT

Br. 14. Izlazi svake nedelje | Subotica Nedelja, 21 juni 1936 god.

Raspored i uputstva

svečanosti glavnih sletskih dana IV Pokrajinskog sokolskog sleta spojenog sa saveznim takmičenjem članstva od 26–30 juna 1936 godine

Jugoslovenski život, 21. VI. 1936., Subotica

da su Bunjevci »Jugosloveni«, a ne Hrvati, »jer kao takvi i nisu došli u ovu ravnicu«. List je bio pokušaj režimske propagande u vrijeme pripreme i održavanja velike narodne proslave 250 godina od glavne seobe bunjevačkih Hrvata u Bačku, koja je organizirana 14.-16. VIII. 1936. u Subotici.

Izvori: Historijski arhiv Subotica, F:47. I 4224/936.

Lit.: D. Popov, *Srpska štampa u Vojvodini 1918-1941*, Novi Sad, 1983.

S. Mačković

JUGOSLOVENSKO NACIONALNO DRUŠTVO *BISKUP IVAN ANTUNOVIĆ*, subotička udruga bunjevačke mladeži iz sredine 1930-ih. Pokrenuli su je studenti Pravnoga fakulteta u Subotici. Od 1934. financijski je podupiralo mjesečnik za književnost i kulturu *Bunjevačko kolo* (izlazi 1933.-36.) i njegov je izdavač. Društvo je te godine od gradskoga vijeća zatražilo potporu za jedini bunjevački časopis, ali ne financijsku, nego u obliku lokala u nekoj zgradi u vlasništvu grada te lokala ili dviju prostorija za uredništvo lista. Poglavarstvo grada odbilo je molbu, ali je dopustilo Društvu da sjednice održava u prostorijama Gradske činovničke udruge u zgradi Gradske muzičke škole. Društvo je objavilo i jedino godište (za 1935. god.) *Biskupa Ivana Antunovića kalendara* (Subotica, 1934.), koji je uredio Balint Vujkov.

Pečat Jugoslovenskog nacionalnog društva *Biskup Ivan Antunović*

Članovi Društva bili su Mate Brčić Kostić, Barnaba Mandić, Jovan Mikić, Lazar Matijević, Marko Peić Tukuljac, Josip Puzić, Stipan Prčić, Albe Rudinski, Pavle Rudinski, Joso Šokčić, Stipan Tikvicki, Julije Tumbas, Balint Vujkov i dr. Većina njih u to je vrijeme bila projugoslavenski orijentirana, ali ne unitarno, nego u skladu sa shvaćanjima Ivana Antunovića, a k tomu nisu bili bliski hrvatskim crkvenim krugovima u Subotici. No mnogi od njih već su tada, a osobito u poslijeratnim godinama, bili važni kao hrvatski kulturni djelatnici.

Izvor: Privatna arhiva Lj. Vujkovića Lamića.

Lit.: *Bunjevačko kolo*, 1933-1936, Subotica; *»Biskupa Ivana Antunovića« kalendar za prostu godinu 1935*, Subotica, 1934.

Lj. Vujković Lamić

JUKIĆ, plemićka porodica. Plemićka darovnica Lazara Jukića proglašena je u Bačkoj županiji 1775. god.

Lit.: Gy. Dudás, A bácskai nemes családok, *Bács-Bodrogh megyei Történelmi Társulat évkönyve*, 4/1893, Zombor.

S. Bačić

JUKIĆ, Stipan (Donji Bitelić kraj Sinja, 30. IV. 1939.), sveučilišni profesor, pedagog. U vrijeme kolonizacije iz Dalmacije u Vojvodinu 1946. doselio se u Sivac s obitelji svojega strica Ivana Jukića, koji je preuzeo brigu za njegov odgoj i školovanje. Osnovnu školu završio je u Sivcu, a učiteljsku u Somboru. Nakon toga godinu je dana radio u OŠ *Vladimir Nazor* u Đurđinu, u izdvojenom nepodijeljenom odjelu na salašu u Kopilovoj školi. Nakon studija pedagogije na Filozofskom fakultetu u Beogradu bio je profesor učiteljske škole u Prijedoru, radio je i u tamošnjoj gimnaziji, a 1966. prešao je u učiteljsku školu u Somboru. Tamo je inicirao opremanje učiteljske škole koja je u to vrijeme bila tehnički najsuvremenije opremljena škola u Jugoslaviji (elektroničke učionice za programiranu nastavu, fonolaboratorij za strane jezike, interna televizija koja je povezivala sve učionice, sustav respondera i AV katedre u svim učionicama s grafoskopom, episkopom, magnetofonom i dijaprojektorom). Bio je prosvjetni savjetnik razredne nastave u Međuopćinskom prosvjetno-pedagoškom zavodu u Somboru 1970.-73.

S otvorenjem Pedagoške akademije u Somboru 1973. izabran je za predavača, a zatim i za profesora. Istodobno se u Beogradu upisao na poslijediplomski studij, koji je završio obranom magistarske teze *Pedagoški i ekonomski aspekti uvođenja moderne obrazovne tehnologije u nastavi pedagoških nauka* (1977.). Na istom je fakultetu obranio i doktorsku disertaciju *Jedinstvo i zajedništvo u sistemu i politici odgoja i obrazovanja u SFR Jugoslaviji* (1986.). Bio je savjetnik u sektoru za obrazovanje, znanosti i kulturu u Predsjedništvu Centralnoga komiteta Saveza komunista Jugoslavije 1980.-87. Istodobno je bio vanjski suradnik na Pedagoškoj akademi-

ji u Somboru, a zatim i u Beogradu. Od 1987. je zamjenik predsjednika Prosvjetnog savjeta SAP Vojvodine, i kao vanjski suradnik predaje na Filozofskom fakultetu u Novom Sadu. Nakon godinu dana na tom je fakultetu zasnovao radni odnos, isprva u zvanju docenta, a poslije i kao izvanredni i redoviti profesor. Predavao je i na Učiteljskom fakultetu u Jagodini 1983.-2001. Bio je predavač na poslijediplomskim studijima na sveučilištima u Novom Sadu i Beogradu. U mirovinu je otišao 2004.

Posebno je zapažen njegov rad s mladima, nastavnicima i roditeljima. Održao je mnoga predavanja na znanstvenim i stručnim skupovima u zemlji i inozemstvu. Objavio je desetak knjiga i više od 200 stručnih i znanstvenih radova u zbornicima i stručnoj periodici: *Pedagoška stvarnost* (Novi Sad, 1978., 1983.-84, 1986, 1988.-90., 1992., 1995., 1997.-2000., 2002.-04.), *Dometi* (Sombor, 1980., 1982.), *Ekonomika obrazovanja* (Beograd, 1985.), *Zbornik Instituta za pedagoška istraživanja* (Beograd, 1987.), *Norma* (Sombor, 1990.), *Misao* (Novi Sad, 1991.), *Nastava i vaspitanje* (Beograd, 1992., 1995.), *Pedagogija* (Beograd, 1997., 1999.-2001.), *Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu* (1998.-99., 2002.).

Tijekom rada dvaput je nagrađivan za postignute rezultate: za ukupni stručni i društveni rad nagrađen je Ordenom rada sa srebrnim vijencem 1971., a dobitnik je i diplome za životno djelo Društva pedagoga Srbije *Vojislav Bakić* 1999. Kao umirovljenik živi u Splitu.

Djela: *Savremena nastavna tehnologija u obrazovanju nastavnika*, Novi Sad, 1984; *Jedinstvo i zajedništvo u sistemu vaspitanja i obrazovanja u Jugoslaviji*, Novi Sad, 1989; *Učenje učenja u nastavi*, Beograd, 1995; *Učenje učenja : šta nastavnik treba da zna i da radi da bi učenje učenika bilo uspešno : edukativna radionica za nastavnike*, Novi Sad, 1998; *Učenje učenja : edukativne radionice za roditelje*, Novi Sad, 1999; *Didaktika : izbor tekstova*, Jagodina, 1998; *Nastava u kojoj učenik misli*, Vršac, 2001; *Pedagogija*, Novi Sad, 2005; *Didaktičko-metodički fragmenti*, Vršac, 2005; *Didaktičko-metodički aspekti organizacije nastave u kombinovanim odelenjima*, Novi Sad, 2006.

Lit.: http://www.sivac.net/doktorinauka.htm.

M. Đanić

JUKIĆ MANIĆ, Josip (Manić, Jukić, Joso, Josica) (Subotica, 2. VII. 1841. – Subotica, 19. IV. 1881.), svećenik, pjesnik, narodni preporoditelj. Plemićkoga je podrijetla, sin Albe Manića i Ane, rođ. Budanov. Za svećenika je zaređen 1867. Bio je kapelan u Miški (*madž.* Miske), Aljmašu (*madž.* Bácsalmás), Baškutu, Dušnoku, Lemešu (*srp.* Svetozar Miletić) i Horgošu. Razriješen je svećeničkih dužnosti 1875. Sudionik je preporodnoga pokreta Ivana Antunovića od njegova početka te suradnik *Bunjevačkih i šokačkih novina* i *Bunjevačke i šokačke vile*, u kojima je objavljivao pjesme, a surađivao je i u *Subotičkom glasniku* Kalora Milodanovića. Pjesme budničarske naravi nadahnute su mu preporodnim idejama i nacionalnim zanosom, dok mu je u ljubavnim i šaljivim pjesmama prepoznatljiv utjecaj usmenoga narodnoga pjesništva. Kao gimnazijalcu, u knjizi radova učenika subotičke gimnazije (*Bimbók a szabadkai felsőbb osztályu tanuló ifjuságtól*, Szabadka, 1863) objavljena mu je na madžarskome balada o Titusu Dugoviću, branitelju kršćanstva koji je poginuo pod zidinama Beograda 1456. Prevodio je i pjesme Sándora Petőfija. Autor je prvih bunjevačkih epigrama.

Kao lemeški kapelan javio se 1874. u *Subatičkom glasniku* člankom u kojem brani pravo da Bunjevci i Šokci čitaju i pišu na materinjem jeziku. Prema kasnijem pisanju *Nevena* (2/1908) i Mije Mandića (*Pravi bunjevački kalendar za prostu godinu 1934.*), uredio je *Bunjevačko-šokački kalendar* za 1876., 1881. i 1882. (sačuvano je samo 1881. godište). Jedan je od osnivača Pučke kasine 1878., središta društvenoga okupljanja i očuvanja identiteta subotičkih Bunjevaca do Prvoga svjetskoga rata. Na izborima za Ugarski sabor 1878. podupirao je kandidaturu Age Mamužića, ali su u sabor izabrani Ernest Mukić i Károly Varga.

Lit.: *Subatički glasnik*, 30, Subatica, 25. VII. 1874; *Neven*, 2/1908, 16/1913, Subotica; P. Pekić, *Povijest Hrvata u Vojvodini od najstarijih vremena do 1929. godine*, Zagreb, 1930; *Pravi bunjevački kalendar za prostu godinu 1934. sa slikama*, Subotica, [1933]; G. Kikić, *Antologija poezije bunjevačkih Hrvata*, Zagreb, 1971; I. Szentgyörgyi, E. Bažant, N. Bašić Palković, *Subotička bibliografija 1764-*

1869, 1, Subotica, 1988; M. Mándics, *A magyarországi bunyevác-horvátok története : Povijest bunjevačkih Hrvata u Mađarskoj*, Kecs-kemét, 1989; A. Sekulić, *Hrvatska preporodna književnost u ugarskom Podunavlju do 1918.*, Zagreb, 1994; A. Lakatos (ur.), *A kalocsa-bácsi főegyházmegye történeti sematizmusa 1777-1923*, Kalocsa, 2002; M. Evetović, *Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata*, Subotica, 2010; http://archivum.asztrik.hu/?q=oldal/manich-josephus.

S. Bačić

JURAKIĆ, Dragan (Vrbas, 2. XII. 1960.), novinar. Sin je Marka, bosanskoga Hrvata iz Dervente, i Bosiljke, rođ. Ćorović. Osnovnu školu i gimnaziju završio je u Vrbasu, a diplomirao je na Fakultetu političkih znanosti u Beogradu 1983. na odjelu za međunarodne odnose. Novinarstvom se bavi od početka radnoga angažiranja (Informativni centar Vrbas) do početka 1992., kad je ostao bez novinarskoga angažmana jer je bio odgovoran za vraćanje topničke baterije s granice prema Republici Hrvatskoj. Nakon toga radio je u Vrbaskomercu. Od 2005. angažirao se u Demokratskom savezu Hrvata u Vojvodini – osnovao je Mjesni odbor u Vrbasu te uređuje ponovno pokrenuto stranačko glasilo *Glas ravnice* 2006.-07. Potkraj 2006. postao je urednikom emisije na hrvatskom jeziku *Prizma,* koja se prikazivala na Radio televiziji Vojvodine (RTV) od studenoga 2006. do ožujka 2010., kada je prerasla u program na hrvatskom jeziku. Otad je urednik desetominutnoga dnevnika na hrvatskom jeziku, koji se emitira od ponedjeljka do subote, te dviju polusatnih emisija iz kulture *Izravno* i *Svjetionik*, koje se emitiraju nedjeljom poslijepodne. Unatoč tomu što je statusno i kadrovsko pitanje uredništva na hrvatskom jeziku na RTV-u i dalje neriješeno, zaslužan je za održavanje kontinuiteta hrvatskoga programa na pokrajinskom televizijskom servisu, u čemu su mu pomoć pružale hrvatske manjinske institucije (HNV, DSHV). U hrvatskim manjinskim medijima u Vojvodini, prvi je 2007. ukazao na negativnosti tadašnje uređivačke politike *Hrvatske riječi*, potaknuvši proces promjena tadašnjih autoritarnih vodećih struktura u NIU *Hrvatska riječ* i u Hrvatskom nacionalnom vijeću. Na pokrajinskim parlamentarnim izborima 2008. kao predstavnik DSHV-a kandidiran je na koalicijskoj listi Zajedno za europsku Vojvodinu, a nakon smrti Duje Runje 2011. umjesto njega je postao pokrajinskim zastupnikom.

S. Bačić

JURČAK, Jovanka, udana **Popov** (Subotica, 16. V. 1938.), rukometašica, službenica. Kći je Marka i Rozalije, rođ. Kopilović, sestra rukometašica Justine, udane Semnic, i Jelisavete. Srednju ekonomsku školu završila je u Subotici. Isprva se u mladosti bavila gimnastikom, u kojoj je na saveznom natjecanju za omladinke u Skoplju osvojila četvrto mjesto u II. razredu na svim spravama. Rukometom se počela baviti 1953. u Subotici. Nastupala je za RK *Spartak* iz Subotice 1953.-64. na poziciji desnoga krila, a u velikom rukometu bila je obrambena igračica i desno krilo. Igrala je za rukometnu reprezentaciju Vojvodine, a za reprezentaciju Jugoslavije nastupala je 19 puta u razdoblju 1959.-63. i postigla 4 pogotka. S reprezentacijom Jugoslavije osvojila je 4. mjesto na Svjetskom prvenstvu u Rumunjskoj 1962. U velikom rukometu s ekipom RK *Spartaka* bila je prvakinja Saveznoga turnira 1954. i 1956. i viceprvakinja 1955., a u rukometu bila je prvakinja Savezne lige 1956./57., 1959./60. i 1962./63., viceprvakinja Saveznoga turnira 1955., viceprvakinja Savezne lige 1955./56., 1957./58., 1960./61. i 1963./64., treća u Saveznoj ligi 1958./59. i 1961./62., pobjednica Jugoslavenskoga kupa 1961., a plasirala se u finale Jugoslavenskoga kupa 1956., 1957., 1962. i 1963. Pre-

Jovanka Jurčak

stala je aktivno igrati rukomet 1964. Kao službenica radila je u subotičkoj tiskari *Minerva* do umirovljenja. Živi u Subotici.

Lit.: *Almanah Rukometnog saveza Jugoslavije 1949-1989,* Beograd, 1991; Ž. Rafajlović, *Veteranke subotičkog rukometa,* Subotica, 1997.

E. Hemar

JURČAK, Justina, udana **Semnic** (Subotica, 23. VII. 1936.), rukometašica. Kći je Marka i Rozalije, rođ. Kopilović, sestra rukometašica Jovanke, udane Popov, i Jelisavete. Završila je Srednju ekonomsku školu u Subotici. Bila je zaposlena kao službenica Zavoda za socijalno osiguranje u Subotici do 1991., kada je umirovljena. U mladosti se bavila gimnastikom. Zajedno s mlađom sestrom Jovankom počela je igrati veliki rukomet 1953. u SDŽ *Jovan Mikić – Spartak* (Subotica), a godinu dana poslije pridružila im se i najmlađa sestra Jelisaveta. U velikom rukometu igrala je na poziciji obrambene igračice, a u malom rukometu kao lijeva vanjska igračica. Bila je izvrsna obrambena igračica, koja je odlično štitila vratarsku zonu i surađivala s navalnim redom u napadačkim akcijama. Za RK *Spartak* nastupala je 1953.-59., kada je završila igračku karijeru. Kao članica najuspješnije generacije u povijesti subotičkoga ženskoga rukometa, na Saveznom turniru u Subotici 1954. i 1956. postala je prvakinja Jugoslavije u velikom rukometu, a drugo je mjesto osvojila 1955. u Zagrebu, dok je u malom rukometu bila državna prvakinja u Saveznoj rukometnoj ligi u sezoni 1956./57., osvojila drugo mjesto na Saveznom turniru 1955. u Virovitici i u Saveznoj rukometnoj ligi 1955./56. i 1957./58. te treće mjesto 1958./59. Nastupila je u finalu prvih dvaju Kupova Jugoslavije 1956. i 1957. u Zagrebu, kada je RK *Spartak* oba puta izgubio od RK *Lokomotive*. Za reprezentaciju Jugoslavije nastupila je na turneji po Čehoslovačkoj 1957., ali se poslije te utakmice nisu vodile kao službene utakmice A-reprezentacije.

Njezina sestra Jelisaveta (Subotica, 17. XI. 1940.) bila je rukometni vratar – veliki rukomet počela igrati u SDŽ *Jovan Mikić – Spartak* 1954., a sljedeće godine mali rukomet. Do kraja aktivne igračke karijere 1960. najčešće je branila za drugi tim, u vrijeme »vladavine« Anke Sekulić Evetović. Završila je Ekonomski fakultet u Subotici i do umirovljena radila kao profesorica matematike u Srednjoj ekonomskoj školi u Subotici.

Izvor: Osobna arhiva Justine Jurčak (Semnic).

Lit.: B. Krstić (ur.), *Sport u Subotici 1944-1984 Sportélet Szabadkán*, Subotica, 1984; *Almanah Rukometnog saveza Jugoslavije 1949-1989*, Beograd, 1991; Ž. Rafajlović, *Veteranke subotičkog rukometa,* Subotica, 1997.

E. Hemar i S. Žunar

JURIĆ, Dušica, udana **Dulić** (Subotica, 24. IX. 1976.), novinarka. Kći je Lazara i Ruže, rođ. Mujić. Osnovnu je školu završila u Maloj Bosni, gimnaziju u Subotici, a studij novinarstva 2007. na Fakultetu političkih znanosti u Zagrebu. Od 1995. aktivna je članica Dramskoga odjela HKC *Bunjevačko kolo*, gdje je tumačila niz zapaženih ženskih uloga na ikavici, koje su prikazivane u Srbiji, Hrvatskoj, Madžarskoj te BiH. Za glavne ženske uloge u kratkim filmovima *Zemlja* i *Čipka* Zvonimira Sudarevića na Filmskom festivalu *Život sela* (*ŽISEL*) u Omoljici 1999. i 2000. dobila je nagrade za najbolju žensku ulogu *Zlatni prsten*.

U prosincu 1998. počela je raditi kao novinarka u novoformiranom Uredništvu na hrvatskom jeziku Radija Subotica, gdje je bila v. d. glavne i odgovorne urednice 2000.-01. Kao novinarka je radila u prvoj televizijskoj emisiji na hrvatskom jeziku u Srbiji *TV tjednik*, koja je emitirana na Subotičkoj televiziji od veljače do lipnja 2001. Od srpnja 2001. do srpnja 2004. novinarka je u emisiji *TV divani*, snimanoj u produkciji Udruge građana Klub 21, a emitiranoj na TV Novi Sad (danas Radio-televizija Vojvodine), u kojoj je ubrzo postala glavna i odgovorna urednica. Od 2003. radi kao novinarka u NIU *Hrvatska riječ*, gdje je bila zamjenica i pomoćnica odgovornoga urednika 2004.-07. Bila je urednica tjedne emisije na hrvatskom *TV tjednik* 2004.-06., koju je producirala NIU *Hrvatska riječ,* a emitirana je na subotičkoj YU Eco televizi-

ji. Protiv nje i tadašnjega ravnatelja *Hrvatske riječi* Zvonimira Perušića Radio-televizija Novi Sad (RTNS) podnijela je 2004. tužbu zbog navodnoga govora mržnje zbog toga što su na konferenciji za tisak u Subotici izjavili kako je hrvatska zajednica na RTNS-u diskriminirana jer jedina od manjinskih zajednica u Vojvodini nema svoju redakciju, a RTNS je poslije tužbu povukao.

Lit.: *Slobodna Dalmacija*, 27. I. 2005, Split; T. Žigmanov, *Osvajanje slobode : Hrvati u Vojvodini deset godina nakon listopadskog prevrata 2000.*, Subotica, 2011.

M. Kopunović

JURIĆ, Marko (Subotica, 25. IV. 1880. – Subotica, 24. X. 1949.), zemljoposjednik i političar. Sin je Stipana i Mande, rođ. Halasević. Nakon školovanja u Subotici vodio je obiteljski posjed na Žedniku. Baveći se stočarstvom i trgovinom stokom te izvozom svinja, kao vojni dobavljač u vrijeme Prvoga svjetskog rata stekao je velik imetak. Potkraj 1920-ih posjedovao je kuću u Strossmayerovoj ulici br. 1 te 293 jutra zemlje na Žedniku. Imao je dva sina, Stipana (1902.-1928.) i Marka (1906.-1943.)

Sudjelovao je u prijelomnim društvenim događajima ujesen 1918.: bio je član subotičkoga Bunjevačko-srpskoga narodnoga odbora, osnovanoga 10. XI. 1918. u velikoj dvorani kavane *Hungaria*, te član subotičkoga izaslanstva na samoproklamiranoj Velikoj narodnoj skupštini 25. XI. 1918. u Novom Sadu, na kojoj je proglašeno odcjepljenje Banata, Bačke i Baranje od Ugarske. Kao pristaša međuratnih srpskih režimskih političkih struja, isprva Narodne radikalne stranke (NRS), čijega je subotičkoga ogranka neko vrijeme bio predsjednik, a zatim Jugoslavenske radikalne zajednice (JRZ), biran je na parlamentarnim izborima za zastupnika u Narodnu skupštinu Kraljevine SHS, odnosno Jugoslavije, 1923., 1924., 1927. i 1938. Banski vijećnik Dunavske banovine bio je 1930.-38., a u tom je razdoblju obnašao i visoke stranačke dužnosti u JRZ-u. Imenovan je za i gradonačelnika Subotice, ali je na tom položaju ostao razmjerno kratko – od 18. XI. 1938. do 24. VI.1939., kad ga je naslijedio Ladislav Lipozenčić. U više navrata od 1919. imenovan je i u gradski parlament – Prošireni senat. Obavljao je i mnoge druge visoke funkcije u različitim udrugama i organizacijama, poput potpredsjedničke u Jugoslavenskom Lloydu, subotičkoj udruzi trgovaca i obrtnika Slavena.

Marko Jurić

U svojom cjelokupnom društvenom i političkom radu pokazao se kao ogorčeni protivnik hrvatstva među Bunjevcima. Posebice je ostao zapamćen po govoru u Narodnoj skupštini 1925., u kojem je istaknuo da ima spoznaja o »nasilnom pohrvaćivanju Bunjevaca i Šokaca od strane hrvatskih separatista, i to od dana oslobođenja, kada su bili izaslani iz Zagreba«. Otvoreno se zauzimao za širenje prosrpske političke orijentacije među subotičkim Bunjevcima, u čemu je bio razmjerno uspješan. Time je bio motiviran i njegov angažman na okupljanju bunjevačkih zemljoposjednika oko Zemljodilske kasine te Zemljodilske stranke. No ta se stranka, kojoj je na čelu bio Ivan Crnković, ubrzo utopila u NRS. Kada je na skupštini Zemljodilske kasine 5. IV. 1925., nakon ostavke Marka Jurića, za predsjednika izabran Ivan Crnković, Jurić je imenovan doživotnim počasnim predsjednikom, a njegova je slika trebala trajno krasiti prostorije Kasine.

Zastupao je stajalište da Bunjevci nisu ni Srbi ni Hrvati, nego poseban narod. To je stajalište zastupao i subotički veliki župan, Jurićev partijski kolega radikal Dragoslav Đorđević. Ono se ogleda i u pisanju lokalnih listova koji su bili pod utjecajem te skupine, ponajprije *Subotičkoga glasnika*

(1925.-27.) i *Bunjevačkih novina* (1924.-27.). Jurić i Đorđević imali su presudnu ulogu pri osnutku Bunjevačke prosvetne matice 1925., koja je imala zadaću širiti kulturu »bunjevačkoga naroda«. Ta ustanova, koju su u tisku nazivali i »birtaškom maticom«, prestala je djelovati već početkom 1930-ih, a Jurić je zgradu u kojoj je imala sjedište 1933. prodao Rimokatoličkoj crkvi u Subotici. Ondje je uskoro osnovana Subotička matica, koja je bila hrvatski i katolički orijentirana. Sa smijenjenim gradonačelnikom Dragoslavom Đorđevićem politički se razišao i sukobio u vrijeme izbora 1927.

Subotički prohrvatski tisak nazivao ga je »radikalskim harambašom«. Žestoko je negirao hrvatstvo Bunjevaca, ističući, primjerice, kako to prenosi *Subotički glasnik* od 20. I. 1927. da »u Subotici žive Bunjevci, Srbi, Mađari i Jevreji, ali Hrvata nema, nikad ih nije bilo i neće ih biti«.

Izvori: Historijski arhiv Subotica, F: 43.12; F: 47. Gr. 878/931; F: 68 V 409/950.

Lit.: Govor našeg narodnog poslanika g. Marka Jurića u parlamentu, *Bunjevačke novine*, 4. III. 1927, Subotica; Jedan naručeni govor, *Neven*, 3. III. 1927, Subotica; M. Protić, *Zlatni dani Subotice*, Subotica, 1930; P. Pekić, *Povijest Hrvata u Vojvodini od najstarijih vremena do 1929. godine*, Zagreb, 1930; M. Grlica, G. Vaš, Subotičko višestranačje, *Pro memoria*, 9, Subotica, 1990; K. Kuntić, Uticaj političkih promena na položaj i nacionalno izjašnjavanje Hrvata-Bunjevaca u Bačkoj tokom 20. veka, u: *Dijalog povjesničara – istoričara*, 5, Zagreb, 2002; S. Mačković; Proslava 250. obljetnice doseljavanja veće skupine Bunjevaca (1686.-1936.), *Hrvatska revija*, 3, Zagreb, 2005; *Hrvatski biografski leksikon*, 6, Zagreb, 2005; M. Bara, Somborska deklaracija i njezino značenje za bačke Hrvate, *Časopis za suvremenu povijest*, 3, Zagreb, 2006; *Srpski biografski rečnik*, 4, Novi Sad, 2009; M. Bara, Stjepan Radić i bački Hrvati, u: *Identitet bačkih Hrvata*, Zagreb-Subotica, 2010.

S. Mačković

JURIGA, Augustin (Subotica, 22. V. 1947.), fotograf. Sin je Mihajla i Julke, rođ. Pinter. Osnovnu i srednju strojarsku školu završio je u Suboticu, a Višu školu za fotografiju na Jugoslavenskom institutu za novinarstvo u Beogradu. Radio je kao fotograf u Međuopćinskom zavodu za zaštitu spomenika kulture u Subotici od njegova osnutka 1980. do 1996., a nakon toga djeluje samostalno. Član je Udruge likovnih umjetnika primijenjenih umjetnosti i dizajnera Vojvodine.

Snimanjem se bavi od 1972. Dragocjeno iskustvo i prepoznatljiv izričaj stječe snimajući subotičku i vojvođansku arhitekturu, djela zaštićene kulturne baštine, etnografsku građu, napose vezanu uz Dužijancu, te motive iz zavičaja. Tehnički kvalitetne fotografije, uz dokumentarne, već rano očituju izrazitu umjetničku dimenziju. Oplemenjene su autorovim osobnim senzibilitetom za prošlost, ljude i njihove sudbine, tragove protoka vremena i neponovljive trenutke sadašnjosti. Snima i kazališne predstave, a posebno uspješno predstave Dječjega kazališta i Međunarodnoga festivala dječjih kazališta Subotica. Zanimljive su mu realizacije iz ciklusa *Urbana Amerika*, *Lica Lahorea* i *Lica Bačke*. Više je puta samostalno izlagao u Subotici, a predstavio se i u Hrvatskoj, Madžarskoj, Njemačkoj, Rusiji i Estoniji. Sudjelovao je na skupnim izložbama primijenjene umjetnosti u Vojvodini. Ostvario je više kalendara s različitim tematskim cjelinama iz Subotice i s etnografskim motivima, a za pojedine je bio nagrađen.

A. Juriga, *Na pragu* (diptih), 1979.

Njegove su fotografije važan umjetnički element monografije *Subotica* (izdanje B. Krstić, Subotica, 1995. i 1996.), zatim knjige *Arhitektura secesije u Vojvodini* (autor B. Duranci, Novi Sad 1983.), kataloga madžarskih običaja *Zaostavština predaka* (2000.) i kataloga mnogobrojnih izložaba. Za fotomonografiju *Salaši* dobio je nagra-

du Kulturno-prosvjetne zajednice Subotice *Dr. Ferenc Bodrogvári* za 1997.; za ciklus fotografija o seoskim grobljima dobio je nagradu *Zlatno paunovo pero* (Gospođinci, 2002.); dobitnik je priznanja Općine Subotica *Pro urbe* (2005.).

Djela: *Salaši* (tekst B. Duranci, pjesme L. Francišković), Subotica, 1997; *Ris* (tekst Z. Romić i grupa autora), Subotica, 2003.

Lit.: *Augustin Juriga*, katalog, Subotica, 1997; *Dodela zvanja počasni građanin Opštine Subotica i priznanja Pro urbe Subotica, 2005.*, brošura [Subotica, 2005]; *Augustin*, laporel, Subotica, 2010.

O. Šram

JURIŠIĆ, Dezider (Sombor, 17. X. 1932.), sveučilišni profesor. Sin je Ivana i Katice, rođ. Für, koja je rodom iz Bogojeva. Osnovnu školu, nižu gimnaziju i ekonomsku srednju školu završio je u Somboru, gdje je maturirao 1951. Na Ekonomski fakultet u Sarajevu upisao se 1952., a diplomirao je 1958. Tijekom studija radio je u privredi, a bio je i demonstrator na predmetu *Specijalno knjigovodstvo*. God. 1959. izabran je za asistenta na predmetu *Knjigovodstvo*, a 1965. obranio je doktorsku disertaciju *Sekundarni troškovi kao izraz međusobnih odnosa proizvođača u uvjetima međusobnoga internoga obračuna*. Na Ekonomskom fakultetu u Sarajevu izabran je u zvanje docenta 1967., izvanrednoga profesora 1976. te redovitoga profesora 1982. Predavao je predmet *Osnove knjigovodstva* 1967.-69. te nove predmete koje je sâm uveo: *Planiranje suvremene metode obračuna proizvodnje* 1968.-76., *Sistem informacija* 1972-.81., *Poslovna politika* 1975.-77. te *Planiranje i poslovna politika* 1976.-95. Na Ekonomskom fakultetu u Zagrebu izabran je u zvanje docenta na predmetu *Računovodstvo* 1997. i do umirovljenja 2000. predavao je na Fakultetu za turizam i vanjsku trgovinu u Dubrovniku te na njegovu odjelu u Splitu, a ujedno i na Ekonomskom fakultetu u Mostaru. Bio je i predavač na poslijediplomskom studiju Ekonomskoga fakulteta u Sarajevu. Autor je i suautor 12 udžbenika. Kao umirovljenik živi u Cavtatu.

Izvor: Kazivanje Dezidera Jurišića.

Odabrana djela: *Planiranje i razvojna politika samoupravnog preduzeća* (suautor), Beograd, 1977 (1979², 1980³, 1982⁴); *Sistem informacija*, 1, skripta, Sarajevo, 1975; *Uvod u ekonomiju organizacija udruženog rada* (suautor), skripta, Sarajevo, 1975; *Godišnji planovi poslovanja radne organizacije* (suautor), Sarajevo, 1976; *Sistem informacija* (suautor), skripta, Sarajevo, 1977, (1979²); *Organizacija i postupak planiranja u organizacijama udruženog rada*, Beograd, 1978; *Informacijski sistemi* (suautor), Beograd, 1981.

Lit.: *Ko je ko u Jugoslaviji : jugoslovenski savremenici*, Beograd, 1970; *Trideset godina Ekonomskog fakulteta u Sarajevu 1952-1982*, Sarajevo, 1982.

T. Ljubić

JURJEVIĆ, Josip (Jurjevich, József) (Jablanac, Slavonija, 5. II. 1785. – Beč. 21. XI. 1875.), pravnik, sveučilišni profesor, dekan Pravnoga fakulteta u Pešti. Niže, gramatikalne razrede gimnazije završio je u Karlovcu, a više, humanističke u Zagrebu. Studij filozofije polazio je u Segedinu, dok je pravo završio u Jegri (*madž.* Eger), gdje je i doktorirao iz rudnoga prava i statistike. Odvjetničku diplomu stekao je 1810. Na novoosnovanoj katedri za statistiku i rudno pravo na Pravnom fakultetu Kraljevske akademije znanosti u Zagrebu predavao je statistiku i rudno pravo kao suplent (profesorski vježbenik) od 1811., a kao profesor 1811.-34. Od ožujka 1834. pa do umirovljenja 1843. bio je profesor na Sveučilištu u Pešti, gdje je također predavao rudno pravo i statistiku, a 1838., 1842. i 1843. bio je dekan Pravnoga fakulteta u Pešti. Umirovljen je s naslovom kraljevskog savjetnika. Autor je udžbenika ugarskoga rudnog prava te rasprave o teoriji statistike, tada rijetka djela takve vrste.

Djela: *Institutiones juris metallici Hungarici*, Zagrabiae, 1822; *Theoria statisticae*, Zagrabiae, 1825.

Lit.: J. Szinnyei, *Magyar írók élete és munkái*, 5, Budapest, 1897; *Hrvatski biografski leksikon*, 6, Zagreb, 2005.

L. Heka

JURKOVIĆ, plemićka porodica. Prema potvrdi Somogyske županije, plemstvo Ivana Jurkovića proglašeno je u Bačkoj županiji 1784.

Lit.: Gy. Dudás, A bácskai nemes családok, *Bács-Bodrogh megyei Történelmi Társulat évkönyve*, 4/1893, Zombor.

S. Bačić

JURKOVIĆ, Bartol (Budim, prije 1710. – Taban, kraj Budima, 15. V. 1739.), filozofski pisac, franjevac, profesor filozofije. Nije poznato kad je stupio među članove Provincije Bosne Srebrene ni gdje je završio filozofsko i teološko školovanje. God. 1733. nastupio je kao profesor filozofskoga učilišta u sastavu Generalnoga učilišta prvoga razreda u Budimu. Pristupio je 1736. ispitu za profesore teologije, ali nije zadovoljio na natječaju pa nije dobio učiteljsku stolicu na bogoslovnoj školi u Petrovaradinu. Posvetio se pastoralnoj službi i preuzeo vođenje župe u budimskom predgrađu Tabanu, gdje ga je pokosila kuga. O njegovu učiteljskom djelovanju svjedoči popis teza koje su u javnoj raspravi branili njegovi studenti i rukopis *Tractatus in artis* (Budae, 1735.; rukopis u franjevačkom samostanu u Budimu). Objavio je popis filozofskih postavaka za javnu raspravu *Theses ex universa Philosophia*.

Djelo: *Theses ex universa Philosophia*, Budae, 1735.

Lit.: F. E. Hoško, Prosvjetno i kulturno djelovanje bosanskih i hrvatskih franjevaca u Budimu tijekom 18. stoljeća, *Nova et vetera*, 1-2/1978, Sarajevo; *Hrvatski biografski leksikon*, 6, Zagreb, 2005; *Hrvatski franjevački biografski leksikon*, Zagreb, 2010.

F. E. Hoško

JURKOVIĆ, Ivan (Holics, *slovač*. Holíč, kraj Trnave, 7. VI. 1657. – Beč, 19. VIII. 1724.), isusovac, profesor. U isusovački je red stupio 18. X. 1675. Nakon studija filozofije u Zagrebu i Grazu poučavao je gramatiku u Varaždinu 1683.-84. Bio je profesor logike, akademski katehet, povjesničar isusovačkoga kolegija, ispovjednik u isusovačkoj crkvi te rektor isusovačkoga kolegija i sveučilišta u Košicama 1691.-1701. Predavao je biblikum (teološke znanstvene discipline koje proučavaju Sveto pismo) na isusovačkom sveučilištu u Trnavi te bio duhovnik tamošnjega sjemeništa 1702.-07. Poslije je djelovao u isusovačkim školama u Komoranu (*madž*. Komárom), Varaždinu i Beču. Bio rektor bečkog bogoslovnog sjemeništa Pázmáneum. Autor je dvaju nabožnih djela. Pisma su mu među rukopisima budimpeštanske Sveučilišne knjižnice.

Djela: *Septem Hungariae Heroes*, Cassoviae, 1692; *Duo Sanctioris Vitae Magistri S. Franciscus Borgia Et B. Mauritius Csáky Reverendis*, Leutschoviae, 1693.

Lit.: J. Szinnyei, *Magyar írók élete és munkái,* 5, Budapest, 1897; P. Sedlák, Likovi hrvatskog podrijetla u crkvenoj povijesti Slovačke, *Scrinia Slavonica*, 4, Slavonski Brod, 2004.

Ž. Mandić

JURKOVIĆ, Pava – Katanov (Bač, 20. X. 1922. – Zagreb, 8. V. 2010.), prosvjetni radnik, putopisac. Rođen je u imućnoj šokačkoj obitelji Stipe i Marte, rođ. Šimudvarac. Osnovnu školu završio je u Baču. U gimnaziju je krenuo u Novom Sadu, početkom Drugoga svjetskoga rata nastavio ju je u Zagrebu i Križevcima, a završio u Vukovaru 1944. U Zrakoplovnoj školi u Borovu položio je letački ispit 1942. kao pitomac Hrvatskoga zrakoplovstva, čiji je pripadnik nakon toga i postao. Tzv. križni put, tj. marš domobrana i ustaša što su ih komunistički partizani zarobili kraj Bleiburga, prošao je od Klagenfurta preko Zagreba, Križevaca, Bjelovara, Osijeka, Rume, Iriga, Petrovaradina, Novoga Sada, Bačkoga Jarka i Vršca do logora u Kovinu. Na temelju

Pava Jurković-Katanov

opće amnestije zarobljenih časnika i dočasnika oslobođen je na Veliku Gospu 1945. te se vratio u rodni Bač.

Nakon povratka u Zagreb nastavio je školovanje te je 1953. diplomirao filozofiju na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Predavao je najprije u Dubrovniku, zatim u Zagrebu u Eksperimentalnoj osnovnoj školi *Jordanovac* i Eksperimentalnoj školi na Trešnjevci, a od 1966. do umirovljenja u Klasičnoj gimnaziji u Zagrebu.

Svoju prvu knjigu, roman *Od bačkih ravni do zračnih visina*, s osobito dirljivim opisima »križnoga puta«, objavio je u izdanju Nakladnoga zavoda Matice hrvatske. Riječ je o romansiranoj autobiografiji ispripovijedanoj u trećem licu. Djelo ima i memoarsko-dokumentarnu vrijednost, napose s obzirom na događaje iz Drugoga svjetskog rada i poraća. Mnogobrojna putovanja sa svojim učenicima i putovanja na kojima je bio kao ribolovac i turistički vodič slikovito i s puno ljubavi te s osjećajem za specifičnosti mjesta, krajolik i ljude opisao je u knjizi *Putositnicama Gackom, Grčkom, Aljaskom*, u kojoj su putopisi dopunjeni mudrim sentencijama i motivima rodnoga Bača.

Pokopan je na katoličkom groblju u Baču.

Djela: *Letač : od bačkih ravni do zračnih visina*, Zagreb, 2001; *Putositnicama Gackom, Grčkom, Aljaskom : putopisi*, Otočac, 2005.

Lit.: K. Petrinović, Prvo roman u osamdesetoj : Let u literarne visine, *Gloria*, 363, Zagreb, 21. XII. 2001; N. Zelić, Pisana hrvatska riječ u Bačkoj danas, *Klasje naših ravni*, 1-2/2003, Subotica; N. Nekić, Putopisi Pave Jurkovića Katanova, *Klasje naših ravni*, 5-6/2006, Subotica; N. Nekić, *Književni ogledi*, Zagreb, 2010.

J. Dumendžić i N. Zelić

JUTA (*njem.* Jute, *lat.* Corchorus), jednogodišnja biljka iz porodice lipa, rabi se u tekstilnoj industriji. Raste u toplim krajevima, najviše u Pakistanu i Indiji, ali i u Kini, Japanu, Brazilu i sjevernoj Americi. Samonikla je, ali se i uzgaja. Vlakna jute nalaze se u kori stabljike. Slična su konoplji, zbog čega se negdje naziva i kalkutskom konopljom. Od vlakana jute izrađuje se gruba pređa za vreće i užarsku robu, a finija vlakna služe za izradu prekrivača i ćilima te podloga u proizvodnji podnih prostirača i sagova. U podunavskih Bunjevaca i Šokaca od nje su se izrađivale vreće, koje su bile nazivane »jutenim džakovima«. Zbog dugotrajnosti njihova je uporaba tijekom XX. st. bila iznimno raširena.

Lit.: *Hrvatska enciklopedija*, 5, Zagreb, 2003.

P. Skenderović

JUTRO (*arh.* holt < *madž.* hold; *njem.* Morgen, Joch, Juchart; *lat.* jugerum), mjerna jedinica za površinu obradivoga zemljišta. Naziv jutro objašnjava se time što označuje površinu koju se može uzorati jednim jarmom volova za jedan dan počevši od jutra. Nastao je kao prijevod njemačkoga Morgen. U hrvatskim zemljama ista se površina označivala i mjerom ral, što je bio naziv sprave za oranje, tj. pluga, ali i oznaka samoga oranja. Od srednjega vijeka, kad se jutro kao mjerna jedinica za površinu pojavilo, u različitim krajevima imalo je često različitu vrijednost. U Slavoniji i Srijemu postojalo je slavonsko jutro, koje je obuhvaćalo 2000 četvornih hvati, u Ugarskoj je u uporabi bilo madžarsko jutro s 1200 četvornih hvati, u okolici Novoga Sada imalo je 2500 četvornih hvati, u mnogim mjestima pokraj Tise 2200 hvati, no nijedna od tih vrijednosti nije bila uobičajena u predjelima koje su naseljavali bački Hrvati. Prvi je put kao opća službena mjera propisano austrijskim poreznim zakonom iz 1785. pod nazivom donjoaustrijsko, bečko ili katastarsko jutro (skraćeno kj). Služilo je kao mjerilo za zemljišni katastar, a imalo je vrijednost od 1600 četvornih hvati (0,575464 ha). Od početka XIX. st. postupno je postajalo glavnom mjerom za površinu obradivoga zemljišta. Austrijski Zakon o mjerama iz 1871. propisao je da iznosi 0,575442 ha, ugarski Zakon o metričkoj mjeri iz 1874. ustanovio je veličinu od 0,5755 ha, a nju je prihvatila i Uredba o odnosu mjera u Jugoslaviji iz 1933. U praksi je jutro bilo zaokruženo na 57,5 ara. Iako je službeno napušteno s uvođenjem metrič-

koga sustava početkom 1870-ih, u praksi je zadržano, među ostalim i kao opća mjerna jedinica u zemljišnim knjigama te u seoskoj svakodnevici. Mjerenje obradivih površina u jutrima uobičajeno je i danas među bačkim Hrvatima, pri čemu se jedno jutro sastoji od 8 motika, dok 1,25 jutara (tj. 10 motika) čini jedan lanac.

Lit.: M. Vlajinac, *Rečnik naših starih mera*, 2, Beograd, 1964; S. Bačić, Crtice iz agrarno-pravnog nazivlja bačkih Bunjevaca, *Pravni vjesnik*, 1-2/1997, Osijek; *Hrvatska enciklopedija*, 5, Zagreb, 2003.

S. Bačić

JUŽNA UGARSKA (DÉL-MAGYARORSZÁG), gospodarski i društveni list (»Gospodarstveno i družtveno ravnalo«), koji je izlazio 1902.-06. Nosio je podnaslov »Domoljublju i kršćanskoj prosviti«. Glavni urednik i izdavač bio je dr. Stipan Tumbas, tadašnji župnik u Vajskoj. List je izlazio dvojezično hrvatsko-madžarski, pa su tekstovi objavljivani dvostupačno. Isprva je tiskan u tiskari Jánosa Raaba u Odžacima (19. I. – 6. IV. 1902.), a zatim u Subotici u tiskari Józsefa Bittermanna (13. IV. 1902., 27. IV. 1902. – 31. X. 1906.), osim jednoga broja, koji je tiskan u Novom Sadu u tiskari Đure Ivkovića (20. IV. 1902.). Imao je različitu dinamiku izlaženja: najprije je bio tjednik koji je izlazio svake nedjelje (19. I. – 28. XII. 1902.), zatim dvomjesečnik, kada je izlazio 10. i 25. u mjesecu (10. I. – 31. XII. 1903.), a na kraju mjesečnik koji je izlazio na kraju mjeseca (31. I. 1904. - 31. X. 1906.). U prvom je godištu izdano 50 brojeva, u drugom 15, u trećem 12, u četvrtom 12 i u petom 9. Izlazio je na 4 stranice, veličine 42 x 29 cm.

Svećenik i bibliograf Ivan Kujundžić imao je 1947. u rukama cijelo jedno godište, ali je poslije doznao od rodbine župnika Tumbasa da je ono spaljeno. Sačuvani primjerci lista nalaze se u Nacionalnoj knjižnici *Széchényi* u Budimpešti, Knjižnici *Somogyi* u Segedinu te djelomično u Biblioteci Matice srpske u Novom Sadu i Gradskoj biblioteci u Subotici.

I. évfolyam. Vajska, 1902. junius 1. 20. szám.

DÉL-MAGYARORSZÁG.

JUŽNA UGARSKA.

Domoljublju i kršćanskoj prosviti. A hazaszeretetnek és keresztény felvilágosodásnak.

Dr. Tumbász István

Vajskán.

Nauk i poniznost. A tudomány és alázat.

Dél-Magyország – Južna Ugarska, 1. VI. 1902., Vajska

M. Evetović ističe kako je list bio kratkoga vijeka, jer nije donosio vijesti iz narodnoga života, već mu je cilj bio pobuditi ljubav prema madžarskoj domovini i kršćanskoj prosvjeti, zbog čega ga bački Bunjevci i Šokci nisu prihvatili.

Lit.: I. Kujundžić, Bunjevačko-šokačka bibliografija, *Rad JAZU*, 355, Zagreb, 1969; T. Kolozsi, *Szabadkai sajtó : (1848-1919)*, Szabadka, 1973; I. Szentgyörgyi, E. Bažant, *Subotička bibliografija (1870-1918)*, 2, Subotica, 1993; M. Evetović, *Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata*, Subotica, 2010.

E. Bažant

TISKANJE OVOGA SVESKA POMOGLI SU:

Pokrajinsko tajništvo za obrazovanje, upravu i nacionalne zajednice
Grad Subotica
Ministarstvo vanjskih poslova i europskih integracija Republike Hrvatske
Hrvatsko nacionalno vijeće
Zavod za kulturu vojvođanskih Hrvata
Javno komunalno poduzeće *Suboticaplin*

TISAK
Printex
Subotica

NAKLADA
1500

L E K S I K O N

PODUNAVSKIH HRVATA – BUNJEVACA I ŠOKACA

12

K – Knj

HRVATSKO AKADEMSKO DRUŠTVO

Subotica, 2013.

UREDNIŠTVO
Slaven Bačić, Mario Bara, Stevan Mačković,
Petar Vuković, Tomislav Žigmanov

GLAVNI UREDNIK
Slaven Bačić

IZVRŠNI UREDNIK
Tomislav Žigmanov

LEKTURA
Petar Vuković

KOREKTURA
Mirko Kopunović, Željka Zelić,
Márta Mačković-Papp

GRAFIČKA PRIPREMA
Printex

CIP – Katalogizacija u publikaciji
Biblioteka Matice srpske, Novi Sad

929(=163.42) (497.113) (031)
930.85(=163.42) (497.113) (031)

LEKSIKON podunavskih Hrvata – Bunjevaca i Šokaca. [Knj.] 12, K-Knj / [glavni urednik Slaven Bačić]. – Subotica : Hrvatsko akademsko društvo, 2013 (Subotica : Printex). – VI, 200 str. : ilustr. ; 24 cm

Tekst štampan dvostubačno. – Tiraž 1.500.

ISBN 978-86-85103-23-0 (broš.)
ISBN 978-86-85103-03-2 (za izdavačku celinu)

a) Bunjevci – Leksikoni b) Šokci – Leksikoni

COBISS.SR-ID 282718983

ISBN 978-86-85103-23-0

SURADNICI NA DVANAESTOME SVESKU

Andrašić, Ivan, novinar, Sonta
Bačić, dr. sc. Slaven, odvjetnik, Subotica
Bačlija, Grgo, odvjetnik u mirovini, Subotica
Bara, Mario, prof. povijesti i sociologije, asistent, Institut za migracije i narodnosti, Zagreb
Bažant, Eva, knjižničarka u mirovini, Subotica
Beretić, mons. Stjepan, župnik Katedralne župe sv. Terezije Avilske, Subotica
Borkov, Vanda, dipl. ing. šumarstva, Subotica
Cvetanović, Milovan, arhivist, Povijesni arhiv grada Novoga Sada, Novi Sad
Cvijin, Lazar, el. ing., Subotica
Čeliković, Katarina, prof. komparativne književnosti, Zavod za kulturu vojvođanskih Hrvata, Subotica
Čoban, Stanka, službenica u mirovini, Bač
Čota, Zoran, dipl. iur., Sombor
Dumendžić, Josip, Bođani
Đanić, mr. sc. Matija, prof. geografije u mirovini, Sombor
Đipanov, Anita, dipl. kineziologinja, Monoštor
Firanj, Alojzije, Sombor
Grlica, Mirko, prof. povijesti, muzejski savjetnik, Gradski muzej, Subotica
Gutman, dr. sc. Ivan, red. prof, Prirodoslovno-matematički fakultet u Kragujevcu
Heka, dr. sc. Ladislav, docent, Pravni fakultet, Institut za komparativno pravo, Segedin
Hemar, Eduard, publicist i nakladnik, Zagreb
Hoško, dr. sc. Franjo Emanuel, red. prof. u mirovini, Katolički bogoslovni fakultet u Zagrebu, Teologija u Rijeci
Ivančić, Jasna, viša leksikografkinja, Leksikografski zavod Miroslav Krleža u Zagrebu
Kovačev-Ninkov, Olga, dipl. povjesničarka umjetnosti i etnologinja, muzejski savjetnik, Gradski muzej Subotica
Lerić, Tamara, nastavnica razredne nastave, Bereg
Libman, dr. Emil, liječnik u mirovini, Subotica
Mačković, Stevan, prof. povijesti, ravnatelj Povijesnoga arhiva, Subotica
Mandić, Živko, prof. hrvatskoga, ruskoga i bugarskoga jezika u mirovini, Budimpešta
Miloš, mr. sc. Mato, OCD, Zagreb
Nagel, Zoran, prof geografije, Gimnazija Svetozar Marković, Subotica
Ostrogonac, Kata, dipl. ing. zaštite bilja, Žednik
Pandžić, Julijana s. Mirjam, Subotica

Pelajić, Zvonimir, nastavnik glazbene nastave u mirovini, Plavna
Piuković, Ivan, Subotica
Piuković, Grgo, Subotica
Poljak, dr. sc. Željko, prof. Medicinskoga fakulteta u Zagrebu u mirovini, Zagreb
Prodan, dr. sc. Janja, docentica, Katedra za hrvatski jezik i književnost, Slavistički institut Sveučilišta u Pečuhu
Rudinski, mr. sc. Ante, arhitekt u mirovini, Subotica
Skenderović, Petar, Subotica
Skenderović, dr. sc. Robert, znanstveni suradnik, Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, Slavonski Brod
Slavić, mr. sc. Karlo, dipl. ing. agr. u mirovini, Subotica
Stantić, Stipan, prof. geografije, OŠ Ivan Milutinović, Subotica
Suknović, Kata, dipl. ing. za tekstilno inženjerstvo tekstilno-strojarske struke, Subotica
Šeremešić, Željko, dipl. iur., Monoštor
Štefković, Josip, župnik Župe sv. Pavla apostola, Bač
Štefković, mr. th. Mirko, tajnik Subotičke biskupije, Subotica
Tošaki, Lucija, Lemeš
Trojan, dr. sc. Ivan, docent, Filozofski fakultet, Osijek
Ušumović, Neven, prof. filozofije i dipl. komparatist književnosti, Umag
Vujković Lamić, Ljudevit, službenik u mirovini, Subotica
Vuković, dr. sc. Petar, izv. prof., Filozofski fakultet, Zagreb
Vuković-Dulić, Ljubica, prof. povijesti i povijesti umjetnosti, Gradski muzej Subotica
Zelić, Naco, dipl. iur. u mirovini, Zagreb
Žigmanov, Tomislav, prof. filozofije, Zavod za kulturu vojvođanskih Hrvata, Subotica

Neočekivano povećanje opsega i složenosti leksikografske obrade priloga te druge objektivne okolnosti rezultirale su povećanjem vremena potrebnoga za prikupljanje i obradu materijala za *Leksikon podunavskih Hrvata – Bunjevaca i Šokaca*. Zbog toga će od ovoga sveska, kao dopuna, biti objavljivan i stanovit broj članaka koji su iz različitih razloga izostali iz prijašnjih svezaka. Unatoč metodološkim dvojbama, uredništvo se odlučilo za ovakav pristup budući da nije nepoznat u leksikografskoj praksi, a usto bi trebao olakšati izradu drugoga cjelovitoga te dopunjenoga i izmijenjenoga izdanja *Leksikona podunavskih Hrvata – Bunjevaca i Šokac*a.

Uredništvo

K

KABATULJA (*tur.* kabahat: krivnja), dječja igra u šokačkih Hrvata u Bačkoj. Igrala se na otvorenome, na čistoj površini, uz sudjelovanje 5-6 djece. Gledalo se da u igri bude i dječaka i djevojčica. Ako dječak igra žensku ulogu, poveže se rupcem, u obratnom slučaju djevojčica stavi mušku kapu. S nekom brojalicom najprije među sobom biraju *kabatulju* i »sužnja«. Na zemlji nacrtaju četvorinu (to je kuća), koju podijele na dva dijela – jedan je soba, drugi *gator.* U sobu stane *kabatulja* (pogrbljena starica s prutom u ruci), a u »gator« »sužanj«.

Ostala djeca: *Kabatuljo, stara majko, / jer kod tebe mali brajko?*

Kabatulja: *Zatvorit je u gatoru, / dočekat će tu i zoru. / Šta mu iđe, nek dobije / – ukro mi je šeptelije.*

Djeca: *Pušći njega kući doć, / kaži njemu 'Laku noć'.*

Kabatulja: *Najpri dajte pet dukata / ako bi vi vidli brata.*

Djeca: *Dat ćemo, dat ćemo!*

Kasir od ostalih primi 3-4 »dukata« (crepića) i nosi ih *kabatulji*, ona pušta dječaka i tek zatim shvati da su joj platili manje.

Kabatulja: *Upuj, varalice! Upuj, varalice!*

Kabatulja baca za njima nisko prut što je držala u ruci. Čiju nogu prut pogodi, taj će biti nova *kabatulja*, a ostale biraju s brojalicom.

To su još igrala djeca rođena 1910-ih godina, poslije se ta igra izobičajila. Glagol: *kabatuljat se*; gl. imenica: *kabatuljanje.* S istim imenom bila je poznata i u Beregu, a Monoštorci su je zvali *kabajatluja* (*tur.* kabahatlija: krivac).

Ž. Mandić

KACZIBA, Ágnes (Hódmezővásárhely, 8. V. 1956.), slavistica. Kći je Mihálya i Ilone Irme, rođ. Fehér. Majka joj je rođena u Novom Sadu. Nakon školovanja u rodnom mjestu, u Segedinu je 1980. diplomirala njemački i ruski jezik i književnost, a na Sveučilištu Lóránda Eötvösa u Budimpešti srpsko-hrvatski jezik i književnost. Od 1980. zaposlena je na katedri za ruski jezik, odnosno njezinu sljedniku Institutu za slavistiku Sveučilišta Józsefa Attile u Segedinu. Ondje je 1998. doktorirala iz područja znanosti o jeziku, a za docenticu je izabrana 1999. Predaje predmete poredbeno jezikoslovlje, povijest srpskoga jezika, opisnu gramatiku te vodi prevodilačke vježbe.

Među inim se bavila i proučavanjem utjecaja madžarskoga jezika na leksik bačkih Bunjevaca. U radnji »Madžarski elementi u rječniku bačkih Bunjevaca« (»A bácskai bunyevácok szótárának magyar elemei«, u: *Ötvenéves a szegedi szlavisztika*, Szeged, 1999.) na temelju *Rečnika bačkih Bunjevaca* Marka Peića i Grge Bačlije provela je istraživanje riječi madžarskoga podrijetla te riječi iz drugih jezika koje su u bunjevački govor ušle preko madžarskoga. Uspoređujući taj rječnik s radovima madžarskih znanstvenika, napose Lászla Hadrovicsa, drži da se u bunjevačkom govoru ne koristi 280 riječi madžarskoga

podrijetla, nego oko 400, pri čemu, sublimirajući riječi prema morfološkoj adaptaciji, uzima u obzir i one koje su bački Bunjevci preko madžarskoga preuzeli iz drugih jezika, napose iz njemačkoga.

Tako upozorava na to da su u pravno nazivlje iz madžarskoga jezika preuzete riječi *birov, bistoš, jaroš, latov, pandur, render, varmeđa, varoš, vokšovati*; za čovjeka Bunjevci rabe pojmove *maflo, nemtutko, murcula, orgazda*; za jela *pusedla, palačinta, čipetak, tašak, teja, dunc, duncoška* (boca), s time da su ove posljednje izvorno njemačkoga podrijetla; u trgovini se rabe riječi *buđelar, filer, forinta, hetija, marijaš, mereš, radas, rif, refeš, vašarfija*; u prometu i komunikacijama *almaš, bileta, biljeg, fijakeraš, kalauz, širgenj, vilanj*; imajući u vidu ruralni karakter nekadašnjega života, puno madžarskih riječi rabi se u poljodjelstvu, primjerice, *ašov, alaš, bikačik, čapov, čorda, gazda, gazdašag, josag, lovas, majur, marva, mitrad, palanta, prasnik, parlog, renda, rit, salaš, vagov.* Iz madžarskoga su preuzeti pridjevi *avaški, bandžav, bengav, bolondoš, bo(l)toški, denga, durcoš, sodaš*, ili pak glagoli *abriktovati, čapovati, čutakovati, flancovati, partovati, pišlogovati, šurovati, tašikovati*. Naglašava da se u Bunjevaca riječ *leveš* ne koristi za juhu (*madž.* leves: juha), nego označuje bluzu, ženski odjevni predmet, koja u bunjevačkom govoru potječe od riječi *levesrékli*, koja se u okolici Segedina te u Komoranu (*madž.* Komárom) i Ormánságu rabila za gornji dio odjeće.

Djelo: *Budimpeštanski rukopis Hristofora Rašanina*, Segedin, 1999.

L. Heka

KAĆMAR (*madž.* Katymár), mjesto jugoistočno od Baje, 2401 st., od toga 209 bunjevačkih Hrvata (2001.). Ime mu potječe od kumanskog osobnog imena s korijenom *gač*. U izvorima se susreće kao Kachmar (1388., 1406.), a poslije kao Kathmar (1466.), Kathymar (1494.), Kacsmar (1543.), Kaczmar (1724.), Kattymar (1726.), Katymar (1733.), Kagmar (1744.), Kattimar (1785.).

God. 1388. zabilježen je kao pustara, posjed batmonoštorskog Lászla Töttösa, a dvije godine poslije kao selo; nalazi se i u popisu desetine u Bodroškoj županiji 1520., stanovnici su mu Madžari (po nekim pretpostavkama Kumani); god. 1543. Kalačkoj je nadbiskupiji platio 26 (1678. – 4, 1700. – 12) forinta i jedan par čizama crkvene desetine. U turskom razdoblju u sastavu je Somborske nahije – na mjesto pobijenoga i izbjegloga stanovništva sredinom XVI. st. doselili su Srbi pa su 1590. popisane 22 kuće, no srpsko je stanovništvo 1598. napustilo Bačku i preselilo se u okolicu Ostrogona (*madž.* Esztergom) na nagovor tamošnjega kapetana Miklósa Pálffya.

Poslije oslobođenja od Turaka područje je pod vlašću Ugarske komore, ali ga županijski popis iz 1699. uopće ne spominje, a iz 1700. pustara je bez stanovnika. No 1711. spominje se kao hrvatsko naselje, koje 1714. ima svojega kneza i 17 kmetova, svi su Hrvati. Popis iz 1715. bilježi 14, 1720. – 4, 1724. – 8, a 1727. – 14 hrvatskih poreznih obveznika. Za vrijeme austro-turskoga rata 1716.-18. Kaćmarci su se sklonili u Suboticu. Prvi pečat potječe iz 1744. i nosi natpis »Selo Kagmar«. God. 1734. i 1768. svi su mu stanovnici Hrvati, koji nose prezimena Alaga, Barišin, Carić, Čilić, Ćerušić, Dizdarić, Đuraković, Filipović, Govedarović, Horvat, Išpanović, Jasenović, Krekić, Lukačević, Mamužić, Opančarović, Pančić, Romić, Stipanović i dr. Prvu crkvu podigli su bunjevački Hrvati 1736., posvećena je sv. Jakovu Starijemu. Dušobrižnici su im franjevci redodržave Bosne Srebrene, koji ih posjećuju iz bajskog samostana. Samostalnom je župom postao 1748. (prije je pripadao Baji, a od 1735. Gari), matična knjiga vjenčanih vodi se od 1747. (još dok je pripadao Gari kaćmarska su vjenčanja posebno bilježena), a ostale od 1748. Nakon bajskih franjevaca prvi župnici uglavnom su bili Hrvati: Nikola Pastorčić (1748.), Đuro Mihalović (1759.), Bonaventura Mandić (1763.), Ivan Pijuković (1799.), Mihajlo Vrtolić (1802.) i Antun Marković (1819.), dok se poslije Hrvati nalaze među kapelanima. Nijemci se počinju doseljavati iz okolnih

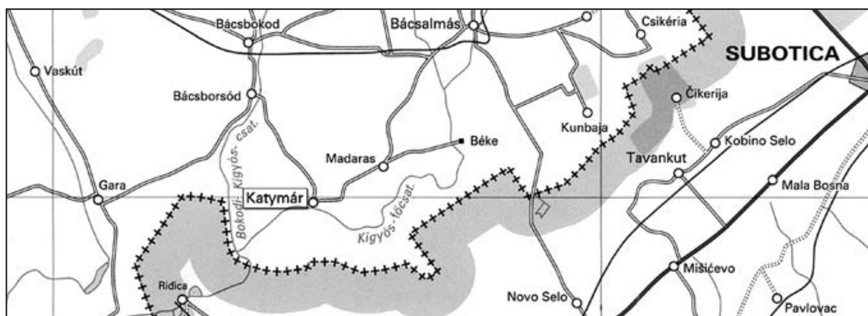
sela od 1786. pa su 1828. od 485 obitelji 325 hrvatske. Sredinom XIX. st. Nijemci su činili već polovicu stanovništva. Jezik je u crkvi i 1880. i 1940. njemački, hrvatski (»horvát«) i madžarski. Kod Eleka Fényesa je (1851.) »dalmatinsko«-njemačko selo, s 3549 stanovnika, od toga 3523 katolika.

Od Ugarske su ga komore 1800. kupili sinovi Petra Latinovića, Ivan i Josip, i dobili naslov »kaćmarski« (uz raniji »boršodski«) – crkvu su dali obnoviti 1807. (od 1822. posvećena je sv. Ivanu Nepomuku), sagradili su dvorac, a 1821. učiteljski dom, veću školu i privatnu kapelu. Selo je 1846. dobilo dozvolu za godišnje održavanje dvaju zemaljskih sajmova. Ilija Latinović spominje se 1865. kao uzorni vlastelin koji mnogo polaže na izgled svog posjeda, koji se proteže i u Madaraš i Boršot (3000 jutara). Kod kaćmarskog hodočastilišta Vodice 1884. sagrađena je kapelica posvećena Uznesenju Marijinu. God. 1876. škola ima već 4 učionice. Tada je u selu počela rad i njemačka i židovska škola. God. 1890. spominje se njemačko-»dalmatinska« škola, koja je proširena s dvije učionice. Iste se godine (po nekim autorima već 1887.) uvodi obvezatna nastava na madžarskom jeziku, a na narodnosnom se jeziku uči samo čitanje i pisanje te vjeronauk. Sveukupni je broj učenika oko 700. Kako su u drugoj polovici XIX. st. Nijemci potiskivali Bunjevce u kaćmarskoj crkvi, sukobi su kulminirali na Božić 1881., nakon čega su bunjevački i njemački mladići odijeljeni pred oltarom, te 1902.-04., nakon što su njemački mladići zauzeli mjesta bunjevačkih djevojaka, pa su Bunjevci djecu krstili i vjenčavali se u okolnim mjestima. Sukob je završen dolaskom Ivana Petreša za kapelana, koji je pregradio crkvu na dio za Bunjevce i dio za Nijemce.

Prema popisu iz 1890. u selu je bilo 805 kuća s 4684 žitelja, od čega su 2547 Nijemci, 1733 Bunjevci, a preostali su uglavnom Madžari, u koje su uvršteni i Židovi, dok je popis iz 1900. zabilježio 850 kuća u kojima živi 4654 osobe, od toga 2562 Nijemca, 1705 bunjevačkih Hrvata, 368 Madžara i 19 ostalih, a među Madžare je uvršteno i 75 Židova. Kaćmarski Bunjevci osovali su Katolički krug 1895. God. 1902. crkva je proširena, a 1912. sagrađena je nova, suvremena škola; u sklopu nje djeluje i nepodijeljen bunjevački odjel. Za trajanja svjetskih ratova poginuli su i mnogi Kaćmarci.

U vrijeme srpske okupacije 1919.-21. Latinovićev je dvorac opljačkan i razoren. Na mirovnim pregovorima u Parizu oko uspostavljanja nove granice (1919.) sudjelovao je i Pajo Išpanović, kaćmarski knez. Zbog političkih razloga neki su bunjevački Hrvati nakon državnoga razgraničenja optirali za jugoslavensku državu te su naseljeni u Bajmok, Stanišić i Riđicu.

God. 1941. u selu je bilo 48,6% Nijemaca, 24,7% Madžara i 26,7% bunjevačkih Hrvata. God. 1942. posvećene su prostorije Bunjevačkoga katoličkog kruga, na čijem je čelu bio mjesni župnik. Djelatnost mu se ograničila na učenje i prikazivanje vjerskih igrokaza (ukinut je 1946.). U listopadu 1944. dio kaćmarskih Nijemaca napušta selo, a 1946. u Njemačku ih je prognano 1340, pa je njihovih 6200 jutara zemlje

Kaćmar (Katymár)

(oko polovice kaćmarskoga atara) podijeljeno među 700 osoba.

Od 1951. djeluje Bunjevačka kulturna grupa, na čijem su repertoaru narodni plesovi i pjesme, od 1956. službeno joj ime Bunjevački amaterski folklorni ansambl, koji djeluje do 1966. God. 1970. utemeljen je Bunjevački krug, koji od 1972. poprima naziv Bunjevački kulturni krug *Neven* (1976. naziv mijenja u Bunjevačko kulturno udruženje *Neven*), u čijoj se organizaciji održavaju redovita kulturna predavanja s područja hrvatske književnosti, povijesti i etnologije. Godišnje se prikazuju pučki igrokazi. Dugogodišnji predsjednik Kruga bio je Mato Dujmov, a naslijedio ga je Rajko Tumbas. Plesnu je sekciju vodila Ana Vujkov, a dramsku Ljubinko Mandić. God. 1970. spojene su »južnoslavenska« i madžarska škola, učenici tjedno 5 sati uče hrvatski, odnosno njemački jezik, ostali predmeti izvode se na madžarskom. Stanovništvo je u cijelosti zaposleno u poljoprivrednoj zadruzi, odnosno u raznim poduzećima, industrijskim pogonima, obrtničkim udrugama. Zbog negativnih promjena u gospodarstvu potkraj 1980-ih godina broj nezaposlenih postupno raste, poljoprivredna je zadruga ukinuta, a industrijski su pogoni zatvoreni.

Grb i zastava sela Kaćmara te spomen-ploča palima u svjetskim ratovima posvećeni su 1993. Osim Hrvata, kojih ima 5,5%, u selu ima i Nijemaca 1,6%, koji imaju svoju njemačku samoupravu, te Roma 0,6%, kao i nekoliko pripadnika srpsko-pravoslavne zajednice.

Hrvatska manjinska samouprava osnovana je 1994. i godišnje organizira razne manifestacije: Bunjevački dan, Dužijancu, Susret hrvatskih crkvenih zborova, hodočašća, Prelo, Oce i Materice i dr.

U Kaćmaru su rođeni narodni preporoditelj Mijo Mandić (1857.-1945.), preporoditelj i svećenik Ivan Petreš (1876.-1937.), učitelj Matija Išpanović (1874.-1935.), bajski kulturni i politički djelatnik Ivan Vacić (1930.-2011.), prosvjetni djelatnik Stipan Vujić (1933.), državni dužnosnik Martin Išpanović (1951.) i dr. Prema tradiciji, tu je rođen i Grgo Matoš (1813.-1899.), djed pjesnika Antuna Gustava Matoša, u čiju je čast 2003. podignuta spomen-ploča na Narodnosnoj kući u Kaćmaru i organiziran znanstveni skup.

Lit.: A. Vályi, *Magyar országnak leírása*, Buda, 1796; E. Fényes, *Magyarország geographiai szótára*, Pest, 1851; E. Fényes, *Magyarország geographiai szótára*, Pest, 1851; Gy. Dudás (ur.), *Bács-Bodrog vármegye egyetemes monografiája*, Zombor, 1896; I. Ivanić, *Istorijsko-etnografska rasprava: Bunjevci i Šokci u Bačkoj, Baranji i Lici*, Beograd, 1899; M. Érdújhelyi, *A kalocsai érsekség a renaissance-korban*, Zenta, 1899; S. Borovszky (ur.) *Bács-Bodrog vármegye monográfiája*, 1, Budapest, b. g.; I. Iványi, *Bács-Bodrog vármegye földrajzi és történelmi helynévtára*, 3, Szabadka, 1906; A. Ivić, Seoba Srba iz Bačke u okolinu Ostrogona 1598. godine, *Letopis Matice srpske*, knj. 313, sv. 1-3, Novi Sad, 1927; P. Pekić, *Povijest Hrvata u Vojvodini od najstarijih vremena do 1929. godine*, Zagreb, 1930; J. Rapcsányi, *Magyar városok monográfiája : Baja és Bács-Bodrog vármegye községei*, Budapest, 1934; K. Csetri, *Bácska lakossága a legrégibb időktől a XIX. sz. végéig*, Budapest, 1939; L. Kiss, *Földrajzi nevek etimológiai szótára*, Budapest, 1980; A. Zorn, Adatok a katolikus népoktatás helyzetéhez a kalocsai érsekség területén 1848-ig, *Bács-Kiskun Megye Múltjából*, 5, Kecskemét, 1983; *Magyar Katolikus Lexikon*, Budapest, 1993; A. Sekulić, *Hrvatski bački mjestopisi*, Zagreb, 1994; *Zvonik*, 12/2003, Subotica; *Hrvatski glasnik*, 29. XII. 2005, Budimpešta; A. Hegedűs, *Patachich Gábor kalocsai érsek élete és restaurációs tevékenysége*, Budapest-Kalocsa, 2010.

Ž. Mandić

KAĆMARSKI SALAŠI, nekadašnje naselje salaškog tipa. Pružalo se južno od Kaćmara uz samu jugoslavensko-madžarsku granicu u smjeru Stanišića, Alekse Šantića i Bajmoka 1-2 kilometra u dubinu jugoslavenskoga teritorija u pravcu zapad-istok dužinom 5-6 kilometara. Naselje nije bilo urbanistički uređeno. Počelo se formirati nakon 1905. i komasacije kaćmarskoga atara. S Kaćmarom, Stanišićem, Aleksom Šantićem i Bajmokom bilo je povezano zemljanim cestama, tzv. *litnjim putovima*. Stanovnici su bili većinom Hrvati Bunjevci podrijetlom iz Kaćmara te Nijemci, većinom iz Stanišića, koji su nakon Drugoga svjetskoga rata protjerani. Granica povuče-

na 1921. nakon Trianonskoga mira odijelila je naselje od Kaćmara pa se najbliža župa nalazila u Stanišiću, kojemu je naselje administrativno i pripadalo. U nekadašnjem dijelu kaćmarskoga atara uz granicu s Madžarskom na jugoslavenskoj je strani 1930-ih na salašima živjelo oko 180 Bunjevaca. Većinom su bili nastanjeni na Kaćmarskim Salašima, manjim dijelom u Stanišiću i Riđici, gdje njihov broj raste tek nakon 1921., a napose 1930. i 1931. s doseljavanjem izbjeglica i optanata iz Bajskoga trokuta. Prije Drugoga svjetskoga rata Bunjevci su činili 2,4% stanovništva Stanišića (koji je 1931. imao 7588 stanovnika), a posjedovali su 1600 jutara ili 7,3% ukupnih poljoprivrednih površina u ataru.

Kaćmarski Salaši

Zbog izoliranosti vjerski i društveni život vodio se u obiteljskim domovima. U vrijeme blagdana vjernici su se na zajedničke molitve okupljali na posjedu obitelji Petreš, gdje je vlasnik podigao kameni križ. Osnovne gospodarske djelatnosti bile su poljodjelstvo i stočarstvo, dok su vinogradarstvo i voćarstvo bile dopunske. Naselje je imalo svoju pučku školu, koja je djelovala na salašu Nikole Petreša od rujna 1933. U travnju 1941. škola je prestala raditi, a djeca su na nastavu odlazila u Kaćmar. Nakon rata obnovljena je kao područni odjel škole iz Stanišića te je djelovala do 1948., kada je ukinuta zbog smanjenja broja učenika. Prema popisu iz 1948. Kaćmarski Salaši imali su 36 obitelji sa 121 članom. Teški životni uvjeti i prometna izoliranost prisilili su stanovnike u poslijeratnim godinama na preseljenje u obližnja naselja. Nekadašnji stanovnici i njihovi potomci uglavnom žive u Stanišiću, Bajmoku, Aleksi Šantiću i Somboru. U kratkoj povijesti ovoga naselja zabilježena su prezimena bunjevačkih Hrvata: Alaga, Gojtan, Horvat, Išpanović, Krekić, Matoš, Miljački, Patarčić, Petreš, Vujić, Vujkov i Zelić.

Lit.: M. Beljanski, *Šara, Baba Pusta, Kaćmarski salaši, Aleksa Šantić*, Sombor, 1978; M. Beljanski, *Stanišić*, Senta, 1985.

M. Bara

KADARKA (skadarka, braničevka, četereška, gemza, negru moale, mekiš, kugojana, kék kadarka), sorta grožđa. Osim crne, postoji i siva kadarka, a bijela ne spada u ovu skupinu sorata. Kao stara sorta, ima brojne varijetete, a poslužila je kao jedan od roditelja pri stvaranju sorata bibor kadarka (kadarka i muscat boushet), kármin (petit bouschet i kadarka), probus (kadarka i cabernet sauvignon), rubinka (frankovka i kadarka) i rumenika (kadarka i teran). Većina autora smatra da potječe iz okolice Skadra, dok neki tvrde da je iz Male Azije. U predjele s ove strane Dunava i Tise donijeli su je Srbi povlačeći se pred Turcima, osobito tijekom naseljavanja opustjelih dijelova južne Ugarske nakon osmanlijske vlasti. Pretpostavlja se da je na Subotičku pješčaru dospjela sredinom XVI. st. Danas se gaji u Srbiji, Madžarskoj, Bugarskoj, Moldaviji, Rumunjskoj i Slovačkoj.

Ima bujan čokot koji zahtijeva naslon. Vrh lastara bjeličasto je vunast, žutozeleno do ljubičastosmeđe boje. List je velik, cio ili trodijelan, dosta nesimetričan. Cvijet je morfološki funkcionalno hermafroditan. Postoje i funkcionalno muški cvjetovi, kao i ostali prijelazni tipovi cvjetova. Bobice su srednje veličine ili velike, okrugle od crvenkaste do plavocrne boje. Pokožica je tanka s obilnim pepeljkom. Sok je bezbojan, meso sočno. Grozd je srednje veličine ili velik, stožast ili cilindrično-stožast, obično s jednim krilcem, dosta zbijen. Težina je grozda 150 – 250 g. Gdje su zastupljeni prijelazni tipovi cvjetova, oplodnja je loša jer dolazi do opadanja cvjetova.

Kasna je sorta, na Subotičkoj pješčari bere se u listopadu. Koeficijent je rodnosti

1,4 – 1,8. Odlično podnosi kratku rezidbu. Srednje je otporna na plamenjaču i pepelnicu, ali je zbog tanke pokožice osjetljiva na sivu plijesan, truljenje, što joj je najveći nedostatak. Čokot je razmjerno otporan na niske zimske temperature. Sadržaj šećera u širi kreće se od 18% do 24%, alkohola u vinu od 11% do 14%, kiselina od 4% do 5%. Daje dobra crna vina, koja su srednje obojena, pitka i harmonična. Suhih i toplih jeseni daje i visoko kvalitetna vina, koja podsjećaju na burgundska. Brzom preradom daje bijela vina, koja imaju zlatno žutu boju i veoma ugodan okus. Držanjem prerađenoga grožđa na kljuku nekoliko dana dobiva se tzv. šiler (roze), a ostavljanjem prerađenoga grožđa na kljuku 5-8 dana dobiva se kvalitetno crno vino. Intenzitet boje vina ovisi ponajprije o klimatskim prilikama, premda se ne može zanemariti ni tehnologija prerade. Osim za vino, pogodna je i za pekmez. U Srijemu se od te sorte spravljalo i specijalno vino, tzv. suvarak, za koje nema podataka da se proizvodilo i na Subotičkoj pješčari.

Iznimno se dobro prilagodila kako edafskim tako i klimatskim uvjetima pješčare. Kao rodna sorta podesna za rezidbu »u glavu« i bez nekih većih zahtjeva, postala je veoma omiljena sorta među proizvođačima i potrošačima. Na Subotičkoj se pješčari do pojave filoksere od 75-80% ukupno proizvedenoga grožđa spravljao šiler, što govori o važnosti kadarke. Tu se zadržala kao vodeća sorta sve do sredine XX. st. Postotak u sortimentu postupno se smanjuje nakon pojave filoksere, od kada se masovno širi kevedinka. U razdoblju 1944.-54. na privatnom sektoru i dalje je bila vodeća sorta (45%), a prema jednoj anketi provedenoj 1978.-79. udio joj je svega 11,9%. Na području istočnoga i zapadnoga dijela pješčare, Subotice, Nose i Tavankuta, nalaze se manji vinogradi (1-2 motike) kadarke stare 80 i više godina. Kao autohtona sorta Subotičke pješčare gotovo se prestala gajiti, ali posljednjih godina ljubitelji tradicije i njezini poznavatelji poklanjaju joj sve veću pozornost. U zasadima na pijesku bolje rezultate daje na vlastitom korijenu nego kalemljena.

U Bunjevaca je od pamtivijeka običaj da se na *Blagovist* (25. ožujka) *vaća krv*, tj. pije crveno vino. Vjeruje se da se svaka kap crvenog vina toga dana u tijelu pretvara u krv, čime se jača organizam te postaje otporniji na bolesti. Toga dana ni na jednom bunjevačkom *astalu* nije mogla faliti boca crvenoga vina, nadasve kadarke.

Lit.: L. Avramov, K. Briza, *Posebno vinogradarstvo : Ampelografija*, Novi Sad, 1965; K. Slavić, *Kratak istorijat vinogradarstva subotičke peščare* (rukopis).

K. Slavić

KAIĆ (Kajić, Kaich, Káity), plemićka porodica. Podrijetlom je iz Livna (BiH), odakle su se pojedini ogranci doselili u južnu Ugarsku kao graničari zajedno s ostalim Bunjevcima 1687. Prezime bi moglo potjecati od riječi *kaić*, kako u Dalmaciji zovu brodicu, barku. Zabilježena je nepotvrđena tradicija da Kaići, zajedno sa Sučićima, potječu od izumrle južnodalmatinske obitelji Španja. Iako je u južnougarskim naseljima prezime zabilježeno u različitim oblicima (Caity, Kaiz, Kaics, Káit, Káity, Kajó, Caicsevics itd.), do 1918. najčešće se pisalo kao Kaich, a u Kraljevini SHS ponovno je slavenizirano u Kaić.

Prvi je spomen prezimena u južnoj Ugarskoj iz 1522. u Plavni, gdje se u poreznom popisu spominje Tomo Kaić. Poslije se članovi porodice spominju u Subotici kao dvije grane plemićke porodice, ali nije jasno u kakvoj su rodbinskoj vezi Jakov, s jedne strane, te Tomo, Ivan, Franjo i Bartul, s druge strane. No kako im je grb sličan, vjerojatno su svi članovi iste porodice.

U Subotici se članovi porodice prvi puta spominju u franjevačkoj matici krštenih, u kojoj je 9. IX. 1689. upisano rođenje Lovre *Kaicha*, sina Tome. Subotičkomu poručniku Tomi *Kaichu* i njegovoj obitelji – supruzi Jakovi, rođ. Dulin, djeci Lovri i Josipu te braći Franji (sa suprugom Jakovom, rođ. Beretinović, i njihovim kćerima Stanom i Uršulom), Ivanu (sa suprugom Ja-

njom, rođ. Guganović, i kćeri Marijom) te sinu Tomina pokojnoga brata Bartula Matiji dodijelio je Lepold I. plemstvo u Beču 22. XI. 1698. Plemstvo je proglašeno u Bačkoj županiji na skupštini u Baji 18. XI. 1699. (ponovno potvrđeno 1771.). Ne želeći snositi civilne poreze nakon ukidanja vojnograničarskoga sustava u Subotici, smatrajući to krnjenjem plemićkih povlastica stečenih na zemljišnim posjedima dobivenima za zasluge u vojnoj službi, Kaići su bili među skupinom subotičkih plemićkih porodica koje su se 1748. preselile na pustaru Militić kraj Sombora i ondje osnovale naselje Lemeš (*madž.* Nemes-Militics; od 1925. *srp.* Svetozar Miletić). Tu su na županijskom popisu plemića 1754.-55. ubilježeni Jakov, Nikola, Marko, Josip i Petar. Plemićki je list Jakovljevim potomcima u Lemešu Josipu, Luki, Adamu i Davidu proglašen u Bačkoj županiji 1798., a Franjo I. darovnicom od 9. XII. 1803., među 36 plemićkih porodica, i njima je dodijelio posjede u Lemešu. Na popisu plemstva Bačke županije 1841. u Lemešu je popisano 26, Bajmoku 12, u Topoli dva i u Subotici jedan član ove grane.

U franjevačkoj matici krštenih u Subotici, upisano 7. IX. 1691. rođenje Marka Kaitya, sina Jakova. Subotičkom zastavniku Jakovu *Kaityu*, njegovoj supruzi Juliji, rođ. Gavranović, i njihovoj djeci Luki, Marku, Josipu i Jeleni plemićki list i grbovnicu izdao je Leopold I. u Beču 3. VIII. 1697. Plemstvo je Bačkoj županiji proglašeno na županijskoj skupštini u Baji 28. I. 1717. Luka je bio među 42 katolička člana (po narodnosti svi Hrvati) prvoga Izabranoga građanstva (*lat.* Selecta Communitas) od 60 članova, koje je izabrao gradski magistrat 2. VIII. 1743. na svojoj prvoj sjednici nakon ukidanja Vojne granice u Subotici. Na popisu županijskoga plemstva 1841., u Lemešu je zabilježeno 12 članova te porodične grane, a u Baji jedan.

U Segedinu se prezime prvi put pojavilo 1705. u osobi Mate *Caitya*. Dobrostojeći građanin bio je *Gregorius*, *Georgius* ili *Gergő*, koji je 1724. imao dvije kuće, dvije krave, dva konja, jedan vinograd, šest bačava vina te dvojicu sluga; njegov nasljednik bio je Martin, kojega zadnji put isprave spominju 1757.; njega je naslijedio Grgo, čiji je zadnji spomen u izvorima 1767./68. Dio se porodice 1736. preselio u Sirig (*madž.* Szőreg, danas dio Segedina, *madž.* Szeged-Szőreg), ali je zadržao u vlasništvu kuću u Palánku. Crkvene matice u Sirigu iz 1750-ih među tridesetak prezimena spominju i obitelj Káity kao *catholicus Dalmata*, koje je danas karakteristično siriško madžarsko prezime. Zarana su se članovi porodice pojavili i u Desku (*madž.* Deszk), segedinskom prigradskom naselju, u kojemu su, iako je ono jedno od središta srpske zajednice u Madžarskoj, već stariji madžarski autori razlikovali Srbe i »katoličke južne Slavene«, među koje ubrajaju obitelji Kaić, Popić, Franjo i Sirovica (Káity, Pópity, Frányó, Szirovicza).

Iz ove je porodice Josip Kaić (Boršot, *madž.* Bácsborsod, 18. III. 1871. – Selenča, 13. V. 1962.), koji je bio župnik u slovačkom selu Selenča od 1909. do smrti, a prije toga je službovao u Bikiću (*madž.* Bácsbokod), u župi sv. Roka i župi sv. Terezije u Subotici, Kaćmaru i Aljmašu.

Grb porodice Kaić

Opis porodičnoga grba: dvorepi zlatni lav na plavom štitu propinje se nadesno, držeći palmovu granu u desnoj šapi; kaciga: u obliku štita; plaštevi: zlatno-plavi i srebrno-crveni.

Lit.: I. Iványi, Bunjevác nemességünk, *A Bács-bodrogh vármegyei történelmi társulat évkönyve*, 1/1896, Zombor; E. Reiszig, Bács-Bodrog vár-

megye nemes családai, u: S. Borovszky (ur.) *Bács-Bodrog vármegye monográfiája*, 1, Budapest, b. g.; *Schematismus cleri Archidioecesis Colocensis et Bacsiensis ad annum Christi 1942*, Coloczae, b. g.; Ž. Mandić, *Povijesna antroponimija bunjevačkih Hrvata u Madžarskoj*, Budimpešta, 1987; M. Szluha, *Bács-bodrog vármegye nemes családjai*, Budapest, 2002; L. Heka, *Povijesna uloga i značenje Hrvata Dalmatina u životu Segedina*, Segedin, 2009; http://kaich.org/index_s.html#Surname; http://archivum.asztrik.hu/?q=oldal/kaich-josephus

L. Heka

KAIĆ, Bela (Lemeš, 10. II. 1900. – Sombor, 10. IV. 1981.), nogometaš, činovnik. Sin Ivana, krojača, i majke Marije, rođ. Körmöndi. Osnovnu školu do trećega razreda pohađao je u Lemešu, a završio ju je u Somboru. Tu je završio i trgovačku akademiju. Iz Lemeša do škole u Somboru i natrag išao je pješice. Natjecao se za momčad Somborskoga sportskoga udruženja, popularno zvanu *Sport*, 1925.-35. Momčad je bila prvak Subotičkoga nogometnoga podsaveza u sezoni 1923./24. te je na završnom turniru osvojila treće mjesto u državi. Odlikovao se brzinom, igrom objema nogama i glavom. Kada je dobivao ulogu u navalnom redu, bio je golgeter, a poslije je igrao u obrani na mjestu desnoga braniča. Čitatelji lokalnoga lista *Sombori Újság* na kraju godine izabrali su ga s najviše glasova (299) za najboljega nogometaša u Somboru 1927. Višestruki je reprezentativac grada Sombora i Subotičkoga nogometnoga podsaveza. Radio je kao činovnik u Zavodu za socijalno osiguranje u Somboru, a 1955. je umirovljen.

Izvori: Arhiva Dušana Kolundžije iz Sombora; Kazivanje snahe Dušanke Kaić iz Sombora; Dnevnik Matije Bogdana iz Sombora.

Z. Čota

KAJAČICA, crni ženski rubac za glavu koji se nosio u žalosti, obično dimenzija 80 cm x 80 cm. Prema narodnom običaju, kada bi u obitelji ili rodbini tko preminuo, članovi obitelji neko bi vrijeme nosili crnu odjeću (crninu). Ako je pokojna osoba bila iz bliže obitelji, crnina se nosila jednu godinu, a starije udovice katkad su je nosile i doživotno. Nakon smrti osobe iz šire porodice crnina se nosila 6 mjeseci, 3 mjeseca ili 6 tjedana. Žene bi tada glavu povezivale i crnom maramom, a ako u nekim slučajevima ne bi nosile crninu, nego odjeću druge tamnije boje, na glavi bi imale povezanu *kajačicu*.

Lit.: M. Peić, G. Bačlija, *Rečnik bačkih Bunjevaca*, Novi Sad – Subotica, 1990; A. Sekulić, *Rječnik govora bačkih Hrvata*, Zagreb, 2005.

P. Skenderović

KAKONJ (*madž.* Kákony), nekadašnje selo 2 km sjeverno od današnjega bajskoga predgrađa Fancage (*madž.* Bajaszentistván), pokraj dunavskoga rukavca Voša (*madž.* Vajas). Prvi se put spominje 1488., vlasnik mu je Kalačka nadbiskupija. Ime mu se bilježi u oblicima Kakogn, Cakon, Cacogn. God. 1543. Kalačkoj je nadbiskupiji platio 3 forinte crkvene desetine. God. 1580. ima 17, a 1590. – 22 kuće. Do 1722. filijala je bajske »ilirske« župe sv. Antuna Padovanskoga (matične se knjige vode od 1717.), a poslije, sve do 1805. pripada bajskoj župi sv. Petra i Pavla (matične knjige vode se od 1728.). Popisi iz 1715. i 1720. navode 23 hrvatska i dva madžarska porezna obveznika. U prvoj polovici XVIII. st. najčešća su kakonjska prezimena: Agatić, Antolović, Balić, Bertić, Dalašović, Dražinčević, Goretić, Ištoković, Karajković, Martinović,

Kakonj (Kákony)

Pejinovac, Strikinac, Šimunović, Šokčević. God. 1760. ima 46 poreznih obveznika, a 1769. – 60 hrvatskih i dvije madžarske obitelji. Prvi dokument o kakonjskoj školi potječe iz 1774. Osim vjeronauka, mlađi učenici uče samo čitati, dok oni veći i pisati, a nastave ima od studenoga do sredine ožujka. I potkraj XVIII. st. Kakonj je *colonia Dalmatica*, tj. hrvatsko selo, što crkvene matične knjige bjelodano potvrđuju.

Zbog čestih poplava, pretežito hrvatsko (bunjevačko) stanovništvo Kakonja, koje se bavilo ribarstvom, vlasti preseljavaju 1805. na rub vodoplavnoga područja, na mjesto nekadašnjega naselja Sentištvana (*madž.* Szentistván), današnje Fancage. Nastanili su se na području zapadno od današnje Dózsine ulice, koje puk isprva zove Novi Kakonj. Spomen na nekadašnje selo Kakonj čuva današnja Kakonjska ulica (*madž.* Kákony utca). God. 1807. kalački biskup navodi već 1861 katoličkoga vjernika; 1809., kada su, osim četiri obitelji, svi bunjevački Hrvati, postaje samostalnom župom sa službenim imenom Szentistván.

Lit.: A. Vályi, *Magyar országnak leírása*, Buda, 1796; E. Fényes, *Magyarországnak s a hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapotja statisztikai és geographiai tekintetben*, Pest, 1836; Gy. Dudás (ur.), *Bács-Bodrog vármegye egyetemes monografiája*, 1-2, Zombor, 1896; S. Borovszky (ur.), *Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye monográphiája*, 1, Budapest, b. g.; J. Rapcsányi, *Magyar városok monográfiája : Baja és Bács-Bodrog vármegye községei*, Budapest, 1934; J. Bárth, Fajsz népessége a XVIII. század közepén, *Bács-Kiskun Megye Múltjából*, 1, Kecskemét, 1975; Ž. Mandić, *Povijesna antroponimija bunjevačkih Hrvata u Madžarskoj*, Budimpešta, 1987; M. Kőhegyi (ur.), *Baja története a kezdetektől 1944-ig*, Budapest, 1989.

Ž. Mandić

KALAČA (*madž.* Kalocsa), gradić u zapadnom dijelu Bačko-kiškunske županije (Madžarska), 6 km istočno od Dunava, 17.359 st. (2010.), od čega oko 95% Madžari, 3% Romi, 1% Nijemci, 1% ostali (2001.). Upravno, kulturno i gospodarsko središte prostrane Kalačke regije. Od utemeljenja madžarske države drugo je središte madžarskoga katolicizma, a danas je jedno od četiriju rimokatoličkih nadbiskupskih sjedišta u Madžarskoj.

Prastaro je naselje, koje su utemeljili Slaveni što su ovdje živjeli i prije dolaska Madžara, na što upućuje i slavensko ime grada (kalno, močvarno mjesto). Neki mu ime izvode iz staroturske riječi *qalač* (ostatak), što je manje vjerojatno. Najstariji ga dokumenti navode u oblicima Colocensis (1009. i 1113.) i Kolocha (1273.), za vrijeme Turaka je Kalokia, od čega 1750-ih godina postaje službeno ime Kalocsa.

Prema nekim istraživačima, do 972. bila je vladarsko središte, koje je tek poslije premješteno u Biograd (*madž.* Fehérvár) i Ostrogon (*madž.* Esztergom). Pošto se ugarski kralj Arpad nakon osvajačkih pohoda skrasio u Kalači, kralj sv. Stjepan (997.-1038.) izabrao ju je za biskupijsko središte, a već za života biskupiju je podignuo na razinu nadbiskupije. Već 1009. spominje se kao *civitas* (grad). Prema tradiciji, katedralu, koja je služila i kao utvrda, dao je podignuti nadbiskup sv. Astrik u razdoblju 1002.-12., dok je u XIII. st. obnovljena i proširena. U XV. st. spominje se kao madžarski grad i poznata je po stočnim sajmovima, a stanovništvo joj čine ponajviše slobodni kmetovi.

Turci je osvajaju 1529. i potpuno razaraju, a stanovništvo se sklanja na sjever. Kao sjedište nahije, uvrštena je najprije u Hatvanski, a poslije u Segedinski sandžak. U tvrđavi je stalno postavljeno 60 – 200 turskih konjanika i srpskih martologa (pograničnih i gradskih vojnih plaćenika). Za vrijeme turske vladavine nadbiskupija jedva da je postojala, a nadbiskup je sve do protjerivanja Turaka, zajedno s kaptolom, živio u progonstvu u Trnavi. Međutim, kad god su to ratni vihori dopuštali (između 1526. i 1620. u okolici Kalače bilo je 12 vojnih pohoda), njegovi povjerenici (budući da su Turci živjeli samo u većim i utvrđenim mjestima) i na osvojenome području naplaćivali su od kmetova crkvenu desetinu. To su činili i 1543., 1650., 1665. i 1678. U popisu poreznih obveznika iz 1548. nalazimo madžarska prezimena (dvojica se prezivaju Tot, što upućuje na Hrvate). Za

vrijeme turske vlasti imala je i hrvatskih stanovnika: 1581. kalački je knez Vraneš Ivanović, a u njoj je 1636. rođen pisac Mihajlo Radnić. Kalvinistički hajduci opljačkali su je i spalili 1602.

Nakon što je oslobođena od Turaka 1686., prvi su je nastanili Hrvati. God. 1691., kada ima 500-600 stanovnika, Kalača već ima svoje gradsko ustrojstvo. Franjevački se samostan spominje 1686., a bosanski franjevci 1693. Prema matičnim knjigama, koje se vode od 1700., polovicu stanovništva čine Madžari, a među mnogim hrvatskim prezimenima nalaze se: Andrić, Barbarić, Bartolović, Čičak, Domković, Đuriković, Fabić, Grgeta, Ilić, Jagičić, Katušić, Lacković… Nadbiskup Imre Csáky, dajući velike povlastice, naseljava Madžare iz okolice pa je već 1713. službeni jezik gradske uprave madžarski. Iste godine grad ima pučku školu. God. 1730. krizmalo se 800 osoba. Poslije tri godine grad je čisto katolički, dvije su trećine Kalačana Madžari, uglavnom doseljenici iz Šomođske županije, šestinu čine Bunjevci, a jednako toliko Nijemci. Zbog pomadžarivanja kalačkih Hrvata, koju je prema tradiciji nasilno provodio nadbiskup Gabrijel Patačić (1733.-45.), broj Hrvata znatno se smanjio pa je prema popisu iz 1772. od 554 kmetske obitelji samo 31 hrvatska. Te godine Kalača ima 3555, 1816. – 4392, a 1829. – 6043 stanovnika. Hrvatski se jezik zadržao do 1780-ih godina, danas pak spomen na mjesne Hrvate čuva glasovita kalačka narodna nošnja, koju su Madžari preuzeli od Hrvata. Nadbiskup Gabrijel Patačić 1733. počeo je izgradnju sjemeništa; današnje zdanje potječe iz 1764. Nova katedrala izgrađena je 1735.-54. Od 1768. nadbiskupija ima svoju tiskaru, u kojoj se tiskaju i molitvenici za bačke Hrvate (*Dillo od vire : Dilo od ufanja : Dilo od Ljubavi*, 1804; S. Grgić, *Živa ružica,* 1858; I. Antunović, *Čovik s Bogom u svojih molba i prošnja,* 1884). Nadbiskupsku palaču dao je izgraditi nadbiskup Adam Patačić 1776. Za njegovo se ime veže i gradnja glasovite knjižnice, čiji je knjižni fond znatno povećao i njegov nasljednik Ladislav Kolonić (1787.-1817.) te danas ima oko 260.000 knjiga. Od 1764. u mjestu djeluje gimnazija, koju do 1859. vode pijaristi, a poslije njih Družba Isusova sve do 1948.

Kalača (Kalocsa)

God. 1828. i 1850. buknuli su veliki požari, potonji je uništio 124 kuće. Požar je harao i 1875. Čitateljsko društvo (*madž.* Olvasó-Egylet) osnovano je 1848.; učiteljska škola otvorena je 1854. U Kalači su izlazile Antunovićeve *Bunjevačke i šokačke novine* 1870.-72., a kao samostalan list i *Bunjevačka i šokačka vila* 1873.-75. (posljednje 1876. godište izašlo je u Baji). Prve novine na madžarskom jeziku *Kalocsai Lapok* objavljene su 1871., a Katolički krug (*madž.* Katolikus Kör) osnovan je 1895. Tijekom više stoljeća bila je trgovište pod nadbiskupovom vlastelinskom vlasti, od 1871. je veleopćina, a 1921. i službeno postaje gradom. Razvoj industrije počinje 1960-ih godina. Od početka XX. st. poznata je po uzgoju paprike, a u naše vrijeme i po Danu paprike. Danas ima više osnovnih i srednjih te jednu visoku školu.

Ivan Antunović, biskup i preporoditelj podunavskih Hrvata, živio je i službovao u Kalači od 1859. do smrti. Tu je kao nadbiskup stolovao Adam Patačić, autor

rječnika *Dictionarium latino-illyricum et germanicum*. Na tek otvorenom sjemeništu predavao je i fra Petar Lipovac (1733.-35.), a prisjednik duhovnoga stola kalačkoga nadbiskupa Gabrijela Patačića bio je Stipan Vilov. U Kalači je 1790. fra Grgur Peštalić izdao svoj spjev *Dostojna plemenite Bačke starih uspomena na sadašnji i drugi slavenske krvi delijah slave*. Srednje bogoslovske škole i studije ovdje su pohađali hrvatski svećenici iz Kalačko-bačke nadbiskupije sve do kraja Prvoga svjetskog rata, među ostalim i stolnobiogradski i đakovački biskup Pavao Sučić (1767.-1834.), bački isusovci Petar Pančić (1853.-1905.) i Matija Kulunčić (1855.-1945.), sluga Božji karmelićanin Tomo Gerard Stantić (1876.-1956.), franjevački spisatelj iz Livna Bonifac Badrov (1896.-1974.) i dr. No iako su odgajani u madžarskome nacionalnom duhu, neki su od svećenika, pod izravnim ili posrednim Antunovićevim utjecajem, kao književnici, kulturni i politički djelatnici postali nositelji narodnoga i kulturnoga preporoda južnougarskih Hrvata: Ante Evetović Miroljub, Ivan Palić, Ivan Petreš, Pajo i Ilija Kujundžić, Blaško Rajić, Lajčo Budanović, Franjo Piuković, Grgo Crnković i mnogi drugi. U Kalači je za svećenika zaređen i međimurski preporoditelj i publicist fra Kapistran Geci (1871.-1951.). Osim Mihajla Radnića (1636.-1707.), u Kalači su rođeni i profesor filozofije fra Makarije Balog (1804.-1851.) i kipar Mihajlo Bartalić (1808.-1879.). Profesor učiteljske škole bio je i Antunovićev sljedbenik Aleksandro Sučić (1890.-91.), a ovu je školu, uz pomoć Ivana Antunovića, svršio i santovac Marko Fucin (1861.-1910.). Slikar Marko Horvacki (1883.-1966.) je bio učitelj u Kalači 1908.-12.

Današnji kalački Hrvati pripadaju skupini rackih Hrvata, koji su se pretežito doselili iz obližnjih naselja Baćina i Dušnoka, koja gravitiraju Kalači. Oni su 2006. utemeljili Hrvatsku manjinsku samoupravu, koja promiče hrvatsku kulturu i godišnje priređuje Spomen-dan Ivana Antunovića. Slavi se od 2001., kada je u predvorju nekadašnje kanoničke kurije, domu gdje je živio i radio Antunović, postavljena spomen-ploča u povodu 125. obljetnice njegova imenovanja za biskupa. Proslava se sastoji od mise zadušnice na hrvatskom jeziku (koju služe i svećenici Subotičke biskupije), prigodne svečanosti i polaganja cvijeća kod spomen-ploče te druženja hrvatskih vjernika. Posljednjih godina svečanost se održava u okviru Hrvatskog dana, koji priređuje Županijska hrvatska samouprava, a okuplja velik broj hrvatskih vjernika i štovatelja biskupa Ivana Antunovića. Od 2008. u odgojno-obrazovnoj Katoličkoj ustanovi Velike Gospe, koju vodi Družba sestara Naše Gospe, održava se i nastava hrvatskog jezika za djecu i učenike od vrtića do gimnazije.

Lit.: S. Katona, *Historia metropolitanae colocensis ecclesiae*, 1, Colocae, 1800; E. Fényes, *Magyarország geographiai szótára*, Pest, 1851; K. Galgóczy, *Pest, Pilis és Solt törvényesen egyesült megye monographiája*, Budapest, 1876; A. Velics, E. Kammerer, *Magyarországi kincstári defterek*, 1, Budapest, 1886; E. Fermendžin, *Acta Bosnae potissimum ecclesiastica...*, Zagrabiae, 1892; L. Ratanski [L. Budanović], O nigdašnjim kalačkim Bunjevcima, *Neven*, 6/1896, Subotica; I. Iványi, *Bács-Bodrog vármegye földrajzi és történelmi helynévtára*, 1-4, Szabadka, 1889-1907; M. Érdújhelyi, *A kalocsai érsekség a renaissance-korban*, Zenta, 1899; I. Ivanić, *Istorijsko-etnografska rasprava : Bunjevci i Šokci u Bačkoj, Baranji i Lici*, Beograd, 1899; J. Karácsonyi, *Szent Ferenc rendjének története Magyarországon 1711-ig*, Budapest, 1924; R. Simonović, O katolicima i katoličkoj crkvi pod Turcima na zemljištu Vojvodine, *Glasnik istorijskog društva*, 2/1929, Novi Sad; P. Pekić, *Povijest Hrvata u Vojvodini od najstarijih vremena do 1929. godine*, Zagreb, 1930; K. Csetri, *Bácska lakossága a legrégibb időktől a XIX. sz. végéig*, Budapest, 1939; M. Beljanski, *Bački Breg i njegovi žitelji*, Sombor, 1976; E. Vass, A kalocsai náhije 1548. évi török adóösszeírása, *Cumania : VI : Historia*, Kecskemét, 1979; L. Kiss, *Földrajzi nevek etimológiai szótára*, Budapest, 1980; A. Zorn, Adatok a katolikus népoktatás helyzetéhez a kalocsai érsekség területén 1848-ig, *Bács-Kiskun Megye Múltjából*, 5, Kecskemét, 1983; A. Hegediš, Dvovlašće i poreski dvoplatnici u Bačkoj XVII veka, *Zbornik Matice srpske za istoriju*, 29, Novi Sad, 1984; K. Čeliković (prir.), *Molitvom i prilikom prid Bogom*, katalog, Subotica, 2007; *Hrvatski glasnik*, 35, Budimpešta 28. VIII. 2008; *Hrvatski glasnik*, 14, Budimpešta, 2. IV. 2009; *Hrvatski franjevački biografski leksikon*, Zagreb, 2010; A. Hegedűs, *Patachich Gábor kalocsai érsek élete és restaurációs tevékenysége*, Budapest – Kalocsa, 2010.

Ž. Mandić

KALAČKO-BAČKA NADBISKUPIJA, povijesna crkvena pokrajina. Nastala je ujedinjavanjem Kalačke i Bačke nadbiskupije 1135., ali o njihovu nastanku te uzdignuću na rang nadbiskupija nema pouzdanih podataka. Neki autori smatraju da je Bačka biskupija starija od Kalačke – crkveni povjesničar Daniele Farlatti (1690.-1773.) tvrdi da je Bačku biskupiju u V. st. osnovao splitski nadbiskup Honorije II. nakon što je razoren Sirmium; car Justinijan u VI. st. također spominje biskupiju u Baču, koja je podvrgnuta nadbiskupu u Prvoj Justinijani (danas Caričin Grad kraj Lebana); a subotički biskup Matija Zvekanović drži da nadbiskupija u Baču izravno ili neizravno potječe od sv. Metoda. Kao nadbiskupija spominje se za kralja sv. Ladislava (1077.-95.), a o njezinu ugledu govori to što se bački nadbiskup Fabijan spominje kao prvi u ispravi o osnutku Zagrebačke biskupije iz 1094.

Kalačku je biskupiju, zajedno s devet drugih, osnovao kralj sv. Stjepan 1002., a za prvoga biskupa imenovao je benediktinca Anastazija Astrika, koji mu je 1000. donio kraljevsku krunu od pape Silvestra II. Nepouzdan je tradicionalni podatak da je 1009. uzdignuta na rang nadbiskupije, ali je nesumnjivo da je to postala već za vladavine sv. Stjepana (997.-1038.), kao druga madžarska nadbiskupija, nakon Ostrogonske. Ima i mišljenja da se dualizam razvio tako što je nadbiskupija samo mijenjala svoje sjedište te da je Bač postao drugim središtem Kalačke nadbiskupije zbog blizine Srijema, koji je kralj Ladislav podložio kalačkomu nadbiskupu oko 1073.

I nakon ujedinjenja dviju nadbiskupija kalačko-bački nadbiskupi sve do Mohačke bitke i dalje su imali dvije katedrale i dva kaptola: veći u Baču i manji u Kalači, pa je odatle nastao naziv Kalačko-bačka nadbiskupija, ali su se nadbiskupija, kao i nadbiskupi, često nazivali i bačkim, kalačkim i bačko-kalačkim. Članovi obaju kaptola zajedno su birali nadbiskupe, koji su u srednjem vijeku živjeli čas u Baču, čas u Kalači, premda su od XII. st. stolovali većinom u Baču. Stolne su crkve bile posvećene sv. Pavlu apostolu, zaštitniku nadbiskupije i cijele Bačke.

U srednjem vijeku nadbiskupija je imala četiri zborna kaptola, pet arhiđakonata i oko 300 župa, a u njoj su bili zastupljeni i brojni redovi: pavlini, franjevci, dominikanci, benediktinci, cistersciti... Posebna zadaća bila joj je borba protiv bogumilske hereze, koja je s juga dolazila iz Bosne, te protiv husita, koji su se sa sjevera, iz Češke, širili osobito u madžarske sredine. Misionarski je djelovala u Moldaviji, Vlaškoj i Bugarskoj. Obuhvaćala je prostrano područje južnih madžarskih te sjevernih hrvatskih županija: sufraganske su joj biskupije bile Čanadska, Pečuška (koja je od XI. do XX. st. obuhvaćala i dijelove Slavonije i hrvatsku Baranju), Velikovaradinska, Zagrebačka (od 1180. do osnutka Zagrebačke nadbiskupije 1852.), zatim Srijemska (od ponovnoga osnutka 1229.) i Bosanska (nakon pripojenja Srijemskoj 1247.) sve do njihova podvrgavanja Zagrebačkoj nadbiskupiji 1852. kao sjedinjenih (od 1773.) u Srijemsku i Đakovačku ili Bosansku biskupiju. Sufraganska joj je bila i Beogradsko-smederevska biskupija (od 1290. do turskih osvajanja), a naslovno i Kninska biskupija (od XVIII. st. do 1923., iako je ukinuta po oslobođenju od Turaka 1688. i pridružena Šibenskoj biskupiji).

Zemljovid Kalačko-bačke nadbiskupije

Nadbiskupija je 1541. pala pod tursku vlast, zemlja je opustjela, razoreni su kršćanski objekti, a stanovništvo izbjeglo, što je bio i kraj uređenoga crkvenoga života. Mjesto je nadbiskupa tijekom turske vlasti više puta bila nepopunjeno, a kada su nadbiskupi i bili izabrani, sjedišta su imali izvan područja svoje nadbiskupije kao naslovni nadbiskupi. Ono malo preostalih vjernika bilo je u nadležnosti Rimske kongregacije za širenje vjere, koja je okupirana područja Madžarske povjerila franjevcima Bosne Srebrene. No istodobno su u sustavu poreznih dvoplataca nadbiskupi zadržali pravo prikupljanja crkvene desetine s nadbiskupskih imanja u Bačkoj. Za vrijeme turske vlasti, a pogotovo nakon oslobođenja od Turaka, opustošenu su Bačku naselili pravoslavni Srbi i Hrvati katolici, dok je u to vrijeme bilo malo vjernika Madžara.

Nakon oslobođenja od Turaka 1686. ponovna uspostava crkvenog života vrlo je teško napredovala: više nisu obnovljeni bački kaptol i katedrala, nego samo kaptol u Kalači, koja je postala isključivim nadbiskupskim sjedištem, a pastoral na gotovo cijelom nadbiskupijskom području vodili su franjevci iz četiriju samostana (Bač, Baja, Sombor, Subotica). Prvi nadbiskup koji se ponovno nastanio u nadbiskupiji bio je Gabrijel Patačić (1733.-45.), koji u sklopu obnove crkvenoga života počeo osnivanje novih župa te dodjeljivanje župa dijecezanskomu svećenstvu. To su nastavili i njegovi nasljednici pa do kraja XVIII. st. franjevci više nisu upravljali ni jednom župom. U ovom se stoljeću u Bačkoj nastanilo madžarsko, njemačko i slovačko stanovništvo, a nadbiskup József Batthyány (1760.-76.) za hrvatske i njemačke doseljenike organizirao je pastoral na njihovu materinskom jeziku. God. 1800. u nadbiskupiji su bile 54 župe u kojima se propovijedalo na mađarskom jeziku, u 30 župa njemački, a u 21 župi hrvatski. Usto, slovački se propovijedalo u Selenči, francuski u Bačkom Brestovcu, a u Novom Sadu i armenski. U XVIII. st. u Kalači su podignuti katedrala, nadbiskupski dom i bogoslovsko sjemenište – središte izobrazbe svećenika u nadbiskupiji. Iako se nadbiskupija i dalje zvala Kalačko-bačka, nadbiskup se potpisuje češće kao kalački nego kao kalačko-bački. U XIX. st. izgrađene su u nadbiskupiji mnoge škole i osnovani su samostani časnih sestara.

Trianonskim mirovnim ugovorom iz 1920. nadbiskupija je s gubitkom većega dijela Bačke izgubila i oko dvije trećine svojega teritorija, na kojem je bilo 89 župa s oko 720.000 vjernika. To je područje pripojeno Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca te je ondje 1923. osnovana Bačka apostolska administratura sa sjedištem u Subotici. Sama se nadbiskupija otad nazivala Kalačkom. Agrarnom reformom u Kraljevini SHS oduzeto je 1919. nadbiskupiji više od 15.000 kj obradivoga i šumskoga zemljišta u općinama Bač i Deronje (istodobno, Srpska pravoslavna crkva uspjela je u znatnoj mjeri izuzeti svoja imanja od tadašnje agrarne reforme). To je ne samo jako osiromašilo Katoličku crkvu u vojvođanskome dijelu Bačke, nego je ostavilo bez izvora prihoda mnoge šokačke obitelji na tom području, koje su zemlju držale u zakupu i nisu bile korisnici agrarne reforme.

Za ponovne uspostave madžarske vlasti u Bačkoj 1941.-44. područje Administrature pripojeno je Kalačko-bačkoj nadbiskupiji, a apostolski administrator Lajčo Budanović interniran je najprije u dominikanski samostan u Budimpešti, a poslije u franjevački samostan u Mátraverebélyu u Karpatima. Odakle se vratio 1943. Nakon povratka jugoslavenskih vlasti potkraj 1944. opet je uspostavljena Bačka apostolska administratura, koja je 1968. uzdignuta na razinu biskupije pod imenom Subotička biskupija. Poslijeratne jugoslavenske i madžarske komunističke vlasti oduzele su nadbiskupiji gotovo sve zemljišne posjede i objekte, što je, uz političke progone, pridonijelo njezinu slabljenju. Kalačka je nadbiskupija 1993., nakon što joj je priključen južni dio Vacke biskupije, dobila ime Kalačko-kečkemetska nadbiskupija, a kečkemetska je crkva dobila naslov konkatedralne crkve. Sufraganske su joj biskupije Pečuška i Segedinsko-čanadska.

Znamenitiji nadbiskupi. Od 1457. do 1760. kalačko-bački nadbiskupi bili su ujedno i župani Bačke, poslije Bačko-bodroške županije. Neki su od njih tijekom povijesti igrali važnu ulogu i u političkom životu madžarskoga kraljevstva. Njih jedanaestorica postala su ostrogonskim nadbiskupima, a šestorica su bila kardinali. Istaknuti su kardinali bili humanist i vojskovođa Stephanus de Varda (1457.-71.), Imre Csáky (1711.-32.) te osnivač mnogobrojnih škola u Bačkoj Lajos Haynald (1867.-91.). Među nadbiskupima neki su bili hrvatskoga podrijetla: Grgur Frankapan (1503.-20), franjevac i vojskovođa Pavao Tomori (1523.-26.), koji za sebe piše da je podrijetlom iz Bosne, a poginuo je u Mohačkoj bici; franjevac Franjo Frankapan (1530.-43.), Pavao Gregorijanac (1565.-66.), Juraj Drašković (1573.-87.), Petar Petretić (1667.), pavlin Martin Borković (1686.-87.), izdavač katekizama za Bunjevce i Šokce Leopold Kolonić (1691.-95.), obnovitelj Kalačko-bačke nadbiskupije Gabriel Patačić (1733.-45.), osnivač nadbiskupske knjižnice Adam Patačić (1776.-84.), Josip Ikotić, koji je promijenio prezime u Ijjas (1969.-87.).

Višejezičnost i nacionalno pitanje. Osobitost nadbiskupije, koja se do danas zadržala na području Subotičke biskupije, jest njezina multijezičnost i višenacionalni sastav katoličke zajednice, koju su uglavnom činili Madžari, Nijemci (do njihova progona 1945.) i Hrvati (u nekoliko župa još i Slovaci, a u prošlosti se propovijedalo i na armenskom u Novom Sadu i francuskom u Brestovcu), zbog čega su mnoge župe višejezične. Gotovo svi južnougarski Hrvati bili su pod crkvenom jurisdikcijom Kalačko-bačke nadbiskupije nakon njezine obnove u XVIII. st., osim Hrvata iz Segedina i okolice te Hrvata u Banatu (u današnjoj Vojvodini i Rumunjskoj). Iako su se crkvene vlasti načelno trudile da u župama u kojima živi hrvatsko stanovništvo župnik bude Hrvat, odnosno da zna hrvatski, s formiranjem građanskoga društva i moderne madžarske nacije u drugoj polovini XIX. st. Katolička je crkva postajala važnim instrumentom madžarizacije. Tako ni Crkva nije ostala pošteđena općega osjećaja straha od panslavizma u madžarskim krugovima, potaknutoga svježim sjećanjima na sudjelovanje ruskih trupa u suzbijanju madžarskoga pokreta 1849. i ruske okupacije madžarske prijestolnice. Najrazvidnije je to bilo u odgoju svećenika, jer su crkvene vlasti tijekom izobrazbe svećenika u Kalači nastojale ojačati madžarsku nacionalnu ideju u svećenika, jednako kao što su to činile i civilne školske vlasti. Zbog toga mnogi hrvatski i srpski autori drže da je Kalačka nadbiskupija imala izrazito negativnu ulogu u procesu madžarizacije bačkih Hrvata. Paradigmatičan je slučaj biskupa Ivana Antunovića, koji je zbog svojega preporodnoga rada veoma mnogo trpio od crkvenih vlasti. To pokazuje i činjenica da je njegov grob u Kalači, koji su često pohodili bačkih Hrvati, bez traga uništen za vrijeme Drugoga svjetskoga rata te se danas ne zna gdje

Katedrala i nadbiskupska palača u Kalači

je pokopan. Međutim, to pitanje bilo još izraženije zbog smanjivanja jezičnih prava u županama u kojima su živjeli Hrvati, jer je od 1870-ih godina hrvatski jezik te red misa za hrvatski puk bio često potiskivan u korist madžarskih i njemačkih vjernika, posebno od strane madžarskih župnika. U mnogim mjestima zabilježeni su incidenti, čak i fizički, zbog ograničenja jezičnih prava, primjerice favoriziranje Nijemaca u Sentivanu za župnika Josefa Freya (1869.-76.), za župnika Eduarda Navratila u Kaćmaru 1881. i Gari, ili povlašćivanje mjesnih Madžara u Bajmoku 1876., koje je potaknuo kapelan József Garay. Najpoznatiji je slučaj iz Santova 1896.-97. za župnika Jánosa Bátorija (rođen kao Ivan Burnać), koji je čak rezultirao prelaskom dijela santovačkih Hrvata u pravoslavnu vjeru. No unatoč tomu valja istaknuti da su ključnu ulogu u narodnom preporodu južnougarskih Hrvata imali mnogi svećenici, počevši od Ivana Antunovića, preko braće Paje i Ilije Kujundžića te Ante Miroljuba i Ivana Nepomuka Evetovića, Stipana Tumbasa, Ivana Palića, Ivana Petreša i drugih, pa sve do Blaška Rajića.

Nakon rata, u okvirima teritorijalno smanjene i revanšistički raspoložene trianonske Madžarske, mali je broj hrvatskih svećenika skrbio za preostale Hrvate. Nacionalno najagilniji među njima bili su Ivan Petreš te mladi Grgo Crnković, koji je promijenio ime u Cserháti Grgur. Manjak hrvatskih svećenika u nadbiskupiji postao je još izraženiji u razdoblju nakon Drugoga svjetskoga rata, što je dodatno pridonosilo rapidnoj madžarizaciji. Od 1990-ih godina na području nadbiskupije djelovali su i poneki hrvatski svećenici izbjegli tijekom rata u Hrvatskoj, a do danas franjevci iz subotičkoga samostana povremeno drže mise na hrvatskom za malobrojne preostale Hrvate.

Za vrijeme obiju jugoslavenskih državnih zajednica školovanje svećenika s područja Bačke apostolske administrature, odnosno Subotičke biskupije, obavljalo se na bogoslovijama u Hrvatskoj. To je trebalo nadoknaditi povijesne deficite Hrvata u Bačkoj, ali je izazivalo nezadovoljstvo drugih nacionalnih zajednica. Nakon raspada Jugoslavije svećenici različitih narodnosti školuju se u državama matičnoga naroda jer na području Republike Srbije nema visokoškolske ustanove za izobrazbu svećenika.

Lit.: P. Pekić, *Povijest Hrvata u Vojvodini od najstarijih vremena do 1929. godine*, Zagreb, 1930; *Schematismus cleri Archidioecesis Colocensis et Bacsiensis ad annum Christi 1942.*, Coloczae, [1942]; M. Zvekanović, Nova et vetera de Ecclesia Bačiensi – Suboticana, *Schematismus primus dioecesis suboticanae ad annum Domini 1968 qui est annus fundationis Dioecesis*, Subotica, 1968; N. Gaćeša, *Agrarna reforma i kolonizacija u Bačkoj 1918-1941*, Novi Sad, 1968; M. Zvekanović, Subotička biskupija, *Opći šematizam Katoličke crkve u Jugoslaviji*, Zagreb, 1974; A. Hegediš, Dvovlašće i poreski dvoplatnici u Bačkoj XVII veka, *Zbornik Matice srpske za istoriju*, 29, Novi Sad, 1984; *Enciklopedija Jugoslavije*, 6, Zagreb, 1990; A. Kuntić, Iz istorije bačkih Bunjevaca, *Spomenik SANU*, CXXXII, Odeljenje istorijskih nauka, 8, Beograd, 1991; *Lexikon für Theologie und Kirche*, 5, Freiburg, 1996; *Magyar Katolikus Lexikon*, 6, Budapest, 2001; I. Katona, *A kalocsai érseki egyház története*, 1, Kalocsa, 2001; E. Hoško, Trostoljetno pastoralno djelovanje subotičkih franjevaca, u: *Franjevačka prisutnost u Subotici : Ferencesek Szabadkán*, Subotica, 2001; *Opći religijski leksikon*, Zagreb, 2002; A. Hegedűs, *Patachich Gábor kalocsai érsek élete és restaurációs tevékenysége*, Kalocsa – Budapest, 2010.

S. Beretić i S. Bačić

KALANČOV (**kalanćov**, *madž.* kolonc < *njem.* Klotz: klada), **1.** ukrasno remenje na konjskoj opremi, kožna kićanka, resa na hamovima i biču; **2.** vrsta šaljive podvale. Česta je bila u pokladno doba ili radi razonode nakon završetaka naporna posla žetve i sadijevanja kamare. Neku, najčešće neupućenu osobu koju žele nasamariti pošalju k susjedu da donese *kalančove*. Kada bi ta osoba došla susjedu, on bi odmah razumio o čemu je riječ te je neupućenomu, dok je čekao, u vreću natrpao cigala, kamenja, manjih komada željeza i drugih nepotrebnih stvari. Dao bi mu je svezanu da je smjesta nosi te mu je zaprijetio da je ne otvara. Nakon što bi dotični predao *kalančove*, koje je s mukom nosio, osoba koja ga je uputila razvezala bi vreću, istresla sadržaj pred dotičnoga i podrugljivo mu prigovo-

rila što mu je donio te drangulije, na što bi se svi nazočni nasmijali i počeli ismijavati nasamarenoga; **3.** vreća napunjena ciglama, kamenjem i drugim teškim i nepotrebnim predmetima.

Lit.: M. Peić, G. Bačlija, *Rečnik bačkih Bunjevaca*, Novi Sad – Subotica, 1990; A. Sekulić, *Rječnik govora bačkih Hrvata*, Zagreb, 2005; A. Stantić, *Ris i obiteljska dužijanca u subatičkom ataru*, Subotica, 2011.

P. Skenderović

KALČAN, Ivan (Sombor, 23. VIII. 1870. – Sombor, 3. I. 1939.), učitelj, društveni i kulturni djelatnik. Rođen je u siromašnoj poljodjelskoj obitelji Mate i Franciške (Vranke, France), rođ. Jurišić. Nakon završetka četverorazredne osnovne škole i tadašnje gimnazijske male mature u Somboru naobrazbu je nastavio u rimokatoličkoj učiteljskoj školi u Kalači 1892.-96., gdje je stekao diplomu učitelja. Prve tri godine učiteljskog poziva proveo je u Dautovu (*madž.* Dávod), selu nastanjenom šokačko-hrvatskim i mađarskim pučanstvom, a zatim sedam godina radi na salašima u Gradini kraj Sombora, kraju nastanjenom Bunjevcima. God. 1905. prelazi u Sombor, gdje radi sve do odlaska u mirovinu 1932.

Ivan Kalčan sa suprugom Marijom

Imao je važnu ulogu u njegovanju nacionalne svesti somborskih Bunjevaca potkraj XIX. i početkom XX. st. Naime, iako je do 1918. u tada konfesionalnim školama nastava bila organizirana na državnom – madžarskom jeziku, on je, radeći među Bunjevcima na salašima Gradine i u Somboru, poticao buđenje i razvijanje nacionalne svijesti učenika i njihovih roditelja. Osobitu pozornost posvećivao je njegovanju materinskoga jezika pa je izvan nastave s djecom i s roditeljima razgovarao na materinskoj, bunjevačkoj ikavici. Organizirao je bunjevačka prela, na kojima su se plesali bunjevački narodni plesovi i pjevale bunjevačke narodne pjesme. Posebno područje njegova rada bio je kazališni amaterizam – radeći u Gradini salašima, s učenicima je isključivo na ikavici pripremao manje kazališne komade bunjevačkoga folklornoga sadržaja i na ikavici, osobito za božićnih i uskrsnih blagdana. Napisao je kazališnu točinku iz bunjevačkoga života *Divojačka prosidba*, koju je sa svojim amaterima izveo 1921. Surađivao je u somborskom *Bunjevačkom kolu* i ženskim dobrotvornim društvima.

Imao je dvoje djece: Mariju, kasnije profesoricu Gimnazije u ovom gradu, i Aleksandra, koji se prvo opredijelio za vojnički, a zatim za pravnički poziv.

Lit.: *Neven*, 2/1905, Subotica; *Miroljub*, 2-3/2003, Sombor.

M. Đanić

KALČAN, Marija – Maca (Sombor, 25. VI. 1910. – Sombor, 7. XI. 2002.), profesorica fizike. Rođena u obitelji prosvjetnih djelatnika Ivana, učitelja, i Marije, rođ. Parčetić, nastavnice Građanske škole u Somboru, i sama je svoj životni put usmjerila na obrazovanje i odgoj mladih naraštaja. Osnovnu školu i gimnaziju završila je u Somboru. Studirala je, a 1933. i diplomirala na Filozofskom fakulteta u Zagrebu, na odjelu za matematiku, fiziku i deskriptivnu geometriju. Prve dvije školske godine radila je kao profesorica pripravnica u Ćupriji, a od 1936. do odlaska u mirovinu 1964. kao profesorica u Gimnaziji u Somboru. U ovisnosti o organizaciji škole i nastavnim potrebama, podjednako je uspješno izvodila nastavu na srpsko-hrvatskom i mađarskom nastavnom jeziku, a najčešće usporedno na oba. Služila se još i francuskim i njemačkim jezikom.

Nastavu fizike organizirala i izvodila je na visokoj razini – njezina stručnost, principijelnost, točnost i dosljednost, uz kabi-

netski rad, vizualnost i eksperimentalnost, koji su sa svoje strane osuvremenjivali nastavu, omogućavali su uvjerljivije uočavanje bitnih zakonitosti i temeljitost uče-

Marija – Maca Kalčan

ničkog znanja. Svrstava se među najbolje profesore somborske Gimnazije. Od kolega i suradnika uvijek je bila cijenjena, visoko vrednovana od pedagoške službe i rukoviteljâ škole, istinski poštovana od učenika, a uvažavana od đačkih roditelja i sugrađana. Njezini su učenici, među ostalima, bili i akademici Gaja Alaga (1924.-1988.), Bogdan Maglić (1928.), Tihomir Novakov (1929.), Stevan Koički (1929.-2007.), Ivan Gutman (1947.) i dr.

Za iznimne zasluge na poslu i postignute rezultate dodijeljena joj je Listopadska nagrada Sombora 1963. Bila je prva žena koja je dobila tu gradsku nagradu.

Lit.: *Miroljub*, 3-4/2002, Sombor; D. Prodanović, *Sombor u prohujalom vremenu : U potrazi za decom Zombara*, 2, Novi Sad, 2004.

M. Đanić

KALČAN, Stipan (Sombor, 11. X. 1911. – Sombor, 30. VII. 1971.), poljoprivrednik, kulturni djelatnik. Sin je Ivana i Kate, rođ. Dorotić. Odrastao je u siromašnoj zemljoradničkoj obitelji. Osnovnu školu završio je u Somboru. U braku s Arankom Jozić imao je dvoje djece: sina Aleksandra Antuna i kćer Irenu. Bio je uspješan zemljoradnik, ostvarivao je velike prinose u poljoprivrednoj proizvodnji pa je s vremenom uvećao gazdinstvo.

Član HKD-a *Miroljub* bio je od osnutka – 1936., a predsjednik 1945.-60., u vrijeme velikih političkih prijeloma, koji su donosili probleme u rad Društva. Nakon što su madžarske vlasti u svibnju 1944. zabranile rad HKD-a *Miroljub* u Somboru i brisale ga iz registra kulturnih društava, to nije značilo i kraj njegova postojanja, jer je postojala imovina u obliku zgrade i pokretnoga inventara te članstvo koje je čekalo da nastavi svoje aktivnosti. Kada je 3. VI. 1945. Društvo obnovilo djelovanje, na skupštini su prihvaćena nova Pravila, Društvo je promijenilo ime u Hrvatski prosvjetni dom, a on je jednoglasno izabran za predsjednika. Budući da su društvu pristupili i članovi *Bunjevačkoga kola* iz Sombora, tom je prigodom izrazio zadovoljstvo što je došlo vrijeme ujedinjenja svih bunjevačko-šokačkih Hrvata u Somboru. Kada je 10. VI. 1945. u Subotici održana skupština Hrvatske kulturne zajednice bačkih i baranjskih Hrvata, predvodio je somborsko izaslanstvo. Osim obnovi rada u Društvu, tijekom 1950-ih posvetio se i izgradnji nove zgrade Doma.

Stipan Kalčan

Lit.: *HKUD »Vladimir Nazor« Sombor 1936.-2011.*, Sombor, 2011.

A. Firanj

KALDRMA (*tur.* kaldirim < *grč.* kalós drómos: lijep put) **1.** kolnik popločen ne ravnim kamenom; **2.** bazaltna kocka dimenzije oko 20 x 20 cm za popločivanje trgova, kolnika i sl. Kolnik se gradi od pravilno složenih kocaka položenih na podlogu. Kaldrma je bila česta u gradovima pod osmanskom vlašću, a koristila se, s obzirom na tvrdoću materijala, kao kolnički zastor u ulicama i na trgovima u gradovima u ugarskom Podunavlju. Bila je u uporabi početkom XX. st. skupa s tzv. žutom klinker-kockom, koja je izrađivana u tvornici keramike u Pečuhu. Tijekom druge polovice XX. st. kaldrma je, poput žute kocke, mahom povađena ili presvučena asfaltom. Kao autohtoni i prvotni kolnički zastor sačuvana je u dijelovima povijesnih gradskih jezgara: na trgovima ispred gradskih kuća u Somboru i Baji, u Subotici u Harambašićevoj ulici, Gomborskom sokaku (ul. Petra Drapšina), ulici Age Mamužića itd.

A. Rudinski

Kaldrma ispred Gradske kuće u Baji

KALEMA (*tur.* kalem, kalam < *arap.* kalăm < *grč.* kálamos: cijev, cjevčica za namatanje prediva), dječja igra u Bunjevaka. Djevojčice se u nizu u parovima uhvate za ruke te, licem okrenute jedna prema drugoj i njišući rukama lijevo-desno kao da uspavljuju dijete, pjevaju:

Kalema, kalema!
Iz kalema teče voda,
sjajna, zelena,
čisto pere crvena.

Nakon što izgovore posljednju riječ, obje djevojčice iz para istodobno pokleknu na zemlju ne razdvajajući ruke. To se ponavlja više puta, prema broju djevojčica koje sudjeluju u igri, sve dok se svi parovi ne izredaju.

Lit.: A. Sekulić, *Bački Hrvati*, Zagreb, 1991.

P. Skenderović

KALENDAR (*kasnolat.* calendarium: knjiga rokova, dospijeća < *lat.* Kalendae: prvi dan u mjesecu na koji su se morale plaćati dažbine) **1.** Skup pravila kojima se određuje odnos između različitih vremenskih razdoblja: dana, tjedna, mjeseca i godine; popis dana, tjedana i mjeseci u pojedinoj godini, odnosno tablica rasporeda dana u godini.

Teškoća u sastavljanju kalendara do danas je u tom što se međusobni odnosi osnovnih prirodnih jedinica za računanje vremena – dana, mjeseca i godine – ne mogu izraziti u cijelim brojevima. Osnovni vremenski razmak u svih naroda bio je uvijek dan (u širem smislu), tj. razdoblje jedne smjene svjetlosti (dana u užem smislu) i tame (noći), ali početak dana nije bio svagdje jednak (u Egipćana i Slavena Sunce ima glavnu ulogu pa je kalendar solarni i dan se računao od jutra; kalendar Babilonaca, Židova i Arapa lunarni je pa se dan računa od večeri; Rimljani su računali dan od ponoći, što je poslije preuzeto s julijanskim kalendarom). Tjedan od sedam dana poznavali su Babilonci, dok je egipatski tjedan imao deset, a rimski osam dana. Za dulja razdoblja služio je i u najstarije doba slijed Mjesečevih mijena. Vrijeme koje je potrebno Mjesecu da ponovno dođe u istu fazu (mijenu), odnosno razdoblje u kojem prođe kroz sve svoje mijene (traje prosječno 29 dana 12 sati 44 minuta 2,98 sekundi), naziva se sinodičkim mjesecom, koji iznosi 29,53059 dana. Kako je ravnanje prema danima bilo uvijek osnovno u praktičnoj vremenskoj orijentaciji, a sinodički mjesec ima više od pola dana više od 29 cijelih dana, trebalo je uskladiti te dvije veličine, i to je osnova mjesečeva ili lunarnoga kalendara. Usklađivanje se postizalo mijenjanjem broja dana u mjesecu. Za praktičnu vremensku orijentaciju važna je i izmjena godišnjih doba, koja su u vezi s položajem

Sunca – Zemlja obiđe Sunce za jednu tzv. tropsku (solarnu, sunčanu) godinu, koja traje 365 dana, 5 sati, 48 minuta i 46,98 sekundi. Kako ni tropska godina ne iznosi cijeli broj dana, i građanska (civilna) godina morala se s cijelim brojem dana što bolje prilagoditi duljini tropske (sunčani ili solarni kalendar). To se postiglo mijenjanjem cijeloga broja dana u građanskoj godini prema različitim pravilima pa otuda razni kalendari.

Najstariji je egipatski kalendar bio lunarni, a grčki lunisolarni. Poslije su preuzeli i nadogradili Rimljani. Isprva se rimska godina sastojala od deset mjeseci (*Martius, Aprilis, Maius, Junius, Quintilius, Sextilis, Septemeber, October, November, December*), pa joj je nedostajalo oko 60 dana (što je u starih naroda bilo često jer su u doba najveće zime dva mjeseca »mrtva«). Poslije su joj zato dodana još dva mjeseca (*Januarius, Februarius*). Umetanje dana u lunarnoj godini dugoj 355 dana rezultiralo je time što je civilna godina za jedan dan dulja od tropske godine.

Prema zamisli aleksandrijskoga astronoma Sosigena, Gaj Julije Cezar prilagodio je 46. g. prije Krista civilnu godinu tropskoj, no po njemu nazvan julijanski kalendar u službenu je uporabu uveo tek 48 godina poslije car Oktavijan August. Nešto poslije mjeseci *Quintilius* i *Sextilis* nazvani su *Julius* i *Augustus. Martius, Maius, Quintilis* i *October* imali su po 31 dan, *Februaris* 28 dana, a ostali mjeseci 30 dana. Na prvom ekumenskom koncilu u Niceji 325. kršćanska je crkva prihvatila julijanski kalendar. No, ni taj kalendar nije bio posve točan jer se temeljio na pretpostavci da godina ima 365 dana i 6 sati (zbog toga je nakon tri godine od 365 dana slijedila četvrta prijestupna od 366 dana) te da 235 lunarnih mjeseci čini točno 19 solarnih godina, dok sunčana godina zapravo iznosi 365 dana, 5 sati, 48 minuta i 46 sekunda, zbog čega je julijanska godina bila duža od sunčane za 11 minuta i 14 sekunda. To je prouzročilo da se u 128 godina sakupi jedan dan razlike između sunčane i julijanske godine.

U želji da ispravi kalendar, papa Grgur XIII. uveo je 1582. u Papinskoj Državi nov kalendar, koji su izradila braća Antonio i Luigi Lilio Ghiraldi iz Napulja. Osim što je nadoknadio zaostatak iz prošlih stoljeća, određeno je da sunčana godina traje 365 dana, 5 sati, 48 minuta i 46 sekundi, a sve stoljetne godine, koje su prema julijanskom kalendaru bile prijestupne, pretvaraju se u obične. Prijestupnima ostaju samo one koje su djeljive bez ostatka s 400 (npr. 1600., 2000., 2400. itd.). Kako je do reforme došlo na papin poticaj, prema njemu nazvan gregorijanski kalendar prihvaćen je najprije samo u katoličkim zemljama: iste godine prihvatile su ga Francuska, Španjolska i Portugal; 1584. Austrija; 1587. Ugarska, a s njome i Hrvatska; protestantske zemlje uvode ga od 1700.; a pravoslavne zemlje tek u XX. st. (npr. u Srbiji i Crnoj Gori uveden je tek nakon stvaranja Kraljevstva SHS u siječnju 1919.). Neke pravoslavne crkve (Srpska, Ruska, Makedonska, Gruzijska i još neke zajednice) i danas se ravnaju prema julijanskom kalendaru. Razlika između staroga (julijanskoga) i novoga (gregorijanskoga) kalendara od 1900. do 2100. iznosi trinaest dana. Iako je gregorijanski kalendar prilično precizno regulirao odnos između civilne i tropske godine, ostala je malena razlika pa postoji više prijedloga za novu reformu.

Stari su se Slaveni u računanju vremena držali solarnih i lunarnih pravila. Lunarni se kalendar ravnao prema mjesečevim mijenama, a solarni prema godišnjemu dobu, od ljeta do ljeta. Odatle potječe ime za godinu – ljeto, a ostatak lunarnoga kalendara očituje se u imenu dvanaestoga dijela godine, koji se i danas zove jednako kao i zemljin satelit, tj. mjesec. Godinu od dvanaest mjeseci Slaveni su prihvatili zajedno s kršćanstvom, pri čemu su neki slavenski narodi poslije preuzeli nazive latinsko-bizantskoga podrijetla (npr. Srbi), dok su drugi zadržali stara slavenska imena, kojima su u osnovi važne pojave u prirodi ili poljski radovi. Pri tome su razlike u podneblju stvorile i razlike u imenima mjeseci: travanj (od: trava) u hrvatskom je četvrti

mjesec, a u ukrajinskom (*traven'*) i bjeloruskom (*travien'*) peti mjesec jer proljeće u njih dolazi poslije; lipanj (kada cvate lipa) u Hrvata je šesti mjesec, a u Poljaka (*lipiec*), Ukrajinaca (*lipen'*) i Bjelorusa (*lipien'*) sedmi mjesec, jer u njih lipa cvate mjesec dana poslije. U Hrvata je srpanj sedmi mjesec, a u Čeha (*srpen*), Poljaka (*sierpień*) i Ukrajinaca (*serpen'*) osmi jer je u tih naroda žetva poslije i dr. Najstariji sačuvani tiskani kalendari iz ugarskoga Podunavlja potvrđuju da su se i Hrvati na tom području neprekidno koristili hrvatskim nazivima mjeseci u ikavskom obliku (sičanj) sve do kraja Prvoga svjetskoga rata, kada, pod utjecajem srpskoga jezika, u uporabu ulaze i međunarodni nazivi.

2. Serijska publikacija, najčešće godišnjak, koja, uz podatke o tekućoj kalendarskoj godini (pregled dana, tjedana i mjeseci u godini), sadržava i različite tekstove informativnoga, poučnoga i zabavnoga karaktera. Prema namjeni i sadržaju mogu se izdvojiti narodni (pučki, tzv. kućnici ili praktike), stoljetni te različiti strukovni kalendari. Također se razlikuju kalendari izdani kao samostalne publikacije, koji su bili najčešće jednogodišnji, te oni objavljeni u sklopu druge knjige, kao višegodišnji kalendari. U razvoju kalendara među Hrvatima u međuriječju Dunava i Tise uočava se nekoliko razdoblja.

Prvo razdoblje čine kalendari iz XVIII. i prve polovine XIX. st. Njihovo izdavanje započeli su franjevci, i to 1734. u Budimu fra Stjepan Vilov, na čiji su se rad nastavili fra Emerik Pavić 1747.-80. te fra Marijan Lanosović 1778.-86. Osim slučaja kada su Pavić i Lanosović istodobno kratko uređivali dva kalendara, usporedno su izašla još dva franjevačka kalendara: fra Emerik Pavić dovršio je 1740. i objavio višegodišnji kalendar fra Nikole Kesića, kao dio Kesićeva lekcionara *Epistole i Evangjela priko sviju nedilja i blagi dneva svetih godišnji*, a fra Đuro Rapić objavio je *Kolendar* za 1743. i 1744., koji je nastavio uređivati fra Jerolim Lipovčić 1745.-55. Ti se kalendari često skupno nazivaju Ilirskim ili Iliričkim kalendarom. Sačuvano je svega nekoliko godišta Pavićeva (1766., 1769. i 1778.) i Lanosovićeva kalendara (1781. i 1785.) te višegodišnji Kesićev kalendar. Poslije su u Osijeku kalendar tiskali odvjetnik Ivan Matković za 1792. i fra Aleksandar Tomiković za godine 1793.-1817. (*Novi i stari svetodanik iliti kalendar ilirički*) te svećenik Adam Filipović Heldentalski od 1822. do 1867. ili 1871. (*Novi i stari svetodanik*, poslije *Novi i stari kalendar slavonski*, u razdoblju 1843.-48. u nazivu je bio i atribut *bosanski*), koji je u njemu objavljivao i svoje satirične i humoristične pjesme i basne, dok su ih u Budimu izdavali požeški odvjetnik tada cenzor u Budimu Antun Nagy 1813.-23. (*Novi i stari kalendar ilirički*) te jezikoslovac iz Broda Ignjat Alojzije Brlić 1836.-55., a nakon njegove smrti još dvije godine njegov sin Andrija Torkvat (*Novouređeni ilirski* /1845. – *naški*, a 1846. – *hrvatsko slavonski*/ *kalendar iliti Svetodanik*). U Budimu je još tiskan i *Obchenski ilirski kalendar* za 1837.

U preporodnome razdoblju prvi je *Bunjevački kalendar*, koji je izašao za 1868. i 1869. Uredio ga je srpski književnik i publicist Đorđe Popović – Daničar u suradnji s Ambrozijem Šarčevićem. Prvo godište tiskano je u Novom Sadu, a drugo (sadržava i bunjevačke pjesme na ćirilici) u Subotici. Kao izravan rezultat preporodnoga

OVA GODINA 1778.

Jeſt od Stvorenja Svita - - 5727
Od Pocſela Kraljeſtva Macxarskog - - - - - - - 778
Od Pocſela Kraljeſtva Dalmatinskoga - - - - - - 1378

JANUARIUS, SICSANJ. Imade Danah XXXI. | Stari Kalendar December.

1 Nova Godina. ſtudeno | 21 Toma
2 Macario vrime. | 22 Beata
3 Genovefa magla. | 23 Victoria
Evangelje Mat 2. | Ivan 1.
D Tito B. ſtudeno. | 24 A 4 Priſlaſtja
Simeon vihar | 25 Boxich
6 Tri Kralja. ù 9. ſ. | 26 Stipan.
7 Valentin: 53 m. uj. | 27 Ivan Evan.
8 Severin neſtalno | 28 Mladinci
9 Marcelin. ſnig. | 29 Toma B.
10 Pavao Puſtinjak. | 30 David
Evangelje Luk 2 | Luk 2
11 D Hygin. | 31 A Sylveſter
12 Erneſt ſvitlo | 1 Jan. Nov. God.
13 Hilario ù 2. ſ. | 2 Macario
14 Felix P. 3 uj. | 3 Genovefa

Hrvatski nazivi mjeseca u *Kalendaru Slovinskom* (Budim, 1778.)

djelovanja biskupa Ivana Antunovića, u Subotici je izlazio *Bunjevački i šokački kalendar* 1870.-82., ali je nejasno je li izlazio neprekidno – sačuvani su samo kalendari za 1870., 1871., 1879. i 1881. (zadnja dva godišta naslovljena su *Bunjevačko-šokački kalendar*), a o godištima 1876. i 1882. zaključuje se posredno. Ambrozije Boza Šarčević bio je urednik za 1870. (vjerojatno i za 1871.), a pjesnik Josip Jukić Manić za ostale godine. Sva godišta tiskana su u Subotici. Svećenik Ivan Burnać (Ivan Bátori) objavio je 1874. u *Bunjevačkoj i šokačkoj vili* da će 1875. u Baji tiskati kalendar *Bunjevačka i šokačka Danica*, ali nema traga da je doista i tiskan. U Somboru je 1882. učitelj Ljudevit Kuzmić tiskao jedino godište *Zomborskoga pravoga bunjevačko-šokačkoga kalendara*. Najvažniji kalendar, koji pod imenom *Subotička Danica* izlazi i danas, počeo je izlaziti za 1884. pod imenom *Bunjevačko-šokačka Danica ili subotički kalendar*, zatim kao *Nova Danica ili bunjevačko-šokački kalendar* 1887.-88., kao *Danica ili bunjevačko-šokački kalendar* 1889.-92., dalje kao *Subotička Danica bunjevačko-šokački kalendar* 1893.-95. te kao *Subotička Danica ili bunjevačko-šokački kalendar* 1896.-1914. Stvarni pokretač i urednik kalendara bio je svećenik Pajo Kujundžić. U ovom razdoblju izlazila je još *Danica kalendar Katoličkog pučkog saveza* (od drugoga godišta izlazi kao *Kalendar Katoličkog pučkog saveza*), kojega je za hrvatsko čitateljstvo izdavao *Katolički pučki savez* iz Budimpešte. Objavljena je za godišta 1909.-12., 1914.-15. i 1917., do rata je tiskana u Subotici, a za rata u Budimpešti.

U međuratnom jugoslavenskom razdoblju, nakon ratne stanke nastavila je izlaziti *Subotička Danica ili bunjevačko-šokački kalendar* (samo prvo godište, 1919., naziva se *Subotička Danica – kalendar Bunjevaca i Šokaca*). Taj kalendar, koji je redovito izlazio do 1941., ustrajno je nastavio tradiciju borbe za očuvanje narodnoga identiteta, sada osporavanoga iz Beograda, i imao je jaku potporu među bunjevačkim i šokačkim pukom, među kojima je uspješno širio hrvatsku svijest. Nakladnik za 1919. bila

Subotička Danica za 1912.

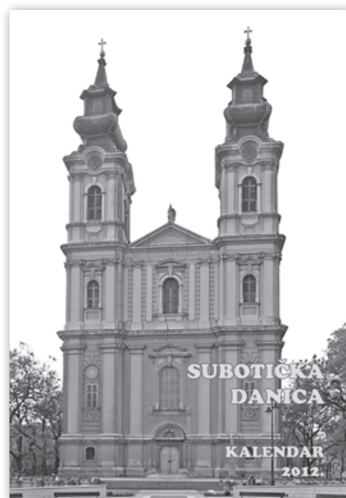
je Nadbiskupska tiskara u Zagrebu, gdje je to godište i tiskano, dok su sva ostala godišta tiskana u Subotici. Tiskovno (književno) društvo *Alfa* nakladnik je 1924.-31., a od 1932. stoji da za uredništvo i izdavače odgovara Blaško Rajić. No stvarni je urednik bio Ivo Prćić. Samo za 1920. uredništvo *Nevena* izdalo je *Danicu – bunjevačko-šokački kalendar*. Pod uredništvom Miška Prćića, Blaško Rajić je samo za 1931. izdao *Naša kuća – veliki narodni kalendar*.

No protiv hrvatske orijentacije *Subotičke Danice* u ovom su razdoblju pokretani i režimski ili projugoslavenski kalendari, koji su bili listom kratka daha: proradikalska Zemljodilska kasina izdavala je *Zemljodilski kalendar* za 1924., 1926.-29. i 1931.; Bunjevačko omladinsko društvo pod uredništvom Mije Mandića izdavalo je 1934.-36. projugoslavenski *Pravi bunjevački kalendar*, pri čemu su prva dva godišta tiskana u Beogradu, a zadnje u Subotici; pod uredništvom Balinta Vujkova, Jugoslavensko nacionalno društvo *Biskup Ivan Antunović* izdalo je za 1935. *Biskupa Ivana Antunovića kalendar*; Prva bunjevačka čitaonica u Subotici, pod uredništvom dr. Ivana Poljakovića, izdavala je unitaristički orijentiran *Bunjevački kalendar* 1939.-41., koji je propagirao samosvojnost Bunjevaca; Mara Đorđević-Malagurska uredila je iz-

razito antihrvatski i prokarađorđevićevski *Bunjevački kalendar* za 1941.

Za Bunjevce i Šokce koji su u ostali u Horthyjevoj Madžarskoj nakon uspostave trianonske granice Bunjevački i šokački odbor najprije je za 1923. i 1924. uredio *Kalendar za bunjevački i šokački narod*, koji je bio pod strogom cenzurom vlasti. Taj je odbor 1925. počeo izdavati *Danicu ili kalendar za u Ugarskoj živeće Bunjevce, Šokce, Hrvate, Bošnjake, Race i Dalmatince* (1926. – *za u Madžarskoj živeće Bunjevce, Šokce i Hrvate*; 1928. umjesto *živeće – koji žive*; zadnja tri godišta imaju podnaslov *Kalendar za Bunjevce, Šokce i Hrvate*). Još drugo godište izdao je Bunjevački i šokački odbor, zatim Ivan Paštrović do 1930., a poslije je navođena tiskara. Ostavljajući po strani nametnute prorežimske tekstove, najvažniji su bili prilozi Ivana Petreša, ali je zbog cenzure hrvatstvo Bunjevaca i Šokaca prešućivano. Sva su godišta tiskana u Budimpešti, a zadnje je godište bilo za 1944. Za vrijeme Drugoga svjetskoga rata u Somboru je dr. Grga Vuković izdao *Naš kalendar za Bunjevce-Šokce-Hrvate* za 1944.

Kako su komunistički režimi proklamirali, među ostalim, i nacionalne slobode i ravnopravnost, u socijalističkoj Jugoslaviji najprije se obnavlja tradicionalni hrvatski kalendar, pa već za 1945. i 1946. u Subotici izlazi *Subotička Danica ili kalendar bunjevačko-šokačkih Hrvata*. Za 1945. navodi se da za uredništvo i izdavače odgovara Blaško Rajić. Za 1946. kalendar je izdala Subotička matica, a za uredništvo i izdavača odgovarao je Franjo Vujković. Nakon što je *Subotička Danica* zabranjena, vlasti su je neuspješno pokušale supstituirati socrealističkim kalendarom: *Hrvatska riječ* iz Subotice tiskala je za 1947. i 1948. *Narodni kalendar*, s petokrakom zvijezdom na naslovnici i socrealističkim prilozima, te *Kalendar »Hrvatska riječ«* za 1952., ali ih narod nije prihvatio. Nakon toga nastaje prekid u autohtonim kalendarskim izdanjima u ovom dijelu Bačke pa su među hrvatskim vjernicima najrašireniji bili zagrebačka svetojeronimska *Danica* (koja je u Bačkoj bila prisutna još za Austro-Ugarske) i sarajevski *Dobri pastir*, a katkada su se nalazili i stručni poljoprivredni kalendari, npr. *Poljoprivredni kalendar* Poljoprivrednoga nakladnoga zavoda iz Zagreba. Za vrijeme prodemokratskih pokreta u Jugoslaviji početkom sedamdesetih godina opet je nakratko revitalizirana *Subotička Danica* (1971. i 1972.), ali je drugo godište sudski zabranjeno. Izdavao ju je Župni ured sv. Roka u Subotici, a odgovorni urednik bio je Blaško Dekanj. Tadašnji župnik u Baču Ivo Topalić objavio je *Katolički kalendar* za 1979. Nakon smrti Tita i postupnoga labavljenja nacionalnih stega, novi tečaj *Subotičke Danice* pokrenut je 1984. Ona se od 1995. do 2010. naziva *Subotička Danica (nova)* i izlazi do danas. Nakon raspada Jugoslavije i stvaranja novih nacionalnih država početkom devedesetih godina, u Subotici se ponovno pojavljuje kalendar

Subotička Danica za 2012.

koji je u oporbi prema tradicionalnomu hrvatskomu kalendaru – *Bunjevački kalendar* kojega izdaje Bunjevački kulturni centar iz Subotice od 1994. do danas, a redovito se predstavlja u Srpskom kulturnom centru *Sveti Sava* u Subotici.

I u poslijeratnoj Madžarskoj odmah nakon rata izašla je *Danica – kalendar za Jugoslovene u Mađarskoj*, čije je jedino go-

dište za 1946. izdao Antifašistički front Južnih Slavena. Nakon što je ta organizacija sljedeće godine preimenovana u Demokratski savez Južnih Slovena (DSJS), počeo je izlaziti *Naš kalendar* u izdanju *Naših novina* iz Budimpešte (od 1958. do 1990. nosi naziv *Narodni kalendar*, a nakladnik je DSJS). Iako formalno nije prestao izlaziti, on je ograničavan, s jedne strane strožom državnom kontrolom sadržaja, a s druge strane skupnim obuhvaćanjem s drugim južnoslavenskim etničkim skupinama, zbog čega je o Bunjevcima i Šokcima pisano razmjerno malo. Ipak, pripadnost Bunjevaca i Šokaca hrvatskomu etničkomu korpusu nije se negirala. Nakon raspada Jugoslavije, pa tako i DSJS-a, i uspostave neovisne Hrvatske, kalendari u Madžarskoj otvoreno zastupaju hrvatsko ime. Tako najprije *Narodni kalendar* 1991. mijenja ime u *Hrvatski kalendar*, pod kojim izlazi do danas. Isprva je nakladnik bio Savez Hrvata u Mađarskoj (SHM), od 1996. Hrvatska državna samouprava, a od 2001. *Croatica*. Osim njega, SHM izdao je u Pečuhu za 1993. i 1994. *Hrvatski katolički kalendar*. Bajska bunjevačka čitaonica izdavala je, a Antun Mujić uređivao *Danicu ili kalendar za bunjevačke, šokačke i racke Hrvate koji žive u Mađarskoj u Bačkoj* 1998.-2000.

3. U kršćanstvu, popis mjeseci, tjedana i dana crkvene godine, s naznakom blagdana, svetkovina i spomendana. Nastalo na teritoriju Rimskoga Carstva, kršćanstvo je preuzelo julijanski kalendar, podjelu na mjesece različita trajanja i njihova latinska imena. Kršćanski kalendar odbacio je blagdane rimskoga politeizma, a dopunjen je specifičnim sadržajima. Iz hebrejskoga kalendara preuzeta je podjela godine na tjedne od sedam dana, pri čemu je sabat (dan hebrejskoga počinka) zamijenjen danom koji mu je slijedio i u koji je uskrsnuo Isus. Taj se dan najprije nazivao prvim (*feria prima*) ili Gospodnjim danom (*Dies Dominica*), a poslije u većini slavenskih jezika nedjeljom (tj. kada se ne radi, od *prasl.* dělati: raditi). Iz hebrejskoga lunarnoga kalendara preuzeto je i izračunavanje blagdana Pashe, na 14. dan židovskoga mjeseca nisana, s kojim su u vezi spomendani smrti i uskrsnuća Kristova. U doba progona kršćana u II. i III. st. dani smrti mučenika bilježe se u kalendar i martirologije.

Za crkveni je kalendar posebno važan sustav izračunavanja pomičnih blagdana u kršćanskom kalendaru pa je točan dan Uskrsa, s kojim su povezane i druge svetkovine, određen na koncilu u Niceji 325. Slavi se prve nedjelje nakon prvoga uštapa (punoga mjeseca) od proljetne ravnodnevnice (početka proljeća), što može biti od 22. III. do 25. IV. Božić kao nepomičan blagdan slavi se uvijek 25. XII.

Crkvena ili liturgijska godina godišnji je ciklus razdoblja i blagdana, kojim se određuje u koje doba treba održavati koji liturgijski obred i na koji način. Osnovna je liturgijska vremenska jedinica dan, koji traje od ponoći do ponoći kao građanski dan, ali se svetkovine počinju slaviti večer prije, što je ostatak židovskoga shvaćanja da dan traje od zalaska do zalaska sunca. Temelj je crkvene godine tjedni spomen smrti i uskrsnuća Isusa Krista, koji crkva slavi nedjeljom. Ona je liturgijski prvi dan u tjednu. Dani u tjednu različiti od nedjelje nazivaju se svagdanima. U katolicizmu sve nedjelje i svetkovine zapovjedni su blagdani, tj. dani kada vjernici imaju obavezu otići na misu i suzdržavati se od teških poslova. Lista slavlja po danima određene godine, tj. katolički kalendar, slaže se od mjesnoga kalendara i liturgijske godine. Mjesni kalendar uglavnom sadržava spomendane svetaca, a slaže se od kalendara obvezatnoga za cijelu Katoličku crkvu te dodataka lokalne biskupije, župe, redovničke ili druge zajednice (zaštitnici biskupije, župe, grada…). Zbog preklapanja događa se da na isti dan neke godine padnu dva slavlja, od kojih jedno ustupa mjesto drugomu prema definiranomu rangu. Crkva za potrebe vjernika tiska zidne i džepne (u formi knjižice) crkvene kalendare, što je raširena praksa i među bačkih Hrvatima.

Uz tjedni ciklus posvećenja vremena te dnevni ciklus molitava, razvila su se i dva godišnja ciklusa: božićni i uskrsni, a ostatak je godine tzv. vrijeme kroz godinu.

Početak crkvene godine vezan je za blagdan sv. Andrije apostola (30. XI.). Nedjelja koja pada na taj blagdan ili koja mu je najbliža prva je nedjelja došašća, tj. početak crkvene godine. Završetak je crkvene godine svetkovina Krista Kralja na posljednju nedjelju kroz godinu prije došašća. Božićni ciklus počinje slavljenjem Isusova rođenja, koje ima četiri tjedna priprave (došašće, advent), a vrhunac su blagdani Božića i Bogojavljenja (6. I.). Uskrsni ciklus počinje pripravom zvanom korizma, vrhunac mu je Sveto trodnevlje (Veliki petak, Velika subota i Usrks). Slavlje se produžuje na 50 dana (uskrsna pedesetnica), koje završava na blagdan Duhova. Vrijeme kroz godinu obuhvaća 33 ili 34 tjedna i smješteno je između svetkovine Krštenja Gospodinova (nedjelja nakon Bogojavljenja) i Čiste srijede te od Duhova do prve nedjelje došašća. U istočnim crkvama crkvena godina počinje 1. IX.

Džepni kalendar 2009, Subotica, 2008.

Mnogi običaji podunavskih Hrvata vezani su za katolički kalendar zbog tradicionalne religioznosti. I agrarni su se poslovi ravnali prema blagdanima, što se zadržalo do danas. Neki su od običaja zaboravljeni, jedan broj ostao je u sjećanju, a neki se prakticiraju još i danas ili se nastoje obnoviti. U ranija vremena čak se i vrijeme mjerilo prema crkvenim blagdanima i svetkovinama (godovima), tj. od blagdana do blagdana. Tako se, primjerice, u drugoj polovini godine vrijeme računalo od po tri tjedna od Velike Gospojine (Uznesenje Blažene Djevice Marije, 15. VIII.) do Male Gospojine (spomendan rođenja Blažene Djevice Marije, 8. IX.), od Male Gospojine do *Mi(j)olja* (Miholje, blagdan svetih arkanđela, uz sv. Mihovila i sv. Gabrijela te sv. Rafaela, 29. IX.), od *Miolja* do Lučina dana (spomendan sv. Luke Evanđelista, 18. X.), od Lučina dana do Martinja (spomendan sv. Martina biskupa, 11. XI.), od Martinja do Nikolinja (spomendan sv. Nikole biskupa, 6. XII.) te od Nikolinja do Božića (25. XII.).

Oko *Miolja* se beru vinogradi i tada završava gospodarsko polugodište u poljoprivredi te se ugovaraju nove službe čobana, pudara, subaša, komencijaša i biroša te, s promjenom gospodara, počinju selidbe onih radnika koji su prema ugovoru imali stan. O Lučinu danu bile su obično zaruke i počinjale su jesenske svadbe; o Martinju se otače vino i zatvaraju bačve. Na sv. Nikolu (u bačkih Bunjevaca *Mikulaš*, u santovačkih Šokaca *Mikola*) običaj je darivanja djece i početak svinjokolja. Momci iz Sanotva ženili su se između Martinja i Mikole, o čemu govori i poslovica »Posli Mikole ne ženu se lole«. U ovom su se razdoblju priređivale zabave i plesovi sa svirkom za mlade, koje su trajale do sv. Andrije (30. XI.), jer je sv. Andrija *zavezanija* – tada prestaju sva veselja jer dolazi sveto adventsko vrijeme (došašće), koje traje četiri tjedna, kada je zabranjeno veselje sa svirkom. Početkom je prosinca sv. Barbara (4. XII.), kada je običaj da se odreže grančica trešnje, unese u sobu i stavi u vodu kako bi procvjetala do Božića. Na Lucin dan (dan sv. Lucije 13. XII.) sije se žito u šalice i čaše, koje do Božića treba biti zeleno. U Bunjevaca su dvije nedjelje pred Božić Materice, a posljednje nedjelje Oci, dani kada se časte majke i očevi. U šokačkih Hrvata iz Santova Materice su se održavale do Prvoga svjetskoga rata, dok o Ocima spomena nema.

Svi podunavski Hrvati imaju bogate običaje vezane za Božić – od Badnjega dana preko Nove godine do Tri kralja. Nakon božićnih su blagdana poklade, koje počinju od Tri kralja, tj. Bogojavljenja (6. I.), i traju do Čiste srijede (Pepelnice), kada počinje korizma. U Bunjevaca se ovim

imenom nazivaju i posljednja tri dana prije korizme, a nekada i sâm zadnji dan (korizmeni utorak) pred *čistu sridu*. Vrijeme je poklada razdoblje zabava i užitaka prije korizme (prela, balova, skupštine) i svinjokolja, za koje se vezuje niz običaja. Blagdan Tri kralja bio je važan u životu mladeži bačkih Bunjevaca jer su se momci tada *zamomčili*, a djevojke *zadivojčile* (od tada su počele nositi *parasnička ruva*, sašivene su im nove *svile*, darivane su nizom dukata oko vrata, a iz siromašnijih obitelji zlatnim lančićem, prstenom, naušnicama, a rjeđe su dobivale i *karperac* – narukvicu). Na poklade, tri dana uoči *Čiste sride,* Santovci su nekada (prije 1910-ih, običaj je obnovljen 1957.) oblačili krinke, *sprimili se u buše* i na Skupišću (dio sela) se veselili, *tirali zimu*. Kod Šokaca u Plavni pokladni se običaji svode na svega tri dana: nedjelju, ponedjeljak i utorak pred Čistu srijedu. Na nedjeljnoj pokladnoj misi crkva je uvijek ispunjena župljanima odjevenima u lijepu narodnu nošnju – *lipe tute*. Oni bi nakon mise prošetali kroz središte sela i na taj način prikazali svu ljepotu narodnoga ruha. Pokladni je ponedjeljak dan posjećivanja: u poslijepodnevnim satima organizira se *dječja povorka tuta,* tzv. *male tute,* koji bi prošetali ulicama sela, a u nekim bi ih kućama počastili kiflama, krafnama i slatkišima. U pokladni utorak iz središta sela kreće skupina *gadnih tuta*. Tu radosnu, maskiranu i bučnu povorku često prate tamburaši, uz razne zvuke zvona, bakaruša, klepetala... Navečer se priređuje večera i druženje, koje traje do 23 sata, kada netko predloži da se popije i pojede sve što je na stolu. Zatim se počiste stolovi, a *bega* (*bas, begeš*) postavlja se na pripremljen odar kao pokojnik, kojega zatim žene oplakuju. Četvorica ljudi odnose begu u jedan kut i pokrivaju je stolnjakom, čime završava pokladno vrijeme.

Na Vinkovo (»na Vincu«, 22. I.) ide se u vinograd pogledati kako izgleda loza i pomoliti se Bogu za rod u novoj godini.

U vrijeme poklada Šokci i Bunjevci u Bačkoj, poput ličkih Bunjevaca, održavali su prela – večernje skupove, većinom mladeži, na kojima djevojke pletu i pjevaju, dok im se poslije priključuju momci s glazbom, što sve svrši zabavom i veseljem. Iz tih obiteljskih okupljanja razvila su se prela kao javne priredbe, najčešće za *Marin* (Svijećnica, 2. II.). Posljednjega četvrtka pred korizmu, prema narodnomu vjerovanju, trebalo je devet puta jesti da bi čovjek bio zdrav (debljina je nekad smatrana zdravom) pa taj dan Bunjevci zovu *debo četvrtak*, a santovački Šokci *debeljak*. Iako nije bio zapovjedni blagdan, štovan je kao svaki neradni dan. Obavljali su se samo nužni poslovi, a najviše vremena provodilo se u zabavama, održavana su kola, a poznato je bilo »kolo pod barjakom«, kada su *mijandžije* na drvo pred svojom *mijanom* istaknuli barjak, oko kojega se odigravala zabava. Zadnjega dana poklada, u utorak pred *čistu sridu*, stariji neoženjeni momci na svoj su se račun, uz gajdaša ili harmonikaša, šalili »vučenjem panja« po ulici i zabavljali sa starijim neudanim djevojkama ili odlazili do njihovih vrata. U Santovu, tri večeri nakon Marindana, *paljila se lomača* kako bi *nezdrav izgorila*. Oko toga događaja okupljalo se i mlado i staro, a oni koji se te godine kane oženiti *priskakivali su vatru* da im brak bude sretan.

O blagdanu Blagovijesti (25. III.) Bunjevci drže običaj *vaćanja krvi*, u Santovu *vatanja krvi*. Kako ne bi bili malokrvni, rano, prije izlaska Sunca, pije se crno ili crveno vino. Na *Blagovist* Santovci su *kalamili* (cijepili) voćke i *posvetili* ih crvenim vinom.

Šokci u Plavnoj imaju običaj bacanja vijenaca na *Cvitnu subotu*. Toga dana, kada se mrak spustio, bačke cure krenule bi u selo noseći vijence u košari, u uprti ili omotane oko ruke. Vijence su cure oplele od spreža, biljke koja dugo ne vene, a bacale bi ih momcima na krov kuće. Obično su djevojke bacale vijence svim momcima, a neke su ga bacale samo svojemu momku. Bacajući vijence, viknule bi: »Nek se širi Mara« ili »Nek se širi Kata«, odnosno spomenuli bi ime djevojke za koju su mislile da će se udati u tu kuću. Kako se u selu uvijek znalo tko je bacao vijence, a tko ni-

je, često je dolazilo do »momačke osvete«: momci su nekoliko dana tim djevojkama, iza Cvjetne subote, bacali mućke na kuću, razbacali slamu po dvorištu, rastavljali kola i stavljali ih na drugo mjesto i činili slične nepodopštine. Cvjetnica (u Bunjevaca *Cvitna nedilja*, u santovačkih Šokaca *Cvitnica*) nedjelja je prije Uskrsa i na početku je Velikoga tjedna (*Velike nedilje*). Toga se dana nosi kita cica-mace u crkvu za blagoslov. U Santovu to čine mlade žene, a cica-maca bi se poslije zataknula za *tetiv* (gredu) radi obrane od groma, požara, oluje. Na uskrsno jutro u Santovu se nosilo jelo u crkvu »na svetenje«. Bunjevački je običaj umivati se toga jutra u mladom zelenom žitu, a na drugi dan Uskrsa, na *vodeni ponediljak*, mladi su momci išli u *polivanje* (u Santovu: *poljivanje*) djevojaka. Domaćin ih časti vinom, rakijom, a djevojka polivačima dariva *šarena jaja* (Bunjevci), odnosno *jajce u drtavica* (Santovo). I plavnjanski Šokci također su išli polivati cure na uskrsni ponedjeljak prije velike mise.

I za *Đurđev* (Jurjevo, Đurđevo, 23. IV.) također su mnogi mijenjali svoje gazde i prelazili od jednoga drugomu. Bilo je i selidbe, ali rjeđe nego o *Miolju*. Vrijeme od *Đurđeva* do *Miolja* ravnalo se prema »pozdravljenju«, koje su zvona naviještala sat poslije jutrom (od 6 sati od *Miolja*) i sat poslije navečer (od 20 sati od *Đurđeva*). Na Markovo (25. IV.) ophodom se išlo na blagoslov žita, u Santovu *ít u žíta*, sadile su se lubenice i kukuruzi. Pedeset su dana nakon Uskrsa *Dove* (Duhovi), kada su se kuće kitile cvatom zove, a kraljice su išle i pjevale kraljičke pjesme. U Santovu *kraljice se vodu* i u naše vrijeme, dok je u Bunjevaca običaj obnovljen. Za *Br(a)šančevo* (Tijelovo, slavi se prvoga četvrtka nakon blagdana Presvetoga Trojstva) u Bunjevaca se nisu pekli kolači niti kruh ili dignuto tijesto. Toga je dana bila svečana procesija, a poslijepodne su se priređivala kola i druge zabave. O tom blagdanu djevojke su odijevale *svečana ruva* – svilu i lakša sukna. U šokačkih je Hrvata do kraja 1950-ih za taj blagdan bio običaj pravljenja i blagoslova kolibica (obnovljen je zadnjih godina u Plavnoj unutar Crkve). Dan prije Tijelova po ulicama i raskrižjima izrađivane su kolibice od zelenih grana duda, zove i široka lišća divljega čička, koje je uz grane služilo i za pokrivanje krova. Materijal za izradu kolibica i gotove vjenčiće žene su donosile dan ranije. Kolibice su bile četverokutne, krov je bio *na jednu vodu*, a pod se prekrivao laticama ruža, na koje bi se postavljali kipići Majke Božje ili nekih od svetaca. Nakon sv. mise župnik bi s vjernicima u procesiji pohodio kolibice i vjenčiće da ih blagoslovi i okadi. Nosili su se križ, barjaci, *nebo* (ispod kojega je župnik nosio sakrament), velika svijeća i kadionica, kip Majke Božje, a na kraju su hodali vjernici. U Plavni su kip Majke Božje nosile *gosponoše*, a *nebo* članovi pastoralnoga vijeća (crkveni odbornici). Nakon blagoslova svaka obitelj je svoj blagoslovljeni vjenčić donosila doma i vješala ga na gornji dio dovratka iznad ulaznih vrata.

Obnovljeni običaj kraljica u Tavankutu

O Ivanju (spomendan sv. Ivana Krstitelja, 24. VI.) tri dana zaredom u predvečerja su se palile vatre, ivanjski krijesovi. Kada se vatra rasplamsala, skakalo se preko plamena, u čemu je većinom sudjelovala mladež. Za *Petrov* (29. VI.) obično je počinjala žetva, makar simbolično ako žito nije dozrelo. Bio je običaj da domaćin poslijepodne izađe na njivu i dva-tri puta zamahne kosom te tako označi početak žetve – risa.

U Baču su agrarni običaji i vjerovanja nekad bili vrlo brojni, ali ih danas gotovo i nema. Uz kalendar je bilo vezano oranje, sjeme, sijanje i svi ostali poljski i voćarski radovi. Bilo je i nekoliko vjerovanja o sto-

ci i živini. U posljednje vrijeme obnovljen je običaj, ako dugo nema kiše, da u crkvi devet udovica moli naglas za kišu. U ovom se kraju i dalje vrijeme za razne agrarne poslove određuje svecima. Sijanje počinje od Miholja, pšenica se sije od sv. Matije, kukuruz tjedan prije Đurđeva i nakon njega itd.

Izvori: Arhiva HKUPD-a *Matoš* Plavna; A. Kesejić, Tri šokačka narodna običaja u Baču (rukopis), ostavština prof. Bele Gabrića, Bunjevačko-šokačka knjižnica *Ivan Kujundžić,* Subotica.

Lit.: *Enciklopedija Jugoslavije*, 6, Zagreb, 1990; A. Sekulić, *Bački Hrvati*, Zagreb, 1991; M. Friščić, Seoski sastanci mladih (prela), *Etnološka tribina*, 22, Zagreb, 1999; A. Stantić, Kreposti naših pridaka : Pokladne zabave, *Zvonik*, 2/2001, Subotica; *Opći religijski leksikon*, Zagreb, 2002; S. Bačić, Prilog povijesti narodnih kalendara kod Bunjevaca i Šokaca u Bačkoj, *Subotička Danica (nova) kalendar za 2003. godinu*, Subotica, 2002; *Hrvatska enciklopedija*, 5, Zagreb, 2003; A. Sekulić, *Rječnik govora bačkih Hrvata*, Zagreb, 2005; M. Evetović, *Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata*, Subotica, 2010; M. Cindori-Šinković, E. Bažant, N. Bašić Palković, *Bunjevačko-šokački kalendari : 1868-1914 : Bibliografija,* Subotica, 2011.

S. Bačić, P. Skenderović, Ž. Mandić,
Z. Pelajić, J. Dumendžić

KALENDAR, franjevački pučki godišnjak za Slavoniju i Podunavlje iz XVIII. st. Iako na njemu nije naznačen urednik, uređivao ga je fra Emerik Pavić u Budimu 1747.-80. Sačuvana su samo tri godišta, čiji su puni nazivi: *Kalendar ili uregjeno prikazanje nediljah i svetkovinah kakono i pripovidka S. Pismama od Viteza Gjure Castrioticha iliti Scanderbega s godissnjima dogadjaji i vassarih na razgovor Illyrah, za godisste 1766 upisan* (ima ga Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu), *Kalendar iliti uregjenje godissnje nediljah, svetkovinah, misecnog prominjenja i istih vrimenah i pisme od vojevode Janka kakonoti i namissljene pripovidke i poskocsnica svakolika Illyrom iliti Slovincem na razgovor poklonjena za godisste spasitelja 1769* (nalazi se u Muzeju Slavonije u Osijeku) i *Kalendar slovinski u kojemu osim nediljah, svetkovinah, mesečnog minjanja, i vrimenitog zgađanja, stavljase pisma od vitezova primorskih, zgagjanja seljanska, nastojanja domacha i vridne pripovidke, kakono i pokazanje pazarah, svakolika Slovincem za rodisste Spasiteljovo 1778. poklonnjena* (posjeduje ga Nacionalna knjižnica *Széchenyi* u Budimpešti). Tiskan je u budimskoj tiskari Leopolda Franciska Landerera, koji je jedini imao carsku povlasticu da tiska »ilirske« kalendare. Osim iz sačuvanih primjeraka, o sadržaju i uopće izlasku ostalih godišta dodatno se doznaje iz pismohrane Budimskoga samostana te pretiskanoga sadržaja u kasnijim kalendarima namijenjenih »ilirskomu« puku, tiskanima u Budimu i Osijeku.

ALENDAR
SLOVINSKI,
u
KOJEMU OSIM
DILJAH SVETKOVINAH,
SECSNOG MINJANJA, I VRIMENI-
TOG ZGAGJANJA, STAVLJASE
PISMA
od
TEZOVA PRIMORSKIH,
ZGAGJANJA SELJANSKA,
NASTOJANJA DO-
MACHA,
i
ridne Pripovidke, kakono i Po-
kazanje Pazarah,
SVAKOLIKA
SLOVINCEM
za
odisste Spasiteljovo
1778.
POKLONJENA.
Cum Privilegio S. C. Reg. Apost. Maj.
U BUDIMU,
Sa Tiskom Landererovom.

Kalendar
za 1778.

Format je sačuvanih kalendara neuobičajen – 6,5 cm x 15 cm; broj je stranica različit: 48 (1766.), 52 (1769.) i 24 (1778.); naslovnica je tiskana dvobojno (crno-crveno), ukrašena bakrorezom i neunificirana – budući da je na njoj potanko najavljivan sadržaj, iznova se osmišljavala za svako godište u ovisnosti o kalendarskom sadržaju. Sadržaj ima uobičajenu kalendarsku strukturu: kalendar (mjeseci su navođeni latinski i hrvatski /siječanj, veljača.../, a po jedan stupac donosi »novi kalendar« i »stari«), književni dio, praktični savjeti (medi-

cinski), zabavni dio i podaci o sajmovima, pri čemu je naglasak na zabavno-poučnom dijelu, a manje na kalendarskom. Književni tekstovi čine u prvom redu slobodno preuzimane priče i pjesme od fra Andrije Kačića Miošića (Pavić je bio prvi promicatelj Kačića u Slavoniji i Podunavlju) te stihovane basne, pretežito Ezopove.

Kalendar je bio upućen najpriprostijem dijelu stanovništva, bez kulture čitanja, težacima koji sami rade sve poslove, zbog čega je štivo birano prema njihovu ukusu i mogućnostima. Zato je imao naglašenu obrazovnu funkciju – prosvijetliti u praktičnom i duhovnom smislu: odgojiti, pomoći praktičnim savjetima, ali i upozoriti na važnost znanja, potrebu školovanja i izgradnje moralnoga lika.

»Pokazanje vašarâ, navalastito u oni državâ u koji pribivaju Iliri i na iste običaju odilaziti« pokazuje u kojim se krajevima čitao Pavićev budimski kalendar: u Madžarskoj »s desne strane Dunava«; »s live strane Dunava«, Tise i po Bačkoj; po Srimu i Slavoniji; po Banatu i okolišu – praktično su njime, uz Slavoniju i Srijem, obuhvaćen svi Hrvati u cijelom Podunavlju i u Banatu.

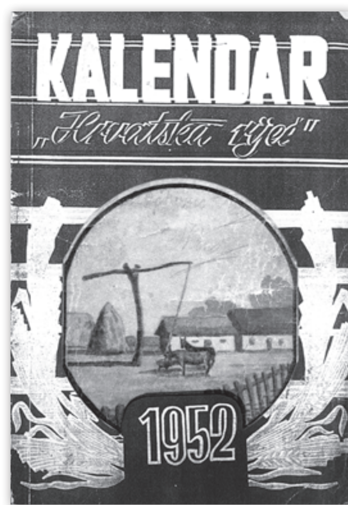
Kalendar iz 1769. najstariji je sačuvani slavonsko-podunavski kalendar. Nepostojanje primjeraka ranijih godišta kalendara bilo je evidentno već u prvoj polovini XIX. st., što je posljedica njihove svrhe i korisnikâ. Stari kalendari uništili su se upotrebom – bili su namijenjeni puku, s ograničenim rokom trajanja, pa su se nakon isteka godine koristili za potpalu vatre, podlaganje polica, njime su se igrala djeca i sl.

Lit.: V. Dukat, Iz povijesti hrvatskoga kalendara, *Narodna starina*, 1/1923, Zagreb; M. Tatarin, Je li se što sačuvalo od kalendara Emerika Pavića?, u: *Tkivo kulture : Zbornik Franje Emanuela Hoška : U prigodi 65. obljetnice života* (ur. N. V. Gašpar), Zagreb, 2006; M. Tatarin, Jedan zaboravljeni slavonski kalendar iz 18. stoljeća, u: *Prešućeno, zabranjeno, izazovno u hrvatskoj književnosti i kazalištu* (ur. N. Batušić i dr.), Zagreb-Split, 2007; Đ. Franković, Zaboravljeni budimski Kalendar slovinski… iz 18. stoljeća, *Klasje naših ravni*, 11-12/2008, Subotica; Đ. Franković, Zaboravljeni hrvatski budimski *Kalendar slovinski* iz 18. stoljeća, *Hrvatski kajkavski kolendar 2009.*, Čakovec, 2008.

S. Bačić

KALENDAR *HRVATSKA RIJEČ*, socijalistički godišnjak tiskan u Subotici. Izašlo je samo jedno godište – 1952., a uredio ga je Josip Kujundžić – Kejo. Kao i prvomu bačkom hrvatskom kalendaru u socijalističkom duhu (*Narodni kalendar*), nakladnik mu je bilo Novinsko-izdavačko poduzeće *Hrvatska riječ*, po kojem je i nosio ime. Tiskan je u subotičkom Tiskarskom poduzeću *Minerva* na 128 stranica, formata 24 cm x 16 cm.

U frontispisu naslovne stranice nalaze se fotografije maršala Josipa Broza Tita i predsjednika Vlade NR Srbije Petra Stambolića, dok kalendarski dio čine historijski podaci, kalendar za svaki mjesec, zdravstveni i gospodarski savjeti te podaci o

Kalendar *Hrvatska riječ* za 1952.

izlaženju sunca i mjesečevim mijenama za cijelu godinu. Pretežiti su dio kalendara prozne, uglavnom kraće pripovijetke i kraće pjesmice raznih autora. Na kraju se nalaze šale i reklame. Najvažniji su tekstovi: »Hiljadita predstava hrvatske drame Narodnog kazališta u Subotici«, »Bunjevački narodni običaji« i »Podaci o likovnim umjetnicima i amaterima u Subotici«. Suradnici su bili Jelica Golić, Ivan Vuković, Mirko Huska, Luka Kujundžić – Strika, Klara Lendvai, Marko Peić Tukuljac,

Matija Poljaković i Blaško Hajduk Vojnić, a objavljeni su i prilozi nekadašnjih preporoditelja Šime Ivića i Staniše Neorčića.

Kalendar je imao jasnu režimsku crtu, zbog čega je propao i drugi pokušaj vlasti u Subotici da ispune prazninu u kalendarskoj tradiciji nakon zabrane *Subotičke Danice*. To što je izašlo samo jedno godište pokazuje da ga narod nije prihvatio.

Lit.: S. Bačić, Prilog povijesti narodnih kalendara kod Bunjevaca i Šokaca u Bačkoj, *Subotička Danica (nova) : Kalendar za 2003. godinu*, Subotica, 2002.

E. Bažant

KALENDAR ILIRIČKI (Calendarium Illyricum), skupno ime za više kalendara različitih naslova koje su u Budimu tijekom XVIII. st. tiskali franjevci za hrvatski puk u slavonsko-podunavskom prostoru. Ne navodeći pojedinačne nazive, latinskim oblikom toga imena (*Calendarium Illyricum*) zajednički ih označuje fra Josip Jakošić u svojem djelu *Scriptores interamniae vel Pannoniae Saviae* iz 1795. Na temelju toga neki su autori (Matija Evetović) smatrali kako je riječ o jednom kalendaru te su u nj uključivali i kasnije kalendare koje nisu uređivali samo franjevci Budimskoga kulturnoga kruga, nego i dijecezanski svećenici i svjetovne osobe sve do u XIX. st.

Prema nekim tvrdnjama, uređivanje i izdavanje franjevačkih kalendara započeo je 1734. u Budimu fra Stjepan Vilov. Na njegov se rad od 1747. nastavio fra Emerik Pavić, koji ih je uređivao do 1780., a od 1778. do 1786. urednik je bio fra Marijan Lanosović. U nekim razdobljima izlazila su dva kalendara – osim slučaja kada su Pavić i Lanosović istodobno kratko uređivali dva kalendara. Zahvaljujući Jakošiću, poznato je i da je fra Đuro Rapić objavio kalendare za 1743. i 1744. te da je njegov rad nastavio fra Jerolim Lipovčić 1745.-55.

No unatoč tomu što su dugo izlazili, poznato je i sačuvano svega nekoliko primjeraka franjevačkih kalendara tiskanih u Budimu: u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu čuvaju se primjerci kalendara za 1766. (*Kalendar ili uregjeno prikazanje nediljah i svetkovinah kakono i pripovidka S. Pisma od Viteza Castrioticha iliti Scanderbega s godissnjima dogadjaji i vassarih na razgovor Illyrah, za godisste 1766 upisan*) i 1781. (*Svetodanik illity kalendar illyricski za opcheno godishte 1781 korist i zabavu Slovincah sloxen*), u Muzeju Slavonije u Osijeku čuvaju se kalendari za 1769. (*Kalendar iliti uregjenje godissnje nediljah, svetkovinah, misecnog prominjenja i istih vrimenah i pisme od vojevode Janka kaonoti i namissljene pripovidke i poskocsnica svakolika Illyrom iliti Slovincem na razgovor poklonjena za godisste spasitelja 1769*) i 1785. (*Novi i stari misecsnik illiti kalendar illyricski za opcheno godishte 1785. na korist i zabavu Slovinacah sloxen*) godinu, a Nacionalna knjižnica *Sécheny* u Budimpešti čuva primjerak kalendara za 1778. (*Kalendar slovinski u kojemu osim nediljah, svetkovinah, mesečnog minjanja, vrimenitog zgađanja, stavlja se pisma od vitezova primorskih, zgađanja seljanska, nastojanja domaća i vridne pripovidke, kakono i pokazanje pazarah svakolika Slovincem za rodište Spasiteljevo 1778*).

Budući da nakon oslobođenja od Turaka u Slavoniji dugo nije bilo tiskare, svi poznati budimski primjerci iliričkih kalendara iz XVIII. st. tiskani su u budimskoj

KALENDAR,
ILITI
REGJENJE GODISSNJE
DILJAH, SVETKOVINAH,
ISECNOG PROMINJENJA,
I ISTI VRIMENAH,
I PISME
od
VOJEVODE JANKA,
AKONOTI I NAMISSLJENE
PRIPOVIDKE,
I POSKOCSNICA
SVAKOLIKA ILLYROM,
ILITI SLOVINCEM NA
RAZGOVOR POKLONJENA
Za
GODISSTE SPASITELJA
1769.

BUDIMU ZA SLOVI LEOPOLDA
FRANCISCA LANDERERA.

Kalendar za 1769.

tiskari Leopolda Francisca Landerera, koji je imao carsku povlasticu da jedini tiska kalendare za ilirski puk. Nakon njegove smrti 1770. vođenje tiskare preuzela je njegova udovica Katarina, koja je nastavila tiskati hrvatske kalendare. Prema sačuvanim primjercima, u toj su tiskari sigurno tiskani ilirički kalendari u razdoblju 1766.-85. Tek s dolaskom tiskara Ivana Martina Divalda u Osijek (1775.) budimski su tiskari dobili u Slavoniji ozbiljnu konkurenciju pa se od kraja XVIII. st. kalendari za slavonske i podunavske Hrvate tiskaju i u Osijeku.

Potkraj XVIII. st. objavljivanje kalendara različitih naziva namijenjenih hrvatskomu puku u slavonsko-podunavskom prostoru nastavljaju franjevci, ali i dijecezanski svećenici i svjetovne osobe. U Osijeku je odvjetnik Ivan Matković tiskao kalendar za 1792., fra Aleksandar Tomiković za godine 1793.-1817. te svećenik Adam Filipović Heldentalski od 1822. do 1867. ili 1871., dok su ih u Budimu izdavali pravnik Antun Nagy 1813.-23. te jezikoslovac iz Broda Ignjat Alojzije Brlić 1836.-55., a nakon njegove smrti do 1857. njegov sin Andrija Torkvat.

Budimski kalendari imali su važnu funkciju u izgradnji hrvatske kulture i očuvanju hrvatskog jezika u slavonsko-podunavskom prostoru, ali i u njegovu povezivanju s drugim hrvatskim krajevima. Jedan od najizrazitijih primjera toga jesu objavljivane pjesme iz *Razgovora ugodnog naroda slovinskoga* Andrije Kačića Miošića, što je u godištima 1766., 1769. i 1778. isticano i u njihovu naslovu, pa ti kalendari svjedoče i o popularnosti Kačićeva *Razgovora* na sjeveroistoku hrvatskoga etničkoga prostora. Dugogodišnje izdavanje kalendara valja sagledavati u okviru šire djelatnosti Budimskoga kulturnoga kruga, koji je radom na polju znanosti, prosvjete i kulture djelovao tijekom XVIII. st. kao veliko hrvatsko kulturno središte, ali ujedno pokazuju i pažnju koju su hrvatski franjevci u Slavoniji i Podunavlju poklanjali najširoj čitalačkoj publici.

Lit.: I. Kukuljević Sakcinski, *Bibliografia hrvatska*, Zagreb, 1860; M. Šrepel, Jakošićev spis Scriptores Interamniae, *Građa za povijest književnosti hrvatske*, 2, Zagreb, 1899; M. Tatarin, Je li se što sačuvalo od kalendara Emerika Pavića?, u: *Tkivo kulture : Zbornik Franje Emanuela Hoška : U prigodi 65. obljetnice života*, (ur. N. V. Gašpar), Zagreb, 2006; M. Tatarin, *Život Antuna Mandića* Adama Filipovića, biografija u stihovima, *Dani Hvarskog kazališta : Građa i eseji o hrvatskoj drami i teatru*, 1/2006, Split; M. Tatarin, Uloga pučkih kalendara u stvaranju hrvatske čitateljske publike (Kalendar Ignjata Alojzija Brlića), u: *Raslojavanje jezika i književnosti : Zbornik radova 34. seminara Zagrebačke slavističke škole*, (ur. K. Bagić), Zagreb, 2006; M. Tatarin, Jedan zaboravljeni slavonski kalendar iz 18. stoljeća, u: *Prešućeno, zabranjeno, izazovno u hrvatskoj književnosti i kazalištu*, (ur. N. Batušić i dr.), Zagreb-Split, 2007; Đ. Franković, Zaboravljeni budimski *Kalendar slovinski* iz 19. stoljeća, *Hrvatski kajkavski kolendar 2009.*, Čakovec, 2008; F. E. Hoško, Vjerska, prosvjetna i kulturna misija franjevaca, u: *Slavonija, Baranja i Srijem : Vrela europske civilizacije*, 1, ur. Vesna Kusin i B. Šulc, Zagreb 2009.

R. Skenderović

KALENDAR KATOLIČKOG PUČKOG SAVEZA, godišnja periodična publikacija Katoličkoga pučkog saveza iz Budimpešte. Objavljen je za godišta 1909.-12., 1914.-15. i 1917. Do rata je izlazio u Subotici, gdje je tiskan u zadružnoj Tiskari svetog Antuna. Prvi je broj naslovljen *Danica : Kalendar Katoličkog pučkog saveza*, a sva kasnija izdanja bez riječi Danica. Tiskan je na formatu 21 cm x 15 cm, a broj je stranica varirao (npr. 1909. imao je 111, a 1912. – 157).

Osim novina *Katolikus Népszövetség* i sestrinskih izdanja na njemačkom, slovačkom i hrvatskom, Katolički pučki savez izdavao je i pučki kalendar na madžarskome *Katholikus Népszövetség naptára* (1906.-48.), koji je izlazio i za ugarske Nijemce (*Katholischer Volksvereins-Kalender*, 1909.-41.), Slovake (*Kalendár Katolíckej ľudovej jednoty*, 1909.-12., 1914.-18.) i Hrvate.

U svakom se godištu nalazi kalendarski dio za svaki mjesec, genealogija carske kuće, crkvene zapovijedi, vrijeme i godišnja doba. Tekstovni dio protkan je pripovijetkama i pjesmicama raznih autora, objavljivani su popularni politički članci katoličke i kršćansko-socijalne provenijencije te razni savjeti o zdravlju, pravu,

svakodnevnom životu, gazdinstvu, a na kraju uobičajene šale te datumi održavanja sajmova u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini i Ugarskoj s raznim bilješkama i oglasima. Kako je kalendar, osim među južnougarskim Hrvatima, distribuiran i u Međimurju, sadrži i priloge međimurskih autora.

Kalendar Katoličkog pučkog saveza za 1911.

Kao potpisnici izvornih i prevedenih priloga navedeni su Blaško Rajić, glavni tajnik Katoličkoga pučkog saveza Stjepan Haller, saborski zastupnik Katoličke narodne stranke Karlo Husar, kalački nadbiskup Julije Városy, košički biskup Augustin Fischer Colbrie, čanadski biskup Julije Glattfelder, primas Ugarske i nadbiskup ostrogonski dr. Ivan Csernoch, sarajevski nadbiskup Ivan Evanđelist Šarić, ravnatelj Katoličkoga pučkoga saveza dr. Aleksandar (Sándor) Ernst, saborski zastupnik i dopredsjednik Katoličkoga pučkoga saveza odvjetnik Nikola Zboray, odvjetnik Katoličkoga pučkoga saveza dr. Stipan Molnar, liječnik Anton Kuhar, odvjetnici Julijo Kovač, Julije/Đula Moldoványi, Dragutin Bonta, Dionisij Görcsőni i Géza Lakatos, župnik iz Kotoribe Juraj Lajtman, kapelan subotičke župe sv. Terezije Ivan Petreš, Stipan/Stjepan Kinč, profesor Nadbiskupskoga sjemeništa u Zagrebu dr. Valentin Čebušnik, Aleksije pl. Kákosy, međimurski kapelan Vid Blažinčić, Dragutin Sentiványi, Marija Zvošec itd. Objavljivane su pjesme i pripovijetke Vinka Žganeca, Valentina Mirića, Stjepana Mikeca mlađega, Martina Seline, Cecilije Lukačić i drugih.

Sva godišta ima Zemaljska knjižnica *Széchényi* u Budimpešti, a predratna godišta i Gradska knjižnica u Subotici.

Lit.: I. Szentgyörgyi, E. Bažant, *Subotička bibliografija 1870-1918*, Subotica, 1993; M. Cindori-Šinković, E. Bažant, N. Bašić Palković, *Bunjevačko-šokački kalendari 1868-1914 : Bibliografija*, Subotica, 2011; *Magyar katolikus lexikon*, 6, Budapest, 2001.

E. Bažant

KALENDAR NIKOLE KESIĆA, višegodišnji kalendar objavljen kao dio lekcionara fra Nikole Kesića *Epistole i Evangjela priko sviju nedilja i blagi dneva svetih godišnji* iz 1740. Kalendari se u povijesti nisu izdavali samo kao godišnjaci u obliku samostalnih knjiga za jednu godinu nego i u sklopu molitvenika ili druge nabožne literature, kada su objavljivani za više godina, što je bio i jedan od načina da puk prihvati gregorijanski kalendar uveden 1582. Prve takve kalendare na hrvatskom jeziku tiskali su fra Matija Divković u djelu pisanom narodnim jezikom i bosančicom *Nauk krstjanski* (Venecija, 1611.), koje je doživjelo više izdanja, zatim fra Ivan Bandulavić u sklopu lekcionara tiskanoga latinicom *Pisctole i Evangelya* (Venecija, 1613.), koji je također imao više izdanja, splitski jezikoslovac Matija Alberti u molitveniku prevedenom s latinskoga *Oficiy B. Mariae D.* (Venecija, 1617.), isusovac Bartol Kašić, koji je preveo obrednik Rimske crkve *Ritual rimski istomaccen slovinski* (Rim, 1640.) i uz njega novi, gregorijanski kalendar iz Misala rimskoga i dr.

TABULA VRIMENITA, I

Godiſsa Gos.	Slova Ned.	Zlatni broj.	Epat. bilig. Mis.	Septua geſima.	Ciſta Srida.	Uskars. ali Vàzam.
1740	c b	13	I	12. Velj.	2. Ox.	17. Trav.
1741	A	13	XII.	29. Sics.	15. Vel.	2. Tra.
1742	g	14	XXIII.	21. Sics.	7. Vel.	25. Oxu.
1743	f	15	IV.	10. Vel.	27. Vel.	14. Tra.
1744	e d	16	XV.	26. Sics.	12. Vel.	5. Tra.
1745	c	17	XXVI.	14. Vel.	3. Ox.	18. Tra.

Dio višegodišnjeg kalendara Nikole Kesića

Kesićev je kalendar poput ranijih višegodišnjih kalendara, a kao predložak mu je služio Bandulićev lekcionar iz 1613. i njegova kasnija izdanja. Bio je namijenjen puku, za kućnu uporabu. Obuhvaća 28 godina (1740.-68.) i čini prvi dio njegova lekcionara *Epistole i Evangjela*. Nezavršeni je Kesićev lekcionar, nakon što je umro od kuge 1739., dovršio je fra Emerik Pavić, a trošak izdavanja i tiskanja snosio je Nikolin brat Antun, trgovac iz Tabana. Format je knjige 15 cm x 10 cm, a tiskana je kod udovice Veronike Nottensteinin u Budimu.

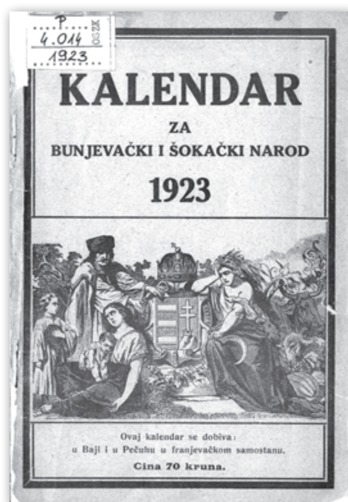
Kalendar je pisan na hrvatskom i latinskom jeziku i sastoji se iz dva dijela. Prvi je dio *Tabula vrimenita i svetkovina koje se primistaju*, koju čini 13 stupaca s rubrikama godina, dana u tjednu, nedjeljnoga čitanja, datuma pomičnih crkvenih blagdana i dr. Drugi je dio potpuni mjesečnik od 12 mjeseci. Svaki mjesec obuhvaća nešto više od jedne stranice, a donosi red dana u mjesecu, nedjeljno čitanje i potpuni martirologij (imena mučenika i svetaca za svaki dan u mjesecu). Imena mjeseci Kesić navodi prvo hrvatskim (*sycsagn, veliacsa*...), a onda latinskim jezikom, za razliku od ranijih Divkovićevih kalendara, gdje je navođenje bilo obratno. Uz hrvatsko i latinsko ime svakoga mjeseca, rimskim brojevima napisano je i koliko dotični mjesec ima dana, a na kraju svakog mjeseca stoji i neko upozorenje.

Lit.: N. Kesich, *Epistole i evangjelia priko sviju nedilja i blagi dneva svetih godissnji : Muka Gospodina nass. Isukersta po Mattii, Marku, Luki i Ivanu u jedno sloxena po redu Rimskoga misala Clem. pape VIII. i Urb. VIII. razrediena*, Budim, 1740; V. Dukat, Iz povijesti hrvatskoga kalendara, *Narodna starina*, 1/1923, Zagreb; I. Kujundžić, Bunjevačko-šokačka bibliografija, *Rad JAZU*, 355, Zagreb, 1969; S. Velin, Kalendar Nikole Kesića iz 1740. godine, *Narodni kalendar 1975*, Budimpešta, b. g.; Kalendari, u: *Enciklopedija Jugoslavije*, 6, Zagreb, 1990; *Hrvatski franjevački biografski leksikon*, Zagreb, 2010.

E. Bažant

KALENDAR ZA BUNJEVAČKI I ŠOKAČKI NAROD, pučki godišnjak koji je izlazio u Budimpešti. Izašla su samo dva broja: za 1923. (47 str., format 17 x 20,5 cm) i 1924. (54 str., format: 14 x 21 cm). Tiskan je u Tiskari Viktora Hornyánszkoga. Uređivao ga je Bunjevački i šokački narodni odbor iz Budimpešte. Mogao se kupiti u bajskom i pečuškom franjevačkom samostanu, prvi broj za 70, a drugi za 1500 kruna.

Kalendarijski dio sadrži i popis pravoslavnih blagdana te rubrike *Misecove mine, Vrime po iskustvu, Ishod i zapad sunca.* Za danu godinu priopćuje se *Crkveni post i nemrs*, *Pomrčenje sunca i miseca*, a potom *Abecedni popis imena svetih*, *Duhovni saviti*, *Gospodarski poslovi* (po mjesecima). Prožet je veličanjem državnoga poretka te madžarskoga naroda i njegove povijesti. Objavljeni tekstovi pisani su bunjevačkom ikavicom, čak i pripovijest E. Kollaya *Pijanstvo; kratka pripovitka megjimurska.* U kalendaru za 1923. objavljene su isključivo pjesme Sándora Petőfija u hrvatskom prijevodu, a na kraju slijede *Šale*, *Važniji sajmovi u Magjarskoj*, *Škala za biljege* (poštanske markice) i *Poziv na pritplatu* novina *Naša domovina*, koji je potpisao svećenik Đeno Anišić, vlasnik i urednik toga glasila, koji je tada bio vojni župnik u Budimpešti.

Kalendar za bunjevački i šokački narod 1923.

Također s naglašenim vjersko-odgojnim obilježjima, ali sa znatno više hrvatskih sadržaja i djela hrvatskih bačkih knji-

ževnika, pisan je kalendar za 1924. Osim *Stogodišnjega gataoca*, objavljena je pripovijest autora s pseudonimom *Čc* (iza kojeg se krije Čavoljac, tj. čavoljski župnik Ivan Petreš): *Badnje veče kod Lenkićevih*. Prema svemu sudeći, njegovi su i ovi napisi: *Dolazak Bunjevaca u Madžarsku* te pripovijesti *Tko manje ište, više mu se daje*; *Mudrovanje bez Boga*; *Starac Josip*; *Pravda i krivda*. Pjesmama je, osim I. Petreša, zastupljen i Ante Evetović Miroljub. Na kraju je *Poziv na pritplatu »Bunjevačkih i šokačkih novina«*, mjesečnika koji je izlazio u Budimpešti 1924.

Ž. Mandić

KALPAK (*tur.* kalpak: kapa, kaciga) **1.** vrsta krznene kape, šubare. Tatarskoga je podrijetla. Visoka je, a obod joj je opšiven skupocjenom samurovinom, tj. krznom samura (vrsta lasice), zbog čega naziva još i samur-kalpak ili samurlija. Na vrhu je opšiven suknom, svilom ili kadifom. Prednji dio obično je okićen visokom perjanicom, zlatnim lancima i kolajnama. Nosili su ga uglavnom viši slojevi društva, plemići, junaci u boju. Sastavni je dio mnogih vojnih uniforma, a ponegdje se koristi kao narodna nošnja. Spominje se u starijoj bunjevačkoj književnosti, poput epa Grgura Peštalića *Dostojna plemenite Bačke* iz 1790. **2.** u bačkih Bunjevaca naziv za poklopac na kazanu za pečenje rakije.

Kalpak – dio bunjevačke graničarske odore

Lit.: A. Škaljić, *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*, Sarajevo, 1989; M. Peić, G. Bačlija, *Rečnik bačkih Bunjevaca*, Subotica – Novi Sad, 1990; *Hrvatska enciklopedija*, 5, Zagreb, 2003; A. Sekulić, *Rječnik govora bačkih Hrvata*, Zagreb, 2005.

P. Skenderović

KALVARIJA (*lat.* calva, prijevod s aramejskoga gulgulta: lubanja) **1.** mjesto gdje je Isus pogubljen. Riječ je o brdu izvan nekadašnjih zidina Jeruzalema (*lat.* locus calvariae: mjesto lubanje; danas unutar jeruzalemskoga Staroga Grada) blizu groblja na kojem su svojedobno izvršavana pogubljenja. Ime je dobilo jer od kamena i u silueti je podsjećalo na lubanju. Kako su prvi kršćani štovali to mjesto, car Hadrijan dao je tu podići Afroditin hram, koji je car Konstantin srušio te je podigao baziliku Groba Isusova 334., koja je poslije više puta rušena i obnavljana. **2.** Isusova »kalvarija« označuje muku koju je, nakon osude pod Poncijem Pilatom, proživio noseći križ do brda Golgota, gdje je raspet te umro na križu. U prenesenom se smislu kaže da onda kada netko prolazi svoju kalvariju proživljava ljudsku životnu patnju, dok se za velika stradanja pojedinca ili društva kaže Golgota.

3. Velika pasionska duhovnost iz srednjega vijeka urodila je na Zapadu simboličnom gradnjom Isusova križnoga puta u prirodi, koje je prozvano kalvarija. Nastojalo se da bude izgrađena na brijegu na kojem se vrši pobožnost križnoga puta – pobožnost na spomen Isusove muke, koju u korizmeno vrijeme, a posebno u Velikom tjednu, vjernici rado obavljaju. Križni su put počeli promicati križari, a od XIV. st. posebno gorljivo franjevci, koji su jeruzalemskim križnim putom vodili hodočasnike. Kako su samo rijetki vjernici mogli hodočastiti u Jeruzalem, rodila se ideja da se i izvan Jeruzalema vjernicima omogući takva pobožnost.

Ta pobožnost prati Isusovu muku od njegove osude do smrti i pokopa. Kroz povijest su izvornim postajama pridodane i postaje koje se ne spominju u evanđeljima, kao susret s Veronikom. U njemačkim je krajevima križni put imao sedam postaja

(prema broju molitvenih ura u časoslovu). Potkraj XVI. st. križni put ima 12 postaja, a od sredine XVIII. st. 14 postaja. U najnovije vrijeme postoji i 15. postaja, kod koje se razmišlja o Isusovu uskrsnuću. U XVII. st. u poljskim i u češkim krajevima gradile su kalvarije s po 30 postaja.

Kalvarije u vojvođanskom dijelu Bačke. Svi katolički gradovi i sela na području današnje Subotičke biskupije koji su stariji od jednoga stoljeća imali su svoju kalvariju. U početku su građene samostalU no, izvan grada, najčešće pokraj groblja ili pak na samim grobljima, po pravilu uz središnji ulaz, na prirodnom (Bač, Čonoplja, Lemeš) ili umjetnom brežuljku. Gdje nije bilo uzvisine, izgrađena je kapela, a iznad kapele postaja s križevima. Kalvarije koje su podizane u XIX. st. najčešće strukturalno imaju tri križa (Isus u sredini i po jedan razbojnik sa svake strane) na vrhu brijega ili kod kapele, u podnožju su križeva kipovi sv. Ivana, Marije Magdalene i Blažene Djevice Marije, pri donjem dijelu uzvisine nalazi se Sveti Grob, oko skupina se nalaze postaje sa slikama Križnoga puta, poredane u krug ili potkovicu, dok je na ulasku prizor Isusa u Getsemanskom vrtu s anđelom. Bački apostolski administrator Lajčo Budanović između dva svjetska rata obnovio je i izgradio više kalvarija, a planirao je podići i kalvarije na Čikeriji, Paliću i Kelebiji, u čemu ga je spriječilo izbijanje Drugoga svjetskoga rata. Poslije rata porušene su ili krajnje zapuštene mnoge kalvarije, napose u nekadašnjim njemačkim mjestima, npr. na groblju u Bukinu (srp. Mladenovo) poneka postaja još stoji, dok je u Novom Selu (*srp.* Bačko Novo Selo) kalvarija zbrisana. Od kraja 1980-ih kalvarije se obnavljaju, među ostalim i u nekim nekadašnjim njemačkim naseljima (npr. Riđica).

Na topografskim kartama, kalvarije se označuju s tri križa. Crkveni šematizmi ne bilježe postojanje kalvarija.

Bač. Kalvariju je 1839. dao podići kaK lačko-bački nadbiskup Petar Klobusiczky na najvišem mjestu u gradu – na brežuljku pokraj gradskih vrata zvanih Šiljak. Blagoslovljena je 1840., a 1861. na kalvarijskoj su kapeli postavljena tri kamena križa. Više je puta obnavljana. Nakon Drugoga svjetskoga rata posve je zanemarena i zapuštena, sve dok 1980-ih godina od lijepe kalvarije nije ostala gotovo ruševina. No 1990-ih, za vrijeme župnika Miroslava Orčića, bila je obnovljena, a župnik Josip Štefković u najnovije ju je vrijeme još ljepše obnovio te je u svaku postaju ugradio lijepu sliku.

Bajmok. Prva bajmočka kalvarija podignuta je potkraj XVIII. st. Današnja je podignuta 1836. na *gredi* na ulazu u selo iz smjera Subotice. Obnovljena je 1886., te osobito 1910. Potporu izgradnji dao je grad Subotica.

Bajša. U ovome selu, koje je bilo posjed plemićke porodice Vojnić i po kojem su i nosili pridjevak od Bajše, pokraj kalvarije koju je 1817. izgradio Mihály Frém novu je kalvariju dao podići Mate Vojnić sa suprugom Antonijom, rođ. Volarić 1830. On i još nekoliko članova porodice pokopani su u kriptu pokraj Svetoga Groba. Na kalvariji nije bilo postaja, nego samo tri križa, skupina kipova i Sveti Grob. Vojnićeva je kalvarija srušena 1930., osim križa s Kristom, te je na istom mjestu podignuta nova, na kojoj također nema postaja.

Bereg. Kalvarija je podignuta na najvišoj točki na seoskom groblju, koje se nalazi na uzvišenju. Sastoji se iz tri križa, a obnovljena je prije desetak godina tako što su prijašnji drveni križevi zamijenjeni novim križevima.

(T. Lerić)

Kalvarija u Beregu

Bođani. Kalvarija s Golgotom, križem i svih 14 postaja nalazi se u središtu sela, u blizini pravoslavnoga groblja. Postaje su zidane od čvrsta materijala, ali su oštećene, dok slike u postajama više ne postoje. Kalvarija nije u funkciji.

(Z. Pelajić)

Bunarić. Na subotičkom svetištu Majke Božje Bunariću podignute su drvene postaje križnoga puta 2003., a obnovljene 2005. Ondje se križni put obavlja svaki put kad se okupe hodočasnici.

Čantavir. Premda 1800. kalački povjesničar István Katona spominje Čantavir kao madžarsku župu, mnogi stariji šematizmi, kao oni iz 1870. ili 1915., spominju ga kao župu gdje se propovijeda i hrvatski (*lingua illyrica*), a i u godini osnutka Subotičke biskupije (1968.) zabilježeno je da se ondje propovijeda i hrvatski. Prvu je kalvariju s postajama u obliku drvenih križeva i kapelicom u Čantaviru 1796. blagoslovio franjevac koji je tamo izlazio iz Subotice. Ta je kalvarija, zbog natrulosti drvenih križeva, 1837. propala pa je uz pomoć grada podignuta nova, koju su mještani obnovili 1884. Treću su kalvariju vjernici Čantavira podigli 1928. na seoskom groblju, a obnovili 1964. Među graditeljima pojedinih postaja uz madžarska se nalaze i hrvatska prezimena Milanković, Skenderović i Pletikosić.

Čonoplja. U vrijeme župnikovanja Marijana Klasanovića, Kalačko-bačka nadbiskupija dopustila je 1850. Ivanu Kubiku da podigne kalvariju na uzvisini kraj mjesnoga groblja, a poslije je o njoj brigu vodila porodica Palić. Za župnika Nándora Mayera prilozima vjernika podignuta je kapela posvećena sv. Antunu Padovanskom 1878. Kalvarija ima postaje i skulpture među najljepšima u Subotičkoj biskupiji.

Kalvarija u Čonoplji

(S. Bačić)

Lemeš. Nakon Prvoga svjetskoga rata, na poticaj Lajče Budanovića, župnik Bolto Agatić dao je podići kalvariju na brijegu iza župne crkve 1924.-28. Kao najimpozantnija i umjetnički najupečatljiva kalvarija u Vojvodini sagrađena između dva svjetska rata, izgrađena je u želji da postane novo marijansko hodočasničko mjesto, jer zbog nove državne granice vjernici s južne strane granice nisu više mogli hodočastiti u Jud ni na Bajsku Vodicu. Postaje su se nizale prema vrhu brijega s kapelom posvećenom Blaženoj Djevici Mariji Posrednici

Kalvarija u Lemešu

Milosti, a bile su djelo slovenskih umjetnika. Postaje su bile od meka drva pa su do danas ostale samo dvije. Na krovu kapele nalazi se 12. postaja, a u kapeli 14. Kapelu i postaje križnoga puta obnovili su lemeški vjernici nastojanjem župnika Antala Egedija, koji je upravljanje župom preuzeo 1995., pa vjernici na Veliki četvrtak i Veliki petak dolaze na kalvariju i mole križni put. Od 1999. Lemešani, osim svojega velikog proštenja na Malu Gospu, prve subote u kolovozu slave i malo proštenje u kapeli.

Monoštor. Uz mjesno groblje, na inicijativu tadašnjeg župnika Béle Nagya, kalvarija je podignuta 1899., a 1907. postaje i kapela posvećena sv. Adalbertu. Daros vatelji su postaja obitelji svih narodnosti u mjestu – hrvatske (Marin Marjanović sa suprugom Ružom Kovač, Martin Forgić sa

suprugom Marijom Kovač, Adam Periškić, Martin Periškić sa suprugom Klarom Turkalj te Ivan i Josip Čatalinac), madžarske i njemačke, kao i Bratstvo Sv. Krunice i Društvo Presvetoga Srca Isusova. Slike unutar postaja obnovljene su 2010. i 2011. Tijekom korizme, a posebno na Veliki petak, na kalvariji se moli Križni put.

(A. Đipanov)

Plavna. Kalvarija se nalazi na ulazu u selo iz smjera Bača, ali je čini samo Golgota, bez križnih postaja. God. 2012. srušena je stara i na istom je temelju izgrađena nova kalvarija. Prema zapisnicima zastupstva rimokatoličke crkvene općine u Plavni, od 1923. do 1944. više je puta pokušavana izgradnja kalvarije, ali je uvijek odgađana: pripravljeno je zemljište, izrađeni su nacrti, donošeni proračuni i planovi, ali postaje nikada nisu podignute.

(Z. Pelajić)

Sombor. God. 1725. na groblju je podignuta malena kapela Svetoga Križa. Nije zabilježeno jesu li pred tom kapelom bile postaje križnoga puta, ali je poznato da je iz župne crkve svake godine na blagdan Našašća Svetoga Križa (3. svibnja) polazila procesija do te kapele. God. 1764. se počela graditi somborska stara kalvarija te je na Veliki utorak 14. travnja 1767. dovršena zajedno s kapelom. Kalvarija se prostirala duž Bezdanskog puta – od današnje Batinske ulice br. 48 do Bezdanskog puta br. 76. Prvu pobožnost križnoga puta na novoj je kalvariji na Veliki petak 17. travnja 1767. vodio fra Nikola Đurčević. Kapela je postojala još 1942. Nova gradska kalvarija podignuta je 1924. pokraj Velikoga katoličkoga groblja, a posvećena je Svetomu Križu. Kalvarijska je crkva 1960. postala župnom crkvom župe Svetoga Križa. Nekadašnje postaje križnoga puta zamijenjene su novima. Ondje se već dugi niz godina svake korizmene srijede okupljaju somborski vjernici na križni put.

Kalvarija u Somboru

Sonta. Na platou pokraj glavnoga ulaza na mjesno groblje prilozima vjernika 1842. podignuto je 14 postaja križnoga puta u potkovičastom obliku te kapela Srca Isusova, na čijem je krovu bila 15. postaja, a početkom XX. st. i zvonik. Kada su zbog izgradnje nove mrtvačnice postaje srušene 1989., slike križnoga puta postavljene su na bočne zidove unutar mjesne crkve sv. Lovre. Kapela, koju Sonćani zovu Kalvarija, renovirana je 1964. i 2005., a na krov kapele postavljena su 2006. zvona sa zvonika srušenoga 2006.

(I. Andrašić)

Kalvarija u Sonti

Subotica. Prva subotička kalvarija podignuta je 1758. na trgu pred franjevačkom crkvom. Zbog širenja grada 1817. Matija pl. Vojnić od Bajše dao je podignuti novu kalvariju kraj ondašnjega istočnog izlaza iz grada – Segedinske kapije, koja je završavala na najvišem mjestu u gradu – brežuljku kod današnjeg podvožnjaka tj. željezničkoga mosta, gdje se danas nalazi subotička pošta broj 2. Osnivač je održavanje kalvarije povjerio gradu. Zbog gradnje pruge i željezničkoga kolodvora kalvarija je izmještena 1864. na današnje mjesto u blizini Somborske kapije, a 1877. obitelji Mukić i Malagurski podigle su kapelu Ža-

losne Gospe. Te je godine počelo prikupljanje darova za gradnju današnje kalvarije, koja je blagoslovljena 1880.

Kalvarija u Subotici

Danas je najposjećenija i najživlja kalvarija u Subotičkoj biskupiji. Tu se na četvrtu korizmenu nedjelju okupljaju djeca, na petu djevojke i mladići, te na Cvjetnicu i na Veliki petak svi vjernici. Osim na Veliki petak, Subotičani posjećuju svoju kalvariju i u rano uskrsno jutro. Poslije pohoda kalvariji vjernici odlaze na ranu misu u obližnju crkvu Isusova uskrsnuća. Prije dvadesetak godina vjernici su u zoru pohodili kalvariju, a s kalvarije su dolazili u katedralu na misu u pet sati, kad je katedrala bila ispunjena do posljednjega mjesta.

Vajska. Prema zapisima župnika Đure Baloga, kalvarija je sagrađena 1852. na uglu današnjih ulica JNA i Petőfijeve, a sastojala se od tri drvena križa s limesnim slikama. Obnovljena je za župnika Stjepana Tumbasa 1894., koji je dao sagraditi postaje i podnožje križa od tijeaštene cigle te nabavio tučani križ i slike od fajanse Blažene Djevice Marije, sv. Ivana i Marije Magdalene. Nakon Drugoga svjetskog rata razorena je, kipovi su uništeni, a na mjestu kalvarije izgrađene su kuće. Nova kalvarija izgrađena je u župnom dvorištu, s postajama po starom obliku, a križ je postavljen na novi način. Župnik Josip Kujundžić posljednjih je godina na postajama stavio nove limene slike i križesve. Danas je u punoj funkciji.

(Z. Pelajić)

Žednik. Nakon izgradnje seoske crkve i ustanovljenja župe, na mjesnom je groblju obitelj Vukov podigla kalvariju u razdoblju 1913.-17. Prigodom obnove groblja 2003. obnovljene su i postaje.

Kalvarije u madžarskom dijelu Bačke. Najpoznatija se nalazi se u Baji, na prirodnom brežuljku zvanom Brižina. Postaje (12) te reljefi i slike u njima potječu iz 17, a 1973. obnovljene su. Iznad njih, na vrhu brežuljka, nalazi se kapelica koja pripada bajskoj župi sv. Stjepana i posvećena je Djevici sa sedam žalosti. Kapela je podignuta 1836. u klasicističkom stilu, a 1998. je obnovljena. Pred pročeljem joj stoji timpanon portik s četiri stupa. Oltarna slika, koja prikazuje Tugujuću Blaženu Djevicu, djelo je Josepha Schöffta i potječe iz 1837. Pred kapelom je skup kalvarijskih kipova (iz 1795.): Blažena Djevica Marija, Sveti Ivan i Marija Magdalena.

Diljem sjevernog dijela Bačke podižu se slične kalvarije: u Baškutu (*madž.* Vaskút) 1831., 14 postaja, a kalvarijska kapela građena je 1824., dok je 2007. sav kompleks obnovljen; u Aljmašu (*madž.* Bácsalmás) 1882.; Bikiću (*madž.* Bácsbokod) 1895., građena je s novčanom potporom poj-

Kalvarija u Baji

najviše Ane Vidaković; Mateviću (*madž.* Mátételke) 1897.; Sentivanu (*madž.* Felsősezentiván) 1903.; Čavolju (*madž.* Csávoly) 1904.; Baćinu (*madž.* Bátya) 1910.; Gari 1911.; Kaćmaru (*madž.* Katymár) 1912.

U Santovu na mjestu nekadašnje kalvarije s drvenim križevima (iz 1881.) 1913. podignute su dolične postaje (14) od opeka, s prikladnim reljefima. Iznad postaja 1913. obitelj Širok dala je podignuti kapelicu, ispred nje su bila tri kamena križa: propeti Isus i dvojica razbojnika. Kao u većini naselja, tako i ovdje, od 1950-ih godina kalvarija gubi prvotnu ulogu, prepušta se zubu vremena i napokon ruši. God. 2011., u vrijeme župnika Imrea Polyáka, gradi se nova kalvarija (15 postaja), a spomenuti su križevi obnovljeni.

(Ž. Mandić)

Lit.: I. Džinić, Čonoplja, *Subotička Danica ili bunjevačko-šokački kalendar (sa slikama) za prostu godinu 1931.*, Subotica, b. g.; T. Augustinov, *Kulturna povijest Vajske*, Vajska, 1972; A. Badurina, Kalvarija, *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva*, Zagreb, 1979; E. Roth, Kalvarienberg, *Lexikon für Theologie und Kirche*, 5, Freiburg, 1996; M. Zorić, Rimokatolička crkva u Vajskoj, u: *Seoske i salašarske crkve u Vojvodini*, Novi Sad, 1998; I. Diós, Kálvária, *Magyar Katolikus Lexikon*, 6, Budapest, 2001; *Opći religijski leksikon*, Zagreb, 2002; R. Silađev, *Divani iz Sonte*, Subotica, 2007; D. Csúszó, *Könyörgéseink színhelyei*, 5, Szabadka, 2008; S. Beretić, Kalvarija – mjesto Isusove muke, *Zvonik*, 3/2010, Subotica; V. Besedeš, *Naše kalvarije : Kalvarije u Vojvodini / Kálváriáink : A vajdasági kálváriák*, Subotica/Szabadka, 2010; V. Dévavári Beszédes, *Családi Kör,* 10, Újvidék, 5. IV. 2012; R. Silađev, Priča o fotografiji : Kapela, *Hrvatska riječ*, br. 488, Subotica, 3. VIII. 2012; I. Andrašić, Korizma u Sonti, *Subotička Danica : Kalendar za 2013. godinu*, Subotica, 2012; www.bajsa.net/istorija.html.

S. Beretić

KAMARA (*tur.* hrpa, gomila < *lat.* camera < *grč.* kamára: svod, strop od sobe) **1.** stog žita, slame ili sijena pravokutna oblika, s polukružnim završetkom ili sa završetkom nalik krovu. Slagale su se nakon vršidbe u guvnu pod salašom, po mogućnosti na manjim uzvisinama kako bi se izbjeglo slijevanje vode nakon kiše pod kamaru, najčešće u parovima i na većim međusobnim razdaljinama da bi među njih mogla ući *kasla*. Slagala se sazivanjem *mobe* da bi posao što prije bio završen te da bi se izbjeglo izlaganje snoplja mogućoj kiši. Dimenzije su se kretale do 10 m u duljinu i do 5 m u širinu. Majstori koji su znali složiti kamare, tzv. kazaloši, bili su rijetki i cijenjeni.

Kamara pokošena žita slagala se tako što se oko dvije trećine snoplja sadijevalo *u podinu*, tj. donji dio kamare u kojem se snoplje slaže s vlaćem okrenutim unutra. Nakon 2,5-3 m visine, od preostale trećine snoplja pravila se *povlata*, tj. gornji dio kamare s vlaćem okrenutim prema van, i to tako da se snoplje postupno uvlačilo dok kamara ne bi bila gotova. Završavana je unakrsno sastavljenim snopljem, čiji su odrezani krajevi okrenuti nagore. Na kraju je na dva kraja kamare na vrhu stavljan po jedan snop, koji se dobro pričvršćivao da ga vjetar ne sruši. Taj prvi par vršnih snopova na pročelju i začelju kamare zvan je *patkovima*, a *patke* su bili svi ostali vršni snopovi po cijeloj dužini kamare.

Nakon što se žito ovršilo, *kazaloš* je s dva *slamara* složio ovršenu slamu u kamaru. Ravnomjerno su gazili po slami kako bi se jednako slegla i kako ne bi bilo ulegnuća na kojima bi se zadržavala voda. Na kraju se preko vrha kamare na svakih 1,5 do 2 m prebacivala dugačka žica na čijim je krajevima bila vezana cigla, čime se postizala zaštita od vjetra.

S razvojem poljoprivredne mehanizacije i ulaskom kombajna u proces vršidbe žita, više nisu slagane kamare snoplja žita i slame, nego samo kamare balirane slame.

Kamare slame

2. hrpa, gomila. Figurativno se pojam rabio za označivanje velike količine nečega, npr. za bogata čovjeka govori se da ima kamaru novaca.

3. soba, spavaonica.

Lit.: M. Peić, G. Bačlija, *Rečnik bačkih Bunjevaca*, Novi Sad – Subotica, 1990; A. Stantić, *Kruv naš svagdanji*, Subotica, 2001; A. Sekulić, *Rječnik govora bačkih Hrvata*, Zagreb, 2005; *Bunjevačke novine*, 49, Subotica, 2009.

P. Skenderović

KAMAŠLE (*madž.* kamásli < *njem.* Gamasche < *fr.* gamache), gamaše, uvijači za noge. Izrađivane su od platna isječenoga u duge vrpce u obliku zavoja, koje se namatalo na noge od vrha prstiju do potkoljenice. Ondje se kraj vrpce pričvršćivao te su se tada na njih navlačile cipele. Rabljene su umjesto čarapa, poglavito ih je upotrebljavala vojska za vrijeme Prvoga svjetskoga rata. Kao ukras su katkad stavljane i konjima iznad kopita pa do koljena.

Lit.: M. Peić, G. Bačlija, *Rečnik bačkih Bunjevaca*, Novi Sad – Subotica, 1990; A. Sekulić, *Rječnik govora bačkih Hrvata*, Zagreb, 2005.

P. Skenderović

KAMČEVIĆ, Vladimir (Gradsko, Makedonija, 7. I. 1935.), nastavnik, kulturni djelatnik. S obitelji se nakon bugarske okupacije Makedonije 1941. iseljava u Smederovo. Srednju tehničku školu završio je 1951. u Zrenjaninu, a nakon toga živi i radi u Beogradu, gdje je završio Višu pedagošku školu. U Monoštor se doselio 1963., gdje je radio kao nastavnik fizike i kemije u OŠ *22. oktobar*. Jedan je od najzaslužnijih za organiziranje ribolovaca, šahista, vatrogasaca, radio- i fotoamatera, planinara, motonautičara i kajakaša u mjestu te turističke manifestacije *Zlatni kotlić Dunava*. Dobitnik je Novembarske nagrade grada Sombora (1982.), priznanja Najdraži učitelj Jugoslavije (1986.), najviših vatrogasnih odličja (1994.), a Turistički savez Jugoslavije dodijelio mu je Posebno priznanje za angažiranje na afirmaciji Monoštora (1985.). Živi u Monoštoru.

Kao dugogodišnji dopisnik *Somborskih novina* i Radio Sombora, objavljivao je napise i reportaže o običajima, kulturnom nasljeđu i turističkim potencijalima Monoštora. U knjizi *Monoštorska lirska traganja* donio je izbor pjesama mjesnih pjesnika, među ostalima i Stipana Bešlina. Sakuplja i riječi šokačkoga govora u Monoštoru, koje je objavio kao dio knjige *Staze pamtivika – monoštorski abecednik*.

Djela: *Monoštorska lirska traganja 1938-1998*, Bački Monoštor, 1999; *DVD »Monoštor« : Monografija*, Bački Monoštor, 1998; *Staze pamtivika : Monoštorski abecednik*, Bački Monoštor, 2001.

Ž. Šeremešić

KAMENICA, primitivna uljana svjetiljka u obliku malene posude. Izrađivala se dubljenjem u kamenu ili od pečene gline, pri čemu se u nju ulijevalo ulje, a u njega potapao pamučni fitilj. Rabila se kao rasvjeta u staji ili u volarici.

Lit.: M. Peić, G. Bačlija, *Rečnik bačkih Bunjevaca*, Novi Sad – Subotica, 1990; A. Sekulić, *Rječnik govora bačkih Hrvata*, Zagreb, 2005.

P. Skenderović

KAMFOR, tvar koja se dobiva iz biljke kamforovca. Spoj je kemijske formule $C_{10}H_{16}O$, točnije: 1,7,7-trimetilbiciklo[2.2.1]heptan-2-on. Dobivao se iz kore i stabla drveta kamforovca (*lat.* Cinammomum camphora), koje raste u tropskim krajevima Azije (na otocima Borneo i Tajvan). Danas se veći dio proizvodi umjetno (preradom terpentina) i važna je sirovina u kemijskoj industriji. To je tvar mekana kao vosak, bezbojna, gotovo prozirna. Ima snažan, ugodan miris. Iako su mu talište i vrelište visoki (175, odnosno 204 °C), već na sobnoj temperaturi snažno isparava. Zbog toga, ako se drži na otvorenome ili u slabo zaptivenoj bočici, brzo ishlapi.

Do sredine XX. st. bio je u širokoj uporabi kao lijek za mnoge bolesti i jedan od najvažnijih kućnih lijekova. Utrljan u kožu, izaziva osjećaj hlađenja i umanjuje bol u mišićima i zglobovima. Također otklanja svrab, a dobar je i za manje opekline. Udisanje kamfora ublažava kašalj i sma-

njuje simptome prehlade. Smatralo se da »smiruje živce« (osobito ženama), liječi vrtoglavicu te da je od pomoći pri lakšim srčanim napadajima. Zato je posjedovanje bočice kamfora, osobito na salašima, bilo od velike vrijednosti i omogućivalo je da se lakše bolesti liječe bez odlaska liječniku i bez kupnje skupih lijekova. Vrijedni spomenuti da osušen ružmarin sadržava oko 20% kamfora.

Budući da je otrovan, ako se unese u tijelo preko usta, već 2-3 grama dovode do težega trovanja, a oko 4 grama može izazvati smrt. Trovanje se očituje neurološkim tegobama (primjerice, napadajima padavice), otežanim disanjem, a strada i jetra. Zbog tih svojstava njegova se uporaba u ljekarništvu postupno smanjivala, a negdje sredinom prošloga stoljeća bila je i zabranjena.

Ante Sekulić je u Somboru 1956. zabilježio bunjevačku izreku »Nesto ko kamfor iz bočice« u značenju osobe koja je nenadano i neprimjetno otišla ili pobjegla.

Lit.: A. Sekulić, *Rječnik govora bačkih Hrvata,* Zagreb, 2005; I. Gutman, Bunjevačka kemija, *Miroljub,* 4/2008, Sombor; I. Gutman, Još o bunjevačkoj kemiji, *Miroljub,* 1/2010, Sombor; N. R. Krishnaswamy, Learning organic chemistry through natural products, *Resonance*, 12/2011, Bangalore; http://en.wikipedia.org/wiki/Camphor.

I. Gutman

KAMIŠ (*tur.* kamiş: trska; čibuk), dugačka tanka drvena cijev na koju se natakne lula kada se puši sjedeći. Najčešće se izrađivala od višnjeva drva. Dužina ovisi o veličini lule i iznosi od 20 do 50 cm. Dim koji nastaje izgaranjem duhana u luli prolazi kroz kamiš te se katran i drugi nepoželjni sastojci lijepe za njegove unutarnje stijenke, a dim se rashlađuje dok ne stigne do pušačevih usta. Povremeno se morao čistiti, za što je postojao poseban alat. Vjeruje se da je zbog kamiša među pušačima u prošlosti bilo manje oboljelih od bolesti grla i pluća nego danas.

Lit.: M. Peić, G. Bačlija, *Rečnik bačkih Bunjevaca,* Novi Sad – Subotica, 1990; A. Sekulić, *Rječnik govora bačkih Hrvata*, Zagreb, 2005.

P. Skenderović

KANAFAS (**konofas, konafas**) (*njem.* Kanevas: mrežasto grubo platno < *fr.* canevas: konoplja), vrsta veoma čvrste tkanine. Srednjonitna je i izrađuje se u platnovezu od lana ili pamuka. Pojedine vrste, u ovisnosti o vrsti tkanja, karakterizira ugodan sjaj. U Bunjevaca i Šokaca u XX. st. koristila se za izradu ženskih *ruva na ispasivanje*, tj. za *leveš* i *keceljac*, te za muške košulje tamnijih boja i za leđni dio muških *prusluka* u svojstvu postave. U kućanstvu su se od te tkanine šile *navlake* za krevete, koje su po sebi imale motive na *bobice*, kockice, sivkastih, crvenih i modrih boja. Zbog srednje gustoće pogodna je za vez, pogotovo na *navlakama* za *uzgljance*.

Lit.: B. Roller, *Tehnologija teksila : Poznavanje odjevnih tkanina*, Zagreb, 1958; M. Peić, G. Bačlija, *Rečnik bačkih Bunjevaca,* Novi Sad – Subotica, 1990; A. Sekulć, *Rječnik govora bačkih Hrvata*, Zagreb, 2005.

K. Suknović

KANAL DUNAV-TISA-DUNAV, hidromelioracijski sustav u Vojvodini od rijeke Dunava kod Bezdana preko središnje Bačke, Tise, središnjega i južnoga Banata do Banatske Palanke, gdje se ponovno spaja s Dunavom pred njegov ulazak u Đerdap.

Početkom XVIII. st. područje današnje Vojvodine bilo je uglavnom močvarno. Rijeke Dunav, Tisa, Sava, Begej, Tamiš i manji tokovi u Bačkoj i Banatu plavile su golema područja južne i središnje Bačke, Potisja i depresije Banata pa su vlasti Habsburške Monarhije organizirale melioracijske radove radi isušivanja zemljišta. Krajolici su bili pod gustim močvarnim šumama, a zbog čestih promjena riječnih tokova bilo je mnogo bara, močvara i ritova s barskom vegetacijom. Malobrojna naselja građena su na uzvisinama i humkama, npr. Monoštor, ili na riječnim terasama, kao što npr. šokačka sela Bereg, Bezdan, Sonta, Vajska, Bođani, Plavna i Novo Selo (*srp.* Bačko Novo Selo). Za vrijeme visokih voda poplavni je val dolazio do samih naselja, pa je Monoštor postajao otokom – i danas je selo okruženo kanalima i u njega se može ući samo preko mostova. U takvim uvjetima stanovništvo se bavilo ribolovom, lovom,

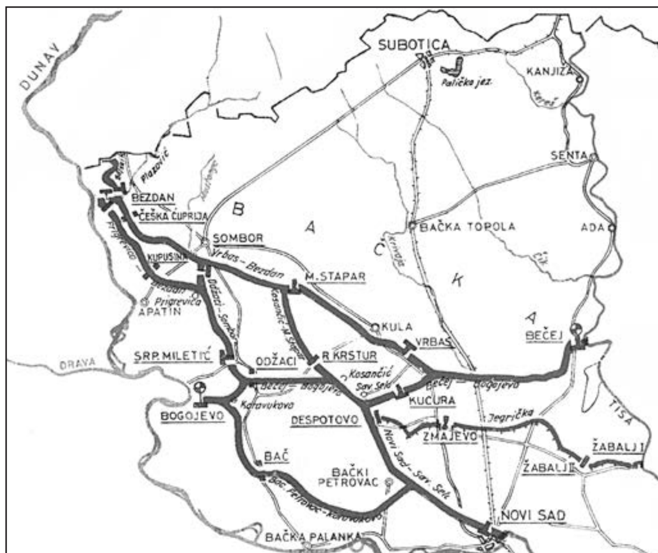
stočarstvom, sječom trske i njezinom obradom (trska se koristila za pokrivanje kuća i izgradnju tavanica), a na suhim područjima zemljoradnjom. Preteče melioracije u Bačkoj bili su kanal između Kule i Vrbasa, izgrađen 1785., i kanal Sivac – Kula iz 1787.

Od 1793. do 1801., prema projektu braće Józsefa i Gábora Kissa, izgrađen je Veliki bački kanal, dug 114 km. Spaja Dunav s Tisom, prvotno između Monoštora i Bačkoga Gradišta, a poslije između Bezdana i Bečeja. Dobio je naziv Franjin kanal (*madž.* Ferencz-csatorna, prema ugarskom kralju Franji II., za čije je vladavine izgrađen), a u narodu je zvan i Kišev kanal. Kopan je ručno uz sudjelovanje 3000 radnika. Građen je sistemom koncesija. Nakon izgradnje kanala naglo je porasla poljoprivredna proizvodnja, cijena zemlje i zakupa višestruko se povećavala, a zbog skraćenja plovnoga puta došlo je do nagla razvoja plovidbe, industrije i osobito trgovine te je u prvih 25 godina korištenja kanala uloženi kapital u cijelosti vraćen. No zbog zasipanja oba spoja kanala s rijekama i korita kanala nanosom te zbog nedovoljnoga održavanja plovidba je postajala sve teža pa je nakon isteka koncesije od 25 godina kanal zapušten. Za bolji prolaz brodova spoj s Dunavom premješten je 1856. iz prevodnice kod Monoštora u Bezdan, gdje je izgrađena nova brodska prevodnica – prva betonska prevodnica u Europi. No i dalje nije bilo dovoljno vode za plovidbu te je 1870.-75. novi koncesionar István Türr, kojem je kanal izdan na 75 godina, izgradio nove kanale Baja – Bezdan i Mali Stapar – Novi Sad te pristanište u Baji. Premještaj ušća Velikoga bačkoga kanala iz Bačkoga Gradišta u Bečej ugarska vlada izvela je 1895.-98. te je, prema projektu Eiffelova ureda, kod Bečeja izgrađena nova moderna brodska prevodnica Schleis sa sustavom rešetaka, koja je prva u Europi imala vlastit električni pogon s hidroelektranom. Veliki bački kanal danas prolazi kroz Bezdan, Mali Stapar, Sivac, Crvenku, Kulu, Vrbas, Srbobran, Turiju i Bečej.

Mali bački kanal naziv je za dio kanalske mreže koja spaja Veliki bački kanal s Dunavom. Prvotni mu je naziv Kanal Franje Josipa, za čije je vladavine izgrađen. Kod Maloga Stapara odvaja se od Velikoga bačkoga kanala, prolazi kroz Ruski Krstur, Savino Selo, Bački Petrovac i u Novom Sadu se spaja s Dunavom. Ukupne je dužine 66 km.

Funkcija napojnoga kanala Baja – Bezdan došla je do punog izražaja kada je izgrađena vodocrpilišna ustava Ferenc Deák s brodskom prevodnicom u Baji i Šebešfoku (*madž.* Sebes-fok) 1915.-17. te crpna stanica za ospkrbu vodom pri niskim vodostajima 1916. Do Prvoga svjetskoga rata svi su kanali, kao jedinstveni hidrotehnički sustav, dobro funkcionirali i ponovno postali rentabilni, no za vrijeme rata zapušteni su.

Trianonskim ugovorom o miru iz 1920. Kraljevstvu SHS pripali su Veliki bački kanal

Mreža Kanala DTD u Bačkoj

i Mali bački kanal u cijeloj dužini te dio kanala Baja – Bezdan od ustave Šebešfok do državne granice, a Madžarskoj vodocrpilište u Baji i dio kanala Baja – Bezdan do granice. Tako su se od jedne nedjeljive hidrotehničke cjeline kanala stvorila dva dijela: već dio, bez vodocrpilišta, pripao je Kraljevstvu SHS, a manji dio dovodnoga kanala s vodocrpilištem Madžarskoj. U jugoslavenskom dijelu nazivi su kanala promijenjeni: Franjin kanal je postao Kanal kralja Petra I., a Kanal Franje Josipa – Kanal kralja Aleksandra. U međuratnom razdoblju odnosi dvaju dioničkih društava koja su, svako u svojoj državi, skrbili za kanale bili su loši pa su kanali loše održavani, dotok vode bio je sve manji te je kanalska mreža postala sve više nefunkcionalna.

Nakon Drugoga svjetskoga rata inženjer Nikola Mirkov izradio je 1947. projekt o izgradnji Hidrosustava Dunav-Tisa-Dunav (DTD) radi kompleksnoga rješavanja režima voda mrežom velikih kanala kroz središnji dio Bačke i Banata. Građen je od 1957. do 1977., kada je na Tisi između Bečeja i Novoga Bečeja puštena u rad brana. Ukupna je dužina sustava 960 km, plovno je 600 km, a prolazi kroz 80 naselja Bačke i Banata. U Dunav se ponovno ulijeva kod Banatske Palanke, blizu granice s Rumunjskom. Tijekom izgradnje sustava provedena je regulacija rijeka u Bačkoj (Mostonga, Jegrička) i Banatu, koje su dobile stalne tokove i regulirane vodostaje. Smanjene su plavne površine, čime je došlo do promjene u flori i fauni i u rijekama i u priobalju. Na novim površinama uzgajaju se nove kulture, žitarice, industrijsko bilje ili su stvoreni zasadi topola. No s izgradnjom nasipa uz rijeke vodostaji postaju sve viši te se nasipi moraju izdizati. Slično se zbiva i kod kanalske mreže: često se događa da zbog slaba protoka vode kanali zarastaju vegetacijom, a crpne stanice nisu dovoljno jake i u vlažnim godinama ne mogu iscrpsti višak vode u kanalsku mrežu te temeljnica izbija na površinu, što dovodi do nastanka fazaglinjenih i slanih površina.

Danas je osnovna namjena sustava odvodnja i natapanje, promet i opskrba naselja i industrije vodom. Neostvareni su ciljevi Kanala DTD prihvaćanje i provođenje stranih voda, u velikoj je mjeri neplovan, upotrijebljene vode odvode se u nedovoljno pročišćenom i nepročišćenom stanju, što uzrokuje veliko onečišćenje, zbog čega su neiskorišteni turistički potencijali.

Lit.: D. Milovanov, *Hidrosistem Dunav – Tisa – Dunav*, Novi Sad, 1972; B., Bukurov, *Fizičko-geografski problemi Bačke*, Novi Sad, 1975; Ž. Bogdanović, *Opština Bač*, Novi Sad, 1985; V. Lazić (gl. ur.), *Tija voda* : *guta cavat lapidem*, Novi Sad, 1995; E. Čikić, Osvrt na istorijat uređenja voda u Bačkoj, u: *Mostonga i vode zapadne Bačke*, Novi Sad, 1998; M. Đekić, *Veliki Bački kanal kao kulturno nasleđe*, Novi Sad, 2012; www.vodevojvodine.com

Z. Nagel

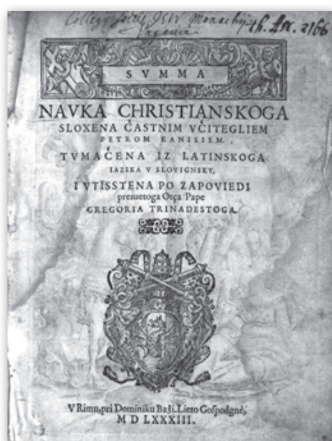
KANIKULA (*madž.* kánikula < *lat.* canicula: mali pas; demin. od canis: pas) dani najveće ljetne žege, *pasji dani*. Naziv je izveden od drugoga imena zvijezde Sirijus (*lat.* Sirius < *grč.* seírios: vruć), najsvjetlije zvijezde na svodu u vrijeme najjače žege – Mali pas (*Canicula*) iz zviježđa Veliki pas (*Canis Maioris*). U antičkome svijetu dugo se najtoplije razdoblje ljeta vezivalo za pojavu Sirijusa, koji sredinom ljeta izlazi sa Suncem, jer se držalo da Sirijus dodaje Suncu svoju toplinu. Od tada su se sačuvali izrazi »pasja vrućina« i »pasji dani«, za sparni dio ljeta kada psi od vrućine lako pobjesne.

Te su dane zato i Bunjevci zvali *kerećijim danima* ili *kerećijim vrućinama*. Najtopliji dio ljeta u Panoniji traje od sredine srpnja do sredine kolovoza. U prošlim je vremenima to bilo vrijeme *risa*, ručne kosidbe žita, pa su *risarima* (koscima) nesnosne vrućine rad činile iznimno napornim. U vrijeme kanikule u podne ili malo poslije podneva, kad je najveća vrućina i kad nema ni daška vjetra, u nizini se na visini od jednoga do dva metra iznad tla vide titraji pet do šest polegnutih vijugavih linija dugačkih nekoliko metara i međusobno udaljenih oko 20 cm. To priviđenje tj. fatamorgana, nastaje isparavanjem vlage iz zemljišta, a u puku se označivalo izrazom *Tira baba kozliće*.

Lit.: D. Klaić, *Rječnik stranih riječi, izraza i kratica*, Zagreb, 1958; M. Peić, G. Bačlija, *Rečnik bačkih Bunjevaca*, Novi Sad – Subotica, 1990; A. Stantić, *Kruv naš svakdašnji*, Subotica, 2001; A. Sekulić, *Rječnik govora bačkih Hrvata*, Zagreb, 2005; A. Stantić, *Ris i obiteljska dužijanca u subatičkom ataru*, Subotica, 2011.

P. Skenderović

KANIZIJE, Petar, sv. (*nizoz.* **Pieter Kanis/Kanijs**, *lat.* **Petrus Canisius**) (Nijmegen, danas Nizozemska, 8. V. 1521. – Fribourg, Švicarska, 21. XII. 1591.), isusovac, crkveni naučitelj. U Družbu Isusovu stupio je 1543. Nakon studija teologije djeluje kao predvodnik katoličke obnove u njemačkim krajevima (Njemačka, Austrija, Češka, Moravska, Švicarska) u vrijeme širenja reformacije. Kao uvaženi teolog sudjelovao je na Tridentskom koncilu (1545.-63.). Poput mnogih isusovaca toga doba, djelovao je kao propovjednik i pučki misionar. Bila mu je ponuđena stolica Bečke biskupije 1554., ali je prihvatio samo mjesto administratora biskupije, na kojem je bio godinu dana. Provincijalom Njemačke isusovačke provincije postao je 1556. Utemeljio je 1580. isusovački kolegij u Fribourgu. Najpoznatija su mu djela tri katekizma, prvi ozbiljni odgovori Katoličke crkve na *Mali* i *Veliki katekizam* Martina Luthera, koja su doživjela brojna izdanja na više jezika: *Veliki katekizam* (*Catechismus major seu Summa doctrinae christianae posttridentina*, 1555.) namijenjen studentima, *Mali katekizam* (*Catechismus minimus seu Summa doctrinae christianae per questiones tradita et ad captum rudiorum accomodata*, 1556.) za neuki puk i malu djecu, te *Kratki katekizam* (*Catechismus minor seu Parvus catechismus catholicorum*, 1558.) namijenjen za gimnazijsku naobrazbu. Blaženim je proglašen 1864., a svetim 1925.

SVMMA
NAVKA CHRISTIANSKOGA
SLOXENA ČASTNIM VČITEGLIEM
PETROM KANISIEM.
TVMAČENA IZ LATINSKOGA
IAZIKA V SLOVIGNSKY,
I VTISSTENA PO ZAPOVIEDI
presuetoga Oçça Pape
GREGORIA TRINADESTOGA.
V Rimu, pri Dominiku Baʃi. Lieto Goʃpodgnê,
M D LXXXIII.

Š. Budinić, *Summa nauka christianskoga*, Rim, 1583.

Njegov boravak u Bavarskoj, Beču i Pragu nesumnjivo je utjecao na širenje njegovih djela u krajevima gdje su živjeli Hrvati. Kanizijev *Veliki katekizam* na hrvatski je preveo Zadranin Šimun Budinić 1583. objavljujući dva izdanja – na latinici i ćirilici, u pokušaju njegova širenja kod pravoslavnoga stanovništa. Za podunavske Hrvate posebice je važan *Mali katekizam* iz 1556. U isusovačkoj tiskari u Trnavi taj je katekizam uz početnicu na hrvatskom najprije tiskan 1634. pod imenom *Abekavica i keršćanski nauk* (nije sačuvan), a zatim koncem XVII. st. u dva izdanja: *Kratka azbukvica i kratak kerstjanski katoličanski nauk P. O. Petra Kanizia Društva Imena Isusova. Složen u Slavinski Jezik* (bosančicom – ćirilicom, 1696.) i *Kratka Abekavica i Kratak Kerstianski Katolicsanski Nauk Poschtovanoga otca Petra Kanisia Druschtua Imena Isusova. Sloxen u Slavinski Jesik* (latinica, 1696. i 1697.). Tiskanje izdanja 1696.-97. potaknuo je i financirao ostrogonski nadbiskup i kardinal Leopold Kolonić, a prevoditelj je bio isusovac Ivan Gabelić (Sarajevo, 1666. – Budim, 1703.), tadašnji propovjednik, kateheta i misionar u župama ostrogonske nadbiskupije gdje su živjeli Hrvati i Srbi, koji je djelovao u Budimu i Pečuhu. Činjenice da je Kolonić tada bio ostrogonski nadbiskup i da je Gabelić djelovao u Budimu i Pečuhu upućuju da je katekizam bio namijenjen prije svega Hrvatima na oslobođenim područjima Ugarske i Slavonije te grkokatolicima Rusinima i pravoslavnim Srbima, ali ga ovi posljednji nisu prihvatili jer su ga držali sredstvom unijaćenja.

U XVIII. st. anonimno (prema F. E. Hošku, riječ je o Emeriku Paviću) priređen je i prijevod pod naslovom *Nauk katolicsanski u pitanja i odgovaranja sverhu pet*

poglavitih stvari Petra Kanisia u tri skulae razdilit (Budim, 1759.). Dvije godine poslije i jedan anonimni isusovac (prema Tomi Matiću, vjerojatno Antun Kanižlić) priredio je *Nauk karstjanski sverhu pet poglavjah Petra Canisia Druxbe Isusove, na pitanya i odgovore za tri szkule razdilyen* (Zagreb, 1761.) koji je za »za sve kolike xupe i skule naroda Illyricskoga u kolocsanskomu arci-biskupatu za ucsiti naregyen«, a dao ga je tiskati kalački nadbiskup József Batthyány.

Djela na hrvatskom: *Summa nauka christianskoga : Sloxena častnim učitegliem Petrom Kanisiem : Tumačena iz latinskoga iazika u slovignski*, Rim, 1583; *Summa nauka hristianskoga : Složena častnim' naučiteljem' bogoslovcem' Petrom' Kanisiem'* ; [... iz' vlaškoga, ili latinskoga jazika u slovinski jazik' protumačio jest' pop' Šimun Budineo Zadranin'], Rim, 1583. *Kratka azbukvica i kratak kerstjanski katoličanski nauk P[oštovanoga]. O[ca]. Petra Kanizia Društva Imena Isusova. Složen u Slavinski Jezik. Pritiskan po milosti Pripoštovanoga i privisokaoga G[ospodi]na kardinala Kolonichia Ostrogonskoga Arcibiskupa*, Ternava, 1696.; *Kratka Abekavica i Kratak Kerstianski Katolicsanski Nauk Poschtovanoga otca Petra Kanisia Druschtua Imena Isusova. Sloxen u Slavinski jesik. Pritiskan po milosti Kardinala Kolonichia*, Ternava, 1696, 1697²; *Nauk katolicsanski u pitanja i odgovaranja sverhu pet poglavitih stvari Petra Kanisia u tri skulae razdilit / i na korist sviu dussah pastirah, messtara, staressinah i mlagianae dicae sloxit po jednomu Misniku Observantu u Budimu*, Budim, 1759 (1759²); *Nauk karstjanski sverhu pet poglavjah Petra Canisia Druxbe Isusove, na pitanya i odgovore za tri szkule razdilyen : s-obicsainima molitvami, s razlicsitih pismah, s-naredbami Bratinstva od nauka kerstyanskoga i prosctenyih od svetih otacah papah rimskih ovomu Bratinstvu dopusctenih : u vrime pako Svetih Misionah po Jednomu iz Druxbe Isusove Misionaru podilyen*, pretisak, Zagreb, 1761.

Lit.: T. Matić, »Abecevica« iz 18. vijeka za analfabete u požeškom kraju, *Vrela i prinosi*, 8, Sarajevo, 1938; T. Matić, Život i rad Antuna Kanižlića, u: *Pjesme Antuna Kanižlića, Antuna Ivanošića i Matije Petra Katančića*, Zagreb, 1940; L. Čurčić, Tobožnja unijatska štamparija u Trnavi, *Zbornik Matice srpske za književnost i jezik*, 3/1971, Novi Sad; L. Čurčić, Nova bunjevačko-šokačka bibliografija, *Zbornik Matice srpske za književnost i jezik*, 3/1971, Novi Sad; F. E. Hoško, *Negdašnji hrvatski katekizmi*, Zagreb, 1985; M. Korade, Križanićevo školovanje kod isusovaca u Grazu (1635-1638), u: *Znanstveni skup u povodu 300. obljetnice smrti Jurja Križanića (1683-1983) : Zbornik radova*, 2, Zagreb, 1986; A. Jembrih, *Hrvatski filološki aspekti*, Osijek-Čakovec, 1990; J. Jakšić, *Četiri stoljeća hrvatskog katekizma*, Zagreb, 1995; *Hrvatski biografski leksikon*, 4, Zagreb, 1998; *Opći religijski leksikon*, Zagreb, 2002.

R. Skenderović

KANIŽLIĆ, Antun (Požega, između 5. i 9. XI. 1699. – Požega, 24. VIII. 1777.), isusovac, pjesnik i vjerski pisac. Osnovnu školu završio je u Požegi, a višu gimnaziju (humaniora) polazio je u Zagrebu i Leobenu (Štajerska). Studij filozofije i teologije započeo je u Grazu, a završio u Trnavi, gdje je 1728. zaređen za svećenika. Nakon završetka studija radio je kao profesor u gimnazijama u Varaždinu i Zagrebu. Od 1730. djeluje kao propovjednik i katehist u isusovačkim kolegijima i misijama u Pečuhu, Zagrebu, Požegi, Osijeku, Petrovaradinu i Varaždinu. U Požegu se vratio 1752. i ondje je do kraja života bio predsjednik biskupskoga konzistorija.

Po uzoru na starije slavonske vjerske pisce isprva je objavljivao vjersko-prosvjetiteljska djela, dijelom izvorna, a dijelom prerađena – katekizme i molitvenike s poukama i pjesmicama. Od njih su najveću popularnost stekli katekizam *Mala i svakom potribna bogoslovica*, koji mu je za života u isusovačkoj tiskari u Trnavi tiskan u pet izdanja 1760.-73., te molitvenik *Bogoljubnost molitvena*, od čijih su pet izdanja dva tiskana u Budimu (1794., 1813.). Neke od pjesama uvrštene su u popularnu zbirku franjevca Marijana Jaića *Vinac bogoljubnih pisama*. Posmrtno su tiskani njegovo najopsežnije djelo *Kamen pravi smutnje velike*, teološka i crkvenopovijesna rasprava o uzrocima rimsko-bizantskoga raskola, te religiozni spjev *Sveta Roxalia panormitanska divica*, njegovo najuspjelije pjesničko djelo.

Posvećujući pozornost jeziku, protivio se utjecaju neslavenskih jezika, osobito turskoga, iako se pod utjecajem svojega lokalnoga govora i školovanja i sam služio tuđicama, uz koje je često donosio sinonime. Pisao je štokavskom ikavicom, nastalom na temelju posavskoga govora, obogaćujući je južnohrvatskom (dubrovačkom,

tj. ijekavskom) i kajkavskom književnom tradicijom. Osobitu pozornost posvećivao je nazivlju, koje je, ponajprije teološko, preuzimao »iz različitih knjiga iliričkih« (Bartol Kašić, Jakov Mikalja, Andrija Jambrešić, Ardelio Della Bella, Ivan Belostenec) ili je prema njima stvarao prevedenice. U raznolikom grafijskom sustavu onoga doba pisao je prema početnicama (abecevice) što su ih isusovci izdavali i dijelili za opismenjavanje slavenskoga puka. Glavni je slavonski predstavnik baroka u hrvatskoj književnosti.

BOGOLYUBNOST
MOLITVENA,
NA POSCTENYE
PRISVETE TROICE
JEDINOGA BOGA,
BLAXENE DIVICE
MARIE,
I SVETIH,
S-Razlicsitimih Naucih, i Istomacsenyem Svetih Obicsajah Cerkvenih.
SLOXENA, I PRIKAZANA
SVETOMU ALOISII
DRUXBE ISUSOVE ISPOVIDNIKU,
OD
ANTUNA KANISLICHA,
DRUXBE ISTE MISNIKA,
PRITISKANA U TERNAVI, GODISCTE 1766.

A. Kanižlić, *Bogolyubnost molitvena*, Ternava, 1766.

Istraživanja Zlate Šundalić 2003. ponovno su aktualizirala tezu Tome Matića da je *Nauk karstjanski* isusovca Petra Kanizija (Zagreb, 1761.) zapravo drugo, do sada nepoznato izdanje *Male bogoslovice*. Taj je katekizam (čiji puni naslov glasi: *Nauk karstjanski sverhu pet poglavjah Petra Canisia Druxbe Isusove, na pitanya i odgovore za tri szkule razdilyen, s-obicsainima molitvami, s-razlicsitih pismah, s-naredbami Bratinstva od nauka kerstyanskoga i prosctenyih od svetih otacah papah rimskih ovomu Bratinstvu dopusctenih, u vrime pako Svetih Misionah o Jednomu iz Druxbe Isusove Misionaru podilyen. Uzmnoxen i po zapovidi priuzviscenoha gospodina gospodina Arci-biskupa za sve kolike xupe i skule naroda Illyricskoga u kolocsanskomu Arci-Biskupatu za ucsiti naregyen*) tadašnji kalački nadbiskup József Batthyány dao izdati za potrebe školskoga vjeronauka podunavskih Hrvata, koji su bili pod njegovom jurisdikcijom.

Za podunavske Hrvate važan i zbog toga što se u djelu *Primoguchi i sardce nadvladajuchi razlozi* (1760.) oštro suprotstavio nametanju rackoga imena Hrvatima i hrvatskom jeziku. U predgovoru te knjige napisao je: »Budući ja počeo od jezika iličkoga govoriti, ako bi i hotio mučati, ne mogu; da nikoji jezik naš zovu racki. Prišiše nam porugu, vlašku ovu peraču, kojom valjalo bi tako usta otrti, da se po koji način oprati mogadiahu sa svim Dunavom, po kojemu dovezoše se idući s trbuhom za našim kruhom.« To pokazuje da je već tada, sredinom XVIII. st., uočavao jasne narodne i jezične razlike između Hrvata i Srba u Podunavlju.

Djela: *Obilato duhovno mliko*, Zagreb, 1754; *Bogolyubstvo na posctenye svetoga Franceska Saaerie*, Ternava, 1759; *Utocsiscte Blaxenoj Divici Marii*, Mneci, 1759; *Mala i svakomu potribna bogoslovica*, Ternava, 1760 (1762², 1764³, 1766⁴, 1773⁵); *Primoguchi i sardce nadvladajuchi uzroci*, Zagreb, 1760; *Bogolyubnost molitvena*, Ternava, 1766 (Budim, 1794², Zadar, 1806³, Budim, 1813⁴, Zagreb, 1893⁵); *Kamen pravi smutnye velike*, Osik, 1780; *Sveta Roxalia panormitanska divica*, Becs, 1780 (pretisak Vinkovci, 1990), (Požega 1863², Vinkovci 1994³, 1996⁴); Kratka promišljanja. Molitve o. Antuna Kanižlića Druž. Isus s' apoštolstvom molitve za katolička poslanstva po Slovnicih na jugu, u: B. Baudrand, *Razmišljaj ovo dobro*, Rim, 1865⁴; Pjesme Antuna Kanižlića, Antuna Ivanovića i Matije Petra Katančića, u: *Stari pisci hrvatski*, 26, Zagreb, 1940; *Izabrana djela*, Vinkovci, 2000.

Lit.: T. Matić: Život i rad Antuna Kanižlića, u: *Stari pisci Hrvatski*, 26, Zagreb, 1940; Z. Šundalić, *Studenac nebeski : Molitvenici u hrvatskoj književnosti od 16. do kraja 18. stoljeća (s posebnim osvrtom na Antuna Kanižlića)*, Split, 2003; *Hrvatska enciklopedija*, 5, Zagreb, 2003; *Hrvatski biografski leksikon*, 7, Zagreb, 2009.

R. Skenderović

KANJURSKI, Đuro (Kanyurszky, György) (Lemeš, 9. III. 1853. – Višegrad, Peštanska županija, 23. V. 1920.), svećenik, teolog, orijentalist, crkveni pisac, sveučilišni profesor. Sin je Antala, lemeškoga liječnika i prisjednika sudbenoga stola Bač-

ko-bodroške županije, i Friedericke, rođ. Schillein. Teologiju je studirao u bečkom bogoslovnom sjemeništu *Pazmaneum* od 1872. do 1875., kada je zaređen za svećenika u Kalači. Akademske 1875./76. studirao je novoarapski i perzijski jezik. Nastavio je studij u Augustinskom zavodu u Beču 1876., gdje je doktorirao 1877. Bio je kapelan u Sonti 1878. Na Muškoj učiteljskoj školi u Kalači predavao je 1880.-82., a bio je i propovjednik kalačke prvostolne crkve. Redoviti je i profesor biblijskih znanosti i prefekt teoloških studija u Kalači 1879.-82., a na budimpeštanskom je sveučilištu predavao sirski, kaldejski i arapski jezik 1883.-1919.

Za tisak je priredio i tiskao svoje propovijedi, napisao je priručnu gramatiku arapskog jezika, a stručne radove, članke, pjesme i prijevode objavljivao je u onodobnim stručnim časopisima, tjednicima i dnevnicima: *Pázmány-Füzetek, Religio, Korunk, Katholikus Hetilap, Kalocsai Néplap* i dr. Najpoznatiji mu je polemički spis *A horebi bálvány* (*Idol s Horeba*) protiv Charlesa Tilstona Bekea i Voltairea. S nekolicinom teologa uređivao je budimpeštanski časopis *Katholikus Theologiai Folyóirat* 1883.-84., a bio je i jedan od 177 članova osnivača Povijesnoga društva Bačko-bodroške županije (*madž.* Bács-Bodrog Vármegyei Történelmi Társulat) u Somboru 1883. Prema pisanju subotičkog lista *Szabadka és Vidéke* iz 1896., sudjelovao je na izborima za Madžarski državni sabor.

Djela: *Az élet halála és a halál élete*, Kalocsa, 1879; *A műveltség szabályai növendékpapok számára*,² Budapest, b. g.; *Isten és a világ szelleme : Pünköstvasárnapi szentbeszéd* (posebni otisak iz časopisa *Katholikus Hitszónok*), Budapest, 1880; *A legyőzött király diadala : Nagyböjti beszédsorozat*, Kalocsa, 1880; *A horebi bálvány : Polemikus értekezés Ch. Beke és Voltaire* (posebni otisak iz časopisa *Religio*), Budapest, 1881; *Maszkil sirjedhidhüth : Örömköltemények-ének Rudolf és Stefania ő fenségeik egybekelése alkalmából és tiszteletökre irta Wolf József kalocsai rabbi* (poseban otisak iz časopisa *Egyetemes Philologiai Közlöny*), Budapest, 1881; *A klasszikus arab nyelvtan kézikönyve*, Bécs, 1882; *A nagy áldozat : Nagypénteki szent beszéd*, Budapest, 1886; P. Pázmány, *A római anyaszentegyház szokásábúl, minden vasárnapokra és egy-nehány innepekre rendelt evangeliomokrúl predikácziók*, 1-2, ur. Kanyurszky György, Budapest, 1903-1905.

Lit.: *A Pallas nagy lexikona*, 10, Budapest, 1895; J. Szinnyei (ur.), *Magyar írók élete és munkái*, 5, Budapest, 1897; *Magyar Katolikus Lexikon*, 6, Budapest, 2001; A. Lakatos (ur.), *A Kalocsa-Bácsi Főegyházmegye Történeti sematizmusa 1777-1923*, Kalocsa, 2002.

S. Beretić

KAPELA (*srednjovj. lat.* cappa: plašt s kukuljicom; demin. od *kasnolat.*: capella), u katolicizmu manji bogoštovni prostor, veći od oratorija, a manji od crkve. Nastale su iz maloga bogoslužnoga prostora (oratorija) na franačkom dvoru, gdje se čuvao ogrtač sv. Martina, biskupa Toursa 372.-379. Prema tradiciji, mladi Martin, dok je još bio rimski vojnik, prepolovio je svoj bojni ogrtač kako bi polovicu dao prosjaku, a od preostale polovice napravio je manji prekrivač za ramena (*lat.* capella). U snu poslije toga vidio da je prosjak bio prerušeni Isus. Ogrtač je dospio u posjed franačkih kraljeva, koji su ga čuvali kao relikviju, a svećenici u franačkoj dvorskoj kapeli zvali su se kapelanima. Otada se kapele vežu uz vladarske dvorove te su se u njima čuvale relikvije i liturgijski predmeti. Poslije se kapele podižu kao samostalne građevine, npr. kao zavjetni dar u doba kuge ili kao dio većih objekata, poput crkve ili katedrale (apsidalne uz apsidu, bočne u pokrajnjoj lađi), bolnice, zatvora, škole i sl. Mogu biti i u sklopu samostana, groblja (pogrebne, u kojoj je izloženo tijelo pokojnika prije pokopa, i nadgrobne, koje služe kao spomenik), bolnice i dr. Po stupnju javnosti razlikuju se privatne kapele, kojima se može koristiti jedna osoba ili skupina, npr. privatna biskupska ili samostanska kapela, zatim polujavne, koje su dijelom dostupne javnosti ili se povremeno rabe, npr. u slučaju većeg broja hodočasnika, te javne. Često imaju oltar i grobnicu, kada su ih podizale obitelji s pravom ukopa. Kapelom se naziva i crkvica koja nema krstionice ni svećenika koji je opslužuje. Osim deminutivnoga značenja, kapelicom se nazivaju i manji sakralni spomenici u ruralnom ambijentu kao oblici iskazivanja pučke duhovnosti, obično uz putove ili na raskrižjima, podignuti

radi zavjetovanja ili zahvalnosti svecima i/ili Bogorodici, premda se u Bačkoj katkada zovu i kapelom. U svijetu u novije vrijeme postoje i kapele namijene vjernicima više kršćanskih konfesija, pa čak i nekršćanima (Židovima), npr. aerodromske.

U Subotičkoj biskupiji nema službene evidencije o kapelama. Najveći se broj nalazi na grobljima i kalvarijama, dok su kapelice u ruralnim dijelovima razmjerno rijetke. Neke od kapela i kapelica imaju važnost za podunavske Hrvate.

Lit.: S. Beretić, *Božji prijatelji s nama na putu*, Subotica, 2002; *Opći religijski leksikon*, Zagreb, 2002; *Hrvatska enciklopedija*, 5, Zagreb, 2003; *Istarska enciklopedija*, Zagreb, 2005.

Bač. O nastanku kapele *sv. Antuna Pustinjaka* postoji više pučkih predaja: prema jednoj je nastala još u predtursko doba (1526.), prema drugoj, koja se očuvala u narodu, podigao ju je turski paša u znak zahvalnosti što mu je jedan redovnik izliječio sina skinuvši mu mrenu s očiju, no najvjerojatnije su je podigli preplašeni katolici za vrijeme turske vlasti. Nalazi se oko 5 km jugoistočno od Bača, na lijevoj obali Mostonge u šumi Felić u blizini Guvništva. Sakristiju ima od 1812., oltarnu sliku sv. Antuna Pustinjaka darovao je 1850. somborski trgovac Wilhelm Hennel, novo svetohranište dobila je 1861., Martin Bekić darovao je jedno zvono 1862., Kata Lipovac iz Bača darivala je 1864. male orgulje, a 1863.-64. cijela je popločena žutim kamenom. Nadbiskup József Batthány 1763. krizmao je u ovoj kapeli. Redovita bogoslužja drže se na dan sv. Antuna Pustinjaka, treći dan Uskrsa i Duhova, blagdan sv. Antuna Padovanskog te na treći dan Božića. God. 2007. obnovljeno je nekad tradicionalno hodočašće katolika iz okolice. Šokački Hrvati iz Bača i okolice vjerski su i emotivno vezani za tu kapelu. Proglašena je nepokretnim kulturnim dobrom od velikog značenja.

Na gradskoj kalvariji kapelu je dao podići nadbiskup Petar Klobousiczky 1830. te ona i danas postoji. Darovima vjernika 1863. uređena je tako da se u njoj mogla služiti sv. misa. Kapela je obnovljena zajedno s cijelom kalvarijom u vrijeme župnika Miroslava Orčića 1990-ih, a u najnovije vrijeme obnovio ju je župnik Josip Štefković.

Lit.: S. Beretić, Bač kroz povijest i 19. stoljeće, *Subotička Danica : Kalendar za 1985. god.*, Bač, 1985; *Grad na Mostongi*, 3, Bač, 1984; *Zvonik*, 4,6/2007, Subotica.

(J. Dumendžić)

Bajmok. Na središnjem groblju nalazi se *kapela sv. Roka* izgrađena sredinom XIX. st. Mise se danas drže na spomendan sv. Roka i na Dan mrtvih.

Lit.: *Schematismus cleri Archidioecesis Colocensis et Bacsiensis ad annum Christi 1942.*, Coloczae, b. g.; A. Mojzes, *Bajmok utcanevei*, Szabadka, 2003.

Kapela sv. Roka u Bajmoku

Bereg. U mjestu i njegovoj bližoj okolici dvije su zavjetne kapelice. Jednu je u dijelu atara koji se zove Ritovi, na raskrižju seoskih putova južno od crkve sv. Mihaela Arkanđela ispod samoga sela, nedaleko od svoju kuće izgradila 1925. jedna bereška njemačka obitelj u čijoj se kući do tada stalno osjećalo podrhtavanje te čudne pojave. Posvećena je Blaženoj Djevici Mariji te je mještani zovu *Gospina kapelica*. Do kraja Drugoga svjetskog rata korištena je za posvetu njiva na Markovo. U kapelici je prije bio Gospin kip, ali je razbijen. Druga kapelica nalazi se kod župno-

ga doma, na izlazu iz sela prema njivama. Podiglo ju je selo i posvećena je *sv. Ivanu Nepomuku*, zaštitniku ispovjednika, graditelja mostova i od poplava (nedaleko je put za Bajski kanal). Prema tradiciji, sagrađena je nakon ubojstva dvoje mladih kojima roditelji nisu dali da se uzmu. U zavjet je selo napravilo tu kapelu da se više ne ponavlja takva tragedija. Nalazi se u dijelu sela Čokot, gdje su mladi živjeli. U središtu selu postoji i kip sv. Roka, zaštitnika od kuge, kod kojega se uoči blagdana sv. Roka pjevaju litanije i moli sv. Roku.

Izvor: Kazivanje Marice Lerić iz Berega.

(T. Lerić)

Kapelica sv. Ivana Nepomuka u Beregu

Bezdan. Kada je Hrvatima i Srbima iz mjesta Štrbac, južno od današnjeg Bezdana, koji su početkom XVIII. bavili ovčarstvom, jedne godine uslijed nekog oboljenja uginuo veliki broj ovaca, zavjetovali su se da će podići kapelu ako se oslobode nesreće. U znak zahvalnosti, između 1710. i 1720. podigli su od čvrsta materijala *kapelu Svetoga Trojstva* (danas na uglu Puste ulice i Somborskog puta, pokraj Doma kulture). Prvih desetljeća službu su u njoj vršili somborski franjevci. Oko kapele je formirano groblje, no pokapanje mrtvih na tome mjestu prestalo je nakon formiranja naselja Bezdan i izgradnje prve mjesne crkve 1742., koju su podigli naseljeni Madžari. Obnavljana je 1832., 1908., 1974. a temeljito restaurirana 1993. Najstariji je sačuvani katolički spomenik u Vojvodini koji je podigao narod. Još dvije kapele izgrađene su 1880-ih na gornjem i donjem mjesnom groblju.

Lit.: *Schematismus cleri Archidioecesis Colocensis et Bacsiensis ad annum Christi 1942.*, Coloczae, b. g.; F. Bala, Bezdanska zavetna kapela svetog Trojstva, u: *Seoske i salašarske crkve u Vojvodini*, Novi Sad, 1998; http://mz.bezdan.org.rs.

Bunarić. Na zajedničkom katoličkom i pravoslavnom subotičkom svetištu Majke Božje Bunariću, uz pravoslavnu kapelu podignutu 1885., za katoličke vjernike podignuta je mala kapela 1893. (prema nekim podacima 1896. ili 1900.), a preuređena početkom 2000-ih. Od 1968. posvećena je sirakuškoj Gospi od Suza.

Lit.: A. Stantić, Nastanak hodočašća na Bunarić, *Zvonik*, 11/1998, Subotica; D. Csúszó, *Könyörgésünk színhelyei*, 5, Szabadka, 2008; S. Beretić, *Čudesna bunarićka noć : Propovijedi,* Subotica, 2010; http://rs.heritage-su.org.rs.

Čonoplja. Na kalvariji na mjesnom groblju mala zavjetna *kapela sv. Antuna Padovanskoga* podignuta je 1878. u spomen na žrtve kolere iz 1873. Nova pogrebna kapela izgrađena je 1986.

Vodica i *kapela Srpne Gospe* nalazi se uz staru ljetnu cestu koja spaja Čonoplju i Lemeš (*srp.* Svetozar Miletić). U mikrodepresiji ispod nešto više Telečke lesne zaravni prije se nalazio slabiji izvor, koji je poslije adaptiran te se sada iz njega voda isisavanjem izvlači na površinu. Okolica izvora ozelenjena je pretežito stablima topole te predstavlja ugodnu manju zelenu oazu. Tu je 1894. podignuta manja kapela s dva tornja, a uz nju i raspelo. Posvećena

Kapela Srpne Gospe kraj Čonoplje

je Majci Božjoj te je, uz vodicu, postala hodočasničko mjesto pretežito vjernika iz Čonoplje i Lemeša, ali i Sombora, osobito žitelja Gradina Salaša. Postolje starog križa obnovljeno je 1990-ih te je pomaknuto uz samu vodicu, a ispred kapele je, prigodom proslave stote obljetnice njegove gradnje, podignut novi križ. Svete mise služe se četiri puta na godinu, a naziv Srpna Gospa upućuje na to da se središnja sveta misa održava 2. srpnja u vrijeme ljetnih žetvenih radova. Toga se dana slavio blagdan Pohođenja Blažene Djevice Marije. U madžarskom govornom području taj se blagdan i dalje slavi 2. srpnja pa se u domaćem katoličkom puku blagdan i dalje zove Srpna Gospa.

Lit.: M. Marjanović, Voda u tri običaja somborskih salašara, u: *Tija voda : gutta cavat lapidem,* Novi Sad, 1995; M. Marjanović, Crkve u Čonoplji: V. Besedeš, Vodice pored Mostonge, u: *Seoske i salašarske crkve u Vojvodini*, Novi Sad, 1998; *Miroljub*, 3/2008, Sombor.

(M. Đanić)

Đurđin. U Crkvi sv. Josipa Radnika od 2000. štuje se u zasebnoj *kapeli Crna Gospa.*

Lit.: *Zvonik*, 9/2002, Subotica.

Lemeš. Prva kapela izgrađena je 1776. Župnik Bolto Agatić izgradio je novu kalvariju 1924.-28. Kalvarija je neposredno pokraj župne crkve, a na uzvisini koja dominira selom podignuta je impozantna *kapela Blažene Djevice Marije Posrednice Milosti.* Na istom je mjestu bila stara kapela, koja je tada srušena. Na zidu kapele nalazi se mramorna ploča s imenima 38 mještana poginulih u Prvom svjetskom ratu. Služila je kao hodočasničko mjesto do 1945., nakon rata je zapuštena, obnovili su je župnici Marko Vukov (1986.-94.) i Antal Egedi (od 1995.). U samom mjestu nekoliko je plemićkih porodica imalo obiteljske kapele (kapela Šime Vidakovića Kajtinova, kapela Mandić, kapela dr. Adama Vidakovića Delićeva i dr.) koje su se rabile kao stajališta o svetkovini Tijelova, a srušene su u drugoj polovici XX. stoljeća.

Kapela Blažene Djevice Marije Posrednice Milosti u Lemešu

Lit.: A. Čota Rekettye, Lemeš u osimu plemenitog ravničarskog drača [10.], *Klasje naših ravni,* 9-10/2010, Subotica.

Monoštor. Na mjesnoj kalvariji na groblju nalazi se *kapela sv. Adalberta Mučenika*, podignuta 1907. Do izgradnje mrtvačnice služila je kao pogrebna kapela. Izvan sela, gdje se Kiđoš ulijeva u Veliki bački kanal, nalazi se kapelica posvećena Gospi izgrađena 1926., koju narod štuje, ali nije crkveno priznata.

Lit.: V. Besedeš, Vodice pored Mostonge, u: *Seoske i salašarske crkve u Vojvodini*, Novi Sad, 1998.

(A. Đipanov)

Sombor. Prvu somborsku kapelu, koja je posvećena *Sv. Križu*, izgradio je Matija Mandić 1725. na gradskome groblju, ali ona više ne postoji. Zavjetnu kapelu na Krpeži Salašima podigao je u drugoj polovici XIX. st. somborski senator Ivan Ambrozović (1789.-1869.), a porušena je 1950. Kalvarijska *kapela Trpećeg Isusa* iz 1764. i bolnička *kapela sv. Josipa* iz 1936. postojale su još 1942., ali su ih srušile komunističke vlasti. Časne sestre Naše Gospe u dva su svoja samostana iz 1887. i 1891. imale *kapelu sv. Josipa* i *kapelu Bezgrješne Djevice Marije*, sve do nakon Drugoga svjetskog rata. *Kapela sv. Pavla* apostola sa zvonikom iz 1807. nalazi se u stražnjem dijelu županijske zgrade: isprva je služila za namještenike, a kada je taj dio zgrade pretvoren u zatvor, služila je kao zatvorska kapela. U razdoblju nakon Drugoga svjetskog rata nije više u funkciji. Pred *kapelom Gospe Lurdske* iz 1916., koju je u današnjoj ulici Tome Roksandića dao podići Vince

Beretić sa sestrama, zadnji su se put služile mise prije tridesetak godina. *Kapela sv. Ivana Nepomuka* iz 1751., koja se nalazi preko puta župne crkve Presvetoga Trojstva, sačuvala je izvorni oblik, a obnovljena je 1999. Na Velikom katoličkom groblju nalazi se *kapela sv. Roka,* čija je gradnja završena 1879., a na Malom katoličkom groblju *kapela sv. Terezije Avilske* iz 1905.

Kapela na novoj somborskoj kalvariji, posvećenoj 1924. Sv. Križu, postala je župnom crkvom Sv. Križa 1960. Pokraj nje nekadašnji somborski župnik i opat Gyula Fejér podigao je sebi i rodbini *kapelu Uskrsnuća* za mauzolej, koji danas služi karmelićanima. *Kapela sv. Nikole Tavelića* na Bezdanskim Salašima, čiju je gradnju započeo župnik Ivan Juriga, proglašena je crkvom sv. Nikole Tavelića 1971.

U okolici Sombora, na Čičovima, nalazi se *kapela Snježne Gospe* iz 1781., na Nenadiću je *kapela Bezgrješnoga začeća Blažene Djevice Marije* iz 1929., a na Gradini je nakon Drugoga svjetskoga rata župnik Ivan Juriga na salašu pod zvonom adaptirao malu *kapelu sv. Antuna Padovanskoga*.

Lit.: V. Besedeš, Vodice pored Mostonge, u: *Seoske i salašarske crkve u Vojvodini*, Novi Sad, 1998; S. Beretić, Somborska kapela Snježne Gospe; A. Firanj, Kapela Bezgrešnog začeća Blažene Djevice Marije u Nenadiću, u: *Marijanska svetišta Šokaca i Bunjevaca*, Osijek – Subotica, 2013.

Kapela Snježne Gospe na Čičovima

Sonta. Kada je na seoskom groblju podignuta kalvarija 1842., izgrađena je i zavjetna *kapela Srca Isusova*, koja dominira grobljem. Prema usmenoj tradiciji, podigli su je mještani u zavjet od oluje i tuče, koje su više godina na Dan srca Isusova pustošile seoska polja, te kolere i kuge. Obnovljena je 1964. i 2005. U selu, na početku Vojvođanske ulice, koja se nekada zvala Drugi sokak ili Crkveni sokak, smještena je *kapelica sv. Ivana*. Ne zna se točno kada

Kapelica sv. Ivana u Sonti

je podignuta, ali se vidi na fotografijama s konca XIX. st. Kip je ukraden tijekom rata 1991.-95., a obnovljen je prije desetak godina. Na drugom kraju ulice nalazi se kip sv. Antuna, koji je također nestao tijekom rata. Obnovljen je 2003. donacijom Ivanke Nyqvist, rodom Sonćanke.

Lit.: M. Gudalj, Crkve u Sonti, u: *Seoske i salašarske crkve u Vojvodini*, Novi Sad, 1998; J. Brdarić, Župa sv. Lovre u Sonti, *Zvonik*, 11/2002, Subotica; R. Silađev, Priča o fotografiji : Kapela, *Hrvatska riječ*, br. 488, Subotica, 3. VIII. 2012.

(I. Andrašić)

Subotica. Među prvim sakralnim objektima u Subotici bila je *zavjetna kapela sv. Roke*, koju su na inicijativu gradskih vlasti franjevci s građanima podigli 1738., u vrijeme haranja kuge. Služila je kao župna crkva od 1773. do završetka izgradnje crkve sv. Terezije Avilske 1796. Prema projektu Titusa Mačkovića, temeljito je preuređena 1884.

Kapela sv. Roka u Subotici

Koncem XIX. i početkom XX. st. ugledni i dobrostojeći građani dali su, po projektima arhitekata, izgraditi monumentalne porodične kapele na subotičkim grobljima. Najviše ih ima u Bajskome groblju (10), zatim u Senćanskom (4), Pravoslavnom kod Dudove šume (3), Kerskom (2) i po jedna na Židovskom i Šandorskom. Nakon naredbe o zabrani sahranjivanja iz kuća pokojnika, na svakome groblju po jedna je odabrana za pogrebnu kapelu, s obzirom da gradska groblja sve do druge polovice XX. st. nisu imala izgrađene mrtvačnice. Među ostalima, na Bajskom su groblju prema projektu Titusa Mačkovića izgrađene *kapele Vojnić* (kasnije postala svećenička) i *Antunović Almaški* (u narodu zvana »Tükres kapolna«, jer su u kupo« li heksagonalnog oblika, umjesto krovnih prozora, bila postavljena ogledala /*madž.* tükör: ogledalo/ od kojih su se sunčanim danima odbijali sunčevi zraci) iz 1879. te *Lichtnecker-kapela* iz 1913. (povremeno služi kao pogrebna kapela), zatim su tu *kapele Martina Vukovića* i *Nándora Kertésza* (sredinom XX. st. postala svećenička kapela) iz 1901., *kapela Stipana Peića Tukuljca* (*Peić-kapela)* iz 1903. (danas se uglavnom ona koristi kao pogrebna kapela), *kapela Petra Dulića* (*Dulić-kapela*) iz 1906. i dr. Na groblju sv. Roka (Kersko groblje) kao pogrebna služi porodična *kapela sv. Ane*, koju je podigla Ana Antunović, rođ. Latie nović, 1886.

Na današnjoj kalvariji *kapelu Žalosne Gospe* podigle su obitelji Mukić i Malagurski 1877.

Bolnička *kapela sv. Elizabete Ugarske* podignuta je 1897. skupa s bolničkim zgradama. Bila je zatvorena 1956.-90., od kada je ponovno otvorena.

Nekadašnji kip *sv. Roka* izgrađen je na inicijativu udove Antonije Pertić, rođ. Marković, kojoj je 1856. odobreno njegovo postavljanje na kraju gradskoga šetališta, tadašnje Madžarske ulice (na križanju daj našnje Kozaračke i ulice Lászla Szekeresa). Kip je gledao prema glavnoj ulici (danas ul. Matka Vukovića), gdje je kapela sv. Roka, jer je na svečev spomendan išla procesija od kapele do kipa sv. Roka. Uz kip je od cigala podignut pokriven baldahin s okruglim stupovima na svakom kutu. U otvoru je bio postavljen kip sv. Roka visine 160 cm na niskom kamenom postolju. Ispred njega je bio kameni oltar, a okolo je postavljena željezna ograda. Kapelicu je temeljito obnovio bračni par Bubori 1926. Pod izlikom da smeta prometu, kip je 1957. premješten u vrt obližnje crkve Sv. Križa, baldahin je srušen, a stanovnici okolnih kuća raznijeli su građevni materijal.

Nekadašnja kapelica sv. Roka u Subotici

U biskupskom je domu biskupska *kapela sv. Pavla*, zaštitnika biskupije, zatim u biskupijskom sjemeništu Paulinum nalazi se *kapela Fatimske Gospe*, a u svećeničkom domu Jozefinum *kapela sv. Josipa*.

Samostanske su kapele *kapela Crne Gospe* u franjevačkom samostanu u Subotici te *kapela sv. Dominika* u samostanu časnih sestara dominikanki u Subotici.

Izvor: Kazivanje Györgya Molnár Megyerija iz Subotice.

Lit.: G. Tormásy, *A szabadkai római kath. főplébánia története*, Subotica, 1883; I. Iványi, *Szabadka szabad királyi város története*, 2, Subotica, 1892; A. Rudinski, *Subotička groblja i nadgrobni spomenici*, specijalistički rad na poslijediplomskim studijama zaštite, revitalizacije i proučavanja graditeljskog naslijeđa na Arhitektonskom fakultetu, Beograd, 1980; S. Beretić, 250 godina subotičke zavjetne kapele svetoga Roka (1738.-1988.), *Subotička Danica : Kalendar za 1991. god.*, Subotica, 1990; *Zaštitar*, 1, Subotica, 2006; D. Csuszó, *Könyörgésünk színhelyei*, 5, Szabadka, 2008; A. Kopilović, Svetište Majke Božje od suza u Subotici – Bunarić, *Klasje naših ravni*, 5-6/2011, Subotica.

(S. Bačić i P. Skenderović)

Tavankut. Štovanje sv. Ane bilo je rašireno na tavankutskom području još u tursko doba. Prema predaji, 1870-ih školska su djeca, igrajući se na *ledini* kraj salašarske škole iz 1852., otkrila u šikari kopani bunar, u čijoj su vodi ugledali lik žene s djetetom. Došavši s odraslima radi provjere, mještani su zatekli poveći papir zapleten u travu na kojem je pisalo »Szent Anna«. To je potaklo Kalmana Skenderovića da sagradi malu *kapelu*, bez vrata, u koju je mogla ući samo jedna osoba. Nabavljena je i slika *svete Ane*, pobožni se svijet okupljao i obavljao privatne pobožnosti, a ubrzo je i lokalni toponim oko kapele dobio naziv Sveta Ana. Kada su gradske vlasti u dogovoru s Kalačko-bačkom nadbiskupijom odlučile 1910. graditi crkve po salašarskim naseljima u okolici Subotice i prva se počela graditi u Tavankutu. Zahtjev žitelja Gornjega Tavankuta da to bude u njihovu mjestu odbijen je s obrazloženjem da mjesto nije na sredokraći prostora između Kumbaje i Mirgeša (*srp.* Ljutovo) te je u Donjem Tavankutu, kao središnjem naselju, izgrađena crkva Presvetog Srca Isusova. Stanovnici Gornjega Tavankuta nisu se s time mirili te je veleposjednik Mate Vuković 1924. kupio lanac pašnjaka i o svojem trošku izgradio novu kapelu. Kapela je oslikana, ima oltar, križni put, klupe… Sv. misa isprva se služila samo na proštenje sv. Ane, a nakon Drugoga svjetskog rata, za vrijeme župnika rodom iz Gornjeg Tavanktuta Ivana Lebovića, počela se služiti svake nedjelje i blagdana, osim u zimskim mjesecima, a od dolaska župnika Franje Ivankovića 1998. preko cijele godine.

Kapela sv. Ane u Gornjem Tavankutu

Lit.: A. Gabrić, *Čudan jendek i druge bunjevačke pripovitke*, Subotica, 1999.

(T. Žigmanov)

Žednik. U sklopu crkve sv. Marka Evanđelista ranija zimska kapela je od 2002. posvećena *Blaženoj Mariji od Propetog Isusa Petković*. Na Čantavirskom putu, na ulazu u Novi Žednik, na posjedu obitelji Kujundžić, nalazi se kapelica posvećena Gospi, ali slika nije sačuvana. Hodočastilo se do 1950-ih godina.

Izvor: Kazivanje pok. Marije Milodanović iz Žednika.

(K. Ostrogonac)

Kapele u madžarskom dijelu Bačke. Bajska kapela *sv. Ivana* izgrađena je 1876. Iduće ju je godine posvetio bajski prepošt

Gabor Latinović. Pred kapelicom je kip sv. Ivana Nepomuka. Na kalvarijskom brežuljku zvanom Brižina kapela posvećena Djevici od Sedam Žalosti podignuta je 1836., a obnovljena 1998.

Kalvarijskih kapela ima u Baškutu (*madž.* Vaskút, 1824.; 2007. obnovljena), Aljmašu (*madž.*. Bácsalmás, podignuta 1882.), Bikiću (*madž.* Bácsbokod, 1895.; građena s novčanom potporom ponajviše Ane Vidaković), Mateviću (*madž.* Mátételke, 1897.), Sentivanu (*madž.*Felsőszentiván, 1903.), Čavolju (*madž.* Csávoly, 1904.), Gari (1911.), Kaćmaru (*madž.* Katymár, 1912.), Santovu (*madž.* Hercegszántó, 1913. dala ju je podignuti obitelj Širok) i drugdje.

Kapela Male Gospe na bajskoj Vodici

Na bačkim svetilištima zvanima Vodica (prema Iványiju, u Bačkoj ih je bilo deset) podizane su kapele kraj izvora kojima je pripisivana čudotvorna moć. Na bajskoj Vodici u drugoj polovini XVIII. st. kapelu posvećenu Maloj Gospi dao je podignuti Sebastian Schmidt. Danas je najposjećenija, u njoj se održavaju misna slavlja za sve tri narodnosti: Madžare, Hrvate i Nijemce. Čavoljska se Vodica nalazi na čestici zvanoj Božja leđa. Kapelica je posvećena 1874. Oltarna slika prikazuje Djevicu Mariju Pomoćnicu, a u kapeli je i Gospin drveni kip. Ovamo se hodočasti ponajprije na Gospine blagdane. Na kaćmarskoj Vodici kapela posvećena Uznesenju Bl. Djevice Marije podignuta je 1884. Obnovljena je 1924., nakon 1945. zapuštena je i ozbiljno oštećena; na poticaj mjesne Hrvatske samouprave, zahvaljujući milodarima, kapela je potpuno obnovljena 2010. Na santovačkoj Vodici, koja se nalazi na čestici Babina leđa, kapelicu posvećenu Maloj Gospi 1874. dao je podignuti neki kolutski Nijemac, čiji je slijepi sin na tamošnjem izvoru ozdravio. God. 2004. posve je obnovljena.

Lit.: L. Nebojszki, *A csávolyi Vodica kápolna*, Bajai Honpolgár, 2005. február.

(Ž. Mandić)

S. Bačić

KAPICA, odjevni predmet u Šokica iz Sonte i u Bunjevaka. U Šokaca na glavi su je nosile žene od udaje pa sve do smrti. Djevojka bi prvi put stavljala na glavu bogato urešenu kapicu na dan svojega vjenčanja. Poput svih ostalih dijelova narodne nošnje, rađena od materijala iz kućne radinosti. Osnova se tkala na »stativama« od konopljanoga platna, a šare su ručno vezene. Kako ne bi gubila oblik, učvršćivala se *konđama* (punđama), od pruta i pletenih, umetnutima između podstave i platna. Na karton bi se našivala *zastavica*, na nju *zlatara*, i tvorile bi luk iznad čela. Za urese bi se stavljale još i *migoče*, *cvrčki*, *trepki* i *bočići*. Stare su žene preko kapice povezivale zagasitu maramu.

Kapica u Šokice iz Sonte

U Bunjevaka je vrlo slična *konđi* u koju su slagane pletenice, a razlika je u načinu povezivanja i u tome što kapica otkriva je-

dan dio kose sprijeda. Nosile su je udane Bunjevke, koje nikada nisu išle gologlave. Nosila se ispod marame ili samostalno. Izrađivana je od različitih materijala: svagdanje su šivane od tkanina koje su se mogle često prati (npr. cic, piket...), a za svečane prigode izrađivane su od svile i samta. Mogle su biti i ukrašene vezom.

Lit.: A. Sekulić, *Bački Hrvati*, Zagreb, 1991; M. Bosić, *Ženidbeni običaji Šokaca Hrvata u Bačkoj*, Novi Sad, 1992; *Narodne nošnje Hrvata u svijetu : Tradicijsko odjevanje Hrvata izvan Republike Hrvatske*, ur. J. Forjan, Zagreb, 2006; Z. Tadijan, *Šokačke narodne nošnje u Bačkoj*, Sonta, 2011.

I. Andrašić i K. Suknović

KAPIJE GRADA, gradska vrata, rampe na prilaznim putovima u gradove. Kada su Sombor i Subotica uzdignuti u rang slobodnoga kraljevskoga grada 1749., odnosno 1779., u eliberacijskim Poveljama propisano je da zbog općih potreba i unutarnje sigurnosti budu okruženi šancem i zidovima po uzoru na druge slobodne kraljevske gradove te da se izgrade vrata i opskrbe stražom. U Subotici su u godinama nakon toga šančevi bili izgrađeni prema planovima gradskoga geometra Gabrijela Vlašića, a ulazna su vrata u grad izgrađena tijekom XIX. st. uz glavne prilazne putove. Uz njih su podignute i stražarnice ili carinarnice. Po tim se zgradama kao naziv za gradska vrata koristi i trošarina, budući da su na gradskim vratima naplaćivane daće na trgovačku robu koja se unosila u grad (uvoznina), uključujući i poljoprivredne proizvode.

U odnosu na naselja bačkih Hrvata, najviše se zna o subotičkim kapijama i trošarinama. Oko Subotice bilo je sedam kapija s trošarinama: *Bajska trošarina* bila je izvan šanca na Bajskom putu (potkraj XX. st. objekt je bio u funkciji omladinskoga doma, sada je u ruševnom stanju); *Halaška trošarina* nalazila se također izvan šanca, uz Halaški put, prije željezničke pruge za Sombor, pokraj židovskoga groblja (srušena je 1980-ih prigodom izgradnje velike trafo-stanice); *Majšanska kapija* nalazila se s lijeve strane prije Majšanskoga mosta (bila je u sklopu drvare, a srušena je prije nekoliko godina); *Segedinska kapija* nalazila se kraj Segedinskog puta, naspram današnje Ulice Jovana Mikića, a srušena je vjerojatno u prvoj polovici XX. st., kada se grad počeo širiti prema Paliću; *Šandorska kapija* u vrijeme izgradnje sredinom XIX. st. nalazila se na starom Petrovaradinskom putu, koji je tada zaobilazio selo Šandor (*srp.* Aleksandrovo) – danas je u funkciji trgovačkog poslovanja, a nalazi se na uglu Izvorske ulice i Beogradskoga puta, uz sam bivši parni mlin. Pučki toponim »Šandorska kapija« zadržao se do danas; *Somborska kapija* nalazi se kraj somborskoga puta između hipodroma i stočne tržnice. Izgrađena je prema projektu Titusa Mačkovića 1890. i bila je zaštićeni spomenik kulture. Srušena je 1998., na istome mjestu izvedena je njezina replika, ali je okrenuta za 45° prema Hipodromskoj ulici zbog izgradnje tržnog centra iza nje. Iza Somborske kapije bilo je nekadašnje tramvajsko okretište. Nogometni stadion *Bačke*, koji se nalazi preko puta trošarine, često se naziva i igralištem kraj Somborske kapije, a po ugledu na njega nogometni stadion *Spartaka* naziva se igralištem kraj Šandorske kapije.

Nekadašnja trošarina kraj Somborske kapije

Lit.: S. Bačić, *Povelje slobodnih kraljevskih gradova Novog Sada, Sombora i Subotice*, Subotica, 1995; L. Sekereš, Subotička krstarenja, *Rukovet*, 4-6/2006, Subotica.

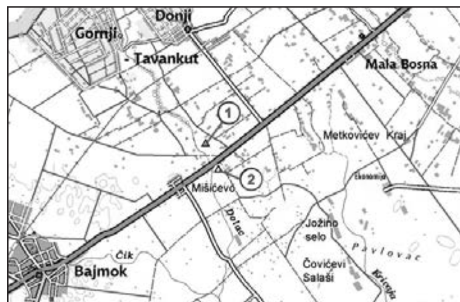
A. Rudinski

KAPONJA (*madž.* koponya: lubanja), salaško naselje na cesti Subotica – Sombor 17 km jugozapadno od Subotice. Šire područje nalazi se istočno od Mišićeva i južno od Tavankuta. Teritorijalno je podijeljeno između Male Bosne i Tavankuta. Danas ima

tridesetak salaša. Stanovništvo je uglavnom hrvatske nacionalnosti, a bavi se poljoprivredom. Kroz Kaponju protječe jedan pritok Krivaje, koji se na području Đurđina spaja s Bajmočkim potokom u Dolac. Na tom je pritoku, sjeverno od ceste Subotica – Sombor, podignuta brana, kojom je formirano akumulacijsko jezero Skenderevo.

Prema L. Szekeresu, koji se poziva na Györgya Györffyja, područje se 1198. spominje pod imenom Itod (Ytoud), a 1406. kao Iklod. U turskom popisu iz 1578. ubilježena je pustara Kapon u blizini Tavankuta. Kao Kaponja navodi se u pritužbama subotičkih Srba 1744., koji su se protivili razvojačenju grada. Tvrdili su, među ostalim, da je grad zatajio Ugarskoj kraljevskoj komori nekoliko pustara, koje nisu među 12 koje su pripale Sent Márii (Subotici) prilikom razvojačenja grada 1743. Radi rješavanja sporova i optužaba, u Suboticu je u listopadu došlo peteročlano povjerenstvo, u čijem su sastavu bili barun i general Franz Anton Engelshofen, koji je zastupao Dvorski ratni savjet, te grof Aleksandar Patačić, savjetnik Ugarske dvorske kancelarije i brat nadbiskupa Garbrijela Patačića. Kako je među navodno zatajenim pustarama bila i Kaponja, povjerenstvo je na licu mjesta saslušalo svjedoke, koji su izjavili da je Kaponja bila dio Tavankuta i da nikada nije bila samostalno naselje. Povjerenstvo je konstatiralo i postojanje ruševina na uzvisini iznad rječice, koje je ucrtano i u kartu slobodnoga komorskoga trgovišta Szent Mária (Subotica) vojnoga inženjera Kayssera iz 1747., ali kako iskapanja nisu rađena, kasnije je precizna lokacija ostala nepoznata. Konačno su 2010. istočno od današnje akumulacije nađeni temelji srednjovjekovne crkvice, iskopana su 84 groba iz XII. i XIII. st. te nekoliko srebrnih novčića iz XI. i XII. st.

Bila je poprište Kaponjske bitke, najvažnijega događaja u Subotici i okolici tijekom revolucionarnih ratnih događaja 1848./49. Prethodio joj je ulazak srpskih postrojba u Sombor 11. II. 1849., iz kojega su se prije toga povukli honvedi i Madžarska nacionalna garda, a izbjegli su i mnogi bunjevački i madžarski uglednici, među kojima i somborski senator Ivan Ambrozović (bijeg pred progonom katolika od strane *Raca Serbianaca* opisao je u desetercu). Nakon toga grad je bio izložen

Kaponja: 1. Arheološko nalazište; 2. Spomenik

pljački srpskih postrojba, koje su u Baju i Bajmok ušle 14. II. Kako je srpska vojska kontrolirala gotovo sva sela sjeverne Bačke (osim Jankovca, Milkuta i Tatahaze), ali ne i Suboticu s okolicom, sljedeći vojni cilj bila je Subotica, čiji su se stanovnici od samoga početka madžarske revolucije 15. III. 1848. svrstali uz pokret za neovisnost Lajosa Kossutha. Planiranim osvajanjem Subotice i Segedina srpske snage spojile bi se s austrijskima u borbi protiv madžarskih postrojba. Srpske postrojbe ulogorile su se 4. III. u dolini kod kaponjske čarde, a subotički je magistrat odbio ultimatum za predaju grada. Nakon toga vojni zapovjednik Subotice potpukovnik László Gál 5. III. ujutro napao je srpske snage na Kaponji, ali je bio prisiljen na povlačenje. No tok bitke odlučili su Bunjevci i Madžari iz izbjegle somborske postrojbe Madžarske narodne garde pod zapovjedništvom kapetana Fratrića, koji su, iako potisnuti, očuvali poredak i zaustavili napad srpskih snaga te izveli protunapad na srpsku vojsku i natjerali je na povlačenje do Sombora. Osim lokalnoga značenja (otklanjanje vojne prijetnje Subotici), bitka je imala i šire značenje jer se nakon nje, zbog mnogih uzroka, vojna situacija u cijeloj Bačkoj i uopće u srpskom pokretu izmijenila na štetu Srba. U spomen na bitku u proljeće 1899. u Subotici je ispred zgrade Nacionalne kasine (*madž.* Nemzeti Kaszinó, danas zgrada Gradske

knjižnice) podignut spomenik – mramorni obelisk visine 10 metara, na čijem je vrhu bio turul, ptica iz madžarske mitologije o doseljavanju Madžara u Panonsku nizinu. Vlasti Kraljevine SHS već su prvih godina uklonile turula, a 1926.-27. i obelisk, čime je dominantni položaj na trgu dobio spomenik samozvanomu caru Jovanu Nenadu, postavljen 1927. Obnovljen je 1941. i uklonjen nakon 1945. Novi spomenik posvećen svim žrtvama podigao je grad Subotica na 150. godišnjicu bitke 5. III. 1999. iznad dola na Kaponji, pokraj glavne ceste. Izveden je u mramornom kubusu u obliku obeliska sa stiliziranim križem i trojezičnim tekstom.

Lit.: I. Iványi, *Szabadka szabad királyi város története*, 1, Szabadka 1888; I. Iványi, *Bács-Bodrog vármegye földrajzi és történelmi helnévtára*, 2,² 4, Szabadka, 1909, 1907; J. Šokčić, *Subotica pre i posle oslobođenja*, Subotica, 1934; B. Vojnić Hajduk, *Moj grad u davnini : Subotica : 1391. do 1941.*, Subotica, 1971; L. Szekeres, *Szabadkai helynevek*, Szabadka, 1975; L. Szekeres, *Közėpkori települėsek Ėszakkelet-Bácskában*, Újvidék, 1983; A. Hegediš, Sombor u revoluciji 1848/49., *Zbornik Matice srpske za istoriju*, 38, Novi Sad, 1988; A. Sekulić, *Bački Hrvati*, Zagreb, 1991; A. Sekulić, *Hrvatski bački mjestopisi*, Zagreb, 1994; L. Mađar, Nazivi mesta i stanovnika subotičke nahije prema popisu iz 1570. do 1578., *Rukovet*, 1-2-3/1995; M. Petrov, *Bačka u revoluciji 1848-1849*, Novi Sad, 1999; B. Duranci, V. Počuča, *Javni spomenici Opštine Subotica : A szabadka község köztéri emlékművei*, Subotica/Szabadka, 2001; L. Sekereš, Subotička krstarenja, *Rukovet*, 4-6/2006, Subotica; *A Kaponyai ütközet 1849. március 5. : Kaponjska bitka 5. mart 1849.*, Subotica/Szabadka, 2007; M. Bara, T. Žigmanov, *Hrvati u Vojvodini u povijesti i sadašnjosti : Osnovne činjenice*, Subotica, 2009; Zs. Szabó, *Crtice iz povijesti naselja Bačke u srednjem vijeku*, Subotica, 2010; *Hrvatska riječ*, 444, 450, Subotica, 23. IX. i 4. XI. 2011.

S. Stantić i S. Bačić

KARABA (*rum.* karabe: melodijske svirale na gajdama; gajdice; frulica), pastirska svirala od trske. Čuvajući stada po dolovima, pastiri su od trske pravili sviralu kako bi sviranjem prikratili vrijeme. Izabrali bi deblju stabljiku trske dugačku oko 50 cm, očistili je iznutra, izbušili pregrade na člancima, te na donjem dijelu trske s pomoću šiljata predmeta (užarenim čavlom ili šilom) izbušili šest rupica, a na gornjem dijelu zasjekli pisak. Puhanjem u nju dobivali su se tonove slični onima iz frule, ali plemenitijega zvuka. Pravljene su i dvojne karabe od dviju trsaka sastavljenih pčelinjim voskom, pri čemu su se rupice bušile samo na jednoj. Sačuvan je zapis o izgledu karabe, koji je sastavio glumac Gábor Egressy (1808.-66.) nakon predstave *Hamleta* u Subotici 5. II. 1857.: »Frula od trske takva je kao pikolo – bočno u nju pušu kao u flautu, a prave je pastiri sami od trske tanke kao mali prst. Zvuk joj je iznenađujuće prodoran i ugodan. U klaviru nema toliko promjena zvuka koliko je iz ovoga maloga instrumenta sa šest rupa vješt majstor uspio dočarati.«

Lit.: A. Gojković, *Narodni muzički instrumenti*, Beograd, 1989; M. Peić, G. Bačlija, *Rečnik bačkih Bunjevaca*, Novi Sad – Subotica, 1990; B. Duranci, *Vojvodina bogatstvo različitosti*, Novi Sad, 2002; A. Sekulić, *Rječnik govora bačkih Hrvata*, Zagreb, 2005.

P. Skenderović

KARADŽIĆ, Vuk Stefanović (Tršić kod Loznice, 6. XI. /po julijanskom kalendaru 26. X./ 1789. – Beč, 7. II. /26. I./ 1864.), sakupljač južnoslavenske usmene književnosti i jezični reformator, utjecajan i u Srba i u Hrvata; srpski nacionalni ideolog. Rođen je u zapadnoj Srbiji, ali i po ocu i po majci potječe iz tzv. Stare Hercegovine, koja je od 1878. u sastavu Crne Gore. Školovao se neredovito i isprekidano te nije stekao sustavnu naobrazbu. U Srijemskim Karlovcima neko je vrijeme učio kod Lukijana Mušickoga, a nakon osnivanja Velike škole u Beogradu 1808. postao je njezinim studentom. Ubrzo mu se, međutim, pogoršalo zdravlje pa je otišao na liječenje u Vlašku i Ugarsku. Vrativši se u Srbiju 1810., postao je Karađorđevim suradnikom te je sudjelovao u pregovorima s Turcima i obavljao činovničke poslove. Nakon propasti Prvoga srpskoga ustanka 1813. odlazi u Beč, gdje će provesti najveći dio kasnijega života. Tu se upoznao s Jernejom Kopitarom, slavistom slovenskoga podrijetla, koji će ga trajno podupirati u prikupljanju i objavljivanju usmene književnosti te jezičnoj reformi. Kao austrofil i glavni cenzor za slavenske

knjige na habsburškom dvoru, Kopitar je za to imao i strateškopolitičke razloge: vjerovao je da će među Srbima – nakon što odbace slavenosrpski i kao književni jezik prihvate pučki – oslabjeti ruski utjecaj, da će se jezično i kulturno udružiti s »katoličkim Ilirima« te da će se skupa s njima jače vezati uz Austriju.

Karadžićev jezični program evoluirao je postupno i u njegovim se najranijim radovima može opaziti čvrsto oslanjanje o slavenosrpsku jezičnu tradiciju. Primjerice, zbirka pjesama *Mala prostonarodn'a slavenoserbska pesnarica* (Viena, 1814.) na tu tradiciju upućuje i naslovom i pravopisom, dok gramatika *Pismenica serbskoga jezika* (Vienna, 1814.) iz slavenosrpske filološke misli preuzima i metodološki instrumentarij i jezični materijal. Prekretnicu u njegovu radu označio je *Srpski rječnik* (Beč, 1818.), za koji je sam Kopitar temeljito redigirao prikupljenu građu te cijeli srpski stupac preveo na latinski i njemački. Pri sastavljanju rječnika Karadžić se, prema vlastitu priznanju, obilato služio »šokačkim« leksikografskim radovima (Jakov Mikalja, Ardelio Della Bella, Ivan Belostenec, Franjo Sušnik i Andrija Jambrešić, Josip Voltić, Joakim Stulli i dr.), ali je iz njih preuzimao samo one riječi koje je u puku osobno čuo. Dok je 1816. u napisu u bečkim *Novinama serbskim* još ostavljao mogućnost da će se Srbi u pismu i dalje služiti i slavenosrpskim, sada se prvi put opredijelio isključivo za pučki jezik. *Rječnik* je među obrazovanim Srbima zato i dočekan s negodovanjem, pri čemu su osobito veliku kritiku privukla pravopisna rješenja. Osim što je morfonološki pravopis zamijenio fonološkim, Karadžić je znatno promijenio i ćirilično pismo, i to uvevši nekoliko novih slova te odbacujući neka tradicionalna, za koja u srpskom nije bilo odgovarajućih glasova. Pritom se u velikoj mjeri oslanjao na nešto stariji prijedlog reforme srpske azbuke Save Mrkalja. Najveće je prijepore pobudilo uvođenje slova *j*, zbog kojega su mu kritičari predbacivali da želi »pošokčiti« srpsko pismo. U jezičnoj su mu koncepciji, osim toga, zamjerali i ijekavicu. Kako ističe sam Karadžić u predgovoru *Narodne srbske pjesnarice* (Vienna, 1815.), svojega drugoga sveska usmenih pjesama, srijemski i bački Srbi smatrali su da im njome nameće »horvatski jezik«. Osobito snažan otpor pružala mu je Srpska pravoslavna crkva, koja je u liturgiji zadržala crkvenoslavenski jezik.

Unatoč tomu što je u srpskoj sredini naišao na nerazumijevanje, Kopitarovu potporu Karadžić nije izgubio. Na njegov su mu zagovor ubrzo tiskana još tri sveska usmene poezije (*Narodne srpske pjesme*, Leipzig, 1823.-24.), a povezao ga je i s književnicima Jacobom Grimmom i Johannom Wolfgangom von Gotheom te s povjesničarom Leopoldom von Rankeom. Iako je u razdoblju koje je slijedilo Karadžić često bio suočen s nemogućnošću da sebi i svojoj obitelji osigura egzistenciju, u europskim je romantičarskim krugovima postupno postajao sve poznatiji i sve popularniji. Slavu su mu donijeli u prvom redu zapisi usmene književnosti, zahvaljujući kojima je postao i član mnogih akademija i učenih društava (Berlin, Beč, Sankt Peterburg, Moskva, Krakov i dr.). Cjelokupna usmenoknjiževna građa koju je prikupio tiskana je u Beogradu u devet svezaka nakon njegove smrti 1891.-1902. Iako je objavljena pod srpskim imenom, sadržava i velik broj tekstova zabilježenih među Hrvatima i Bošnjacima. Jedan je od njih i balada *Hasanaginica*, zapisana među katolicima u okolici Imotskoga. Karadžić je u nju intervenirao i jezično i sadržajno, kao i u mnoge druge tekstove koje je zapisao.

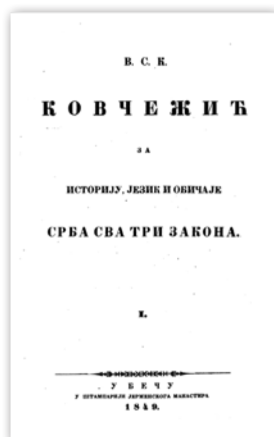
Nova prekretnica u Karadžićevu jezičnom programu dogodila se nakon što je u razdoblju 1834.-41. posjetio Boku kotorsku, Dalmaciju, Slavoniju i civilnu Hrvatsku te se iz prve ruke upoznao s tamošnjim govorima i književnom tradicijom. Osobito je snažan dojam na njega ostavio susret s Dubrovnikom. Odustavši od romantičarske ideje pisanja čistim pučkim jezikom, svoj izričaj tada počinje stilizirati po uzoru na jezik dubrovačke književnosti. Uvodi, primjerice, glas *h*; prestaje provoditi jotaciju u položajima kao što su *đevojka* (od *djevoj-*

ka) i *ćerati* (od *tjerati*); čuva suglasničku skupinu *mn* (*mnogo, gumno*), koju je prije mijenjao u *ml* (*mlogo*) i *vn* (*guvno*); u pridjevnoj sklonidbi dosljedno rabi nastavke *-ijeh, -ijem(a), -ijeh* i dr. Te intervencije unosi već u *Narodne srpske poslovice* (Cetinje, 1836.). Od pučkoga jezičnoga ideala Karadžić se još više udaljio tijekom rada na prijevodu Novoga zavjeta s crkvenoslavenskoga. Budući da je svoj jezični izričaj morao prilagoditi zahtjevnomu biblijskomu tekstu, počeo je primjenjivati i postupke koje je sve dotle osporavao: tvorbu novih riječi, posuđivanje iz drugih slavenskih jezika, uporabu neslavenskih tuđica. Prijevod Novoga zavjeta objavljen je u Beču 1847., iste godine kad i *Pesme* Branka Radičevića, *Gorski vijenac* Petra Petrovića Njegoša te polemički spis *Rat za srpski jezik i pravopis* Đure Daničića. Ta se godina u jezikoslovnoj serbistici zato smatra godinom pobjede Karadžićeve jezične koncepcije, no o pobjedi se može govoriti samo uvjetno, jer je sociolingvistička zbilja bila znatno složenija.

Ubrzo nakon izlaska Novoga zavjeta Karadžić je počeo rad na drugom, proširenom izdanju *Srpskoga rječnika* (Beč, 1852.). U njega je uvrstio i leksičko blago kojim se neobrazovan puk nije služio, ali je bilo dokumentirano u bokeljskim, dubrovačkim, dalmatinskim i slavonskim književnim tekstovima te leksikografskim radovima. U redigiranju drugoga izdanja *Srpskoga rječnika* važnu je ulogu imao Đuro Daničić, koji je s Karadžićem surađivao već pri prevođenju Novoga zavjeta, a u kasnijoj popularizaciji njegove jezične koncepcije odigrat će ključnu ulogu. Naime, nakon što je Karadžić svojim zapisima usmene književnosti i prijevodom Novoga zavjeta ijekavskoj novoštokavštini osigurao književni kanon, a *Srpskim rječnikom* i leksički opis, upravo ju je Daničić gramatički opisao u *Maloj srpskoj gramatici* iz 1850. Time je taj jezični tip dobio svoju potpunu redakciju. No unatoč tomu što je u Karadžićevim i Daničićevim radovima nazivan srpskim imenom, u Srbiji zapravo nikad neće biti prihvaćen. Karadžićev je pravopis, doduše, proglašen službenim 1868., ali je moderni srpski jezični standard izgrađen na drugim temeljima. Njih je činila novoštokavska ekavica, kojom se govorilo u najvažnijim srpskim kulturnim i političkim centrima Beogradu i Novom Sadu, a rabila se i u pretkaradžićevskoj srpskoj pismenosti (npr. Gavril Stevanović Venclović). S druge strane, iz Karadžić-Daničićeve novoštokavske ijekavske norme izrastao je moderni hrvatski jezični standard, koji je svoj definitivni oblik dobio u gramatičkim i leksikografskim radovima »hrvatskih vukovaca« (Tomo Maretić, Ivan Broz, Franjo Iveković).

Iz gledišta suvremenih južnoslavenskih nacionalnih kultura, Karadžićev jezični program i njegova kasnija sudbina čine se paradoksalnima. Iako je svoju jezičnu reformu označio srpskim imenom, njome je zapravo odbacio cjelokupnu dotadašnju tradiciju srpske pismenosti, a jezični tip koji je predlagao znatnim je dijelom oblikovao preuzimajući elemente iz hrvatskih jezičnih tradicija, osobito one koji su pripadali civilizacijskoj nadgradnji. U skladu s tim, srpske je pisce izravno pozivao da se jezično ugledaju u Ivana Gundulića, Matiju Antuna Relkovića, Vida Došena i Andriju Kačića Miošića, »jer su starija djela braće naše zakona rimskoga za naše današnje spisatelje veće skrovište i čistiji izvor od našijeh crkvenih knjiga«. Zbog strukturnih odlika jezika za koji se zauzimao te jezičnih uzora koje je isticao, u društvenoj i kulturnoj eliti u Srbiji Karadžić je dugo nailazio na nerazumijevanje – uostalom, novoštokavska ijekavica ondje nije prihvaćena ni nakon što je slavenosrpski odbačen, a književni jezik uistinu utemeljen na pučkom. S druge strane, Hrvatima je Karadžićeva jezična koncepcija bila bliska i doživljavali su je kao organski nastavak vlastitih tradicija pismenosti. Zbog toga je za života Karadžić u Hrvatskoj i nailazio na veće priznanje nego u Srbiji pa je, među ostalim, 1861. proglašen počasnim građaninom Zagreba. Sve se to zbivalo u vrijeme kad južnoslavenske nacije još nisu bile do kraja oblikovane: ako je za njih i postojao

temelj u obliku kulturnih sadržaja i povijesnih tradicija oko kojih će se iskristalizirati moderni nacionalni identiteti, on još nije bio posve učvršćen niti kao takav prihvaćen u širim društvenim slojevima, pa su u optjecaju bile i alternativne nacionalnointegracijske ideologije.

V. S. Karadžić, *Kovčežić za istoriju, jezik i običaje Srba sva tri zakona*, Beč, 1849.

Jednu je od njih zastupao i sam Karadžić, a najbolje je dokumentirana u njegovu članku »Srbi svi i svuda«, objavljenom u *Kovčežiću za istoriju, jezik i običaje Srba sva tri zakona* (Beč, 1849.) Apsolutizirajući jezičnostrukturne i zanemarujući kulturnopovijesne kriterije, u članku sve štokavce naziva Srbima, kajkavce pridružuje Slovencima, a samo čakavce označuje Hrvatima. Ističe da je »najmanje oko pet miliona duša naroda koji govori jednijem jezikom, ali se po zakonu (religiji) dijeli natroje: može se otprilike uzeti da ih oko tri miliona ima zakona grčkoga, i to: jedan milion u cijeloj Srbiji (s Metohijom), jedan milion u austrijskim državama (u Banatu, u Bačkoj, u Srijemu, u desnom Podunavlju, u Slavoniji, Hrvatskoj, Dalmaciji i Boci), a jedan milion u Bosni, Hercegovini, Zeti i Crnoj Gori; od ostala dva miliona može biti da bi se moglo uzeti da su dvije trećine zakona turskoga (u Bosni, Hercegovini, Zeti, itd.), a jedna trećina rimskoga (u austrijskim državama i u Bosni, Hercegovini i nahiji barskoj). Samo prva tri miliona zovu se Srbi ili Srblji, a ostali ovoga imena neće da se prime. […] Oni zakona rimskoga sami sebe ili zovu po mjestima u kojima žive, npr. Slavonci, Bosanci (ili Bošnjaci), Dalmatinci, Dubrovčani itd., ili kao što osobito čine književnici, starinskijem ali bog zna čijim imenom Iliri ili Ilirci; oni pak prvi zovu ih u Bačkoj Bunjevcima, u Srijemu, u Slavoniji i u Hrvatskoj Šokcima, a oko Dubrovnika i po Boci Latinima.« Kako smatra Karadžić, svi bi se oni morali nazivati Srbima. U ovom napisu spominje i to da je Bunjevac vjerojatno izvedeno od naziva rijeke Bune, a Šokac od talijanske riječi *sciocco* ‘budala, luđak, luckast’.

Formuliranje i kasnija popularnost Karadžićeve jezične i nacionalne ideologije bili su mogući zbog nerazvijenosti rane slavistike, koja je o južnoslavenskoj jezičnoj i kulturnoj zbilji imala gotovo fantastične predodžbe, te rudimentarnosti onodobne lingvistike, koja je tek u drugoj polovici XX. st. razvila teorijske modele za objašnjavanje složenih odnosa između jezika i naroda. Ta je ideologija uz to bila poželjna iz perspektive različitih strateškopolitičkih programa, koji su balkanske Slavene vidjeli ujedinjene bilo u sklopu Austrije (npr. Jernej Kopitar) bilo u samostalnoj državi, neovisnoj i o Austriji i o Rusiji (npr. Adam Czartoryski). Iako je u kasnijoj polemici s Bogoslavom Šulekom sam Karadžić od nje odstupio nevoljko pristajući na to da se »podijelimo po zakonu ili vjeri«, u političkim krugovima u kojima se rađao moderni srpski ekspanzionizam njegove su formulacije naišle na plodno tlo te su postupno stjecale sve više pristaša. Među njima su bili i prvi srpski autori koji su pisali o Bunjevcima (Laza Knežević, Ivan Ivanić) te od Bunjevaca Ambrozije Šarčević, Alba Kuntić i Mara Đorđević-Malagurska, a do danas ih zastupaju pojedini srpski jezikoslovci (npr. Dragoljub Petrović) i povjesničari (npr. Slavko Gavrilović), koji bačke Bunjevce i Šokce smatraju katoličkim ili pokatoličenim Srbima.

Odnos prema Karadžiću u Hrvatskoj je s vremenom doživio bitnu promjenu, i to u prvom redu zbog kasnijih negativnih

iskustava s velikosrpskim politikama te uloge koju je imao u formuliranju njihove idejne osnovice. Ta revalorizacija katkad ide tako daleko da se podcjenjuju i njegove neprijeporne zasluge za oblikovanje suvremenoga hrvatskoga jezičnoga standarda. U Srbiji se pak Karadžić prometnuo u kultnu figuru, prema kojoj se njeguje gotovo apologetski odnos. Zbog prenaglašavanja važnosti njegova jezičnoga programa, u jezikoslovnoj se serbistici često previđa uloga Karadžićevih prethodnika u srpskoj jezičnoj reformi, a katkad i pravi temelji suvremenoga srpskoga jezičnoga standarda. Samo rijetki srpski kulturni povjesničari ističu da je Karadžićeva jezična reforma imala i negativne posljedice: nakon što je odbacio bogatu srpsku srednjovjekovnu i ranonovovjekovnu književnu tradiciju, kao nadomjestak je ponudio seljačko-patrijarhalni duh, koji je u srpskoj sredini do danas široko prihvaćeno mjerilo vrijednosti (M. Selimović). Uloga koju je Karadžić imao u velikosrpskom ekspanzionizmu uglavnom se prešućuje te je u srpskoj znanosti ostala nereflektirana.

Djela: potpunija bibliografija u: Karadžić, Vuk, *Leksikon pisaca Jugoslavije*, 3, Novi Sad, 1987.

Lit.: M. Selimović, *Za i protiv Vuka*, Novi Sad, 1967; D. Brozović, *Standardni jezik*, Zagreb, 1970; R. Katičić, Vuk Stefanović Karadžić i književni jezik u Hrvata, *Jezik*, 2/1987-88, Zagreb; N. Bašić, *V. S. Karadžić između jezikoslovlja i politike*, Zagreb, 1991; M. Grčević, Jernej Kopitar kao strateg Karadžićeve književnojezične reforme, *Filologija*, 53, Zagreb, 2009.

P. Vuković

KARAGIĆ, Antun (Gara, 3. VI. 1913. – Pečuh, 12. XI. 1966.), slikar, pisac, redatelj i prevoditelj kazališnih komada, novelist, promicatelj kazališnoga amaterizma. Potjecao je iz imućne bunjevačkohrvatske obitelji oca Antuna, kojega je rano izgubio, i majke Marije, rođ. Zomborčević. U rodnome mjestu završio je pučku školu na mađarskom jeziku, u kojoj su učitelji uočili njegovu darovitost te su mu predložili da nastavi školovanje, ali njegova majka na to nije pristala. No on se s tim nije pomirio – nabavlja knjige, pretplaćuje se na više novina i časopisa, proučava umjetnost, marljivo uči kao samouk. Odgojen na bunjevačkoj ikavici, obrazovao se čitanjem hrvatskih knjiga, napose izdanja zagrebačkoga Društva sv. Jeronima, kojega je bio povjerenik. Spoznavši da je u doba kada i Hrvatima u Madžarskoj prijeti odnarođivanje najvažnije nacionalno osvješćivanje, u Gari 1930. utemeljuje Društvo bunjevačkih kazališnih dobrovoljaca. Posvećuje se i slikarstvu. Najbolji su mu ostvaraji na tom polju *Sveta obitelj, Golgota, Madam du Barry* i *Portret moje supruge*. God. 1932. oženio se Kaćmarkinjom Stanom Petreš. U svojoj je Gari razvio zavidnu kulturnu djelatnost. Uzor mu je bio Ivan Petreš, čije komade uvježbava s glumcima amaterima (probe se održavaju u njegovoj kući) i postavlja na scenu. Prva takva predstava bila je 1931. (*Dva bila gavrana*), a predstava prvoga Karagićeva igrokaza *Zloba* 1934. U budimpeštanskom kalendaru *Danica Kalendar za Bunjevce, Šokce i Hrvate koji žive u Madžarskoj* objavljena mu je vesela igra *Zaručnici* (1937.) i igrokaz *Zloba* (1941.). Za rad Društva bunjevačkih kazališnih dobrovoljaca i izvođenje kazališnih predstava ključna je bila njegova materijalna pomoć. Djela su mu do rata izvođena i u jugoslavenskom dijelu Bačke te u Zagrebu, u izvedbi prosvjetne sekcije Društva bačkih Hrvata.

Kako je bio neumorni rodoljub i protivnik tadašnjega državnoga poretka, početkom 1941. kao politički nepoćudan uhićen je i interniran u logor u Kistarcsi. Kao emigrant u Zagrebu polazio je tečaj za redatelje kazališnih dobrovoljaca u organizaciji HNK. U izdanju Društva bunjevačkih kazališnih dobrovoljaca 1943.-44. izašlo mu je 6 kazališnih komada (*Svijest, Šepa, Katica, Kasina, Rastatkinja, Ženina ljubomornost*). Potkraj 1944. i u 1945. bio je u jugoslavenskoj narodnooslobodilačkoj vojsci. Bio je član delegacije Hrvata iz Bajskoga trokuta, koja je Josipu Brozu Titu u siječnju 1945. u Beogradu iznijela zahtijevanja da se taj dio Bačke pripoji Jugoslaviji. Tom je prigodom izjavio: »Oni su nam bili zabranili i to da se nazivamo imenom našim, ali mi smo se održali. Mi Hrvati u

Bajskom trokutu svi zajedno hoćemo da se naš Trokut prisajedini slobodnoj demokratskoj federativnoj Jugoslaviji.« U tome je razdoblju bio istaknut djelatnik u južnoslavenskim društvenim organizacijama u Madžarskoj, npr. u Bačko-baranjskom slavenskom kulturnom udruženju 1945., a bio je i predsjednik priređivačkoga odbora bajskoga kongresa Antifašističkoga fronta južnih Slavena 1946., gdje je izabran u Centralni odbor. U tom je svojstvu posjetio i CK KP Hrvatske tražeći pomoć u radu. U poraću zakratko nastavlja kulturno-prosvjetnu djelatnost, piše igrokaze o sudbinama seljaka za dvaju totalitarnih režima ili o novoj vladajućoj klasi (*Iznenađenje,* 1946., *Općinski načelnik* i *Švajcarka,* 1947.), ali tada nisu objavljeni ni izvođeni.

Antun Karagić s Blaškom Rajićem

Nakon sukoba jugoslavenskoga komunističkoga vodstva s SSSR-om i njegovim satelitskim državama 1948., a osobito tijekom 1949., došlo je do zamiranja tih i drugih oblika kulturno-prosvjetnoga rada s naglašenim narodnosnim predznakom pa se i Karagić povukao iz društvenih aktivnosti. Uskoro je lišen slobode, a posjed i dom oduzeti su mu. Šest ga mjeseci muče u zloglasnom budimpeštanskom zatvoru (Andrássyjeva 60), nastoje ponajprije postići da se odrekne svojega hrvatstva i da pomadžari prezime – uzalud. Zatim, sve do 1956., robuje u staljinističkom »logoru smrti« u Recsku kraj Paráda. U zatvoru je također pisao, ali mu je logorska uprava uništila sve rukopise.

Poslije živi u Baji, kamo su mu (1950.) madžarske vlasti prognale obitelj. U tom gradu nastoji osnovati stalno hrvatsko kazalište i hrvatsku srednju školu, ali ni u nadležnom ministarstvu ni u vodstvu tadašnjega Demokratskoga saveza Južnih Slavena nitko nije imao sluha za njegov prijedlog. Godinu dana prije smrti završava tragikomediju *Faun* i traži pomoć od Matice iseljenika Hrvatske, koja mu, međutim, nikada nije odgovorila.

Zbog posljedica zatvorskih mučenja mnogo vremena provodi u pečuškoj bolnici, gdje je i preminuo. Pokopan je na bajskom groblju sv. Roka.

Karagić je osjećao potrebu da se kao narodni prosvjetitelj i poklonik narodnosne kulture posveti pisanju književnih djela na materinskom jeziku, da žrtvuje svoja materijalna sredstva za kazališne predstave u Gari i za organiziranje turneja svoje kazališne družine u ostala hrvatska naselja Bajskoga trokuta. Svoje kazališne komade, pisane ikavicom, izdaje u vlastitoj nakladi. Na pozornicu je pokušao presaditi sâm život naroda iz kojega je potekao. Radnje igrokaza, kojima je gledateljstvo htio zabaviti i poučiti, događaju se u njegovu užem i širem zavičaju, u madžarskom dijelu Bačke.

Praizvedba njegove *Rastatkinje,* kazališnoga komada u tri čina i pet slika, bila je u Gari 26. XII. 1936. *Svijest* i *Šepa*, šaljive igre u jednom činu, bile su nagrađene na XII. natječaju za najbolju pučku glumu Matice hrvatskih kazališnih dobrovoljaca u Zagrebu 1942. Spomena su vrijedne i izvedbe komada *Anka Berićeva, Bogataševa sluškinja, Najednom se razboljela, Pošteni varalica* i *Gospođica Zorka*, koji su mu za života ostali neobjavljeni. Pisao je mješavinom bunjevačke ikavice i hrvatskoga standarda.

S madžarskoga jezika preveo je i na scenu postavio komade: *Imanje* (Iván K. Pap), *U tom grmu leži zec* (Andor Nyári), *Gospođica seljakinja* (Árpád Berczik).

Svoje tematsko ishodište Karagićeve novele imaju ondje gdje i igrokazi, a naslovljene su ovako: *Crne kobile*, *Razbojnik*, *Đuvegija*, *Doktor Toni*, *Pored velikog jezera*, *Služavka*, *Dančo Zomborčević*.

Subotičko Narodno pozorište prikazalo mu je dramu *Katica* 1967., a Hrvatsko kazalište iz Pečuha u povodu 80. obljetnice njegova rođenja izvelo je *Rastatkinju* (1993.), zatim *Katicu* (1995.) i *Poštenoga varalicu* (2007.). Rukopisnu ostavštinu spasio je Juraj Lončarević te je ona pohranjena u Odsjeku za povijest hrvatskoga kazališta HAZU te Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu. Svi sačuvani radovi objavljeni su mu 2003. u ediciji »Hrvatski književnici u Mađarskoj«.

Djela: *Svijest : Šepa*, Gara – Szabadka, 1943; *Katica : Kasina*, Gara – Szabadka, 1944; *Rastatkinja : Ženina ljubomornost*, Gara – Szabadka, 1944; A. Karagić, *Kazališni komadi i novele*, ur. Đ. Franković, Pečuh – Budimpešta, 2003.

Lit.: S. Krpan, *Hrvatski uglednici u Mađarskoj*, Budimpešta, 1991; M. Murinji, Antun Karagić i njegovo Društvo bunjevačkih kazališnih dobrovoljaca u Gari, *Hrvatski kalendar 2004*, Budimpešta, 2003; Đ. Vidmarović, Veličina i tragedija Antuna Karagića, *Klasje naših ravni*, 5-6/2004, Subotica; *150 godina pozorišne zgrade : 150 godina kazališne zgrade : 150 éves a színház épülete*, Subotica, 2004; S. Vulić, Bunjevačkohrvatski pisac Antun Karagić i njegovo djelo u kontekstu hrvatske književnosti u Bačkoj, *Nova Istra*, 2/2005, Pula; M. Bara, Đilasova komisija i sudbina bačkih Hrvata, *Pro tempore*, 4, Zagreb, 2007; S. Vulić, *Vitezovi hrvatskoga jezika u Bačkoj*, Subotica, 2009; *Hrvatski biografski leksikon*, 7, Zagreb, 2009.

Ž. Mandić

KARAGIĆ, Eduard (?, 29. VI. 1923. – ?), pravnik, slikar. Sin je Lajče i Márie, rođ. Havasi. Sedmi razred gimnazije završio je u Subotici, a osmi razred, maturu i Pravni fakultet u Pečuhu. Od 1948. tehnički je upravnik rudnika u Aleksincu. Slikao je tehnikom ulja i tušem.

Lit.: B. Vojnić H[ajduk]., Podaci o likovnim umjetnicima i amaterima u Subotici, *Kalendar Hrvatska riječ za prestupnu 1952. godinu*, Subotica, 1952.

Lj. Vuković-Dulić

KARAGIĆ, Lajčo (Karagich, Lajos, Ljudevit) (Fancaga, *madž.* Bajaszentistván, 15. V. 1893. – ?), pravnik, slikar. Sin je Jakova, rodom iz Gare, i Antone, rođ. Kovačev, rodom iz Sentivana. Osnovnu školu završio je u Gari, četiri niža razreda gimnazije u Baji, a četiri viša razreda gimnazije u Segedinu. Studirao je pravo u Budimpešti, gdje je školske godine 1912./13. polazio prvu godinu Više škole za likovnu umjetnost. U Prvom svjetskom ratu sudjelovao je u činu časnika. Za poslijeratne srpske okupacije južne Madžarske, bio je najprije kotarski donačelnik u Pečuhu 1918., zatim 1920. kratko kotarski načelnik Baje, da bi ga 20. VI. iste godine ministar unutarnjih poslova Kraljevstva SHS Ljubomir Davidović imenovao za gradonačelnika, nasljeđujući na ovoj dužnosti Vasu Dolinku. No, ušao je u sukob s Martinom Matićem, velikim županom i vladinim povjerenikom za Baju, te je ubrzo njegovu dužnost preuzeo Vojislav Đurđević. Nakon povlačenja srpske vojske iz zaposjednutih dijelova južne Madžarske (21. VIII. 1921.), sa suprugom se preseljava u Kraljevinu SHS. Bio je tajnik jugoslavenskoga veleposlanstva u Budimpešti, poslije sudski oficir, vojni sudac u Zaječaru, radio je i u Kragujevcu gdje mu se rodio sin Eduard, te općinski bilježnik u Novom Selu (*srp.* Bačko Novo Selo). Od 1924. živi u Subotici i radi u raznim gradskim službama.

Zbirka Gradskoga muzeja u Senti posjeduje dvije njegove slike u ulju, zavedene pod nazivima *Kompozicija* i *Buket poljskoga cvijeća*. U tekstu iz 1952. Blaško Vojnić Hajduk navodi da 1952. živi u Subotici i »najviše radi uljem« te da još nije izlagao. Dvije njegove slike – *Portret mladića* i *Portret starca* (1933.) – u umjetničkoj zbirci subotičkoga Gradskoga muzeja potvrda su njegove slikarske aktivnosti u međuratnom razdoblju i pokazuju vještinu obrazovanoga slikara. Djela su dospjela u zbirku

otkupom slika bunjevačkih slikara iz Bačke galerije dr. Jovana Milekića. Osim tih dviju slika, u subotičkom je muzeju i Karagićev *Portret Tita*, nastao oko 1945. Početkom 1950-ih živio je u Subotici.

L. Karagić, *Portret mladića*

Lit.: T. Iskruljev, *Raspeće srpskog naroda u Sremu 1914 godine i Madžari : Sa madžarske granice : Bajski Trokut : Sent-Andrija*, Novi Sad, 1941; B. Vojnić H[ajduk]., Podaci o likovnim umjetnicima i amaterima u Subotici, *Kalendar Hrvatska riječ za prestupnu 1952. godinu*, Subotica, 1952; P. Momirović (red.), *Popis slikarskih i vajarskih dela u muzejima i galerijama slika Vojvodine,* 1, Novi Sad, 1965; O. Kovačev Ninkov, Dela iz Bačkog muzeja dr Jovana Joce Milekića u fondu umetničkog odeljenja Gradskog muzeja Subotica, u: *Bačka galerija dr Jovana Milekića* (autor izložbe i kataloga B. Duranci), Subotica, 2007; L. Knézy, *Baja a forradalom és a Szerb megszállás allatt (1918-1921),* Baja, 2009²; G. Malović, *Seoba u Maticu : Spiskovi srpskih optanata u Mađarskoj 1920-1931.*, 2, Novi Sad – Budimpešta, 2010; *A Magyar Képzőművészeti Egyetem hallgatói 1871-től a mai napig* (www.mke.hu/about/hallgatoi_adatbazis.php/k).

O. Kovačev-Ninkov

KARAGIĆ, Luka (Baja?, oko 1680. – Baja, 18. VII. 1748.), franjevac, pisac, provincijal. Vjerojatno pripada obitelji izbjeglica iz Olova koji su se za vrijeme Velikoga bečkoga rata naselili u Baju. Ako nije rođen u Baji, ondje je proveo najranije djetinjstvo, jer je dobro govorio madžarski. U Bolonjskoj franjevačkoj provinciji studirao je teologiju (1705.-08.), što znači da je nakon 1700. pristupio Bosni Srebrenoj te da je nakon novicijata najvjerojatnije pohađao Filozofsko učilište u Budimu.

Nakon povratka u domovinu bio je tajnik provincijala Andrije Ećimovića (1708.-11.), a zatim definitor Petra Pastirovića (1711.-14.). Obavljao je i druge upravne dužnosti: bio je predstojnik samostana u Somboru (1712.-14.), gvardijan i obnovitelj samostana i crkve u Baji (1714.-17., 1720.-30.) te gvardijan u Budimu (1717.-18., 1719.-20.) i Osijeku (1718.-19.). U opredjeljenjima članova Bosne Srebrene u vrijeme tzv. prve diobe morao je biti zastupnik trodijelne podjele Provincije Bosne Srebrene na dalmatinsku, bosansko-slavonsku i ugarsku provinciju, jer ga je 22. I. 1735. vrhovna uprava Franjevačkoga reda imenovala za provincijala novoosnovane Provincije sv. Ivana Kapistranskoga, koja je trebala okupiti samostane u Podunavlju, Bačkoj i Srijemu. Trodijelna dioba Bosne Srebrene nije tada provedena (izdvojena je samo dalmatinska Provincija sv. Kaja, današnja Provincija Presvetoga Otkupitelja), ali je Karagić postao provincijal Bosne Srebrene na području turske i habsburške vlasti (1735.-38.). Nakon isteka službe provincijala izabrao ga je 1738. kapitul za kustoda provincijalu Ivanu Srijemcu, ali se nakon godinu dana zahvalio na službi zbog bolesti i starosti. Dva kalačko-bačka nadbiskupa imenovala su ga za svojega savjetnika.

Promicao je visoke škole u Bosni Srebrenoj. God. 1725. uredio je samostan u Baji da u njemu počne rad filozofsko učilište, a 1735. promaknuo je školu moralnoga bogoslovlja u Petrovaradinu u četverogodišnju visoku bogoslovnu školu; u Osijek je pak bogoslovnoj školi pridružio filozofsko učilište te je za te dvije obrazovne ustanove osigurao naslov generalnoga učilišta. S pažnjom je njegovao bosančicu odredivši 1737. oštre kazne svima koji »ilirske riječi pišu latinicom umjesto domaćim pismom«. Sâm bilježi da je *Librum precum illyrico sermone publici juris fecit* njegov molitvenik, koji je danas izgubljen.

Lit.: I. Kukuljević Sakcinski (ur.), *Bibliografia hrvatska*, 1, Zagreb, 1860; J. Jelenić, *Bio-bibliogra-*

fija franjevaca Bosne Srebreničke II. (rukopis u arhivu franjevačkog samostana u Tolisi); D. Mandić, *Franjevačka Bosna*, Rim, 1968; F. E. Hoško, Prosvjetno i kulturno djelovanje bosanskih i hrvatskih franjevaca u Budimu tijekom 18. stoljeća, *Nova et vetera*, 1-2/1978, Sarajevo; B. Benić, *Ljetopis sutješkog samostana*, Sarajevo, 1979; I. Stražemanac, *Povijest franjevačke provincije Bosne Srebrene*, Zagreb, 1993; F. E. Hoško, *Slavonska franjevačka učilišta*, Zagreb, 2011.

F. E. Hoško

KARAGIĆ, Mijo (Gara, 14. V. 1945.), kulturni i društveni djelatnik, političar, pisac. Rođen u staroj bunjevačkohrvatskoj obitelji Mije i Marije, rođ. Dujmov. Osnovnu školu na hrvatsko-srpskom nastavnom jezikom završio je u rodnom selu, a Srpsko-hrvatsku gimnaziju u Budimpešti 1963. Upisao je usporedno Visoku vojnu školu i Visoku nastavničku školu u Segedinu (smjer: germanistika), ali, nakon što je vojnu školu morao prekinuti zbog bolesti, školovanje je nastavio i diplomirao na Visokoj nastavničkoj školi u Pečuhu 1972. (smjer: hrvatsko-srpski jezik i književnost te madžarski jezik i književnost). Na budimpeštanskom Sveučilištu Lóránda Eötvösa diplomirao je hrvatsko-srpski jezik i književnost 1977., a doktorirao 1984. s temom »Razvoj pismenosti i književnosti gradišćanskih Hrvata od 1860. do 1921.«.

Kao učitelj radi u Kaćmaru, Undi (*madž.* Und, Gradišće) i Budimpešti, gdje je od 1976. do početka 1990. referent za izdavačku djelatnost u Demokratskom savezu Južnih Slavena (DSJS). U vrijeme raspada Jugoslavije imao je ključnu ulogu u izdvajanju i organiziranju hrvatskih organizacija iz zajedničkih južnoslavenskih institucija u Madžarskoj. Na njegov poticaj utemeljeno je Društvo Gradišćanskih Hrvatov u Ugarskoj 1990., u kojem je bio dopredsjednik 1990.-94. Kao predsjednik Inicijativnoga odbora saziva Prvu skupštinu Hrvata u Mađarskoj, kada je 2.-3. XI. 1990. u Sambotelu (*madž.* Szombathely) utemeljena prva svehrvatska organizacija u Madžarskoj – Savez Hrvata u Mađarskoj (SHM), a on izabran za generalnoga tajnika (reizabran 1993.). Nakon demokratskih lokalnih izbora 1994., na kojima su Hrvati u Madžarskoj utemeljili svoje manjinske samouprave, zastupnici hrvatskih samouprava osnovali su Hrvatsku državnu samoupravu (HDS), a na prvoj osnivačkoj skupštini HDS-a izabran je za predsjednika. Tu je dužnost obnašao u tri mandata do umirovljenja 2006., kada je izabran za počasnog predsjednika.

Kao generalni tajnik SHM-a i predsjednik HDS-a pridonio je međusobnomu upoznavanju povijesnih hrvatskih etničkih zajednica u Madžarskoj i usuglašavanju njihovih političkih interesa te je zaslužan za izgradnju kulturne autonomije Hrvata u Madžarskoj. Tih godina HDS ostvaruje niz organizacijskih pothvata: osniva izdavačko Neprofitno poduzeće *Croatica* u Budimpešti 1999., u čijim se okvirima od 2007. emitiraju i radijske emisije na Madžarskom radiju 4; u svoje vlasništvo preuzima školu u Santovu (*madž.* Hercegszántó) 2000.; na njegov je poticaj priređen 2000. u Sambotelu I. dan Hrvata u Mađarskoj, kao slavlje svih hrvatskih etničkih skupina, koje od tada svake godine u drugoj regiji tradicionalno organiziraju SHM i HDS; uz potporu hrvatske i madžarske vlade otvoren je Kulturno-prosvjetni centar i odmaralište za Hrvate u Madžarskoj u Vlašićima na otoku Pagu 2005.; položeni su temelji Muzeja sakralne umjetnosti Hrvata u Mađarskoj u Prisiki (madž. *Peresznye*, Gradišće), koji je otvoren 2007.

Razvio je znatnu političku aktivnost u vrijeme rata u Hrvatskoj 1991.: u Šopronu je prigodom prvih *Paneuropskih dana* u Madžarskoj u susretu s madžarskim premijerom Józsefom Antallom lobirao za priznanje neovisnosti Hrvatske; u suradnji s Madžarskim crvenim križem 1992. organizirao je doček ugrožene djece iz Dubrovnika i njegove okolice, koja su zatim zbrinuta u Budimpešti i Tatabányi; suorganizator je humanitarne akcije budimpeštanskog lista *Esti Hírlap – Budimpešta za Hrvatsku*; u Sambotelu organizira smotru hrvatske djece iz Madžarske, Hrvatske i Austrije *Djeca za Hrvatsku*, na kojoj je tisuću djece tražilo mir u Hrvatskoj i njezino međunarodno priznanje. Suosnivač je Hr-

vatskoga poslovnoga centra u Budimpešti 1992., koji je djelovao do 2008.; god. 1992. saziva skup istaknutih madžarskih i hrvatskih političara, umjetnika i povjesničara na osnivačku sjednicu Mađarsko-hrvatskog društva, kada je izabran za tajnika Društva. Tu dužnost obnaša do 1996.

Mijo Karagić

Od 1976., kada objavljuje novelu *Prvo polivanje* o bunjevačkohrvatskim običajima u zagrebačkom katoličkom časopisu *Kana* (br. 4/1970), s kraćim i dužim prekidima publicira pripovijetke, kritike i stručne članke u budimpeštanskim *Narodnim novinama* (od 1974.), njihovu prilogu *Nevenu* (od 1982.), u *Narodnom kalendaru* (od 1975.) i *Glasu* (od 1989.) te u *Forumu*, časopisu razreda za suvremenu književnost JAZU (Zagreb, 1989.), *Migracijskim temama* (Zagreb, 1993.), u publikaciji *7. tjedan hrvatskih manjina* (Zagreb, 2001.), u zbornicima *Iz hrvatske baštine u Mađarskoj* (2005.) i *Identitet bačkih Hrvata* (2010.); studije »Iz književne baštine gradišćanskih Hrvata« objavio je u zborniku *Prilozi kulturnoj i književnoj povijesti Srba i Hrvata u Mađarskoj* (Budimpešta, 1982.) i »O razvoju pismenosti gradišćanskih Hrvata« objavio je u *Migracijskim temama* (1990.); pjesme i prozna djela objavljena su mu u zbornicima *Lipe riči* (: Izbor iz književnosti bunjevačkih Hrvata, b. m., 1992; : Iz književnosti bunjevačkih Hrvata, *Korabljica*, 2/1994, Zagreb), *Pjesništvo Hrvata u Mađarskoj* (Zagreb, 1992., na hrvatskom i esperantu; suurednik), *Izvor na dnu duše* (Rešetari, 1999.) i *Slavuj na dlanu* (Rešetari, 2002.). Za tisak je uredio rukopise pjesama više hrvatskih književnika u Madžarskoj: Stipana Blažetina, Marka Dekića i Ljubinka Galića *Sunčana polja* (Budimpešta, 1980.), Stipana Blažetina *Srce na dlanu* (Budimpešta, 1981.); Mate Šinkovića *Na našoj Gori* (Budimpešta, 1981., 1986²; Sopron, 1998³) i Lajoša Škrapića *Obračun* (Budimpešta, 1996.); Ivan Huljev *Put do tebe* (Budimpešta, 2004.). U svojoj zbirci realističnih pripovijedaka *Slobodni putovi* tematizirao je život hrvatskoga seljaka i intelektualca na madžarskom selu u socijalizmu. Prevođen je na madžarski, slovački i esperanto.

Bio je urednik *Narodnog kalendara*, godišnjaka Hrvata, Srba i Slovenaca u Mađarskoj 1979.-89., uredio je prva četiri godišta *Hrvatskoga kalendara* (Budimpešta, 1991.-95.), urednik *Naših radova* 1986.-87., suurednik časopisa *Glas* 1989.-90. te član uređivačkog odbora Časopisa za književnost, kulturu i društvena pitanja *Neven* 1984.-88.

Bio je član Saveza madžarskih novinara 1982.-88., član je Društva hrvatskih književnika (DHK), Sekcije DHK-a i Hrvatskog PEN-a za proučavanje književnosti u hrvatskom iseljeništvu, a od 1997. i član-radnik Matice hrvatske. Predsjednik je Odbora autohtonih hrvatskih zajednica u Europi pri Hrvatskom svjetskom kongresu 2000.-08.

Dobitnik je priznanja Istaknuti prosvjetni djelatnik Ministarskoga vijeća NR Madžarske (1979.); predsjednik Hrvatske Franjo Tuđman prigodom službenog posjeta Madžarskoj odlikovao ga je Redom Danice hrvatske s likom Marka Marulića 1997.; predsjednik Madžarske Ferenc Mádl u Madžarskom parlamentu uručio mu je Orden viteškog reda Republike Madžarske 2004.; hrvatski predsjednik Stjepan Mesić uručio mu je Red kneza Branimira s ogrlicom 2006.; premijer Madžarske Ferenc Gyurcsány uručio mu je Odlikovanje za manjine 2006.; rektor Visoke škole *Berzsenyi Dániel* u Sambotelu dodijelio mu je odličje Naslovni sveučilišni docent 2006.

Od 1999. počasni je konzul Republike Hrvatske. Sudjeluje u organiziranju euroregionalnih i prekograničnih odnosa Kaniža (*madž.* Nagykanizsa) – Čakovec – Varaždin, odnosno Mura – Drava, te jačanja suradnje gospodarskih komora u tim regijama.

Djelo: *Slobodni putovi : Pripovijesti*, Budimpešta, 1987.

Lit.: S. Illés, A magyarországi délszláv irodalomból, *Magyar Nemzet*, 21. V. 1983, Budapest; P. Milošević, *Na drugoj obali : Hrestomatija posleratne književnosti na srpskohrvatskom jeziku u Mađarskoj*, Valjevo, 1984; Đ. Vidmarović, Mijo Karagić: Slobodni putovi, *Matica*, 7-8/1987, Zagreb; S. Mijović Kočan, U traženju identiteta, *Naša knjiga*, 27-28, Zagreb, 1987; S. Illés, *A magyarországi délszláv irodalom*, Budapest, 1987; S. Blažetin, *Književnost Hrvata u Mađarskoj od 1918. do danas*, Osijek, 1998; M. Dekić, Hrvatske autohtone manjine u Europskoj uniji, *Hrvatski iseljenički zbornik 2006.*, Zagreb, 2005; *Hrvatski biografski leksikon*, 7, Zagreb, 2009.

Ž. Mandić

KARAGIĆ-JASENOVIĆ, Katica (Gara, 28. VII. 1929.), slikarica, kulturna djelatnica. Kći je Mate Jasenovića i Stane, rođ. Kulišić, podrijetlom iz Baškuta. Pučku je školu završila u rodnom selu, gdje su joj učiteljice bile redovnice Družbe sestara Naše Gospe. Svojom djelatnošću (recitiranjem, pjevanjem, glumom i crtanjem) ističe se u školskoj udruzi zvanoj Garda srca. U bajskom Zavodu za odgoj djevojaka *Naša Gospa*, pod vodstvom ravnatelja Gyule Rudnaya, razvija joj se slikarsko umijeće pa 1946. postaje redovitom članicom Likovno-umjetničke škole Slobodne akademije, koju je utemeljio bajski slikar Ferenc Mikli, a vodio majstor slikarstva Gyula Rudnay. God. 1947. zovu je u budimpeštansku Likovnu akademiju, ali unatoč ponuđenoj visokoj stipendiji otac je ne pušta govoreći: »Ima ona od čeg živit, pa neće valda crtati moja ćer!« Od roditelja joj oduzimaju zemlju 1948., obitelj teško živi, a ona za mizernu plaću radi kod nekoga bajskoga slikara. Bavi se i bojenjem ukrasnih tanjura s kalačkim motivima, koji su izlagani i nagrađivani, a zatim, do umirovljenja, u Podunavskom šumarstvu kao administratorica. Iz braka s Bikićaninom Matom Jasenovićem imala je dva sina, koji su preminuli: Matu Karagića, darovitoga pjesnika, i Ivana Karagića, poznatoga glazbenika. U posljednja dva desetljeća XX. st. organizirala je mnoga hodočašća u Međugorje i putovanja na rijeku Bunu, kamo je vodila mnoge bačke Hrvate. Od 1988. članica je vodstva Bajske bunjevačke čitaonice. Za Domovinskoga rata zbrinjavala je mnoge prognanike iz Hrvatske. Živi u Baji.

Katica Karagić-Jasenović

Slikarstvom se bavi od svoje mladosti. Nadahnuće nalazi na bačvanskoj ravnici, među suseljanima, na salašu, u santovačkoj šumi Karapandži i biblijskim temama. Radi u akvarelu, ulju i grafici. Najpoznatije su joj slike *Jorgovan, Salaš, Bunjevka, Autoportret.* Imala je šest izložaba: u Baji, Pečuhu, Aljmašu i Budimpešti.

Lit.: M. Dekić, Slikarica bačvanske ravni, naših salaša i pejzaža, *Hrvatski kalendar 1992*, Budimpešta, 1991; Ž. Gorjanac, Naša slikarica : Razgovor s Katicom Karagić-Jasenović povodom njezina 75. rođendana, *Hrvatski kalendar 2004,* Budimpešta, 2003.

Ž. Mandić

KARAJKOV, Josip (Monoštor, 16. III. 1915. – Sombor, 16. III. 2005.), bankar. Sin Marka, krojača, i Rozalije, rođ. Ibišić, kućanice. Osnovnu školu završio je u Somboru, a zatim i trgovačku akademiju 1934. Iste godine odlazi na studij ekonomije u Zagreb, koji nije završio. Vratio se u Sombor 1936. te ondje radi s ocem, koji je bio

vlasnikom krojačke radnje sa 7-8 krojačkih radnika te znamenite kavane *Bačka* na uglu Pariške ulice. Prije Drugoga svjetskoga rata i tijekom njega trgovao je tekstilom, koji je kupovao u Beču i Budimpešti. Potkraj 1943. pristupio je pokretu otpora. Bio je sudionik Batinske bitke u studenom 1944., kada je i ranjen. Nakon što su poslijeratne vlasti nacionalizirale obiteljsku radnju i kavanu, zaposlio se u Komunalnoj banci, prvoj poslijeratnoj banci u Somboru, koja je bila smještena u Kronić-palači (danas zgrada Trgovačkoga suda). Nakon što je ta banka postala dijelom Narodne banke, radio je i po terenu, neko vrijeme i u Prištini te drugim dijelovima Kosova. Nakon povratka u Sombor radio je na rukovodećim radnim mjestima, a u Narodnoj banci, koja je vremenom postala Služba društvenoga knjigovodstva (SDK), više od 20 godina bio je pomoćnik generalnoga direktora filijale u Somboru. Otišao je u mirovinu 1975.

Izvor: Kazivanje sina Alojzija Karajkova iz Novog Sada.

Z. Čota

KARAKAŠEVIĆ, Gavra (?, 1888. – Subotica, 9. IV. 1924.), redarstveni satnik. Ima velike zasluge za brzo gušenje tzv. Zelićeva puča, oružane pobune u Subotici 19. i 20. IV. 1920., koju su tijekom općega željezničkoga štrajka predvodili brijački pomoćnik Josip Zelić, prvi tajnik KPJ u Subotici, i István Rutai radi uspostavljanja komunističke vlasti u gradu i vraćanja u okvire Madžarske. Vjerojatno da je imao udjela i u Zelićevoj pogibiji 3. V. 1920. pri padu s trećega kata Gradske kuće, koje je javnosti predstavljeno kao samoubojstvo. Dužnost prvoga čovjeka gradskoga redarstva – velikoga satnika Subotice – preuzeo je od Dušana Manojlovića 21. VII. 1921. Osim što se bavio policijskim poslom, zanimao se i za rješavanje teške socijalno-gospodarske situacije u gradu, pa je tako 1922. apelirao na gradske vlasti da se uveze brašno iz Rumunjske, budući da je domaće skupo, a cijena kruha u Subotici veća je nego u Beogradu. Zahvaljujući njegovu pozivu 1924. u grad je stigla i skupina bugarskih vrtlara, koji su radili u tzv. policijskoj bašti te pridonosili unapređenju te djelatnosti. Preminuo je u 36. godini, ostavivši iz sebe sina Nikolu i udovicu Mariju. Pokopan je u Subotici, a grad je preuzeo troškove pokopa. Lokalni tjednik Narodne radikalne stranke *Zemljodilac* što ga je formalno izdavala Zemljodilska kasina, udruga koja je okupljala Bunjevce bliske toj stranci, zabilježio je 20. IV. 1924. da mu je grob bio oskrnavljen. Obitelj je i nakon njegove smrti nastavila živjeti u stanu u najamnoj gradskoj palači (Pozorišna ulica br. 2), kojim se koristila od 1923. do 1931., a grad joj je na kraju oprostio dug za najamninu.

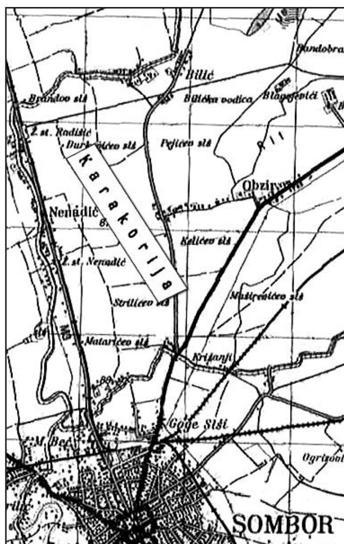
Izvori: Povijesni arhiv Subotica, F: 47. XV 546 /1922, XXIII 3/1922; V 3446/1924; XIX 92/1924; Gr. 364/929.

Lit.: J. Šokčić, *Subotica pre i posle oslobođenja*, Subotica, 1934; M. Dubajić, *Portreti*, Subotica, 1976; S. Mačković, Gradska kuća i Subotica (1902.-1941.) : Trajanje i promjene, *Klasje naših ravni*, 7-8/2012, Subotica.

S. Mačković

KARAKORIJA (**Karankoria**; *tur.* karagül, karakul: vrsta ovce – crne), nekadašnji naziv za jednu od somborskih pustara. Prvi se put spominje 1364. kao posjed Gergury, zatim ponovno 1410. i 1413., a kao Gergelyi zabilježena je 1448. Prema pučkoj predaji, područje je ime dobilo po kmetu (jobađu) Grguru (*madž.* Gergely), ali ni predaja ni povijesni izvori ne navode razloge imenovanja upravo po tom seljaku. U predosmanskom razdoblju posjed je bio u vlasništvu obitelji Czobor, ali je 1520. pravo na njega polagala i Kalačko-bačka nadbiskupija. Pod osmanskom vlašću popisano je 10 (1579. i 1590.), odnosno 12 (1580.) domova. Naziv Karakorija prvi se put spominje u jednoj ispravi iz 1659. Nakon protjerivanja Turaka postala je dijelom vojnoga šanca Sombor, koji su naseljavali somborski graničari, pretežito srpski, no bilo je i bunjevačkih – rodovi Martina Zomborlije i Andrije Tota živjeli su tu 1749. Imala je površinu od 1079 kj, a nalazila se na sjevernom obodu grada, danas predio uz jugoistočni dio Nenadića, prema željezničkoj pruzi.

Kada je poveljom Marije Terezije iz 1749. Sombor uzdignut u rang slobodnih kraljevskih gradova, među ostalim je određeno da gradskom ataru pripadne 11 pustara, a grad je dobio pravo kaznene jurisdikcije, uključujući izricanje i izvršenje smrtnih kazna (*ius gladii*). Tadašnji gradski sudac Martin Parčetić odredio je da se na uzvišici jedne od pustara, Karakoriji, podigne gubilište s vješalima, koje je postavljeno 18. X. 1749. Kako su smrtne kazne ovdje izvršavane sve do sredine

Karakorija

XIX. st., bunjevački Hrvati taj su dio pustare prozvali Višala, a Srbi Vešala. Uz pučke nazive toponim se kroz XIX. st. bilježio još kao Karankoria, također i Gligoria. Uzvišica se nalazi oko 100 m zapadno rijeke Mostonge, nedaleko od salaša Josipa Džinića i Marka Majića.

Lit.: *Bunjevački kalendar za prostu godinu 1869.*, Subotica, [1869]; I. Iványi, *Bács-Bodrog vármegye földrajzi és történelmi helynévtára*, 1, 2, Szabadka, 1909²; I. Jakšić, *Iz popisa stanovništva Ugarske početkom XVIII veka*, Novi Sad, 1966; M. Beljanski, *Drugi zapisi o Somborcima i okolini*, Sombor, 1978; S. Bačić, *Povelje slobodnih kraljevskih gradova Novog Sada, Sombora i Subotice*, Subotica, 1995; A. Sekulić, *Rasprave o jeziku bačkih Hrvata*, Zagreb, 1997; A. Hegediš, Slobodan kraljevski grad Sombor (1749-1848), *Dometi*, 100-103, Sombor, 2000; M. Stepanović (prir.), *Povelja slobodnog i kraljevskog grada Sombora*, Sombor, 2008; M. Stepanović (prir.), *Somborska hronika fra Bone Mihaljevića 1717-1787.*, Sombor, 2012.

S. Bačić i M. Bara

KARAKTEROLOGIJA (*grč.* charactēr: osobitost, znamenje + logos: riječ, govor), socio-psihološka znanost o formiranju, prirodi i tipovima karaktera. Pokušaj je kombiniranja fiziognomike (objašnjava duševne i mentalne karakteristike s pomoću crta lica, kretanja i držanja tijela), frenologije (pseudoznanost koja proučava vezu između oblika lubanje te mentalnih sposobnosti i karakternih osobina) i patognomije (utvrđuje dubinske emocije na temelju istraživanja izraza ljudskoga lica, pokreta mišića i glasa) s etnologijom, sociologijom i antropologijom. Razvila se između dvaju svjetskih ratova pod utjecajem američkoga autora Leandera Hamiltona McCormicka (1859.-1934.), koji je u svojim djelima *Characterology: An Exact Science* (1920.) i *Student's Course in Characterology: An Exact Science in Fifteen Lessons* (1921.) nastojao stvoriti znanstveni sustav procjene individualnih karaktera i praktično ga primijeniti u različitim područjima (odgoj, procjena poslovnih partnera i tržišnih takmaca, vojna promaknuća…). Zato se u prvom redu odnosi na individualne karaktere, prema kojima su kasniji autori stvorili različite tipologije, odnosno vrste karaktera (Sigmund Freud, Alfred Adler, Karen Horney, Carl Gustav Jung, Erich Fromm i dr.).

Postoje, međutim, i pokušaji njezine primjene na narode, etničke skupine, regionalne i plemenske kolektivitete. Najpoznatije karakterologije toga tipa utemeljene su na rasnim odlikama, a koristili su se njima znanstveni krugovi naklonjeni nacističkim idejama. Za Južne Slavene ističe se hrvatski etnopsiholog Vladimir Dvorniković (1888.-1956.), koji je, pod utjecajem Jovana Cvijića i Jovana Erdeljanovića, pred Drugi svjetski rat u djelu *Karakterologija Jugoslovena*, analizirao »karakter« Južnih Slavena. Unatoč problematičnosti nekih osnovnih teza (npr. predrasude uzete kao znanstvene činjenice, služenje kraniologijom – znanošću o lubanjama) i nedovoljno

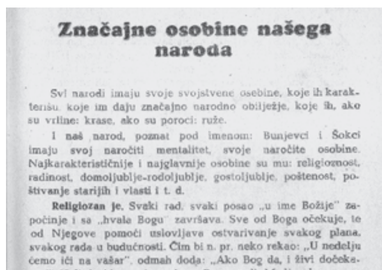
utemeljenim tumačenjima, iznio je mnoge zanimljive uvide i ideje. Međutim, primjena na kolektivitete rezultat je prije svega stereotipa o drugima i drugačijima, pri čemu autori redovito polaze etnocentrično, tj. sa stajališta vlastitoga naroda, što je u slavenskih i njima susjednih naroda izraženo s pozicija Slaveni – neslaveni.

Podunavski Hrvati. Više je autora opisivalo fizičke i duhovne osobine Bunjevaca i Šokaca. Najčešće se navodi kako su Bunjevci dinarski tip, u prosjeku visoki, stasiti, plećati i koščati, uspravna i ponosita hoda, duljih ekstremiteta i kratka struka, tamnoputi i crnomanjasti, s jakim obrvama, a rjeđe nižih rastom, svjetlije puti i plave kose. Nekad su nosili debele i guste brkove, ali ne i bradu. Bunjevke su vitka stasa, ali niže od muškaraca, manjih glava, malih usta i lijepa lica, čiste su i uredne, te vode brigu za svoj izgled. Većinom su crnomanjaste, rjeđe smeđe, a plave su rijetke. Nekada su kosu često plele u pletenice. Madžarski etnograf István Frankl držao je da su Bunjevci u Bačkoj županiji najljepša narodna grana nakon Madžara, a srpski etnograf Ivan Ivanić držao je da Bunjevci spadaju u najljepše ljude u Ugarskoj. Glede duhovnih osobina, ističe se da su dobra srca, pošten, priprost i iskren puk. Patrijarhalni su i izrazito religiozni (osobito žene) i privrženi katoličkoj vjeri, poštuju svećenike, osobito franjevce (koji su ih doveli u Podunavlje i bili isključivi dušobrižnici više od pola stoljeća nakon doseljenja) te imaju naglašeno kršćansko milosrđe. Za tradicionalne osobine uzimaju se stidljivost, gostoprimstvo, mirnoća, ozbiljnost, uviđavnost, sređenost i urednost u životu, ponositost, vjernost i ustrajnost. Marljivi su, zbog čega su ponosni na svoje imanje, što se u zemljoradnika izražava ponosom zbog količine zemlje koju posjeduju, ali ne preziru siromašnije od sebe. Vrlo su vezani za zemlju, jer im je glavno zanimanje od doseljenja u Podunavlje bila zemljoradnja. Gordi su na svoju narodnost i ponosni na svoju metropolu Suboticu te im je jako razvijen lokal-patriotizam. U vrijeme vojnograničarskoga života, prije doseljenja u Podunavlje i nakon njega, naglašeno su bili neobuzdane naravi i često su se bunili, na temelju čega je i nastala jedna od teorija o imenu Bunjevaca. Ta je kolektivna karakterna crta, međutim, postupno iščezavala u generacijama koje su živjele civilni život u ravnici. Strogih su nazora i konzervativni. Nekad su činili osobito zajedništvo, mali zatvoreni svijet, nepovjerljiv prema došljacima i tuđincima. U literaturi se navodi i da su veseli, rado piju vino, ne birajući prigode, i vole pjesme. Također se uzima da su, iako štedljivi i čuvarni, što zna prijeći i u škrtost, raskošni u odjeći i radostima na prigodnim svečanostima, što prati i obilatost jela i pića kao rezultat potrebe za isticanjem i potvrdom ugleda i moći.

Za Šokce jedni autori navode kako su stasom mnogo niži od Bunjevaca (Matija Evetović), dok drugi ističu da su visoki, koštunjavi i jaki (Ladislav Vlašić). Slabijeg su zdravlja jer rano počinju raditi teške poslove te brzo stare. No dok su Šokci manje lijepi od Bunjevaca, Šokice, premda srednjega stasa poput Bunjevaka, ljepotom iskaču pred Bunjevkama, pa neki autori navode kako su »izvanredno lijepe, proporcionalne građe, osobito krasnih očiju, rumenih usnica, kao biser bijelih sitnih zuba, malo nagrbavog antičnog nosa... niti grčke boginje nisu bile ljepše... najljepše ženske svih Slavena... lijepe od reda sve, skoro bez iznimke« (L. Vlašić). Istodobno se i žale da prekomjerno »mažu« lica. Za duhovne osobine navodi se da su živa temperamenta, okretni, bistri, zdravi, čvrsti, žilavi, dugovječni, daroviti, duhoviti i osjetljivi, rado slušaju pjesme i vole knjigu. Šokice su poslušne, strastvene i poštene. Vezani su više za uz rijeke i šume nego za zemlju. Ponosni su, vole slobodu, ali ne vole ići u školu i drže je teretom, što je utjecalo na slabost kulturno-prosvjetnih institucija, ali i na dugo nepostojanje građanskoga staleža (obrtnici, intelektualci i sl.), budući da su šokačka sela bila uglavnom udaljena od gradskih središta. Iako neki autori drže da su se miješali s Nijemcima, Madžarima i Slovacima, pri čemu su ih u znatnoj mjeri i asimilirali u Šokce (I. Frankl), drugi

smatraju da se Šokci nisu miješali s drugim narodima (L. Vlašić, Radivoj Simonović). Bački su Šokci znatno siromašniji od Bunjevaca, ali i baranjskih i slavonskih Šokaca. Vjerojatno zbog toga neki autori drže da Šokci imaju »neki karakter sluge«. Konzervativnost je rezultirala nezainteresiranošću za napretkom te slabijim imovnim stanjem. Siromaštvo i izoliranost uvjetovali su i naglašenu pomirljivost sa sudbinom. U literaturi se navodi i da su lakoumni i bezbrižni, žive za sadašnjost i ne mare za budućnost, po cijeli dan provode šalu na ulici i ne brinu se za kuću te prekomjerno uživaju jaku rakiju, kao i da osobito vole pjesmu te da su nadareni za glazbu.

Opisane fizičke i karakterne osobine u novijih su generacija (od druge polovice XX. st.) relativizirane, što je rezultat razvoja društva, povećane socijalne mobilnosti (migracije selo-grad), nacionalne interakcije (mješoviti brakovi), obrazovnog sustava, državne prisile (oduzimanje zemlje agrarnim reformama, komunistička diktatura, prisilno raseljavanje stanovništva u Madžarskoj i sl.) te promjenâ etničkoga sastava područja koja naseljavaju bački Hrvati.

Značajne osobine našega naroda

Svi narodi imaju svoje svojstvene osebine, koje ih karakterišu, koje im daju značajno narodno obilježje, koje ih, ako su vrline: krase, ako su poroci: ruže.

I naš narod, poznat pod imenom: Bunjevci i Šokci imaju svoj naročiti mentalitet, svoje naročite osobine. Najkarakterističnije i najglavnije osobine su mu: religioznost, radinost, domoljublje-rodoljublje, gostoljublje, poštenost, poštivanje starijih i vlasti i t. d.

Religiozan je. Svaki rad, svaki posao „u ime Božije" započinje i sa „hvala Bogu" završava. Sve od Boga očekuje, te od Njegove pomoći uslovljava ostvarivanje svakog plana, svakog rada u budućnosti. Čim bi n. pr. neko rekao: „U nedelju ćemo ići na vašar", odmah doda: „Ako Bog da, i živi dočekamo!"

Rodoljub, Značajne osobine našega naroda, *Naš kalendar za Bunjevce-Šokce-Hrvate za godinu 1944.*, Zombor, 1943.

No i ti obrasci karaktera podunavskih Bunjevaca i Šokaca u velikoj su mjeri rezultat stereotipa, vlastitih i tuđih. Tako se npr. tumačenje lošega ekonomskoga stanja Šokaca dovodi u vezu s njihovim navodnim pijančevanjem i prodajom imovine Nijemcima, bez ozbiljnijih napora da se prodre u dublje uzroke njihova ekonomskoga zaostajanja. Slično su konzervativnost Bunjevaca i otpor prema novostima te međusobno zajedništvo reakcija na asimilacijske nasrtaje okolnih naroda, a tradicionalna zatvorenost, međusobna povezanost i nepovjerljivost prema došljacima mogu se tumačiti kao rezultat ekonomske samodovoljnosti na salašima zbog isključenosti iz političkih i kulturnih tokova država u kojima žive.

Na temelju stereotipa nastaju i pučke šale u kojima se pojavljuju podunavski Hrvati. Tako se u njima Bunjevac najčešće imenuje Stipan, koji je, budući da su autori pripadnici drugih naroda, dobrohotan, ali naglašeno priglup. No u rijetkim je šalama mudriji i pametniji od drugih, što znači da su njihovi autori sami podunavskih Hrvati. Takav je slučaj i s urbanim legendama o bećaru i boemu Lazi Duliću Čvarku, u kojima se on pojavljuje kao mudriji od vlasti i izruguje ih, pri čemu osnovu za njegovu superiornost treba tražiti u jačoj ekonomskoj snazi Bunjevaca đurđinskoga kraja, iz kojega je potjecao.

Lit.: L. Knežević, O Bunjevcima, *Letopis Matice srpske*, knj. 128, Novi Sad, 1881; Iványi, *Szabadka szabad királyi város története*, 2, Szabadka, 1892; I. Ivanić, *O Bunjevcima*, Subotica, 1894; S. Borovszky (ur.) *Bács-Bodrog vármegye monográfiája*, 1, Budapest, b. g.; R. Simonović, Etnografski pregled Vojvodine, u: *Vojvodina*, Novi Sad, 1924; L. Stipić, L. Čurčić, Karakter i mentalitet Bunjevaca, *Književni sever*, 3-4/1927, Subotica; L. Vlašić, Šokci u Vojvodini, *Kalendar Hrvatski radiša za prostu godinu 1934.*, Zagreb, 1933; M. Peić, Bunjevački narodni običaji, *Bunjevačko kolo*, 10-12/1934, Subotica; V. Dvorniković, *Karakterologija Jugoslovena*, Beograd, 1939 (pretisak: 1990; 2000); Rodoljub, značajne osobine našeg naroda, *Naš kalendar za Bunjevce-Šokce-Hrvate za prestupnu godinu 1944.*, Zombor, 1943; D. Pavličević, Seobe Vlaha Krmpoćana u XVII stoljeću, *Vojne krajine u jugoslovenskim zemljama u novom veku do Karlovačkog mira 1699.*, Beograd, 1989; A. Sekulić, *Bački Hrvati*, Zagreb, 1991; O. Milosavljević, *U tradiciji nacionalizma ili stereotipi srpskih intelektualaca XX veka o »nama« i »drugima«*, Beograd, 2002; I. Vidanović, *Rečnik socijalnog rada*, Beograd, 2006; M. Evetović, *Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata*, Subotica, 2010.

S. Bačić i M. Bara

KARAN, Dragan (Stanišić, 2. X. 1961.), karatist. Sin je Grge, rodom iz Ogorja kod Mućа, i Nevenke, rođ. Musulin, rodom iz

Vida kod Metkovića, hrvatskih kolonista iz Dalmacije. Osnovnu školu završio je u Stanišiću, srednju ugostiteljsku u Somboru, a diplomu karate trenera stekao je na Fakultetu za fizičku kulturu u Beogradu 1986. Karate je počeo trenirati u Stanišiću 1976. u sekciji KK *Agrosavez* iz Sombora. U tom klubu nastavlja trenirati u Somboru 1978.-80. Nakon odlaska na studij od 1980. trenira u KK *Studentski grad* iz Beograda. Natjecao se u borbama pojedinačno u poluteškoj i ekipno u apsolutnoj kategoriji. Nositelj je crnog pojasa 4. dan.

Juniorski je viceprvak Jugoslavije 1982., a u seniorskoj konkurenciji osvojio je zlatnu medalju na prvenstvu Srbije i brončanu na prvenstvu Jugoslavije 1985. Na Studentskom prvenstvu Srbije osvajao je treća mjesta 1982.-84. U I. saveznoj ligi nastupao je za KK *Studentski grad* 1982.-88. i KK *Partizan* iz Beograda 1988.-90. God. 1987. klupski je prvak prvenstva Beograda, Srbije i Jugoslavije. Za reprezentaciju Jugoslavije nastupio je 20 puta u razdoblju 1985.-89.

Bio je trener beogradskih karate klubova *BSK, Honex* i *Teming* 1991.-99. Na Svjetskom kupu u Miskolcu (Madžarska) s momčadi *Teminga* osvojio je prvo mjesto 1995., a on je dobio pokal kao najbolji trener Svjetskoga kupa. Iduće godine momčad je osvojila drugo mjesto.

Početkom 2000. preselio se u Hrvatsku (Vodice). Vodi karate klubove u Vodicama, Tisnom i Pirovcu.

Izvor: Kazivanje Dragana Karana.

Lit.: D. Kolundžija, *Leksikon somborskog sporta,* Sombor, 1990.

T. Žigmanov

KARAN, Ivan (Stanišić, 2. III. 1958.), karatist, društveni djelatnik. Sin je Grge, rodom iz Ogorja kod Muća, i Nevenke, rođ. Musulin, rodom iz Vida kod Metkovića, dalmatinskih Hrvata koloniziranih u saveznoj kolonizaciji 1945. Osnovnu školu završio je u Stanišiću, gimnaziju društveno-jezičnoga smjera u Somboru, a Fakultet političkih znanosti – smjer marksizam i socijalističko samoupravljanje – u Beogradu 1986.

Referent je za organizacijske i personalne poslove pri Općinskom štabu Teritorijalne obrane (TO) u Somboru 1986.-88., a onda potkraj travnja 1991. u Zonskom štabu TO u Somboru. Sljedeće je tri godine vođen kao »višak« i »neraspoređen«. Profesionalni je karate-trener 1994.-2008. Za ravnatelja NIU *Hrvatska riječ* iz Subotice izabran je 2008.

Od 2006. u DSHV-u radi na organizacijskom jačanju, pisanju programa i općih akata stranke te s mladima, pomažući im u ponovnom osnivanju Mladeži DSHV-a. U Stanišiću, iz kojega je 1990-ih protjerano 65% Hrvata, osnovao je Mjesnu organizaciju DSHV-a 2008. te Hrvatsko kulturno društvo *Vladimir Nazor* 2009., čiji je i predsjednik. Kao ravnatelj NIU *Hrvatska riječ* pokrenuo je 2009. na Radio Somboru tjednu jednosatnu emisiju na hrvatskom *Kronika tjedna* (od početka 2010. *Hrvatska riječ*, a od polovice 2010. *Glas Hrvata*), a nakon ukidanja RTV uredništva u NIU *Hrvatska riječ* njezinu produkciju (od početka 2012. jednoipolsatna, a od rujna iste godine dvosatna) preuzeo je HKD *Vladimir Nazor* iz Stanišića. U emisiji sudjeluje i kao novinar. Povremeno objavljuje tekstove u *Hrvatskoj riječi* i *Glasu ravnice*.

Karate trenira od 1976. Nositelj je crnog pojasa 2. dan. Natjecao se za Karateklub *Studentski grad* iz Beograda i imao status vrhunskoga sportaša saveznoga ranga. Osvajač je brončanih medalja sa studentskih prvenstava Beograda i Srbije u borbama 1979., 1980. i 1982.-84., srebrnih medalja s prvenstava Beograda i Srbije u pojedinačnoj i ekipnoj konkurenciji 1982.-84. i brončanih medalja u ekipnoj konkurenciji s prvenstava SFRJ 1980. i 1981. Natjecao se u borbama u srednjoj i poluteškoj kategoriji u pojedinačnoj konkurenciji te u apsolutnoj kategoriji ekipno. U Prvoj saveznoj karate-ligi natjecao se 1981.-85. za KK *Studentski grad* iz Beograda. Od 1986. trener je i natjecatelj KK *Dušan Staničkov* iz Sombora, gdje je potkraj 1992. osno-

vao KK *Ipon*, u kojem je do danas trener i predsjednik. Njegovi su natjecatelji osvajali medalje u katama i borbama na prvenstvima Vojvodine, Srbije i SR Jugoslavije od pionira do seniora. Bio je i uzgajivač i izlagač šarplaninaca, pobjednik Državnog prvenstva 1998. sa ženkom Atina Vujanska. Deset pasa iz njegova uzgoja bili su nacionalni, a dva međunarodni prvaci.

Izvor: Kazivanje Ivana Karana.

Lit.: D. Kolundžija, *Leksikon somborskog sporta*, Sombor, 1990.

T. Žigmanov

KARAN, Milan (Stanišić, 24. VI. 1965.), rukometaš, trener. Sin je dalmatinskih Hrvata Grge i Nevenke, rođ. Musulin, koloniziranih 1945. Osnovnu školu završio je u Stanišiću, srednju ugostiteljsku u Somboru, a na Fakultetu fizičke kulture u Novom Sadu postao je diplomirani trener rukometa 2011.

U osnovnoj je školi tri godine trenirao karate u KK *Agrosavez* iz Sombora te položio za smeđi pojas. Iako je bio iznimno nadaren za karate, nakon što su braća Slobodan i Ivan otišli na studij u Beograd, nije mogao sam putovati u Sombor na treninge te je u 6. razredu počeo trenirati rukomet u RK *Stanišić* iz Stanišića. U njemu je s 14 godina počeo nastupati u seniorskoj konkurenciji. Igrao je na mjestu srednjega beka i bio je vrstan tehničar. Nastupao je za kadetsku reprezentaciju Vojvodine 1980., kada je momčad osvojila zlatnu medalju na Kadetskom prvenstvu Jugoslavije. U I. saveznoj ligi igrao je za rukometne klubove *Crvenka* iz Crvenke 1986.-88., *Jugović* iz Kaća 1989.-90., u II. saveznoj ligi u *Vojvodini* iz Novoga Sada 1991.-93. i *Somboru* 1994.-96. S RK *Crvenka* osvojio je Kup Jugoslavije 1987.

Jedan je od osnivača Mjesne organizacije DSHV-a u Stanišiću 2008. te HKD-a *Vladimir Nazor* iz Stanišića 2009. Živi u Novom Sadu, gdje u RK *Vojvodina* radi kao trener s mlađim kategorijama.

Izvor: Kazivanje Milana Karana.

T. Žigmanov

KARAN, Slobodan (Stanišić, 12. V. 1959.), karatist, društveni djelatnik. Sin je koloniziranih dalmatinskih Hrvata Grge i Nevenke, rođ. Musulin. Osnovnu školu završio je u Stanišiću, a srednju poljoprivrednu u Somboru. Diplomirao je 1989. agroekonomiju na Poljoprivrednom fakultetu u Zemunu.

Karateom se počeo baviti 1977. u Stanišiću u sekciji KK *Agrosavez* iz Sombora. U Somboru je trenirao do položenoga smeđega pojasa, a od 1979. u KK *Studentski grad* iz Beograda. Za crni pojas 1. dan položio je 1980., za 2. dan 1990., a za 3. dan 2001.

Natjecateljsku karijeru započeo je u KK *Agrosavez*, u kojem je bio član momčadi koja je osvojila Vojvođansku ligu 1978. Za *Studentski grad* nastupao je 1981.-86. God. 1981. ekipno je osvojio brončano odličje u I. saveznoj ligi, a 1980. zlatno odličje ekipno na Studentskom prvenstvu Jugoslavije, drugo mjesto u Jugoslaviji u borbama ekipno za seniore i treće mjesto u katama. Na seniorskim i studentskim prvenstvima Beograda i Srbije pojedinačno u poluteškoj kategoriji 1980.-83. osvajao je treća mjesta.

Član je reprezentacije Srbije u borbama 1981.-83., a dva je puta nastupao za reprezentaciju Jugoslavije 1983. Imao je status vrhunskoga sportaša saveznoga razreda 1980.-85. Živi i radi u Beogradu kao karatetrener starijih dobnih kategorija: trenirao je karate-škole u beogradskim klubovima *Bomikom* i *Karyuka karate akademija*, a sada trenira KK *Palilulski tigrovi*.

Jedan je od osnivača Mjesne organizacije DSHV-a u Stanišiću (2008.) te HKD-a *Vladimir Nazor* iz Stanišića (2009.), u kojem je aktivni član likovnoga odjela. Izrađuje duborez u drvetu.

Izvor: Kazivanje Slobodana Karana.

Lit.: D. Kolundžija, *Leksikon somborskog sporta*, Sombor, 1990.

T. Žigmanov

KARANOVIĆ, Mladen (Mol, 21. VI. 1863. – Subotica, 3. XII. 1950.), novinar, izdavač, kulturni djelatnik. Nakon očeve smrti doselio se u Suboticu 1875. k svoje-

VI. God. Subotica, 14 svibnja (maja) 1898. god Br. 20.

Subotičke Novine

GLASILO ZA DRUŠTVENE POTREBE, PROSVITU I PRIVREDU.

Zaglavlje *Subotičkih novina* od 14. V. 1898.

mu stricu odvjetniku dr. Dušanu Petroviću. Tu je pohađao gimnaziju, ali je nije završio. Nije završio ni bogosloviju u Srijemskim Karlovcima, gdje je proveo 4 godine, niti Pravni fakultet u Budimpešti, na kojem je studirao. Za bunjevačke Hrvate osobito je važan kao osnivač i vlasnik tjednika *Subotičke novine* 1. I. 1893., s podnaslovom *Bunjevačko-šokački nedeljni list za misne obće stvari, prosvitu, zabavu i gazdinstvo*. Zauzimao se za vjersku toleranciju Srba i Hrvata, podupirući borbu južnougarskih Bunjevaca za školovanje na materinskom jeziku i njegovu uporabu u javnoj upravi. Uređivao ga je sve do 1898., kada je, zbog oštrih antirežimskih tekstova i pomanjkanja financijskih sredstava, podnio ostavku i ugasio novine. List je na latiničnom pismu izdao knjigu Ivana Ivanića *O Bunjevcima : Povesničko narodnopisna rasprava* (1894.) te roman Sime Matavulja *Bakonja fra Brne* (1898.). Kao kulturno-prosvjetni djelatnik, najveći dio naslijeđa uložio je u podizanje Srpske štamparije dr. Dušana Petrovića, Pučku gazdačku banku (srpsko-bunjevačku), *Subotičke novine* i izdavanje knjiga. Bio je sudionik kongresa nemađarskih narodnosti (Srba, Slovaka i Rumunja) u Budimpešti 1895.

Nakon stvaranja jugoslavenske države 1918. dobivao je samo privremene poslove u gradskoj službi: bio je dnevničar, knjižničar, arhivar. U nekoliko se navrata obraćao gradskom Senatu tražeći potporu za istraživačke i književničke usluge. Kada je dao ostavku na službeničko mjesto 1925., želio je pisati *O spasu Rusije*; god. 1926. dobio je novac da pronađe grob Kalora Milodanovića i napiše djelo *Srbi, Bunjevci i Šokci u prošlosti*; kada je radio u »velikoj arhivi« 1927., nudio je da napiše povijest Subotice. Kako su ti planovi ostali bez rezultata, grad mu od 1931. daje doživotno uzdržavanje od 500 dinara na mjesec kao zaslužnomu »nacionalnomu radniku«. I nakon toga u 1939. on traži akontaciju od 15.000 dinara, a nudi pisanje autobiografije *Moj život i rad*.

Pisao je pjesme, članke, eseje i memoare. Među ostalim, surađivao je u *Nevenu* (1884., 1904.), *Subotičkoj Danici* (1893.) i *Bunjevačkim novinama* (1927., 1940.). Pseudonimi: Bogoljub i dr. Preminuo je u subotičkom sirotinjskom domu. Pokopan je na gradskom pravoslavnom groblju o državnom trošku.

Izvori: Povijesni arhiv Subotica, F:47. Gr. 1487/925; Gr. 1541/925; Gr. 529/926; Gr. 10/1927; X 58/1928; Zap. 1937-1939: Lukács Vukov, *Karanović Mladen šampion svetskog mira i prorok ratova* (rukopis u Gradskoj knjižnici u Subotici).

Lit.: *Neven*, 17/1913, Subotica; Marko Protić, *Srpski triumviri u bunjevačkom renesansu od 1860 do 1918*, Subotica, 1934: B. H[ajduk]. Vojnić, *Senke graditelja Subotice u prošlosti*, Subotica, 1971; T. Kolozsi, *Szabadkai Sajtó (1848-1919)*, Szabadka, 1973; Đ. Lončar, Pseudonimi i inicijali autora koji su pisali o bunjevačkim i šokačkim Hrvatima, *Klasje naših ravni*, 11-12/2006, Subotica; *Srpski biografski rečnik*, 4, Novi Sad, 2009.

S. Mačković

KARAPANDŽA (*tur.* karapandža: koji ima crne pandže; u prenesenom značenju – vještica), toponim, prostrana čestica santovačkoga atara, pretežito šumovit kraj; pruža se i na hrvatsko prekodunavsko ozemlje.

God. 1823. spominje se kao Karapantsa alias Badás, a 1841. Karapandxa, zatim Karapancsa. Oko 1880. prelazi u vlasništvo nadvojvode Albrechta Habsburga (1856.-1936.), bliska rođaka kralja i cara Franje Josipa I. God. 1891. gradi se jednokatni, a 1902. dvokatni neobarokni dvorac, u kojem su u rujnu 1910. gostovali njemački car Vilim II. i austrijski Franjo Josip. Obučena u prekrasnu narodnu nošnju, dočekala ih je bereška mladež. Tada se pjevao i ovaj bećarac: *Karapandža dva cara skućila, / i gospodu silnu udomila*. Uz novi dvorac bila

je izgrađena i kapelica (danas je nema), u kojoj je santovački župnik služio misu za nadvojvodinu obitelj i goste. Tada bi na misu pozivali i po dvije djevojke u narodnoj nošnji (po jednu Hrvaticu i Madžaricu), koje su zatim sudjelovale na svečanom objedu. Za srpske okupacije 1919.-21. dvorac je oštećen, kada nestaje i sva dokumentacija. Do 1921. gruntovno je pripadao selu Dраž (*madž.* Darázs) u Baranjskoj županiji.

Nadvojvoda Albrecht je 1932. uz dvorac dao izgraditi uzletište. U poplavi 1956. dvorac i okoliš znatno su stradali. Pokraj dvorca 1970-ih priređivani su majališi (svibanjske tj. majske veselice) s nastupom kulturnih skupina. Nakon obnove 1980-ih dvorac opet blista u starom sjaju. Omiljeno je stjecište tuzemnih i inozemnih lovaca. Karapandžanska šuma danas je u vlasništvu Šumarske lovačke udruge *Gemenc*.

Prema nekadašnjem duboko ukorijenjenom pučkom vjerovanju, Karapandža je *leglo vištica*. Golemu smrtnost djece u najnježnijoj dobi narod je pripisivao zlodjelu vještica, koje »kradu dičje duše«. Još i 1940-ih godina majke su molile:

Oj, višćure isrid Karapandže,
nek vam misec puta ne pokaže,
a spavanje vaše ne pristalo!
Ne dirale moje dite malo,
dite malo u dunjice/kolivke Stipu/Janju.
Spalji čardak, Bože, to vištičje leglo,
kaži vitru da pepel raznese,
nek ga Dunav daleko odnese.

O karapandžanskoj vještici govore i dvije santovačke mitološke pjesme: »Junak u zatvoru« i »Hercegovi dvori«.

Lit.: M. Beljanski, *Bački Breg i njegovi žitelji*, Sombor, 1976; Z. Šibalin, Kratak osvrt na povijest lovačkog dvorca na Karapandži, *Hrvatski kalendar 1996*, Budimpešta, 1995; Ž. Mandić, *Pismu piva prilipa divojka : Ostvaraji uma i duha santovačkih Hrvata*, Budimpešta, 2012.

Ž. Mandić

KARAS, Karlo (Nenadić, 22. IV. 1926. – Nenadić, 24. IV. 2010.), poljoprivrednik. Sin je Šime i Roze, rođ. Firanj. Odrastao je na salašu na Nenadiću, gdje je polazio i osnovnu školu. Građansku školu završio je u Somboru 1941. Nakon završetka vojnoga roka 1947. uključio se u poljoprivrednu djelatnost na roditeljskom imanju. Kao ugledni poljoprivrednik, mnogima je služio za uzor postižući vrhunske rezultate, posebno u proizvodnji pšenice i kukuruza. Dobitnik je Zlatne medalje Novosadskoga poljoprivrednoga sajma 1970. Vrijedne je rezultate ostvario i u proizvodnji kvalitetnih lubenica te u tovu svinja.

Budući da mu je otac bio jedan od osnivača somborskoga HKD-a *Miroljub* 1936. te da su u obiteljsku kuću između dvaju svjetskih ratova dolazili tadašnji najugledniji hrvatski političari (Stjepan i Pavle Radić, Ivan Pernar, Ivan Granđa i drugi čelnici HSS-a iz Zagreba), i on se u godinama nakon Drugoga svjetskoga rata uključio u rad KUD-a *Vladimir Nazor* u Somboru, čiji je aktivni i ugledni član ostao do kraja života. Kao praktični vjernik, hodočastio je u

Karapandža

Bunarić, Tekije, Aljmaš, Jud, Međugorje, Mariju Bistricu, Podmilačje kraj Jajca, Vatikan... Među posebno vrijednim i rijetkim dokumentima na svojem salašu u somborskim Nenadić Salašima imao je porodični rodoslov, koji počinje 1785. U njemu se, kao najstariji članovi porodice, navode Pero Karas i njegova supruga Barbara.

Lit.: *Miroljub*, 4/2008, 3/2010, Sombor; *Hrvatska riječ,* 369, Subotica, 9. IV. 2010.

M. Đanić

KARAS, Šima (Nenadić, 27. X. 1898. – Zagreb, 7. X. 1949.), zemljoradnik, politički djelatnik. Sin Stipana i Marije, rođ. Gluvić. U braku s Rozom Firanj imao je troje djece – Mandu, Karla i Klaru. Bio je među osnivačima ogranka (isprva neformalnoga) Hrvatske republikanske seljačke stranke (HRSS) za somborski kotar 1921. te ponovno 1923., kada je službeno osnovan. Tada je postao i članom užega rukovodstva ogranka, na čijem je čelu bio Antun Matarić. Vlasti nisu gledale s naklonošću na HRSS (poslije HSS) pa je većina osnovanih organizacija djelovala poluilegalno i većinom u tajnosti. Imao je aktivnu ulogu u svim aktivnostima HSS-a u Somboru sve do Drugoga svjetskoga rata. Nedugo nakon povratka iz inozemstva 1924. Stjepan Radić tajno je boravio na salašima u Nenadiću. Noćenje čelnika HSS-a bilo je predviđeno na salašu Antuna Matarića, no kako je njegov salaš bio primjetno pod prismotrom žandarmerije, domaćini su ga okolnim putem doveli na noćenje na salaš Šime i Roze Karas. U svibnju 1926. skupa s Antunom Matarićem organizira doček i boravak u Somboru čelnika središnjice HSS-a iz Zagreba: Stjepana Radića, Pavla Radića, Ivana Pernara, Ljudevita Kežmana, Tune Babića i Josipa Zagorca. Cilj njihova boravka bio je veliki skup koji je održan u Somboru na Trgu Svetoga Trojstva 24. V. 1926., na kojem je bilo nazočno više od 10.000 pristaša HSS-a, drugih zemljoradnika te građana Sombora i okolice.

Jedan je od osnivača i član prvoga Upravnoga odbora Hrvatskoga kulturnoga društva *Miroljub*, osnovanoga 6. XII. 1936. u Somboru. Za kupnju prve zgrade Društva bio je među članovima koji su nepovratno darivali tisuću ili više dinara, tzv. hiljadarima, čija su imena uklesana na mramornoj ploči koja se čuva u prostorijama HKUD-a *Vladimir Nazor* iz Sombora. Aktivno je sudjelovao u radu i upravi Društva do kraja života.

Šima Karas

Izvori: Privatna arhiva obitelji Matarić iz Sombora; Kazivanje članova obitelji Karas.

Lit.: Deset hiljada ljudi na Radićevom zboru u Somboru, *Neven*, 21, Subotica, 27. V. 1926; Posveta zastave Hrvatskog Radiše u Somboru, *Hrvatski dnevnik*, 1250, Zagreb, 23. X. 1939; F. Matarić, *Monografija Društva KUD »Vladimir Nazor« 1936-1986*, Sombor, 1986.

Z. Čota i M. Bara

KARÁSEK (Karasek), Emil (Bosanska Krupa, 13. II. 1896. – Osijek, 5. V. 1956.), redatelj, glumac. Zbog sudjelovanja u protumadžarskim demonstracijama u Sarajevu izbačen je iz četvrtog razreda gimnazije te nije mogao nastaviti školovanje. U Zagreb se preselio 1914., gdje je završio tečaj *Zlatnoga križa* protiv zaraznih bolesti, te kao sanitetski pomoćnik iste godine odlazi u Zemun u gradski fizikat. Kao nesposoban za vojsku, od 1917. radi u Uredu Kraljevske Hrvatsko-slavonsko-dalmatinske zemaljske vlade u Zagrebu, isprva kao računski činovnik, a poslije kao pisarski pomoćnik u odjelu za bogoštovlje i nastavu. Na filmski se tečaj upisao 1918. a 1920.-22. pohađao je Državnu glumačku školu. Nakon toga je do 1946. angažiran u Hrvatskom narodnom kazalištu kao tajnik drame, glumac i pomoćni redatelj Branka Gavelle. Kao simpatizer komunista bio je 1942. zatočen u Jasenovcu.

Nakon osnivanja Narodnoga kazališta u Zadru vodi ga u sezoni 1946./47. a za upravitelja novoosnovanoga Hrvatskoga narodnoga kazališta u Subotici dolazi 1947. Vodio ga je do 1950., a nakon njegova preustroja postao je 1951. ravnateljem Hrvatske drame Narodnoga pozorišta. U tom je razdoblju režirao komedije *Mirandolina* Carla Goldonija, *Plakir* Marina Držića, *Ljubovnici* nepoznatoga dubrovačkog autora i *Turcaret* Alain-Renéa Lesagea, zatim drame *Spletka i ljubav* Friedricha Schillera, *Rusko pitanje* Konstrantina Simonova i *Duboko korijenje* Jamesa Gowa i Arnauad D'Usseaua, pastirsku igru *Dubravka* Ivana Gundulića, operete *Zemlja smiješka* Franza Lehára i *Svadba u Malinovki* Leonida Yukhvida, operu *Tosca* Giacoma Puccinija te predstavu *Svinjarica* od Sokolovskog. Postavio je i dvije svoje kratke komedije *Proces u Pešti* te *Kako je Đoka postao zadrugar*. Značajke njegova redateljskoga pristupa jesu kreativan rad s glumcima te priklanjanje estetici pojednostavljenoga scenskoga realizma. U Subotici je aktivno pomagao rad amaterskih skupina, osobito na Bikovu.

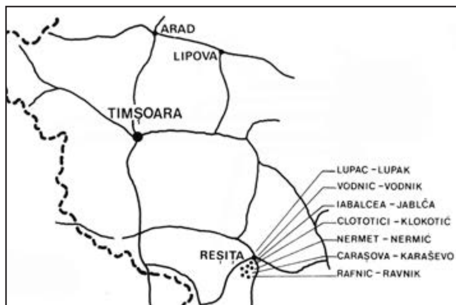
Od 1951. do umirovljenja 1955. bio je redatelj osječkoga Hrvatskog narodnog kazališta.

Izvor: Stjepan Krtenjak: Karakteristika Karasek Emila. Povijesni arhiv Subotica, F: 88/846/1948A.

Lit.: *150 godina pozorišne zgrade : 150 godina kazališne zgrade : 150 éves a színház épülete*, Subotica, 2005; *Hrvatski biografski leksikon*, 7, Zagreb, 2009.

J. Ivančić i G. Bačlija

KARAŠEVCI (*rum.* Caraşoveni, Cârşoveni, *madž.* Krassovánok, *njem. Krassowaner, srp.* Krašovani, Karašovani, *bug. Карашовени*), hrvatska subetnička skupina u Rumunjskoj. U sedam karaševskih naselja (Karáševo/Caraşova, Nermić/Nermet, Vodnik/Vodnic, Lupak/Lupac, Klokotić/Clocotici, Rávnik/Rafnic i Jabalča/Iabalcea) u brdovitu dijelu Karaševsko-severinske županije (*rum.* Caraş-Severin) Hrvati čine oko 90% stanovnika. Iako malobrojna (oko 6500 pripadnika), zajednica je stabilna i kompaktna, s dobro očuvanom tradicijom i jezikom, i najbrojnija je od triju skupina rumunjskih Hrvata koji su se u prošlosti nastanili u široj okolici Temišvara (ostale su dvije Šokci u Rekašu /Recaş/ i Turopoljci u Keči /Checea/). Ime su dobili po rijeci Karaš (rum. *Caraş*), koja protječe kroz Karaševo. Ukorijenjenost toga etnonima reflektira i jak lokalni identitet pa se oko 200 pripadnika zajednice izjašnjava kao Karaševci, a ne kao Hrvati.

Naselja karaševskih Hrvata

Etnogeneza i nacionalni identitet. Zbog pomanjkanja izvora teško je sa sigurnošću tvrditi kada su se, s kojih sve područja i u kojim uvjetima preci Karaševaca doselili u Banat. Komparacija etnoloških studija s rezultatima istraživanja povjesničara i lingvista upućuje ipak na to da su posrijedi potomci doseljenika iz nekoliko južnoslavenskih područja u više migracijskih valova (XIV.-XVII. st.), a ne može se posve isključiti ni zastupljenost ostataka prvih Slavena u njihovoj etnogenezi. Tomu u prilog idu i pojedine fonološke i leksičke specifičnosti karaševskih mjesnih govora, manje razlike u nošnjama i običajima te prezimena rumunjskoga, hrvatskoga, srpskoga, madžarskoga, njemačkoga i drugoga podrijetla, koja potvrđuju složenost podrijetla. Pripadnost Katoličkoj crkvi imala je važnu ulogu u spajanju heterogene mase kroz više stoljeća u jedinstvenu etničku skupinu. Kao ishodišna područja doseljavanja izdvajaju se Bosna, teritorij nekadašnje Prizrenske biskupije s kolonijama dubrovačkih trgovaca, bosanskih i saskih rudara te širi doticajni prostori bugarskih,

makedonskih i istočno-srpskih torlačkih idioma.

Prvi pouzdani podaci o precima današnjih Karaševaca potječu iz sredine XVI. st. Riječ je o nekoliko karaševskih prezimena koja u kontinuitetu postoje do danas. Ona potvrđuju da se dio Karaševaca naselio u Karaševo najkasnije u prvoj polovini XVI. st., a vjerojatno i nešto prije, u drugoj polovini XV. st. Tvrdnje o naseljavanju u XV. st. zastupaju neki lingvisti prema arhaičnim jezičnim obilježjima karaševskih govora. Potkraj XIV. st. na područje Banata izbjegli su bugarski katolici, što je polazišna točka za neke od teorija o bugarskom podrijetlu Karaševaca. Ljubomir Miletič, bugarski znanstvenik, oslanjajući se na neke jezične karakteristike, pretpostavlja da su se u Banat doselili iz nekadašnje katoličke okolice Prizrena i Prizrenske biskupije (Janjevo, Trepča, Priština, Novi Pazar, Kruševac, Prokuplje i dr.). Ondje su postojale kolonije dubrovačkih trgovaca, u kojima su kao rudari djelovali i katolici iz Bosne te Sasi. Zajedničkim životom katolici s toga područja stopili su se u jedinstvenu skupinu, koja je na Kosovu poznata pod imenom janjevački Hrvati i čiji govor, poput karaševskoga, također pripada torlačkomu narječju. Neki autori pogrešno interpretiraju da su podrijetlom iz Crne Gore jer je dio slavenskih naseljenika u južni Banat potjecao iz Skopske Crne Gore (katolička župa Crna Gora, kasnija letnička župa sa slavenskim stanovništvom podrijetlom iz Dalmacije i Bosne), koja je u izvorima katoličke provenijencije bilježena kao *Montenegro, Montenegro di Scopia, Montenegro di Servia*. Jedno od najranijih naseljavanja iz Bosne u Karaševsku županiju potječe s početka XV. st., kada je u dokumentima zabilježeno selo Bosna. Među Karaševcima je i danas poznata predaja o njihovu podrijetlu iz Bosne. Dok je trajalo iseljavanje iz Bosne, u dijelove Banata također pristižu i izbjeglice iz Srpske Despotovine nakon njezina pada pod tursku vlast 1459. Srpski autori drže da su se Karaševci doselili iz Timočke krajine, s područja Crne Reke. Skupine stanovništva (rumunjskoga, srpskoga i dr.) koje su tijekom više stoljeća dolazile među katolike u Karaševo iz okolnoga, uglavnom pravoslavnoga prostora zbog svoje su brojčane inferiornosti prelazile na katoličku vjeru i vrlo brzo prihvaćale karaševski govor kao jezik komunikacije. Za osmanske vlasti među Karaševcima su djelovali franjevci misionari Bosne Srebrene i isusovačka misija u Beogradu (1612.-32.) te poslije u XVIII. st. i franjevci Bugarsko-vlaške provincije. Misionari su gotovo svi bili Južni Slaveni, većinom Hrvati iz raznih područja, ponajviše iz Bosne i Dalmacije. Karaševsku su župu 1785. od franjevaca preuzeli svjetovni svećenici, a u to se vrijeme osnivaju i nove župe na karaševskom području.

Katolička crkva u Ravniku

Pitanju nacionalnoga identiteta malobrojna intelektualna elita Karaševaca počinje poklanjati pozornost tijekom druge polovine XIX. te kroz cijelo XX. st. Na priklanjanje hrvatskomu nacionalnomu imenu nesumnjivo su utjecale višestoljetne, napose konfesionalne veze s drugim Hrvatima iz Hrvatske, BiH, Dalmacije, Bačke (Bunjevcima i Šokcima) i Banata (turopoljskim plemićima kajkavcima, Šokcima i potomcima doseljenika iz Like i Dalmacije). Tako su kod Karaševaca, gdje je stvarno zajedničko podrijetlo izgubljeno, kultura i konfesionalna pripadnost simbolički elementi koji utjelovljuju njihovu pripadnost hrvatskomu narodu.

Migracije. Vođeni ekonomskim motivima i državnim potrebama, Karaševci početkom XIX. st. počinju migracije u druga naselja Banata. Dio ih se naselio u njegov zapadni dio, na područje današnje Vojvo-

dine (Karlsdorf/Banatski Karlovac, Uljma, Izbište, Nikolinci, Vršac, Potporanj, Veliko Središte, Gudurica, Bela Crkva, Starčevo i dr.). Karaševci su održavali i kontakte s drugim hrvatskim skupinama koje su živjele ili i dalje žive u Banatu: kajkavci turopoljski plemići u naseljima središnjega Banata koja su dugo u svojim imenima imala pridjev hrvatski (Boka, Neuzina, Klarija/Radojevo, Keča), Šokci i drugi štokavci u južnom Banatu (Pančevo, Starčevo, Opovo, Borča, Glogonj, Kovin i dr.), Perlez na Tisi, u istočnom (rumunjskom) Banatu Rekaš te drugdje u manjem broju. Zbog ekonomskih, obrazovnih i drugih motiva karaševske obitelji i pojedinci selili su i na druga područja današnje Vojvodine (Vršac, Bela Crkva, Pančevo, Subotica, Sombor, Novi Sad), na prijelazu iz XIX. u XX. st., a napose u razdoblju Kraljevine SHS/Jugoslavije. Teškoću očuvanju njihova identiteta predstavljao je nedostatak inteligencije i svećenstva iz vlastitih redova, kako na matičnom karaševskom području tako i u vojvođanskom dijelu Banata. Među malobrojnom inteligencijom prednjačili su učitelji (primjerice Petar Dobra iz Karaševa bio je vjeroispovjedni učitelj u Hrvatskoj Neuzini, Fridi Ifka iz Karaševa bio je vjeroispovjedni učitelj u Kanaku, Nikola Vaka iz Karaševa bio je komunalni učitelj u Vračev Gaju i dr.). Iz vojvođanskoga dijela Banata najpoznatiji od karaševskih intelektualaca bio je Martin Filipon (Uljma, 1884. – Vršac, 1967.), odvjetnik i veliki župan (1919.) Tamiške županije i zaposjednutih dijelova Krašo-severinske županije. Njihova malobrojnost u naseljima vojvođanskoga dijela Banata utjecala je na uporabu jezika u crkvama (ondje gdje je bilo katoličkih), nastavi i svakodnevnoj komunikaciji, a u konačnici na brzu asimilaciju. Karaševci koji su živjeli u Gudurici, naselju u blizini rumunjske granice, bili su germanizirani već tijekom 1920-ih. Nakon Drugoga svjetskoga rata u Guduricu se doseljavaju kolonisti, među njima i Hrvati iz dalmatinskih kotareva. Karaševci u Vojvodini danas su najvećim dijelom asimilirani u druge narode. Hrvatima se u vojvođanskom dijelu Banata smatra tek manji broj karaševskih potomaka, i to u naseljima gdje obitavaju i druge hrvatske skupine, poput Starčeva i Pančeva.

Karaševska narodna nošnja

Jezik. Karaševski govori izvorno su s fonemskim jatom i pripadaju torlačkomu narječju. U leksiku postoje i ikavski i jekavski odrazi jata preuzeti od drugih skupina južnoslavenskog stanovništva. Primarno je riječ o štokavskim dijalektima, s izrazitom ikavštinom, koja upućuje na jezične veze s Bosnom i podunavskim Bunjevcima i Šokcima – preko svećenika te molitvenika i knjiga tiskanih u Bačkoj. Postoje i rjeđi primjeri ijekavštine. Uočene su pojedine razlike na fonološkom i leksičkom planu između govora Karaševa i ostalih naselja.

Školstvo i veze s Hrvatskom. Škole u karaševskim naseljima postoje od XVIII. st.: u Karaševu je prvi počeo svakodnevno poučavati djecu isusovac Mihovil Lovinić 1726.-30., a 1730. spominje se i prvi pravi učitelj, dok su druga karaševska naselja dobila učitelje oko 1780. u sklopu prosvjetiteljskih mjera cara Josipa II. U XIX. i poč. XX. st. škole su u karaševskim selima bile konfesionalne i pod jurisdikcijom Čanadske biskupije sa sjedištem u Temišvaru. Nastava je izvođena na materinskom jeziku, a na madžarskom 1907.-18. U razdoblju između dvaju svjetskih ratova uspostavljaju se kulturne i prosvjetne veze Karaševaca

s Hrvatskom: hrvatske institucije (JAZU, Matica hrvatska, HKD sv. Jeronima, Hrvatski radiša, Zbor duhovne mladeži iz Zagreba, Etnografski muzej) upućivale su izdanja rumunjskim Hrvatima, franjevac Petar Vlašić nakon svojih je prvih pučkih misija u Klokotiću napisao 1928. knjižicu o rumunjskim Hrvatima, a kao rezultat jugoslavensko-rumunjske Konvencije o uređenju manjinskih osnovnih škola u Banatu iz 1933. hrvatsko školstvo doživjelo je procvat 1936.-48., ali su nakon internacionalizacije sukoba Tita sa Staljinom učitelji iz Jugoslavije morali napustiti Rumunjsku. Karaševski se Hrvati tradicionalno najviše bave stočarstvom (osobito ovčarstvom), a zbog slabe kvalitete zemljišta bili su pošteđeni opće kolektivizacije nakon Drugoga svjetskoga rata. Tijekom socijalizma ekonomski su razmjerno dobro živjeli, radeći u obližnjim rudnicima i industriji uz privatno poljodjelstvo. Kada je početkom 1960-ih rumunjski jezik uveden u škole kao nastavni predmet, predavan je i srpsko-hrvatski jezik s 3-4 sata na tjedan, ali su neki profesori bili Srbi, koji su djecu učili jedino ćirilici i srpskom jeziku. Sporadično su se obnavljale i veze s Hrvatskom: Ravnateljstvo dušobrižništva za Hrvate u inozemstvu od 1967. pomaže hrvatskim župama u Rumunjskoj materijalno i vjerskom literaturom, ogranak *Seljačke sloge* iz Buševca kraj Velike Gorice održava službene veze s folklornim društvom iz Klokotića od početka 1970-ih, Matica iseljenika Hrvatske od kraja 1970-ih šalje svoja izdanja, prof. Stjepan Krpan, istraživač i putopisac, u okviru istraživanja Hrvata u susjednim zemljama objavljivao je podatke o Karaševcima i dr. Raspad socijalizma i gospodarska kriza pogodili su Karaševce – među prvima su dobivali otkaze u rudnicima jer su Rumunji imali prednost, pa im je zemlja ostala glavni izvor prihoda. Zato od 1990-ih mnogi odlaze u Hrvatsku i druge zemlje radeći fizičke poslove u građevinarstvu i dr.

Suvremeno razdoblje. Nakon 1990. veze Karaševaca s Hrvatskom organizirano se intenziviraju. Potpisivanjem Ugovora o prosvjetnoj, kulturnoj i znanstvenoj suradnji među dvjema državama 1993. stvoreni su uvjeti za poboljšanje prosvjetno-odgojnoga procesa na hrvatskom jeziku pa je 1997. u Karaševu otvorena dvojezična gimnazija, a hrvatsko Ministarstvo obrazovanja šalje učitelje hrvatskoga. No od dva odjela osnovne škole na hrvatskom u Karaševu i Klokotiću, posljednji je zatvoren zbog malog broja učenika. U obrazovnom procesu nedostaju stručni kadar i udžbenici na hrvatskom, a i sve je manje hrvatskih obitelji koje svoje djecu šalju u hrvatske škole, pa se u razredima radi kombinirano.

Karaševska Hrvatica u nošnji

Zahvaljujući pozitivnoj diskriminaciji manjina, zakonom je zajamčeno i pravo sudjelovanja predstavnika manjina u rumunjskom parlamentu (jedno zajamčeno zastupničko mjesto za hrvatsku manjinu) te u lokalnim upravnim tijelima.

U Klokotiću je 1932. osnovano Kulturno društvo, koje je prestalo djelovati u ratu, u razdoblju socijalizma postojao je folklorni ansambl mjesnoga Doma kulture, a od 2010. djeluje KUD *Klokotić*. U Karaševu je Kulturno-umjetničko društvo *Mladi Karaševci* osnovano 1947., a od 1991. djeluje KUD *Karaševska zora*. Početkom 1991. hrvatske zajednice s karaševskoga i tamiškoga područja ujedinile su se u krovnu organizaciju Zajedništvo Hrvata u Rumunjskoj (*rum*. Uniunea Croatilor din Romania) sa sjedištem u Karaševu, pod vodstvom prof. Milje Radana (koji je dugogodišnji načelnik općine Karaševo, a od 2000. zastupnik Hrvata u rumunjskom parlamentu). Time je spriječen pokušaj tamošnjih srpskih or-

ganizacija da negiraju postojanje hrvatskoga etnosa u Rumunjskoj. Iz te se krovne udruge 1998. izdvojio Demokratski savez rumunjskih Hrvata sa sjedištem u Klokotiću. Zajedništvo Hrvata od 1994. izdaje dvojezični mjesečnik *Hrvatsku grančicu*, a ima i internetski portal Karaševaca.

Od 1990-ih jedan broj mladih Karaševaca odlazi na studij na Sveučilište u Zagrebu, a najintenzivnije veze održavaju se preko Hrvatske matice iseljenika. Ona organizira manifestacije i seminare za izučavanje hrvatskoga jezika, na koje se pozivaju i karaševski Hrvati, redovito šalje svoja izdanja i hrvatske novine, posreduje u gostovanjima i suradnji folklornih društava, organizirala je Tjedan Hrvata iz Rumunjske 1994., Klokotiću i Karaševu dodijelila je nagradu Najselo i dr. Najviši hrvatski dužnosnici posjećivali su Karaševce: hrvatski predsjednici Stipe Mesić 2004. i Ivo Josipović 2012., predsjednik vlade Ivo Sanader 2007. i dr.

Sva karaševska sela imaju crkve, a upravno su organizirana u tri župe: Karaševo s filijalom Neremić i Jabalče, Klokotić s filijalom Vodnik, i Lupak s filijalom Ravnik. Crkve su središta hrvatskoga jezika jer se bogoslužje izvodi na hrvatskom, a sadašnji su župnici u Karaševu, Lupaku i Klokotiću Karaševci. Od 1990-ih više je hrvatskih biskupa bilo među karaševskim Hrvatima.

Dvojezična ploča na ulazu u Karaševo

Karaševski su književnici prevoditelj Milja Radan (predsjednik Zajedništva Hrvata), zatim pjesnici Milja Šera iz Lupaka (*Pogleni, Bože, na naše slze*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1996.) i Mikola Žurkul (zastupljen u antologiji *Pjesme i proza rumunjskih Hrvata : Poezio kaj prozo de la Rumanaj Kroatoj*, Hrvatski esperantski savez, Zagreb, 2008.), koji su zastupljeni u zbirkama s pjesničkih skupova u Rešetarima, također Ivan Dobra (urednik *Zlatne grančice*) i dr.

Kulturne veze s bačkim Hrvatima. Brojne su spone i usporedbe između bačkih Bunjevaca i Šokaca i banatskih Karaševaca. Među njima su djelovali franjevci iz Dalmacije i Bosne u XVII. i XVIII. st. Koristili su se istim udžbenicima u razdoblju XVIII.-XIX. st. Mihael Grozdić, franjevac i karaševski župnik u razdoblju 1768.-85., autor je jednoga takva udžbenika *ABC ili uprava za potribu škularske Dalmatinske mladeži etc.* (Temesvar, 1779.). Među Karaševcima su djelovali i hrvatski svećenici iz Bačke: u Lupaku Luka Peštalić iz Baje i Andrija Poljaković iz Subotice, u Klokotiću Josip Mamužić (1875.) i dr. Kulturne veze ostvario je preko *Bunjevačkih i šokačkih novina* Ivan Antunović, koji je imao pretplatnike među Karaševcima. Smatra se da su snažan utjecaj na karaševske govore ostavili Bunjevci i Šokci preko svojih tiskovina i svećenika, napose u crkvenom pjevanju, jer su Karaševci učili pjesme iz knjiga koje su tiskane u Subotici za Bunjevce i Šokce. Pučkoškolske gramatike i čitanke »ilirskog« jezika Ivana Mihalovića Karaševci u rumunjskom dijelu Banata upotrebljavali su sve do kraja 1930-ih. Prema sačuvanim podacima s početka XX. st., karaševske su vjerske pjesme »bunjevačke i hrvatske«. Posebno su u Karaševaca bili cijenjeni molitvenici Marijana Jaića *Vinac bogoljubnih pisama* i Lajče Budanovića *Velika slava Božja*. Sve do raspada Austro-Ugarske Monarhije za blagdan Male Gospe redovito se hodočastilo u Marija Radnu iz brojnih mjesta Bačke, Banata pa i šire, gdje se okupljao velik broj hodočasnika iz karaševskih sela te iz bunjevačkih i šokačkih sela u Bačkoj.

Rubnost bačkih i karaševskih Hrvata u odnosu na matična hrvatska područja upućivala ih je na suradnju te su se njihova kulturna nastojanja prepletala. Osim usmjerenosti jednih na druge, zajedničko im je bilo to što ih je srpska nacionalna ideologija svrstavala u katoličke Srbe, što je bio

slučaj i s nekim drugim skupinama hrvatskoga stanovništva (Bosna, Slavonija, Dubrovnik). Pokušaji pridobivanja Karaševaca za srpsku naciju bili su neuspješni, kao i uvođenje ćiriličnih tiskovina, budući da im je ćirilica bila u potpunosti strana. Matica srpska iz Novoga Sada do danas podržava ideje kako su »Krašovani« zapravo Srbi (npr. članci u *Temišvarskom zborniku*), slično kao što podupire nastojanja dekroatizacije bačkih Bunjevaca (izdavanje *Rečnika bačkih Bunjevaca*, kulturno-znanstveno podupiranje organizacija Bunjevaca nehrvata, standardizacija bunjevačkoga govora u jezik i sl.).

B. Vujkov, *Cvjetovi mećave*, Zagreb, 1971.

Balint Vujkov, poznati sakupljač narodnoga blaga iz Bačke, 1960-ih bilježio je građu među Karaševcima, koju je objavio u zbirci simboličnoga naziva *Cvjetovi mećave*. Devedesetih godina XX. st. obnavljaju se veze karaševskih i bačkih Hrvata, iako bez čvršćih institucionalnih okvira i stalnosti. Najprije među Karaševce odlazi svećenik Lazar Ivan Krmpotić te piše publicističke članke o povijesti i njihovu vjerskom životu u sadašnjosti u katoličkoj i hrvatskoj periodici u Bačkoj. Uslijedilo je gostovanje članova HKPD-a *Matija Gubec* iz Tavankuta u rujnu 1993. u Karaševu, Klokotiću i Lupaku. Tom su prigodom izveli i cjelovečernji kulturni program, o čemu su poslije izvijestili i mediji na hrvatskom u Vojvodini. Lazar Ivan Krmpotić sudjeluje 1994. u Zagrebu na Tjednu Hrvata iz Rumunjske, a u istoimenoj publikaciji Hrvatske matice iseljenika objavljen je i njegov rad »Karaševski Hrvati u Rumunjskoj«. Na međunarodnoj razini postoji sporadična komunikacija predstavnika dviju hrvatskih zajednica u okviru Hrvatskoga svjetskoga kongresa, koji jednom na godinu održava sastanke u Hrvatskoj. Hrvatska udruga kulture *Lajčo Budanović* iz Male Bosne nastupila je 16. VIII. 2010. na Festivalu etničkih zajednica u Banatu održanom u Karaševu. U posljednjih nekoliko godina ostvarena je suradnja Demokratskoga saveza Hrvata u Vojvodini (DSHV) sa Zajedništvom Hrvata u Rumunjskoj, čije je izaslanstvo 14. IV. 2008. bilo u službenom posjetu DSHV-u, a istom je prigodom održana i prijateljska nogometna utakmica između reprezentaciju dviju hrvatskih zajednica u Tavankutu. Uzvratni posjet bio je u srpnju 2009., koji je u programu također imao nogometnu utakmicu. Nakon osamostaljenja Republike Hrvatske, dio mladih Hrvata iz Vojvodine i Rumunjske svoje studije nastavlja na hrvatskim sveučilištima, napose u Zagrebu, a ostvarene veze održavaju se i nakon studija. Od 2009. mladež Zajedništva Hrvata u Rumunjskoj dolazi na Prelo Mladeži DSHV-a u Subotici.

Lit.: Lj. Miletič, Ueber die Sprache und Herkunft der sog. Krašovaner in Süd-Ungarn, *Archiv für slavische Philologie*, 25, Berlin, 1903; J. Živojnović, Krašovani (Karašani, Karašavci). Beleške, narodni običaji i primeri jezika, *Letopis Matice srpske*, knj. 242, sv. 2, Novi Sad, 1907; P. Vlašić, *Hrvati u Rumunjskoj : Putopisno-povijesne crtice s narodnim običajima*, Beograd, 1928; P. Vlašić, Zašto sam naše sunarodnike katolike u Rumunskoj nazvao Hrvatima – Odgovor g. dr. Jovanu Erdeljanoviću, *Politika*, 5. VIII. 1929, Beograd; F. Milleker, *Geschichte der Gemeinde Banatski Karlovac (Karlsdorf) 1803-1934*, Werschatz, 1934; P. Pekić, Političke i kulturne veze između Bunjevaca i Hrvata u prošlosti, *Obzor spomen-knjiga 1860-1935,* Zagreb, 1935; M. S. Filipović, Prilog poznavanju veza između Krašovana i Bosne, *Zbornik za društvene nauke Matice srpske*, 42, Novi Sad, 1965; B. Vujkov, *Cvjetovi mećave : Hrvatske narodne pripovijetke iz Mađarske, Rumunjske, Austrije i Čehoslovačke*, Zagreb, 1971; V. Stanković (ur.), *Katolička crkva i Hrvati izvan Domovine*, Zagreb, 1980; J. Erdeljanović, *Srbi u Banatu : Etnološka istraživanja. Naselja i stanovništvo,* Novi Sad, 1986; Л. Милетич, *Изследвания за българите в Седмиградско и Банат*, София, 1987; S. Krpan, *Od Karaša do Biferna : Zapisi o Hrvatima*

u Rumunjskoj, Mađarskoj, Čehoslovačkoj, Austriji i Italiji, Zagreb, 1988; L. I. Krmpotić, Karaševski Hrvati u Rumunjskoj, *Subotička Danica : kalendar za 1991. god.*, Subotica, 1990; L. I. Krmpotić, Hrvatski svećenici u Rumunjskoj. *Subotička Danica : kalendar za 1992. god.*, Subotica, 1992; Z. Romić, Otok s blagom, *Glas ravnice*, 34, Subotica, 1993; L. I. Krmpotić, Karaševski Hrvati u Rumunjskoj, *Tjedan Hrvata iz Rumunjske*, Zagreb, 1994; I. Rora, Hrvati u Rumunjskoj, *Hrvatski iseljenički zbornik 1998.*, Zagreb, 1998; M. N. Radan, Odnos karaševskih intelektualaca s kraja XIX i prve polovine XX veka prema etničkom poreklu Karaševaka, *Temišvarski zbornik*, 3, Novi Sad, 2002; C. Manea-Grgin, Prilog poznavanju vjerske povijesti karaševskih Hrvata u ranom novom vijeku, *Povijesni prilozi*, 23, Zagreb, 2004; C. Grgin, Karaševski hrvati u prošlosti i danas, *Hrvatska revija*, 2/2004, Zagreb; C. Manea-Grgin, Hrvatska nacionalna manjina u Rumunjskoj, *Hrvatska revija*, 4/2008, Zagreb; M. Jurišić, *Hrvati u Rumunjskoj*, Zmijavci, 2009; M. Bara, Prešućeni karaševski Hrvati : Karaševci u vojvođanskom dijelu Banata, *Godišnjak za znanstvena istraživanja Zavoda za kulturu vojvođanskih Hrvata*, 3, Subotica, 2011; C. Manea-Grgin, *Povijest karaševskih Hrvata u rumunjskom Banatu (16.-18. stoljeće)*, Zagreb, 2012; www.carasova.net.

M. Bara i S. Bačić

KARBINE (*kasnolat.* carmina: gozba u čast pokojnika, podušje, daća < *lat.* carmen: pjesma), **1.** naziv za objed ili večeru *za dušu* pokojnika kod Šokaca u Sonti, Monoštoru, Beregu i Santovu. Kada bi tko od ukućana preminuo, obitelj bi nakon ukopa organizirala objed ili večeru, ovisno o vremenu pokojnikova sprovoda, za najužu rodbinu i susjedstvo, koji su se zvali *karbine*. Ranije se priređivala u kući pokojnika, a u novije vrijeme češće u gostionici. U Santovu je do 1930-ih bio običaj da nakon ukopa pokojnikovi najbliži na njegov grob stavljaju kakvo voće (obično rumenu jabuku, »da na drugom svitu bude lip i zdrav«). To su zvali sitne karbine, pa bi se govorilo: »odužit mu se sitnim karbinama«. Ondašnji župnik zabranio je taj običaj. Slična riječ (karmine) u ovome značenju je u književnom hrvatskom jeziku, dok je u obliku karvine zabilježena u hrvatskom Zagorju.

2. naziv za svinjokolje u Sonti i Vajskoj. Najčešće su se obavljale neposredno prije adventa ili u vrijeme poklada. Obično bi u užoj rodbini ili u neposrednom susjedstvu postojao majstor koji bi vodio posao i raspoređivao na dužnosti ljude koje bi imao na raspolaganju. Nakon što se prva svinja raspolutila, *fruštukovalo* bi se, a večera bi se pripravljala nakon završenoga posla. Pojmom su obuhvaćene sve aktivnosti, od dolaska u kuću, do svršetka večere i razlaza. Naziv se koristi i u slavonskih i baranjskih Šokaca za klanje svinja i životinja općenito.

3. večera nakon svinjokolje u Šokaca u Baču. Tradicionalno su obavljale prije Božića ili oko poklada. Klalo se više komada *'ranjenika* i to samo iz vlastita *kočaka* (svinjca) – gotovo se nikada nije kupovala svinja za klanje. Svinjokolje su trajale i po nekoliko dana i nerijetko se događalo da se jedna svinja utroši za karbine. Na karbine su se pozivali svi koji su sudjelovali u svinjokolji: uglavnom uža rodbina, susjedi i prijatelji. Stariji članovi uže rodbine imali su počasno mjesto za stolom, a djeca su večerala s redušama u kuhinji. Trajale su do kasno u noć, a pogotovo ako su domaćinima došle *tute* – maskirani susjedi i prijatelji koji nisu bili pozvani na karbine. Uz šalu – često i neumjesnu, pjesmu i druženje, *tute* su se priključivale prisutnima za stolom. Svinjokolja i karbine bili su jedan od važnijih događaja u toku godine kod Šokaca jer su okupljali rodbinu i prijatelje kako u obavljanju vrlo važna posla oko osiguravanja hrane za cijelu obitelj tako i u učvršćivanju rodbinskih i prijateljskih odnosa među šokačkim obiteljima.

Lit.: I. Andrašić, Karbine, *Subotička Danica (nova) : Kalendar za 2007. godinu*, Subotica, 2006.

S. Čoban, I. Andrašić,
Ž. Mandić, J. Dumendžić

KARBINJE, naziv za svinjokolju u Bunjevaca u okolici Sombora. Istim se nazivom koriste i Srbi u Somboru te većem dijelu Bačke. Na važnost karbinja u salašara upućuje to što se klanjem svinja osiguravao znatan dio hrane za cijelu godinu. Svinjska mast nekad je bila najvažnija u prehrani jer se u jelima koristila tijekom cijele godine – bila je skuplja čak i od mesa, a gajile su se rase svinja koje su davale puno masti (Mangulice, Crna domaća, Crna slavonska

i dr.); slanina, koja je bila glavno jelo za *ručak* (doručak) i večeru; šunka, kobasica, gužnjaci i kuleni bili su poslastice za goste i ukućane, a jeli su se i kad se teško radilo; izrađivale su se i krvavice, švargle i čvarci.

Klale su se obično dvogodišnje svinje – prve godine išle su u polje »nazimad«, a dogodine su se tovile. Šunka i slanina solile su se u salamuri, kada se dobro usoli – slanina nakon šest, a šunke nakon osam tjedana – vade se iz salamure, operu vodom, osuše na *vitru* te višaju u *kubu od odžaka*, kroz koju prolazi dim da bi se meso sušilo na dimu. Ovako su sušeni i svi *nadivi* i ostalo meso koje se solilo. Meso se ostavljalo i u masti – prethodno se ispeklo i prelilo mašću, kada je moglo dulje stajati. Čvarci su se također zalili mašću i čuvali za kasnije.

Na karbinje se obvezatno pravila večera, na koju su dolazili rodbina i *komšije*, a ako je u kući bila nova mlada, mladenci su bili glavni gosti. Bio je običaj da na karbinje dođu i *mačkare* obučene u snašu, *divera*, ciganku i *medvida*, svi namazani *garom* da ih se ne može prepoznati. Oni igraju, popiju vina, malo se šale, a »dica ni mrdnit iz zapećka«: na njih se »prite varnjačom«. Ovim je gostima *majka* spakirala u njihovu tepsiju mesa, kolača i bocu vina te su išli dalje, ako ima još karbinja toga dana.

Lit.: *Miroljub*, 4/1998, Sombor.

A. Firanj

KARLAVARIS, Bogomil (Perlez kraj Zrenjanina, 18. XI. 1924. – Novi Sad, 8. VII. 2010.), slikar, likovni pedagog. Otac Ivan emigrirao je iz Istre 1919. Djeca su mu foto-dizajner Ivan Karlavaris i grafičar Dragan Karlavaris. Osnovnu školu završio je u rodnom mjestu, gimnaziju je počeo u Zrenjaninu, a završio u Novom Sadu 1939. Na učiteljsku školu upisao se u Somboru 1939., a za rata ju je nastavio u Vršcu, gdje je i diplomirao 1944. Na Višoj pedagoškoj školi u Novom Sadu diplomirao je 1949., a na Akademiji likovnih umjetnosti u Beogradu diplomirao je slikarstvo u klasi Nedeljka Gvozdenovića 1953. Doktorirao je likovnu pedagogiju na Sveučilištu Ernst-Moritz-Arndt u Greisfwaldu (DR Njemačka) 1969. tezom *Zum Problem der bildnerischen Fähigkeiten und ihrer Entwicklung*. Kao nastavnik predavao je u gimnaziji u Crvenki 1946.-48., a 1953.-60. na Višoj pedagoškoj školi u Novom Sadu, gdje je bio i ravnatelj. Bio je profesor na Akademiji likovnih umjetnosti u Beogradu 1960.-82., na Akademiji umjetnosti u Novom Sadu 1977.-82. te na Odsjeku za likovni odgoj i likovne umjetnosti Pedagoškoga fakulteta u Rijeci od 1980. do umirovljenja 1995. U Novom Sadu živio je do 1982., kad se preselio u Kastav, u obiteljsku kuću, nacionaliziranu nakon Drugoga svjetskog rata, koju je morao ponovno kupiti.

Bogomil Karlavaris

Isprva je slikao lirske pejzaže, istarske i vojvođanske vedute u akvarelu i ulju bliske postimpresionizmu te mrtve prirode. Sredinom XX. st. počinje raditi ulja u stilu geometrijske stilizacije i poetske figuracije. Odlikuju se metafizičkim pristupom transformiranju motiva vojvođanskoga krajolika, u kojem dominiraju horizontalni i vertikalni akcenti te velika polja čistih boja. Eksperimentirao je i s enformelom, ispitivao odnos motiva neba i tla te se bavio motivima prometnih znakova, telefonskih i električnih stupova, koje je katkada dovodio do granica apstrakcije. Od kraja 1990-

ih izrađuje kolaže, kojima iznosi kritiku suvremenoga društva. U okvirima svojega stvaralačkoga rada istodobno je djelovao na području vizualnih umjetnosti i znanstveno-istraživačkoga rada.

God. 1954. osnovao je Društvo likovnih pedagoga Vojvodine, čiji je bio i prvi predsjednik. Iz Komisije za dječje radove Društva nastao je Centar za likovni odgoj djece i mladeži Vojvodine, koji je vodio do 1980. Inicirao je i osnivanje pedagoškoga društva u Srbiji te Saveza likovnih pedagoga Jugoslavije 1960. Objavio je oko 200 znanstvenih i stručnih članaka te likovnih kritika u domaćim i inozemnim časopisima i novinama. Autor je oko 50 knjiga iz područja teorije i metodike likovnoga odgoja i likovne umjetnosti. Sam ili u suradnji objavio je u više izdanja visokoškolske priručnike i udžbenike likovnoga odgoja i metodike te udžbenike za osnovnu i srednju školu. Većina ih je objavljena u Beogradu, od kraja 1980-ih i u Hrvatskoj, a u izdanju Srpskoga kulturnoga društva *Prosvjeta* iz Zagreba objavio je i udžbenike iz likovne kulture za niže i više razrede osnovne škole *Svijet umjetnosti* (1998.). Pokrenuo je i uređivao časopis *Likovno vaspitanje* (Novi Sad) 1970-ih, bio je dugogodišnji urednik *Biltena Saveza likovnih umetnika Jugoslavije* (Beograd), uredio jedan broj časopisa *Umjetnost i dijete* (2-3/1985, Zagreb) te od 1994. likovno uređivao dječji list pododbora Srpskoga kulturnoga društva Prosvjeta *Bijela pčela* (Rijeka).

Izlagao je na više od 100 samostalnih izložaba (osim u Beogradu, Novom Sadu, Subotici i gotovo svim vojvođanskim gradovima i u Zagrebu, Skoplju, Podgorici, Rijeci, Opatiji, Kastvu, Rovinju, Poreču, Greisfwaldu, Varšavi, Moskvi, Münchenu, Grazu i dr.) te na oko 600 grupnih izložaba (izložbe Udruženja likovnih umjetnika Srbije, beogradski Oktobarski salon, izložba Suvremena jugoslavenska umjetnost u Beirutu 1976., Bijenale akvarela Jugoslavije, Novosadski salon, izložbe Hrvatskoga društva likovnih umjetnika, Hrvatski trijenale akvarela i dr.). Sudjelovao je na veliku broju likovnih kolonija. Slike mu se nalaze u 60 muzeja i galerija. Osim brojnih kataloga, izdane su mu i dvije monografije (*Karlavaris*, HDLUR, Rijeka, 1998.; *Bogomil Karlavaris : Umetnost kao radost življenja*, Muzej grada Novog Sada, 1998.).

Bio je član Udruženja likovnih umjetnika Srbije, Hrvatskoga društva likovnih umjetnika u Rijeci od 1981. te dopisni član Vojvođanske akademije nauka i umetnosti od 2006. Dobitnik je Nagrade za slikarstvo na VI. izložbi Umjetničke kolonije Ečka 1961., Nagrade *25. maj*, Beograd, Listopadske nagrade grada Novog Sada 1969., najvišega pokrajinskoga priznanja u kulturi *Iskra kulture* 1972., Nagrade grada Bačka Topola *Nagyapáti Kukac Péter* 1976., Nagrade *Zaslužni likovni pedagog Jugoslavije* 1978., Povelje grada Pariza 1985., Prve nagrade na Izložbi umjetničke kolonije Niš 1987., američke nagrade za likovnopedagoški rad *International Award Edwin Ziegfeld* 1993. i dr.

Odabrana djela: *Nova koncepcija likovnog vaspitanja*, Beograd 1960; *Estetsko procenjivanje u osnovnoj školi* (sautor M. Kraguljac), Beograd, 1970; *Razvijanje kreativnosti putem likovnog vaspitanja u osnovnoj školi* (suautor M. Kraguljac), Beograd, 1981; *Razvoj kreativnosti u funkciji emancipacije ličnosti putem likovnog vaspitanja* (suautori A. Barat, E. Kamenov), Beograd, 1988; Potpunija bibliografija i popis samostalnih i skupnih izložbi u: *Karlavaris*, Rijeka, 1998.

Lit.: *Savremena likovna umetnost Vojvodine*, Novi Sad, 1972; *Likovna enciklopedija Jugoslavije*, Zagreb, 1987; M. Arsić, *Slikarstvo u Vojvodini 1955.-1972.*, Novi Sad, 1989; *Enciklopedija Jugoslavije*, 6, Zagreb, 1990; E. Dubrović i dr. (ur.), *Karlavaris*, Rijeka, 1998; *Enciklopedija Novog Sada*, 11, Novi Sad, 1998; *Leksikon umetnika Vojvodine*, 1, Novi Sad, 2001; *Hrvatski biografski leksikon*, 7, Zagreb, 2009.

Lj. Vuković-Dulić

KARLAVARIS, Dragan (Novi Sad, 28. VI. 1954.) grafičar, likovni pedagog. Sin Bogomila i Vere, rođ. Mihajlović. Završio je Srednju školu za dizajn *Bogdan Šuput* u Novom Sadu. Diplomirao je na Višoj pedagoškoj školi smjer likovni odgoj u Novom Sadu 1976. Upisao se na likovni odsjek Pedagoškog fakulteta u Rijeci 1989./90., na grafički smjer likovnoga odsjeka Akademi-

je umjetnosti u Novi Sad prešao je 1992. i diplomirao 1994. Tu je i obranio magistarsku tezu *Prostori grafičkih tkanja* 2004. u klasi prof. Slobodana Kneževića. Predavao je u osnovnim školama u Inđiji, Monoštoru (1977.) i Suseku. Zaposlen je u OŠ *Svetozar Marković – Toza* u Novom Sadu, gdje je bio ravnatelj 2002.-06. Živi u Novom Sadu.

Izlagao je na više samostalnih i skupnih izložaba u Srbiji (Sombor, Novi Sad, Čačak i dr.) i inozemstvu (Stockholm; Neuss, Njemačka; Sharjah, Ujedinjeni Arapski Emirati i dr.). Njegov je likovni izraz svojevrsno kadriranje vidnoga polja grafičkoga lista u kojem disciplinirano, dosljedno i rigorozno bira formu, njezino pojavljivanje u predodžbi prepoznatljivoga oblika izraženo najčešće u tehnici bakropisa, akvatinte i rezervaša. Nagrađivan je za umjetnički rad u Galeriji Matice srpske 1987., na Međunarodnom bijenalu male grafike u Stockholmu 2001. te za pedagoški rad na brojnim izložbama dječjih radova.

Bio je predsjednik Skupštine (1994.-96.) i predsjednik Izvršnoga odbora (1996.-99.) Sindikata prosvjetnih radnika Vojvodine te osnivač neovisnog sindikata – Unije sindikata prosvjetnih radnika Srbije i član prvoga izvršnoga odbora 1999.

Lit.: *Enciklopedija Novog Sada*, 11, Novi Sad, 1998; *Škola za dizajn »Bogdan Šuput« Novi Sad : 50 godina postojanja i rada*, Novi Sad, 1998; www.uns.ac.rs/sr/izborZvanje/akademija/1320mJockov-MileusnicJUlic.pdf

Lj. Vuković-Dulić

KARLAVARIS, Ivan (Crvenka, 3. XI. 1947.), profesor i dizajner fotografije. Sin Bogomila Karlavarisa i Vere, rođ. Mihajlović. U Novom Sadu završio je gimnaziju te Višu pedagošku školu (1973.). Bio je nastavnik fotografije u Školi za dizajn *Bogdan Šuput* u Novom Sadu 1974.-96., zatim radi kao tehnički suradnik za uže stručno područje fotografije na Akademiji umjetnosti u Novom Sadu, a od 1998. kao stručni suradnik. Živi u Novom Sadu.

Od 1975. član je Udruženja likovnih umjetnika primijenjenih umjetnosti i dizajnera Vojvodine (UPIDIV), čiji je bio predsjednik nekoliko godina, a s Lászlóm Kapitányem uredio je monografiju društva (*Trideset godina Udruženja likovnih umetnika primenjenih umetnosti i dizajnera Vojvodine*, Novi Sad, 1994.). Izradio je knjigu grafičkih standarda za grad Novi Sad i AP Vojvodinu, dizajnirao je monografije *Škola za dizajn »Bogdan Šuput« Novi Sad : 50 godina postojanja i rada* (Novi Sad, 1998.), *30 godina Univerziteta u Novom Sadu : 1960-1990* (Novi Sad, 1990.) i dr. Fotografije mu se nalaze u stalnim postavima Muzeja Vojvodine u Novom Sadu i Gradskoga muzeja u Subotici, u mnogim školama i tvrtkama. Njegovi radovi koriste se za turističku promidžbu i populariziranje raznih manifestacija – izradio je više od 1000 reklamnih panoa, naslovnica publikacija, postera, plakata, kalendara, prospekata, kataloga i ambalaža. Afirmirao se kao vrhunski dizajner vizualnih komunikacija. Temama prilazi s razumijevanjem, a koristi se svim potencijalima tehničkih uvjeta kako bi slikom, bojom, transformacijom realnosti u dvodimenzionalnost fotografije postigao prave učinke.

I. Karlavaris, *Prozor*

Izlagao je na više samostalnih izložaba fotografija: u Kastvu, Novom Sadu, Opatiji, Futogu te na skupnim izložbama u Galeriji UIPIDIV-a *Forma* i Oktobarskom salonu Novoga Sada, Majskom salonu u Beogradu, Međunarodnom sajmu grafike i dizajna u Novom Sadu i dr.

Dobitnik je više nagrada: četiri *Zlatne forme* UPIDIV-a za foto-dizajn, Velike pla-

kete UPIDIV-a 1985., Nagrade Novosadskoga sajma 1990., prve nagrade na Prvoj jugoslavenskoj izložbi kalendara 1997., a na natječaju Međunarodnoga vijeća udruženja grafičkoga dizajna (*ICOGRADA*) i Muzeja postera (Musée de l'Affiche) u Chaumontu 1994. dva su mu rada ušla u stalni postav toga svjetskog muzeja postera u Francuskoj.

Bavio se automobilizmom: s momčadi AMTK-a *Novi Sad* osvojio je prvenstvo Srbije 1968., a prvak Srbije u klasi do 1000 m³ bio je 1971.

Lit.: *Enciklopedija Novog Sada*, 11, Novi Sad, 1998; *Škola za dizajn »Bogdan Šuput« Novi Sad : 50 godina postojanja i rada*, Novi Sad, 1998; www.uns.ac.rs/sr/izborZvanje/akademija/1314ivanKarlavaris.pdf

Lj. Vuković-Dulić

KARLAVARIS, Vjekoslav (Kastav, Istra, 25. VI. 1887. – Rijeka, 5. VIII. 1974.), bankar. U srodstvu je s drugom obitelji Karlavaris iz Novoga Sada – njegov otac Ivan i djed slikara Bogomila bili su braća od strica. Osnovnu školu završio je u rodnom mjestu, hrvatsku gimnaziju u Pazinu, a u Beču je diplomirao na trogodišnjoj Visokoj ekonomskoj školi 1909. Isprva je radio kao bankarski činovnik u Trstu 1910.-13., zatim je bio upravitelj Jadranske banke u Rijeci 1914.-18., pa opatijske podružnice Američke banke iz Trsta 1919.-26. Iz Opatije je 1927. emigrirao u Novi Sad, gdje je utemeljio Gradsku štedionicu i bio njezin prvi upravitelj. Okupljala je male štediše i davala povoljne kredite siromašnijim građanima, obrtnicima, učiteljima i drugima koji su gradili kuće na Telepu i drugim dijelovima grada. Madžarske su ga vlasti 1941. otpustile iz službe uz skromnu mirovinu. Nakon rata radio je u Glavnom izvršnom odboru Vojvodine kao referent za distribuciju prozorskih i drugih stakala. Nakon umirovljenja 1947. s obitelji se vratio u Opatiju.

S Novosađankom Marom Mogin vjenčao se 1917. u pravoslavnoj Sabornoj crkvi u Novom Sadu, ali je ostao u katoličkoj vjeri. Iz braka su imali tri sina – Vojislava (1919.), kasnijega arhitekta, Radivoja (1921.), kasnijega višega deviznoga inspektora Narodne banke Vojvodine (1921.), i Đorđa (1922.), kasnijega sanitarnoga inspektora. Oni su nakon preseljenja u Novi Sad kršteni u pravoslavnoj Nikolajevskoj crkvi u Novom Sadu. Nakon povratka obitelji u Opatiju, samo se Radivoj – Rade vratio u Novi Sad 1950., gdje je proveo cijeli radni vijek u podružnici Narodne banke.

Lit.: *Enciklopedija Novog Sada*, 11, Novi Sad, 1998.

M. Cvetanović

KARLOVAČKI MIR, mirovni ugovor potpisan 26. I. 1699. u Srijemskim Karlovcima kojim je završen Veliki bečki rat (poznat i kao Veliki turski rat, Veliki rat za oslobođenje te Morejski rat, prema grčkomu nazivu za Peloponez – Moreja, gdje se Venecija borila protiv Turske). Započet je osmanlijskom opsadom Beča 1683., po čemu je i dobio ime. Nju je u zadnji tren prekinuo poljski kralj Jan Sobjeski, porazivši na čelu udružene kršćanske vojske Turke u bitki kod Beča 1683. Od toga se poraza Osmansko Carstvo nije nikad oporavilo pa ta bitka, kao i rat, označuju početak povlačenja Turske iz Europe. Kršćanske su zemlje 1684. na inicijativu pape Inocenta IX. osnovale Svetu ligu, u kojoj su se Habsburška Monarhija, Poljsko-Litavska Unija i Mletačka Republika udružile protiv Osmanskoga Carstva, a 1686. priključila joj se i Rusija, što je bilo njezino prvo službeno pridruženje nekomu savezu europskih sila. Tijekom rata habsburška vojska pod vodstvom Karla Lotarinškoga, Maksimilijana Bavarskoga i princa Eugena Savojskoga pobijedila je Osmanlije u još nekoliko velikih bitaka: oslobođenje Budima 1686., kod Mohača 1687., oslobođenje Beograda 1688., kod Slankamena 1691., zimski pohod na Bosnu 1697., kod Sente 1697. Na austrijskoj su se strani borili i Bunjevci, kojima je Dvorsko ratno vijeće 1687. dopustilo naseljavanje skupine od oko 5000 osoba u Segedin, Suboticu i Baju, pa su bunjevački vojnici sudjelovali u daljnjim borbama u Podunavlju, osobito u bitkama kod Slan-

kamena i kod Sente. Tijekom rata oslobođeni su veliki prostori Ugarske, Slavonije, Like i zaleđe Dalmacije, a ratna su zbivanja pratile velike migracije stanovništva: iseljavanje Hrvata i Srba iz Bosne i Hercegovine u Dalmaciju, Liku, Slavoniju, Bačku i Baranju, zatim Srba s Kosova u Ugarsku te povlačenje muslimana s područja koje je Turska izgubila. U tim su migracijama sudjelovali i Hrvati: iz dalmatinskoga zaleđa seli se posljednja veća skupina Bunjevaca u Bačku i ugarsko Podunavlje, a u Slavoniju i Podunavlje naseljavaju se Šokci iz Bosne, čime su u mnogim mjestima ojačane već prijašnje hrvatske zajednice.

Iako su Turci, zahvaljujući tomu što se 1689. Austrija angažirala na Rajni u Ratu za nasljedstvo u Falačkoj, uspjeli povratiti područja južno od Dunava i Save i doprijeti do Sente, ondje su 1697. odlučno poraženi. To ih je primoralo na mirovne pregovore, to prije što je iste godine završen i rat u Falačkoj protiv Francuske. Pregovori su održani 1698.-99. na neutralnom terenu, u okolici Srijemskih Karlovaca, između četiriju glavnih zemalja sudionica rata: Osmanskoga Carstva, Habsburške Monarhije, Mletačke Republike i Poljsko-Litavske Unije. Izvan grada podignuta je okrugla drvena baraka (prema nekim izvorima šator). Ona je, da bi se izbjegla majorizacija sudionika, imala četiri ulaza, koji su gledali na četiri strane svijeta. Pregovarači su njima ulazili istodobno i sjedali za okrugli stol kako nitko ne bi mogao sjediti u pročelju. Bila je to prva upotreba okrugloga stola u diplomaciji kao simbola jednakosti pregovarača. Odredbama mirovnoga sporazuma utvrđene su nove granice u srednjoj Europi, uglavnom prema principu *uti possidetis*, tj. prema zatečenoj vojnoj kontroli nad pojedinim zemljama: Habsburška se Monarhija proširila na cijelu Ugarsku s Erdeljom, Slavoniju, veći dio Srijema i Liku, Osmansko Carstvo zadržalo je Beograd, dio Srijema (jugoistočno od dijagonale Slankamen – Laćarak) i Temišvarski Ejalet (Banat), a Poljska je vratila Podoliju. Venecija je sporazum s Turskom potpisala u Beogradu 7. II. 1699. jer je njezin izaslanik preminuo tijekom pregovora. Zadržala je osvojene gradove Knin, Vrliku, Sinj, Vrgorac i Gabelu (tzv. *acquisito nuovo*: novi posjed), na koje se proširilo ime Dalmacija, te Moreju i obalni pojas u Boki kotorskoj od Herceg Novoga do Risna. Dubrovačka se Republika oslobodila pritiska Venecije tako što je od nje odvojena koridorom Turske preko Bosne na more kraj poluotoka Kleka (Neum) i u području rječice Sutorine u Boki. Posebnim sporazumom iz 1700. Rusija je dobila luku Azov.

Mir u Srijemskim Karlovcima potvrdio je velike vojne uspjehe habsburške vojske. Od tada ugarsko Podunavlje i Slavonija politički i kulturno ponovno postaju dijelom srednje Europe, a podunavski Hrvati ulaze u novo razdoblje povijesti pod habsburškom vlašću – jedan dio nastavio je živjeti kao pod feudalnom vlašću ugarske vlastele u obnovljenim županijama, dok je drugi dio još nekoliko desetljeća nastavio vojnički život u okviru Vojne granice.

Kapela Gospe od Mira
kraj Srijemskih Karlovaca

Baraku u kojoj su vođeni pregovori i zaključen Karlovački mir petrovaradinski su franjevci 1710. preuredili u Kapelu Gospe od Mira. Kršeći mir, Turci su je srušili u novom ratu 1716., no franjevci su je obnovili i istodobno je pomaknuli na vrh obližnjega brežuljka, a 1732. drvene su zidove zamijenili zidanima. Namjesto staroga objekta sazidan je novi 1817., čija je gradnja završena 1848. Stradao je u buni 1848./49., ali je obnovljen već 1855. te u još nekoliko navrata, a posljednji put 2008. sredstvima Vlade Republike Hrvatske u vi-

sini od 100.000 eura i Fonda za kapitalna ulaganja AP Vojvodine u visini od 20.000 eura.

Lit.: P. Pekić, *Povijest Hrvata u Vojvodini od najstarijih vremena do 1929. godine*, Zagreb, 1930; *Enciklopedija Jugoslavije*, 6, Zagreb, 1990; I. Mažuran, *Hrvati i Osmansko Carstvo*, Zagreb, 1998; *Hrvatska enciklopedija*, 5, Zagreb, 2003; D. Pavličević, *Povijest Hrvatske*, Zagreb, 2007; M. Krleža, *Marginalije*, Beograd, 2011; www.kapela-mira.org.

R. Skenderović

KARMELIĆANI, naziv za katoličke redovnike monaškoga reda braće Blažene Djevice Marije od gore Karmela (*lat.* Ordo Fratrum Beatissimae Mariae Virginis de Monte Carmelo). Nose smeđi habit, koji se sastoji od duge haljine, škapulara i kapuljače, a preko svega bijeli plašt za korno i liturgijsko moljenje.

Svoje korijene red nalazi u Svetom pismu, u prorocima Iliji i Elizeju. Ispočetka žive kao pustinjaci na gori Karmel u Palestini. Ondje je, na mjestu špilje u kojoj je, prema predaji, živio prorok Ilija, prvi samostan u klasičnom smislu osnovao križar Bertold iz Kalabrije 1150. Karmelićanski pustinjaci na Karmelu živjeli su prema pravilu *Vitae formulam*, koje je jeruzalemski patrijarh Albert, uz manje preinake i usklađivanje s crkvenim zakonom, odobrio između 1206. i 1214. U skladu s pravilom, karmelićani žive u zajednici kraj crkvice posvećene njihovoj zaštitnici Blaženoj Djevici Mariji, u »pokornosti Isusu Kristu«, »dan i noć razmišljajući o Svetom pismu«, slaveći euharistiju, moleći zajednički časoslov, zajedno blagujući i baveći se manualnim radom.

Dolazak u Europu i prilagodba. Nakon neuspjelih križarskih vojni, početkom XIII. st. karmelićanski pustinjaci s gore Karmela bježe prema Europi, najprije na Cipar, zatim na Siciliju, a borave i u Dubrovniku te u Vrsaru u Istri. God. 1235. osnivaju samostan u Valencienneu u Francuskoj, a 1242. u Hulnu i Aylesfordu u Engleskoj. Kako bi u Europi dobili potvrdu pravila što im ga je dao jeruzalemski patrijarh Albert, obraćaju se papi Honoriju III., koji ga potvrđuje bulom iz 1226. Budući da je IV. lateranski sabor iz 1215. zabranio osnutke novih redova, morali su dokazati da je njihovo pravilo postojalo prije sabora. Nakon toga papa Grgur IX. bulom iz 1229. potvrdio je pravilo, što im daje pravo na postojanje u Europi, te se usmjeravaju prema tzv. prosjačkim redovima. Papa Inocent IV. bulom iz 1247. ponovno je potvrdio pravilo, koje postoji i danas.

Dok su pustinjaci s gore Karmela bili pristaše pokreta evanđeoskoga siromaštva i pokore iz kojih su nastali, nakon dolaska u Europu i Inocentova zahvata u pravilo 1247., red se razvija u smjeru »mješovitoga života«, koji je htio povezati akciju s kontemplacijom, budući da u Europi karmelićani više ne žive samo po pustinjama, nego i u mjestima, koja omogućuju apostolsku djelatnost. Time je ublažena prvotna, uvelike pustinjačka disciplina. Od 1256. papinskim se pismima razvija novi oblik zakonodavstva – konstitucije, koje tumače pravilo i primjenjuju ga na nove okolnosti.

Grb Karmelskoga reda

Razvoj karmelićana u smjeru *vita mixta* s kontemplativnom dimenzijom pridonio je napretku reda i dobru Crkve. Podignuta je kulturna i teološka razina članova reda te se pojavljuju vrsni karmelićanski teolozi, poput Gerarda iz Bologne i Johna Baconthorpa. Karmelićani obavljaju razne misije za dobro Crkve, npr. sv. Petar Toma, rođen 1305. u Francuskoj, s raznim zaduženjima u papinoj službi, posebno u organiziranju nove križarske vojne, papin je legat na dvoru cara Dušana u Raškoj 1355. radi

pregovora o ujedinjenju kršćanskih crkava, naslovni carigradski latinski patrijarh s posebnim zaduženjima u pitanjima odnosa s Turcima, biskup na Siciliji i nadbiskup na Kreti.

Razvoj studija. Od kada je na Generalnom kapitulu 1297. za generalnoga priora reda izabran Gerard iz Bologne, prvi karmelićanin doktor znanosti, kao uvjet za obnašanje te dužnosti postavlja se doktorat iz teologije. Od tada učeni ljudi upravljaju karmelom, poučavaju na sveučilišnim katedrama, postaju papinim, biskupskim i kraljevskim savjetnicima. Londonski Generalni kapitul 1281. odredio je norme za tzv. kuće studija, gdje su bile ustanovljene škole ili *studia generalia*. Sudjelujući u raspravama o siromaštvu, karmelićani su preko svojih teologa zastupljeni u važnim teološkim diskusijama. Pri kraju XIV. st. broj samostana popeo se na oko 300, a 1472. broj provincija na 33.

Na jadranskoj obali. U Dubrovniku su karmelićani imali samostan pokraj tvrđave sv. Ivana i crkvicu Carmen, koja i danas postoji, ali se tu nisu dugo zadržali, vjerojatno zbog nemogućnosti prilagodbe pustinjačkoga načina života urbanomu. Prema sačuvanim izvorima, u Vrsaru su imali samostan 1227. i u njemu su uz prekide živjeli do 1660., kada je samostan ukinut u sukobu karmelićana s biskupom Gianbattistom de Giudice zbog prava na vlasništvo samostana. Melkior, zadnji od roda bl. Nikole Tavelića, oporukom 1649. ostavio je karmelićanima »sve zemlje na Prviću, osim Doca (koji je otprije bio u vlasti plemića Dominisa), uz dužnost da u Luci podignu kroz dvije godine novi samostan«. Od redovnika Hrvata na Jadranu ističe se Božo Benčić, u više navrata generalni prokurator reda prije nego što je postao ninskim biskupom 1436.-61., a bio je i u službi bosanskoga kralja Stjepana Tomaša (1443.-61.), koji je 1459. uputio poslanstvo u Mantovu, gdje je papa Pio II. sazvao kršćanske vladare radi zajedničke obrane od Turaka. Karmelićani biskupi na Jadranu bili su Španjolac Filip Iturbide (Yturibe), nadbiskup i metropolita Dubrovačke metropolije 1727.-28.; Raymundus Agonti de Clareto, kotorski biskup 1331.-34.; biskupi u Poreču Graziadio 1309.-27. i Ivan Lombardo 1388.-1415.; Ludovik, ninski biskup 1424.-36.; Hilger Burgis, biskup Budve 1446.-52.; Joakim Marija Pontalti, hvarski biskup 1761.-67.

Ublaženje stila i kriza karmelićanskoga života. Bujan život i djelovanje karmelićana doveli su do slabljenja redovničke stege, čemu su pridonijeli i prvi zapadni crkveni raskol (istodobno postojanje dvojice papa u Rimu i Avignonu); »crna kuga«, koja je 1348.-50. smanjila broj stanovništva u Europi i redovnika u samostanima, te Stogodišnji rat između Francuske i Engleske (1337.-1435.), koji je donio niz poremećaja u životu puka i redovnika, pa je Generalni kapitul u Nantesu 1430. ublažio pravila sv. Alberta, koja je prilagodio papa Inocent IV., a bulom 1432. potvrdio papa Eugen IV. Pokušaji obnove Reda koji su slijedili bili su pojedinačni i nisu mogli pokrenuti cijeli red: bl. Johannes Soreth pokušao je obnovu, u samostanu Le Serve kod Firenze nastaje Mantovanska karmelićanska kongregacija 1413., u Francuskoj nastaje Kongregacija od Albyja, u okolici Genove Kongregacija Montis Oliveti, a znatne pokušaje činili su i kapituli reda.

Terezijanska obnova. Tek je sv. Terezija Avilska potaknula druge redovnice u samostanu Utjelovljenja u Avili (Španjolska) na dublju obnovu. Pritom naglasak nije stavljala na strogost, kako je to bilo u drugim pokušajima obnove, nego na molitvu, kojoj je askeza podređena, i izrazitu aktivnost. Prvi ženski obnovljeni samostan sv. Josipa u Avili osnovala je 1562. Ondje je zajednica od 12 sestara živjela prema prvotnomu pravilu sv. Alberta, u potpunoj klauzuri, i bavila se unutarnjom molitvom i manualnim radom. Nakon što se Generalni prior iz Rima Ivan Krstitelj Rossi tijekom kanonskoga pohoda španjolskim karmelićanima 1567. oduševio uspjehom prvoga ženskoga obnovljenoga karmela, dao je sv. Tereziji kanonske ovlasti da osnuje onoliko svojih karmela koliko joj bude moguće, a ukupno 16 osnovanih samostana u Špa-

njolskoj 1562.-82. uzeo je pod izravnu jurisdikciju. Također je dopustio Tereziji da osnuje dva samostana za redovnike, koji će biti na usluzi Terezijinim sestrama, ali nije dopustio osnivanje više samostana zbog napetosti u redu nakon pokušaja obnove u raznim osnovanim kongregacijama. Terezija je s mladim redovnikom Ivanom od Križa (*španj.* San Juan de la Cruz) i starijim redovnikom Antoniom de Heredia u zaseoku Duruelo otvorila prvi muški obnovljeni karmel 1568. Obnova je tekla u korist Terezijine zamisli pa je, unatoč protivljenju većine provincijskih poglavara i redovnika, mnogo mladih dolazilo u obnovljeni red: do 1575. osnovano je 8 samostana u Španjolskoj. No redovnici karmelićani ublaženoga pravila Tereziju su proglasili »nemirnom redovnicom i lutalicom« i zatvorili je u samostan u klauzuru, Ivana od Križa zatvorili su u samostanski zatvor, druge obnovljene redovnike premjestili su u njihove samostane ili su sami sebe postavili za samostanske poglavare. Međutim, Terezija i još neki redovnici potajno su komunicirali sa španjolskim kraljem Filipom II. i preko kanala u Rimu uspjeli postići da papa Grgur XIII. bulom iz 1580. proglasi Terezijine obnovljene karmelićane posebnom provincijom, u kojoj karmelićani staroga opsluživanja više nemaju ovlasti. Tako je red podijeljen na dvije grane, pa se nova grana obnovljenoga karmela, zbog razlikovanja od dotadašnje grane reda karmelićana (*Ordo Carmelitarum*, Ocarm) i intenzivnije molitvene discipline, naziva redom bosonogih karmelićana (*Ordo Carmelitarum discalceatorum*, OCD), budući da ne nose cipele, nego sandale, ili hodaju bosi, za razliku od »obuvenih«, koji nose cipele. Dok obnovljeni red živi prema prvotnomu neublaženomu pravilu sv. Alberta, nereformirani red živi po tom pravilu, ali ublaženoga stila. Za razliku od obnovljenoga ženskoga reda, muški red ne živi u klauzuri, nego djeluje i izvan samostana. Terezijanska obnova reda urodila je brojnim svecima i blaženicima: sv. Terezija Avilska, crkvena naučiteljica (1515.-82.); sv. Ivan od Križa, crkveni naučitelj (1542.-91.); br. Dionizije od Rođenja (1600.-38.) i br. Redempto od Križa (1598.-1638.), prvi karmelićanski mučenici; bl. Terezija od sv. Augustina i 16 mučenica iz Compiegnea (giljotinirane 1794. u Parizu); sv. Terezija od Djeteta Isusa i Svetoga Lica, crkvena naučiteljica (1873.-97.); sv. Terezija Benedikta od Križa Edith Stein, suzaštitnica Europe i crkvena naučiteljica (1891.-1942.); sl. Božji o. Gerard Tomo Stantić (1876.-1956.) i dr.

Prvi Hrvat koji je stupio u terezijanski obnovljeni karmel i susretao sv. Tereziju Avilsku za njezina života bio je br. Ivan od Bijede (fray Juan de la Miseria, oko 1526.-1616.). Sv. Terezija imenom ga spominje u knjizi *Osnuci* kao »velikoga slugu Božjega i vrlo skromnoga u stvarima od ovoga svijeta«, a u karmelskom okružju najpoznatiji je po tome što je prvi naslikao Terezijin portret za njezina života. U vrelima se spominje njegovo talijansko (napolitansko i moliško) te hrvatsko podrijetlo – bio je moliški Hrvat, rodom iz talijanske regije Molise. Hrvat karmelićanin terezijanske obnove bio je i o. Paulin od sv. Bartolomeja (Ivan Filip Vezdin, 1748.-1806.), iz Donje Austrije, glasoviti indolog i autor prve sanskrtske gramatike. Povezanost Karmela i Hrvata pojačala se na kraju XIX. st., nakon što je sluga Božji o. Gerard Tomo Stantić 1896. stupio u karmelićanski novicijat u Grazu (Austrija) te je 1904. kao mladi svećenik poslan u novoosnovani samostan u Somboru, koji će otvoriti put karmelićanskomu redu u Hrvatskoj.

o. Ivan od Bijede, *Portret sv. Terezije Avilske*

Brojčano stanje obnovljenih karmelićana. »Zlatno doba« obnovljenih karmelićana bilo je u XVII. te u prvim desetljećima XVIII. st. U to doba Španjolska je kongregacija imala osam provincija, uključujući i onu u Portugalu i Meksiku. Red je imao 120 samostana, 3500 redovnika i 4000 karmelićanki. Talijanska je kongregacija potkraj XVII. st. imala 19 provincija po cijeloj Europi i 19 samostana u misijama u Africi. God. 1605. karmelićani otvaraju misije u Perziji. Prvi karmelićanski mučenici terezijanske obnove bili su bl. Dionizije i bl. Redempto, koji su poslani u misije na Sumatru, gdje su 1638. podnijeli mučeništvo. Iz Perzije karmelićani prelaze u današnji Irak, Siriju, Libanon i 1631. ponovno dobivaju svoj središnji samostan na gori Karmelu. Sredinom XVIII. st. osnovane su Bavarska, Flamanska i Lorenska provincija, iz Poljske provincije izdvojena je i osnovana nova Litavska provincija, a 1797. osniva se i Ruska provincija, koja je poslije pripojena Litavskoj, ali su carskim dekretom obje ukinute 1844. Papa Pio IX. ujedinio je 1875. Španjolsku i Talijansku kongregaciju u jedan red bosonoge braće Blažene Djevice Marije od gore Karmela, s vlastitim generalom reda. Madžarska poluprovincija osnovana je 1903. izdvajanjem iz Austrijske provincije sa samostanima u Győru, Budimpešti i Somboru (iz kojega će se poslije karmelićani proširiti u Hrvatskoj). God. 1926. red je podijeljen na 31 provinciju, dvije poluprovincije i 10 drugih pravnih skupina, u kojima je u 439 samostana živjelo 3709 redovnika. God. 2009. u svijetu bilo ukupno 3972 karmelićanina.

Gradišćanski Hrvat o. Paulin od sv. Bartolomeja, indolog

Karmelićanski samostan u Somboru. Ondašnji poglavar Madžarske poluprovincije István Soós želio je osnovati, uz postojeće samostane u Győru i Budimpešti, još jedan za studente karmelićane. Izbor je pao na Sombor te je, uz već postojeću velebnu crkvu sv. Stjepana Kralja, koja je građena 1869.-1903., samostan osnovan 1904. Prvi redovnici bili su o. István (Soós), Madžar; o. Apolinar, Nijemac; i o. Gerard (Stantić), Hrvat, te još dvojica časne braće (br. Mátyás, Madžar, laik s jednostavnim zavjetima, i br. Péter, Madžar, koji je znao hrvatski, laik sakristan). U samostanu se održavala nastava filozofije i teologije za mlade karmelićane 1905.-20. – profesori su bili karmelićanski oci, koji su dolazili iz drugih samostana održati predavanja i ispite. Kada je nakon stvaranja Kraljevine SHS otežan prelazak granice s Madžarskom, ukinuto je teološko učilište za mlade karmelićane u Somboru, a samostan je izdvojen iz Madžarske poluprovincije 1924. i izravno pripojen Generalnoj kući u Rimu. U somborskoj karmelskoj crkvi 1926. nove su orgulje posvećene sv. Maloj Tereziji od Isusa (u Jugoslaviji su po veličini bile treće – nakon zagrebačkih i đakovačkih, a danas su najveće u Vojvodini i Srbiji). Mladi prior o. Ambrozije Bašić, uz o. Gerarda Tomu Stantića i o. Benjámina Balázsa, osniva malo dječačko sjemenište karmelićana u Somboru 1926., u koje se prima 13 dječaka. Uz tri oca, samostan je imao 12 braće nesvećenika. Sjemeništarci su stanovali i učili u samostanu, a pohađali su državnu gradsku gimnaziju. Iz sjemeništa je izišlo više novih zvanja za karmel: o. Vilko Dorotić iz Sombora, o. Terezije Hipich iz Čonoplje, o. Friedrich Gillich iz Filipova (od 1947. Bački Gračac), o. Ladislav Marković i o. Ivan Keravin iz Monoštora te o. Ante Stantić iz Subotice, koji su poslije su novicijat završili u Czerni kraj Krakova, a studij teologije u Lavovu, na gori Karmelu i u Rimu. God 1958. sjemeništarci, njih

sedmorica, s o. Ivanom Keravinom prelaze u Hrvatsku, najprije u Hrvatski Leskovac kraj Zagreba kod karmelićanki Božanskoga Srca Isusova, a 1959. u novootvoreni samostan u Remetama, gdje pohađaju gimnaziju nadbiskupskoga dječačkoga sjemeništa na Šalati.

Karmelićanska crkva i samostan
u Somboru nakon izgradnje

Prelazak karmelićana iz Sombora u Hrvatsku. Između dva svjetska rata o. Gerard Tomo Stantić pregovarao je sa zagrebačkim nadbiskupom Alojzijem Stepincem o kupnji zemljišta u Zagrebu i gradnji karmelićanskoga samostana. O. Gerard kupio je 1940. zemljište u Zagrebu na Kustošiji novcem koji je darovala njegova sestrična Janja Prćić, karmelićanska trećoredica i zemljoposjednica iz Subotice. Rat je omeo gradnju samostana i crkve, a nakon dolaska komunističkih vlasti zemljište je oduzeto i preko njega prelazi autocesta Zagreb – Ljubljana. Od 1954. karmelićani iz Sombora intenzivno rade na dolasku karmelićana u Hrvatsku, što se ostvarilo 1958., kada su o. Ivan Keravin, br. Imre Pósa i sedmorica sjemeništaraca iz Karmela u Somboru, prešli u Hrvatsku, i to najprije u samostan karmelićanki Božanskoga Srca Isusova u Hrvatski Leskovac, a 1959. u samostan u Remetama. Tako je u Hrvatskoj počeo živjeti karmel, koji se razvio u današnju Hrvatsku karmelsku provinciju sv. Oca Josipa. Najzaslužniji su za dolazak karmelićana u Hrvatsku kardinal Alojzije Stepinac, ondašnja priorica karmela u Brezovici časna majka Regina Terezija od Isusa te remetski župnik mons. Leopold Rusana. On je karmelićane ugostio u svojoj župnoj kući, bivšem pavlinskim samostanu, koji će 1960. postati karmelski samostan Majke Božje Remetske.

Hrvatska provincija. Karmel u Jugoslaviji podignut je 1969. na status povjereništva, a prvi povjerenik bio je o. Ante Stantić. Povjereništvo je 20. II. 1990. uzdignuto na status Jugoslavenske provincije sv. oca Josipa, koja je 3. IX. 1992. promijenila ime u Hrvatska karmelska provincija sv. oca Josipa. Ona danas obuhvaća samostane Sombor, Zagreb – Remete, Split, Krk, Zidine (BiH) i Sofija (Bugarska) i ima oko 70 članova. Danas su iz Bačke i Vojvodine redovnici o. Ante Stantić (Đurđin, 1919. – Zagreb, 2013.), br. András Varga (Svilojevo, 1929.), br. Stipo Doboš (Monoštor, 1946.), o. Mato Miloš (Sonta, 1947.), br. Josip Alaga (Sombor, 1966.), o. Bernardin Viszmeg (Đurić, *madž.* Bácsszentgyörgy, 1966.), br. Nikola Kuruc (Sonta, 1970.), o. Endre Nagy (Skorenovac, Banat, 1979.), o. Zlatko Pletikosić (Sombor, 1980.) i br. Marko Petar Anišić (Sombor, 1982.).

Hrvatski karmelićani osnovali su u Remetama 1987. Institut za kršćansku duhovnost pri Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Zagrebu, a od 2005. u Somboru djeluje Duhovni centar o. Gerarda. Postupak za proglašenje blaženim i svetim o. Gerarda Tome Stantića pokrenut je 1985., a od 2009. u Somboru izlazi glasilo Vicepostulature za upoznavanje sluge Božjega o. Gerarda Tome Stantića *Otac Gerard*.

Lit.: K. Stošić, *Sela šibenskog kotara*, Šibenik, 1941; A. Stantić, *Karmelićani*, Zagreb, 1995; *Baština za budućnost : Karmel u Somboru 1904. – 2004*, Zagreb – Sombor, 2005; J. Zečević, Pedesetogodišnjica prisutnosti Karmela u Hrvatskoj – prošlost, aktualno stanje i perspektive za budućnost, *Vjesnik Karmelićana*, 1/2010, Zagreb.

M. Miloš

KARMELIĆANKE, ženska grana karmelskoga reda. Osnovao ih je u XV. st. bl. Johannes Soreth u sklopu reforme reda, koju je provodio kao generalni prior. Nastale su od skupina žena koje su stanovale u privatnim kućama i nastojale živjeti prema uredbama karmelskoga reda u povezanosti s pokojim muškim samostanom. Soreth je postojeće malobrojne zajednice pravno okupio uz pomoć pape Nikole V., koji je bulom *Cum nulla* 1452. proširio ovlasti generala i provincijala karmelskoga reda za osnivanje karmelićanki. Prvi ženski samostani osnivaju se u Firenci 1452., Nizozemskoj 1453., Francuskoj 1461. i Barceloni 1463. Među prvim karmelićankama ističe se bl. Franciska Amboise (1427.-85.), kći nadvojvode Luja Amboisea, koja je, kao udovica bretagnskoga kneza Pierrea, 1457. upoznala Soretha i pomagala mu pri osnivanju ženske grane reda. Sv. Terezija Avilska utemeljila je 1562. ženski obnovljeni samostan sv. Josipa u Avili, što je bio početak nove karmelske grane – reda bosonogih karmelićanki (*lat.* Ordo Carmelitarum discalceatorum, OCD). Odobrio ju je papa Grgur XIII. bulom iz 1580. Karmelićanke nose smeđu odjeću, koja se sastoji od haljine i škapulara, na glavi nose velum, a u kornoj i liturgijskoj molitvi bijeli plašt, kao i karmelićani. Na nogama nose sandale, kao i bosonogi karmelićani. Ženski ogranak reda živi u strogoj klauzuri: ne izlaze iz samostanskoga kompleksa, koji je omeđen »klauzurom«, a čine ga samostan i dvorište s vrtom, osim u nužnim potrebama, npr. liječniku ili nekim izvanrednim poslovima. Žive po neublaženom prvotnom pravilu sv. Alberta, jeruzalemskoga patrijarha, kao i bosonogi karmelićani. Danas (2012.) u svijetu ima 823 ženska klauzurna karmela s 11.657 karmelićanki. Osim bosonogih, u svijetu djeluju i posebne družbe karmelićanki koje se bave karitativnom i odgojnom djelatnošću (karmelićanke božanskoga Srca Isusova, karmelićanke od milosrđa), osnovane uglavnom u XIX. st., koje žive po prvotnom pravilu sv. Alberta, ali imaju i vlastite konstitucije.

U Hrvatsku dolaze 1939. iz Austrije. Bile su to četiri hrvatske sestre koje su stupile u red u Innsbrucku. Iz innsbruškoga karmela došla je majka Regina Terezija Trbljanić koja je postala prva priorica i utemeljiteljica karmela u Brezovici, iz karmela Mayerling došle su s. Marija Terezija i s. Josipa, a iz karmela u Grazu s. Agneza. Doveo ih je zagrebački nadbiskup kardinal Stepinac i najprije im dao svoj dvorac u Brezovici te je pokraj njega dao izgraditi novi samostan. Iz toga karmela nastao je novi karmel Juršići u Porečko-pulskoj biskupiji 1965., odakle su se sestre zbog neprikladnosti života 1977. odselile u bivši franjevački samostan u Kloštar Ivaniću. U franjevačkom samostanu u Šarengradu karmel je osnovan 1988. Odatle su sestre prognane potkraj 1991. te su se odselile u Remete, u zgradu Instituta za duhovnost. God. 2001. završile su izgradnju novoga samostana u Đakovačkoj Breznici, gdje su se nastanile 22 redovnice, a klauzura je uspostavljena 2010. Sestre iz Brezovice, Kloštra Ivanića i Đakovačke Breznice u zajednici su osnovale samostan u Mariji Bistrici. Temeljni kamen postavljen je 1994., sestre su se uselile 1998., a posveta crkve i postavljanje klauzure bili su 2000. Iz tih samostana u Hrvatskoj pojedine sestre udružile su se i osnovale 2003. novi samostan u Nenshatu (Skadarska nadbiskupija, Albanija). Dio karmelićanki iz Brezovice osnovao je samostan na Stupu u Sarajevu 1990., koji je kanonski ustanovljen u lipnju 1991. U ratu je srušen, ali su ga nakon rata 1999. sestre obnovile te su se ondje nastanile i postavile klauzuru 2000. U Hrvatskoj, osim reda bosonogih sestara Blažene Djevice Marije od gore Karmela, djeluju i karmelićanke božanskoga Srca Isusova, i to u samostanima Zagreb – Vrhovec, Hrvatski Leskovac, Strmec Samoborski, Belica, Prišlin, Slavonski Brod, Punat na Krku, Bibinje, Split i Metković.

Prije osnutka samostana u Šarengradu karmelićanke iz reda bosonogih sestara pohodile su franjevački samostan u Baču i planirale ondje otvoriti svoj samostan, ali su se naposljetku opredijelile za osnivanje

samostana u franjevačkom samostanu u Šarengradu. U novije doba tri su klauzurne karmelićanke iz Bačke: s. Lidija Bakula (rodom iz Sombora) u Kloštru Ivaniću, s. Ljilja Prelić (rodom iz Sonte) priorica je u Đakovačkoj Breznici, i s. Márta u Pečuhu (Madžarska).

Lit.: L. I. Krmpotić, 25. obljetnica osamostaljenja Subotičke biskupije (1968. – 1993.), S*ubotička Danica kalendar za 1993.*, Subotica, 1992; A. Stantić, *Karmelićani*, Zagreb, 1995; *Opći religijski leksikon*, Zagreb, 2002; J. Zečević, Pedesetogodišnjica prisutnosti Karmela u Hrvatskoj – prošlost, aktualno stanje i perspektive za budućnost, *Karmelski vjesnik*, 1/2010, Zagreb; www.karmel.hr.

M. Miloš

KARMELIĆANSKI TREĆI RED, udruga katoličkih laika pri karmelskom redu. Papa Nikola V. bulom *Cum nulla* iz 1452. dao je karmelićanima mogućnost osnivanja svjetovnoga reda radi širenja njihova redovničkoga života izvan samostana, koju su drugi redovi već imali. Obnova karmelskoga reda od strane sv. Terezije Avilske i njegovo grananje na red bosonogih karmelićana (*Ordo Carmelitarum discalceatorum*, OCD) i karmelićane staroga opsluživanja (*Ordo Carmelitarum*, OCarm) utjecala je i na razvoj trećega reda. U obnovljenom redu treći se red širi sa sv. Terezijom Avilskom, a 1700. vrhovni poglavar o. Kvinto od sv. Karla donio je Pravilo Trećega reda. Iako članovi trećega reda nose svoju građansku odjeću, pri primanju u red odijevaju škapular Gospe Karmelske smeđe boje, koji se sastoji od dva manja smeđa platna spojena dvjema vrpcama. To nose preko glave svakog dana ili u obliku škapularske medaljice na lančiću, koja predstavlja lik Srca Isusova, a na drugoj strani lik Blažene Djevice Marije s Isusom, koja drži škapular u rukama. Svjetovni red obnovljenih karmelićana (*lat.* Ordo Carmelitarum Discalceatorum Saecularis, OCDS) danas postoji u mnogim zemljama svijeta, pa tako i u Hrvata.

Hrvatski karmelski treći red niknuo je pri somborskom karmelu zauzimanjem sluge Božjega o. Gerarada Tome Stantića. Svjetovni red u Somboru osnovan je dekretom generalnoga poglavara karmelićana u Rimu 8. VIII. 1913., a već na blagdan Male Gospe 8. IX. o. Gerard primio je prve članove trećega reda te je bio njihov dugogodišnji voditelj. Kako su članovi reda madžarske narodnosti imali pravila na svojem jeziku, on je iste godine priredio i tiskao pravila na hrvatskom. Svrha je karmelskoga trećega reda promicati karmelićansku duhovnost kontemplativne molitve i kršćanskoga zauzimanja u svijetu, po svjetovnjacima muškoga i ženskoga spola, od navršene 18. godine života pa nadalje. Somborski karmelski treći red imao je u početku oko sto članova i obuhvaćao je hrvatske, madžarske i njemačke vjernike.

Treći red Gospe Karmelske i svete Terezije, Sombor, 1913.

Prva priorica bila je s. Julka Parčetić Sirotan, kći uglednoga somborskoga veleposjednika, a njezina zamjenica s. Marcela Žuljević, duhovna odgojiteljica i pjesnikinja. Osim toga, svaka je narodnost imala svojega upravitelja, koji je članove vodio na njihovu materinskom jeziku i odgajao ih u duhu karmela. Osim iz Sombora i okolice, imao je članove i iz Bajmoka i Subotice, a zahvaljujući zauzimanju župnika Opata Egerta i ogranak među Nijemcima u Apatinu. U Subotici se među Hrvatima karmelski treći red širio zahvaljujući djelovanju s. Janje Prćić, suradnice i sestrične o. Gerarda Tome Stantića.

Iz straha od komunističkih progona, nakon Drugoga svjetskoga rata same članice trećega reda spalile su kroniku ustanove trećega reda karmelićana u Somboru da se ne bi otkrile osobe koje su pripadale redu.

Iako nakon rata formalno nisu postojale, i dalje su se ponašale kao da su članice u redovitim mirnim vremenima. S dolaskom nešto povoljnijih vremena za Crkvu ponovno su i formalno zaživjele, počele su pisati novu kroniku i evidenciju članova.

Danas su članovi karmelskoga trećega reda organizirani u Somboru kao samostalna zajednica, koja prima članove hrvatske, mađarske i drugih narodnosti. Ima oko 50 članova, uglavnom iz Sombora. Trenutačno je priorica s. Valéria Utasi, koja ima svoj savjet i učiteljicu novakinja.

Nakon što su karmelićani 1959. došli u Hrvatsku, o. Ante Stantić bio je promicatelj svjetovnoga karmelskoga reda u Remetama. U prvoj skupini bila su samo dva člana, koji su pripadali svjetovnomu redu u Somboru. Tijekom 1966. broj se članova povećao, a generalni je poglavar karmelićana u Rimu dekretom 1977. ustanovio Zajednicu svjetovnoga karmelskoga reda u Remetama, koja danas ima oko 50 članova. Svaki karmelski samostan u Hrvatskoj karmelskoj provinciji svetoga oca Josipa (Zagreb – Remete, Split, Krk, Sombor, Zidine /BiH/ i Sofija /Bugarska/) ima vlastiti treći red i upravu.

Članovi trećega reda uglavnom se bave radom na svojem savršenstvu u krepostima prema karizmi karmela i svjedoče vjeru u Isusa Krista na svojim radnim mjestima te se bave karitativnim radom i izdavačkom djelatnošću, kao npr. članovi u Sofiji, koji prevode djela karmelićanskih učitelja Crkve na bugarski jezik. Članom se postaje željom pojedinaca i primanjem u treći red, koje obavlja priorica reda. Najprije se postaje kandidat, zatim slijede trogodišnji novicijat i polaganje prvih zavjeta čistoće, poslušnosti i siromaštva, a nakon tri godine polaganje istih vječnih zavjeta.

Lit.: A. Stantić, *Zagrliti Krista i duše : životni put sluge Božjega Gerarda Tome Stantića karmelićanina 1876 – 1956*, Zagreb, 1994; *Baština za budućnost : Karmel u Somboru 1904. – 2004.*, Zagreb – Sombor, 2005; http://ocds.karmel.hr.

M. Miloš

KARMIĆ (*tur.* karmak: miješati), prekrivena iskopana jama namijenjena čuvanju povrća tijekom zime. Pravljen je u kućanstvima gdje nije bilo podruma, a kopan je uz kraj dvorišta gdje nije bilo previše vlage, nedaleko od kuće ili salaša. Dubina mu je bila 1-2 m, a veličina je ovisila o potrebama kućanstva. Za silazak u nj izrađivane su stube, najčešće urezivanjem u zemlju. Bio je pokriven prućem, slamom ili kukuruzovinom, preko čega je bila nabacana zemlja. Takav je prekrivač osiguravao da temperatura u karmiću zimi ne bude ispod ništice. Na pod se najčešće stavljala slama, a tek ponegdje i pijesak. U njemu su se čuvali peršin, mrkva, krumpir, repa, bundeve i sl.

Izvor: Kazivanje Grge i Dominike Piuković iz Subotice.

Lit.: G. Vuković, *Terminologija kuće i pokućstva u Vojvodini*, Novi Sad, 1988; M. Peić, G. Bačlija, *Rečnik bačkih Bunjevaca*, Novi Sad – Subotica, 1990; K. Steuerwald, *Türkçe – Almanca sözlük*, Istambul, 1995; A. Sekulić, *Rječnik govora bačkih Hrvata*, Zagreb, 2005.

L. Cvijin i I. Piuković

KÁROLYI, Mihály (Budimpešta, 4. II. 1875. – Vence, Francuska, 19. II. 1955.), grof, političar. Potomak stare aristokratske porodice i zemljoposjednik, isprva konzervativnih nazora, poslije član Liberalne stranke (*Szabadelvű párt*) i Stranke neovisnosti ’48 (*Függetlenségi és 48-as párt*), od koje se odcijepio 1916. i formirao Novu stranku neovisnosti ’48 (poznata kao Károlyijeva stranka). Bio je saborski zastupnik 1905.-06. i 1910.-18. Suprotstavljao se magnatskoj i nacionalističkoj politici predsjednika vlade grofa Istvána Tisze, zahtijevajući socijalne reforme, ukidanje veleposjeda (iako je bio jedan od najvećih veleposjednika), opće i tajno pravo glasa te ravnopravnost nemadžarskih naroda u Ugarskoj, ali su njegove ideje imale malo pristaša. Pred Prvi svjetski rat postao je vođom političara koji su se zauzimali za neovisnost Madžarske.

U vrijeme raspada Austro-Ugarske organizirao je 25. X. 1918. svojevrsnu protu-

vladu – Madžarsko narodno vijeće (MNV), koje je u »revoluciji jesenskih ruža« (*madž.* Őszirózsa forradalom) njegovim imenovanjem za predsjednika vlade 31. X. postalo vladom. Javno mišljenje i političke elite nadale su se da će, kao prominentni član oporbe koji nije sudjelovao u poraženoj madžarskoj politici, uspjeti kod Antante ublažiti posljedice ratnoga poraza. Tako je u uvjetima političke anarhije, gospodarskoga kaosa te nacionalnih težnja Čeha, Slovaka, Rumunja, Hrvata i Srba, neuspješno nastojao očuvati teritorijalnu cjelovitost neovisne Madžarske, prije svega kroz diplomatske pokušaje zaključenja separatnoga mira. U sklopu toga pokušao je postići i pomirenje s manjinama: već pri formiranju MNV-a pozvao je na pomirbu s nemadžarskim narodima bez narušavanja teritorijalne cjelovitosti zemlje; u MNV-u je ministar bez lisnice zadužen za nacionalne manjine bio Oszkár Jászi; nakon dolaska na vlast pokušao je uključiti slavenske i rumunjske vođe u MNV sazvavši njihove predstavnike u Budimpeštu da na zajedničkoj konferenciji postave temelj usklađivanja odnosa manjina i Madžara te obećavajući autonomiju narodnostima, ali se predstavnici manjina nisu odazvali. Na području Bačke i Banata prije ulaska srpske vojske vođena je intenzivna propaganda i dijeljeni su leci s pozivima da narodi tih krajeva ostanu u okvirima Ugarske, a nakon ulaska srpske vojske u južnu Ugarsku bez odjeka je ostao njegov proglas upućen »narodima nemadžarskoga jezika – Bunjevcima, Nijemcima, Rumunjima, Rusinima, Sasima, Srbima i Slovacima«, u kojem im je obećavao teritorijalnu autonomiju, agrarnu reformu i korjenite društvene promjene.

Iako se zauzimao za međunacionalno pomirenje i smatran je prijateljem Slavena, zbog ratnoga poraza Monarhije, širenja boljševizma te načela samoodređenja naroda, koje je proklamirao američki predsjednik Woodrow Wilson, povijesni događaji uvelike su tekli u drugom smjeru. U ofenzivi kod Vittorio Venetta i dolini Piave 24. X. – 3. XI. Talijani su probili talijansku bojišnicu i porazili austro-ugarske snage u rasulu, a narodna vijeća nemadžarskih naroda Monarhije jedno za drugim proklamirala su neovisnost, unatoč protivljenju madžarskoga i njemačkoga stanovništva: u Pragu je Čehoslovačko narodno vijeće 28. X. proglasilo Deklaraciju o neovisnosti; u Zagrebu je 29. X. Sabor Trojedne Kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije proglasio Državu Slovenaca, Hrvata i Srba; Slovačko narodno vijeće iz sjeverne Ugarske sazvalo je 30. X. u Turčanjskom Sv. Martinu Veliku narodnu skupštinu, koja je proglasila odcjepljenje od Ugarske i priključenje Češkoj; Poljska vlada u Lublinu formirana je 7. XI., a neovisnost je proglasila 11. XI.; Narodno vijeće sedmogradskih i ugarskih Rumunja sazvalo je 1. XII. u Alba Juliji (*madž.* Gyulafehérvár) Rumunjsku narodnu skupštinu, koja je proglasila ujedinjenje s Kraljevinom Rumunjskom; istoga dana proglašeno je Kraljevstvo Srba, Hrvata i Slovenaca ujedinjenjem nepriznate Države SHS s Kraljevinom Srbijom, koja je prije toga anektirala nedefinirani prostor Vojvodine (samoproklamirana Velika narodna skupština u Novom Sadu 25. XI.) i Crnu Goru (samoproklamirana Velika narodna skupština u Podgorici 26. XI.).

U to vrijeme Károlyi je sudjelovao na neuspješnim pregovorima o prekidu vatre u Beogradu 6. – 8. XI., a nakon što je njegova vlada 13. XI. u Beogradu potpisala vojnu konvenciju (primirje), srpska i rumunjska vojska zauzele su područja do demarkacijske crte Barča (*madž.* Barcs) – Pečuh – Baja – Tisa – Moriš – Marosvásárhely (*rum.* Mureș-Oșorhei, Târgu Mureș) – Bistrica (*madž.* Beszterce, *rum.* Bistriţa) – Szamos (*rum.* Someş). Iako je u međuvremenu (16. XI.) MNV preuzeo funkciju parlamenta te proglasio neovisnu Madžarsku i republikanski oblik vladavine (Madžarska Demokratska Republika, tzv. Prva madžarska republika), a Károlyija izabralo za privremenoga predsjednika republike, nepriznata država bila je pod međunarodnom vojnom blokadom, u političkom i gospodarskom rasulu, a mase boljševizirane pod utjecajem povratnika s Istočne bojišnice. Kako nova vlada, izabrana 19. I., nije prihvatila ultimatum francuskoga generala Vixa od 20. III. da rumunjske trupe zapo-

sjednu nova područja preko demarkacijske crte, boljševici pod vodstvom Béle Kuna uspostavili su 21. III. 1919. diktaturu formirajući Madžarsku Sovjetsku Republiku, a Károlyi je podnio ostavku. Nešto prije sloma diktature, u srpnju je emigrirao, gdje je nakon prvih godina (među ostalim, bio je u Dalmaciji 1921.-23., a beogradska mu je vlada dala i jugoslavensku putovnicu, kojom se koristio do 1946.), najdulje boravio u Francuskoj i Engleskoj. Zbog gubitka velika dijela povijesnoga ugarskoga teritorija vlada Miklósa Horthyja osudila ga je u montiranom procesu za veleizdaju te mu je konfiscirala imovinu.

Potkraj Drugoga svjetskoga rata u Londonu je bio na čelu Madžarskoga vijeća radi uspostave demokracije u zemlji, no bez učinka. U Madžarsku se vratio 1946., nakon čega je imenovan za veleposlanika u Parizu, ali je podnio ostavku 1949. zbog staljinističke represije i ostao u Francuskoj. Posmrtni su mu ostaci 1962. preneseni u Budimpeštu.

Djela: *Egy egész világ ellen*, München, 1922 (Bécs, 1923,² Budapest, 1965³); *Memoirs of Michael Karolyi : Faith Without Illusion*, prijev. C. Károlyi, London, 1956 (*Hit, illúziók nélkül*, Budapest, 1977, 1978², pretisak 1982³ /cenzurirana izdanja/ 2013⁴; *Vjera bez iluzija : Memoari »crvenoga grofa«*, prijev. s madž., Zagreb, 1982).

Lit.: P. Pekić, *Propast Austro-Ugarske monarhije i postanak nasljednih država*, Subotica, 1937; P. Pekić, *Povijest oslobođenja Vojvodine*, Subotica, 1939; M. Károlyi, *Vjera bez iluzija : Memoari »crvenoga grofa«*, Zagreb, 1982; *Enciklopedija Jugoslavije*, 6, Zagreb, 1990; A. J. P. Taylor, *Habsburška monarhija 1809 – 1918*, Zagreb, 1990; P. Hanák, *Povijest Mađarske*, Zagreb, 1995; P. Rokai i dr., *Istorija Mađara*, Beograd, 2002; L. Kontler, *Povijest Mađarske*, Zagreb, 2007.

S. Bačić

KARPERAC (*madž.* karperec), narukvica. U bačkih je Bunjevaca običaj da se za veliki god (veliki blagdan), najčešće za Božić ili Tri kralja (Bogojavljanje), ženska osoba (ponajprije ona koja se zadjevojčila) dariva zlatnom narukvicom – *karpercom*. Djevojke iz imućnijih obitelji dobivale su po nekoliko *karperaca* različitih širina, koje su za velike godove, uz svečanu nošnju, stavljale na ruke i u javnosti s ponosom pokazivale.

Lit.: M. Peić, G. Bačlija, *Rečnik bačkih Bunjevaca*, Novi Sad – Subotica, 1990; A. Sekulić, *Rječnik govora bačkih Hrvata*, Zagreb, 2005.

P. Skenederović

KARUCE (*tal.* carrozza: kočija) svečana zaprežna kola. Bunjevci i Šokci tradicionalno su ih koristili za odlazak u crkvu, u svatove, na pogreb, u goste i u drugim sličnim prigodama, npr. kod Bunjevaca su se bandaš i bandašica u njima vozili na dužijanci. Za razliku od haptika, koje su imale i mogućnost za prijevoz lake robe (moglo im se vaditi stražnje sjedalo), karuce su služile isključivo za prijevoz ljudi. Luksuznije su od haptika zbog bolje kvalitete sjedala, a smatrale su se i ljepšima zbog uresa od drva i metala, zbog posebna sjaja i boje laka.

Karuce

Nastale su sredinom XIX. st., zajedno s još nekoliko vrsta lakih zaprežnih kola (npr. haptike). Jedan od madžarskih naziva bio je *monori kocsi*, prema mjestu Monor (*njem.* Mindorf) u Peštanskoj županiji, gdje su i nastale. Bunjevci su ih nekada nazivali *feder-kolima*, tj. kolima s oprugama. Konstrukcijski su nalik haptikama, čak su i neki dijelovi jednaki (npr. *jarmac, drek, bak, sicovi, šarhanji, vitine*), no nisu imale *lotra* i *šarage*, pa je prilaz stražnjem sjedalu bio puno lakši. U novije vrijeme mogu se vidjeti samo u svečanim povorkama na dužijanci i u ponekim obiteljima, koje ih čuvaju kao ukras i uspomenu.

Izvor: Privatna arhiva Grge Piukovića iz Subotice: rukopisna zaostavština Antuna Pokornika, organizatora subotičke Dužijance 1970-ih.

Lit.: T. Pettko-Szandter, *A magyar kocsizás*, Budapest, 1931.

L. Cvijin i G. Piuković

KARVA (*madž.* karó: kolac) **1.** dio *parasničkih* (starih, seljačkih) kola; poprečna *prečaga* (prečka) na *lotrama* (stranicama seljačkih kola) od tanka drveta, spojnica između gornjega i donjega dijela *lotra*; **2.** prečka na ljestvama.

Lit.: M. Peić, G. Bačlija, *Rečnik bačkih Bunjevaca*, Novi Sad – Subotica, 1990; A. Sekulić, *Rječnik govora bačkih Hrvata*, Zagreb, 2005.

P. Skenderović

KAS (?*prasl.* *kasъ: dodir), kretanje konja brže od hoda, a sporije od trka i galopa, pri kojem se istodobno kreću dvije dijagonalno suprotne noge, npr. prednja lijeva i stražnja desna. Konji za kas moraju biti posebno uvježbani. Utrke na kojima je dopušten samo ovaj način kretanja nazivaju se kasačkim utrkama i popularne su u konjičkom sportu u Bačkoj. Ako bi konj tijekom kasačke utrke poskočio i krenuo u galop, vozač ga je dužan primiriti i u nekoliko metara vratiti na kasački način kretanja, u protivnom biva diskvalificiran.

P. Skenderović

KASALISICA, bunjevačka dječja igra. Najčešće su je igrali svinjari i pastiri na strništu dok su čuvali stoku. Igrači čupanjem strništa naprave četverokut čije su stranice dugačke oko 15 koraka, a široke oko pola koraka. Staze te širine naprave se i dijagonalno između kutova četverokuta, a u sredini je krug promjera dva koraka. Igrači među sobom biraju *viju*, tj. lovicu, a ostali su *lisice*. Biranje se izvodi brojalicom ili uz pomoć štapa, koji se postavi uspravno, a igrači redom od zemlje hvataju štap, šaku do šake, dok ne dođu do vrha. *Vija* postaje igrač koji prvi ne dobije mjesto za ruku. Na početku igre on stane u središnji krug, a *lisice* po kutovima. U igri *vija* lovi *lisice* po stazama, a kada bude uhvaćena, postaje *vija*. Ako se koja *lisica* umori, ima pravo stati u središnji krug, ali tu ne smiju biti dvije *lisice*, u protivnom, ona koja je prva ušla postaje *vija*. *Lisica* može postati *vija* i ako za vrijeme trčanja izađe sa staze. Igra završava po dogovoru: kada svaki igrač bude jednom, dva ili više puta *vija* ili na drugi način, pri čemu je pobjednik onaj tko uopće nije bio *vija* ili je bio najmanje puta.

Lit.: M. Peić, G. Bačlija, *Rečnik bačkih Bunjevaca*, Subotica – Novi Sad, 1990; I. Petrekanić, Sigre bunjevačke muške mladeži, *Subotička Danica (Nova) : Kalendar za 2000. godinu*, Subotica, 1999; A. Sekulić, *Rječnik govora bačkih Hrvata*, Zagreb, 2005.

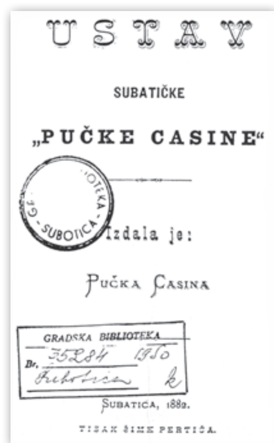
P. Skenderović

KASIBA, Cilika →Dulić-Kasiba, Cilika

KASINA, vrsta kulturno-prosvjetnih i zabavnih udruga. Inicijator njihova stvaranja u Ugarskoj bio je grof István Széchenyi u okviru stvaranja šire zajedničke platforme svih snaga koje su se zauzimale za građanske reforme u liberalnom duhu. Prema modelu engleskih klubova, osnovao je 1827. prvu kasinu pod imenom Peštanska kasina (*Pesti Casino*), koja je od 1830. nosila ime Nacionalna kasina (*Nemzeti Casino*). Brzi rast produkcije knjiga i porast broja listova i časopisa omogućio je da čitanje i razmjena misli o pročitanom postane važan element društvenih reformi pa su tu inicijativu oponašali u mnogim središtima u unutrašnjosti. I ondje su osnivane kasine, koje su, uz čitaonice i druga društva i organizacije, bila okupljališta mladih reformatora. Tako je u Subotici 1841. osnovana Nacionalna kasina (*Nemzeti Kaszinó*) radi unapređenja lijepa vladanja, razvijanja duha kulturnoga druženja i čitanja. Tajnik je je bio Bodo Speletić, a nakon izgradnje današnje zgrade Gradske knjižnice smještena je u nju. Iste su godine subotički obrtnici njemačke narodnosti utemeljili Građansku kasinu (*Bürger Kaszinó, Polgári Kaszinó*). U Somboru je 1862. osnovano Društvo građanske kasine, koje je 1867. registrirano radi zadovoljavanja kulturnih i umjetničkih potreba članstva. Na taj je način prosvjećivanje postajalo sastavnicom širih društvenih i nacionalnih pokreta, premda su se kasine s vremenom pretvorile u elitna nacionalna društvena sastajališta s nagla-

šenom zabavnom funkcijom (npr. Osječko donjogradsko društvo *Kasino*).

Do Prvoga svjetskoga rata Bunjevci su osnovali dvije kasine u kojima se okupljala bunjevačka elita: u Lemešu je Kasina osnovana 1874., a u Subotici 1878. Pučka kasina, čiji je naziv zapravo izražavao kompromisno rješenje, budući da vlasti nisu htjele

USTAV
SUBATIČKE
„PUČKE CASINE"
Izdala je:
Pučka Casina
Subatica, 1882.
Tisak Šime Pertića.

Ustav subatičke Pučke Casine, Subatica, 1882.

dopustiti osnivanje kasine s bunjevačkim imenom. *Neven* se još prije Prvoga svjetskoga rata riječju kasina koristio kao sinonimom za katoličke čitaonice sv. Roke i sv. Đurđa u Subotici.

Između dvaju svjetskih ratova Bunjevci i Šokci osnovali su nekoliko kasina, koje su u uglavnom funkcionirale kao čitaonice: u Čonoplji je 1920. utemeljena Bunjevačka čitaonica, koja je ubrzo promijenila ime u Bunjevačka kasina, a vodio ju je Ilija Džinić; u Baču je 1922. župnik Ivan Evetović osnovao Šokačku kasinu; u Subotici je za Bunjevce unitarističke orijentacije osnovana Zemljodilska kasina 1922., koju je vodio Marko Jurić. Budući da je subotička Pučka kasina ugašena nakon Drugoga svjetskoga rata, kao nova kulturna udruga *Pučka kasina 1878.* utemeljena je 1998.

Lit.: *Szabadkai Nemzeti Casino részesei és szabályai*, Szegeden, 1841; Proslava 10-godišnjice Šokačke kasine u Baču, *Subotička danica ili bunjevačko-šokački kalendar za prostu godinu 1933.*, Subotica, b. g.; *Klasje naših ravni,* 1, Subotica, 1935; S. Sršan, *Povijest osječkih udruga i klubova,* Osijek, 1994; M. Grlica, A Polgári Kaszinó 1878-1914. : Adalék Szabadka társadalomtörténetéhez, *Üzenet*, 10/1998, Szabadka; P. Rokai i dr., *Istorija Mađara*, Beograd, 2002; M. Grlica, »Toplo gnjizdo, ugodni razgovor...«, *Hrvatska revija*, 3/2005, Zagreb; L. Kontler, *Povijest Mađarske*, Zagreb, 2007; A. Čota Rekettye, Lemeš u osimu plemenitog ravničarskog drača [8.], *Klasje naših ravni*, 5-6/2010, Subotica; *Magyar Szó*, 26. XI. 2012, Újvidék; www.zaprokul.org.rs/LKP/Sombor/madjarska_gradjanska_kasina.html

S. Bačić

KASLA (*madž.* kaszál < *slav.* kositi), vršalica, stroj za vršenje žita. Najstarije su bile nepokretne, na ručni pogon i jednostavne konstrukcije – od elemenata su imale *dob* i *košar*, položen i na stranicama učvršćen nazubljen bubanj u jednom kovčegu. Dvije bi osobe preko velika kotača sa strane okretale bubanj, a na drugom kraju *kasle* treća bi osoba (*ulagač*) u nj ulagala vlaće žita. Bubanj bi omlatio zrna iz vlaća i ona bi se skotrljala niz koso položen stol u oveći sud. Zrno i neomlaćeno vlaće većinom je spadalo dolje te je ručno (na vjetru) ili u *vijarici* (prijenosno ručno rešeto) očišćeno od pljeve.

Poslije su se počela ugrađivati novoizumljena radna tijela, zbog čega su vršaći strojevi postajali veći, složeniji i teži te ih više nije mogla pokretati ljudska snaga. Životinjskom snagom pokretane su uz *jarganj* – najčešće su konj ili magarac preko nekoliko zupčanika pokretali njezine mehanizme.

Novi su se dijelovi nastavili dodavati radi poboljšanja učinka (bolje čišćenje zrna od nečistoća i pljeve, manji lom slame, koji omogućuje njezino korištenje u stočarstvu), pa su u sljedećoj fazi glavni dijelovi (radna tijela) kasle bili *bubanj*, veliki i mali *košar, slamotres, plivotres*, velika *vijarica* (*vijalica*), *gruvač*, mala *rešeta, trijor*, kovčeg sa *šipovkama* i noseći ili vučni *elevator*. Kasle bez elevatora imale su *radu* – daščanu pregradu koja nije dopuštala da se krupna pljeva miješa sa slamom. Parni je stroj omogućio dobivanje potrebne snage za okretanje vršalice, osobito da bi *bubanj* postigao željenih 1000 obrtaja u minuti. U toj fazi kasle su postale pokretne kada je

parni kazan postavljen na kotače, čime je dobiven vučni pogonski stroj lokomobil s 20 i više konjskih snaga. Prema podacima iz Povijesnog arhiva u Subotici, prvi parni lokomobil i kaslu u subotičkom ataru kupio je Antun Vojnić 1860.

Potreba sve većih kasla za energijom koja pokreće radna tijela rezultirala je zamjenom parnoga stroj motorima *Saugas*, koji energiju u radni cilindar dobivaju nakon vanjskoga izgaranja (drva, čutaka, koksa). Njih su zamijenili motori s unutarnjim izgaranjem – najprije benzinski, a zatim dizelski motori, koje su na kraju zamijenili traktori.

Kasla

Najpoznatije tvrtke za izradu kasla u Austro-Ugarskoj bile su HSCS (Hofherr-Schrantz-Clayton-Shuttleworth), koja je imala tvornice u Beču i Budimpešti, EMÁG (Első Magyar Állami Gépgyár) i MÁVAG (Magyar Királyi Államvasutak Gépgyára) iz Budimpešte te Kühne iz Mosonmagyaróvára. U manjem broju bilo je i kasla tvrtki *Marshall* i *Wichterle* iz Engleske.

Lit.: A. Stantić, *Kruv naš svagdanji*, Subotica, 2001; A. Stantić, *Ris i obiteljska dužijanca u subatičkom ataru*, Subotica, 2011.

P. Skenderović

KASTRONA (kastrola) (*tal.* casser(u)ola < *fr.* casserole < deminutiv *starofr.* casse < *provans.* cassa < *kasnolat.* cattia: posuda), veća odljevena željezna kuhinjska posuda od tuča i lijeva iz jednoga komada. Ima ih različitih volumena (8, 10, 12 l), a na gornjem dijelu sa strane sve imaju dva uha, koja služe za držanje. U početku nisu bile oblagane drugim materijalima, a poslije su iznutra bile *kalajisane*, tj. emajlirane.

Nekadašnja raširenost uporabe bila je uvjetovana brojnošću članova obitelji. Koristila se uglavnom za kuhanje gulaša i paprikaša. Stavljala bi se na *sadžak* (željezni tronožac trokutasta oblika) i pod nju bi se založila vatra, zbog čega je izvana bila čađava. *Sadžak* bi stajao *pod odžakom*, tj. u dijelu kuće ili salaša iz kojega se ložilo u *parasničke peći* (u Somboru se nazivala *paorska peć*) te je imao veliki otvor prema dimnjaku. Jela koja su u njoj kuhana na otvorenoj vatri smatrana su izrazito ukusnima.

Izvori: Kazivanje Laze Tumbasa i Tome Kopunovića iz Subotice.

Lit.: M. Peić, G. Bačlija, *Rečnik bačkih Bunjevaca*, Novi Sad – Subotica, 1990; A. Sekulić, *Rječnik govora bačkih Hrvata*, Zagreb, 2005.

P. Skenderović

KAŠMIR, vrsta veoma fine tkanine. Dobiva se od kašmirske koze. Kašmirska su vlakna finija i od najfinije vune te su tkanine dobivene od tih vlakana veoma skupe. Iz toga se razloga često izrađuju tkanine koje su mješavina kašmira i vune. Tim se nazivom katkad označuju i svilene tkanine od grež- ili šap-svile, koja se još naziva grenadin-tkanina. Bunjevci i Šokci nosili su u XX. st. kašmirske šalove, a žene preko ramena i kašmirske marame urešene vezom. Tijekom 1950-ih nosile su se i kašmirske marame povezane na glavu karakterističnih slikovitih boja i dezena, od crvenih s vodicom od ruža, do zelenih, modrih, na kocke...

Lit.: B. Roller, *Tehnologija teksila : Poznavanje odjevnih tkanina*, Zagreb, 1958; M. Peić, G. Bačlija, *Rečnik bačkih Bunjevaca*, Novi Sad – Subotica, 1990; R. Čunko, M. Andrassy, *Vlakna*, Zagreb, 2005; A. Sekulić, *Rječnik govora bačkih Hrvata*, Zagreb, 2005.

K. Suknović

KAŠTELJ (*madž.* kastély < *lat.* casttelum: utvrda, kula), naziv za kompleks zemljišta sa stambenim i gospodarskim zgradama u Podunavlju. Riječ je o funkcionalnom

spoju različitih objekata u vlasništvu veleposjednika, koji čine stanovi za radnu snagu (*biroše* i *komencijaše*), *gazdin kaštelj* (dvorac, kuća veleposjednika), prateći gospodarski objekti (staje za stoku, prostori za strojeve, skladišta). Obično je okružen i parkovskom površinom, uređenom prema gospodarskoj moći veleposjednika, te većom česticom obradivoga zemljišta, a bogatiji zemljoposjednici gradili su i vjerski objekt (kapelu, crkvu). Njihovi su vlasnici živjeli u gradovima (Subotica, Sombor, Baja, Topola). Na području ugarskoga Podunavlja građeni su u posljednjoj trećini XIX. i prvoj polovici XX. st. u raznim arhitektonskim stilovima i raznih dimenzija. Agrarnom reformom nakon Drugoga svjetskoga rata oduzeti su od vlasnika i najčešće pretvoreni u zemljoradničke zadruge, a sami glavni objekti postali su upravne zgrade tzv. kombinata ili su potpuno napušteni, devastirani i opljačkani, osobito pokretni inventar. Formalno je većina njih proglašena kulturnim dobrima različitoga ranga.

Babapusta. Na oko 6 km južno od današnjega Aleksa Šantića, kaštelj je projektirao Ferenc Reichle, a naručitelj projekta bio je veleposjednik i veliki župan Bačko-bodroške županije i grada Sombora Károly Fernbach. Uređenje prostora počelo je 1870-ih, a dvorac je izgrađen 1906. Park od 13 jutara ukomponiran je oko kaštelja i s njime čini nerazdvojivu cjelinu. U jednom kraju nalazi se mali rasadnik s dva minijaturna staklena vrta i vrtlarskom kućicom.

Fernbachov kaštelj na Babapusti

U parku su i tenisko igralište i mali bazen. Vertikalni je akcent objekta vodotoranj vidikovac. Nacionaliziran je nakon Drugoga svjetskoga rata, kada je formirano poljoprivredno dobro *9. maj*. Objekt je 1990-ih potpuno devastiran.

Boršot. Jedan je kaštelj 1767. izgradio kraljevski savjetnik i podžupan Bačko-bodroške županije Josip Latinović, a izgorio je 1853. Obnovio ga je i proširio Frigyes Latinović, dok ga je Endre Latinović 1930. djelomično srušio i 1934. prodao Katoličkoj crkvi. Drugi je kaštelj podigao saborski zastupnik Ernő Latinović zadnjih desetljeća XIX. st., ali ga je ubrzo i prodao. Oba kaštelja i danas postoje.

Gabrić. Dulićev kaštelj, koji je podigao veleposjednik Franjo Dulić iz Đurđina, oduzet mu je 1948. U njemu je bila smještena uprava Agrokombinata *Subotica* za Gabrić. U najnovije je vrijeme devastiran.

Kaćmar. Kaštelj su počeli graditi Ivan (1748.-1823.) i Josip (1759.-1828.) Latinović, koji su selo 1800. kupili od Ugarske komore. Gradnju je nastavila barunica Ete-

Nekadašnji Latinovićev kaštelj u Kaćmaru

la Geramd, udovica Josipova sina Šandora (1785.-1831.), koji je nakon prestanka obnašanja dužnosti glavnoga župana Bačko-bodroške županije 1817. razvio moderno imanje. Njihov sin Ilija završio je gradnju 1840-ih, a imanje je naslijedila njegova kći Margit, udana za Istvána Hothyja, mlađeg brata Miklósa Horthyja. Devastiran kaštelj nakon srpske okupacije 1918.-21. Margita je prodala Jánosu Latinoviću, kasnijemu županu Bačko-bodroške županije (1937.-38.). Cijeli posjed s kašteljom socijalističke su vlasti oduzele 1945. te je razrušen nakon što je opljačkan. Danas postoje samo njegovi ostaci na ulazu u selo.

Monoštor. Uz samu cestu prema Somboru veleposjednik János Szemze 1823. izgradio je kaštelj koji je 1893. kupio i 1920. dogradio i preuredio Nándor Wamoscher, po kojem i danas nosi ime. Velebni kaštelj, s pomoćnim objektima i parkom, poslije je došao u posjed obitelji Juranović, od kojih je nacionaliziran nakon Drugoga svjetskoga rata. Danas je u stambenoj funkciji i u lošem stanju.

Tompa. Južno od sela, središnji dio kaštelja Redl izgrađen je u drugoj polovici XVIII. st., dok se kao vlasništvo barunske porodice Redl spominje 1831. Kaštelj je proširen 1860., a kapela sv. Ane je proširena i izgrađena crkva 1893.-1905. Iste ga je godine naslijedila porodica Nyéky, a 1908.-45. u vlasništvu je barunske porodice Podmaninczky. Nakon Drugoga svjetskoga rata najprije je služio kao bolnica, a poslije za smještaj psihijatrijskih bolesnika. Obnovljen je 1984.-86.

Zobnatica. Na nekadašnjem najjužnijem području grada Subotice, na pustari Zobnatica (danas dio općine Bačka Topola), kaštelj Terlei izgradio je vlastelin Gyula Terlei 1882., koji se bavio konjogojstvom. Danas je to poljoprivredno-turistički kompleks *Zobnatica* kraj Bačke Topole, pa su ergela i cijeli kompleks smješteni u prostranom parku u dobrom stanju.

Lit.: *Aleksa Šantić* (elaborat Međuopćinskog zavoda za zaštitu spomenika kulture Subotica), Subotica, 1984; B. Ćupurdija, *Stambena arhitektura subotičkih salaša, majura i poljoprivrednih kombinata*, Novi Sad, 1993; *Magyar Kastélylexikon : Bács-Kiskun megye kastélyai és kúriái*, Budapest, 2001; K. Korponaić, *Stare subotičke porodice*, Subotica, 2012; www.dvorci.info/mapal.php; www.latinovits.net.

A. Rudinski

KATAČIĆ, Marin (Bereg, 16. VIII. 1961.), kulturni djelatnik, publicist. Sin je Marina i Eve, rođ. Martinović. Osnovnu školu završio je u Beregu, a srednju školu pravnoga smjera u Apatinu. Diplomirao je na Pravnom fakultetu u Novom Sadu 1986., nakon čega se upošljava u somborskom *Severtransu*, gdje do danas radi na rukovodećim poslovima.

I. Kovač, M. Katačić, *Hrvatsko kulturno prosvetno društvo »Silvije Strahimir Kranjčević«*, Bački Breg, 2004.

Od djetinjstva sudjeluje u radu folklorne i dramske sekcije bereškoga HKPD-a *Silvije Strahimnir Kranjčević*, tajnik je Društva 1995.-2004., a predsjednik od 2013. S prilozima na šokačkoj ikavici povremeno se javlja u hrvatskoj periodici u Vojvodini (*Hrvatska riječ, Zvonik, Miroljub, Subotička Danica*). S Ivanom Kovačem suautor je monografije bereškoga Društva, inače najstarijega aktivnoga hrvatskoga društva u bačkom Podunavlju, koje neprekinuto djeluje od 1947.

Djelo: *Hrvatsko kulturno prosvetno društvo »Silvije Strahimir Kranjčević« Bački Breg* (suautor), Bački Breg, 2004.

T. Žigmanov

KATALINIĆ, Gordana (Subotica, 22. IV. 1988.), atletičarka. Kći je Jurice i Marije, rođ. Kampa. U rodnom gradu završila je osnovnu i srednju medicinsku školu te diplomirala na Ekonomskom fakultetu. Atletikom se počela baviti 2000. u AK *Spartak*, za koji je nastupala do 2007., kada prelazi u AK *Proleter* iz Zrenjanina. Zbog povrede nakon godinu dana vratila se u Suboticu i prestala aktivno trenirati.

Na prvenstvima SR Jugoslavije za mlađe juniore osvojila je 2. mjesto u štafeti 100 x 200 x 300 x 400 m (2001.), 2. mjesto u utrci na 300 m i 3. mjesto u utrci na 100 m (2002.), a na prvenstvima Srbije i Crne Gore za mlađe juniore 2. mjesto u štafeti 100 x 200 x 300 x 400 m (2003.) te 1. mjesto utrci

na 100 m (2003., 2004.). Na prvenstvima Srbije u kategoriji mlađih juniora osvojila je 1. mjesta u štafeti 4 x 100 m, četveroboju te u utrkama na 100 m i 300 m (2002.), u kategoriji starijih juniora 3. mjesto u štafeti 4 x 100 m (2003.), te u seniorskoj kategoriji 1. mjesto u štafeti 4 x 400 m i 3. mjesto u štafeti 4 x 100 m (2007.). Na juniorskim pojedinačnim prvenstvima Vojvodine osvajala je prva mjesta u štafetnim utrkama 4 x 100 m (2001.-02.) i 4 x 400 m (2002.) te na utrkama na 200 m i 300 m (2002.) i 100 m (2006.-07.). Živi u Subotici.

Izvori: Osobni iskaz i privatna arhiva Gordane Katalinić.

P. Skenderović

KATALINIĆ, Jurica (Osijek, 20. III. 1954.), padobranac, jedriličar, sportski pilot. Sin je Jurice i Marije, rođ. Korošec. Osnovnu školu završio je u Osijeku, a srednju strojarsku u Subotici. Padobranstvom se počeo baviti u rodnom gradu, a prvi je skok izveo 1970. u Aero klubu *Osijek*. Sljedeće godine seli se u Suboticu i postaje član AK *Subotica* (danas AK *Ivan Sarić*). Položio je ispit za nastavnika padobranstva 1982. i nastavnika za pilote 1993.

Na juniorskim padobranskim prvenstvima Jugoslavije održanima na Bledu, aerodrom Lesce, osvojio je 3. mjesto u skokovima na cilj i u ukupnom poretku (1976.) te 3. mjesto u ukupnom poretku – ekipno (1978.), a na seniorskom Prvenstvu Jugoslavije 1980. u Sarajevu na aerodromu Butmir kao član reprezentacije Vojvodine osvojio je 2. mjesto u grupnim skokovima u cilj i u ukupnom poretku.

Za padobransku reprezentaciju Vojvodine nastupao je od 1976./77. do 1981./82. Zapažene rezultate postizao je na padobranskim prvenstvima Vojvodine: 2. mjesto u ukupnom plasmanu – ekipno (1978.); 1. mjesto u skokovima na cilj, 2. mjesto u grupnom skoku na cilj i medalja *Najbolji padobranac* (1979.); 1. mjesto u skokovima na cilj i 2. mjesto u grupnim skokovima na cilj (1980.); 1. mjesto u grupnim skokovima na cilj (1981.); 3. mjesto u skoku na cilj i u ukupnom poretku skoka na cilj te 2. mjesto u grupnom skoku na cilj (1984.). Na Padobranskom prvenstvu Srbije osvojio je 3. mjesto u grupnom skoku na cilj (1980.), a na Novosadskom kupu u skokovima na cilj osvojio je 1. mjesto (1978.) i 3. mjesto (1983.).

Kao pilot jedrilica i motornih aviona na prvenstvima motornih pilota Zrakoplovnoga saveza Vojvodine osvojio je 3. mjesto u ukupnom plasmanu (1983.), 1. mjesto u izviđačkim zadacima i 2. mjesto u ukupnom poretku (1984.) te 1. mjesta u preciznom slijetanju i u ukupnom poretku (1986.). Na prvenstvima motornih pilota Srbije osvojio je 1. mjesto u preciznom slijetanju (1986.) te 1. mjesto u ekipnom poretku i 2. mjesto u izviđačkim zadacima (1992.). Na Memorijalu Ivana Sarića na Bikovu 1986. osvojio je 1. mjesto u preciznom slijetanju i izviđačkim zadacima.

U karijeri je ostvario 1300 skokova padobranom, 1300 sati leta avionom i 300 sati leta jedrilicom.

Izvor: osobni iskaz i arhiva Jurice Katalinića.

Lit.: *Almanah jugoslovenskog sporta 1980*, Beograd, 1981; M. Brustulov i dr., *Sport u Subotici : 1944-1984 Sportélet Szabadkán*, Subotica, 1984.

P. Skenderović

KATANČIĆ, Antun (Subotica, 12. X. 1919. – Subotica, 1. II. 2004.), gimnastičar, sportski pedagog. Rođen je u siromašnoj obitelji Nikole i Marije, rođ. Ivković. Poslije osnovne škole i I. razreda srednje koje je završio u Subotici, školovanje nastavlja na njemačkom u Filipovu (danas: Bački Gračac) i Karavukovu, a zatim je zanat izučio u Subotici. Kasnije je završio i za učitelja opće tjelovježbe. Sportom se počeo baviti 1930-ih, kada je pristupio Sokolu Kraljevine Jugoslavije, gdje je postao vodnikom odjela i sudjelovao na raznim natjecanjima: na Sokolskom sletu u Subotici 1936., zbog slaba materijalnoga stanja nije mogao sudjelovati na Sveslavenskom sletu u Pragu 1938., sudionik je velikoga sokolskoga sleta u Sofiji 1939. i međužupskoga natjecanja sokola u Beogradu 16. III. 1941. itd.

Nakon Drugoga svjetskoga rata nastavio se baviti gimnastikom kao član Gimnastičkoga društva *Partizan* iz Subotice. Uz Josipa Kujundžića – Keju i Edea Magyara najuspješniji je subotički gimnastičar u prvoj poslijeratnoj generaciji. Na Prvenstvu Jugoslavije u Zagrebu 1949. osvojio je 3. mjesto u pojedinačnom višeboju, iza Josipa Kujundžića i Sekule Pajića. Taj ga je rezultat uvrstio u reprezentaciju Jugoslavije, za koju je nastupio dva puta, te je na Svjetskom prvenstvu 1950. u Baselu osvojio 5. mjesto u ekipnom višeboju, a 43. mjesto u pojedinačnom višeboju u konkurenciji 58 gimnastičara. Nastupio je i tri puta za reprezentaciju NR Srbije. Natjecao se u veteranskim kategorijama i u dubokoj starosti – na 13. Svesokolskom sletu u Pragu 2000. u petoboju je osvojio zlatnu medalju. Sudjelovao je i na nekoliko manifestacija obnove sokolstva u Srbiji početkom 2000-ih godina.

Od 1940. kao nastavnik tjelesnoga odgoja radi u subotičkim školama: najprije u osnovnim školama, zatim u Željezničkoj industrijskoj školi do 1952., zatim u OŠ *Ivan Milutinović*, a od 1967. u specijalnoj školi *Žarko Zrenjanin*. Na Državnom institutu za fiskulturu (DIF) u Beogradu godinama je držao predavanja.

Bio je zaljubljenik u tamburašku glazbu te je na njegovu inicijativu 4. X. 2001. održana večer sjećanja na Peru Tumbas Haju, čiji rezultat je bilo osnivanje tamburaškoga sastava *Sledbenici Pere Tumbas Haje.*

Pokopan je na Bajskom groblju u Subotici.

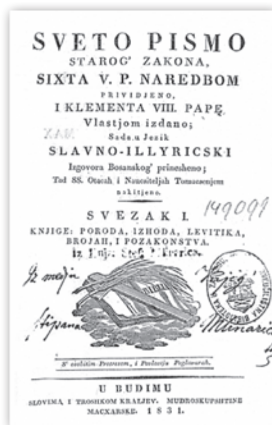
Lit.: *Almanah jugoslovenskog sporta 1943 – 1963*, Beograd, 1964; *Dani*, br. 6, Subotica, 11. II. 2004; *Fizička kultura i sport u Vojvodini 1945-1975*, Novi Sad, 1975; M. Brustulov i dr., *Sport u Subotici 1944-1984 : Sportélet Szabadkán*, Subotica, 1984; *Bunjevačke novine*, 13, 30, Subotica, 2006, 2007.

P. Skenderović i E. Hemar

KATANČIĆ, Matija Petar (Valpovo, 12. VIII. 1750. – Budim, 23. V. 1825.), franjevac, književnik, prevoditelj, leksikograf, lingvist, arheolog, povjesničar, numizmatičar i geograf, sveučilišni profesor. Gramatičku školu pohađao je u Pečuhu, Budimu i Baji, a gimnaziju u Segedinu. U franjevačku Provinciju sv. Ivana Kapistranskoga stupio je 1772. Novicijat je završio u Baču. Na zaređenju je primio redovničko ime Petar. Filozofiju i teologiju studirao je na franjevačkom Generalnom učilištu I. reda u Osijeku, a 1775. zaređen je za svećenika. Na budimskom sveučilištu studirao je poetiku, filozofiju i teologiju te je 1779. stekao naslov doktora filozofije. Prvo je bio profesor franjevačke gimnazije u Osijeku 1779.-88., a kako nije htio predavati na njemačkom jeziku, prelazi u Zagreb, gdje je predavao na arhigimnaziji 1788.-95. Na Kraljevskom sveučilištu u Pešti predavao je starine (arheologija i stara geografija) i numizmatiku 1795.-1800., a bio je i kustos sveučilišne knjižnice. Službeno je umirovljen zbog slaboga zdravlja, međutim, njegova je profesorska i sveučilišna karijera trpjela zbog političkih progona: iz Zagreba je morao otići zbog otkrića »jakobinske urote« Dominika Ignacija Martinovića, a s peštanskoga sveučilišta zbog navodne mentalne bolesti i trajne radne nesposobnosti. Tada je bio prisiljen zatražiti mirovinu uz uvjet da sve svoje znanstvene radove ostavi sveučilištu i trajno se nastani u Pešti. Isprva je boravio u samostanu Provincije sv. Marije 1795.-1809., a zatim u središnjem samostanu Provincije sv. Ivana Kapistranskoga u Budimu, ne izlazeći izvan samostana do kraja života i ne djelujući u javnosti. U mirovini je mnogo pisao i prevodio, ali do pred smrt mu ništa nije objavljeno. Pokopan je u kripti budimskoga samostana sv. Stjepana Prvomučenika.

Bio je iznimni erudit, jedan od najučenijih Hrvata svojega vremena. Njegov pedesetogodišnji znanstveni rad na latinskom i hrvatskom jeziku obuhvaćao je arheologiju, epigrafiju, filologiju, geografiju, povijest i numizmatiku. Kao pjesnik objavio je zbirku *Fructus auctumnales* (1791.) te niz prigodnica na hrvatskom, madžarskom i latinskom jeziku. Osnivač je i glavni predstavnik hrvatskoga književnoga klasicizma. Autor je prvoga tiskanoga prijevoda cijelo-

ga Svetoga pisma na hrvatskom jeziku, koji je nakon njegove smrti dvojezično objavio fra Grgur Čevapović – *Sveto pismo Starog' zakona* (1-4, Budim, 1831.) i *Sveto pismo Novog' zakona* (1-2, Budim, 1831.). Preveo ga je za »nashe Slavno-Illyricsko Pokolenje,

SVETO PISMO
STAROG' ZAKONA,
SIXTA V. P. NAREDBOM
PRIVIDJENO,
I KLEMENTA VIII. PAPĘ
Vlastjom izdano;
Sada u Jezik
SLAVNO-ILLYRICSKI
Izgovora Bosanskog' prinesheno;
Tad SS. Otacah i Naucsiteljah Tomacsenjem
nakitjeno.

SVEZAK I.
KNJIGE: PORODA, IZHODA, LEVITIKA,
BROJAH, I POZAKONSTVA.

U BUDIMU
SLOVIMA, I TROSHKOM KRALJEV. MUDROSKUPSHTINE
MACXARSKE. 1831.

Naslovnica prvoga sveska Katančićeva prijevoda Starog zavjeta (Budim, 1831.)

plodno i shiroko s' obadve strane Dunava, Drave, i Save« na »jezik slavno-illyricski izgovora bosanskog« tj. na novoštokavsku ikavicu, čime se nastavio na književni jezik bosanskih, dalmatinskih i slavonskih pisaca lekcionara, književnika i leksikografa. U rukopisu je ostao njegov hrvatsko-latinski rječnik (*Pravoslovnik*) te latinsko-hrvatski rječnik (*Etymologicon Illyricum*), koji, uz leksičko blago, sadržava i mnoge dijalektno obilježene riječi, novotvornice, frazeme, uzrečice, zagonetke i prvu sustavniju etimološku obradu. Začetnik je moderne hrvatske arheologije, autor je prvoga hrvatskoga teorijsko-epigrafskoga udžbenika, prvi je u Hrvata upotrijebio i tumačio pojam etnologija. Sačuvana rukopisna ostavština nalazi se u Nacionalnoj knjižnici u Budimpešti, Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu i Arhivu HAZU-a u Zagrebu te u arhivima franjevačkih samostana u Budimu i Požegi, dok su mu neki rukopisi izgubljeni (monografija Valpova, autobiografija).

Za podunavske Hrvate važna su njegova povijesna i etnološka istraživanja panonsko-podunavskoga prostora. Središnja mu je teza etnogeneze Južnih Slavena o »ilirskoj autohtonosti slavenskoga pučanstva«, odnosno o kontinuitetu slavenske naseljenosti jugoistočne Europe, prema kojoj su i stari Iliri bili Slaveni. Ta se teza temeljila na humanističkoj ideji kontinuiteta europske kulture od antike do sadašnjosti. Iako je njegovo mišljenje kako Hrvati potječu od Ilira, a ovi od Tračana, u znanosti odbačeno, teza o ilirskoj autohtonosti slavenskoga pučanstva zapravo je dio širega oduševljenja idejom ilirizma, koje je doživjelo vrhunac u ilirskom pokretu tridesetih i četrdesetih godina XIX. st. Sukladno tomu, temeljio je i svoje stavove o etnogenezi Bunjevaca i Šokaca, koje je iznio u djelu *De Istro*, što je prvi pokušaj znanstvenoga objašnjenja toga pitanja. Prema njegovu mišljenju, Bunjevci podrijetlo vuku od antičkih Dačana (iz Dacije, na području današnje Rumunjske), dok su Šokci potomci Panonaca Tračana. Obje teze danas su znanstveno odbačene. Dačka teorija u suprotnosti je sa svim povijesnim izvorima, koji dokazuju doseljavanje Bunjevaca iz dalmatinsko-bosansko-hercegovačkoga prostora. Jednako tako teza o podrijetlu Šokaca od Tračana, odnosno objašnjenje da su dobili ime po planini *Mons Succorum* na granici Bugarske i Rumelije, također nema nikakvih utemeljenja u povijesnim dokumentima i u suprotnosti je sa spoznajama o migracijama iz Bosne i Slavonije u Bačku, u kojima suvremena znanost nalazi korijene šokačkoga identiteta. Premda su teze o etnogenezi Bunjevaca i Šokaca danas napuštene, njegov rad na istraživanju etnogeneze južnih Slavena vrijedan je jer je bio inspirativan za kasnije istraživače te teme.

Djela: *Dissertatio de columna milliaria ad Eszekum reperta*, Eszeki, 1782 (Zagrabie, 1794²; hrv. prijevod Rasprava o rimskom miljokazu pronađenom kod Osijeka, *Osječki zbornik*, 18-19, 20, 21, Osijek, 1987, 1989, 1991; *In veterem Croatorum patriam indagatio philologica*, Zagrabiae, 1790; *Fructus auctumnales in iugis Parnassi Pannonii maximam partem lecti Latia et Illyrica cheli decori*, Zagrabiae, 1791 (1794²); *Specimen philologiae et geographiae Pannoniorum in quo de origine lingua et literatura Croatorum simul de Sisciae, Andautonii, Nevioduni, Poetovionis urbium in*

Pannonia olim celebrium et his interiectarum via militari mansionum situ disseritur, Zagrabiae, 1795 (1797²); *De Istro eiusque adcolis commentatio in qua autochthones Illyrii ex genere Thracio advenae item apud Illyrios a primis rerumpublicarum temporibus ad nostram usque aetatem praesertim quod originem linguam et literaturam eorumdem spectat deducuntur*, Budae, 1798; *Orbis antiquus ex tabula itineraria quae Theodosii imp et Peutingeri audit ad systema geographiae redactus et commentario illustratus*, 1-2, Budae, 1824-1825; *Istri adcolarum geographia vetus e monumentis epigraphicis, marmoribus, numis, tabellis eruta et commentariis illustrata*, 1-2, Budae, 1826-1827; *Commentarius in Caii Plinii Secundi Pannoniam*, Budae, 1829 (hrv. prijevod *Komentar Panonije Gaja Plinija Starijeg*, Osijek, 1991); Pjesme Antuna Kanižlića, Antuna Ivanošića i Matije Petra Katančića, *Stari pisci hrvatski*, 26, Zagreb, 1940; Hrvatski latinisti. *Pet stoljeća hrvatske književnosti*, 3, Zagreb 1970; (Izbor). Zbornik stihova i proze XVIII. stoljeća, *Pet stoljeća hrvatske književnosti*, 19, Zagreb 1973; *Knjižica o ilirskom pjesništvu izvedena po zakonima estetike* (prijevod djela *De poesi Illyrica libellus ad leges aestheticae exactus*, Budae, 1817), Osijek 1984; *Izabrane pjesme*, Vinkovci 1994; *Izbor iz djela*, Zagreb 1994; *Izabrana djela*, Vinkovci 2000; Potpunija bibliografija u: M. Malbaša, Bibliografija Matije Petra Katančića, *Kolo*, 2/2005, Zagreb.

Lit.: T. Matić, Život i rad Matije Petra Katančića, *Stari pisci hrvatski*, 26, Zagreb, 1940; R. Katičić, Matija Petar Katančić i počeci novoštokavskog standardnog jezika u Hrvata, *Forum*, 10-12/1983, Zagreb; S. Marijanović, Matija Petar Katančić, leksikograf, o hrvatskoj leksikografiji i leksikografima, *Dani hvarskog kazališta*, 21, Split, 1995; B. Kuntić Makvić, Podrijetlo Hrvata prema Matiji Petru Katančiću u njegovu opisu Podunavlja, u: *Etnogeneza Hrvata*, Zagreb, 1995; L. Farkaš, Prvi otisnuti prijevod biblije u Hrvata, *Jezikoslovlje*, 1/1998, Osijek; J. Bratulić, Značenje Katančićeva prijevoda Svetog pisma, u: *Drugi hrvatski slavistički kongres*, 2, Zagreb, 2001; *Hrvatska enciklopedija*, 5, Zagreb, 2003; L. Despot, *Jezik hrvatskog biblijskog prvotiska*, Osijek, 2006; *Hrvatski biografski leksikon*, 7, Zagreb, 2009; *Hrvatski franjevački biografski leksikon*, Zagreb, 2010; R. Skenderović, O dačkom podrijetlu Bunjevaca: dva neuspjela pokušaja oživljavanja napuštene paradigme, *Hrvati u Vojvodini : Identitet(i), procesi i društvene aktivnosti*, Zagreb – Subotica, 2012.

R. Skenderović

KATANČIĆ, Paul – Džopa (Pavao) (Beograd, 8. IX. 1937.), emigrantski politički aktivist, književnik. Sin je Blaška, koji je u vrijeme njegova rođenja bio prevoditelj za njemački i madžarski jezik u centrali Kemijske industrije *Zorka* u Beogradu, i Marge, rođ. Dević. U civilnu maticu rođenih upisan je kao Pavle, jer je matičar odbio upisati imena Paul, po njemačkome kumu, i Pavao. Osnovnu školu završio je u Subotici, a započetu srednju je prekinuo jer je uhićen kao hrvatski nacionalist. Poslije je završio privatnu školu za programiranje i postavljanje alatnih strojeva u Västeråsu (Švedska) 1979., visoku privatnu menadžersku školu u Palo Altu (Kalifornija) 1981. te jednogodišnji programerski tečaj strojarskoga smjera u Pretoriji (Južnoafrička Republika) 1983.

Kao učenik osuđen je 1956. na tri i pol godine stroga zatvora zbog širenja antijugoslavenskih letaka i pisanja hrvatskih slogana po zidovima subotičkih kuća. Kaznu je odslužio u Zabeli kod Požarevca. Nakon njezina isteka preuzela ga je vojna policija zbog neodazivanja na služenje vojnoga roka. Odveden je u vojni zatvor Zalužane kod Banja Luke, u kojemu je proveo 11 i pol mjeseci. Početkom 1962. vratio se u Suboticu, ali je ubrzo ilegalno emigrirao preko slovensko-austrijske granice, pri čemu je teško ranjen. Nakon kraćeg boravka u Austriji, gdje se pridružuje hrvatskim emigrantskim organizacijama i dobiva status političkoga izbjeglice, odlazi u Njemačku 1963., a 1966. u Švedsku, gdje i danas živi. Živio je u dvadesetak europskih i afričkih zemalja (među njima, u Južnoafričkoj Republici 1975.-85.), pišući pritom za hrvatski emigrantski tisak (*Hrvatska država*, München, *Hrvatska gruda,* Valencia, *Hrvatsko pravo,* Valencia, *Hrvatska budućnost,* San Gabriel, SAD, *Hrvatska domovina*, Hamburg, *Hrvatski vjesnik*, Melbourne, *Danica*, Chicago, *Otpor*, Chicago, *Hrvatski tjednik*, Sydney, *Nova Hrvatska*, London, poslije Sydney i dr.). Od 1990-ih javljao se i u novinama u Hrvatskoj, a još od 1971. objavljuje članke u švedskim novinama. Tijekom 2000-ih povremeno je surađivao i u subotičkom tisku (*Glasnik Pučke kasine 1878., Hrvatska riječ, Subotičke novine*). Od 2006. europski je dopisnik *Nove Hrvatske* iz Sydneya.

Članom Hrvatskog narodnog vijeća (HNV), reprezentativnoga tijela hrvatskih emigrantskih organizacija, postao je 1974. Jugoslavenska tajna služba pokušala ga je ubiti 1977. u Johannesburgu, ali je umjesto njega stradao Jozo Oreč. U javnim nastupima, koji su bili popraćeni u medijima, zauzimao se za hrvatske interese: u švedskom tisku opovrgavao je teorije da su hrvatske emigrantske organizacije izvršile atentat na švedskoga premijera Olofa Palmea 1986.; kada je zbog njegova političkoga angažmana subotička policija 1987. oduzela putovnicu njegovoj majci, samostalno je demonstrirao pred jugoslavenskim diplomatskim predstavništvima u Stockholmu, Malmöu, Hamburgu, Frankfurtu i Kopenhagenu, poslije čega joj je policija vratila putovnicu; u Lundu je vodio demonstracije radi poticanja pitanja neovisnosti Hrvatske u UN, u vrijeme boravka generalnoga tajnika UN-a Péreza de Cuéllara u tome gradu 1989. itd. God. 1990. izabran je za sabornika u Sabor HNV-a, koji je smatran svojevrsnom hrvatskom vladom u egzilu. Sudjelovao je u radu njegova VIII. zasjedanja u travnju 1990. u Stuttgartu, koje je na poziv predsjednika Tuđmana nastavljeno u Zagrebu u kolovozu. Tada su novoizabranoj hrvatskoj vladi simbolično predani prerogativi egzilne hrvatske vlade, čime je HNV prestao postojati.

Početkom 1991. u švedskome i hrvatskom tisku zauzima se za Virovitičane Đuru Dečaka, Antuna Habijanca te Vinka Belobrka, koje je uhitila JNA, te prikuplja pomoć za njihovu obranu. U lipnju 1991. pridružuje se Zboru narodne garde i sudjeluje u obrani Virovitice, Osijeka i Nuštra, u što ulaže i vlastita materijalna sredstva, a kako je govorio više svjetskih jezika te imao kontakte u svijetu, bio je aktivan i u hrvatskoj međunarodnoj medijskoj promidžbi. Potkraj 1993. napušta Hrvatsku vojsku i zapošljava se u hrvatskom Ministarstvu vanjskih poslova. U Skandinaviju se vraća 1994. te u švedskom i danskom tisku piše članke i uvodnike o ratu u Hrvatskoj i BiH, a uz to se politički angažira: od 1996. u regionalnoj Skanijskoj stranci (*šved.* Skånepartiet), u čijem je predsjedništvu bio 2003.-06. te deset godina, uz prekide, vodio program za iseljenike na švedskom jeziku na stranačkome radiju, a bio je i osnivač lokalne Malmö stranke (*šved.* Malmöpartiet) u kojoj je djelovao 2001.-02.

P. Katančić, *Dagbok*, Malmö, 2006.

God. 2005. u vlastitoj je nakladi izdao knjigu *Dagbok* (hrv. *Dnevnik*) – dnevničke bilješke koje je vodio 1996.-98. dok je radio u Upravi za useljenike općine Malmö. U knjizi je, uz brojne pojedinosti, pisao o promašajima u trošenju novca poreznih obveznika namijenjenog projektima za useljenike, koje se htjelo zaposliti i preko posla integrirati u švedsko društvo, ali je projekt propao zbog zlouporaba, rasipništva i neodgovornosti korisnika projekta.

Za zasluge u obrani Hrvatske dobio je čin pukovnika Hrvatske vojske. Nositelj je Spomenice Domovinskog rata 1990.-1992. za sudjelovanje u obrani Hrvatske (1992.), odlikovanja Red hrvatskog pletera (1996.) za osobiti doprinos razvitku i ugledu Republike Hrvatske i dobrobiti njezinih građana te još nekoliko civilnih i vojnih odličja.

Djelo: *Dagbok*, Malmö, 2005 (2006², 2006³).

Lit.: *Hrvatska država*, 194, 236, 398, 403, 405, München, 1971-1990; *Hrvatska budućnost*, 7,9, 11/1986, 7,8,10,11,12/1987, 7,8,10,11/1988, 2,3, 9/1989, 5,6/1990, San Gabriel (SAD); *Arbetet*, 24. VIII. 1987, 3. VIII. 1989, Malmö; *Hrvatska domovina*, 7/1987, 1,6/1988, 10,11/1989, 5,6,10,12/1990, 7,12/1991, 1,4,6/1992, Hamburg; *Hrvatski tjednik*, 15. XII. 1988, 25. VII. 1989, Sydney; *Hrvatski vjesnik*, 28. IV. 1989, 2. II. 1990, 9. VIII. 1991, 29. IV. 2010, Melbourne; *Nova Hrvatska*, 11/1989, Lon-

don; *Nova Hrvatska*, 19. XII. 2005, 13. II.–19. II. 2007, Sydney; *Otpor*, 3/1989, 5/2005, Chicago; *Hrvatsko pravo*, 11/1990, Valencia; *Virovitički list*, 7. VI. 1991, 16. VIII. 1991, Virovitica; *Glas Slavonije*, 24. X. 1991, 17. XI. 1991, 19. I. 1992, 24.VIII. 1992, Osijek; *Branimir*, 1. XI. 1991, Zagreb; *Fejér Megyei Hírlap*, 3. XII. 1991, Székesfehérvár; *Vjesnik*, 7. XII. 1991, Zagreb; *Glas koncila*, 15. XIII. 1991, 29. V. 2006, Zagreb; *Hrvatski glasnik*, 23. I. 1992, Budimpešta; *Glas Istre*, 23. IV. 1992, Pula; *Novi osječki hrvatski list*, 29. VIII. 1992, Zagreb-Osijek; *Nova Matica*, 3/1992, 3/1993, Zagreb; *Skånska dagbladet*, 1. II. 1994, 9. II. 2002, Malmö; *Večernji list*, 2. VII. 1994; *Matica*, 10/1994, 5/2005, 3/2006, Zagreb; *Contra*, 5/1999, Stockholm; R. Tafra (ur.), *Hrvati i drugi neprijatelji SFR Jugoslavije*, Split, 2000; *Subotičke novine*, 18. IV. 2003, Subotica; *Zadarski list*, 5. IX. 2005, Zadar; *Narodni list*, 15. IX. 2005, Zadar; *Kvällsposten*, 10. I. 2006, Malmö; *Matica*, 3/2006, Zagreb; *Glasnik Pučke kasine*, 4/2006, Subotica; *Hrvatska riječ*, 196, Subotica, 17. XI. 2006; *Sydsvenskan*, 7. IX. 2007, Malmö.

E. Hemar

KATANČIĆ, Vladimir (Subotica, 12. VI. 1968.), hrvač, hrvački trener. Sin je Stevana i Katice, rođ. Benja. Osnovnu i srednju kemijsku školu završio je u Subotici, a Fakultet za fizičku kulturu u Novom Sadu. Hrvanjem se počeo baviti 1975. u subotičkom *Spartaku*. Odatle nakon dvije godine prelazi u *Sever* iz Subotice, iz kojega se nakon šest godina vraća u *Spartak*. Za taj je klub nastupao idućih pet godina, do odlaska na odsluženje vojnoga roka 1987. Za vrijeme studija nastupao je za novosadsku *Vojvodinu*, gdje je i završio aktivnu hrvačku karijeru 1991. Na pionirskim prvenstvima Jugoslavije u Zagrebu bio je prvak u pojedinačnoj konkurenciji 1979. i 1983. te ekipno 1983. Na juniorskim prvenstvima Jugoslavije (uzrast do 18 godina) u Subotici 1985. i Sarajevu 1986. osvojio je 2. mjesto u kategoriji do 75 kg (1985. i ekipno). Na Prvenstvu Jugoslavije olimpijskih nada (uzrast do 20 godina) u Kragujevcu 1987. osvojio je 3. mjesto u kategoriji do 74 kg, a ekipno kao član *Spartaka* 1. mjesto. Na nekoliko turnira u zemlji nastupao je za juniorsku reprezentaciju Jugoslavije 1985.-86. U *Vojvodini* je radio kao trener do početka 1993., kada se vraća u Suboticu i preuzima *Spartak*, koji je vodio u Prvoj ligi SR Jugoslavije do 1996. Proglašen je najboljim trenerom na seniorskom prvenstvu Jugoslavije 1995. Radio je kao profesor tjelesnoga odgoja u OŠ *Miloš Crnjanski* u Subotici 1995.-2012. Živi u Subotici.

Izvor: Kazivanje Vladimira Katančića i Sretena Damjanovića iz Subotice.

Lit.: *Almanah jugoslovenskog sporta 1986*, Beograd, 1987; *Almanah jugoslovenskog sporta 1987*, Beograd, 1988.

P. Skenderović i E. Hemar

KATANEC, Mihovil (Karlovac 26. IX. 1893. – Zagreb 25. III. 1973.), odvjetnik, političar, kulturni djelatnik, glazbenik. Rođen je u Karlovcu, gdje mu je otac tada radio na željeznici. Međimurski korijeni utjecali su na njegovu brigu za opstojnost Hrvata u krajevima na rubu hrvatskoga etničkoga prostora. Osnovnu školu završio je u Zagrebu, u Osijeku je pohađao klasičnu gimnaziju kod kapucina, a istodobno i mužičku školu. Nakon završetka srednje škole 1912. vratio se u Zagreb i upisao Pravni fakultet, na kojem je doktorirao temeljem rigoroza 1918.

U Suboticu dolazi 1919. Premda se u historiografiji uglavnom navodi da je u Bačku došao na nagovor tadašnjega vodstva Hrvatske republikanske seljačke stranke (HRSS), vjerojatnije je da ga je na to potaknulo vodstvo Hrvatske pučke stranke (HPS), jer u Subotici 1920. zajedno s Ivom Kopilovićem i Tomom Matkovićem osniva njihovu prvu mjesnu organizaciju. U to je vrijeme radio kao odvjetnički vježbenik kod Stipana Vojnića Tunića, jednoga od osnivača Bunjevačko-šokačke stranke (BŠS), a od 1924. ima vlastiti odvjetnički ured. Nakon neuspjeha HPS-a u Subotici na izborima za Konstituantu 1920. posvećuje se kulturnom radu. Vodi ženski i mješoviti zbor Prosvjetnoga društva *Neven*, osnovanoga iste godine, te sudjeluje u osnivanju Seljačke čitaonice u Tavankutu 1921. S *Nevenovim* zborom nastupa u Zagrebu 1923., kada je zbor primio i Stjepan Radić. Nakon toga ponovno se pojavljuje u političkom životu kao jedan od najaktivnijih članova BŠS-a, a 1926. postaje i njegovim tajnikom. Istodobno je postao i članom

uredništva lista *Neven*, koji je u to vrijeme izlazio kao glasilo BŠS-a. S manjim ga je prekidima uređivao 1930.-32. Bio jedan od glavnih organizatora proslave 1000. godišnjice Hrvatskoga Kraljevstva održane u Subotici 20. IX. 1925., koju su organizirala gradska hrvatska kulturna i sportska društva. Kada se 1925. zbor Prosvjetnog društva *Neven* izdvojio u samostalno Hrvatsko pjevačko društvo *Neven* (HPD *Neven*), nastavio je djelovati u njemu kao zborovođa te je napisao Pravila Društva. Sudjelovao je u pristupanju BŠS-a Hrvatskoj seljačkoj stranci (HSS) 1926. pa je i jedan od potpisnika Somborske deklaracije BŠS-a o stupanju u HSS. Nakon toga postaje jedan od najistaknutijih članova HSS-a u Bačkoj, a jedno je vrijeme i dopredsjednik subotičkog ogranka. Bio je i povjerenikom *Seljačke sloge* za Bačku i Baranju od 1927. Za člana upravnog odbora subotičkog Kluba novinara izabran je 1929.

Nakon uspostave Šestosiječanjske diktature 1929. ponovno svu svoju energiju ulaže u kulturni rad, posebice djelovanje HPD-a *Neven*. Istodobno sudjeluje i u radu društva *Hrvatski prosvjetni dom*, koje je 1930. uspjelo otvoriti istoimeno zdanje u Subotici (današnja zgrada OKUD-a *Mladost*). Zahvaljujući njemu, HPD *Neven* je postao jedan od najboljih zborova u Hrvatskom pjevačkom savezu te je Katanec 1934. izabran za dopredsjednika Saveza. Velik uspjeh ostvario je 1933., kada je HPD *Neven* organiziralo turneju po Bosni i Hercegovini, Dalmaciji, Lici i središnjoj Hrvatskoj, s posjetom Blagaju na rijeci Buni u Hercegovini, čime je manifestirano jedinstvo bačkih i hercegovačkih Hrvata. Njegovu kulturnu i političku aktivnost zapazile su i vlasti te je s Matejom Jankačem, Draganom Mrljakom i Miroslavom Mažgonom u jednom izvješću vojne službe sigurnosti iz 1934. označen kao nositelj širenja hrvatske svijesti među subotičkim Bunjevcima. God. 1936. bio je među utemeljiteljima Hrvatske kulturne zajednice u Subotici, krovnoga saveza udruga bačkih i baranjskih Hrvata, za koju je izradio Pravila te joj je do rata bio tajnik. Te je godine bio i član organizacijskog odbora velike proslave 250. godišnjice doseljavanja zadnje veće skupine Bunjevaca u Bačku, koja je tada održana u Subotici. Veze s Hrvatskom u to je vrijeme najviše održavao preko zagrebačkog Društva bačkih Hrvata pa je 1939. u organizaciji toga društva sudjelovao na *Bunjevačko-šokačkoj matineji* u Zagrebu, a 1940. u Varaždinu i Čakovcu na *Bačko-baranjskoj akademiji* i ponovno u Zagrebu na *Danima bačko-baranjskih Hrvata*.

Mihovil Katanec

Nakon sloma monarhističke Jugoslavije u travnju 1941. s obitelji se seli u Zagreb. Iste godine postao je prvi potpredsjednik Društva bačkih Hrvata. Bio je glavni ravnatelj Ministarstva narodne prosvjete u Zagrebu 1941.-43., kada zbog neslaganja s politikom vlasti napušta položaj i biva umirovljen. Tijekom ratnih godina pomagao je u spašavanju nekih pripadnika HSS-a i Židova (među ostalim i supruzi glazbenika Rudolfa Matza, koja je bila židovskoga podrijetla).

O političkim, kulturnim i prosvjetnim prilikama bačkih Hrvata pisao je u *Nevenu* i *Subotičkim novinama* (1936., 1941.) te zagrebačkim listovima i časopisima *Hrvatski dnevnik* (1936.), *Seljačka sloga* (1936.), *Prosvjetni život* (1942.-43.), *Hrvatski krugoval* (1943.) i *Klasje naših ravni* (1944.).

Dolazak partizana dočekao je u Zagrebu 1945., ali su ga nove vlasti prisilile da se vrati u Suboticu. Pomagao je sveučilišnom

profesoru dr. Jurju Andrassyju u radu komisije za eventualno novo razgraničenje s Madžarskom u Bačkoj 1945. Kao politički osumnjičenik bio je ispitivan i zatvaran 1946., 1947. i 1948., ali su istrage završavale bez inkriminirajućih rezultata. Nije mogao obnoviti odvjetnički ured, zaposliti se ni javno nastupati te se obitelj uzdržavala od 3 lanca vinograda u Bačkim Vinogradima. Nakon što su mu se djeca upisala na studij u Zagreb, cijela se obitelj 1959. preselila u Zagreb, gdje je sve do mirovine radio u poduzeću *Monter*. Pokopan je u obiteljskoj grobnici na zagrebačkom groblju Mirogoj.

Njegov je sin sveučilišni profesor Tomislav Katanec.

Djelo: *Pravila Hrvatske kulturne zajednice : Savez hrvatskih prosvjetnih radnika i društava u Subotici*, Subotica, 1937.

Lit.: I. Stantić, Dr. Mihovil Katanec : Život i rad, *Subotička Danica : kalendar za 1993.*, Subotica, 1992; A. Sekulić, Radićevci u životu bačkih Hrvata od 1918. do 1920., *Hrvatski iseljenički zbornik 1994*, Zagreb, 1994; S. Beljanski (ur.), *75 godina Advokatske komore Vojvodine*, Novi Sad, 1996; Lj. Vujković Lamić, Sjećanje na Hrvatsko pjevačko društvo »Neven« (od 1920. do 1946. god.); T. Žigmanov, Djelatnost dr. Mihovila Kataneca i Mateja Jankača, *Klasje naših ravni*, 1/1999, Subotica; R. Skenderović, Blaško Rajić i Hrvatska seljačka stranka – različiti koncepti nacionalnog identiteta bačkih Hrvata, *Dijalog povjesničara – istoričara 8*, Zagreb, 2004; S. Mačković, Jedno izvješće o Bunjevcima iz 1934., *Klasje naših ravni*, 5-6/2004, Subotica; R. Skenderović, Hrvatska seljačka stranka u Bačkoj 1918. – 1941., *Hrvatska revija*, 3/2005, Zagreb; K. Bušić, Odjeci uspostave Banovine u hrvatsko-bunjevačkoj javnosti, *Društvena istraživanja*, 4-5/2005, Zagreb; M. Bara, Drugi narodni preporod bačkih Hrvata (1918. – 1941.), Zagreb, 2006. (rukopis, nagrađen rektorovom nagradom Sveučilišta u Zagrebu 2006.); R. Skenderović, Bunjevačko-šokačka stranka 1920. – 1926.; M. Bara, Somborska deklaracija i njezin značaj za bačke Hrvate, *Časopis za suvremenu povijest*, 3/2006, Zagreb; M. Bara, Đilasova komisija i sudbina bačkih Hrvata, *Pro tempore*, 4, Zagreb, 2007; *Hrvatski biografski leksikon*, 7, Zagreb, 2009.

R. Skenderović

KATANEC, Tomislav (Subotica, 13. IV. 1928. – Zagreb, 19. IX. 2002.), liječnik, otorinolaringolog, sveučilišni profesor. Sin je odvjetnika Mihovila Katanca i Janje, rođ. Bogešić. Osnovnu školu završio je u Subotici. Gimnazijsko školovanje započeo je u Isusovačkoj gimnaziji u Travniku, a zbog ratnih prilika nastavio ga je u Zagrebu i Subotici. Nakon završene gimnazije 1947. upisuje se na Medicinski fakultet u Zagrebu, gdje diplomira 1955. Vraća se u Suboticu, gdje radi kao liječnik stažist u Općoj bolnici, a zatim obvezni dvogodišnji rad na terenu kao liječnik opće medicine provodi u Uroševcu. Kao liječnik primarne zaštite u Domu zdravlja *Pešćenica* u Zagrebu radi 1960.-63., nakon čega započinje specijalizaciju iz otorinolaringologije u Kliničkoj bolnici Sestara milosrdnica pod mentorstvom Ante Šercera. Nakon položenoga specijalističkoga ispita 1966. tu je radio do 2000.

Za asistenta na Katedri za otorinolaringologiju na Stomatološkom fakultetu u Zagrebu izabran je 1971., gdje je 1976. obranio doktorsku disertaciju »Vrijednost tubomanometrije u procjeni uvjeta za timpanoplastiku«. Za primarijusa i za docenta izabran je 1978., a za izvanrednoga profesora otorinolaringologije 1987. Predstojnik Katedre za otorinolaringologiju bio je 1990.-95. Pri kraju karijere bio je predsjednik Društva otorinolaringologa Hrvatskoga liječničkoga zbora, u kojem je cijeli život bio aktivan na nizu funkcija. Kao ugledni stručnjak i kliničar, više je godina pozivan u privatne poliklinike u Švicarskoj i Austriji kao suradnik tamošnjim liječnicima. Govorio je njemački, madžarski i engleski jezik.

Predmet znanstvenoga interesa bile su mu otologija i onkokirurgija. U području otologije njegova metoda dijagnosticiranja funkcija Eustachijeve tube, proizašla iz istraživanja za doktorsku disertaciju, prihvaćena je poslije kao rutinska metoda u ustanovama. Bio je jedan od prvih mikrokirurga u hrvatskoj otokirurgiji, ističući se u kirurgiji srednjega uha, osobito u timpanoplastikama. Kao kirurg najviše je operirao tumore glave i vrata. Objavio je više stručnih i znanstvenih radova, pretežito iz onkokirurgije i plastično-rekonstruktivne kirurgije (*Symposia otorhinolaryngologi-*

ca Iugoslavica, 24, 25, Zagreb, 1990, 1991 i dr.), a s radovima na tu temu sudjelovao je i na više kongresa i simpozija u zemlji i inozemstvu.

Bio je svestrano glazbeno obrazovan. Svirao je glasovir gotovo profesionalno, a kao bas bariton bio je član zbora *Zagrebački liječnici pjevači* od njegova osnutka pa do smrti. Sportom se bavio tijekom cijeloga života: u mladosti je aktivno igrao nogomet u klubu *Medicinar*, vaterpolo je igrao za klub *Gusar* iz Mlina kraj Dubrovnika, niz godina bio je aktivni skijaš, a podvodnim ribolovom bavio se do kraja života. Iz braka sa suprugom Nadom, specijalisticom neuropsihijatrije, ima sinove Davora, specijalista oralne kirurgije i profesora na Stomatološkom fakultetu u Zagrebu, te Dubravka, doktora dentalne medicine.

Pokopan je u obiteljskoj grobnici na zagrebačkom groblju Mirogoj.

Izvori: Privatna arhiva prof. dr. Borisa Pegana: In memoriam prof. dr. Tomislavu Katancu (rukopis pročitan na komemoraciji u Velikoj predavaonici K. B. Sestara milosrdnica 25. IX. 2002); In memoriam prof. dr. Tomislavu Katancu (rukopis pročitan ispred mrtvačnice na Mirogoju 25. IX. 2002); Kazivanje supruge Nade Katanec iz Zagreba.

N. Zelić

KATARINA ALEKSANDRIJSKA, sv. (sveta Kata) (Aleksandrija, oko 289. – Aleksandrija, oko 307.), ranokršćanska mučenica. Prema predaji, bila je obrazovana plemkinja koja je oduševljeno propovijedala kršćanstvo i hrabrila progonjene kršćane. Uspješno je vodila rasprave s pedesetak poganskih filozofa. Kada je odbila poslušati zapovijed cara Maksencija da prinese žrtvu rimskim bogovima, osuđena je na mučenje na kotaču te joj je odrubljena glava. Njezino se štovanje raširilo Europom u doba prvih križarskih pohoda. Zaštitnica je učenosti, sveučilišta, filozofa, knjižnica, škola, studenata, odvjetnika, kolara, redovnica, djevojaka i djevica i dr. Na slikama i kipovima prepoznaje se po kruni (kraljevsko podrijetlo), kotaču (na kojem je mučena), katkad po knjizi (zbog učenosti), palmi (jer je mučenica) i maču (kojim je osvojila nebesku slavu). Prema katoličkomu kalendaru spomendan joj je 25. studenoga, dok se prema pravoslavnomu slavi dan prije.

Kako je među najpopularnijim sveticama u Bačkoj, njezino je ime u Bunjevaka i Šokica često te se tradicionalno štuje, a zabilježene su i narodne pobožne pjesme koje su joj upućene. Kao i u drugim krajevima u kojima žive Hrvati, izrekom *Sveta Kata, snig za vrata* najavljuje se skora zima, budući da oko njezina spomendana pada prvi snijeg. To je značilo i završetak poslova na zemlji te više tradicionalnih zabava po kućama. Ako bi u nekoj kući bilo ženskih osoba s imenom Kata, obvezatno im se išlo čestitati imendan, a kako je nekada bilo više snijega koji je zavijavao salaše i seoske putove, momci su u čestitanje išli ukrašenim saonicama. Bunjevci koji se ne osjećaju Hrvatima od 1990-ih igrankama u kavanama počeli su javno obilježavati sv. Katu.

Lit.: I. Prćić, *Bunjevačke narodne pisme*, Subotica, 1939; M. Peić, G. Bačlija, *Narodne umotvorine bačkih Bunjevaca*, Subotica, 1997; *Zvonik*, 12/2001, Subotica; *Opći religijski leksikon*, Zagreb, 2002; S. Beretić, *Božji prijatelji s nama na putu*, Subotica, 2002; *Bunjevačke novine*, 89, 90, Subotica, 2012.

P. Skenderović

KATEDRALA (*lat.* ecclesia cathedralis: stolna crkva, prema *grč.* kathédra: stolica), središnja crkva biskupije, obično smještena u sjedištu biskupije. Službeno je sjedište biskupa (stolnica), u kojoj se biskup zaređuje i obavlja svečani liturgijski ceremonijal: zaređuje nove svećenike, dijeli potvrdu i slavi liturgiju svetoga trodnevlja. Glavno joj je obilježje biskupska stolica (katedra), sjedište s kojega biskup predvodi bogoslužje i propovijeda i koje se nalazi na istaknutom mjestu u svetištu. Zbog toga što ima status središnje crkve u biskupiji, biti katedralnim župnikom velika je čast i obveza, koju zaslužuju obrazovani, uzorni i organizacijski sposobni svećenici.

Osobitost Kalačko-bačke nadbiskupije bilo je to što je do turskoga osvajanja ugar-

skoga Podunavlja (1526.) imala dvije katedrale, obje posvećene zaštitniku biskupije sv. Pavlu, i dva kaptola – u Baču i Kalači. Obje katedrale Turci su potpuno razrušili, a nakon njihova protjerivanja obnovljena je samo katedrala u Kalači (jednako kao i kaptol). Nadbiskup Gabrijel Patačić novu katedralu posvetio je Uznesenju Blažene Djevice Marije i započeo je izgradnju 1735. Završio ju je nadbiskup Franjo Klobusiczky 1754. Izgrađena je baroknom stilu, dugačka je 64 m, široka 25 m, visina unutrašnjosti 19 m, a tornjeva 56,5 m. Crkva u Baču obnovljena je 1773.-80. također u baroknom stilu. Posvećena je sv. Pavlu, ali joj nije vraćen naslov katedrale. Dugačka je 50,5 m, široka 20,25 m, visina je unutrašnjosti 17 m, a tornja 60 m.

Katedrala sv. Terezije Avilske u Subotici

S uspostavom Subotičke biskupije 1968. središnja subotička župna crkva sv. Terezije Avilske uzdignuta je u rang katedrale. Ta barokna crkva, koja se u narodu zove i Velika crkva (Mala je crkva crkva Isusova Uskrsnuća, a Starom se crkvom naziva Franjevačka crkva), građena je 1773.-97., dugačka je 61 m, široka 26 m, visina je broda 18, a zvonika 64 m. Većina oltarnih slika djelo je slikara Josefa Schöffta iz Pešte, osim slike Svete obitelji, koju je naslikao Kasper Schleibner iz Münchena, i Svetoga križa, koja je djelo Emmanuela Walcha iz Innsbrucka. Oni su oslikali i svodove katedrale, dok su zidne dekoracije djelo zagrebačkoga majstora Johannesa Clausena. Glavni je oltar podigao grad 1804., dok su bočne oltare darovale obitelji Pertić, Lukić, Vojnić, Kopunović, Zelić i Antunović u razdoblju 1803.-20.

Crkvu Imena Marijina u središtu Novoga Sada vjernici i uopće puk u tom gradu nazivaju katedralom zbog njezina monumentalnoga izgleda, no ona to nikada nije bila.

Zavjetna crkva Naše Gospe Mađarske u Segedinu stolna je crkva Segedinsko-čanadske biskupije (do 1983.: Čanadska biskupija). Njezina izgradnja u neogotičkom stilu započeta je 1903., a nakon prekida izgradnje zbog rata završena je 1930. Četvrta je po veličini crkva u današnjoj Madžarskoj: dugačka je 81 m, široka 51 m, visina je broda 33 m, a tornjeva 81 m.

Lit.: *Schematismus cleri Archidioecesis Colocensis et Bacsiensis ad annum Christi 1942.*, Coloczae, b. g.; *Opći religijski leksikon*, Zagreb, 2002; G. Vaš i dr., *Crkva svete Tereze Avilske*, Subotica, 2005; *Suvremena katolička enciklopedija*, 2, Split, 2005; www.suboticka-biskupija.info.; www.szegedidom.hu.

T. Žigmanov

KATEDRALNI ZBOR *ALBE VIDAKOVIĆ*, pjevačko društvo iz Subotice. Osnovan je ujesen 1973. prigodom priprema za proslavu 200. obljetnice početka gradnje crkve sv. Terezije Avilske u Subotici, danas katedrale bazilike, koja je održana u katedrali 15. X. 1973. Nakon svečanosti članovi zbora ostali su na okupu i nastavili su djelovati pod imenom Mješoviti katedralni zbor. Osnivačica je zbora s. Mirjam Pandžić, redovnica Družbe sestara Naše Gospe, koja se tada vratila u Suboticu, a do jeseni 2012. bila je i stalna voditeljica te orguljašica u katedrali. Nakon nje voditelj je Miroslav Stantić.

Osnovna je zadaća zbora da svojim pjevanjem u subotičkoj katedrali uljepšava liturgijska slavlja na velike blagdane i nedjeljom te da širi hrvatsku i svjetsku gla-

zbenu baštinu, duhovnu glazbu i duhovnu umjetnost. Osim u redovitu sastavu, zbor pjeva u subotičkoj katedrali i u manjem sastavu svake nedjelje na pjevanoj misi na hrvatskom jeziku.

U okviru tradicionalne žetvene svečanosti dužijance 1980., tijekom manifestacije *Kokićevi dani*, nastupio je prvi put pod imenom Katedralni zbor *Albe Vidaković*, pod kojim nastupa do danas. Od 1990. nastupa i izvan crkvenih prostora, napose na gradskim koncertima. Kvalitetu svojega pjevanja pokazao je u crkvenim i izvancrkvenim prostorima, priređujući koncerte duhovne glazbe, osobito božićne i uskrsne. Osim koncerata u subotičkoj katedrali, imao je i brojna gostovanja u pojedinim gradovima i selima u Bačkoj, a nastupao je i u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini i Mađarskoj na mnogim manifestacijama i svečanostima prigodom raznih jubileja, priredaba i svečanosti (dužijanca, proslava 300. obljetnice seobe i obnove crkvenoga života među Hrvatima u Bačkoj 1986.-87., svećenički jubileji, mlade mise, književne večeri

Povelja posebnog apostolskog blagoslova od Svetoga Oca iz 1983.

i dr.). Izvodi mise, motete, psalme, popijevke i crkvene himne, na stalnom su mu repertoaru ponajviše djela Albe Vidakovića, Milana Asića i drugih hrvatskih, ali i stranih skladatelja, osobito iz razdoblja baroka, klasike i romantizma, pa i XX. st. Svake godine održava svečane koncerte u povodu godišnjice smrti Albe Vidakovića.

Članovi katedralnog zbora isključivo su amateri, ljudi svih profesija i svih životnih dobi. Sastav zbora proteklih se godina mijenjao pa je kroz zbor prošlo više stotina pjevača, a neki su se od njih nastavili profesionalno baviti glazbom. Najviše je članova (55) imao početkom 1990-ih. Zbor je surađivao s mnogim glazbenicima te vokalnim i instrumentalnim solistima, a najvažnija mu je suradnja bila s Milanom Asićem i Subotičkim tamburaškim orkestrom Stipana Jaramazovića.

Za desetu obljetnicu djelovanja 1983. zbor je dobio Povelju posebnoga apostolskoga blagoslova od Svetog Oca Ivana Pavla II. Za dvadesetu obljetnicu 1993. zbor je dobio Antušovu nagradu, a voditeljici zbora s. Mirjam Pandžić Skupština općine Subotica 2002. dodijelila je priznanje *Pro Urbe* za osnivanje i vođenje zbora.

Lit.: *Bačko klasje*, 11, 25-26, 76-77, Subotica, 1980, 1983, 1993; *Zvonik*, 5/1998, 4/2010, Subotica; *Hrvatska riječ*, 492, Subotica, 31. VIII. 2012.

M. Pandžić

KATLANKA (*madž.* katlan: kotao), zidana, kopana ili od lima izrađena naprava za grijanje vode u kotlu; ognjište za kotao. Dok nije bilo električne energije, skupa je s kotlom imala ulogu svojevrsnoga bojlera na salašu. Najčešće je zidana *pod odžakom* u velikom salašu ili *u kujni* u *maloj kući* te je tako uvijek moglo biti tople vode za svakodnevne namjene (kupanje, pranje rublja i posuđa, spravljanje hrane za životinje). Služila je i za sezonske poslove topljenja *žmara* (tj. čvaraka), kuhanje pekmeza i dr. Zidala se i vani, kod bunara, i tada se najčešće koristila za pranje rublja i *disnotor* (tj. svinjokolju). Jednostavne je izrade – zidala se od cigala prema veličini kotla tako da do ruba uđe u katlanku i da ispod njega ima dovoljno mjesta za loženje. Imala je tri otvora: jedan najveći na vrhu za kotao, drugi s prednje strane u dnu za loženje, a treći sa stražnje strane pri vrhu za dim.

U siromašnijega puka vanjska se katlanka nije zidala, nego se ukopavala u zemlju. Iskopala bi se okrugla rupa prema veličini kotla. Pri vrhu je bio otvor za dim, a sprijeda je kopano dublje i šire da bi se moglo ložiti. U novije vrijeme poče-

le su se izrađivati od presječenih limenih bačava, na koje su se postavljale noge od željeza. Danas joj je znatno sužena namjena. Za grijanje vode za kuću se gotovo se i ne koristi te je njezina uporaba svedena na svinjokolje i sezonsko kuhanje pekmeza, rajčica i sl.

Izvor: Kazivanje Grge i Dominike Piuković iz Subotice.

Lit.: G. Vuković, *Terminologija kuće i pokućstva u Vojvodni*, Novi Sad, 1988; M. Peić, G. Bačlija, *Rečnik bačkih Bunjevaca*, Novi Sad-Subotica, 1990; A. Sekulić, *Bački Hrvati*, Zagreb, 1991; A. Sekulić, *Rječnik govora bačkih Hrvata*, Zagreb, 2005.

L. Cvijin i I. Piuković

KATOLICIZAM (katoličanstvo) (*lat.* catholicus > *grč.* katholikós: sveopći, univerzalni), vjeroispovijedni sustav Katoličke crkve. Definiran je na dvadeset jednom ekumenskom crkvenom koncilu, a obuhvaća unutarnji ustroj; vjerske istine (dogme), koje počivaju na Svetom pismu i Predaji; bogoštovlje i obrede (sakramenti, liturgija i hagiografija); teologiju; moralni i kanonsko-pravni sustav; duhovnost i mistiku; filozofiju i dr. Uz pravoslavlje, protestantizam, monofizitizam i nestorijanizam, glavna je kršćanska konfesija ili vjeroispovijed. Tako je u nazivu izražena univerzalnost kršćanske evanđeoske poruke, namijenjene svakomu čovjeku, narodu, jeziku, kulturi, civilizaciji i društvu, što je jedno od obilježja svake istinske kršćanske crkve. Pridjev »katolički« prvi je upotrijebio 107. antiohijski biskup Ignacije Antiohijski za označivanje univerzalne crkve, a sv. Augustin (354.-430.) njime je označivao zemljopisnu univerzalnost. Nakon razdvajanja kršćanskoga Zapada i Istoka, pojam katolički više se vezuje za Zapadnu crkvu, iako je ostao zastupljen i na Istoku.

Glavne dogme u kršćanstvu definirane su na prvih osam ekumenskih koncila održanih u I. tisućljeću pa vrijede i u Istočnim crkvama. Riječ je o šest istina vjere: 1. samo je jedan Bog, a tri su božanske osobe: Otac i Sin i Duh Sveti; 2. Bog je sve stvorio, sve uzdržava i svime upravlja; 3. duša je čovječja besmrtna; 4. Sin je Božji postao čovjekom i otkupio nas svojom smrću na križu; 5. milost je Božja potrebna za spasenje; 6. Bog će dobro nagraditi vječnom nagradom, a zlo kazniti vječnom kaznom. Dogmatski nauk definiran u II. tisućljeću na trinaest ekumenskih koncila vrijedi samo za Katoličku crkvu (učenje o čistilištu, sakramentima, o odnosu pisane objave i tradicije, o bezgrješnom začeću, papinoj nezabludivosti, Marijinu uznesenju na nebo i dr.). Dogme u katolicizmu imaju veću važnost nego u pravoslavlju i protestantizmu, pa su precizno definirane i, prema kanonskomu pravu, obvezatne. U svojem punom značenju katolicizam se odnosi samo na one Crkve koje prihvaćaju zajedništvo s Crkvom Rima, a njegovi elementi, kao što su temeljne vjerske dogme iz I. tisućljeća, mogu biti zastupljeni i u drugim kršćanskim crkvama.

Teologija, kao sustavno obrazlaganje objave koje nastoji racionalnim putem izložiti kršćansku poruku, u katolicizmu svoje izvore nalazi u Svetom pismu, kršćanskoj Predaji i naučavanju ekumenskih koncila. Ima svoju dugu povijest razvoja, a unutar sebe dijeli se na fundamentalnu, dogmatsku, pastoralnu, moralnu… U bačkih Bunjevaca i Šokaca imala je svoje najodličnije predstavnike u XVIII. st. među franjevcima, koji su predavali teološke znanosti na franjevačkim učilištima Bosne Srebrene do 1757. (Lovro Bračuljević, Stjepan Vilov), a od tada u Provinciji sv. Ivana Kapistrana (Ladislav Spaić, Tadija Bošnjaković, Emerik Pavić) i na teritoriju ugarskoga Podunavlja (Budim, Baja, Mohač, Bač, Petrovaradin).

Tomo Vereš

Uz teologiju, u katolicizmu važna je i **filozofija**, kao njezina »pomoćnica« (*lat.* ancilla theologiae), koja svoje sadržaje crpi iz kršćanske slike svijeta. Ona se u bačkih Bunjevaca i Šokaca ponajprije naučavala i studirala u franjevačkim učilištima kojima su upravljali i imala je svoje vrsne predstavnike (Grgur Peštalić, Dominik Ignacije Martinović), a u XX. st. najvažniji je katolički filozof bio Tomo Vereš.

Bogoštovlje. U katolicizmu se razlikuje klanjanje, koje se iskazuje samo Bogu, od štovanja, koje se iskazuje i stvorenjima – anđelima, svecima, slikama, kipovima i relikvijama. Vjerske obrede obavljaju, prema sakramentalnoj hijerarhiji, biskupi, prezbiteri i đakoni, u bogoštovnim prostorima – kapelama, crkvama i bazilikama, u skladu s blagdanima, koji se slave prema gregorijanskomu kalendaru tijekom crkvene godine. Najvažniji su blagdani Uskrs, Bogojavljenje, Božić, Presveto Trojstvo i Duhovi. Posebno se štuje Marija, a najveći su marijanski blagdani Uznesenje Blažene Djevice Marije (Velika Gospa) i Rođenje Blažene Djevice Marije (Mala Gospa). Dani crkvenoga posta (suzdržavanje od hrane i pića) danas su Čista srijeda (Pepelnica) i Veliki petak, a prije ih je bilo više (korizma, kvatre i dan uoči nekih blagdana), dok je nemrs (u katolika to je suzdržavanje od mesa) obvezatan, uz navedene dane posta, još i svakoga petka u korizmi, a prije je vrijedio za sve petke u godini. Gotovo svi su blagdani imali i svoje običajne sadržaje u životu Bunjevaca i Šokaca, pa se može govoriti i o kršćanskim sastavnicama kulture Bunjevaca i Šokaca. U danima tijekom cijele godine Crkva slavi i spomendane svojih svetaca i blaženika, od kojih su neki osobito štovani među Hrvatima u ugarskom Podunavlju (osim Blažene Djevice Marije, sveti Antun Padovanski, sveti Josip, sveti Petar, sveti Rok i dr.), pri čemu su spomendani pojedinih svetaca nekada bili glavni orijentiri za planiranje, organiziranje i obavljanje poljoprivrednih poslova (sv. Juraj, sv. Marko, sv. Petar, sv. Mihovil i dr.). Liturgijski je jezik do II. vatikanskoga koncila bio latinski, a nakon toga u bogoslužjima se koriste živi narodni književni jezici – u vojvođanskom dijelu Bačke to su danas pretežito hrvatski i madžarski te u manjoj mjeri slovački i njemački, a u madžarskom dijelu Bačke prevladavajući je madžarski jezik, a u manjoj se mjeri rabe njemački i hrvatski.

Izvori su katoličkoga **morala** Stari zavjet (Deset zapovijedi i inzistiranje na osobnoj odgovornosti), Novi zavjet (ljubav prema Bogu i bližnjemu) i naravna etika. U moralnom se djelovanju među sobom pretpostavljaju i nadopunjuju ljudska slobodna volja i božanska milost. Moralni je prekršaj grijeh, koji može biti lakši i teži. Svi se grijesi opraštaju sakramentom pokore, tj. ispovijedi.

Prvi i osnovni oblik katoličke **duhovnosti** jest liturgijsko-sakramentalni, koji je obvezatan za svakoga vjernika kroz održavanje sedam sakramenata. Pučka pobožnost (hodočašća, postovi, devetnice, krunica, križni put) namijenjena je širim vjerničkim slojevima, a svrha joj je da se pučkomu mentalitetu na primjeren način približi proživljavanje kršćanske vjere. Većina je tih oblika pučke pobožnosti gotovo sve vrijeme bila raširena u vjerničkoj praksi Bunjevaca i Šokaca. Posebno je naglašen i asketsko-mistični put duhovnosti, koji je nalazio svoj izraz u redovništvu (benediktinci, cisterciti, karmelićani, dominikanci, franjevci, isusovci…), od kojih su među Bunjevcima i Šokcima u Bačkoj zastupljeni franjevci od doseljenja u Podunavlje za turskoga razdoblja, karmelićani od XX. st., a kratko vrijeme nakon Drugoga svjetskoga rata u Subotici su djelovali dominikanci.

Crkva u Šandoru (*srp.* Aleksandrovo) izgrađena po projektu Bolte Dulića

U službi je duhovnosti i sakralna umjetnost (crkvena glazba, kiparstvo, slikarstvo, arhitektura, liturgijsko ruho i liturgijski predmeti), među kojima se u bačkih Hrvata ističu opusi Albe Vidakovića, Neste Orčića, Bolte Dulića i nekoliko slamarki (Marija Ivković Ivandekić, Kata Rogić, Ana Milodanović, Jozefina Skenderović i dr.), te duhovna (Gerard Tome Stantić) i nabožna književnost, raširena poglavito među klericima (Mihovil Radnić, Emerik Pavić, Grgur Peštalić, Ivan Antunović, Lajčo Budanović, Blaško Rajić, Stjepan Beretić, Lazar Novaković, s. Fides Vidaković, s. Blaženka Rudić i dr.).

Katolicizam je obilježavao zemlje i narode u kojima se ukorijenio, a i sam je njima bio društveno, kulturno i civilizacijski obilježen, te se s pravom može govoriti o katoličkoj kulturi i civilizaciji. Cjelokupna povijest Bunjevaca, Šokaca, Raca i Dalmatina u ugarskom Podunavlju, pokazuje njihovu pripadnost hrvatskomu i katoličkomu kulturnomu krugu i uopće civilizaciji, unatoč politikantskim pokušajima ovdašnjih nacionalnih država i režima od sredine XIX. st. pa sve do danas da im negiraju hrvatski ili umanje katolički karakter.

Lit.: *Opći religijski leksikon*, Zagreb, 2002; *Hrvatska enciklopedija*, 5, Zagreb, 2003; *Enciklopedija živih religija*, Beograd, 2004; *Suvremena katolička enciklopedija*, 2, Split, 2005.

T. Žigmanov

KATOLIČKA AKCIJA, organizacija katoličkih laika osnovana u suradnji s crkvenom hijerarhijom radi duhovne obnove i prožimanja javnoga i društvenoga života kršćanskim načelima. Utemeljena je 1868. u Italiji, gdje se brzo proširila, a njezino djelovanje u cijeloj Crkvi službeno se veže uz encikliku *Ubi arcano Dei Consilio* pape Pija XI. iz 1922., kojom je želio aktivirati laike u javnom životu Crkve uz moto »*Sve obnoviti u Kristu*«. Pokret je nastao da bi se zaštitila prava Katoličke crkve u odnosima s državom te protiv liberalizma i sekularizma, koji su poprimili jake antireligiozne i osobito antikatoličke oblike, a kroz unošenje kršćanskih načela u obitelji, ustanove i društvo. U mnogim zemljama, pa tako i u Hrvata, označivala je novi vjerski zamah u već postojećem katoličkom pokretu.

Najveća zasluga za njezino uvođenje u Hrvatsku i druge krajeve Jugoslavije nastanjene Hrvatima pripada Ivanu Merzu (1896.-1928.), koji je, nakon što je izabran u predsjedništvo Hrvatskoga orlovskoga saveza 1923., širio njezine ideje u toj organizaciji i postavio joj temelje. U orlovskim društvima promicala se katolička ideologija i hrvatska nacionalna ideja, za razliku od sokolskih društava, u kojima je dominirala liberalna ideologija i jugoslavenski unitarizam. U Bačkoj je organiziran Hrvatski katolički orao 1924., s muškim i ženskim ograncima, koji su djelovali u subotičkom orlovskom okružju. Nakon što su 1929. ukinute sve političke stranke i katoličke organizacije, među njima i Hrvatski katolički orao, subotički orlovi nastavljaju djelovati u sklopu križarskih organizacija, bez tjelovježbačkih aktivnosti, ali u duhu Katoličke akcije. Pravila subotičkih Križara odobrena su 21. V. 1930., a ubrzo se pojavljuju organizacije i u drugim mjestima s hrvatskim stanovništvom (u Đurđinu, Maloj Bosni, Monoštoru, Somboru, Sonti i dr.). Križarske organizacije 1934. postaju i službeno dijelom Katoličke akcije, uz mnoga ostala društva i institucije (u Bačkoj: Matica subotička, Bunjevačko momačko kolo, Katoličko divojačko društvo, Dobrotvorna zajednica Bunjevaka i dr.), koji su se također smatrali njezinim dijelom. Iako su katoličke organizacije u osnovi bile slične, u bitnim pitanjima (poput odnosa prema politici i sl.) i dalje su imale različita stajališta. Predmet stalnih rasprava predstavljao je odnos katoličkih organizacija osnovanih prije Katoličke akcije s crkvenom hijerarhijom, njihova autonomija u odnosu na Crkvu te prisutnost i uloga svećenika u katoličkim organizacijama.

Naglašavajući i nacionalnu komponentu u njezinu djelovanju, bački su Hrvati svoje organizacije nazivali Hrvatskom katoličkom akcijom. Jedan od razloga bio je i razlikovanje od madžarskih i njemačkih katoličkih organizacija, iako su one među-

Križarice sa Sebešića sredinom 1930-ih

sobno surađivale. O njezinu snažnom utjecaju na bačke Bunjevce svjedoči i izvješće vojne službe sigurnosti iz Subotice 1934., koje naglašava njezin hrvatski nacionalni karakter.

Bačka biskupija izdala je programsku knjižicu *Katolička akcija na području Bačke biskupije* 1938., u kojoj su iznesene smjernice Katoličke akcije te upute za njihovu primjenu na mjesne prilike. Najveća hrvatska katolička manifestacija u Bačkoj bio je Dan hrvatske katoličke omladine u povodu 1300 godina veze Hrvata i Sv. Stolice, održan u Somboru 15. IX. 1940. Priredili su ga bački križari i križarice u prisutnosti ostalih katoličkih i hrvatskih društava iz Bačke. Oko 1400 mladih formiralo je povorku po gradu, pred karmelićanskom crkvom održan je zbor, na kojem su govorili vlč. Ivan Kujundžić, referent za hrvatska katolička omladinska društva, i vlč. Ante Kopunović, a uime križarica i križara studenti Julka Orčić i Ante Sekulić. Nakon toga u križarskom je domu održan banket, a kasno poslijepodne u Hotelu *Sloboda* i svečana akademija, na kojima su govorili vlč. Ante Kopunović i vlč. Gavro Crnković.

S uspostavom madžarske vlasti organizacije koje su se smatrale dijelom Katoličke akcije jedva da su djelovale, a nakon ratnih godina bile su pod pritiscima jugoslavenskih komunističkih vlasti. U namjeri da zaštiti članstvo od progona, nadbiskup Alojzije Stepinac, koji je tada još bio na slobodi, raspustio je sve organizacije Katoličke akcije u srpnju 1945. Međutim, u tzv. »subotičkom procesu« 1948. u politički montiranom postupku osuđeno je zatvorske i druge kazne 27 katolika, uglavnom nekadašnjih subotičkih križara.

Iako do danas u Hrvata službeno nije obnovljena, postoje i djeluju brojne katoličke laičke udruge koje imaju slično ustrojstvo i misiju, premda bez izravne veze s Katoličkom akcijom. Premda u Bačkoj među hrvatskim vjernicima djeluju Katoličko društvo za kulturu, povijest i duhovnost *Ivan Antunović*, treći svjetovni redovi franjevaca i karmelićana, pokret Djelo Marijino (fokolari), neokatekumeni, Zajednica bračnih susreta i još neke formalne i neformalne molitvene zajednice, laičke udruge ipak nisu značajnije zaživjele nakon demokratskih promjena. U Zapadnoj Europi Katolička akcija djeluje bez prestanka, a osobito je aktivna u Italiji.

Lit.: P. Pekić, *Povijest Hrvata u Vojvodini od najstarijih vremena do 1929. godine*, Zagreb, 1930; A. Guberina, Katolička akcija i političke stranke, *Bogoslovska smotra*, 4/1932, Zagreb; *Subotička Danica ili bunjevačko-šokački kalendar (sa slikama) za redovnu godinu 1941.*, Subotica, b. g.; A. Poljaković, Orlovsko-križarski pokret među bačkim Hrvatima, *Klasje naših ravni*, 1-2/1944, Zagreb; *Opći religijski leksikon*, Zagreb, 2002; *Hrvatska enciklopedija*, 5, Zagreb, 2003; S. Mačković, Jedno izvješće o Bunjevcima iz 1934., *Klasje naših ravni*, 5-6/2004, Subotica; L. I. Krmpotić, Od sokolstva do križarstva u Bačkoj, *Glasnik Pučke kasine*, 7-8/2005–10/2005, Subotica; S. Mačković, Hrvatski katolički orao – Subotica kroz arhivsko gradivo, *Klasje naših ravni*, 3-4/2007, Subotica; Z. Matić, Dr. Ivan Merz, provoditelj Katoličke akcije u Hrvatskoj, *Radovi : Zavod za hrvatsku povijest*, 43, Zagreb, 2011.

M. Bara

KATOLIČKA CRKVA (*lat.* Ecclesia Catholica), kršćanska zajednica vjernika čiji je nauk definiran na dvadeset jednom ekumenskom koncilu. Sebe drži izravnom nasljednicom prve crkve iz apostolskih vremena. Utemeljitelj joj je Isus Krist, a članom vjerske zajednice postaje se krštenjem. Nadnacionalna je, no centralizirano ustrojena. Kao njezine značajke, nasuprot drugim kršćanskim konfesijama i zajednicama, najčešće se navode priznavanje pa-

pina primata, strogo hijerarhijsko i pravno uređenje, poštovanje predaje kao vrela i objave, apsolutna vjera u dogme, obveza prisustvovanja liturgiji i primanja sakramenata, svećenički celibat, određena dogmatska pitanja te načelna odvojenost crkvene od svjetovne vlasti.

Obuhvaća Rimokatoličku crkvu i 22 s njom sjedinjenih istočnih katoličkih crkava: iz aleksandrijske obredne skupine Koptski katolički patrijarhat (Egipat) i Etiopska katolička crkva (Etiopija); iz antiohijske (zapadnoantiohijske) obredne skupine Maronitski katolički patrijarhat (Libanon), Sirski (antiohijski) katolički patrijarhat (Sirija), Malankarska katolička crkva (zapadna Indija); iz bizantske ili carigradske (grkokatoličke) obredne zajednice u Albaniji, Bjelorusiji, Bugarskoj, Grčkoj, Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, Italiji, Madžarskoj, Makedoniji, Libanonu (Melkitski grkokatolički patrijarhat), Rumunjskoj, Rusiji, među Rusinima (Potkarpatje i Srbija), u Slovačkoj, Ukrajini; iz armenske obredne skupine Armenski katolički patrijarhat (Libanon, Sirija); iz kaldejske (istočnoantiohijske) obredne skupine Kaldejski katolički patrijarhat (Irak) i Malabarska katolička crkva (zapadna Indija).

Hijerarhijski joj je na čelu poglavar – rimski biskup, koji se naziva i papa. Vrhovno je upravno tijelo Sveta stolica sa sjedištem u Vatikanu. Papa upravlja Crkvom skupa sa Svetom stolicom, u zajedništvu s biskupima, koji upravljaju mjesnim crkvama – biskupijama. Katolička je crkva podijeljena u biskupije (nadbiskupije, metropolije) na čelu s biskupima, koje se dijele na dekanate, a oni na župe, kojima upravljaju župnici, a pomažu im kapelani. Klerici i laici razlikuju se samo vrstom službe u zajednici. U Katoličkoj crkvi postoje tri vrste hijerarhije: svećenička (biskup, prezbiter, đakon), kanonska (papa, ordinarij, dekan, župnik, kapelan) i počasna (kardinal, metropolit, nadbiskup, prelat, kanonik i prebendar). Obred je rimski, a do Drugoga vatikanskog koncila 1964. uglavnom je na latinskom jeziku (u Hrvatskoj, Makedoniji, Moravskoj i Bugarskoj od IX. st. i na crkvenoslavenskom, od XI. st. pisan pretežito glagoljicom), a poslije na živim nacionalnim jezicima. U istočnim katoličkim crkvama primjenjuje se bizantski, sirijski i koptski obred, na staroslavenskom, grčkom, koptskom, sirijskom, armenskom i etiopskom, a od 1964. na narodnim jezicima.

Najbrojnija je vjerska kršćanska zajednica na svijetu: ima milijardu i 181 milijun katolika (2009.), među kojima je oko 18,5 milijuna istočnokršćanskih katolika, te 5065 biskupa, 410.600 svećenika, od čega oko trećina redovnika, a broj redovnica procjenjuje se na 722.000. Većina katolika živi u Europi i Latinskoj Americi, a u manjem broju u Sjevernoj Americi, Africi, Aziji i Australiji. U cijelom svijetu postoje katoličke osnovne, srednje, više i visoke škole s ukupno 30.973.114 učenika te 3.275.440 studenata koji studiraju na katoličkim sveučilištima.

Iz povijesti. Nakon vremena krvavih progona, rimski carevi Konstantin i Licinije sporazumjeli su se na sastanku u Milanu 313. o dopuštanju ispovijedanja kršćanstva i njegovom ravnopravnosti sa starom rimskom religijom (Milanski edikt), a 380. car Teodozije I. Veliki proglasio ga je jedinom dopuštenom (državnom) vjerom. Kršćanstvo se od samih početaka počelo organizirati kao institucija: usporedno s utemeljivanjem vjere, nastajala je i crkva kao ustanova.

Među biskupima prvih najvećih kršćanskih središta (Rim, Carigrad, Aleksandrija, Antiohija i Jeruzalem) razvilo se suparništvo, što je otežalo stvaranje jedinstvene crkvene organizacije. Rimski se biskup od II. st. pozivao na tradiciju da je kršćansku općinu u Rimu osnovao prvi Kristov apostol Petar, kojega je Krist označio za svojega nasljednika, te je počeo sebe nazivati papom (ocem) i poglavarom svih kršćana. Tomu se osobito protivio carigradski biskup, koji je od IV. st., kada je car Konstantin dao osnovati Konstantinopolis (*slav.* Carigrad, *tur.* Istanbul), koji se, kao sjedište istočnoga dijela Rimskoga Carstva, koje je 395. definitivno podijelio Teodozije,

sve više razvijao i dobivao na značenju u odnosu na Rim, sjedište zapadnoga cijela Rimskoga Carstva. Carigradski biskup, koji se počeo nazivati patrijarhom (*grč*. patèr àrchon: otac vođa), težio je izjednačivanju u dostojanstvu s rimskim papom još od IV. st., osobito nakon što su Arapi u VII. st. osvojili Aleksandriju, Antiohiju i Jeruzalem, te je isticao primat nad kršćanima u Istočnom Carstvu, ali i počeo zahtijevati prvenstvo (ekumenski patrijarh). Budući da je u Bizantu objedinjena svjetovna i duhovna vlast u rukama državnoga poglavara (cezaropapizam), moćna zaštita koju su patrijarsima pružali bizantski carevi, u vrijeme kada na Zapadu nije bilo velike, snažne i jedinstvene političke vlasti, dodatno je uvećala pretenzije carigradskoga patrijarha. Borba za prestiž očitovala se i u pokrštavanju doseljenih Germana i Slavena, jer je prijam kršćanstva iz Rima ili Carigrada značio i potpadanje pod politički, vjerski i kulturni utjecaj tih središta. Zapadni i dio južnih Slavena koji su se naselili u zapadnom dijelu Rimskoga Carstva (Hrvati, Slovenci) primili su kršćanstvo iz Rima, dok je Carigrad svoj utjecaj ostvario u prvom redu nad istočnim i dijelom južnih Slavena koji su se doselili na područje istočnoga dijela Rimskoga carstva (Srbi, Bugari, Makedonci, Crnogorci). Između dva crkvena središta tijekom stoljeća množile su se i jezične, kulturne, liturgijske, disciplinske i dogmatske razlike: u zapadnoj liturgiji prevladavao je latinski jezik, a u bizantskoj grčki i drugi nacionalni jezici; u zapadnoj crkvi pravni način mišljenja prožeo je crkvene ustanove, dogme i moral, dok je u istočnoj crkvi prevladao mistični duh; razvila se i različita disciplinska praksa – beskvasni kruh u zapadnoj, a kvasni u istočnoj liturgiji; pitanje celibata; dogmatske razlike osobito su se očitovale u učenju o odnosu Duha Svetoga prema Ocu i Sinu (*lat.* Filioque: i od Sina) – na Zapadu se ustalilo da Duh Sveti proizlazi i od Oca i od Sina, a na Istoku samo od Oca; upotreba ikona u istočnom kršćanstvu; postupno se uspostavljala i razlika u načinu ustroja Crkava – na Zapadu je zadržala jedinstvenu i nadnacionalnu organizaciju, a na Istoku se autokefalnost (samostalnost u upravljanju) najuže vezivala s državnim i narodnosnim okvirima. Sve to rezultiralo je tzv. Focijevim raskolom 867., što ga je izazvao carigradski patrijarh Focije u sporu s papom Nikolom I. zbog pitanja neovisnosti Carigradskoga patrijarhata o Rimskoj stolici. Iako je crkveno jedinstvo ponovno uspostavljeno već na IV. carigradskom koncilu (869.-70.), konačni Veliki istočni raskol dogodio se 1054., kada se carigradski patrijarh Cerularije suprotstavio primatu Rimske stolice, zbog čega ga je izopćio kardinal Hubert, legat pape Leona IX. Nakon toga Cerularije je sazvao sinod i izopćio papu. Od tada je kršćanska crkva podijeljena na Katoličku (Zapadnu) i Pravoslavnu (Istočnu).

Grkokatolička crkva u Kucuri

Kasniji pokušaji ponovnoga uspostavljanja crkvene unije s carigradskim patrijarhatom (Lyonska unija iz 1274. i Firentinska unija iz 1439.) nisu dali znatnijega rezultata, ali su Firentinska te kasnije unije (Brestska 1595.-96., Marčanska 1611., Užgorodska 1646.-48., Erdeljska 1698. i Kukuška iz 1858.) uspostavile jedinstvo između Rimokatoličke crkve i nekih istočnih kršćanskih crkava. Papa Pavao VI. i carigradski patrijarh Atenagora dokinuli su 1964. uzajamno izopćenje kardinala Huberta i patrijarha Cerularija.

Crkveno jedinstvo Katoličke crkve dalje je pogodio Veliki zapadni raskol – istodobno postojanje dvaju papa u Rimu i

Avignonu (1378.-1417.). No dok je on prevladan, neusporedivo znatnije posljedice ostavio je raskol koji je izazvala reformacija. Pokrenuo ju je 1517. Martin Luther u Njemačkoj kada je na vrata crkve u Wittenbergu izvjesio svojih 95 teza o oprostu, dogmama i uređenju Crkve. Unutar reformacijskoga pokreta, nasuprot njemačkomu luteranstvu, oko Jeana Calvina, koji je u Ženevi formirao Kalvinističku crkvu, razvio se kalvinizam. Reformacija se raširila po svim njemačkim zemljama, osim u Austriji i Bavarskoj, a imala je pristaša i u Madžarskoj. Vjerski sukobi privremeno su završeni Augsburškim mirom 1555. priznavanjem luterana, čime je formalno priznat i zapadni raskol. Na reformacijski pokret Katolička crkva odgovorila je vlastitom reformom (katolička obnova) i sazivanjem Tridentskoga koncila (1545.-63.), a u dijelu Katoličke crkve (npr. isusovci) snažni su i pokušaji suzbijanja reformacije, što je u protestantskoj historiografiji nazvano protureformacijom (najuspješnija je bila u Češkoj). Veliki ratni sukobi pristaša reformacije i protureformacije (Tridesetogodišnji rat 1618.-48.) završen je Westfalskim mirom, kojim su priznati i kalvinisti. Reformacija je dovela do odvajanja od Katoličke crkve u pojedinim njemačkim zemljama, dijelovima Švicarske, Skandinaviji, baltičkim zemljama, Nizozemskoj i Velikoj Britaniji te nastanka samostalnih evangeličkih crkava i zajednica (luteranske crkve, reformirane crkve, Anglikanska crkva) te formiranja protestantizma kao nove kršćanske konfesije.

Iako se Francuska revolucija 1789. neuspješno pokušala brutalno obračunati s Katoličkom crkvom, otvorila je procese s kojima se Crkva u europskim društvima suočava od XIX. st. do danas: laičko društvo, radikalna sekularizacija, antiklerikalizam, odvajanje Crkve od države, nacionalni pokreti, liberalna demokratska država sa svjetonazorskim pluralizmom i slobodom savjesti, ateizam, socijalizam, nova industrijska civilizacija, konzumerizam, potrošačko društvo… Totalitarizmi XX. st. Crkvu su ili sebi podređivali (fašizam, nacizam) ili osuđivali na postupno odumiranje (komunizam). Nakon Drugoga vatikanskoga koncila (1964.) razvija se ekumenski pokret s ciljem pomirenja, suradnje, zbližavanja i jedinstva kršćanskih crkava.

Iako je po svojoj naravi nominalno nadnacionalna, u nacionalnim državama, osobito u zemljama koje graniče s drugim kršćanskim konfesijama ili vjerama, Katolička crkva ima i važnu nacionalno-integracijsku ulogu (Irci spram protestanata Engleza i Škota, Poljaci spram protestanata Nijemaca i pravoslavnih Bjelorusa i Rusa, Hrvati spram pravoslavnih Srba i muslimana Bošnjaka i dr.), a u nekim etnički nehomogenim zemljama i asimilacijsku ulogu (Ugarska). Od uspostave samostalne Zagrebačke nadbiskupije 1852., Katolička crkva u Hrvata imala je iznimno važnu ulogu u formiranju hrvatske nacije, kako u jezičnom, tako i političkom pogledu.

U komunističkim režimima Katolička je crkva jedna od glavnih meta represije (fizički progoni svećenika, oduzimanje imovine, ograničenje djelovanja i dr.). No ona je i jedna od okosnica političkih otpora diktaturi – nakon što je Karol Wojtyła izabran za papu 1978., bio jedan od duhovnih stožera antikomunističkoga pokreta u Poljskoj, što je politička dimenzija koja je do danas zadržana u komunističkim zemljama (Kuba). Među ostalim, uzrok tomu jest hijerarhijska organizacije Crkve, za razliku od pravoslavnih crkava, koje su nacionalne i lakše su podlegle brutalnim pritiscima komunističkih vlasti, zbog čega komunističke vlasti formiraju i režimske kanonski nepriznate katoličke crkve (Kina). I Katolička crkva u Hrvata bila je izložena snažnoj državnoj represiji, ne samo zbog antireligijskoga karaktera komunističke vlasti nego i zbog nepristajanja da se službeno potčini vlastima, kada je kardinal Alojzije Stepinac poslije Drugoga svjetskoga rata odbio Titov zahtjev za formiranjem nacionalne crkve neovisne o Vatikanu. U Jugoslaviji je slabljenje represije Crkva koristila za razvoj vjerskoga tiska (*Glas Koncila*), naklade teološke i nabožne literature te konsolida-

ciju i razvoj vlastite institucionalne strukture, a pred kraj socijalizma pridonijela je njegovu urušavanju.

Značenje za Podunavske Hrvate. Bunjevci i Šokci u ugarsko se Podunavlje naseljavaju kao pripadnici Katoličke crkve, koja na prostoru Bačke postoji od V. st. Utjecaj Crkve u odnosu na bačke Hrvate važan je zbog duboko ukorijenjene religioznosti u narodu, do mjere da je ona postala i dijelom njihove karakterologije i njihova važna identitetska sastavnica.

Od razdoblja turske vlasti (XVII. st.) pa sve do druge polovice XVIII. st. duhovnu skrb nad podunavskim Hrvatima obavljali su isključivo franjevci provincije Bosne Srebrene, koji su bili jezična, kulturna te etnička spona s matičnim hrvatskim prostorom. Oduzimanjem župa od franjevaca u drugoj polovici XVIII. st. i predajom svjetovnomu svećenstvu, iako je to bilo nužno u procesu konsolidacije državne vlasti i crkvene hijerarhije (Kalačko-bačka nadbiskupija) na područjima konačno oslobođenima od Turaka, stvoreni su uvjeti da Katolička crkva u Ugarskoj u građanskom razdoblju ostvari negativnu ulogu u nacionalno-integracijskim procesima bunjevačkih i šokačkih Hrvata, kao jedna od poluga asimilacije (madžarizacije), prije svega kroz proces svećeničke naobrazbe, hijerarhijski ustroj i politiku imenovanja župnika u mjestima s hrvatskim življem. Tako je Katolička crkva, zlorabeći svoj položaj, u dosluhu s državnim vlastima provodila snažnu i sustavnu madžarizaciju među Hrvatima, a od hrvatskih svećenika zahtijevala je pomadžarivanje njihovih prezimena, te da poslušno služe njenoj politici protiv nemadžarskih naroda. U crkvama su se grubo krnjila nacionalna prava Hrvata, što je dovodilo do sveopćeg prosvjeda lokalnoga hrvatskoga puka (Kaćmar, Sentivan, Bajmok, Erčin itd.), čak i do napuštanja katoličke vjere (Dušnok, Santovo). No u ovom razdoblju upravo su bunjevački i šokački svećenici bili nositelji narodnoga preporoda i očuvanja nacionalne svijesti (Ivan Antunović, Pajo i Ilija Kujundžić, Blaško Rajić, Ivan Petreš, Matija Čatalinac i mnogi drugi). Počeci hrvatske književnosti u ugarskom Podunavlju također se upravo vezuju za svećenike, najprije franjevce, a poslije dijecezanske svećenike.

Poslije raspada Austro-Ugarske na području Kalačko-bačke nadbiskupije koje je pripalo Kraljevini SHS formirana je 1923. Bačka apostolska administratura. Katolička je crkva u vrijeme Kraljevine SHS/ Jugoslavije bila jedan od ključnih čimbenika hrvatske nacionalne integracije bačkih Bunjevaca. Osobito je bila važna uloga biskupa Lajče Budanovića, apostolskoga administratora, koji je svojom politikom želio prevladati povijesne zaostatke kojima su u ugarskom razdoblju bili izloženi hrvatski vjernici u odnosu na madžarske i njemačke katolike. Osnovao je cijeli niz institucija i ustanova, od kojih je najvažniju ulogu imala *Subotička matica*. Na političkom i uopće društvenom planu važne su bile aktivnosti i svećenika Blaška Rajića, koji se razvio u pravoga pučkoga tribuna: prije Prvoga svjetskoga rata kršćanski socijalist, poslije vođa političkih partija (Bunjevačko-šokačke stranke, Vojvođanske pučke stranke), pokretač i urednik više novina, utemeljitelj društava, čelnik Hrvatske kulturne zajednice i dr.

Grb Bačkog apostolskog administratora Lajče Budanovića

U poslijetrijanonskoj Madžarskoj malobrojni hrvatski svećenici koji su ostali uz hrvatski puk nastojali su očuvati hrvatski jezik i kulturu, koliko je to cenzura dopuštala: Ivan Petreš, Đeno Anišić, Grgo Crnković (promijenio prezime u Cserháti) i dr.

Nakon Drugoga svjetskoga rata Crkva je ostala gotovo jedinim konstantnim hrvatskim integracijskim čimbenikom – sve-

ćenici iz Bačke teološku su izobrazbu dobivali u Hrvatskoj, kroz hrvatski katolički tisak i jezik bogoslužja bila je jedina oaza za vojvođanske Hrvate u kojoj se mogao čuti književni hrvatski jezik te je tako bila jedan od branika asimilacije, ovaj put srbizacije bačkih Hrvata. Pri tome je komunistička vlast provodila snažnu represiju prema Katoličkoj crkvi (kao i prema pravoslavnoj crkvi i drugim vjerama, ali s različitim uspjehom) te je to razdoblje obilježeno borbom za ljudska i vjerska prava. Imala je i važnu ulogu u očuvanju tradicijskih kulturnih sadržaja, prije svega vezanih uz crkvu (dužijanca, kraljice, Materice, Oci, *vodeni ponediljak*, čuvari Božjeg groba), i održavanju kulture sjećanja kroz prigodne manifestacije (Dani kruha i riječi, obilježavanje 300 godina doseljavanja bunjevačkih Hrvata u Bačku), izdavala je vjerske publikacije (*Bačko klasje*, *Subotička Danica* i dr.) te okupljala laičke kulturne elite vezane uz Crkvu (Bela Gabrić, Ivo Prćić ml., Bela Tikvicki i dr.), osobito s osnivanjem Katoličkoga instituta za kulturu, povijest i duhovnost *Ivan Antunović* 1989.

Bačka apostolska administratura proglašena je 1968. Subotičkom biskupijom, koja pokriva teritorij vojvođanskoga dijela Bačke. Do 1986. imala je status sufraganske biskupije, a tada je postala dio Beogradske nadbiskupije. Nakon raspada Jugoslavije, iako subotički biskup u svojstvu promatrača sudjeluje u radu Hrvatske biskupske konferencije, njihove veze i suradnja znatno slabe (distribucija vjerskoga tiska, dostupnost teološke literature, dolazak svećenika…), što utječe i na slabljenje hrvatskoga nacionalnoga segmenta u ovdašnjoj Crkvi, koji je u jugoslavenskom razdoblju bio jednako naglašen kao i u Hrvatskoj. Od 1997. dijelom je Međunarodne biskupske konferencije svetih Ćirila i Metoda sa sjedištem u Beogradu. U postjugoslavenskom razdoblju oslabljena nacionalna (hrvatska) komponenta u djelovanju Katoličke crkve u Republici Srbiji među hrvatskim vjernicima najizraženija je u Beogradskoj nadbiskupiji, s težnjama da se to proširi i na Bačku.

Danas u Subotičkoj biskupiji ima 116 župa, 107 dijecezanskih svećenika i 9 svećenika redovnika. U Subotici, Baču i Novom Sadu franjevci imaju svoje samostane, a u Somboru karmelićani. Na području biskupije djeluju i časne sestre četiriju kongregacija, od čega su tri hrvatske (Sestre Naše gospe sa sjedištem u Zagrebu, Kćeri Milosrđa Trećeg samostanskog Reda svetog Franje i Kongregacija sestara svetog Dominika). Broj vjernika znatno se smanjio nakon raspada Jugoslavije – 260.464 (2011.), od čega je oko četvrtina Hrvata.

Osim biskupijske klasične gimnazije i sjemeništa *Paulinum*, Subotička biskupija osnivač je i Teološko-katehetskoga instituta za izobrazbu kateheta i katehistica te drugih crkvenih služba. Najrazvijenije javno djelovanje ostvaruje u Subotici, gdje se održavaju vjerske tribine, književne večeri, koncerti, znanstveni skupovi, čime se čuva tradicija djelovanja u području kulture. Nastavilo se i s izdavanjem vjerskoga tiska (*Subotička Danica*, od 1994. mjesečnik *Zvonik*) te nabožne književnosti u okviru djelovanja Instituta *Ivan Antunović*. Važnu ulogu ima u području međureligijskoga dijaloga i suradnje na ekumenskom planu, gdje se ističe redovito sudjelovanje u Molitvenoj osmini za jedinstvo kršćana.

Katedrala u Segedinu

U Madžarskoj su crkveni obredi na hrvatskom jeziku danas iznimno rijetki, jer nema hrvatskih svećenika. Povremeno se objavljuju katolička izdanja, poput pečuških *Hrvatskog katoličkog kalendara* (1993.-94.) i časopisa *Zornice* (1990.-2002.), u zadnje vrijeme *Zornica nova* (od 2012.).

Lit.: *Opći religijski leksikon*, Zagreb, 2002; *Hrvatska enciklopedija*, 5, Zagreb, 2003; *Schematismus dioecesis Suboticanae*, Subotica, 2009; S. Bačić, Nacionalno-integracijski procesi Bunjevaca u Bačkoj i ugarskom Podunavlju, *Godišnjak za znanstvena istraživanja Zavoda za kulturu vojvođanskih Hrvata*, 2, Subotica, 2010.

T. Žigmanov

KATOLIČKA ČITAONICA SV. ĐURĐA, prosvjetno-vjerska udruga u Subotici. Utemeljena 5. V. 1905. za područje subotičke župe sv. Đurđa koja obuhvaća gradsku četvrt Senta (II. krug), tada pretežito naseljenu Bunjevcima. Utemeljena je na inicijativu Albe Mesaroša, koji je te godine bio župni kapelan, radi podizanja katoličke svijesti, proučavanja i širenja narodnoga jezika te širenja i čuvanja narodnih običaja. Prvi i dugogodišnji predsjednik bio je Marko Vukov, dopredsjednik Martin Zelić, blagajnik Đuka Čović, bilježnik Bela Šimonji, a knjižničar Grgo Čović. Sjedište joj je bilo u kući Nikole Čovića. Okupljala je župljane župe sv. Đurđa i imala oko 140 članova. Priređivala je pokladne večere, prela, ljetne zabave i dr. Početkom 1912. osnovala je i svoje pjevačko društvo, a zborovođa je bio Petar Vojnić Zelić. Prestala je djelovati s izbijanjem Prvoga svjetskoga rata. Na njezinim tradicijama osnovan je 1928. Katolički krug sv. Đurđa u Subotici.

Lit.: *Neven*, 4/1905, 2/1909, 1,5/1911, 21,24/1912, 5/1913, Subotica.

S. Bačić

KATOLIČKA ČITAONICA SV. ROKE, prosvjetno-kulturna udruga u Subotici. Utemeljena je 29. V. 1910. pri subotičkoj župi sv. Roka u gradskoj četvrti Ker (III. krug), u kojem je većinsko bilo bunjevačko stanovništvo. Prvi predsjednik bio je Ivan (Ico) Malagurski, dopredsjednik je bio učitelj Pajo Vujković Lamić, koji je vodio muško pjevačko društvo, bilježnik je bio Stipan Milodanović, blagajnik Veco Vidaković Mukić, knjižničari Grgo Vojnić Hajduk i Šime Milković, *gazda* (ekonom) Bono Vidaković, *odvitnik* Babijan Malagurski, a tajnik tadašnji župni upravitelj i kapelan Đeno Anišić. Nakon što je postao župnikom župe sv. Roke, dotadašnji kapelan subotičke župe sv. Terezije Blaško Rajić blagoslovio je prostorije potkraj prosinca 1911. On je u čitaonici okupljao velik broj Bunjevaca, među njima i mnoge bunjevačke nacionalne radnike. Priređivala je prela i zabave. Nakon iznenadne smrti Ice Malagurskoga, na skupštini 4. V. 1913. za novoga predsjednika izabran je Vranje Malagurski, Ivan Pešut za tajnika, a za knjižničare Grgo Vojnić i Mate Dulić. Katkad se nazivao i Katoličkim krugom sv. Roke, osobito između dva svjetska rata. God. 1933. imao je 136 članova, kada je otvorio i svoje prostorije na Beogradskom putu br. 59. Prestala je djelovati za vrijeme Drugog svjetskog rata, nakon što su madžarske vlasti internirale župnika Blaška Rajića u franjevački samostan u Budimu.

Lit.: *Neven*, 5,7/1910, 2,8,12/1911, 9/1912, 5, 19/1913, Subotica; Kršćansko i Narodno Udruženje, *Subotička Danica ili bunjevačko-šokački kalendar sa slikama za prostu godinu 1921.*, Subotica, b. g.; K. Petrović, *Subotica i kupalište Palić*, Subotica, 1928; P. Pekić, *Povijest Hrvata u Vojvodini od najstarijih vremena do 1929. godine*, Zagreb, 1930; Kronika, *Subotička Danica ili bunjevačko-šokački kalendar (sa slikama) za prostu godinu 1934.*, Subotica, b. g.; *Szabadka Palicsfürdő útmutatója*, b. m., 1943; M. Evetović, *Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata*, Subotica, 2010.

S. Bačić

KATOLIČKA PUČKA STRANKA (*madž.* Katolikus Néppárt), politička partija u Ugarskoj u razdoblju dualizma. Nastala je kao rezultat otpora Katoličke crkve liberalnim zakonima vlade Sándora Wekerlea, posebice Zakonskomu članku XXXI. iz 1894. (stupio na snagu 1. X. 1895.), kojim su propisani obvezatni građanski brak i državne matice rođenih i umrlih. Inicijatori osnivanja stranke bili su teolog i ka-

snije biskup Ottokár Prohászka te grofovi Nándor Zichy i Miklós Esterházy. Na osnivačkoj skupštini 28. I. 1895. u Budimpešti za predsjednika je izabran grof Miklós Esterházy. Na izborima za Ugarski sabor 1896. stranka je postala parlamentarna s osvojenih 17 mandata (od ukupno 431 saborskog mjesta), a osvajala je mandate i na kasnijim parlamentarnim izborima: 1901. i 1905. – 25, 1906. – 33 i 1910. – 13. Većinu djelovanja provela je u oporbi, osim 1905.-09., kada je bila u vladajućim koalicijama Géze Fejérváryja i Sándora Wekerlea. Iako u osnovi konzervativna, budući da je djelovala s pozicija socijalne enciklike pape Leona XII. *Rerum novarum* (*hrv.* O novim stvarima), zastupala je i znatne socijalne zahtjeve (očuvanje sitnih posjeda, obvezatno socijalno osiguranje radnika, porezno oslobođenje najsiromašnijih slojeva i sl.). Prestala je postojati 3. II. 1918. udruživši se s nekoliko srodnih stranaka kršćansko-socijalne orijentacije.

Iako je u južnoj Ugarskoj bila slabo prihvaćena, imala je pristaše među Bunjevcima. U Subotici je 24. IX. 1896. osnovan ogranak za Bačko-bodrošku županiju, kada su istaknuti zahtjevi za promjenu zakona koji vrijeđaju osjećaje katolika, međunacionalnu toleranciju i spas crkvenih posjeda. U odbor su izabrani subotički liječnik Josip Antunović, kao predsjednik, te

dr. Josip Antunović

Pavle Latinović, zemljoposjednik iz Boršota, Matija Mamužić, župnik subotičke župe sv. Terezije, i Dániel Berényi, župnik iz Baje. Mamužić je 1896. u Subotici osnovao Katolički krug, u kojem su se okupljali pristaše stranke, a Blaško Rajić je osnovao istu instituciju u Dušnoku 1903. i Santovu 1904. *Neven* je isprva imao simpatije za stranku, ali su je već poslije nekoliko godina prestali podržavati bački Hrvati okupljeni oko *Nevena*, razočarani odnosom stranke prema narodnostima. Iznenadna smrt Matije Mamužića 1900. još je više oslabila utjecaj stranke među subotičkim Bunjevcima. Izbor svećenika Paje Kujundžića za predsjednika Katoličkog kruga u Subotici 1901. bio je još jedan pokušaj da se Bunjevci ponovno približe Katoličkoj pučkoj stranci, ali su promjene u Katoličkom krugu, u kojemu je istaknutu ulogu dobio košutovac Šime Mukić, ponovno odbile Bunjevce od stranke. Tako je nacionalno svjesna bunjevačka elita okupljena oko *Kola mladeži* i *Nevena* nastojala stvoriti vlastitu političku opciju, a i sâm će se Blaško Rajić poslije okrenuti Zemaljskoj kršćansko-socijalističkoj stranci (*madž.* Országos Keresztényszocialista Párt, osnovana 1907., imala tek 1 zastupnika u Ugarskom saboru 1910.).

Lit.: *Neven*, 9,10/1896, 9,11/1901, 6/1903, 2/1905, 4,5/1906, Subotica; A. Lebl, *Građanske partije u Vojvodini 1887-1918*, Novi Sad, 1979; R. Skenderović, Kolo mladeži, *Godišnjak za znanstvena istraživanja Zavoda za kulturu vojvođanskih Hrvata*, 3, Subotica, 2011; *Magyar katolikus lexikon,* 6, Budapest, 2001.

R. Skenderović i M. Grlica

KATOLIČKA ŠKOLA U SOMBORU, obrazovna ustanova za katoličku djecu koju su u XVIII. st. vodili franjevci. Prve škole, muslimanske, prema izvještaju putopisca Evlije Čelebije, postojale su u Somboru tijekom osmanske vlasti. Nakon potiskivanja Osmanlija pouku katoličke djece u osnovama pismenosti i nauka vjere obavljali su franjevci, koji su i pod osmanskom vlašću skrbili za katoličko stanovništvo. U središnjoj Bačkoj franjevačka je rezidencija u Somboru formirala svoje pastoralno područje, odjeljivanjem od samostana u Baču, iako je formalno priznavala njegovu pastoralnu ovlast, kao što su i u XVII. st.

somborski franjevci bili odgovorni samostanu u Olovu, odakle su franjevci došli u Sombor (za razliku od franjevaca iz Bača, koji su potjecali iz Tuzle). Rezidencija je pripadala Bosni Srebrenoj, a od 1757. provinciji sv. Ivana Kapistranskoga.

Kada je nakon Szatmárskoga mira 1711. započelo razdoblje mirnijeg života, rezidencija postaje središte u kojem se, osim dušobrižništva, njegovala prosvjeta i znanost. Nakon što je u Somboru 1717. osnovana dvogodišnja pravoslavna narodna škola, somborski su franjevci pri svojoj rezidenciji 1722. otvorili katoličku pučku školu za somborske katolike, kojih je tada bilo oko trećina stanovništva u mjestu, a po narodnosti bili su gotovo isključivo Hrvati. Nakon što je Sombor postao slobodni kraljevski grad 1749., školstvo se dalje razvija, pa je 1767. škola podijeljena na mušku, u kojoj su poučavali franjevci, i žensku. Kada je *Ratio educationis* 1777. preuredio i laicizirao osnovne škole, franjevci više nisu predavali u njoj. Osim osnovnih, bilo je u Bačkoj i tzv. latinskih škola, u kojima su predavali franjevci, pa i u Somboru, gdje je, nakon što je pravoslavna crkvena općina otvorila 1759. četverorazrednu latinsku gramatičku školu, gradski magistrat 1763. otvorio višu gramatičku školu, koju su vodili franjevci do njezina ukinuća 1785.

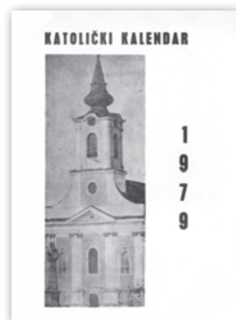
Iako je somborskim franjevcima župa oduzeta župa 1781., crkva 1785. a samostan 1786., zbog čega su morali napustiti grad, ostavili su trajni trag u razvoju pučkoga školstva, napose u opismenjivanju i podizanju kulturne razine stanovništva među kojim su djelovali.

Lit.: P. Pekić, *Povijest Hrvata u Vojvodini od najstarijih vremena do 1929. godine*, Zagreb, 1930; E. Čelebi, *Putopis: odlomci o jugoslovenskim zemljama*, Sarajevo, 1979; A. Sekulić, *Bački Hrvati*, 1991; E. Hoško, *Franjevci i poslanje Crkve u kontinentalnoj Hrvatskoj*, Zagreb, 2001; M. Evetović, *Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata*, Subotica, 2010; M. Stepanović (prir.), *Somborska hronika fra Bone Mihaljevića 1717-1787*, Sombor, 2012.

M. Bara

KATOLIČKI INSTITUT ZA KULTURU, POVIJEST I DUHOVNOST *IVAN ANTUNOVIĆ* →Katoličko društvo za kulturu, povijest i duhovnost *Ivan Antunović*

KATOLIČKI KALENDAR ZA PROSTU 1979. GODINU, prigodna publikacija izdana u povodu 200. obljetnice župne crkve u Baču. Izdavač je Uredništvo vjersko-informativnoga lista *Bačko klasje* iz Bačke Palanke, a priredio ga je umirovljeni bački župnik Ivo Topalić, i sam rodom iz Bača. Publikacija ima 52 stranice formata A5, a tiskana je u tiskari *Ruske slovo* u Ruskom Krsturu u 500 primjeraka. Nakon uvodnoga dijela, u kojem su nabrojeni zapovjedni blagdani, državni i republički praznici te upute o održavanju posta i nemrsa, slijedi kalendarski dio s popisom katoličkih svetaca i blagdana te mjesečevim mijenama. Zatim na 35 stanica slijedi tridesetak kratkih poglavlja iz povijesti i života župe Bač, obnovljene 1766., osobito prvih 50 godina rada crkvene općine (pastoralnoga vijeća), osnovanoga 1923.: o crkvi sv. Pavla, građenoj 1773.-80.; osnovni podaci o svećenicima i redovnicama rodom iz Bača; zatim opće teme, kao što su povijest Bača, doseljavanje Šokaca u Bačku; te teme posve lokalne važnosti, poput nabave zvona za crkvu, uvođenja električnih instalacija u crkvu, jezičnom redu bogoslužja i dr.

I. Topalić, *Katolički kalendar za prostu 1979. godinu*, Bačka Palanka, 1978.

Iako je autor držao da tekstualni dio kalendara nije znanstvena rasprava, nego samo pokušaj da se vjernicima iz Bača u pamet prizove mjesna prošlost, naglasi sadašnjost te sve to otrgne od zaborava i sačuva za budućnost, ta opsegom mala publikacija od iznimne je važnosti za lokalnu

crkvenu povijest – uz brošuru bačkoga župnika Đure Baloga (György Balogh) *A Bácsi r. k. plébánia százéves emléke* (Esztergom, 1867.), nezaobilazna je literatura o župi Bač.

Lit.: I. Topalić (prir.), *Katolički kalendar za prostu 1979. godinu*, Bačka Palanka, 1978.

J. Štefković

KATOLIČKI KRUG, vrsta vjerskih kulturnih udruga, koje su osnivane zadnjih desetljeća XIX. st. Zadaća im je bila da bez političkoga djelovanja pomažu socijalnu povezanost katolika promičući njihove materijalne i kulturne interese. U Budimpešti je 1888. osnovan Središnji katolički krug (*madž.* Központi Katolikus Kör), s ciljem pomaganja djelovanja katoličkih krugova, koji su osnivani diljem Ugarske po teritorijalnom načelu. Od kraja 1893. Madžarski katolički biskupski zbor (*madž.* Magyar Katolikus Püspöki Kar, današnja Madžarska katolička biskupska konferencija, *madž.* Magyar Katolikus Püspöki Konferencia) podržava njihovo organiziranje i osnivanje. Prestala su djelovati nakon uspostavljanja komunističkih diktatura u Jugoslaviji i Madžarskoj poslije Drugoga svjetskoga rata.

Lit.: *Magyar katolikus lexikon*, 6, Budapest, 2001.

(S. Mačković)

Katolički krug Kaćmar. Osnovan je 1895., a članstvo su bili »skoro isključivo Bunjevci«. U njegovim prostorijama 23. I. 1895. održano je prelo, na kojemu su nazočili i gosti iz Gare, Bikića i Aljmaša. O daljnjem njegovu djelovanju malo se zna. Spominje ga *Subotička Danica* iz 1921.

POZIVNICA

KAĆMARSKI KATOLIČKI KRUG

31. siĉnja 1943. godine prireduje sa pozorišnom pridstavom skopčano,

VELIKO PRELO

koje će se održati u svima prostorijama Katoličkog Kruga, i na koje Vas i Vašu poštovanu obitelj ovima učtivo i rodoljubivo poziva.

Priredjivački Odbor

Početak tačno u 3 sati.

Ulaznice: I. misto 3.- P. II. misto 2.- P. III. misto 1.- P.

Priplate se sa zahvalnošću primaju.

Svirkom će služiti Ivuš Đuraković i njegov tamburaški orkestar.

Dodjite nam svi!

Pozivnica za Veliko prelo 1943.

Nove prostorije Bunjevačkog katoličkog kruga posvećene su 1942., a sačuvana je i pozivnica za prelo s kazališnom predstavom za 1943.

Lit.: *Neven*, 2/1895, Subotica; Kršćansko i Narodno Udruženje, *Subotička Danica ili bunjevačko-šokački kalendar sa slikama za prostu godinu 1921.*, Subotica, b. g.

Katolički krug Aljmaš. Osnovan je 1895. Okupljao je Bunjevce, Nijemce i Madžare iz Aljmaša (*madž.* Bácsalmás), ali su članstvom dominirali Bunjevci. Predsjednik je bio najagilniji aljmaški Bunjevac Šimun Rudić. Krug je priređivao prela, plesove i zabave na koje su dolazili i Hrvati iz drugih mjesta, osobito Santovci. Njegovo je djelovanje neistraženo.

Lit.: *Neven*, 2/1895, 2/1901, 5,25/1912, Subotica.

Katolički krug Subotica (*madž.* Katolikus Kör Szabadka). Utemeljen je na inicijativu Matije Mamužića, župnika župe sv. Terezije, uz pomoć svećenikâ Paje i Ilije Kujundžića. Mamužić je u ljeto 1895. pozvao vjernike na osnivanje društva na vjerskim temeljima te je 240 osnivača 29. IX. 1895. održalo osnivačku skupštinu. Prema usvojenim Pravilima, naziv i pečat udruge bili su dvojezični. Nakon što je Ministarstvo unutarnjih poslova 11. V. 1896. odobrilo Pravila, već je 24. V. održana izborna skupština. Na njoj je za predsjednika izabran Matija Mamužić, a saborski zastupnik dr. Josip Antunović za dopredsjednika. Pokrovitelj je bio kalačko-bački nadbiskup. Bila je bliska Katoličkoj pučkoj stranci: radila je na podizanju katoličke svijesti u narodu i osposobljavala članove za kršćansko svjedočenje u suvremenom svijetu i utjecaj na područja javnoga života s kojih je crkva potisnuta. Organizirala je brojna predavanja, a kada su gostovali predavači koji nisu znali hrvatski jezik, Mamužić ih je prevodio. Uz to, bio je mjesto okupljanja i druženja mladih katoličkih intelektualaca. Isprva je sjedište bilo u Prokešovoj palači, a potporom osnivača (zemljište je darovao Matija Mamužić) i župe sv. Terezije 1898.-99. izgrađena je današnja zgrada društva iza crkve sv. Terezije. Nakon nesretne smr-

ti Matije Mamužića 1900., svećenik Pajo Kujundžić, vjeroučitelj u subotičkoj gimnaziji, sljedeće je godine premoćno izabran za predsjednika, a 1902. uz njega je za predsjednika izabran i dr. Josip Antunović. Iako nije bila isključivo bunjevačka udruga, nego je okupljala i pripadnike drugih naroda, Bunjevci su u njoj u početku predstavljali izrazitu većinu i imali vodeće položaje te je njezino djelovanje prvih godina pomoglo nacionalnom organiziranju bunjevačkih Hrvata. Ispočetka su u njega zalazili gotovo svi subotički bunjevački prvaci pa se službena i privatna komunikacija odvijala na hrvatskom. Ipak, vodstvo subotičkih Bunjevaca već nakon nekoliko godina distanciralo se od Matije Mamužića i Katoličkoga kruga zbog nedovoljnoga zauzimanja za »narodne pravice«. Nakon što je u društvu istaknute pozicije zauzeo Šime Mukić, član liberalne Kossuthove stranke, uklonjeni su najvažniji bunjevački prvaci, među kojima i Pajo Kujundžić. Za njim su krenuli i ostali Bunjevci, a s bujanjem madžarskoga nacionalizma madžarski je uveden i kao službeni jezik. Za vrijeme Prvoga svjetskog rata rad Društva je zamro, većina članova bila je mobilizirana, dok oni koji su ostali u Subotici nisu smjeli dolaziti u prostorije Društva jer su njih smješteni vojnici, koji su uništili arhivu i knjižnicu. Katkada se nazivao i Katoličkim krugom sv. Terezije.

Nakon stvaranja jugoslavenske države stari su se članovi ponovno organizirali i s novim bunjevačkim članstvom na skupštini 4. I. 1920. izabrali za predsjednika svećenika Iliju Kujundžića, dok je tajnik bio Ive Prćić. Od tada je udruga po svojem sastavu i djelovanju postala isključivo bunjevačko-hrvatska. Na skupštini 28. I. 1923. Pravila su prilagođena novim okolnostima, a odobrena su 1925. Prema § 2. Pravila, »zaštitnik Kruga je svagda subotički natpastir«, a po § 3: »Cilj je Kruga u pogledu duševnom, materijalnom, rodoljubnom i društvenom obćinstvo katoličko u Subotici unaprijediti, buditi svijest katoličku, katolički duh udomaćit, uvažit uvjerenje katoličko, vjerozakonske i ćudoredne osjećaje krijepit, slogu učvršćivat i rasprostirat prosvjetu.« Pravila naglašavaju da u Krugu neće biti politike, a da članom može biti svatko tko je katolik i pošten i tko nije član kakva tajnog društva (tj. slobodnog zidarstva), pri čemu su redoviti članovi jedino muškarci, a potpomagajući mogu biti muškarci i žene.

Formalno je sjedište društva bilo u prostorijama Bačke apostolske administrature (danas: zgrada Biskupskoga ordinarijata), ali se djelovanje odvijalo u zgradi društva iza crkve sv. Terezije. Ondje su vježbale i druge hrvatske udruge, poput Hrvatskih katoličkih orlica, tamburaškoga zbora Bunjevačkog momačkog kola i dr. Društvo je pomagalo i djelovanje Hrvatskoga sokola, koji je u tim prostorijama održavao društvene sastanke i tjelovježbu. I okružnicom Hrvatskoga katoličkoga orla br. 19/1925 pozivana su »braća članovi« na »redovite mjesečne sastanke i zajedničke sv. pričesti u dvorani 'Katoličkog Kruga', koji su obvezatni za sve braću vježbače i nevježbače«. U zgradi su održavana i prela. Društvo je između rata imalo oko 300 članova. U dijelu zgrade društva između dva svjetska bio je smješten Katolički dom (Dom katoličkih udruženja) kao središte hrvatskih katoličkih udruga u Subotici. God. 1928. predsjednik društva bio je Miško Prćić, a nakon smrti Ilije Kujundžića 1929. za predsjednika je izabran Blaško Rajić. Tajnik Ive Prćić obratio se 15. X. 1931. gradskim vlastima s molbom za novčanu pomoć ističući da su imali velikih troškova i da su »preuredili svoje prostorije uz velike žrtve, za skroman, ali lijep Katolički dom, i time se naprtili velikih dugova«. Molba je odbijena. Na 40. obljetnicu osnivanja na zgradi Katoličkoga kruga otkrivena je spomen-ploča s imenima Matije Mamužića i Ilije Kujun-

Pečat Katoličkog kruga Subotica

džića. Sudjelovalo je s drugim hrvatskim nacionalnim i prosvjetnim društvima 1936. na velikoj proslavi 250. godišnjice dolaska jedne skupine Bunjevca u Bačku i preuzimanja vlasti u Subotici. Pred rat tajnik je bio Franjo Vuković.

U skromnijem opsegu djelovalo je i za vrijeme Drugoga svjetskoga rata, kad je pod imenom Bunjevački katolički krug, sa sjedištem na Trgu sv. Terezije, imalo 56 članova. Madžarski Katolički krug Subotica sa sjedištem u Rákoczijevoj ulici br. 8, utemeljen 1939., imao je pak 950 članova.

Društvo je prestalo djelovati nakon Drugoga svjetskog rata, a komunističke su vlasti dio zgrade oduzele, a dio je i dalje koristila Crkva. U zgradi je od 1951. djelovala Škola učenika u trgovini, zatim se u nju 1952. uselilo Kulturno društvo *Ivan Goran Kovačić*, kojem su gradske vlasti 1953. dale i cijeli oduzeti dio zgrade. Jedno vrijeme su u dvorištu pojedine tvrtke (Tvornica trikotaže i končanih dugmadi *Bosa Milićević*, Građevinsko poduzeće *Graditelj*) držale u zakupu skladišni prostor. Od 1953. župnik i biskup Lajčo Budanović odredio je da se dio zgrade koristi kao vjeronaučna dvorana, dio je bio ured za vjeroučitelje, u jednoj je sobi kantor uvježbavao pjevanje. Crkveni dio ulične zgrade služio je 1960-ih kao stan župnom kantoru, koji se tada koristio i dvorišnom domarskom zgradom. Kad je 1962. osnovano sjemenište *Paulinum*, tri su se dvorane koristile kao učionice, a četvrta kao profesorska zbornica. Kad je 1965. sjemenišna gimnazija napustila Katolički krug, u dvorištu i u dvoranama održavane su Kršćanske tribine grada Subotice, Tribine mladih, Katolikus Értelmiségi Kör (Katolički kružok inteligencije) ondje održava svoja predavanja, VIS *Proroci* godinama koristi jednu dvoranu za probe. Svoje sjednice je u Katoličkom krugu održavao i Katolički institut za kulturu, povijest i duhovnost *Ivan Antunović*, tu su bile i sjednice Sinode Subotičke biskupije, čiji su dokumenti objavljeni 2006., a ujedno i mnogi svećenički susreti. Zgrada Katoličkoga kruga vraćena je 2010. u vlasništvo župe svete Terezije Avilske u Subotici.

Izvori: Povijesni arhiv Subotica, F:47. Gr. 2/1922; F:48.1.19/1925; F:47. X 6/931 F:60. P 5473-1941. Katolički krug, pravila; Arhiv Župnog ureda svete Terezije Avilske u Subotici, Svežanj: »Restitucija«.

Lit.: *Neven*, 10/1895, 6/1896, 3/1897, 1,11/1898, 2/1901, 2,6/1902, 6/1903, Subotica; Kršćansko i Narodno Udruženje, *Subotička Danica ili bunjevačko-šokački kalendar sa slikama za prostu godinu 1921.*, Subotica, b. g.; Društva i ustanove kod Bunjevaca, *Pravi bunjevački kalendar za prostu godinu 1935*, Subotica, b. g.; Jubilej jedne naše kulturne ustanove, *Subotička Danica ili bunjevačko-šokački kalendar (sa slikama) za prostu godinu 1935.*, Subotica, 1934; Manifestacija katoličke i narodne svijesti u Subotici, *Subotička Danica ili bunjevačko-šokački kalendar (sa slikama) za prestupnu godinu 1936.*, Subotica, b. g.; *Szabadka Palicsfürdő útmutatója*, b. m., 1943; T. Vereš, Život i djelo Matije Mamužića, u: *Bunjevačko pitanje danas*, Subotica, 1997; M. Evetović, *Život i rad Paje Kujundžića*, Subotica, 2005; S. Mačković, Hrvatski katolički orao – Subotica kroz arhivsko gradivo, *Klasje naših ravni*, 3-4/2007, Subotica; M. Evetović, *Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata*, Subotica, 2010; R. Skenderović, Kolo mladeži, *Godišnjak za znanstvena istraživanja Zavoda za kulturu vojvođanskih Hrvata*, 3, Subotica, 2011.

(S. Mačković, M. Grlica, S. Beretić)

Katolički krug Dušnok. Utemeljio ga je 1903. mladi kapelan Blaško Rajić, kojemu je ovo bilo prvo mjesto službovanja. Predsjednik Društva bio je župnik Ilija Kujundžić, koji je u Dušnoku službovao 1893.-1915. Društvo je na hrvatskom i madžarskom priređivalo prosvjetna predavanja, zabave, kazališne predstave i sl. Kujundžić i Rajić na nacionalnom su se planu trudili reafirmirati hrvatski jezik u crkvi i župi jer su zbog madžarizacije neki Dušnočani prešli u nazarensku vjeru. Djelovanje toga kruga neistraženo je, a vjerojatno je prestalo djelovati nakon izbijanja rata.

Lit.: *Neven*, 5/1913, Subotica.

Katolički krug Santovo (*madž.* Katolikus Kör Herczegszántó). Jačanju nacionalne svijesti u prosvjećivanju Santovaca uvelike je pridonijela snažna osobnost Blaška Rajića, koji je u Santovu bio kapelan 1904.-06. Djelatni Rajić već je prve godine ustrojio Prosudbenu zadrugu, od koje su siromašni ljudi mogli dobiti novac bez kamate,

a zatim i Katolički krug radi snaženja katoličke vjere i sudjelovanja u kulturno-prosvjetnim zbivanjima. U ljeto 1904. s nekolicinom seljana (Joza Srakić, Toma Balatinac, Pál Likár, Pál Pekovics) otišao je u Kalaču, gdje temeljem prethodno poslane molbe dobiva dopuštenje za osnivanje Katoličkoga kruga. Zahvaljujući milodarima vjernika i biskupovoj pomoći (4000 kruna), župa otkupljuje dotadašnji liječnički službeni stan u »Gazibarinom sokaku« (danas Petőfijeva ulica br. 2), gdje je utemeljen Katolički krug. Djelatni i neumorni kapelan Rajić tu je trosobnu zgradu pretvorio u omiljeno okupljalište mjesnih Hrvata, gdje su se mogle izvoditi priredbe kulturno-vjerskoga sadržaja, posuđivati knjige, čitati hrvatske novine i kalendari te slušati razna predavanja. Najčešći je predavač bio sam Rajić, a uz njega tada bereški učitelj Marko Fucin (Santovo, 1861. – Budimpešta, 1910.) i Mijo Matković (Baja, 1858. – ?). Poznate su teme Rajićevih predavanja u 1904.: Život sv. Josipa, Vatikan – središte katoličanstva, Po hrvatskoj zemlji, Naša braća kod Budimpešte, Hrvatske pučke pjesme, Kako Hrvati svetkuju Božić. Na predavanja su dolazili obično samo muškarci (srijedom oženjeni, četvrtkom mladići), a na »Marin-danskom veselju« (u Santovu se redovito održava od 1870-ih godina) sudjelovali su ponajviše mlađi bračni parovi.

Kako se santovački župnik Andrija Car (Sombor, 1857. – Santovo, 1911.) protivio nacionalnoj djelatnosti svojega kapelana, s odlaskom Rajića iz Santova djelatnost Kruga jenjava, a ponovno je živnula s dolaskom Grge Jasenovića (Čavolj, 1862. – Baja, 1923.), koji je tu župnikovao 1911.-21. Opet su počele stizati hrvatske novine, zagrebačko glasilo *Istina*, subotički i zagrebački kalendari te svesci Pučke knjižnice izdavani u Društvu sv. Jeronima u Zagrebu. Narod su privlačila i župnikova zanimljiva predavanja. Katolički krug redovito organizira godišnje Prelo, na kojem se uz svestranu pomoć vlč. Jasenovića prikazuju igrokazi, npr. 1912. *Šokica* Ilije Okrugića, 1913. *Dva bila gavrana* Ivana Petreša, 1920. *Tko je sluga*. »Posli crkve gospodin Grgo živio je za Katolički Krug, koji je u njegovo vrime bio pravcati kulturni centrum u selu. Tamo su naši ljudi išli velikom željom, jer su mogli čitati i čuti mnogo potribnoga i lipoga«, piše Mišo Jelić.

Zgrada Katoličkog kruga Santovo

Nakon povlačenja srpske vojske iz Bajskoga trokuta 1921. svećenik Jasenović uhićen je i prognan iz Santova. Zaplašeni se narod nije smio okupljati, stoga djelatnost Katoličkoga kruga gotovo zamire, a 1925. opet oživljuje. No djelatnost se sužava uglavnom na priređivanje marin-danskoga bala. Župnik Mišo Vereš, koji je u Santovu bio 1939.-52., mnogo polaže na odgoj mladeži, pa je u sklopu Katoličkoga kruga osnovao posebno Šokačko divojačko društvo (zvano i Divojački krug), sa sjedištem u jednom dijelu Braunove gostionice, i Šokačko momačko društvo (Momački krug), sa sjedištem u starom dijelu Grošićeve gostionice. Ondje se mladež okupljala na vjersko-ćudorednu pouku, pjevanje crkvenih pjesama te uvježbavanje igrokaza. Kazališne predstave, koje su se održavale prema uputama i pod pokroviteljstvom vlč. Vereša, privukle su znatan dio mladih i bile su iznimno rado primane od santovačkih Hrvata. Prikazivani su komadi Ivana Petreša, Antuna Karagića i drugih pisaca: *Bunjevka, Teška vrimena, Dva bila gavrana, Imanje, Biser sela, Zloba, Divlje cviće, Izbiračica, Čifut prstenjar, Stari pišak i njegov sin, Ciganin, Rastrgana ruža*. God. 1947. Katolički je krug ukinut, a velik dio dokumentacije i knjige netragom su nestali.

Lit.: *Neven*, 6/1913, Subotica; M. Beljanski, *Bački Breg i njegovi žitelji,* Sombor, 1976; Blaž Rajić u Santovu, *Hrvatski glasnik*, 14. I. 1999, Budimpešta; Svećenik Grgo, u: *Hrvatski književnici u Mađarskoj : Mišo Jelić*, prir. Ž. Mandić, Budimpešta, 2000; Ž. Mandić, Santovački dušobrižnici kao širitelji hrvatske kulture i prosvjete, *Hrvatski znanstveni zbornik*, l/2000, Pečuh.

Ž. Mandić

Katolički krug Bereg. Društvo su htjeli osnovati Berešci pod vodstvom mjesnoga učitelja Marka Fucina (Santovo, 1861. – Budimpešta, 1910.), ali je to spriječio bereški župnik Balint Bedžula (Sentivan, *madž.* Felsőszentiván, 1853. – Bereg, 1911.), koji je tu župnikovao od 1891.

Lit.: M. Beljanski, *Bački Breg i njegovi žitelji*, Sombor, 1976.

(Ž. Mandić)

Katolički krug sv. Roke u Subotici →Katolička čitaonica sv. Roke u Subotici.

Katolički krug Nađfinj. Utemeljen je 15. II. 1914., ali iako su veliku većinu članova činili Bunjevci iz Žednika (*madž.* Nagyfény), skupština pred pedesetak mjesnih Bunjevaca održana je na madžarskom jeziku, a prevoditelj je bio upravitelj žedničke župe Beno Hegedűs. Gradonačelnik Károly Bíró, pod čijim je patronatom osnovano Društvo, nije dopustio da Pravila budu na bunjevačkom, nego samo na madžarskom jeziku. Društvo nije zaživjelo zbog rata.

Lit.: *Neven*, 5,8/1914, Subotica.

Katolički krug sv. Đurđa u Subotici. Osnovan je 1928. na inicijativu Grge Vukova pri župi sv. Đurđa u subotičkom kvartu Senta, nastavljajući se na tradiciju prijeratne Katoličke čitaonice sv. Đurđa. Istodobno su osnovana i dva društva za mladež (Momačko kolo i Djevojačko društvo). Sv. misu predvodio je biskup Lajčo Budanović, a svečani je govor održao vlč. Andrija Moullion, subotički kateheta. God. 1943. imao je 65 članova.

Lit.: Hronika godine 1928., *Subotička Danica ili bunjevčako-šokački kalendar za prostu godinu 1929.*, Subotica, b. g.; Naši pokojnici, *Subotička Danica ili bunjevčako-šokački kalendar (sa slikama) za prostu godinu 1930.*, Subotica, b. g.; *Szabadka Palicsfürdő útmutatója*, b. m., 1943.

S. Bačić

KATOLIČKI NAUK, povremeni podlistak *Subotičkih novina* s početka 1930-ih godina. Odgovorni urednik i izdavač bio je Blaško Rajić, župnik subotičke župe sv. Roka. Tiskan je u tiskari Josipa Horváta u Subotici na 16 stranica veličine 15 cm x 11 cm. Objavljeno je svega nekoliko brojeva. Prvi je broj izašao 15. II. 1930., drugi broj 23. V. 1931., a posljednji 15. XII. 1933. List je bio vjerskoga sadržaja, a članci su objavljivani nepotpisani. Sačuvani primjerci nalaze se u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu, dok subotička Gradska knjižnica ima samo drugi broj.

Katolički nauk.

God. I. Subotica, 15. febr. 1930. g. Br. 1.

U ovoj knjižici ćemo predstaviti nauku kršćanske katoličke crkve o tri stvari.

Prvo: može li se kršćanski katolički svećenik poslije svoga posvećenja oženiti, a i na dalje vršiti službu Božju?

Drugo: mogu li se oni vjenčati, kojima živi vjenčani par, i šta je vjenčanje u kršćanskoj katoličkoj crkvi?

Treće: može li se nazivati kršćanskim katoličkim imenom onaj, koji se od svetog oca pape odmetne?

Zato ćemo u ovoj knjižici posvjedočiti iz svetog pisma ove tri nauke kršćanske katoličke crkve:

1. Svećeničtvo. Ženidba.
2. Kršćansko-katoličko vjenčanje.
3. Glava je Kristove crkve papa.

Svećeničtvo. Žena.

1. Jedna stara priča veli: Lisici u hajdaranju, gvozdena mačka uhvati rep i otkine ga. Ona kusava, dođe među svoje drugove i stade hvaliti kusavi rep: Ala je to lijepo! De, pa i vi poodkidajte svoje repove! Ali su je nenakažene lisice ismijale.

Katolički nauk, br. 1, Subotica, 15. II. 1930.

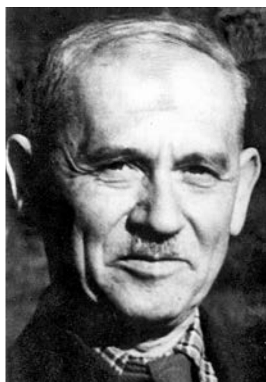
Lit.: I. Kujundžić, Bunjevačko-šokačka bibliografija, *Rad JAZU*, 355, Zagreb,1969; T. Kolozsi, *Szabadkai sajtó (1919-1945)*, Újvidék, 1973.

E. Bažant

KATOLIČKI POKRET, vjerski, kulturni i politički pokret koji promiče ideje i socijalni nauk Katoličke crkve u javnom životu s ciljem duhovne i intelektualne izobrazbe mladih, širenja prosvjete u pučanstvu, borbe za socijalnu pravdu i pravednijega društva prožetoga kršćanskim vrijednotama. Nastao je u njemačkim zemljama potkraj prve polovine XIX. st. kao odgovor na političko ograničavanje utjecaja Katoličke crkve i jačanje liberalnih tendencija u njemačkom društvu. Iz njemačkih zemalja,

poslije ujedinjene Njemačke, proširio se i u ostale europske zemlje (Austro-Ugarsku, Francusku, Italiju, Belgiju i dr.) te u prekooceanske zemlje. Katolički pokreti nisu imali jedinstvenu organizacijsku formu i svaki je od njih razvijao one oblike djelovanja koji su najbolje odgovarali političkim i društvenim prilikama pojedine zemlje.

Na početku XX. st. proširio se i u Hrvatskoj, gdje je pokretač pokreta bio krčki biskup Antun Mahnić, koji je prije toga, zajedno s Janezom Krekom, bio nositelj pokreta u Sloveniji. Pokrenuo je i promicao katolički tisak, u kojem je upozoravao na opasnosti liberalizma za vjeru i moralne temelje društva. Uz tisak, važnu etapu u razvoju pokreta činilo je organiziranje srednjoškolaca i studenata u katolička akademska društva. Hrvatski su studenti na sveučilištima u Grazu, Pragu, Beču i Budimpešti osnivali udruge hrvatskih katoličkih studenata. U Zagrebu je 1906. osnovan Akademski klub *Domagoj*, koji je postao središte učeničkoga i studenskoga pokreta, poslije i Hrvatskoga katoličkoga pokreta, a ubrzo je nastao lanac učeničkih društava u srednjim školama, sjemeništima i bogoslovijama. Te su udruge radile na organiziranju katoličke mladeži, odgajajući mladu katoličku inteligenciju, uvježbavajući svoje članove u publicistici, izdajući katolički tisak u kojem su promicali kršćanske ideje. Prema uzoru na druge zemlje, osnovan je 1913. Hrvatski katolički seniorat, zamišljen kao krovno tijelo svih katoličkih organizacija. Jedan od katoličkih seniora bio je agilni Josip Andrić, podrijetlom iz Bukina (danas: Mladenovo). Nakon 1918. doći će do jačega angažiranja Hrvatskoga katoličkoga pokreta i na političkoj sceni osnivanjem Hrvatske pučke stranke 1919. Nakon stvaranja Kraljevine SHS osnivaju se Orlovi, po ugledu na češke i slovačke, koji se 1923. ujedinjuju u Hrvatski orlovski savez, kojemu su duhovni i crkveni karakter dali predsjednik Ivo Protulipac i tajnik Ivan Merz. U pokretu su početkom 1920-ih nastale dvije struje: jedna (»nacionalna«) s *Domagojem*, franjevcima te akademskim i bogoslovnim udrugama, željela je pomirbu s liberalnim i sličnim skupinama te je težila nacionalnomu jedinstvu pod geslom *Bog – hrvatski narod – socijalna pravda,* dok je druga (»integralistička«), s isusov-

Josip Andrić

cima i sarajevskim bogoslovnim zborom, inzistirala na katoličkim načelima i religioznom karakteru katoličkih udruga s geslom *Žrtva – euharistija – apostolat*, koje je bilo raširena u okviru orlovskoga pokreta.

U početku razvoja pokreta bački Bunjevci i Šokci bili su u kontaktu s njegovim idejama zahvaljujući osobnim vezama katoličkih aktivista i svećenstva te razmjenom *Subotičke Danice* i *Nevena* s izdavačima katoličkoga tiska iz Hrvatske i BiH. Važniji oblici organiziranja i prosvjete vjernika bili su osnivanje čitaonica i raznih udruga: Katolički krugovi u Kaćmaru, Aljmašu i Subotici 1895., Dušnoku 1903. i Santovu 1904.; Katolička čitaonica sv. Đurđa 1905., Katolička čitaonica sv. Roke 1910. i Katoličko divojačko društvo 1911. u Subotici; Kršćanska čitaonica u Baji 1910., Kultura u Beregu 1913. i dr. Utjecaj pokreta u Bačkoj znatnije raste nakon 1918. Pokreću se ogranci Hrvatske pučke stranke na području Bačke (u Subotici i Tavankutu), politički bliske Bunjevačko-šokačkoj stranci. Osnovane su 1920. *Subotičke novine* (kao *Hrvatske novine* izlaze 1923.-29.), uređivane u katoličkom i hrvatskom duhu, zatim Hrvatski katolički orao 1924. s muškim i ženskim ograncima. Nakon slabih izbornih rezultata, a sukladno regionalnomu organiziranju unutar Hrvatske pučke stranke, u

Bačkoj se osniva sestrinska Vojvođanska pučka stranka (VPS). S uvođenjem diktature 1929. brojnim katoličkim organizacijama i političkim strankama zabranjuje se rad. Domagojstvo se spojilo s bratovštinom sv. Ćirila i Metoda, a orlovstvo je kao dio Katoličke akcije postalo Križarsko bratstvo, koje je djelovalo među Hrvatima od 1930.-45. prema uzoru na istoimeni francuski pokret. Otada je pokret, na čelu s najraširenijim križarima, djelovao uglavnom u duhu Katoličke akcije, a križari su u Bačkoj imali brojne organizacije s oko stotinjak bratstava i sestrinstava te s oko 5000 članova (Križarsko sestrinstvo *Bunjevka* i pomladak Male križarice *Bunjevka*, Đačko križarsko bratstvo, Đačko križarsko sestrinstvo, Radničko križarsko bratstvo u Subotici te križarska bratstva i sestrinstva u Đurđinu, Maloj Bosni, Monoštoru, Somboru, Sonti i dr.). Pokret je među Hrvatima u Bačkoj svoju misiju obavljao najvećim dijelom preko tiska, uglavnom iz Subotice (*Katolički nauk*, *Hrvatske novine*, *Subotičke novine* i podlisci u njima, *Kolo mladeži*), te većega broja listova tiskanih u Hrvatskoj i BiH. Također, organizirana su mnogobrojna predavanja i tiskane su prigodne publikacije.

Do dolaska komunističke vlasti usporedno su egzistirale tri skupine: Katolička akcija, domagojstvo i križarstvo. Ustaški je režim bio neprijateljski nastrojen prema Hrvatskomu katoličkomu senioratu pa su njegove organizacije raspuštane, dok su Križari nastavili djelovati do dolaska komunista na vlast 1945. Katoličke organizacije Bunjevaca i Šokaca u Bačkoj za vrijeme madžarske vlasti djelovale su skromno. Od jeseni 1944. komunističke vlasti postupno su do 1948. katoličkim organizacijama zabranile rad, zaplijenile spise i knjižnice (Bunjevačko momačko kolo, Katoličko divojačko društvo, Matica subotička u Subotici i dr.). Poslijeratno razračunavanje vlasti s Crkvom i ideološkim neprijateljima u Bačkoj kulminiralo je osudom većega broja katoličkih aktivista, laika i svećenika na višegodišnje zatvorske kazne.

Lit.: Z. Matijević, *Slom politike katoličkog jugoslavenstva : Hrvatska pučka stranka u političkom životu Kraljevine SHS (1919.-1929.)*, Zagreb, 1998; Z. Matijević (ur.), *Hrvatski katolički pokret : Zbornik radova s Međunarodnoga znanstvenog skupa održanog u Zagrebu i Krku od 29. do 31. ožujka 2001.*, Zagreb, 2002; *Opći religijski leksikon*, Zagreb, 2002; *Hrvatska enciklopedija*, 5, Zagreb, 2003; J. Krišto, *Hrvatski katolički pokret 1903.–1945.*, Zagreb, 2004; L. I. Krmpotić, Od sokolstva do križarstva u Bačkoj, *Glasnik Pučke kasine 1878.*, 2/2006-7/2006, Subotica.

M. Bara

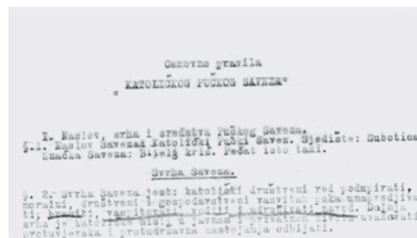
KATOLIČKI PUČKI SAVEZ (*madž.* Katolikus Népszövetség), svjetovna nabožna udruga za područje Ugarske, nastala po uzoru da slične organizacije europskoga katoličkoga pokreta. Neformalno je počeo djelovati još 1906., a formalno je utemeljen na velikoj skupštini u Budimpešti 26. I. 1908. pred 15.000 članova. Cilj udruge bila je vjerska i moralna obnova pučanstva kroz njegovu naobrazbu i zaštitu, kao reakcija na vladajuće liberalne i antikatoličke ideje u političkom i javnom životu. Radi toga su organizirane skupštine, predavanja i sastanci, na kojima se vodila politička, ekonomska i moralna prosvjeta u katoličkom duhu, tiskani su leci, novine i kalendari, osnivani su uredi radi davanja pravnih i gospodarskih savjeta, pod povoljnim su uvjetima davane novčane pozajmice i dr. Političku potporu djelovanju pružala je istoimena politička stranka kršćansko-socijalne provenijencije. Bio je dio Zemaljskoga katoličkoga saveza (*madž.* Országos Katolikus Szövetség) iz Budimpešte, središnje katoličke društvene organizacije koja je nadzirala sva katolička društva (dječja, omladinska, akademska, staleška, socijalna, karitativna i dr.) radi poticanja aktivnoga društvenoga angažmana katolika. Djelovao je preko podružnica, koje su osnivane u cijeloj užoj Ugarskoj, tj. bez Hrvatske. Katolički pokret u Hrvatskoj, koja je imala zasebnu crkvenu organizaciju, imao je vlastiti razvoj. Ondje je 1910. osnovan Hrvatski pučki savez, kojemu su, pod imenom Hrvatski katolički narodni savez, Pravila odobrena 1913.

U Bajmoku je osnivačka skupština održana 8. IX. 1908. i na njoj je, osim gostiju

iz Budimpešte, govorio i odvjetnik Andrija Pletikosić, i to bunjevački. On je, inače, s Gyulom Verébom pružao i pravnu pomoć članovima Saveza u Subotici. Međutim, skupština je bila slabo posjećena i djelovanje nije zaživjelo.

Od ostalih krajeva u Ugarskoj koji su bili naseljeni Hrvatima, podružnica Saveza osnovana je 1908. u Kotoribi (*madž.* Kotor, *arh. madž.* Kottori) u Međimurju, u Zalskoj županiji. Utemeljio ga je tadašnji župnik Ljudevit Lisjak, a nakon njegove smrti 1909. rad je nastavio župnik Juraj Lajtman. Savez je imao mnogo članova (1917. – 460), koji su, uz neznatne obveze, primali deset knjižica i kalendar, besplatne savjete iz središnjega ureda, na čestim skupštinama upućivani su u sva važnija politička, gospodarstvena, socijalna, vjerska i općinska zbivanja, jačala je u ljudima samosvijest, u mjestu je osnovana Vjeresijska udruga za posuđivanje novca uz male kamate i kupovinu drva uz povoljnu cijenu, a bezuspješno se nastojalo utemeljiti i Zadružni dućan (prodavaonicu). U nekoliko godišta (1910.-12.) *Kalendara Katoličkog pučkog saveza*, tiskanoga u Subotici, objavljivani su i prilozi iz Međimurja, među njima i pjesme što ih je slao Vinko Žganec, koji je između dvaju svjetskih ratova djelovao u Somboru. No uspješno socijalno i naglašeno nacionalno djelovanje župnika u vrijeme madžarizacije Međimurja nije se svidjelo svjetovnim vlastima, a mjesna je inteligencija u njemu vidjela »pogibeljnoga nacionalnoga propagatora«, te je župnik Lajtman premješten u drugo međimursko mjesto Dekanovec (*madž.* Dékánfalva, *arh. madž.* Dekanovecz), a dekanovski župnik, po nacionalnosti Madžar, došao je za župnika u Kotoribu. Zahvaljujući djelovanju Saveza, u međuratnom je razdoblju Hrvatski katolički pokret u Kotoribi uhvatio duboke korijene.

Poslije Prvoga svjetskoga rata, u Subotici se 1920. pokušalo utemeljeti udrugu pod istim imenom. U sačuvanim Osnovnim pravilima, koje su potpisali svećenici Lajčo Budanović, kao predsjednik, i Ante Skenderović, kao tajnik, navodi se da je svrha društva »katolički društveni rad podupirati, moralni, društveni i gospodarstveni razvitak puka unapređivati, braniti, vaspitavati, voditi i udruživati narod« te »katoličke misli u javnom i privatnom životu uvažavati i protuvjerska i protudržavna nastojanja odbijati«, što se ostvaruje širenjem članstva, održavanjem pučkih sa-

Osnovna pravila
„KATOLIČKOG PUČKOG SAVEZA"

I. Naslov, svrha i sredstva Pučkog Saveza.
§.1. Naslov Saveza: Katolički Pučki Savez. Sjedište: Subotica
Značka Saveza: Bijeli križ. Pečat isto taki.

Svrha Saveza.

§. 2. Svrha Saveza jest: katolički društveni red podupirati, moralni, društveni i gospodarstveni razvitak puka unapredjivati, braniti, vaspitavati, voditi i udruživati narod. Dalnja svrha je katoličke misli u javnom i privatnom životu uvažavati protuvjerska i protudržavna nastojanja odbijati.

Osnovna pravila
Katoličkog pučkog saveza iz 1920.

stanaka, predavanjima o uzrocima moralnih i gospodarstvenih zala, izvještavanjem putem časopisa i letaka o privrednim, društvenim i političkim događajima, davanjem savjeta članovima o privrednim poslovima, osnivanjem u većim gradovima »branbenih pisarni« radi dobivanja savjeta u upravnim i drugim, pa i vojničkim poslovima, te među članovima gajenjem osjećaja sloge, bratske potpore i obrane. Članom je mogao »postati svaki katolički muž ili žena, koji su navršili 16. godinu«, a malodobni uz suglasnost roditelja. Upravo zbog ovih nekoliko navoda Ministarstvo unutarnjih poslova je 11. IV. 1922. uputilo dopis velikomu županu grada Subotice da ne odobrava Pravila društva jer je »organizovano na čisto verskoj osnovi (članovi mogu biti samo katolici), a stavilo je sebi u zadatak ciljeve koji premašaju delokrug verskih udruženja, tako: upućivanje članova u politička i vojna zbivanja, zaštita gospodarskih interesa itd.« Unatoč tomu, hrvatski katolički pokret u Subotici, kao i u cijeloj Bačkoj, u međuratnom se razdoblju razvijao u drugim formama, na koje vlasti nisu mogle utjecati.

Izvor: Povijesni arhiv Subotica, F:47. Gr. 690/1922

Lit.: *Danica Kalendar Katoličkog pučkog saveza*, Subotica, [1908]; *Neven*, 9/1908, Subotica; Osvrt na deset godina rada »Hrvatskoga katoličkoga narodnog saveza« u Zagrebu : Predavanje Pavla Je-

siha na akademiji 17. VI. 1923., *Katolički list*, 21. VI. 1923, Zagreb; *Magyar katolikus lexikon*, 6, Budapest, 2001; www.kotoriba.hr/bratovstine_i_udruge.html.

S. Mačković

KATOLIČKI PUČKI SAVEZ, list kršćansko-socijalne orijentacije. Izlazio je najprije u Subotici 1908.-13. a poslije u Budimpešti 1914.-17. Riječ je o hrvatskom izdanju mjesečnika na madžarskome *Katolikus Népszövetség* (1908.-44.), glasila budimpeštanske središnjice istoimene udruge. Uz njega su izlazili još i njemački *Katholischer Volksverein* (1908.-44.) te slovački *Jednota katolického ľudu* (1908.-18.). Za razliku od izvornoga madžarskoga izdanja, koje do kraja rata bilo mjesečnik s deset brojeva na godinu (list nije izlazio u srpnju i kolovozu), hrvatsko je izdanje prvih godina izlazilo neredovito (1908. četiri broja, 1909. sedam, 1911. pet) i tek se od 1913. ustalilo na deset godišnjih brojeva.

I. godina. 1908. 1. broj

KATOLIČKI PUČKI SAVEZ

Uredništvo i uprava: Szabadka, IV., Rákóczi-u. 20. | Cina na cilu godinu 1 kruna. Članarina članova Kat. Pučkog Saveza.

Triba l' se složiti?

Svakojaki pokret, da uspije, triba da se u svoje vrime počima.

Prija kiše ne triba nam kišobran a posli kiše badava ga već razkrilіš. Al ako je u svom vrimenu u ruci, onda te kiša nikad iznenaditi neće pa ćeš š njime lako se braniti.

Dakle kad štogod započeti hoćemo, prvo je pitanje: *zar je li već tu ono zgodno vrime, da učinemo, što hoćemo? Nije l' još rano il nije l' već kasno?*

Katolički Pučki Savez jedan velik katolički tabor hoće izkupiti te sjediniti, da kao većina u Ugarskoj osigura svoju političnu i gazdalačku vladu, da svoje želje vazda izpuniti može, da sve, viri protivne navale suzbije, da staru slavu i stari ugled katoličkog imena ponovi.

Je li već na to vrime prispilo, il je već valda kasno?

Na ovo pitanje ćemo ovom zgodom odgovoriti; ta čuli smo već i ono, da je još rano, a čuli smo i ono, da je već kasno.

Mi smo duboko osvidočeni, da ni jedan ne sudi pravo, već da je Katolički Pučki Savez baš najbolje vrime pogodio. *Sad* se valja složiti. *Sad* se valja sjediniti. *Sad* nam triba ustati i jedan veliki katolički tabor izkupivši na dojduću veliku borbu dobro uvižbati i za boj sposobnim učiniti.

Pokret Katoličkog Pučkog Saveza je vrlo suvrimen, dakle mora uspiti.

62.

Katolički pučki savez, br. 1, Szabadka, 1908.

Urednik i datum izlaženja u hrvatskom izdanju lista nisu naznačivani. Tekstovi su uglavnom vjerskoga sadržaja, uz savjete o zdravlju, gazdinstvu i svakodnevnom životu. Međutim, članci na hrvatskome nisu bili tek puki prijevodi izvornih madžarskih članaka, nego su prijevodi katkada bili u tolikoj mjeri slobodni da su posrijedi zapravo bile preradbe izvornih tekstova. Uz njih su objavljivani i izvorni članci na hrvatskom jeziku, i to isprva na bunjevačkom dijalektu, a već od 1909. postupno ga je zamijenio hrvatski standardni jezik kako bi list proširio svoj utjecaj i na Hrvate izvan Bačke, osobito u Međimurju. Iako su autori potpisivani inicijalima i pseudonimima (H. K., B., Bubnjar itd.), autor većine prijevoda i članaka bio je Blaško Rajić.

List je imao 16 stranica formata 20 cm x 15 cm. Dok je izlazio u Subotici, tiskan je u Tiskari svetog Antuna u Subotici, izuzev br. 3/1909., koji je tiskan kod Josipa Wajditsa ml. u Kaniži (*madž.* Nagy-Kanizsa), a poslije u Tiskari Društva sv. Stipana *Stephaneum* u Budimpešti. Najviše sačuvanih brojeva ima u Zemaljskoj knjižnici *Széchényi* u Budimpešti i Franjevačkom samostanu u Subotici, dok Gradska knjižnica u Subotici ima samo nekoliko fotokopiranih primjeraka iz 1908.

Lit.: T. Kolozsi, *Szabadkai sajtó (1848-1919)*, Szabadka, 1973; I. Szentgyörgyi, E. Bažant, *Subotička bibliografija 1870-1918*, Subotica, 1993; T. Vereš, *Bunjevačko pitanje danas*, Subotica, 1997; *Magyar katolikus lexikon*, 6, Budapest, 2001.

E. Bažant

KATOLIČKO DIVOJAČKO DRUŠTVO, subotička ženska katolička laička udruga iz prve polovice XX. st. Pokretači i osnivači prvoga ženskoga bunjevačkoga društva bili su Justika Skenderović Lešina i župnik župe sv. Roka u Subotici Blaško Rajić, koji su ostali »duša« Društva do kraja njegova postojanja.

Inicijativu za organiziranje društva za bunjevačku žensku mladež u Subotici Justika Skenderović Lešina iznijela je svojemu župniku Blašku Rajiću 1911. zbog toga

Pečat Katoličkog divojačkog društva

što nije bilo pristojnih mjesta za okupljanja bunjevačkih djevojaka, a u madžarska društva bunjevačke djevojke nisu htjele. On ju je potaknuo da s Đulom Kujundžić radi u tom cilju. Društvo je neformalno počelo djelovati još iste godine, a osnivačka skupština održana je 1912. u nazočnosti 156 članica. Društvo je primljeno kao samostalna udruga u Zemaljski savez katoličkih djevojaka (*madž.* Katolikus Leányok Országos Szövetsége, KLOSZ) u Budimpešti. Sljedeće godine posvećen je barjak Društva i donesena su Pravila. Prema § 3. Pravila, cilj je Društva obrazovanje i odgoj djevojaka u kršćanskom duhu, prosvjećivanje ženske omladine poučnim predavanjima i predstavama, gajenje ljubavi među omladinom za narodnu nošnju i običaje, karitativna djelatnost i sl.

Društvo je imalo velik udio u prenošenju proslave dužijance iz privatnih u javne okvire te je ona 6. VIII. 1911. prvi put javno proslavljena u subotičkoj crkvi sv. Roka (sljedeće je godine prenesena u župnu crkvu sv. Terezije, današnju subotičku katedralu) i do početka 1920-ih imalo je važnu ulogu u njezinu organiziranju. Prije rata Društvo je organiziralo priredbe i kazališne predstave na hrvatskom jeziku, a za vrijeme rata djelovalo je vjerski i karitativno. U prvim međuratnim godinama ponovno priređuje zabave, prela, kazališne predstave i druge manifestacije. Međuratno razdoblje bilo je »zlatno doba« Društva, koje je tada usko surađivalo s Bunjevačkim momačkim kolom, subotičkom muškom katoličkom laičkom udrugom. Iako nikada nije dobilo državne ni gradske novčane potpore, uspješno se izdržavalo od zabava, kazališnih igara i drugih priredaba koje je organiziralo.

Prva podružnica društva osnovana je u župi sv. Roka 1922., nakon nekoliko godina i u subotičkoj župi sv. Jurja, a pred Drugi svjetski rat radilo se i na osnivanju podružnice u Žedniku. Članice su na sve Marijine blagdane zajednički pristupale pričesti. O snažnu utjecaju Društva na bunjevačku žensku omladinu svjedoči i to što je u 1933. godini imalo čak 601 članicu i člana. To potvrđuje i izvješće gradskom poglavarstvu o radu u 1936. godini, gdje se navodi da se članstvo okuplja šest puta na godinu na prosvjetne sastanke, gdje se drže predavanja poučnog karaktera, da je imalo pet zajedničkih pričesti, da novčano pomaže siromašne učenike i sirotinju, da je održano šest popodnevnih i dvije večernje zabave i dr. Središnje mjesto u njihovu djelovanju imala je priprema za velebnu proslavu 250. obljetnice doseljenja Bunjevaca, održane 14. – 16. VIII. 1936. u Subotici. Društvo je djelovalo u sklopu Humano-prosvjetnoga odbora crkvenih općina u Subotici, osnovanoga 1933., i Hrvatske kulturne zajednice u Subotici, osnovane 1936. Iako je tijekom Drugoga svjetskoga rata djelovalo skromnije, god. 1943. imalo je 137 članica. Prestalo je postojati 1945. Predsjednice Društva bile su Justika Skenderović, Manda Kujundžić, Marga Peić Tukuljac, Klara Romić, Roza Peić Tukuljac, Mariška Poljaković i Jovana Stantić.

Članice Katoličkog divojačkog društva u bunjevačkoj nošnji 1928.

Izvori: Povijesni arhiv Subotica, F:47. II 268/1919; IV 3163/1933.

Lit.: *Neven*, 18,21,22,28,34/1913, Subotica; K. Petrović, *Subotica i kupalište Palić*, Subotica, 1928; Tridesetgodišnjica Kat. Divojačkog Društva 1911-1941, *Subotička Danica ili bunjevačko-šokački kalendar (sa slikama) za redvovu godinu 1941.*, Subotica, 1940; *Szabadka Palicsfürdő útmutatója*, b. m., 1943; A. Sekulić, Justika Skenderović – Lešina, *Subotička Danica : kalendar za prestupnu god. 1972*, Subotica, 1971; L. I. Krmpotić, Društveni rad Blaška Rajića, *Subotička Danica : kalendar za 1984. god.*, Bač, 1983.

S. Mačković

KATOLIČKO DRUŠTVO ZA KULTURU, POVIJEST I DUHOVNOST *IVAN ANTUNOVIĆ*, crkveno-kulturna institucija Subotičke biskupije. Pokretači ideje o osnivanju bili su svećenici Marko Vukov i Josip Temunović te odvjetnik Bela Ivković. Dekret o osnivanju potpisali su biskup u miru Matija Zvekanović i subotički biskup Ivan Pénzes 4. XI. 1989., a osnivačka skupština održana je u sjemeništu *Paulinum* 26. III. 1990. Dekretom su imenovana »prva tri asistenta« (vodstvo) – svećenici Lazar Ivan Krmpotić, Stjepan Beretić i Andrija Kopilović. Okuplja hrvatski kler iz Bačke te intelektualce bliske Katoličkoj crkvi. Osnovan je pod nazivom Institut *Ivan Antunović*, 1997. mijenja ime u Katolički institut a kulturu, povijest i duhovnost *Ivan Antunović*, a 2013. u Katoličko društvo za kulturu, povijest i duhovnost *Ivan Antunović*. Sjedište ima u Subotici.

Bavi se skupljanjem, proučavanjem, čuvanjem, publiciranjem i predstavljanjem hrvatske kulturne baštine. Djelovanje se ostvaruje kroz odjele. Do 2013. to su: Bunjevačko-šokačka knjižnica *Ivan Kujundžić*, Arhivski fond *Lajčo Budanović*, Izdavački odjel, Etnografski odjel *Blaško Rajić*, Glazbeni odjel „Dr. Josip Andrić“, Odjel likovne umjetnosti, Odjel za pastoral, Odjel za društvena pitanja Hrvata u Bačkoj, Književni klub *Miroljub* i Odjel za financijsko-imovinsko poslovanje. Od reorganizacije 2013. postoje Bunjevačko-šokačka knjižnica *Ivan Kujundžić*, Arhivski odjel *Lajčo Budanović*, Izdavački odjel *Ivan Evetović*, Etnografski odjel *Blaško Rajić* te Odjel za znanost, književnost i umjetnost *Dr. Josip Andrić*.

Od 1991. u siječnju organizira godišnju manifestaciju »Razgovor«, koja se od kraja 1990-ih priređuje u sklopu Dana biskupa Ivana Antunovića. Riječ je o obnovljenoj manifestaciji, koja je održavana u Subotičkoj matici početkom siječnja 1934.-41. u spomen obljetnice smrti biskupa Ivana Antunovića. Vrlo plodno je djelovanje Izdavačkoga odjela koji je samostalno ili u sunakladništvu objavio pedesetak naslova u različitim nakladničkim cjelinama (Serija Duhovnost: edicije Poezija, Meditacije, Kateheza, Sveci, Teološki eseji, Razgovori, Narodno blago; Serija povijesna baština; Edicija Zavičajni velikani; Edicija Izabrana djela; Edicija monografija; Edicija baština; Biblioteka suvremeni pjesnici; Narodni običaji bačkih Hrvata) ili izvan njih. Izdavao je Zbornik *Ivan Antunović* 1990.-94., bio je nakladnik lista *Bačko klasje* 1991.-94. i kalendara *Subotička Danica* 1991.-94. U nakladi Instituta tiskan je molitvenik *Slava Božja* Stjepana Beretića (1996., 2003²).

Organizirao je velik broj znanstvenih skupova, književnih večeri, koncerata, izložaba, obilježavanja obljetnica hrvatskih velikana u Vojvodini i dr. Te kulturne aktivnosti bile su osobito važne tijekom 1990-ih, kada drugih institucija hrvatskoga naroda u Bačkoj gotovo da i nije bilo (osim HKC-a *Bunjevačko kolo* iz Subotice, HKPD-a *Matija Gubec* iz Tavankuta, KUD-a *Vladimir Nazor* iz Sombora, te KPD-a *Silvije Strahimir Kranjčević* iz Berega). Od 1999. priređuje izložbu božićnih kolača »božićnjaka« u Subotici, organizira Susret subotičkih zborova (od 1997.), susret dječjih crkvenih zborova *Zlatna harfa* (od 2009.), skrbi o običaju čuvanja Božjeg groba u katedrali u Subotici (od početka XXI. st.), s Hrvatskom čitaonicom iz Subotice suorganizator je Pokrajinskoga susreta pučkih pjesnika *Lira naiva* (od 2003.), a obnovio je i spomen-kuću Bele Gabrića, u kojoj ima sjedište od 2005. Komorni zbor *Collegium musicum catholicum* djeluje u sklopu Instituta od 2004. Od 1991. dodjeljuje godišnju Antušovu nagradu, koja od 2008. nosi naziv Antunovićeva nagrada.

Na čelu Instituta isprva je Lazar Ivan Krmpotić (1990.-95.), poslije njega Andrija Kopilović, a od 2013. Stjepan Beretić.

Logo Katoličkog društva *Ivan Antunović*

Lit.: *Bačko klasje*, 56, Subotica, 1990; *Zbornik »Ivan Antunović«*, 1, 4-5, Subotica, 1990, 1994; *Subotička Danica : kalendar za 1991.*, Subotica, 1990; *Subotička Danica : kalendar za 1992.*, Subotica, 1991; *Subotička Danica : kalendar za 1993.*, Subotica, 1992; *Zvonik*, 7-8/2008, 6/2013, Subotica.

K. Čeliković

KATOLIČKO MOMAČKO DRUŠTVO (*madž.* Katolikus Legényegylet), subotička udruga obrtničke mladeži. Osnovao ju je 1885. vjeroučitelj u subotičkoj gimnaziji, svećenik Matija Mamužić, koji je bio i prvi predsjednik. Iako je pretežito okupljalo madžarske mladiće, u početku je među članovima bilo i Bunjevaca: Ivan Paušić, Veco Jesenović, Ilija i Pajo Kujundžić, Beno Mamužić, Pavo Bačić, Josip Imrić, Mihajlo Jakić, Ivan Vidaković, Lajčo Marcikić, Lajčo Matković i dr. No, za razliku od subotičkoga Katoličkoga kruga, madžarski jezik i ozračje ostali su dominanti u Društvu. U međuratnom razdoblju imalo je isključivo madžarski karakter, s time da je pri usklađivanju Pravila i preregistracije 1922. promijenilo ime u Subotičko katoličko momačko društvo. Tadašnji predsjednik udruge bio je Lajos Nacsa, kapelan župe sv. Terezije. Za vrijeme Drugoga svjetskoga rata vraćeno je prvotno ime te je izbačen pridjev »subotičko«. Poslije rata nije više djelovao.

Pečat Subotičkog katoličkog momačkog društva

Izvor: Povijesni arhiv Subotica, F:47. Gr. 589/1922.
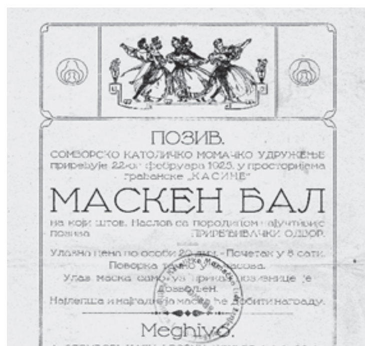
Lit.: *Neven*, 8/1906, Subotica; *Szabadka Palicsfürdő útmutatója*, b. m., 1943; T. Vereš, Prilog istini o bačkim Bunjevcima, *Marulić*, 1/1991, Zagreb.

S. Mačković

KATOLIČKO MOMAČKO UDRUŽENJE (*madž.* Katolikus Legényegylet), međuratna udruga iz Sombora. Iako su njezina organizacija i aktivnosti neistraženi, vjerojatno je djelovala poput ostalih katoličkih udruga mladeži u drugim mjestima. Okupljalo je uglavnom madžarske mladiće.

Izvor: Privatna arhiva Ljudevita Vujkovića Lamića.

Lj. Vujković Lamić

ПОЗИВ.
СОМБОРСКО КАТОЛИЧКО МОМАЧКО УДРУЖЕЊЕ
приређује 22-ог фебруара 1925. у просторијама
грађанске „КАСИНЕ"
МАСКЕН БАЛ
на који штов. [illegible] са породицом учтиво позива
ПРИРЕЂИВАЧКИ ОДБОР.
Улазна цена по особи 20 дин. - Почетак у 8 сати.
Поворка [illegible]
Улаз маска само уз приказ позивнице је дозвољен.
Најлепша и најоригиналнија маска ће добити награду.
Meghivó.

Pozivnica Katoličkog momačkog udruženja iz 1925.

KATONA, István (Stephanus) (Bolyk, *slovač.* Boľkovce, 13. XII. 1732. – Kalača, 19. VIII. 1811.), isusovac, povjesničar, sveučilišni profesor. U Družbu Isusovu stupio je u Trenčinu 1750., filozofiju je studirao u Košicama, a teologiju u Trnavi (*madž.* Nagyszombat). Bio je doktor filozofije. Kao profesor radio je u isusovačkim gimnazijama u Gyöngyösu, Košicama, Velikom Varadinu (*madž.* Nagyvárad, *rum.* Oradea) i u Komoranu (*madž.* Komárom, *slovač.* Komárno). U Trnavi je zaređen za svećenika. Bio je i profesor na isusovačkom sveučilištu u Trnavi te u Pešti, na kojima je, među ostalim, predavao opću povijest i povijest Ugarske. Kad je 1773. raspuštena Družba Isusova, stupio je među svećenike Ostrogonske nadbiskupije. Nakon umirovljenja 1784., nastanio se u Ostrogonu, ali je vršeći povijesna istraživanja mnogo putovao i posjećivao povijesno važna mjesta u Ugarskoj. Na poziv kalačko-bačkoga nadbiskupa Ladislava Kolonića nastanjuje se u Kalači 1790. i postaje svećenikom Kalačko-bačke nadbiskupije. Nadbiskup mu je povjerio kalačku nadbiskupsku knjižni-

cu, čiji je upravitelj bio do kraja života. Bio je kanonik magistar i kanonik kantor Kalačkoga prvostolnoga kaptola, odlikovan je naslovom bodrogmonoštorskoga opata, obnašao je najviše službe u Kalačko-bačkoj nadbiskupiji, a zatim je imenovan rektorom kalačkoga bogoslovnoga sjemeništa. Pokopan je u kalačkoj prvostolnici. Oporukom je svoju imovinu ostavio u korist siromašnih đaka.

Kao povjesničar, pripada skupini isusovačke historiografske škole druge polovice XIX. st., koja je prva u madžarskoj povijesti primjenjivala kritički pristup izvornoj građi, te se drži jedinim od utemeljitelja moderne madžarske historiografije. Povijesni dokumenti koje je za života prikupio, kritički istraživao i objavio i dalje predstavljaju nezaobilazne izvore za povijest Ugarske. Napisao je brojna djela, od kojih je najvažnija *Kritička povijest ugarskih kraljeva* (*Historia critica regum Hungarie*) u 42. sveska, u kojima je donio obilje izvorne građe (velikim dijelom danas izgubljene), važne i za proučavanje hrvatske povijesti. U njoj je kronološkim redom prikazao povijest Ugarske koristeći se metodom komentiranja izvora, koji su uglavnom u cijelosti citirani u djelu.

Drugo po važnosti njegovo historiografsko djelo jest dvosveščana *Povijest kalačke metropolitanske crkve* (*Historia Metropolitanae Colocensis Ecclesiae*), koje je od iznimne važnosti za povijest Bačke. U njoj je također publicirao i analizirao izvore. Objavljena na latinskom jeziku u Kalači 1800., dok je njezin prijevod s kritičkim komentarima na madžarski tiskan početkom XXI. st. Njome su se koristili mnogi istraživači povijesti bačkih Hrvata, poput Ivana Antunovića, Matije Evetovića, Ante Sekulića i dr. Za podunavske Hrvate važan je opis razdoblja nakon protjerivanja Turaka, napose djelovanje nadbiskupâ i uspostava crkvene organizacije. Također je važno poglavlje o župama Kalačko-bačke nadbiskupije u vrijeme izdavanja knjige, u kojem su brojidbeni podaci, uključujući i etnički sastav stanovništva (autor Ilirima naziva današnje bunjevačke i šokačke Hrvate), imena prijašnjih i aktualnih župnika te broj župa prema jeziku bogoslužja. Tako se od ukupno 87 tadašnjih župa u 54 propovijedalo na madžarskom, u 30 na njemačkom, u 21 na hrvatskom (»ilirskom«) te u po jednoj na slovačkom, francuskom i armenskom; hrvatski je jedini jezik bogo-

HISTORIA
METROPOLITANAE
COLOCENSIS
ECCLESIAE
CONCINNATA STVDIO
STEPHANI KATONA
ABBATIS S. PETRI DE BODROG - MONOSTOR
EIVSDEM M. C. E. CANONICI.
PARS II.
COMPLECTENS ARCHIEPISCOPOS COLOCENSES POST CLADEM MOHATSIANAM, CVM EPILOGO BIOGRAPHICO DE COLOCENSIBVS, CANONICIS ET PAROCHIS, VIVIS ET DEFVNCTIS.
COLOCAE,
TYPIS SCHOLARVM PIARVM, MDCCC.

S. Katona, *Historia Metropolitanae Colocensis Ecclesiae*, 2, Colocae, 1800.

služja bio u župama Bereg, Boršot, Čavolj, Dušnok, Gara, Kaćmar, Monoštor, Plavna, Sonta i Vajska, dok je u župama Aljmaš, Baja, Bač, Baćino, Bajmok, Bikić, Čonoplja, Novi Sad, Santovo, Sombor i Subotica hrvatski bio jedan od bogoslužnih jezika. Djelo sadržava i životopise kalačko-bačkih nadbiskupa i kanonika, među kojima ima i Hrvata. Jedno od najcitiranijih mjesta hrvatskih autora iz knjige jest i slučaj nadbiskupa Gabrijela Patačića, koji je u Kalači 1740-ih pod prijetnjom globe i batina zabranio korištenje hrvatskoga jezika, koji je bio potisnuo madžarski jezik, čak i kod mjesnoga madžarskoga puka. Valja pripomenuti da se *lingua illyrica* u madžarskom izdanju prevodi kao ilirski i srpski jezik, dok riječ *Illyrii*, kojom se označava hrvatsko stanovništvo, nije prevedena (*illírek*).

Odabrana djela: *Historia critica regum Hungariae*, 1-42, Budae-Pestini-Posonii et Cassoviae-Coloczae-Claudiopoli-Vacii, 1779-1817; *Excell. dno Adamo Patachich archiepiscopo Colocensi oratione funebr. parentavit*, b. m., 1784; *Epitome chronologica rerum Hungaricarum, Transsilvanicarum et Illyricarum*, 1-3, Budae, 1796-1798;

Historia Metropolitanae Colocensis Ecclesiae, 1-2, Colocae, 1800 (prijev. *A kalocsai érseki egyház története*, 1-2, Kalocsa, 2001-2003).

Lit.: I. Mészáros, A. Lakatos, Katona István, u: *Magyar Katolikus Lexikon*, 6, Budapest, 2001; *Hrvatska enciklopedija*, 5, Zagreb; I. Katona, *A kalocsai érseki egyház története*, 1-2, Kalocsa, 2001-2003.

S. Beretić

KAUK, Robert (Roberto) (Vukovar, 4. VII. 1848. – Zagreb, 16. X. 1900.), franjevac, pjesnik, pripovjedač, povijesni pisac. Osnovnu školu polazio je u rodnom gradu. U novicijat franjevačke Provincije sv. Ivana Kapistranskoga stupio je u Baču 1862. Završio je bogoslovnu školu u Baji 1869., a za svećenika je zaređen 1871. Kao profesor teologije predavao je crkvenu povijest i kanonsko pravo na franjevačkim bogoslovnim školama u Baji 1877.-83. i Vukovaru 1883.-85. Poslije je bio gvardijan u Iloku 1885.-90., zatim definitor 1887.-90. i tajnik Provincije 1890.-93. te predstojnik samostana u Zemunu 1891.-92. Pred kraj života odlazi u Lepoglavu, u kojoj je do smrti bio »duhovnik kaznione«. Pisao je povijesne knjige i članke, pjesme, pripovijetke i novele, koje su objavljivane samostalno te u hrvatskim novinama i časopisima.

Od mladih dana bio je vezan za podunavske Hrvate. Pjesme te crkvene i druge članke objavljivao je u *Bunjevačkim i šokačkim novinama* 1870. i *Bunjevačkoj i šokačkoj vili* 1871. Dok je predavao na bogosloviji u Baji, stanovao je u bajskom franjevačkom samostanu i zajedno s drugim tadašnjim profesorom fra Euzebijem Fermendžinom aktivno se uključio u preporodni pokret Ivana Antunovića. On mu je 1882. ponudio uređivanje novih novina koje bi bile namijenjene podunavskim Hrvatima te je s Fermendžinom uredio prvi broj pučkoga lista za Bunjevce i Šokce. Tadašnji provincijal fra Ivo Rodić, međutim, nije odobrio da franjevci budu na čelu nekoga lista te uređeni broj novina nikada nije tiskan. Za ugarske je Hrvate »hrvatski ikavskim nariečjem, kojim govore Bunjevci i Šokci u Ugarskoj« u Baji 1882. tiskao djelo *Gorka muka i težka smrt Gospodina Isukrsta odkupitelja našega* kao »1. bunjevačko-šokačko izdanje«, za koje se u oglasu u vukovarskom listu *Sriemski Hrvat* kaže: »Trud, koji se ulaže oko uzčuvanja osebine jezika i narodnosti kod Bunjevaca i Šokaca, tog ogranka hrvatskoga naroda, plemenit je i ako Bog da biti će i blagoslovan. Držeć se starih običaja svojih, moleć se Bogu u jeziku, u kom im se i pradjedovi molili, puk za koga je Robert Kauk djelce svoje pisao, odoljeti će svakomu pokušaju, kojim bi se ga htjelo odnaroditi i rastaviti sa braćom, koja s njim jednako osjećaju i napredku se njegovom od srca vesele«. Surađivao je i u somborskom listu *Bunjevac* 1882. Autor je pjesme »Pozdrav Danici«, objavljene na početku prvoga broja kalendara *Bunjevačko-šokačka Danica ili Subotički kalendar* (kasnija *Subotička Danica*) za 1884. što ga je pokrenuo tada mladi svećenik Pajo Kujundžić. Surađivat će u njemu i poslije (1886.). Pisao je i za *Neven* 1884., koji je te godine u Baji pokrenuo učitelj Mijo Mandić. Budući da je bio dobro upoznat s preporodnim gibanjima i uopće s rasprostranjenošću Hrvata izvan Hrvatske (Dalmacija, Istra, Ugarska, Sedmogradska i dr.), čitateljstvo u Hrvatskoj nastojao je upoznati s položajem ugarskih Hrvata pa je 1884. u *Sriemskom Hrvatu* u nastavcima objavio raspravu »Bunjevci i Šokci« (br. 21-27). Potpisivao se i F. R. K-k.

Sriemski Hrvat

LIST ZA POLITIKU, POUKU I ZABAVU.

Br. 27. U Vukovaru u sriedu 2. travnja 1884. God. VII.

Poziv na predplatu.

Srbska stranka — pokopana

Bunjevci i Šokci.

Dio rasprave R. Kauka »Bunjevci i Šokci« u *Sriemskom Hrvatu*, Vukovar, 1884.

Djela: *Zadnji dani života Nikole Zrinjskoga mladjega, hrvatskoga bana*, Vukovar, 1879; *Zabavnopoučne pripoviedke*, Baja, 1880; *Gorka muka i*

težka smrt Gospodina Isukrsta odkupitelja našega, Baja, 1882; *Juditha ili vjera i domovina*, Baja, 1883; *Milica*, Vukovar, 1884; *Zaručnica*, Vukovar, 1885 (1888²); *Sabrane pjesme*, Vukovar, 1894²; *Poviest pavlinskog samostana i sadašnje kralj. zemalj. kaznione u Lepoglavi*, Vukovar, 1895; *Kaznenica : pripoviedka iz života*, Vukovar, 1900; *Slike iz života kaznenikah*, Varaždin, 1902.

Lit.: *Sriemske novine*, 28/1882, 21-27/1884, Vukovar; E. Fermendžin, *Catalogus patrum et fratrum scriptorum Provinciae S. Joannis a Capistrano : Schematismus almae Provinciae S. Joannis a Capistrano*, Temesvarini, 1887; *Neven*, 11/1900, Subotica; P. Belavić, *Povijest samostana i župe vukovarske*, Vukovar, 1928²; B. Crlenjak, Kauk Robert, *Revija*, 6/1967, Osijek; *Hrvatska riječ u Srijemu : Antologija srijemskih pisaca*, Zagreb, 1995; R. Skenderović, Sudjelovanje slavonskih franjevaca u nacionalnom pokretu Podunavskih Hrvata tijekom 19. i početkom 20. stoljeća, *Scrinia slavonica*, 6, Slavonski Brod, 2006; *Hrvatski biografski leksikon*, 7, Zagreb, 2009; *Hrvatski franjevački biografski leksikon*, Zagreb, 2010; M. Evetović, *Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata*, Subotica, 2010.

R. Skenderović i J. Dumendžić

KAUZLARIĆ, Tomislav (Brod na Kupi, Gorski Kotar, 21. XII. 1907. – Subotica, 31. X. 1996.), vojni pilot. Zrakoplovnu školu u Mostaru završio je u 7. zrakoplovnom puku 1932. Od 1935. bio je pripadnik 6. lovačkoga puka sa sjedištem na aerodromu u Zemunu, gdje se obučavao za borbenoga pilota. Kao narednik vodnik I. klase 104. lovačke eskadrile, prvoga dana zračnih borba iznad Beograda 6. IV. 1941. srušio je jedan njemački bombarder i tako ostvario svoju prvu ratnu pobjedu. Šest dana poslije s preostalim se pilotima 6. lovačkoga puka povukao na aerodrom u Bijeljinu, gdje su im avioni ubrzo uništeni od strane njemačkih lovaca. Nakon što ga je njemačka vojska zarobila u Sarajevu, priključio se Zrakoplovstvu NDH i u srpnju 1941. postao pripadnik Hrvatske zrakoplovne legije (HZL) u činu stožernoga narednika. Kao pripadnik HZL-a sudjelovao je u sastavu njemačkoga *Luftwaffea* u borbama na Istočnom bojištu. Ranjen je u činu zastavnika potkraj 1942., nakon čega je poslan na oporavak u Njemačku. U svibnju 1943. promaknut je u poručnika, ali kako se nije potpuno oporavio, nije vraćen na bojišnicu, nego u Hrvatsku. U ljeto 1943. postao je pripadnik 1. zrakoplovnoga jata sa sjedištem na zagrebačkom aerodromu Borongaj, u listopadu iste godine premješten je u 21. zrakoplovno jato, a nakon osnivanja 2. zrakoplovnoga jata postao testni pilot na avionu Spitfire IX. Teško je ranjen u Lučkom u veljači 1945., no vraća se u 2. zrakoplovno jato u travnju kao natporučnik. U vrijeme sloma NDH preletio je 7. V. 1945. u sjevernu Italiju i predao se savezničkoj vojsci. Nakon što je oslobođen iz zarobljeničkoga logora, sa suprugom Jelisavetom, rođ. Musin, emigrirao je u Francusku. Početkom 1960-ih vratili su se u Jugoslaviju i nastanili u Subotici.

Lit.: T. Likso, D. Čanak, *Hrvatsko ratno zrakoplovstvo u Drugom svjetskom ratu*, Zagreb, 1998; D. Savic, B. Ciglic, *Croatian aces of World War 2*, Oxford, 2002; L. Eleršek, Piloti s elitnim statusom (II. dio), u: *Hrvatski vojnik*, 283, Zagreb, 2010; http://102nd.org/en/istorija.

E. Hemar

KAZALOŠ (*madž.* kazal: kamara, plast, stog), radnik u *risu* (vršidbi), vješt u *divenju* (sadijevanju, slaganju) kamare od snoplja. To je faza posla u kojoj se snoplje s njive donosilo na mjesto gdje će biti obavljena vršidba pokošenoga žita. Kamaru je kazaloš slagao najčešće na *dvi vode*, i to *na podinu* ako je korijen bio prema van ili *na povlatu* ako je korijen bio prema unutra. Cijelo je vrijeme ravnao slaganjem kamare, a posebno zahtjevan bio je kraj jer je trebalo biti dovoljno snoplja za završetak kamare. Ako je preostalo snoplja, pokraj glavne kamare pravio se dodatak, tzv. ćuta. Nakon što se zbog razvoja poljoprivredne mehanizacije prestalo kositi, nestalo je i posla oko slaganja kamare od snoplja. Sam naziv zadržao se do danas i odnosi se na radnike koji slažu kamaru od bala slame, no za to više nije potrebna vještina kao za rad sa snopovima.

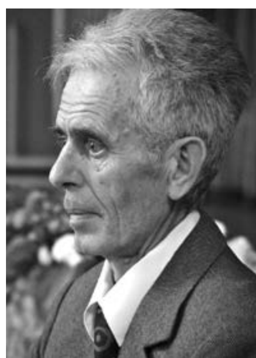
Lit.: M. Peić, G. Bačlija, *Rečnik bačkih Bunjevaca*, Novi Sad – Subotica, 1990; A. Sekulić, *Rječnik govora bačkih Hrvata*, Zagreb, 2005.

G. Piuković

KECELJAC (*madž.* kecela: pregača), dio ženskoga bunjevačkoga bijeloga ruha. Koristio se u posebnim prigodama, a odijevao se preko svečane pregače radi zaštite od onečišćenja, ali i kao dodatni ures. Šiven je od tanka lanenoga platna, bogato ukrašen bijelim vezom – *šlingom*. Žene su ga nosile i pri gozbama kada se služilo (*dvorilo*), najčešće u svatovima. Pretežito je bio izrađivan u širini jedne pole (koja ovisi od širine tkalačkoga stana na kojem se tkanina proizvodi, a za keceljac je najčeće iznosila oko 90 cm).

K. Suknović

KEČENOVIĆ, Pajo (Bajmok, 19. VI. 1930. – Subotica, 23. X. 2007.), likovni pedagog. Sin je Jovanke Kečenović, poslije udane Mandić. Osnovnu školu završio u Bajmoku, a učiteljsku školu u Somboru 1952. Višu pedagošku školu pohađao je u Novom Sadu, gdje je na likovnom odsjeku diplomirao 1970. Od 1953. radi kao učitelj, poslije kao nastavnik likovne kulture u OŠ *Vuk Karadžić* u Bajmoku. Tih je godina i član likovne sekcije KUD-a *Jedinstvo – Egység* u Bajmoku. Bio je i član organi-

Pajo Kečenović

zacijskog odbora Smotre kazališnih igara i Smotre narodnih plesova u Bajmoku, za koje je dizajnirao logotipe. Od 1966. živi u Subotici, ali do 1976. i dalje radi u Bajmoku. Nakon toga se zapošljava u Specijalnoj školi *Žarko Zrenjanin* u Subotici kao likovni pedagog te ondje radi do odlaska u mirovinu 1994.

God. 1970. priključio se radu Likovne sekcije mladih pri KUD-u *Matija Gubec* iz Tavankuta, koja je radila i u atelijeru Doma kulture (Gradska kuća) u Subotici. Član je HKUD-a *Bunjevačko kolo* u Subotici od osnutka. Sudjelovao u radu njegove likovne sekcije, a nekoliko je godina radio kao likovni pedagog u dječjoj likovnoj sekciji. Sudjeluje u svim aktivnostima tog odjela i izlaže na brojnim skupnim izložbama. Od osnutka 1997. sudjeluje u radu Likovne kolonije *Bunarić.* Njegovi raniji slikarski radovi obilježeni su temom portreta i pejsaža te tehnikom ulja, dok poslije najčešće slika pejsaže i mrtvu prirodu tehnikom pastela. Samostalnu izložbu imao je 2002. u HKC-u *Bunjevačko kolo* u Subotici i Bajmoku te 2004. u Gerontološkom klubu u Subotici. Radovi mu se nalaze u privatnom vlasništvu, zbirci HKC-a *Bunjevačko kolo* u Subotici te subotičkom Gradskom muzeju.

Izvor: Kazivanje supruge Janje Kečenović iz Subotice.

Lit.: J. Šabić, *Pajo Kečenović – biografija* (rukopis), Subotica.

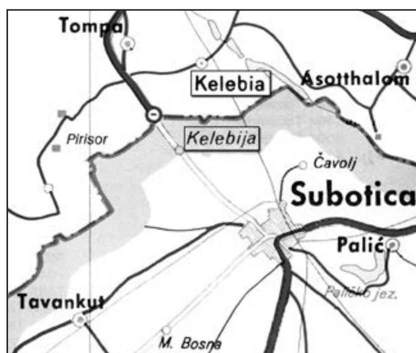
Lj. Vuković-Dulić

KELEBIJA, 1. staro srednjovjekovno naselje i pustara sjeverno od Subotice. Prijašnji nazivi: 1543. Kelebia, 1570. Kelebe, 1598. Kelebb, 1650. Keleby. Ime vjerojatno potječe od staroturske riječi *kelap* (neka biljka). Naziv Kelebi hrvatsko je pučanstvo preinačilo u Kelebija. Prvi se put spominje 1297. u imenu osobe Šimona, sina Vase iz Keliba (*Simon filius Wasa de Kelyb*). István Iványi smatra da su prvi stanovnici bili Kuni. Mjesto se nalazi u popisu obveznika Kalačko-bačke nadbiskupije iz 1543. te u turskim defterima, iz kojih se vidi da je 1580./82. imala 18 domova koji plaćaju porez, a 1590./91. čak 57. Područje je bilo dijelom Subotičke nahije. Tijekom XVII. st. uvijek se spominje kao »racko naselje«, a nalazilo se na zapadnoj obali Kelebijskoga jezera. Stanovnici su sudjelovali u seobi srpskoga i hrvatskoga stanovništva iz Bačke u Ostrogon 1598., zbog čega je naselje opustjelo te je 1678. zabilježeno kao

pustara. Razasute ruševine crkve nalaze se na uzvišici koja se naziva Crkvina. Nakon povlačenja Turaka, priključena je području Subotice kao jedna od pustara. God. 1711. ubraja se među hrvatska naselja. Imala je više feudalnih gospodara, a najveća je bila barunska porodica Redl.

Na svojem majuru južno od Tompe barun Bela Redl od kapele sv. Ane 1905. izgradio je crkvu posvećenu Blaženoj Djevici Mariji i sv. Ani. U vrijeme ustanovljenja župe 1905. u bogoslužju su bili madžarski i hrvatski jezik. Do 1913. crkveno je pripadala Subotici, a od 1914. Tompi. God. 1915. na području župe bilo je 1656 rimokatolika, 118 pravoslavnih i 8 evangelika. U studenom 1918. srpska je vojska zauzela cijelo područje Kelebije, koje se nalazilo s južne strane demarkacijske crte što ju je odredio francuski general Franchet d'Espery. Državnim razgraničenjem 1921. pustara je presječena, nakon čega su formirana dva naselja istoga imena s obiju strana granice.

2. naselje u Madžarskoj (*madž.* Kelebia) formirano 1924. na dijelu pustare Kelebija koji je ostao u Madžarskoj. Crkva posvećena Kristu Kralju podignuta je u središtu mjesta 1928.-30., a samostalna župa ustanovljena je 1935., prije toga bila je administratura od 1922. Kroz mjesto prolazi peštanska željeznička pruga. Broj stanovnika: 2714 (2010.). Prije se nazivalo Gornjom Kelebijom. Prije povratka madžarske vojske 21. VIII 1921. i povlačenja jugoslavenske vojske na trianonsku granicu srpske i neke bunjevačke obitelji (Bošnjaković, Poljaković i dr.) u strahu od revanšizma prebjegle su u Suboticu. Tih je dana djelovanjem na terenu velikoga župana Subotice Paje Dobanovačkoga i zapovjednika Potiske pješačke brigade u Subotici divizijskoga generala Milosava Damjanovića zauzet dio područja između utvrđenih graničnih kota, čime je smanjeno područje kelebijske pustare koje je ostalo u Madžarskoj, što je poslije prihvatilo i međunarodno povjerenstvo za razgraničenje 1922. Na pločama postavljenim na mjesnoj crkvi među imenima poginulih mještana u Prvom i Drugom svjetskom upisana su i bunjevačka prezimena Andrašić, Androvć, Balažević, Bedić, Bošnjak, Čovčić, Ivković, Margušić, Mačković, Merković, Pavić, Šimić, Šimonić, Suturović i Tumbas. Broj Hrvata po službenoj brojidbi: 1930. – 31, 1941. – 15, 1945. – 22, 1960. – 10 (ukupni broj stanovnika 3804). Prezimena kelebijskih Hrvata 1970-ih godina: Ivković, Jurić, Prćić, Šimić, Vuković. Kelebijsko područje je bogato šumom. O nekadašnjoj nazočnosti hrvatskoga stanovništva svjedoče mikrotoponimi: u prošlosti (1870.) zabilježeni su Bukvićeva bara, Mukićeva bara, Radanovac i Budanovac, dok se od novijih izdvajaju Katančićev sokak, Skrajnica, Stipićev jaroš, Bojtarsko plandište, Mićakov bagrenik, Četverac, Javornica, Zlatarski lanci, Brište i Biluša te zaseoci Vrulica (skup salaša), Gredina ili Novo Selo te Šorak.

Kelebija – dva istoimena pogranična naselja

3. naselje u subotičkoj općini sjeverno od Subotice. Razvilo se iz salaških šorova uz Halaški put na području koje je do državnoga razgraničenja zvano Donja Kelebija. Naselje je izduženo, a širenjem duž glavne ceste prema Subotici urbanistički je spojeno s gradom. Sastavljeno je od dva usporedna šora. Nešto je više kuća na glavnoj cesti, a manje na sporednoj, koja je poznata pod imenom Srpski šor. Autobusnim linijama povezano je s gradom.

Mjesto je smješteno na valovitoj Subotičkoj pješčari tako da su dine i udoline jasno vidljive na terenu. Tlo je uglavnom pjeskovito te se na njemu nalaze voćnjaci, vinogradi i šuma. Istočno od naselja nalazi se jezero Majdan, koje privlači izletnike, te

vikend-zona smještena na rubu Kelebijske šume. Od institucija u selu se nalazi područna osnovna škola (četverogodišnja – dio škole *István Széchenyi*) i granični prijelaz Kelebija, otvoren 1978.

Središte je naselja oko impozantne rimokatoličke crkve, koju je dao podići biskup Lajčo Budanović 1936.-37. Vikarija Svetih apostola ustanovljena je 1926. a župa Razlaza apostola 1968. U bogoslužju su u uporabi madžarski i hrvatski jezik. Gradnja pravoslavne crkve počela je u najnovije vrijeme.

Kretanje broja stanovnika:

Godina	Broj st.
1948.	2861
1953.	2641
1961.	2974
1971.	2434
1981.	1995
1991.	1975
2002.	2168
2011.	2137

Stanovništvo je većinom madžarske nacionalnosti (58,8%), zatim su po brojnosti Srbi (16,9%), dok izjašnjenih Hrvata i Bunjevaca ima ukupno 12,5%.

Nacionalna struktura:

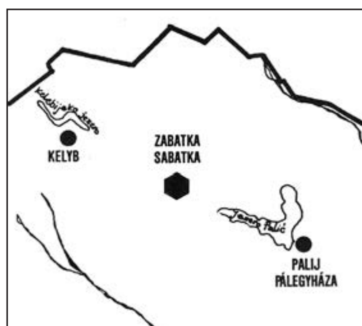
God.	1961.	1991.	2002.
Ukupno	2974	1975	2168
Madžari	1921	1267	1275
Srbi	352	223	367
Hrvati	600	132	138
Bunjevci	-	128	133
Jugoslaveni	5	179	102
Ostali	36	38	153

Lit.: G. Grosschmid, *Magyarország népesítésének áttekintése : Figyelemmel Bács-Bodrog vármegye történetére*, Bács-Bodrogh vármegye Történelmi Társulat évkönyve, 3/1887, Zombor; I. Iványi, *Bács-Bodrog vármegye földrajzi és történelmi helnévtára*, 1,² 4, Szabadka, 1909, 1907; M. Protić, *Zlatni dani Subotice*, Subotica, 1930; B. Hajduk Vojnić, *Moj grad u davnini : Subotica : 1391. do 1941.*, Subotica, 1971; M. Popović, J. Dinić, *Urbano geografska proučavanja naselja Jugoslavije : Primer velikog panonskog naselja Subotice*, Beograd, 1978; A. Hegedűs, A bácskai jobbágyok a török hódoltság végén (1660–1680), *Létünk*, 1/1981, Újvidék; L. Szekeres, *Középkori települések Északkelet-Bácskában*, Újvidék, 1983; B. Bukurov, *Subotica i njena okolina*, Novi Sad, 1983; *Schematismus Dioecesis Suboticanae*, Suboticae, 1993; A. Sekulić, *Hrvatski bački mjestopisi*, Zagreb, 1994; *Magyarország történeti statisztikai helységnévtára*, Budapest, 1994; L. Mađar, Nazivi mesta i stanovnika subotičke nahije prema popisu iz 1570. do 1578., *Rukovet*, 1-2-3/1995; Ž. Mandić, Mikrotponimija bunjevačkih Hrvata u Madžarskoj, *Folia onomastica Croatica*, 10, Zagreb, 2001; I. Katona, *A kalocsai érseki egyház története*, 1-2, Kalocsa, 2001-2003; B. Duranci, *Vojvodina bogatstvo različitosti*, Novi Sad, 2002; *Stanovništvo : Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u 2002. : Nacionalna ili etnička pripadnost : Podaci po naseljima*, 1, Beograd, 2003; *Geografska enciklopedija naselja Srbije : Vojvodina : 1*, Beograd, 2005; L. Sekereš, Subotička krstarenja, *Rukovet*, 4-6/2006, Subotica; T. Marković, *Opština Subotica : Geografska monografija*, Novi Sad, 2006; Gy. Káldy-Nagy, *A Szegedi szandzsák települései, lakosai és török birtokosai 1570-ben*, Szeged, 2008; *Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u Republici Srbiji 2011. : Prvi rezultati*, Beograd, 2011.

Ž. Mandić i S. Stantić

KELEBIJSKO JEZERO, jezero u okolici Subotice. Nalazi se na pustari Kelebija, zapadno od istoimenoga vojvođanskog naselja i središnje ceste koja prolazi kroz mjesto, u povećoj međudinskoj depresiji koja je na sjeverozapadu ograničena pješčanom dinom, a na jugu lesnom oazom. Narod ga je nazivao Trščanim jezerom (*lat.* Lacusa jev Arundine) zbog kvalitetne trske, čija se sječa oporezivala, jer je bila izvorom prihoda poduzetnicima koji su je kosili. Kao posljedica reguliranja površinskih voda, tijekom 1990-ih gotovo je sasvim isušeno te danas u njemu jedva ima vode. Svojedobno se suvišna voda preko Velikoga rita i subotičkih kanala slijevala ulicama Subotice do Mlake, a odatle u Palić. Bilo je dugačko oko 5 km, široko oko 300 m, površine oko 100 kj. Spada u slatkovodna jezera s barskom vegetacijom i dosta glinovitim dnom, ko-

je sprječava da se atmosferska voda upije u porozni pijesak. Dubina je varirala od 2 do 5 metara, u ovisnosti od količine vode. Zbog oscilacije razine vode, oko jezera nije bilo salaša, osim na južnoj strani, koja je nešto viša i suša. Ovdje su se tijekom 1970-ih i 1980-ih gnijezdile čaplje (*lat.* Ardea purpurea) te druge ptice močvarice.

Kelebijsko jezero

Lit.: I. Iványi, *Bács-Bodrog vármegye földrajzi és történelmi helnévtára***,** 4, Szabadka, 1907; B. Bukurov, *Subotica i njena okolina*, Novi Sad, 1983; T. Marković, *Opština Subotica : Geografska monografija*, Novi Sad, 2006.

S. Stantić

KENJAČA (*madž.* kenőcs: mast), sredstvo za podmazivanje kotača na seoskim kolima i prvim poljoprivrednim strojevima. U Bunjevaca ima još i naziv *kolomaz*. To je polučvrsta masa tamne boje. Do kraja XIX. st. dobivala se iz katrana, kojemu je dodavana manja količina ulja ili masti. Katran (ili, kako su ga još Bunjevci nazivali, *katranj*) bio je nusproizvod pri proizvodnji drvenoga ugljena (ćumura). Potkraj XIX. st. pojavila su se druga (bolja i jeftinija) industrijski proizvedena maziva, koja se i dalje zovu kolomaz (ili pogrešno kolomast), a i riječ *kenjača* zadržala se u govoru, no dobila je i drugo značenje, koje je proizišlo iz pogrdne riječi za vršenje velike nužde.

Lit.: *Ullman's Encyclopedia of Industrial Chemistry*, Weinheim, 2005; A. Sekulić, *Rječnik govora bačkih Hrvata*, Zagreb, 2005; I. Gutman, Još o bunjevačkoj kemiji, *Miroljub* 1/2010, Sombor.

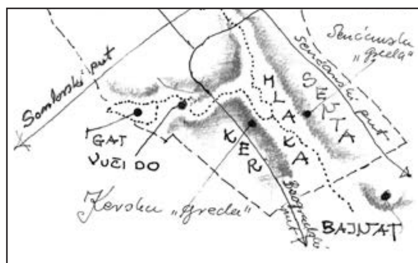
I. Gutman

KER, naziv za južni dio grada Subotice, koji je tradicionalno naseljen poglavito Bunjevcima. Prevladava mišljenje da je ime dobilo po pripadnicima vojnoga plemena Ker, jednoga od sedam madžarskih plemena koja su po tradiciji naselila Panonsku nizinu u IX. st. Ono je na južnim obalama jedne uvale Maloga Palića, koje je i prije bilo naseljeno, osnovalo naselje Ker (u latinskim izvorima: Qeer) sa zadaćom čuvanja putnoga prelaza preko tadašnje široke rijeke koja se ulijevala u Mali Palić. Obnavljajući darovnicu svoje majke Eufrozine, kralj Bela III. darovao je 1113. samostanu reda ivanovaca iz Stolnoga Biograda (*madž.* Székesfehérvár), među ostalim, i tri rala oranice u Keru. Toponim se s vremenom prenio nešto sjevernije te je u XVIII. st. podignuto novo naselje na uzvišici, *kerskoj gredi*, naspram koje je u sjevernom dijelu *senćanska greda*, dok se udolina između njih (ostatak nekadašnje rijeke koja presijeca današnje područje Subotice u pravcu sjever – jug) naziva(la) Mlaka, veliko barište. Zapadno od kerske grede bilo je Gatsko jezero.

Na rukopisnoj karti Karla Leopolda Kovácsa iz 1785. vidi se da urbanu strukturu Kera karakterizira potpuno nepravilan oblik čestica – ograđena kućišta različite veličine i oblika s ukupno 188 kuća razbacanih bez ikakva reda. Broj se kuća 1890. povećao na 1019, a broj stanovnika bio je 6890. I Ker i Senta, iako unutar gradskih šančeva, u svim su se službenim dokumentima nazivali vanjskim gradom (*madž.* külön város), sve do podjele grada na osam krugova (kvartova) unutar šančeva, kada je Ker postao III., a Senta II. krug. Područje današnje Mjesne zajednice Ker omeđeno je Beogradskom cestom na istoku, nekadašnjom Pačirskom prugom na jugu, na zapadu se proteže do ruba grada, a na sjeveru graniči s područjem Gata, počevši od osnovne škole pa do Kerskoga groblja, tj. do njegova izlaza na Vinodolsku ulicu i u njezinu produžetku do ruba grada.

U predaji je sačuvan naziv *Bunjevački sokak* za današnju Ulicu Ivana Antunovića, a dio današnje Ulice Marka Oreškovića, na samom sjeverozapadnom kraju kerske

grede, nazivao se *Dulićev šor* ili *sokak*. Toponim je snažno očuvan u svakodnevnom govoru pa se župa sv. Roka, koja je osnovana 1841., naziva kerskom župom ili župom Ker; crkva sv. Roka, izgrađena 1896., *kerskom crkvom*, dok se groblje sv. Roka, koje se nalazi na sjevernom djelu područja, na nekadašnjem obodu naselja, također naziva kerskim grobljem. Pokraj crkve nalazi se osnovna škola, koja se pučki naziva *kerskom školom* – osnovana je 1868., a današnja zgrada podignuta je 1893. Područje Kerske mlake spominje se u bunjevačkoj narodnoj pjesmi *Kerska mlaka, duga i široka*. Nakon premošćivanja Mlake Gabrić-ćuprijom, nastao je bunjevački narodni običaj prenošenja *snaše* od strane *đuvegije*.

Nekadašnje područje Kera s okolicom

Toponim je inače raširen na cijelom području nekadašnje Ugarske. Tako su se u Bačkoj nazivala i dva njemačka naselja do protjerivanja njihova stanovništva nakon Drugoga svjetskoga rata: Stari Ker (njem. *Alt-Keer, Altker*, madž. *Ókér*) raniji je naziv za današnje Zmajevo (između dvaju svjetskih ratova: Pašićevo), a Mali Ker (*njem.* Kleinker, Klein Ker, Kischker; *madž.* Kiskér, Kis Kér) nekadašnji je naziv za Bačko Dobro Polje (između dvaju svjetskih ratova jedno se vrijeme zvalo i Pribićevićevo).

Lit.: I. Iványi, *Bács-Bodrog vármegye földrajzi és történelmi helynévtára*, 1, 2, Szabadka, 1909²; M. Marković, *Geografsko-istorijski imenik naselja Vojvodine*, Novi Sad, 1966; A. Sekulić, *Hrvatski bački mjestopisi*, Zagreb, 1994. Zs. Szabó, *Crtice iz povijesti naselja Bačke u srednjem vijeku*, Subotica, 2010.

A. Rudinski

KERAVIN, Ivan (Monoštor, 9. X. 1917. – Zagreb, 9. X. 1992.), karmelićanin, prevoditelj. Sin je Adama i Marije, rođ. Korpić. Nakon što je završio osnovnu školu u rodnom mjestu, stupio je u karmelićanski red kao sjemeništarac Dječačkog sjemeništa u Somboru. Ondje je stanovao, a pohađao je somborsku gimnaziju. U Czerni kraj Krakova u Poljskoj proživio je novicijat te je 1937. položio prve zavjete. Filozofiju i teologiju studirao je na učilištu svojega reda na Svetoj Gori Karmelu u Palestini, gdje je i zaređen za svećenika 1942. U Palestini je učitelj bogoslova i vikar Svete Gore Karmela te poglavar jeruzalemskoga karmelskoga samostana. U Sombor se vraća 1955., gdje je dušobrižnik i odgojitelj u sjemeništu. Utemeljitelj je prvoga karmelićanskoga samostana u Hrvatskoj, najprije u Hrvatskom Leskovcu 1958., a zatim u zagrebačkom predgrađu Remete 1959. Ondje je bio prior, učitelj bogoslova i prefekt sjemeništaraca. Nakon smrti dijecezanskog župnika u Remetama postao je župnikom župe Remete. Bio je neumorni širitelj karmelskoga reda u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini. Kada je 1987. osnovan samostan karmelićana u Kamen-Šinama kraj Splita, bio je prvi poglavar tamošnje karmelićanske zajednice i, uz župničku službu, promicatelj je karmelićanske duhovnosti u južnoj Hrvatskoj. Uz svoj poglavarsko-odgojiteljski rad bio je izabran za provincijala Hrvatske karmelske provincije sv. oca Josipa (1972.-75.) te sudjeluje na generalnom Kapitulu Reda u Rimu 1973. Posljednje godine života proveo je u karmelskom samostanu u Remetama, a ondje je i pokopan u karmelićansku grobnicu.

Ivan Keravin

Pisao je članke duhovnoga sadržaja za glasila *Radosnu vijest*, *Vrelo života* i *Glas Koncila* te pregledni članak o svojem sumještaninu književniku Stipanu Bešlinu u *Subotičkoj Danici* (1992.). Poznavao je latinski, starogrčki i hebrejski, a tečno je govorio engleski, francuski i talijanski jezik. Prevoditelj je brojnih nabožnih djela s francuskoga, talijanskoga i španjolskoga na hrvatski jezik

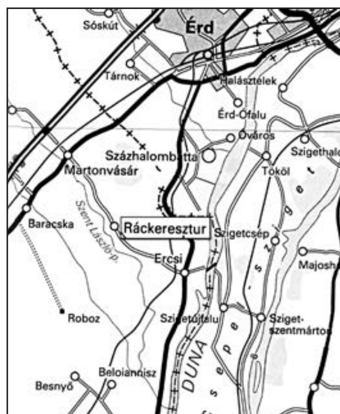
Prijevodi: Conrad de Meester, *Prazne ruke*, 1978, 1986²; Therese de Lisieux, *Ljubiti sve do smrti iz ljubavi*, Zagreb, 1983; Therese de Lisieux, *Neizreciva nježnost*, Zagreb, 1983; Theresia ab Infante Iesu, *Oči i srce*, Zagreb, 1983; Franjo od sv. Marije, *Sebi i Bogu prisutan*, Zagreb, 1984; Victor Sion, *Put molitve s Terezijom iz Lisieuxa*, Zagreb, 1984; Gianni Sangalli, *Zdravo Marijo – Pjesma hvale i nade*, Split 1987; Anastasio Ballestrero, *Devet razmatranja o svetom Josipu*, Karlovac, 1988; Marie Eugen de l'Enfant Jesus, *Isus Krist – Motrenje Vazmenog Otajstva (meditacije Velikog tjedna)*, Zagreb, 1989; Sancta Teresa di Gesu de los Andes, *Huanita*, Jelsa – Zagreb, 1993; Theresia ab Infante Iesu, *Neizreciva nježnost – Sveta Terezija iz Lisieuxa*, Split, 1999, 2003², 2011³; Theresia ab Infante Iesu, *Ljubiti sve do smrti iz ljubavi – Sveta Terezija iz Lisieuxa*, Split, 1999, 2003², 2011³; Theresia ab Infante Iesu, *Oči i srce*, Split, 1999 (2003², 2011³).

Lit.: *Bačko klasje*, 73, Subotica, 1993; *Zvonik*, 10/2004, Subotica; *Hrvatski biografski leksikon*, 7, Zagreb, 2009.

M. Miloš

KERESTUR (*madž.* Ráckeresztúr), naselje u Biloj županiji (*madž.* Fejér megye), sjeverozapadno od Erčina (*madž.* Ercsi). Prvi se put spominje 1347. u obliku Kereztthur, što upućuje na to da je tamošnja crkva bila posvećena Svetom križu (Szent Kereszt). Od XIV. do XVI. st. cvatuće je naselje. U vojnom pohodu Turaka na Budim 1542. selo je opustjelo. Oko 1629. napučuju ga i Hrvati i Srbi, koje pisani dokumenti, ne znajući ih razlikovati, podjednako spominju pod etnikom *Rac*; tada se i ime sela mijenja u Ráckeresztúr. God. 1656. crkva je posvećena sv. Petru i Pavlu. God. 1715. ima »nekoliko«, a 1720. deset hrvatskih obitelji, koje se prezivaju: Bakonić, Bešlić, Danišić, Dudašević, Epić, Grozdić, Ilković.

Od nasljednika generala Siegberta Heistera 1717. kupuje ga barun Anzelma Feldmann, koji je poslije dao izgraditi crkvu (1722.-25.) posvećenu Svetom križu. Matične se knjige vode od 1734. Između 1727. i 1730. naselje prelazi u vlasništvo grofa Józsefa Czirákyja. Posebnom župom postaje 1749., prije je pripadao Tarnoku (*madž.* Tárnok).

Kerestur (Ráckeresztur)

Prema popisu iz 1785., selo ima 91 kuću, u kojima obitava 128 kršćanskih ratarskih obitelji, a od 616 stanovnika 510 su katolici. Srpskoga stanovništva više nije bilo 1840. – od 832 stanovnika 741 je bio katolik, 22 evangelika, 63 reformista i 6 Židova. God. 1900. naselje je imalo 1846 stanovnika, a 2003. više od 3200.

Prema erčinskim kazivačima, početkom XX. st. najstariji Keresturci još su znali hrvatski.

Lit.: I. Ivanić, *Bunjevci i Šokci u Bačkoj, Baranji i Lici : Istorijsko-etnografska rasprava*, Beograd, 1899; J. *Károly, Fejér vármegye története*, Székesfehérvár, 1904; L. Kiss, *Földrajzi nevek etimológiai szótára*, Budapest, 1980; *Magyar Katolikus Lexikon*, Budapest, 1993.

Ž. Mandić

KERTVAROŠ (*madž.* vrtni grad > kert: bašta; város: grad), toponim za sjevero-istočni i istočni dio grada Subotice. Isprva se prostirao od željezničke pruge na istok prema Paliću do utvrđene granice grada. Do prijelaza iz XIX. u XX. st. taj dio gradskoga područja činili su doista vr-

tovi i vinogradi s ponekom vilom za odmor. Početkom XX. st. počinje se polako izgrađivati naselje i duž Palićkog i Majšanskog puta, a dijelovi dobivaju nazive IX., X. i XI. krug (kvart), dok se prave vile grade na Paliću. Istočna granica područja bila je današnja Ulica partizanskih baza, a južna palićka pruga. Nešto sjevernije od Majšanskog puta pa sve do Kireške ulice bio je IX. krug (danas: Željezničko naselje), od Kireške ulice pa do Palićkoga puta prostirao se X. krug, a od Palićkoga puta na jug do Horgoške pruge XI. krug. Današnja Mjesna zajednica Kertvaroš uglavnom se poklapa s nekadašnjim X. krugom – područje omeđeno željezničkom prugom, Kireškom i Ulicom partizanskih baza te Palićkom cestom. Tradicionalno je bilo pretežito naseljeno madžarskim stanovništvom, no u drugoj polovici XX. st., s izgradnjom nekoliko stambenih naselja, gradnjom individualnih kuća u slobodnom otvorenom obliku s predvrtom i širokim pristupom te širenjem grada prema istoku, taj dio grada nastanjuje srpsko stanovništvo, koje se doseljava u Suboticu u poslijeratnom razdoblju, a kvart u novije vrijeme dobiva prestižni karakter. Iako se u socijalističkom razdoblju na ovo područje doseljavalo i etnički hrvatsko stanovništvo, hrvatskih institucija u ovom dijelu grada nema, a u najnovije vrijeme u osnovnim školama predaje se predmet bunjevački govor. Vikarija Isusa Radnika utemeljena je 1926., a istoimena crkva podignuta je 1931. Samostalna je župa od 1956. Iako je dvojezična, u župi prevladavaju madžarski vjernici. Na području Kertvaroša nalaze se dvije osnovne škole, Ekonomski fakultet te Visoka škola za obrazovanje odgojitelja (nekadašnja Učiteljska škola, poslije Pedagoška akademija).

A. Rudinski

KESEJIĆ, Antun – Braca (Bač, 27. XII. 1927. – Bač, 17. XI. 1998.), profesor zemljopisa, etnograf. Sin prosvjetnih djelatnika Ljudevita i Emilije, rođ. Augusta. Brat je Franje Kesejića. Bio je oženjen za Anu Pejčić, nastavnicu matematike rodom iz Vajske, čije je sestre Jelice unuk Dragan Muharem (Sisak, 1984.), svećenik Subotičke biskupije. Osnovnu školu završio je u Baču, a gimnaziju u Zagrebu. Diplomirao je etnologiju i zemljopis na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Kao jedan od boljih studenata, bio je suradnik Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti iz Zagreba (*Ljetpopis JAZU* za 1949.-1950. navodi da je bio među »odabranim i u etnografskom radu vještijim studentima etnologije«). Radni vijek proveo je kao nastavnik zemljopisa u osnovnoj školi u Baču. Notno je bilježio pjesme te skupljao etnografsku građu iz Bača i okolice. Pred kraj života objavljivao je u *Subotičkoj Danici* (Šokački pokladni običaji u Baču, *Subotička Danica (nova) kalendar za 1996. godinu*) i *Klasju naših ravni* (Sjećanje na Mostongu, 1/1996; Bećarci iz Bača, 1/1996; Bačlije se rado sjećaju »kudilje«, 2/1997). Pisao je i o svadbenim običajima iz Bača, starijem tipu i uređenju kuće u Baču, porodnim, pogrebnim i agrarnim običajima u Baču, ophodu kraljica u Baču, stočarstvu, pčelarstvu, ratarstvu, tekstilnom rukotvorstvu, prelu, divanu, poskočicama i dr. Podatke koje je prikupio citirali su hrvatski etnolozi (Vesna Čulinović-Konstantinović, Milana Černelić, Jasna Čapo-Žmegač i dr.). Djelo mu je u nas nepoznato i neproučeno, a rukopisi mu se čuvaju u Bunjevačko-šokačkoj knjižnici *Ivan Kujundžić* u Subotici te u Zagrebu – u Odsjeku za etnologiju Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti i Etnološkom zavodu Filozofskoga fakulteta. Pokopan je u Baču.

Djela: *Prezimena i nadimci iz Bača i okolice* (rukopis), Zagreb, 1948; *Svadbeni običaji iz Bača* (rukopis), Zagreb, 1948; *Svadbeni običaji iz Bođana* (rukopis), Zagreb, 1950; *Etnografska građa iz Bača* (rukopis), Zagreb, 1949-50.

Izvori: Matica krštenih rimokatoličke župe sv. Pavla u Baču; Kazivanje sina Zlatka Kesejića iz Bača.

Lit.: *Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti za godine 1949-1950*, 56, Zagreb, 1952; *Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti za godine 1951-1952*, 58, Zagreb, 1953; M. Černelić, *Uloge i nazivi odabranih svatova u Bunjevaca*, Zagreb, 1991; Dokumentacijski pregled arhivskog gradiva Odsjeka za etnologiju HAZU, *Zbornik za narodni život i običaje*, 55, Zagreb, 2010.

J. Šteťković

KESEJIĆ, Franjo (Bač, 4. X. 1932. – Zagreb, 28. IV. 2004.), nogometaš, nogometni trener, novinar, sportski i društveni djelatnik. Sin prosvjetnih djelatnika Ljudevita i Emilije, rođ. Augusta. Brat je Antuna Kesejića. Osnovnu školu završio je u Baču, a gimnaziju u Odžacima. Diplomirao je zemljopis na Filozofskom fakultetu u Zagrebu 1958. Nogomet je započeo igrati u *Tvrđavi* iz Bača. Za vrijeme studija u Zagrebu je igrao nogomet za *Dinamo* i *Lokomotivu*,

Franjo Kesejić

koja je tada nastupala u Prvoj saveznoj ligi. Njegova generacija, u kojoj su nastupali i kasniji izbornici hrvatske reprezentacije Otto Barić i Miroslav Ćiro Blažević, bila je najuspješnija u povijesti *Lokomotive*.

Poslije završetka studija zapošljava se kao novinar u Birou za štampu tadašnjega Željezničko-transportnoga poduzeća Zagreb, koje je, među ostalim, izdavalo svoje glasilo *Željezničar*. Nakon nekoliko godina imenovan je za šefa službe za informiranje ŽTP-a Zagreb. Tu je funkciju, uz manji prekid, obnašao do umirovljenja 1991. Kao glavni urednik *Željezničara* 1973.-76. i 1981.-91. stvorio je novine koje su smatrane jednima od najboljih svojega tipa, a razina napisa nije zaostajala za onima u dnevnim novinama. O tom svjedoči i više priznanja koje je uredništvo pod njegovim vodstvom primilo za svoj rad.

Nakon prestanka aktivne nogometne karijere djelovao je kao trener u *Radniku* iz Velike Gorice, *Mladosti* iz Zaboka i *Lokomotivi* iz Zagreba. Pokrenuo je turnir »Četiri Lokomotive«, na kojemu su se natjecali klubovi s tim nazivom, a bio je i među osnivačima te prvi predsjednik rekreacijskoga kluba željezničara veterana *Žetepejski dečki* 1984., koji i danas djeluje. Za svoj rad u tom klubu dobio je posthumno priznanje.

Iako je njegovo ime i danas poznato kako u zagrebačkom prvoligašu NK *Lokomotiva* tako i u Hrvatskim željeznicama, u rodnoj Bačkoj uglavnom je nepoznat.

Izvori: Matica krštenih rimokatoličke župe sv. Pavla u Baču; Kazivanje supruge Marijane Kesejić iz Zagreba.

Lit.: A. Sekulić, *Drevni Bač*, Split, 1978; *Željezničar*, 5,6/2004, Zagreb; T. Židak, Jackpot gazde Dinama, *Jutarnji list*, 20. VI. 2009, Zagreb.

J. Štefković

KESEJIĆ, Ljudevit (Lajčo, Lajča) (Baja, 24. VIII. 1893. – Bač, 14. XII. 1974.), prosvjetni radnik, orguljaš. Potječe iz jedne od najuglednijih bajskih bunjevačkih obitelji Šandora i Jozije, rođ. Makić. Otac je Antuna i Franje Kesejića. Kao optant, sa suprugom Emilijom, rođ. Augusta, čiji je otac bio obrtnik – sodar u Baji, poslije Trianonskoga mirovnoga ugovora iz 1920. napustio je Madžarsku te se doselio u Bač. Bio je učitelj u osnovnoj školi u Baču, jedno vrijeme čak ravnatelj, a u Biskupijskom sjemeništu, koje je djelovalo u Baču 1925.-28., profesor hrvatsko-srpskoga jezika. Dugi niz godina bio je orguljaš i kantor u franjevačkoj crkvi u Baču, tajnik tamošnje Bačke šokačke kasine i član pjevačkoga društva,

Ljudevit Kesejić

koje je ondje djelovalo 1930-ih. Brat Franjo također je optirao za Kraljevinu SHS i poslije je bio učitelj u Tavankutu, dok im je jedna sestra ostala živjeti u Baji. Za vrijeme Drugoga svjetskog rata madžarske vlasti su ga tražile, te je izbjegao u Lepoglavu, gdje je zatvorski dušobrižnik bio fra Ferdo Krčmar, koji je između dva svjetska rata bio na službi u franjevačkome samostanu u Baču. Poslije rata vratio se u Bač, gdje je živio do kraja života.

Izvor: *Liber historiae parochiae Bač*; Kazivanje i privatna arhiva Stjepana Fuksa iz Bača; Kazivanje mještana Bača.

Lit.: P. Pekić, *Povijest Hrvata u Vojvodini od najstarijih vremena do 1929. godine*, Zagreb, 1930; T. Iskruljev, *Raspeće srpskog naroda u Sremu 1914 godine i Madžari : Sa madžarske granice : Bajski trokut : Sent-Andrija*, Novi Sad, 1941.

J. Štefković

KESIĆ, Nikola (Budim ?, 1709. – Taban kraj Budima, 10. VI. 1739.), franjevac, profesor filozofije. Potjecao je iz ugledne i bogate budimske obitelji. U Budimu je 1732. zaređen za svećenika i pohađao studij teologije na visokoj bogoslovnoj školi Generalnoga učilišta Franjevačkoga reda. Nije poznato kada je pristupio franjevcima Bosne Srebrene ni gdje je završio studij filozofije. Uspješno je položio ispit za nastavnika filozofije s najvišom ocjenom te je dobio učiteljsku stolicu na Filozofskom učilištu u Budimu (1736.-39.).

God. 1737. pratio je u Bugarsku svojega profesora teologije Lovru Bračuljevića dok je on obavljao kanonski pohod bugarskih franjevaca. Među njegovim je studentima filozofije bio i najplodniji djelatnik budimskoga kulturnoga kruga Emerik Pavić. On je 1738. pred članovima izbornoga sabora Bosne Srebrene u Baču branio njegove filozofske postavke u javnoj raspravi u kojoj su kao prigovarači sudjelovali Stjepan Vilov i Filip Lastrić. Nakon završetka nastavničke službe izabralo ga je početkom 1739. upravno vijeće provincijala Ivana Srijemca za gvardijana u Baji, ali Kesić službu nije prihvatio jer je umro od kuge dvoreći oboljele u budimskom predgrađu Tabanu.

Nakon njegove smrti njegova je obitelj dala tiskati lekcionar što ga je priredio na osnovi poznatoga lekcionara Ivana Bandulavića *Epistole i Evangjelja priko sviju nedilja i blagi dneva svetih godissnji* (Budim, 1740.), koji se raširio po Slavoniji i među podunavskim Hrvatima i bio u uporabi punih četvrt stoljeća (D. Prohaska). Koristi se pravopisnim rješenjima svojih učitelja Lovre Bračuljevića i Stjepana Vilova, a sam pojednostavnjuje grafijski sustav, koji su poslije prihvatili drugi pisci (S. Vince). U okviru lekcionara izdan je i višegodišnji kalendar, koji obuhvaća razdoblje 1740.-68.

Djela: *Epistole i Evangjelja priko sviju nedilja i blagi dneva svetih godissnji*, Budim, 1740.

Lit.: D. Prohaska, Budimski lekcionari XVIII. vijeka prema bosanskodalmatinskomu od I. Bandulavića, *Zbornik u slavu Vatroslava Jagića*, Zagreb, 1908; J. Fućak, *Šest stoljeća hrvatskog lekcionara*, Zagreb, 1975; F. E. Hoško, *Franjevačke visoke škole u kontinentalnoj Hrvatskoj*, Zagreb, 2003; M. Cifrak, Slavonski lekcionari, u: *Zbornik 300 godina visokog školstva u Osijeku*, Osijek, 2011; F. E. Hoško, *Slavonska franjevačka učilišta*, Zagreb, 2011.

F. E. Hoško

KETIG, Tomislav, (Nova Gradiška, 17. IX. 1932.), književnik, enciklopedist. Očevi preci doselili su se u XVIII. st. iz mjesta Kettig kraj Koblenza (Njemačka) u Varaždin. Odatle se njegov djed dr. Ferdinand Kettig preselio u Vukovar, gdje je bio odvjetnik i javni bilježnik, a otac mu je bio gimnazijski profesor. Godine djetinjstva (1941.-46.), koje će ostaviti važan trag u sjećanju, ratne i prve poratne godine, proveo je u banatskom gradu Beloj Crkvi, odakle potječe obitelj njegove majke. Za taj su grad njega i njegove roditelje vezivala čvrsta prijateljstva s brojnim starosjedilačkim srpskim i njemačkim obiteljima. Piše i objavljuje jednako na hrvatskom i srpskom jeziku, štujući oba svoja podrijetla – po ocu hrvatski i po majci vojvođanski srpski.

Iz Bele Crkve seli se u Novi Sad, gdje je maturirao u gimnaziji *Jovan Jovanović Zmaj*. Od 1951. do 1959. studirao je i apsolvirao na Medicinskom fakultetu u Beogradu, ali je prevagnuo njegov interes za

literaturu – diplomirao je 1973. jugoslavenske književnosti i južnoslavenske jezike na Filozofskom fakultetu u Novom Sadu. Od 1960. do 1965. bio je urednik, poslije i glavni urednik u novosadskoj Izdavačkoj kući *Progres*, a zatim glavni urednik te direktor sektora izdanja na srpskohrvatskom jeziku u Novinsko-izdavačkom poduzeću *Forum* u Novom Sadu. Od 1976. stručni je tajnik, a od 1979. glavni urednik Redakcije *Enciklopedije Jugoslavije* za Vojvodinu pri Jugoslavenskom leksikografskom zavodu (danas Leksikografski zavod *Miroslav Krleža*) iz Zagreba. Na toj dužnosti ostaje do umirovljenja 1992. Sada je glavni urednik *Enciklopedije Vojvodine* u izdanju Vojvođanske akademije znanosti i umjetnosti.

Tomislav Ketig

Književnu karijeru počeo je objavljujući prve pjesme 1951. Piše i pripovijetke, romane, drame, eseje, studije i monografije iz kulture i povijesti te književne kritike. Objavljuje u vojvođanskoj periodici – *Almanah mladih* (1951.), *Četrdesetpeta paralela* (1952., suurednik), *Dnevnik* (1954., 1967.-68., 1976., 1985.-88.), *Polja* (1958.-61., 1965.-70.; suurednik 1960.-63.), *Nedeljne novine* (1965.), *Letopis Matice srpske* (1987., 1989.-90.); zatim u beogradskim časopisima *Mlada kultura* (1952.-54.), *Književne novine* (1958., 1970., 1978.), *Delo* (1960., 1962.-63., 1967.), *Jež* (1960.-61.), *Borba* (1963., 1969., 1992.); također u hrvatskoj periodici: *Forum* (1963., 1966., 1982., 1984., 1999.-2000., 2006.), *Polet* (1963.-65.), *Telegram* (1966.-68.), *Oko* (1976.-79.), *Slobodna Dalmacija* (1981.), *Odjek* (1983., 1986., 1988.-89.), *Republika* (1988., 1997., 2000., 2002.), *Radovi Leksikografskoga zavoda »Miroslav Krleža«* (1991.), *Kolo* (1997., 1999.-2002.) i *Književna Rijeka* (1999.). U novije vrijeme surađuje i u hrvatskoj književnoj periodici u Vojvodini *Klasje naših ravni* (2006.-12.).

Objavio je knjige pjesama *Prometej u povratku* (1962.), *Amanet* (1981. – nagrada »Stražilovo«) i *Poeme i balade* (2002.); knjigu eseja *Sanjari i fotografi zore* (o surrealizmu, 1975.); romane *Slepi putnici* (1972. – nagrada Društva književnika Vojvodine za roman), *Lude godine* (1973.), *Velebitski orao* (2007.), *Rakova djeca* (2007.) te dvotomni *Duga senka svitanja* (2007. – njemački prijevod objavljen u Münchenu 2011., iste godine dobiva glavnu nagradu za književnost Vlade pokrajine Baden-Württemberg). Objavio je i knjigu drama *Pomračenja* (1969.). Izvođene su mu kazališne, televizijske i radijske drame *Vozačev nokturno* (Novi Sad i Budimpešta, nagrada na Festivalu Jugoslavenske radiotelevizije, Kopar, 1963.), *Astronauti* (Pirot i Novi Sad, 1963.), *Ružičasta noć* (Narodno kazalište, Subotica, 1964.), *U cara Trajana kozje uši* (Novi Sad, Beograd i Festival Jugoslavenske radijske drame, Ohrid, 1965., Beč, Budimpešta, Saarbrücken, Köln, Skoplje, Hilversum, 1967.), *Rekorder i aligator* (Novi Sad, Festival Jugoslavenske radijske drame, Ohrid, 1968.), *Poslednji dani Sirakuze* (Budimpešta, Novi Sad, Sarajevo, 1969.), *Kulosfera* (Nagrada Društva književnika Vojvodine, Srpsko narodno kazalište, Novi Sad, 1972.), *Život teče dalje* (TV Novi Sad, 1977.), *Lud kamen na granici* (TV Novi Sad, 1977.), *Ulje na vatru* (TV Beograd, 1978.).

U pjesničkim zbirkama »teži univerzalnosti i strukturnomu višeglasju, odnosno dramskoj napetosti kao stalnoj značajki svojega književnoga stvaralaštva« (*Hrvatski biografski leksikon*). Romani mu imaju snažnu povijesnu utemeljenost, a traganje

za identitetom njihov je noseći motiv, te su stoga autobiografski sadržaji česte sastavnice narativa. U dramskim tekstovima »prošlost i suvremenost najčešće tematizira skokovitom dramatizacijom, živim dijalogom punim obrata, asocijativno i duhovito« (*Hrvatska književna enciklopedija*).

Uz više od 100 enciklopedijskih članaka objavio je u *Enciklopediji Jugoslavije* (Zagreb, 1989.-90.) kulturno-povijesne makropedijske odrednice »Jugoslavija – Kultura 1918. – 1988.« i »Jugoslavija – Nauka 1918. – 1988.«.

Sastavio je antologiju *Pesnici Vojvodine* (Novi Sad, 1975.) te bio suprirеđivač antologije *Jugoslavensko pjesništvo NOB i revolucije* (Zagreb, 1983.). Prevodio je s engleskog prozu (R. A. Poe, J. London, E. Hemingway, F. Scott Fitzgerald, D. Thomas, A. Panshia) i pjesme (J. Symons). Prevođen je na njemački, madžarski, talijanski, nizozemski, francuski, makedonski, slovenski, albanski, slovački, rusinski, ruski i švedski. Potpisivao se pseudonimima *Panonius* i *Miloš Stević.*

Bio je tajnik (1969.-71.) i predsjednik (1971.-75.) Društva književnika Vojvodine, dopredsjednik i v. d. predsjednika Saveza književnika Jugoslavije (1975.-78.). Član je Društva hrvatskih književnika i Hrvatskog društva pisaca te Međunarodnoga PEN-a. Za uspjehe u međunarodnoj književnoj suradnji dobio je Orden bratstva i jedinstva sa srebrnim zracima. Dobitnik je i Listopadske nagrade Novog Sada 2002. i Nagrade za životno djelo Društva književnika Vojvodine 2009.

Djela: *Prometej u povratku*, Novi Sad, 1962; *Pomračenja*, Novi Sad, 1969: *Slepi putnici*, Subotica – Beograd, 1972; *Lude godine*, Novi Sad, 1973; *Sanjari i fotografi zore*, Novi Sad, 1975; *Amanet,* Novi Sad 1981; *Poeme i balade*, Zagreb, 2002; *Duga senka svitanja,* 1-2, Novi Sad, 2007; *Rakova djeca*, Zagreb, 2007; *Velebitski orao,* Subotica, 2007.

Lit.: U znaku mladih : Povodom nagrađenih romana na konkursu Vojvođanske sekcije književnika, *Borba*, 12. IV. 1969, Beograd; Dramski tekstovi Tomislava Ketiga, *Pozorište*, 5/1970, Novi Sad; Satira na novosadski način, *Večernje novosti*, 6. I. 1972, Beograd; J. Klarski, U praskozorju slobode, *Subotičke novine*, 18. VIII. 1972, Subotica; *Leksikon pisaca Jugoslavije*, 3, Novi Sad, 1987; S. Babić, *Portreti*, Novi Sad, 1990; Amanet i oporuka, *Slobodna Dalmacija*, 3. IX. 2003, Split; M. Miković, Roman u književnosti Hrvata u Vojvodini, *Književna revija*, 3-4/2008, Osijek; J. Bányai, Povijesna narativa u posjedu književnosti, *Klasje naših ravni*, 1-2/2008, Subotica; Lj. Cerović, Svedok istorije, *Polja*, 455, Novi Sad, 2009; *Hrvatski biografski leksikon*, 7, Zagreb, 2009; *Hrvatska književna enciklopedija*, 2, Zagreb, 2010.

T. Žigmanov

KEVEDINKA (kevidinka, kövidinka, ružica, Steinschiller), sorta grožđa. Jedan je od roditelja sorata karát, Kecskemét virága, sila i nova sila. Podrijetlo joj je nedovoljno istraženo. Smatra se da je autohtona sorta Panonske nizine, neki misle da je stara sorta s Fruške gore, a drugi da podrijetlo vodi iz današnje Rumunjske (Aradska županija). Znatnije se širi na Subotičkoj pješčari poslije 1880-ih, pri velikoj obnovi vinograda nakon pojave filoksere. Na teritoriju slobodnoga kraljevskoga grada Subotice 1840.-41. popisano je 27.085 motika (oko 1950 ha) vinograda; potkraj XIX. st., nakon pojave filoksere, površine pod vinogradima iznosile su oko 8000 kj (4600 ha); početkom XX. st. podižu se vinogradi na pjeskovitu zemljištu Hajdukova, Donjega i Gornjega Tavankuta, Čikerije i Kelebije pa je 1906. popisano 5172 ha vinograda. U tim novim vinogradima od vinskih sorata najviše se sadila upravo kevedinka zahvaljujući mnogobrojnim prednostima (čokoti se gaje bez potpore, odlično podnosi kratku rezidbu, obilna rodnost, velika vitalnost na pjeskovitu terenu, jednostavan način proizvodnje). Zbog toga je s vremenom preuzela primat od kadarke te je postala vodećom sortom pješčare. Zadržala ga je i nakon Drugoga svjetskoga rata – u privatnim vinogradima na Subotičkoj pješčari 1978.-79. činila je 61% čokoća; kadarka 11,9%; ezerjo 9,4%; slankamenka 8,8% i talijanski rizling 6%.

Bujna je sorta. Vrh mlada lastara slabo je crvenkaste boje, vunast. List je srednje veličine, cio ili trodijelan. Daje jake i uspravne mladare. Bobice su srednje veličine

ili nešto sitnije, okrugle. Pokožica debela, crvenkaste boje, s obilnim pepeljkom i izraženim crnosmeđim točkama. Sok bezbojan. Grozd je obično malen, cilindričan, izdužen i zbijen. Težina grozda kreće se od 90 do 140 g. Peteljka kratka, zdrvenjena. Veoma je prinosna jer su joj rodna i najniža te slijepa okca. Koeficijent rodnosti iznosi 1,8 – 2,2. Odlično podnosi kratku rezidbu, pri dugoj rezidbi daje slabiju kvalitetu. Kasna je sorta, na Subotičkoj pješčari bere se u listopadu. Otporna je na sušu i zbog toga veoma dobro uspijeva na pjeskovitu zemljištu, na kojem se sadi isključivo na vlastitu korijenu. Osjetljiva je na plamenjaču, ali je otporna na sivu plijesan. Nakuplja malo šećera. Sadržaj šećera u širi iznosi 16 – 18%, a kiselina 5 – 6%. Daje vino stolne kvalitete, za masovnu potrošnju, koje u prosjeku sadržava oko 10% alkohola. Vino je pitko, s jedva primjetnim mirisom i osvježavajućim okusom. Sa soda-vodom daje izvanredan špricer, po kojem su ovdašnji gostioničari bili nadaleko poznati.

Crveno je grožđe, ali se od nje uglavnom proizvodi bijelo vino. Ostavljanjem kljuka nekoliko dana na komini dobiva se roze, tzv. šiler. Grožđe se koristi i kao stolno. Tijekom berbe s čokoća kevedinke biraju se i na stranu stavljaju najljepši grozdovi, koji se režu s dijelom lastara, zatim se vezuju u male snopiće, tzv. evenke. Evenke su se pozorno nosile kući, gdje su se obično na tavanu vješale na grede i čuvale najmanje do Božića. Za Božić su iznošene na stol te su bile prije svega dječja slastica.

Lit.: L. Avramov, K. Briza, *Posebno vinogradarstvo : Ampelografija*, Novi Sad, 1965; K. Slavić, *Kratak istorijat vinogradarstva Subotičke peščare* (rukopis).

K. Slavić

KIĐOŠ (*madž.* Kígyós > kígyó: zmija), rijeka u sjevernoj Bačkoj. Dužina cjelokupnoga toka iznosi 126,5 km, od čega je u Madžarskoj 74 km, a u Vojvodini 52,5 km. Ime je dobila zbog stalna mijenjanja pravca i toka, pa tako i danas više puta prelazi državnu granicu. Zabilježen je i arhaični hrvatski naziv Plazovac, dok se u Vojvodini na srpskom naziva još i Plazović. Kod Bikića i Matevića Hrvati su je zvali i Kiđošac, a kod Đurića i Sentivana zabilježena je Kiđoška ćuprija.

Nastaje spajanjem dvaju krakova, odnosno kanala: bikićkoga kraka, odnosno kanala Bokodi-Kiđoš (*madž.* Bokodi-Kígyós csatorna) i aljmaškoga kraka, odnosno Glavnoga kiđoškoga kanala (*madž.* Kígyós-főcsatorna), koji se spajaju između Kaćmara i Riđice u zajedničku rijeku Kiđoš. Ona u pograničnom području gradi veliki broj močvara i meandara, a poslije teče paralelno s Dunavom. Na depresiji istočno od Koluta rijeka je formirala nekoliko jezera, koja su danas ribnjak. Na dijelu toka od 4 km sjeverno od Monoštora prolazi kroz Specijalni rezervat prirode *Gornje Podunavlje*. Jugoistočno od Monoštora ulijeva se u Veliki bački kanal, dok se prije njegova prokopavanja (1793.-1802.) ulijevala u Mostongu, čiji je bila gornji tok.

U vrijeme proljetnih kiša rijeka je bogatija vodom i buja riječna vegetacija, koja otežava protok vode. Zbog toga plavi okolna područja. Ljeti je vodostaj niži i zna presušiti. Kako je uglavnom širine 3 – 5 m, a dubine 40 – 100 cm, rijeka nije plovna. Prokopavanjem kanala izgubila je svoja prvotna svojstva. Nekad je pokretala mnoge mlinove, koji su nestali s povlačenjem vode u kanal, a bila je i mnogo bogatija ribom, iako je i danas važna za ribolovni turizam. Stanište je autohtone vodne i poluvodne vegetacije (vodeni kesten, bijeli i žuti ljiljan) i dendroflore (bijela vrba, bijela i crna topola).

Lit.: Ž. Mandić, Mikrotoponimija bunjevačkih Hrvata u Madžarskoj, *Folia onomastica Croatica*, 10, Zagreb, 2001; V. Stojanović, D. Mijović, Evaluation of Geodiversity of the Western Bačka Danube Region in the Planning Documents and Opportunities for Improvement, *Zbornik radova Geografskog instituta »Jovan Cvijić«*, Beograd, 2008; www.gimnazijaso.edu.rs/gornje-podunavlje/hidrografija/kidjos.php.

S. Bačić

KIKIĆ, Geza (Subotica, 15. IX. 1925. – Dubrovnik, 22. III. 2002.), književni povjesničar i kritičar, antologičar. Sin je Silvestra i Ane, rođ. Lulić. Osnovnu i Gra-

đansku školu u Subotici završio je kao stalni odlikaš te je dobio stipendiju za upis na Učiteljsku školu u Zagrebu u cilju popunjavanja subotičke prosvjete hrvatskim kadrovima. Studij upisuje 1940., ali ga napušta 1943., nakon što je vojska zaposjela zgradu škole, te se vraća u Suboticu. Bio je aktivan omladinski antifašist te ga potkraj rata madžarske vlasti uhićuju, a nakon puštanja iz zatvora sudjeluje u borbama za oslobođenje Subotice. Bio je borac VIII. vojvođanske udarne brigade, a nakon završetka rata nije htio primiti časničke dužnosti te je demobiliziran. Školovanje je nastavio na Učiteljskoj školi u Subotici, gdje je diplomirao 1946. Nakon što je kategorički odbijen u Novom Sadu, studij srpsko-hrvatskoga jezika i književnosti upisao je na Filološkom fakultetu u Beogradu. Studirao je uz rad i diplomirao na Filozofskom fakultetu u Novom Sadu 1958. Predavao je u školama u Bačkoj Topoli 1946./47. i Prijedoru 1947./48., ali je osuđen kao informbiroovac i zatočen na Golom otoku (1949.-51.). Nakon toga u više je mjesta učitelj i nastavnik književnosti (Gornji Vakuf do 1953., Bugojno do 1955., Tavankut do 1956., Đurđin do 1958., Otoka /kraj Bosanske Krupe/ do 1960. te Bosanska Krupa do 1965.). Kao profesor gimnazije doživio je ozljedu govornih organa koja se nije mogla izliječiti te je otišao u invalidsku mirovinu 1965. Vraća se u Suboticu i posvećuje proučavanju književne i kulturne povijesti bunjevačkih Hrvata, a 1970.-71. aktivno sudjeluje u rješavanju hrvatskoga nacionalnoga pitanja u Vojvodini. Svojim partijskim referatom razobličio je velikosrpski prilaz bunjevačkomu pitanju, koji je zastupao Alba M. Kuntić, zbog čega je nakon sloma Hrvatskoga proljeća po drugi put isključen iz SKJ 1972. te uklonjen iz javnoga života, uz zabranu javnoga djelovanja i objavljivanja u cijeloj Jugoslaviji – nije mogao objavljivati članke u novinama i časopisima niti knjige. Slično kao i velik broj žrtava toga doba u Subotici, zbog egzistencijalne i političke ugroženosti trajno napušta rodni kraj te se 1976. preselio u Hrvatsku – živi povučeno, najprije u Popovićima u Konavlima, a od 1986. do smrti u Hodilju kraj Stona.

Prvi rezultati njegova rada na hrvatskoj književnoj baštini u ugarskom Podunavlju bili su građa, studije, polemike, eseji, biografije i prikazi objavljeni prije svega u subotičkoj *Rukoveti* 1968.-71., u kojima je, osim književnih tema iz preporodnoga i jugoslavenska razdoblja, kritički progovorio i o nizu egzistencijalnih pitanja iz prošlosti i suvremenosti bačkih Hrvata. Tako je u *Rukoveti* publicirao građu iz preporodnoga razdoblja južnougarskih Hrvata (»Svjedočanstvo o mociji kanonika Antunovića; Ambrozije Boza Šarčević : Bunjevačka stvar«; »Pouzdanica g. kanoniku Ivanu Antunoviću od subotičke omladine« (5-6/1970); objavio ulomak iz svoje studije o Bunjevačkim i šokačkim novinama (9-10/1970); u eseju »Kritička riječ u borbi za afirmaciju stvaralaštva« (9-10/1971) pledira za »najmoćnije oružje kulturnog progresa – beskompromisnu javnu polemiku i neodstupnu kritiku« te analizira razvoj polemike od Ivana Antunovića do suvremenoga doba, upozoravajući pritom da su u vrijeme Austro-Ugarske »mađarski a donekle i srpski političari u to vrijeme bili suglasni o nacionalnoj pripadnosti Bunjevaca i Šokaca tj. da su 'katolički Srbi' iako su svi dobro znali da je nacionalni preporod javno utemeljen na ilirsko-hrvatskoj tradiciji«, zatim da »i pored potvrđenih oslobodilačkih težnji hrvatskog naroda u vrijeme vladavine velikomađarskog ekspanzionizma situacija između dva rata nije bila ništa povoljnija jer je bunjevačko-šokački puk bio pod nesmanjenim političkim pritiskom

Geza Kikić

velikosrpskih monarhista« te da hrvatski i srpski filolozi i leksikolozi zanemaruju regionalne i jezične osobenosti bačkih Hrvata; u kritičkom prikazu knjige Albe Kuntića *Počeci borbe za preporod bačkih Bunjevaca* (Beograd, 1969.), među ostalim, je zaključio kako je »pisac do te mjere problem paradoksalno zamaglio da je neodložno potrebno napisati novu knjigu pod naslovom 'Istina o bunjevačkim Hrvatima i njihovom preporodu'« (»O pseudoznanstvenom pristupu bunjevačkim Hrvatima i njihovom preporodu«, 3-4/1970); pri tome nije oklijevao ni ukazati na propuste knjige *Književnost bačkih Hrvata* (Zagreb, 1971.) od Ante Sekulića (»Domašaji i promašaji književne hrestomatije bačkih Hrvata«, 5-6/1970), prije svega zanemarivanje svjetovne inteligencije i književnosti; njegov prikaz »Lirski prvijenac Lazara Stipića« (7-8/1970) zapravo je esej o počecima ljubavne poezije u bačkih Hrvata; pisao je o Lazaru Stipiću (7-8/1970) i Jakovu Orčiću (7-8/1971); argumentirano je opovrgavao odbacivanje vrijednosti epigrama Pavla Bačića (3-4/1970), karikiranje pjesništva Lazara Stipića (7-8/1970) i negiranje književne vrijednosti djelâ Ivana Antunovića, Mije Mandića i Balinta Vujkova (5-6/1970) i dr. Svoje kritike i eseje objavljivao je više jugoslavenskih listova i časopisa (*Odjek*, Sarajevo, 20/1972; *Revija*, Osijek, 6/1972, itd.).

Antologija poezije bunjevačkih Hrvata i *Antologija proze bunjevačkih Hrvata*, koje je objavila Matica hrvatska 1971., sintetski su rezultat njegovih višegodišnjih istraživanja i prvi su reprezentativni (antologijski) izbori iz književnosti bačkih Hrvata. U njima je kritički vrednovao i stručno predstavio najviše domete poetskoga i proznoga stvaralaštva bačkih Bunjevaca od samih početaka pa do druge polovine XX. st.: od one koja je postojala u narodu – usmene književnosti i od one koja je uspostavljena potkraj XVII. st. među franjevcima Bosne Srebrene pa do književnosti angažiranih ljevičara koja je objavljivana nakon Drugoga svjetskoga rata. Time je pridonio usustavljivanju, vrednovanju i kritičkomu promišljanju književnosti bunjevačkih Hrvata te je donio i njezinu prvu ozbiljniju valorizaciju.

Struktura je obiju knjiga slična: na početku su priređivačeve uvodne književno-povijesne studije, zatim slijedi kratki književno-kritički prikaz, uz navođenje osnovnih bio-bibliografskih podataka zastupljenoga autora, a na kraju je reprezentativni izbor iz njegova opusa. Antologija pjesništva obuhvaća izbor iz bunjevačke narodne poezije te pjesništva 34 pjesnika, a antologiju proze čini odabir od dvadesetak bunjevačkih narodnih pripovijedaka te izbor iz stvaralaštva 31 prozaika. Pri tome je Kikić izvršio i periodizaciju književnosti bunjevačkih Hrvata: pjesništvo je priređeno u četiri cjeline (»Kačićevim stazama« naziv je za XVIII. st.; »Kolo bunjevačkih preporoditelja« odnosi se na autore koji su djelovali potkraj XIX. i početkom XX. st.; razdoblje između dvaju svjetskih ratova nazvano je »Svjedočanstvo borbe i nadanja«; »Nebom novih maštanja« pokriva pjesništvo nakon Drugoga svjetskoga rata), a proza u tri (»Svijetlim stranicama preporodne književnosti« naziv je za razdoblje od 1870-ih do Prvoga svjetskoga rata; »Istine i poruke o minulim danima« obuhvaća vrijeme između dvaju svjetskih ratova; »Na stazama novih traganja« razdoblje je nakon Drugoga svjetskoga rata).

Slom »hrvatskoga proljeća« 1971. rezultirao je i onemogućivanjem objavljivanja još dva kapitalna Kikićeva djela: tiskanje predanoga rukopisa *Antologija eseja i kritike bunjevačkih Hrvata* zabranjeno je u Nakladnom zavodu Matice hrvatske 1971., a cjelokupna naklada prvoga od ukupno pet svezaka *Zbornika dokumenata o preporodu bunjevačkih Hrvata*, koji je tiskao Grafički zavod *Panonija* u Subotici 1971. dotacijom od pokrajinskih tijela, uništena je u vrijeme partijskoga sastanka na vrhu u Karađorđevu. Prema Kikićevim riječima, razlog je uništenja to što je »prvi put dovedena u pitanje stopedesetgodišnja protuhrvatska tradicija i asimilatorska politika Matice srpske kao i čitav niz njenih proizvoljnih kompromitirajućih krivotvorina.«

Unatoč teškoćama koje su ga pratile kroz cijeli život, a među ostalim, samo je tri godine predavao u školama koje su pretežito pohađala bunjevačkohrvatska djeca, bio je među prvima koji je cjelovito i kritički iščitao cjelokupnu književnu baštinu Hrvata na istoku hrvatskoga etničkoga područja. Razdoblje u kojem je intenzivno proučavao kulturnu i književnu povijest bunjevačkih Hrvata podudaralo se s valom demokratizacije u jugoslavenskom društvu te su rezultati njegovih više od pola desetljeća dugih istraživanja, osobito eseji i kritike, ali i antologičarski rad, vrhunac onodobnoga znanstvenoga djelovanja bačkih Hrvata. Oni ne svjedoče samo o Kikićevu odličnom poznavanju kulturne povijesti i temeljnih identitetskih pitanja bunjevačkih Hrvata nego i o njegovoj iznimnoj erudiciji – imao je osobnu biblioteku od oko 40.000 naslova. Iako njegovi rezultati sa stručne strane nikada nisu opovrgnuti, političkim odlukama i zabranom objavljivanja njegov je rad radikalno zaustavljen te mu je onemogućeno daljnje djelovanje na kulturnom planu.

Pokopan je u Stonu.

Izvor: Sažetak životopisa, Obiteljska arhiva.

Djela: *Antologija poezije bunjevačkih Hrvata*, Zagreb, 1971; *Antologija proze bunjevačkih Hrvata*, Zagreb, 1971.

Lit.: J. Vrkić, Tamni kut hrvatske književnosti, *Kritika*, 19/1971, Zagreb; A. Sekulić, *Bački Hrvati*, Zagreb, 1991; A. Sekulić, *Književnost podunavskih Hrvata u XX. stoljeću*, Zagreb, 1996; J. Basch [M. Miković], Prvi suvremeni antologičar podunavskih Hrvata, *Klasje naših ravni*, 3-4/2002, Subotica; *Hrvatski biografski leksikon*, 7, Zagreb, 2009; *Hrvatska književna enciklopedija*, 2, Zagreb, 2010; T. Žigmanov, 40 godina od prvih antologija dijela književnosti bunjevačkih Hrvata, *Vijenac*, 464-465, Zagreb, 15. XII. 2011; *Leksikon hrvatskih književnih kritičara*, Zagreb – Đakovo, 2012.

T. Žigmanov

KIKIĆ-BAČLIJA, Marija (Bačlija-Kikić, Kikić, Bačlija, Maja) (Novi Sad, 19. VII. 1931. – Subotica, 13. VII. 2007.), amaterska slikarica, pjesnikinja. Kći je Marka Bačlije i Karoline, rođ. Poljaković. Osnovnu školu pohađala je u rodnome gradu i Slavonskome Brodu, gdje je obitelj prebjegla za vrijeme madžarske vlasti, a gimnaziju u Subotici. Upisala je studij slikarstva u Beogradu, ali ga je nakon smrti oca morala prekinuti zbog materijalnih razloga. Do umirovljenja radila je kao referentica u IMK *29. novembar* i korespodent, lektor i prevoditelj s madžarskog u tiskarskom poduzeću *Minerva*.

Kao slikarica, bila je angažirana na dekoriranju panoa i pozornica za žetelačke svečanosti Dužijanca u Subotici 1968.-72. Među osnivačima je HKUD-a *Bunjevačko kolo* iz Subotice (1970.). Nakon sloma Hrvatskoga proljeća bila je diskreditirana i šikanirana na radnom mjestu od strane partijskih i sindikalnih čelnika.

Sklonost prema likovnom izražavanju pokazivala je još za vrijeme gimnazijskoga školovanja, kad ju je zapazio prof. Imre Sáfrány, pod čijim se nadzorom educirala. Od osnutka HKUD-a *Bunjevačko kolo* do 1972. bila je aktivna članica Likovnoga odjela. Tih je godina sudjelovala na više kolektivnih izložaba te na desecima likovnih kolonija Društva. Za sobom je ostavila stotinjak slika i crteža. Izradila je portrete biskupa Matije Zvekanovića, kojega je darovala Bunjevačkoj matici, te Blaška Rajića, koji je završio u privatnoj kolekciji anonimnoga kolekcionara.

Kao članica literarne sekcije društva, nastupala je na više književnih večeri u Subotici, Slavonskom Brodu, Zagrebu, Đakovu, Osijeku i dr. Pjesme je objavljivala u *Rukoveti* (7-8/1970, 3-4/1971), *Subotičkoj Danici* (1984.), *Zvoniku* (1/2000), *Klasju naših ravni* (5-6/2002) i drugdje. U rukopisu je ostavila oko 200 pjesama u tri zbirke. Bila je i članica subotičkoga Katedralnoga zbora *Albe Vidaković*.

Pokopana je na Senćanskom groblju u obiteljskoj grobnici.

G. Bačlija

KISELNA, kiselo mlijeko, omiljeno jelo u bačkih Hrvata. Spravlja se tako što se mlijeko skuha te mu se, kad se malo ohladi, doda kvasac za kiselnu. Nakon toga dobro se prekrije (*utrpa*) u deku ili bundu i ostavi

da se ohladi. Kvasac za kiselnu posebno se čuvao u manjim posudama, tzv. ćupicama. Spravljala se u gotovo svakoj salašarskoj obitelji, kako od kravljega tako i od kozjega i ovčjega mlijeka. Najboljom se smatrala kiselna od ovčjega mlijeka jer je masna i gusta. Bila je gotovo svakodnevno na stolu, a jela se za *ručak* (tj. doručak) i večeru.

Lit.: M. Peić, G. Bačlija, *Rečnik bačkih Bunjevaca*, Novi Sad – Subotica, 1990; A. Sekulić, *Rječnik govora bačkih Hrvata*, Zagreb, 2005.

P. Skenderović

KISELJAK (lat. *Ailanthus altissima Mill.*), u podunavskih Hrvata naziv za pajasen, do 30 m visoko i brzorastuće drvo. Pripada porodici *Simarubaceae*, rodu *Ailanthus*. Ima krhke i debele izbojke s velikom i smeđom srčikom. Kora je debla dugo glatka, bjelkasto išarana. Lišće mu je naizmjenično, neparno perasto, do 1 m dugo s 13-41 listića neugodna mirisa, jajoliko duguljastih i do 12 cm dugačkih, na bazi s 1-4 tupa zupca, na kojima su žlijezde, u jesen poprimaju jarko crvenu boju. Cvjetovi su raznospolni, u 25 cm dugim, uspravnim i vršnim metlicama, 3-4 mm dugi, zelenkasto žuti, neugodna mirisa, obiluju nektarom. Prašnika je u muškim cvjetovima po 10, a u ženskima manje i sterilni su. Plod je duguljast, 4-5 cm dug, 1 cm širok, gore i dolje okriljen, sa sjemenom u sredini, a vrh gornjega krila spiralno je zavrnut. Supke su obrnuto jajolike, a prvi su listovi parni i duboko trolapi.

Podrijetlom je iz Kine, u Europu (London) donio ga je 1751. francuski isusovac Pierre Nicholas le Cheron d'Incarville kako bio služio kao hrana za uzgoj svilene bube. Nakon nekoliko godina sadi se u Parizu kao ukrasna biljka u drvorede. Međutim, kako brzo raste (svake godine, počevši od pete godine, obilato rađa sjemenom, koja se lako raznosi vjetrom), nema prirodnih neprijatelja (listovi imaju jak miris i neugodan okus, koji potječe od taninskih materija te odbija životinje koje se hrane biljkama), malih je zahtjeva za zemljištem (podnosi onečišćena zemljišta, plitka i kamenita zemljišta, pjeskovita zemljišta, zemljišta prekrivena otpadom bilo organskoga bilo anorganskoga porijekla), odlično podnosi zračna i druga onečišćenja, otporan je na jak vjetar, dugotrajnu sušu i niske temperature, ima jaku izdanačku snagu, a razvija i jak korijenski sustav, koji brzo i snažno prodire u podlogu, pri čemu i odrezani dio korijena ima sposobnost dati novu biljku, te kako ima izražen alelopatski učinak na druge biljke (izlučuje otrov ailanton, koji zaustavlja rast drugih biljaka), brzo se i nekontrolirano proširio po cijeloj Europi te danas predstavlja problem koji se teško rješava. Zbog navedenih karakteristika kao drvo nije bio omiljen na salašima i selima u Bačkoj.

Kiseljak

U tradicionalnoj kineskoj medicini koristili su se svi dijelovi (list, kora i korijen) za mentalne i kožne bolesti te ćelavost, dok se u suvremenoj kineskoj medicini kora drveta koristi za liječenje raznih bolesti, kao što su crijevna oboljenja, dizenterija, malarija, rak, epilepsija, čirevi i dr. Od lišća kiseljaka spravlja se insekticid.

S obzirom na to da brzo raste i da ima fleksibilan korijen, pogodan je za sanaciju erozivnih i bujičnih područja. Najčešće se koristi kao celulozno i ogrjevno drvo, a rjeđe u stolariji i građevinarstvu, jer se teško kala, pri sušenja puca i iskrivljuje se, ali se dobro polira te su se u Podunavlju daščice kiseljaka koristile za *šimitovanje*, tj. ravnanje zidova nakon žbukanja.

Lit.: *Šumarski priručnik*, 1, Zagreb, 1946; I. Opačić, Istraživanja suhe destilacije pajasena, *Šumarski list*, 9-10/1956, Zagreb; *Šumarska enciklopedija*, 1-3, Zagreb, 1980-87; M. Peić, G. Bačlija, *Rečnik bačkih Bunjevaca*, Novi Sad – Subotica, 1990.

V. Borkov

KISS, Mária (Sombor, 1935.), etnologinja. Diplomirala je na Filozofskom fakultetu Sveučilišta *Loránd Eötvös* u Budimpešti, smjer etnologija i muzeologija (1959.). Glavni je referent Zavoda za narodnu prosvjetu (*madž.* Népművelési Intézet) od 1960., aspirantica (*lat.* candidatus scientiarum) od 1971., znanstvena djelatnica Etnološke istraživačke skupine (*madž.* Néprajzi Kutató Csoport) Madžarske akademije znanosti od 1974. Članke i studije objavljuje u madžarskim i srbijanskim strukovnim izdanjima. Bila je urednica *Etnografije Južnih Slavena u Mađarskoj* 1979.-85. Istražuje običajnu građu Srba u Madžarskoj te ostalih južnoslavenskih naroda.

U sklopu toga objavila je i nekoliko članaka od značenja za podunavske Hrvate: »Koledarska tradicija u Dušnoku (Mađarska)« (*Rad XX kongresa Saveza udruženja folklorista Jugoslavije u Novom Sadu 1973. godine*, Beograd, 1978.); »Iz istorije etnografskog istraživanja Srba i Hrvata budimske okolice« (*Etnografija Južnih Slavena u Mađarskoj*, 5, Budimpešta, 1982); »Interetničke veze madžarskog običaja 'palázolás'« (*Etnografija Južnih Slavena u Mađarsko*j, 6, Budimpešta, 1984); *Délszláv szokások a Duna mentén* [*Običaji južnih Slavena u Podunavlju*], Budapest, 1988; »A Baja környéki délszlávok (bunyevácok) szokásformái« [Običaji južnih Slavena (Bunjevaca) u okolici Baje], u: J. Barth (ur.), *Dunatáji találkozás : A Bács-Kiskun megyei nemzetiségkutató konferencia (Baja, 1991. április 27.) előadásai*, Kecskemét, 1992 (*Bácsország*, 10-12/2012, Szabadka)[2].

Lit.: *Magyar néprajzi lexikon*, 3, Budapest, 1980.

Ž. Mandić

KIŠ, Zvonimir (Subotica, 2. IV. 1938.), liječnik specijalist urolog. Sin je Kolomana i Ruže, rođ. Matijević. Osnovnu i srednju školu završio je u Subotici, a na Medicinskom fakultetu u Beogradu diplomirao je 1963. Isprva radi u zdravstvenoj stanici u Tavankutu. Kada je na kirurškom odjelu subotičke bolnice 1965. osnovan odsjek za urologiju (vodio ga je dr. Andrija Romić), dobio je specijalizaciju, koju je obavio na Urološkoj klinici Medicinskoga fakulteta u Beogradu 1969.-73. Nakon otvorenja posebnoga odjela za urologiju s odsjekom za kemodijalizu 1971./72. upućen je u Rijeku, tada najveći Centar za kronični dijalizni program u Jugoslaviji, s ustaljenim radom i na transplantaciji bubrega. Tijekom 1975./76. usavršavao je endoskopsku urologiju u Slovenj Gradecu, poznatom centru za edukaciju iz domene endoskopske operativne urologije, a nakon povratka na odjel je uveo endoskopske urološke preglede. Načelnik odjela urologije bio je 1983.-87., a upravnik OOUR-a Službe za kirurške bolesti i reanimaciju Medicinskoga centra u Subotici 1987.-89. U tom razdoblju završio je poslijediplomski studij iz urologije na Klinici za urologiju Medicinskoga fakulteta u Zagrebu. God. 1989. izabran je za direktora Medicinskoga, a 1992. Zdravstvenoga centra u Subotici. U vrijeme njegova rukovođenja rekonstruirane su dvorane operacijskoga bloka i zgrada Dispanzera za majku i dijete, otvoren je Dispanzer za neuropsihijatriju sa savjetovalištem, zgrada nekadašnjega Odjela za plućne bolesti i tuberkulozu adaptirana je za potrebe bolničke knjižnice i bolničke arhive, započeti su pregovori o kupnji skenera i suvremene opreme za odjel radiologije i operacijski blok. Podnio je ostavku na položaj direktora 1992., ali rješenjem Ministarstva zdravlja Srbije ponovno je postavljen na tu funkciju 1996. U mirovini je od 2001.

Sudjelovao je sa stručnim radovima na III. i VI. kongresu urologa Jugoslavije, XII. kongresu kirurga Jugoslavije, XX. jugoslavenskom sastanku za nuklearnu medicinu i dr. Kao autor ili suautor objavljivao je u stručnoj literaturi (*Medicinski pregled*, 3-4/1991, i dr.). Bio je predsjednik subotičke podružnice Društva liječnika Vojvodine. Zvanje primariusa dobio je 1989.

God. 1969. potpisao je pristupnicu za članstvo u ogranku Matice hrvatske u Subotici, a 1970. bio je jedan osnivača HKUD-a *Bunjevačko kolo* u Subotici.

Izvor: Arhivski podaci Opće bolnice u Subotici.

Lit.: E. Libman, *Lekarska društva u Subotici 1880-2005*, Subotica, 2005; E. Libman, *Medicinska bibliografija Subotice 1828-2005,* Subotica, 2008.

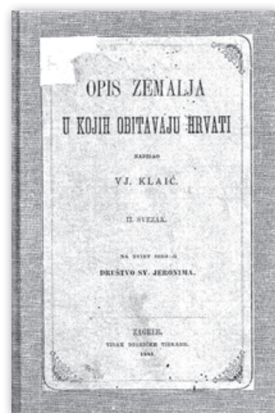
E. Libman

KLAIĆ, Vjekoslav (Garčin, Slavonija, 21. VI. 1849. – Zagreb, 1. VII. 1928.), povjesničar, muzikolog, književnik. Djed Ferdinand i otac Franjo, učitelj, doseljeni su iz Gradiške krajiške pukovnije, a majka Tekla, rođ. Jung, Njemica je iz Petrovaradina. U ranoj mladosti odgajan je u njemačkom duhu i jeziku. Osnovnu školu, realku i gimnaziju polazio je u Varaždinu, kamo mu je otac premješten 1852., a privatno je učio latinski jezik. U Zagrebu je učenik nadbiskupskoga orfanotrofija 1861.-63. i sjemeništarac u klasičnoj gimnaziji, koju je završio 1865. Surađivao je u zavodskom listu *Smilje i kovilje*, u sjemeništu je od 1864. vodio gudački kvartet, u *Narodnom ilirskom skladnoglasja družtvu* (od 1868.: *Vijenac*), u kojem je svirao violinu, od 1866. ravnao je orkestrom koji je te godine praizveo njegovu uvertiru *Posljednja nada*. Studij teologije napustio je 1867. te je postao namjesni učitelj u varaždinskoj gimnaziji, gdje je poučavao njemački i hrvatski jezik te zemljopis, povijest i glazbu do 1869. Kao vladin stipendist odlazi studirati povijest i zemljopis u Beč, gdje je u društvu hrvatskih studenata *Velebit* postao oduševljeni pobornik hrvatstva i pravaštva. Utjecaj na njegov odabir studija imali su geograf i profesor u varaždinskoj gimnaziji Petar Matković te profesor povijesti u zagrebačkoj gimnaziji Franjo Kořínek. Studij završava 1872., no ne polaže rigoroze na bečkom sveučilištu. Nakon položenoga profesorskoga ispita 1873. imenovan je suplentom u zagrebačkoj gimnaziji. Politički je pripadao Stranci prava; uređivao je pravaški književni tjednik *Hrvatska lipa* 1875., u kojem je objavljivao svoje povijesne priloge. List je bio idealan za popularizaciju znanstvenih rezultata jer su ga čitali širi društveni slojevi. Suplentom hrvatske povijesti na Mudroslovnom fakultetu imenovan je 1878., nakon smrti Matije Mesića, prvoga rektora Sveučilišta i profesora na Katedri za hrvatsku povijest. Iako nije imao naslov doktora, prevagu u odnosu na konkurenta Tadiju Smičiklasa donijeli su mu objavljeni povijesni radovi. Smičiklas, naime, u to vrijeme nije objavljivao povijesne radove, nego se bavio književnošću. Sljedeće tri godine predavao je kolegije iz hrvatske povijesti od XII. do XIX. st. te povijest Bosne u srednjem vijeku. Nakon raspisanoga otvorenoga natječaja i izbora Smičiklasa na mjesto profesora 1882. vratio se u gimnaziju, preuzeo je uredništvo *Vienca* 1882.-89. i vodio orkestar u *Hrvatskom sokolu* 1882.-91. Tijekom njegova vođenja *Vienca* list je, među ostalim, objavljivao i vijesti o ugarskim Bunjevcima i Šokcima. Bavio se tada i sakupljanjem narodnih pjesama i napjeva. S Vjenceslavom Novakom pokrenuo je i uređivao mjesečnik *Gusle*, koji je 1892. izlazio kao časopis »za svjetovnu i crkvenu glasbu«. Jedan je od najzaslužnijih za osnivanje katedre za geografiju na Mudroslovnom fakultetu, na kojoj je kao privatni docent predavao 1884.-93. Potporom Isidora Kršnjavoga, ministra bogoštovlja i nastave, vratio se na Fakultet 1893. kao profesor na novoosnovanoj katedri opće povijesti, a iste je godine, na prijedlog Franje Račkoga, primljen za dopisnoga člana JAZU-a. Pravim članom postao je 1896. na prijedlog Tadije Smičiklasa. Rektor Zagrebačkoga sveučilišta bio je 1902.-03., a 1905. odbio je preuzeti katedru hrvatske povijesti predloživši na to mjesto Ferdu Šišića. U nastojanju da završi sintezu povijesti hrvatskoga naroda, kad nije dobio dopust zbog nesporazuma, ali i zbog neslaganja s politikom vladajuće Hrvatsko-srpske koalicije, zatražio je i dobio umirovljenje 1906. Reaktiviran je 1908. na mjestu redovitoga profesora na Katedri za opću povijest. Unatoč nesporazumu s vlastima i nastojanjima ministara da ga se prije vremena umirovi, predavao je do 1922. Karlovo sveučilište u Pragu dodijelilo mu je 1922. počasni doktorat za prinos povijesnoj znanosti, a Češka akademija znanosti izabrala ga je za dopisnoga člana.

Počeo je objavljivati još tijekom studija 1870. Napisao je i objavio velik broj povijesnih, geografskih, književnih i glazbenih

djela, oko stotinu manjih studija i priloga u periodici te više znanstveno-popularnih članaka u kulturno-prosvjetnim i književnim časopisima, tjednom i dnevnom tisku. Najopsežnije djelo *Povijest Hrvata od najstarijih vremena do svršetka XIX. stoljeća* (1-6, Zagreb, 1899.-1922.) ostalo je nedovršeno jer su događaji obrađeni do 1608. Napisao je prvu kritičku sintezu srednjovjekovne bosanske povijesti (*Poviest Bosne do propasti kraljevstva*, Zagreb, 1882.), koju je Ivan Bojničić, osim na njemački (Leipzig, 1885.) preveo i na madžarski (*Bosznia története a legrégibb kortól a királyság bukásáig*, Nagy-Becskerek, 1890.). Kao povjesničar utjecao je na ondašnje književnike – neki od njih (Franjo Marković, Eugen Kumičić) služili su se njegovim djelima kao izvorom za svoje romane. Pozornost je pridavao, osim tradicionalnoj političkoj, i kulturnoj, crkvenoj te gospodarskoj povijesti, povijesnoj topografiji, biografiji, arhontologiji i genealogiji. Pazio je na društvenu širinu povijesnih tijekova, nesvodljivih na uskopolitičku dimenziju, te je bio idejno blizak osnovnim nazorima tadašnje njemačke erudicijsko-genetičke historiografije, zbog čega je snažno utjecao na razvoj nacionalne svijesti i hrvatske povijesne znanosti. Istraživačku karijeru započeo je baveći se ranim hrvatskim srednjovjekovljem, poslije se posvetio obradi tema iz kasnoga srednjega i ranoga novoga vijeka, što su mu najvrjedniji prinosi, a nakon toga znanstveni interes je proširio na teme iz hrvatske povijesti do XIX. st. »Vječito navođenje citata« isprva je smatrao suvišnim i nepotrebnim opterećenjem za čitatelja, ali je u najboljim dijelovima njegove sinteze povijesti Hrvata detaljno prepričavao primarne izvore, gradeći njihovim odabirom i povezivanjem »historijske nizove« ili »glavne smjerove« povijesnoga razvoja. U obrani gledišta često je polemizirao s madžarskim i srpskim povjesničarima. Odlučno je istupao ne samo protiv srpske romantičarske škole – jedini se od onodobnih hrvatskih povjesničara dosljedno odupirao velikosrpskim interpretacijama hrvatske i srpske povijesti – nego i protiv ozbiljnih srpskih istraživača (npr. Stojana Novakovića) te ideološki jugoslavenski orijentirane historiografije. Njegova brojna i raznovrsna djela čine bogato razdoblje u počecima moderne hrvatske historiografije.

O Bunjevcima i Šokcima pisao je u antropogeografskom djelu *Opis zemalja u kojih obitavaju Hrvati* (sv. 3, Zagreb, 1883., str. 197-205), gdje je donio podatke o njihovoj prostornoj zastupljenosti, broju, nošnji, običajima i gospodarenju, prenijevši najzastupljenije mišljenje njegova vremena da su Bunjevci najvjerojatnije podrijetlom iz Hercegovine i da im je ime izvedeno od rijeke Bune. Jedan je od rijetkih autora toga doba koji povezuje bačke Bunjevce s ostalim bunjevačkim skupinama: »Vriedno je medjutim iztaknuti, da Bunjevaca nema samo u Bačkoj, nego takodjer u zapadnoj Ugarskoj, poimence u županiji Baranjskoj

V. Klaić, *Opis zemalja u kojih obitavaju Hrvati*, Zagreb, 1881.

(pečuvskoj biskupiji), zatim u Slavoniji (u županiji Virovitičkoj i Požežkoj), napokon i u Hrvatskoj (u Lici). Svi ovi Bunjevci govore istim narječjem (štokavskim ikavskoga izgovora), imadu jednake gotovo običaje i nošnju«. Poslije ga je glasilo Srpske samostalne stranke *Srbobran* (br. 14. i 15/1889) napalo kao plagijatora i lopova, navodeći dijelove rasprave Laze Kneževića »O Bunjevcima« (*Letopis Matice srpske*, 1881.), iako je to bila popularno-znanstvena kompilacija u kojoj nije navodio izvore informacija. Na optužbe koje su imale

za cilj diskreditirati ga kao znanstvenika odgovorio je oštro u *Obzoru* (br. 94/1889) dodavši da je za opis Bunjevaca upotrijebio još i djelo Ivana Antunovića. Srpski tisak mu nije bio sklon; često su zagrebački *Srbobran*, novosadski *Javor*, zemunsko *Novo vreme* i dr. naizmjenično ili složno napadali njegova djela. Predmet rasprava bila su sporna područja Hrvata i Srba te ime, jezik i kultura naroda na tim područjima.

Djela: Potpunija bibliografija u: M. Karbić, Biografija i bibliografija Vjekoslava Klaića, u: *Vjekoslav Klaić : Život i djelo : Zbornik radova sa znanstvenog skupa o životu i djelu Vjekoslava Klaića u povodu 150. obljetnice rođenja i 70. obljetnice smrti 1849. – 1928. – 1998. – 1999, održanog 6. i 7. studenog 1998. u Slavonskom Brodu i Garčinu*, Zagreb – Slavonski Brod, 2000.

Lit.: D. Pavličević, O metodološkim nazorima Vjekoslava Klaića, *Historijski zbornik*, 41/1988, Zagreb; *Vjekoslav Klaić : Život i djelo : Zbornik radova sa znanstvenog skupa o životu i djelu Vjekoslava Klaića u povodu 150. obljetnice rođenja i 70. obljetnice smrti 1849. – 1928. – 1998. – 1999, održanog 6. i 7. studenog 1998. u Slavonskom Brodu i Garčinu*, Zagreb – Slavonski Brod, 2000; *Hrvatski biografski leksikon*, 7, Zagreb, 2009.

M. Bara

KLARSKI, Josip (Tavankut, 16. X. 1927. – Subotica, 5. X. 1997.), novinar, književnik. U siromašnoj obitelji nadničara Franje i Ane, rođ. Gurinović, bio je jedno od osmero djece. U rodnom je mjestu završio pučku školu, nakon čega pomaže roditeljima u izdržavanju obitelji radeći fizičke poslove kao sluga i nadničar. Sa 17 godina priključio se pokretu otpora – ujesen 1944. stupa u III. bačko-baranjski partizanski odred te kao borac VIII. vojvođanske udarne brigade sudjeluje do kraja rata u borbama u Hrvatskoj, Sloveniji i, na kraju, Austriji. Na službi u Jugoslavenskoj armiji ostaje do 1949. te nastavlja školovanje. U tavankutskom Narodnom odboru radi 1949.-53., zatim kao službenik u Gradskoj knjižnici u Subotici 1953.-61. Kao novinar od 1950. vanjski je suradnik tjednika *Hrvatska riječ*, a 1961. zapošljava se u NIP *Subotičke novine*, gdje je u istoimenom tjedniku novinar, a početkom 1970-ih pomoćnik glavnoga urednika. Utjecao je na generacije mladih subotičkih novinara, a pri čemu se ističu njegovi napisi iz povijesti radničkoga pokreta u Subotici i okolici te reportaže. Višu školu društveno-političkih znanosti u Novom Sadu završio je 1965.

Jedan je od osnivača subotičkoga časopis *Rukovet* i dugogodišnji član njegova uredništva (1955.-70., 1972.-83.). U književnosti se javlja s pripovijetkama (*Hrvatska riječ*, 1952.), a toj književnoj vrsti pripada i najveći broj njegovih tekstova.

Josip Klarski

Najveći broj književnih priloga objavio je u zavičajnoj periodici (*Rukovet*, 1955.-69., 1972., 1974.-75., 1977.-78., 1980.-81., 1985., 1987.-88., 1990., 1995.), no surađuje još i u osječkoj *Reviji* (1972.), somborskim *Dometima* (1975.) i zrenjaninskoj *Ulaznici* (1976.) te kronici radničkoga pokreta *Cvet slobode* (Subotica, 1980.). Autor je više od 60 pripovijedaka i novela, koje su objavljene u pet zbirki: *Dolazak nezvanih*, *Pokojnikov brat*, *Hronika pakla* (posvećena poginulim borcima Osme vojvođanske udarne brigade), *Večnost trenutka* i *Sunčev zrak u kapi suze*.

Pripovjedna mu je proza tematski određena dvjema velikim cjelinama: povijesna (događaji iz rata i čovjek u ratu) i iz suvremenoga života (sudbina ljudi, često ne običnih, nego nekako »iščašenih« iz normalnosti). U ratnim pripovijetkama događaji i likovi – sudionici NOB-a, posve realistički prikazivani, najčešće su pozitivno konotirani (hrabrost, ustrajnost, podvizi, opravdanost žrtve…), a negativne karakteristike rezervirane su za »neprijatelje« (zle namjere, tuđinci na teritoriju, bahatost u ponašanju, krvožednost…), čime je proza

poprimila značajke socrealizma. U pripovijetkama druge tematike, premda su situirane u suvremenost, više ne dominiraju snažni realistički prosedei u naraciji, nego se nadomještaju fikcionalnim i irealnim sastavnicama, koje su pomiješane i s pritajenim humorom, čime se vrši implicitna kritika socijalističke zbilje. Takve značajke njegove proze određuju ga i kao modernističkoga pripovjedača. Užlijebljenost pak u zavičajne krajolike, lokalna toponomastika, bunjevačka onomastika te mjesni ikavski govor junaka izravnije ga navezuju na mjesnu hrvatsku književnu tradiciju. Vješt je u književnoj tvorbi osebujnih karaktera glavnih likova, koji često dolaze u sukob sa sobom i sa svojom okolinom, što nerijetko završava tragikomičnim situacijama ili radnjama, no neki put umjetnički nedovoljno uvjerljivo.

U romanu *Tajni život odbornika* (1972.; pisan 1958.-62. i djelomice objavljen u časopisu *Rukovet*) radnja, također smještena u suvremenost, u vrijeme komunizma, prati čovjeka s margine koji je slučajno izabran za odbornika narodnoga odbora gradske skupštine iz četvrti u predgrađu. Taj događaj donosi velike promjene u njegov život i njegove će posljedice teško moći razumjeti te ovladati. Splet običnih životnih okolnosti, koji će se zbivati odborniku Matiji Rajčiću, pokazivat će ljudsko lice socijalizma, a njihova trivijalnost u funkciji je propitivanja vrijednosti koje vladaju u socijalističkom društvu. Posebno je zanimljiva narativna struktura romana – pisana je iz budućnosnih perspektiva, što kod čitatelja stvara dojam nestvarnosti.

Autor je i memoarske kronike radničkoga i antifašističkoga pokreta u Tavankutu *Crveni pesak* (1985.), što predstavlja prvi ozbiljniji napis iz povijesti toga mjesta. U drami *Dolazak Stvoritelja* (*Rukovet*, 10-12/1995) razračunava se s totalitarizmom, koji izlaže osudi. Monodrama *Ilija Troskot i njegova dica* jedino je njegovo djelo napisano na bunjevačkoj ikavici. Praizvedena je u Subotici 1998. (dramska sekcija HKC »Bunjevačko kolo«) i objavljena nakon autorove smrti (*Klasje naših ravni*, 5-6/2010).

Bio je član Društva književnika Vojvodine. Dobitnik je Listopadske nagrade Subotice (1975.). Prevođen je na mađarski i makedonski. Potpisivao se i kao *K-i* i *K. J*, a nadimak mu je bio Balzac. Pokopan je na Senćanskom groblju u Subotici. Danas u Tavankutu ulica u kojoj je rođen nosi njegovo ime.

Djela: *Dolazak nezvanih*, Subotica, 1959; *Pokojnikov brat*, Kruševac, 1965; *Tajni život odbornika*, Subotica, 1972; *Hronika pakla*, Subotica, 1975; *Sunčev zrak u kapi suze*, Subotica, 1978; *Večnost trenutka*, Subotica, 1978; *Crveni pesak*, Subotica, 1985.

Lit.: P. Šarčević, *Od danas do sutra : Eseji i kritike*, Subotica, 1962; G. Kikić, *Antologija proze bunjevačkih Hrvata*, Zagreb, 1971; B. Krstić, Čovek i vreme Josipa Klarskog, *Rukovet* 3-4 /1978, Subotica; V. Sekelj, *23 kritike*, Novi Sad – Irig, 1988; L. Merković, Bibliografija časopisa »Rukovet« maj 1955 – april 1990, *Rukovet*, 5/1990, Subotica; A. Sekulić, *Književnost podunavskih Hrvata u XX. stoljeću*, Zagreb, 1996; In memoriam : Josip Klarski, *Subotičke novine*, 10. X. 1997, Subotica; M. Miković, Roman u književnosti Hrvata u Vojvodini, *Književna revija*, 3-4/2008, Osijek; *Hrvatski biografski leksikon*, 7, Zagreb, 2009.

T. Žigmanov

KLASJE NAŠIH RAVNI, književni časopis. **1.** Pokrenut je u Subotici 1935. od strane kulturnih djelatnika i pisaca angažiranih u Subotičkoj matici i Pučkoj kasini kako bi okupio »starije i mlađe pisce Vojvodine, koji se osjećaju hrvatski«. Do rata ima podnaslov »vanpolitički povremeni časopis za književnost i kulturu« (od br. 4 »nepolitički«). Nakladnik mu je bila

Klasje naših ravni, br. 5, Subotica, 1938.

Pučka kasina iz Subotice, a izašlo je pet brojeva (po dva broja 1935. i 1936. te jedan 1938.). Tijekom rata izdaje ga Društvo bačkih Hrvata u Zagrebu kao »časopis bačko-baranjskih Hrvata : povremeni časopis za istraživanje kulture, života i običaja bačko-baranjskih Hrvata« (u br. 1-2/1944. »za kulturu, književnost, život i običaje bačko-baranjskih Hrvata«), a objavljena su ukupno četiri broja u tri godišta (po jedan broj 1942. i 1943. te dvobroj 1944.). Imao je više urednika (Andrija Šokčić 1935., Ivan Malagurski 1936., Franjo Kujundžić 1938., Marko Čović 1942.-43., Marin Radičev 1944.),

Klasje naših ravni, br. 1/1942, Zagreb

no uvijek jasnu uređivačku orijentaciju sa snažnim katoličkim pečatom. Glavna mu je vodilja bila afirmacija mjesnoga hrvatskoga književnoga, znanstvenoga i uopće kulturnoga stvaralaštva. Iako se međuratni i ratni brojevi vode kao isti tečaj, razlike su vidljive ne samo u nakladniku nego i u fizičkoj veličini i opsegu časopisa (do rata format A4, 64 stranice, osim br. 5 s 52 stranice, dok je ratni format 24 cm i opsega 72, 76 i 164 stranica) te grafičkom uređenju, a donekle i u tematici, jer su na brojeve izdane u Zagrebu utjecali i ratni događaji. Časopis je bio dobro prihvaćen od kulturne i stručne javnosti u Hrvatskoj bliske Katoličkoj crkvi. Preferirao je nacionalno-romantičarsko razumijevanje književnosti i povijesti, a na uređivački koncept utjecao je i hrvatski kler iz Subotice, prije svega Lajčo Budanović, Blaško Rajić i mladi Ivan Kujundžić. Broj 4/1936 bio je tematski, posvećen velebnoj subotičkoj proslavi 250. godišnjice dolaska jedne skupine Bunjevaca u Bačku. Među suradnicima su bili književnici Josip Andrić, Stjepan Bartolović, Stipo Bešlin, Marko Čović, Ante Jakšić, Aleksa Kokić, Ivan Malagurski Tanar, Marin Šemudvarac i dr. Manjim prilozima bili su zastupljeni i autori iz Hrvatske: Vinko Nikolić, Ivan Esih, Miroslav Stemmer, Petar Grgec, Rudolf Horvat i dr. Jedan broj suradnika *Klasja* nakon uspostave socijalističkoga sustava prestao je javno djelovati – neki su otišli u emigraciju (npr. Marko Čović), drugi su osuđeni na zatvor (npr. Ivan Kujundžić, Ante Sekulić), a ostali su se uglavnom pojavljivali samo u krugovima oko Katoličke crkve (Josip Andrić, Ante Jakšić i dr.).

2. Novi tečaj obnovljen je 1996. kao prvi hrvatski književni časopis u Vojvodini nakon Drugoga svjetskoga rata. Nosi podnaslov »časopis za književnost, umjetnost i znanost«, a od 1996. do 2001. još i »tromjesečni časopis Bunjevačke matice iz Subotice« (nakon promjene njezina imena od 1999. Matice hrvatske Subotica). Međutim, dinamika izlaženja bila je drukčija: dva broja godišnje (1996., 1997., 1999. i 2000.), jedan broj (1998.) i jedan dvobroj (2001.). Nakladnik je najprije Izdavačka kuća HRID 1996.-99., zatim 2000.-05. Matica hrvatska Subotica (od 2007. kao Ogranak Matice hrvatske u Subotici), koja ga od 2006. izdaje u suklnadništvu s NIU *Hrvatska riječ* iz Subotice. Od 2002. najprije su izašla tri godišnja dvobroja (2002.-04.), zatim četiri dvobroja (2005.), a od 2006. je dvomjesečnik. Glavni su urednici Bela Gabrić (1996.-98.), Viktorija Grunčić (1999.-2003.), od 2004. zajedno ga uređuju Lazar Merković, Milovan Miković, Petko Vojnić Purčar i Stipan Stantić, premda ga od 2002. neformalno uređuje Lazar Merković, a od 2006. Milovan Miković.

Za razliku od formata (A4) i opsega od stotinjak stranica, kvaliteta sadržaja novoga tečaja bila je nejednaka. Do 2001. uredništvo se nije ravnalo strožim estetskim i znanstvenim kriterijima pri objavljivanju radova, a zbog neprofesionalnoga upra-

vljanja i uređivanja te utjecaja političkoga segmenta hrvatske zajednice nije uspjelo okupiti najvažnije književnike, znanstvenike i publiciste, nego su glavni suradnici bili kulturni djelatnici starije generacije (Jakov Kopilović, Ivo Prćić ml., Viktorija Grunčić, Bela Gabrić) ili pak stvaratelji bliski Demokratskom savezu Hrvata u Vojvodini (Lidija Molzer, Milivoj Prćić, Branko Jegić) i Katoličkoj crkvi (svećenici Marko Vukov, Lazar Novaković, Andrija Kopilović, Lazar Ivan Krmpotić, Marko Kljajić i dr.). Nedovoljna stručnost u upravljačkim i uređivačkim procesima rezultirala je nezadovoljavajućim vizualnim izgledom i grafičkim rješenjima, slabom autoreprezentacijom hrvatske književnosti u Vojvodini te neučinkovitim plasmanom i nemogućnošću da stvori čitateljsku publiku.

Nakon promjene uredništva 2002. vidljivo je osnaženo objavljivanje književnih priloga svih vrsta, poglavito već afirmiranih autora iz subotičkoga književnoga kruga (Lazar Merković, Petko Vojnić Purčar, Vojislav Sekelj, Milivoj Prćić, Milovan Miković, Lazar Francišković, Robert G. Tilly, Zvonko Sarić i dr.), zatim književnika iz Novog Sada i Srijema (Jasna Melvinger, Stjepan Bartoš, Vladimir Bošnjak, Tomislav Ketig) te Podunavlja (Ruža Silađev, Ivan Andrašić), a češće se objavljuju i publicistički radovi (Naco Zelić, Alojzije Stantić, Antonija Čota i dr.). U znatno manjem omjeru zastupljeni su znanstveni radovi o književnim, povijesnim, društvenim i filozofijskim temama (Ante Sekulić, Jasna Melvinger, Sanja Vulić, Stevan Mačković, Slaven Bačić, Tomislav Žigmanov i dr.), a nakon 2006. krug suradnika iz Vojvodine znatno se smanjio pa se stjecao dojam da je postajao monopol za određeni broj književnika i publicista glede objavljivanja. Izostajalo je sustavno uključivanje mlađih autora, a nedostajao je i promišljeniji pristup valorizaciji književne baštine te aktualne književne produkcije, unatoč tomu što su prvih nekoliko godina od promjene uredničkoga vijeća 2002. književni prikazi i kritike bili redovito zastupljeni, štoviše, cijeli tematski dijelovi bili su posvećeni pojedinim stvarateljima (npr. Balintu Vujkovu 1-2/2003, 1- 2/2004, 3-4/2005; Matiji Poljakoviću 3-4/2004; Lazaru Merkoviću 11-12/2006; Petku Vojniću Purčaru 5-6/2004; Milivoju Prćiću 1-2/2005). U njima su svestranije tematizirana njihova književna djela, međutim, autori su napisa mahom mjesni kolege pisci i u tim nastojanjima gotovo posve izostaju, izuzme li se jezikoslovka Sanja Vulić, relevantniji književnici i znanstvenici iz Hrvatske i Srbije.

Klasje naših ravni, br. 3-4/2007, Subotica

Od 2002. redovito se objavljuju i likovni prilozi (slike, crteži, fotografije, grafičke ilustracije, skulpture) hrvatskih likovnih umjetnika iz Vojvodine od starije generacije (Stipan Kopilović, Jelena Čović, Gustav Matković, Nesto Orčić, Ivan Jandrić, Katarina Tonković Marijanski, Cilika Dulić Kasiba, Josip Ago Skenderović, Augustin Juriga, Ana Bešlić i dr.) do onih najmlađih (Lea Vidaković, Srđan Milodanović, Darko Vuković i dr.), uz kratke prikaze njihova stvaralaštva i životopis, najčešće iz pera Olge Šram i Olge Kovačev Ninkov.

God. 2009. časopis je dobio nagradu Matice hrvatske *Dušan Lopašić* za najbolje uređivano književno glasilo u razdoblju 2007.-08. u izdanju ogranaka Matice hrvatske.

Lit.: A. Sekulić, Listovi i časopisi bačkih Hrvata od Ivana Antunovića do 1941., *Migracijske teme*, 3/1990, Zagreb; M. Miković, Isprekidani kontinuitet subotičkih književnih listova i časopisa, *Rukovet*, 7-8-9/1995, Subotica; A. Sekulić, *Književnost podunavskih Hrvata u XX. stoljeću*, Zagreb,

1996; *Žig*, 66, 67, Subotica, 1997; *Klasje naših ravni*, 1-2/2002, Subotica; N. Zelić, Glasila – novine bačkih Hrvata, *Hrvatski iseljenički zbornik 2004.*, Zagreb, 2003; V. Brešić, *Čitanje časopisa : Uvod u studij hrvatske književne periodike 19. stoljeća*, Zagreb, 2005; D. Luić-Vudrag, Bunjevački časopis »Klasje naših ravni« (1935. – 1944.) u očuvanju hrvatskog identiteta, *Klasje naših ravni*, 3-4/2008, Subotica; *Hrvatska riječ*, 324, Subotica, 22. V. 2009; M. Miković, O hrvatskim književnim časopisima »Bunjevačko kolo«, »Klasje naših ravni«, »Njiva« i »Rukovet«, *Klasje naših ravni*, 11-12/2009, Subotica; J. Basch [M. Miković], Sadržaj časopisa »Klasje naših ravni«, 1996. – 2002., *Klasje naših ravni*, 7-8/2010, Subotica; J. Basch [M. Miković], Sadržaj časopisa »Klasje naših ravni« 2002. – 2010., *Klasje naših ravni*, 9-10/2010, Subotica; L. Merković, *Bibliografija »Klasja naših ravni« povremenog vanpolitičkog časopisa za književnost i kulturu 1935. – 1944.*, Subotica, 2010; Ž. Zelić, Književna kritika u starim godištima »Klasja naših ravni«, *Dani Balinta Vujkova : Dani hrvatske knjige i riječi : Zbornik radova sa znanstvenih skupova 2006. – 2010.*, Subotica, 2011; T. Žigmanov, *Izazovi, sabiranja, sumjeravanja i tumačenja : Studije i ogledi o knjiškim i književnim temama hrvatskoga istočnog zagraničja*, Pečuh, 2012; T. Žigmanov, 140 godina produkcije književnih i kulturnih časopisa podunavskih Hrvata, *X. Međunarodni kroatistički znanstveni skup : Zbornik radova*, Pečuh, 2012.

T. Žigmanov

KLAŠNJA, dio amova, konjske opreme. U Bunjevaca se zove još i »kubura«. Izrađuje se od kože u obliku spljoštene cijevi promjera 6 – 7 cm i duljine 30 – 40 cm. Kroz nju se provlače *štrange*, tj. užad, koja se vezuju na ždrepčanik. Služi kao štitnik kako užad konje ne bi žuljala po rebrima. Svaki am ima dvije klašnje, koje idu uz lijevi i desni konjski bok.

Riječ postoji i u dijalektima Dalmacije, dalmatinskog zaleđa, te Bosne i Hercegovine, ali u značenju tkane prostirke od vune (ili grubog sukna) te ženskih dokoljenica. Nejasne je etimologije, no prema Petru Skoku, riječ je nastala ukrštanjem dviju osnova: latinizma *calcea* (obuća) i slavenskoga korijena *hol- koji nije potvrđen u južnoslavenskim, već samo u sjevernoslavenskim jezicima.

Lit.: M. Peić, G. Bačlija, *Rečnik bačkih Bunjevaca*, Novi Sad-Subotica, 1990; A. Sekulić, *Rječnik govora bačkih Hrvata*, Zagreb, 2005; Dž. Jahić, *Rječnik bosanskog jezika*, Sarajevo, 2012; Rječnik Cetinske krajine (http://usck.hr/); Rječnik Zagoričana (www.zagoricani.com).

P. Skenderović i N. Ušumović

KLEČKA (*prasl.* *klękati: klečati), primitivna naprava za ograničavanje kretanja životinjama. U Bunjevaca i Šokaca najčešće se stavljala na pse kako ne bi pretjerano tjerali druge životinje u dvorištu te na krmače kako čuvarima na njivama ne bi pobjegle u zasijane oranice ili visoke kukuruze. Sastojala se od ogrlice, tj. lanca, čija je duljina ovisila o visini životinje, i povećega drvenoga dijela, koji se vješao na donji dio lanca i čije su veličina i težina ovisile o veličini životinje. Ogrlica se stavljala oko vrata životinji, a donji dio lanca s drvenim dijelom trebao je biti nešto iznad zemlje i ispred prednjih nogu. Time je svako drukčije kretanje od laganoga bilo otežano jer bi životinje u trku nogama udarale u drvo, što im je nanosilo bol. Lanac je na sebi imao i dio koji je sprečavao da se uvije kako se životinja ne bi ugušila.

Izvor: Kazivanje Grge i Dominike Piuković iz Subotice.

L. Cvijin i I. Piuković

KLETVA, arhaična govorna tvorevina kojom se zaziva i baca na nekoga zlo. Bunjevci i Šokci tradicionalno su religiozni katolici, ali u njihovim običajima ima i nekršćanskih elemenata. Jedan su od njih i kletve, iako mnogi sakupljači bunjevačkoga i šokačkoga folklora tvrde kako u podunavskih Hrvata nisu raširene.

Kletva se temelji na vjerovanju u magijsku moć riječi, a nastaje iz zle namjere subjekta koji je izriče, najčešće u srdžbi potaknutoj mržnjom, osvetom, nemoći i sl., sa željom da se zlo dogodi onomu komu su upućene. Kletva ili proklinjanje iskazuje se kada netko nekomu učini krivnju ili nanese neko zlo, na što ga oštećeni proklinje, odnosno na izvršitelja izriče kletvu, poželjevši mu zlo, nevolju, propast, tj. bacivši prokletstvo na njega. Često počinju formulom *dabogda*, to jest da Bog dâ (da ti se dogodi kakvo zlo). Takvi su primjeri kletava u Bunjevaca i Šokaca: *Dabogda te*

moje oči ne vide, Dabogda ti se sime zatrlo, Dabogda se živ ne vratio, Dabogda ti zmija oči popila, Dabogda ti vrana oči iskljuvala, Dabogda s đavlom tikve sadio, Dabogda ti se dada privrto u grobu, Dabogda ti se ruka osušila, Dabogda crko, Dabogda ti za lik tribalo, Dabogda ti ja upalio sviću, Dabogda te veliki frašt uvatio, Dabogda od ti novaca kupio štrangu, Dabogda lego pa ne usto, Dabogda prosio, Dabogda jezik prigrizo, Dabogda se od zlobe sparušio, Dabogda suv kruv u mast umako, Dabogda s ćoravim novce dilio... U santovačkih Hrvata zabilježene su i ove kletve: *Andrak ti odno na dno pakla, Da ti snašle sve nevolje, Da ti anđel čuvar zaspava navik, Guja nek ti oče ispije, Idi do bisa, Idi u sto nevolja, Izila ti bola, Kolera i kuga nek ti često navratu, Led da ti usiv potuče, Mora ti dušu istirala, Nek ti zemlja tilo izbaci, Ni u grobu mira ne imo, Odno ti roga (vrag) do dna paklenskoga, Prokleti bili sedam kolina unatrag i toliko unaprid, Rđa ti kosti izila, Sime da ti se osušilo – potomstva ne imo, Škripanj mu u grlo zapo, U ognju da se pržio, Vištice ti srce probole, Voda ladna nek ti/vas nosi…* U Beregu i Monoštoru Šokci izriču specifične kletve: *Bola ti pojila, Izila ti živina, Idi u mutno morje, Vrag ti odnio, Idi do sto vragova.*

U kršćanstvu kletva je moralni prekršaj – grijeh, no za nju nema pravnih sankcija. Također postoji mogućnost skidanja kletve, što u suštini znači oprostiti izvršitelju počinjeno grešno djelo.

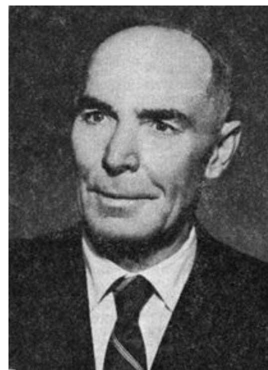
Izvor: Privatna arhiva Živka Mandića.

Lit.: I. Prćić, *Bunjevačke narodne pisme,* Subotica, 1939; I. Prćić, *Bunjevačke narodne pisme*, Subotica, 1971; M. Peić, G. Bačlija, *Narodne umotvorine bačkih Bunjevaca*, Subotica, 1997; *Opći religijski leksikon*, Zagreb, 2002; *Hrvatska enciklopedija,* 5, Zagreb, 2003.

P. Skenderović, Z. Pelajić, Ž. Mandić

KLINOVSKI, Pavle – Paja (Platičevo, Srijem, 25. I. 1894. – Novi Žednik, 5. V. 1977.), sudac, planinar, planinarski pisac. Sin je Mije i Terezije, rođ. Fontányi. Nakon gimnazije u Srijemskoj Mitrovici radio je u tvornici šibica u Osijeku. Za Prvoga svjetskoga rata bio je vojnik u Galiciji i sjevernoj Italiji (1915.-18.). Na Pravnom fakultetu u Subotici diplomirao je 1924. Poslije je službovao kao sudac po raznim vojvođanskim mjestima, a od 1938. sudac je Apelacijskog suda u Novom Sadu. Početkom Drugoga svjetskoga rata bio je neko vrijeme u njemačkom zarobljeništvu. Od 1946. u mirovini je, isprva u Novom Sadu, a zadnjih desetak godina života proveo je u Novom Žedniku. Pokopan je mjesnom groblju u Novom Žedniku.

Planinariti je počeo kao gimnazijalac po Fruškoj gori, a planine je naročito zavolio kao vojnik u Karpatima i Alpama. Nakon Prvoga svjetskoga rata upisao se u Slovensko planinsko društvo, jer u Vojvodini takva društva nije bilo, i redovito je planinario po Alpama. Među osnivačima je prvoga planinarskoga društva u Vojvodini *Fruška gora* u Novom Sadu 1924., čije je podružnice poslije osnivao u vojvođanskim mjestima, gdje je radio kao sudac. Poslije Drugoga svjetskoga rata među pokretačima je Pokrajinskoga planinarskoga odbora za Vojvodinu i prvoga poslijeratnoga planinarskoga društva *Fruškogorski venac* 1948. u Novom Sadu, a 1950. u istom gradu Planinarskoga društva penzionera.

Pavle Klinovski

Vodio je planinarske pohode, logorovanja i tečaje. Pisao je o planinarstvu u časopisu *Kroz planine* (1953., Beograd) i biltenu Turističkoga društva Popovica. Autor je članka »Razvoj planinarstva u Vojvodini« u almanahu *Planinarstvo Srbije* (Beograd, 1951.).

Lit.: M. Marković, Pavle Klinovski : Povodom osamdesete godine života, *Naše planine*, 1-2/1974, Zagreb; In memoriam, *Hrvatski planinar*, 7-8/1977, Zagreb; T. Andrejević, Pajo Klinovski, *Dnevnik*, 7. V. 1977, Novi Sad; M. Simić, *Istorija subotičkog Pravnog fakulteta 1920-1941*, Beograd, 1999.

Ž. Poljak

KLIS (**klisanje**), dječja muška igra u Bunjevaca. Za igru je potrebna jedna *loparica* (*pala*, *klišnjača*), tj. štap dug jedan metar. Izrađivao se od daske, koja se s jedne strane *zateše* u okruglo *sapište*, a na drugom kraju u obliku *loparice*. Potreban je još i *klis*, koji se pravi od tanjega okrugloga tvrdoga drva, promjera 3-4 cm i dužine 15-30 cm, zašiljen na oba kraja. Može se igrati pojedinačno i u dvije jednake skupine, a pravila se razlikuju po načinu izbacivanja *klisa* i vrednovanju udaraca.

Prema jednom načinu, nakon što se na zemlji načini kružnica, igrač iz skupine koja počinje igru uzima *klišnjaču* u jednu ruku, a *klis* u drugu te ispusti *klis* i udari ga *klišnjačom*. Ako ga u letu uhvati protivnički igrač, skupina se mijenja, a ako padne na zemlju, protivnički ga igrač baca s tog mjesta prema *klišnjači*, koju je igrač nakon udarca spustio unutar kružnice. Pogodi li *klisom klišnjaču*, smjenjuje se skupina; ako ne pogodi, igrač koji je *klišnjačom* izbacio *klis* uzima *klišnjaču* i njome udara jedan od vrhova *klisa*. Spretan udarac po šiljatu vrhu učini da *klis* skoči i dok se prevrće u zraku, treba ga udarcem *klišnjače* odbaciti što dalje jer su koraci na povratku do kružnice bodovi.

Drugi je način igre da se u zemlji iskopa duguljasta uska jama širine *loparice*, koja je na krajevima plića, a u sredini duboka oko 6-7 cm. S lijeve i s desne strane jame povuče se ravna crta pod pravim kutom na pravac jame u dužini od po koraka sa svake strane. Igra počinje kad igrač koji izvodi početni udarac namjesti *klis* preko jame oko njezine sredine i *loparicom* baci *klis* u zrak. Protivnički igrači pokušavaju ga uhvatiti i ako uspiju, skupine se mijenjaju, zbog čega se *klis* nastoji baciti što dalje. Ako *klis* nije uhvaćen, igrač koji je izveo početni udarac stavlja svoju *loparicu* preko jame po povučenoj crti, a igrač iz protivničke skupine, koji je bio najbliže mjestu gdje je *klis* pao, uzima ga i s tog mjesta gađa namještenu *loparicu*. Ako je pogodi, sljedeći igrač iz početne skupine baca *klis*, a ako *loparica* nije pogođena, tada igrač koji je bacio *klis* počinje *cekati*.

Cekanje se odvija tako što se *klis* jednim krajem stavi u jamu, a drugi se kraj, koji koso viri iz nje, udara *loparicom* tako da *klis* odskoči u visinu, a igrač ga dočeka na *loparicu* i lakim ga udarcem ponovno nastoji udariti gore u zrak, a nakon nekoliko udaraca, zadnji se put *klis* udari tako da što dalje odleti. Protivnička skupina igrača ponovno pokušava uhvatiti *klis* i ako uspije, skupine se mijenjaju. U protivnom, igrač koji je *cekao* po posebnim pravilima broji korake od jame do mjesta gdje je *klis* pao tako da svako odskakanje *klisa* od *loparice* povećava brojenje (npr. za pet po koraku: ako na početku *cekanja* udareni *klis* odmah leti, svaki se korak računa kao jedan; ako jedanput odskoči od *loparice* svaki se korak računa po pet; ako je odskočio dva puta, za svaki se korak računa deset itd.). Igrač koji je *cekao* može ponovno baciti *klis* i *cekati* ili po dogovoru to radi sljedeći iz skupine. Ako prilikom *cekanja* na početku igre *klis* slučajno padne s gornje strane povučene crte preko jame, skupine se mijenjaju. Pobjednik je skupina koja prva napravi dogovoreni broj koraka. Kako ne bi došlo do ozljeda ruke, igrači iz protivničke skupine *klis* mogu hvatati u *šepicu* (kapu).

Lit.: M. Peić i G. Bačlija, *Rečnik bačkih Bunjevaca*, Subotica – Novi Sad, 1990; A. Sekulić, *Bački Hrvati*, Zagreb, 1991; I. Petrekanić, Sigre bunjevačke muške mladeži, *Subotička Danica (Nova) : Kalendar za 2000. godinu*, Subotica, 1999; A. Sekulić, *Rječnik govora bačkih Hrvata*, Zagreb, 2005.

P. Skenderović

KLISA (*tur.* Kilisâ: crkva > *lat.* ecclesia > *grč.* ekklēsia), naziv za više toponima na području Bačke. Osim u područjima gdje žive bački Hrvati, zabilježeni su i u drugim dijelovima Bačke (u Novom Sadu, Laliću, kraj Riđice, Deronja, Doroslova, Srbobrana, Sivca, Petrovca, Kulpina, Đur-

đeva i dr.) te u drugim područjima kojima su vladali Turci (Klis kraj Splita; u Slavoniji Klisa kraj Osijeka, Virovitice i Požege i dr.; u Srijemu u Srijemskim Karlovcima na razvalinama nekadašnje velike benediktinske crkve s nazivom klisa podignuta je današnja rimokatolička crkva; u Bosni Klisa kraj Donjega Vakufa, Visokoga, Olova, Srebrenice; u Mađarskoj Klisa kraj Pomaza i dr.). Toponimi označuju mjesta gdje je u srednjem vijeku stajala crkva – bilo kao samostalna građevina bilo zajedno s drugim zgradama koje su s njome činile cjelinu, poput samostana. Iako su lokaliteti stradali za turske vlasti ili drugih ratnih pustošenja, ostaci opustjelih ili razorenih rimokatoličkih crkava prije turskih osvajanja bili su znak prepoznatljivosti i određivali imenovanje širih predjela.

Lit.: R. Grujić, Toponim »Klisa« u našim oblastima, *Glasnik Skopskog naučnog društva*, 14, Skoplje, 1935; A. Sekulić, *Hrvatski bački mjestopisi*, Zagreb, 1994; Ž. Tomičić, Suhopolje – Kliškovac : Od toponima do arheološke spoznaje, *Starohrvatska prosvjeta*, 36, Split, 2009; Zs. Szábo, *Crtice iz povijesti naselja Bačke u srednjem vijeku*, Subotica, 2010.

S. Bačić

1. Salaško naselje oko 10 km južno od Subotice, na cesti Subotica – Čantavir. Toponim je prvi put zabilježen na jednoj rukopisnoj geografskoj karti iz 1789., a zatim na katastarskoj karti iz 1846. Današnja južna granica poklapa se s međunarodnom autocestom E-75, istočnu granicu čine nenaseljene oranice, zapadna se okvirno poklapa s Verušićkim atarom, dok se za sjevernu najčešće uzimaju Oračićevi salaši. Sredinom Klise, u »dolu«, prolazi rječica Čik, koja je nekoć služila za napajanje stoke, kao izvor trske za gradnju krovova, a ljeti za kupanje, dok je danas raskopani kanal. U njezinoj blizini, na uzvišici nedaleko od škole, nalaze se ostaci crkve i groblja srednjovjekovnoga naselja, vjerojatno Verušića (*madž.* Vörösegyház). Tijekom 1960-ih tu su pronađene ljudske kosti i komadići opeke.

Naselje nikad nije urbanizirano niti je formalno bilo samostalna mjesna zajednica, nego samo naseobina uz cestu, tzv. kraj, poznat u narodu pod imenom Klisa. Prije je bila teritorijalno podijeljena između mjesnih zajednica Novi Žednik, Žednik (srp. Stari Žednik) i Bikovo, a kada je 1994. formirana mjesna zajednica Verušić, koja obuhvaća područja nekadašnjih pustara Gornji i Donji Verušić, postala je njezinim dijelom.

Jedina javna ustanova bila je škola, osnovana između dvaju svjetskih ratova. Osim obrazovne, imala je i vjersku važnost, jer su se u njoj održavala misna slavlja o velikim blagdanima. Lajčo Budanović tijekom 1930-ih tu je planirao podići crkvu. Mjesto crkveno pripada župi Uznesenja Blažene Djevice Marije u Bikovu. Dan proštenja bio je 13. lipnja, blagdan sv. Antuna Padovanskog. Naselje je između dva svjetska rata bilo veoma živo: postojale su tri *mijane*, tri kovača i dva *bognara*. Nakon Drugoga svjetskoga rata mjesto se nije razvijalo jer je tek 1981. izgrađena asfaltna cesta do Subotice, kada je i uspostavljena autobusna linija od Subotice do Tornjoša (Čantavira).

Na Klisi postoje tri križa. Jedan je podigla obitelj Gabrić Suknović 1906., drugi obitelj Gabrić Vondrini u prvoj polovici XX. st., dok je Vojnić-Tunićev križ obitelj, s dopuštenjem subotičkoga biskupa Matije Zvekanovića, prenijela 1988. s pustare Zobnatica (oko Maloga Beograda), gdje mu je prijetilo potpuno propadanje. (Ondje ga je 1904. podigla Gizella Regényi, rođ. Lichtneckert, u spomen na poginulog supruga Lajosa).

Do danas je ostalo oko dvadesetak salaša. Na njima žive obitelji Bašić Palković, Gabrić Benčikovi, Gabrić Vondrini, Gabrić Gudašovi, Kujundžić Ganini, Marković, Stipić, Šarčević, Oračić, Ruski, Vojnić Tunić.

Ovdje je rođen bunjevački kulturni djelatnik prof. Bela Gabrić (Benčikov).

Izvor: Kazivanje Ivana i Janje Gabrić, Jose i Gize Kujundžić te Ane Šarčević s Klise.

Lit.: Crkve fundacije, *Subotička Danica ili bunjevačko-šokački kalendar (sa slikama) za prostu godinu 1929.*, Subotica, b.g.; L. Szekeres, *Középkori települések Északkelet-Bácskában*, Újvidék, 1983; D. Csúszó, *Könyörgésünk színhelyei*, 3, Szabadka, 2005.

L. Cvijin i S. Stipan

2. Područje nedaleko od Gradine kraj Sombora, 11 kilometara jugoistočno od Sombora, na 93 metra nadmorske visine, u blizini desne obale Velikoga bačkoga kanala, blago uzdignuto u odnosu na svoju okolinu.

Područje je bilo naseljeno u srednjem vijeku, o čemu svjedoče ostaci nekropole pronađeni tijekom arheoloških iskapanja 1950-ih i 1970-ih. Šire područje Gradine bilo je naseljeno i tijekom osmanske vlasti. Povremeno se tijekom poljoprivrednih radova nailazi na ostatke opeke na lokalitetu »Mandini guzovi«, pučki naziv za tri uzvišena humka (A. Sekulić). Tomu u potvrdu ide i opis s početka XIX. st. U rukopisu na latinskom jeziku Matije Slatkovića (Zagreb, 1754. – Sombor, 1806.), somborskoga župnika, zabilježeno je da se na pustari Gradini mogu vidjeti ostaci bitaka »kao i ostaci ruševina negdašnje kršćanske crkve, koju narod naziva Klisa«.

Nakon protjerivanja Osmanlija postaje dijelom vojnoga šanca Sombora. Na tom području i u neposrednoj blizini bili su naseljeni somborski graničari, katolici (uglavnom na Gradini) i pravoslavni (uglavnom u Žarkovcu). Na karti Sombora i okolice iz 1746. zabilježeno je crkveno mjesto *Loc(us) Eccl(esia)* jugoistočno od salaša Gradina, na području gdje je danas uzvišenje Klisa. Odlukom somborskoga magistrata 1749. s 24 jutra dodijeljena je somborskim franjevcima, koji su tada u spomen na taj događaj na brežuljku u Gradini podigli križ. Na Klisi se nalazila katolička kapela i *kaštelj*, u kojem je povremeno boravio svećenik. U blizini se nalazilo i zemljište Pravoslavne crkvene općine, čiji su članovi na Klisi i na livadama oko nje kosili travu iako na to nisu imali pravo, zbog čega je magistrat 1765. izvršio premjeravanje zemljišta u Gradini kako bi zaustavio takve prakse. Franjevci su napustili područje 1786., kada su im oduzete župe odlukom Josipa II. Prokopavanjem Franjina kanala (danas Veliki bački kanal), koje je završeno 1802., crkveni je posjed razdvojen, a Klisa s nešto oranica i livada našla se na desnoj obali kanala. Crkveno zemljište na Klisi zakupljivali su mještani iz Gradine. U tom se razdoblju pojavljuje i novi toponim Popina ćuprija, prema crkvenoj zemlji i katoličkom svećeniku koji je povremeno boravio u *kaštelju*. To se ime s vremenom proširilo na znatno veće područje od samog mosta i okolnog zemljišta.

Nakon Drugoga svjetskoga rata u neposrednoj blizini Klise u razdoblju 1948.-53. bilo je sjedište Seljačke radne zadruge *Sedmi jul*. U neposrednoj blizini postojao je i ribnjak, koji je zapušten, a njegovi su obrisi bili vidljivi 1980-ih (M. Beljanski). U blizini su zabilježeni toponimi Matarići, Istočna Gradina, Zapadna Gradina, Žarkovac, Bugarski.

Lit.: P. Velenrajter, Klisa kod Sombora. Srednjovekovna nekropola, *Starinar*, 9-10, Beograd, 1958; M. Beljanski, *Popina Ćuprija, Klisa, Matarići*, Sombor, 1982; M. Stepanović, Salaši Gradina, *Rič Bunjevačke matice*, 47-48, Subotica, 2010.

M. Bara

3. Dio monoštorskoga atara između Sombora i Monoštora, površine oko 30 katastarskih jutara. Nalazi se na sredokraći asfaltne ceste Sombor – Monoštor, s lijeve strane. Do nje se može stići i ljetnim putovima (*lenijama*) iz Monoštora ili Sombora, a katkad i *kompom* (skelom) preko Velikoga bačkoga kanala, kada se išlo glavnom cestom Sombor – Monoštor. Većinom je neplodno zemljište – slatina. Nekada je, osim trske i rogoza, bila i bagremova šuma, koja je iskrčena.

Na granici sa susjednim atarom Piskom (na kojem su, zbog pjeskovita zemljišta, uglavnom vinogradi i voćnjaci), uz samu cestu Sombor – Monoštor veleposjednik János Szemze 1823. izgradio je *kaštelj* (dvorac). Njega je 1893. kupio i 1920. dogradio i preuredio Nándor Wamoser, po kojem i danas nosi ime. Velebni kaštelj, s pomoćnim objektima i parkom, poslije je došao u posjed obitelji Juranović, u čijem je vlasništvu ostao do kraja Drugoga svjetskoga rata, kada je nacionaliziran. Danas je u lošem stanju.

Do kraja Drugoga svjetskoga rata Klisa je bila u većini vlasništvo veleposjedničke obitelji Wamoser. Baveći se svinjogojstvom, obitelj je ondje izgradila mnoge

velike *kočake* (torove), nekoliko stambenih objekata za *biroše* (nadničare) i staja za paradne konje, koji su nakon rata razrušeni. U vrijeme gradnje *kaštelj* iskopano je nekoliko skeleta i opeka velikih dimenzija, za koje se pretpostavlja da su iz rimskoga doba.

Lit.: I. Iványi, *Bács-Bodrog vármegye földrajzi és történelmi helynévtára*, 5, Szabadka, 1907; A. Sekulić, *Hrvatski bački mjestopisi*, Zagreb, 1994.

Ž. Šeremešić

4. Uzvišica sjeverozapadno od Đurđina, uz desnu obalu rječice Dolac, prema Bajmoku. Spominje je I. Iványi, a za njime i A. Sekulić. O postojanju nekadašnje crkve govori izvješće beogradskoga biskupa fra Mate Benlića Kalačkoj nadbiskupiji od 26. VIII. 1653., koji spominje lijepu novosagrađenu crkvu između Bajmoka i Đurđina. Na ovom području i danas se nalaze ostaci cigala i ljudskih kostiju, što potvrđuje da je ondje bilo srednjovjekovno naselje Đurđin. Iványi te ruševine spominje kao Gradina, ali da se od 1846. ovo mjesto zove Klisa. Danas taj toponim više nije u uporabi, nego se za područje koristi naziv Gradina ili Kraljicina zemlja.

Lit.: I. Iványi, *Bács-Bodrog vármegye földrajzi és történelmi helynévtára*, 5, Szabadka, 1907; B. Vojnić Hajduk, *Moj grad u davnini : Subotica : 1391. do 1941.*, Subotica, 1971; L. Szekeres, *Középkori települések Északkelet-Bácskában*, Újvidék, 1983; A. Sekulić, *Bački Hrvati*, Zagreb, 1991; A. Sekulić, *Hrvatski bački mjestopisi*, Zagreb, 1994; L. Sekereš, Subotička krstarenja, *Rukovet*, 4-6/2006, Subotica.

S. Stantić

KLOBUSICZKY, Franjo (Klobušicki, de Zetthény; Ferenc, Franjo Josip Ivan, Ferenc József János, Franjo Kasaver Ivan Nepomuk) (Eperjes, *slovač.* Prešov, 29. XI. 1707. – Pešta, 5. IV. 1760.), biskup, nadbiskup. Porodica potječe iz Klobušica (*slovač.* Klobušice) i jedna se njezina grana naselila u Zétényu (*slovač.* Zatin), pa su njihovi potomci nosili pridjevke *klobusiczi* (kasnije prezime *Klobusiczki* po slaveniziranom je izričaju) i *zétényi*. Njegov otac Ferenc (Franjo) bio je izaslanik Jelene Zrinski i djece Ferenca Rákóczija na državnom saboru 1681., podžupan Zemplinske županije, veliki župan Zarándske županije i kraljev personal, barunski naslov uz pridjevke *klobusiczi* i *zétényi* dobio je 1695.

Gimnaziju je polazio u Prešovu, školovanje je nastavio u bečkom bogoslovnom sjemeništu Pázmáneum, a teologiju je studirao u Rimu kao pitomac Njemačko-ugarskoga kolegija (*Collegium Germanicum et Hungaricum*). Zaređen je 1729., a nakon stjecanja doktorata iz teologije 1730. imenovan je za kanonika lateranske bazilike i apostolskoga protonotara. Premda ga je ostrogonski nadbiskup Imre Esterházy želio primiti u kaptol, radije je 1730. prihvatio mjesto župnika u Nagyfödémesu (*slovač.* Veľký Fedymeš, danas Veľké Úľany) i Jóki (*slovač.* Jelka), a 1731. spiški je kanonik i župnik u Iglóu (*slovač.* Spišská Nová Ves). Za kanonika metropolitanskoga kaptola u Ostrogonu imenovan je 1732., za vikara i velikoga prepošta ostrogonskoga kaptola 1734., a za naslovnoga biskupa Nemesisa na Cipru 1736. Naslov baruna od Zethényija dobio je 1741. Erdeljski biskup sa sjedištem u Sibinju (*madž.* Nagyszeben, *rum.* Sibiu) bio je 1741.-48., zagrebački biskup 1748.-51., a kalačko-bački nadbiskup od 1751. do smrti. Obnašao i čast velikoga župana Bačke županije, budući da su do 1776. tu službu obnašali kalačko-bački nadbiskupi, te prisjednika Stola sedmorice.

Za djelovanja u Zagrebu imenovao je Baltazara Adama Krčelića za glavnoga suradnika te osnovao biskupski ured (Duhovni stol) za vođenje svih poslova duhovne i administrativne naravi u biskupiji, priredio je knjižicu s uputama i molitvama *Kratek navuk od obcsinszkoga jubileuma* (Zagreb, 1751., prije se pripisivala Jurju Mulihu), u svojem vrtu u Vlaškoj ulici dao je izgraditi Ribnjak, a hrašćinski meteorit (koje je pao 1751. kraj Hrašćina u Zagorju, danas se nalazi u Prirodoslovnom muzeju u Beču) darovao je Mariji Tereziji.

Kao veliki župan, protivio se prijedlogu da slobodni kraljevski grad Sombor postane sjedište Bačke županije, držeći kako grad nije prikladan da u njemu stanuju veliki župan, predstavnici vlasti i veleposjednici jer u njemu nema ni drva ni vode, pa bi se teško našli ljudi voljni pri-

hvatiti službu u županiji. (Unatoč tomu, grad je 1786. postao sjedištem Bačke županije, a 1802. sjedinjene Bačko-bodroške županije). Za kalačku bogosloviju, koju je osnovao nadbiskup Gabrijel Patačić, a čije je utemeljenje Klobusiczky nastavio, dao je podići novu zgradu, koja je dovršena 1764. (u njoj danas djeluje Viša škola Pála Tomorija). Nastavio je gradnju nove kalačke prvostolnice, koju je započeo nadbiskup Gabrijel Patačić 1735., i njezina oltara, utemeljio je nove župe, među ostalima i Lemeš 1752., te pridonio razvoju Kalače. Njegov izaslanik generalni vikar i kanonik József Kiss blagoslovio je 1752. temeljne kamene za somborsku crkvu Presvetoga Trojstva te crkvu Rođenja Blažene Djevice Marije u Lemešu. Na molbu gradskoga poglavarstva u Baji, dopustio je franjevcima u Baji da 1757. osnuju gimnaziju, u kojoj su predavali do 1879., kada su je preuzeli redovnici cisterciti.

Djela: *Systema mundi coelestis. Per quaesita et resonsa in synopsi proposita*, Cassoviae, 1726; *De communione suffragiorum, pro mortuis ex clero deinceps ineunda*, Tyrnaviae, 1734; *Epistola paraenetica ad clerum Zagrabiensem*, Zagrabiae, 1751; *Epistola pastoralis ad archiepiscopatus Colocensis et Bacsiensis ecclesiarum canonice unitarum clerum*, Budae, 1756 (Viennae, 1756²).

Lit.: G. Petrik, *Magyarország bibliographiája 1712–1860*, 2-4, Budapest, 1890-1892; J. Szinnyei, *Magyar írók élete és munkái*, 6, Budapest, 1899; S. Borovszky (ur.) *Bács-Bodrog vármegye monográfiája*, 1, Budapest, b. g.; Á. Kenyeres (ur.), *Magyar életrajzi lexikon*, 1, Budapest, 1967; F. E. Hoško, Školsko djelovanje franjevaca u Bačkoj tijekom 18. i 19. stoljeća, *Croatica Christiana Periodica*, 13, Zagreb, 1989; *Magyar katolikus lexikon*, 7, Budapest, 2002; I. Katona, *A kalocsai érseki egyház története*, 2, Kalocsa, 2003; *Hrvatska enciklopedija*, 5, Zagreb, 2003; *Hrvatski biografski leksikon*, 7, Zagreb, 2009; M. Stepanović (prir.), *Somborska hronika fra Bone Mihaljevića 1717-1787.*, Sombor, 2012.

L. Heka

KLOBUSICZKY, Petar (Péter) (Fehérgyarmat, Szatmárska županija, 26. VI. 1752. – Kalača, 2. VII. 1843.), isusovac, biskup, nadbiskup. Školovao se u Nagy-Károlyu (*rum*. Carei, prije: Careii Mari), a nastavio u Košicama i Trnavi. U isusovački red stupio je 1769. u Trenčinu slijedeći dvojicu starije braće. Studij filozofije i teologije polazio je u Győru i Trnavi. Redovničke zavjete položio je 1771. Kada je 1773. isusovački red ukinut, pozvao ga je, zajedno s više drugih redovnika, Adam Patačić, tadašnji biskup Varadinske biskupije (*madž*. Nagyvárad, *rum*. Oradea), a kasniji kalačko-bački nadbiskup, i primio u svoju biskupiju, gdje je i zaređen 1774. Župnikom u Váradolaszi (*rum*. Olosig) imenovan je 1780., a kada je njegov biskup Ladislav Kolonić 1787. imenovan kalačko-bačkim nadbiskupom, poveo ga je kao svojega tajnika. Kalački je župnik i kanonik od 1790. te je zastupao kalački kaptol na Ugarskom saboru. Szatmárski (*rum*. Satu Mare) biskup bio je 1808.-21, a kalačko-bački nadbiskup 1821.-43. Predvodio je nadbiskupijsku sinodu 1821. Sudjelovao je na nacionalnoj ugarskoj crkvenoj sinodi u Požunu 1822., gdje ga je pratio Pavao Matija Sučić (Subotica, 1767. – Đakovo, 1834.), tadašnji kalački kanonik, kasniji đakovački biskup. Kao biskup i nadbiskup, sudjelovao je u radu Ugarskoga sabora u Požunu 1812.-36., gdje se isticao u protivljenju liberalima braneći prava Crkve. Dužnost unutarnjega tajnoga savjetnika obnašao je od 1822., za člana sudbenoga Stola sedmorice imenovan je 1825.

Isticao se brigom za siromahe: u Szatmáru je za vrijeme velike gladi 1816.-17. dijelom svojim novcem, a dijelom zajmom (koji je otplatio tek kada je postao nadbiskup) uspio prehraniti lokalno pučanstvo; tu je utemeljio konvikt za školovanje siromašne djece koju je podupirao; povećao je plaće nastavnicima i pomagao siromašnim župnicima i crkvama bez patronata; za lijekove siromašnim seljacima i kmetovima darivao je novac, napose u vrijeme velike epidemije kolere 1831., kada je prehranjivao ugrožene itd.

Pomagao je izgradnju vjerskih objekata: u Szatmáru je dao izgraditi kapelu u mjesnoj gimnaziji, završio je izgradnju lijeve strane biskupijske palače, dviju sakristija u prvostolnici, a 1820. dovršene su i orgulje; od mjesnoga kaptola ustrojio je četiri nove župe i dao podići pet novih crkava, među kojima i onu u Fehérgyarmatu,

te dvije kapele. Slično je radio i u Kalačko-bačkoj nadbiskupiji: kad je u rujnu 1824. došao u kanonski pohod župi Bač, župna blagajna bila je tako siromašna da nije mogla plaćati ni ulje za oltarsko vječno svjetlo pa je nakon toga svake godine darovao novac za ulje; dao je i veliku jednokratnu pomoć za uređenje crkve i proširio je kantorski stan; dao je 1830. izgraditi kapelu, pokraj koje je 1839. dao podići kalvariju na najvišem mjestu u gradu, na brežuljku pokraj gradskih vrata zvanih Šiljak; osnovao je 1842. zakladu od 4000 forinta za škole u Baču kako bi se iz godišnje kamate zaklade davala plaća dvojici franjevaca, koji su bili učitelji, a darivao je i novac za školska pomagala; dao je izgraditi kanal u deronjskom i u bačkom ataru, čime je izvršio melioraciju Mostonge, pa je kanal po njemu nosio ime još i potkraj XIX. st.

Kalvarija u Baču koju je dao podići nadbiskup Petar Klobusiczky

Sačuvano je više njegovih govora i propovijedi u rukopisu, a neki su i otisnuti. Pjesnik latinist i pijarist Andrija Ivan Jalošić (1791.-1862.) posvetio mu je kao nadbiskupu više pjesama. Njegov je kućni kapelan, ceremonijar i tajnik bio Tomo Bedžula (Sentivan, 1805. – Kalača, 1864.), koji ga je pratio na Ugarskom saboru te je napisao njegov životopis 1859.

Njegov mlađi brat Josip (Fehérgyarmat, 5. IV. 1756. – Požun, 8. II. 1826.) bio je guverner Rijeke 1801.-09., a nakon što je mirovnim ugovorom u Schönbrunnu 1809. grad ušao u sastav francuskih Ilirskih pokrajina, bio je veliki župan Boršodske županije 1810.-26. Pučki pisac Tomo Mikloušić (Jastrebarsko, 1767. – Jastrebarsko, 1833.) posvetio mu je prigodnicu na kajkavskom (*Imeno-szlavnik preizvissenomu gozpodinu Josefu Klobussichky alduvan dana 19-toga szusscza*, 1810.).

Lit.: T. Bedcsula, *Vita Petri Klobusiczky de eadem, metropolitanarum Colocensis et Bacsiensis ecclesiarum canonice unitarum Archiepiscopi*, Colocae, 1859; J. Szinnyei, *Magyar írók élete és munkái*, 6, Budapest, 1899; A. Lakatos, *A Kalocsa-Bácsi Főegyházmegye történeti sematizmusa 1777-1923*, Kalocsa, 2002; *Magyar Katolikus Lexikon*, 7, Budapest, 2002; *Zvonik*, 3,4/2007, Subotica; F. E. Hoško, Tajnici Ugarske crkvene sinode 1822. u Požunu Pavao Sučić i Juraj Haulik, *Godišnjak za znanstvena istraživanja Zavoda za kulturu vojvođanskih Hrvata*, 3, Subotica, 2011.

L. Heka

KLOKTOR (*njem.* Klafter: hvat), tradicionalna mjera za duljinu u bačkih Bunjevaca. Podrijetlom je prirodna mjera još iz antike i odnosi se na duljinu koja se može obuhvatiti raširenim rukama. U ugarskom Podunavlju raširio se pod njemačkim (austrijskim) utjecajem, što odrazilo i na bunjevački naziv mjere, ali i njegovu vrijednost. Naime, u raznim krajevima Srednje Europe bile su u primjeni različite veličine te mjerne jedinice pa je Marija Terezija 1757. carskim patentom uvela kao jedinstvenu i obvezujuću mjeru bečki ili donjoaustrijski *Klafter* duljine 1,896 m. Poslije je njegovu uporabu proširila i na Ugarsku. U bačkih se Bunjevaca pretežito rabio u trgovini, a u praksi je svođen na 1,9 m. Kada se hvatom izražavala površinska mjera, rabio se naziv *fat*. Naziv je danas nestao iz uporabe.

Lit.: M. Vlajinac, *Rečnik naših starih mera*, 3, 4, Beograd, 1968, 1974; M. Peić, G. Bačlija, *Rečnik bačkih Bunjevaca*, Novi Sad – Subotica, 1990; S. Bačić, Crtice iz agrarno-pravnog nazivlja bačkih Bunjevaca, *Pravni vjesnik*, 1-2/1997, Osijek.

S. Bačić

KLOMPA (*niz.* Klomp), vrsta drvene obuće; papuča s debelim poplatom, zatvorenim prstima te visokim i zašiljenim gornjim dijelom. Nosili su ih još stari Rimljani. Oni su ih preuzeli od Gala, koji su nosili obuću s drvenim đonovima. S obzirom na to da su bile praktične, lake i jeftine, u feudalnom ju je razdoblju osobito nosila sirotinja te seljaci. U Panoniju su ih donijeli Nijem-

ci, koji su ovdje bili najpoznatiji izrađivači klompa. Šokci ih nazivaju i cokule.

Pravili su ih klompari oblikovanjem jednoga komada drveta – tzv. kopanjem (izdubljivanjem za stopalo). Najprije se »kopanjem« u drvetu bušio prostor za smještaj noge. Prvo se manjim svrdlom izbušila rupa, a zatim se rupa u drvetu povećavala bušenjem debljim svrdlima do određene veličine, kada se prešlo na kopanje stolarskim »kašikama«. Unutrašnjost klompe morala je biti dobro i kvalitetno obrađena kako bi bila udobna. Nakon toga bile su dimljene u pušnici 4 – 5 sati, čime se drvo impregniralo –»upijalo« je dim i tako je bilo zaštićeno od crva, ali se i postizala vizualna ljepota te je drvo dobivalo žutosmeđu boju. Bile su jednostavne izrade, nisu ukrašavane niti su se razlikovale muške od ženskih, a nisu imale ni posebnih etničkih odlika. Pravile su se od mekoga drveta, isprva isključivo od crvene vrbe, koja je rasla u dolovima ili kraj Dunava, Mostonge i drugih rječica u Bačkoj, a zatim i od kanadske topole nakon što je donesena u Bačku. Izrađivane su u više veličina, i po narudžbi, za djecu i odrasle.

Klompe

Nošene su izvan kuće, po blatu i snijegu. U jednoj kući moglo ih je biti i po nekoliko pari pa ih je obuvao onaj koji je izlazio van, a nakon korištenja sušile su se pokraj vatre te su vremenom dobivale tamniju boju. Da bi u hladnim zimskim danima bile toplije, u njih se stavljala slama, a da ne bi žuljala nogu, na gornji unutarnji dio postavljala se kožica ili se taj dio oblagao krznom. Kako je drvo dobar izolator, bile su iznimno topla obuća i vrlo cijenjene među starijim osobama te zbog toga u širokoj uporabi u bačkih Bunjevaca i Šokaca, osobito u veliku blatu, tijekom zime, jeseni i proljeća.

Izvor: Kazivanje klompara Stipana Kovača iz Monoštora.

Lit.: M. Peić, G. Bačlija, *Rečnik bačkih Bunjevaca*, Novi Sad – Subotica, 1990; A. Sekulić, *Rječnik govora bačkih Hrvata*, Zagreb, 2005; T. Bugarski, Obuća u etnološkoj zbirci Muzeja Vojvodine, *Rad Muzeja Vojvodine*, 51, Novi Sad, 2009.

P. Skenderović

KLOT (*eng.* cloth: sukno, platno), veoma čvrsta i gusto izrađena pamučna tkanina u atlasnom vezu, koji joj daje izrazit površinski sjaj. Bunjevci su se njime koristili u postavne svrhe, za muške prsluke, za gornje dijelove ženskog ruha koji su se postavljali (paja) te za kapute. Klot je obično bio crne, tamnoplave i smeđe boje. Rabio se i za izradu jorgana, u siromašnijim obiteljima najčešće u bordo boji (tzv. svileni klot). Šezdesetih godina XX. st. klot nalazi primjenu i u izradi dječačkih kratkih hlača (tzv. klotske gaće) kao vrste svakodnevne odjeće.

K. Suknović

KLUB GRADSKIH ODBORNIKA HRVATSKE SELJAČKE STRANKE U SUBOTICI, organizacija odbornika HSS-a u gradskoj skupštini Subotice. Osnovan je 25. III. 1928., a činili su ga odbornici HSS-a izabrani na prvim općinskim izborima u Vojvodini 6. XI. 1927.: Stipan Vojnić Tunić, Josip Vuković – Đido, Mirko Ivković Ivandekić, Nikola Matković, Matija Išpanović, Ivan Skenderović, Franjo Tumbas, Antun Cvijin, Josip Ivković Ivandekić, Albe Gabrić, Kalor Matković, Josip Rafai, Roko Vojnić Tunić, Bolto Skenderović, Nikola Francišković i Jašo Crnković. Klubu su pristupili i Geza Vuković i Stipan Peić, koji su prvotno izabrani na listi obrtnika, ali su nakon izbora prešli u HSS. Za predsjednika Kluba izabran je Mirko Ivković Ivandekić, za potpredsjednika Nikola Matković i za tajnika Geza Vuković. Klub se redovito sastajao prije gradskih sjednica radi usuglašavanja stavova. U radu Kluba sudjelovali su i odbornici Samostalne demokratske stranke Svetozara Pribićevića, s kojom je HSS bio u Seljačko-demokratskoj koaliciji (SDK). Nakon proglašenja dikta-

ture kralja Aleksandra 6. I. 1929. i raspuštanja političkih stranaka, Klub je prestao postojati.

Lit.: *Neven*, 38/1927, 13/1928, Subotica.

M. Bara

KLUB SELJAČKE DEMOKRACIJE, politička organizacija studenata Pravnoga fakulteta u Subotici. Nastao je 25. V. 1928. ujedinjivanjem dvaju akademskih klubova na subotičkom Pravnom fakultetu, HSS-a i Samostalne demokratske stranke, koji su slijedili političko zbližavanje stranačkih vođa Stjepana Radića i Svetozara Pribićevića, osnivača Seljačko-demokratske koalicije (SDK). Za predsjednika Kluba izabran je Mićo Skenderović. Akademski klub studenata bio je svojevrsna podružnica matičnih stranaka, članica SDK, jer su članovi Kluba usko surađivali sa svojim strankama te agitirali i širili političke ideje SDK među studentima i mladeži u Subotici. Političko djelovanje Kluba prekinuto je početkom 1929., nakon raspuštanja političkih stranaka uredbom kralja Aleksandra, čime su i njihove matične stranke prestale djelovati.

Lit.: *Neven*, 22/1928, Subotica.

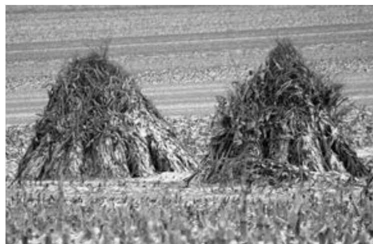
M. Bara

KLUB STUDENATA HRVATA IZ VOJVODINE, neformalna studentska udruga na Sveučilištu u Zagrebu sredinom prvog desetljeća XXI. st. Zbog sve većega broja mladih Hrvata iz Vojvodine koji su studirali u Zagrebu (oko 200 studenata, uglavnom iz Subotice i okolice), pojavila se inicijativa za osnivanje udruge koja bi ih okupljala i koordinirala njihove aktivnosti. Svojevrstan je nastavak prijašnje studentske udruge Hrvata iz Vojvodine *Kolo mladeži*, koja je okupljala studente zagrebačkoga sveučilišta tijekom 1990-ih. Nakon razgovora s nekadašnjim članovima *Kola mladeži* o iskustvima u organizacijskom radu i uređivanju internoga glasila *KM press,* 2004. osnovan je Klub studenata Hrvata iz Vojvodine i Crne Gore. Inicijator osnivanja i prvi predsjednik bio je Tomislav Brejar iz Subotice, koji je ujedno bio i urednik internoga glasila *HIV+* (akronim od »Hrvati iz Vojvodine«, dok je znak plus označivao studente iz Crne Gore). Udruga je okupljala studente iz tadašnje Državne Zajednice Srbije i Crne Gore, pri čemu se u njezinu nazivu poslije umjesto zemljopisne odrednice Crna Gora koristila uža odrednica Boka Kotorska. Nakon proglašenja neovisnosti Crne Gore 2006. i zbog slabije zastupljenosti studenata iz te države, i naziv udruge promijenjen je u Klub studenata Hrvata iz Vojvodine. Neke od aktivnosti bile su pomoć mladim studentima u prilagodbi na akademsko okruženje i novu sredinu, organiziranje studentskih zabava, zajednički posjeti kulturnim događajima, ekskurzije (otok Krk, Plitvice) i dr. Djelovanje je financirano iz prikupljenih članarina, dragovoljnih priloga i pomoći Hrvatske matice iseljenika, koja je napose pomagala održavanje studentskih zabava i umnožavanje glasila *HIV+*. Nakon smjene generacije studenata 2006. predsjednik udruge i urednik glasila postao je Marko Skenderović iz Subotice. Nakon što je dio studenata diplomirao i prestao sudjelovati u aktivnostima udruge, njezino je djelovanje postalo skromnije te se postupno ugasila. Njezinom se sljednicom može smatrati udruga Hrvatska mladež Bačke i Srijema, koja od 2012. okuplja studente i bivše studenta podrijetlom iz Vojvodine na Sveučilištu u Zagrebu.

Lit.: http://hivpluus.googlepages.com/home

M. Bara

KLUPA, u krug složeni snopovi kukuruzovine ili trske. Nakon završene berbe kukuruza, stabljike bi se porezale te povezale u snopove, koji su se slagali u tvorevine stožastoga oblika. Činilo ih je 15 – 20 u krug složenih snopova kukuruzovine postavljenih uspravno, s odrezanim krajem

Klupe kukuruzovine

prema zemlji i s vrhom prema gore. Unutrašnjost im je bila prazna radi cirkulacije zraka, odnosno sušenja. I trska se slagala u klupe. Nakon košenja *kosirom* ili *toljem*, vezivala u snopove i slagala u stave, odakle se odvozila na salaš i slagala u klupe. Činilo ih je 120 – 150 snopova trske, što je ovisilo od raspoloživoga mjesta. Obično se slagala negdje po strani, mahom u kutu guvna, kako ne bi smetala.

Lit.: M. Peić, G. Bačlija, *Rečnik bačkih Bunjevaca,* Novi Sad – Subotica, 1990; A. Stantić, *Kruv naš svagdanji*, Subotica, 2001; A. Stantić, *Rječnik govora bačkih Hrvata*, Zagreb, 2005.

P. Skenderović

KLJAJIĆ, Marinko (Sombor, 15. IV. 1964.), dizač utega. Sin Ivana i Anđelke, rođ. Ulemek. Osnovnu i srednju strojarsku školu za vozača mehaničara završio je u Somboru. Dizanjem utega počeo se baviti 1977. u somborskom KDT *Radnički*. U juniorskoj dobi bio je prvak Jugoslavije za mlađe juniore 1980. u Inđiji u kategoriji do 67,5 kg, a kao stariji junior osvojio je 3. mjesto na državnom prvenstvu 1982. u Somboru u kategoriji do 75 kg i 1983. u Beogradu u kategoriji do 82,5 kg te 2. mjesto 1984. u Somboru u kategoriji do 82,5 kg. Kao član seniorskoga sastava *Radničkoga* osvojio je pet puta uzastopno naslov prvaka Jugoslavije 1980.-84. Nakon završetka natjecateljske karijere bio je prvak Srbije i Crne Gore za veterane u kategoriji do 82,5 kg 2004. i 2006. Živi i radi u Somboru.

Izvori: Osobna arhiva Milana Maširevića iz Sombora; Osobni iskaz Marinka Kljajića.

Lit.: *Almanah jugoslovenskog sporta 1980*, Beograd, 1981; *Almanah jugoslovenskog sporta 1982,* Beograd, 1983; *Almanah jugoslovenskog sporta 1983*, Beograd, 1984; *Almanah jugoslovenskog sporta 1984*, Beograd, 1985; D. Kolundžija, *Leksikon somborskog sporta*, Sombor, 1990.

Z. Čota i E. Hemar

KNEZI (Knežević, Knezović, Semenović, Knezić, Knezy), plemićka porodica. Među najstarijim je plemićkim porodicama bunjevačkih Hrvata, jedna je od 36 porodica što su osnovale Lemeš 1748. Članovi porodice živjeli su u Virovitičkoj, Požeškoj i Bačko-bodroškoj županiji. Matija Habsburški dodijelio je u Beču 27. XI. 1610. plemićku povelju i grbovnicu Šimunu Knezyju (*aliter Semenović*). Lepolod I. dodijelio je plemićki naslov Mihovilu Kneževiću i njegovu sinu Martinu 18. IX. 1659., što je sljedeće godine proglašeno na Hrvatskom saboru. U Virovitičkoj i Požeškoj županiji u plemstvo su upisani 12. XII. 1747. pod imenom Knežević. Više podataka o članovima porodice ima od sredine XVIII. st., kada se dio porodice seli u Nemesmilitics (Lemeš), gdje se u matičnim knjigama susreću pod prezimenima Knezović, Knežević i Knezić. Ona oko 1757. dobivaju oblik Knezy, a u Kraljevini SHS i današnju formu Knezi. Plemstvo u Bačkoj županiji proglašeno je 1753. Ivanu, Đuri i Matiji, koji se spominju kao posjednici u Lemešu, a oni su, uz drugoga Matiju i Šimuna, na zemaljskom popisu plemića 1755. popisani u Bačkoj županiji. Na županijskom popisu plemića 1798. u Lemešu popisani su Đuro, dva Šimuna, Matija i Mijo Knezy. Članovi porodice dobili su darovnicu na Nemesmilitics 1803., od kada nose pridjevak Nemesmiliticski. Na županijskom popisu 1841. u Lemešu je popisano 75 članova porodice. Plemstvo Antuna i Stipana Knezyja potvrđeno je u Beču 9. II. 1843. Antun je, inače, od 1841. bio drugi, a od 1843. do 1849. prvi podžupan Bačko-bodroške županije.

Porodica se vremenom podijelila u tri veće grane – Mandićane, Karićanje i Kožane, koji su se dalje dijelili po nadimcima: Baćkovi, Bađalovi, Barišini, Batušovi, Belinovi, Bonini, Bratini, Bucini, Cankini, Cibanovi, Dragini, Drusini, Džamini, Džidini, Fizikovi, Grcini, Ješkini, Kožini, Kušnjiri, Lovrini, Makini, Mošini, Peckovi, Perini, Pirošovi, Savini, Šimete, Štancini, Šurgini, Vugini, Zecovi, Znancovi.

U lemeškoj crkvi Rođenja Blažene Djevice Marije prva klupa s lijeve strane u posjedu je te porodice što pokazuje da je bila jedan od najvažnijih donatora za gradnju crkve 1818. Potomci porodice žive u Lemešu, Somboru, Subotici, Budimpešti, Bečeju i Novom Sadu. Originalna povelja i grbovnica pred početak Prvoga svjetskoga rata

dana je na čuvanje obitelji Lehela Knézyja, odvjetnika u Baji, čiji potomci žive u Budimpešti.

Originalni grb nalazi se i na stropu somborske županije. Opis grba: u plavom dijelu dvodijelnoga štita sv. Juraj ubija zmaja, a u crvenom dijelu zlatni lav drži žezlo u desnoj šapi. Iznad štita je turnirska kaciga, na kojoj je trošiljna kruna s pet bisera, a u njoj zlatni lav sa žezlom i krunom na glavi. S desne je strane štita plavo-srebrni plašt, a s lijeve crveno-zlatni. Postoje i varijacije na originalni grb.

Grb porodice Knezi

Izvor: Kazivanje Stipana Knezija Baćkova iz Lemeša.

Lit.: G. Grosschmid, Nemes-Militics 1771-ik évben, *Bács-Bodrogh megyei történelmi társulat évkönyve*, 2-4/1895, Zombor; Gy. Dudás (ur.), *Bács-Bodrogh vármegye egyetemes monografiája*, 2, Zombor, 1896; V. Duišin, Plemićke porodice II, *Vojvodina*, 2, [Novi Sad, 1941]; M. Beljanski, *Nemeš Militič, Svetozar Miletić : (1752-1984)*, Sombor, 1984; Iz naše povisti : Grofovi za plugom barunice u papučama, *Miroljub*, 3/2000, Sombor; M. Szluha, *Bács-bodrog vármegye nemes családjai*, Budapest, 2002; A. Sekulić, *Osobna imena, prezimena i nadimci bačkih Hrvata*, Subotica, 2006; L. Merković, Kronologija od 27. do 3. prosinca 2009., *Hrvatska riječ*, 351, Subotica, 27. XI. 2009.

L. Tošaki

KNEZI, Grgo (Knézy, Gergely) (Lemeš, 18. II. 1892. – Budimpešta, 5. II. 1944.), isusovac, gimnazijski profesor. Sin je Miška i Eve, rođ. Vidaković. U isusovački red stupio je 1908. Studirao je kemiju i prirodne znanosti, koje je poslije predavao kao profesor u kalačkoj isusovačkoj gimnaziji sv. Stjepana. U budimpeštanskom časopisu *Magyar Rovartani Társaság Közleménye : Folia Entomologica Hungarica* (1/1929) objavio je članak »Légyészeti tanulmányok«, koji je tiskan i kao posebni otisak. Pred kraj života boravio je u Budimpešti u isusovačkom domu za duhovne vježbe Manréza, gdje i preminuo. Dom je podignut 1927. kao prvi dom duhovnih vježbi u Mađarskoj, a u njemu je bio smješten i novicijat mađarske Isusovačke provincije. Uništili su ga komunisti 1955., zajedno s mnogim isusovačkim djelima.

Djelo: *Légyészeti tanulmányok : a Dolichopusnem*, Budapest, 1929.

Lit.: A. Gyenis (ur.), *Jezsuita Történeti Évkönyv*, Budapest, 1940-1942; *Necrologium SJ 1910-1987*, Bécs, 1987; Knézy Gergely, u: *Magyar Katolikus Lexikon*, 7, Budapest, 2002; Manréza u: *Magyar Katolikus Lexikon*, 7, Budapest, 2002.

S. Beretić

KNEZI, Josip – Vasa (Vinkovci, 7. IV. 1935. – Beograd, 5. IX. 2003.), gimnastičar, pedagog tjelesnoga odgoja, društveno-sportski djelatnik. Sin Mihajla, željezničara, i majke Marije, rođ. Pechloch, kućanice. Osnovnu školu, srednju ekonomsku školu te automehaničarski zanat završio je u Somboru. Kao vrstan gimnastičar i sportaš, upisuje se na studij na Državnom institutu za fiskulturu (DIF) u Beogradu 1956. Gimnastička vrsta fakulteta, čiji je bio član, bila je prvak Srbije u gimnastici 1957. ekipno, a on i pojedinačno. Diplomirao je 1960. i zaposlio se u Srednjoj poljoprivrednoj školi u Somboru kao profesor tjelesnoga odgoja. U Međuopćinski prosvjetno-pedagoški zavod prelazi 1966. i radi kao prosvjetni savjetnik. Sudionik je i organizator akcija SIZ-a za zaštitu djece u Somboru (ljetovanja djece na Jadranu, zimovanja i skijanja u Kranjskoj gori i Pamporovu, Bugarska, škola u prirodi u Monoštoru). Bio je član Organizacijskoga odbora Sportske olimpijade školske omladine Vojvodine (SOŠOV) od 1970. Jedan je od pokretača akcije obuke neplivača *Naučimo plivati* 1985., kojom su obuhvaćeni svi učenici drugoga razreda osnovne škole, a koja je potkraj 1980-ih službeno proglašena kao najbolje orga-

nizirana u Jugoslaviji. Dobitnik je *Zlatne značke* Saveza pedagoga fizičke kulture Jugoslavije.

Izvor: Kazivanje Tereze Knezi i Marka Patarčića iz Sombora.

Lit.: D. Kolundžija, *Leksikon somborskog sporta*, Sombor, 1990.

Z. Čota

KNEZI, Petar (Lemeš, 2. I. 1859. – Doroslovo, 18. I. 1929.), svećenik, književnik. Sin je Stipana Knezija i Agate, rođ. Kaić. U kalačkom sjemeništu završio je gimnaziju i bogosloviju. Za svećenika je zaređen 1883. Bio je kapelan u Bikiću 1883.-85., Dušnoku 1885.-86., Beregu 1886., u župi sv. Jurja u Subotici 1886.-90. (upravitelj župe 1889.), Aljmašu 1890.-93., Santovu 1893., Sonti 1893.-96., Novom Sadu 1896.-1902. i u župi sv. Terezije u Subotici 1902.-06. te župnik u Doroslovu od 1906. do smrti.

Jednu novelu o salašarskom životu Bunjevaca prožetu etnografskim zapisima objavio je u somborskom listu *Bunjevac* 1882. (31. III. i 7. IV.). U njoj, među ostalim, opisuje brigu domaćina da ne propadnu bunjevački salaši zbog madžarizacije i nemara naroda prema prosvjeti: »...jer kako nam sadašnje okolnosti prorokuju, može bit, da ćedu naši potomci samo iz pismenih spomena kadgod doznat, da su Bunjevci i Šokci kadgod i salaša imali da su se na ovoj slavnoj zemlji kadgod veselo i blaženo osićali«. U *Nevenu* je u opisao bunjevačke božićne običaje tumačeći njihovo vjersko značenje (*Božićna razmišljanja*, br. 12/1892.).

Izvor: Curriculum vitae sacerdotum, Arhiva Subotičke biskupije.

Lit.: A. Lakatos (ur.), *A Kalocsa-Bácsi főegyházmegye történeti sematizmusa 1777-1923*, Kalocsa, 2002; M. Evetović, *Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata*, Subotica, 2010.

M. Štefković i S. Bačić

KNEZI, Stipan – Šimeta (Sombor, 26. XII. 1950. – Sombor, 16. XI. 1997.), društveni i politički djelatnik. Bio je jedino dijete u obitelji Grge i Ilonke, rođ. Litvai, u kojoj se njegovala ljubav prema knjizi. Osnovnu školu završio je u rodnom mjestu, gimnaziju u Vukovaru, a diplomirao je na grupi za južnoslavensku književnost na Filozofskom fakultetu u Novom Sadu. Nekoliko godina radio je kao nastavnik u osnovnim školama, no kako nije mogao dobiti posao profesora književnosti, odlučio je živjeti od poljodjelstva.

Stipan Knezi

Društveno je angažiran u Lemešu te je u više mandata bio predsjednik mjesne zajednice. Znatno je pridonio razvoju komunalne infrastrukture u naselju (javna rasvjeta, uređenje tržnice, telefonske mreže). Član je Demokratskoga saveza Hrvata u Vojvodini od njegova osnutka 1990., predsjednik mjesne organizacije u Lemešu, a od 1994. član je Predsjedništva. Kao kandidat DSHV-a dva je put je biran za vijećnika u Skupštinu općine Sombor – 1992. (izabran u prvom krugu) i 1996. U oba mandata bio je jedini vijećnik DSHV-a u somborskoj općini. Kratko vrijeme bio je i član Uređivačkoga savjeta *Glasa ravnice*, glasila DSHV-a (1996.). Životna mu je želja bila biti profesorom hrvatskog jezika i književnosti u somborskoj Gimnaziji, što se nije ostvarilo. Za života je stvorio vrijednu knjižnicu. God. 2001. u Lemešu je osnovano Hrvatsko kulturno-umjetničko društvo *Stipan Knezi Šimeta*, no nakon nekoliko godina rada prestalo je postojati.

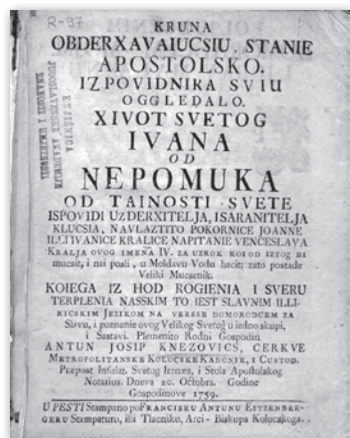
Pokopan je na groblju u Lemešu.

Lit.: *Glas ravnice*, 18, 39, 50, 84, Subotica, 1992, 1994, 1995, 1997; *Hrvatska riječ*, 58, Subotica, 12. III. 2004.

T. Žigmanov

KNEZOVIĆ, Antun (Knezevich, Knezovich, Knesovich, Černović, Czernovich, Antun Josip), (? – Kalača, ?, 1764.), svećenik, književnik. Rođen u bunjevačkoj plemićkoj obitelji, do 1748. nosio je majčino prezime Černović. Među prvim je pitomcima kalačkoga bogoslovnoga sjemeništa. Bio je prvi župnik u Gari 1735., a peti po redu župnik u Novom Sadu 1738. Naslovom prepozita od sv. Ireneja odlikovan je 1747. God. 1748. postao je začasni, a 1752. kanonik kantor Kalačko-bačkoga prvostolnoga kaptola. Obnašao je dužnost bilježnika nadbiskupskog ordinarijata u Kalači.

Prvi je hrvatski pjesnik u ugarskom Podunavlju. Pjesme su mu nabožnoga karaktera. Autor je molitvenika s pjesmama *Put nebeski* (1746.), koji je bio raširen među pukom te je doživio nekoliko izdanja, a filološki ga je svojedobno obradio i Tomo Maretić. Pisao je, većinom u dvanaestercima, i hagiografske spjevove *Život svetog Ivana od Nepomuka* (1759., u knjizi je tiskano i omanje djelo *Verssi od himbenog i laxlivog svita*), *Život svete Genuveve* (1761.) i *Život svete Olive* (1761.) Utemeljeni su na srednjovjekovnim poetičkim načelima stihovanih legenda.

R-97

KRUNA
OBDERXAVAIUCSIU. STANIE
APOSTOLSKO.
IZPOVIDNIKA SVIU
OGGLEDALO.
XIVOT SVETOG
IVANA
OD
NEPOMUKA
OD TAINOSTI SVETE
ISPOVIDI UZDERXITELJA, ISARANITELJA
KLUCSIA, NAVLAZTITO POKORNICE JOANNE
ILLI IVANICE KRALICE NAPITANIE VENCESLAVA
KRALJA OVOG IMENA IV. ZA UZROK KOI OD IZTOG BI
mucsit, i nai posli, u Moldavu Vodu bacit; zato postade
Veliki Mucsenik.
KOIEGA IZ HOD ROGIENIA I SVERU
TERPLENIA NASSKIM TO IEST SLAVNIM ILLIRICSKIM JEZIKOM NA VERSSE DOMORODCEM ZA
Slavu, i poznanie ovog Velikog Svetog u iedno skupi,
i Sastavi. Plemenito Rodni Gospodin
ANTUN JOSIP KNEZOVICS, CERKVE
METROPOLITANSKE KOLOCSKE KANONIK, I CUSTOD.
Præpost Infular. Svetog Irenea, i Stola Apostolskog
Notarius. Dneva 20. Octobra. Godine
Gospodinove 1759.
U PESTI Stampano po FRANCISKU ANTUNU EITZENBERGERU Stampaturu, illi Tiacniku, Arci - Biskupa Kolocskoga.

A. J. Knezović, *Život sv. Ivana od Nepomuka*, Pešta, 1759.

Neobjavljeni su mu ostali prijevodi knjižica svećenika Friedericha Herleta s njemačkoga na »slavni slovinski ilirički jezik« (*Lilian i Ljubica plemenitog mirisa*, 1754., 1754.²; *Lilian od Nebesa* i *Liparužica*, 1760., *Život svete Marte*), koji se nalaze u sveučilišnoj knjižnici u Budimpešti. U rukopisu su mu ostala i razmatranja za duhovne vježbe *Knjižica duovnog razgovora* te *Život sviu sveti*.

Djela: *Duhovno nemoise zaboraviti od mene illiti Knjxica molitvena koiase zove Put nebeski*, Budim, 1746 (1758², 1772³, popravljeno izdanje 1818⁴, 1845⁵); *Kruna obderxavaiucsiu stanie apostolsko izpovidnika sviu oggledalo, Xivot svetog Ivana od Nepomuka*, Pesta, 1759; *Xivot Olive kchierie Juliana Cesara Rimsko(ga)*, Kalacsa, 1761; *Xivot svete Genuveve rodite hercegovice od Brabant*, Pesta, 1761.

Lit.: *Catalogus manuscriptorum Bibliothecae Reg. Scient. Universitatis Budapestinensis*, II/2, Budapestini, 1889; G. Petrik (ur.), *Magyarország bibliográphiája 1712-1860*, 2, Budapest, 1890; J. Szinyei, *Magyar írók élete és munkái*, 6, Budapest, 1899; K. Bunić [I. Kujundžić], *Prilog kulturnoj povijesti bunjevačko-šokačkih Hrvata*, Subotica, 1946; A. Lakatos, *A Kalocsai Főszékeskáptalan Levéltára*, Kalocsa, 1998; *Magyar Katolikus Lexikon*, 7, Budapest, 2002; I. Katona, *A kalocsai érseki egyház története*, 2, Kalocsa, 2003; *Hrvatski biografski leksikon*, 7, Zagreb, 2009; M. Evetović, *Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata*, Subotica, 2010.

S. Beretić

KNÉZY, Lehel (Sombor, 16. VIII. 1877. – Balatonújhely, 1945.), odvjetnik, novinski urednik. Sin je Brune Knezyja i Julie, rođ. Juhász. Otac je geometra Pála. Školovao se u Somboru, Novom Sadu i Baji, pravo je studirao u Budimpešti, gdje je nakon završetka studija položio odvjetnički ispit. Prije izbijanja Prvoga svjetskoga rata bio je odvjetnik u Odžacima i živio je intenzivnim društvenim životom. Nakon tri i pol godine služenja vojnoga roka, nastanio se u Baji 1920. Poslije povlačenja srpske vojske, ponovno obavlja odvjetničku praksu. Bio je član gradskih pravosudnih tijela, počasni županijski državni odvjetnik, predsjednik i član brojnih udruga i društava. Uređivao je listove *Bácskai Gazdák Lapja, Független Magyarság, Baja-Bácska* i *Bajai közlöny*. Nakon dvadesetogodišnjega istraživanja i prikupljanja arhivske i muzejske građe te od pojedinih činovnika pribavljenih isprava i rukopisa, dovršio je 1940. svoje djelo o povijesti srpske vlasti u Baji 14. XI. 1918. – 21. VIII. 1921. pod naslovom *Baja a for-*

radalom és a szerb megszállás alatt (1918-1921), koja je do danas relevantna građa za izučavanje toga povijesnoga razdoblja.

Riječ je o razdoblju kada su postrojbe Kraljevine Srbije izbile na demarkacijsku crtu Barcs – Pečuh – Baja – Tisa – Moriš – Muras Oşorhei – Bistrica – Szamos, koju je 1918. utvrdio zapovjednik solunskoga bojišta francuski general Franchet D'Esperey, te su, među ostalim, pod okupacijom držale i Baju. Knjiga sadržava niz pojedinosti nepoznatih nemadžarskomu čitateljstvu o tom vremenu promatranih iz madžarske vizure te osvjetljuje razloge neraspoloženja bajskoga pučanstva prema jugoslavenskoj vlasti. U tom je razdoblju srbijanska vojska

L. Knézy, *Baja a forradalom és a szerb megszállás alatt (1918-1921) : Történelmi feljegyzések.*, Baja [1940]

preuzela javne zgrade, vodila javnu upravu, ubirala poreze i koristila se gradskom imovinom. Telefonske veze i teretni promet s Budimpeštom prekinuti su 17. XI. 1918., a dio pučanstva izbjegao je na madžarsku stranu demarkacijske crte. Zatečeni gradonačelnik bio je promadžarski orijentirani dr. Franjo Vojnić Zelić, koji se, nakon glasina o postojanju popisa osoba kojima prijeti opasnost da budu ubijene, s obitelji povukao u franjevački samostan, a već idućega dana vojnici su ga tražili te je poslije deportiran u Valjevo. Kada je Narodna uprava u Novom Sadu ukinuta, 24. III. 1919. gradski su činovnici trebali prisegnuti beogradskoj vladi, što većina nije bila voljna učiniti, pa su se memorandumom obratili novom gradonačelniku Vasi Dolinki. Službenicima koji su odbili prisegnuti vlasti nisu isplaćivale plaću, ali su im pomogli dobrostojeći promadžarski orijentirani građani, koji su utemeljili fundaciju za njihovu pomoć, a budimpeštanske su im vlasti u potaji preko demarkacijske crte prenijele novac za plaće. Srpska je vojska 12. VII. 1919. u prigodi rođendana kralja Petra zapovjedila da se na svakoj kući u Baji izvjese zastave Kraljevine SHS te da se osvijetle prozori, a mještani koji tomu nisu udovoljili snosili su posljedice. Kada je policijska je uprava 14. VIII. 1919. zapovjedila da se do 15. IX. 1919. svi madžarski natpisi tvrtki zamijene srpskima te odlučila da srpski postaje službenim jezikom i da će biti otpušten svaki činovnik koji ga u dogledno vrijeme ne nauči, šef željezničke postaje zatražio je 2. II. 1920. od gradskoga poglavarstva da mu se u pisanom obliku pošalje srpski naziv grada, na što mu je odgovoreno da je srpski naziv grada Bajanav. God. 1920. već se i gradska bolnica žalila da nedostaje mesa za prehranu bolesnika, a zatim je ponestalo i kruha. Život u gradu postajao je sve teži i takav je ostao do prestanka okupacije. U knjizi se navodi da se uz zvonjavu crkvenih zvona, limenu glazbu vatrogasne postrojbe i uz oduševljenje okupljenih madžarskih mještana na Trgu sv. Stjepana (današnji Trg Svetoga Trojstva), u grad 21. VIII. 1921. svečano vratila madžarska vojska.

Originalna grbovnica i grb plemićke porodice Knezi bili su u posjedu Stipana Knezija Ješkina iz Lemeša do pred kraj Drugoga svjetskoga rata, kada je u strahu od uništenja predana na čuvanje obitelji Lehela Knezija u Budimpešti, u čijem je posjedu ostala do danas.

Djelo: *Baja a forradalom és a szerb megszállás alatt (1918-1921) : Történelmi feljegyzések*, Baja [1940] (pretisak 2009).

Lit.: Z. Major, A mindennapi élet nehézségei a Monarchia összeomlása és a Szerb megszállás alatt Baján, *Múltbanéző : A Bács-Kiskun megyei levéltár elektronikus folyóirata* (www.bacs-kiskun-leveltar.hu/V3/SP07_mbn/Tanulmanyok/maze-01t-1.html)

L. Heka

KNÉZY, Pál (Odžaci, 17. VI. 1908. – Baja, 12. I. 1978.), inženjer, jedan od utemeljitelja bajske zvjezdarnice. Sin Lehela i Gabrielle, rođ. Frey. Diplomirao je na Tehničkom fakultetu u Budimpešti 1932. Do 1940. državni je geometarski službenik u Budimpešti i Segedinu, a zatim je do 1955., kao zaposlenik Gradskoga tehničkoga odjela u Baji, radio na poslovima niskogradnje i urbanizacije.

Njegov dolazak u Baju iz reda državnih geometara bio je važan događaj u životu grada jer je netom prije toga Državna geometarska služba dovršila detaljnu izmjeru i kartografiranje grada. Njegovo stručno geodetsko znanje i iskustvo bili su od velike pomoći pa su mu odmah povjerili brojne zadaće projektiranja i izvedbe izgradnje te popravaka gradskih prometnica (ulice Munkácsy, Eötvös, Vörösmarty, Gál Péter i Ferenca Liszta, Trg Mátyás király, ceste Szegedi, Szabadság i br. 66, koja vodi do željezničkoga kolodvora), a vrijedan je i njegov prinos u izgradnji kanalizacijskoga odvoda (ulice Kossuth Lajosa i Munkácsy te od Trga Mátyás király do ulice Kölcsey), kao i na sređivanju odvoda oborinskih voda od bare Livade (*madž.* Livoda-pocsolya) i njezina okruženja, što je sve zahtijevalo izniman terenski rad. God. 1945. izgradio je tada najvažniji objekt u gradu – dovod struje iz Komlova (*madž.* Komló, Baranjska županija) preko 45 metara visokih drvenih stupova konstruiranih na obje obale Dunava, kojima je preko rijeke vodičima u dužini od 500 m grad opskrbljivao strujom. Objekt je bio iznimno važan sve dok u ratu srušen most preko Dunava nije izgrađen 1950.

God. 1955. imenovan je voditeljem odjela, a zatim i glavnim inženjerom Uprave za vodoprivredu doline donjega Dunava (*madž.* Alsódunavölgyi Vízügyi Igazgatóság). Tu je dužnost obnašao do umirovljenja 1968. Bio je jedan od osnivača zvjezdarnice u Baji te je 1953. za nju projektirao i uz pomoć mjesnoga optičara Békéija i bravara Imrika izradio prvi instrument – reflektorski optički teleskop. Na temelju jedne fotografije iz američkoga časopisa *Sky and Telescope* sam je projektirao opservatorij kupolasta oblika u ulici Tóth Kálmán, koji se i danas koristi, a po njegovoj je zamisli izrađeno i više reflektorskih optičkih teleskopa. Začetnik je Bajskih hidrogeodezijskih dana.

Lit.: Zs. Merk, *Nagy András emlékezete,* Baja, 2001; *Magyar Földmérők Arcképcsarnoka*, 3/2008, Budapest; A. Kenjeres (ur.), *Magyar Életrajzi Lexikon 1000-1990* (http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/ABC07165/08116.htm).

L. Heka

KNEŽEVIĆ →Knezi

KNEŽEVIĆ, Lazar (Lazo, Laza) (Senta, 16. III. 1828. – Stari Futog, 23. V. 1882.), učitelj, javni bilježnik, pisac. Osnovnu školu završio u Senti, a nižu gimnaziju u Subotici 1843. Isprva je bio učitelj u baranjskim selima Viljan (*madž.* Villány, *srp.* Vilanj) i Kneževi Vinogradi (*madž.* Hercegszöllős). Tijekom revolucije 1848. u Somboru je kao dragovoljac stupio u srpske postrojbe, a u borbama je stekao čin lajtnanta (potporučnika). Služio je u Prvom bačkom dobrovoljačkom bataljonu, a kada je on 1850. ukinut, bio je bilježnik u Despotovu (*madž.* Úriszentiván, prije Úrszentiván), a od 1861. u Starom Futogu. Pisao je šaljive i satirične pjesme, pripovijetke, anegdote i dosjetke te povijesno-etnografske i geografske članke, koje je objavljivao u srpskim listovima i časopisima (*Komarac, Zmaj, Žiža, Orao, Starmali, Javor*). Više godina biran je za dopredsjednika općine Futog, a 1881. i za predsjednika. Bio je član Matice srpske iz Novoga Sada.

Kao jedan od nekoliko Srba sudionika preporodnih gibanja južnougarskih Hrvata, surađivao je u Antunovićevim *Bunjevačkim i šokačkim novinama* i *Bunjevačkoj i šokačkoj vili* 1870.-74., a s njime se i poslije dopisivao. Kada je Matica srpska, u vrijeme dok je tajnik bio Antonije Hadžić, raspisala nagradu za djelo o Bunjevcima, prvi je njezin dobitnik (1878.), a nagrađena rasprava *O Bunjevcima* objavljena je u *Letopisu Matice srpske* 1881. (knjiga 128, str. 102-118). (Nakon njega nagradu je za

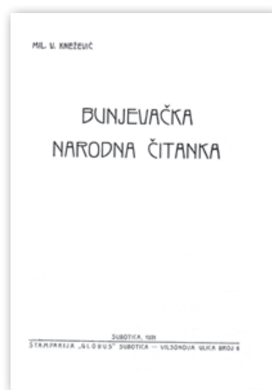
raspravu istoga naslova dobio Ivan Ivanić 1893.). U njoj je pretežito opisao bunjevačke običaje i nošnju, dok za bunjevačko ime drži da najvjerojatnije potječe od naziva rijeke Bune. Zaključuje kako osim običaja koje je opisao »narod bunjevački drugih nema, i tako Bunjevac je sa svim Srbinu ravan. Kako igre tako i pesme su čisto srpske.«

Lit.: M. Evetović, *Život i rad biskupa Ivana Antunovića narodnog preporoditelja*, Subotica, 1935; *Leksikon pisaca Jugoslavije*, 3, Novi Sad, 1987; *Srpski biografski rečnik*, 5, Novi Sad, 2011.

S. Bačić

KNEŽEVIĆ, Milivoje (Kragujevac, 19. XI. 1899. – Kragujevac, 13. VII. 1973.), profesor književnosti i jezika, pisac, sakupljač narodnih pjesama, esejist, folklorist. U rodnom mjestu završio je osnovnu školu i četiri razreda gimnazije. Za vrijeme Prvoga svjetskoga rata kao dobrovoljac sa srpskom vojskom 1915. povlači se preko Albanije na Krf, nakon čega je upućen u Francusku, gdje nastavlja školovanje. Nakon povratka iz Francuske nastavlja studij i diplomira jugoslavensku književnost i srpsko-hrvatski jezik na Filozofskom fakultetu u Beogradu. Službovanje je započeo 1923. u Subotici kao gimnazijski profesor, gdje ostaje do 1933. Tada postaje ravnatelj gimnazije u Senti, a od 1939. profesor je u gimnaziji u Beogradu. Sudjeluje u obrani Jugoslavije 1941., zarobljen je u Herceg-Novom te je Drugi svjetski rat proveo u talijanskom i njemačkom zarobljeništvu. Nakon povratka u Beograd radi u Biblioteci Pravnoga fakulteta, zatim u Institutu za srpski jezik Srpske akademije znanosti i umjetnosti do 1962., od kada kao umirovljenik živi do smrti u Kragujevcu.

Autor je više knjiga pjesama, drama i rasprava, osobito iz narodne književnosti, a uredio je i priredio više posebnih publikacija (*Vojvodina i Srbija*, Subotica, 1926., pretisak iz *Književnog severa*, 6-8/1926; *Ivan Antunović : (iz pisama Iliji Okrugiću-Sremcu)*, Subotica, 1930., pretisak iz *Književnog severa*, 7-10/1930, i dr.). Za Bunjevce su najvažnije njegove knjige *Bunjevačke narodne pesme : Kraljičke* (Subotica, 1930.), *Ivan Antunović : Život i delo* (Novi Sad, 1935., pretisak članka »Ivan Antunović«, *Letopis Matice srpske*, 1/1935), za koju je 1933. dobio nagradu Bunjevačke prosvetne matice, te *Bunjevačke narodne pripovetke* (Subotica, 1939.), koje je prikupio i objavio skupa s Balintom Vujkovom. Objavio je još i članke »Biskup Ivan Antunović i preporod bačkih Bunjevaca« (*Soko na Jadranu*, Split, 5-6/1936) i »Biskup Ivan Antunović preporoditelj bačkih Bunjevaca« (*Glasnik jugoslovenskog profesorskog društva*, Beograd, 11-12/1938).

M. Knežević, *Bunjevačka narodna čitanka*, Subotica, 1931.

Njegovo djelovanje u Subotici ostavilo je izniman trag na književnost bačkih Bunjevaca. Kao profesor subotičke gimnazije, pokrenuo je i uređivao mjesečni časopis *Književni sever* (1925.-35.). U njemu je, među ostalim, obrađivana i bunjevačka književnost. Najvažniji su tematski brojevi *O Bunjevcima* (3-4/1927 i 7-10/1930), posvećeni bunjevačkoj povijesti, etnografiji i književnosti, te *Bunjevačka narodna čitanka* (7-9/1931) o bunjevačkim književnicima, koji su tiskani i kao posebne knjige.

Kao profesor te pisac i urednik snažno je utjecao na formiranje nekoliko generacija pisaca u Subotici, među njima i Balinta Vujkova. Posebnu pozornost posvetio je objavljivanju njihovih prvih literarnih pokušaja. U temama o prošlosti Bunjevaca želio je pružiti »za naučna ispitivanja Bunjevaca što više građe«, ali su priloge pisali ponaj-

više srpski autori, najčešće profesori subotičkoga Pravnoga fakulteta i beogradskoga sveučilišta, uz rijetke unitarno orijentirane Hrvate (Ivo Milić) i Bunjevce (Mijo Mandić, Kata Prćić, Lazar Stipić), koji su bunjevačku povijest nastojali vezati isključivo uz srpsku. Osobito se bavio bunjevačkom narodnom književnošću, ali je i taj dio baštine obradio na srpskom jeziku, napose običaj »kraljica«.

Važniji pseudonimi: ⁂, Albert Courbier, Branko Josić, Dragomir Prokić, Dž., Mil. Ilovac, Kosta Milivojević, M., M. V. K., Mi, Miladin Pantelić, Milan Ilić, Milo Borić, Nikola Todorović, R., R.R., Spektator, Stanko Jelić, Veco Dulić, X. Y.

Lit.: B. Vujkov, Fragmenti o liku Milivoja V. Kneževića; M. Nikolić, Milivoje V. Knežević (1899-1973), *Rukovet*, 2/1986, Subotica; *Leksikon pisaca Jugoslavije*, 3, Novi Sad, 1987; M. Cindori (ur.) *Književni sever (1925-1935) : Zbornik radova*, Novi Sad, 1999; *Srpski biografski rečnik*, 5, Novi Sad, 2011.

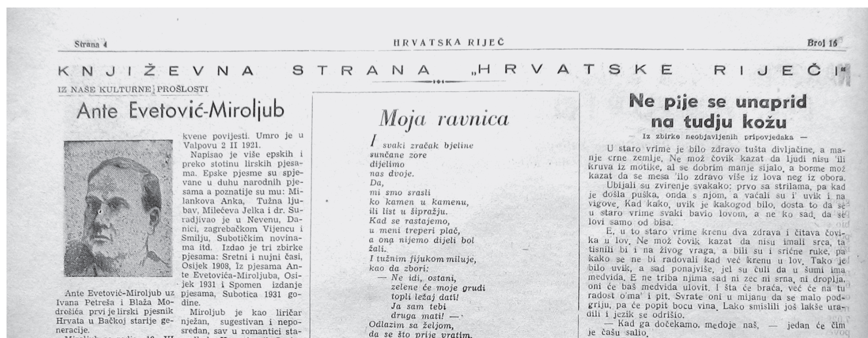
K. Čeliković

KNJIŽEVNA STRANA *HRVATSKE RIJEČI*, kulturni prilog lista *Hrvatska riječ*. Izašao je u sklopu paginacije lista u svega nekoliko brojeva lista 1953. Prvi se put pojavio u br. 11 od 13. ožujka, a izašao je još u br. 14, 16, 18, 23 te posljednji u br. 33 od 14. kolovoza iste godine. Nakon toga literarni i likovni radovi nisu posebno izdvajani, nego dopunjuju ostale dijelove lista kao tekstovi, odnosno ilustracije.

Nastao je kao rezultat nezadovoljstva tadašnjim razvojem kulturnoga života u Subotici, koji se početkom 1950-ih veoma brzo razvijao kako po opsegu i kvantiteti, tako i po kvaliteti i obliku kulturne djelatnosti, pa su mnoge institucije bilježile uspjehe (Narodno kazalište, Muzička škola, Subotička filharmonija, Gradski muzej, Gradska knjižnica, Narodno sveučilište, kulturno-umjetnička društva). Međutim, istodobno su neki oblici umjetničke djelatnosti bili zapostavljeni (Likovna i literarna sekcija Saveza kulturno-prosvjetnih društava) pa je tek potkraj 1952. otvoren Dom likovnih umjetnika, koji osim salona otvara i atelijere za nesmetani rad subotičkim slikarima i kiparima. Usporedo s njim formirana je i literarna sekcija zvana *Proleter* s nekoliko mladih nadarenih književnika i članova uredništva *Hrvatske riječi* na čelu s Josipom Kujundžićem i Stipanom Marušićem. Oni su u listu pokrenuli *Književnu stranu* u želji da otvore mogućnost umjetnicima da objavljuju svoje radove. Najvažniji suradnici bili su književnici Ante Jakšić, Josip Kiš, Jakov Kopilović, Lazar Merković, Jovan Narančić, Josip Klarski, Jakov Orčić, Joka Stojan, Balint Vujkov i Blaško Vojnić Hajduk, dok su autori objavljevnih likovnih radova Ivan Tikvicki, Marko Vuković, Gustav Matković, Milivoj Dejanović i dr. Primjerci lista *Hrvatska riječ* čuvaju se u Gradskoj knjižnici u Subotici.

E. Bažant

KNJIŽEVNA REVIJA, časopis za književnost i kulturu osječkoga Ogranka Matice hrvatske. Izravni je nasljednik časopisa *Revija : časopis za književnost, kulturu i društvena pitanja*, utemeljenoga 1961. u

Strana 4 HRVATSKA RIJEČ Broj 16

K N J I Ž E V N A S T R A N A „H R V A T S K E R I J E Č I"

IZ NAŠE KULTURNE PROŠLOSTI

Ante Evetović-Miroljub

Ante Evetović-Miroljub uz Ivana Petreša i Blaža Modrošića prvi je lirski pjesnik Hrvata u Bačkoj starije generacije.

Miroljub se rodio 12 VI

kvene povijesti. Umro je u Valpovu 2 II 1921.

Napisao je više epskih i preko stotinu lirskih pjesama. Epske pjesme su spjevane u duhu narodnih pjesama a poznatije su mu: Milankova Anka, Tužna ljubav, Milećeva Jelka i dr. Suradjivao je u Nevenu, Danici, zagrebačkom Vijencu i Smilju, Subotičkim novinama itd. Izdao je tri zbirke pjesama: Sretni i nujni časi, Osijek 1908, Iz pjesama Ante Evetovića-Miroljuba, Osijek 1931 i Spomen izdanje pjesama, Subotica 1931 godine.

Miroljub je kao liričar nježan, sugestivan i neposredan, sav u romantici stare škole. Kao pjesnik čovje-

Moja ravnica

I svaki zračak bjeline
sunčane zore
dijelimo
nas dvoje.
Da,
mi smo srasli
ko kamen u kamenu,
ili list u šipražju.
Kad se rastajemo,
u meni treperi plač,
a ona nijemo dijeli bol
žali.
I tužnim fijukom miluje,
kao da zbori:
— Ne idi, ostani,
zelene će moje grudi
topli ležaj dati!
Ja sam tebi
druga mati! —
Odlazim sa željom,
da se što prije vratim.

Ne pije se unaprid na tudju kožu

— Iz zbirke neobjavljenih pripovjedaka —

U staro vrime je bilo zdravo tušta divljačine, a manje crne zemlje. Ne mož čovik kazat da ljudi nisu 'ili kruva iz motike, al se dobrim manje sijalo, a borme mož kazat da se mesa 'ilo zdravo više iz lova neg iz obora.

Ubijali su zvirenje svakako: prvo sa strilama, pa kad je došla puška, onda s njom, a vaćali su i' uvik i na vigove. Kad kako, uvik je kakogod bilo, dosta to da se u staro vrime svaki bavio lovom, a ne ko sad, da se lovi samo od bisa.

E, u to staro vrime krenu dva zdrava i čitava čovika u lov. Ne mož čovik kazat da nisu imali srca, ta tisnili bi i na živog vraga, a bili su i srićne ruke, pa kako se ne bi radovali kad već krenu u lov. Tako je bilo uvik, a sad ponajviše, jel su čuli da u šumi ima medvida. E ne triba njima sad ni zec ni srna, ni droplja, oni će baš medvida ulovit. I šta će braća, već će na tu radost o'ma' i pit. Svrate oni u mijanu da se malo podgriju, pa će popit bocu vina. Lako smislili još lakše uradili i jezik se odrišio.

— Kad ga dočekamo, medoje naš, — jedan će čim je čašu salio.

Književna strana *Hrvatske riječi, Hrvatska riječ,* br. 16, Subotica, 1953.

Osijeku. Ideja o pokretanju časopisa nastala je u krugu osječkih kulturnih djelatnika, koji su zaslužni i za utemeljenje Pododbora Matice hrvatske početkom 1960-ih. On je do 1966. bio *Revijin* nakladnik, zatim je izdaje Matica hrvatska Osijek 1967.-71., Centar za kulturu i umjetnost Narodnoga (Radničkoga) sveučilišta *Božidar Maslarić* Osijek 1972.-74., Izdavački centar *Revija* Radničkoga sveučilišta *Božidar Maslarić* Osijek 1975.-90, od 1991. Izdavački centar Otvorenoga sveučilišta Osijek. Tada je časopis preimenovan u *Književnu reviju*, koju od 1993. izdaje Matica hrvatska – Ogranak Osijek. Najvažniji glavni i odgovorni urednici bili su Milivoj Polić, Ive Mažuran, Branko Božić, Dejan Rebić, Drago Hedl i Josip Cvenić. Trenutačno je urednik Ivan Trojan.

Obrazloženje potrebe osnivanja književnoga časopisa, koji će pokrenuti, okupiti i usmjeriti nositelje kulturnih zbivanja u slavonsko-baranjskoj regiji, djelo je Milivoja Polića, glavnoga urednika prvoga broja *Revije*. Odgovorni urednik bio je Branko Božić, a u uredničkom odboru prvoga broja bili su Ivo Bogner, Vojislav Pelajić, Slobodan Kovačević, Nada Pivac, Ive Mažuran, Nada Murat, Dragutin Savin, Stjepan Brlošić, Stanka Pavuna, Pavle Blažek, Ljubomir Stanojević, Franjo Hegeduš i Geza Stantić. Regionalnu usmjerenost prvih brojeva časopis brzo napušta te postaje relevantnim na području bivše Jugoslavije i objavljuje autore iz različitih sredina i različitih tematskih preokupacija. U fokusu mu je interesa od utemeljenja književnost pa su do danas na više od 40.000 stranica (*Književne*) *Revije* objavljeni raznovrsni književni prilozi, izvorni i u prijevodu, književnoteorijski članci, eseji, kritike i uredničke bilješke.

Uz tematske brojeve o semiotici (pr. C. Milanja), naratologiji (pr. V. Biti), suvremenoj teoriji književnosti (pr. M. Velčić) te pojedine brojeve s pregledima i izborima iz suvremene strane književnosti, od posebne je važnosti temat posvećen *Romanu u književnosti Hrvata u Vojvodini*, objavljen u br. 3-4/2008. Iako su se i prije u časopisu pojavljivali pojedinačni tekstovi hrvatskih autora iz Vojvodine, poput Jasne Melvinger (»Sve što diše«, 5/1963), Geze Kikića (»Poetskim stazama Ive Andrića«, 6/1972) ili Petka Vojnića Purčara (»Nastupi Janje Stipić«, 2/1978; »Radyeva kuća«,

Književna revija, br. 3-4/2008, Osijek

4/1978; »Ključanice«, 2/1980; »Zimski vlak«, 2/1981; »Vrt ljubavnika«, 6/1983; »Antilegende«, 1/1985), pregledom proznoga stvaralaštva vojvođanskih Hrvata časopis potvrđuje nakanu da u novom tisućljeću, sukladno temeljnim odrednicama kulturne europeizacije, koja svoje nade polaže ponajprije u jačanje regionalnosti svakoga nacionalnog prostora, nastoji pridonijeti policentričnosti hrvatske kulture, zauzimajući se za protočnost mišljenja, raznolikost, za otkrivanje autentičnih vrijednosti regionalnoga, a uz pomoć njega i nacionalnoga kulturnoga identiteta, uvažava prisutnost različitih naraštaja te potiče književno i znanstveno stvaralaštvo slavonske regije u doticajima s regionalnim partnerima iz Pečuha (Madžarska), Novoga Sada (Vojvodina) i Tuzle (BiH), ali ne podilazeći provincijskim zahtjevnostima. Broj posvećen proznom stvaralaštvu vojvođanskih Hrvata, koji je priredio Milovan Miković, zajedno s izborom poetskih tekstova Hrvata u Madžarskoj, usmjerava pozornost uredništva na istraživanja kulturnih aktivnosti u regijama susjednih zemalja u kojima obitavaju pripadnici hrvatske nacionalnosti, obuhvaća fragmente proznih

tekstova 20 hrvatskih autora koji su svojim životom i(li) radom (bili) vezani uz Vojvodinu: Ivan Antunović, Petar Pekić, Josip Kulundžić, Marica Vujković, Ante Jakšić, Josip Pašić, Marko Čović, Lazar Merković, Josip Klarski, Tomislav Ketig, Petko Vojnić Purčar, Jasna Melvinger, Milivoj Prćić, Vojislav Sekelj, Lazar Franciśković, Franja Petrinović, Vladimir Bošnjak, Zvonko Sarić, Dražen Prćić i Željka Zelić. Od 50. godišta redoviti je suradnik Tomislav Žigmanov, koji upoznaje s recentnim stanjem hrvatske kulturne zajednice iz Vojvodine.

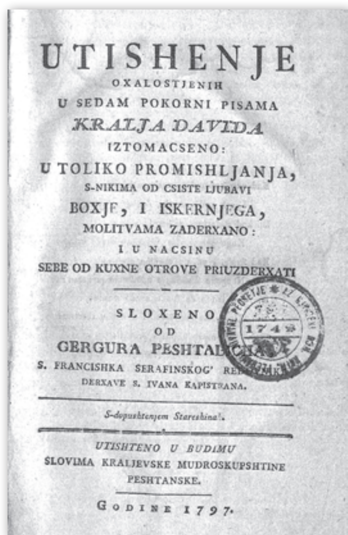
Lit.: D. Rebić, Umjesto predgovora; Ž. Bosanac, Bibliografski prikaz časopisa »Revija« (godišta I-XXV), u: *Revija : Bibliografija I-XXV (1961-1985)*, 7-8/1989, Osijek; V. Brešić, Osječka književna periodika, *Zbornik Književni Osijek*, Osijek, 1996; V. Brešić, Od »Jeke« do »Alepha«. Osječki književni časopisi, u: V. Brešić, *Slavonska književnost i novi regionalizam*, Osijek, 2004.

I. Trojan

KNJIŽEVNI JEZIK, strukturno razrađen jezični varijetet s tradicijom pismenosti i ujednačenom aktualnom uporabom, prilagođen za formalnu usmenu i pisanu komunikaciju u višim kulturnim funkcijama (npr. književnost, školstvo, znanost, državna uprava, mediji i dr.). Termin *književni jezik* uobičajen je u mnogim europskim kontinentalnim lingvističkim tradicijama (*fran.* langue littéraire, *njem.* Schriftsprache, *češ.* spisovný jazyk, *madž.* irodalmi nyelv), a svojom motivacijom u prvi plan stavlja vezanost jezičnoga varijeteta na koji upućuje uz naslijeđe pismenosti – i hrvatska je inačica termina, uostalom, nastala u vrijeme kad imenica *književnost* nije označivala samo fikcionalne tekstove, nego pismenost u najširem smislu riječi. Od 1970-ih u istom se značenju sve češće rabi termin anglosaske provenijencije *standardni jezik* (*eng.* standard language), u kojem težište nije na tradiciji pismenosti, nego na normiranosti jezičnih sredstava i ujednačenosti uporabe. Proces terminološke zamjene u različitim se nacionalnim tradicijama zbiva različitom brzinom i na različite načine, a u jezikoslovnoj je kroatistici gotovo potpuno završen te je uporaba naziva *standardni jezik* u njoj danas dominantna. Usporedno s tim, i termin *književni jezik* neki hrvatski jezikoslovci sve češće shvaćaju u užem značenju kao jezik književnosti, tj. kao terminološku oznaku beletrističkoga funkcionalnoga stila. Takva uporaba predstavlja znatni otklon od dosadašnje hrvatske filološke misli, ali i od šire europske kontinentalne tradicije, pa zato i nije općeprihvaćena. Osim toga, termin *standardni jezik* nije primjeren za povijesna razdoblja u kojima je jezična normiranost prije implicitna i spontana nego eksplicitna i organizirana, pa se termin *književni jezik* u vezi s njima i dalje rabi u svojem tradicionalnom značenju.

U hrvatskoj kulturnoj povijesti ulogu književnoga jezika imali su strani varijeteti (staroslavenski, latinski, talijanski, njemački, madžarski) te domaći varijeteti različitih narječnih osnovica, na kojima su se razvile vitalne i ugledne književne tradicije (čakavski, kajkavski, novoštokavski jekavski, novoštokavski ikavski). Postojanje jednoga hrvatskoga književnoga jezika dugo nije bilo nešto što se samo po sebi razumjelo i njegov je nastanak rezultat postupne jezične (ali i kulturne i političke) konvergencije većega broja manjih zajednica, koje su još u ranom novovjekovlju imale umnogome samosvojan jezični, kulturni i politički identitet. Ti su procesi bili isprekidani i složeni, pri čemu su se u njima mijenjale i narječna osnovica iz koje je trebao izrasti zajednički književni jezik i granice do kojih se trebao prostirati. I nakon što je jedinstven hrvatski književni jezik tijekom XIX. st. ustaljen, narječna je raznolikost u Hrvata ostala očuvana, a dijalekti i sociolekti u pojedinim sredinama do danas uživaju stanovit društveni ugled. Zbog toga je u hrvatskoj jezičnoj zajednici raširena svijest o tom da se književni jezik i jezik svakodnevne spontane komunikacije jasno razlikuju te da je gotovo svaki govornik hrvatskoga na neki način dvojezičan: u obitelji usvaja svoj mjesni govor, a poslije – s izlaganjem medijima i školi – i književni (tj. standardni) jezik.

Hrvati u ugarskom Podunavlju bili su na margini procesa u kojima se oblikovala moderna hrvatska kultura te razvijao i širio moderni hrvatski književni jezik. Dok je u XVII. i XVIII. st. njihova kulturna elita još sudjelovala u franjevačkoj pismenosti na novoštokavskoj ikavici, kulturne i jezične veze s Hrvatima iz drugih krajeva znatno

UTISHENJE
OXALOSTJENIH
U SEDAM POKORNI PISAMA
KRALJA DAVIDA
IZTOMACSENO:
U TOLIKO PROMISHLJANJA,
S-NIKIMA OD CSISTE LJUBAVI
BOXJE, I ISKERNJEGA,
MOLITVAMA ZADERXANO:
I U NACSINU
SEBE OD KUXNE OTROVE PRIUZDERXATI

SLOXENO
OD
GERGURA PESHTA[illegible]
S. FRANCISHKA SERAFINSKOG' RE[illegible]
DERXAVE S. IVANA KAPISTRANA.

S-dopushtenjem Stareshina'.

UTISHTENO U BUDIMU
SLOVIMA KRALJEVSKE MUDROSKUPSHTINE
PESHTANSKE.

GODINE 1797.

G. Peštalić, *Utišenje ožalošćenih*, Budim, 1797.

su oslabjele nakon što je težište hrvatskoga kulturnoga života pomaknuto na sjeverozapad, a ikavica kao dominantan jezik pismenosti zamijenjena jekavicom. Ponovnomu približavanju težit će Ivan Antunović u 1870-ima, ali njegova će nastojanja imati samo ograničen odjek. Neki ugarski Bunjevci i Šokci nastavljaju pisati ikavicom, dok drugi prihvaćaju mađarski kao vlastit književni jezik. Nakon stvaranja južnoslavenske države hrvatskomu književnomu jeziku među Hrvatima u Bačkoj konkurira i srpski. Skupa s jezičnim utjecajem srpskoga, opaža se i utjecaj srpske lingvističke kulture. Moderni srpski književni jezik niknuo je, naime, sredinom XIX. st. iz govorenoga jezika, uz potpuno odbacivanje dotadašnje tradicije srpske pismenosti, te tada u srpskoj kulturnoj sredini prestaje podvojenost književnoga i svakodnevnoga govornoga jezika, koja je u Hrvata do danas izražena. Pod utjecajem ideologije »piši kao što govoriš« bački Bunjevci koji se ne smatraju Hrvatima danas nastoje izgraditi samostalni bunjevački jezik, odbacujući vlastito naslijeđe sudjelovanja u nadregionalnim tradicijama pismenosti južnoslavenskih katolika.

Lit.: R. Katičić, O književnom jeziku, u: *Novi jezikoslovni ogledi*, Zagreb, 1986; J. Buljovčić, *Filološki ogledi*, Subotica, 1996; Z. Vince, *Putovima hrvatskoga književnog jezika*, Zagreb, 2002; R. Katičić, O standardnom i književnom jeziku, *Jezik*, 56, Zagreb, 2009.

P. Vuković

KNJIŽEVNI KLUB *MIROLJUB*, neformalna organizacija hrvatskih književnika iz Subotice. Nastao je u okviru Katoličkoga instituta za kulturu, povijest i duhovnost *Ivan Antunović* u Subotici, kad je u vrijeme njegova osnivanja 1990. pjesnik Jakov Kopilović u ime neformalnoga Kluba hrvatskih književnika u Bačkoj, koji je nosio ime *Miroljub*, zamolio za prijam u sastav Instituta.

Kao poseban odjel Instituta, Klub je tijekom prvoga desetljeća postojanja priređivao književne večeri, u početku unutar crkvenih prostorija, najčešće u sjemeništu *Paulinum*, a zatim i u KUD-u *Bunjevačko kolo*, Gradskoj knjižnici, Katoličkom krugu i dr. Najveći doprinos imao je priređujući u okviru dužijance književne večeri i znanstvene skupove posvećene hrvatskim književnim i drugim istaknutim kulturnim djelatnicima (Josip Andrić, Ante Evetović Miroljub, Ivan Prćić, Aleksa Kokić, Antun Gustav Matoš, Balint Vujkov, Blaško Rajić, Lajčo Budanović, Albe Vidaković, Ante Sekulić…), na što su se svele posljednje godine njegova rada. Prestao je djelovati u prvoj polovici 2000-ih godina.

Prvih je godina pročelnik kluba bio Bela Gabrić, a poslije njega Jašo Šimić.

Lit.: *Subotička Danica : kalendar za 1991.*, Subotica, 1990; *Bačko klasje*, 56, 67, Subotica, 1990, 1992; *Zbornik »Ivan Antunović«*, 1, 4-5, Subotica, 1990, 1994.

K. Čeliković

KNJIŽEVNI PRILOG *BAČKOG KLASJA*, povremeni književni podlistak vjerskoga časopisa *Bačko klasje*. Po naravi je bio tematski – posvećen predstavljanju književnih opusa, u većini pjesničkih, renomiranih ili manje poznatih književnika iz Bačke te pučkih pjesnikinja. Svaku je knjižicu, uz književne radove, pratila i biografska crtica o autoru iz pera urednika Bele Gabrića. Ukupno je izašlo osam brojeva, pri čemu je numeracija uspostavljena od 4. broja (prva su tri broja nenumerirana). Dinamika izlaska bila je neredovita – prvi je broj izašao 1982., a preostali u razdoblju 1988.-93. Opseg podlistka bio je 16 stranica, a format A5 (za razliku od *Bačkoga klasja*, koje je imalo format A4). Bilo je to jedino književno glasilo u navedenom razdoblju u Bačkoj koje je bilo otvoreno za pisce kršćanskoga svjetonazora i bliske Katoličkoj crkvi.

U prvom prilogu, pod nazivom »Sestrice ravnice : Izabrane pjesme«, objavljene su pjesme pučkih pjesnikinja Ane Balažević, Matije Dulić, Kate Ivanković, Tone Kujundžić, Đule Milodanović, Marge Stipić, Marije Vojnić Purčar, Marije Vujković Lamić (uz br. 21-22 *Bačkoga klasja* od 25. XII. 1982.). Drugi prilog posvećen je mladoj pjesnikinji Dominiki Krečak (poslije udanoj Ćakić) »Kutak u srcu«, br. 45-46, 3. IV. 1988.), treći Jakovu Kopiloviću (»U brazdi rođen«, br. 47-48, 15. VIII. 1988.), četvrti Anti Sekuliću (»Zov dalekih polja«, br. 57, lipanj 1990.), peti s. Fides Vidaković (»Pjesmom te slavim, Gospodine«, br. 66, prosinac 1991.), šesti Branku Jegiću (»Jeka sa ravnice«, br. 69, svibanj-lipanj 1992.), sedmi donosi izbor iz preljskih pjesama (»Preljske pisme«, br. 72, listopad, studeni, prosinac 1992.), a posljednji osmi prilog posvećen je pjesništvu Vite Grunčić (»Srce otvoreno za ljude«, br. 74, ožujak-travanj 1993.).

Književni prilog *Bačkog klasja*, br. 3, Subotica, 1988.

T. Žigmanov i K. Čeliković

KNJIŽEVNI SALON, naziv za književna okupljanja koja je organizirala sekcija za književnost HKUD-a *Bunjevačko kol*o iz Subotice. Nakon osnutka Društva 18. I. 1970. Književni salon, kao najvažniji oblik djelovanja sekcije, otvoren je 25. XI. 1971. Bio je nastavak Književnoga salona koji je Ivan Pančić održavao u svojoj rodnoj kući potkraj 1950-ih i početkom 1960-ih. Kako Društvo nije imalo vlastitih prostorija, pojedine tribine održane su u prostorijama Zanatske komore i *Népköra*. Do političke osude Društva 1972. održano je nekoliko javnih tribina, na kojima su, među ostalim, gostovali Jasna Melvinger, Draško Ređep i Petko Vojnić Purčar.

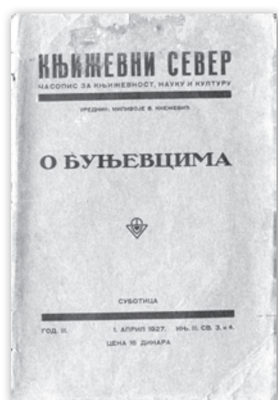
Lit.: B. G[abrić]., Osnivanje Hrvatskog kulturno-umjetničkog društva »Bunjevačko kolo« u Subotici, *Subotička Danica Kalendar za 1971. god.*, Subotica, 1970; L. Merković, Književnik Ivan Pančić : Svestrana pjesnička ličnost, *Glasnik Pučke kasine 1878*, 71, Subotica, 2009; L. Merković, Kronologija od 23. do 29. studenoga, *Hrvatska riječ*, 504, Subotica, 23. XI. 2012.

N. Zelić

KNJIŽEVNI SEVER, časopis za književnost, znanost i kulturu. Prvi je književni časopis u Subotici i sjevernoj Bačkoj nakon Prvoga svjetskoga rata. Pokretač i glavni urednik bio je suplent i profesor subotičke gimnazije Milivoje Knežević. Prvi broj pojavio se 1. IV. 1925. u Subotici, gdje je izlazio sve do 1. VI. 1934. Nakon što je glavni urednik postao ravnatelj gimnazije u Senti, tamo se seli i časopis, a posljednji broj izašao je u prosincu 1935. Tiskan je na ćirilici i latinici, na tri tiskarska tabaka. Izlazio je u mjesečnim svescima označi-

vanim brojkama 1-12, koji su sačinjavali godišnje knjige obilježene rimskim brojkama I.-XI. Objavljeno je ukupno 11 knjiga sa 129 svezaka, od kojih 9 dvobroja, 7 trobroja i 4 četverobroja.

Bio je panoramskoga tipa i u njemu su objavljivani raznovrsni prilozi: književno-povijesna, povijesno-geografska, etnografska, pedagoška, pravna, muzikološka građa i literatura, kazališni pregledi, kronološki zapisi, ali i mnoga originalna, umjetnička djela te prijevodi s različitih europskih jezika, čak i s kineskoga i japanskoga. Velika pozornost posvećena je

Književni sever, br. 3-4/1927, Subotica

narodnoj književnosti južnoslavenskih naroda, osobito bunjevačkoj književnosti. Narodna je književnost bila zastupljena u prvom dijelu časopisa, dok su u drugom dijelu objavljivani eseji, ogledi, prikazi o temama izvanliterarnoga karaktera i sl. Kao poseban dodatak 1925.-29. izlazili su »Đački radovi«, u kojima su objavljivani prilozi učeničkih literarnih družina. U časopisu je objavljeno oko 3000 različitih priloga, a stalnih ili povremenih suradnika bilo je oko 600, od kojih je tek desetak iz Subotice, dok su ostali bili iz drugih dijelova zemlje. Glavno uporište imao je u subotičkoj gimnaziji i na subotičkom Pravnom fakultetu, čiji su profesori bili redoviti suradnici. Među suradnicima su bila i najpoznatija književna imena, osobito srpske književnosti (Mladen Leskovac, Desanka Maksimović, Jaša Prodanović i dr.).

Oko časopisa je pokrenuta i nakladnička djelatnost, koja je obuhvaćala tematske sveske (ukupno 17, najčešće kao dvobroji, trobroji ili četverobroji). Tiskani su i kao zasebna izdanja, a velika je pozornost u njima posvećena bunjevačkoj povijesti, književnosti i kulturi. Među njima su izašla tri tematska dvobroja: *O Bunjevcima* (knj. III, sv. 3 i 4, 1927.; knj. VI, sv. 7-10, 1930.) i *Bunjevačka narodna čitanka* (knj. VII, sv. 7-9, 1931.), koji su tiskani i kao zasebne knjige. O bunjevačkim temama najčešće su pisali srpski pisci, pri čemu je najveći broj tekstova, napose o bunjevačkoj književnosti, potpisivao glavni urednik, uglavnom, kao i svoje druge priloge, pod pseudonimima. Zajednička značajka svih tekstova o Bunjevcima jest da se ne promatraju kao dio hrvatskoga naroda, nego kao zasebna etnička skupina.

Iako je časopis imao određenu kulturno-političku ulogu na »severnom kraju naše otadžbine«, koju je ilustrirala njegova unitarna orijentacija i pretežito srpski suradnici, entuzijazam i energičnost Milivoja Kneževića i njegova zainteresiranost za Bunjevce omogućila je suradnju mnogim mladim bunjevačkim autorima (Balint Vujkov, Marica Vujković, Mara Đorđević Malagurski i dr.), koji će poslije imati važnu ulogu u kulturnom, književnom i javnom životu u Subotici i izvan nje. Jedan od rezultata sakupljačkoga rada na bunjevačkoj narodnoj književnosti u *Književnom severu* (Balint Vujkov, Julka Đelmiš, Milivoje Knežević, Blaško Rajić, Kata Prćić, Nikola Ilanković, Ilija Sudarević) bilo je i pokretanje subotičkoga časopisa *Bunjevačko kolo* (1933.-36.) i kasnije plodno književno djelovanje Balinta Vujkova. Usto, objavljenih pedesetak tekstova o Bunjevcima, vezanih uz narodnu književnost, podrijetlo i povijest, unatoč svojemu ideologijskomu okviru, sadržavaju važne podatke od podunavskim Bunjevcima. Također su objavljivani i književno-povijesni i etnografski radovi Ante Evetovića Miroljuba, Matije Evetovića, Ambrozije Boze Šarčevića, Pavla Kujundžića, Ljudevita Budanovića, Ivana Antunovića, Mije Mandića, Lazara

Ćurčića, Kate Prćić, Lazara Stipića, Geze Sekelja, Blaška Rajića, Ive Milića, Julke Đelmiš i dr.

Lit.: *Jugoslovenski književni leksikon*, Novi Sad, 1971; T. Kolozsi, *Szabadkai sajtó (1919-1945)*, Újvidék, 1979; D. Popov, *Srpska štampa u Vojvodini 1918-1941*, Novi Sad, 1983; *Rukovet*, 2/1986, Subotica; E. Bažant, N. Bašić Palković, *Književni sever (1925–1935) : Bibliografija*, Novi Sad – Beograd, 1999; *Književni sever (1925-1935) : Zbornik radova*, ur. M. Cindori, Novi Sad, 1999; L. Kovač, *Usmeno blago (Književnog) severa*, Subotica, 2008.

K. Čeliković

KNJIŽEVNO DRUŠTVO *ALFA* (Književno poduzeće *Alfa*, Nakladno poduzeće *Alfa*, *Alpha* könyvkiadó Vállalat), subotički katolički nakladnik iz 1920-ih godina. Sjedište mu je bilo u Harambašićevoj 7, gdje je bio biskupski računarski ured (danas su to prostorije katedralne župe sv. Terezije). Osim kalendara *Subotička Danica* za godišta 1924.-31., tiskalo je još i tridesetak različitih naslova 1923.-29.: katekizme, crkvene pjesmarice, molitvenike, različite popularne knjižice (o starokatolicima, priče, pripovijesti i pjesme, osobito osam brojeva *Dinarske knjižnice*) te službena izdanja (misali, pravilnici i sl.). Autori izdanja bili su Ivan Beneš, Lajčo Budanović, Musza Makár, Ive Prćić, Blaško Rajić i Ante Vojnić Tunić, a mnoga su anonimna. Najviše je tiskovina izašlo na hrvatskom jeziku, zatim na madžarskom, nekoliko službenih na latinskom te jedno na njemačkom. Dopuštenje za tisak davale su crkvene vlasti, tj. Duhovna oblast (poslije: Bačka duhovna oblast, Bačka biskupija i Duhovna oblast Bačke biskupije). Društvo je zapravo bilo jedan od ureda Bačke apostolske administrature. Naslovi su tiskani u subotičkim tiskarama sv. Antuna, Józsefa Hórvátha, Etelke Rajčić, Andrása Cservika te u Apatinu kod Lotterera.

Logo Književnog društva *Alfa*

Lit.: G. Kiss, E. Bažant, K. Čeliković, *Subotička bibliografija : Sv. 3 : 1918-1944 : Deo 1 : Monografske publikacije*, Subotica, 2003.

S. Bačić

KNJIŽEVNOST, 1. u širem smislu, intelektualno stvaranje putem pisanih riječi, ukupnost pisanih djela koja imaju trajniju vrijednost, uopće jezično stvaralaštvo; **2.** u užem smislu, umjetnost riječi, lijepo uobličavanje riječima, tekst kao umjetnička tvorevina – umjetnička ili lijepa književnost (beletristika). U hrvatskom jeziku korištenje pojma, kao izvedenice od riječi knjiga, ukorijenilo se sredinom XIX. st. kao prijevod tuđice literatura (*lat.* littera: slovo).

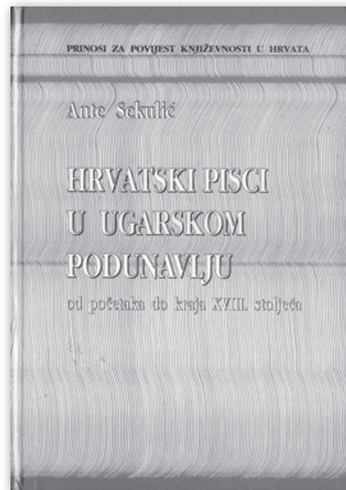
Nastala je iz mita istodobno sa znanošću, kao posljedica kritičke svijesti koja je čovjeku ponudila mogućnost razlikovanja istine od privida. Za razliku od znanosti, kao racionalne i pojmovne tvorevine, književnost pretpostavlja slikovnost u izražavanju, rad uobrazilje te umjetničku fikciju, što se ostvaruje putem književnoga jezika, koji nije samo referencijalan prema zbilji, nego i izražajan, budući da prenosi raspoloženje i stav autora, čime se neizravno utječe i na stav čitatelja. U osnovi nastanka književnog djela jest imitacija, podražavanje (*grč.* mimesis) svijeta, ljudi i događaja. Tematika je književnih djela univerzalna i tako razumljiva svima, subjektivna je po umjetničkoj elaboraciji, a sugestivna prema načinu prenošenja i širenja uvida i spoznaja. Kao takva, zauzima posebno mjesto u vrstama umjetnosti. Zbog riječi kao sredstva izražavanja može se prenositi i u druge umjetnosti kao njihov sastavni narativni dio (kazalište, film, glazba, pa čak i slikarstvo i kiparstvo). Osim djela koja su pisana i, obično, imaju autora, uključuje i ona koja nisu nastala u pismu, nego su se prenosila usmenim putem, a poslije su zapisana – riječ je o usmenoj književnosti, čiji je autor nepoznat.

Književno djelo podrazumijeva estetičko-vrijednosnu značajku: jezična tvorevina pripada književnosti ako sadržava određene umjetničke vrijednosti. Odlikuje se kompozicijom (struktura) i lijepim

stilom (forma), a osim poučne svrhe ima i estetički cilj (A. G. Matoš). Dijeli se na književne rodove (lirika – monološko prikazivanje stanja; epika – monološki opis radnje; drama – dijaloški prikaz radnje) i vrste (pjesma, sonet, elegija, proza, roman, pripovijetka, novela, bajka, esej…). Većina književnih rodova i vrsta zastupljena je u književnosti podunavskih Hrvata – Bunjevaca i Šokaca, premda u kvantitativnom smislu dominira pjesništvo. Prema namjeni, može biti za djecu, mlade i odrasle, od čega je među Bunjevcima i Šokcima najmanje proznih djela za djecu i mlade. Prema naravi tematike, književna djela mogu biti nabožna, ratna, pustolovna, ljubavna, socijalna…

U razvrstavanjima radi književno-povijesnih i književno-znanstvenih potreba, osim opće ili svjetske književnosti, u koju ulaze ona djela koja pripadaju svim narodima, ulogu ima i kriterij jezika na kojem se piše ili narod kojemu autor pripada, pa se govori o njemačkoj, ruskoj, engleskoj, madžarskoj, srpskoj, hrvatskoj i drugim književnostima. Promatrano s motrišta hrvatskoga iseljeništva i dijaspore, hrvatsku nacionalnu književnost karakterizira tek sporadična integriranost regionalnih hrvatskih književnosti izvan Hrvatske i BiH (među ostalima, i Hrvata iz ugarskoga Podunavlja, danas iz Madžarske i Vojvodine): neznatni su sadržaji u prikazima povijesti hrvatske književnosti, odsutnost kritičke recepcije, isključenost u prostoru nagrađivanja, mali broj objavljenih knjiga u Hrvatskoj, nesuradnja u časopisima, nevidljivost u prostoru javnosti…

U uskoj je vezi s konkretnim društvenim, pa i političkim, kontekstima u kojima nastaje, koji utječu na postanak i narav djelâ te na razvijenost književnoga sustava (od rješenja naklade i organiziranosti pisaca, preko diseminacije i stručne recepcije književnih sadržaja, pa do valorizacije i nagrađivanja), što se mora imati u vidu pri kasnijim interpretacijama i tumačenjima – društveni kontekst uvelike uvjetuje kako samu narav književnoga života, tako i tematsko-motivska ishodišta te svrhe i izvanknjiževne funkcije djela. Zbog relativno velikog broja razdoblja s nepovoljnim društvenim uvjetima, književnost se u podunavskih Bunjevaca i Šokaca »mukotrpno rađala i sporo razvijala«, tj. društveni »uvjeti nisu pogodovali razvoju općekulturnog života i ostvarivanja književnih htijenja« (G. Kikić). Nepovoljnom

A. Sekulić, *Hrvatski pisci u ugarskom Podunavlju od početaka do kraja XVII. stoljeća*, Zagreb, 1993.

društvenom ambijentu u kojemu je ovaj dio hrvatske književnost nastajao pridonijeli su i česti veliki diskontinuiteti, zbog čega će imati brojne početke, napose zbog mijenjanja državnih okvira (Austro-Ugarska, nekoliko Jugoslavija, Madžarska, Srbija) ili društvenoga uređenja (ostaci feudalizma, građansko društvo, socijalizam) ili ideologija (liberalizam, nacionalizam, kršćanski konzervativizam, komunizam, samoupravljanje), koji uz to ovdašnjim Hrvatima nerijetko nisu bili naklonjeni. Iz tih razloga nije bilo institucionalnoga okvira za pulsiranje hrvatske književnosti, što je rezultiralo slabim reproduciranjem književne elite, nasilnim prekidima estetskih, umjetničkih i razvojnih tendencija književnoga stvaralaštva, nepostojanjem čitalačke publike, pokidanim vezama s matičnom hrvatskom književnošću, a valorizacija i znanstvena obradba bile su djela pojedinaca, koji su djelovali izvan prikladnih institucija (Matija Evetović, Ante Sekulić, Geza Kikić).

Povijesno promatrano, književnost među Bunjevcima i Šokcima na narodnom jeziku pojavljuje se u prozi. Prvi pisci s kraja XVII. st. i gotovo cijelo XVIII. st. pišu i objavljuju nabožna djela (Mihajlo Radnić, Lovro Bračuljević, Emerik Pavić, Nikola Kesić). Riječ je o evanđelistarima, lekcionarima, molitvenicima, popularnim katekizmima i sličnim djelima religijskih sadržaja, čija je primarna funkcija izvanknjiževna – vjerska prosvjeta i moralnoetička pouka. Nakon zastoja od 70-ak godina, prozna djela pojavljuju se u vrijeme preporoda Ivana Antunovića. To je vrijeme nastanka i prvoga romana među Bunjevcima i Šokcima (Ivan Antunović, *Odmetnik*) te prvih romantičarskih i poučnih pripovijedaka, koje po temama i strukturama katkad sliče narodnim pripovijetkama (Mijo Mandić, Bariša Matković, Jakov Kujundžić, Ivan Vujić). Suvremenija tematika i naracija pojavit će se nakon Prvoga svjetskoga rata u pripovijetkama (Blaško Rajić, Marko Čović, Mara Malagurska Đorđević, Balint Vujkov) i u romanima (Petar Pekić, Marica Vujković, Ante Jakšić). Druga polovica XX. st. najplodnije je vrijeme za prozu (Lazar Merković, Josip Klarski, Josip Pašić, Stipan Blažetin, Mijo Karagić), no posebno se ističu pripovijetke, novele i romani Petka Vojnića Purčara. Od 1990-ih pojavilo se nekoliko novih prozaista (Milivoj Prćić, Stjepan Beretić, Lazar Franciškić, Lazar Novaković, Zvonko Sarić, Tomislav Žigmanov), od kojih je opus Nevena Ušumovića dobio najbolje ocjene kritike.

Pjesništvo se pojavljuje, izuzmu li se opusi pisaca koji su živjeli na prostoru ugarskog Podunavlja prije osmanlijske vladavine i koji su pisali na latinskome (Ivan Česmički), u drugoj polovici XVIII. st. među franjevcima (Emerik Pavić, Grgur Peštalić), koji su svoje epske pjesme pisali na ikavici, podražavajući pjesništvo redovničkoga subrata Andrije Kačića Miošića. Nakon toga, do 1870-ih pjesništvo na narodnom jeziku gotovo ne postoji, a to vrijedi i za druge književne vrste. Iznimke su pjesme Somborca Ivana Nepomuka Ambrozovića. Oživjet će u preporodnim gibanjima koja je pokrenuo kalački kanonik Ivan Antunović, uz dominaciju domoljubnih i rodoljubivih tema (Stjepan Vujević, Josip Jukić Manić, Stipan Grgić Krunoslav, Nikola Kujundžić, Ivan Petreš). Najvažnije ime toga zakasnjeloga romantizma jest svećenik Ante Evetović Miroljub, prvi pjesnik koji je stvarao na hrvatskom književnom jeziku. Između dvaju svjetskih ratova, osim ostataka romantizma, pjesništvo se okreće i religijskim, socijalnim i intimističkim temama (Blaško Vojnić Hajduk, Balint Vujkov, Franjo Bašić), gdje je opus svećenika Alekse Kokića ocijenjen najpohvalnije. Nakon Drugoga svjetskoga rata ideologija će ostaviti traga na pjesništvo: s jedne strane slabi ono koje se temelji na zasadama kršćanske slike svijeta (Ante Sekulić, Ante Jakšić), a raste pjesništvo koje korespondira sa suvremenim tendencijama (Lazar Merković, Jakov Kopilović, Marko Dekić, Ivan Pančić, Petko Vojnić Purčar, Vojislav Sekelj). Iz toga kruga od 1970-ih razvija se i dijalektalno pjesništvo, napose u Bunjevaca (Ivan Pančić, Vojislav Sekelj, Milovan Miković, Tomislav Žigmanov). Od 1990-ih pojavljuje se plejada novih pjesnika (Josip Temunović, Milovan Miković, Marko Vukov, Lazar Franciškić, Mirko Kopunović, Ante Vukov, Zvonko Sarić, Stjepan Blažetin, Tomislav Žigmanov), uz primjetan izostanak žena (redovnice Fides Vidaković, Blaženka Rudić).

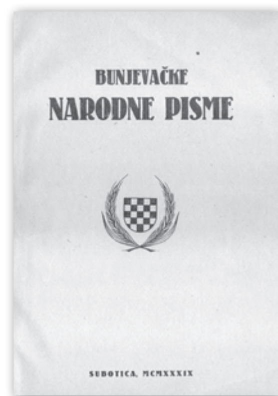
P. Vojnić Purčar, *Dom, sve dalji,* Novi Sad, 1978.

Druge književne vrste manje su zastupljene. Drama će, napose komedija, biti njegovana nakon Prvoga svjetskoga rata u stvaralaštvu Antuna Karagića, a nakon Drugoga svjetskoga rata najreprezentativniji dramski i komediografski opus bit će onaj Matije Poljakovića. Kraj XX. st. obilježit će drame Petka Vojnića Purčara. Eseji su također slabije zastupljeni, no izdvajaju se oni Tome Vereša i Tomislava Žigmanova.

Kada je riječ o povijesnoj dimenziji trajanja, književna se djela grupiraju prema razdobljima, koja često prate diobe iz političke povijesti (npr. srednjovjekovna književnost, književnost XIX. stoljeća ili suvremena književnost). Većina autora periodizaciju književnosti Bunjevaca i Šokaca sistematiziraju na pet razdoblja: I. – od doseljavanja do preporodnoga pokreta, koji je pokrenuo Ivan Antunović (1870.); II. – od preporoda do kraja Prvoga svjetskoga rata; III. – između dvaju svjetskih ratova, pa sve do kraja Drugoga svjetskog rata (1944.); IV. – od kraja Drugoga svjetskoga rata do sloma socijalizma (1990.); V. – od sloma socijalizma do danas.

S periodizacijom i njezinim funkcijama u književnoj znanosti usko su povezane i vrste književnih pravaca. Oni počivaju na zajedničkim značajkama više književnih djela jednoga vremenskoga razdoblja (romantizam, klasicizam, realizam, naturalizam, ekspresionizam, nadrealizam, postmodernizam…) i posljedica su književno-znanstvenih elaboracija. Budući da je stručna valorizacija književne povijesti Bunjevaca i Šokaca skromna, u prikazima i interpretacijama književne baštine izostaju tumačenja opusa pojedinaca iz vizura normativnih okvira književnih pravaca. Također u književno-znanstvenim pristupima nedostaje usporedbi s procesima u matičnoj hrvatskoj književnosti, što pridonosi »otočnoj« naravi regionalne hrvatske književnosti u Podunavlju.

Usmena književnost. Temelji se na usmenom prenošenju. Javlja se prije pojave pismenosti i knjiga, a kako je autora nemoguće utvrditi, obično se imenuje kao »narodna« ili »pučka«. Puni je svoj značaj, pod utjecajem estetike njemačkoga filozofa i književnika Johanna Gottfrieda Herdera, dobila tek s romantizmom (kraj XVIII. st.). Jedan se dio izvodi uz glazbu ili ples, a drugi je sastavni dio običaja. Često ima izvanknjiževne funkcije, no to ne utječe na vrijednost djela. U Bunjevaca i Šokaca zapisane su pripovijetke (basne, mitske, bajke, šaljive…), epske i lirske pjesme, bećarci, šalajdani, zatim poslovice i izreke, zagonetke i brojalice.

I. Prćić, *Bunjevačke narodne pisme,* Subotica, 1939.

Među sakupljačima usmene književnosti ističu se Ambrozije Šarčević (*Zbirka mudrih i poučnih izrekah – na korist bunjevačkog puka. Skupio i uredio Ambrosia Sarscsevics Subatički varoški arkivar*, Subotica, 1869), Blaško Rajić (*Narodno blago – narodne pisme i poslovice*, Subotica, 1913; *Narodno blago – zbirka narodnih pjesama i poslovica, svatovske pjesme*, Subotica, 1923), Ive Prćić (*Bunjevačke narodne pisme*, Subotica, 1939; *Bunjevačke groktalice*, Zagreb, 1942; *Bunjevačke narodne pisme*, Subotica, 1971), Marko Peić (*Bunjevačke narodne pisme – hiljadu bećarca*, Subotica, 1943; *Narodne umotvorine bačkih Bunjevaca*, suautor Grgo Bačlija, Subotica, 1997), Balint Vujkov (*Bunjevačke narodne pripovitke*, Subotica, 1951; *Hrvatske narodne pripovijetke – bunjevačke*, Novi Sad, 1953; *Šaljive hrvatske narodne pripovijetke (bunjevačke)*, Subotica, 1958; *Hrvatske narodne pripovijetke iz Vojvodine*, Subotica, 1960; *Do neba drvo – hrvatske narodne*

pripovijetke iz Vojvodine, Subotica, 1963; *Tica žeravica – hrvatske narodne pripovijetke*, Subotica, 1964; *Jabuka s dukatima – narodne pripovijetke*, Subotica, 1986; *Mrsne pripovitke*, Subotica, 1990; *Zlatni prag – hrvatske i srpske narodne pripovijetke iz Mađarske,* Budimpešta, 1990; *Pripovitke – hrvatske (bunjevačke) narodne pripovitke*, Subotica, 1998; *Krilati momak,* Subotica, 2005; *Šaljive narodne pripovijetke*, Subotica, 2008; *Bunjevačke narodne pripovijetke*, Subotica, 2010; *Šta u oca, to u dice – hrvatske narodne pripovijetke (bunjevačke)*, Subotica, 2012), Bela Gabrić i Ante Pokornić (*Bunjevačke kraljičke pisme*, Subotica, 1996) i Živko Mandić (*Latice ivančice – narodne pripovijetke šokačkih Hrvata u Madžarskoj*, Budimpešta, 1984; *Šokica sam i bit ću dovika – santovački bećarci*, Budimpešta, 2009; *Pismu piva prilipa divojka – ostvaraji uma i duha santovačkih Hrvata,* Budimpešta, 2012; *Biser po biser – ogrlica. Kraći oblici pučkih umotvorina u santovačkih Hrvata,* Budimpešta, 2013). Znatan dio usmenoknjiževnih djela objavljen je i u periodici (*Neven, Subotička Danica*). Pa ipak, važnija bibliografska obradba i stručna interpretacija usmene književnosti Bunjevaca i Šokaca, napose iz suvremenih književno-teorijskih i književno-znanstvenih rakursa, još uvijek izostaje.

Književna kritika. Dio je znanosti o književnosti koja posreduje između djela i čitatelja. Otkriva i tumači značenja i ljepotu samoga djela, polazeći od postavaka i uvida estetike i književne teorije, ali i subjektivnih mjerila kritičara, kako bi olakšala čitatelju bolje razumijevanje i cjelovitiji užitak. U osnovi joj je, bilo pozitivna bilo negativna, ocjena književnih djela, a kontinuiranim postojanjem književne kritike stvara građu i za književnu povijest i za daljnju obradbu u književnoj teoriji. U književnoj praksi Bunjevaca i Šokaca javlja se relativno kasno – potkraj XIX. st., intenzivnije u periodici 1930-ih, dok je najzastupljenija bila u subotičkom časopisu *Rukovet* od osnutka do početka 1970-ih. Najpoznatiji su kritičari Lazar Merković, Petar Šarčević, Milovan Miković, Vojislav Sekelj, Tomislav Žigmanov i Petar Vuković, no jedini Sekelj ima samostalno objavljenju knjigu književnih kritika (*23 kritike,* Novi Sad, 1988.). S kritikom je usko povezana i polemika, a Sekelj je jedini relevantni polemičar.

Lit.: K. Bunić, [I. Kujundžić], *Mihajlo Radnić : Prvi bunjevačko-šokački pisac*, Subotica, 1945; I. Kujundžić, Bunjevačko-šokačka bibliografija, *Rad JAZU*, 355, Zagreb, 1969; J. Lončarević, *Šokački i bunjevački književni portreti*, Zagreb, 1969; M. Stevanović (ur.), *U kolo : Antologija južnoslovenskih pesnika u Mađarskoj*, Budimpešta, [1969]; A. Sekulić, Književnost bačkih Hrvata, *Kritika*, 5, Zagreb, 1970; G. Kikić, *Antologija poezije bunjevačkih Hrvata*, Zagreb, 1971; G. Kikić, *Antologija proze bunjevačkih Hrvata*, Zagreb, 1971; *Rečnik književnih termina*, Beograd, 1986; A. Sekulić, *Hrvatski pisci u ugarskom Podunavlju od početka do kraja XVIII. stoljeća*, Zagreb, 1993; Lipe riči : Iz književnosti bunjevačkih Hrvata, *Korabljica*, 2, Zagreb,1994; A. Sekulić, *Hrvatska preporodna književnost u ugarskom Podunavlju do 1918.*, Zagreb, 1994; A. Sekulić, *Književnost podunavskih Hrvata u XX. stoljeću*, Zagreb, 1996; *Tjedan Hrvata iz Vojvodine*, Zagreb, 1998; M. Miković, *Život i smrt u gradu*, Subotica, 1999; T. Žigmanov, *Bibliografija Hrvata u Vojvodini 1990.-2002. : Prinosi*, Pula, 2002; M. Miković, *Iznad neba žito : Ogledi o književnosti*, Subotica – Zagreb, 2003; *Dani Balinta Vujkova : Dani hrvatske knjige i riječi : Zbornik radova sa znanstvenih skupova 2002.-2005.*, Subotica, 2006; *Opća i nacionalna enciklopedija u 20 knjiga*, 11, Zagreb, 2006; M. Miković, Roman u književnosti Hrvata u Vojvodini, *Književna revija*, 3-4/2008, Osijek; N. Zelić, *Publikacije bačkih Hrvata : Popis izdanja od 1901. do 2007.*, Zagreb, 2009; M. Evetović, *Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata*, Subotica, 2010; *Dani Balinta Vujkova : Dani hrvatske knjige i riječi : Zbornik radova sa znanstvenih skupova 2006.-2010.*, Subotica, 2011; T. Žigmanov, *Izazovi – sabiranja, sumjeravanja, tumačenja : Studije i ogledi o knjiškim i književnim temama hrvatskoga istočnoga zagraničja*, Pečuh-Osijek-Subotica, 2012.

T. Žigmanov

DOPUNE

ALAGINA PRAVILA (*engl.* Alaga Rules), uvjeti koji određuju promjene u stanju atomske jezgre pri beta- i gama-radioaktivnom raspadu. Otkrio ih je Gaja Alaga 1955. Izvorno ih je formulirao za beta-raspad, ali se mogu izravno proširiti i na gama-raspad. Vrijede za izrazito deformirane atomske jezgre (dakle one koje nemaju sfernu simetriju) i temelje se na tome što u takvim jezgrama postoje rotacijska i vibracijska gibanja. Imaju veliku primjenu u predviđanju i objašnjavanju brojnih pojava u nuklearnoj fizici. Nazvana su po znanstveniku Gaji Alagi (1924.-1988.), rodom iz Lemeša. To je jedan od rijetkih pojmova u fizici koji nosi ime po nekom Hrvatu, a jedini koji nosi ime po nekom Bunjevcu.

Lit.: G. Alaga, New Type of Selection Rules in β Decay of Strongly Deformed Nuclei, *Physical Review*, sv. 100, br. 1, New York, 1955; G. Alaga, K. Alder, A. Bohr, B. R. Mottelson, Intensity rules for beta and gamma transitions to nuclear rotational states, *Kongelige Danske Videnskabernes Selskab Matematisk-fysiske Meddelelser*, sv. 29, br. 9, København, 1955.

I. Gutman

BLESIĆ, Bela (Subotica, 24. IX. 1953.), biolog, entomolog. Sin je Franje i Ruže, rođ. Granjak. Osnovnu školu i gimnaziju završio je u Subotici, a studirao je na Prirodoslovno-matematičkom fakultetu u Novom Sadu, odsjek biologija, gdje je diplomirao 1976. Od 1977. radi na Prirodoslovno-matematičkom fakultetu u Kragujevcu, gdje je sada u zvanju docenta. Predaje predmete Zoologija invertebrata i Entomologija. Magistrirao je 1983. na Prirodoslovno-matematičkom fakultetu u Novome Sadu radom *Sistematsko-ekološki studij Campodeidae (Diplura) okolice Kragujevca*, a doktorirao 1991. disertacijom *Biološke i ekološke karakteristike Campodeidae (Apterygota, Diplura) okolice Kragujevca.*

Otkrio je dvije nove vrste beskrilnih zemljišnih insekata iz porodice *Campodeidae.* Autor je udžbenika *Articulata* Zoologija inverterbrata, i knjige iz oblasti entomologije, te oko 60 znanstvenih radova. Članke je objavljivao u časopisima *Savremena poljoprivreda* (Novi Sad, 7-8/1977), *Glasnik zaštite bilja* (Zagreb, 1982, 1996), *Zbornik radova Prirodno matematičkog fakulteta u Kragujevcu* (Kragujevac, 1992, 1993, 1997), *Bios* (Thessaloniki, 4/1996, 5/2000), *Acta Entomologica Serbica* (Beograd, 1-2/1997, 1-2/2002, 1-2/2003, 2/2007), *Zbornik Matice srpske za prirodne nauke* (Novi Sad, 1997, 1998, 2000), *Entomologist's Records and journal of variation* (London, 1998, 1999), *Ekologija* (Beograd, 2/1998), *Crnogorska akademija nauka i umjetnosti. Glasnik Odjeljenja prirodnih nauka,* (Podgorica, 1998), *Kragujevac Journal of Science* (Kragujevac, 2004, 2005, 2006), *Periodicum Biologorum* (Zagreb, 1/2006), *Glasnik prirodnjačkog muzeja* (Beograd, 1998).

Djela: *Protura and Diplura (Insecta: Apterygota) of the Republic of Macedonia*, Skopje, 2001; *Articulata*, Kragujevac, 2002.

Lit.: www.pmf.kg.ac.rs.

I. Gutman

BULJOVČIĆ, Marko (Subotica, 2. VII. 1927. – Subotica, 29. VII. 2013.), pravnik, sudac, javni tužitelj. Sin je Gustava i Marije, rođ. Vojnić Purčar, te brat jezikoslovca Josipa. Osnovnu školu i gimnaziju završio je u rodnom gradu, a na Pravnom fakultetu u Beogradu diplomirao je 1951. Još je kao gimnazijalac postao članom SKOJ-a, a poslije i SKJ-a, sve do raspada jednopartijskoga sustava.

Nakon povratka s odsluženja vojnoga roka (1951.-52.) bio je vježbenik u Sreskom javnom tužiteljstvu u Subotici, a zatim je položio pravosudni ispit. Poslije radi u Subotici kao zamjenik Općinskoga te Okružnoga javnoga tužitelja, zatim kao Općinski javni tužitelj i Okružni javni tužitelj. Nakon ustavnih promjena u jugoslavenskoj federaciji početkom 1970-ih i uspostavljanja visokoga stupnja autonomije Vojvodine, najprije je sudac Ustavnoga suda Vojvodine u Novom Sadu 1973.-83., a zatim Pokrajinski javni tužitelj 1983.-88. Ostavku na dužnost podnio je nakon što su nepoznati počinitelji noću podmetnuli požar pred njegovom stanom, poslije nasilnoga rušenja vojvođanske vlasti 5. X. 1988. u tzv. jogurt-revoluciji. Od 1989. do umirovljenja 1991. bio je sudac Vrhovnoga suda Vojvodine. Nakon umirovljenja, vratio se u rodni grad.

Marko Buljovčić

G. Bačlija

GABRIĆ, Franjo – Pompaj (Subotica, 12. XII. 1940.), ekonomist, ministar, sportski djelatnik. Sin Vece, vatrogasca, i Rozalije, rođene Antunović, kućanice. Osnovnu i srednju ekonomsku školu završio je u Subotici. Na Višoj ekonomsko-komercijalnoj školi u Subotici diplomirao je 1961., a na Ekonomskom fakultetu u Beogradu 1963. Polazio je magistarski studij na novosadskom odsjeku Ekonomskoga fakulteta u Subotici, ali pripremljenu magistarsku radnju »Unutarnja i vanjska trgovina« zbog poslovnih obveza nije obranio.

Nakon diplomiranja zaposlio se u tvornici tračničkih vozila *Bratstvo* u Subotici, gdje je radio na poslovima izvoza i uvoza, zatim nabavi i prodaji i dr. Od siječnja 1968. radi u subotičkoj poslovnici trgovačkoga poduzeća *Šuma* iz Zagreba. U *Bratstvo* se vratio 1971. na mjesto komercijalnog direktora, a 1975. je izabran za generalnog direktora poduzeća. U dva mandata (1982.-89.) bio je ministar u vojvođanskoj vladi – pokrajinski tajnik Tajništva za industriju, građevinarstvo i tercijarne djelatnosti. Kad je nakon tzv. antibirokratske ili jogurt-revolucije 5. X. 1988. formirana nova vojvođanska vlada lojalna Beogradu, vratio se u Suboticu. U siječnju 1991. imenovan je za generalnog direktora holding-poduzeća *Peščara* u Subotici. Od 2004. je u mirovini.

Franjo Gabrić

Od djetinjstva se bavio sportom, a nogomet je počeo igrati u subotičkom *Jedinstvu* (danas: *Bačka*). Nastupio je za momčad omladinske reprezentacije Vojvodine u utakmici protiv omladinske reprezentacije Srbije u Beogradu 1957. Poslije je nastupao za drugi tim FK *Spartak*, koji se natjecao u Vojvođanskoj ligi, a nekoliko puta i

kao rezervni igrač u prvom timu *Spartaka*. Ujesen 1959. vratio se u subotički FK *Zvezda* (danas: *Bačka*), koji je bila član Vojvođanske lige. Do prestanka aktivne igračke karijere 1973. odigrao je oko 200 utakmica kao svestran nogometaš: igrao je objema nogama, a najviše na mjestu lijevog prednjeg vanjskog igrača i desnoga krila, ali i kao centarfor i lijevi stražnji vanjski igrač, a kao pionir bio je i vratar. U *Bačkoj* je u nekoliko mandata obnašao dužnost predsjednika Savjeta i predsjednika Izvršnog savjeta kluba.

Izvor: Franjo Gabrić, Iz moje biografije (rukopis).

Lit.: *»Bačka« 1901 1971 Subotica*, Subotica, 1971; *Lučonoše jugoslovenskog fudbala : Monografija u povodu sto godina postojanja FK »Bačka« 1901-2001,* Subotica, 2001.

E. Libman

HORVAT, Bela (Horváth, Béla) (Bikeš, *madž*. Bükkösd, Baranja, 6. III. 1874. – Nijemet, *madž*. Németi, danas dio Salante, *madž*. Szalánta, Baranja, 23. X. 1921.), svećenik, prevoditelj, pisac molitvenika. Očeva mu je loza podrijetlom iz baranjskoga šokačkoga sela Katolj (*madž*. Kátoly). Osnovnu školu završio je u bošnjačkom selu Ati (*madž*. Áta), u kojem se tada govorilo isključivo hrvatski i gdje mu je otac bio učitelj, a gimnaziju u Pečuhu. Nakon završetka bogoslovije u Pečuhu (1897.) bio je župnik najprije u sjevernoj Slavoniji (Donji Miholjac i susjedni Radikovci), koja je pripadala Pečuškoj biskupiji, a od 1909. do smrti u Nijemetu. Uz hrvatski, materinski mu je jezik bio i njemački, koji je naučio od majke Njemice. U školi je poslije naučio madžarski, a u bogosloviji latinski i grčki. Prevodio je na hrvatski jezik (na ikavicu i ijekavicu) i pisao pjesme. Hrvatske prijevode pjesama Sándora Petőfija najprije je tiskao u zasebnoj knjizi, čija su oba izdanja objavljena u Tiskari svetoga Antuna u Subotici (1914.), a tijekom rata i u subotičkom hrvatskom izdanju lista *Naše novine*, glasilu Zemaljske kršćansko-socijalne stranke. Pisao je i molitvenike: *Utjeha bolesnika* (1911.), *Mali molitvenik za ratno vrijeme* (1915.), čije je drugo izdanje također objavio u Tiskari svetoga Antuna u Subotici, a nedovršeni rukopis molitvenika *Mali vijenac* čuva se u arhivu Pečuške biskupije. Pisao je i pjesme, ali ni one, kao ni brojni njegovi prijevodi, nisu sačuvane. Njegove rukopise naslijedio je seoski učitelj i kantor Stipo Ebrić, koji je bio poznat kao sakupljač narodnoga blaga, a sastavio je i molitvenik *Spasi dušu* (Pécs, 1927.). Nakon što je umirovljen te se preselio u Pečuh, novi je učitelj uništio Horvatovu i Ebrićevu ostavštinu. Ogranak Matice hrvatske u Pečuhu obilježio je u Nijemetu 130. godišnjicu u njegove smrti i položio vijenac na njegov grob.

Djela: *Utjeha bolesnika : Mali molitvenik za veliku korist bolesnih*, Siklós, 1911; *Petőfieve pjesme. Preveo Bela Horváth,* Subotica, 1914 (Subotica, 1914^{2}); *Mali molitvenik za ratno vrijeme*, Osijek, 1915 (Subotica, 1915^{2}).

Lit.: *Kronika događaja*, Vijenac, 264, Zagreb, 15. IV. 2004; J. Prodan, Tko su bili hrvatski prevoditelji Petőfijevih stihova? (1860.-1920.), *Klasje naših ravni*, 7-8/2005, Subotica; K. Čeliković (prir.), *Molitvom i prilikom prid Bogom*, katalog uz etno izložbu »S Božjom pomoću«, Subotica, 2007; J. Prodan, Mađarska književnost u hrvatskoj periodici, *Dijalogom kroz stoljeća : Radovi iz poredbene kroatistike*, Pečuh, 2008; M. Evetović, *Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata*, Subotica, 2010.

J. Prodan

MALI
MOLITVENIK
ZA RATNO VRIJEME.

DRUGO IZDANJE.

SASTAVIO :
BELA HORVATH
župnik u Nemetima.

SUBOTICA, 1915.
TISKANO U TISKARI SVETOG ANTUNA.

B. Horvat, *Mali molitvenik za ratno vrijeme*, Subotica, 1915.

IŠPANOVIĆ, Tošo (Subotica, 7. XII. 1914. – Subotica, 24. X. 1993.), odvjetnik. Sin je učitelja i društvenoga djelatnika Matije te Antonije, rođ. Mačković. Otac je Veronike Išpanović-Radojković. Maturirao je u Prvoj muškoj gimnaziji u Subotici 1933. Iste se godine upisao na Pravni fakultet u Subotici, a diplomirao je na Pravnom fakultetu u Beogradu 1937. Bio je upravitelj subotičke gradske knjižnice i muzeja 1937.-39. Kao stipendist francuske vlade usavršavao se na Pravnom fakultetu u Parizu od 1940., ali se nakon napada na Jugoslaviju 1941. vratio u Suboticu. Doktorski studij, koji je prije rata počeo na Pravnom fakultetu u Subotici, završio je u Budimpešti 1943. Bio je odvjetnički vježbenik kod Mirka Ivkovića Ivandekića i sudački vježbenik, a od 1946. odvjetnik u Subotici do kraja života, osim u razdoblju 1947.-50., kada je zbog nepodobnosti (rad u pravosuđu za vrijeme rata) radio kao pravni referent u nekoliko subotičkih poduzeća. Bio je član više tijela Odvjetničke komore Vojvodine u nekoliko mandata (vijeće, različite komisije i sl.). Poput većine bunjevačkih odvjetnika, bavio se pretežito imovinskim pravom. Stručne članke objavljivao je u *Glasniku Advokatske komore Vojvodine* (9,10/1959, 1/1960, 1/1963). Pokopan je na subotičkom Kerskom groblju.

Izvor: Povijesni arhiv Subotica, F:47. I 1706/1935, IV 5981/1939.

Lit.: *Glasnik Advokatske komore Vojvodine*, 11-12/1991, Novi Sad; M. Botić, In memoriam : Dr Tošo Išpanović, *Glasnik Advokatske komore Vojvodine*, 12/1993, Novi Sad, 1995; S. Beljanski (ur.), *75 godina Advokatske komore Vojvodine (1921-1996)*, Novi Sad, 1996.

G. Bačlija

TISKANJE OVOGA SVESKA POMOGLI SU:

Ministarstvo kulture, informiranja i informacijskoga društva Republike Srbije
Pokrajinsko tajništvo za obrazovanje, upravu i nacionalne zajednice
Grad Subotica
Veleposlanstvo Republike Hrvatske u Beogradu
Zavod za kulturu vojvođanskih Hrvata
Javno komunalno poduzeće *Suboticaplin*

TISAK
Printex
Subotica

NAKLADA
1500

L E K S I K O N

PODUNAVSKIH HRVATA – BUNJEVACA I ŠOKACA

13

Ko – Kr

HRVATSKO AKADEMSKO DRUŠTVO

Subotica, 2017.

UREDNIŠTVO
Slaven Bačić, Mario Bara, Stevan Mačković,
Petar Vuković, Tomislav Žigmanov

GLAVNI UREDNIK
Slaven Bačić

IZVRŠNI UREDNIK
Tomislav Žigmanov

LEKTURA
Petar Vuković

KOREKTURA
Mirko Kopunović, Márta Mačković-Papp

GRAFIČKA PRIPREMA
Darko Ružinski

CIP – Katalogizacija u publikaciji
Biblioteka Matice srpske, Novi Sad

929(=163.42)(497.113)(031)
930.85(=163.42)(497.113)(031)

LEKSIKON podunavskih Hrvata – Bunjevaca i Šokaca. [Knj.] 13, Ko-Kr / [glavni urednik Slaven Bačić]. – Subotica : Hrvatsko akademsko društvo, 2017 (Subotica : Printex). – VI, 162 str. : ilustr. ; 24 cm

Tekst štampan dvostubačno. – Tiraž 1.500.

ISBN 978-86-85103-28-5 (broš.)
ISBN 978-86-85103-03-2 (za izdavačku celinu)

a) Bunjevci – Leksikoni b) Šokci – Leksikoni

COBISS.SR-ID 316123911

SURADNICI NA TRINAESTOME SVESKU

Andrašić, Ivan, novinar, Sonta
Armanda, mr. sc. Ivan, leksikografski suradnik, Leksikografski zavod *Miroslav Krleža* u Zagrebu
Bačić, dr. sc. Slaven, odvjetnik, Subotica
Bačlija, Grgo, odvjetnik u mirovini, Subotica
Bara, dr. sc. Mario, docent, Hrvatsko katoličko sveučilište, Zagreb
Bašić, Ivana, magistra kulturologije i kulturalnog menadžmenta, Zagreb
Bašić Palković, Davor, novinar, Subotica
Bažant, Eva, knjižničarka u mirovini, Subotica
Beretić, mons. Stjepan, župnik Katedralne župe sv. Terezije Avilske, Subotica
Borkov, Vanda, dipl. ing. šumarstva, Subotica
Cvijin, Lazar, el. ing., Subotica
Černelić, dr. sc. Milana, red. prof., Filozofski fakultet, Zagreb
Čutura, Vladan, magistar edukacije hrvatskoga jezika i komparativne književnosti, Zagreb
Dulić, dr. sc. Jasminka, prof. sociologije, NIU *Hrvatska riječ*, Subotica
Dulić, dr. sc. Kata, fitofarmaceutkinja u mirovini, Subotica
Dulić, M. sc. Slaven, prof. tjelesnog odgoja, Subotica
Dumendžić, Josip, Bođani
Đanić, mr. sc. Matija, prof. geografije, Sombor
Đipanov, Anita, dipl. kineziolog, Monoštor
Grlica, Mirko, prof. povijesti, muzejski savjetnik, Gradski muzej Subotica
Gutman, dr. sc. Ivan, profesor emeritus, Prirodoslovno-matematički fakultet u Kragujevcu
Heka, dr. sc. Ladislav, izv. prof., Pravni fakultet, Institut za komparativno pravo, Segedin
Hemar, Eduard, publicist i nakladnik, Zagreb
Horvat, Branko, ekonomist, Tavankut
Horvat, dr. sc. Vladimir, DI, izv. profesor Filozofskoga fakulteta Družbe Isusove u Zagrebu u mirovini
Hoško, dr. sc. Franjo Emanuel, red. prof. u mirovini, Katolički bogoslovni fakultet u Zagrebu, Teologija u Rijeci
Ištvančić, Branko, filmski i TV redatelj, Zagreb
Ivančić, Jasna, prof., viši leksikograf u mirovini, Zagreb
Ivković, Dinko, dipl. iur, Zagreb

Knezy, Lucija, Lemeš
Kolar, Željko, Bereg
Kovač, Ivan, učitelj, Sombor
Libman, dr. Emil, liječnik u mirovini, Subotica
Mačković, Stevan, prof. povijesti, ravnatelj Povijesnog arhiva Subotica
Mandić, Živko, prof. hrvatskoga, ruskoga i bugarskoga jezika u mirovini, Budimpešta
Muharem, Dragan, dipl. teolog, župnik Župe Presvetog Trojstva, Mala Bosna
Nagel, Zoran, prof. geografije, Gimnazija *Svetozar Marković*, Subotica
Poljaković, dr. sc. Mira, odvjetnica, Subotica
Prodan, dr. sc. Janja, docent, Katedra za hrvatski jezik i književnost, Slavistički institut Sveučilišta u Pečuhu
Rudinski, mr. sc. Ante, arhitekt u mirovini, Subotica
Senker, dr. sc. Boris, redoviti član HAZU, Zagreb
Skenderović, Dražen, student, Katolički bogoslovni fakultet u Sarajevu
Skenderović, Petar, Subotica
Skenderović, dr. sc. Robert, viši znanstveni suradnik, Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, Slavonski Brod
Suknović, Kata, dipl. ing. za tekstilno inženjerstvo tekstilno-strojarske struke, Subotica
Šeremešić, Marija, učiteljica u mirovini, Sombor
Šeremešić, Željko, dipl. iur., Monoštor
Štricki-Seg, Tamara, MA etnomuzikologije, Glazbena škola, Subotica
Temunović, Vojislav, prof. solfeđa i glazbene kulture, Glazbena škola, Subotica
Ušumović, Neven, prof. filozofije i dipl. komparatist književnosti, Umag
Vasiljević, Zlata, novinarka, Sombor
Vujković Lamić, Ljudevit, službenik u mirovini, Subotica
Vuković, dr. sc. Petar, izv. prof, Filozofski fakultet, Zagreb
Vuković-Dulić, Ljubica, prof. povijesti i povijesti umjetnosti, Gradski muzej Subotica
Zelić, Naco, dipl. iur. u mirovini, Zagreb
Zelić, Željka, dipl. novinarka, Subotica
Žigmanov, Tomislav, prof. filozofije, Zavod za kulturu vojvođanskih Hrvata, Subotica

KOBANJE (kebanje), tradicionalna bunjevačka igra za mušku mladež. Igrali su ju je stariji momci jer je za nju bila potrebna *keba* (džepni nožić koji se uklapa u drvene korice, *brica*). Igrala se obično od kasnoga proljeća do rane jeseni. Za igru su bila potrebna dva ili više igrača, koji su se najčešće okupljali nedjeljom poslijepodne ili dok su čuvali *josag* (blago, stoku). Igrala se na travi na *ledini*, kraj puta, dola i sl.

Cilj je bio zabosti oštricu nožića u tlo iz desetak figura (*trbu*, *leđa*, *cincika*, *puška*, *vile*, *dobač*, *čepez*, *zubi*, *uši*, *glava*). Kad jedan od igrača pogriješi u nekoj od figura, to jest kada se *brica* ne zabode kako treba, igru nastavlja igrač koji je na redu, i to od prve figure. Kad na prvog igrača ponovno dođe red, nastavlja igru s figurom u kojoj je pogriješio. Tko prvi izvede sve figure, pobjednik je i više ne igra, dok drugi igraju dalje. Igrač koji ostane zadnji ne završava sa svim figurama, nego za kaznu *rije*. *Zateše* se jedno drvce dužine oko *col i po* (oko tri centimetra) te igrač koji je prvi završio sve figure, uhvativši bricu za vrh, koricama s tri udarca zabija drvce u zemlju. Igrač koji je zadnji mora bradom, nosom i zubima izriti, odnosno iščupati drvce iz tla.

Lit.: *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, dio IV, Zagreb, 1892-1897; G. Vuković, *Terminologija kuće i pokućstva u Vojvodini*, Novi Sad, 1988; M. Peić, G. Bačlija, *Rečnik bačkih Bunjevaca*, Novi Sad – Subotica, 1990; I. Petrekanić, Sigre bunjevačke muške mladeži, II. dio, *Subotička Danica (nova): Kalendar za 2001. godinu*, Subotica, 2000; *Rečnik srpskih govora Vojvodine*, 4, Novi Sad, 2004; A. Sekulić, *Rječnik govora bačkih Hrvata*, Zagreb, 2005; M. Čuljat, *Ričnik ličke ikavice*, Gospić, 2009; Ž. Mandić, *Rječnik govora santovačkih Hrvata*, Pečuh, 2016.

P. Skenderović

KOBINO SELO, nekadašnje malo salašarsko naselje sjeveroistočno od Mirgeša (Ljutova). Prema tradiciji nastalo je u XIX. st. na zemljištu Mije Tukuljca, čija je porodica dobila *prdačno* ime (podrugljivi nadimak) Kobo (od kobac) zbog stalnih svađa

Kobino selo prije formiranja sela Ljutovo

članova obitelji sa susjedima. Izvorno se Kobin salaš nalazio na putu od Tavankuta za Mirgeš, nakon prvoga zavoja i prvoga idućega ugla. Naselje je nastalo u XIX. st., a 1953. imalo je 86 kućanstava i 290 stanovnika. Ušoravanjem kuća duž ceste Tavankut – Subotica u drugoj polovini XX. st. postupno je spojeno s Mirgešom te je postalo njegovim dijelom. Danas se ne iskazuje posebno u popisima stanovništva, ali se toponim zadržao u uporabi u lokalnom govoru.

Lit.: B. Bukurov, *Subotica i njena okolina*, Novi Sad, 1983; M. Mendragić, Kobino selo – deo naselja Ljutovo, *Rič*, br. 3-4, Subotica, 2006.

S. Bačić

KOCELJ, staro ime za alaun (stipsu), kalijev aluminijev sulfat dodekahidrat, $KAl(SO_4)_2 \cdot 12H_2O$. Posrijedi su bezbojni kristali, topivi u vodi. Služe kao sredstvo za stezanje, lijepljenje i dezinfekciju. S pomoću njega zaustavlja se krvarenje u slučaju manjih posjeklina pri brijanju. Riječ kocelj zabilježio je Ambrozije Šarčević u svojem *Tolmaču izvornih, književnih i zemljopisnih jugoslavenskih riči* iz 1870., a sadržavaju je i drugi onodobni hrvatski (Šulek, Broz-Iveković, Benešić) i srpski (Karadžić) rječnici. Danas je potpuno iščezla iz govora bačkih Hrvata.

Bunjevački i šokački odrasli muškarci obično su imali lijepo njegovane brkove, ali nisu običavali nositi bradu. To znači da su se morali redovito brijati, za što im je, među ostalim, bio potreban i kocelj. S obzirom na to da su bački Hrvati bili »katane« (tj. vojnici) u austro-ugarskoj vojsci, bilo je poželjno da imaju lijepo njegovane brkove. Za njih su dobivali posebnu novčanu naknadu od jedne forinte na mjesec. Mnogi su nakon odsluženoga vojnoga roka zadržavali taj modni detalj. Brkovi su bili statusni simbol jer se znalo da je momak odslužio vojsku i bio za ženidbu. Bradu je imao rijetko tko jer je to bio privilegij visokoga plemstva. Čovjeku s bradom nije se »zdravo virovalo« jer se smatralo da nešto krije.

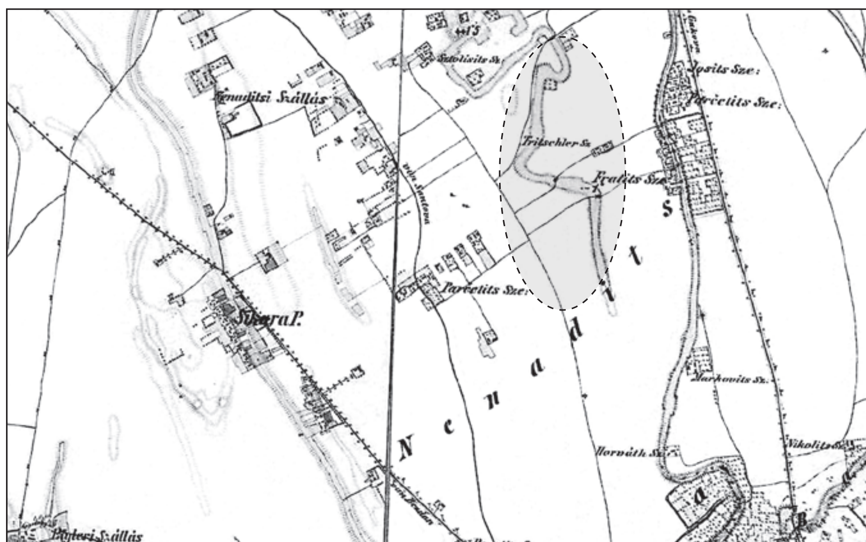
Spravu za brijanje bački su Hrvati nazivali »brijačem« (Ante Sekulić nije zabilježio riječ »britva«). U vrijeme kada su se Bunjevci i Šokci doseljavali u Bačku brijači su bili komadi naoštrene kovine koje su izrađivali domaći kovači. Industrijska proizvodnja kvalitetnih brijača počinje tek potkraj XVII. st. u Engleskoj. Oni se sastoje od dužega čeličnoga sječiva i drvene drške. Kada se brijač ne koristi, sječivo se može saviti i uvući u žlijeb na dršci. Takvi brijači u južnu Ugarsku nisu mogli stići prije sredine XVIII. st. U uporabi su se zadržali do prve polovine XX. st., kada ih je istisnuo »sigurnosni« brijač sa žiletom (izumljen 1904.). Električni brijači pojavljuju se tek nakon Drugoga svjetskoga rata.

Mineralog Mijo Kišpatić spominje da se u XIX. st. kocelj dodavao u brašno da bi mu (prividno) poboljšali kakvoću.

Lit.: A. B. Šarčević,*Tolmač izvornih, književnih i zemljopisnih jugoslavenskih riči*, Subatica, 1870; M. Kišpatić, *Iz bilinskoga svieta – prirodopisne i kulturne crtice*, Zagreb, 1885; *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, dio V, Zagreb, 1898-1903; A. Sekulić, *Bački Bunjevci i Šokci*, Zagreb, 1989; I. Gutman, Bunjevačka kemija, *Miroljub*, 4/2008, Sombor; A. Sekulić, *Rječnik govora bačkih Hrvata,* Zagreb, 2005.

I. Gutman i L. Knezy

KOĆEVI (**Koćevi salaši, Koćki salaši)**, nekadašnje manje salašarsko naselje sjeverozapadno od Sombora, između Čatalinskoga puta i Nenadića. Čatalinski put odvajao se udesno od Bezdanskoga puta kod željezničke postaje Strilić, a na području između Čatalinskoga puta i salaša Nenadić bili su Koćevi. Na tom su području, osim salaša i nešto obradive zemlje, uglavnom bili ritovi i bare, ostaci ogranaka rijeke Mostonge, koji su se zbog obilja raslinja zvali Koćevi, po čemu su i tamošnji salaši dobili ime (koć, koća: udubljenje na njivi ispunjeno vodom). Salaše su imale obitelji Kukuruzari, Jozići, Astaloši, Vince, Paštrovići, Jurišići, Pletikosići, Čuvardići, Raići, Liščevići, Zetovići, Lukači, Peštalići i Lukići. Tu je i Kockarov kaštel, na kojem je danas fazanerija lovačkoga društva. Velika imanja imale su njemačke obitelji Stiegler i

Prostor nekadašnjih Koćevih salaša

Spaniol (Španjol), a do rata tu je bilo i veliko imanje obitelji Kotzek (Kocek). Jedina pravoslavna obitelj bili su Kaćanski. Salaši su postupno napuštani jer ih je od Sombora, Nenadića ili Bezdanskoga puta dijelilo po nekoliko kilometara blatnih *lenija* (uzanih poljskih putova). Posljednji salaši napušteni su prije nekoliko desetljeća. Obitelji su se selile uglavnom na Nenadić ili Bezdanski put. Isušile su se i bare i ritovi.

Tamošnji su salašari u svakidašnjem životu koristili sve što im je okolica davala. Rogozom su vezali kukuruzovinu i žito, pleli posude *saćure*, košare i košnice, od pruća su pravili košarove i ograde iza salaša. Riba se iz Koćkih bara koristila od ranog proljeća pa do prvog leda. Najviše je bilo karasa, deverike, crvenperki i poneki som. U svakom salašu držale su se guske, koje je bilo lako othraniti jer su u okolici bile bare i ritovi. Svaki je salaš imao voćnjake, uglavnom višanja, šljiva i jabuka, te vinograde.

Lit.: M. Beljanski, *Pangare, Gospin sokak, Čutka, Šikara, Strilić, Mali Beč i Čatalinski put*, Sombor 1973; Z. Vasiljević, Salaši kojih više nema, *Hrvatska riječ*, br. 552, Subotica, 1. XI. 2013; K. Firanj, *Garavi salaši*, Subotica, 2016.

Z. Vasiljević

KOKALO, humoristični list, čiji je izlaženje najavljeno za novu 1895. O planiranom izlasku pisao je u kratkoj vijesti subotički list *Szabadka és Vidéke* potkraj 1894. napominjući da će biti izdavan »na istom jeziku kao i *Neven*«. Međutim, list nije ni počeo izlaziti, jer nema nikakva druga traga o njegovu tiskanju ni sačuvanih primjeraka. Vjerojatni razlog neizlaska treba tražiti u neblagonaklonom stajalištu vlasti prema dva već postojeća lista namijenjena Bunjevcima (*Neven*, *Subotičke novine*).

Lit.: T. Kolozsi, *Szabadkai sajtó (1848-1919)*, Szabadka, 1973.

S. Bačić

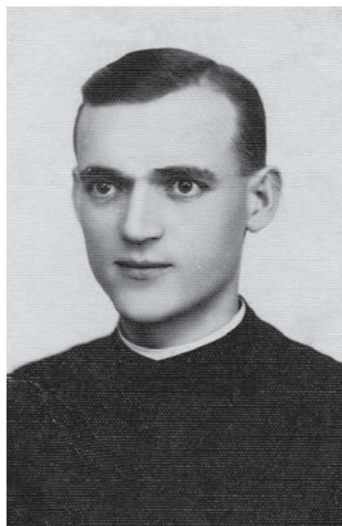
KOKICE, **1**. zrnje kukuruza čija se opna pri zagrijavanju naglo raspukne, a jezgra raširi iz opne. Bački Bunjevci i Šokci tradicionalno ih pripremaju u rešetu iznad vatre. Kako se pri takvu prženju čuje kako zrnje puca, Bunjevci govore da se i kokice *pucaju*, a ne peku; **2.** tradicionalna vrsta kućnih zabava mladih u Korizmi, održavana nedjeljom poslije podne. Bila je zamjena za okupljanja mladih u korizmeno vrijeme, kada nisu bila dopuštena bučna veselja i zabave. Djevojke su kao domaćice *ispucale* kokice te su pozivale druge djevojke i momke na druženje. Svaka od djevojaka od domaćice je dobivala kokice,

koje je nanizala o konac, pa ih stavljala niz vrat momku koji joj se sviđao. Sastanak je prolazio u razgovoru i društvenim igrama i završavao do večeri.

Lit.: A. Sekulić, *Bački Hrvati*, Zagreb, 1991; M. Dronjić, Etnografske crtice o prelima u Subotici i okolici, u: *Tradicijska baština i etnokulturni identitet podunavskih Hrvata Bunjevaca*, Zagreb, 2014.

S. Bačić

KOKIĆ, Aleksa (Subotica, 14. X. 1913. – Cetinje, Crna Gora, 17. VIII. 1940.), svećenik, kulturni djelatnik, pjesnik, prozni i dramski pisac, esejist i publicist. Rođen je u brojnoj obitelji Ivana i Ane, rođ. Miković. Nakon završne osnovne škole u rodnom gradu upisuje se u građansku školu, no peti razred nastavlja u subotičkoj gimnaziji. Upravo u to vrijeme dobiva želju postati svećenikom te je primljen kao kandidat Bačke biskupije (Bačke apostolske administrature). Šesti razred pohađa u isusovačkoj gimnaziji u Travniku, gdje i maturira. U Travniku će nastati njegovi pjesnički prvijenci, a u *Travničkom smilju* u godišnjem broju za školsku 1929./30. godinu objavljena mu je jedna od prvih pjesama »Đače, uči!«. Nakon mature upisuje se na Bogoslovni fakultet u Zagrebu, gdje kao bogoslov pred svoju mladu misu izdaje zbirku pjesama *Klasovi pjevaju* (1936.). Za svećenika je zaređen 1937. Kao mladomisnik, godinu dana bio je kapelan u Subotici u župi sv. Roka, gdje je župnik bio Blaško Rajić. Za vrijeme njegova djelovanja u toj župi nastalo je nekoliko govornih zborova i kazališnih komada. Na njegov poticaj, uz potporu Josipa Andrića i Marka Čovića, u Zagrebu je 1938. osnovano Društvo bačkih Hrvata. Kao jedan od najperspektivnijih svećenika, nakon godinu dana kapelanske službe odlazi na studij slavistike u Zagreb kako bi mogao biti profesorom na budućoj katoličkoj gimnaziji u Subotici, koju je biskup Budanović kanio otvoriti. Godinu dana prije kraja studija odlazi na odsluženje vojnoga roka u Cetinje, gdje je, ne pod sasvim razjašnjenim okolnostima, obolio te nakon samo desetak dana službe umire u svojoj 27. godini. Na veličanstvenom sprovodu, u nazočnosti ogromnoga broja vjernika i svećenika, predstavnika subotičkih hrvatskih društava i gostiju iz Hrvatske, pokopan je na subotičkom Bajskom groblju. Poslije smrti osnovan je Prosvjetni fond *Aleksa Kokić* radi novčane potpore siromašnim studentima, koji, međutim, zbog rata nije zaživio.

Aleksa Kokić

Za života su mu objavljene zbirke pjesama *Klasovi pjevaju* i *Zvona tihe radosti*, brošurica *Bunjevci i Šokci* (suautor Marko Čović) te *Slikovnica kršćanskoga nauka* – pomoćna knjižica za I. razred osnovnih škola, a posmrtno je o 25. obljetnici njegova misništva objavljena zbirka izabranih pjesama *Srebrno klasje* te zbirka pjesama *Prvijenci*, u kojoj su objavljeni faksimili njegovih pjesama nastalih 1928.-33. U povodu 100. obljetnice njegova rođenja tiskana je knjiga *U sjenama ravnice* (2013.), u kojoj su sabrane njegove pjesme nastale od ranih početaka 1928. do njegove smrti 1940. – ukupno 328 pjesama na 512 stranica, od čega je dvjestotinjak pjesama iz do sada objavljenih zbirki pjesama, a preostalih više od stotinu pjesama prikupljeno je iz njegove rukopisne ostavštine te iz časopisa koji su tridesetih i četrdesetih godina prošloga stoljeća izlazili u Zagrebu, Splitu i Sarajevu. Pjesmama je zastupljen

u nekoliko antologija i panorama (*Antologija poezije bunjevačkih Hrvata*, Zagreb, 1971; *Antologija proze bunjevačkih Hrvata*, Zagreb, 1971; *Antologija hrvatskog duhovnog pjesništva od Matoša do danas »U sjeni transcendencije«*, Zagreb, 1988 i 1998; *Duša duše Hrvatske : novija hrvatska marijanska lirika*, Mostar, 1988; *Lipe riči – iz književnosti bunjevačkih Hrvata*, Zagreb, 1994; *Hrvatska božićna lirika : od Kranjčevića do danas : antologija*, Zagreb, 2000; *Hrvatska uskrsna lirika : od Kranjčevića do danas : antologija*, Zagreb, 2001; *Hvaljen budi Gospodine moj : sveti Franjo u hrvatskom pjesništvu*, Zagreb, 2009; *Odsjaji Ljubavi*, Subotica, 2014). Služio se pseudonima: A. K., Aleksandar, S. Bunjevčev, Smiljan, Smiljan K., Mladi guslar, Guslar i M. G.

Svoje je prve pjesme u zavičaju objavljivao u književnom prilogu *Subotičke Danice*. Osim toga surađivao je pišući pjesme, eseje, književne prikaze i kritike u brojnim hrvatskim književnim časopisima i revijama, kao i u gotovo svim glasnicima religioznog sadržaja. Napisao je velik broj dječjih pjesama koje su objavljene u zagrebačkim listovima *Mala mladost*, *Anđeo Čuvar* i *Vrtić*. Neki su mu kazališni komadi ostali u rukopisu, a njegovoj stručnoj ocjeni i sadržajno-vrijednosnoj valorizaciji tek treba pristupiti. Osim toga prevodio je s češkog, slovačkog i njemačkoga jezika.

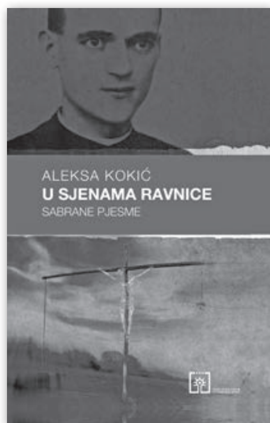
On je pjesnik zaljubljen u Krista, svoje svećeničko zvanje, u prirodu, ravnicu i svoj rod. Pronikne li se malo dublje u sadržaj pjesama, može se ustvrditi da su njegove pjesme na neki način molitva izrečena u stihu. Iako većinom usmjeren na kršćanske teme, svoj zavičaj (ravnicu i klasove), ali i na socijalne teme i tegobe koje pritišću njegov rod, u isto vrijeme ne zaboravlja da na tom putu čovjek nije sam, što je, dakako, bitno opredijelilo njegovo pjesništvo kao ono koje pobuđuje nadu i vjeru u bolje sutra. Piše i pjesme posvećene određenim kršćanskim blagdanima, među kojima dominiraju one posvećene Božiću i Uskrsu, a nezaobilazne su i »marijanske pjesme«, koje predstavljaju znatan dio njegova religijskog pjesničkog opusa. U dijelu pjesama otkriva povezanost sa svojima kod kuće i čežnju za rodnim krajem. Klasovima, salašima i ravnici posvetio je brojne pjesme, u kojima pjeva o risarima, o Bačkoj, o Bunjevcu, ali i Bunjevki ponositoj, koscima, salašima bijelim i o dužijanci, o prelu i bunjevačkim običajima.

Važno mjesto u njegovoj poeziji imaju i pjesme socijalnoga sadržaja, u kojima ne skriva poruku da, bez obzira na nepravde koje ga sustižu, čovjeku vrijedi biti pravedan i dobar jer Bog na kraju svako zlo okrene u dobro, ako ne na ovom, onda na onom svijetu. Pjesnik je koji se poput sv. Franje znao diviti prirodi i ljepoti stvorenoga svijeta oko sebe. Dio pjesama posvetio je velikanima svojega roda kao što su Alojzije Stepinac, biskup Ivan Antunović, pjesnik Ante Evetović Miroljub i dr. te svojemu gradu, a pisao je i pjesme o djeci i za djecu te one svečarskoga i prigodničarskoga karaktera. To je samo dokaz da je duboko promišljao ne samo o sebi nego o svemu što ga okružuje te da je poetski izričaj bio možda najlakši način da riječima opiše ne samo statične slike i različite događaje i pojave nego i osjećaje i »pjevanje duše« očima skrivene.

Premda vrlo mlad i na početku svojeg svećeničkog i književnoga djelovanja, bio je iznimno nadaren i plodan spisatelj, a kad se prate njegovi pjesnički prvijenci i pjesme koje je pisao pred kraj svojega života, razvidan je njegov napredak i u formi i u sadržaju. U njegovu književnom stvaralaštvu dakako dominiraju pjesme, kao način njegova izričaja, divljenja »ljudima nizine« s bačke ravnice na kojoj je i sam rođen, jer je bio »pjesnik bunjevačkih bijelih salaša«, kako mu je i uklesano na nadgrobnoj ploči.

Utjecao je na čitavu generaciju svećenika i katolika laika koji su djelovali poslije Drugoga svjetskoga rata. U povodu 40. obljetnice smrti, u okviru proslave subotičke dužijance 1980. organiziran je o njemu simpozij te pokrenuta duhovno-kulturna manifestacija *Kokićevi dani*, Kako mu je ime bilo neprihvatljivo komunističkim vlastima, već je sljedeće godine manifestacija

preimenovana u *Dani kruha i riječi*, koja se pod tim imenom održavala do sredine 1990-ih. Njegova bista, koju je izradio Nesto Orčić, nalazi se u dvorištu subotičke župe Isusova Uskrnuća.

A. Kokić, *U sjenama ravnice*, Subotica, 2013.

Djela: *Klasovi pjevaju*, Zagreb, 1936; *Zvona tihe radosti*, Zagreb, 1938; *Bunjevci i Šokci* (suautor M. Čović), Zagreb, 1939; *Slikovnica kršćanskoga nauka*, Zagreb, 1939; *Srebrno klasje*, Subotica, 1962; *Prvijenci*, Subotica, 2010; *U sjenama ravnice*, Subotica, 2013.

Lit.: P. Grgec, Lirika Aleksandra Kokića, *Klasje naših ravni*, 4, Subotica, 1936; Za pjesnikom naših njiva, *Subotička Danica ili bunjevačko-šokački calendar (sa slikama) za redovnu godinu 1941.*, Subotica, b. g.; T. Blagajac [I. Kujundžić], Biografija Alekse Kokića, *Srebrno klasje*, Subotica, 1962; A. Sekulić, Književnost bačkih Hrvata, *Kritika*, 5, Zagreb, 1970; G. Kikić, *Antologija poezije bunjevačkih Hrvata*, Zagreb, 1971; G. Kikić, *Antologija proze bunjevačkih Hrvata*, Zagreb, 1971; *Bačko klasije*, br. 9-10, Bačka Palanka, 1980; B. Gabrić, Duhovna lirika u hrvatskoj književnosti u Bačkoj, Lipe riči – iz književnosti bunjevačkih Hrvata, *Korabljica (prinosi za povijest književnosti u Hrvata)*, 2, Zagreb, 1994; A. Sekulić, *Književnost podunavskih Hrvata u XX. stoljeću*, Zagreb, 1996; Intervju : Razgovor s prof. Belom Gabrićem, *Zvonik*, 6/2000, Subotica; Iz auobiografije mr. Lazara Ivana Krmpotića, *Glasnik Pučke kasine*, 5/2009, Subotica; M. Evetović, *Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata*, Subotica, 2010; Ž. Zelić, Novo svjetlo poezije Alekse Kokića, *Nova riječ*, 2/2013, Subotica; M. Stantić, Uglazbljeni stihovi Alekse Kokića, *Subotička Danica : kalendar 2014.*, Subotica, 2013; Ž. Zelić, Marija u poetskom izričaju Alekse Kokića, *Subotička Danica : kalendar 2014.*, Subotica, 2013; B. Zoko, Aleksa Kokić – čuvar gospine slike, *Subotička Danica : kalendar 2014.*, Subotica, 2013; Mons. Bela Stantić župnik subotičke župe Isusova Uskrsnuća, *Hrvatska riječ*, br. 549, Subotica, 11.X.2013; B. Zoko, I divlji postaje pitom, *Nova Istra*, 3-4/2014, Pula.

Ž. Zelić

KOKIĆ, Mijo (Kokits, Mihály) (Erčin /*madž*. Ercsi/, 28. IX. 1879. – Budimpešta, 18. VIII. 1947.), odvjetnik, društveni djelatnik. Sin Stipana i Tereze, rođ. Krišković. Još za njegova djetinjstva obitelj mu se preselila u Andzabeg (*madž*. Érd), rodno mjesto njegove majke. God. 1911. ima svoj odvjetnički ured u Budimpešti. Član je Bunjevačkoga i šokačkoga narodnoga odbora, hrvatske organizacije sa sjedištem u Budimpešti koja je djelovala od ljeta 1924. do kraja 1939. »U osobi veleštovanoga Mije Kokića imamo provijanoga Hrvata, koji mnogo radi na prosviti našega svita u Budimu i obližnjim selima. Dili našima ljudima novine i knjige dobijene upravo iz Zagreba. Baš isto ko i ja, i moj ljubljeni prijatelj Mijuš drži vrlo važnim da se u našima novinama, kalendarima štampaju čitanja naši pisceva i pisnika, da se goji ljubav prama našemu rodu hrvatskomu.« (Iz pisma dr. Miše Jelića svećeniku Ivanu Petrešu, privatna zbirka dr. Marina Mandića). Poginuo je u motociklističkoj prometnoj nezgodi poslije rata. Pokopan je u obiteljskoj grobnici u Pečuhu.

Izvor: Pismo dr. Miše Jelića svećeniku Ivanu Petrešu (rukopis), privatna zbirka dr. Marina Mandića.

Lit.: *Új Dunántúl*, 26. VIII. 1947, Pécs.

Ž. Mandić i L. Heka

KOKIĆEVI DANI → Dani kruha i riječi

KOKOŠINJAC, nastamba za kokoši i drugu perad; kokošarnik, peradarnik. Gradio se kao jedan od pomoćnih objekata uz stambene objekte – salaše – u okviru salašarskog gazdinstva (poput *čardaka*, *obora*, *košara* itd.). U prošlosti je svaki salaš imao bar jedan, katkad dva, a rjeđe i tri kokošinjca.

Od starine se odlikuje kružnom osnovom i stožastim oblikom (poput *krušne peći*). Materijal izvedbe je različit. U Podunavlju se izgrađivao od priručna građevnog materijala – *bubalja* (žuta zemlja i ječmena slama) ili opeke. Tradicionalno je uvijek *okrečen* vapnom, a još se uvijek ponegdje može susresti i od snopova trske. Imao je vrata i dvije do tri grede visinski umetnute poprečno, na kojima su kokoši spavale.

Zidani kokošinjci

A. Rudinski

KOKOTOVIĆ, Nikola (Gornji Kosinj, Lika, 7. IX. 1859. – Zagreb, 6. I. 1917.), novinar i pisac. Potječe iz pravoslavne obitelji. Gimnaziju je završio u Rakovcu kraj Karlovca 1879.

Kao srednjoškolac pisao je mladenačke, pretežno rodoljubne pjesme i crtice. Jedno od njegovih prvih javljanja jest u *Bunjevačkoj i šokačkoj vili* 1876., gdje je objavio pjesmu socijalne tematike *Ratar* (br. 11 i 12) te je potpisao jednu zagonetku (br. 17), koje su se te godine, često i anonimno, počele objavljivati (od br. 6) u rubrici *Svaštice*. Nakon gimnazije do 1880. studirao je povijest i ruski jezik na Mudroslovnom fakultetu u Zagrebu, ali ga je napustio iz materijalnih razloga te se posvetio književnosti i novinarstvu. Tijekom studija postao je pristašom Stranke prava Ante Starčevića (nakon raskola 1895. Čiste stranke prava) i redoviti suradnik njezinih glasila. Od 1879. do 1912. objavio je velik broj uglavnom nepotpisanih političkih i satiričnih članaka, podlistaka te kazališnih kritika u mnogim hrvatskim novinama i časopisima. Bio je odgovorni urednik pravaških novina *Hrvatska vila* 1884.-85. te urednik pravaškoga časopisa *Balkan* 1886.-87. (s Augustom Harambašićem, s kojim je 1887. osuđen i zatočen zbog u njemu tiskane Harambašićeve pjesme *Tri molitve*), književnoga lista *Dom i sviet* 1888.-94. te novina Čiste stranke prava *Živila Hrvatska!* (s Martinom Lovrenčevićem) 1890-ih. U *Hrvatskom pravu* nakon 1895. posebno se isticao tekstovima protiv srpske nacionalne ideologije i politike, koju je u Hrvatskoj podupirao ban Khuen-Héderváry, pa ga je stranačka promidžba, budući da se izjašnjavao Hrvatom, navodila kao primjer Hrvata pravoslavne vjere. Osim pjesama pisao je i pripovijesti, koje su mu objavljivane u raznim hrvatskim periodicima i zbirkama, a mnoge su prevedene na češki. Prevodio je s ruskoga, njemačkoga i francuskoga.

Lit.: *Leksikon pisaca Jugoslavije*, 3, Novi Sad, 1987; *Hrvatski leksikon*, 1, Zagreb, 1996; *Hrvatski biografski leksikon*, 8, Zagreb, 2009.

S. Bačić

KOLA, prijevozno sredstvo. **1.** tzv. seljačka, *parasnička*, zaprežno vučno vozilo namijenjeno za transport robe i ljudi; **2.** nekadašnji naziv za automobil, koji se katkad rabi i danas.

Posjedovanje zaprežnih kola u stara je vremena bilo od velike važnosti za napredak svakoga kućanstva. Osim za transport ljetine s njiva, služila su i za transport tržnih viškova, za transport potrepština za kuću, za prijevoz *čeljadi* i dr. Zato je svaki mladi par težio tomu da što prije dođe u posjed kola, a to nije bilo uvijek lako dostići.

Izrađivali su ih *bognari* (kolari), a važnu ulogu u njihovoj izradi imali su i kovači. Bognari su izrađivali drvene dijelove za kola: *jarmace*, *ždripčanjike*, *rudu*, *drek* (prednji i stražnji), *patos*, *lotre*, *ša-*

rage (prednje i stražnje), *livče* te dijelove za kotače: *naplotke*, *špice* (žbice) i glavu. Metalne dijelove i okove pravili su kovači.

Jarmac (prednji donji dio kola), pored *rude* (najčešće izrađene od bagrema) i *ždripčanjik*a (drvena oblica, također od tvrda drveta, za koju su se štrangama vezivali konji radi povlačenja kola), imao je i papuču za penjanje na kola od željeza. *Drek* (osnova šasija) imao je svoj prednji i stražnji dio, koji su bili povezani jakom motkom debljine do 10 cm, zvanom *srčanica*. Na *drek* je postavljan *patos*, koji su tvorile daske debljine 2 cola, *lotra* i *šarage*. *Lotra*, tj. stranice kola, bile su od *karvi* (prečke koje su imale ulogu ojačanja) i *lise* (od pletena pruća ako su kola bila predviđena za transport sitnog tereta). Kola su završavala prtljažnikom, tj. *šaragama*, koje su imale jako važnu funkciju jer su kola služila ponajprije za transport robe.

Kola snimljena tridesetih godina XX. stoljeća

Na izradu kotača obraćala se posebna pozornost. Glava se izrađivala od brijesta, ojačavana je alkama, čime se štitila od pucanja i raspadanja. Drvenih *žbica* bilo je po 12 za svaki kotač. Vanjski dio kotača, *naplotak*, izrađivao bi se iz šest dijelova od hrastovine, eventualno od jasena. Na svakom od tih dijelova bušile bi se po dvije rupe za *žbice*, a svih 12 bušilo bi se u glavi kotača. Bušile su se tijesne rupe, *žbice* su se nabijale u njih *kalapačima*. Na isti su se način na *žbice* nabijali i *naplotci*. Na vanjski obod kotača stavljan je željezni obruč, tzv. š*ina*. Tad je kotač bio kompaktan i pripremljen za naglavljivanje na željeznu osovinu. U glavu bi se ugrađivao svojevrstan ležaj, koji je štitio drvo od ojedanja. Podmazivan je *kolomašću*. Stražnja osovina kola bila je fiksirana, a prednja je jakim klinom povezivana za pod i *srčanicu*. Još su dodavane i *livče*, drvena ojačanja kojima se osovina prednjih i stražnjih kotača spajala s *lotrama* i tako ih činila jačim.

Duljina kola mjerila se na *šukove* (stope, 31,6 cm). Izrađivala su se kola duljine od 7 do 12 *šukova*. Na kola duljine 12 *šukova* moglo se natovariti i do 6 debelih svinja.

Osim kola za konje, rjeđe su rađena kola i za volove. Ona su bila jednostavnija i najčešće su, osim kotača, imala samo *drek*, *patos* i eventualno *lotra*. Transport takvim kolima bio je jako spor te je rijetko korišten.

Od davnine je Topola (*srp*. Bačka Topola) bila poznata kao mjesto u kojem su bili najbolji majstori za izradu kola u gornjoj Bačkoj – *bognari*. Kolarski obrt, koji nije bio čest u Bunjevaca i Šokaca, nestao je 1970-ih godina s razvojem automobilske i traktorske industrije.

Izvor: Kazivanje Grge Piukovića iz Subotice i Roke Babičkovića-Kuckala s Bikova.

L. Cvijin

KOLAR, Matija (Bereg, 19. II. 1897. – Zagreb, 7. VIII. 1971.), odvjetnik, političar. Rođen je u zemljoradničkoj obitelji Antuna i Ane, rođ. Filipov. Upisao je Pravni fakultet u Subotici 1920., na kojem je i diplomirao 1924. Još kao student politički se aktivirao u Hrvatskoj seljačkoj stranci (HSS). Surađivao je u *Nevenu*. Odvjetnički ispit položio je 1929. u Novom Sadu te je radio kao odvjetnik u Somboru 1929.-44. i 1952.-58.

Bio je član somborskoga *Bunjevačkoga kola* do osnivanja HKD-a *Miroljub*. Zajedno s Jurajem Krnjevićem, tajnikom HSS-a, osnovao je ogranak te stranke u Beregu 5. VI. 1927. Kandidirao se na listama HSS-a za grad Sombor (parlamentarni izbori 23. I. 1927.) te za kotar Apatin i Batina (11. IX. 1927.). Obnašao je više upravnih funkcija

u kotarskoj organizaciji stranke u Somboru (tajnik u listopadu 1926., od lipnja do prosinca 1927., predsjednik od prosinca 1927. do svibnja 1928, zatim opet tajnik itd.). Održavao je političke zborove u Somboru i okolnim bačkim i baranjskim selima. Zbog antisrpskih govora na nekima od tih zborova bio je procesuiran od vlasti (Podolje-Baranja). Bio je odgovorni urednik somborskoga lista *Narod*, čija su ukupno tri broja u duhu integralnoga jugoslavenstva izašla u prosincu 1932. Bio je suradnik somborskih *Naših novina* 1943.-44. zbog čega mu je poslije rata jedno vrijeme bilo zabranjeno raditi kao odvjetnik.

Izvor: Povijesni arhiv Subotica, F 228 29 Glavna knjiga studenata.

Lit.: *Neven*, 51/1926, 6, 18, 24, 32, 33, 35, 37, 50/1927, Subotica; A. Kusturin, U Bačkom Monoštoru, *Dom*, 39/1926, Zagreb; M. Kolar, Skupštinski pokret u Vojvodini, *Dom*, 24/1928, Zagreb; D. Popov, *Srpska štampa u Vojvodini 1918-1941*, Novi Sad, 1983; S. Beljanski (ur.), *75 godina Advokatske komore Vojvodine (1921-1996)*, Novi Sad, 1996; M. Simić, *Istorija subotičkog Pravnog fakulteta 1920-1941.*, Beograd, 1999; A. Čota Rekettye, Naše novine, politički gospodarski i društveni list 1943.-1944. Zombor/Sombor biliografija, *Klasje naših ravni*, 1-2/2012, Subotica

M. Bara, S. Mačković, Z. Vasiljević

KOLAR, Stjepan (Batina, 12. VIII. 1936.), grafički dizajner. Sin je Matije i Mande, rođ. Gorjanac. Osnovnu školu i stolarski zanat završio je u rodnom mjestu, a 1958. seli se u Sombor gdje se prekvalificira za firmopisca. Član je Udruženja likovnih umjetnosti primijenjenih umjetnika i dizajnera Vojvodine (UPIDIV) od 1974. Bio je uposlen u Kulturno-propagandnom centru u Somboru, Studio Dekoru te Galeriji *Likovna jesen* u Somboru kao dekorater.

U svojem ateljeu kao samouk dizajnira zaštitne znakove, plakate u tehnici sitotiska. Sudjelovao je na više od četrdeset natječaja grafičkog dizajna diljem bivše Jugoslavije. Oblikuje grafička rješenja kulturnih manifestacija i događaja (npr. Likovna jesen, Sombor) te sportski plakat za automoto sport koji se održavao u Rijeci, Crikvenici, Zagrebu, Vukovaru, Novom Sadu, Bačkoj Palanci, Rumi, Subotici, Somboru, Lemešu i Podgorici. Plakate automoto sporta Jugoslavije, među ostalim, izlagao je 1990. u Mramornoj dvorani Povijesnog i pomorskog muzeja u Rijeci. Izlagao je na 14 samostalnih izložaba u zemlji i inozemstvu, a kolektivno na oko 20 izložaba, među kojima i na bijenalnim izložbama UPIDIV-a »Forma«. Imao je samostalnu izložbu plakata u Metro klubu u povodu Svjetskog prvenstva u motociklizmu u Budimpešti 1989., izradio je 20 plakata za Yu grand prix svjetska prvenstva u motociklizmu koja su održavana u Rijeci, kao i plakat za Prvenstvo Jugoslavije u kartingu u Subotici 1982. Izrađuje plakate za Bunjevačko-šokačka prela koje organizira HKUD *Vladimir Nazor* u Somboru.

Dobitnik je brojnih nagrada i priznanja: II. nagrade na natječaju za zaštitni znak Jugopetrola (Beograd, 1965.), II. nagrade na natječaju za zaštitni znak Fabrike amortizera (Priština, 1967.), I. nagrade za zaglavlje lista *Pokret* (Sombor, 1970.), I. nagrade na natječaju za etiketu ulja Sunce (Sombor, 1972.), I. nagrade za spomen značku 30 godina Batinske bitke (Sombor, 1974.), I. nagrade na natječaju za grb općine Subotica (1981.), I. nagrade za amblem Gradskog muzeja Sombor (1983.), Otkupne nagrade za znak Likovne jeseni (Sombor, 1985.) itd.

Živi u Somboru.

Lit.: *Izložba plakata Stjepana Kolara*, Automotodrom Rijeka, Press centar, 15., 16., 17. lipnja 1990.; I. Karlavaris (ur.), *Trideset godina UPIDIV-a*, Novi Sad, 1994; *Leksikon umetnika Vojvodine*, 1, Novi Sad, 2001; Z. Rajčetić, V. Mitrović, U. Nedeljković, *UPIDIV 50 godina*, Novi Sad, 2014.

Lj. Vuković-Dulić

Amblem Gradskog muzeja Sombor iz 1983.

KOLČIĆ, Đuro Franjo → Kulczycki, Jerzy Franciszek

KOLEDA (*starocrkvenoslav.*: kolęda < *grč.* καλάνδαι < *lat.* kalendae < *lat.* calare: zazivati, zvati), ophodi skupine mladića (*koledara*) koji pjevaju posebne pjesme u božićno-novogodišnje vrijeme i uz izvedbu kratkih prizora vjerskog sadržaja žele sreću pojedinom domu te rodnost usjeva i priploda, a zauzvat ih ukućani daruju. Podrijetlo kolednih običaja pretkršćansko je i poznavali su ih svi indoeuropski narodi – riječ je o najstarijem sloju narodne kulture, koji je kristijaniziran i uspio se održati prilagođavanjem u povijesnom procesu. Pojedini autori obredne povorke drže običajima koji su u davnim vremenima označavali »početak nove sunčane godine«. Gerundski oblik *calendae* (*dies*) odnosi se na dane koje treba zazivati, kako su Rimljani nazivali novogodišnje blagdane. Siječanjske kalende prvi su dan ili dani u godini starih Rimljana, koji su se slavili žrtvama, darovima (kao znakom blagostanja), zabavama itd. Otuda je naziv prešao na novogodišnje ophode i povorke, koje po svoj prilici nisu izvor slavenskih *koleda*, nego srodna pojava koja je na slavenske kolede utjecala ondje gdje je bilo dodira Slavena sa Rimljanima.

Koledarske običaje imaju svi slavenski narodi, koji su ih preuzeli još u doba zajedničkog života iz rimskoga ili grčkoga kulturnog kruga. U Hrvata duže su se zadržali u Primorju, Istri, Lici, Dalmaciji, Slavoniji, u gradišćanskih Hrvata te u bačkih Bunjevaca i Šokaca, uz regionalne prilagodbe različitim glazbenim tradicijama.

U podunavskih Hrvata održavale su se na treći dan Božića, na *Ivanje*, odn. blagdan sv. Ivana Apostola. Koledari su pjevali svoje pjesme po kućama. Prvi sačuvani opis koledara južnougarskih Hrvata dao je Ilija Kujundžić. On navodi da običaj izvodi dvanaest mladića, koji se dijele na dvije skupine – četa od šest mladića; svaka četa, skupina ima dvojicu kolovođa, koji su u rukama nosili fenjer iskićen vrpcama i ružmarinom, trojicu pjevača i jednog blagajnika *kasira*, dok torbonoša nije bio pripadnik skupine, nego najmljeni pomagač. Koledari bi ulazili u svaku kuću u kojoj je gorjela svijeća i veselo su pjevali *starovinske koledarske pisme* namijenjene članovima obitelji. U domovima se nisu dugo zadržavali, ali su primali darove u hrani i vinu. Nakon završetka ophoda među sobom su dijelili darove na jednake dijelove svakomu sudioniku povorke i *meštaru* koji ih je pripremao za obilazak kuća. Ante Sekulić navodi da je mlađi bunjevački svijet u novim i izmijenjenim društvenim okolnostima nakon Drugoga svjetskoga rata prestao njegovati taj običaj, ali da se o njemu moglo još čuti od pripadnika zajednice starijih kazivača, kao i da se nešto dulje zadržao kod podunavskih Šokaca. U Dušnoku je običaj posljednji put izveden 1948.

Sakupljači koji opisuju taj običaj kao grupni obilazak mladića koji pjevaju unisono acapella jesu i Nikola Kujundžić, onodobni kapelan u Dušnoku, Ive Prćić, koji spominje da su se koledarske pjesme izvodile uz pratnju gajdaša ili guslara, te Stjepan Velin koji je podrobno opisao običaj u Dušnoku. Stih u kojem se izvode koledarske pjesme strukturiran je kao četverac, uz pripjev *koledo*, a tematika je posvećena željama za dobar prinos, plodnost i zdravlje ukućana:

Danak svanu, koledo,
Sunce granu, koledo,
I obasja, koledo,
Naše šume, koledo,
Plodne njive, koledo,
I livade, koledo,
Vinograde, koledo,
I lugove, koledo,
Naše dvore, koledo...

Prema navodima Vuka Karadžića 1852. *kolede* su običaj u kojem je momčad išla od kuće do kuće i pjevala pjesme »od kolede« te dodaje da se taj običaj među pravoslavnima gotovo sasvim izgubio, ali da u katolika još živi. Prema Vesni Marjanović među koledarske i zimske obredne povorke ubrajali su se i ophodi večer uoči sv. Lucije 12. prosinca u Mađara, Šokaca i Bunjevaca

u Bačkoj i sjevernom Banatu, u kojima ophod naselja obavljaju ženske povorke, koje se nazivaju *Luce, Lucije*.

Lit.: S. Velin, Običaj koleda u Dušnoku, *Etnografija južnih Slavena u Mađarskoj*, 3, Budimpešta, 1979; N. Fracile, *Vokalni muzički folklor Srba i Rumuna u Vojvodini*, Novi Sad, 1987; A. Sekulić, *Bački Bunjevci i Šokci*, Zagreb, 1989; I. Lozica, Došli smo Vam kolendati, u: Naila Ceribašić, Grozdana Marošević (ur.), *Glazba, folklor i kultura. Svečani zbornik za Jerka Bezića*, Zagreb, 1999; *Hrvatska enciklopedija*, 6, Zagreb, 2004; V. Marjanović, *Maske, maskiranje i rituali u Srbiji*, Beograd, 2008; T. Babić, *Muzička baština Bunjevaca*, Subotica, 2010.

T. Štricki-Seg

KOLEKTIVIZACIJA (*rus.* kollektivizacija < *njem.* Kollektiv < *lat.* collectivus: združen, udružen), dobrovoljno ili prisilno udruživanje radi stvaranja oblika zajedničke organizacije i kontrole gospodarskih i drugih djelatnosti na temelju zajedničkoga vlasništva. Teorijski se oslanja o doktrinu kolektivizma, koja ističe prednosti solidarnosti, kolektivnoga djelovanja i života u zajednici, protivno nadmoći privatnih interesa i socijalnoj diferencijaciji na osnovi bogatstva i utjecaja. Premda može biti i dobrovoljna, nastala na temelju tradicijskih shvaćanja i običaja ili pod utjecajem vjerskih i ideoloških načela (npr. kibuci u Izraelu), ponajprije se odnosi na ideologiju i praksu komunističkoga ukidanja privatnoga vlasništva, u prvom redu nad zemljištem, te prisilnoga udruživanja u kolektivna gospodarstva sa zadružnim vlasništvom, uz nominalno zajedničko upravljanje, a zapravo provedbu državnih direktiva. Najpoznatiji je oblik prisilne kolektivizacije u socijalističkim zemljama onaj koji je, kao oblik socijalizacije poljoprivrede, započet 1920-ih u SSSR-u stvaranjem zadružnih imanja – kolhoza i državnih imanja – sovhoza. Kolektivizacija je praćena i agrarnom reformom, nacionalizacijom i konfiskacijom zemljišta i druge pokretne imovine te se provodi uz jake represivne mjere, u skladu sa shvaćanjem marksističke ideologije da su seljaci konzervativni elementi, pretjerano vezani za zemlju. Poljoprivrednici su u zadrugama, uz udjel u prihodu zajedničkoga imanja, katkada mogli zadržati i manje parcele koje su obrađivali za privatne potrebe. No seljaci su se opirali kolektivizaciji, zbog čega su od vlasti pogrdno nazivani kulacima (izvorno ruski »bogat i škrt seljak«, u prenesenom značenju »seljak protivnik socijalizma«) te su premlaćivani, zatvarani, a katkad i ubijani. Taj prisilni sustav poljoprivredne proizvodnje uveden je nakon II. svjetskog rata i u drugim socijalističkim zemljama, pa i u bivšoj Jugoslaviji, gdje je napušten 1953., te u Madžarskoj, i to od 1949. kao dobrovoljna, a od 1960. kao opća i obvezna, koja je trajala sve do raspada komunističkog sustava. Najdrastičniji oblici provedeni su u komunističkoj Kini za vladavine Mao Zedonga te u Kambodži

Hrvatska RIJEČ

GLASILO NARODNE FRONTE VOJVODINE

GODINA PETA

SUBOTICA

CIJENA 2 DINARA

SNAŽAN PORAST SELJAČKOG RADNOG ZADRUGARSTVA U SUBOTIČKOM SREZU

U Vojvodini ima 348 kulturno-prosvjetnih društava sa preko 60.000 članova

Propagandni tekst iz *Hrvatske riječi* 1949.

u vrijeme Pola Pota. S raspadom komunizma taj je neproduktivni i neslobodni sustav poljoprivredne proizvodnje napušten, a zemlja je privatizirana.

U bunjevačkih Hrvata, koji su najvećim dijelom bili vezani uz poljodjelstvo, kolektivizacija je ostavila teške posljedice. Premda su bili protiv madžarskih vlasti za vrijeme rata, poput svih zemljoradnika bili su predmetom surova poslijeratnog uvođenja socijalističkih kolektivističkih načela u poljoprivredi, praćenoga oduzimanjem zemlje i sredstava za proizvodnju, konfiskacijom i agrarnom reformom. Uz to bili su dužni predavati navodne viškove poljoprivrednih proizvoda prema niskim cijenama i kvotama koje su nerealno visoko određivale vlasti, a kako ih mnogi nisu mogli ispuniti, ili su pak manje iznose skrivali da bi se sačuvali od gladi, fizički su zlostavljani (među ostalim i tzv. čupanje brkova), zatvarani, u krajnjim slučajevima i ubijani ili su počinili samoubojstvo. Sve

je to prouzročilo slabljenje gospodarske moći bunjevačkih seljaka i smanjenje njihova društvenoga utjecaja na selu jer su ti procesi bili praćeni kolonizacijom i agrarnom reformom, u kojoj su kolonisti, kao članovi komunističke partije, bili nositelji političke moći na selu (prije svega Srbi), a u provedbi kolektivizacije, tj. oduzimanju napose pokretnih stvari i poljoprivrednih proizvoda, katkada su davali ovlasti i mjesnim bunjevačkim bezemljašima. U Madžarskoj je pak bila provedena gotovo potpuna kolektivizacija zemljišta, koja je rezultirala raseljavanjem bunjevačkoga stanovništva, osobito prema industrijskim centrima u drugim dijelovima Madžarske. Kolektivizacija je propagirana i u poslijeratnoj *Hrvatskoj riječi*, a o neuspjehu među seljacima svjedoče i seoski kalendari: nakon što je 1946. zabranjena *Subotička Danica*, u izdanju *Hrvatske riječi* za 1947. i 1948. godinu tiskan je *Narodni kalendar* s petokratkom zvijezdom na naslovnici te *Kalendar Hrvatska riječ* za 1952. godine, ali ih narod nije prihvatio. O teškim posljedicama na selu svjedoči i slučaj Lajče Jaramazovića, sudionika partizanskoga pokreta otpora i poslijeratnoga visokoga dužnosnika u gradskoj, pokrajinskoj, republičkoj i saveznoj vlasti, koji se 1950-ih razišao s komunističkom vlašću zbog mjera i metoda prisilnoga otkupa i utjerivanja poljoprivrednika u zadruge.

Lit.: *Politička enciklopedija*, Beograd, 1975; *Hrvatska enciklopedija*, 6, Zagreb, 2004; J. Popov, *Drama na vojvođanskom selu (1945-1952)*, Novi Sad, 2002.

S. Bačić

KOLENDAR, pučki godišnjak za Slavoniju i Podunavlje koji je izašao za 1743. i 1744. Poput kasnijih franjevačkih kalendara, tiskan je kod budimskoga tiskara Leopolda Francisca Landerera, koji je u to vrijeme imao vladarsku povlasticu da jedini može tiskati kalendare na *ilirskom*. Kako nema sačuvanih primjeraka, o njegovu izlasku zna se iz kasnije literature. Pozivajući se na Šimu Ljubića, Matija Evetović tvrdi da ga je izdavao slavonski kulturni radnik fra Đuro Rapić (1715. – 1785.), koji je u to vrijeme bio učitelj filozofije na filozofskom učilištu u Požegi (1741.- 44.). Postojanje tog kalendara potvrđuje je i fra Josip Jakošić 1795. u djelu *Scriptores Interamniae*, iako ne spominje njegov naziv. Evetović naglašava kako je Rapićev kalendar jedan od dokaza kako veze Bunjevaca i Šokaca u Ugarskoj s ostalim Hrvatima u Hrvatskoj nisu tek novijega datuma, nego imaju dublju povijesnu dimenziju.

Lit.: Š. Ljubić, *Ogledalo književne povijesti jugoslavjanske na poučavanje mladeži*, 2, Rijeka, 1869; S. Bačić, Prilog povijesti narodnih kalendara kod Bunjevaca i Šokaca u Bačkoj, *Subotička Danica (nova) : Kalendar za 2003. godinu*, Subotica, 2002; M. Tatarin, Jedan zaboravljeni slavonski kalendar iz 18. stoljeća, u: N. Batušić i dr. (ur.), *Prešućeno, zabranjeno, izazovno u hrvatskoj književnosti i kazalištu*, Zagreb – Split, 2007; Đ. Franković, Zaboravljeni budimskih Kalendar slovinski… iz 18. stoljeća, *Klasje naših ravni*, 11 – 12/2008, Subotica; F. E. Hoško, Vjerska, prosvjetna i kulturna misija franjevaca, u: V. Kusin i dr. (ur.), *Slavonija, Baranja i Srijem : vrela europske civilizacije*, 1, Zagreb, 2009; *Hrvatski franjevački biografski leksikon*, Zagreb, 2010; M. Evetović, *Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata*, Subotica, 2010.

S. Bačić

KOLERA (*lat.* cholera <*grč.* kholéra, od *grč.* kholḗ: žuč), akutna infekcijska bolest s učestalim vodenastim stolicama, povraćanjem, grčevima u trbuhu, općim lošim stanjem i velikom smrtnošću. Iako se spominje nekoliko stoljeća prije Krista, smatra se da su »epidemije kolere« zapravo bile epidemije drugih neprepoznatljivih zaraznih bolesti, a da je ova bolest novijega datuma (iz XIX. st.). Pradomovina joj je Indija (*Cholera asiatica*, *Cholera indica*), područje delte rijeke Ganges. Odatle se širila prema Dalekomu istoku (1818.) te preko sjeverne Afrike i Rusije u Europu (1829. i kasnijih godina). Pogodno su tlo za širenje bolesti močvarni predjeli, priobalja rijeka i mjesta gdje je higijena na niskoj razini. Uzročnika bolesti – patogenu klicu *Vibrion cholerae* – otkrio je Robert Koch 1883. Prenosi se posredno (predmeti, namirnice, voda, kukci) i neposredno (osobe koje su u dodiru s bolesnikom). Sprječava se uporabom higijenski ispravne vode i pri-

mjerenim odstranjivanjem izmeta. Do sada je zabilježeno sedam pandemija (1817.-23., 1829.-37., 1840.-60., 1863.-75., 1881.-96., 1899.-1923., 1961.-1970-ih), a u južnoj je Ugarskoj bilo nekoliko epidemija od 1830-ih do početka XX. st.

U vrijeme kad se preko Rusije, Poljske i Njemačke 1830./31. širila prema zapadnoj i južnoj Europi, naredbom Mješovitoga povjerenstva, sastavljenoga od članova Ugarskoga namjesničkoga vijeća, Ugarske komore i predstavnika vojske (*Commissio politico-cameralis militaris mixta*), izdanom 1830. u Pešti, podignut je, u cilju suzbijanja širenja bolesti, sanitarni kordon na granicama prema zemljama iz kojih se kolera prenosila. Ipak, bolest se proširila isprva na sjeverne, a ubrzo i na južne županije. Gradovi i županije zatvarali su se sanitarnim kordonom, ceste su blokirane, a prilaze županijama i gradskim kapijama čuvali su stražari. Svaka osoba pri ulazu u Bačko-bodrošku županiju već je od Milkuta morala provesti određeni broj dana u karanteni, kao i pred gradovima, bez obzira na to je li imala potvrdu da dolazi iz nezaraženih krajeva. U karanteni su bili izloženi zajedno sa svojim stvarima višekratnomu dimljenju sumporom. U Segedinu se kolera pojavila 26. VII., u Subotici 1. VIII., u Somboru 6. VIII. 1831., a prestala je potkraj rujna iste godine. Stanovništvo je u početku dobivalo obavijesti o mjerama zaštite od dobošara na križanjima ulica te od svećenika s propovjedaonice u crkvi, a poslije je i to izostalo zbog zabrane okupljanja ljudi u većim skupinama. Službeni akti željeznim su se vilama predavali pošto su prethodno bili izbušeni i provučeni kroz sumporni dim. Od svih dezinfekcijskih sredstava puk je najviše prihvatio pušenje na lulu (koje se nakon toga toliko raširilo da je magistrat Szent Márie/Subotice sljedeće godine zabranio pušenje na javnim mjestima zbog opasnosti od požara). Bilo je zabranjeno pojedinačno pokapanje umrlih, već su određeni ljudi posebnim zaprežnim kolima sakupljali umrle, odnosili ih na groblje i pokapali ih u zajedničku grobnicu polijevajući ih otopinom vapna. Oglašavanje crkvenim zvonom da je netko umro bilo je zabranjeno jer bi stalno zvonjenje uznemirivalo ionako uplašeno stanovništvo. Izvan subotičkoga šanca, na Bajnatu, podignuta je baraka – »kolerična bolnica« – za siromašne oboljele od kolere. Kao student u akciji suzbijanja kolere u Subotici sudjelovao je i Vince Zomborčević, što je bilo osobito važno za bunjevački puk jer je govorio hrvatski (»ilirski«). U Subotici je zabilježeno nekoliko umrlih od kolere i tijekom 1836., ali su to vjerojatno bili neprepoznati bolesnici s blagom kliničkom slikom kolere iz 1831. U Bačkoj je do kraja vala 1836. oboljelo oko 8500 osoba, od kojih je umrlo oko 4500. Najviše zaraženih bilo je u Subotici zbog kasno poduzetih preventivnih mjera – prema franjevačkim maticama, od oko 5000 oboljelih umrlo je 2599 osoba, dok je u Somboru bilo oko 750 smrtnih slučajeva.

Epidemija kolere vladala je u vojnim postrojbama u vrijeme ratnih operacija 1848./49. u cijeloj Ugarskoj. God. 1848. u Baji je lipnju oboljelo 89 osoba, od kojih je 41 umrla; dok je u studenom u Subotici evidentirano 30 oboljelih, od kojih je 6 umrlo, dotle je u Somboru kolera izbila jednakom žestinom kao i 1831., ali nema preciznih podataka o broju oboljelih; i u Baču je kolera harala u srpnju i kolovozu 1848., no mnoga su sela bila uglavnom pošteđena.

Zbog ponovne pojave kolere u Bačko-bodroškoj županiji 1854./55. upravnik subotičke bolnice dr. Antal Kovács bezu-

I. Pančić, *Kolera u Subotici 1873. godine*, Subotica, 1991.

spješno je od gradskih vlasti tražio proširenje bolnice zbog sve većega broja hospitaliziranih bolesnika kako bi se omogućila izolacija oboljelih od kolere. Narod se išao moliti u kapelu sv. Roke. U Subotici je od 17. VI. do 15. IX. od 1708 oboljelih umrlo 1018.

Manja epidemija kolere pojavila se i 1866./67. Na pustari Tavankut i u Bajmoku trajala je od rujna do studenoga 1866. Liječnici su predlagali da se obližnja oficirska prazna kuća uredi za oboljele, ali gradske vlasti nisu prihvatile prijedlog. Jedno izvješće subotičkoga gradskoga kapetana navodi da je u gradu od rujna do studenoga 1867. oboljelo 233, a umrlo 169 osoba.

Novi val došao je u Ugarsku u rujnu 1872. iz Galicije unatoč pojačanoj sanitarnoj kontroli pa je potkraj godine u Bačkoj evidentirano 17 oboljelih. Unatoč tomu što je siječnja 1873. Ministarstvo unutarnjih poslova uputilo dopis svim gradskim vlastima da se otvore karantene na željezničkim kolodvorima, izvede dezinfekcija kolodvora, hotela, kavana i drugih javnih mjesta zbog očekivanoga povećanja putnika zbog predstojeće Svjetske izložbe u Beču, mjere opreza popustile su, što je omogućilo širenje bolesti. I dok je gradski veliki župan Máté Lénárd zahtijevao pripravnost i pojačanje mjere, gradske vlasti tomu nisu pristupilo ozbiljno te se kolera u Subotici pojavila 2. VII. 1873. Veliki župan energično je tražio da se ukloni smeće s javnih i privatnih površina, da se te površine dezinficiraju, da se kanali i bare u gradu zatrpavaju, da se umrli, bez obzira na to od koje su bolesti umrli, ne drže u kućama, a sa zakašnjenjem su otvorene »kolerične bolnice« – za vojsku u adaptiranoj konjušnici, a za građanstvo u prostorijama gradske streljane. Do prestanka epidemije 1. X. oboljela je 1561 osoba, a 557 ih je umrlo. *Subatički glasnik* Kalora Milodanovića objavio je za bunjevačko stanovništvo koje nije znalo madžarski u broju od 16. VIII. »Uputstvo kako se vladati triba dok kolera traje«, koje je izdao Mijo Prćić, gradski kapetan i predsjednik odbora za zdravlje, imajući u vidu da je narod s nepovjerenjem gledao na medicinsku pomoć koju pružaju vlasti. List je objavljivao i vijesti o koleri, među ostalim i u Baji i Gari (koja je bila osobito snažno zahvaćena), a posebno je kritizirao gradske vlasti zbog nezadovoljavajuće brige za zaražene na salašima.

Posljednji se put u južnoj Ugarskoj pojavila potkraj XIX. i početkom XX. st. u obliku niza manjih lokalnih epidemija. Tako je *Neven* dva puta posvetio uvodnike koleri (8/1884, 8/1886), pisao je o sporadičnoj ponovnoj pojavi u Bačkoj (12/1892, 9/1893), kada je pogodila nekoliko mjesta uz Dunav i Tisu, među ostalim Santovo i Sontu, kao i o prevenciji (10/1893, 9/1911). O bojazni od pojave kolere početkom XX. st. svjedoči i dopis subotičkoga gradskoga fizikusa Josefa Günthera upućen gradskoj upravi, u kojem je tražio da se izvedu popravke na nekadašnjoj baraci, tj. »koleričnoj bolnici« na Bajnatu te na zapuštenim barakama mrtvačnicama na grobljima, koje su prije služile za smještaj oboljelih od kolere.

Izvori: Povijesni arhiv Subotice, F:272 (Magistrat slobodnog kraljevskog grada Subotice 1779-1849), pred. br. 12-E-364/pol. 1832; F:273 (Gradsko načelstvo Subotice, 1850-1861), pred. br. 3650/B.M.A. 1855; IASu, F:002, pred. br. 5021/polg. 1873; F:002, pred. br. 2282/polg. 1873; F:002, pred. br. XXI – 36/1913.

Lit.: I. Iványi, *Szabadka, szabad királyi város története*, 1, Szabadka, 1886; L. Liht, Kolera u Subotici 1831. godine, *Glasnik Higijenskog instituta*, 3/1956, Beograd; K. Todorovič, Kolera, u: *Medicinska enciklopedija*, 5, Zagreb, 1961; S. Jovin, *Epidemija kolere u Vojvodini 1848-1849.*, Novi Sad, 1987; I. Pančić, *Kolera u Subotici 1873. godine*, Subotica, 1991; E. Libman, *Istaknuti lekari Subotice (1792-1992)*, Subotica, 2003; R. Antić, Epidemije kuge i kolere u 18. i 19. veku u Vojvodini, u: *800 godina srpske medicine : [zbornik radova Drugog naučnog skupa 800 godina srpske medicine]*, Beograd, 2011.

E. Libman

KOLIBA, naziv za manji stambeni objekt različitih namjena u Šokaca i Bunjevaca. Gradi se od različita materijala, najčešće od dasaka, pruća, kolja, pletera, a pokriva se također različitim materijalom – granjem, korom drveta, kukuruzovinom, trskom, u novije doba i crijepom. Služi za

stanovanje na određeno vrijeme, obično ljeti, pri ispaši stoke na pašnjacima, a u vinogradima tzv. vinogradarska kuća za boravak *pudara* (radnika i čuvara u vinogradima) i odlaganje alata. Dimenzije nisu veće od 3 x 5 m, a krov je »na dvije vode«.

A. Rudinski

KOLIBICE, običaj izrađivanja i blagoslova objekata sličnih kolibama za blagdan Tijelova u šokačkih Hrvata. Održao se gotovo do kraja 1950-ih, kad se u mnogim mjestima posve ugasio i nestao. U Plavni se ponovno održava posljednjih godina unutar crkve.

Kolibice su se izrađivale dan prije Tijelova. Za izradu su se rabile zelene grane duda, *zóve* i široko lišće divljega čička, koje je uz grane služilo i za pokrivanje krova. Bile su četvornoga oblika, a krov je bio na »jednu vodu«, blago ukošen. Pod im se prekrivao laticama ruža, na koje bi se postavljali kipići Majke Božje ili nekih svetaca. Pravljene su na više mjesta, po ulicama i raskrižjima sela. Nakon sv. mise župnik bi s vjernicima pohodio kolibice da ih blagoslovi i okadi. Išlo se u procesiji – nosio se križ, barjaci, nebo (ispod kojega je župnik nosio sakrament), velika svijeća i kadionica, kip Majke Božje i na kraju vjernici. U Plavni su kip Majke Božje nosili *gosponoše*, a nebo članovi pastoralnoga vijeća (crkveni odbornici). Nakon blagoslova svaka je obitelj svoj blagoslovljeni vjenčić donosila kući i vješala na gornji dio dovratka iznad ulaznih vrata.

J. Dumendžić

KOLIĆ, Grgo (Subotica, 18. II. 1928. – Subotica, 22. VII. 2007.), političar. Rođen je u radničkoj obitelji Tome i Janje, rođ. Rudić Vranić. Osnovnu i srednju školu završio je u Subotici postavši tekstilni pletač. Za vrijeme rata bio je ilegalni pripadnik SKOJ-a u rodnom gradu. Poslije rata zapošljava se u subotičkoj tvornici čarapa *8. mart* kao službenik. Diplomirao je na Ekonomskom fakultetu u Subotici 1965. Kao omladinac obnašao je više dužnosti: član Sreskog komiteta SKOJ-a, odnosno Narodne omladine Grada Subotice, predsjednik Narodne omladine Reonskog komiteta Mjesne zajednice Gat, predsjednik Općinskog, poslije i Sreskog komiteta Narodne omladine Subotice. Poslije je bio tajnik Općinskog, odnosno Sreskog komiteta SKJ. U to vrijeme bio je u skupini najviših gradskih dužnosnika (uz Vladimira Đanića, tajnika Sreskog komiteta SKJ, Antuna Vujkovića – Ćope, tajnika Skupštine Općine Subotica, Marka Poljakovića, predsjednika SO Subotica i dr.) koji su dočekali predsjednika Jugoslavije Josipa Broza Tita na proputovanju kroz Suboticu 1962. iz Sovjetskog Saveza.

Grgo Kolić

Obnašao je i funkcije predsjednika Sreskog sindikalnog vijeća Sreza Subotice, člana Općinske i Sreske konferencije SSRNJ-a, odbornika Skupštine Grada, odnosno Općine Subotica u više mandata, te zastupnika u društveno-političkim vijećima Skupštine Vojvodine i Srbije.

Nakon što je napustio funkcije u politici do umirovljenja je bio direktor Kreditne banke Subotica (poslije subotičke filijale Vojvođanske banke). U to vrijeme bio je i predsjednik NK *Spartak* u Subotici.

Pokopan je na Kerskom groblju u Subotici.

Izvor: izjava Jelene Poljaković, rođ. Kolić, kćerke Grge Kolića, i supruga Dragana Poljakovića, iz Subotice

Lit.: Ž. Inić, *Knjiga o »Spartaku« 1945 – 1997 : 1947 – 1997*, Subotica, 1997; G. Bačlija, Tito na željezničkom kolodvoru u Subotici, *Hrvatska riječ*, 479, Subotica, 1. VI. 2012.

G. Bačlija

KOLO, vrsta nekadašnjih zabava bunjevačkih momaka i djevojaka. Kao privatne, kućne zabave s plesom, održavala su se ljeti nedjeljom poslijepodne, na salašima i u gradskim *avlijama* ili na ulici, uz glazbu, do zalaska sunca. Djevojke su se za ove prigode odijevale svečano – u *bilo*. Za razliku od *skupština*, na kojima se okupljao uži krug ljudi koji su se dobro poznavali te su na njih mogli dolaziti samo pozvani gosti, u kolo su, osim pozvanih, mogli slobodno doći i drugi gosti. U kolo su momci

Momci i *divojke* pred početak kola

i djevojke dolazili u paru, ali je ono bilo i mjesto upoznavanja mladeži. Po naravi stvari, osim razgovora, središnji dio zabave bio je ples u kolu.

Kao javne zabave priređivala su ih društva u svojim prostorijama, uz slobodan pristup nečlanovima i naplatu ulaznica. Pod imenom *Veliko kolo* bunjevačka mladež u Subotici u dvorani hotela *Pešta* vrlo uspješno priredila je 12. IV. 1896. veliku skupnu zabavu mladih, uz želju da se organizira i sljedećih godina. No vlasti nisu dopustile njezino organiziranje 1897. te više nije organizirano. Upravo pod tim imenom nastojalo se organizirati i društvo *Kolo mladeži*, čiju registraciju i nakon višegodišnje administrativne borbe madžarske vlasti nisu dopustile. Međutim, iako *Veliko kolo* više nije održano, bunjevačka mladež uspješno je organizirala zatvorenu zabavu u subotičkoj Dudovoj šumi 1902. s oko 300 mladića i djevojaka. Na svakoj proslavi dužijance sve do danas navečer se priređuje *Bandašicino kolo*.

Lit.: A. Sekulić, *Bački Hrvati*, Zagreb, 1991; A. Stantić, Od Velike do Male Gospojine, *Zvonik*, 9/2004, Subotica; M. Dronjić, Etnografske crtice o prelima u Subotici i okolici, u: *Tradicijska baština i etnokulturni identitet podunavskih Hrvata Bunjevaca*, Zagreb, 2014.

S. Bačić

KOLO, ples koji izvodi skupina ljudi držeći se za ruke i oblikujući krug, pri čemu se plesači u kolu gibaju ulijevo ili udesno u ovisnosti o plesnom obrascu. Smatra se da je to najstariji oblik plesa, u kojem je istaknuta potreba za izražavanjem zajedništva, a zastupljen je u različitim kulturnim regijama. Zbog svoje je jednostavnosti neobično rasprostranjen, može se reći općeljudski. Pleše se u različitim svečanim prigodama, na vjenčanjima i veseljima. Plesači se međusobno drže za ruke, za prste ili plešu s rukama na ramenima. U tu vrstu plesa svatko se može uključiti bez potrebe za partnerom. Kolo je kao ples, ali i kao društveno zbivanje, bilo glavno mjesto upoznavanja djevojaka i mladića.

Ples u krugu (kolu) jedan je od osnovnih oblika hrvatske tradicijske plesne kulture, a pojavljuje se u svim njezinim plesnim zonama. Popraćen je najčešće glazbenom pratnjom tradicijskih instrumenata (u panonskoj plesnoj zoni, tj. kod Bunjevaca i Šokaca, najčešće su to tambura, gajde, harmonika, frula) ili kombinirano, uz pratnju pjesme i svirke. No hrvatska

Bunjevačko kolo u drugoj polovici XIX. st.

tradicijska plesna kultura poznaje i tzv. *nijema* kola, tipična za gorsko i dinarsko područje te dalmatinsko zaleđe.

Najvažnija stilska karakteristika plesa u kolu kod Bunjevaca jest ples uz izrazite vertikalne titraje, kod Šokaca drmanje (otuda drmeži) te kretanje kola udesno. Najve-

ću skupinu bunjevačkih narodnih plesova čine upravo različita kola: veliko bunjevačko kolo, malo bunjevačko kolo, gajdaško kolo, ćućavo kolo, slamarsko kolo te plesovi koji se plešu u hvatu ukrug: jastuk tanca, igrala bi dere, kad se cigo zaželi, rokoko, bože daj.

Lit.: I. Ivančan, *Narodni plesni običaji u Hrvata*, Zagreb, 1996; S. Tonković, *Dragulji bunjevačke riznice*, Novi Sad – Petrovaradin, 2001.

Lj. Vuković-Dulić

KOLO, časopis za književna i kulturna pitanja, koji u različitim nakladnim serijama (mjesečnik, tromjesečnik, zbornik, almanah, godišnjak) s prekidima izlazi u Zagrebu od sredine XIX. st. Pokrenut u okviru Ilirskog pokreta, tj. Hrvatskog narodnog preporoda, 1842. (iste godine kada je osnovana i Matica ilirska) s podnaslovom *Članci za literaturu, umjetnost i narodni život*, izlazio je do 1853. Objavljeno je ukupno 9 knjiga, uz stanke (1844.-46. i 1848.-49.), a u nakladi Matice ilirske (od 1874. – Matica hrvatska) objavljene su knjige br. 4-8. Uređivali su ga Dragutin Rakovac, Stanko Vraz, Ljudevit Vukotinović, Andria Torkvato Brlić i Mirko Bogović. Prvi je u hrvatskoj periodici postavio čvršće estetske i kritičke kriterije težeći da bude na razini suvremene europske književne periodike.

Matica hrvatska obnavlja ga 1905. kao godišnjak pod imenom *Hrvatsko kolo*, s podnaslovom *Književno-naučni i umjetnički zbornik* (od 1906. *Naučno-književni zbornik*). U toj seriji surađivali su Antun Gustav Matoš, Vladimir Nazor, Dinko Šimunović i dr. Izlazio je do 1912. (osim 1911.). *Kao književno-naučni zbornik* Matice hrvatske izlazio je ponovno 1927.-43. (urednički odbor činili su Branimir Livadić, Franjo Jelašić, Milovan Gavazzi, Josip Pasarić i Blaž Jurišić), što je ostao i 1945.-46., ali uz novu ideološku koncepciju.

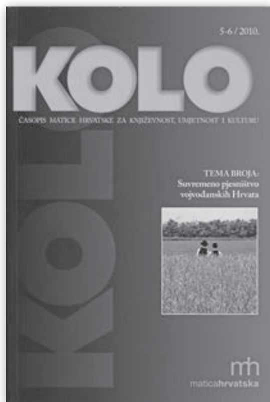
Nova serija *Hrvatskog kola* pokrenuta je 1948. časopisnoga ritma izlaženja sve do 1962. – isprva kao tromjesečnik, pa mjesečnik od 1952., zatim kao godišnjak (ukupno 22 sveska). Urednici su bili Marijan Matković, Joža Horvat, Slavko Kolar, Gustav Krklec, Vjekoslav Kaleb i Nikola Pavić.

Od siječnja 1963. u povodu obljetnice osnutka Matice hrvatske pokrenut je novi tečaj pod imenom *Kolo*, koji je izlazio do prosinca 1971. Do 1968. nosi podnaslov *Časopis za književnost, umjetnost i kulturu*, a poslije *Časopis za kulturu i umjetnost*. Prvi je urednik Vlatko Pavletić, poslije su ga uređivali Saša Vereš, Mladen Čaldarović, Milivoj Slaviček, Miroslav Vaupotić i Igor Zidić. Do zabrane Matice Hrvatske 1971. u 9 godišta objavljeno je 88 svezaka.

Ponovno je pokrenut 1991. kao mjesečnik (ur. Igor Zidić) pod imenom *Kolo Matice hrvatske* s podnaslovom *Časopis za kulturu, umjetnost i društvena pitanja*. Od 1995. izlazi tromjesečno kao *Kolo* s podnaslovom *Časopis Matice*, a od 2009. *Časopis Matice hrvatske za književnost, umjetnost i kulturu*. Glavni je urednik Vlaho Bogišić 1995.-2008., a od 2009. Ernest Fišer.

Od druge serije *Kola* u pojedinim su brojevima i godištima zastupljeni radovi o bačkim i srijemskim Hrvatima, kao i radovi te književno-umjetnička djela hrvatskih autora iz Bačke i Srijema. Ta se serija među južnougarske Hrvate širila s ostalim izdanjima Matice hrvatske preko mreže matičinih povjerenika, a među autorima za bačke su Hrvate od važnosti Jovan Hranilović (1905.-07.) i Ante Evetović Miroljub (1905., 1906.). Širenje i uključenost srijemskih Hrvata (Iso Velikanović, Adalbert Kuzmanović) u to je vrijeme bilo samorazumljiva zbog izravne pripadnosti Srijema hrvatskim, a ne ugarskim vlastima. Nakon obnove *Kola* u njemu su objavljivali Marko Čović (1939.) i Ante Sekulić (1943.), a zastupljeni su i radovi srijemskih Hrvata (Iso Velikanović, Mara Švel) i o Srijemu (Stjepan Pavičić). U tečaju koji je izlazio do zabrane 1971. objavljivali su Jasna Melvinger (1964.), objavljena je informacija o mladim hrvatskim autorima (Danijela Dragojević, Igor Zidić, Alojz Majetić, Igor Mandić, Zvonimir Mrkonjić, Nikica Petrak, Mate Raos i dr.) čiji su radovi objavljeni u br. 11/1965 subotičke *Rukoveti* (1965.), a Julije Šoltić objavljuje članak *Lovro Bračuljević (1685-1737) – prvi začetnik našeg fonetskog pravopisa (1730. g.).* (1967.).

Bački i uopće vojvođanski Hrvati najprisutniji su u aktualnom tečaju *Kola*, obnovljenom 1991. Najzastupljeniji je književnik Tomislav Ketig (1997., 1999., 2000., 2001.), a od velike je važnosti antologija *Suvremeno pjesništvo vojvođanskih Hrvata : poetika hrvatskog ruba na prijelazu tisućljeća*, koju je priredio Tomislav Žigmanov, objavljena kao tema broja 5-6/2010., koja sadržava izbor 73 pjesme 20 autora. Od

Kolo, br. 5-6/2010, Zagreb

književnika u novom su tečaju zastupljeni Neven Ušumović (2/2003) i Jasna Melvinger (3/2004). Među povijesnim radnjama posebno je značajan članak Stjepana Šterca *Promjene nacionalnog sastava stanovništva istočne Slavonije i zapadnog Srijema i Bačke nakon 1921. godine* (5-6/1991), a o povijesnim temama pisali su i Robert Skenderović (2/2003) i Stanko Andrić (4/2003). Sanja Vulić je u članku *O Matoševu jeziku, iznova* (3/2014) usporedila Matošev pjesnički leksik s govorom bačkih Hrvata. Najviše je prikaza, koje su s jedne strane pisali bački Hrvati (Neven Ušumović, 1/1997; Ante Sekulić o knjigama o Ivanu Petrešu, 2/2000; Tomislav Žigmanov o pjesmama Mirka Kopunovića, 3-4/2008), ili su s druge strane pisani o bačkim Hrvatima (Dalibor Šimpraga o zbirkama priča *7 mladih* Nevena Ušumovića, 2/1998; Sanda Lucija Piteša o knjizi Ante Sekulića *Rasprave o jeziku bačkih Hrvata*, 4/1998; Helena Sablić Tomić o zbirci pripovijesti Tomislava Žigmanova *Prid svitom – saga o svitu koji nestaje*, 3-4/2008; Silvana Vranić o knjizi Sanje Vulić *Vitezovi hrvatskoga jezika u Bačkoj*, 5-6/2009; Nevenka Nekić o knjizi Đure Vidmarovića *Hrvatsko rasuće*, čiji je dio posvećen i bačkim i srijemskim Hrvatima, 5-6/2010).

U najstarijem i najvažnijem hrvatskom filološkom časopisu pokrivena su gotovo sva tematska polja – od prikaza romana i zbirki pjesama, kulturoloških i tema iz književnosti, esejistike, povijesnih i migracijskih tema, čak i nekoliko prikaza knjiga iz područja jezikoslovnih rasprava vezanih za bačke Hrvate. Objavljivali su u njemu kroz cijelo XX. st. neki od najvažnijih autora iz korpusa bačkih hrvatskih književnika (Ante Evetović Miroljub, Jasna Melvinger, Ante Sekulić, Tomislav Ketig, suvremeni hrvatski pjesnici u Vojvodini). Unatoč različitim društvenim i povijesnim okolnostima koje su pratile izdavanje časopisa i uz izvjesne neujednačene učestalosti, postojao je kontinuirani interes urednika *Kola* za kulturološke i književne prakse bačkih i uopće vojvođanskih Hrvata.

Lit.: I. Martinčić, *Knjiga o Kolu* [pretisak kompleta 1842.-53. s bibliografijom], Zagreb, 1993; J. Bašić i dr., Bibliografija časopisa Kolo 1948.-1994., *Kolo*, 1-4/1995, Zagreb; *Hrvatski leksikon*, 1, Zagreb, 1996; G. Jelavić, Bibliografija časopisa Kolo 1996-2000, *Kolo*, 1/2001, Zagreb; *Hrvatska enciklopedija*, 6, Zagreb, 2004.

V. Čutura i S. Bačić

KOLO KATOLIČKE OMLADINE, neformalna udruga bunjevačke mladeži koja je djelovala u subotičkoj župi sv. Jurja nakon Prvoga svjetskoga rata. Organizirana je 1920. na poticaj Grge Vukova, jednoga

Članovi prve podružnice Bunjevačkog momačkog kola ispred crkve sv. Jurja prigodom proslave 10. godišnjice podružnice 12. VI. 1938.

od osnivača Bunjevačkoga momačkoga kola, te tadašnjega župnika Ilije Kujundžića okupljajući bunjevačku mladež iz subotičkih četvrti Senta i Bajnat. Formalno je pristupila Bunjevačkomu momačkomu kolu 1928. kao njegova prva i najaktivnija podružnica (druga podružnica bila je u subotičkoj župi sv. Roka, a treća u Žedniku).

Lit.: Naš omladinski pokret, *Subotička Danica ili bunjevačko-šokački kalendar (sa slikama) za prostu godinu 1934*. Subotica, b. g.; L. Stipić, 16 godina rada Bunjevačkog momačkog kola, *Subotičke novine*, 1-6/1937, Subotica.

S. Beretić

KOLO MLADEŽI, kulturno-prosvjetna udruga subotičkih bunjevačkih sveučilištaraca na prijelazu iz XIX. u XX. st., čiji formalni osnutak vlasti nikad nisu odobrile. Počeci društva sežu u 1894., kada se politička scena u Ugarskoj snažno podijelila na liberale i tradicionaliste. Tadašnji subotički gradonačelnik Lazo Mamužić svrstao se među liberale, a njegov dotadašnji politički suborac Ago Mamužić među tradicionaliste. Ago Mamužić i Andrija Stipić u svojim su kućama tada počeli okupljati bunjevačku akademsku mladež, ponajprije radi bunjevačke pjesme, svirke i veselja, koja se njegovala u kući Andrije Stipića. Mladi sveučilištarci ubrzo su se odlučili na organizirani rad. Uz Agu Mamužića, iza osnivanja društva stao je i Pajo Kujundžić, koji je u organiziranju mladeži vidio mogućnost za ostvarenje jezičnih prava Bunjevaca u školama, koje su vlasti onemogućavale. Uz unuke Andrije Stipića, Andriju ml. i Marka, u radu tada još neformalnoga društva od početka (1895.) bili su aktivni Stipan Matijević, prvi predsjednik Društva, i Ivan Budinčević Mukija, obojica odvjetnički pripravnici. Tako su 12. IV. 1896. u dvorani subotičkoga hotela *Pešta* organizirali Veliko kolo, javnu zabavu koja je u gradu privukla veliku pozornost. Sudjelovalo je na njoj i subotičko Srpsko pjevačko društvo. Uspjeh Velikoga kola potaknuo je mlade koji su sudjelovali u njegovu organiziranju da osnuju drugo subotičko bunjevačko društvo, koje bi okupljalo mlađe članove, budući da je Pučka kasina tada već okupljala starije generacije. Tako već 25. V. 1896. (prema *Subotičkoj Danici* – u prostorijama Pučke kasine, a prema *Nevenu* – u kući Age Mamužića) osnivaju Kolo mladeži radi »njegovanja naobrazbe u bunjevačkom narodu; radi usavršavanja bunjevačke pisme i svirke, pa i radi pomaganja sirotinje u naukama«. Za predsjednika je izabran Ivan Budinčević Mukija, a ime društvu dao je Stipan Matijević, govornik na Velikom kolu, koji je i izradio Pravila.

Iako *Subotička Danica* piše da je društvo osnovano »radi njegovanja bunjevačke pisme, svirke i zabave«, kao i da mu je glavna zabava Veliko kolo, koje želi organizirati svake godine, društvo je od samih početaka imalo i političke ambicije, pa su gradske vlasti tadašnjega gradonačelnika Laze Mamužića odbile odobriti djelovanje društva. Unatoč tomu sveučilištarci Kola mladeži željeli su ponovno organizirati Veliko kolo 2. V. 1897., što gradske vlasti nisu dopustile jer organizatori nisu pristali uvrstiti u program i glazbene točke na madžarskom jeziku, nego su ostali ustrajni da cijeli program bude isključivo na bunjevačkom. Zbog toga je mjesni madžarski tisak udrugu kritizirao kao panslavističku. Na skupštini društva 2. X. 1897. za predsjednika je izabran Josip Vojnić Hajduk, koji je ostao na njegovu čelu sve do kraja pokušaja registriranja. Kao reakciju na napade madžarskoga tiska da je riječ o nedomoljubnoj udruzi, izdao je 1898. knjižicu *Válasz több rendbéli ujság czikkelyekre* (*Odgovor na mnogobrojne novinske članke*), ukazujući na neutemeljenost napisa i pozivajući se na zakonom zajamčena jezična prava narodnosti.

Kako je registracija društva birokratski stalno odgađana, gradske vlasti nisu dopuštale osnivanje društva i organiziranje Velikog kola ni u sljedećim godinama. Unatoč tomu Kolo mladeži pokazalo se kao pravo mjesto za okupljanje novih naraštaja intelektualaca i političara, koji su se sastajali osobito prigodom svetkovina u privatnim kućama – kod Age Mamužića, Luke Kopilovića, Marka Stipića, Luke Sekelja, Paje Kujundžića, Ice Mamužića, braće Sudare-

vića i dr. Tek 20. XI. 1900. Gyula Gulner, državni tajnik Ministarstva unutarnjih poslova, konačno je odbio registrirati društvo s obrazloženjem da ima prikrivene ciljeve, različite od navedenih u Pravilima, što je *Subotička Danica* nazvala »u nebo vapijućom nepravdom«.

Josip Vojnić Hajduk

Budući da društvo formalno nikad nije počelo raditi, mnogi su detalji o njemu ostali nepoznati. Osnivači društva bili su Ivan Budinčević Mukija, Marko Stipić, Veco Vojnić, Stipan Matijević, Mate Dulić, Staniša Neorčić, Andrija i Josip Stipić, Tome Čović, Kalor Matković, Blaško Milodanović i Sokol Neorčić. Poslije su se pridružili i drugi mladi, među ostalima i braća Beno i Vranje Sudarević te Babijan Malagurski. Od starijih uglednika društvo su podupirali još i Mijo Mandić i Miško Prćić.

Usprkos zabrani mladi su bunjevački intelektualci okupljeni oko Kola mladeži nastavili javno djelovanje na kulturnom i političkom polju. Njihov je ugled rastao jer su u srpnju 1902. u Dudovoj šumi u Subotici organizirali zatvorenu ljetnu zabavu, na kojoj je bilo više od 300 gostiju. Da je to svjedočilo njihovoj tadašnjoj društvenoj snazi, potvrđuje i zabrana gradonačelnika Laze Mamužića da gradski činovnici nazoče tim zabavama. U prilog tomu govori i činjenica da je na proslavi 25. obljetnice Pučke kasine 1903. svečani govor držao Beno Sudarević, a iste godine Vranje Sudarević preuzima uredništvo *Nevena* i uređuje ga sve do 1910. U to vrijeme članovi društva započinju i aktivnu političku borbu na gradskoj razini. Tako su ujesen 1902. pristaše Kola mladeži izašli na izbore za gradsku skupštinu u II. i III. kvartu kao organizirana izborna lista, na čijem su čelu bili Beno i Vranje Sudarević, a uz njih još Josip Vojnić Hajduk, Babijan Malagurski, Stipan Matijević i Luka Plesković. Međutim, poraženi su od kandidata iza kojih je stajala tada vladajuća gradska koalicija gradonačelnika Károlya Bíróa te Lazara Lipozenčića iz konzervativne Nacionalne stranke rada (*madž.* Nemzeti Munka Párt) i Šime Mukića i Jánosa Janige iz liberalne Stranke neovisnosti (*madž.* Függetlenségi Párt). Novi pokušaj političkoga nastupa napravili su 1906., kada su na parlamentarnim izborima istaknuli Benu Sudarevića kao svojega kandidata. Iako je na izborima poražen od Károlya Varge, kandidata oporbene (na državnoj razini) Stranke neovisnosti, politički je nastup imao pozitivan odjek, pa su članovi Kola mladeži pokušali osnovati svoju stranku, koja se u tadašnjim novinama nazivala »Bunjevačkom strankom« (Matija Evetović naziva je »Narodna bunjevačka stranka«), za čijeg je predsjednika predložen Vranje Sudarević, a za blagajnika Babijan Malagurski. Do njezina osnivanja ipak nije došlo.

U kasnijim godinama intelektualci okupljeni oko Kola mladeži nisu više jedinstveni. Babijan Malagurski, Stipan Matijević, Staniša Neorčić i Marko Dulić podupiru madžarsku Nacionalnu stranku rada (*madž.* Nemzeti Munkapárt). Drugi ostaju uz Paju Kujundžića i djeluju na kulturno-prosvjetnom polju boreći se za pravo bunjevačkih Hrvata na školstvo na materinskom jeziku sve do izbijanja Prvoga svjetskoga rata.

U vrijeme raspada Austro-Ugarske nekadašnji članovi Kola mladeži imali su aktivnu ulogu u priključenju Subotice Kraljevstvu SHS, a politički se njihov rad nastavio u Bunjevačko-šokačkoj stranci, osnovanoj 1920., koja se 1926. ujedinila s Hrvatskom seljačkom strankom Stjepana Radića. Među politički najaktivnijima u to vrijeme ističu se dr. Vranje Sudarević, dr. Stipan Matijević, dr. Babijan Malagurski, Mate Dulić, dr. Josip Vojnić Hajduk, dr. Luka Plesković, Miško Prćić, Mijo Mandić i dr. Međutim u nacionalnom pogledu tek se dio politički aktivnih članova i sim-

patizera nekadašnjega Kola mladeži u južnoslavenskoj državi integrirao u hrvatsku naciju, dok je većina u pogledu nacionalne svijesti ostala u okviru samosvojne bunjevštine i jugoslavenstva, a poneki čak i u prosrpskim političkim strankama.

Lit.: »Kolo mladeži« – »Veliko kolo«, *Subotička Danica ili bunjevačko-šokački kalendar (sa slikama) za prostu godinu 1898.*, Subotica, 1897; *Neven*, 10/1896, 7, 11, 12/1897, 5/1898, 5/1899, 9, 12/1900, 7, 12/1902, 6/1906, Subotica; Kronika, *Subotička Danica ili bunjevačko-šokački kalendar (sa slikama) za prostu godinu 1902.*, Subotica, 1901; Društva i ustanove, u: *O Bunjevcima : Književni sever*, 3-4/1927, Subotica; P. Pekić, *Povijest Hrvata u Vojvodini*, Zagreb, 1930; L. I. Krmpotić, *125 godina od osnutka Pučke kasine* (1878-2003), Subotica, 2003; M. Grlica, Lazar Mamužić, uspon, uspeh i pad, *Rukovet*, 4-5-6-7/2003, Subotica; L. I. Krmpotić, 100 godina hrvatske omladinske organizacije »Kolo mladeži«, *Klasje naših ravni*, 1-2/2002, Subotica; M. Evetović, *Život i rad Paje Kujundžića*, Subotica, 2005; M. Evetović, *Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata*, Subotica, 2010; R. Skenderović, Kolo mladeži, *Godišnjak za znanstvena istraživanja Zavoda za kulturu vojvođanskih Hrvata*, 3, Subotica, 2011; J. Vojnić Hajduk, *Odgovor na mnogobrojne novinske članke*, Subotica, 2012.

R. Skenderović

KOLO MLADEŽI, međuratna kulturna udruga subotičkih omladinaca čije je osnivanje najavljeno 1930. Nakon uvođenja Šestosiječanjske diktature 1929. i zabrane djelovanja »plemenskih« (nacionalnih) udruga subotički *Dnevnik* od 26. ožujka 1930. u članku »Novo kolo mladeži« autora potpisanog »-ić«, navodi da »uži krug bunjevačkih omladinaca«, pozivajući se na tradiciju prijeratnoga Kola mladeži, već duže vremena priprema na osnivanje društva koje će promovirati suradnju Bunjevaca i Srba. Inicijator i osnivač bio je gostioničar Marko Stipić mlađi, čiji je otac Marko Stipić bio jedan od osnivača Kola mladeži iz 1897. Težište je djelovanja trebala biti zabava te je planirano osnivanje tamburaškoga društva. Prva akcija bila bi turneja tamburaša po Dunavskoj banovini, a za uvježbavanje zbora trebao je iz Zagreba doći i »Pera« Tumbas Hajo. Međutim, udruga nije registrirana, a nema ni podataka da je došlo do njezina osnivanja i djelovanja.

Lit.: *Dnevnik*, br. 84, Subotica, 26. III. 1930; A. Horvat, *Etnički identitet vojvođanskih Šokaca i Bunjevaca u međuratnoj Jugoslaviji (1918-1941)*, doktorska disertacija, Filozofski fakultet u Novom Sadu, 2015.

S. Bačić

KOLO MLADEŽI → Zavičajni klub studenata bačkih Hrvata *Kolo mladeži*

KOLO MLADEŽI, međuratno glasilo za katoličku mladež, koje je izlazilo kao prilog *Subotičkih novina* (od 1923. do 1929. *Hrvatske novine*) u različitim oblicima (dodatak, posebna stranica, rubrika). Izlazilo je 1927.-39., uređivali su ga različiti urednici, koji neki put nisu naznačeni, ali su se najčešće potpisivali pseudonimima i inicijalima: osim Ive Prćića (Jablanović, A. Suvačar), ostali urednici bili su svećenici Franjo Bertron (Ujak Franjo), Vranje [Franz] Raible (V. R.), Nikola Dulić (N. D.) i Aleksa Kokić (Smiljan), a kao posljednji urednici označeni su »đaci križari« (Đ. K.). Glasilo je tiskano u tiskari Fišer i Kraus, a poslije u Gradskoj štampariji u Subotici.

Subotičke Novine 9. IX. 1934. Str. 1.

KOLO MLADEŽI

KATOLIČKOJ DJECI

Uređuje: Smiljan God. VII. br. 3.

Dječje doba Sretno doba.

ZA MJESEC RUJAN

Ostaj po duši Vazda dijete!

Gospi

Kolo mladeži, 3/1934.

Pojavljivalo se neredovito i u različitu opsegu. Prvi broj izašao je 5. III. 1927. kao dodatak na četiri stranice i kao jedini broj za tu godinu; nakon jednogodišnjega prekida za 1929. godinu, koja je označena kao drugo godište, u obliku rubrike izašla su ukupno tri broja od kraja studenoga pa do kraja godine; kao rubrika na cijeloj stranici 1930. izašlo je 27 brojeva; za godinu 1931. izlaze ukupno četiri broja, kao dodatak na četiri stranice; nejasno je je li glasilo izlazilo 1932. jer nije sačuvan nijedan broj; za

1933. sačuvana su tri broja u obliku dodatka na četiri stranice; za god. 1934. izašla su ukupno četiri broja kao dodatak, od kojih prva tri na osam stranica, a posljednji na četiri stranice; za god. 1935. izašlo je šest brojeva u obliku rubrike; za 1936. izašao je samo jedan broj kao rubrika na jednoj stranici svečanoga broja *Subotičkih novina* od 15. VIII. u povodu proslave 250 godina od doseljavanja veće skupine Bunjevaca u Bačku; kao rubrika na prvoj i drugoj stranici novina za 1937. izašla su četiri broja, a za posljednja dva godišta po jedan broj.

Kako su »đaci križari« uređivali glasilo 1937., dok za posljednja dva godišta urednici nisu navedeni, s razvojem križarskoga pokreta u Bačkoj (god. 1939. organizirani su Bačko okružje križara i Bačko okružje križarica) njegovi su se članovi odlučili za napuštanje dotadašnjega oblika glasila za katoličku mladež i pokretanje posebnoga časopisa pod istim imenom.

Lit.: I. Kujundžić, Bunjevačko-šokačka bibliografija, *Rad JAZU*, 355, Zagreb, 1969; T. Kolozsi, *Szabadkai sajtó (1919-1945)*, Újvidék, 1979.

E. Bažant

KOLO MLADEŽI, katolički omladinski časopis koji je izlazio 1939.-40. Bio je »namijenjen unutarnjim potrebama hrvatskih katoličkih omladinskih organizacija u Bačkoj«, prije svega križarskoga pokreta. Tiskan je po jedan broj za svaku godinu. Uređivalo ga je Bačko okružje križara kao središnjica hrvatskih katoličkih bratstava Bačke duhovne oblasti u Subotici. Izdavala ga je Subotička matica. Kao odgovorni urednik prvoga broja naveden je Franjo Vujković, kustos Subotičke matice. U vrijeme izlaska drugoga broja on je profesor subotičkoga biskupskoga sjemeništa *Paulinum*, koje je otvoreno 1939., što prema V. Dragoviću pokazuje da urednik više nije on, nego student Ante Sekulić, koji se inače poslije navodi »među urednicima«, iako Ivan Kujundžić izrično navodi da je urednik drugoga broja isti kao i prvoga. Tiskan je u subotičkoj tiskari Globus na 32 stranice formata 20,6 cm x 28,3 cm. Časopis je prestao izlaziti zbog izbijanja Drugoga svjetskog rata.

Kolo mladeži, br. 2, Subotica, 1940.

Naslov časopisa izabran je po ugledu na nacionalni rad omladine okupljene oko Paje Kujundžića potkraj XIX. st. Kako je u pitanju bilo glasilo križarskoga pokreta, na koricama u boji bio je veliki križ, tekstovi su bili vjersko-poučnoga i zabavnoga karaktera te proza i poezija katoličke provenijencije. Suradnici su bili mladi križari i križarice te svećenici uključeni u križarski pokret: Ivan Kujundžić, Marko Gubić, Mirko Vidaković, Ante Sekulić, Zorka Mrljak, Maja Katanec, Stana Križanović, Gustav Ivković, Marko Lipozenčić, Jakov Vujković Lamić, Julije Peštalić, Julka Orčić, Jakov Grunčić, Jelena Štilinović, Antonija Kujundžić, Zoltan Braun, Alojzije Poljaković, Matilka Milanković, Franjo Malagurski, Alojzije Cvijanov i dr.

Lit.: V. Dragović, *Srpska štampa između dva rata*, 1, Beograd, 1956; I. Kujundžić, Bunjevačko-šokačka bibliografija, *Rad JAZU*, 355, Zagreb, 1969; T. Kolozsi, *Szabadkai sajtó (1919-1945)*, Újvidék, 1979; A. Sekulić, *Bački Hrvati*, Zagreb, 1991; M. Evetović, *Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata*, Subotica, 2010.

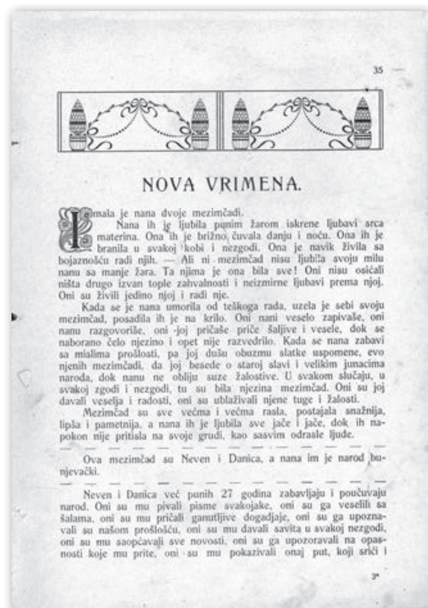
E. Bažant

KOLO MLADEŽI PRESS → *KM PRESS*

KOLO MLADIH NEVENAŠA, neformalno društvo bunjevačke mladeži koje je djelovalo prije Prvoga svjetskoga rata. Osnovano je u ožujku 1910., kada je skupi-

na mlade i agilne bunjevačke inteligencije preuzela uređivanje glasila *Neven* (otuda ime »nevenaši«) i kalendara *Subotička Danica*. Osnovni cilj bio im je buditi narodnu svijest te putem tiska širiti gospodarsku, vjersku i socijalnu prosvjetu. Pod njihovim uredništvom *Neven* se iz časopisnoga transformirao u novinsko glasilo, kritički se politički profilirao te otvoreno pisao kako su Bunjevci i Šokci po narodnosti Hrvati.

Društvo je nastalo kao rezultat političke podjele među nekadašnjim članovima Kola mladeži i drugim bunjevačkim prvacima: dok su se jedni opredijelili za djelovanje u okviru velikih madžarskih stranaka, druga skupina, koju je činila mlađa bunjevačka inteligencija okupljena oko *Nevena* i *Subotičke Danice*, povukla se iz izravnoga stranačkoga angažmana i u suradnji s Pajom Kujundžićem opredijelila za borbu za jezična manjinska prava, napose u školama. Članovi društva bili su student veterine Grgo Čović, Šandor Rajčić (urednik *Nevena* 1910.-13.), odvjetnik dr. Stipan Vojnić Tunić, pravnik Joso Prćić, novinar Lazar Stipić, bankovni činovnici Ivan Vidaković, Kalo Perčić i Petar Vojnić

35

NOVA VRIMENA.

Imala je nana dvoje mezimčadi.

Nana ih je ljubila punim žarom iskrene ljubavi srca materina. Ona ih je brižno čuvala danju i noću. Ona ih je branila u svakoj kobi i nezgodi. Ona je navik živila sa bojaznošću radi njih. — Ali ni mezimčad nisu ljubila svoju milu nanu sa manje žara. Ta njima je ona bila sve! Oni nisu osićali ništa drugo izvan tople zahvalnosti i neizmirne ljubavi prema njoj. Oni su živili jedino njoj i radi nje.

Kada se je nana umorila od teškoga rada, uzela je sebi svoju mezimčad, posadila ih je na krilo. Oni nani veselo zapivaše, oni nanu razgovoriše, oni joj pričaše priče šaljive i vesele, dok se naborano čelo njezino i opet nije razvedrilo. Kada se nana zabavi sa mislima prošlosti, pa joj dušu obuzmu slatke uspomene, evo njenih mezimčadi, da joj besede o staroj slavi i velikim junacima naroda, dok nanu ne obliju suze žalostive. U svakom slučaju, u svakoj zgodi i nezgodi, tu su bila njezina mezimčad. Oni su joj davali veselja i radosti, oni su ublaživali njene tuge i žalosti.

Mezimčad su sve večma i večma rasla, postajala snažnija, lipša i pametnija, a nana ih je ljubila sve jače i jače, dok ih napokon nije pritisla na svoje grudi, kao sasvim odrasle ljude.

— — — — — — — — — — — — — —

Ova mezimčad su Neven i Danica, a nana im je narod bunjevački.

— — — — — — — — — — — — — —

Neven i Danica već punih 27 godina zabavljaju i poučuvaju narod. Oni su mu pivali pisme svakojake, oni su ga veselili sa šalama, oni su mu pričali ganutljive dogadjaje, oni su ga upoznavali su našom prošlošću, oni su mu davali savita u svakoj nezgodi, oni su mu saopćavaji sve novosti, oni su ga upozoravali na opasnosti koje mu prite, oni su mu pokazivali onaj put, koji srki i

3*

Članak *iz Subotičke Danice* za 1911. kojim je mlada bunjevačka inteligencija objavila preuzimanje uredništva *Nevena* i *Danice*

Zelić, činovnik Franjo Čović te Mate Brčić Kostić, Joso Čović, Pajo Ivković Ivandekić i Bela Ostrogonac. Mnogi od njih ostali su aktivni na političkom i kulturnom planu i u međuratnoj Jugoslaviji.

Lit.: J. P[rćić]., Novo doba, *Neven*, 3/1910, Subotica; Š. J. [Š. Rajčić], Nova vrimena, *Subotička Danica ili bunjevačko-šokački kalendar (sa slikama) za prostu godinu 1911.*, Subotica, 1910; G. S. [Geza Sekelj?], Društva i ustanove, *Književni sever*, 3-4/3, Subotica, 1927; P. Pekić, *Povijest Hrvata u Vojvodini*, Zagreb, 1930; A. Sekulić, *Bački Hrvati*, Zagreb, 1991; R. Skenderović, Bunjevačko-šokačka stranka 1920.-1926., *Časopis za suvremenu povijest*, 3/2006, Zagreb; M. Cindori – Šimoković, E. Bažant, *Neven : Zabavno-poučni misečnik za Bunjevce i Šokce (1884-1914) : Bibliografija*, Beograd – Subotica, 2008; M. Evetović, *Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata*, Subotica, 2010; R. Skenderović, Kolo mladeži, *Godišnjak za znanstvena istraživanja Zavoda za kulturu vojvođanskih Hrvata*, br. 3, Subotica, 2011.

S. Bačić

KOLOMAZ → Kenjača

KOLONIĆ, Ladislav (Kollonich, Kollonits, Kollonitz, Kollonics, László) (Beč, 7. XII. 1736. – Kalača, 23. IV. 1817.), grof, kalačko-bački nadbiskup. Potječe iz porodice hrvatskoga podrijetla Kolonić (iz sela Kolunić, zapadna Bosna), čiji je dio pred Turcima prebjegao u Austriju i poslije dobio plemstvo, te se služio pridjevkom de Kollograd (Kollógrad, Kollegrád). Porodica je dala još dva nadbiskupa – Leopolda, kalačkoga nadbiskupa, i Sigismunda, prvoga bečkoga nadbiskupa i kardinala (1677.-1751.). Kako je Sigismund bio posljednji muški potomak loze, grofovski naslov (i prezime) prenio je na nećaka baruna Lászla Zayu, sina očeve polusestre i oca nadbiskupa Ladislava Kolonića.

Srednju školu završio je u Beču i Juri (*madž.* Győr). Teologiju je studirao na isusovačkom plemićkom kolegiju *Theresianumu* Beču te na Njemačko-ugarskom kolegiju (*Collegium Germanicum et Hungaricum*) u Rimu. Za svećenika je zaređen 1759. U vrijeme dok je velikovaradinski biskup bio Adam Patačić (1760.-66.) imenovan je kanonikom u Velikom Varadinu

(*madž*. Nagyvárad, *rum*. Oradea) 1762. te velikim prepozitom istoga kaptola 1765. Erdeljski biskup sa sjedištem u Alba Juliji (*madž*. Károlyfehérvár, Gyulafehérvár) bio je 1774.-80., a Velikovaradinski biskup i istodobno nasljedni župan Biharske županije 1780.-87.

Ladislav Kolonić

Kada je nakon smrti Adama Patačića (1784.) mjesto kalačko-bačkoga nadbiskupa tri godine bilo prazno, imenovan je kalačko-bačkim nadbiskupom 1787. Nadbiskupiju je preuzeo 10. III. 1788. Bio je obnašatelj više visokih državnih dužnosti: tajni dvorski savjetnik, sudac Stola sedmorice te član Ugarskoga namjesničkoga vijeća (1799.-1808.). Kao bibliofil znatno je proširio fundus kalačke nadbiskupske knjižnice, koju je izgradio njegov prethodnik Adam Patačić. Autor je nekoliko djela na latinskom. Pokopan je u kripti kalačke katedrale.

Među ostalim, dao je podići nove crkve u Čavolju, Dušnoku, Deronjama, Dudvaru (*madž*. Nádudvar, Nemesnádudvar), Kecelju (*madž*. Kecel) i Vouoktuju (*madž*. Foktő). Posvetio je i subotičku župnu crkvu sv. Terezije 15. X. 1797., današnju subotičku katedralu te velika zvona na santovačkoj crkvi.

Djela: *Excelsi proceres et inclyti status ac ordines regni Hungariae*, Budae, 1790; *Kollonics Ladislaus... petit repositionem in officium perpetui comitis Bácsiensis*, Budae, 1790; *Sermo occasione introductionis ordinis S. Benedicti et installationis primi post restitutionem archi-abbatis... dictus die 25. Aprilis 1802*, Posonii, b. g.; *Sermo, quem... die 2. Junii 1788., quippe occasione solennis in metrop. suam sedem ingressus, et installationis ad clerum et populum archi-dioecesis suae habuit*, Pesthini, [1823].

Lit.: J. Szinnyei, *Magyar írók élete és munkái*, 6, Budapest, 1899; V. Klaić, Županija Pset (Pesenta) i pleme Kolunić, *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu*, 15, Zagreb, 1928; A. Lakatos (ur.), *A Kalocsa-Bácsi Főegyházmegye történeti sematizmusa 1777-1923 : Schematismus historicus cleriarchidioecesis Colocensis et Bacsiensis 1777-1923*, Kalocsa, 2002; I. Katona, *A kalocsai érseki egyház története*, 1-2, Kalocsa, 2001-2003.

D. Skenderović

KOLONIĆ, Leopold (Kollonitsch, Kollonics, Leopold Karlo) (Komoran, *madž*. Komárom, *slovač*. Komárno, 26. X. 1631. – Beč, 20. I. 1707.), kardinal, biskup, administrator Kalačko-bačke nadbiskupije. Pripadnik je hrvatske plemićke porodice Kolonić (Kolunić), podrijetlom iz srednjovjekovne hrvatske županije Pset, u kojoj su tijekom XV. st. za suce uglavnom bili imenovani članovi toga dominantnoga plemenitoga roda. Jedna grana porodice naselila se na prelasku iz XVI. u XVII. st. u Austriji. Pripadnik te grane Ferdinand bio je početkom XVII. st. kapetan tvrđave Komoran, a njegov brat Ernest stekao je grofovsku titulu i bio je pukovnik u carskoj vojsci. U braku Ernesta i Ane Elizabete Küfstein rođen je Leopold Karlo. Srednju školu završio je kod isusovaca u Komoranu, a zatim 1645. odlazi na studij u Beč. Ondje kao mladi plemić postaje paž nadvojvode Ferdinanda Habsburškoga. God. 1650. ulazi u viteški red ivanovaca. Tijekom Kandijskoga rata (1645.-69.), koji je Osmansko carstvo vodilo protiv Mletačke Republike radi preuzimanja grčkoga otoka Krete (*lat*. Candia), sudjelovao je 1651. u borbama na Kreti, a 1655. istaknuo se u ratovanju na području Dardanela. Zbog ratnih zasluga imenovan je kaštelanom na Malti, a pri povratku u domovinu priorom reda u Mailbergu u Donjoj Austriji i u Chebu u Češkoj.

Premda još nije bio zaređen za svećenika, car Leopold već ga je 1666. imenovao nitranskim biskupom. Tek 1668. zaredio ga je u Beču biskup Ferenc Szegedy. Kao nitranski biskup radio je na rekatolizaciji i socijalnoj skrbi za tamošnje stanovništvo,

što će postati njegova glavna aktivnost i u drugim biskupijama. Biskupom Bečkoga Novoga Mesta imenovan je 1670. Uskoro dolazi na važne državničke pozicije: predsjednik je Ugarske dvorske komore u Požunu (Bratislavi) 1672.-84., a ministar financija 1672.-81. Bio je i predsjednik Komisije izvanrednog suda u Bratislavi 1673.-74. koja je sudila mnogim protestantskim propovjednicima i učiteljima. God. 1673. je u uniju priveo pravoslavne Srbe u Komoranu, a ideja crkvene unije ostat će i poslije izražena u njegovu djelovanju. Za turske opsade Beča 1683., na početku Velikog bečkog rata (1683.-99.), sudjelovao u obrani grada radeći na zbrinjavanju ranjenika i osiguravanju plaća za vojnike, a i poslije toga nastavio je skrb za vojne ranjenike, pa je 1685. sagradio i vojničku bolnicu u Ostrogonu. Iste godine imenovan je za biskupa u Juri (*madž.* Győr), a 1686. kardinalom Svete rimske crkve. Titulu kardinala Hrvatske crkve sv. Jeronima u Rimu (*Tituli S. Hieronymi Illyricorum*) nosio je od 1689. Za predsjednika Povjerenstva za područja oslobođena od Turaka (*Commissio neoaquistica*) imenovan je 1686. Za rad toga povjerenstva važno je djelo *Einrichtungswerkdes Königreihs Ungarn, des Status Politici, cameralisetbellici*, u kojem je zajedno sa suradnicima napisao smjernice obnove Ugarskog kraljevstva. Administrator Kalačko-bačke nadbiskupije bio je 1691.-95. Za ostrogonskog nadbiskupa i primasa Ugarske izabran je 1696.

Leopold Kolonić

I kao primas nastavio je raditi na ideji crkvene unije. Radi pastoralnoga rada na tom polju opskrbio je tiskaru u Trnavi ćiriličnim slovima. Tu je njegovim zalaganjem tiskana *Kratka azbukvica i kratak kerstjanski katoličanski nauk P. O. Petra Kanizia društva Imena Isusova složen u Slavinski jezik* (bosančicom – ćirilicom, 1696.) te *Kratka abekavica i kratak kerstianski katolicsanski nauk Poschtovanoga Otca Petra Kanisia Drusctua Imena Isusova Sloxen u Slavinski jesik* (latinica, 1696., 1697²). Urednik im je bio svećenik Ivan Gabelić, a bila su namijenjena pastoralnom radu među Hrvatima te grkokatolicima Rusinima i pravoslavnim Srbima na oslobođenim područjima Ugarske i Slavonije. Za slovačke je vjernike 1698. dao tiskati *Katechisis dl'anauki Uhroruskim l'udem zložénnij*te 1699. *Bukvar jazyka Slavěnska*. Za hrvatske krajeve važno je i njegovo podupiranje redovnika u Slavoniji i Podunavlju – kako franjevaca Bosne Srebrene tako i isusovaca koji su nakon Velikoga bečkoga rata utemeljili svoja sjedišta u Požegi, Osijeku i Petrovaradinu.

Po svojem djelovanju na crkvenom polju bio jedan od glavnih nositelja katoličke obnove (protureformacije) u Habsburškoj Monarhiji, a na političkom polju zagovornik apsolutističke vlasti Habsburgovaca. Pokopan je u crkvi Presvetoga Spasitelja u Bratislavi.

Lit.: G. Pray, *Specimenhierarchiae Hungaricae compectensseriem chronologicam archiepiscoporum et episcoporum Hungariae*, 1-2, Posonii – Cassoviae, 1779; C. Wurzbach, *Biographische Lexikon des Kaiserthums Oesterreich*, 12, Wien, 1864; V. Klaić, Županija Pset (Pesenta) i pleme Kolunić, u: *Vjesnik Hrvatskoga arheološkoga društva*, 15, Zagreb, 1928; J. Bogdan, Hrvatska crkva sv. Jeronima u Rimu i njezini kardinali naslovnici, *Crkva u svijetu*, 2/2005, Split; P. Sedlák, Leopold Kollonić (1631.-1707.) – kardinal hrvatskoga podrijetla i njegova crkvena i politička djelatnost, *Croatica christiana periodica*, 60, Zagreb, 2007; Kolonić, Leopold u: *Hrvatski biografski leksikon* 7, Zagreb, 2009.

R. Skenderović

KOLONIZACIJA, oblik organizirane, planske migracije. Proces kojim se administrativnim mjerama planski organizira preseljenje ljudi radi napučivanja nenaseljenih ili slabije naseljenih područja, racionalnijega rasporeda stanovništva iz ekonomskih pasivnijih u ekonomski aktivnija područja u drugim dijelovima pokrajine ili države (unutarnja kolonizacija), u susjedne zemlje (vanjska kolonizacija) ili na druge kontinente (prekomorska kolonizacija), kada je riječ uglavnom o svojevrsnom osvajanju koje provodi zemlja ili narod više vojne, tehničke i ekonomske razine nad zemljom ili narodom nižega razvojnoga stupnja.

Hrvati na području Bačke i Podunavlja, kriterijem administrativnih mjera države ili vladara, regionalnih, lokalnih tijela vlasti i nekadašnjih feudalaca, bili su tijekom povijesti sudionici više kolonizacija. U prvim masovnijim migracijama teško je razlikovati element prisile od slobodne volje pa se može govoriti i o nevoljnim migracijama, a u nekim slučajevima o deportacijama. Preseljavanje iz Bosne u razdoblju XIII.-XV. st. usko je povezano s vjerskim previranjima i križarskim vojnama ugarsko-hrvatskih vladara protiv bosanskih krstjana. Kalačko-bački nadbiskup Ugrin tako će na povratku iz križarske vojne 1222. na područje svoje nadbiskupije naseliti više tisuća bosanskih krstjana, za koje je morao tražiti svećenike iz susjednih biskupija i Bosne kao zemlje podrijetla iseljenika. Nedugo nakon toga, na svojem povratku iz Dalmacije u Ugarsku, kamo se sklonio pred Tatarima, Bela IV. naselio je veću skupinu Dalmatinaca, graditelja i klesara, koji su trebali pomoći u utvrđivanju gradova. Kao posljedica pustošenja i gubitka stanovništva te potrebe demografske i ekonomske revitalizacije prostora pojavljuju se i nova naselja s etničkim nazivima. Među njima je i naselje Horvati koje se nalazilo istočno od Bača u blizini današnjeg Tovariševa i Gajdobre. Prvi puta zabilježeno je 1332. u popisu papske desetine u obliku Horouth, zatim 1437. i 1464. Horwath i 1522. Horwathy. Naselje je nestalo nakon osmanskih osvajanja. Na prisutnost doseljenika iz srednjovjekovne Slavonije (Toth – Orszag) u Bačkoj, a moguće i dijelom ostataka starijeg slavenskog sloja, upućuju nazivi predosmanskih naselja Tothfalu, Tothcheregh, Dorozlótótfalu (Dorozlothotfalw), Tóthvajszka i dr.

Pretpostavka je da je prisutnost Frankopana na visokim pozicijama u Bačkoj usko povezana s pojavom sitnijih hrvatskih plemića i kmetova iz hrvatskih krajeva, tj. da su pomogli i poticali migracije u južnu Ugarsku. O prisutnosti sitnijeg hrvatskog plemstva svjedoči pismo Grgura Hrvatovića, koji je prema pridjevu imao posjed kod današnjeg Santova (Gregorius Horwath de Marthartzantho). O njegovom podrijetlu svjedoči njegov potpis na hrvatskom jeziku (glagoljicom) to pisa »Grgur Horvatović« u pismu datiranom 26. I. 1517. u Hajszentlőrincu.

to pis⟨a⟩ Grgur ⟨H⟩orva⟨t⟩o⟨v⟩ić

Potpis na hrvatskom jeziku (glagoljicom) Grgura Horvatovića u pismu iz 1517.

Početkom XVI. st. plemićke obitelji Zrinski, Frankopani, Erdödy, Nádasdy i Batthyány tražili su zbog osmanske ugroze naseljavanje ljudi na svoja imanja u Ugarskoj. Kralj Ludovik II. je u tom kontekstu 1524. poveljom potvrdio dopuštenje za naseljavanje hrvatskih bjegunaca kmetova na imanje Ferenca Batthyányija. Nazočnost Hrvata, pod općenitom etnonimskom odrednicom »Horwath«, na području Bačke (npr. u Pačiru, Staroj Moravici i »Wywarosu« kraj Zobnatice) potvrđuje i popis kmetova 1525. neposredno prije Mohačke bitke, a susreću se i u kasnijim osmanskim popisima pod odrednicom »Hırvat« (npr. u Segedinu, Subotici s okolnim salašima i Baču).

Posebnoj skupini migracija i kolonizacije pripadaju organizirana naseljavanja u trgovačkim središtima Ugarske, koja je poticala Dubrovačka Republika. Trgovačke kolonije Dubrovčana zabilježene su u Budimu, Segedinu i drugdje. Dubrovčani su u Segedinu zabilježeni u prvoj polovici XVI.

st., a bavili su se uglavnom trgovinom soli. S njima su došli i svećenici koji su ih ispovijedali na »dalmatinskom« jeziku. Tako je već 1535. u Segedinu službovao hrvatski ispovjednik Đuro Milovan.

Prelaženje stanovništva s kršćanskih područja pod osmanska i obratno, odnosno kolonizacije manjeg opsega zbog slabljenja ljudskih resursa suprotne strane i revitalizacije vlastitog prostora, bilo je učestalo. S revitalizacijom novoosvojenog područja može se povezati naseljavanje 1530-ih juga Bačke (Obrovac, Plavna) stanovništvom iz nekadašnje jezgre Hrvatskog Kraljevstva, na kojem su Osmanlije osnovali između 1522. i 1528. vilajet Hrvati (»Vilayet-i Hırvat«). Riječ je o preseljenju iz dalmatinskoga zaleđa oko 1530. u krajeve oko Dunava, njihov povratak oko 1565. u dalmatinsko zaleđe, i zatim ponovno iseljavanje uglavnom u istom smjeru 1604.-20. Ponovni povratak u Podunavlje stanovništva iz dalmatinskog zaleđa, nakon učestalih pobuna u Kliškom (Dalmacija) i Krčkom sandžaku (Lika), za cilj je imalo uklanjanje buntovnoga kršćanskoga elementa s osmansko-mletačke granice i demografsku revitalizaciju područja Segedinskog sandžaka (Bačka). Ova preseljenja morala su biti izvršena uz znanje i sankcioniranje sandžak-begova, predstavnika regionalnih vlasti. S novim stanovništvom može se povezati poziv fra Šimuna Matkovića 1612. papi Pavlu V. za svećenicima koji će novopridošlom stanovništvu propovijedati »dalmatinskim« jezikom kao i prvi službeni spomen imena Bunjevci 1622. u Bačkoj. Manje migracije skupina hrvatskog stanovništva u Podunavlje i unutar Podunavlja trajale su kroz cijelo XVII. st., sve do velikog migracijskog vala, koji neki autori također nazivaju kolonizacijom (npr. P. Pekić), krajem istoga stoljeća (1687.), kada su austrijske vojne vlasti dopustile naseljavanje veće skupine stanovništva na području Subotice, Sombora, Segedina i Baje.

U desetljećima nakon masovnih migracija Hrvati Šokci iz Lovranca 1720. u cijelosti preseljavaju u Bukin, a također iz Hrvatskog Sela 1780-ih u Novi Sad. Iako su te migracije inicijalno potaknute katastrofalnim ekološkim događajima, tj. učestalim velikim poplavama Dunava, zbog uloge koju su imala lokalna administrativna tijela u njihovu provođenju mogu se smatrati kolonizacijama. Ukidanje Potiske vojne granice sredinom XVIII. st. potaknulo je dio graničara katolika i pravoslavaca da se presele, uz suglasnost vojnih vlasti, iz Subotice i njezine okolice u južnu Bačku na područje Titela, Šajkaša, Žablja, Loka i Gospođinaca u Šajkaški bataljon Vojne granice. Također jedan dio Šokaca iz Bačke preselio je u kraj oko Banatskog Brestovca 1751. na područje buduće Banatske vojne granice. Pojedine hrvatske plemićke porodice (npr. Grašalkovići) provodile su tijekom XVIII. st. kolonizacije na svojim imanjima i drugdje u Bačkoj – Nijemaca, Madžara, Slovaka i Rusina.

Nakon planske kolonizacije ugarskoga Podunavlja, potaknute od države tijekom XVIII. st., nekadašnja naselja s većinskim hrvatskim stanovništvom dobivaju i drugo stanovništvo iz različitih dijelova Monarhije, dok su u nekima od njih s vremenom gotovo u potpunosti potisnuti i asimilirani (npr. Bukin, Novo Selo, Kolut). S raspadom Monarhije i s povlačenjem granica nakon Trianonskoga mirovnoga sporazuma 1921., u sklopu agrarne reforme i kolonizacije u razdoblju 1921.-31. iz Bajskoga trokuta doseljavaju izbjeglice i optanati uglavnom u pogranična stara i nova naselja na potezu od Rastine do Horgoša (Kolut, Bereg, Riđica, Stanišić, Bajmok, Rata, Mišićevo i dr.). Za potrebe kolonizacije dio veleposjeda u vlasništvu hrvatskih i obitelji drugih naroda našao se na udaru agrarne reforme. Isti smjer preseljavanja, ali u manjem obujmu, zabilježen je nakon Drugoga svjetskoga rata. Državna agrarna reforma u razdoblju Kraljevine SHS/Jugoslavije organizirana je restriktivno za manjinske narode i nesrbe. Prednost u dobivanju zemlje i kolonizaciji imali su dobrovoljci u srpskoj i crnogorskoj vojsci iz ratova 1875.-1918., dok je ostalim narodima raznim ograničenjima onemogućavano pravo na zemlju i kolonizaciju. Međuratna glasila bačkih Hrvata i njihovi

politički predstavnici javno su osuđivali način provedbe agrarne reforme i kolonizacije te zaobilaženje domaćih bezemljaša. Osim ekonomskih ciljeva, postojali su i politički ciljevi kolonizacije jer je znatan dio kolonista dobrovoljaca naseljavan u pograničnim dijelovima države, gdje do 1918. nije bilo srpskoga stanovništva. Primjerice u blizini hrvatskih naselja osnovane su dobrovoljačke kolonije Novi Žednik, Mišićevo, Aleksa Šantić i Rastina. Sredine u koje su naseljeni dobrovoljci bile su ruralne zatvorene zajednice, što je dodatno poticala kulturna, etnička i jezična barijera na koju su nailazili u nekim od područja naseljavanja. Madžarske su vlasti 1941. protjerivale sve doseljenike iz međuratnoga razdoblja, bez obzira na narodnost. Umjesto njih kolonizirani su Madžari iz skupina Čango i Sekelji iz Erdelja i Bukovine, koji su nakon 1944. iseljeni u Madžarsku, a na njihovo su se mjesto vratili prethodni kolonisti.

U poslijeratnom je razdoblju (1945.-48.) provedena najmasovnija kolonizacija Bačke u novijoj povijesti, uglavnom na posjede i u naselja protjeranih Nijemaca. Savezno Ministarstvo kolonizacije i Agrarni savjet neposredno su vodili poslovima kolonizacije. Agrarni je savjet početkom rujna 1945. utvrdio planove naseljavanja Vojvodine i broj obitelji koje je mogla naseliti svaka od federalnih jedinica. Bačku je trebalo naseliti 20.000 obitelji (7000 iz Crne Gore, 7500 iz Hrvatske, 3000 iz Bosne i Hercegovine i 2500 iz Srbije). Postojalo je nezadovoljstvo od strane vojvođanskih Hrvata planovima i provedbom kolonizacije pa su njihovi predstavnici Jerko Zlatarić i Petar Maslić, predsjednik Glavnog narodnog odbora Vojvodine, uputili pismo Narodnoj vladi Hrvatske i njezinom potpredsjedniku Franji Gažiju tražeći da se područje za kolonizaciju Hrvata, vanjskih i domaćih interesenata proširi. Predstavnici Narodne vlade Hrvatske bili su upoznati s rasporedom bunjevačkih i šokačkih naselja u Bačkoj, ali i s odnosom vlasti u Kraljevini Jugoslaviji prema Bunjevcima i Šokcima, zbog čega su očekivali od Ministarstva za kolonizaciju da kolonisti Hrvati budu grupirani u kolonijama u susjedstvu tih naselja. Glavna komisija za naseljavanje boraca u Vojvodinu obrazložila je u odgovoru na inicijativu Narodne vlade Hrvatske da se tomu zahtjevu ne može udovoljiti jer Hrvatska nije poslala dovoljan broj kolonista Hrvata, već su većinu kolonista iz Hrvatske činili Srbi. Glavnina pristiglih kolonista Hrvata bila je iz Dalmacije, koji su u većem broju naselili Stanišić i Riđicu te neznatno Sivac, dok su kolonisti iz ostalih područja naseljavani u manjim grupama i disperzno. Hrvati iz Like i Hrvatskog primorja djelomično su naseljeni u Kolut i Apatin, iz Hercegovine u Bezdan, Plavnu i Vajsku, s područja Slunja, Ogulina i Jastrebarskoga u Krnjaju (danas: Kljajićevo) i dr. Prvotni planovi hrvatskoga rukovodstva o naseljavanju 5500 hrvatskih obitelji s oko 33.000 članova iz Hrvatske u Vojvodinu nisu mogli biti ispunjeni iz više razloga. Naime postojao je manji interes hrvatskog

Obitelj Toman, podrijetlom s otoka Iža, na oranicama u stanišićkom ataru oko 1948.

stanovništva u odnosu na srpsko za naseljavanje izvan teritorija Hrvatske, što je rezultiralo time da su većinu kolonista u Bačkoj i Vojvodini činili Srbi. Sa završetkom agrarne reforme i kolonizacije Hrvati su s približno 7000 koloniziranih činili tek manji dio vanjskih kolonista ili 3,2 % ukupnog broja koloniziranih u Vojvodini. Manji broj kolonista Hrvata naseljen je u Guduricu i Kačarevo u Banatu, dok je dio boraca invalida i obitelji boraca gardijskih jedinica Jugoslavenske armije naseljen u staropazovački i zemunski kotar. Agrarna reforma i kolonizacija naročito su se odrazile na bunjevačke Hrvate, čiji su se veliki

zemljišni posjedi našli na udaru agrarne reforme. Međutim dio dotadašnje sirotinje bezemljaša među Hrvatima po selima prvi je put došao u posjed zemlje u statusu mjesnih agrarnih interesenata. Ubrzo je pokrenuta i reemigracija dijela kolonista neprilagođenih geografskim i socijalnim prilikama nove sredine. Većina kolonističkih obitelji ipak je prevladala krizu adaptacije na novu sredinu i zadržala se u Bačkoj. Potomci hrvatskih kolonista i danas u manjem broju obitavaju u Bačkoj (Stanišiću, Bezdanu, Somboru, Subotici, Novom Sadu, neznatno u Riđici i Sivcu), iako su se mnoge obitelji zbog etničkih motiviranoga nasilja 1990-ih preselile u Hrvatsku. Hrvatsko kulturno društvo *Vladimir Nazor* iz Stanišića, koje okuplja preostale Hrvate u ovom mjestu, osnovano je 2009. i obilježava Dan kolonizacije s prigodnim programima i predavanjima.

Lit.: I. Antunovich, *Razprava o podunavskih i potisanskih Bunjevcih i Šokci*, Beč, 1882; S. Borovszky (ur.), *Bács-Bodrog vármegye*, 1-2, Budapest, b. g; R. Jeremić, Bukin: jedno šokačko naselje u Bačkom Podunavlju, *Glasnik Istoriskog društva u Novom Sadu*, 12, Beograd, 1926; P. Pekić, *Povijest povijest Hrvata u Vojvodini: od najstarijih vremena do 1929. godine*, Zagreb, 1930; V. Stajić, Prva katolička gimnazija u Novom Sadu (1789-1823), *Glasnik Istoriskog društva u Novom Sadu*, 2/1933, Sremski Karlovci; T. Iskruljev, *Raspeće srpskog naroda u Sremu 1914 godine i Madžari. Sa madžarske granice, Bajski trokut, Sent Andrija*, Novi Sad, 1936; V. Stipetić, *Agrarna reforma i kolonizacija u FNRJ godine 1945.-1948.*, Zagreb, 1954; M. Erić, *Agrarna reforma u Jugoslaviji – 1918-1941 god.*, Sarajevo, 1958; V. Đurić, *Najnovije naseljavanje Bačke kolonistima iz Hrvatske. Naselja: Bački Gračac, Kljajićevo, Čonoplja, Stanišić i Riđica*, Novi Sad, 1960; B. Jankulov, *Pregled kolonizacije Vojvodine u XVIII I XIX veku*, Novi Sad, 1961. N. Gaćeša, *Agrarna reforma i kolonizacija u Bačkoj – 1918-1941.*, Novi Sad, 1968; T. Halasi-Kun, Sixteenth-Century Turkish Settlements in Southern Hungary, Belleten, 28, Ankara, 1964; M. Beljanski, *Bački Breg i njegovi žitelji*, Sombor, 1976; M. Beljanski, *Šara, Baba Pusta, Kaćmarski salaši, Aleksa Šantić*, Sombor, 1978; A. Fekete Nagy i dr., *Monumenta rusticorum in Hungaria rebellium anno MDXIV*, Budapest, 1979; M. Maticka, Sudjelovanje Hrvatske u saveznoj kolonizaciji 1945-1948. godine, *Zbornik Zavoda za povijesne znanosti Istraživačkog centra JAZU u Zagrebu*, 11, Zagreb, 1982; N. Gaćeša, *Agrarna reforma i kolonizacija u Jugoslaviji 1945-1948*, Novi Sad, 1984; M. Beljanski, *Stanišić*, Senta, 1985; M. Milunović, *Riđica sa okolinom: hronika*, Sombor, 1986; M. Beljanski, *Čedrdeset godina posle agrarne reforme i kolonizacije*, Sombor, 1986; S. Žuljić, *Narodnosna struktura Jugoslavije i tokovi promjena*. Zagreb, 1989; M. Maticka, *Agrarna reforma i kolonizacija u Hrvatskoj od 1945. do 1948.*, Zagreb, 1990; A. Sekulić, *Bački Hrvati*, Zagreb, 1991; J. Pejin, *Kolonizacija Hrvata na srpskoj zemlji u Sremu, Slavoniji i Baranji*, Sremska Mitrovica, 1992; E. Heršak (ur.), *Leksikon migracijskoga i etničkoga nazivlja*, Zagreb, 1993; P. Engel, Egy bácskai jobbágynévsor 1525-ből, *Történelmi Szemle*, 3/1995, Budapest; M. Tutorov, *Seva munja biće opet buna: istorika Zrenjanina i Banata*, Zrenjanin, 1995; B. Lekić, *Agrarna reforma i kolonizacija u Jugoslaviji 1945-1948 godine*, Beograd, 1997; K. Kocsis, E. Kocsis-Hodosi, *Ethnic Geography of the Hungarian Minorities in the Carpathian Basin, Safety Bay*, 2001; N. Gaćeša, O agrarnim reformama u novijoj istoriji Vojvodine, *Nastava istorije 15*, Novi Sad, 2002; L. Heka, P*ovijest Hrvata Dalmatina u Segedinu*, Budimpešta-Pečuh, 2004; G. Malović, *Seoba u maticu: Optiranje Srba u Mađarskoj, 1920-1931*, 1-2, Novi Sad-Budimpešta, 2010; M. Bara, Sudjelovanje Hrvata u saveznoj kolonizaciji Vojvodine 1945.-1948., *Godišnjak za znanstvena istraživanja Zavoda za kulturu vojvođanskih Hrvata*, 2, Subotica, 2010; L. Heka, Grofovi Grašalkovići (Grassalkovich) i kolonizacija Bačke, *Godišnjak za znanstvena istraživanja Zavoda za kulturu vojvođanskih Hrvata*, 3, Subotica, 2011; A. Rácz, *Adatok a népnévvel alakult régi településnevek történetéhez*, Debrecen, 2011.

M. Bara

KOLOZSI, Tibor (Subotica, 14. IV. 1915. – Subotica, 7. IX. 1980.), književnik, prevoditelj, povjesničar, novinar. Osnovnu školu i gimnaziju završio je u Subotici. Kao gimnazijalac objavljivao je u međuratnim časopisima *Őrtűz*, *Mi irodalmunk*, *Híd*, *Hétről-Hétre* i *Kalangya*, poslije je surađivao u listovima *Jugoszláviai Magyar Ujság* i *Napló*, a nakon rata u listovima *Magyar Szó* i *7 Nap*, čiji je bio dugogodišnji glavni i odgovorni urednik. Pisao je poeziju, novele, romane, kritike i studije. Pokušavao je pisati modernistički, ali nije mogao odustati od realističnoga stila. U subotičkom časopisu *Rukovet* prevodili su ga na srpski Lazar Merković, Ivan Pančić, Lajčo Vidaković, Ante Zolnaić i Blaško Vojnić Hajduk. Tomislav Vojnić preveo je njegov polemički prikaz knjige Blaška Vojnića Hajduka *Moj grad u davnini*.

Najistaknutije mu je djelo dvosveščana povijest subotičkoga tiska u razdoblju 1848.-1945. u nakladi novosadskoga Foruma: *Szabadkai sajtó (1848-1919)* i *Szabadkai sajtó (1919-1945).* Nastala je kao rezultat dugogodišnjih istraživanja u knjižnicama u Jugoslaviji i u Madžarskoj, ali najviše u Gradskoj knjižnici u Subotici. Iscrpno i analitički na više od tisuću stranica kronološki je opisana povijest svakoga pojedinačnoga lista, vrijeme izlaženja, urednici, jezik i pismo na kojem je list izlazio, karakter lista te gdje se nalaze sačuvani primjerci, osobito jer ih nije sve posjedovala Gradska knjižnica u Subotici. U prvom dijelu knjige studijski su opisani listovi, zatim slijedi bibliografski i kronološki popis s potrebnim registrima te ilustracijama mnogih naslovnica i fotografijama poznatijih urednika.

T. Kolozsi, *Szabadkai sajtó (1848-1919)*, Szabadka, 1973.

Tako je, među ostalim, obrađen i hrvatski tisak u navedenom razdoblju. Osobito su važna njegova istraživanja preporodnoga subotičkoga novinstva na hrvatskom, knjižnica u kojima se mogu naći preporodna i međuratna hrvatska glasila te obrada svih listova koji su pisani na hrvatskom jeziku, bez obzira na političku orijentaciju, ili na drugim jezicima, ali različite političke orijentacije, koji su bili okrenuti bunjevačkomu čitateljstvu, a koje je također ubrojio u povijest mjesnoga hrvatskoga novinstva.

Djela: *Gyeplő és zabla*, Újvidék, 1962; *Árnyék a Tiszán*, Újvidék, 1966, *Örtűz fényében*, Szabadka, 1969; *Vendég Bergengóciából*, Újvidék, 1971; *Erzsébetlaktól a Maglajig : Kizur István forradalmi életútja* (suautor s Gy. Fejes), Szabadka, 1972 (prijevod na srpski: Tibor Koloži: od Belog blata do Maglaja, u: T. Koloži, T. Gajgoši, I. Balog, *Ištvan Kizur*, *Matko Vuković*, *Lazar, Nešić*, Subotica, 1986); *Szabadkai sajtó (1848-1919)*, Szabadka, 1973; *Szabadkai sajtó (1919-1945)*, Újvidék, 1979.

Lit.: *Jugoslovenski književni leksikon*,² Novi Sad, 1984; *Leksikon pisaca Jugoslavije*, 3, Novi Sad, 1987; L. Merković, Bibliografija časopisa »Rukovet« maj 1955 – april 1990., *Rukovet*, 5/1990, Subotica; L. Gerold, *Jugoszláviai Magyar irodalmi lexikon* 1918-2000, Újvidék, 2001; Z. Kalapis, *Életrajzi kalauz*, 2, Újvidék, 2003.

E. Bažant

KOLUT, naselje 25 km sjeverozapadno od Sombora, između Bezdana i Berega, 1327 st. (2011.). Nacionalna struktura (2002.): od 1710 stanovnika oko 80 % čine Srbi, Hrvata je bilo 7,5 % (128) a Jugoslavena 7,77 % (133).

Naselje je nastalo na dodiru naplavine ravni Dunava i lesne terase. Okruženo je starim meandrom Dunava, koji je danas dio Bajskoga kanala. Prvi se put spominje 1261. pod nazivom Küllöd, koji je dobilo po plemićkoj veleposjedničkoj obitelji Küllöd. U madžarskim se dokumentima do pada pod tursku vlast i tijekom nje ime pojavljuje u raznim inačicama u ovisnosti o transkripciji: Küllyőd, Kűlűd, Kylywd, Kulund, Bel Kulund, Kylivod, Kewlwd, Kölöd, Kyskwlwd i Nagkwlw (Mali Kolut i Veliki Kolut) itd.; turski defteri navode ga kao Kolut i Kollut; nakon protjerivanja Turaka naziva se Colluth, Kollúth, Koluth, Kolluth, Kollut. Službeno je preimenovan u Küllőd (1904.-18. te 1941.-44.) a Kolut se naziva 1918.-41. te od 1944. do danas.

God. 1483. franjevci u Kolutu podižu samostan, no on je, kao i samo mjesto, razrušen nakon Mohačke bitke 1526. Za turske vladavine bio je dio Segedinskoga sandžaka i Somborske nahije, kada se spominje kao grad. God. 1570. u njemu je popisano čak 103 kućanstva, a 1590. ima 81 kućanstvo (osim Turaka, nastanjuju ga i Slaveni te Madžari). Kako bi u opustjele bačke krajeve naselili stanovništvo koje bi

obrađivalo zemlju, plaćalo porez i hranilo vojsku, Turci su 1600. preselili tridesetak tisuća ljudi iz Kliškoga sandžaka »na Dunav«. Tih su godina Hrvati najvjerojatnije naselili i Kolut. Da se Pravoslavna crkva nametala i stanovnicima drugih vjera, doznaje se iz fermana što ga je primio i somborski kadija 1615. U njemu sultan skreće pozornost na to da je pravoslavnomu patrijarhu zabranjeno ubirati porez »od Madžara i Šokaca« jer oni nemaju nikakve veze s pravoslavnim mitropolitom.

Bosanski biskup Antun Matijević 1. VI. 1635. javlja tajniku Svete kongregacije da je bosanski paša započeo nesmiljeno ugnjetavati katolike, pogotovu fojničke (srednja Bosna) franjevce. Zbog toga se oni, zajedno s pukom, sele prema sjeveru i nastanjuju u bačkim mjestima koja su bosanski franjevci već otprije posjećivali, i to u Santovu, Beregu, Gari i Kolutu.

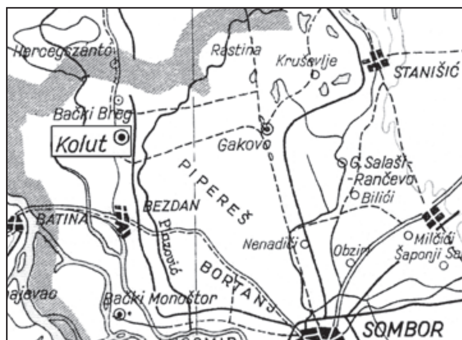
Prema izvješću beogradskoga biskupa fra Marina Ibrišimovića, koji je 1649. obavio kanonsku vizitaciju župa na ugarskom tlu što su ga bili osvojili Turci, 18. X. krizmano je 588 osoba iz Berega, Koluta i Gare. Te je godine u Kolutu bilo 20 katoličkih kuća, ali ne i crkve jer je velika oluja odnijela krov sa stare crkve, pa su tamošnji katolici na misu odlazili u Santovo. Za razdoblje 1670.-99. nema nikakvih podataka o mjestu te se može samo pretpostaviti da su stanovnici, sklonivši se na obližnje močvarno područje, preživjeli ondašnje ratne vihore.

U strahu zbog turske osvete Bosnu zajedno s vjernicima 1687. napuštaju olovski, srebrenički, tuzlanski i modruški franjevci. Olovljani se najprije sklanjaju u Ilok, koji su odredili za svoju novu središnjicu. Odatle ih dio nastavlja put na sjever i nastanjuje se u Sonti, Monoštoru, Kolutu, Beregu i Santovu, u kojima Hrvati žive već otprije. Toj tvrdnji u prilog ide i činjenica da su ta mjesta sve do 1723. pastorizirali franjevci iz iločkoga samostana. Naime do te godine bilo je uobičajeno da se svaki samostan brine za svoje vjernike bilo kamo se odselili. Spomenute je godine na provincijskom redovničkom zboru u Velikoj Definitorij razdijelio župe između Bača i Iloka. Tada je radi lakše administracije franjevcima iz bačkoga samostana pripala i santovačka župa, čija je filijala bio i Kolut.

Nakon protjerivanja Turaka austrijske vlasti obnavljaju mjesto i naseljavaju ga 1699. sa 17 kućanstva, a u listopadu je popisano 16 kmetova i 12 sinova. Život ovdašnje osnažene santovačke katoličke zajednice pomućen je Rákóczijevom oslobodilačkom borbom (1703.-11.), tijekom koje su kuruci (madžarski ustanici) u više navrata uništili i Kolut. Tada se Kolućani sklanjaju onkraj Dunava, u Baranju, odakle se na svoja prvotna ognjišta vraćaju tek nakon stišavanja borba. God. 1711. Kolut se navodi kao hrvatsko naselje. Prema popisu Bačke županije iz 1715. pustara Kolut imala je 10 kućanstava, 1720. – 11, a 1722. – 15: Benić, Blesić, Gladić, Jakšić, Jurišinović, Kovačević, Kuzmanović, Oršulić, Periškić, Svilanović, Šišković… U matičnim knjigama Santovačke župe (vode se od 1715.) zapisana su kolutska prezimena: Arijanović, Balić, Dorić, Đanić, Gladić, Hajduk, Ivošević, Jakšić, Kusturić, Miklendić, Nogavčević, Oršulić, Periškić, Radičević, Svilanović. Prema crkvenim popisima iz 1733.-34. Kolut je čisto hrvatsko naselje. Samostalnom župom postao je 1754., od kada se vode i matične knjige.

Budući da je bilo jeftine obradive zemlje, u Kolut se 1740-ih godina doseljava veća skupina Hrvata iz Ogulinsko-modruške udoline, koja se međutim kroz brakove ubrzo stopila s domorocima, »pošokčila se«. Pečat sela iz 1744. bio je na hrvatskom: »Selo Kolot«. Godine 1756. u Novi Kolut (Új Kollut) nastanjuju se prvi Nijemci, a između 1763. i 1766. došlo je još 216 njemačkih obitelji – u naselju su Nijemci jednom ulicom odijeljeni od Hrvata. God. 1767. u župi je bilo 515 »Ilira« i 736 Nijemaca, a 1768. u selu je popisano 212 njemačkih i 74 »šokačke« obitelji. Popis iz 1772. potvrđuje da u njemu živi rimokatoličko njemačko i »ilirsko« pučanstvo. Vlasti 1780-ih godina, uza znatne pogodnosti, nastanjuju novo mnoštvo Nijemaca. God. 1790. navode ga kao njemačko i hrvatsko (»horvát«) selo,

koje ima 1440 stanovnika, 252 kmeta i 15 nadničara. Nijemci će tamošnje Hrvate postupno potisnuti pa se oni preseljavaju ponajprije u obližnja hrvatska sela (Batina, Monoštor, Bereg i Santovo), ali neke su se obitelji raselile i nešto dalje (Bajmok, Kaćmar, Subotica). Nakon što su Nijemci otkupili velik dio zemlje od Hrvata, broj se zemljoposjednika s hrvatskim prezimenima smanjio s 18 (1772.) na 4 (1862.). O negdašnjoj prisutnosti Hrvata govore i imena kolutskih župnika (fra Stjepan Jagodić 1754.-55., Martin Poljak 1755.-57., Nikola Udovičić 1838.-52., Josip Šimunović 1853.-60., Franjo Baraković 1861.-78.) i kapelana (Josip Mihalović 1817., Josip Parčetić 1826.-27., Antun Kujundžić 1830., Andrija Mandić 1873.). No za Fényesa je sredinom XIX. st. Kolut njemačko selo (s 2445 katolika i 20 Židova). Hrvate i ne spominje, iako ih je do 1890-ih ondje bilo. Prema drugom izvoru (popis 1860., *Srbski letopis*, 1864.) Hrvata »Bunjevaca« u Kolutu je 1860. bilo 48, Nijemaca 2200 (uključujući i Židove). Prema svjedočenju Janje Čatalinac (r. Radičev), koja se 1864. nakon udaje doselila iz Berega, kolutski su Hrvati u to vrijeme još čuvali narodnu nošnju, govor, pjesme i društvene veze sa sunarodnjacima

Kolut

iz Berega. Sredinom 1860-ih u naselju je bilo pet hrvatskih (Čatalinac, Daražac, Kovačev, Brandišić i Periškić) i više miješanih hrvatsko-njemačkih obitelji. Za župnikovanja Franje Barakovića (1861.-78.) prestale su mise na hrvatskom jeziku. God. 1900. u Kolutu su živjela 2662 Nijemca, 71 Madžar i samo 13 Hrvata »Šokaca«. Broj Hrvata bio je nešto veći 1921., kada je popisano 47 »Srba ili Hrvata« (od kojih 3 pravoslavca).

Nakon povlačenja trianonske granice prema Madžarskoj doseljavaju se pojedine obitelji izbjeglica i optanata (Balatinac, Jelić, Kubatov, Velin i dr.) iz naselja s hrvatskim stanovništvom Bajskog trokuta, koje su prvotno bile smještene u Beregu, Riđici i Rastini. U međuratnom razdoblju održalo se samo nekoliko starosjedilačkih hrvatskih obitelji (Čatalinac, Kovačev). Međutim, i u njih su, zbog ženidbenih veza s Nijemcima, hrvatski jezik, nošnja i običaji bili uglavnom napušteni. Kako je zabilježio suvremenik 1933.: »Nošnja im je njemačka. U kući svi članovi govore među sobom samo njemački« (T. Iskruljev). Do kraja Drugoga svjetskog rata Kolut je selo s gotovo isključivo njemačkim stanovništvom. Mjesni NOO odbor, koji su činili Anđelka Dugalin, Martin Tomašev, József Viczei, Slavko Velin, Marin Velin, Ivan Čatalinac, Ivan Matin Čurin, János Seszták, Sándor Ispánovics, János Csernyák i Lajos Körmöndi, osnovan je u studenom 1944. Dio nekadašnjih germaniziranih Hrvata i onih iz miješanih brakova u poslijeratnim je godinama promijenio nacionalno opredjeljenje. U podacima Glavne komisije za naseljavanje boraca u Vojvodini navodi se da u Kolutu ima nešto Hrvata, »svega oko 30 porodica domorodaca«.

Nakon deportacije Nijemaca 1946. u Kolut se doseljava 436 obitelji ličkih Srba te nešto ličkih Hrvata (uglavnom iz Otočca, Gospića, Brinja i Perušića) i Slovenaca, čiji potomci i danas žive u selu. Prvi poslijeratni popis 1948. navodi kako u selu žive 404 Hrvata (14 %), no broj je u kasnijim godinama postupno opadao.

Nadbiskup Gabrijel Patačić dao je obnoviti drevnu crkvu 1734., koja je završena 1754. i posvećena sv. Ivanu Krstitelju. Na njezinu je mjestu 1825. podignuta nova crkva, koja je temeljito renovirana 1931. Kako je danas crkva u tešku stanju i djelomično bez krova, u njoj se ne vrše bogoslužja, a župom upravlja bereški župnik.

U Kolutu je rođen svećenik Matija Čatalinac (1878.-1929.).

God.	Hrvata	Ukupno
1948.	404	2927
1953.	371	2877
1961.	351	2597
1971.	272	2148
1981.	212	1866
1991.	140	1710
2002.	128	1710

Broj Hrvata poslije Drugog svjetskog rata

Izvor: *Bács megye helységeinek jegyzéke 1733-ból.* Državni arhiv, Budimpešta, Kanc. Litt. Comit. Bach. 1733E.

Lit.: E. Fényes, *Magyarország geographiai szótára*, Pest, 1851; (Anonim), Stanovništvo Vojvodine srbske po veri i narodnosti, *Srbski letopis 1863*, Budim, 1864; D. Csánki, *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában*, Budapest, 1890-1913; Gy. Dudás (ur.), *Bács-Bodrogh vármegye egyetemes monográfiája*, 1-2, Zombor, 1896; I. Iványi, *Bács-Bodrog vármegye helynévtára*, 3, Szabadka, 1906; S. Borovszky (ur.), *Bács-Bodrog vármegye monographiája*, 1, Budapest [1909]; J. Fekete, *Bosnyák püspökök jelentései*, Budapest, 1911; J. Karácsonyi, *Szent Ferencz rendjének története Magyarországon 1711-ig.*, Nagyvárad, 1915; T. Iskruljev, *Raspeće srpskog naroda u Sremu 1914 godine i Madžari. Sa madžarske granice, Bajski trokut, Sent Andrija*, Novi Sad, 1936; S. Mihaldžić, *Baranja od najstarijih vremena do danas*, Novi Sad, 1937; B. Unyi, *Sokácok-bunyevácok és a bosnyák ferencesek története*, Budapest, [1947]; P. Velenrajter, Zlatan nalaz iz Koluta, *Naučni zbornik Matice srpske. Serija društvenih nauka* 1, Beograd, 1950; D. Popović, *Srbi u Bačkoj do kraja osamnaestog veka (istorija naselja i stanovništva)*, Beograd, 1952; I. Szabó, *Bács, Bodrog és Csongrád megye dézsmalajstromai 1522-ből*, Budapest, 1954; D. Popović, *Srbi u Vojvodini*, 2, Novi Sad, 1957; I. Jakšić, *Iz popisa stanovništva Ugarske početkom XVIII veka*, Novi Sad, 1966; M. Beljanski, *Najstariji poznati žitelji Sombora,* Sombor, 1969; M. Beljanski, *Prvi meseci narodne vlasti u Somboru i okolini 1944-1945. godine*, Sombor, 1974; A. Kljajić, *Geografski prikaz Koluta*, Novi Sad, 1975; M. Beljanski, *Bački Breg i njegovi žitelji*, Sombor, 1976; M. Beljanski, *Kolut i Kolućani*, Sombor, 1976; A. Sekulić, *Hrvatski bački mjestopisi*, Zagreb, 1994; J. Đuričić i dr., *Geografske monografije vojvođanskih opština – opština Sombor*, Novi Sad, 1996; L. Lazić i dr., Stanovništvo sliva Mostonge i zapadne Bačke, u: *Mostonga i vode Zapadne Bačke*, Novi Sad, 1998; B. Lekić, *Agrarna reforma i kolonizacija u Jugoslaviji 1945-1948 godine*, Beograd, 1997; I. Katona, *A kalocsai érseki egyház története*, 1, Kalocsa 2001; A. Lakatos (ur.), *A Kalocsa-Bácsi Főegyházmegye Történeti sematizmusa 1777-1923*, Kalocsa, 2002; *Stanovništvo, nacionalna ili etnička pripadnost, podaci po naseljima*, Beograd, 2003; H. Salopek, *Ogulinsko-modruški rodovi*, Zagreb, 2007; G. Káldy Nagy, *A szegedi szandzsák települései, lakosai és török birtokosai 1570-ben*, Szeged, 2008; J. Temunović, *Bilježnica za povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata*, Subotica, 2009; *Schematismus Dioceseis Suboticanae*, Suboticae, 2009; G. Malović, *Seoba u maticu : Optiranje Srba u Mađarskoj, 1920-1931*, 1-2, Novi Sad-Budimpešta, 2010; *Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u Republici Srbiji 2011. godine, prvi rezultati*, Beograd, 2012; A. Hegedűs, *Život i restauracijska djelatnost kaločkoga nadbiskupa Gabrijela Patačića*, Budimpešta – Kalača – Subotica, 2015.

Ž. Mandić, M. Bara i Z. Nagel

KOLJE (< kolac), pomagalo za prenošenje slame i sijena sastavljeno od dvije drvene motke. Motke su obično debljine 5-7 cm, duljine do 4 m. Koristili su ih radnici na *kasli* (vršalici) tijekom vršidbe žita za nošenje slame koju vršalica izbaci na stražnjem dijelu. Stavljale su se paralelno na zemlju na međusobnom rastojanju od oko 60 cm i na njih je padala slama iz vršalice. Nakon što se nakupila određena količina, dva radnika – *koljari* – hvataju *kolje* kao nosila i odnose slamu na veliku gomilu, gdje je sljedeći radnik – *kazaloš* – *sadiva* u kamaru. To je bio jedan od najtežih poslova u vršidbi jer su se, noseći slamu, morali penjati na kamaru, osobito kada je bila visoka, i pri tom su im noge upadale u slamu i do koljena. Tijekom rada na vršalici koljari su se svakih pola dana smjenjivali sa *snopljarima* – radnicima koji u vršidbi s kamare dobacuju snopove žita na *kaslu*.

Lit.: M. Peić, G. Bačlija, *Rečnik bačkih Bunjevaca*, Novi Sad – Subotica, 1990; A. Stantić, *Kruv naš svagdanji*, Subotica, 2001; A. Sekulić, *Rječnik govora bačkih Hrvata*, Zagreb, 2005; A. Stantić, *Ris i obiteljska dužijanca u subotičkom ataru*, Subotica, 2011.

P. Skenderović

KOMARNIK, 1. u Šokaca, rasklopivi krevet namijenjen zaštiti od komaraca. Rabio se osobito tijekom sparnih ljetnih noći, kada je bilo mnogo komaraca s Dunava. Cijela mu je konstrukcija bila drve-

na. Sastojao se od prednjega i stražnjega dijela, koji su se spajali širokim daskama (najčešće tri). Na prednjem i stražnjem dijelu kreveta postavljali su se polukružni ili četvrtasti *arnjevi* (polukružno savijeni i s obe strane učvršćeni štapovi, najčešće od jasena ili svibovine) preko kojih se prebacivalo zaštitno rijetko tkano platno. Prostirku je činila starija perina s *dvopolkom* (prekrivač tkan od lana, sastavljen iz dvije *pole* /polovine/), a katkad su se umjesto perine koristile deke. Pod glavu je išao pernati jastuk. Krevet se jednostavno sklapao i prenosio. Najčešće se u njemu spavalo u *vajatu* (ostavi), gdje je bila hladovina. Prema potrebi krevet se postavljao i u otvoreni *ganak* (*gonk*, otvoreni trijem, *ambetuš*) zbog boljega strujanja zraka. Ako se postavljao u *ganku*, koristio ga je samo muškarac. Prestao se koristiti potkraj 1950-ih. **2.** u Bunjevaca, dio sobe odvojen zastorom u kojem se nalazila rodilja.

J. Dumendžić

KOMARNJAK, zaštitni zastor porodiljina kreveta u Bunjevaca, koji je, prije poroda i nakon njega, izdvajao komarnik – dio sobe u kojem se nalazila rodilja. Običaj je bio da se u vrijeme poroda ženin krevet zakrili tako da se za gredice (poprečne male grede koje se naslanjaju na zid i *slime* – glavnu noseću gredu u sobi) objese *postavski čaršapi* ili tanki sukneni *čaršapi* da se rodilja ne vidi. Držao se dok se rodilja ne digne iz kreveta ili do *uvoda* u crkvu.

Prema vjerovanju, ako rodilja njime nije zaštićena dok mora ležati u krevetu, vještice mogu odnijeti zdravo dijete i umjesto njega staviti *podmeče* – dijete sklepano od ljuske jajeta. Zbog toga su Bunjevke ljuske jajeta bacale u vatru u *šporelj*, a ne van na gnojište, jer bi ih odatle mogle pokupiti vještice. Štitio je i malo dijete od zlih očiju i uroka. Dijete se čuvalo tri večeri do ponoći od moći vještica, koje su se spominjale uz strah, jer su se svi bojali da djetetu ne naude pa da bude lakomisleno kad odraste. Mladež bi se skupila navečer u sobi gdje je ležala rodilja da čuvaju babine, a uz to je bilo svirke i igre, pa je vrijeme brže prošlo. Kako je *čuvanje babina* bilo tri večeri do ponoći, za umno poremećenu osobu govorilo se da je »treću noć nedočuvana«.

Lit.: B. Vujkov, *Jabuka s dukatima*, Subotica, 1986; A. Pokornik, Moj sokak, *Subotička Danica : kalendar 1989*., Subotica, 1988; M, Peić, G. Bačlija, *Rečnik bačkih Bunjevaca*, Novi Sad – Subotica, 1990; A. Sekulić, *Bački Hrvati*, Zagreb, 1990; S. Periškić, I. Ružić, Porod i običaji vezani uz porod, *Tradicijska baština i etnokulturalni identitet podunavskih Hrvata Bunjevaca*, Zagreb, 2014.

P. Skenderović

KOMENCIJA (*lat*. commentio: nagrada u žitu < conventio: dogovor, sporazum) **1.** nagrada za poslove u poljoprivredi radnicima koji su živjeli na gazdinu imanju. Pisani tragovi u okolini Subotice sežu u prvu polovinu XVIII. st. Vlasnici velikih i srednjih poljoprivrednih imanja angažirali su za radove među ostalim i komencijaše, koji su sa svojim obiteljima živjeli kod njih na gazdinstvu, u posebnom, za njih izgrađenom objektu na rubu gazdinstva, a uz ogrjev dobivali su i nešto zemlje za vlastite potrebe. Poslove je obavljala cijela obitelj: komencijaš u polju, njegova supruga oko stoke i peradi na salašu, a prema potrebi i u polju, djeca su čuvala gazdinu stoku. Radilo se svaki dan, od rana jutra pa do kasne večeri. Nagrada je najčešće plaćana u naturi (u žitaricama, mesu, vuni i sl.), rjeđe u novcu, a nije se davala odjedanput, nego najčešće tromjesečno. Pogodbe su bile usmene, sklapale su se na godinu dana, najčešće »od Miolja do Miolja«, rjeđe »od Đurđeva do Đurđeva«. Ukoliko bi bili nezadovoljni komencijom ili ophođenjem davatelja komencije prema njima, komencijaši su imali pravo obratiti se pritužbom gradskomu sucu. Ako su se pokazali dobrim radnicima, komencijaši su ostajali raditi na gazdinu imanju i više godina, pa i nakon što bi u starosti i bolesti postali nesposobni za rad.

2. vrsta dvorbenih ugovora, dvorbeni ugovor. Tijekom prve polovine XIX. st. u Subotici i okolici dolazi do postupne transformacije komencijaških pogodaba u poseban oblik dvorbenih ugovora (ugovora o

doživotnom uzdržavanju): davatelj dvorbe (uzdržavanja) imao je obvezu primatelju dvorbe (uzdržavanja) davati uzdržavanje isključivo u naturalnom obliku, bilo kroz godišnje ili polugodišnje davanje određene količine žitarica, peradi, svinja, brašna i slično, bilo u osiguranju svakodnevne prehrane, kupnji odjeće, obuće, ogrjeva i slično. Takvi su se ugovori u to vrijeme sklapali uglavnom između najbližih članova obitelji te se ostarjelim i radno nesposobnim osobama u okviru obitelji moralo osigurati potpuno naturalno uzdržavanje davanjem komencije i dvorbe, koja se sastojala od njege oboljelih s obvezom osiguranja pristojnih životnih uvjeta, uz vidljivo istaknutu obvezu davatelja uzdržavanja da se uzdržavana osoba nakon smrti pristojno, prema mjesnim i vjerskim običajima, pokopa bilo u već postojeću obiteljsku grobnicu davatelja ili primatelja uzdržavanja bilo s obvezom da takvu grobnicu ili grobno mjesto osigura davatelj uzdržavanja. To su kombinirani ugovori s elementima komencijaških ugovora i ugovora o doživotnom uzdržavanju, poznati i kao »komencijaška pogodba«.

Sličan proces odvijao se u vrijeme raspada obiteljskih zadruga potkraj XIX. i početkom XX. st. u Bačkoj i Slavoniji, kada stariji ljudi više nisu bili kadri obavljati poslove na svojim imanjima, a izravni nasljednici, ako ih je bilo, nisu bili zainteresirani za obavljanje poslova. Tada komencijaške nagodbe postaju preteče suvremenih dvorbenih ugovora: vlasnici imanja zbog nastavka egzistencije svoju su imovinu oporučno ostavljali komencijašima uz uvjet da ih se hrani do smrti i pokopa, a poslije su se ti ugovorni odnosi proširili i na bliže ili daljnje srodnike, susjede ili druge osobe koje su im preporučene, s obvezom zajedničkoga stanovanja ili bez nje, dakle, u suvremene ugovore o doživotnom uzdržavanju. Tako se u vinkovačkom kraju riječ komencija i do druge polovice XX. st. sačuvala kao sinonim za dvorbeni ugovor.

Lit.: B. Peruničić, *Postanak i razvitak baština na području Subotice od 1686 godine*, Beograd, 1958; Lj. Gligorević, Uz problem »davanja na komenciju« na vinkovačkom području, *Etnološka tribina*, 8, Zagreb, 1985; M. Peić, G. Bačlija, *Rečnik bačkih Bunjevaca*, Novi Sad – Subotica, 1990; B. Klaić, *Rječnik stranih riječi*, Zagreb, 1990; A. Sekulić, *Bački Hrvati*, Zagreb, 1991; A. Sekulić, *Rječnik govora bačkih Hrvata*, Zagreb, 2005; M. Poljaković, *Ugovor o doživotnom izdržavanju i nezi kao faktor egzistencije, sa posebnim osvrtom na Suboticu i okolinu*, magistarska radnja, Pravni fakultet Univerziteta Union u Beogradu, 2009; *Klasje naših ravni*, 7-8/2013, Subotica.

M. Poljaković

KOMPA (*madž.* komp: skela), plovilo niska gaza za prijevoz preko rijeke, skela. Čini je metalna platforma, koja se pokreće preko čelične sajle što se ručno ili motorom povlači s jedne obale na drugu. Služila je za prijevoz ljudi, stoke, zaprežnih kola, automobila, traktora s prikolicama i priključnim strojevima, katkad čak i vlakova. Kada je riječ o bačkih Hrvatima, vezana je uz šokačku tradiciju, uglavnom za Dunav.

Nekadašnja kompa kod Bogojeva

Na užim i manjim rijekama pokreću se ručno. Sajla je dobro učvršćena na jednoj i drugoj obali rijeke, na nju je »navezana« kompa, koju radnik uz pomoć uzubljenih kotača i drvene ručice ručno pokreće, što iziskuje snagu i vještinu. Trup je kompe željezni, a na prednjoj i stražnjoj strani nalaze se pokretni dijelovi, tzv. kecelje. Kada bi se kompa blago nasukala, spuštala se kecelja radi izlaska s plovila. Pri pokretanju i odsukavanju rabljene su jake drvene motke, a nakon što se kompa otisnula podizala se kecelja. Dok je mirovala na obali, sajlom je vezivana za učvršćene stupove. Obale gdje pristaje kompa obično su popločene kamenom, ali na manjim prijelazima to nije bio slučaj. Na širokim rijekama za kompu je sajlama privezan tegljač ili manja brodica s jednim ili više ugrađenih motora.

Do izgradnje mosta Bogojevo – Dalj 1912. pokretali su je čak i parni strojevi, jer su kompom vlakovi prelazili Dunav.

Do izgradnje Mosta 51. divizije na Dunavu 1974. jedna kompa spajala je bačku i baranjsku stranu Dunava. S bačke strane pristajala je kraj Velike čarde kod Bezdana, a s baranjske strane u blizini današnjeg pristaništa u Batini. Preko Dunava vukao ju je tegljač. Točan vozni red nije postojao, ali je nekoliko puta na dan prevozila putnike i njihova vozila – zaprežna kola, a poslije i automobile. Često se u kolonama čekalo na ukrcavanje jer je to bila jedina veza između Bačke i Baranje. Koristili su je Baranjci koji su na somborskoj tržnici prodavali uglavnom vino, ali i Somborci i stanovnici okolnih mjesta, koji su u Baranju išli, osobito uoči velikih svetaca, po kvalitetno vino, te drugi putnici koji su imali potrebu prelaska s jedne na drugu stranu Dunava. Njome su prevoženi i manji kamioni, ali ne i autobusi – oni su prometovali od Sombora do Dunava, koji se prelazio kompom, a zatim se iz Batine dalje putovalo autobusom za Osijek. Izgradnjom mosta, koji su financirale općine Sombor i Beli Manastir, prestala je potreba korištenja kompe, ali su na objema stranama Dunava još vidljiva nekadašnja pristaništa.

U Monoštoru su, dok nije bio prokopan tok »novog« Dunava, tj. kada je tok Dunava (jedan njegov rukav) tekao uz selo, bile i do tri kompe. Neke su se povremeno selile u ovisnosti od potrebe. Danas, kada je to tok kanala Dunav – Tisa – Dunav, kod Monoštora je ostala samo jedna kompa u stalnoj funkciji.

Na Velikom Bačkom kanalu nekada je bilo do pet kompi. Jedna od njih bila je vlasništvo veleposjedničke obitelji Wamoser. Danas postoji samo jedna koja je sporadično u funkciji.

Atarski put koji je nekad povezivao Sontu i Stapar presječen je izgradnjom kanala Dunav – Tisa – Dunav. Kako gradnja mosta na tom prijelazu nikada nije bila predviđena, a dio sonćanskog atara nakon prokopavanja kanala ostao je na staparskoj strani kanala, postojala je velika potreba za prelaskom kanala kako bi se obradile njive, dovezao urod ili se žito vozilo na mljevenje u staparske i doroslovačke mlinove. Tako je na tu lokaciju uvedeno plovilo niska gaza za prijevoz preko vode, koje je pokretano ručno. Služila je za prijevoz ljudi, stoke, zaprežnih kola i opreme za obradu zemlje, poslije i traktora s prikolicama i priključnim strojevima. S vremenom su Sonćani oranice u dijelu atara koji se prostirao s druge strane kanala poprodavali staparskim seljacima, jer im je s uvođenjem mehanizacije obrada zemlje, zbog udaljenosti od Sonte i usitnjenosti parcela, postala nerentabilna, pa je tako prestala i potreba za kompom.

Kompa *Golubica*, koja je posljednja prometovala između Bača i Vukovara, bila je duga oko 15, a široka oko 7 metara, imala je 4 motora i ugrađenu signalizaciju te je bila osposobljena za noćnu vožnju i u uvjetima magle. Upošljavala je trojicu radnika, od kojih je jedan upravljao snažnim motorima. Imala je ljetni i zimski red vožnje. Mogla je nositi četiri zaprege ili šest automobila te putnike. Nije prometovala samo u slučaju kretanja golemih santa leda. Osoba koja je upravljala morala je dobro poznavati ćudi Dunava. Do rata 1991. trgovina se odvijala dvosmjerno i bila je od velike važnosti za stanovnike općine Bač. Kada je nakon mirne reintegracije istočne Slavonije u državnopravni sustav Hrvatske 1998. prijelaz postao malogranični, izgubila je važnost, jer je prestala trgovina, a s ulaskom Hrvatske u Europsku uniju zatvoren je malogranični prijelaz. Grad Vukovar i Općina Bač nastoje ponovno otvoriti prijelaz kao granični.

Nakon izgradnje željezničke pruge Segedin – Subotica – Sombor – Bogojevo – Dalj – Osijek 1870. pa sve do izgradnje mosta između Bogojeva i Dalja 1912. vlakove preko Dunava između Bogojeva i Erduta prevozila je kompa, puštena u rad 1871., koju je pokretao parni stroj. Nakon postavljanja željezničkih tračnica izgrađen je kanal za kompu dug 200 metara i širok 50 metara. Kanal je bio potreban jer Du-

nav na lijevoj obali ima jači tok, pa je za usidrenje trebalo osigurati mirnije vode. Kompa se morala usmjeriti tako da se na njoj postavljene tračnice spoje s tračnicama na obali kako bi parne lokomotive mogle nagurati tovar na kompu. S erdutske strane nije bilo potrebno graditi posebno pristanište, željeznički priključak bio je malo ispod razine vode, koja je konstantno nasipala pijesak na taj dio. Projektirao ju je inženjer Márton Rondy, bila je 62,7 metara duga i 9 metara široka. Njegova je inovacija bila to da lokomotive nisu vukle, nego gurale tovar, pa kako lokomotiva nije ostajala na kompi, kompa je mogla prenijeti više tovara. Tračnice su bile postavljene uzduž, a parni stroj jačine 12 konjskih snaga bio je postavljen sa strane plovnog objekta. Kompa je, ovisno o dužini vagona, mogla ponijeti šest do osam vagona, pa je za veće kompozicije morala više puta prijeći Dunav. Za niska vodostaja prelazila je rijeku za 6, a za visoka za 8 minuta. Zbog manevriranja i kompe i lokomotive, na drugu obalu vraćala se za 20 do 30 minuta. Na dan puštanja u rad 1. XII. 1871. obavila je rekordan broj prelaska – 28 sa 164 vagona. U idućem razdoblju na dan je po 26 puta prelazila Dunav. Parna je kompa nakon Prvoga svjetskoga rata još bila usidrena u Bogojevu, ali je 1918. nestala bez ikakva traga.

Lit.: L. Gergely Molnár, *Gombos és Bogojevo a századfordulón -a gombosi gőzkomp*, Bogojevo, rukopis (rad predstavljen na Znanstvenoj konferenciji za srednjoškolce TUDOK, Budimpešta, 2006)

Ž. Šeremešić, Z. Vasiljević,
I. Andrašić, J. Dumendžić

KOMUNIZAM (lat. *commmunis*: zajednički), **1.** u najširem smislu ideja, političke aktivnosti i društveni modeli kojima se promiče ostvarivanje socijalne jednakosti bez privatnoga vlasništva; **2.** politička ideologija utemeljena na ukidanju privatnoga i uspostavi zajedničkoga vlasništva nad sredstvima za proizvodnju, koja služi idejnomu vodstvu, legitimaciji vlasti i političkim pokretima; **3.** politički pokret (komunistički pokret) koji predvode komunističke stranke (u njihovu nazivlju često »partija«) koje se suprotstavljaju privatnim gospodarskim organizacijama kapitalizma u cilju uspostave besklasnoga društva, najčešće centralnim planskim gospodarstvom; **4.** politički sustav totalitarne jednostranačke vlasti s vodećom ulogom komunističke partije, koja djeluje na temelju hijerarhijskoga načela *demokratskoga centralizma* i upravlja svim državnim i društvenim aktivnosti, te s gospodarstvom koje se temelji na kolektivizmu. U najradikalnijim oblicima nadzire sva područja života.

Njegovi elementi nalaze se još u praksi ranih religijskih zajednica (židovska zajednica esena, prva kršćanska zajednica u Jeruzalemu, redovničke zajednice). U feudalnom razdoblju nastaju različite utopijske ideje o državi kao dobrovoljnoj zajednici bez privatnoga vlasništva (*Utopija* Thomasa Morusa, *Država sunca* Tommasa Campanelle), kao i u vrijeme nakon Francuske revolucije različiti pokreti utopijskoga socijalizma (François-Noël Babeuf, Henri de Saint-Simon, Charles Fourier). Postojali su i praktični pokušaji dobrovoljnih protokomunističkih društava u sjevernoj Americi (npr. Robert Owen u Indijani 1825. utemeljio je grad New Harmony itd.).

Ilustracija za prvo izdanje *Utopije* Thomasa Morusa iz 1516.

Sam izraz komunizam pojavljuje se sredinom XIX. st. u pariškim tajnim revolucionarnim društvima. Dok su se ranije ideje i prakse temeljile na dobrovoljnosti, prema duhovnim začetnicima komunističke ideologije i pokreta Karla Marxa (1818.-83.) i Friedricha Engelsa (1820.-95.), on se nameće oružanim prevratom. Oni su njime označivali besklasno društvo budućnosti,

a socijalizmom prvu, nižu fazu uspostave takva društva. Tako se pojam komunizam u drugoj polovini XX. st. proširio kao oznaka radikalnih ideja i pokreta, koji su revolucijom nastojali ostvariti potpunu preobrazbu društva, dok je socijalizam označivao umjerenije projekte i pokrete kojima se željelo postupno popraviti postojeće društvo prema nekomu socijalističkomu idealu. Komunističke ideje imale su utjecaj i na nastanak socijaldemokratskih pokreta zadnjih desetljeća XIX. st. s razvojem industrijske revolucije i pokreta za prava siromašnih radnika, a kao odgovor na njih nastao je katolički socijalni nauk i kršćanski socijalni pokret, na temelju enciklike pape Lava XIII. o radničkom pitanju *Rerum novarum* (1891.).

Prvi je komunistički režim uspostavljen oružanim prevratom – tzv. Listopadskom revolucijom 1917. u Rusiji, kada je pod vodstvom Lenjina uspostavljena tzv. *diktatura proletarijata*, u formalnom savezu radnika i seljaka, a pod vodstvom uskoga kruga profesionalnih revolucionara. Privatna je imovina oduzeta, provedena je radikalna agrarna reforma, poljoprivreda je kolektivizirana, podržavljene su industrija, trgovina i banke, zabranjene su sve stranke osim komunističke. Ujedinjavanjem komunističkih i drugih revolucionarnih stranaka, organizacija i grupa iz drugih europskih zemalja s programom rušenja kapitalizma, uspostave diktature proletarijata i međunarodne sovjetske republike u Moskvi je osnovana Komunistička internacionala (Kominterna). No, Sovjetski Savez nije uspio u zapadnoj Europi uspostaviti komunističke režime oružanim prevratom nakon Prvoga svjetskoga rata, nego samo u Mongoliji.

Tijekom Drugoga svjetskoga rata antifašistički pokreti često su bili isprepleteni s komunističkom ideologijom (ili su bili jedna od frakcija pokreta otpora), a nakon rata, kao posljedica podjele sfere utjecaja u Europi, na dogovoru velikih sila na Jalti 1943. Sovjetski je Savez okupirao niz istočnoeuropskih i neke srednjoeuropske zemlje te im nametnuo komunistički režim. Pod sovjetskim utjecajem ustanovljeni su i režimi u Jugoslaviji i Albaniji, a neuspio je bio pokušaj u Grčkoj tijekom građanskoga rata 1944.-49. Informbiro (skraćeno od Informacijski biro komunističkih i radničkih partija), kao koordinacijsko tijelo komunističkih partija pod vodstvom SSSR-a, osnovan je 1947.

Nacionalne sukobe unutar nacionalno heterogenih zemalja komunisti su formalno rješavali federalizacijom (Ukrajina i Bjelorusija bile su čak i među osnivačima UN-a, iako u sastavu SSSR-a, Čehoslovačka, Jugoslavija). Poslije u zemljama trećega svijeta (Azija, Afrika, srednja i južna Amerika), osobito u vrijeme dekolonizacije, postao je službenom ideologijom manje ili više brutalnih političkih režima tzv. *narodne demokracije* (često su u svojim službenim imenima države sadržavale pridjeve narodna i demokratska), koje je podržavao Sovjetski Savez. Simboli su mu bili ukršteni srp i čekić, koji su izražavali savez seljaka i radnika, te crvena zvijezda petokraka, koja je preuzeta sa zastave Sovjetskog Saveza. Komunističke režime često prati kult ličnosti vođe (staljinizam, titoizam, enverizam, maoizam…), a u najradikalnijim slučajevima čak je ukidan novac. Glavnim neprijateljem komunizma smatrala se religija (Katolička i pravoslavne crkve, konfucijanizam, budizam i dr.), zbog čega su vjerski vođe posebno proganjani, a u radikalnim razdobljima vjerski su objekti uništavani. Tako se komunizam u praksi pretvorio u krajnju suprotnost ideologiji koja je trebala dovesti do pravednijega društva. U drugoj polovici 1980-ih SSSR se pod vodstvom Gorbačova pokušao politički i gospodarski reformirati (perestrojka i glasnost), ali taj najradikalniji pokušaj reforme komunističkoga sustava rezultirao je njegovim slomom, prije svega zbog kronično neproduktivnoga državnoga gospodarstva. Početkom 1990-ih napušten je kao vladajuća ideologija i politički sustav u većini zemalja (osim u Sjevernoj Koreji i Kubi, dok su Kina i Vijetnam dopustili privatno vlasništvo).

Gulazi (logori za teški prisilni rad) u Sovjetskom Savezu

Komunistička ideologija naišla je na plodnije tlo u zaostalijim zemljama veće društvene nepravde nego u okupiranim razvijenijim zemljama srednje Europe. Slično, bio je prihvaćeniji u zemljama s pravoslavnim kršćanstvom i konfucijanizmom nego u katoličkim zemljama, dok su protestantske zemlje ostale imune (izuzev okupiranih dijelova istočne Njemačke). Iako je utjecao na ubrzanu industrijalizaciju zaostalih društava te je ostvario određena socijalna postignuća (zaposlenost, obrazovanje, zdravstvena zaštita), komunistički režim redovito je pratila represija prema političkim protivnicima, pa se broj ubijenih u svim režimima procjenjuje na nekoliko desetaka milijuna (osobito za Staljina u SSSR-u, Mao Ce-tunga u Kini, Pola Pota u Kambodži, za okupacije istočne Europe itd.). Iako je teško utvrditi točan broj žrtava, prema razmjerima zločina uspoređuje se s fašizmom i nacionalsocijalizmom te ga je, skupa s njima, Europski parlament rezolucijom iz 2006. osudio kao totalitarni režim.

U bačkih Hrvata. Elementi komunizma među južnougarske Hrvate dolazili su potkraj XIX. st. posredovanjem marksističke Madžarske socijaldemokratske stranke (*madž.* Magyarországi Szociáldemokrata Párt), utemeljene 1890. Njihovim se idejama suprotstavljala Katolička crkva, osobito preko pokreta kršćanskoga socijalizma, koji je u Madžarsku došao 1903., nakon čega su osnovane Zemaljska kršćansko-socijalna stranka (*madž.* Országos Keresztényszocialista Párt) 1907. te Zemaljski katolički savez (*madž.* Országos Katolikus Szövetség) 1908., koji su među tradicionalno konzervativnim bunjevačkim strukturama relativno uspješno amortizirali takve utjecaje među siromašnijim slojevima. Glavni protivnici radikalnih ideja ukidanja privatnoga vlasništva i svijeta bez religije među bačkim Hrvatima bili su svećenik Blaško Rajić i franjevac Béla Mészáros. Na hrvatskom su jeziku u tom smislu izlazile *Naše novine* (1907.-18.) i *Katolički pučki savez* (1908.-17.), ali je antikomunizam propagiran i u *Nevenu* i *Subotičkoj Danici*. Na istoj crti bio je i madžarski *Bácskai Napló*. Usto je Blaško Rajić pod pseudonimom Ilovac izdao knjigu *Šta obećaje crvena demokracija? A šta daje?* (Subotica, 1907.). Također je i Lajčo Budanović, dok je bio kapelan u Novom Sadu, bio začetnik tamošnjega kršćansko-socijalnoga pokreta, tajnik Novosadskoga kršćanskoga društva socijalista (*madž.* Ujvidéki Keresztény Szo-

ciális Egyesület), sa studentima je utemeljio Kršćanski licej društvenih znanosti (*madž.* Kerestény társadlom tudományi liceum) i Stranku kršćanskih socijalista 1909., sljedeće godine pokrenuo tjednik *Délvidéki Újság*, koji je izlazio 6 mjeseci dok nije premješten u Sombor. Iako ga je navedeno društvo 1912. proglasilo počasnim članom, kršćansko-socijalni pokret u Novom Sadu zamro je nakon njegova odlaska.

Odjeci ruske Listopadske revolucije na kraju Prvoga svjetskoga rata bili su osobito snažni na području Austro-Ugarske, kada su povratnici s Istočne fronte propagirali komunističke ideje, što je rezultiralo i osnivanjem Komunističke partije Madžarske 24. XI. 1918. U poratnom metežu komunisti i socijalisti pod vodstvom Béle Kuna uspostavili su 21. III. 1919. diktaturu formirajući Madžarsku Sovjetsku Republiku, koja je ugušena nakon 133 dana intervencijom rumunjskih, francuskih i čehoslovačkih postrojba, nakon čega je admiral Miklós Horthy postao zapovjednikom armije nove madžarske vlade. Jedna od zadaća Pariške mirovne konferencije (1919.-20.) bilo je i stvaranje tzv. sanitarnoga kordona zapadne Europe prema sovjetskoj Rusiji. Radi toga je na području nekadašnje Austro-Ugarske stvoreno više novih nacionalnih država s ciljem da nacionalne, političke i gospodarske tenzije, u uvjetima nemogućnosti pravičnoga razgraničenja, apsorbiraju komunističke ideje iz Rusije. Madžarski je parlament 1921. zabranio rad Komunističke partije, nakon čega je ona djelovala u ilegali. Kada se u ljeto 1921. na temelju Trianonskoga mirovnoga ugovora srpska vojska morala povući iz okupiranih Pečuha i Baje, proglašena je 15. VIII. Baranjsko-Bajska Srpsko-Madžarska Republika pod vodstvom slikara Petra Dobrovića, rodom iz Pečuha, koja je trajala do ulaska Horthyjevih trupa tjedan dana poslije.

Pod utjecajem povratnika iz Rusije i u Kraljevini SHS je 1919. na kongresu ujedinjenja socijaldemokratskih i socijalističkih stranaka u Beogradu utemeljena Socijalistička radnička partija Jugoslavije (komunista) – SRPJ(k), koja je na kongresu u Vukovaru 1920. promijenila ime u Komunistička partija Jugoslavije (KPJ). To je bilo vrijeme socijalnih nemira, štrajkova i pobuna 1918.-21., u kojima su proglašavane kratkotrajne »sovjetske republike« u Kusiću (Banat), Ptuju (Slovenija), Labinu (Istra), a u Subotici je izveden puč u noći 19. i 20. IV. 1920. pod vodstvom Josipa Zelića i Istvána Rutaija, koji je ugušen, ali nemiri nisu zaustavljeni. Na izborima za Ustavotvornu skupštinu Kraljevine SHS KPJ je osvojio 59 mandata i postao treća stranka po snazi u Skupštini. Na tim izborima u Subotici je od 6633 izašla glasača za KPJ glasovalo 2296, a za Bunjevačko-šokačku stranku 2264 birača. U uvjetima socijalnih nemira, štrajkova i terorističkih akcija Obznanom, tj. naredbom vlade Kraljevine SHS potkraj 1920., zabranjeno je djelovanje KPJ-a, koje je za cilj imalo nasilno rušenje ustavnoga poretka. Nakon što je u Delnicama ubijen ministar unutarnjih poslova Milorad Drašković, njezine su odredbe dalje pooštrene Zakonom o zaštiti države od 1921., nakon čega je KPJ djelovao u ilegali.

Iz *Subotičke Danice* za 1936.

Kao oblik rješavanja nacionalnoga pitanja u Jugoslaviji stvoreni su KP Hrvatske i KP Slovenije 1937. Međuratni subotički katolički hrvatski tisak (*Neven*, *Hrvatske novine*, *Subotičke novine*, *Subotička Danica* itd.) objavljivao je priloge o komunističkoj represiji u Rusiji, osobito prema Pravoslavnoj crkvi, te o prisilnoj kolektivizaciji. Jezgru inače ne baš jaka ilegalnoga komunističkoga pokreta u Subotici i Somboru

do Drugoga svjetskoga rata činili su Srbi iz kolonističkih naselja, a u manjem broju bilo je Židova, Madžara i Hrvata. Među Hrvatima su prevladavali oni iz siromašnih slojeva, npr. u Subotici Matko Vuković, Roko Šimoković, Josip Merković, Jovan Mikić – Spartak, Bela Kričković, Remija Bašić, Franjo Grbac (doseljenik iz Istre) i dr., a u Somboru Ivan Kekezović, Ivan Parčetić, Stipan Gradinac, Pera Probojčević, Stipan Ostrogonac i dr., no bilo je aktivista i iz srednjih slojeva (Jakša Damjanov).

Matko Vuković

Tijekom Drugoga svjetskoga rata komunistički pokret otpora u Jugoslaviji, koji je predvodio Josip Broz Tito, s programom nacionalne ravnopravnosti i prava na samoodređenje naroda, organizirao je partizanske postrojbe i širok antifašistički pokret. Među bačkim Hrvatima s obiju strana trianonske granice potkraj rata pojavio se komunistički i antifašistički pokret, koji je u osnovi zapravo bio nacionalni, tj. antimadžarski, čak s težnjama da se tzv. Bajski trokut pripoji Jugoslaviji. Dok je Madžarsku okupirala Crvena armija, jugoslavenski komunisti potkraj rata imali su potporu ne samo SSSR-a nego i zapadnih saveznika. U objema zemljama komunizam je 1945. postao vladajućom političkom i državnom snagom: po uzoru na SSSR uspostavljen je jednopartijski poredak, provedena je konfiskacija i nacionalizacija imovine te agrarna reforma, a Crkva je proganjana. Kao dio rješavanja nacionalnoga pitanja komunisti su u objema zemljama zaustavili velikomadžarske i velikosrpske politike negiranja pripadnosti bačkih Bunjevaca hrvatskomu narodu. Radi ostvarivanja nacionalne ravnopravnosti u Madžarskoj su formirane južnoslavenske nacionalne organizacije, a u Subotici su Bunjevci članovi KPJ (osim pripadnika pokreta otpora još i uglavnom oni koji su prije rata bili svjetovno i neunitarno jugoslavenski opredijeljeni) ali i članovi hrvatskih organizacija prvih godina obnašali mnoge najvažnije funkcije u gradu (Blaško Stražarković, Matija Poljaković, Ivan Milanković, Marko Bačlija, Geza Tikvicki, Lajčo Jaramazović, Mićo Skenderović, Alojzije Mihaljčević, Vojislav Ostrogonac, Julka Sekulić-Đelmiš, Grgo Lulić, Franjo Vojnić Purčar i dr.). U Somboru su također sudjelovali u gradskim strukturama, ali u znatno skromnijem broju (Ivan Matarić, Antun Matarić, Franja Liščević i dr.)

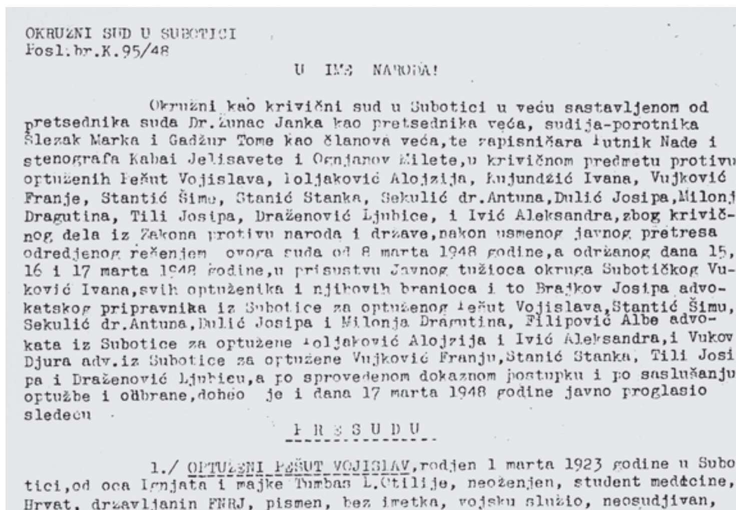

Blaško Stražarković

Pod izlikom komunističkoga internacionalizma apsorbirani su zahtjevi Hrvata iz Bajskoga trokuta prema pripajanju Jugoslaviji. U cilju rješavanja nacionalnoga pitanja Jugoslavija je konstituirana kao federalna država, umjesto međuratne unitarne. U isto vrijeme, prema Katoličkoj i Pravoslavnoj crkvi, kao i protiv muslimana, vršena je represija: mnogi svećenici odmah nakon uspostave komunističke vlasti ubijani su bez suđenja, a poslije kroz montirane političke procese: npr. hrvatski kardinal Alojzije Stepinac osuđen je zbog toga što je odbio formiranje posebne o Vatikanu neovisne crkve, dok je u Subotici 1948. osuđeno 26 uglavnom katoličkih svećenika, studenata i učitelja na različite kazne (Ivan Kujundžić, Franjo Vujković, Stanko Stanić, Blaško Dekanj, Ante Sekulić, Vojislav Pešut, Marija

Čović, Marija Maftej, Jakov Grunčić, Stana Dulić, Stjepan Poljaković i dr.).

Odbijajući dominaciju Staljina, Tito je 1948. odbacio rezoluciju Informbiroa uperenu protiv jugoslavenskoga komunističkoga vodstva, čime se oslobodio blokovske pripadnosti i utjecaja SSSR-a, istodobno uvodeći represivne metode u obračunu s neistomišljenicima i političkim protivnicima (i mnogi komunisti među bačkim Bunjevcima bili su zatočeni i izloženi najgrubljoj torturi na Golom otoku kao »informbirovci«, npr. Blaško Stražarković, Geza Kikić, Grgo Lulić, Stevan Gorčik i dr.). No Titov sukob sa Staljinom tragično se odrazio na Hrvate u Madžarskoj, u kojoj je vladao satelitski staljinistički režim Mátyása Rákosija. Iz gotovo svakog naselja u kojemu su živjeli bunjevački i šokački Hrvati stradalo je do dvadesetak kulturnih vođa, koji su osuđivani na višegodišnje robije, konfisciranje imovine (primjerice, iz Gare – Antun Karagić, Alojzije Babić i Pavle Vujić; iz Santova – Antun Bartulov, Bariša Blažetin, Đuka Dugalin, Adam Gorjanac, Marin i Matija Filaković, Bariša Pejin, Joza Prodan, Joza Sabovljev, Živko Tomašev, Živko Velin; iz Baje – Santovac Mišo Jelić; iz Andzabega – Kazo Antunović; iz Mohača učitelj Matija Kovačić itd.), na raseljavanje itd.

OKRUŽNI SUD U SUBOTICI
Posl.br.K.95/48

U IME NARODA!

Okružni kao krivični sud u Subotici u veću sastavljenom od pretsednika suda Dr.Žunac Janka kao pretsednika veća, sudija-porotnika Šlezak Marka i Gadžur Tome kao članova veća,te zapisničara Putnik Nade i stenografa Kabai Jelisavete i Ognjanov Milete,u krivičnom predmetu protivu optuženih Pešut Vojislava, Poljaković Alojzija, Kujundžić Ivana, Vujković Franje, Stantić Šimu, Stanić Stanka, Sekulić dr.Antuna,Dulić Josipa,Milonj Dragutina, Tili Josipa, Draženović Ljubice, i Ivić Aleksandra,zbog krivičnog dela iz Zakona protivu naroda i države,nakon usmenog javnog pretresa odredjenog rešenjem ovoga suda od 8 marta 1948 godine,a održanog dana 15, 16 i 17 marta 1948 godine,u prisustvu Javnog tužioca okruga Subotičkog Vuković Ivana,svih optuženika i njihovih branioca i to Brajkov Josipa advokatskog pripravnika iz Subotice za optuženog Pešut Vojislava,Stantić Šimu, Sekulić dr.Antuna,Dulić Josipa i Milonja Dragutina, Filipović Albe advokata iz Subotice za optužene Poljaković Alojzija i Ivić Aleksandra,i Vukov Djura adv.iz Subotice za optužene Vujković Franju,Stanić Stanka, Tili Josipa i Draženović Ljubicu,a po sprovedenom dokaznom postupku i po saslušanju optužbe i odbrane,doneo je i dana 17 marta 1948 godine javno proglasio sledeću

PRESUDU

1./ OPTUŽENI PEŠUT VOJISLAV,rodjen 1 marta 1923 godine u Subotici,od oca Ignjata i majke Tumbas L.Otilije, neoženjen, student medicine, Hrvat, drzavljanin FNRJ, pismen, bez imetka, vojsku služio, neosudjivan,

Jedna od presuda u »Subotičkom procesu« 1948.

Nakon staljinističke faze jugoslavenski komunizam (titoizam) izvršio je vanjskopolitički zaokret (oslanjanje na zapadnu vojnu i ekonomsku pomoć, neovisna vanjska politiku prema SSSR-u, politika nesvrstanosti na svjetskom planu) te izvjesnu unutarnjopolitičku liberalizaciju i elemente tržišnoga socijalizma (samoupravni socijalizam), nasuprot tzv. realnomu socijalizmu kao univerzalnomu modelu socijalističkoga poretka, s vlašću komunističke partije u državi, s prevlašću političke sfere nad društvenom te s nametanjem obveznih modela mišljenja i obrazaca kulture. Formalno je 1953. KPJ promijenio ime u Savez komunista Jugoslavije (SKJ), čija je organizacija pratila federalni državni model. Međutim nacionalno pitanje je i dalje tinjalo, pa je u Subotici broj hrvatskih kadrova u partijskim strukturama drastično smanjen i zamijenjen pridošlim kadrovima, napose iz Srbije i Crne Gore, ugašene su hrvatske institucije 1950-ih (kazalište, škole, novine, društva).

U poslijeratno vrijeme počeo je i proces industrijalizacije jugoslavenskoga gospodarstva, što je za posljedicu imalo i smanjivanje broja poljoprivrednoga stanovništva i migraciju ljudi iz sela u gradove. Ti procesi, nakon posljedica agrarne reforme neposredno nakon Drugoga svjetskoga rata i prisilnoga »zadrugarskoga« koncepta poljoprivrede, koja je uvela radikalno ekonomsko i socijalno preslojavanje među Bunjevce i Šokce, ostavit će pozitivne (rodna emancipacija, nestanak nepismenih, smanjivanje broja siromašnih, rast životnoga standarda i dr.), ali i negativne tra-

gove i na život bačkih Bunjevaca i Šokaca (gubitak srednje i bogate ekonomske klase, bezzavičajnost ljudi u gradovima i prateća asimilacija, nestanak salaša i dr.).

Ekonomsku liberalizaciju sredinom 1960-ih u Jugoslaviji pratio je i pokušaj političke liberalizacije: uklanjanjem potpredsjednika države Aleksandra Rankovića 1966. na Brijunskom plenumu CK SKJ oslabjela je unitaristička struja u državnom i partijskom vrhu, a ojačale su reformističke i federalističke struje. Međutim reformisti (među njima i tzv. Hrvatsko proljeće) poraženi su, politički smijenjeni ili osuđeni, a u tom je procesu i više od 100 subotičkih Hrvata politički osuđeno, smijenjeno, ostalo bez zaposlenja, politički šikanirano ili su se preselili u Hrvatsku (Ante Sekulić, Bela Gabrić, Matija Poljaković, Grgo Bačlija, Naco Zelić, Milivoj Prćić, Balint Vujkov, Lazar Merković, Ivo Stantić, Marko Horvacki, Ivan I. Tikvicki, Ivan Vuković, Ivan Tikvicki Pudar, Jakov Kujundžić, Vinko Perčić, Stjepan Skenderović, Petar Skenderović, Stipan Šabić, Amalija Kulešević, Geza Kikić i dr.), što je bila svojevrsna dekapitacija hrvatske inteligencije u Subotici. Početkom 1970-ih u federalni ustroj Jugoslavije ugrađeni su jaki konfederalni elementi. Nakon toga vlasti nisu blagonaklono gledale na povezivanje bačkih Hrvata s Hrvatskom, što je na polju jezične unitarizacije u idućih petnaestak godina rezultiralo gubljenjem jezičnih i kulturnih veza s Hrvatskom, osim preko Katoličke crkve.

Nakon Titove smrti 1980. obnovljen je sukob konfederalno-reformske i unitarno-staljinističke struje, koju je pratila gospodarska kriza. SKJ se raspao na posljednjem XIV. kongresu 1990., kao rezultat činjenice da su u Hrvatskoj i Sloveniji pobijedile reformističke struje, za razliku od Srbije, u kojoj je prevladala unitaristička struja na čelu sa Slobodanom Miloševićem. Raspad komunističkoga sustava u Srbiji praćen je njegovom transformacijom u nacionalistički pokret, koji je neuspješno pokušao unitarizirati Jugoslaviju. Refleks tih procesa na bačke Hrvate bila je obnova međuratne politike osporavanja hrvatstva Bunjevaca u formi pune potpore afirmacije nacionalne samosvojnosti Bunjevaca i njihova izdvajanja iz hrvatskoga korpusa. Kao rezultat toga znatan dio Bunjevaca, osobito nekadašnjih komunista, nacionalno se opredjeljivao antihrvatski, poglavito uslijed snažne medijske promidžbe i ratne antihrvatske histerije, dok je dio njih prišao hrvatskim institucijama (Demokratski savez Hrvata u Vojvodini, novine *Žig*, hrvatske kulturne udruge itd.).

U Madžarskoj je nakon pada Rákosijeva staljinističkoga režima prestala represija prema južnoslavenskim manjinama, koje su mogle slobodnije djelovati u strogom komunističkom okviru. Pad komunističkoga režima u Madžarskoj potkraj 1980-ih godina, usporedno s dezintegracijom Jugoslavije, rezultirao je i raspadom zajedničkih južnoslavenskih manjinskih institucija i formiranjem posebnih hrvatskih (kao i srpskih te slovenskih) udruga.

Lit.: *Neven*, 6/1908, 9/1910, 16/1912, Subotica; M. Beljanski, *Sombor i bunjevački nacionalni preporod (1870-1945.)*, Sombor, 1971; *Politička enciklopedija*, Beograd, 1975; M. Beljanski, *Somborska privreda (1944-1948.)*, Sombor, 1980; M. Grlica, G. Vaš, Subotičko višestranačje, *Pro memoria*, br. 9, Subotica, 1990; T. Vereš, *Bunjevačko pitanje danas*, Subotica, 1997; M. Dulić, Da se ne zaboravi: subotički proces 1948., *Politički zatvorenik*, br. 87 i 88, Zagreb, 1999; D. Nohlen (ur.), *Politološki rječnik*, Osijek-Zagreb-Split, 2001; *Opći religijski leksikon*, Zagreb, 2002; *Hrvatska enciklopedija*, 6, Zagreb, 2004; *Pravni leksikon*, Zagreb, 2007; N. Zelić, *Hrvatsko proljeće i bački Hrvati*, Subotica, 2009; G. Bačlija, Stradanje hrvatskih intelektualaca u Subotici (tzv. maspokovaca – proljećara), u: *Glasnik Pučke kasine*, br. 95, br. 119-120, Subotica, 2011-2013.

S. Bačić

KOMUŠINA (komuška, *bot.* – plod s većim brojem sjemenaka koje su odijeljene u dva pretinca /*siliqua*/), u Šokaca naziv za lisnatu ovojnica kukuruznoga klipa, ljusku koja u više slojeva obavija klip i tako štiti zrno od vanjskih utjecaja. Bunjevci je još nazivaju *ljuskura* ili *ruskulja*, katkada i *kumušina*. Kad se skine s klipa, koristi se za razne potrebe. Njome se punila velika vreća od gruba platna, koja se stavljala na

daske od kreveta i tako služila kao udobna postelja s dobrom toplinskom izolacijom. Od nje su se plele korpe, *taške*, razni predmeti za ukrašavanje (lutke, figure) itd. Koristila se i kao zatvarač za boce. Kada bi se ujesen skuhala *paradička* (rajčica), čisti listovi komušine potapali su se u vodu da omekšaju, a potom se s njima previo otvor na boci i svezao *duncoškom špargom* (tanki kanap koji se koristi za vezivanje boca).

Komušina

Nakon ručnoga branja kukuruza, u *avliji* salaša na mobi se radilo *komušanje* – čišćenje klipa od komušine. Vanjski, tj. gornji listovi, koji su prljavi i grubi, odvajani su u stranu, a unutarnji – čisti, fini i svileni – posebno su stavljani u *košar* i odlagani pod nadstrešnicu ili u zaštićeni prostor na čuvanje. Prljave i grube ljuske korištene su kao prostirka ispod *josaga* (stoke).

Izvor: kazivanje Milana Skenderovića iz Bajmoka.

Lit.: A. Sekulić, *Rječnik govora bačkih Hrvata*, Zagreb, 2005.

P. Skenderović

KONC, Andrija (Sombor, 10. IX. 1914. – okolica Bjelovara, ?, IX. 1945.), pjevač šlagera, tenor, skladatelj. Sin je Mihajla i Zsófije, rođ. Csányi. Srednju školu završio je u Somboru. U Zagrebu je 1936.-39. učio pjevanje kod Milana Reizera i Lava Vrbanića u srednjoj školi Muzičke akademije. Usavršivao se u Budimpešti kod Imrea Molnára. Član je zbora zagrebačkoga HNK-a od 1938., poslije je pjevao i manje tenorske uloge u operetama, poglavito Milana Asića (*Pjesmom kroz život*) i Eduarda Gloza (*Tu je sreća* i *Čar mjesečine*). Istodobno postupno se opredjeljuje za zabavnu glazbu te od 1938. redovito nastupa na zagrebačkoj radijskoj postaji i na koncertnim priredbama. Od 1933. nastupao je kao vratar u Konobarskom športskom klubu *Hajduk* u Zagrebu. Trebao je prijeći u budimpeštanski *Ferencváros* 1938., ali je ipak prednost dao školovanju na Akademiji u Zagrebu. Sljedeće godine postao je vratar tadašnjeg državnog nogometnog prvaka zagrebačkog HAŠK-a.

Vrhunac glazbene karijere doseže za vrijeme Drugoga svjetskoga rata, kada je bio najpopularniji pjevač hrvatske zabavne glazbe. Gostovao je u Budimpešti, Beču, Berlinu i Bratislavi. Izvodio je aktualni repertoar šlagera, šansona i romansa hrvatskih i stranih skladatelja, najviše Miroslava Biroa, Nenada Grčevića, Antuna Kuljevana, Josipa Pomykala, Norberta Neugebauera te vlastite skladbe. Skladao je desetak šlagera tiskanih u Zagrebu u nakladi Albini: *Ne reci* (1941), *Bila je varka* i *Tango* (1942), *Da barem nisam tebe sreo*, *Ljubav* i *Ne pitaj* (1943), *Još uvijek tebe ljubim* i *Sad je kasno već* (1944), *Uspavanka* (b. g.). Nastupio je više od tisuću puta u programu Državne krugovalne postaje u Zagrebu, a za Hrvatski krugoval snimio je znatan broj malih ploča, kao i za tvrtke Edison Bell Penkala i Elektroton (Zagreb) te Patria (Budimpešta). Nakon ulaska partizanske vojske u Zagreb 8. V. 1945. mnogi su radijski djelatnici izgubili posao, zabranjivan im je javni nastup, uhićeni su ili nestali. Iako nije bio politički angažiran, poslije rata zatvoren je u sabirni logor u Zagrebu, a nakon što je pušten kući u Bjelovar, trag

Andrija Konc

mu se gubi 1945. nakon ulaska u tamošnju zgradu OZNA-e. Najvjerojatnije je ubijen ujesen iste godine, a ni danas mu se ne zna mjesto počivališta. Najveći broj njegovih ploča poslijeratne su vlasti uništile.

Nakon prestanka zabrane spominjanja njegova imena tijekom 1990-ih objavljeno je više presnimaka njegovih pjevačkih nastupa i skladba: kazeta *Ja ljubim. Melodije koje ste voljeli* (Suzy, 1992), LP-ploče Croatia Recordsa *Andrija Konc* (1993), *Zlatne melodije 30-ih godina* (1993) i *Zlatne melodije 40-ih godina*, 1 (1993); 2 (1994).

Lit.: *Hrvatski leksikon*, 1, Zagreb, 1996; *Tko je tko u NDH*, Zagreb, 1997; E. Gerner, *U sjeni stoljeća koje odlazi*, Zagreb, 1999; *Hrvatski biografski leksikon*, 7, Zagreb, 2009.

S. Bačić i E. Hemar

KONĐA (*madž.* konty > *tur.* konca /kondža/: pupoljak), **1.** posebno spletena duga kosa u pletenicu, koja se omata u krug u sredini donjega dijela glave, ispod tjemena, u kupasti oblik; **2.** pokrivalo za glavu. Kao pokrivalo nosila se ispod marame namaknuta na čelo. Kada se Bunjevka udala, u svadbenoj noći skidao joj se vijenac i stavljala konđa. Tako Bunjevke više nikada nisu pokazivale kosu. Po kući su mogle skinuti maramu i nositi samo konđu, ali gologlave se nikad nisu pokazivale. Šivane su od svile i samta, a one za svagdanju uporabu od tkanina koje su se mogle prati. U udanih Bunjevaka slična je kapici, a razlika je u načinu povezivanja i u tom što kapica otkriva jedan dio kose sprijeda.

Konđa

Lit.: M. Peić, G. Bačlija, *Rečnik bačkih Bunjevaca*, Novi Sad – Subotica, 1990; A. Sekulić, *Bački Hrvati*, Zagreb 1991; K. Suknović, Marame, kapice, kićenje, *Hrvatska riječ*, 526, Subotica, 3. V. 2013; Ž. Mandić, *Rječnik govora santovačkih Hrvata*, Pečuh, 2016.

K. Suknović i N. Ušumović

KONFESIJA (crkv. lat. *confessio*: priznanje, ispovijed), **1.** ukupnost norma i načela vjerske zajednice; vjeroispovijed. U tom smislu u kršćanstvu ima više konfesija (katolicizam, pravoslavlje, protestantizam, nestorijanizam, monofizitizam i dr.). Termin *konfesionalan* katkad se koristi i za tri glavna pravca unutar judaizma (ortodoksni, konzervativni i reformisti) te dva glavna pravca u islamu (suniti i šiiti). I u hinduizmu postoje četiri pravca na koje se može primijeniti taj izraz (šivaizam, višnaizam, šaktizam i smartizam); **2.** u užem smislu riječi, sažetak vjerskih istina neke konfesije; sadržaj vjeroispovijedi (Apostolsko vjerovanje, Nicejsko-carigradsko vjerovanje, Augsburška vjeroispovijed); **3.** u ranokršćanskim i ranosrednjovjekovnim crkvama, grob mučenika ili sveca ispod oltara.

Izraz *konfesionalan* dobiva posebno značenje u sklopu protestantske reformacije. Od Augsburškoga vjerskoga mira 1555., kada je na državnom saboru u Augsburgu proglašen sporazum između Ferdinanda I. Habsburškoga i državnih staleža, kojim su okončani vjerski ratovi započeti reformacijom, prema kojem je u njemačkim zemljama pristašama Augsburške vjeroispovijedi – glavnoga vjeroispovjednoga obrasca luteranskih crkava – priznata ravnopravnost s katoličanstvom, riječ konfesija počinje označavati kršćansku zajednicu koja se i sociološki omeđuje od drugih kršćanskih skupina. Za razliku od toga, izraz *nekonfesionalan* označuje subjektivnu volju da se ne pripada nekoj društveno konstituiranoj religijskoj skupini, a rabi se i za označavanje udruge u kojoj se ne vodi računa o religijskoj pripadnosti pojedinih članova. Jedina su iznimka pravci koji su marginalizirani i označava ih se kao sekte.

Stvaranje jedne konfesije obično teče kroz dulje vremensko razdoblje, a razlozi mogu biti razni. To može biti kriza do koje

dolazi zbog zemljopisnih ili kulturoloških promjena unutar određene konfesije, ili pod trajnim utjecajem grupe koja pripada drugoj konfesiji, ili članovi jedne konfesije s vremenom razviju različite poglede na ista pitanja. S vremenom pripadnici iste religije utvrde da su se bitno razišli između sebe u pitanjima teologije, filozofije, etike, religiozne prakse, odnosno rituala.

U drugim slučajevima konfesije se mogu vrlo brzo oblikovati kao posljedica raskola (shizme) unutar postojeće konfesije ili iskustvom duhovne obnove, buđenja, s ciljem stvaranja nove konfesije koja se zasniva na novom razumijevanju (pijetizam u protestantizmu).

Primjena izraza konfesija ne pretpostavlja nužno priznavanje istih vrijednosti svim konfesijama. Katolička crkva nikad se nije shvaćala kao konfesija, nego kao društveno organizirana zajednica u kojoj nastavlja postojati jedina Kristova Crkva (npr. Konstitucija Drugog vatikanskog sabora *Lumen Gentium*, 8). U ekumenskom dijalogu pak razlikuje se između *konfesionalnosti* kao priznanja i pripadnosti nekoj povijesnoj crkvi i *konfesionalizma* (zvan i denominacionizmom), shvaćenoga kao krutost konfesionalnoga identiteta u stavu samoopravdanja.

Prema popisu stanovništva iz 2011. u Srbiji 94,7 % stanovništva ističe da pripada određenoj konfesiji, prije svega pravoslavnoj. Po konfesionalnoj identifikaciji slijede katolici (i katolici istočnog obreda), muslimani (suniti) i protestanti, dok su druge religije slabije zastupljene.

U Madžarskoj pak prema popisu iz iste godine konfesionalnu identifikaciju nije izrazilo 45,33 % stanovnika (4.505.253 osoba). Među pripadnicima konfesija najviše je katolika (s grkokatolicima) te protestanata (kalvinista i luterana).

Velika većina bačkih Bunjevaca i Šokaca, poput ostalih Hrvata, jesu vjernici Katoličke crkve. Kao katolici su se i doselili na prostore Ugarske, napose južne Ugarske, potkraj XVIII. stoljeća pod vodstvom bosanskih franjevaca. Pojedini srpski znanstvenici (Aleksa Ivić, Jovan Erdeljanović, Slavko Gavrilović, Dragoljub Petrović i dr.) ili prosrpski orijentirani bunjevački autori (Albe Kuntić, Mara Đorđević Malagurska itd.) smatraju Bunjevce izvorno pravoslavnima (»pokatoličenim Srbima«), iako potvrda za to u izvorima nema. To, naravno, ne vrijedi za vrijeme XVI.-XVIII. st. za zajedničke prostore susretanja katoličke i pravoslavne vjere u pograničnim predjelima Mletačke Republike i Turske (Lika, Krbava, Dalmatinska zagora...), gdje je nedvojbeno bilo obostranih prelazaka stanovništva (osobito Vlaha, tj. Morlaka) iz jedne u drugu konfesiju, koja će u XIX. st. u znatnoj mjeri determinirati pripadnost hrvatskoj ili srpskoj naciji. Poznati su i primjeri Josipa Pančića, Bunjevca iz Senjskoga primorja, koji je sredinom XIX. st., dok je živio u Srbiji, prešao u pravoslavlje te ga srpska znanost drži Srbinom, ili pak narodnoga preporoditelja Kalora Milodanovića, koji je 1870-ih iz južne Ugarske prebjegao u Srbiju i prešao na pravoslavlje. Slično su Albe Kuntić i Mara Malagurska u razdoblju između dvaju svjetskih ratova prešli na pravoslavlje i bili iznimno žustri zastupnici teze da su Bunjevci »pokatoličeni Srbi«. U novije vrijeme, osobito nakon raspada Jugoslavije i formiranja samostal-

	Srbija (bez Kosova)		Vojvodina	
2011. g.	Broj	%	Broj	%
UKUPNO	**7.498.001**	**100,00**	**2.031.992**	**100,00**
pravoslavci	6.371.584	84,98	1.401.475	68,97
katolici	410.976	5,48	388.313	19,11
muslimani	239.658	3,20	8.073	0,40
protestanti	80.837	1,08	72.159	3,55

Madžarska		
2011. g.	Broj	%
UKUPNO	**9.937.628**	**100,00**
katolici	3.871.922	38,96
protestanti	1.368.547	13,77
ostale crkve i denominacije	167.231	1,68
pravoslavci	13.710	0,13

nih država Hrvatske i Srbije, u Vojvodini se bilježe prelasci Bunjevaca u pravoslavlje, najčešće kroz ženidbene veze ili iz drugih razloga.

Josip Pančić

Lit.: M. Bogović, *Katolička Crkva i pravoslavlje u Dalmaciji za mletačke vladavine*, Zagreb, 1993; *Opći religijski leksikon*, Zagreb, 2002; *Hrvatska enciklopedija*, 6, Zagreb, 2004; M. Šarić, Bunjevci u ranome novom vijeku, Postanak i razvoj jedne predmoderne etnije, u: M. Černelić i dr. (ur.), *Živjeti na Krivom putu*, ur. Zagreb, 2008; *Enciklopedijski teološki rječnik*, Zagreb, 2009; *Veroispovest, maternji jezik i nacionalna pripadnost, Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 2011. u Republici Srbiji : Stanovništvo : Veroispovest, maternji jezik i nacionalna pripadnost : Podaci po opštinama i gradovima*, Beograd, 2013; M. Černelić i dr. (ur.), *Bunjevci u vremenskom i prostornom kontekstu*, Zagreb, 2014; http://www.ksh.hu/nepszamlalas/tablak_teruleti_00

D. Muharem

KONFESIONALIZAM, **1.** teološko učenje prema kojem prava religioznost ovisi o pripadnosti određenoj konfesiji; **2.** ideološka instrumentalizacija konfesionalne pripadnosti u sporovima s drugim konfesijama; **3.** stav koji konfesionalnu ili religijsku pripadnost stavlja iznad državne, nacionalne i sl.; **4.** poistovjećivanje etničke, nacionalne ili državne pripadnosti s konfesionalnom. Židovstvo je do danas ostalo etničkom religijom. U Bosni i Hercegovini etnička i nacionalna raščlanjenost zbila se ponajprije prema konfesionalnom ključu (katolički Hrvati, pravoslavni Srbi i muslimanski Bošnjaci), a takvo poistovjećivanje danas se odnosi i na ukupnost prostora na kojem žive Hrvati, Srbi i Bošnjaci. Veza između konfesije i nacionalne svijesti snažna je i u Iraca i Poljaka, kojom se oni kao rimokatolici razlikuju od protestantskih naseljenika na Irskom otoku, odnosno od susjednih pravoslavnih Rusa i Bjelorusa te grkokatoličkih ili pravoslavnih Ukrajinaca. Nakon Drugog svjetskog rata indijski se potkontinent raščlanio na države po konfesionalnom načelu (hinduistička Indija, islamski Pakistan i Bangladeš i pretežno budistička Šri Lanka). Nakon reformacije u XVI. st. u Europi katolicizam postaje državnom konfesijom u katoličkim, a protestantizam u protestantskim državama. Nakon prosvjetiteljstva u zapadnoeuropskim društvima nastaje laička nekonfesionalna država, što je u nekih naroda u procesu izgradnje nacija rezultiralo prevagom etničkih sastavnica u odnosu na vjerske, kao što su Madžari ili Albanci – u suvremenoj madžarskoj i albanskoj naciji ne insistira se na konfesionalnim razlikama (kod Madžara na katolicizmu ili reformatorstvu, a kod Albanaca na muslimanstvu, katolicizmu ili pravoslavlju); **5.** politički sustav u kojem je udio u parlamentu i političkim funkcijama određen konfesionalnom pripadnošću. Postoji u konfesionalno složenim društvima: bio je zastupljen na početku organiziranja Švicarske Konfederacije, a danas u Libanonu brojne konfesije – maroniti, suniti, šijiti, druzi i melkiti – imaju razmjerni udio u parlamentu

Lit.: E. Hobsbaum, *Nacije i nacionalizam od 1780*, Beograd, 1996; *Opći religijski leksikon*, Zagreb, 2002.

S. Bačić

KONFISKACIJA (*lat.* confiscare: zaplijeniti, oduzeti u korist državne riznice), prisilno oduzimanje cjelokupne imovine ili njezina dijela bez naknade aktom sudske ili druge vlasti koje se provodi kao kazna ili zaštitna mjera. Oduzima se i zakonito stečena imovina, a ne samo stečena počinjenim kaznenim djelom, a konfiscirana imovina postaje državnom. U kaznenom je pravu uglavnom relikt prošlosti jer se najčešće propisivala za tzv. politička kaznena djela, pa je imala značajke odmazde prema političkim protivnicima. Usto je i u velikoj mjeri lišena personalnoga karaktera jer su njome više pogođene druge osobe, a ne počinitelj kaznenog djela.

Potječe još iz rimskoga prava, kada je najčešće izricana uz smrtnu kaznu. Socijalistički kazneni sustavi poznavali su je kao sporednu i fakultativnu kaznu za određena kaznena djela. Međutim u Jugoslaviji nakon Drugoga svjetskoga rata nije izricana samo pojedinačnim aktom, kao kaznenopravna sankcija, nego i određenim kategorijama osoba propisima općeg karaktera i bez vođenja kaznenog postupka, primjerice samom Odlukom AVNOJ-a o prelasku u državno vlasništvo neprijateljske imovine, o državnoj upravi nad imovinom neprisutnih osoba i o sekvestru nad imovinom koju su okupatorske vlasti prisilno otuđile, koja je donesena 21. XI. 1944., konfiscirana je sva imovina Njemačkoga Reicha i njegovih državljana u Jugoslaviji, sva imovina jugoslavenskih državljana njemačke narodnosti i imovina ratnih zločinaca i njihovih pomagača. Nakon uspostave socijalističke vlasti imovina seljaka rigorozno je konfiscirana i u slučajevima predaje nedovoljne količine poljoprivrednih proizvoda (žita, kukuruza, svinja i dr.) za obvezan otkup, koji su vlasti uvodile posebnim propisima (uredbama). To je u seljaka izazivalo nezadovoljstvo i otpor vlastima, pogotovo zbog nerealnih procjena njihovih mogućnosti i preniskih otkupnih cijena.

Kako je Komunistička partija vodila oštru kampanju protiv seljaka koji nisu mogli ispuniti obveze iz obveznog otkupa, mnogi su seljaci, osim što su bili fizički zlostavljani (»čupanje brkova«), dobivali prijetnje oružjem od lokalnih partijskih moćnika i bili privođeni na razgovor u policiju, još i kazneno procesuirani – izricane su im kazne zatvora, novčana kazna te potpuna ili djelomična konfiskacija imovine (pronađeni viškovi poljoprivrednih proizvoda, stoka, poljoprivredni inventar te nekretnine). Suđenja su bila često samo formalna, isti dan kada je donesena i optužnica, sudilo se od jutra do večeri, uz mnogobrojne propuste prilikom izricanja konfiskacije, kako stoji u jednom izvješću iz 1950. iz Kotarskog suda u Subotici. Zapravo su sudovi bili tek izvršitelji direktiva kotarskih i mjesnih partijskih komiteta, policije i tužilaštava. U Vojvodini je zbog neizvršenja obveze otkupa 1945.-52. na kaznu konfiskacije nepokretne imovine osuđeno 2295 osobe, od čega u subotičkom kotaru 199, a u somborskom 106 osoba. Ukupno je u Vojvodini konfiscirano oko 21.500 ha obradivog zemljišta, dok zbirni podaci o bezbrojnim konfisciranim pokretnim stvarima ne postoje. Kao posljedica fizičkog zlostavljanja, prijetnja i konfiskacije više desetaka zemljoradnika izvršavalo je samoubojstvo. Posebno je ta politika pogađala bunjevačke Hrvate, koji su tradicionalno bili agrarne strukture, pa je primjerice od 26 kazna konfiskacije u subotičkom kotaru 1950. čak 21 izrečena prema bunjevačkim Hrvatima.

Djelomično je u Republici Srbiji nepravda ispravljena 1991. donošenjem Zakona o načinu i uvjetima priznavanja prava i vraćanju zemljišta koje je prešlo u društvenu svojinu po osnovi poljoprivrednoga zemljišnoga fonda i konfiskacijom zbog neizvršenih obveza iz obveznoga otkupa poljoprivrednih proizvoda, koji je, među ostalim, omogućio prije svega zemljoradnicima, odnosno njihovim pravnim sljednicima, da im se iz zemljišnoga fonda u državnom vlasništvu vrati zemljište konfiscirano prema propisima o obveznom otkupu poljoprivrednih proizvoda zbog neizvršenih obveza iz obveznog otkupa. Međutim, mnogo više imovine konfiscirano je temeljem Zakona o konfiskaciji imovine i o izvršenju konfiskacije iz 1945., što je pred-

met Zakona o vraćanju oduzete imovine i odšteti 2011., koji neće moći ni približno ispraviti bezbrojne nepravde konfiskacije.

Konfiskaciju ne treba miješati sa sigurnosnom mjerom oduzimanja predmeta, odnosno imovinske koristi, ostvarenih izvršenjem kaznenog djela, koja se može izreći samo osobama za koje se dokaže da su do imovine došle isključivo kaznenim djelom te se može odnositi isključivo na tu imovinu. Također je treba razlikovati od nacionalizacije i eksproprijacije: dok je nacionalizacija šira mjera, usmjerena na promjenu vlasničke strukture u nekom društvu, primjerice putem propisa općeg karaktera, bez naknade oduzima se određena imovina (iznad propisanog maksimuma, u vlasništvu stranaca, određena skupina stvari – rudnici, željeznički promet i sl.), koja prelazi u državno vlasništvo, dotle se eksproprijacijom oduzima vlasništvo na temelju pojedinačnoga akta vlasti u javnom interesu, npr. radi izgradnje stambenih naselja ili cesta, uz plaćanje tržišne naknade.

Lit.: J. Popov, *Drama na vojvođanskom selu (1945-1952) : obavezni otkup poljoprivrednih proizvoda*, Novi Sad, 2002; *Pravni leksikon*, Zagreb, 2007.

S. Bačić

KONKOJ, Petar (Subotica, 19. I. 1976.), glumac, lutkarski animator. Sin je Josipa i Gizele, rođ. Kopilović. Nakon završene osnovne škole u Subotici i srednje škole za veterinarskog tehničara u Futogu polazi novosadski lutkarski studio *Anima*, smjer gluma – lutkarska animacija, u klasi Milivoja Miše Radakovića i Tibora Vajde (1996.-2000.). Studij glume na Akademiji umjetnosti *Braća Karić* u Beogradu upisuje 1999. u klasi Vladimira Jevtovića, no napušta ga na 3. godini (2002.). Na Umjetničkoj akademiji u Osijeku 2006. upisuje se na preddiplomski studij glume i lutkarstva u klasi Zlatka Svibena te 2009. stječe zvanje prvostupnika glume i lutkarstva.

Počeo je glumiti u Narodnom kazalištu u Subotici sa 16 godina i do danas je ostvario dvadesetak uloga u filmu i dječjem kazalištu. Zapaženije su mu uloge lik Vođe u filmu *Korak po korak* (Interfilm/HRT, 2011.) i Slavena Vidovića u filmu *Emanuel Vidović* (HRT, 2014.). U kazališnim predstavama posebno se ističu njegove uloge Zlog dječaka u predstavi *Tramvaj u žitu* (Dječje kazalište Subotica, 2004.), Studenta u predstavi *Zastave, barjaci, stjegovi* (HNK Osijek, 2007.), Gosp. majmuna Nilssona u predstavi *Pippi Dugačarapa* (Dječje kazalište Osijek, 2009.), Pasztora mlađega u predstavi *Dječaci Pavlove ulice* (Osječko ljeto kulture/Dječje kazalište Osijek/Hrvatsko kazalište Pečuh, 2010.), Vukopasa u predstavi *Did i repa* (matičnoga Gradskoga kazališta lutaka Split, 2012.), Miša u predstavi *Velika avantura maloga Miša* (GKL Split, 2013.), više uloga u *Glazbatoriju* (GKL Split, 2013.) te Susjeda u predstavi *Darmarzemska* (2014.)

Plakat za kazališnu predstavu
Ukradeno sunce

Uspješno se okušao i u lutkarskim animacijama – u serijalu *Matematičke priče* (Školsko-obrazovna redakcija Drugoga programa RTS-a, 2004.-05.), uloga Bjesomara u predstavi *Kako je Potjeh tražio istinu* (Dječje kazalište Subotica / Dječje kazalište Osijek, 2006.), lutkarska igra u autorskom projektu *Egzorcismus* (Curtea Comediantilor, Sibiu, Rumunjska, 2007.), u satiričnim serijalima *Nikad izvini* (MGA, Beograd 2003.-07.), *VIP* (TV Vijesti, Podgorica, Crna Gora, 2008.) i *Villa Grande*

(Pink TV, Beograd, 2008.), uloga Ježa Leopolda u lutkarskom serijalu *Tajni dnevnik patke Matilde* (Program za djecu i mladež, HRT 2, Zagreb, 2009.-13.) te nekoliko lutkarskih animacija Gradskom kazalištu lutaka u Splitu – uloga Vjetra u predstavi *Kako se vjetar spustio među ljude* (2012.), Bundaša u *Čudnovate zgode šegrta Hlapića* (2013.) te Miša Pepija u *Mišja priča* (2014.).

Autor je scenskog pokreta i koreografije za predstavu *Glumice i to* (Umjetnička organizacija Kravice i KNAP, Zagreb, 2012.). Glumio je i u nekoliko uspješnih televizijskih reklama – uloga Lift boya za reklamni spot *Zagrebačke banke* (2008.), zatim u *Podravka pekmez* (2009.), *Iskon Trio* (2010.) te *Megafon* (ruska telekomunikacijska mreža) (2014.).

S predstavama je sudjelovao na brojnim kazališnim festivalima i smotrama. Dobitnik je specijalne nagrade WAP-a (The World Association of Puppeteers) »za zaigranu, osvježavajuću i maštovitu animaciju« za predstavu *Krava na mjesecu* Zagrebačkoga kazališta lutaka/Kazališta lutaka Budimpešta na Svjetskom lutkarskom festivalu u Pragu 2011.; za najbolje predstave u cjelini: *Pippi Dugačarapa* (Naj naj 2009.); *Did i repa* (Naj naj, M. Marulić 2012.), *Glazbatorij* (M. Marulić 2013.) te nagradu Hrvatskoga društva dramskih umjetnika za postignuća u kazališnoj umjetnosti predstavi *Glumice i to* 2013.

Član je više stručnih asocijacija: UNIMA Hrvatska (Svjetska lutkarska asocijacija); UMAK KOMPA – Udruga za scenske, filmske, video-, vizualne, auditivne i multimedijalne umjetnosti Umjetničke akademije, Osijek; KULISA, Udruga za promicanje kulturne suradnje, Zagreb; MOŽEMO Pariz, Asocijacija za razmjenu mladih umjetnika s francuskog govornog područja i bivših jugoslavenskih republika.

Lit.: D. B[ašić]. P[alković]., Gluma kao rad na cjelovitoj ličnosti, *Hrvatska riječ*, br. 237, Subotica, 7. IX. 2007; Subotičanin na reklami : Lift-boj Petar, *Hrvatska riječ*, br. 296, Subotica, 31. X. 2008; D. B[ašić]. P[alković]., Poznat ćeš me po reklami, *Hrvatska riječ*, br. 368, Subotica, 2. IV. 2010; N. Vekić, Kada se umorim od scene, vratim se svom vrtu koji stvorim gdje god se nađem, *Glas Slavonije*, br. 28977, Osijek, 31. V. 2012.

D. Bašić Palković

KONKORDAT (*srednjovj. lat.* concordatum < *lat.* concordare: slagati se), međunarodni ugovor između Svete Stolice i pojedine države kojim se općenito uređuje pravni položaj Katoličke crkve u toj državi. Specifičan je oblik međunarodnoga ugovora jer u njemu papa nastupa ponajprije kao poglavar Katoličke crkve, dakle i vjernika u dotičnoj državi, a tek posljedično i kao poglavar Države Vatikana. Najstariji je Wormski konkordat iz 1122. između pape Kalista II. i rimsko-njemačkoga cara Henrika V., kojim je razgraničena vlast između Katoličke crkve i države prilikom izbora biskupâ i opatâ. Osim konkordata Sveta Stolica sklapa s državama i međunarodnim organizacijama i druge ugovore o pojedinim pitanjima.

Tijekom stoljeća odnos Habsburške Monarhije s Papinskom Državom patio je najviše od neslaganja u definiranju odnosa carske i papinske vlasti. Ti su odnosi postali još složeniji u vrijeme prosvijećenoga apsolutizma Josipa II. (1780.-90.) te u XIX. st. pod utjecajem ideja liberalizma i sekularizacije društva. Konkordat s Austrijskim Carstvom potpisan je 1855., no 1867. liberalni su krugovi u Carevinskom vijeću izborili donošenje nekih zakona koji su kršili položaj crkvene sudbenosti u bračnim sporovima, kojima je praktički jednostrano prekinut konkordat. Beč je konačno formalno ukinuo konkordat zakonom 1874. Osim toga Ugarski je sabor nakon ukidanja Bachova apsolutizma (1852.-60.) držao da su svi tada doneseni zakoni nevažeći za Ugarsku, pa je tako i konkordat iz 1855. stavljen izvan snage u zemljama Krune sv. Stjepana odmah nakon donošenja Veljačkoga patenta 1861.

S druge strane, u Kraljevini Srbiji Srpska pravoslavna crkva (tada još samo kao Beogradska mitropolija) imala je status državne crkve. Za katolike je važno bilo imenovanje J. J. Strossmayera apostolskim ad-

ministratorom u Srbiji 1851., koji je na toj dužnosti ostao sve do 1897. Položaj katolika u Srbiji, koji su bili inozemni državljani što su ovdje službovali ili su se doselili kao radnici, regulirali su Zakon o slobodnom vjeroispovijedanju vjere nepravoslavnih konfesija i Zakon o zabrani prelaska iz pravoslavne vjere, doneseni 1853. pod ruskim utjecajem, i zapravo su ograničavali slobodno ispovijedanje katoličke vjere. Položaj rimokatolika u Srbiji najviše je trebao štititi čl. 35. Berlinskoga ugovora iz 1878. (kojim je Srbija međunarodno priznata kao neovisna država), prema kojem Srbija nije smjela provoditi vjersku diskriminaciju. Kako se Srbija nije pridržavala tih odredaba ni spram katolika, Strossmayer i Katolička crkva željeli su to pitanje riješiti konkordatom, iako su u srpskim političkim krugovima mnogi političari bili protiv konkordata, a najviše sama Srpska pravoslavna crkva. Ipak, potkraj XIX. st. Srbija je željela sklopiti Konkordat zbog međunarodnih odnosa, ali i zbog nastojanja da pridobije južnoslavenske katolike za ideju teritorijalnoga proširenja na krajeve Bosne, Hercegovine i Dalmacije. Nakon nekoliko pokušaja konkordat je konačno potpisan u Rimu 24. VI. 1914. Njime je trebala biti uspostavljena vlastita crkvena hijerarhija ustanovljenjem Beogradske nadbiskupije i sufraganske Skopske biskupije, izravno podređene Sv. Stolici, čime je ukinut nadzor državne vlasti, formirano je sjemenište s nastavnim srpskim jezikom za necrkvene predmete, priznata je valjanost mješovitih brakova zaključenih pred katoličkim svećenikom i sloboda vjerskoga odgoja djece iz mješovitih brakova, jurisdikcija u bračnim sporovima, korištenje staroslavenskoga jezika u sv. misi i srpskoga jezika u crkvenim obredima i djelomično u sv. misi itd. Međutim atentat na habsburškoga prijestolonasljednika Franju Ferdinanda četiri dana poslije u Sarajevu doveo je do izbijanja Prvoga svjetskog rata, pa je taj konkordat ostao slovo na papiru.

Pred kraj Prvoga svjetskoga rata nova država Južnih Slavena bila je okvirno definirana odlukama Krfske konferencije 1917., kojima je, među ostalim, dogovorena ravnopravnost priznatih vjeroispovijedi u budućoj državi, što je znatno utjecalo i na voljnost Slovenaca i Hrvata da uđu u novu državnu tvorevinu. Tako je hrvatski katolički episkopat pozdravio ujedinjenje Slovenaca, Hrvata i Srba na biskupskim konferencijama u Zagrebu od 27. XI. do 2. XI. 1918., a na inicijativu hrvatskih i slovenskih katolika Vatikan je već 6. XI. 1919. priznao Kraljevinu SHS. Iako su postojala i tumačenja da nova država u međunarodnom pogledu predstavlja kontinuitet prijeratne Srbije te da stoga vrijedi stari konkordat, ministar vjera Tugomir Alaupović počeo je već 1919. raditi na sklapanju novoga konkordata. Tomu je pogodovalo i donošenje Vidovdanskoga ustava iz 1921., kojim je zajamčena ravnopravnost priznatih vjera. Od 1923. započeo je rad Komisije za proučavanje pitanja o zaključenju konkordata. Pregovori između Kraljevine SHS i Vatikana počeli su 1925. Završnu pripremu nacrta Konkordata radio je od 1932. do 1935. Bogoljub Jevtić, kao ministar vanjskih poslova i kao kasniji predsjednik vlade. Na potpisivanju konkordata nastavio je raditi i novi premijer Milan Stojadinović, koji je 24. VI. 1935. sastavio novu vladu te je Konkordat konačno potpisan 25. VII. 1935.

Demonstracije protiv Konkordata u Beogradu 19. VII. 1937.

Za podunavske Hrvate posebno je važan bio članak 2., prema kojem je Srijem, izuzev Zemuna, ostavljen Đakovačkoj biskupiji, koja je pripadala Zagrebačkoj crkvenoj pokrajini. Beogradska je crkvena pokrajina prema tomu konkordatu obuhvaćala beogradsku metropolijsku stolicu te sufraganske biskupije skopsku, bačku

i banatsku. Stojadinović je zajedno s Kraljevskim namjesništvom pokušao provesti ratifikaciju konkordata u Narodnoj skupštini temeljem odluke Kraljevskoga namjesništva od 5. XI. 1936. Međutim tomu se odlučno suprotstavila Srpska pravoslavna crkva (SPC) na čelu s patrijarhom Varnavom. Sukob se nastavio i 1937. te je kulminirao tzv. »Krvavom litijom« 19. VII. 1937., kada se o konkordatu trebalo raspravljati u Narodnoj skupštini, ali je istodobno na ulicama Beograda organiziran prosvjed protiv njegove ratifikacije, premda se kao povod isticalo da se želi održati litija za zdravlje bolesnoga patrijarha Varnave. U sukobu prosvjednika i žandara ozlijeđen je episkop Simeon. Usprkos prosvjedima SPC-a Narodna je skupština 23. VII. 1937. ratifikaciju stavila na glasovanje te je za nju bilo 167 zastupnika, a 129 protiv nje. Nakon toga konkordat je trebao biti proslijeđen Senatu Kraljevine Jugoslavije, međutim vlada je odlučila da se Konkordat ne proslijedi Senatu dok se ne nađe sporazum sa SPC-om. Na kraju je Stojadinovićeva vlada sama odustala od prijedloga konkordata, što je prihvaćeno na sjednici Senata 19. X. 1937.

Za povijest odnosa Sv. Stolice i Srbije u kontekstu međudržavnih ugovora koji se tiču srednjega Podunavlja važan je i konkordat koji je Sv. Stolica potpisala 1886. s Crnom Gorom, u kojoj je pravoslavna vjera također bila državna. Knjaz Nikola uz pomoć J. J. Strossmayera tada je postigao da se iz Skadarske nadbiskupije izdvoji Barska nadbiskupija te da barski nadbiskup ponovno nosi naslov »primas Srbije«. Iako je Sv. Stolica s Rusijom već prije potpisala konkordate 1847., pa zatim i 1882., ti ugovori nikad nisu zaživjeli, pa se crnogorski konkordat smatra prvim konkordatom s nekom pravoslavnom državom koji je bio uspješan. Stoga je taj konkordat bio temeljem nacrta konkordata sa Srbijom 1914. i s Rumunjskom 1927.

Poslijeratni odnosi između Vatikana i komunističkoga režima u Jugoslaviji bili su na niskoj razini, a kulminacija je bio prekid diplomatskih odnosa 1952., nakon proglašenja Alojzija Stepinca za kardinala. Dvije su države nakon trogodišnjih pregovora 1966. potpisale Protokol o razgovorima između predstavnika SFRJ i predstavnika Svete Stolice, što je bio jedini međunarodni sporazuma koji je Jugoslavija sklopila sa Svetom Stolicom, nakon čega je došlo do obnove diplomatskih odnosa 1970. Protokolu se osobito protivila Srpska pravoslavna crkva smatrajući ga novim konkordatom.

U novije je doba Sv. Stolica sklopila međudržavne ugovore s Hrvatskom, Madžarskom, Bosnom i Hercegovinom, Crnom Gorom i Srbijom koji spadaju u korpus konkordatskih ugovora, ali nisu konkordati jer ne uređuju u potpunosti odnose Crkve i države. Republika Hrvatska potpisala je sa Sv. Stolicom 1996. ugovor o pravnim pitanjima, ugovor o suradnji na području prosvjete i kulture, ugovor o dušobrižništvu katoličkih vjernika, pripadnika oružanih snaga i redarstvenih služba Republike Hrvatske te 1998. ugovor o gospodarskim pitanjima; ugovor o financijskim pitanjima sa Sv. Stolicom Madžarska je sklopila 1997. te njegove amandmane 2013.; Temeljni ugovor sa Sv. Stolicom potpisale su Bosna i Hercegovina 2006. te Crna Gora 2011.; Republika Srbija potpisala je sa Sv. Stolicom ugovor o suradnji u području visokoga obrazovanja 2014.

Lit.: V. Wagner, Povijest Katoličke crkve u Srbiji 19. vijeku, *Bogoslovna smotra*, 1-4/21–1-2/22, Zagreb, 1933, 1934; I. Mužić, *Katolička crkva u Kraljevini Jugoslaviji*, Split, 1978; M. Akmadža, Pregovori Svete Stolice i Jugoslavije i potpisivanje protokola iz 1966. godine, *Časopis za suvremenu povijest*, 2/2004, Zagreb; V. Džomić, Prava rimokatoličke verske manjine u Kneževini Srbiji, *Zbornik Matice srpske za društvene nauke*, 142, Novi Sad, 2011; B. Matković, Pravni položaj vjerskih zajednica u Kraljevini Jugoslaviji i političko-društveni kontekst konkordata sa Svetom Stolicom, *Bosna Franciscana*, 38, Sarajevo, 2013; http://www.iuscangreg.it/accordi_santa_sede.php

R. Skenderović

KONOFAS → Kanafas

KONOPLJA → Kudilja

KONTRA, tamburaško glazbalo gitarskog oblika. U drugim dijelovima Vojvodine i u Hrvatskoj poznata je i pod imenom bugarija. Sastavni je dio tamburaških sastava i orkestara. U glazbenom smislu ima veoma važnu ulogu: služi za ritmičko-harmonijsku izvedbu, tj. pratnju u raznim kompozicijama.

Dionica kontre u tamburaškoj partituri može biti zapisana na tri načina: a) upisivanjem tonova akorda (u violinskom ključu); b) šifriranim harmonijama – slovima (E-dur; e-mol; E7 – durski septakord...); c) simbolima (0 – dur, X – mol, 07 – durski septakord, dim – um. septakord...). Svi načini zapisivanja napisani su u ritmičkim figurama koje se u kompozicijama trebaju izvesti, a najčešći su oblici pisanja drugi i treći.

U partiturama starih tamburaša (prva polovina XX. st.) imala je i manje melodijske dionice, ali kada se pojavilo novo glazbalo – E basprim – koje do tada još nije postojalo u sastavu tamburaških orkestara, ta karakteristika načina sviranja gotovo je nestala, tako da sada služi isključivo kao ritmičko-harmonijska pratnja.

Kontra

»Vojvođansko-srijemski štim«, koji se tradicionalno od početka XX. st. svira u cijeloj Vojvodini, ima dvije vrste kontra, koje se razlikuju po štimanju i tonskoj boji instrumenta: »E« i »A« kontra. Prva je kontra naštimana e1 – h – gis – e, trozvuk E-dura svjetlije je tonske boje, i u upotrebi je u svim vrstama orkestara (veliki i mali, tj. komorni, sastavi). Druga je naštimana a – e – cis – A, trozvuk A-dura; dimenzijski je malo veća, tamnije je tonske boje. U današnje vrijeme »A« kontre veoma su rijetke i upotrebljavaju se samo u velikim tamburaškim orkestrima.

V. Temunović

KONZERVATIVIZAM, (*lat*. conservare: zaštititi, sačuvati) **1.** Ustrajanje uz postojeće, stare, tradicionalne oblike mišljenja; neprijateljstvo, nepovjerenje i protivljenje svemu što je novo i moderno, staromodnost. Danas se izraz rabi u različitim značenjima pa se govori o političkom, kulturnom, vjerskom i jezičnom konzervativizmu; **2.** Politički nauk i ideologija koja je nastala u XIX. st. kao reakcija na Francusku revoluciju (1789.) i suprotnost ideologijama liberalizma i socijalizma. Termin se u političkom smislu do 1820-ih koristio radi izražavanja suprotstavljenosti načelima i duhu revolucije, a nakon toga označava specifičnu političku poziciju ili ideologiju u čijoj je osnovi obrana tradicionalnih društvenih vrijednosti i na njima zasnovanoga društvenoga poretka.

Konzervativna politička misao u osnovi ima vjerovanja u tradicionalne vrijednosti, ljudsku nesavršenost, organsko društvo, hijerarhiju i autoritet te privatno vlasništvo. Zajednička je konzervativnim političkim ideologijama kritička usmjerenost na različite zahtjeve za radikalnim društvenim promjenama, pri čemu klasični konzervativizam ne odbacuje promjene kao takve, nego se zauzima za postupne i organske promjene, a protivi se revolucionarnim promjenama. Znatno varira ovisno o postojećim tradicijama, nacionalnim kulturama i vremenskim razdobljima. U empirijskim sociološkim i socijalno-psihološkim istraživanjima definira se kao otpor prema promjenama i kao tendencija da se preferiraju sigurni, tradicionalni i konvencionalni oblici ponašanja i mišljenja. Na stupanj izražavanja i unutarnju strukturu konzervativnih orijentacija utječu različiti situacijski čimbenici (karakter političkoga sustava, socijalne, kulturne, ekonomske i druge povijesne okolnosti) i različite osobine ličnosti. U pogledu internalizacije specifičnih konzervativnih orijentacija, bez obzira na to promatraju li se kao političko-ideološki ili vrijednosno-kulturni obrasci, pretpostavljaju se međugrupne i intergrupne razlike.

U različitim istraživanjima na uzorcima stanovnika Vojvodine utvrđeno je da

se pripadnici pojedinih nacionalnih i socijalnih skupina razlikuju u pogledu internalizacije konzervativnih orijentacija. Tako bunjevački Hrvati u većoj mjeri izražavaju religioznost i tradicionalne vrijednosti vezane uz regulaciju bračnih i obiteljskih odnosa, koji se mogu definirati kao jedan tip kulturnoga konzervativizma, ali da s druge strane u manjoj mjeri izražavaju politički konzervativizam u odnosu na pripadnike srpskoga naroda kao i odnosu na one bačke Bunjevce koji se ne deklariraju kao pripadnici hrvatskoga naroda.

Lit.: A. Heywood, *Political Ideologies*, New York, 2003; *Hrvatska enciklopedija*, 6, Zagreb, 2004; Z. Šram, Kulturni i politički konzervativizam bunjevačkih Hrvata u Vojvodini, *Sociologija i prostor*, 1/2007, Zagreb; J. Dulić, Konzervativne orijentacije i stranačke preferencije, *Srpska politička misao : Posebno izdanje*, 2/2015, Beograd.

J. Dulić

KOPILOVIĆ, Andrija (Bajmok, 11. V. 1941.), svećenik, kulturni i politički djelatnik. Sin je Luke i Marije, rođ. Tikvicki. Osnovnu školu završio u rodnom mjestu. U Zagrebu je završio Interdijezecansku gimnaziju 1960. te Katolički bogoslovni fakultet 1960.-66. Za svećenika je zaređen 1966. u Subotici. Nakon ređenja nastavlja poslijediplomski studij u Zagrebu, ali nakon osamostaljenja Subotičke biskupije 1968. biskup ga imenuje profesorom u subotičkoj Biskupskoj klasičnoj gimnaziji *Paulinum*, gdje je predavao vjeronauk i povijest umjetnosti do 1989. Upravitelj je župe Zmajevo 1968.-69., a 1969. postaje upraviteljem župe sv. Aleksandra (danas župa Marije Majke Crkve) u Subotici i svetišta Bunarić, a zatim i župnik 1982.-2011. Od 2011. je razriješen svih služba. Od 2015. boravi u cistercitskom samostanu Stična u Sloveniji.

U Aleksandrovu je izgradio novu crkvu posvećenu Mariji Majci Crkve 1983., a dugi niz godina obnavljao je svetište Bunarić, kojega je bio rektor. Svoj konačni oblik dobilo je 2003. Bio je katedralni ceremonijar 1969.-2011. i biskupski vikar 1989.-95. Prorektor hrvatskoga odjela Teološko-katehetskoga instituta u Subotici bio je 1994.-2011., a predavao je na njemu dogmatiku, liturgiku i crkvene umjetnosti. Naslov licencijata teologije stekao je na Papinskoj teološkoj akademiji u Krakovu 2002. temom *Crkva narod Božji u djelima Matije Vlačića Ilirika*, gdje je 2004. obranio i doktorsku tezu napisanu na poljskom *Kristova Crkva u službi naroda Hrvata* (poljsko izdanje 2006.). Zaslužan je za osnivanje i izgradnju Bogoslovnog sjemeništa i pastoralnog centra *Augustinianum* u Subotici 2004.-09. Surađivao je u *Subotičkoj Danici* od njezine obnove, niz godina vodio je stalne rubrike *Vjernici pitaju* u katoličkom listu *Zvonik* i *Okom svećenika* u *Hrvatskoj riječi*, iz kojih je priloge objavio u knjigama pod istim naslovima. U pojedinim crkvenim izdanjima pojavljivao se kao autor likovnih priloga (*Bačko klasje*, *Zbornik predavanja znanstvenog skupa u Subotici 12-14. VIII 1986. povodom 300. obljetnice obnovljene crkvenosti među Hrvatima u Bačkoj*, 1987; *Subotička Danica*). Osobito je djelovao na području katehetike – bio je kateheta mladih Subotičke biskupije, a među ostalim je sastavio i mnoge katekizme: prvopričesnički priručnik *Slavimo sa Isusom* (1979.), vjeronaučne udžbenike *Pustite k meni malene* (2001.), *Isusovi prijatelji* (2005.) itd.

Andrija Kopilović

Bio je član raznih biskupijskih vijeća te odbora crkvenih (Biskupska konferencija SFRJ, poslije SRJ, Međunarodna biskupska konferencija sv. Ćirila i Metoda) i državnih organizacija i ustanova (Komisija

za istinu i pomirenje, Komisija za ostvarivanje i organizaciju vjerske nastave u školama Srbije, Nacionalni prosvjetni savjet). Među osnivačima je Katoličkoga instituta za kulturu povijest i duhovnost (danas: Katoličko društvo) *Ivan Antunović* u Subotici 1989., čiji je predsjednik bio 1995.-2013. Promicatelj je ekumenizma, osobito u odnosu na Srpsku pravoslavnu crkvu.

Pridonio je objedinjavanju crkvene i gradske Dužijance u Subotici 1993. Od druge polovice 1990-ih do 2000-ih aktivan je u mjesnoj hrvatskoj politici, okupljajući oko sebe jednu struju u hrvatskoj zajednici: u dva mandata bio je predsjedatelj Foruma hrvatskih institucija i organizacija Vojvodine (HIOV-a), koji je djelovao 1997.-2003., a bio je i vijećnik Hrvatskoga nacionalnoga vijeća u dva saziva (2002.-14). Od početka 1990-ih pa do 2012. bio je član Upravnog odbora HKC-a *Bunjevačko kolo*. Aktivno je zastupao interese subotičkih hrvatskih katolika prema gradskim vlastima. Dobitnik je subotičkoga gradskoga priznanja *Pro urbe* 2000. i zvanja Počasni građanin za 2006.

Djela: *Slavimo sa Isusom* (suautor), Subotica, 1979; *Isus Krist* (suautor), Subotica, 1982; *Pustite k meni malene*, Beograd, 2001 (i srpsko, rusinsko, ukrajinsko i madžarsko izdanje); *Euharistijski križni put*, Subotica, 2005; *Isusovi prijatelji*, Beograd, 2005 (i madžarsko izdanje); *Subotička Dužijanca* (suautori L. Vojnić Hajduk i A. Stantić), Subotica, 2006; *Kościół Chrystusowy w służbie narodu chorwackiego, kardynal Franjo Kuharić, świadek Kósciola XX wieku*, Kraków, 2006; *Okom svećenika*, 1-3, Subotica, 2006-2008; *Križni put : Priprava za III. europski ekumenski susret 2007. »Zajedno s braćom i sestrama« : »Krist, Svjetlo svijeta – temelj i nada Europe«* (za privatnu upotrebu), Subotica, 2007; *Vjernici pitaju*, Subotica, 2008; *Razgovori s Antom Sekulićem* (suautor M. Miković), Subotica, 2008; *Godina apostola Pavla : križni put u nauci apostola Pavla*, Subotica, 2009.

Lit.: D. Rokvić, *Ko je ko u Subotici*, Subotica, 2006; *Schematismus Dioecesis Suboticanae : Anno Domini 2009.*, Subotica, 2009; *Hrvatski biografski leksikon*, 7, Zagreb, 2009.

S. Bačić

KOPILOVIĆ, Antun – Šogor (Subotica, 13. VII. 1928.), političar. Sin je Ignacija i Justine, rođ. Gencel. Osnovnu školu završio je u rodnom gradu, kao i dva razreda nekadašnje realne gimnazije, uz ambicije roditelja da upiše isusovačku gimnaziju u Travniku. Nakon ponovne uspostave madžarske vlasti 1941. upisao je tzv. šegrtsku školu i izučio bravarski obrt kod privatnoga poduzetnika Antuna Perčića. Htio se pridružiti partizanskom pokretu u Srbiji 1942., ali ga je otac u tom spriječio. Uključio se u omladinski pokret pa je u proljeće 1945. izabran za predsjednika SKOJ-a u I. rajonu grada Subotice, a poslije i u Gradski komitet SKOJ-a Subotice. Član KPJ-a postao je 1946., a 1947. postaje tzv. kalfa (pomoćni majstor), tj. prvi stupanj do majstorskoga zvanja. Nakon četverogodišnje službe u Jugoslavenskoj ratnoj mornarici počinje se aktivno baviti omladinskim radom te je postao politički tajnik I. rajonskoga komiteta Subotice. Najprije počinje raditi kao odgojitelj nastavnik učenika u učeničkoj radionici tvornici *Sever* u Subotici, zatim prelazi u tvornicu čarapa *8. mart* u Subotici. Kao »majstor« poslije je izabran za zamjenika ravnatelja. Neko vrijeme radio je kao profesionalni tajnik Sreskoga vijeća Saveza sindikata u Subotici. Bio je vršitelj dužnosti ravnatelja Radničkoga univerziteta (danas: Otvoreno sveučilište) i inicijator izgradnje zgrade Radničkoga univerziteta u Subotici, koja je izgrađena 1960.-63. Bio je predsjednik Vijeća Saveza sindikata općine Subotice i sreza do njegova rasformiranja 1963., zatim direktor tvornice *Sigma* u Subotici i savjetnik njihova kooperativnoga poduzeća *Energoinvest* iz Sarajeva, a onda i šef njihova predstavništva u Budimpešti, u vrijeme kada je vele-

Antun Kopilović – Šogor

poslanik SFRJ u Madžarskoj bio Geza Tikvicki. Nakon povratka iz Budimpešte bio je zamjenik ravnatelja *Sigme* sve do umirovljenja 1981. Uz rad je završio Višu školu društvenih nauka u Novom Sadu 1962.

Jedan je od zaslužnih za početak organiziranja gradske turističko-folklorne manifestacije žetelačkih svečanosti Dužijanca 1968. Za predsjednika Općinske konferencije SSRN-a u Subotici izabran je 1. III. 1969. Za njegova mandata Nogometnomu klubu *Zvezda* iz Subotice vraćeno je izvorno ime *Bačka* 9. VI. 1969. Slijedeći partijsko stajalište protiv osnivanja ogranaka Matice srpske u Hrvatskoj i Matice hrvatske u Subotici, bio je jedan od malobrojnih iz gradskih političkih struktura koji je podupirao osnivanje zamjenske institucije HKUD-a *Bunjevačko kolo*, sudjelovao u pripremama za njegovo osnivanje i nazočio njegovoj osnivačkoj skupštini 18. I. 1970., uključujući i obnovljeno Veliko prelo u subotičkoj Sajamsko-sportskoj hali 30. I. 1970. Nakon partijske osude Hrvatskoga proljeća u prosincu 1971. prisiljen je podnijeti ostavku na sve političke funkcije zbog »liberalnoga« odnosa prema osnutku hrvatskih institucija u Subotici te zauzimanja da se na popisu pučanstva 1971. ovdašnji bunjevački Hrvati popisuju pod zajedničku odrednicu Hrvati (u subotičkoj općini i gradu tada je postotak Hrvata na popisu iznosio 31 %).

Jedan je od osnivača i predsjednik OFK *Subotica* potkraj 1950-ih, koji je unatoč kratku postojanju (do 1964.) postigao zapažene rezultate, prešavši od općinske do II. nogometne lige. Bio je odbornik Skupštine općine Subotice i zastupnik u Socijalno-zdravstvenom vijeću Savezne skupštine.

Izvor: kazivanje Antuna Kopilovića iz 2004.

Lit.: N. Zelić, *Hrvatsko proljeće i bački Hrvati*, Subotica, 2009.

G. Bačlija

KOPILOVIĆ, Blaško (Subotica, 26. I. 1943. – pokraj Bačke Topole, 27. VI. 2009.), političar, gospodarstvenik. Sin je Neste i Jelene, rođ. Merković. Osnovnu školu završio je u rodnom mjestu, a srednju poljoprivrednu u Bačkoj Topoli. U dva mandata bio je predsjednik Općinskog komiteta Narodne (kasnije: Savezne) omladine Jugoslavije. Aktivno je sudjelovao u izgradnji omladinskog naselja na Paliću kraj Krvavog jezera i bio više puta bio zapovjednik omladinskih radnih akcija koje su se tamo održavale. Bio je član organizacijskih odbora žetelačkih svečanosti *Dužijanca* u vrijeme kada je nosila socijalistička obilježja 1970-ih i 1980-ih. Uz rad je diplomirao na Ekonomskom fakultetu u Subotici 1980. Osim kao predsjednik općinske socijalističke omladinske organizacije, bio je zaposlen u Agrokombinatu *Subotica*, Mlekari *Subotica*, te na koncu u SOUR-u *Agros*, gdje je bio komercijalni direktor do 1988. Sljedeće je godine osnovao tvrtku *Zrno-mag*, koja je u bivšoj Jugoslaviji prva bila među prvim privatnim tvrtkama koja se bavila kooperacijom u poljoprivredi, a poslije se bavila trgovinom i proizvodnjom poljoprivrednih proizvoda.

Od 1990. do 2001. bio je predsjednik Općinskoga odbora Saveza reformskih snaga Jugoslavije za Vojvodinu (kao dio stranke Saveza reformskih snaga Jugoslavije posljednjega jugoslavenskoga premijera Ante Markovića), koja je 1992. promijenila ime u Reformsko-demokratska stranka Vojvodine, a 2000. u Reformisti Vojvodine. Bio je zastupnik u Saveznoj skupštini SR Jugoslavije 1993.-96., u kojoj je bio član Odbora za poljoprivredu i ekonomske odnose s inozemstvom. Pred kraj života osnovao je Agrarnu stranku Vojvodine. Festival mlade rakije, koji se tradicionalno organizira od 2008. na njegovu salašu u Ljutovu, nakon njegove smrti dodao je u naziv Memorijal Blaško Kopilović.

Lit.: D. Rokvić, *Ko je ko u Subotici*, Subotica, 2006.

G. Bačlija

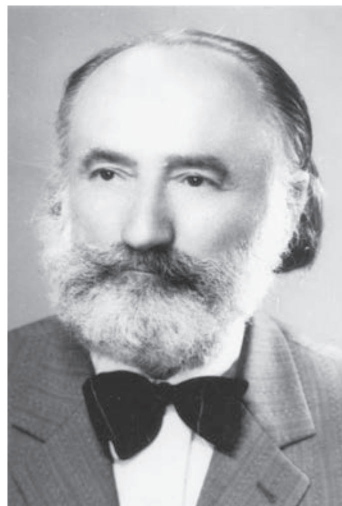
KOPILOVIĆ, Ivan (Subotica, 7. III. 1981.), maneken. Sin je Zlatka i Rózse, rođ. Dér. Unuk Jakova Kopilovića. Osnovnu školu i gimnaziju završio u Subotici. Manekenstvom se počeo baviti 2003. u agenciji *Fox*

models u Beogradu. Od 2004. sudjeluje na modnim angažmanima u više zemalja i inozemnih gradova (Grčka, Turska, Singapur, Južna Koreja, Šangaj, Kuala Lumpur, Hong Kong itd.), snima za srpske modne kataloge (Legend, Tiffany, Zekstra itd.), radi revije (Calvin Clein, Yves Saint Lorraine, DKNY itd.) te snima za poznate svjetske magazine (*GQ*, *Vanity Fair*, *Men`s Vogue*, *Mens`s Health*). Na naslovnici je jubilarnog petogodišnjeg srpskog izdanja *Men`s Health* (studeni 2008.) te ponovno s Milijanom Marinovićem i Bojanom Karasom u lipanjskom broju za 2015.

Sudjelovao je u snimanju spotova za pjesme »Napravi se lud« (2002.) skupine Funky G, »Poslednja pesma o tebi« (2004.) skupine Riblja čorba i »Nikad i zauvijek« pjevačice Romane Panić (2004.), dok je s Natašom Bekvalac snimio popularni spot za pjesmu »Dobro moje« (2007.).

S. Bačić

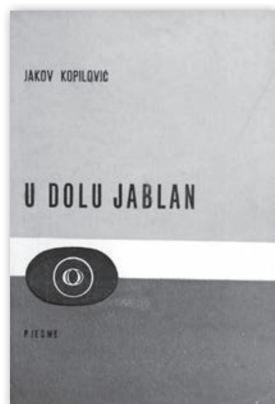
KOPILOVIĆ, Jakov – Jašo (Subotica, 9. VII. 1918. – Subotica, 18. XI. 1996.), pjesnik, atletičar, kulturni i sportski djelatnik. Podrijetlom iz siromašne radničke obitelji Stipana i Marije, rođ. Knapec. Djetinjstvo i mladost proveo je u subotičkom kvartu Ker, gdje je polazio osnovnu školu. Završio je niže razrede gimnazije i malu maturu, ali je zbog teškog materijalnog stanja morao prekinuti školovanje. Uzdržavao se fizičkim poslovima, među ostalim i kao kondukter subotičkoga tramvaja, a školovao otežano polažući privatno razredne ispite u subotičkoj gimnaziji. Nakon uspostave madžarske vlasti u Subotici 1941. izbjegao je u Zagreb, gdje mu je iste godine priznana matura. Studirao je pedagogiju i filozofiju i poslije slavistiku na Filozofskom fakultetu, no tek je 1954. diplomirao jugoslavistiku, ruski i francuski jezik. Odmah nakon povlačenja madžarske vojske iz Subotice 1944. sa skupinom subotičkih izbjeglica pješice se vratio u rodni kraj. U Subotici je od 1945. predavao u gimnaziji, bio obnašatelj dužnosti ravnatelja tzv. Golubove škule (danas: OŠ *Matko Vuković*) 1950.-53., poučavao u više škola 1954.-68. te od 1968. do umirovljenja zbog teške bolesti 1971. obnašao dužnost ravnatelja Gradske knjižnice. Bio je djelatan kulturni aktivist subotičkih Hrvata, redoviti suradnik lista *Bačko klasje*, kalendara *Subotička Danica* te član Književnog kluba *Miroljub* pri Katoličkom institutu za kulturu, povijest i duhovnost (danas Katoličkom društvu) *Ivan Antunović*.

Jakov Kopilović

Prvu pjesmu *San* objavio je 1938. u subotičkom časopisu *Klasje naših ravni*, a nastavio je surađivati u njemu i kad je časopis tijekom Drugoga svjetskoga rata (1942.-44.) izlazio u Zagrebu. Objavljivao je pjesme i u drugim subotičkim časopisima i novinama: *Glas* (1939.), *Subotičke novine* (1940., 1968., 1970.), *Hrvatska riječ* (1953.), *Rukovet* (1955.-60., 1962., 1964.-65., 1967., 1969.-71.), *Bačko klasje* (1988.-93.), u zagrebačkoj periodici: *Obitelj* (1942.-43.), *Hrvatska misao* (1945.), *Hrvatski narod* (1945.) i *Marulić* (1984.-94.) te u kalendarima *Subotička Danica* (1938.-41., 1946., 1971.-72., 1984.-1997., 1999.-2002.) i *Danica* (1942.-45.). Prvu zbirku nostalgično intoniranih pjesama *Daleko od zavičaja* tiskao je 1944. u Zagrebu, a posljednju zbirku izabranih pjesama *Moja dužijanca* 1994. u Subotici. U 18 za života objavljenih pjesničkih zbirka prožetih domoljubnim motivima pokazao se kao liričar bogata raspona raspoloženja s izrazitim osjećajem

za detalj. Slike i zvukove idiličnoga bačkoga krajolika spretno pretače u metafore, postižući višeslojnost pjesničke poruke (*Na njivi*, *Pjesma đerma*, *Ja i jablan*). Uz zaokupljenost socijalnim temama, tj. životima salašara nadničara (*U brazdi rođen*, *Arendaš*, *Moja baka*, *Salašar*) i radničke gradske sirotinje s periferije (*Skretničar*, *Kondukter broj 32*, *Mladost na tramvajskim kolima*, ciklus pjesama), s osobitom ljubavlju pjeva i o secesijskome tornju subotičke Gradske kuće kao simbolu urbanoga ponosa, bogatstva i sigurnosti (*Toranj Gradske kuće*, ciklus pjesama). Isprva piše vezanim stihom, najčešće sonete, a poslije

J. Kopilović, *U dolu jablan*, Subotica, 1964.

se služi stihom s kraćim reduciranim rimama ili slobodnim stihom naglašene ritmičnosti, pa su mu mnoge pjesme uglazbljene (*Ti odlaziš*, *Pisma o kosi*, *Prelo*, uglazbio P. Bačić; *Tamburica kad zaplače*, *Domovina*, *Subotica*, uglazbio M. Asić). Od spomenutih 18 pjesničkih zbirka dvije su nastale u suautorstvu: *Mozaik* 1967. (suautori P. Bačić, B. Bede, M. Molcer) i *Istom ulicom* 1968. (suautor L. Ludas), koju je potpisao pseudonimom Janko Labuka. Pjesme su mu uvrštene u više antologija (*Antologija poezije bunjevačkih Hrvata*, prir. G. Kikić, Zagreb, 1971; *Duša duše hrvatske : novija hrvatska marijanska lirika*, prir. N. Jurica i B. Petrač, Mostar, 1988; *Mila si nam ti jedina : hrvatsko rodoljubno pjesništvo od Baščanske ploče do danas*, prir. J. Bratulić, S. Damjanović, V. Brešić i B. Petrač, Zagreb, 1998. i dr.). Posmrtno mu je u Subotici 2012., u izboru Milovana Mikovića, objavljena knjiga *Molitve vremena sadašnjeg : izabrane pjesme*. Više pjesničkih zbirka u rukopisu pohranjeno je u njegovoj obitelji.

Značajne uspjehe ostvario je i kao sportaš, u atletici. Natjecateljsku karijeru započeo je u Jugoslavenskom atletičkom društvu *Bačka* iz Subotice (od 1939. Hrvatski športski klub *Bačka*). Trenirao je pod vodstvom Ljudevita Vujkovića Lamića – Moce. Prve uspjehe ostvario je na srednjim prugama. Pobijedio je na mitingu novoosnovanog *Subotičkog lakoatletskog kluba* (SLAK) 1938. na 1.500 i 3.000 m. Iako je nakon osnivanja SLAK-a većina atletičara prešla u novi klub, on ostaje član *Bačke* i okuplja oko sebe grupu juniora u želji da oživi atletsku aktivnost u društvu. Nakon preseljenja u Zagreb 1941. postaje članom Hrvatskog športskog kluba *Concordia*, za koji nastupa do 1944. Najbolji pojedinačni rezultat postigao je 1942. – druga mjesta na Prvenstvu Zagreba na 10.000 m (iza Franje Mihalića, koji je postigao rekord Hrvatske) te na Prvenstvu Hrvatske u Zagrebu. Kao član *Concordije* osvojio je ekipno Prvenstvo Hrvatske 1944., Pokal Hrvatskog atletskog saveza (HAS) 1943. i 1944. te ekipno Prvenstvo Hrvatske u šumskom trčanju 1943. Na godišnjim tablicama najboljih rezultata HAS-a 1942. zauzeo je 3. mjesto na 10.000 m i 10. mjesto na 5.000 m 1942. a 1943. 8. mjesto.

U rujnu 1945. nastupio je kao član reprezentacije Vojvodine na prvom poslijeratnom Prvenstvu Jugoslavije u Zagrebu i na 10.000 m i zauzeo 8. mjesto. Povratkom u Suboticu ponovno je postao član *Bačke*, koja je po nalogu vlasti 1945. kratko djelovala pod nazivom Hrvatsko fiskulturno društvo *Građanski*, a od kraja iste godine kao Fiskulturno društvo *Sloboda*. U atletskoj sekciji bio je natjecatelj i trener uz Lj. Vujkovića Lamića – Mocu. Oni su kao treneri zaslužni za velike uspjehe *Slobode* 1947.-48., kada su pobjednici na prvenstvima Srbije i Jugoslavije u seniorskoj

i juniorskoj konkurenciji postali Terezija Ivanković – Cuca, Tomo Malagurski, Marija Skenderović, Eta Krmpotić, Pirika Kolar, Lajčo Rajčić i dr. Usporedno je nastavio i natjecateljsku karijeru. Za reprezentaciju Vojvodine nastupio je 1948. na susretu protiv Južnog Banata iz Rumunjske.

Kad je nakon odluke o gašenju svih fiskulturnih društava u državi *Sloboda* 1949. prestala s radom, postao je član Atletskog kluba željezničara *Spartak*. U svojoj glavnoj disciplini na 10.000 m bio je peti na državnom prvenstvu 1951. u Beogradu i sedmi 1952. u Subotici. Najbolje rezultate ostvario je u ekipnoj konkurenciji na natjecanjima u krosu i partizanskom maršu. Bio je član kros-ekipe *Spartaka* (uz Pavla Skenderovića, Silvestera Čovića i Grgu Budimčevića), koja je 1959. u Zagrebu osvojila državni naslov. U partizanskom maršu, koji se tradicionalno održavao u Kumrovcu, na 26 km s ekipom Spartaka (uz Skenderovića, Budimčevića i Antuna Toldija) bio je prvak Jugoslavije 1959. i 1961., a pojedinačno je bio deveti 1959. i deseti 1961. Bavio se i maratonom te sportskim hodanjem. Na prvenstvima Jugoslavije u maratonu bio je sedmi 1959. u Beogradu i 1960, u Zagrebu, a u hodanju na 20 km peti 1966. u Sarajevu i 1968. u Celju i šesti 1963. u Ljubljani. Aktivno se natjecao sve do 1970.

U *Spartaku* je nastavio djelovati i kao amaterski atletski trener. Njegov učenik Vince Čović postao je u brzom hodanju državni prvak i reprezentativac. Kao sportski djelatnik bio je dugogodišnji predsjednik AKŽ *Spartak* te član tijelâ Atletskog saveza Vojvodine. Bio je i atletski sudac te je stekao najviše zvanje – međunarodni sudac s više od 600 suđenja. Istakao se i u organizaciji mnogih atletskih natjecanja. Jedan je od najsvestranijih i najzaslužnijih pojedinaca u povijesti subotičke i vojvođanske atletike.

Odlikovan je Ordenom zasluga za narod sa srebrnom zvijezdom SFRJ. Dobitnik je Zlatnih plaketa Atletskog saveza Jugoslavije i Atletskog saveza Srbije.

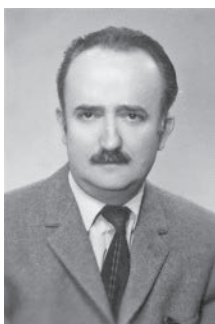
Djela: *Daleko od zavičaja*, Zagreb, 1944; *Tisuću i jedna noć*, Subotica, 1946; *Soneti*, Subotica, 1953; *U dolu jablan*, Subotica, 1964; *Radosti*, Subotica, 1966; *Medaljoni*, Subotica, 1967. (madž. prijevod: *Medáliák*, Subotica, 1971); *Mozaik* (suautori: P. Bačić, B. Bede, M. Molcer), Subotica, 1967; *Sjeverna jesen*, Subotica, 1967; *Istom ulicom* (pseud. Janko Labuka, suautor L. Ludas), Vrbas, 1968; *Njiva patnje*, Subotica, 1968; *Žedan đeram*, Subotica, 1968; *Plava vaza dana*, Subotica, 1969; *Grlica na grani*, Subotica, 1970; *Skretnice*, Subotica, 1971; *Đerdan* (bibliofilsko izd.), Tavankut – Subotica – Novi Vinodolski, 1979; *Cesta pod suncem*, Vinkovci, 1983; *U brazdi rođen* (književni prilog *Bačkoga klasja* br. 47-48), Subotica, 1988; *Moja dužijanca (izbor)*, Subotica, 1994; *Molitve vremena sadašnjeg : izabrane pjesme*, Subotica, 2012.

Lit.: J. Andrić, O knjizi »Daleko od zavičaja« od Jakova Kopilovića, *Klasje naših ravni*, 1-2/1944, Zagreb; *Ilustrirane fiskulturne novine*, br. 8, Zagreb, rujan 1945; J. Šoltić, *Gore, more i ravnice*, Zagreb, 1955; J. Klarski, Zagledan u san i javu, *Subotičke novine*, 36/1967, Subotica; Isti, Povratak pejzažu, Isto, 38/1968; J. Lončarević, *Šokački i bunjevački književni portreti*, Zagreb, 1969; M. Molcer, J. Kopilović, »Grlica na grani« [prikaz], *Rukovet*, 9-10/1970, Subotica; *Bačka Subotica 1901 – 1971*, Subotica, 1971; B. Gabrić, Životni put i poezija Jakova Kopilovića, *Marulić*, 5/1981, Zagreb; M. Vukov, Hod cestom života, Isto, 1/1984; *Sport u Subotici 1944 – 1984 Sportélet Szabadkán*, Subotica, 1984; B. Gabrić, Pjesnik Jakov Kopilović, *Crkva u svijetu*, 2/1990, Zagreb; B. Gabrić, Pjesnik Jakov Kopilović, *Zbornik »Ivan Antunović«*, 2-3, Subotica, 1992; J. Lončarević, Našem jubilarcu Jakovu Kopiloviću, *Marulić*, 1/1995; F. Mikić, D. Vukić i V. Ilić, *Pedeset godina atletike Spartaka*, Subotica, 1995; *Klasje naših ravni*, 2/1996, Subotica; B. Gabrić, In memoriam : prof. Jakov Kopilović, pjesnik (9. VII. 1918 – 18. XI. 1996), *Zvonik*, 12/1996, Subotica; Lj. Gajić, *Zlatna knjiga jugoslovenske atletike*, Jagodina, 2003; Lj. Gajić, *Seniorska prvenstva Jugoslavije*, Jagodina, 2007; Lj. Gajić, *Kros u Jugoslaviji*, Jagodina, 2012; M. Miković, »Stijene laži vlaži svaki dan, i san, i san i san« : o pjesništvu J. Kopilovića, u: J. Kopilović, *Molitve vremena sadašnjeg : izabrane pjesme*, Subotica, 2012; O. Karamata, *Atletika na tlu Jugoslavije u godinama rata 1941 – 1945*, Beograd, 2013.

J. Ivančić i E. Hemar

KOPILOVIĆ, Josip (Subotica, 13. V. 1929. – Subotica, 2. V. 2000.), internist hematolog. Sin Stipana i Marije, rođ. Knapec. Osnovnu i srednju školu završio je u Subotici, a diplomirao je na Medicinskom fakultetu u Beogradu 1956. U ambulanti Stari grad u Subotici bio je liječnik opće medicine

1957.-58., a upravnik 1959.-61. Dobio je specijalizaciju iz interne medicine 1961. pa je specijalistički staž obavljao u Općoj bolnici u Subotici i na Klinici za interne bolesti Medicinskoga fakulteta u Beogradu. Specijalistički ispit položio je 1964., a subspecijalistički iz hematologije 1966. na Internoj klinici Medicinskoga fakulteta u Beogradu. S osnivanjem Odsjeka za hematologiju pri Odjelu za interne bolesti Bolnice u Subotici postavljen je 1966. za šefa Odsjeka, a vodio je i Hematološku ambulantu Odjela. Iste godine imenovan je i šefom Laboratorija za hematologiju u sklopu Centralnoga bolničkoga laboratorija. Osnovao je Laboratorij za humanu

Josip Kopilović

citogenetiku, Kabinet za ispitivanje mikrohemostaze (bio je među prvima u Vojvodini) i Kabinet za imunohematološka ispitivanja. Kao načelnik reorganizirao je Centralni laboratorij 1971.-72. prema suvremenim načelima. Zamjenik direktora bolnice bio je 1972.-73., upravnik Službe za laboratorijsku dijagnostiku 1974.-76., upravnik OOUR-a (osnovne organizacije udruženoga rada) »Dijagnostička služba« Medicinskoga centra 1977.-87., direktor SOUR-a (složene organizacije udruženoga rada) »Sjeverna Bačka« 1987.-90. Posljednjih godina, do umirovljenja 1994., vratio se na mjesto šefa Odsjeka za hematologiju pri Internom odjelu i šefa Odsjeka za hematološki laboratorij pri Centralnom laboratoriju.

Dobio je zvanje primarijusa i diplomu sportskoga liječnika. Sudjelovao je na kongresima i sastancima hematologa, transfuziologa, internista i gastroenterologa. Stručne radove objavljivao je samostalno i u suatorstvu u *Medicinskom pregledu* (Novi Sad, 1971., 1973., 1977., 1978., 1987., 1988.) te u više zbornika sa stručnih skupova održanih u Beogradu, Opatiji, Zrenjaninu, Sarajevu, Sofiji, Pragu, Subotici i dr. Više godina bio je nastavnik u Srednjoj medicinskoj školi u Subotici i predavač na Tečaju za postdiplomsko usavršavanje liječnika opće medicine 1984./85. u Subotici. Napisao je skriptu iz hematologije za slušatelje tečaja. Kao dobar stručnjak i organizator, ostvario je zapažene rezultate u radu na unapređenju zdravstvene službe u sjevernoj Bačkoj.

Izvor: Podaci iz biografije dr. J. Kopilovića (rukopis), Arhiva Opće bolnice u Subotici.

Lit.: E. Libman, *Građa za medicinsku bibliografiju Subotice (1828-2005)*, Subotica, 2008.

E. Libman

KOPILOVIĆ, Karlo (Vršac, 8. VI. 1933. – Subotica, 23. IX. 2009.), košarkaški trener, sportski djelatnik. Sin je Antuna i Kriste, rođ. Remeš. Košarkom se počeo baviti u gimnaziji u KK *Subotica*, a poslije je prešao u košarkašku sekciju SDŽ *Spartak*, čiji je prvotimac postao sredinom 1950-ih, u vrijeme kada je klub bio član republičke lige. Bio je pozvan u državnu reprezentaciju željezničara, ali nije dobio dopuštenje s radnog mjesta (radio je u PTT-u). Nastupao je na turniru omladinskih reprezentacija jugoslavenskih republika i pokrajina u Brčkom 1962. Ispit za sportskog instruktora košarke položio je 1959., a 1960. za trenera I. klase. Aktivnu igračku karijeru završio je 1962., a posljednje dvije godine istodobno je bio i trener prve momčadi. Od 1963. postao je profesionalni košarkaški trener, a iste godine i republički sudac.

Trenirao je sve dobne kategorije te muške i ženske selekcije *Spartaka*, ali se najviše posvetio radu s najmlađim selekcijama te ženskoj košarci. Na početku trenerske karijere izveo je klub iz stagnacije pomlađivanjem seniorske momčadi. Na tom putu s muškom juniorskom momčadi osvojio je 1. mjesto na Prvenstvu Vojvodine 1960., muška seniorska momčad osvojila je pr-

venstvo Vojvodine 1963. i 1965. te 4. mjesto na prvenstvu Srbije 1963. i 5. mjesto u jedinstvenoj republičkoj ligi 1966. Bio je trener prvog tima muške momčadi *Spartaka* 1961.-69. i 1974.-77. Pod njegovim vodstvom klub je ostvario plasman u II. saveznu ligu, a u sezoni 1974./75 i najbolji plasman u drugoligaškoj konkurenciji – 3. mjesto. Bio je trener seniorske momčadi košarkašica 1969.-74. i 1982.-90. S pionirskom ženskom momčadi bio je državni prvak 1983., 1984. i 1989. na neslužbenim otvorenim prvenstvima Jugoslavije, na kojima su igrale najbolje momčadi tadašnje države. Naslov prvaka Jugoslavije osvojio je i u konkurenciji kadetkinja 1986.

Karlo Kopilović

Iz njegove trenerske škole izašli su mnogi važni subotički košarkaši: Tibor Horvat, Čedomir Miletin, Petar Uršal, Slobodan Babuškov, Rudolf Ruzman. No punu afirmaciju doživio je kao trener košarkašica utemeljujući školu subotičke ženske košarke, iz koje je izašlo dvadesetak reprezentativki: Lidija Tumbas (ud. Čančarević), Sandra Bašić (ud. Nešić), Merlina Gostiljac, Angela Đelmiš, Monika Veselovski itd. Među njima se izdvaja Eleonora Wild (ud. Đoković), članica ekipa Jugoslavije koje su osvojile 2. mjesta na Olimpijskim igrama u Seoulu 1988., Svjetskom prvenstvu u Maleziji 1990. i na Europskom prvenstvu 1991. u Izraelu.

U mirovini je bio od 2005. Dobitnik je mnogih priznanja košarkaškog saveza, grada Subotice i klubova, među ostalim i priznanja Košarkaškoga saveza Srbije za »nesebično zalaganje u razvoju košarkaškoga sporta« te priznanje grada Subotice *Pro urbe* za 2009. Pokopan je na subotičkom Bajskom groblju

Lit.: Ž. Inić, *50 takmičarskih sezona ŽKK »Spartak« : 115 godina plivanja u Subotici : 50 godina postojanja PVK »Spartak«*, Subotica, 1996; T. Mišić, *Istorija subotičke košarke 1942 – 2009*, Subotica, 2009; *Hrvatska riječ*, br. 332, Subotica, 17. VII. 2009; *Dodjela zvanja počasni građanin grada Subotice i priznanja Pro urbe Subotica, 2009*, [Subotica, 2009].

S. Bačić

KOPILOVIĆ, Lazar (Bođani, 29. VII. 1954.), atletičar. Sin je Josipa, podrijetlom iz Tavankuta, i Savke, rođ. Vujić, koji su nakon sklapanja braka živjeli u Baču. Osnovnu i srednju ugostiteljsku školu završio je u Somboru. U somborskoj tvornici strojeva *Bane Sekulić* radio je do umirovljenja 2013. Nogomet je počeo igrati s 14 godina te je do kraja karijere nastupao za nekoliko somborskih klubova (ŽAK, FK *Poljoprivrednog kombinata*, FK *Radnički*, FK *Metalac*). U zrelijim godinama posvećuje se atletici – trčanju na dugim stazama.

Za AK Veteran iz Beograda nastupa 2001.-10., a stalni je član državne reprezentacije bio od 2003. Sudjelovao je na devet balkanskih prvenstava za veterane, na kojima je osvojio sedam medalja: drugo mjesto na utrci na 5000 m i treće mjesto na 10.000 m (Istanbul, 2004.), drugo mjesto na 5000 m (Novi Sad, 2005.), druga mjesta na utrkama na 5000 m i 10.000 m (Atena, 2006.) te prva mjesta u utrkama na 5000 m i 10.000 m (Plovdiv, 2007.). Na državnim prvenstvima osvojio je šest medalja: prvo mjesto na 10.000 m (Avala, 2007.), drugo mjesto na ultramaratonu (Podgorica, 2006.), drugo mjesto na polumaratonu (Podgorica, 2007.), a na polumaratonima tri puta treća mjesta (dva puta u Podgorici i jednom u Novom Sadu). Zbog ozljede se prestao aktivno baviti atletikom 2010. Tada postaje članom novoosnovanoga somborskoga kluba ARK (Atletsko rekrativni klub) *Somaraton*, u kojem je do danas angažiran u tehničkoj službi.

Bio je proglašen sportašem godine Općine Sombor 2006. i 2007. Nakon Milenka Popića najuspješniji je somborski maratonac u povijesti grada. U svojoj karijeri pretrčao je više od 20.000 km, uključujući 129 službenih utrka i treninga. Kao umirovljenik živi u Somboru.

Izvor: osobni iskaz Lazara Kopilovića.

Lit.: D. Kolundžija, *Enciklopedija somborskog sporta*, Sombor, 2015.

P. Skenderović

KOPILOVIĆ, Nikola (Subotica, 9. X. 1915. – ?, Karpati, 30. III. 1944.), pravnik, stradalnik rata. Jedno je od desetero djece užarskoga radnika Antuna i Kriste, rođ. Nimčević. Osnovnu školu i gimnaziju završio je u Subotici, nakon čega u rodnom gradu upisuje Pravni fakultet. Na fakultetu je s Miloradom Botićem bio među najutjecajnijim članovima Jugoslavenske udruge studenata *Akademski sever*, koja je bila prečanske političke orijentacije (samostalni demokrati Dude Boškovića i HSS). Nakon

Nikola Kopilović

što je diplomirao 1938., radi kao odvjetnički vježbenik kod uglednoga subotičkoga odvjetnika Ice Malagurskoga. Kao jedan od najboljih studenata dobio je stipendiju francuske vlade radi usavršavanja na francuskim sveučilištima 1939.

Nakon uspostave madžarske vlasti 1941. kao antifašist i nacionalno svjestan mladić pod prismotrom je policije. Lišen je slobode, unovačen u madžarske domobrane (honvede) i odveden na prisilni rad na Istočnu frontu, gdje je angažiran u radnoj jedinici na pronalaženju nagaznih mina. Ne zna se točno mjesto gdje je poginuo niti gdje mu je grob, u službenim evidencijama vodi se kao nestao.

Lit.: *Spomenica palim borcima i žrtvama fašističkog terora 1941-1945.*, Subotica, 1988; M. Grlica, A. Hegediš, M. Dubajić, L. Merković, *Imenik žrtava Drugog svetskog rata na području subotičke opštine*, Subotica, 2000; K. Kuntić, *Pravni fakultet u Subotici 1920.–1941.*, Subotica, 2016.

T. Žigmanov

KOPILOVIĆ, Stipan (Bajmok, 24. III. 1877. – Bačka Topola, 13. III. 1924.), slikar. Sedmo je dijete Feliksa i Klare, rođ. Parčetić. Osnovnu školu pohađao je u Bajmoku, gdje je učio i brijački zanat te radio kao brijački pomoćnik. Sredinom 1890-ih boravio je u Budimpešti, gdje je upoznao Gusztáva Morellija (1848.-1909.), istaknutoga madžarskoga majstora drvoreza, ravnatelja Škole dekorativnoga crtanja i predavača na odjelu za umjetničko drvorezbarstvo u Školi za primijenjene umjetnosti (1889.-1909.), te se na njegov poziv upisao u tu školu. Dvije godine nakon toga pohađao je Državnu kraljevsku školu za primijenjenu umjetnost, a tijekom školovanja dobio je stipendiju od Kalačko-bačke nadbiskupije, grada Subotice i stanovnika Bajmoka. Školske 1902./03. studirao je na grafičkom odsjeku Bavarske kraljevske slikarske akademije u Münchenu kod grafičara Pétera Halma. God. 1904. boravio je u Bajmoku, gdje je koristio jednu školsku učionicu kao atelijer. Béla Schóber vodio je tada s njim intervju, koji je objavljen u subotičkom tjedniku *Bácsország*. U Bajmok je navratio 1908., kada je radio na oslikavanju stropa dograđene bajmočke župne crkve sv. Petra i Pavla. Iste godine putovao je u Pariz, Firencu i Rim, a školsku 1908./09. proveo je u Budimpešti.

Tijekom Prvoga svjetskoga rata služio je u austrougarskoj vojsci. Oženio se bolničarkom Teréz, koju je upoznao u Peštanskoj bolnici. Zbog njegova sudjelovanja u Madžarskoj Sovjetskoj Republici 1919. s obitelji je napustio Madžarsku te se nastanio u Subotici. Dobio je namještenje šefa

S. Kopilović, *Bajmočka crkva s plebanijom*, 1904.

ispostave socijalnog osiguranja u Bačkoj Topoli. Uz tu službu slika i okuplja druge likovne stvaratelje te ga zaokuplja ideja osnutka likovne kolonije u Bačkoj Topoli, ali ta ideja nije realizirana. U krugu subotičkih umjetnika izlagao je 15. IX. 1923. u dvorani kavane *Jagnje* (u novije vrijeme Dom vojske), a njegove slike prikazane su i na drugoj izložbi toga kruga 11. IV. 1924., nakon što je preminuo. Djela su mu prikazana i u listopadu 1932. u Subotici u predvorju Gradske kuće, kada kolekcionar dr. Joca Milekić priređuje izložbu bačkih umjetnika. Pokopan je u Bačkoj Topoli, a njegova se udovica s djecom trajno vratila u Madžarsku.

Skroman broj njegovih sačuvanih radova odražava impresionističko-pleneristične sklonosti umjetnika (radovi nastali do oko 1909.), dok se poslije izražavao ekspresivnijom gestom i jarkim bojama. Njegove slike pridošle su u zbirku Gradskog muzeja Subotica otkupom djela bunjevačkih slikara iz zbirke Bačke galerije Joce Milekića 1961. Osim toga njegovi se radovi čuvaju i u Zavičajnog galeriji *dr. Vinko Perčić* u Subotici. Od 1990-ih ponovno se aktualizira njegovo stvaralaštvo. U subotičkom muzeju priređena je 1991. njegova retrospektivna izložba, u Zavičajnoj galeriji *dr. Vinko Perčić* 2007., dok je 2011. tiskano drugo, osuvremenjeno izdanje monografije o životu i radu tog umjetnika autora Bele Durancija.

Lit.: B. Duranci, *Donacija dr. Vinka Perčića : umjetnine zavičajne zbirke,* Subotica, 1996; B. Duranci, *Slikar Stipan Kopilović (1877.–1924.)*, Subotica, 2011; O. Kovačev Ninkov, *Lica vremena I – portreti umetničke zbirke Gradskog muzeja Subotica,* Subotica, 2013.

Lj. Vuković-Dulić

KOPILOVIĆ, Stipan – Pipko (Subotica, 6. VIII. 1920. – Subotica, 30. XII. 1988.), nogometaš, trener. Sin je Franje i Katice, rođ. Vojnić Kortmiš. Za razliku od drugih mladića iz nekadašnjega subotičkog III. kvarta (današnja četvrt Ker) koji su odrastali uz »krpenjaču«, nije se opredijelio za igralište *Bačke*, nego za *Zrinjski*, a poslije prelazi u ŽAK (Železnički atletički klub). Nakon raspuštanja svih prijeratnih sportskih klubova igrači ŽAK-a formirali su nogometnu sekciju novoosnovanoga Fiskulturnoga omladinskoga sportskoga društva *Jovan Mikić Spartak* 1945., koje od 1948. nosi ime SDŽ (Sportsko društvo željezničara) *Spartak*. Na njegovu inicijativu klupske boje postale su plavo-bijele. Na prvoj godišnjoj skupštini nogometnoga kluba 1946. izabran je za tajnika te je dugi niz godina volonterski vodio detaljnu evidenciju o utakmicama ostavljajući neprocjenjivu građu za povijest kluba.

U *Spartaku* je 1946. član momčadi koja je sudjelovala u kvalifikacijama za popunu osnovane I. savezne nogometne lige Jugoslavije. Od 1946. do 1956. (izuzev 1948./49. i 1952., kada je *Spartak* bio u II. ligi) nastupao je kao član najuspješnije generacije u povijesti kluba, koja je do 1958. bila u I. saveznoj nogometnoj ligi. Kratko je u polusezoni 1947./48. igrao za beogradski *Partizan*, ali se, iako je zadovoljio, vratio u Suboticu. Nastupao je uglavnom kao obrambeni igrač, ali je prema potrebi igrao u srednjem redu i napadu. Najveći uspjeh sa *Spartakom* ostvario je osvajanjem 6. mjesta u 1. saveznoj ligi 1946./47. i 1953./54. Bio je dugogodišnji kapetan prve momčadi, jedan od najpouzdanijih braniča u povijesti *Spartaka*. Nakon Miloša Glončaka odigrao je najviše prvoligaških utakmica za *Spartak* – u osam sezona ukupno 141 utakmicu – te postigao 13 zgoditaka. U povijesti kluba ubraja se među 20 najboljih nogometaša svih vremena.

Na Europskom prvenstvu željezničara 1947. u Budimpešti bio je član momčadi željezničarske reprezentacije Jugoslavije koja je osvojila zlatnu medalju. Bio je tri puta član reprezentacije Jugoslavije, ali je uvijek ostajao na klupi za rezerve. Aktivnu igračku karijeru završio je u sezoni 1955./56.

Od 1957. kraće vrijeme bio je kondicijski trener A-tima, poslije je preuzeo treniranje mladih naraštaja. Najuspješnija generacija bila mu je ona iz 1964., koja je postala prvak Srbije i iz koje će izrasti mnogi kasniji prvotimci. U više navrata bio je i trener u stručnom stožeru A-tima u drugoligaškoj karijeri *Spartaka* u drugoj polovini 1960-ih.

Stipan Kopilović

Izvor: osobna arhiva Ljudevita Vujkovića Lamića.

Lit.: L. Katić (ur.), *Dve decenije FK Spartak*, Subotica, 1965; *SDŽ Spartak 25*, b.m., b.g.; B. Krstić (ur.), *Sport u Subotici 1944-1984 Sportélet Szabadkán*, Subotica, 1984; M. Brustulov (ur.), *Sportsko društvo železničara »Jovan Mikić – Spartak«*, Subotica, 1995; Ž. Inić, *Knjiga o »Spartaku« 1945-1997 1947-1997*, Subotica, 1997.

Lj. Vujković Lamić i E. Hemar

KOPILOVIĆ, Tomo (Subotica, 8. XII. 1929. – Subotica, 22. VI. 1973.), društveno-politički djelatnik, savezni zastupnik. Rođen je u radničkoj obitelji Stevana i Ane, rođ. Bolvari. Osnovnu i srednju industrijsku školu završio je u Subotici i stekao zvanje KV bravara metalske struke. Od 1947. radi u nekadašnjoj subotičkoj Tvornici bicikala *Partizan*, gdje je proveo najveći dio radnog vijeka, kao kovinotokar, šef pogona i zamjenik generalnoga direktora. Višu školu društveno-političkih nauka u Novom Sadu završio je 1963.-65. te do 1968. predsjednik je Općinskog vijeća Saveza sindikata općine Subotice, kada se vraća u *Partizan*. Kao društveno-politički djelatnik obnašao je više općinskih, kotarskih, pokrajinskih i saveznih dužnosti: bio je predsjednik Sreskoga odbora metalskih radnika, član Predsjedništva Sreskoga vijeća Saveza sindikata općine Subotice, član Općinske konferencije SSRNJ u Subotici, u dva saziva član Općinskoga komiteta Saveza komunista Subotice, odbornik u Vijeću radnih zajednica Skupštine općine Subotice, član Vijeća Saveza Sindikata Jugoslavije i Saveza Sindikata Vojvodine, te zastupnik u Privrednom vijeću Savezne skupštine. Bio je direktor i glavni i odgovorni urednik *Subotičkih novina* od 1970. pa do smrti.

Lit.: R. Rajović, *Ko je ko u Jugoslaviji : jugoslavenski savremenici*, Beograd, 1970; *Subotičke novine*, Subotica, 29. VI. 1973.

G. Bačlija

KOPUN (tal. *cappone*, njem. *Kapaun,* madž. *kappan*), uškopljen pijetao. Od toga regionalnoga izraza, koji je u uporabi i u drugim hrvatskim krajevima, nastalo je i prezime Kopunović, često među bačkim Bunjevcima. U dalmatinskom žargonu tako se naziva i drznik, a u Lici ljutit čovjek. Pijetlovi su se kastrirali radi boljeg uzgoja i ukusnijeg mesa te kao ispomoć pri uzgoju pilića. Meso kopuna crvenkasto je i ima više mišića od mesa pijetla iste starosti, na visokoj je cijeni. Kako uškopljen pijetao ne stvara spolne hormone, više dobiva na težini, a mast mu se, za razliku od neuškopljenih pijetlova, ravnomjerno raspoređuje po cijelom tijelu, zbog čega mu je meso sočnije i ukusnije.

Kopunjenje pijetlova zabilježeno je među Kinezima i Indijcima oko dva milenija prije Krista. Među Hrvatima se spominje da je 24. VI. 1590. u Zagrebu na proslavi sv. Ivana Cvitnjaka gradski sudac ugledne goste počastio i kopunom. U Bunjevaca je kopunila starija i iskusnija žena između dviju *gospojina* (*Velika Gospojina* 15. VIII., a *Mala Gospojina* 8. IX.). Obično se to činilo subotom, jer ako *štrojenje* ne bi bilo uspješno, pijetao bi bio zaklan za nedjeljnu *užnu*. U petak bi se izabralo deset ili više najvećih pijetlova u spolnom zrenju, svezane su im noge i krila i ostavljani su u hladnu komoru da se tijekom noći iščiste (*izbalegaju*). U subotu bi se na štednjaku u *laboški* iskuhalo nekoliko igala s uvuče-

nim bijelim koncem te oštar *zavrvast* nož, a ruke bi se oprale sapunom u vrućoj vodi. Pijetlovi su opijani tako što im se u grlo sasulo 1–2 *naprstka* rakije, nakon čega bi se za kratko vrijeme opustili i ležali opijeni. U hladnoj prostoriji s trbuha bi im se očupalo perje, koža bi se premazala rakijom te su zarezani odozdo po sredini među mamuzom, u širini od oko 5–6 cm, koliko je potrebno da kroz rasjeklinu mogu provući dva prsta. Njima bi se ispod crijeva i želuca na leđima obuhvatila jaja, koja su se odrezivala vrhom nožića. Krvarenje se zaustavljalo komadićem bijelog postava namočenim u rakiju, iglom i koncem zašivana je rana, premazana je svinjskom mašću da koža ostane meka i zaprašivana sitnom *gari* (pepelom) od sagorjelih *čutaka* da se rana ne *okuži* (inficira). Da bi se mogao lakše razaznati od ostalih pijetlova, škarama bi mu se sprijeda i straga odrezao oroz te je bila ostavljena samo srednja kresta. Glava bi mu tada izgledala kao da umjesto oroza ima mali rog, čime bi mladi pijetao bio okopunjen.

Pijetlovi su se *kopunili* jedan za drugim, a *kopunjenje* jednoga pijetla trajalo je 2–3 minute. Nakon završetka posla pijetlovi su ostavljani u zamračenoj i hladnoj komori. Oni koji su se nakon dva sata počeli trijezniti i ustajati preživjeli su, a oni koji ni nakon tri-četiri sata nisu pokušali podići glavu i nepokretno su ležali priklani su. Smrtnost pri ovakvim zahvatima iznosila je 20–30 %, a u uspješnijim slučajevima 10–20 %.

Kopuni bi se brzo oporavili, prva 2–3 dana bili su zatvoreni u *kulači* (kupasti visoki zidani pomoćni *kokošinjac*) kako ih drugi pijetlovi ne bi tukli, a nakon tjedan dana puštani su među ostale pijetlove. Mladi kopun dobro bi rastao i dobivao na težini, tako da bi do proljeća dostigao težinu od oko 5 kg i više, dok bi njegovi vršnjaci obični pijetlovi težili oko 3 kg ili malo više.

Za uzgoj pilića koristio se u nedostatku dovoljnoga broja kvočaka, kada su se pod kopuna *podmećali* pilići. Kućanica bi kopunu u grlo sasula 2–3 *naprstka* rakije da ga opije, a kada bi ostao ležati pijan, stavljao se u zamračen dio *ketrenca* zagrađen u kutu niskom ogradom, najčešće skinutim tavanskim vratima. Zatim bi se pokraj njega stavili pilići, pa kad se mamuran kopun počeo trijezniti uz pijukanje pilića, postupno se privikavao na njih – tijekom triježnjenja mirno je podnosio da pilići vršljaju po njemu i oko njega. S pilićima bio ostao zatvoren još nekoliko dana, dok se sasvim ne privikne na njih. Poslije bi se vani njegova noga debljom uzicom vezala za stup ograde ili ciglu na *ledini* u *avliji*, gdje bi čuvao male piliće. Bio je odličan čuvar jer ih je, za razliku od kvočke, mogao sačuvati i od kopca. Vodio je piliće dva-tri mjeseca, dok nisu toliko ojačali da se mogu starati sami za sebe.

Lit.: M. Peić, G. Bačlija, *Rečnik bačkih Bunjevaca*, Novi Sad – Subotica, 1990; A. Stantić, Kopun (prvi dio) i Kopun (2.), *Žig*, br. 103 i 104, Subotica, 2000; A. Stantić, O životu iznutra, *Subotičke novine*, br. 24–28/2003, Subotica; A. Sekulić, *Rječnik govora bačkih Hrvata*, Zagreb, 2005; M. Čuljat, *Ričnik ličke ikavice*, Gospić, 2009.

P. Skenderović

KOPUNOVIĆ (Kopunovich, Kopunovics), plemićka porodica. Kopunovići spadaju među najstarije zabilježeno hrvatsko stanovništvo Bačke – u starim subotičkim crkvenim maticama zabilježeno je da se pastir Nikola Kopunović rodio 1660. u Bajmoku, a poslije se preselio u Suboticu. I danas je često prezime u bačkih Bunjevaca.

U prvom popisu kućanstava Subotičkoga šanca 1720., među imenima 247 glava porodičnih zadrugara, pripadnici konjaništva, pješaštva, redova i gazda, spominje se i ovo prezime. Kada su franjevci prikupljali milodare za izgradnju i uređenje subotičke crkve 1732.-35., među davateljima većih milodara nalaze se Nikola Kopunović s prilogom u visini od 60 forinta te Marijan Kopunović, koji je donirao 16,16 forinta. Nakon što je 1741. ukinuta Potiska vojna granica te je Subotica 1743. postala privilegirano komorsko trgovište pod imenom Szent Mária, u prvi magistrat izabran je Josip Kopunović, a u Izabrano općinstvo Bartul i Jakov Kopunović.

Članovi porodice obnašali su važne dužnosti u gradu: senator Albe Kopunović zajedno sa senatorom Lukom Vojnićem 28. XI. 1774. od strane gradskoga poglavarstvo poslan je kao izaslanik u Beč kako bi se izborili za to da Subotica dobije status slobodnoga kraljevskoga grada. U tome su uspjeli te je Subotica 1779. postala slobodni kraljevski grad pod imenom Maria Theresiopolis. U prvo gradsko poglavarstvo izabrani su Albe i Grgo (Đuro) Kopunović. Posljednji je poslije bio gradski kapetan i gradski načelnik. Osim njih, među prvih 727 stanovnika koji su izabrani u stalež građana bilo je još 14 uglednika iz ove porodice (više je članova bilo samo iz porodica Vojnić i Prćić).

Grb plemićke porodice Kopunović

Porodica je plemstvo stekla u tzv. trećem naraštaju bunjevačkohrvatskih plemića. Braća Grgo (Đuro), sa suprugom Katom, rođ. Skenderović, i djecom Matom, Felom, Jòvānom i Margom, i Šime, sa suprugom Janjom, rođ. Vujković, dobili su 17. I. 1791. armalno plemstvo (bez posjeda) od cara Leopolda II. Dvojbeno je ime Šimina brata – dok jedni autori kažu da je plemstvo dobio Grgo, drugi navode da je posrijedi Đuro. Plemstvo im je iste godine proglašeno za skupštini Bačko-bodroške županije. Mati i njegovu sinu županija je 1818. izdala potvrdu o plemstvu. Na popisu plemića Bačko-bodroške županije 1841. zabilježeni su u Subotici Ernest i Felina udovica Reba (Rebeka) Kopunović.

Opis grba: štit je razdijeljen na četiri dijela; u prvom i četvrtom polju bijele boje na trostrukoj zelenoj površini prikazan je kopun okovan u lance; u drugom i trećem polju plave boje prikazano je zlatno sljeme u obrnutom obliku slova V, iznad kojega se nalazi zlatno sunce i srebrni polumjesec, a ispod njega je smještena bijela tvrđava. Na kruni kacige iznad štita na trostrukom zelenom humku stoji opisani kopun između dvije slonove surle, od kojih je ona na desnoj strani u vodoravnom smjeru napola srebrena i napola crvena, a na drugoj strani napola plava i napola zlatna. Plašt je s desne strane srebreno-crven, a s lijeve strane zlatno-plav.

Lit.: I. Nagy, *Magyarország családai czímerekkel és nemzékrendi táblákkal*, 6, Pest, 1859; J. Illésy, B. Pettkó, *A királyi könyvek : Jegyzéke a bennük foglalt nemesség-, czim-, czimmer-, előnév- és honosság-adományozásoknak. 1527-1867.* Budapest, 1885; Der Adel von Ungarn, *J. Siebmachers grosses und allgemeines Wappenbuch*, Nürnberg, 1885-1894; I. Iványi, *Szabadka szabad királyi város története*, 1-2, Szabadka, 1886-1892; Gy. Dudás, *Bácskai nemes családok*, A Bács-Bodrog vármegyei történelmi társulat évkönyve, 2-3/1893, Zombor; M. Mandić, Prilozi za bunjevačku povist, *Subotička Danica ili bunjevačko-šokački kalendar (sa slikama) za prostu godinu 1897.*, Subotica, [1896]; I. Bojničić, Der Adel von Kroatien und Slavonien, *J. Siebmachers grosses und allegemeins Wappenbuch*, IV/13, Nürnberg, 1899; B. Kempelen, *Magyar nemes családok*, 6 , Budapest, 1913; M. Mandić, Bunjevačko plemstvo, *Subotička Danica ili Bunjevačko-Šokački kalendar (sa slikama) za prostu godinu 1927*, Subotica, b. g.; A. Sekulić, *Bački Hrvati*, Zagreb, 1991; M. Szluha, *Bács-Bodrog vármegye nemes családjai*, Budapest, 2002; M. Evetović, *Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata*, Subotica, 2010.

L. Heka

KOPUNOVIĆ, Aleksandar (Subotica, 29. II. 1976.), nogometaš. Sin je Franje i Olivere, rođ. Zeković. Osnovnu školu i gimnaziju završio je u Subotici. Nogomet je počeo trenirati u FK *Spartak* u Subotici, gdje je prošao sve selekcije – od pionira do prvoga tima, za koji je počelo nastupati sa 17-18 godina. Bio je navalni igrač. U *Spar-*

taku je igrao 1994.-2000. (osim u sezoni 1994./95., kada je nastupao za FK *Bačka 1901* iz Subotice), a tada prelazi u slovenski tada uspješni NK *Mura* iz Murske Sobote, za koji igra u sezoni 2000./01. Nakon toga kao prvi poslijeratni subotički i vojvođanski nogometaš igra u Prvoj hrvatskoj nogometnoj ligi, gdje 2001.-05. nastupa za NK *Kamen Ingrad* iz Velike kraj Požege, koji je u to vrijeme bio među najboljim hrvatskim klubovima. S njime je nastupao u Kupu UEFA-e protiv njemačkoga *Schalkea 04*, a u Intertoto-kupu protiv *Spartaka* iz Moskve. Zatim kao prvi subotički nogometaš odlazi u Kinu, gdje u gradu Guangzhou igra za klub *Guangzhou Evergrande Taobao* u sezoni 2005./06. Sljedeću sezonu nastupao je za FK *Mladost* iz Apatina. Sezonu 2007./08. igrao je za mađarske klubove *Kecskeméti* LC iz Kecskeméta i *Kaposvári Rákóczi* iz Kaposvára, a 2008. prelazi u NK *Hrvatski dragovoljac* iz Zagreba te 2009. u Crnu Goru u OFK *Petrovac* iz Petrovca na Moru. Iste godine odlazi u Grčku, gdje je 2009.-10. nastupao za klubove *Anagennisi Epanomi* iz Epanomija kraj Soluna te *Kastoriu* iz istoimenog mjesta. Nakon povratka igra za FK *Tisa* iz Adorjana 2010.-14., a posljednju igračku sezonu 2014./15. nastupa za *FK Bačka 1901.* Trenersku licenciju A polaže potkraj 2014., nakon čega radi kao trener pomlatka u FK *Spartak*.

Izvor: osobni iskaz Aleksandra Kopunovića.

Lit.: Ž. Inić, *Knjiga o »Spartaku« 1945-1997 1947-1997*, Subotica, 1997; Ž. Inić (ur.), *Fudbalski klub »Bačka« / Bácskai atlétikai klub »Bácska« 1901-2001*, Subotica, 2001; D. Prćić, Mjesto nam je u ligi prvaka, *Hrvatska riječ*, br. 1, Subotica, 31. I. 2003; D. Prćić, Iz male Velike u veliku Kinu, *Hrvatska riječ*, br. 143, Subotica, 4. XI. 2005.

P. Skenderović i E. Hemar

KOPUNOVIĆ, Ana (Subotica, 18. VIII. 1957. – Subotica, 22. XII. 1996.), društvena djelatnica. Kći je Josipa Skale i Lize, rođ. Gabrić. Osnovnu školu i gimnaziju završila je u Subotici, a Višu školu za socijalni rad u Beogradu. God. 1977. upošljava se u Kemijskoj industriji *Zorka* kao socijalna radnica, gdje radi do kraja života.

Na početku demokratskih promjena uključuje se u društveni, politički i kulturni život hrvatske zajednice u Vojvodini. Članica je Demokratskog saveza Hrvata u Vojvodini, Upravnog odbora HKC-a *Bunjevačko kolo* u nekoliko mandata, a od osnutka 1993. predsjednica je prve humanitarne udruge među Hrvatima u Subotici nakon II. svjetskog rata Dobrotvorne zajednice *Amor Vincit*. Ustrajno i samopožrtvorno vodila je Zajednicu do smrti.

Lit.: *Glas ravnice*, br. 74, Subotica, 1997; *Zvonik*, 1/1997 Subotica; *Žig*, br. 62, Subotica, 1997.

T. Žigmanov

KOPUNOVIĆ, Anto (Kopunović Legetin, Ante, Antun) (Subotica, 7. III. 1910. – Mendoza, Argentina, 22. I. 1986.), svećenik. Sin je Grge i Ane, rođ. Vojnić Rogić. Rodio se i odrastao u subotičkoj župi sv. Jurja. Školovao se isprva kao kandidat Družbe Isusove u Travniku, a nastavio u Zagrebu kao kandidat Bačke apostolske administrature. Za svećenika zaređen je 1937. Službu prefekta u malom biskupijskom sjemeništu *Paulinum* u Subotici obavljao je 1937.-39. Vikarom vikarije sv. Aleksandra u Subotici bio je 1939.-41. Aktivan je bio i kao križarski duhovnik. Nakon ponovne uspostave madžarskih vlasti 1941. u Bačkoj skupa s desetak drugih svećenika hrvatske narodnosti morao je napustiti zavičaj te odlazi u Zagreb, gdje je ubrzo inkardiniran u Zagrebačku nadbiskupiju. Tamo je bio župnik župe Savski Nart kraj Dugog Sela 1943.-46. U NDH je bio jednom uhićen. Zbog neslaganja s komunističkim vlastima bježi u siječnju 1946. u Sloveniju, a zatim u Austriju te konačno u Rim, u Hrvatski zavod sv. Jeronima. Odatle odlazi u Argentinu te djeluje u okolici Rosaria, gdje je vodio jedno imanje. Nakon spora s tamošnjim biskupom živio je privatno u Mendozi kod redovnika mercerdara (Red Blažene Djevice Marije od Mercede). Posljednjih je godina živio vrlo oskudno. Davao je satove iz jezika, osobito grčkog i latinskog.

Suautor je *Kataloga Smotra bunjevačke prošlosti* za izložbu održanu 29. IX. – 4. X. 1935. u Subotičkoj matici. U prva dva sve-

ska prvoga godišta časopisa *Klasje naših ravni* objavio je nekoliko članaka (1935.), uglavnom o socijalnom nauku Katoličke crkve. Zaslužan je što su sestre dominikanke, tj. ženski ogranak Reda propovjednika (*lat.* Ordo Praedicatorum, OP), došle u subotičku župu sv. Jurja i nastanile se u njihovoj obiteljskoj kući. Naime, kako je bio školski kolega s prvom dominikankom iz Bačke s. Malom Terezijom (Veronikom) Vidaković, darovao je dominikankama svoju kuću kraj crkve sv. Jurja gdje su one 1947. otvorile filijalu, a nakon razrješenja vlasničkih odnosa, otvorile samostan 1954. god.

Djelo: *Smotra bunjevačke prošlosti* (suautor s I. Kujundžić), Subotica, [1935, 1935², 1935³].

Lit.: *Opći šematizam Katoličke crkve u Jugoslaviji*, Sarajevo, 1939, *Schematismus cleri administraturae apostolicae Bachiensis : ad annum Christi 1941*, Subotica, 1941; S. Kožul, *Martirologij Crkve zagrebačke : spomenica žrtvama ljubavi Zagrebačke nadbiskupije*, Zagreb, 1998; G. Kiss, E. Bažant, K. Čeliković, *Subotička bibliografija 3. svezak 1918-1944*, Subotica, 2003; L. Merković, *Bibliografija »Klasja naših ravni«*, Subotica, 2010; I. Armanda, Dolazak i prvo desetljeće sestara dominikanki u Subotici (1947. – 1957.), *Godišnjak za znanstvena istraživanja Zavoda za kulturu vojvođanskih Hrvata*, 7, Subotica, 2015.

D. Skenderović

KOPUNOVIĆ, Boris (Subotica, 30. XI. 1995.), biciklist. Sin je Zlatka i Sonje, rođ. Jukić. Osnovnu i srednju medicinsku školu završio je u Subotici, nakon čega se upošljava kao spasilac na bazenu te njegovatelj u domu za stare. Biciklizmom se počeo baviti 2007. u BK *Spartak*, isprva kao mlađi kadet, a nakon tri godine prelazi u kadete. Kao mlađi kadet natjecao se tri godine i osvojio je 2. mjesto u disciplini cestovna utrka (skupni start) i 3. mjesto u disciplini na mjerenje (na kronometar, pojedinačni start) na prvenstvu Srbije 2009. u Nišu. Kao kadet na državnom prvenstvu u Nišu 2010. osvaja 2. mjesto u disciplinama cestovna utrka i kriterij, a u utrci na mjerenje 3. mjesto. Kao natjecatelj u drugoj godini kadeta nastupao je 2011. za reprezentaciju Srbije na prvenstvu u Bugarskoj, gdje na cestovnoj utrci zauzima 11. mjesto. Kao kadet na prvenstvu Srbije u Valjevu 2011. u disciplini kriterij osvojio je 3. mjesto. Na prvenstvima Vojvodine kao kadet osvojio je prvo mjesto 2011. u disciplini cestovna utrka, a u konkurenciji juniora u cestovnoj vožnji 3. mjesto 2012. (Erdevik) i kriterij 2. mjesto (Bački Petrovac).

Uspješno je sudjelovao na više međunarodnih utrka. U Madžarskoj je osvajao prva mjesta na cestovnim utrkama na memorijalnim utrkama *Sajó Péter* u Szekszárdu 2010. i 2011., u Bonyhádu u istoj disciplini 2010., a na memorijalnom turniru *Fekete Lajos* u Segedinu 2012. dva prva mjesta (na mjerenje i cestovna utrka). Na međunarodnoj utrci *Hrvatska biciklistička liga* u Vinkovcima 2011. osvojio je 5. mjesto, a u Šidu na Memorijalu *Save Šumanovića* 2012. 3. mjesto.

Izvor: osobni iskaz Borisa Kopunovića.

P. Skenderović

KOPUNOVIĆ, Đuro (Grgo) (Kopunovics, György, Gergely) (? – ?), visoki subotički gradski dužnosnik, glavni gradski kapetan, gradonačelnik. Kada je Subotica, uz novo ime Maria Theresiopolis, 1779. dobila status slobodnoga kraljevskoga grada, uvršten je u prvi popis od 727 stanovnika sa statusom građanina te je izabran je za jednoga od 13 senatora – članova gradskoga magistrata. Kada je, u skladu s reformama Josipa II., carski povjerenik Tamiškoga okruga János Bacho imenovao novi gradski magistrat od 7 senatora, zbog nepoznavanja njemačkoga jezika nije uvršten u nj. No novi carski povjerenik Károly Lipot Kovács imenovao ga je 1789. ponovno za senatora zbog njegove velike spretnosti i korisnosti. Ipak, kako nije poznavao pravo niti je znao njemački, postavljen je na posljednje senatorsko mjesto i na sjednicama magistrata mogao je sudjelovati jedino u raspravama o ekonomskim predmetima. Kada su nakon smrti Josipa II. gradovima vraćena samoupravna prava, među kojima i pravo izbora gradske uprave, na restauraciji magistrata 1796. izabran je za glavnoga gradskoga kapetana te je na čelu gradskoga redarstva ostao do 1800. Na dužnost grad-

skoga načelnika, u čijoj su nadležnosti bili ekonomski poslovi grada, izabran je na restauraciji 1804. i obnašao ju je do 1809. Njemu, njegovu bratu Šimi i njihovoj djeci car Leopold 1791. dodijelio je plemstvo.

Dvojbeno je je li mu pravo ime bilo Đuro ili Grgo: Iványi ga jedanput u knjizi naziva Grgom (Gergely), a poslije više puta Đurom (György), dok u popisu prvih građana Maria Theresiopolisa navodi dva Grge (Gergely), od kojih je jedan »stariji«. Slično je i u literaturi o plemstvu: jedni autori tvrde da je plemstvo dobio Grgo, a drugi Đuro Kopunović

Lit.: I. Iványi, *Szabadka szabad királyi város története*, 1-2, Szabadka, 1886–1892: L. Heka, *Dalmatini (Bunjevci) u slobodnim kraljevskim gradovima Segedinu i Subotici*, Subotica, 2015.

S. Bačić

KOPUNOVIĆ, Geza (Subotica, 1. I. 1920. – Subotica, 1. I. 2003.), glumac. Sin Pavla i Marije, rođ. Suturović. U Subotici je kao pučkoškolac nastupao u amaterskom kazalištu koje je vodio Ivan Malagurski-Tanar. Debitirao je u ulozi Turčina Efrema u povijesnom igrokazu Malagurskoga *Tri stoljeća*, koji je prikazan 1936. u povodu proslave 250. obljetnice doseljenja veće skupine Bunjevaca u Bačku. Početkom Drugoga svjetskog rata i s ponovnom uspostavom madžarske vlasti 1941. uhićen je i mučen te se nakon izgona iz Subotice sklonio do 1946. u Osijek, gdje mu je pjesnik Ante Jakšić pomogao da se zaposli kao trgovac. U Suboticu se vratio 1949., položio audiciju za stalnoga člana novoutemeljenoga Hrvatskoga narodnoga kazališta (HNK) i 1950. prvi put nastupio u manjoj ulozi istražnoga suca Leskovara u drami *Put u zločin* Miška Kranjeca. Kazališnu naobrazbu stjecao je pohađajući glumačke i redateljske tečajeve u subotičkom kazalištu, a poslije i u beogradskom Jugoslovenskom dramskom pozorištu (JDP).

Njegov bogat 32-godišnji glumački staž uvjetno je moguće podijeliti u tri razdoblja. U prvom petogodišnjem razdoblju odigrao je razmjerno velik broj uloga, zahvaljujući

Geza Kopunović

tada još neveliku glumačkomu ansamblu subotičkoga kazališta. Započeo je s epizodnim ulogama kao Nadihna (Marin Držić, *Mande* ili *Tripče de Utolče)* i Stanojlo (Janko Veselinović i Dragomir Brzak, *Đido*), no vrlo brzo povjerena mu je glavna uloga Argantea u Molièreovoj komediji *Scapinove spletke*. Popularnost je stekao ulogama u pučkom igrokazu na mjesnoj bunjevačkoj ikavici *Č'a Bonina razgala* Matije Poljakovića, u najizvođenijoj predstavi subotičkoga kazališta. Isprva je igrao ulogu Tomice, razmetljiva veleposjedničkoga sina zaljubljenoga u siromašnu seljanku Stanku, ali je publiku napose osvojio naslovnom ulogom prepredenoga seljaka djeda Č'a Bone, koji svojim lukavstvima pridonosi da njegova unuka po svojemu srcu odabere momka. Ta mu je uloga omogućila da iskaže svoj bujni komičarski talent, koji je potom obilato koristio i u drugim komedijama, napose Poljakovićevim djelima, odigravši ulogu gazda Joška Sučića u komediji *Niko i ništa* i Jaše Kaćmarčeva u pučkom igrokazu *Vašange*. Ulogom šjor Dane u opereti *Mala Floramy* Ive Tijardovića uz komiku je pokazao i izrazitu muzikalnost, snažan voluminozni bariton i pjevačke sposobnosti.

U sljedećih najplodnijih dvadeset godina, koje se mogu nazvati i drugim njegovim glumačkim razdobljem, ali i u

završnim godinama karijere kao trećem razdoblju, kreirao je velike i glavne uloge u komedijama i dramama. Od komičnih likova odigrao je pop Ćiru (Miroslav Dedić, *Pop Ćira i pop Spira*, prema romanu Stevana Sremca), Ksanta (Guilherme Figueiredo, *Lisica i grozd*), svetoga Petra (Branko Ćopić, *Vuk Bubalo*), Švejka (Milenko Maričić, *Dobri vojak Švejk*, prema romanu Jaroslava Hašeka), Jourdaina (Molière, *Građanin plemić*), Matu Bukaricu (Ivo Brešan, *Hamlet u Mrduši Donjoj*), Ben Cura (Ephraim Kishon, *Vjenčanica*), Čizmara Sretu (Jovan Sterija Popović, *Zla žena*), slijepca Panteliju u pučkom igrokazu (Ilija Okrugić, *Saćurica i šubara*), Pacarela i kapetana Camareta u vodviljima Georgesa Feydeaua (*Mačka u džaku* i *Silom muž*), a u komedijama Branislava Nušića kreirao je Ristu Todorovića, Savu Savića, Agatona, Spasoja i Životu Cvijića (*Gospođa ministarka*, *Protekcija*, *Ožalošćena porodica*, *Pokojnik* i dr). Kao glavni interpret u djelima već spomenutoga kućnoga dramatičara Poljakovića gledatelje je napose uveseljavao za njega pisanim ulogama »... seoskog šereta, badavadžije i čankoliza, sanjalice nabijenog duhom i humorom...« Bolte, u komedijskoj tetralogoji na bunjevačkoj ikavici *Bolto u raju*, *Ode Bolto na ogled*, *Bolto na fronti* i *Jedna cura sto nevolja*, a zamijećen je i u ulozi Tome u satiričnoj komediji *Par žutih cipela*, napisanoj hrvatskim standardnim jezikom. Premda po vokaciji komičar, vrlo je uvjerljivo kreirao i dramske likove kao što su: Kreont (Euripid, *Medeja*), Jago (William Shakespeare, *Othelo*), Floyd Denison (Edmond Morris, *Drveni tanjur*), Oliver Crown (Jean-Pierr Aumont, *Lucy Crown*), Burgess (Bernard Shaw, *Candida*), Čebutikin (Anton Pavlovič Čehov, *Tri sestre*), Fabriczy i Pantelija Crnković (Miroslav Krleža, *Gospoda Glembajevi* i *Vučjak*) i dr.

U već spomenutom trećem razdoblju, tj. u posljednjem desetljeću umjetničkoga rada, nastupao je češće u nekonvencionalnim, tzv. ansambl-predstavama, koje su uprizorili gostujući redatelji (Stevan Štukelj, Radoslav Dorić, Ljubiša Ristić, Marijan Bevk, Vladimir Putnik, Vjekoslav Vidošević, Dan Aleksandrescu i dr.). Premda je tada uz pokoju glavnu ulogu uglavnom glumio veće epizodne karakterne uloge, oduševio je kritiku i publiku 1978. briljantnom interpretacijom dviju Čehovljevih monodrama, *O štetnosti duhana* i *Labuđi pjev*, te je nakon umirovljenja 1980. nastavio nastupati. Okušao se kao dramatizator teksta *Bać Đuka Kerčanin* Stipana Matijevića, izvedenoga 1957., a autor je i komedije *Martinove mengule*, izvedene 1977. U objema predstavama glumio je naslovne likove. Više uloga ostvario je i u ansamblu Madžarske drame (Népszínház), primjerice Prvoga grobara u Shakespeareovu *Hamletu.*

Na Radio Subotici 1970-ih redovito je u nedjeljna prijepodneva interpretirao lik Martina, uz Katarinu Bačliju u ulozi Tone, u vlastitim humorističnim i satiričnim tekstovima o lokalnim i širim temama pod naslovom *Martin i Tona*, koje je sam i režirao. Subotička estrada bila bi nezamisliva bez njegovih nastupa, napose u ulozi voditelja i domaćina završnih žetelačkih svečanosti bačkih Hrvata *Dužijanca*, koja se odvijala na glavnom trgu između Gradske kuće i kazališnoga zdanja. Vedrom pojavom onižega čvrsto građena čovjeka krupnih očiju s izrazitom umjetničkom osobnošću, kreirao je više od 230 uloga uveseljavajući i odgajajući publiku te tako trajno obilježio subotičko glumište.

Dobitnik je Oktobarske nagrade grada Subotice 1967., odlikovan je Ordenom rada sa srebrnim vijencem (1971.), a Skupština općine Subotice dodijelila mu je zvanje Počasni građanin 1998.

Lit.: I. Rackov, *Iz pozorišnog albuma Subotice*, Subotica, 1977; *150 godina pozorišne zgrade. 150 godina kazališne zgrade. 150 éves a színház épülete*, Subotica, 2004; J. Buljovčić, *Subotički kazališni zapisi*, Zagreb, 2008.

J. Ivančić

KOPUNOVIĆ, Goran – Bobek (Subotica, 1. II. 1967.), nogometaš, nogometni trener. Sin je Alojzija i Kristine, rođ. Dulić. Kao i njegov brat Velibor, također nogometaš, nadimak je naslijedio od oca, koji ga je dobio po znamenitomu nogometašu Stjepanu Bobeku. Osnovnu školu, srednju strojarsku

(tzv. MESŠC) te višu ekonomsku završio je u Subotici. Nogomet je počeo trenirati u FK *Spartak* u Subotici, za koji je nastupao za sve selekcije – od pionira do prvotimca. Za prvi tim zaigrao je u sezoni 1986./87. sa 17 godina, ali je kao – premamišljenju tadašnjeg stručnog štaba – neperspektivni nogometaš dan na posudbu FK *Bačka* u Subotici, u kojoj ostaje sve do odlaska na služenje vojnoga roka. Nakon povratka iz vojske odlazi u OFK *Kikinda*, za koji igra 1988.-91., kada se vraća u Suboticu i ponovno igra za FK *Spartak* do prosinca 1992. Tada odlazi u Španjolsku, gdje igra za klub FC *Figureras* do lipnja 1994. Zatim prelazi u budimpeštanski *Ferencváros*, s kojim je dva puta bio državni prvak u sezonama 1994./95. i 1995./96., dva puta osvojio je madžarski Super kup 1994. i 1995. i jednom Kup Madžarske 1995., a 1995. bio je najbolji strijelac u klubu s 24 gola. God. 1996. odlazi na Cipar i igra za AEK *Larnaca* u sezoni 1996./97. Nakon stanke zbog ozljede od početka 1998. do lipnja 2000. igrao je za FC *Újpest* iz Budimpešte, s kojim je u sezoni 1997./98. bio prvak Madžarske i osvojio drugo mjesto u državnom kupu, a 1999. treće mjesto u prvenstvu. Nakon toga odlazi u Njemačku, gdje igra za FSV *Zwickau* 2000.-02., kada završava aktivnu igračku karijeru. Tijekom svoje inozemne karijere igrao je i u europskim kupovima, kada je, među ostalim, u kupu prvaka 1995. *Ferencváros* eliminirao *Anderlecht* (dao je gol na utakmici u Budimpešti, koja je završila 1:1), a protiv *Real Madrida* u gostima na stadionu *Santiago Bernabéu* bio je strijelac jedinoga gola za madžarski klub (rezultat 6:1).

Nakon što je licenciju za nogometnog trenera stekao u Beogradu, trenersku karijeru počeo je u *Ferencvárosu* trenirajući mlađe kategorije 2004.-06. Prvi profesionalni angažman imao je u Kini, gdje je u Chongqingu najprije pomoćni seniorski trener FC *Lifan* 2006., a sljedeće godine prvi trener. Zatim odlazi u Vijetnam, u Long An, gdje je trener kluba *Đồng Tâm Long An*, s kojim je osvojio drugo mjesto u sezoni 2007./08. Od siječnja do svibnja 2009. u Suru (Oman) trenira SC *Sur*, koji spašava od ispadanja iz prve lige. Trener je u FC *Police* iz Kibunga (Ruanda) 2010.-13., s kojim je prve sezone u klubu zauzeo 3. mjesto u prvenstvu i 2. u nacionalnom kupu, sljedeće godine 2. mjesto u prvenstvu i nacionalnom kupu, a treće sezone 2. mjesto u prvenstvu. God 2014. vraća se u prijašnji vijetnamski klub na zahtjev uprave kluba, kojemu je prijetilo ispadanje iz prve lige, što je uspio spriječiti. Potkraj 2014. prelazi za trenera u najveći klub u Tanzaniji *Simba* SC. Od 2015. trener je madžarskoga kluba BFC *Siófok*.

Izvor: osobni iskaz Gorana Kopunovića.

Lit.: Ž. Inić, *Knjiga o »Spartaku« 1945-1997 1947-1997*, Subotica, 1997; D. Prćić, Trenersko iskustvo iza Kineskog zida, *Hrvatska riječ*, br. 195, Subotica, 10. XI. 2006.

P. Skenderović

KOPUNOVIĆ, Ladislav → Kopunović, Vladislav

KOPUNOVIĆ, Lajčo (Subotica, 12. XII. 1913. – Subotica, 29. XI. 1987.), kuglač. Sin je Lojzije i Anne, rođ. Atyánski. Osnovnu i obrtničku školu strojarskoga smjera završio je u Subotici, kao i obrtnički zanat, premda ga nikada nije radio. Zapošljava se na željeznici kao kovinotokar te pred Drugi svjetski rad biva premješten u Zagreb kraj zračne luke, na području današnjega naselja Borongaj, gdje je živio do 1944. Poslije rata vraća se u Suboticu, zatim kratko vrijeme biva premješten u Batajnicu kraj Beograda, a poslije se vraća na Palić. Nakon povratka zapošljava se u tvornici željezničkih vagona *Bratstvo* u Subotici. Kao vratar počeo je trenirati nogomet u FK *Jedinstvo* u Subotici. Uskoro se s Palića seli u Subo-

Lajčo Kopunović

ticu i počinje trenirati kuglanje. Nastupao je za subotičke kuglačke klubove: *Spartak*, *Jedinstvo*, *Bratstvo* i *Zorka*. Kao član *Spartaka* bio je 1954. u Beogradu pojedinačni prvak Srbije po međunarodnom načinu s 828 srušenih čunjeva. Jedini je subotički kuglač koji je osvojio taj naslov do raspada SFRJ. Od ostalih boljih pojedinačnih rezultata iz karijere izdvajaju se 11. mjesto na Prvenstvu Srbije po narodnom načinu 1956. u Novom Sadu (kao član *Jedinstva*), a po međunarodnom načinu 7. mjesto na Otvorenom prvenstvu Vojvodine 1960. u Petrovaradinu i 10. mjesto na Prvenstvu Vojvodine 1970. u Subotici (kao član *Zorke*). Poslije je bio savezni sudac u kuglanju. Potkraj 1960-ih školovao se za inspektora zaštite na radu, koju je poslije predavao po subotičkim poduzećima. Ostao je aktivan u kuglačkom sportu i nastavio je kuglati do pred kraj života. Pokopan je na subotičkom Bajskom groblju.

Izvor: osobni iskazi sina i kćeri pok. Lajče Kopunovića – Lajče Kopunovića ml. i Marije Kopunović, ud. Facsar.

Lit.: *Kuglački list*, br. 24, 72, 123, Zagreb, 1954, 1956, 1961; *Fizička kultura i sport u Vojvodini 1945 – 1975*, Novi Sad, 1975; Gy. Horti, *Almanach*, Subotica, 2003.

P. Skenderović i E. Hemar

KOPUNOVIĆ Marija, ud. **Vig** (Subotica, 13. IV. 1953.), sportska gimnastičarka, gimnastička sutkinja. Kći je Tome i Cecilije, rođ. Perčić. Otac joj je bio savezni nogometni sudac, a poslije sudački kontrolor u zapadnoj skupini Druge savezne nogometne lige. Osnovnu i srednju petogodišnju učiteljsku školu završila je u Subotici, a nakon toga u Novom Sadu dvogodišnju Pedagošku školu – grupa za tjelesni odgoj. Zvanje sutkinje u sportskoj gimnastici stekla je 1972. Nakon što je diplomirala 1974. počinje raditi kao trenerica u Gimnastičkom društvu *Partizan – železničar* u Subotici sa svim dobnim kategorijama od predškolaca do seniorki. U OŠ *Ivana Milutinovića* u Subotici bila je nastavnica tjelesnog odgoja od 1988. do umirovljenja 2011. Usporedno je radila i u gimnastičkom klubu – s djevojčicama do 1990., a baletsku pripremu i kao sutkinja do 1998.

Gimnastiku je počela trenirati 1964. u GD *Partizan – železničar* u Subotici pod nadzorom trenerâ Bele i Marice Ivković Ivandekić. Već sljedeće godine na Vojvođanskom natjecanju za pionirke u Novom Sadu zauzima 2. mjesto. Nastupala je za momčad Jugoslavije na četvrtoj revijalnoj smotri *Gimnaestrada* u Beču 1965., gdje je sa skupnom vježbom 18 djevojčica (9 mlađih i 9 starijih) osvojila 2. mjesto. God. 1966. na republičkom natjecanju za juniorke – II. razred u Beogradu osvojila je 3. mjesto. Na II. saveznom prvenstvu u ritmici za juniorke u Novom Sadu 1966. osvojila je 1. mjesto. God. 1969. osvojila je 3. mjesto na Vojvođanskom prvenstvu za juniorke – I. razred u Novom Sadu i na republičkom prvenstvu za juniorke – I. razred u Novom Sadu. God. 1970. na Vojvođanskom prvenstvu za juniorke – I. razred u Zrenjaninu zauzela je 2. mjesto, na republičkom natjecanju za juniore – I. razred u Beogradu 1. mjesto, a na I. sportskoj olimpijadi školske omladine Vojvodine (SOŠOV) u Novom Sadu za srednje škole osvojila je 3. mjesto na preskoku, 4. mjesto na razboju i 5. mjesto na parteru. God. 1971 osvojila je 2. mjesto na prvenstvu Vojvodine za seniorke – I. razred u Novom Sadu, na republičkom prvenstvu za seniorke – I. razred u Beogradu te na državnom prvenstvu za seniorke – I. razred u Beogradu. God. 1972. osvojila je 2. mjesto na republičkom prvenstvu za seniorke – I. razred u Novom Sadu i na državnom prvenstvu za seniorke – I. razred u Slavonskom Brodu. U ekipnom višeboju je sa *GD Partizan - Železničar* osvojila 1. mjesto na Prvenstvu Jugoslavije 1971. u Beogradu – I. razred.

Bila je među nositeljima olimpijske baklje kada je kroz Suboticu nošena do Münchena 1972.

Dobitnica je pokala 1970. kao najbolja juniorka i 1974. kao najbolja seniorka u GD *Partizan – železničar*, priznanja za nesebičan rad i zalaganje na području unapređenja sportske gimnastike GD-a *Partizan – železničar* 1972. i 1974., priznanja GD

Spartak – železničar za postignute rezultate 1973. i 1975., plakete SOFKA-e Subotica kao treneru za osvojeno državno prvenstvo 1982. te drugih priznanja za afirmaciju gimnastike.

Nakon što je 1972. stekla zvanje sutkinje u sportskoj gimnastici, 1981. postala je savezna sutkinja, a 1985. međunarodna. God. 1987. pohađa međunarodni tečaj i polaže za tehničkog asistenta sudačkih komisija. U Budimpešti je 1997. obnovila zvanje međunarodne sutkinje Breve (licenciju Međunarodne gimnastičke federacije). Važnija suđenja: parter na *Cup of October* u Aleksandriji 1981.; tehnička suradnica na gredi na Balkanskom prvenstvu u Rijeci 1986. i na Univerzijadi u Zagrebu 1987.; tehnička suradnica na preskoku na Prvenstvu Balkana u Rijeci 1990.; bodovna sutkinja na gredi na Prvenstvu Balkana u Ploieştiju 1993. Članica je upravnog odbora Sportskog saveza grada Subotice i upravnog odbora Saveza za školski sport i pedagoge fizičke kulture grada Subotice.

Izvor: osobna arhiva i iskaz Marije Vig (rođ. Kopunović)

Lit.: *Almanah jugoslovenskog sporta 1969 - 1972*, Beograd, 1974.

P. Skenderović i E. Hemar

KOPUNOVIĆ, Marko (Subotica, 30. III. 1911. – Subotica, 7. VII. 1984.), svećenik. Sin je Blaška i Amalije, rođ. Vuković. Gimnaziju je završio u Subotici i Travniku 1921.-29. Studij teologije u Splitu završio je 1929.-33. Za svećenika je zaređen 1933. u Subotici, gdje je bio prvi župni vikar (pomoćnik) novoosnovane vikarije Isusova Uskrsnuća u Subotici 1933.-35., a zatim je istu službu obnašao u župama u Čantaviru, Somboru, u župi Imena Marijina u Novom Sadu, Bačkoj Topoli i Temerinu (gdje je bio i kateheta) te u subotičkoj župi sv. Jurja 1944.-62. Župnik na Paliću bio je 1962.-75. U subotičkom sjemeništu Paulinum od 1962. više je godina bio profesor vjeronauka. Od 1975. do smrti živio je u svećeničkom domu Josephinum u Subotici. Pokopan je u obiteljsku grobnicu na Bajskom groblju.

Prikupljao je građu iz tradicije bunjevačkih Hrvata, prije svega običaje i pripovijesti. U rukopisu je ostavio knjigu *Praznovjerje bunjevačkih Hrvata*, koja se nalazi u privatnom posjedu.

Lit.: K. Smiljan [A. Kokić], Tri bunjevačka mladomisnika, *Subotička Danica ili bunjevačko-šokački kalendar (sa slikama) za prostu godinu 1934.*, Subotica, b. g.; *Schematismus Cleri Archidioecesis Colocenis et Bacsiensis ad Annum Christi 1942.*, Coloczae (Kalocsa), b.g.; *Schematismus primus Dioecesis Suboticanae ad annum Domini 1968 qui est annus fundationis Dioecesis*, Suboticae, 1968; *Bačko klasje*, br. 25-26, Bačka Palanka, 1983; A. Stantić, Luca i narodni adeti : Sijanje žita, *Hrvatska riječ*, br. 199, Subotica, 8. XII. 2006; A. Stantić, Cvitna nedilja, *Glasnik Pučka kasine*, 3/2009, Subotica; S. Beretić, 40 godina svećeničkog doma u Subotici, *Subotička Danica : Kalendar za 2012. godinu*, Subotica, 2011; A. Stantić, Priskakanje vatre sv. Ivana Cvitnjaka (II. dio), *Hrvatska riječ*, br. 586, Subotica, 27. VI. 2014; A. Stantić, Surduk u đurđinskoj pustari, *Zbornik Urbani Šokci*, 8/9, Osijek – Subotica, 2014.

D. Skenderović

KOPUNOVIĆ, Mirko (Subotica, 19. V. 1952.), pjesnik i prozaist. Sin je Stevana i Marge, rođ. Kujundžić. Osnovnu i srednju tehničku školu završio je u Subotici. U književnom životu pojavljuje se sredinom 1990-ih objavljujući isprva u subotičkim hrvatskim tiskovinama *Žig* (*Dodatak*, br. 50, 1996), *Klasje naših ravni* (3-4/2007; 9-10/2008, 1-4/2017), *Subotička Danica* (2012), te gradskom časopisu *Rukovet* (7-8-9/2008; 5-6/2009; 9-12/2009; 1-4/2010;

M. Kopunović, *U iskrama nade*, Subotica, 2007.

5-8/2011; 5-8/2012; 7-12/2013; 2014-2016) i *Zadarska smotra* (4/2013). Autor je pet zbirki pjesama i jedne zbirke pripovijetki. Dva puta sudjelovao u radijskoj emisiji *Razgovor s poezijom* Trećeg programa Radio Zagreba, u studenom 2008. i u studenom 2011. Od 2008. radio je kao novinar urednik u NIU *Hrvatska riječ* do umirovljenja 2017. Živi u Subotici.

Poezija mu je okrenuta preispitivanjima vlastite nutrine, ali i svakodnevnih danosti. Njegovi su stihovi refleksija vlastitosti, ali i priča o ljudima i ravnici koja ga okružuje, pri čemu je nezasitno okrenut prema dobru, prema nadi i »slapovima sna«, nižući stihove o ljudskoj patnji, a još više o dobroti, o ljepoti i čistoći stvorenoga svijeta, Panonske nizine i ljudi koji je nastanjuju. U zbirci pripovijedaka *Mrvljenje mrve neba*, u kojima su prikazane sudbine običnih ljudi, odašilje univerzalne poruke. Iako na prvi pogled pesimistična, jer dotiče tešku sudbinu pojedinaca kao i ratne 1990-e godine, knjiga oslikava i čvrstoću karaktera i borbenost ovdašnjih ljudi za opstankom, očuvanjem tradicionalnih i općih moralnih vrijednosti i vlastita identiteta. U zbirci pjesama *Pruži ruku mila* čini tematski odmak te u njoj uglavnom dominiraju ljubavni i egzistencijalni motivi, ali je ostala prepoznatljiva kratka forma pjesama.

Ušao je u antologiju poezije nacionalnih manjina u Srbiji *Trajnik* (prir. Risto Vasilevski, Smederevo, 2009) te panorame suvremene hrvatske književnosti iz Vojvodine objavljene u časopisima *Vijenac* (br. 400, Zagreb, 2009), *Kolo* (5-6/2010, Zagreb) i *Riječi* (1-3/2011, Sisak). Pjesme su mu prevođene na madžarski i njemački jezik.

Djela: *U iskrama nade*, Subotica, 2007; *Pod slapovima sna*, Subotica, 2008; *Nad raspuklinom ćutnje*, Subotica, 2010; *Ljestve za panonsko nebo*, Subotica, 2012; *Mrvljenje mrve neba*, Subotica, 2013; *Pruži ruku mila*, Subotica, 2014.

Prijevodi: *Reményszikrák*, Subotica, 2008; *Im Labor der Traüme*, Subotica, b. g.

Lit.: P. Vuković, Poezija iz napuklina šutnji, *Hrvatska riječ*, br. 292, Subotica, 3. X. 2008; T. Žigmanov, Budi svoj – Izbor iz suvremenoga hrvatskog pjesništva u Vojvodini (1990.-2009.), *Vijenac*, br. 400, Zagreb, 2009; Z. Sarić, Pjesme ipak ima, *Klasje naših ravni*, 1-2/2010, Subotica; S. Ilić, … ništa uzvišenije od vlastite čežnje, *Klasje naših ravni*, 5-6/2010, Subotica; Z. Žužić, Nad raspuklinom ćutnje, *Zov Srijema*, br. 64/65, Zagreb, 2010; S. Vranković Vulić, Vojvođanski pjesnik Mirko Kopunović, *Hrvatski iseljenički zbornik 2012*, Zagreb, 2011; T. Žigmanov, *Izazovi – sabiranja, sumjeravanja, tumačenja : studije i ogledi o knjiškim i književnim temama hrvatskoga istočnoga zagraničja*, Pečuh-Osijek-Subotica, 2012; Ž. Zelić, Ljestve za panonsko nebo, *Nova riječ*, 1/2013, Subotica.

Ž. Zelić

KOPUNOVIĆ, Nesto – Netoj (Subotica, 9. VIII. 1911. – Subotica, 16. XI. 1943.), nogometaš, legenda subotičkog kluba *Bačka*. Rođen je u siromašnoj obitelji Mate i Mande, rođ. Ivković, u dijelu Subotice zvanom Vučidol, nedaleko od nogometnoga igrališta *Bačke*. Svoj je iznimni talent pokazivao od malih nogu igrajući s vršnjacima nogomet krpenjačom. Karijeru je počeo s nepunih 14 godina u *Građanskom* (klub iz subotičkog VI. kvarta) 1924. Godinu dana poslije postaje nogometašem Jugoslovenskog atletičkog društva *Bačka* koje 1939. mijenja naziv u Hrvatsko športsko društvo *Bačka*. Prve dvije godine igrao je u juniorskoj momčadi, a zatim u rezervnoj

Nesto Kopunović – Netoj

momčadi 1927.-29. U svojoj prvoj sezoni u juniorskoj momčadi postigao je 76 golova. Kao nogometaš razvijao se pod nadzorom Aleksandra Perla i Andrije Kujundžića Čiče. Prvu prvenstvenu utakmicu odigrao je 29. XI. 1929. protiv lokalnoga rivala

ŽAK-a (6:0 za *Bačku*) i postigao tri gola. Za prvu momčad *Bačke* igrao je nekoliko stotina utakmica 1929.-41. S prvom ekipom kluba nastupao je u I. razredu Subotičkog nogometnog podsaveza (SNP). U sezoni 1929./30. nakon osvajanja Prvenstva SNP-a igrao je u kvalifikacijama za Državnu ligu Kraljevine Jugoslavije. U dvije utakmice *Bačka* je ispala od *Jugoslavije* iz Beograda a on je na utakmici u Subotici postigao jedan gol. U sezonama 1931./32., 1936./37. i 1937./38. s *Bačkom* je još tri puta osvojio Prvenstvo SNP-a. Nakon istupanja HAD-a *Bačka* iz SNP-a u sezoni 1939./40. s klubom nastupa u Hrvatsko-slovenskoj ligi gdje zauzima 9. mjesto. Potom u sezoni 1940./41. *Bačka* sudjeluje u Hrvatskoj ligi za vrijeme Banovine Hrvatske i zauzima zadnje 10. mjesto.

Za reprezentaciju Subotičkoga nogometnoga podsaveza odigrao je 25 utakmica. Nije dobio priliku da nastupi za reprezentaciju Jugoslavije jer nije bio prvoligaški igrač, premda ima mišljenja da nije bio pozivan zbog svoje nacionalnosti, i članstva u klubu koji je otvoreno upozoravao na korupciju u lokalnom nogometu. Jedan je od najboljih igrača i strijelaca *Bačke* svih vremena. Kao vrstan tehničar i golgeter (u prosjeku jedan zgoditak po utakmici), uz nerijetke egzibicije, uspoređivan je sa slavnim igračem *HAŠK-a* i *Grasshoppersa* Icom Hitrecom. Bio je ljubimac i idol nogometne publike na igralištu *Bačke* i najomiljeniji nogometaš toga kluba.

Po zanimanju je bio službenik gradske uprave. Subotički književnik Pavao Bačić napisao je pripovijest »Centarfor Bačke« u čast Netoja, koja je dva puta objavljena u *Subotičkoj Danici* (1971. i 1986.). Vodio je boemski život. Pokopan je na Bajskom groblju u Subotici. Na njegovu grobu nalazila se nogometna lopta, koja je poslije ukradena.

Izvor: Osobna arhiva Eduarda Hemara.

Lit.: *Subotički športski list*, 30, Subotica, 23. XII. 1935.; P. Dulić (ur.), *Bačka 1901–1971*, Subotica, 1971; I. Kerhin, Miroslav Rede, *Platinasti jubilej Zagrebačkog nogometnog saveza 1919 - 1994*, Zagreb, 1994; *Žig*, br. 50, Subotica, 1996; *Bačkista : Službeni list FK Bačka 1901 Subotica*, 3, Subotica, 2010; A. Zomborčević, Lj. Vujković Lamić, Nikad većeg nogometnog talenta, *Glasnik Pučke kasine*, 1/2010, Subotica.

D. Skenderović i Lj. Vujković Lamić

KOPUNOVIĆ, Petar (Tompa, 29. VI. 1894. – Subotica, 1. XII. 1974.), operni pjevač, glumac. Sin je Andrije i Marije, rođ. Bašić Palković. Kršten je u subotičkoj crkvi sv. Jurja. Obitelj je živjela u Tompi, a kada je stasao za školu, preselio se u Suboticu, gdje je završio osnovnu te trogodišnju zanatsku školu za tesara 1919. Bio je član Radničkoga pjevačkoga društva u Subotici od 1920. i njegove diletantske sekcije. U Beograd odlazi 1927. kako bi, uz rad u tesarskom obrtu, privatno učio pjevanje. U drugoj polovini 1928. vraća se u Suboticu, a 1929. odlazi u Madžarsku i Austriju u pokušaja daljnjega učenja pjevanja. Kako mu je molba za stipendiju bila odbijena, prekida daljnje školovanje te se vraća u Suboticu. U Zagreb odlazi 1932., gdje radi sve poslove radi osiguranja egzistencije te se privatno nastavlja glasovno školovati kod Ade Vrhovnik-Dietrich. Ondje je nastupao na koncertima i radiju pjevajući skladbe Vatroslava Lisinskog, Ivana Zajca, Franje Serafina Vilhara, Srećka Albinija, Božidara Širole, Petra Konjovića, Josipa Andrića, Franza Schuberta, Carla Loewa, Edvarda Griega, Johanna Straussa, Pjotra Iliča Čajkovskog, Friedricha Schneidera, Mikuláša Schneidera Trnavskoga itd.

U Zagrebu je bio djelatan član udruga bačkih Hrvata. Sudionik je znamenite Bunjevačko-šokačke matineje, koju je priredio zagrebački pododbor Hrvatske kulturne zajednice (HKZ) iz Subotice 23. IV. 1939. u dvorani Hrvatskoga glazbenoga zavoda. Tom je prigodom otpjevao pjesme »Svecu hrvatske grude«, koju je napisao Aleksandar Kokić, a uglazbio Kamilo Kolb, te »Subotici« na tekst Petra Pekića, koju je uglazbio dr. Josip Andrić, a uz klavirsku pratnju prof. Jurja Stahuljka. Kada je zagrebački pododbor HKZ-a priredio i emisiju Bunjevačko-šokačka

večer na zagrebačkoj radijskoj postaji 26. VIII. 1939., pjevao je djela Josipa Andrića, Franje Serafina Vilhara, Albe Vidakovića te uglazbljene pjesme Petra Pekića, Ante Evetovića Miroljuba, Ante Jakšića i Alekse Kokića. Među osnivačima je Društva bačkih Hrvata u Zagrebu 26. I. 1940. i aktivno je sudjelovao u njegovu radu. Radeći kao tesar, postaje članom Udruženja zanatlija Zagreba 1940.

Petar Kopunović

Nakon rata vraća se u Suboticu, gdje 1946. postaje članom Hrvatskoga narodnoga kazališta (HNK). Od početka djelovanja muzičke grane HNK, koja je poslije prerasla u operu, nastupao je kao tenor, a premijerni nastup imao je u *Zlatarevu zlatu* Augusta Šenoe 1947. Poslije je nastupao u svim operama i operetama koje su izvođene u subotičkom HNK (od 1951. Narodno pozorište – Népszinház), na Operetnoj večeri, Puccinijevoj večeri itd. Najznamenitiji je njegov nastup u ulozi Čiče u operi Josipa Andrića *Dužijanca*. Ta je uloga skladana baš za njega jer je na Bunjevačko-šokačkoj matineji 1939. u Zagrebu pjevao Andrićeve skladbe, među njima i ariju koju je Andrić upotrijebio u duetu Blaška i Ruže u II. činu *Dužijance*. Tako je on bio prvi pjevač operne bunjevačke melodije, a taj je njegov nastup bio poticaj Josipu Andriću za stvaranje prve bunjevačke opere *Dužijanca*, praizvedene 29. IV. 1953., u kojoj je nastupao u jednoj od naslovnih uloga. To je potvrdio i sam Andrić u prepisci s Kopunovićem: »Vi ste prvi, od koga je počela da nastaje ta prva bunjevačka opera«. Nakon što je u sezoni 1953./54. ukinuta opera pri Narodnom pozorištu – Népszinház u Subotici, ostao je raditi u kazalištu kao glumac na srpsko-hrvatskom, a po potrebi i na madžarskom jeziku, pa i poslije umirovljenja 1962.

Pokopan je na Bajskom groblju u Subotici.

Izvor: Privatna arhiva iz zaostavštine Petra Kopunovića u posjedu njegove snahe Piroske Kopunović, rođ. Prágai (rođ. 1952.).

Lit.: Z. Alkić [A. Kokić], Slavlje bački Hrvata u Zagrebu, *Subotička Danica ili bunjevačko-šokački kalendar (sa slikama) za prestupnu godinu 1940.*, Suboitca, b. g.; J. Andrić, Društvo bačkih Hrvata : Njegov osnutak i dosadašnji rad, *Klasje naših ravni*, 1/1942, Zagreb; P. Vidaković, Rad Društva bačkih Hrvata u Zagrebu u godini 1942. i 1943., *Klasje naših ravni*, 1/1943, Zagreb; *Bunjevačko-šokačka matineja u nedjelju 23. travnja 1939. u 10 ½ sati prije podne*, Hrvatski glazbeni zavod u Zagrebu [pozivnica s programom]; Z Alkić [A. Kokić], Slavlje bačkih Hrvata u Zagrebu, *Subotička Danica ili bunjevačko-šokački kalendar (sa slikama) za prestupnu godinu 1940.*, Subotica, b. g.; *Naša pozornica : A mi színpadunk*, br. 5, 9-10, sezona 1952/53, Subotica; I. Rackov, *Iz Pozorišnog albuma Subotice*, Subotica, 1977; *150 godina pozorišne zgrade : 150 godina kazališne zgrade : 150 éves a színház épülete*, Subotica, 2004; M. Miković, Navodi o kazalištu u Subotici od 1945. do 1950., *Klasje naših ravni*, 11-12/2007, Subotica; M. Miković, Tko je Petar Kopunović?, *Hrvatska riječ*, br. 706, Subotica, 28. X, 2016.

P. Skenderović

KOPUNOVIĆ, Roza Anuncijata (Anastazija, Marija Anuncijata, Marija Roza) (Subotica, 21. I. 1887. – Subotica, 25. VII. 1956.), redovnička poglavarica. Rođena je u obitelji Mate i Roze, rođ. Grmić. Pučku i građansku školu završila je kod redovnica Kalačke Družbe sestara Naše Gospe u Subotici te je potom kao kandidatica njihove Družbe 10. IX. 1904. otišla u Kalaču i ondje završila sestarsku učiteljsku školu 1909. Nakon jednogodišnje službe na sestarskoj pučkoj školi u Baču 31. VII. 1910. započela je novicijat u Kalači, a nakon polaganja prvih zavjeta djelovala je kao učiteljica na sestarskim školama u Kiskunfélegyhá-

zi 1911./12., Alsókorompi (*slovač.* Dolná Krupá) 1912./13. i Kalači 1913./14. Od 1914. ponovno je u Alsókorompi učiteljica i prefekta kandidatica, a od 1919. do 1930. te je službe vršila u Subotici. U dogovoru s Lajčom Budanovićem otvorila je u sestarskoj Pučkoj školi 1921. jedan razred u kojem se poučavalo na hrvatskom jeziku, a 1925. uvodi hrvatski jezik i u sestarsku Građansku školu. Nakon Prvoga svjetskoga rata komunikacija između samostana u Bačkoj i matične kuće družbe u Kalači bila je gotovo nemoguća, a osim toga je dolazilo do neslaganja između hrvatskih i madžarskih sestara, pri čemu potonjima nisu bile sklone ni državne vlasti, pa je ubrzo postalo jasno da je takvo stanje za sestre neodrživo.

Roza Anuncijata Kopunović

Unatoč protivljenju vrhovne uprave družbe, samostani na području Bačke zatražili su odcjepljenje od Kalačke družbe i osnivanje vlastite družbe. Rimska Kongregacija za redovnike izdala je 23. X. 1930. dekret o osnutku Družbe bačkih siromašnih sestara učiteljica od Naše Gospe s kućom maticom u Subotici. U ožujku 1931. s. Roza imenovana je predstojnicom kuće matice, na prvom Kapitulu družbe na Duhove te godine izabrana je za predsjednicu Upravnoga odbora družbe, a 21. V. 1934. Kongregacija za redovnike imenovala ju je prvom vrhovnog poglavaricom družbe. Mandat joj je produžen 29. IV. 1937., a 12. V. 1940. sestre su je na Kapitulu ponovno izabrale na tu službu, pa ju je vršila do 1946. Nastojala je obnoviti unutarnji redovnički život i uspostaviti duhovno jedinstvo u družbi kao preduvjet plodnom apostolatu. God. 1931. poslala je prve sestre na školovanje u Zagreb, gdje je za njih unajmila stan prvo u Boškovićevoj ulici, zatim u Draškovićevoj, a 1934. kupila je jednokatnicu u Primorskoj ulici, na kojoj je 1939. dala podignuti još dva kata. Pribavila je Družbi kuće u Dobrni kraj Celja 1936. (1941. tu su kuću oduzele nacističke vlasti, 1945. vraćena je družbi, ali su je 1948. oduzele komunističke vlasti) i u Segetu kraj Trogira 1938. (1942. sestre su odatle pobjegle pred partizanima, a kuća im je nakon rata oduzeta). Budući da je u doba Drugoga svjetskoga rata došlo do pokušaja pripojenja Bačke družbe Kalačkoj, uz pomoć zagrebačkoga nadbiskupa Alojzija Stepinca i dopuštenjem Kongregacije za redovnike 1941. prenijela je matičnu kuću Družbe u Zagreb i promijenila njezin naziv u Družba siromašnih sestara učiteljica od Naše Gospe, ispustivši iz prijašnjega naziva regionalnu oznaku *bačkih*. Subotički samostan, koji je bio pripojen Kalačkoj družbi, ponovno je preuzela nakon rata. Iz Zagreba je 1941. poslala sestre u Topusko i Dvor na Uni, ali su se već 1942. od tamo morale povući zbog rata, baš kao i iz Gline, nakon čega ih je poslala u Taborsko i Sopot kraj Pregrade, a neke u nadbiskupski dvorac u Brezovici, gdje je Caritas otvorio sirotište. Nakon što joj je istekla služba vrhovne poglavarice vratila se 1946. u Suboticu i tamo od 1952. do kraja života bila kućna predstojnica i savjetnica vrhovne poglavarice Družbe. Posmrtno su joj objavljene okružnice koje je kao vrhovna poglavarica slala sestrama.

Djelo: *Okružnice 1931. – 1946.*, Zagreb, 2007.

Lit.: M. A. Kujundžić, Majka Marija Roza Kopunović prva č. Majka »Bačke« Družbe, *Subotička Danica Kalendar za prestupnu god. 1972.*, Subotica 1971; M. A. Kujundžić, Lik naše prve časne majke M. Roze Anuncijate Kopunović, vrhovne glavarice, *Zov*, 3/1976, Zagreb; M. A. Kujundžić, *Povijest Družbe sestara Naše Gospe*, Zagreb, 1980; I. P. Sztrilich, Sestra Marija Roza Anuncijata Kopunović i njeno doba, *Subotička Danica (nova) Kalendar za 2007. godinu*, Subotica, 2006; I. Armanda, Časna majka Marija Roza Anuncijata

Kopunović (1887.-1956.) u crkvenim i društveno-političkim previranjima svoga doba, *Godišnjak za znanstvena istraživanja Zavoda za kulturu vojvođanskih Hrvata*, 4, Subotica, 2012.

I. Armanda

KOPUNOVIĆ, Tibor (Subotica, 19. I. 1964.), hokejaš na travi. Sin je Grge i Márie, rođ. Takács. Osnovnu i srednju tehničku školu (MESŠC) završava u Subotici. Nakon školovanja zapošljava se kao elektrotehničar za električne strojeve u pogonu *Slavica* Kemijske industrije *Zorka* u Subotici, gdje je radio sve do gašenja *Slavice* 2005.

Hokejom na travi počeo se baviti od rane mladosti pod utjecajem ujaka – majčine braće Roberta i Stevana Takácsa, igrača subotičke *Elektrovojvodine* i državnih reprezentativaca. Počeo je trenirati u klubu hokeja na travi *Zorka* u Subotici, za koji je prvu utakmicu odigrao 1978. nastupivši s 14 godina za omladinski tim, a od 1980. nastupa za seniorsku momčad. Gotovo cijelu sportsku karijeru proveo je u matičnom klubu HK *Zorka*, koji je bio momčad Hemijske industrije *Zorka* u Subotici. Igrao je u napadu, na poziciji lijevoga krila. Prvi važniji uspjeh u karijeri bilo mu je osvajanje Kupa Jugoslavije 1986., od kada počinje uspon HK *Zorka*, koja preuzima primat od HK *Subotičanka*. Nastupao je za momčad HK *Zorka* koja je osvajala Kup Jugoslavije 1986. 1987., 1990. i 1991. te je sedam sezona puta bila prvak SFR Jugoslavije 1987.-91. (osim 1989. kada je naslov izgubila »za zelenim stolom«) te SR Jugoslavije 1992.-95. S momčadi *Zorke* sudjelovao je u kvalifikacijama za Kup prvaka, koje su se održavale u Pragu 1992. *Zorka* je osvojila prvo mjesto u skupini i kvalificirala se za A skupinu, ali zbog sankcija Ujedinjenih naroda prema SR Jugoslaviji klub se nije mogao dalje natjecati. Kao pojačanje nastupao je za HK *Subotičanku* na europskom Kupu prvaka 1996. u Utrechtu, na kojem je sudjelovalo osam najboljih europskih hokejskih klubova.

Za državnu reprezentaciju nastupao je 25 puta. Prvi put igrao je 1981. na otvorenju stadiona hokeja na travi u parku Dudova šuma u Subotici na susretu sa Švedskom. Na turniru »četiri nacije« u Zagrebu 1989., na kojem su se oprostili od daljnjih nastupa za državnu reprezentaciju dotadašnji kapetan reprezentacije Stipan Prćić te Imre Takács, nosio je kapetansku vrpcu cijeli turnir. Posljednji nastup za reprezentaciju SFRJ odigrao je na kvalifikacijama za prvenstvo Europe u Bologni 1990., a za reprezentaciju SR Jugoslavije zadnji put nastupio je 1996. Sportsku karijeru završio je 2005. u HK *Slavica*, koja je djelovala u okviru pogona *Slavica* Hemijske industrije *Zorka*.

Živi u Subotici.

Izvor: osobni iskaz Tibora Kopunovića.

Lit.: K. Márki, *Jubilarni internacionalni turnir hokeja na travi 6. i 7. oktobra 1984. povodom 40 godina oslobođenja grada Subotice i 35. godišnjice postojanja i razvoja hokeja na travi u Subotici*, Subotica; M. Brustulov (ur.), *XXI kup evropskih šampiona u hokeju na travi : Subotica – Jugoslavija 8-9. IV 1989.*, Subotica, 1989.

P. Skenderović

KOPUNOVIĆ, Vladislav (Károly László, Ladislav, Vladimir, Vlado) (Subotica, 2. I. 1917. – Novi Sad, 12. IV. 1975.), novinar, prozaist, scenarist. Rođen je u radničkoj obitelji Lojzije i Anne, rođ. Atyánski. U Subotici je završio pučku školu i niže razrede gimnazije. Zatim je izučio zanat za kovinotokara i 1930-ih je radio u više mjesta. Prijeratni je član komunističkoga pokreta, a kao član antifašističkoga pokreta proveo je u madžarskim i njemačkim zatvorima i logorima razdoblje 1943.-45. Poslije rata završio je gimnaziju i radio kao stalni dopisnik beogradske *Borbe*. U poslijeratnoj subotičkoj *Hrvatskoj riječi* radi kao novinar, a zatim i kao glavni urednik 1948.-50. Pod tada iskušanom konstruiranom optužbom da je »ibeovac« smijenjen je s uredničke dužnosti. Poslije toga neko vrijeme živio je u Beogradu, gdje je bio šef tehničkoga odjela *Borbe*. Završivši Višu školu za vanjsku trgovinu, zaposlio se u novosadskom Naftagasu i Industroservisu.

Kao književnik, javlja se u *Bunjevačkom kolu* (3-4/1935) socijalnom novelom

»Oluja«. Nakon rata piše autobiografsku prozu i pripovijesti iz svakidašnjega života (»Tetak Miško«, *Letopis Matice srpske*, CCCLXIII/4, Novi Sad, 1949; *Rukovet*, 3/1985), koje proširuje ratnom i poratnom tematikom u subotičkoj periodici (»Plamenim tragom«, *Njiva*, 1, 1947; »Kroz prozor – vide se zvezde«, *Rukovet*, 3-4/1955; »Drago moje tiho jezero…«, *Rukovet*, 7/1955; »Kao divlje jato«, *Rukovet*, 5/1956) na temeljima realističke, socijalno angažirane i moralno poučne literature. Pisao je također o osobama iz radničkog pokreta u Subotici. Autor je i više neobjavljenih scenarija i drama, od kojih je poznatija drama »Svjetiljka u mraku«, često izvođena na amaterskoj sceni u više jugoslavenskih gradova, a objavljen mu je i odlomak iz scenarija »Do zvezda i natrag« (*Rukovet*, 9-10/1957). Zastupljen je u *Antologiji proze bunjevačkih Hrvata* Geze Kikića.

Lit.: G. Kikić, *Antologija proze bunjevačkih Hrvata*, Zagreb, 1971; L. Merković, Bibliografija časopisa »Rukovet« maj 1955. – april 1990., *Rukovet*, 5/1990, Subotica; *Hrvatski biografski leksikon*, 7, Zagreb, 2009; M. Evetović, *Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata*, Subotica, 2010; L. Merković, Kronologija od 31. prosinca do 5. siječnja, *Hrvatska riječ*, br. 407, Subotica, 31. XII. 2010. L. Merković, Kronologija od 28. prosinca do 3. siječnja, *Hrvatska riječ*, 509, Subotica, 28. XII. 2012; L. Merković, Kronologija od 28. prosinca do 3. siječnja, *Hrvatska riječ*, 575, Subotica, 11. IV. 2014.

S. Bačić

KOPUNOVIĆ LEGETIN, Alen (Požarevac, 29. X. 1974.), orguljaš, zborovođa. Sin je Grge i Terezije, rođ. Ferković. Osnovnu i srednju glazbenu naobrazbu stekao je u Subotici, gdje je maturirao na teoretskom i klavirskom odjelu, a diplomirao je 1997. na Muzičkoj akademiji u Zagrebu u razredu prof. Ljerke Očić. Za vrijeme studija bio je stalni orguljaš crkve Dječačkoga sjemeništa na Šalati te orguljaš crkve sv. Marka na Gornjem gradu. Tijekom studija nagrađen je Rektorovom nagradom Sveučilišta u Zagrebu. Studijske 1998./99. usavršavao se na znamenitom Sveučilištu Mozarteum u Salzburgu u razredu prof. Elisabeth Ullmann, a 2004./05. na Papinskom institutu za crkvenu glazbu u Rimu na smjeru liturgijska glazba kod maestra Valentina Miserachsa te orgulje kod maestra p. Thea Fluryja.

A. Kopunović Legetin, *Portret Kraljice*, Croatia Records, 2011.

Od 1999. u Požegi djeluje kao orguljaš i zborovođa u crkvi sv. Lovre te kao pontifikalni zborovođa i orguljaš u Katedrali. Gostuje kao solist ili uz orkestre (Francis Poulenc, *Koncert za orgulje i gudače*, uz Zadarski komorni orkestar; Samuel Barber, *Toccata Festiva*, uz Orkestar Hrvatske vojske; Alexandre Guillmant, *Symphonie no. 1*, uz orkestar Hrvatske vojske u Koncertnoj dvorani *Vatroslav Lisinski* u Zagrebu) na festivalima kao što su Zagrebački ljetni festival, Glazbene večeri u Sv. Donatu, Rapske večeri, Varaždinske barokne večeri, Osorske glazbene večeri, Makarsko kulturno ljeto, Festival sv. Marka, Ciklus koncerata *Orgulje Hefferer*. Nastupao je u gotovo svim hrvatskim katedralama, a od nastupa u inozemstvu ističu se koncert u Beču (Schubert Kirche), Budimpešti (Bazilika sv. Matije i Stjepana), Rimu (Bazilika sv. Petra), Beogradu (Katedrala), Kotoru, Subotici (Katedrala), Ljubljani (Dvorana filharmonije) i Cardiffu (St David's Hall). Kao dirigent ravnao je izvedbama duhovnih kantata i misa: Bach (*Magnificat*), Pergolesi (*Stabat Mater*), Charpentier (*Te Deum*), Gounod (*Misa sv. Cecilije*), Händel (*Psalm 112*), Bach (*Oster oratorium*). Nastupa i kao korepetitor te komorni glazbenik uz instrumentaliste (Dario Teskera, trublja; Krešimir Fabijanić, trublja; Vanja Lisjak, trombon; Vlatka Peljhan, violina) i vokalne soliste (Dunja Vejzović, Renata Pokupić, Martina Gojčeta Silić, Adela Golac Rilović, Martina Zadro, Tamara Fel-

binger Franetović, Marko Špehar, Marija Kuhar Šoša, Ivanka Boljkovac, Ivana Lazar). Član je žirija županijskih i državnih natjecanja orguljaša i dirigent HKUD-a *Vijenac* iz Požege.

U Subotici mu je 1998. dodijeljena Antušova nagrada za promicanje kulture bačkih Hrvata. God. 2010. uručena mu je Godišnja nagrada Grada Požege za doprinos glazbenoj kulturi, a 2013. povelja Oratorijskoga društva crkve sv. Marka iz Zagreba, kojom je proglašen počasnim članom.

Diskografija: CD *Portret Kraljice*, Croatia Records, 2011.

Lit.: H. Novak Penga, Interpretacijska sugestivnost, *Hrvatska riječ*, br. 472, Subotica, 13. IV. 2012.

B. Ištvančić

KOPUNOVIĆ LEGETIN, Lazar (Verušić, 22. I. 1926. – Subotica, 10. X. 2004.), gospodarstvenik, društveni djelatnik. Rođen je u poljodjeljskoj obitelji Jose i Marije, rođ. Vujković Lamić. Nakon završene osnovne škole u Subotici završava i trgovačku tekstilnu školu kao trgovački pomoćnik, a zatim uz rad i srednju ekonomsku školu u Subotici. Nakon završene srednje škole sa 17 godina kao dragovoljac ulazi u sastav VIII. vojvođanske udarne brigade, u koju su unovačeni mnogi subotički bunjevački Hrvati, ali je prije Batinske bitke dobio upalu pluća te je vraćen na liječenje u Suboticu. Diplomirao je na Ekonomskom fakultetu u Beogradu 1958. kao najbolji student generacije.

Nakon diplomiranja i povratka u rodni grad vlasti ga postavljaju za direktora Tvornice čarapa *8. mart*. Poslije je bio direktor Tvornice vagona *Bratstvo*, Tvornice bicikala *Partizan*, načelnik tajništva za privredu Grada Subotice, direktor predstavništva u Budimpešti velike trgovačke tvrtke *Inter-Export* (INEX) iz Beograda, direktor subotičkog predstavništva *Vojvodinašpeda* iz Novog Sada. Lokalna samouprava predložila ga je, a Vlada SFRJ postavila za upravnika Carinarnice Subotica, iz koje odlazi u mirovinu 1998. Nakon umirovljenja izabran za predsjednika MZ *Palić* te je tu funkciju obnašao do smrti.

Lazar Kopunović Legetin

U jednom četverogodišnjem mandatu bio je predsjednik Atletskog kluba *Spartak*, koji je djelovao kao sekcija Sportskog društva željezničara *Spartak*. Tijekom 1950-ih bio je predsjednik FK *Spartak* i zaslužan je za njegov ulazak u I. saveznu nogometnu ligu 1952., u kojoj je taj klub nastupao do 1958. Bio je član Organizacijskoga odbora žetelačkih svečanosti *Dužijanca* u Subotici 1968.-72. U jednom mandatu bio je i predsjednik Općinske organizacije ratnih vojnih invalida Subotice. Dobitnik je više odlikovanja, priznanja i diploma iz područja privrede, ekonomskih znanosti i sporta, među ostalim i plakete Industrije vagona *Bratstvo* u povodu 100. Obljetnice osnutka (1986.) i Ordena sa zlatnim vijencem (1961.). Pokopan je na Bajskom groblju u Subotici.

G. Bačlija

KORABLJICA, hrvatski književni časopis. Naslov je dobio po djelu Andrije Kašića Miošića *Korabljica Pisma Svetoga i svih vikova svita događaji poglavitih*... iz 1760., a uz naziv časopisa stoji »prinosi za povijest književnosti u Hrvata«. Skupa su ga izdavali Sekcija Društva hrvatskih književnika i Hrvatskog PEN centra za proučavanje književnosti u hrvatskom iseljeništvu 1992.-2002. Urednik je bio Stjepan Šešelj, a izašlo je osam brojeva. Za književnost podunavskih Hrvata – Bunjevaca i Šokaca značajni su drugi i četvrti broj.

Drugi je broj, objavljen 1994., u cijelosti posvećen književnosti bunjevačkih Hrvata. Naslovljen je »Lipe riči : iz knji-

ževnosti bunjevačkih Hrvata«, a objavljen je i uz pomoć Odjela Matice hrvatske za kulturne veze s Hrvatima izvan domovine. Na 130 stranica donosi antologijski izbor iz pjesničkog i proznog stvaralaštva bunjevačkih Hrvata što ga je sačinio Stjepan Sučić. Uz desetak narodnih pjesama i pjesama autora s konca XIX. st. (Nikola Kujundžić, Stjepan Vujević i Ante Evetović Miroljub) objavljene su pjesme književnika iz XX. stoljeća (Ivan Petreš, Petar Pekić, Ante Jakšić, Aleksa Kokić, Jakov Kopilović, Ante Sekulić, Stjepan Bešlin, Lazar Merković, Jakov Orčić, Ante Zolnaić, Ivan Pančić, Petko Vojnić Purčar, Vojislav Sekelj i Milovan Miković). Od proznih djela uz narodne pripovijetke objavljene su i priče Ivana Petreša, Blaška Rajića, Alekse Kokića, Ivana Kujundžića, Marka Čovića, Petka Vojnića Purčara i Mije Karagića. Na koncu se donose i kratke biografije zastupljenih autora s popisom njihovih djela.

Lipe riči: iz književnosti bunjevačkih Hrvata, *Korabljica*, br. 2, Zagreb, 1994.

Četvrti je broj u cijelosti posvećen Anti Sekuliću. Objavljen je 1998. i na 203 stranice donosi detaljnu Sekulićevu bibliografiju (str. 5-16), zatim napise povjesničara, povjesničara književnosti i književnih kritičara o njegovu djelu (str. 17-102; Stjepan Damjanović, Franjo Emanuel Hoško, Božidar Petrač, Miroslav Šicel, Stipe Botica, Rafo Bogišić, Toma Podrug, Tomislav Heres, Josip Buljovčić, Lazar Merković, Milovan Miković, Đurđica Cvitanović, Mijo Korade, Josip Barbarić, Agneza Szabo), izbor iz autorova djela, u kojemu prevladavaju napisi književne, jezikoslovne, povijesne i etnološke problematike (str. 105-183), a na kraju je objavljeno i desetak pjesama (str. 185-201). Broj je ilustriran fotografijama iz Sekulićeva života.

Lit.: T. Žigmanov, *Bibliografija Hrvata u Vojvodini 1990.-2002. – prinosi*, Pula, 2002.

T. Žigmanov

KORBAČ (*tur.* kırbaç: bič) **1.** ručna jednostavna naprava za tjeranje i discipliniranje konja, volova, svinja i ostale krupne stoke; **2.** pribor džokeja na konjičkim utrkama. U ponekim zemljama, pa i nekim južnoslavenskim krajevima, sinonim je za bič i kandžiju, ali su u bačkih Bunjevaca to različite naprave.

Korbač kakav su koristili bački Bunjevci imao je kratko držalje od jaka drveta poput biča, a fleksibilni dio bio mu je izrađen od komada deblje kože, poslije i gume, od nekog remena, od užeta (*štrange*) ili od komada lanca (što su neki zvali i *compo*) duljine do 1 m. Najčešće su ga izrađivali sami vlasnici stoke tako što su na drvenu dršku žicom (*drotom*) ili čavlom (*klinom*) pričvršćivali fleksibilni dio, kojim je »udarana« stoka. Koristio se uglavnom za krupnu stoku poput volova ili bikova, i to u rijetkim prilikama, kada se životinja otela kontroli (*odsikla*), jer je, u odnosu na bič i kandžiju, bio najsuroviji i za životinju najbolniji.

L. Cvijin

KORIZMA (*lat.* quadragesima: četrdesetina), u Katoličkoj crkvi razdoblje od 40 dana od Čiste srijede (Pepelnica) do Velikoga petka, koje služi kao pokornička priprava za Uskrs. Uvedeno je u IV. st. kao spomen na biblijske događaje: četrdesetogodišnji boravak Izraelaca u pustinji i četrdesetodnevni Isusov boravak u pustinji. U ranom kršćanstvu to je bilo razdoblje u kojem su se katekumeni kroz pouku u vjeri i kušnje pripremali za krštenje. U srednjem vijeku u korizmi su se prakticirali različiti oblici teške pokore i posta, od kojih su se neki, u prilagođenim i ublaženim oblicima, održali do danas. Novim crkvenim odred-

bama (1966.) pokorničkim danima (post i nemrs) ostali su samo Čista srijeda i Veliki petak. U crkvenoj praksi drži se obveznim ispovjediti se u to doba te izabrati osobna djela pokore, npr. skrb za bližnje, odricanje od nečega dragoga, činiti dobra djela i sl. U liturgijskoj je praksi obavljanje pobožnosti križnoga puta (obično petkom, negdje srijedom ili nedjeljom), odjeća pokorničke boje (ljubičasta), neukrašavanje oltara, ispuštanje svečanih dijelova mise itd.

Kao i u drugim krajevima, i u pučkim tradicijama bačkih Hrvata korizmeno je razdoblje obilježeno čišćenjem ljudi i njihovih prebivališta. Tijekom korizme uzdržava se od duhana, alkoholnih pića, kartanja, bučnih zabava i veselja. Nekad je post bio stroži, postilo se (suzdržavalo od hrane i pića) poglavito srijedom i petkom te još jedan dan u tjednu (u Monoštoru utorkom i petkom) i nije se mrsilo (suzdržavalo se od mesa) tijekom cijele korizme, a danas svakoga petka. I u Bunjevaca i Šokaca zabilježeno je da se u korizmi jelo samo dva puta na dan. Konzumirala su se različita posna jela. Osim nedjeljom, u crkvu se obvezno išlo još jedanput u tjednu, a ako su salaši bili daleko od grada, pobožnost se obavljala pred križevima krajputašima. Na Pepelnicu domaćice su ritualno čistile kuhinjsko posuđe u pepelu (Sonta, okolica Subotice) i na drugi način kako na njemu ne bi ostalo tragova masti, a neoženjeni su momci po sokacima vukli panj jer nisu bili *vridni* naći ženu. U Sonti su se sva zrcala u kućama prekrivala crnim rupcima, a u nekim bunjevačkim mjestima i u Baču kućno raspelo. Bunjevačke majke tradicionalno su tijekom korizme nosile odjeću zagasitijih boja, a sonćanske Šokice cijelo su vrijeme odijevale ruho koje se odijeva u vrijeme *kajanja* (žalosti).

Svojevrsna stanka u suzdržavanju bio je blagdan Blagovijesti (25. III.), koji često pada oko sredine korizme. Bunjevci drže obiteljski običaj *vaćanja krvi*, a Šokci u Santovu *vatanje krvi*: da bi se izbjegla malokrvnost, prije izlaska Sunca pilo se crno ili crveno vino. Prema vjerovanju, toga dana popijeno vino pretvara se u krv, pa onaj tko ga pije biva zdraviji, zbog čega na taj dan treba *vaćat* (hvatati) *krv* (u subotičkom kraju naziva se *krvovaćom*, *krvaćom* i sl.). Santovski Šokci na taj su dan *kalamli* (cijepili) voćke i *posvetili* ih crvenim vinom. Kako u korizmi nije bilo bučnih zabava ni *igranki* s glazbom, nisu se održavale ni svadbe, a okupljanja i druženja bila su po domovima nedjeljom poslijepodne. Nazivala su se različito: najčešće *kokice* (djevojke su *ispucale* – ispekle kokice), *čajanke*, *divan*, *skupština*, *branč*. Momci su se po sokacima znali zabavljati *loptanjem* ili nekim drugim tradicionalnim igrama.

Lit.: A. Sekulić, *Bački Hrvati*, Zagreb, 1991; J. Kopilović, Poklade i korizma u mom ditinjstvu, *Subotička Danica (nova) : Kalendar za 1996. godinu*, Subotica, 1995; R. Silađev, Korizma u Šokaca, *Zvonik*, 2/1998, Subotica; *Opći religijski leksikon*, Zagreb, 2002; A. Sekulić, Korizma u životu i molitvama bačkih Hrvata, *Klasje naših ravni*, 11-12/2009, Subotica; I. Andrašić, Korizma u Sonti, *Subotička Danica : Kalendar za 2013. godinu*, Subotica, 2012; M. Černelić, B. Poljaković, Uskrsni običaji, u: M. Černelić (ur.), *Tradicijska baština i etnokulturni identitet podunavskih Hrvata Bunjevaca*, Zagreb, 2014; Z. Vasiljević, Jedno sjećanje: Marija Turkalj o korizmenim običajima u Monoštoru: Tako je kadgod bilo, *Hrvatska riječ*, br. 670, Subotica, 19. II. 2016.

S. Bačić

KORLAT (*madž.* korlát: ograda), posebno ograđen prostor koji je služio kao ispust za stoku, posebno za goveda i konje. Ograda se pravi od *dračovih* (bagremovih) stupova, *okrugljača*, koje se ukopavaju u zemlju do metra dubine, a od tla su visoki najmanje dva metra, na oko tri metra jedan od drugoga. Da bi ukopani dio stupa što dulje trajao, bio je impregniran time što je ogoren. Stupove su sastavljali poprijeko *pojascima*, dračovim na pola rascijepljenim *okrugljačama*, najčešće u četiri reda, kako se ni manje životinje, npr. telad, ne bi mogle provući ili preskočiti. *Pojasce* su na stupove prikivali iznutra kako ga životinje ne bi mogle otrgnuti sa stupa ako bi ga malo jače pritisnula ili ako bi se naslonile na ogradu.

Veličina korlata ovisila je o broju grla stoke koju gazda ima. Bio je smješten na sunčanom dijelu te bi stoka u njemu boravila po lijepom vremenu, a često bi bila

načinjena i manja nadstrešnica pod koju bi se stoka mogla skloniti u slučaju kiše ili od sunca. Kapija na korlatu bila je široka najmanje tri metra i uvijek se otvarala u dvorište. U većim korlatima postavljali su kapiju i s druge strane. Ona se otvarala kada se *vuklo đubre* (iznosilo gnojivo na njive) kako se ne bi gubilo vrijeme pri okretanju kola po stajnjaku u korlatu.

Lit.: A. Sekulić, *Rječnik govora bačkih Hrvata*, Zagreb, 2005; M. Peić, G. Bačlija, *Rečnik bačkih Bunjevaca*, Novi Sad – Subotica, 1990, A. Stantić, Od zemunice do salaša, *Klasje naših ravni*, 7-8/2013, Subotica.

P. Skenderović

KORPONAIĆ, Katarina (Žednik, 4. VIII. 1957.), novinarka, publicistica. Kći je Franje i Ružice, rođ. Raletić. Osnovnu školu završila je 1972., a Građevinsku srednju školu 1976. u Subotici. Višu stručnu spremu stekla je na Ekonomskom fakultetu u Subotici 1985. U *Subotičkim novinama* počela je surađivati 1975., a kao novinarka urednica radila je 1981.-2006. Od srpnja 2006. do konca 2008. radi u tjedniku *Dnevnik–Subotičke*. Najviše piše o zdravstvu, mirovinskoj i socijalnoj zaštiti te o dječjoj zaštiti i zaštiti starih osoba. Surađivala je i objavljivala i u drugim novinama i časopisima (*Preduzetnik*, Novi Sad, 1990; *Glas osiguranika*, Beograd, 1990; *Dnevnik*, Novi Sad, 2006-08; *Hrvatska riječ*, Subotica, od 2010). Tekstove je objavljivala i pod imenom Katarina Latovljev-Milošev i inicijalima.

Autorica je i suautorica tekstova i suradnica o monografijama subotičkih društvenih ustanova i organizacija (*Crveni krst u Subotici*, 1986; *Pola veka Udruženja penzionera subotičke opštine 1945-1996*, 1996; *Građevinski fakultet Subotica 1974-1994*, 1994; *Kolevka ljulja srcem : sto godina Doma za decu »Kolevka«, Subotica : »Ti si moja mama!«*, 2003; *Iskorak za budućnost : 30 godina Regionalne privredne komore – Subotica*, 2005 /drugo izdanje: *Komora za novo doba*, 2010/), u knjigama *Subotica : slike, reči, zvuci* (1989), *Kompozicije i tekstovi dr. Josipa Stantića : 60 godina muzičkog stvaralaštva* (2012) itd. Istraživala je životne putove i profesionalna postignuća uglednih Subotičanki u prošlosti grada (feljton u *Dnevniku–Subotičke* 2008. i *Rukoveti* (7–8/2009).

K. Korponaić, *Stare subotičke porodice: u traganju za oduzetom imovinom svojih predaka*, Subotica, 2012.

Aktiv novinara *Subotica* dodijelio joj je 1988. priznanje *Diploma Mayer Ottmar* za novinske tekstove o dječjoj zaštiti. Za feljton *Subotičani u traganju za imovinom svojih predaka*, o svjedočenjima i sudbinama obitelji čija je imovina oduzeta nakon Drugoga svjetskoga rata, objavljen u tjedniku *Dnevnik–Subotičke*, dobitnica je Godišnje novinarske nagrade za istraživački rad *Dnevnik–Vojvodinapresa* 2007.

Djelo: *Stare subotičke porodice : u traganju za oduzetom imovinom svojih predaka*, Subotica, 2012.

T. Žigmanov

KORŠO (**koršov**, *madž.* korsó: vrč), glineni krčag, vrč za vodu. Nalik je na *ćupicu*, uskoga grlića, za razliku od *đuge*, koja na vrhu ima široko grlo. Volumen varira od 0,5 do 5–6 litara. Ukrašavan je raznim motivima. Voda se iz njega pije na grlo kroz uski otvor na gornjem dijelu posude ili kroz *jamicu* – malu sisaljku na drški posude. U sud se stavljala jedna kuglica, koja je služila da se mućkanjem pere sud. Kako je načinjen od prirodnog materijala, u njemu je voda dugo ostajala hladna te su ga zbog toga koristili *risari* kad su za vrijeme ljetnih vrućina kosili žito. Zbog svoje krtosti, poput *đuga*, bili su kratka vijeka.

Lit.: M. Peić, G. Bačlija, *Rečnik bačkih Bunjevaca*, Novi Sad – Subotica, 1990; A. Sekulić, *Rječnik govora bačkih Hrvata*, Zagreb, 2005; A. Stantić, *Ris i obiteljska dužijanca u subatičkom ataru*, Subotica, 2011. A. Stantić, Od zemunice do salaša, *Klasje naših ravni*, 7– 8/2013, Subotica.

P. Skenderović

KOSA, željezna poljoprivredna alatka za košnju žita, ječma, trave, djeteline itd. U srednjem vijeku prikazivana je u rukama ljudskoga kostura kao nadolazeća smrt. Tada je korištena i kao oružje, pogotovo u seljačkim bunama. Ulazi u uporabu u XV. st. kao zamjena za srp u Nizozemskoj, no tada je imala upola manje kosište. Košnja kratkim kosištem s vremenom se pokazala neučinkovitom jer je odviše zamarala kosioce te su se za košnju osobito većih površina počela koristiti duža kosišta, kakva su i danas u uporabi.

Samo kosište ima dvije *ručice* (rukohvata). Za lakše *rukovetanje* između prve polukružne *ručice* i vrha kosišta bio je pričvršćen *prlj*, savijeni prut napet kao poluluk, čiji je vrh bio uzicom povezan s vrhom kosišta. On je omogućivao ravnomjernije slaganje pokošenih stabljika pšenice, što je olakšavalo *risaruši* (skupljačici, žetelici) *rukovetati* i stavljati pokošeno žito na prostrto uže.

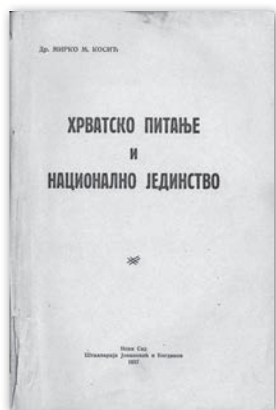
Svaka salašarska kuća koja je obrađivala zemlju imala je po nekoliko kosa. Najbolja je korištena za košnju žita u *risu*, onima koje su bile malo istrošenije kosila se djetelina i trava, a najistrošenije, koje su bile već pomalo zahrđale te se više nisu mogle dobro iskovati i naoštriti, korištene su za košnju *mišlingera* (gusto posađen kukuruz, sa stabljikom visine do oko 70 cm, koji se koristio kao stočna hrana), korova po kanalima, pokraj ograde i ceste. Za košnju žita koristile su se kose dužine od 110–120 cm kako bi *risar* (kosac) mogao imati što širi zahvat. Posebno je umijeće bilo »znat dobro otkovat kosu«.

Lit.: A. Sekulić, *Bački Hrvati*, Zagreb, 1991; L. Vojnić Hajduk, A. Kopilović, A. Stantić, *Subotička dužijanca žetvena svečanost*, Subotica, 2006.

P. Skenderović

KOSIĆ, Mirko (Velika Kikinda, danas Kikinda, 27. III. 1892. – Lugano, Švicarska, 25. VI. 1956.), sociolog, sveučilišni profesor, narodni zastupnik. Osnovnu školu polazio je u Kikindi, gdje je krenuo i u gimnaziju. Nastavlja je u Novom Sadu i Kronštadtu (Rusija), a završava u Trstu 1911. Pravo, ekonomiju i političke znanosti studira u Njemačkoj (Strassburg, München) i Švicarskoj (Ženeva, Zürich). Pred Prvi svjetski rat bio je aktivan u srpskom omladinskom nacionalnom pokretu u Austro-Ugarskoj. Nakon što je pobjegao s mobilizacije u austro-ugarsku vojsku, sudjeluje u Prvom svjetskom ratu kao dragovoljac u srpskoj vojsci u odjelu za vanjsku promidžbu, zbog čega ga je madžarski vojni sud u odsutnosti osudio na smrt. Sa srpskom vojskom bježi preko Albanije na Krf, odakle je upućen u Italiju i Švicarsku. Supruga mu je bila Margot, rođ. Knabe. Doktorirao je u Zürichu 1917. Za docenta političke ekonomije na novootvorenom Pravnom fakultetu u Subotici izabran je 1920., a u razdoblju 1925.-31. predavao je ekonomske znanosti, privrednu politiku i sociologiju kao redoviti profesor. Kako je usporedno s tim obavljao i dobro plaćenu dužnost tajnika Trgovačko-industrijske komore u Novom Sadu 1925.-30., zbog zanemarivanja nastavničkih obveza otišao je s fakulteta. Prema stvaralačkomu opusu najvažniji je srpski sociolog između dvaju svjetskih ratova. Bio je član Glavnoga odbora Radikalne stranke te narodni zastupnik za Velikokikindski srez u jugoslavenskoj skupštini na vladinoj listi Bogoljuba Jevtića 1935.-38. Za Drugoga svjetskoga rata bio je viceguverner Narodne banke Srbije. Novčano je pomagao Ravnogorski četnički pokret. Potkraj rata emigrira u Švicarsku, gdje ostaje do smrti.

Subotički *Neven* u veljači 1921. citirao ga je u osudi srbijanskog centralizma, posrbljivanja Bunjevaca i batinanja hrvatskih republikanaca, što je, prema njegovu mišljenju, pridonijelo krizi jugoslavenskoga nacionalizma. Međutim list Lazara Stipića *Narod* optužio ga je kao kolovođu studenata koji su noć prije Uskrsa prema juli-

M. Kosić, *Hrvatsko pitanje i nacionalno jedinstvo*, Novi Sad, 1937.

janskomu kalendaru 1921. godine počinili izgrede na više mjesta u gradu, uzvikujući uvredljive poruke Bunjevcima i Mađarima. Na Pravnom fakultetu u Subotici pripadao je skupini profesora koji su se zauzimali za njegovo premještanje u Novi Sad, ali mu je spočitavano da to čini zbog toga što u Novom Sadu živi i honorarno radi. Bio je protivnik centralizma i gospodarskoga izrabljivanja Vojvodine te se zauzimao za njezinu autonomiju. U knjižici *Hrvatsko pitanje i nacionalno jedinstvo* (1937.), u kojoj su objavljena tri njegova govora u Skupštini Jugoslaviji 1937. te članak *Narodno jedinstvo sa gledišta sociologije*, pretiskan iz Letopisa Matice srpske (10/1924), zauzimao se za politiku srpsko-hrvatskoga sporazuma, a postizanje političke ravnopravnosti Hrvata u Jugoslaviji i njezina unutarnjega uređenja smatrao je uvjetom njezina opstanka, pri čemu je bio protiv narodnosnoga federalizma zbog nemogućnosti razgraničenja Hrvata i Srba te se zauzimao za punu samoupravu banovina, umjesto da budu centralistički podvrgnute središnjoj vlasti. Bunjevce i Šokce smatrao je Hrvatima, a pogrešnim je smatrao srbijanska stajališta kako su Dubrovnik i Hercegovina srpski.

Važnija djela: *Pangermanizam*, Velika Kikinda, 1912; *Noviji tipični pokušaji konstituisanja sociologije*, Beograd, 1924; *Problemi savremene sociologije*, 1, Beograd, 1934; *Uvod u opštu sociologiju*, Novi Sad, 1934; *Hrvatsko pitanje i nacionalno jedinstvo*, Novi Sad, 1937.

Izvor: Povijesni arhiv Subotica, Pravni fakultet Subotica F:228. 83.

Lit.: D. Popov, *Srpska štampa u Vojvodini 1918-1941*, Novi Sad, 1983; B. Hrabak, Stanovišta bunjevačkih političara o centralizmu, autonomiji i federalizmu, *Zbornik Centra za društvena istraživanja Slavonije i Baranje*, 1/1984, Slavonski Brod; M. Simić, *Istorija subotičkog Pravnog fakulteta 1920-1941*, Beograd, 1999; *Srpski biografski rečnik*, 5, Novi Sad 2011; K. Kuntić, *Pravni fakultet u Subotici 1920.–1941.*, Subotica, 2016.

S. Mačković

KOSIR, od vrha kose odrezano sječivo duljine 30–40 cm. Uglavljeno na kratko *sapište* (držak), služi kao priručno sredstvo za košenje manjih količina trave, trske, korova, djeteline i sl., u slučajevima kada je teren nepristupačan kosi zbog njezine veličine (npr. u uvratinama, neuzoranim njivama, vrtovima itd.).

P. Skenderović

KOSSUTH, Lajos (Monok, Zemplenska županija, 19. IX. 1802. − Torino, Italija, 20. III. 1894.), revolucionar, političar, odvjetnik, vođa revolucije za neovisnost Madžarske 1848.-49. Nakon izbijanja revolucije od ožujka do sredine rujna 1848. bio je ministar financija u prvoj madžarskoj parlamentarnoj vladi grofa Lajosa Batthyánya, a nakon toga preuzeo je svu vlast u Madžarskoj, isprva kao predsjednik Odbora za obranu domovine, u svojstvu kojega je organizirao dobrovoljačke domobranske postrojbe (honvede), a nakon detronizacije Habsburgovaca od 14. IV. 1849. kao namjesnik (regent) Ugarske. Nakon kapitulacije 13. VIII. 1849. živio je u emigraciji (Turska, Velika Britanija, SAD i Italija), gdje se, kao vođa madžarskih emigranata, zauzimao za neovisnost Madžarske. Prosvjedovao je protiv Austro-ugarske nagodbe iz 1867. i ostao dragovoljno u emigraciji. Uz grofa Istvána Széchenyija i Ferenca Deáka simbol je suvremene madžarske nacije.

Bio je umjeren u društvenim reformama nastojeći sačuvati neke privilegije plemstva te je došao je u sukob s radikalnijim sudionicima revolucije (Sándor Petőfi, Mihály Táncsics). U tumačenju nacionalnih prava pokazao je isključivost za-

stupajući stajalište da su u Ugarskoj samo Mađari nacija, dok su ostali narodi samo narodnosti koje ne mogu imati vlastitih nacionalnih prava. To je bio jedan od razloga zbog kojega se Hrvatska pod vodstvom bana Jelačića pridružila Austriji u borbi protiv madžarske revolucije. Kako se u ratu odlučio na najradikalniji potez – detronizaciju Habsburgovaca – odbio je od sebe i dio zastupnika u madžarskom parlamentu te pretežno plemićkoga zapovjedništva madžarske vojske i tako ubrzao kapitulaciju Madžarske. Nakon propasti revolucije u izgnanstvu je 1851. godine prihvatio stav o nužnosti konfederacije podunavskih naroda na osnovi pune ravnopravnosti, ali se nakon objavljivanja projekta, pod pritiskom madžarskih nacionalista, od njega morao ograditi.

Tijekom 1860-ih, nasuprot vladajućoj Deákovoj stranci (*madž.* Deák Párt), poznatoj i kao »desna strana«, formirana je, među ostalim, i oporbena Stranka krajnje ljevice (*madž.* Szélső bal). Ona je poslije promijenila ime u Četredesetosmašku stranku ili Stranku ’48 (*madž.* 48-as Párt) i bila je u uskoj vezi s Lajosom Kossuthom. Na njegov nagovor iz stranke se 1874. izdvojila Stranka neovisnosti (*madž.* Függetlenségi Párt), ali su se one 1884. ujedinile u Stranku neovisnosti ’48 (*madž.* Függetlenségi és 48-as Párt). Nova je stranka u zajedničkom programu ipak prihvatila uniju s Austrijom, ali je odbacila Austro-ugarsku nagodbu. Jak kohezijski čimbenik stranke bio je kult Lajosa Kossutha sve do njegove smrti 1894., pa se često nazivala i Kossuthova stranka. Na čelo stranke 1896. izabran je njegov sin Ferenc Kossuth. Od saborskih izbora 1896. ona je stožer oporbe protiv vladajuće Liberalne stranke (*madž.* Szabadelvű Párt). Pobijedila je tek na izborima 1905. i 1906., ali je morala prihvatiti Nagodbu. Izbore je izgubila 1910. od Nacionalne stranke rada (*madž.* Nemzeti Munkapárt).

Utjecaj na politički život subotičkih Bunjevaca. U Subotici se nakon Nagodbe najprije pojavio politički program kossuthovaca 19. XII. 1868. Osim Mađara program je potpisalo i nekoliko Bunjevaca: Aurel, Ernest i Ivan (János) Mukić, Ento Vojnić, Ivan Skenderović, Luka Vojnić mlađi, Lovro Čović i Grgo Vojnić Purčar. Nekoliko mjeseci poslije pojavili su se i deákovci, a među 103 osobe potpisane ispod njihova programa nalazila su se i imena članova nekoliko najutjecajnijih subotičkih bunjevačkih porodica: Antunovića, Rudića, Vojnića, Zomborčevića… Kossuthovcima je pristupio veći broj Bunjevaca, uglavnom nižih i srednjih posjednika. O pitanju nemađarskih naroda deákovci su zastupali tolerantniji stav od kossuthovaca, pa su među potpisnicima njihova programa, osim Bunjevaca i Mađara, bila i imena subotičkih Srba i Židova. Međutim deákovci, na državnoj razini vladajuća stranka, nisu uspjeli privući dovoljan broj glasača u Subotici, te su dva subotička zastupnika u Ugarskom saboru bila iz reda oporbe – kossuthovci Ernest Mukić i Károly Varga.

Ernest Mukić

Oni će biti birani i na parlamentarnim izborima 1872. i 1875. God. 1872. za subotičkoga gradonačelnika izabran je kossuthovac János Mukić. Tražeći načina za izmjenu postojećega stanja, deákovci, a od 1875. i fuzije s strankom Srednje ljevice (*madž.* Balközép Párt) Kálmána Tisze u Liberalnu stranku i ta stranka, zaigrali su na kartu bunjevačkoga nacionalizma. Glavni akteri bili su Ago i Lazo Mamužić. Karika u tome bila je polarizacija društvenog života – osim Nacionalne kasine, osnovane još 1841., u studenome 1871. kossuthovci osnivaju Narodni krug (*madž.* Népkör), a prvoga dana 1872. počeo je s radom Deákov krug (*madž.* Deák-kör), koji će nakon dolaska Kálmána Tisze na vlast 1875. promijeniti ime u Liberalni krug. Ignorantski odnos prema Bunjevcima u Népköru

bit će jedan od glavnih razloga da Bunjevci napuste kossuthovce (ostali su Mukići, Mamužići, Pleskovići, Pletikosići i drugi koji su se pomađarili) i osnuju Bunjevačku kasinu u vrijeme gradskih izbora 1878., na kojima je kandidat Liberalne stranke bio Ago Mamužić. Međutim nakon poraza na izborima i ponovnoga izbora za gradonačelnika Jánosa Mukića veliki župan Bačke zatvorio je Bunjevačku kasinu iz formalnih razloga, a zapravo jer je služila kandidatu Liberalne stranke. Međutim nakon toga nekolicina članova Kasine na čelu s Agom Mamužićem u Budimpešti su s predsjednikom vlade Kálmánom Tiszom iz Liberalne stranke postigli politički dogovor tako da Bunjevci na izborima obore Kossuthove Mukiće i na saborskim izborima glasuju za vladine kandidate, a zauzvrat da se dopusti osnivanje Bunjevačke kasine. Ona je zatim i osnovana, iako pod imenom Pučke kasine. Liberalnoj stranci prišli su viši veleposjednički bunjevački slojevi, a isprva su je podržali i članovi Antunovićeva preporodnoga pokreta. Tako je već na izborima za Ugarski sabor 1881. Liberalna stanka u Subotici istaknula kandidate Lazu Mamužića i Moóra Horvátha, koji su trebali prekinuti dominaciju kossuthovaca Ernesta Mukića i Károlya Varge još od 1869. Na izborima je Lazo Mamužić pobijedio kossuthovca Károlya Vargu. Nakon ostavke gradonačelnika Jánosa Mukića 1884. na izborima je Lazar Mamužić ponovno nadmoćno pobijedio kossuthovca Károlya Vargu te je bio gradonačelnik sve do 1902., kada je za gradonačelnika izabran Károly Bíró iz Nacionalne stranke (*madž.* Nemzeti Párt).

U Subotici se Stranka neovisnosti ’48 prvi put uspješno pojavila na saborskim izborima u listopadu 1901. Tada je Šime Mukić, subotički vođa Stranke neovisnosti ’48, pobijedio kandidata Liberalne stranke Bélu Vermesa. U subotičkom hotelu *Hungaria* osnovana je 27. VII. 1902. »Košutova kasina«, na čijem su čelu bili Šime Mukić, János Racsmány, Grgo Saulić i Antal Csizmadia. Među osnivačima bilo je i još nekoliko osoba »naših imena« (*Neven*): Marko Stipić Švabov, Ive Peić Tukuljac, Poljaković – Kovačevi... Velikim zborom 21. IX. 1902. ispred subotičke Gradske kuće stranka je obilježila 100 godina od Kossuthova rođenja.

Na lokalnim izborima 1904. Mukićevi sljedbenici osvojili su samo 28 mjesta, nasuprot 58 koliko je osvojila Nacionalna stranka gradonačelnika Károlya Bíróa. Na saborskim izborima 1905. Subotica je, osim Mukića, za saborskoga zastupnika izabrala i Károlya Vargu, obojicu iz Stranke neovisnosti ’48, te je postala oporbeni grad privremenoj neparlamentarnoj vladi Géze Fejérváryija. Isti rezultat u Subotici su potvrdili parlamentarni izbori 1906. Na posljednjim parlamentarnim izborima pred Prvi svjetski rat u Subotici oba saborska zastupnika izabrana su iz Nacionalne stranke rada, zapravo reformirane nekadašnje Liberalne stranke.

Stranka neovisnosti ’48, poput drugih velikih madžarskih stranaka, unatoč početnim bunjevačkim očekivanjima, nije mogla ostvariti zakonom zajamčena narodnosna prava Bunjevcima, jer su vodeći ljudi stranaka, kao i cijeli politički sustav, bili u funkciji asimilacije nemadžarskih naroda, što se posebno reflektiralo na relativno malobrojne južnougarske Hrvate.

Lit.: *Neven*, 10/1901, 8,10/1902, 12/1904, 2/1905, Subotica; *Bácsmegyei Napló*, 22. VI. 1906, 21. IX. 1910, Szabadka; A. Lebl, *Građanske partije u Vojvodini 1887-1918*, Novi Sad, 1979; *Hrvatski leksikon*, 1, Zagreb, 1996; P. Rokai, i dr., *Istorija Mađara*, Beograd, 2002; M. Grlica, Lazar Mamužić, uspon, uspeh i pad; Karolj Biro gradonačelnik u potrazi za kompromisom, *Rukovet*, 4-5-6-7/2003, Subotica; *Hrvatska enciklopedija*, 6, Zagreb, 2004; M. Grlica, »Toplo gnjizdo, ugodni razgovor...«, *Hrvatska revija*, 3/2005, Zagreb; L. Kontler, *Povijest Mađarske*, Zagreb, 2007.

M. Grlica

KOSTIĆ, Konstantin (Bácsföldvár /*srp.* Bačko Gradište/, 29. VI. 1886. – Sombor, 27. X. 1940.), pravoslavni svećenik, profesor. Završio je bogosloviju u Srijemskim Karlovcima 1909. a za đakona je rukopoložen (zaređen) 1910. u Vršcu. Službovao je u Belobreškoj (*rum.* Belobreşca) i Opovu. Bio je član samoproklamirane Velike narodne skupštine u Novom Sadu 25. X. 1918.

Filozofski fakultet u Beogradu, grupu za povijest i jugoslavensku književnost, upisao 1919., a diplomirao je 1926. U Sombor je došao 1921. te je ondje radio u državnoj službi, za Bačku županiju, kao profesor u gimnaziji i od 1929. na Učiteljskoj školi. Predavao je povijest, jugoslavensku književnost i vjeronauk. Objavljivao je radove o povijesti Sombora te o Srbima i Srpskoj pravoslavnoj crkvi u Rumunjskoj u *Glasniku Istoriskog društva u Novom Sadu* i drugdje.

K. Kostić, *Bunjevci u Somboru pod vodstvom franjevaca do 1787*, Sombor, 1934.

Druga od triju knjižica iz njegove serije *Prilozi za proučavanje našeg narodnog života u Somboru* jest *Bunjevci u Somboru pod vođstvom franjevaca do 1787 godine*. U njoj Bunjevce ne smatra »posebnom narodnom grupom«, nego »ogrankom srpsko hrvatske grane Južnih Slavena«, dok za bunjevačko ime prihvaća mišljenje Jovana Erdeljanovića da potječe od pravoslavnih Srba u Dalmaciji, koji su ga dali katolicima iz podsmijeha zbog nerazumljivih molitava i bogoslužja na latinskom (zbuniti se, trabunjati, buncati: govoriti nešto nerazumljivo). Tadašnji somborski župnik Antun Skenderović stavio mu je na raspolaganje somborske crkvene matice, iz kojih je popisao 1620 bunjevačkih prezimena u razdoblju 1720.-87., što čini pretežiti dio publikacije. U njoj je popisao i sve franjevce koji su služili u Somboru 1699.-1799.

Djela: *Dva znamenita a zaboravljena groba u Somboru : kapetan somborski grof Jovan »knez Janko« Branković-Lipovac [r. oko 1675-1734] i episkop bački Jovan Jovanović [r. 1732-1805]*, Sombor, 1931; *Bunjevci u Somboru pod vodstvom franjevaca do 1787*, Sombor, 1934; *Iz prošlosti Učiteljske škole u Somboru*, Novi Sad, 1938.

Lit.: S. Vasiljević, *Znameniti Somborci*, Novi Sad, 1989; *Srpski biografski rečnik*, 5, Novi Sad 2011.

S. Mačković

KOSTIĆ, Lazo (Vranovići, Boka kotorska, 15. III. 1897. – Wettingen, Švicarska, 17. I. 1979.), sveučilišni profesor, pravnik, statističar, srpski politički emigrant. Osnovnu školu i gimnaziju polazio je u Krtolama, Kotoru, Zadru, Sarajevu i Cetinju, a maturirao je u Srijemskim Karlovcima. U Beogradu se 1919. upisao na Bogoslovni fakultet, no ubrzo je prešao na Pravni fakultet, gdje je diplomirao 1921. Radio je zatim kao dužnosnik Agrarne direkcije u Beogradu, a poslije je postavljen za tajnika Državne statistike Kraljevine SHS. Istodobno je studirao ekonomsko-sociološke znanosti u Frankfurtu na Majni, gdje je 1922. diplomirao, a 1923. doktorirao. Živio je u Beogradu, a na Pravnom fakultetu u Subotici predavao je administrativno pravo i statistiku 1928.-37., također i Javno pravo te Ekonomsku politiku i statistiku na Pravnom fakultetu u Ljubljani. Jedan je od osnivača i profesor na Visokoj ekonomsko-komercijalnoj školi u Beogradu 1937.-41. Do rata je napisao više stručnih radova i knjiga iz statistike (prvi udžbenik na srpskom iz teorijske statistike), demografije i prava (udžbenik iz upravnog prava, knjige i članci iz drugih pravnih područja). Nakon kapitulacije 1941. zauzimao je resor prometa u prvoj kvislinškoj administraciji – komesarskoj upravi Milana Aćimovića, ali je odbio ući u sljedeću vladu narodnog spasa Milana Nedića. U završnici rata emigrirao je u Švicarsku. S pozicija tvrdoga srpskoga nacionalista u inozemstvu objavljuje niz propagandističkih knjiga, knjižica i članaka, prije svega o nacionalnom pitanju s kontroverznih stajališta (osobito prema Hrvatima, hrvatsko-srpskim odnosima i bosanskim Muslimanima). Kako je kao politički emigrant u socijalističkoj Ju-

goslaviji prešućivan, mnoga su mu djela u Srbiji tiskana tek nakon pada komunizma, uključujući i pretiske. Jedan je od ideoloških temelja kulturne i ratne politike Srpske radikalne stranke Vojislava Šešelja, koja mu je objavila sabrana djela. Pokopan je u Zürichu, a posmrtni su mu ostaci 2011. preneseni u Boku.

Imao je izrazito antihrvatska stajališta, a o vojvođanskim je Hrvatima pisao u studiji *Srpska Vojvodina i njene manjine* (str. 60-76) niječući njihovo postojanje. Argumentaciju preuzima od prijeratnih i međuratnih srpskih autora (Vuk Stefanović Karadžić, Ivan Ivanić, Jovan Cvijić, Aleksa Ivić, Jovan Erdeljanović, Vasa Stajić itd.), koja se do danas koristi u propagiranju nehrvatstva bačkih Bunjevaca: Bunjevci i Šokci pokatoličeni su Srbi; u ugarskim popisima stanovništva u Bačkoj ne spominju se Hrvati, nego samo Bunjevci i Šokci; imenovanje austrijskih vlasti s kraja XVII. st. »Raci katolici« prevodi kao Srbi katolici, čemu pridodaje i austrijske i ugarske etnografe XIX. st., koji Bunjevce i Šokce nazivaju katoličkim Srbima; među Bunjevcima nije bilo hrvatstva do stvaranja Jugoslavije; do kroatizacije Bunjevaca dolazi između dvaju svjetskih ratova; prenaglašavanje važnosti Bunjevaca koji se u međuratnom razdoblju nisu osjećali Hrvatima (Mara Đorđević Malagurska, Marko Jurić); osuđivanje činjenice da se Bunjevci nakon rata prisilno uvrštavaju u Hrvate; priznaje samo postojanje Hrvata u Srijemu, ali naglašava da je njihovo podrijetlo njemačko, madžarsko, slovačko itd. Tako je poput drugih srpskih autora zanemarivao niz znanstvenih činjenica: apsolutiziranje imenovanje Bunjevaca od strane austrijskih časnika kao katoličkih Raca, a zanemarivanje činjenice da su oni sebe nazivali Dalmatinima; izrazom katolički Rac označava se u prvome redu južnoslavenski katolik; neuvažavanje procesa formiranja hrvatske nacije, u kojem su korištena mnogobrojna regionalna i subetnička imena (Iliri, Slaveni, Slavonci, Šokci, Dalmatini itd.); prešućivanje toga da Bunjevci žive i izvan Bačke; ignoriranje onih statistika i etnografa koji su Bunjevce i Šokce smatrali Hrvatima; izrazito dominiranje hrvatske svijesti među bačkim Bunjevcima u međuratnome razdoblju; odluka komunističkih vlasti da se Bunjevci službeno uvršćuju u Hrvate rezultat je nove međunacionalne politike, kojom su se, kada je riječ o Bunjevcima, željele zaustaviti velikosrpske manipulacije bunjevačkim imenom itd.

Bio je djelomično točniji u demografskim procjenama: držao da je Bunjevaca i Šokaca u vojvođanskom dijelu Bačke do sredine XX. st. bilo oko 80.000, dok je za one koji su u ostali u Madžarskoj smatrao da ih treba »uskoro otpisati« zbog »denacionalizacije« uslijed visoke etničke kompaktnosti u državi te industrijalizacije, koja zahtjeva pomicanje stanovništva, zbog koje se čak ni jezično ne mogu održati. Pogrešno je smatrao da je u poslijeratnim kolonizacijama u Bačku doseljeno oko 30.000 Hrvata (što je bio približan broj svih kolonista iz Hrvatske u Bačkoj, uglavnom Srba, dok je Hrvata kolonizirano ukupno 7000 na području cijele Vojvodine), ali je i uočio da veliku većinu nacionalno neopredijeljenih i Jugoslavena na poslijeratnim jugoslavenskim popisima zapravo čine Bunjevci nehrvati, koje smatra »virtualnim Srbima«.

Odabrana djela: *Teoriska statistika*, Beograd, 1937; *Administrativno pravo Kraljevine Jugoslavije*, 1-3, Beograd, 1933-1939; L. P. Popović [pseudonim], *Koji su glavni i osnovni srpski zlotvori? : srpsko-hrvatski odnosi poslednjih godina*, Toronto, 1953; Lj. P. Popović, *Megalomanija jednog malog i neskrupuloznog naroda : srpsko hrvatski odnosi poslednjih godina*, Hamilton, 1955; *Primeri hiljadugodišnje kulture Hrvata*, 1-5, Čikago/Hamilton, 1954-1966; *Sporni predeli Srba i Hrvata*, Chicago, 1957; *Srbija ili Jugoslavija*, Hamilton, 1959; *Obmane i izvrtanja kao podloga narodnosti : Srpsko-hrvatski odnosi poslednjih godina*, Hamilton, 1960; *O srpskom karakteru Boke kotorske*, Cirih, 1961; *Srpska Vojvodina i njene manjine*, Toronto, 1962 (Novi Sad, 1999[2]); *Katolički Srbi*, Toronto, 1963; *Krađa srpskog jezika*, Baden, 1964; *Vekovna razdvojenost Srba i Hrvata*, Melburn, 1964; *Nove jugoslovenske »narodnosti« : demografsko-etnografska studija*, Hamilton, 1965; *Nauka utvrđuje narodnost B-H Muslimana*, Toronto, 1966; *Istoriska i slična »prava« na Bosnu i Hercegovinu : izlivi hrvatske megalomanije*, Baden, 1968; *Nasilno preotimanje srpskih pisaca*, Milvoki, 1973; *Osvrt na popis narodnosti u Jugoslaviji*,

Minhen, 1973; *Srbi i Madžari u XIX i XX veku (fragmenti)*, Toronto, 1975; *Nasilno prisvajanje dubrovačke kulture*, Melburn, 1975; *Srbi i Jevreji*, Sautport, 1988; *Sabrana dela*, 1-10, Beograd, 2000.

Izvor: Povijesni arhiv Subotica, Pravni fakultet Subotica F:228.109

Lit.: M. Simić, *Istorija subotičkog Pravnog fakulteta 1920-1941*, Beograd, 1999; *Srpski biografski rečnik*, 5, Novi Sad, 2011; K. Kuntić, *Pravni fakultet u Subotici 1920.-1941.*, Subotica, 2016.

S. Mačković

KOŠARA (*rus*. koš, *polj*. kosz > *prasl*. i *starosl*. košь), **1.** u bačkih Bunjevaca naziv za salašarski objekt u kojem su se tradicionalno držali konji, konjušnica, staja za konje; **2.** na manjim salašima, a u novije doba, s nestankom konjske vuče, i šire označava staju za držanje sve krupne stoke (konji, goveda). U tom širem značenju koristi se i u zapadnohercegovačkih Hrvata.

Odlikuje se malim, visoko postavljenim prozorima za prozračivanje. Na suprotnoj strani od ulaza ili bočno nalaze se jasle. Izvorno je kostur (stijenke) objekta pleten od pruća i ozidan nepečenom glinom, pa otuda i naziv. Tradicionalno su pokrivane trskom, djelomično i crijepom nad nastrešnicom. U potkrovlju se drži konjska oprema i razne vrste pomoćnog pribora za stoku i poljodjelstvo.

Lit.: M. Peić, G. Bačlija, *Rečnik bačkih Bunjevaca*, Novi Sad – Subotica, 1990; A. Sekulić, *Rječnik govora bačkih Hrvata*, Zagreb, 2005; A. Kraljević, *Ričnik zapadnoercegovačkoga govora*, Široki Brig – Zagreb, 2013; A. Stantić, Od zemunice do salaša, *Klasje naših ravni*, 7-8/2014, Subotica.

S. Bačić

KOŠTAK, dio pribora za čišćenje lule. Izrađuje se od kosti u obliku okrugle čačkalice (takve je i debljine), duljine oko 10 cm, s time što na jednom kraju ima završetak u obliku puceta, kao *malo puce* od košulje. Služi za čišćenje kanala na luli koji povezuje mjesto izgaranja duhana i *kamiša* – dugačke tanke cijevi na koju se natakne lula, kroz koju prolazi dim do pušačevih usta. Kako je taj kanal u obliku cjevčice veoma tanak, u njemu dolazi do taloženja katrana i ostalih nečistoća iz dima, što dovodi do postupna začepljivanja. Zbog toga se cjevčica povremeno čisti tako da se *kamiš* izvuče iz lule, uzme se *koštak* tako da se dio na kojem se nalazi proširenje u obliku *malog puceta* stavi između palca i kažiprsta i stisne se te se vrh polako, uz obrtanje, gura kroz cjevčicu od gornjeg djela, od mjesta s kojega je izvađen kamiš, dolje prema unutarnjemu dijelu lule, gdje izgara duhan. Postupak se ponavlja nekoliko puta, sve dok *koštak* ne prolazi lako kroz cjevčicu. Vezuje se tankom uzicom ili tankom kožicom za vreću s duhanom (*duvankesa*) na kojoj je visio kao privjesak da se ne bi izgubio i da bi uvijek bio pri ruci.

Lit.: M. Peić, G. Bačlija, *Rečnik bačkih Bunjevaca*, Novi Sad – Subotica, 1990; A. Sekulić, *Rječnik govora bačkih Hrvata*, Zagreb, 2005; B. Vujkov, *Krilati momak*, Subotica, 2005.

P. Skenderović

KOŠTUNICA, Vojislav (Beograd, 24. IV. 1944.), pravnik i političar. Pravni fakultet završio u Beogradu, gdje je radio kao asistent, magistrirao, te doktorirao 1974., kada je sa skupinom srpskih profesora uklonjen sa sveučilišta zbog kritike jugoslavenskih ustavnih promjena 1969.-74. Nakon toga radi na Institutu društvenih nauka i Institutu za filozofiju i društvenu teoriju u Beogradu i objavljuje radove iz ustavnog prava, političke teorije, političke filozofije i parlamentarne demokracije. Kao član Odbora za obranu slobode misli i izražavanja, u kojem su se okupili najistaknutiji srpski intelektualci disidenti, 1980-ih angažiran je na zaštiti ljudskih prava u Jugoslaviji zbog povreda slobode mišljenja i političkog uvjerenja. U prosincu 1989. sudjelovao je u osnivanju Demokratske stranke, a nakon sukoba u njoj 1992. osnovao je Demokratsku stranku Srbije (DSS), kojoj je na čelu do 2014. Bio je zastupnik u Skupštini Srbije 1990.-97. Od 1990-ih održava dobre odnose s radikalnim vođama bosanskih Srba. Suosnivač je Demokratske oporbe Srbije (DOS) 2000. te je kao njezin najpogodniji kandidat pobijedio na predsjedničkim izborima u rujnu 2000. i postao predsjednik Savezne Republike Jugoslavije (SRJ). Tu je dužnost obnašao do raspada SRJ i stvaranja Državne zajednice

Srbije i Crne Gore 2003. Sukobljavao se s premijerom Srbije Zoranom Đinđićem oko politike prema Haškom tribunalu i smjera unutarnjeg razvoja Srbije. U vrijeme dok je bio predsjednik dviju koalicijskih Vlada Srbije 2004.-08. pravi otklon od Đinđićeve politike, restaurira mnoge elemente Miloševićeva režima, sve više se približava desnom političkom spektru, ističe se sve oštrijim nacionalističkim izjavama i protuzapadnom politikom. Jedan je od glavnih političkih aktera koji je pasivnim držanjem onemogućavao ostvarenje politika suočavanja s prošlošću u Srbiji kao i primjenu lustracije. Tijekom njegova mandata prestala je postojati Državna zajednica Srbije i Crne Gore (svibnja 2006.), na sumnjivom dvodnevnom referendumu potvrđen je novi ustav Srbije (studenog 2006.), a Kosovo je proglasilo neovisnost (2008.).

Njegov izbor za premijera Srbije 2004., nakon Đinđićeva ubojstva i kratkotrajne vlade Zorana Živkovića, za bačke je Hrvate značio restauraciju političke, medijske, stručne i materijalne potpore vlasti organizacijama Bunjevaca koji se ne osjećaju Hrvatima (saveznika Slobodana Miloševića 1990-ih), uz istodobno ograničavanje prava hrvatskoj manjini. To dolazi do izražaja osobito nakon prestanka postojanja Ministarstva za ljudska i manjinska prava Državne zajednice Srbije i Crne Gore 2006., kada je, pod izlikom da je razina ljudskih i manjinskih prava u Srbiji zadovoljavajuća te da za taj resor nije potrebno posebno ministarstvo, na republičkoj razini formirana tek Služba za ljudska i manjinska prava Vlade, na čelu s Petrom Lađevićem, Srbinom iz Hrvatske. Unatoč oscilacijama, obnova potpore srbijanskih vlasti izgradnji institucija tzv. bunjevačke nacije, koju je utemeljila njegova Vlada, ostala je konstanta srpske politike prema bunjevačkim Hrvatima, koja je tzv. bunjevačko pitanje čak bezuspješno pokušala preliti i u Madžarsku.

Lit.: *Hrvatska enciklopedija*, 6, Zagreb, 2004; *Enciklopedija Britanika*, 4, Beograd, 2005; N. Popović, K. Nikolić, *Vojislav Koštunica – jedna karijera*, Beograd, 2006.

S. Bačić

KOŠULJA, muški i ženski odjevni predmet u bačkih Hrvata.

Muška je košulja u Bunjevaca i Šokaca izrađivana od domaćega lana i konoplje, a potkraj XIX. st. u uporabu je ušlo i pamučno tvorničko platno. U Bunjevaca je na leđima i rukavima bila naborana (*namrskana na sitne mrske*), preko ramena je imala *zakrpe* (ojačanja od platna), a ispod pazuha bila je proširena umetkom od domaćega platna, tzv. *laticom*. Prvotno nije imala *pucad*, nego se vezala vrpcama. Svečane su košulje mogle biti ukrašene bijelim ili zlatnim vezom, i to ponajprije na *obašvi* (kragni) i *njidrima* (prsima).

Svečana bunjevačka muška košulja

Ženska se košulja također najprije izrađivala od lanena i konopljina platna, a poslije od pamučna. Svečana je košulja izrađivana od najfinijega platna, koje se nazivalo *tanki*, prema nitima zvanima *tančica* i *začunčanica*. Na oplećcima i rukavima bile su najbogatije izvezene. Rukavi su završavali nabranim i lepršavim *taclijama*, vezenim i šupljikastim zarukavljem, obrubljenim iglom šivenim čipkama, tzv. *kericama*. Osim košulja koje su izrađivane čunčanjem, ženska košulja izrađivana je i od debljeg platna, ukrašena bijelim ili zlatnim vezom na duljini rukava, na *obašvi*, *njidrima* i oplećcima. Ženska košulja mogla je biti na zakopčavanje (do visine prsa) ili je imala običan vratni izrez ukrašen vezom. Svakidašnje košulje uglavnom su imale zakrpe i rukave do lakata.

K. Suknović

KÓTER (koternjak), u Bunjevaca, ograđeni prostor od pruća, pokretni kokošinjac za kvočku i piliće. Izrađen je od ispletena vrbova pruća u obliku stošca i prema potrebi se premješta s mjesta na mjesto.

Nerijetko su ga ljudi obljepljivali blatom – mješavinom *žute zemlje* (ilovače), pljeve i vode. Služio je kao privremeni kokošinjac tijekom ljeta.

Lit.: M. Peić, G. Bačlija, *Rečnik bačkih Bunjevaca*, Novi Sad – Subotica, 1990; A. Stantić, *Kruv naš svagdanji*, Subotica, 2001; A. Sekulić, *Rječnik govora bačkih Hrvata*, Zagreb, 2005.

P. Skenderović

KOVAČ, Antun – Pašin (Tuna) (Monoštor, 4. IV. 1945.), pučki pjesnik, kulturni djelatnik. Sin je Antuna i Anice, rođ. Šimunov. Osnovnu školu završio je u rodnom mjestu (1960.), a srednju tehničku u Subotici (1964.), gdje je apsolvirao i na Višoj građevinskoj školi (1967.). Radio je kao projektant za ceste u somborskom GP *Dušan Staničkov* do 1990., a potom u *Projektbirou* do 2009.

Pisanjem pjesama počeo se baviti još kao srednjoškolac, a intenzivnije od kraja 1990-ih s pojavom somborskoga lista *Miroljub*, u kojem do danas redovito objavljuje. U teškim vremenima nakon Drugoga svjetskoga rata inspiraciju je pronalazio u siromaštvu i bijedi koji su tada vladali selom, a danas u suvremenim deformacijama – prekomjernoj uporabi droge, duhana, alkohola, preobilnoj prehrani, gramzivosti, nepoštenju, prijevarama, dvoličnosti, netoleranciji i sl. Pjesnik je osebujnoga stila, čiji su sastavi u svakom pogledu specifični i odmah prepoznatljivi. To su često originalni, katkad već zaboravljeni stari izrazi te pomalo neobičan sklop rečenica, uporaba padeža i slično. Upravo tom specifičnošću želi sačuvati od zaborava posebnosti naroda kojemu pripada i sredine iz koje potječe. Uglavnom piše lokalnom monoštorskom ikavicom, koristeći se starim šokačkim izrazima, uz puno specifičnoga humora i rime. Pjesme je objavljivao je u *Glasilu GP Dušan Staničkov*, *Miroljubu*, *Hrvatskoj riječi*, *Zvoniku*, *Subotičkoj Danici*, *Klasju naših ravni*, zbirkama poezije s Rešetaračkih susreta pjesnika (Rešetari, Hrvatska), *Lira naiva* (Subotica), *Preprekovo proljeće* (Novi Sad), *Monoštorska lirska traganja 1938 – 1998*, *Šokačka čitanka* (Osijek), *Dukat ravnice* (Sombor) i dr. Za svoje pjesme dobio je prvu nagradu na tradicionalnoj manifestaciji *Šokačko veče* (2008., Sonta) i drugu nagradu za *najlipču preljsku pismu* na Velikom prelu 2007. (Subotica).

A. Kovač, *Na dvoru Pašinog Tune*, Subotica, 2009.

U HKUD-u *Vladimir Nazor* iz Sombora član je Upravnog odbora, Uredništva lista *Miroljub*, pročelnik literarne sekcije, član pjevačke i dramske sekcije itd. Član je i KUDH *Bodrog* iz Monoštora.

Kao umirovljenik živi u Somboru.

Djela: *Na dvoru Pašinog Tune*, Subotica, 2009; *Pisma, ljubav, vino i/kavica*, Subotica, 2014.

Lit.: M. Đanić, Pjesnik specifičnog stila, *Miroljub*, 2/2007, Sombor; M. Đanić, Antun Kovač – Pašin, *Miroljub*, 3/2008, Sombor; Z. Vasiljević, Vjeran šokačkoj ikavici, *Hrvatska riječ*, 487, Subotica, 27. VII. 2012; Z. V., Šokačka ikavica u rimi, *Hrvatska riječ*, 597, Subotica, 12. IX. 2014; Z. V., Poezija na šokačkoj ikavici, *Hrvatska riječ*, 603, Subotica, 23. X. 2014.

M. Đanić

KOVAČ, Daniel (Subotica, 17. X. 1966.), kipar, sveučilišni profesor. Sin je Pétera i Lovorke, rođ. Bakšić, rodom iz Milne na Braču. Osnovnu školu završio je u Zagrebu, kao i Matematičko-informatički obrazovni centar (MIOC) 1985. Najprije je studirao na Arhitektonskom fakultetu u Zagrebu 1986.-88., a zatim upisuje Nastavnički odsjek na Akademiji likovnih umjetnosti (ALU) u Zagrebu. Diplomirao je kiparstvo u klasi prof. Mire Vuce kao prof. likovne

kulture 1996. Bio je voditelj Galerije VN u Zagrebu 1997.-2003. Na katedri za kiparstvo ALU u Zagrebu asistent je od 2003., docent od 2008., a izvanredni profesor od 2012.

Od 1991. ostvario je petnaestak samostalnih izložaba skulptura, instalacija i ambijenata te je izlagao na više od pedeset skupnih izložaba u Hrvatskoj i inozemstvu. Djela su mu otkupljena za zbirke Gliptoteke HAZU u Zagrebu, Muzeja moderne i suvremene umjetnosti u Rijeci, Muzeja suvremene umjetnosti u Zagrebu i Galerije umjetnina u Splitu. Dobitnik je Nagrade V. trijenala hrvatskoga kiparstva 1994., Nagrade ALU iz Zagreba 1997., Velike nagrade IX. trijenala hrvatskoga kiparstva 2006., pobjednik je na prvom međunarodnom natječaju Virtualnoga muzeja Dotrščina za privremene memorijalne intervencije u zagrebačkom spomen-parku Dotrščina 2015. Cjelokupni opus skulptura do 2004. u formi je reprodukcija okupljen u monografiji u izdanju *Frakture* iz Zaprešića. Član je Hrvatskoga društva likovnih umjetnika (HLDU) iz Zagreba.

Na umjetničkoj se sceni pojavio 1990-ih kao predstavnik konceptualne skulpture neokonstruktivističkoga izričaja. Prvi su mu radovi na tragu promišljanja britanske suvremene skulpture, geometrijskih kompozicija velikog formata, koje definiraju formu koegzistencijom različitih materijala, poput umjetne kože, pleksiglasa, katrana, drveta i metala. U kasnijim radovima pokazuju zanimanje za konceptualniji pristup različitim temama autoreferencijalnoga, kao i društveno-socijalnoga sadržaja, pri čemu se koristi tehnikama od video-instalacija do performansa.

Izvor: Osobna izjava Daniela Kovača iz Zagreba.

Lit.: D. Kovač, *Daniel Kovač / Klaudio Štefančić*, Zaprešić, 2004; *Daniel Kovač* [katalog izložbe u Galeriji Zlati Ajngel], Varaždin, 2005.

E. Hemar

KOVAČ, Ivan (Monoštor, 12. IV. 1931. – Sombor, 21. IV. 2010.), učitelj, kulturni djelatnik, pisac. Rođen je u skromnoj obitelji Stipana i Marije, rođ. Šimunov. Prvih pet razreda osnovne škole polazio je u Monoštoru, a niže razrede gimnazije u Somboru. Učiteljsku školu u Somboru završio je 1951. poslije čega se kao učitelj zaposlio u osnovnoj školi u Beregu, gdje je bio i ravnatelj 1958.-63. Uz obveze vezane za posao, skupa sa suprugom Radojkom, rođ. Amidžić, aktivno je djelovao i u tamošnjem KPD-u *Silvije Kranjčević* (danas: HKPD *Silvije Strahimir Kranjčević*) te u sportskim i društvenim organizacijama. God. 1963. upošljava se u somborskoj Gradskoj knjižnici, gdje je vodio matičnu službu do umirovljenja 1986.

Ivan Kovač

Organizirao je više izložaba knjiga priređenih u povodu suradnje gradova Sombora, Osijeka i Subotice, a autor je više kataloga i bibliografija. Napisao je monografije o narodnim knjižnicama u Beregu, Bezdanu, Gakovu, Kljajićevu i Stanišiću, o NK *Dunav* iz Monoštora, o Dobrovoljnom vatrogasnom društvu iz Berega, o narodnom umjetniku sviraču Miki Ivoševu iz Berega, a suautor je i monografije HKUD-a *Silvije Strahimir Kranjčević* iz Berega i jednoga priručnika za osnovne škole. Stručne priloge objavljivao je u mnogim časopisima i listovima: *Bibliotekarski godišnjak Vojvodine* (Novi Sad), *Misao* (Novi Sad), *Medicinski vesnik* (Sombor), *Dometi* (Sombor), *Somborske novine*, *Miroljub*, *Bunjevačke novine*, *Hrvatska riječ*, *Dnevnik* (Novi Sad) i *Metalac* (Sombor). Bio je promicatelj stvaralaštva pjesnika i književnika Ante Jakšića. Bio je predsjednik Predsjedništva Saveza bibliotečnih radnika Vojvodine, a kao društveni djelatnik u Somboru bio je član savjeta više obrazovnih i kulturnih

institucija. Za rad u području kulture primio je više priznanja: nagradu Zajednice kulture Sombora (1972.), Zlatnu značku KPZ-a Srbije (1976.), Lipanjsku nagradu KPZ-a Općine Sombor (1976.) i nagradu Zajednice matičnih biblioteka Srbije *Milorad Panić – Surep* (1986.).

U upravni odbor KUD-a (danas: HKUD-a) *Vladimir Nazor* izabran je 1964. U njemu je obnašao i više dužnosti (tajnik, voditelj knjižnice, pročelnik folklorne i šahovske sekcije). Jedan je od idejnih pokretača somborskoga hrvatskoga lista *Miroljub* (1998.), u kojem je bio i član uredništva. Za uspješan rad Društvo mu je dodijelilo Spomen-diplomu (1978.) te Plaketu s likom Vladimira Nazora (1986.).

Djela: *Upoznajmo Somborski srez: građa za nastavno-vaspitnu oblast Poznavanje prirode i društva u I, II i III razredu osnovne škole* (suautor), Sombor, 1960; *Katalog zavičajnih knjiga Sombora*, Sombor, 1978; *Katalog rariteta Somborske biblioteke*, Sombor, 1979; *Narodna knjižnica i čitaonica u Gakovu*, Sombor, 1983; *Narodna knjižnica i čitaonica u Kljajićevu*, Sombor, 1984; Bibliografija »Dometa« 1984–1994., *Dometi*, 78–79, Sombor, 1994; *Narodna knjižnica i čitaonica u Stanišiću*, Sombor, 1985; *Narodna knjižnica i čitaonica »Čika Jova« u Bačkom Bregu* 1945–1985., Sombor, 1985; *Fudbalski klub »Dunav« u Bačkom Monoštoru 1926–1996.*, Bački Monoštor, 1996; *Čitaonice u Bezdanu do 1945. godine*, Sombor, 1998; *Mika iz Berega i njegovi dani*, Bački Breg, 1999; *Dobrovoljno vatrogasno društvo u Bačkom Bregu*, Bački Breg, 2002; *Hrvatsko kulturno prosvetno društvo »Silvije Strahimir Kranjčević« u Bačkom Bregu* (suautor s M. Katačić), Bački Breg, 2004; Bibliografija »Dometa« 1994–2004., *Dometi*, 118/119, Sombor, 2004.

Lit.: V. Jokanović i dr., *Mala jugoslovenska enciklopedija bibliotekarstva*, Beograd, 1988; M. Đanić, Ivan Kovač – prosvjetni i kulturni djelatnik, *Miroljub*, 2/2007, Sombor; M. Đanić, In memoriam Ivan Kovač, *Miroljub*, 3/2010, Sombor.

M. Đanić i M. Šeremešić

KOVAČ, Lajčo (Subotica, 20. VI. 1923.), otorinolaringolog. Sin je Stipana i Kate, rođ. Marjanušić. Supruga Mirjana, profesorica srpsko-hrvatskoga jezika, bila je kći Matije Evetovića. Osnovnu i srednju školu završio je u Subotici. Studij započet 1941. na Medicinskom fakultetu u Segedinu prekinuo je 1944., kada je mobiliziran u VIII. vojvođansku brigadu. Nakon demobilizacije studij je nastavio na Medicinskom fakultetu u Zagrebu, gdje je diplomirao 1949. Počeo je raditi u Općoj bolnici u Subotici, a temeljem Zakona o civilnoj mobilizaciji stručnoga kadra 1951. upućen je u Obilić (Kosovo) na rad u mjesnoj ambulanti. Specijalizirao je otorinolaringologiju (ORL) na Klinici za ORL u Zagrebu 1952.-54. Usavršavao se na klinikama za ORL u Heidelbergu i Zagrebu. Za načelnika Odjela za bolesti uha, nosa i grla subotičke bolnice imenovan je 1959., a 1972. postavljen je za direktora bolnice. Bio je upravnik OOUR-a (osnovna organizacija udruženoga rada) za kirurške bolesti i reanimaciju 1978.-86., a zatim savjetnik za znanstveno-istraživački rad i usavršavanje radnika Radne zajednice zajedničkih služba Zdravstvenoga centra u Subotici do 1988., kada je umirovljen.

Lajčo Kovač

Osim uobičajenih operativnih zahvata i rutinskoga rada, uspješno je rješavao problem korozivnih oštećenja jednjaka medikamentozno i bužiranjem jednjaka putem ezofagoskopije pod kontrolom oka, vršio je ekstirpaciju podviličnih pljuvačnih žlijezda, timpanoplastiku, prvi je u Subotici učinio laringoskopiju (1975.) i prvu ugradnju aeracijskih cjevčica (1984.).

Kao stručni suradnik u Zavodu za slušno oštećene osobe, radio je na otkrivanju djece s oštećenim sluhom, a inicirao je otvaranje Odjela za predškolsku rehabilitaciju djece s oštećenim sluhom. U nekadašnjoj Dječjoj bolnici na Paliću uveo je preglede bolesnika bronhoskopijom, vršio bronholavažu i bronhoaspiraciju. Samo-

stalno i u suatorstvu stručne radove objavljivao je u nekoliko tematskih zbornika (1967., 1968., 1975.) te *Medicinskom pregledu* (Novi Sad, 1997.).

Osim što je obnašao više dužnosti u liječničkim društvima i društvenih funkcija, bio je i zastupnik u Skupštini Vojvodine. Dobitnik je Listopadske nagrade *Oslobođenje Subotice* (1967.), Ordena zasluga za narod sa srebrnom zvijezdom, Orden rada II. reda, Ordena rada sa zlatnom zvijezdom i drugih priznanja.

Izvor: Arhiva Opće bolnice u Subotici.

Lit.: M. Sente, *Istorijat ORL službe u Subotici*, Subotica, 1997; E. Libman, *Istaknuti lekari Subotice (1792-1992)*, Subotica, 2003; D. Rokvić, *Koje ko u Subotici*, Subotica, 2006.

E. Libman

KOVAČ, Marko (Bereg, 25. III. 1941.), liječnik, kardiolog, sveučilišni profesor. Rođen je u obitelji zemljoradnika Adama i Age, rođ. Nikolin, kućanice. Obitelji je imovina konfiscirana 1948. i protjerana iz sela, ali se sljedeće godine vratila i živjela u siromaštvu. Prva četiri razreda osnovne škole završio je u rodnom mjestu, a na savjet tada novopridošloga učitelja Ivana Kovača osmogodišnju školu i gimnaziju završio je u Somboru 1960., što je bilo ključno za njegovo životno opredjeljenje. Diplomirao je na Medicinskom fakultetu u Novom Sadu 1967. Nakon obavljanja obveznoga liječničkoga staža u Kliničkoj bolnici u Novom Sadu upošljava se kao liječnik opće medicine u Domu zdravlja Vrbas u ambulanti Bačko Dobro Polje, a nakon nekoliko mjeseci u Domu zdravlja Sombor u ambulanti Monoštor, gdje je radio iduće tri godine.

Specijalizaciju iz interne medicine počeo je na Internoj klinici u Novom Sadu 1971. Nakon završenoga specijalističkoga staža i polaganja specijalističkoga ispita 1975. radi na kardiološkom odjelu Interne klinike Kliničke bolnice u Novom Sadu, uglavnom na odjelu neinvazivne dijagnostike. Nakon godinu dana rada kao specijalist internist postavljen je za obnašatelja dužnosti načelnika novoosnovanoga Centra za rehabilitaciju kardiovaskularnih bolesnika na Andrevlju (Fruška gora), gdje ostaje sve do otvaranja Instituta za kardiovaskularne bolesti u Srijemskoj Kamenici 1977., kada prelazi u tu ustanovu, gdje je radio do umirovljenja. U novoformiranom Institutu radi na odjelu neinvazivne dijagnostike, gdje je od 1978. šef prvoga ehokardiografskoga laboratorija u Vojvodini.

Doktorsku disertaciju *Procena plućnog protoka ehokardiografijom i cardiac dopplerom i invazivnom hemodinamskom obradom kod pacijenata sa ASD-om pre i posle operacije* obranio je 1989. na Medicinskom fakultetu u Novom Sadu. Usavršavanje iz ehokardiografije obavio je u Kliničkoj bolnici u Zemunu kod prof. dr. Ivana Lambića, zatim u dva navrata na klinici *Rebro* u Zagrebu kod prof. dr. Ive Čikeša te u ehokardiografskoj školi koju je organizirala tvrtka SKI (Smith Kline Instruments) u Londonu te u San Dijegu u Kalifomiji (SAD) 1986. i 1990.

U Institutu u Srijemskoj Kamenici uveo je i usavršio sve ehokardiografske tehnike u dijagnostici oboljenja kardiovaskularnoga sustava koje se koriste u svijetu, a na inicijativu prof. dr. Ninoslava Radovanovića 1987. prvi je u bivšoj Jugoslaviji uveo intraoperativnu ehokardiografiju. Radovi su mu objavljivani kako na nacionalnim tako i na europskim i svjetskim kongresima na svim kontinentima.

U nastavi sudjeluje još od 1974. kao vježbodržač na predmetu Interna medicina na Internoj klinici Kliničke bolnice u Novom Sadu. Na Medicinskome fakulteta u Novom Sadu u zvanju asistenta nalazi se do 1993., kada je izabran za docenta, a 1997. u zvanje izvanrednoga profesora na predmetu Interna medicina. Za redovitoga profesora izabran je 2003. Bio je redoviti predavač na ehokardiografskoj školi u Kragujevcu na temu Intraoperativna ehokardiografija. Bio je načelnik odjela za utrazvučnu dijagnostiku te zamjenik direktora Instituta za za kardiovaskularne bolesti u Srijemskoj Kamenici do odlaska u mirovinu 2006.

Suautorske radove objavljivao je u časopisima *Medicinski pregled* (Novi Sad, 3-4/1975, 5-6/1975, 3-6/1978, 1-2/1982, 5-6/1982, 5-6/1983, 9-10/1984, 7-8/1987) i *Medicina danas* (Novi Sad, 1-2/2006). Suautor je više udžbenika (*Plućna hipertenzija : etiopatogeneza, klinika, dijagnostika, lečenje i prevencija*, Novi Sad, 1985, 1988², 2000³; *Ultrazvuk u medicini*, Beograd, 1997; *Interna medicina*, 1-3, Novi Sad, 2006, 2009², 2012³) i knjige *Quality of life after open heart surgery* (Novi Sad, 1997).

Od 1983. do 1991. svaki zadnji vikend u mjesecu obavljao je i ehokardiografske preglede na kardiološkom odjelu bolnice u Virovitici. Od 1992. radi u Privatnoj poliklinici *Prim. Dr. Marić*, najprije nekoliko popodneva tjedno, a od 2006. puno radno vrijeme.

Živi u Petrovaradinu.

Izvor: osobni iskaz Marka Kovača.

Lit.: *Enciklopedija Novog Sada*, 12, Novi Sad 1999.

Ž. Kolar i I. Kovač

KOVAČ, Stipan (Monoštor, 29. I. 1946.), samouki slikar. Rođen je u brojnoj obitelji ruganoga nadimka Malanka, od oca Stipana i majke Anice – Anke, rođ. Penic. Osnovnu školu završio je u rodnom mjestu, a srednju poljoprivrednu u Somboru. Započeo je studij na Poljoprivrednom fakultetu u Novom Sadu, ali ga nije zvršio te se uposlio u PIK-u *Sombor*, u kojem je proveo veći dio radnoga vijeka u Somboru te u Gakovu. Od 1980. živi u Somboru, a u mirovini je od 2009.

Iako je slikarski talent pokazao u osnovnoj školi, slikanjem se više počeo baviti od 1990. Tehnike koje koristi jesu ulje na platnu i pastel. Radi i murale. Motivi su zavičajni i u njima prevladava jaka nostalgija, osobito prema rodnom mjestu: Monoštor iz staroga vremena (ljudi, *tršćare*, ulice, konji kroz godišnja doba i sl.), kao i njegova okolica (voda, šuma i sl. također kroz godišnja doba), a u novije i stari Sombor. Imao je do sada 26 samostalnih izložaba (Novi Sad, Kovin, Kruševac, Sombor, Subotica, Zrenjanin, Bečej…), sudionik je na oko 380 kolektivnih izložaba i više od 300 slikarskih kolonija. Više od 200 slika dao je u dobrotvorne svrhe.

Lit.: S. V., Zavičaj na slikama Stipana Kovača, *Hrvatska riječ*, br. 9, Subotica, 28. III. 2003; Đ. Kukić, Dopisnica: Sombor : Ulica sa jednim kućnim brojem, *Danas*, 13. IX. 2009, Beograd; Z. Vasiljević, Stipan Kovač, slikar prepoznatljivih monoštorskih motiva: Nostalgija za vremenom kada se stvaralo iz pepela, *Hrvatska riječ*, br. 472, Subotica, 13. I. 2012.

Ž. Šeremešić

KOVAČ STRIKO, Elizabeta (Subotica, 10. IV. 1943.), matematičarka. Kći je dr. Mirka, ginekologa, i Ruže, rođ. Dulić, a unuka Istvána Kóvacsa Sztrikóa, službenoga gradskoga vrtlara (*madž.* városi műkertész), zaslužnoga za ozelenjivanje subotičkih ulica i uređenje parkova u razdoblju od 1890-ih do 1930-ih. Gimnaziju je završila 1962. u Subotici, diplomirala je 1966. na Matematičkom odsjeku Prirodoslovno-matematičkoga fakulteta u Zagrebu, a doktorirala 1975. u Heidelbergu (Ruprecht-Karls-Universität) tezom *Svojstvo konačnih jednostavnih grupa M_{24}, He und $L_5(2)$ [Eine Kennzeichnung der endlichen einfachen Gruppen M_{24}, He und $L_5(2)$].*

U Zagrebu je od 1968. asistentica na Katedri za matematiku Građevinskoga fakulteta, od 1971. u Zavodu za primijenjenu matematiku Elektrotehničkoga fakulteta, a na Fakultetu prometnih znanosti od 1980. docentica te od 1999. izvanredna profesorica. Usavršavala se 1973.-75. u Heidelbergu, a 1985.-2003. više puta u Hagenu (Fernuniversität). Glavna su područja njezina znanstvenoga rada teorija konačnih grupa i numerička linearna algebra. Radove je objavila u časopisima *Journal of Algebra* (New York, 1976.), *Linear Algebra and Its Applications* (New York, 1991., 1995.), *Promet* (Zagreb, 1998., 2001.-02.) i *Glasnik matematički* (Zagreb, 2001., 2005.). Autorica je udžbenika *Matematika II* (1999.) za studente prometnih znanosti i suautorica sveučilišnoga udžbenika *Vjerojatnost i statistika* (2008.).

Djela: *Matematika II*, Zagreb, 1999; *Vjerojatnost i statistika* (suautori Tomislav Fratrović i Božidar Ivanković), Zagreb, 2008.

Lit.: *Spomenica. 40. obljetnica Fakulteta elektrotehnike i računarstva 1956-1996*, Zagreb 1996.; *Spomenica PMF. 120 godina nastave prirodoslovlja i matematike na Sveučilištu u Zagrebu 1876-1996*, Zagreb, 1996.

J. Ivančić

KOVAČEV, Marin (Bereg, 12. III. 1912. – Cochabamba, Bolivija, 30. III. 1998.), isusovac, misionar. Sin je Antuna i Marije, rođ. Balatinac. Pučku školu završio je u rodnom selu. Gimnaziju polazi u Baču i Subotici, a posljednje dvije godine u isusovačkoj gimnaziji u Travniku. Kao klerik Bačke biskupije (Bačke apostolske administrature) tijekom bogoslovnoga studija u Zagrebu stupio je 1933. u Družbu Isusovu. Novicijat je dovršio u Pullachu kraj Münchena, gdje je diplomirao na isusovačkom Filozofskom fakultetu. Nakon toga upućen je na studij prirodnih znanosti u Zagreb, gdje je na Prirodoslovno-matematičkom fakultetu diplomirao botaniku, zoologiju, geologiju, kemiju i mineralogiju. Na Papinsko sveučilište Gregoriana u Rim odlazi 1941. te ondje završava teološki studij. Za svećenika je zaređen 1943. u crkvi sv. Ignacija Loyolskoga u Rimu.

Marin Kovačev

Neko je vrijeme kao mladi svećenik radio među hrvatskim emigrantima u Permu kraj Ancone i u Napulju. Kako se nije mogao vratiti u domovinu, Argentinska provincija Družbe Isusove prima ga 1946., gdje je predavač u Kolegiju u Santa Feu. Iduće godine provincijal ga šalje u Kolegij u Sucre (Bolivija), gdje je najprije duhovnik, a onda i predaje botaniku, zoologiju i francuski u gimnaziji te vjeronauk u nekim pučkim školama. Istodobno je bio i ravnatelj tamošnjega Arheološkoga muzeja. Duhovnikom u bolnici u Cochabambi je 1955.-58., a istodobno predaje ljekovito bilje na Farmaceutskom fakultetu Sveučilišta u Caracasu (Venezuela). No više ga privlači rad s bolesnicima i siromašnima te se 1958. vraća u Boliviju, u Oruro, gdje je sljedeće 34 godine bio glavni kapelan bolnice sv. Ivana od Boga, a neko je vrijeme bio kapelan u isusovačkoj župi Naše Gospe Fatimske i istodobno predavao u tamošnjoj katoličkoj gimnaziji sv. Tome Akvinskoga. Od 1970. član je novouspostavljene Bolivijske provincije Družbe Isusove. U Oruru je razvio veliku karitativnu i misionarsku djelatnost, besplatno dijeleći hranu i lijekove siromasima i bolesnicima te pomažući Indijance i siromašne radnike s polja. Prefektura Orure te hrvatska kolonija u tom grad dodijelili su mu plakete i priznanja za nesebičnu karitativnu djelatnost 1989. Od 1971., nakon 30 godina, više puta posjećivao je domovinu, pa tako i rodni kraj, ali ovaj život je želio dovršiti među onima koje je duhovno liječio i pomagao.

Lit.: LIK [L. I. Krmpotić], Visoka priznanja našem misionaru Marinu Kovačevu, *Bačko klasje*, 54, Bačka Palanka, 1989; Intervju: Razgovor s Ivanom Vinkovim, isusovcem, *Zvonik*, 11/2006, Subotica.

V. Horvat

KOVAČEVIĆ, Bora (Sombor, 23. III. 1919. – Sarajevo, 26. II. 1966.), pisac, pravnik. Osnovnu školu (1924.) i gimnaziju (1932.) završio je u Somboru, a diplomirao je na Pravnom fakultetu u Subotici 1937. Poslije je bio advokatski vježbenik u Somboru (1938.-39.) i sudački vježbenik u Belom Manastiru (1939.-42.). U ratu se uključio u partizanski pokret, a poslije rata u Somboru bio je sudac Vojnog suda i Kotarskog suda. Bio je poslijeratni dopisnik TANJUG-a iz Sombora i urednik dopisništva u Novom Sadu. Od sredine 1950-ih u Sarajevu radi u najvišim republičkim tijelima.

Za vrijeme studija pjesme i pripovijesti objavljivao je u subotičkom omladinskom časopisu *Bunjevačko kolo* 1934.-36. Osim toga objavljivao je i u *Jugoslovenskom dnevniku* (Subotica, 1931.), *Istri* (Zagreb, 1934.) i *Pravdi* (Beograd, 1934.). Zastupljen je u antologiji Stojana Berbera *Svetlosna izvorišta – somborsko pesništvo* (Sombor, 1975, 1991²).

Djela: *Pesme buđenja*, Sombor, 1934; *Razrivena-zemlja*, Sombor, 1938.

Lit.: *Leksikon pisaca Jugoslavije*, 3, Novi Sad, 1987.

S. Bačić

KOVAČEVIĆ, Eržika (Jelisaveta, Živka) (Subotica, 19. I. 1925. – Subotica, 26. IV. 2012.), glumica. Kći Marka i Amalije, rođ. Betyák. U Subotici je završila osnovnu i žensku građansku školu, ujesen 1945. pohađala je Dramski studio pri Hrvatskom narodnom kazalištu, u kojem je početkom 1946. angažirana, a u razdoblju 1947.-50. studirala je i završila glumu u Zemaljskoj glumačkoj školi u Zagrebu. U toj su se školi u to vrijeme obrazovali primjerice Nela Eržišnik, Zdenka Heršak, Drago Krča, Pero Kvrgić, Sven Lasta, Branko Pleša i dr. Tijekom prvih subotičkih sezona nastupala je u manjoj ulozi u *Gospođi ministarki* (Branislav Nušić), zatim u srednjim i većim ulogama Nine (Ivan Cankar, *Kralj Betajnove*), Pere (Marin Držić, *Dundo Maroje*), Klare (Bernard Shaw, *Pigmalion*), Kristine (Nušić, *Gospođa ministarka*) i Ljubovi Gordijevne (Aleksandr Nikolajevič Ostrovski, *Sirotinja nije grijeh*). Nakon što je s odličnim uspjehom završila Zemaljsku glumačku školu, odigravši u završnoj predstavi ulogu Evice (Jovan Sterija Popović, *Pokondirena tikva*), postala je 1950. članicom Narodnoga kazališta u Puli, gdje je do 1953. glumila više uloga, od kojih je najvažnija Rina (Nušić, *Pokojnik*). Potkraj 1953. vratila se u Suboticu i postala 1954. stalnom članicom Narodnoga pozorišta u ansamblu Hrvatske drame, gdje je uz Jelku Asić bila tada jedina glumica sa završenom glumačkom školom.

Eržika Kovačević

Nadarenošću i velikom sposobnošću uživljavanja u vrlo različite likove s jednakim je uspjehom kreirala hladnu i suzdržanu Armande (Molière, *Učene žene*), nježnu i osjetljivu sanjalicu Lauru Wingfield (Tennessee Williams, *Staklena menažerija*), lukavu malograđanku Ginu (Nušić, *Ožalošćena porodica*), dostojanstvenu i pompoznu Mariju Tereziju (Marija Jurić Zagorka, *Grička vještica*), produhovljenu i otmjenu dominikanku sestru Angeliku (Miroslav Krleža, *Gospoda Glembajevi*). Napose je uspješna bila u ulozi Olge (Anton Pavlovič Čehov, *Tri sestre*), zatim u naslovnoj ulozi duodrame *Gđa Dally ima ljubavnika* Williama Henleya te kao Koca Trumbić u tragikomičnoj igri *Dolaziš opet, Adame* Petka Vojnića Purčara. U potonjoj drami vrhunski je interpretirala lik pijane poslužiteljice u školi na salašu kraj Subotice, koja iznosi svoju životnu filozofiju utemeljenu na tragičnosti salašarske osamljenosti i pustoši te postupnoga propadanja, potvrdivši svoju snažnu i skladno iznijansiranu glumačku osobnost.

Nagrađena je 1975. za izvedbu monodrame *Ljubica prvo lice množine* Milenka Vučetića na Festivalu monodrame i pantomime u Zemunu. Premda je umirovljena 1982., povremeno je nastupala sve do 2002. Pokopana je u obiteljskoj grobnici u Subotici na groblju sv. Roke.

Izvor: osobni iskaz kćeri Eržike Kovačević – Jasne Dimitrijević iz Subotice.

Lit.: *Hrvatsko narodno kazalište u Subotici 1945-46*, Subotica, 1946; *Naša pozornica : A mi színpadunk*, br. 1-2/sezona 1952-53, Subotica; P. Cindrić, *80 godina školovanja glumaca u Zagrebu (1881-1961)*, Zagreb, 1963; I. Rackov, *Iz pozorišnog albuma Subotice*, Subotica, 1977; *Narodno pozorište – Népszinház : 130 godina zgrade – éves az épület*, Subotica, 1984; *150 godina pozorišne zgrade : 150 godina kazališne zgrade : 150 éves a színház épülete*, Subotica, 2004; M. Miković, Navodi o kazalištu u Subotici od 1945. do 1950., *Klasje naših ravni*, 11-12/2007, Subotica.

P. Skenderović i J. Ivančić

KOVAČEVIĆ, Josip (Požega, 27. II. 1850. – Požega, 8. IV. 1902.), franjevac, vjeroučitelj, vjerski pisac. Gimnaziju je polazio u rodnom mjestu, a 1866. pristupio je franjevačkoj Provinciji sv. Ivana Kapistrana, koja je od 1757. obuhvaćala samostane u Slavoniji (do 1900.) i Ugarskoj. Filozofsku i teološku izobrazbu stjecao je na visokim učilištima svoje provincije 1867.-72., a nakon ređenja za svećenika 1873. stalno je boravio u požeškom samostanu. Starješina samostana bio je 1895.-1902., a definitor 1896.-99. i 1900.-02. U Požegi je 25 godina djelovao kao vjeroučitelj, utemeljio je bratovštinu franjevačkoga Trećeg reda 1886., bio je ravnatelj nadbiskupskoga sirotišta, jedan je od utemeljitelja Pjevačkoga društva *Vijenac*, Društva katoličkih naučnika te Štedne i pripomoćne zadruge. Vrsno je propovijedao po Slavoniji te se isticao kao voditelj marijanskih hodočašća i pobožnosti.

Sastavio je kateheze za pučke škole, napisao je knjižicu *Svibanjsko cvijeće ili duhovna razmatranja, molitve i pjesme posvećene Mariji Majki Božjoj za mjesec svibanj*, koja je doživjela tri izdanja, te priredio knjižicu *Kratka pobožnost Lourdskoj Gospi*. Svoja je djela širio i među ugarskim Hrvatima: u *Nevenu* je objavljen njegov poziv na pretplatu upućen hrvatskomu rodu (u međuvremenu je knjižica već tiskana) za *Svibanjsko cvijeće* (6/1885) i katekizme za 1. i 2. razred pučkih škola (3/1894), a objavljen je i prikaz drugoga proširenoga izdanja *Svibanjskoga cvijeća* (5/1895), u kojem se navodi da su Bunjevci osobiti štovatelji Marijini te da je i biskup Ivan Antunović pismeno pohvalio prvo izdanje.

Djela: *Svibanjsko cvijeće ili duhovna razmatranja, molitve i pjesme posvećene Mariji Majki Božjoj za mjesec svibanj*, Zagreb 1883 (1895², 1897³); *Kratka pobožnost Lourdskoj Gospi*, Požega, 1889; *Katekeze za prvi razred kat. pučkih škola*, Požega, 1891; *Kateheze za II.. razred katoličkih pučkih škola*, Zagreb, 1894.

Lit.: M. Cindori-Šinković, E. Bažant, *Neven : Zabavno-poučni misečnik za Bunjevce i Šokce (1884-1914) : Bibliografija*, Beograd – Subotica, 2008; *Hrvatski biografski leksikon*, 7, Zagreb, 2009; *Hrvatski franjevački biografski leksikon*, Zagreb, 2010.

S. Bačić

KOVAČIĆ ALJMAŠKI (**Kovachich, Kovacsics**), plemićka porodica. Više porodica Kovačić nosilo je plemićki naslov u Ugarskoj. O bačkom odvjetku porodice Ede Reiszig početkom XX. st. ističe kako je riječ o »dalmatinskoj« plemićkoj porodici. Kralj Rudolf I. 3. IV. 1604. u Pragu je obnovio plemićki naslov Mihajlu, supruzi Magdi, rođ. Kozma, njihovu sinu Stjepanu, kćerima Ani, Dorotei, Elizabeti, Kati, Jeleni i Zsuzsi te bratu Gašparu. Plemstvo je proglašeno na velikoj skupštini Nyitranske županije u Nagytapolcsányu (*slovač.* Topoľčany) 12. II. 1608. Kralj Franjo I. 24. IV. 1803. Gašparovim potomcima Franji, Đuri i Antunu izdao je darovnicu na dio Aljmaša, od kada porodica nosi pridjevak Aljmaški, a oni su se preselili na svoj posjed. Iste je godine plemstvo proglašeno na skupštini Bačko-bodroške županije, a 17. XI. 1834. i na skupštini Baranjske županije. Antunu je plemstvo proglašeno i na skupštini Požeške županije 1813. Na županijskom popisu plemića 1841. u Aljmašu popisani su Antun, Franjo i Đuro, a u Novom Selu (danas Bačko Novo Selo) Antun ml.

Porodica je imala važnih uglednika: Gašparov unuk Franjo (rođ. 1689.) bio je nadstojnik kraljevske blagajne u Budimu; njegov sin Franjo ml. (rođ. 1739.) bio je sudac sudbenoga stola Baranjske županije; djeca Antuna Aljmaškoga bili su Antun ml. (Aljmaš, 1832. – Aljmaš, 1893.), kotar-

ski sudac i podžupan (1861.-63.), odvjetnik Đuro (Aljmaš, 1835. – Aljmaš, 1892.), odlikovani časnik carske vojske i ugarske tjelesne garde, zatim Mate (Aljmaš, 1838. – Aljmaš, 1903.) – kateheta u bajskim osnovnim školama, gimnaziji i preparandiji, župnik u Aljmašu i opat sv. Benedikta te Karlo (Aljmaš, 1840. – Subotica, 1895.), odvjetnik. I ostali naraštaji Kovačića bavili su se pravničkim pozivom, primjerice sin Antuna ml. bio je županijski odvjetnik, sudac te odvjetnik Josip (Aljmaš, 1874. – Baja, 1954.), a Karlov sin Kalman (Aljmaš, 1873. – ?) bio je glavni kotarski načelnik Bačko-bodroške županije itd. Neki su se bavili i vojničkim pozivom: unuk Franje Aljmaškog Ivan (Aljmaš, 1852. – Aljmaš, 1907.) bio je domobranski husarski satnik itd.

Grb plemićke porodice Kovačić

Opis grba: u zelenim gredama presijecanom crvenom grbu s tri šestokrake zlatne zvijezde na gornjoj se strani od crte presijecanja i dolje iz dna štita izdižu po tri zelena humka. Kaciga: između crvenoga i zelenoga roga izdiže se u laktu savijena ruka u oklopu koja u šaci drži tri položene strijele. Plaštevi: plavo-zlatni; crveno-srebrni.

Lit.: I. Nagy, *Magyarország családai czímerekkel és nemzékrendi táblákkal*, 6, Pest, 1859; Gy. Dudás, Bácskai nemes családok, *A Bács-Bodrog vármegyei történelmi társulat évkönyve*, 2-3/1893, Zombor; A. Komáromy, B. Pettkó (ur.), *Nagy Iván Családtörténeti értesítő*, 1, Budapest, 1899; E. Reiszig, Bács-Bodrog vármegye nemes családai, *Bács-Bodrog vármegye*, 2, Budapest, [1909]; B. Kempelen, *Magyar nemes családok*, 6, Budapest, 1913; M. Mandić, Bunjevačko plemstvo, *Subotička Danica ili Bunjevačko-Šokački kalendar (sa slikama) za prostu godinu 1927*, Subotica, b. g.; A. Sekulić, *Bački Hrvati*, Zagreb, 1991; M. Szluha, *Bács-Bodrog vármegye nemes családjai*, Budapest, 2002;

L. Heka

KOVAČIĆ, Antun (Ante) (Celine, kraj Zaprešića, Zagorje, 6. VI. 1854 – Stenjevec, danas dio Zagreba, 10. XII. 1889.), književnik. U Zagrebu je polazio učiteljsku školu i Nadbiskupsko sjemenište, koje je napustio 1876. nakon mature u Gornjogradskoj višoj gimnaziji. Diplomirao je 1878. i doktorirao 1887. na Pravnome fakultetu u Zagrebu. Tijekom studija aktivno je sudjelovao u radu studentskoga društva Hrvatski dom 1877. te je kao pristaša Stranke prava Ante Starčevića s istomišljenicima pokrenuo almanah *Hrvatska* 1880. Radio je u odvjetničkim pisarnicama u Zagrebu i Karlovcu, 1889. postao je samostalni odvjetnik u Glini, ali je ubrzo duševno obolio i preminuo.

Književni put započeo je poezijom pisanom pod utjecajem Augusta Šenoe – prvu pjesmu objavio je u đačkom litografiranom časopisu *Nada* (1871.). Prva tiskana pjesma *Elegija*, u povodu smrti književnika Ivana Dežmana, objavljena mu je u *Bunjevačkoj i šokačkoj vili* (26/1873), gdje je objavio još nekoliko pjesama intimne i domoljubne tematike (8/1874, 12/1874, 19/1874, 3/1876). No u zreloj lirskoj fazi oštar je satiričar, a punu afirmaciju doživljava kao prozaik. Od sredine 1870-ih objavljuje stihove, feljtone, novele i romane. Kao pristaša Ante Starčevića svojemu je književno-publicističkomu radu dao ton i tendenciju pravaške ideologije. Kritičnost, satira i polemičnost prema aktualnim hrvatskim prilikama, osobito Narodnoj stranci, glavna su obilježja njegova stila, u kojima se obračunavao s istaknutim osobama i političkim protivnicima (Ivan Mažuranić, August Šenoa, Josip Juraj Strossmayer, Franjo Rački, Đuro Daničić, Rikard Jorgovanić). Kritizirao je i aristokraciju, plemstvo, malograđanstvo i strance – Nijemce

i Madžare – te hrvatske »njemškutare« i madžarone.

Iako je napisao nekoliko zapaženih pripovijedaka, središnji su mu dio opusa romani. Njegovo najbolje djelo i jedan od najznačajnijih hrvatskih romana XIX. st. predstavlja roman *U registraturi* (izlazio u *Viencu* 1888.; kao knjiga 1911.). Uz Ksavera Šandora Gjalskoga, Vjenceslava Novaka i Silvija Strahimira Kranjčevića reprezentativni je pisac hrvatskoga realizma.

Surađivao je i u mnogim uglavnom zagrebačkim periodicima: *Hrvatska lipa* (1875), *Vienac* (1875–79, 1882, 1884–88), *Primorac* (Kraljevica, 1876, 1878), *Obzor* (1877), *Sloboda* (1879–80, 1883–85), *Hrvatska vila* (1882), *Svjetlo* (Karlovac, 1884), *Balkan* (1886) i *Hrvatska* (1886).

Lit.: M. Evetović, 100 godina Bunjevačkih i šokačkih novina Ivana Antunovića (1870-1970), *Subotička Danica Kalendar za 1971. god.*, Subotica, 1970; *Hrvatski leksikon*, 1, Zagreb, 1996; *Hrvatska enciklopedija*, 6, Zagreb, 2004; *Opća i nacionalna enciklopedija*, 11, Zagreb, 2006; *Hrvatski biografski leksikon*, 7, Zagreb, 2009.

S. Bačić

KOVAČIĆ, Ladislav – Laca (Subotica, 22. VII. 1942. – Subotica, 12. X. 2003.), novinar, pjesnik, pripovjedač, sportski zrakoplovac. Potječe iz radničke obitelji Vece i Terezije, rođ. Soós. U rodnom gradu polazio je osnovnu školu (1949.-57.), školu učenika u privredi (1957.-58.) i gimnaziju (1958.-62.). Počeo je studirati na Pravnom fakultetu u Beogradu (1962.-64.), zatim na Filozofskom fakultetu u Novom Sadu, na grupi za jugoslavensku književnost. Od 1971. radi kao novinar u *Subotičkim novinama*, gdje je jedno vrijeme bio urednik političke i kulturne rubrike. Bio je tajnik subotičkoga SIZ-a za kulturu i informiranje 1977.-78., a po povratku u redakciju direktor je NIP-a *Subotičke novine* 1978.-89. Tijekom 1970-ih bio je suradnik te urednik (1971.-72.) subotičkog lista za mlade *Sada* : *Jelen*, koji je izdavao općinski savez socijalističke omladine. Za novinarska postignuća dobio je nagradu Svetozar Marković 1976., a odlikovan je i Medaljom zasluga za

L. Kovačić, *Intime*, Subotica, 1974.

narod 1985. U *Subotičkim novinama* imao je popularnu rubriku *Moje ćoše* (1993.-2003.), koju je pisao na ikavici, lokalnom idiomu bačkih Hrvata. Suradnik je prvoga tečaja *Bunjevačkih novina* (pokrenute 1998.) te glavni i odgovorni urednik 2001.-03.

Prvu pjesmu *Bez naslova* objavio u *Subotičkim novinama* (17. X. 1966.). Pjesme, pripovijetke i članke objavljivao je u listovima i časopisima *Subotičke novine* (1966.), *Revija* (Osijek, 1972.), studentskom listu *Index* (Novi Sad), *Polja* (Novi Sad), *Provincija* (Šabac) i dr. Objavljivao je pjesme u subotičkoj *Rukoveti* (1965.-67., 1969.-74., 1978., 1981., 1985.), gdje je bio član uredništva 1970.-77., Izdavačkog savjeta (1981.-89.) i njegov predsjednik 1982. Bio je član Društva književnika Vojvodine. U izdanju subotičkoga *Osvita* objavljene su mu zbirka kratkih priča *Nemirno leto* (1968.) i zbirka pjesama *Intime* (1974.), a u izdanju subotičkog općinskog pokreta gorana u suautorstvu je objavio je knjigu *Decenija pokreta gorana* (1972.). Prevođen je na madžarski jezik.

Duži niz godina uspješno se bavio sportskim zrakoplovstvom kao član Arerokluba *Ivan Sarić* iz Subotice (do 1975. – Aeroklub *Subotica*). Najbolje rezultate ostvario je u zrakoplovnom modelarstvu, u kategoriji kružno komandirani let – model klase F1-C (penjači). Na prvenstvima Jugo-

slavije u pojedinačnoj konkurenciji bio je dva puta prvak (1970. u Pančevu i 1973. u Vršcu), dva puta viceprvak (1968. i 1975. u Vršcu) i jednom treći (1976. u Vršcu). Kao član AK *Subotica* (odnosno *Ivan Sarić*) na ekipnom prvenstvu države bio je dva puta prvi (1968. u Vršcu i 1978. u Otočcu) te sedam puta drugi (1970. i 1972. u Pančevu, 1973., 1975. i 1976. u Vršcu, 1974. u Zrenjaninu i 1977. u Vipavi). Od važnijih domaćih natjecanja pobijedio je na Modelarskom kupu »Bratstvo i jedinstvo« 1970. u Pančevu pojedinačno i ekipno sa SR Srbijom, zatim 1976. u Prilepu pojedinačno i ekipno s AP Vojvodinom, te na Soko kupu 1971. u Mostaru kao pojedinac.

Za reprezentaciju Jugoslavije nastupao je 1968.-70. i 1975.-78. Sudjelovao je na svjetskim prvenstvima 1969. u Wiener Neustadtu (35. pojedinačno i 15. ekipno), 1975. u Plovdivu (34.-37. pojedinačno i 8. ekipno) i 1977. u Roskildu (25. pojedinačno i 11. ekipno), zatim na Europskim prvenstvima 1968. u Zagrebu (19. pojedinačno i 6. ekipno), 1970. u Zagrebu (23. pojedinačno i 6. ekipno), 1976. u Zagrebu (17. pojedinačno i 3. ekipno) i 1978. u Ansbachu (27. pojedinačno i 9. ekipno). Uz osvojenu ekipnu brončanu medalju na Europskom prvenstvu 1976. najveći uspjeh ostvario je na II. zrakoplovnoj Balkanijadi 1977. u Plovdivu kada je u pojedinačnoj i ekipnoj konkurenciji osvojio zlatne medalje. Bio je i pobjednik na međunarodnom natjecanju Kup Republika 1976. u Zagrebu.

Uvršten je među 100 najboljih subotičkih sportaša XX. stoljeća. Uz Milana Glogovčana najuspješniji je zrakoplovni modelar u povijesti Subotice.

Djela: *Nemirno leto*, Subotica, 1968; *Decenija pokreta gorana* (suautor Boško Krstić), Subotica, 1972; *Intime*, Subotica, 1974.

Izvor: Osobni iskaz supruge Biserke Kovačić.

Lit.: *Almanah jugoslovenskog sporta 1964 – 1968*, Beograd, 1970; *AJS 1969 – 1972*, Beograd, 1974; *AJS 1973 – 1976*, Beograd, 1977; *Enciklopedija fizičke kulture*, 2, Zagreb, 1977; *AJS 1977*, Beograd, 1979; *AJS 1978*, Beograd, 1979; *Sport u Subotici 1944-1984 : Sportélet Szabadkán*, Subotica, 1984; *Leksikon pisaca Jugoslavije*, 3, Novi Sad, 1987; M. Bašić, Trofeji sportistima za sva vremena, *Subotičke novine*, 15. XIII. 2000; M. Miković, In memoriam : Ladislav Kovačić, *Subotičke Novine*, 17. X. 2003, Subotica; .L. Merković, I, Papdi, Bibliografija časopisa Rukovet 1955 – 2014, *Rukovet*, 5-8/2014, Subotica.

P. Skenderović i E. Hemar

KOVAČIĆ, Marin (Mohač, 28. II. 1828. – Mohač, 11. II. 1903.), profesor filozofije i teologije, franjevački redovnik. Provinciji sv. Ivana Kapistranskoga pristupio je 1847., a za svećenika je zaređen 1853. Na provincijskim učilištima završio je filozofsko-teološki studij i položio potrebne ispite na peštanskom sveučilištu. Predavao je na filozofskim učilištima u Fedvaru (*madž.* Földvár, danas: Dunaföldvár) 1854.-60. i u Mohaču 1860.-62 te u bogoslovnim školama u Baji 1862./63. (gdje je bio i dekan) i u Vukovaru 1863-67., gdje je tamošnji njegov rad pohvalio provincijal Kajo Agjić. Gvardijan je bio u Baji 1868.-71. te u Mohaču 1871.-90. U upravi provincije služio je kao definitor 1878.-81.

Lit.: *Hrvatski franjevački biografski leksikon*, Zagreb, 2010.

F. E. Hoško

KOVAČIĆ, Matija (Bereg, 5. II. 1921. – Mohač, 24. VIII. 1999.), kulturni i društveni djelatnik, istaknuti rodoljub. Sin je Matije i Anke, rođ. Čelinac. Osnovnu je školu počeo pohađati u rodnom selu, gdje mu je otac radio u mlinu, a završio u Mohaču, kamo se obitelj sa sedmero djece preselila. Poput svojih vršnjaka, bio je pastir na Mohačkom otoku, a završivši obrtničku školu, radio je u jednoj od dunavskih vodenica. Na ruskoj bojišnici bio je 1942.-45.

Zajedno s još 40 polaznika u ljeto 1946. završio je tromjesečni učiteljski tečaj u Pečuhu te je imenovan za pripravnika (pomoćnoga učitelja) na Fancagi (*madž.* Bajaszentistván), gdje je ujedno i mjesni tajnik Demokratskoga saveza Južnih Slavena (DSJS). Zloglasna Služba državne sigurnosti (ÁVH) uhitila ga je 1949. i optužila za protudržavnu djelatnost te je na namještenom procesu osuđen na osam godina zatvora. Pušten je na slobodu u kolovozu 1956.

Raditi je mogao samo kao pomoćni radnik u građevinarstvu. Oprost je dobio 1958. U Mohačkom gradskom vijeću referent je za narodnu prosvjetu. Hrvatsko-srpsku učiteljsku školu u Budimpešti završio je 1960. te do smrti radi kao pedagog i prosvjetni djelatnik u Mohaču, gdje slovi za »najčeličnijega Šokca«, koji ustrajno i hrabro radi za svoje sunarodnjake. Na čelu je šokačkoga Folklornoga društva, ravnatelj je Doma kulture *Béla Bartók*, djelatno radi u DSJS-u u Madžarskoj, čiji je potpredsjednik 1964.-69. Upravitelj je Obrtničke škole u Mohaču 1969.-73., a zatim do umirovljenja odgajatelj u Školi za djecu s teškoćama u razvoju.

Matija Kovačić

Obnovio je starodrevni pokladni običaj mohačkih Hrvata, tzv. Bušarski ophod (1965.). Njegovim zauzimanjem otkupljeno je zdanje Šokačkoga kera, kulturnoga stjecišta tamošnjih Hrvata, a 1970. postao je njegovim počasnim predsjednikom. Utemeljio je 1994. Zakladu »Za buduću hrvatsku (šokačku) inteligenciju«, kojoj je cilj pomaganje hrvatskoj (šokačkoj) mladeži na srednjim i visokim školama i fakultetima, koja bi nakon završetka školovanja bila voljna raditi na prosvjetnom i kulturnom uzdizanju domaćega hrvatskoga življa i skrbiti za njegovu samobitnost. Radi buđenja nacionalne svijesti i prosvjećivanje vlastitoga naroda bavi se i književnim radom, piše raznorodne tekstove i pjesme, koji se objavljuju u godišnjaku *Hrvatski kalendar*. Do svoje smrti bio je predvoditeljem kulturnoga gibanja hrvatske zajednice u Mohaču.

Djelo: *Mrvice mog života*, Budimpešta, 1999.

Lit.: S. Blažetin, *Književnost Hrvata u Mađarskoj od 1918. do danas*, Osijek, 1998; J. Horvat. Dragi čika-Matija, *Hrvatski kalendar 2000.*, Budimpešta, 1999.

Ž. Mandić

KOVAČIĆ, Zvezdana → Asić, Zvjezdana

KOVAČIĆ ŠENKVIČKI, Josip Nikola (Kovachich, Senquiciensis, Senkviczi, Šenkvický; József Miklós, Josephus Nicolaus, Jozef Mikulaš) (Budim, 15. II. 1798. – Beč, 27. XI. 1878.), pravnopovijesni pisac, arhivist, doktor filozofije. Sin je pravnopovijesnoga pisca Martina Đure. Isprva se školovao kod pijarista te uz oca u različitim mjestima na njegovim putovanjima od 1810. Pravni studij završio je na Pravoslovnoj akademiji u Zagrebu 1815., a u Pešti je prethodno doktorirao filozofiju. Pomagao je ocu pri sređivanju arhiva Zagrebačke biskupije 1815., što je opisao u spisu *Memoria solennis restaurationis archivi episcopatus Zagrabiensis* (rukopis u protokolima Nadbiskupskoga arhiva u Zagrebu), te je bio pomoćni bilježnik pri Banskom stolu – prvostupanjskom i prizivnom sudu Kraljevine Hrvatske i Slavonije. Od 1816. vježbenik je u knjižnici Madžarskoga narodnog muzeja (*Magyar Nemzeti Múzeum*) u Pešti, 1817. izabran je za suca u Boršodskoj i prisjednika u Zalskoj županiji; od 1825. arhivar je u Zemaljskom arhivu (*Országos Levéltár*) u Budimu, a ravnatelj 1832.-70.

Pretežno se bavio temama iz ugarske pravne povijesti, objavljujući zbirke dokumenata s komentarima – ističu se *Monumenta veteris legislationis Hungaricae* (1815.; drugi svezak posvećen zagrebačkom biskupu Maksimilijanu Vrhovcu), *Sylloge* (1818.) i njezin nastavak *Notitiae praeliminares* (1820.), pri čemu se odlikovao većom kritičnošću od oca. Uređivao je 1821.-22. njegovu rukopisnu ostavštinu te objavio zbirku *Astraea* (1823.). Veći mu

je dio opusa ostao neobjavljen. Među njegovim rukopisima u Madžarskom narodnom muzeju i Sveučilišnoj knjižnici *Eötvös Loránd* u Budimpešti čuvaju se i radovi iz fizike, filozofije i teologije te opsežna korespondencija sa suvremenicima.

Djela: *Monumenta veteris legislationis Hungaricae*, 1-2, Claudiopoli, 1815, Zagrabiae, 1815; *Lectiones variantes decretorum comitialium inclyti Regni Hungarie, in corpore juris Hun garici editorum*, Pestini, 1816; *Provocatio ad optimos quosque patriae cives Hungaros*, Pestini, 1816; *Epicrisis documentorum diplomaticorum seu de valore instrumentorum literalium*, Pestini, 1817; *Sylloge decretorum comitialium inclyti Regni Hungariae*, 1-2, Pesthini, 1818; *Notitiae praeliminares ad Syllogen decretorum comitialium*, Pesthini, 1820; *Scholae Salemitanae praecepta conservandae valetudinis*, Budae, 1821; *Astraea, complectens subsidia literaria ad historiam legislationis, et jurisprudentiam Hungaricam*, 1-2 (suautor Martin Đuro Kovačić), Budae, 1823.

Lit.: I. Nagy, *Magyarország családai czímerekkel és nemzékrendi táblákkal*, 6, Pest, 1860; J. Szinnyei, *Magyar írók élete és munkái*, 6, Budapest 1899; Á. Szekeres (ur.), *Magyar életrajzi lexikon 1000–1990*, Budapest, 2001; *Hrvatski biografski leksikon*, 7, Zagreb, 2009.

S. Bačić

KOVAČIĆ ŠENKVIČKI, Martin Đuro (Kovachich, Šenkvičký, Senquiciensis, Senquicziensis; Márton György, Martinus Georgius, Martin Juraj) (Senkőc, *slovač.* Šenkvice, 9. XI. 1744. – Budim, 1. XII. 1821.), pravnopovijesni pisac, doktor filozofije. Potomak Hrvata koji su se pred turskom ugrozom iselili iz Kostajnice i okolice u okolicu Šenkvica, na područje nekadašnje Požunske županije, odnosno današnje Slovačke, gdje se do danas održalo nekoliko hrvatskih sela. Gimnaziju je polazio kod benediktinaca u Modroj (*madž.* Modor), kod isusovaca u Pezinoku (*madž.* Bazin), Ostrogonu i Trnavi, a studij filozofije u Trnavi, gdje je stekao i doktorat. Istodobno je ondje studirao pravo i teologiju, a političke znanosti 1772.-74. u Beču, gdje je prihvatio prosvjetiteljske ideje te je poslije pristao uz jozefinizam. Od 1774. u Sveučilišnoj je knjižnici u Trnavi (premještena je u Budim 1777.), od 1781. zamjenik je kustosa, a od 1784. arhivar Ugarske dvorske komore. Ugarsko namjesničko vijeće imenovalo ga je 1804. državnim diplomatsko-statističkim povjesničarom i kraljevskim savjetnikom. Bez uspjeha se zauzimao za osnivanje institucije s katalogiziranim izvorima i povijesnim djelima. Radi osnivanja diplomatičke zbirke Madžarskoga narodnoga muzeja u Pešti obilazio je arhive u Ugarskoj (uključujući i Hrvatsku i Erdelj) 1810.-15. Tim je povodom 1812. boravio u Zagrebu, gdje je, na zamolbu zagrebačkoga biskupa Maksimilijana Vrhovca, sa sinom Josipom Nikolom 1815. uredio spise u zagrebačkom biskupskom arhivu. Prikupio je veliku zbirku povijesne građe, od koje je veći dio (više od 350 svezaka) ostao u rukopisima, pohranjenima u Nacionalnoj knjižnici *Széchényi*, u Madžarskom narodnom muzeju i Sveučilišnoj knjižnici *Loránd Eötvös* u Budimpešti, u biskupskoj knjižnici u Nitri (*madž.* Nyitra), a manji se dio njegovih knjiga i rukopisa nalazi u Metropolitanskoj knjižnici u Zagrebu. Prožet prosvjetiteljskim nazorima, kao pisac na latinskom i njemačkom jeziku pretežno se bavio temama iz ugarske javnopravne povijesti, zauzimajući se za znanstvenost i kritiku izvora. U Pešti je 1786. pokrenuo i do 1787. uređivao kulturno-znanstveni mjesečnik *Merkur von Ungarn.*

Među mnogobrojnim zbirkama objavljenoga arhivskoga gradiva, u kojima je komentirao pravnopovijesna pitanja, ističu se svesci saborskih odluka – *Tragovi sabora koje su Ugri održali od uspostave njihova kraljevstva u Panoniji do današnjih dana* (*lat.* Vestigia comitiorum apud Hungaros ab exordio regni eorum in Pannonia, usque ad hodiernum diem celebratorum, 1790.), kao nedvosmislena aluzija protiv zakonodavnih ovlasti monarha. U nacrtu u *Diplomatičko-povijesnom institutu* (*lat.* Institutum diplomatico-historicum inclyti regni Hungariae, 1791.) zagovara osnivanje jednoga instituta društvenih znanosti, sličnoga današnjim dokumentacijskim centrima, u kojemu bi se arhivska građa detaljno obradila. U spisu u *Institutio Grammatophylacii publici pro Instituto*

Martin Đuro Kovačić Šenkvički

diplomatico-historico (1792.) opisao je da je sakupio izvjesnu sumu novca i sabrao dosta prijepisa raznih dokumenata, no ideju poslije nije ostvario. Priredio je izdanje *Manji pisci ugarske povijesti* (*lat.* Scriptores rerum Hungaricarum minores, 1798.), u kojem je objavljen i popis isprava u arhivu šibenske obitelji Vrančić pod naslovom *Kronološki popis isprava, dijelom autentičnih originala, dijelom autografa, dijelom apografa iz arhiva Vrančić-Draganić* (*lat.* Elenchus chronologicus actorum partim originalium authenticorum, partim autographorum, partim apographorum ex archivio Verantiano Draganichiano) te geografsko-etnografski spis Antuna Vrančića *O položaju Erdelja, Moldavije i Vlaške* (*lat.* De situ Transylvaniae, Moldaviae et Transalpinae). Među ostalim priredio je i komentarima popratio djela svojega dobrotvora Gabrijela Kolinovića Šenkvičkoga i pravnopovijesnoga pisca Antala Szirmaya. Tijekom 1790-ih dopisivao se sa znamenitim pravnikom, kameralistom i velikim županom Zagrebačke županije Nikolom Škrlecom Lomničkim, a poslije i s biskupom Maksimilijanom Vrhovcem, kojemu je posvetio djelo *Lineamenta apparatuum diplomatico-historico-literariomm circa corpus iuris Hungarici* (1807.).

Franjo I. dodijelio mu je 1799. plemstvo s pridjevkom Šenkvički. Nakon što je izumrla plemićka porodica Berković, zagrebački nadbiskup Maksimilijan Vrhovac darovao mu je 1819. pustaru Neuzina u Torontalskoj županiji (Banat), u kojoj su bili naseljeni hrvatski plemići iz Turopolja i osnovali selo Hrvatska Neuzina (danas Neuzina, u koju ulazi i nekadašnja susjedna Srpska Neuzina).

Odabrana djela: *Solemnia inauguralia serenissimorum ac potentissimorum principum utriusque sexus*, Pestini, 1790; *Vestigia comitiorum apud Hungaros ab exordio regni eorum in Pannonia, usque ad hodiernum diem celebratorum*, Budae, 1790; *Institutum diplomatico-historicum inclyti regni Hungariae*, Pestini, 1791; *Institutio grammatophylacii publici pro Instituto diplomatico-historico inclyti regni Hungariae*, Pestini, 1792; *Scriptores rerum Hungaricarum minores*, 1-2, Budae, 1798; *Supplementum ad Vestigia comitiorum apud Hungaros*, 1-3. Budae, 1798-1801; *Formulae solennes styli*, Pestini, 1799; *Sammlung kleiner, noch ungedruckter Stücke*, 1, Ofen 1805; *Indices reales historici in Decreta comitialia Regum Hungariae*, Budae, 1806; *Lineamenta apparatuum diplomatico-historico-literariorum circa corpus iuris Hungarici*, Budae, 1807; *Tentamen quo jobagiones castri ceteris regni nobilibus, per Ludovicum I. Hungariae regem non esse exaequatos*, Claudiopoli, 1814; *Codex juris decretalis ecclesiae Hungaricae*, 1-2, Pestini, 1815; *Astraea, complectens subsidia literaria ad historiam legislationis, et jurisprudentiam Hungaricam*, 1-2 (suautor Josip Nikola Kovačić), Budae, 1823. Potpunija bibliografija u: G. Petrik, *Magyarország bibliographiája*, 2, Budapest, 1890.

Lit.: I. Nagy, *Magyarország családai czímerekkel és nemzékrendi táblákkal*, 6, Pest, 1860; J. Szinnyei, *Magyar irok elete es munkai*, 6, Budapest 1899; I. Filipović, Eva Windish: Martin Juraj Kovačić i prvi pokušaji organizacije naučnog rada u Mađarskoj (Századok, 1968, br. 1-1-2, str. 90-144) [prikaz], *Arhivski vjesnik*, 11-12, Zagreb, 1969; Á. Szekeres (ur.), *Magyar életrajzi lexikon 1000–1990*, Budapest, 2001; *Hrvatska enciklopedija*, 6, Zagreb, 2004; *Hrvatski biografski leksikon*, 7, Zagreb, 2009.

S. Bačić

KOZMA, Kajo (Lajčo) (Tavankut, 2. VIII. 1897. – Čikerija, Madžarska, 18. I. 1991.), franjevac, svećenik. Rođen je u brojnoj obitelji Janka i Matije, rođ. Kubatović, kršten kao Lajčo. Osnovnu školu završio je u najstarijoj salašarskoj školi u Tavankutu kod sv. Ane. Otac ga je dao na daljnje školovanje kod subotičkih franjevaca, koji su pripadali Ugarskoj franjevačkoj provinciji sv. Ivana Kapistranskoga, te je, stanujući kod njih, završio šest razreda gimnazije u Subotici. Poslije ulazi u franjevački novici-

jat u Segedin i dobiva redovničko ime Kajo. Filozofski i bogoslovni studij završio je u Gyöngyösu, gdje je i zaređen za svećenika. Ondje je imao prvu mladu misu, a u ljeto 1920. i u Tavankutu. Kada je nakon Prvoga svjetskoga rata trebao odlučiti hoće li prijeći u Hrvatsku provinciju sv. Ćirila i Metoda u Kraljevini SHS ili ostati u Ugarskoj provinciji sv. Ivana Kapistranskoga, skupa s mladim franjevcem Josipom Rukavinom odlučio je ostati u Madžarskoj kako bi djelovao među hrvatskim življem u Bajskom trokutu i u madžarskom dijelu Baranje ispod Pečuha. Kako je govorio hrvatski, madžarski i njemački, gotovo je uvijek službovao u mjestima gdje ima i Hrvata: Baja, Pečuh, Mohač i Šikloš. Jedno vrijeme u Budimskom franjevačkom samostanu bio je učitelj novaka. Kada su komunističke vlasti u Madžarskoj ukinule sve crkvene redove, prešao je u biskupijske svećenike Pečuške biskupije. Dodijeljen je na ispomoć župi u marijanskom svetišu Jud (*madž.* Máriagyüd), gdje je službovao do umirovljenja – tu je, kao omiljeni ispovjednik, proslavio zlatnu i dijamantnu misu.

Sačuvao je vezu s rodnim mjestom i Suboticom, često je posjećivao svoju rodbinu, tavankutsku crkvu i subotički franjevački samostan, te je novčano pomagao katolički tisak u Subotici, a od 1970-ih su i vjernici iz rodnoga kraja hodočastili u Jud imajući tamo ispovjednika na hrvatskom. Po vlastitoj želji pokopan je na groblju u Gornjoj Čikeriji u Madžarskoj.

Lit.: Z. K., Rijetki jubilej hrvatskog franjevca u Judskom svetištu, *Bačko klasje*, 9-10, Subotica, 1980; A. Gabrić, O. Kajo Kozma, franjevac (uz 65. godišnjicu misništva), *Bačko klasje*, 33, Subotica, 1985; A. Gabrić, In memoriam o. Kajo Kozma, *Bačko klasje*, 61, Subotica, 1991.

S. Bačić

***KOŽU* (*kožuv*, ćurak)**, gornji dio zimske muške i ženske nošnje u bačkih Bunjevaca i Šokaca koji se nosi kao ogrtač; kožuh. Od ovčjega je krzna, pri čemu je krzneni dio iznutra, a kožnati izvana. Muški i ženski neznatno su se razlikovali. Sastojao se od dva prednja dijela, leđnoga te dva bočna dijela. Rukavi su također bili šivani od dva dijela. Na ženskom (za razliku od muškoga) krzneni dio nalazio se i izvana u sredini prednjega dijela (u predjelu kopčanja), u vratnom dijelu, na džepovima i duž rukava. Duljinom je sezao do butina. Bio je veoma topao za nošenje u hladnim zimskim danima.

Kožu

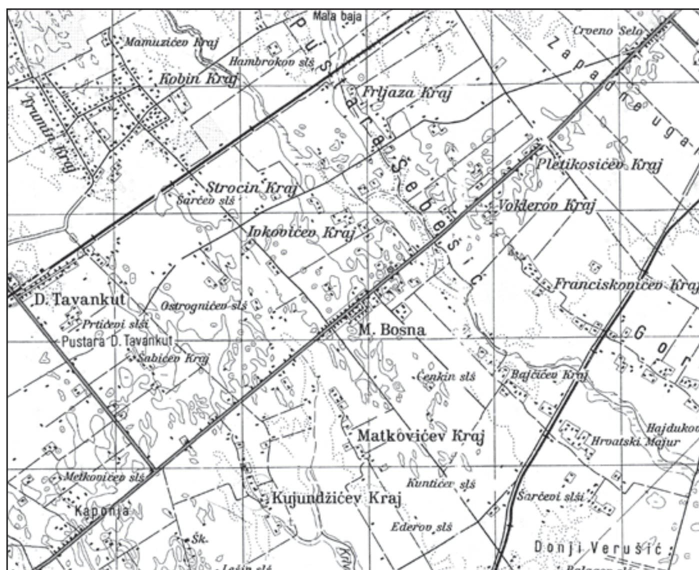
Danas je izradba pojednostavljena, dok je prije bilo svečanih, urešenih kožuha, koje su za blagdane nosile žene skromnijih gospodarskih mogućnosti, umjesto skupocjenije ćurdije.

Lit.: A. Sekulić, *Bački Hrvati*, Zagreb, 1991; K. Suknović, Marame, kapice, kićenje, *Hrvatska riječ*, 526, Subotica, 3. V. 2013.

K. Suknović

KRAJ, dio zemljišta ili naselja, zaselak, šor, zemljopisno područje. Sjeverozapadno i zapadno od Subotice, prije svega na Tavankutskoj i Šebešićkoj pustari, koje su tradicionalno naseljene bunjevačkim stanovništvom, skupine salaša na velikim topografskim područjima grupirane su u krajeve. Oni su često istoznačnica sa skupinom ili pak šorom salašâ, pa se katkad tako i nazivaju. Naziv nije bio korišten istočno od nekadašnje Pačirske pruge.

Najraširenija je uporaba na području Tavankuta zbog velike topografske površine naseljâ, pa se tako zapravo nazivaju dijelovi sela. Imena uglavnom nose po prezimenu vlasnika nekoga od salaša.

Krajevi na dijelu tavankutskoga područja

Tako u Gornjem Tavankutu postoje ovi krajevi: Klanerov, Zlatojin, Stipićov, Galić, Godarov, Pušin, Vuković, Dukecov, Klebakov, Hajnogin, Keceljin, Lebović, Zlatni, Crnkov, Skenderov, Mali Madaroš, Matacov, Markulinov, Bisni, Budanov, Čanikin, Garošov, Vermešov (Sv. Ane)… U Donjem Tavankutu: Golić, Rakić, Marinkić, Trumin, Martićev, Pelenkov, Šabićev, Butelin, Kurvanjski, Crvena čorapa… Na području Ljutova: Kobino selo, Mamužić… Na vojvođanskom dijelu Čikerije: Araški, Kortešov… Na Čikeriji u Madžarskoj: Stantićev, Tavankutski… Na Šebešićkoj pustari i oko Male Bosne: Kujundžićev, Matkovićev, Franciškovićev, Pletikosićev, Voklerov, Ivkovićev, Strocin, Frljaza... Naziv je zabilježen i sjeverno od Subotice, na susjednoj Kelebijskoj pustari, sa starosjedelačkim srpskim stanovništvom – Jovićev, Latkov, Veliki…

U Madžarskoj je nazivom označavan dio naselja: u Tompi Bunjevački kraj, u Baji se južni dio grada zove Dolnji kraj, a sjeverni Gornji kraj, u Čavolju se također sjeverni dio sela naziva Gornjim krajem.

Jedan broj krajeva svoj naziv duguje prezimenima bunjevačkih porodica čiji su članovi u veliku broju živjeli na tom području (Vuković, Budanov, Lebović, Marinkić…), drugi je naziv dobio prema prdačnim imenima, tj. nadimcima pojedinih osoba (Pelenkov, Hajnogin, Pušin…), a treći prema karakternim osobinama (Bisni, Kurvanjski).

Lit.: B. Bukurov, *Subotica i njena okolina*, Novi Sad, 1983; A. Sekulić, *Hrvatski bački mjestopisi*, Zagreb, 1994; Ž. Mandić, *Antroponimija i toponimija bunjevačkih Hrvata u Madžarskoj*, Pečuh, 2005.

B. Horvat

KRAJNINGER, Franja (Franjo) (Sombor, 10. III. 1931. – Sombor, 7. II. 2006.), kulturni djelatnik. Rođen je u obitelji Đuke, jednoga od osnivača somborskoga HKUD-a *Miroljub*, i Marije, rođ. Raič. Najstariji je brat subotičkoga gospodarstvenika Josipa Krajningera. Osnovnu i srednju strojarsku školu završio je u rodnom mjestu. Nakon što je radio kao poljodjelac na privatnom posjedu oca, zapošljava se u Industriji metalnih okova »Bane Sekulić« u Somboru, a od 1956. pa do odlaska u mirovinu 1995. je kao tehničar – glavni mehaničar somborske Zemljoradničke zadruge na ekonomiji u Čičovima.

U somborsko hrvatsko kulturno društvo, koje se tada zvalo Hrvatski prosvjetni dom (današnji HKUD *Vladimir Nazor*), učlanio se 1945. te je u njemu veoma aktivno djelovao do kraja života. Bio je sudionik akcija pri izgradnji i adaptaciji *Hrvatskoga doma*, član upravnoga i izvršnoga odbora Društva, član uredništva lista *Miroljub.* Predsjednik Društva bio je 1982.-84., a dopredsjednik 1969.-82., 1984.-90. i 1996.-2002. Njegova se aktivnost osjećala na mnogim poljima društvenoga djelovanja te povezivanja Društva s drugim sredinama

i udrugama. U listu *Miroljub* bio je kroničar društvenih zbivanja, a objavljivao je i prigodne tekstove, posebno one vezane za minule događaje i osobe važne za povijest HKUD-a *Vladimir Nazor*. Glavni je suautor knjige *Somborske žetvene svečanosti* (Sombor, 1996.). Bio je odbornik SO Sombor 1962.-63., kada je doprinio pomoći somborske općine renoviranju tamošnje crkve Presvetog Trojstva i župe.

Franja Krajninger

Lit.: M. Đanić, Predsjednici HKUD »Vladimir Nazor« : Franjo Krajninger, *Miroljub*, 3-4/2004, Sombor; Z. Sarić, Franjo Krajninger, najstariji član HKUD »Vladimir Nazor« iz Sombora : Ne rušimo mostove za sobom, *Hrvatska riječ*, br. 150, Subotica, 23. XII. 2005; M. Đanić, In memoriam : Franjo Krajninger (1931.-2006.), *Miroljub*, 1/2006, Sombor; A. Firanj (ur.), *HKUD »Vladimir Nazor« Sombor 1936.-2011.*, Sombor, 2012.

M. Đanić

KRAJNINGER, Josip (Sombor, 16. III. 1942.), gospodarstvenik. Rođen je u zemljoradničkoj obitelji Đuke i Marije, rođ. Raič. Najmlađi je brat somborskoga kulturnoga djelatnika Franje Krajningera. Osnovnu školu i gimnaziju (1961.) završio je u rodnom gradu. Na Elektrotehničkom fakultetu u Beogradu diplomirao je 1966.

Nakon povratka s odsluženja vojnoga roka 1967. upošljava se u subotičkoj tvornici elektromotora *Sever*, koja je tada upošljavala oko 1500 radnika. Nakon tri godine imenovan je u najvišu upravu, u kojoj je ostao do mirovine: bio je šef Biroa kontrole kvalitete proizvoda, šef Sektora kontrole kvalitete na razini cijeloga *Severa* (razina pomoćnika generalnoga direktora), direktor OOUR-a *Inžinjering*, pomoćnik generalnoga direktora za Tehničke i razvojne poslove (tehnički direktor) i direktor OOUR-a *ERA* (Elektronika, regulacija i automatika). Početkom 1990. izabran je za obnašatelja dužnosti generalnoga direktora, sljedeće godine i za generalnoga direktora Korporacije *Sever*, a poslije i predsjednika.

Bio je jedan od čelnika kreatora i realizatora programsko-tehničkoga razvoja poduzeća, osobito u razdoblju 1979.-84., dok je obnašao funkciju tehničkoga direktora, kada su izvedene najveće investicije u povijesti tvornice kako za elektromotornu proizvodnju tako i za novorazvojne programe. Tvornica je tada zapošljavala preko 6000 radnika te je bila prisutna na zapadnim tržištima i svim kontinentima. Za vrijeme dok je bio generalni direktor formiran je i pogon ljevaonice u Čoki (Banat) kao pridružena poslovna radna jedinica. Pod njegovim vodstvom *Sever* je među prvim jugoslavenskim tvrtkama potkraj 1990. izvršio organizacijsku transformaciju od samoupravnoga poduzeća u Holding s dioničkim društvima. Za vrijeme ekonomskih sankcija, koje su Ujedinjeni narodi 1990-ih uveli protiv SRJ zbog upletenosti u ratove na području bivše Jugoslavije, uspio je održati proizvodnju i izvoz zapošljavajući oko 4000 radnika. Smijenjen je 6. X. 2000., a od 2001. u invalidskoj je mirovini.

Bio je dugogodišnji član Upravnoga odbora i Skupštine Privredne komore Vojvodine, Privredne komore Srbije te Savezne privredne komore, Predsjednik odbora Međunarodne asocijacije *Interelektro* u Moskvi, dugogodišnji član Upravnoga odbora Continental banke u Novom Sadu i član Upravnog odbora DDOR-a *Novi Sad* u Novom Sadu kao većinski financijski komitent banke i osiguravajućega društva.

Dobitnik je više priznanja i diploma za organizacijski i tehnički razvoj korporacije, među ostalim i Povelje Privredne komore Jugoslavije za posebne rezultate ostvare-

ne u menadžmentu 2000. te zlatne značke Regionalne privredne komore iz Subotice za doprinos u afirmaciji rada Komore 2005.

Izvor: osobni iskaz Josipa Krajningera.

Lit.: B. Novaković (ur.), *Elite of Yugoslav business*, Beograd, 1999.

G. Bačlija

KRAL, Martin Petar (Krall, Martinus Petrus) (?, 1735. – Sombor, 18. VIII. 1798.), liječnik. Studij medicine završio je u Budimu 1778. Prvi je gradski fizik (*Physicus Civitatis*) – liječnik slobodnog kraljevskog grada Sombora, postavljen iste godine. Dužnost mu je bila nadgledanje zdravstvenih prilika u gradu te provođenje naredaba i uputa viših vlasti. Kontrolirao je rad ranara (*Chirurgus*) i primalja (*Obstetrix*). Najodlučnije je morao motriti na rad nadriliječnika i vračara. Svake godine u nazočnosti županijskog izaslanika i gradskog kapetana bez prethodnog prijavljivanja morao je obaviti pregled ljekarne. Tromjesečno je podnosio izvještaj Ugarskomu namjesničkomu vijeću o kretanju bolesti naznačujući i vremenske prilike koje su vladale.

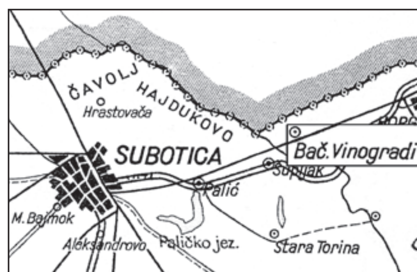
U Somboru je 1781. napisao prvu medicinsku publikaciju *Pro memoria*, kojom se regulira poslovanje zdravstvenog osoblja Sombora toga doba. Zabilježio je i razinu zdravstvene kulture Somboraca. Prema zapisima, ni pravoslavni ni katolici nisu bili upućeni u to što su liječnici i medicina. Stanovnici Sombora preferirali su vračanje i usluge nadriliječnika i vračara. U trenucima bolesti, u želji da sačuvaju novac, nisu pozivali liječnika te su nerijetko, bez stručne pomoći, umirali u mukama. Kritizirao je i rad gradskih ranara – ondašnjih kirurga. Smatrao je da su činili više štete negoli koristi za pacijente. Očekivao je da bi ih trebalo kažnjavati zakonski i financijski, a ukoliko ponove pogrešku, da ih se protjera iz grada. Magistrat nije bio zadovoljan njegovim radom pa mu je 1789. snizio godišnju plaću s 300 na 200 forinti, s obrazloženjem da je nemaran, da nema djece te da stanovništvo slabo koristi njegove usluge, već se radije liječi domaćim lijekovima. Nizak stupanj zdravstvene kulture potvrđuje činjenica da je gradski magistrat od proglašenja Sombora za slobodni kraljevski grad 1749. sve do 1778. odbijao angažiranje fizika, iako su se za službu javljali Martin Antereitner 1750., Petar Miloradović 1770. i Johannes Heidenreich 1776. Na dužnosti gradskog fizika Kral je ostao do smrti, a naslijedio ga je Matthias Lotz (1760. – 1844.).

Djela: *Theses medico-practicae, quas annuente inclyta Facultate Medica in… Universitate Budensi pro summis in medicina honoribus… et immunitatibus doctoralibus legitime obtinendis publicae disquisitioni submittit Martinus Petrus Krall… Disputabitur in Universitatis palatio die... mense... anno 1778.*, Budae, 1778; *Pro memoria*, Sombor, 1781.

Lit.: Đ. Antić, *Iz prošlosti Sombora*, Sombor, 1966; M. Beljanski, *Letopis Sombora od 1360–1800*, Sombor, 1974; A. Hegediš, Slobodni kraljevski grad Sombor (1749-1848), *Dometi*, 100-103, Sombor, 2000; S. Berber, *Historija somborskog zdravstva*, Novi Sad, 2004; A. Kobilarov, V. Sakač, Famous medical doctors of Sombor in its history until the World War II, *Archive of Oncology*, 4/2010, Novi Sad.

M. Bara, Z. Vasiljević

KRALJEV BRIG, tradicionalni bunjevački naziv za većinski madžarsko selo Királyhalom (Királyhalma, Bácsszőlős, *srp.* Bački Vinogradi) kraj Subotice. Bunjevci iz okolice Subotice tamo su često odlazili po grožđe i vino. Premda u selu, kao i cijelom njegovu okružju (istočno od grada), prevladava madžarsko stanovništvo, mali broj bunjevačkih Hrvata ondje i danas živi. Vjerojatno je u ranijim razdobljima bilo nešto više Bunjevaca, ali su asimilirani u dominantno madžarskom okružju.

Kraljev Brig (Bački Vinogradi)

Na nekadašnju prisutnost Hrvata upućuje i to da je i Radićeva Hrvatska seljačka stranka u selu imala pristaše.

Izvor: kazivanje Vince Dulića (1909. – 1998.) s Pavlovca.

S. Dulić i M. Bara

KRALJICE, obredni ophod mladih djevojaka uz pjevanje vezan uz blagdan Duhova (*Dôva*). Osim bačkih Hrvata – Bunjevaca i Šokaca – običaj imaju i drugi narodi, među ostalim i na područjima Madžarske, Hrvatske, Vojvodine i Srbije. U Hrvatskoj su zastupljene pretežito u Slavoniji, Srijemu i Baranji te u sjeverozapadnom dijelu. U zapadnoj Slavoniji, u Gorjanima, poznate su pod nazivom »ljelje«, dok su slične povorke ophodile na Ivandan u području sjeverozapadne Hrvatske, a nosile su naziv »ladarice«. U Vojvodini je običaj bio zastupljen u Rusina (oni blagdan Duhova nazivaju »Rusadlja«) i Rumunja u Banatu (»Rusaliile«). Srodne običaje imaju i Bugari (rusalije), Rumunji (căluşari), Česi (královničky, králové), ali je najduže zadržan na području sjeverne Bačke, u Bunjevaca i Šokaca. Ivan Ivanić navodi da je potkraj XIX. st. običaj kraljica o Duhovima u većoj mjeri očuvan u Bunjevaca i Šokaca nego u Srba. U narodu i literaturi često se susreće naziv *ljelje* (po pripjevu *ljeljo* u kraljičkim pjesmama), a za sudjelovanje u ophodu koriste se fraze *ićemo u kraljice*, *iđemo u kraljice*, *ićete u kraljice, bila je/sam kraljica*.

Predstavljanje subotičkih bunjevačkih »kraljica« u Zagrebu 1909.

Običaj vodi podrijetlo iz pretkršćanskoga doba, kada su se takve obredne povorke održavale u prvoj polovini godine, od zimskoga do ljetnoga solsticija, i imale su za cilj plodnost. Kroz crkvenu inkulturaciju ophodi su opstali kao narodni običaj poprimivši kršćanske značajke. Semantika povorki kraljica višeznačna je, no u osnovi su joj slavljenje plodnosti, svojevrstan obred prelaska (inicijacije), veza s kultom vladaoca i podzemnim svijetom. U kršćanskoj praksi prvotno su prakticirane sva tri dana praznovanja blagdana Duhova, kako je to propisano na crkvenom saboru u Konstanzu 1094., ali su poslije ograničene na dva dana, a u XX. st. u bačkih Hrvata svedene su na sam blagdan Duhova.

Bački Hrvati običaj su poprimili u XVII. st. po dolasku u Podunavlje. Bunjevački su običaji znatno istraženiji nego šokački. U Šokaca i subotičkih Bunjevaca običaj se prakticirao sve do nakon Drugoga svjetskoga rata, kada postupno nestaje potkraj 1960-ih godina, dok se u somborskih Bunjevaca izgubio i prije. Regionalne različitosti običaja u prošlosti, kada su ophodi aktivno prakticirani, bile su izraženije. Kako se 1990-ih godina običaj nastoji revitalizirati, osobito među djevojkama mlađe dobi, između 9 i 15 godina, danas su povorke u mnogim pojedinostima međusobno sličnije.

Sastav, nazivi i rekviziti svih sudionika u povorki mjesno su vrlo raznovrsni. Povorku čini određeni broj djevojaka u dvije kolone, koje u svečanoj nošnji, čiji su dio i bogato urešene krune na njihovim glavama (otuda naziv kraljice), s kojih vise šarene pantljike (vrpce), krećući se selom, dijelom naselja ili između ušorenih salaša, obilaze kućanstva pjevajući pjesme s ciljem da donesu dobrobit i izobilje tijekom godine, a domaćini ih zauzvrat daruju. U subotičkih Bunjevaca katkada su ih pratili i jedan ili dva mladića. Tradicionalno su kraljice bile djevojke stasale za udaju, ali su u novije vrijeme to najčešće djevojčice mlađe dobi. Kraljičicom najmlađu djevojku sudionicu nazivaju stanovnici Baje, Fancage, Aljmaša i Čavolja.

Lit.: J. Jankó, Sokacok; I. Frankl, Bunyevácok, u: Gy. Dudás (ur.), *Bács-Bodrogh vármegye egyetemes Monografiája*, 2, Zombor, 1896; I. Ivanić, *Seni Ivana Antunovića kanonika i najvećeg rodoljuba bunjevačkog*, Subotica, 1899; J. Erdeljanović,

O poreklu Bunjevaca, Beograd, 1930; M. Gavazzi, *Godina dana hrvatskih narodnih običaja*, 1, Zagreb, 1939; S. Velin, Duhovski običaj Bunjevaca, Šokaca i Srba u našem dijelu Bačke, *Etnografija Južnih Slavena u Mađarskoj*, Budimpešta, 1975; A. Sekulić, *Bački Hrvati,* Zagreb, 1991; B. Gabrić, *»Kraljice« : Narodni običaji bačkih Hrvata : 4.*, Subotica, 1993; B. Gabrić, A. Pokornik, *Bunjevačke kraljičke pisme*, Subotica, 1996; M. Bosić, Godišnji običaji Srba u Vojvodini, Novi Sad, 1996; S. Tonković, *Dragulji bunjevačke riznice*, Novi Sad, 2001; *Hrvatska enciklopedija*, 6, Zagreb, 2004; Z. Karanović, Kraljice u Vojvodini – od kulta plodnosti do inicijacije, *Nebeska nevesta*, Beograd, 2010; T. Štricki, *Kraljički običaji Bunjevaca iz Subotice i okoline*, diplomski rad, Departman muzičke umetnosti, Akademija umetnosti, Univerzitet u Novom Sadu, Novi Sad, 2012; M. Černelić i T. Štricki Seg, Ophodi kraljica, u: *Tradicijska baština i etnokulturni identitet podunavskih Hrvata Bunjevaca*, Zagreb, 2014; M. Katačić, Kraljice na Dove, *Hrvatska riječ*, br. 633, Subotica, 29.V.2015.

T. Štricki-Seg

KRALJICE BODROGA, izvorna pjevačka skupina Kulturno-umjetničkoga društva Hrvata *Bodrog* iz Monoštora. Nastala je istodobno s osnivanjem društva 2001. okupljanjem 20-ak pjevačica. Naziv potječe od jednog od najstarijih i najočuvanijih običaja – kraljica, vezanoga uz Dove (blagdan Duhova). Na rad skupine najviše je utjecala Katica Pašić iz Monoštora, koja je ujedno prenijela najveći dio glazbenoga repertoara. Članice skupine svih su životnih dobi, od dvadesetih pa do sedamdesetih godina života, a do sada ih je bilo više od 30.

Skupina je izdala dva nosača zvuka, oba u nakladi Zavoda za kulturu vojvođanskih Hrvata. Na CD-u *Alaj piva Šokica* (2012.) 15 je pučkih pjesama, koje predstavljaju nedovoljno poznato narodno glazbeno naslijeđe Hrvata iz Monoštora. One su se nekoć pjevale u različitim prigodama – *na divanima*, *po ćoškova*, *na korzi*, *na igrankama*, *uz narodne i virske običaje* – te su se kao narodna popudbina prenosile s koljena na koljeno. Iste su godine na lokalitetima oko Monoštora snimljena i tri videozapisa za tri odabrane pjesme s tog nosača zvuka. Na drugom CD-u *Faljen Isus, Divice* (2014.) zabilježene su pjesme posvećene Blaženoj Djevici Mariji koje se pjevaju u Monoštoru. Redoslijed snimljenih pjesama određen je prema vremenu kroz godinu i njihovu karakteru: najprije su adventske, zatim božićne, poslije korizmene, pa uskrsne…

Kraljice Bodroga, *Alaj piva Šokica*, 2012.

Skupina je sudjelovala na mnogobrojnim manifestacijama tradicijske kulture u tuzemstvu i inozemstvu te predstavlja jednu od najaktivnijih promicateljica nekadašnjega bogatstva narodnoga života Hrvata u Vojvodini. Osim što s velikom ljubavlju i ustrajnom željom teže očuvanju šokačke narodne pjesme i ljepote narodnoga pjevanja, članice skupine svjesno su uspjele u svakodnevnom govoru i pjesmi sačuvati leksik šokačkoga govora. Vjerna glazbeno-pjevačkoj tradiciji svojega mjesta, ta je pjevačka skupina među najprepoznatljivijima na današnjoj pozornici tradicijske kulture Hrvata u Vojvodini.

Diskografija: *Alaj piva Šokica*, 2012; *Faljen Isus, Divice*, 2014.

Lit.: *Hrvatska riječ*, br. 481, 483, Subotica, 15. VII. i 29. VII. 2012.

A. Đipanov

KRALJICINA ZEMLJA → Klisa, 4.

KRALJIČKE *PISME*, pjesme koje izvode *kraljice* tijekom ophoda na Duhove. Nazivaju se još i *ljeljinke*, a proces izvođenja pjesama *ljeljanje* te *pivanje kraljičkih pisama*. Ne može se točno utvrditi vremensko razdoblje njihova nastanka jer su ih, poput drugih narodnih pjesama, stvarali nepoznati pojedinci, najčešće žene, koje su ih usmenim putem prenosile mlađim naraštajima tijekom XIX. i XX. st. Izvode su obredno, tijekom ophoda kraljica, jedno-

glasno i bez pratnje glazbala, uz ustaljeni tijek i ritam. Pisane su u šestercu, uz česti pripjev *ljeljo*. Tijekom izvođenja kraljice pocupkuju lagano, a na pripjev *ljeljo* malo više cupnu i blago se naklone jedna prema drugoj. Etimologija refrena različito se tumači: najvjerojatnije je korijen u indoeuropskome glagolu *lelejati* u značenju »ljuljati, njihati« te bi to bio poziv sudionicima da se ljuljaju, tj. plešu. Drugi autori uglavnom smatraju da pripjev upućuje na to da je pjesma namijenjena Ljelji, bogu ili pak božici proljeća. Milivoje Knežević pjesme je podijelio na prigodne ophodnice (one koje se pjevaju od kuće do kuće) i starovinske (one koje se pjevaju prema prilikama u kući i želji naručitelja s elementima balade i romanse). Bela Gabrić i Ante Pokornik sistematizirali su muzički žanr pjesama prema njihovu tekstualnom sadržaju na koračnice (pjesme koje se pjevaju u hodu od kuće do kuće), vesele *pisme* i žalosne *pisme*. Mogu se također klasificirati kao ljubavne, obiteljske, prigodne i religijske.

Prvi zapisi nastaju tek u vrijeme narodnoga preporoda južnougarskih Hrvata sredinom druge polovine XIX. st. – u *Bunjevačkoj i šokačkoj vili* 1873. (br. 14 i 20) dopisnik iz Baje Đena Popović zapisao je 37 tamošnjih kraljičkih pjesama. U XX. st. najveći broj (47) objavljen je u međuratnom časopisu *Književni sever* te od strane sakupljača Ive Prćića (108) te Bele Gabrića i Ante Pokornika (167). Ive Prćić u knjizi *Bunjevačke narodne pisme* uz sakupljene je kraljičke pjesme dao i kratko razjašnjenje uz tekstove pjesama koje se izvode na prvi, drugi i treći dan Duhova, zatim upozorio da neki od naziva pjesama upućuju na osobe kojima su *kraljice* posvećivale svoje pjesme te naglasio da se, sukladno promjenama društvenih prilika, mijenjaju i teme i osobe kojima su pjesme posvećene (npr. u novije vrijeme posvećene Dužijanci, proštenju na Bunariću itd.). Prema Beli Gabriću ophod kraljica, pored svih drugih običaja vezanih za život Bunjevaca, bio je od iznimne važnosti te je njegovu očuvanju pridonio veliki broj *kraljičkih pisama*. Osim sakupljenih 137 starijih tekstova pjesama u suatorstvu s Antom Pokornikom objavio je i 30 tekstova pjesama nastalih 1990-ih godina od strane pučkih pjesnika, po obnavljanju ovoga običaja.

B. Gabrić i A. Pokornik, *Bunjevačke kraljičke pisme*, Subotica, 1996.

Melopoetskom i koreološkom analizom pokreta u toku izvođenja *kraljičkih pisama* bavila se i u svojem diplomskom radu Tamara Štricki. *Kraljičke pisme* podijelila je u pet melodijskih tipova te tako istaknula sličnosti, ali i razlike pri izvođenju pjesama u ophodu *kraljica* u Subotici i okolici.

Lit.: M. Knežević, *Bunjevačke narodne pesme, kraljičke pesme*, Subotica, 1930; I. Prćić, *Bunjevačke narodne pisme*, Subotica, 1939; B. Gabrić, A. Pokornik, *Bunjevačke narodne pisme*, Subotica, 1996; L. Kovač, *Usmeno blago (Književnog) severa*, Subotica, 2008; T. Štricki, *Kraljički običaji Bunjevaca iz Subotice i okoline*, diplomski rad, Departman muzičke umetnosti, Akademija umetnosti, Univerzitet u Novom Sadu, Novi Sad, 2012; T. Štricki Seg, Etnomuzikološko-koreološki doprinos istraživanju običaja kraljica u Subotici i okolici, u: *Tradicijska baština i etnokulturni identitet podunavskih Hrvata Bunjevaca*, Zagreb, 2014.

T. Štricki-Seg

KRÄMER, Otilija (Marija Otilija, Teréz) (Krnjaja, danas: Kljajićevo, 23. IX. 1919. – Binač, Kosovo, 24. IV. 1999.), misionarka. Rođena je u obitelji Georga i Katarine, rođ. Ott, koji su osim nje imali još tri sina, od kojih je najstariji Michael postao svećenik salezijanac. Kao djevojka pomagala je svojoj teti voditi kućanstvo župniku u Kuli, a 1939. otišla je u samostan sestara Družbe Kćeri Božje ljubavi u Sara-

jevu, gdje je 1940. stupila u novicijat, položila prve zavjete 1942. a doživotne 1948. U međuvremenu boravila je u Supetru na Braču te na imanjima Betanija kod Sarajeva i Josipovac kod Tuzle. Od 1947. bila je u Breškama dok komunističke vlasti nisu oduzele sestrama sve samostane i kuće u Bosni. Zbog toga od 1949. živi u rodnom mjestu, odakle odlazi u samostan u Zagrebu 1951., ali već je iste godine poslana u Bitolj u Makedoniji, gdje je radila u gradskoj bolnici i karitativno djelovala. S dopuštenjem redovničkih poglavarica odlazi 1961. u selo Binač na Kosovu, utemeljuje ondje sestrinsku zajednicu i osobito se posvećuje medicinskoj djelatnosti. Lijekove je dobivala preko dobročinitelja, a neke je i sama pripravljala. Bolesnici su joj svakodnevno dolazili, a ona je odlazila do onih koji nisu mogli sami doći, prevaljujući velike udaljenosti pješice ili na konju.

Prinosima dobročinitelja, suradnjom mještana i sestara te vlastitim radom podigla je u Binaču samostan sv. Pavla 1966.-67., kojemu je nekoliko godina bila predstojnica. Zauzela se za gradnju crkve u selu te je u tu svrhu skupljala milodare i u Bačkoj. Iz Binača odlazi 1971. u zabačeno kosovsko selo Dunav, gdje je prethodno izgradila montažnu kućicu, u kojoj je potom otvorila ambulantu i školu šivanja, a u podrumu Caritas. Obnovila je u selu crkvu sv. Ane, za koju joj je tadašnji bačkopalanački župnik Lazar Ivan Krmpotić poslao kip sv. Ane koji se prije nalazio u crkvi sv. Elizabete u Bačkoj Palanci, te je organizirala gradnju cesta 1976. jer do sela nije bilo puta, osim uske staze. Novcima dobivenima iz ostavštine nekog rođaka u Americi kupila je 1980. kuću sa zemljištem u kosovskom selu Glavičica te je ondje osnovala zajednicu, ali već se 1981. vratila u Dunav. Zbog starosti u travnju 1996. preselila se u Binač te je ondje ostala do kraja života.

Nekoliko napisa o životu i radu u sestrinskim zajednicama na Kosovu objavila je u provincijskom glasilu *Iz života za život* (Zagreb, 1975, 1977, 1978, 1981, 1984, 1985, 1989). U mjestima u kojima je djelovala na Kosovu, ponajviše u Dunavu, razvila je bogat pastoralni rad i promicala duhovna zvanja, radila na prosvjećivanju puka, osobito ženskoga, te karitativnom djelatnošću nesebično pomagala svima, bez obzira na vjersku i nacionalni pripadnost, zbog čega su je svi jednako cijenili i nazivali je Velikom Sestrom. Jedan od njezinih najvećih dobročinitelja bio je Lazar Ivan Krmpotić, čija se prepiska s njome čuva u Nadbiskupskom arhivu u Zagrebu.

Lit.: M. A. Caratan i M. B. Mutić, *Provincija Božje Providnosti Družbe Kćeri Božje ljubavi 1882.-1982.*, Split – Zagreb, 1982; M. S. Buljan, *Velika sestra. Sestra Otilija – majka bolesnih i siromašnih na Kosovu*, Zagreb, 2009.

I. Armanda

KRAŠOVANI → Karaševski Hrvati

KRAVALJ, u svadbenim običajima podunavskih Hrvata (Šokaca i Bunjevaca) dar u hrani. Uglavnom ga donose svi svatovi, dok se ponegdje posebno ističe *kumov kravalj* (Bunjevci u okolici Sombora i u Bajmoku kod Subotice) ili *kumov i starosvatski* (Šokci). Obično se kumov *kravalj* izdvaja od ostalih količinom i kvalitetom.

Po vrsti hrane od koje se sastoji *kravalj* se razlikuje od mjesta do mjesta, ali je osnovni sadržaj uglavnom svugdje isti: pečenica, boca vina, sitni kolači i svatovski kolač, koji je u novije vrijeme zamijenjen tortom. U Žedniku i Tavankutu poznat je običaj da kum i kuma donose dar u hrani, kao i ostali svatovi, ali nije potvrđen naziv *kravalj* za takav dar. U pojedinim naseljima u okolici Sombora (salaši Nenadići, Gradina i Lugovo) pamti se da je *kravalj* u ranijem razdoblju bio oznaka za svekrvin dar budućoj snahi još na zarukama te da mu je sadašnje značenje novijega datuma. Zanimljivo je što se u nekim starijim izvorima za subotičke Bunjevce navodi da je *kravalj* oznaka samo za kolač koji svatovi nose na dar bez ostalih uobičajenih priloga u hrani, što odgovara i njegovu izvornomu značenju. Među Bunjevcima u madžarskome dijelu Bačke naziv *kravalj* potvrđen je samo u Bikiću (*madž.* Bácsbokod), a označuje kolače koje kuma iznosi na stol pred mladence i nudi ih da se njima posluže.

Kravalj kao dar u hrani poznaju i Bunjevci u okolici Budimpešte (Andzabeg /*madž.* Érd/, Erčin).

U njegovu osnovnom značenju obrednoga peciva u okviru svadbenih običaja pojavljuje se varijanta naziva *kravaj* i u drugih južnoslavenskih naroda (Srbi u Vojvodini i u istočnoj Srbiji, Bugari i Makedonci). Različiti su njegovi oblici, namjena i običajni postupci. Zanimljivi su i tragovi varijante naziva *kravajica*, *krvajca*, koji označuju vrstu kruha bez obredne funkcije u nekim krajevima sjeverozapadne Hrvatske i Slovenije. Naziv *kravaj* za kruh potvrđen je u djelima hrvatskih pisaca iz XVI. st. na području Dubrovnika (Mavro Vetranović, Nikola Nalješković, Marin Držić) i Zadra (Petar Zoranić), no poslije mu se na tim područjima gubi trag.

Sam način pripreme *kravaja* ima važnu ulogu, a sačuvan je osobito u Bugarskoj i Makedoniji. Postupci koji ga prate i tekstovi pjesama koje žene mjesilje tom prilikom pjevaju izražavaju u prvom redu težnju da se magijski djeluje na potomstvo mladenaca. Raznovrsna reljefna ornamentika, osobito naglašena na bugarskim *kravajima*, nadovezuje se na simbolična značenja koja prate obred pripreme *kravaja*. Naziv za taj obredni kruh, kao i obredi njegove pripreme i bogata ornamentika sačuvani u nekih južnoslavenskih naroda upućuju na to da *kravaj* predstavlja dio slavenskoga tradicijskoga naslijeđa jer se isti elementi običaja vezuju uz obredna peciva sa srodnim nazivima i u ostalih, napose istočnih Slavena.

Osim što u podunavskih Hrvata *kravalj* ima značenje dara u hrani i piću, obvezan je sastavni dio toga dara *pleten kolač*, s kojim se izvode određeni obredni postupci slični onima koji se izvode s *kravajem* u istočnim dijelovima južnoslavenskog područja. U osnovi je *kravaj* oznaka za vrstu svatovskoga kolača, koji je zajednički element što povezuje sva područja u kojima je potvrđen u svadbenim običajima, bez obzira na raznovrsnost oblika, obreda, postupaka i značenja u pojedinim užim ili širim regijama.

Praslavenski oblik naziva za ovaj obredni kruh jest *korvaj*, a poznat je i u drugim slavenskim jezicima: u ruskom, bjeloruskom i ukrajinskom kao *korovai*, *koravai*, u poljskom kao *korowaj*, a u češkom i slovačkom je naziv *kravai* etimološki najbliži južnoslavenskoj varijanti naziva *kravaj.*

Lit.: O. Nikolaevič Trubačev, *Etimologičeskij slovar' slavjanskih jazykov. Praslavjanskij leksičeskij fond*, 11, Moskva, 1984; M. Černelić, *Uloge i nazivi odabranih svatova u Bunjevaca*, Zagreb, 1991; M. Černelić, *Bunjevačke studije*, Zagreb, 2006.

M. Černelić

KREČ (*tur.* kireç), vapno. Koristi se u značenju živoga vapna i gašenoga vapna. *Živi kreč* ili *negašeni kreč* jest kalcijev oksid, CaO (živo vapno), bijela tvar dobivena žarenjem vapnenca na temperaturi od 800 do 1000 stupnjeva. *Gašeni kreč* jest kalcijev hidroksid, $Ca(OH)_2$ (gašeno vapno), bijela, u vodi slabo topiva tvar dobivena dodavanjem vode živomu vapnu. Podunavski Hrvati govore isključivo kreč, a termin se rabi i u razgovornom jeziku u Hrvatskoj.

Vapnenac (*krečnjak*) kamen je čiji je glavni sastojak kalcijev karbonat, $CaCO_3$. Iz vapnenca se u posebno građenim pećima proizvodi živo vapno, pri čemu kao gorivo služi drvo ili drveni ugljen. U međuriječju Dunava i Tise vapnenca nema pa se vapno uvozilo. Stanovništvo ga je kupovalo u farbarama, gdje se prodavalo isključivo živo vapno. Njega su poslije *gasili* (nekad se govorilo: *palili*) u posebno iskopanim jamama – *krečanama* (vapnarama), gdje se na živo vapno lijevala voda (uz potrebne mjere opreza). Vapno je jaka lužina koja u dodiru s kožom izaziva teške ozljede. Osobito je opasno ako dospije u oko. Izraz *upasti u krečanu* znači dospjeti u veliku nevolju.

Glavna uporaba vapna u kućanstvima bila je *krečenje*, tj. bijeljenje zidova premazivanjem smjesom vapna i vode, takozvanim *krečnim mlikom*. Trijem i vanjski zidovi obično su se krečili jednom godišnje, između Sv. Marka (25. travnja) i Male Gospojine (8. rujna), kad je vrijeme lijepo

i ima malo kiše. Krečili su se kako vanjski zidovi tako i unutarnji zidovi u kućama, ali i u stajama i drugim pomoćnim zgradama. Kreče se i stabla voćaka u cilju zaštite od štetnika. Smjesa vapna i modre galice (*plavoga kamena*) nazivala se *bordovska čorba*, a rabila se u vinogradarstvu kao insekticid i fungicid.

U ranije vrijeme kuće na salašima i u selima podizane su od nabijene zemlje. U novije vrijeme grade se od cigala, a pri zidanju se koristi žbuka (*malter*) – smjesa vapna, vode i pijeska.

Rabi se i kao dezinfekcijsko sredstvo. Na primjer ako u bunar dospije neka uginula životinja, onda se u bunar (nakon vađenja lešine) ubacuje vapno. Kada se zakopavaju strvine životinja (a u iznimnim slučajevima i ljudska trupla), posipaju se živim vapnom.

Razblaženom otopinom kalcijeva hidroksida u vodi, dobivenom dodavanjem jedne jušne žlice vapna u 10 litara vode, žene su čistile (ispirale) ovčja i svinjska crijeva. U takvu otopinu potapalo se i voće (marelice, breskve, šljive i dr.) prije *duncovanja* (spravljanja *dunca* – kompota za zimnicu).

U narodnoj medicini koristio se za želučane tegobe pri infekcijama: mjera je bila 100 g za desetodnevnu kuru, koja se spravljala tako što se negašeni kreč stavljao u vodu i pio po gutljaj više puta tijekom dana.

Rabi se i u mnogim industrijama. Primjerice u šećeranama se upotrebljava za pročišćavanje šećera.

Lit.: I. Filipović, S. Lipanović, *Opća i anorganska kemija*, Zagreb, 1982; A. Sekulić, *Bački Bunjevci i Šokci*, Zagreb, 1989; A. Sekulić, *Rječnik govora bačkih Hrvata*, Zagreb, 2005; I. Gutman, Bunjevačka kemija, *Miroljub*, 4/2008, Sombor.

I. Gutman i L. Knezy

KREČI, Gjuro (Krécsy, György) (? – ?), knjižar i knjigoveža, istaknuti poduzetnik. Vlastitu radnju registrirao je u Subotici 1888., kada je upisana u sudski registar. Početkom 1890-ih bio je zastupnik subotičke knjižarske tvrtke Antala Nándora Krécsyja. Kada je 1893. u Subotici osnovana novčarska ustanova Zalagaonica d. d. (Zálogház Rt.), vodili su je najznamenitiji subotički poduzetnici Đuro Manojlović, Sredoje Đorđević, Adolf Landaurer, dr. Jakab Heisler, Dezső Joó, Jenő I. Fürszt, Antal Illés, Béla Sugár, József Richter, Jovan Radić, György Krécsi i János Kovács.

Naslovnica *Bunjevačko-Šokačke Danice ili Subotičkog kalendara za prostu godinu 1885*, Subotica, 1884.

Objavio je niz važnih djela za bačke Hrvate prije Prvoga svjetskoga rata, poglavito nabožne tematike, za koja je pridržavao autorska prava (»vlastitost«): dva godišta *Subotičke Danice* (1885, 1886), više izdanja molitvenika Stipe Grgića *Živa ružica* (1879[4], 1883[5], 1891[7], 1892[8], b. g.[9], 1901[10]) i njegove *Pisme na veselje T. j. poučne, zabavne, napitnice i ljubezne koje se obično posoframa u svatovi na sastanci pivaju* (1880), zatim *Veliki vinac angjeoski. Molitvena i ujedno pismena knjiga Iz različitih knjigah dopušteno od sv. majke Crkve, sabrana, i ujedno sastavljena na duhovnu korist bunjevačka i šokačka naroda* (1882), *Razmišljanja i molitve koja se čine i govore čineći put križa* Nikole Kujundžića (1891, 1903[2]), *Knjiga o trideset i tri kratki promišljanja s nekima liepim molitva i pjesmicama na poštenje Prisveta Srca Isusova i neoskrvljena! srca Marie* (prijev. s madž. S. Grgić, skupa s molitvama Franje Vujkovića Lamića, 1891[3], 1898[4]); *Bernadica. Molitve u oči preminuća i bogoljubne pisme od Bl. Divice Marije*, 1901[2], 1905[3], 1907[4]),

Štovanje Svete Ane (1905). *Neven* je u br. 11/1894 najavio da će Kreči izdati i *Nov Molitvenik*, koji će urediti Stipan Mukić, i da se pretplata skuplja, ali nema traga da je i izašao. Osim brojnih djela na hrvatskom, izdao je tek još nekoliko na madžarskom.

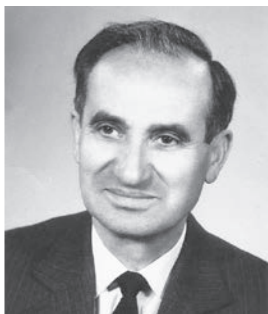
Izvori: Povijesni arhiv Subotica, F 86.47. Ce II 463; F 86.49. Ce IV 11

Lit.: *Neven* 11/1894, Subotica; *Corvina A Magyar Könyvkereskedők egyletének közlönye*, XXX. god., br. 22, Budapest, 10. VIII. 1907; I. Kujundžić, Bunjevačko-šokačka bibliografija, *Rad JAZU*, 355, Zagreb, 1969; *Subotička bibliografija 1870 – 1918 : Szabadkai Kiadványok bibiográfiája*, 2, Subotica, 1993; K. Čeliković (prir.), *Molitvom i prilikom prid Bogom. Katalog*, Subotica, 2007; V. Aladžić, M. Grlica. G. Prćić Vujnović, *Egy utca – a globális falu* (http://www.zetna.org/zek/folyoiratok/81/aladzicetal.html).

S. Bačić i S. Mačković

KREKIĆ, Stipan (Kaćmar, 8. VI. 1938.), pedagog, kulturni i društveni djelatnik. Sin je Adama i Mande, rođ. Petreš. Osnovnu školu polazio je u rodnom selu 1945.-52., a Hrvatsko-srpsku gimnaziju (učiteljski smjer) u Budimpešti 1952.-56. Na Višoj pedagoškoj školi *Gyula Juhász* u Segedinu diplomirao je 1978. Učiteljuje u Čikeriji 1956., Mateviću 1956.-57., Mohaču 1957.-58., a nakon dvogodišnjega služenja vojnoga roka učitelj je u Kaćmaru 1960.-64. i Gari 1964.-2000. U OŠ *Andrije Kasapovića* u Gari bio je ravnatelj učeničkoga doma za salašarsku djecu 1968.-72., a doravnatelj za narodnosne poslove 1972.-2000. Za vrijeme Domovinskoga rata zbrinjavao je izbjeglice.

U kulturnom životu hrvatske manjine u Gari sudjeluje kao glazbenik 1965.-2000., organizirao je folklorne i tamburaške ljetne tabore u Gari 1968.-80., poučavao tamburaške početnike 1988.-93., a kao nastavnik glazbene škole u Baji od kraja 1990-ih godina do 2008. odgojio je u Bačkoj šezdesetak tamburaša. Zborovođa je sastavâ *Pravi biseri* u Dušnoku od 2008. i *Ružica* u Kalači od 2009. do danas. Više puta bio je član ocjenjivačkoga odbora tamburaških festivala. Bio je član Skupštine Hrvatske državne samouprave (HDS) u Madžarskoj 1998.-2010. te predsjednik Odbora za kulturu i vjerska pitanja HDS-a 2002.-06. Član je Hrvatske samouprave u Gari 1998.-2010., a njezin predsjednik 2002.-10.

Stipan Krekić

Djelo: *Tamburaška početnica*, Budimpešta, 2003.

Ž. Mandić

KREKIĆ, Tomislav (Baja, 9. IV. 1966.), sveučilišni docent, jezikoslovac, prevoditelj. Sin je Stipana i Ane, rođ. Šibalin. Osnovnu školu pohađao je u Gari 1972.-80., a Hrvatsko-srpsku gimnaziju u Budimpešti 1980.-84. Nakon jednogodišnjega vojnoga roka na Sveučilištu *Loránd Eötvös* (ELTE) u Budimpešti studira hrvatsko-srpski jezik i književnost te madžarski jezik i književnost 1985.-90. Poslije diplomiranja radi u Hrvatsko-srpskoj gimnaziji u Budimpešti 1990.-93., na Filološkom institutu za slavensku filologiju Filozofskoga fakulteta Sveučilišta *Loránd Eötvös* 1993.-2005., gdje je asistent do 2001., a znanstveni asistent do 2005. Docent je na Zapadnomadžarskome sveučilištu – Sveučilišnom središtu Savaria (*madž.* Nyugat-Magyarországi Egyetem – Savaria Egyetemi Központ, nekada Visoka nastavnička škola *Dániela Berzsenyija*), na Odsjeku za hrvatski jezik i književnost u Sambotelu (*madž.* Szombathely) od 2007. Predavao je Hrvatsko-srpski suvremeni jezik, odnosno danas Hrvatski suvremeni jezik, a poslije Povijest Hrvatske te Madžarsko-hrvatske kulturne i povijesne veze. Doktorski studij pohađao je na Filozofskom fakultetu Sveučilišta *Loránd Eötvös*, smjer slavenska lingvistika 1996.-98., gdje je 2001. obranio doktorsku disertaciju *Težnje jezične obnove / jezičnog preporoda kod Bunjevaca u drugoj polovici 19. stoljeća*.

Od 1990. član je državnoga odbora za jezične ispite (danas: Centar za jezične ispite, *madž.* ITK) Origo za hrvatsko-srpski, kasnije hrvatski jezik. Preveo je na mađarski dječji roman Danice Juričić Spasović *Volim džudo, volim Sandru* (Croatica, 2013). Lektorirao je nekoliko knjiga za učenje hrvatskoga jezika (*Horvát kapd elő: Társalgási zsebkönyv*, Assimil, Budapest, 2004, i kasnija izdanja; J. S. Jakimovski, *Feladatgyűjtemény az alapfokú szóbeli horvát nyelvvizsgához*, Lectum, Szeged, 2007; H. Davies i E. Szilágyi, *Kezdők horvát nyelvkönyve*, Holnap, Budapest, 2012) te jedan turistički vodič za otok Rab (K. Szigeti, *Rab az Adria gyöngysz*eme, 2009).

O bačkim Hrvatima objavljivao je u više zbornika: Mađarski uzori nekih riječi Šarčevićevog Političkog i pravosudnog Riečnika (*Hungaro-Slavica 1997*, Budapest, 1997); Rječnik Ambrozija Šarčevića (*Hrvati u Budimu i Pešti. Zbornik radova 1997.-2000.*, Budimpešta, 2012); Bunjevački udžbenici s kraja 19. stoljeća. Dva udžbenika Mije Mandića (*Na brzu ruku skupljeni skup*, Budimpešta, 2005); Standardizacijske težnje u bunjevačkom jeziku u drugoj polovici 19. stoljeća (*Studia Slavica Savariensia*, Szombathely, 1-2/2008); Utjecaj ilirskog pokreta kod bačkih Bunjevaca u drugoj polovici 19. stoljeća (*Kanoni doma i vani. Zbornik radova*, Budimpešta, 2010); O motivu davanja nadimaka kod Bunjevaca u Gari (*Studia Slavica Savariensia*, 1-2/2010); Preporodni pokušaji bačkih i gradišćanskih Hrvata u drugoj polovici 19. stoljeća (*Studia Slavica Savariensia*, 1-2/2013).

Pjesme je objavljivao od 1983. u *Narodnim novinama* te antologijama *Gde nestaje glas* (Budimpešta, 1984.), *Na drugoj obali* (Valjevo – Beograd, 1984.), *Másszóval* (Pécs, 1988.), *Raspleteni snovi* (Rešetari, 2000.).

Djelo: *Nyelvújítási törekvések a bunyevácoknál a XIX. század második felében* [doktorska disertacija u rukopisu], ELTE BTK Szláv Filológiai Tanszék, Budapest, 2001.

Prijevodi: K. Szigeti, *Rab : az Adria gyöngysz*eme, samizdat, b. m., 2009; D. Juričić Spasović, *Szeretem a dzsúdót, szeretem Sandrát*, Budapest, 2013.

Ž. Mandić

KREVETAC, ležaj napravljen od nekoliko dasaka postavljenih između *parasničke peći* i kreveta u stajaćoj (*čeljadskoj*, *pridnjoj*) sobi, u kojoj je obitelj boravila tijekom dana. Za razliku od kreveta, nije imao stranice i naslone, nego su se daske postavljale na obične *korače* (nogare). Na daske se stavljalo krzno ili *ćebad* (deke), što bi ležaj činilo udobnijim. Tako namještena postelja prekrivala bi se *ponjavicom* ili nekim drugim prekrivačem. Jastuk se stavljao na vanjsku stranu, dok je drugi kraj kreveca bio pokraj peći pa su pri ležanju noge dosezale do tople peći, a nerijetko bi se stavile i na samu peć da se osoba brže ugrije. Nazivan je još i *daske*, služio je za lješkarenje preko dana ili za sjedenje pokraj peći dok bi se vodili *divani*, a noću bi na njemu spavalo dvoje-troje djece.

Lit.: B. Vujkov, *Hrvatske narodne pripovijetke – bunjevačke*, Zagreb, 1957; M. Peić, G. Bačlija, *Rečnik bačkih Bunjevaca*, Novi Sad – Subotica, 1990; A. Sekulić, *Bački Hrvati*, Zagreb, 1990.

P. Skenderović

KRIČKOVIĆ, Antun (Gara, 19. II. 1929. – Budimpešta, 18. I. 2017.), pedagog, umjetnik, folklorist, redatelj, koreograf. Sin je Grge i Marte, rođ. Zomborčević. Nakon garske osnovne i bajske srednje škole upisao se 1949. na budimpeštansku Visoku školu za fizičku kulturu, gdje je diplomirao 1951. Profesionalnu karijeru započeo je u budimpeštanskom profesionalnom ansamblu SZOT (Državno vijeće sindikata), a 1958. pozvan je u zagrebački *Lado*, ansambl narodnih plesova i pjesama Hrvatske, gdje je plesao tri godine. S pomoću znamenitoga etnologa i koreografa Ivana Ivančana prikupljao je građu, kojom se poslije koristio u svojem stvaralačkom radu. Njegova su djela spoj tradicionalnog folklora i suvremenoga plesa. Doma se vratio obogaćen golemom izvornom građom. God. 1959. utemeljuje Narodnosni centralni plesni ansambl (sljednik mu je današnji Hrvatski umjetnički ansambl *Luč*), koji i sada ustrajno vodi.

Sakupljački rad, skupa sa skladateljem Tihomirom Vujičićem, nastavlja u Madžarskoj, ponajprije u onim krajevima gdje obi-

tavaju Hrvati, Srbi i Slovenci, ali skuplja i slovačku, njemačku i rumunjsku folklornu građu. Spomenute godine utemeljuje i grčki folklorni ansambl u Belojanniszu, gdje su se nastanili izbjegli komunisti poslije građanskoga rata u Grčkoj. Petnaest je godina usporedno vodio oba ansambla. Skupa djeluje s glasovitim koreografima Miklósem Rábaiem i Istvánom Molnárom. Od 1959. radi i kao profesor tjelesnog odgoja u budimpeštanskoj Hrvatsko-srpskoj osnovnoj školi i gimnaziji. Od 1979. do 1989. (kada je umirovljen) obnaša dužnost umjetničkoga voditelja profesionalnoga Plesnoga ansambla *Budapest*. Svoju stvaralačku djelatnost neumorno nastavlja i svake godine njegov Hrvatski umjetnički ansambl *Luč* i *Tamburica* (djeluje od 1989.) prikazuju nove umjetničke ostvaraje, koreografije klasične tematike i hrvatskoga folklora. Jedan je od rijetkih hrvatskih koreografa iz Madžarske koji je narodnosni ples podigao na razinu umjetničkoga plesa i sveopće kulture. Na njegov poticaj u budimpeštanskoj Hrvatskoj osnovnoj školi i gimnaziji ples je uvršten u raspored pa sa suprugom Marijom Silčanov sve polaznike te ustanove, od vrtića do mature, poučava ples.

Tijekom polustoljetnoga umjetničkoga djelovanja radio je s pečuškim Hrvatskim kazalištem (1996. imenovan je doživotnim članom), madžarskim Državnim narodnim ansamblom, Srednjoeuropskim plesnim kazalištem, Pečuškim baletom, Vojnim umjetničkim ansamblom te brojnim umjetničkim ansamblima i amaterskim skupinama. Počasnim profesorom Madžarske visoke škole plesne umjetnosti postao je 2000. Kao zaslužni umjetnik, najbolji je poznavatelj hrvatske folklorne umjetnosti u Madžarskoj.

Antun Kričković

Od gotovo 150 njegovih koreografija izdvajaju se one klasične tematike i hrvatskoga folklora: *Agnus Dei*, *Allegro barbaro*, *Antigona*, *Banatski ples oko noža* (1972.), *Baranjske šokačke igre* (1959.), *Benedikt*, *Bila su deveterica* (1962.), *Bunjevačka svita* (1967.), *Bunjevački svatovac*, *Carmina Burana*, *Čarolija rituala*, *Dalmatinski zaručni obred*, *Dioniz*, *Dodola* (1996.), *Elektra*, *Esterina molitva*, *Geme* (1997.), *Gradišćanski ugođaji*, *Ifigenija*, *Jastrebov pir* (2006., prema pjesmi Endrea Adyja na glazbu Béle Bartóka), *Job*, *Judita i Holofern*, *Koriolan*, *Kovinska balada*, *Laziko*, *Lucidum Intervallum* (2004., posvećen hrvatskom pjesniku S. S. Kranjčeviću), *Makar Čudra*, *Medeja*, *Misa*, *Nebeski znak*, *Orestija*, *Orfej i Euridika*, *Parisova jabuka*, *Pigmalion*, *Podravska svita*, *Polovi*, *Prometej*, *Ptice Sunca* (1998.), *Razmetni sin*, *Relacije 1*, *2*, *3*, *Ružičalo*, *Samoća*, *Sizif*, *Skoplje 63*, *Slovenska polkica* (1959.), *Stabatmater*, *Sulamit*, *Sunčane ptice*, *Šokački svatovac*, *Triptih o ratu i miru*, *Udvoje rastavljeni*, *Urlajući derviši*.

Od koreografija za dječju plesnu skupinu *Tamburica* najznačajnije su: *Bunjevačka svita*, *Bunjevački plesovi*, *Gorske djevojke*, *Jastuk-ples*, *Kretski djevojački ples*, *Matkanje*, *Plesovi iz Sárköza*, *Plešuće zvijezde*, *Podravski djevojački ples*, *Pomurski ugođaji*, *Splitski plesovi*, *Šibare*, *Šokačka svadbena igra*, *Šokački plesovi iz Vršende*, *Tri bijele vile*, *Turak jaše*, *Valpovačko kolo*, *Zalska svadbena igra*, *Žetva*.

Dobitnik je mnogobrojnih odličja Madžarske Republike: Brončano odličje za rad Madžarske Narodne Republike (1971.), Orden rada (1972.), Erkelova nagrada (1976.), Srebrno odličje za rad Madžarske Narodne Republike (1979.), SZOT-ovo odličje (1989.), Odličje zaslužnom umjetniku

Madžarske Republike (1989.), Madžarsko priznanje za plesnu umjetnost EuroPAS (1992.), Odličje malog križa Madžarske Republike (1995.), Zaslužni umjetnik Madžarske Republike (1989. i 2002.), Počasni križ Madžarske Republike (2005.), Dijamantna diploma (2014.).

Djela: *Južnoslavenske narodne igre*, Budimpešta, 1959; *Južnoslovenske narodne igre / Magyarországi délszláv táncok*, Budimpešta, 1996.

Lit.: M. Dekić, Dobitnik visokog odličja, *Hrvatski kalendar 1996* [Budimpešta, 1995]; M. Dekić, Antun Kričković »Tanci i jačke gradišćanskih Hrvatov«, *Godišnjak Hrvatskog glasnika '97*, Čakovec, 1996; M. Dekić, Od salaša do Pešte…, *Hrvatski kalendar 1997*, [Budimpešta, 1996]; S. Lukač, A. Vidaković, Razgovor s »meštrom«, *Hrvatski kalendar 2003*, Budimpešta, 2002; Quo vadis, Kričkoviću?, *Hrvatski kalendar 2004*, Budimpešta, 2003; K. Goher, Samo sam stvarao i ples predavao, *Hrvatski glasnik*, 16, Budimpešta, 23. IV. 2014.

Ž. Mandić

KRIČKOVIĆ, Antun (Tunika) (Gara, 28. VI. 1955. – Budimpešta, 22. VII. 1995.), novinar, dokumentarist. Sin je Antuna i Marije, rođ. Karagić. Iz svoje garske bunjevačkohrvatske obitelji ponio je ljubav prema rodu i zavičaju te brigu za očuvanje kulturne baštine svoje zajednice. Nakon osnovne škole, završene u rodnom selu 1969., školovanje nastavlja u hrvatsko-srpskoj gimnaziji u Budimpešti, gdje je maturirao 1973. U toj ustanovi i na Visokoj nastavničkoj školi u Pečuhu 1973.-77., studirajući hrvatsko-srpski jezik i povijest, upoznao se s kulturom i s narječjima drugih hrvatskih etničkih skupina, koje je posebno proučavao. Velika mu je strast bilo letenje zmajem, u toj disciplini postigao je zapažene rezultate.

Svojim napisima u hrvatskim glasilima u Madžarskoj privukao je na sebe pozornost hrvatskih novinara te se, nakon kratkotrajnoga nastavničkoga rada u Pečvaru (*madž.* Pécsvárad), 1979. zaposlio u hrvatskom (tada hrvatsko-srpskom) uredništvu Madžarskoga radija u Pečuhu, a 1981. u uredništvu *Našega ekrana*, tadašnje hrvatsko-srpske televizijske emisije u Pečuhu. Preostale godine života, takoreći do svojih posljednjih dana, posvetio je reportažnomu radu i snimanju dokumentarnih filmova. Svoj je život podredio jednomu cilju: da svojim reportažama i filmovima očuva i ovjekovječi za buduće naraštaje život, kulturu, običaje i povijesnu baštinu svojih sunarodnjaka. Premda su mu rodna Gara i bunjevačka zajednica bile najbliže, istim nadahnućem i žarom snimao je i bilježio kulturu drugih hrvatskih zajednica, pa i spomenike madžarsko-hrvatske zajedničke prošlosti. Sa svojom televizijskom družinom posjetio je gotovo svako hrvatsko selo u Madžarskoj, od Bačke do Gradišća. Snimao je i reklame na madžarskom jeziku.

Svoj prvi istaknuti kulturni dokumentarac posvetio je svojim suseljanima, a poslije su se zaredala i druga njegova djela,

Antun Kričković

od kojih su najzapaženija: *Bajska crkva sv. Antuna Padovanskoga*, *Srednjovjekovna crkva u Kovinu* (*madž.* Ráckeve), *Kulturna i umjetnička djelatnost bosanskih franjevaca u Mađarskoj*, *Bunjevački svatovi u Gari*, koji je snimljen uz sudjelovanje mještana i po zamisli koreografa Antuna Kričkovića (rođ. 1929.). Taj je film smatrao prvom epizodom planirane velike serije o kulturnoj baštini svih hrvatskih etničkih zajednica u Madžarskoj. Prerana smrt u tom ga je spriječila, a njegov posljednji kulturni dokumentarni film o Opatiji, koji je posvećen zajedničkoj kulturnoj baštini Hrvata i Madžara iz doba Austro-Ugarske Monarhije, završili su njegovi prijatelji. Pokopan

je na garskom groblju. Za sobom je ostavio dva sina, Gorana i Antuna.

Njegovo je životno djelo unatoč neostvarenim filmskim planovima markantno i trajno obilježava medijsku kulturu Hrvata u Madžarskoj.

Lit.: *Hrvatski kalendar 1996* [Budimpešta, 1995].

Ž. Mandić

KRISTOVA MLADEŽ, katolički list namijenjen srednjoškolskoj mladeži izdavan ilegalno u Subotici 1947. List nije tiskan, nego je umnožavan na tadašnjoj tehnici. Kako je bilo navedeno: »Uredništva nema, a urednik kog zapadne!«. Međutim, stvarni urednik i autor ukupno dva izašla broja bio je učenik Stjepan Poljaković (rođ. 1928.), zbog čega je u tzv. Subotičkom procesu 1948. osuđen na kaznu zatvora od 8 mjeseci. Nije poznato da ima sačuvanih primjeraka.

Izvor: Presuda Okružnog suda u Subotici br. 108/1948 od 25. III. 1948.

N. Zelić i S. Bačić

KRITIKA, dvomjesečni časopis »za kritiku umjetnosti i kulturnopolitička pitanja«, koji je izlazio u Zagrebu 1968.-71. Izdavač je bilo Društvo književnika Hrvatske (DKH) u suradnji s Nakladnim zavodom Matice hrvatske (NZMH). Glavni urednik bio je Vlatko Pavletić, tadašnji predsjednik DKH i glavni urednik NZMH, koji je u to vrijeme surađivao i s bačkim Hrvatima (Ivan Kujundžić, Ante Sekulić, Geza Kikić, Lazar Merković, Balint Vujkov, Matija Poljaković i dr.). Časopis je okupio mnoge stručnjake iz književnosti, povijesti, jezikoslovlja, gospodarstva i politike te izazovnim temama odigrao važnu ulogu u Hrvatskom proljeću. Tiskano je ukupno 20 uglavnom tematskih brojeva, od kojih su 18. i 20. zabranjeni. Poput drugih listova (*Hrvatski tjednik*, *Kolo* itd.) i njegov daljnji izlazak zabranjen je nakon sloma Hrvatskoga proljeća. U časopisu su surađivali i Ante Sekulić (br. 6 iz 1969.) te Geza Kikić (br. 13 iz 1970.), a o Hrvatima u Mađarskoj pisao je Juraj Lončarević (br. 18 iz 1971.). Bibliografija *Kritike* objavljena je 1996. u časopisu Matice hrvatske *Zor*.

A. Sekulić, *Književnost bačkih Hrvata*, Zagreb, 1970.

Osim samoga časopisa, kao »posebno izdanje časopisa *Kritika*« tiskano je i osam knjiga, među kojima je i hrestomatija *Književnost bačkih Hrvata* Ante Sekulića (Zagreb, 1970.) kao br. 5. Nakon nehrvatske *Bunjevačke narodne čitanke* Milivoja Kneževića (Subotica, 1931.), zatim tada još neobjavljena rukopisa Matije Evetovića *Kulturna povijest bunjevačko-šokačkih Hrvata* iz 1940. te knjige Jurja Lončarevića *Šokački i bunjevački književni portreti* (Zagreb, 1969.), to je tada bilo najopsežnije tiskano sintetsko djelo o književnosti bačkih Hrvata. U njoj su, uz uvodni tekst, ponovno objavljene Sekulićeve rasprave i eseji, dok glavninu knjige predstavlja *Antologijska panorama književnosti bačkih Hrvata*. Unatoč slabostima (poetski karakter, metodološka heterogenost, potenciranje konfesionalne i zanemarivanje svjetovne književnosti, slaba obradba narodne bunjevačke književnosti te suvremene literature itd.) najveća važnost te prve književne hrestomatije bačkih Hrvata jest predstavljanje bunjevačke književnosti i uključivanje u korpus ukupne hrvatske književnosti, što je već sljedeće godine nastavio Geza Kikić u svojim antologijama poezije i proze bunjevačkih Hrvata.

Lit.: G. Kikić, Domašaji i promašaji književne hrestomatije bačkih Hrvata, *Rukovet*, 5-6/1970, Subotica; G. Kikić, Kritička riječ u borbi za afirmaciju stvaralaštva, *Rukovet*, 9-10/1971, Subotica; *Hrvatski leksikon*, 1, Zagreb, 1996; *Zor*, 4/1996, Zagreb.

S. Bačić

KRIVAJA (*madž*. Bács-ér), rijeka. Duga je 121 km, a površina je njezina slijeva 956 m². Izvor je na 107, a ušće na 79 m nadmorske visine. Najduža je rijeka koja u cijelosti teče kroz Vojvodinu. Naziv potječe od velikoga broja krivina, meandara, osobito u donjem dijelu toka. Nastaje spajanjem većega broja manjih tokova, od kojih su najvažniji Pavlovačka dolina, koja nastaje na Pavlovcu kod Male Bosne, Đurđinska dolina (Dolac, Tavankutska dolina), koja nastaje između Gornjega i Donjega Tavankuta, te Bajmočka dolina (danas kanalisana – Bajmočki kanal). Kraj Đurđina se na Đurđinsku dolinu nadovezuje Bajmočka dolina. Iako se najčešće smatra da rijeka nastaje na Pavlovačkoj pustari, ima i mišljenja da ona nastaje tek pri ušću Pavlovačke i Đurđinske doline. U gornjem dijelu ima veći pad, koji se smanjuje prema ušću.

Krivaja

Do reguliranja toka u njezinu je slijevu bilo puno bara i močvara, što je pogodovalo razvoju barske vegetacije: bilo je dosta riba, barskih ptica i divljači, izvrsnih pašnjaka i sjenokosa, pa je njezina dolina utjecala na nastanak i razvoj svih naselja kroz koja protječe, salaša i salašarskih šorova i ulica. Naselja pokraj kojih protječe u gornjem toku su Pavlovački šor, Jožino selo, Čovićevi salaši, Đurđin, zatim dalje prolazi ispod ceste između Male Pešte i Žednika, a kod mjesta Kočande (između Žednika i Maloga Beograda) spajaju se Đurđinska i Pavlovačka dolina. Dalje teče kraj Maloga Beograda i Zobnatice, pa kroz Bačku Topolu, Bajšu, Mali Iđoš, Lovćenac i Feketić sve do Turije, gdje utječe u Veliki bački kanal.

Kako je voda sporo otjecala, prva regulacija bila je 1886., a tok je kanaliziran 1954.-1966., nakon čega je dolina ostala bez barske vegetacije, a zemljište je kultivirano kao njive. Na rijeci je izgrađeno nekoliko akumulacija, od kojih je najvažnija Zobnatičko jezero kraj Bačke Topole, izgrađeno 1976. Tijekom godine u rijeci ima stalno vode, a kako se opskrbljuje i od atmosferskih taloga, maksimalni je vodostaj u proljeće (svibanj, lipanj) i ujesen (studeni), a minimalni početkom jeseni (rujan, listopad) i u travnju.

S razvojem industrije u Bačkoj Topoli voda u rijeci dosta je onečišćena, a na onečišćenost velik utjecaj ima i povećana uporaba umjetnih gnojiva i procjeđivanje fekalnih voda u naseljima, što je onečistilo temeljnice koje se procjeđuju k dolini.

Lit.: B. Bukurov, Tri bačke doline Krivaja, Jegrička i Mostonga, *Glasnik Srpskog geografskog društva*, sv. XXX, br. 2, Beograd, 1950; *Enciklopedija Jugoslavije*, 5, Zagreb, 1962; *Mala enciklopedija Prosvete*, Beograd, 1978³; B. Bukurov, *Bačka, Banat i Srem*, Novi Sad, 1978; T. Kovačević, *Opština Subotica : Geografska monografija*, Novi Sad, 2006.

Z. Nagel

KRIŽ (*roman*. croge < *lat*. crux; riječ se pojavljuje kod katoličkih Slavena, dok pravoslavni rabe riječ krst), drevni religijski simbol, danas najrašireniji i najizrazitiji kršćanski simbol. Kršćanstvo ga je preuzelo

kao simbol sjećanja na smrt Isusa Krista raspetoga na križu, prikazujući ga znakom njegove slave i drvom novoga života. Prvi su kršćani izbjegavali prikazivati Krista na križu jer je smrt na križu bila najsramotniji oblik umiranja u Rimljana. Tek od IV. st., kada je, prema predaji, rimski car Konstantin naredio iskapanja na Kalvariji kraj Jeruzalema, gdje je careva majka Jelena pronašla križ na koji je Isus bio razapet, postaje vizualno učestaliji u kršćanstvu. Prvotno je slikan uglavnom kao obilježje pobjede, koja je povezivana više s njegovim uskrsnućem nego sa smrću, dok srednjovjekovni i kasniji prikazi u obliku raspela slikovito predstavljaju njegovu ljudsku patnju kao mjeru Božje brige za ljudski rod. Postoje različiti oblici križeva (latinski, grčki, Andrijin, malteški, kukasti itd.). Katolici i pravoslavni rabe ga kao kultni predmet u liturgiji (misa, procesije, sprovodi, blagoslovi), a vjernici ga drže u svojim domovima ili časte kao devocijski predmet. Nezaobilazan je element sakralne arhitekture (oltari, crkve, zvonici, kalvarije, grobovi, raskrižja i sl.).

Izvan sakralnih objekata redovito se postavlja ispred gotovo svake crkve (votivni, tj. zavjetni križ u užem smislu), obično jedan, a često i dva, simetrično u odnosu na glavni ulaz u sakralni objekt. Oni su najbolje očuvani, a na njima su uklesana imena donatora, zapis po njihovoj želji, a prigodom obnavljanja uz prvotni se tekst dopisuje i dodatni o obnovi. Važan su dio tradicionalne sakralne arhitekture mnogih naroda, pa tako i bunjevačkih Hrvata, križevi krajputaši, koji se podižu na raskrižjima i uz putove (odatle im naziv). Osim uz glavne i atarske putove gradili su se i na ulazima i izlazima iz naselja te na križanjima ulica u samim naseljima. Njihovo podizanje dio je tradicije mnogih drugih naroda (Hrvati, Madžari, Nijemci, vojvođanski Srbi itd.) i u Slavoniji i općenito u Panonskoj nizini, dok je u gorskim dijelovima Hrvatske taj običaj rjeđi, a nepoznat je u Srbijanaca. Za građevne materijale koristi se kamen (u novije vrijeme i umjetni), drvo, beton, željezo, katkad su i zidani. Različito su oblikovani tako da se njihov izgled kreće u rasponu od skromnih do skladno izvedenih građevina. Nerijetko su oko njih i malene ograde radi zaštite te pokoje zasađeno drvo.

Križ u Gari

Prvi podaci o njima potječu još iz sredine XVIII. st. – prema kronici franjevačkoga samostana u Somboru somborski su franjevci 1749. na Gradini postavili drveni križ. Od danas sačuvanih većina ih je podignuta tijekom druge polovine XIX. st. pa sve do prvih desetljeća XX. st. I oni su zavjetni: podizali su ih imućniji pojedinci i obitelji na svojem zemljištu (po kojima onda nose i imena, npr. Kopilovićev, Jakobčićev itd.), katkada poticani i izravnim osobnim razlozima, bilo nesretnima bilo radosnima (sretan povratak iz rata, ozdravljenje, dobivanje potomstva, za spas duše rano preminuloga djeteta, kao pokajnički čin i dr.). Podizani su u vremena kada su crkve bile udaljene te je puk oko njih iskazivao vjeru i pobožnost, a uz njih su se vršila i jednostavnija bogoslužja. Služili su i za duhovnu okrjepu prolaznika, koji su pokraj njih zastajali, pomolili se i odmorili, osobito ako su bili u sjeni drveća i s ukopanom klupicom, a nerijetko su postajali i širim orijentirima. Zasađena drva služila su za odmor i zaštitu od sunca, ali i radi bolje vidljivosti iz daljine.

U davnija vremena, kada se putovalo rijetko i sporo (konjskom ili volovskom zapregom, jahanjem), a cijeli se dan radilo

na zemlji, oni nisu bila samo kultni prostor nego i mjesta susreta, odmora, razgovora i prenošenja informacija. U vrijeme komunističke vladavine nerijetko su svjesno skrnavljeni, uništavani, oštećivani i zapuštani. Usto su tijekom arondacije zemljišta početkom druge polovine XX. st. mnogi prastari putovi preorani, pri čemu su se izgubila nekadašnja raskrižja, pa su križevi ostajali usamljeni i u oronulu stanju, često devastirani ili urušeni, s pokojim drvetom, pa se stoga zna koristiti i naziv »atarski križ«. Ivan Petrekanić u rukopisu koji se čuva u Katoličkom društvu *Ivan Antunović* te Dezső Csúszó u svoje četiri knjige zabilježili su više od 200 sačuvanih križeva u Subotici i okolici, uključujući i križeve krajputaše, od kojih su mnoge podigli bunjevački Hrvati, dok je fotograf Augustin Juriga na ovom prostoru snimio oko 300 križeva. Od 1995. kraj Gabrićeva križa na Hrvatskom Majuru održava se proštenje na blagdan sv. Marka Križevčanina. Od 1990-ih godina neke križeve samoinicijativno obnavljaju vjernici ili pak nasljednici onih koji su ih i podigli. U godini vjere 2013. u Subotici je pokrenut projekt Bunjevački put križa za obnovu propalih ili srušenih križeva krajputaša na sjeveru Bačke koje su u okolici grada podigli bunjevački vjernici. Izravno ili pod utjecajem toga projekta obnovljeno je dvadesetak križeva.

Lit.: *Leksikon ikonografije, liturgije i simbolike zapadnog kršćanstva*, Zagreb, 1979; J. Chevalier – A. Gheerbrant, *Rječnik simbola*, Zagreb, 1983; A. Stantić, Salašari i križni put. Atarski križovi, *Zvonik*, 3/1999, Subotica; In memoriam : Ivan Petrekanić, *Zvonik*, 9/2001; *Opći religijski leksikon*, Zagreb, 2002; D. Csúszó, *Könyöregésünk színhelyei*, 1-4, Szabadka, 2003-2006; A. Stantić, Križ – čuvar ravnice, Zvonik 3/2003; A. Stantić, Čobanski križ, *Zvonik*, 4/2003; *Enciklopedija živih religija*, Beograd, 2004²; A. Stantić, Obnavljanje križova, *Zvonik*, 3/2004, Subotica; M. Stepanović (prir.), *Somborska hronika fra Bone Mihaljevića 1717-1787.*, Sombor, 2012; Z. Vasiljević, Križevi u Somboru i okolici, *Hrvatska riječ*, br. 516, Subotica, 22. II. 2013.; T. Žigmanov, *Bunjevački Put križa*, Subotica, 2013; Lj. Vuković Dulić, *Bunjevački Put križa* – jedan model promišljanja kulturne baštine, *Nova riječ*, 1/2014, Subotica.

A. Rudinski

KRIŽANOVIĆ, Dalibor (Subotica, 31. V. 1974.), tenisač, teniski trener. Sin je Petra Zvonimira i Mirjane, rođ. Poljaković. Osnovnu i srednju kemijsko-tehnološku školu završio je u Subotici, ali nikada nije radio u struci, nego se profesionalno bavio tenisom. Tenis je počeo trenirati sa šest godina u TK *Spartak* u Subotici, u kojem je igrao do desete godine, kada prelazi u TK *Palić* na Paliću. Ondje ostaje godinu dana, a zatim odlazi u TK *Vojvodina* iz Novog Sada, za koju igra osam godina. U sezoni 1993.-94. vraća se u TK *Spartak* i ostaje do kraja 1996., kada se seli u Njemačku. Dok je igrao u TK *Spartak* nastupao je i u Njemačkoj za nekoliko tamošnjih teniskih klubova (*Reissersee*, *Mittenwald*, *Schwarzgelb*).

Kao junior, bio je prvak Vojvodine i Srbije (1990.) u pojedinačnoj konkurenciji 16 i 18 godina, a u istoj konkurenciji s momčadi TK *Vojvodine* osvojio je i posljednji naslov prvaka SFRJ (1991.). U seniorskoj konkurenciji s TK *Spartak* igrao je u finalu miksa i bio viceprvak SR Jugoslavije (1995.)

Prvu trenersku diplomu stekao je 1992. na DIF-u u Novom Sadu. U Njemačkoj 1998. stječe trenersku licenciju C Njemačkog teniskog saveza (DTB), zatim 2000. licenciju B, a na fakultetu u Kölnu 2014. trenersku licenciju A DTB-a. Od 1996. živio je u Hollageu kraj Osnabrücka, a od 2003. živi i radi u Osnabrücku, gdje je glavni trener mjesnoga *Osnabrücker Tennisclub* (OTC) i vodi tenisku školu *Match Play* (od 2014. *Play Smart*).

Izvor: osobni iskaz Dalibora Križanovića.

Lit.: D. Prćić, Radost prenošenja teniske vještine, *Hrvatska riječ*, br. 284, Subotica, 8. VIII. 2008; http://otc-1908.de/trainer/dalibor-krizanovic/

P. Skenderović

KRIŽANOVIĆ, Dubravka (Subotica, 15. X. 1943.), znanstvena savjetnica. Kći je Ivana i Terezije, rođ. Peić Gavran. Osmogodišnje osnovno školovanje započela je u Subotici, nastavila u Krapinskim Toplicama, a završila je u Subotici. Gimnaziju je upisala na Krku, a nastavila ju je u Zagre-

bu, gdje je i maturirala 1962. Na Prehrambeno-tehnološkom fakultetu u Zagrebu diplomirala je 1970. te doktorirala 1990. temom *Aktivnost enzima aldolaze i alanin aminotransferaze u serumu simentalske junadi i njihova povezanost s tovnim sposobnostima i kvalitetom mesa.* God. 1971. zaposlila se u Institutu za fiziologiju i patologiju animalne proizvodnje pri Veterinarskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, Zavodu za stočarstvo, a nakon ukidanja toga Instituta (1977.) nastavila je raditi na Veterinarskom fakultetu u istom Zavodu. Tijekom cijeloga radnoga vijeka uključena je u znanstveni rad kao nositeljica vlastitih projekata ili kao suradnica na drugim projektima. Prošla je sve faze znanstvenog napredovanja: u zvanje znanstvene asistentice izabrana je 1981. i upisana je u Registar znanstvenih radnika, u zvanje znanstvene suradnice izabrana je 1991., a 2003. u zvanje znanstvene savjetnice. Umirovljena je 2010. Članica je Hrvatskog biokemijskog društva i International Society of Animal Clinical Biochemistry.

U znastvenom radu glavna su joj područja rada fiziološki i biokemijski procesi tijekom rasta tovnih goveda. Težište istraživanja je mišićni rast i utjecaj ensima na sadržaj bjelančevina u mišićnom tkivu, utjecaj prehrane, težine i dobi na klaoničku kvalitetu junadi te mogućnosti unapređenja tova. Sudjelovala je na više domaćih i inozemnihm skupova i surađivala u časopisima *Stočarstvo* i *Veterinarski arhiv.*

Objavila je više od 30 znanstvenih i stručnih radova samostalno ili u suradnji: Untersuchungen über den Einfluss der Tagerszunahme auf die Schlachtgualität bei der Jungbullenmast, *Schweiz Archiv für Tierheilkunde*, 121, Bern, 1979, 95-106; Koncentracije ukupnog kolesterola i lipida u serumu simentalske junadi tijekom tova, te njihova povezanost s klaoničkom kvalitetom, *Veterinarski arhiv*, 51, Zagreb, 1981, 87-98; Fructose 1,6 – biphosphate aldolase in the sera of Simmental young bulls. Connection with the fattening capacity, muscle quantity and protein content, *Journal of Animal Breeding and Genetics*, 110, Hamburg, 1993, 346-356; Glutathione and related enzime activites in the blood of Simmental bulls*, Research in veterinary science*, 63, London, 1997, 191-192; Could bovine plasma proteins indicate the extent of muscle mass and protein content, *Revue de Médécine Vétérinaire*, 45, Toulouse, 2000, 257-260; Bovine Haematological Values during Fattening with Posaible Implications for Muscle Growth, *Veterinary Research Communications*, 25, Amsterdam, 2001, 495-502; ; Opći principi uzgoja svinja na ekološki prihvatljiv način, *Stočarstvo*, 1/2007, Zagreb, 53-60; Utjecaj tjelesne mase pri porodu naprirast i gubitke odojaka, *Stočarstvo*, 5/2007, 337-346; Zaštita zdravlja, zakonska regulativa i rizici u očuvanju izvornih pasmina domaćih životinja, *Stočarstvo*, 6/2007, 481-487; Changes of bovine blood lipid peroxides and some antioxidants in the course of growth, *Veterinarski Arhiv*, 78, Zagreb, 2008, 269-278; Phenotypic characteritis and heritability of m. longissimus dorsi chemical composition in Croatian Simmental bulls, *Veterinarski arhiv*, 79, Zagreb, 2009, 333-341 itd.

Izvor: kazivanje Dubravke Križanović

N. Zelić

KRIŽANOVIĆ, Grgo (**Krisanovics, Krizsánovics, Georgius, Gergely**) (? – ?), visoki subotički gradski dužnosnik, senator. Kada je nakon donošenja Zakonskoga članka br. XVIII. Ugarskoga sabora iz 1741. o razvojačenju dotadašnjih vojnograničarskih područja u Bačkoj i Bodroškoj županiji i njihova pomicanja na stvarnu habsburško-tursku granicu subotička katolička općina u siječnju 1743. predložila Mariji Tereziji razvojačenje Subotice i stavljanje pod civilnu upravu, skupa sa Stipanom Vojnićem i Ilijom Bukvićem bio je član izaslanstva subotičkih katolika – Hrvata (Dalmatina) koje je u Beču 1743. pregovaralo o uvjetima razvojačenja Subotice. Akciju je podupro kalačko-bački nadbiskup i bački župan Gabrijel Patačić, a kao posebni punomoćnik interese hrvatskoga stanovništva zastupao je Miklós Kárász, glavni bilježnik slobodnoga kraljevskoga grada Segedina.

Molba grada pozitivno je riješena te je Marija Terezija 7. V. 1743. donijela Povelju kojom je grad dobio status privilegiranoga komorskoga trgovišta i novo ime Szent Mária. Sa Stipanom Vojnićem supotpisnik je u ime grada Vječitoga ugovora gradskoga magistrata i Ugarske komore od 28. VI. 1743., kojim su razrađene pojedinosti razvojačenja i prava trgovišta. Na prvoj instalaciji (izboru) gradskog magistrata 29. VII. 1743. izabran je za jednoga od 13 senatora – članova magistrata. Bio je član gradskih izaslanstava u razgovorima sa središnjim vlastima u Beču i Požunu (Bratislavi): gradski ga je magistrat 1744. uputio da s glavnim gradskim bilježnikom Petrom Josićem urgira rješavanje nastalih sporova s pravoslavnim stanovništvom u gradu, s Josipom Vizijem bio je 1746. upućen radi rješavanja spora s plemićima na području grada te radi revizije Vječitoga ugovora iz 1743., koji je potpisan uz posredovanje predsjednika Ugarske dvorske komore grofa Antuna Grašalkovića 6. XI. 1748. u Pešti. Prema popisu imovine iz 1748. bio je jedan od najbogatijih stanovnika Subotice. Na čelu grada, kao glavni gradski sudac, bio je 1745.-47. i 1752.-53.

Lit.: I. Iványi, *Szabadka szabad királyi város története*, 1-2, Szabadka, 1886-1892; L. Mađar, O popisu posednika i njihove imovine za razrezivanje poreza po portama 1748. godine, u: *Koreni : Svedočenje vekova : Pravni položaj i stanovništvo Subotice 1391 – 1828*, Subotica, 1991; Z. Mandić, V. Manasijević, *Prothocollum Oppidi Cameralis Regio Privilegiati – Szent Maria, antehac Szabatka vocati 1743-1756*, Subotica, 2006; L. Heka, *Dalmatini (Bunjevci) u slobodnim kraljevskim gradovima Segedinu i Subotici*, Subotica, 2015.

S. Bačić

KRIŽANOVIĆ, Krista (Kristica) (Subotica, 25. XI. 1915. – Bikovo, 17. IV. 1958.), prosvjetna i kulturna djelatnica, katolička aktivistica. Rođena je u obitelji Marka i Kornelije, rođ. Perčić. Pučku školu i gimnaziju završila je u Subotici. Već kao srednjoškolka uključila se u Katoličku akciju. Po zanimanju je bila učiteljica. Jedna je od pokretačica Križarskog sestrinstva u Subotici, osnovanog 22. VII. 1930. U sestrinstvu je od 1933. bila pročelnica »karitativne sekcije«. Aktivna je i u razdoblju nakon 1935., kada Križarsko sestrinstvo nosi ime »Bunjevka«. Nakon znatnijeg širenja križarskog pokreta sudjeluje u osnivanju Bačkog okružja križarica s ciljem koordiniranja svih križarskih sestrinstava u Bačkoj, gdje je obnašala dužnost tajnice. Za vrijeme rata boravila je Zagrebu, gdje je u *Klasju naših ravni* objavljivala kraće beletrističke radove. Nakon rata bolesna se vraća u Suboticu, gdje je teško bolovala do smrti. Tekstove je potpisivala pseudonimom Jaga Vrkljan.

Krista Križanović

Lit.: *Klasje naših ravni*, 1-2/1944, Zagreb; *Subotička Danica : kalendar za 1990. god.*, Subotica, 1989; L. I. Krmpotić, Od sokolstva do križarstva u Bačkoj, *Glasnik Pučke kasine*, br. 7-8/2005 – 10/2005, Subotica; S. Beretić, Križarska organizacija u Subotici, *Subotička Danica : kalendar za 2015. godinu*, Subotica, 2014.

M. Bara

KRIŽANOVIĆ, Robert (Subotica, 13. XI. 1974.), sportski gimnastičar. Sin je Bele i Marge, rođ. Balažević. Osnovnu i srednju tehničku školu (MESŠC) završio je u Subotici. Diplomirao je na Fakultetu fizičke kulture u Novom Sadu. Sportsku karijeru započeo je u Gimnastičkom društvu *Partizan* u Subotici. Tijekom karijere sudjelovao je na brojnim natjecanjima u kategoriji pionira, juniora i seniora. Proglašen je sportašem godine Subotice u pionirskoj kategoriji 1988. i 1989. Na prvenstvu Gimnastičkoga saveza Jugoslavije 1987. osvojio je 2. mjesto u ručama (razboju) i 4. u parteru; na Sportskoj olimpijadi školske omladine Vojvodine (SOŠOV) 1989. osvojio je 1. mjesto u karikama (krugovima) i u parteru, 2. mjesto na preči (vratilu) te 4. mjesto u preskoku; na SOŠOV-u 1991. osvojio je 1. mjesto u višeboju; u Kupu SR

Jugoslavije osvojio je 1. mjesto u višeboju, na državnim seniorskim prvenstvima osvajao 1. mjesto u konju s hvataljkama (1996.), 1. mjesta na karikama i na preči, a 2. mjesto u konju s hvataljkama (1997.). Sudjelovao je na Europskom prvenstvu u gimnastici 1996. Za vrhunske rezultate dobio je diplomu Sveučilišta u Novom Sadu 1994.

Od 2006. ostvario je uspješnu međunarodnu karijeru kao menadžer fitnesa. Živi i radi u Dubaiju (UAE) kao menadžer fitnesa. Predsjednik je Međunarodnoga edukacijskoga komiteta Međunarodnoga saveza za sportsku aerobiku i fitnes (Federation of International Sports, Aerobics and Fitness – FISAF) sa sjedištem u Pragu.

Lit.: https://hr.linkedin.com/in/robertkrizanovic

Z. Nagel

KRIŽANOVIĆ, Vita (Subotica, 2.XI. 1909. – Subotica, 16. VII. 1946.), katolička djelatnica, učiteljica. Rođena je u kršćanskoj obitelji Petra i Marije, rođ. Rumenjaković. Pučku i građansku školu završila je u Subotici, a učiteljsku školu u Beogradu. U međuratnom razdoblju djelovala je kao učiteljica u raznim mjestima, među ostalim i u Podzvizdu u zapadnoj Bosni, a u godinama pred Drugi svjetski rat u subotičkom predgrađu Mali Bajmok.

Vita Križanović

Kao mlada učiteljica bila je među najistaknutijim subotičkim članicama Katoličke akcije, najprije u Hrvatskoj katoličkoj orlici u Subotici, a nakon ukidanja orlovskoga pokreta 1929. pokretačica je osnutka Križarskoga sestrinstva u Subotici 22. VII. 1930. Okupila je tada djevojke iz bunjevačkih gradskih četvrti (najviše iz Gata, a onda i iz Kera i Sente) te otvorila osnivačku skupštinu, na kojoj je izabrana za prvu tajnicu i privremenu voditeljicu malih križarica. Kada je s razvojem križarstva u Bačkoj radi bolje koordinacije križarskih sestrinstava 1939. osnovano Bačko okružje križarica, izabrana je za dopredsjednicu. Za vrije rata premještena je u Péklapusztu (*srp.* Kosančić) pokraj Vrbasa. Nakon rata bila je upravnica subotičke pučke *Golubove škule* (danas: OŠ *Matka Vukovića*). U rukopisu joj je ostala zbirka pripovijesti *Kroz čipkane zavjese*, koja se nalazila u Subotičkoj matici, a poslije je nestala s ostalom arhivom. Njezin veliki sprovod bio je izraz iznimnog poštovanja ne samo vjernika nego i građanstva Subotice za njezino djelovanje na kulturno-narodnom i prosvjetnom polju kod djece i mladeži.

Lit.: K. Bunić [I. Kujundžić], *Prilog kulturnoj povijesti bunjevačko-šokačkih Hrvata*, Subotica, 1946; *Subotička Danica : kalendar za 1990. god.*, Subotica, 1989; L. I. Krmpotić, Od orlovstva do križarstva u Bačkoj, *Glasnik Pučke kasine*, 3/2010 – 4/2011, Subotica; S. Beretić, Križarska organizacija u Subotici, *Subotička Danica : calendar za 2015. godinu*, Subotica, 2014.

S. Bačić

KRIŽARI, katolički pokret i organizacija hrvatske katoličke mladeži osnovana 1930. kao nastavak zabranjenoga Hrvatskoga orlovskoga saveza nakon uvođenja diktature kralja Aleksandra 6. I. 1929. U samo nekoliko mjeseci nakon raspuštanja Hrvatskoga orlovskoga saveza potkraj 1929. učinjeni su koraci u pokretanju križarske organizacije. Pokret je uzeo ime prema francuskim Euharistijskim križarima, nastalima 1917. Euharistijski se pokret iz Francuske u kasnijim godinama i desetljećima proširio po cijelom svijetu. Zahvaljujući Ivanu Merzu, ideje Euharistijskih križara prenesene su u Hrvatsku i među Hrvate u drugim dijelovima Kraljevine SHS/Jugoslavije, a središte mu je bio Zagreb.

Prvi organizatori pokreta bili su Milan Beluhan, Josip Vrbanek, Marica Stanković, Vilka Švigr, Ivo Protulipac, Avelin Ćepulić, Drago Cerovac, Slavko Šarić, Franjo Gložinić i Ivan Oršanić. Zagrebački nadbiskup Antun Bauer odobrio je pravila Križara 6.

I. 1930., nakon čega su pravila potvrdili biskupi iz Krka, Šibenika, Sarajeva, Hvara, Subotice itd. Križarske organizacije djelovale su na područjima biskupija po odobrenju Ordinarijata. Okružni inspektorat Dunavske banovine u Somboru dostavio je pravila Križara 21. V. 1930. svim kotarskim načelnicima, gradskim načelnicima, predstojnicima gradske policije, komesarima željeznice i pogranične policije »radi znanja i obavještenja područnih organa vlasti«. Svrha je Križara bila »da što uže sjedinjeni s Kristom u načelima i Euharistiji rade za pobjedu Križa Kristova i to u vlastitom posvećenju, obrazovanju i životu, te djeluju, da se njihova okolina preporodi i obnovi u Kristu.« Djelovali su u duhovnom smjeru što ga je razvio Ivan Mertz u orlovskom pokretu pod geslom *Žrtva – Euharistija – Apostolat*. Po uzoru na pret-

Grb križara

hodne orlovske organizacije križarstvo je imalo dvije grane – Veliko križarsko bratstvo (VKB) i Veliko križarsko sestrinstvo (VKS). Pokret je okupljao zajednice seljačke križarske omladine, zajednice radničke križarske omladine, zajednice đačke križarske omladine, zajednice malih križara, ali i starije dobne skupine. Osnovni oblici djelatnosti bili su tečajevi za mlade, vjerska, kulturno-obrazovna predavanja, izleti, hodočašća. Razvijeno je nakladništvo, VKB i VKS izdavali su glasila *Nedjelja*, *Za vjeru i dom*, *Križarska straža*, *Križ*, *Socijalni rad* i *Vrtić*. Za vrijeme nadbiskupa Alojzija Stepinca križarski pokret postao je dijelom Katoličke akcije.

Na čelu mjesnih križarskih bratstava i sestrinstava bio je duhovni starješina, svećenik koji se brinuo da se ostvari duhovni cilj Križara. Upravne i ostale poslove vodila su mjesna križarska bratstva i sestrinstva, koja su bila sastavljena od vođa (predsjednika), zamjenika, bilježnika, gospodara, knjižničara i vođe malih Križara. Mali Križari bili su do dobi od 15 godina, Križari od 30 i Starješine, osobe starije od 80 godina. Za svojega posebnoga zaštitnika Križari su imali sv. Ivana Evanđelista, a Križarice sv. Ivanu Aršku.

Nedugo nakon osnutka VKS-a u Zagrebu skupina djevojaka iz subotičke četvrti Gat, koje je predvodila bivša orlovska djelatnica Vita Križanović te Krista Križanović, uz pomoć Vilke Švigr iz zagrebačke središnjice i blagoslov administratora Bačke apostolske administrature biskupa Lajče Budanovića, osnovale su 22. VII. 1930. Križarsko sestrinstvo u Subotici. Za duhovnika biskup im je dodijelio Andreasa Moulliona. Za voditeljicu izabrana je Marija Cindrić, za tajnicu Vita Križanović i za rizničarku Kata Čović. Dužnost privremene voditeljice malih Križara vršila je Vita Križanović. Zapisnik o osnutku sestrinstva potpisale su još Mara Pavluković, Stana Rudić, Ilka Baraković, Eržika Baraković i duhovnik Andreas Moullion. Sestrinstvo je svoj rad dodatno organiziralo 1933. kroz »euharistijsku sekciju«, koju je vodila Edita Vojnić Purčar, »misijsku sekciju«, s voditeljicom Stanom Križanović, »sekciju za službenike Oltara«, čija je pročelnica bila Tona Kujundžić, »karitativnu sekciju«, s pročelnicom Kristom Križanović, ali i drugim aktivnostima, poput duhovnih vježba, procesija, organiziranju omladinskih dana, proslave Papinskoga dana, dana Ivana Merza, Majčina dana, prigodnih predavanja i sl. Mariju Cindrić će na čelu subotičkoga križarskoga sestrinstva zamijeniti Mara Pavluković, a nju Ilka Dulić.

Od 1935. križarsko sestrinstvo nosi ime *Bunjevka*, vodila ga je Tona Kujundžić, a imalo je i svoje ogranke. Đačko križarsko sestrinstvo osnovano je 18. IV. 1937. reorganizacijom dotadašnjega Križarskoga sestrinstva *Bunjevka* u Subotici. Predsjednica mu je bila Ruža Martinović, tajnica Julka Orčić. Od 1939. upravu čine Julka

Posveta barjaka Križarskog sestrinstva *Bunjevka* u Katoličkom krugu u Subotici 31. VI. 1937.

Orčić, predsjednica, Zorica Mrljak, tajnica i rizničarka Klara Bibić, a duhovnik je Ivan Kujundžić. Nakon što se križarsko sestrinstvo znatnije razvilo, osnovano je 1939. Bačko okružje križarica s ciljem koordiniranja svih sestrinstava u Bačkoj. Predsjednica mu je bila Mara Čović, dopredsjednica Vita Križanović, tajnica Krista Križanović, a rizničarka Ilka Dulić. Posebno sestrinstvo za radnice oformljeno je 17. XI. 1940. u Subotici u župi sv. Roka pod nazivom Križarsko sestrinstvo za žensku radničku omladinu. Predsjednica mu je bila Ružica Sekelj, potpredsjednica Manda Pejić, tajnica Katarina Zvekanović, blagajnica Vica Šimić, knjižničarka Marica Bertuš, nadglednice Jelica Zomborčević i Marica Šiška.

Izvan Subotice su također bila brojna sestrinstva. U Bajmoku je sestrinstvo zasigurno postojalo 1935.; prema fotografiji objavljenoj u *Subotičkoj Danici* za 1936. imalo je 75 članica. Brojno sestrinstvo djelovalo je u Tavankutu pod vodstvom Anice Balažević Marinkić, potpredsjednica je bila Joca Skenderović, tajnica Rozica Dulić, blagajnica Marija Balažević, knjižničarka Kata Đerek, a voditeljica malih križarica Kata Balažević. Za sestrinstvo na Šebešiću postoji sačuvan podatak, tj. objavljena fotografija u *Subotičkoj Danici* za 1937. Na Paliću je također postojala manja skupina križarica, ali o njihovu djelovanju nema sačuvanih podataka. Za druga mjesta i salaška naselja u subotičkoj okolici nisu sačuvani podaci.

U Somboru je 25. XI. 1936. održana konstituirajuća skupština na kojoj je formirano Križarsko sestrinstvo i radni odbor: predsjednica Klara Vlašić, potpredsjednica Marija Bogdan, zapisničarka Zora Babić, rizničarka Marija Vuković, domaćica Ilonka Sumarić, odbornice Marija Vodeničar i Marija Raič, nadzorni odbor Marija Zidarević i Teza Pekanović. Za duhovnika je izabran župnik Antun Skenderović. Male križarice predvodile su Leona Benja i Bara Raić. U godinama pred Drugi svjetski rat somborsko sestrinstvo vodile su Janja Jerković, potpredsjednica Leona Benja, tajnica Giza Burgin, rizničarka Kata Zidarević i knjižničarka Marija Bošnjak.

Križarsko je sestrinstvo postojalo u Čonoplji i najvjerojatnije je osnovano 28. VII. 1940., istodobno kad i mjesno križarsko bratstvo. Na osnutku križarstva u Čonoplji bila je prisutna predsjednica VKS-a Marica Stanković, a križarice spominje i subotički tisak. Prema objavljenoj fotografiji u somborskom *Našem kalendaru za Bunjevce-Šokce-Hrvate* za 1944. to je križarsko sestrinstvo djelovalo u prostorijama *Bunjevačke kasine* i tijekom Drugoga svjetskoga rata.

Monoštor je imao sestrinstvo koje je predvodila Agica Pašić, a prema fotografiji objavljenoj u *Subotičkoj Danici* za 1935. imalo je 49 članica. Sestrinstva su postojala i u drugim šokačkim naseljima. U Sonti se osnutak križarskih organizacija može povezati s agilnim djelovanjem kapelana Zvonka Augustina Luckara. Za Bereg, kao i neka druga naselja (npr. Žednik), ne postoje sačuvani podaci o sestrinstvu, što ne znači da nisu postojala, jer se u raznim izvještajima spominju izaslanici iz tih naselja na križarskim manifestacijama. U okolici Bača djelovala su tri križarska sestrinstva – u Plavni, Bođanima i Vajskoj, dok za Bač nije sačuvan spomen o organiziranom križarstvu. Sestrinstvo u Bođanima osnovano je i održalo je svoju prvu sjednicu 27. X. 1940., na kojoj je izabrana za predsjednicu Marica Herbst, potpredsjednicu Betica Ro-

žić, tajnicu Anica Poštić, rizničarku Lenka Hoffman i voditeljicu malih Križarica Marica Šimunović.

Gotovo istodobno s ograncima križarskih sestrinstava 1930-ih osnivaju se križarska bratstva u okolici Subotice, Sombora i Bača. Nakon ukidanja orlovskih organizacija nekadašnje članstvo nastavlja djelovati u sklopu Križara. Pravila subotičkih Križara odobrena su 21. V. 1930. Prvi sačuvani pisani podaci sa subotičkog područja, iako je križarskih bratstava vjerojatno bilo i prije, spominju križarska bratstva na Šebešiću i u Tavankutu. Tavankutsko je bratstvo spadalo među najbrojnija bratstva: osnovano je tijekom 1934., a od samog početka imalo je 120 članova. Bratstvo je imalo pet sekcija, koje su se redovito sastajale. Duhovnik im je bio kapelan Lajos Vajda. Iste godine, 8. XII. 1934., osnovano je križarsko bratstvo na Šebešiću pod duhovnim vodstvom župnika Ivana Lebovića i predsjednika Martina Merkovića, a 1936. izgradili su i vlastiti dom. Nakon Martina Merkovića, koji se 15. X. 1939. zahvalio na povjerenju, za predsjednika je biran Pere Kopunović, potpredsjednika Mate Šarčević, blagajnika Grga Merković, knjižničara Bela Pokornić, voditelja mladih križara Franjo Pokornić, a Martin Merković postao je počasnim doživotnim predsjednikom.

U Subotici je Đačko križarsko bratstvo osnovano sredinom rujna 1935. Prvi mu je predsjednik bio Miroslav Stemmer, a od 1937. Ljudevit Lalić. U upravi su bili još i Franjo Kujundžić, Kun Sabo, Mirko Išpanović, Petar Kulić, Gustav Ivković, Mirko Horvat, Ante Sekulić, Alojzije Poljaković, Mirko Vidaković, Marko Lipozenčić, Franjo Malagurski, Mirko Horvat, a članstvo i uprava mijenjali su se s dolaskom novih i odlaskom starijih školaraca na studije. Duhovnici su bili Nikola Dulić i poslije Ivan Kujundžić te Franjo Vujković. Bratstvo je imalo više sekcija: dramsku, tamburašku, stolnotenisku i literarnu. God. 1938. reorganizirano je u Đačko križarsko bratstvo višeškolaca, s predsjednikom Vojislavom Pešutom, i Đačko križarsko bratstvo nižeškolaca, s predsjednikom Antom Sekulićem. Literarna sekcija Đačkoga križarskoga bratstva pokrenula je inicijativu za izdavanje časopisa *Kolo mladeži* kao »glasila namijenjenog unutarnjim potrebama hrvatskih katoličkih omladinskih organizacija u Bačkoj«. Izlazio je 1939.-40., izdavač i urednik časopisa bilo je Bačko okružje križara, a odgovorni urednik Franjo Vujković.

Đačko križarsko bratstvo Subotica

Sredinom 1930-ih križarski pokret u Bačkoj dobiva novi zamah u organizacijskom radu. Zbog potrebe koordiniranja rada križarskih bratstava utemeljeno je 1937. (službeno potvrdom VKB-a u Zagrebu 9. IX. 1939. i uz suglasnost biskupa Lajče Budanovića) Bačko okružje križara. Vodstvo su mu činili Ante Sekulić, zamjenik Vojislav Pešut, tajnik Perica Vidaković, rizničar Zvonko Milonja, a duhovnik je bio Ivan Kujundžić. Postojalo je križarsko bratstvo u subotičkoj četvrti Ker, no o njegovu djelovanju i članstvu nema sačuvanih podataka. Inicijativom Alekse Kokića, za vrijeme njegova kratkotrajna kapelanovanja (1937.-38.) u župi sv. Roka u Subotici, uz pomoć Nikole Novakovića 1937. osnovano je Radničko križarsko bratstvo.

Nakon odlaska Alekse Kokića na studij u Zagreb formirana su dva radnička križarska bratstva 1939. Prvo je imalo sjedište u subotičkoj župi sv. Roka s duhovnikom Lajčom Matkovićem, predsjednikom Perom Novakovićem, zamjenikom Josom Katančićem, tajnikom J. Vidakovićem, blagajnikom Nikolom Novakovićem i knjižničarem A. Skenderovićem. Drugo radničko križarsko bratstvo imalo je sjedište u zgradi Matice subotičke s duhovnikom Ivanom

Kujundžićem, predsjednikom Andrijom Cvijanovim, zamjenikom M. Crnkovićem, tajnikom Antunom Bašićem i blagajnikom M. Bošnjakom. U travnju 1939. formirano je novo križarsko bratstvo u subotičkom predgrađu Šandoru (Aleksandrovu), iako je tu, zauzimanjem svećenika Ivana Prćića, ranije djelovala skupina mladića zauzeta križarskim idealima. Novi duhovnik Matija Zvekanović oformio je od starog članstva novo bratstvo.

Početkom 1930-ih u Somboru je župnik Antun Skenderović osnovao križarsko bratstvo, koje je djelovalo u Domu sv. Cecilije, kolokvijalno zvanom Križarski dom. Sa somborskim križarima jedno su vrijeme u Domu sv. Cecilije djelovali nezadovoljnici koji su 1935. napustili *Bunjevačko kolo* i nedugo zatim, potkraj 1936., osnovali *HKD Miroljub*. Djelovanje budućeg članstva hrvatskog društva tako se tijekom 1935. i 1936. godine moglo pratiti kroz aktivnosti somborskih križara. Hrvatskoj javnosti predstavili su se gostovanjem u Osijeku, zatim i u Zagrebu na proslavi Križarskog dana 18. X. 1936. Križare je u to vrijeme predvodio Ladislav Vlašić. Somborske male križare vodili su Dragiša Dujmović i Stipan Mihalović. Na godišnjoj skupštini 20. IX. 1940. za predsjednika je izabran Petar Antičević, potpredsjednika Ernest Probojčević, tajnika Aleksa Marković, blagajnika Ivan Grgić, knjižničara Ivan Šuk, vođu malih križara Petar Antičević, nadzornike Stjepan Bogišić i Franjo Nikolić.

Križarsko bratstvo Monoštor

Među starija bratstva osnovana prije 1935. pripada i ono u Monoštoru, o čemu svjedoči fotografija objavljena u *Subotičkoj Danici* za 1935. s 39 malih križara. Križarsko bratstvo u Bajmoku osnovano je najvjerojatnije 1934., a među skromnim spomenima tog bratstva svjedoči fotografija u *Subotičkoj Danici* za 1936. s 34 člana. Sonćansko je bratstvo prema izvještajima u tisku i Bačkog okružja križara bilo među aktivnijima. Prema dostupnim podacima osnovano je tijekom 1935. zahvaljujući kapelanu Zvonku Augustinu Luckaru. Bratstvo je svoja okupljanja imalo u Križarskom domu, koji se u tisku i kolokvijalno nazivao i Hrvatskim katoličkim domom. Križarsko bratstvo u Čonoplji osnovano je 28. VII. 1940. Vodio ga je Antun Palić, potpredsjednik je bio Antun Požarković, tajnik Ilija Džinić, blagajnik Imra Đurković, knjižničar Ivan Burnać, vođa malih križara Tomo Beretić, dok su nadglednici bili Josip Krišner i Beno Vidaković. Duhovnik je bio Stjepan Ognjanov. Iste godine pokušalo se s osnivanjem križarskoga pokreta u Novom Sadu gdje, su osim Hrvata interes pokazali Nijemci i Mađari, no rat je omeo osnivanje bratstava na tom području. Iz raznih dopisa i skromnih izvještaja može se zaključiti da su bratstva postojala u Žedniku, Beregu, Baču, Bođanima, Plavni, Vajskoj, ali opseg njihovih aktivnosti i sastav članstva neistraženi su.

Križari su 1930-ih postali jednom od najmasovnijih organizacija u hrvatskom narodu, pa tako i u Bačkoj. Ukupno su križarska bratstva i sestrinstva 1937. imala oko 40.000 članova i članica, a broj im je neprekidno rastao do 1941. VKB je 1938. imao oko 340 ogranaka s 30.000 članova, a VKS 452 ogranka s 18.950 članica. Vijesti o djelovanju bačkih bratstava i sestrinstava donosile su *Subotičke novine*, napose u rubrici »Križari na djelu«, koja je postojala 1939.-41., zatim *Subotička Danica*, *Kolo mladeži* te križarska glasila u Hrvatskoj.

Iako ne postoji sačuvana dokumentacija, iz raznih memoarskih zapisa, dopisa središnjici te članaka u tisku može se zaključiti da je na vrhuncu djelovanja križarskog pokreta u Bačkoj bilo više tisuća aktivnih križara. Najveće manifestacija na kojoj su sudjelovala bačka križarska brat-

stva i sestrinstva bila je subotička proslava 250. obljetnice doseljavanja najveće skupine Bunjevaca u Bačku 1936. Redovito su obilježavali Papin dan i sudjelovali su na Omladinskim danima. Među zadnje velike manifestacije na kojima su sudjelovali bački Križari bili su proslava 1300. obljetnice povezanosti Hrvata s Rimom i u sklopu nje Dani hrvatske katoličke omladine u Somboru 15. IX. 1940., uz sudjelovanje oko 1400 mladih iz cijele Bačke.

Križari su u Bačkoj od 1941. do kasne jeseni 1944. jedva djelovali. Dio istaknutih članova bačkih Križara nastavio je djelovati u Zagrebu, dijelom zbog nastavka školovanja, dijelom zbog ratnih okolnosti. Nadbiskup Stepinac u srpnju 1945. raspustio je sve organizacije Katoličke akcije kako bi se članstvo zaštitilo od progona. Neovisno o prekidu djelovanja križara nekadašnje je članstvo bilo izloženo progonima. Razračunavajući se s Crkvom i ideološkim neprijateljima, vlasti su u Subotici u tri montirana kaznena procesa 1948. osudile na zatvorske i druge kazne 27 istaknutih katoličkih aktivista, uglavnom križara.

Obnoviteljska skupština križara održana je 16. XII. 1993. u Zagrebu. Djelovanje organizacije nije prošireno na sve one krajeve s hrvatskim stanovništvom gdje je uspješno djelovala do 1945. U Bačkoj su na nekadašnji značaj križara kroz svoje tekstove osobito upozoravali svećenici Lazar Ivan Krmpotić i Stjepan Beretić. Neki osuđeni članovi križarskoga pokreta nakon demokratskih promjena svoja su sjećanja objavljivali u zagrebačkom listu *Politički zatvorenik* (Ante Sekulić, Mara Čović, Marija Dulić).

Lit.: M. Stanković, Euharistija i križarski pokret, *Katolik*, 30, Šibenik, 1932; *Subotičke novine*, 1935–1941, Subotica; *Hrvatski dnevnik*, 147/1936, Zagreb; A. Poljaković, Orlovsko-križarski pokret među bačkim Hrvatima, *Klasje naših ravni*, 1-2/1944, Zagreb; *Dokumenti o protunarodnom radu i zločinima jednog dijela katoličkog klera*, Zagreb, 1946; M. Čović, *Sjećanje – svjedočenje : zvuči kao priča, a bila je istina*, Rijeka, 1996; L. Znidarčić, Križarska organizacija, životno djelo Ivana Mertza, *Obnovljeni život*, 3-4/1997, Subotica; M. Beljanski, *Sombor i bunjevački nacionalni preporod (1870-1945)*, Sombor, 1971; L. I. Krmpotić, *Život i djelo Tone Kujundžić uzorne Križarice iz Bačke*, Zagreb, 2003; J. Krišto, *Hrvatski katolički pokret (1903.-1945.)*, Zagreb, 2004; L. I. Krmpotić, Od sokolstva do križarstva u Bačkoj, *Glasnik Pučke kasine*, br. 7-8/2005 – 10/2005, Subotica; S. Mačković, Hrvatski katolički orao – Subotica kroz arhivsko gradivo, *Klasje naših ravni*, 3-4/2007, Subotica; L. I. Krmpotić, Od orlovstva do križarstva u Bačkoj, *Glasnik Pučke kasine*, 3/2010 – 4/2011, Subotica; S. Beretić, Križarska organizacija u Subotici, *Subotička Danica Kalendar za 2015. godinu*, Subotica, 2014; http://www.ivanmerz.hr/sabrana-djela/bibliografija.htm

M. Bara

KRLEŽA, Miroslav, (Zagreb, 7. VII. 1893. – Zagreb, 29. XII. 1981.), književnik, leksikograf. Autor je proznih (*Hrvatski bog Mars*, *Povratak Filipa Latinovicza*, *Banket u Blitvi*, *Zastave*), dramskih (*Legende*, *Vučjak*, *Gospoda Glembajevi*, *U agoniji*, *Leda*, *U logoru*) i pjesničkih (*Pjesme*, *Simfonije*, *Balade Petrice Kerempuha*) djela te mnogih eseja, polemika i publicističkih tekstova (*Izlet u Rusiju*, *Moj obračun s njima*, *Deset krvavih godina*) ključnih za hrvatsku književnost XX. st. Utemeljio je ili potaknuo pokretanje nekoliko književnih časopisa (*Plamen*, *Književna republika*, *Danas*, *Pečat*) te znatno pridonio oživljavanju leksikografije u Hrvatskoj prvo svojim zalaganjem za utemeljenje Jugoslavenskoga leksikografskog zavoda (danas Leksikografski zavod *Miroslav Krleža*) kao jedne od središnjih znanstvenih ustanova, a potom dugogodišnjim vođenjem te ustanove i uređivanjem nekoliko enciklopedijskih izdanja.

U Krležinim je tekstovima malo izravnih referenci na bunjevačke Hrvate. Najvažniji je za razumijevanje njegova odnosa prema bunjevačkom pitanju dnevnički zapis od 9. I. 1968. (*Dnevnik 1958-69*, Sarajevo, 1981.) o »dva popa, dva Bunjevca« koja su mu donijela bunjevačku bibliografiju sa zamolbom da se »štampa u Akademiji« (JAZU, danas HAZU). Impresioniran je opsegom bibliografije (»nekoliko stotina jedinica za dvjesta godina«), a nezadovoljan zbog toga što Bunjevce, unatoč tomu, »danas madžariziramo« te zaključuje: »To se zove socijalistička politika.« Uz opseg

bibliografije, razgovor s tom dvojicom Bunjevaca, od kojih je jedan bio i njezin priređivač Ivan Kujundžić, bio je neprijeporno povod za prisjećanje u istom zapisu na prikaz Bunjevaca u knjizi pripovijedaka Veljka Petrovića *Bunja i drugi u Ravangradu* (Pančevo, 1921.), koja je »ispala kao socijalno bornirano svjedočanstvo pseudogospodskog mentaliteta graždanskog, kad su Bunjevke bile sluškinje i rađale porod sluškinja«, pisano iz »varmeđijske džentri-perspektive«. Taj je Krležin zapis poslužio kao polazište u raspravi Tomislava Žigmanova »Identitetske sastavnice i slike svijeta Bunjevac(=k)a u tri pripovijetke Veljka Petrovića« (*Nova riječ*, 1/2014, Subotica). Žigmanov je pak u ovećem članku »Hrvatskovojvođanske teme u 'bibliji leksikografije'«, objavljenom u nastavcima (*Hrvatska riječ*, br. 488-492, Subotica, 2012), iscrpno prikazao, dijelom i prenio, sve jedinice iz knjige Krležinih uredničkih napomena *Marginalije. 1000 izabranih komentara o tekstovima enciklopedije JLZ* (prir. Vlaho Bogišić, Beograd, 2011.) relevantne za vojvođanske Hrvate. Krleža u svojim »marginalijama«, pokatkad i krajnje osobno, komentira enciklopedijske natuknice o »društvenom djelatniku i pjesniku, bunjevačkom Hrvatu« Franji Bašiću, kojega ne cijeni, o »franjevačkom spisatelju, povjesničaru i pravniku« Grguru Čevapoviću – Krleža piše Ćevapović – kojega drži važnim, o »biskupu, diplomatu i humanisti« Andriji Dudiću, prema kojemu je ironičan, o Dunavu i njegovoj važnosti za život svih podunavskih Hrvata, o kiparu Robertu Frangešu-Mihanoviću, o tzv. »Jelačićevu ratu«, o Karlovačkom miru, o »našem enciklopedijskom imenu prvoga reda« Antunu Gustavu Matošu, kojega, nezadovoljan napisanim člankom, opširno ocjenjuje i kao književnika i kao osobu, o »franjevačkom spisatelju i povjesničaru« Emeriku Paviću, o Pečuhu, koji je za njega »kulturni centar Panonije, Gornje Hrvatske i Slavonije, od Jana Panonija Česmičkoga do Šenoe, znači od romanike do romantizma« te, napokon, o Srijemu, kojemu su u *Enciklopediji*, ističe Krleža, posvećena 42 retka, »više nego nekim državama«. Premda, ocjenjuje Žigmanov, u Krležinm »marginalijama« uz *Enciklopediju Jugoslavije* »nema previše odrednica koje su od značaja za Hrvate u Vojvodini, ipak su nam njegove opservacije istih i danas poučne. Kao prvo, riječ je o načelnoj uputi kako treba pisati o osobama, pojavama ili događajima – strogo se držati činjenica, no isto tako obratiti pozornost i na kontekste u kojima je objekt obradbe situiran«.

A. Bešlić, *Krleža I.*

Kao »glavni redaktor« *Enciklopedije Jugoslavije*, Krleža je zagovarao smještanje Bunjevaca u hrvatski nacionalno-kulturni kontekst. U opširnom članku »Bunjevci« (*Enciklopedija Jugoslavije*, 2, Zagreb, 1961.) Stjepan Pavičić prvo definira Bunjevce kao »ime nekih hrvatskih naselja u kraju oko Zrmanje, s jedne i s druge strane Velebita, u Lici i okolini, u Subotici i bačkom Podunavlju«, a potom Vaso Bogdanov u ključnom tekstu o povijesti Bunjevaca, koji obaseže oko 9 stupaca, ustvrđuje da su migracijom, koja je počela već u XVI. st., a »glavne (su) seobe izvršene potkraj XVII. st.«, bili »obuhvaćeni oni Hrvati koji su pod imenom *Bunjevaca*, napustivši svoja prvobitna boravišta uz Dinaru (...), naselili uz ostale hrvatske krajeve (u Lici, Slavoniji, Pokuplju i Pounju) srednju i sjevernu Bačku, dijelove Baranje i peštanske i čongradske županije«. U doba madžarizacije, piše u nastavku, Bunjevci su dobivali potporu i sa srpske strane, ali »mnogo življe bile su

za sve to vrijeme veze između Bunjevaca i Hrvata i još u većoj mjeri pružana je svim bunjevačkim nacionalno-kulturnim stremljenjima (...) pomoć s hrvatske strane«.

Krleža je na različite načine bio prisutan u bunjevačkoj kulturi.

U međuratnom subotičkom omladinskom časopisu za kulturu *Bunjevačko kolo* (br. 10/1936), Balint Vujkov (pod pseudonimom Gorenc K.) smatra Krležu jednim od »najjačih« slavenskih pisaca »koji se može postaviti među ruske genije«. Subotički časopis *Rukovet* u nekoliko je navrata (1959., 1980., 1982. i 2009.) objavljivao Krležine tekstove, a u tematskom broju posvećenom Krleži (1/1982) objavljen je izbor njegovih pjesama, tekstovi Vojislava Sekelja »Moj susret s Krležom«, Save Babića »Miroslav Krleža i prijem Petefija kod nas između dva rata« te Lazara Merkovića »Krleža i o Krleži u 'Rukoveti'«. Novinar i književnik Vojislav Sekelj autor je nekoliko manjih i većih tekstova o Krleži, među kojima je, uz spomenuti autobiografski tekst, važan i esej »Krležino Veliko Nepoznato Nešto« (*Rukovet*, 4/1983). Zapis »Moj susret s Krležom« prisjećanje je na jednosatni razgovor u Leksikografskom zavodu u Zagrebu 18. X. 1973. Sekelja se posebno dojmila Krležina susretljivost, zanimanje ne samo za njegov odnos prema književnosti i mišljenje o pojedinim književnicima, pa i o njemu, nego i za svakodnevne probleme, kao i Krležino izricanje vlastitih stavova o tom da »period lutanja« u mladih autora »može biti plodan ne postane li samome sebi svrhom«, da je Thomas Stearns Eliot »pokvario ukus generacije« i »zaustavio (…) razvoj poezije«, da njega, Krležu, »u školi šematiziraju, tumače ga zakonom crno-bijele logike, i odbijaju mladež od njega«, da mlađi pisci ne bi smjeli pisati romane jer roman zahtijeva »golemo životno iskustvo« i »u njemu treba da vladaju božanski zakoni«, a bez toga će »u najboljem slučaju« biti »samo poetizirana literatura o literaturi«. Esej »Krležino Veliko Nepoznato Nešto« sastoji se od dva dijela. U prvom se nižu dojmovi o lijepom uopće te o Krležinoj poeziji, koja, prema Sekelju, počiva na proturječju između čovjekova umjetničkog i političkog bića: »Čovjek, po svom rođenju, rođen je umjetnikom. Usud čovjeka je politika.« U drugom dijelu tumači se nekoliko pjesama iz ciklusa »ratne lirike« (*Pjesme I*).

Kiparica Ana Bešlić izradila je dva Krležina portreta, od kojih se jedan nalazi u Gradskom muzeju u Subotici, a Antonija Čota Rekettye objavila je u nekoliko nastavaka tekst, popraćen teatrografskim podacima, »Krleža na vojvođanskoj kazališnoj sceni« (*Klasje naših ravni*, 3-4/2013 – 1-4/2014).

B. Senker

KRIŽNI PUT → Put Križa

KRMPOTIĆ, Eta, ud. **Patarčić** (Subotica, 26. IX. 1930. – Subotica, 26. I. 1996.), atletičarka, rukometašica. Kći je Petra i Tilke, rođ. Vuković. Osnovnu školu završila je u Subotici, a stručni ispit financijske struke položila je 1948. u Novom Sadu. U odbor Narodne skupštine AP Vojvodine izabrana 1948. God. 1962./63. završila je jednogodišnji tečaj daktilografije u Zagrebu, gdje je završila i dopisnu upravnu školu 1972./73. Cijeli radni vijek provela je kao tajnica u subotičkoj tvornici čarapa *8. mart*.

Nakon Drugog svjetskoga rata u SD *Sloboda* (kako se tada zvala *Bačka*) počinje igrati veliki rukomet u vrijeme kada su početkom 1946. organizirani treninzi. Na prvom turniru iz velikoga rukometa održanom 1946. u Subotici, na kojem su, osim SD *Sloboda* i FD *Radnički* iz Subotice, sudjelovale i ekipe iz Kanjiže i Ade, bila je članica sastava *Slobode*, koji je osvojio prvo mjesto. Iste godine momčad je odnijela pobjedu u utakmici protiv rukometašica Segedina (2 : 0). Usporedno je trenirala i atletiku pod nadzorom Jakova Kopilovića i Ljudevita Vujkovića Lamića – Moce. Sudjelovala je na krosovima, tada važnom obliku sportskih natjecanja. Na seniorskom prvenstvu Jugoslavije u Osijeku 1947. u krosu ženska momčad *Slobode* u sastavu Tereza Ivanković, Marija Skenderović, Eta Krmpotić i Pirika Kolar osvojila je 4. mjesto u ekipnoj konkurenciji. Na državnom

prvenstvu u krosu u juniorskoj konkurenciji u Skopju 1948. osvojila je drugo mjesto pojedinačno iza Tereze Ivanković. Kada je početkom 1949. po direktivi vlasti donesena odluka da svi atletičari i rukometaši koji žele mogu prijeći u SDŽ *Jovan Mikić – Spartak* (osnovan 1945.), a da će se postojeće sekcije u *Slobodi* ugasiti, bila je u skupini sportaša koji nisu htjeli promijeniti klub te se prestala baviti sportom.

Izvor: osobni iskaz Suzane Šagovanović iz Subotice, kćeri Ete Krmpotić.

Lit.: *»Bačka« 1901 -1971 Subotica*, [Subotica, 1971]; Lj. Gajić, *Kros u Jugoslaviji*, Jagodina, 2012.

P. Skenderović i E. Hemar

KRMPOTIĆ, Ivan (Subotica, 30. III. 1875. – ?), političar. Rođen je u obitelji Đure i Teze, rođ. Milodanović. Ubrzo nakon formiranja Kraljevine SHS došao je pod udar vlasti zbog navodnoga propagiranja komunističkih ideja, zbog čega je 1921. uhićen u Subotici. Kratko vrijeme djeluje kao član Bunjevačko-šokačke stranke, ali se ubrzo okreće Radićevoj Hrvatskoj republikanskoj seljačkoj stranci (HRSS). Živio je u Staroj Moravici, većinski madžarskom naselju, u kojem je od 1924. mještane organizirao u Radićevu stranku. Stranka je iste godine pristupila komunističkoj Seljačkoj internacionali u Moskvi pa je na nju primijenjena Obznana – naredba vlade Kraljevine SHS kojom je potkraj 1920. zabranjeno djelovanje KPJ-a, koje je za cilj imalo nasilno rušenje ustavnoga poretka. Zbog toga će ga vlasti, kao Radićeva pristašu, ponovno uhititi. Bio je kandidiran za izbore 11. IX. 1927. kao nositelj liste stranke za topolski kotar. Održavao je političke zborove u okolici Bačke Topole i Subotice. Zbog jednog istupa na zboru u Staroj Moravici u kolovozu 1927. uhićen je zbog navodnog »promadžarskog govora«. U vodstvu HSS-a Bačke bio je od 1924.-29. Zahvaljujući njegovu političkom djelovanju Stara Moravica smatrana je »kulom Radićevaca«.

Izvor: Povijesni arhiv u Subotici, F: 45, 49/1925.

Lit.: *Neven*, 50/1926, Subotica; *Neven*, 33, 35/1927; Đ. Mamužić, Dva naša sastanka u obćini St. Moravica (kotar Bačka Topola, Vojvodina), *Dom*, 25, Zagreb, 1926.

M. Bara

KRMPOTIĆ, Lazar Ivan (Subotica, 14. IV. 1938. – Mala Bosna, 6. II. 2006.) svećenik, nacionalni i kulturni djelatnik, publicist. Rođen je u obitelji Stipana i Đule, rođ. Stipić, a odgojili ga baka i tetke. Pučku školu i realnu gimnaziju završio je u Subotici. Odrastao je u subotičkoj župi sv. Roka, gdje mu je župnik bio Ivan Kujundžić, koji je odlučujuće utjecao na njegov svećenički poziv, ali i ljubav prema svojemu bunjevačko-hrvatskomu rodu. Studij teologije u Zagrebu pohađao je 1956.-62., gdje je poslije i magistrirao filozofiju i teologiju 1964. Za svećenika je zaređen 1962., iste godine kada je počelo zasjedanje II. vatikanskog koncila, koji mu je bio trajni poticaj na ekumenskom, liturgijskom i pastoralnom području. Kao gorljivi zagovornik sv. Ivana od Križa, njegovo je ime stavio uz svoje krsno ime. Bio je kapelan u Adi 1962.-64., u Bačkoj Palanci upravitelj je župe 1964.-84. te župnik 1984.-92., pri čemu je skrbio o još pet filijala. Od 1992. do smrti bio je župnik u Đurđinu. Dekan Bačkoga dekanata bio je 1978.-92. Zalagao se za dolazak redovnika i redovnica u Subotičku biskupiju te prihvaćanje laičkih duhovnosti (fokolarini, neokatekumeni). Bio je član raznih biskupijskih vijeća, a osobito je djelovao na polju ekumenizma (grkokatolici, Slovačka evangelička crkva, Makedonska pravoslavna crkva, kao i u Bugarskoj, Rumunjskoj i Madžarskoj), među ostalim bio je i član Vijeća za ekumenizam Biskupske konferencije Jugoslavije. Puno je radio na produbljivanju ćirilometodske baštine te se zalagao za suradnju s Katoličkom crkvom i Hrvatima u dijaspori (Kosovo, Makedonija, Rumunjska, Slovačka), o čemu je pisao brojne radnje u mjesnoj katoličkoj periodici.

Istaknuo se zauzetošću za vjerski, kulturni i znanstveni život svih bačkih Hrvata – Bunjevaca i Šokaca. U Bačkoj Palanci pokrenuo je 1970. župni list *Horizonti*, koji je izlazio do 1978. U suradnji s hrvatskim

svećenicima Subotičke biskupije, župni je list preimenovan u vjersko-informativni list *Bačko klasje* 1978., koji je uređivao do konca izlaženja 1993. Obnovio je i godišnjak *Subotička Danica* 1984., kojemu je bio urednik do 1994. Tijekom 1980. aktivno je sudjelovao u organizaciji mnogih hrvatskih manifestacija u okviru Katoličke crkve (Kokićevi dani, obilježavanje godišnjica hrvatskih bačkih velikana itd.) i izvan nje (Bajski razgovori od 1990., Antunovićev dan od 1991. u Aljmašu). Kao župnik rodne župe Tome Gerarda Stantića, bio je veliki promicatelj njegova štovanja i njegove kauze za proglašenje blaženim te je 2003. pokrenuo »bilten župe sv. Josipa Radnika« *Gerardov narod*, koji je izlazio u Đurđinu do konca 2005. U njima, kao i u drugim

Lazar Ivan Krmpotić

osobito zavičajnim periodicima (*Klasje naših ravni*, *Glasnik Pučke kasine*) i zbornicima *(Dr Josip Andrić 1894-1967 Zbornik*, 1971; *Zbornik predavanja znanstvenog skupa u Subotici 12-14. VIII 1986. povodom 300. obljetnice obnovljene crkvenosti među Hrvatima u Bačkoj*, 1987; *Zbornik radova o biskupu Lajči Budanoviću*, 2004; *Stjepan Tomislav Poglajen alias profesor Kolaković*, 2007) objavio je mnogobrojne članke na hrvatskom, slovačkom, madžarskom, makedonskom i njemačkom. Bio je inicijator proslave 300. obljetnice seobe Hrvata – Bunjevaca u Bačku 1986. i stogodišnjice smrti Ivana Antunovića 1988. Suutemeljitelj je Katoličkog instituta za kulturu povijest i duhovnost (danas: Katoličko društvo) *Ivan Antunović* u Subotici 1989., čiji je bio prvi predsjednik (do 1994.). U to vrijeme uređivao je *Zbornik Ivan Antunović* (1-5, Subotica, 1990.-94.) te s Belom Gabrićem seriju brošura *Narodni običaji bačkih Hrvata* (1-4, Subotica, 1992.-93.). Nakon kritičkoga osvrta na stanje u Subotičkoj biskupiji objavljenog u *Subotičkoj Danici* za 1993. godinu, od sljedeće su godine prestali izlaziti *Bačko klasje* i *Zbornik Ivan Antunović* te je isključen iz uređivanja *Subotičke Danice*.

Skupljao i istraživao bunjevačku etnološku i kulturno-povijesnu baštinu, za koju je držao da je smišljeno razbacivana i uništavana. Inicijator je osnivanja *Pučke kasine 1878.* u Subotici 1998. i član uredništva *Glasnika Pučke kasine* 2003.-06. Utemeljio je etno-zbirku Bunjevački salaš u Đurđinu 2001. Kao veliki promotor pučke slamarske umjetnost iz okolice Subotice o njoj je objavio knjigu. Zauzimao se za otvorenje hrvatske gimnazije te je s Josipom Temunovićem bio najagilniji zagovornik ispunjenja želje biskupa Lajče Budanovića o ustanovljenju Zaklade Lajče Budanovića radi širenja prosvjete u kršćanskom duhu među bačkim Hrvatima. U tom cilju inicirao je tiskanje nedovršena djela Matije Evetovića *Život i rad Paje Kujundžića* (Subotica, 2005.), kojoj je napisao i dulji predgovor. Bio je gorljivi promicatelj nastave na hrvatskom jeziku, osobito nakon njezina pokretanja 2002., u OŠ *Vladimir Nazor* u Đurđinu.

Objavio je knjigu o istarskoj redovnici Pauli Licul (1904.-1984.) i predvodnici subotičkih križarica Toni Kujundžić (1914.-1996.). Autor je predgovora i dodatka drugoga izdanja knjige Matije Evetovića *Život i rad biskupa Ivana Antunovića narodnog preporoditelja* (Pečuh, 2002). U *Glasniku Pučke kasine* objavljeni su mu feljtoni *Od sokolstva do križarstva u Bačkoj* (br. 7-8/2005 – 7/2006) i *Od orlovstva do križarstva u Bačkoj* (3/2010 – 4/2011) te posmrtno izvaci iz autobiografije (br. 4/2009 – 1/2013). Njegova bogata privatna arhiva završila je u privatnim rukama. U periodici se koristio pseudonimom LIK.

Djela: *Majka Paula*, Mostar, 1998; *Umjetnost u tehnici slame*, Zagreb, 2001 (Subotica, 2004²); *Život i djelo Tone Kujundžić*, Zagreb, 2003; *125 godina osnutka Pučke kasine : 1878-2003*, Subotica, 2003; *Veliko obiteljsko stablo Dulićevih*, Subotica, 2005.

Lit.: L. I. Krmpotić, 25.obljetnica osamostaljenja Subotičke biskupije (1968.–1993.), *Subotička Danica kalendar za 1993.,* Subotica, 1992; Reagiranja; Osvrt na reagiranja, *Subotička Danica kalendar za 1994. god*., Subotica, 1993; *Schematismus Dioecesis Suboticanae : Anno Domini 1998*, Subotica, 1998; B. Stantić, Im (sic!) memoriam + mr. Lazaru Ivanu Krmpotiću, *Glasnik Pučke kasine*, izvanredni br. 1/2006, Subotica; *Zvonik*, 2/2006, Subotica; *Hrvatski biografski leksikon*, 8, Zagreb, 2013; B. Stantić, Deset godina tragične smrti svećenika mr. Lazara Krmpotića i Ivana Dulića, *Zvonik*, 2/2016, Subotica.

S. Bačić

KRMPOTIĆ, Mario (Trst, Italija, 25. III. 1889. – Beograd, 24. I. 1962.), nakladnik, publicist, pravnik, visoki državni činovnik. U Trstu je završio njemačku osnovnu školu i gimnaziju, a u Beču diplomirao slavistiku i doktorirao 1913. Uključio se u rad obiteljskoga tiskarsko-nakladnoga poduzeća u Puli, koje je vodio otac Josip. Očeva je kuća bila i središte mjesnoga i uopće istarskoga hrvatskoga narodnoga pokreta 1915.-18. Osim listova na njemačkom i talijanskom, poduzeće je izdavalo i *Hrvatski list* 1915.-18. Bio je stvarni urednik tog prvog dnevnika na hrvatskom jeziku u austrijskom dijelu Monarhije, u kojem se, osim za hrvatske i jugoslavenske interese, zauzimao i za socijaldemokraciju. U kolovozu 1918. u Ljubljani je sudjelovao u osnivanju Narodnoga vijeća za Sloveniju, Trst i Istru, a bio je i član pulskoga mjesnoga odbora Narodnoga vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba, koje je, u pokušaju priključenja Istre Državi Slovenaca, Hrvata i Srba, upravljalo Pulom od 30. X. do talijanskoga zaposjedanja 5. XI. Potkraj godine talijanske su ga vlasti internirale na Sardiniju, zatim odlazi u Ljubljanu, a odatle 1921. prelazi u Beograd, gdje dobiva namještenje u Ministarstvu socijalne politike.

Zbog praćenja stručne literature na hrvatskom, talijanskom, njemačkom, francuskom i ruskom jeziku sumnjičen za talijanaštvo, fašizam, velikohrvatstvo i komunizam. Izgubio je posao, ali je nakon što je oslobođen od optužaba vraćen na rad u Ministarstvu. Zbog potreba posla školske godine 1921./22. upisao se na izvanredni studij na Pravnom fakultetu u Subotici, gdje je diplomirao 1934. U Ministarstvu je bio predsjednik Središnje uprave za posredovanje rada do rujna 1942., a do rata glavni urednik njezina službenoga glasila *Socijalni arhiv* i izvanredni profesor na Visokoj ekonomsko-komercijalnoj školi u Beogradu. Pomagao je da dođe do gradnje nekoliko radničkih prihvatilišta i palača burza rada, među ostalim i u Beogradu, Novom Sadu, Zrenjaninu i Subotici (današnja zgrada na uglu Zmaj Jovine i Đure Đakovića, izgrađena 1937.). Poslijeratne su ga vlasti optužile za suradnju s okupatorom te je degradiran. Nakon toga radio je kao činovnik u Ekonomskom institutu FNRJ, a zatim u Institutu društvenih nauka. Objavljivao je u nekoliko domaćih ekonomskih časopisa.

Izvor: Povijesni arhiv Subotica, Pravni fakultet Subotica F:228.143.

Lit.: M. Simić, *Historija subotičkog pravnog fakulteta 1920-1941*, Beograd, 1999; *Istarska enciklopedija*, Zagreb, 2005; G. Demeter, G. Prčić Vujnović, A. Bratuleanu, A. M. Biro, *Razvoj urbanizma i arhitekture u periodu od 1918. do 1941. u Temišvaru, Segedinu i Subotici*, Subotica, 2008; *Srpski biografski rečnik*, 5, Novi Sad, 2011; *Hrvatski biografski leksikon*, 8, Zagreb, 2013.

S. Mačković

KRMPOTIĆ, Zlatko (Beograd, 7. VIII. 1958.), nogometaš, nogometni trener. Sin je Ivana, rodom iz Zemuna, i Zorke, rođ. Njegovan, rodom iz Subotice. Diplomirao je na Fakultetu sporta i tjelesnoga odgoja Sveučilišta u Beogradu, smjer nogometni trener.

Nogometnu karijeru započeo je u mlađim kategorijama FK *AIK* iz Bačke Topole. Za FK *Crvena zvezda* iz Beograda igrao je 1975.-86. nastupajući na 397 utakmica. Igrao je na poziciji desnoga beka i bio kapetan momčadi 1983.-85. S klubom je osvojio prvenstva Jugoslavije 1979./80., 1980./81. i 1983./84. te Kup Jugoslavije

1982. i 1985. Nastupio je u finalu Kupa UEFA-e 1979., u kojem je *Crvena zvezda* poražena od *Borussije* iz Mönchengladbacha. Za tursku momčad *Gençlerbirliği* SK nastupao je 1986.-88. Aktivnu igračku karijeru završio je u matičnom klubu *AIK* iz Bačke Topole, za koji je nastupao u nižim ligama 1988.-91.

Za juniorsku reprezentaciju Jugoslavije odigrao je 25 utakmica i osvojio zlatnu medalju na Europskom prvenstvu 1978., kada je Jugoslavija pobijedila Njemačku DR u dvije finalne utakmice u Halleu i Mostaru. Za A-reprezentaciju Jugoslavije nastupio je 8 puta. Debitirao je 1980. protiv Italije u Torinu, a posljednji put igra 1982. protiv Norveške u Oslu. Sudjelovao je na Svjetskom prvenstvu u Španjolskoj 1982., na kojem je odigrao dvije utakmice, kada je Jugoslavija ispala u 1. krugu.

Trenersku karijeru počeo je u *AIK*-u iz Bačke Topole. Potom je vodio prvoligaške momčadi *Degerforce* (Švedska) 1994.-96., *Sloga Jugomagnat* iz Skoplja (Makedonija) 1997.-98., *Ankaragucu* iz Ankare (Turska) 1998.-99., OFK *Beograd* 1999.-2000., *Obilić* iz Beograda 2000., *Paniliakos* (Grčka) 2000.-01., *Kairat* (Kazahstan) 2001.-03., s kojim je osvojio nacionalni kup, i *Kazma* (Kuvajt) 2005.-06. Bio je izbornik reprezentacije Srbije do 17 godina 2004.-05. i do 19 godina 2007.-08. Radio je i kao direktor škole nogometa svih mladih selekcija *Crvene zvezde* 2008.-09. te direktor škole nogometa Nogometnoga saveza Srbije 2009.-10. OFK *Beograd*, koji je nastupao u Superligi Srbije, vodio je s prekidom 2013.-14. Od 2015. pomoćni je trener državnoga prvaka TP *Mazembe* iz Lubumbashija (DR Kongo) s kojim osvaja Afričku ligu prvaka nakon pobjede u finalu protiv ekipe USM *Alger*. U prosincu 2015. s *Mazembeom* sudjeluje na Svjetskom klupskom prvenstvu u Japanu, u kojemu je uspio doći do četvrt-finala. Početkom 2017. postao je glavni trener kluba *Zesco United* iz Ndole (Zambija). Posjeduje trenersku Pro-licenciju UEFA-e.

Bio je meta nacionalističkoga izgreda od strane nogometnoga djelatnika i bivšega nogometaša Dragiše Binića, koji je 2008. na beogradskoj televiziji SOS izjavio da Krmpotić kao Hrvat nema što tražiti u *Crvenoj zvezdi*. Zbog te izjave Krmpotić ga je tužio FSS-u, koji je suspendirao Binića iz nogometa na šest mjeseci.

Lit.: *Almanah jugoslavenskog sporta 1978*, Beograd, 1979; O. Žurman, S. Svoboda, R. Garber, *Zlatna knjiga nogometa*, Zagreb, 1983; S. Zambata, *Nogomet 84*, Zagreb, 1984; S. Zambata, *Nogomet 85*, Zagreb, 1985; *Fudbalska reprezentacija Jugoslavije 1920-1999.*, Beograd, 1999; http://slobodnadalmacija.hr/Nogomet/tabid/84/articleType/ArticleView/articleId/28255/Default.aspx (24. VIII. 2014); http://www.mozzartsport.com/vesti/zlatko-krmpotic-nasao-angazman-postao-pomocni-trener-vicesampiona-sveta-iz-2010-godine/109520 (1. X. 2015); http://mondo.rs/a855189/Sport/Fudbal/FIFA-klupsko-svetsko-prvenstvo-na-Arena-sport.html (1. II. 2016.); http://www.mozzartsport.com/vesti/africki-putevi-srpskih-trenera-krpotic-preuzeo-junajted/158220 (9. IV. 2017.).

E. Hemar

KRNJAK, Svetislav Stjepan (Kernjak) (Dekanovec, Međimurje, 3. IX. 1940.), franjevac, publicist. Niže razrede osnovne škole završio je u rodnom selu, peti razred u Zagrebu, a preostale više razrede u »Golubovoj školi« u Subotici, na poticaj Dionizija Andrašeca, tadašnjeg gvardijana subotičkog franjevačkog samostana. U Subotici je školu polazio i njegov mlađi brat fra Davorin Juraj (Dekanovac, 2. I. 1942. – Zagreb, 27. VI. 1961.). Franjevačku klasičnu gimnaziju polazio je u Zagrebu (franjevačkom redu pristupio je 1959.), filozofiju studira na učilištu u Trsatu, teologiju na Bogoslovnom fakultetu u Zagrebu te u Grazu, Diplomirao je u Zagrebu 1974. Za svećenika je zaređen 1969. Bio je na službi u Austriji (Graz, Beč, Ebersbachander Fils) te u nekoliko mjesta u Hrvatskoj: Zagreb, Bjelovar (gvardijan 1990.-99.), Hrvatska Kostajnica a od 2014. u Osjeku. Bio je član je Prezbiterskoga vijeća i Zbora savjetnika Sisačke biskupije.

Objavljuje životopisne i genealoške priloge, napose o podrijetlu i povijesti svojega roda, u različitim periodicima, u tijesnoj suradnji s Mirkom Vidovićem. Bavi se i drugim povijesnim, kulturno-povijesnim

i vjerskim temama (podrijetlo Hrvata, kršćanstvo, uljudba, Domovinski rat itd.). U 1990-ima pokrenuo *Zbornik roda Krnjak*.

Lit.: S. S. Krnjak, *Hrvatski zavjetni križ*,[21] Zagreb – Osijek, 2017; *Hrvatski biografski leksikon*, 8, Zagreb, 2013.

S. Bačić

KRNJEVIĆ, Juraj (Ivanić Grad, 19. II. 1895. – London, 9. I. 1988.), političar. Gimnaziju je završio u Zagrebu, a pravo je studirao u Beču i Budimpešti. Nakon studija 1919. pristupio je Hrvatskoj pučkoj seljačkoj stranci te je postao jednim od bliskih suradnika Stjepana Radića. Izabran je 1923. za tajnika Hrvatske republikanske seljačke stranke (HRSS), a od 1928. glavni je tajnik Hrvatske seljačke stranke (HSS). Za zastupnika u Narodnoj skupštini Kraljevine SHS biran je 1920., 1923., 1925. i 1927. Zbog primjene Obznane na HRSS uhićen je početkom 1925. U vladi »narodnoga sporazuma« s Pašićevim radikalima bio je ministar socijalne politike (1925.-27.). Obnašao je dužnost privremenog tajnika skupštine Zagrebačke oblasti 1927., poslije dužnost predstojnika Odjela za socijalnu pomoć oblasti.

Juraj Krnjević

U razdoblju 1923.-29. organizacijski je često djelovao na području Bačke te se upoznao s nacionalnim i drugim problemima Bunjevaca i Šokaca. Boravio je s Vladkom Mačekom u Subotici početkom kolovoza 1924. Osim organizacijskim poslovima stranke posvetili su pozornost i odnosu prema Blašku Rajiću. Gradskoj upravi postavili su zahtjeve za smjenu dotadašnjeg činovništva pružajući time podršku »radićevskom« krilu Bunjevačko-šokačke stranke (BŠS), koje je bilo nepomirljivo prema osobama odanima radikalskoj vladi. Sudjelovao je na velikoj skupštini HSS-a u Subotici 17. I. 1926., na kojoj su dane izjave iz kojih se moglo očekivati brzo pristupanje BŠS-a u HSS-u. Osobito je bio aktivan u pripremama za parlamentarne izbore 1927., kada je bio nositelj izborne liste za somborski izborni kotar. Početkom lipnja 1927. sudjelovao je u pokretanju mjesne organizacije HSS-a u Lemešu. Održavao je političke zborove u više naselja somborskog kotara pred parlamentarne izbore 11. IX. 1927. Njegova je lista osvojila 3.416 glasova u izbornom okrugu Sombor s Baranjom (4 % od ukupnog broja glasova), što je, međutim, bilo nedostatno za osvajanje zastupničkog mandata, jer je izborni prag bio 6.729 glasova. Sudjelovao je na zajedničkoj sjednici bačkih ogranaka stranke 7. IX. 1928. s ciljem prenošenja uputa vodstva za daljnji rad nakon atentata na zastupnike HSS-a i smrti Stjepana Radića.

Po uspostavi diktature 6. I. 1929. otišao je u emigraciju prema odluci stranačkog vodstva, gdje je ostao do 1939. Uglavnom je boravio u Ženevi nastojeći dobiti međunarodnu političku potporu u rješavanju hrvatskog pitanja kod Društva naroda (Liga naroda). Nakon postizanja sporazuma o formiranju Banovine Hrvatske vratio se u Zagreb te je imenovan za senatora u gornjem domu Narodnog predstavništva Kraljevine Jugoslavije. Nastavio je pružati podršku bačkim Bunjevcima i Šokcima u njihovom nastojanju da se priključe Banovini Hrvatskoj. Trebao je biti glavni govornik u svojstvu izaslanika Vladka Mačeka na Saboru kulturnih društava bačkih i baranjskih Hrvata, čije se održavanje planiralo za 9. i 10. III. 1940. u Subotici, a koji je otkazan zbog političkih i oružanih prijetnja lokalnih ekstremnih srpskih političara okupljenih oko Srpskog kulturnog kluba.

Vladko Maček ga je nakon napada na Jugoslaviju u travnju 1941. delegirao na

mjesto potpredsjednika vlade Kraljevine Jugoslavije u inozemstvu. Bio je glavni predstavnik HSS-a u emigraciji, a u izbjegličkim vladama Kraljevine Jugoslavije ministar i potpredsjednik od travnja 1941. do sredine 1944. U emigrantskoj vladi sukobljavao se sa srpskim političarima. Nastojao je dobiti jamstva za obnovu statusa i novih granica Banovine Hrvatske nakon rata. U tom je smislu 2. VI. 1943. uputio pismo Georgeu Williamu Rendelu, britanskomu veleposlaniku pri jugoslavenskoj Ratnoj savezničkoj vladi u Londonu, obrazlažući teritorijalna očekivanja stranke pri formiranju federalne Jugoslavije nakon rata. Očekivao je uključivanje dijelova Bačke po crti »od istočnoga ruba grada Subotice na sjeveru do međe kotareva Bačka Palanka i Novi Sad na Dunavu«. Po pitanju područja naseljenih Bunjevcima i Šokcima pisao je »da su Hrvati pretežni slavenski element u tom dijelu Vojvodine i Subotica, najsjeverniji grad Vojvodine, drugi je po veličini hrvatski grad. A budući da je Vojvodina tijesno vezana uz Hrvatsku prometnim linijama sačinjavala bi daleko prirodniju jedinicu s Hrvatskom nego li sa Srbijom.« U primjedbama britanskog Ministarstva vanjskih poslova ističe se da Bunjevci i Šokci, temeljem ugarske statistike 1910., nisu po tradiciji Hrvati. Hrvatska teritorijalna očekivanja mogla »bi se opravdati jedino ako se Bunjevce i Šokce jugoslavenske grupe katoličke vjeroispovijesti koje su se onamo doselile u 17. stoljeću ubraja u Hrvate«. Nadalje, predlaže se »u svrhu etničke pravičnosti« da bi zapadna Bačka sjeverno od Sombora morala »biti plebiscitarno područje u kojem bi izbornicima morao biti omogućen izbor između Madžarske, Hrvatske ili Srbije« te da bi navedeno područje eventualno »moglo postati enklava hrvatske uprave unutar Srbije«.

Ostao je u inozemstvu nakon završetka Drugoga svjetskoga rata i obnove Jugoslavije te je u suradnji s Vladkom Mačekom organizirao ogranke HSS-a po svijetu. Napustio je jugoslavenski okvir rješenja hrvatskog pitanja te se opredijelio za samostalnu hrvatsku državu. Za predsjednika HSS-a izabran je nakon smrti Vladka Mačeka 1964. Predsjedničku dužnost obnašao je do kraja života. Jedno je vrijeme uređivao stranačko glasilo *Dom*. Prema vlastitom svjedočenju i u emigraciji je održavao kontakte s Hrvatima iz Bačke.

Lit.: Radićevci u Vojvodini, *Nova pošta*, 28, Subotica, 1924; *Neven*, 24, 37, Subotica, 1927; *Somborka reč*, 31, Sombor, 1927; *Seljački Dom*, 36, Zagreb, 1940; R. Horvat, *Hrvatska na mučilištu*, Zagreb, 1942; N. Prpić, *Dr. Juraj Krnjević – Tri emigracije : Razgovori-pisma-prilozi*, Zagreb 2004; *Hrvatski biografski leksikon*, 8, Zagreb, 2013.

M. Bara

KRONJA, Olga (Subotica, 11. VII. 1953.), kemičarka, sveučilišna profesorica. Kći je Ante i Jolán, rođ. Fúto. Otac joj je prema dekretu kao učitelj 1920-ih došao iz Šibenika u Vojvodinu, gdje je poslije u Subotici zasnovao obitelj. Osnovnu školu i gimnaziju završila je u Subotici, a studirala je na Kemijskom odsjeku Prirodoslovno-matematičkoga fakulteta u Zagrebu, gdje je diplomirala 1975. Na Zagrebačkom sveučilištu magistrirala je 1983. radom *O proširenoj π-participaciji kod solvolize 5,9-dienil klorida* te doktorirala 1988. disertacijom *Reaktivnost i sekundarni β-deuterijski kinetički izotopni efekti derivata skvalena.* Od 1976. zaposlena je na Farmaceutsko-biokemijskom fakultetu u Zagrebu, gdje je bila asistentica, znanstvena asistentica, docentica, izvanredna profesorica, redovita profesorica (od 2005.) i redovita profesorica u trajnom zvanju (od 2010.). Od 1997. predstojnica je Zavoda za organsku kemiju Farmaceutsko-biokemijskoga fakulteta. Bila je prodekanica za znanost Farmaceutsko-biokemijskoga fakulteta 2003.-06. Držala je nastavu iz većega broja predmeta iz organske i fizikalno-organske kemije te spektroskopije. Bila je mentorica za desetak doktorskih disertacija te tridesetak diplomskih radova. Stručno se usavršavala na sveučilištima u Los Angelesu, Yaleu, New Havenu (SAD) i Ulmu (Njemačka).

Područje njezina znanstvenoga rada jest fizikalna organska kemija (solvolize, reakcijski mehanizmi, karbokationi, izotopski efekti i sl). Objavila je oko 50 ra-

dova u vodećim svjetskim znanstvenim časopisima, među ostalim u *Journal of the American Chemical Society* (Washington), *Journal of the Chemical Society. Perkin Transactions* (London), *Journal of Organic Chemistry* (Washington), *Angewandte Chemie International Edition* (Frankfurt), *European Journal of Chemistry* (Brussels), *European Journal of Organic Chemistry* (Brussels), *Account of Chemical Research* (Washington).

Odabrana djela: O. Kronja, M. Orlović, K. Humski, S. Borčić, Lack of secondary β-deuterium kinetic isotope effect in solvolysis of 2-chloro-3-hydrosqualene. A case of extended π-participation and indication of concerted biomimetic polycyclization, *Journal of the American Chemical Society*, 113, Washington, 1991, 2306-2308; M. Saunders, H. A. Jimenez-Vazquez, O. Kronja, Recent applications of the isotopic perturbation method for determinig the details of carbocation structures, u knjizi: G. K. Prakash, P. R. v. Schleyer (ur.), *Stable Carbocation Chemistry*, New York, 1996, 297-323; V. Vrček, H. U. Siehl, O. Kronja, Predictions of ^{13}C chemical shifts in carbocations. The use of scaled chemical shifts calculated from GIAO DFT methods, *Journal of the Chemical Society. Perkin Transactions. 2*, London, 1999, 1317-1322; O. Kronja, T. P. Köhli, H. Mayr, M. Saunders, The Structure of the nonamethylcyclopentyl cation, *Journal of the American Chemical Society*, 122, Washington, 2000, 8067-8070; I. Malnar, S. Jurić, V. Vrček, Ž. Gjuranović, Z. Mihalić, O. Kronja, Solvolysis of 1,1-dimethyl-4-alkenyl chlorides. Evidence for π-participation, *Journal of Organic Chemistry*, 67, Washington, 2002, 1490-1495; B. Denegri, S. Minegishi, O. Kronja, H. Mayr, S_N1 reactions with inverse rate profiles, *Angewandte Chemie International Edition*, 43, Frankfurt, 2004, 2302-2305; V. Vrček, M. Saunders, O. Kronja, A new rearrangement process in tert-amyl cation, *J. Journal of the American Chemical Society*, 126, Washington, 2004, 13703-13707; M. Saunders, O. Kronja, Carbocations, fast rearrangement reactions and the isotopic perturbation method, u: G. A. Olah, G. K. S. Prakash (ur.), *Carbocations*, New York, 2004, 213-235; B. Denegri, A. Streiter, S. Jurić, A. Ofial, O. Kronja, H. Mayr, Kinetics of the solvolyses of benzhydryl derivatives: Basis for the construction of a comprehensive nucleofugality scale, *European Journal of Chemistry*, 12, Brusselss, 2006, 1648-1656; B. Denegri, O. Kronja, Nucleofugality of phenyl and methyl carbonates, *Journal of Organic Chemistry*, 72, Washington, 2007, 8427-8433; N. Streidl, B. Denegri, O. Kronja, H. Mayr, A practical guide for estimating rates of heterolysis reactions, *Account of Chemical Research*, 43, Washington, 2010, 1537-1549. M. Matić, B. Denegri, O. Kronja, Solvolytic behavior of aliphatic carboxylates, *European Journal of Organic Chemistry*, 7, Brussels, 2014, 1477-1486.

Izvor: osobno kazivanje.

Lit.: http://tkojetko.irb.hr ; http://www.biomedexperts.com.

I. Gutman

KRPAN, Stjepan (Gornji Andrijevci, 21. XI. 1922. – Zagreb, 7. XI. 1995.), publicist, istraživač hrvatskih manjinskih zajednica. Osnovnu školu završio je u rodnom selu, a gimnaziju 1942. u Slavonskom Brodu. Za vrijeme Drugoga svjetskoga rata bio je pripadnik oružanih snaga NDH. Od svibnja do kolovoza 1945. doživio je i tzv. »križni put«, tj. zlostavljanje i masovne likvidacije zarobljenih ustaša i domobrana te manjega broja civila tijekom njihova vođenja od Bleiburga i Slovenije do Banata, organiziranoga od strane jugoslavenske partizanske vojske. O iskustvima iz toga razdoblja progovorio je u člancima objavljenima nakon političkoga osamostaljenja Hrvatske.

God. 1945. upisao se na sveučilišni studij, ali je iz njega političkom odlukom ubrzo isključen. Dok mu 1950. nije omogućen povratak na studij, bavio se poljodjelstvom na roditeljskom imanju. Kao izvanredni student diplomirao je njemački i hrvatski jezik na Višoj pedagoškoj školi u Zagrebu 1954. te njemački i francuski jezik na Filozofskom fakultetu u Sarajevu 1961. Nakon toga predavao je u osnovnim i srednjim školama u Oroslavju, Novskoj, Ogulinu i Zagrebu do umirovljenja 1987.

Za hrvatske se manjinske zajednice zanimao već od srednje škole, ali su njegova usredotočena istraživanja počela znatno poslije. Bavio se u prvom redu Hrvatima u Rumunjskoj, Madžarskoj i Austriji, a u manjoj mjeri i onima u tadašnjoj Čehoslovačkoj i Italiji. Temeljito proučivši dostupnu literaturu i građu, odlazio je na terenska istraživanja u potrazi za novom građom. Organizirao ih je i financirao samostalno, bez ikakve institucionalne potpore. O hrvatskim je manjinama objavio mnogobrojne članke u zbornicima te dnevnom i peri-

odičnom tisku, među ostalim i u glasilima austrijskih i madžarskih Hrvata, a održao je i mnoga javna izlaganja i predavanja na teme povezane s hrvatskim manjinskim zajednicama. Glavninu svojih tekstova objavio je nakon umirovljenja, pri čemu su posebno vrijedne njegove knjige posvećene Hrvatima u Rumunjskoj. Kao dobar poznavatelj hrvatskih manjina, bio je suradnik Leksikografskoga zavoda *Miroslav Krleža* za to područje te član odjela Matice Hrvatske za kulturne veze s Hrvatima izvan domovine. Osim manjinskom, bavio se i slavonskom zavičajnom tematikom te brinjskim krajem, iz kojega potječu njegovi predci.

S. Krpan, *Hrvatski uglednici u mađarskom Podunavlju*, Budimpešta, 1991.

Djela: *Hrvati u Keči*, Zagreb, 1983; *Gradišćanski portreti*, Zagreb, 1988; *Od Karaša do Biferna – Zapisi o Hrvatima u Rumunjskoj, Mađarskoj, Čehoslovačkoj, Austriji i Italiji*, Zagreb, 1988; *Hrvati u Rekašu kraj Temišvara*, Zagreb, 1990; *Hrvatski uglednici u mađarskom Podunavlju*, Budimpešta, 1991; *Narodna starina Gornjih Andrijevaca*, Slavonski Brod 1991; *Portreti rumunjskih Hrvata*, Zagreb, 1992; *Zavičajnici – portreti spominjanih, prešućivanih i zaboravljanih*, Slavonski Brod, 1994; *Brinjski kraj u prošlosti i sadašnjosti: prilozi za monografiju*, Zagreb, 1995, *Brodsko-posavska županija – priručnik za zavičajnu nastavu*, Zagreb, 1996.

Lit.: Đ. Vidmarović, In memoriam: prof. Stjepan Krpan, *Marulić*, 1/1996, Zagreb*; Hrvatski biografski leksikon*, 8, Zagreb, 2013.

P. Vuković

KRPARA, tkani predmet u pokućstvu u bačkih Hrvata. Osnova joj je pamučno predivo, a potka *poderane* stare krpe, odakle joj i ime. Potka se pripremala od starih krpa, najčešće stare posteljine, *navlake* ili otpadnih krpica koje su nastajale tokom krojenja i pri šivanju. Pokazatelj je to kako su Bunjevke i Šokice racionalno iskorištavale čak i otpad. Krpe su se *derale* na širinu od oko 2 cm, motale u klupko i tako pripremale za tkanje. Klupka su razvrstavana prema boji i neposredno prije tkanja namotavana su na čunak, a zatim utkivana. Prilikom tkanja nastajale su šare, *plaše* po želji tkalje i tako stvarale ljupke bojne note i davale toplinu stanovanja.

Tkale su se najčešće širine oko 70 cm. Koristile su se za prekrivanje kreveta ili kao *staze* po sobama. Ako su prekrivale krevet, tkale su se u dužini od najčešće 2 m i dvije su se spajale po sredini kako bi se dobila željena širina. Ta vrsta tkanja i još poneke (suknene pregače, ponjavice...), tkale su se do sredine XX. st., kada upotreba tvornički izrađenih tkanina dovodi do napuštanja te vrste kućne radinosti.

Izvor: kazivanje Ružice Žigmanov, rođ. Mačković, rođ. 1934. na Čikeriji.

Lit.: A. Sekulić, *Bački Hrvati*, Zagreb, 1991.

K. Suknović

KRSTINA, **1.** kup snopova pokošenoga žita i ječma složenih unakrst na njivi radi čuvanja od nepogoda. U bunjevačkih Hrvata bilo je uobičajeno da pokošeno i u snopove povezano žito *risari* najprije slažu u *stave* (snopovi složeni uzdužno u dva reda, s vlati prema vani, između kojih će se poslije saditi krstine) međusobno udaljene desetak i više metara. Kod sadijevanja krstina najprije se stavljao jedan snop s vlati na *strniku* (odrezani korijen pokošenoga žita), zvani *kurjak*, na koji su se na zemlji polagala po četiri reda snopova unakrst (od čega je i naziv krstina) s klasjem okrenutim unutra, a na kraju je na vrh polegnut posljednji snop, zvan *popo*, kojemu je vlat bila okrenuta prema jugu i koji je bio dobro *zakljukan* za snop ispod njega. Taj zadnji

snop bio je pokrov krstina, koje su kod Bunjevaca brojile 18 snopova. Iz toga zadnjega snopa izvlačila se po šaka stabljika žita s obje, gornje i donje strane, i podvlačila pod uže snopa ispod *pope*, malo uvrnula i još više učvrstila na krstinama radi boljega odolijevanja jaku vjetru. U tako sadjevenim krstinama snopovi su najbolje sačuvani od zakišnjavanja i razvaljivanja jaka vjetra, dok ne budu odneseni s njive i sadjeveni u kamare. Na kraju su krstine okruživane izoranom brazdom radi zaštite od zahvaćanja vatrom prilikom paljenja *strnike*. **2.** stara narodna mjera, koja je u kasnofeudalnom razdoblju u Bačkoj služila i za ocjenu veličine prinosa. Tako je npr. u Bačko-bodroškoj županiji 1788. popisano 16.036 krstina pšenice.

Lit.: M. Vlajinac, *Rečnik naših starih mera*, 3, Beograd, 1968; M. Peić, G. Bačlija, *Rečnik bačkih Bunjevaca*, Novi Sad – Subotica, 1990; A. Sekulić, *Rječnik govora bačkih Hrvata*, Zagreb, 2005; A. Stantić, *Kruv naš svagdanji*, Subotica, 2011; A. Stantić, *Ris i obiteljska Dužijanca u subotičkom ataru*, Subotica, 2011.

P. Skenderović

KRŠĆANSKI SOCIJALIZAM, naziv za socijalna i politička učenja i pokrete koji se temelje na strukturnoj primjeni kršćanskih socijalnih načela, uz kombiniranje osnovnih ciljeva socijalizma s vjerskim i moralnim kršćanskim naukom. Pojavio se sredinom XIX. st u Velikoj Britaniji, nakon čega se raširio u SAD-u, Francuskoj i Njemačkoj te drugim zemljama (Austriji, Sloveniji, Ugarskoj...). Osobito je razvijen bio između dvaju svjetskih ratova, ali nikada nije predstavljao trajniju ozbiljniju političku snagu. Nastao je kao protuteža radničkomu i socijalističkomu, posebno marksističkomu pokretu, od kojega je prihvatio socijalne vrijednosti socijalističkoga pokreta (pravednije društvo i solidarnost) istodobno odbijajući ideološke i svjetonazorske stavove. Temelji se na kršćanskom naučavanju o jednakosti i bratstvu svih ljudi, pokušavajući uspostaviti ravnotežu među interesima različitih društvenih skupina (individualni – kolektivni, privatni – javni).

U katoličanstvu socijalna enciklika pape Leona XIII. o radničkom pitanju *Rerum novarum* (1891.) početak je crkvenoga učenja o socijalnim pitanjima, koje se je razvijalo tijekom XX. st. Iako enciklika odbacuje mnoge pojave modernoga doba i osuđuje socijalizam protiveći se »zajedništvu dobara« jer je protivno prirodnomu ljudskomu pravu na posjedovanje te bi uvelo zbrku i nered u društvu i kao temeljno načelo potvrđuje »nepovrjedivost privatnog vlasništva«, ona promiče svojevrstan korporativizam, utemeljen na socijalnoj solidarnosti među klasama, poštujući potrebe i prava svih. Najjači je bio pokret kršćanskoga socijalizma koji je poticala Katolička crkva svojim socijalnim enciklikama (enciklika pape Leona XIII. *Graves de communi*, 1901.) o socijalnoj državi i pravdi.

Kako su socijalističke ideje na prijelazu iz XIX. u XX. st. bile vrlo snažne i raširene i među katoličkim narodima, neki su katolički krugovi nastojali pomiriti katolički crkveni nauk s idejama socijalizma, odnosno nastojali su stvoriti kršćanski socijalizam kao katolički odgovor na »bezbožnu« socijaldemokraciju i liberalizam. U tome pokušaju vrlo je velik uspjeh imala austrijska Kršćansko-socijalistička stranka (*njem.* Christlichsoziale Partei), koju je predvodio Karl Lueger. Njezin uspjeh odrazio se i na politička zbivanja u Ugarskoj, gdje se kršćanski socijalizam razvija od 1903., a 1907. osnovana je Nacionalna kršćansko-socijalistička stranka (*madž.* Országos Keresztényszocialista Párt).

Tragovi pojave kršćanskoga socijalizma među Hrvatima mogu se pratiti i u Bačkoj. Tako je župnik subotičke župe sv. Terezije Matija Mamužić započeo suradnju sa subotičkom ispostavom budimpeštanske Opće radničke zdravstvene i invalidske blagajne osnovane u Subotici 1885., koja je bila dio socijaldemokratskoga pokreta, ali je prestao surađivati već nakon mjesec dana zbog doktrinarnih i praktičkih nesuglasica. Posebice je važno što su u godinama uoči Prvoga svjetskoga rata u kršćanskosocijalistički pokret bili uključeni tada mladi svećenici Lajčo Budanović, Blaško Rajić i

Ivan Petreš. Lajčo Budanović je kao kapelan u Novom Sadu (1902.-10.) zatekao rašireni utjecaj socijaldemokracije pa je u suradnji sa sveučilištarcima osnovao Pokret kršćanskoga socijalizma i osnovao Kršćanski licej društvenih znanosti (*madž.* Keresztény társadalomtudmányi liceum) 1909., a 1910. pokrenuo je i anonimno uređivao novine *Délvidéki Újság*, glasilo kršćanskih socijalista za južnu Bačku. Bio je tajnikom Novosadskoga kršćanskoga socijalnoga društva do premještaja u Baju (1910.), a njegovim počasnim članom proglašen je 1912. Djelujući kroz njih, uspio je kršćanski socijalizam proširiti među tamošnjim radništvom. Blaško Rajić također je bio jedan od pokretača kršćanskoga socijalizma u Bačkoj. On je s Bélom Mészárosom u Subotici pokrenuo list *Naše novine* (1907.-18.), glasilo Zemaljske kršćansko-socijalne stranke. Urednici novina isprva su bili Joso Mamužić, Ivan Petreš, Blaško Rajić i Matija Čatalinac, a kada su uredništvo u rujnu 1913. preuzeli Joso Mamužić i Béla Mészáros, bunjevački su svećenici napustili list jer je došao u »nepreteljske ruke« (*Neven*, 39/1913) budući da je u njemu zavladala protuhrvatska (»protunarodna«) struja (Matija Evetović), čime je završio i utjecaj kršćanskog socijalizma na vjerski i politički život bačkih Hrvata. Nedovoljno je istražena polemika na stupcima između *Naših novina* i *Nevena*, u kojoj su na stranicama *Nevena* sudjelovali Pajo Kujundžić, Šandor Rajčić i Josip Vuković Đido.

Ilovac [B. Rajić], *Šta obećaje crvena demokratija? A šta daje?*, Subotica, 1907.

Osim toga najvažnijega lista, kršćanski su socijalisti u Bačkoj u to vrijeme imali još i *Bácskai Napló* (1907.-17.), glasilo Zemaljsko kršćansko-socijalističke udruge za Bačku županiju, te *Katolički pučki savez* (1908.-17.), hrvatsko izdanje lista *Katolikus Népszövetség*, uz njemačko i slovačko. Blaško Rajić je pod pseudonimom 1907. izdao u duhu kršćanskoga socijalizma brošuru »Šta obećaje crvena demokratija? A šta daje?«, usmjerenu protiv socijaldemokrata. U njoj se, kao i u *Našim novinama*, zagovara opće pravo glasa, porezna reforma, nespojivost socijaldemokracije s kršćanstvom te protivljenje ukidanju privatnoga vlasništva i agrarnoj reformi, državnomu vlasništvu, slobodnomu zidarstvu itd.

Lit.: Ilovac [B. Rajić], *Šta obećaje crvena demokratija? A šta daje?*, Subotica, 1907; *Neven*, 5,7/1911, 16,26,40,44,46/1912, 39,41,42/1913, Subotica; T. Kolozsi, *Szabadkai sajtó (1848-1919)*, Szabadka, 1973; A. Lebl, *Građanske partije u Vojvodini 1887-1918*, Novi Sad, 1979; T. Vereš, *Bunjevačko pitanje danas*, Subotica, 1997; A. Sekulić, Prilog istraživanju društvenog života bačkih Hrvata od 1918. do 1928., *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu*, 23, Zagreb, 1990; *Opći religijski leksikon*, Zagreb, 2002; *Hrvatska enciklopedija*, 6, Zagreb, 2004, *Enciklopedija opća i nacionalna*, 11, Zagreb, 2006; M. Evetović, *Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata*, Subotica, 2010.

R. Skenderović

KRŠĆANSKO I NARODNO UDRUŽENJE, neformalna krovna udruga bunjevačkih i šokačkih Hrvata katoličkoga svjetonazora koja je djelovala prvih godina nakon Prvoga svjetskoga rata. Nastala je iz Narodnoga udruženja, koje su utemeljili Blaško Rajić i Martin Matić 1919. radi zastupanja gospodarskih, prosvjetnih i političkih interesa Bačke i Baranje.

U tom cilju pod vodstvom Blaška Rajića 9. V. 1920. pokrenut je tjednik *Novine* (od proljeća 1921. *Subotičke novine*) s podnaslovom *za kršćansko i narodno udruženje* (izlazio do 1923., kada nastavlja kao *Hrvatske novine*), a osnovani su Prosvjetno društvo *Neven* (od 1925. kao Hrvatsko prosvjetno društvo *Neven*) 30. VIII. 1920., Udruženje zemljoposjednika 4. IX. 1920. i Bunjevačko-šokačka stranka 15. IX. 1920.

Nakon toga udruga je utemeljena na Bunjevačko-šokačkom saboru u Subotici 10. X. 1920. s ciljem promicanja i zaštite interesa Bunjevaca i Šokaca u neočekivanim uvjetima njihova isključivanja iz političkoga i prosvjetnoga života i napada na njihovo katolištvo u Subotici, Somboru i šokačkim selima od strane srpskih stranaka (radikala i demokrata). Kao pridruženi članovi u njezin sastav ulazili su i Pučka kasina u Subotici, Bajska kršćanska čitaonica u Baji, katolički krugovi sv. Terezije i sv. Roke u Subotici i u Kaćmaru te Paorsko društvo (nekadašanja *podružina* tj. podružnica Poljoprovrednog udruženja Bačko-Bodroške županije iz Sombora osnovana 1907., u okviru koje je bila i čitaonica) u Beregu.

Poštarina u gotovom plaćena.
Godina III. Broj 7.
SUBOTIČKE NOVINE
ZA KRŠĆANSKO I NARODNO UDRUŽENJE
Izlaze svake subote.
Pojedini broj 1 dinar.
Pretplata na četvrt godine 10 dinara.
Uredništvo i Uprava Trg sv. Cirila i Metoda broj 12.
MIŠKO PRĆIĆ

Zapisi.

DOM i SVIJET.

Razdor

postaje med Hrvatima i Srbima sve veći. Braća se razilaze, za sad niko ne može pridvidjti, gdi će se mržnja zaustaviti.
Ove nedilje izašle su dvi činjenice, koje pokazuju ogorčeno stanje u našoj

Separatisti

nismo mi, nego oni koji su se na raskršću odvojili od naroda i udarili drugim putem; a to su oni duhovni bogci, koji su se kotličem, zemljom, laskanjem i lićnom hasnom dali prikupiti i odvesti u stranke, koje ne služe našem negom drugom

Subotičke novine – za kršćansko i narodno udruženje, br. 7/1922.

Udruga je isprva podupirala Hrvatsku pučku stranku (HPS), što je vidljivo i u njezinu nazivu, te se zauzimala za autonomiju Vojvodine. Uslijed slabljenja utjecaja HPS-a u Bačkoj i državnoga razgraničenja 1921. postupno je prestala postojati, dok su novine i osnovana društva i organizacije nastavile samostalno djelovati.

Lit.: Kršćansko i Narodno Udruženje, *Subotička Danica ili bunjevačko-šokački kalendar sa slikama za prostu godinu 1921.*, Subotica, b. g.; Bunjevački i šokački pokret, *Subotička Danica ili bunjevačko-šokački kalendar sa slikama za prostu godinu 1922.*, Subotica, b. g.; T. Kolozsi, *Szabadkai sajtó (1919-1945)*, Újvidék, 1979; M. Evetović, *Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata*, Subotica, 2010.

S. Bačić

KRŠĆANSTVO (od *grč.* Χριστός: Krist), monoteistička svjetska religija koja svoj temelj nalazi u objavi Boga u Isusu Kristu. Utemeljio ju je Isus Krist, a sljedbenici se nazivaju kršćanima. Glavna načela su da je Isus sin Božji, da je Božja ljubav prema svijetu temeljna komponenta njegova bića te da je Isus umro da bi iskupio ljudski rod. Nastalo je u Palestini, unutar židovstva, u I. st. nakon Kristova rođenja, među Židovima koji su prihvatili Isusa kao mesiju. U drugoj polovini istoga stoljeća oblikuje se kao posebna religija i širi po gradovima Rimskoga Carstva, osobito zaslugom apostola Pavla i njegovih misijskih putovanja, te postaje dominanto nežidovsko. U Novom zavjetu spominje se pojam *kršćani* (Djela apostolska, 11,26), a naziv *kršćanstvo* prvi spominje Ignacije Antiohijski (107.) i drugi ranokršćanski pisci (Origen, Euzebije) kao suprotnost pojmu poganstvo. Iako je proizašlo iz židovstva, prema njemu je i u opreci – prihvatilo je starozavjetni monoteizam, ali ga je nadopunilo novozavjetnom objavom Boga kao zajednice Oca, Sina i Duha Svetoga, starozavjetnom legalizmu suprotstavilo je evanđelje, a nacionalnoj religiji univerzalističku, nadnacionalnu religiju. Pripada tipu povijesne, proročke i objavljene religije, spasenjski i eshatološki usmjerene.

Zajednica. Obuhvaća brojne kršćanske crkve, zajednice i sljedbe, kojima je zajednička vjera u Isusa Krista (krštenje) te prihvaćanje života u skladu s evanđeljem. Općenito, organizirano je kao vidljiva zajednica vjernika (Crkva), okupljenih oko temeljnoga kršćanskoga dogmatskoga, bogoštovnoga, moralnoga i kanonskopravnoga sustava. Pojedine crkve organizirane su u skladu s vlastitom vjeroispovijedi i kanonskim pravom. Kroz povijest se raščlanilo na više konfesija (katolicizam, pravoslavlje, protestantizam, nestorijanizam, monofizitizam) i njima odgovarajućih crkava (Katolička crkva, pravoslavne crkve, protestantske crkve i istočne pretkalcedonske crkve).

Izvori kršćanstva jesu pisana Božja objava (Sveto pismo Staroga i Novoga zavjeta) i usmena kršćanska predaja (Tradicija). Temeljne vjerske istine – **dogme**, definirane na prvim ekumenskim saborima,

uglavnom su prihvatile sve vjeroispovijesti, i ima ih pet:

1. monoteizam (jedan Bog, različit od svijeta, čija je objava sadržana u Bibliji) i Trojstvo (jedna božanska narav koju toticipiraju tri božanske osobe);

2. stvaranje i providnost (Bog je sve stvorio, sve uzdržava i svime upravlja);

3. utjelovljenje i otkupljenje (Sin Božji – Isus Krist postao je čovjekom radi njegova spasenja);

4. besmrtnost ljudske duše i uskrsnuće tijela;

5. posljednje stvari (čistilište, raj i pakao) uvjetovane su milošću Božjom i čovjekovim moralnim djelovanjem.

Pri daljnjem tumačenju tih temeljnih dogma došlo je do razlika između kršćanskih konfesija (nestorijanci, monofiziti, katolici, pravoslavci, protestanti).

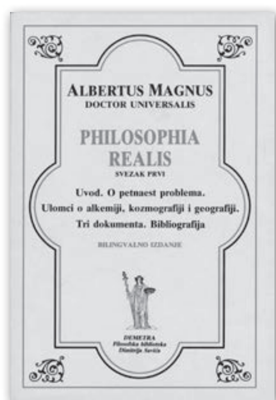
Bogoštovlje – liturgija. Bog se štuje životom po vjeri i evanđelju (klanjanje u duhu i istini) te posebnim bogoštovnim činima, koji se obavljaju u bogoštovnom prostoru, tijekom crkvene godine, nedjeljama i blagdanima. Kršćanski se bogoštovni čini nazivaju liturgija ili bogoslužje. U središtu im je euharistija ili misa, molitva te primanje sakramenata. U katolicizmu je normirana obveznost službenih bogoštovnih čina, sadržanih u 5 crkvenih zapovijedi (nedjeljna misa, godišnja ispovijed i pričest…).

Duhovnost. Kršćanska duhovnost ide za ponutarnjenjem temeljnih kršćanskih dogmatskih i moralnih načela, za njihovim osobnim doživljajem, iskustvom i produbljenjem. Postoje tri puta kršćanske duhovnosti, jedan redoviti (liturgijsko-sakramentalna duhovnost) i dva posebna (asketsko-mistični put i pučka pobožnost). U liturgijsko-sakramentalnoj duhovnosti sudjeluju svi vjernici i ona postoji u svim kršćanskim konfesijama. Asketsko-mistični oblik duhovnosti razvio se u vrijeme crkvenih otaca (monaštvo, redovništvo), a na svoj su ga način razvile i normirale Katolička crkva i istočne kršćanske crkve, osobito pravoslavne. U katolicizmu je takav tip mistike našao svoj izraz u samostanskoj duhovnosti katoličkih redova kroz povijest (benediktinska, cistercitska, dominikanska, franjevačka, karmelićanska, isusovačka…). Pučka pobožnost (hodočašća, postovi, razni molitveni oblici) karakteristična je za katolicizam i pravoslavlje i strana je protestantizmu. U službi je katoličke i pravoslavne duhovnosti asketska, duhovna i nabožna književnost, a osobito je bogata sakralna umjetnost. U pravoslavlju je poseban iskaz duhovnosti štovanje ikona. Protestantska duhovnost očituje se osobito u čitanju biblijskih tekstova i pjevanju crkvenih pjesama.

Teologija i filozofija. U susretu s grčko-rimskom civilizacijom i grčkom filozofijom kršćanstvo je osjetilo potrebu da biblijsku objavu izrazi pojmovima grčke filozofije, osobito neoplatonističke. Začeci kršćanske teologije nalaze se u Ivanovu evanđelju (Proslov) i Pavlovim poslanicama. Kršćanski apologeti II. st. (Justin, Klement Aleksandrijski, Origen) nastoje uskladiti kršćansku objavu s grčkom filozofijom, a grčke filozofe drže pretečama kršćanstva, koji su i sami preko razuma primili naravnu objavu. Istočni i zapadni crkveni oci (patristika) III.-IV. st. teološki razrađuju glavne trinitarne (Trojstvo) i kristološke teme, što će omogućiti da se na sedam prvih ekumenskih koncila definiraju glavne kršćanske dogme (Nicejsko-carigradsko vjerovanje). U patrističko doba bit će načeta i jedna od središnjih tema kasnije kršćanske teologije, odnos naravi i milosti, slobodne volje i predestinacije (augustinizam i pelagijanizam).

Drugo kršćansko tisućljeće, na području zapadnoga kršćanskog svijeta, bit će u teologiji obilježeno aristotelizmom (skolastika). Glavni skolastički teolozi (Anselmo Canterburyjski, Albert Veliki, Toma Akvinski, Bonaventura, Ivan Duns Skot) nastojat će u teologiji produbiti Augustinovo načelo *credo ut intelligam* (vjerujem da bih razumio) te vjerskoj objavljenoj istini pružiti razloge što ih omogućuje naravna spoznaja (razum). Tako se filozofija stavlja u službu teologiji (*ancilla theologiae*). Pravoslavna teologija ostat će vjerna neoplato-

nističkoj tradiciji istočnih crkvenih otaca i neće biti sklona skolastičkoj racionalizaciji objavljenih istina.

Albert Veliki, *Philosophia Realis : svezak prvi*, prir. i prev. Tomo Vereš, Zagreb, 1994.

U renesansno doba dolazi do obnove neoplatonizma u katoličkoj teologiji (Nikola Kuzanski), a kršćanski humanisti (Erazmo Roterdamski) udaraju temelje novovjekovnoj biblijskoj egzegezi. Reformacijski teolozi (Martin Luther, Jean Calvin, Ulrich Zwingli, Philipp Melanchton) napuštaju skolastičku teologiju, obnavljaju radikalni augustinizam (predestinacija), a teološko razmišljanje usredotočuju na čovjekovo spasenje i opravdanje milošću i vjerom. U XIX. i početkom XX. st. dolazi do obnove ruske pravoslavne teologije (Aleksej Stepanovič Homjakov, Sergej Nikolajevič Bulgakov). U XX. st. katolička teologija (Karl Rahner, Urs von Balthasar, Pierre Teilhard de Chardin, Joseph Ratzinger) nastoji uz neoskolastičku uključiti i druge, suvremenije metode.

Dok kršćanska teologija polazi od svetopisamske objave te je nastoji sustavno izložiti, filozofija polazi od naravne spoznaje ljudskog razuma. Budući da se kršćanstvo unutar grčko-rimskoga svijeta na samom početku srelo s grčkom filozofijom, njemu se neizbježno nametnuo odnos vjere i razuma, objave i filozofije, naravi i nadnaravi, slobodne volje i predestinacije te mogućnost ljudskog razuma da dokaže postojanje Boga i besmrtnost ljudske duše. Filozofija je tako hermeneutička znanost koja omogućuje dublje poimanje objave i vjere.

Kršćanski moral, utemeljen na Svetom pismu, zauzima važno mjesto u praktično življenoj duhovnosti. Iz Starog zavjeta prihvaćen je *Dekalog* (Deset zapovijedi), načelo osobne odgovornosti te novozavjetno načelo ljubavi prema Bogu i bližnjemu. U patrističkom razdoblju (vrijeme crkvenih otaca) usvojeni su neki elementi stoičkoga (stožerne krjeposti) i neoplatonističkoga morala (monaški asketizam), a u skolastičko doba neki etički stavovi iz aristotelizma. U novije vrijeme kršćanski moralisti sve više naglašavaju društvenu stranu morala, poštovanje ljudskih prava i socijalnu pravednost.

Društvo i država. Kršćanstvo je prolazilo kroz različite društvene poretke (antički robovlasnički, srednjovjekovni feudalni te novovjekovni kapitalistički i komunistički poredak), kulture i civilizacije. Pritom mu se neprestano nametao problem prilagodbe i inkulturacije. Dok je u istočnim kršćanskim crkvama od samoga početka prevagnulo načelo živoga narodnoga jezika u liturgiji, a to će načelo prihvatiti i protestantizam, u katolicizmu će sve do Drugoga vatikanskoga koncila (1962.-65.) latinski biti jezik liturgije. Dok se kršćanstvo uspješno prilagodilo antičkoj grčko-rimskoj civilizaciji te u srednjem vijeku kulturama novopridošlih naroda, veće su teškoće nastale u prilagodbi novovjekovnoj znanstvenoj civilizaciji i svjetovnomu, desakraliziranomu društvu XIX. i XX. st.

Kršćanstvo je prvi put u povijesti razgraničilo religijsko područje od političkoga, crkvenu zajednicu od države. Dok je starohebrejska politička zajednica bila teokratska, a u antičkim društvima političko se područje duboko prožimalo s religioznim, u Novom zavjetu jasno se razgraničuje *Božje* od *careva*. Kako je čovjek društveno biće, za njegov je opstanak nužna politička zajednica, država se pozitivno vrednuje, ali joj se osporavaju božanski atributi i totalitarna vlast nad čovjekom i društvom. Unatoč tomu u povijesti je

stalno postojala napetost između Crkve i države. Na kršćanskom Zapadu potkraj antike prevagnuo je nauk o dvije vlasti, a na kršćanskom Istoku (Bizant, carska Rusija) podređivanje crkvene vlasti državnoj, oličeno u njihovu objedinjavanju u osobi državnoga poglavara (cezaropapizam). No i u srednjovjekovnom zapadnokršćanskom svijetu postojala je stalna napetost između papa i vladara. Nakon reformacije (XVI. st.) u protestantskim zemljama protestantske crkve postaju državnima, a vladari vrhovnim crkvenim poglavarima. U to vrijeme i u katoličkim apsolutnim monarhijama (Francuska, Španjolska, Austrija) katolicizam postaje državnom konfesijom, a vladari nastoje Crkvu podrediti državi. Nakon Francuske revolucije (1789.) u Europi nastaje nekonfesionalna građanska država (XIX. st.), a u XX. st. ideološke totalitarne države (fašizam, nacizam, komunizam). U oba slučaja kršćanske su se crkve našle pred problemom opstanka, uklapanja i prilagodbe. Danas među kršćanskim crkvama prevladava stav odvajanja od države, ali ne i isključenja iz društva (»slobodna Crkva u slobodnu društvu«).

Rasprostranjenost. U antici se (I.-IV. st.) proširilo po gradovima Rimskoga Carstva, a glavna su mu središta bila Jeruzalem, Antiohija, Aleksandrija, Rim i Carigrad, da bi kasnije preostali samo Rim i Carigrad. Nakon seobe naroda V.-X. st. primili su ga germanski, slavenski i ugrofinski narodi u Europi. U kasnoj antici (V. st.) monofizitsko kršćanstvo proširilo se u Armeniji i Etiopiji, a nestorijanski kršćani (V.-XII. st) od Sirije do središnje Kine i zapadne Indije. Nakon širenja islama od VII. st. kršćanstvo gotovo nestaje u sjevernoafričkim zemljama, a manje monofizitske, melkitske i nestorijaske crkve preživljavaju u Egiptu i na Bliskom i Srednjem istoku. Nakon velikih pomorskih otkrića (XV.-XVIII. st.) misionari ga šire na cijeli svijet usporedno s kolonizacijom Sjeverne i Južne Amerike, podsaharske Afrike, Australije, Oceanije, Filipina... Od 6,5 milijardi stanovnika na svijetu 2005. oko 5,2 milijarde (oko 81 %) pripadalo je jednoj od 5 najvećih religija (uključujući i judaizam). Najrasprostranjenija je religija kršćanstvo (uz protestante i katolike, uključujući i pravoslavce, anglikance, kopte, mormone i druge), dok je islam najbrže rastuća religija. Prema statistikama iz 2011. kršćana je na svijetu 2,2 milijarde (33 % svjetskoga pučanstva), a najviše ih je na europskom kontinentu (754 milijuna). Od toga je 1,16 milijarda nominalnih katolika, 300 milijuna pravoslavaca, 700 milijuna protestanata te oko 70 milijuna monofizita i nestorijanaca.

Kršćanstvo u južnih Slavena. Do doseljavanja južnih Slavena Balkanski poluotok je u crkvenom-juridičkom pogledu pripadao Rimu i Carigradu, a granična linija Zapad – Istok išla je linijom Kotor – Beograd, koja je uglavnom odgovarala nekadašnjoj podjeli Rimskoga carstva na Zapadno i Istočno nakon smrti cara Teodozija Velikoga 395. god. Prihvaćanje kršćanstva među južnim Slavenima (Hrvatima i Srbima) započelo je nakon doseljavanja u VII. st., a kasnije se nastavilo organiziranom misionarskom djelatnošću Crkve. Po svemu sudeći, pokrštenje Hrvata bilo je postupan proces koji se zbivao sve do IX. st., o čemu svjedoče i različite i neusklađene vijesti bizantskoga cara i kroničara Konstantina Porfirogeneta iz X. st. Najvjerojatnije je prvi poticaj za pokrštenje Hrvata došao od romanskoga svećenstva u Dalmaciji, koje je slijedilo nastojanje Rima, ili još vjerojatnije Ravenne (ili jednoga i drugoga središta u različito doba), da obnovi crkvenu hijerarhiju u dalmatinskim gradovima u VII. i VIII. st., te nastojanje bizantske vlasti na kristijanizaciji novih podložnih naroda. S obzirom na političke promjene koje su slijedile i prevlast Franačke nad Bizantom u tom dijelu Europe, franački misionari iz crkvenih središta Akvileje i Salzburga djelovali su među Hrvatima od kraja VIII. st., pretežito u sjeverozapadnim krajevima, a bizantski od druge polovine IX. st. u krajevima južno od Cetine, u Bosni, Humu, Travunji i Dukljі. U posljednjem su se razdoblju priključili i učenici

slavenskih apostola Ćirila i Metoda, koji su donijeli slavensko pismo (glagoljicu), jezik i bogoslužje. Kada je kršćanstvo došlo u Panonsku Hrvatsku, ne može se točno utvrditi, no može se s velikom vjerojatnošću pretpostaviti da je to područje došlo u okvir obnovljene Srijemske metropolije sv. Metoda i da su tu djelovali Metodovi učenici. Poslije velikoga raskola crkava 1054. granična linija Zapadne i Istočne crkve na Balkanu postaje sve jasnije uočljiva.

Sv. Ćiril i Metod, naslovnica *Bačkog klasja*, br. 32, Subotica, 1985.

Primanjem kršćanstva započinje pismenost kod južnih Slavena. Sv. Ćiril i Metod uveli su crkvenoslavenski jezik i glagoljicu u liturgiju u IX. st. u Moravsku, a njihovi učenici proširili su ih po Bugarskoj, Makedoniji, Duklji, Zahumlju, Bosni i Hrvatskoj. Tako su mlade slavenske crkve na Balkanu od samoga nastanka imale za jezik bogoslužja narodni jezik, na koji su prevedeni dijelovi Svetog pisma i druga nabožna literatura. Pri tome je u Rimokatoličkoj crkvi ostala osobitost da se u Hrvata bogoslužje zadržalo i na narodnom jeziku, glagoljici, umjesto na latinskom bilo je rašireno u hrvatskim primorskim biskupijama osobito u XIII. st. pa sve do XIX. st. (u XVIII. st. crkvenoslavenski jezik ruske redakcije potiskuje hrvatsku redakciju iz liturgijskih knjiga), a u sjeverozapadnoj Hrvatskoj se održalo sve do XX. st.

Nakon primanja kršćanstva, poput drugih naroda, ni južni Slaveni se nisu u potpunosti oslobodili svoje poganske vjere. I ovdje su se pojedini folklorni elementi starih religijskih poganskih svečanosti integrirali u kršćanske svetkovine kada je to bilo moguće, čime je olakšano prihvaćanje kršćanstva, zbog čega njihovi tragovi i danas postoje u različitim običajima i vjerovanjima. Tako su elementi vrhovnoga slavenskoga boga, gromovnika Peruna, u Hrvata i Srba uvršteni u štovanje sv. Vida, sv. Mihovila i sv. Ilije. U službenom srpskom pravoslavlju pak snažnije su prožeta pučka vjerovanja i običaji iz nekadašnje narodne religije, npr. krsna slava ostatak je poganskoga štovanja predaka.

Lit.: A. Ivandija, Pokrštenje Hrvata prema najnovijim znanstvenim rezultatima, *Epheremides theologicae Zagrabienses*, 3-4/1968, Zagreb; B. Jovanović, *Duh paganskog nasleđa u srpskoj tradicionalnoj kulturi*, Novi Sad, 2000; L. Hádrovics, *Srpski narod i njegova crkva pod turskom vlašću*, Zagreb, 2000; *Opći religijski leksikon*, Zagreb, 2002; *Hrvatska enciklopedija*, 6, Zagreb, 2004; *Annuario pontificio*, Vatican, 2005; *Enciklopedijski teološki rječnik*, Zagreb, 2009; V. Belaj, Poganski bogovi i njihovi kršćanski supstituti, *Studia ethnologica Croatica*, 21, Zagreb, 2009.

D. Muharem

KRŠIĆ, Anka (Mohač, 8. VI. 1922. – Mohač, 10. IV. 1997.), operna i narodna pjevačica. Rođena je u jednostavnoj ratarskoj obitelji Matije i Mande, rođ. Ivanac. Osnovnu i srednju školu završila je u rodnom gradu. Nastavnici su već rano zapazili njezinu darovitost, navlastito iznimno lijep glas. God. 1949. postala je studenticom budimpeštanske Muzičke akademije. Školovala se za opernu pjevačicu u klasi Zoltána Kodálya. Od 26 polaznika operne katedre samo je troje steklo diplomu, među njima i ona, miljenica spomenutoga madžarskog skladatelja.

Međutim onodobno političko ozračje nije bilo naklonjeno netom diplomiranoj opernoj pjevačici hrvatske narodnosti pa u Madžarskoj nije dobila stalno zaposlenje. Budući da je imala dobar osjećaj za jezike (govorila je šest jezika i na devet je pisala), domaću zapostavljenost ublažio je čitav niz nastupa u inozemnim uglednim usta-

novama. U domovini je isprva nastupala u ansamblima Madžarske narodne armije i Madžarskoga radija, a poslije najčešće kao solistica Državnoga ansambla u Budimpešti. Repertoar joj je bio razgranat: osim opernih arija i opereta, pjevala je hrvatske i madžarske pučke pjesme, a počesto i omiljene šlagere. Diljem Madžarske bila je veoma omiljena, napose među svojim sunarodnjacima. Zvali su je »šokačkim slavujem«. Madžarski novinar i TV redatelj László Bükkösdi za emisiju *Karavan Muzičke akademije* (madž. *Zeneakadémiától a karavánszerájig*) napravio je njezin TV portret (1980.), a kraći film o njezinu životu i radu snimili su János Füzes i Branko Filaković 1997. Njezina slava nije ostala ograničena samo na tuzemstvo. Imala je slušatelje po cijeloj Europi, u arapskim zemljama i Americi. Na nastupima ju je pratio orkestar mohačke Tamburaške škole. Živjela je u Budimpešti, u VI. okrugu, a nakon umirovljenja stalno u Mohaču.

Dobitnica je Odličja za rad (*madž.* Munka Érdemrend) 1981. God. 2002. u zgradi mohačke Šokačke čitaonice postavljena joj je spomen-ploča. Njoj u spomen manifestacija mohačkih Hrvata *Hrvatski dan* redovito započinje prisjećanjem na nju.

Anka Kršić

Lit.: M. Dekić, In memoriam Anka Kršić, 1922-1997. Umukao je nezaboravni glas dike svih Hrvata u Mađarskoj, *Hrvatski glasnik*, br. 22, Budimpešta, 1. V. 1997; S. Balatinac, Hrvatski dan u Mohaču – Sjećanje na Anku Kršić uz prigodni kulturni program, *Hrvatski glasnik*, br. 50, Budimpešta, 13. XII. 2007.

Ž. Mandić

KRUMPIRAČA, vrsta pečenog jela u Bunjevaca. Tradicionalno se pripremala zimi, u vrijeme poklada, kad se željela odati čast ili iskazati zahvalnost članovima obitelji ili gostima (obiteljska prela, *disnotor*, *deb'o četvrtak* kao oproštajno jelo od poklada…), dok danas više nije vezana za određena razdoblja. Pripravlja se tako što se tepsija najprije namaže s nekoliko žlica svinjske masti, zatim se poslažu očišćeni veći krumpiri narezani na deblje kolutove, koji se malo posole te se na njih stave svježe, nedimljene *divenica* i *krvavica*. Nekad se pekla u parasničkoj peći, a u novije vrijeme u pećnici. Jede se *friška*, čim se izvadi iz peći, uz svjež *kruv* – tada je najukusnija. Iz tepsije se ne preručuje u drugi sud jer bi se tada krumpir izlomio i izmiješao. Obično se jela za *užnu* (ručak), vrlo rijetko za večeru.

Lit.: A. Sekulić, *Rječnik govora bačkih Hrvata*, Zagreb, 2005; M. Peić, G. Bačlija, *Rečnik bačkih Bunjevaca*, Novi Sad – Subotica, 1990; A. Stantić, Kontanje o krumpirači, *Subotičke novine*, br. 9, Subotica, 28. II. 2003.

P. Skenderović

KRUNICA (*lat.* Gleditsia triacanthos L.), trnovac, gledičija. Listopadno je brzorastuće drvo iz porodice mahunarki (lat. *Fabaceae*), koje naraste do 45 m visine, podrijetlom iz istočnih dijelova SAD-a. Ima rijetko razgranatu i prozračnu krošnju, koja je na vrhu široko zaobljena. Kora je debla sivosmeđa, u mladosti glatka, poslije gruba i dublje izbrazdana. Deblo je prekriveno trodijelnim trnovima, dugima i do 20 cm, tamnosmeđe ili crvenosmeđe boje, trnovi na granama jednostavni su i manji. Listovi su naizmjenični, složeni, dugi do 30 cm, parno perasti, sastavljeni od 15-30 malih, eliptičnih i sjedećih lisaka dugih do 25 mm i cjelovitog ruba. Lišće se razvija tijekom svibnja, a s dolaskom jeseni poprimi žutu boju te otpadne. Cvjetovi su dvospolni, pravilni, mali i žućkastozeleni, mirisni. Skupljeni su u grozdaste cvatove, rastu u pazušcima listova. Cvatu 15-ak dana u svibnju i lipnju. Plodovi su viseće mahune, savijene i plosnate, u početku zelene, poslije crvenosmeđe. Duge su do 40 cm, sadrže

crvenosmeđe, plosnate sjemenke. Plodovi dozrijevaju u listopadu i studenom, no i nakon dozrijevanja ostaju na stablu kroz zimu.

Latinsko ime roda *Gleditsia* dano je u čast njemačkoga botaničara Johanna Gottlieba Gleditscha (1714.-86.). Ime vrste *triacanthos* potječe od grčkih riječi *tria* (tri) i *akantha* (trn) – tri trna. U Europu je namjerno unesen u XVII. st., sađen je u parkovima kao drvo pogodno za živu ogradu. Danas se također često koristi za drvorede kraj željeznica, parkove i ceste jer drži teren i čuva od vjetra, otporno je na atmosferska onečišćenja, a jednako tako dobro podnosi nepovoljne gradske uvjete, dim, prašinu, plinove, sušu, bolesti i štetnike. Dobro podnosi i orezivanje pa se može koristiti za oblikovanje živih ograda.

Iznimna je medonosna biljka. Pčele sakupljaju nektar i pelud, dnevni prinos može biti do 4 kg po košnici, dok prinos meda po 1 ha može iznositi oko 250 kg. U mladim mahunama sjemenke su zelene pa čak i okusom podsjećaju na mladi grašak. Djeca Bunjevaca zrele su mahune »sisala«, jer su sladile, a *sime* su *ili*, dok su ih žene samljevene stavljale u kolač. Sjemenke sadrže prilično proteina, vlakana, masnoća, ugljikohidrata, kalcija, fosfora te nekoliko alkaloida, od kojih su najpoznatiji gledicin i stenokarpin. Stenokarpin se koristi danas kao lokalni anestetik, dok se gledicin proučava u svrhu liječenja raka. Starije mahune imaju gorak okus, ali su i one korištene kao dodatak čajevima za probavu.

Grančica krunice

Drvo je otporno na truljenje prilikom dodira s vodom te je pogodno za izradu namještaja i dr. Gotovo da nije bilo salaša bez krunice. Na salašima se najčešće sadila kao živa ograda (*krunica za keriteš*), kao i međašna zaštita oko velikih *ledina* ili uz putove. Od starijih debala koja su se dubila pravljeni su *alovi za josag*. Vjerovalo se i da je od njezinih grana napravljena »kruna« stavljena na Isusovu glavu nakon Pilatove osude.

Lit.: M. Anić, *Dendrologija : šumarski priručnik*, 1, Zagreb, 1946; *Šumarska enciklopedija*, 1-3, Zagreb, 1980-87; M. Peić, G. Bačlija, *Rečnik bačkih Bunjevaca*, Novi Sad – Subotica, 1990; A. Sekulić, *Rječnik govora bačkih Hrvata*, Zagreb, 2005; I. Tomić, Trnovac, gledičija, *Hrvatske šume*, 109/110, Zagreb, 2006.

V. Borkov

KRUNIĆ, Blaž (Blaž J[ozin]) (Novo Selo kraj Siska, 3. II. 1890. – Zagreb, 15. IX. 1955.), publicist, kulturni djelatnik. Učiteljsku školu završio je u Petrinji 1908., zatim je kratko boravio u SAD-u. Bio je suradnik subotičkoga *Nevena* 1912.-14. Uredništvo *Nevena* objavilo mu je više pjesama i nekoliko kratkih priča. Pjesme su ljubavnih i nacionalnih motiva. Prema prepisci s uredništvom može se zaključiti da mu je dio poslanih tekstova, pjesama i epigrama ostao neobjavljen.

God. 1920.-38. službovao u Zagrebu, Našicama i Osijeku u domovima za siročad i iseljeničku djecu pri Narodnoj zaštiti – Savezu dobrotvornih društava: u zagrebačkom humanitarno-prosvjetnom društvu *Uboški dom* bio je tajnik 1924., iste godine izabran je u upravu Hrvatskoga radničkog saveza za drugog tajnika, a 1930-ih u Osijeku je bio tajnik Kluba hrvatskih književnika i umjetnika i član Društva sv. Cecilije. Bio je 1920-ih pod utjecajem hrvatskoga seljačkoga pokreta. U tekstovima se oslanjao na selo kao jezgru hrvatskoga naroda. Smatrao je kako selo i narod trebaju biti glavna tema književnoga i umjetničkoga rada. U brošuri *Radni narod ne treba tutora (socijalna politika u tri pitanja i odgovora)* opisao je loše stanje radništva i predložio za prvu mjeru obrazovanje radničke djece »kao stupa budućnosti«. U razdoblju 1907.-37 surađivao je u mnogim hrvatskim izdanjima (*Obzor*, *Hrvatski radnik*, *Dječje*

novine, *Seljačka prosvjeta*, *Danica*, *Osječke novosti*, *Sv. Cecilija* itd.) i povremeno u drugim (zagrebački list na njemačkom *Der Morgen*, *Kriminalna biblioteka*, Beograd, *Zeta*, Podgorica).

Djela: *Radni narod ne treba tutora (socijalna politika u tri pitanja i odgovora)*, Zagreb, 1924; Majka Božja od Aljmaša, Osijek, 1934; *Zaplakalo srce naše… Narodne pjesme o viteškom kralju Jugoslavije Aleksandru Prvom Karađorđeviću Ujedinitelju*, Osijek, 1934; *Naše selo i idejni radnici oko Kluba hrvatskih književnika i umjetnika u Osijeku*, Osijek, 1936*; Kako ćemo se braniti od plinskih bojnih otrova u ratu*, Osijek, 1937.

Lit.: *Hrvatsko jedinstvo*, 15, Varaždin, 1924; *Seljačka prosvjeta*, 6, 8, 11, Zagreb, 1927; B. Krunić, Prof. Ivo Klug. 70 godišnjica hrvatskog kulturnog radnika, *Danica*, 1936, B. J. Krunić, Proslava 30-godišnjice cecilijanskog pokreta u Osijeku, u: *Sveta Cecilija*, 1, Zagreb, 1937; B. Janjatović, *Politika Hrvatske seljačke stranke prema radničkoj klasi: Hrvatski radnički savez, 1921-1941 godine*, Zagreb, 1983; N. Ceribašić, *Hrvatsko, seljačko, starinsko i domaće: povijest i etnografija javne prakse narodne glazbe u Hrvatskoj*, Zagreb, 2003; M. Okuka, *Hrvatska književnost Bosne i Hercegovine koncem XIX. i prve polovice XX. stoljeća*, Sarajevo, 2005; M. Cindori-Šinković, *Neven : Zabavno-poučni misečnik za Bunjevce i Šokce (1884-1914) : Bibliografija*, Beograd/Subotica, 2008; *Hrvatski biografski leksikon*, 8, Zagreb, 2013.

M. Bara

KRUŠKA (*lat.* Pyrus communis L.), vrsta voća. Spada u red Rosales, porodicu Rosaceae, potporodicu Pomoideae, rod Pyrus. Do danas je opisano 60 vrsta roda Pyrus, a u svijetu postoji oko 5–6 tisuća sorata krušaka, koje u Europi uglavnom vode podrijetlo od divlje kruške (*lat.* Pyrus pyraster).

Bila je tipična voćna vrsta *bašča* i vinograda u Bačkoj. Nekoliko stabala zadovoljavalo je potrebe kućanstva, a višak se iznosio na tržnicu. Uglavnom su se gajile rane (ječmenka, nacika-zelena, Magdalena), srednje rane (časarka-maslenka, *bila* jesenja, viljamovka) i kasne sorte (bečki trijumf, Kiefferova i dr.). Prema podacima Povijesnog arhiva u Subotici, u cjeniku rasadnika grada Subotice 1871./72. spominje se *subotička garava kruška* kao posebna sorta, no poslije je nestala. U cjeniku za 1872./73. godinu navodi se čak 99 različitih sorata, za 1894. – 59, a za 1938./39. samo 23 sorte.

Pripisuju joj se mnoga ljekovita svojstva: kardiovaskularni sustav, reguliranje kolesterola, antioksidans, brz izvor energije, sadržava skupinu vitamina B i smanjuje tlak. Rane su se sorte koristile za jelo, jesenske i zimske za zimnicu (*dunc*). Najkrupnija sorta koja se gajila uglavnom do Drugoga svjetskoga rata bio je bečki trijumf, pojedini plodovi dostizali su težinu i do 0,5 kg. Od davnine se smatra luksuznim voćem, na tržištu je i danas tražena roba. Rakija od kruške smatra se specijalitetom, osobito od viljamovke.

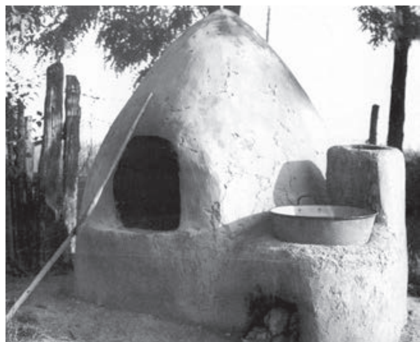
Za gajenje je veoma zahtjevna i s obzirom na tlo i s obzirom na klimu. Budući da rano počinje vegetaciju, cvjetovi su izloženi kasnim proljetnim mrazovima, a tokom žarkih ljeta dolazi čak i do odbacivanja listova. Gaji se na sijancu divlje kruške, na kojem daje bujna stabla, koja poslije stupaju na rod, i na tzv. vegetativnim podlogama (dunja EM A, dunja BA 29, Provansalska dunja i dr.), na kojima su stabla manje bujnosti, pogodna za gajenje u intenzivnim zasadima, u tzv. gustoj sadnji. Specifičnosti gajenja kruške u intenzivnim nasadima na vegetativnim podlogama na pijesku pravi su izazov stručnjacima.

U Mirgešu (Ljutovu) od sredine 1970-ih u okviru Poljoprivrednog poduzeća *Peščara* postojao je i najveći suvremeni intenzivni nasad kruške na ovom području, nepunih 100 ha sa suvremenim sortimentom (zelena Magdalena, butira, viljamovka žuta i crvena, konferans, Boscova bočica, General Leclerc, Highland, Pacham's trijumf, kaluđerka, krasanka), u kojem je vodeća bila viljamovka. Iz tog su se nasada 1980-ih plodovi izvozili i u Italiju. Tijekom 1970-ih i 1980-ih godina znamenita je bila »ljutovačka« rakija viljamovka u posebnoj »četvrtastoj« boci.

Lit.: D. Gvozdenović, K. Dulić, *Gusti zasadi jabuke i kruške*, Beograd, 1983; D. Gvozdenović, K. Dulić, F. Lombergar, *Gusti sadni nasadi*, Ljubljana, 1988; R. Gliha, *Sorte krušaka u suvremenoj proizvodnji*, Zagreb, 1997.

K. Dulić

KRUŠNA PEĆ, tradicionalni dvorišni objekt na salašima koji je služio za pečenje kruha i drugih jela. Imao ga je u pravilu svaki salaš na pogodnom mjestu u *avliji*. Gradila se da se kruh (koji se na salašima tradicionalno pekao samo jednom na tjedan) i druga jela u ljetno doba ne bi pekla u *banja-pećima* (u okolici Sombora poznate i kao *paorske peći*) u samim salašima i tako ih nepotrebno zagrijavali.

Krušna peć s katlankom

Po obliku je bila stožasta, jednako kao i *banja-peć*, ali je imala i svoj dimnjak, a nerijetko je bila i natkrivena dvovodnim krovom. Materijal zidanja sastojao se od postamenta kvadratična oblika od ćerpiča ili opeke, iznad kojega je dolazila stožasta konstrukcija same peći od *bubalja* – žute zemlje i ražene slame. Ložilo se sprijeda, a dim je izlazio kroz prizidani *odžak*.

Prema kazivanju korisnika, svaka je kućanica znala koliko u nju treba založiti u ovisnosti o duljini pečenja, koja je bila različita za *kruv*, *pogaču* (»*ukiselo tisto*«), *krumpiraču*, pečenu prasetinu itd. U pravilu je bila obojena vapnom u bijelo, kao i svi drugi objekti na salašu. Osim ekonomskih razloga, nekadašnja široka upotreba vapna imala je i dvije druge uloge: koristilo se da bi bolje vezivalo površinsku obradu vanjskih dijelova svih objekata, ali i unutarnjih – zbog dezinfekcije.

A. Rudinski

KRUŠNICA, **1.** peć za pečenje kruha; **2.** krušni kvas, tj. grudva krušnoga tijesta koja se ostavljala kao kvasac za sljedeće pečenje kruha. Nekad su žene same *zakuvavale kruv*, poglavito na salašima, a i u vrijeme kada je pivski kvasac već bio poznat rabile su *krušni kvas* za pečenje kruha jer su *dućani* salašarima bili daleko, a kvas usto nisu mogli sačuvati dulje vrijeme. Kada bi se mijesio kruh, otkinuo bi se jedan komad od postojeće mase tijesta težine oko pola kilograma te bi se od njega napravila *bublja*. Ona bi se zatim dobro osušila – zimi na peći u sobi, a po lijepom vremenu na suncu – i koristila se za *dizanje tista* pri sljedećem pečenju kruha. Bila je kratka vijeka – trajala je od jednoga do drugoga pečenja kruha, ne više od 10 dana.

Lit.: M. Peić, G. Bačlija, *Rečnik bačkih Bunjevaca*, Novi Sad – Subotica, 1990; A. Stantić, *Kruv naš svagdanji*, Subotica, 2001; A. Sekulić, *Rječnik govora bačkih Hrvata*, Zagreb, 2005.

P. Skenderović

KRUV **(kruh)**, od davnine osnovna namirnica najvećega dijela ljudske populacije, pečeno kvasno ili beskvasno jelo od brašna umiješena s vodom i osoljeno. Do danas je ostao simbolom održanja života i sastojak religijskog i sakralnih blagovanja u mnogim religijama. Prešavši s nomadskoga na sjedilački, zemljoradnički način života, čovjek je usavršio i način pripremanja hrane; od brašna je pripremao varenu kašu i komade tijesta, žario na pepelu ili između užarenoga kamenja, što se može nazvati prvim kruhom. Isprva se pripremao kruh bez kvasca, no već su Egipćani poznavali kvasni kruh. U Rimu su postojali obrtnici pekari i velike državne pekarnice. U ranom srednjem vijeku žene su mijesile kruh kod kuće, a od IX. st. u većim su se gradovima pojavili obrtnici pekari. Pekarski obrt među Bunjevcima i Šokcima nije bio raširen. Tek su od XIX. st. u uporabi strojevi, čime je pečenje kruha postalo industrijskom djelatnošću, uređenom zakonskim propisima. Danas je kruh glavni pekarski proizvod, koji se dobiva pečenjem tijesta pripremljena od različitih vrsta brašna (najčešće pšeničnoga), pekarskoga kvasca, vode, soli i drugih dodataka.

Kruh se peče od različitoga brašna: pšeničnoga (bijeli, crni), ječmenog, zobenog, raženog, kukuruznog, od sirka, prosa itd. Tradicionalno su bački Bunjevci najčešće mijesili *bili kruv* od žitnoga brašna, rjeđe od kukuruza, sirka ili, vrlo rijetko, i od prosa. U Lemešu se kukuruzini kruh nazivao *gracan*, a od sirka – *sirčanica*.

S obzirom na namjenu tj. u koju se svrhu pekao, u bačkih se Bunjevaca razlikuje običan kruh u obliku *somuna*, *lepanja* (lepinja) i svečani (božićnjak). Obično su se pekle veće količine jednom tjedno (najčešće *subatom*) ili u slučaju velikih obitelji dva puta. Uvijek je ista žena bila zadužena za pečenje kruha jer je trebalo znati dobro užariti peć i lijepo zakuhati tijesto. Pekao se u posebno građenim krušnim pećima u sobi (zimi) ili *avliji* (ljeti). *Lepanja* se pekla od istoga tijesta kao i kruh, ali je tanja. Razlikuju se *lepanja* pri plamenu, koja je tanka i obično se služila samo za *ručak* (doručak), i ona malo deblja, koja je bila za *užnu* (ručak) da se *kruv* ne bi *načimo*, tj. da bi ostao što dulje *frišak*, jer se na kruhu štedjelo. Božićnjak se pekao samo o Božiću – bio je malo remek-djelo domaćice, posebno se ukrašavao kao Betlehem, jer su salaši bili udaljeni od crkve i tko nije mogao ići na polnoćku, molio bi kraj božićnjaka. *Kruv* je u Bunjevaca i Šokaca bio osnovna živežna namirnica veoma raširena u prehrani – gotovo da se *io* uz svu drugu *ranu*.

U Somboru i Subotici blagoslov *kruva* ispečenog od novoga brašna na svetoj misi zahvalnici i predaja gradonačelniku vrhunac je javne proslave bunjevačkog žetvenog običaja dužijance (dužionica, dožionica, doženjanca, dožejanca…), kojom se proslavlja završetak žetve.

U kršćanskoj euharistiji kruh je, uz vino, žrtveni prinos. U katoličkoj liturgiji upotrebljava se beskvasni, a u pravoslavnoj kvasni kruh. U religijskoj slici svijeta smatran je i nekom vrstom dara od Boga, pa je stoga *kruv* bio visoko poštivan kod Bunjevaca i Šokaca – nije se smio bacati ni davati životinjama, a ako bi pao na zemlju ili pod, nakon što bi se s njega otresla prašina i nakon što bi bio poljubljen, pojeden je.

Lit.: *Rječnik simbola*, Zagreb, 1987; A. Stantić, *Kruv naš svagdanji*, Subotica, 2001; *Opći religijski leksikon*, Zagreb, 2002; *Hrvatska enciklopedija*, 6, Zagreb, 2004;

L. Knezy

KRVAĆA (krvovaća), pučki običaj pijenja vina u Bunjevaca na blagdan Blagovijesti (Navještenja Gospodnjega) 25. ožujka, na spomendan navještenja arkanđela Gabrijela Mariji da će začeti po Duhu Svetomu i roditi Sina Božjega. Kako blagdan pada u korizmu, svetkuje se kao stanka od uzdržavanja od alkoholnih pića, i to ispijanjem crvenoga vina. Pučki korijeni nalaze se u potrebi da se nadoknadi potrošena energija – izgubljena krv – te tako obnovi snaga i zdravlje zemljoradnicima, dok je teološko vjerovanje da se popijeno vino pretvara u krv te se tako »obnavlja« snaga. Stoga se kaže da na taj dan treba »*vaćati* (hvatati) krv«. Običaj se također povezuje i s proljećem, općom obnovom prirode, s kojim je povezano i tumačenje blagdana kojim počinje »razdoblje otkupljenja«.

Prema običaju, prije izlaska Sunca treba popiti crvenog vina »na tašte i na dušak«, čime se *vaća* krv, tj. popijeno se vino prema vjerovanju odmah pretvara u krv. Pilo se i cijeli dan kako bi se »uhvatilo« što više krvi. Obično su se pile nekad raširene sorte crvenih vina *šiler* ili *kadarka*, a u njihovu nedostatku i bijelo vino.

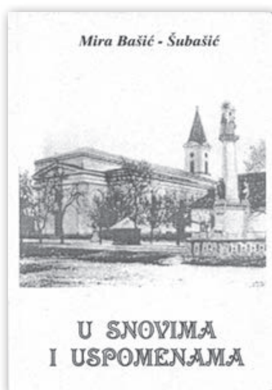
Lit.: M. Peić, G. Bačlija, *Rečnik bačkih Bunjevaca*, Novi Sad – Subotica, 1990; A. Sekulić, *Bački Hrvati*, Zagreb, 1991; A. Stantić, Blagovist – Vaćanje krvi, *Zvonik*, 3/2000, Subotica; A. Stantić, Blagovist – Vaćanje krvi, *Hrvatska riječ*, br. 9, Subotica, 28. III. 2003; A. Stantić, Vaćanje krvi – krvaća, *Subotičke novine*, br. 11, Subotica, 19. III. 2004; A. Sekulić, *Rječnik govora bačkih Hrvata*, Zagreb, 2005; M. Evetović, *Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata*, Subotica, 2010.

P. Skenderović

DOPUNE

BAŠIĆ-ŠUBAŠIĆ, Mira (Šubašić) (Bezdan, 13. I. 1953.), pjesnikinja. Kći je Ivana Bašića i Lucije, rođ. Budimir, hercegovačkih Hrvata naseljenih u Bezdanu nakon Drugoga svjetskog rata. Osnovnu školu završila je u Bezdanu, a gimnaziju u Somboru. Na Pedagoškoj akademiji u Osijeku diplomirala je hrvatski jezik i književnost. Nakon toga radi kao profesorica hrvatskog jezika u OŠ *Stjepana Radića* u mjestu Bok kraj Orašja (Bosna i Hercegovina).

Prvu zbirku pjesama *U snovima i uspomenama* objavila je 1999. Lirskim je prikazom Bezdana dočarala drage slike i staze djetinjstva, koje je napustila 1968. Knjigu je posvetila svojoj braći i sestrama te prijateljima s kojima je odrastala. Druga samostalna poetska zbirka *Kada odeš ti* namijenjena je mladoj publici i ljubiteljima pjesništva. U njoj autorica piše o jednoj kompleksnoj temi, poetskoj sjeti, i najvažnijem ljudskom osjećanju – ljubavi. Treća knjiga *Blizine daljine* samostalna je poetska zbirka u kojoj pjesnikinja govori o blizinama, daljinama, radosti, tuzi, životnim iskustvima i drugim svakodnevnim motivima. Knjiga je posvećena njezinim pokojnim roditeljima, »koje je razumjela tek kada su otišli«. God. 2005. objavila je zbirku *Snovi i smaknuća*, a sljedeće knjigu *U slavu Božju*, otisnuvši se u misaonu i religioznu poeziju. Dosegnuvši zrelost u poetskom izričaju, objavljuje kratku prozu pod naslovom *Jao, pedesete!*, gdje čitatelja vodi kroz pet ciklusa istančanih promišljanja žene koja je svjesna da se jedno životno razdoblje zatvara i otvara novo, koje nemilosrdnim tempom vodi k starosti. Prvi roman *Ispod nedohvata* objavljuje 2011., gdje progovara o majkama, kćerima, odrastanjima, unučadi u krugu rađanja, sazrijevanja i umiranja. Nakon romana izdala je 2014. zbirku pjesama *Dodir sunca*, koju je posvetila svojim unucima.

M. Bašić-Šubašić, *U snovima i uspomenama*, Orašje, 2000.

Afirmirala se kao pjesnikinja ljubavne, religiozne i zavičajne tematike. Osim poezije za odrasle, piše i poeziju za djecu. Suradnica je dječjeg lista *Cvitak* iz Međugorja. Redovita je suradnica Časopisa za kulturu *Stećak* iz Sarajeva, a povremeno i lista Hrvatske katoličke misije u Londonu *Prisutnost*. Književne radove objavljuje i u *Katoličkom tjedniku* te časopisu *Bosna franciscana* u Sarajevu, zatim u časopisima *Osvit* i *Motrišta* u Mostaru te tjedniku *Hrvatsko slovo* i književnoj reviji *Marulić* u Zagrebu. Članica je Društva hrvatskih književnika Herceg-Bosne u Mostaru. Svojim je književnim radovima zastupljena u zbornicima koji izlaze u Bosni i Hercegovini i u Republici Hrvatskoj. Dosadašnjim radom i pjesničkim zbirkama zauzela je visoko mjesto u hrvatskoj književnosti u Bosni i Hercegovini.

Izvor: osobna arhiva Mire Bašić Šubašić

Djela: *U snovima i uspomenama*, Orašje, 1999 (2000^2); *Kada odeš ti*, Orašje, 1999; *Blizine daljine*, Orašje, 2001; *Snovi i smaknuća*, Orašje, 2005; *U slavu Božju*, Orašje, 2006; *Jao, pedesete!*, Orašje, 2008; *Ispod nedohvata*, Orašje, 2011; *Dodir sunca*, Orašje, 2014.

I. Bašić

BELODRVAC, dijalektalni naziv somborskih Bunjevaca za bagrem (*lat.* Robinia pseudoacacia, familia Fabaceae – Papilionaceae). Za razliku od Subotice i okolice, gdje je tradicionalni bunjevački naziv za to drvo *drač* (bodljikavo raslinje, u zapadnohercegovačkih Hrvata i Dalmaciji drača je samonikli bodljikavi grm>prasl. *dьrati: derati, drati), Bunjevci u Somboru i okolnim salašarskim naseljima (Nenadić, Gradina, Bezdanski put) koriste drugi dijalektalni naziv pod utjecajem srpskoga (bjeličasta boja unutrašnjeg dijela drva).

Kako su salaši bili okruženi bagremarima, drvo je imalo široku uporabu u svakidašnjem životu. Zahvaljujući lakoj obradivosti i trajnosti, od njega su se pravili stupovi, letve i *grede* za čardake, torove, *komare* i *naslame*, *proštaci* za *prošće*, *sapišta*... Za gradnju čardaka bagremovi trupci sušeni su nekoliko godina, a od njih su se onda rezale i letve za čardaka. Za *prošće* (ogradu) sjekao se sjekirom u letve nepravilnog oblika visine 1,5 – 1,8 m, koje su se ukopavale u zemlju jedna do druge, a na vrhu spajale poprečnom letvom. Tako su se ograđivale *avlije* salaša. Od bagrema su se pravila i *sapišta* – drške za motike, ašove, sjekire. Bagrem je i medonosna biljka. Zahvaljujući kaloričnosti do danas se koristi kao drvo za ogrjev.

Lit.: K. Firanj, *Garavi salaši : cio život za godinu dana*, Subotica, 2016.

Z. Vasiljević

BIČ (*prasl*. *bičь), ručni pribor za discipliniranje stoke. Sastoji se od drške (*držalje*) duljine do pola metra, izrađene najčešće od drvene oblice pogodne za ruku, fleksibilnog dijela koji je od užeta (*štrange*) ili kože duljine i više metara, te na kraju *švigara* od upletene *uzice*, koji je omogućavao da bič puca. Bio je redovit pribor pastira (*čobana*), pa se u dokolici ili dok su čuvali stoku (*marvu*) koristio i za zabavu, tzv. pucanje bičevima.

L. Cvijin

CROATIA, časopis na madžarskom jeziku koji je izlazio u Budimpešti 1906. Podnaslov časopisa bio je »Hrvatsko-srpska socijalno-politička, ekonomska i književna mjesečna revija«. Izašlo je ukupno 7 brojeva (travanj, svibanj i prosinac, te dvobroji za lipanj-srpanj i kolovoz-studeni). Glavni urednik, vlasnik i nakladnik bio je tadašnji student prava u Budimpešti Juraj Gašparac. Uz njega se kao odgovorni urednici pojavljuju za dvobroj 5-6 Teodor (Tivadar) Škrbić te za zadnji broj Veljko Petrović, koji je inače bio najbliži suradnik glavnoga urednika od pokretanja časopisa. Tiskan je u veličini 23,5 x 16 cm u tiskarama Jókai Nyomda, a kasnije Révai és Salamon Könyvnyomda u Budimpešti. Ilustriran je secesijskim vinjetama, a korice reklamama i oglasima. Ukupni je broj stranica svih sedam brojeva 336 + I-XXVIII.

U časopisu su objavljivani politički, povijesni i gospodarski prilozi, književnopovijesni i umjetnički radovi, osobito pjesme, drame, crtice i pripovijesti. Najviše je suradnika iz tadašnje Hrvatske i Dalmacije – jugoslavenski orijentiranih pristaša Hrvatsko-srpske koalicije, uglavnom Hrvata, uz nešto Srba, te ugarski Srbi i nekoliko Madžara. Političke i gospodarske članke pisali su Juraj Gašparac (Delnice, 1879. – Zagreb, 1956.), pravnik dr. Nikola Fugger (Sisak, 1877. – Zemun, 1942.), odvjetnik dr. Gustav Gaj (Zagreb, 1861. – Jastrebarsko, 1915.), odvjetnik dr. Prvislav Grisogono (Split, 1879. – Pariz, 1969.), pravnik Milan Heimrl (Križevci, 1876. – Križevci, 1917.), pisac Milan Marjanović (Kastav, 1879. – Zagreb, 1955.), pravnik dr. Ivan Lorković (Zagreb, 1876. – Zagreb, 1926.), odvjetnik dr. Franko Potočnjak (Novi Vinodolski, 1862. – Zagreb, 1932.), odvjetnik dr. Josip Smodlaka (Imotski, 1869. – Split, 1956.), političar Frano Supilo (Cavtat, 1870. – London, 1917.), odvjetnik dr. Ivo Tartaglia (Split, 1880. – Lepoglava, 1949.), odvjetnik dr. Nikola Đurđević (Donji Miholjac, 1864. – Slavonski Brod, 1933.) i političar Svetozar Pribićević (Kostajnica, 1875. – Prag, 1936.). Članke iz povijesti, književnosti i umjetnosti pisali su, uz dr. Gaja Gustava i Milana Marjanovića, još i student prirodopisa i zemljopisa Ante Hikec (Vrankovec kraj Svetog Križa Začretje, 1882. – Bartolovec kraj Varaždina 1934.), povjesničar i docent Filozofskoga fakulteta u Zagrebu dr. Ferdo Šišić (Vinkovci, 1869. – Zagreb, 1940.), književni povjesničar i profesor Filozofskoga fakulteta u Zagrebu dr. Đuro Šurmin (Sišćani kraj Čazme, 1867. – Zagreb, 1937.) te prvak budimpeštanskoga Narodnog kazališta Elek Solymosi (Tövis, *rum*. Teiuş, Erdelj, 1847. – Budimpešta, 1914.). Pjesme, drame i pripovijesti hrvatskih (Milan Begović, Dragutin Milivoj Domjanić, Silvije Strahimir Kranjčević, Mihovil Nikolić, Vladimir Vidrić, Ivo Vojnović, Ksaver Šan-

dor Gjalski, Andrija Milčinović, Janko Leskovar) i srpskih autora iz Hrvatske, Srbije i Ugarske (Jovan Dučić, Mileta Jakšić, Milan Rakić, Svetislav Stefanović, Milan Budisavljević, Simo Matavulj, Borislav Stanković) te srpsko-hrvatsku narodnu poeziju na madžarski su prevodili tadašnji student prava u Budimpešti Veljko Petrović (Sombor, 1884. – Beograd, 1967.), budimpeštanski pravnik dr. Stevan Dorić (Kovin, *madž.* Ráckeve, 1883. – Budimpešta, 1932.), somborski okružni sudac Pál Dömötör (Baja, 1844. – Sombor, 1920.), prevoditelj i novinar Teodor Škrbić (Zagreb, 15. VIII. 1881. – Zürich, oko 1966.), tada mladi madžarski pjesnik a kasnije odvjetnik i doktor prava Geyza Battlay (Kalača, 1881. – Budimpešta 1923.) i Josip Antoš, poslije odvjetnik i političar (Podravska Slatina, 1887. – Lepoglava, 1945.). U časopisu nisu surađivali Hrvati iz ugarskih županija.

I. ÉVFOLYAM. 1906 MÁJUS 2. SZÁM

CROATIA

GAŠPARAC JURAJ.

HORVÁT-SZERB SZOCIÁLPOLITIKAI, GAZDASÁGI ÉS SZÉPIRODALMI HAVI SZEMLE

≡ TARTALOM: ≡

Croatia, br. 2, Budapest, 1906.

Pojava časopisa korespondira s nastankom Hrvatsko-srpske koalicije u Hrvatskoj, a cilj mu je bio upoznavanje madžarske političke i kulturne javnosti s poviješću i kulturom Hrvatske te uopće Hrvata i Srba, kao refleks pokušaja suradnje Hrvata i Srba s Madžarima. U Budimpešti je studiralo dosta Hrvata iz hrvatskih zemalja i ugarskih Srba pristaša te politike, koji su tražili potporu u madžarskim oporbenim strankama što su vodile protubečku politiku. Među njima se osobito isticala Stranka neovisnosti Ferenca Kossutha. Iako su pripreme počele još 1905., prvi je broj izašao tek u travnju 1906. Politički dio praktički je uređivao Juraj Gašparac, a književni Veljko Petrović. Kako su se u kasnu jesen 1906. politički odnosi Hrvatsko-srpske koalicije s ugarskom vladom Sándora Wekerlea, koje su imale većinu u Hrvatskom, odnosno Ugarskom saboru, od svibnja 1906. pogoršali, to je, uz neriješeno financiranje časopisa i završetak studija Jurja Gašparca i Veljka Petrovića, rezultiralo prestankom izlaženja časopisa. Naime znatan broj suradnika bili su političari pristaše Hrvatsko-srpske koalicije i zastupnici u Hrvatskom i Ugarskom saboru, a raspršivanje nada tadašnjih političkih lidera Hrvata i Srba iz Austro-Ugarske u novo razdoblje odnosa s Madžarima završilo je razočaranjem i prekidom političke suradnje 1907. god.

Komplet časopisa sačuvan je u Knjižnici Madžarske akademije znanosti (*madž.* A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára), a donedavna i u Nacionalnoj knjižnici *Széchényi* (*madž.* Országos Széchényi Könyvtár), gdje je ostao samo prvi broj, od drugoga broja samo jedna stranica i korice, a od ostalih brojeva samo korice.

Lit.: Elhunytak, u: *Irodalomtörténet : A Magyar Irodalomtörténeti Társaság folyóirata*, 13, Budapest, 1923; J. Gašparac, Jedna hrvatsko-srpska suradnja prije pola vijeka (Uspomene na Veljka Petrovića iz mladosti), *Letopis Matice srpske*, knj. 378. sv. 5, Novi Sad, 1956; Sz., Vujicsics, »Croatica« : Délszláv-magyar közeledés, *Helikon : Világirodalmi Figyelő*, 1/1961, Budapest; I. Udovički, Veljko Petrović és a Croatia, *A Hungarológiai Intézet Tudományos Közleményei / Naučna saopštenja Instituta za hungarologiju*, 5-6/1971, Novi Sad; A. Prodan-Pavić, Teodor Skrbić, književni posrednik, u: *Prilozi i kulturnoj i književnoj povijesti Hrvata i Srba u Mađarskoj*, Budimpešta, 1982; Gašaparac, Juraj, u: *Hrvatski biografski leksikon*, 4, Zagreb, 1998; Dorić, Stevan; Đurđević, Svetozar, u: *Srpski biografski rečnik*, 3, Novi Sad, 2007; S. Babić, Veljko Petrović i njegovi prevodi s mađarskog jezika, u: *Veljkovi dani 2008.*, Sombor, 2009.

E. Bažant, M. Bara i J. Prodan

ČUTURA, Dalibor (Sombor, 14. VI. 1975.), rukometaš. Sin Branka i Slavice, rođ. Medić. Brat je rukometaša Davora Čuture te bratić rukometaša Petra Čuture. Osnovnu školu završio je u Bezdanu, gdje

je i počeo trenirati rukomet u RK *Grafičar*. Gimnaziju završava u Somboru, nakon čega se upisuje na Višu poslovnu školu na Sveučilištu u Novom Sadu.

Prvi profesionalni angažman imao je u RK *Crvenka* iz Crvenke te RK *Sintelon* iz Bačke Palanke. Pravu profesionalnu karijeru započinje u RK *Jugopetrol Željezničar* iz Niša u sezoni 1997./98., s kojim osvaja 2. mjesto u Saveznoj ligi SR Jugoslavije. Iduće sezone 1998./99. prelazi u jedan od najtrofejnijih madžarskih klubova *MKB Veszprém* (danas: *Telekom Veszprém)* iz Veszpréma, s kojim je osvojio naslov prvaka Madžarske. Za RK *Lovćen* iz Cetinja nastupao je 1998.-2008., s kojim je osvojio prvenstvo SR Jugoslavije u sezonama 1999./2000. i 2000./01., zatim 2. mjesto u sezonama 1998./99., 2001./02. i 2002./03., Kup SR Jugoslavije u sezonama 2001./02. i 2002./03., prvi Kup Crne Gore 2006./07., Prvenstvo Crne Gore 2007./08. te je u sezoni 2000./01 igrao u četvrtfinalu EHF Lige prvaka, najvažnijeg rukometnog klupskog natjecanja u Europi. Iduće četiri sezone nastupao u jednoj od najjačih rukometnih liga svijeta – španjolskoj Asobal ligi: u sezoni 2008./09. igrao je za *Juventud Deportiva Arrate*, s kojim ponovno u EHF Ligi prvaka stiže do četvrtfinala, a iduće je tri sezone nastupao za *Ademar Leon*, s kojim je osvojio 3. mjesto španjolskog prvenstva u sezoni 2010./11. Od 2012. nastupa za rumunjskog prvoligaša *HC Dobrogea Sud Constanța* iz Konstanţe, s kojim je dva puta osvojio Nacionalno prvenstvo Rumunjske (2012. i 2013.), Kup Rumunjske (2012., 2013. i 2014.), Superkup Rumunjske (2013. i 2014.) te 4. mjesto u EHF Ligi prvaka 2014.

Za reprezentaciju Srbije najvažniji je nastup na Europskom prvenstvu u Srbiji 2012. i osvajanje srebrne medalje, a iste godine nastupao je i na Olimpijskim igrama u Londonu. Igrao je na poziciji srednjeg vanjskog igrača. Timski je menadžer i pomoćnik trenera muške rukometne reprezentacije Srbije od 2015.

Izvor: osobno kazivanje Dalibora Čuture.

Lit.: http://www.eurohandball.com/ec/cl/men/211-12/player/503078/Dalibor+Cutura

V. Čutura

GOLIĆ, Jelica (Ovári, Irén Katalin, Jelena) (Subotica, 13. IX. 1916. – Zagreb, 25. V. 1989.), književnica. Rođena je u đurđinskoj obitelji Josipa Ovarija i Eve, rođ. Vidaković. Na Radiju Zagreb 1952. uređivala je i vodila seriju emisija posvećenih narodnim umotvorinama bačkih Bunjevaca. U subotičkom *Kalendaru »Hrvatska riječ«* za 1952. objavila je članak »Počeci pisane književnosti Hrvata – Bunjevaca«, a u časopisu *Republika* (5/1956, Zagreb) objelodanila je informativni članak »Počeci bunjevačke književnosti«, a u subotičkoj *Rukoveti* (br. 2-3/1957) članak »Pjesnička ostavština Jovana Mikića – Spartaka«.

Jelica Golić

Bavila se poviješću Staroga Istoka, o čemu je objavila nekoliko članaka: Suecki kanal (*Narodna knjižica*, 4/1956, Sarajevo), Koptski muzej u Kairu (Č*ovjek i prostor*, br. 63, Zagreb, 1957). God. 1971. u *Vjesniku u srijedu* objavila je reportažu o Iranu »Na dvoru Darija Velikog«. Zbog izučavanja iranske kulture i povijesti i svojih napisao o Iranu odlikovana je Ordenom krune šaha Reze Pahlavija i nagrađena Zlatnom medaljom.

Djela: *Suecki kanal*, Sarajevo, 1956; *Ilustrirana enciklopedija za djecu* (suautorica s V. Šandić i S. Protić), Zagreb, 1979.

Lit.: Bunjevačke narodne pisme u emisiji Radio Zagreba, *Hrvatska riječ*, Subotica, 21. IX. 1951; *Vjesnik u srijedu*, br. 977, Zagreb, 20. I. 1971; N. Zelić, *Publikacije bačkih Hrvata*, Zagreb, 2009.

N. Zelić

KANDŽIJA (*tur*. kamçı: bič), ručni pribor za vođenje konja. Redovito se koristio uz svaka *kola* ili poslije *špediter*, a zimi uz

sanke (*saonice*). Sastojala se od drške, koja je bila tanja i dulja nego kod biča (najčešće je to bio *prut*), i tanka remena od kože, koji je pri vrhu bio upleten. Na kolima je, uz kočijaša, postojao i karakterističan držač za kandžiju da bi mu bio pri ruci. Korištena je i kod radova na njivi uz konjsku vuču (oranje, *tarčovanje*, *roljanje* itd.). Poput bičeva, izrađivali su ih majstori – sarači. Osim običnih izvedaba izrađivali su i posebne, ukrasne varijante kandžija.

L. Cvijin

KANIŽAI, Marija (9. IX. 1961, Letinja, *madž.* Letenye, Zalska županija), visokoškolska profesorica. Kći Štefeka i Janice, rođ. Prosenjak, iz Serdahela (*madž.* Tótszerdahely). Osnovnu je školu pohađala u Serdahelu, srednju školu završila je u budimpeštanskoj Hrvatsko-srpskoj gimnaziji. Madžarski jezik i književnost i hrvatsko-srpski jezik i književnost studirala je na Filozofskom fakultetu Sveučilišta Loránda Eötvösa u Budimpešti 1980.-85. Na Odjelu za narodnosne i strane jezike na Visokoj učiteljskoj školi Józsefa Eötvösa u Baji radi 1985.-93., a u Državnom uredu za prevođenje i ovjeravanje prijevoda 1993.-2003. Od 2003. uposlena je na Odjelu za mađarski jezik i književnost na Visokoj školi Józsefa Eötvösa u Baji, gdje je prodekanica 2011.-13., a voditeljica Pedagoškoga instituta od 2014. Kao honorarna profesorica na Katedri za kroatistiku na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Pečuhu predavala je 2009.-13. God. 2010. doktorirala je iz slavistike na Filozofskom fakultetu Sveučilišta Lóránda Eötvösa na temu Osobna imena pomurskih Hrvata od 1794. do 1998. g.

Radovi: Osobna imena pomurskih Hrvata od 1794. do 1900. g., u: *Zbornik radova IX. Međunarodni kroatistički znanstveni skup*, Pečuh, 2010; Muška osobna imena u pomurskoj kajkavskoj mikroregiji od 1891. do 1900. g., u: Timea Bockovac (ur.), *Hrvatski bez kompleksa*, Pečuh, 2011; A horvát személynévkutatásról röviden, u: S. A. Tóth (ur.), *Kutatások az Eötvös József Főiskolán – 2010.* , Baja, 2011; Személynévvizsgálatok a zalai kaj-horvátok körében 1794-től 1998-ig. u: T. Farkas (ur.), *Névtani Értesítő*, 33, Budapest, 2011.

Ž. Mandić

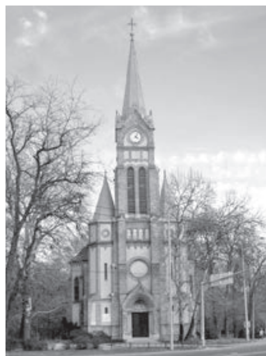
KIRALICA (Királica, Kraljica), nekadašnji naziv za Novi Segedin (*madž.* Újszeged). U najstarijim ispravama dio današnjega Segedina – Novi Segedin – navodi se kao Királica (Kiralica, od slavenske riječi Kraljica). Andrija Dugonić u povijesnom romanu *Etelka* (1788.) zapisao je da Madžari današnji Novi Segedin nazivaju Kraljevskim trgom, a Srbi Kiralicom. László Péter napominje da je poznati turkolog Lajos Fekete ustanovio da su pod imenom *qralica* u povijesnim radovima spominjali kraljicu Izabelu Jagelović (1519.-59.), udovicu Ivana Zapolje, kao i da se u jednom popisu iz 1550-ih Segedin bilježi kao *qralica vilayeti* iliti kraljičin posjed. Sándor Bálint u svojem uratku *Szegediszótár* (1957.) zapisao je da se novosegedinski obalni pojas od Temišvarske avenije (*madž.* Temesvári körút), po drugom mišljenju od Odeške avenije (*madž.* Odessza körút) – što je gotovo identično – do ušća Moriša u Tisu nazivao Malom Kraljicom (*madž.* Kiskirálica), a preostali veći dio Velikom Kraljicom (*madž.* Nagykirálica).

Dugo nije bila važnije naselje, jer je često bila izložena izlijevanju Tise, pa stoga nije imala ni kmetova ni urbarij. Bila je posjed Ugarske komore u Torontalskoj županiji. God. 1773. u naselju je bilo tek 14 kuća, čiji su vlasnici posjedovali vrtove veličine oko jednoga jutra, za koje su plaćali tek simboličan porez. Od 1796. naselje je dobilo pravo na održavanje sajmova, što je dovelo do razvoja trgovišta. Svaki doseljenik dobio je unutarnje zemljište, a zauzvrat je bio obvezan na tlaku u trajanju od osam dana godišnje, pa se broj takvih želira 1833. popeo na 103. Uslijed velikih poplava 1830. i 1831. Novi Segedin postao je potreban Segedinu radi reguliranja rijeka Moriš i Tise pa je gradski inženjer i polihistor István Vedres (inače podrijetlom Hrvat) predlagao da se od Ugarske komore otkupi Kiralica, koju je voda svake godine prekrivala, pa bi umjesto kao livada za napasanje stoke ili za košnju gradu služila za odvođenje i otjecanje nabujalih voda. Tako je magistrat Segedina (koji je već prije pretendirao na Novi Segedin) na godinu dana

uzeo u zakup posjed Sirig-Novi Segedin (*madž.* Szőreg-Újszeged), ali kako već 1831. grad više nije imao financijske mogućnosti produžiti zakup, zamijenio je s Ugarskom komorom 2000 jutara na rubu pustare Öttömös za 2000 jutara posjeda u Novom Segedinu, uz doplatu od 100.000 forinta. Međutim, iako je Segedin postao vlasnik Novoga Segedina, to je naselje upravno i dalje ostalo u sastavu Torontalske županije. God. 1836. imalo je 13 kuća i sastojalo se od samo jedne ulice smještene s obiju strana Temišvarske državne ceste.

U vrijeme revolucije 1848./49. austrijsko-srpska vojska pod vodstvom generala Kuzmana Todorovića 11. II. 1849. zauzela je Novi Segedin te su odakle topovima tukli Segedin. Iako su isprva branitelji grada odbili napadače i protjerali ih i iz Novoga Segedina, cijeli je Segedin, kao jedan od posljednjih bastiona madžarskoga domobranstva, pao u ruke generala Juliusa Haynaua 3. VIII. 1849., a predajom madžarske vojske kod Világosa 13. VIII. slomljen je ugarski rat za neovisnost.

Trgovište Novi Segedin imalo je 1851. 582 stanovnika i bilo je karakteristično po svojim lijepim vrtovima i živoj trgovini, a nadasve po svojim brodogradilištima. Sredinom XIX. st. u gradu službujući austrijski pukovnik Wilhelm Reitzenstein preuredio je i drvećem zasadio močvarno područje neposredno pokraj mosta, pa je tako 1858. nastao poznati novosegedinski gaj. To omiljeno izletište poslije je prozvano Elizabetinim gajem po Madžarima omiljenoj kraljici Elizabeti (Sissi), supruzi Franje Josipa, a danas mu je službeni naziv Gaj Ferenca Liszta (*madž.* Liszt Ferenc liget). No razvoj je prekinula poplava 1877., kada od 111 kuća samo sedam ostalo cijelo. Kako Torontalska županija nije žurila pomoći mještanima, oni su počeli razmišljati o ujedinjavanju sa Segedinom, što su prije odbijali. Nakon što je 1879. i Segedin poplavljen te je 186 dana ostao pod vodom, zajedno s obnovom grada opetovano se na dnevnom redu našla i želja Segedinaca za ujedinjenjem s naseljem na lijevoj obali Tise, čemu se Novi Segedin više nije protivio. Razlozi tomu bili su i u činjenici da su njegovi žitelji svoje upravne poslove morali rješavati u udaljenoj Turskoj Kanjiži (danas *srp.* Novi Kneževac), a katkad i u Velikom Bečkereku (danas *srp.* Zrenjanin), sjedištu Torontalske županije, dok ih je od Segedina razdvajala samo rijeka Tisa. God. 1880. Novi Segedin izdvojen je iz sastava Torontalske županije te je ujedinjen sa slobodnim kraljevskim gradom Segedinom.

Crkva Sv. Elizabete Ugarske
u Novom Segedinu

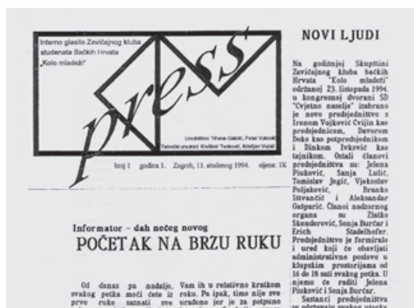
Od tada je počeo svekoliki razvitak toga dijela grada (u vrijeme ujedinjavanja imao je oko 1000 stanovnika), koji je sa Segedinom od 1883. povezivao moderni javnocestovni most. Planirano je da taj dio grada postane prava industrijska zona, a usto je regulacijom Moriša i njegova rukavca (Holt-Maros) na lijevoj obali Tise procvjetalo povrtlarstvo te je počela izgradnja stanova i kuća. Taj se dio grada početkom XX. st. službeno zvao Szeged-Erzsébetváros, ali to se ime nije udomaćilo, nego je ostao stari naziv Novi Segedin. Početkom XXI. st. oživjela je inicijativa da se nazove Kiralicom, ali se postojeći naziv čini općeprihvaćenim. Danas je to dio grada s najživljim razvojem i porastom stanovnika, kojih je danas već oko 25.000. U Novom Segedinu nalaze se pozornica poznatoga segedinskoga festivala na otvorenome (*madž.* Szabadtéri Színpad), Institut slijepih, Narodni gaj (*madž.* Népliget), Sveučilišni botanički vrt (*madž.* Egyetemi Füvészkert), Biološki znanstveni institut za istraživanje i oplemenjivanje žitari-

ca, nadaleko poznati Segedinski biološki znanstveno-istraživački centar Madžarske akademije znanosti, gradski bazeni i kupalište te termalni bazeni, odnosno gradska športska dvorana.

Lit.: I. Vedres, *A túl-a-tiszai nagyobb árvizek*, Pest, 1830; J. Reizner, *Szeged története*, 2, Szeged, 1899; G. Bátyai, *Az* új *szegedi liget*, Szeged, 1998; G. Bátyai, Újszeged »átkebelezésének« krónikája : Százhuszonöt éve egyesült Szegedés Újszeged, *Szeged Városi folyóirat*, 6-7/2005, Szeged; G. Bátyai, *A hídon át Újszegedre*, Szeged, 2008; L. Péter, Királica avagy a névadás felelősség, *Szeged Városi folyóirat*, 9/2008, Szeged; K. Rótár i A. Varsányi, Újszeged és Szeged. Az egyesülés folyamata, *Szeged Városi folyóirat*, 12/2011, Szeged; L. Heka, *Dalmatini (Bunjevci) u slobodnim kraljevskim gradovima Segedinu i Subotici*, Subotica, 2015.

L. Heka

KM press, interno glasilo Zavičajnoga kluba studenata bačkih Hrvata *Kolo mladeži* iz Zagreba. Prva riječ u nazivu lista akronim je od naziva društva. Izlazio je u Zagrebu 1. XI. 1994. – 15. XI. 2000. (ukupno 35 brojeva). Urednici su bili Tihana Gabrić, Petar Vuković, Tomislav Jegić,

Interno glasilo Zavičajnog kluba studenata Bačkih Hrvata „Kolo mladeži"

press

broj 1 godina 1. Zagreb, 11. studenog 1994. cijena: 1K

NOVI LJUDI

Na godišnjoj Skupštini Zavičajnog kluba bačkih Hrvata "Kolo mladeži" održanoj 23. listopada 1994. u kongresnoj dvorani SD "Cvjetno naselje" izabrano je novo predsjedništvo s Irenom Vujković Cvijin kao predsjednicom, Davorom Đoko kao potpredsjednikom i Dinkom Ivković kao tajnikom. Ostali članovi predsjedništva su: Jelena Piuković, Sanja Lulić, Tomislav Jegić, Vjekoslav Poljaković, Branko Ištvančić i Aleksandar Gašparić. Članovi nadzornog organa su Zlatko Skenderović, Sonja Burčar i Erich Stadelhofer. Predsjedništvo je formiralo i ured koji će obavljati administrativne poslove u klupskim prostorijama od 16 do 18 sati svakog petka. U njemu će raditi Jelena Piuković i Sonja Burčar.

Sastanci predsjedništva se održavaju svakog utorka

Informator – dah nečeg novog

POČETAK NA BRZU RUKU

Od danas pa nadalje, svakog petka moći ćete iz prve ruke saznati sve

Vam ih u relativno kratkom roku. Pa ipak, time nije sve urađeno jer je za potpuno

KM press, br. 1, Zagreb, 11. XI. 1994.

Marko Milodanović i Tomislav Brejar. List je studentima iz Bačke u Zagrebu nastojao pružiti sve relevantne informacije vezane za rad Zavičajnoga kluba, ostvarivanje studentskih prava te književne i stručne radove studenata. Izlazio je povremeno, a umnažao se fotokopiranjem. Kako je u to vrijeme u Zagrebu studiralo oko 150 studenata iz Bačke, uglavnom Subotice, umnažan je u 100-150 primjeraka. Studentima se dijelio u prostorijama Zavičajnog kluba (Studentski centar, Savska cesta 25) te po studentskim domovima.

D. Ivković

TISKANJE OVOGA SVESKA POMOGLI SU:

Pokrajinsko tajništvo za kulturu i javno informiranje
Pokrajinsko tajništvo za obrazovanje, upravu i nacionalne zajednice
Grad Subotica
Hrvatsko nacionalno vijeće
Zavod za kulturu vojvođanskih Hrvata
Državni ured za Hrvate izvan Republike Hrvatske
Javno komunalno poduzeće *Suboticaplin*

TISAK
Printex
Subotica

NAKLADA
1500

L E K S I K O N

PODUNAVSKIH HRVATA – BUNJEVACA I ŠOKACA

14

Ku – Kv

HRVATSKO AKADEMSKO DRUŠTVO

Subotica, 2019.

UREDNIŠTVO
Slaven Bačić, Mario Bara, Stevan Mačković,
Petar Vuković, Tomislav Žigmanov

GLAVNI UREDNIK
Slaven Bačić

IZVRŠNI UREDNIK
Tomislav Žigmanov

LEKTURA
Petar Vuković

KOREKTURA
Mirko Kopunović, Márta Mačković-Papp

GRAFIČKA PRIPREMA
Darko Ružinski

CIP – Katalogizacija u publikaciji
Biblioteka Matice srpske, Novi Sad

929(=163.42)(497.113)(031)
930.85(=163.42)(497.113)(031)

LEKSIKON podunavskih Hrvata – Bunjevaca i Šokaca. [Knj.] 14, Ku-Kv / [glavni urednik Slaven Bačić]. – Subotica : Hrvatsko akademsko društvo, 2019 (Subotica : Printex). – IV, 103 str. : ilustr. ; 24 cm

Tekst štampan dvostubačno. – Tiraž 500.

ISBN 978-86-85103-31-5
ISBN 978-86-85103-03-2 (za izdavačku celinu)

a) Bunjevci – Leksikoni b) Šokci – Leksikoni

COBISS.SR-ID 3303785031

ISBN 978-86-85103-31-5

SURADNICI NA ČETRNAESTOME SVESKU

Andrašić, Ivan, novinar, Sonta
Bačić, dr. sc. Slaven, odvjetnik, Subotica
Bačlija, Grgo, odvjetnik u mirovini, Subotica
Bara, dr. sc. Mario, docent, Hrvatsko katoličko sveučilište, Zagreb
Bašić Palković, Davor, novinar, Subotica
Bažant, Eva, knjižničarka u mirovini, Subotica
Beretić, mons. Stjepan, župnik Katedralne župe sv. Terezije Avilske, Subotica
Bukvić, Stipan, dipl. ing., Budimpešta
Bušić, dr. sc. Krešimir, docent, Hrvatski studiji, Zagreb
Čeliković, Katarina, prof. komparativne književnosti, Zavod za kulturu vojvođanskih Hrvata, Subotica
Černelić, dr. sc. Milana, red. prof., Filozofski fakultet, Zagreb
Ćirović, Simonida, ekonomski tehničar, Subotica
Dumendžić, Josip, Bođani
Đipanov-Marijanović, Anita, dipl. kineziolog, Monoštor
Grlica, Mirko, prof. povijesti, muzejski savjetnik, Gradski muzej Subotica
Gutman, dr. sc. Ivan, profesor emeritus, Prirodoslovno-matematički fakultet u Kragujevcu
Heka, dr. sc. Ladislav, izv. prof., Pravni fakultet, Institut za komparativno pravo, Segedin
Hemar, Eduard, publicist i nakladnik, Zagreb
Ivančić, Jasna, prof., viši leksikograf u mirovini, Zagreb
Ivanković Radak, dr. sc. Ivica, sudski vikar Međubiskupijskog suda prvoga stupnja u Novom Sadu
Katančić, Paul, umirovljenik, Malmö
Knezy Tošaki, Lucija, Lemeš
Kovačev-Ninkov, Olga, dipl. povjesničarka umjetnosti i etnologinja, muzejski savjetnik, Gradski muzej Subotica
Kujundžić, Grgo, ekonomist u mirovini, Palić
Kujundžić, Ivo, gl. urednik Programa za Hrvate izvan Republike Hrvatske, Hrvatska radiotelevizija, Zagreb
Libman, dr. Emil, liječnik u mirovini, Subotica
Mačković, Stevan, prof. povijesti, ravnatelj Povijesnog arhiva Subotica
Mandić, Živko, prof. hrvatskoga, ruskoga i bugarskoga jezika u mirovini, Budimpešta
Nagel, Zoran, prof. geografije, Gimnazija *Svetozar Marković*, Subotica
Nimčević, Vladimir, prof. povijesti, Subotica

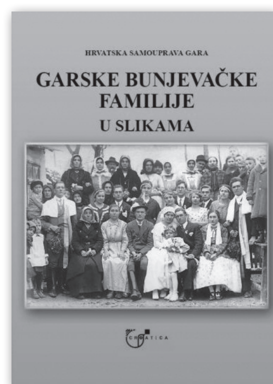
Ostrogonac, Mirko, dipl. agr. u mirovini, Žednik
Skenderović, Aleksandar, dipl. iur. u mirovini, Zagreb
Skenderović, Dražen, župni vikar Župe sv. Roka, Subotica
Skenderović, Petar, Subotica
Skenderović, dr. sc. Robert, viši znanstveni suradnik, Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, Slavonski Brod
Suknović, Kata, dipl. ing. za tekstilno inženjerstvo tekstilno-strojarske struke, Subotica
Šeremešić, Željko, dipl. iur., Monoštor
Vasiljević, Zlata, novinarka, Sombor
Vujković Lamić, Ljudevit, službenik u mirovini, Subotica
Vuković, dr. sc. Petar, izv. prof, Filozofski fakultet, Zagreb
Vuković, Tomislav, novinar, Zagreb
Vuković-Dulić, Ljubica, prof. povijesti i povijesti umjetnosti, viši kustos, Gradski muzej Subotica
Zelić, Naco, dipl. iur. u mirovini, Zagreb

KUBATOV, Martin (Baja, 17. XII. 1979.), ekonomist, organizator mjesnoga narodnosnoga društvenoga života u Gari. Sin je garskih roditelja Jose i Marije, rođ. Patarčić. Osnovnu školu polazio je u Gari, a srednju u Baji. Već kao gimnazijalac pokazuje velik interes za svoje izvorno bunjevačko narječje hrvatskoga jezika, za povijest i običaje svojih sunarodnjaka. Osim studentskih godina cijeli život proveo je u rodnom selu, gdje i danas stanuje. Studirao je ekonomiju i balkanske studije na Sveučilištu u Pečuhu 1998.-2003., poslije je stekao zvanja poreznoga savjetnika (2008.), knjigovođe (2012.) i upravljanja ljudskim resursima (2011.). Radi od 2004. godine kao ekonomist pri udruzi poljoprivrednih poduzeća u Baji.

Aktivno sudjeluje u društvenom životu bunjevačkih Hrvata u Gari. Na manjinskim izborima 2010. izabran je za zastupnika i predsjednika Hrvatske samouprave u Gari te zastupnika Hrvatske samouprave Bačko-kiškunske županije, a za člana Nadzornoga odbora Saveza Hrvata u Mađarskoj 2012. Suorganizator je tradicionalnih priredaba za njegovanje običaja bunjevačkih Hrvata u Gari, kao što su Bunjevačko prelo, Muško prelo, Gastronomski festival, Materice i Oci. Suosnivač je Bunjevačke izvorne kulturne grupe u Gari, začetnik međuregionalne kulturne suradnje s drugim regijama Hrvata u Madžarskoj (Baranja, Budimpešta, Pomurje, Segedin) i Vojvodini (Subotica, Tavankut). Supotpisnik je sporazuma o bratimljenju sela Gare i Topolja te Općine Draž iz Hrvatske iz 2012., koji već desetak godina njeguju svoju vezu. U sklopu seoske samouprave radi i na unapređivanju veza sa zbratimljenim susjednim vojvođanskim naseljima Riđicom, Rastinom i Gakovom. Redoviti je dopisnik *Hrvatskoga glasnika*, tjednika Hrvata u Mađarskoj. Dugogodišnji je istraživač povijesti, rodoslovlja i običaja bunjevačkih obitelji u Gari. Kao rezultat toga nastale su knjige *Garski Bunjevci*, čiji je glavni urednik, te *Garske bunjevačke familije u slikama* i *Garske bunjevačke familije kadgod i danas*, čiji je autor i urednik. Dobitnik je odličja Hrvatske državne samouprave *Za hrvatsku mladež* na državnom Danu Hrvata u Mađarskoj 16. XI. 2013.

Djela: *Garski Bunjevci* (ur.), Budapest, 2012; *Garske bunjevačke familije u slikama*, Budapest, 2014; *Garske bunjevačke familije kadgod i danas*, Budapest, 2015.

Ž. Mandić

M. Kubatov, *Garske bunjevačke familije u slikama*, Budapest, 2014.

KUBATOV, Stipan (Gara, 15. XII. 1919. – Baškut /*madž.* Vaskút/, 3. VI. 2011.), samouki slikar. Sin Jose i Roze, rođ. Đurić. Obitelj sa šestero djece (dvoje je umrlo u najnježnijoj dobi), krajnje siromašna, služila je kod baruna Redla na Rastini te nadničarila u Santovu. Pučku je školu pohađao u rodnom selu, gdje mu je prva učiteljica bila Marija Tumbas. Već u djetinjstvu, osim svojega materinskoga jezika, savršeno je naučio madžarski i njemački. Završivši šest razreda, u Bikiću uči pekarski zanat; šegrtuje u Aljmašu, Pečuhu, Bezdanu i Budimpešti. U Drugom svjetskom ratu bio je na voronješkoj bojišnici, a nakon poraza madžarske vojske kod Dona pješice je došao doma (od kraja siječnja do početka travnja 1943.). God. 1944. njemačka ga je vojska prisilila da za nju radi kao inženjerac. Dospio je u rusko zarobljeništvo, oslobođen je u rujnu 1945. Iste godine u Gari otvara pekarnicu, koju mu je 1951. država oduzela. Jednako tako od njegovih roditelja oduzimaju kuću, zemlju i krčmicu te ih na četiri godine deportiraju u Bekešku županiju. Radi u Budimpešti i u okolici Balatona. Nakon ženidbe doselio se u Baju. Zbog lošega zdravlja napušta pekarstvo, zapošljava se u Državnom osiguranju, a poslije sve do umirovljenja (1977.) radi kao voditelj trgovine namirnicama. Njegova kći Agika na vrhunski način obavlja svoj obrt – izradbu glazbala i rezbarija, a sin Stipan diplomirao je na Sveučilištu u Zagrebu kao inženjer vodograđevinarstva.

Crtanjem se počeo baviti još u rodnome selu, gdje su ga odmila zvali Prilikaš. Bio je član Bajskoga amaterskoga likovnoga kruga, a početkom 1990-ih primljen je u redovito članstvo Zemaljskoga saveza likovnih i obrtničkih umjetnika. Slikao je bunjevačku narodnu nošnju, običaje i seljačke radove u polju, ali i portrete svojih najbližih. Posebno ga je zaokupljao svijet koji polako nestaje, stare zgrade i ulice u Baji, ali i krajolik dunavskoga rukavca Šugavice. Njegovi radovi, pasteli i grafike izlagani su na zajedničkim izložbama u Baji, Gari, Baškutu, Aljmašu, Santovu, Pečuhu, Budimpešti, Bati (*madž.* Százhalombatta) i brojnim drugim naseljima. Radovi su mu objavljivani u *Hrvatskome glasniku* (Budimpešta), *Zornici* (Pečuh) i *Hrvatskom kalendaru* (Budimpešta). Uvršten je u gradivo gimnazijskoga predmeta Narodopis.

Osim slikanja i crtanja zanimalo ga je fotografiranje i filmsko snimanje. Već 1955. imao je filmsku kameru i projektor. God. 2009. uručena mu je nagrada *Za bajske narodnosti*. Prigodnom izložbom *Baja i Bunjevci* u Općem prosvjetnom središtu na Fancagi proslavljen je njegov 90. rođendan.

Pokopan je na bajskome groblju sv. Roka.

Lit.: M. Dekić, Za osamdeseti rođendan Stipana Kubatova, *Hrvatski kalendar 2011*, Budimpešta, 2001; [S. Balatinac], U spomen : Stipan Kubatov (1919–2011), *Hrvatski glasnik*, 23/2011, Budimpešta.

Ž. Mandić

KUBATOVIĆ, Zora (Zorka, Hajnalka) (Subotica, 15. III. 1902. – Subotica, 6. IX. 1926.), pravnica. Rođena je u subotičkoj građanskoj obitelji Jaše, šefa gradskoga poreznoga ureda, i Roze, rođ. Sudarević, koja je živjela na Majšanskom putu. Gimnaziju je završila u Subotici. Na Pravni fakultet u Subotici, koji je utemeljen Ukazom kralja Aleksandra 27. I. 1920. godine, upisala je I. semestar kao redovita studentica u jesenskom roku školske 1920./21. god. Diplomirala je u zimskom semestru školske 1924./25. god. Nakon završetka studija radila je kao sudski bilježnik u subotičkom sudu. U povodu njezine preranе smrti *Subotička Danica* za 1927. godinu navodi da je bila »prva Bunjevka koja je svršila sveučilište«.

Izvor: Povijesni arhiv Subotica, F:228. 143. Personalni dosje.

Lit.: *Subotička Danica ili bunjevačko-šokački kalendar (sa slikama) za prostu godinu 1927.*, Subotica, b. g.; M. Simić, *Istorija subotičkog Pravnog fakulteta 1920-1941*, Beograd, 1999.

S. Mačković

KUBIKAŠ, radnik koji radi teške poslove ručnoga iskapanja zemlje. U šokačkom Podunavlju oni su dovozili zemlju koja se

rabila za gradnju kuća i salaša od naboja te izgradnju obrambenih riječnih nasipa. U drvenim kolima sandučarama (kordama), koja su bila na dva kotača, a vukao ih je jedan konj, dovozili su iskopanu zemlju do mjesta gradnje. Sanduci na kordama bili su izrađeni od jakih dasaka, u koje je mogao stati točno l m³ zemlje, odakle je izveden i njihov naziv. Pri dolasku na naznačeno mjesto jednostavnim prevrtanjem sanduka korde bi se praznile. Osim kubikaša u tim teškim i dugotrajnim poslovima također su sudjelovali i ljudi s kolicima koja su imala jedan kotač. Ovisno o potrebi, rabila se žuta ili masna zemlja. Kao najbolji kubikaši slovili su Madžari. Rupe koje bi nastale iskapanjem zemlje nisu bile zatrpavane, pa bi se vremenom uslijed oborina u njih slijevala voda, a služile su za kupanje gusaka i pataka. Bački Bunjevci također rabe ovaj naziv za radnika koji iskapa zemlju ašovom i lopatom te iskopanu zemlju prevozi kolicima do mjesta utovara. Plaćeni su po *kubiku* iskopane zemlje. Tradicionalno se smatraju fizički snažnim, ali intelektualno inferiornim osobama. I u okolici Subotice te su poslove najčešće obavljali Madžari. Danas su ih uglavnom zamijenili građevinski i drugi strojevi.

J. Dumendžić

KUDILJA (konoplja) (*lat.* Cannabis sativa L.), kudjelja, jednogodišnja zeljasta biljka iz familije *Cannabianaceae*. Ima dvije vrste: za vlakno *Cannabis sativa (L.)*, koja služi kao predivo, i hašišna *Cannabis indica (Lam.)*, koja služi za proizvodnju narkotičkog sredstva *hašiša (kifa).* Stara je biljna vrsta podrijetlom iz srednje Azije, gdje je uzgajana 3000 godina prije Krista, odakle su je u Europu donijeli Skiti u svojim pohodima oko 1500 godina prije Krista. Od njih su je prihvatili Slaveni i Germani, koji su proširili njezin uzgoj po Europi.

Iz stabla joj se dobiva vlakno iz skupine tvrdih, srednje grubih vlakana, koje je zbog velike jačine i otpornosti na vlagu pogodno za izradu brodskih užadi, cerada, vreća, ribarskih mreža, konjske opreme (*štrange*, ulari) i raznih vrsta konopa. Ako joj se vlakno oplemenjuje vlaknima od lana ili pamuka, od njega se izrađuju i finije tkanine. Od vlakna se proizvode i specijalne kategorije finoga papira. Njezino vlakno promjera 1 mm može izdržati opterećenje od 45 kg, a prekidna dužina vlakna po jednoj biljci iznosi nevjerojatnih 25-30 km (ukupni zbroj dužina pojedinačnih vlakana). Budući da je sjeme bogato u sadržaju ulja, od njega se proizvode lakovi i boje, a rafinirano ulje rabi se za ljudsku prehranu ili u konzervnoj industriji.

Najbolje uspijeva u toploj i umjereno vlažnoj klimi, odnosno u proizvodnim rajonima kukuruza – na prostorima jugoistočne Europe, Francuske, Italije, podunavskih zemalja (Panonske nizine) i Rusije. Između dvaju svjetskih ratova i nakon Drugoga svjetskoga rata, najveće površine (oko 50 000 ha) i preradni kapaciteti (kudjeljare) bile su u Podunavlju u okolici Apatina, Odžaka, Bačke Palanke, Belja i Osijeka, a nešto manja središta bili su Pančevo, Senta, Mali Iđoš, Bajmok, Križevci, Banja Luka, Leskovac i Vranje. Sintetska su vlakna 1970-tih počela potiskivati prirodna vlakna, što je uvjetovalo znatno smanjenje površina pod tom kulturom i gašenje većine postojećih kudjeljara.

Jari je usjev, srednjeg roka sjetve, sije se pretežito u prvoj polovici travnja. Sjetva se obavlja žitnim sijačicama s oko 60-80 kg/ha sjemena (35-45 kg po katastarskom jutru). Tijekom vegetacije zahtijeva optimalnu vlažnost tla i visoku opskrbljenost tla hranljivim tvarima jer u kratkom razdoblju vegetacije (koja ukupno traje oko 120 dana) stvori veliku količinu organske tvari po jedinici površine.

Ima visoko stablo (2-5 m), koje je u gustom sklopu nerazgranano, a na koje otpada oko 65 % mase u odnosu na cijelu biljku. U stablu su smješteni snopići likinih vlakana, koji su impregnirani pektinom, što daje stablu iznimnu elastičnost i čvrstinu. Od ukupne mase stabla na snopiće vlakana otpada do 25 %, a na drvenasti dio (pozder) do 60 %. Specifičnost joj je da je dvodomna (diecična) biljka – postoje »muške biljke« (bjelojke), s cvjetovima u kojima su

samo prašnici, i »ženske biljke« (crnojke), u čijim se cvjetovima nalazi samo tučak.

U tehnološku zriobu pristiže u kolovozu, kada je vlakno najbolje kvalitete. S »muških biljaka« u tom je razdoblju opao najveći dio lisne mase, dok na ženskima tek počinje uvenuće i opadanje listova, a stabljike su još sočne. Dvodomost biljaka otežava žetvu, koja se mora obaviti u kratkom razdoblju radi postizanja najveće kvalitete vlakana.

Žetva (sječa) nekad se obavljala ručno, što je bio jedan od najtežih fizičkih poslova u poljoprivredi s posebno načinjenim kosama (*kosir*, *fagov*). Jedan radnik na dan je mogao posjeći do dvije *motike* zemljišta (oko 1500 m^2). Posječena masa vezivala se u tanke snopove do 20 cm debljine kraćim stablima iz sredine snopa i slagala u kupe radi temeljitoga sušenja i izbjegavanja plijesnivosti ili samozagrijavanja snopova. Proces žetve mehaniziran je 1970-ih godina i obavljao se žetalicama samovezačicama, što je znatno povećalo produktivnost proizvodnje.

Ostvaruje urod od 7-10 t/ha osušene stabljike, a urod vlakna pri prosječnom randmanu od 17 % iznosi 1,2-1,7 t/ha. Isporukom osušene stabljike u preradne centre za poljoprivrednike se završava proizvodni ciklus. U kudjeljarama se manji dio odmah prerađuje, a veći dio slaže se u velike kamare do trenutka prerade.

Primarna prerada stabla – odvajanje vlakna iz stabla – obavlja se biološkom metodom, koja se sastoji u potapanju stabljike u vodu (močenje, kiseljenje) i djelovanju mikroorganizama (bakterija *Bacillus amylobacter*) u tzv. procesu »maceracije«. U vodi stablo nakon nekoliko dana nabubri, organske i mineralne tvari izdvajaju se iz njega. Nakon toga započinje bakterijsko vrenje, tijekom čega se razlaže pektinska tvar, koja je čvrsto vezivala vlakna biljke u likinim snopićima.

Proces vrenja ovisno o toplini vode može trajati 5-15 dana, nakon čega se stabljike isperu u čistoj vodi i prosuše na zraku. Tada se s pomoću posebnih strojeva – lomilica – odvaja drvenasti dio od vlakna, a odvojeno se vlakno razvrstava po dužini i kvaliteti te se preša u bale, koje se isporučuju tekstilnoj i užarskoj industriji.

Kudilja

Šokci su se u bačkom Podunavlju nekoć tradicionalno bavili njezinim uzgojem, u čemu su bili pravi specijalisti, posebice u obavljanju sječe i dorade na vlastitim gospodarstvima, ali su te poslove uslužno radili i u drugim mjestima diljem Bačke jer se na ovom poslu moglo zaraditi znatno više nego u ručnoj žetvi pšenice. Rod uzgojen na vlastitom gospodarstvu prodavali su kudjeljarama, ali su ostavljali i dio uroda za vlastite potrebe. U izdvajanju vlakna koristili su napravu »stupa«, kojom se grubo odvajalo vlakno od pozdera, i napravu »grebeno«, u obliku četke sa željeznim šiljcima, za fino čišćenje vlakna od ostataka pozdera. Žene su vlakna upredale u konop na preuređenim preslicama, od kojeg su preko zime izrađivane vreće, cerade i pokrovci. Prakticiralo se i bijeljenje vlakana, od kojih su se tkale košulje i grublja posteljina.

Od počeka XXI. st. službena statistika u Republici Srbiji više ne evidentira površine pod konopljom jer se praktički više ne uzgaja, osim na minornim površinama radi proizvodnje zrna, koje se koristi u prehrani ukrasnih i egzotičnih ptica.

Skupa s lanom bila je najraširenija biljka za proizvodnju tkanina među Bunjevcima i Šokcima – od ovih dviju biljaka tkana su platna, od kojih su rađeni osnovni dijelovi muške i ženske odjeće. Obje biljke daju vlakna stabljičnog podrijetla, a razlika je u njihovoj finoći: finoća elementarnih vlakana konoplje kreće se od 2 do 6 dtex, dok se finoća lanenih elementarnih vlakana kreće od 1 do 6,2 dtex. Konopljinih vlakna u osnovi ima dvije vrste, grublja crnojka i finija bjelojka. Grublja se koristila za pletenje užadi, raznih pokrivala, *pokrovaca,* za izradu vreća itd., dok se finija rabila za izradu domaćeg platna, od kojeg su šivane muške i ženske košulje, muške gaće i ženske podsuknje. Platno od konoplje koristilo se i u kućanstvu – za posteljinu, tj. *postelju* (punjene *ruskuljom od kuruza* ili slamom), stolnjake (*čaršape*), ručnike (*peškire*)... Potkraj XIX. st. Bunjevke uvelike napuštaju ručnu izradu pređe i tkanine od konoplje i sve se više koriste kupovnim tkaninama. U Šokica se to dogodilo nešto poslije.

Lit.: M. Cepelić, Bunjevke bavite se opet konopljom, *Subotička Danica za 1919. god.*, Subotica, 1918; V. Đ. Đorđević, *Posebno ratarstvo*, Beograd, 1956; *Poljoprivredna enciklopedija*, 1, Zagreb, 1967; P. Drezgić, S. Stanaćev, Lj. Stračević, *Posebno ratarstvo*, 2, Novi Sad, 1975; A. Sekulić, *Bački Hrvati*, Zagreb, 1991; R. Čunko, M. Andrassy, *Vlakna*, Zagreb, 2005.

M. Ostrogonac i K. Suknović

KUGA (*lat.* pestis), akutna infekcijska bolest s iznimno čestim smrtnim ishodom. Primarno je bolest glodavaca – izvor su joj inficirani štakori, a na čovjeka se najčešće prenosi štakorskom buhom. Uzročnik je bakterija *Pasteurella pestis*, nazvana *Bacillus Yersini* prema mikrobiologu Alexanderu Yersinu, koji ju je otkrio 1894. Klinički se javlja kao žljezdana (bubonska), kožna i plućna bolest te kao opće septičko stanje organizma. Iako je rijetka bolest, koja se danas može uspješno liječiti antibioticima, jedna je od najtežih, potencijalno smrtonosnih zaraznih bolesti u svijetu.

Potječe s Dalekoga istoka. Spominje se još u staroegipatskom papirusu (Ebersov papirus iz 1500. pr. Kr.) i gotovo u svim stoljećima prije i poslije Krista sve do danas. Bilo je više pandemija u svijetu, a širila se vodenim (trgovački brodovi) i kopnenim putem (karavane, ratni pohodi). Pandemija 542.-767. proširila se iz srednje Azije na Sredozemlje i uzrokovala smrt 40 milijuna ljudi. Druga velika pandemija također je počela u srednjoj Aziji, brodom je prenesena iz Carigrada na Siciliju 1347. i potom je harala po cijeloj Europi idućа četiri stoljeća. Na vrhuncu je usmrtila četvrtinu stanovništva Europe i postala je poznata kao »crna smrt«. Endemska kuga i danas »drijema« među glodavcima u žarištima diljem svijeta, jer u vreme epizootije (pomora životinja, ovdje štakora) buhe traže novog domaćina među pripadnicima drugim životinjskih vrsta. No danas postoje učinkovite mjere borbe protiv te zaraze (deratizacija, dezinfekcija, dezinsekcija, sulfamidi) te se samo sporadično nalazi u pojedinim dijelovima Azije, Afrike i Amerike.

Unatoč protjerivanju Turaka iz Bačke 1686./87. stanovništvo nije doživjelo očekivani mir jer su život u ratom opustošenoj zemlji ugrožavali česti pljačkaški upadi turskih vojnika preko granice, napadi protuhabsburških vojnika (ustanika kuruca) pod zapovjedništvom Imrea Tökölya (jednom prigodom ubili su tridesetak stanovnika Subotice) te sukobi ustanika (kuruca) Ferenca Rákóczyja II. i carske vojske početkom XVIII. st. Teškom životu pridonijela je i epidemija kuge, što je zabilježio i subotički franjevački ljetopisac: »Godine 1709... pojavila se strašna kuga u cijelom kraljevstvu: ovdašnji naš puk dijelom je raspršen po pustarama, dijelom se zadržao u mjestu, a dijelom otišao u obližnja sela i imanja. Ovim svim... nije nikada pomanjkala duhovna briga sa strane naših patera iz segedinskog samostana.« Državne vlasti donosile su niz mjera u cilju suzbijanja i širenja epidemije: Naredbu o izdavanju zdravstvenih isprava 1710., organizirano je redarstvo za borbu protiv kuge (*Pestopolizei*) 1713. u pograničnim mjestima (neka vrsta higijenske službe), osnovano je Zdravstveno vijeće (*Consilium Sanita-*

tis) 1718., Dvorsko zdravstveno povjerenstvo (*Commission Sanitatis Aulica*), koje je provodilo uređenje sanitarnog kordona protiv kuge (*Pestokordon*) duž cijele granice, te Pravilnik o postupku s inficiranima, sumnjivim i zdravim osobama u karanteni (*Contumaz – und Reiniegungs Ordnung*) 1731.

Pa ipak, s izbijanjem Austrijsko-turskog rata (1737.-39.) pojavila se najprije u južnim županijama. U Sombor je kugu 1737. donio jedan zaraženi grčki trgovac. Prema dnevniku fra Bone Mihalovića, da je kuga potrajala duže, ne bi imao tko mrtve pokapati, a silinu zaraze potvrđuje činjenica da su pored svakog od četiriju somborskih groblja ustanovljena i zarazna groblja, na koja su u zajedničku grobnicu pokapani umrli od kuge i polijevani krečom. Potkraj 1739. zaraženih je bilo još samo izvan gradskoga opkopa, a još nekoliko slučajeva zabilježeno je 1740. U Subotici je za mjesec dana (15. VII. – 15. VIII. 1738.) bilo više od tri stotine žrtava, ne računajući umrle na salašima i pustarama u okolini grada. Na inicijativu subotičkoga magistrata franjevci su s građanima podigli 1738. zavjetnu kapelu sv. Roka u Subotici na mjestu gdje je pokopano 30 žrtava kuruca Imrea Tökölya, a od 1739. za blagdan sv. Roka (16. VIII.) Subotičani tradicionalno ne poste i ne mrse. U Segedinu je 1738. harala napose u Rókusu (Novom gradu), gdje je najviše je umrlih bilo upravo među Dalmatinima, nakon čega je 1739. podignuta zavjetna kapela sv. Roka, na čijem je mjestu 1832. izgrađena istoimena crkva (kraj današnjega autobusnog kolodvora). U Tabanu kraj Budima od kuge je preminuo i fra Nikola Kesić 1739.

Iako su vlasti nastavile donositi nove propise o suzbijanju kuge (*Ordo pestis* iz 1755. i *Sanitätsverordnung* iz 1766.), nova epidemija izbila je u Srijemu 1795.-96., a postojala je i opasnost da se proširi u Bačku. Suzbijanju širenja epidemije pridonio je sanitarni kordon, u sklopu kojega je iz Subotice od 6. X. 1795. do 6. VII. 1796. svakog drugog tjedna 100 muškaraca odlazilo na stražarska mjesta na obalama Dunava. Srijemski liječnik Andreas Buday (1759.-1830.), koji je aktivno sudjelovao u suzbijanju kuge, izvijestio je da je od 4559 oboljelih umrlo 3435, od čega samo u Irigu 2548 osoba. Fra Grgur Peštalić (1755.-1809.) u djelu *Utišenje ožalošćenih u sedam pokornih pisama kralja Davida* (Budim, 1797) opisao je, među ostalim, strahote kuge u Srijemu, koju je i sam proživio kao vukovarski gvardijan, te je iznio upute za čuvanje od kuge.

Nekadašnji zavjetni spomenik sv. Trojstvu u Somboru

Manja epidemija kuge zabilježena je u Srijemu potkraj 1813. i početkom 1814. među talijanskim i francuskim ratnim zarobljenicima: u Rumi su umrla 92, a u Irigu 120 vojnika. Ta se epidemija nije širila prema Bačkoj, kojoj je sada prijetila ona iz Beograda, gdje je u svibnju 1814. evidentirano nekoliko oboljelih i umrlih. Kraljevski povjerenik Jószef Klobusicky poslao je stoga iz Novog Sada u lipnju 1814. dopis subotičkom magistratu, u kojem, među ostalim, kaže da je cijelu zimu 1813./14. proveo u Erdelju uspješno suzbijajući epidemiju kuge koja se širila iz Vlaške, pa moli da zbog opasnosti iz Beograda i magistrat u Subotici poduzme mjere opreza radi sprječavanja pojave kuge u Bačkoj, »... jer mnogi iz Beograda prelaze granicu da nabave hranu...«. Uz dopis je poslao i izvod o sred-

stvima za zaštitu i izvod o karakteristikama te bolesti. »... Neka Vaša Gospodstva izvole primiti oba izvoda i... prevedena na materinji jezik stanovništva... neka budu predana javnosti..., a naročito neka to dobiju oni kojima je službeno povjerena dužnost da danju i noću bdiju nad izvršenjem preventivnih mjera protiv kuge...« Kuga se nije pojavila u Bačkoj, ali se proširila prema Bosni, Hercegovini i Srbiji.

Osim na podizanje kapela u čast sv. Roka, zaštitnika od kuge i kolere, epidemije kuge utjecale su i na to da se u sklopu kulta sv. Trojstva, koji su tijekom katoličke obnove osobito širili isusovci nakon Tridentskoga koncila (1545.-63.), na središnjim trgovima mnogih srednjoeuropskih gradova podižu zavjetni spomenici sv. Trojstvu radi zahvalnosti i zaštite od kuge: u Beču 1693., Budimu 1713., Osijeku 1729.-30, Požegi 1749. itd. Tako je bilo i u južnoj Ugarskoj: u Segedinu ga je dao podići glavni gradski bilježnik i horgoški veleposjednik Miklós Kárász 1743. u današnjem centru grada (u tadašnjemu Palánku), na jugozapadnom uglu današnjega Trga Széchenyi (nije sačuvan, restauriran je 1854., premješten ispred župne crkve sv. Dimitrija 1896., a na današnje mjesto kraj katedrale 1940. – temeljito je restauriran 1995.-99.); na glavnom trgu u Baji spomenik je podignut 1750.; u Somboru 1774. na glavnom trgu ispred Grašalkovićeve palače i u neposrednoj blizini franjevačke crkve (nepopravljivo je oštećen prilikom uklanjanja po nalogu vlasti 1947. i praktično srušen); u Novom Sadu podignut je 1781. ispred katoličke crkve Imena Marijina (današnje tzv. »katedrale«), a uklonile su ga vlasti 1948. – kipovi su odneseni u dvorište crkve sv. Elizabete na Telepu, gdje su ruinirani, kasnije ugrađeni u temelje župnog dvora, a djelovi postamentapreneseni su na groblje na Futoškom putu; u Subotici ga je dao podići Matija Vojnić od Bajše 1815. na tadašnjem glavnom gradskom tržničkom trgu nedaleko od franjevačke crkve (odakle su ga vlasti premjestile 1964. pokraj katedrale, a na izvorno mjesto vraćen je 2016.). No spomenici sv. Trojstvu nisu vezani samo za epidemiju kuge – u Bajmoku ga je podigla njemačka obitelj Wolf ispred crkve sv. Petra i Pavla 1878. (premješten je na današnju lokaciju 1940-ih).

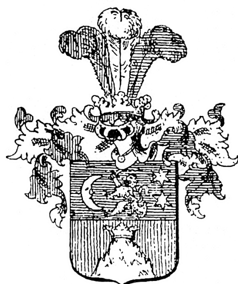
Izvor: Historia venerabilis Domus Szabatkae Ordinis minorum sancti Patris nostri Francisci Reformatae Provinciae Hungariae Sanctissimi Salvatoris.

Lit.: V. Bazala, *Povijesni razvoj medicine u hrvatskim zemljama*, Zagreb, 1943; V. Stajić, *Građa za kulturnu istoriju Novog Sada*, Novi Sad, 1951; *Medicinska enciklopedija*, 6, Zagreb, 1962; A. Baš, M. Dimitrijević, Subotica u očekivanju kuge 1814-te godine, *Zbornik radova : Sekcija SAP Vojvodine naučnog društva za istoriju zdravstvene kulture Jugoslavije,* Subotica, 1969; M. Beljanski, *Letopis Sombora od 1360. do 1800. godine*, Sombor, 1974; A. Sekulić, *Tragom franjevačkog ljetopisa u Subotici*, Split, 1978; E. Libman, *Subotička bolnica od uboškog doma do savremenog stacionara*, Subotica, 1997; B. Duranci, V. Gabrić Počuča, *Javni spomenici opštine Subotica*, Subotica, 2001; S. Bálint, *Ünnepi kalendárium 1. :. A Mária-ünnepek és jelesebb napok hazai és közép-európai hagyományvilágából (december 1. - június 30.)*, Budapest, 2004; *Enciklopedija Novog Sada*, 29, Novi Sad, 2008; F. E. Hoško, Filozofsko učilište u Baji u XVIII. stoljeću (1725.-1783.), *Godišnjak za znanstvena istraživanja Zavoda za kulturu vojvođanskih Hrvata*, 2, Subotica, 2010; D. Salatić, *Krstovi Novog Sada i Petrovaradina*, Novi Sad, 2010., M. Stepanović (prir.) *Somborska hronika fra Bone Mihaljevića 1717-1787.*, Sombor, 2012.

E. Libman i L. Heka

KUJUNDŽIĆ (Kuluncsics, Kulunchich), plemićka porodica. Podrijetlom je iz Srijemske županije. Vlasnici pošte u južnobačkom selu Suseku (*madž.* Szilszeg) bili su Šime 1820., Josip 1825. te Josip i Ivan 1844. Plemstvo su od kralja Ferdinanda V. dobili 30. IV. 1835. bajski glavni bilježnik Josip, njegova supruga Elizabeta Bischoff te djeca Đula, Augustin, Ivan, Josip, Viktor, Marija, Karolina, Vilma, Otilija, Adela i Berta. Uz plemićki naslov dobili su i posjed u Lemešu te pridjevak Nemesmiliticsi. Plemstvo je proglašeno 12. X. 1835. na velikoj skupštini Bačko-bodroške županije. Na županijskom popisu plemstva 1841. zabilježeni su udovica Elizabeta Bischoff i djeca Đula, Augustin i Ivan. Augustin (Baja, 1818. – Sombor, 1899.) bio je glavni županijski arhivar.

Opis grba: Na crveno-plavoj podlozi u gornjem dijelu nalazi se mjesec okrenut prema unutra i dvije šestokrake zlatne zvijezde, između kojih je smješten zlatni lav koji drži mač, a u donjem se dijelu na izdignutoj bijeloj stijeni nalazi kruna sa zlatnim listovima. Kaciga: tri nojeva pera crne, bijele i zelene boje. Plašt je crveno-zlatno-plavo-srebrne boje.

Grb porodice Kujundžić

Lit.: I. Nagy, *Magyarország családai czímerekkel és nemzékrendi táblákkal*, 6, Pest, 1859; G. Csergheö, *Wappenbuch des Adels von Ungarn*, Nürnberg, 1885-1894; Gy. Dudás, Bácskai nemes családok, *A Bács-Bodrog vármegyei történelmi társulat évkönyve*, 2-3/1893, Zombor; I. Bojničić, *Adel von Kroatien und Slavonien*, Nürnberg, 1899; E. Reiszig, Bács-Bodrog vármegye nemes családai, *Bács-Bodrog vármegye*, 2, Budapest, [1909]; B. Kempelen, *Magyar nemes családok*, 6, Budapest, 1913; M. Mandić, Bunjevačko plemstvo, *Subotička Danica ili Bunjevačko-Šokački kalendar (sa slikama) za prostu godinu 1927*, Subotica, b. g.; A. Sekulić, *Bački Hrvati*, Zagreb, 1991; M. Szluha, *Bács-Bodrog vármegye nemes családjai*, Budapest, 2002; M. Evetović, *Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata*, Subotica, 2010.

L. Heka

KUJUNDŽIĆ, Alojzije (Lojzije) – Lozan (Subotica, 2. XI. 1939.), umjetnički graver, samouki slikar. Rođen je u obitelji Antuna, po zanimanju brijača, i kućanice Gize, rođ. Mamužić. U Subotici je završio osnovno i srednje obrazovanje za kovinotokara u Školi za učenike u privredi. Sklonost prema umjetnosti pokazao je već u dječjim danima te je nakon srednje škole završio i dvogodišnju školu crtanja na Radničkom sveučilištu *Veljko Vlahović* u Subotici. Nakon odsluženja vojnoga roka 1961. zaposlio se kao tokar i graver u Zaštitnoj radionici Saveza gluhih *DES* u Subotici, gdje je formirao Odjel za izradu suvenira. Tu je njegov talent došao do punoga izražaja. Majstorski ispit za umjetničkoga gravera položio je u Obrtničkoj komori u Subotici 1965. Nakon višeodišnje prakse u *DES*-u otvorio je 1973. samostalnu umjetničku graversku radionicu za proizvodnju suvenira i turističkih motiva za mnoge gradove u Jugoslaviji, izradu medalja, znački i plaketa za mnoge sportske događaje i poduzeća te kopči i ukrasne opreme (dukata) za potrebe kulturno-umjetničkih društava, u kojoj je radio sve do odlaska u mirovinu 2003. Nakon toga osobito se bavi crtanjem portreta. Sudjelovao je na mnogim likovnim kolonijama te na više skupnih izložaba. Samostalne izložbe imao je u Subotici (1990.), Bačkom Gradištu i Pačiru (1998.), Budimpešti (2000.) te na Paliću (2009.), kojom je obilježio 50 godina umjetničkoga rada. Bio je član organizacijskoga odbora žetelačkih svečanosti Dužijanca 1968.-72. i jedan od osnivača likovne sekcije pri HKUD-u *Bunjevačko kolo* 1970. God. 1998. među osnivačima je *Pučke kasine 1878*.

Lit.: *Lojzija Kujundžić Lozan : 50 godina umjetničkog rada* [katalog], Subotica, 2009; Z. Perušić, Krotitelj fotografija, *Hrvatska riječ*, br. 349, Subotica, 13. XI. 2009.

G. Bačlija

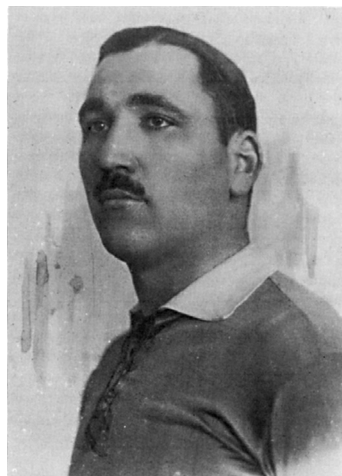
KUJUNDŽIĆ, Andrija →Kulunčić, Andrija

KUJUNDŽIĆ, Andrija – Čiča (Subotica, 28. XI. 1899. – Subotica, 11. X. 1970.), nogometaš, trener, nogometni sudac, sportski i vatrogasni djelatnik. Rođen je u obitelji Ilije i Marije Kujundžić. Rođen je u roditeljskoj kući u Boškovićevoj ulici br. 5, u kraju nekada poznatom kao Rundov (između Gundulićeve ulice, Somborskoga puta, Ulice Mihajla Radnića i Palmotićeve ulice), nedaleko od nogometnoga igrališta *Bačke*. Osnovnu školu i gimnaziju završio je u Subotici. Nogomet je počeo igrati s vršnjacima iz okolnih ulica na nekadašnjoj poljani kraj *Rundovske škule* (danas OŠ *Matko Vuković*) te je jedno vrijeme imao vlastiti dječački klub *IV. kőri* F.K., koji je igrao s dječacima iz drugih subotičkih četvrti. Od

1912. član je juniorske nogometne momčadi Subotičkoga atletskoga kluba *Bačka*. Prvi nastup za rezervnu prvu momčad *Bačke* odigrao je 7. IV. 1914. u Somboru protiv Trgovačke omladine. Dok je bio na vojnoj službi u Segedinu 1917., bio je među skupinom omladinaca koji su se samoorganizirali i počeli povremeno igrati za prvu momčad *Bačke* na prijateljskim nastupima do konca rata. Bio je član skupine od deset bunjevačkih omladinaca koji su na dan osnivanja Bunjevačko-srpskoga narodnoga vijeća u Subotici 10. XI. 1918. pronijeli hrvatsku trobojnicu središtem grada i postavili je na toranj gradske kuće. Igrao je na poziciji centarhalfa do 1920., a poslije braniča i povremeno u navali. Igrajući desnoga braniča, bio član jedne od najboljih užih obrana u Kraljevini SHS, skupa s vratarom Bélom Virágom i lijevim braničom Kolomanom Gubićem. S *Bačkom* je kao igrač osvojio prvenstva Subotičkoga nogometnoga podsaveza (SNP) 1920./21., 1921./22., 1922./23., 1924./25. i 1925./26., a u državnom prvenstvu (organiziranom kao završnica kupa prvakâ podsavezâ) 1925. osvojio je 3. mjesto. U vrijeme kada su igrači iz provincije iznimno rijetko uzimani za državnu reprezentaciju odigrao je dvije utakmice za Kraljevinu SHS: protiv Čehoslovačke 28. X. 1921. u Pragu (1:6) i u Beogradu protiv Rumunjske 8. VI. 1922. (1:2). Još tri puta bio je rezervni igrač državne reprezentacije, među inim i na Olimpijskim igrama u Parizu 1924. Za reprezentaciju SNP-a odigrao je 15 utakmica.

Bavio se i lakom atletikom. Prvi nastup imao je 28. VI. 1914. godine u utrci na 400 m. Na atletskom mitingu klubova iz Subotice, Sombora, Kanjiže i Bačke Topole u Subotici 1924. osvojio je prvo mjesto u utrci na 100 m (11,7 s) i u bacanju diska, a bacao je i kuglu te je s drugim nogometašima bio je član štafete 4 x 100 m. U upravi *Bačke* bio je dugogodišnji referent lakoatletske sekcije i pridonio je njezinu formiranju i djelovanju.

Još je tijekom igračke karijere postao nogometni sudac te je sudio domaće i međunarodne utakmice sve do 1935. U Državnoj ligi Kraljevine Jugoslavije sudio je ukupno četiri utakmice u sezonama 1929./30., 1931./32. i 1932./33. Nakon prestanka aktivne igračke karijere 1926., postao je izbornikom (podsaveznim kapetanom) SNP-a i obnašao tu dužnost pet mjeseci. Kao trener na klupi *Bačke* naslijedio je Fabijana Horvackog – Fabuša 1927. god. S *Bačkom* je kao trener osvojio prvenstva SNP-a 1929./30., 1931./32., 1936./37. i 1937./38. Kao igrač i trener sudjelovao je u osvajanju svih devet naslova prvaka SNP-a JAD *Bačke* između dvaju svjetskih ratova. Odgojio je tri generacije igrača *Bačke*: Stjepana Kopunovića, Nestu Kopunovića – Netoja, Stjepana Šarčevića – Dečka, Ljudevita Pančića, Antu Hampelića, Benu Cvijanova itd. Na mjestu trenera *Bačke* u ljeto 1939. zamijenio ga je Austrijanac Hans Schreiner. Nakon osnutka Bačkoga nogometnoga podsaveza HNS-a 10. IX. 1939. imenovan je izbornikom Podsaveza. Dva tjedna poslije izabran je u prvi Upravni odbor Sekcije Zbora Nogometnih sudaca HNS-a u Subotici. Za vrijeme Drugoga svjetskoga rata živio je u Zagrebu. Nakon rata vraća se u Suboticu i prvi je predsjednik Hrvatskoga fiskulturnoga društva *Građanski* (u koje je preimenovana *Bačka*) od 26. V. 1945., koju dužnost je obnašao do 1946. Dobitnik je Zlatne plakete Nogometnoga saveza Jugoslavije 1969. god.

Andrija Kujundžić – Čiča

Bio je dugogodišnji zapovjednik profesionalne vatrogasne čete Grada Subotice.

U suautorstvu je objavio priručnik vatrogasne službe (1933.). Nekoliko je puta biran za predsjednika Vatrogasnog saveza Vojvodine, a u mirovini je više godina bio predsjednik Dobrovoljnoga vatrogasnoga društva u Subotici.

Pokopan je na Bajskom groblju u Subotici.

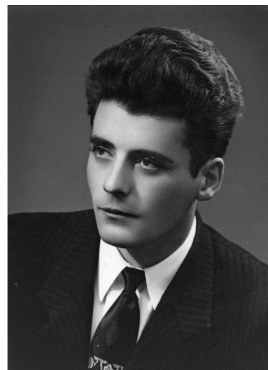
Njegov je sin bio Josip Kujundžić – Ducika (1934. – 2000.), sportski djelatnik (dugogodišnji tajnik u KK i ŽKK *Spartak*), a tijekom 1990-ih angažiran u HKC-u *Bunjevačko kolo* iz Subotice, gdje je, među ostalim, bio tajnik i član upravnog odbora.

Djelo: A. Kujundžić (suautor s D. Začko), *Vatrogaski priručnik*, Subotica, [1933].

Lit.: P. Pekić, *Povijest Hrvata u Vojvodini*, Zagreb, 1930; Galerija zaboravljenih : Andrija Kujundžić – Čiča, *Subotički športski list*, 152, 153, 154, Subotica, 25. X., 3. i 16. XI. 1938; Skupština Zbora Nogometnih sudaca HNS-a, *Subotički športski list*, 179, Subotica, 26. IX. 1939; P. Dulić (ur.), *Bačka 1901 - 1971*, Subotica 1971; *Zvonik*, 3/2000, Subotica; *Glasnik Pučke kasine 1878*, 12/2008, Subotica; *Bačkista : Službeni list FK Bačka 1901 Subotica*, 2, Subotica, 2010; M. Evetović, *Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata*, Subotica, 2010; *Hrvatski biografski leksikon*, 8, Zagreb, 2013; N. Jakovljević, *Fudbalska takmičenja Južnih Slovena : 1873-1941*, Subotica, 2018.

D. Skenderović i E. Hemar

KUJUNDŽIĆ, Andrija (Subotica, 1. X. 1932. – Hajdukovo, 9. X. 1995.), sudac, sportski djelatnik. Rođen je u građanskoj obitelji Vojislava (Bele), koji je završio Trgovačku akademiju u Subotici, i ruske emigrantice Alle, rođ. Semionov, koja je gimnaziju završila u Kikindi. Majka mu je bila kći pukovnika ruske carske vojske Vasilija Semionova. Odrastao je u obiteljskoj kući na Somborskom putu preko puta gradske Kalvarije. Osnovnu školu završio je u Subotici, kao i Mješovitu gimanziju 1951. Za vrijeme gimnazije, na poticaj brata Borisa, igrao je nogomet za omladinsku momčad SD *Građevinar*, koja je sezone 1950./51. bila prvak Subotičkoga nogometnoga centra. God. 1951. upisao je Pravni fakultet u Beogradu, na kojem je diplomirao u lipanjskom roku 1955. Poslije odsluženja vojnog roka najprije je kratko radio kao pravnik u subotičkoj tvornici *Mladost*. Pravosudnu karijeru započeo je kao sudački pripravnik u Općinskom sudu u Bačkoj Topoli, gdje je poslije izabran za tada najmlađeg suca u Vojvodini. Poslije tri godine prelazi u Općinski sud u Subotici. Za suca Okružnog

Andrija Kujundžić

suda u Subotici izabran je nakon tri godine, gdje je radio sljedeća dva desetljeća. Bio je predsjednik Okružnog suda u Subotici deset godina. S te funkcije izabran je za suca Vrhovnoga suda Vojvodine u Novom Sadu, gdje je radio do ukidanja ovog suda 1991. Sve to vrijeme živio je u Subotici, tako da je u Novi Sad samo putovao. Bavio se kaznenim pravom.

Bio je predsjednik FK *Bačka* iz Subotice 1976.-84. te član Predsjedništva Nogometnoga saveza Vojvodine i Nogometnoga saveza Jugoslavije. Bio je pasionirani sportski ribič na Ludaškom jezeru.

Lit.: In memoriam Andrija Kujundžić, *Subotičke novine*, 13. X. 1995, Subotica; In memoriam Andrija Kujundić (1932 – 1995), *Sportske Subotičke novine*, 17. X. 1995, Subotica; Ž, Inić (ur.), *Lučonoše jugoslovenskog fudbala FK Bačka Subotica 1901 – 2001*, Subotica, 2001.

S. Ćirović

KUJUNDŽIĆ, Anđelina (Marija Anđelina, Anđelija, Jelena) (Pavlovac, 1. VIII. 1912. – Subotica, 8. VIII. 2010.), redovnička poglavarica. Kći je Ilije i Marije, rođ. Tikvicki. Krštena je u subotičkoj crkvi sv. Terezije Avilske pod imenom Jelena. Kada je izdvajanjem Družbe bačkih siromašnih

sestara učiteljica od Naše gospe iz Kalačke družbe školskih siromašnih sestara Naše Gospe 1930. formiran hrvatski ogranak Družbe s matičnom kućom u Subotici na tadašnjem Zrinjskom trgu (samostan je 1946. oduzet i pretvoren u OŠ *Jovan Jovanović Zmaj*), Jelena mu je pristupila 1932. Nakon dogimnazijskoga školovanja i početne redovničke formacije kod Družbe, u novicijat je stupila 1935. Prve redovničke zavjete položila je 1936., a doživotne 1942. Kao prvo redovničko ime uzela je Anđelija, a poslije, već kao časna sestra, stalno i doživotno redovničko ime Marija Anđelina, ali u ophođenju je bila Anđelina. Kao redovnica završila je realnu gimnaziju u Novom Sadu 1939. Zbog potreba škole Družbe u Subotici studij matematike upisala je u Zagrebu, gdje je bila prefekta redovničkih kandidatica i magistra novakinja.

Kada se 1941. cijela Bačka ponovno našla u okviru Madžarske, a matica sa sjedištem u Kalači preuzela upravu Družbe i u nekadašnjem jugoslavenskom dijelu Bačke, časne sestre hrvatskoga jezika napustile su Suboticu i nastanile se u Zagrebu, u Primorskoj ul. br. 20., gdje je Anđelina već živjela. Ta je kuća tada postala Matica, Zagreb je postao sjedište hrvatskog ogranka Družbe, a iz naziva ogranka ispušten je pridjev *bački*. Zajedno s časnom majkom Marijom Rozom Anuncijatom Kopunović radila je na preseljenju Družbe iz Bačke u Hrvatsku i na njezinu preustroju te je 1942. izabrana za prvu savjetnicu i zamjenicu časne majke. Diplomirala je na Visokoj pedagoškoj školi u Zagrebu 1944. Bila je poglavarica matične kuće 1942.-46., vrhovna poglavarica hrvatske grane Družbe sestara naše gospe 1946.-58., zamjenica vrhovne poglavarice od 1958.-64., a kućna poglavarica u novoosnovanom samostanu u zagrebačkoj četvrti Remete 1964.-67.

Nakon toga djeluje u samostanu u Subotici, u Harambašićevoj ul. br. 7, kada je ujedno bila i vrhovna savjetnica, ali je povremeno živjela i u samostanima u Garešnici i Remetama. U novootvorenom sjemeništu i klasičnoj gimnaziji *Paulinum* u Subotici 1965. predavala je matematiku. U Subotičkoj je biskupiji radila u tajništvu kod biskupa Matije Zvekanovića. Od 1988. djelovala je u Subotici u samostanu Anuncijata, pokraj crkve Isusova Uskrsnuća. Nekoliko godina do 1996. živjela je u obiteljskoj kući u Subotici (Gajeva 26) njegujući bolesnu sestru Tonu do smrti.

Pridonijela je snaženju Družbe nakon Drugoga svjetskoga rata organizirajući odlazak sestara u Belgiju 1952., kako bi odande pomogle i osiromašenoj Družbi u Jugoslaviji. Ondje su, osim u premonstratskoj opatiji u Bois-Seigneur-Isaacu (selo je danas dio grada Braine-l'Alleud) i poslije u svećeničkom Collègeu u Liègeu, djelovale i u Hrvatskoj katoličkoj misiji u Liègeu. Naučila je, među ostalim, francuski jezik, s kojega je prevodila vjersku literaturu (poput druge katoličke literature u to vrijeme u Jugoslaviji, tiskana je ciklostilom). Pod njezinim je imenom Ivan Kujundžić objavio prijevod knjige *Papa Ivan XXIII. : Život i ličnost Andréa Lazzarinija* (1963.), priredila je knjigu o životu i djelu sv. Petra Fouriera, osnivača Družbe sestara naše Gospe *Tragom četiri stoljeća* (1965.), napisala je povijest Družbe sestara Naše Gospe (1980.), u Zagrebu je pokrenula glasilo *Zvona iz daljine* (1953.-64.) te je

Anđelina Kujundžić

objavljivala vjerske priloge u periodici *Vjesnik Franjevačke provincije Presvetog Otkupitelja* (Split, 1965.-66.), *Effatha* (Zagreb, 1969.-70., 1972.-73.), *Dobri otac Antić* (Zagreb, 1972.-73., 1975., 1977.-81., 1983., 1987., 1989., 1991.-93., 1996., 1998.-2000., 2003., 2008.-09.), *Zov* (Zagreb, 1975.-93.,

1998.), *Glasilo Družbe sestara Naše Gospe* (1993.-2006., 2008.-09.), uključujući i hrvatsku katoličku periodiku u Subotici – *Subotička Danica* (1971.-72., 1984.-85., 1990., 1992.-94.), *Bačko klasje* (1980., 1982.-84., 1988., 1990.-93.) i *Zvonik* (1994.-98., 2000., 2003.). Dugo, čak i u dubljoj starosti, radila je i surađivala na pripremi životopisa, rada i zasluga sluge božjega fra Ante Antića (1893.-1965.), s kojim je za njegova života surađivala, a koji se osobito brinuo za hrvatski ogranak Družbe.

Sestra Đula (s. Anđelka) bila je također članica Družbe sestara Naše Gospe, sestra Janja (s. Methildis) bila je članica Družbe sestara Naše Gospe od milosrđa u Sloveniji (magdalenke), a sestra Antonija križarica.

Potpisivala se S. M. A., M. A. i SMA. Ostavština joj se čuva u matičnoj kući u Zagrebu.

Djela: *Tragom četiri stoljeća*, Zagreb, 1965 (prošireno izdanje: *Tragom četiri stoljeća : sv. Petar Fourier i Kongregacija redovnica Naše Gospe*, prir. M. A. Strukar, Zagreb, 2014); *Povijest Družbe sestara Naše Gospe*, Zagreb, 1980.

Izvor: pokopni govor č. s. Martine Martinjak, voditeljice družbe. Arhiv družbe sestara Naše Gospe u Zagrebu.

Lit.: Dijamantni jubilej S. M. Anđeline Kujundžić, *Zvonik*, 9/1996, Subotica; G. Kujundžić, S. M. Anđelina (Jelena) Kujundžić, *Zvonik*, 9/2010, Subotica; *Glas Koncila* 36/2010, Zagreb; *Glasilo Družbe sestara Naše Gospe*, 3/2010, Zagreb; G. Kujundžić, Časna sestra Marija Anđelina Kujundžić (1. kolovoza 1912. – 8. kolovoza 2010.), *Subotička Danica : Kalendar za 2011. godinu*, Subotica, 2010; I. Armanda, Časna majka Marija Roza Anuncijata Kopunović (1887.-1956.) u crkvenim i društvenim političkim previranjima svoga doba, *Godišnjak za znanstvena istraživanja Zavoda za kulturu vojvođanskih Hrvata*, 4, Subotica, 2012; *Hrvatski biografski leksikon*, 8, Zagreb, 2013; I. Armanda, Belgijske godine s. Fides Vidaković, *Godišnjak za znanstvena istraživanja Zavoda za kulturu vojvođanskih Hrvata*, 5, Subotica, 2013.

G. Kujundžić

KUJUNDŽIĆ, Anka (Sombor, 8. IX. 1961.), pravnica, diplomatkinja. Kći je Pere Crnkovića i Marije, rođ. Stipić. Osnovnu i srednju školu polazila je u Osijeku, a maturirala je u Zagrebu u Centru za kulturu i umjetnost. Diplomirala je na Pravnom fakultetu u Zagrebu 1986., nakon čega je do 1988. radila kao vježbenica u Višem javnom tužiteljstvu u Subotici, te kao pravnica u tvornici *Sever* 1989.-92. U Ministarstvu vanjskih poslova Republike Hrvatske zaposlena je od 1993. te je 1993.-97. radila u Veleposlanstvu Republike Hrvatske u Budimpešti u diplomatskom zvanju II. tajnika. Aktivno je pomagala rad Hrvatske katoličke zajednice u Budimpešti. Kao jedna od najuspješnijih polaznica završila je jednogodišnji stručni diplomatski studij 1999. na Diplomatskoj akademiji Ministarstva vanjskih poslova Republike Hrvatske. U Generalnom konzulatu Republike Hrvatske u Pečuhu radila je u diplomatskom zvanju konzula I. razreda 1999.-2001. Kao prva bunjevačka Hrvatica u hrvatskoj diplomaciji aktivno je pomagala Hrvatima iz Madžarske i Vojvodine, osobito dok nisu otvorena diplomatsko-konzularna predstavništva u Beogradu i Subotici. U Upravi za europsko pravo, međunarodno pravo i konzularne poslove Ministarstva vanjskih i europskih poslova Republike Hrvatske radi u diplomatskom zvanju te je 2018. unaprijeđena u zvanje opunomoćeni ministar.

S. Bačić

KUJUNDŽIĆ, Antonija Tonka (Tona) (Pavlovac, 2. X. 1914 . – Subotica, 3. IV. 1996.), križarica, kulturna djelatnica, pjesnikinja. Kći je Ilije i Marije, rođ. Tikvicki. Sestra je redovnicâ Anđeline i Janje – Mehtildis. Otac joj poginuo na bojišnici u Galiciji 1914. prije njezina rođenja. S majkom i sestrama djetinjstvo je provela u Tavankutu, gdje je počela polaziti osnovnu školu, a radi lakšega školovanja obitelj je 1924. preselila u Suboticu. Tu je počela polaziti građansku školu na Zrinjskom trgu kod časnih sestara Družbe sestara Naše Gospe (danas OŠ *Jovan Jovanović Zmaj*), međutim već poslije prvoga razreda morala je prekinuti školovanje. Završava krojački zanat umjetničke vezilje kod vrsne subotičke švelje i vezilje Kriste Šokčić, majke svećenika i profesora povijesti Albe Šokčića, što je poslije utjecalo na njezin interes za zavičajnu etnografiju. S petnaest godina

učlanila se u Marijinu kongregaciju, a sa 17 godina upoznala se s orlovstvom, katoličkom tjelovežbenom organizacijom za odgoj mladeži. Nakon što su orlovske organizacije zabranjene poslije uvođenja Šestosiječanjske diktature kralja Aleksandra Karađorđevića 1929., posvećuje se križarskomu pokretu, organizaciji hrvatske katoličke mladeži sa središtem u Zagrebu, nastaloj po uzoru na francuske euharistijske križare, koja se u Hrvata formirala po idejama dr. Ivana Merza. Veliki utjecaj na nju imao je I. euharistijski kongres u Bačkoj apostolskoj administraturi, održan u Subotici 1931., u čiju se pripremu uključila s drugim

Antonija Tonka Kujundžić

križaricama i katoličkim intelektualkama, te je postala članicom subotičkoga Križarskoga sestrinstva *Bunjevka*. Kao devetnaestogodišnjakinja nosila je kamen temeljac za crkvu Isusova uskrsnuća, koju je biskup Budanović tada posvetio. Žarkim zauzimanjem i radom širenja apostolata Križarskoga pokreta izbija u sam vrh organizacije te je 1935. imenovana za četvrtu (i posljednju) predsjednicu Križarskoga sestrinstva *Bunjevka*. Tu je dužnost obnašala do kraja Drugoga svjetskoga rata. U to je vrijeme bila vrlo aktivna i u središtu svih hrvatskih kulturnih zbivanja u Subotici. Sudjelovala je u pripremama i u realizaciji mnogih kulturnih i javnih priredaba, tečajeva i drugih aktivnosti, provodeći u život križarsko geslo *Žrtva – euharistija – apostolat*. Pod njezinim vodstvom u drugoj polovini 1930-ih križarsko se sestrinstvo širi među mladim Bunjevkama. Mnoge mlade djevojke prošle su njezine tečajeve formacija diljem Bačke. Organizirala je i surađivala s križaricama u križarskim domovima u Đurđinu, Tavankutu, Maloj Bosni i drugdje. Bila je voditeljica i organizatorica seminara i književnih susreta, surađivala je s Katoličkim divojačkim društvom te u pripremi i organizacije velebne proslave 250. obljetnice dolaska Bunjevaca u Bačku 1936. Uskoro je međutim oboljela od teškog artritisa, koji ju je pratio do kraja života. Kako za vrijeme madžarske vlasti 1941.-44. križarice nisu smjele raditi javno, već po kućama i u crkvenim prostorima bez javnosti, središte okupljanja subotičkih križarica bila je njezina kuća u Gajevoj ul. br. 26. Nakon uspostave komunističke vlasti rješenjem Odsjeka unutarnjih poslova Subotica 15834 od 12. VI. 1947. zaplijenjena je cjelokupna arhiva i imovina križarica, koja se nalazila u kućama Tone Kujundžić, Marka Kuntića i Lajče Budanovića, nakon čega se arhivi gubi trag. Osuđena je u montiranom procesu 1949. zbog navodno »neizmirene žitne obaveze«, a zapravo radi sprječavanja križarskoga rada. Kaznu je služila sa starom majkom (rođ. 1882.) u zatvoru u Požarevcu na najtežim radovima, među ostalim i praveći u blatu valjke (*čerpiće*), uz stalna politička uvjeravanja.

Unatoč tomu križarski duh i ideale zadržala je do konca života: pisala je pjesme, surađivala je u *Bačkom klasju* i *Subotičkoj Danici*, bila je aktivna suradnica biskupa i župnika, u organizaciji tadašnjih dužijanci u crkvi, u pripremama za početak rada Sjemeništa *Paulinum* u Subotici, u organizaciji književnih večeri, raznih proslava, izložaba i sl. Aktivno je sudjelovala u organizaciji proslave 300. obljetnice dolaska Hrvata Bunjevaca u Bačku. Svojoj župi i crkvi Isusova Uskrsnuća ostala je vjerna cijeli život, pa joj je i oporučno darovala konfisciranu zemlju, koja joj je 1990-ih vraćena. Jedna je od osnivačica i počasnih članica Katoličkoga instituta za kulturu, povijesti i duhovnost (sada: Katoličkoga društva) *Ivan Antunović* 1989.

Preminula je na Veliku srijedu, a pokopana je uz veličanstveni ispraćaj crkvenih i narodnih uglednika na Veliki petak na Bajskom groblju u Subotici. Na grobnici joj je ispisano geslo Ž. E. A. (žrtva – euharistija – apostalat).

Njezin životni put opisao je Lazar Ivan Krmpotić u knjizi *Život i djelo Tone Kujundžić, uzorite križarice iz Bačke*, u kojoj je objavljeno i 30-ak njezinih najboljih pjesama zavičajne i vjerske tematike. Četrdesetak pjesama objavila je u *Bačkom klasju*, *Subotičkoj Danici* i *Klasju naših ravni*, a neke su ostale u rukopisu. Uz nekrolog Ive Prćića ml. u *Klasju naših ravni* ponovno je objavljeno dvadesetak pjesama tiskanih u *Bačkom klasju* i *Subotičkoj Danici*.

Katolički institut *Ivan Antunović* iz Subotice i njegov književni klub *Miroljub* priredili su svečanu akademiju u povodu njezina 80. rođendana 24. IV. 1994. u crkvi Isusova Uskrsnuća u Subotici; u povodu 90 godina od njezina rođenja, Matica hrvatska Subotica priredila je književnu večer u Gradskoj knjižnici 22. I. 2004.; a na stotu obljetnicu njezina rođenja 5. X. 2014. održan joj je Spomendan u Pastoralnom centru *Augustinianum* u Subotici.

Lit.: *Zvonik*, 5/1996, 10/2014, Subotica; *Žig*, br. 46, Subotica, 20. IV. 1996; I. Prćić ml., Tihi život u sjeni katedrale, *Zbornik »Ivan Antunović«,* 4-5, Subotica, 1994; B. Gabrić, In memoriam : Tona Kujundžić (2. X. 1914. – 3. IV. 1996.), *Klasje naših ravni*, 1/1996, Subotica; B. Gabrić, Naši pokojnici, *Subotička Danica (nova) : Kalendar za 1997. godinu*, Subotica, 1996; L. I. Krmpotić, Naši uzori : Antonija Tona Kujundžić, *Križ : glasilo Križarske organizacije*, 2/2002, Zagreb; L. I. Krmpotić, *Život i djelo Tone Kujundžić Uzorite križarice iz Bačke*, Zagreb, 2003; *Hrvatska riječ*, br. 52, Subotica, 30. I. 2004; G. Kujundžić, 100 godina rođenja Antonije – Tone Kujundžić, *Glasnik Pučke kasine 1878*, 123-124, Subotica, 2014; G. Kujundžić, 100. obljetnica rođenja teta Tonke, *Subotička Danica : Kalendar za 2014. godinu*, Subotica, 2013.

G. Kujundžić

KUJUNDŽIĆ, Đuro (Subotica, 28. III. 1761. – Aljmaš /*madž.* Bácsalmás/, 30. V. 1806.), svećenik, doktor teologije. Sin je Adama i Katarine Kujundžić. Bogoslovni studij započeo je 1780. Nakon završenog studija bio je kapelan u subotičkoj župi sv. Terezije 1784.-85., poslije čega odlazi iz Kalačko-bačke nadbiskupije. Postao je najprije prefekt studija u egerskoj bogosloviji 1786., a 1787. u peštanskoj bogosloviji. U Kalačko-bačku nadbiskupiju vratio se 1789. te je djelovao kao župnik u Aljmašu 1789.-1806. U Pešti je doktorirao teologiju 1792. Dužnost dekanatskoga bilježnika obnašao je od 1796. do smrti.

Lit.: A. Lakatos (ur.), *A Kalocsa-Bácsi Főegyházmegye történetei sematizmusa 1777-1923*, Kalocsa, 2002; I. Katona, *A kalocsai érseki egyház története*, 2, Kalocsa, 2003.

S. Beretić

KUJUNDŽIĆ, Efrem (Stipan, Stjepan) (Verušić, 17. I. 1915. – Beč, 10. II. 1996.), franjevac. Sin je Pavla i Marte, rođ. Poljaković. Na krštenju u subotičkoj župi sv. Terezije dobio je ime Stjepan. Osnovnu školu polazio je na Verušiću, šest razreda gimnazije u Franjevačkoj klasičnoj gimnaziji u Varaždinu te dva razreda u Državnoj drugoj klasičnoj gimnaziji u Zagrebu, u kojoj je 1937. položio viši tečajni ispit. U novicijat Hrvatske franjevačke provincije sv. Ćirila i Metoda stupio je na Trsatu 1932. dobivši redovničko ime Efrem. Jednostavne redovničke zavjete položio je 1933. na Trsatu, a svečane redovničke zavjete 1937.

Efrem Kujundžić

u Varaždinu. Bogoslovni fakultet pohađao je u Zagrebu, Mostaru i Münchenu. Za svećenika je zaređen na Trsatu 1938. Mudroslovni fakultet u Zagrebu upisuje 1939., a diplomirao je 10. III. 1944. U Franjevačkoj

klasičnoj gimnaziji u Varaždinu predavao je fiziku i matematiku od 1944., a nakon njezina ukidanja premješten je za predstojnika franjevačkoga samostana u Zemunu (1947.-48). U samostan u Varaždin vraća se 1949., prvo kao vikar samostana, zatim kao gvardijan 1951.-53. a istodobno je i definitor Provincije. U franjevačkom samostanu u Zagrebu boravi 1954.-70., isprva kao gvardijan i profesor u novoosnovanoj Franjevačkoj gimnaziji u Zagrebu do 1959., zatim kao definitor Provincije i profesor u gimnaziji (1960.-62.), pa ponovno kao gvardijan samostana i profesor u gimnaziji (1963.-65.) te kao vikar samostana, prokurator ekonom Provincije i profesor u gimnaziji (1966.-70.). U međuvremenu je bio generalni vizitator Franjevačke provincije Presvetoga Otkupitelja u Dalmaciji (1961.) te Franjevačke provincije Bosne Srebrne (1963.).

Dekretom Biskupske konferencije Jugoslavije (BKJ) iz 1971. imenovan je misionarom u Austriji i postaje delegat za sve hrvatske misionare u hrvatskim katoličkim misijama u Austriji. Tada, kao naddušobrižnik, preuzima brigu sustavnog i organiziranog rada u svim hrvatskim katoličkim misijama u Austriji. Članom Vijeća BKJ za hrvatsku migraciju imenovan je 1972. Bio je voditelj Hrvatske katoličke misije u Beču 1971.-84. Bečki nadbiskup kardinal Franz König imenovao ga je članom Duhovnoga vijeća Bečke nadbiskupije (Erzbischöflichen geislichen Rat) 1980. Osim što je vršio službu naddušobrižnika za sve hrvatske katoličke misije u Austriji, istodobno je bio i ravnatelj crkve Am Hof u Beču. Zlatnu misu proslavio je u subotičkoj franjevačkoj crkvi sv. Mihovila 1993. Dekretom Ravnateljstva dušobrižništva za Hrvate u inozemstvu Hrvatske biskupske konferencije (HBK) iz 1993. razriješen je dužnosti hrvatskoga dušobrižnika u Austriji, dužnosti hrvatskoga naddušobrižnika te člana Vijeća za migraciju HBK. Nakon toga do smrti ostaje kao iskusni i neumorni umirovljenik na pomoći Hrvatskoj katoličkoj misiji u Beču i u crkvi te misiji Am Hof. Za više od dvadeset godina koliko je bio delegat za hrvatske dušobrižnike osnivale su nove misije, dolazili novi misionari, socijalni radnici i časne sestre i svestrano se razvio pastoralni i socijalni rad među hrvatskim radnicima u Austriji, a on je sve to koordinirao i vodio te istodobno bio aktivni pastoralni radnik u Hrvatskoj katoličkoj misiji u Beču, pri čemu je uspješno surađivao s crkvenim vlastima u Austriji na biskupskoj i nacionalnoj razini. Bio je voljen svećenik i cijenjen propovjednik kod naroda, dinamičan i blizak ljudima, te da su ga vjernici doživljavali kao osobnog prijatelja njihovih obitelji. Tijekom 1990-ih godina potrebitim Hrvatima u Vojvodini pomagao je preko Dobrotvorne zajednice *Amor vincit* iz Subotice.

Pokopan je u Zagrebu u franjevačkoj grobnici na Mirogoju.

Izvor: Arhiv Hrvatske franjevačke provincije sv. Ćirila i Metoda, Zagreb.

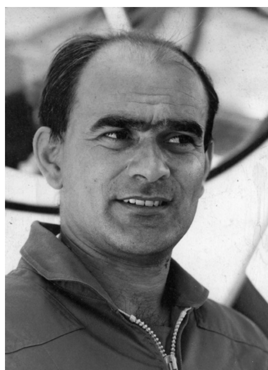
Lit.: *Bačko klasje*, br. 49, Subotica, 1988; *Žig*, br. 43, Subotica, 1996; *Glas ravnice*, br. 62, Subotica, 1996; *Subotička Danica (nova) : Kalendar za 1997. godinu*, Subotica, 1996; *Naša riječ. List katoličkih misija u Austriji*, br. 19, Beč, 2007.

A. Skenderović

KUJUNDŽIĆ, Geza (Subotica, 8. IV. 1958. – Bikovo, 22. IX. 1993.), sportski pilot i jedriličar, strojarski inženjer. Sin je Vece i Lozike, rođ. Dulić. U rodnom mjestu završio je osnovnu i srednju tehničku školu strojarskoga smjera te Višu tehničku školu. Radio je u tvornici *Zorka* u Subotici, a honorarno je predavao praktičnu nastavu u predmetu Opće tehničko obrazovanje u subotičkim srednjim školama – kemijskoj *Lazar Nešić* te Tehničkoj. Završio je 1981. Školu rezervnih oficira avijacije u 33. klasi na aerodromu Dubrave, u Gornjim Dubravama kraj Tuzle (BiH), stekavši zvanje vojnoga pilota lake avijacije, tj. pilota na klipnim avionima.

Ljubav prema avionima i letenju pokazao je još u mladosti te kao srednjoškolac odlazi na aerodrom Bikovo i postaje član Aerokluba *Ivan Sarić* u Subotici. U početku je vježbao na jedrilici, tj. počeo je kao jedriličar, a poslije postaje pilot. Prvi infor-

mativni let obavio je 1979. na avionu UTVA – 75, a 1984. stekao je zvanje nastavnika motornoga letenja. Ispit za profesionalnog pilota položio je 1991. Bio je sudac na XI. otvorenom prvenstvu Zrakoplovnog saveza Jugoslavije u zrakoplovnom jedriličarstvu za seniore 1987. Obnašao je funkciju tajnika AK *Ivan Sarić*.

Geza Kujundžić

U sportskoj karijeri postigao je važne rezultate: na 10. prvenstvu Zrakoplovnoga saveza Vojvodine (VSV) 1983. u klasi motornih pilota 1. mjesto u motornom letenju; na 22. Republičkom prvenstvu motornih pilota 1985. osvojio je 3. mjesto u disciplinama vremenska točnost i izviđanje i proglašen je najboljim pilotom VSV; god. 1986. osvojio je 1. mjesto na Prvenstvu nauke i tehnike 1946.-1986.; na državnom prvenstvu motornih pilota 1988. osvojio je 1. mjesto u disciplini vremenska točnost, a 3. mjesto u izviđanju; na 34. Jugoslavenskom aeroreliju u Paraćinu 1992. osvojio je 1. mjesto u disciplini B točnost, a 3. mjestu u generalnom plasmanu i u izviđanju; na 27. prvenstvu pilota Srbije u Paraćinu 1992. osvojio je četiri 1. mjesta (u disciplinama vremenska točnost, izviđanje, ekipno i generalni plasman); na 28. aeroreliju Srbije 1993. u disciplini izviđanje osvojio je 3. mjesto. Sudionik je mnogih memorijala Ivan Sarić u organizaciji AK Ivan Sarić, koji se održavao na bikovačkome aerodromu, na kojima je postizao sljedeće rezultate: na VI. memorijalu 1984. zlatna medalja i pokal memorijala; na VII. memorijalu 1986. u generalnom plasmanu 1. mjesto, a u izviđačkim zadacima 3. mjesto; na IX. memorijalu 1988. u vremenskoj točnosti 1. mjesto, a u izviđačkim zadacima 3. mjesto; na X. memorijalu 1989. u generalnom plasmanu 2. mjesto, a u izviđačkim zadacima i vremenskoj točnosti 3. mjesto; na XII. memorijalu 1992. u sve tri discipline (vremenska točnost, izviđački zadaci i generalni plasman) osvojio je 1. mjesto; na XIII. memorijalu 1993. u disciplini izviđanje 2. mjesto, a u generalnom plasmanu 3. mjesto. Sportašem godine AK *Ivan Sarić* proglašen je 1983. i 1988. U izboru *Subotičkih novina* za Sportaša Subotice 1988. osvojio je 7. mjesto u seniorskoj konkurenciji. Tragično je preminuo kraj bikovačkoga aerodroma u padu aviona tijekom obuke. Iza sebe je imao 825 sati leta. Pokopan je na Bajskom groblju u Subotici.

Izvori: osobni iskaz Ivana Kujundžića s Bikova, brata Geze Kujundžića; Privatna arhiva iz zaostavštine Geze Kujundžića u vlasništvu Ivana Kujundžića s Bikova.

Lit.: R. Stajić, Smrt na dalekovodu, *Dani*, 39/1993, Subotica; Đ. Dragojlović, Poslednji let uzornih sportista, *Subotičke novine*, 29. IX. 1993, Subotica.

P. Skenderović

KUJUNDŽIĆ, Goran (Subotica, 28. IV. 1976.), akademski slikar grafičar, sveučilišni profesor. Sin je Stipana Kujundžića i Ane, rođ. Kujundžić. Osnovnu i srednju školu završio je u Subotici, a tijekom toga vremena slikanju ga poučava Stipan Šabić, subotički likovni pedagog. Diplomirao je grafiku 2003. na Akademiji likovnih umjetnosti (ALU) u Zagrebu u klasi profesora Miroslava Šuteja. Doktorirao je 2014. na Poslijediplomskom doktorskom studiju slikarstva na ALU-u u Zagrebu disertacijom *Vizualizacija principa permutacije proučena na ornamentalnim uzorcima iz zbirke tradicijskog uporabnog tekstila Muzeja Slavonije.* Radio je u osnovnoj školi kao nastavnik predmeta Likovna kultura, kao nastavnik stručnih predmeta u Školi za tekstil, dizajn i primijenjene umjetnosti

u Osijeku te kao asistent (vanjski suradnik) na Fakultetu za odgojne i obrazovne znanosti u Osijeku. Od 2008. zaposlen je na Fakultetu za odgojne i obrazovne znanosti u Osijeku, gdje je za docenta izabran 2011., a za izvanrednog profesora 2017.

U području likovnoga interesa ponajprije mu je geometrijska apstrakcija, a bavi se istraživanjem postupaka ornamentalnoga oblikovanja. Izlagao je na samostalnim i skupnim izložbama u Zagrebu, Varaždinu, Požegi, Šibeniku, Osijeku, Vinkovcima, Slavonskom Brodu, Opatiji, Kninu, Velikoj Gorici, Vukovaru, Belom Manastiru, Iloku, Novoj Gradišci, Banjoj Luci, Pečuhu i Subotici. Među ostalim, samostalno je izlagao u Hrvatskom klubu *Augusta Šenoe* u Pečuhu 2007., zajedno s Leom Vidaković, Verom Đenge i Srđanom Milodanovićem 2009. u Modernoj galeriji *Likovni susret* u Subotici na izložbi *Paralelni procesi* u organizaciji Zavoda za kulturu vojvođanskih Hrvata, s kojom je poslije izlagao u još nekoliko gradova u Hrvatskoj (Osijek, Varaždin, Zagreb, Šibenik, Požega) te na Međunarodnoj umjetničkoj koloniji *Stipan Šabić* na salašu Paje Đurasevića na Bunariću (Subotica) u organizaciji Hrvatske likovne udruge *Cro Art* iz Subotice 2012. Član je Hrvatskoga društva likovnih umjetnika, ogranak Osijek.

Dobitnik je nagrade ALU-a za izuzetan uspjeh tijekom studija i diplomskoga rada te prve nagrade na Pasionskoj baštini (Zagreb, 2003.) na temu Moj doživljaj muke.

Živi u Dardi.

Lit.: Intervju : Goran Kujundžić, slikar-grafičar, doktor umjetnosti : Revitalizacija tradicionalnog ornamenta kao likovne vrijednosti, *Hrvatska riječ*, br. 601, Subotica, 10. X. 2014; www.foozos.hr/ustrojbene-jedinice-fakulteta/odsjeci/odsjek-za-umjetnicka-podrucja (pristupljeno 31. XII. 2018.).; www.zkvh.org.rs/index.php/vijesti/vijesti-iz-zajednice/2334-goran-kujundi-doktorirao-na-zagrebakoj-akademiji-likovnih-umjetnosti (pristupljeno 31. XII. 2018.).; http://tz-knin.hr/index.php/189-izlozba-kvadratura-ornamenta-goran-kujundzic (pristupljeno 31. XII. 2018.).

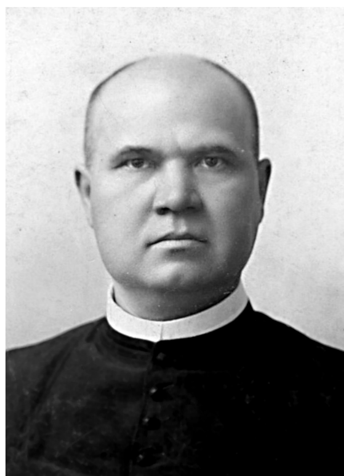
Lj. Vuković-Dulić

KUJUNDŽIĆ, Ilija Ilo (Kuluncsich, Éliás) (Subotica, 31. VII. 1857. – Subotica, 5. II. 1929.), svećenik, narodni preporoditelj, prosvjetni djelatnik, vjerski pisac. Rođen je u imućnoj obitelji Albe i Roze, rođ. Jaramazović. Brat je fra Ivana Jesse Kujundžića. Potječe iz grane Kujundžića koja nosi nadimak Mišak, iz koje su bili i bajmočki župnik Nikola te župnik subotičke župe sv. Jurja Pajo Kujundžić. Otac Albe bio je član i odbornik Pučke kasine od njezina osnutka 1878. i iz čije se kuće poslije raznosio preporodni časopis *Neven*.

Osnovnu školu i gimnaziju završio je na madžarskom jeziku u Subotici, a teologiju u Kalači, pod okriljem biskupa Ivana Antunovića. Na bogosloviji je poučavao bogoslove u narodnom jeziku. Nakon što je zaređen za svećenika 1880., isprva je kapelan u Dušnoku (1880.-84.). Kako je tada u selu kršćanska sekta nazarenaca bila u usponu, podatke o njima prikupljao je za biskupa Ivana Antunovića, koji ih je koristio u knjizi *Naputak za one koji osićaju napast postati Nazarenom* (1882.). Zatim je kapelan u Lemešu 1885., a iste godine postaje vjeroučiteljem u pučkim školama u Subotici (1886.-94.).

U Suboticu dolazi u vrijeme nove gradske uprave s gradonačelnikom Lazom Mamužićem, koji je u to vrijeme imao potporu bunjevačkih prvaka, s kojima je usko surađivao. Njegovo je ime vezano osobito za borbu koju su Bunjevci vodili u subotičkoj *škulskoj stolici* (školskom odboru) za svoja jezična prava: kao član *škulske stolice*, uspio je postići da subotičke pučke škole budu podijeljene na četiri okruga – dva bunjevačka (na čelu su im bili Toško Temunović i Mijo Mandić) i dva madžarska, a zauzimao se i za to da se u subotičkim školama zaposli bar onoliko bunjevačkih učitelja koliko je bilo i madžarskih te da se u školama koje su polazila bunjevačka djeca i nastava izvodi na bunjevačkom. Ispred školskog odbora na sjednicama gradske skupštine zauzimao se za narodnosna prava Bunjevaca te je bio prvi koji je otvoreno tražio poštovanje školskih prava Bunjeva-

ca. Kao vjeroučitelj je uživao nepodijeljenu ljubav đaka Hrvata i Madžara. Kad je protiv njega pokrenuta hajka jer njegova politika navodno škodi građanima Subotice, pozvan je na sud, gdje je istražni sudac, ispitujući i vlastitu djecu o tome kakav je kao vjeroučitelj, utvrdio da savjesno i oduševljeno obnaša svoju dužnost i da ga djeca vole do zanesenosti. Kao vrstan pedagog, imenovan je i kotarskim školskim nadzornikom. Njegov dom bio je utočište onima koji su se borili za narodne interese Bunjevaca, u čemu je i osobno prednjačio. Oduševljavao se djelovanjem Ivana Antunovića, Boze Šarčevića, Kalora Milodanovića, Age i Laze Mamužića. Pomogao je osnivanje bunjevačko-srpske Pučke gazdačke banke 1891. god., na čijem su čelu bili Miško Prćić, Ago Mamužić, Đuro Manojlović i Samko Manojlović. S Pajom Kujundžićem pomogao je Matiji Mamužiću u osnivanju Katoličkoga kruga u Subotici 1895.

Ilija Kujundžić

Izaslanstvo Dušnočana nakon smrti svojega župnika Ignáca Horvátha došlo je u Suboticu Iliji Kujundžiću kako bi ga zamoli da se prihvati dužnosti njihova župnika, a skupina od 25 Dušnočana otišla je i u Kalaču kako bi kod Kalačko-bačkoga prvostolnoga kaptola zatražili da im ga postave za župnika. Neki su se kanonici energično protivili njegovu dolasku u Dušnok smatrajući ga panslavenski orijentiranim svećenikom. Nadbiskup György Császka ipak ga je imenovao dušnočkim župnikom te je ondje službovao 1894.-1915. U to su vrijeme dušnočki pučkoškolci u školi učili samo madžarski, a u crkvi se više nije ni propovijedalo ni pjevalo hrvatski, iako je župa od početka bila hrvatska (1822.), a od 1835. u crkvi se propovijedalo i madžarski. Uspio je postići da se neki predmeti barem tumače djeci na hrvatskom jeziku, a u crkvi se opet pjevalo i propovijedalo i hrvatski. Obilazio je kuće svojih župljana, oduševljavao ih za knjige, molitvenike, novine i kalendare pisane na hrvatskom jeziku. Dušnočani su, kao i Subotičani, znali cijeniti njegov ugled i darovitost, pa su ga više puta birali za člana skupštine Peštanske županije. Na njezinim sjednicama bio je cijenjen kao vrstan govornik. U njegovu dušnočkom domu posjećivali su ga prijatelji iz Subotice, ali i kalački kanonici, pravnici i političari. U Dušnoku je bio predsjednik tamošnjega Katoličkoga kruga (osnovao ga je 1893. ondašnji mladi kapelan Blaško Rajić), koji je priređivao prosvjetna predavanja, zabave, kazališne predstave i sl.

Iz župnoga doma u Dušnoku starim, bolesnim i siromašnim župljanima pomogao je u hrani. Kao dobar svećenik i iskreni rodoljub, uživao je velik ugled i pred Ivanom Antunovićem. Obnašao je mnoge crkvene dužnosti. Nadbiskup Gyula Városy imenovao ga dekanom Miškanskoga dekanata (1906.-1915.). Bio je član nadbiskupskoga vijeća cenzora (1909.-23.). te je kroz njegove ruke prošao svaki hrvatski molitvenik. Tako je bdio ne samo nad vjerskim pitanjima nego i nad primjenom suvremenoga pravopisa. Bio je članom nadbiskupskoga Vijeća za vigilanciju 1909.-23. Dužnost župnika savjetnika obnašao je 1910.-23. Na prijedlog kalačkoga nadbiskupa Jána Černocha car i kralj Franjo Josip imenovao ga je začasnim kanonikom 1911. – bio je prvi Hrvat kalački kanonik nakon smrti Ivana Antunovića. Njegovi su ga nadbiskupi visoko cijenili i zbog toga što je izvrsno govorio kako hrvatski, tako

i madžarski, pa su mu povjeravali ne samo prijevod svojih okružnica na hrvatski jezik nego i važnije madžarske tekstove na pregled.

Nakon Prvoga svjetskoga rata dobio je mirovinu te se 1919. vratio u Suboticu, gdje je živio do smrti. S osnutkom Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca prihvatio je hrvatski književni jezik. Lajčo Budanović imenovao ga je načelnikom Računarskoga ureda Bačke apostolske administrature (1919.-29.). Za predsjednika Katoličkoga kruga Subotica izabran je 1919., za prvoga upravitelja Dobrotvorne zajednice Bunjevaka 1919., za prvoga predsjednika Prosvjetnoga društva *Neven* 1920., a Pučka kasina izabrala ga je za svojega počasnoga člana 1928. prigodom proslave 50. obljetnice postojanja. Papa Pio XI. dodijelio mu je najviše papinsko odlikovanje 1925. – postao je prelatom.

Kao sljedbenik Ivana Antunovića bio je osobito aktivan na polju pisane riječi. Nakon što su 1876. prestali izlaziti *Bunjevačka i šokačka vila* i *Subatički glasnik*, nije bilo glasila za južnougarske Hrvate te je s Pajom i Nikolom Kujundžićem 1879. planirao pokrenuti list za zabavu, pouku i književnost pod imenom *Pokušaj*, čiji je on trebao biti izdavač i urednik, ali do toga ipak nije došlo. Anonimno ili pod pseudonimima pisao je i molitvenike. Preveo je na hrvatski osmo izdanje madžarskoga karmelićanina Istvána Soósa (*Sveti Antun Padovanski : Molitvenik za širenje štovanja sveca, velikoga čudotvorca*, 1902.), koji je doživio više izdanja. Bio je stalni suradnik *Nevena*, gdje je objavljivao crtice sa svojih putovanja, priče i anegdote te povijesne i druge članke, a objavljivao je i u *Subotičkoj Danici*. Prije Prvoga svjetskog rata neko je vrijeme uređivao *Subotičku Danicu*, *Neven* i te list kršćanske orijentacije *Szabadka és Vidéke*. Kada je nakon rata *Neven* postao dnevnikom, kratko ga je uređivao 1919. Koristio se pseudonimima Gromović, Grujo Gromović, Ilija Gromović. Bio je jedan od posljednjih živih učenika narodnih preporoditelja koje je odgojio Ivan Antunović

Pokopan je u obiteljskoj grobnici na subotičkom Bajskom groblju sv. Petra i Pavla. O proslavi 40. obljetnice Katoličkoga kruga 29. IX. 1935. otkrivena je spomen-ploča njemu u čast u subotičkom Katoličkom krugu. U povodu 150 godine od njegova rođenja Odbor groblja Rimokatoličke crkvene općine stolne bazilike sv. Terezije u Subotici obnovio je nadgrobni spomenik na obiteljskoj grobnici 2007. god.

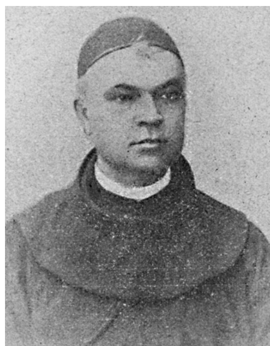
Djela: *Osnovni katekizam za kršćansko-katoličku dicu*, Subotica, 1888; *Biblijska povist staro i novozakonske objave Božje za pučke škole i porabu kršćanskih obitelja*, Subotica, 1890; *Sveti Antun Padovanski i krušac ubogih. Nova pomoć u nuždi*, Subotica, 1899; *Sveti Antun Padovanski : Molitvenik za širenje štovanja sveca, velikoga čudotvorca* [prijevod s madž.], Subotica, 1902 (1910,² 1928³); *Molitve i svete pisme*, Subotica, 1908.

Lit.: *Neven*, 2/1899, 9/1905, 1/1912, 6/1929, Subotica; M. Mandić, Ilija Kujundžić, naslovni kanonik, *Subotička Danica ili bunjevačko-šokački kalendar (sa slikama) za prostu godinu 1913.*, Subotica, b. g; Gj. Lemešanin, Papijska odlikovanja, *Subotička Danica ili bunjevačko-šokački kalendar za prostu godinu 1926.*, Subotica, 1925; M. Mandić, *Pedesetogodišnjica subotičke Pučke kasine (1878-1928)*, Subotica, 1928; V. Dulić [M. Knežević], Čitulja. Dva nekrologa, *Književni Sever*, 3/1929, Subotica; M. Mandić, Ilija Kujundžić, *Subotička Danica ili bunjevačko-šokački kalendar (sa slikama) za prostu godinu 1930.*, Subotica, 1930; S., Naši pokojnici, *Književni sever*, 11/1933, Subotica; M. Mandić, Tri rodoljuba Kujundžića, *Pravi bunjevački kalendar za prostu godinu 1934.*, Subotica, 1933; I. Kujundžić, Bunjevačko-šokačka bibliografija, *Rad JAZU*, 355, Zagreb, 1969; I. Szentgyörgyi, E. Bažant, *Subotička bibliografija 1870-1918*, sv. 2, Subotica, 1993; Gromović (I. Kujundžić), Kako sam ja postao Ilija?; S. Beretić, Tko je bio Ilija Kujundžić, *Subotička Danica (nova) : Kalendar za 2008. godinu*, Subotica, 2007; K. Čeliković (prir.), *Etnoizložba »S Božjom pomoću« : »Molitvom i prilikom prid Bogom« : Katalog uz izložbu*, Subotica, 2007; M. Evetović, *Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata*, Subotica, 2010; *Hrvatski biografski leksikon*, 8, Zagreb, 2013.

S. Beretić

KUJUNDŽIĆ, Ivan Jesse (Subotica, 23. X. 1848. – Subotica, 17. IV. 1903.), franjevac, prozni pisac. Sin je Albe Kujundžića i Roze, rođ. Jaramazović. Brat je svećenika Ilije Kujundžića. Pripadnik je velike subotičke porodice Kujunždića, grane

Mišakovih. Pučku školu i prva četiri razreda gimnazije završio je u Subotici. U franjevački novicijat stupio je u Szécsényu 1865. te je uzeo redovničko ime Jesse. Više razrede gimnazije polazio je u Gyöngyösu i Jászberényu. Bogosloviju je studirao u Kečkemetu i u Segedinu. Zaređen je 1873. u Temišvaru, a svoju mladu misu služio je u franjevačkoj crkvi u Subotici. Prve godine nakon završetka školovanja proveo je kao gimnazijski profesor Salvatorijanske provincije u Gyöngyösu i Szolnoku, gdje je predavao grčki i latinski. Zatim je predavao filozofiju i teologiju na franjevačkoj bogosloviji u Kečkemetu 12 godina. Nakon profesorskih godina vratio se u samostan u Subotici. U franjevački samostan u Vácu premješten je 1892. Nakon toga bio je gvardijan u Jászberényu 1893.-96., gdje je obnovio franjevačku crkvu. Poslije je bio gvardijan u Kečkemetu 1896.- 99., a od 1899. do smrti bio je gvardijan u subotičkom franjevačkom samostanu.

Ivan Jesse Kujundžić

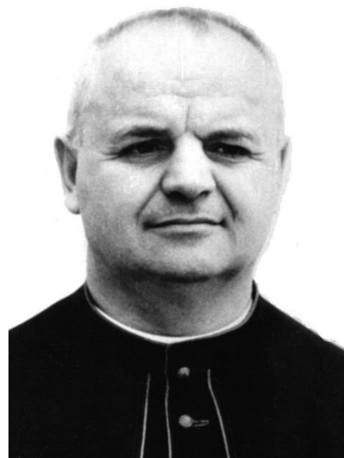
Još kao mladi franjevac bio je pristaša preporodnog pokreta kalačkog kanonika i naslovnog biskupa Ivana Antunovića. Bio je među prvim članovima osnivačima Pučke kasine te je na dan njezina osnivanja 11. VI. 1878. u subotičkoj franjevačkoj crkvi služio misu kojoj su prisustvovali svi osnivači starješine. Tijekom 1880-ih bio je na čelu Generalnog zbora, neformalne bunjevačke udruge koja je potaknula pokretanje mjesečnika *Neven* i kalendara *Subotičke Danice*. Unatoč sumnjičenjima da nije domoljub, nepokolebljivo se borio za jezična prava bunjevačkih Hrvata u subotičkoj franjevačkoj crkvi. Pisao je kraće pripovijesti i crtice socijalne tematike u *Nevenu* i *Subotičkoj Danici* pod pseudonimom Brajko Brajanović. Njegovu sprovodu nazočilo je veliko mnoštvo vjernika, a pokopan je u obiteljsku grobnicu na Bajskom groblju u Subotici.

Lit.: Živila »Pučka kasina!«, *Neven*, 2/1895, Subotica; *Neven*, 5/1903, Subotica; Bunjevac, Ivan Jesse Kujundžić (1848 – 1903.), *Subotička Danica ili bunjevačko-šokački kalendar (sa slikama) za prostu godinu 1904.*, Subotica, 1903; Zaslužni i znameniti Bunjevci, *Subotička Danica ili bunjevačko-šokački kalendar (sa slikama) za prostu godinu 1934.*, Subotica, b.g; S. Beretić, Jedan spomenik obitelji Kujundžić, *Zvonik*, 10/2007, Subotica; A. Sekulić, *Tragom franjevačkog ljetopisa u Subotici*, Split, 1978; A. Sekulić, *Hrvatska preporodna književnost u ugarskom Podunavlju do 1918.*, Zagreb, 1994; M. Evetović, *Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata*, Subotica, 2010.

R. Skenderović

KUJUNDŽIĆ, Ivan Ivanica (Verušić, 2. VI. 1912. – Subotica, 23. V. 1969.), svećenik, kulturni djelatnik, bibliograf, prevoditelj, književnik. Rođen je u seljačkoj obitelji Grge i Pauline, rođ. Stantić. Osnovnu školu polazio je u salašarskoj Sudarevoj školi na Verušiću i u Subotici u *Kerskoj školi*, gimnaziju u Zagrebu, Osijeku i Subotici, a završne razrede u Nadbiskupskoj klasičnoj gimnaziji kod isusovaca u Travniku. Bio je među bunjevačkim učenicima koje je Pučka kasina nagradila kao najbolje 1926. Bogoslovni fakultet studirao je u Zagrebu 1930.-34. Zaređen je 1934. s posebnom dozvolom pape i ordinarija jer nije imao kanonsku dob (diplomirao je s 22 godine). Nakon zaređenja najprije je bio vjeroučitelj u subotičkim osnovnim školama (1934.-36.), a ujedno je radio i u uredu Bačke duhovne oblasti. Honorarni je vjeroučitelj u Državnoj muškoj gimnaziji u Subotici 1936.-41. U vrijeme napada na Jugoslaviju mobiliziran je kao vojni svećenik te je, povlačeći se s vojskom, dospio u njemački zarobljenički logor u Doboju. Nakon povratka u Suboticu, odmah je bio ponovno uhićen te su ga madžarske vlasti,

nakon kraćeg boravka u zatvoru, osudile na kućni pritvor, koji je izdržavao u kući svojega oca, svakoga dana morao se javljati u policiju nakon što je služio misu u crkvi sv. Terezije. Iako je imenovan kapelanom u Dušnoku, zbog kućnog pritvora na tu službu nije otišao. Zalaganjem biskupa Budanovića, koji je tada već bio interniran u Budimpešti odnosno Mátraverebélyu, i uz njegovu novčanu potporu pušten je iz kućnog pritvora. U listopadu 1941. s bratom odlazi u Zagreb gdje je uz potporu tajnika Hrvatskog književnog društva sv. Jeronima i predsjednika Društva Bačkih Hrvata dr. Josipa Andrića radio kao korektor u Hrvatskom katoličkom društvu sv. Jeronima. Tu je održao i nekoliko predavanja, a zadaća mu je bila prikupljanje građe o bačkim Hrvatima. Na godišnjoj skupštini Društva Bačkih Hrvata 9. XI. 1941. kooptiran je u članstvo Glavnog odbora Društva, a nastavno na tada donesenu odluku o ponovnome pokretanju kulturno-književnog časopisa *Klasje naših ravni*, izabran je u uredničko povjerenstvo, uz Marka Čovića, Ivana Malagurskog - Tanara i Stjepana Bartolovića. Tu je započeo istraživački i bibliografski rad o povijesti bačkih Hrvata, s naglaskom na istraživanju starijih pisaca nabožnih knjiga (fra Mihovil Radnić, fra Luka Bračuljević, fra Stjepan Vilov i dr.). Istodobno je počeo pisati pripovijesti i prevoditi s francuskoga, a u prvom broju *Klasja naših ravni* izašao mu je kraći tekst pod naslovom *Susret sa Slobodom* u kojemu opisuje svoj izlazak iz zarobljeničkog logora i prvi dolazak, tj. prolazak kroz teritorij NDH preko Broda na Savi i Vinkovaca prema Subotici. Za vrijeme izbjeglištva u Zagrebu, madžarske crkvene vlasti njemu kao i drugim izbjeglim bačkim hrvatskim svećenicima nisu odobrile taj duži boravak, te su zahtijevali od hrvatskih biskupa i posebice od nadbiskupa Alojzija Stepinca da odbjegle svećenike vrate u njihove matične župe. Tako su i nadbiskupski povjerenik József Ijjas (Josip Ikotić), koji je umjesto kalačkoga nadbiskupa upravljao Bačkom apostolskom administraturom, i njegov tajnik Andrija Moullion zahtijevali od Kujundžića da se vrati ili zatraži ekskardinaciju iz Kalačko-bačke nadbiskupije, ali on je to odbio ne priznavši madžarsku vojnu okupaciju Bačke, ali i nametnutu vlast kalačkoga nadbiskupa na prostoru Bačke apostolske administrature kao i internaciju biskupa Budanovića. Iako je u Zagrebu pod zaštitom nadbiskupa Stepinca našao novi dom i dobio novu kapelansku službu, nije se slagao s ljudima odanim ustaškom režimu već je i u Društvu bačkih Hrvata surađivao s političkim disidentima, tj. predratnim članovima HSS-a na čelu s dr. Josipom Andrićem, Josipom Điđom Vukovićem i Matejom Jankačem, koji su se tijekom rata politički pasivizirali. U Suboticu se u tajnosti vraća za Božić 1943., a živio je kao gost u biskupijskom stanu, tj. pod zaštitom biskupa Lajče Budanovića gotovo do kraja rata, pomažući mu korigirati molitvenik *Slava Božja* te sređujući materijale iz bunjevačke prošlosti donesene iz Zagreba. Kalačko-bački nadbiskup József Grősz najprije ga je suspendirao, a poslije ga je postavio za kapelana u Jankovcu (*madž.* Jánoshalma), gdje je bio šest tjedana do dolaska partizana 1944.

Ivan Kujundžić

Nakon Drugoga svjetskoga rata vjeroučitelj je u Državnoj muškoj gimnaziji i u Učiteljskoj školi u Subotici, ali je zbog sukoba s prosvjetnim inspektorom bio otpušten. Sukob je potaknut odnosom komuni-

stičkih vlasti prema vjerskim zajednicama, prije svega zbog onemogućavanja nesmetane vjerske izobrazbe u osnovnim i srednjim školama u Subotici i okolici. Kraće je vrijeme bio kapelanom u crkvi sv. Terezije u Subotici, do 10. IX. 1947., kada je uhićen pod optužbom da je član »ustaško-križarske terorističke organizacije«. Svi su članovi skupine 1948. u montiranom procesu osuđeni na zatvorske kazne, a on na kaznu lišenja slobode s prinudnim radom u trajanju od 13 godina te na gubitak građanskih prava pet godina nakon izdržane kazne. Zatvorsku kaznu proveo je u Srijemskoj Mitrovici i u Nišu. Kazna mu je smanjena te se u Suboticu vratio 1954., kada odlazi na mjesto župnika župe sv. Roka, gdje je naslijedio Blaška Rajića.

Istražujući dugi niz godina povijest i književnost bačkih Hrvata, skupio veoma bogat fond knjiga, časopisa i novina i osnovao 1946. Bunjevačko-šokačku knjižnicu Ivana Kujundžića svećenika. Njezin veći dio oduzet mu je tijekom kaznenog postupka 1947.-48., a iako mu nije izrečena kazna konfiskacije imovine, oduzeta je i njegova privatna knjižnica te je prenesena u suboticku Gradsku knjižnicu. Nakon povratka iz zatvora obnavlja svoju knjižnicu i nastavlja svoj sakupljački i bibliografski rad. Knjižnica i danas postoji kao odjel Katoličkoga društva *Ivan Antunović* u Subotici.

Obavljao je odgovorne dužnosti u upravnim i organizacijskim tijelima Bačke apostolske administrature (današnje Subotičke biskupije). Za svoj pregalački rad dobio je najviša crkvena odlikovanja: papinski komornik (1960.) i papinski prelat (1968.). Pokopan je u obiteljskoj grobnici u Kerskom groblju u Subotici.

Na kulturnom području imao je iznimno važnu ulogu. Već se u predratnom vremenu, uz Aleksu Kokića, isticao među bačkim svećenicima mlađe generacije na afirmaciji hrvatskoga nacionalnoga i kulturnoga identiteta među bačkim Bunjevcima. S Lajčom Budanovićem i Blaškom Rajićem radio je na osnivanju Subotičke matice 1933., kojoj je bio tajnik i u čijoj je zgradi (ul. Paje Kujundžića 9, sada Braće Radića 9, nekadašnje kino *Zvezda*) i stanovao. Aktivno je sudjelovao u radu Subotičke matice, osobito u organiziranju priredbi *Razgovor*, koji se održavao 1934.-41. početkom siječnja, na obljetnicu smrti preporoditelja biskupa Ivana Antunovića. Bio je jedan od glavnih organizatora prve izložbe knjiga, dokumenata i starih predmeta o bunjevačkim Hrvatima *Smotra bunjevačke prošlosti*, priređene u Subotičkoj matici od 29. IX. do 2. XI. 1935. Sudjelovao je kao tajnik u organizaciji najveće nacionalne manifestacije, proslave 250. godišnjice seobe jedne veće skupine Bunjevaca u Bačku, održane od 14. do 16. VIII. 1936. u Subotici. Bio je duhovnik *Đačkog križarskog bratstva* niželkolaca i srednjoškolaca te kasnije *Bačkog okružja križara*, kao i duhovnik srednjoškolske mladeži do početka Drugog svjetskog rata. U sklopu Hrvatske kulturne zajednice u Subotici osnovao je 1940. Prosvjetni fond *Aleksa Kokić* radi potpore studentima bačko-baranjskih Hrvata.

Iako je kao izdavač i odgovorni urednik *Subotičkih novina* bio naveden Blaško Rajić, bio je njihov stvarni urednik 1935.-41. Objavio je u njima niz članaka, među kojima i mnoge polemične tekstove o nacionalno-političkim i kulturnim temama, često i anonimno. Bio je član prve privremene uprave Hrvatske kulturne zajednice, osnovane 1936. u zgradi Subotičke matice s ciljem ujedinjavanja i usmjeravanja rada svih hrvatskih društava u Bačkoj. Urednik je lista Dijecezanskoga omladinskoga saveza *Plodovi mladih ljeta* (Subotica, 1937.). Uredio je i dva poslijeratna godišta *Subotičke Danice* (1945.-46.), iako je napisano da za uredništvo odgovaraju Franjo Vujković, odnosno Blaško Rajić.

Dio svojih pripovijesti objavio je u časopisu Hrvatskoga književnoga društva sv. Jeronima *Obitelj* (Zagreb, 1942.-43.), koji je uređivao Josip Andrić. U posmrtno izdanoj zbirci *Deran s očima* (1969.), uz ponovno objavljene pripovijesti, pojavljuju se i neke koje su objavljene prvi put. U njima je tematizirao napuštanje i izumiranje bunjevačkih salaša. Zbirka pripovijesti *Susret sa*

slobodom ostala je u rukopisu. Pripovijesti su mu objavljivane posmrtno i u *Subotičkoj Danici*.

Preveo je s francuskoga tridesetak teoloških djela, čija je sudbina vrlo različita: uglavnom su umnažani ciklostilom (osim jednoga, koji je tiskan kao knjiga), no većina je ostala u rukopisu: *Moj program* J. Deleruea preveo je u kućnom pritvoru 1941.; tiskanje rasprava *Putevima ljubavi* isusovca F. Charmota kalačke su crkvene vlasti uskratile uz obrazloženje »da je to previsoko za Bunjevce«; za vrijeme izdržavanja kazne zatvora u Srijemskoj Mitrovici s francuskoga je preveo i *Bambi* Felixa Saltena te jedno nabožno djelo Raoula Plusa, ali njihovo iznošenje zatvorske vlasti u Kazneno-popravnom domu u Nišu nisu dopustile (R. Plusa je poslije ponovno preveo); preveo je s francuskoga knjigu Andréa Lazzarinija *Papa Ivan XXIII. : Život i ličnost*, a za prevoditelja je označio s. Anđelinu Kujundžić iz Družbe sestara Naše Gospe, u čijem je zagrebačkom samostanu umnoženo nekoliko njegovih prijevoda.

Objavljivao je uglavnom u katoličkim periodicima *Subotička Danica*, *Subotičke novine*, *Klasje naših ravni* (Subotica, Zagreb), *Plodovi mladih ljeta* (Subotica), *Nezavisnost* (Zagreb), *Život* (Sarajevo), *Nedjelja* (Zagreb), *Obitelj* (Zagreb), *Vjesnik Đakovačke biskupije* (Đakovo), *Katolički godišnjak* (Zagreb) i *Marulić* (Zagreb).

I. Kujundžić, *Izvori za povijest bunjevačko-šokačkih Hrvata*, Zagreb, 1968.

Najvažniji je njegov bibliografski rad, napose *Prilog kulturnoj povijesti bunjevačko-šokačkih Hrvata* (1946.) te *Bunjevačko-šokačka bibliografija* (1969.), koje su bile prve opće bibliografije bačkih Hrvata. Za istraživače je osobito važna knjiga *Izvori za povijest bunjevačko-šokačkih Hrvata* (1968.), koja, iako nije potpuna, sadržava obilje građe za proučavanje kulturne i političke povijesti bačkih Hrvata. Sastavio je i bibliografiju Alekse Kokića (*Srebrno klasje*, Subotica, 1962). Unatoč kritikama, njegov pionirski bibliografski rad nezaobilazan je za sve istraživače kulturne povijesti bačkih Hrvata.

Pseudonimi: Krešimir Bunić, Krešo Bunić, K. Bunić, Tvrdko Blagajac, Kaptol 29, Historicus, Croata, K.B., BK, A.K., I., K., Ivko, Iv.-kić, s (sacerdos), ss (sacerdos), +++.

Objavljeni prijevodi (uglavnom ciklostilom): J. Charmot, *Putevima ljubavi*, Subotica, 1944; F. Delerue, *Moj program*, Subotica, 1946 (knjiga); A. G. Courtois, *Srcem uz Srce Isusovo*, Zagreb, 1957 (Subotica – Zagreb, 1963)²; A. G. Courtois, *Mladi svećenik*, Subotica, 1958 (Zagreb, 1960)²; A. G. Courtois, *Kad je duša u tunelu*, Subotica, 1958; R. P. Schulte, *Svećenik danas*, Zagreb, 1958; A. G. Courtois, *Naš redovnički život*, Subotica, 1960; J. Loew, *Kad biste znali dar Božji*, Subotica, 1960; M. Montessori, *Sveta Misa: Tumačenje za djecu*, Subotica, 1961; A. G. Courtois, *Moji razgovori s Učiteljem*, Subotica, 1962; [Anđelina Kujundžić] A. Lazzarini, *Papa Ivan XXIII. : Život i ličnost,* Zagreb, 1963; A. G. Courtois, *Unutarnji život. Dobro raspoloženje*, Subotica – Zagreb, 1964.

Djela: *Smotra bunjevačke prošlosti* (suautor s A. Kopunović), Subotica, [1935, 1935², 1935³]; [Krešimir Bunić], *Mihajlo Radnić – prvi bunjevačko-šokački pisac*, Subotica, 1945; [Krešimir Bunić], *Prilog kulturnoj povijesti bunjevačko-šokačkih Hrvata,* Subotica, 1945; *Vratimo se Gospodu*, Subotica, 1946; *Dvije zbirke nagovora*, Subotica, 1961 (ciklostilom); *Izvori za povijest bunjevačko-šokačkih Hrvata*, Zagreb, 1968; *Bunjevačko-šokačka bibliografija*, *Rad JAZU*, 355, Zagreb, 1969; *Deran s očima i druge pripovijesti*, Subotica, 1969 (s potpunom bibliografijom).

Lit.: *Subotička Danica Kalendar za 1941. god*, Subotica, 1940; *Klasje naših ravni*, 1942-1944, Zagreb; Umro svećenik Ivan Kujundžić, *Glas koncila*, 11/1969, Zagreb; M. Bunjevčev [B. Gabrić], U spomen Ivanu Kujundžiću (1912-1969), pogovor u knjizi *Deran s očima* i druge pripovijesti, Subotica, 1969; B. Dekanj, Svećenički lik Ivana Kujun-

džića, *Subotička Danica: kalendar za 1971. god.*, Subotica, 1970; B. G[abrić], Ivan Kujundžić kao kulturni radnik, *Subotička Danica: kalendar za 1971. god.*, Subotica, 1970; A. Sekulić, Misli i primisli o bunjevačko-šokačkoj bibliografiji Ivana Kujundžića, *Kritika*, 18, Zagreb, 1971; L. Čurčić, Nova bunjevačko-šokačka bibliografija, *Zbornik Matice srpske za književnost i jezik*, knj. 19, sv. 3, Novi Sad, 1971; G. Kikić, *Antologija proze bunjevačkih Hrvata*, Zagreb, 1971; Ivan Kujundžić (uz 10. godišnjicu smrti), *Bačko klasje*, 4, Bačka Palanka, 1979; Bio je pravi svećenik (Propovijed vlč. Franje Vujkovića), *Bačko klasje*, 30, Bačka Palanka, 1984; L. I. Krmpotić, Bunjevački bibliografski i kulturni djelatnik – svećenik Ivan Kujundžić, *Subotička Danica: kalendar za 1990. god*, Subotica, 1989; B. Gabrić, 25. obljetnica smrti Ivana Kujundžića, *Subotička Danica (nova) Kalendar za 1995. godinu*, Subotica, 1994; A. Sekulić, *Književnost podunavskih Hrvata u XX. stoljeću*, Zagreb, 1996; A. Sekulić, Uglednici drevne i brojne subotičke obitelji Kujundžić, *Subotička Danica (nova): Kalendar za 1997. godinu*, Subotica, 1996; M. Dulić, Da se ne zaboravi: subotički proces 1948., *Politički zatvorenik*, br. 87, Zagreb, 1999; J. Temunović, *Subotička matica*, Subotica, 2002; K. Bušić, *Društveno, kulturno i političko organiziranje bačkih Hrvata-Bunjevaca 1918.-1941. (Uloga bunjevačkih elita i procesu nacionalne integracije i modernizacije hrvatske zajednice u Bačkoj)*, magistarski rad, Zagreb, 2006; B. Gabrić, Ivan Kujundžić, *Subotička Danica: Kalendar za 2012.*, Subotica, 2011; K. Bušić, *Djelovanje bačkih Hrvata u kulturnim institucijama NDH*, doktorska disertacija, Zagreb, 2011; T. Žigmanov, Ideologije i sudbine književnog stvaralaštva i života Ivana Kujundžića, Ante Jakšića i Balinta Vujkova, *Dani Balinta Vujkova: dani hrvatske knjige i riječi. Zbornik radova sa znanstvenih skupova 2011.-2012.* (ur. K. Čeliković), Subotica, 2013; *Hrvatski biografski leksikon*, 8, Zagreb, 2013; Lj. V[ujković] [Lamić], 45 godina od smrti Ivana Kujundžića, *Glasnik Pučke kasine 1878*, 123-124, Subotica, 2014.

K. Čeliković i K. Bušić

KUJUNDŽIĆ, Ivo (Zagreb, 27. XI. 1959.), pravnik, novinar, diplomat. Sin je Jakova Kujundžića i Stanke, rođ. Stantić. Osnovnu i srednju školu završio je u Subotici, a diplomirao je na Fakultetu političkih znanosti u Zagrebu. Kao novinar radio je u lokalnim *Subotičkim novinama* 1984.-90., te je, bez označavanja u impresumu, osmislio i uredio prve brojeve glasila Demokratskoga saveza Hrvata u Vojvodini *Glas ravnice* 1990. Kao prvi stalno akreditirani dopisnik Hrvatske radiotelevizije iz Vojvodine radio je 1990.-91., a prvi stalno akreditirani dopisnik HTV-a i HINE iz Budimpešte bio je 1992.-96. U diplomatskom zvanju I. tajnika radio je u Veleposlanstvu Republike Hrvatske u Madžarskoj 1996.-98., gdje je osobito radio na povezivanju Hrvata iz Madžarske i Vojvodine. Nakon povratka u Zagreb, na Hrvatskoj je televiziji pokrenuo 2000. god. emisiju *Korijeni – hrvatske manjine u Europi*, koja je tjedno izvještavala o svim važnijim zbivanjima među hrvatskim manjinskim zajednicama u Srbiji, Crnoj Gori, Madžarskoj, Italiji, Austriji, Rumunjskoj, Makedoniji i Sloveniji, zahvaljujući čemu su vijesti iz hrvatske zajednice u Vojvodini bile dobro praćene od strane HTV-a. Veleposlanik Republike Hrvatske u Makedoniji bio je 2005.-11., gdje je zadnje dvije godine bio je doajen diplomatskog zbora u Republici Makedoniji. Nakon isteka veleposlaničkoga mandata vratio se na Hrvatsku televiziju, gdje radi kao urednik u Redakciji za manjine, iseljeništvo i civilno društvo. God. 2013. pokrenuo je tjednu emisiju *Pogled preko granice – Hrvati u BiH*, koju reemitira BHTV. Od 2016. urednik je međunarodnoga kanala HRT-a *Glas Hrvatske*, a od 2018. urednik Programa za Hrvate izvan Republike Hrvatske, koji na sva tri medija HRT-a (radio, televizija, internet) objedinjuje izvještavanje o Hrvatima izvan Hrvatske.

Nagrađivan je za razvoj hrvatskih zajednica izvan Hrvatske, među ostalim 2013. priznanjem *Europska medalja za prinos suradnji među narodima*, koju je u Budimpešti dobio 2013. Nositelj je *Zlatne plakete* i počasni član Zajednice Hrvata u Republici Makedoniji, počasni je član Hrvatskoga građanskoga društva Crne Gore iz Kotora, a dobitnik je i *Plakete za posebne zasluge* Hrvatske državne samouprave u Mađarskoj. Kao predstavnik HRT-a, bio je član međuvladina Mješovitoga odbora za praćenje provedbe sporazuma o zaštiti manjina između Republike Hrvatske i Republike Srbije 2013.-18.

Lit.: *Leksikon radija i televizije*,[2] Zagreb, 2016; www.mvep.hr/hr/predstavnistva/poslanici/kujundzic-ivan/ (pristupljeno 31. XII. 2018.).

S. Bačić

KUJUNDŽIĆ, Jakov (Verušić, 25. I. 1919. – Subotica, 23. III. 2006.), zemljoradnik, društveni djelatnik, pisac. Rođen je u brojnoj obitelji Miška Kujundžića, ogranka Ganinih, i Jage, rođ. Kopunović Legetin. Osnovnu školu polazio je u tzv. Sudarevoj škuli na Verušiću, nedaleko od željezničke stanice. Prva dva razreda završio je u klasičnoj gimnaziji u Franjevačkom kolegiju u Varaždinu (1930.-32.), a treći i četvrti u subotičkoj gimnaziji (1932.-34.). Iz obiteljskih razloga poslije školovanja nastavio je živjeti na salašu. U Suboticu se preselio 1946., ali je nastavio obrađivati zemlju i vinograd. Poslije se zaposlio kao noćni čuvar u subotičkoj tvornici konfekcije *Snežana*, odakle je otišao u mirovinu 1977.

Skupa s ostalim katoličkim laicima (seka Jovana Stantić i dr.) među obnoviteljima je javne crkvene proslave Dužijance u Subotici 1958., koju su poslijeratne vlasti zabranile 1948. Bio je dugogodišnji član crkvene općine župe sv. Terezije Avilske u Subotici. Pisati je počeo još kao gimnazijalac, ali prve uratke nije sačuvao. Ponovno je počeo pisati nakon doseljenja u Suboticu – od 1948. do 1994. napisao je 99 kraćih ili dužih priča, koje su povremeno objavljivane *u Subotičkoj Danici* (1971., 1989., 1994., 1996., 2000.). God. 1994. objavio je širi izbor iz svojih pripovijedaka, crtica i anegdota *Zgrabljena mršavina*, kojom je na bunjevačkoj ikavici želio sačuvati sliku nekadašnjega života na salašima. Pokopan je na Bajskom groblju.

J. Kujundžić, *Zgrabljena mršavina*, Subotica, 1994.

Njegov je sin Bogoljub Kujundžić (Verušić, 13. XII. 1944.), dugogodišnji član pastoralnoga vijeća katedralne župe sv. Terezije i staratelj katedrale te jedan od osnivača DSHV-a 1990. i član prvoga Predsjedništva stranke izabranoga na Osnivačkoj skupštini (1990.-94.).

Djelo: *Zgrabljena mršavina (pripovitke)*, Subotica, 1994.

Izvor: kazivanje Bogoljuba Kujundžića iz Subotice.

Lit.: B. Gabrić, Pogovor : Pripovitke Jakova Kujundžića, *Zgrabljena mršavina*, Subotica, 1994.

S. Bačić

KUJUNDŽIĆ, Janja – Mehtildis (Pavlovac, 30. IX. 1906. – Subotica, 1. X. 1986.), magdalenka. Rođena je u obitelji Ilije i Marije, rođ. Tikvicki. Sestra je Anđeline i Antonije Kujundžić. Nakon osnovne škole, više godina osjećajući živu želju za kontemplativnim načinom života u strogoj zatvorenoj klauzuri, 15. IX. 1930. stupila je u samostan sestara magdalenki u Studenicama kod Poljčana u Mariborskoj biskupiji u Sloveniji, a 27. X. 1930. položila je vječne zavjete. Tako je postala prva bunjevačka redovnica stroge zatvorene klauzure. Uzela je redovničko ime Mehtildis. Nakon što je njemačka vojska u srpnju 1941. zaposjela samostan i iselila sve redovnice, zauzimanjem zagrebačkoga nadbiskupa Alojzija Stepinca nastanile su se u slavonskoj Orahovici, gdje su ostale do konca rata. U samostan u Studenicama sestre su se vratile 1945., ali su komunističke vlasti 1949. raspustile samostan i nacionalizirale ga. Nakon toga vratila se u Suboticu te je bila u zatvoru osam mjeseci. Do umirovljenja je radila kao spremačica u zdravstvenim ustanovama u Subotici. Skrbila je i bila čuvar župnog stana tadašnje crkve sv. Aleksandra u subotičkom predgrađu Aleksandrovo (Šandor). U župi Uzvišenja sv. Križa u Pačiru 1971. pokušala je obnoviti svoju samostansku zajednicu, ali se nakon neuspjeha 1972. vraća u roditeljski dom, gdje je živjela do kraja života.

Lit.: Z. K., Umrla je naša prva redovnica stroge klauzure, *Bačko klasje*, br. 44, Subotica, 1987.

S. Bačić

KUJUNDŽIĆ, Josip (Joso) (Subotica, ? – Budimpešta, ?, X. 1889.), odvjetnik, visoki subotički gradski dužnosnik. Za glavnoga bilježnika Subotice imenovao ga je subotički veliki župan Aurel Janković u kolovozu 1881. umjesto Antala Szőregija. Nakon što je Lazo Mamužić izabran za gradonačelnika Subotice u listopadu 1884., u novoj gradskoj upravi, u kojoj su dominirali Bunjevci, izabran je na istu dužnost. Bio je bliski gradonačelnikov suradnik, pa tako *Neven* navodi da su na čelu subotičkoga izaslanstva od 560 osoba na monumentalnoj Zemaljskoj izložbi u Budimpešti 1885. bili »G. Lazo Mamužić, gradski načelnik i G. Joso Kujundžić, gradski veliki bilježnik«. U istom broju *Nevena* Mijo Mandić piše da su na jednoj svečanoj večeri u Subotici, kojoj su nazočili najugledniji subotički Bunjevci, a na kojoj se govorilo o bunjevačkoj prosvjeti i kulturi, zdravicu držali Ilija Kujundžić te »kod našeg puka vrlo obljubljeni poglaviti g. Joso Kulundžić varoški glavni-veliki bilježnik«. Zbog bolesti mijenjao ga je podbilježnik Stevan Manojlović. U kratkoj vijesti o njegovoj smrti *Neven* piše da je bio »zaslužni gradski nadbilježnik« te da je preminuo u bolnici u Budimpešti.

Lit.: *Bácskai Ellenőr*, 32, Szabadka, 8. VIII. 1881; *Neven* 11/1884, 9/1885, 10/1889, Sombor, Subotica; I. Iványi, *Szabadka szabad királyi város története*, 2, Szabadka, 1892.

M. Grlica

KUJUNDŽIĆ, Josip (Subotica, 28. I. 1834. – Subotica, 22. XI. 1902.), zemljoposjednik, društveni djelatnik. Sin je Stanka – Stipana i Julijane, rođ. Horvatović. Jedan je od osnivača Bunjevačke kasine u Subotici u proljeće 1878., kada je na osnivačkoj skupštini izabran za njezina knjižničara. Iako je nakon promjene imena društva u Pučka kasina i odobrenja Pravila društva na novoj skupštini 15. XII. 1878. izabran za člana odbora starješinstva, dok je za knjižničara izabran Marko Skenderović, faktički je obavljao posao knjižničara sve do 1892. Za razliku od većine članova Pučke kasine, koji su bili srednji i sitniji zemljoposjednici, ulazio je u krug krupnijih zemljoposjednika: na listi najvećih poreznih obveznika u Subotici za 1881. bio je na 536. mjestu.

Lit.: *Neven*, 12/1902, Subotica; Josin [Š. Rajčić], Pučka kasina u Subotici, *Subotička Danica ili bunjevačko-šokački kalendar (sa slikama) za prostu godinu 1909.*, Subotica, 1908; M. Mandić, *Pedestogodišnjica subotičke Pučke kasine (1878-1928.)*, Subotica, 1928; M. Grlica, »Toplo gnjizdo, ugodni razgovor…« Pučka kasina u Subotici 1878-1914, *Hrvatska revija*, 3/2005, Zagreb.

M. Grlica i S. Bačić

KUJUNDŽIĆ, Josip - Kejo (Subotica, 16. II. 1915. – Subotica, 19. IV. 1994.), odvjetnik, gimnastičar, sportski djelatnik, sokolski prednjak. Rođen je u obitelji maloga trgovca Josipa i Roze, rođ. Keler. U Subotici je završio srednju školu i diplomirao na Pravnom fakultetu 1939. Nakon završetka fakulteta pripravničku praksu obavljao je na Sreskom i Okružnom sudu u Subotici te u odvjetničkim uredima kod Jovana Lesiha i Franje Orčića. Bio je član uredništva jedinoga broja *Slobodne Bačke*, koja je izašla 16. X. 1944., kao i u prvog uredništva *Radio vijesti*, koje su kao nastavak *Slobodne Bačke*, počele izlaziti 19. X. 1944. u Subotici kao organ Agitpropa Gradskog NOO. Međutim, ubrzo se vratio odvjetništvu da bi odvjetnički ispit položio 1952. te je u Subotici radio kao odvjetnik do umirovljenja 1982. god. Bio je predsjednik Advokatske komore Vojvodine 1973.-76. Na osnovi te dužnosti bio je i član Predsjedništva Saveza advokatskih komora Jugoslavije, u kojem je 1974. obnašao dužnost predsjednika.

Kao mladić dolazio je s društvom na Palić, gdje se nalazilo ljetno vježbalište sokola. Upoznao se sa sokolašima te je, potaknut njihovim aktivnostima, postao član Sokolskog društva *Subotica*. Brzo je napredovao te je poslan na tečaj za sokolskog prednjaka. Od početka 1930-ih isticao se kao vježbač na sokolskim priredbama. Bio je među kandidatima za nastup na Olimpijskim igrama u Berlinu, ali se na izlučnom natjecanju u Ljubljani nije uspio uvrstiti u reprezentaciju. Na svečanom otvorenju subotičkoga Gradskoga stadiona 1936. na spravi preča izveo je dotada neviđene vježbe pred 15 000 gledatelja. Prvi

Josip Kujundžić – Kejo

veći uspjeh ostvario je u lipnju 1937., kada je na natjecanju za Mač kralja Aleksandra u Beogradu osvojio 2. mjesto u višeboju (deset gimnastičkih i atletskih disciplina). U prosincu iste godine sudjelovao je na Prvenstvu Saveza slavenskoga sokolstva u Novom Sadu. U pojedinačnom višeboju zauzeo je 14. mjesto, u ekipnom višeboju 2. mjesto, a od šest gimnastičkih disciplina bio je pobjednik proste vježbe i skoka preko konja uzduž. Na seriji izbornih natjecanja uvrstio se u reprezentaciju za nastup na Svjetskom prvenstvu 1938. To se natjecanje održalo za vrijeme jubilarnoga X. svesokolskoga sleta u Pragu. Na SP-u je osvojio brončanu medalju u ekipnom višeboju, a najbolji pojedinačni rezultat ostvario je s 8. mjestom na preči. Tako je postao prvi i jedini subotički sportaš između dvaju svjetskih ratova koji je osvojio medalju na jednom svjetskom prvenstvu. Na vrhuncu prvoga dijela karijere 1939. nastupio je na tri međudržavna dvoboja gimnastičke vrste Jugoslavije protiv Francuske u Parizu (bio je 2. na konju s hvataljkama), Poljske u Varšavi (bio je 1. u prostoj vježbi) i Bugarske u Sofiji (bio je 2. u višeboju te 1. u prostoj vježbi i na konju s hvataljkama). Na zadnjem natjecanju Saveza sokola Kraljevine Jugoslavije 1940. u Zemunu pobijedio je u višeboju na susretu najboljih vježbača istočnih i zapadnih sokolskih župa. Uz to bio je demonstrator na saveznim prednjačkim tečajevima, a 1938. na XIX. redovitoj glavnoj godišnjoj skupštini Sokolskoga društva Subotica izabran je za zamjenika načelnika.

Kako nakon rata sokolstvo nije obnovljeno, počeo se natjecati kao član Gimnastičke sekcije Fiskulturnoga omladinskoga sportskoga kluba *Spartak* i Društva za tjelesni odgoj *Partizan* iz Subotice. Na državnom prvenstvu bio je u višeboju prvak 1949. u Zagrebu te viceprvak 1950. u Beogradu i 1951. u Splitu. Svoj prvi poslijeratni međunarodni uspjeh postigao je na Balkanskom prvenstvu 1947. u Ljubljani osvajanjem srebrnih medalja u pojedinačnom i ekipnom višeboju, kada je bio i kapetan državne vrste. Sudjelovao je na Olimpijskim igrama 1948. u Londonu, gdje je zauzeo je 54. mjesto u pojedinačnom višeboju i 10. mjesto u ekipnom višeboju. Posljednji važniji nastup imao je na Svjetskom prvenstvu 1950. u Baselu, kada je zauzeo 39. mjesto u pojedinačnom višeboju i 5. mjesto u ekipnom višeboju. Bio je pobjednik višeboja na dva međudržavna dvoboja 1948. u Zemunu protiv Rumunjske i u Sofiji protiv Bugarske. Dva je puta pobijedio u višeboju 1952. na susretu Jugoslavije protiv švicarske gimnastičke organizacije SATUS u Subotici i Bielu (Švicarska). Iste je godine pred kraj natjecateljske karijere izvodio vježbe u Bijelom dvoru pred Josipom Brozom Titom. Na Olimpijskim igrama 1952. u Helsinkiju sudjelovao je kao sudac.

Osposobio je i vodio 17 prednjačkih grupa sokola te je imao velike zasluge za razvoj poslijeratne subotičke gimnastike. Bio je glavni instruktor Fiskulturnoga saveza Vojvodine i savjetnik državne gimnastičke vrste. Obnašao je razne dužnosti u gimnastičkim forumima u Jugoslaviji. Za rad u području gimnastike dobio je više odlikovanja i priznanja.

Lit.: Izborno takmičenje Saveza SKJ, *Sokolski glasnik*, 18, Ljubljana, 1. V. 1936; Takmičenje za prvenstvo Saveza slovenskog Sokolstva, *Sokolski glasnik*, 1, Beograd, 1. I. 1938; Skupština Sokolskog društva Subotica, *Sokolski glasnik*, 4, Beograd, 29. I. 1938; H. Macanović, Svetsko gimnastičko prvenstvo 1938 u Pragu, *Sokolski glasnik*, 26-29, Beograd, 1938.; I. Sedlaček, Međudržavni gimnastički susret Jugoslavija – Bugarska, *Sokolski glasnik*, 28, Beograd, 14. VII. 1939; J. Šokčić,

Sto godina štampe u Subotici 1848 – 1948. (rukopis); *Almanah jugoslovenskog sporta 1943 – 1963*, Beograd, 1964; *Enciklopedija fizičke kulture*, 2, Zagreb, 1977; L. Štukelj, *Mojih sedem svetovnih tekmovanj*, Novo Mesto, 1989; B. Gregorka, *Zlata doba slovenskega sokolstva: obdobje med obema vojnama*, Ljubljana, 1991; M. Botić, In Memoriam : Josip Kujundžić (1915–1994), *Glasnik Advokatske komore Vojvodine*, 6/1994, Novi Sad; Lj. Vujković Lamić, Znameniti Bunjevci : Josip Kujundžić – Kejo (1915 – 1994), gimnastičar i prokator, *Rič bunjevačke matice*, 79-80, Subotica, 2013.

E. Hemar i Lj. Vujković Lamić

KUJUNDŽIĆ, Josipa (Subotica, 12. VIII. 1964.), kuglašica. Kći je Gušte i Ljubice, rođ. Skenderović. Osnovnu, zajedničku srednju te srednju školu pravnog smjera završila je u Subotici. Poslije toga se zapošljava u Upravi Carina u Subotici gdje radi do danas.

Kuglanjem se počela baviti 1984. u subotičkom ŽKK *Pionir*, za koji je nastupala do kraja natjecateljske karijere. Prvi trener bio joj je József Kanalos, koji ju je formirao kao kuglašicu. S ekipom *Pionira*, čiji je trener bio Stevan Sekereš, po ligaškom sustavu natjecanja osvojila je naslove prvakinja SR Jugoslavije u sezoni 1998./99. i 2001./02. te Srbije i Crne Gore u sezoni 2002./03., 2003./04. i 2005./06. Uz to je s klubom u državnim ligaškim natjecanjima osvojila pet drugih i jedno treće mjesto u razdoblju 1994.-2007. S *Pionirom* je osvojila i dva puta Kup Srbije i Crne Gore 2005. protiv KK *EDB*-a iz Beograda 7:1 i 2006. protiv KK *Hajduka* iz Kule 5:3. Zahvaljujući visokom plasmanu u državnim prvenstvima, ŽKK *Pionir* redovito je sudjelovao u Europskom i Svjetskom kupu 1995.-2016. Najveći međunarodni klupski uspjeh postigla je s *Pionirom* u Europskom kupu 1997. u Hunedoari (Rumunjska) osvojivši 3. mjesto. Ostvarila je dosta uspjeha u konkurenciji parova: na Prvenstvu SRJ bila je treća 1996. u Kuli sa Sanelom Nović i 2001. u Bačkoj Topoli s Brankicom Pavlović; na Prvenstvu Vojvodine u parovima bila je druga 2001. u Somboru s Brankicom Pavlović i treća 1998. u Zrenjaninu s Rózsom Piszár. Za reprezentaciju SR Jugoslavije nastupila je na Svjetskom prvenstvu 1998. u Celju i u ekipnoj konkurenciji osvojila 5. mjesto. Za državnu reprezentaciju igrala je na međunarodnom turniru Trofej Jugoslavije 1997. u Apatinu i bila druga u mješovitom paru s Jovanom Ćalićem.

Aktivnu igračku karijeru završila je 2007. zbog ozljede kralježnice. Od 2008. bila je trenerica juniorske ekipe ŽKK *Pionira* sve do gašenja kluba 2016. Među ostalim, kao juniorku je trenirala državnu reprezentativku Jovanu Stantić, a kuglanju je privukla i kasniju državnu reprezentativku Jasminu Vojnić Tunić.

U izboru *Subotičkih novina* uvrštena je na 7. mjesto između deset najboljih sportaša Subotice 1997., a proglašena je sportašem mjeseca u Subotici za studeni 1994. i travanj 2002.

Izvor: osobni iskaz Josipe Kujundžić.

Lit.: Gy. Horti, *Almanach*, Subotica, 2003.; P. Arambašić, *Prvi čunj*, Sombor, 2011.

P. Skenderović i E. Hemar

KUJUNDŽIĆ, Lajčo (Subotica, ? – Kairo, Egipat, ?, XII. 1913.), zemljoposjednik, društveni djelatnik. Rođen je u imućnoj zemljoposjedničkoj obitelji Luke i Stane, rođ. Mačković. Prema *Nevenu*, »bio je praunuk znamenitog čiča Jakova Jordana«. Kako se zbog tuberkuloze nije oženio, on i Staniša Matković preuzeli su u ime subotičke Zemljodilske štedionice da na licu mjesta, kao njezini (posljednji) povjerenici i zastupnici, skrbe o nekadašnjim šumskim posjedima grofa Vladimira Zichyija u Biharskoj županiji (sjeverni Erdelj), koji su joj pripali nakon što grof Zichy nije vratio zajam. U ljeto 1913. njih su dvojica otišli u Egipat u pokušaju da promjenom klime utječu na poboljšanje zdravlja. Kada je Pajo Kujundžić 1913. pokrenuo akciju za osnivanje *Prve školske zadruge u Subotici*, kojoj je na osnivačkoj skupštini 29. III. 1914. izglasano ime *Bunjevačka školska zadruga u Subotici*, *Neven* je objavio da je »Lajčo Kujundžić iskreni prijatelj naš i naših načela« dao najveći prilog od 5000 kruna za bunjevačke škole. U nekrologu iz 1914. navedeno je da je »svoje ime u mramor uri-

zo, kad je na narodnu školu dao oporuku 5.000 kruna«. Međutim zbog opstrukcije vlasti te izbijanja Prvoga svjetskoga rata ta prosvjetna ustanova nije uspjela početi djelovati. Njezin najveći darovatelj, unatoč početnomu poboljšanju zdravlja u sredozemnoj klimi, preminuo je u Egiptu te je skupa sa Stanišom Matkovićem pokopan u Kairu.

Lit.: *Neven*, 37/1913, 1/1914, Subotica; [Mijo] Mandić, Bunjevački grobovi u Egiptu, *Pravi bunjevački kalendar za prostu godinu 1934 (sa slikama)*, Subotica, b. g.; M. Grlica, Bunjevačka školska zadruga, *Museion*, 13, Subotica, 2015.

M. Grlica

KUJUNDŽIĆ, Lajčo – Lajo (Subotica, 21. VII. 1923. – Subotica, 15. IX. 1994.), nogometaš. Sin je Bene i Marije, rođ. Lukač. Završio je zanatsku školu u Subotici. Rano je ostao bez majke te je već sa šest godina morao ići služiti. Uz oca je izučio papučarski zanat i pri Gradskoj zanatskoj komori položio majstorski ispit 1952. Zaposlio se u poduzeću *Ogrev* kao blagajnik, gdje je ostao do umirovljenja. Odbio se učlaniti u Komunističku partiju, što ga je pratilo tijekom cijeloga radnoga vijeka. Svoj zanat nastavio je raditi sve do kraja života, privatno praveći svečane papuče za mnoga kulturno-umjetnička društva i znance. Svoj je alat i znanje pred smrt prenio na Dejana Kovača, koji je nastavio praviti svečane papuče, ukrašene zlatnim i srebrnim vezom.

U djetinjstvu je s vršnjacima došao na nogometno igralište *Bačke* i već je kao pionir pokazao talent. Izrastao je u vrsnog igrača sredine terena u pionirskoj školi pod vodstvom trenera Bene Cvijanova i Ljudevita Vujkovića Lamića – Moce starijega. Potom ga je Andrija Kujundžić – Čiča 1939. izabrao u skupinu od dvadesetak igrača koji su pripremani za prvu ekipu HŠD *Bačke*. Tijekom II. svjetskog rata nastupao je za *Bačku*, koja je tada imala prinudnu upravu i nastupala u 3. mađarskoj ligi. U socijalističkoj Jugoslaviji nastavlja igrati za prvu momčad *Bačke*, koja je u svibnju 1945. promijenila ime u HFD *Građanski*, a u ožujku 1946. u FD *Sloboda*. Za vrijeme služenja vojnoga roka u Jugoslavenskoj ratnoj mornarici (JRM) 1947.-49. nastupao je za nogometnu sekciju fiskulturnog društva u sklopu JRM-a *Mornar* iz Splita. Bio je član momčadi *Mornara* koja je osvojila 2. mjesto u II. saveznoj ligi 1948./49. i dva se puta zaredom plasirala u četvrtfinale Kupa Jugoslavije. Kada je klub trebao zaigrati u I. ligi, rasformiran je potkraj 1949. Nakon povratka u Suboticu 1950. postao je član FK *Spartak*, tada prvoligaškoga kluba, budući da je momčad *Slobode* također bila rasformirana odlukom nadležnih tijela. U sezoni 1950./51. nastupao je za FK *Crvenu Zvezdu* iz Beograda, a iako je odigrao samo jednu prvoligašku utakmicu, sudjelovao je u osvajanju prvog državnog naslova

Lajčo Kujundžić

za klub. Od 1952. do kraja igračke karijere 1955. bio je član *Spartaka*, s kojim je nastupao u I. ligi. Ukupno je odigrao 65 prvoligaških utakmica i postigao jedan zgoditak. S momčadi *Spartaka* najbolji rezultat ostvario je u sezoni 1954./55. osvojivši 6. mjesto u I. saveznoj ligi. Nakon završetka natjecateljske karijere neko se vrijeme bavio trenerskim poslom u nižerazrednim klubovima.

Lit.: Ž. Inić, *Knjiga o Spartaku 1945-1947 1947 - 1997*, Subotica, 1997; Ž, Inić (ur.), *Lučonoše jugoslovenskog fudbala FK Bačka Subotica 1901 – 2001*, Subotica, 2001; M. Garber, *Sportsko društvo Mornar 1949. – 2009.*, Split, 2009; N.S., Dejan Kovač je poslednji subotički papučoš : Čuva zanat od izumiranja, *Subotičke novine*, 1. II. 2019, Subotica.

Lj. Vujković Lamić i E. Hemar

KUJUNDŽIĆ, Luka – Striko (Strika) (Subotica, ? – ?), pučki pjesnik, kulturni i politički djelatnik. Za tajnika mjesnog ogranka Hrvatske seljačke stranke u Ta-

vankutu izabran je početkom prosinca 1926., a prilikom osnivanja ogranka Hrvatskoga seljačkoga prosvjetnoga i dobrotvornoga društva *Seljačka sloga* (koje je bilo dijelom širega pokreta predvođenoga HSS-om) u Tavankutu i Ljutovu, 2. I. 1927. izabran je za predsjednika. Bio je suradnik zagrebačkoga glasila toga društva *Seljačka prosvjeta* i njegova kalendara *Božićnica*, za koje je slao kraće dopise i pjesme. Nekoliko pjesama, pisanih u duhu seljačke politike i hrvatstva Bunjevaca, objavio je u subotičkom *Nevenu* 1926.-28. U Tavankutu je uvježbavao sa seljačkom mladeži manja kazališna djela.

Kada je nakon rata u okviru *Seljačke sloge* 18. XI. 1947. osnovana Sekcija hrvatskih seljačkih književnika, njezinim je zauzimanjem, među ostalim, 5. III. 1948. u Zagrebu održana večer seljaka pisaca, na kojoj je sudjelovao i on. Na prvoj poslijeratnoj središnjoj književnoj večeri domaćih pisaca u Narodnom kazalištu u Subotici, koju je 19. VIII. 1949. priredio Literarni odjel pri Savezu kulturno-prosvjetnih društava Subotice, kazivao je svoje poetske i prozne tekstove, uz Mirka Husku, Vladislava Kopunovića, Barnabu Mandića, Lazara Merkovića, Stevana Nikolajevića i Blaška Hajduk Vojnića. Priloge je objavljivao i u glasilu HSS-a *Slobodni dom* te u subotičkim poslijeratnim socijalističkim kalendarima *Narodni kalendar* i *Kalendar Hrvatska riječ.*

Lit.: *Neven*, 49/1926, 3,6,35/1927; B. Vojnić H., Bunjevački seljački pisci, u: *Kalendar Hrvatska riječ za prestupnu 1952. godinu*, Subotica, b. g.; K. Spehnjak, *Javnost i propaganda: narodna fronta u politici i kulturi Hrvatske 1945.-1952.*, Zagreb, 2002; M. Bara, Stjepan Radić i bački Hrvati, u: *Identitet bačkih Hrvata*, Zagreb – Subotica, 2010; M. Evetović, *Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata*, Subotica, 2010; L. Merković, Kronologija od 19. do 25. kolovoza, *Hrvatska riječ*, br. 439, Subotica, 19. VIII. 2011.; A. Sekulić, Moj Tavankut, *Klasje naših ravni*, 1-2/2011, Subotica.

M. Bara

KUJUNDŽIĆ, Mata (Subotica, 13. IX. 1831. – Subotica, 7. II. 1897.), zemljoposjednik, društveni djelatnik. Sin je Albe i Marte, rođ. Peić Gavran. Jedan je od osnivača Bunjevačke kasine u Subotici u proljeće 1878., kada je na osnivačkoj skupštini izabran u odbor starješinstva. Nakon što je društvo bilo primorano promijeniti naziv u Pučka kasina, poslije čega je Ministarstvo unutarnjih poslova u Budimpešti 2. XI. 1878. odobrilo izmijenjena Pravila društva, na novoj skupštini 15. XII. 1878. nije izabran u novu vupravu. Bio je blagajnik Pučke kasine 1895.-97. Jedan je od osnivača prvoga bunjevačkoga pokopnoga društva Pokopnoga društva sv. Ivana, osnovanoga u subotičkom IV. kvartu Gatu 23. V. 1895., kad je na osnivačkoj skupštini izabran za člana upravnoga (*upravljujućega*) odbora.

Lit.: *Neven*, 6/1895, 3/1897, Subotica; Josin [Š. Rajčić], Pučka kasina u Subotici, *Subotička Danica ili bunjevačko-šokački kalendar (sa slikama) za prostu godinu 1909.*, Subotica, 1908; M. Mandić, *Pedesetogodišnjica subotičke Pučke kasine (1878-1928.)*, Subotica, 1928; M. Grlica, »Toplo gnjizdo, ugodni razgovor…« Pučka kasina u Subotici 1878-1914, *Hrvatska revija*, 3/2005, Zagreb.

M. Grlica i S. Bačić

KUJUNDŽIĆ, Matija →Kulunčić, Matija

KUJUNDŽIĆ, Matija (Subotica, 15. IX. 1939.), kuglač. Sin je Matije i Jelisavete, rođ. Stefanović. U Subotici je završio četiri razreda osnovne škole i autolimarski zanat.

Kuglati je počeo s 15 godina, a od 1956. aktivno je nastupao za Kuglački klub *Matica* iz Subotice. Bio je član najuspješnije ekipe *Matice*, koja je 1964. u Zagrebu nastupila u finalu Kupa Jugoslavije i osvojila 2. mjesto iza *Poštara* iz Splita. Potom je s *Maticom* postao prvak Vojvodine 1965. nakon pobjede protiv *Spartaka* iz Debeljače i prvak Srbije 1966. na turniru u Zrenjaninu. Godine 1967. prešao je u KK *Spartak* iz Subotice. Kao član novog kluba na pojedinačnim prvenstvima Vojvodine u Novom Sadu osvojio je treće (1967.) i četvrto (1969.) mjesto. S reprezentacijom SR Srbije nastupio je na republičkom turniru »Bratstvo i jedinstvo« 1968. u Splitu, na kojem je osvojila 3. mjesto. U listopadu 1969. odlazi na privremeni rad u SR Njemačku, u München. Paralelno je nastavio kuglati u klubovima *Krumbach*, *Augsburg* i *Bezik-*

heim. U SR Njemačkoj najveći je uspjeh ostvario osvajanjem ekipnoga okružnoga prvenstva Bavarske. Nakon povratku u Suboticu 1982. nastavio se amaterski baviti kuglanjem kao član KK *Zorke*.

U profesionalnoj karijeri radio je kao skladištar u prodavaonici poduzeća *Tekstil* u Subotici, a nakon povratka iz SR Njemačke zaposlio se u Kemijskoj industriji *Zorka*. Nakon šest godina prelazi u Zoološki vrt na Paliću, gdje je radio do odlaska u mirovinu 2000. Živi u Subotici.

Izvor: osobni iskaz Matije Kujundžića.

Lit.: *Godišnji bilten rezultata Kuglačkog saveza Jugoslavije 1964 (brošura)*, Zagreb, 1965; *Godišnji bilten rezultata KSJ od 1. VII. - 31. XII. 1968* (brošura), Zagreb, siječanj 1969; Gy. Horti, *Almanach*, Subotica, 2003.

P. Skenderović i E. Hemar

KUJUNDŽIĆ, Nikola (Subotica, 9. II. 1861. – Bajmok, 22. I. 1906.), svećenik, pjesnik, prozni pisac. Sin je Mije Kujundžića i Teze, rođ. Vojnić Kortmiš. Pripada poznatoj subotičkoj porodici Kujundžića, grani Mišakovih. Pučku školu i gimnaziju svršio je u Subotici. God. 1878. otišao je na studij klasične filologije u Budimpeštu, ali nakon pola godine studija odlazi na bogosloviju u Kalaču, gdje je 1884. zaređen za svećenika. U Kalači je ušao u krug učenika i studenata koji su se okupljali oko Ivana Antunovića, preporoditelja podunavskih Hrvata. Kao kapelan djelovao je u Dušnoku, Bikiću (*madž.* Bácsbokod), Aljmašu (*madž.* Bácsalmás), Lemešu (*srp.* Svetozar Miletić), gdje je bio i upravitelj župe (1889.), a od 1892. u subotičkoj župi sv. Terezije. God. 1900. izabran je za župnika u Bajmoku, gdje je ostao do smrti. Za *ešperuša* (vicearhiđakona) subotičkoga crkvenoga okružja postavljen je 1903. Bio je službeni prevoditelj Kalačko-bačke nadbiskupije – za Bunjevce i Šokce prevodio je okružnice, molitve i naredbe.

Još kao gimnazijalac počeo je dolaziti u Pučku kasinu, čak i potajno nakon prijetnji ravnatelja subotičke gimnazije Pála Jámbora da će biti izbačen iz gimnazije zbog potpore Pučkoj kasini. Zadnje godine gimnazije slao je novinske priloge u zagrebački *Obzor* (1880.). Kao rodoljubljem nadahnuti student u Budimpešti, napisao je tekst budnice *Na veliko prelo* (*Kolo igra, tamburica svira*), danas svojevrsne himne bunjevačkih prela, za prvo Veliko prelo Pučke kasine održano 2. II. 1879. godine. Uglazbio ju je Stipan Mukić – Krunoslav (1838.-1903.). Poslije je spjevao i više drugih »preljskih« pjesama koje se i danas pjevaju, a tiskane su 1893. prigodom 15. Velikog prela. Osim lirskih, autor je i više epskih pjesama u desetercu potaknutih pučkom tradicijom, među kojima i *Dvi mlade Algaševe*. Prevodio je s madžarskog, francuskog i talijanskog jezika. Objavljivao je pripovijetke protkane folklornim humorom i biranom komikom, a kao posebnu knjižicu objavio je humoresku *Turci ili poslanički izbori dolaze* (1896.). Sastavio je vjerske priručnike *Put križa* (1891.) i biblijsku povijest za pučke škole *Mala biblia* (1900.) te prijevode (*Pisma Bl. D. Marije. Prigodom loretskog hodočašća god. 1896* i *Svete pisme za jubilarnu godinu*, 1900.). U burnoj polemici na stranicama *Nevena* 1884.-85. o jeziku na kojem trebaju pisati suradnici lista zalagao se za očuvanje ikavice. Surađivao je u mjesečniku *Neven* i kalendaru *Subotička Danica* pišući na bunjevačkoj ikavici pod pseudonimima Mikelja, Jabuković, Bučilović, Ranko, Mišakov, Tarkamen. U političkom životu podržavao je od 1895. Katoličku pučku stranku te je s madžarskoga jezika prevodio stranačke materijale namijenjene Bunjevcima i Šokcima. U Subotici je neko vrijeme uređivao njezin katolički tjednik za Bačku *Szabadka és Vidéke*. U Bajmoku je osnovao Katolički krug i Katoličko obrtničko momačko društvo. Pokopan je u obiteljskoj grobnici na Bajskom groblju u Subotici.

Nikola Kujundžić

Pjesma *Kolo igra, tamburica svira* postala je jednom od najljepših i najprihvaćenijih bunjevačkih pjesama. Vera Svoboda snimila ju je 1970. za zagrebački *Jugoton* (danas: *Croatia records*) na EP-u (mini-albumu) »Nek' se znade da Bunjevac živi«, Nestor Gabrić snimio ju je 1972. također za *Jugoton* na svom prvom LP-u, a Zvonko Bogdan 1974. na LP-u »Zvonko Bogdan peva za vas«, kojega je objavila beogradska PGP RTB.

Djela: *Put križa*, Subotica, 1891; *Pisme preljske*, Subotica, 1893; *Turci ili Izbori poslanički dolaze! Piše triznim građanima jedan član Pučke stranke*, Subotica, 1896; *Pisma Bl. D. Marije. Prigodom loretskog hodočašća god. 1896*; *Mala biblia*, Subotica, 1900.; *Svete pisme za jubilarnu godinu* (suautor s Krunoslavom Mukićem), Subotica, 1900.

Lit.: *Neven*, 2/1906, Subotica; Bunjevac, Nikola Kulundžić, - 1861. II/9 – † 1906. I/22, *Subotička Danica ili bunjevačko-šokački kalendar (sa slikama) za prostu godinu 1907.*, Subotica, 1906; G. Kikić, *Antologija proze bunjevačkih Hrvata*, Zagreb, 1971; I. Szentgyörgyi, E. Bažant, *Subotička bibliografija : A szabadkai kiadványok bibliográfiája, 2, 1870 – 1918*, Subotica, 1993; A. Sekulić, *Hrvatska preporodna književnost u ugarskom Podunavlju do 1918.*, Zagreb, 1994; A. Sekulić, Uglednici drevne i brojne subotičke obitelji Kujundžić, *Subotička Danica za 1997. godinu*, Subotica, 1996; A. Lakatos (ur.), *A Kalocsa-Bácsi Főegyházmegye történeti sematizmusa 1777-1923 : Schematismus historicus cleri archidioecesis Colocensis et Bacsiensis 1777-1923*, Kalocsa, 2002; M. Evetović, *Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata*, Subotica, 2010; *Hrvatski biografski leksikon*, 8, Zagreb, 2013.

R. Skenderović

KUJUNDŽIĆ, Nikola (Subotica, 3. XII. 1981.), planinar, alpinist, maratonac. Sin je Ivana i Danice, rođ. Bulović. Osnovnu školu *Matko Vuković* završio je u Subotici, kao i srednju elektrotehničku školu – smjer tehničar energetike, te Visoku strukovnu školu za obrazovanje trenera i odgojitelja. Radi kao trener u sportskom penjanju na umjetnoj stijeni u Planinarskom klubu *Spartak* u Subotici. Od 2015. radi i kao kondicijski trener u Veslačkom klubu *Palić* na Paliću.

Planinarstvom se počeo baviti 2003. u PK *Spartak* u Subotici, a usporedno je počeo trenirati i trčanje na duge staze. Završio je obuku za alpinista pripravnika 2009. i bavi se alpinizmom u slobodno vrijeme. Individualno ispred PK *Spartak* osvojio je najviši vrh Europe – zapadni Elbrus (5642 m) na zapadnom Kavkazu u Rusiji 2005. Najviši vrh južne Amerike – Aconcagua (6962 m) na Andama osvojio je 2007. kao jedini iz peteročlane ekspedicije *Spartaka*. Vrh Lenjin (7134 m) na planini Pamir na granici Kirgistana i Tadžikistana osvojio je s nekoliko članova ekspedicije koju su činili članovi iz nekoliko država bivše Jugoslavije 2014. Osvojio je većinu vrhova u Srbiji i Crnoj Gori (Durmitor, Prokletije, Kopaonik, Stara Planina, Maglić), sve vrhove više od 2000 m, najviši vrh na Balkanskom poluotoku Musala (2692 m) u Bugarskoj te najviši vrh Austrije Grossglockner (3798 m) u Alpama. Kao alpinist penjao se na razne stijene i vertikale u Hrvatskoj, Srbiji, Crnoj Gori i Sloveniji od 300 do 500 m visine.

Polumaraton (21,1 km) u Apatinu trčao je 2009. (1:28) te još devet maratonskih utrka (42,2 km): Novosadski maraton (2010.), Beogradski maraton (2011., 2012.), Novosadski noćni maraton (2011.), Podgorički maraton (2011.), Bratislavski (2012.), Ljubljanski (2012.) te Skopski (2013.), gdje je postigao i osobno najbolje vrijeme (3:16:21). Kao član Ultramaratonskoga kluba *Paligo Palus* s Palića trčao je 2013. u Beogradu ultramaraton u trajanju od 24 sata, za koje vrijeme je pretrčao 188 km, a na Paliću je trčao ultramaraton na 100 km u vremenu od 10:26. Iste je godine uspješno završio jednodnevni brdski ultramaraton oko planinskoga vijenca Mont Blanc *Ultra-Trail du Mont-Blanc* u dužini od 168 km za 41:23:57 sat. Iako je od 1685 natjecatelja koji su završili utrku zauzeo 901 mjesto, prvi je planinar iz Srbije koji je završio tu utrku, koja se trči s 9600 m visinske razlike kroz Francusku, Italiju i Švicarsku. God. 2014. trčao je najveću hrvatsku jednodnevnu ultratrail utrku *100 milja Istre* u dužini od 168 km od Labina do Umaga u vremenu od 32:11:03, zauzevši 43. mjesto, kao najbolji od devet natjecatelja iz Srbije, od ukupno 116 koji su uspjeli stići

na cilj (43 je odustalo). Iste godine završio je iznimno zahtjevnu *Utrku divova* (Tor des Géants) u talijanskim Alpama dužine 330 km i ukupnoga visinskoga uspona od 24.000 m s vremenom 125:14:02 i zauzeo 172. mjesto od 738 natjecatelja, od kojih je utrku uspjelo završiti 444. Tako je postao prvi ultramaratonac iz Srbije koji je uspio završiti taj jedan od najzahtjevnijih brdskih ultramaratona, koji se trči pet dana.

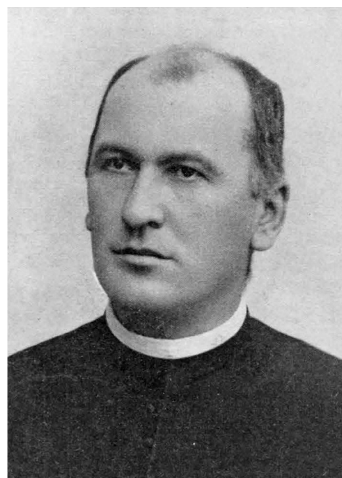
Izvor: osobni iskaz Nikole Kujundžića.

Lit.: N. S[tantić], Spremni za najviše vrhove, *Subotičke novine*, 30. I. 2009, Subotica; M. Mitrić, Leđima podupirao nebo, *Dani*, br. 2 (935), Subotica, 27. XI. 2014.

P. Skenderović

KUJUNDŽIĆ, Pajo (Kulundžić, Pavao, Pavo, Pavle) (Subotica, 12. V. 1859. – Subotica, 10. X. 1915.), svećenik, kateheta, kulturni djelatnik, narodni preporoditelj. Sin je Pavla, iz ogranka Mišakov porodice Kujundžić, i Imerke, rođ Sudarević. Majka mu je preminula kada je imao deset godina te ga je odgajala maćeha Teza, rođ. Crnković. Kada je imao 20 godina, preminuo mu je i otac. Osnovnu školu i šest razreda gimnazije završio je u rodnom gradu, a 7. i 8. razred gimnazije završio je u sjemeništu u Kalači, gdje je i maturirao 1878. Ulazi u kalačku bogosloviju, gdje se upoznao s radom i idejama Ivana Antunovića. Za svećenika je zaređen 1882., a mladu misu slavio je u crkvi sv. Terezije u Subotici. Kapelansku službu vršio je u Bikiću (*madž.* Bácsbokod) 1883., zatim u Monoštoru 1884. kod župnika Ivana Palića. God. 1885. postao je vjeroučiteljem u subotičkoj gradskoj gimnaziji i tu je službu obavljao sve do 1. I. 1910. Kada je nakon smrti Ivana Jasenovića ostalo upražnjeno mjesto u subotičkoj župi sv. Jurja, za tu su se službu javila dva subotička vjeroučitelja, Dezső Vojnits Bajsai i Pajo Kujundžić. Gradska je skupština sa 156 glasova (od ukupno 235 zastupnika) 1909. izabrala Paju Kujundžića te ga je kalački nadbiskup iste godine imenovao za privremenog upravitelja župe, a 12. 1. 1910. župnikom. Na tom je položaju ostao do smrti. Dva se puta bez uspjeha natjecao za župnika subotičke župe sv. Terezije (1900., 1911.), pri čemu je kod drugog izbora iz političkih motiva pogažen prethodni dogovor da se u gradskoj skupštini glasuje za njega.

U društvenom životu bačkih Hrvata u austro-ugarskom razdoblju igrao je iznimno važnu ulogu. Bio je među osnivačima Pučke kasine 1878. i član njezine uprave. Aktivno se uključio u njezin rad nakon dolaska u Suboticu, a novosagrađeni dom te udruge u tzv. Gomboškom sokaku br. 7 blagoslovio je 1904. Bio je i među osnivačima Katoličkoga kruga u Subotici 1895., za čijeg je predsjednika gotovo jednoglasno izabran 1901., no, nakon što je u ovom društvu istaknute pozicije zauzeo Šime Mukić, član liberalne Kossuthove stranke, uklonjen je s ostalim bunjevačkim prvacima. Jedan je od osnivača subotičkoga Pokopnoga društva sv. Ivana 1895., prvoga bunjevačkoga pokopnoga društva. S ciljem njegovanja bunjevačke pjesme i mladeži s Agom Mamužićem osnovao je 1896. u Subotici omladinsko društvo *Kolo mladeži*, koje je organiziralo zabavu *Veliko kolo*, a prva je održana na Mladi Uskrs 12. IV. 1896. *Kolo mladeži* okupljalo je mlade ljude i ubrzo se pokazalo kao mjesto za okupljanje novih

Pajo Kujundžić

naraštaja intelektualaca i političara. Početkom XX. st. njegovi članovi započeli su aktivnu političku borbu na gradskoj razini, u kojoj su kao svoju političku platformu istaknuli da bački Bunjevci pripadaju

hrvatskomu narodu. Bio je povjerenik za Suboticu Društva sv. Jeronima iz Zagreba, koje se bavilo prosvjećivanjem hrvatskoga naroda širenjem knjiga na hrvatskom. Osnovao je Zemljodilsku štedionicu d. d. u Subotici 1904., prvi bunjevački štedno-kreditni zavod, čije je sjedište od 1911. bilo u njegovoj kući. God 1912. izabran je za dopredsjednika upravnoga vijeća subotičke podružnice Hrvatske zemaljske banke d. d. iz Osijeka. Bio je član Zajednice rimokatoličkih vjeroučitelja, a kao član gradskoga školskoga odbora (»škulske stolice«) 1885.-96. neumorno je tražio provedbu zakonskih prava za bunjevačku djecu zahtijevajući nastavu na materinskom jeziku u osnovnim školama. Bio je virilni član gradske skupštine 1911. (temeljem poreznoga cenzusa, a ne izbora), a na općinskim izborima 1913. poražen je od liberalnoga protukandidata, kada su pristaše gradonačelnika Károlya Bíróa u svim gradskim četvrtima uvjerljivo porazili gradsku oporbu.

Posebno je bio angažiran na karitativnom radu, zbog čega je namjeravao osnovati više društava izradivši nacrt pravila za njih: zakladu *Dobrotvor* radi pomoći u obrazovanju siromašne bunjevačke djece (1906.); pogrebne udruge *Familija* (1907.) i *Sveti Križ* (1908., radi potpore siromašnijim obiteljima u slučaju smrti); udrugu *Sveti Križ*, kao osiguravajuće društvo čiji bi članovi primali pomoć u slučaju nesreće ili kod drugih hitnih potreba (1908.). Sudjelovao je u osnivanju karitativnoga društva *Patronaža*, koje je imalo cilj brinuti se za napuštenu djecu te liječiti i uzdržavati obitelji zatvorenika (1909.). Svojom oporukom, koju je sastavio na hrvatskom jeziku, ostavio je novac za zaklade za pomoć siromašnim učenicima.

Pisao je rasprave o »bunjevačkom pitanju« i tražio je uvođenje hrvatskoga jezika u škole otvoreno ističući da su Bunjevci Hrvati i da govore hrvatskim jezikom. U uvodniku *Nevena* (1/1914) »Kaki jezik govorimo daklem« među ostalim piše: »Da, kad već u crkvi, kod kuće, na sokaku rabimo hrvatski jezik, kad naš sud u bunjevačkoj Subotici rabi 'szerb-horvát tolmács' onda mi hoćemo da naš jezik hrvatskim imenujemo, kao što i jeste hrvatski«. Zbog njegove borbe za materinski jezik madžarski tisak, državne i crkvene vlasti optuživale su ga da je »panslaven«, da ima izrazito protudržavno (antimadžarsko) obilježje, unatoč tomu što je stalno naglašavao vjernost Madžarskoj. Kalački nadbiskup György Császka zbog zauzimanja za narodni jezik pozvao ga je 1898. da se zahvali na položaju vjeroučitelja u subotičkoj gimnaziji i ponudio mu župu u madžarskom selu Bogojevu (*madž.* Gombos), ali on je to odbio. Slično mu je nadbiskupski ordinarijat 1913. zamjerio što novac ulaže u Hrvatsku zemaljsku banku d. d. umjesto u madžarske banke. Inzistirajući na primjeni Zakona o narodnostima iz 1868., pokušavao je na razne načine realizirati uvođenje škola na materinskom jeziku, unatoč tomu što je nailazio na velik otpor. Neumoran je bio u nastojanjima vezanima za školstvo te je pokrenuo više inicijativa za osnivanje škola na materinskom jeziku, koje su bile odbijane. Bio je nositelj velike i uspješne akcije osnivanja Prve škulske zadruge 1913., koja bi imala za cilj izdržavati privatne škole na hrvatskom jeziku. Na osnivačkoj skupštini u Subotici 1914. zadruga je osnovana pod nazivom Bunjevačka školska zadruga u Subotici, a Pravila koja su poslana Ministarstvu unutarnjih poslova i Ministarstvu prosvjete u Budimpešti nikada nisu odobrena zbog izbijanja rata.

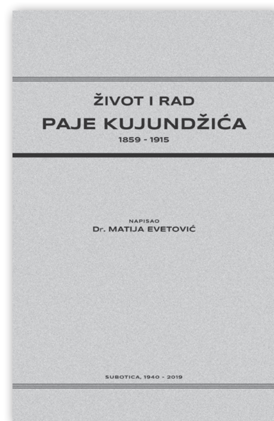
Zajedno sa suradnicima, učenicima biskupa Ivana Antunovića, pokrenuo je 1884. izdavanje i bio urednikom do 1914. *Bunjevačko-šokačke Danice ili subotičkog kalendara*, koja uz kraće ili duže prekide izlazi do danas kao *Subotička Danica.* Surađivao je u *Bunjevačkoj i šokačkoj vili* (Kalača, 1873.-1876.), a sve do rata bio je redoviti suradnik *Nevena*, koji je pokrenuo Mijo Mandić 1884. U *Danici* i *Nevenu* objavljivao je rodoljubne pjesme, novele, pripovijesti, mnogobrojne poučne članke, mnoge od njih i nepotpisane. Preveo je »na hrvatski jezik« raspravu liberalnoga madžarskoga političara Oszkára Jászija *Narodnosno pitanje i budućnost Ugarske*,

koja je objavljena najprije u nastavcima u *Nevenu* (50/1913 – 4/1914), a poslije i kao samostalna publikacija (1914.). Autor je i dvije rasprave na madžarskome: pod pseudonimom X. Y. objavio *Bunyevácz kérdés és az 1868-ki XXXVIII. és XLIV. törvényczikkek végrhajtása* (1896.), dok je pod pseudonimom Több tanügybarát napisao brošuru *Nemzetiségi kérdés a magyar parlamentben és közéletünkben* (1914.), od čije je prodaje čist prihod bio namijenjen Bunjevačkoj školskoj zadruzi.

Početkom XX. st. izdavao je »Pučku knjižnicu«, u okviru koje je izašlo 5 sveščića poučnoga vjerskoga karaktera. U okviru nje i sâm je autor jedne knjižice *Dvie nauke našega gospodina Isusa Krista na svitlu slobodnog razmatranja.* U rukopisu je ostavio više pjesama, pripovijesti, crtica i bilježaka iz bunjevačke kulturne povijesti, koje su se nalazile u arhivu Matice Subotičke, ali kako je on nestao poslije Drugog svjetskog rata, o njima se zna tek ono što je objavio Matija Evetović.

Bio je najvažniji sljedbenik preporoda koji je pokrenuo biskup Ivan Antunović i predvodnik među hrvatskim svećenicima u Bačkoj u kulturnom djelovanju na prelasku iz XIX. u XX. st. Zaslužan je za odgoj jednoga naraštaja mladih ljudi koji su u njemu gledali učitelja i branitelja narodnih prava. M. Evetović ističe da je »pop Pajo bio prvi među Bunjevcima i Šokcima koji je istakao barjak hrvatstva« te je »mjesto Antunovićevog jugoslavenstva širio u narodu hrvatsku svijest.«

Poslije rata za obljetnicu njegove smrti u crkvi sv. Jurja 1919. održana je misa zadušnica njemu u čast, kojoj su nazočili subotički veliki župan dr. Stipan Matijević s gradskim senatom, sva bunjevačka društva i mnoštvo njegovih štovatelja iz naroda. Između dva svjetska rata, nekadašnja osnovna škola iza crkve sv. Jurja u II. kvartu (Bajnat) nosila je ime *Pop Pajo Kujundžić*. U okviru velike proslave 250. obljetnice seobe veće grupe Bunjevaca u Suboticu 16. VIII. 1936. otkriven je veliki spomenik na grobu Paje Kujundžića na Bajskom groblju u Subotici. Po ugledu na studiju o Ivanu Antunoviću, Matija Evetović pripravio je pred Drugi svjetski rat studiju o Paji Kujundžiću, koju su *Subotičke novine* počele objavljivati 1940., ali zbog izbijanja rata nisu objavljeni svi nastavci. Kako je rukopis nestao u ratnom i poratnom metežu, većina u novinama publiciranih dijelova studije objavljena je u zasebnoj knjizi tek 2005., a nedavno pronađeni rukopis omogućio je da studija bude integralno objavljena 2019. Trg pokraj subotičke crkve sv. Jurja, gdje je župnikovao, nosi njegovo ime. Hrvatsko nacionalno vijeće utemeljilo je 2013. priznanje *Pajo Kujundžić* za doprinos obrazovanju na hrvatskom jeziku. Zbirka Gradskoga muzeja u Subotici posjeduje dva portreta Paje Kujundžića.

M. Evetović, *Život i rad Paje Kujundžića*, Subotica, 1940.-2019.

Koristio se pseudonimima Sirotan, Stari Rodoljub (St. Rodoljub, St. R.), Jedan začetnik, Početnik Danice, X. Y., Több tanügybarát.

Djela: *Bunyevácz kérdés és az 1868-ki XXXVIII. és XLIV. törvényczikkek végrhajtása*, Szabadka, 1896; *Dvie nauke našega gospodina Isusa Krista na svitlu slobodnog razmatranja*, Subotica, 1908; *Nemzetiségi kérdés a magyar palamentben és közéletünkben*, Szabadka, 1914; O. Jászi, *Narodnosno pitanje i budućnost Ugarske* (prijevod), Subotica, 1914.

Lit.: Pajo Kujundžić (1859-1915), *Subotička Danica : Kalendar Bunjevaca i Šokaca za godinu 1919,* Zagreb, 1919; K. Petrović, *Subotica i kupalište Palić*, Subotica, 1928; Dvadesetgodišnjica smrti

pokretača naše »Danice«, *Subotička Danica ili bunjevačko-šokački kalendar (sa slikama) za prostu godinu 1935.,* Subotica, 1935; A. Kokić, Nacionalni rad Paje Kujundžića. Prigodom 20-godišnjice smrti, *Klasje naših ravni*, br. 1, Subotica, 1935; M. Evetović, Život i rad Paje Kujundžića, *Subotičke novine,* br. 36, 6. IX. 1940. – br. 14, 4. IV. 1941, Subotica; K. Bunić [I. Kujundžić], *Prilog kulturnoj povijesti bunjevačko-šokačkih Hrvata,* Subotica 1946; I. Kujundžić, *Izvori za povijest bunjevačko-šokačkih Hrvata,* Zagreb, 1968; Pajo Kujundžić (1859 – 1915.), *Subotička Danica : kalendar za 1988.,* Subotica, 1987; I. Szentgyörgyi, E. Bažant, *Subotička bibliografija 1870-1918 : A szabadkai kiadványok bibliográfiája*, 2, Subotica : Szabadka, 1993, B. Gabrić, Osamdeseta obljetnica smrti Paje Kujundžića, *Subotička danica (nova) : kalendar za 1996. godinu,* Subotica, 1995; S. Beretić, Pajo Kujundžić župnik Župe sv. Jurja u Subotici, *Zvonik,* 8/2001, Subotica; S. Beretić, Pajo Kujundžić – nesuđeni župnik Župe sv. Terezije u Subotici, *Zvonik,* 10/2001, Subotica; L. I. Krmpotić, *125 godina od osnutka Pučke kasine 1878-2003*, Subotica, 2003; M. Evetović, *Život i rad Paje Kujundžića,* Subotica, 2005; M. Stantić, Kulturno djelovanje Paje Kujundžića, *Glasnik Pučke Kasine 1878*, 4/2006, Subotica; M. Stantić, *Inkulturacija vjere kroz pučku pobožnost bunjevačkih Hrvata*, Subotica, 2010; M. Evetović, *Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata*, Subotica, 2010; R. Skenderović, Kolo mladeži, *Godišnjak za znanstvena istraživanja Zavoda za kulturu vojvođanskih Hrvata,* 3, Subotica, 2011; R. Skenderović, Oblikovanje bunjevačkog političkog identiteta u Bačkoj tijekom druge polovine XIX. Stoljeća, *Časopis za suvremenu povijest*, 1/2012, Zagreb; O. Kovačev Ninkov, *Lica vremena : portreti iz umetničke zbirke Gradskog muzeja u Subotici*, 1, Subotica, 2013; *Hrvatski biografski leksikon*, 8, Zagreb, 2013; M. Grlica, Bunjevačka školska zadruga, *Museion*, 13, Subotica, 2015; M. Evetović, *Život i rad Paje Kujundžića 1859 - 1915*, Subotica, 2019.

I. Ivanković Radak

KUJUNDŽIĆ, Radoslav (Mijo, Mihovil, Mihael, Gaudencije) (Subotica, 4. IX. 1893. – Subotica, 24. XII. 1989.), franjevac. Rođen je u poljodjelskoj obitelji Albe i Kristine Kujundžić. U matici krštenih subotičke župe sv. Roka upisan je pod imenom Mihál (Mihael), a kao prebivalište naznačena je Subotica, III. kvart, kbr. 299, što znači da je bio gradsko dijete. Osnovnu školu i pet razreda gimnazije završio je u Subotičkoj gradskoj madžarskoj velikoj gimnaziji, a zatim i tri godine tečaja provincijskoga franjevačkoga učilišta u Baji. U franjevački je red stupio 1910. u Pečuhu, u madžarskoj franjevačkoj provinciji sv. Ivana Kapistrana, kojoj su pripadali samostani u Bačkoj. Tom je prigodom dobio redovničko ime Gaudencije, koje je poslije pohrvatio u Radoslav. Prve redovničke zavjete položio je 1911. u Pečuhu, a 1915. u Gyöngyösu. Četverogodišnji bogoslovni studij završio je na franjevačkom bogoslovnom učilištu u Gyöngyösu. Za svećenika je zaređen 1916. u Egeru.

Od svojih je poglavara tražio da djeluje kao svećenik među svojim narodom, pa je od početka službovao u franjevačkim samostanima u Bačkoj s hrvatskom populacijom: najprije u Baču (1916.-17.), gdje djeluje kao kateheta i kapelan u župi, zatim u Mohaču (1917.-18.), kao dušobrižnik i vjeroučitelj te upravitelj Trećega reda, pa u Subotici (1918.-23.), najprije kao dušobrižnik samostana, kada je 1921. franjevačkomu samostanu povjerena župa kao kapelan, a poslije i kao vjeroučitelj te upravitelj Trećega reda. Kada je nakon razgraničenja Kraljevine SHS i Madžarske Uprava franjevačkoga reda samostan u Subotici pripojila Hrvatskoj franjevačkoj provinciji sv. Ćirila i Metoda 1923., opredijelio se da želi biti članom te provincije. Iste je godine odmah izabran i za gvardijana samostana u Subotici i za upravitelja župe.

Radoslav Kujundžić

Na kapitulu Hrvatske franjevačke provincije sv. Ćirila i Metoda 1927. izabran je za definitora (člana upravnoga vijeća), s tim da je i dalje ostao gvardijanom samostana u Subotici. Bio je gvardijan samostana i

župnik u Vukovaru 1930.-31, zatim predstojnik samostana u Baču 1931.-42., gdje je mnogo učinio na obnovi crkve, samostana i samostanske knjižnice, ponovno je bio gvardijan samostana i župnik u Vukovaru 1942.-45. U Suboticu se vraća 1945., gdje kao gvardijan ostaje tri mandata, do 1954. god. Te je godine po treći put izabran za definitora Provincije, što potvrđuje njegov ugled među franjevačkom subraćom. Iste je godine premješten u samostan u Baču, gdje ostaje dvije godine, zatim je 1956. premješten u samostan u Cerniku, a 1957. ponovno u samostan u Subotici, gdje je 1960. po treći put postavljen za gvardijana. Tu je službu vršio devet godina. To je bila njegova zadnja poglavarska služba. Subotički samostanski kroničar navodi da kao jubilarac (zlatni svećenički jubilej slavio je 1966.) u godinama ne nosi više odgovorne službe, ali je neumoran u ispovjedaonici. U razdoblju 1969.-75. u samostanu u Vukovaru časni je starina i ispovjednik, kako ga opisuje tamošnji samostanski kroničar. God. 1975. vraća se u matični samostan u Subotici, u kojem je 1976. proslavio dijamantni svećenički jubilej (60 god. svećeništva), a 1986. i biserni jubilej (70 god. svećeništva). Njegova jubilarna slavlja obilježavana su skromno, a sâm ih je doživljavao kao molitvenu zahvalnost Bogu za tako izvanredne darove. Dok ga je služio sluh, redovito je ispovijedao, a kad to više nije mogao, neumorno se molio i sa samostanskog kora pratio sve mise koje su se u crkvi služile.

Od svojih dječačkih dana bio je svjestan svoje pripadnosti hrvatskom narodu, ali je jednako služio i madžarske vjernike. Zbog svojega zauzetoga djelovanja među bunjevačkim Hrvatima zaslužan je za odlazak većega broja dječaka u franjevačko sjemenište u Varaždin, od kojih su pojedinci poslije postali franjevci (Beato Bukinac, Efrem Kujundžić, Vendelin Vujković, Krešimir Kujundžić, Željko Dulić, Leopold Ivanković). Prema vlastitim riječima, patio je što se broj bunjevačkih Hrvata smanjuje u Bačkoj, što imaju malo djece, što se iseljavaju u druge krajeve i što su malo svjesni svojega narodnoga bića, zbog čega je neumorno molio za svoj narod.

Izvor: Arhiv Hrvatske franjevačke provincije sv. Ćirila i Metoda, Zagreb.

Lit.: *Bačko klasje*, br. 55, Subotica, 1989; R. Gelemanović, U spomen o. Radoslavu Kujundžiću: Dosljedan bunjevački Hrvat – franjevac – svećenik, *Subotička Danica kalendar za 1991. god.*, Subotica, b. g.

A. Skenderović

KUJUNDŽIĆ, Stanka (Bikovo, 22. III. 1940.), odvjetnica, političarka. Kći je Andrije Stantića i Milice, rođ. Skenderović. Majka je novinara i diplomata Ive Kujundžića. Osnovnu školu i gimnaziju završila je u Subotici, a diplomirala je na Pravnom fakultetu u Zagrebu. Radila je kao direktorica pravne službe u nekoliko subotičkih tvrtki, među ostalim i kao glavna tajnica na Građevinskom fakultetu u Subotici. Kao odvjetnica radi od 1985. u odvjetničkom uredu sa suprugom Jakovom.

Nakon raspada socijalističkog sustava aktivno se uključila u politički život Subotice te je postala prva žena u hrvatskoj zajednici u Vojvodini koja je obnašala visoke političke dužnosti. Bila je među osnivačima Demokratskoga saveza Hrvata u Vojvodini, a na Osnivačkoj skupštini stranke 15. VII. 1990. u Subotici izabrana je za jednoga od tri dopredsjednika. Tu je funkciju obnašala do 1997. Na prvim postsocijalističkim višestranačkim lokalnim izborima 1992. bila je među 10 izabranih odbornika DSHV-a u Skupštini Općine Subotice, nakon čega je na sjednici Skupštine izabrana za dopredsjednicu SO

S. Kujundžić, *Naši mladenci*, Subotica, 2004.

Subotice. Tu faktički dogradonačelničku dužnost u za hrvatski narod u Vojvodini teškim ratnim vremenima obnašala je do 1996., kada se ponovno vraća u odvjetništvo, gdje radi do odlaska u mirovinu 2000. Osnivačica je i članica više kulturnih i prosvjetnih udruga u Subotici. Bila je vijećnica Hrvatskog nacionalnog vijeća 2007.-10.

U mirovini se bavi sakupljanjem kulturne baštine subotičkih bunjevačkih Hrvata te je 2004. izdala knjigu o njihovim svadbenim običajima.

Djelo: *Naši mladenci*, Subotica, 2004.

Lit.: *Glas ravnice*, br. 1, 18, 19-20, 25, 61, 74, 78, 81, Subotica, 1990, 1992, 1996, 1997.

I. Kujundžić

KUJUNDŽIĆ, Stipan (Kuluntsits, Kuluncsics, Stephanus, István) (Subotica, 13. II. 1798. – Subotica, 22. X. 1873.) doktor prava, odvjetnik, visoki subotički gradski dužnosnik. Sin je Stipana i Agneze, rođ. Palković. Nakon što je završio studij prava i doktorirao u Pešti 1816., postao je odvjetnikom u rodnom mjestu. Tu je poslije u gradskoj upravi član gradskoga magistrata 1839.-49., u kojem je obnašao dužnosti glavnog gradskog kapetan 1844.-47. te gradonačelnika 1847.-49. Skupa s Vincom Zomborčevićem, glavnim gradskim liječnikom, bio je zastupnik grada na zasjedanju Ugarskoga sabora 1847.-48.

Na latinskome su tiskane njegova doktorska disertacija – rasprava iz rimskoga i kaznenoga prava 1816., a sljedeće godine još dvije pravničke rasprave. God. 1846. na madžarskom je tiskano stajalište Grada Subotice glede planiranoga povezivanja željezničkom prugom susjednoga Segedina s Bajom, koje je uz njega potpisalo još nekoliko visokih gradskih dužnosnika članova Izabrane općine (član magistrata Josip Mačković, gradski bilježnik Franjo Zomborčević, narodni tribun Stevan Blagojević, gradski računovođa Ilija Bačić i odvjetnik Bodo Špeletić).

Djela: *Positiones ex jure civili romano et jure crimili, quas in regioa scietn. universitate Pesthiensi publicae propugnandas suscepit Stephanus Kuluntsits anno 1816.*, Budae, 1816; *Oratio quam terminato cursu juridico in tesseram grati animi Regiae scientiarum universitatis Hungaricae, inclytae Facultatis juridicae dignissimis doctoribus nomine omnium suorum conscholarium / dixit Stephanus Kuluntsits*, Budae, 1817; *Propositiones ex universo jure Hungarico, quas semestri secundo in Regia scientiarum universitate Pestiensi anno 1817. mense Augusto / publice propugnandas suscepit d. Kuluntsits Stephanus*, Budae, 1817; *Tekintetes Tanács, 's Választó Közönség!*, [Szabadka, 1846].

Lit.: I. Iványi, *Szabadka szabad királyi város története*, 1-2, Szabadka, 1886-1892; I. Kujundžić, Bunjevačko-šokačka bibliografija, *Rad JAZU*, 355, Zagreb, 1969; I. Szentgyörgyi, E. Bažant, N. Bašić Palković, *Subotička bibliografija 1764-1869*, 1, Subotica, 1988; M. Evetović, *Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata*, Subotica, 2010.

S. Bačić

KUJUNDŽIĆ, Tome (Kuluncsich, Thomas) (Subotica, oko 1767. – ?), pravnik, visoki subotički gradski dužnosnik. Nakon studija prava položio je za doktora prava i postao odvjetnik. U Subotici je obnašao visoke gradske dužnosti: bio je član gradskoga magistrata (senata), u kojem je obnašao dužnosti glavnog gradskog kapetana 1813.-16. i gradonačelnika 1816.-20. S drugim članovima gradskoga magistrata bio je zastupnik Subotice na zasjedanjima Ugarskoga sabora: 1807. s Ivanom Sučićem te 1811. s Matijom Markovićem. Objavljena je njegova doktorska disertacija koju je obranio na Sveučilištu u Pešti 1787.

Djelo: *Dissertatio inauguralis juridica de fidejussore, quam quae debetur, promittit, quam una cum positionibus ex universa jurisprudentia annuente incl. facult. iuridica in celeberrima ac regia Universitate Pestiensi pro summis in iure honoribus, privilegiisque doctoralibus legitime consequendis publicae eruditorum disquisitioni submittit Thomas Kuluncsich*, Pestini, 1787.

Lit.: I. Iványi, *Szabadka szabad királyi város története*, 1-2, Szabadka, 1886-1892; I. Kujundžić, Bunjevačko-šokačka bibliografija, *Rad JAZU*, 355, Zagreb, 1969; I. Szentgyörgyi, E. Bažant, N. Bašić Palković, *Subotička bibliografija 1764-1869*, 1, Subotica, 1988; M. Evetović, *Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata*, Subotica, 2010.

S. Bačić

KUJUNDŽIĆ, Tome (Subotica, 19. XII. 1836. – Subotica, 15. IV. 1907.), zemljoposjednik, vlasnik parnoga mlina, trgovac, virilist. Sin je Lazara i Eržike, rođ. Milodanović. *Neven* je u br. 8/1894 zabilježio da je prvi izgradio kuću na kat u V. subotičkom krugu (kvartu), na Somborskom putu, u Stipić kraju: »Lipo, ukusno zigjana visoka kuća je već pod krovom i diči bunjevački kraj«. Ovime su se i u V. kvartu, u to vrijeme u naseljenom gotovo isključivo bunjevačkim življem, koji se do tada uglavnom ubrajao u predgrađe, počele graditi katnice. Razvoj grada prekinuo je međutim Prvi svjetski rat, pa je ta kuća do danas ostala jedna od rijetkih katnih kuća u ovom dijelu grada, ali i jedina do kraja Drugoga svjetskoga rata izgrađena na samom Somborskom putu, koji je tada bio jedan od sedam glavnih putova koji je Suboticu povezivao sa susjednim gradovima – u ovom slučaju sa Somborom, Osijekom, Zagrebom i dalje prema zapadu, prema Alpama i Europi. U adresaru Aleksandra Maluševa iz 1906. Tome Kujundžić je naveden kao vlasnik kuće, da je po profesiji trgovac, vjerojatno je u njoj držao i svoju trgovačku radnjicu te je imao i telefonski broj 235. Bio je virilni član (prema poreznom cenzusu) subotičke gradske skupštine 1905.-06.

Jednokatna zgrada po projektu Nándora Wagnera izgrađena je nedaleko od Blaškova križa, ima suhi ulaz postavljen na središnjoj osi fasade, s čije su se lijeve i desne strane u prizemlju nalazila dva lokala za iznajmljivanje. Ima osnovu u obliku slova »U«, u dvorišnom dijelu i na katu nalazilo se više stanova za iznajmljivanje, a poseban dio kuće bio je namijenjen pomoćnom osoblju. Početkom XX. st. zgrada je imala reprezentativnu neorenesansnu fasadu te njezino današnje oronulo stanje ne govori o njezinoj nekadašnjoj važnosti i reprezentativnosti.

Današnji izgled kuće Tome Kujundžića na Somborskom putu br. 32

Lit.: *Neven*, 8/1894, Subotica; S. Malusev, *Szabadka Sz. kir. város czim- és lakjegzyéke*, Szabadka 1906; V. Aladžić, *Subotica koja nestaje*, Subotica, 2012.

M. Grlica i S. Bačić

KUJUNDŽIĆ, Vince (Vinko) (Verušić, 16. I. 1870. – 23. III. 1895.), kulturni djelatnik. Sin je Nikole i Luce, rođ. Temunović. Osnovnu školu i niže razrede gimnazije u Subotici te više razrede u Kalači završio je s odličnim uspjehom. Nakon mature stupio je u bogosloviju. U borbi za materinski jezik čuvao ga je i učio u želji da na njemu navješćuje vjeru. Zbog bolesti je više puta prekidao studij. Kao bogoslov bio je suradnik *Nevena* – tražeći lijeka i kod samoga hidroterapista i svećenika Sebastiana Kneippa u Wörishofenu (danas: Bad Wörishofen) u Bavarskoj, svoj je putopis objavio u *Nevenu* 1892., a Kneippovi hidroterapijski savjeti objavljeni su i u *Subotičkoj Danici* za 1893. Preminuo je nakon šest godina liječenja. Pokopan je na subotičkom Kerskom groblju uz mnoštvo naroda te svećenikâ, osobito iz Kalače. Ivan Petreš posvetio mu je pjesmu (*Neven*, 3/1896). Potpisivao se V-ko.

Lit.: *Neven*, 8,9/1892, 4/1895, 3/1896, Subotica; M. Cindori Šinković, E. Bažant, *Neven : Zabavno-poučni misečnik za Bunjevce i Šokce (1884-1914) : Bibliografija*, Beograd – Subotica, 2008; M. Evetović, *Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata*, Subotica, 2010.

S. Bačić

KUJUNDŽIĆ, Zoltan (Subotica, 27. IX. 1932.), pedagoški, socijalni i kulturni djelatnik. Rođen u poljodjelskoj obitelji Stipana i Jelisavete, rođ. Bašić. Obitelj mu je podrijetlom iz madžarskog dijela Čikerije, a nakon Prvoga svjetskoga rata optirala je za Kraljevinu SHS. Pučko i gimnazijsko obrazovanje završio u Subotici. Učiteljsku školu polazio je u Subotici, gdje je 1951.

stekao zvanje učitelja razredne nastave. Na Višoj upravnoj školi u Novom Sadu stekao je 1965. zvanje socijalnog radnika. Kao učitelj i upravitelj škola radio je u Tavankutu i Subotici. Poslije je radio i kao odgojitelj i edukator djece u subotičkom *Kekecu*, andragog u Sreskom birou rada, tajnik Crvenog križa u Subotici, socijalni radnik. Bio je ravnatelj OŠ *Matije Gubec* u Tavankutu 1975.-82, kada je izgrađena nova dvorana za tjelesni odgoj i tri nove učionice za potrebe proširenja školskog prostora zbog spajanja salašarskih škola. Dobitnik je više stručnih priznanja. Dok je radio u Tavankutu, bio je član dramske sekcije i tajnik KUD-a *Matija Gubec*. Bio je predsjednik Društva socijalnih radnika u Subotici, a u nekoliko mandata odbornik Skupštine Općine Subotice. U razdoblju nakon umirovljenja 1991. bio je i tajnik Bunjevačke matice.

G. Bačlija

KUJUNDŽIĆ, Zoltán (Subotica, 4. IV. 1968.), nogometaš, nogometni trener. Sin je Jakova i Klare, rođ. Szabó. U Subotici je završio osnovnu i srednju tehničku školu (MESŠC) – strojarski smjer za zanimanje kovinotokar. U subotičkoj tvornici *Sever* radio je 1986.-88., a nakon toga se profesionalno posvetio nogometu.

Sportsku karijeru započeo je 1981. kao vratar u pionirima FK *Bačke* iz Subotice. Prošavši sve selekcije, od sezone 1984./85. nastupao je za najbolji sastav *Bačke*. Od 1989. bio je na dvojnoj registraciji u FK *Spartaku* iz Subotice. U zadnje dvije sezone jugoslavenske Prve savezne lige 1990./91. i 1991./92. za *Spartak* je branio na 19 utakmica. Potom je nastupao u Prvoj ligi SR Jugoslavije, gdje je u sezoni 1994./95. *Spartak* postigao najveći uspjeh osvojivši 5. mjesto, a on je bio standardni vratar na svim utakmicama. Ukupno je za *Spartak* nastupio 101 put na prvoligaškim utakmicama. U ožujku 1994. branio je na drugoj finalnoj utakmici Kupa Jugoslavije u Beogradu, u kojoj je *Spartak* izgubio od *Partizana* sa 6 : 1, ne uspjevši osvojiti trofej. U siječnju 1996. potpisao je za *Fehervár-Parmalat* FC (slijedeće godine promijenjen naziv u *Videoton* FC, današnji *MOL Vidi* FC) iz Stolnoga Biograda (*madž.* Székesfehérvár). Nakon jedne i pol sezone vratio se iz Madžarske kao posuđeni igrač kako bi pomogao *Spartaku* u kvalifikacijama za opstanak u 1. B ligi. U siječnju 1999. prešao je u FK *Mladost* iz Lučana (kraj Čačka), iz kojeg je ubrzo otišao zbog izbijanja rata u ožujku iste godine i prekida nogometnog prvenstva, te se još jednom vratio u *Spartak*. Od proljeća 2000. nastupao je šest mjeseci za momčad *KÍ Klaksvík* s Farskih otoka, koja je osvojila naslov nacionalnog prvaka, te je igrao u kvalifikacijama Lige prvaka protiv FK *Crvene Zvezde* iz Beograda. Nakon završetka prvenstva na jesen 2000. vratio se u Suboticu i branio za FK *Palić*, a na proljeće 2001. ponovno je otišao u KÍ *Klaksvík*. Od jeseni 2001. nastupao je za matični klub *Bačku*. Potom je 2003. branio šest mjeseci u 2. ligi Poljske za OKS *Odru* iz Opole (južna Poljska). Nakon toga se vratio u Suboticu i nastupao za nižerazredne klubove *Palić*, *Tavankut* i *Radnički* iz Bajmoka, a sezone 2010./11. odlazi u Madžarsku, u nižerazredni KSE *Kisszállás* iz Kisszállása, za koji je igrao do kraja aktivne karijere 2013. Branio je za reprezentaciju Hrvata iz Vojvodine na I. europskom nogometnom natjecanju hrvatskih nacionalnih manjina 2006., kada je reprezentacija osvojila 3. mjesto.

Završio je I. stupanj trenerske škole u Subotici 2002,. a od 2006. licencirani je trener. U sezoni 2006./07. bio je pomoćni trener u FC *Szeged* iz Segedina. God. 2008. postao je trener vratarki svih selekcija ženske nogometne reprezentacije Srbije, a usporedno je počeo raditi u ŽFK *Spartak*. Kao trener uz Borisa Arsića sa ŽFK *Spartak* osvaja četiri puta prvenstvo i tri puta Kup Srbije u ženskom nogometu u razdoblju 2010.-13. U sezoni 2012./13. ekipa ŽFK *Spartaka* plasirala se među 32 najbolja kluba u Ligi prvakinja i 2012. proglašene su za najbolju žensku sportsku ekipu u Vojvodini. Od 2013. pomoćni je trener u novom madžarskom klubu FC *Szeged 2011*. Živi u Segedinu.

Izvor: osobni iskaz Zoltána Kujundžića iz Segedina.

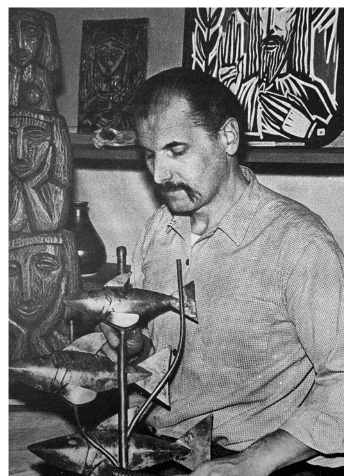
Lit.: Ž. Inić, *Knjiga o Spartaku 1945-1947 1947 - 1997*, Subotica, 1997; Ž. Inić (ur.), Fudbalski klub *Bačka 1901 – 1991*, Subotica, 1991; D. Prćić, Nastup nogometne reprezentacije vojvođanskih Hrvata : Bronca iz Splita, *Hrvatska riječ,* br. 199, Subotica, 8. XII. 2006; www.mozzartsport.com/news/222501/sport:nekategorizovano/title:reportaza-i-zene-igraju-fudbal-zar-ne (pristupljeno 31. XII. 2018.).

P. Skenderović i E. Hemar

KUJUNDŽIĆ, Željko (Desider, Dezső) (Subotica, 23. X. 1920. – Osoyos, Kanada, 23. I. 2003.), kipar, slikar, keramičar, pedagog. Sin je Lazara i Ane, rođ. Rogić. Likovno školovanje započeo je u Jugoslaviji, a u Zagrebu, Splitu i Veneciji boravi u okviru studijskih putovanja. Diplomirao je na Kraljevskoj umjetničkoj školi u Budimpešti 1944. Tijekom nacističke okupacije Madžarske aktivan je u studentskoj ćeliji otpora te je 1944. zatočen u nacističkim radnim logorima u Ukrajini, odakle je pobjegao i vratio se u Jugoslaviju. U poslijeratnoj Subotici od 4. I. do 20. VIII. 1945. radio je kao nastavnik crtanja u Državnoj muškoj realnoj gimnaziji. Iste godine u srpnju na zajedničkoj izložbi s Lászlóm Szilágyijem izlaže u Državnoj muzičkoj školi u Subotici svojih 19 slika i 8 skulptura. Nakon razrješenja s dužnosti nastavnika u gimnaziji odlazi nastaviti studij u Budimpešti. Diplomu magistra likovnih umjetnosti stekao je na Institutu likovnih umjetnosti u Budimpešti 1946.

Razočaran ograničenjima za umjetnike pod Titovim režimom, 1946. prešao je prvo u Madžarsku. Odatle odlazi u Škotsku, gdje dobiva priliku na temelju natječaja Škotske akademije znanosti i umjetnosti izraditi seriju medalja o škotskim kraljevima. U Škotskoj je surađivao s pjesnikom Ianom Hamiltonom Finlayom izrađujući nekoliko naslovnica te ilustracije za njegove knjige. Surađivao je i s kiparom Charlesom d'Orville Pilkington Jacksonom, a kao predavač radi na Odsjeku za mural na Sveučilištu u Edinburghu. Kao kritičar, pisao je za *Weekly Scotsman*. Članak *Art in the Modern World* objavljen mu je 1956. u publikaciji *Young Artists of Promise*, u kojoj je predstavljeno 120 britanskih modernih umjetnika. Svoju biografiju objavio je u knjizi *Torn Canvas* (Edinburgh, 1957.).

U Kanadu se seli s obitelji 1958. te se zapošljava u srednjoj školi Mount Baker u Cranbrooku. Već sljedeće godine realizira svoje prve radove u gradu: Fink fontanu i murale u Regionalnoj bolnici. Iste se godine preselio u Nelson, gdje se zapošljava kao umjetnički voditelj u L.V. Rogers High School. Tu je bio osnivač i prvi ravnatelj Kootenay School of Art 1960.-64. (danas dio Selkirk Koledža u West Kootenayu). Svoje radove izlagao je s avangardnom skupinom *Spokane*, koju su činili Wirth McCoy, Robert Graves, Keith Monaghan i Harold Balazs. Zajedno su imali značajan utjecaj na poslijeratnu umjetnost toga područja. God. 1964. preselio se u Kelownu, gdje je osnovao »Umjetnički centar«, koji je služio kao galerija, atelje i učionica. Od

Željko Kujundžić

jeseni 1964. do proljeća 1966. radio je kao nastavnik likovne umjetnosti u srednjoj školi Rutland. Organizirao je i prvi ljetni umjetnički festival Okanagan 1967., a osnovao je i bio član grupe *Okanagan Artists* s Weldonom Mundenom, Des Loanom, Leroyem Jensenom i Frankom Pollom. Cijelo njegovo stvaralaštvo odražava velik interes za lokalnu izvornu umjetnost općenito te je često boravio, proučavao i stvarao diljem Okanagana.

Od 1968. predaje na Državnom sveučilištu u Pennsylvaniji (SAD) i vodi novi Odsjek za umjetnost za Campus Fayette u Uniontownu. Tijekom toga razdoblja primio je nekoliko stipendija i priznanja za proučavanje umjetnosti drugih autohtonih kultura, uključujući i područja Meksika i Gvatemale, te umjetnost plemena Hopi i Navajo u SAD-u, kao i keramiku indijanskoga plemena Pueblo. Cijelo njegovo stvaralaštvo obilježeno je utjecajem autohtonih likovnih elemenata starosjedilaca sjevernoameričkoga kontinenta.

God. 1971. izabran je za punopravnoga člana Međunarodne akademije za keramiku u Švicarskoj, a idućih je godina intenzivno izlagao diljem SAD-a i Europe. Iako u mirovini od 1982., nastavlja svoj stvaralački rad. Od tada izlaže i u Europi: u Parizu 1982., u Firenci 1985., a 1987. na VII. Međunarodnoj izložbi skulptura u Budimpešti, nakon koje daruje subotičkomu Gradskomu muzeju skulpturu *Duh zemlje*.

Istaknuto mjesto u njegovu stvaralaštvu imaju murali, fontane, vitraji, skulpture izrađene u različitim tehnikama i materijalima, kao što su drvo, keramika, slikarske i grafičke tehnike, metal i tkanje. Među njegovim radovima na otvorenom ističu se skulpture na stadionu Thunderbird Sveučilišta Britanske Kolumbije (UBC) u Vancouveru, a autor je i spomenika *The Gate of Life* u Židovskom centru u Uniontownu u Pennsylvaniji, posvećenoga sjećanju na poginule u holokaustu. Njegovi radovi nalaze se u brojnim javnim i privatnim kolekcijama širom svijeta, uključujući Palazzo Medici-Ricardi u Italiji, Smithsonian u Washingtonu, Sveučilište Edinburgh, Državno sveučilište Pennsylvania, Nacionalnu zbirku skulptura u Torontu i Nacionalni muzej Kyoto u Japanu.

Okušao se i kao izumitelj – osmislio je i usavršio radnu solarnu peć 1976. Bio je to projekt na kojem je radio više od dvadeset godina, inspiriran solarnim generatorima u Francuskoj i Kolumbiji.

Izvor: Dosje Željko Kujundžić/Hemeroteka umjetničkog odjela, Gradski muzej Subotica.

Lit.: M. M[iković]., Upoznavanje domaćina s kulturom vojvođanskih Hrvata, *Subotičke novine,* 23. XI. 2001, Subotica; www.torncanvas.ca (pristupljeno 10. IV. 2019); www.claireart.ca/zk/zkmain.htm (pristupljeno 11. IV. 2019).

Lj. Vuković-Dulić

KUKA, u bačkih Bunjevaca drvena naprava koja služi za prikupljanje pokošenoga žita, trave i sl. Izrađuje se tako što se u drveno *sapište* dužine oko 80 cm na gornjem kraju uglavi kraći drveni parožak (šiljak) u obliku broja 1, koji služi za *rukovetanje*. Njime *rukovetačica* u *risu* ide za *risarom* (koscem) držeći kuku za donji kraj i kupi pokošeno žito koje kosac u jednom zamahu otkosi i naslonjeno na *prlj* (savijeni prut) kose odloži na nepokošeno žito.

Lit.: M. Peić, G. Bačlija, *Rečnik bačkih Bunjevaca*, Novi Sad – Subotica, 1991; A. Sekulić, *Rječnik govora bačkih Hrvata*, Zagreb, 2005; A. Stantić, *Ris i obiteljska dužijanca u subatičkom ataru*, Subotica, 2011.

P. Skenderović

KUKOVIĆ, Ruža (Voktuj, *madž.* Foktő, ?, 1942.), slikarica, pedagoginja. Kći je kalačkoga klesara. Potomak je hrvatskog roda koji se u kalačkim matičnim knjigama spominje već početkom XVIII. st. Po nekim njegovim zaslužnim članovima u Kalači je nazvana ulica Kukovics köz.

Hrvatski je jezik usavršila kod svojih rođaka u obližnjem Baćinu (*madž.* Bátya). Maturirala je u kalačkoj gimnaziji (1960.). Na segedinskoj Visokoj nastavničkoj školi studirala je geografiju i likovnu kulturu. Osobito je privlače pučki običaji i šaroliki vezovi narodne nošnje u Kalači i okolici te krajobraz područja Sárköz. Njezin profesor Ernő Fischer umnogome je pridonio da se taj interes utjelovi u likovnoj umjetnosti visoke razine.

God. 1964. zaposlila se u kiskunfeleđhaskoj knjižnici, a poslije dvije godine u bajskoj donjogradskoj Školi *Ferenca Rákóczija*, gdje do umirovljenja predaje likovnu kulturu. Istodobno, kao voditeljica kruga crtanja, radi i u garskoj školi.

Od 1963. ima samostalne i skupne izložbe diljem Madžarske. Glavni smjer

njezina stvaralaštva odražava se u grafici, i to uz uporabu tuša. Drugi smjer u kojem stvara jest slikarstvo. U prvome traži i nalazi vlastiti izričaj, u kojem je očito apstrahiranje i istančanost obradbe, a u slikarstvu napose gradi kompozicije i pejsaže. »Promatrajući njezine radove, koji odišu zadivljujućom finoćom, i nehotice se prisjetimo pripovjedaka i bajki« piše jedan od kritičara. Posebno je bila zapažena njezina izložba akvarela, nazvana Boje prirode, u Ceglidu (*madž.* Cegléd) 2012. Jedno od njezinih najboljih djela te vrste jest *Živo drvo*.

Lit.: M. Dekić, *Pedagog, slikar Ruža Kuković-Havadi*, Narodni kalendar za 1979, Budimpešta, 1978; R. Szíj, *Kukovics Rózsa művészetéről*, Budapesti Művészetbarátok Egyesülete, Budapest, 1985.

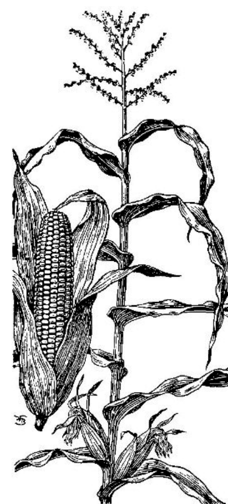
Ž. Mandić

KUKTIN, Bela (Subotica, 12. X. 1939. – Subotica, 6. XII. 2017.), tehnolog šumarstva, gospodarstvenik. Rođen je u radničkoj obitelji Mije i Kate, rođ. Takač. Osnovnu te srednju školu drvnoindustrijskog smjera završio je u Subotici. Nakon povratka s odsluženja vojnog roka zapošljava se u tvornici namještaja *Nova Budućnost* u Subotici. Kao stipendist tvrtke, diplomirao je uz rad na Šumarskom fakultetu u Ljubljani 1968. Nakon toga bio je direktor subotičkih tvrtki *Fa Fa* i *Javor*, koje su prije integracije u jednu tvrtku *Fafa Javor* samostalno poslovale u drvoprerađivačkoj industriji i izradi namještaja i sajamske opreme. Poslije je bio direktor *Fabrike ambalaže* u Bačkim Vinogradima 1977.-81., koja je djelovala u sklopu tvrtke *Peščara*, a zatim direktor Udružene drvne industrije Subotica *SUBINA*. Za svoj rad i za poslovanje tvrtki kojima je bio na čelu dobio je više priznanja: Prvomajsku nagradu, priznanja privrednih komora Vojvodine, Srbije i Jugoslavije i dr.

U politički život uključio se nakon zaposlenja te je bio predsjednik Fabričkog komiteta Narodne omladine u *Novoj Budućnosti*. U nekoliko mandata bio je član Općinskog komiteta SKJ u Subotici i odbornik Skupštine Općine Subotica u Vijeću proizvođača kao svojedobno najmlađi odbornik. Bio je član Općinskog sindikalnog vijeća i predsjednik Strukovnog sindikata iz područja drvne industrije. U nekoliko mandata bio je član Upravnog odbora FK *Spartak* iz Subotice.

G. Bačlija

KUKURUZ (*lat.* Zea mays L.; tur. *kokoroz*), jednogodišnja zeljasta biljna vrsta iz porodice trava (*fam. Poaceae*), podrijetlom iz Srednje Amerike. U Europu su ga donijeli Kolumbovi pomorci. Zahvaljujući visokom potencijalu rodnosti i širokoj uporabi u prehrani ljudi i domaćih životinja, brzo se proširio na sve kontinente u područja tople i umjerene kontinentalne klime. Na prostorima ugarskoga Podunavlja uzgaja se od XVI. st. Bački Hrvati zovu ga *kuruz*. Osim u prehrani domaćih životinja i ljudi, rabi se i u industrijskoj preradi, pri čemu se može dobiti oko 500 različitih proizvoda (npr. škrob, alkohol, ulje, dekstrin, kukuruzni gris, kukuruzne pahuljice, papir, furfurol i dr.). U XXI. st. poraslo je zanimanje za proizvodnju bioetanola od kukuruznoga zrna kao alternativnoga goriva.

Kukuruz

Od ostalih trava razlikuje se ispunjenom sredinom stabla i razdijeljenim cvastima. Metlica (muška cvast) nalazi se na vrhu stabla, a klip (ženska cvast) na sredini stabla u pazuhu lista. Suvremeni hibridi visoki su 2-3 metra, imaju 12-17 naizmjence poredanih listova na elastičnom i usprav-

nom stablu. Plod je zrno, uglavnom žute boje. Ekonomski najvažniji dio biljke jest klip, na kojem su zrna najčešće poredana u 12, 16 ili 20 redova. Na jednom klipu u prosjeku ima 650-900 zrna, koja su u punoj zriobi teška 100-250 gr. Prema obliku i građi zrna postoji devet podvrsta kukuruza, od kojih četiri imaju gospodarsku važnost (zuban, tvrdunac, kokičar i šećerac), a ostale se uzgajaju samo u kolekcijama znanstvenih instituta.

L. Pataky, *Berba kukuruza*, ulje na platnu (oko 1894.), Gradski muzej Subotica

Širenju površina na kojima se uzgaja i velikom povećanju uroda po jedinici površine najviše su pridonijele metode oplemenjivanja (križanja), utemeljene na znanstvenim osnovama već više od 100 godina. Temelj u oplemenjivanju čini prisilna samooplodnja, budući da je kukuruz u naravi stranooplodna biljka. Kroz 5-7 godina samooplodnje proizvode se tzv. »čiste« ili »inbred« linije, čijim se međusobnim križanjem na principu stranooplodnje postiže efekt »heterozisa«. Fenomenom heterozisa postiže se povećana ujednačenost, bujnost i urod biljaka, koji premašuje za 30-50 % urode polaznih roditeljskih komponenata. Domovina je hibridnoga (heterotičnoga) kukuruza SAD, gdje je 1930-ih počela njegova komercijalna proizvodnja, a ubrzo je postao i prevladavajući oblik proizvodnje kukuruza u toj zemlji. U Europi se proizvodnja hibridnoga kukuruza proširila dvadesetak godina poslije.

Toploljubiva je biljka koja se u Panonskoj nizini sije u travnju, kada prođe opasnost od kasnih proljetnih mrazova. Tlo treba biti duboko obrađeno i kvalitetno usitnjeno prije sjetve, uz prethodno unesena organska i mineralna gnojiva. Rastojanje između redova u sjetvi iznosi 70 cm, a razmak između zrna u redu 20-35 cm, ovisno od svojstava hibrida koji se sije, plodnosti tla i sadržaju vlage u tlu. Pridržavanjem temeljnih načela plodoreda izbjegava se koncentriranost štetnika u tlu i potreba njihova kemijskoga suzbijanja. Plodoredom u kombinaciji sa sustavima obrade tla znatno se smanjuje brojnost korova u usjevu.

Herbicidi su se u našim krajevima u širokoj proizvodnji počeli upotrebljavati potkraj 1960-ih godina. Do tada se kukuruz ručno okopavao, što je povoljno utjecalo na rast biljaka zbog rahljenja tla u zoni reda. Za dvanaest sati rada četiri radnika mogu okopati katastarsko jutro kukuruza, odnosno devet radnika hektar. Na početku i na kraju vegetacije ima male zahtjeve u pogledu opskrbljenosti tla vlagom. Međutim u razdoblju od polovice lipnja do kraja kolovoza ima povećane zahtjeve za vlagom u tlu i u zraku te se u slučaju optimalne opskrbljenosti vlagom ostvaruju visoki urodi zrna. U protivnom dolazi do njegova podbačaja razmjerno stupnju i duljini trajanja nedostatka vlage.

U godinama s prosječnim klimatskim uvjetima Panonske nizine pristiže u punu zriobu i fazu početka berbe potkraj rujna ili početkom listopada. U praksi se i danas mogu sresti sva tri načina berbe, uz dominaciju strojeva berača, koji ubiru klipove za smještaj u koševe (čardake), i kombajna, pri čemu se okrunjeno zrno smješta najčešće u silose. Treći način – ručna berba – danas se rjeđe sreće, najčešće na manjim obiteljskim gospodarstvima, koja uzgajaju »preživare« (krave, ovce, konje, koze), pri čemu se kukuruzovina iskoristi za prehranu stoke, a »ogrizine« i »oklasak« (*čutka*) za grijanje. Za ručnu berbu nekoć je trebalo pet radnika na katastarsko jutro, koji u jednom danu oberu klipove, ubace ih u prikolice i na kraju u koševe, te sasijeku, povežu kukuruzovinu i sadjenu je u kupe (berba »učisto«). Danas, kada je kukuruz bujniji i kada je znatno povećana gustoća sjetve, potrebno je devet radnika po kata-

starskom jutru za isti posao. Tijekom 1960-ih i 1970-ih godina u bunjevačkih Hrvata, kao i u ostalim dijelovima Bačke, kada se u seoskim kućanstvima, koja su prešla s uzgoja za vlastite potrebe na komercijalnu proizvodnju korištenjem hibridnih sorti, pojavila povećana potreba za radnom snagom, organizirani su sezonski dolasci skupina *Bosanaca* (ljudi iz Bosne i Hercegovine) radi ručne berbe. Skupine su bile smještane na salašima u neku od većih gospodarskih prostorija, najčešće staju, hranu je osiguravao domaćin, a plaćanje je najčešće bilo u kukuruzima, koji su se onda u željezničkim vagonima prevozili do Bosne. Nisu bili rijetki slučajevi da se jedan broj mladića oženio za lokalne djevojke i ovdje ostajao, što je bio svojevrstan oblik unutarnje ekonomske migracije. Postupnim širenjem strojnoga branja taj je oblik sezonske migracije radne snage nestao.

Lit.: *Poljoprivredna enciklopedija*, 2, Zagreb, 1970; P. Drezgić, S. Jevtić, B. Spasojević, *Posebno ratarstvo*, 1, Novi Sad, 1974; J. Bočanski, Đ. Jocković, Proizvodnja i oplemenjivanje kukuruza u svetu na kraju drugog milenijuma i perspektive, *XXXV Seminar agronoma : Zbornik referata*, Novi Sad, 2001; A. Sekulić, *Rječnik bačkih Hrvata*, Zagreb, 2005; Đ. Jocković, M. Ivanović, G. Bekavac, Ns hibridi kukuruza na početku druge dekade XXI veka, *XLV Savetovanje agronoma Srbije : Zbornik referata*, Novi Sad, 2011.

M. Ostrogonac

KULAČA, **1.** u bačkih Bunjevaca i Šokaca manja posuda za tekućinu; limena čutura, najčešće vojnička; **2.** u arhitekturi bunjevačkih salaša okrugao zidani kokošinjac stožastoga oblika. U vrijeme dok se na salašima *pilež* (perad) nije uzgajala naveliko, već uglavnom za vlastite potrebe, kokošinjci su zidani u stožastom obliku. Osnova kružnoga oblika bila je promjera 1 – 1,3 metra ili više, ovisno o tome koliko se peradi planiralo *držati* (uzgajati). Kokošinjac se zidao od opeke tako da se svaki sljedeći red postupno uvlačio unutra, pa je u završnici objekt dobivao stožast oblik *zavrvastoga* oštroga vrha visine 1,5 – 2,5 m, ovisno o promjeru osnove. Izvana se najčešće *mazao blatom* (mješavinom žute zemlje, pljeve i vode) kako bi se vanjština poravnala, a nakon što se blato osušilo, *ukrečio* se (premazao vapnom). Nekada nisu *zamazivani blatom*, već su se izvana vidjele cigle stupnjevito uvučenih redova. Potom bi se u unutrašnjosti poprečno postavilo nekoliko tankih *leca* (letvi), na kojima bi kokoši sjedile, kako pijetlovi, koji obično sjede na gornjim sjedalima, ne bi izmet padao na *pilež* ispod njega. Vrata su bila okrenuta ka salašu, kako bi se mogla stalno vidjeti zbog noćnih lupeža. Na visini od 1 – 1,3 m od zemlje (ovisno o visini objekta) imala je mali otvor – *budžu* za *luftiranje*, tj. za cirkulaciju zraka. U nju je postavljan drveni okvir ispunjen sitnom žicom radi zaštite od nepoželjnih noćnih štetnika (lisica, štakora, tvorova, kuna…). Radi zaštite od parazita u proljeće je domaćica unutrašnjost *opalila* slamom kako bi se uništile krlje, tekuti i ostali nametnici, a nakon toga su se i unutarnji zidovi *umazivali krečom* te se po zemlji obilno rasuo kao puder sitan *gar* od *čutaka* i ogrizina. To je omogućavalo da, kada kokoš *prne* (uzleti na sjedalo), podigne i oblak praha *gari*, koja bi se nahvatala na njezino perje (kao i ostalih kokoši), pa je na perju uništavala krlje, tekuti i ostale nametnike. Takav oblik kokošinjca poznat je u Panonskoj nizini osobito u sjevernoj Bačkoj – najviše u bunjevačkim gazdinstvima oko Subotice, Žednika, Đurđina, Tavankuta, Sombora i rjeđe oko Sente. Među etnolozima se vodi rasprava odakle potječu zdanja s okruglim temeljom, među kojima ima i mišljenja da su građeni po ugledu na mediteranske bunje i kažune.

Lit.: A. Sekulić, *Bački Hrvati*, Zagreb, 1991; M. Peić, G. Bačlija, *Rečnik bačkih Bunjevaca*, Novi Sad – Subotica 1990; A. Sekulić, *Rječnik govora bačkih Hrvata*, Zagreb, 2005; A. Stantić, 1. dio od zemunice do salaša, *Klasje naših ravni*, 7-8/2013, Subotica; Ž. Mandić, *Rječnik govora santovačkih Hrvata*, Pečuh, 2016.

P. Skenderović

KULCZYCKI, Jerzy Franciszek (*ukr*. Jurij-Fanc Kul'čyc'kyj, *njem*. Georg Franz Kolschitzky) (Kul'čyci pokraj Sambira, 1640. – Beč, 19. II. 1694.), ukrajinsko-poljski plemić, vojnik, diplomat i trgovac. Zbog svojih zasluga u obrani Beča tijekom

turske opsade 1683. bio je u tom gradu slavljen kao junak. Nakon završetka opsade otvorio je u Beču prvu kavanu te je imao ključnu ulogu u širenju popularnosti kave u Srednjoj Europi.

Rođen je u selu Kul'čyci (*polj.* Kulczyce) pokraj grada Sambira (*polj.* Sambor) u današnjoj zapadnoj Ukrajini, u ono doba Poljsko-Litavskoj Uniji. Iako potječe iz stare pravoslavne rutenske plemićke porodice, otac mu je prešao na katoličku vjeru te je od djetinjstva bio izložen jakim poljskim kulturnim utjecajima. Rano je pokazao dar za jezike te je već kao mladić, pridruživši se zaporoškim kozacima, radio kao tumač. Govorio je rutenski (ranonovovjekovni jezik u istočnim dijelovima Poljsko-Litavske Unije iz kojega su se razvili moderni ukrajinski i bjeloruski), poljski, turski, njemački, madžarski i rumunjski. Nakon što je pao u tursko zarobljeništvo, otkupio ga je srpski trgovac kojemu je trebao tumač. Tako dospio u Beograd, gdje je neko vrijeme radio za Austrijsku istočnu kompaniju. To mu je omogućilo odlazak u Beč i otvaranje vlastite trgovine 1678.

Jerzy Franciszek Kulczycki, gravura, 1683.

Tijekom turske opsade Beča 1683. sa slugom je izašao iz grada kako bi uspostavio kontakt s kršćanskim vojnim snagama, a zatim se i vratio u grad s vijestima da kršćanska vojska ubrzo stiže u pomoć. Kroz tursko su okruženje navodno prošli preodjeveni u tursku odjeću i pjevajući turske pjesme. Zbog vijesti koje su donijeli bečko gradsko vijeće odlučilo je da se neće predati Turcima, nego da će čekati dolazak kršćanskih snaga, koji je ubrzo i uslijedio. Nakon što je opsada grada završena, Bečani su ga slavili kao junaka. Gradsko mu je vijeće dodijelilo novčanu nagradu, bečki građani kuću, a sam poljski kralj Jan III. Sobieski veliku količinu kave koju su Turci ostavili u napuštenom logoru. Kulczycki je nakon toga otvorio prvu kavanu u Beču i do danas je amblem bečkoga kavanskoga života.

Vjerojatno zbog formalne sličnosti toponima Sambor i Sombor nastala je legenda da je Kulczycki zapravo rođen na sjeveru Bačke kao Đuro Franjo Kolčić. O njoj svjedoči već Joseph von Hammer-Purgstall, koji u svojoj *Povijesti Osmanskoga Carstva* (*Geschichte des osmanischen Reiches*, Pesth, 1827–35) ističe da je Kulczycki Poljak iz Sambira, a ne »Rac« iz Sombora, kako su to smatrali neki raniji autori. U lokalnoj popularnoj historiografiji ta se legenda širi nakon što je o Kulczyckom kao o Bunjevcu iz Sombora pisao Edgár Palóczi u članku »Pobjedničko putovanje somborskoga kavarnika« (»A zombori kávéfőző diadalútja«) u novosadskom časopisu *Kalangya* (br. 12, 1943). Danas je popularna osobito u publikacijama somborskih autora (npr. Milenko Beljanski, Stevan Vasiljević), ali su je prihvatili i drugi te se pojavljuje i u srpskim cjelonacionalnim medijima (npr. »Prvu kafanu u Beču otvorio Srbin Đuro«, *Magazin Balkan*) te u publikacijama Bunjevaca nehrvata (npr. »Somborski Bunjevac spasio Beč od Osmanlija«, *Rič Bunjevačke matice*).

Lit.: Z Abrahamowicz, Jerzy Franciszek Kulczycki, u: *Polski słownik biograficzny*, 16/1, Wrocław-Warszawa-Kraków, 1970; M. Beljanski, *Letopis Sombora od 1360. do 1800. godine*, Sombor, 1974; S Vasiljević, *Znameniti Somborci*, Novi Sad, 1989; R. Parčetić, Somborski Bunjevac spasio Beč od Osmanlija, *Rič Bunjevačke matice*, 31-32, Subotica, 2009; M. Stepanović, Slavni »Somborac« koji to nije (o jednoj istorijskoj zabludi), www.

ravnoplov.rs/slavni-somborac-koji-to-nije/ (pristupljeno 7. VII. 2019).

P. Vuković

KULEŠEVIĆ, Amalija (Budimpešta, 27. VII. 1912. – Subotica, 2. I. 1986.), profesorica i bibliotekarka. Kći Ivana Vidakovića Božana iz zemljoposjedničke obitelji, višega subotičkoga gradskoga činovnika, tj. predsjednika Siročadskoga stola, i učiteljice Julijane, rođ. Jurković, koja je ubrzo nakon poroda preminula. Polusestra je svećenika, muzikologa i skladatelja Albe Vidakovića, koji je rođen u očevu drugom braku. Majka je leksikografkinje Jasne Ivančić i pjesnikinje Snježane Snouček.

Pučku školu, nižu i višu gimnaziju završila je u Subotici, a u Zagrebu je dvije godine studirala medicinu te je 1937. diplomirala biologiju i kemiju na Filozofskom fakultetu. Prema podacima iz *Kalendara Subotička Danica* jedna je od triju djevojaka od ukupno dvadeset i četvero te godine diplomiranih »Bunjevaca i Šokaca« iz sjeverne Bačke. Dekretom Ministarstva prosvjete Kraljevine Jugoslavije poslana je 1938. u Bijeljinu na službu gimnazijskoga profesora, gdje je radila do 1940., jer je početkom 1941. gimnazija zbog ratnih prilika zatvorena. Predavala je biologiju i kemiju 1940.-54. u Subotici, isprva u Ženskoj gimnaziji, a od školske godine 1950./51., nakon spajanja Ženske i Muške gimnazije, u Višoj mješovitoj gimnaziji. U vrijeme ponovne uspostave jugoslavenske vlasti u listopadu 1944. u Subotici izabrana je za članicu Kulturno-prosvjetnoga odbora Grada Subotice. Od 1953. zauzimala se, uz kolege profesore Matu Brčića Kostića, Belu Gabrića, Stjepana Bartolovića, Antu Jakšića, Marka Vukova i dr., za otvaranje hrvatskih razreda, što je privremeno školske godine 1953./54. uspjelo, ali je u rujnu 1954. suspendirana i na godinu dana udaljena iz službe pod montiranom optužbom za šovinizam. Nakon godinu dana i nakon žalbe koju je 22. IX. 1954. uputila Disciplinskomu sudu Narodnoga odbora grada Subotice preko Sekretarijata za prosvjetu i kulturu, vraćeno joj je pravo na rad, ali u Gradskoj biblioteci. Isprva je radila u čitaonici, potom na katalogizaciji knjiga, a od sredine 1960-ih na uređivanju zavičajne zbirke, koju je u to vrijeme pokrenuo ravnatelj Blaško Vojnić Hajduk. Nakon sloma Hrvatskoga proljeća prisilno je 1972. umirovljena zbog članstva u Matici hrvatskoj.

Lit.: I. Prćić, Sad je na nama svečan dan…, *Subotička Danica ili bunjevačko-šokački kalendar (sa slikama) za prostu godinu 1938.*, Subotica, b. g.; A. Vojnić Purčar, *Oslobođenje Subotice*, Subotica, 1946; Vojmir [B. Gabrić], In memoriam Amalija Kulešević /1912 – 1986/., *Bačko klasje,* br. 35, Subotica, 1986; N. Zelić, *Hrvatsko proljeće i bački Hrvati*, Subotica, 2009.

J. Ivančić

KULTURA (lat. *cultura*: obrađivanje /zemlje/; njega /tijela i duha/; oplemenjivanje; poštovanje), u humanističkim znanostima obično označava složenu cjelinu duhovnih tvorbi i materijalnih ostvarenja, vrijednosnih prosudbi i javnih normi, društvenih ustanova, organizacije i oblika ponašanja ljudi u određenoj ljudskoj zajednici, u kojoj se prenose i primaju učenjem te se u komunikaciji unutar zajednice potvrđuju i dalje razvijaju i prenose. Njezine su bitne značajke sljedeće: a) naučena je (prenosi se s pokoljenja na pokoljenja); b) uvijek je zajednička (ona je zajednički nazivnik koji čini radnje i djelovanje pojedinaca u skupini razumljivim); c) temelji se na simbolima i simboličkim sustavima (umjetnost, religija, jezik); d) tendencija da kulture djeluju kao integrirane cjeline (učenjem kulturnih obrazaca osobe stječu svoj kulturni identitet, a izgrađivanjem i integracijom tih obrazaca u osebujnu cjelinu za svu zajednicu stvara se i njezin sociokulturni identitet). Izvorno, termin se rabio u rimsko doba za obrađivanje zemlje te se pojam postupno razvijao u složenijim značenjima odgajanja uopće, štovanja određenoga kulta i sl. Po definiciji britanskoga antropologa Edwarda Burnetta Tylora (*Primitivna kultura*, 1871.), koja se smatra prvom znanstvenom i najširom definicijom, kultura se odnosi na znanje, vjeru, umjetnost, moral, zakone i običaje. U francuskoj prosvjetiteljskoj tradiciji ranije se javio termin civilizacija (Descartes i dr.) kao proces oslobađanja od naslijeđenih sklonosti u području morala,

znanosti, ekonomije, politike i tehnike – budući da u sebi sjedinjuje vrlo različite ljudske sklonosti, uvjerenja i običaje, omasovljena građanska država ne može uspješno zaživjeti sve dok njezini pripadnici nisu dovoljno uljuđeni pa kultura dobiva zadaću da pripremi prelazak s jedne vrste politike na drugu. Oba se pojma često i danas rabe istoznačno, ali se ističe i potreba razlikovanja pretežno znanstveno-tehnoloških i materijalnih aspekata (civilizacija) od društvenih, duhovnih i umjetničkih tvorbi (kultura). Za ovo razlikovanje rabe se i izrazi materijalna i duhovna kultura. Postoji i više razlikovnih razina, pa se pojedine kulture (npr. Sumerana, Egipta ili Babilona) katkad nazivaju i civilizacijama (npr. drevnog Istoka). Pojam kulture također je dinamičan – širi pojmovi mogu sadržavati uže (supkulture) ili mogu biti paralelni (npr. urbana i seoska kultura), sinkronijski i dijakronijski (suvremena, tradicijska, kultura epohe), rabe se i u prostornom i nacionalnom smislu (npr. hrvatska, srednjoeuropska, mediteranska; kultura većinskog naroda i manjinske kulture) itd. U svakodnevnom govoru izraz se rabi ponajprije za duhovno i umjetničko stvaralaštvo, a u najužem smislu za poželjan stil ponašanja (bonton). Tretira se i kao poseban društveni »sektor« (npr. kultura, zdravstvo, gospodarstvo), o čemu skrbe odgovarajuća državna tijela i ustanove, koja provode kulturnu politiku preko različitih državnih mjera i programa radi očuvanja i izgradnje osebujnoga kulturnoga naslijeđa. Kada u jednoj državi postoji više kulturnih zajednica, država može poticati procese stapanja manjinskih kulturnih zajednica u širu ili prevladavajuću kulturu (asimilacija) ili pak poticati kulturni pluralizam, tj. suživot različitih kultura na istom prostoru, ili dati pripadnicima kulturnih zajednica manju ili veću samostalnost u određivanju vlastite kulturne politike (kulturna autonomija).

Bez korištenja termina kultura, prva još u antici zapisana kulturna istraživanja iznosi u svojoj *Povijesti* Herodot, opisujući kulturu (vjerska shvaćanja, društvene običaje, umijeća i dr.) Egipćana, Perzijanaca, Skita i drugih te uspoređujući ih s helenskom kulturom. On je, za razliku od poslije dugo dominantnih ksenofobnih (također i eurocentričkih) gledišta na druge kulture, ujedno i prvi poštovalac kulturne različitosti (što će se afirmirati tek u doba prosvjetiteljstva), kao i prvi teorijski tumač kulturnoga razvitka (izvodeći ga iz klimatskih uvjeta). Ti su pojmovi i danas ključni za razumijevanje i očuvanje različitih kultura, kao i poticanje razvitka kulturnoga identiteta kao jednoga od temeljnih određenja čovjeka u zajednici. Posebno su danas aktualna pitanja očuvanja kulturnoga identiteta u kontekstu globalizacije kulture te njezine medijske i komercijalne unifikacije u tzv. masovnoj kulturi, a na razini pojedinih država pitanje očuvanja manjinskih kultura u uvjetima dominacije kulture većinskoga naroda putem službenoga jezika države, prosvjetnoga i administrativnoga sustava te sredstava javnoga priopćavanja. Različitost, ali i povezanost pojedinih kultura, danas se drži posebnom vrijednošću te se u demokratskim državama potiče praksa kulturnoga pluralizma i multikulturalnosti.

Danas se o očuvanju kulture podunavskih Hrvata – Bunjevaca i Šokaca na području međurječja Dunava i Tise napose brinu mnogobrojne udruge kulture. Najčešće se nazivaju kulturno-umjetničkim društvima, većina ih danas slobodno nosi hrvatski predznak u svojemu nazivu, premda ima i onih koje se drukčije nazivaju ili pak nemaju izričiti hrvatski predznak, katkada subetnički. Djeluju na amaterskoj osnovi, uglavnom njeguju tradicijsku kulturu, ali se također bave i suvremenom kulturom. Najznačajnija je profesionalna institucija kulture Zavod za kulturu vojvođanskih Hrvata iz Subotice, koji su 2008. zajednički osnovali Skupština AP Vojvodine i Hrvatsko nacionalno vijeće. Hrvatske manjinske zajednice u Madžarskoj i Srbiji svoju kulturnu autonomiju ostvaruju preko manjinskih vijeća – u Madžarskoj su ona organizirana na mjesnoj, županijskoj i nacionalnoj razini, a u Srbiji samo na nacionalnoj razini.

Lit.: *Leksikon migracijskoga i etničkoga nazivlja*, Zagreb, 1998; *Hrvatska enciklopedija*, 6, Zagreb, 2004. *Enciklopedija opća i nacionalna*, 11, Zagreb, 2006; www.zkvh.org.rs.

S. Bačić

KULTURA, prosvjetna udruga koja je djelovala u Beregu pred Prvi svjetski rat, čiji formalni osnutak vlasti nisu odobrile. Pravila društva donesena su 10. VII. 1913. kao rezultat intenzivnoga kulturno-prosvjetnoga rada Lajče Budanovića među bereškim Šokcima, kamo je iz Baje (u kojoj je kao kapelan osnovao Bunjevačku katoličku čitaonicu, koja je također imala problema s odobrenjem djelovanja) premješten za župnika 1912. god., o čemu svjedoči i veći broj vijesti u *Nevenu* o društvenom životu u Beregu. Cilj društva bio je »unapređivanje društvenog života i obrazovanje Bunjevaca i Šokaca u Ugarskoj«, radi čega je bilo predviđeno osnivanje knjižnica, pomaganje siromašnih učenika, držanje predavanja, predstava i tečajeva, izdavanje »domoljubivih« tiskanica, sakupljanje podataka iz prosvjete i povijesti južnougarskih Hrvata. Pravila je potpisao predsjednik društva Lajčo Budanović i Josip Ilić, kao »delovođa«. Bereg je bio predviđen za privremeno sjedište, za koje je bereška seoska općina dala jednu sobicu. Međutim ugarsko Ministarstvo unutarnjih poslova u Budimpešti nije odobrilo pravila društva.

Lit.: G. S., Društva i ustanove, *Književni sever*, 3-4/1927 [tematski broj: O Bunjevcima], Subotica; L. Vlašić, Šokci u Vojvodini, *Kalendar Hrvatski radiša za prostu godinu 1934*., Zagreb, 1933; M. Matić, Prije 25 godina…, *Neven*, br. 27, Subotica, 11. VIII. 1939; T. Vereš, Socijalni rad Lajče Budanovića, *Subotička Danica kalendar za 1985. god*., Bač, 1984; A. Kuntić, Iz istorije bačkih Bunjevaca : Povodom tristogodišnjice seobe Bunjevaca u Bačku : Prilog istoriji srpskog naroda, *Spomenik*, 8, Beograd, 1991; B. Stantić, Mons. Lajčo Budanović pastoralni radnik, *Zbornik radova o biskupu Lajči Budanoviću*, Subotica, 2004; L. I. Krmpotić, Spisateljski rad biskupa Lajče Budanovića, *Zbornik radova o biskupu Lajči Budanoviću*, Subotica, 2004.

M. Bara

KULTURA, povremeno međuratno glasilo koje je, kao prilog ili rubrika katoličkog lista *Subotičke novine*, izlazilo 1930.-39. Uređivali su ga razni urednici, koji nisu uvijek označavani, ili su se potpisivali inicijalima i pseudonimima: Ive Prćić Jablanović (Ćaskalo), svećenici Andrija Moullion, Pavao Bešlić, Blaško Rajić i Lajčo Budanović (Ano Nimka), za 1937. kao urednici navode se Đ. K. (»đaci križari«), a posljednje dvije godine urednici nisu navedeni. Već od 1931. nastala je pogreška u označavanju godišta.

Subotičke Novine 25. XII. 1934. Str. 1. | Kultura | Piše: Ano Nimka God. VI. br. 3.

Monumentalno djelo o biskupu Antunoviću

Prirodno je svakomu čovjeku, da slabo ili nikako ne cijeni ono čega ne pozna. To je kod svih ljudi, a kod naših još i povećano. Mi znademo čak i ono

i visoka erudicija g. Pisca kao i to, što je pisano na osnovu originalnih dokumenata, koji su ostali iza Antunovića. Pisac se nije ustručavao zaći u sve arhi-

Kultura, br. 3/1934, Subotica

Izlazilo je u različitoj formi i opsegu, u početku češće, a poslije rjeđe. Prve godine izlazilo je kao redovita novinska rubrika; 1931. – 40 brojeva kao rubrika, 1932. – 12 brojeva opet kao rubrika na jednoj stranici novina; 1933. – dva broja kao prilog na četiri stranice; 1934. – tri broja kao prilog na četiri stranice; 1935. – tri broja kao rubrika na prvoj i drugoj stranici novina; 1936. – dva broja kao rubrika na jednoj, odnosno dvije stranice; 1937. – četiri broja kao prilog na četiri stranice; 1938. – jedan broj kao prilog na dvije stranice; 1939. – dva broja kao novinska rubrika.

Lit.: I. Kujundžić, Bunjevačko-šokačka bibliografija, *Rad JAZU*, 355, Zagreb, 1969; T. Kolozsi, *Szabadkai sajtó (1919-1945)*, Újvidék, 1979.

E. Bažant

KULTURNA AUTONOMIJA (*grč.* autos: sâm; nomos: pravilo, zakon; samostalnost u donošenju propisa, samouprava) **1.** oblik autonomije kojim se osigurava pravo nacionalnih manjina na izražavanje vlastite posebnosti te očuvanje i razvoj kulture i jezika u okviru institucija koje sami osnivaju i kojima samostalno upravljaju. U feudalnim državama postojala je autonomija vjerskih manjina (miletski sustav u Osmanskom carstvu za židovsku, armensku, pravoslavnu i druge vjerske zajednice; crkveno-školska autonomija Srba u Habsburškoj

Monarhiji itd.). Aktualizira se osobito u srednjoj Europi od kraja XIX. st. i činila je osnovu nacionalnih pokreta za oslobođenje ili odcjepljenje i uspostavu samostalnih država. Do danas se vezuje za nacionalno nehomogene države. Iako je u osnovi oblik neteritorijalne autonomije, koji se odnosi na mrežu institucija, u nekim slučajevima prerasta u teritorijalnu autonomiju (Kosovo u Jugoslaviji, Katalonija u Španjolskoj, švedska zajednica na Ålandskim otocima u Finskoj itd.). U suvremenim društvima ona je važno dostignuće demokratske politike »pozitivne diskriminacije« (»afirmativne akcije«) prema manjinskim zajednicama u odnosu na njihove kulturne, obrazovne i informativne institucije te slobodnu upotrebu manjinskoga jezika. Pri tome ona ne označava samo pomicanje u pogledu upravljanja nad aspektima identiteta nego i funkcionalnu devoluciju vlasti – transfer određenih državnih nadležnosti i ovlasti.

Preuzimanjem ustavne novele iz 1990. u Madžarskoj je Zakonom br. LXXVII. iz 1993. o pravima i nacionalnih i etničkih manjina ustanovljeno pravo manjina da osnivaju mjesne i državne samouprave radi zaštite i zastupanja interesa manjina korištenjem ovlasti i provedbom zadaća povjerenih zakonom, što je potvrdio i novi Zakon br. CLXXXIX iz 2011. o pravima narodnosti. U pravni sustav Republike Srbije Zakonom o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina iz 2002. uvedeno je »pravo na samoupravu« nacionalnih manjina u području kulture, obrazovanja, informiranja i službene uporabe jezika i pisma, koje se ostvaruje putem izabranih nacionalnih vijeća, što je preuzeo i Ustav iz 2006., a podrobno je razrađeno Zakonom o nacionalnim vijećima nacionalnih manjina iz 2009. Međutim Ustavni sud Srbije u svojoj odluci iz 2014. manjinska vijeća ne definira kao nositelje prenesenih državnih nadležnosti, nego tek kao vršitelje određenih javnih ovlasti povjerenih zakonom, u kojem je smislu 2018. izmijenjen Zakon o nacionalnim vijećima. U obje države manjinske samouprave imaju slične autonomne ovlasti u području unutarnje organizacije i rada te simbola zajednice (donošenje vlastitoga statuta, odlučivanje o svome imenu, sjedištu, proračunu i završnom računu, simbolima, praznicima i sl.), no različito su uređene nadležnosti institucija preko kojih se ostvaruju manjinska prava (škole, ustanove kulture, sredstva javnoga informiranja i sl.). U Republici Srbiji, osim u slučajevima kada je osnivač pojedinih institucija izravno manjinsko vijeće, u najvećem broju nadležnosti manjinskih vijeća radi se tek o simboličnom i pravno neobvezujućem sudjelovanju u postupku donošenja odluka od strane državnih tijela (davanje mišljenja i prijedloga) i delegiranju zajedničkih predstavnika manjinskih vijeća u pojedina državna tijela, a ne o stvarnome sudjelovanju (pravno obvezujuća suglasnost) ili o samostalnom odlučivanju u područjima od značenja za manjine. U Madžarskoj manjinske samouprave imaju jače autonomne nadležnosti, osobito u području obrazovanja, koje prati i značajnija državna financijska potpora, a sudjelovanje u odlučivanju je snažnije (suglasnost manjinskih samouprava).

2. u užem smislu, izjednačava se tek s manjinskim kulturno-identitetskim pravima uopće, i kao takvo označava pravo na očuvanje i njegovanje kulturnoga identiteta i tradicije u smislu posebnosti jezika, vjeroispovijedi i drugih obilježja pojedinih nacionalnih ili etničkih zajednica u cilju zaštite kolektivnoga identita manjinskih zajednica.

Lit.: Autonomija, u: *Politička enciklopedija*, Beograd, 1975; *Leksikon migracijskoga i etničkoga nazivlja*, Zagreb, 1998; Kulturna autonomija, u: *Hrvatska enciklopedija*, 6, Zagreb, 2004; B. Krivokapić, *Zaštita manjina u međunarodnom i uporednom pravu*, 1-3, Beograd, 2004; R. Stepanov, Pojam i političko-pravni oblici autonomije, *Kultura polisa*, 2-3, Novi Sad, 2005; G. Bašić, *Politička participacija i kulturna autonomija nacionalnih manjina u Srbiji*, Beograd, 2006; A. Lošonc, Aspekti teritorijalnih i kulturnih autonomija: za i protiv, *Položaj nacionalnih manjina u Srbiji*, Beograd, 2007; T. Korhec, Saveti nacionalnih manjina kao instrumenti ostvarivanja kolektivnih prava manjina, u: *Kolektivna prava i pozitivna diskriminacija u ustavnopravnom sistemu Republike Srbije*, Beograd, 2009; S. Bačić, Desetljeće manjinske samouprave Hrvata u Republici Srbiji – pravni okvir i postignuća, u: M. Bara, A. Vukić (ur.), *Hrvati u Vojvodini identitet(i), procesi i društvene aktivnosti*, Zagreb – Subotica, 2012; G. Bašić, M.

Pajvančić, *Od segregativne ka integrativnoj politici multikulturalnosti*, Beograd, 2015.

S. Bačić

KULTURNI CENTAR BAČKIH HRVATA, ustanova Hrvatske državne samouprave u Madžarskoj. Utemeljen je u lipnju 2018. u Baji, sa sjedištem u Táncsicsevoj ulici br. 15. Cilj je Centra prikupljanje, proučavanje i promicanje kulturne baštine bunjevačkih, šokačkih i rackih Hrvata, snaženje hrvatske nacionalne svijesti, usklađivanje i (su)organiziranje hrvatskih kulturnih manifestacija u madžarskom dijelu Bačke. Među njima se izdvajaju III. hrvatski državni tamburaški festival u Baji, IV. festival kulturne baštine Hrvata Bunjevaca bez granica te Spomendan svećenika i pjesnika Miroljuba Ante Evetovića u Aljmašu. Ravnatelj je Centra Mladen Filaković.

Ž. Mandić

Logo Kulturnog centra bačkih Hrvata

KULTURNI KRUG, prosvjetno društvo utemeljeno u Subotici nakon stvaranja Kraljevine SHS. Iako su vlasti potvrdile Pravila društva, njegovo se djelovanje nije razvilo. Predsjednik je bio dr. Stipan Matijević, prvi poslijeratni gradonačelnik i veliki župan Subotice (1918.-20.).

Lit.: G. S., Društva i ustanove, *Književni sever*, 3-4/1927, Subotica.

S. Bačić

KULTURNO-PROSVJETNA ZAJEDNICA HRVATA *ŠOKADIJA*, kulturna udruga iz Sonte. Osnovana je 22. I. 2002. radi očuvanja tradicijske baštine i hrvatskoga identiteta lokalnih Šokaca. Očuvanjem ikavskoga dijalekta, narodne nošnje, izvornoga načina pjevanja i plesanja te običaja općenito društvo je dosadašnjim djelovanjem u zemlji i inozemstvu širilo svijest o kulturnom naslijeđu sonćanskih Hrvata. U okviru društva djeluju dječja i odrasla folklorna skupina, mješovita pjevačka skupina te literarna, recitatorska, dramska, likovna i etnološka sekcija.

Tijekom godine društvo organizira više manifestacija. Najvažnija je *Šokako veče*, koje se svake godine održava u posljednju subotu prije blagdana sv. Kate. Ta manifestacija promovira tradicijske pjesme i plesove ovdašnjih Šokaca, ali i njihovih gostiju, od kojih je najmanje jedno društvo iz Hrvatske. Sastavni je dio *Šokačke večeri* i izbor najljepše neobjavljene pjesme pisane šokačkom ikavicom, čime Društvo prinosi očuvanju govora kao možda i najvažnijega identitetskoga obilježja svojih predaka. Stalne su manifestacije i uskrsni i božićni koncert u mjesnoj crkvi sv. Lovre, likovna kolonija, a povremene su predstave dramske sekcije, književne večeri i promocije. Društvo je 2006. kupilo jednu staru kuću u selu, koju adaptira kao *Šokačku kuću*. U njoj su do sada uređeni muzejski dio (starinska soba s eksponatima) i galerijski dio za likovne i etnografske izložbe, u njoj se održavaju seminari, književne večeri i druge aktivnosti, a potrebno je još urediti prostor za knjižnicu i arhivu. Društvo posjeduje i veliku zbirku šokačkih narodnih nošnji.

Društvo je 2007. izdalo jedan broj lista *Glas Šokadije*, knjigu Z. Tadijana *Šokačke narodne nošnje u Bačkoj* (2011.) te snimilo jedan CD *Šokadijo moja draga* s bećarcima i izvedbom istoimene neslužbene šokačke himne autorice Božane Vidaković (2011.), a 2017. u suradnji s Radio-televizijom Vojvodine snimilo dokumentarni film *Ljope na škrip* u Šokačkoj kući.

Danas Društvo broji šezdesetak članova. Zbog velikoga odljeva mlađih i srednjih generacija iz Sonte većinu članstva čine pripadnici starijih generacija. Prvi predsjednik društva bio je Mata Zec, nakon

njega Dejan Bukovac od 2003., a od 2006. Zvonko Tadijan.

Lit.: I. Andrašić, Očuvajmo naše kulturno naslijeđe, *Hrvatska riječ*, br. 101, Subotica, 14. I. 2005; I. Andrašić, Nesmotrenost ili neznanje ne mogu biti opravdanje za posljedice, *Hrvatska riječ*, br. 455, Subotica, 9. XII. 2011; I. Petrekanić Sič, Putovanje kroz tradiciju, *Hrvatska riječ*, br. 794, Subotica, 6. VII. 2018.

I. Andrašić

Logo KPZH-a *Šokadija* iz Sonte

KULTURNO-UMETNIČKO DRUŠTVO *IVAN MILANKOVIĆ*, kulturna udruga socrealističkoga tipa koja je djelovala u subotičkoj četvrti Bajnat. Osnovana je 1955. u Domu Socijalističkoga saveza radnoga naroda (SSRN) u tzv. II. kvartu u ulici Braće Radića na Bajnatu, u zgradi današnje Mjesne zajednice Bajnat. Iako je ime dobila po prerano preminulomu poslijeratnomu gradonačelniku (predsjedniku Gradskoga narodnooslobodilačkoga odbora) Subotice (1945.-47.), kolokvijalno je nazivano »Društvo iz Bajnata« ili KUD *Bajnat*. U početku je brojalo oko 150 članova. Imalo je dramsku sekciju na srpsko-hrvatskom jeziku (oko 20 članova), orkestar od 12 članova te vlastitu knjižnicu, koja se nalazila u Domu i radila samostalno. Prema Izvješću o radu Kulturno prosvjetne zajednice sreza Subotica od 5. II. 1959. o amaterskoj djelatnosti na teritoriju Subotičkoga sreza, KUD *Ivan Milanković* i *Zanatlijsko društvo* slabije su razvijeni u odnosu na ostala gradska kulturna društva. No kako su u rad Društva bili uključeni ne samo stanovnici Bajnata nego i radnici okolnih tvornica, dobivalo je od njih novčanu potporu. Zahvaljujući dobromu radu Društva, Dom SSRN-a II. kvarta postao je pravi dom kulture, u kojem se svakoga dana okupljao znatan broj stanovnika toga kraja. Međutim, poput ostalih tadašnjih kulturnih udruga, stalni problem bili su nedostatak adekvatnih prostorija, tehničkih sredstava, novca i stručnih kadrova. Zato je došlo do oscilacija u radu Društva 1958. i u prvoj polovici 1959., ali je u drugoj polovici 1959. ponovno uspješno djelovalo. Tada je imalo 47 članova u pet sekcija, od kojih je najaktivnija bila dramska sekcija. Iako je društvo okupljalo Hrvate i Madžare, broj Madžara bio je malen među aktivnim članovima. No i dalje je problem bio nedostatak novca, adekvatnih prostorija za probe (osobito mala pozornica u dvorani Doma SSRN-a II. kvarta), stručnjaka i voditelja sekcija. U radu Društva prosvjetni radnici bili su više angažirani nego u drugim gradskim društvima. Režimske strukture predbacile su da repertoar dramske sekcije nije bio na idejnoj visini te su upravi društva uputili prijekor kako bi ovomu pitanju (kao i folklorizmu) uprava društva i Savez komunista trebali posvetiti posebnu pozornost kako ne bi došlo do rasta uočenih idejnih skretanja. Društvo je prestalo djelovati 1960-ih.

Izvor: Povijesni arhiv Subotica, F:157.22.3.

P. Skenderović

KULTURNO-UMETNIČKO DRUŠTVO *JEDINSTVO – EGYSÉG*, kulturna udruga koja je djelovala u Starom Žedniku nakon Drugoga svjetskoga rata. Utemeljena je 1947., kada je imala oko 150 članova. Djelovala je u velikoj dvorani Zadružnoga doma (gdje su se prikazivale i kinopredstave) te u tadašnjim prostorijama osnovne škole. Društvo je imalo četiri sekcije: dramsku na srpsko-hrvatskom i mađarskom jeziku (oko 26 članova), dječju pozornicu (skupa s mjesnom školom, oko 20 članova), orkestar (8 članova) te knjižnicu, koja je radila samostalno. Zbog teškoća društvo je jedno vrijeme prestalo djelovati, ali je ponovno osnovano 1954., kada je imalo oko 40 članova, od kojih su po nacionalnom sastavu polovica bili Hrvati, a polovica Madžari, a po socijalnom sastavu

radnici i seljaci. Predsjednik društva bila je Mara Ivandekić, a tajnik Aleksandar Mamužić. Najznačajnija je bila dramska sekcija, koja je imala plaćenoga voditelja. Predstave je održavala u Zadružnom domu. God 1957. pripremila je tri predstave: *U sredu se registrujem* Žaka Konfina, *Čestitam* i *Recept*, s kojima su gostovali u Maloj Bosni. God. 1959. prikazali su predstavu Stipana Matijevića *Bać Đuka Kerčanin* u Domu kulture u Starom Žedniku u okviru proslave 40 godina KPJ i SKOJ-a. God. 1962. na repertoaru je imalo dvije predstave: *Čipetke* u tri čina (s kojom su gostovali na ergeli Zobnatica, a u Starom Žedniku su prikazali dvije reprize) te *Sumnjivo lice* Branislava Nušića (osim u Žedniku, prikazano je i u Đurđinu). Repertoar Društva nije bio planski, već je sekcija djelovala kampanjski. Kako je društvo bilo nacionalno mješovito, nedostatak prostora za vježbe predstavljao je problem za dramsku sekciju, jer se nije moglo istodobno raditi na oba jezika, što, međutim, nije ometalo rad ostalih sekcija. Društvo je prestalo djelovati sredinom 1960-ih.

Izvor: Povijesni arhiv Subotica, F:157.22.3 i 9; F:158.11.15.

P. Skenderović

KULTURNO-UMETNIČKO DRUŠTVO *JOVAN MIKIĆ*, udruga iz Gornjeg Tavankuta, koja je djelovala potkraj 1960-ih godina. Iako je službeno registrirana u kolovozu 1967., aktiv Saveza omladine u Gornjem Tavankutu već je prije toga okupljao mlade u selu uključujući ih u rad dramske, folklorne i glazbene sekcije. Društvo je brojalo oko 100 članova. Najveći mu je uspjeh bila izvedba komada *Bać Đuka iz Tavankuta* u režiji Geze Kopunovića, koji je premijerno izveden pred 700 mještana i izvanredno primljen. U predstavi su glumili Teza Letić, Kata Lukačević, Ruža Rudić, Tona Davčik, Beno Letić, Antun Moravčić, Mirko Ivković, Pajo Sabo, Stipan Vuković i Stipan Kolar. Poslije je komad izveden još u Bajmoku, Bikovu i Đurđinu. Društvo nije bilo duga vijeka.

Lit.: *Subotičke novine*, 1. IX. 1967, Subotica.

P. Skenderović

KULTURNO-UMETNIČKO DRUŠTVO *MATIJA GUBEC*, kulturno društvo socijalističke provenijencije koje je djelovalo tijekom 1950-ih na Bikovu. Osnovano je 1951. Brojalo je oko 100 članova, a sjedište je imalo u zadružnom domu na Bikovu, gdje je i djelovalo. Imalo je dramsku sekciju na srpsko-hrvatskom jeziku (oko 20 članova), omladinsku sekciju (oko 30 članova) i knjižnicu, koja je radila samostalno. Zbog slabih uvjeta za rad društvo se ubrzo ugasilo, ali je ponovno osnovano 1953. Tada je brojalo 25 članova i radilo je u dvije skupine, od kojih je jedna bila na poljoprivrednom dobru na Gabriću, ali kao sastavni dio središnjeg Društva. Repertoar im je lak. Članovi uprave bili su devet službenika i prosvjetnih djelatnika, koji su svi bili članovi Saveza komunista Jugoslavije (SKJ). Problem društva bili su nedostatak prikladnih prostorija i garderobe te nedostatak novca. U sezoni 1957./58. prikazalo je tri predstave: *Vlast* Branislava Nušića te *Povratak* i *Zamršeni slučaj* Zlate Kolarić-Kišur. Predsjednik društva bio je upravitelj škole Siniša Subić, tajnica je bila učiteljica Ruža Kelemen, a blagajnik traktorist Isa Buljovčić, također član SKJ. Prestalo je djelovati potkraj 1950-ih.

Izvor: Povijesni arhiv Subotica, F:157.22.3 i 9.

P. Skenderović

KULTURNO-UMETNIČKO DRUŠTVO *PROLETER*, poslijeratna kulturna udruga koja je osnovana u subotičkoj četvrti Ker, tada naseljenoj pretežito hrvatskim stanovništvom. Utemeljeno je 1948. ili 1949. Počelo je djelovati u prostorijama Mjesne zajednice Ker. U početku nije imalo formalan naziv, već se kolokvijalno nazivalo »Društvo iz Kera«. Kako se društvo razvijalo i kako je rasla brojnost članstva, dobilo je nove prostorije u centru Subotice, na *korzi* (korzu), u dvorišnom prizemnom dijelu nacionalizirane Vojnićeve palače. Tada je već nosilo naziv KUD *Proleter*, u duhu tadašnjega socrealizma, i imalo je svoju značku izrađenu u emajlu. O kvaliteti nastupa govori i sudjelovanje njegovih plesača na Međunarodnom festivalu narod-

nih pjesama i igara u Llangollenu (Wales) 1952., kada je reprezentacija jugoslavenskih plesača osvojila 1. mjesto u natjecanju narodnih plesova. Reprezentacija je bila sastavljena od plesača iz više jugoslavenskih kulturnih udruga, a iz *Proletera* su nastupali Lojzika Antunović i Jašo Kovačević (Jašo Bolvar). Osim toga Društvo je sudjelovalo i u predstavama Narodnoga kazališta u Subotici za potrebe masovnih scena ili scena s folklornim prizorima. Zadnji nastup imali su 20. XII. 1952. u subotičkom kazalištu u predstavi Aleksandra Ostrovskog *Oluja*, koju je režirao Lajčo Lendvai. U njoj su iz Društva sudjelovali Jaga Bašić, Marica Gaković, Kata Bačić, Pero Novaković, Veco Kovačić, Petar Bašić, Lajčo Kalmar, Joso Marjanušić i Živorad Miličević.

Izvor: kazivanje Stipana Peića – Cipe iz Subotice.

Lit.: Bunjevačka folkolrna grupa odnijela prvu nagradu na festivalu u Londonu, *Hrvatska riječ*, 30/1952, Subotica; 150 godina pozorišne zgrade : 150 godina kazališne zgrade : 150 éves a színház épülete, Subotica, 2005.

P. Skenderović

Značka KUD-a Proleter

KULTURNO-UMETNIČKO DRUŠTVO *SLOGA*, kulturna udruga iz Đurđina koja je djelovala tijekom 1950-ih kao dio socijalističke kulturne politike na selu. Osnovana je 1953., kada je imala 15 aktivnih i pet pomažućih članova, od kojih su 13 bili članovi uprave, a među njima je faktički radilo tek sedam članova, od kojih su šest bili članovi Saveza komunista Jugoslavije. Osnovicu rada društva činili su prosvjetni djelatnici, kojih je bilo šest. Društvo je imalo dramsku sekciju, sekciju solopjevača i recitatorsku sekciju. Priredbe su organizirane za državne praznike. Osim nedostatka prostora i rekvizita, glavni problem Društva bio je izostanak masovnosti. Zbog slaboga rada reorganizirano je 1956. te je tada brojalo 105 članova, koji su djelovali u muzičkoj, dramskoj, šahovskoj i literarnoj sekciji. Najvažnija je bila dramska sekcija, koja je 1956. u okviru Sterijine proslave (150 godina od rođenja i 100 godina od smrti znamenitoga srpskoga komediografa Jovana Sterije Popovića) ostvarila zapažen nastup s izvedbom Sterijine predstave *Kir Janja* u maloj dvorani Narodnoga kazališta u Subotici, osvojivši 1. mjesto među amaterskim društvima u subotičkom srezu. Kao najbolja dramska sekcija u Srezu Subotica, sudjelovala je na međusreskom natjecanju u Lovćencu, gdje je osvojila 1. mjesto kao najbolje amatersko kazalište srezova Subotica, Sombor, Senta i Bačka Topola. Najzaslužniji za uspjeh bili su Miloš Jojkić, tadašnji član Hrvatske drame Narodnoga pozorišta u Subotici, a za rukovođenje dramskom sekcijom Geza Kikić, koji je u to vrijeme (1956.-58.) bio učitelj u osnovnoj školi u Đurđinu. Na godišnjoj skupštini društva 28. II. 1957. za predsjednika je izabran Gavro Vidaković, Mica Bošnjak za tajnicu, a Franjo Mamužić za blagajnika. Dramska je sekcija 1957. prikazala predstavu *Ping Kula*, koju je gledalo 126 posjetitelja. Društvo je prestalo djelovati koncem 1950-ih godina.

Izvor: Povijesni arhiv Subotica, F:157.22.3 i 9.

P. Skenderović

KULTURNO-UMETNIČKO DRUŠTVO *VLADIMIR NAZOR*, kulturna udruga prosvjetno-socijalističke naravi koja je djelovala u Maloj Bosni tijekom 1950-ih. Osnovalo ju je oko 80 članova 1951. Od osnutka u Društvu su djelovale dramska sekcija na srpsko-hrvatskom jeziku, koja je imala oko 15 članova, te knjižnica s oko 200 knjiga i s oko 50 članova. Društvo je koristilo učionicu seoske škole i povremeno veliku dvoranu zadružnoga doma. Prema izvješću o radu od 14. VI. 1958. dramska je sekcija radila na dva jezika – na hrvatskom, koju je vodila Margita Milanković, te na madžarskom, koju je vodio Béla Palusek (tada predsjednik Društva).

Knjižnicu je vodio Puniša Srdanov, stolnotenisku sekciju Imre Varga, a šahovsku Stevan Bartaloš. Te je godine tajnica bila Ana Peić, a blagajnik Gabor Vojnić Hajduk. God. 1957. društvo je imalo 54 člana (52 Hrvata i Srba te dva Madžara), a sljedeće godine 59 članova (57 Hrvata i Srba i dva Madžara). Zbog teškoća u radu društvo je jedno vrijeme prestalo raditi te je ponovno osnovano 2. XII. 1958., ali nema sačuvanih podataka o njegovu daljnjem radu.

Izvor: Povijesni arhiv Subotica, F:157.22.3.

P. Skenderović

KULTURNO-UMJETNIČKO DRUŠTVO *BUNJEVAČKA ZLATNA GRANA*, hrvatsko društvo iz Baje. Osnovano je 5. X. 1972. u sklopu tadašnje Patriotske narodne fronte. Do 2005. zvalo se *Čitaonica*, a potkraj te godine izabrano je novo vodstvo, donesen je nov statut i promijenjeno je ime Društva, koje otada upućuje na to da su Bunjevci jedna, i to zlatna grana hrvatskoga stabla. Članstvo se sastoji od osoba raznih dobi. Ima tridesetak registriranih članova.

Najvažniji im je zadatak obnova i očuvanje bunjevačkih običaja, tradicija koje postupno iščezavaju jer godinama nisu njegovane. Oprema KUD-a je šarolika – osim izvorne stare nošnje, koriste se i obnovljenim odjevnim predmetima. Na repertoaru imaju ponajprije bački bunjevački folklor, no i neke plesove, pjesme drugih hrvatskih krajeva (Baranja, Podravina, Međimurje). Slavu grada Baje i običaje bunjevačkih Hrvata pronijeli su po Madžarskoj, u Hrvatskoj i susjednim državama, a nastupali su i u Njemačkoj i Francuskoj. Dobitnici su mnogih povelja i pohvala te nagrade Nívó (1983.), za međunarodnu suradnju na polju kulture koju dodjeljuje madžarsko Ministarstvo za kulturu, priznanja *Izvrsna kulturna skupina* (1983.), koju dodjeljuje Odjel za kulturu Bačko-kiškunske županije, te zlatne kvalifikacije na državnom natjecanju u folkloru (1990., 1998.). S velikim su uspjehom nastupali u zbratimljenom gradu Waiblingenu (Njemačka) 2012. Iste godine Bačko-kiškunska županija dodijelila im je odličje *Za narodnosti Bačko-kiškunske županije*. Donedavno su pjevali isključivo crkvene pjesme, sada pak spašavaju od zaborava te na raznim folklornim susretima i festivalima šire i narodne pjesme svojih sunarodnjaka.

Dječja skupina (desetak članova) redovito djeluje od 2009., ponajprije radi prikazivanja i očuvanja bunjevačkoga običaja »kraljice«, a osim toga redovito nastupaju na raznim priredbama predstavljajući stare bunjevačke dječje igre, plesove i stihove. Od 1972. Društvo je vodio Šandor Čilić, a od 2005. predsjednica Društva je Ildika Filaković, a stručne poučavateljice Jadranka Ševarac, Anikó Veréb i dr.

Lit.: S. Balatinac, »Bunjevci su zlatna grana hrvatskoga stabla«, *Hrvatski glasnik*, 45/2015, Budimpešta.

Ž. Mandić

KULTURNO-UMJETNIČKO DRUŠTVO *ČAVOLJSKI BUNJEVAČKI KULTURNI KRUG*, hrvatsko kulturno društvo iz Čavolja. Utemeljeno je u ožujku 1952. na poticaj nastavnika i prvoga voditelja Društva Miše Mandića. KUD je brojio pedesetak djelatnih članova. Na repertoaru su imali izvorne bačke plesove i pjesme. Nastupali su takoreći na svim ondašnjim folklornim događajima, a na višednevnim turnejama bunjevački folklor i izvornu bunjevačku tradiciju prikazivali su diljem Madžarske gdje obitavaju Hrvati. God. 1954. u Baji, na Južnoslavenskome folklornom festivalu osvojili su prvo mjesto i zlatnu medalju, a 1956. u Kečkemetu uručena im je diploma *Najbolja južnoslavenska plesna skupina Bačko-kiškunske županije*. Za te uspjehe zaslužni su i ostali poučavatelji: Šandor Čilić, Antun Đulanski i Izabela Mandić te stalni pratitelj harmonikaš Ivan Petreš, bivši voditelj doma kulture. Postupnim odlaskom mladeži iz sela te zbog drugih razloga djelatnost KUD-a postupno se gasi 1970-ih godina.

Na poticaj predsjednika čavoljske Hrvatske samouprave Stipana Mandića KUD je obnovio rad pod istim imenom 2002. Voditeljica mu je Zita Ostrogonac

Kiss, zastupnica spomenute Samouprave. S oko 45 članova, u sklopu KUD-a djeluju tri skupine: vrtićka djeca i učenici nižih razreda; učenici viših razreda te omladinska ili skupina odraslih. Zadržali su prijašnji repertoar, koji su obogatili šokačkim blokom. Nastupaju ponajprije u Bačkoj i šire u Madžarskoj, ali su gostovali i u inozemstvu (Hrvatska, Slovačka). Kao i prijašnjemu KUD-u, i ovome je cilj čuvanje i njegovanje djedovske baštine, njezino prenošenje na mlađe naraštaje, snaženje nacionalne svijesti među bunjevačkim Hrvatima. Najveći podupiratelji KUD-a jesu mjesna Hrvatska samouprava, Seosko vijeće te mjesna tvrtka Mogyi Kft.

Ž. Mandić

KULTURNO-UMJETNIČKO DRUŠTVO HRVATA *BODROG*, kulturna udruga iz Monoštora. Društvo je osnovano 7. II. 2001. radi očuvanja lokalne tradicijske baštine: identiteta, šokačkoga ikavskoga dijalekta, narodne nošnje, izvornoga načina pjevanja i uopće običaja i kulture monoštorskih Hrvata. U okviru društva djeluju dječja i odrasla folklorna skupina, ženska pjevačka skupina *Kraljice Bodroga*, muška pjevačka skupina *Bodroški bećari*, literarna sekcija te izvorna sekcija, koja njeguje i izvodi stare običaje.

Tijekom godine društvo organizira više manifestacija. Kako su Monoštorci veliki štovatelji Blažene Djevice Marije, 2006. utemeljili su Festival marijanskoga pučkoga pjevanja, koji se održava svake godine u prvu subotu mjeseca srpnja. Uz festival, najvažnije manifestacije Društva jesu *Zavitni dan* 13. listopada, u studenome književno-jezična manifestacija *Divanim šokački* te u prosincu Veliki božićni koncert *Radujte se narodi*. Društvo također organizira i veliku manifestacija gastro-kulinarske naravi *Sastali se alasi i bećari*, Pokladni bal, književnu večer povodom sv. Valentina, Veliki godišnji koncert, likovnu koloniju itd. Dječja i odrasla folklorna sekcija redovito sudjeluju na općinskim, zonskim i pokrajinskim smotrama te u inozemstvu, gdje imaju zapažene nastupe. Tijekom godine u prigodnim prilikama kroz kraće predstave Društvo predstavlja stare običaje. Svojom kvalitetom ističe se izvorna ženska pjevačka skupina *Kraljice Bodroga*, koja nastoji sačuvati stare pjesme koje su se pjevale na sokaku, divanu, prelu i plesovima, a snimila je i dva nosača zvuka (CD). Danas društvo broji oko 100 članova, od čega je oko 60 stalno aktivnih članova svih generacija.

Svojom kvalitetom, brojnošću i kontinuitetom izdvojilo se kao najvažnije šokačko kulturno društvo u Bačkoj, a među najboljima je i na suvremenoj pozornici tradicijske hrvatske kulture u Vojvodini. Prva predsjednica društva bila je Marija Turkalj, a od 2011. predsjednik je Željko Šeremešić.

Lit.: A. Turkalj, Godišnja skupština KUDH »Bodrog« u Bačkom Monoštoru, *Hrvatska riječ*, br. 429, Subotica, 10. VI. 2011; Z. V[asiljević]., Održati kontinuitet rada, *Hrvatska riječ*, br. 776, Subotica, 2. III. 2018; www.zkvh.org.rs/index.php/lista-udruga/podunavlje/32-kulturno-umjetniko-drutvo-hrvata-bodrog-baki-monotor (pristupljeno 9. IV. 2019).

A. Đipanov i Ž. Šeremešić

Logo KUDH-a *Bodrog*

KULTURNO-UMJETNIČKO DRUŠTVO *KOLO*, hrvatsko kulturno društvo iz Tompe. Utemeljeno je 7. III. 2007. na poticaj pripadnika mještana najstarijega naraštaja, koji se još sjećaju tompanskoga kulturnog života i bunjevačke kulturne skupine ranih 1950-ih godina. Cilj je društva čuvanje bunjevačkih tradicija, običaja, narodne nošnje i plesova, uz prenošenje na buduće generacije, te jačanje međunacionalnih veza. Posebnom zadaćom smatraju bogaćenje kulturnog života svojega naselja, koje je 2004. proglašeno gradom. Mješovito društvo broji tridesetak stalnih članova, od najmlađih do umirovljenika.

Predsjednik je Društva Lajoš Gubić, a plesove i pjesme poučava Zorica Kubatov. Na repertoaru imaju ponajviše bunjevačke plesove i pjesme, ali i dalmatinski folklor. Imali su mnogo nastupa, posebno u Tompi i okolnim naseljima, a sudjelovali su na raznim berbenim zabavama diljem Madžarske i na prelima u Bačkoj. Najveći im je uspjeh zlatna kvalifikacija na državnom natjecanju u folkloru 24. VII. 2010. u Balatonberényu. U mjesnom domu kulture (Civil Ház) imaju vlastite klupske prostorije u kojima je izložena predmetna baština koju su prikupili članovi Društva: mnoštvo starih fotografija, nekadašnji svakodnevni uporabni predmeti, alati, rukotvorine, narodna nošnja i drugo. Godišnje organiziraju *Bunjevačko prelo*, plesne zabave, bal na Ivanje, uz običaj preskakanja vatre, a za dječju skupinu (na jednom salašu) petodnevni ljetni plesni i obrtnički tabor zvan *Kolo tabor*. Skromnu potporu dobivaju od mjesne Hrvatske samouprave (osnovana 2010.) i Gradske samouprave. Sredstva za kupnju glazbala i nošnje nabavljaju i putem natječaja. Surađuju prije svega s aljmaškim KUD-om *Zora* i bajskim Orkestrom *Čabar*.

Lit.: S. Balatinac, Uspješno veliko prelo i oživljavanje bunjevačkih tradicija, *Hrvatski glasnik*, 4/2012, Budimpešta.

Ž. Mandić

KULTURNO-UMJETNIČKO DRUŠTVO *ROKOKO*, hrvatska kulturna udruga iz Čikerije (Madžarska). Utemeljena je 1984. na poticaj Demokratskoga saveza Južnih Slavena u Mađarskoj, tadašnje krovne organizacije Hrvata, Slovenaca i Srba. Najveće je zasluge pritom imao Miloš Marko Pijuković, nastavnik hrvatskoga jezika u mjesnoj osnovnoj školi i dugogodišnji predsjednik čikerijske Hrvatske samouprave, u okrilju koje danas djeluje Društvo. Tijekom tridesetogodišnjega postojanja voditelji su bili Krista Kujundžić, Gabrijela Đukić, Stipan Sendi i Zita Ostrogonac. Dvadeset godina na čelu udruge bio je Miloš Marko Pijuković, a nakon njegove smrti od 2015. udrugu vodi Krista Kujundžić.

Udruga je nazvana po pučkom plesu bunjevačkih Hrvata, čime se naglašava da želi gajiti ponajprije folklor i običaje svojih sunarodnjaka. U prvo vrijeme djelovala je omladinska skupina s dvadesetak članova, u najnovije vrijeme ima šest sekcija sa stotinjak plesača i pjevača svih dobi. Osim bunjevačkoga bloka, na repertoaru imaju i plesove drugih hrvatskih krajeva (Baranja, Slavonija, Pomurje). Od svojega utemeljenja Društvo redovito nastupa na mjesnim i regionalnim priredbama, ali su mnogo puta sudjelovali i na državnim i inozemnim smotrama: na Dužijanci u Subotici, Dječjoj smotri folklora u Tavankutu, zatim u Hrvatskoj – u Vođincima, Dugopoljani na otoku Pašmanu, na Vinkovačkim jesenima, a 2002. predstavljali su bunjevačke Hrvate na 36. Međunarodnoj smotri folklora u Zagrebu. Društvo je 2010. dobilo nagradu Mjesne samouprave za istaknuti kulturni rad i očuvanje bunjevačkohrvatskih običaja, a 2014. Bačko-kiškunska županija dodijelila mu je Odličje za narodnosti Bačko-kiškunske županije.

Lit.: S. Balatinac, Čikerijski KUD »Rokoko« primio »Odličje za narodnosti«, *Hrvatski glasnik*, 42/2014, Budimpešta; S. B[alatinac], O zajednici bunjevačkih Hrvata u Čikeriji, *Hrvatski glasnik*, 35/2017, Budimpešta.

Ž. Mandić

KULTURNO-UMJETNIČKO DRUŠTVO *VODENICA*, hrvatsko kulturno društvo iz Baćina (*madž.* Bátya). Utemeljeno je u listopadu 1999. radi njegovanja zavičajne folklorne baštine. Tijekom godina broj se članova mijenjao između 20 i 40, ali pomladak je osiguravala osobito mjesna osnovna škola. Društvo je u proteklim godinama gostovalo na priredbama u mnogim naseljima u Madžarskoj, a više puta i u Hrvatskoj, navlastito u zbratimljenom naselju Baćini u Dalmaciji, u Pločama te u Donjem Miholjcu, gdje članovi Društva svake godine sudjeluju na četverodnevnom folklornom seminaru. Osobito su ponosni na sudjelovanje na Hrvatskoj večeri u svojem selu te na raznim festivalima u Madžarskoj, na kojima su dobili istaknuta priznanja. Na IX. omladinskom folklor-

nom festivalu u Kečkemetu 2009. osvojili su prvo mjesto. God. 2011. dodijeljena im je Nagrada Saveza Hrvata u Mađarskoj za istaknutu djelatnost na području hrvatske kulture i folklora. Na repertoaru imaju plesove i pjesme bačkih, baranjskih, slavonskih, podravskih i pomurskih Hrvata. God. 2008. Društvo mijenja ime u Hrvatsko narodnosno kulturno društvo *Vodenica.* Voditeljica je do 2009. bila Marica Marko Papp, a zatim Gabor Marko. Najviše ih podupire mjesna Hrvatska samouprava na čelu s Franjom Anišićem. Blisko surađuju s bajskim Kulturno-umjetničkim društvom *Bunjevačka zlatna grana*.

Ž. Mandić

KULTURNO-UMJETNIČKO DRUŠTVO *ZORA*, hrvatsko društvo iz Aljmaša. Osnovano je 1995. na poticaj Valerije Petrekanić Kószó, nastavnice hrvatskoga jezika u mjesnoj Osnovnoj školi *Ferenc Rákóczi*. Prema odluci članstva, nazvano je po njezinoj kćeri. Cilj je Društva u prvom redu njegovanje bunjevačkohrvatske folklorne tradicije i njezino prenošenje mlađim naraštajima. Djeluje u tri skupine s 80-ak članova. Najmlađe već u vrtiću s bunjevačkim dječjim igrama, plesovima i pjesmama upoznaju odgojiteljice Gizela Fontanji Borsodi i Ružica Juhas Mondović. U osnovnoj je školi voditeljica nastavnica Valerija Petrekanić Kószó, koja, s pomoću Anice Dodonj, poučava i 30-članu skupinu odraslih zaljubljenika u bunjevački folklor. Na repertoaru im je, osim bunjevačkoga bloka, splet slavonskih plesova. Tradicionalno nastupaju na spomen-danima Ante Evetovića Miroljuba, na spomen-danima biskupa Ivana Antunovića, na Velikom prelu i na raznim gradskim priredbama. God. 2003. sudjelovali su na Međunarodnoj folklornoj smotri u Mariji Bistrici (Hrvatska), 2005. na smotri u baranjskom Kašadu, 2007. u Bajmoku, a 2009. u zbratimljenom naselju Bizovcu (Hrvatska) i na Vašarištu (*madž.* Hódmezővásárhely) u Čongradskoj županiji. Godišnje imaju 5-6 nastupa na hrvatskim manifestacijama u bačkim naseljima: Kalača, Baja, Gara, Čikerija itd. Skupinu redovito prati garski Orkestar *Bačka*.

Ž. Mandić

KULUNČIĆ, Andreja (Subotica, 3. VIII. 1968.), vizualna umjetnica. Rođena je u obitelji zlatara Andrije i učiteljice Ane, rođ. Madaras. Unuka je Andrije Kulunčića, nastavnika crtanja u subotičkoj gimnaziji. U rodnom mjestu završila je osnovnu školu te srednju školu prosvjetne struke 1987. Nakon toga upisuje se na Akademiju likovnih umjetnosti u Novom Sadu, na kojoj 1988. završava prvu godinu studija. Drugu godinu studija upisuje na Fakultetu primijenjenih umjetnosti i dizajna u Beogradu, gdje diplomira 1992. na odsjeku kiparstva. Studij nastavlja na Akademiji likovnih umjetnosti u Budimpešti 1992.-94. u majstorskoj radionici prof. Györgya Jovánovicsa (četiri semestra), odsjek kiparstvo. Od 2009. predaje na Odsjeku za animirani film i nove medije na Akademiji likovnih umjetnosti u Zagrebu.

I. Bekić, *Andreja Kulunčić : Art for social changes : Umjetnost za društvene promjene*, Zagreb, 2018.

Njezina umjetnost odlikuje se multidisciplinarnim pristupom, a u sebi sadržava izraziti aktivistički karakter. Svaki je njezin rad usmjeren na neki prepoznatljivi društveni problem, propituje različite aspekte društvenih odnosa i društvene prakse zanimajući se za društveno angažirane teme. Umjetnički pristup temelji se na isticanju pojedinih problema suptilnim akcijama u kojima se pojavljuje u ulozi ini-

cijatorice, organizatorice i koordinatorice projekta, a u projekte uključuje i druge aktere, kao što su dizajneri, čije medije komunikacije redovito koristi, zatim znanstvenici, poput filozofa, biologa ili psihologa, a istaknut je i doprinos stručnjaka kao što su računalni programeri ili filmski snimatelji, jer njezini radovi također najčešće podrazumijevaju i korištenje tzv. novih, digitalnih medija. Umjetnički rad predstavlja kao istraživanje, proces suradnje (sukreiranja) i samoorganizacije. Često zahtijeva od publike aktivnu suradnju i »dovršavanje« djela – publika je ta koja zaokružuje projekt i o čijim reakcijama njegov smisao ovisi.

Neki od njezinih angažiranih projekata jesu: *Zatvorena zbilja – embrio* (1999.-2000.), *Distributivna pravda* (2001.-2005.), *Nama: 1908 zaposlenika, 15 robnih kuća* (2000.), *O stanju nacije* (2008.), *Bosanci van!* (2008.), *Maloljetnička trudnoća* (2004.), *Mjesto pod suncem* (2004.), *Projekt Novi zatvor* (2009.), *Destigmatizacija* (2010.), *Jesi li optimist glede budućnosti?* (2011.), *Kreativne strategije* (2010.), *Jednake* (2017.-2018.), *Self portrait of the viewers* (2017.), *...and you* (2018.), *ART-ACT-BOX* (2018.).

Izlagala je na međunarodnim izložbama: Documenta 11 (Kassel, Njemačka), Manifesta 4 (Frankfurt/Main), 8. Istanbul Biennial (Istanbul), Liverpool Biennial 04 (Liverpool), 3. Tirana Biennial (Tirana), 10. Trijenale Indije (New Delhi).

U Subotici se prvi put predstavila 2014. izložbom Drugo lice demokracije u Zavičajnoj galeriji *dr. Vinko Perčić*, na kojoj je izložila pet radova u kojima je problematizirala simptome suvremenoga društva, od ksenofobije do depresije, s posebnim naglaskom na problemima tranzicijskih i posttranzicijskih sredina. Samostalno je izlagala i na brojnim drugim izložbama, uključujući: Museo Universitario Arte Contemporâneo (Ciudad México), Salon Muzeja savremene umetnosti Beograd, Museo MADRE (Napulj), Art in General (New York), Artspace Visual Art Center (Sydney), The Art Center Silkeborg Bad (Danska), Darat Al Funun (Jordan), Galerija NOVA, Galerija Miroslav Kraljević i Galerija Forum (Zagreb).

Skupno je izlagala u brojnim muzejima, kao što su: Whitney Museum of American Art (New York), PS1 (New York), Walker Art Centre (Minneapolis), Museum MUAC (Ciudad México), Palais de Tokyo (Pariz), Kumu Art Museum (Tallinn), Muzej suvremene umjetnosti (Zagreb), Muzej sodobne umetnosti (Ljubljana), Zacheta National Gallery of Art (Varšava), Garage Museum (Moskva), Muzej moderne i suvremene umjetnosti (Rijeka), Museum of Modern Art (Saint-Etienne), Ludwig Museum (Budimpešta).

Lit.: I. Bekić, *Andreja Kulunčić : Art for social changes : Umjetnost za društvene promjene*, Zagreb, 2013 (2018²); www.andreja.org/curric_hr.html (pristupljeno 9. IV. 2019); http://dizajn.hr/blog/andreja-kuluncic-umjetnost-za-drustvene-promjene/ (pristupljeno 9. IV. 2019).

Lj. Vuković-Dulić

KULUNČIĆ (Kujundžić), Andrija (Subotica, 27. XI. 1897. – Subotica, 16. VII. 1967.), učitelj, nastavnik crtanja, slikar. Pučku i građansku školu završio je u Subotici, a u Kalači stječe učiteljsku diplomu. Kratko je pohađao Akademiju primijenjenih umjetnosti u Budimpešti (1919.-20.) vjerojatno se osposobljavajući za restauratora. U subotičkoj Državnoj muškoj gimnaziji bio je nastavnik crtanja 1925.-31, a nakon što je dobio premještaj u Aleksinac, napušta tu službu. Za vrijeme madžarske vlasti 1941.-44. ponovno je nastavnik crtanja u subotičkoj Gimnaziji. Nakon osnivanja Bačkog muzeja dr. Joce Milekića u Manojlovićevoj palači u Subotici 1926. bio je suradnik Joce Milekića za galerijski, likovni dio muzejske zbirke. Nakon što napušta državnu službu, živi od slikarskog rada. Najviše slika tehnikom ulja i pastelom, a tematski se najviše veže uz mrtvu prirodu i pejzaž. Izlagao je 1930. u prostorijama gimnazije, 1931. u vestibulu Gradske kuće, 1932. u Bečeju, na izložbi bačkih umjetnika koju priređuje Joca Milekić u vestibulu Gradske kuće u Subotici itd. Nakon Drugoga svjetskoga rata sudjeluje u likovnom životu grada kao član Likovne

sekcije pri Kulturno-prosvjetnoj zajednici u Subotici do 1956. godine, od 1957. bio je član Kulturno-umjetničkoga društva željezničara *Bratsvo-jedinstvo* iz Subotice, a iste je godine i predavač na seminaru iz likovne umjetnosti na Radničkom univerzitetu u Subotici. U ovom razdoblju nastavio je izlagačku djelatnost: u Gradskoj izložbenoj sali 1956. i 1958. izlaže kao član Likovne sekcije KUDŽ *Bratsvo-jedinstvo,* na novogodišnjoj izložbi slika 1959. izlaže u Gradskoj izložbenoj sali sa Klubom likovnih umjetnika Subotice. Svoju samostalnu izložbu povodom četrdesete godišnjice rada na polju likovne umjetnosti (1920.-60.) priređuje od 28. svibnja do 8. lipnja u subotičkoj Gradskoj knjižnici. Samostalnu izložbu održao je i 1964. u sali Doma kulture (Gradska kuća) te u Mostaru 1965. Njegovi se radovi nalaze u privatnim te javnim zbirkama (Gradski muzej i Gradska knjižnica u Subotici, Gradski muzej u Bečeju).

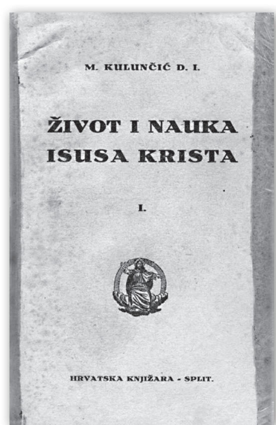
Lit.: B. Vojnić H., Podaci o likovnim umjetnicima i amaterima u Subotici, *Kalendar Hrvatska riječ za prestupnu 1952. godinu*, Subotica, 1952; *Izveštaj – Évkönyv : 244. godine subotičke gimnazije – A 244 éves szabadkai gimnázium*, Subotica – Szabadka, 1990/1991; T. Gajdos, *Szabadka képzőművészete,* Subotica, 1995; *Bačka galerija dr Jovana Milekića : Moderna galerija Likovni susret* (autor izložbe i kataloga B. Duranci), Subotica, 2007; *Hrvatski biografski leksikon*, 8, Zagreb, 2013.

Lj. Vuković - Dulić

KULUNČIĆ, Matija (Kujundžić, Kuluncsics) (Subotica, 15. II. 1855. – Zagreb, 24. VI. 1945.), isusovac, vjerski pisac. Rođen je pobožnoj obitelji zemljodjelaca Ivana, iz Skorupova ogranka porodice Kujundžić, i Janje, rođ. Crnković. Obitelj je živjela u madžarskoj četvrti, a na madžarskome je završio i pučku školu te prvih šest razreda gimnazije u Subotici (1867.-73.). Zatim je primljen u sjemenište Čanadske biskupije u Temišvaru, gdje je završio sedmi, osmi razred i maturu te bogosloviju. Za svećenika je zaređen 1878. te je isprva kapelan u Karaševu (Banat), gdje se propovijedalo hrvatski. Nakon više kapelanskih mjesta, među ostalim i u Hrvatskoj Neuzini (danas dio sela Neuzina u općini Sečanj), gdje je bio i župnik, pristupio je Družbi Isusovoj. Novicijat je proveo u Trnavi, pa u Požunu (Bratislavi), gdje je učio filozofiju i položio prve zavjete.

Nakon završenoga studija filozofije profesor je u isusovačkoj gimnaziji u Travniku 1886., gdje je odmah primio i razredno starešinstvo. Nakon što je razred izveo do četvrte godine, provincijal ga 1890. šalje u Innsbruck, gdje je završio bogosloviju 1892. s najvišim uspjehom. Zatim odlazi u Linz, gdje je 1893. završio zadnju kušnju Družbe Isusove. Nakon probacije odlazi za profesora moralne, pastoralne i duhovne teologije na novootvorenu Vrhbosansku bogosloviju u Sarajevu (1893.-97.), zatim u travničkoj gimnaziji predaje jezike 1907./08., a poslije je opet profesor na Vrhbosanskoj bogosloviji 1910.-12. te u Travniku, gdje predaje vjeronauk 1912.-19. Uz profesorsku djelatnost u Bosni, tijekom praznika držao je pučke misije po cijeloj Austro-Ugarskoj Monarhiji na hrvatskom, madžarskom i njemačkom jeziku. Tako je i u rodnom gradu dva puta držao misije sa subraćom pučkim misionarima, jednom s Petrom Pandžićem (Čavolj, 1853. – Szatmár, 1905.), a drugi put s Ilijom Gavrićem (Pećine kraj Travnika, 1867. – Zagreb, 1931.). Prilikom podjele Austrijsko-ugarske isusovačke provincije 1909. na Austrijsku i Ugarsku provinciju jedini je od pet bunjevačkih Hrvata pristupio Hrvatskoj misiji (buduća Hrvatska provincija Družbe Isusove), koja je formirana u sklopu Austrijske provincije. U Zagrebu je u četiri navrata djelovao kao propovjednik, duhovnik i misionar (1903.-06., 1909.-10, 1923., 1941.-45.). Iz zdravstvenih razloga poslan je u Dubrovačku rezidenciju 1919.-22. U Splitu je 1923.-28 kao voditelj Marijine kongregacije svećenika i dušobrižnika, zatim je 1928. dušobrižnik u Dubrovniku, gdje drži propovijedi i vodi građansku kongregaciju. U Prizrenu je 1929.-32. kao duhovnik u biskupskom dječačkom sjemeništu. Tu je uredio zapušteno sjemenište, uveo kongregaciju za sjemeništarce i obnovio duhovni život. U prizrenskoj je gimnaziji predavao vjero-

nauk. Tijekom trogodišnjega djelovanja u Prizrenu vodio je i držao duhovne vježbe u isusovačkoj skopskoj rezidenciji. Kako je skopski biskup počeo svoje sjemeništarce slati u Travnik, premješten je 1932. u Skoplje za duhovnika i dušobrižnika. Ponovno je u Travniku djelovao 1935.-40., a nakon toga je do smrti u Zagrebu. Poznavao je hrvatski, madžarski, njemački, talijanski i latinski jezik. Pokopan je u isusovačkoj grobnici na Mirogoju.

M. Kulunčić, *Život i nauka Isusa Krista*, 1, Split, 1927.

U zagrebačkom kršćansko-socijalnom glasilu *Glas naroda* objavio je 1906. nekoliko polemičkih brošura: *Je li vjera privatna stvar* (43 str.), *Živila slobodna svijest* (35. str.), *Crkva daje, što socijalna demokracija obeća* (31 str.), koje su pretiskivane i raspačavane radnicima. Autor je i polemičke brošure *Raj i pakao; Odgovor na Hinkovićev 'Raj i pakao' u dialogu: Hrvatskoj inteligenciji* (97 str.) iz 1908. god., jedne od mnogobrojnih katoličkih reakcija na spiritističko predavanje Hinka Hinkovića »Raj i pakao«, održano u Zagrebu 1902. (tiskano u Novom Sadu iste godine). Kraće priloge o duhovnim razmatranjima objavljivao je u periodicima *Kalendar Srca Isusova i Marijina* (Zagreb, 1919.), *Sacerdos Christi* (Zagreb, 1927.), *Katolički tjednik* (Sarajevo, 1934.) i *Život* (Sarajevo, 1934., 1936.). U skopskom listu *Blagovijest* objavio je kraće djelo *Obitelj* (60 str.). Glavni mu je prinos četverosveščani *Život i nauka Isusa Krista iz četiri sv. evanđelja u razmatranjima*, a prinos štovanju Majke Božje knjiga *Zvijezda mora*. U rukopisu je ostavio djelo *Psalmi u razmatranjima*, namijenjeno svećenicima za bolje razumijevanje psalama (1933., 862 str.), prijevod s talijanskoga *O ljubavi Isusa i kako je možemo steći* (94 str.) djela isusovca Paola Segnerija (1624.-1694.) te prijevod prve, druge i četvrte knjige najpoznatijega djela Marka Marulića *De institutione bene vivendi per exempla Sanctorum* (292 str.).

Djela: *Litanije Presvetog Srca Isusova u Razmatranjima*, Zagreb, 1925; *Život i Nauka Isusa Krista iz četiri sv. Evanđelja u razmatranjima*, 1-4, Split, 1927; *Zvijezda mora*, Zagreb, 1931; *Ljubimo Isusa* [prijevod s tal.], Zagreb, 1937; *Blagoslovine sv. Katoličke Crkve*, Split, 1937.

Izvor: osobni rukopisni životopis iz 1933., Pismohrana Hrvatske provincije Družbe Isusove iz Zagreba.

Lit.: *Subotička Danica ili bunjevačko-šokački kalendar (sa slikama) za prestupnu godinu 1928.*, Subotica, b. g.; *Subotička Danica : kalendar za 1990. god.*, Subotica, 1989; A. Sekulić, Isusovačko prožimanje duhovnog i kulturnog života bačkih Hrvata, u: *Isusovci u Hrvata*, Zagreb – Beč, 1992; A. Sekulić, *Književnost podunavskih Hrvata u XX. stoljeću*, Zagreb, 1996; *Hrvatski biografski leksikon*, 8, Zagreb, 2013.

G. Kujundžić

KULUNDŽIĆ, Ferdo Stražimir (Srijemski Karlovci, 17. II. 1875. – Osijek, 15. III. 1945.), pjesnik. Brat je svećenika Vladislava Ante Kulundžića i otac je publicista Zvonimira Kulundžića (Osijek, 1911. – Zagreb, 1994.). Kao srednjoškolac postao je predsjednikom pravaške mladeži u Srijemskim Karlovcima, zbog čega je isključen iz škole. U Brodu na Savi zaposlio se u odvjetničkoj pisarnici Vatroslava Brlića. Ondje je paralelno završio građansku školu, nakon čega radi kao poštanski službenik u Srijemskim Karlovcima, Vukovaru, Sotinu, Bjelovaru i Osijeku. U službi ostaje do 1923., kada je zbog proturežimskih stajališta otpušten. Prve priloge počeo je objavljivati 1895. u listu *Hrvatska*, a ubrzo se javlja i u subotičkom *Nevenu* 2/1896. s pjesmom »Domovina«. Bio je nadahnut

domoljubnom poezijom Augusta Harambašića. Veličao je hrvatstvo i ljepote zavičaja budnicama i davorijama (»Gdje je naša domovina?!«, *Neven* 2/1899, »U tuđini«, *Neven* 4/1899, »Rastanak«, *Neven* 1/1903). Pisao je prigodnice uz obljetnice smrti znamenitih Hrvata. Kroz tekstove otkriva se kao satiričar i duhoviti komentator političke i društvene zbilje. Koristio je pučke napjeve, šaljive fraze s tonom slavonskih bećaraca i poskočica u rugalicama i pošalicama ismijavajući režim Károlya Khuen-Héderváryja, njegove pristaše (Teodor Pejačević), saveznike (Aleksandar Obrenović) i odnose južnoslavenskih naroda. Pisao je prozne sastavke (»Liepa žena«, *Nada* 2/1895, »Lipa žena«, *Neven* 7/1896) i pripovijetke (»Nezahvalnost«, *Neven* 5, 6, 7/1896). Ističu mu se kulturološkom vrijednošću pripovijetke i basne prema predlošcima usmene proze (*Ljiljan*, 1895-98, »Pastirska«, *Neven* 4/1896, »Priča o gavanu (bogatašu)«, *Neven* 5/1896 (također i u *Subotičkoj Danici* za 1897.), »Siromak i bogataš«, *Neven* 9, 10/1896). Surađivao je u periodicima (*Bršljan*, 1896.-98.), *Neven* (1896.-97., 1899., 1903.), kalendaru *Subotička Danica* (1897., 1898., 1902.), *Posavska Hrvatska* (1896.-97.), *Hrvat* (1897.), *Pučki list* (1897.-98.), *Stršen* (1899.), *Tjednik bjelovarsko-križevački* (1900.-01.). Uvršten je u antologiju *Hrvatska riječ u Srijemu* (Zagreb, 1995.). U *Nevenu* su mu prilozi objavljivani ikavicom i jekavicom. Potpisivao se pseudonimima *Momče Fruškogorče*, *Stražimir*, *Davoraš*, *Srijemski Karlovčanin* i inicijalima (F. S. K.).

Lit.: Z. Kulundžić, *Ta rič hrvatska : starinska naša draga ... ča zvoni kroz stolića. Rasprave iz starije hrvatske književnosti od Marulića do Matoša*, 1, Zagreb, 1977, M. Cindori-Šinković i E. Bažant, *Neven : Zabavno-poučni misečnik za Bunjevce i Šokce (1884-1914) : Bibliografija*, Beograd-Subotica, 2008; M. Cindori-Šinković, E. Bažant, N. Bašić Palković, *Bunjevačko-šokački kalendari 1868-1914 : Bibliografija*, Subotica, 2011, *Hrvatski biografski leksikon*, 8, Zagreb, 2013.

M. Bara

KULUNDŽIĆ, Josip (Zemun, 1. VIII. 1899. – Beograd, 1. XII. 1970.), dramatičar, kritičar, teoretičar, kazališni i operni redatelj, kazališni pedagog. Završio je gimnaziju u Zemunu 1918., studirao medicinu u Innsbrucku, filozofiju u Beogradu te dramaturgiju i opernu režiju u Berlinu, Dresdenu, Parizu i Pragu. Od 1921. bio je pomoćnik dramaturga HNK u Zagrebu, ravnatelj Drame (1926.), urednik kazališnog časopisa *Comoedia* i *Hrvatska pozornica* te nastavnik na Glumačkoj školi. Nakon sukoba s novom upravom HNK 1928. otišao je u Osijek u Novosadsko-osječko pozorište (iste godine spojeno Narodno kazalište u Osijeku i Narodno pozorište u Novom Sadu), gdje je bio redatelj, a 1929. u beogradsko Narodno pozorište, gdje je uglavnom režirao drame i opere. Službenik je Narodnoga pozorišta Dunavske banovine u Novom Sadu 1937.-39. Bio je redatelj u Umetničkom pozorištu u Beogradu 1939.-42., no nakon rata osuđen je na gubitak građanskih prava i tri godine prisilnog rada zbog kulturne suradnje s Nedićevim režimom. U proljeće 1946. odlazi u Narodno pozorište *Sterija* u Vršcu, a u jesen iste godine postavljen je za redatelja u Vojvođanskom narodnom pozorištu (danas Srpsko narodno pozorište) u Novom Sadu. Od 1947. prvi je redatelj opere u Narodnom pozorištu u Beogradu. Od 1952. do umirovljenja 1969. redoviti je profesor na Akademiji za pozorišnu umetnost u Beogradu (današnji Fakultet dramskih umetnosti), gdje je 1960. osnovao katedru za dramaturgiju. Uređivao je i novosadski kazališni časopis *Scena* 1965.-69.

Prve književne radove, dramske fragmente *Drugi ljudi* (1918.), *Posljednji hedonista* (1921.), *Posljednji idealista* (1922.), *Večni idol* (1922.) i druge, objavljene u periodici, te roman *Lunar* (1921.), započeo je kao sljedbenik ekspresionizma. Uspjeh je postigao dramama *Ponoć* (1921.) i *Škorpion* (1926.), izvedenima u zagrebačkome HNK, za koje je dobio Demetrovu nagradu za najbolje dramsko djelo izvedeno na zagrebačkoj pozornici u proteklој sezoni. Predstave koje je režirao u Osijeku gostovale su i u Vojvodini, među ostalim i u Subotici, Somboru i Novom Sadu. Nakon odlaska iz Hrvatske posvetio se uglavnom

redateljskomu, dramaturškomu i pedagoškomu radu te je rjeđe objavljivao dramske tekstove, koje je od tada pisao srpskim jezikom. Drami se vratio 1950-ih, ali na osnovama tradicionalne realističke dramaturgije, kada su, među ostalim, nastale i drame *Krik života* (1950.), *Treći čin* (1952.) i *Čovek je dobar* (1953.), te duologija o zagrebačkoj veletrgovačkoj obitelji Dombrovski *Klara Dombrovska* (1955.) i *Firma se skida* (1956.), u kojoj se zamjećuju sličnosti s Krležinom trilogijom o Glembajevima. Dramatizirao je veći broj priča i romana srpskih pisaca te napisao više filmskih scenarija.

Josip Kulundžić

Kao redatelj, među više od 50 kazališnih predstava postavio je u Narodnom pozorištu u Beogradu *Šokicu* Ilije Okrugića Srijemca (1931.), u Umetničkom pozorištu u Beogradu *Dundo Maroje* Marina Držića (1940.), u Novom Sadu u Narodnom pozorištu Dunavske banovine drame *Pera Segedinac* Laze Kostića, *Zla Žena* Jovana Sterije Popovića i *Dva idola* Bogoboja Atanackovića (1941.), a u Vojvođanskom narodnom pozorištu *Oklopni voz* Vsevolda Ivanova, Krležinu *Gospodu Glembajeve* (1946.) i *Šumu* Aleksandra Nikolajeviča Ostrovskoga (1947.). Poslije je kao gost Srpskoga narodnoga pozorišta, u povodu proslave stogodišnjice rođenja Ive Vojnovića, postavio i jednu od najboljih režija *Maškarata ispod kuplja* (1957.), za koju je dobio Specijalnu nagradu Sterijina pozorja na III. Jugoslavenskim pozorišnim igrama 1958. god.

Posebno mjesto zauzima njegov operni rad. Režirao više od četrdeset opera, ponajprije u razdoblju nakon rata. Za vrijeme njegova boravka u Novom Sadu osnovana je tamošnja opera te je tada režirao *Traviјatu* Giuseppea Verdija i *Eru s onoga svijeta* Jakova Gotovca (1947.), Verdijev *Rigoletto* i *Prodanu nevjestu* Bedřicha Smetane (1948.), a poslije kao gost još šest opera. U Narodnom pozorištu u Beogradu režirao je gotovo 30 opera, među ostalim i *Eru s onoga svijeta* (1949.).

Kao izvrstan poznavatelj europskoga kazališta te dramske književnosti i teorije, osim drama i dramskih fragmenata, objavljivao je kritike, eseje i studije u mnogim hrvatskim, srpskim, vojvođanskim i bosanskim periodicima. Dio teorijskih eseja i studija objavilo mu je *Sterijino pozorje* u knjizi *Fragmenti o teatru* (Novi Sad, 1965), predavanja iz povijesti dramaturških teorija objavljena su u udžbeniku *Primeri iz tehnike drame* (Beograd 1963, 1977[2], 1996), a ona iz kazališne režije u *Kronici Zavoda za povijest hrvatske književnosti, kazališta i glazbe HAZU* (*Režija,* br. 6-7, 1997). Zastupljen je u izborima *Hrvatska riječ u Srijemu* (Zagreb, 1995), *Hrvatska književna avangarda* (Zagreb, 2008) i *Romani srpske avangarde,* 1 (Beograd, 2010). Rukopisna mu se ostavština čuva u Zavodu za povijest hrvatske književnosti, kazališta i glazbe HAZU.

Lit.: M. Frajnd, Reditelj i teoretičar Josip Kulundžić na srpskim scenama, *Dani Hvarskoga kazališta*, 1/1982, Split; *Enciklopedija Novog Sada*, 12, Novi Sad, 1999; *Hrvatska enciklopedija*, 6, Zagreb, 2004; B. Majdanac, *Pozorište u Nedićevoj Srbiji*, Beograd, 2010; *Hrvatski biografski leksikon*, 8, Zagreb, 2013.

S. Bačić

KULUNDŽIĆ, Vladislav Ante (Srijemski Karlovci, 15. VI. 1885. – Đakovo, 30. VI. 1929.), svećenik, književnik. Brat je književnika Ferde Stražimira Kulundžića. Bogoslovne nauke polazio je u Đakovu, gdje je zaređen 1909. Mladu je misu proslavio u Bjelovaru. Bio je duhovni pomoćnik u Bošnjacima, kapelan u Nijemcima i Osijeku. Javlja se 1905. s prilozima kao suradnik

Luči, lista hrvatskoga katoličkoga đaštva. Predsjednik *Zbora duhovne mladeži đakovačke* postao je školske 1907./08. god. U to vrijeme suradnik je subotičkog *Nevena* 1906.-10., u kojem je objavio veći broj pjesama i članaka. Pjesme su religioznih, domoljubnih i pejzažnih nadahnuća. Snažnim porukama ističe se članak »O narodu i narodnosti« (*Neven*, 9, 10/1910), kojim naglašava važnost materinskoga jezika i da »svoj narod i narodnost dužni smo ljubiti« te da treba biti ponosan »da smo sinovi hrvatskog naroda«. Podržavao je političke ideje i rad Hrvatske stranke prava. Jedan je od osnivača pravaškoga kluba u Osijeku 1914., kojemu je bio tajnik.

Lit.: V. A. Kulundžić, *Neven*, 9,10/1910, Subotica, *Svijetlost*, 42/1910, 18,28/1914, Vinkovci; *Jutarnji list*, 695, Zagreb, 1912; *Novosti*, 188, Zagreb, 1914; A. Jarm, *Dijecezanski svećenici koji su djelovali na sadašnjem području Biskupije Đakovačke i Srijemske od 1701. do 2003. godine*, Đakovo, 2003; J. Kalmar, Djelatnost Zbora duhovne mladeži đakovačke 1841. – 1956., *Diacovensia*, 2, Đakovo, 2006; S. Kožul, *Svećenici bjelovarskoga kraja,* 1, Zagreb, 2007.

M. Bara i T. Vuković

KULUNDŽIĆ SZEMZŐ, Tereza (Kulunchich Szemző, Kuluncsics Szemző, Teréz, Theresia Maria Elisabetha) (Baja, 2. VIII. 1850. – Graz, Austrija, 20. XI. 1930.), dobrotvorka. Odrasla je u plemićkoj obitelji Augustina i Etelke, rođ. Dévay. Od 1871. udana je za veleposjednika i plemića Istvána Szemzőa (1840.-1915.). Bila je članica somborskoga Crvenog križa od njegova osnivanja 1901., što je bio jedan od oblika društvenoga angažmana žena viših društvenih slojeva. Obitelj je gradu Somboru oporučno ostavila velik zemljišni kompleks od 547 jutara zemlje u Staroj Moravici za izgradnju somborske bolnice te je sredinom 1930-ih izgrađen paviljon u kojem su smješteni interni i kirurški odjeli. Radovi su završeni do 1935. Iste su godine preneseni njezini posmrtni ostaci iz Graza u Sombor, gdje je pokopana u grobnici na Kalvariji Velikoga katoličkoga groblja.

Lit.: S. Berber, *Istorija somborskog zdravstva*, Novi Sad, 2004; www.bolnicasombor.org.rs/?page_id=10 (pristupljeno 31. XII. 2018.).

M. Bara

KUM, svatovski časnik. Sâm naziv romanskoga je podrijetla: *compater* < *commater* (*cognatio spiritualis*: duhovno srodstvo) u značenju kršteni i vjenčani kum. Kao svatovski časnik nije poznat u slavenskoj tradicijskoj baštini. Na Tridentskom koncilu 1563. donesena je odluka da se pravno važećim smatraju samo oni brakovi koji su sklopljeni pred svećenikom i dvojicom svjedoka. S uvođenjem kršćanskih elemenata u svadbene običaje pojavila se osoba s tim nazivom i dužnošću svjedočenja pri crkvenom obredu vjenčanja. U podunavskih Hrvata ulogu svjedoka ima u paru sa starim svatom. Iz svoje osnovne uloge vjenčanoga svjedoka u crkvi u nekim je krajevima Hrvatske, i u nekih susjednih južnoslavenskih naroda, izrastao u jednoga od najvažnijih svatovskih časnika. Takav se razvojni proces ove uloge odigrao i među podunavskim Hrvatima, i na području primorsko-ličkih Bunjevaca također se ističe kao glavna ličnost u svatovima, a ima joj traga i među dalmatinskim Bunjevcima. U dalmatinsko-dinarskom prostoru naziru se tek začeci toga procesa, gdje je tek sporadično posebno važan svatovski časnik.

Njegova uloga svatovskoga starješine pojavljuje u svih regionalnih skupina bačkih Bunjevaca, a istovremeno je i prvi u časti među ostalim časnicima. Ta je njegova uloga potvrđena u Subotici i okolici, u dijelu naselja somborskoga kraja i u današnjoj južnoj Madžarskoj. U ostalim naseljima ulogu starješine svatova imao je svatovski časnik *staćela,* no s vremenom je došlo do njegova gubljenja u svadbenim običajima, a ulogu svatovskoga starješine preuzeo je kum. Takva uloga kuma nije široko rasprostranjena, pretežno je karakteristična za staroga svata, osobito na dinarskom području i na širem južnoslavenskom prostoru. Proces smjenjivanja kuma i staroga svata u ulozi svatovskoga starješine događao se upravo na područjima s bunjevačkim tragovima, uz prevagu kuma u toj ulozi na izrazitijim bunjevačkim područjima. Ta je uloga kuma kod bačkih Šokaca

potvrđena samo u Beregu, a poznata je i dijelu srijemskih Hrvata.

U prošlosti je važan kriterij pri izboru bilo višegeneracijsko kumstvo, odnosno nasljedno kumstvo, u okviru kojega su se mogle izabrati različite osobe iz obitelji s kojom je kumstvo bilo sklopljeno, ovisno i o tome radi li se o srodničkoj ili nesrodničkoj obitelji. Obje su mogućnosti bile ravnopravno zastupljene u bunjevačkim skupinama u okolici Baje i Sombora, dok je samo u subotičkom kraju prevladavao izbor kuma iz srodničke obitelji. U somborskom se kraju posebno naglašava da je takav izbor u prošlosti bio obvezan. U pravilu se za vjenčanoga kuma birao krsni kum, u svakom slučaju birao se u okviru nasljednog kumstva. Često je vjenčani kum poslije krsni kum djeci mladenaca. Isto pravilo vezano uz izbor kuma vrijedilo je u prošlosti i na širem prostoru primorsko-ličkih Bunjevaca. Ovakav tradicijski način izbora postupno je gubio na značenju, mogućnosti izbora prenosile su se i na krug izabranih izvan takve obitelji i sve su više bivale prepuštane osobnomu odabiru samih mladenaca. Bački Šokci za vjenčanoga kuma biraju krsnoga ili krizmanoga kuma.

Za njegovu svatovsku ulogu poznat je i poseban kumov prilog u hrani (*kravalj*) i kumov kolač, pozivanje kuma, običaj svečanoga odlaska *rad' kuma*, njegov ispraćaj, posjećivanje kuma nakon svadbe. Karakteristična je pojava vezana uz taj posjet bila dužnost snaše da mu pritom opere noge. Posjećivalo ga se i u dane Božića i/ili Uskrsa, katkada ga se tom prilikom prvi put posjećivalo nakon svadbe. Ponekad mu se pritom nosio dar. Sve te pojedinosti čine karakteristična obilježja uloge kuma u podunavskih Bunjevaca (i primorsko-ličkih Bunjevaca), a poznaju ih i bački Šokci. Nadalje ih je moguće pratiti i na području Livanjskoga polja u jugozapadnoj Bosni, dijelom u Hercegovini te u Dalmaciji, osobito u njezinim krajnjim južnim dijelovima, gdje su neke od tih pojava zastupljene više nego u nekim drugim krajevima ovih prostora u kojima bi se očekivalo više bunjevačkih tragova.

Mladoženja s kumovima čeka pred vratima da izvedu nevjestu, Vajska, 1972.

Osobito je široka zastupljenost spomenutih karakterističnih elemenata uloge kuma među vlaškim stanovništvom sjeveroistočne Srbije, koji se ovdje naziva *naš.* Na temelju tih saznanja o kumovoj ulozi u razmatranju pojave svatovske časti kuma u bunjevačkoj, u hrvatskoj uopće i u široj južnoslavenskoj tradiciji može se pretpostaviti da je riječ o preuzimanju i uklapanju elemenata uloge glavnoga vlaškoga časnika zvanoga *nun(u)* (sjeverni Pind u Grčkoj i u Vlaha uopće) ili *naš* (Vlasi u sjeveroistočnoj Srbiji), koji ima veoma slične karakteristične uloge u svadbenim običajima. Osim toga *nun(u)* i *naš* rumunjski su nazivi za kuma (nas < nunas < *lat.* nonnus). Većina postupaka i običaja vezanih uz tu ulogu nije svojstvena nijednomu drugomu časniku u hrvatskim svadbenim običajima uopće, a ne poznaju ih ni ostali južni Slaveni, kao ni zapadni ni istočni Slaveni.

Iako je osnova naziva kum romanska, taj naziv dolazi sa zapadnoga romanskoga područja (*compater*). Njegova široko zastupljena uloga u običajima vezana je u prvom redu uz vjerske crkvene obrede. Uz taj su se crkveni protokolarni karakter uloge uklopili određeni tradicijski obredni postupci svojstveni glavnomu vlaškomu svatovskomu časniku *nunu* s područja ostataka romanskih starosjedilačkih skupina, koje su se u svojim stočarskim selidbama kretale u pravcu zapada prema Jadranu, gdje su se stjecala raznorodna kulturna strujanja. Tako su se zapadnoromanski

utjecaji s jedne strane (sklapanje kumstva uopće, potaknuto od rimokatoličkih crkvenih krugova) i istočnoromanski utjecaji s druge strane (tradicijski elementi vezani uz uloge glavnoga svatovskoga časnika) stopili u doticaju s novim slavenskim slojem u svatovskoj časti *kuma*. Taj naziv u većini hrvatskih krajeva odgovara njegovu izvornomu značenju, vezanomu uz crkvenim propisima novonastalu ulogu svjedoka pri činu vjenčanja. U nekim krajevima, pored te primarne uloge, još su se ranije morali nataložiti elementi drukčijega izvorišta, iz čijega je uzajamnoga prožimanja nastao svatovski časnik označen imenom *kum*, preuzetim iz kršćanske terminologije, koji je i kod podunavskih Hrvata imao osobito važnu ulogu u svadbenim običajima, što je po svoj prilici preneseno u Podunavlje iz dalmatinsko-dinarskoga prostora.

Lit.: M. Bosić, *Ženidbeni običaji Šokaca Hrvata u Bačkoj*, Novi Sad, 1992; M. Černelić, *Bunjevci – Ishodišta, sudbine, identiteti*, Zagreb – Subotica, 2016.

M. Černelić

KUMAŠA (*tur.* kumaş < *arap.* qumāš), vrsta svilene tkanine koja na površini ima finu vlaknastu (flor) strukturu; samt; baršun. Šokci je nazivaju kumoš, a u književnom hrvatskom i srpskom jeziku naziva se kumaš.

Od nje su se u bunjevačkoj nošnji šivali svečani muški *prusluci* (prsluci), dok su od ženskih odjevnih predmeta šivane otunke, gornje suknje, kapice i marame. *Kumašne* tkanine koje su koristili Bunjevci najčešće su bile cvjetnih motiva ili na grane, a mogle su biti i urešene vezom, dok su rjeđe bile jednobojne. Odjeća šivana od te vrlo skupocjene tkanine nosila se samo u svečanim prigodama i o blagdanima. Zbog svoje vrijednosti često se nasljeđivala.

Šokci ovu tkaninu nazivaju *kumoš* i koriste je za različite dijelove šokačke nošnje. Kod santovačkih Hrvata, ponajprije kod imućnijih, rabi se od 1930-ih godina. Kod muškaraca poznati su svileni *frosluci* (prsluci) na široke kumošne grane, a od 1950-ih i kumošne *lače* (pantalone). Žene su imale kumošne *pregače na grane, božurke, ružice, lelije, nanorike; papučke* (papučice), rjeđe i kumošne suknje te *vezitle* (kraći jesenski kaput, taman s bijelim šarama). Osobito se cijenio kumoš zelene i smeđe boje.

Nerijetko se danas poistovjećuje s plišom, ali iako to jesu tkanine koje pripadaju istoj grupi, flor (vlaknasta struktura) kraći je kod *kumaše* nego kod pliša.

Lit.: B. Roller, *Tehnologija tekstila (poznavanje odjevnih tkanina)*, Zagreb, 1958; A. Škaljić, *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*, Sarajevo, 1985; A. Sekulić, *Bački Hrvati*, Zagreb 1991; A. Čota, M. Šeremešić, *Dukat ravnice*, Sombor, 2005; M. Šeremešić, *Bile riči : rječnik govora Monoštora*, Subotica, 2016; Ž. Mandić, *Rječnik govora santovačkih Hrvata*, Pečuh, 2016.

K. Suknović i Ž. Mandić

KUMBAJA (*madž.* Kunbaja), selo između Aljmaša i Tavankuta, u Bačko-kiškunskoj županiji u Madžarskoj, u neposrednoj blizini današnje državne granice. God. 2013. imala je 1562 st. Mađari su većina, Nijemaca je 3,1 %, Hrvata 0,3 %, Srba 0,3 %. Rimokatolika je 79 %, kalvinista 7,4 %, grkokatolika 0,5 %. Prijašnji nazivi: 1543. Kum Baya, 1590. Kun-Baja, XVII. st. Kumbaja, Kunbaia. Podrijetlo naziva podudara se s podrijetlom naziva Baje (*starotur.* bay: bogat, obilan), dok korijen *kun* upućuje na nekadašnje kumansko pučanstvo. Od sredine XIX. st. poznata je i kao Rudicsháza (po barunu Josipu Rudiću).

God. 1543. Kalačkoj nadbiskupiji plaća 39 (1700. – 6) forinta i jedan par čizama crkvene desetine, što upućuje na veće naselje. U turskom razdoblju u sastavu je Subotičke nahije. God. 1580. ima 21, a 1590. 27 kuća; 1598. bilježe je kao selo. Sredinom XVII. st. (1655.) ovdje žive bunjevački Hrvati. God. 1658. navodi se kao pustara. God. 1699. ima 59 poreznih obveznika, a 1702. nalazi se na popisu posjeda Ugarske komore. Za Rákóczijeve bune (1703.-11.) uništena je, a 1712. spominje se kao hrvatsko naselje God. 1745., zahvaljujući novoj darovnici, državni palatin pustaru je darovao Petru, Antunu, Jakovu, Đuri i Lovri Latinoviću te Josipu Guganoviću i Šimi Antunoviću, koji

su je već otprije smatrali posjedom svojih predaka, ali su pisani dokazi o tome bili zagubljeni. Budući da uz palatinovu darovnicu nisu dobili kraljevu potvrdu, 1791. Ugarska ih je komora tužila, pa su 1815. to naselje izgubili. U sporu je važnu ulogu imao Mate Rudić, koji je bio zainteresiran za proširenje porodičnoga posjeda u Aljmašu. Gubitak kumbajskoga posjeda plemićkih porodica Antunovića, Guganovića i Latinovića zbog nečasnih radnji Mate Rudića ogorčeno spominje Ivan Antunović u svojoj *Razpravi* te u rukopisnom romanu *Bariša Kitković*. Mate Rudić Aljmaški postao je vlasnik Kumbaje 1817. god.

Crkvene matične knjige 1770-ih godina ovdje bilježe obitelji (od kojih su neke plemićke) s prezimenom: Antunović, Bartolović, Gornjanović, Guganović, Kovačević, Latinović, Mandić, Nimčević, Poljaković, Prćić, Sušić itd. Mate Rudić je 1818. i 1820. naselio Nijemce. Bila je vlasništvo porodice baruna Rudića sve do njezina izumiranja 1892., nakon čega je prešla u ruke Júlije Teleki, rođ. Szászy. Od Hrvata ovdje su tada stanovale tek neke plemićke obitelji. Prema popisu iz 1828. u njoj je bilo 250 njemačkih, 9 madžarskih i 5 hrvatskih obitelji. Samostalnom je župom postala 1825. (prije, do 1740., bila je subotičkom, a poslije aljmaškom filijalom). Matične se knjige vode od 1819. Stara rimokatolička crkva, posvećena apostolu Mateju, obnovljena je 1877. Još 1826. službeni su jezici u crkvi hrvatski i njemački jezik, od 1830. njemački i madžarski, a 1940. navode se njemački, madžarski i hrvatski. Među župnicima zabilježeni su Đuro Dubičanac (1829.-41.), Mate Kovačić (1876.-89.) i Danijel Vojnić (1891.-95.). Zavjetna kapelica sv. Roku sagrađena je 1838. god.

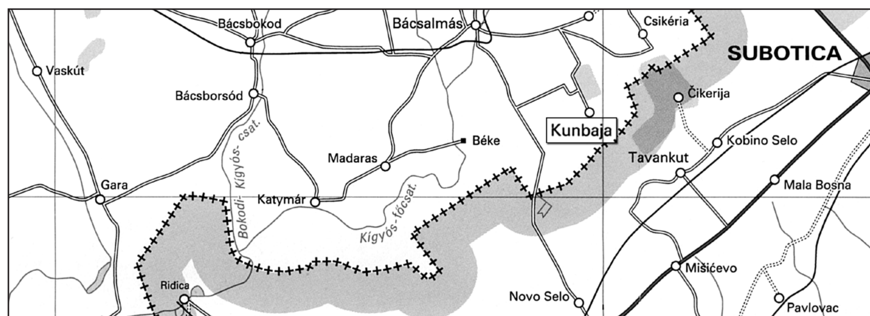
Sredinom XIX. st., kada se bilježi kao njemačko-madžarsko naselje, posjed je Josipa Rudića. Broj Hrvata: 1881. – 10 (ukupan broj stanovnika: 2442), 1890. – 25 (ukupan broj stanovnika: 2586), 1910. – 17 (ukupan broj stanovnika: 2769), 1941. – 19, 1945. – 59, 1960. –132 (ukupan broj stanovnika: 2486), 1980. – 57 (ukupan broj stanovnika: 2189).

Među mikrotoponimima 1818. zabilježeni su: *Mosztonga*, *Mola Dni Jacobi Antonovits*, *Vinea Dni Szucsits*, *Praed. Dni Laur. Antonovits*, *Praed. Dni Iv. Antonovits*, *Praed. Dni Adami Antonovits*, *Praed. Dni Sim. Guganovits*, *Praed. Dni Mathiae Guganovits*, *Nagy Werbicza*, *Praed. Dni Nicolai Antonovits*, *Kis Werbicza*, *Siroki Rét*. God. 1865. zabilježeni su i: *Verbicza*, *Siroka bara*; 1870-ih godina *Rudics major*, a 1980-ih *Lemeševina*, *Glibara*, *Panjevi*, *Kućište*.

U Kumbaji je rođen Ivan Antunović (1815.), naslovni biskup u Kalači, pokretač narodnoga preporoda kod južnougarskih Hrvata.

Izvori: Országos Levéltár, Budapest, S 11, No 549:1 Kunbaja; Vojna karta 5562/4. Vojni muzej, Budimpešta.

Lit.: E. Fényes, *Magyarország geographiai szótára*, Pest, 1851; I. Antunović, *Razprava o podunavskih i potisanskih Bunjevcih i Šokcih u pogledu narodnom, vjerskom, umnom, gradjanskom i gospodarskom*, Beč, 1882; Gy. Dudás (ur.), *Bács-Bodrog vármegye egyetemes monografiája*,

Kumbaja

1-2, Zombor, 1896; I. Ivanić, *Istorijsko-etnografska rasprava: Bunjevci i Šokci u Bačkoj, Baranji i Lici*, Beograd, 1899; S. Borovszky, *Bács-Bodrog vármegye monográfiája*, 1, Budapest. b. g; S. Borovszky (ur.), *Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye monographiája*, 1 Budapest, 1909; A. Ivić, Seoba Srba iz Bačke u okolinu Ostrogona 1598. godine, *Letopis Matice srpske*, knj. 313, sv. 1-3, Novi Sad, 1927; M. Evetović, *Život i rad biskupa Ivana Antunovića narodnog preporoditelja*, Subotica, 1935; A. Zorn, A katolikus népoktatás helyzete a kalocsai érsekség területén a Canonica Visitatiók tükrében, 1711-1848, *Bács-Kiskun Megye Múltjából*, 5, Kecskemét, 1983; A. Sekulić, *Hrvatski bački mjestopisi*, Zagreb, 1994; A. Lakatos (ur.), *A Kalocsa-bácsi főegyházmegye történeti sematizmusa 1777-1923*, Kalocsa, 2002; *Magyar Katolikus Lexikon*, 7, Budapest, 2002.
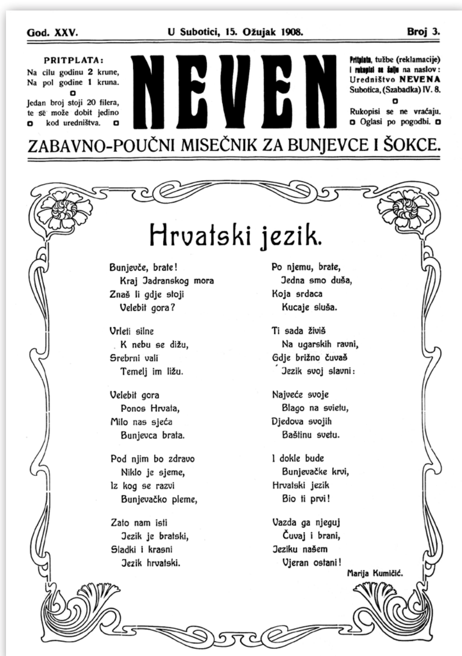
Ž. Mandić

KUMIČIĆ, Marija (Varaždin, 11. XII. 1863. – Zagreb, 22. II. 1945.), pjesnikinja, publicistica, prevoditeljica, novinarka, dobrotvorka, društvena i kulturna djelatnica. Otac Gjuro Maršić bio je vođa pristaša Stranke prava u Varaždinu. U samostanu uršulinki u Varaždinu završila je Višu djevojačku školu 1878. Pjesme je počela pisati još tijekom školovanja. Nakon udaje za književnika i političara Eugena Kumičića 1882. aktivno je sudjelovala u političkom životu – sa suprugom je bila članica Stranke prava i gorljivi pristaša njezina osnivača Ante Starčevića, kojega je njegovala tijekom bolesti do smrti 1896. Nakon suprugove smrti 1904. osobito se posvetila karitativnomu i socijalnomu radu te brizi o njegovoj književnoj ostavštini. Ostala je u uskoj vezi s Josipom Frankom te ga je podržala i pomagala mu nakon raskola u Čistoj stranci prava (nastala 1895. izdvajanjem skupine oko Starčevića iz Stranke prava) 1908. Pjesmama i prozom, populističkim polemičnim člancima, govorima i predavanjima te prijevodima s francuskoga i njemačkoga surađivala je u periodicima napose pravaške i katoličke orijentacije u Hrvatskoj (*Hrvatska vila*, *Hrvatska*, *Iskra*, *Crvena Hrvatska*, *Obzor*, *Prosvjeta*, *Bršljan*, *Katolička Dalmacija*, *Hrvatsko pravo*, *Novi viek*, *Hrvat*, *Hrvatska zastava*, *Hrvatska kruna*, *Hrvatska smotra*, *Osječki tjednik*, *Dom i sviet*, *Suvremenik*, *Posavska Hrvatska*, *Domaće ognjište*, književni prilog *Zora* u *Hrvatskom modnom listu*, *Slobodni čujmo*, *Hrvatsko kolo*, *Naša žena*, *Hrvatska straža*, *Hrvatica*, *Obitelj*, *Hrvatska gruda*, *Hrvatski krugoval*, *Nova Hrvatska*), ali i izvan nje (*Dečije novine*, Novi Sad 1921.-22.; *Kalendar sv. Ante*, Sarajevo, 1940.-41.; *Osvit*, Sarajevo, 1942.), kao i među bačkim Hrvatima – u subotičkim *Nevenu* (1908.), *Klasju naših ravni* (1936.) i *Subotičkoj Danici* (1940.). Njezine pjesme, spomenarskoga stila i autobiografskih značajaka, uglavnom na tragu sentimentalne preporodne lirike i patetičnoga zanosa, skupljene u zbirkama *Pjesme* (1903.), *Zadnje ruže* (1913.) i *Pjesmom kroz život* (1940.), posvećene su domovini i zavičaju, znamenitim Hrvatima, ljepotama prirode, kršćanskim vrjednotama te uspomeni na supruga. S Milanom Ogrizovićem preradila je suprugov roman *Kraljica Lepa* u povijesnu dramu *Propast kraljeva hrvatske krvi* (1905.). U proznim djelima poučava hrvatsku mladež, promiče ljubav prema domovini, djelatan i ćudoredan život (*Put k pravoj sreći*, 1909.) te odgojne i domoljubno-političke ideale (*Valovi čuvstva*, 1911.). Objavila je i ilustriranu knjižicu mudrih izreka *Za spomenar* (1896.) te predavanje o mladim, socijalno ugroženim književnicima *Književno cvijeće* (1929.). Bila je izvrsna govornica te su joj tiskani govori u spomen na Antu Pavelića st. (1903.), Antu Starčevića (1923. i 1941.) i Franu Bulića (1935.). Priredila je *Novu zagrebačku kuharicu* (1888.) s hrvatskim i njemačkim nazivljem, vrijedno djelo hrvatske gastronomske i kulturne baštine, koja je doživjela više izdanja. Posmrtno joj je objavljena pučka pripovijetka *Zlatotvorno selo* (2013.).

U Prvom svjetskom ratu posvetila se zbrinjavanju ratne siročadi u BiH i Dalmaciji. Bila je osnivačica i članica mnogih, osobito ženskih udruga u Hrvatskoj i BiH, a 1921. suosnovala je u Zagrebu znamenito društvo *Hrvatska žena*, čija je bila potpredsjednica do prestanka rada 1943., te predsjednica društva *Tomislav*. Preko njih je potaknula u Zagrebu na Ksaveru obnovu crkve Sv. Franje Ksaverskoga i Križnoga puta u perivoju ispred crkve (1925.) te po-

stavljanje kipa don Frane Bulića na Marulićevom trgu (1935.).

Suradnju s bačkih Hrvatima uspostavila je još prije Prvoga svjetskoga rata i održala do Drugoga svjetskoga rata. Surađivala je u *Nevenu*, gdje je objavila dvije pjesme (br. 1/1908 i 3/1908) posvećene Bunjevcima, od kojih je pjesma *Hrvatski jezik* objavljena na naslovnici ožujskoga broja časopisa. U njezinu zagrebačkom domu često ju je posjećivao dr. Vranje Sudarević. Kada je 8. I. 1927. u Zagrebu osnovan Odbor za prikupljanje priloga za podizanje Hrvatskoga prosvjetnoga doma u Subotici, bila je njegova članica, uz Rudolfa Horvata, Milutina Mayera, Emilija Laszowskoga, Josipa Reberskoga i Petra Kvaternika. Bila je u Subotici 1936. godine na velikoj proslavi 250. obljetnice seobe jedne grupe Bunjevaca u Bačku, o čemu je u *Klasju naših ravni* posvećenom toj proslavi (br. 4) objavila članak *Nezaboravljene uspomene*. U okviru znamenite Bunjevačko-šokačke matineje održane u Zagrebu 23. IV. 1939., u dvorani *Hrvatske žene* održala je pozdravni govor bačkim Hrvatima. U *Subotičkoj Danici* za 1940. godinu objavila je pjesmu *Pozdrav iz Zagreba*, spjevanu 1913. bačkim Bunjevcima.

God. XXV. U Subotici, 15. Ožujak 1908. Broj 3.

PRITPLATA:
Na cilu godinu 2 krune,
Na pol godine 1 kruna.
Jedan broj stoji 20 filera, te se može dobit jedino kod uredništva.

NEVEN

Pritplata, tužbe (reklamacije) i rukopisi se šalju na naslov: Uredništvo NEVENA Subotica, (Szabadka) IV. 8.
Rukopisi se ne vraćaju.
Oglasi po pogodbi.

ZABAVNO-POUČNI MISEČNIK ZA BUNJEVCE I ŠOKCE.

Hrvatski jezik.

Bunjevče, brate!
Kraj Jadranskog mora
Znaš li gdje stoji
Velebit gora?

Vrleti silne
K nebu se dižu,
Srebrni vali
Temelj im ližu.

Velebit gora
Ponos Hrvata,
Milo nas sjeća
Bunjevca brata.

Pod njim bo zdravo
Niklo je sjeme,
Iz kog se razvi
Bunjevačko pleme,

Zato nam isti
Jezik je bratski,
Sladki i krasni
Jezik hrvatski.

Po njemu, brate,
Jedna smo duša,
Koja srdaca
Kucaje sluša.

Ti sada živiš
Na ugarskih ravni,
Gdje brižno čuvaš
Jezik svoj slavni:

Najveće svoje
Blago na svietu,
Djedova svojih
Baštinu svetu.

I dokle bude
Bunjevačke krvi,
Hrvatski jezik
Bio ti prvi!

Vazda ga njeguj
Čuvaj i brani,
Jeziku našem
Vjeran ostani!

Marija Kumičić.

Pjesma Marije Kumičić
na naslovnici *Nevena* br. 3/1908

Djela: *Nova zagrebačka kuharica*, Zagreb, 1888 (više izd. do 2005); *Za spomenar*, Zagreb, 1896; *Pjesme*, Zagreb, 1903; *Žensko pitanje*, Zagreb, 1903; *Propast kraljeva hrvatske krvi* (suautor M. Ogrizović), Zagreb, 1905; *Put k pravoj sreći*, Zagreb, 1909; *Valovi čuvstva*, Zagreb, 1911 (2012²); *Zadnje ruže*, Zagreb, 1913; *Književno cvijeće*, Zagreb, 1929; *Pjesmom kroz život*, Varaždin, 1940; *Zlatotvorno selo*, Zagreb, 2013.

Lit.: J. Šokčić, *Subotica pre i posle oslobođenja*, Subotica, 1938; *Subotička Danica ili bunjevačko-šokački kalendar (sa slikama) za prestupnu godinu 1940.*, Subotica, b. g.; *Leksikon pisaca Jugoslavije*, 3, Novi Sad, 1987; L. Benyovsky, Marija Kumičić (1863. – 1945.), *Informatica museologica*, 1-2/2001, Zagreb; *Hrvatski biografski leksikon*, 8, Zagreb, 2013; V. Lončarević, Književnica, prevoditeljica, novinarka Marija Kumičić, *Glas koncila*, 1. VII. 2018, Zagreb.

S. Bačić

KUMOŠ →kumaša

KUNBAJA →Kumbaja

KUNINA, **1.** vlat na vrhu trske; **2.** metlica od trščane vlati, pahalica. U ranija vremena, kada su ljudi sami pravili većinu stvari za kućanstvo, među ostalim su od trske izrađivali metlice za pahanje. Pravila se tako što se od vrha trske, na kome se nalazi vlat, trska odreže na oko 40 cm za kraće pahalice ili na oko 80-100 cm za duže te se odrezanih 30-40 komada trske vezivalo u jedan snopić. Ovaj proizvod služio je za brisanje prašine sa zidova i paučine u *ćošama*. Kako bi se spriječilo da se kunina *truni*, vlat od trske skuhala se na pari.

Lit.: M. Peić, G. Bačlija, *Rečnik bačkih Bunjevaca*, Novi Sad – Subotica, 1991; A. Stantić, Trska, *Hrvatska riječ*, br. 524, Subotica, 19. IV. 2013.

P. Skenderović

KUNTIĆ, Alba M. (Subotica 8. XII. 1907. – Beograd, 20. IX. 1997.) pravnik, publicist. Rođen je u zemljoradničkoj obitelji Mihaila i Terezije, rođ. Vidaković. Jedan je od prvih bunjevačkih intelektualaca koji su srednju i visoku naobrazbu stekli u srpskim prosvjetnim ustanovama. Srednje

obrazovanje stekao je u Državnoj muškoj gimnaziji u Subotici. Rano je pokazao zanimanje za prošlost bačkih Bunjevaca – školske 1922./23. na satu srpsko-hrvatskog jezika održao je referat o Bunjevcima prema knjizi Ivana Ivanića *Bunjevci i Šokci* (1899.), koja je Bunjevce prikazivala kao Srbe katolike. Prema vlastitom svjedočenju još od četvrtoga razreda gimnazije bio je »proskribiran kao bunjevački Velikosrbin«. Na Pravnom fakultetu u Subotici studirao je 1927.-31. Vojni rok služio je u Subotici 1928.-29. u neboračkoj četi kao »kaplar-đak na radu u sudskom odeljenju Komande Potiske divizijske oblasti«. Tijekom studija bio je prvi tajnik Jugoslavenskoga akademskoga pjevačkoga društva *Isa Bajić*, studentske udruge osnovane 1930. Kao student bio je i prvi predsjednik subotičke sekcije režimskoga Jugoslavenskoga akademskoga kluba (JAK), osnovanoga 1931., te član Središnje uprave JAK-a. Izvan fakulteta jedno vrijeme bio je prvi tajnik unitaristički orijentirane Bunjevačke prosvetne matice u Subotici. Nakon diplomiranja počeo je 1932. sudački staž u Sreskom sudu u Perlezu, a nastavio ga je u Kasacijskom sudu u Beogradu, gdje je 1935. položio sudački ispit. Tri godine radio je kao vježbenik kod beogradskoga odvjetnika Aleksandra Nikolića, koji je pripadao prvoj generaciji diplomiranih pravnika Pravnoga fakulteta u Subotici. Kao odvjetnik počeo je raditi 1938. u Beogradu. God. 1939. otišao je na poslijediplomski studij na pariškom sveučilištu Sorbonne, a 1940. ponovno otvara odvjetnički ured u Beogradu. Za vrijeme Drugoga svjetskoga rata u Beogradu je radio kao odvjetnik.

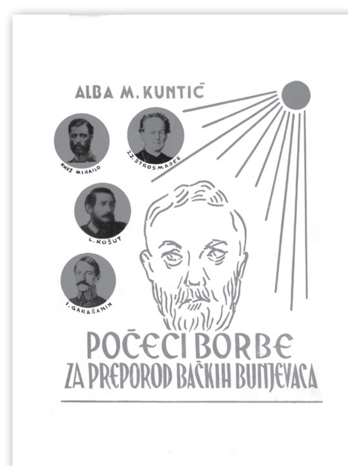
Potkraj 1944. popunio je ćirilicom formular Komande Vojnog područja Subotice, u kojem se glede vjerske i nacionalne pripadnosti izjasnio da je »bez vere (kršten u katol. veri) Srbin«. Poslije ponovne uspostave jugoslavenske vlasti u Subotici stupio je u službu Vojnog suda NOVJ Komande vojnoga područja u Subotici radeći »na istragama i na razradi sud. odluka«. Živio je sam i pomagao roditelje. U prvoj polovini 1945. prešao je u Novi Sad, gdje je radio kao pravnik u Glavnom narodnooslobodilačkom odboru Vojvodine (GNOOV) i pomoćnik okružnoga javnoga tužitelja te sklopio brak s Nevenom Jeremić, podrijetlom iz rumunjskoga dijela Banata. God. 1947. premješten je u javno tužiteljstvo Grada Beograda. U Suboticu se vraća 1956. gdje radi kao odvjetnik do 1962. U Beogradu je bio ravnatelj Centrale Službe društvenoga knjigovodstva u Srbiji od 1962. do odlaska u mirovinu. U pravoslavnu vjeru konvertirao je u Sabornoj crkvi u Novom Sadu 1972. Pokopan je na subotičkom Senćanskom groblju.

U međuratnom razdoblju surađivao je u subotičkim listovima i časopisima *Zemljodilac*, *Neven*, *Bunjevačke novine*, *Književni sever*, *Jugoslovenski dnevnik*, zatim u *Smotri* (Novi Sad), *Jugoslovenu* (Beograd) te drugim unitarno orijentiranim periodicima. Prvi je napis objavio s nepunih 16 godina u glasilu Zemljodilske stranke tjedniku *Zemljodilac* (2. XI. 1923.) pod naslovom »O Subotičkom kazalištu« pod pseudonimom »Nekoliko bunjevačkih omladinaca«. Ondje je, u zastrašivačkoj maniri, koja će mu postupno prijeći u naviku, zamjerio kazališnom odboru što se »slabo stara za ovogodišnju kazališnu sezonu«. Drugi napis, također na temu kazališta, objavio je pod pseudonimom »Omladinac Bunjevac« u tjedniku *Bunjevačke novine* (24. V. 1924.) pod naslovom »Pozorište i Senat«. Još kao student, nakon objave prve sinteze povijesti vojvođanskih Hrvata Petra Pekića, u vlastitoj je nakladi objavio brošuru *Bunjevac - Bunjevcima i o Bunjevcima* (1930.), u kojoj je, uz slabo poznavanje povijesnih činjenica, osporavao hrvatstvo Bunjevaca, u nacionalnom pogledu naglašavajući kako je u prvom redu Bunjevac i pripada jugoslavenskom narodu. Međutim, unatoč tomu što se rano uključio u javni život, njegovo javno djelovanje nije imalo odjeka, nije formirao krug suradnika niti je pokrenuo svoj list. Pojavljivao se u tuđim listovima, kritizirajući postupke javnih i političkih djelatnika isključivo hrvatske provenijencije, bez ozbiljne namjere da pruži konkretan primjer ispravnoga djelovanja. Njegove

političke analize površne su i jednostrane budući da nije bio ni uključen ni upućen u prilike Bunjevaca, a zamjerke je upućivao samo sunarodnjacima, što ilustriraju i njegova dva otvorena pisma iz 1940. upućena senatoru Josipu Đidi Vukoviću u *Bunjevačkim novinama* (24. V. i 7. VI.), od kojih je jedno jasno i datirano u Beogradu.

Važna ne po historiografskoj vrijednosti, nego po publicitetu koji je svojedobno stekla jest njegova knjiga *Počeci borbe za preporod bačkih Bunjevaca. Jedan uspeh akcije kneza Mihaila i Ilije Garašanina za nacionalno oslobođenje i ujedinjenje* (1969.), koju je izdao u vlastitoj nakladi u povodu stogodišnjice od pojave knjižice Ambrozija Šarčevića *Zbirka mudrih i poučnih izrekah* (1869.). Djelo predstavlja klasičan primjer promašene teme, budući da od 454 stranica na manje od sto (339-420) donosi povijest Bunjevaca od njihove pojave na povijesnoj sceni do preporoda. Taj dio knjige, četvrti po redu, pod naslovom »Šta je doprinelo buđenju nacionalne svesti kod bačkih Bunjevaca. – Inicijatori i nosioci akcije za njihov nacionalni i kulturni preporod«, podijeljen je na četiri potpoglavlja: Ko su Bački Bunjevci (339-363), Ukratko o Bunjevcima u Bačkoj od 1687. do sredine devetnaestog veka (363-370), Nacionalno pitanje Bunjevaca šezdesetih godina XIX veka (371-384), Odlučujući koraci na putu preporoda bačkih Bunjevaca (385-420). Temi knjige – nacionalnom preporodu bačkih Bunjevaca – posvećeno je svega četrdesetak stranica.

Nakon izlaska iz tiska knjiga je izazvala negativne reakcije među bunjevačkim Hrvatima u Subotici i postala predmet pozornosti medija. Prva je reagirala Istraživačka sekcija HKUD-a *Bunjevačko kolo*. Na sastanku Sekcije održanom 10. IV. 1970. u prostorijama Gradske knjižnice, na kojem su sudjelovali Marko Horvacki, Bela Gabrić, Albe Rudinski, Ive Prćić, Geza Kikić, Naco Zelić, Barnaba Mandić i Ivan Prćić Gospodar, usvojen je zaključak da se Sekcija »jednoglasno slaže da je knjiga Albe M. Kuntića (...) neistinito prikazala i dokumentirala život Bunjevaca, da je štetna i čak politički opasna«. Na temelju tog zaključka odlučeno je da se od predsjedništva Društva traži da upozna društveno-političke organizacije u Subotici s njezinim sadržajem i podnese zahtjev Okružnom javnom tužiteljstvu u Subotici da zabrani njezino rasturanje. Uprava Društva uputila je 24. travnja dopis Općinskom komitetu SKJ i Općinskoj konferenciji SSRN (Komisiji za međunacionalne odnose) ističući da je Kuntić »u svojoj knjizi u opreci sa već usvojenim i poznatim stavovima«, da je »umanjio značaj nacionalnog preporoda bačkih Bunjevaca time što je cijeli preporod sveo na ulogu jednog čovjeka – Bozu Šarčevića«, da »niječe hrvatsku nacionalnu pripadnost Bunjevaca«, da je »neobjektivno prikazao historijske događaje, jednostrano koristeći autore, koji su stručno obrađivali ova pitanja, odabirajući samo one koji opravdaju njegovu unaprijed smišljenu tezu o porijeklu i nacionalnoj pripadnosti Bunjevaca« i da kao takva njegova knjiga »izaziva uznemirost građana«. Tajnik HKUD-a *Bunjevačko kolo* Grgo Bačlija na sjednici Općinske konferencije SK Subotica 4. svibnja prenio je »da se u ovoj knjizi od 450 strane govori na svega oko 100 stranica o tom tzv. pravom poreklu Bunjevaca, dok je ostalih 300 stranica posvećeno isključivo nekim sporednim pitanjima vezanim za kneza Mihaila, Iliju Garašani-

A. Kuntić, *Počeci borbe za preporod bačkih Bunjevaca*, Beograd, 1969.

na i još neke druge velikane unitarističke Srbije.« *Bunjevačko kolo* ponovno se obratilo Komisiji za međunacionalne odnose Općinske konferencije SSRN dopisom od 8. svibnja, u čijem se prilogu nalazio osvrt Geze Kikića na Kuntićevu knjigu. Naime taj je osvrt u cijelosti prihvaćen na sjednici predsjedništva Društva 6. svibnja te je odlučeno da se pošalje društveno-političkim organizacijama u Subotici, Radiju Subotica, časopisu *Rukovet*, *Subotičkim novinama* i drugim listovima, kao i Okružnom javnom tužiteljstvu u Subotici.

Na kritike i najavljenu zabranu Kuntić je odgovorio 16. svibnja člankom u *Politici*, u kojem, među ostalim, kaže: »Od onih koji moje delo pročitaju i prouče, spokojno očekujem kritiku, bilo da je reč o naučnoj, bilo o političkoj kritici«. Općinska konferencija SSRN je u dopisu 1. lipnja upućenom HKUD-u *Bunjevačko kolo*, Općinskoj zajednici kulture, Skupštini Općine, Odboru za povijest Subotice, Općinskom komitetu SKV i Općinskom vijeću sindikata izrazila stav da »način na koji autor A. Kuntić tretira pitanje istoriske prošlosti Bunjevaca ne predstavlja prilog koji doprinosi obogaćivanju delovanja subjektivnih snaga u izgrađivanju međunacionalnih odnosa u Subotici.« Knjiga je dobila uglavnom loše ocjene iz niza razloga metodološke, faktografske, političke i tehničke prirode. Jovan Litričin je primjerice u svojem prikazu ocijenio da knjiga nije rezultat originalnog istraživanja, nego obična kompilacija. Od bunjevačkih Hrvata prvi se javno polemički osvrnuo na nju Geza Kikić 1970. u subotičkoj *Rukoveti* argumentirano pobijajući njegova stajališta te zaključujući da je Kuntić »do te mjere problem paradoksalno zamaglio da je neodložno potrebno napisati novu knjigu pod naslovom 'Istina o bunjevačkim Hrvatima i njihovom preporodu'«. Na koncu je Okružno javno tužiteljstvo zabranilo knjigu 1970. te je povučena iz prodaje. U vrijeme partijskog obračuna s demokratskim pokretima u Jugoslaviji početkom 1970-ih, kada je među komunistima postalo uobičajeno identificiranje pojava srpskoga, hrvatskoga i mađarskoga nacionalizama, prepoznata je kao »eksces srpskog nacionalizma«. No istodobno je i Geza Kikić 1972. isključen iz SKJ zbog toga što je, prema vlastitim riječima, »razobličio posebnim referatom velikosrpski prilaz Bunjevcima Alba M. Kuntića«. Ostalo je nepoznato tko je sve surađivao u sastavljanju te knjige, osim da se Kuntić savjetovao s Blaškom Vojnićem Hajdukom, kao i da je izvjesne materijale dobio iz Matice srpske. Ni okolnosti pod kojima je tiskana nisu najbolje poznate jer na knjizi nije navedena naklada. Prema izjavi Grge Bačlije na sjednici Općinske konferencije SK Subotica održanoj 4. V. 1970. doznaje se »da je Birografika u Subotici štampala ovu knjigu u 1500 primjeraka« te da se prodavala »u knjižari Forum, dok je preduzeće Napredak odbilo da vrši distribuciju i rasprodaju ove knjige«. S druge strane Geza Kikić je isticao da je Kuntić prodao 4000 primjeraka svoje knjige. Ponovno je postala aktualna krajem 1980-ih i tijekom 1990-ih, kada su nastale drukčije političke i kulturne prilike i potreba srpskih političkih i kulturnih elita da se po svaku cijenu dokaže da bački Bunjevci nisu Hrvati.

Izvjesnu historiografsku vrijednost ima Kuntićev članak »Preporod bačkih Bunjevaca i uloga Ilije Garašanina«, objavljen u *Istorijskom časopisu* (br. 32, Beograd, 1986.), u kojem je sublimirao osnovnu ideju svoje osporavane knjige iz 1969. No uskoro su mu promjene u službenoj srpskoj politici omogućile ponovno javno iskazivanje antihrvatskih i antikatoličkih političkih stajališta, koje je došlo do izražaja i u njegovu prikazu Sekulićeve knjige *Narodni život i običaji bačkih Bunjevaca* (Zagreb, 1986.), koji je, pod naslovom »Jedan istoriografski promašaj«, objavio u *Zborniku Matice srpske za istoriju* (br. 38, Novi Sad, 1988.).

Najznačajnije su mu studije »Bački Bunjevci u Somboru i značaj dela Martina Matića za njihovu istoriju« i »Uloga Albe Malagurskog Ćurčića (1881.-1927.) u preporodu i životu bačkih Bunjevaca«, koji su zapravo dva dijela članka pod naslovom »Iz istorije bačkih Bunjevaca : Povodom tristogodišnjice seobe Bunjevaca u Bačku :

Prilog istoriji srpskog naroda«, objavljenog u *Spomeniku* SANU (CXXXII, Odeljenje istorijskih nauka, 8, Beograd, 1991.). Oba rada, osim metodološke iskrivljenosti i faktografske ograničenosti, pokazuju i veliku pristranost, a nerijetko i uličarski žargon. To se vidi čak i na primjeru njegova najboljeg rada, studije o Albi Malagurskom. Zamišljena kao posebna monografija, završena je još rujna 1985., ali je objavljena tek djelomično 1991. u *Spomeniku*, u vrijeme naglašene antihrvatske histerije. Recenzija rukopisa povjerena je početkom 1988. akademicima Slavku Gavriloviću i Vladimiru Stojančeviću, a usvojene su potkraj 1989. Iako je Kuntić imao izvjesnu predodžbu o događajima iz vremena promjene imperija (1918.), nije osobno poznavao osobu o kojoj je pisao, nego kroz priče i izvore. Premda je u predgovoru, koji nije ušao u verziju objavljenu u *Spomeniku*, proklamirao načelo *sine ira et studio*, u razradi je pokazao ne samo pristranost u prikazivanju događaja, procesa i aktera nego i nemar za izvore kao glavnu pretpostavku za približavanje prošloj stvarnosti. Nedovoljno poznavanje izvora htio je nadomjestiti pretpostavkama: »Za pisanje studije ove vrste nije dovoljno samo poznavati istorijske izvore. Treba uz to znati, da tako kažem, duhovnu konstelaciju zbivanja u pitanju, tačnije – šta su i kako mislili i sudovali učesnici tih zbivanja, poznavati duhovnu klimu date društvene i političke situacije, o kojoj istorijski izvori ili ne govore ili govore jednostrano, pristrasno.« Zapravo, nije prenio duh vremena, nego propagandni sadržaj iz publikacija Zemljodilske stranke. Kao rezultat takva pristupa, vodeće osobe u bunjevačkih Hrvata nisu predstavljene u njihovu pravom svijetlu, nego su karikirane s vidljivom namjerom da im se ospori uloga autentičnih predstavnika Bunjevaca. S druge strane pridana je neopravdano velika važnost onim Bunjevcima nehrvatima čiji je doprinos unapređenju položaja njihovih sunarodnjaka pod znakom pitanja, s namjerom stjecanja dojma da predstavljaju jedine prave Bunjevce. Budući da je više posljedica osobne simpatije, odnosno antipatije prema određenim ličnostima s političke i kulturne scene u Subotici i Somboru nego objektivnoga tumačenja činjenica, takav pristup nije mogao uroditi željenim plodom. Tako mu primjerice nije uspjelo umanjiti povijesnu važnost Blaška Rajića. Protivno njegovoj želji, Rajić je ostao ne samo važna povijesna ličnost u Bunjevaca nego i najprepoznatljivija. Tu činjenicu nisu mogli opovrgnuti ni njegovi tekstovi objavljeni 1990. u novosadskom *Dnevniku* »Hrvati po direktivi« i »Istorija kaže drukčije«, u kojima je pokazao svoj negirajući stav prema Rajićevoj pozitivnoj ulozi u povijesti Bunjevaca i Šokaca.

Njegovo kasnije pisanje »o istoriji Bunjevaca kao segmentu Srpstva« (*Bunjevci: O etnološkom biću*, 1998.) nije donijelo znanosti nikakav napredak u smislu novih spoznaja i drukčijih pogleda na prošlost bačkih Bunjevaca, nego, dapače, regresiju u smislu vraćanja na stare i prevladane teze Alekse Ivića, Jovana Radonića, Jovana Erdeljanovića i drugih srpskih znanstvenika o srpskom podrijetlu Bunjevaca. No knjiga ilustrativno prikazuje i završetak autorove evolucije shvaćanja o nacionalnoj pripadnosti Bunjevaca, za koje drži da su »pleme srpskog naroda… a nikako poseban nacionalan ili etnički entitet.«

Ekscentričnih stavova od mladosti, pritajenih u vrijeme službeno proklamiranoga bratstva i jedinstva u socijalističkoj Jugoslaviji, povijesne prilike pružile su mu priliku da ponovno prekorači granicu političke korektnosti u vrijeme 1990-ih godina. Još u ljeto 1990. pokazivao je trezvenost i suzdržanost: »Ne tvrdim, i nikad nisam tvrdio, da je neki greh ako neki od Bunjevaca smatraju sebe Hrvatima. To je pravo svakog građanina, kao što je njegovo pravo i da se drukčije nacionalno opredeli« (*Dnevnik*, 8. VIII. 1990.). Međutim već godinu dana poslije u Somboru, na promociji svojega članka objavljenog u *Spomeniku* SANU, pokazao je svu bespoštednost prema katoličkom svećenstvu: »Polazeći od spoznaje da su permanentni duhovni trovači bačkih Bunjevaca njihovi popovi, zdušni protagonisti antisrpske politike Vatikana, za koga hrvatski bojovnici

vade kestenje iz vatre, oštricu društvene i političke borbe valja u tom smeru i voditi, i to što pre, to bolje« (*Somborske novine*, 28. XI. 1991.). Kao takav bio je idealni sugovornik režimskoga subotičkoga tjednika *Dani*, koji je počivao na izrazitom antihrvatstvu, antimađarstvu i antikatolicizmu. S vremenom je njegovo mišljenje o sunarodnjacima padalo sve niže. Tako je 25. VIII. 1994. u Subotici otvoreno pozivao na vjersku konverziju i asimilaciju Bunjevaca: »Srpski kulturni centar Sveti Sava treba da… bunjevačku, naročito seljačku omladinu oslobodi klero-katoličkog, stvarno, proustaškog idejnog uticaja i pripremi je da bude srpska – ne samo po istorijskom kriterijumu već i idejno konfesionalno, što je – uostalom – jedan od zadataka Srpskog kulturnog centra Sveti Sava.«

Slučaj Albe Kuntića predstavlja rijetkost kako u povijesti bačkih Bunjevaca tako i u publicistici. Odnoseći se s krajnjim cinizmom prema borbi svojih sunarodnjaka za ravnopravni položaj u Vojvodini, još u mladosti je zaradio negativnu reputaciju »renegata«, koju, za razliku od nekih svojih vršnjaka, nije za života uspio skinuti, nego ju je, naprotiv, potvrđivao. Poslije početnih pokušaja da poluči rezultate na historiografskom polju na kraju se okrenuo u potpunosti publicistici i analizi aktualnih političkih događaja. Politički je evoluirao od međuratnoga Bunjevca jugoslavenske orijentacije i pobornika srpsko-bunjevačke suradnje do na kraju među Bunjevcima najpoznatijega zagovornika teze da su Bunjevci Srbi. Od kraja 1980-ih, uz potporu SANU-a i Miloševićeve Socijalističke partije Srbije, promocije svojih djela i predavanja koristio je više kao političku priliku za izražavanje svojih antipatija prema Katoličkoj crkvi i vodećim osobama u bunjevačkih Hrvata nego za upoznavanje neupućenih s poviješću Bunjevaca, a kao Bunjevac nehrvat viđen je kao idealna osoba za širenje antihrvatske histerije.

Djela: *Bunjevac-Bunjevcima i o Bunjevcima*, Subotica, 1930; *Počeci borbe za preporod bačkih Bunjevaca : Jedan uspeh akcije kneza Mihaila i Ilije Garašanina za nacionalno oslobođenje i ujedinjenje*, Beograd, 1969; *Bunjevci : O etnološkom biću*, Novi Sad – Sombor 1998.

Izvori: Povijesni arhiv Subotica, F47.IV 8340/939, F96.256; Rukopisni odjel Matice srpske, 48.087; A. Kuntić, Uloga Albe Malagurski Curčića (1881-1927) u preporodu i životu bačkih Bunjevaca : Prilog istoriji srpskog naroda (rukopis), Arhiv SANU, inv. br. 14508; Zaostavština prof. Bele Gabrića, Bunjevačko-šokačka knjižnica Ivana Kujundžića, Župa sv. Roka, Subotica; Geza Kikić – Sažetak životopisa, Privatna arhiva Geze Kikića, Zavod za kulturu vojvođanskih Hrvata.

Lit.: *Neven*, br. 34, Subotica, 1. X. 1938; *Bunjevačke novine*, br. 8, Subotica, 12. IV. 1940; S. Đukić, Privatne podvale, *Politika*, 12. IV. 1970, Beograd; [L. Ivković], Traži se zabrana Kuntićeve knjige, *Politika*, 17. IV. 1970; Povodom teksta »Privatne podvale« : Odgovor Albe Kuntića, *Politika*, 16. V. 1970; S. Stanojević, Uvreda Bunjevaca, Predsedništvo društva Bunjevačko kolo oštro osudilo knjigu Albe M. Kuntića koju je on štampao o svom trošku, *Večernje novosti*, 16. V. 1970, Beograd; J. Litričin, A. M. Kuntić, Počeci borbe za preporod bačkih Bunjevaca. Jedan uspeh akcije kneza Mihaila i Ilije Garašanina za nacionalno oslobođenje i ujedinjenje, Beograd, 1969 [prikaz], *Istorijski glasnik*, 1-2/1970, Beograd; N. Stančić, Alba M. Kuntić, Počeci borbe za preporod bačkih Bunjevaca, Beograd 1969 (u nakladi autora) [prikaz], *Historijski zbornik*, 23-24, Zagreb, 1971-1972; G. Kikić, O pseudoznanstvenom pristupu bunjevačkim Hrvatima i njihovom preporodu, *Rukovet*, 3-4/1970, Subotica (također i u: *Kritika*, br. 13, Zagreb, 1970); J. Lončarević, Knjiga za koju bi bilo bolje da je nema, *Crkva u svijetu*, 3/1970, Split; V. Miletić, Kolo oko »Kola«, *NIN*, 23. IV. 1972, Beograd; *Glasnik SANU*, 1-2/1988, Beograd; *Godišnjak SANU* za 1989., Beograd, 1990; A. Kuntić, Hrvati po direktivi, *Dnevnik*, 8. VIII. 1990, Novi Sad; M. Vesin, Pop Rajić se ne može preskočiti, *Dnevnik*, 18. VIII. 1990; A. Kuntić, Istorija kaže drukčije, *Dnevnik*, 24. IX. 1990; M. Beljanski, Slovo Bunjevcima, *Somborske novine*, 13. XII. 1991, Sombor; M. Beljanski, Pismo iz Sombora, *Subotičke novine*, 28. XI. 1991, Subotica; J. Sedlanov, Bunjevci – Katolički Srbi, *Somborske novine*, 28. XI. 1991; M Vučinić, A. M. Kuntić, »Krali su nam poreklo« [intervju], *Dani*, 29. IV. 1992, Subotica; M. Černelić, Nastojanja da se bačkim Bunjevcima ospori pripadnost hrvatskom narodu, *Studia ethnologica Croatica*, 6, Zagreb, 1994; S. Beljanski (ur.), *75 godina Advokatske komore Vojvodine (1921-1996)*, Novi Sad, 1996; In memoriam Alba M. Kuntić (1907 – 1997), *Subotičke novine*, 26. IX. 1997; M. Simić, *Istorija subotičkog pravnog fakulteta 1920-1941*, Beograd, 1999; *Enciklopedija Novog Sada*, 12, Novi Sad, 1999; S. Berber, Zapis o znamenitom Bunjevcu Albi M. Kuntiću, *Luča*, 1/2007, Subotica; M. Eve-

tović, *Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata*, Subotica, 2010; K. Kuntić, *Pravni fakultet u Subotici 1920. – 1941.*, Subotica, 2016; S. Bačić, Jedna zabranjena knjiga o narodnom preporodu bunjevačkih i šokačkih Hrvata, *Godišnjak za znanstvena istraživanja Zavoda za kulturu vojvođanskih Hrvata*, 9, Subotica, 2017.

V. Nimčević

KUNTIĆ, Kata (Tavankut, 14. XI. 1956.), kulturna djelatnica. Kći je Alekse Rudića i Klare, rođ. Vajhand. Završila je srednju školu za krojačicu te je kratko vrijeme radila kao samostalni obrtnik u struci. Bila je odbornica u Vijeću udruženoga rada Skupštine općine Subotica 1988.-92. Od 1991. među osnivačima je više kulturnih i političkih institucija: Bunjevačke i šokačke stranke, Bunjevačkoga kulturnoga centra u Subotici i Tavankutu, Obnoviteljske bunjevačke matice (poslije: Bunjevačka matica), KUD-a *Bunjevka* iz Subotice, Centra za kulturu Bunjevaca iz Subotice i Bunjevačke kasine. Predsjednica je KUD-a *Bunjevka* od osnivanja 1996. Članica je je svih triju saziva Nacionalnoga saveta bunjevačke nacionalne manjine (Bunjevačkoga nacionalnoga saveta) od njegova osnivanja 2003. Referentica je za kulturu u Ustanovi kulture Centar za kulturu Bunjevaca čiji je osnivač Bunjevački nacionalni savet.

Idejna je autorica i nositeljica Festivala bunjevačkoga narodnoga stvaralaštva (od 1999.) i Panel-konferencije Usmeno narodno blago, običaji i tradicija bački Bunjevaca (od 2013.). Na bunjevačkoj je ikavici o bunjevačkim običajima i tradiciji, narodnoj nošnji, narodnim rukotvorinama, slamarskoj umjetnosti objavljivala u zborniku *Bunjevački običaji kroz literaturu i narodna nošnja s kraja 19. i 20. vika – sever Bačke* (Subotica, 2005.), zbornicima i katalozima Panel-konferencija Usmeno narodno blago, običaji i tradicija bački Bunjevaca (od 2013.), zborniku sa simpozija Kultura i identitet Bunjevaca (Novi Sad, 2017.), *Subotičkim novinama*, *Bunjevačkim novinama*, *Riči Bunjevačke matice*, *Glasniku Pučke kasine 1878.* Autorica je desetak kazališnih komada u kojima je opisala godišnji ciklus bunjevačkih običaja, koji su bili osnova za mnoge monologe, skečeve i predstave u izvedbi dramske skupine KUD-a *Bunjevka*, za koje je napisala scenarij i režirala ih. Sakupljačica je bunjevačke narodne nošnje i autorica stalnoga etnopostava Bunjevačka soba u KUD-u *Bunjevka* te drugih etnoizložaba o važnijim osobama iz bunjevačke povijesti, narodnim nošnjama i sl.

Djela: *»Bunjevka« : monografija povodom jubileja 10. festivala bunjevačkog narodnog stvaralaštva*, Subotica, 2008; *Talovanje*, Subotica, 2014*; 20 godina KUD »Bunjevka« i 15 godina Festivala bunjevačkog narodnog stvaralaštva »Živit s naslidem«,* Subotica, 2016; *Zemlja naši pradidova : fotomonografija*, Subotica, 2017.

Lit.: D. Rokvić, *Ko je ko u Subotici*, Subotica, 2006.

G. Bačlija

KUNTIĆ, Lazar (Subotica, 28. VI. 1846. – Subotica, 22. IV. 1901.), visoki gradski činovnik. Rođen je u obitelji Franje i Kate, rođ. Milodanović. Završio je pet razreda gimnazije i sudački ispit za ovršitelje. Činovničku karijeru počeo je kao pisar u subotičkom sudu (1867.-71.), a nakon prekida u službi radi u poreznom odjelu Gradske blagajne: najprije kao voditelj odsjeka poreznih knjiga (1875.-78.), zatim kao izabrani činovnik – drugi porezni kontrolor (1878.-89.), te do umirovljenja 1898. kao činovnik gradske porezne blagajne. Prema vlastitoj izjavi, u matici činovnika izjavio je da govori madžarski i dalmatinski jezik, dok je po vjeroispovijedi pripadao protestantskoj denominaciji unitarijanaca (po popisu stanovništva iz 1890. u Subotici je bilo 0,01 % pripadnika te vjeroispovijedi). Bio je oženjen za Kocu (Konstancu), rođ. Stantić.

Lit.: *Neven*, 5/1901, Subotica; M. Grlica, Svetlopisom među činovnike, *Museion*, 8, Subotica, 2009.

S. Bačić

Lazar Kuntić

KUNTIĆ, Marko (Subotica, 25. XII. 1901. – ?), pravnik, politički i kulturni djelatnik. Sin je Ljudevita i Viole, rođ. Stipić. Školovao se u Subotici, upisao je prvi semestar na Pravnom fakultetu u Subotici 1921., a diplomirao 1925. Radio je u gradskoj službi kao predsjednik Siročadskoga stola 1928., a od 1929. kao odvjetnički vježbenik, a položio je i odvjetnički ispit.

Marko Kuntić

U međuraću je bio je angažiran u više hrvatskih udruga i organizacija. Bio je prvi predsjednik Organizacije jugoslavenskoga katoličkoga đaštva, osnovane u Subotici 1919., član Hrvatskoga pjevačkoga društva *Neven* i Pučke kasine te mjesni dužnosnik Hrvatske seljačke stranke. Među vodećim je članovima izaslanstva bunjevačkih društava koje je 1933. u okviru višednevne turneje pohodilo tradicionalnu bunjevačku prapostojbinu rijeku Bunu, gdje je na crkvi u Blagaju, nakon što je u ime organizatora putovanja HPD-a *Neven* održao svečani govor, otkrio spomen-ploču. Kao član starješinstva Pučke kasine 1935. dao je prijedlog da se izradi portret biskupa Ivana Antunovića, koji je prema usmenoj predaji sljedeće godine naslikao Marko Horvatski. Bio je član Pripremnoga odbora za veliku proslavu 250 godina od doseljenja veće grupe Bunjevaca u Bačku, koja je održana u Subotici 14.-16. kolovoza 1936., a na središnjem zborovanju pred crkvom sv. Terezije održao je govor u ime bunjevačkih intelektualaca. Tijekom 1930-ih bio je jedan od prvaka HSS-a u Subotici: u vrijeme priprema za parlamentarne izbore u prosincu 1938. s Josipom Vukovićem Đidom i Mićom Skenderovićem bio je kod Vladka Mačeka, držao je predizborne govore u okolici Subotice.

Nakon uspostave madžarske vlasti 1941. u evidencijama je označavan kao idejni vođa i pokretač prohrvatskih gibanja među Bunjevcima i zagovornik ideje da Subotica »neće dugo ostati u okvirima Madžarske, nego će se pripojiti Velikoj Hrvatskoj«. Za vrijeme rata bio je na čelu upravnog odbora Pučke kasine. Nakon rata, za vrijeme djelovanja tzv. Đilasove komisije o razgraničenju Vojvodine i Srbije, bio je među prijeratnim prvacima bačkih Hrvata i članovima HSS-a koje je Jerko Zlatarić, kao član komisije, uključio u razgovore o razgraničenju.

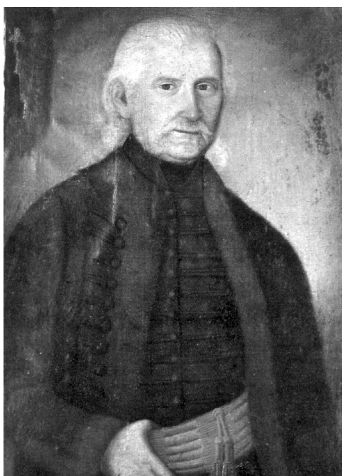
Izvor: Povijesni arhiv Subotica, F:28.9; F:176.15; F:228.143.

Lit.: P. Pekić, *Povijest Hrvata u Vojvodini*, Zagreb, 1930; P. Pekić, *Spomenica pohoda Bunjevaca u svoju staru postojbinu*, Subotica, 1933; Croata [I. Kujundžić], 250-godišnjica dolaska jedne grupe Bunjevaca i preuzimanja vlasti u Subotici, *Klasje naših ravni*, 4, Subotica, 1936; Kroničar, Veličanstveno jubilarno slavlje bačkih Hrvata u Subotici, *Subotička Danica ili bunjevačko-šokački kalendar (sa slikama) za prostu godinu 1937.*, Subotica, b.g.; *Subotičke novine*, 42,47/1938, Subotica; L. I. Krmpotić, *125 godina osnutka Pučke kasine 1878 – 2003*, Subotica, 2003; S. Mačković, Proslava 250. obljetnice doseljavanja veće skupine Bunjevaca (1686-1936), *Hrvatska revija*, 3/2005, Zagreb; M. Bara, Đilasova komisija i sudbina bačkih Hrvata, *Pro tempore : časopis studenata povijesti*, 4, Zagreb, 2007; M. Simić, *Istorija subotičkog Pravnog fakulteta 1920-1941*, Beograd, 2012²; K. Kuntić, *Pravni fakultet u Subotici 1920. – 1941.*, Subotica, 2016.

S. Mačković i M. Bara

KUNTIĆ, Petar (Subotica, 9. II. 1744. - ?), subotički pučki tribun početkom XIX. st. Rođen je u obitelji Grge i Ane Kuntić. U vrijeme svečanoga proglašenja i instalacije Subotice slobodnim kraljevskim gradom u rujnu 1779., kada je grad dobio novo službeno ime *Maria Theresiopolis*, kraljevsko povjerenstvo na čelu s Andrijom Vlašićem uvrstilo ga je u popis prvih 727 stanovnika koji su dobili status građana (*cives*). Obnašao je dužnost pučkoga tribuna (*tribunus*

plebis) – čelnika izabrane općine (*Selecta communitas*) 1802.-04., kolektivnoga tijela koje je činilo 60 doživotno izabranih članova iz reda građana. Na tu su dužnost birani osobito ugledni građani, jer je ona bila posrednik između gradskoga magistrata i izabrane općine. Njegov je unuk bio Vranje Kuntić (Subotica, 5. V. 1811. – Subotica, 9. V. 1896.), zemljoposjednik i dugogodišnji gradski virilist (član gradske skupštine na temelju poreznog cenzusa) 1881.-96. Njegov je potomak i Alba Kuntić (1907.-1997.).

Petar Kuntić

Lit.: I. Iványi, *Szabadka szabad királyi város története*, 2, Szabadka, 1892; *Neven*, 6/1896, Subotica; A. Kuntić, *Bunjevci : O etnološkom biću*, Novi Sad – Sombor, 1998.

S. Bačić

KUNTIĆ, Petar (Subotica, 19. VI. 1960.), agronom, političar. Sin je Staniše i Mile, rođ. Matković. Suprug je tenisačice Mirjane, rođ. Perušić. Osnovnu i zajedničku srednju školu završio je u Subotici, a srednju poljoprivrednu u Bačkoj Topoli. Diplomirao je na Poljoprivrednom fakultetu u Novom Sadu kao treći u generaciji 1985. Nakon toga 14 godina obnašao je dužnost rukovoditelja proizvodnje u Agrokombinatu *Subotica* i poduzeću *Agroseme-Panonija*. Boravio je i bio uposlen u Belom Manastiru 1999.-2002. Odlukom Vlade Republike Srbije 15. VIII. 2002. postavljen je za direktora DP *Palić* s Palića, gdje ostaje do imenovanja za dogradonačelnika Subotice 2005. Tu je funkciju obnašao do 2007. Tri je puta biran za zastupnika u Narodnoj skupštini Republike Srbije (2007.-08., 2008.-12., 2012.-14.) ispred Demokratskoga Saveza Hrvata u Vojvodini na koalicijskim listama koje je predvodila Demokratska stranka.

U Demokratski savez Hrvata u Vojvodini učlanjuje se 1993., a 1994. izabran je za dopredsjednika stranke. Predsjednik DSHV-a bio je 2003.-15., a vijećnik Hrvatskoga nacionalnoga vijeća 2003.-18. Bio je član međuvladina Mješovitoga odbora koji prati provedbu bilateralnog sporazuma o zaštiti manjina između Srbije i Hrvatske 2005.-15. i član Savjeta Vlade Republike Hrvatske za Hrvate izvan Hrvatske 2013.-17. Član je i dužnosnik Hrvatskoga svjetskoga kongresa od 1996. Utemeljitelj je i prvi koordinator nogometne reprezentacije Hrvata u Vojvodini 2006.

S. Bačić

KUNTIĆ, Zoran (Subotica, 23. III. 1967.), nogometaš, nogometni trener. Rođen je u obitelji Franje i Marge, rođ. Kovačević, iz Žednika. Osnovnu školu završio je u Žedniku, a srednju u Subotici. Nogomet je počeo igrati u FK *Spartaku*, za čiji je prvi tim počeo nastupati 1984. Kao jedan od najvećih talenata poniklih u *Spartaku*, nakon nekoliko sezona doživio je težak prijelom noge, ali se, unatoč prognozama da je za sport trajno izgubljen, vratio u sezoni 1990./91 i u 24 utakmice dao 11 pogodaka. U ljeto 1991. prešao je u FK *Vojvodina* iz Novoga Sada, iz koje se u *Spartak* vraća u zimu 1993. U ljeto 1993. prelazi u jedan od najboljih južnokorejskih klubova POSCO *Atoms* (današnji *Pohang Steelers*) iz Pohanga. U Europu se vraća 1994. te nastupa najprije za madžarske klubove *Kecskeméti* TE iz Kecskeméta, *Fehérvár-Parmalat* FC (današnji *MOL Vidi* FC) iz Stolnoga Biograda (*madž.* Székesfehérvár) te najtrofejniji *Ferencváros* (sezona 1995./96.) iz Budimpešte, s kojim je igrao u Ligi prvaka. Proslavio se 1995. pobjedničkim pogotkom protiv Anderlechta u Bruxellesu za 0:1, kojim je nakon 1:1 u Budimpešti *Ferencváros*

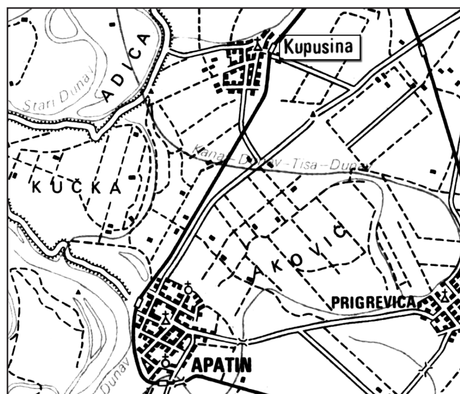
postao prvi madžarski klub koji je prošao u grupnu fazu natjecanja u Ligi prvaka. Sezonu 1996./97. igrao je za ciparski AEK *Larnaca* iz Larnake, koji je tada osvojio 2. mjesto u nacionalnom kupu i predstavljao zemlju u europskom Kupu pobjednika kupova. U *Ferencvárosu* i *Larnaci* igrao je skupa s Goranom Kopunovićem. Sljedeće dvije sezone nastupao je za madžarske klubove – *Vasas* SC iz Budimpešte i *Videoton* FC (danas: *MOL Vidi* FC) iz Stolnoga Biograda. Profesionalnu igračku karijeru završio je u *Spartaku* 2000. god. Igrao je na mjestu napadača.

Licenciju za nogometnog trenera stekao je u Beogradu. Pod njegovim je vodstvom omladinska momčad *Ferencvárosa* nakon 11 godina ponovno postala prvak Madžarske u sezoni 2003./04. Zatim je trenirao madžarske klubove *Bodajk* iz Bodajka 2004./05., *Diósgyőri* VTK iz Miskolca 2005./06. i *Lombard Pápa* TFC iz Pápe 2006./07. Bio je trener *Ferencvárosa* od travnja do početka srpnja 2007. Sportski direktor FK *Zlatibor voda* (*Spartak*) iz Subotice bio je 2008.-09. Zatim je trenirao *Dunakeszi* VSE iz Dunakeszija 2009./10. te NK *Zvijezda* iz Gradačca (BiH) 2011./12. i 2012./13. Poslije je trener nižerazrednih madžarskih klubova *Szigetszentmiklósi* TK iz Szigetszentmiklósa, FC *Ajka* iz Ajke, *SZEOL* SC iz Segedina, STC *Salgótarján* iz Salgótarjána, *Tiszafüred* VSE iz Tiszafüreda, *Ózdi* FC iz Ózda te *Kecskeméti LC* iz Kecskeméta

Lit.: Ž. Inić, *Knjiga o Spartaku 1945-1947 1947-1997*, Subotica, 1997; D. Prćić, Zoran Kuntić : Biti u prvih pet, *Hrvatska riječ*, br. 297, Subotica, 7. XI. 2008; www.tempofradi.hu/zoran-kuntic (pristupljeno 17. III. 2019); www.footballdatabase.eu/en/player/details/32246-zoran-kuntic (pristupljeno 16. VI. 2019); www.transfermarkt.co.uk/zoran-kuntic/profil/trainer/16748 (pristupljeno 16. VI. 2019).

S. Bačić

KUPUSINA (*madž.* Bácskertes), seosko naselje, 8 km sjeverozapadno od Apatina. Izgrađena je na kontaktu dunavskoga rita i lesne terase. Samo naselje ima izdužen oblik, uvjetovan geomorfološkim i hidrografskim čimbenicima. Selo je izgrađeno na jednoj lesnoj gredici, koja je za tri metra viša od okolnoga terena, ugroženoga temeljnicama i zaobalnim vodama. Pokraj sela prolazi cesta Sombor – Apatin. Naselje je depopulacijsko: 1981. – 2694 st. 1991. – 2500, 2002. – 2356 st., 2011. – 1921 st. Prema popisu iz 2002. u selu je bilo 78 % Madžara, 11 % Srba i 2,4 % Hrvata (45 izričito tako izjašnjenih te 12 kao Bunjevci).

Kupusina

Od kraja XII. st. do 1590. zvalo se Hetes, Nagy Hetes, Kis Hetes. Pod nazivom Kupusina prvi se put spominje 1692. Od 1909. do 1922. i tijekom Drugoga svjetskoga rata selo se zvalo Bács Kertes.

Najstariji je zapis o selu iz 1297. pod nazivom Hetes (»Sedmica«). Prvi naseljenici bili su Madžari, koji su izbjegli pred turskim osvajanjima. God. 1522. u naselju je bilo 53 doma. Od 1692. selo naseljavaju Srbi, pa je ubilježeno u popisu sela Bačke županije iz 1699. s 15 starešina domova. Na županijskom popisu 1715. zabilježeno je 17 starešina domova, a 1720. – 15. Selo se tada bilježi i kao Sztupuszina i Kopuszina, a 1740. imalo je dva pravoslavna svećenika. Srpsko se stanovništvo uglavnom raselilo do početka 1750-ih godina, a Ugarska komora naselila je Madžare i Slovake iz Požuna te Heveške i Njitranske županije 1752.-53. god. O tom naseljavanju govori dokument od 14. V. 1751., u kojemu se spominje »150 madžarskih ili totskih papistič-

kih« obitelji koje se u Kupusini žele naseliti »za porezodavne stanovnike«. Ti su naseljenici bili oslobođeni poreza na dvije do četiri godine. Taj prvi val naseljenika nije imao jasnu nacionalnu pripadnost i ona se mogla ustvrditi samo prema prezimenima, ali je dominantno bilo madžarsko, zatim slovačko stanovništvo, oko 10 % Hrvata te nešto Nijemaca. Tijekom iduća tri stoljeća brojčana inferiornost, zajedničko školstvo, vjerski obredi itd. uvjetovali su da se Slovaci, šokački Hrvati i Nijemci pomadžare.

Katolička crkva posvećena sv. Ani podignuta je 1753. (današnja crkva izgrađena je 1808.), a prvi službeni popis urađen je 1754., kada je ustanovljena župa i vođenje crkvenih matica. Prema prvom popisu, većinu stanovnika čine Madžari, ostali su Slovaci i »Iliri«. Popis Ugarske komore iz 1762. u selu bilježi Madžare, Tote (Slovake) i Dalmatine (Hrvate) i imena u izvornom obliku: Mato, Marko, Stipan i druga, što omogućuje djelomično saznavanje nacionalne pripadnosti. U tom dokumentu ima kratak dio na latinskom jeziku, gdje se opisuje selo. U njemu se osim stanovništva »madžarskog, totskog (slavis) ....« navodi da ovdje živi i grupa pod nazivom »Dalmatines Sokecones«, što upućuje na to da je bilo i hrvatskoga puka.

Po popisima od 1762. i 1766. godine upisana su obiteljska imena dalmatinskoga, odnosno šokačkoga podrijetla, od kojih neka postoje još i danas: Anisits, Antalits, Antalovits, Antulovits, Balasivits (Balásovits), Blaskovits, Boxikov, Danielkovics, Janovits, Kovacsovits, Marutsits, Matani... Zabilježena su još i prezimena naseljenih kolonista (155 katoličkih obitelji). I danas postoje nadimci Andro, Čičko, Dušina, Franko, Momak, Pera, Petraš, Petrinja, Šokac...

Utjecaj toga hrvatskoga puka vidi se i u nazivima dijelova atara: Adice, Baraja, Brestovac, Budžak, Greda, Kafana, Kučka, Kurjak, Lugomer, Vratič....

Do sredine XIX. st. dio stanovnika govorio je šokački, i to na kupusinski način. Brojne su riječi ostale i danas u madžarskome govoru Kupusinaca: ambituš, arenda, arpadžuk, cetka, cirade, čađa, danguba, deran, dućan, flaster, furuna…

Lit.: I. Iványi, *Bács-Bodrog vármegye földrajzi és történelmi helynévtára*, 2, Szabadka, 1909²; I. Jakšić, *Iz popisa stanovništva Ugarske početkom XVIII veka*, Novi Sad, 1966; M. Beljanski, *Istorija Heteša i Kupusine do kraja XVIII veka*, Sombor, 1974; I. Molnar, *Geografski prikaz Kupusine*, Novi Sad, 1989; A. Dudaš, O zaboravljenim Dalmatima – Šokcima u Kupusini, *Rukovet*, 12/1990, Subotica; Ž. Bogdanović, S. Kicošev, L. Lazić, *Geografske monografije vojvođanskih opština – opština Apatin*, Novi Sad, 1994; A. Sekulić, *Hrvatski bački mjestopisi*, Zagreb, 1994; *Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u 2002. : Stanovništvo : Nacionalna ili etnička pripadnost : Podaci po naseljima*, 1, Beograd, 2003; I. Katona, *A kalocsai érseki egyház története*, 1, Kalocsa, 2001; K. Lanji, *Apatin i okolina na slikama i razglednicama*, Apatin, 2004; *Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u Republici Srbiji 2011. godine : Prvi rezultati*, Beograd, 2011.

Z. Nagel

KURĐUK (*tur.* kuyruk: rep), u bačkih Šokaca naziv za pletenicu. Do 1960-ih godina općenito sve šokačke Hrvatice u Santovu, navlastito djevojčice, imale su dva *kurđuka,* koji su, vješto opleteni, sezali gdjekad čak do sredine leđa. Po pravilu svaki je kurđuk bio ukrašen *brišimkom* (šarena vunica; svileni končić) crvene ili plave boje. Kada navrše 14. godinu, prestaju nositi kurđuk i postaju *šišare* (šišaju se). Kraće su kurđuke imale i neke odrasle žene, koje su *skljukale* na zatiljak ili *time* (tjeme) i pokrivale *podvezačem* (donji rubac) i na nj vezivale *maramu.* Do 1980-ih godina kraće kurđuke na zatiljku imali su i stariji muškarci, takve su osobe zvali *kurđučarima.*

Lit.: Ž. Mandić, *Rječnik govora santovačkih Hrvata*, Pečuh, 2016.

Ž. Mandić

KURĐUP (*tur.* kuyruk: rep), tradicionalno spletena i na zatiljku pripeta kosa u bunjevačkih djevojaka. Prije udaje, mlade su Bunjevke bile gologlave, očešljane *na razdiljak,* najprije s dvije, poslije s jednom pletenicom. Nakon što se *zadivojče* (kada su počele nositi dugu suknju), kosu su plele u *kurđup.* Pleo se tako što se najprije kosa

na prednjem dijelu počešljala *na razdiljak* te je tako pokupljena u rep gumicom. Tada se rep razdijelio na dva ili više dijelova i od svakog dijela isplele su se pletenice. Zatim su tako spletene pletenice (katkada i više sitnijih) međusobno omotane oko formiranog repa na zatiljku i pričvršćene *trnodlama* (pribadačama). Prije pojave pribadača za kosu pletenice su vezivane vrpcama. Djevojke Bunjevke očešljane u kurđup mogle su ići gologlave i na blagdane. Stoga je bilo važno da kosa bude uredno počešljana. Bilo je i vještih žena *češljarica*, koje su djevojkama za blagdane plele kose u kurđup.

Lit.: M. Malagurski Đorđević, *Stara bunjevačka narodna nošnja i vez*, Subotica, 1940; A. Škaljić, *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*, Sarajevo, 1985; M. Peić, G. Bačlija, *Rečnik bačkih Bunjevaca*, Novi Sad – Subotica, 1990; A. Sekulić, *Bački Hrvati*, Zagreb, 1991; K. Suknović, Marame, kapice, kićenje, *Hrvatska riječ*, br. 526, Subotica, 3. V. 2013; B. Žakula, *Tradicijske frizure Hrvatske*, 1, Vinkovci, 2008; Ž. Mandić, *Rječnik govora santovačkih Hrvata*, Pečuh, 2016.

K. Suknović

KURS FIGURALNOG CRTANJA, višegodišnji likovni tečaj koji se održavao u Subotici nakon Drugoga svjetskoga rata. Prema sjećanju nekih članova počeo je u listopadu 1945., više službenih izvješća kao početak navodi siječanj 1946., a izvješće Narodnoga fronta od 23. XII. 1945. navodi da je sekcija za slikarstvo organizirala tečaj za figuralno crtanje i da su izvršene sve tehničke pripreme, pa on i počinje nakon božićnih blagdana. Sva su tri datuma vjerojatno točna, razlika je samo u početku stvarnoga i službenoga rada. Prema uzoru na prijeratni tečaj Petra Dobrovića (Pečuh, 1890. – Beograd, 1942.) u Beogradu, u Subotici ga je pokrenuo Dobrovićev učenik András Hangya (Stara Moravica, 1912. – London, 1988.), angažirani subotički umjetnik, koji je u to vrijeme radio u mjesnom Agitpropu. Pokrenut je u Domu kulture Kulturno-prosvjetnoga savjeta (nalazio se u zgradi međuratnoga Jugoslavenskoga narodnoga doma, poznatoga kao Sokolski dom ili danas kao *Jadran*), u kojem je Hangyi dodijeljena svijetla i prostrana prostorija za atelier. Ideju je podržao Gradski narodni front u Subotici i njegov kulturno-prosvjetni odjel, u sklopu kojega je tečaj i počeo rad.

Prvi su se priključili likovni stvaratelji prijeratni ljevičari, tada okupljeni u Agitpropu: Gábor Almási (1911.-1994.), predratni umjetnički drvorezbar i dizajner stilskoga namještaja, tada tek kipar amater; Đorđe Bošan (1918.-1984.) student na beogradskoj Likovnoj akademiji; Tibor Gajdos (1917.-1997.), nekadašnji slovoslagar tiskare *Minerva*, tada član partijske ćelije subotičkoga sreza, i Pál Petrik (1916.-1996.), predratni firmopisac i slikar kinoplakata. Iz reda učenika gimnazije priključili su se Imre Sáfrány (1928.-1980.), Imre Vinkler (1928.-1967.), Endre Faragó (1929.-1986.) i Ferenc Kálmár (1928.-2013.), a iz kruga radnika i službenika Marko Vuković (1913.-1981.), Ivan Tikvicki (1913.-1990.) i József Kubát (1907.-1994.). Slični tečajevi organizirani su i drugdje u Vojvodini, npr. slikarski tečajevi u Zrenjaninu i Novom Sadu 1945., ali uglavnom su bili kratka daha. Subotički Kurs figuralnog crtanja nije bio jedini u gradu, jer su u to vrijeme bili pokrenuti brojni tečajevi u raznim područjima prosvjećivanja, npr. za sviranje na tamburi te kurs muzeologije i arheologije pri novoosnovanom Gradskom muzeju

S dolaskom zime Kursu je dodijeljen skroman ogrjev, ali potrebe crtanja i slikanja, kao i plaćanje modela, financirali su sami polaznici. Hangya nije samo poučavao nego je i inspirirao i davao poticaj, govoreći o umjetničkim stilovima i velikanima povijesti umjetnosti. Polaznike je nagovarao na daljnje učenje i usavršavanje, tj. za upis na akademiju. Metoda njegova pedagoškoga rada sličila je metodi njegova profesora Petra Dobrovića na Dobrovićevu večernjem tečaju figuralnoga crtanja na Kolarčevu narodnom univerzitetu u Beogradu. Karakteriziralo ju je slobodno crtanje po modelu, s minimalnom ili nikakvom korekcijom od strane profesora i davanjem prednosti individualnomu likovnomu izrazu učenika. Također je u sklopu subotičkoga tečaja transponirao fovizam i slobodnije slikanje u način rada polazni-

ka tečaja, što se poslije najviše odrazilo u slikarskom postupku Petrika, Sáfránya i Tikvickoga. Rad u skupini Kursa bio je slobodniji i posvećeniji umjetnosti u odnosu na rad u Agitpropu, gdje su neki i dalje nastavili rad i stjecali prihode za život, npr. 1946. Hangyi je isplaćeno 12.000 dinara za portrete Tita i Staljina, od kojih je prvi sačuvan u Gradskom muzeju Subotica. Agitprop je imao svoj atelier u ulici Vladimira Nazora (prije Manojlovićeva), gdje je 1948. npr. Almási izradio neke portrete skladatelja za koncertnu dvoranu Muzičke škole. U subotičkoj Gradskoj knjižnici ostao je sačuvan portret Maksima Gorkoga, koji je 1946. izradio Ivan Tikvicki i za koji se ne zna je li rađen za Agitprop, ali se može pretpostaviti da su povremeno i polaznici Kursa dobivali takve zadaće ili su, poneseni tadašnjom društvenom klimom, i sami pravili slike u takvu duhu.

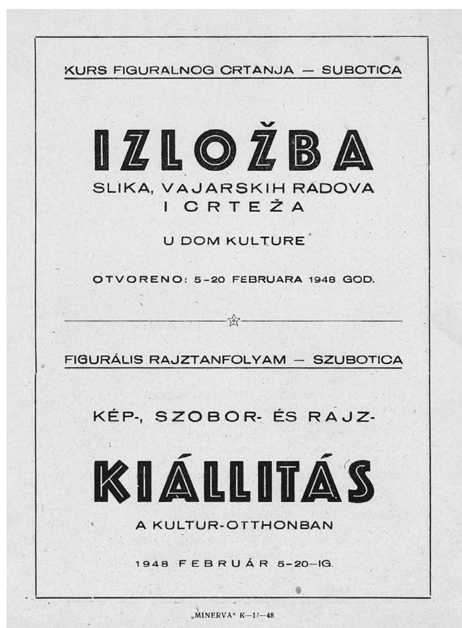
Iako je Kurs pod Hangyinim vodstvom djelovao kratko, od kraja 1945. do jeseni 1946., njegov je utjecaj ostavio duboke i dalekosežne tragove u poslijeratnoj likovnoj sceni Subotice. Jedan od njih sastojao se u tom što su na subotičku likovnu scenu prenesene tečevine impresionizma i postimpresionizma te Dobrovićev fovistički pristup slikarskomu djelu. Najvidljiviji odjek takva poimanja može se naći u ranom slikarstvu Imrea Sáfránya i cjelokupnom slikarstvu Ivana Tikvickoga. Tehnika crteža dominirala u početku rada Kursa i zbog jeftinijega pribora. Iz 1945. i 1946. godine među radovima se više slikarskih primjera susreće jedino kod Hangye i Petrika, koji su se i prije ozbiljnije bavili slikarstvom, a od početnika kod Sáfránya. Portret je bio i poslije je ostao jedna od osnovnih tema Kursa. Kolorit je svjež, s akcentima ružičaste i ponegdje s plavim konturama, a tretman kolorita slikarskih radova u duhu agitpropa drukčiji je, osobito na takozvane zadane teme: ljestvica boja mrke i oker žute, s detaljima tamnoplave, što prati odijevanje toga vremena: smeđe hlače i plavi radnički mantil ili kaput.

Nakon što je Hangya napustio Suboticu i otišao u Zagreb kako bi nastavio školovanje, vođenje Kursa preuzeo je Gábor Almási, koji je i do tada vodio ekonomiju Kursa uz pomoć Kálmána Vasa (1881.-1963). Almási je poveo grupu kod renomiranoga predratnoga slikara Sándora Oláha (1886.-1966.), koji je tada već bio bolestan, a prihvatio je njihove povremene posjete radi savjeta. U ljeto 1947. više polaznika Kursa javilo se na radnu akciju, a Petrik, Vinkler i Sáfrány polažu prijamni ispit na Likovnoj akademiji u Beogradu. Marku Vukoviću također se 1947. pruža šansa daljnjega usavršavanja: Ljubo Babić – kod kojega se Hangya u Zagrebu upisuje na tečaj za scenografiju – nagovara ga na studij u Zagrebu, ali tijekom nekoliko mjeseci kolebanja, koje ondje provodi, ostaje jedino na stručnom usavršavanju. Vrativši se u Suboticu, ostaje član Kursa i aktivni sudionik obnavljanja likovnoga života.

Prva izložba Kursa priređena je 5.-20. II. 1948. na prvom katu Doma kulture, u bivšoj čitaonici. Kratak informativni članak *Hrvatske riječi* navodi da izlažu radnici, zanatlije, đaci i činovnici, koji nakon svojega napornoga rada svoje slobodno vrijeme žele posvetiti kulturnomu uzdizanju u želji za stvaranjem. Na izložbi je bilo više od 40 uljanih slika i oko 15 kiparskih radova, crteža, maketa i zidnih ukrasnih reljefa. Za tu priliku tiskan je i katalog s pet izlagača: Almási (21 skulptura, 27 crteža i skica), Petrik (13 slika i crteža), Sáfrány (četiri slike), Tikvicki (17 slika i crteža) i Vuković (osam slika i crteža). Otkup pojedinih djela (G. Almási, *Graditeljka pruge* i *Graditelj pruge*, 1947.; P. Petrik, *Udarnički rad*, 1947.; I. Tikvicki, *Maja*, 1947.) s te izložbe predstavlja prve primjerke u zbirci djela suvremenih zavičajnih stvaratelja subotičkoga Gradskoga muzeja.

Nakon uspješne izložbe uslijedila je kratkotrajna kriza Kursa, koja se produbila kada se u rujnu na likovno školovanje u Beograd uputio i Almási, dok je Oláh ostao shrvan bolešću, a Tibor Gottesmann (koji se kao pisac tekstova koristio prezimenom Gajdos) dao ostavku na mjesto povjerenika za prosvjetu Gradskoga narodnoga odbora. Zajedništvo među članovima Kursa, uz podršku Gradskoga narodnoga odbora, tada

su održali Ivan Tikvicki i Marko Vuković. Na njihovu inicijativu Kurs je obnovljen i znatno proširen. Prema riječima Bele Durancija, koji je sudjelovao u preseljenju, Kurs je prvo bio premješten u nekadašnju Bunjevačku maticu (kasnije kinematograf *Zvezda*). Nakon par mjeseci, jer je u tom prostoru bilo hladno, dodijeljen im je novi prostor od strane Hrvatskoga kulturnoga društva u zgradi Hrvatskoga prosvjetnoga doma u Harambašićevoj 4. Tu se ujesen 1948. pokreće nova skupina figuralnoga kursa, u kojoj se nalaze »pioniri, omladinci i omladinke, te stariji ljudi koji do sada nisu mogli ispoljiti svoje umetničke sposobnosti«. Članstvo se povećava i na 47 polaznika, zbog čega se skupina razdvaja na dva dijela: skupinu na srpsko-hrvatskom jeziku od 29 Srba i Hrvata vodi slikar i scenograf subotičkoga Hrvatskoga narodnoga kazališta Stevan Jenovac (1910.-1954.), a skupinu na madžarskom jeziku od 18 Madžara profesor crtanja Potpune mješovite gimnazije na madžarskom nastavnom jeziku Sándor Ivanyos (1922.-2013.). Jedna je skupina radila prijepodne, a druga poslijepodne. U jednoj od skupina

Plakat izložbe Kursa figuralnog crtanja 1948. god.

našao se i gimnazijalac Bela Duranci, koji se ovako prisjeća: »Tamo nam je bilo lepo, radili smo sa Stevom Jenovcem, bilo nas je puno: Gustika Matković, Kubat, Ivan Tikvicki, Marko Vuković, Tóth, Nick, Szilágyi László, Almási. Neki su već studirali i samo povremeno navraćali, Jurić, Joka i ja smo dolazili iz gimnazije.« Svoja sjećanja na kurs i kasniju Likovnu sekciju Duranci navodi u više navrata: »Kurs je u svim razdobljima svoga trajanja bio topli ambijent druženja istomišljenika, vezanih čudesnom sponom 'važnosti' onoga čime se bave. Umetnost je davala mistični oreol svojim poklonicima uverenim da se pripremaju za poziv koji će društvo izuzetno ceniti.« Savez kulturno-prosvjetnih društava u Subotici prihvatio je teret održavanja kursa, zahvaljujući čemu projekt i dalje opstaje i tako što se, prema izvješću tjednika *Hrvatska riječ*, Kurs figuralnog crtanja u ožujku 1949. pridružio Savezu kulturno-prosvjetnih društava u Subotici pod imenom Likovna sekcija.

U tom okviru druga izložba Kursa otvorena je 1. VI. 1949. s 52 rada 12 izlagača. Najagilniji su članovi, prema novinskom izvješću, bili István Ládi, Gustav Matković, Erzsébet Rozs, Ivan Tikvicki, Károly Tóth i Marko Vuković. U primijenjenoj i dekorativnoj umjetnosti istaknula se Kaća Kolar, koja se i zaposlila u dekoraciji *Gra-Maga* u Subotici. Treća izložba održana je 16. X. – 1. XI. 1949. u prostorijama Saveza kulturno-prosvjetnih društava u Subotici. Katalog registrira 44 izložena likovna rada 14 izlagača: Josip Bodrić (tri izložena rada), Imre Égető (jedan rad), Stojan Joka (četiri rada), Ivan Jurić (tri rada), József Kubát (dva rada), István Ládi (jedan rad), Gustav Matković (dva rada), László Szilágyi (tri rada), Árpád Salamon (tri rada), Imre Sáfrány (tri rada), Ivan Tikvicki (deset radova), Pavle Tikvicki (šest radova), Károly Tóth (tri rada), Marko Vuković (pet radova). U kategoriji slikarstva I. nagrada pripala je Gustavu Matkoviću za sliku *Dvorište Hrvatskog narodnog kazališta*, II. nagrada Marku Vukoviću za sliku *Čantavirska ulica u Subotici*, III. nagrada

Lászlu Szilágyiju za sliku *Subotički salaši*. U kategoriji grafike I. nagradu dobio je Ivan Tikvicki za crtež *Cesta autoputa*, a II. Stojan Joka, učenik gimnazije, za rad *Kroki dečije figure*. Novina treće izložbe jest da se službeno mijenja ime skupine: »Izložba slikara-amatera Subotice«. Bela Duranci drži da su s osnivanjem Likovne sekcije vodstvo u razvijanju likovnoga života grada preuzeli školovani umjetnici i da je do prekretnice došlo s izložbom profesionalnih likovnih umjetnika u Gradskom muzeju 29. XI. 1948.

Postojanje Kursa figuralnog crtanja u Subotici i djelovanje njegovih sudionika, prije svih osnivača A. Hangye, bilo je od presudne važnosti za razvoj poslijeratne zavičajne, pa i šire povijesti umjetnosti. Prema dužini trajanja i intenzitetu događaja jedinstven je u Vojvodini. Njegovo djelovanje omogućilo je slobodniji umjetnički iskaz i odstupanje od likovnog izraza Agitpropa, što nije uvijek bio slučaj prilikom priprema djelâ za izložbe. Neki od radova nastali na Kursu čuvaju se u likovnoj zbirci Gradskoga muzeja Subotica te subotičke Gradske knjižnice, kao i u privatnom vlasništvu. Povijest Kursa figuralnog crtanja u Subotici obrađena je 2010.-11. od strane umjetničkoga odjela Gradskoga muzeja Subotica, koji je tada objavio i katalog sa životopisima i uvodnom studijom te 2012. priredio izložbu u trajanju od godinu dana.

Lit.:Izložba kursa figuralnog crtanja u Subotici, *Hrvatska riječ*, 6/1948, Subotica; T. Gajdos, Megnyílt a fiatal szuboticai képzőművészek kiállítása, *Magyar Szó*, 34/1948, Noviszád; T. Gajdos, Öt fiatal képzőművész tárlata Szuboticán, *Magyar Szó*, 37/1948, Noviszád; T. Gajdos, Öt fiatal képzőművész kiállítása Szuboticán, *Híd*, 3/1948, Noviszád; T. Gajdos, A szuboticai képzőművészek kiállítás, *Híd*, 12/1949, Noviszád; U nedelju se otvara u izložbenoj dvorani Gradskog muzeja izložba slika i grafike Kursa figuralnog crtanja u Subotici, *Hrvatska riječ*, 19/1949, Subotica; *Nagrađeni su učesnici na izložbi Kursa figuralnog crtanja u Subotici, Hrvatska riječ*, 24/1949, Subotica; Likovna sekcija Saveza kulturno-prosvetnih društava Subotice, *Letopis matice srpske*, oktobar 1949, Novi Sad; B. Duranci, Susret sa Hanđom, *Rukovet*, 11/1964, Subotica; B. Duranci, *Likovno stvaralaštvo : Képzőművészeti alkotások, Subotica 1945–1970*, Subotica, 1970; T. Gajdos, *A csillagos homlokú. Hangya András életútja*, Szabadka, 1970; M Arsić, *Likovna umetnost u Vojvodini 1944–1954*, Novi Sad, 1980; G. Almási, *Szobortalan égaljról jöttem. Önéletrajz*, Szabadka 1981; T. Gajdos, *Szabadka képzőművészete. Történeti áttekintés a kezdetektől 1973-ig*, Szabadka, 1995; S. Prodanović, Analfabetski tečajevi i prosvećivanje žena u poratnom periodu (1944–1953), *Ex Pannonia*, 1, Subotica, 1996; B. Duranci, *Između minulog i pretećeg : dnevničke beleške od 21. marta 2003. do 7. oktobra 2005.*, Subotica, 2006; B. Duranci, *Splav fregate »Meduza« : dnevničke beleške od 19. 06. 1991. – 20. 08. 1992*, Subotica, 2011; O. Kovačev Ninkov – Lj. Vuković Dulić, *Kurs figuralnog crtanja u Subotici – stvaralaštvo za vreme agitprop kulture : A szabadkai figurális rajztanfolyam – képzőművlészet az agitprop kultúra idején* [katalog], Subotica, 2012.

O. Kovačev-Ninkov

KURUCI (*madž.* kurucok/kuruczok, *slovač.* kuruci, *njem.* kuruzen/kuruzzen/kurutzen, *rum.* curuți), ustanici protiv Habsburške vlasti tijekom posljednje trećine XVII. st. i prvoga desetljeća XVIII. st. Posrijedi je isprva bio madžarski naziv za križara (*lat.* crux, genitiv crucis: križ; *kasnolat.* cruciati, milites cruciati). Koristio se za one seljake koji su trebali ratovati protiv Osmanskoga Carstva, ali su se pod vodstvom Györgya Dózse 1514. pobunili protiv svojih feudalnih gospodara. Prema *Pallas Nagy Lexikonu*, suvremenije značenje potječe iz turskoga jezika, kao i mnogi drugi vojni izrazi u madžarskom jeziku. Egerski je beglerbeg 1671. kurucima (*tur.* kurudsch: pobunjenik, ustanik) nazvao madžarske bjegunce koji su se pobunili protiv Habsburgovaca, a poslije je tako označavao općenito ustanike. Sami kuruci imenovali su se *bújdosók* (oni koji se skrivaju, bjegunci). Njihovi protivnici, oni koji su podržavali cara, nazivani su labanci. Uopćeno i uvjetno promatrajući, carske su snage znatnim dijelom podržavali katolici i pravoslavci, dok su kuruce uglavnom simpatizirali protestanti.

Dugogodišnje nezadovoljstvo hrvatskoga i ugarskoga plemstva razvilo se u pokret (1664.-71.) protiv apsolutističke politike Habsburgovaca, napose Leopolda I. (1640.-1705.), koji je završio neuspješnom Zrinsko-frankopanskom urotom. U Gornjoj Ugarskoj (današnja sjeverna Madžarska i

Slovačka) tijekom XVII. st. nastavljeno je višedesetljetno nezadovoljstvo madžarskih staleža Habsburzima, koje je rezultiralo s nekoliko otvorenih pobuna. Ustanke su vodili Gáspár Pika (1672.), Imre (Emerich) Thököly, tzv. »kurucki kralj«, princ Erdelja i vazalni osmanski knez Gornje Ugarske koji je 1680-ih vodio pobunu, te Ferenc II. Rákóczi (1703.-1711.). Razdoblje Rákóczijevog ustanka ondašnji su subotički Dalmatini zvali *kurucšag*.

Kuruci su prvu pobunu pokrenuli 1672. okupivši brojne nezadovoljnike, izbjeglice različitoga podrijetla koji su se sklonili u Erdelj (Transilvaniju), u to vrijeme izrazito protestantsku zemlju, od nastojanja katoličke obnove i političkih progona koji su provođeni u Kraljevini Ugarskoj. U početku su jedinice bile slabo organizirane. Vojska je uključivala veći broj kmetova, protestanata, uglavnom Madžara, ali i drugih naroda, poput Slovaka. Nezadovoljnicima su se pridružili protestantski gradovi na sjeveru Ugarske i dio nižega, napose osiromašenoga, plemstva čiji su preci izgubili svoje posjede u protuosmanskim ratovima. Nastojali su zainteresirati europske sile i Osmansko Carstvo za madžarske interese, napose Francusku i Luja XIV. Unatoč ratovima Habsburgovaca protiv Francuske (1672.-79., 1688.-97.) i Osmanlija (1683.-99.) te podršci Francuske i Osmanskog Carstva ustanici nisu imali trajnijega uspjeha. Habsburgovci su ubrzo morali voditi Rat za španjolsku baštinu (1701.-14.), što je ohrabrilo pristaše novoga ustanka, koji su računali na pomoć Francuske.

Ferenc II. Rákóczi prvotno je uhvaćen i zatvoren 1701. zbog priprema ustanka, ali je uspio pobjeći u Poljsku. Ponovno se vratio u Ugarsku 1703. i pokrenuo ustanak iz njegove baze u današnjoj Slovačkoj. Da bi isključio vjerske napetosti u vlastitim redovima, protestantima je vratio crkve i škole i zajamčio jednak položaj vjerskim sljedbama. Ustanak su podržali pripadnici srednjega i nižega plemstva te kmetovi. Sukobi su bili kompleksni s konfesionalnim, etničkim i socijalnim dimenzijama te obilježeni iznimnim nasiljem na obje zaraćene strane. Rákóczi je preko svojih pouzdanika pokušavao, obećavajući određene ustupke, pridobiti i druge narode na svoju stranu. Bunjevačkim (dalmatinskim) časnicima Luki Sučiću i Juri (Đuri) Marčetiću pisanim se putem na hrvatskom jeziku obratio Rákóczijev pouzdanik, nekadašnji segedinski franjevac Šandor Španić (*Spanik*). Oni su ponudu da prijeđu na stranu madžarskih ustanika odbili. Ljetopis subotičkoga samostana svjedoči da je »naš narod dalmatinski« (*gens nostra Dalmatica*) ustrajao u podršci Habsburgovcima. Tijekom 1703. i 1704. u južnoj Ugarskoj sukobi su se proširili na obje strane Dunava. Na navedenim prostorima postojale su suprotnosti između katolika, protestanata i pravoslavnih. Naime unutar katoličke obnove provođenje su mjere protiv utjecaja protestantizma, kao i mjere za uspostavu crkvenoga jedinstva s pravoslavnima. Uz njih postojale su u Podunavlju naslijeđene nesnošljivosti i sukobi »Raca katolika« i »Raca šizmatika«, nastali nedugo nakon završetka osmanske vlasti, često oko prava na korištenje vinograda i drugih zemljišta. Neprijateljstva i nepovjerenje između dviju skupina graničara unosilo je krizu unutar redova habsburških snaga te je Dvorsko ratno vijeće naložilo generalu Theodoru Heinrichu von Nehemu da riješi njihove sukobe. Unatoč nastojanjima Beča da se ti sukobi spriječe, izvori svjedoče o povremenim sukobima katoličkih Bunjevaca (Dalmatinaca) i pravoslavnih Srba, koji su bili najintenzivniji u vrijeme vojne inicijative kuruca.

Kod Halaša (*madž.* Kiskunhalas) u borbama tijekom listopada 1703. sudjelovali su, uz vojnike iz Posavske vojne granice, i vojnici iz Potiske vojne granice. Među »rackim« graničarima bili su i bački Bunjevci, koje su tadašnji izvori imenovali i Dalmatincima. Poznato je da su ranjeni Ivan i Nikola Vojnić iz Subotice, a Luka Sučić, kao osoba od visokog povjerenja zapovjednika Segedinske tvrđe baruna Globitza, imao je ulogu u održavanju discipline u redovima labanaca. Brojniji su kuruci 1703. pobijedili carske snage, koje su morale uzmaknuti

na jug. Početkom 1704. napali su Pečuh i počinili velik broj ubojstava, uglavnom nad Nijemcima, Hrvatima, Srbima, ali i nekim Madžarima. Pred carskim snagama, sastavljenima uglavnom od srpskih jedinica, kuruci su napustili Pečuh. Međutim zauzimanje Pečuha i okolice bilo je praćeno ubojstvima katolika, pljačkom crkava i samostana (pavlina, isusovaca, franjevaca, dominikanaca i kapucina) gdje se sklonilo katoličko stanovništvo. Napustivši Pečuh, srpske su jedinice popalile brojna druga naselja s madžarskim i hrvatskim (šokačkim i bošnjačkim) stanovništvom sjeverno i južno od planine Meček. Nediscipliniranost, razbojništva i pljačkanje od strane »racke milicije« predstavljali su problem za lokalno stanovništvo. Zbog tih i drugih incidenata bečki dvor nije bio siguran u njihovu lojalnost iako ih je nastojao zadržati na svojoj strani preko pouzdanih časnika. Zabilježeno je (I. Antunović) da su i druge sastavnice carske vojske s njemačkim vojnicima koristile pljačku na područjima koja su bila naseljeno hrvatskim stanovništvom, iako je ono podržavalo Habsburge.

Tijekom proljeća i ljeta 1704. trajala je kriza među habsburškim snagama. Subotički kapetan Luka Sučić bio je zarobljen, a Dvorsko ratno vijeće odobrilo je razmjenu kako bi ga izbavilo. U ljeto 1704. Rákóczyjeve snage osvojile su Baju, što je izazvalo nemir i masovni zbjeg ostaloga stanovništva u Bačkoj. Na vijest o počinjenim ubojstvima i paleži te približavanju kuruca veći dio bačkih Bunjevaca (Dalmatinaca) odlučio se povući do Srijema, dio u segedinsku tvrđavu, a neki i dalje, u krajeve pod osmanskom vlašću. Oni koji su ostali skrivali su se u ritovima Ludaškoga jezera. Međutim kuruci su zapalili trsku u kojoj su se skrivali civili, što je izazvalo brojna stradanja. Izbjegli subotički Bunjevci (Dalmatinci) boravili su u Petrovaradinu sedam godina, gdje su našli sigurnost zahvaljujući jakoj vojnoj posadi unutar tvrđave. Stanovništvo su pratili franjevci. Napose se spominje fra Jeronim Guganović Ludoški, kojega subotički ljetopis naziva »Dalmatincem iz našega naroda« (*Dalmata de Natione nostra*). Na udaru su bila i podunavska naselja Šokaca, pa je pučanstvo primjenjivalo taktiku iz osmanskoga razdoblja zbjega u šume i močvare uz Dunav ili preko Dunava. Upadima su bili izloženi i dijelovi Slavonije. U ljeto 1704. snage ustanika zauzele su područje južne Bačke od Bača do Titela. Iste godine došli su do Segedina, gdje su im se uz carske snage suprotstavili graničari Bunjevci (Dalmatinci) i Srbi. Madžarski ustanici napadali su franjevačke rezidencije i crkve po bačkim naseljima. Zbog nasilja franjevci iz Baje, Sombora i Bača odlučili su se na odlazak s pukom u sigurnije krajeve (Ilok, Vukovar i drugdje). Unatoč upadima i pokušajima osvajanja Sombor, Subotica i Segedin uspjeli su se održati. Mirovni pregovori vođeni su bezuspješno 1704. i 1705. Nepovjerenje između katolika i pravoslavaca graničara i dalje je postojalo, pa tako pravoslavni nisu željeli služiti pod Lukom Sučićem, već su tražili da imaju pravoslavnoga zapovjednika. Narednih godina vođene su borbe s promjenjivim uspjehom. Unatoč otporu, somborski i subotički graničari borili su se u udaljenim krajevima širom Ugarske: poznato je da su subotički graničari Vojnići sudjelovali u bitkama kod Vezsenya kraj Szolnoka 1705., u gornjoj Ugarskoj kod Košica 1706., a odred somborskih graničara od 160 vojnika pod kapetanom Jurom (Đurom) Markovićem borio se u Erdelju, gdje su sudjelovali i subotički graničari u borbama kraj Velikog Varadina (*madž*. Nagyvárad, *rum*. Oradea). Bač je ponovno napadnut u ožujku 1707., kada je teško stradao, napose franjevački samostan i crkva. Na saboru u Ónodu kraj Miskolca Rákóczi je 1707., u suglasju s Lujem XIV., koji je obećao pomoć ustanicima, proglasio detronizaciju Habsburgovaca.

Stanovništvo Sombora koje nije izbjeglo pomagalo je carsku vojsku opskrbom, u nekim slučajevima opskrbom na veće udaljenosti besplatno ili uz malu naknadu. Tijekom 1708. nanesene su znatne štete katoličkim župama u Baji, Kalači i Somboru. Baja je pretrpjela velika razaranja, kao i franjevačka rezidencija, dok je u Somboru

ubijeno 70 osoba. Ugarsko Podunavlje u to je vrijeme pogodila kuga, koja se proširila iz osmanskih krajeva i potrajala sve do 1712. Kuruci su, uz izostanak inozemne pomoći, pretrpjeli u ljeto 1708. znatan poraz u bici kod Trenčina, a potkraj 1708. vojno su potisnuti na najvećem dijelu područja sukoba. Rákóczi je još 1710. vjerovao u mogućnost pomoći Rusije, no znatnija je financijska i vojna pomoć izostala. Postupno su Rákóczijevi pristaše napuštali pobunu, a neki su prešli u redove carske vojske. Opasnost od napada u ugarskom Podunavlju uklonjena je 1710., pa počinje obnova franjevačkih samostana, povratak franjevaca i izbjeglih u Baju, Sombor i Suboticu. Nakon povratka izbjeglih iz Petrovaradina u Suboticu 1711. mnogi su zatekli oštećene, razrušene ili spaljene domove. Slično je bilo i u drugim naseljima Bačke.

Ugarski feudalci, svjesni vojne realnosti i međunarodnih okolnosti, sklopili su 1711. mir u Szatmáru. Pobunjenicima koji su položili oružje ponuđena je amnestija. Nakon mira, koji Rákóczi nije priznao, većina vođa pobune emigrirala je, dok su neki nekadašnji vojnici živjeli kao bjegunci. Rákóczi je godinama u izbjeglištvu obilazio Poljsku, Francusku, Englesku i Osmansko Carstvo neuspješno agitirajući za pomoć u pokretanju novog ustanka.

Stanovništvo u Podunavlju unatoč velikim demografskim i materijalnim gubicima ubrzo se oporavilo te je materijalno i politički dovoljno ojačalo da je u idućim godinama i desetljećima uspjelo izboriti status slobodnih kraljevskih gradova (Segedin 1715., Sombor 1749., Subotica 1779.). U usmenoj i pisanoj povijesti Hrvata u Podunavlju (npr. Petar Pekić ili Pajo Kujundžić u neobjavljenoj pripovijesti *Prvi Kujundžićan*) kuruci su ostali upamćeni po nasilju, kao okrutniji od Osmanlija. Madžarski narod posvetio im je veći broj pjesama kao narodnim junacima i borcima za slobodu, koje su postale sastavni dio mađarskoga folklora.

Lit.: J. Tooth, *Kis-kun-halas város története*, Nagy-Kőrös, 1861; G. Vitković, Kritički pogled na prošlost Srba u Ugarskoj, *Glasnik Srpskog učenog društva*, 30, Beograd, 1871; I. Antunovich, *Razprava o podunavskih i potisanskih Bunjevcih i Šokcih u pogledu narodnom, vjerskom, umnom, gradjanskom i gospodarskom*, Beč, 1882; *A Pallas Nagy Lexikona*, 11, Budapest, 1895; P. Pekić, *Povijest Hrvata u Vojvodini : od najstarijih vremena do 1929. godine*, Zagreb, 1930; J. Turčinović, *Misionar Podunavlja Krsto Pejkić (1665-1731)*, Zagreb; 1973; G. Ulmer, Novi podaci o učestvovanju Subotičana u borbama protiv Turaka, *Rukovet*, 6/1981, Subotica; A. Sekulić, *Bački Hrvati*, Zagreb, 1991; S. Gavrilović, Sombor – graničarski šanac (1687-1745), *Zbornik Matice srpske za istoriju*, 46, Novi Sad, 1992; P. Hanak, *Povijest Mađarske*, Zagreb, 1995; D. Dujmov, Pečujske priče (9). Izdahnuće pečujske unije, *Srpske nedeljne novine*,19/2014, Budimpešta; D. Dujmov, Pečujske priče (10). Doba ognjenog užasa i krvavog obračuna, *Srpske nedeljne novine*, 20/2014, Budimpešta; D. Škvarna i dr., *Slovak history : chronology & lexicon*, Wauconda – Bratislava, 2002; P. Lendvai, *The Hungarians: A Thousand Years of Victory in Defeat*, Princeton, 2014; L. Heka, *Dalmatini (Bunjevci) u slobodnim kraljevskim gradovima Segedinu i Subotici*, Subotica, 2015; R. Skenderović, *Povijest podunavskih Hrvata (Bunjevaca i Šokaca). Od doseljavanja do propasti Austro-Ugarske Monarhije*, Subotica – Slavonski Brod, 2017; V. Nimčević, Podatci o Luki st. Sučiću (1648. – 1705.) i Luki ml. Sučiću (1711. – 1747.). Prinos i teorijsko-metodološki pristup proučavanju povijesti obitelji Sučić, *Godišnjak za znanstvena istraživanja Zavoda za kulturu vojvođanskih Hrvata*, 9, Subotica, 2017; M. Evetović, *Život i rad Paje Kujundžića*, Subotica, 2019.

M. Bara i V. Nimčević

KURUZ →kukuruz

KUZMANOVIĆ, Slavko (Čenej kraj Novog Sada, 24. VI. 1908. – Beograd, 16. VII. 1987.), pravnik, revolucionar, političar. Osnovnu školu i gimnaziju završava u Novom Sadu, studij prava počinje u Beogradu, a završava u Zagrebu 1931., gdje je stekao i akademski stupanj doktora prava 1933. Isprva radi kao sudački pripravnik, ali je zbog sudjelovanja u političkoj agitaciji opozicijskih stranaka otpušten iz državne službe. Politički se angažira potkraj 1930-ih u okviru vojvođanskoga krila Udružene opozicije i Stranke radnoga naroda te je sudjelovao na izborima 1938. na listi Udružene opozicije. Od 1938. do rata odvjetnik je u Novom Sadu. U studenom 1941. približava se partizanskomu pokretu, ali je prisiljen otići u Budimpeštu, odakle održa-

va kontakte s ilegalcima u Bačkoj i pomaže im. Član KPJ-a postao je 1942. U ožujku s vraća u Bačku i ilegalno djeluje, među ostalim i u Subotici. Kada je u Srijemu u kolovozu 1943. osnovan Pokrajinski narodnooslobodilački odbor (NOO), izabran je za njegova člana i prelazi u Srijem. Početkom 1944. vraća se u Bačku, u lipnju 1944. dolazi u Suboticu, u srpnju odlazi u Erdelj, a potkraj ljeta ponovno je u Bačkoj. Kada je u ožujku 1944. Pokrajinski NOO konstituiran kao Glavni narodnooslobodilački odbor Vojvodine (GNOOV) povjeren mu je resor za upravne i sudske poslove. U Subotici je ponovno nekoliko dana pred pad madžarske vlasti, a u netom oslobođenoj Subotici, u Velikoj gradskoj vijećnici, na prvom javnom zasjedanju Gradskoga narodnooslobodilačkoga odbora Subotice 11.

Slavko Kuzmanović

X. 1944. kao predstavnik GNOOV-a uputio pozdravne riječi. Postavljen je u studenome 1944. za tajnika GNOOV-a, imenovan je 12. V. 1945. za javnog tužitelja AP Vojvodine, a zatim i za pomoćnika ministra pravosuđa u vladi Srbije. U travnju 1945. sudjelovao je u donošenju odluka koje su vodile priključenju Vojvodine Srbiji, na prvoj sjednici Skupštine GNOOV-a 19. VIII. 1945. izabran je za delegata Vojvodine u Narodnoj skupštini Srbije, a na izborima u studenome 1945. postao je zastupnik u Narodnoj skupštini Jugoslavije. Za savjetnika veleposlanika FNRJ u Poljskoj izabran je 1947., od 1948. savjetnik je u Ministarstvu vanjskih poslova, a pomoćnik ministra pravosuđa NR Srbije u razdoblju 1949.-52. Osumnjičen da je informbiroovac, pao je u nemilost vlasti, isključen je iz KPJ-a te je zatočen na Golom otoku 1952.-54. Nakon povratka u Beograd uspijeva se zaposliti u Javnom pravobranilaštvu Beograda, gdje radi do umirovljenja 1969., a od 1960. ponovno je član SKJ-a. Tijekom 1960-ih s poljskoga je preveo knjigu *Pripremanje i rukovođenje savetovanjima, sednicama i sastancima*, koju je uredio Marijan Frank. Objavio je radove o vojvođanskim Slovacima u NOB-u i nacionalnom preporodu bunjevačkih Hrvata.

Jedan je od rijetkih srpskih autora koji je afirmativno pisao o hrvatskoj nacionalnoj pripadnosti bačkih Bunjevaca. U članku *O nacionalnom preporodu bunjevačkih Hrvata*, objavljenom 1979. u časopisu Matice srpske *Zbornik za istoriju* (br. 20), opisao je složene uvjete, nastanak i razvoj preporodnog djelovanja bačkih Bunjevaca do Prvoga svjetskoga rata. Za potrebe toga rada, istražujući arhive JAZU-a u Zagrebu te Đakovačke i Srijemske biskupije u Đakovu, pronašao je 36 nepoznatih pisama Ivana Antunovića upućenih Strossmayeru te odluku Đakovačke i Srijemske biskupije iz 1870. da se sve župe pretplate na *Bunjevačke i šokačke novine*. Upozorio je na nekoliko fundamentalnih činjenica o preporodnom razdoblju bunjevačkih Hrvata: težnju madžarskih vlasti da se »regionalno ime Bunjevac digne na stepen nacionalne kategorije da bi se sprečilo konstituisanje moderne hrvatske nacije«; »hrvatsko nacionalno opredeljenje Bunjevaca i Šokaca, premda se već vidno ispoljavalo, moralo se ipak prikrivati iz političkih razloga zbog pritiska peštanske vlade«; »proces konstituisanja moderne hrvatske nacije u Podunavlju… razgnevio je velikomađarske hegemoniste«; kao »potpuno proizvoljno i netačno« označio je tvrdnje nekih srpskih povjesničara da je »Antunovićevo oduševljenje za ime Rac kao i za ćirilicu« dokaz da je Antunović sebe i Bunjevce proglasio za Srbe; držao je da je znamenitim načelom iz uredničkog uvodnika *Nevena* iz 1913. (br. 7) »da su Bunjevci i Šokci ogranak naroda hrvatskoga, a naš jezik je

čisto hrvatski« riješeno »pitanje konačnog nacionalnog konstituisanja« Bunjevaca i Šokaca i »da je istorijski proces formiranja moderne nacije kod Bunjevaca i Šokaca, koji su etničkom pogledu uvek bili Hrvati, došao do završetka«. Zaključio je da je nacionalni preporod bunjevačkih Hrvata bio autohton i djelo »samog bunjevačkog etnosa« te da nije »organizovan sa strane«, jer su doticaji s pojedinim uglednicima drugih preporodnih pokreta (srpskoga i hrvatskoga) »mogli samo dati podsticaj i biti inspiracija«. U svojim sjećanjima na uspostavu komunističkoga pokreta otpora među subotičkim Bunjevcima 1942. navodi da je dobio zadaću povezati se s prijeratnim članovima HSS-a te je uspostavio suradnju s Mićom Skenderovićem. U tom svjetlu, među ostalim, ističe: »Za sve vreme stare Jugoslavije bio je stalno aktuelan ’problem’ Bunjevaca. Međutim, proces njihove nacionalne afirmacije bio je već dovršen, i to u pravcu hrvatske nacionalne individualnosti. Vladajuća velikosrpska buržoazija ipak je sve činila na planu njihove alijenacije i srbiziranja.« Naglasio je da u međuratnom »političkom životu bunjevačkih Hrvata… nije bilo veće stranačke rascepkanosti«, što potkrepljuje rezultatima s prvih (1920.) i posljednjih (1938.) međuratnih izbora, kada »Hrvatska stranka – bilo da je to Hrvatska pučka ili da je Hrvatska seljačka stranka – dobija skoro sve bunjevačke glasove«.

Izvori: Povijesni arhiv Subotica, F:68.1. Gradski NO Subotica (1944-1955).

Lit.: A. Vojnić Purčar, *Oslobođenje Subotice*, Subotica, 1945; J. Popov (ur.), *Glavni NOO Vojvodine 1943-1945*, Novi Sad – Sremski Karlovci, 1977; Č. Popov (ur.), *Vojvodina u narodnooslobodilačkom ratu i socijalističkoj revoluciji 1941-1945.*, Novi Sad, 1984; S. Kuzmanović, Veza sa Suboticom je uspostavljena, u: *Sećanja učesnika radničkog pokreta i NOR-a Subotice 1920-1944*, Subotica, 1985; Č. Popov, J. Popov, *Autonomija Vojvodine – srpsko pitanje*, Sremski Karlovci, 1993; *Enciklopedija Novog Sada*, 12, Novi Sad, 1999.

S. Mačković

KUZMIAK, Ante (Antun) (? - ?), učitelj, narodni preporoditelj. Pohađao je Kraljevsku gimnaziju u Zagrebu, 1861. godine bio je u IV. razredu. Banskim ukazom imenovan je učiteljem u Prilišću na samoj granici sa Slovenijom 1876. Iste godine piše u *Zagrebačkom katoličkom listu* o gradnji nove crkve u Prilišću. God. 1883. pohvaljen je od Kraljevskoga zemaljskoga vladina odjela za bogoštovlje i nastavu za »zaštitu poljskog dobra od gusjenica« u Prilišću i obuci školske djece o tome. Iz god. 1886. potječe obavijest da je dao neka sredstva za izgradnju Hrvatskoga učiteljskoga doma u Prilišću, gdje je upisan kao Mate Kuzmiak. Umirovljen je 1887. kao »učitelj obće pučke škole« u Lipniku kraj Prilišća.

Bio je suradnik *Bunjevačke i šokačke vile* (1873., 1874., 1876.) u kojoj je objavljivao vjerske prijevode s »kranjskog« (slovenskog) te pjesme, novele i anegdote.

Lit.: *Program Kraljevske gimnazije u Zagrebu koncem školske godine 1861*, Zagreb, 1861; *Zagrebački katolički list*, br. 38, Zagreb, 21. IX. 1876; *Službeni glasnik kr. hrv. slav. dalm. zemaljske vlade, odjel za bogoštovlje i nastavu, Chronologički popis naredaba u »Službenom glasniku« za godinu 1887.*, Zagreb, 1887; M. Evetović, *Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata*, Subotica, 2010.

M. Bara

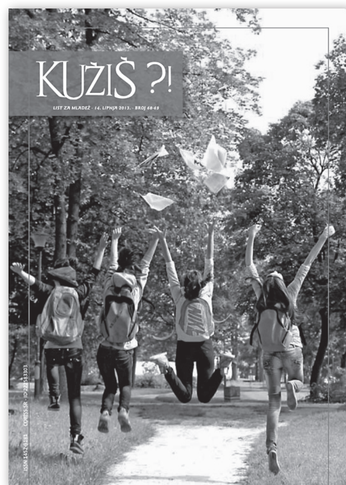
KUZMIĆ, Ljudevit (Sombor, 10. VII. 1852. – Sombor, 30. VIII. 1893.), učitelj, kulturni djelatnik. Sin je vojnoga časnika Vendelina i Terezije, rođ. Lukačević. Obitelj je podrijetlom iz Harkanovaca u Slavoniji, gdje su mu pokopani majka i sestra. Otac mu je bio husar u revoluciji 1848./49. Brat je svećenika Josipa Kuzmića (Sombor, 4. VII. 1844. – Donji Miholjac, 2. VIII. 1919.), koji je službovao u Slavoniji (Marijanci, Radikovci, Harkanovci, Donji Miholjac). Bio je oženjen Katarinom, rođ. Balić. Učiteljsku školu završio je u Pečuhu 1872., nakon čega je predavao u pučkim školama u Sonti (1873.), Bikiću (*madž.* Bácsbokod, 1874.), Gari (1875.-78.) te u središnjoj rimokatoličkoj pučkoj školi u Somboru (1879.-91.). Bio je suradnik lista *Bunjevac*, koji je 1882. u Somboru pokrenuo i uređivao svećenik Ivan Bátori (Burnać). Neovisno o njemu, za istu je godinu objavio *Zom-*

borski pravi Bunjevačko-šokački kalendar sa slikami, koji je »samo u Somboru i obližnjim selima prolazio«. Od samoga početka izlaženja »zabavnog i poučnog misečnika« *Nevena*, koji je 15. I. 1884. u Baji pokrenuo kaćmarski učitelj Mijo Mandić, uključio se kao suradnik. Suradnja s Mijom Mandićem napose je intenzivirana nakon premještanja izlaženja *Nevena* iz Baje u Sombor 15. VII. 1884., kada postaje »glavni suradnik i korektor *Nevena*«. Pisao je članke o gospodarskim temama, među ostalim o voćarstvu, pčelarstvu, svilarstvu i obradi zemlje. U *Nevenu* je 1886. potpisan kao »nadziratelj svilarstva«. Miji Mandiću pomogao je u sastavljanju molitvenika *Nebesko janješce* (Zombor, 1885.). Preseljenje izlaženja *Nevena* iz Sombora u Suboticu u svibnju 1887. dodatno je utjecalo na to da se zbog duže bolesti povuče iz suradništva u listu. Kao dobar metodičar, sudjelovao je u stručnom radu učitelja somborskog okružja. Bio je jedan od onodobnih najvažnijih preporodnih bunjevačkih prosvjetnih djelatnika u Somboru i okolici.

Lit.: *Neven*, 1/1884, Baja; Lj. Kuzmić, Bunjevac i Šokac kao uman gospodar, *Neven*, 11/1884, 5/1885, Sombor, 1884; *Neven*, 5,9/1885, 2,4,5,10,12/1886, Sombor; *Neven*, 10/1893, Subotica; M. Mandić, Kako su poslale (sic!) bunjevačke novine i bunjevački kalendari?, *Pravi bunjevački kalendar za prostu godinu 1934.*, Subotica, 1933; I. Kujundžić, Bunjevačko-šokačka bibliografija, *Rad JAZU*, 355, Zagreb, 1969; M. Beljanski, *Sombor i bunjevački narodni preporod (1870-1945.)*, Sombor, 1971; S. Vasiljević, *Znameniti Somborci*, Novi Sad, 1989; A. Sekulić, *Bački Hrvati*, Zagreb, 1991; A. Jarm, *Dijecezanski svećenici koji su djelovali na sadašnjem području Biskupije Đakovačke i Srijemske od 1701. do 2003. godine*, Đakovo, 2003; S. Maroslavac, *Donji Miholjac kroz stoljeća*, Đakovo, 2007; M. Evetović, *Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata*, Subotica, 2010; S. (Ž.) Fratrić, Stare somborske škule, *Miroljub*, 4/2001, Sombor; M. Cindori-Šinković, E. Bažant, N. Bašić Palković, *Bunjevačko-šokački kalendari 1868–1914 : Bibliografija*, Subotica, 2011; http://archivum.asztrik.hu/?q=oldal/nepiskolak

M. Bara i T. Vuković

KUŽIŠ?!, mjesečni podlistak tjednika *Hrvatska riječ* za mladež. Kao prvi časopis toga tipa na hrvatskom jeziku u povijesti novinstva u Bunjevaca i Šokaca u Bačkoj, počeo je izlaziti u srpnju 2007. U pokretanju lista sudjelovala je i udruga mladeži *CroV* iz Subotice. Namijenjen je mladima od 15 do 30 godina. Broj stranica je 24. Mjesečnik objavljuje tekstove koji se bave različitim aspektima života mladih Hrvata u Vojvodini, kao i općim temama vezanima za omladinsku populaciju (srednjoškolsko obrazovanje i studiranje, omladinske politike, rad institucija i ustanova za mladež, znanstveni trendovi, popularna kultura…). Također, autorima otvara prostor i za objavljivanje tekstova komentarskoga tipa. Časopis ujedno nastoji pridonijeti učenju te usavršavanju hrvatskoga standardnoga jezika kod čitatelja.

Kužiš?!, br. 68-69, Subotica, 2013.

Prva urednica časopisa bila je Olga Perušić (poslije udana Horvat), a od 2011. urednik je Davor Bašić Palković.

Lit.: www.hrvatskarijec.rs/stranica/kuzis

D. Bašić Palković

KVAS (*praslav.* kvas < *indoeurop.* kwat: kiseliti), tvar koja se sastoji od jednostaničnih gljivica iz roda *Saccharomyces*; kvasac. U Vojvodini se ponegdje kaže *germa*, međutim ta riječ u bunjevačkom i šokačkom govoru nije zabilježena. U novije vrijeme umjesto tradicionalne riječi rabi se riječ *kvasac*.

Pojedinačne gljivice kvasa ovalnoga su oblika, veličine manje od milimetra. One proizvode enzime koji pretvaraju šećere (glukozu, fruktozu, saharozu, maltozu…) u alkohol (etanol). Tom prilikom nastaje i plinoviti ugljični-dioksid (CO_2). Od četiri grama šećera nastaje jedna litra ugljičnoga dioksida.

Gljivice kvasa nalaze se doslovce na svakom mjestu: u zemljištu, u vodi, lebde u zraku, na površini biljaka i njihovih plodova. Od prethistorijskih vremena kvas se upotrebljava za spravljanje kruha, a primjenjuje se i u proizvodnji piva, vina, alkohola te u brojnim drugim tehnološkim postupcima.

U tijestu od brašna nalazi se manja količina maltoze, koja nastaje iz škroba. Kada se kvas doda tijestu, on pretvara maltozu u etanol i ugljični dioksid. Plinoviti ugljični dioksid uzrokuje dizanje tijesta, od čega kruh dobiva svoju karakterističnu šupljikavost. Prilikom pečenja tijesta etanol ispari te ga u kruhu nema. Za dobivanje kruha upotrebljava se takozvani pekarski ili pivski kvasac, koji se sastoji od gljivica vrste *Saccaromyces carvisae.*

U vremenima kada su Bunjevci pretežito živjeli na salašima s imanjem, koji su bili u velikoj mjeri samoodržive gospodarske cjeline, u grad ili selo išlo se uglavnom tek tržnim danima na tržnicu te nedjeljom u crkvu. Kruh je bio jedna od nužnih namirnica za mnogobrojnu čeljad i pekao se na samom salašu. Kako se u nabavu nije išlo svakodnevno, pa se ni kvasac nije mogao kupiti, domaćice su se snalazile kako bi ga što rjeđe kupovale, iako nije bio skup. Kvas za kolače sušile su tako u mrvicama pomiješanima s brašnom. Za kruh se postupalo drugačije. Uvijek kad bi se mijesio kruh ostavljao bi se komad tijesta. Količina tijesta ovisila je o broju članova obitelji. To bi se tijesto ostavljalo na tanjur u kuhinju u prozor i pokrilo gazom. Kada se sljedeći put pravio kruh, taj se ostavljeni zamotuljak stavljao u mlaku vodu s malo šećera da »krene«.

U Lemešu je bio bunjevački običaj da majka, kada udaje kćer, u štafir stavi i dio svojega kvasa, suhoga i od tijesta, kako bi mlada imala vlastiti kruh, koji će dijeliti sa svojim suprugom. Često su mladenci živjeli na salašu, a stariji članovi porodice u selu ili gradu, pa je mlada snaša bila zadužena za kruh za cijelu obitelj. Na taj način kvas u malom zamotuljku tijesta simbolizirao je početak novoga života u novoj zajednici.

Lit.: A. Sekulić, *Bački Bunjevci i Šokci*, Zagreb, 1989; A. Sekulić, *Rječnik govora bačkih Hrvata,* Zagreb, 2005; J. Amendola, N. Rees, *Understanding Baking: The Art and Science of Baking,* Wiley, New York, 2002; Ž. Mandić, *Rječnik govora santovačkih Hrvata*, Pečuh, 2016.

I. Gutman i L. Knezy Tošaki

DOPUNE

ABRAMOVIĆ, Ivan (Aljmaš /*madž.* Bácsalmás/, 14. V. 1883. – Sombor, 13. VII. 1977.) odvjetnik, javni bilježnik, društveni djelatnik. Sin je Franje i Angele, rođ. Prikidanović. Nakon što je srpska vojska zaposjela područja do demarkacijske crte određene Beogradskim primirjem 13. XI. 1918., s Albom Tumbasom predstavljao je Aljmaš na samoproklamiranoj Velikoj narodnoj skupštini u Novom Sadu 25. XI. 1918., na kojoj su predstavnici slavenskih naroda, koji su tada činili oko 1/3 stanovništva južne Ugarske, aklamacijom odlučivali o odcjepljenju od Madžarske. Skupština ga je izabrala za jednoga od 50 članova Velikoga narodnoga vijeća, koje je trebalo biti vrhovna vlast na području Baranje, Bačke i Banata obuhvaćenom demarkacijskom crtom do konačnoga organiziranja jugoslavenske države. Tijekom okupacije bio je kotarski načelnik za Aljmaš. Uz Šimu Rudića iz Aljmaša te somborskoga kapelana Franju Piukovića rodom iz Aljmaša, bio je član izaslanstva iz Bajskoga trokuta (tadašnji gradonačelnik Baje Vasa Dolinka, Martin Matić, Josip Vuković – Đido, Petar Pekić, Pajo Išpanović i dr.) koje je na poticaj Jovana Cvijića početkom listopada 1919. bilo u Parizu na Mirovnoj konferenciji u bezuspješnom nastojanju da promijeni prijedlog odluke teritorijalne komisije Mirovne konferencije utvrđen travnja 1919. da Bajski trokut ostane u Madžarskoj. Nakon konačnoga razgraničenja između Kraljevine SHS i Madžarske te povratka madžarskih vlasti u Bajski trokut u kolovozu 1921. optirao je za Kraljevinu SHS i sa suprugom Margitom, rođ. Horvat, preselio se u Sombor. Bio je odvjetnik 1913.-32., zatim je imenovan kraljevskim javnim bilježnikom u Somboru 1933. te je opet odvjetnik 1943.-47. i 1950.-59. Živio je u Bajskom sokaku (Vojvođanska ulica) u Somboru, a kaštelj s vinogradom i kućom za biroše obitelj je imala na Bezdanskom putu. Kaštelj je srušen 1970-ih, a nakon njegove smrti kuća za biroše i cijeli posjed od nekoliko jutara prodani su kao placevi. Sin Ladislav, liječnik, potkraj 1970-ih preselio se u Madžarsku.

Lit.: J. Šokčić, *Subotica pre i posle oslobodjenja*, Subotica, 1938; P. Pekić, *Povijest oslobođenja Vojvodine*, Subotica, 1939; T. Iskruvljev, *Rapseće srpskog naroda u Sremu 1914 godine i Madžari : Sa madžarske granice Bajski trokut i Sent-Andreja*, Novi Sad, 1941; *Naše novine*, 40, Zombor, 31. XIII. 1943; A. Mitrović, *Razgraničenje Jugoslavije sa Mađarskom i Rumunijom 1919-1920*, Novi Sad, 1975; S. Beljanski (ur.), *Spomenica : 75 godina Advokatske komore Vojvodine (1921-1996)*, Novi Sad, 1996; G. Malović, *Seoba u maticu : spiskovi srpskih optanata u Mađarskoj 1920-1931.*, 2, Novi Sad, 2010; D. Njegovan, *Prisajedinjenje Vojvodine Srbiji 1918.*, Novi Sad, 2018.

Z. Vasiljević

BABIJAŠ, Željko (Bač, 7. XII. 1966.), dizač utega. Sin je Josipa i Anke, rođ. Tomac, iz Bođana. Osmogodišnje školovanje svršio je u Bođanima i Vajskoj, a srednjoškolsko obrazovanje metalske struke u Odžacima. Član KDT *Herkules* iz Bača bio je 1981.-89. Na prvenstvima Jugoslavije osvajao je medalje u svim dobnim skupinama: kao mlađi junior bio je viceprvak 1982. u Somboru (kategorija do 60 kg), kao stariji junior bio je prvak 1983. u Beogradu (do 60 kg), 1984. u Somboru (do 67 kg), 1985. u Barajevu (do 75 kg) i 1986. u Splitu (do 75 kg), te kao senior viceprvak 1985. u Baču (do 75 kg) i prvak 1988. u Splitu (do 75 kg). Uz to bio je višestruki prvak AP Vojvodine i SR Srbije. Posebno se istaknuo 1983. kada je postigao četiri državna juniorska rekorda u trzaju, izbačaju i olimpijskom biatlonu. Ukupno je tijekom karijere postigao 25 državnih rekorda. Nastupao je za reprezentaciju Jugoslavije u dobnim skupinama za mlađe juniore, juniore i seniore 1984.-89. Kao junior je na Balkanskom prvenstvu 1985. u Kavali (Grčka) u kategoriji do 75 kg osvojio dva druga mjesta (u trzaju i izbačaju) i jedno treće (u biatlonu). Njegovi osobni rekordi su u trzaju 132,5 kg, u izbačaju 170 kg i u biatlonu 300 kg.

Proglašen je za najboljeg juniora Saveza Jugoslavije za dizanje tegova i za najboljeg sportaša Općine Bač 1983.

Od konca 1992. živi i radi u Njemačkoj.

Izvor: osobni iskaz Željka Babijaša.

Lit.: *Almanah jugoslovenskog sporta 1982*, Beograd, 1983; *AJS 1983*, Beograd, 1984; *AJS 1984*,

Beograd, 1985; *AJS 1985*, Beograd, 1986; *AJS 1986*, Beograd, 1987; *AJS 1988*, Beograd, 1989; S. Banjac, *Klub dizača tegova u Baču 1953-2003*, Bač, 2003.

J. Dumendžić i E. Hemar

BALAŽEVIĆ, Franjo (Tavankut, 20. IV. 1948.), hrvač. Sin je Ivana i Ilke, rođ. Brešćanski. Najranije djetinjstvo proveo je u rodnom mjestu, a od 1952. živio je u Subotici. Izučio je zanat za autoelektričara u Subotici. Radi dobivanja stipendije na Višoj tehničkoj strojarskoj školi preselio se 1968. u Karlovac, gdje je i diplomirao. Od 1971. boravio je u Zagrebu, gdje je apsolvirao na Prometnom fakultetu, a od 1977. živi u Sloveniji (Mirna Peč kraj Novoga Mesta). Tijekom radnoga vijeka bio je zaposlen u više tvrtki: *Dinamotrans* u Subotici, *MeBa* u Zagrebu (služba kontrole i prodaje), u Novom Mestu u tvornicama *IMV* (planer proizvodnje za osobna vozila), *Pionir* (voditelj prodajne službe) i *Gorjanci* (direktor servisne službe za automobile). Do umirovljenja je radio u Nuklearnoj elektrani Krško (voditelj nabave). Neko vrijeme bavio se i poduzetništvom kao vlasnik farme koka nesilica kraj Novoga Mesta. Živi kao umirovljenik u Novom Mestu.

Franjo Balažević

Njegov polubrat po majci Petar Brešćanski privukao ga je hrvanju. Sportsku karijeru započeo je 1957. kao hrvač grčko-rimskoga stila kod trenera Stevana Giona u *Spartaku* iz Subotice. Nije bio izrazito snažan, ali je to nadoknadio usavršavanjem tehnike i podizanjem kondicije. Juniorski prvak Jugoslavije postao je 1964. u Subotici u kategoriji do 55 kg i 1965. u Petrinji u kat. do 59 kg. Prelaskom u Karlovac nastupao je za ekipu *Željezničara*. Kao član novoga kluba na seniorskom Prvenstvu Jugoslavije u kat. do 62 kg osvojio je 2. mjesto 1968. u Beogradu i 3. mjesto 1969. u Somboru. Za državnu reprezentaciju nastupio je na XVI. balkanskom prvenstvu u rujnu 1968. u Constanți (Rumunjska) i osvojio je srebrnu medalju u kat. do 63 kg. U studenom iste godine bio je prvi na turniru olimpijskih nada (do 20 godina) u Zagrebu. Od 1971. hrvao je za Omladinski teškoatletski klub *Lika* iz Zagreba, s kojim je ostvario najveće uspjehe: kao član prvoga sastava osvojio je 1. saveznu hrvačku ligu 1971. i u sezoni 1974./75., u Kupu europskih prvaka (KEP) osvojio je 3. mjesto na premijernom finalnom turniru 1972. u Zagrebu i 1975. na finalnom turniru u Lapui (Finska). Kao pojačanje *Spartaka* nastupio je u KEP-u 1977. na finalnom turniru u Dębici (Poljska), kada su osvojili 4. mjesto. U pojedinačnoj konkurenciji na Prvenstvu Jugoslavije do 62 kg bio je viceprvak četiri puta uzastopno (Subotica, 1976., Beograd, 1977., Majdanpek 1978., Sinj, 1979.), kada je uvijek pobjeđivao Ivan Frgić iz Sombora, a tri je puta osvajao 3. mjesto (Sombor, 1971., Zagreb, 1972., Zrenjanin, 1973.). Iako nije nikada postao seniorski prvak države, osvojio je ukupno devet pojedinačnih medalja i bio je jedan od uspješnijih hrvatskih hrvača 1970-ih. Osvojio je više naslova pojedinačnoga prvaka SR Hrvatske te je s *Likom* bio pobjednik 1. međurepubličke lige – Zapad. Na Memorijalu Rogera Coulona u Clermont Ferrandu (Francuska) 1977. osvojio je 3. mjesto u kat. do 62 kg i iste godine proglašen je za najboljega hrvača OTAK *Like*. Aktivnu sportsku karijeru završio je 1984. Na svojem imanju u Sloveniji više je godina trenirao lokalne mlade hrvače, koji su potom nastupali za juniorsku ekipu *Like* na raznim natjecanjima. U izboru Saveza organizacija fizičke kulture Karlovca proglašen je za najboljega gradskog sportaša 1968.

Izvor: osobni iskaz Franje Balaževića iz Novog Mesta.

Lit.: *Almanah jugoslovenskog sporta 1964-1968*, Beograd, 1970; D. Marović, *Junaci strunjača:*

rvački prvaci od 1945. do 1972. (brošura), Zagreb, 1972; D. Kolundžija, *Rvanje u Jugoslaviji*, Beograd, 1998; Z. Švegar, *Dva stoljeća športa u Karlovcu: 1800.-2000.*, Karlovac, 2001; M. Ilić, *Lika u Zagrebu: 35 godina Hrvačkog kluba Lika, Zagreb 1966.-2001*, Zagreb, 2003; E. Hemar, *Josip Čorak – hrvački as iz Like*, Zagreb, 2018.

E. Hemar

BAŠIĆ PALKOVIĆ, Marina (Subotica, 26. II. 1992.), kuglačica. Kći Grge i Kate, rođ. Buljovčić. Do pete godine živjela je u Gornjem Tavankutu, a zatim se preselila u Suboticu. Prva četiri razreda pohađala je u OŠ *10. oktobar*, a u lipnju 2003. trajno se nastanila s obitelji u Rijeci. Tu je završila Srednju medicinsku školu 2011. i diplomirala na Medicinskom fakultetu 2015. sa zvanjem stručna prvostupnica fizioterapije. Državni ispit položila je 2017. te dobila licencu za rad u struci, nakon čega se zapošljava u Ustanovi za zdravstvenu njegu i rehabilitaciju bolesnika *Dijana Ban* u Rijeci.

Kuglanjem se počela baviti u petom razredu OŠ *Nikole Tesle* u Rijeci. Od 2004. registrirana je za KK *Mlaka* iz Rijeke, a 2010.-15. prema osnovi dvojne registracije nastupala je za KK *Policajac* iz Ogulina i KK *Rijeka* u 2. hrvatskoj kuglačkoj ligi za žene zapad – jug. Paralelno je na svim ostalim natjecanjima igrala za matični KK *Mlaka*. U kadetskoj konkurenciji postala je prvakinja Hrvatske u parovima 2006. u Čakovcu (s Nikom Cvitković) i ekipno 2007. u Đakovu. Kao juniorka osvojila je državno prvenstvo do 18 godina ekipno 2008. u Bjelovaru i do 23 godine ekipno 2012. u Ozlju te u parovima u sezoni 2013/.14. u Velikoj Gorici (s Nikom Grubišić). Sudjelovala je na Svjetskom juniorskom prvenstvu do 23. godine u Bautzenu (Njemačka) 2012., kada je ekipno s reprezentacijom Hrvatske osvojila 4. mjesto. U seniorskoj konkurenciji s ekipom *Mlake* osvojila je pet puta 1. hrvatsku kuglačku ligu (sezone 2011./12., 2014./15., 2015./16., 2017./18. i 2018./19.) i četiri puta Kup Hrvatske (2012. u Varaždinu, 2013. u Splitu, 2017. u Rijeci, 2018. u Zaboku). S ekipom je uspješno sudjelovala u međunarodnim klupskim kupovima: u Svjetskom kupu – 5. mjesto u Augsburgu 2012., 3. mjesto u Bačkoj Topoli 2015., 3. mjesto u Bolzanu 2016., 2. mjesto u Zaprešiću 2018.; u Europskom kupu – 3. mjesto u Skoplju 2009., 2. mjesto u Splitu 2010., 5. mjesto u Bolzanu 2011., 2. mjesto u Augsburgu 2013., 3. mjesto u Varaždinu 2014., 6. mjesto u Hirschau 2017.; na završnom turniru Lige prvakinja – za sezone 2013./14. u Straubingu (4. mjesto), 2014./15. u Straubingu (3. mjesto), 2015./16. u Bambergu (3. mjesto), 2016./17. u Podbrezovoj (4. mjesto) i 2018./19. u Zaprešiću (2. mjesto).

Kao članica KK *Mlake* dobitnica je priznanja za najbolju seniorsku žensku ekipu Primorsko-goranske županije u izboru Zajednice sportova PGŽ-a sedam puta: 2010. i 2013.-18. te za najbolju žensku ekipu Grada Rijeke u izboru Riječkoga sportskoga saveza šest puta 2013.-18. Sa svojim klubom dobitnica je i priznanja Godišnja nagrada Grada Rijeke 2016.

Izvori: osobni iskaz Marine Bašić Palković; Dokumentacija KK *Mlaka* (pripremio Lores Agotić).

Lit.: *Sportski godišnjak Zajednice sportova Primorsko-goranske županije*, Rijeka, (godišta 2006.-18.); I. Vaupotić, Kuglačice Mlake osvojile četvrtu titulu prvaka, i ne misle stati!, *Novi list*, Rijeka, 25. III. 2019.

E. Hemar

BOGEŠIĆ, Ladislav – Lazo (Subotica, 5. X. 1911. – Subotica, 28. II. 2012.), nogometaš, sportski djelatnik. Sin je Mihajla i Marije, rođ. Bošnjak. Završio je dva razreda građanske škole u Subotici. Odrastao je u dijelu Subotice iza gradske Kalvarije sa samohranom majkom, bakom i tetom kao najstarije dijete u obitelji uz dva brata. Nogomet je počeo igrati kao dječak, a s 15 godina postao je član lokalnoga kluba *Hajduk*. Na poziv Ljudevita Vujkovića Lamića - Moce prešao je u JAD *Bačku* i zaigrao za prvu ekipu 1933. i 1934. Zatim je 1935. zbog osiguranoga zaposlenja na željeznici pristupio ŽAK-u Subotica (Željezničarski atletski klub), za koji je nastupao do 1941. Igrao je na poziciji centarhalfa (srednjega braniča). Iako je bio visok samo 1,73 m, odlično je skakao i igrao glavom. Kao jedan od najistaknutijih igrača, s ekipom ŽAK-a osvojio je Prvenstvo Subotičkoga

nogometnoga podsaveza (SNP) u sezonama 1934./35., 1935./36. i 1938./39. Jedini nastup u završnici Državnoga prvenstva

Ladislav Bogešić

Kraljevine Jugoslavije imao je sa ŽAK-om 1936., kada su ispali po kup-sustavu u osmini finala od *Slavije* iz Osijeka. Na vrhuncu igračke karijere imao je ponudu od višestrukoga državnoga prvaka HŠK *Građanski* iz Zagreba za prelazak u njihove redove, ali je zbog obitelji ostao u Subotici. Nakon formiranja Srpskoga loptačkoga saveza 1939. sa ŽAK-om je igrao u Srpskoj ligi, u kojoj je klub najbolji plasman ostvario u sezoni 1940./41. osvojivši 5. mjesto. Nastupao je za gradsku reprezentaciju Subotice i SNP-a. Povodom održavanja Olimpijskih igara u Berlinu uz ostale istaknute mjesne sportaše nosio je 27. i 28. VII. 1936. olimpijsku štafetu kroz Suboticu. Za vrijeme Drugoga svjetskoga rata u Subotici je nastavio igrati nogomet pod prezimenom Bogár nastupajući za SVAC (Szabadkai Vasutas AC – preimenovani ŽAK) u 2. madžarskoj ligi. Prilikom povlačenja madžarskih vojnih snaga iz Subotice 10. X. 1944. bio je svjedok smrtnoga ranjavanja sportaša i zapovjednika Subotičkoga partizanskoga odreda Jovana Mikića – Spartaka na željezničkoj postaji, gdje je radio.

U socijalističkoj Jugoslaviji ponovno je postao član obnovljenoga ŽAK-a, ali su komunističke vlasti donijele odluku o prestanku djelovanja predratnih sportskih klubova. Zbog toga je 21. IV. 1945. u Subotici bio među osnivačima Fiskulturnoga omladinskoga sportskoga društva (FOSD) *Jovan Mikić – Spartak*. U novom je Društvu za ekonoma izabran u prosincu 1945., a za predsjednika u siječnju 1946. Odmah nakon osnivanja postao je prvi kapetan nogometne momčadi, a aktivnu igračku karijeru završio je 1950. Zatim je bio nogometni sudac 1953.-68. Svoj radni vijek do umirovljenja 1972. proveo je kao administrator na željezničkoj stanici u Subotici. Preminuo je u 101. godini života kao najstariji sportaš i nogometaš u Subotici i Republici Srbiji.

Više članova njegove porodice aktivno se bavilo sportom. Njegov jedini sin Miroslav Bogešić (Subotica, 1. X. 1951. – Subotica, 19. IX. 2017.) bio je član Košarkaškoga kluba *Spartak* 1968.-75. Igrao je cijelu karijeru u 2. saveznoj ligi, a 1970. došao je s klubom do četvrtfinala državnog Kupa. Miroslavova supruga Marija Bogešić, rođ. Peić Tukuljac (Subotica, 1. V. 1957.), bavila se streljaštvom i odbojkom. U streljaštvu je bila prvakinja Vojvodine i druga u SFRJ. Sedam godina nastupala je za Odbojkaški klubu *Spartak*. S ekipom se uspjela u sezoni 1976./77. plasirati u 1. saveznu odbojkašku ligu. Dobitnica je Plakete za najbolju sportašicu Subotice 1974. u konkurenciji sportaša iz streljaštva. Njihova djeca nastavila su obiteljsku sportsku tradiciju. Marko Bogešić (Subotica, 1. X. 1981.) igrao je odbojku za klubove *Next generation* u Subotici i *Medicinar* u Zagrebu. Mihajlo Bogešić (Subotica, 9. IX. 1983.) bio je talentirani košarkaš. U mlađoj dobi igrao je za reprezentaciju SR Jugoslavije. Bio je član prvoligaških klubova *Spartak*, *Grude* (BIH), *Koper* i *Elektra Šoštanj* (Slovenija). Mia Bogešić (ud. Bogešić-Hrstić, Subotica, 25. IX. 1985.) bila je uspješna odbojkašica. Igrala je četiri godine u *Spartaku*, a od toga jednu sezonu u 1. odbojkaškoj ligi Srbije i Crne Gore. Nakon dolaska na studij u Zagreb u sezoni 2004./05. s ekipom HAOK *Mladost* osvojila je 1. hrvatsku ligu i Kup Hrvatske. U odbojci na pijesku sa ŽKOP *Jarun* iz Zagreba postala je višestruka prvakinja Hrvatske i osvajačica Kupa Hrvatske. Za postignute rezultate dobitnica je nagrade *Franjo Marković* za najuspješniju

sportašicu Filozofskoga fakulteta u Zagrebu u akademskoj godini 2007./2008.

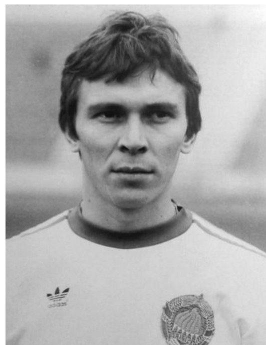
Izvori: osobni iskaz i dokumentacija Mije Bogešić-Hrstić iz Zagreba.

Lit.: Štafeta, *Subotički športski list*, br. 57, Subotica, 25. VII. 1936; M. Brustulov (ur.), *Sportsko društvo železničara Spartak Subotica 1945*, Subotica, 1995; I. Pletikosić, Ljudi koji su obeležili prvih 50 godina SDŽ Spartak: Laza Bogešić, fudbaler i prvi predsednik FK Spartak : Fudbal – kao najveća ljubav, *Sportske Subotičke novine*, Subotica, 16. I. 1996; B. Filipović, Ceo grad – u jednom timu, *Sportske Subotičke novine*, Subotica, 23. IV. 1996; Ž. Inić, *Knjiga o »Spartaku« 1945-1947 1947-1997*, Subotica, 1997; D. Prćić, Mihajlo Bogešić, velika košarkaška nada iz Subotice, *Hrvatska riječ*, br. 4, Subotica, 21. II. 2003; Dobro nameštenje moj ostvareni san, *Subotičke novine*, 28. VII. 2006, Subotica; T. Mišić, *Istorija subotičke košarke 1942-2009*, Subotica, 2009; N. Jakovljević, *Fudbalska takmičenja Južnih Slovena : 1873-1941*, Subotica, 2018.

E. Hemar

BOŠNJAK, Dragan (Kanjiža, 19. X. 1956. – Senta, 27. III. 2019.), nogometaš, sportski djelatnik. Sin je Đorđa i Eme, rođ. Lőrincz. Nogometnu karijeru započeo je u *Potisju* iz Kanjiže. Kao talentirani junior debitirao je za prvu ekipu *Spartaka* iz Subotice sa 16 godina u sezoni 1973./74. Počeo je igrati kao krilo i napadač, a poslije je tijekom karijere promijenio više pozicija. Najbolje se snašao kao zadnji vezni igrač. Sa *Spartakom* je nastupao u 2. saveznoj ligi – Istok 1973./74. i 2. saveznoj ligi – Zapad 1975./76. U dvije drugoligaške sezone za klub je odigrao 31 utakmicu i postigao dva zgoditka. Potom je od 1976. do kraja 1979. bio standardni član prvoga sastava *Vojvodine* iz Novoga Sada. S tim klubom nastupao je u 1. saveznoj ligi te sudjelovao u najvećem međunarodnom klupskom uspjehu – osvajanju Srednjoeuropskoga kupa u sezoni 1976./77. Za *Vojvodinu* je odigrao 102 službene utakmice i postigao devet zgoditaka. Na poziv iz Zagreba u polusezoni 1979./80. prelazi u *Dinamo*. U najuspješnijem dijelu karijere s *Dinamom* osvaja 1. saveznu ligu 1982./83. i Kup Jugoslavije 1980. i 1983. te nastupa u finalu Kupa 1982. Bio je član odličnoga veznog reda Hadžić–Zajec–Bošnjak, koji je zajedno s ostalim igračima iz te generacije vratio naslov prvaka Jugoslavije u Zagreb nakon 24 godine. Za *Dinamo* je odigrao 114 službenih utakmica i postigao četiri zgoditka. Nakon toga 1985. nastupao je šest mjeseci za *Dinamo* iz Vinkovaca. Potom je igrao za *Gaziantepspor* iz Gaziantepa (Turska) i UE *Figueres* iz Figueresa (Španjolska) 1985.-87. U sezoni 1987./88. vratio se u matični *Spartak* i nastupao u 2. saveznoj ligi – Zapad. Zbog ozljede koljena završio je igračku karijeru u KVC *Westerlo* iz Westerloa (Belgija) 1989.

Za mladu reprezentaciju Jugoslavije do 21. godine igrao je 1977. i 1978. Sudjelovao je u osvajanju naslova prvaka Europe 1978. nakon ukupne pobjede protiv DR Njemačke u dvije finalne utakmice, 17. V. u Halleu 1:0 i 31. V. u Mostaru 4:4. Dao je svoj doprinos u tom velikom uspjehu kao standardni član prvoga sastava na obje polufinalne i finalne utakmice.

Dragan Bošnjak

Nakon završetka igračke karijere vodio je kao trener više nižerazrednih vojvođanskih klubova. Obnašao je dužnost predsjednika Sportskoga saveza Općine Kanjiže.

Lit.: *Almanah jugoslovenskog sporta 1978.*, Beograd, 1979; NK *Dinamo 1945-1985*, Zagreb, 1985; V. Todorović, M. Gavrilović, *Osamdeset crveno-belih godina*, Novi Sad, 1994; *Ž. Inić, Knjiga o Spartaku 1945-1947 1947-1997*, Subotica, 1997; Dragan Bošnjak: Gos'n Ćiro je bio naše »čudovište« od čovjeka i trenera, *Jutarnji list*, Zagreb, 20. V. 2007.

E. Hemar

BREŠĆANSKI, Petar (Subotica, 3. VI. 1944. – Ljubljana, 25. VII. 2010.), hrvač. Sin je Ilke, rođ. Brešćanski. Polubrat je po majci hrvača Franje Balaževića. Srednju građevinsku školu završio je u Subotici, a poslije je otišao na studij u Višu tehničku strojarsku školu u Karlovcu, gdje je već od ranije studirao njegov brat Franjo Balažević. Najprije je bio zaposlen u tvornici *Elektroremont* u Subotici, zatim je za vrijeme studija u Karlovcu istodobno radio u tamošnjoj *Jugoturbini*, a nakon diplomiranja, preselio je u Ljubljanu 1971., gdje je radio kao tehnolog u *Litostroju*.

Hrvanjem se počeo baviti u subotičkom *Spartaku*. Ekipni prvak države u hrvanju grčko-rimskim stilom postao je kao član *Spartaka* 1963. na turniru u Subotici i 1966. na turniru u Zrenjaninu. Kao pojačanje s ekipom OTAK *Like* iz Zagreba osvojio je 3. mjesto u Kupu europskih prvaka 1972. u Zagrebu. Na pojedinačnom Prvenstvu Jugoslavije kao član *Spartaka* osvojio je 3. mjesto 1963. u Beogradu u kategoriji do 97 kg, a kao član *Željezničara* iz Karlovca osvojio je 2. mjesto 1969. u Somboru u kategoriji preko 100 kg.

Pokopan je na gradskom groblju Žale u Ljubljani.

Izvor: osobni iskaz Franje Balaževića iz Novog Mesta.

Lit.: *Almanah jugoslovenskog sporta 1964-1968*, Beograd, 1970; D. Marović, *Junaci strunjača: rvački prvaci od 1945. do 1972.* (brošura), Zagreb, 1972; D. Kolundžija, *Rvanje u Jugoslaviji*, Beograd, 1998; Z. Švegar, *Dva stoljeća športa u Karlovcu: 1800.-2000.*, Karlovac, 2001; M. Ilić, *Lika u Zagrebu: 35 godina Hrvačkog kluba Lika, Zagreb 1966.-2001*, Zagreb, 2003; E. Hemar, *Josip Čorak – hrvački as iz Like*, Zagreb, 2018.

E. Hemar

BUDANOVIĆ, Petar – Pero (Subotica, 11. IX. 1904. – Subotica, 10. I. 1937.), sokolski djelatnik. Rođen je u uglednoj bunjevačkoj obitelji Blaška Budanovića i Julije, rođ. Gabrić. U Subotici je završio osnovnu i srednju školu, a u Zagrebu je diplomirao na Pravnom fakultetu. Radio je kao policijski pristav u Subotici. Bio je član Hrvatskoga sokola u Subotici. Kada je nakon uvođenja Šestosiječanjske diktature kralja Aleksandra 1929. zabranjeno djelovanje svih nacionalnih udruženja u državi, među kojima i Hrvatskoga sokolskoga saveza, pridružio se novoj tjelovježbenoj organizaciji Savezu Sokola Kraljevine Jugoslavije, u kojem je kralj bio starješina (do 1929. Jugoslavenski sokolski savez) i postao član Sokolskoga društva Subotica. U tom je Društvu najprije bio tajnik 1931.-35., a zatim je izabran za zamjenika starješine, i tu je dužnost obnašao do kraja života. Istaknuo se prilikom organizacije IV. pokrajinskoga sokolskoga sleta SSKJ-a u lipnju 1936. u Subotici, kada je u Sletskom odboru bio zadužen za doček gostiju. Vrlo aktivno djelovao je u radu seoskih sokolskih četa. Često je obilazio subotičke salaše i promicao među seoskim sokolskim četama projugoslavenski duh. Među sokolima je smatran vođom bunjevačke mladeži jugoslavenske orijentacije. Uz to bio je rezervni oficir kraljevske vojske. Nakon njegove smrti organiziran je 11. I. 1937. velik sprovod u Subotici, na kojem je bilo prisutno više od 10.000 ljudi te brojni predstavnici sokolskih, sportskih, državnih, gradskih, policijskih i vojnih organizacija.

Lit.: Župa Novi Sad : Sokolsko društvo Subotica, *Sokolski glasnik*, br. 8, Ljubljana, 17. II. 1933; Sletski odbor, *Sokolski glasnik*, br. 15, Ljubljana, 10. IV. 1936; Brat Pero Budanović, *Sokolski glasnik*, br. 1, Ljubljana, 22. I. 1937.

E. Hemar

ĆAKIĆ, Šime (Žednik, 1. III. 1915. – Subotica, 4. VI. 1996.), strojobravar, gospodarstvenik. Sin je Jose Ćakića i Marije, rod. Bajić. Nakon završetka tadašnje četverogodišnje osnovne škole dolazi u Suboticu i u željezničkoj radionici, tada u okviru ložionice Željezničke stanice u Subotici, uči za strojobravara, a nakon završenoga naukovanja zapošljava se u toj radionici 1929. U završnim borbama na kraju Drugoga svjetskoga rata ranjen je na batinskom bojištu. Kao prijeratni simpatizer radničkoga pokreta nakon završetka rata nastavio je raditi u svojoj radionici kao poslovođa i aktivno se uključio u proces obnove radionice, koja se 1952. izdvaja iz sastava Jugo-

slavenskih željeznica i postaje samostalno poduzeće *Đuro Pucar – Stari*, te je postao prvi predsjednik upravnoga odbora poduzeća. Brojni alatni strojevi, koji su kao dio ratnoga plijena bili namijenjeni drugim prostorima, završavali su zahvaljujući i njegovu angažiranju u njihovu poduzeću.

Nakon imenovanja za glavnoga direktora 1951. izdigao se iznad euforije radničkoga upravljanja zanatskim logikama te ih je odlučio zamijeniti stvaranjem modernih industrijskih kapaciteta. Bio je inicijator moderniziranja djelatnosti i stvaranja pravoga industrijskoga postrojenja – projektiranja, izgradnje i opremanja novih pogona izmještenih na novu današnju lokaciju izvan grada, u predgrađu Šandor (Aleksandrovo). God. 1954. poduzeće mijenja naziv u Tvornica vagona *Bratstvo*, kada počinje i njegov ubrzani razvoj. Započeta je izgradnja kompleksa na preko 20.000 m² pokrivenog prostora te se 1960. tvornica seli na novu lokaciju. Izgrađeni su, opremljeni i pušteni u rad novi pogoni s projektiranim kapacitetom popravka 6000 vagona godišnje, uz najmoderniji tehnološki proces. God. 1963. počela je i proizvodnja novih teretnih vagona, kapaciteta 1000 vagona godišnje, a 1972. proširuje se djelatnost i na proizvodnju čeličnih konstrukcija transportno-manipulacijske i tehnološke opreme. Usporedno s izgradnjom nove tvornice stipendiran je i brojni visokostručni kadar strojarskoga i ekonomskoga smjera radi osiguravanja uvjeta za funkcioniranje modernoga tehnološkoga i tržišnoga sustava. Kao sportski djelatnik, bio je tijekom 1950-ih član uprave FK *Spartak*, te je bio među nositeljima sportskoga razvoja u tvornici, prije svega tvorničkoga FK *Bratstvo*.

Nakon prestanka obavljanja direktorske funkcije u jesen 1962. premješten je na mjesto šefa transportnog odjela u tvrtki, u kojoj je ostao raditi do umirovljenja. Uz njegovo ime u velikoj se mjeri vezuje povijest ove tvornice, ne samo kao generalnog direktora s najdužim stažom u njezinoj povijesti (1945.-62.), nego napose kao vizionara, kako razvoja tvornice koja je tijekom 1980-ih upošljavala oko 1.400 djelatnika, tako i jačanja industrijskih potencijala Subotice. U poslijeratnim godinama odlikovan je medaljom rada te je dobitnik Plakete povodom stogodišnjice postojanja i rada tvornice *Bratstvo*.

Tijekom 1990-ih tvornica *Bratstvo* je devastirana te je na kraju privatizirana 2011., kada je promijenila naziv u *Tatravagonka Bratstvo*.

Lit.: Rastu naše proizvodne snage, *Hrvatska riječ*, 48/1952, Subotica; V. Morača, *Od zanatske radionice do fabrike*, Subotica, [1966]; *Bratstvo Subotica : 1886-1986*, Subotica, 1986.

N. Zelić i S. Bukvić

HRVATSKO NARODNOSNO KULTURNO DRUŠTVO *VODENICA* → Kulturno-umjetničko društvo *Vodenica*

KATANČIĆ, Veco (Subotica, 18. XII. 1917. – Subotica, 21. VI. 1996.), partizanski prvoborac, revolucionar, vojni časnik. Sin je činovnika Josipa i kućanice Marije, rođ. Ivković. Stric je emigrantskoga aktivista Paula Katančića, a brat od strica gimnastičara Antuna Katančića. Osnovnu školu i gimnaziju završio je u Subotici. Vojni je rok služio u kraljevoj gardi, nakon čega se zaposlio kao službenik u Gradskoj kući. Već kao srednjoškolac bio je uključen u rad društvenih i kulturnih organizacija Hrvata u Subotici. Bio je aktivan u Bunjevačkom momačkom kolu, gdje je bio i član uprave; svirao je u tamburaškom orkestru, u kojem ga je poučavao Pere Tumbas Hajo; a pjevao je i u Hrvatskom pjevačkom društvu *Neven*.

Nakon dolaska madžarskih vlasti otpušten je s posla i već 1941. pristupa pokretu otpora, koji je organiziran u Subotici. Doznavši da je pod prismotrom policije, odlazi u Zagreb, gdje se preko »subotičke veze« (Cigo Vujković, Blaško Sudarević) priključio tamošnjemu pokretu otpora. Početkom 1942. prelazi u Žumberak, gdje se priključuje tamošnjoj partizanskoj jedinici, koja je poslije prerasla u odred. U Žumberku je bio do 1. XI. 1943., kada prelazi u Bosnu i Hercegovinu kao časnik XIII. hrvatske proleterske brigade, koja je postala dijelom I. proleterske divizije. Kulturnim radom

nastavio se baviti i u ratu – bio je kratko vrijeme komesar centralnoga kazališta ZAVNOH-a te delegat na prvom i jedinom za vrijeme rata Kongresu kulturnih radnika Hrvatske, održanom u Topuskom 1944. U završnim borbama pred kraj rata sudjeluje u oslobađanju Ilirske Bistrice, Pule i Rijeke, a borbene aktivnosti završava 15. V. 1945. nakon pada Trsta. Iz rata izlazi u činu kapetana prve klase.

Veco Katančić

Nakon rata ostao je u vojnoj službi kao aktivna vojna osoba. Vojnu akademiju u Beogradu završio je 1952. Do umirovljenja je službovao u 12 mjesta u Sloveniji, Hrvatskoj, Makedoniji i Srbiji (Ljubljana, Vipava, Metlika, Kavadarci, Kičevo i dr.). U Suboticu se vraća 1957., gdje ostaje do kraja života. Tu je jedno vrijeme bio zapovjednik tzv. druge kasarne, zatim Doma JNA, a radio je i u gradskome vojnome odsjeku. U činu potpukovnika umirovljen je na osobni zahtjev 1968. U kulturni život grada se vraća 1970. – jedan je od osnivača HKUD-a *Bunjevačko kolo*. U vrijeme obnove višestranačkoga sustava u Jugoslaviji, pristupio je DSHV-u početkom 1990-ih.

Dva puta je biran za predsjednika subotičkoga udruženja Saveza udruženja boraca narodnooslobodilačkoga rata (SUBNOR), a u nekoliko mandata bio je član najužega vodstva. Nositelj je brojnih odličja, među kojima i Ordena zasluge za narod sa srebrnom zvijezdom, Ordena hrabrosti, Ordena Narodne armije sa srebrnom zvijezdom, Ordena za vojne zasluge sa zlatnim mačevima i dr. Pokopan je uz vojne počasti u obiteljsku grobnicu na Bajskome groblju u Subotici.

Izvor: osobni iskaz Bele Tonkovića iz Subotice.

Lit.: *Subotičke novine*, 20. III. 1970, 27. III. 1970, 29. V. 1970, 28. VI. 1996, Subotica; T. Radošević, *Trinaesta proleterska brigada »Rade Končar«*, Beograd, 1984; *Žig*, br. 23, br. 51, Subotica, 1995, 1996.

P. Katančić

KRUPEŽEVIĆ, Vladislav (Velika Krsna kraj Mladenovca, 1. I. 1876. – Beograd, 29. IX. 1945.), general. Nakon šest razreda gimnazije nastavio je školovanje na vojnim školama u Srbiji i Francuskoj. Napredovao je od čina potporučnika (1897.) do divizijskoga generala (1925.). Službu završava 1929. U završnici Prvoga svjetskoga rata, kao pukovnik i zapovjednik topništva Dunavske divizije, sudjeluje u proboju Solunske fronte i nastupanju srpske vojske do demarkacijskih crta sjeverno od Subotice. Prvi kontingent postrojba prebacivao se iz Novoga Sada vlakom. U tim prijelomnim povijesnim trenucima u prvoj polovini studenoga 1918., u kojima je središnja točka zaposjedanje Subotice 13. XI. 1918. od strane srpske vojske samo nekoliko sati prije potpisivanja Beogradskoga ugovora o primirju, otpočelo je novo političko i državnopravno razdoblje, koje će determinirati i sve ostale društvene procese. Njegova osnova bila je presijecanje svih veza s Budimpeštom i uspostavljanje novih s Beogradom. Kada je toga dana došla vijest da se vlak sa srpskom vojskom već nalazi kod Žednika, puk se okupio na subotičkom kolodvoru, na koji je u 18,35 sati vlak stigao. U razmjeni pozdrava u ime srpske vojske govorio je potpukovnik Ante Živulović. Već sljedećeg dana 14. XI. stigle su i druge vojne postrojbe ne čelu s pukovnikom Krupeževićem, koji je postavljen za zapovjednika mjesta. Cilj i opravdanje vojne uprave bio je održavanje općega reda i javne sigurnosti te 15. XI. izdaje proglas kojim se stanovništvu, među ostalim, nalaže predaja lovačkoga i drugoga oružja, zabranjuje širenje alarmantnih glasina te uvodi zabrana kretanja nakon 23 sata.

U nedjelju 17. XI. organizirana je velika svečanost u čast srpskoj vojsci i odcjepljenja od Ugarske, kada je Krupežević nazočio na misi zahvalnici u crkvi sv. Roka, koju je predvodio Blaško Rajić, a zatim je kolona Bunjevaca i Srba s hrvatskim i srpskim barjacima otišla na blagodarenje u subotičku pravoslavnu crkvu, koje je predvodio Marko Protić. Sljedeći krupan korak bilo je preuzimanje administrativno-političke vlasti, kada Krupežević 18. XI. saopćava madžarskoj upravi grada da ih po zapovijedi vrhovne komande razrješava dužnosti i postavlja novu gradsku upravu na čelu s dr. Stipanom Matijevićem kao gradonačelnikom, koja od 20. XI. stupa na funkciju. U sastavu prve jugoslavenske gradske uprave dominirali su subotički Bunjevci (dogradonačelnik dr. Stipan Vojnić Tunić, glavni bilježnik dr. Joso Prćić, veliki kapetan, tj. šef policije inž. Ivan Ivković Ivandekić, ekonomski savjetnik dr. Mirko Ivković Ivandekić, šef poreznog zvanja Mate Dulić, financijski savjetnik Šandor Rajčić, školski nadzornik Mijo Mandić i dr.), uz subotičke Srbe (glavni odvjetnik dr. Milorad Mijatov, glavni blagajnik Dušan Manojlović, šef opskrbe Bogdan Dimitrijević, zamjenik šefa poreznoga zvanja Miladin Nedeljković i dr.), koji su imali ključnu ulogu u tome da Subotica s velikim atarom pripadne jugoslavenskoj državi. U sljedećih godinu dana bilo je više promjena u gradskoj upravi, ali je cijelo vrijeme u osnovi vlasti ostala bunjevačka dominacija u suradnji sa subotičkim Srbima.

Krupežević je službu u Subotici završio u prosincu 1919. *Neven* od 14. XII. 1919. je pisao: »Današnju varošku upravu pukovnik Krupežević je postavio na čelo grada Subotice i sve do danas varoška uprava je nastojala da u sporazumu i duhu pukovnika Krupeževića upravlja sa oslobođenom Suboticom«. Na oproštajnoj večeri u dvorani hotela *Zlatno jagnje* 14. XII. gradonačelnik Matijević istaknuo je velike zasluge Krupeževića »za oslobođenje i uređenje Subotice, njegovu blagu ćud i susretljivo postupanje prema subotičkom građanstvu«. Na banketu, kojem je nazočila elita subotičkih Bunjevaca i Srba, oproštajni govor održao je i Blaško Rajić. Na mjestu zapovjednika grada zamijenio ga je pukovnik Dušan Todorović.

Teritorijalna konsolidacija Kraljevstva SHS (potpisivanje Trianonskoga ugovora 4. VI. 1920.) i započeto političko uređenje države (raspisani izbori za ustavotvornu skupštinu 28. XI. 1920.), uz političko organiziranje Bunjevaca u Bunjevačko-šokačku stranku 15. IX. 1920., rezultirala je promjenom odnosa beogradskih vlasti prema Subotici. Dolazi do uklanjanja zaslužnih subotičkih Hrvata iz gradske uprave – 9. XI. 1920. pomadžareni Bunjevac dr. Andrija Pletikosić, sada odan novim vlastima, postavljen je za gradonačelnika, a sa svojih dužnosti smijenjeni su i mnogi drugi prvaci bunjevačkih Hrvata – dogradonačelnik dr. Josip Prćić, glavni odvjetnik dr. Mirko Ivković Ivandekić, školski nadzornici Mijo Mandić i Matija Išpanović, direktor gimnazije Ivan Vojnić Tunić itd., čime je počelo sustavno uklanjanje bunjevačkih Hrvata iz gradske uprave. Na njihova mjesta postavljani su uglavnom Srbi doseljeni iz drugih dijelova nove države, uz manji broj unitarno i prorežimskih orijentiranih Bunjevaca te pripadnika neslavenskih naroda.

Na sjednici gradske skupštine 26. V. 1933. odlučeno je da se za prve počasne građane izaberu časnici srpske vojske koji su u prvim danima oslobođenja svojim radom zadužili grad, među kojima je bio i Vladislav Krupežević. Diplomu počasnoga građanina Subotice osobno je primio tijekom proslave 15. obljetnice oslobođenja Subotice 10.-13. XI. 1933.

Lit.: S. Matijević, *Događaji koji su se odigrali u Subotici za vreme mojeg javnog delovanja od 10. nov. 1918. do 20. maja 1920. god*., Subotica, 1928; P. Pekić, *Povijest Hrvata u Vojvodini*, Zagreb, 1930; M. Protić, *Zlatni dani Subotice*, Subotica, 1930; *Spomenica oslobođenja i ujedinjenja grada Subotice,* Subotica, 1938; J. Šokčić, *Subotica pre i posle oslobođenja*, Subotica, 1938; *Srpski biografski rečnik*, 5, Novi Sad, 2011; G. Vujnović i dr., *Gradska kuća 1912 Subotica : Városháza 2012 Szabadka*, Subotica, 2012.

S. Mačković

TISKANJE OVOGA SVESKA POMOGLI SU:

Ministarstvo kulture i informiranja Republike Srbije
Pokrajinsko tajništvo za obrazovanje, propise, upravu i nacionalne manjine – nacionalne zajednice
Središnji državni ured za Hrvate izvan Republike Hrvatske
Grad Subotica
Hrvatsko nacionalno vijeće
Zavod za kulturu vojvođanskih Hrvata
Javno komunalno poduzeće *Suboticaplin*

TISAK
Printex
Subotica

NAKLADA
500

L E K S I K O N

PODUNAVSKIH HRVATA – BUNJEVACA I ŠOKACA

15

L – Mal

HRVATSKO AKADEMSKO DRUŠTVO

Subotica, 2021.

UREDNIŠTVO
Slaven Bačić, Mario Bara, Eduard Hemar
Stevan Mačković, Petar Vuković

GLAVNI UREDNIK
Slaven Bačić

LEKTURA
Petar Vuković

KOREKTURA
Mirko Kopunović, Márta Mačković-Papp

GRAFIČKA PRIPREMA
Darko Ružinski

CIP – Katalogizacija u publikaciji
Biblioteka Matice srpske, Novi Sad

929(=163.42)(497.113)(031)
930.85(=163.42)(497.113)(031)

LEKSIKON podunavskih Hrvata – Bunjevaca i Šokaca. [Knj.] 15, L-Mal / [glavni urednik Slaven Bačić]. – Subotica : Hrvatsko akademsko društvo, 2021 (Subotica : Printex). – IV, 164 str. : ilustr. ; 24 cm

Tekst štampan dvostubačno. – Tiraž 500.

ISBN 978-86-85103-31-2
ISBN 978-86-85103-03-2 (za izdavačku celinu)

a) Bunjevci – Leksikoni b) Šokci – Leksikoni

COBISS.SR-ID 34587913

ISBN 978-86-85103-31-2

SURADNICI NA PETNAESTOME SVESKU

Bačić, dr. sc. Slaven, odvjetnik, Subotica
Bačlija, Grgo, odvjetnik u mirovini, Subotica
Bara, dr. sc. Mario, docent, Hrvatsko katoličko sveučilište, Zagreb
Cindrić, dr. sc. Petar, *professor emeritus*, Poljoprivredni fakultet u Novom Sadu
Cvijin, Vinko, župnik župe sv. Jurja u Vajskoj i župe sv. Ilije u Bođanima, Vajska
Čota, Zoran, dipl. iur., Sombor
Dumendžić, Josip, Bođani
Grlica, Mirko, prof. povijesti, muzejski savjetnik, Gradski muzej Subotica
Firanj, Alojzije, Sombor
Gutman, dr. sc. Ivan, *professor emeritus*, Prirodoslovno-matematički fakultet u Kragujevcu
Heka, dr. sc. Ladislav, izv. prof., Pravni fakultet, Institut za komparativno pravo, Segedin
Hemar, Eduard, publicist i nakladnik, Zagreb
Horvat, Branko, ekonomist, Tavankut
Horvat, Josip, ing. org. rada u mirovini, Subotica
Ivančić, Jasna, prof., viša leksikografkinja u mirovini, Zagreb
Jaramazović, Stipan, Subotica
Katalinić, dr. sc. Kristina, docentica, Filozofski fakultet, Zagreb
Knezy Tošaki, Lucija, Lemeš
Kovačev-Ninkov, Olga, dipl. povjesničarka umjetnosti i etnologinja, muzejska savjetnica, Gradski muzej Subotica
Mačković, Stevan, prof. povijesti, ravnatelj Povijesnog arhiva Subotica
Mandić, Živko, prof. hrvatskoga, ruskoga i bugarskoga jezika u mirovini, Budimpešta
Miković, Marinko, Subotica
Nagel, Zoran, prof. geografije, Gimnazija *Svetozar Marković,* Subotica
Nimčević, Vladimir, prof. povijesti, Subotica
Pejnović, dr. sc. Dane, red. prof. u mirovini, Prirodoslovno-matematički fakultet, Geografski odsjek, Zagreb
Pifat, Petar, novinar, Petrovaradin
Rudinski, mr. sc. Ante, arhitekt u mirovini, Subotica
Rudinski, mr. sc. Ivan, fitofarmaceut u mirovini, Subotica
Sente, prim. dr. Marko, otorinolaringolog, Subotica
Skenderović, Dražen, župni vikar Župe sv. Roka, Subotica
Skenderović, Petar, Subotica

Skenderović, dr. sc. Robert, viši znanstveni suradnik, Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, Slavonski Brod
Stantić, Stipan, prof. geografije, OŠ *Ivan Milutinović*, Subotica
Suknović, Kata, dipl. ing. za tekstilno inženjerstvo tekstilno-strojarske struke, Subotica
Szabó, dr. sc. Zsombor, sveučilišni nastavnik u mirovini, Subotica
Tucakov, Marko, dipl. biolog, Novi Sad
Vasiljević, Zlata, novinarka, Sombor
Vidmarović, mr. sc. Đuro, književnik, Zagreb
Vujković Lamić, Ljudevit, službenik u mirovini, Subotica
Vuković, dr. sc. Petar, izv. prof., Filozofski fakultet, Zagreb
Vuković-Dulić, Ljubica, prof. povijesti i povijesti umjetnosti, viša kustosica, Gradski muzej Subotica
Zelić, Naco, dipl. iur. u mirovini, Zagreb

L

LABOŠKA (*madž.* lábas), niska metalna posuda za kuhanje. Mogu biti od ljevena lijeva, ili pak od tuča iz jednoga komada, kada se nazivaju kastrone ili kastrole. Izrađuju se u raznim veličinama – od 2, 4, 8, 10 ili više litara, kada se nazivaju velikim laboškama. Mogu biti i manjega volumena – od ½ ili jedne litre, kada ih Bunjevci nazivaju labošćice, a santovački Šokci labošćice. Na gornjem dijelu imaju dva uha za hvatanje. Unutrašnjost prvih laboški nije bila oblagana drugim materijalima, dok su kasnije iznutra bile *kalajisane*, odnosno emajlirane. Laboškom se smatra posuda čija je visina manja od polumjera opsega posude. Ako je visina veća od polumjera opsega dna posude, tada se smatra da je to lonac. Koristi se za kuhanje juhe, gulaša ili paprikaša, a broj članova obitelji uvjetuje njezinu veličinu.

Lit.: G. Vuković, *Terminologija kuće i pokućstva u Vojvodini*, Novi Sad, 1988; M. Peić, G. Bačlija, *Rečnik bačkih Bunjevaca*, Novi Sad – Subotica, 1990; A. Sekulić, *Rječnik govora bačkih Hrvata*, Zagreb, 2005; Ž. Mandić, *Rječnik govora santovačkih Hrvata*, Pečuh, 2016.

P. Skenderović

Laboška

LABUDNJAČA, nekadašnje poljoprivredno dobro i radničko naselje u Vajskoj. Nalazi se na najnižem aluvijalnom području rijeke Dunav u jugozapadnoj Bačkoj, sa zapadne strane ograničeno obrambenim protupoplavnim nasipom duž lijeve obale Dunava, a s istočne strane rječicom Živom. Do prvoga podizanja nasipa 1876. prostor je praktički bio dio korita Dunava, stalno plavljen i obrastao gustom barskom vegetacijom te stanište ptica vezanih za vodu, po čemu je vjerojatno i dobio ime.

Nalazi se na području (Donjega) daljskoga rita, na lijevoj obali Dunava, koji zatvaraju Daljski i Borovski zavoj, veliki meandri Dunava. Područje nije bilo stalno naseljeno do XX. st., kada prva naseljavanja i izgradnja salaša započinju na velikom posjedu grofice Márie Hunyadi te se kao filijala župe Vajske navodi Donji daljski rit (*madž.* Felső dályai rét) u razdoblju 1914.-19., u kojoj je bilo 115 grko- i rimokatolika (uz još 42 pravoslavna). Broj stanovnika na salašima u prvoj polovini XX. st. po nekim je izvorima bio 3500 te je 1932. izgrađena kapela za bogoslužje grkokatolika Rusina Većina stanovnika iselila se početkom Drugoga svjetskoga rata. Povratak nakon rata, unatoč pokušajima, onemogućen je zbog oštećenih kuća, pa je stanovništvo smještaj i zemlju dobilo u drugim dijelovima Bačke. Nakon rata sjeverni je dio Daljskog rita (tzv. Kamarište) pripao dobrima Patrijaršijskoga dvora u Dalju (jedne od ljetnih rezidencija srpskoga patrijarha), a preostali je dio podijeljen stanovnicima Vajske, prije svega doseljenicima iz Hercegovine i središnje

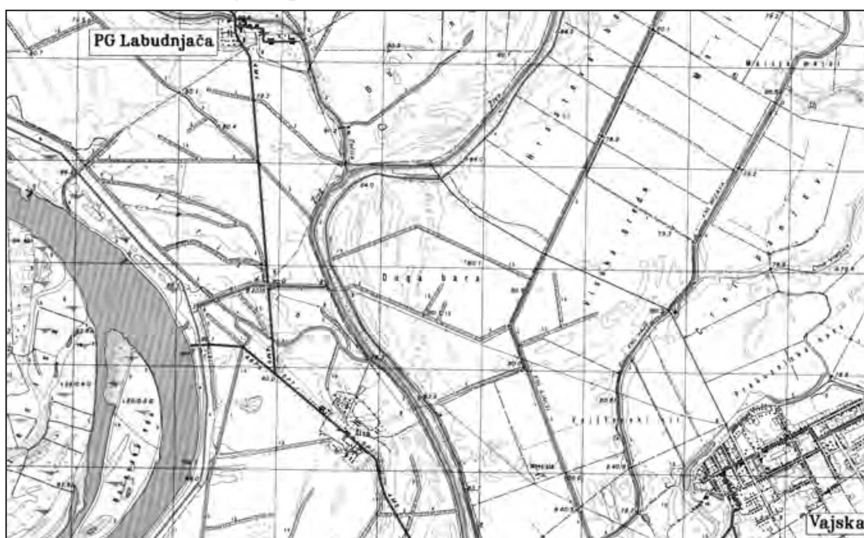
Srbije. Poljoprivredno dobro *Labudnjača* osnovano je 1. IV. 1945. s osnovnom ratarsko-stočarskom djelatnošću i s oko 2000 ha zemljišta. Kasnijim pripajanjem dvaju dodatnih poljoprivrednih dobara naraslo je na 5838 ha zemljišta 1974., a posjedovalo je i motel na jezeru Provala. Izgradnja objekata u naselju Labudnjača (gdje su koncentrirani i gospodarski objekti poljoprivrednoga dobra) počela je 1946. i većina je bila dovršena iduće godine.

Stanovništvo koje je tu živjelo oduvijek je vodilo borbu s Dunavom. U razdoblju 1876.-1965. bile su 33 velike poplave. Nakon poplave 1965. znatno je povećana visina postojećemu nasipu te je cijelo područje ispresijecano mrežom kanala za odvodnjavanje. Rječica Živa, duga oko 25 km, odsječena je 1911. od veze s Dunavom. Pruža se od Dunava kod Bogojeva do Plavne, gdje se crpkom ponovno ulijeva u tu rijeku.

Poljoprivredno dobro i naselje izolirano je od većine naselja i prometnica. Jedinim asfaltnim putem duljine 9,2 km povezano je s Vajskom, kojoj upravno pripada. Broj stanovnika naselja mijenjao se u ovisnosti od razine razvoja gospodarstvenih aktivnosti. Prema podacima iz 1974. na poljoprivrednom dobru bilo je zaposleno 369 osoba (od kojih je oko 130 trajno živjelo ondje), a tijekom ljetnih poljoprivrednih radova zapošljavano je još 300-400 osoba. Radnici su dolazili iz okolnih naselja, uglavnom iz Vajske i Bođana, a manje iz Karavukova, Bača i Vukovara. Spomenute je godine među stanovnicima i zaposlenima bilo Srba 220 (59,6 %), Hrvata 73 (19,7 %), Madžara 54 (14,6 %) te pripadnika ostalih naroda 19 (6,1 %).

Osim u Labudnjači, nakon osnivanja poljoprivrednoga imanja, stanovništvo je živjelo i na najsjevernijem dijelu – Staparskoj pustari, koja je danas potpuno napuštena, te u naselju Živa, gdje i danas ima stanovnika. Kada je 2006. poljoprivredno dobro privatizirano, broj stanovnika u naselju i zaposlenika u novoj poljoprivrednoj tvrtki znatno je opao. Većina od 13 kuća koje još postoje u nekadašnjem radničkom naselju napuštena je. God. 2020. u Labudnjači živi tek 17 osoba, većinom umirovljenika, koji se bave nekomercijalnom poljoprivredom. Od njih samo su tri katoličke obitelji, u kojima živi samo jedan Hrvat. Katolički vjernici pripadaju župi sv. Jurja u Vajskoj.

Izvor: kazivanje Vinka Cvijina, župnika župe sv. Jurja u Vajskoj.

Labudnjača

Lit.: D. Stojković, *Geografski prikaz poljoprivrednog dobra Labudnjača*, diplomski rad (rukopis), Prirodno-matematički fakultet u Novom Sadu, 1975; M. Šolaja, Odavno ne postoji – rusinska crkva u Daljskom ritu, u: V. Lazić (ur.), *Seoske i salašarske crkve u Vojvodini*, Novi Sad, 1998; A. Lakatos (ur.), *A Kalocsa-Bácsi Főegyházmegye történeti sematizmusa 1777-1923 : Schematismus historicus cleri archidioecesis Colocensis et Bacsiensis 1777-1923*, Kalocsa, 2002; L. Radlovački, *Labudnjača: Međ' sedamnaest duša, jedan školarac i sećanja* (www.backapalankavesti.com – pristupljeno 25. VI. 2020).

M. Tucakov

LACKOVIĆ, Dionizije (de Laszk, Laczkfy, Lackfi, Dénes, Dionysius) (? – ?, prije VII. 1355.), franjevac, kninski i zagrebački biskup, kalački nadbiskup. Potječe iz plemićke porodice, ogranka plemićkoga roda Hermán, koja je doselila iz Njemačke. Pripadnici porodice istaknuli se u vojnoj službi kralja Ludovika (Lajosa) I. Velikoga Anžuvinca te su postali jednima od najimućnijih i najutjecajnijih plemića u Ugarskoj dok je postojala vojna kraljeva vanjska politika. Porodica je dobila ime po Dionizijevu ocu Ladislavu (László), zvanom Lack (Lachk, Lachk, Laczk), koji je bio sikulski župan1328.-43. Među osmero djece (Stjepan I. hrvatsko-slavonsko-dalmatinski ban /? – 1353./; Andrija, sikulski župan, mačvanski ban, baranjski te bodroški /1353.-55./ i srijemski župan /1353.-55./, vlasnik posjeda Nijemci u Vukovskoj županiji), Dionizije se posvetio crkvenom zvanju. Bio je kapelan na dvoru kralja Karla I. Roberta i odgojitelj njegova prijestolonasljednika Ludovika (Lajosa) Velikoga. Kninski biskup bio je 1348.-49. Zagrebačkim biskupom imenovan je potkraj 1349., ali tu je čast obnašao tek nešto više od mjesec dana. Bački prepozit bio je 1349.-50. Za kalačkoga nadbiskupa postavljen je 11. I. 1350. i tu je dužnost obnašao do smrti.

Lit.: Gy. Dudás (ur.), *Bács-Bodrog vármegye egyetemes monografiája*, 2, Zombor, 1896; I. Katona, *A kalocsai érseki egyház története*, 1, Kalocsa, 2001; *Magyar Katolikus Lexikon*, 7, Budapest, 2002; *Hrvatski franjevački biografski leksikon*, Zagreb, 2010; *Hrvatski biografski leksikon*, 8, Zagreb, 2013.

S. Bačić

LADISLAV (László, Jáuk, Jánki) (? – ?, VIII. ili IX. 1337.), franjevac, nadbiskup, kraljevski kancelar. Papa Ivan XXII. imenovao ga je 15. VIII. 1317., na preporuku kralja Karla I. Roberta Anžuvinca, za kalačkoga nadbiskupa odbivši pritom potvrditi prepozita Demetrija, kojega su izabrali kanonici. U buli imenovanja papa spominje da mu je biskupsko posvećenje podijelio ostijski kardinal Nikola, a palij su mu uručila druga četvorica kardinala, što je bila neuobičajena počast. Kada je kralj Karlo I. Robert premjestio 1323. svoje sjedište u iz Temišvara u Višegrad, tvrđavu na Dunavu sjeverno od Budima, Ladislav je bio kraljevski kancelar i tu je imao svoju palaču. Na zamolbu pape Ivana XII. utvrdio je stanje pavlina u Ugarskoj u izvješću *Vitae fratrum*, nakon čega je papa prvi put uredio privilegije članova toga katoličkoga reda. Papa Ivan XXII. udijelio mu je 23. V. 1332. potpuni oprost, koji mu je trebao podijeliti u času smrti, no umro je mnogo poslije toga datuma. Nakon njegove smrti mjesto kalačkoga nadbiskupa ostalo je prazno do 1342.

Lit.: I. Katona, *A kalocsai érseki egyház története*, 1, Kalocsa, 2001; *Hrvatski franjevački biografski leksikon*, Zagreb, 2010.

S. Bačić

LADISLAV (Ladislav II., Ladislaus de Kabol, László Koboli) (Kovilj, druga pol. XIII. st. – Kalača, 21. I. 1345.), zagrebački biskup, kalački nadbiskup. Prema rodnom mjestu nosio pridjevak Kobol (Kaboli, od Kobola, Kobolski, Kobal). Za školovanja ekskomuniciran zbog nasilnoga ponašanja. Kao titelskoga prepozita, papa Ivan XXII. imenovao ga je zagrebačkim biskupom u ožujku 1326., a u travnju 1327. tadašnji kalački nadbiskup Ladislav (I.) odriješio ga je nekadašnjega izopćenja. Vratio je u vlasništvo Zagrebačke biskupije utvrdu Hrastovicu i kupio obližnji posjed Vinodol 1326., stekao posjed Leskovac na potoku Glogovnici 1334., posjede Grabrovica (kraj Čazme) i Sveti Križ 1339. te pravo na maltarinu u Ivaniću i Svetom Martinu 1337. U Čazmi je dao obnoviti dvor, a u Ivaniću vjerojatno izgraditi novu utvrdu; darivao

pavlinski samostan u Remetama. Zagovarao je svećeničku stegu te je na njegov poticaj kancelar Ivan, gorički arhiđakon, 1334. sastavio zbornik *Statuta Capituli Zagrabiensis*. Potkraj 1342. biskupska mu je prava potvrdio kralj Ludovik (Lajos) I. Veliki Anžuvinac. Zagrebački biskup prestao je biti u ožujku 1343., kada ga je papa Klement VI. imenovao kalačkim nadbiskupom. Tu je dužnost obnašao do svoje smrti.

Lit.: I. Katona, *A kalocsai érseki egyház története*, 1, Kalocsa, 2001; *Hrvatski biografski leksikon*, 8, Zagreb, 2013.

S. Bačić

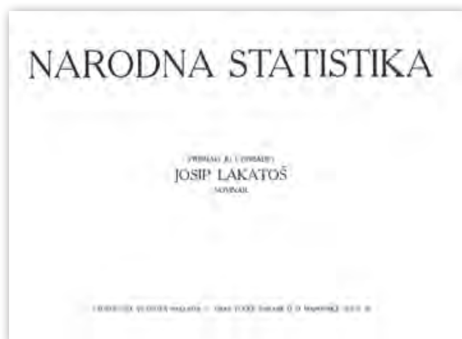
LAGUNICA, zemunica za stoku na ispaši u starim bunjevačkim gazdinstvima. Gradile su se u blizini pašnjaka, koji su bili dalje od salaša, kako se *josag* (konji, marva, svinje) ne bi stalno tjerao do salaša i pašnjaka. Ukopavala se na nižem dijelu *grede* (uzvišenja), gdje se spušta u *doljaču* (dol) ili na *surduku* (usjeku strmih brjegova). Na ulazu su bile proširene i pokrivene dvovodnim tršćanim krovom. Nakon ukopavanja stranice bi se opalile vatrom ili bi se *umazale mazom* – blatom načinjenim od *plive* (žute zemlje i vode) – kako bi se sačuvale od mrvljenja zemlje. Uz jednu od stranica namještane su jasle iz koje se *josag* hranio, a na ostalim stranicama uz zid je iskopavan uzak i oko pola metra dubok *jarak* (kanal) koji je čuvao zid onemogućujući marvi da ga izgrebe rogovima. Ispred lagunice nalazio se *korlat*, ograđeni prostor u kojem se marva mogla slobodno šetati, a pokraj *korlata* bio je iskopan bunar i uz njega postavljen *alov* za napajanje, napravljen izdubljivanjem debla jablana. Nakon ispaše marva bi se *spratila* u *korlat*. U lagunice se *josag* sklanjao kako ne bi pokisnuo ili kako se ne bi prehladio na jakoj zimi. Ako je zima bila jača, prednji dio zemunice pregrađivan je uvis naslaganim *đubretom* (stajnjakom) s otvorom za ulaz kako bi se spriječio ulazak veće količine hladnog zraka. Korisna je bila i ljeti u *kanikuli* zbog ugodne hladnoće. Lagunice su bile u uporabi još i početkom XX. stoljeća, a njihovi ostaci mogli su se vidjeti i nakon Drugoga svjetskoga rata.

Lit.: A. Stantić, Zemunica za domaću živinu – lagunica, *Hrvatska riječ*, br. 478, Subotica, 25. V. 2012; A. Stantić, Od zemunice do salaša, *Klasje naših ravni*, 7-8/2013, Subotica.

P. Skenderović

LAKATOŠ, Josip (Lacatoche, Lakatosh, Joso, Jozo) (Ilok, 18. II. 1884. – Zagreb, 17. XI. 1953.) novinar, publicist, prevoditelj. Klasičnu gimnaziju završio je u Zagrebu 1904. Povijest, zemljopis, filozofiju i njemački jezik studirao je 1905.-07. na Mudroslovnom fakultetu u Zagrebu, a zatim pravo u Pragu. Bio je urednik lista *Hrvatska* (1908.), glavnoga glasila Hrvatske stranke prava, u kojem je objavio članak o podbanu Nikoli Crnkoviću. Osuđen je zbog sadržaja te je 1909. služio zatvorsku kaznu, tijekom koje se upoznao sa sudionicima u tzv. Veleizdajničkom procesu, montiranom sudskom postupku u Zagrebu protiv srpskih političara u Hrvatskoj u vrijeme političke krize zbog austro-ugarske aneksije Bosne i Hercegovine (1908.-09.). Nakon odsluženja kazne urednik je zagrebačkih pravaških listova *Prijatelj naroda* (1909.-11.) i *Novosti* (1913.). Kao ekspert sudjelovao je na Mirovnoj konferenciji u Parizu 1919. Nakon Prvoga svjetskoga rata bio je glavni urednik *Jugoslovenskoga Lloyda* (Zagreb) 1921.-26. i svih njegovih izdanja, a vlasnik 1931.-35. Bavio se narodnim gospodarstvom, prikazima industrije pojedinih južnoslavenskih zemalja te ekonomskom i demografskom statistikom. Objavio je više knjiga iz toga područja. Napisao je predgovor knjizi *Industrija Vojvodine* Aleksandra Stanojlovića i Milana Damnjanovića (Zagreb, 1924.). Surađivao je u periodicima *Narodni list* (Zadar, 1906.), *Hrvatska* (Zagreb, 1906.) *Hrvatska sloboda* (Zagreb, 1909.), *Podravska hrvatska straža* (Koprivnica, 1910.), *Savremenik* (Zagreb, 1910., 1912.-13.), *Crvena Hrvatska* (Dubrovnik, 1911.), *Male novine* (Zagreb, 1911.), *Obzor* (Zagreb, 1911.-13., 1919., 1922.), *Sriemske novine* (Vukovar, 1911.), *Hrvatska pozornica* (Zagreb, 1912.-13.), *Südslavische Revue* (Zagreb, 1913.), *Narodno jedinstvo* (Zagreb, 1914.), *Belgrade Economic and Financial Review* (Beograd, 1925.), *Iseljenik* (Zagreb, 1925.), *Ital-Jug*

(Milano, 1925.), *Glasnik Jugoslovenskoga profesorskoga društva* (Beograd, 1935.-36.) i *Novosti* (Zagreb, 1938.). God. 1910. suosnivač je i dugogodišnji član Hrvatskoga novinarskoga društva i potpredsjednik zagrebačke podružnice Jugoslavenskoga novinarskoga udruženja 1922. Prevodio je s ruskoga i češkoga. Koristio se inicijalima i oznakama *J. L., J. L-š., L., L-š., š., -š.-*.

J. Lakatoš, *Narodna statistika*, Zagreb, 1914.

Za podunavske Hrvate važna je njegova studija *Narodna statistika* iz 1914. U njoj je proveo analizu službenih statističkih podataka temeljem kojih je došao do brojčanih odnosa različitih naroda u hrvatskim zemljama i broja Hrvata u okolnim zemljama i iseljeništvu. Upozorio je na manjkavosti službenih statistika i metodologije popisa stanovništva. Ugarski popisi iz 1900. i 1910. na području Podunavlja Hrvate su evidentirali i dijelili u sedam popisnih kategorija: Hrvati, Dalmati, Bunjevci, Šokci, Raci, Karaševci i ostali. Na nesređenost i manjkavost metodologije popisa upozorio je činjenicom da su unutar nekih naselja stanovnici, nesumnjivo istoga etničkoga podrijetla, dijeljeni na Dalmate i Bunjevce (npr. u Aljmašu /*madž.* Bácsalmás/, Čavolju, Baškutu /*madž* Vaskút/), odnosno Dalmate i Hrvate (Parabuć /danas: Ratkovo/, Matević /*madž.* Mátételke/), Bunjevce i Hrvate (Kaćmar), Hrvate i Šokce (Apatin, Novi Sad) ili Bunjevce i Šokce (Monoštor) itd. Primjer klasifikacijske konfuzije za isto stanovništvo jest popis u naselju Stara Moravica, gdje je 1900. malobrojno hrvatsko stanovništvo popisano pod kategorijom Šokci, a na sljedećem 1910. podijeljeno je na Bunjevce i Hrvate. Osim na nedosljednost metodologije i nesređenost statistike, upozorio je i na onovremenu zastupljenost Hrvata u znatnu broju naselja gdje ih danas ima tek u malom broju ili su u cijelosti asimilirani (Bačka Topola, Stara Moravica, Pačir, Parabuć, Čantavir, Mol, Senta, Žabalj, Šajkaš itd.).

Djela: Među »veleizdajnicima«, Zagreb, 1910; *Narodna statistika*, Zagreb, 1914 (Osijek, 1914²); *Jugoslavija u svjetlu statistike*, Zagreb, 1919; *Industrija Slovenije*, Zagreb, 1922; *Industrija Dalmacije*, Zagreb, 1923; *Industrija Bosne i Hercegovine*, Zagreb, 1924; *Industrija Hrvatske i Slavonije*, Zagreb, 1924; *La Yougoslavie*, Lyon, 1925; *Privredni almanah Jugoslovenskog Lloyda*, Zagreb, 1929; *Der Bergbau Jugoslaviens*, Beograd, 1931. (i engl. izd.); *Die Viehzucht Jugoslawiens*, Beograd, 1932; *Agrarna Europa*, Beograd – Prag, 1933. (i češko izd.); *Jugoslovenska privreda*, Zagreb, 1933.

Lit.: *Znameniti i zaslužni Hrvati te pomena vrijedna lica u hrvatskoj povijesti od 925-1925*, Zagreb, 1925; I. Vinski (ur.), *Prilozi za ekonomsku povijest Hrvatske*, Zagreb, 1967; R. Horvat, *Povijest trgovine, obrta i industrije u Hrvatskoj*, Zagreb, 1994; S. Lipovčan, Osnivanje Hrvatskog novinarskog društva. Od prvih zamisli i priprava do konstituiranja 1877.-1910., *Društvena istraživanja*, 6, Zagreb, 2000; *Hrvatski biografski leksikon*, 8, Zagreb, 2013.

M. Bara

LAKOMAC, tradicionalna pokladna zabava podunavskih rackih Hrvata. Organizira se prije Čiste srijede. Poznato je da se priređivala u Baćinu (*madž.* Bátya) i Dušnoku na početku XX. st. God. 2007. kalački Hrvati (podrijetlom iz dva spomenuta sela), na čelu s Barišom Dudašem, ondašnjim predsjednikom kalačke Hrvatske samouprave, obnovili su taj običaj. Na zabavi (održava se u kalačkoj Katoličkoj ustanovi, odnosno u »Teta-Jucinoj mijani«) sudjeluju članovi plesačkih skupina i pjevačkih zborova te orkestri iz Kalače i okolice. Gosti Lakomca redovito su i Hrvati iz okolice Budimpešte (Tukulja /*madž.* Tököl/, Andzabeg /*madž.* Érd/, Erčin /*madž.* Ercsi/). U Sentivanu (*madž.* Felsőszentiván) i Mateviću (*madž.* Mátételke) nekoć se priređivala slična zabava zvana *lakomi četvrtak*.

Ž. Mandić

LAKOMI ČETVRTAK →Lakomac

LAKUMIĆ, mali pleteni kolač od dizanoga, tj. kvasnoga tijesta. Jedan je od najstarijih kolača koje su pekle bunjevačke kućanice. Od naraslog tijesta sjekli su se komadi koji su se pleli te potom pekli. Mogu biti opleteni okrugla ili izdužena oblika. Preko tjedna obično su se pekli petkom, uz grah, čorbu od krumpira ili slatki kupus na čorbu. Često su se pekli i u korizmi, kada su posluživani gostima. Kada se nekada na salašima rodilo dijete, dolazile bi *komšije* ili rodbina tri noći čuvati babine. I njima su posluživani lakumići, koji su se jeli uz *divan*, šalu i pjesmu. Kada netko umre, u tu bi se kuću navečer dolazilo na molitvu te su i za tu priliku obično *komšije* ispekle sitnih lakumića, kojima su se uz rakiju nudili gostima.

Lit.: M. Peić, G. Bačlija, *Rečnik bačkih Bunjevaca*, Novi Sad – Subotica, 1990; K. Kujundžić, M. Crnković, Starinska bunjevačka kujna, *Subotička Danica (nova) Kalendar za 2001. godinu*, Subotica, 2000; A. Sekulić, *Rječnik govora bačkih Hrvata*, Zagreb 2005; A. V[ojnić]. K[ortmiš]., Bunjevačka zdila : I radost i žalost uz lakumiće, *Bunjevačke novine*, br. 58, Subotica, 2010; T. Enderić, T. V. Požarić, J. Rudić, Posmrtni običaji, u: *Tradicijska baština i etnokulturni identitet podunavskih Hrvata Bunjevaca*, Zagreb, 2014; H. Heinrich, *Sa šporelja u majkinoj kujni : starovinska bunjevačka ila*, Subotica, 2017.

P. Skenderović

Lakumići

LAMPAŠ (lampoš; *madž.* lámpás), svjetiljka uokvirena staklom u kojoj gori platnena vrpca; fenjer. Santovački Šokci nazivaju je lampoš. Najčešće je petrolejska i prenosiva – može se staviti na stol te objesiti na zid ili strop. Izrađuje se od stakla i metala ili porculana. U donjem dijelu ili podnožju nalazi se spremnik za *petrolin*, koji se ulijeva kroz otvor u gornjem dijelu spremnika. Na otvor su urezani navoji na koje se pričvršćuje gorionik s regulatorom, koji se zove *mašina*. Kroz njegov središnji

Lampaš

dio prolazi *tinj*, tj. platnena vrpca, koja je većim dijelom spuštena u spremnik, a manjim dijelom viri iznad proreza na *mašini* i pali se prilikom uporabe. Preko dijela *tinja* koji se nalazi u spremniku i koji je zaronjen u *petrolin* vrši se napajanje gornjega dijela *tinja*, koji viri iznad *mašine* s *petrolinom* i omogućuje mu neprestano gorenje. Sa strane se na *mašini* nalazi mala osovina s kotačićem – regulatorom za jačinu svjetlosti: obrtanjem kotačića u jednu stranu *tinj* izlazi iz *mašine* i povećava se njegov slobodni dio koji gori, čime se povećava i jačina svjetlosti, dok se obrtanjem kotačića u drugu stranu *tinj* uvlači u *mašinu* te se smanjuje jačina svjetlosti. *Mašina* u gornjem dijelu ima žlijeb u koji se stavlja prozirni stakleni cilindar. Kruškastoga je oblika i ima otvore kružnoga oblika na gornjem i donjem dijelu. Gornji otvor služi za opskrbu gorionika zrakom kako bi dim nastao izgaranjem mogao izlaziti iz cilindra. Kako bi se pojačala svjetlost, na vanjskoj strani cilindra u visini gorionika nalazi se zrcalo (ili polirani sjajni lim) u kružnom ramu. Pričvršćeno je na savijenu žicu, po kojoj može kliziti gore ili dolje radi reguliranja visine. Na tu žicu, koja je savijena u gornjem dijelu, lampaš se može okačiti o čavao na zidu na određenu visinu

kako bi se bolje osvijetlila prostorija. Kako se na cilindar s vremenom nahvata čađa, povremeno se mora skinuti kako bi kroz čist cilindar prolazilo više svjetlosti, a prostor bio bolje osvijetljen.

Lampaši se izrađuju u raznim veličinama, a porculanski mogu biti jednobojni ili išarani biljnim motivima. Jedan su od simbola nekadašnjih salaša, a prestali su se koristiti nakon uvođenja električne energije. Književnik Milivoj Prćić nazvao je zbirku svojih monodrama *Salaš u lampašu*.

Lit.: M. Peić, G. Bačlija, *Rečnik bačkih Bunjevaca*, Novi Sad – Subotica, 1990; A. Sekulić, *Rječnik govora bačkih Hrvata*, Zagreb, 2005; A. Stantić, *Kruv naš svagdanji*, Subotica, 2001.

P. Skenderović

LANAC (*madž.* lánc), tradicionalna mjerna jedinica za površinu zemljišta. Vjerojatno je madžarskoga podrijetla, jer je njezina uporaba ograničena na područje bivše Ugarske. Ime je dobila po načinu odmjeravanja s pomoću lanca dugačkog 10 hvati (18,96 m), koji je korišten kao mjerna jedinica za dužinu, a preko toga izmjeru hvata kao površinske mjere (3,5966 m²). Taj je naziv poslije prenesen na jedinicu površine zemlje prvotno odmjerenu lancem. Koristio se za označivanje veličine obradivih njiva, dok se za vinograde koristila druga tradicionalna mjera – motika. Bilo je nekoliko različitih vrijednosti lanca, a na području Bačke naseljenom Hrvatima ima ih nekoliko. **1.** Najrašireniji je lanac od 2000 četvornih hvati, koji se primjenjuje još i danas na području Subotice i Sombora, ali i šire u cijeloj Vojvodini, osobito u Banatu. Iznosi 7193,3 m², odnosno 0,71933 ha, što se u praksi zaokružuje na 0,72 ha. Preračunato u druge jedinice, iznosi 1,25 katastarskih jutara, odnosno 10 motika. **2.** Na području Lemeša (*srp.* Svetozar Miletić) kao mjerna jedinica za zemljišnu površinu koristi se lemeški lanac, koji iznosi 1200 četvornih hvati, tj. 4316 m², odnosno 0,4316 ha. Tradicionalno se navodi da su se Lemešani korištenjem manje površinske mjere željeli prikazati bogatijima, tj. da nominalno imaju više lanaca zemlje. Riječ je zapravo o tzv. ugarskom ili požunskom lancu, koji iznosi 0,75 katastarskih jutara, odnosno 6 motika. **3.** Na području Novoga Sada nekada je bio u uporabi tzv. novosadski ili veliki lanac od 2500 četvornih hvati.

Lit.: M. Vlajinac, *Rečnik naših starih mera*, 3, Beograd, 1968; Z. Jakobović, *Leksikon mjernih jedinica*, Zagreb, 1981; M. Peić, G. Bačlija, *Rečnik bačkih Bunjevaca*, Novi Sad – Subotica, 1990; A. Sekulić, *Rječnik govora bačkih Hrvata*, Zagreb, 2005; A. Stantić, Mire za duljinu, *Subotičke novine*, Subotica, 18. II. 2005.

P. Skenderović i L. Knezy Tošaki

LANCI (*madž.* Lánce), povijesni toponim kraj Subotice. Obuhvaćao je oranice na jugozapadu današnjih Palićkih ugarnica, prema Verušiću. U povijesnim izvorima zabilježeno je da je 1786. gradsko zemljište pod tim nazivom po naredbi Jánosa Bachoa, kraljevskoga povjerenika Temišvarskoga okruga, određeno na prodaju. Područje je u XX. st. bilo naseljeno pretežito bunjevačkim življem. Naziv je danas nepoznat.

Lit.: L. Szekeres, *Szabadkai helynevek*, Szabadka, 1975.

S. Bačić

LANDUPA →lendupa

LANOSOVIĆ, Marijan (Orubica kraj Nove Gradiške, 12. VI. 1742. – Brod na Savi /danas: Slavonski Brod/, 25. XI. 1812.) franjevac, jezikoslovac i crkveni pisac. Gimnaziju je završio u Budimu 1760., u franjevački red stupio je 1761. u Baču. Filozofiju je studirao na filozofskom učilištu u Budimu 1763.-66., a teologiju na bogoslovnoj školi u Osijeku 1766.-70. Bio je učitelj pučke škole u Vukovaru 1770., zatim profesor filozofije na visokoj franjevačkoj filozofskoj školi u Brodu 1770.-73., profesor u gimnaziji u Osijeku 1774.-76. i profesor dogmatskoga bogoslovlja i crkvenoga prava na visokoj bogoslovnoj školi u Osijeku 1774. i 1777.-83. Kapelan u Požegi bio je 1776.-77., gvardijan i župnik u Našicama 1783.-88., gvardijan samostana u Baču 1800.-04. i Brodu 1806.-12. U Budimu je boravio kao tajnik Provincije sv. Ivana Kapistranskoga 1791.-94. i 1797.-1800., kao savjetnik provincijala 1794.-97. te njezin vikar 1804.-06.

Kao školski profesor usmjerio je svoj rad na objavljivanje gramatičkih priručnika. God. 1776. u Osijeku je objavio prvu latinsku gramatiku pisanu hrvatskim jezikom *Uvod u latinsko ricsih slaganje s' nikkima nimacskog jezika bilixkama za korist slovinskih mladichah sloxen*, koju karakterizira terminološki purizam – prevođenje latinskih, pomnjiv izbor naslijeđenih ili stvaranje novih hrvatskih termina. Zatim je 1778. u Osijeku na njemačkom objavio gramatiku hrvatskoga jezika (»slavonskoga«, odnosno »iliričkoga iliti slavonskoga«) *Neue Einleitung zur Slavonischen Sprache* (hrv. *Novi pristup slavonskomu jeziku*), koja je doživjela drugo izdanje već 1789. ponovno u Osijeku, a treće dopunjeno izdanje 1795. u Budimu. Njome se potvrdio kao jedan od najboljih dopreporodnih gramatičara – nadovezuje se na hrvatsku jezikoslovnu tradiciju staru više od 150 godina, a iako mu je narječna osnovica štokavski ikavski tip, bogatstvom sinonima u leksikografskim prilozima (njemačko-hrvatski rječnik u prvim dvama izdanjima te njemačko-hrvatsko-madžarski rječnik u trećem) dokumentirao je prepletenost triju hrvatskih narječja. Gramatika sadržava i konverzacijske primjere, uzorke pisama te popis crkvenih i svjetovnih zvanja.

Tijekom kasnijega radnoga vijeka posvetio se oblikovanju i afirmaciji hrvatskoga književnoga jezika zalažući se da u njega uđe što više slavonsko-podunavske jezične baštine. God. 1783. odlukom cara Josipa II. imenovan je, zajedno s Joakimom Stullijem i Josom Krmpotićem, u tročlanu komisiju za izradu »ilirskoga« pravopisa i gramatike u Beču, za ujednačivanje dubrovačke grafije sa slavonsko-dalmatinskom, koja je tada uvedena u škole na dva područja Trojednice: u Hrvatskoj i Slavoniji. God. 1788. pozvan je u Beč da sudjeluje u konačnoj redakciji latinsko-hrvatsko-talijanskoga rječnika J. Stullija i doda mu njemačke riječi, koja je vjerojatno dovršena 1791. (*Dictionarium Stullianum illyrico-germanico-italico-latinum*). Iako nije tiskana ni sačuvana, poslužila je pri izradi rječnika što su ih poslije izdavali J. Stulli i Josip Voltić (Voltiggi).

U Budimu je objavio molitvenik u duhu katoličke obnove *Bogomolna knjižica* (1782.) te je priredio hrvatski prijevod nedjeljnoga i blagdanskoga lekcionara s latinsko-njemačkoga izvornika *Evanđelistar ilirički* (1794.), u čijem je uvodu iznio svoju pravopisnu i jezičnu koncepciju. Uređivao je hrvatske pučke kalendare (»ilirički kalendari«), koji su tiskani u Osijeku 1778.-86. Ostavio je u rukopisu nekoliko započetih višejezičnih rječnika, više samostanskih kronika, teološke i pravne spise te pjesme, ali su mnogi izgubljeni.

EVANGJELISTAR
ILLIRICSKI
ZA
SVE NEDILJE I SVETKOVINE
PRIKO GODINE
S' CSETIRIMA
GOSPODINA NASHEGA ISUSA
KERSTA
MUKKAMI.
NA BISTRIJ RAZUM, I CSISTIJE SHTIJENJE
IZVEDEN
PO
O. F. MARIANU LANOSSOVICHU
STARINOM
GJURICHU
[illegible]
U BUDIMU
SLOVIMA MUDROSKUPSHTINE KRALJEVSKE
GODINE M. DCC. XC. IV.

M. Lanosović, *Evangjelistar illiricski*, Budim, 1794.

Erudit i prosvjetitelj, svojim filološkim radom pridonio je stvaranju jedinstvenoga pravopisa i hrvatskoga standardnoga jezika na temelju novoštokavštine zapadnoga tipa. Njegovo leksičko djelo rasvijetljeno je 1983. na obljetničkom znanstvenom skupu u Slavonskom Brodu. Svojim djelovanjem među podunavskim Hrvatima pomogao je njihovu uključivanju u proces standardizacije hrvatskoga književnoga jezika.

Djela: *Uvod u latinsko ricsih slaganje s' nikkima nimacskog jezika bilixkama za korist slovinskih mladichah sloxen*, Ossik, 1776; *Neue Einleitung zur slavonischen Sprache*, Esseck, 1778 (1789², Ofen, 1795³); *Boggomolna knjixica iz pismah Davidovih i cerkvenih knjigah pomnjivo sloxena, i na svitlost dana za duhovnu korist dushah kerstjanski*, Budim, 1782; *Evangjelistar illiricski za sve nedilje i svetkovine priko godine s' csetirima Gospodina nashega Isusa Kersta mukkami*, Budim, 1794.

Lit.: J. Jakošić, *Scriptores Interamniae vel Pannoniae Saviae, nunc Slavoniae dictae*, 1795, u: M. Šrepel, Jakošićev spis: Scriptores Interamniae, *Građa za povijest književnosti hrvatske*, JAZU, br. 2, Zagreb, 1899; M. Moguš, *Povijest hrvatskoga književnoga jezika*, Zagreb, 1998; *Zbornik radova o Marijanu Lanosoviću*, Osijek, 1985; *Hrvatska enciklopedija*, 6, Zagreb, 2004; *Hrvatski franjevački biografski leksikon*, Zagreb, 2010; *Hrvatski biografski leksikon*, 8, Zagreb, 2013; M. Tatarin, Jedna slavonska svjetovna drama tiskana u 18. stoljeću, *Croatica : časopis za hrvatski jezik, književnost i kulturu*, 57, Zagreb, 2013; R. Skenderović, *Povijest podunavskih Hrvata (Bunjevaca i Šokaca) od doseljavanja do propasti Austro-Ugarske Monarhije*, Subotica – Slavonski Brod, 2017.

R. Skenderović

LÁNYI, Ernő (Langsfeld, Ernest) (Pešta, 19. VII. 1861. – Subotica, 13. III. 1923.), glazbenik, skladatelj, glazbeni pedagog. Glazbeno se obrazovao privatno, na Konzervatoriju u Münchenu kao mladić, a poslije i na Muzičkoj akademiji u Budimpešti. U međuvremenu je bio dirigent u nekoliko gradova te se afirmirao kao madžarski tekstopisac i skladatelj. Rođeno prezime Langsfeld pomadžario je 1884. Bio je korepetitor u budimpeštanskoj operi, zborovođa katedrale u Jegri (*madž.* Eger) te ravnatelj Muzičke škole u Miskolcu. Nakon smrti ravnatelja Muzičke škole u Subotici Ferenca Gaála, dolazi u Suboticu 1907. i postaje novim ravnateljem te škole, znatno unaprijedivši njezinu organizaciju i podigavši razinu kvalitete. Osnovao je Subotičku filharmoniju 1908. Nakon umirovljenja 1919. bio je zborovođa u crkvi sv. Terezije Avilske do smrti.

Neven je u nepotpisanom članku »Hallod-e te Búnjó lány!« (Čuješ li, Bunjo-djevojko!) zabilježio jedan incident nakon njegova dolaska u Suboticu: »Naša gradska općina prije nikoliko miseci izabere za upravitelja mistne mužičke škole nekog g. Lányi profesora muzike i hvaljenog magjarskog muzičara... Isti g. dodje u Subaticu zauzme svoje misto i masniju plaću i da se oduži nama Bunjevcima koji u tako velikom broju stanujemo u Subotici spiva jednu porugljivu pjesmu 'Hallod-e te Búnjó lány' itd. Ovaj 'divni' plod umjetničkog duha prikazan je na zabavi mistne magj. pivačke družine 'Dalárda' i kako su nas informirali, koji je Bunjevac na istoj zabavi bio prisutan, taj se smutio nad takovim neslanim blesgarijama. Mi se čudimo g. profesoru već kao intelligentnom čoviku, a kao umjetniku i pjesniku još i većma da je svoj duševni dar trošio na tako dilo, koje vridja narodni ponos i osićaj velikog dila Subotice. Da g. Lányi zna da u Subotici ima Bunjevaca vidi se iz toga što je o Bunjevcima pjesmu spjevao, a da nas u tako velikom broju ima ovde u Subotici to je mogo zapitati ma kojeg pandura. Ako g. Lányi onaj dio njegove mastne plaće koji mu se iz našeg bunjevačkog poreza tiče nepodiže onda neka nam se ruga. Ali ako se njegova umjetnička duša ne žaca naši para onda neka nam se i neruga«. Iako je subotički list vladajuće Stranke neovisnosti *Függetlenség* 18. VII. 1907. u jednom članku negativno pisao o Lányijevoj pjesmi, koju naziva »Bunyó nóta«, da vrijeđa Bunjevce, *Neven* je u slijedećem broju ostao kod osude Lányijeve pjesme, za koju piše da su kasnije doznali da ju je autor »okrstio« imenom »Bunyó nóta« (Pjesma Bunje), te ustrajao u tvrdnji da mjesni madžarski listovi *Bácskai Hirlap* i *Függetlenség* neutemeljeno drže da je *Neven* napao autora zato što je Madžar i zastupa madžarsku kulturu.

Lit.: *A Pallas Nagy Lexikona*, 11, Budapest, 1895; *Neven*, 7,8/1907, Subotica; P. Ujvári (ur.), *Magyar Zsidó Lexikon*, Budapest, 1929; A. Lebl, *Građanske partije u Vojvodini 1887 – 1918*, Novi Sad, 1979; Á. Kenyeres (ur.), *Magyar életrajzi lexikon 1000–1990*, Budapest, 2001.

S. Bačić

LASTA, stolna sorta grožđa. Stvorena je na oglednom dobru Poljoprivrednoga fakulteta u Novom Sadu u Srijemskim Karlovcima križanjem sorata Muscat de Saint Vallier i Ljana. Autori su Petar Cindrić i Nada Korać. Priznata je 1991.

Razvija snažan čokot s neurednim rastom mladara. List je srednje veličine, petodijelan, s otvorenim bočnim urezima. Drškin je urez široko otvoren u obliku velike zagrade. Površina je lista glatka, svijetlozelena, sa slabo dlakavim naličjem.

Cvijet je hermafroditan. Kad je hladno i kišno u vrijeme cvatnje, slabije se oplođava. Grozd je velik, stožast, rastresit, na dugoj zeljastoj dršci. Bobice su krupne, izdužene (25,8 x 19,5 mm) žute boje, često s mrkim pjegama na osunčanoj strani. Pokožica je bobica tanka, topiva i čini cjelinu s pulpom, koja je izrazito hrskava. Okus je grožđa vrlo fin, osvježavajući.

Sazrijeva u drugoj polovini rujna. Zahtijeva dugu rezidbu. Prinosi osciliraju po godinama. Razvija puno nerodnih zaperaka. Osjetljiva je na niske temperature. Nije osjetljiva na sivu plijesan grožđa, ima visoku toleranciju na peronosporu, međutim veoma je osjetljiva na pepelnicu. Formira gust neuredan špalir te zahtjeva puno rada sa zelenim dijelovima čokota. Nakuplja mnogo šećera. Grožđe se može dugo čuvati na čokotu jer ne gubi svježinu, a i ose ga slabo napadaju. Uzgaja se uglavnom na okućnicama radi zadovoljavanja lokalnih potreba za stolnim grožđem.

Lit.: P. Cindrić, N. Korać, V. Kovač, *Sorte vinove loze*, Novi Sad, 2000; E. Hajdu, Gy. Bistrai, P. Cindrić, D. Ivanišević, N. Korać, J. Lazar, M. Medić, S. Szegedi, *Sorte vinove loze, sadni materijal i bolesti*, Budapest, 2011.

P. Cindrić

LATINOVICZ, Filip →Latinović, Filip

LATINOVIĆ, plemićka porodica. Podrijetlom je iz Kotora u Boki kotorskoj (nekada u Dalmaciji, danas u Crnoj Gori). Prezime upućuje na njihovu katoličku vjeroispovijed jer su se pravoslavci i katolici na južnoslavenskom području međusobno nazivali »Latinima« i »Grcima«. U Madžarsku su se zajedno s drugim Dalmatinima doselili bježeći pred Osmanlijama potkraj XVI. i početkom XVII. st. te su se naselili u Bačkoj. Prvi poznati član porodice bio je Tadej, koji se sa sinovima Danielom i Stipanom nastanio u Baji. Njih su trojica u Beču 23. IX. 1719. od kralja Karla III. dobili plemićki naslov za vojne zasluge jer su od 1687. kao graničari branili Vojnu granicu od Turaka. Plemstvo je proglašeno na županijskoj skupštini 16. IV. 1720. Daniel je začetnik kaćmarske grane porodice, a Stipan veće boršotske grane.

Nakon razvojačenja Latinovići su od Ugarske komore uzeli u najam posjede na golemim pustarama u okolici Baje. Prvi veći posjedi kojima su postali vlasnici bile su pustare Boršot (madž. Bácsborsód) i Legyen, koje su 1725. i 1726. Daniel i Stipan Latinović kupili od bačkoga podžupana Ferenca Hammerschmidta (ovaj ih he stekao 1712. darovnicom od ugarskoga palatina). Darovnicu za Boršot ugarski im je palatin potvrdio 10. II. 1726. Po njemu je nastao pridjevak Boršotski (Borsodi, de Borsod), koji je u Beču 30. X. 1747. dobio bački podžupan i kraljevski savjetnik Petar Latinović sa svojom rodbinom. Od četvorice njegovih sinova Ivan i Josip (sinovi iz njegova drugoga braka s barunicom Anom Brnjaković) kupili su 1798. od Ugarske komore posjed Kaćmar, koji im je kralj Franjo (Ferencz) II. dodijelio darovnicom od 12. VI. 1801., od kada nose i pridjevak Kaćmarski (de Katymar). Na kraju, napuštenu pustaru Madaroš, koja je nakon protjerivanja Turaka 1712. palatinovom donacijom pripala Jánosu Osztroziczkyju i njegovu sinu Imreu, prvo su dali u zalog, a zatim 1751. i prodali bačkomu podžupanu Petru Latinoviću. Prema županijskomu katastarskomu popisu iz 1826. s 44.241 jutrom bili su peti po veličini veleposjednici u Bačko-bodroškoj županiji (iza Ugarske komore s 514.336, kneza Grašalkovića sa 108.663, grofa Brunswicka s 57.479 i baruna Orczyja s 44.598 jutara), što je bilo više od kalačko-bačkoga nadbiskupa s 38.031

Latinović-Horthyjev dvorac u Kaćmaru

ili grada Subotice s 34.297 jutara. Pustare Boršot i Madaroš Latinovići su naselili 1781., odnosno 1787.

Smatra se da su, uz najutjecajnije Grašalkoviće, bili najmoćnija dalmatinska porodica, te jedna od najbogatijih ne samo u Podunavlju nego i u cijeloj Ugarskoj. Biskup Ivan Antunović po Latinovićima je oblikovao likove u svojem romanu *Posliednji Gizdarev*. Na županijskom popisu plemića 1841. članovi porodice popisani

Grb porodice Latinović

su u Baji, Boršotu, Legyenu, Madarošu i u Somboru. Iz te porodice proglašeno je 28 plemića. Kao vrlo utjecajni posjednici obnašali su najviše javne dužnost u upravi Bačko-bodroške županije: Petar je od 1748. bio drugi dožupan, a 1759.-73. prvi dožupan, Ivan prvi dožupan 1786., Tadej glavni kotarski načelnik 1781.-85., a drugi dožupan 1797.-1801., Beno glavni županijski bilježnik 1825.-38., Karlo glavni bilježnik od 1838., a drugi dožupan 1842.-48., Zsigmond drugi dožupan 1849., Moric prvi dožupan 1863.-67., Pavle veliki župan 1901.-06., a mnogi su bili glavni plemićki suci, suci sudbenih stolova, podbilježnici, prisjednici itd. Neki su bili i županijski nunciji (zastupnici) na zasjedanjima Ugarskoga sabora u XVIII. i XIX. st.: Nikola (1730.-1811.), Ivan (1746.-1823.), Karlo (1800.-1855.) i Lajos (1805.-1869.). Muški članovi obitelji mahom su bili pravnici i vojni časnici. Članice ove porodice u XIX. i XX. st. udajama su ušle u krug najviše madžarske aristokracije. Bogatstvo i utjecaj, uz obnašanje mnogih dužnosti u županijskoj upravi, i ženidbene veze kao posljedicu su imali jaku integraciju u madžarsko plemstvo i asimilaciju svih članova porodice, koja je bila uvelike završena do sredine XIX. st.

Zahvaljujući velikomu bogatstvu članovi porodice imali su kaštelje (dvorce) i kurije u oba svoja sjedišta (Boršotu i Kaćmaru), kao i u Madarošu. Sačuvani su samo objekti u Boršotu: dvorac Josipa Latinovića i dvorac Ernesta Latinovića-Puchera-Schumachera-Sauerborna te kurija Gedeona Latinovića. Uništeni su im dvorci i kurije u Kaćmaru (Latinović-Horthyjev dvorac i kurija Ivana Latinovića), u Madarošu (kurija Albe Latinovića), u Boršotu (kurija Nikole Latinovića) i u Madaroš-Göböljáráspuszti (kurija Oskara Latinovića).

Opis grba: U plavom štitu zlatni lav maše crvenom zastavom. U plemićkoj kruni iznad štita izdiže se vitez u oklopu i šljemu s plavo-crvenim perjem, koji na maču drži odrubljenu tursku glavu.

Lit.: I. Nagy, *Magyarország családai czímerekkel és nemzékrendi táblákkal*, 7, Pest, 1860; Gy. Dudás, *A borsódi és katymári Latinovits-család története*, Zombor, 1899; S. Borovszky (ur.), *Bács-Bodrog vármegye*, 2, Budapest, [1909]; M. Mandić, Bunjevačko plemstvo, *Subotička Danica ili Bunjevačko-Šokački kalendar (sa slikama) za prostu godinu 1927*, Subotica, b. g.; M. Evetović, *Život i rad biskupa Ivana Antunovića*, Subotica, 1935; A. Sekulić, *Bački Hrvati*, Zagreb, 1991; M. Szluha, *Bács-Bodrog vármegye nemes családjai*, Budapest, 2002.

L. Heka

LATINOVIĆ, Beno (Latinovits, Benő, Benjamin) (Budim, 10. VIII. 1785. – Kalača, 24. XII. 1872.), županijski dužnosnik. Rođen je u brojnoj obitelji glavnoga plemićkoga suca i saborskoga zastupnika Nikole iz boršotske grane porodice i Kate, rođ. Kiršić. Najprije je 1809. imenovan za drugoga podbilježnika u županiji, zatim 1811. za prvoga podbilježnika, a županijski glavni bilježnik bio je 1825.-38. Bio je i glavni županijski plemićki sudac. Ostali su zabilježeni svečani govori Bene Latinovića i prvoga podžupana Józsefa Odryja Pačirskoga u prigodi svečanoga ustoličenja ba-

runa Josipa Rudića Almaškoga ml. za namjesnika velikoga župana Bačko-Bodroške županije 11. IX. 2020. u županijskom sjedištu Somboru.

Djelo: *A megyebéli karok és rendek nevében mondott beszéde*, Pécs, b. g.

Lit.: G. Petrik, *Magyarország bibliographiája 1712-1860*, 1, Budapest, 1888; Gy. Dudás, *A borsódi és katymári Latinovits-család története*, Zombor, 1899; J. Szinnyei, *Magyar írók élete és munkái*, 7, Budapest, 1900; K. Bunić, *Prilog kulturnoj povijesti bunjevačko-šokačkih Hrvata*, Subotica, 1946; M. Szluha, *Bács-Bodrog vármegye nemes családjai*, Budapest, 2002.

L. Heka

LATINOVIĆ, Filip (Latinovicz, Latinovits, Fülöp) (?., 1784. – Pešta, 22. V. 1821.), županijski dužnosnik. Sin je Lovre mlađega, a unuk Lovre starijega, jednog od braće Latinović (ostali su Antun, Jakov, Đuro) kojima je Šime Antunović prodao dio imanja koji je pripadao njegovu mlađemu bratu Stipanu Antunoviću, šukundjedu Ivana Antunovića. Praunuk je Stipana Latinovića, koji je s bratom Danijelom dobio plemstvo 1719. i postao rodonačelnik »velike i razgranate plemićke porodice Latinovića«. Bio je županijski perceptor (blagajnik zemaljskoga poreza) i prisjednik sudbenoga stola Bačke županije. Njegovo se ime nalazi na nadgrobnoj ploči u crkvi Blažene Djevice Marije u središtu Budimpešte, kraj Elizabetina mosta.

Prema razgovoru Miroslava Krleže s Anđelkom Malinarom, po njemu je Krleža nazvao glavnoga junaka u svojem romanu *Povratak Filipa Latinovicza*. Publicist Zvonimir Kulundžić daje moguće objašnjenje pod kojim se okolnostima Krleža upoznao s imenom Filipa Latinovića: »Možemo pretpostaviti da je Krleža to ime i prezime pročitao tu za vrijeme svojih meditiranja i solilokvija, dok se školovao u budimpeštanskoj Vojnoj akademiji Ludoviceum; da je to ime kao hrvatsko privuklo njegovu pažnju, pa da se na neki spiritualni način s njim srodio i drugovao s tim pokojnikom, a mnogo godina kasnije sjećajući se svoje mladosti ono mu se nametnulo, kad je pisao taj svoj roman.«

Lit.: Gy. Dudás, *A borsódi és katymári Latinovits-család története*, Zombor, 1899; M. Evetović, *Život i rad biskupa Ivana Antunovića narodnog preporoditelja*, Subotica, 1935; A. Malinar, Predgovor, u: M. Krleža, *Povratak Filipa Latinovića*, Sarajevo – Zagreb, 1980; Z. Kulundžić, *Tajne i kompleksi Miroslava Krleže*, Ljubljana, 1988; M. Szluha, *Bács-Bodrog vármegye nemes családjai*, Budapest, 2002.

V. Nimčević

LATINOVIĆ, Gabriel (Latinovits, Latinovics, Latinovich, Gábor, Gábor József Benedek) (Baja, 14. III. 1825. – Budimpešta, 8. V. 1897.), naslovni biskup i kalački kanonik, saborski zastupnik. Bio je sin plemićkoga suca Maksimilijana (Mikse) iz boršotske grane porodice i Janke (Johanne) Kardos, oboje iz Baje. Gimnaziju je polazio u Kalači i kod pijarista u Baji, a zatim je mudroslovlje završio u Jegri (*madž.* Eger) te teologiju u Kalači. Zaređen je 1848. U Dautovu (*madž.* Dávod) bio je kapelan 1848.-50., upravitelj župe u Boršotu *madž.* Bácsborsód) 1851.-56., župnik u Baškutu (*madž.* Vaskút) 1857.-64 i u Baji 1865.-78. Od 1866. bio je prepozit Svetoga Stjepana. Bio je bajski arhiđakon 1870.-78, stariji kanonik magistar 1879.-81., potiski arhiđakon 1882.-86., bački arhiđakon 1887.-88., katedralni arhiđakon 1888.-93, bački mali prepozit 1893.-95. te kanonik kustos 1895.-97. Za naslovnoga biskupa Budve izabran je 1890.

Aktivno je sudjelovao u javnom životu Baje, pa je bio prvi predsjednik Katoličke udruge mladih (*madž.* Katolikus Legényegylet) i voditelj Prve bajske ženske udruge dobročiniteljica (*madž.* Bajai Első Jótékony Nőegylet). Jedan je od utemeljitelja osnovne škole Kalačke družbe školskih siromašnih sestara Naše Gospe u Baji (počela je s radom 1872.). Za tu je svrhu njegova rođakinja Aurélia Latinović već 1863. oporučno ostavila novčani iznos. Mnogo je rada uložio u organiziranje školstva u okviru crkve i Bačko-bodroške županije.

Četiri puta bio je biran za zastupnika Bačko-bodroške županije u Ugarskom saboru (1878.-92.), pa je uglavnom boravio u Budimpešti. Zastupao je stajališta vladajuće Liberalne stranke. Bio je i član

Ugarske delegacije koja je s Austrijskom delegacijom rješavala zajedničke državne poslove (vanjski i vojni poslovi te financije vezane za njih). U saboru je rijetko govorio. Tek se dva puta odlučnije zauzeo za obranu svojih stajališta. Prvi je put to bilo u pita-

Gabriel Latinović

nju izgradnje željezničke pruge Subotica – Baja kao dijela putnoga pravca Budimpešta – Zemun, a drugi put 1883. branio je zakonski prijedlog o srednjoškolskom obrazovanju. Zalagao se za pravo vjerskih zajednica da slobodno osnivaju škole. Usto je smatrao da se u manjinskim školama treba kao obvezni predmet poučavati madžarski jezik. No njegovo političko angažiranje dovelo je i do konfrontacija (1880. na izborima je pobijedio sa samo 26 glasova više), dio tiska također je kritički pisao o njemu, žalili su se i biskupu kako stajališta Liberalne stranke i svećeništvo ne idu zajedno. Zatim su neki počeli agitirati za njega kao budućega biskupa, uključujući tu i ministra za vjerska pitanja Ágostona Treforta, tvrdeći da se radi o pravom Madžaru i državnim idejama vjernom mužu, koji će se suprotstaviti »panslavenskim idejama«. No kako je uvođenje građanskoga braka bilo je jedna od najbolnijih tema u odnosima Crkve i države u drugoj polovini XIX. stoljeća (koji je u Madžarskoj konačno uveden 1894.), kada je Gornji dom (Kuća velikaša) Ugarskoga sabora 1884. odbio taj zakonski prijedlog, a Zastupnički dom prihvatio, kalački nadbiskup Haynald i Latinović našli su se na različitim stranama, premda se ne zna je li kanonik glasovao kao i njegovi stranačke kolege. Slijedom toga 1886. na upražnjeno mjesto biskupa u Banskoj Bystrici (*madž.* Besztercebánya) imenovan je kalački kanonik Imre Bende (rođen također u Baji), koji je kao župnik bio zastupnik Novoga Sada u Ugarskom saboru. No dobri odnosi između nadbiskupa i župnika nisu narušeni, pa je 1888. imenovan opatom Svete desnice.

Uoči smrti želio je otputovati na uobičajeno liječenje u Opatiju, ali je iznenada preminuo od zatajenja srca. Posljednji posjetitelj koji ga je obišao bio je rođak Ivan Latinović, član Kuće velikaša. U nekrologu objavljenom u lokalnom listu *Bajai Közlöny* spominje se njegova omiljenost i dobrota, zahvaljujući kojima je stekao brojne prijatelje i poštovatelje. Oporukom je odredio da se njegovi privatni rukopisi, pisma, fotografije i ostali dokumenti unište i zapale, a za izvršitelja oporuke odredio je rođakinju Lauru Latinović. Pokopan je 11. svibnja u Kalači u svećeničkoj kripti javnoga groblja.

Lit.: *A Pallas nagy lexikona*, 11, Budapest, 1895; Gy. Dudás, *A borsódi és katymári Latinovits-család története*, Zombor, 1899; J. Szinnyei, *Magyar írók élete és munkái*, 7, Budapest, 1900; *Magyar Katolikus Lexikon*, 7, Budapest, 2002; A. Lakatos (ur.), *A Kalocsa-Bácsi Főegyházmegye Történeti sematizmusa 1777-1923*, Kalocsa, 2002; A. Lakatos, *Latinovics Gábor (1825-1897) címzetes püspök, kalocsai kanonok életrajza* (http://docplayer.hu/10490564-Latinovics-gabor-1825-1897-cimzetes-puspok-kalocsai-kanonok-eletrajza.html – pristupljeno 29. XIII. 2020).

L. Heka

LATINOVIĆ, Geza (Latinovits, Géza) (Pešta, 8. II. 1863. – Budimpešta, 19. IV. 1914.), saborski zastupnik, počasni glavni županijski bilježnik, dopredsjednik Povijesnoga društva Bačko-bodroške županije, putopisac. Sin je Ilije Latinovića iz kaćmarske grane porodice i Judite Latinović iz boršotskog ogranka. Brat je Pavla Latinovića. Školovao se u bajskoj kraljevskoj katoličkoj gimnaziji, a maturirao je u budim-

peštanskoj gimnaziji u V. okrugu. Pravo je studirao u Beču i Budimpešti. U madžarskoj prijestolnici kao dragovoljac služio je 1880. godinu dana u carskoj i kraljevskoj 4. husarskoj pukovniji. Položivši časnički ispit, imenovan je pričuvnim časnikom. Bio je počasni glavni bilježnik Bačke županije i 15 godina dopredsjednik Povijesnoga društva Bačko-bodroške županije, čiji je rad obnovio. Uspješno je vodio arheološka istraživanja na području županije.

God. 1890. pošao na svoje sedmogodišnje putovanje svijetom. Obišao je zapadnu Europu (Njemačku, Italiju, Francusku, Englesku), Rusiju, Švedsku, Norvešku, cijeli Balkan i Tursku, nadalje sjevernu Afriku (Alžir, Tunis), Bliski istok (Siriju, Palestinu), Cejlon i Britansku Indiju. Držao je predavanja o svojim putovanjima u Indiji i u Madžarskom geografskom društvu te je objavio poseban otisak predavanja pod nazivom *A maharadsák honából* (*Iz domovine maharadža*). Časopis Madžarskoga društva geografa *Földrajzi Közlemények* izvijestio je 1896. o uspjehu predavanja i o brojnoj publici. Njegovi su putopisi bili rado čitani, a objavljivao ih je u različitim časopisima i novinama (*Politikai Ujdonságok, Budapest*; *Egyetértés*, Budapest; *Pesti Hírlap*; *Fővárosi Lapok*; *Nemzet*, Budapest; *Vasárnapi Újság*, Budapest; *Budapesti Hírlap*; *Bácskai Ellenőr, Szabadka*; *Bácska*, Zombor; *Ujvidék*, Ujvidék; *Aradi Közlöny*; Arad; *Magyar Salon*, Budapest). Među ostalim, pisao je i s više puta ponavljanoga boravka na južnoslavenskom području: Šetnja Bosnom (Egy séta Boszniában, *Pesti Hírlap, 169/1892*), Lov u Bosni (Vadászat Boszniában, *Egyetértés,* 142/1892), Putovanje u Crnu Goru (Utazás Montenegróban, *Egyetértés, 165/1892*), Uzduž Jadranskoga mora (Az Adriai-tengeren végig, *Egyetértés, 131/1892*), Utisci s puta po Dalmaciji (Útiélmények Dalmáciából, *Fővárosi Lapok,* 1892), Lov u okolici Mostara (Vadászat Mosztár környékén, *Egyetértés*, 169/1893), Dva tjedna na dalmatinskim otocima (Két hét a dalmát szigeteken, *Fővárosi Lapok,* 1893) te Ribolov u Dalmaciji (Vízi vadászatok Dalmáciában, *Nemzet,* 211/1893). U somborskom časopisu *Bácska* objavio je putopise koje je 1897. izdao i kao posebne otiske: *Iz imperija bijeloga cara* (*A fehér czár birodalmából*) i *Nacrti o Indiji* (*Vázlatok Indiáról*). Njegovi indijskih putopisi ponovno su objavljeni u knjizi *Stari bački i banatski putopisci* (*Régi bácskai és bánáti utazók*, Újvidék, 1987). U monografiji Bačko-bodroške županije iz 1909. navodi se da je o svojem dužem boravku u Americi objavio i djelo *Iz domovine biznisa (A business hazájából).*

Nakon povratka uključio se u javni život te je 1897. izabran za saborskoga zastupnika grada Bača. Četiri godine poslije ponovno je izabran u aljmaškom okrugu kao kandidat Liberalne stranke. U parlamentu je bio član saborskoga odbora za promet. Odlikovan je 1904. Redom željezne krune trećega razreda.

Kao dugogodišnji dopredsjednik županijskoga Povijesnoga društva zauzimao se za izgradnju palače kulture u Somboru, do čega ipak nije došlo, jer se, među ostalim, tomu ispriječilo i izbijanje Prvoga svjetskoga rata. Povukao se iz pokreta usmjerenih na ostvarenje kulturno-umjetničkih i gospodarskih ciljeva 1907. Na potonjem području djelovao je kao predsjednik Gospodarskoga saveza te izvršni predsjednik štedno-kreditne zadruge i saveza za skladištenje žitarica. Arhiv porodice pohranio je 1899. u Madžarski narodni muzej.

Iza roditelja naslijedio je kuriju Gedeona Latinovića (Budim, 1790. – Budim, 1866.), glavnoga odvjetnika Bačko-bodroške županije, koju je ovaj sagradio u Boršotu oko 1830. u klasicističkom stilu. Zgrada i danas postoji.

Djela: *A maharadsák honából*, Budapest, 1896; *Vázlatok Indiáról*, Zombor, 1897; *A fehér czár birodalmából*, Zombor, 1897.

Lit.: Gy. Dudás, *A borsódi és katymári Latinovits-család története*, Zombor, 1899; J. Szinnyei, *Magyar írók élete és munkái*, 7, Budapest, 1900; S. Borovszky (ur.), *Bács-Bodrog vármegye*, 2, Budapest, [1909]; K. Káich, *Bács-Bodrog Vármegye Történelmi Társulata 1883–1918.*, Újvidék, 1980; Z. Kalapis, *Életrajzi kalauz*, 2, Újvidék, 2003; L. Szendrei, Latinovits Géza, *Kagylókürt*, 45, Budapest, 2007.

L. Heka

LATINOVIĆ, Ilija (Latinovits, Illés) (Baja, 23. X. 1820. – Kaćmar, 29. III. 1886.), veleposjednik, sudac. Sin je Šandora, glavnoga županijskoga kotarskoga načelnika, iz kaćmarske grane porodice i barunice Adelheid (Etel) von Geramb, rođ. Lyombán. Brat je Ivana Latinovića, otac Pavla i Geze Latinovića, a šukundjed glumca Zoltána. Bio je istaknuta osoba u javnom životu Bačko-bodroške županije: husarski natporučnik i sudac županijskoga sudbenoga stola. Isticao se školovanošću i velikom kulturom.

Obiteljski dvorac u Kaćmaru počela je graditi 1801. njegova majka barunica Etel Geramb, nakon smrti oca Šandora (Baja, 22. IX. 1785. – Baja, 10. X. 1831.), koji je nakon povlačenja iz javnoga života na svojim posjedima stvorio uzorno gospodarstvo s velikim prihodima. Uz to je stvorio knjižnicu od oko 14.000 knjiga na francuskom, njemačkom, latinskom i madžarskom jeziku. Gradnja dvorca dovršena je 1840-ih, kada je gospodarstvom već upravljao Ilija. Park koji je okruživao palaču bio je površine 50 jutara, pa je zajedno s dvorcem bio pravi mamac za elitu Bačke županije i grada Baje. U njegovim odajama bilo je mjesta za stotinjak gostiju. Na otvorenju su bili veliki župan, podžupan, župnik i papinski komornik, općinski sudac, aljmaški glavni bilježnik, veleposjednici te brojni Bunjevci (Endre Latinović, Alojz Išpanović, Šandor Mihalović itd.).

Obnovljena Latinovićeva kapela u Boršotu

Ilija je, sa suprugom Juditom, 1880. u Boršotu, u šumici kraj obiteljskoga vrta, podigao kapelu Blažene Djevice Marije, a posvetu je obavio kalački kanonik Gabriel Latinović. Mijo Mandić u nekrologu u *Nevenu* piše da, iako ga oplakuju stanovnici Kaćmara, Boršota i Madaroša, »poglavita žalost je snašla ipak nas Kaćmarce, jer smo mi najviše i u najvećoj miri uživali dobrobit njegove blagodarne desnice« jer je »bio i osobiti podpomagatelj obćega dobra, podpora ubogih i sirotah i veliki dobrotvor crkve i školstva«.

Njegova kći Margita (Budim, 1866. – Gyömrő, 1926.) udala se za generala konjaništva viteza Istvána Horthyja (starijega brata admirala Miklósa Horthyja, regenta Madžarske 1920.-44.), te su njih dvoje upravljali gospodarstvom nakon Ilijine smrti. U dvorcu su ostali do 1921., kada su na zamolbu Miklósa Horthyja prodali dvorac, jer nije bilo uputno da István kao jedan od članova glavnoga stožera madžarske vojske stanuje samo par kilometara od državne granice. Obitelj se preselila u Gyömrő, ali je zadržala pustaru Šanac kraj Kaćmara, koja se prostirala na površini od 1010 jutara. István Horthy se 1930-ih godina, prodavši svoje posjede, vratio živjeti natrag u selo sagradivši šestosobnu kuriju. Prema svjedočenju Toše Iskruljeva, prilikom konačnog razgraničenja između Kraljevine SHS i Madžarske kada je na terenu boravilo posebno međunarodno povjerenstvo 1922. godine, Kaćmar je ostao u Madžarskoj upravo zbog dvorca supruge Istvána Horthyja, brata regenta Madžarske.

Nakon Drugoga svjetskoga rata Latinovićev dvorac u Kaćmaru opustošen je i srušen, a imanje je nacionalizirano i dodijeljeno mjesnom poljoprivrednom gospodarstvu. Tzv. »Latinovićeva kapela« s kriptom više puta je oštećena i opljačkana. Obnovila ju je lokalna samouprava obnovila sredstvima Europske unije 2016.

Lit.: *Neven*, 4/1886, Sombor; T. Iskruvljev, *Raspeće srpskog naroda u Sremu 1914 godine i Madžari : Sa madžarske granice Bajski trokut i Sent-Andreja*, Novi Sad, 1941; M. Szluha, *Bács-bodrog vármegye nemes családjai*, Budapest, 2002; https://

www.sulinet.hu/oroksegtar/data/telepulesek_ertekei/Katymar/pages/006_a_latinovits_csalad.htm (pristupljeno 29. XIII. 2020.)

L. Heka

LATINOVIĆ, Ivan (Latinovics, János) (Baja, 11. IV. 1819. – Baja, 6. I. 1892.), veleposjednik. Sin je Šandora, glavnoga županijskoga kotarskoga načelnika, i barunice Adelheid (Etel) von Geramb, rođ. Lyombán. Brat je Ilije Latinovića. Mijo Mandić, rođeni Kaćmarac, u nekrologu u *Nevenu* piše da je bio »najbogatiji Bunjevac iz starije dobe« i da »za njegova ditinstva nije bio kaćmarac-bunjevac podregjenik, već samostalan gazda, domaćin, pastir il lemeš. Iz ove blažene dobe, – premda se nije više ni on smio Bunjevcem držati, a da ga današnje slobodumlje panslavom il izdajicom neokrsti, – sačuvao je ništo malo boljega čuvstva i za nas. Bunjevačko pravo, bar u crkvi štitio je očito. Prvenstvo bunjevačko nije dao podrediti, zabašuriti ni za čiju volju.« Riječ je naime o prijeporu između kaćmarskih Nijemaca i Bunjevaca i krnjenja bunjevačkih prava u tamošnjoj crkvi sv. Ivana Nepomuka, koje je kulminirao u vrijeme župnika Eduarda Navratila 1881., kada su njemački mladići nastojali silom potisnuti bunjevačke mladiće pred velikim oltarom za vrijeme mise.

Lit.: *Neven*, 2/1892, Subotica; P. Pekić*, Povijest Hrvata u Vojvodini*, Zagreb, 1930; M. Szluha, *Bács-bodrog vármegye nemes családjai*, Budapest, 2002.

S. Bačić

LATINOVIĆ, Ivan (Latinovits, János) (Boršot /*madž. Bácsborsód*/, 3. XI. 1843. – Budimpešta, 17. II. 1909.), veleposjednik, pravnik, saborski zastupnik. Sin je Ivana Latinovića, glavnoga županijskoga plemićkoga suca, iz kaćmarske grane porodice i Flóre, rođ. Pilasanović. Otac je bačko-bodroškoga župana i diplomata Ivana Latinovića. Gimnaziju je polazio u Beču, a pravo je završio u Budimpešti. Za glavnoga bilježnika Bačke županije izabran je 1867., a bilježnik sudbenoga stola bio je 1868.-70. Za ravnatelja madžarskoga Crvenoga križa izabran je 1868. U Ugarskom saboru bio je zastupnik Liberalne stranke za okrug Riđica 1878.-87. Na inicijativu predsjednika ugarske vlade Sándora Wekerlea da se na tri ispražnjena mjesta doživotnih članova Kuće velikaša (Gornjega doma) Ugarskoga sabora imenuju novi članovi Franjo Josip je 9. II. 1895. kao jednoga od njih imenovao Ivana Latinovića. Tri godine poslije kralj ga je imenovao viteškim križem Reda sv. Leopolda.

Lit..: Gy. Dudás, *A borsódi és katymári Latinovits-család története*, Zombor, 1899; S. Borovszky, (ur.), *Bács-Bodrog vármegye*, 2, Budapest, [1909]; M. Szluha, *Bács-Bodrog vármegye nemes családjai*, Budapest, 2002; J. Bölöny, K. Jónás, *Magyarország törvényhozó testületei : A Magyar Országgyűlés tisztségviselőinek adatai 1848 -1990,* Budapest, 2015.

L. Heka

LATINOVIĆ, Ivan (Latinovits, Latinovics, János) (Budimpešta, 29. XII. 1893. – Kaćmar, 13. III. 1950.), veleposjednik, diplomat, župan, saborski zastupnik. Sin je pravnika i saborskoga zastupnika Ivana i Márie, rođ. Mikó. Zadnji je potomak kaćmarske grane porodice. Studirao je u Budimpešti, Zürichu i Cambridgeu. Govorio je više svjetskih jezika, proputovao je Kinu, Japan, Australiju, Afriku i Ameriku. Nakon stečenoga doktorata političkih znanosti radio je kao ataše u madžarskoj diplomaciji 1922.-24., kada se vratio na svoje posjede u Bačko-bodrošku županiju, u kojoj je aktivno sudjelovao u društvenom i političkom životu između dvaju svjetskih ratova. Za zastupnika županije u Gornjem domu Državnoga sabora izabran je 1933. Dužnost velikoga župana Bačko-bodroške županije i grada Baje obnašao je 1937.-38., kada je podnio ostavku. Bio je vitez Malteškoga reda.

Svoju kuriju u Kaćmaru, koju je početkom XIX. st. sagradio bačko-bodroški podžupan Josip Latinović, prodao je 1921. kako bi kupio dvorac Latinović-Horthy, u kojem je živio do kraja Drugoga svjetskoga rata, kada je mu je oduzet, kao i gotovo cijeli zemljišni posjed. Sovjetska vojska i partizani porazbacali su i zapalili vrijedne knjige, odnijeli namještaj, parkete i krov, ali je u uništavanju dvorca sudjelovalo i

lokalno stanovništvo. Nekada slavni i bogato ukrašeni dvorac opustošen je i na kraju srušen 1951. Zajedno sa sestrom Lilom (Sívóné Latinovits Lilla) bio je primoran živjeti u skromnoj kućici u Kaćmaru. Iako su mu vlasti ostavile nekoliko jutara zemlje, bez strojeva, konja i znanja kako se upravlja gospodarstvom nije mogao gospodarski stati na noge. Teško je podnio način na koji su postupili prema njemu i porodici te je, osiromašen i razočaran, umro u 56. godini. Vlasti u početku nisu dopustile čak ni da bude pokopan u obiteljskoj grobnici, nego tek tri godine nakon smrti.

Ivan Latinović

Lit.: M. Szluha, *Bács-Bodrog vármegye nemes családjai*, Budapest, 2002; J. Bölöny, K. Jónás, *Magyarország törvényhozó testületei : A Magyar Országgyűlés tisztségviselőinek adatai 1848 -1990*, Budapest, 2015; www.sulinet.hu/oroksegtar/data/telepulesek_ertekei/Katymar/pages/006_a_latinovits_csalad.htm (pristupljeno 30. XII. 2019).

L. Heka

LATINOVIĆ, Karlo (Latinovits, Károly) (Boršot /*madž*. Bácsborsód/ ?, 1800. – Pešta, 30. VIII. 1855.), veleposjednik, visoki županijski dužnosnik. Sin je Ivana iz boršotskog ogranka porodice i Anastazije, rođ. Vuković. U upravi Bačko-bodroške županije obnašao je visoke funkcije: podbilježnik 1825.-28., glavni kotarski načelnik i plemićki sudac 1828.-38., glavni bilježnik 1838.-42, drugi dožupan 1842.-48. Bio je zastupnik županije za zasjedanju Ugarskoga sabora 1844. Za predsjednika Madžarske čitaonice u Somboru izabran je 1846. Tijekom revolucije i madžarske borbe za neovisnost 1848.-49. bio je pristalica radikalne politike Lajosa Kossutha neovisnosti Madžarske i detronizacije Habsburgovaca. Kada je srpska vojska krajem siječnja 1849. uputila ultimatum Somborcima da se bezuvjetno predaju, na sjednici gradskoga magistrata izjasnio se za njegovo prihvaćanje. Za vrijeme dok je Sombor bio pod srpskom upravom (12. II. – 30. III. 1849.), koju su karakterizirale pljačka i uništavanje od strane Srbijanaca, nije izbjegao iz grada, a kuću je uspio sačuvati tako što je bogato plaćao Srbijance i obilno ih ugošćavao vinom i rakijom. Nakon vojnoga sloma madžarske vojske 13. VIII. 1849. austrijski feldmaršal grof Laval Nugent imenovao ga je 16. VIII. 1849. carskim vojnim komesarom za Bačku. Uživao je ugled među bunjevačkim i madžarskim građanstvom i plemstvom. No zbog protivljenja uspostavi posebne krunske zemlje Vojvodstva Srbije i Tamiškoga Banata, na inicijativu južnougarskih Srba smijenjen je 10. X. 1849. kada je njegovo mjesto postavljen Isidor Nikolić. Sombor je napustio 1850.

Lit.: Gy. Dudás, *A borsódi és katymári Latinovits-család története*, Zombor, 1899; S. Borovszky (ur.), *Bács-Bodrog vármegye*, 2, Budapest. [1909]; A. Hegediš, Sombor u revoluciji 1848/49, *Zbornik za istoriju*, 38, Novi Sad, 1988; M. Petrov, *Bačka u revoluciji* 1848-1849, Novi Sad, 1999; M. Szluha, *Bács-Bodrog vármegye nemes családjai*, Budapest, 2002; D. Popović, *Srpski pokret u Vojvodini i buna 1848-1849*, Novi Sad, 2009; M. Stepanović, *Plemićke porodice u Somboru do kraja XVIII veka*, Sombor, 2018.

S. Bačić

LATINOVIĆ, Nikola (Latinovits, Miklós) (Baja, 7. XII. 1730. – Baja, 11. VIII. 1811.), županijski dužnosnik, saborski zastupnik. Sin je Jakova iz boršotskoga ogranka porodice i Kate. Otac je županijskoga bilježnika Bene Latinovića i podžupana Móricza Latinovića. Bio je glavni plemićki sudac u županiji. Bio je zastupnik Bačko-bodroške županije na zasjedanju Ugarskoga sabora 1790.-91. U sklopu reorganizacije cjelokupnoga državnoga uređenja i uprave u Habsburškoj Monarhiji, koju je započeo car Josip II., u Somboru je boravio kao kraljevski povjerenik rukovodeći radom novoga petočlanoga

gradskoga magistrata 1786.-90., nastojeći bolje organizirati i povećati učinkovitost gradske uprave u različitim područjima njezina funkcioniranja. Na toj dužnosti, nastavno na jozefinsku politiku protiv redovničkih zajednica i ukidanja franjevačkoga samostana u Somboru 1785., predao je franjevačku crkvu (danas crkva Presvetoga Trojstva) svjetovnomu svećeniku Matiji Slatkoviću 1786.

Lit.: Gy. Dudás, *A borsódi és katymári Latinovits-család története*, Zombor, 1899; M. Beljanski, *Letopis Sombora od 1360. do 1800. godine*, Sombor, 1974; M. Szluha, *Bács-Bodrog vármegye nemes családjai*, Budapest, 2002; M. Stepanović, *Plemićke porodice u Somboru do kraja XVIII veka*, Sombor, 2018.

S. Bačić

LATINOVIĆ, Pavle (Latinovits, Pál) (Boršot /*madž.* Bácsborsód/, 9. X. 1856. – Budimpešta, 28. XI. 1914.), veliki župan, novinski urednik, član Gornjega doma Ugarskoga sabora, zemljoposjednik. Sin je Ilije Latinovića iz kaćmarskog ogranka porodice i Judite Latinović iz boršotske grane. Brat je Geze Latinovića, a pradjed znamenitoga glumca Zoltána. Gimnaziju je polazio u Baji, a nakon toga je kao dragovoljac služio jednu godinu u 5. husarskoj pukovniji. Nakon stjecanja časničkoga čina studirao je pravo u Beču (dvije godine) i u Budimpešti. Na javnu scenu stupio je 1881., kada je postao virilni član (na temelju poreznog cenzusa) županijske skupštine. Od 1886. tijekom šesnaest godina bio je referent za gospodarsko-ekonomska pitanja u županijskoj upravi, o čemu je objavio brojne radove u županijskim listovima. Postao je vrlo utjecajan u cijeloj Bačkoj. Kralj Franjo Josip imenovao ga je 1895. za člana Gornjega doma (Kuće velikaša) Ugarskoga sabora, a tri godine poslije odlikovao viteškim križem Leopoldova reda. U međuvremenu je 1896. u kotaru Riđica izabran za saborskoga zastupnika te ponovno 1900. U parlamentu je zdušno branio politiku Liberalne stranke, kao ekspert za gospodarska pitanja bio je vrlo cijenjen, pa je izabran i za člana Ugarske delegacije koja je s Austrijskom delegacijom pregovarala o zajedničkim poslovima (vanjski i vojni poslovi te financije vezane za njih) Austro-Ugarske Monarhije. Njegovi govori u delegaciji uglavnom se tiču financijskih pitanja u vezi s poljoprivredom i unutarnjim poslovima.

Velikim županom Bačko-bodroške županije imenovan je 18. XI. 1901., a ustoličen je 12. XII. 1901. u županijskom sjedištu Somboru. Njegovo imenovanje na čelo županije dočekano je s odobravanjem. Tako je i Mijo Mandić u *Nevenu* pisao: »Pošten je i učen. Uživa povirenje naroda. Rado čini usluge pojedinima i općinama. Kao poslanik iztaknuo se na državnom saboru i u delegacijama... Gospodar Pavle odviše je dobar, te svakom viruje; jer je srca milostiva, te lako popušti na lipe i lažljive riči.« No predbacio mu je odnarođenost: »I Latinović Pavle, kao i ostale naše mlađe spahije – naučio je više tudjih jezika; ali jezik svojih pradidova zanemario je.« Kao veliki župan inzistirao je na sređivanju financijskoga poslovanja, a ugarskoj je vladi podnio mnoge prijedloge vezane uz poljoprivrednu djelatnost, naročito u vezi s vinogradarstvom i poticanjem proizvodnje konoplje. U to je vrijeme svilarstvo bilo na vrhuncu, pa su mnogi u Bačkoj živjeli od toga, naročito siromašnije pučanstvo. Željeznička pruga koja vodi kroz Kaćmar (od Aljmaša /*madž.* Bácsalmás/ do Sombora) sagrađena je 1903., u vrijeme njegova mandata. No 9. XI. 1905. podnio je vladi

Pavle Latinović

ostavku, a unatoč tomu što ga je županijska skupština 28. XI. 1905. jednoglasno pokušala privoljeti na promjenu odluke, ostao je dosljedan. Njegova je ostavka prihvaćena 28. IV. 1906., kada je za novoga velikoga župana imenovan Károly Fernbach.

Bio je predsjednik poljoprivredne štedno-kreditne zadruge Bačke županije, bajske štedne zadruge te štedne zadruge Sente i šajkaških područja. Bio je ujedno predsjednik Gospodarske udruge Bačke županije i glavni urednik novina *Bácsmegye* (Bačka županija), na čijim su stranicama objavljeni brojni njegovi radovi, kolumne i uvodnici.

Lit.: *Neven*, 1/1902, Subotica; S. Borovszky (ur.), *Bács-Bodrog vármegye*, 2, Budapest, [1909]; A. Lebl, *Građanske partije u Vojvodini 1887 – 1914,* Novi Sad, 1979; M. Szluha, *Bács-Bodrog vármegye nemes családjai*, Budapest, 2002.

L. Heka

LATINOVIĆ, Stanislav (Latinovits, Szaniszló, Stanczi) (Boršot /*madž*. Bácsboród/, 27. XII. 1870. – Debrecin /*madž*. Debrecen/, 18. V. 1940.), pisac, vijećnik u somborskoj gradskoj skupštini. Sin je odvjetnika i saborskoga zastupnika Vince iz boršotskog ogranka porodice i Márte, rođ. Bálint. Srednju školu završio je u Kalači, gdje je na poticaj profesora madžarskoga jezika i književnosti Kálmána Rostyja počeo pisati poeziju. Nakon položene mature stupio je u sjemenište u Kalači. Bio je član crkveno-književne školske udruge Sv. Augustina, utemeljene 1860-ih godina. Svojim vjerski nadahnutim i višestruko nagrađivanim pjesmama izazvao je pozornost kardinala Lajosa Haynalda. Međutim odustao je od svećeništva 1888. te je u Budimpešti započeo studij prava. Radio je u nekoliko mjesta u javnobilježničkim uredima, a potom u Bačko-bodroškoj županiji kao bilježnik. Surađivao je u lokalnim novinama, članci i pjesme su mu u objavljeni u listovima *Bajai Közlöny i Zombor és Vidéke,* a najviše u listu *Bácska* (1894.-96.). Bio je vijećnik u skupštini grada Sombora.

Djelo: *Vadvirágok*, Gödöllő, 1895.

Lit.: Gy. Dudás, *A borsódi és katymári Latinovits-család története*, Zombor, 1899; S. Borovszky (ur.), *Bács-Bodrog vármegye*, 2, Budapest, [1909]; M. Szluha, *Bács-Bodrog vármegye nemes családjai*, Budapest, 2002.

L. Heka

LATINOVIĆ, Vince (Latinovits, Vincze) (Baja, 16. XII. 1821. – Baja, 19. I. 1886.), saborski zastupnik, odvjetnik. Sin je Stanislava iz boršotske grane porodice i Anne, rođ. Gábry. Otac je pisca i somborskoga vijećnika Stanislava. Nakon završetka studija prava zaposlio se u Bačko-bodroškoj županiji. Poput ostalih članova porodice bio je pristaša madžarske borbe za neovisnost 1848.-49. te je i oružjem služio madžarskoj nacionalnoj ideji. Nakon madžarskoga vojnoga poraza i uvođenja Bachova apsolutizma duže vrijeme bio je zatvoren. Poslije toga je četiri puta biran za zastupnika u Ugarskom saboru: 1861., 1865., 1867. i 1869. Na saborskim zasjedanjima diskutirao je uglavnom o pravnim pitanjima: o adresi upućenoj kralju, o pravu tumačenja zakona, o tiskanju novčanica, njihovoj težini i vrijednosti, o načinu obnašanja sudske vlasti, o odgovornosti sudaca i sudskih činovnika, o burzovnom sudu, o proračunu za 1870. i 1871., o troškovima krunskih posjeda u Potisju, o uređivanju sudskih i upravnih pitanja u upravnim jedinicama, o uređivanju općina itd.

Na sjednici skupštine Bačko-bodroške županije 7. I. 1861. inicirao je poznatu adresu kralju u kojoj se navodi da se županija čvrsto zauzima za zakone donesene 1848. Vodio je glavnu riječ i na županijskoj skupštini 1878., kada je zbog okupacije Bosne i Hercegovine naređena vojna mobilizacija. Naime Bačku je to višestruko pogodilo: s jedne strane su mladići mobilizirani, a s druge strane za njihov je prijevoz odvezeno 2000 kočija s jednako toliko ljudi i s 4000 konja. Jedan dio njih dragovoljno se prijavio, a drugi se dio jednostavno povinovao naredbi. No u skupštini su se pobunili protiv takva postupka jer je županiji nametnut vojni teret, koji pojedinim građanima predstavlja trošak od 400 do 1000 forinta. Osim toga odsutnost tolika broja

radno sposobnoga stanovništva teško pogađa županiju. Uz njega vođe nezadovoljnika bili su Antal Pál i Zaharije Vujević. Međutim veliki župan Dezső Gromon branio je vladinu politiku te je prilikom glasovanja oporba ostala u manjini. Službeno je organizirano prikupljanje financijske pomoći za članove obitelji čiji su muški članovi kao vojnici otišli u Bosnu.

Vince Latinović

Lit.: Gy. Dudás, *A borsódi és katymári Latinovits-család története*, Zombor, 1899; J. Szinnyei, *Magyar írók élete és munkái*, 7, Budapest, 1900; S. Borovszky (ur.), *Bács-Bodrog vármegye,* 2, Budapest, [1909]; M. Szluha, *Bács-Bodrog vármegye nemes családjai*, Budapest, 2002.

L. Heka

LATINOVICS, Endre (Boršot /*madž.* Bácsborsód/, 15. IV. 1883. – Budimpešta, 29. I. 1933.), veleposjednik, visoki državni službenik. Sin je pravnika i saborskoga zastupnika Ivana Latinovića iz kaćmarske grane porodice te brat diplomata i saborskoga zastupnika Ivana Latinovića. Nakon studija prava u Beču i Budimpešti doktorirao je političke znanosti 1906. Od 1910. bio je financijski koncipist, a od 1912. ministarski koncipist u Ministarstvu financija. Zatim obnaša više različitih visokih državnih službi: od 1913. pomoćnik je ministarskoga tajnika u uredu predsjednika vlade te osobni tajnik predsjednika ugarske vlade Istvána Tisze, od 1917. ministarski je tajnik, od kraja 1918. odjelni savjetnik te na kraju ministarski savjetnik 1920.-22. Potom se povukao na svoj posjed u Bačko-bodroškoj županiji. Aktivno je sudjelovao u županijskom političkom životu, gdje je bio član županijske skupštine. Za zastupnika županije u Gornjem domu Državnoga sabora izabran je 1927. Tu je funkciju obnašao do smrti.

Lit.: J. Bölöny, K. Jónás, *Magyarország törvényhozó testületei : A Magyar Országgyűlés tisztségviselőinek adatai 1848 -1990*, Budapest, 2015.

S. Bačić

LATINOVITS, Zoltán (Budimpešta, 9. IX. 1931. – Balatonszemes, 4. VI. 1976.), glumac. Sin je madaroškog veleposjednika Oszkára i Katalin, rođ. Gundel, kćeri vlasnika budimpeštanskoga restorana slastičarnice *Gundel*. Praunuk je bačkoga velikoga župana Pavla. Kako je otac napustio obitelj odmah nakon rođenja sina i vratio se na svoj veliki posjed u Madarošu, odgajali su ga majka i poočim primarius dr. István Frenreisz. Polubrat je glumca i redatelja Istvána Bujtora, rođ. Frenreisz (kojem je savjetovano da promijeni nemadžarsko prezime ukoliko želi ostvariti glumačku karijeru) i glazbenika Károlya Frenreisza. Maturirao je 1949. u rodnom gradu, a potom izučio stolarski obrt te je kao priučeni radnik radio na mostogradnji. Tek nakon toga dobio je mogućnost upisati se na fakultet (njegovu su ocu su kao »klasnomu neprijatelju« komunističke vlasti oduzele sve posjede.). Završio je Tehnički fakultet u Budimpešti (Budapesti Műszaki Egyetem) 1956. te je postao građevinski inženjer.

Glumom se počeo baviti za studentskih dana, pa je po preuzimanju inženjerske diplome odmah primljen za pomoćnoga glumca u debrecinskom kazalištu *Csokonai Színház*. Njegova nadarenost omogućila mu je da već godinu dana poslije u Miskolcu bude vodeći glumac gradskoga kazališta. U Budimpešti je debitirao u kazalištu *Vígszínház* 1962. Tu je ostao četiri sezone, a zatim je bio član kazališta *Thália Színház* 1966.-68. Opet je bio glumac *Vígszínháza* 1969.-71., a zatim je prihvatio mjesto glumca i redatelja u vesprimskom kazalištu *Petőfi Színház*. U Budimpešti je

zadnju ulogu odigrao 27. II. 1976. u Operetnom kazalištu (*Fővárosi Operettszínház*).

U filmovima je nastupao od 1959. igrajući brojne uloge u više od 50 filmova. Na Međunarodnom filmskom festivalu u San Sebastianu 1970. dobio je Veliku nagradu za glavnu mušku ulogu. Dobitnik je najvažnijih madžarskih glumačkih priznanja: Jászai Mari-díj (1966.), Balázs Béla-díj (1970.), »zaslužni umjetnik« (1975.) te posmrtno još i Kossuth-díj (1990.), Madžarsko naslijeđe (Magyar Örökség díj, 1996.) i Počasni građanin Ferencvárosa (Ferencváros díszpolgára, 2015.). Po njemu je 2002. nazvan jedan meteor (132874 Latinovits), a od 2013. kazalište u Budaörsu nosi ime *Budaörsi Latinovits Színház*. U Balatonszemesu od 1984. djeluje spomen muzej *Latinovits Zoltán Emlékmúzeum*.

Osim što se smatra najvećim madžarskim glumcem (*Színészkirály* »kralj glumaca«) ostao je do danas najbolji recitator stihova velikih madžarskih pjesnika (Attila József, Endre Ady, Gyula Illyés), koje je izgovarao na radiju i televiziji, kao i na brojnim pozornicama. I danas se te pjesnike često može čuti u njegovoj interpretaciji. Zadnji njegov umjetnički angažman bio je radijski snimak od 3. VI. 1976. Sabrani spisi objavljeni su mu posmrtno 1985.

Cijeli njegov životni put je prožet tajnama, iako su o njemu napisane stotine reportaža, životopisa, a i nekoliko knjiga. Premda se rijetko izjašnjavao o ocu, ipak su njegovi prijatelji znali kako ga je očeva sudbina teško pogodila – dobre naobrazbe, poliglot i vrstan glazbenik, ostao je bez imovine nakon rata, primoran zarađivati za kruh kao pijanist, poslije kao pomoćni radnik u tvornici, i na koncu kao ložač kotlova, te je umro u bijedi 1951. Iz prepiske koju je od 1967. vodio s tada već starijom glumicom Márijom Mezei (kao praktičnom katolkinjom, također patnicom u komunističkom režimu, koja je od prijeratne slavljene glumice bila primorana igrati najmanje epizodne uloge da bi preživjela), glumac se očituje i o svojoj vjeri i o podrijetlu po očevoj grani. U jednom od svojih zadnjih pisama (16. XII. 1975.) pisao joj je i o svojem bunjevačkom podrijetlu. Napominje kako se oporavlja i želi samo da mu i duša izdrži: »Razlog što se rijetko javljam jest unutarnji i vanjski nemir koji jako sporo prolazi. Ali moja Madžarom rođena bunjevačka, lutajuća i izmučena duša svaki dan odlazi k Vama.«

Pod nerazjašnjenim okolnostima umro je u željezničkoj nesreći u Balatonszemesu, gdje je obitelj imala dom. U službenu verziju o samoubojstvu mnogi sumnjaju, a nije ju prihvaćala ni njegova životna družica i slavna glumica Éva Ruttkai. Prema svjedočenju nekih prijatelja uoči smrti ispovijedao se svom duhovniku, prijatelju i poznatom piscu i teologu pijaristu Istvánu Jelenitsu, a pripremao je na radiju seriju o Bibliji. Gotovo polovina katoličkoga časopisa *Vigilia* iz lipnja 1977. posvećena je uspomeni na njega. Nakon otvaranja tajnih arhiva otkriveno je kako je bio uhođen, o njemu su se slala izvješća vlastima, u čemu je sudjelovao i poznati dramaturg i kazališni kritičar koji je prosuđivao njegov rad.

Djela: *Ködszurkáló*, Budapest, 1973; *Emlékszem a röpülés boldogságára. Összegyűjtött írások* (ur. G. Szigethy), Budapest, 1985; *Verset mondok. Tanulmányok, nyilatkozatok, műsorok* (ur. I. Surányi), Budapest, 1978. (1979², 1985³, prošireno izdanje 2002); *Győzelem. Szövegek, legendák, dokumentumok / Németh László, Latinovits Zoltán* (ur. G. Szigethy), Budapest, 1991; *Magasból a mélybe. Latinovits Zoltán levelei Beke Alberthez*, Budapest, 1996; *Drága jó Mamikám! Levelek Édesanyjához* (ur. M. Balatoni), Budapest, 2003.

Lit.: *Vigilia*, 2-3/1976, 6/1977, Budapest; L. Ablonczy (ur.), *Latinovits Zoltán*, Budapest, 1977; T. Koltai, *Színházfaggató*, Budapest, 1978; B. Abody, *Emlékezetem pályája*, Budapest, 1981; T. *Bános, Pályák és sorsok, Színészportrék a huszadik századból*, Budapest 1981; L. Kelecsényi, *Latinovits Zoltán*, Budapest, 1981 (1989²); M. Mezey, *Vallomástöredékek*, Budapest, 1981; B. Hegyi, *Latinovits. Legenda, valóság, emlékezet*, Budapest 1983; T. Kelemen (ur.), *Latinovits Zoltán hangarchívum*, Budapest, 1985; T. Kelemen (ur.), *Latinovits Zoltán Hang- és Filmarchívum. 1986-1987,* Budapest, 1987; L. Ablonczy, *Latinovits Zoltán tekintete. Dokumentumok, tűnődések, beszélgetések*, Budapest 1987; G. Szigethy (ur.), *Latinovits*, Budapest, 1988; G. Szigethy (ur.), *Parancsolj, tündérkirálynőm! : Összegyűjtött töredékek / Ruttkai Éva*, Budapest, 1989; G. Szigethy, *Latinovits*, Bu-

dapest, 1999; M. B. Müller (ur.) *Szindbád, a halhatatlan. Krúdy Gyula, Huszárik Zoltán, Sára Sándor, Latinovits Zoltán*, Budapest, 2006; G. Szigethy, *Győzelem, diadal nélkül. A rendező Latinovits Zoltán*, Keszthely, 2011; L. Ablonczy, *Latinovits Zoltán élete, halála és feltámadásai*, Budapest, 2011; L. Kelecsényi (ur.), *Aki az életével játszott. Latinovits*, Budapest, 2011. (2016[2]).

L. Heka

LATINSKA ŠKOLA, vrsta srednjih škola u razdoblju europskoga feudalizma. Ime su dobile po tome što je u njima bila dominantna nastava latinskoga jezika – jedan od njezinih temeljnih ciljeva bilo je učenje latinskoga kao jezika državne i crkvene administracije. U XVII. st. u europskim katoličkim zemljama ustalio se isusovački školski sustav, koji je uređivao *Ratio studiorum* iz 1599. Prema njemu, niži tečaj latinskih škola imao je tri gramatička razreda, u kojima su se učili tzv. gramatički predmeti. Naglasak je pritom bio na učenju osnova, tj. gramatike latinskoga jezika (*parva*, *principia*, *grammatica* i *syntaxis*), pa su se niži razredi latinskih škola nazivali i gramatičkom školom. U dva viša razreda latinskih škola učili su se tzv. humanistički predmeti: poetika, retorika, logika, fizika, metafizika i uvod u teologiju. Taj je sustav ukinuo *Ratio educationis*, uredba o organizaciji školstva koju je donijela Marija Terezija 1777. Njome je na novi način uređena organizacija škola u cijeloj Habsburškoj Monarhiji i stavljena pod svjetovni nadzor. Latinske škole, kao srednje škole, podijeljene su na gramatičke i gimnazije: gramatička se škola sastojala od tri gramatička razreda, a gimnazija je imala još dva humanistička razreda (poezija i retorika), pa se nazivala i *humaniora*.

Takav je školski sustav organiziran i u ugarskom Podunavlju nakon oslobođenja od osmanske vlasti. Gimnazije su u slavonsko-podunavskom prostoru tijekom XVIII. st. osnivali gradski magistrati, koji su njihovo vođenje prepuštali najčešće crkvenim redovima – isusovcima, franjevcima, pijaristima itd. U gradovima u sjevernoj Bačkoj u kojima su Hrvati imali značajan udio u stanovništvu ključnu ulogu u osnivanju gimnazija imali su franjevci.

Tako je gradski magistrat Subotice (tada Szent Márije) 1746. tražio od provincijala franjevačke provincije Presvetoga Spasitelja da franjevci u gradu osnuju nižu latinsku školu. Uz dopuštenje kalačko-bačkoga nadbiskupa Miklósa Csákyja provincija je poslala fra Tomu Porubskoga, koji je 1747. započeo vođenje niže gimnazije, tj. latinske škole, od tri razreda. Franjevci su latinsku školu u gradu vodili do 1778., kada je ukinuta nakon što je stupio na snagu *Ratio educationis*. Niža gimnazija u Subotici nastavila je raditi 1782., ali od tada više nije bila potpuno u rukama franjevaca jer je na njezinu čelu bio član gradskoga magistrata Adalbert Marković. Nakon kratka izmještanja u Novi Sad 1789. vraćena je u Suboticu 1791. te je 1794. uvela prvi humanistički razred (*poetica*), a 1795. drugi (*rhetorica*). Otada je gradska gimnazija bila potpuna. Franjevci su ostali profesori u njoj sve do 1861.

U Baji je, uz dopuštenje kalačko-bačkoga nadbiskupa Ferenca Klobusiciczkoga, magistrat otvorio nižu latinsku gramatičku školu 1757., također pod vodstvom franjevaca. Ukinuta je nakon donošenja *Ratio educationisa*, a obnovljena je, prema izmijenjenom *Ratio educationis* iz 1806., kao potpuna (šestorazredna) gimnazija 1815. Franjevci su u njoj predavali do 1850.

U Somboru je gradski magistrat, uz dopuštenje kalačko-bačkoga nadbiskupa Józsefa Batthyánya, osnovao nižu latinsku gramatičku školu 1763., koju su također ispočetka vodili franjevci. Prvi je predavač bio fra Didak Haniček (*Didacus Hanicsek*). Latinska škola ukinuta je 1781. god., iste godine kada je somborska župa predana svjetovnom svećenstvu, a franjevci su prestali djelovati u Somboru 1786.

Nastava u subotičkoj i somborskoj nižoj latinskoj školi odvijala se na latinskom, hrvatskom (»ilirskom«), madžarskom i njemačkom jeziku, a u Baji, sukladno odluci gradskoga magistrata, samo na latinskom i madžarskom.

Lit.: Gy. Dudás (ur.), *Bács-Bodrog vármegye egyetemes monografiája*, 2, Zombor, 1896; S. Borovszky (ur.), *Bács-Bodrog vármegye*, 2, Buda-

pest, [1909]; J. Muhi, *Zombor, története*, Zombor, 1944; A. Sekulić, *Tragom franjevačkog ljetopisa u Subotici*, Split, 1978; A. Sekulć, Ulomci iz somborske povijesti do kraja XVIII. stoljeća, *Kačić*, 18, Split, 1981; A. Sekulić, *Bački Hrvati*, Zagreb, 1991; *Gymnasium 1747 – 1997*, Szabadka, 1997; R. Skenderović, *Povijest podunavskih Hrvata (Bunjevaca i Šokaca) od doseljavanja do propasti Austro-Ugarske Monarhije*, Subotica – Slavonski Brod, 2017.

R. Skenderović

LAUDANTI, mješoviti crkveni pjevački zbor župe Imena Marijina u Novom Sadu. Utemeljila ga je kao župni zbor orguljašica Anica Nevolić 15. XII. 1974., kada je kao zborovoditeljica u tu novosadsku župu došla iz župe Uzvišenja Sv. Križa iz Petrovaradina. Važan poticaj za rad i njegovanje liturgijske glazbe u zboru dali su petrovaradinski skladatelj Stanislav Preprek i Đuro Rajković. U povodu desete obljetnice postojanja, na prijedlog tadašnjega župnika Lászla Huszvára, ponio je ime *Laudanti* (‘Hvalitelji’), tj. oni koji hvale Boga. Za desetu obljetnicu djelovanja zbora održana je i svečana akademija 24. XI. 1984. u župnoj dvorani. Zbor je imao opsežan repertoar od oko 250 skladba za sve dijelove crkvene godine, a veliki dio činile su skladbe Stanislava Prepreka. Tijekom djelovanja imao je u prosjeku između 20 i 30 članova, najviše 44, a smanjenje članstva bilo je najizraženije u vrijeme rata u Hrvatskoj. Nastupao je u raznim župama Subotičke, Đakovačke i Srijemske te Zrenjaninske biskupije. Zbor i danas djeluje pod istim imenom, ali samo

Zbor *Laudanti* 1984. god.

za potrebe sudjelovanja u liturgijskim slavljima župe Imena Marijina u Novom Sadu. Nakon što je 2008. zbog bolesti Anica Nevolić, poslije više od 60 godina svoga djelovanja na području crkvene glazbe, prestala vršiti službu orguljašice i zborovoditeljice u ovoj crkvi, na mjestu orguljaša i voditelja zbora bila je Marija Semnic, a poslije Dunja Huzjan, obje iz Novoga Sada. Sadašnji je orguljaš i voditelj zbora Boris Semnic.

Lit.: *Bačko klasje*, br. 31, Subotica, 1985; *Zvonik*, br. 2/1994, 2/1998, 1/2000, Subotica; *Hrvatska riječ*, br. 256, Subotica, 25. I. 2008; I. Andrić Penava, Iz glazbenog nasljeđa Petrovaradina: u povodu 90 godina od osnutka Omladinskog društva »Jelačić« i Ženskog prosvjetnog društva »Zora« iz Petrovaradina, *Godišnjak za znanstvena istraživanja Zavoda za kulturu vojvođanskih Hrvata*, br. 4, Subotica, 2012.

D. Skenderović i P. Pifat

LAUER, G. Antonio → Gotovac, Tomislav

LEDENICA (ledara, ledenjača), mali zidani prostor u podrumu za čuvanje leda. Salašari koji su stanovali blizu dola zimi bi iz *čistaca* (dio vodene površine u dolu neobrastao trskom) donosili led za ledenicu. Gradila se na suprotnoj strani od ulaza u salašarski podrum tako što se u *ćoši* (kutu) u zemlji ukopala manja jama promjera oko 1 m, koja bi upila vodu nastalu topljenjem leda. Kada bi se tijekom zime voda u *čistacu* zaledila, sjekirama bi se nasjekla potrebna količina leda i *parasničkim* (seljačkim) kolima ili saonicama odnijela na salaš. Led bi se iskomadao na manje komade i stavljao u ledenicu. Slagao se tako što se na zemlju prvo prostrla slama, na nju red leda, zatim red slame, pa opet red leda i tako do vrha. Umjesto slame koristila se i trska poredana u dva-tri reda. Led je odozgo polijevan vodom kako bi bio ravan. Najviše su se koristile ljeti, za vrijeme velikih vrućina, jer se u njih ostavljalo meso, osobito kada se nešto zaklalo iz nužde, ili kad se skuhala hrana za više dana. Tu se odlagalo i mlijeko koje se navečer pomuzlo kako se do jutra ne bi usirilo, a ponekad kratko i *kiselna* (kiselo mlijeko) kako bi se rashladila. Nakon što bi se gornji red leda otopio, van se iznosila slama koja je bila ispod njega, i onda bi se koristio drugi sloj leda. Kako se led dalje topio, voda se polako slijevala dolje, a upijala ju je zemlja. Događalo se da na dnu jame ostane malo leda do slje-

deće zime, tj. do stavljanja novoga leda u podrumskoj ledari.

Na većim gazdačkim salašima ledenica se pravila izvan salaša, bliže dolu. U takvim slučajevima iskopala bi se jama nalik zemunici, na bočne bi se zidove u tankom sloju naslagala trska ili kukuruzovina kako se zemlja ne bi *krunila* na led i onečistila ga. Na pod bi se *rastrla* obično ječmena slama, koja je deblja i duža, a ako nje nije bilo, onda bilo koja druga slama. Odozgo je pokrivana debelim dvovodnim trščanim krovom. Ulaz u takvu ledenicu uvijek je bio sa strane *gornjaka* (na sjevernoj strani) preko *basamaga* (stepenica) koje su bile ukopane u zemlju sve do drvenih vrata, kroz koja se dolazilo do leda. Veličina ledare ovisila je od namjene i potreba za ledom. Kako se ne bi hodalo po samom ledu, po sredini ledare postavljala se široka daska (ili dvije uže jedna do druge), a lijevo i desno od njih ostavljala se hrana. Topljenjem leda njegova razina u ledari bivala je sve niža, a ledenica je postajala sve dublja. U takvoj ledari led je trajao sve do jeseni.

Lit.: A. Stantić, VII. dio : Domazluk, *Klasje naših ravni*, 7-8/2013, Subotica.

P. Skenderović

LEDERER, Ana (Subotica, 12. IV. 1964.), teatrologinja. Kći je kazališnoga redatelja Petra Šarčevića i sopranistice Marlize, rođ. Aničić, rodom iz Mostara. Bila je udana za novinara i fotografa Gordana Lederera, koji je kao snimatelj HTV-a nenaoružan smrtno ranjen 10. VIII. 1991. kraj Hrvatske Kostajnice. Od najranijeg djetinjstva vezana je za Hrvatsko narodno kazalište u Zagrebu, gdje su radili njezini roditelji. Studij komparativne književnosti i rusistike završila je 1987. na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, gdje magistrirala 2002. temom *Dramski rad Ivana Raosa*, a doktorirala 2002. radom *Redateljski opus Tita Strozzija u kontekstu hrvatskih redateljskih poetika*.

Prve tekstove, književne kritike, objavila je 1989. u časopisu *Quorum*. Početkom 1990. prelazi u dvotjednik za kulturu *Oko* na mjesto urednice kazališne rubrike, na kojem ostaje do gašenja novina u siječnju 1991. Sredinom 1991. postaje znanstvena novakinja u Zavodu za književnost Filozofskog fakulteta u Zagrebu. Od 1999. radi u Odsjeku za povijest hrvatskog kazališta Zavoda za povijest hrvatske književnosti, kazališta i glazbe HAZU, a 2005.-13. bila je intendantica zagrebačkoga HNK-a kao prva žena na toj dužnosti u povijesti HNK. Od 2013. do danas radi na spomenutom Odsjeku HAZU, osim 2016., kada je bila pomoćnica ministra kulture Republike Hrvatske.

Bavi se hrvatskom dramom i kazalištem XX. stoljeća. Brojne prikaze, književne i kazališne kritike, eseje i znanstvene radove objavljivala je u zagrebačkim časopisima *Quorum*, *Republika*, *Forum*, *Umjetnost riječi*, *Kazalište*, *Kronika Zavoda za povijest hrvatske književnosti, kazališta i glazbe HAZU* i *Kolo* te osječkoj *Književnoj reviji*. Radovi su joj objavljeni i u mnogim zbornicima sa znanstvenih skupova, kolokvija, savjetovanja i okruglih stolova (*Krležini dani* u Osijeku 1992.-93., 1995.-96., 1997., 1999.-2004., 2015., 2017.-.18); *Dani hrvatskog pučkog teatra* u Hercegovcu 1995.; Okrugli stol o Eugenu Kumičiću u Mošćeničkoj Dragi i Brseču 2000.; Znanstveni kolokvij o Josipu Kosoru u Otoku 2002.; Znanstveni skup o Ljudevitu Farkašu Vukotinoviću u Zagrebu 2003.; *Dani Hvarskog kazališta* 2004.-05., 2013., 2016.; Znanstveno savjetovanje *Autorske osobnosti u suvremenoj hrvatskoj drami – pisci, redatelji, glumci* u Zagrebu 2006.; Znanstveni skup *Modernitet druge polovice dvadesetog stoljeća, Ivan Slaminig – Boro Pavlović, posmodernitet* (Poznań, 2005.); Znanstveni skup o Antunu Barcu u Zagrebu i Crikvenici 2014.; *Dani Ranka Marinkovića* u Komiži 2014.; Stručni skup *Miro Gavran – prozni i kazališni pisac* u Novoj Gradiški 2015. i dr.), zbornicima radova (*Šezdesete u Hrvatskoj : mit i stvarnost*, Zagreb, 2018. /i engl. izdanje/; *Književnost, kazalište, domovina*, Zagreb, 2019. i dr.) te katalozima više izložaba. Bila je kazališna

kolumnistica u osječkom *Glasu Slavonije* 1992.-93. te u kulturnom prilogu zagrebačkog *Vjesnika* 2005.

Bila je urednica u Nakladnom zavodu Matice hrvatske 1995.-97., u nakladničkoj kući *Znanje* bila je urednica Posebnih izdanja 1995.-2001., Biblioteke *ITD* 1997.-2006. i Biblioteke *Zlatna nit* 1998.-2007., glavna urednica časopisa *Kazalište* (2002.-05.), pročelnica Odjela za kazalište i film Matice hrvatske 2004.-11., izbornica 15. Marulićevih dana u Splitu 2005. itd. Priredila je i uredila veći broj knjiga: Josip Kosor, *Požar strasti*, 1994.; Miroslav Feldman, *Drame*, 1994.; Ivan Raos, *Vječno nasmijano nebo*, Vinkovci, 1997.; *Tito Strozzi*, Drame, 1999.; *500 drama – vodič kroz svjetsku i domaću dramsku književnost*, Zagreb, 2002.; Ivan Raos, *Prosjaci & sinovi*, 2004.; Ivan Raos, *Izabrana djela*, 2004.; *Branka Cvitković – trideset godina umjetničkog djelovanja*, 2004.; *Drame hrvatske moderne*, Zagreb, 2007.; *Hrvatsko narodno kazalište u Zagrebu*, DVD monografija, 2011. (2013.²) i dr. Napisala je četrdesetak pogovora i predgovora knjigama suvremenih hrvatskih dramatičara i prozaika.

A. Lederer, *Redatelj Tito Strozzi*, Zagreb, 2003.

U Obrazovno-znanstvenom programu HRT-a bila je scenaristica i voditeljica u serijalima portretnih emisija *Antologija hrvatske književnosti* i *Antologija hrvatske drame* 1993.-2002. (ukupno 41 polusatna emisija) te stručna voditeljica serije *Hrvatsko glumište* (12 polusatnih epizoda) 1996.-97.

Dobitnica je Godišnje državne nagrade za znanost 1999. za knjigu *Ivan Raos*, Nagrade za kazališnu publicistiku *Petar Brečić*, koju dodjeljuju HRT i Školska knjiga, za knjigu *Redatelj Tito Strozzi* 2003., Nagrade Matice hrvatske za književnu i umjetničku kritiku *Antun Gustav Matoš* za knjigu *Vrijeme osobne povijesti* 2004. te Nagrade Udruge likovnih umjetnika primijenjenih umjetnosti Hrvatske (ULUPUH) za izložbu *100 godina scenografije i kostimografije u Hrvatskoj* (suautorica – stručni suradnik za scenografiju za povijesni dio).

Bila je jedna od predstavljača na promociji knjige Vojislava Sekelja *Uzmi dodaj* u Zagrebu 23. V. 2003. (izlaganje je objavljeno u subotičkom *Klasju naših ravni* br. 3-4/2003), jedna je potpisnica Otvorenog pisma DSHV-a u povodu uvođenja »bunjevačkog jezika« u škole 2005. i pisma podrške Otvorenom pismu čelnika hrvatske zajednice u Republici Srbiji zbog potpore državnih tijela i ustanova podjeli hrvatskoga stanovništva na sjeveru Bačke 2011., napisala je predgovor knjizi Josipa Buljovčića *Subotički kazališni zapisi* (2008.), koju je priredila Jasna Ivančić, te je aktivno sudjelovala na velikoj izložbi *Tradicijsko ruho Hrvata u Vojvodini* u Hrvatskoj matici iseljenika 2011.

Djela: *Dobre slučajnosti*, Zagreb, 1994; *Ivan Raos*, Zagreb, 1998; *Redatelj Tito Strozzi*, Zagreb, 2003; *Vrijeme osobne povijesti*, Zagreb, 2004; *Ključ za kazalište*, Osijek, 2004; *Sto godina hrvatske scenografije i kostimografije 1909 – 2009. (suautorica s: Martina Petranović i Ivana Bakal),* Zagreb, 2011; *Ideja sinteze – Oblikovanje scene i kostima pedesetih godina 20. stoljeća (The Idea of Synthesis Set and Costume Design in the 1950s)* (suatorica s Martina Petranović), Zagreb, 2019.

Lit.: D. Prćić, Hiperaktivnost na tragu očevih stopa, *Hrvatska riječ*, br. 62, Subotica, 9. IV. 2004; Otvoreno pismo pedeset uglednih Hrvata pripadnika bunjevačkog roda : Nedopustiva podjela hrvatskog stanovništva, *Hrvatska riječ*, br. 35, 4. III. 2005; D. B[ašić]. P[alković]., Ana Lederer na čelu HNK, *Hrvatska riječ*, br. 126, 8. VII. 2005; Pismo podrške iz Zagreba Otvorenom pismu čelnika hrvatske zajednice u Srbiji : Spriječiti manipulacije Bunjevcima u Srbiji, *Hrvatska riječ*, br. 415, 4. III.

2011; Z. Žužić, Snažna poveznica hrvatskog naroda s povijesnim korijenima, *Hrvatska riječ*, br. 456, 16. XII. 2011; L. Merković, M. Miković, Kronologija od 17. do 23. svibnja, *Hrvatska riječ*, br. 528, 17. V. 2013; M. Miković, Subotički prinosi scenskim vrijednostima, *Hrvatska riječ*, br. 788, 25. V. 2018; *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*, Leksikografski zavod *Miroslav Krleža*, 2020. http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=68121 (pristupljeno 17. X. 2020); https://pvzg.hr/suradnici/dr-sc-ana-lederer/ (pristupljeno 17. X. 2020); http://info.hazu.hr/hr/clanovi_akademije/osobne_stranice/alederer/alederer_biografija/ (pristupljeno 17. X. 2020).

S. Bačić

LEKO, Josip (Plavna, 19. IX. 1948.), pravnik, političar. Rođen je u brojnoj obitelji poslijeratnih kolonista Ilije i Veronike, rođ. Biloš, koji su se međutim ubrzo vratili u Hercegovinu. Obitelj je podrijetlom iz mjesta Ledinac, općina Grude. Osnovnu školu i gimnaziju završio je u Lištici (danas: Široki Brijeg), a diplomirao je na Pravnom fakultetu u Zagrebu 1975. Počeo je raditi kao pravni referent u poduzeću *Slavonija DI* u Slavonskom Brodu 1975.-76. U Skupštini Općine Novi Zagreb radio je 1976.-86., najprije kao stručni pravni suradnik, a zatim kao tajnik Vijeća udruženoga rada te tajnik Izvršnoga vijeća. Društveni pravobranitelj samoupravljanja SR Hrvatske bio je 1986.-89. Direktor Radne zajednice i zamjenik generalnoga direktora poduzeća *Zagrepčanka* bio je 1989.-91.

Član je Socijaldemokratske partije Hrvatske od 1990., gdje je radio kao poslovni direktor 1991.-2000. te bio predsjednik Glavnoga odbora 2008.-12. Za zastupnika u Hrvatski sabor biran je u pet saziva od 2000. do 2015., tijekom kojih je obnašao više dužnosti. Bio je član više saborskih odbora, među kojima i Odbora za zakonodavstvo, čiji je predsjednik bio u dva mandata (2000.-03. i 2003.-07.), te Odbora za Ustav, Poslovnik i politički sustav, čiji je predsjednik bio 2011.-15. Bio je predsjednik Povjerenstva za odlučivanje o sukobu interesa 2003.-07. Predsjednik Hrvatskoga sabora bio je 2012.-15. Saborski zastupnik prestao je biti 2016., nakon što je izabran za suca Ustavnoga suda Republike Hrvatske.

Lit.: www.sabor.hr/hr/o-saboru/povijest-saborovanja/prethodni-predsjednici/josip-leko-predsjednik-hrvatskoga-sabora-od (pristupljeno 19. X. 2019); www.biografija.com/josip-leko (pristupljeno 19. X. 2019); https://www.usud.hr/hr/suci (pristupljeno 19. X. 2019).

M. Tucakov

LEMEŠ (*srp.* Svetozar Miletić, *madž.* Nemesmilitics), naselje 12 km sjeveroistočno od Sombora, na cesti prema Subotici, na južnom dijelu Telečke visoravni. Pretpostavlja se da je u okolici u predtursko vrijeme bilo naselje Halmos 1399.-1521. U darovnici ugarskog palatina iz 1633. Miklósu Kovácsyju spominju se dva manja opustjela naselja ili pustare – Šara (Sára) i Meritics, također i u darovnici iz 1681. kojom ih je Kovácsy darovao Ádámu Ballassu i njegovoj supruzi Juditi Borhyi. Vjerojatno je Meritics mjesto na kojem je nastalo kasnije naselje Miletić (*madž.* Militics). U popisu iz 1700. navodi se pustara Veliki Milišić (Millisity), koja je u tursko vrijeme plaćala

Lemeš (Svetozar Miletić)

kalačko-bačkom nadbiskupu visoki iznos poreza od 30 forinta. Duhovnu skrb tu su obavljali franjevci iz Sombora. Pustaru je nakon protjerivanja Ugarska komora izdavala u zakup. Prije 1720. somborski su graničari pripojili pustare Veliki Milišić (današnji Lemeš) i Drugi Milišić (danas nedaleko od Šikare). U popisu Potiske vojne granice iz 1720. Somborskom vojnom šancu, među ostalim, pribrojana je i pustara Milicsics, ali kada je Sombor 1749. stekao status slobodnog kraljevskog grada 1748., nije pripala gradu.

Naime u procesu razvojačenja Potiske vojne granice, koji je počeo 1741., odlučeno

je da se formira plemićko naselje na jednoj obližnjoj pustari te su članovi madžarskih plemićkih porodica iz Peštanske, Požunske, Hontske, Trenčenske i Njitranske županije 1747. naselili područje današnjeg Lemeša. Nakon što je Subotica (tada Szent Mária) dobila status privilegiranog komorskog trgovišta, dio lokalnih bunjevačkih plemića sukobio se s civilnim gradskim vlastima odbijajući plaćati porez i smatrajući to kršenjem plemićkih privilegija, te se dio njih naselio na područje Lemeša 1748. jer su tu bili oslobođeni od davanja poreza i drugih daća. Madžarski su plemići naselili uglavnom sjeverozapadni i zapadni dio mjesta, a Dalmati suši sjeveroistočni dio formirajući tako dvije općine – dalmatsku i madžarsku. One su spojene u jednu na čelu s namjesnikom (*locumentes*) kada je Ugarska dvorska komora to područje 1750. izdala u zakup naseljenim plemićima, a s vremenom su se na »plemićki posjed Militić« (*nobilitari possesione Militics*) doseljavali i drugi sitni plemići. Župa je ustanovljena 1752., kada je izgrađena i prva crkva posvećena Rođenju Blažene Djevice Marije, od kada se vode i matice. Škola je također osnovana 1752. Plemićkom općinom (*Communitas Nobilium*) na čelu s kapetanom i 12 vijećnika selo je postalo 1758., kada je dobilo svoj prvi statut, a pripala joj je i susjedna pustara Đurđin (*Györgyin*). Od 1763. u izvorima se naziva Nemes-Militics (*madž.* nemes: plemić; otuda i hrvatski pučki naziv Lemeš). Tijekom godina u mjesto se doseljavaju i neplemići. God. 1787. u selu je popisano 1942 stanovnika. Sačuvan je općinski pečat iz 1791. Plemićka je općina 1803. uspjela otkupiti većinu atara (preko 11 000 kat. jutara) te je 1803. kralj Franjo II. izdao darovnicu kojom je 36 plemićkih porodica postalo vlasnikom sela. God. 1805. općina je dobila i novi statut, prema kojemu su na čelu općine kapetan, šest prisegnutih članova i bilježnik. Stočarstvo je bilo važna gospodarska grana među mjesnim Bunjevcima, pa su pojedini plemići, poput Time (Timoteja) Vujevića i Antuna Vidakovića, imali 1000 do 2000 ovaca. Potrebe za pašnjacima dovodile su do sukoba s mještanima susjednih općina. God. 1836. popisano je 3185 stanovnika, a 1850. – 3863. God. 1857. u mjestu je popisano 3999 st., od kojih *Dalmata* 2052, Madžara 1803, Židova 93 te Srba 51. Naselje je 1873. bilo pogođeno kolerom. Stanovnika je 1878. bilo 3656, uglavnom Madžara i Bunjevaca. Prvi vlak kroz selo na novoj željezničkoj pruzi Segedin – Rijeka prošao je 1869. S razvojem društvenoga života 1874. u mjestu je osnovana Kasina, a 1886. i kupalište. Po popisu stanovništva iz 1900. u selu je živjelo 3803 stanovnika, od kojih, po materinskom jeziku, 2115 Madžara, 1478 Bunjevaca, 146 Nijemaca i 61 Srbin.

Poslije Prvog svjetskog rata naziv mjesta promijenjen najprije u Miletić, a onda je 1925. godine, bez ikakva znanja mještana, na željezničkoj postaji osvanula ploča s novim nazivom sela – Svetozar Miletić, iako taj znameniti srpski političar u Ugarskoj nije imao nikakve veze s mjestom. Mještani Bunjevci organizirali su se 1920-ih u Bunjevačko-šokačkoj stranci, koja se 1926. ujedinila s Hrvatskom seljačkom strankom. Nova kalvarija u mjestu izgrađena je 1928.

God.	1961.	1991.	2002.	2011.
Ukupno	3990	3292	3169	2746
Hrvati	1345	596	581	-
Bunjevci	-	317	217	-
Madžari	2503	1673	1455	-
Srbi	95	193	549	-
Jugoslaveni	1	420	149	-
ostali	46	93	218	-

Nacionalna struktura stanovništva

Nakon Drugoga svjetskoga rata u selu nije bilo organizirane kolonizacije. Malobrojni su Nijemci protjerani, a agrarna je reforma pogodila veće porodice, čija je zemlja podijeljena lokalnoj seoskoj sirotinji. Poslije su formirane i dvije zemljoradničke zadruga – *Proleter* i *Udarnik*. U selo su se doseljavali ekonomski migranti iz Bosne i Hercegovine, među ostalim i Hrvati, uglavnom od kraja 1950-ih kao sezonski radnici u poljoprivredi (berba kukuruza). Stanovništvo je bilo podrijetlom uglavnom

iz okoline Maglaja i Žepča, Novog Šehera, Ljubovića i Čustoga Brda. Većina doseljavanja odvijala se 1960-ih. Prezimena koja prevladavaju među doseljenima jesu Brkić, Ezgeta, Markanović, Jurić, Jurišić, Tomas, Tomić, Pravdić i dr.

U mjestu su rođeni akademici Gaja Alaga i Mirko Vidaković.

Poslije demokratskih promjena u Srbiji 2000. od hrvatskih udruga u mjestu je jedno vrijeme djelovao HKUD *Stipan Knezi Šimeta*, a do danas je aktivan HBKUD *Lemeš*.

Lit.: T. Fridrik, *Bács-Bodrgoh vármegye földrajzi, történelmi és statisztikai népszerű leirása*, Szeged, 1878; I. Iványi, *Bács-Bodrog vármegye földrajzi és történelmi helynévtára*, 4, Szabadka, 1906; I. Jakšić, *Iz popisa stanovništva Ugarske početkom XVIII veka*, Novi Sad, 1966; I. Džinić, Borba kmetova i plemića oko opštinskog pašnjaka u Čonoplji od 1820. do 1848., *Zbornik Matice srpske za društvene nauke*, br. 47, Novi Sad, 1967; A. Hegediš, K. Čobanović, *Demografska i agrarna statistika Vojvodine 1767-1867*, Novi Sad, 1991; A. Sekulić, *Hrvatski bački mjestopisi*, Zagreb, 1994; I. Žuljević, Salaši u ataru Svetozara Miletića 1971. u: V. Lazić (ur.), *Ej, salaši*, Novi Sad, 1994; A. Čota, Zapis o Lemešu, *Miroljub*, 1,2/2000, Sombor; A. Čota Rekettye, Lemeš u osimu plemenitog ravničarskog drača [feljton], *Klasje naših ravni*, br. 3-4/2009 – 11-12/2001, Subotica; Z. Vasiljević, Hrvati iz Bosne u Lemešu. Doseljenici iz Žepča i Novog Šehera, *Hrvatska riječ*, br. 869, Subotica, 13. XII. 2019.

S. Bačić i M. Bara

LEMEŠKA BANJA, nekadašnje termalno lječilište i kupalište u Lemešu. Nalazilo se sjeverno od sela, na mjestu gdje jedan od dolova silazi s Telečke visoravni na zapadni dio Bačke lesne terase. Ondje se oblikovalo svojevrsno jezero, prošireni dio vodotoka. Banja se nalazila na oko 1 km od središta Lemeša, s lijeve strane ceste prema Stanišiću, između Kupališne ulice i hipodroma.

Kupalište je otvoreno 1885. zauzimanjem tadašnjega župnika Jenőa Szécsényija, bivšega podžupana Antala Pála – Tonike te somborskoga odvjetnika i lemeškoga veleposjedniku Zake Vujevića, a napose tadašnjega seoskoga liječnika dr. Kanyurszkoga, koji je uvidio ljekovitost vode, te seoskoga javnoga bilježnika Josipa Kaića. Priloge za gradnju dalo je seosko plemstvo, a drveni most do kupališta i kupališna zgrada bili su kopija stare kupališne zgrade na Paliću. *Neven* u kolovozu 1887. piše da su mnogi, kako bi se »nauživali ozdravljujuće slanuše«, boravili u mjestu i duže od tjedan dana. Gosti su dolazili iz Sombora, Baje, Bezdana, pa i Budimpešte. No kupalište ubrzo pada u zaborav, a na baru dolaze samo žene prati rublje. Ipak, doseljeni umirovljeni kapetan István Darázsy 1896. obnavlja zgrade, gradi objekt u koji se smještaju kade za ljekovita pakiranja od blata i za kupanje u ljekovitoj vodi. Uz to je izgradio i čardu te je nabavio i jedrilicu za plovidbu. Međutim zbog niske razine vode prva dva desetljeća XX. stoljeća život lemeške banje opet je prekinut. Potom *Mátyás Litvay* 1920. otvara kavanu na kupalištu, u

Glavna zgrada nekadašnje Lemeške banje

kojoj su se okupljali mladi na plesnim zabavama uz živu glazbu. Novi zamah dao je Gábor Jánkovics, koji je 1926. uzeo jezero u zakup za ribolov, a istodobno Udruga »Lemeška kupka« oživljava turističku ponudu jer je voda nadošla, pa se pojavila potreba za lječilištem i kupalištem. Udruga je zapravo funkcionirala kao dioničarsko društvo, a dioničari su bili mjesni župnik Bolto Agatić, Mijo Štrangarić, Martin Vujević Ćoćin, Mijo Knezi, Stipan Kaić Latin, Károly Ódry i Károly Litvai. Udruga je uzela zemljište u zakup od općine Lemeš, izgradila modernu kupališnu zgradu s 12 kabina s kadama, za koju se voda grijala u kotlu, i jednim drvenim koritom napunjenim blatom za liječenje reumatskih bolesti, središnju zgradu s restoranom i sobama

za spavanje, uredila jezero i park. Sve do Drugoga svjetskoga rata banja je odlično poslovala, imala je velik broj gostiju iako se liječilo bez nadzora liječnika i liječničke dijagnostike.

Nakon Drugoga svjetskoga rata objekti su nacionalizirani i postaju državno vlasništvo, u čijem se korištenju smjenjivalo nekoliko državnih poduzeća. Novi bazen izgrađen je 1951. i zamijenio je dotadašnje kupanje u blatnom jezeru. To je dugo bio i jedini bazen u somborskoj općini. Punim kapacitetom radile su i kade za blatna kupanja, a dnevno je na terapiji bilo i po 70 pacijenata. Za potrebe toplica korištena je voda iz površinskih kopova, tj. iz dubine 2–3 metra u blizini izvora. Bila je smeđe boje i imala je blago neugodan miris. Korišteno je i blato s površine. Veliko nevrijeme uništilo je dio zgrada 1961. i to je označilo kraj lemeške banje. Početkom 1980-ih godina izgrađen je novi veliki bazen, ali nikada nije dobio uporabnu dozvolu.

Cijeli je prostor površine oko 20 ha. I dalje postoji pristupna asfaltna cesta, vodovod i zapušteni park te oronula središnja zgrada i objekti u kojima su bile kade, kao i ostaci bazena i nekadašnjeg jezera. Od nekadašnjih toplica ostao je toponim Kupališna ulica, koja vodi do Lemeške banje.

Lit.: Kecem, Dopisi. Nemeš-Militić, *Neven*, 8/1887, Subotica; A. Čota Rekettye, Lemeš u osimu plemenitog drača, *Klasje naših ravni*, 9-10/2010, Subotica; Lemeške toplice, *Hrvatska riječ*, br. 462, Subotica, 3. II. 2012; Z. Vasiljević, Desetljećima propada nekadašnje lječilište, *Hrvatska riječ*, br. 527, Subotica, 10. V. 2013; Z. Vasiljević, Europski novci za Lemešku banju, *Hrvatska riječ,* br. 796, Subotica, 20. VII. 2018.

Z. Vasiljević

LEMEŠKA KASINA, kulturna udruga iz Lemeša. Ne zna se točan datum njezina osnivanja niti je danas poznat njezin statut, ali se na temelju napisa iz tiska zna da je postojala 1874. U selu je djelovala pod imenom Kasina. Kako su se u njoj uglavnom okupljali ugledniji mjesni Dalmate Bunjevci, ona je prva institucija organiziranoga okupljanja Bunjevaca te vrste. Nije bila puko okupljalište, već i mjesto u kojem su stanovnici sela njegovali vlastiti jezik i nacionalnu svijest.

Budući da su u mjestu tadašnja madžarska i bunjevačka »općina« bile u velikoj mjeri odvojene, a madžarski je nacionalizam jačao nakon sklapanja Austro-ugarske nagodbe, anonimni madžarski sumještanin u subotičkom listu *Bácskai híradó* oštro je napao djelovanje Lemeške kasine i njezinu pretplatu na *Subatički glasnik* optužujući Lazu Mamužića da je s urednikom Kalorom Milodanovićem, kada su bili u selu, nagovarao na pretplatu, kao i da je na to već upozoravao podžupana Bačko-bodroške županije Mihálya Lovászija. *Subatički glasnik* u br. 29. od 18. VII. 1874. to je demantirao navodeći, među ostalim: »Istina lemeška casina drži naše novine, al to nije naša, nego čestiti lemeški Bunjevaca zasluga«. U ironičnom pismu upućenom podžupanu također stoji: »Šta mislite, šta su ti ljudi radili u ’casini’? Strah me je i kazat, igrali kegle. Jedan tri, a drugi šest partija.« U sljedećem broju *Subatičkog glasnika* od 25. VII. 1874. tadašnji lemeški kapelan Josip Jukić Manić branio je pravo na uporabu narodnoga jezika: »Mi samo naša načela smiono navistjujemo, i tih ćemo se držati do kapi krvi. Mi javno pišemo u novine da svaki Bunjevac i Šokac svojom pametju može razabrati imamo li mi pravo ili ne? Naša je odluka obučavati našeg bunjevačkog i šokačkog puka svojim materinskim jezikom, razvijavati duševne tilesne sile mu, da se može radovati svom blagostanovištu kako mu valja, briniti se za narodni obstanak, da nije svezan pored svoje vlastite slobode, da nije tuđin u svom rođenom zavičaju i domovini, da – kada obavlja svoju dužnost u ustavnom svitu – i uživa svoja prava, svog narodnog života.« Iz ovog članka saznaje se da je o pretplati odlučila skupština »Casine« na prijedlog Jose Kaića, koji je vjerojatno bio i predsjednik Kasine, kao i da je učitelj Alojzije Vidaković 1874. držao večernju nastavu na »ilirskom« jeziku za odrasle.

O njezinu kasnijem djelovanju ima malo sačuvanih podataka. Bila je smještena u kući posebno kupljenoj za tu namjenu.

Tijekom vremena Kasina je prikupila znatan fond knjiga. S obzirom na to da su društveni život mogli voditi bogatiji i imućniji, ponajprije plemići, dok su siromašni radili kako bi se prehranili, Kasina je često bila i mjesto gdje su se ugovarali poslovi. Nakon Drugoga svjetskoga rata tretirana je kao mjesto buržoaskoga okupljanja pa je njezina imovina nacionalizirana i ustupljena gradskomu Narodnooslobodilačkomu odboru. U zgradi Kasine otvorena je najprije Državna štedno-kreditna zadruga, a poslije i knjižnica. Ideološki nepoželjne knjige uništavane su, ali ih je tadašnji predsjednik Kasine Stipan Knezi Ješkin noću spašavao odnoseći ih svojoj kući. Kada je 1950. osnovana nova seoska knjižnica, smještena je zgradi nekadašnje Kasine, spašene knjige ušle su u njezin osnivački fond. Zgrada je poslije srušena, a zemljište je prodano Antunu Đurkoviću, koji je ovdje podigao obiteljsku kuću.

Lit.: A. Čota Rekettye, Lemeš u osimu plemenitog ravničarskog drača, *Klasje naših ravni*, 5-6/2010, Subotica.

S. Bačić

LEMEŠKI JUNEĆI PAPRIKAŠ, delicija iz Lemeša. Priprema se od mladoga junećega mesa, slatke i ljute mljevene paprike, a kuha se u kotliću, koji se neprestano obrće. Obično se kuha gust, malo ljući. Strogo je zabranjeno koristiti drvenu žlicu ili lopaticu za miješanje. Mješavina je madžarskoga i bunjevačkoga načina kuhanja. Služi se u svečanim prilikama, kao što su svatovi ili Marin-bal. Od 2002. svake godine posljednje subote u srpnju u organizaciji Mjesne zajednice Svetozar Miletić održava se natjecanje u kuhanju junećeg paprikaša »Lemeški kotlić«.

L. Knezy Tošaki i Z. Vasiljević

LEMEŠKI KULEN, delicija iz Lemeša. Nije poznato kada su stanovnici Lemeša (*srp.* Svetozar Miletić) počeli izrađivati svoj kulen, tko je osmislio recept i način čuvanja, ali se proizvodnja kulena u seoskim obiteljima prenosila s generacije na generaciju i sačuvala se do danas. Na inicijativu udruge *Lemeški kulen* iz Lemeša Zavod za intelektualnu svojinu iz Beograda odredio je 2014. da taj proizvod nosi oznaku zemljopisnoga podrijetla. Time je toj deliciji priznata autentičnost te da neki proizvod naziv lemeški kulen može imati samo ako se izrađuje u Lemešu (naseljenom mjestu i katastarskoj općini), i to od sirovine koja potječe s toga područja.

Priprema se od najkvalitetnijega svinjskoga mesa. Prema rješenju Zavoda za intelektualnu svojinu, to je fermentirana suha kobasica napravljena od usitnjenoga kvalitetnoga mesa zrelih svinja mesnatih rasa težine od 150 kg i više, napunjena u prirodni omotač – slijepo crijevo svinja (kata), uz dodatak 2,0-2,2 % kuhinjske soli i 3-4 % lemeške crvene mljevene paprike. Zrenje, nakon prirodnoga dimljenja, traje šest mjeseci, u prirodnim uvjetima tijekom zime i proljeća, u starim smočnicama čiji su zidovi i podovi od zemlje. Upravo način zrenja daje mu osobit i prepoznatljiv okus. Umjereno je dimljen proizvod. Na presjeku je nadjev sastavljen od ujednačenih i međusobno dobro povezanih komadića usitnjenoga mesa crvene boje. Nadjev je bez pukotina i šupljina, boja je nadjeva crvena, postojana. Ugodnoga je mirisa i okusa, karakterističnoga za zrelu fermentiranu kobasicu sa sadržajem od min. 28 % proteina mesa, najviše 10 % kolagena u proteinima mesa i najmanje 5,3 pH vrijednosti. Ovisno o upotrijebljenoj paprici proizvod može biti manje ili više pikantan.

Logo udruge *Lemeški kulen*

Proizvodnjom se profesionalno bavi nekoliko proizvođača, koji imaju registrirane obrte za proizvodnju i prodaju. Udruga *Lemeški kulen* svake godine u Lemešu organizira Kulen-fest.

Lit.: Z. V[asiljević]., Delicija kojoj premca nema, *Hrvatska riječ*, br. 754, Subotica, 29. IX. 2017; Z. Vasiljević, Proizvodi s pedigreom, *Hrvatska riječ*, br. 755, Subotica, 6. X. 2017; https://lemeskikulen.com; http://www.zis.gov.rs/upload/documents/pdf_sr/pdf_ogp/G%2066%20Lemeski%20kulen.pdf (pristupljeno 31. VIII. 2020).

Z. Vasiljević

LEMEŠKI LANAC →Lanac 2.

LEMEŠKI SOKACI, ulice u Lemešu koje su imale tradicionalne narodne nazive. Njihovi nekadašnji nazivi bili su odraz načina života i rada u selu te nacionalne i statusne strukture mještana.

Subotički put (danas Ulica Ive Lole Ribara) cesta je koja vodi prema Subotici. Veliki madžarski sokak (sada Somborska ulica) naziv je dobio jer ga je uglavnom naseljavalo madžarsko stanovništvo i dijelio je selo na bunjevački i madžarski dio. Crkveni sokak (danas Ulica Ivana Meštrovića) zvao se i Blatnjav sokak jer je u toj ulici zbog stanja terena blata bilo i onda kada su u drugim dijelovima sela ulice bile suhe. Pantljikaš (današnja Ulica Maksima Gorkog) naziv je dobio zbog svojeg oblika. Naseljavala ga je seoska sirotinja, koja je za podizanje kuća dobila onoliko prostora koliko zahvaćaju dva rukohvata žita, tako da kuće nisu bile u jednoj ravni. Totluk (Slovačka ulica) naziv je dobio jer su u toj malenoj slijepoj ulici naseljene obitelji iz Slovačke koje su došle u Lemeš služiti na imanjima. Veliki bunjevački sokak (Ulica Vladimira Nazora) nekada je bio naseljen lemeškim plemićkim obiteljima Knezi, Ivanković i Vidaković. Pačirski sokak (Vojvođanska ulica) sokak je kojim su Lemešani, nakon što je izgorjela njihova *suvaja*, išli u mlin u Pačir. Cigljarski sokak ulica je koja i danas nosi isti naziv, jer je to dio sela odakle se nekada vukla žuta zemlja za pečenje opeke, koja se koristila za izgradnju kuća u selu i crkve. Željeznička ulica nije mijenjala ime, a vodi prema željezničkoj postaji. U narodu su je zvali i Sokak za gvozden put.

Dinarošov sokak (Ulica Adi Endera) ime je dobio po dućanu koji je nekada bio u toj ulici. Ulica Konopljište i dalje nosi isti naziv – nalazi se na kraju sela, gdje je niži teren, na kojem se uzgajala konoplja. Kupališna ulica i danas nosi isti naziv te vodi do Lemeške banje. Čigafalu (Ulica Košut Lajoša) ime je dobila po svojem izgledu koji podsjeća na pužev hod (*madž.* csiga: puž). Kukorica varoš (Ulica Ive Andrića) sokak je u kojem su prostor za gradnju kuća dobivali biroši iz Madžarske. Bile su to male kuće podignute na brzinu i u nedostatku trske pokrivene su kukuruzovinom (*madž.* kukorica: kukuruz)

Epreš je nekada bio prostor za stočnu tržnicu, a sada je tu nogometni teren. Vujevićki sokak (Ulica Oktobarske revolucije) nazvan je po obitelji Vujević, koja je u tom sokaku imala dvije kuće. Ciganski sokak (Ulica Sonje Marinković) sokak je u kojem je nekada živjela romska obitelj koja je u selu uklanjala uginulu stoku. Čivutski sokak (Ulica Ede Margalića) dio je sela u kojem su živjeli Židovi.

Izvor: kazivanje Lucije Knezy Tošaki i Marije Bagi iz Lemeša.

Z. Vasiljević

LEMEŠKO PLEMSTVO, plemićke porodice koje su činile plemićku općinu Lemeš (*madž.* Nemeš Militics) od sredine XVIII. st. Plemići u Lemešu izvorno su bili armalisti, koji su plemstvo stekli dodjeljivanjem grbovne povelje (*litterae armales* – povelje na kojima su naslikani plemićki grbovi porodica) na temelju zasluga (uglavnom vojnih), ali bez darovanja plemićkih nepokretnosti. Stekli su ga uglavnom nakon 1690. Većinom je riječ o madžarskom plemstvu, ali ima i hrvatskoga.

Područje pustare Militics plemićke su porodice počele naseljavati od 1747. Upravitelj dobara Ugarske komore Franz Redl 1750. izdao je u zakup područje pustare naseljenim plemićkim porodicama. Naselje je 1758. dobilo tzv. mjesno plemstvo (*nobilitas localis*), kada je 1758. formirana plemićka općina (*Communitas Nobilium*) Militics, čiji su svi punopravni mještani uživali opće plemićke povlastice. God. 1751. u mjestu su popisane 74 plemićke porodice, 1771. – 60, a 1779. – 80.

Plemićka je općina 1803. otkupila preko 11 000 jutara lemeškoga atara te je kralj Franjo (Ferenc) II. izdao kraljevsku darovnicu članovima 36 plemićkih porodica, odnosno 156 obitelji, kojom su one prestale biti zakupci te su postale vlasnicima zemljišta. Darovnica na madžarskom, latinskom i »ilirskom« jeziku čuva se u Povijesnom arhivu Sombor i u njoj su pobrojene porodice koje su dobile zemljišne posjede. Od »dalmatinskih« to su bile: Alaga, Barašević, Ivanić, Ivanković, Kaić, Knezi, Mandić, Marković, Piuković, Radić, Vidaković i Vujević. Veličina posjeda uglavnom je bila oko 100 jutara, iako je bilo obitelji koje su imale u vlasništvu 300-400, pa i 500 jutara zemlje, ali i onih

Naslovnica kataloga izložbe
Lemeško plemstvo 2009. god.

s tek nekoliko jutara. Osim njih u selu su u neko vrijeme živjele i druge plemićke porodice ili su tu imale svoje posjede, pa tako i hrvatske (Adamović, Kujundžić…). Do 1848. plemići su uživali različite plemićke povlastice, među ostalim bili su oslobođeni od svih javnih daća, osim vojne obveze. Pravo na plemićki pridjevak »de Nemesmilitics« imale su neke od lemeških porodice koje su tu imale posjede (od hrvatskih: Alaga, Kaić, Knezi, Kujundžić, Mandić i Vidaković). No zapravo se tek dio plemića u mjestu popeo do više društvene ljestvice, većina je ipak bila siromašna i sami su obrađivali svoje zemljište.

Dok su neke lemeške plemićke porodice izumrle, potomci nekih lemeških plemićkih porodica i danas žive u Lemešu, ali se njihov život ne razlikuje od života drugih obitelji. U nekima se čuvaju plemićke povelje i pečati, dok je u drugima ostala samo priča o precima »plave krvi«. Sudjeluju u godišnjim susretima 30-ak mjesta iz srednje Europe koja u svojem nazivu imaju riječ *plemićki*, a Lemeš (Nemesmilitics) jedino je takvo mjesto u Vojvodini i Republici Srbiji. Mjesna zajednica Svetozar Miletić i subotička Pučka kasina 1878. organizirale su 2009. u prostorijama Doma kulture u Lemešu izložbu *Lemeško plemstvo*, koju je priredila Antonija Čota, kada je izdan i prigodan katalog.

Lit.: M. Lanović, *Privatno pravo Tripartita*, Zagreb, 1929; A. Čota, Zapis o Lemešu, *Miroljub,* 1,2/2000, Sombor; A. Čota, Grofovi za plugom barunice u papučama, *Miroljub*, 4/2000; *Lemeško plemstvo* [katalog izložbe], Svetozar Miletić, 2009; I. Andrašić, Iz života ugarskog i hrvatskog plemstva, *Hrvatska riječ*, br. 329, Subotica, 26. VI. 2009; A. Čota Rekettye, Lemeš u osimu plemenitog ravničarskog drača [feljton], *Klasje naših ravni*, br. 1-2/2011 – 7-8/2011, Subotica; S. Tötösy de Zepetnek (ur.), *Nobilitashungariae: List of Historical Surnames of the Hungarian Nobility nobilitashungariae / A magyar történelmi nemesség családneveinek listája*, West Lafayette, 2010. (http://docs.lib.purdue.edu/clcweblibrary/nobilitashungariae – pristupljeno 1. X. 2020).

Z. Vasiljević

LENDUPA (landupa, talandupa, klendupa) 1. pomagačica u izboru mladenke ili mladoženje. Njezina je zadaća bila da za roditelje dozna što više o obitelji budućega zeta ili snahe. Zato je morala poznavati mnogo ljudi, biti komunikativna, dobro obaviještena, *dospivena*, tj. s puno slobodnoga vremena, i često prisutna među ljudima – pijačnim danima na tržnici, nedjeljom pred crkvom, na svečanostima u gradu... Po obavljenoj usluzi bila je darivana, rjeđe u novcu, a češće u naturi (žito, *pilež*, tj. pilići, *pućke*, tj. purice, *ukljukana*, tj. šopana, guska, krumpir, *kuruz, čutke*, tj. oklasci…). S društvenim promjena nakon

Prvoga i Drugoga svjetskoga rata taj je običaj u Subotici i okolici postupno nestao; **2.** u Lemešu i Džinićima kraj Sombora zabilježena je landupa/talandupa kao nekadašnji svatovski časnik – sinonim za staćelu, u značenju starješnine (domaćina) svatova.

Lit.: M. Černelić, *Uloge i nazivi odabranih svatova u Bunjevaca*, Zagreb, 1991; A. Stantić, Lendupa, *Subotička Danica (nova) : Kalendar za 2002. godinu, Subotica*, 2001; *Rečnik srpskih govora Vojvodine*, 4, Novi Sad, 2004.

P. Skenderović

LENDVAI, Lajčo (Subotica, 2. I. 1909. – Zagreb, 25. X. 2006.), glumac, redatelj i kazališni djelatnik. Sin Đene, građevinskoga obrtnika, i Dominike, rođ. Skenderović. Brat je društvenog i političkog radnika Vinka. Osnovnu školu i nižu gimnaziju završio je u Subotici, gdje je izučio i krojački zanat, a potom je 1928. s bratom otišao u Zagreb na usavršavanje radi otvaranja vlastita krojačkoga obrta.

Za kazalište ga je kao dječaka oduševila predstava Molièreova *Škrca* koju je, gostujući u Subotici 1920., izvelo osječko Hrvatsko narodno kazalište. Na školskim je priredbama redovito recitirao i glumio, a povremeno je sa svojim vršnjacima u roditeljskoj kući prikazivao predstave za rođake i susjede, ljeti u dvorištu, zimi u sobama. U Zagrebu je, prema vlastitim riječima, prvi put vidio »prave predstave u pravim kazalištima«, odnosno profesionalne izvedbe dramskih, opernih i operetnih djela u profesionalnim kazalištima te dobio priliku glumiti i režirati u kazališnoj družini cehovskoga radničkog sindikata. Najveći uspjeh postigao je 1934. režijom predstave *Jegora Buličova* Maksima Gorkoga, u kojoj je odigrao naslovnu ulogu pred tisućama gledatelja na otvorenome u povodu skupštine Ujedinjenoga radničkog sindikalnog saveza. U Suboticu se vratio 1936. sa suprugom Dragicom Humski, Zagrepčankom, s kojom je imao kćer Nadu (1943.), publicisticu koja živi u SAD-u, i sina Vladimira (1945.), suca i odvjetnika u Zagrebu. S bratom Vinkom i sestrom Margitom otvorio je 1937. i uspješno vodio krojački salon u palači Nićin u središtu grada, predavao je krojenje u obrtničkoj školi, a kazalištem se bavio u Zboru hrvatskih kazališnih dobrovoljaca, gdje je uprizorio igrokaz *Neobičan čovjek* Gene Senečića i kreirao glavni lik, tj. Gustla. Kad je u travnju 1941. Suboticu okupirala madžarska vojska, u gradu koji nije pružao otpor zaveden je teror, uhićeni su režimu nepodobni ljudi, pa je tako i Lendvai, zbog svojih ljevičarskih stavova, osuđen 1941. na smrt vješanjem. Poslije je ipak pomilovan i nakon nekoliko mjeseci pušten iz zatvora. Obitelj ga je zahvaljujući odvjetnicima uspjela spasiti, no to je izazvalo financijske poteškoće i potkraj rata dovelo do zatvaranja krojačkoga obrta.

U poraću, potkraj studenoga 1944., Lendvai je na poticaj nove gradske uprave utemeljio Kazališni odsjek te s kazališnim amaterima uvježbao kolaž predstavu koja je izvedena 27. i 28. I. 1945., a sastavljena je bila od skečeva i jednočinki s tematikom NOB-a, od zborskih i pojedinačnih recitacija te scenskih odlomaka iz pastorale *Dubravka* Ivana Gundulića i dramatiziranoga romana *Zločin i kazna* Fjodora Mihajloviča Dostojevskoga. Do kraja sezone s amaterima je pripremio još dvije drame i tri komedije – *Požar strasti* Josipa Kosora, *Jegor Buličov* Gorkoga te *Ženidba* Nikolaja Vasiljeviča Gogolja (sve tri režirao i odigrao glavne uloge), kao i *Gospođa ministarka* i *Dr* Branislava Nušića (redatelj Dušan Medaković) – koje su više puta izvedene pred punim gledalištem. Predstave su izvođene u dobro očuvanom kazališnom zdanju iz 1854., u kojem su do tada nastupali isključivo gostujući madžarski, njemački i srpski ansambli, no osim pozornice i gledališta druge prostorije nisu bile dostupne. Lendvai je ubrzo uspio kazalištu vratiti iznajmljeno krilo zgrade i osposobiti dvoranu za pokuse te urediti prostor za scenografske i kostimografske potrebe stvarajući postupno neophodan kazališni fundus za buduće stalno profesionalno kazalište. Sredinom lipnja 1945. zamolio je nekolicinu novosadskih glumaca i Žarka Vasiljevića, ravnatelja novosadskoga Srpskoga narodnoga pozorišta, koji je tih dana gostovao u Subotici, da kao članovi žirija umjetnički i stručno

ocijene izvedbu nekoliko ulomaka iz predstava subotičkih amatera. Zadovoljni viđenim, potvrdili su gradskoj i pokrajinskoj vlasti da je amaterski Kazališni odsjek zreo za prerastanje u profesionalni kazališni ansambl. Slijedom te preporuke Narodna je skupština AP Vojvodine u Novom Sadu 19. IX. 1945. donijela odluku o osnutku Hrvatskoga narodnoga kazališta (HNK) u Subotici, a za prvoga ravnatelja imenovala Lajču Lendvaija sa zadaćom da postojeći glumački ansambl popuni profesionalnim glumcima te angažira redatelje, scenografe i kostimografe iz drugih kazališta.

Pošto je najbolje poznavao zagrebačku kazališnu sredinu, u Suboticu je doveo glumice i glumce koji su nakon dolaska komunista na vlast otpušteni iz zagrebačkoga HNK jer su nastupali tijekom rata: Jelku Šokčević (poslije Asić), Ivonu Petri, Dubravku Deželić, Antu Kraljevića, Dražena Grünwalda, scenografa i kostimografa Berislava Deželića, redatelja Branka Špoljara i dr. Oni su činili profesionalnu i umjetničku jezgru subotičkoga HNK, vodili Dramski studio s više glumačkih tečajeva te osobito konstruktivno djelovali na umjetnički razvoj ostalih članova ansambla: Slavu Bulgakov, Anu Skenderović, Klaru Peić, Ljiljanu Medaković, Julku Stipić, Eržiku Kovačević (poslije je završila i Zemaljsku glumačku školu u Zagrebu), Zdenku Mužlaj, Miroslava Mažgona, Gezu Vujkova, Gezu Šabića, Dušana Medakovića, Nikolu Gabrića i dr. Kazalište je otvoreno 28. X. 1945. dramom *Matija Gubec* Mirka Bogovića u režiji Branka Špoljara i u scenografskoj opremi Berislava Deželića, a u jednoj od srednjih uloga nastupio je i Lendvai. Uslijedilo je potom Lendvaijevo najplodnije razdoblje u kojem je tijekom sezona 1945/46. i 1946/47. odigrao dvanaest uloga, od srednjih i većih (Branislav Nušić, *Gospođa ministarka, Sumnjivo lice, Pokojnik*; Borislav Stanković, *Koštana*; Ivan Cankar, *Kralj Betajnove,* ujedno i režirao; Alexandar Dumas, sin, *Gospođa s kamelijama*; August Šenoa, *Zlatarevo zlato* u preradbi Milivoja Dežmana pseud. Ivanova) do glavnih kao što je Argan u Molièreovu *Umišljenome bolesniku,* komediji koju je i uprizorio, te Henry Higgins u *Pygmalionu* Georgea Bernarda Shawa. Zbog političkoga ozračja u istom je razdoblju postavljao drame ruskih dramatičara *Tražim Anu* (autori Vladimir Zaharovič Mass i Mihail Abramovič Červinski, ujedno odigrao glavnu ulogu), *Prosta djevojka* (Vasilij Vasiljevič Škvarkin), *Ženidba* (Nikolaj Vasiljevič Gogolj), *Sirotinja nije grijeh* (Aleksander Nikolajevič Ostrovski) i operetu *Silva* Imrea Kálmána. Od jeseni 1947. do proljeća 1950. u Beogradu je kao stipendist subotičkih gradskih vlasti pohađao Dram-

Lajčo Lendvai

ski studio i režiju učio kod Bojana Stupice, tada već afirmiranoga redatelja i umjetničkoga voditelja tek utemeljenoga Jugoslavenskoga dramskoga pozorišta. Premda mu je ponuđen angažman, vratio se u Suboticu, gdje je sljedećih sedam sezona, od 1950/51. do 1956/57., uprizorio sedamnaest predstava, režirajući 1950-ih usporedno i u somborskom Narodnom pozorištu, a u dijelu sezone 1955./56. obnašajući u Bujama službu v. d. ravnatelja Narodnoga kazališta *Otokar Keršovani.* U subotičkome HNK, od 1951. Narodnome pozorištu – Népszínház, u tom je razdoblju, pod utjecajem Stupičine redateljske estetike, uprizorio sljedeća djela: komedije *Mande* (poznatija pod naslovom *Tripče de Utolče)* Marina Držića, koju je postavio i u Somboru, *Ribar-*

ske svađe i *Sluga dvaju gospodara* Carla Goldonija, *Dr* i *Vlast* B. Nušića, *Umišljeni bolesnik* i *Tartuffe* Molièrea, *Porodica Blo* Ljubinke Bobić, potom drame *Ujak Vanja* Antona Pavloviča Čehova, *Požar strasti* Kosora, *Oluja* Ostrovskoga, *Hajduk Stanko* Huge Klajna, prema romanu Janka Veselinovića, *Teške sjene* Mirjane Matić-Halle, *Klupko* Pere Budaka, pučki igrokaz *Šokica* Ilije Okrugića u vlastitoj preradbi, glazbeni igrokaz *Mala čajana* Johna Patricka te operetu *Grof Luxenburg* Franza Lehára.

Napustivši kazalište, uspješno je 1956.-63. vodio Kulturno-propagandni centar omogućujući publici gostovanja najboljih kazališnih ansambala i vrhunskih klasičnih glazbenika, pa je prema svjedočenjima suvremenika »subotički kulturni život u to vrijeme bio na razini beogradskih i zagrebačkih kazališno-koncertnih sezona«. Upravi svojega kazališta vratio se 1963. kako bi pomogao privući izgubljenu publiku osmislivši pretplatnički odnos sa subotičkim poduzećima, različitim ustanovama i školama, a pozornici se vratio kao redatelj uprizorivši pučki igrokaz *Kokice* Antuna Karagića. Kao umirovljenik od 1964. bio je kazališni domaćin te je dočekivao gledatelje u kazališnom foajeu, 1965. režirao je glazbeni pučki igrokaz *Salašari silom varošani* Pavla Bačića, a 1966. s madžarskoga je preveo komediju *Hlače (A nadrág),* koju je na subotičku scenu postavio Subotičanin Petar Šarčević, tada mladi zagrebački redatelj. Premda je 1974. trajno odselio s obitelji u Zagreb, ansambl subotičkoga kazališta izveo je u studenome 1978. njegovo jedino scensko djelo *Risari,* dramu o teškom životu bunjevačkih nadničara, u režiji Mihálya Virága, scenografskoj opremi Pála Petrika, s Gezom Kopunovićem u glavnoj ulozi.

Preminuo je u dubokoj starosti, pokopan je na zagrebačkome groblju Mirogoj.

Izvori: dokumenti iz obiteljske ostavštine pohranjene u Vladimira Lendvaija iz Zagreba.

Lit.: *Hrvatsko narodno kazalište u Subotici 1945–46*, [Subotica, 1946]; I. Rackov, *Iz pozorišnog života Subotice*, Subotica, 1977; *Repertoar hrvatskih kazališta*, 3, Zagreb, 2002; M. Prćić, Domaće »zvijezde« HNK u Subotici, *Hrvatska riječ*, br. 38, Subotica, 17. X. 2003; *150 godina pozorišne zgrade : 150 godina kazališne zgrade : 150 éves a színház épülete*, Subotica, 2004.

J. Ivančić

LENDVAI, Vinko (Subotica, 17. VII. 1910. – Subotica, 8. IV. 1970.), društveni i politički radnik. Rođen je u obitelji Đene i Dominike, rođ. Skenderović. Brat je kazališnog redatelja Lajče. Po zanimanju je bio krojački radnik. Početkom 1930-ih uključuje se u radnički pokret kao član Ujedinjenih radničkih sindikata (URS). Za vrijeme rata sudjelovao je u ilegalnom pokretu otpora i bio interniran na prisilni rad. Nakon ulaska jugoslavenskih partizana u Suboticu 10. X. 1944. bio je borac VIII. vojvođanske udarne brigade. U veljači 1945. postaje član KPJ. Nakon završetka rata osniva vojnu krojačku radionicu, a poslije i krojačku radionicu za potrebe radničke zadruge Ranopoza. Povjerenik za privredu Narodnoga odbora (NO) I. rajona grada postaje 1947. Bio je tajnik Gradskoga odbora narodnoga fronta u vrijeme kada su postavljeni temelji socijalističkoga društvenoga privređivanja. Rukovodio je poduzećem *Titovka*, koje se poslije spaja sa *Željezničarom*. Odlikovan je Ordenom rada III. reda. Za predsjednika NO I. rajona izabran je 1947. Kada su u poslijeratnom socijalističkom poretku kao najviši organi lokalnih vlasti uspostavljeni narodni odbori, na čelu gradskih narodnih odbora bili su predsjednici, kao pandan dužnosti gradonačelnika. Nakon što je 1953. Subotica upravno podijeljena na više općina, Vinko Lendvai izabran je 1954. za predsjednika Narodnoga odbora Općine Stari grad, čije je sjedište bilo u Gradskoj kući. Tu je dužnost je obnašao do 1955.

Izvori: Povijesni arhiv Subotica, F:176.

Lit.: *Subotičke novine*, 17. IV. 1970, Subotica; A város polgármestereinek névjegzyéke (1796-1996), *Bácsország*, 1/1997, Szabadka; G. Prčić Vujnović i dr., *Gradska kuća Subotica : Városháza Szabadka, 1912 - 2012* Subotica, 2012.

S. Mačković

LENIJA (*lat.* linea: crta) **1.** uzan kolski zemljani put između njiva, koji kroz atar međusobno povezuje salaše te salaše s ve-

ćim naseljenim mjestima. Naziv koriste somborski Bunjevci te Šokci u selima u blizini Sombora, dok subotički Bunjevci koriste najčešće koriste termin atarski put (atar), zatim *litnji*, seljački, poljski, putovi i sl.; **2.** crta, linija.

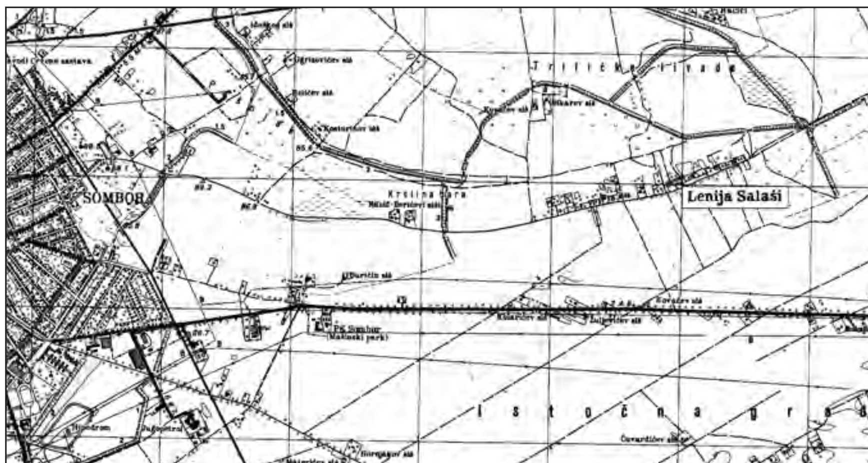
Lit.: *Rečnik srpskih govora Vojvodine,* 4, Novi Sad, 2004; M. Šeremešić, *Bile riči : rječnik govora Monoštor*a, Subotica, 2016; Ž. Mandić, *Rječnik govora santovačkih Hrvata*, Pečuh, 2016.

M. Bara i S. Bačić

LENIJA, prigradsko salaško naselje istočno od Sombora u smjeru Krnjaje (danas: Kljajićevo). Ima dugu povijest pod imenom Ivanovo Selo, koje 1880-ih zamjenjuje ime Lenija. Naziv potječe od pučkoga naziva za poljski put. Prvi spomen naziva Lenija (»Linea Salas«) pojavljuje se 1764. Posljednji put Lenija je zabilježena kao Ivanovo Selo 1884. Na kartama se tijekom XIX. i XX. st. povremeno pojavljuju nazivi prema brojnijim skupinama salaša (Beljanski salaši, Palanački salaši). U ataru salaša bio je veći broj bara – Grobljanica, Krstina bara, Mostonga, Evedra, Varoška bara, Vrtlog-bara, Ivanova bara. Meliorizacija je provedena u prvim desetljećima XX. st, a neke su bare ostale u lokalnoj toponimiji. Lokaliteti u blizini jesu Grobljanica, Gornji salaši, Ivanova bara, Mandić, Paštrovići, Vrtlog, Rašlje. Od XVIII. do kraja XX. st. od bunjevačkih rodova zabilježeni su Bošnjak, Ferenečević, Franjetin (Bošnjak), Džinić i Mijić, dok su se u blizini nalazili bunjevački salaši Žuljević, Džinić, Pekanović, Parčetić i Miković. Od srpskih starosjedilačkih rodova ovdje su živjeli: Beljanski, Bikar, Brankov, Ilkić, Konjović, Palanački, Popović, Repić, Stričević i dr. Salaši se nalaze na lijevoj strani nekadašnjega pačirskoga ljetnoga (zemljanoga) puta. Završavaju na predjelu Ivanova bara, što podsjeća na nekadašnje ime salaša. Mještanin Antun Džinić 1845. podigao je kameni križ, koji je 1911. obnovio njegov sin David Džinić. Škola je otvorena 1906. i radila je sve do sredine 1970-ih. Stanovnika je 1961. bilo 468, početkom XXI. st. oko 200. Naselje je elektrificirano 1964., dok ostala infrastruktura, poput vodovoda i kanalizacije, ne postoji. Salaši su u suvremenom razdoblju nanizani u jednu ulicu – »leniju«. Orijentacija prozora na salašima uglavnom je prema jugu u skladu s tradicionalnim načinom gradnje. Sa Somborom je naselje povezano asfaltnom cestom.

Lit.: M. Beljanski, *Somborski salaši*. Sombor, 1970; M. Beljanski, Sudbina somborskih salaša, u: V. Lazić (ur.), *Ej, salaši*, Novi Sad, 1994; A. Sekulić, *Hrvatski bački mjestopisi* Zagreb, 1994; M. Stepanović, *Somborsko salaško naselje Lenija* (https://www.ravnoplov.rs/somborsko-salasko-naselje-lenija – pristupljeno 19. VI. 2019); https://www.soinfo.org/sombor/salasi/lenija (pristupljeno 19. VI. 2019).

M. Bara

Lenija salaši

LERIĆ, Milica (Sombor, 15. VII. 1995.), etnomuzikologinja, glazbena pedagoginja. Kći je Marka i Tamare, rođ. Pejak. Osnovnu glazbenu školu *Petar Konjović* u klasi prof. Đure Parčetića završila je u Somboru. Nakon završene Srednje glazbene škole u Subotici u klasi prof. Vojislava Temunovića završila je studij etnomuzikologije na Glazbenom odjelu Akademije umjetnosti u Novom Sadu u klasi prof. dr. Nicea Fracilea. Od 2019. predaje tamburu u Školi za osnovno glazbeno obrazovanje *Stevan Hristić* u Bačkoj Palanci. Od 2014. članica je (kontrabas) ženskoga tamburaškoga sastava *La banda*, koji izvodi popularnu glazbu i adaptira popularnu glazbu u forme prikladne za tamburaško izvođenje. Od 2018. članica je (prim) Novosadskoga tamburaškoga kvartera, koji na repertoaru ima tamburaško izvođenje klasičnih glazbenih djela prvotno namijenjenih gudačkomu kvartetu. Suautorica je knjige *Šokci i bećarci* (2019.), u kojoj je prikazana povijest, tematika i način izvođenja bećaraca kod Hrvata Šokaca u Bačkoj.

Djelo: *Šokci i bećarci* (suautor s M. Šeremešić), Sombor, 2019.

M. Tucakov

LETI – LETI, dječja bunjevačka igra s tri ili više igrača različita spola i dobi. Igrači posjedaju oko stola i ispruženim kažiprstima lijeve i desne ruke naizmjenice udaraju o rub stola izgovarajući: »Leti – leti«. Jedan od sudionika, koji je prije početka igre izabran da je vodi, izgovara ime nekog predmeta. Ako je predmet leteći (npr. »Leti – leti… ptica!«), igrači moraju dignuti obje ruke uvis, a tko ne podigne, ispada iz igre ili daje zalog kako bi ostao u igri. Ako predmet nije leteći (npr. »Leti – leti… stolica!«), a netko od igrača digne ruke uvis, ispada iz igre ili daje zalog. Igra se nastavlja dok u igri ne ostanu samo igrač zadužen da vodi igru i posljednji od ostalih sudionika. Tada se njih dvoje međusobno natječu tako što oboje naizmjence vode igru, a pobjednik je onaj koji ne pogriješi. Ako se igra u zalog, na kraju igre svatko mora otkupiti svoj zalog i obaviti što mu »sudac« kaže. Tijekom same igre igrač koji je zadužen za vođenje igre prilikom izgovaranja predmeta ima pravo pogrešno pokazivati, tj. pogrešno podignuti ruke ili ih ostaviti spuštene, kako bi zbunio ostale sudionike i izbacio ih iz igre. On sam u igri ostaje do kraja, kada se natječe s posljednjim preostalim sudionikom.

Lit.: M. Evetović, *Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata*, Subotica, 2010.

P. Skenderović

LETIĆ, Antun – Nune (Subotica, 14. VII. 1956.), graditelj tambura, skladatelj, glazbenik. Sin je Franje i Kate, rođ. Rožumberski. Osnovnu i srednju stolarsku školu završio je u Subotici. Sviranjem tambure (basprima) počeo se baviti 1969. u nekadašnjem Domu grafičara u Subotici (danas ul. Józsefa Attile br. 19) pod nadzorom subotičkoga glazbenoga pedagoga i profesora tambure u subotičkoj glazbenoj školi Lazara Malagurskoga. Već naredne 1970. prelazi u HKUD *Bunjevačko kolo*, gdje svira basprim u orkestru za potrebe folklornoga odjela centra. Svirao je još i u KUD-u željezničara *Bratstvo-jedinstvo*, OKUD-u *Mladost* u Subotici i Subotičkom tamburaškom orkestru, ali najduže u *Bunjevačkom kolu*. Kada se 1988. ukazala potreba za popravkom oštećenih glazbenih instrumenata – tambure, budući da u Subotici nije bilo majstora toga profila, kao stolar i poznavatelj rada u drvu odlučio je pokušati popraviti oštećenu tamburu. Velikim trudom i zalaganjem uspio ju je popraviti te je daljnjim usavršavanjem uspio ovladati rutinom ne samo popravka nego i izrade žičanih instrumenata. Od tada popravlja i izrađuje tambure prime, basprime, kontre, čela i basove. Počeo je skladati za Festival bunjevačkih pisama u Subotici i redovito sudjeluje na njemu kao izvođač od početka njegova održavanja 2001. Tri je puta sudjelovao na Festivalu zlatne žice tamburice u Novom Sadu te je dva puta osvojio 2. mjesto. Na Festivalu bunjevačkih pisama nekoliko je puta osvojio prve nagrade za izvedbu pjesama, koje je i uglazbio: 2001. – prva nagrada stručnog žirija i publike za izvedbu pjesme »Daleko je Subotica«; 2003. – prva nagrada publike za izvedbu

pjesme »Moja pisma«; 2010. – prva nagrada stručnog žirija za najbolju interpretaciju te publike za izvedbu pjesme »Zaspala je bunjevačka vila«.

Živi i radi u Subotici.

Izvor: Osobni iskaz Antuna Letić – Nuneta.

Lit.: M. Sente, V. Temunović, *Festival bunjevački pisama, Naših prvih petnaest godina festivala (2001. – 2015.),* Subotica, 2015.

P. Skenderović

LETIĆ, Marija (Subotica, 19. II. 1961.), jedriličarka. Kći je Josipa i Gize, rođ. Bačić Palković. Osnovnu i srednju geodetsku školu završila je Subotici, ali nikada nije radila u struci. Nakon završetku sportske karijere radila je kao trgovačka putnica u beogradskoj tvrtki *Venera* 1988.-91. Kada je zbog opće gospodarske krize u vrijeme izbijanja rata 1991. ostala bez zaposlenja, počela je uzgajati gljive, čijom se proizvodnjom i prodajom bavi do danas.

Sportskim zrakoplovstvom počela se baviti sa 17 godina u Aeroklubu *Ivan Sarić* u Subotici kod nastavnika Mite Vučkovića, koji je joj je poslije bio i trener u reprezentaciji. Obuku za pilota jedrilice završila je 1979. Iznimne rezultate postigla je 1982., kada je postavila četiri državna rekorda u jedriličarstvu za žene, koji do danas nisu nadmašeni: brzina preleta u trokutu od 100 km – 81,89 km/s; brzina preleta u trokutu od 300 km – 75,7 km/s; brzina preleta u trokutu od 500 km – 75,76 km/s; duljinski prelet u trokutu Subotica–Vršac–Đakovo–Subotica – 517 km. Bila je prva žena u Jugoslaviji koja je preletjela troukut od 500 kilometara i osvojila zlatnu C jedriličarsku značku s dva dijamanta. Te je godine Zrakoplovni savez Jugoslavije proglasio sportašem godine i dodijelio joj najviše sportsko priznanje *Zlatni orao*. Za reprezentaciju Jugoslavije nastupala je 1983.-87.

Tijekom letačke karijere ostvarila je ukupan nalet jedrilicama od 1200 sati letenja. Sudjelovala je na mnogim domaćim i međunarodnim prvenstvima u jedriličarstvu, među ostalim i na III. europskom prvenstvu u zrakoplovnom jedriličarstvu za žene 1983. u Saint-Hubertu (Belgija), IV. europskom prvenstvu u zrakoplovnom jedriličarstvu za žene 1985. u Subotici (10. mjesto u generalnom plasmanu s 6619 bodova) i na V. europskom prvenstvu u zrakoplovnom jedriličarstvu za žene 1987. u Šumenu (Bugarska, 5630 bodova), koje joj je bilo zadnje natjecanje.

Marija Letić

Na prvenstvima Jugoslavije osvajala je 26. mjesto u generalnom plasmanu s 4006,96 bodova (Novi Sad, 1981.), 18. mjesto u generalnom plasmanu nacionalne konkurencije s 4724 boda i 18. mjesto u generalnom plasmanu međunarodne konkurencije s 4721 bodom (Subotica, 1982.), 28. mjesto u generalnom plasmanu s 4382 boda (Slavonski Brod, 1983.) i 23. mjesto u generalnom plasmanu s 2391 bodova (Banja Luka, 1984.). Na prvom državnom prvenstvu u zrakoplovnom jedriličarstvu za žene održanom 1986. u Subotici zauzela je 2. mjesto u generalnom plasmanu s 4971 bodova.

Ostvarila je i veći broj zapaženih rezultata na pokrajinskim i republičkim natjecanjima: 2. mjesto u generalnom plasmanu s 2 939 bodova na 2. otvorenom omladinskom prvenstvu Vojvodine u zrakoplovnom jedriličarstvu (Subotica, 1981.), 2. mjesto u generalnom plasmanu s 53,25 bodova na 6. otvorenom prvenstvu Vojvodine u zrakoplovnom jedriličarstvu (Novi Sad, 1981.), 4. mjesto u generalnom plasmanu s 4 068,45 bodova na 6. juniorskom prvenstvu Vojvodine u zrakoplovnom jedriličarstvu (1984.), 4. mjesto u generalnom plasmanu na 27. republičkom prvenstvu u

bezmotornom letenju (Šumenu, (Bugarska, 1984.) itd.

Bila je jedna od najboljih jugoslavenskih ženskih zrakoplovnih jedriličara. Nakon aktivne natjecateljske karijere bila je i nastavnica letenja te je obučila oko 20 jedriličara.

Izvor: osobni iskaz Marije Letić.

Lit.: *Sport u Subotici 1944 – 1984 Sportélet Szabadkán*, Subotica, 1984; Lj. Jovanović, *Žene letači Jugoslavije*, Beograd, 2009.

P. Skenderović

LETIĆ, Peregrin (Letics, Coelestinus, Peregrinus) (Subotica, 11. X. 1846. – Subotica, 10. VII. 1916.), franjevac, gvardijan. Sin je Martina i Ruže, rođ. Saulić. Kršten je u subotičkoj crvi sv. Roka pod imenom Celestin. U franjevački red stupio je 1867. uzevši redovničko ime Peregrin, a zaređen je 1872. U Mohaču službuje od 1874. s kraćim prekidima (vikar i orguljaš u Baču i Iloku, orguljaš u Brodu na Savi /danas: Slavonski Brod/) do 1912. U to su vrijeme gvardijani mohačkoga samostana bili Marin Kovačić 1871.-90 i Lovro Lipovčević 1893.-98. I sâm je bio gvardijan u Mohaču 1898.-1912. U vrijeme rada u Mohaču obnašao je mnoge dužnosti: propovjednik, kateheta, duhovnik, knjižničar, orguljaš... Od 1913. je u franjevačkom samostanu u Subotici i poslije u Baji, gdje ga šematizmi navode kao propovjednika na »ilirskome«. Bio je znan kao vrstan propovjednik i dobar orguljaš.

Lit.: https://library.hungaricana.hu/hu/collection/ferences_kiadvanyok_schematismus/ (pristupljeno 25. III. 2020); *Schematismus almae Provinciae S. Joannis a Capistrano Ordinis minorum S. P. Francisci regularis observantiae*, Vienna, 1882; E. Gašić, Svećenici Bunjevci u našim biskupijama, *Hrvatska Obnova*, br. 11, Đakovo, 1941; B. Unyi, *A mohácsi ferencesek története*, Gyöngyös, 1943; J: Barbarić, E. S. Bieber, *Kronika franjevačkog samostana u Brodu na Savi IV (1879-1932),* Slavonski Brod, 1995; M. Evetović, *Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata*, Subotica, 2010; Z. Pelajić, Franjevci orguljaši i graditelji u Baču, *Hrvatska riječ*, br. 393, Subotica, 24. IX. 2010; *Franjevački samostan i HPD »Davor« u glazbenom životu Broda na Savi / Slavonskoga Broda,* Slavonski Brod, 2011.

S. Bačić

LETOPIS MATICE SRPSKE, književni časopis. Pokrenuo ga je 1824. profesor novosadske gimnazije Georgije Magarašević. Prva knjiga, pod nazivom *Serbska ljetopis,* izišla je potkraj 1824. s oznakom za 1825. Uređivan je u Novom Sadu, a tiskan u Budimu. Izlazio je četiri puta godišnje, za vrijeme sajmova u Pešti. Program časopisa nastojao je obuhvatiti sve što se na književnom planu zbiva prije svega kod Srba, ali i svih ostalih Slavena. No odaziv publike bio je veoma slab zbog niskoga stupnja pismenosti srpskoga naroda u to vrijeme, tako da je Magarašević najavio obustavljanje časopisa ako mu nacionalno svjesno građanstvo ne pritekne u pomoć. Apel je bio povod da se u Pešti osnuje Matica srpska 1826., koja je kao osnovnu zadaću uzela brigu oko daljnjega izdavanja časopisa.

Od tada časopis izlazi stalno, osim 1835.-36., kada je Matica srpska bila ukinuta, i u vrijeme ratnih sukoba 1848.-49. te Prvoga i Drugoga svjetskoga rata. Nekoliko je puta mijenjao ime (*Novij serbskij ljetopis* 1836., *Serbskij letopis* 1842., *Srbskij letopis* 1855., *Srpski letopis* 1867.), a od 1873. nosi današnji naziv. Uređivali su ga neki od najznačajnijih srpskih književnika i kulturnih djelatnika, poput Teodora Pavlovića (1832.-41.), Jovana Hadžića (Miloš Svetić, 1830.-31.), Jovana Subotića (1842.-47., 1850.-53) Jakova Ignjatovića (1854.-56.), Jovana Đorđevića (1858.-59.), Antonija Hadžića (1859.-69., 1876.-95.), Milana Savića (1896.-1911.), Tihomira Ostojića (1912.-14.), Vase Stajića (1921., 1936.), Marka Maletina (1923.-29.), Todora Manojlovića (1931.), Nikole Milutinovića (1935.-36., 1936.-41.), Mladena Leskovca (1958.-64.), Boška Petrovića (1965.-69.), Aleksandra Tišme (1969.-73.) i Boška Ivkova (1980.-91.).

U vrijeme rađanja nove srpske književnosti, formiranja književnoga jezika i normiranja pravopisa Magarešević je imao razumijevanja za reformatorska nastojanja Vuka Karadžića, ali je pod pritiskom crkve zadržao stari srpskocrkveni pravopis. Nakon Magaraševićeve smrti 1830. uredništvo preuzima jedan od osnivača Matice srpske Jovan Hadžić te časopis postaje nje-

zin organ i do danas je ogledalo Matičine kulturne politike. U peštanskom razdoblju (1830.-63.) urednici su uglavnom održavali početni kurs u njegovanju slavenske književne i kulturne uzajamnosti te u pitanju srpskoslavenskoga jezika i pravopisa, ali su se Jovan Subotić, Jakov Ignjatović i Jovan Đorđević sve više okretali srpskoj i ostalim južnoslavenskim književnostima nastojeći sadržajno modernizirati časopis (npr. narodna poezija) te uvesti novi Vukov pravopis. Međutim, pod utjecajem moćnih i konzervativnih patrona Jovana Hadžića i Save Tekelije, časopis je i dalje tiskan srpskoslavenskim pravopisom, iako su se počeli objavljivati tekstovi na pučkom govornom jeziku.

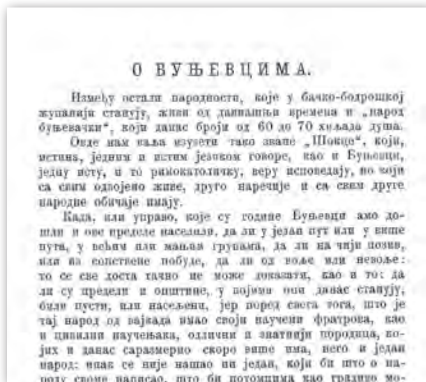
Časopis mijenja mjesto izlaženja s preseljenjem Matice srpske iz Pešte u Novi Sad 1864. Nakon toga sadržajno sve više prevladavaju povijesne i književnopovijesne teme, a kada je Matica srpska prihvatila novi Vukov pravopis 1873., njime se tada počinje tiskati i časopis, koji onda dobiva i današnji naziv. U razdoblju 1859.-1911. postao je književno-znanstveni organ liberalnoga srpskoga građanstva okupljenoga oko Svetozara Miletića. U vrijeme balkanskih ratova 1912.-13. pokret mlađe srpske liberalne nacionalističke inteligencije u Ugarskoj doveo je za urednika *Letopisa* i tajnika Matice srpske Tihomira Ostojića s ciljem da preko Matičinih publikacija podiže nacionalnu svijest ugarskih Srba.

Obnovljen je 1921. u redakciji Vase Stajića. Međutim do 1924. prilike u Matici srpskoj nesređene su, što se odražavalo i na *Letopis*, koji mijenja urednike i neredovito izlazi. Nakon što je uredništvo preuzeo Marko Maletin 1924. stvorio je od *Letopisa* aktualnu mjesečnu publikaciju o sveukupnom životu Vojvodine u prvom desetljeću jugoslavenske države, kako književnom, tako i kulturnom, političkom i ekonomskom. Nakon uvođenja Šestosiječanjske diktature 1929. ponovno nastaje razdoblje borbi u Matici srpskoj te nestabilnosti u *Letopisu* i česte promjene urednika. God. 1933. Maticu su preuzeli pripadnici Samostalno-demokratske stranke, koji su za urednika *Letopisa* doveli Nikolu Milutinovića. S prekidom 1936. godine, kada je uredništvo pod pritiskom liberalnih građanskih intelektualaca bilo predano Vasi Stajiću, Milutinović je uređivao časopis do rata, s naglaskom na povijesnim i književnopovijesnim temama, uz praćenje kulturnih zbivanja u slavenskom svijetu.

Nakon Drugoga svjetskoga rata časopis pokušava oko sebe okupiti najznačajnija imena jugoslavenskih pisaca, a usto je posvećivana i znatna pažnja književnostima narodnosti u Vojvodini. U njemu je 1953. pokrenuta anketa o potrebi ujednačavanja književnoga jezika Hrvata i Srba, koja je 1954. završena znanstvenim skupom *Novosadski dogovor*, na kojem su utvrđene osnove jezičnoga unitarizma: utvrđen je tok jedinstvenoga srpsko-hrvatskoga književnog jezika, potpuno brisanje postojećih razlika, i u tom cilju odlučeno je da se pristupi izradi zajedničkoga srpsko-hrvatskoga rječnika književnoga jezika, pravopisa i nazivlja u svim područjima društvenoga života. Od uredništva Aleksandra Tišme (1969.-73.) razvija se prvenstveno kao književna revija. Sukladno novim političkim okolnostima, od 1990-ih časopis je koncentriran na srpsku književnost i kulturu.

Važnost za podunavske Hrvate. U časopisu su povremeno objavljivani različiti članci od važnosti za bačke Bunjevce i Šokce, neki čak i izravno vezani za njih. Tako je 1827. objavljen članak »Nekoliko reči o tome kako se Slaveni u Ugarskoj madžariziraju« (knj. 8), u kojem se spominje slučaj »arhiepiskopa Kaločkoga Gavrila Patačića«, za kojega se navodi da je među »naseljenim Srbima oko Kaloče« pod prijetnjom kazne zabranio uporabu »slavenskog jezika«, a u istom broju objavljen je i nekrolog Matiji Petru Katančiću. U časopisu je 1831. objavljen i srpskoslavenski prijevod pjesme Grgura (»Grigorija«) Čevapovića *Zapevala Vila Dalmatinska* (knj. 27), a 1832. prijevod njegova teksta *O Slavenskom i Serbskom Narodu i Jeziku* (knj. 29). Kada je *Letopis* 1863. objavio rezultate popisa stanovništva Vojvodine Srbije i Tamiškoga Banata iz 1860. (knj. 108), iako su Hrvati

registrirani u mnogim mjestima u Banatu i Bačkoj, opaska uredništva bila je da to nisu Hrvati, nego Šokci i Bunjevci, te da se Hrvatima priznaju jedino kajkavci u nekoliko banatskih sela. Od sredine druge polovine XIX. st. pa do Drugoga svjetskoga rata u *Letopisu* je objavljeno nekoliko radova koji se izravno tiču bačkih Bunjevaca. Tako je, za nagradu koju je Matica srpska raspisala za djelo o Bunjevcima, najprije 1881. objavljena rasprava Laze Kneževića »O Bunjevcima« (knj. 128), zatim je Antonije Hadžić

О БУЊЕВЦИМА.

Између осталих народности, које у бачко-бодрошкој жупанији станују, живи од давнашњи времена и „народ буњевачки", који данас броји од 60 до 70 хиљада душа.

Овде нам ваља изузети тако зване „Шокце", који, истина, једним и истим језиком говоре, као и Буњевци, једну исту, и то римокатоличку, веру исповедају, но који са свим одвојено живе, друго наречије и са свим друге народне обичаје имају.

Када, или управо, које су године Буњевци амо дошли и ове пределе населили, да ли у један пут или у више пута, у већим или мањим групама, да ли на чији позив, или на сопствене побуде, да ли од воље или неволље: то се све доста тачно не може доказати, као и то: да ли су пределе и општине, у којима они данас станују, били пусти, или насељени, јер поред свега тога, што је тај народ од вајкада имао своји научени фратрова, као и цивилни научењака, одлични и знатнији породица, којих и данас саразмерно скоро више има, него и један народ: ипак се није нашао ни један, који би што о народу своме написао, што би потомцима као грађиво мо-

Nagrađena rasprava Laze Kneževića
»O Bunjevcima«

1889. napisao nekrolog »*Čitulja: Ivan Antunović*« (knj. 158, na čemu mu je *Neven* u br. 8 zahvalio), a 1893. u dva je broja publicirana nagrađena rasprava Ivana Ivanića *O Bunjevcima* (knj. 175 i 176). Vasa Stajić je između dva svjetska rata napisao nekoliko radova: raspravu »Mađarizacija i demađarizacija Bunjevaca« 1930. god. (knj. 325), kraći članak »Ivan Antunović i Ujedinjena omladina srpska« 1932. (knj. 331), a 1930. još i u rubrici Dokumenti »Dva pisma Ivana Antunovića, najvećeg budioca kod Bačkih Bunjevaca« 1930. (knj. 324) te prikaze tri knjige pjesama Petra Pekića *Zvuci i uzdasi*, *Korpucija* i *La bataille de Kossovo, poème héroïque* 1926. (knj. 309) i drugoga izdanja Antunovićeve *Rasprave* (knj. 325). Milivoje Knežević objavo je 1935. duži biografski članak »Ivan Antunović« (knj. 343). Od važnosti je još i članak Fedora Nikića iz 1927. »Rumuni Banatski i Bunjevci prema Srpskoj Vojvodini u god. 1848-1849« (knj. 313). Tiskano je i nekoliko prikaza: Marko Car objavio je 1934. prikaz knjige Mare Đorđević Malagurski *Vita Đanina i druge pripovetke iz bunjevačkog života* (knj. 339), a Aleksa Ivić napisao je 1934. prikaz *Subotica pre i posle oslobođenja* Jose Šokčića (knj. 340) te 1936. prikaz knjižice Konstantina Kostića *Bunjevci u Somboru pod vođstvom Franjevaca do 1787.* (knj. 342). U novije vrijeme Vasilije Krestić objavio je 2019. u rubrici Svedočanstva članak *Blaško Rajić – Prilozi za političku biografiju* (knj. 503). Zajedničko za sve te radove jest da su ih objavili srpski autori koji Bunjevce uglavnom drže Srbima katoličke vjere, eventualno zasebnim narodom, ali u svakom slučaju ih ne povezuju s pripadnošću hrvatskome narodu.

U razdoblju nakon Drugoga svjetskoga rata u *Letopisu* povremeno objavljuju i bački Hrvati. Tako je Lazar Merković objavio pjesme 1948. (knj. 362) i 1956. (knj. 378), Blaško Vojnić objavio je bilješku o Likovnoj sekciji Saveza kulturno-prosvjetnih društva u Subotici 1949. (knj. 364), Vladislav Kopunović pripovijest *Tetak Miško* (knj. 364), Joso Šokčić 1951. dva kratka teksta »Izložba radova akademskih slikara u Subotici« i »Izložba subotičkih slikara u slavu desetogodišnjice narodne revolucije« (knj. 368), Petar Šarčević objavljivao je 1957.-59. prikaze knjiga Frane Alfirevića (knj. 377), Balinta Vujkova i Lazara Merkovića (knj. 382), Ivana Raosa (knj. 383) i Bogdana Stopara (knj. 384), a od književnika je daleko najzastupljeniji Petko Vojnić Purčar, koji je intenzivno objavljivao od 1967.

U *Letopisu* surađivali mnogi hrvatski autori, ovisno o političkim prilikama – sukladno ideji jugoslavenskoga zajedništva u vrijeme Austro-Ugarske povremeno su objavljivani tekstovi hrvatskih autora (npr. Ilija Okrugić – Srijemac, Antun Gustav Matoš, Bogoslav Šulek), dok je u međuratnom i socijalističkom jugoslavenskom razdoblju suradnja hrvatskih književnika i drugih autora bila nešto intenzivnija, ali je također znala biti vezana za političke prilike (npr. Tin Ujević, Ante Cettineo, Ivan Esih, Josip Smodlaka, Ivan Meštrović, Zva-

ne Črnja, Vesna Parun, Ivan Kordić, Luko Paljetak, Željko Sabol, Bogdan Krizman, Tomislav Tanhorfer itd.). Među njima su bili i vojvođanski hrvatski autori (npr. Mihovil Tomandl, Paško Romac, Franjo Malin, Miroslav Vaupotić, Miroslav Franjo Mađer, osobito Jasna Melvinger), Hrvati doseljenici u Vojvodini (npr. Ivo Milić, Mijo Mirković) ili pak autori iz Hrvatske o temama vezanim za Hrvate u Vojvodini (npr. Ante Jagić o banatskim Hrvatima). U postjugoslavenskom razdoblju suradnja hrvatskih autora izostaje. U vrijeme Hrvatskoga proljeća na stranicama *Letopisa* srpski filolog Mihailo Stevanović polemizirao je sa stajalištima iz zagrebačkog časopisa *Kritika* i hrvatskim lingvistom Stjepanom Babićem o *Novosadskom dogovoru* i *Rječniku hrvatskog ili srpskog jezika* kojeg su počele izdavati Marica srpska i Matica hrvatska. Po antihrvatskoj intonaciji u odnosu na dubrovačku književnost ističu se neki tekstovi, poput napisa predsjednika Matice srpske Dragana Stanića (pseudonim Ivan Negrišorac) pod naslovom *Matica srpska i književnost starog Dubrovnika: između srpske potrebe za razumevanjem hrvatske strasti za posedovanjem* (knj. 505, sv. 7-8/2020).

Lit.: *Jugoslovenski književni leksikon*, Novi Sad, 1971; M. Bara, »Naši Šokci« : podrijetlo, migracije i društveni razvoj Hrvata u Banatu, *Godišnjak za znanstvena istraživanja Zavoda za kulturu vojvođanskih Hrvata*, br. 6, Subotica, 2014; T. Bogojević, Članci o Bunjevcima u Letopisu Matice srpske, u: D. Njegovan (ur.), *Kultura i identitet Bunjevaca*, Novi Sad, 2017.

S. Bačić

LEVEŠ, gornji dio bunjevačke ženske nošnje. Šivan je od tvorničkoga platna (*cic, svileni parket, sefir, piket, paja, velur, tanji brokat*). Nosio se i kao *poslendansko odilo* na *upasivanje* i kao svečano blagdansko *na struk*: kao svagdanja odjeća leveš je bio prekriven pregačom ili keceljcem, dok je kao blagdansko ruho pregača bila dijelom prekrivena levešom. Mogao je biti strukiran, a u blagdanskoj varijanti često je imao i *kaiš* šivan od istoga materijala.

Lit.: A. Sekulić, *Bački Hrvati*, Zagreb, 1991.

K. Suknović

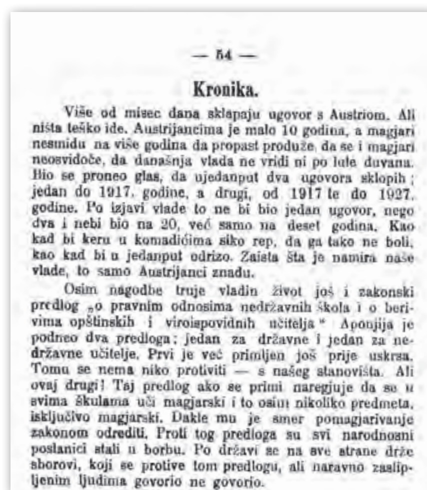
LEX APPONYI, naziv za tri zakona o školstvu iz 1907. i 1908. godine. Naziv (»Apponyijev zakon«) dobili su po grofu Albertu Apponyiju, ministru vjera i prosvjete u konzervativnoj koalicijskoj vladi Sándora Wekerlea (1906.-10.). Za narodnosti u Ugarskoj od važnosti je posebno Zakon o pravnim odnosima nedržavnih pučkih škola i plaćama općinskih i vjerskih učitelja, koji je Ugarski sabor donio 2. VI. 1907. kao zakonski članak 27.

Naime iako je u vrijeme dualizma došlo je do znatne modernizacije javnoga školstva, ona je bila praćena nastojanjima da se i na taj način madžariziraju nemadžarski narodi u Ugarskoj. To je bio cilj i toga zakona. S jedne strane pridonio je porastu pismenosti: 1890. pismeno je bilo 44,5 % stanovnika Ugarske (većinom Nijemci – 63 % i Madžari – 53,6 %, dok su ispodprosječno bili pismeni Slovaci – 43 %, Rumunji – 14 % i Rusini – 9,7 %), a 1910. ta se situacija znatno poboljšala, naročito glede Nijemaca – Sasa 71 % i Švaba 76 %. No s druge strane Lex Apponyi propisao je da su tijekom osnovnoga četverogodišnjega školovanja svi učenici nedržavnih (vjerskih) manjinskih škola dužni naučiti madžarski jezik te da pravo na državnu potporu imaju samo oni manjinski učitelji koji svojim učenicima pružaju »besprijekoran domoljubni odgoj«. Njime je povećan broj sati madžarskoga jezika, a na madžarskom se morala odvijati i nastava iz povijesti, zemljopisa, ustavnih temelja, građanskoga odgoja te matematike s obrazloženjem da djeca moraju biti sposobna komunicirati na madžarskom jeziku poslije završetka pučke škole. Pojačan je i nadzor školskih vlasti nad vjerskim i državnim školama. To je bio pretežak zahtjev za učitelje u krajevima gdje nije bilo madžarskoga pučanstva i gdje djeca nisu čula madžarsku riječ te je bilo teško očekivati kako će u takvu okruženju učenici za četiri godine svladati madžarski jezik. Osim toga zakonom je ograničena autonomija crkava kao osnivača škola, što je bio dodatni razlog zašto su mu se Rumunjska i Srpska pravoslavna crkva protivile. Za posljedicu je imao zna-

tan pad broja manjinskih pučkih škola: 1899. bilo oko 6000 škola na kojima se nastava nije odvijala na madžarskom jeziku, a 1914. tek oko 3300.

Taj zakon jest unaprijedio školstvo u Ugarskoj, ali je bio i vrhunac madžarizacije u školskoj politici ugarskih vlada. Naime Zakonski članak 38. iz 1868. predvidio je obvezu pohađanja škole za svu djecu od 6 do 12 godina, državni nadzor nad školama i otvaranje državnih interkonfesionalnih škola (uz postojeće vjerske škole), propisao je i višu pučku školu, građansku školu te sustav učiteljskoga obrazovanja u muškim i ženskim školama. Tijekom pet desetljeća dualizma na području Ugarske školstvo je znatno unaprijeđeno: osnovano je 2744 državne škole, smanjen je broj škola čiji su osnivači crkve s 13 262 na 12 075 te je porastao broj općinskih škola s 479 na 1339. Zakonskim člankom 68. iz iste godine regulirano je pitanje nastavnoga jezika u duhu liberalnih načela tadašnjega ministra kulture baruna Józsefa Eötvösa i u skladu sa Zakonom o narodnostima iz 1868., prema kojem »svaki đak mora pohađati nastavu na svojem materinskom jeziku«. Međutim zakonske odredbe u odnosu na nemadžarske narode u velikoj su mjeri ostale mrtvo slovo na papiru, a Zakonom o pučkim školama iz 1879. madžarski je jezik kao obvezan predmet uveden u svim državnim i vjerskim pučkim školama, a u učiteljskim je školama predviđena intenzivnija nastava madžarskoga jezika. Osnovu za Apponyijev zakon predstavljao je nacrt zakona koji je 1904. izradio tadašnji ministar kulture grof Albert Berzeviczy oslanjajući se na talijanski i francuski uzor prožet duhom zapadnoeuropske nacionalne države ne vodeći računa o srednjoeuropskim osobitostima i izrazitoj etničkoj heterogenosti Ugarske. Madžarski su političari u to vrijeme protiv sebe okrenuli i Hrvatsku: u prijedlogu Zakonskoga članka o željezničkoj službi, koji je 13. V. 1907. u Ugarskom saboru predstavio ministar Ferenc Kossuth, stajalo je da zaposlenik na željeznici može biti samo onaj madžarski državljanin koji poznaje madžarski jezik, na što su hrvatski zastupnici oštro prosvjedovali tvrdeći da se njime krši Hrvatsko-ugarska nagodba, ali je ugarska vlada isprva ostala nepopustljiva. Tek je poslije prihvaćeno da u Hrvatskoj željezničari moraju razumjeti i govoriti i hrvatski jezik te je tako izmijenjeni Zakonski članak o željezničkoj službi br. 49. usvojen 16. VIII. 1907., ali kako je znanje madžarskoga jezika ostalo uvjet za zapošljavanje na željeznicama u Hrvatskoj, izazvao je burne prosvjede u Hrvatskoj.

Subotički je *Neven* u izvjesnoj mjeri pratio okolnosti donošenja toga zakona. Tako u travanjskom broju piše: »Aponjija je podneo dva predloga: jedan za državne i jedan za nedržavne učitelje. Prvi je već primljen još prije uskrsa. Tomu se nema niko protiviti... Ali ovaj drugi! Taj predlog ako se primi naregjuje da se u svim škulama uči magjarski i to osim nikoliko premeta,

— 54 —

Kronika.

Više od misec dana sklapaju ugovor s Austriom. Ali ništa teško ide. Austrijancima je malo 10 godina, a magjari nesmidu na više godina da propast produže, da se i magjari neosvidoče, da današnja vlada ne vridi ni po lule duvana. Bio se proneo glas, da ujedanput dva ugovora sklopih; jedan do 1917. godine, a drugi, od 1917 te do 1927. godine. Po izjavi vlade to ne bi bio jedan ugovor, nego dva i nebi bio na 20, već samo na deset godina. Kao kad bi keru u komadićima siko rep, da ga tako ne boli, kao kad bi u jedanput odrizo. Zaista šta je namira naše vlade, to samo Austrijanci znadu.

Osim nagodbe truje vladin život još i zakonski predlog „o pravnim odnosima nedržavnih škola i o berivima opštinskih i viroispovidnih učitelja“ Aponjija je podneo dva predloga; jedan za državne i jedan za nedržavne učitelje. Prvi je već primljen još prije uskrsa. Tomu se nema niko protiviti — s našeg stanovišta. Ali ovaj drugi! Taj predlog ako se primi naregjuje da se u svima škulama uči magjarski i to osim nikoliko predmeta, isključivo magjarski. Dakle mu je smer pomagjarivanje zakonom odrediti. Proti tog predloga su svi narodnosni poslanici stali u borbu. Po državi se na sve strane drže sborovi, koji se protive tom predlogu, ali naravno zaslipljenim ljudima govorio ne govorio.

Neven o prijedlogu Apponyijeva zakona

isključivo magjarski. Dakle mu je smer pomagjarivanje zakonom odrediti. Proti tog predloga su svi narodnosni poslanici stali u borbu. Po državi se na sve strane drže sborovi, koji se protive tom predlogu, ali naravno zaslipljenim ljudima govorio ne govorio. Taj će se predlog primit, postat će zakonom. Pitanje je da li će imat tko koristi? narodnosti neće, da li država? Teško; upravo nikako. Nemože biti ciloj državi u korist, što je polovici te države na štetu.... Nama su oduzeli škule u ono vrime, kada ni truna svisti nije bilo u nas, pa ipak nas

evo. A odkud da pomagjare one narode, koji svistni, koji su osvidočeni, da im je jezik blago, koje država dirati nesmi.« U lipanjskom broju pisao je o Zakonu o željeznicama: »Evo sad Košuta! On kao trgovački minister... predložio željezničarsku službenu pragmatiku. Pragmatika znači zakonom uregjivanje sviju odnošaja željezničara. Pošto je Košut Košut, velikana Lajoša Košuta sin, to je tribalo da je svaki sa stahopočitanjem primio taj predlog. Ali svit je nezahvalan, to veliko ime neće da uvaži, te se predlogu protivi. Protive se prije svega sami željezničari... Protive se i Hrvati. Predlog naime odregjuje, da željeznički zvanični jezik bude magjarski. To vrigja pravo Hrvatske. Odnošaj izmegju Hrvacke i Ugarske uredjuje XXX. zakonski članak od godine 1868. Taj zakon odregjuje, da u svima zajedničkim zvanijama po Hrvatskoj i Slavoniji zvanični jezik je hrvatski... Cila Hrvatska se podigla proti tog predloga i traži da se za Hrvatsku hrvatski jezik ustanovi zvaničnim...« Ovo je bila tema i naslovnog članka u srpanjskome broju pod naslovom »Spor Hrvata i Magjara u saboru«.

Lex Apponyi bio je odraz razlike u kulturnoj politici školskoga sustava i samoga koncepta nacionalnosti u Ugarskoj u odnosu na austrijski dio države. Za razliku od Austrije, u kojoj je ustav jamčio pravo na školovanje na vlastitom jeziku i sprečavao prisiljavanje djece da uče drugi pokrajinski jezik, Ugarska je prakticirala madžarizacijske jezične politike, a škole su bile glavno mjesto za njihovu provedbu. Dok su u Austriji stvarane kulturne definicije nacionalnosti koje su naglašavale njihove međusobne razlike i autentičnost unutar nacionalne zajednice, u Ugarskoj se težilo što lakšoj i izglednijoj asimilaciji u madžarsku naciju, za koju je poznavanje madžarskoga jezika bilo znak opredijeljenost za nju, pri čemu se ugarska nacija definirala u smislu državne pripadnosti, ali se praktično izražavala u jezičnoj kompetenciji, ne mijenjajući pri tome nužno kulturne tradicije manjina. Tako je u Austriji, gdje nije bilo ponjemčivanja, udio Nijemaca bio 36 % i 1850. i 1910., dok je asimilacija u Ugarskoj dovela do porasta broja Madžara s 36,5 % (1850.) na 48,1 % (1910), a ako se gleda samo uža Ugarska (bez Hrvatske), onda je taj udio porastao s 42,3 % na 54,6 %.

Zakon je izazvao brojne kritike u Ugarskoj, ali i u inozemstvu te je zaoštrio sukobe nemadžarskih naroda s ugarskom vladom. István Bibó s tim u vezi poslije je upozorio kako su madžarski politički čelnici »radi unutarnjih političkih interesa donijeli 1907. dva zakona kojima su protiv Ugarske potpuno okrenuli sve manjine«. Čak su se i sile Antante poslije Prvoga svjetskoga rata pozivale na odredbe toga zakona na Pariškoj mirovnoj konferenciji. Igrom sudbine Apponyi je bio na čelu izaslanstva Madžarske na mirovnim pregovorima, ali je podnio ostavku kada je 16. I. 1920. madžarsko izaslanstvo informirano o budućem gubitku velikoga dijela teritorija Ugarske. Lex Apponyi već duže od jednoga stoljeća zaokuplja madžarsku i inozemnu javnost i tema je istraživačkih radova.

Lit.: *Neven*, 4,5,6,7/1907, Subotica; I. Bibó, *Válogatott tanulmányok*, 1, Budapest, 1986; H. Haselsteiner, *Ogledi o modernizaciji u srednjoj Europi*, Zagreb, 1997; *Magyar Katolikus Lexikon*, 7, Budapest, 2002; L. Szarka, Modernizáció és magyarosítás : A Lex Apponyi oktatás- és nemzetiségpolitikai olvasatai, *Korunk*, 2/2007, Cluj-Napoca; W. Roszkowski, J. Kofman, *Biographical Dictionary of Central and Eastern Europe in the Twentieth Century*, London – New York, 2008; L. Heka, *Osam stoljeća hrvatsko-ugarske državne zajednice s posebnim osvrtom na Hrvatsko-ugarsku nagodbu*, Szeged – Subotica, 2011; P. Judson, *Povijest Habsburškog carstva*, Zagreb, 2018; L. Katus, A Lex Apponyi, *Rubico*, 2/2015, Budapest.

L. Heka

LIBMAN, Emil (Liebmann) (Novi Sad, 28. II. 1927.), internist gastroenterolog, povjesničar medicine. Rođen je u činovničkoj obitelji Hinka i Zorke, rođ. Gološin. Osnovnu školu i niže razrede gimnazije završio je u Beogradu, veliku maturu položio je u pančevačkoj gimnaziji 1945., a medicinu je diplomirao u Zagrebu 1954. Radio je u ambulantama Doma zdravlja u Subotici, a 1958. primljen je kao sekundarni liječnik na interni odjel subotičke bolnice. Specija-

lizaciju je polazio na Internoj »B« klinici Medicinskoga fakulteta u Beogradu 1961.-64. S kolegama je osnovao specijalističku ambulantu za preglede bolesnika sa smetnjama probavnih organa te ambulantno endoskopske preglede (rektoskopiju). Izvodio je slijepe biopsije jetrenoga tkiva u cilju patohistološke dijagnostike bolesti. Među prvima je u Vojvodini uveo tumorske markere (alfa-feto-protein – AFP 1975. i karcino-embrionalni antigen – CEA 1976.) radi dijagnostike, praćenja razvoja i uspjeha liječenja zloćudnih i ostalih promjena u tkivu jetre i drugim organima probavnoga sustava. Od Udruženja gastroenterologa Jugoslavije dobio je 1975. zvanje »gastroenterolog«. Bio je v. d. načelnika Internoga odjela subotičke bolnice 1980.-81.

Bio je član Srpskoga liječničkoga društva (SLD), odnosno Društva liječnika Vojvodine (DLV), Zbora liječnika Hrvatske, Udruženja gastroenterologa Jugoslavije, Udruženja liječnika sportske medicine Jugoslavije, član je Znanstvenoga društva za povijest zdravstvene kulture Vojvodine. Bio je tajnik Podružnice SLD u Subotici 1962.-64. i 1966.-68., tajnik Internističke sekcije SLD – DLV 1966.-70., član Predsjedništva Internističke sekcije SLD – DLV 1980.-89. i u dva mandata njezin predsjednik (1982.-83. i 1987.-88), član upravnog odbora Gastroenterološke sekcije SLD 1972.-74., u više navrata tajnik Organizacijskoga odbora *Internističkih dana*, koji su se održavali u Subotici 1961.-74. Bio je i član upravnoga odbora i liječnik FK *Bačka* iz Subotice 1957.-76., član Izvršnoga odbora i liječnik Hokejskoga kluba na travi *Subotičanka* 1977.-92. i član Izvršnoga odbora Nogometnoga saveza Subotice 1966.-75.

Objavio je kao autor i suautor veći broj radova u stručnim domaćim (*Medicinski pregled,* Novi Sad; *Liječnički vjesnik*, Zagreb; *Gastroenterohepatološki arhiv,* Beograd; *Radiologia Iugoslavica*, Ljubljana; *Diabetologia Croatica*, Zagreb; *Športsko-medicinske objave*, Ljubljana; *Srpski arhiv za celokupno lekarstvo*, Beograd i dr.) i inozemnim časopisima (*Acta Hepato-Gastroenterologica*, Stuttgart; *Československá gastroenterologie a výživa*, Praha; *GEN : Órgano de la Sociedad Venezolana de Gastroenterología*, Caracas; *European Journal of Nuclear Medicine*, Heidelberg i dr.) te u zbornicima radova/sažetaka s kongresa, simpozija i drugih stručnih sastanaka na kojima je održao referate (Beograd, Zagreb, Opatija, Ljubljana, Portorož, Ohrid, Niš, Varaždin, Bruxelles, Graz, Atena, Bratislava, Prag, Hamburg…).

Jedan je od urednika dvosveščanoga zbornika s X. internističkih dana *Novija iskustva u gastroenterologiji* (Subotica, 1971), zbornika *Lekovi i zdravlje* (Novi Sad, 1977), zbornika *40 godina rada Lekarskog društva u Subotici* (Subotica, 1985), zbornika *Vek naučnih pregnuća : sto godina prvog naučnog sastanka lekara i prirodoslovaca u Subotici (1899–1999)* (Subotica, 2000), gost urednik *Medicinskoga pregleda* (Novi Sad) br. 11-12/1988. (posvećen 90. godišnjici rada subotičke bolnice) i br. 3-4/1991. (posvećen 600. godišnjici grada Subotice i 250. godišnjici zdravstvene zaštite u Subotici) te zbornika *80 godina rada Zavoda za zaštitu zdravlja u Subotici (1912–1992)* (Subotica, 1992). Bio je član Redakcijskoga odbora *Gastroenterohepatološkoga arhiva* 1989.-93. Surađivao je u knjigama Radoja Čolovića *Hronika hirurgije u Srbiji* (Beograd, 2002) i Dragiše Popovića *Patološka anatomija i sudska medicina u Vojvodini* (Novi Sad, 2012).

E. Libman, *Istaknuti lekari Subotice (1792–1992)*, Subotica, 2003.

Nakon odlaska u mirovinu 1992. prikuplja podatke o povijesti zdravstvene kulture Subotice. Objavio je nekoliko knjiga i oko 30 radova u subotičkim časopisima *Rukovet, Ex Pannonia, Klasje naših ravni* te u zbornicima sa sastanaka povjesničara medicine Srbije. U njima je prikazao djelovanje mnogih zaslužnih hrvatskih liječnika u Subotici: gradskoga fizika i bibliofila Vince Zomborčevića, oftalmologa Ive Šercera, radiologinje i sufražetkinje Marcele Jagić, otorinolaringologa Ante Šokčića, dugogodišnjega upravnika gradske bolnice Paje Ivkovića Ivandekića, gastroenterologa i kolekcionara Vinka Perčića, psihijatra Fabijana Skenderovića, otorinolaringologa Lajče Kovača i dr.

Dobitnik je mnogih nagrada i priznanja: Orden rada sa srebrnim vijencem, nagrada DLV-a za životno djelo (1994.), Nagrada kulturno-prosvjetne zajednice Skupštine općine Subotica *dr. Ferenc Bodrogvári* za knjigu *Istaknuti lekari Subotice* (2003.), Nagrada Znanstvenoga društva za povijest zdravstvene kulture Vojvodine (2012.), Plaketa *Gašpar Ulmer* Povijesnoga arhiva Subotica za doprinos zavičajnoj historiografiji (2017.), Zlatna plaketa X. internističkih dana (1970.), Diploma Udruženja gastroenterologa Jugoslavije (1975.), Zlatna plaketa FK *Bačke* (1971.), Diploma Udruženja sportskih liječnika Jugoslavije, Diploma Jugoslavenskoga hokejskoga saveza, Jubilarna spomenica Zbora liječnika Hrvatske – Podružnice Osijek itd.

Djela: *Subotička bolnica od Uboškog doma do savremenog stacionara*, Subotica, 1997; *Istaknuti lekari Subotice (1792–1992)*, Subotica, 2003; *100 godina biblioteke Zdravstvenog centra Subotice*, Subotica, 2004; *Lekarska društva u Subotici (1880–2005)*, Subotica, 2005; *Građa za medicinsku bibliografiju Subotice (1828–2005)*, Subotica, 2008; *Građa za medicinsku bibliografiju Subotice, II (1828–2009)*, Subotica, 2011.

Izvori: Arhiv Opšte bolnice u Subotici; Libman, Emil. Iz moje biografije (rukopis).

Lit.: J. Lemberger, *Istorijat radio-izotopske dijagnostike u Subotici i uloga u naučnoistraživačkom radu 1971–2005 A szabadkai izotópdiagnosztika története és szerepe a tudományos kutatásban*, Subotica, 2007; V. Sakač, Grad čine ljudi a ljudi čine grad – Subotica i dr Emil Libman, *Ex Pannonia*, 17, Subotica, 2013; K. Korponaić, Bibliografija liječnika u 180 godina, *Hrvatska riječ*, br. 479, Subotica, 1. VI. 2012.

S. Mačković

LIČKI BUNJEVCI →Primorsko-lički Bunjevci

LIJEPA NAŠA, ekološki kviz – hrvatsko državno ekološko natjecanje školske mladeži. Organizira ga od 1992. Udruga *Lijepa naša* iz Zagreba, čiji je predsjednik Ante Kutle. Natjecanje se najprije provodilo samo u osnovnim školama u Hrvatskoj, a od školske godine 1997./98 u njega su uključene i osnovne škole iz Federacije BiH (pet županija u kojima se izvodi hrvatski nastavni program – Hercegovačko-neretvanska, Zapadnohercegovačka, Herceg-bosanska, Srednjobosanska i Posavska županija), a od sljedeće školske godine i srednje škole iz Hrvatske i Federacije BiH. Od školske godine 2007./08. u natjecanju sudjeluju i učenici osnovnih škola u Vojvodini u kojima se nastava izvodi na hrvatskom jeziku ili se sluša izborni predmet Hrvatski jezik s elementima nacionalne kulture (Subotica s okolicom i bačko Podunavlje), a od školske godine 2009./10. i srednje škole. Cilj je kviza kroz natjecanje promicati ekologiju i zaštitu okoliša.

Svaku ekipu (školu) predstavljaju četiri učenika, i to po jedan učenik od 5. do 8. razreda za osnovne škole te po jedan učenik od 1. do 4. razreda za srednje škole. Natjecanje se sastoji iz tri dijela: najprije se polaže pisani dio (test) i prikazuje praktični rad u obliku prezentacije u *Power-pointu*, koja treba pokazati uporabnu vrijednost svladanoga nastavnoga sadržaja koji se odnosi na ekologiju iz različitih nastavnih predmeta: prostorno-demografska obilježja Hrvatske (ili za natjecatelje izvan Hrvatske njihova područja), prirodni sustavi, gospodarska obilježja te zdravstvena i ekološka kultura. Na treći, usmeni dio, izlaze samo tri prvoplasirane ekipe. Za razliku od Hrvatske i BiH, gdje se organiziraju školska i županijska natjecanja, natjecatelji iz Vojvodine uglavnom se unaprijed određuju od strane Hrvatskoga nacionalnoga vijeća te izravno

sudjeluju na državnom natjecanju u Hrvatskoj. Tako najbolje momčadi sa županijskih natjecanja iz Hrvatske i Federacije BiH te unaprijed delegirane školske momčadi iz Vojvodine nastupaju na godišnjem državnom natjecanju, koje se donedavno organiziralo u nekom od gradova u Republici Hrvatskoj, a u zadnje vrijeme u Zagrebu. Zbog reforme obrazovanja u Hrvatskoj natjecanje nije održano školske 2019./20. godine.

Lit.: Dr. sc. Ante Kutle: Put dugotrajnijeg opstanka treba tražiti kroz obrazovanje, *Hrvatska riječ*, br. 271, Subotica, 9. V. 2008; Dr. Ante Kutle : Povezivanje kroz odgoj i obrazovanje, *Hrvatska riječ*, br. 313, Subotica, 6. III. 2009; Ekološki kviz »Lijepa naša« : I Vojvođani na finalnom natjecanju u Puli, *Hrcko*, br. 66, Subotica, 2010; Ž. V[ukov]., Učenici iz Vojvodine na Ekološkom kvizu : Eko kviz Lijepa naša, *Hrvatska riječ*, br. 831, Subotica, 22. III. 2019.

Z. Nagel

LIKA, povijesno-geografska regija u Hrvatskoj. Obuhvaća područje između gorskih hrptova Velebita na zapadu i jugozapadu, Kapele na sjeveru i sjeveroistoku, te Plješivice i doline Une na istoku. Na sjeveru među s Gorskim kotarom, prijelaznom Ogulinsko-plaščanskom udolinom i Kordunom, a na jugu sa sjevernom Dalmacijom od koje je odvojena udolinom gornje Zrmanje. U upravno-teritorijalnom pogledu prostor Like danas je organiziran u okviru Ličko-senjske i Zadarske županije. U Ličko-senjskoj županiji nalaze se gradovi Gospić i Otočac, te općine Brinje, Donji Lapac, Lovinac, Perušić, Plitvička Jezera, Udbina i Vrhovine, a u Zadarskoj općina Gračac. Regija zaprema površinu od 5204 km^2 (oko 9,2 % površine nacionalnog teritorija) na kojoj je 2019. živjelo 36 094 stanovnika (0,9 % stanovništva Hrvatske).

Područje Like uglavnom je građeno od vodopropusnih stijena (vapnenac, dolomit) u kojima su razvijeni različiti (površinski i podzemni) oblici krškog reljefa i hidrografije. Glavninu njezina prostora zaprema prostrana lička krška zavala, između planinskog okvira Velebita, Kapele i Plješivice. Reljefno je raščlanjena nižim sredogorjem (Ličko sredogorje), koje razdvaja prostrane zaravni s brojnim poljima u kršu i manjim udolinskim proširenjima. Većina zaravni, polja i udolina nalaze se u visinskom pojasu između 500 i 700 m.n.v. Najvećom površinom među njima izdvaja se srednjolička zaravan, poznatija pod nazivom Ličko polje (465 km^2). Slijede veća polja u kršu kao što su Gacko (80 km^2), Krbavsko (67 km^2), Koreničko (11 km^2) i Lapačko (6,8 km^2) polje. Zbog zavalskog oblika i okršene (vodopropusne) karbonatne podloge, Liku karakteriziraju rijeke ponornice. Izuzetak je Korana koja istječe iz Plitvičkih jezera i kod Karlovca se ulijeva u Mrežnicu. Niži dijelovi zaravni i polja u kršu prekriveni su nepropusnim naplavinama, što omogućuje površinsko otjecanje najvećih rijeka u znatnom dijelu njihova toka. Zahvaljujući tome, dužina prirodnog toka ponornice Like iznosila je oko 78 km, a Gacke 22 km. Izgradnjom hidroenergetskoga sustava Senj u porječju Like i Gacke stvorena su baražna jezera, od kojih je najveće jezero Kruščica u srednjem toku Like (površine oko 3,9 km^2). Niži dijelovi polja izloženi su periodičnim poplavama. Među prirodnim jezerima najveće je i najpoznatije jezerski sustav Plitvičkih jezera (1949. proglašena nacionalnim parkom, a 1979. UNESCO ih je uvrstio na Popis svjetske prirodne baštine).

Karakterizira je umjereno kontinentalnu klimu sa svježim ljetom koja u vršnom pojasu planina prelazi u planinsku ili snježno-šumsku klimu, dok u južnoj Lici prevladava sredozemna klima sa svježim ljetom. Šume zauzimaju oko 45 % površine, a najviše ih je u istočnoj Lici.

Ima čvorišni prometno-geografski položaj između Središnje Hrvatske, Sjevernog hrvatskoga primorja i Dalmacije. Mreža makadamskih cesta postupno se izgrađuje od XVIII. st. Između dvaju svjetskih ratova izgrađena je željeznička pruga (*Lička željeznica*, Oštarije – Split, 1925. g.). Između 1960-ih i 1980-ih godina modernizirana je cestovna mreža, a 2004. god. završena je i suvremena auto-cesta.

Karakterizira je naslijeđena disperzna naseljenost i nedostatak većih gradova.

Glavno je i najveće gradsko središte Gospić (6575 st., 2011), a ostala su veća naselja Otočac (4240 st.), Gračac (3063 st.), Lički Osik (1914 st.), Korenica (1766 st.), Brinje (1479 st.), Donji Lapac (946 st.), Udbina (960 st.), Perušić (852 st.), Ličko Lešće (709), Vrhovine (465 st.) itd.

S obzirom na fizionomska obilježja, funkcionalno-gravitacijske odnose i tradicionalnu prostornu organizaciju u okviru Like izdvaja se pet manjih prostornih cjelina (subregija): Srednja Lika (Grad Gospić, općine Perušić i Lovinac), Gacka (Grad Otočac, općine Brinje i Vrhovine), Krbava (općine Plitvička jezera i Udbina), Južna Lika (općina Gračac) i Ličko Pounje (općina Donji Lapac).

Ime. Toponim Lika istovremeno je hidronim (vlastito ime vode – rijeke) i horonim (geografsko ime regije), što upućuje na zaključak da je regija dobila naziv po hidrološki dominantnom užem lokalitetu. Prvi put se spominje sredinom X. st. kao naziv za vodom bogato područje u srednjem toku Like (hidrografski čvor kojeg čine Lika i njezine glavne pritoke – Novčica, Jadova i Otešica, te velike poplavne površine u podvelebitskom pojasu), što je potvrda stare latinske izreke *Nomen est omen* (Ime je znak). U etimologijskom pogledu taj pojam ima korijen u staroilirskom jeziku koji je preteča suvremenog albanskog jezika, u kojemu riječ *liqén* i danas znači jezero, a *likas* označava pojam Ličanin, odnosno lički. Taj hidronim zaživio je kao horonim još u predrimskom razdoblju i zadržao se tijekom složene etnolingvističke evolucije u starom, srednjem i novom vijeku. Preko naziva kasnijih upravno-teritorijalnih jedinica, postupno se proširio, najprije na Srednju i Južnu Liku, potom na Ličko Pounje i naposlijetku na cijelo područje današnje povijesno-geografske regije. Po nekim mišljenjima riječ Lika keltskog je podrijetla i dovodi se u svezu s bavarskim toponimom Lech (u starini Λικίας = Licca = Likus, što je u svezi s indoeuropskim korijenom *uleiqu- ‘voda’), koji je srodan s *lat.* liquidus. A ima i mišljenja da je etimologija čisto latinska (*lat.* lacus: jezero).

Lika

Povijest. Područje današnje Like bilo je nastanjeno već u prapovijesti, a najstariji su poznati stanovnici keltsko-ilirsko pleme Japodi. Njih su pokorili Rimljani te su pripojili područje provinciji Dalmaciji. U ranom srednjem vijeku prostor Like naselili su Hrvati zatječući Avare. Tu su se postupno oblikovale tri županije: Lika, Gacka i Krbava. U X. st. bizantski car Konstantin VII. Porfirogenet navodi da su te županije u sastavu Hrvatske pod upravom zajedničkoga bana kao suvladara hrvatskih

kraljeva. Tada se pojam Like ograničavao samo na šire porječje istoimene rijeke, današnje Ličko polje. Baščanska ploča spominje za vrijeme hrvatskoga kralja Zvonimira župane Desimira u Krbavi i Martina u Lici. Na crkvenom saboru u Splitu 1185. dio ličkoga područja izuzet je iz Ninske biskupije i uključen u novoosnovanu Krbavsku biskupije s katedralom sv. Jakova u gradu Krbavi na području današnje Udbine. U razvijenome srednjem vijeku na ličkom su se tlu uz tri stare županije oblikovale i neke manje (Brinjska, Buška, Hotučka, Lapačka, Nebljuška, Odorjanska i Unska). U razdoblju od XIV. do prve polovine XVI. st. čast velikoga župana na području Like obnašali su predstavnici plemićkih rodova Bribirskih, Frankapana, Kurjakovića, Mogorovića i dr. Uz romanizirane Vlahe stanovnici su pretežito bili Hrvati, koji su jezično bili čakavci ekavsko-ikavskog izgovora, a Porfirogenet svjedoči da je tijekom X. st. još bilo uvijek »potomaka Avara«, na kojima se poznavalo »da su Avari«. Ostatke staroga romaniziranog stanovništva u dijelovima Like izvori katkad bilježe i pod imenom »Vlasi v Hrvateh«. Na prijelazu iz XV. u XVI. st. postojala je neko vrijeme Otočka biskupija sa sjedištem u Otočcu.

Od sredine XV. st. učestali su pohodi Osmanlija na Ličku županiju. Već 1460. biskup se povlači u Modruš (otada se Krbavska biskupija naziva Modruškom), a iz njega 1493. odlazi u Senj. Osmanlije su 1493. teško porazili hrvatsko plemstvo u bitki na Krbavskome polju i time potaknuli masovno iseljavanje domicilnog stanovništva prema sjeverozapadnim dijelovima zemlje, u Sloveniju, na područje zapadne Ugarske (današnjega Gradišća) te manjim dijelom prema južnoj i drugim dijelovima Ugarske, gdje su u to vrijeme bila još relativno sigurna područja. Do 1527.-28. Turci su zavladali cijelom Likom i Krbavom, tako da su dijelovi današnje Like pod osmanskom vlašću uključeni u turski upravno-teritorijalni ustroj: najprije u Bosanski, pa u Kliški sandžak, a s daljnjim osvajanjima osnovali su 1580. Krčki ili Lički sandžak sa sjedištem u Kninu, koji je priključen Bosanskom pašaluku. Tada se pojam Like proširio na područje današnje središnje i južne Like (osim na području Krbave). U hrvatskim rukama održala se jedino Gacka s brinjskim krajem. To je područje od XVI. st. bilo u sastavu Senjske kapetanije, odnosno Primorske krajine, a u crkvenom je pogledu Modruška biskupija formalno pripojena Senjskoj biskupiji. Velike demografske (i jezične) promjene nastaju u vrijeme turskih najezda i vlasti. I dok je u osmanskoj Lici i Krbavi općenito vrijedila podjela na muslimansko-vojnički grad i kršćansko selo, u koje su Turci naseljavali pravoslavne Vlahe iz Bosne, u krajiškim utvrdama i selima oko njih u Karlovačkome generalatu, uz domicilne Hrvate, počinju živjeti također i pravoslavni Vlasi te Srbi jekavskog novoštokavskog govora, koje kao prebjege s osmanskih područja krajiške vlasti tijekom XVII. st. prihvaćaju i naseljavaju s habsburške strane granice. U to se vrijeme u nekoliko migracijskih valova doseljavaju i katolički Vlasi – Bunjevci novoštokavskoga ikavskoga govora. Stalno ratovanje s Osmanlijama tijekom XVI. i XVII. st. prouzročilo je devastaciju ličkih predjela. Zbog dugotrajne ratničko-graničarske uloge i života opterećenoga raznovrsnim konfliktima ličko je područje sve više podlijegalo civilizacijskoj marginalizaciji. Zaslugom brinjskoga župnika Marka Mesića i krajišnika Karlovačkoga generalata Lički je sandžak za Velikoga bečkoga rata oslobođen od osmanske vlasti 1689.

Iako je nakon Karlovačkog mira 1699. Lička županija formalno obnovljena, faktička izloženost stanovništva dvovlašću austrijskih vojnih i civilnih vlasti (Dvorsko ratno vijeće i Unutarnjoaustrijska dvorska komora u Grazu) prouzročila je bune te je 1712. područje uključeno u Karlovački generalat i tako je postalo dijelom habsburškoga vojnokrajiškoga sustava. Kako je sveukupan život na tom području bio podređen ponajprije vojnim potrebama, Lika je gospodarski znatno zaostajala za drugim hrvatskim krajevima, a jedna od posljedica gospodarske nerazvijenosti bile su društvene napetosti, koje su rezultirale

nizom buna u XVII. i XVIII. st. Prema navodima Martina Brajkovića, biskupa Senjsko-modruške biskupije, u koju je uključena oslobođena Lika, početkom XVIII. st. u Lici i Krbavi živio je tzv. peterostruki narod: Hrvati (doseljenici iz Ogulina, Brinja, Otočca, Senja, Modruša i okolnih mjesta), Gorani ili »Kranjci« (dijelom iz Gorskog Kotara, a dijelom iz Kranjske), pravoslavni Vlasi (ili »Vlasi šizmatici«), Bunjevci (ili »katolički Vlasi«) i neokršćani (pokršteni muslimani). Takve tradicijski prepoznatljive etnokonfesionalne strukture, katoličke i pravoslavne, preživjele su u Lici i Krbavi sve do XIX. st., kada postupno prerastaju u modernu hrvatsku, odnosno srpsku naciju. Vojnokrajiškim preustrojem 1746. osnovane su Lička i Otočka pukovnija. Brinjski kraj bio je priključen 1765. Ogulinskoj pukovniji, a oslobođeno Ličko Pounje bilo je podijeljeno 1795. između Ličke i Otočke pukovnije. Tada se pojam Like proširio do Une na istoku i dalmatinske granice u Pozrmanju na jugu. Planski se izgrađivao Gospić kao upravno središte Ličke pukovnije. Krajišnici Ličke i Otočke pukovnije bili su većinom seljaci i vojnici. Sudjelovali su u ratovima koje je Habsburška Monarhija u to doba vodila po Europi. Poslije kratkotrajne francuske vladavine u sklopu Ilirskih pokrajina (1809.-13.) područje današnje Like bilo je vraćeno u habsburški vojnokrajiški sustav. Do druge polovine XIX. st. Ličanima su se smatrali samo stanovnici Ličke pukovnije, dok su se stanovnici Otočke pukovnije nazivali Otočanima.

Biskup Martin Brajković

Tek u drugoj polovini XIX. st. pojam Like postupno se proširio i na Gacku dolinu, Plitvice, Otočac i Brinje. Ključni čimbenik u procesu teritorijalnoga zaokruživanja i ukorjenjivanja ličkog identiteta na prostoru između izvora Zrmanje i obronaka Velike Kapele bilo je stvaranje Ličko-krbavske županije, sa središtem u Gospiću, ustrojene 1886. nakon ukidanja Hrvatsko-slavonske Vojne krajine i sjedinjenja s civilnom Hrvatskom i Slavonijom 1881. Bila je to prva jedinstvena teritorijalna i upravna cjelina koja je obuhvatila cijelu Srednju Liku, Krbavu, Gacku s brinjskim krajem, južnu Liku i Ličko Pounje, a iako joj je upravno pridružen i primorski pojas – Velebitsko Podgorje sa Senjom, na njega se nije proširio geografski pojam Like.

Tijekom XX. st. došlo je u Lici do značajnih razvojnih pomaka, ali je ukupan napredak redovito bio usporen i ograničen, osobito zbog slabe prometne povezanosti s ostalim dijelovima Hrvatske, a depopulacija je bila konstantna. Međuratno razdoblje obilježilo je daljnje gospodarsko zaostajanje područja, a međunacionalni odnosi ostali su nesređeni. Ličko-krbavska županija ukinuta je 1922. te je Lika postala dijelom Primorsko-krajiške oblasti, a nakon nove teritorijalne podjele države 1929. ušla u je sastav Savske banovine, koja je 1939. postala dijelom Banovine Hrvatske. Ulazak Like u područje Banovine Hrvatske izazvao je veliko nezadovoljstvo tamošnjega srpskoga pučanstva dodatno pogoršavajući međunacionalne odnose. Drugi svjetski rat donio je daljnja traumatična iskustva. Nakon sloma Kraljevine Jugoslavije Lika se formalno nalazila u sklopu Nezavisne Države Hrvatske, ali je bila praktično pod talijanskom okupacijom 1941.-43. Zahvaljujući snažnomu antifašističkom pokretu na tom je području već u srpnju 1941. izbio ustanak, u kojem su potisnute ustaške snage. U ratu se stanovništvo podijelilo na pristaše i sudionike ustaškoga, četničkoga i partizanskoga pokreta, što je rezultiralo velikim ljudskim stradanjima i znatnim materijalnim razaranjima. God. 1942. razvio se partizanski pokret, koji je 1942.-43.

pružao jak otpor talijanskim, njemačkim, ustaškim, domobranskim i četničkim snagama. Osobito teške bitke vodile su se nakon kapitulacije Italije rujna 1943. Potkraj 1944. partizanske jedince konačno su zauzele dijelove Like s Gračacom, a u ožujku i travnju 1945. i cijelo područje Like.

Gorsko-krška prirodna osnova (kratko vegetacijsko razdoblje, nizak bonitet zemljišta), dugotrajni razvoj u okviru Vojne krajine, a potom i zaostajanje u regionalnom razvoju sveukupno su se odrazili u značajkama Like kao pasivnog prostora. To je bio potisni čimbenik iseljavanja od početka 1870-ih godina koje je u XX. st. poprimilo masovne razmjere. Dio tog procesa bila je i poslijeratna planska kolonizacija u Vojvodinu (tada se u među bačkim Bunjevcima počeo koristiti pojam Ličani, koji je označavao Srbe koloniste) i istočnu Slavoniju. Stalno iseljavanje zbog teških gospodarskih prilika nastavilo se u socijalističkoj Jugoslaviji, kada je samo u razdoblju 1961.-91. iselilo oko trećine ukupnog stanovništva Regije. To je uzrokovalo naglu depopulaciju, a od početka 1980-ih godina i trend demografskog izumiranja. Socijalističko gospodarstvo uglavnom se zasnivalo na poljoprivredi, šumarstvu i prerađivačkoj industriji. Početkom 1990-ih, uoči raspada Jugoslavije, dio srpskoga stanovništva, koje je prevladavalo u istočnoj i južnoj Lici, priklonio se vojnoj pobuni, pa je 1991. u dijelovima Like došlo do vojnog sukoba hrvatskih i pobunjeničkih srpskih snaga, koje je podupirala Jugoslavenska narodna armija. Pojedine ličke sredine (Gospić, Otočac i dr.) bile su poprište silovitih ratnih djelovanja, što je rezultiralo velikim materijalnim razaranjima i ljudskim žrtvama. Do primirja u siječnju 1992. i dolaska snaga UN-a istočnu su Liku zaposjele srpske snage te je ona postala dijelom samoproklamirane Republike Srpske Krajine, a hrvatsko je stanovništvo uglavnom prognano. Dijelovi Like pod srpskim nadzorom bili su 1992.-95. u sastavu područja pod zaštitom UN-a. Hrvatske su snage 1993. potisnule srpske snage iz okolice Gospića, a rat je završen početkom kolovoza 1995., kada je većina srpskoga stanovništva pobjegla pred hrvatskim snagama. U Liku se nakon rata vratio samo dio ranije prognanih Hrvata te neznatan broj izbjeglih Srba, što je rezultiralo daljnjom demografskom devastacijom područja, unatoč tomu što je ondje naseljen manji broj Hrvata prognanih tijekom rata iz Bosne.

Nakon ratnih razaranja, Gospić je obnovljen i opremljen odgovarajućim funkcijama i ustanovama, kao što su sjedište županijske uprave, Razvojna agencija *LIRA*, Odjel za nastavničke studije Sveučilišta u Zadru, Veleučilište *Nikola Tesla*, Državni arhiv u Gospiću, područni centar Instituta društvenih znanosti *Ivo Pilar*, Opća bolnica itd.). Od 2000. god. sjedište je i novoutemeljene Gospićko-senjske biskupije, nastale diobom područja nekadašnje Riječko-senjske nadbiskupije (uspostavljene 1969.) na Riječku nadbiskupiju i Gospićko-senjsku biskupiju.

Unatoč svemu, iseljavanje se – iako u manjem opsegu – nastavilo i tijekom 2000-ih godina, posebno nakon pridruživanja Republike Hrvatske Europskoj uniji (2013.). Tradicionalno iseljavanje, a sve više i negativno prirodno kretanje imaju za posljedicu rijetku naseljenost (pri čemu s prosječno oko 3,3 st/km^2 2019. godine prednjače Južna Lika, Ličko Pounje i Krbava), prevladavajuću staračku strukturu stanovništva i opće kretanje stanovništva s trendom demografskog izumiranja.

Lit.: *Hrvatski leksikon*, 2, Zagreb, 1997; *Hrvatska enciklopedija*, 6, Zagreb, 2004; *Enciklopedija opća i nacionalna u 20 knjiga*, 12, Zagreb, 2006; D. Pejnović, Geografske osnove identiteta Like, u: Ž. Holjevac (ur.), *Identitet Like: Korijeni i razvitak*, 1, Zagreb – Gospić, 2009; P. Šimunović, Lička toponomastička stratigrafija, *Folia onomanstica Croatica*, 19, Zagreb, 2010; M. Bogović, *Lika i njezina Crkva u prošlosti i sadašnjosti*, Gospić, 2014; I. Mataija, *Lička toponimija*, doktorski rad, Sveučilište u Zadru, Zadar, 2019; https://www.dzs.hr/Hrv/censuses/census2011/results/censustabshtm.htm (pristupljeno 20. XII. 2020).

D. Pejnović i S. Bačić

LIKOVNE KOLONIJE, asocijacije likovnih stvaratelja osnovane radi ostvarivanja zajedničkih ciljeva ili kao neobvezno udruživanje pojedinaca sa sličnim sklo-

nostima radi povremenoga stvaranja, uz druženje i razmjenu iskustava. Nastale su početkom XIX. st., a u idućim desetljećima proširile su se u Francuskoj, njemačkim i austrijskim zemljama, Ugarskoj, Rusiji i drugdje. Bila su to mjesta koja su posjećivali umjetnici iz različitih krajeva napose srednje Europe i gdje su njegovane suvremene tendencije u umjetnosti te su postajale svojevrsne škole umjetnika i rasadnici određenih slikarskih pravaca. Danas su to tek periodično organizirane manifestacije, na kojima likovni umjetnici stvaraju na licu mjesta, mogu biti tematske i žirirane, a osim domaćih sudionika često gostuju i umjetnici iz drugih krajeva i inozemstva. Značajne su radi populariziranja likovnoga stvaralaštva. Po završetku manifestacije sudionici ostavljaju po jedno djelo za fundus organizatora.

Sklonost subotičkih slikara prema radu u umjetničkim kolonijama bilježi se još od početka XX. st. Tako je, među ostalima, i prva bunjevačka slikarica Jelena Čović (Subotica, 1871. – Subotica, 1951.) boravila 1906. u znamenitoj koloniji Nagybányai Művésztelepre u Nagybányi (danas: Baia Mare u Rumunjskoj). Umjetnici iz Subotice i okolice uspjeli su inicirati ideju Józsefa Pechána (*madž.* Cséb, *njem.* Tscsheb, danas: Čelarevo, 1875. – Vrbas, 1922.) za osnivanjem umjetničke kolonije na obali Palićkoga jezera 1914. U Bačkoj Topoli Stipan Kopilović (Bajmok, 1877. – Bačka Topola, 1924.) i još nekoliko topolskih umjetnika također su 1923. organizirali koloniju, ali su neke druge inicijative ostale neostvarene. No potreba za udruživanjem umjetnika i za radom u likovnim kolonijama ostat će impuls koji će nakon Drugoga svjetskoga rata postati ponovno aktualan. Tako je 1950. održana likovna kolonija na Paliću, a nakon osnivanja kolonije u Senti 1952. osnovana je kolonija u Bačkoj Topoli 1953. s ciljem da širi i razvija likovnu kulturu među građanstvom. Narednih godina nastaje nekoliko kolonija: 1959. specijalizirana keramičarska kolonija u Malom Iđošu, a 1961. *Grupa šestorica*, školovani umjetnici i amateri, osnivaju likovnu koloniju u Tavankutu radi slikanja u prirodi. God. 1967. osnovana je omladinska umjetnička kolonija *Čurgo* (*Csurgó*), a 1971. Umjetnička kolonija *9+1* u Staroj Moravici. Ekspanzija umjetničkih kolonija dovela je 1962. do osnivanja institucije *Likovni susret* u Subotici kao dokumentacijskoga centra kolonija Jugoslavije, koji je kao takav dugo godina djelovao. Tu je ulogu izgubio postupnim programskim preorijentiranjem, što je simbolizirala i promjena naziva institucije prvotno u Moderna galerija, a potom u Suvremena galerija Subotica.

Naslovnica kataloga
Likovne kolonije Bunarić 2014.

Tradicija rada umjetnika amatera u likovnim kolonijama popularna je i u programskom djelovanju suvremenih udruga bunjevačkih i šokačkih Hrvata u Bačkoj. Osim naziva likovna nose i naziv umjetnička, a katkada se u nazivu ističe i da su međunarodne. Kao najdugotrajnije ostavile su trag *Prva kolonija naive u tehnici slame* u organizaciji HKPD *Matija Gubec* iz Tavankuta od 1986. te *Bunarić* u organizaciji HKC *Bunjevačko kolo* iz Subotice od 1992. U XXI. st. više hrvatskih udruga godišnje organizira likovna stvaralačka okupljanja: *Colorit* u organizaciji HKUD *Vladimir Nazor* iz Sombora od 2003., *Sonta* u organizaciji KPZH *Šokadija* u Sonti od 2007., *Provala* u organizaciji HKUPD *Dukat* Vajska-Bođani od 2007., *Ivan Gundić Ćiso – Dalmata* u organizaciji HKD *Vladimir Nazor* iz Stanišića od 2009. te *Stipan Šabić* od 2011. i *Panon* od 2012. u organi-

zaciji Hrvatske likovne udruge *CroArt* iz Subotice. Nakon održanih kolonija mnoge izdaju i katalog slika nastalih na kolonijama, a organiziraju se i izložbe s kolonija.

Lit.: J. Tutorov, Umetničke kolonije Vojvodine, *Peristil*, br. 31, Zagreb, 1988; B. Duranci, *Umetničke kolonije*, Subotica, 1989; B. Duranci, *Nađbanja i Vojvođani / Nagybánya és a Vajfdaságiak : Sto godina umetničke kolonije / A Művésztelep száý éve*, Subotica, 1996; B. Duranci, O. Šram, *50 godina umetničkih kolonija u Vojvodini*, Subotica, 2003; http://www.zkvh.org.rs/index.php/manifestacije/likovne-manifestacije (pristupljeno 22. VIII. 2020).

Lj. Vuković-Dulić

LIKOVNO UDRUŽENJE SLAMARA AMATERA (LUSA), udruga slamarskih umjetnika. Pod pokroviteljstvom Općinske udruge umirovljenika Subotica osnovala ju je 21. XI. 1991. skupina slamara: Ana Crnković, Ivan Bašić Palković, Marija (Franje) Dulić, Marija (Šime) Dulić, Jelena Balzam, Kata Budanović i Veljko Živić. Sjedište je LUSA-e u Gradskoj udruzi umirovljenika Subotica u ul. Save Šumanovića br. 2, gdje se nalazi i galerija slika sa stalnim postavom. Jedan od godišnjih programa udruge jest i organiziranje kolonije slamarki s ciljem očuvanja bunjevačke tradicije izrade slika i predmeta od slame. Prvi saziv kolonije naive u tehnici slame LUSA održan je 1995., a pokretači su bili Ivan Bašić Palković, Tomo Kopunović, Matilka Obradović, Béla Rózsa i Anika Prčić. Članice LUSA-e sudjelovale su i na kolonijama drugih slamarskih udruga: HKPD *Matija Gubec* iz Tavankuta, Bunjevački kulturni centar iz Sombora, Udruga SRP iz Subotice, Udruga slamara iz Lemeša, kolonija u Đurđinu i dr.

Kao rezultat suradnje s Turističkom organizacijom Subotice LUSA sudjeluje na manifestacijama i programima koje podržava te organizacija, poput Berbanskih dana na Paliću, a redovito i u programu subotičke Dužijance. Udruga je svoje stvaralaštvo predstavila na brojnim izložbama u Subotici i regiji. Povodom 25. obljetnice postojanja i rada objavljena je monografija udruge.

Prvi predsjednik udruge bio Ivan Bašić Palković, a nakon njegove smrti Tomo

LUSA – 25 godina postojanja i rada 1991 – 2016, Subotica, 2017.

Kopunović (1996.-99.), Béla Rózsa (1999.-2002.), Kosovka Ivković Ivandekić (2002.-06.), a od 2006. Ana Jaramazović.

Lit.: *LUSA : 25 godina postojanja i rada 1991 – 2016: monografija*, Subotica, 2017.

Lj. Vuković-Dulić

LIPE DIVOJKE, bunjevačka igra za mladež. Sudionici su veća djeca – momčići (*švigarci*, između 12 i 14 godina) i cureci (*švigarice*, djevojčice između 13 i 15 godina). Djevojke stanu u niz jedna za drugom. Momčić stoji izvan ili na početku reda i svim djevojkama redom postavlja pitanja. Koja odgovori točno i ne nasmije se, odlazi momku kao »lipa divojka« i staje iza njega, a koja pogriješi u odgovoru ili se nasmije, mora izići iz reda i stati na začelje iza svih djevojaka te čekati da ponovno dođe na red kako bi odgovarala na pitanja i postala »lipa divojka«. Pitanja i odgovori moraju biti kratki i često su povezani ili se nepovezanim odgovorom otvara novi slijed povezanih pitanja, npr. Šta je gori? – Nebo; Šta je doli? – Zemlja; Šta je na zemlji? – Kuća: Šta je u kući? – Astal; Šta je na astalu? – Čaršap; Šta je na čaršapu? – Čaša; Šta je u čaši? – Vino; Šta je u vinu? – Klupče; Šta je u klupčetu? – Igla; Šta je u igli? – Konac itd.

Lit.: A. Sekulić, *Bački Hrvati*, Zagreb, 1991; M. Evetović, *Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata*, Subotica, 2010.

P. Skenderović

LIPOŠINOVIĆ, Luka (Subotica, 12. V. 1933. – Zagreb, 26. IX. 1992.), nogometaš. Sin je Mate i Terezije, rođ. Gubić. Završio je gimnaziju u Zagrebu 1952. Njegov otac radio je kao ložač centralnog grijanja u koncertnoj dvorani Istra u Zagrebu (danas Zagrebačko kazalište mladih u Teslinoj ulici). Nogomet je počeo igrati 1948. u prvoj osnovanoj Omladinskoj školi u Zagrebu. Kao talentiran igrač prebačen je u juniorsku ekipu NK *Dinama*, a od 1951. počeo je igrati za prvi sastav kluba. Igrao je na mjestu napadača, najčešće kao desno krilo, ali i kao lijevo krilo. Isticao se velikom brzinom, jednostavnim driblingom, točnim centaršutom i snažnim udarcem. Za *Dinamo* je odigrao 178 prvoligaških utakmica i postigao 47 zgoditaka. Bio je član generacije koja je osvojila Prvu saveznu nogometnu ligu 1953./54. i 1957./58. te Kup Jugoslavije 1960. u Zagrebu nakon pobjede nad FK *Partizanom* iz Beograda 3:2. U toj je utakmici postigao odlučujući zgoditak za *Dinamo*. Ukupno je za klub odigrao 410 utakmica i postigao 171 zgoditak. Bio je jedan od najboljih zagrebačkih nogometaša 1950-ih. Natjecateljsku karijeru završio je nastupajući za ekipu *LASK* iz Linza od 1962.-67. u Prvoj austrijskoj ligi.

Bio je svojevrsni rekorder u nastupima za reprezentaciju Jugoslavije jer je igrao za sve dobne skupine i selekcije. Imao je tri nastupa za juniorsku reprezentaciju i jedan zgoditak (1951.), 13 nastupa za mladu reprezentaciju i šest zgoditaka (1954.-56.), devet nastupa za B reprezentaciju i pet zgoditaka (1954.-58.) te 13 nastupa za A reprezentaciju i tri zgoditka (1954.-60.). Za A reprezentaciju debitirao je 26. IX. 1954. protiv tadašnjega Saarskoga područja (5:1) u Saarbrückenu, a zadnju utakmicu za državni tim odigrao je 11. V. 1960. protiv Engleske (3:3) u Londonu. Osvojio je zlatnu medalju na europskom Omladinskom turniru FIFA-e 1951. u Francuskoj i srebrnu medalju na Olimpijskim igrama 1956. u Melbourneu. Sudjelovao je i na Svjetskom prvenstvu u Švedskoj 1958., kada je Jugoslavija došla do četvrtfinala. Igrao je na nezaboravnoj utakmici 12. V. 1957. protiv Italije (6:1) u Zagrebu, na kojoj je postigao i jedan zgoditak. Bio je član gradske reprezentacije Zagreba 1952.-62., za koju je nastupio 11 puta i postigao osam zgoditaka.

Nakon igračke karijere trenirao je klubove *Karlovac* 1970.-71., *LASK iz* Linza 1971.-72. i *Trešnjevka* iz Zagreba 1975.-77. Potom je bio zaposlen od 1982. do odlaska u mirovinu 1991. na Radio-televiziji Zagreb (od 1990. Hrvatska radio-televizija).

Luka Lipošinović

Prvi je Hrvat rodom iz Bačke koji je u vrijeme Jugoslavije osvojio olimpijsku medalju. Za postignute rezultate stekao je zvanje zaslužni sportaš Jugoslavije. Dobitnik je Srebrne plakete Nogometnog saveza Jugoslavije 1969. i Spomen-diplome Zagrebačkog nogometnog saveza.

Njegov mlađi brat Ivan Lipošinović (Zagreb, 13. VI. 1945. – Zagreb, 22. IV. 2011.) bio je također nogometaš. Počeo je igrati u juniorima *Dinama*, a iako je smatran većim talentom od brata, nije ostvario tako uspješnu karijeru. Igrao je također na poziciji napadača. S *Dinamom* je osvojio Kup Jugoslavije 1965. Rano je otišao u inozemstvo i kao profesionalni je nogometaš nastupao za klubove iz Austrije, SAD-a, Belgije i Francuske (igrao je za *Bordeaux* u 1. ligi).

Lit.: *Zlatni jubilej ZNS*, Zagreb, 1969; J. Šimić, *Velemajstori nogometa*, Zagreb, 1973; F. Kramer, R. Garber, Z. Magdić, *Dinamo 1945–1975.*, Zagreb, 1975; *Jugoslavenske reprezentacije 1920-1974.*, Beograd, 1977; Z. Jajčević, *Olimpizam u*

Hrvatskoj, Zagreb, 2007; *Hrvatski biografski leksikon*, 8, Zagreb, 2013; L. Merković, M. Miković, Kronologija od 25. rujna do 1. listopada 2015., *Hrvatska riječ*, br. 650, Subotica, 25. IX. 2015.

E. Hemar

LIPOŠINOVIĆ, Silverij (Silverije, Stipan), (Subotica, 17. VIII. 1847. – Subotica, 28. XII. 1907.), franjevac, propovjednik, nacionalni radnik. Rođen je u obitelji Ivana i Jage, rođ. Suvajdžić, u subotičkoj četvrti Gat. Kršten je kao Stipan. Nakon svršene gimnazije stupio je 1868. u franjevački red, a 1873. zaređen je za svećenika. Nakon zaređenja godinama je živio i djelovao u Slavoniji – prvo u Našicama i Vukovaru, a zatim kao gvardijan i župnik u Šarengradu 1892.-96., u kojem je mnogo radio na obnovi crkve. Bio je član Matice hrvatske i Društva sv. Jeronima iz Zagreba. Isticao se kao vrstan propovjednik na bunjevačkom (»slatke riči pridikatur bunjevački«). U *Nevenu* je objavio zanosni dopis o pučkim misijama koje su u kolovozu 1900. u Mohaču održali travnički isusovci Petar Pančić i Franjo (Franz) Hammerl. U istom broju *Neven*, izvještavajući o promjenama u franjevačkoj provinciji sv. Ivana Kapistrana, naziva njega i Metoda Bačića »bunjevačkim propovidnicima« u subotičkom samostanu. Naslijedivši preminuloga Ivana Jesse Kujundžića, gvardijan franjevačkoga samostana u Subotici postao je 1903. Preminuo je nakon teške bolesti. *Subotička Danica* piše da je bio »čelik rodoljub« te da ga je na sprovodu ispratilo mnoštvo bunjevačkih vjernika, o čemu svjedoči nekrolog u *Nevenu*: »…ali gdi je taj koji ne žali za njim?! Prostrane ulice Subatice grada otisnile; povorki kraja nisi mogo dogledati«.

Lit.: *Neven*, 9/1900, 2/1908, Subotica; *Subotička Danica ili bunjevačko-šokački kalendar (sa slikama) za prostu godinu 1909.*, Subotica, b. g.; R. Skenderović, Sudjelovanje slavonskih franjevaca u nacionalnom pokretu podunavskih Hrvata tijekom 19. i početkom 20. stoljeća, *Scrinia Slavonica* 6, Slavonski Brod, 2006; M. Evetović, *Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata*, Subotica, 2010; R. Skenderović, *Povijest podunavskih Hrvata (Bunjevaca i Šokaca) od doseljavanja do propasti Austro-Ugarske Monarhije*, Subotica – Slavonski Brod, 2017.

R. Skenderović

LIPOVAC, Petar (Lipovacz, Lippovich, Petrus a Baja) (Baja, oko 1700. – Baja, 8. VIII. 1761.), franjevac, profesor teologije, provincijal, filozofski i teološki pisac. Kao član franjevačke provincije Bosne Srebrene studij filozofije i teologije završio je vjerojatno u Italiji te je ondje i položio ispite za predavača na franjevačkim školama. Isprva je bio upravitelj župe u Čikuzdi (*madž.* Sükösd) 1725., o kojoj su tada brinuli franjevci iz Baje. Kao član bajske samostanske zajednice 1725.-33., predavao je na tamošnjem franjevačkom filozofskom i teološkom učilištu 1726.-29. Na poziv novoga kalačko-bačkoga nadbiskupa Gabrijela Patačića na tek osnovanoj bogosloviji Kalačko-bačke nadbiskupije predavao je etiku i teologiju 1733.-35. Nakon toga predaje na franjevačkom generalnom učilištu I. razreda u Budimu 1735.-46. te tako stječe naslov *lector jubilatus*. Pripadao je Budimskomu kulturnomu krugu, koji su pretežito činili profesori franjevačkoga generalnoga učilišta u Budimu. U provinciji Bosne Srebrene bio je 1737. generalni pohoditelj, kustod 1739.-40. te provincijal 1748.-51. U Baji je sastavio udžbenik *Disputationes logicae*, u Budimu tiskao teze iz teologije *Quaestiones in primum librum sententiarum* te napisao teološki priručnik *Deo uno et trino*.

Djela: *Disputationes logicae* (rukopis), Baja, 1728; *Deo uno et trino* (rukopis), Budae, 1735-37; *Quaestiones in primum librum sententiarum*, Budae, b. g.

Lit.: F. E. Hoško, *Franjevačke visoke škole u kontinentalnoj Hrvatskoj*, Zagreb, 2002; A. Lakatos (ur.), *A Kalocsa-Bácsi Főegyházmegye történetei sematizmusa 1777-1923*, Kalocsa, 2002; A. Sekulić, Objelodanjeni prinosi proučavanju filozofske baštine s rubnoga narodnog područja Podunavlja, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine*, 1-2/2005, Zagreb; I. Stražemanac, *Povijest franjevačke provincije Bosne Srebrene 1730.*, Osijek, 2010; *Hrvatski franjevački biografski leksikon*, Zagreb, 2010; *Hrvatski biografski leksikon*, 8, Zagreb, 2013; A. Hegediš, *Život i restauracijska djelatnost kalačkoga nadbiskupa Gabrijela Patačića*, Budimpešta – Kalača – Subotica, 2015; R. Skenderović, *Povijest podunavskih Hrvata (Bunjevaca i Šokaca) od doseljavanja do propasti Austro-Ugarske Monarhije*, Subotica – Slavonski Brod, 2017.

R. Skenderović

LIPOVČEVIĆ, Lovro (Lipovcsevics, Lauro, Lavro, Laurus, Michael, Mihály, Mihovil, Mijo) (Baja, 10. IX. 1843. – Mohač, 11. IV. 1902.), franjevac, publicist, pjesnik. Rođen u brojnoj obitelji Danijela i Ane, rođ. Krajačić. U franjevački red stupio je 1858., a za svećenika je zaređen 1866. u Đakovu. Nakon zaređenja premješten je u Ilok na mjesto propovjednika. Gvardijan samostana u Šarengradu bio je 1879.-82., u Baji 1882.-87., u Budimu 1890.-93. i u Mohaču 1893.-98. Duhovnik u franjevačkom samostanu u Radni (*rum.* Maria Radna), u kojem se tada koristio madžarski, njemački, hrvatski (*croatica*) i rumunjski jezik, bio je 1887.-90. God. 1898. prešao je u svjetovne svećenike Pečuške biskupije i ostao u Mohaču do smrti. Pokopan je u bajskome groblju sv. Roka.

Bio je među najbližim suradnicima i sljedbenicima Ivana Antunovića. Surađivao je u *Bunjevačkoj i šokačkoj vili*, u kojoj je objavio rodoljubne pjesme (8/1875, 16/1876), a u *Nevenu* je nakon smrti Ivana Antunovića objavio pjesmu »Nad grobom« (2/1888). Surađivao je i u vukovarskim novinama *Sriemski Hrvat*, u kojima je objavljivao članke o raznim temama. Dok je službovao u Budimu, ondje je 1875. tiskao imendansku čestitku profesoru fra Solanu Krkvariću, kasnijemu provincijalu Provincije sv. Ivana Kapistrana. Objavio je nekoliko propovijedi na madžarskom jeziku u časopisima *Katholikus Hitszónok* i *Jó Pásztor*.

Djelo: *Čestitka ocu Solanu Kerkvariću... c.k. učilištu osječkom isluženom gimnazijalnom učitelju... za svečani imendan 24. srpnja 1875.*, Budim, 1875.

Lit.: *Schematismus almae Provinciae S. Joannis a Capistrano*, Budapest, 1890; *Cathalogus reverendorum et admodum reverendrum patrum superiorum coventuum ordinis minorum Provinciae S. Joannis a Capistrano*, Budapest, 1896; *Litterae pastorales Samuelis episcopi Hetyey de Hetye*, Quinque-Ecclessiae, 1898; M. Mandić, † Ilija Kujundžić, *Subotička Danica ili bunjevačko-šokački kalendar (sa slikama) za prostu godinu 1930.*, Subotica, b.g.; M. Evetović, Bajski trokut i Baranja, *Subotička Danica ili kalendar bunjevačko-šokačkih Hrvata za prostu godinu 1945.*, Subotica, 1945; *Magyar Katolikus Lexikon*, 2, 9, Budapest, 1996, 2004; E. S. Biber (ur.), *Kronika franjevačkog samostana u Brodu na Savi*, 3, Slavonski Brod, 1998; R. Skenderović, Sudjelovanje slavonskih franjevaca u nacionalnom pokretu podunavskih Hrvata tijekom 19. i početkom 20. stoljeća, *Scrinia Slavonica*, 6, Slavonski Brod, 2006; M. Evetović, *Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata*, Subotica, 2010; R. Skenderović, *Povijest podunavskih Hrvata (Bunjevaca i Šokaca) od doseljavanja do propasti Austro-Ugarske Monarhije*, Subotica – Slavonski Brod, 2017.

R. Skenderović i M. Bara

LIPOVČEVIĆ, Petar (Baja, 11. XII. 1744. – Baja, 26. III. 1785.), franjevac, filozofski pisac, sakupljač crkvenoga pjesništva. U franjevačku provinciju sv. Ivana Kapistranskoga stupio je 1764. Filozofiju je studirao u Budimu, Fedvaru (*madž.* Dunaföldvár) i Osijeku 1765.-68., a teologiju u Budimu 1768.-72. U Baji je 1773. položio ispit za profesora filozofije, a 1778. u Somboru za profesora teologije. Predavao je filozofiju u Brodu na Savi 1773.-75. i u Požegi 1775.-76. Poslije je radio kao profesor na visokoj bogoslovnoj školu u Temišvaru 1777.-79. i bogoslovnoj školi u Šarengradu 1780.-81. Tezarij javne rasprave iz cijele filozofije objavio je u Osijeku 1776. Propovijed *Zafalno govorenje*, koju je održao u Budimu 1779., tiskao je iste godine. Tijekom zadnjih godina života u Baji je pripremio i anonimno objavio pjesmaricu crkvenih pjesama *Bogoslovne pismice na poshtenje Bogorodici boxanstvenoj Marii, i svetom Antunu Padovanskomu, prikazane za duhovnu korist bogomilih gospodara varashanah varoshi Baje,* tzv. *Bajsku pjesmaricu*, koju je u svoj *Vinac bogoljubnih pisama* 1827. preuzeo Marijan Jaić.

Djela: *Propositiones ex universa Philosophia offert... Petrus Lipovcsevics a Baja*, Essek 1776; *Zafalno govorenje koje Drugi dan miseca rujna na godishnji dan uspomene Srichno-slavnog Budimskog uzetia u Kraljevskom dvoru istoga pervo-stolnoga grada Recse, i po zaktivanju bogomillog puka na svitlost iznese Petar Lipovcsevich*, Buda, 1779; *Illustrissimo Domino Domino Michaeli libero baroni de Wallis, ord. milit. Mariae Theresiae equiti, sac. caes. reg. rt apostolicae majestatis colonello, nec non incliti regiminis equestris in Slavonia commendanti, patrono ac meacenati munificentissimo etc. has Propositiones ex universa philosophia offert M. V. P. Petrus Lipovcsevich a Baja*, Essek, 1779; *Bogoslovne pismice na poshtenje Bogorodici boxanstvenoj Marii, i svetom*

Antunu Padovanskomu, prikazane za duhovnu korist bogomilih gospodara varashanah varoshi Baje. Sklopljene u jedno jednom francishkanu kapistranskom, Pečuh, 1784.

Lit.: I. Kujundžić, Bunjevačko-šokačka bibliografija, *Rad JAZU*, 355, Zagreb, 1969; *Hrvatski franjevački biografski leksikon*, Zagreb, 2010; M. Evetović, *Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata*, Subotica, 2010; *Hrvatski biografski leksikon*, 8, Zagreb, 2013; R. Skenderović, *Povijest podunavskih Hrvata (Bunjevaca i Šokaca) od doseljavanja do propasti Austro-Ugarske Monarhije*, Subotica – Slavonski Brod, 2017.

R. Skenderović

LIPOVČIĆ, Jeronim (Lipovčević, Jerolim, Jerko) (Požega, 28. X. 1716. – Požega, 30. XI. 1766.), franjevac, vjerski pisac. U franjevački red Provincije Bosne Srebrene stupio je s 15 godina u Velikoj. Studij filozofije započeo je 1733., prema želji tada postavljenoga kalačko-bačkoga nadbiskupa Gabrijela Patačića, na iste godine osnovanoj bogosloviji u Kalači, a zatim ga je nastavio u Budimu 1734.-36. Nakon toga nastavio je školovanje na studiju teologije na generalnom učilištu u Budimu 1736.-40. Svećenički red primio je 1739. u Budimu. Nakon završetka studija predavao je na visokoj filozofskoj školi u Baji 1741.-43., a zatim i na visokoj bogoslovnoj školi generalnoga učilišta u Budimu 1745.-55., te je postigao prosvjetni naslov *lector jubilatus*. U vrijeme boravka u Budimu uređivao je *Ilirički kalendar*. Bio je definitor Provincije Bosne Srebrene 1754.–57. te od nje odvojene Provincije sv. Ivana Kapistrana 1764.–66. Za upravitelja kapistranske provincije – vikara izabran je 24. I. 1766. Provincijom je stolovao iz svojega rodnoga grada, gdje je nedugo nakon izbora nenadano umro.

U doba nastavničkoga rada u Budimu na latinskom je jeziku objavio tri tezarija javnih teoloških rasprava. Na hrvatskom jeziku objavljena su mu tri djela. Vrijedno pastoralno djelo *Dušu čuvajuće pohođenje*, koje je namijenio hrvatskim katolicima u Ugarskoj, objavio je 1750. U predgovoru knjige izložio je, među ostalim, i svoju grafijsku koncepciju. Molitvenik *Stazica duhovna života vikovičnjega* objavio je u Budimu 1755., ali je sačuvano samo njegovo kasnije izdanje tiskano u Osijeku 1767. Autor je mnogih tumačenja uredaba trećega reda, od kojih je sačuvano samo ono koje je 1769. u Budimu dao tiskati Emerik Pavić – priručnik za vodstvo i duhovnost franjevačkoga svjetovnog reda *Treći sad iliti iztomačenje trećeg reda*.

DUSSU CSUVAIUCHE
POHOGJENJE.
TROSTRUKA SLAVA,
ANGJEOSKA KRUNICA,
MARTIN BIRO DE PADANY
VESPRIMSKI BISKUP,

J. Lipovčić, *Dussu csuvaiuche pohogjenje*, Budim, 1750.

Iako je rođen u Slavoniji, velik dio života proveo je u ugarskom Podunavlju, osobito u Baji i Budimu. Kao profesor franjevačkoga generalnoga učilišta u Budimu, pripadao je Budimskomu kulturnomu krugu, kojemu su pripadali i njegovi profesori Stjepan Vilov, Antun Pavlović, Petar Lipovac i Josip Janković. Njegov je literarni i znanstveni opus potvrda ustaljenosti tzv. slavonske grafije i izgrađenosti književnoga jezika u Slavoniji u drugoj polovici XVIII. st., a svojim je slikovitim pripovijedanjem s naglašenom dušobrižničkom i prosvjetiteljskom svrhom, gipkim jezikom, barokno urešenim i funkcionalno prilagođenim stilom pridonio književnosti katoličke obnove (protureformacije). Njegov redovnički i spisateljski rad ostavio je važan trag u povijesno-kulturnoj baštini podunavskih Hrvata.

Djela: *Conclusiones theologicae ex Quarto Sententiarum libro ad mentem*, Budae, 1747; *Amarum dulce seu Uberrimarum gratiarum sulcissimi fontes... ex Quarto Sententiarum libro*, Budae, 1747; .*Dussu csuvaiuche pohogjenje*, Budim, 1750; *Ordo confusus, seu conclusiones Theologicae... de peccatis, virtutibus moralibus et legibus*, Budae, 1753;

Stazica duhovna xivota vikovicsnjega od razlicsitih, i bogoljubnih molitavah ucsinjena, Budim, 1755, (b. m., 1765², [Osijek], 1767³); *Trechi sadh, iliti istolmacsenje trechega reda*, Budim, 1769.

Lit.: J. Jakošić, *Scriptores Interamniae vel Pannoniae Saviae, nunc Slavoniae dictae*, 1795, u: M. Šrepel, Jakošićev spis: Scriptores Interamniae, *Građa za povijest književnosti hrvatske*, JAZU, br. 2, Zagreb, 1899; *Hrvatski franjevački biografski leksikon*, Zagreb, 2010; *A. Mateljak,* Stazica duhovna fra Jerolima Lipovčića u kontekstu molitveničke književnosti 18. stoljeća, *Croatica Christiana periodica*, 70, Zagreb, 2012; *Hrvatski biografski leksikon*, 8, Zagreb, 2013; M. Tatarin, Jedna slavonska svjetovna drama tiskana u 18. stoljeću, *Croatica : časopis za hrvatski jezik, književnost i kulturu*, 57, Zagreb, 2013; R. Skenderović, *Povijest podunavskih Hrvata (Bunjevaca i Šokaca) od doseljavanja do propasti Austro-Ugarske Monarhije*, Subotica – Slavonski Brod, 2017; T. Tvrtković, M. Šišak (ur.), *Zbornik o fra Jeronimu Lipovčiću : Radovi znanstvenog skupa »Jerolim Lipovčić i njegovo doba«, Našice, 5. – 6. svibnja 2016.*, Zagreb, 2018.

R. Skenderović

LIPOZENČIĆ, Ladislav (Vladislav) (Subotica 5. VII. 1895. – Subotica, 16. XI. 1944.), odvjetnik, političar. Potječe iz imućne bunjevačke obitelji odvjetnika Lazara i Marije, rođ. Vojnić Tunić. Studirao je pravo u Budimpešti i Münchenu. Odvjetnički ispit položio je 1927., a od 1928. radio je kao odvjetnik. Bio je predsjednik dobrotvorne organizacije *Dobro delo* te subotičkoga *Rotary*-kluba 1939.-40. Obnašao je dužnost predsjednika općine Subotice od 25. VI. 1939. do 12. IV. 1941. kao posljednji gradonačelnik u Kraljevini Jugoslaviji. Na dan kad su madžarske trupe ušle u Suboticu, zajedno s Mihályem Prokeschom i dr. Gyulom Verébom, potpisao je proglas »Magyarok!« (»Madžari!«), u kojem pozvao na uspostavu civilne straže radi očuvanja javnoga reda te pozvao na dragovoljnu prijavu u nju u prostorijama Madžarske čitaonice (*madž.* Magyar Olvasókör). Stradao je nakon dolaska partizana u valu likvidacija bez suđenja potkraj 1944.

Ladislav Lipozenčić

Izvori: Povijesni arhiv Subotica, F: 086. CT 44/III.; CT. 149/V.; CT. 462/VII.; Gradski muzej Subotica, I-2120.

Lit.: S. Beljanski (ur.), *75 godina Advokatske komore Vojvodine (1921–1996)*, Novi Sad, 1996; M. Grlica, A. Hegediš, M. Dubajić, L. Merković, *Imenik žrtava Drugog svetskog rata na području subotičke opštine*, Subotica, 2000; G. Prčić Vujnović i dr., *Gradska kuća Subotica : Városháza Szabadka 1912-2012*, Subotica, 2012; S. Mačković, Civilne žrtve među bunjevačkim Hrvatima nakon oslobođenja (1944.-1946.), *Godišnjak za znanstvena istraživanja Zavoda za kulturu vojvođanskih Hrvata*, br. 5, Subotica, 2013. (također i u: *Klasje naših ravni*, 1-4/2017, Subotica).

S. Mačković i M. Grlica

LIPOZENČIĆ, Lazar (Lipozencsics, Lázár) (Subotica, 3. I. 1867. – Subotica, 7. I. 1932.), odvjetnik, zemljoposjednik, virilist, poduzetnik. Sin je zemljoposjednika Ivana i Ane, rođ. Skenderović. Prvi je »kaputaš« u svojoj *familiji*. Potkraj 1892. u Budimpešti je položio odvjetnički ispit, a u proljeće iduće godine oženio se Marijom, rođ. Vojnić Tunić, s kojom je imao sinove Ladislava, budućega gradonačelnika, i Šandora (rođ. 1898.). U vrijeme ženidbe izabran je za zastupnika uprave Subotičke opće štedionice d. d., čiju je povijest napisao 15 godina kasnije. Početkom 1897. jedan je od inicijatora grupiranja oporbenih snaga razočaranih politikom liberala, a nakon parlamentarnih izbora u listopadu 1901. među organizatorima je rušenja s vlasti gradonačelnika Lazara Mamužića. Virilni je član subotičke gradske skupštine bio 1903.-13. Među osnivačima je Subotičke zadruge za osiguranje protiv tuče 1901., Zadruge gazdâ vlasnikâ parnih plugova iz Subotice i okolice u sastavu

Lazar Lipozenčić

Madžarskoga poljoprivrednoga saveza 1907. i Zadruge gazdâ iz Subotice i okolice 1918.

Djelo: *A Szabadkai Általános Takarékpénztár részvénytársaság 25 éves története (1883 – 1908)*, Szabadka, 1908.

Izvor: Povijesni arhiv Subotica, F: 086. CT 44/III.; CT. 149/V.; CT. 462/VII.

Lit.: *Bácskai Ellenőr*, Szabadka, 30. III. 1893, 28. IX. 1893; *Szabadka. és Vidéke*, Szabadka, 1. X. 1893; *Neven*, 1/1897, 1/1902, Subotica; *Szabadkai Hirlap*, Szabadka, 15. II. 1899.

M. Grlica i S. Mačković

LIPOZENČIĆ, Marko (Verušić, 26. VI. 1923. – Zagreb, 15. XII. 1978.), otorinolaringolog, sveučilišni profesor, sportski liječnik. Sin je Laze i Jule, rođ. Dulić. Kao srednjoškolac bio je aktivan u hrvatskom katoličkom pokretu – surađivao je u subotičkom katoličkom omladinskom časopisu *Kolo mladeži* (1939.), a ujesen 1940. izabran je za dopredsjednika Đačkoga katoličkoga bratstva u Subotici. Gimnaziju je završio 1942. u Subotici, studij medicine započeo je u Budimpešti, a završio 1952. na Medicinskom fakultetu u Zagrebu, na kojem je i doktorirao 1963. tezom *Kronične upale paranazalnih sinusa u neuropsihijatriji*. Nakon studija radio je u ambulantama u prekodravskom mjestu Gola i Zaboku te u Domu zdravlja željezničara u Zagrebu.

Od 1956. na specijalizaciji je u Klinici za otorinolaringologiju Opće bolnice *Dr. Mladen Stojanović* (danas Klinički bolnički centar *Sestre milosrdnice*), u kojoj od 1960. djeluje kao specijalist, a zatim i voditelj odjela. Za asistenta Medicinskoga fakulteta u Zagrebu izabran 1958., a habilitirao je 1967. Na Stomatološkom fakultetu u Zagrebu izabran je 1971. za izvanrednoga profesora i prvog predstojnika Katedre za otorinolaringologiju te 1976. za redovitoga profesora. Predavao je i u Srednjoj medicinskoj te Visokoj defektološkoj školi u Zagrebu.

Najviše se bavio rinologijom, posebno kirurgijom paranazalnih sinusa, zatim terapijom malignoma u području glave i vrata te specifičnostima liječenja antibioticima u otorinolaringoloških bolesnika. Bio je suradnik i suautor poglavlja u udžbenicima *Otorinolaringologija* (Zagreb, 1968., pet izdanja do 1987.) i *Kirurgija glave i vrata*, 2-3 (Zagreb, 1975., 1978.). Surađivao u časopisima *Liječnički vjesnik* (Zagreb, 1958., 1964.), *Radovi Medicinskog fakulteta u Zagrebu* (1961.-62., 1965., 1968.), *Anali Bolnice »Dr. M. Stojanović«* (1962.-63., 1965., 1967.-68., 1973.), *Pro medico* (Ljubljana, 1963.), *Bulletin scientifique* (Beograd, Zagreb, 1964., 1975.), *Fül-, orr-, gégegyógyászat* (Budapest, 1964.), *Practica otorhinolaryngologica* (Basel, 1964.), *Saopćenja »Pliva«* (Zagreb, 1964., 1971.), *Medicinar* (Zagreb, 1965.), *Monatsschrift für Ohrenheilkunde und Laryngo-Rhinologie* (Wien, 1966.), *Oncologia* (Basel, 1966.), *Symposia otorhinolaryngologica Iugoslavica* (Zagreb, 1966.-70., 1972.-73., 1975.-77.; supokretač 1962.), *Ars medici* (Basel, 1967.), *Novosti »Krka«* (Novo Mesto, 1967.), *Minerva otorinolaringologica* (Roma, Torino, 1969., 1971.), *Libri oncologici* (Zagreb, 1972., 1974.) te zbornicima domaćih i inozemnih skupova. Bio je dugogodišnji liječnik NK *Lokomotiva* iz Zagreba.

Pokopan je na zagrebačkom groblju Mirogoj.

Lit.: Liječnici i fizioterapeuti; Zagrebački nogometni savez, u: *Nogometni leksikon*, Zagreb, 2004; E. Libman, *Građa za medicinsku bibliografiju Subotice, II (1828–2009)*, Subotica, 2011; *50 godina samostalnosti Stomatološkog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu : 65 godina studija stomatologije*, Zagreb, 2013; *Hrvatski biografski leksikon*, 8, Zagreb, 2013.

N. Zelić

LIRA NAIVA, godišnji susret hrvatskih pučkih pjesnika iz Srijema i Bačke. Pokretačica je i glavna organizatorica manifestacije Katarina Čeliković. Manifestaciju organiziraju Hrvatska čitaonica iz Subotice i Katoličko društvo *Ivan Antunović* iz Subotice. Održava se od 2003., svake godine u drugom mjestu, a domaćini su hrvatske udruge u Vojvodini iz mjesta u kojima se te godina održava manifestacija (osim 2017., kada je održana u Gradištu pokraj Županje). Okuplja pjesnike više generacija koji pišu pjesme različite tematike na hrvatskom književnom jeziku ili dijalektu (bunjevačkoj ili šokačkoj ikavici). Nakon petnaestak sudionika na prvom susretu na kasnijima sudjeluje i po nekoliko desetaka pjesnika (i do šezdesetak), a osim pjesnika amatera sudjeluju i već afirmirani pjesnici. Sudionici su uglavnom iz Srijema, bačkoga Podunavalja, Subotice i Sombora s okolicom te iz Novoga Sada. Od 2009. sudjeluju i pjesnici iz Hrvatske, od 2012. i iz Bosne i Hercegovine, a od 2013. i iz Beograda. Dan Lire naive sastoji se od druženja i međusobnoga upoznavanja, gostovanja jednoga hrvatskoga pisca, a završava velikom književnom večeri na kojoj pjesnici čitaju svoje radove i potom daruju publiku knjigom. Osim pjesničkoga manifestacija ima i duhovni dio programa. Nakon svakoga susreta objavljuje se knjiga *Lira naiva* s oznakom godine susreta, koja sadržava izabrane pjesme te kratke životopise sudionika.

Lira naiva 2018., Subotica, 2018.

Lit.: http://www.zkvh.org.rs/index.php/manifestacije/knjizevne-manifestacije/17-lira-naiva (pristupljeno 30. XII. 2019).

S. Bačić

LISTIĆI, vrsta slastice u Bunjevaca i Šokaca. Bunjevci su ih tradicionalno pekli najčešće za Tijelovo, a Šokci za Silvestrovo, ali su se pekli i u drugim prigodama. Nakon što se zakuhano tijesto *odmori* (naraste), razvije se tanko pomoću *oklagije* (valjka), pa se izreže nožem ili željeznim kotačićem s drškom za rezanje tijesta (koji subotički Bunjevci zovu *mamuza*, a somborski *derviž*). Sijeku se u raznim oblicima: tradicionalno u obliku lista (po čemu su i dobili ime) dijagonalnim presijecanjem pravokutno isječenih komada, a po srijedi se mogu prosjeći još jedna ili dvije *plaše*, zatim uglasto, pleteno, u obliku traka koje se oblikuju obavijanjem u krug oko prsta ili šake itd. *Peku* se na vreloj masti (u novije doba i na ulju), prilikom prženja treba ih okretati dok ne dobiju svijetlo žutu boju, jer ne smiju porumenjeti. Gotovi se listići slažu na *tacu* i pospu šećerom u prahu i vanilijom.

Lit.: M. Peić, G. Bačlija, *Rečnik bačkih Bunjevaca*, Novi Sad – Subotica, 1990; A. Čota, M. Šeremešić, *Dukat ravnice*, Sombor, 2002; A. Sekulić, *Rječnik govora bačkih Hrvata*, Zagreb, 2005; A. [Vojnić]. K[ortmiš]., Bunjevačka zdila, Uvik fini – listići, *Bunjevačke novine*, br. 56, Subotica 2010; B. Poljaković, Svakodnevna tradicijska prehrana bačkih Hrvata Bunjevaca, *Godišnjak za znanstvena istraživanja Zavoda za kulturu vojvođanskih Hrvata*, br. 4, Subotica, 2011; A. V. K., Bunjevačka zdila, Kolači koji su se pekli za Tilovo, *Bunjevačke novine*, br. 108, Subotica, 2014; Ž. Mandić, *Rječnik govora santovačkih Hrvata*, Pečuh, 2016; K. Firanj, *Garavi salaši*, Subotica, 2016; H. Heinrich, *Sa šporelja u majkinoj kujni : starovinska bunjevačka ila*, Subotica, 2017.

P. Skenderović i J. Dumendžić

LIŠČEVIĆ, Antun (Sombor, 13. I. 1956. – Sombor, 14. IX. 2007.), hrvač. Sin je Ivana i Rozalije, rođ. Lajko. Hrvanjem grčko-rimskim stilom počeo se baviti 1969. u RK *Radnički* iz Sombora, a već 1970. osvojio je 2. mjesto na pionirskom prvenstvu Vojvodine. Omladinski prvak Jugoslavije u kategoriji do 48 kg postao je 1971. u Sesvetama, a iste godine u Beogradu i omladin-

ski prvak Vojvodine i Srbije. Potom postaje najmlađi senior u RK *Elektrovojvodina* u Somboru. Debitirao je u Somboru u prvom kolu 1. savezne lige i pobijedio tušem tadašnjeg državnog prvaka Hajrudina Jamakovića iz sarajevske *Bosne*. Odlikovao se velikom borbenošću, efektnim i atraktivnim akcijama, po kojima je bio ljubimac publike. U Zagrebu je 1972. osvojio 2. mjesto na seniorskom državnom prvenstvu, a isti plasman ostvario je i na omladinskom prvenstvu Jugoslavije u Beogradu. Kao omladinski reprezentativac Jugoslavije sudjelovao je na Europskom omladinskom prvenstvu 1972. na Hvaru i osvojio 7. mjesto. Vrhunac karijere doživio je 1974., kada je s ekipom *Elektrovojvodine* osvojio 1. saveznu ligu Jugoslavije. Potom je napustio hrvanje poslije promjene tadašnjeg sustava natjecanja, kada je 1974.-78. bila ukinuta kategorija do 48 kg, a za kategoriju do 52 kg nije bio dovoljno snažan. Ipak se vratio hrvanju 1979. u težoj kategoriji do 52 kg i na Prvenstvu Jugoslavije u Sinju osvojio 2. mjesto iza Blaža Petrova.

Lit.: *Almanah jugoslovenskog sporta 1969-1972*, Beograd, 1974; *Almanah jugoslovenskog sporta 1979*, Beograd, 1980; D. Kolundžija, *Rvanje u Jugoslaviji*, Beograd, 1998; D. Kolundžija, *Enciklopedija somborskog sporta*, Sombor, 2016.

E. Hemar i Z. Čota

LIŠČEVIĆ, Kristina (Sombor, 20. X. 1989.), rukometašica. Kći je Stipana i Suzane, rođ. Liščević. Osnovnu i srednju školu završila je u Somboru. Odrasla je na Bezdanskom putu u predgrađu Sombora. U školi je počela igrati odbojku, ali pošto tada u Somboru nije postojao klub u kojem bi mogla trenirati, s 11 godina opredijelila se za rukomet. Počela je trenirati s 14 godina u ŽRK *Sombor*, za koji je nastupala 2003.-05. S 1,73 m visine i 64 kg težine razvila se u odličnu rukometašicu na poziciji srednje vanjske igračice. Potom je igrala za ŽRK *Crvenu zvezdu* (2005.-10.) i ŽRK *Max Sport* iz Nove Pazove (2010.). Za ŽRK *Metalurg* iz Skoplja nastupala je 2010.-12. te je s tom ekipom 2011. osvojila Prvenstvo i Kup Makedonije. God. 2012. proglašena je najboljom mladom igračicom Lige prvakinja Europske rukometne federacije (EHF). Za *Metz* HB iz Metza nastupala je 2012.-15. te je s njim 2013. i 2014. osvojila Prvenstvo i Kup Francuske, Kup Francuske 2015., nastupila u finalu Kupa EHF-a 2013., a iste je godine proglašena najboljom srednjom vanjskom igračicom i najboljom rukometašicom francuskoga prvenstva. Nakon toga nastupala je za *Ipress Center–Vác* iz Váca (2015.-16.), *Kuban* iz Krasnodara (2016.-17.) i *Kisvárdai* KC iz Kisvárda (2017.) Za *Team Esbjerg* iz Esbjerga nastupala je 2017.-19. te je s njim osvojila Kup Danske 2017., Prvenstvo Danske 2019., a iste godine je i ponovno nastupila u finalu Kupa EHF-a. Od sezone 2019./20. članica je SCM *Râmnicu Vâlcea* iz Râmnicu Vâlcee iz Rumunjske.

Prvi značajniji nastup za seniorsku reprezentaciju Srbije imala je na Mediteranskim igrama 2009. u Pescari kada je osvojila 5. mjesto. Najveći uspjeh ostvarila je na Svjetskom prvenstvu 2013. u Srbiji osvojivši srebrnu medalju. Nastupala je na Svjetskom prvenstvu 2015. u Danskoj (15. mjesto) i 2019. u Japanu (6. mjesto), kao i na Europskom prvenstvu 2012. u Srbiji (4. mjesto), 2014. u Madžarskoj i Hrvatskoj (15. mjesto), 2016. u Švedskoj (9. mjesto) i 2020. u Danskoj (13. mjesto).

Kao članica rukometne reprezentacije dobitnica je priznanja za najbolju žensku ekipu Srbije u izboru Olimpijskog komiteta Srbije 2013. Prema ostvarenim rezultatima i postignućima među nekoliko je najuspješnijih sportašica poteklih iz hrvatske zajednice u Vojvodini.

Lit.: Z. Vasiljević: Somborka Kristina Liščević, najbolja rukometašica Francuske, *Hrvatska riječ*, br. 541, Subotica, 16. VIII. 2013; www.kristinaliscevic.com.

M. Tucakov i E. Hemar

LIŠČEVIĆ, Zlatko (Sombor, 8. III. 1991.), nogometaš. Sin je Stipana i Suzane, rođ. Liščević. Brat je rukometašice Kristine Liščević. Igra na poziciji zadnjeg veznog igrača. U mlađem uzrastu bio je član FK *Mladosti* iz Apatina i FK *Crvene Zvezde* iz Beograda. Nastupao je za mlađe dobne

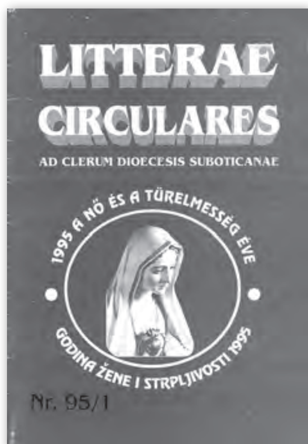
uzraste reprezentacije Srbije: do 15 godina 2006., do 17 godina 2007.-08., do 18 godina 2009. i do 19 godina 2010. Kao senior bio je član *Crvene Zvezde* 2009.-12., ali nije dobio priliku za nastup u prvoj ekipi, pa je bio na posudbi u FK *Sopotu*. Potom je igrao za *Metalac* iz Gornjeg Milanovca 2013. i *Železničar* iz Lajkovca 2014. Vrhunac karijere doživio je u sezoni 2015./16. kada je nastupao za OFK *Beograd* u Super ligi Srbije (najviši rang natjecanja) i na 39 susreta postigao 2 gola. U nastavku karijere igrao je za klubove *Radnik* iz Surdulice 2016., *Příbram* iz Příbrama (Češka) 2017., *Bratstvo* iz Prigrevice 2017., *Radnički* iz Pirota 2018., a zatim za *Trayal* iz Kruševca.

E. Hemar

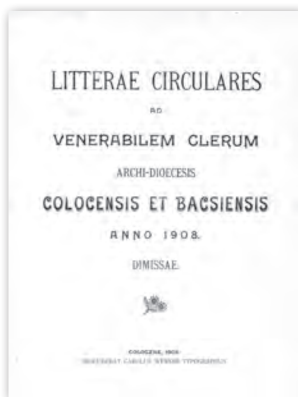
LITTERAE CIRCULARES AD CLERUM DIOECESIS SUBOTICANAE, službeni glasnik Subotičke biskupije. Počeo je izlaziti 1923., nakon podjele Kalačko-bačke nadbiskupije i uspostave Bačke apostolske administrature, pod imenom *Litterae circulares ad venerabilem clerum Administraturae Apostolicae Bačiensis* do 1941. i onda ponovno 1945.-68. U pojedinim godištima u razdoblju 1937.-41 pojavljivao se i naslov *Litterae circulares ad venerabilem clerum Dioecesis Bačiensis*, što nije odražavalo pravno stanje statusa Administrature. Od 1968. nosi današnji naslov. Broj objavljenih glasnika nije jednak po godištima i kreće se od jednoga do deset brojeva. Varirao je i broj stranica. Posljednjih trideset godina izlaze četiri broja godišnje. Objavljuje papine poruke, odredbe i dokumente, biskupove poruke, odredbe te imenovanja svećenika, kao i tekuće propise i odredbe te vijesti vezane za život biskupije. Vrlo je važan za praćenje vjerskoga života i primarni je izvor za noviju povijest Katoličke crkve u Bačkoj.

D. Skenderović

LITTERAE CIRCULARES AD VENERABILEM CLERUM ARCHI-DIOECESIS COLOCENSIS ET BACSINESIS, službeni vjesnik nekadašnje Kalačko-bačke nadbiskupije. Počeo je izlaziti u siječnju 1858. pod imenom *Circulares Litterae ad venerabilem clerum archi-dioecesis Colocensis et Bacsinesis*, pod kojim je izlazio do 1882. God 1883. mijenja naziv u *Litterae circulares ad venerabilem clerum archi-dioecesis Colocensis et Bacsinesis*, pod kojim je izlazio do prosinca 1921. te 1943.-56. U razdoblju od 1922.-42. te od 1957. nosi naslov *Kalocsai Főegyházmegyei Hivatalos Közlemények*. Nakon uspostave Kalačko-kečkemetske nadbiskupije 1993. mijenja naslov u *A Kalocsa-kecskeméti főegyhazmegyei körlevelek*. Objavljuje papine poruke, odredbe i dokumente, biskupove poruke, odredbe te imenovanja svećenika i tekuće propise, kao i odredbe vezane za život nadbiskupije. Važan je izvor za proučavanje crkvene povijesti

Litterae Circulares ad clerum Dioecesis Suboticanae, br. 1/1995, Subotica, 1995.

LITTERAE CIRCULARES
AD
VENERABILEM CLERUM
ARCHI-DIOECESIS
COLOCENSIS ET BACSIENSIS
ANNO 1908.
DIMISSAE.

Litterae Circulares ad venerabilem clerum Archi-Dioecesis Colocensis et Bacsiensis anno 1908., Coloczae, 1908.

bačkih Hrvata do kraja Prvoga svjetskog rata, kao i za vrijeme Drugoga svjetskoga rata. Izvjesnu važnost ima i za međuratno razdoblje, dok je s postupnim nestankom hrvatskih svećenika i hrvatskoga jezika u bogoslužju u nadbiskupiji nakon Drugoga svjetskog rata izgubio važnost za crkvenu povijest Hrvata.

Lit.: https://library.hungaricana.hu/hu/collection/katolikus_puspoki_korlevelek_kalocsa/ (pristupljeno 1. XII. 2019).

D. Skenderović

LIZA, vinska sorta grožđa**.** Stvorena je na oglednom dobru Poljoprivrednoga fakulteta u Novom Sadu u Srijemskim Karlovcima križanjem sorata Kunleány i Pinot gris. Autori su sorte Petar Cindrić i Vladimir Kovač. Priznata je 1991.

Razvija snažan čokot s velikim brojem dugačkih lastara. Vrh mladara crvenkast je bez dlaka. List je srednje veličine, okruglast, trodijelan ili petodijelan. Gornji su bočni urezi duboki i otvoreni, a donji urezi plitki. Drškin urez široko je otvoren u obliku lire. Površina je lista tamnozelena, mrežasto naborana. Tkivo je liske čvrsto. Naličje je lista čekinjasto dlakavo. Obod je lista čipkasto nazubljen. Nervi su zeleni. Peteljka je lista dugačka, crvenkasta bez dlaka. Cvijet je hermafroditan. Uvijek se dobro oplođuje. Grozd je mali, valjkasto-stožast, zbijen. Drška je srednje dužine, crvena, zeljasta. Bobice su male, okrugle, zelenkaste boje, hrđaste na osunčanoj strani, s puno pepeljka. Pokožica je debela, pulpa sočna, okus neutralan, kiselkast.

U procesu priznavanja uspoređivana je s Graševinom. U odnosu na nju nekoliko dana prije započinje vegetaciju i malo prije sazrijeva. Nešto je manje rodnosti, ali znatno bolje nakuplja šećer i usto zadržava visok nivo kiselina. Traži dugu rezidbu. Odlikuje se vrlo visokom otpornošću na niske temperature. Nije osjetljiva na sivu plijesan grožđa, tolerantna je na peronosporu, ali je osjetljiva na pepelnicu. Špalir je srednje gustoće. Ima vrlo čvrste vitice, koje u velikoj mjeri otežavaju skidanje loze odbačene rezidbom.

Daje bogato karakterno vino s izraženim zrelim kiselinama voćnog karaktera. Pogodna je za proizvodnju kvalitetnog sortnog vina, ali može se koristi i za kupažu. Vinograda s ovom sortom ima u okolici Subotice, a najviše u Tavankutu i Ljutovu.

Lit.: P. Cindrić, N. Korać, V. Kovač, *Sorte vinove loze*, Novi Sad, 2000; E. Hajdu, Gy. Bistrai, P. Cindrić, D. Ivanišević, N. Korać, J. Lazar, M. Medić, S. Szegedi, *Sorte vinove loze, sadni materijal i bolesti*, Budapest, 2011; Z. Romić, Politika krči vinovu lozu, *Hrvatska riječ*, br. 646, Subotica, 28. X. 2015.

P. Cindrić

LOGO, Karlo (Sombor, 3.VII. 1898. – Sombor, 9. V. 1968.), posjednik, društveni djelatnik. Sin je Franje i Magdalene, rođ. Bošnjak. Tijekom listopada i studenog 1918. angažirao se u somborskom Narodnom vijeću Srba i Bunjevaca. Jedan je od 19 zastupnika (12 Srba i 7 Bunjevaca) koje je Narodno vijeće Srba i Bunjevaca u Somboru 24. XI. 1918. izaslalo na samozvanu Veliku narodnu skupštinu u Novom Sadu, koja je 25. XI. 1918. proglasila odcjepljenje od Austro-Ugarske. Na parlamentarnim izborima održanima 11. IX. 1927. u somborskome izbornom kotaru bio je kandidat na listi Narodne radikalne stranke, na čijem je čelu bio Marko Trifković. Darovao je zemlju za gradnju škole (građena 1925.-28.) i kapele Imena Marijina u Nenadiću (1929.).

Karlo Logo

Njegov unuk Karlo Logo ml. (1954. – 2020.) bio je vijećnik Hrvatskog nacionalnog vijeća 2010.-14. Politički je bio aktivan na razini Sombora kao član Lige socijaldemokrata Vojvodine i Demokratske stranke.

Lit.: *Statistika izbora narodnih poslanika Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca održanih 11. septembra 1927.*, Beograd, 1928; P. Pekić, *Povijest oslobođenja Vojvodine*, Subotica, 1939; A. Sekulić, *Bački Hrvati*, Zagreb, 1991; A. Firanj (ur.), *Moj Nenadić*, Sombor, 2018.

M. Bara

LOGOŠ (*madž.* lóg: visjeti; neopravdano izbijati, izostajati; lógós: vojni bjegunac) **1.** vojni bjegunac, dezerter, u vrijeme raspada Austro-Ugarske. Pripadnici nekadašnje austro-ugarske vojske koji su se posljednjih godina Prvoga svjetskoga rata skrivali po šumama, a u ravnici po kukuruzištima, kako bi izbjegli vojnu službu. U Hrvatskoj su bili poznati i kao zeleni kadar; **2.** u subotičkih Bunjevaca označava vinovu lozu stolnoga grožđa koja se gaji u okrugu kuće, obično u dvorištu, te se podiže na stupove kako bi se napravila hladovina. Somborski je Bunjevci nazivaju logoška.

Lit.: M. Peić, G. Bačlija, *Rečnik bačkih Bunjevaca*, Novi Sad – Subotica, 1990; A. Sekulić, *Rječnik govora bačkih Hrvata*, Zagreb, 2005; Ž. Mandić, *Rječnik govora santovačkih Hrvata*, Pečuh, 2016.

P. Skenderović

LONČAR, Đuro (Čonoplja, 22. IV. 1928. – Subotica, 15. VI. 2013.), ekonomist, profesor. Rođen je u obitelji poljodjelca i bravara Martina i kućanice Marije, rođ. Đurković. U rodnom mjestu završio je osnovnu školu, a Trgovačku akademiju u Somboru. Kao dijete bio je član dramske sekcije Bunjevačke kasine u Čonoplji, a poslije rata Hrvatskoga kulturnoga društva *August Šenoa* u Čonoplji. Isprva je radio u somborskim poduzećima, a 1950. odlazi na studij u Beograd. Na Ekonomskom fakultetu u Beogradu diplomirao je 1955., nakon čega odlazi u Suboticu kao stipendist Sreskoga saveza zemljoradničkih zadruga i radi na poslovima analize, a nakon dvije godine postaje šef odjela za plan i analizu u HI *Zorka*. Profesor je u Ekonomskoj školi u Subotici 1958./59. Poslijediplomski studij na Ekonomskom fakultetu u Beogradu 1960., a od 1961. do umirovljenja radi na Ekonomskom fakultetu u Subotici kao asistent, viši stručni suradnik te stručni savjetnik. Magistrirao je 1967. temom Intenziviranje vremenskog fonda kapaciteta u industrijskim poduzećima. Bio je prvi suradnik prof. Stjepana Hana, jednoga od osnivača Ekonomskoga fakulteta u Subotici. Radio je na predmetima Ekonomika i organizacija industrijskih poduzeća, Organizacija i poslovanje industrijskih poduzeća i Nauka o radu i organizaciji, a 1975. držao je nastavu i ispite iz Ekonomike i organizacije rada. Autor je više od 50 stručnih i znanstvenih radova za potrebe poduzeća, znanstvenih skupova i sl., od kojih je neke objavio u *Analima Ekonomskog fakulteta u Subotici*, *Novom privredniku* (Subotica), *Privrednom pregledu* (Beograd) i dr. Bio je tajnik Društva ekonomista Subotice, a kao delegat Fakulteta bio je član više pokrajinskih tijela (Prosvjetnog savjeta Vojvodine, Privredne komore Vojvodine itd.).

Đuro Lončar

Nakon odlaska u mirovinu 1990. istraživao je povijest rodnoga sela i sastavljao bibliografije. Rezultate svojih istraživanja, od kojih su posebno važna ona o novijoj povijesti Hrvata iz Čonoplje, objavljivao je u *Subotičkoj Danici*, somborskom *Miroljubu* i *Klasju naših ravni* (Subotica). Bio je član Znanstveno-istraživačkoga odjela HKC-a *Bunjevačko kolo*, Hrvatskoga akademskoga društva i Pučke kasine 1878. Dijelove svoje biblioteke i arhive darovao je Zavodu za kulturu vojvođanskih Hrvata i Katoličkomu društvu *Ivan Antunović* iz Subotice.

Pokopan je u obiteljskoj grobnici u Čonoplji.

Lit.: S. J., Odlazak čovjeka velikoga srca, *Hrvatska riječ*, br. 533, Subotica, 21. VI. 2013; Naši pokojnici : Đuro Lončar (1928. – 2013.), *Subotička Danica : Kalendar za 2014. godinu*, Subotica, 2013.

S. Bačić

LONČAREVIĆ, Juraj (Đuka, Đuro) (Srijemska Mitrovica, 3. III. 1930. – Zagreb, 23. X. 1997.), književnik, publicist, kulturni djelatnik. Četverogodišnju osnovnu školu i pet razreda realne gimnazije završio je u rodnom mjestu, ali je u 6. razredu (1946.) izbačen iz svih škola u Jugoslaviji zbog optužbe da je pripadao tajnoj protu-režimskoj organizaciji mladeži. Bio je zatvoren u istražnom zatvoru u mitrovičkoj kaznionici, gdje mu je već robijao otac Ivan Lončarević, odvjetnik i parlamentarni zastupnik za kotar Đakovo na listi HSS-a u Kraljevini Jugoslaviji te kratko gradonačelnik 1941. rodnoga grada, osuđen na dvije godine zatvora zbog javnoga djelovanja tijekom ratnih godina. Potajno je završio 6. razred u Zagrebu, kamo se njegova obitelj s dvanaestoro djece preselila nakon što je izgnana iz Srijemske Mitrovice, a cjelokupna joj je imovina oduzeta. Preostala dva razreda gimnazije završio je redovito 1949. Uz pomoć Kaptola obitelj je polagano stvorila novi dom, a sva su djeca završila fakultete. Juraj je studij »narodnoga jezika i književnosti« i ruskoga jezika završio na Filozofskom fakultetu u Zagrebu 1956. Najprije je predavao u gimnaziji u Đakovu 1954.-55., odakle je otpušten kao politički nepodoban, a zatim predaje u »srpsko-hrvatski« i ruski jezik u Ekonomskoj školi u Subotici 1955.-56. U njoj je predavao i Ante Jakšić, koji je radio i u subotičkoj Mješovitoj gimnaziji, u kojoj je to bila posljednja školska godina s nastavom u ijekavskim tj. hrvatskim odjelima, pokrenutom poslije Drugog svjetskog rata u Subotici. Tu se susreo s nacionalnom problematikom bunjevačkih Hrvata i upoznao krug drugih kulturnih djelatnika koji ga potaknuli na književni rad: Matiju Evetovića, Jakova Kopilovića, Belu Gabrića, Pavla Bačića, Lazara Merkovića, Julija Šoltića, Hinka Zlomislića itd. I prvi književni napis objavio je u subotičkoj *Hrvatskoj riječi* (br. 41/1955).

Nakon toga vraća se u Zagreb, gdje 1957. radi kao knjižničar u JAZU-u. Nakon povratka iz vojske radio u Omladinskom muškom prihvatilištu u Zagrebu 1958.-62., a zatim u posebnim pedagoškim ustanovama (Zavodu za odgojno zapuštenu djecu u Ivancu i Zagrebu). Upisao je poslijediplomski studij na Odsjeku za književnost Filozofskoga fakulteta u Zagrebu 1961., ali su ga obiteljska stigma i tadašnje političke prilike onemogućile u daljnjem znanstvenom radu. U Centru za dopisno obrazovanje *Birotehnika* u Zagrebu radio je 1969.-72. Nakon sloma Hrvatskoga proljeća na montiranom političkom procesu, skupa s Antom Sekulićem i Belom Gabrićem, osuđen je u Subotici 1972. na dvogodišnju zatvorsku kaznu zbog »izazivanja nacionalne, rasne i vjerske netrpeljivosti, mržnje i razdora«, a zapravo zbog organiziranja simpozija o Josipu Andriću 1969. Robijao je godinu i pol dana u rodnom mjestu 1972.-73. Od 1975. radi u Zavodu za kulturu u Zagrebu do prijevremenoga umirovljenja 1991.

Član Društva književnika Hrvatske postao je 1969., kao i Zajednice samostalnih pisaca *Tin*, u kojoj je sa Zlatkom Tomčićem pokrenuo mjesečnik udruge *Hrvatski književni list* (izlazio je 1968.-69.). Objavljivao je kritike, eseje, feljtone i rasprave te publicistička djela. Tematski se najviše bavio Hrvatima s istoka Hrvatske i susjednih panonskih područja (Srijem, Bačka, Madžarska). Priloge je objavljivao u periodici, napose onoj katoličke provenijencije.

Nakon izlaska iz zatvora bilo mu je zabranjeno objavljivati i javno djelovati, pa je mnoge svoje radove potpisivao pseudonimom ili ih je ostavljao bez potpisa. Uzdržavao se tako što je napisao dvadesetak sakralno-turističkih vodiča župa i župnih monografija. Bio je član uredničkoga vijeća monumentalnoga djela *Katolička crkva i Hrvati izvan Domovine* (Zagreb, 1980.). Pisao je predgovore i pogovore pjesničkim zbirkama, priredio i pogovorom popratio *Izabrana djela* Josipa Andrića (Vinkovci, 1994), bio je prvi urednik *Zrina* (Hrvatska Kostajnica) 1992., časopisa za povijesna, kulturna i gospodarska pitanja hrvatskoga Pounja, te drugih izdanja.

Bio je agilan dužnosnik KUD-a *Šokadija* iz Zagreba. Aktivni član bio je i u HKD-u *sv. Ćirila i Metoda* (*sv. Jeronima*) iz Zagreba. Među osnivačima je Zajednice prognanih i izbjeglih Hrvata iz Vojvodine 1991. (od 1993: Zajednica protjeranih Hrvata iz Srijema, Bačke i Banata) u Zagrebu i njezina glasila *Zov Srijema* 1995. Idejni je začetnik Društva pisaca *August Šenoa* (danas: Udruga umjetnika *August Šenoa*), koje je utemeljeno 23. I. 1989.

Nakon raspada jugoslavenskoga socijalističkoga sustava napisao je više djela o Hrvatima u Srijemu. Baveći se književnim i kulturnopovijesnim naslijeđem te političkom sudbinom Hrvata u Vojvodini i Madžarskoj, ostavio je značajnoga traga i za bačke Hrvate. Prva njegova knjiga je zbirka literarnih eseja i prikaza *Šokački i bunjevački književni portreti* (1969.), koju je izdao u vlastitoj nakladi. U njoj su, među ostalim, sakupljeni i novi tekstovi (o Anti Sekuliću i Hinku Zlomisiću) i ranije tiskani članci o Josipu Andriću, Anti Jakšiću, Stipanu Bešlinu i Jakovu Kopiloviću. U knjizi je objavio i članak »Za višedimenzionalnu Vojvodinu« (*Hrvatski književni list*, 4/1968), u kojem iznio podatke o Hrvatima u Vojvodini (74 % Hrvata izvan svoje republike živi u Vojvodini; naglasio je da se Hrvati u Vojvodini sastoje dviju etničkih skupina – Bunjevaca i Šokaca, kojih ima s gradskim stanovništvom nešto oko 150.000, zatim oko 30.000 Hrvata u Srijemu, koji čine 30 % stanovništva na tom području, oko 8000 Hrvata u Banatu te oko 20.000 u Novom Sadu) i kratko prikazao njihovu kulturu.

Lončarević je u to vrijeme i drugdje pisao o ovim temama: Kultura Hrvata u Vojvodini (*Hrvatske novine*, Gradišće, 10/1967), Kultura Hrvata u Bačkoj (*Katolički godišnjak za godinu 1968*, Zagreb, 1968), Pjesnik iz Bačke [o Stipi Bešlinu] (*Blagovest*, Beograd, 5/1968), Otkud naziv Šokac? (*Slavonski kalendar*, Slavonski Brod, 1969; *Katolički godišnjak za godinu 1969.*), Otkud naziv Bunjevac? (*Katolički godišnjak za godinu 1970.*), Kulturne ustanove i kulturna tradicija Hrvata u Mađarskoj (*Kritika*, br. 18, Zagreb, 1971). Objavio je i kritički prikaz knjige Albe Kuntića *Počeci borbe za preporod bačkih Bunjevaca* (Beograd, 1969) pod naslovom Knjiga za koju bi bilo bolje da je nema (*Crkva u svijetu*, Split, 3/1970). U kalendaru *Subotička Danica* 1971.-72. pisao je o Josipu Andriću, Anti Jakšiću, hrvatskim naseljima u Srijemu, Iliji Džiniću te o hrvatskim kulturnim radnicima u Mađarskoj. Bio je među glavnim organizatorima i sudionik simpozija o Josipu Andriću u Ristovači kraj Bača 30. VIII. 1969. te otkrivanja Andrićeva spomenika u Plavnoj 31. VIII. 1969. Međutim njegov angažman za nacionalna prava bačkih Hrvata koštao ga je zatvorske kazne.

J. Lončarević, *Hrvati u Mađarskoj i Trianonski ugovor*, Zagreb, 1993.

Nakon izlaska zatvora nastavio je pisati o Hrvatima u Bačkoj i Madžarskoj. Najviše je objavljivao u *Maruliću* (Naseljavanje hrvatskog življa na teritorij preko Save, Drave i Dunava, 5/1978; Trianonski ugovor o miru i razgraničenju između naše države i Mađarske, 2/1979; Ante Karagić, hrvatski književnik iz Bajskog trokuta u Mađarskoj, 1/1988; Kulturno-prosvjetni i umjetnički rad među Hrvatima u Mađarskoj (Bajski trokut i Baranja nakon 2. svjetskog rata), 2/1981; Sadašnji trenutak u kulturnom životu Hrvata u Mađarskoj, 4/1981; Našem jubilarcu Jakovu Kopiloviću, 1/1995), zatim u *Crkvi u svijetu* (Kulturna tradicija šokačko-bunjevačkih Hrvata, 3/1979; Hrvatsko stanovništvo Bačke i Baranje u

prošlosti, 4/1980), a nakon obnove izlaska *Subotičke Danice* pisao je o poeziji Ivana Prćića – Gospodara, o kalendaru *Ikavica naša najmilija* Šime Starčevića i povodom smrti Ante Jakšića (1985.-86., 1989). U *Hrvatskom iseljeničkom zborniku 1993.* napisao je aktualni članak U pohode Hrvatima u Madžarskoj. Uz Maru Švel-Gamiršek, posebice je afirmirao Antu Jakšića.

Od važnosti za bačke Hrvate je i njegova knjiga *Hrvati u Mađarskoj i Trianonski ugovor* (1993). U njoj je, među ostalim, iznio mišljenje da se jugoslavenska diplomacija na mirovnoj konferenciji u Parizu 1919.-20., nakon što su eksperti iz Hrvatske vraćeni u Zagreb kao nepotrebni, olako odrekla Bajskoga trokuta i većega dijela Baranje, u kojima su Madžari bili u manjini spram ukupnoga broja Hrvata i Nijemaca, ostavljajući tako 50.000 Hrvata i 6000 Srba pod madžarskom vlašću. Lončarević opisuje kako je poslije toga slijedila nesmiljena madžarizacija, ali istodobno osuđuje i jugoslavensku politiku, koja je nijekala Bunjevcima i Šokcima pripadnost hrvatskomu narodu.

Njegov interes protezao se na područja ne samo literarnoga, nego i društvenoga života. Takav stav dovodio ga je u stalni potencijalni sukob s komunističkim režimom. Svestrano obrazovan intelektualac, znalac nekoliko svjetskih jezika, počeo je svoju književnu djelatnost analizom radova nekih od najvećih imena suvremene europske književnosti – Fjodora Mihajloviča Dostojevskoga i Franza Kafke. Njegova nakana da se bavi znanstvenoistraživačkim radom na području književne komparatistike i započeti poslijediplomski studij zaustavljeni su zbog njegova svjetonazora i obiteljske stigme. Jedna od njegovih sestara bila je časna sestra i osobna tajnica kardinala Kuharića, a iako je većina braće kruh potražila u inozemstvu, on je to odbio. Radije je odabrao život u Hrvatskoj pod stalnom policijskom paskom nego egzistencijalno sređen život u izgnanstvu.

Potpisivao se i inicijalima te pseudonimom Miroslav Selmović.

Odabrana djela: *Šokački i bunjevački književni portreti*, Zagreb, 1969; *Dnevnik odgojitelja*, Zagreb, 1971; *Marija Gorica*, Zagreb, 1975; *Sisak*, Sisak, 1977; *Voćin*, Zagreb, 1980; *Kutjevo*, Kutjevo – Zagreb, 1981; *Nova Bukovica i okolina*, Nova Bukovica – Zagreb, 1983; *Unatoč svemu ostati vedar*, Đakovački Selci, 1984; *Slavonija i Baranja*, Zagreb, 1985; *Marija Bistrica*, Marija Bistrica, 1987; *Hrvati u Srijemu*, Zagreb, 1990; *Hrvati u Mađarskoj i Trianonski ugovor*, Zagreb, 1993; *Majka Božja Kamenita*, Velika Gorica, 1993; *Srijemska kalvarija Hrvata* (suautorica Z. Gvozdić-Filjak), Zagreb, 1995; *Hrvatske vojne postrojbe u Srijemu tijekom drugog svjetskog rata*, Zagreb, 1996; *Moja Mitrovica*, Zagreb, 1997. Potpuna bibliografija u: Đ. Vidmarović, *Juraj Lončarević : Bio-bibliografija*, Zagreb, 2005.

Izvor: Povijesni arhiv Subotica, Godišnja izvješća Ekonomske škole, Izveštaj za školsku 1955/56 godinu, knjižnica, br. 1040.

Lit.: R. G[rgec]., Prof. Juraj Lončarević (1930-1997), *Danica Hrvatski katolički kalendar 1999*, Zagreb, 1998; Đ. Vidmarović, Radovi Jurja Lončarevića posvećeni Hrvatima u Mađarskoj, *Marulić*, 4/2004, Zagreb; *Hrvatska enciklopedija*, 6, Zagreb, 2004; Z. Žužić, Obilježena obljetnica smrti prof. Juraja Lončarevića : Večer Srijema u Zagrebu, *Hrvatska riječ*, br. 397, Subotica, 22. X. 2010; V. Lončarević, Juraj Lončarević – »široka narodna duša«, *Glas Koncila*, Zagreb, 10. IV. 2016; https://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=11991 (pristupljeno 25. V. 2020).

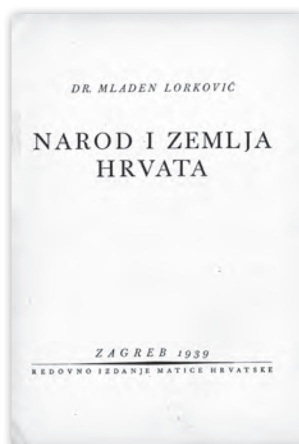
Đ. Vidmarović

LOPTANJE O ZID, bunjevačka dječja igra. Sudjeluju dva ili više igrača istoga ili različitih spolova. Izabere se strana kuće na kojoj je *pun zid*, obično na kojem je *zabat*. Igrač stane na oko 1 – 1,5 m od zida i vrhovima prstiju obiju ruka koje su podignute uvis udara loptu o zid. Odbijenu loptu mora ponovno vrhovima prstiju obiju ruku vratiti nazad prema zidu, tj. ne smije dopustiti da lopta padne na zemlju. Faktički igra odbojku udarajući loptu o zid i pri tome broji koliko se puta lopta odbila od zida. Ako promaši zid ili lopta padne na zemlju, za njega je igra završena. Tada loptu uzima drugi igrač i počinje s igrom dok i njemu ne padne lopta na zemlju ili ne promaši zid. Pobjednik je onaj koji je postigao najviše udaraca loptom o zid.

P. Skenderović

LORKOVIĆ, Mladen (Zagreb, 1. III. 1909. – Lepoglava, ? IV. 1945.), političar. Klasičnu gimnaziju završio je 1928. u Zagrebu. Studirao je u Zagrebu, Innsbrucku i Berlinu, gdje je doktorirao pravo 1938. Član je *Hrvatske mladice* i suradnik istoimenoga lista 1928. Više je puta uhićen zbog nacionalističkih istupa. Od 1929. je u emigraciji. Boravio je u Beču, Innsbrucku, Berlinu i Budimpešti. Formalno je pristupio ustaškomu pokretu 1934. u Berlinu, gdje je djelovao kao ustaški povjerenik za Njemačku. Javljao se u ustaškim publikacijama *Grič* (Beč) i *Croatiapress* (Berlin). Nakon povratka u Zagreb 1939. zauzimao se za politički dogovor s HSS-om; aktivan je u radu udruge *Uzdanica*. Objavio je knjigu *Narod i zemlja Hrvata* (1939), u kojoj je iznio pregled demografskoga, teritorijalnoga i etničkoga razvoja hrvatskih zemalja i hrvatskoga naroda. Pobornik je teze o iranskom podrijetlu Hrvata i hrvatstvu muslimana u BiH. Posvetio je prostor iseljavanju Hrvata s matičnih područja i njihovu razvoju u novim sredinama, među ostalim i u Ugarskoj. Koristio je različite nazive za Bunjevce i Šokce – »bunjevačko-šokačka hrvatska grana«, »bunjevačko-hrvatska grupa«, »bunjevačko-šokački Hrvati«, »hrvatski Šokci«. Za Šokce smatra da su podrijetlom iz Slavonije i bosanske Posavine. O podrijetlu Bunjevaca, kao i njihovu imenu, prenosi tezu da potječu iz Hercegovine s rječice Bune, od koje im je navodno izvedeno i ime, no navodi da je teza sporna. Prati migracije Bunjevaca, za koje ističe stočarstvo kao osnovnu gospodarsku djelatnost te temelj njihove lake prostorne pokretljivosti na osmanskim i kršćanskim teritorijima. Pretpostavlja da se potvrda nazočnosti hrvatskoga stanovništva u Bačkoj tijekom XVI. st. pod osmanskom vlašću može naći u slavenskim nazivima naselja, kao i u izoliranim spomenima prezimena koja se i danas susreću u hrvatskoga stanovništva. Prenosi do tada poznate podatke o doseljenju najveće skupine Bunjevaca potkraj XVII. stoljeća oslanjajući se na podatke drugih autora i kronike franjevačkoga samostana u Gyöngyösu. Opisao je etnički i demografski razvoj Bunjevaca i Šokaca u stoljećima od naseljavanja do 1930-ih. Pritom je upozorio na manjkavosti ugarskih statistika, koje su Hrvate dijelile u različite popisne kategorije. Iako neprecizan u iznošenju dijela podataka, pridonio je općoj informiranosti javnosti o hrvatskim skupinama izvan matičnih područja.

Po nalogu vlade Banovine Hrvatske potkraj 1940. zatvoren je u Lepoglavi te zatim premješten u logor Kruščica kraj Travnika u veljači 1941. Bježi iz zatočeništva u Zagreb, gdje je sudjelovao u pripremama za uspostavu NDH. Državni je tajnik u Ministarstvu vanjskih poslova u prvoj vladi NDH do lipnja 1941., potom

M. Lorković, *Narod i zemlja Hrvata*, Zagreb, 1939.

do travnja 1943. ministar vanjskih poslova. U nekoliko navrata susreo se s deputacijama bačkih Hrvata i s njihovim predstavnicima. Tijekom njegova djelovanja u Ministarstvu vanjskih poslova vođeni su hrvatsko-madžarski pregovori o otvorenim pitanjima, poput pitanja Međimurja, pograničnih pitanja na Dunavu (otoci Ada i Šarengrad) te položaju manjina. Među ostalim razmatrale su se opcije o iseljavanju hrvatskoga stanovništva iz Bačke te madžarske manjine iz Srijema. Državni brojidbeni ured NDH raspolagao je u lipnju 1941. podacima o 118.725 Hrvata u Baranji, Bačkoj i Banatu te 69.000 Madžara u NDH. Planovi o zamjeni stanovništva nisu reali-

zirani. Tek se neznatan dio Hrvata mimo državnih intervencija iselio na teritorij NDH. Glede pitanja manjina Lorković je razgovore vodio s madžarskim veleposlanikom u NDH Ferencom Marosyjem, kojemu je predsjednik vlade Miklós Kállay naložio da pitanje riješi temeljem uzajamnosti, s čime se Lorković složio. U iznošenju problema Hrvata u Madžarskoj naglasio je da NDH nema teritorijalnih aspiracija u Bačkoj te je prije svega izrazio negodovanje što se Hrvati u Madžarskoj dijele na Bunjevce i Šokce, oko čega se razvila žučna diskusija. Dok je Marosy Lorkovićevo stajalište držao »sitničavim i previše šovinističkim«, Lorković je objasnio da je »u duhovnom životu manjine i sâm naziv naroda spona.« Također je predbacio da, za razliku od madžarskoga veleposlanika, koji slobodno održava kontakte s Madžarima u Hrvatskoj, hrvatskomu veleposlaniku u Madžarskoj Ivanu Gaju (inače praunuku Ljudevita Gaja) to nije omogućeno.

Nastojao je u ljeto 1943. postići dogovor s predstavnicima HSS-a o njihovu ulasku u vladu. Dužnost ministra unutarnjih poslova obnašao je od listopada 1943. do kolovoza 1944. U lipnju 1944. obnovio je kontakte s predstavnicma HSS-a o zajedničkoj akciji kojom bi NDH prešla na stranu saveznika. Potporu je dobio od ministra oružanih snaga Ante Vokića. Smijenjen je potkraj kolovoza 1944. sa svih dužnosti pod optužbom da priprema državni udar i zatočen je u Lepoglavi. Ubijen je nešto prije sloma NDH.

Djela: *Das Recht der Makedonier auf Minderheitenschutz*, Berlin, 1934; *Narod i zemlja Hrvata,* Zagreb, 1939; *Međunarodno politički položaj Hrvatske*, Zagreb, 1942; *Hrvatska u borbi protiv boljševizma*, Zagreb, 1944 (njem. prijevod: *Kroatiens Kampf gegen den Bolschewismus*, Zagreb, 1944); *Pod jednom kapom*, Sarajevo, 1944.

Lit.: M. Lorković, *Narod i zemlja Hrvata*, Zagreb, 1939; E. R. Gärtner, *Kroatien in Südslawien*, Berlin, 1944; M. Čović, *Nejugoslavenska Jugoslavija i Hrvati*, München – Barcelona, 1975; J. Jareb, *Političke uspomene i rad dra Branimira Jelića,* Cleveland, 1982; B. Krizman, *NDH između Hitlera i Mussolinija*, Zagreb, 1983; B. Krizman, *Ustaše i Treći Reich*, 1-2, Zagreb, 1983; *Tko je tko u NDH : Hrvatska 1941.-1945.*, Zagreb, 1997; N. Kisić Kolanović, *Mladen Lorković – ministar urotnik*, Zagreb, 1998; T. Jonjić, *Hrvatska vanjska politika 1939.-1942.*, Zagreb, 2000; E. Sajti, *Mađari u Vojvodini 1918-1947*, Novi Sad, 2010; http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=11988 (pristupljeno 25. V. 2020).

M. Bara

LOTIĆ, Ljubomir (Velika Kikinda, 20. VII. 1865. – Novi Sad, 6. IX. 1946.), učitelj, prosvjetni djelatnik, književnik, prevoditelj. Osnovnu školu i nižu gimnaziju završio je u rodnom mjestu, a učiteljsku školu u Somboru 1883. Bio je učitelj, isprva u Karlovu (danas dio Novoga Miloševa), a zatim u Kikindi do 1904. Poslije je školski referent Temišvarske i Vršačke eparhije (1904.-08.), nastavnik madžarske Više trgovačke škole u Segedinu (1909.) te školski referent najprije Bačke, a poslije Budimske eparhije (1910.-14.). Nakon izbijanja Prvoga svjetskoga rata prebjegao je u Srbiju, 1915. prešao je preko Albanije i živio u Francuskoj do kraja rata. Nakon povratka eparhijski je školski referent u Karlovačkoj mitropoliji 1919.-20. te prosvjetni referent u Novom Sadu (1919.-25.). Nakon umirovljenja bio je administrativni tajnik Matice srpske (1925.-27.). Bavio se književnošću, pedagogijom, pitanjima organizacije srpskih vjeroispovjednih škola u Austro-Ugarskoj. Objavljivao je pjesme, pripovijetke, članke, bilješke, stručne radove i prijevode. Napisao je i nekoliko čitanki i bukvara za srpske škole.

Kao prosvjetni referent u Kraljevini SHS napisao je na latinici *Bukvar za bunjevačke i šokačke osnovne škole i za nepismene* (77 str., Subotica, 1919), koji je ilustrirao Daka Popović, te ilustriranu *Čitanku za II. razred osnovnih škola* (153 str., Subotica, 1920), čije je tiskanje odobrio Odsjek za Banat, Bačku i Baranju Ministarstva prosvjete Kraljevine SHS. Josip Buljovčić upozorio je na to da se u *Bukvaru* piščeva nakana svela na uporabu latinice i nedosljedno ikaviziranje tekstova, uključujući i poetske (npr. Zmajeve pjesme), te da je »hibridni jezik ovog udžbenika trebao biti obrascem (valjda) nekakvog novog bunjevačkog standarda u kojem može biti i ekavizama, ali za ono što je hrvatsko u njemu nije bilo mjesta«. Osim toga na srp-

skom je jeziku na ćirilici napisao čitanke za II. i IV. razred (1920.), koje su prevedene na madžarski jezik (1921. i 1922.).

BUKVAR

ZA BUNJEVAČKE I ŠO-
KAČKE OSNOVNE ŠKOLE
I ZA NEPISMENE

Napisao: LJUBOMIR LOTIĆ.
Slike crtao: inženjer DAKA POPOVIĆ.

CINA 6 KRUNA.

Lj. Lotić, *Bukvar za bunjevačke i šokačke osnovne škole i za nepismene*, Subotica, 1919.

Jaša Prodanović je u prosincu 1921. sa stručne strane vrlo negativno ocijenio njegovu čitanku za II. razred. Međutim još prije toga Ministarstvo prosvjete u ljeto 1921. njegove latinicom tiskane *Bukvar* i *Čitanku* zabranilo je za školsku upotrebu. Kako je korištenje latinice u nastavi već je prije bilo jedno od gorućih prosvjetnih pitanja u školama koje su polazili Bunjevci i Šokci, to je izazvalo burno reagiranje u važnijim bunjevačkim tiskovinama (*Neven, Subotičke novine*), jer su bunjevačke i šokačke škole time ostale bez udžbenika pisanih latinicom i praktički osuđene na uporabu ćirilicom tiskanih knjiga.

Lit.: *Neven*, 246,279/1920, 213/1921, Subotica; *Subotičke novine*, 38/1921, Subotica; J. Prodanović, Ocene i prikazi : Čitanka za II razred osnovnih škola. Napisao Ljubomir Lotić, *Prosvetni glasnik*, 12/192, Beograd; *Leksikon pisaca Jugoslavije*, 3, Novi Sad, 1987; G. Kiss, E. Bažant, K. Čeliković, *Subotička bibliografija 1918 – 1944, sv. 3, 1 dio : monografske publikacije*, Subotica, 2003; J. Buljovčić, Osvrt na udžbenike i priručnike za bunjevačku i šokačku djecu u Bačkoj na kraju 19. i u prvoj polovici 20. stoljeća, u: S. Lukač (ur.), *Hrvati u Budimu i Pešti*, Budimpešta 2001. (također i u: *Klasje naših ravni*, 5-6/2002, Subotica).

V. Nimčević i S. Bačić

LOVRANAC (Lovrinac, Lovrenci, Lovréncz, Szentlőrinc/Lőrinc), nekadašnje naselje u Bačkoj. Nalazilo se u poplavnoj ravnici u blizini ušća Mostonge u Dunav, između Novoga Sela (danas: Bačko Novo Selo) i Bukina (danas: Mladenovo) nasuprot Opatovcu u Srijemu. Jedno je od više ugarskih naselja koja su u predosmanskom razdoblju nosila ime Szentlőrinc/Lőrinc/Sv. Lovro. Prvi spomen potječe iz 1408. Naselje je 1527. u posjedu Radoslava Čelnika. Za osmanske vladavine pripadalo je Bačkoj nahiji. Spominje se u popisu crkvene desetine zaposjednutih naselja Kalačke nadbiskupije 1543. Nekadašnje madžarsko stanovništvo uglavnom je napustilo područje, a doseljeno je slavensko stanovništvo, većinom srpsko. U popisu Segedinskoga sandžaka nastalom između 1541./2. i 1551./2. imalo je 13 oženjenih kućevlasnika, od kojih je pet domova plaćalo porez. Broj domova 1554. smanjio se na šest, od kojih su tri plaćala porez. Osmanski izvor 1560. naselje bilježi pod imenom Lőrinc. Pod imenom Lovrinac upisano je u defteru nastalom oko 1570. u posjedu Mahmud-age s 18 domova, a 1590. ima 13 domova. Iz 1692. postoji samo spomen imena naselja u popisu bačkih sela. Naselje 1697. ima devet domova slavenskoga, uglavnom srpskoga stanovništva (Janko Veinich, Gligorie Milich, Radovan Boghdan, Peia Miha, Milivoj Bosnyak, Vuchina Dugachky, Lukacs Bulkesan, Ivan Bulkesan, Martin Szlokuchanec). Sljedeće godine (1698.) nenaseljeno je. Nakon potiskivanja Osmanlija i uklanjanja vojne ugroze doseljava se hrvatsko stanovništvo. God. 1699. zabilježeno je 18 domova, a 1701. potvrđuje se da je riječ o novom, doseljenom stanovništvu. Izloženo čestim poplavama i pogibeljima za Rákóczijeva ustanka, stanovništvo se selilo u sigurnija područja. Pod vlašću Ugarske komore 1715. popisano je pet domova (Martin Herczegovics, Markó Kalinics, Iván Penyissin, Andrea Csokrokovity, Andro Rádusonovity). Uslijed poplave 1720. preostali stanovnici »šokačkoga sela« (R. Jeremić, 1926.) raseljeni su, većinom u Stari Bukin, koji se nalazio na obali Dunava. Zbog opasnosti od poplava odlukom vlasti cjelokupno je

stanovništvo preseljeno 1810.-12. na lokaciju današnjega Bukina, tj. Mladenova.

Lokalitet napuštenoga naselja zabilježen je na brojnim kartama i dokumentima: 1748. »Lovrencz«, 1765. kao povodno područje pod imenom »Lovrinácz«, 1766. »Lorinczi«, 1767. »Lorintzi«, 1779. »Lörinczi« 1791. »Lorinczi« i dr. Na vojnim kartama iz XIX. st. u neposrednoj blizini Bukina upisan je toponim »Lorenzi graben«, koji odgovara suvremenomu nazivu kanala Lovranac. Među malobrojnim Šokcima u Bukinu održala se do početka XX. st. tradicija o preseljenju dijela obitelji iz nekadašnjega Lovranca.

Izvori: https://archives.hungaricana.hu/en/urbarium/ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (HU MNL OL E), Urbaria et conscriptiones, regestrata. HU MNL OL E 156 - a. - Fasc. 010. - No. 083/a; Fasc. 010. - No. 083/b; Fasc. 015. - No. 050; Fasc. 031. - No. 037/b; Fasc. 103. - No. 047; Fasc. 127. - No. 001; Fasc. 128. - No. 012; Fasc. 140. - No. 031; Fasc. 145. - No. 133. https://maps.hungaricana.hu/en.

Lit.: S. Borovszky (ur.), *Bács-Bodrog vármegye*, 1, Budapest, [1909]; R. Jeremić, Bukin (jedno šokačko naselje u Bačkom Podunavlju), *Glasnik Geografskog društva*, 12, Beograd, 1926; D. Popović, *Srbi u Bačkoj do kraja osamnaestog veka (istorija naselja i stanovništva)*, Beograd, 1952; Ž. Sečanski, *Popisi stanovništva Bačke tokom osamnaestog veka : građa za istoriju naselja i stanovništva*, Beograd, 1952; B. Đurđev, O. Zirojević, Opširni defter Segedinskog sandžaka, *Mešovita građa : Miscellanea*, 17-18, Beograd, 1988; A. Sekulić, *Hrvatski bački mjestopisi*, Zagreb, 1994; G. Káldy-Nagy, *A szegedi szandzsák települései, lakosai és török birtokosai 1570-ben*, Szeged, 2008.

M. Bara

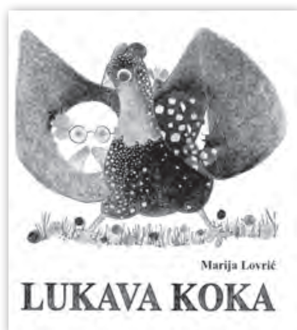
Lovranac (Lorinczi) u XVIII. st.

LOVRIĆ-ĆURČIĆ, Marija (Lovrić) (Lovas, Hrvatska, 17. XII. 1939.), književnica, društvena djelatnica. Osnovnu školu završila je u Iloku, a maturirala je u gimnaziji u Vukovaru. Studij srpsko-hrvatskoga i njemačkoga jezika i obje književnosti kao ravnopravne predmete završila je na Višoj pedagoškoj školi u Novom Sadu. Radila je u Novinsko-izdavačkom poduzeću *Dnevnik* u Novom Sadu 1960.-93., najduže kao korektorica. Istodobno je na početku radnoga vijeka radila dvije godine u OŠ *Nikola Tesla*, gdje je predavala njemački jezik, a u OŠ *Sonja Marinković* srpsko-hrvatski jezik. Bila je članica Privremenoga upravnoga odbora NIU *Hrvatska riječ* 2002.-03., članica Vijeća novina NIU *Hrvatska riječ* 2003.-17. i članica prvoga Upravnoga odbora Zavoda za kulturu vojvođanskih Hrvata 2008.-12. U HKPD *Stanislav Preprek* iz Novoga Sada bila je voditeljica književne sekcije te je uredila tri zbirke pjesama *Preprekovo proljeće* (2012.-14.) za istoimenu godišnju pjesničku manifestaciju te udruge. U okviru Odbora za utvrđivanje istovjetnosti pokrajinskih propisa na jezicima u službenoj uporabi u Skupštini AP Vojvodine članica je Pododbora za hrvatski jezik od 2002. Za sudskoga tumača za hrvatski jezik za područje Okružnoga suda u Novom Sadu postavljena je 2005. od strane pokrajinskoga tajnika propise, upravu i nacionalne zajednice. Pri istom tajništvu bila je članica Povjerenstva za polaganje ispita za sudske tumače za hrvatski jezik i iz općega znanja hrvatskoga jezika. Među osnivačima je Biltena *Kredarica* – informativnoga glasila Društva Slovenaca *Kredarica* u Novom Sadu 2001., a od 2015. i njegova glavna urednica.

Piše poeziju i prozu za djecu i odrasle. Djela su joj prevedena na 12 jezika. Objavljivala je na stranicama za djecu gotovo svih listova u Vojvodini te u časopisima za djecu u Vojvodini i Jugoslaviji. Zastupljena je u zbornicima s pjesničkih susreta u Hrvatskoj – Rešetarački susreti pjesnika, koji okupljaju hrvatske pjesnike iz iseljeništva (2000., 2008.-20.), Sijelo pučkih pisaca Slavonije, Baranje i Srijema u Đeletovcima

(2011.-20.) i Susret pjesnika Čepin (2013.-20.), te u drugim zbirkama i antologijama: Antologija poezije za decu i mlade *Kolo prijatelja* (Beograd, 2007.), priručnik za lektiru *Priče i pesme za hiljadu dece* (Beograd, 2008.), *Preprekovo proljeće* (Novi Sad, 2011.-14.) i *Avanture za male i velike – suvremena proza za djecu i mlade Hrvata u Vojvodini* (Subotica, 2017). Dobitnica je druge nagrade na natječaju *Šinkovčevi dnevi poezije* u Idriji za 2020.

Živi i radi u Novom Sadu.

M. Lovrić, *Lukava koka*, Novi Sad, 1998.

Djela: *Lukava koka : na rubu bajke*, Novi Sad, 1998; *Suncokret : na rubu bajke*, Novi Sad, 2003; *Sončnica : na robu pravljice*, Novi Sad, 2005; *10 let Društva Slovencev »Kredarica« v Novem Sadu* (suautorica), Novi Sad, 2007; *Galeb : na rubu bajke*, Novi Sad, 2011; *Čas in ljudje - Slovenci v Novem Sadu : Vreme i ljudi - Slovenci u Novom Sadu*, Novi Sad, 2013; *Zvita kura : na robu pravljice*, Novi Sad, 2014; *Galeb : na robu pravljice*, Novi Sad, 2020.

Izvor: kazivanje Marije Lovrić-Ćurčić.

Lit.: *Preprekovo proljeće 2014.*, Novi Sad, 2014.

M. Tucakov

LUBURA (*prasl.* *lubъ: vanjski dio kore drva), u subotičkih Bunjevaca naziv za tradicionalnu valjkasto ispletenu košaricu. Somborski i lemeški Bunjevci te Šokci nazivaju je saćura (*perz.* sićure). Mahom je u obliku velike tegle za kompot (5–6 lit.). Najčešće se plela od močvarne biljke rogoza, rjeđe od tanka vrbova pruća. Koristila se u nekadašnjim kućanstvima, najčešće za čuvanje jaja. Oblikovana je tako da ih štiti od mehaničkih oštećenja te od svjetlosti i topline. Obično se držala u hladnijim prostorijama, najčešće u *špajcu*, tj. smočnici, ili u *čistoj sobi*, koja se nije grijala. Kako je rogoz dobar izolacijski materijal, temperatura u luburi bila je konstantna te su jaja čuvana u njoj imala duži vijek trajanja i zadržavala su svježinu. Zbog toga salašari nisu morali svaki dan ići na *pecu*, tj. tržnicu, kako bi prodavali svježa jaja. Koristila se i za voće, kruh i sl. Danas se više ne koristi za čuvanje jaja jer ju je zamijenila kartonska ambalaža, ali se upotrebljava za čuvanje *tarane*, tj. ribane kaše, ili za ukras.

Lit.: G. Vuković, *Terminologija kuće i pokućstva u Vojvodini*, Novi Sad, 1988; B. Vaci, Naše starine : Lubura, *Bačko klasje*, br. 52, Subotica, 1989; M. Peić, G. Bačlija, *Rečnik bačkih Bunjevaca*, Novi Sad – Subotica, 1990; A. Sekulić, *Rječnik govora bačkih Hrvata*, Zagreb, 2005; Ž. Mandić, *Rječnik govora santovačkih Hrvata*, Pečuh, 2016.

P. Skenderović i A. Firanj

LUCIJA, sv. (Siracusa, Sicilija, oko 283. – Siracusa, 305.), kršćanska mučenica. Podrijetlom iz imućne obitelji, obratila se na kršćanstvo. Za vrijeme Dioklecijanovih progona kršćana mučena je i ubijena. Spomendan joj je 13. prosinca. Uz njezinom ime vezane su razne legende (najstarije potječu iz V. i VI. st.) te vjerovanja i običaji u mnogim dijelovima Europe. U Bunjevaca i Šokaca, kao i u drugim dijelovima hrvatskoga naroda, od mila se zove sv. Luca.

Od svih običaja vezanih uz sv. Luciju najrašireniji je onaj da se na njezin spomendan posije u čaše ili šalice pšenica (*žito*), kršćanski simbol života, koja će za Božić biti zelena, kao simbol Isusova rođenja i novoga života. Na božićni blagdanski stol stavljalo se pokraj božićnjaka. Poslije božićnih blagdana *žito* se davalo živini da ga pojede.

Tko je toga dana prvi ulazio u bunjevačku kuću čestitao je riječima: »Faljen Isus, čestita bila sv. Luca«, a ukućani su odgovarali: »Živ i zdrav bio!« Posjetitelj (poželjno je bilo da to bude muška osoba) sjedao je odmah do zatvorenih vrata na zemlju, zaželio domaćici dobre kvočke i da joj izlegu mnogo pilića. Na Lucin dan bu-

njevačke žene ne smiju šiti, prati ni presti. U naseljima se toga dana nije smjela nositi voda iz tuđega (susjedova) bunara, nije se smjelo ništa posuditi od susjeda niti se što darivalo. Na taj dan rezala se grančica (jabuke, kruške, višnje, trešnje i sl.) i stavljala se u šalicu ili čašu s vodom, koja se zatim stavila u prozor, gdje bi procvjetala do Božića, kada se stavljala na postavljeni blagdanski stol.

Od Lucijina dana do Božića zabilježen je običaj urezivanja krugova na grančici (od višnje, šljive i sl.): nožem se urezivao na grančicu po jedan krug svakoga dana. Ta se grančica nazivala Lucinim prutom. Tumačenje počiva na Bibliji: krugovi označavaju vjekove u kojima su starozavjetni proroci željno očekivali Mesiju, a prut označuje Pravednika koji će se roditi (Božić).

Za taj dan vezan je i običaj Lucina kalendara. Ljudi su pratili vremenske prilike od 13. prosinca pa do Božića te ih zapisivali u posebnu bilježnicu, koja je služila za predviđanje kakvo će vrijeme biti iduće godine. Pritom je svaki dan od sv. Lucije pa do Božića predstavljao jedan mjesec iduće godine. Vrijeme se pratilo tijekom 24 sata – ujutro, tijekom dana i noći. Smatralo se da će, kakvo je bilo jutro, takav biti početak mjeseca, kakav je bio dan, takva će biti sredina mjeseca, a kakva je bila noć, takav će biti i kraj mjeseca.

Zabilježen je i običaj da su momci i djevojke toga dana ispisivali po jedno ime (djevojke – muških, a momci – ženskih) na 12 ceduljica te ih zamotali, a svako jutro pri povratku sa zornica namjerno gubili po jedan papirić do kuće ili su ga bacili u vatru. Ono koje bi ostalo za Badnju večer za polnoćku tumačilo se kao ime budućeg izabranika ili izabranice.

Za Lucijino ime vezuje se i kraće narodne izreke. Kada se netko zagrcne i zakašlje prilikom jela ili pića, Bunjevci govore: »Očlo je u Lucin sokak«. U santovačkih Šokaca govorilo se: »I kod Luce imaš cufundruce« kada tko prkosi i cjepidlači, a pred sv. Luciju: »Evo Luca već štatuca.«

Lit.: A. Sekulić, *Bački Hrvati*, Zagreb, 1990; S. Beretić, *Božji prijatelji s nama na putu*, Subotica, 2002; M. Evetović, *Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata*, Subotica, 2010; Ž. Mandić, *Rječnik govora santovačkih Hrvata*, Pečuh, 2016; M. Peić, G. Bačlija i dr., *Rečnik bačkih bunjevaca*, Novi Sad – Subotica, 2018²; Ž. V[ukov]., Običaji vezani za sv. Luciju, *Hrvatska riječ*, br. 869, Subotica, 13. XII. 2019. A.V[ojnić]. K[ortmiš], Kroz život Bunjevaca : Advent – Došašće, *Bunjevačke novine*, br. 174, Subotica, 2019.

P. Skenderović

LUČENJE, naziv za hladetinu u većini bačkih šokačkih mjesnih govora. Nakon *karbina* (svinjokolje) potkraj studenoga ili početkom prosinca dijelovi svinje koji su namijenjeni za dimljenje i lučenje (obrazi, jezik, uši, papci isječeni u dva ili tri dijela, *kriva kost*, rep, njuška i koža svinje s leđnog dijela) soljeni su i stavljani u salamuru, u kojoj su se držali tri do pet tjedana. Na Badnji dan ti su dijelovi kuhani na tihoj vatri, sve dok se meso nije počelo odvajati od kostiju. Nakon kuhanja povadile bi se obrazne kosti te se ostali sadržaj podjednako rasporedio u manje porculanske zdjele, preko čega se onda prelila tekućina u kojoj se lučenje pripremalo. Nakon toga posulo bi se crvenom mljevenom paprikom i usitnjenim češnjakom, rjeđe i mljevenim paprom. Tako pripravljeno jelo ostavljalo bi se u hladnu prostoriju da se na prirodnoj temperaturi *sluči* (spoji, postane želatinizirano). Tradicionalno bi se konzumiralo nakon polnoćke, nakon dolaska iz crkve. Taj se običaj održao do današnjih dana, kako u šokačkih tako i u bunjevačkih Hrvata (bački Bunjevci to jelo nazivaju *pača*). Santovački Hrvati riječ lučenje koriste za ostatke svinjokolje (dlaka, krv…).

Lit.: Ž. Mandić, *Rječnik govora santovačkih Hrvata*, Pečuh, 2016.

J. Dumendžić

LUČIĆ, plemićka porodica. Podrijetlom je iz sela Kuče u Turopolju, kraj Velike Gorice. Ondje se prezime prvi put spominje u jednom spisu hrvatskoga bana Petra Berislavića 1517., dok se 1521. poimence spominju Nikola Lučić i Mihail Lučić iz sela Kuča. Plemstvo je dodijeljeno Šimunu Lučiću kraljevskom darovnicom izdanom u Beču 29. IV. 1560. za posjede u Kuču.

Na temelju potvrde autonomne plemićke općine Turopolje Martin Lučić iz Subotice 1777. dokazao je svoje plemstvo, koje je proglašeno na skupštini Bačke županije u Baji 1778. U Subotici je 1796. Ivanu, sinu Lovre, izdana plemićka potvrda, također na temelju potvrde turopoljske plemenite općine. Plemstvo mu je proglašeno na skupštini Bačke županije 1801. Bačka je županija 1816. izdala plemićku potvrdu Pavlu i Franji, Martinovim sinovima, te Antunu, Andriji i Martinu, Pavlovim sinovima, kao i Lovri i Ivanu, Franjinim sinovima. Na županijskom popisu 1841. u Subotici su popisani plemići Martin i njegovi sinovi Jakov, Mijo, Tomo, Ivan Feliks, Ivan i Joso te Josini sinovi Blaško i Marko.

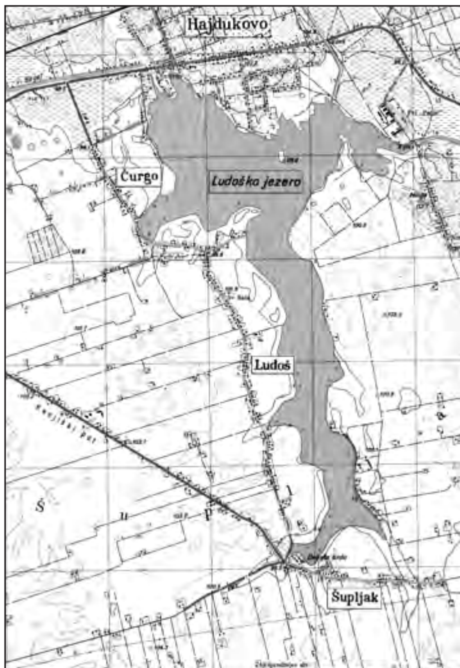
Lit.: I. Iványi, Bunyevác nemességünk, *A Bács-Bodrogh Vármegyei Történelmi Társulat Évkönyve,* 1/1896, Zombor; Gy. Dudás, A bácskai nemes családok összeírása 1841-ből, *A Bács-Bodrogh Vármegyei Történelmi Társulat Évkönyve,* 4/1896, Zombor; M. Szluha, *Bács-Bodrog vármegye nemes családjai*, Budapest, 2002; https://sites.google.com/site/turopole/Home/grbovi (pristupljeno 31. XII. 2019).

S. Bačić

LUDAŠ (*madž.* Ludas, *srp.* Šupljak), naselje oko 14 km istočno od Subotice, na pustarama Šupljak i Stara Torina. Ime je dobilo po madžarskoj riječi lúd (guska). Naselje je cestovnoga tipa, izgrađeno duž puta koji prati Ludaško jezero, i sastoji se iz tri djela: Čurgo i Ludaški šor na zapadnoj stani jezera te Šupljak na južnoj obali jezera, koji ima obilježja salašarskoga naselja. Danas upravno pripada području Mjesne zajednice Šupljak. Izrazito je madžarsko naselje: prema popisu iz 2002. imalo je 1310 stanovnika, od kojih 1146 Madžara, 58 Srba, 25 Hrvata i 58 izjašnjenih Bunjevaca. Prema popisu iz 2011. imalo je 1115 stanovnika. U prošlosti je područje bilo znatnije naseljeno bunjevačkim stanovništvom (porodice Guganović, Jaramazović, Vojnić i dr.), koje je uglavnom živjelo u salašima oko Ludaša, dok su kuće ušorene uz cestu naseljavali pretežito Madžari. Preci danas pomadžarenih ludaških Bunjevaca činili su bogatiji sloj stanovništva, a danas naseljavaju Halom šor i Cvijin šor južno od Ludaškoga jezera.

Područje Ludaša bilo je naseljeno još u kameno doba. Prvi pisani spomen pustare i sela potječe iz 1335., kad se navodi kao Ludasegyház. Za vrijeme Turaka pripadao je subotičkoj nahiji i od tada se naziva Ludaš. Uz još neke pustare (Milkut /*madž. Mélykút/*, Tompa i dr.) naselili su je 1572. bunjevački Hrvati. God. 1580. tu je bilo 29 oporezovanih domova (usporedbe radi, u Subotici 49). Iste godine beogradski biskup Matija Brnjaković imenovao je fra Tomu Vojnića za župnika župe Ludaš. Pastoralnu skrb obavljali su franjevci iz segedinskoga samostana. Tu je rođen i odrastao fra Jerko Guganović, koji je poslije protjerivanja Turaka bio gvardijan subotičkoga samostana. Nakon oslobođenja od Turaka pustara je ušla u sastav Potiske vojne granice i pripojena je Subotici, od kada se na njoj vrši intenzivnije naseljavanje, prije svega madžarskoga stanovništva. Kada je Subotica razvojačena 1743. kao komorsko trgovište Szent Mária, pripala joj je i pustara Ludaš, što je potvrđeno i poveljom iz 1779., kada je Subotica (koja je tada dobila ime Maria Theresiopolis) proglašena slobodnim kraljevskim gradom. Tijekom 1740-ih godina područje je naselio veći broj segedinskih odgajivača duhana, koji se u narednim desetljećima tu intenzivno gajio. God. 1818. na njoj je živjelo je oko 2000 stanovnika. Crkva posvećena sv. Katarini u Ludaškom šoru i četverogodišnja salašarska škola u Šupljaku izgrađeni su 1821.-32. Matične knjige vode se od 1832. Među 13 suhih mlinova u Ludašu 1853. gotovo su polovinu držale bunjevačke obitelji (Piuković, Budinčević, Vojnić, Kuntić, Rudić Vranić i Romić). Samostalnom župom Ludaš je postao 1861. Prema Šematizmu iz 1861. u crkvi su korišteni madžarski i »ilirski« jezik. Prvi upravitelji župe i župnici (do 1908.) bili su Stipan Šarčević, Ivan Jesenović i Jakov Lučić. Subotički list *Bácskai Ellenőr* 22. IV. 1883. piše: »Naš grad posjeduje mnogo pustara, ali nijedna od njih nema žitelja kao Ludaš. Imaju više od 4000 stanovnika, a žive na malim salašima koji

se nižu kao zrna na lancu. Što se pak jezika tiče, stanovništvo je, bar kada je općina u pitanju, čisto madžarsko. U okolnim pak salašima bunjevačko.« Područje pustare koje je upravno pripadalo Ludašu bilo je nekada znatno veće nego danas, jer je obuhvaćalo veći broj salaša, tako da je 1880. godine popisano 4129 stanovnika, 1921. – 4527, a 1941. na »Gornjem« i »Donjem« Ludašu ukupno 4171.

Ludaš i Ludaško jezero

Lit.: I. Iványi, *Bács-Bodrog vármegye földrajzi és történelmi helynévtára*, 1, 4, Szabadka, 1909², 1906; *Szabadka Palicsfürdő útmutatója*, b. m., 1943; L. Szekeres, *Szabadkai helynevek*, Szabadka, 1975; B. Bukurov, *Subotica i njena okolina,* Novi Sad, 1983; A. Sekulić, *Hrvatski bački mjestopisi*, Zagreb, 1994; G. Ulmer, Novi prilog poznavanju vjerskih prilika na subotičkom području za vrijeme turske okupacije, *Subotička Danica (nova) : Kalendar za 1996. godinu*, Subotica, 1995; A. Lakatos (ur.), *A Kalocsa-Bácsi Főegyházmegye történetisematizmusa 1777-1923 : Schematismus historicus cleriarchidioecesis Colocensis et Bacsiensis 1777-1923*, Kalocsa, 2002; *Ludaš : jezero na pustari*, Subotica, 2002; T. Kovačević, *Opština Subotica : geografska monografija*, Novi Sad, 2006; S. Ćurčić, *Naselja Bačke i geografske karakteristike*, Novi Sad, 2007; http://vajdasag.rs/Ludas (pristupljeno 4. IV. 2020).

Z. Nagel

LUDAŠKO JEZERO (Ludoško jezero), eolsko erozijsko jezero, na oko 12 km istočno od Subotice. Nastalo je na kontaktu Subotičko-horgoške pješčare i Bačke zaravni. Dugo je 4,5 km, a široko je od 1850 m na sjeveru do 300 m na jugu. Današnja je površina jezera oko 387 ha, dok je u prošlosti bilo veće. Na sjeveru kroz jezero protječe rječica Kireš (*madž.* Körös). Sjeverni je dio zamočvaren i u njemu se nalazi otok, za koji se smatra da je dio potopljene dine. Jezero se opskrbljuje vodom od temeljnica, od viška vode iz jezera Palić i od Kireša.

Oko 2/3 površine jezera prekrivene su barskom vegetacijom, trskom i rogozom. Na otoku se nalaze šume bagrema i livade, a zbog bujne vegetacije područje oko jezera poznato je kao jedan od važnijih ornitoloških rezervata. Raznovrsnost živoga svijeta ogleda se u veliku broju ptica, od kojih je 40 gnjezdarica. Najpoznatije su plavokljuna (bjeloglava) patka, brkata sjenica, trsenjak crvkutić. U jezeru živi oko 20 vrsta riba, od kojih je najpoznatiji čikov (piškur). Na obodu jezera živi raznovrstan biljni svijet. Najpoznatije su Schwarzenbergov trputac (*srp.* švarcenbergova bokvica), primorski zvjezdan (*srp.* panonski zvezdan), žuta perunika te trošipan (*srp.* morski trozubac), koji se nalazi na crvenoj listi ugroženih vrsta. Jezero je 1977. uvršteno u područja zaštićena Ramsarskom konvencijom (Konvencija o močvarama od međunarodne važnosti osobito kao staništa ptica močvarica) iz 1971. Zajedno sa susjednim Palićkim jezerom područje je 1994. dobilo status Posebnoga parka prirode. Zaštićeno područje Ludaškoga jezera iznosi oko 633 ha. Njime danas upravlja Javno poduzeće Palić-Ludoš.

Arheološkim istraživanjima pronađeni su tragovi boravka ljudi još od paleolitika. Jezero je pružalo idealne uvjete za život zbog obilja ribe i divljači te mogućnosti eksploatiranja prvoklasne trske kao građevnoga materijala. Na obalama jezera pronađeni su ostaci triju srednjovjekovnih crkava. U turskom razdoblju oko jezera se u većem broju naselilo bunjevačko stanovništvo. Franjevački izvori bilježe da se

tijekom Velikoga bečkoga rata početkom 1690-ih godina i povremenih provala Turaka na oslobođena područja bunjevačko stanovništvo sakrivalo u trsci u jezeru, čak i uranjajući pod vodu i dišući s pomoću trske. Turci su pribjegavali lukavstvu vičući imena »Kate! Mare! Bare! Izađite, neprijatelj je otišao!« te su oni koji su nasjeli ubijeni ili odvedeni u ropstvo. Danas se oko jezera nalazi nekoliko naselja: Ludaš (Šupljak), Nosa i Hajdukovo.

Lit.: I. Iványi, *Szabadka szabad királyi város története*, 1, Szabadka 1888; V. Dugonjić, Ludoško jezero, *Glasnik Srpskog geografskog društva*, 36, Beograd, 1956; L. Szekeres, *Szabadkai helynevek*, Szabadka, 1975; B. Bukurov, *Subotica i njena okolina*, Novi Sad, 1983; S. Stanković, *Jezera Srbije*, Beograd, 2000; *Ludaš : jezero na pustari*, Subotica, 2002; T. Kovačević, *Opština Subotica : geografska monografija*, Novi Sad, 2006; *Program upravljanja Specijalnim rezervatom prirode »Ludaško jezero« za 2019. godinu* (http://www.palic-ludas.rs/documents/pages/92_4.pdf – pristupljeno 26. VIII. 2019).

Z. Nagel

LUG (*indoeur*.: leue > *pragerm*. laugo: prati), stari naziv za pepeo dobiven izgaranjem drveta. Po kemijskom sastavu to je smjesa u kojoj ima najviše vapna (u obliku kalcijeva karbonata, $CaCO_3$), oko 40 %, i potaše (kalijeva karbonata, K_2CO_3), oko 15 %.

Kuhanjem luga u vodi i cijeđenjem dobiva se *lukšija* ili *lušija,* tekućina koja uglavnom predstavlja otopinu kalijeva karbonata.

U ranijim vremena lug je korišten za pranje rublja. Za to je najbolji bio lug od bukova drveta. Postupak je bio sljedeći: rublje su potapali u vodu, posipali lugom i ostavljali da stoji preko noći. Idućega dana dolijevali bi vruću lukšiju, a nakon još nekoga vremena rublje su ispirali čistom vodom. Prema potrebi, postupak je ponavljan nekoliko puta. Santovački Šokci lugom su nazivali pepeo otopljen u vrućoj vodi, koji je korišten za bijeljenje tkanoga platna.

Lukšijom su prali i kuhinjsko posuđe. Razblaženom lukšijom prali su tijelo i kosu, pri čemu je trebalo paziti da ne uđe u oči.

Nekada je bio običaj da se na *Čistu sridu* (Pepelinicu) prokuha pepeo tj. lug i da domaćice u toj vodi operu lonce, *laboške* i *zdile* kako bi se očistile od sve masnoće.

Lukšija se upotrebljavala i za dobivanje sapuna. Za to su je obično kuhanjem djelomično isparili (da bi bila koncentriranija), a zatim miješali s masnoćama. Od kada se (svakako još sredinom XIX. st., ako ne i prije) u Bačkoj mogla nabaviti *masna soda* (natrijev hidroksid, NaOH), izrada domaćega sapuna od luga i lukšije je napuštena.

No, *lukšija* ili *lušija* označava i cijeđ koja ostaje pri kuhanju domaćega sapuna, u čijoj se pripravi do danas koristi i *masna soda*. Za to se koriste različite masnoće, nekada osobito one nepotrebne u kućanstvu (*avaška* slanina, stare *žmare* i sl.), i *masna soda* koji su se kuhali u kotlu. Nakon što je sapun gotov i izvadi se iz kotla, na dnu kotla ostaje cijeđ koja se u naše vrijeme naziva *lukšija* odn. *lušija*.

Od riječi lug izvedena je i bunjevačka riječ *lugav*, kojom se označavala siva, tj. pepeljasta boja. Lički Bunjevci također rabe riječ lug za pepeo.

Lit.: L. Etiegni, A. G. Campbell, Physical and chemical characteristics of wood ash, *Bioresource Technology*, sv. 37, br. 2, London, 1991; A. Sekulić, *Rječnik govora bačkih Hrvata,* Zagreb, 2005; I. Gutman, Bunjevačka kemija, *Miroljub*, 4/2008, Sombor; M. Čuljat, *Ričnik ličke ikavice*, Gospić, 2009; Ž. Mandić, *Rječnik govora santovačkih Hrvata*, Pečuh, 2016: M. Peić, G. Bačlija i dr., *Rečnik bačkih Bunjevaca iliti Ričnik bački Bunjevaca,* Novi Sad – Subotica, 2018.

I. Gutman i P. Skenderović

LUGOMERCI →Lugumerci

LUGOSI, Bela (Blaskó, Béla Ferenc Dezső) (Lúgos /*rum*. Lugoj/, Tamiška županija, 20. X. 1882. – Hollywood, 16. VIII. 1956.), glumac. Najmlađe je od četvero djece obitelji Istvána Blaskóa i Paule von Vojnić. Nakon očeve smrti, u 12. godini odlazi od kuće i radi u rudnicima Ričici (*srp.* Rešica, *madž.* Resicabánya, *rum*. Reşiţa). Sa 17 godina dolazi k sestri Vilmi u Suboticu, koja se tu udala i kamo je već doselila i njihova majka. Isprva je radio na željeznici,

a prvi kazališni nastup imao je u subotičkom kazalištu 1901. u zboru u jednoj opereti. Tu je poslije ostvario i nekoliko manjih uloga tumačeći Shakespeareove likove. Početkom stoljeća rođeno prezime Blaskó promijenio je prema imenu mjesta svojega rođenja. U Kazalištu Franje Josipa u Temišvaru nastupa u manjim ulogama u sezoni 1903./04. Nakon nekoliko godina skrasio se u kazalištu u Debrecinu (*madž.* Debrecen) 1908., gdje je glumio u nekoliko glavnih uloga. God. 1910. glumi također nekoliko glavnih uloga u Narodnom kazalištu u Segedinu. U Budimpeštu odlazi 1911., gdje nastupa u manjim ulogama u Madžarskom kazalištu, a početkom 1913. i u Narodnom kazalištu. U Budimpešti je studirao glumu. Za vrijeme Prvoga svjetskoga rata borio se kao dragovoljac na bojišnicama u Srbiji i Rusiji, a nakon ranjavanja na Istočnoj fronti otpušten je iz vojne službe. Od 1915. vraća se u Narodno kazalište u Budimpešti i poslije počinje glumiti i u filmovima. U to vrijeme nastupao je i pod imenom Arisztid Olt. Nakon poraza madžarske sovjetske revolucije Béle Kuna 1919., u kojoj je bio aktivni sudionik, emigrira u Austriju, pa u Njemačku, gdje je glumio 1919.-20. (npr. *Janusova glava – Der Januskopf,* 1920, Friedricha Wilhelma Murnaua). Odlazi u SAD, gdje 1921. počinje glumiti, najprije uglavnom sporedne uloge. Prvi film u SAD-u snimio je 1923. Nakon uspjeha broadwayske kazališne adaptacije horor-romana *Drakula* irskoga pisca Brama Stokera, u kojoj je markantnom pojavom uz egzotični madžarski naglasak glumio grofa Drakulu 1927., stječe svjetsku slavu, a predstava je prikazivana tri godine. Isti je lik glumio i u filmskoj ekranizaciji predstave (*Dracula*, 1931., Tod Browning), a zatim i u parodiji *Abbott i Costello susreću Frankensteina* (*Bud Abbott and Lou Costello Meet Frankenstein*, 1948.). U više horora glumio je vampire, npr. *Znak vampira* (*Mark of the Vampire*, T. Browning, 1935.) Charlesa Bartona. Sugestivnih gesta i glasa, uz Borisa Karloffa smatra se najvećom zvijezdom u povijesti filmskoga žanra strave. Popularnost mu se smanjila polovicom 1940-ih, a njegova najuspjelija uloga ograničila mu je daljnju karijeru, jer su mu najčešće nuđene uloge egzotičnih negativaca. Ostale važne uloge: *Ubojstva u ulici* (*Murders in the Rue Morgue,* 1932.) Roberta Floreya, *Crna mačka* (*The Black Cat,* 1934.) Edgara Ulmera, *Vampirov znak* (*The Mark of the Vampire,* 1935.) T. Browninga, *Ninočka* (*Ninotchka,* 1939.) Ernsta Lubitscha, *Kradljivac leševa* (*The Body Snatcher,* 1945.) Roberta Wisea, *Glen ili Glenda* (*Glen or Glenda*, 1953.) Edwarda Wooda. Pokopan je na katoličkom groblju Svetoga Križa u Culver Cityju, Kalifornija.

Lit.: *Magyar életrajzi lexikon*, 2, Budapest, 1969; A. Lennig, *The Count: The life and Times of Béla 'Dracula' Lugosi*, New York, 1974; R. Cremer, *The Man Behind the Cape*, Chicago, 1977; K. E. Kelly, Lugosi in Hollywood: A Hungarian actor's rise and fall as a movie star, *Hungarian Studies*, 1/1996, Budapest; *Filmski leksikon*, Zagreb, 2003; *Hrvatska enciklopedija*, 6, Zagreb, 2004; imdb.com; belalugosi.com.

S. Bačić

LUGOVO →Lugumerci

LUGUMERCI (Lugomerci, *srp.* Lugovo), prigradsko salaško naselje Sombora. Počinje nedaleko od mosta preko Staroga bačkoga kanala i proteže se prema Staparu, duž ceste Sombor – Stapar u dužini 3–4 km. Pripada mu selište Šiđani, koje se nalazi uz put prema Žarkovcu. Područje je bilo naseljeno u eneolitiku, o čemu svjedoče ostaci keramike. Iz kasnosrednjovjekovnoga razdoblja (XIV.–XV. st.) pronađeni su ostaci koji upućuju na postojanje naselja. Tijekom osmanske vlasti lokalitet je povremeno bio naseljen južnoslavenskim stanovništvom. Evlija Čelebi u svojem putopisu za somborski kraj navodi da tamošnju raju ne čine samo Madžari, nego i «Vlasi kršćani«. Nedugo nakon potiskivanja Osmanlija 1692. naselje se navodi kao pusto. Na austrijskim kartama tijekom XVIII. st. nema zabilježenoga naselja pod imenom Lugumerci. Od okolnih lokaliteta bilježe se Gradina, Ivanovo Selo (danas Lenija), Čičovi i Žarkovac. Grupiranje salaša postupno će se odvijati uz prometni pravac prema Staparu. Te su salaše naseljavali Hrvati Bunjevci i Srbi. Lugumerci su sa

Šiđanima i Čičovima 1870. imali 180 školske djece. Škole su otvorene u drugoj polovini XIX. st. u Lugumercima, kao i obližnjim Čičovima i Gradini.

Lugumerci

Neposredno nakon Prvoga svjetskoga rata naselje je imalo 52 salaša. Broj objekata i stanovnika rastao je intenzivnije doseljavanjem nakon 1945., napose 1950-ih, kada su se naselili radnici iz Bosne, koji su se upošljavali na poljoprivrednim dobrima. Iako je još početkom međuratnog razdoblja administrativno preimenovano u Lugovo, u svakodnevnoj komunikaciji koristi se i stariji oblik Lugomerci/Lugumerci. Stanovnika je 1953. bilo 472. Broj se u suvremenom razdoblju popeo na 710 stanovnika u oko 200 kućanstava. Većinom je riječ o suvremenoj gradnji, dok je starih salaša ostalo tek nekoliko. Ikavski govor među Hrvatima Bunjevcima gotovo je u potpunosti nestao.

Starosjedilačke su obitelji Hrvata Bunjevaca koje danas žive u naselju: Beretić, Bošnjak, Čuvardić, Lukić, Gašparić, Matarić, Raič i Pekanović. Starosjedilačke su srpske obitelji: Dojić, Lugumerski, Nenadov, Jelačić, Ovcin, Racić, Berić… Hrvati Bunjevci u ovom naselju nikada nisu imali svoju kapelu. Za krštenja, vjenčanja i sprovode odlazili su u Sombor. Katolici i pravoslavci štuju blagdan Snježne Gospe i posjećuju kapelu u nedalekim Čičovima posvećenu Snježnoj Gospi, koju je sagradio senator, gradonačelnik i plemić Josip Joza Marković (1712. – 1789.), zbog čega ju je puk prozvao »Jozina kapela«. U salašima nije bilo doma kulture, a škola je zatvorena 2012.

Lit.: D. Popović, *Srbi u Bačkoj do kraja osamnaestog veka (istorija naselja i stanovništva)*, Beograd, 1952; Ž. Sečanski, *Popisi stanovništva Bačke tokom osamnaestog veka: građa za istoriju naselja i stanovništva*, Beograd, 1952; E. Čelebi, *Putopis. Odlomci o jugoslovenskim zemljama*, Sarajevo, 1967; M. Marković, *Geografsko-istorijski imenik naselja Vojvodine*, Novi Sad, 1966; M. Beljanski, Sudbina somborskih salaša, u: V. Lazić (ur.), *Ej, salaši*, Novi Sad, 1994; I. Pašić. Zaštitna arheološka iskopavanja na trasi razvodnog gasovoda za Apatin, *Arheološki pregled*, br. 1, Beograd, 2003; Z. Vasiljević, Lugovo (ili Lugumerci), *Hrvatska riječ*, br. 800, Subotica, 17. VIII. 2018.

Z. Vasiljević i M. Bara

LUKIĆ, Stipan (Lukich) (? – ?), dvorski činovnik, pisac. Podrijetlom je iz Slavonije. Bio je koncipist (perovođa, pisar) pri Ugarskoj dvorskoj komori u Budimu. Autor je jednoga nabožnoga djela na za djecu na hrvatskom jeziku, tiskanoga u Pešti 1823. u tiskari Trattner. U prosincu 1822. objavio je poziv na pretplatu toga djela, koje se čuva u obiteljskom arhivu Brlić u Slavonskom Brodu. U opsežnom albumu na njemačkom jeziku o Gutenbergu, koji, među ostalim, sadržava kraće tekstove na većem broju jezika, autor je pjesme na »ilirskom« (*illyrish*) jeziku posvećene izumitelju tipografije.

XIVOT
GOSPODINA BOGA
I
SPASITELJA NASHEGA
ISUKERSTA.
S' BOXANSTVENOM PRILIKOM
NJEGOVOM,
ZA
DICU NAPISAN, I U SLOVINSKI ILITI ILIRICSKI JEZIK PRISTAMPAN.
PO
STIPANU LUKICHU,
Visoko-Slavne Kamere Kraljevske Magjarske
Koncipisti.

U PESHTI,

1823.

S. Lukić, *Xivot Gospodina Boga i spasitelja nashega Isukrersta*, Peshta, 1823.

Djelo: *Xivot Gospodina Boga i Spasitelja nashega Isukrersta, S' boxanstvenom prilikom njegovom, za dicu napisan, i u slovinski iliti iliricski jezik pristampan*, Peshta, 1823.

Lit.: H. Meyer, *Gutenbergs-Album*, Braunschweig, 1840; M. Stanković, *Obiteljski arhiv Brlić : skupina III*, Slavonski Brod, 1974; M. Evetović, *Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata*, Subotica, 2010; Z. Sarić, Petar Skenderović, kolekcionar : Svjedočanstva opstojnosti kulture bunjevačkih Hrvata, *Hrvatska riječ*, br. 481, Subotica, 15. VI. 2012; J. Bratulić, Put Marijanski u Bistricu požeškog profesora Antuna Mihalja iz 1822. god., *Pasionska baština : Muka kao nepresušno nadahnuće kulture*, 11, Marija Bistrica, 2016.

S. Bačić

LUKŠIJA →Lug

LULIĆ, Grgo (Subotica, 11. III. 1913. – ?), mehaničarski radnik, član komunističkoga pokreta, politički dužnosnik. Sin je Lajče i Erzsébet, rođ. Viczei. Blizak je komunističkomu pokretu prije Drugoga svjetskoga rata. Kao takav već je 1941. bio interniran u subotičkoj Žutoj kući, a u proljeće 1943. bio je zatvoren u zgradi Muške gimnazije. U aktivnostima komunističkoga pokreta jače je angažiran u 1944. godini, kada je od povjerenika KPJ za gornju Bačku Lajosa Jóóa u ožujku 1944. primio upute da radi na organiziranju pokreta otpora u Subotici. Tako je iz ilegale kao povjerenik narodnooslobodilačkoga pokreta u idućim mjesecima agilno radio na organiziranju ilegalnih začetaka buduće vlasti – narodnooslobodilačkih odbora po kvartovima te gradskoga NOO-a. U ilegalnom gradskom NOO-u, koji je formiran početkom lipnja 1944., izabran je za tajnika, a prilikom formiranja sreskoga NOO-a u početkom listopada 1944. u župnom uredu sv. Roka za II. tajnika. Unatoč tomu što su ga madžarske vlasti intenzivno tražile, razvija i održava veze s nizom bunjevačkih Hrvata opredijeljenih za antifašizam. Nakon što je srpnja 1944. uhićen Lajos Jó, Lulić uspostavlja vezu s veleposjednikom iz Tavankuta Lajčom Jaramazovićem, gdje pripremaju skloništa – baze za progonjene. Već prvoga dana nakon povlačenja madžarske vojske iz Subotice 11. listopada u Velikoj vijećnici Gradske kuće održana je i prva legalna sjednica gradskoga NOO-a, kada je za predsjednika izabran Lajčo Jaramazović, a Grgo Lulić potvrđen na dužnosti tajnika. Svojim govorom otvorio je veliki zbor obilježavanja Oktobarske revolucije u Subotici 5. XI. 1944., na kojem su još govorili general-major Božidar Maslarić, predstavnik Crvene armije te delegat Glavnoga narodnooslobodilačkoga odbora Vojvodine (GNOOV) Geza Tikvicki. Osim isticanja socijalističkih načela naglasio je i da se »uzalud Horti proglasio za patrona Bunjevaca«. Manifestacija je završena tako što je pročitao brzojav maršalu Titu, u kojem je, među ostalim, istaknuo želje »braće iz Bajskoga trokuta da se priključe svojoj pravoj domovini.« Kada je 16. VIII. 1945. izabran novi gradski NOO na čelu s Ivanom Milankovićem, ponovno je izabran za tajnika. Na sjednici GNOOV-a 4. svibnja 1945. izabran je u Sud nacionalne časti naroda Vojvodine. Na sjednici Skupštine izaslanika naroda Vojvodine 31. VIII. 1945. izabran je među 150 članova GNOOV-a. Na prvoj sjednici toga tijela 19. VIII. 1945. bio je među 20 vojvođanskih Hrvata od ukupno 110 delegata koji su aklamacijom izabrani za delegate Vojvodine u Narodnoj skupštini Srbije. Na Golom otoku bio je od 14. I. 1949. do 12. VII. 1954.

Grgo Lulić

Izvori: Povijesni arhiv Subotica, F:68.1.

Lit.: A. Vojnić Purčar, *Oslobođenje Subotice*, Subotica, 1945; *Radio vijesti*, br. 16, Subotica, 6. XI. 1944; J. Popov, *Glavni NOO Vojvodine 1943-1945*, Novi Sad – Sremski Karlovci, 1977; *Sećanja učesnika radničkog pokreta i NOR-a*, Subotica 1920-1944., Subotica, 1985; L. Merković, Kronologija od 10. do 16. srpnja, *Hrvatska riječ*, br. 382, Subotica, 9. VII. 2010; L. Merković, Kronologija od 10. do 16. srpnja, *Hrvatska riječ*, br. 639, Subotica, 10. VII. 2015; https://noviplamen.files.wordpress.com/2013/12/000000681.jpg (pristupljeno 6. III. 2020).

S. Mačković

LULIĆ, Ivan (Subotica, 26. VII. 1938. – Novi Sad, 9. IX. 2014.), tehnolog. Sin je Alojzija i Ruže, rođ. Milanković. Otac mu je nestao u Drugom svjetskom ratu. U Subotici je završio osnovnu i Srednju tehničku školu. Na Kemijsko-tehnološkom fakultetu u Zagrebu je diplomirao 1962., na kojem je poslije stekao zvanje magistra za makromolekularne znanosti obranivši rad *Parametri koekstruzije u sistemu poliamid-ionomer-polietlen: mehanička i fizikalna svojstva koekstrudata*.

Nakon diplomiranja zaposlio se subotičkoj tvornici bicikala *Partizan* kao tehnolog za galvansku zaštitu (niklanje, kromiranje i fosfatiranje). Zatim je kraće vrijeme radio u Hemijskoj industriji *AZOT* u Goraždu na antikorozivnoj zaštiti postrojenja kemijske industrije, gdje je osnovao antikorozivnu stanicu i službu antikorozivne zaštite. U Grafički zavod *Panonija* u Subotici prelazi 1969., gdje je najznačajnije rezultate postigao je na primjeni proizvodnje folije za pakiranje mlijeka i sokova te ambalaži za pakiranje smrznute hrane: kao tehnolog pogona za preradu plastičnih masa, uveo je i tehnološki organizirao proizvodnju polietilenskoga filma za pakiranje mlijeka 1969.; osnivač je i voditelj programa uvođenja novih proizvoda na bazi polietilenskoga filma za kaširanje aluminijskih folija za sustav »doy-pack« pakiranja voćnih sokova, koje su 1975. počele primjenjivati tvrtke *Jugohemija* OOUR *Grafopak* iz Beograda i *Grafika* OOUR *Novopak* iz Novog Sada; usavršio je tehnološke linije za masovnu proizvodnju kompleta vrećica za duboke zamrzivače; primijenio je koncept supstitucije inozemnih materijala plastičnim masama jugoslavenske proizvodnje od HIP *Pančevo*. U GZ *Panonija* dužnost direktora OOUR *Panonplast* obnašao je 1971.-79., nakon čega je radio u razvojnoj službi poduzeća. Surađivao je s razvojnim odjelima tvrtki *BASF* iz Ludwigshafena, *Bayer* iz Leverkusena, *Reifenhäuser KG* iz Troisdorfa i *Windmöller & Hölscher* iz Lengericha te *Coven* iz Milana, kao i s domaćim institutima na području kombiniranoga filma. Posebnu pozornost je posvetio odlaganju polimernoga otpada na uređene deponije radi adekvatne primjene polimera u korištenju (recikliranju) za izradu ambalaže za daljnje odlaganje na deponijima. Poslije se preselio u Novi Sad, gdje je rukovodio razvojem i istraživanjem u AMB *Grafika* i istodobno bio konzultant u više kompanija koje se bave ambalažom i pakiranjem.

Kao rezervni vojni starješina u činu kapetana ABH obrane od 1963. bio je stalni predavač na izvanarmijskom vojnom obrazovanju pri katedri Narodne obrane Radničkoga sveučilišta u Subotici. U Društvu inženjera i tehničara Subotica bio je član upravnoga odbora i sudjelovao je u organiziranju jugoslavenskoga savjetovanja »Inženjeri i tehničari u društvenoj samozaštiti« u Subotici 1978. Na Fakultetu tehničkih znanosti Sveučilišta u Novom Sadu bio je vanjski suradnik – predavač na odsjeku grafičkoga dizajna za smjer grafičkoga inženjerstva i dizajna.

Bio je oženjen Verom, rođ. Rudinski, koja je bila zamjenica Općinskoga javnoga tužitelja u Subotici, sutkinja Višega (Okružnoga) suda Subotici te savjetnica u Vrhovnom sudu Vojvodine u Novom Sadu. Pokopan je u Subotici.

I. Rudinski i Lj. Vujković Lamić

LUSA →Likovno udruženje slamara amatera

LUŠIJA →lug

LUX, list pitomaca subotičkoga sjemeništa Paulinuma. Prvi broj objavljen je u rujnu 1974. Prvi je urednik bio tadašnji sjemeništarac četvrte godine László Németh, sadašnji zrenjaninski biskup. List je objavljivao radove sjemeništaraca na polju duhovnosti, povijesti i proze na hrvatskom, madžarskom i albanskom jeziku. Izlazio je povremeno, a umnažan je na šapirografu. Ne može se pouzdano utvrditi do kada je izlazio. Sačuvani primjerak prvoga broja nalazi se u knjižnici Subotičke biskupije.

D. Skenderović

Naslovnica prvog broja lista *Lux*

LUŽIČKI SRBI (*gluž.* Serbja, *dluž.* Serby, *njem.* Sorben), zapadnoslavenski narod u povijesnoj regiji Lužici (*gluž.* Łužica; *dluž.*, Łužyca; *njem.* Lausitz) u istočnoj Njemačkoj. Jedna su od četiriju priznatih nacionalnih manjina u Njemačkoj (uz Rome, Frize i Dance). Dijele se u dvije kulturno donekle različite skupine, od kojih je jedna nastanjena u Donjoj Lužici u saveznoj pokrajini Brandenburgu, a druga u Gornjoj Lužici u saveznoj pokrajini Saskoj. Svaka od dviju skupina ima vlastiti književni jezik. Procjenjuje se da u Lužici živi oko 60 000 osoba lužičkosrpskoga podrijetla, no samo još oko 20 000 govori nekim od lužičkosrpskih jezičnih varijeteta. Iako su Lužički Srbi u XVI. st. golemom većinom prešli na protestantizam, njihov je jezik danas najbolje očuvan u među katolicima u Gornjoj Lužici.

Lužički su Srbi potomci Polapskih Slavena, koji su u VI. st. naselili sjeverni, sjeveroistočni i istočni dio današnje Njemačke. U povijesnim se izvorima prvi put spominju 631. Od VIII. st. njihove su zemlje na udaru Franaka. U IX. st. u sastavu su Velike Moravske, no u X. st. pod njemačkom su vlašću. U XI. st. dio su Poljske, a zatim i Češke, no u XII. st. ponovno su pod vlašću Nijemaca te tada i počinje njemačka kolonizacija Lužice. U XIII. st. ustalila se politička podjela na Donju i Gornju Lužicu, koju će ubrzo slijediti i odvojeni kulturni razvoj. U XIV. st. obje su regije opet u sastavu Češke, no u XVII. st. konačno su podijeljene između Saske i Brandenburga.

U XVI. st. većina Lužičkih Srba prelazi na protestantizam. Tada se počinje razvijati i lužičkosrpska književnost te oba lužičkosrpska književna jezika – najstariji je sačuvani tekst na obama jezicima prijevod Lutherova *Katekizma*. XVII. i XVIII. st. bili su obilježeni zabranama uporabe lužičkosrpskoga jezika i izdavanja lužičkosrpske književnosti, no u XIX. st. razvija se narodni preporod kao reakcija na intenzivnu germanizaciju. Matica lužičkosrpska kao središnja kulturna institucija osnovana je 1847., a u tom se razdoblju razvija i tisak, književnost i kazališna umjetnost. Još sredinom XIX. st. Lužički su Srbi činili polovinu stanovništva Lužice. No kako su pretežito živjeli od poljoprivrede na slabo plodnom zemljištu, mladi se iseljavaju u Dresden, Leipzig i druge veće gradove. Nakon Prvoga svjetskoga rata vođe Lužičkih Srba zatražili su od Versailleske konferencije osnivanje lužičkosrpske države, ali taj zahtjev nije razmatran. U međuratnoj su Njemačkoj nakon toga podvrgnuti asimilaciji i represiji, koja je bila osobito izražena nakon dolaska nacista na vlast 1933. I nakon Drugoga svjetskoga rata politički vođe Lužičkih Srba traže izdvajanje iz Njemačke, no opet bez uspjeha. Zapadni i središnji

Tradicionalno područje Lužica

dio Lužice pripojen je sovjetskoj okupacijskoj zoni Njemačke, dok je istočni dio ušao u sastav Poljske. U Njemačkoj Demokratskoj Republici priznati su za nacionalnu manjinu te stječu određena kulturna prava, ali se istodobno u njihova naselja nastanjuju Nijemci protjerani iz Čehoslovačke i Poljske, koji u najvećem broju tih naselja ubrzo postaju etničkom većinom. Danas su Lužički Srbi većina samo u katoličkim selima na zapadnom rubu Gornje Lužice.

Za Lužičke Srbe i njihovo kulturno naslijeđe dugotrajno se zanimao Josip Andrić. Studirajući u međuraću u Pragu, upoznao se s djelovanjem tamošnjega Društva prijatelja Lužičkih Srba te je naučio puno o jeziku, književnosti i kulturi toga maloga slavenskoga naroda. Nakon povratka iz Praga u Zagrebu je sudjelovao u osnivanju istoimenoga društva 1928., a potaknuo je osnivanje lužičkosrpskih društava prijateljstva i u Beogradu i Skopju. Proučavao je glazbu i folklor Lužičkih Srba te je promicao izvođenje njihove glazbe na koncertima i u radijskom programu, a organizirao je i izložbe lužičkosrpskih umjetnika. Njegovi radovi o lužičkosrpskoj glazbi ostali su međutim u rukopisu. Otpočeo je i rad na lužičkosrpskom rječniku, ali je on ostao nezavršen.

Lit.: A. Ćupović, Dr. Andrić – osnivač Društva prijatelja Lužičkih Srba, u: *Dr. Josip Andrić – Zbornik*, Zagreb, 1971; K. Ludwig, *Leksikon etničkih manjina u Europi*, Osijek, 2001; S. Vrkić Žura, Lužički Srbi – najmanji slavenski narod, *Ethnologica Dalmatica*, 18, Split, 2011; G. C. Kimura, Spracherhalt als Prozess: Elemente des kirchlichen Sprachmanagements bei den katholischen Sorben, *International Journal of the Sociology of Language*, 232, 2015.

P. Vuković

Lj

LJELJO, pripjev nakon drugoga stiha u kraljičkim pjesmama. Najvažniji element pučkoga običaja Kraljica – obrednoga ophoda mladih djevojaka uz pjevanje na blagdan *Dôva* (Duhova) na šestu nedjelje nakon Uskrsa – koji se održao kod bačkih Hrvata, jesu kraljičke pjesme. Obično su to kratke pjesme, ispjevane u šestercu. U pjevanju svaki se stih ponavlja, a na kraju ponovljenoga stiha često se dodaje pripjev *ljeljo*. Tijekom izvedbe kraljice lagano pocupkuju, a na pripjev *ljeljo* malo više cupnu i blago se naklone jedna prema drugoj. Dok neki misle da je podrijetlo pripjeva u zazivu Ljelje, boga ili božice proljeća u staroj slavenskoj mitologiji, vjerojatniji je korijen u indoeuropskome glagolu *lelejati* u značenju »ljuljati, njihati« te bi to bio poziv sudionicima da se ljuljaju, tj. plešu. Pripjev je mnogo češći u bačkih Bunjevaca nego u bačkih Šokaca, a u Hrvatskoj se javlja u Podravini, Slavoniji i Srijemu. Postoji i u folklornim napjevima ostalih Slavena u sličnim oblicima (*lejo, ljelju, ljelj, ljelje, ljulji*).

Lit.: M. Peić, G. Bačlija, *Rečnik bačkih Bunjevaca*, Novi Sad – Subotica, 1990; B. Gabrić, A. Pokornik, *Bunjevačke kraljičke pisme*, Subotica, 1996; *Hrvatska enciklopedija*, 6, Zagreb, 2004; A. Sekulić, *Rječnik govora bačkih Hrvata*, Zagreb, 2005; M. Mihalj, Ophodi kraljica u Beregu, Monoštoru, Santovu, Baču i Sonti, u: M. Černelić (ur.), *Tradicijska baština, identitet i migracije bačkih Hrvata Šokaca*, Zagreb – Subotica, 2018.

P. Skenderović

LJUBIĆ, Rajko (Ljubič), (Subotica, 1. V. 1952.), akademski snimatelj, montažer i redatelj. Sin je Milana i Albine, rođ. Hrast. Osnovnu školu i gimnaziju završio je u Subotici. Kazališnu akademiju u Zagrebu, odjel kamere kod prof. Nikole Tanhofera, upisao 1971., i to kao treća generacija snimatelja na toj školi. Diplomirao je 1976. Nakon toga radio je na TV Novi Sad, najviše u dramskom programu kao snimatelj. Snimio je većinu drama te televizijske postaje osamdesetih godina. Tu je radio s redateljima Zvonimirom Ilijićem (*Oštrica brijača*, 1983.), Károlyem Vicsekom (*Vreme rasnih pasa*, 1984), Miljenkom Deretom (*Špadijer – jedan život*, 1986.), Vedranom Mihletićem (*Najlepši dani u životu Ivana Kiseka*, 1986.), Mirom Mikuljanom (*Smrt godišnjeg doba*, 1988.), Jánom Makanom (*Poput lista*, 1988.), Aleksandrom Fotezom (*Leto*, 1988.) i dr. Početkom devedesetih napušta televiziju. U Kanadu odlazi 1995. te u Torontu počinje raditi u filmskim studijima kao *gaffer*, operator kamere i direktor fotografije. Radio je s direktorom fotografije Jonathanom Brownom kao *gaffer* i direktor fotografije druge ekipe na drami *Backroads* (2000.). Kao direktor fotografije snimio je kratki igrani film Daniela Orona *Roy* (2000.).

U Suboticu se vraća 2001. i od tada radi u vlastitoj produkciji dokumentarne i kratke igrane filmove posvećene hrvatskoj zajednici u Bačkoj i gradu Subotici. Pionir je sustavnoga snimanja audio- i videozapisa među bunjevačkim Hrvatima u Subotici: snimio je prve kratkometražne filmove *Đuga* (2002.) i *Jeka mog ditinjstva* (2004.), prvi dugometražni dokumentarni film *Božić na salašu* (2005.), prvi animirani film *Čukundidino zrno ora* (2006.),

prvi dokumentarno-igrani kratki film po književnom predlošku *Pivaj Bačka veselo* (2006.) te prvi dugometražni igrani film *Roko i Jula* (2013.). Od 1993. do 2014. snimio je ukupno 42 kratkometražna filma dokumentarnoga i igranoga žanra te jedan dugometražni igrani film. Posebno je važan njegov dokumentarni opus o mnogim povijesnim i suvremenim osobama bačkih Hrvata, koje je najviše snimao za Hrvatsko akademsko društvo, Hrvatsku čitaonicu i Katolički institut za kulturu, povijest i duhovnost (danas: Katoličko društvo) *Ivan Antunović*, u koprodukciji s njegovim neformalnim produkcijskim studijem *Yellowbrick Production* iz Subotice. Bio je koordinator projekta *Ždribac zlatne grive,* prve istoimene slikovnice za djecu Balinta Vujkova te kazališne predstave na dijalektalnoj ikavici u Dječjem kazalištu u Subotici 2003., nakon 30 godina stanke. Dramatizirao je bajku Ivane Brlić Mažuranić *Kako je Potjeh tražio istinu*, koja je prikazana u Dječjem kazalištu u Subotici 2006. Režirao je 10 serija radiodrama za hrvatsko uredništvo Radio Subotice po tekstovima bačkih bunjevačkih Hrvata (Matija Poljaković, Balint Vujkov, Josip Andrić, Blaško Rajić, Milivoj Prćić i dr.). Od 2006. za tjednik *Hrvatska riječ* uredio je i napisao deset tematskih izdanja podliska za djecu *Hrcko*. Uredio je i dizajnirao nekoliko slikovnica Balinta Vujova (*Ždribac zlatne grive*, 2004; *Pripovitke za laku noć*, 2005; *Razlinkavi zec*, 2006; *Pupko i družina,* 2007).

Dobitnik je više nagrada i priznanja: *Dr. Ferenc Bodrogvári* 2003., za dokumentarni film *Divojke slamarke* i produkciju kazališne predstave *Ždribac zlatne grive*, Antušove nagrade za posebne zasluge 2006., prve nagrade na 15. međunarodnom festivalu etnološkoga filma u Beogradu 2006. za film *Božić na salašu*, a za kratku priču *Ja, mačak* dobio je 2010. prvu nagradu Hrvatske matice iseljenika na Natječaju *Silvije Strahimir Kranjčević.*

Živi u Subotici.

Djela: *Balint Vujkov*, dokumentarni film, 38 min, 1993; *Ivan Antunović*, dokumentarni film, 30 min, 1993; *Uskrs u Subotici*, dokumentarni film, 30 min, 1994; *Dužijanca*, dokumentarni film, 180 min, 1994; *Subotički tamburaški orkestar: Kao kap vode na dlanu*, muzička video-kazeta, 50 min, 1995; *Subotički tamburaški orkestar: Prvih 25 godina*, dokumentarni film, 30 min, 2001; *Sinagoga u Subotici*, dokumentarni film, 14 min, 2002; *Dužijanca 2002.*, dokumentarni film, 35 min, 2002; *Đuga*, kratki igrani film, 14 min, 2002; *Tri slamarke, tri divojke*, dokumentarni film, 29 min, 2002; *Pjesnik Jakov Kopilović*, dokumentarni film, 27 min, 2002; *Balint Vujkov : Usmeni zapisi*, radi-

Rajko Ljubić

odramska serija, 2002; *Kruv naš svagdanji*, dokumentarni film, 31 min, 2003; *Slikar Stipan Šabić,* dokumentarni film, 35 min, 2003; *Vrepčije gnjizdo*, kratki igrani film, 14 min, 2003; *Književnik Matija Poljaković*, dokumentarni film, 38 min, 2003; *Pripovitka o dijalektu*, dokumentarni film, 35 min, 2003; *Ždribac zlatne grive*, produkcija dječje predstave u Dječjem kazalištu Subotica, 2003; *Ždribac zlatne grive*, radiodramska serija, 2003; *Sto godina Karmelićanskog samostana u Somboru*, dokumentarni film, 45 min, 2004; *Jeka mog ditinjstva*, kratki igrani film, 40 min, 2004; *Sakupljač i bajka*, multimedijalni CD-rom o Balintu Vujkovu (prilog slikovnici B. Vujkova, *Ždribac zlatne grive*), 2004; *Balint Vujkov: Usmeni zapisi 2*, radiodramska serija, 2005; *Salaši u Bačkoj – njihov nestanak*, dokumentarni film (suautor A. Stantić), 30 min, 2005; *Božić na salašu*, dokumentarni film, 78 min, 2005; *Ana Bešlić*, dokumentarni film, 38 min, 2005; *Profesor Bela Gabrić*, dokumentarni film, 40 min, 2005; *Sudija i slikar Ivan Tikvicki-Pudar*, dokumentarni film, 38 min, 2005; *Proslava stogodišnjice Karmela u Somboru*, dokumentarni film, 103 min, 2005; *Pivaj Bačka veselo*, kratki igrani film po tekstu M. Prćića, 34 min, 2006; *Tkanje i vezovi*, dokumentarni film, 39 min, 2006; *Pere Tumbas Hajo*, do-

kumentarni film, 34 min, 2006; *Čukundidino zrno ora*, animirani film, 20 min, 2006; *Cilika Dulić – naivna slikarica*, dokumentarni film, 33 min, 2006; *Cecilija Miler – slikarica*, dokumentarni film, 30 min, 2007; *Bela Duranci – istoričar umetnosti*, dokumentarni film, 45 min, 2007; *Otvoreni Montesori program*, dokumentarni film, 44 min, 2007; *Četiri bajke Balinta Vujkova*, radiodramska serija, 2007; *Akademik Ante Sekulić*, dokumentarni film, 30 min, 2007; *Na vrbi svirala*, radiodramska serija u 12 nastavaka, 450 min, 2008; *Čuvari Božjeg groba*, dokumentarni film, 27 min, 2008; *Sve arende u sluge Ente*, kratki igrani film po pripovijesti T. Žigmanova, 18 min, 2008; *Kata Stantić – jedan život*, dokumentarni film, 10 min, 2008; *Slike XX. stoljeća*, radiodramska serija od 20 dokumentarnih drama, 2009; *Pjesnik Vojislav Sekelj*, dokumentarni film, 41 min, 2009; *20 godina DSHV-a*, dokumentarni film, 53 min, 2010; *Olga Šram, povjesničarka umjetnosti*, dokumentarni film, 35 min, 2010; *Bajke i priče za djecu*, radiodramska serija od 10 igranih radio drama, 2010; *Vrijeme otkupa*, dokumentarni film, 55 min, 2011; *Čudna snaga: Priče Antuna Gabrića*, radiodramska serija od 12 monodrama, 2011; *Pola sata povijesti – o gradu Subotici*, radiodramska serija od 10 emisija; *Roko i Jula*, dugometražni igrani film, 74 min, 2013; *Svatovski narodni običaji Hrvata Bunjevaca u subotičkom kraju*, dokumentarni film, 58 min, 2014; *Pola sata povijesti – o Hrvatima u Bačkoj*, radiodramska serija od 8 emisija, 2014.

Lit.: D. Rokvić, *Ko je ko u Subotici*, Subotica, 2006; Z. Siflis, *Filmska lica Subotice : Szabadkai filmalkotók arcképcsarnoka : Filmmakers from Subotica*, Subotica, 2012.

S. Bačić

LJUBIČIĆ, Milan – Ljubo (Stanišić, 15. IV. 1951. – Zagreb, 25. III. 2014.), profesor tjelesnog odgoja, veslački trener, sportski djelatnik, časnik. Sin je Mirka i Marije, rođ. Šakić. Njegova se obitelj nakon Drugoga svjetskoga rata doselila u sklopu kolonizacije iz Imotske krajine u Bačku i nastanila u Stanišiću.

Na studij je otišao u Zagreb, gdje je i diplomirao 1975. na Fakultetu za fizičku kulturu. Zaposlio se kao profesor tjelesnoga odgoja u Pedagoškoj srednjoj školi u Zagrebu. Tijekom studija počeo se baviti veslanjem. Nastupao je za AVK *Mladost* i VK *Zagreb*. U *Mladosti* je bio paralelno i pomoćni trener, a nakon završenoga fakulteta nekoliko je godina djelovao kao trener u VK *Zagrebu*. Zahvaljujući marljivom radu, postignućima i iskustvu bio je predsjednik VK *Zagreb* 1985.-99. i 1999.-2007., predsjednik Tehničke komisije u klubu i u Veslačkom savezu Zagreba 1997.-2001. Bio je član Predsjedništva Veslačkog saveza Zagreba u dva mandata i član Nadzornog odbora Hrvatskog veslačkog saveza. Pokrenuo je veliku akciju uređenja kluba 2000.-02., zahvaljujući čemu je veslački dom VK *Zagreb* jedan od najsuvremenijih u Hrvatskoj. Dok je bio na čelu VK *Zagreba*, taj je klub postao jedan od najuspješnijih veslačkih klubova u Hrvatskoj. Kao profesor u školi usmjerio je i stvorio mnoge veslače, kao i nekoliko odličnih trenera. Dao je značajan doprinos u organizaciji veslačkih natjecanja na Univerzijadi 1987. i Svjetskim vojnim igrama 1999. te na Svjetskom studenskom prvenstvu u veslanju 1998. i Svjetskom juniorskom prvenstvu u veslanju 2002. (sva prvenstva održana u Zagrebu).

Milan Ljubičić

Bio je sudionik rata 1990-ih te je stekao čin pukovnika, ali mu je zdravlje tijekom rata ozbiljno narušeno. Nakon rata bio je raspoređen u Glavni stožer oružanih snaga i potom u Upravu za obuku. Dobitnik je odlikovanja Red hrvatskoga trolista 1995., Spomenice domovinske zahvalnosti i Reda hrvatskoga pletera 1996. te Ordena bana Jelačića 2011. Pokopan je na gradskom groblju Miroševac u Zagrebu. Njemu u spomen V K *Zagreb* i Veslački savez Zagreba organiziraju »Memorijal Milan Ljubičić«.

Izvor: R. Starić, *Povijest zagrebačkog veslanja* (rukopis).

Lit.: *Sveučilište u Zagrebu Kineziološki fakultet 1959.-2009.*, Zagreb, 2009; https://www.mladost.hr/4360/umro-milan-ljubicic (pristupljeno 28. IX. 2020).

E. Hemar

LJUSKURA (ljuskra), **1.** vanjski omotač nekih plodova, sjemenki, jajeta i sl., obično uklonjiv, drobljiv ili lomljiv. U bunjevačkoj tradiciji važno mjesto ima vanjski omotač klipa kukuruza, tj. komušina, koji se koristio kao podloga za spavanje. Nakon što se s klipa kukuruza skine ljuskura, izdvajali su se najbolji dijelovi, tj. prvih 4-5 svijetlih listova neposredno na klipu, koji su mekši i elastičniji od krućih i grubljih vanjskih listova. Tim se listovima punila postelja za krevet jer su bili meki i udobni za ležanje. Postelja punjena ljuskurom bila je bolja od postelje punjene slamom jer se mogla duže koristiti. Naime nakon što se neko vrijeme koristi slama se izlomi, usitni i pretvori u prah, zbog čega se svake godine morala mijenjati te se postelja, odnosno slamarica, morala puniti novom slamom. Za razliku od nje ljuskura se može izvaditi, oprati u vodi, staviti na sunce da se osuši i ponovno vratiti u postelju i tako koristiti više godina. Santovački Šokci riječ koriste za ljusku oraha i lješnjaka, dok komušinu nazivaju *ljilje*.

Lit.: M. Peić, G. Bačlija, *Rečnik bačkih Bunjevaca,* Novi Sad – Subotica, 1990; A. Stantić, *Kruv naš svagdanji*, Subotica, 2011; A. Stantić, Rječnik manje poznatih riječi i izraza, *Klasje naših ravni*, 7-8/2013, Subotica; Ž. Mandić, *Rječnik govora santovačkih Hrvata*, Pečuh, 2016.

P. Skenderović

LJUTOVO →Mirgeš

M

MAČEK, Vladko (Vladimir, Vlatko) (Jastrebarsko, 20. VII. 1879. – Washington, 15. V. 1964.), pravnik, političar. U Zagrebu je završio klasičnu gimnaziju i pravo te je promoviran za doktora prava 1903. Bio je u sudskoj službi u Zagrebu, Petrinji, Samoboru i Ivancu, a potom odvjetnički pripravnik u Krapini. Odvjetnički ured u Sv. Ivanu Zelini otvorio je 1908. Član je Hrvatske pučke seljačke stranke (HPSS) od njezina osnutka 1904. te je organizirao njezin rad u krapinskom i zelinskom kraju, a od 1906. član je glavnoga odbora. Mobiliziran je u srpnju 1914. te je u austro-ugarskim postrojbama proveo Prvi svjetski rat.

Nakon rata preselio u Zagreb, gdje je bio bliski suradnik Stjepana Radića. Dok je bio u zatvoru (1919.-20.) zbog nastojanja da svjetsku javnost upozna sa stanjem u Kraljevini SHS, izabran je za potpredsjednika HPSS-a. Nakon izlaska na slobodu još se agilnije posvetio ustrojavanju stranke. Odvjetnički ured otvorio je 1921. u Zagrebu. Na izborima 1923. izabran je za zastupnika u Narodnoj skupštini. Početkom 1925., nakon odluke S. Radića o priključenju Hrvatske republikanske seljačke stranke (HRSS) Seljačkoj internacionali u Moskvi (1924.) primjenom Obznane, uhićen je zajedno s ostalim članovima stranačkoga vodstva. Premda u zatvoru, na izborima u veljači 1925. izabran je u Narodnu skupštinu. Nakon promjene političkog usmjerenja HRSS-a i preimenovanja u Hrvatsku seljačku stranku (HSS) te ulaska u zajedničku vladu s Radikalnom strankom u srpnju 1925. pušten je iz zatvora. U tom razdoblju već je ostvario brojne kontakte s bačkim prvacima stranke. U veljači 1927. izabran je za predsjednika Oblasne skupštine Zagrebačke oblasti, a u rujnu ponovno za zastupnika u Narodnoj skupštini. Nakon Radićeve smrti 1928. postavljen je za predsjednika HSS-a i ujedno supredsjednika (sa Svetozarom Pribićevićem) Seljačko-demokratske koalicije. U početku je prihvatio uvođenje Šestosiječanjske diktature misleći da ona može voditi rješenju hrvatskoga pitanja, no ubrzo je postao njezin kritičar. Premda je rad HSS-a od 1929. formalno zabranjen, u stvarnosti je, ponajviše zahvaljujući njegovu nastojanju, započelo jačanje stranačke organizacije te povezivanje HSS-a s ostalim građanskim strankama u Kraljevini Jugoslaviji. U studenome 1932. dao je konačni oblik tzv. Zagrebačkim punktacijama, kojima je, među ostalim, osuđena srpska hegemonija i zatraženo preuređenje države kao složene državne zajednice bez prevlasti jednog ili više njezinih dijelova nad ostalima. Zbog toga je uhićen u siječnju 1933. i osuđen na tri godine zatvora, iz kojeg je pušten potkraj 1934. amnestijom kneza Pavla Karađorđevića. Uz njegovu političku djelatnost vezan je organizacijski uspon HSS-a i njezino izrastanje u najjaču oporbenu stranku u Kraljevini Jugoslaviji. Usto, osim kroz stranačko članstvo, preko obnovljenih i novih stranačkih organizacija (Seljačka sloga, Hrvatski radnički savez, Gospodarska sloga…) u redovima HSS-a okupio je sve slojeve hrvatskog društva i pretvorio HSS u svehrvatski pokret. Na izborima 1935. i 1938. bio je nositelj oporbene liste, koje su unatoč režimskom pritisku oba puta osvojile oko četvrtinu gla-

sova, ali su hrvatski zastupnici s njim na čelu apstinirali od djelovanja u Skupštini. Jedno od njegovih temeljnih političkih stajališta bilo je da se postojeća višenacionalna država, izložena prevlasti jednog naroda, mora preustrojiti ako želi opstati. Kako bi riješio hrvatsko pitanje u Kraljevini Jugoslaviji, nakon višemjesečnih pregovora s premijerom Dragišom Cvetkovićem sklopio je 26. VIII. 1939. sporazum kojim je osnovana Banovina Hrvatska, HSS je ušao u vladu, a Maček je postao njezinim potpredsjednikom. U vrijeme pregovora oko teritorija više delegacija bačkih Hrvata činilo je pritisak na njega i vodstvo stranke da se Baranja i dijelovi sjeverne i zapadne Bačke s brojnijim hrvatskim stanovništvom uključe u Banovinu. Iako je sporazum osigurao Banovini znatan stupanj autonomije, smatrao ga je privremenim te da će njezin konačni opseg ovisiti o budućem preustroju države. Među Hrvatima u Bačkoj bilo je kritičara potpisivanja sporazuma. Međutim najveći dio članstva stranke u Bačkoj ostao mu je vjeran te su nastavili s aktivnostima da se naknadno proširi opseg Banovine uključivanjem kotareva Subotica, Sombor, Apatin i Odžaci.

Josip Vuković Đido i Blaško Rajić s Vladkom Mačekom u Zagrebu 1939.

Manji dio članstva stranke, okupljen oko Grge Vukovića, bio je za formiranje posebne federalne jedinice Vojvodine. Maček je težnje za izdvajanjem baranjskih i bačkih Hrvata koristio i kao protutežu zahtjevima srpskog stanovništva za izdvajanjem iz Banovine Hrvatske. Na izborima za senatore u Banovini Hrvatskoj 1939. našao se Josip Vuković Đido, zastupnik za subotički kotar, čime je omogućeno da bačko-baranjski Hrvati imaju svog predstavnika u Senatu. Preko svojih bliskih suradnika bio je dobro informiran o njihovu položaju, primao je njihova izaslanstva (Josip Vuković Đido, Mićo Skenderović, Mihovil Katanec i dr.), a često im je slao svoje izaslanike Ivana Pernara, Barišu Smoljana, Josipa Torbara, Ljudevita Tomašića i dr.

Nakon vojnoga puča 27. III. 1941. ostao je potpredsjednik u vladi generala Dušana Simovića. Odbio je je njemačku ponudu da proglasi odcjepljenje Hrvatske pod njemačkom zaštitom.

Nakon proglašenja NDH najprije je pozvao na lojalnost, ali se politički pasivizirao. Smatrao je da će nakon pobjede savezničkih snaga HSS preuzeti vlast u Hrvatskoj te se zauzimao za »politiku čekanja« odbijajući suradnju i s partizanima i s ustašama. Zbog njegovih demokratskih nazora i političkog utjecaja vlasti NDH zatvorile su ga u listopadu 1941. u koncentracijski logor Jasenovac, a od ožujka 1942. bio je u kućnome pritvoru na svojemu imanju u Kupincu. Iako se članstvo stranke u Bačkoj pasiviziralo, postojali su povremeni kontakti s bačkim prvacima preko posrednika. Nakon napada Sila Osovine na Jugoslaviju u travnju 1941. delegirao je Jurja Krnjevića na mjesto potpredsjednika vlade Kraljevine Jugoslavije u inozemstvu, koji je trebao dobiti jamstva za obnovu statusa i novih granica Banovine Hrvatske nakon rata, pri čemu je ona trebala uključivati i bačke Hrvate Bunjevce i Šokce. Na istom je tragu Krnjević 1943. pri Ratnoj savezničkoj vladi u Londonu obrazlagao teritorijalna očekivanja stranke pri formiranju federalne Jugoslavije nakon rata, koja su uključivala dijelove Bačke »od istočnoga ruba grada Subotice na sjeveru do međe kotareva Bačka Palanka i Novi Sad na Dunavu« s argumentacijom »da su Hrvati pretežni slavenski element u tom dijelu Vojvodine«.

U svibnju 1945. otišao je u emigraciju, isprva u Francusku, a 1947. u Washington, gdje je radio kao voditelj slavenskog odjela

Kongresne biblioteke. Dok je dio članova HSS-a iz Bačke poslije rata prišao prokumunističkome HRSS-u, drugi dio članstva ostao je vjeran Mačeku, a predvodio ih je Josip Vuković Đido. U inozemstvu je zastupao ideju da bi Jugoslaviju trebalo urediti u duhu sporazuma iz 1939., a od 1956. isticao je da bi je valjalo preustrojiti na konfederalnom načelu.

Napadan je u emigrantskom tisku da se 1929. tajno sporazumio s madžarskim političarima kako će u slučaju osnutka neovisne Hrvatske odustati od Bačke i od bačkih Bunjevaca, koje je navodno trebao uvjeriti da se priznaju Madžarima. Reagirao je 1962. otvorenim pismom objavljenim u časopisu *Studia Croatica*, u kojem je zanijekao te tvrdnje i istaknuo kako je Bunjevce smatrao Hrvatima otkako je »politički počeo misliti«.

Napisao je memoare *U borbi za slobodu* (*In the Struggle for Freedom,* 1957., hrvatsko izdanje *Memoari*, 1992). Njegovi posmrtni ostaci preneseni su u Hrvatsku 1996. i položeni na zagrebačkom groblju Mirogoj.

Lit.: (***), *Dr Vlatko Maček i njegovi saradnici u Vojvodini*, Sombor, 1936; R. Horvat, *Hrvatska na mučilištu*, Zagreb, 1942; Lj. Boban, *Maček i politika Hrvatske seljačke stranke 1928.-1941.*, Zagreb, 1974; M. Čović, Bački Bunjevci i Šokci na hrvatskoj varijanti, *Hrvatska revija*, 1/1976, München; F. Jelić-Butić, *Hrvatska seljačka stranka*, Zagreb, 1983; *Hrvatski leksikon*, 2, Zagreb, 1996; H. Matković, *Povijest Hrvatske seljačke stranke*, Zagreb, 1999; N. Prpić, *Dr. Juraj Krnjević: Tri emigracije* I. *Razgovori-pisma-prilozi*, Zagreb, 2004; *Hrvatska enciklopedija*, 6, Zagreb, 2004; https://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=11875 (pristupljeno 16. X. 2020).

S. Bačić i M. Bara

MAČKA, manje željezno sidro ili trokraka kuka povijenih vrhova koja služi za vađenje otpaloga kabla, užeta ili lanca iz bunara. Izrađivali su je kovači, ali ako je na salašu nije bilo, salašari su je pravili priručno sami. Za to su iskoristili stare *vile* s četiri *paroška* (kraka), koje bi naizmjenice posavijali na suprotne strane. Potom bi se takve vile svezale za uže i spustile u u bunar te su se vukle po dnu bunara dok se na njih ne bi zakvačilo ono što je palo u bunar i izvuklo van.

Lit.: M. Peić, G. Bačlija, *Rečnik bačkih Bunjevaca*, Novi Sad – Subotica, 1990; A. Sekulić, *Rječnik govora bačkih Hrvata*, Zagreb, 2005; A. Stantić, Rječnik manje poznatih riječi i izraza, *Klasje naših ravni*, 7–8/2013, Subotica.

P. Skenderović

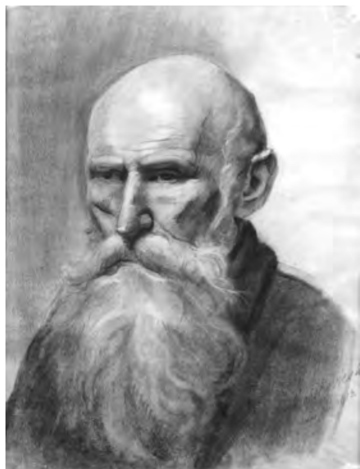
MAČKA I MIŠ, dječja bunjevačka igra. Djeca se uhvate za ruke i oblikuju krug. Jedno je dijete miš i ono se nalazi u krugu, a drugo je mačka i nalazi se izvan kruga. Igra se sastoji u tome da mačka nastoji uhvatiti miša te juri oko kruga kako bi pronašla rupu u krugu kroz koju bi se mogla provući, dok miš bježi unutar kruga što dalje od mačke. Igrači koji se drže za ruke zatvaraju prolaze primičući se jedan drugomu kako bi otežali i onemogućili mački prolazak u kruga. Ako se dogodi da mačka uspije ući u krug i uhvati miša, tada njih dvoje staje u krug, a bira se drugo dvoje djece koje će biti mačka i miš. Prema drugom obrascu igre, miš može bježati iz kruga, oko kruga i u krug, a igrači mu u krugu pritom otvaraju prolaze, dok ih mački zatvaraju. Kada je miš uhvaćen, biraju se novi miš i mačka.

Lit.: M. Evetović, *Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata*, Subotica, 2010.

P. Skenderović

MAČKOVIĆ, Angela (Angelina) (Subotica, 3. VII. 1883. – Palić, 17. I. 1966.), slikarica i grafičarka. Jedna je od šestero djece arhitekta Titusa Mačkovića i Katarine, rođ. Manojlović. Sestra je Benedeka Mačkovića. Talent za umjetnost naslijedila od oboje roditelja. O njezinoj majci ostalo je zabilježeno da se bavila glazbom i da je u veljači 1887. na dobrotvornoj *Besedi* Dobrotvorne zadruge Srpkinja iz Subotice s opernim pjevačem Stevanom Deskaševim iz Zagreba izvodila pjesme i arije uz suradnju direktora subotičke muzičke škole Ferenca Gaála. Vjenčala se 1901. s Viktorom Binderom, veleposjednikom iz Velikoga Bečkereka (danas Zrenjanin), ali brak nije dugo trajao. Slikanje je ljeta 1904. na Paliću učila od prve subotičke akademske slikarice Jelene Čović. Jedan od njezinih rijetkih sačuvanih akvarela na svili s motivom *kumašica* (maćuhica, dan-

i-noć) u vazi nalazi se u zbirci Gradskoga muzeja Subotica. Predložak za sliku bila je razglednica njemačke slikarice cvijeća Catharine Klein (1861. –1929.), čiji su se radovi reproducirali u obliku razglednica, kalendara i na keramici te su se preslikavali i u subotičkoj sredini. U Münchenu se školovala kod slikara Juliusa Extera i Fritza Haasa 1911.-13. Tu su nastala i njezina dva crteža iz umjetničke zbirke Gradskoga muzeja Subotica *Portret žene* (1912.) i *Starac* (1913.). Zbog toga podatka, ali i zbog svojih

A. Mačković, *Starac,* 1913., Gradski muzej Subotica

likovnih kvaliteta, ta dva rada imaju posebno mjesto. Posebna je i uljana slika *Pletilja* (oko 1910.-13.) iz zbirke Gradske knjižnice Subotica. Zbog plenerističkih tendencija te slike svrstavaju je u skupinu rijetkih predstavnika impresionizma s ovih prostora (zajedno sa Stipanom Kopilovićem). Slika je inkorporirana u širi kontekst 1994. na izložbi autora Stanislava Živkovića *Srpski impresionisti* u Galeriji SANU u Beogradu. Autorica se također može smatrati jednom od prvih predstavnica moderne umjetničke grafike na području Vojvodine. Grafika s detaljem Palića, koja se nalazi u zbirci Zavičajne galerije *dr. Vinko Perčić* u Subotici, te grafika s prikazom detalja Münchena, danas u zbirci Gradskoga muzeja Subotica, dokaz su njezine grafičke vještine koju je s vremenom potpuno zapostavila. Zbog materijalnih poteškoća roditelja 1913. predaje subotičkoj gradskoj upravi molbu za stipendiju, ali je ne dobiva te je primorana napustiti studij. Vraća se u rodni grad i živi od slikarskih radova, pretežito portreta, čija umjetnička razina s vremenom opada. Do kraja Drugoga svjetskoga rata stanuje na Paliću u obiteljskoj vili, isprva zajedno sa sestrom Leonom. Otac im umire 1919., majka 1920., sestra Ana (Babika) 1923., zatim i sestra Leona 1933., a brat Beno 1946. Gradsko joj vijeće 1932. dodjeljuje mjesečnu materijalnu pomoć od 150 dinara, koju 1940. podižu na 300 dinara. Tada se već žali na oslabljeni vid. U međuratnom razdoblju sudjeluje u likovnom životu Subotice: s Jelenom Čović siječnja 1925. otvara slikarsku školu u Prokesovoj palači, izlaže s njome i s Martinom Džavićem 1927. na *Izložbi bunjevačkih umjetnika* u vestibulu Gradske kuće te sudjeluje s grafikom na *Izložbi bačkih umjetnika* u organizaciji dr. Jovana Milekića u Subotici 1932. Kolekcionar i bankar dr. Milekić u svojoj Bačkoj galeriji 1929. posjeduje 11 njezinih djela, a 1931. – 16. Ti njezini radovi neće postati nakon Drugoga svjetskoga rata dio zbirke Gradskog muzeja Subotica, poput drugih djela bunjevačkih slikara iz Milekićeve kolekcije. Nakon završetka rata oduzeto joj je pravo na stanovanje u vili na Paliću, ali je prihvaća obitelj Ljubibratić, u čijoj pudarskoj kućici kraj vile »Ljubibratić« živi od socijalne pomoći do kraja života. Privatno se i dalje bavi pedagoškim radom. Kameni križ na njezinu grob na Paliću postavio je jedan od njezinih učenika, kasniji subotički kolekcionar Mihajlo Mića Jaramazović. Sačuvana su samo malobrojna njezina djela. U javnim zbirkama, osim portretâ – među kojima se ističu *Portret Jelene Čović* (1951.) – te grafike s urbanim pejzažem u umjetničkom fondu Gradskoga muzeja Subotica, kao i slike *Pletilja* u subotičkoj Gradskoj knjižnici, nalazi se sedam njezinih radova u Zavičajnoj galeriji *dr. Vinko Perčić* te *Portret Dore Gerber* u Gradskom muzeju Bečeja.

Lit.: Beszeda, *Bácskai Ellenőr*, 23. I. 1887, Szabadka; Eljegyzés, *Bácskai Friss Újság,* 6. VIII.

1901, Szabadka; Eljegyzés, *Bácskai Ellenőr*, 8. VIII. 1901; Esküvő, *Bácskai Ellenőr*, 13. X. 1901; J. Milekić, Slikarstvo u oslobođenoj Subotici, *Književni sever*, 11/1933, Subotica; B. Vojnić Hajduk, Umrla je Čović Jelena akademski slikar, *Hrvatska riječ*, Subotica, 5. X. 1951; B. Vojnić Hajduk, Podaci o likovnim umjetnicima i amaterima u Subotici, *Kalendar Hrvatska riječ za prestupnu 1952 godinu,* Subotica, b.g.; *Popis prinovljenih slikarskih i vajarskih dela u vojvođanskim muzejima i galerijama slika od 1963. do 1975. godine,* 4, Novi Sad, 1978, 12; A. Baranji, Slikarstvo u Subotici 1900–1944*, Slikarstvo u Vojvodini 1900–1944*, Novi Sad, 1991; T. Gajdos, *Szabadka képzőművészete*, Szabadka, 1995; *Donacija dr Vinka Perčića : Umjetnine zavičajne zbirke,* Subotica, 1996; B. Duranci, *Nađbanja i Vojvođani*, Subotica, 1996; O. Kovačev Ninkov, Slike među knjigama. Slike i skulpture Gradske biblioteke Subotica, *Ex Pannonia*, 9-10, Subotica, 2006; G. Prčić Vujnović, V. Aladžić, M. Grlica, *Gradotvorci : Várostermetők*, 2, Subotica 2006; V. Balázs-Arth, *Délvidéki magyar képzőművészeti lexikon*, Budapest, 2007; K. Korponaić, Angelina Mačković : Dama okružena tajnama, *Rukovet,* 7-8/2009, Subotica; M. Evetović, *Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata*, Subotica, 2010; O. Kovačev Ninkov, *Lica vremena. Portreti umetničke zbirke Gradskog muzeja Subotica*, Subotica, 2013; O. Kovačev Ninkov, Angelina Mačković i slikanje na svili, u: O. Kovačev Ninkov, Lj. Vuković Dulić, *Secesija u subotičkim javnim zbirkama,* Subotica, 2013.

O. Kovačev-Ninkov

MAČKOVIĆ, Antun (Subotica, 13. VI. 1940. – Subotica, 12. VIII. 2000.), liječnik. Sin je Kolomana i Gizele, rođ. Farkas. Osnovnu školu, nižu muzičku školu – odsjek za klavir te gimnaziju završio je u Subotici. Kao mladić na poziciji beka igrao je nogomet u omladinskoj momčadi *Zvezde*, kako se tada zvala *Bačka*. Na Medicinskom fakultetu u Beogradu diplomirao je 1965. Iste godine počeo je obavljati vježbenički liječnički staž u Gradskoj bolnici u Subotici, koji je završio 1970., nakon čega se zapošljava u Domu zdravlja u Subotici. Specijalizirao je opću medicinu. Na početku liječničke karijere radio je u Ogranku V. (danas ul. Zmaj Jovina br. 29) Doma zdravlja, nakon čega je prešao raditi u ambulantu Palić. Tu je preuzeo rad i u filijalnoj ambulanti na Šupljaku, kamo je odlazio tri puta tjedno na pola radnog vremena. Nedugo nakon dolaska na Palić imenovan je za šefa palićkog ogranka Doma zdravlja i na tom je položaju ostao do kraja života. Bio je veoma dobar praktičar, vrstan dijagnostičar, komunikativan, susretljiv i srdačan s ljudima, koji su mu to uzvraćali povjerenjem i pažnjom. Kao

Antun Mačković

rukovoditelj bio je poduzimljiv i dobar organizator posla. Za nesebičan i samoprijegoran rad dobio je Zahvalnicu Srpskog lekarskog društva, Društva lekara Vojvodine Podružnice Subotica 1995. Tragično je preminuo u prometnoj nesreći u krugu subotičke bolnice. Pokopan je na Bajskom groblju.

Izvori: Arhiva Opće bolnice Subotica, Personalni dosje br. 110/2000; Osobna arhiva i kazivanje sina Igora Mačkovića; Kazivanje sestre Agneze Mačković; Kazivanje Mirka Molnara iz Subotice.

M. Sente

MAČKOVIĆ, Benedek (Beno, Benco) (Subotica, 31. III. 1886. – Subotica, 16. V. 1946.), inženjer, arhitekt. Sin je arhitekta Titusa Mačkovića i Katarine, rođ. Manojlović. Brat je slikarice Angele Mačković. Od školske 1897./98. pohađao je subotičku gimnaziju. Diplomirao je u Budimpešti 1914. Radio kao ovlašteni građevinski inženjer. Bio je član Inženjerske komore u Novom Sadu. Dioničar je u obiteljskoj tvrtki *Első szabadkai géptegla és cementáru gyár Rt.*, koja je poslije 1918. promijenila ime u *Prva subotička parna ciglana i tvornica cementne robe d. d.*, gdje će nakon 1919. imati funkciju poslovnoga direktora. Tijekom dvadesetih godina radi u poduzetničkoj tvrtki *Mačković i Krempotič*, a od 1938. partner je u firmi *Mačković i Kladek*, koja je imala kao predmet »građenje crkvenih zgrada i stanova za svećenike«. Projektirao je za nove vlasnike 1928. adaptaciju nekadašnje najamne palače svojega djeda Bene-

deka Mačkovića u današnjoj Strossmayerovoj ul. br. 16. Na ideološko-političkom planu izjašnjavao se za Madžara i zastupao krajnje desna promadžarska stajališta. Surađivao je u satiričnom subotičkom listu *Az Ucca* (1925.), a bio je glavni i odgovorni urednik oporbenoga lista *Önkormányzat*, pokrenutoga siječnja 1927., u godini održavanja općinskih izbora. Obnašao je funkciju u gradskoj civilnoj vlasti 1941.-44. Stradao je nakon dolaska komunista u valu egzekucija bez sudskih presuda protiv tzv. »narodnih neprijatelja«.

Izvor: Povijesni arhiv Subotica F:47. III 28/1928; F:451.34.367.

Lit.: *Neven*, 7/1898, Subotica; T. Kolozsi, *Szabadkai sajtó (1919-1945)*, Újvidek, 1979; S. Mačković, *Industrija i industrijalci Subotice (1918-1941)*, Subotica, 2004; G. Prčić Vujnović, V. Aladžić, M. Grlica, *Gradotvorci : Várostermetők*, 2, Subotica, 2008; D. Károly, *Mementó 1944 – 1994*, Szabadka, 1994.

S. Mačković i M. Grlica

MAČKOVIĆ, Benedikt (Benco) (Subotica, 4. III. 1806. − Subotica, 6. II. 1879.), odvjetnik, zemljoposjednik, virilist, političar. Sin je Antuna i Angele, rođ. Mamužić. Otac je znamenitoga gradskoga arhitekta Titusa. Osim njega u braku s Máriom Vasas (oko 1824. – 1891.), s kojom se vjenčao 1842., rođena su i njihova djeca: Heresilia Benedikta Amalia (1843. – 1866.), Valeria Hermina Maria (1845. – 1894.), Izabella Creratina Angelica Anna Jozefa (1846. − ?), Leontina Josepha Helena (1853. − ?), Ascellina Desideria Hildegarda (1856. – 1886.) i Melania Flavia Rebeka (1858. − ?). Dokumenti ga spominju kao prokatora (1834.), koji je zarađeni novac ulagao u kupovinu zemlje i kuća (placevi na mjestima današnjih zgrada u Strossmayerovoj ulici br. 14 i 16). Član gradskoga magistrata postao je 1843. Početkom Revolucije među potpisnicima je Smjernica (Irányzat), koje su u Subotici izdane 24. III. 1848. i kojima se pokušavaju spriječiti različita tumačenja Dvanaest točaka, programa revolucionarne peštanske omladine od 15. III. 1848. Dobro se snalazeći u postrevolucionarnim događajima, nakon uspostave nove austrijske krunske zemlje Vojvodstva Srbije i Tamiškoga Banata 1849., s kraćim prekidom, od kolovoza 1849. do siječnja 1851., bio je glavni gradski kapetan Subotice. Tu je dužnost preuzeo od oca. Na njoj se isticao velikom revnošću prema zahtjevima novih vlasti. Nakon što je 1870. uvedena institucija virilizma u lokalnim predstavničkim tijelima, bio je jedan od 112 Subotičana koji su mjesto u gradskoj skupštini stekli na temelju visine plaćenoga poreza. Politički je pripadao Stranci krajnje ljevice (kossuthovcima), što je bio vjerojatni razlog zbog čega ga je u više navrata uvredljivo napadao Kalor Milodanović, inače prijeke naravi, koji je bio pristaša Deákove stranke (»desne strane«). Aludirajući na njegovu nekadašnju dužnost gradskoga kapetana, nazivao ga je »sidim bekrijom« te da je bio »trulež i kadgodašnji despot Subotica varoši, koji je kadgod strašilo bio cile varoši skojim gotovo da su matere svoju dicu plašili«.

Benedikt Mačković

Bio je jedan od malobrojnih bunjevačkih intelektualaca svojega vremena. Subotički »redovni dopisnik« *Bunjevačkih i šokačkih novina* istaknuo ga je 1872. kao nacionalno svjesnoga Bunjevca i jednoga od samo 14 članova gradske skupštine Bunjevaca i Srba koji su znali madžarski jezik, dok preostala 73 nisu znala jezik na

kojem su održavane skupštinske sjednice. Financijski je pomogao tiskanje *Tolmača izvornih, književnih i zemljopisnih jugoslovenskih riči* (Subotica, 1870.) Ambrozija Šarčevića. U prvoj polovini 1870-ih odbio je nekoliko poziva biskupa Ivana Antunovića da preuzme rukovođenje nacionalnim preporodom kod Bunjevaca (»kormilo narodnog zastupanja na polju obraženosti«), koji je tražio osobu koja »zna i smije pogledati u oči svakom, koji u ime zakona dolaze«, tj. koja je dio aparata vlasti kako bi preporodnoj akciji pribavio veću zaštitu, legitimitet i potporu. Antunović ga je nazivao »mužem svestranog rasuđivanja«, hvalio njegovu »duboku uviđavnost« i kako je »od mladosti poštivana starina«: »Kao mladić imao sam priliku Vas upoznat, i poštivat, rada Vaše obraženosti i velike znanosti kojoj onda para u Subatici nisam poznavao.« Ipak, Mačković nije promijenio mišljenje ni nakon pisama koja mu je istim povodom slao Ambrozije Šarčević, koji mu se obraćao s »dragi prijatelju, vrlo uvaženi rodoljube«, a potpisivao kao njegov »velepoštovač«. Kao razlog za odbijajući stav naveo je bojazan da Antunović želi »bunjevačkim jezikom podkrieplivati u bunjevcima duh magjarski«, iza čega bi zapravo moglo stajati nepovjerenje prema Kalačko-bačkoj nadbiskupiji iz koje je Antunović dolazio i njezinim madžarizacijskim nastojanjima. Umjesto toga više puta je putovao Europom, među ostalim i sa zetom Györgyem Gulnom na svjetsku izložbu u Pariz 1867. i druge europske zemlje. Koju godinu poslije istim putovima putovao je i njegov sin Titus kao student arhitekture.

Izvori: Povijesni arhiv Subotica, F:2.3.A.8/pol. 1848/I; F.2.1690/polg.1867.

Lit.: M. Grlica, Tribun tražio naslednika, *Pro memoria*, 8, Subotica 1990; G. Prčić Vujnović, V. Aladžić, M. Grlica, *Gradotvorci : Várostermetők*, 2, Subotica, 2008.

M. Grlica

MAČKOVIĆ, Franjo (Bikovo, 14. VI. 1950.), samouki kipar, biciklist. Rođen je u obitelji Bele i Vere, rođ. Šujić Tarčić. Ubrzo nakon njegova rođenja obitelj se seli s Bikova na Palić, gdje je završio osnovnu školu. Srednju školu učenika u privredi, smjer ratar traktorist, završio je u Subotici. Radio je kao vozač u vodoprivrednom poduzeću DTD (Dunav-Tisa-Dunav) u Subotici 1971.-2011., kada odlazi u mirovinu. Nakon što se vratio s odsluženja vojnoga roka 1971. postaje član Kluba slikara amatera, koji djeluje pri Radničkom sveučilištu (danas Otvoreno sveučilište) u Subotici. Jedan od likovnih pedagoga bio mu je tada i keramičar Ivan Jandrić, pod čijim je nadzorom usavršavao svoje znanje. Izrađivao je figure u drvetu, rezbario portrete, crtao i pravio gipsane figure, u prvom redu poprsja. U Klubu slikara amatera radi 1971.-85., kada postaje član *Grupe Q*, koju vodi István Török. Nakon odlaska iz nje radi samostalno. Imao je više samostalnih i kolektivnih izložaba. Za privatne i javne prostore izradio je više skulptura. U dvorištu Blaška Gabrića, tzv. Mini Jugoslaviji, u Subotici nalaze se njegovi radovi biste Josipa Broza Tita, kralja Aleksandra Karađorđevića i vojvode Živojina Mišića u prirodnoj veličini. God. 2019. na narudžbu obitelji izradio je i figuru subotičkog sportaša Đure Stantića u prirodnoj veličini, koja je postavljena u njegovu rodnom kraju Gatu, na početku Beogradske ceste, na prostoru nekadašnje »Golupčije pece« ispred »Ćurine mijane«, a za Vinariju *Zvonko Bogdan* na Paliću izradio je kiparsku cjelinu *Osam tamburaša Janike Balaža i Zvonko Bogdan*, dok mu je skulptura Matije Korvina postavljena u istoimenoj ulici u Subotici. U dvorištu vlastitog doma na Paliću čuva više desetaka figura u prirodnoj veličini. Jedan se njegov crtež nalazi i u Zavičajnoj galeriji *dr. Vinko Perčić* u Subotici.

Bavio se i biciklizmom. Trenirao je za subotički *Spartak* 1972.-76., a trener mu je bio Gustav Franzer. Bio je prvak Srbije 1973. godine na tzv. »kontrašu« (biciklu bez prijenosnog mehanizma, kod kojeg kao kočnica služi okretanje pedala u suprotnom smjeru od smjera vožnje) na 80 km, a kasnije dobiva trkački bicikl s prijenosnim mehanizmom (mjenjačem). Njime je vozio utrku *Putevima AVNOJ-a*. Na pr-

venstvima Vojvodine osvojio je 2. mjesto 1973. te 4. mjesto 1974. Živi i radi na Paliću.

Izvor: Osobni iskaz Franje Mačkovića.

Lit.: M. Tolimir, Franjin božanski vrt i talent, *Dani*, 7/2018, Subotica.

Lj. Vuković Dulić i P. Skenderović

MAČKOVIĆ, Jaša (Jašo, Jakov) (Subotica, 23. IX. 1887. – Subotica, 21. VI. 1958.), zemljoradnik, političar. Sin je Josipa i Barbare, rođ. Stipić. Kći mu je dr. Ruža Mačković. U sklopu nastojanja Ilije Kujundžića 1919. da osnuje Narodno udruženje, koje bi okupljalo sve viđenije Bunjevce, bio je jedan od povjerenika za V. kvart (danas: Mjesna zajednica Novo selo). Udruženje međutim nije osnovano, nego je skupina oko Kujundžića neformalno djelovala kao Kršćansko i narodno udruženje do 1921. Među osnivačima je prosrpske Zemljodilske kasine u Subotici 28. III. 1921. te je član njezina upravnoga odbora i blagajnik. Bio je član i dužnosnik Narodne radikalne stranke te njezina neformalnoga subotičkoga ogranka Zemljodilske stranke. U njihovu stranačkom tjedniku *Bačvanin*, koji je izlazio 1921.-23., jedno je vrijeme bio formalni odgovorni urednik, iako ga je stvarno uređivao Toša Iskruljev. Na prvim i jedinim izborima za tadašnju Oblasnu skupštinu Bačke 23. I. 1927., koja je djelovala do raspuštanja 6. I. 1929., iz Subotice je izabrano deset zastupnika, od kojih četiri s liste Narodne radikalne stranke. Među njima je bio i Jašo Mačković. Nakon izbora upisan je kao »zemljodelac« u sastav gradskoga Proširenoga senata. Stanovao je u VI. kvartu, u Trumbićevoj ulici (danas: Sándora Petőfija) br. 13. Nakon osnivanja Jugoslavenske radikalne zajednice 1935. bio je član njezina mjesnoga odbora u Subotici. Kada je nakon izbijanja rata u Europi u Subotici 1940. formiran sedmočlani Odbor za ishranu, koji je trebao voditi računa o opskrbi stanovništva hranom, ušao je u njegov sastav.

Izvor: Povijesni arhiv Subotica, F:47. I 112/1927

Lit.: *Neven*, 110/1919, Subotica; *Zemljodilski kalendar (sa slikama) za pristupnu godinu 1924.*, Subotica, b. g.; *Subotičke novine*, 29/1937; J. Šokčić, *Subotica pre i posle oslobođenja*, Subotica, 1938; S. Prodanović, Prolog ratnih zbivanja, *Ex Pannonia*, 11, Subotica, 2007; S. Marković, *Politički život Bunjevaca Vojvodine u Kraljevini SHS – Jugoslaviji 1918-1941. godine*, Subotica, 2010.

S. Mačković i V. Nimčević

MAČKOVIĆ, Pavao (Macskovics, Pál) (Subotica, 27. I. 1856. – Kalača 4. III. 1923.), svećenik. Sin je Fabijana i Cecilije, rođ. Buljovčić. Teologiju je studirao u bečkom zavodu *Pazmaneum* 1876.-79. Za svećenika je zaređen 1879. u Kalači. Kratko vrijeme bio je kapelan u Bikiću (*madž.* Bácsbokod) i svećenik u vojnoj službi. Doktor teologije postao je 1881. Veći dio svećeničkoga života radio je u nadbiskupskoj kuriji u Kalači. Obavljao je službu protokolista i arhivara 1880.-89. Službu ceremonijara obavljao je 1887.-91. Naslovnim kanonikom imenovan je 1893., a stvarnim kanonikom 1897. U kalačkom kaptolu obavljao je, među ostalim, službe kustosa, kantora i lektora te od 1922. do smrti službu velikoga prepošta kaptola. Obavljao je i službu arhiđakona Potiskoga, Bačkoga i Katedralnoga arhiđakonata. Bio je prefekt nadbiskupske i kaptolske knjižnice u Kalači 1899.-23. Naslovnim prepozitom sv. Mihovila Arkanđela na Zečjem otoku (*madž.* Nyulak sziget, danas dio Margitina otoka na Dunavu u Budimpešti) imenovan je 1900., a 1906. papinskim prelatom. Također je obavljao službe vezane za školska vijeća u Kalačko-bačkoj nadbiskupiji. Nakon smrti iza njega je ostala zaklada u vrijednosti od 8000 penga.

Lit.: A. Lakatos (ur.), *A Kalocsa-Bácsi Főegyházmegye történetisematizmusa 1777-1923 : Schematismus historicus cleriarchidioecesis Colocensis et Bacsiensis 1777-1923*, Kalocsa, 2002; https://archivum.asztrik.hu/?q=oldal/macskovics-pal

D. Skenderović

MAČKOVIĆ, Ruža (Subotica, 16. VII. 1923. – Subotica, 24. VII. 1979.), liječnica. Kći je Jaše i Ane, rođ. Švraka. Osnovnu školu i gimnaziju završila je u Subotici, gdje je maturirala 1941. Iste je godine upisala Medicinski fakultet u Budimpešti, gdje je do 1944. završila šest semestara.

U Suboticu se vraća 1945. te u prosincu iste godine nastavlja studij medicine upisavši V. semestar na Medicinskom fakultetu u Zagrebu. Ondje je i diplomirala 1949. Iste je godine postavljena za liječnicu vježbenicu

Ruža Mačković

u Gradskoj bolnici u Somboru. Poslije radi u Sektorskoj ambulanti u Šidu 1949.-50., a od 1952. u Gradskoj bolnici u Subotici. Specijalizirala je oftalmologiju te je na Medicinskom fakultetu u Zagrebu s ocjenom odličan položila specijalistički ispit iz okulistike u ožujku 1956., a u lipnju iste godine stručni ispit za liječnike specijaliste u Beogradu. Nakon toga radila je u očnoj ambulanti Gradske bolnice u Subotici. Tijekom rada kontinuirano se usavršavala pokazujući posebno zanimanje za liječenje trahoma. Svjetska zdravstvena organizacije dodijelila joj je dvomjesečnu stipendiju za izučavanje trahoma u Alžiru, Maroku, Španjolskoj i Švicarskoj 1960. Usavršavala se i na očnoj klinici u Beogradu. Zbog teške bolesti otišla je u prijevremenu bolesničku mirovinu 1976.

Izvor: Arhiva Opće bolnica Subotica, Personalni dosje br. 39/1976.

M. Sente

MAČKOVIĆ, Stevan (Subotica, 16. X. 1959.) povjesničar, arhivist. Sin je Lajče i Stane, rođ. Piuković. U Subotici završava osnovnu školu i gimnaziju. Diplomirao je povijest na Filozofskom fakultetu u Novom Sadu 1984. Najprije je radio u Gradskom muzeju Subotica, a zatim kao asistent na predmetu Povijest Jugoslavije na Filozofskom fakultetu u Novom Sadu 1985.-88. Nakon tzv. jogurt-revolucije u Novom Sadu u listopadu 1988. krajem godine vraća se u Suboticu te predaje povijest u OŠ *25. maj* (danas: OŠ *Sv. Sava*). Početkom 1992. prelazi u Povijesni arhiv Subotica, gdje radi do danas – dužnost ravnatelja obnaša od 2001., a zvanje arhivskoga savjetnika stekao je 2009. Osim arhivistikom bavi se istraživanjima zavičajne povijesti, iz koje objavljuje historiografske radove, mahom u domaćim, ali i u inozemnim časopisima. Objavio je više od 200 bibliografskih jedinica – članaka, studija i leksikografskih priloga. Autor je studije *Industrija i industrijalci Subotice (1918-1914)*, za koju je 2006. dobio nagradu *Dr. Ferenc Bodrogvári*, te knjige o civilnim žrtvama u Subotici nakon Drugoga svjetskoga rata *Szabadka és a felszabadulás után (1944-1945) áldozatul esett polgári személyek* (2017.). Suautor je još četiriju monografija iz gradske povijesti. U okviru kulturno-prosvjetne djelatnosti Povijesnoga arhiva u Subotici pokrenuo je 2008. održavanje godišnje stručne međunarodne konferencije *Subotički arhivski dani*. Radio je na postavkama nekoliko izložaba iz arhivskoga gradiva. Član je uredništva časopisa *Ex Pannonia* od pokretanja 1996. te glavni urednik od 2003. Sudionik je većega broja stručnih konferencija i skupova u zemlji i inozemstvu. Od 2012. na svojemu blogu https://subotickaistorija.wordpress.com/ objavljuje brojne priloge o različitim temama iz povijesti Subotice.

Članke i studije o bunjevačkim Hrvatima objavljivao je u subotičkim časopisima i listovima *Rukovet* (Gradski bibliotekari Mijo Mandić i Rade Lungulov, 6-7/1994; Dnevnik partizana, od Subotice do Blajburga (Bleiburg), 9-12/2011), *Bunjevačke novine* (Stipan Matijević, prvi gradonačelnik Bunjevac, br. 4, 1999; Vranje Sudarević, br. 5, 1999; Gradonačelnik Stipić i lokalna samouprava, br. 6, 1999; Gradonačelnici malih ovlaštenja, br. 7, 1999), *Klasje naših ravni* (Jedno izvješće o Bunjevcima iz 1934., 5-6/2004; Političko djelovanje i učinak Josipa Vukovića Đide 1926-1941., 1-2/2005; Obilježavanje tisućugodišnjice hrvatskog kraljevstva u Subotici, 3-4/2005; Tri subotičke matice : Subotička matica, Bunjevačka prosvetna matica i Matica subotička, 3-4/2006; Stjepan Podhorsky u

dva projekta: Crkve u Maloj Bosni i Đurđevcu, 11-12/2006; Položaj Bunjevaca Subotice između dva svjetska rata, 1-2/2009; Matija Evetović kao paradigma položaja Bunjevaca Hrvata u Subotici, 3-4/2009; Kratak pregled fondova hrvatske provenijencije, 9-10/2009; Iz povijesti svakodnevice, 3-4/2010; Subotica 1933. godine po izvješću Kulturno-socijalnog odjela grada, 7-8/2010; Kako je Lazar Stipić 1926. planirao prodaju madžarskih umjetnina, 1-2/2011; Svjedočanstvo o odnosu policije prema hrvatskim prvacima u Subotici uoči parlamentarnih izbora 1925., 1-2/2012; Sportske, nogometne i ostale igre, u povodu četvrt stoljeća Bačke (1926.), 3-4/2012; Gradska kuća i Subotica (1902.-1941.) trajanje i promjene, 7-8/2012; Kratak pregled djelovanja franjevaca u Subotici od 1339. do 1769., 11-12/2012; Dio foto ilustracija u tri sveska Danice iz 1942., 1943. i 1944. godine, 1-2/2013; Gdje su u Subotici pokapani vojnici iz Hrvatske, a gdje Subotičani u Hrvatskoj za vrijeme velikog rata (1914-1919), 5-8/2014; Upisi u Matičnu knjigu umrlih (1914.-1919.) subotičkog Matičnog ureda poginulih vojnika bunjevačkih Hrvata (A-B), 9-12/2014; Upisi u matičnu knjigu umrlih (1914.-1919.) subotičkog matičnog ureda poginulih vojnika bunjevačkih Hrvata (Od Katancsics Andrása, do N), 1-4/2015; Upisi u matičnu knjigu umrlih (1914.-1919.) subotičkog matičnog ureda poginulih vojnika bunjevačkih Hrvata (N-S), 1-4/2016; Upisi u matičnu knjigu umrlih (1914.-1919.) subotičkog matičnog ureda poginulih vojnika bunjevačkih hrvata (Sz-Z), 5-12/2016; Petar Pekić i Subotica u njegovo doba, 1-4/2018 [i u: 1-3/2019]; Prothocolum Oppidi Cameralis Regio Privelegati - Szent Maria, Atnehac Szabatka Vocati (1743-1745), 9-10/2018), *Godišnjak za znanstvena istraživanja Zavoda za kulturu vojvođanskih Hrvata* (Ulomci za povijest Subotice u 1925. godini, br. 3, 2012; Civilne žrtve među bunjevačkim Hrvatima nakon oslobođenja (1944.-1946.), br. 5, 2013. [i u: *Klasje naših ravni*, 1-4/2017]), *Ex Pannonia* (Mijo Mirković, Subotica i Pravni fakultet u prvim godinama njegovog dolaska, br. 17, 2013); *Revija Dužijanca* (O početcima Dužijance i Katoličkog divojačkog društva, br. 1, 2014), u zagrebačkoj *Hrvatskoj reviji* (Proslava 250. obljetnice doseljavanja veće skupine Bunjevaca (1686-1936), 3/2005 [i u: *Godišnjak za znanstvena istraživanja Zavoda za kulturu vojvođanskih Hrvata*, br. 1, 2009]; Hrvatski katolički orao – Subotica, 4/2007 [i u: *Klasje naših ravni*, 3-4/2007: Hrvatski katolički orao – Subotica kroz arhivsko gradivo]), u *Vukovarskom zborniku* (Bački Bunjevci i Šokci između dvaju svjetskih ratova, br. 8, 2013) te osječkom *Glasniku Arhiva Slavonije i Baranje* (Pregled fondova kojima u imenu stoji pridjev hrvatski i drugih od značaja za izučavanje Bunjevaca bačkih Hrvata u Povijesnom arhivu Subotica, br. 12, 2013).

S. Mačković, *Industrija i industrijalci Subotice (1918-1941),* Subotica, 2004.

Radove o bačkim Hrvatima objavio je i u više zbornika: *Urbani Šokci* (Bunjevci Subotice između dva svjetska rata, br. 1, 2006 [i u: *Klasje naših ravni*, 1-2/2009: Položaj Bunjevaca Subotice između dva svjetska rata]; Život i djelo dr. Matije Evetovića kao paradigma položaja Bunjevaca u Subotici, br. 3, 2009 [i u: *Klasje naših ravni,* 3-4/2009: Matija Evetović kao paradigma položaja Bunjevaca Hrvata u Subotici,], *Identitet bačkih Hrvata* (Zagreb-Subotica, 2010: Bački Bunjevci između Beograda i Zagreba (1918.-1941.) [i u: *Croatian – Serbian Relations; Resolving Outstanding Issues : Srpsko-hrvatski odnosi: Rešavanje*

otvorenih pitanja, Golubić-Petrovaradin, 2012; *Klasje naših ravni*, 1-4/2018]), *Hrvati u Vojvodini identitet(i), procesi i društvene aktivnosti* (Zagreb-Subotica, 2012: Bunjevci u subotičkim tijelima vlasti (1918.-1929.), [i u: *Klasje naših ravni*, 3-4/2013], *Bunjevci u vremenskom i prostornom kontekstu* (Zagreb, 2014: Utjecaji državne ideologije i prakse na subotičke Bunjevce (1918.-1941.)), *Dani Balinta Vujkova* (*2011.-2012.*, Subotica, 2013: Društveno ozračje u Subotici na prijelazu 20-30-tih godina XX. stoljeća; *2015.-2016.*, Subotica, 2016: Petar Pekić, život i djelo), *Misaona popudbina Tome* Vereša (Subotica, 2016.: Doprinos Tome Vereša historiografiji o Bunjevcima na primjeru monografije *Bunjevačko pitanje danas*), *Franz Vaniček i vojnokrajiška historiografija* (Slavonski Brod, 2017: O Subotici u Vojnoj granici i Franzu Vaničeku u djelima Istvána Iványija [i u: *Klasje naših ravni*, 5-8/2017])

Djela: *Industrija i industrijalci Subotice (1918-1941),* Subotica, 2004; *Nastanak i razvoj predškolstva u Subotici* (suautor s D. Runje i dr.), Subotica, 2004; *Crveni krst u Subotici 1886 – 2006* (suautor s G. Lalija, M. Pece), Subotica, 2006; *60 godina delatnosti Istorijskog arhiva Subotica : A szabadkai Történelmi levéltár 60 éves tevékenysége* (suautor s T. Segedinčev i dr.), Subotica, 2007; *Gradska kuća Subotica : Városháza Szabadka 1912 – 2012* (suautor s G. Prčić Vujnović i dr.), Subotica, 2012; *Szabadka és a felszabadulás után (1944-1945) áldozatul esett polgári személyek,* Szabadka, 2017.

S. Bačić

MAČKOVIĆ, Titus (Subotica, 15. III. 1851. – Subotica, 17. IX. 1919.), arhitekt, glavni gradski inženjer, poduzetnik, novinski urednik. Sin je odvjetnika Bene (Benedeka) i Márie, rođ. Vasas. Školovao se u gimnaziji u rodnom gradu, a Višu realnu školu završio je u Budimu. Od 1869. pohađa studij arhitekture na *Polytechnikumu* u *Zürichu*, zatim je u Aachenu 1872. učio o cestogradnji i vodogradnji, a 1873. u Beču o izgradnji željeznica i mostova, gdje završava i Umjetničku akademiju. Svoju diplomu nikada nije nostrificirao. Nakon povratka u Suboticu 1874. te služenja vojske otvara svoj projektantski ured 1876. Osnovao je prvu gradsku ciglanu 1879. na Bajnatu, kraj Senćanskoga groblja, ostvarujući ideju da opeka bude glavni građevinski materijal. Uz ciglanu je zatim izgradio i svoj novi dom – vilu karakterističnoga izgleda poput dvorca s tornjem (danas: Masarykova ulica 108). U braku s Katarinom, rođ. Manojlović, imao je pet kćeri, od kojih je jedna, Angela, bila akademska slikarica i kiparica, te sina Benedeka, koji je također bio arhitekt.

Njegova uloga kao gradograditelja bila je iznimno važna u razdoblju 1880.-1900., kada se Subotica preoblikovala iz palanke u grad, u tzv. zlatnom dobu grada. Aktivno je sudjelovao u tom procesu nastajanja, gotovo puna tri desetljeća, prije svega kao arhitekt projektant, zatim kao urbanist vizionar, a ujedno i kao glavni gradski inženjer – tu je funkciju obnašao 1879.-80. i 1884.-90. Razdoblje između dvaju mandata glavnoga gradskoga inženjera može se smatrati njegovom najplodnijom projektantsko-planerskom fazom, kada na planski zacrtanim regulacijama i parcelacijama u užem centru grada, na do tada neizgrađenim prostorima, projektira i izvodi niz objekata – najamnih palača, koje će svojim vanjskim izgledom i položajem na novonastalim građevinskim parcelama trajno obilježiti centar grada i utjecati na daljnji proces izgradnje grada, budući da su se 1890-ih godina formirale danas poznate subotičke gradske ulice i trgovi. Osobito važni njegovi objekti nalaze se u tada još nepostojećim ulicama – današnjoj Strossmayerovoj i Korzu.

Sa svoja dva projektirana i izvedena markantna ugaona objekta u današnjoj Strossmayerovoj ulici ujedno određuje i daljnju izgradnju u njoj, na objema njezinim strane. Na istočnoj strani buduću ulicu definira objektom za Udruženu banku d. d. i štedionicu (1881.-83.), koja poslije dobiva naziv Žuta kuća (danas Strossmayerova 11), a na zapadnoj strani ugaonim objektom – najamnom kućom Sime Popovića (1880.), danas Strossmayerova 2, na uglu s tzv. Gomboškim sokakom (danas ulica Petra Drapšina). Kako bi ta ulica predstavljala prostorno-vizualnu cjelinu s dvama objektima projektiranima i izgrađenima

izvan njezine regulacije u dvama naspramnim urbanim blokovima, postigao je jedinstvo dojma cjeline arhitektonsko-urbanističkog izričaja s pročeljima palače Stevana Milinovića (1879.-80.) sa sjeverne strane (današnja Rudić ul. br. 2), a s južne strane najamnom kućom Ferenca Sümegija (1885.), danas Maksima Gorkoga 25. Svi su ti objekti izgrađeni na planiranim novim regulacijskim linijama, u doba dok je sredinom buduće ulice još uvijek tekao nezacijevljeni vodotok (niže za oko 1,30 m od sada postojeće nivelete kolnika) te su odredili njezinu daljnju izgradnju i formiranje kao cjeline. U toj se ulici izdvaja još i najamna kuća Luke Aradskoga (1880.), danas Strossmayerova 4, zbog najuže reprezentativne fasade u gradu, izvedene u savršenoj proporciji *zlatnoga presjeka,* i jedan od najranijih objekata u čijoj je gradnji za međukatnu konstrukciju primijenjen čelični »I« profil – tzv. pruski svod. Taj je objekt poslije nazvan *Zlatna dinja*. Kasnoj fazi njegova stvaralaštva pripisuje se i najamna palača Józsefa Roznofszkoga (1909.), danas Strossmayerova 22, u stilu bečke i darmstadtske secesije.

Titus Mačković

Korzo**,** najgradskija od svih subotičkih gradskih ulica, tijekom svojega formiranja, nastajući i mijenjajući se, mijenjala je i svoje ime: s početka Segedinski put, koji je obilazio Roginu baru, zatim nakon njezina djelomičnoga saniranja počinje nastajati ulica Lajosa Kossutha, u kojoj je potkraj XIX. st. već bila tramvajska pruga od parka ispred željezničkoga kolodvora do parka ispred ondašnje Gradske kuće. Između dvaju svjetskih ratova ulica dobiva ime kralja Aleksandra prijestolonasljednika, a 1930-ih iz nje se premješta tramvajska pruga u Strossmayerovu ulicu. Za vrijeme Drugoga svjetskoga rata opet je Kossuthova, nakon rata isprva Republikanska, a 1962 dobiva ime Borisa Kidriča i prepuštena je automobilima, lokalnim autobusima i autobusnom stajalištu na Trgu slobode. Nakon ukidanja tramvajskoga prijevoza u Subotici 1974. uređenjem užega centra grada pretvorena je u pješačku ulicu s drvoredom lipa po sredini (1985.-86.), a 2003. i službeni joj je naziv promijenjen u Korzo. Početak su formiranja njezina današnjega izgleda tri palače, koje nastaju na gotovo neizgrađenom prostoru, izvedene po projektima i pod nadzorom Titusa Mačkovića. Osmišljene hrabrom vizijom mladoga arhitekta – budućega protomajstora, te su palače nastajale na prostoru tek nasutoga dijela Rogine bare prkoseći prašini i blatu, sluteći europsku varoš. One čine južnu stranu današnje ulice Korzo. To su ugaone palače Đorđa Manojlovića (1880.), danas Korzo br. 12 (ugao s današnjom ulicom Đure Đakovića), i njegova brata Samka Manojlovića (1881.-82.), danas Korzo br. 8, te palača Jovana Dimitrijevića (1881.), danas Korzo br. 6, (ugaona s današnjom ulicom Vladimira Nazora). Projektirao je još dva objekta u toj ulici: kuću Simona Dominusa (1891.), Korzo br. 11, i fasadu hotela *Zlatno jagnje* u stilu bečke secesije (1904.), nakon Drugoga svjetskoga rata znana kao Dom JNA.

Konačnim isušenjem Rogine bare 1889. dobiveni je prostor bio planski osmišljen kroz uređenje velikoga parka ispred nove zgrade Željezničkoga kolodvora 1891., koji je prvotno nosio ime Park Marije Terezije, a danas se zove Park Ferenca Raichla. Sa sjeverne strane parka predviđena je ulica koja vodi prema glavnomu ulazu željezničke stanice, duž koje su zasađene platane, a planiran je rezidencijalni urbani blok pala-

ča s predvrtovima. Formiranje planiranoga rezidencijalnoga urbanoga bloka Titus Mačković započinje izgradnjom ugaonoga objekta, palače tadašnjega gradonačelnika Laze Mamužića (1890.), danas Park Ferenca Raichla 7 na uglu s novoformiranom ulicom, danas ulica Đure Đakovića, na zapadnoj strani, a završava palačom za Károlya Lichtneckerta (1897.-98.), na uglu Parka Ferenca Reichlea 13 i ulice Bose Milićević, na istočnoj strani, ispred Željezničkoga kolodvora. Na toj posljednjoj u stilu neogotike majstorski je primijenio sve svoje znanje, talent, umijeće igre sa svim elementima arhitektonskog jezika i to je bila najraskošnija palača u Subotici.

Palača Laze Mamužića

Iako su njegovi ugaoni objekti najznačajniji jer su zacrtali i dali identitet nastajućim ulicama, trgovima i urbanim blokovima, projektirao je i važne objekte koji nisu ugaoni; palača odvjetnika i novinara Dušana Petrovića (1897.), danas ulica Dimitrija Tucovića 7, koju karakterizira lođa na katu; značajna je obiteljska kuća budućega gradonačelnika Károlya Bíróa (1897.), danas ulica braće Radića 7, na kojoj je na uskom frontu pročelja Mačković pokazao ne samo poznavanje teorije arhitekture već i svoju vrhunsku umješnost u vladanju proporcijama, kombinirajući »u igri« geometriju u prostoru s estetikom (balkon, erker, lođa i krovište kao »peta« fasada); preko puta nje obiteljska je kuća Titusa Mačkovića (1892.), danas ulica Braće Radića br. 4, skromnih neobaroknih izričaja.

Stil najamne kuće arhitekta Lajosa Fazekasa (1899.), ugaoni objekt ulica Maksima Gorkoga 13 i Age Mamužića, sada devastirane sekundarne plastike na obama pročeljima, upućuje na bečku secesiju, a na nju upućuju i sačuvani fragmenti i prikazi na originalnom projektu. Objekt je važan zbog prve primjene armiranoga betona u međukatnoj konstrukciji u Subotici. Po proporcijama, estetskom i funkcionalnom izričaju taj objekt ne odaje Mačkovićev arhitektonski rukopis, ali je on potpisan na projektu.

Prateći duh vremena, dolazak novoga doba i promjenu stilova u arhitekturi, projektirao je ugaonu najamnu kuću Stipana Peića Tukuljca (1911.), danas ugao ulice Sándora Petőfija 14 i trga Lajosa Kossutha, u stilu secesije, s posebno izraženim bareljefima ljudskih likova ispod strehe.

Gotovo istodobno je na sjeverozapadnoj obali jezera Palić 1890.-92. za investitora Lajosa Vermesa izradio urbanistički projekt s planom regulacije kompleksa vila s biciklističkom stazom i ugostiteljskim objektom (Vila Lujza i Bagolyvár /*hrv.* Sovina kula/). Time je nagovijestio praktičnu mogućnost elitnoga kupališno-sportsko-rekreativnoga turizma, po uzoru na Švicarsku, još u doba kad nije bilo ni kaldrmisanoga puta do Palića. Njegova vizionarska koncepcija uređenja palićke sjeverne obale kao kupališnoga centra i danas je aktualna. Tijekom svoje bogate prakse, koja obuhvaća izgradnju i adaptiranje više od 400 manjih i većih objekata u Subotici i na Paliću, osim stambenih objekata (najamnih i obiteljski palača, katnih, visokoprizemnih i prizemnih kuća), projektirao je i javne i sakralne objekte: osnovnu školu *Kákás* (pučki toponim nastao od prezimena vlasnika nekadašnje trgovine na tom mjestu; danas je to škola za odgoj i obrazovanje slušno oštećenih osoba), osnovnu školu *Crveni vol* (ime je dobila po gostioni *Vörös ökör,* na čijem je mjestu izgrađena nova škola, danas OŠ *Ivan Goran Kovačić*), Somborsku trošarinu, upravnu zgradu Subotičkoga tramvaja i osvjetljenja d. d. (u kojoj je danas sjedište Subotičke toplane), novu zavjetnu kapelu sv. Roka, više nadgrobnih kapela (kapele Vojnić i Antunović Almaški

/danas: kapela Kopilović/) i spomenika na Bajskom groblju i Pravoslavnom groblju (kapele Milinović i Ostojić) itd. Bio je nadzornik izgradnje subotičke crkve sv. Roka, zgrade Štedionice Subotice i okolice d. d. (Korzo br. 4), Gradske kuće itd.

Bio je osebujan erudit, jedinstven i karakterističan po svojem arhitektonskom jeziku, virtuoz u primjeni triju istoznačnih funkcionalno-estetskih oblikovnih elemenata na pročeljima svojih objekata (balkon, erker i lođa), kako je i primjereno protomajstoru. Njihovom kombinacijom u okomitom planu pročelja, kao i horizontalnom igrom centralnih i bočnih rizalita, a nerijetko i povezujući ih u jedinstvenu cjelinu maštovitim krovištem (»petom fasadom«), ostavljao je svoj prepoznatljivi arhitektonski potpis (Bagolyvár, Lichtneckertova palača, kuća Károlya Bíróa...). Naglasak na krovištu posebno je vidljiv na zgradi ondašnje župe sv. Terezije Avilske – današnje Subotičke biskupije (1885.), koju je razigranim visokim krovištem, iznad centralnoga i bočnih rizalita, objedinio s dograđenom kapelom te je time taj objekt učinio monumentalnim. Istodobno, kao glavni gradski inženjer, dotadašnju »slamnu« tržnicu (na kojoj se prodavala slama) preoblikovao je u trg, današnji Trg Jakaba i Komora. Također je za vrijeme njegova prva mandata kao glavnoga gradskoga inženjera proveo masovno popločavanje gradskih pločnika ciglama.

Sa suradnikom Stefanom Grundböckom u zajedničkom projektantskom uredu projektirao je u tada pomodnim stilovima historicizma (neorenesanse, neobaroka i neogotike). Pojava novoga stila u arhitekturi u njegovo vrijeme – secesije – nije karakteristična za njegov stvaralački opus. On je jedini od arhitekata u Subotici primjenjivao stupove na pročeljima kao nosače balkona ili kao akcent. Uobičajeno, na centralnim dijelovima naglašenoga rizalita, kao sekundarni element, za naglašavanje vertikala koristio je i pilastre, a samo na jednom i dvije karijatide – najamna palača Petra Radišića (1882.-83.), danas ul. Matka Vukovića 9.

Sekundarna plastika na njegovim objektima izvedena je u malteru u obliku profilirane ornamentike, projektirane u spomenutim stilovima (*Zlatna dinja*, kuća *Károlya Bíróa*...), a gipsana je plastika rađena prema tadašnjim katalozima (konzole na balkonima i strehama). Na njegovim originalnim projektima jasno je vidljiva geometrijska podjela tzv. svijetlih otvora – prozora i vrata, koja proistječe iz proporcija objekta. Na projektima fasada davao je precizan linearni crtež građevinske stolarije, a samu obradu detalja povjeravao je izvođaču. Može se pretpostaviti da je za izvođenje svih zanatskih radova (stolarskih, gipsarskih, krovopokrivačkih, limarskih, teracerskih, soboslikarskih, kovano željezo...) imao svoje ekipe kao poduzimač, projektant i nadzor.

Izdavao je časopis *Jelen és jövő* (Sadašnjost i budućnost) 1908.-10., stručni mjesečnik iz područja tehničkih znanosti, u kojem je vizionarski iznosio svoja viđenja o razvoju Subotice. U lokalnom tisku (*Bácskai Ellenőr, Szabadka*, *Közvélemény, Szabadság* i *Szabadkai Hírlap*) objavio je velik broj stručnih i polemičkih članaka o Subotici. Studiju o izgradnji vila, parkova i vinograda na Paliću napisao je 1904. Bio je dugogodišnje predsjednik Udruge građevinara Subotice.

Radio je i stvarao, osmišljavajući grad, gotovo punih 30 godina, i u tom razdoblju izrastao je u istinskoga gradotvorca. Više njegovih objekata danas su važni kulturno-arhitektonski spomenici. Subotički pisac Géza Csáth nazvao je Mačkovićeve zgrade najljepšim zdanjima Subotice.

Djelo: *Palics kiépítése* (suautor s K. Csillag), Szabadka, 1904.

Lit.: I. Iványi, *Szabadka szabad királyi város története*, 2, Szabadka, 1892; V. Petrović, M. Kašanin, *Srpska umetnost u Vojvodini,* Novi Sad, 1927; B. Duranci, Titus Mačković (1851–1919), *Üzenet*, 9/1985, Szabadka; L. Mađar, Razvoj grada i njegove arhitekture, *Rukovet*, 7-8-9/1995, Subotica; V. Aladžić, Titus Mačković kao graditelj secesije, *Rukovet*, 4-5-6/1998; S. Mačković, *Industrija i industrijalci Subotice (1918-1941),* Subotica, 2004; G. Prčić Vujnović, V. Aladžić, M.

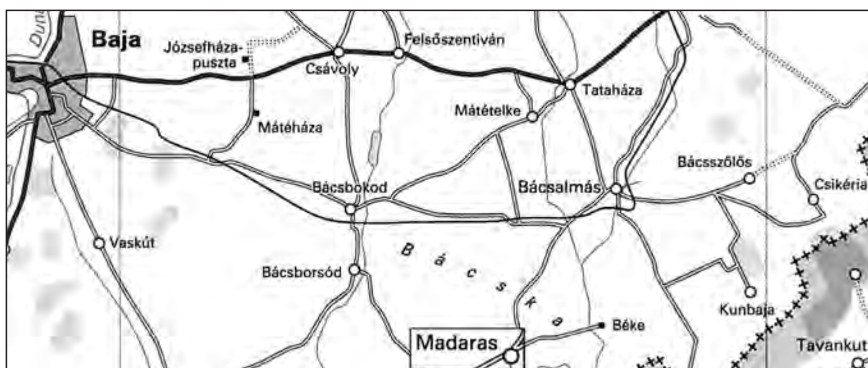
Grlica, *Gradotvorci : Várostermetők*, 1, 2, Subotica, 2004, 2008; V. Gabrić Počuča (ur.), Popis nepokretnih kulturnih dobara na teritoriji opština Ada, Bačka Topola, Kanjiža, Kikinda, Mali Iđoš, Novi Kneževac, Senta, Subotica, Čoka, u: *Zaštitar : Zbornik zaštite nepokretnih kulturnih dobara Međuopštinskog zavoda za zaštitu spomenika kulture Subotica*, 1, Subotica, 2006; G. Vujnović Prčić, Građanski letnjikovci na Paliću od sredine 19. veka do Prvog svetskog rata, u: *Zaštitar*, 2, Subotica, 2012; *Városok a pusztában : a Kiskunhalasi járás és az Észak-bácskai körzet kulturális értékei / Gradovi na pustari : kulturne vrednosti Kuskunhalaškog i Severnobačkog okruga / Gradovi na pustari : kulturne vrijednosti Kiskunhalaskog i Sjevernobačkog okruga / Towns on the plain : the cultural treasures of the Kiskunhalas District and of North Bačka*, Szabadka – Kiskuhalas, 2013; B. Kopilović, Titus Mačković – subotički graditelj [feljton], *Hrvatska riječ*, br. 747-750, Subotica, 2017; V. Aladžić, *Najveći subotički graditelj – Titus Mačković* (https://korzoportal.com/viktorija-aladzic-najveci-suboticki-graditelj-titus-mackovic – pristupljeno 13. XII. 2019).

A. Rudinski i M. Grlica

MADAROŠ (*madž.* Madaras), selo južno od Aljmaša (*madž.* Bácsalmás), nedaleko od državne granice, 2642 st. (2018.). Kaćmarski su ga Hrvati nekoć zvali Modaroš. Prvi se put spominje 1377. pokraj jezera zvanoga Jezer. Tada je kumansko naselje. Tijekom sljedećih stoljeća posjed je više velikaša. Spominje se i za turske vlasti (1580.), tada ga nastanjuju »južnoslavenski« Raci, koji su se 1598. odselili u okolicu Ostrogona (*madž.* Esztergom). Nakon izgona Turaka stotinjak je godina nenaseljen. Tu je pustaru 1712. ugarski palatin podario obitelji Osztroziczky, koja ju je založila bačkomu podžupanu Petru Latinoviću, a 1751. prodala ju je te su njegovi nasljednici posjed napučili njemačkim, madžarskim i slovačkim ratarima. Katolička je župa uspostavljena 1789., iste je godine utemeljena i pučka škola s jednom učionicom, a crkva je izgrađena 1799. Patron crkve bila je obitelj Latinović. Prema Iványiju 1820. ovdje stanuje 2000 Madžara i 787 Bunjevaca. God. 1840. ima 3834, 1910. – 5706., a 1996. – 3399 katolika. God. 1869. u vrijeme župnika Ivana Valića madaroški Hrvati Bunjevci na godinu imaju četiri mise: na Uskrs, Duhove, Veliku Gospu i Božić. God. 1940. službeni su jezici župe madžarski, njemački i hrvatski (»horvát«). God. 1951. u vrijeme župnika Stipana Jánoshegyija (prvotno prezime Jagica) ovdašnji Hrvati imaju na godinu jednu misu. Madaroški su se Hrvati posve odnarodili, na njih podsjećaju neki mikrotoponimi: Rogljatica gornja, kanalić Zmijanac, jezero Prispa, oranica Šanac i ulica Rivanica.

Lit.: G. Grosschmid, Magyarország népesítésének áttekintése. Figyelemmel Bács-Bodrog vármegye történetére, *Bács-Bodrogh vármegye Történelmi Társulat évkönyve*, 4/1887, Zombor; I. Iványi, *Bács-Bodrog vármegye községei*, Budapest, 1896; *Schematismus Cleri Archidioecesis Colocensis et Bacsiensis ad Annum Christi 1912*, Coloczae, [1912]; A. Lakatos (ur.), *A Kalocsa-Bácsi Főegyházmegye történetei sematizmusa 1777-1923*, Kalocsa, 2002; Ž. Mandić, Hrvatska imena naseljenih mjesta u Madžarskoj, *Folia onomastica Croatica*, 14, Zagreb, 2005; F. Illés, *Jegyzetek Madaras történetéről* (rukopis).

Ž. Mandić

Madaroš (Madaras)

MADAROŠ (Madaroški Salaši, Madaraški Salaši), atar i skupina salaša koji se prostiru na području od oko 9 km sjeverozapadno od Bajmoka pa do državne granice prema Kaćmarskomu ataru s vojvođanske strane granice. U samostalno naselje prerasli su nakon Prvoga svjetskog rata, kada je granicom određenom Trijanonskim sporazumom južni dio madaroškoga atara sa salašima pripao Kraljevstvu SHS te je pripojen katastarskoj općini Bajmok, dok je samô selo Madaroš s preostalim dijelom atara ostalo u Madžarskoj. U dijelu madaroškoga atara koji je pripao Kraljevstvu SHS bilo je oko sto salaša napučenih velikim porodicama. Nacionalna struktura stanovništva bila je mješovita: Madžari, Hrvati (Bunjevci) i Nijemci.

Kako su uspostavom nove državne granice stanovnici salaša južno od granice odsječeni od sela Madaroš kojemu su do tada gravitirali, a Bajmok je bio udaljen 9 km, odlučili su za svoje potrebe sagraditi čardu (gostionicu) s kulom, trgovinu i školu. Tako je Đuro Stupovski 1928. kao vlasnik dao sagraditi čardu s konačištem, trgovinu i kuglanu, a sazidao ju je Josip Benković. U čardi su se ljudi sastajali, okrepljivali, dogovarali poslove, organizirali balove, kazališne predstave, plesne večeri, a pokraj nje su bile sobe za iznajmljivanje u kojima su gosti ili putnici mogli prespavati. U čardi je svirao tamburaški orkestar obitelji Petrović, pokraj čarde bila je i kuglana na zemljanoj stazi za razonodu salašara. Trgovina je služila za opskrbu stanovnika salaša kako ne bi morali ići u udaljeni Bajmok. Potrebu za organiziranom naobrazbom velikoga broja tamošnje djece riješio je Bajmočki školski stol, koji je 15. VII. 1928. donio odluku da se izgradi škola te otvori školski odjel. Škola je, prema sjećanju stanovnika Madaroša, počela raditi već školske 1928./29. godine, no matice su sačuvane od 1929./30. Nastava se izvodila na srpsko-hrvatskom jeziku, a u prva dva razreda na madžarskom jeziku. Nakon Drugoga svjetskoga rata nastava se također izvodila dvojezično.

S obzirom na to da je prvotna čarda s pratećim objektima bila niska, renovirana je 1942. Podignuta je viša na istim osnovama (danas je djelomično ruinirana), a dodana je i krupara – mlin. Radove je izveo također Josip Benković, a u čardi je i dalje svirala tamburaška banda obitelji Petrović. Na kraju Drugoga svjetskoga rata, nakon povlačenja madžarskih snaga, partizanske su vlasti oko 250 osoba, uglavnom madžarske narodnosti, s toga područja i iz Bajmoka sprovele u madarošku školu i odatle ih bez suđenja, pod sumnjom za kolaboraciju, odveli na strijeljanje. Stratište nedaleko od Somborskoga puta danas je Spomen-groblje kraj bagrema. Nakon rata pokraj škole sazidana je vojarna karaula za vojnike graničare, koji su obavljali ophodnju u tamošnjem graničnom pojasu sve do 2005.-06., kada je kontrola granice prešla u nadležnost granične policije.

Madaroš (Madaraški Salaši)

Kako je u pitanju izrazito poljoprivredni kraj, čiji su se stanovnici bavili zemljoradnjom i stočarstvom, a u socijalizmu je zapostavljan, zbog nepostojanja osnovnih civilizacijskih i životnih potreba, poput električne energije (salaši su je dobili tek 1972.) ili loše povezanosti s obližnjim Bajmokom, stanovništvo se postupno iseljava u Bajmok, gdje kupuje kuće i odatle odlazi obrađivati zemlju. Djeca su upisivana u centralnu školu u Bajmoku, a na salašima je ostajalo sve manje ljudi i djece, što je dovelo do zatvaranja madaroške škole. Odjel na srpsko-hrvatskom nastavnom jeziku ukinut je 1968., a na madžarskom 1972., a zgrada škole danas je u ruševnom stanju. Danas na Madaroškim Salašima živi tek jedna obitelj.

Čardu je držao József Borics 1952.-55., a Sándor Garajszki 1955.-71. Vlasnici mlina kraj gostionice krupare bili su Károly i Gizella Szöke, koji su se doselili iz Bajmoka 1960., a od 1971. vlasnik je Josip Joso Prćić. Poslije su se vlasnici gostionice, krupare i kuglane mijenjali kupujući ih jedan od drugoga. Od 1979. idućih 20 godina vlasnik je bio Josip Prćić. Gostionica je radila redovito svaki dan 1999.-2000. s limenom glazbom – trubačima, 2000.-01. povremeno, nedjeljom ili za praznike, a od 2001. ponovno je nakratko obnavlja i drži Josip Prćić.

Vatrogasno društvo Madaroš osnovano je 29. VI. 1955. Osnivač i prvi predsjednik društva bio je Joso Prćić. On je i pokretač i organizator konjičkoga kluba, osnovanoga 15. VIII. 1996. Kasačke utrke održavane su na Malom ritu, nedaleko od ceste prema graničnomu prijelazu Bajmok – Bácsalmás, gdje je napravljen hipodrom za utrke, koje i danas ondje održavaju Bajmočani. S iseljavanjem stanovništva s Madaroša ugasili su se i Vatrogasno društvo i Konjički klub. Iako je ovdje od davnina bilo lovaca koji su se redovito okupljali u gostionici, tek je 1999. otvoren Lovački dom, u kojem se okupljaju lovci iz Bajmoka, uglavnom podrijetlom s Madaroških Salaša. Nekadašnji stanovnici Madaroških Salaša od prije nekoliko godina u rodnom se kraju okupljaju na raznim manifestacijama. Najagilnija je Marija Bačić (rođ. Čapalj), koja ovdje posljednjih 20 godina organizira proslavu 1. svibnja.

U najočuvanijem dijelu nekadašnje gostionice 26. IX. 2017. blagoslovljen je temeljni kamen za kapelicu te u dvorištu za križ. Prostoriju kapele sljedećih su godina izradili i uredili fra Eugen Đeno Prćić i stolar Joška Jakovčević. Na Duhove 31. V. 2020. bajmočki župnik Zsolt Bende posvetio je kapelu u čast franjevca kapucina sv. Leopolda Bogdana Mandića. Mještani Madaroških Salaša okupljaju se prilikom proštenja koja se organiziraju dva puta na godinu: prvo za spomendan sv. Leopolda Bogdana Mandića 12. svibnja, koje slave franjevci, i drugo za Veliku Gospu 15. kolovoza, kada se proslavlja dan sela Madaroša.

Izvor: kazivanje fra Eugena Đene Prćića, sina Josipa (rođ. 1958. na Madaroškim Salašima) iz Subotice.

Lit.: M. Marković, *Geografsko-istorijski imenik naselja Vojvodine*, Novi Sad, 1966; D. Stankov i dr., *Bajmok monografija : monográfia*, Bajmok, 1979; A. Mojzeš, *Istorija školstva u Bajmoku*, Subotica, 1985; A. Sekulić, *Bački Hrvati*, Zagreb, 1991; M. Evetović, *Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata*, Subotica, 2010.

P. Skenderović

MADŽARI, ugrofinski narod naseljen u srednjem Podunavlju, uglavnom u Madžarskoj, koja je izrazito nacionalno homogena. Etničkih je Madžara u Madžarskoj 8 504 492 (93,7 % ukupnoga stanovništva) prema popisu iz 2011., a prema registru stanovništva za 2016. 9 632 774 (98,3 % ukupnoga stanovništva). Oko 2,5 milijuna Madžara živi u susjednim zemljama, na područjima bivše Austro-Ugarske, kao nacionalna manjina. Najbrojniji su u Rumunjskoj (oko 1,2 milijuna), Slovačkoj (oko 500 000), Srbiji (Vojvodini, oko 250 000), Ukrajini (oko 150 000), Austriji (oko 40 000), Hrvatskoj (oko 15 000) i Sloveniji (oko 6000). Još oko 2,5 milijuna iseljenih Madžara i njihovih potomaka živi kao dijaspora u zemljama zapadne Europe (najviše u Njemačkoj – oko 120 000) te u SAD-u (oko 1 500 000),

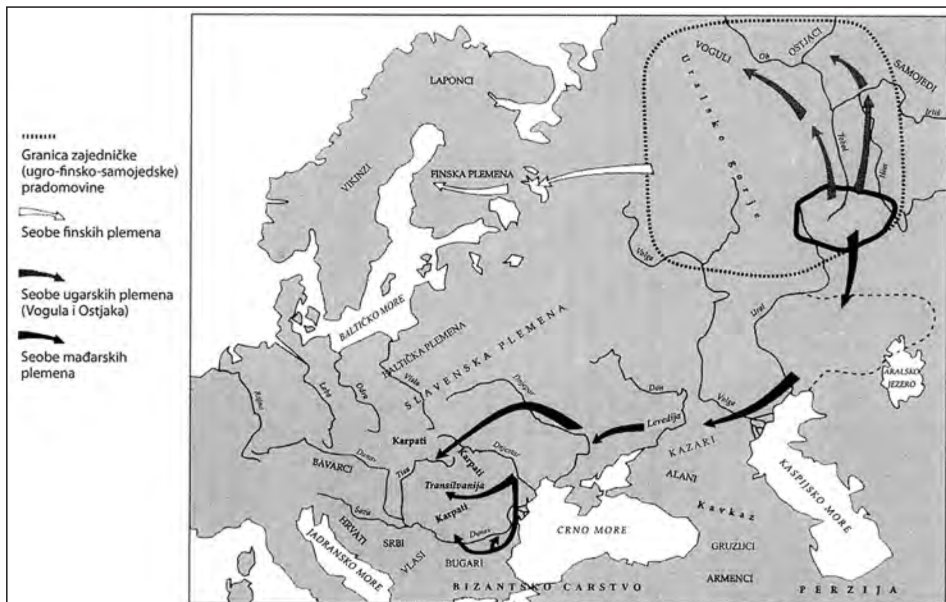
Kanadi (oko 300 000) i Južnoj Americi (uglavnom u Argentini i Brazilu).

Pretpostavlja se da se pradomovina Madžara nalazila istočno od Urala. Madžarska su plemena, vjerojatno ne prije I. tisućljeća, s toga područja krenula prema porječju Kame (lijevoga pritoka Volge), a zatim na područje crnomorskih i azovskih stepa, odakle su se, prešavši Karpate, potkraj IX. st. naselila u srednje Podunavlje. U Podunavlju su dolazili u dodir s drugim etničkim skupinama i narodima, koji su znatno utjecali na razvoj madžarske kulture (posebno su značajni slavenski, turski i germanski utjecaji). Zbog složene etničke povijesti te regionalnih geografskih razlika, etnografska je slika Madžara vrlo raznolika. Tako se npr. razvilo više lokalnih subetničkih skupina, koje su dugo čuvale svoje kulturne posebnosti (npr. sikuljski Madžari /*madž.* székelyek/ u Erdelju; Čango Madžari /*madž.* csángók/ u istočnoj Rumunjskoj i Moldaviji; göcsejski Madžari u Zali, kod kojih je bio izrazit slavenski supstrat; palócki Madžari (Polovci) u sjevernom planinskom dijelu Madžarske, potomci asimiliranih turkijskih plemena Kumana. Kumani su također bili nastanjeni između Dunava i Tise (Mala Kumanija, *madž.* Kiskunság, koja je 1876. ušla u sastav Peštanske županije), te između rijeka Körös, Moriš i Tamiš (Velika Kumanija, *madž.* Nagykunság, koja je ušla u sastav Jasko-nađkunsko-solnočke županije, u koju je ušla i Jazigija, koju su nastanjivali potomci sarmatskoga nomadskog plemena Jaziga, *madž.* jászok). Osim toga, zahvaljujući dugomu procesu madžarizacije, znatan dio mnogih današnjih Madžara nemadžarskoga je etničkoga podrijetla – slavenskoga, germanskoga, židovskoga itd.

Lit.: *Hrvatska enciklopedija,* 6, Zagreb, 2004; *2011. évi népszámlálás : 9. Nemzetiségi adatok,* Budapest, 2014; G. Vukovich, *Mikrocenzus 2016 : 12. Nemzetiségi adatok*, Budapest, 2017; https://en.wikipedia.org/wiki/Hungarian_diaspora (pristupljeno 6. V. 2020).

S. Bačić

Ime. Etnonim Madžar, od madžarskoga *magyar*, složenica je ugro-finskoga podrijetla i dovodi se u vezu s migracijama nomadskih plemena koja su se odvojila od svojih najbližih srodnika i s područja istočno od Urala krenula na jug. Prvotni oblik **manyseri* složen je od dviju riječi: *manys* i *eri*. Etimologija prvoga dijela

Pradomovina i seobe Madžara

složenice, koji je nakon provođenja glasovnih promjena zadobio oblik *magy*, poklapa se s etimologijom imena Madžarima srodnoga naroda koji sebe naziva Mansi (ili Voguli) i s kojim su najdulje ostali u kontaktu, a označavala je ime mitskoga junaka ili božanstva. Drugi dio složenice *eri* nosi značenje 'sin, muškarac' Ta staromadžarska riječ u obliku *magyeri* pojavljuje se u pisanim dokumentima sve do XV. st. Djelovanjem zakona o vokalskoj harmoniji riječ s vremenom poprima dva oblika s diferencijacijom i u značenju. Oblik s velarnim vokalima *magyar* postaje etnonimom i označava ime cijeloga naroda, dok se oblik s palatalnim vokalima *megyer* odnosi na ime jednoga od sedam nomadskih plemena koja su naselila Panonsku nizinu i danas se može naći u brojnim toponimima na području Madžarske, kao što su primjerice *Káposztásmegyer, Békásmegyer, Nógrádmegyer*. Najstariji spomen etnonima *magyar* nalazi se u starim perzijskim i arapskim povijesnim tekstovima iz IX. i X. st. U prilagođenom se obliku kao posuđenica iz madžarskog ta riječ pojavljuje i u nekim drugim, većinom susjednim, jezicima (hrv. i slov. *Madžar*, srp. *Mađar*, češ. i slov. *Maďari*, tur. *macar*). Ime koje se u većini jezika upotrebljava za Madžare (engl. *Hungarian*, njem. *Ungar*, tal. *ungaro*, fr. *Hongrois*) vodi podrijetlo od staroturkijske riječi *onogur* (kasniji oblici: *ongur, ungur, ungar*) kojom su se nazivali pripadnici jednoga od staroturkijskih naroda pod čijom su vlašću od VI. st. živjeli i Madžari, na koje se zatim vjerojatno prenijelo to ime. Riječ je o imenu za skupinu plemena, složenici sastavljenoj od riječi *on* 'deset' i *ugor* 'ime plemena'. Ranije etimološko tumačenje značenja te riječi kao 'deset strjelica' danas se uzima kao pogrešno. Inicijalno *h* koje se pojavljuje u nekim europskim jezicima također je pridodano vjerojatno uslijed pogrešne pretpostavke da se radi o Hunima. Sami Madžari za imenovanje pripadnika svojega naroda nikada nisu upotrebljavali tu riječ.

Lit.: B. Loránd (ur.), *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára*, Budapest, 1967 – 1984; P. Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Zagreb, 1972; *Pannon Enciklopédia*, Budapest, 1993; K. Czeglédy, A magyar népnév legrégibb előfordulásai a forrásokban, u: K. Czeglédy, *Magyar őstörténeti tanulmányok*, Budapest, 1985; I. Tótfalusi, *Nyelvészeti ínyencfalatok*, Budapest, 2017; Á. Nádasdy, *Milyen nyelv a magyar?*, Budapest, 2020.

K. Katalinić

Jezik. Madžarski jezik genetski pripada uralskoj jezičnoj porodici, koja se dijeli na dvije potporodice: ugro-finsku i samojedsku. Ugro-finska potporodica dalje se dijeli na finsko-permsku i ugrijsku granu, kojoj pripadaju madžarski i njemu najsrodniji jezici ostjački (hantijski) i vogulski (mansijski). Ta se dva jezika danas govore u zapadnom Sibiru i broj njihovih govornika ne prelazi 10 000. Osim u Madžarskoj, gdje ima najviše govornika (oko 10 milijuna) i status službenoga jezika, madžarski se govori i u većim, relativno homogenim madžarskim zajednicama u susjednim zemljama (u Rumunjskoj 1,2 mil., u Slovačkoj 500 tis., u Srbiji na području Vojvodine 200 tis. te u Ukrajini 150 tis.). U manjim zajednicama govori se u Hrvatskoj, Sloveniji i Austriji te među mlađim iseljeništvom u zapadnoj Europi, Sjevernoj i Južnoj Americi te Australiji. Status službenoga jezika ima još u Vojvodini, na pokrajinskoj razini te u pojedinim naseljima i lokalnim samoupravama, u Rumunjskoj u mjestima gdje je u znatnijem broju žive Madžari, kao i u nekoliko sela u Sloveniji u blizini madžarsko-slovenske granice.

1. Tipološke karakteristike. Po svojim tipološkim karakteristikama uralski jezici, pa tako i madžarski, pripadaju aglutinativnim jezicima. Načelo aglutinacije očituje se ponajprije u morfologiji: gotovo sve gramatičke kategorije izražavaju se sufiksima koji se jednostavno dodaju na osnovu, ponekad više njih u nizu prema točno određenomu redoslijedu, pri čemu su granice među morfemima jasno prepoznatljive. Svaki sufiks nosi jedno gramatičko značenje, odnosno pokriva jednu funkciju, ali se pojavljuje u više alomorfnih oblika, pri čemu odabir oblika ovisi o samoglasnicima u osnovi. Primjerice riječi *szabadságunkkal* 's našom slobodom' i *szépségünkkel*

‘s našom ljepotom’ imaju jednak morfemski ustroj složen od korijenske riječi (pridjeva *szabad* ‘slobodan’ i *szép* ‘lijep’) i derivacijskoga morfema koji se javlja u dvije inačice: *-ság* sa stražnjim samoglasnikom, koji dodajemo osnovama stražnjega (dubokoga, velarnoga) vokalnoga reda (*szabad-ság* ‘sloboda’), i *-ség* s prednjim samoglasnikom, koji dodajemo osnovama prednjega (visokoga, palatalnoga) vokalnog reda (*szép-ség* ‘ljepota’). Na sličan način osnovama se dalje prilagođavaju fleksijski sufiksi: najprije za posvojnost u prvom licu množine s inačicama -*unk*/-*ünk* te na koncu sufiks za instrumental s inačicama -*val/-vel*. Taj zakon, koji diktira da se samoglasnici u derivacijskim i fleksijskim sufiksima prilagođavaju samoglasnicima u korijenu, naziva se vokalskom harmonijom. Fonološki ustroj madžarskoga karakterizira bogatstvo samoglasnika – čak četrnaest. Jedan od razloga je to što je dužina vokala razlikovno obilježje, pa svaki kratki vokal ima svoj parnjak po dužini, koja se u pismu bilježi dijakritičkim znakom (*a – á, e – é, i – í, o – ó, u – ú, ö – ő, ü – ű*). Osim po dužini, parnjaci *e* i é razlikuju se i po otvorenosti, dok su *a* i á različiti i po otvorenosti i labijalnosti. Suglasnički sustav sličan je hrvatskomu, osim što se mogu pojaviti i kao geminate (dugi suglasnici), što se u pismu bilježi dvoslovima (állat ‘*životinja*’, *ujj* ‘prst’). Naglasak je uvijek udaran na prvom slogu u riječi.

Uzrok velikomu broju sufikasa, što ujedno čini i razliku u odnosu na morfologiju drugih europskih jezika, nepostojanje je prijedloga, čiju funkciju ispunjavaju adverbijalni sufiksi i postpozicije (*ház-ban* dosl. ‘kuća u’; *ház mellett* dosl. ‘kuća pored’). U madžarskom nema ni kategorije gramatičkoga roda, ali je spol moguće izraziti leksičkim sredstvima (npr. *tanárnő – tanár* ‘nastavnik, profesor’ + *nő* ‘žena’). Posesivnost se primarno izražava posvojnim ličnim nastavcima, koji se dodaju imenici (*macská-m* ‘moja mačka’, *macská-d* ‘tvoja mačka’, *macská-ja* ‘njegova/njezina mačka’ itd.). U madžarskom jeziku ne postoji ni glagol *imati* (lat. *habeo*), koji u indoeuropskim jezicima služi za izricanje posjedovanja, pa se ta značenja strukturiraju pomoću glagola *biti* u značenju ‘postojati’ i posvojnoga nastavka (*van macská-m* ‘postoji moja mačka, moja mačka jest’). Nema sročnosti u broju i padežu između atributa i imenice (*jó gyerek* ‘dobro dijete’, ali *jó gyerekek* ‘dobra djeca’ – pridjev je u jednini), a određeni vid jezične ekonomije, koja se ogleda u dominaciji gramatičke jednine, pokazuje i upotreba jedninskih oblika kod parnih dijelova tijela (*fáj a lábam* ‘boli me noga’) te imenica iza odredbe za količinu (*könyv* ‘knjiga’, *könyvek* ‘knjige’, ali *három könyv-Ø* ‘tri knjige’). Sustav glagolskih vremena u suvremenom je madžarskom jeziku pojednostavnjen: postoji samo prezent, perfekt i futur, s time da futur često zamjenjuje prezent s prilozima koji upućuju na buduću radnju. U glagolskom sustavu međutim postoji razlika između određene i neodređene konjugacije: glagoli imaju posebne gramatičke nastavke za lice s obzirom na to je li objekt određen ili neodređen (*könyvet olvas-ok* ‘čitam /neku/ knjigu’, *a könyvet olvas-om* ‘čitam /tu, određenu/ knjigu’). Složeni sustav prefikasa omogućuje izražavanje različitih prostornih odnosa i modifikaciju značenja osnovnoga glagola. Red riječi u načelu je određen pragmatički, mjesto neposredno ispred konjugiranoga glagola koji je jezgra predikata uvijek zauzima nova informacija, naglašeni dio rečenice, dok se drugi rečenični dijelovi potom slažu u odnosu na njih.

2. Pismo. Madžarska latinička grafija sastoji se od 41 grafema (bez *w, x, y*): 32 jednostavna slova (á, *a, b, c, d*…), osam dvoslova (*cs, dz, gy, ly, ny, sz, ty, zs*) i jednog troslova (*dzs*). Dijakritički grafemi služe za bilježenje visokih usnenih (*ö, ü*) i dugih samoglasnika (*á, é, í, ó, ú, ő, ű*). Grafemi *j* i *ly* označavaju isti fonem [j]. Suvremena pravopisna norma utemeljena je na četiri načela, pri čemu prevladava načelo izgovora (isti fonem uvijek se bilježi istim grafemom). Analitičko načelo omogućuje da granice među morfemima (na kojima se u izgovoru provode glasovne promjene) u pismu ostanu jasno prepoznat-

ljive (*barát|ság* ‘prijateljstvo’; u izgovoru: *baráccság*). U pisanju starih prezimena te grafema *ly* zadržala se tradicionalna pravopisna norma (*Batthyány, Thewrewk, Czuczor*), a načelo pojednostavnjivanja u pisanju rješava problem susreta tri ista slova (uvijek se bilježe samo dva: *Mariann+nak– Mariannak*). Datumi se pišu u slijedu godina, mjesec, dan, a imena u slijedu prezime, pa ime.

3. Jezični spomenici. S prihvaćanjem kršćanstva srednjovjekovna pismenost u Ugarskoj počela se razvijati najprije na latinskom, a prvi zapisi na madžarskom jeziku nastali su umetanjem pojedinih madžarskih riječi u latinske tekstove. Najstariji sačuvani jezični spomen madžarskoga jezika može se pročitati u povelji na latinskom jeziku o osnivanju Tihanjske opatije (*Tihanyi apátság alapítólevele*) iz 1055., u kojoj kralj András I. potvrđuje osnivanje benediktinskoga samostana u Tihanyu i daje popisati pripadajuće mu pokretnine i nekretnine. U latinski tekst umetnuta su na madžarskom napisana osobna i opća imena, sklopovi riječi, kao i fragment jedne rečenice, koji zorno pokazuju kakva je bila glasovna i gramatička struktura staromadžarskoga i koje su promjene potom uslijedile. Prvi cjeloviti tekst napisan na madžarskom jeziku, *Posmrtni govor* (*Halotti beszéd*), nastao početkom XIII. st. i na zasebnom je listu bio umetnut u zbirku srednjovjekovnih rukopisa na latinskom jeziku (danas poznata pod imenom *Pray-kódex*). Sredinom XIII. st. nastala je i prva izvorna pjesma na madžarskom jeziku *Staromadžarski Marijin plač* (Ómagyar Mária-siralom), koja je također bila zapisana na posljednjoj stranici jednoga kodeksa (*Leuveni kódex*). Usporedno s nastajanjem kasnih kodeksa u prvoj polovini XVI. st. počinje i razvoj tiskarstva te pojava tiskane knjige. U Krakovu je tako 1533. tiskan madžarski prijevod *Poslanica svetoga Pavla* Benedeka Komjátija, a u Beču 1536. *Novi testament* Gábora Pestija. Prvi cjeloviti i sačuvani prijevod Biblije protestantskoga teologa Gáspára Károlija tiskan je 1590. godine u mjestu Vizsoly, pa se često naziva i Vižojska Biblija (*Vizsolyi Biblia*), a u upotrebi je i danas. Katoličko izdanje Biblije prvi je put tiskano 1626. godine, a priredio ga je isusovac György Káldi. Latinska i madžarska dvopismenost, uz

Prijevod Biblije na madžarski jezik iz 1590. god.

prevladavanje latinskoga i poslije njemačkoga u javnoj uporabi, traje sve do druge polovine XIX. st., kada je madžarski proglašen službenim jezikom. Bio je to rezultat preporodnih nastojanja u borbi za prava madžarskoga jezika, ali i njegovoj obnovi, ujednačavanju i kodifikaciji, u kojoj su vodeću ulogu imali književnici György Bessenyei i Ferenc Kazinczy. Prvi službeni pravopis madžarskoga jezika objavljen je 1832. godine, a njegovo priređivanje inicirala je Madžarska akademija znanosti, koja tada još djeluje pod imenom Društvo madžarskih znanstvenika.

4. Dijalekti. Među madžarskim dijalektima, kao i među varijetetima koji se govore u Madžarskoj i varijetetima madžarske manjine u susjednim državama, nema izrazitijih razlika koje bi onemogućavale sporazumijevanje (određene sociolekatske razlike vidljive su između seoskih idioma i gradskih govora). Odstupanja se ponajviše odnose na broj, frekventnost i artikulacijska obilježja vokala i konsonanata (u nekim govorima pojavljuje se primjerice zatvoreno kratko *ë*, u drugima se na mjestu kratkoga *e* pojavljuje *ö*, konsonant *j* zamjenjuje se s *l* i sl.), ali su prisutna i u morfologiji (kod

glagola oblici za imperativ određene konjugacije: *lássa* umjesto *látja* i sl.) te sintaksi (npr. izostaje slaganje subjekta i predikata u broju). Istočni i erdeljski madžarski dijalekti čuvaju i stare glagolske oblike za pripovjedački perfekt i pluskvamperfekt, koji su iz suvremenoga standardnoga jezika nestali. Geografski se madžarsko jezično područje dijeli na deset dijalektalnih regija, u koje su uključena i područja susjednih država tradicionalno naseljena Madžarima. Institut za jezik Madžarske akademije znanosti od 1990-ih provodi sustavno terensko istraživanje madžarskoga kao manjinskoga jezika, u sklopu kojega je pokrenuta i serija izdanja pod nazivom *A magyar nyelv a Kárpát-medencében a XX. században* (Madžarski jezik u Karpatskom bazenu u XX. stoljeću). Druga i peta knjiga u tom nizu posvećene su madžarskom u Vojvodini (L. Göncz, *A magyar nyelv Jugoszláviában (Vajdaságban)*, Újvidék, 1999.) i Hrvatskoj (M. Kontra i dr., *A magyar nyelv Horvátországban*, Budapest-Eszék, 2016.).

5. Leksik. Temeljni leksik madžarskoga jezika čine riječi ugro-finskoga, pa čak i još starijega, uralskoga podrijetla, koje ponajviše označavaju prirodne pojave, jednostavne predmete, dijelove tijela, brojeve i osnovne radnje (*fa* 'drvo', *hal* 'riba', *víz* 'voda', *méh* 'pčela', *fej* 'glava', *kéz* 'ruka', *szív* 'srce', él 'živjeti', *van* 'biti', *nagy* 'velik', *új* 'nov', *három* 'tri', *hét* 'sedam'). Taj korpus broji između 700 i 1000 leksema, a mnogi od njih služe za daljnju tvorbu, što potvrđuje njihovu plodnost. Još u vrijeme obitavanja u pradomovini, na području južnoga Urala, a potom i na putu prema današnjoj postojbini govornici madžarskoga dolazili su u dodir s brojnim narodima te je prirodno došlo i do razmjene leksičkoga blaga. U prvom razdoblju madžarski posuđuje iz iranskih, staroturkijskih i istočnoslavenskih jezika, a nakon doseljenja u Panonsku nizinu, kada dolazi do trajnoga kontakta s brojnim jezičnim skupinama, i dalje kroz stoljeća koja slijede na madžarski najviše utječu latinski, njemački i slavenski jezici, što se očituje u znatnom broju posuđenica iz tih jezika.

6. Madžarsko-hrvatski jezični dodiri. U intenzivniji dodir sa slavenskim jezicima govornici madžarskoga stupaju već potkraj IX. st., nakon naseljavanja u Panonsku nizinu, gdje susreću brojne slavenske skupine. To rano razdoblje ujedno je i prva od dviju faza slavensko-madžarskih međujezičnih utjecaja, koju obilježava prijenos slavenskih leksičkih elemenata u madžarski, o čemu svjedoči petstotinjak slavizama u temeljnom rječniku madžarskoga jezika. Većina tih riječi do te je mjere uklopljena u madžarski leksički korpus da više ni po čemu nije prepoznatljivo njihovo slavensko podrijetlo, štoviše, otkrivanje njihove etimologije stavlja istraživače pred brojne probleme. Osim toga u vrijeme posuđivanja slavenski jezici još nisu formirani u današnjem smislu te riječi, dijele mnoge zajedničke karakteristike, što pokazuju primjerice stari nazalni vokali koje čuvaju brojni madžarski leksemi (*galamb* 'golub', *gerenda* 'greda', *gomba* 'gljiva', *munka* 'muka', danas 'posao', *péntek* 'petak'), a koji su se poslije u slavenskim jezicima reducirali na različite načine. Zbog toga se za te lekseme obično upotrebljava opći pojam, slavizmi, a prema značenjskim domenama (one govore o naravi uspostavljenih odnosa te o razlozima povezivanja s tadašnjim slavenskim jezičnim zajednicama) dijele se u nekoliko skupina: vjerski život (*kereszt* 'krst/križ', *szent* 'svet', *pap* 'pop', *barát* 'brat', *malaszt* 'milost'), državno i društveno uređenje (*bán* 'ban', *király* 'kralj', *megye* 'međa', *szolga* 'sluga'), poljodjelstvo i uzgoj životinja (*zab* 'zob', *kalász* 'klas', *barázda* 'brazda', *len* 'lan', *cseresznye* 'trešnja', *galamb* 'golub', *jászol* 'jasle', *pásztor* 'pastir'), lov, ribolov, prirodne pojave (*patak* 'potok', *vihar* 'vihor', *csónak* 'čamac'), uređenje doma i prehrana (*asztal* 'stol', *ebéd* 'objed', *vacsora* 'večera', *kulcs* 'ključ'), obrti (*kovács* 'kovač', *abroncs* 'obruč', *kalapacs* 'klepač/čekić', *takács* 'tkač/tkalac'), obiteljski odnosi (*család* 'čeljad/obitelj', *unoka* 'unuk', *dajka* 'dojilja'), odijevanje (*ruha* 'ruho', *szoknya* 'suknja', *palást* 'plašt'), biljni i životinjski svijet (*jávor* 'javor', *málna* 'malina', *szilva* 'šljiva', *medve* 'medvjed', *gerlice* 'grlica', *rák*

'rak'), osobine (*drága* 'drag', *néma* 'nijem', *puszta* 'pust', *szabad* 'slobodan'). Ipak, ujedinjujući različite kriterije (fonološki, semantički, geografski, kulturno-civilizacijski) te pomnom analizom pojedinih riječi za neke je slavizme pobliže utvrđen jezik davatelj, pa tako primjerice znamo da su *mostoha* 'maćeha', *mezsgye* 'međa', *rozsda* 'hrđa' posuđeni iz bugarskoga, a *gatya* 'gaće', *kukac* 'kukac', *kupac* 'kup, hrpica', *paprika* 'paprika' iz hrvatskoga ili iz srpskoga. U narednim stoljećima preuzimanje slavenskih riječi u madžarski sve je rjeđe, do danas je ostalo prisutno samo u rubnim, pograničnim i jezičnim varijetetima gdje je većinski jedan od slavenskih jezika.

Nakon toga prvoga razdoblja, u kojem je madžarski jezik bio pod dominantnim utjecajem susjednih slavenskih jezika – pa tako i hrvatskoga – usporedno s razvojem i jačanjem ugarske države i njezine političke moći mijenja se smjer utjecaja i na jezičnoj razini: hrvatski počinje posuđivati iz madžarskoga. Taj utjecaj međutim nije zahvatio sva hrvatska jezična područja podjednako i svakako ne u isto vrijeme, na što je najviše utjecao geografski položaj, a zatim i politička i kulturna heterogenost samoga hrvatskoga teritorija, ali i širega prostora koji su Hrvati naseljavali. Najviše potvrda starih madžarskih posuđenica nalazimo na prostoru kajkavskoga narječja, geografski najbližega madžarskomu, na kojemu uz to u prošlosti nije dolazilo do velikih migracija stanovništva. Te posuđenice pripadaju različitim značenjskim domenama, a najviše se odnose na vjerski život i crkvu (*eršek* 'nadbiskup', *koluštar* 'samostan', *paradižom* 'raj', *remeta* 'pustinjak'), državno uređenje i vojsku (*hatar* 'područje', *orsag* 'država', *varoš* 'grad', *herceg* 'herceg', *grof* 'grof', *husar* 'konjanik', *katana* 'vojnik', *šereg* 'odred, četa'), zanimanja (*hegeduš* 'violinist', *kočiš* 'kočijaš', *kolduš* 'prosjek'), ali i svakodnevni život (*bunda* 'bunda', *cepeliš* 'cipela', *đunđ* 'biser', *kinč* 'blago', *karika* 'karika', *kefa* 'četka', *harmica* 'carina, tridesetina', *hasen* 'korist') te ljudske osobine (*batriv* 'hrabar', *čalaren* 'himben', *drečen* 'hrabar, plemenit', *đeđeren* 'nakićen'). Najveći broj potvrda starih hungarizama možemo pronaći u kajkavskim leksikografskim izvorima iz XVII. i XVIII. st. (rječnicima Jurja Habdelića, Ivana Beslostenca, Ivana Sušnika i Andrije Jambrešića), dok suvremeni rječnici hrvatskoga književnoga jezika sadrže četrdesetak riječi madžarskoga podrijetla koje su postale dijelom općeuporabnoga leksika (*kip, lopov, palačinka, gulaš, kočija, bunda, čipka, cipela, bitanga* itd.). Počevši od XIX. st. pa do danas madžarski se utjecaj sve manje očituje u izravnom leksičkom posuđivanju. Zamjenjuje ga kalkiranje, tj. stvaranje novih riječi od domaćega materijala prema madžarskim (i drugim) uzorima, i to ponajprije u pravnoj, upravnoj, vojnoj, školskoj, željezničkoj i poštanskoj terminologiji (npr. *kolodvor* prema *pályaudvar*). Danas je madžarski utjecaj sužen na hrvatske govore unutar Madžarske, na geografska područja bliska madžarskomu rubnomu govornomu području te na mjesta u Baranji, istočnoj Slavoniji i Bačkoj naseljena Madžarima.

118

VOCABVLA
DALMATICA
QVAE VNGARI
SIBI VSVRPARVNT.

Dio Vrančićeva popisa kroatizama u madžarskome jeziku

Na madžarsko-hrvatsko međujezično posuđivanje prvi je upozorio hrvatski leksikograf Faust Vrančić. On je kao dodatak svojemu znamenitomu petojezičnomu rječniku *Dictionarium quinque nobilissimarum Europae linguarum* (1595.) sastavio popis od ukupno 304 riječi za koje je sma-

trao da su porijeklom *dalmatizmi* (pod kojima podrazumijeva kroatizme) u madžarskom. Iako su neke njegove pretpostavke bile netočne jer kod dijela riječi nije prepoznao madžarsko podrijetlo u hrvatskome, bio je to prvi prinos proučavanju posuđenica u hrvatskom jeziku. Nakon Vrančića tek će se filolozi s kraja XIX. i XX. st. početi zanimati za slavensko-madžarske jezične dodire, i to ponajprije madžarski slavisti. Među njima su najveći doprinos dali János Melich, potom István Kniezsa, koji je sastavio iscrpnu dvosveščanu monografiju o slavizmima u madžarskom *A magyar nyelv szláv jövevényszavai* (Slavenske posuđenice u madžarskom jeziku, 1955.), te László Hadrovics i István Nyomárkay brojnim radovima o madžarskim jezičnim elementima u hrvatskom jeziku, od kojih je najpoznatija Hadrovicseva monografija *Ungarische Elemente im Serbokroatischen* iz 1985.

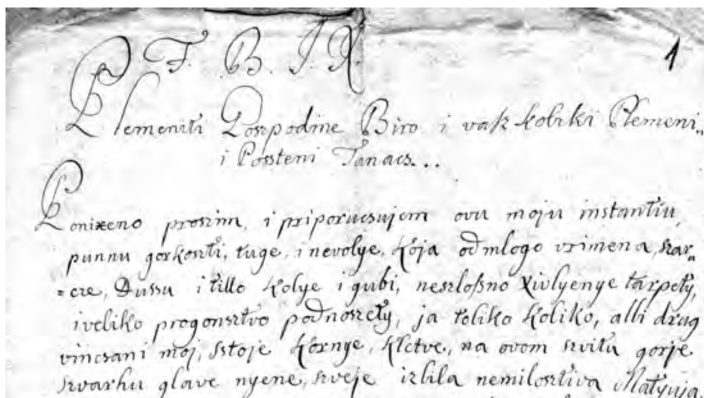
Lit.: F. Verantius, *Dictionarium quinque nobilissimarum Europae lingvarum*, Venetiis, 1595; G. Bárczi, *A magyar nyelv életrajza*, Budapest, 1963; G. Bárczi, L. Benkő, J. Berrar, *A magyar nyelv története*, Budapest, 1967; I. Kniezsa, *A magyar nyelv szláv jövevényszavai*, Budapest, 1974; L. Hadrovics, *Ungarische Elemente im Serbokroatischen*, Budapest, 1985; J. Balázs (ur.), *Nyelvünk a Duna-tájon*, Budapest, 1989; *Pannon Enciklopédia*, Budapest, 1993; B. Keszler (ur.) *Magyar grammatika*, Budapest, 2000; G. Bárczi, *A magyar szókincs eredete*, Budapest, 2001; J. Kiss, F. Pusztai (ur.), *Magyar nyelvtörténet*, Budapest, 2003; A. A. Jászó (ur.), *A magyar nyelv könyve*, Budapest, 2004; K. É. Kiss, K. Gerstner, A. Hegedűs, *Kis magyar nyelvtörténet*, Piliscsaba, 2013; L. Cs. Nagy, I. N. Császi, *Magyar nyelvjárások*, Budapest, 2015; R. Hegedűs, *Magyar nyelvtan. Formák, funkciók, összefüggések*, Budapest, 2019; Á. Nádasdy, *Milyen nyelv a magyar?*, Budapest 2020.

K. Katalinić

6. Utjecaj na govore Hrvata u ugarskom Podunavlju. Nakon doseljenja podunavskih Hrvata u Podunavlje, a osobito nakon protjerivanja Turaka u Velikom bečkom ratu (1683.-99.), njihov je jezik bio izložen utjecaju madžarskoga. Taj je utjecaj bio vidljiv najprije u grafiji, a zatim i u leksiku.

Za pisane izvore na hrvatskom jeziku iz ugarskoga Podunavlja iz XVIII. st. karakteristično je zapisivanje nepčanih suglasnika grafemima – najčešće digramima – preuzetima iz madžarskoga (*cz* – /c/; *cs, ts, ch* – /č/, /ć/; *ty* – /ć/; *gy* – /đ/; *ly* – /lj/; *ny* – /nj/; *sz* – /s/; *s* – /š/ i sl.). Ta se praksa može opaziti i u djelima franjevačkih pisaca, napose onih iz Budimskoga kulturnoga kruga. Franjevci su naime preuzimali neka rješenja iz madžarske grafije stvarajući, nakon sjeverne (kajkavske) i južne (dalmatinske) grafije, treći hrvatski latinički grafijski sustav – slavonski. Nakon što je u prvoj polovini XIX. st. kao hrvatska grafija konačno prihvaćena gajica, pravopisni je utjecaj madžarske grafije nestao.

Leksički utjecaj madžarskoga na jezik podunavskih Hrvata može se pratiti u sačuvanim hrvatskim tiskovinama (novinama, kalendarima, knjigama…) sve do kraja Prvoga svjetskoga rata. On je isprva izraženiji, no s razvojem hrvatske terminologije hungarizmi su postupno istiskivani. Utjecaj madžarskoga na hrvatske govore u ugarskom Podunavlju pritom je izraženiji nego utjecaj toga jezika na hrvatski književni jezik ili

P. T. B. I. R. 1

Plemeniti Gospodine Biro i vas koliki Plemeni-
i Posteni Tanacs..

Ponixeno prosim, i priporucsujem ovu moju instantiu,
punnu gorkosti, tuge, i nevolye, koja od mloga vrimena, sar-
=cze, Dussu i tillo kolye i gubi, neizlosno xivlyenye tarpety,
i veliko progonstvo podnosity, ja toliko koliko, albi drug
vincsani moj, sstoje gorkye, kletve, na ovom svitu gorje.
svarhu glave nyene, sveje izlila nemilostiva Matynja.

Primjer madžarske grafije u bačkih Hrvata – pismo subotičkog kantora Šimuna Romića gradskom magistratu iz 1747. god.

na mjesne govore u Hrvatskoj. Manifestira se tako ne samo riječima koje postoje i u hrvatskom književnom jeziku (npr. *čičoka, gazda* 'posjednik, vlasnik imanja', *kočijaš, salaš*) ili u pojedinim mjesnim govorima u Slavoniji (primjerice *astal* 'stol', *fêla* 'vrsta, soj', *lampaš* 'fenjer', *pantljika* 'vrpca', *šogor* 'šurjak', *varoš* 'grad', *vašar* 'sajam'), pri čemu su mnogi danas arhaizmi (npr. *akov* 'zapreminska mjera', *jobađ* 'kmet', *katana* 'vojnik'), nego u prvom redu hungarizmima koji su specifični za hrvatske govore u ugarskom Podunavlju. Takav je primjerice upravni leksik (npr. *birov* 'sudac, mjesni starešina', *eškut* 'prisežnik', *holt/hold* 'jutro (zemlje)', *išpan* 'župan', *keveta* 'poslanik', *solgabirov* 'kotarski načelnik', *varmeđa* 'županija'), vojni leksik (primjerice *tizeduš* 'desetar, desetnik', *hadnađ* 'poručnik', *honved* 'domobran') i crkveni leksik (*ešpereš/ešperuš* 'dekan', *plebanoš* 'župnik', *plebanija* 'župa; župni dom', *predikatur/predikator* 'propovjednik', *pridika* 'propovijed', *virostaž/virastaž/viristaž/virastaš/viristovanje* 'bdjenje za pokojnika' itd.). Neke od tih riječi pojavljuju se i u jeziku ugarskih Srba, a pojedine su zabilježene i u poznatijim rječnicima hrvatskoga i srpskoga, npr. u rječniku Vuka Karadžića, Petra Skoka itd. (npr. *astal, birov*), no na širem hrvatskom i srpskom govornom području one su danas uglavnom arhaizmi. Preko madžarskoga su uz to u jezik podunavskih Hrvata ušli i mnogi turcizmi, germanizimi i latinizmi, npr. *aldomaš/aldumašče* 'čašćenje u povodu značajnije kupoprodaje ili većeg posla', *huncut* 'vragolan, mangup', *jacint* 'zumbul', *kaštelj* 'dvorac, zamak', *konđa* 'punđa', *pateka* 'ljekarna', *šogor* 'šurjak', *vandrovat* 'skitati' i mnogi drugi.

Leksički utjecaj madžarskoga pritom nije jednak u svim hrvatskim mjesnim govorima u ugarskom Podunavlju. Primjerice dok je u bunjevačkim govorima u Subotici zastupljena madžarska posuđenica *fanak* 'krafna', u bunjevačkim govorima u Somboru u tom se značenju rabi riječ *kolačić*. Snaga utjecaja povezana je pritom s udjelom madžarskoga stanovništva, koji je u Subotici bio puno veći nego u Somboru. Utjecaj madžarskoga razlikuje se i u pojedinim šokačkim naseljima, pri čemu je osobito izražen u Santovu. U tom je naselju naime madžarizacija počela već u drugoj polovini XIX. st., a uz to je i nakon stvaranja jugoslavenske države ostalo u Madžarskoj. U drugim šokačkim naseljima, u kojima je kontakt bio jači s Nijemcima, i utjecaj je madžarskoga jezika slabiji.

Nakon stvaranja jugoslavenske države u vojvođanskom dijelu Bačke novo službeno nazivlje zamjenjuje ranije hungarizme – pri čemu upravni (uglavnom srpski) leksik zamjenjuje madžarski leksik, a ustaljuje se i službeno hrvatsko crkveno nazivlje – pa su mnogi od njih postali arhaizmima, koji se rabe još samo u dijalektalnoj književnosti. Mnogi su se hungarizimi u vojvođanskom dijelu Bačke ipak još zadržali u razgovornom jeziku, osobito u svezi s poljoprivredom, seoskom kulturom i pokućstvom. U hrvatskim govorima u Madžarskoj hungarizmi su znatno zastupljeniji, a utjecaj madžarskoga općenito je toliko snažan da je u mnogim slučajevima doveo i do jezične erozije, tj. do raspadanja hrvatskoga jezičnoga sustava, te usporednoga prelaska govornika na madžarski.

Iako *Rečnik bačkih Bunjevaca* Marka Peića i Grge Bačlije izričito bilježi tek dvadesetak hungarizama, u subotičkom bunjevačkom leksiku (koji ovaj rječnik zapravo i opisuje) njih ima nekoliko puta više – mnogi su i zabilježeni, no nisu posebno označeni kao posuđenice iz madžarskoga. *Rječnik govora bačkih Hrvata* Ante Sekulića također rijetko bilježi etimologiju riječi. Za razliku od njih *Rječnik govora santovačkih Hrvata* Živka Mandića označava posuđenice iz drugih jezika, među ostalim i iz madžarskoga jezika. Među poznatije i osobitije madžarske posuđenice u bačkih Hrvata mogu se ubrojiti: *ardov* 'bačva, bure', *ašov* 'ručna alatka za prevrtanje zemlje, kopača', *atar* 'područje, kraj, predio koji pripada nekom naselju', *avaški* 'užegao', *babiškovat* 'njegovati uz posebnu pažnju', *badagaš* 'lončar', *bakancoš* 'nezvani gost, gledatelj svatova', *bandžav* 'razrok'; *baratfile/baratfila* 'tijesto punjeno

pekmezom, tašci’, *bazmeg* ‘bezveznjak, nikogović’, *bekeš* ‘odjevni predmet’, *bireš/ biroš* ‘poljoprivredni najamni radnik’, *bođoš* ‘listopadno drvo koprivić’, *bohoc* ‘klaun’, *bolond* ‘umobolnik, lud’, *bosorka* ‘žena izopačenih shvaćanja života; vještica’, *buđike* ‘ženske gaćice’, *cefra* ‘kom, komina’, *čorda* ‘stado, krdo; seoski pašnjak’, *čutka* ‘oklasak, ostatak okrunjena klipa kukuruza’, *disnotor* ‘svinjokolja’, *đilkoš* ‘obijestan mladi čovjek, kavgadžija’, *elefant* ‘slon’, *fajta* ‘vrsta, rasa, pasmina’, *fêla* ‘vrsta; sorta’, *fićok* ‘čokanjčić’, *firkat* ‘škrabati’, *funtašica* ‘sorta jabuke’, *furkač* ‘malj za nabijanje zemlje pri gradnji kuća’, *gazdovat* ‘gospodariti’, *gelegunja/gilgonja* ‘’listopadno drvo koprivić’’, *ginga/gingo* ‘slabašan, mlitav’, ‘*gomboc*, ‘okruglica; snježna gruda’, *guba* ‘vrsta prostirke’, *gube* ‘tjestenina ovalnoga oblika’, *guber* ‘vrsta prostirke’, *gulja* ‘mjesto za ispašu stoke’, *hajoš* ‘lađar’, *hamišan* ‘prefrigan, dovitljiv, *harcovat* ‘boriti se; praviti nered’, *hasnit/hasnirat* ‘upotrebljavati’, *hetija* ‘tjedni sajam’, *hiba* ‘pogreška’, *hinta/hintat* ‘ljuljačka/ljuljati se’, *hireš/hiroš* ‘kicoš’, *hurka* ‘krvavica’, *jarda* ‘nogostup, obično od cigala’, *jaroš* ‘veći pašnjak’, *josag* ‘stoka, blago’, *jušovat* ‘naslijediti’, *kalapač* ‘čekić’, *kapaš* ‘u nogometu izravan udarac na gol iz prve, npr. volej’, *karperac* ‘narukvica’, *katlanka* ‘ognjište za kotao’, *kazaloš* ‘radnik koji slaže kamare od snoplja’, *keceljac* ‘dio ženske odjeće’, *kenjača* ‘mazivo, kolomaz’, *kériteš* ‘plot, drvena ograda oko dvorišta’, *ketrec* ‘kavez’, *komlo* ‘hmelj’, *kompa* ‘skela’, *korčulje/korčuljat* ‘klizaljke/klizati se pomoću klizaljki’, *korlat* ‘tor’, *kormanj* ‘volan, upravljač’, *koršo/koršov* ‘vrsta vrča’, *laboška* ‘vrsta metalne posude za kuhanje’, *leveš* ‘ženski odjevni predmet’, *loćkati* ‘prskati se prljavom vodom’, *logoš/ logoška* ‘na stupove uzdignut čokot loze u dvorištu’, *mackov/mackoka* ‘trenirka’, *mandula* ‘badem; krajnik’, *maža* ‘vaga’, *Mikulaš* ‘sv. Nikola’, *mitrađ* ‘umjetno gnojivo’, *mošlik* ‘spirine, pomije’, *možar* ‘avan’, *nemtutko* ‘smotanac, onaj koji se pravi neupućen i neznalac’, *očkast* ‘pohaban, otrcan’, *pajta/pajtaš* ‘prijatelj’, *parasnik* ‘seljak’, *plećkat* ‘tračati’, *pućak/pućka* ‘puran/pura’, *ragastov* ‘ljepilo; okvir vrata ili prozora’, *ronđa* ‘poderani dio ruha; krpa; iznošena odjeća’, *sakač* ‘kuhar’, *sersam* ‘alat’, šargarepa ‘*mrkva*’, tapšat/tapšovat/tapšikovat ‘pljeskati, udarati rukom o ruku’, *štacija* ‘postaja’, *tarča/tarčovat* ‘tanjurača/tanjurati’, *vašarit* ‘kupovati’, *vincelir/vincilir* ‘čuvar vinograda’).

Prilikom preuzimanja u hrvatske bačke govore madžarska se riječ katkad preuzima u nepromijenjenom obliku (npr. imenice *keriteš* < kerités ‘drveni plot’, *palačinta* < palacsinta ‘palačinka’, *plećka* < pletyka ‘trač’, *poštaš* < postás ‘poštar’, *šogor* < sógor ‘šurjak’), no češće se djelomično mijenja na različite načine (npr. *baratfila/ baratfile* < barátfüle ‘tašci’, *fanak* < fánk ‘krafna’, *kompa* < komp ‘skela’, *paradička* < paradicsom ‘rajčica’). Prilikom tvorbe nekih imenica koristi se madžarski sufiks *-ság*: *gazdašag* ‘gazdinstvo’, *katanšag* ‘vojska’, *kurvašag* ‘prostitucija’, *prandašag* ‘prljavost, velika neurednost’. Pojedini su leksemi prevedenice s madžarskoga jezika (npr. *Debo četvrtak* < kövér csütörtök, *gradska kuća* < városháza ‘gradska vijećnica’, *poslanički fanak* < képviselőfánk ‘princes-krafna’). Neki hungarizmi u govorima bačkih Hrvata imaju drukčije značenje ili su višeznačniji nego odgovarajuće riječi u hrvatskom književnom jeziku ili drugim hrvatskim govorima (npr. *šor* ‘niz susjednih salaša; niz kuća u selu; dio ulice u selu; jedna strana ulice’; *vašar* ‘sajam; nered’). Mnogi hungarizmi iz bunjevačkoga i šokačkoga leksika postoje i u vojvođanskim srpskim govorima.

Izvor: Povijesni arhiv Subotica F:261.21.5/1747.

Lit.: A. Ivić, Kako su govorili i pisali Bunjevci u XVIII. veku?, *Književni sever*, 3-4/1927, Subotica; G. Ulmer, Subotičani pod Zvornikom, *Rukovet*, 9-10/1973, Subotica; G. Ulmer, Novi podaci o učestvovanju Subotičana u borbama protiv Turaka, *Rukovet*, 6/1981; G. Vuković, *Terminologija kuće i pokućstva u Vojvodini*, Novi Sad, 1986; M. Peić, G. Bačlija, *Rečnik bačkih Bunjevaca*, Novi Sad – Subotica, 1990; J. Buljovčić, *Filološki ogledi*, Subotica, 1996; M. Miković, Strane reči u ikavskom izrazu, u: J. Plankoš (ur.), *O leksičkim pozajmljenicama*, Subotica – Beograd, 1996; A. Sekulić, *Rasprave o jeziku bačkih Hrvata*, Zagreb, 1997; Ž. Gorjanac, Riječi madžarskog podrijetla u santo-

vačkome šokačkom govoru, u: S. Lukač (ur.), *Hrvati u Budimu i Pešti*, Budimpešta, 2001; D. Petrović (ur.), *Rečnik srpskih govora Vojvodine*, 1-10, Novi Sad, 2000-2010; A. Sekulić, *Rječnik govora bačkih Hrvata*, Zagreb, 2005; S. Vulić, *Vitezovi hrvatskog jezika u Bačkoj*, Subotica, 2009; A. Čota, Lemeš u osimu plemenitog ravničarskog drača, *Klasje naših ravni*, 1-2/2010, Subotica; Ž. Gorjanac, Neke svojstvenosti bunjevačkoga dijalekta u Bajskom trokutu u Mađarskoj, u: *Bunjevci u vremenskom i prostornom kontekstu*, Zagreb, 2014; Ž. Mandić, *Rječnik govora santovačkih Hrvata*, Pečuh, 2016; M. Šeremešić, *Bile riče : rječnik govora Monoštora*, Subotica, 2016; M. Pilj Tomić, *Jezik Franjevca Emerika Pavića (1716.-1780.)*, doktorski rad, Filozofski fakultet Osijek, Osijek, 2016; S. Mačković, Crtice o životu stanovnika Sent Marije (1747. – 1773.) kroz arhivsku građu o Simonu Romity, *Godišnjak za znanstvena istraživanja Zavoda za kulturu vojvođanskih Hrvata*, br. 10, Subotica, 2018.

S. Bačić

MADŽARIZACIJA, oblik asimilacije koji označava proces promjene identiteta pripadnika drugih etničkih skupina u madžarski identitet kroz prihvaćanje madžarskih političkih, jezičnih i kulturnih vrijednosti. Kraljevina Ugarska, odnosno zemlje Krune sv. Stjepana (Istvána), osobito u valovima protuturskih ratnih i poratnih naseljavanja te planskih kolonizacija nakon protjerivanja Turaka potkraj XVII. i u XVIII. st., osim madžarskim narodom bila je naseljena i mnogim drugim narodima (Hrvatima, Srbima, Rumunjima, Nijemcima, Slovacima, Rusinima…). Nakon teritorijalnoga konsolidiranja granice Habsburške Monarhije prema Turskoj tijekom XVIII. st. i učvršćenja državne i crkvene vlasti u ugarskom dijelu države madžarsko je plemstvo i građanstvo putem državnoga aparata i društvenih veza postupno širilo dominaciju madžarskoga jezika i kulture kod pripadnika drugih naroda ujedno se na taj način braneći od prijeteće germanizacije. Ti procesi jačaju u »stoljeću nacija«, već u prvoj polovini XIX. st.: razvija se građanski stalež, u mnogim gradovima formiraju se madžarska društva (kasine i čitaonice) u kojima se promiče madžarski jezik i kultura, Ugarski sabor na zasjedanju 1843.-44. uveo je madžarski kao službeni jezik umjesto latinskoga (osim u Kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji). To je bio odraz političkih težnja usmjerenih prema jačanju samostalnosti Madžarske, koje su kulminirale u ratu za madžarsku neovisnost (madžarskoj revoluciji) 1848.-49. Vojnim slomom madžarskoga pokreta oslobođenja i uvođenjem Bachova apsolutizma 1849. madžarizacijska su nastojanja utihnula. No nakon obnove ustavnoga života, tj. donošenja oktroiranoga ustava – Listopadske diplome 1860. – i osobito nakon sklapanja Austro-ugarske nagodbe 1867., kojom je Habsburška Monarhija podijeljena na dva dijela pod novim imenom – Austro-Ugarska – taj proces u ugarskom dijelu države dobiva puni zamah kroz aktivnosti državnih vlasti, prije svega uprave i školstva, ali i Katoličke crkve u Ugarskoj, unatoč formalno liberalnomu Zakonu o narodnostima iz 1868., koji je uglavnom ostao mrtvo slovo na papiru. Horst Haselsteiner ističe da je »cilj ugarskih vlada nakon Andrásyjeve [1871.] bila potpuna madžarizacija nemadžarskih stanovnika zemlje. Različit je jedino bio intenzitet, način i dubina djelovanja tih mjera.« Pri tom je, osim prisilne madžarizacije, istodobno postojala i manje ili više dragovoljna (spontana) madžarizacija (gospodarski i kulturološki razlozi, socijalni prestiž). »Madžarski nacionalizam nije bio ekskluzivan… Svjesni da su Madžari u Ugarskoj manjina, madžarsko sitno plemstvo nastojalo je da jačanje narodnosti onemogući pridobivanjem njihove malobrojne ʾnarodneʾ inteligencije. Mnogo ga se više ticalo kako spriječiti razvoj slovačke ili rumunjske buržoazije, nego kako povećati vlastiti madžarski ʾnarodʾ, te se nije mnogo brinuo o obrazovanju madžarskog seljaštva« (A. J. P. Taylor). Atraktivnost madžarskoga nacionalnoga pokreta najizraženija je bila u urbanim sredinama, osobito među židovskim intelektualcima i njemačkim industrijalcima i trgovcima u prijestolnici. Stupanj integracije Židova u madžarsko društvo bio je čak najizraženiji u odnosu na njihovu integraciju u ostalim europskim zemljama. S druge strane najslabiji je uspjeh bio među narodima koji su uživali stanovitu samostalnost (Hrvati u hrvatskim županijama) ili su pripadali

drugoj vjeroispovijedi (Srbi, Rumunji). Rezultati madžarizacije ilustriraju brojke: prema popisima stanovništva na području uže Ugarske (bez Hrvatske) bilo je 29 % Madžara 1790., 1842. – 38 %, 1850. – 42,3 %, 1880. – 44,8 %. Poslije toga »madžarizacija se više nije samo 'poticala svim raspoloživim sredstvima' već se provodila i sredstvima koja su zaobilazila ili kršila Zakon iz 1868. godine« (L. Kontler) te počinje tendencija porasta, ponajprije zahvaljujući asimilaciji nemadžarskoga gradskoga stanovništva (istina, dijelom i zbog većega prirasta stanovništva i iseljavanja manjinskoga pučanstva), pa su 1900. Madžari činili 51,4 %, a 1910. – 54,6 % stanovništva Ugarske.

No raspad Austro-Ugarske 1918. i konačna državna samostalnost Madžarske rezultirali su ujedno i velikim teritorijalnim gubicima (oko 2/3 teritorija Ugarske), a na područjima novostvorenih država (Kraljevina SHS, Rumunjska, Čehoslovačka) ostala je živjeti oko 1/3 etničkih Madžara, koji su postali nacionalne manjine revanšistički nastrojenih novih vlasti. S druge strane u samoj Madžarskoj brojnost nemadžarskih naroda bila je znatno smanjena, a ujedno su bili izloženi snažnoj prisilnoj madžarizaciji i netolerantnomu društvenomu okružju. Kao rezultat toga Madžarska je danas etnički homogena država – prema posljednjemu popisu (2011.) Madžarima se drži 93,7 % nacionalno izjašnjenih stanovnika Madžarske.

U Hrvatskoj. Početak madžarizacije hrvatskoga društva vezuje se za zasjedanje Ugarskoga sabora 1790.-91., na kojem su hrvatski izaslanici, uslijed straha od prijašnjega centralizma i apsolutizma praćenoga germanizacijom, prenijeli upravne i financijske nadležnosti u korist Ugarskoga namjesničkoga vijeća. Madžari su tada pokušali nametnuti da se uz latinski jezik i madžarski uvede u službenu uporabu u sve zemlje ugarske krune, ali su se hrvatski poslanici izborili da se to ne odnosi na područje Kraljevine Hrvatske i Slavonije. No Hrvatski je sabor 1791. donio kompromisnu odluku da se nastava madžarskoga jezika uvede u škole kao neobvezni predmet. Ugarski je sabor 1835. ponovno pokušao uvesti madžarski jezik kao službeni u Kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji, ali je kralj Ferdinand V. odbio potvrditi tu saborsku odluku. Unatoč odluci Hrvatskoga sabora od 23. X. 1847., kojom je hrvatski jezik proglašen službenim umjesto latinskoga, Madžari su i nadalje ustrajali u namjeri nametanja madžarskoga jezika. Osim jezičnoga aspekta madžarizacije, njezinom političkom dimenzijom nastojao se negirati zaseban pravni položaj Hrvatske u Ugarskoj, koji joj je osiguravao određenu samostalnost, jer se madžarski nacionalni pokret na čelu s Lajosem Kossuthom zalagao za preobrazbu ugarskoga dijela Habsburške Monarhije u jedinstvenu državu u kojoj bi samo Madžari bili politički narod.

Unatoč tomu što je Hrvatsko-ugarskom nagodbom 1868. Hrvatska dobila samoupravu u zakonodavstvu, upravi, sudstvu, školstvu i vjerskim pitanjima, što je bio jedan od temelja formiranja suvremene hrvatske nacije, bilo je više pokušaja središnjih vlasti koji se u hrvatskoj historiografiji vezuju za madžarizaciju. Međutim to je tek refleks državno-pravnoga prijepora o autonomnim hrvatskim nadležnostima i dosegu središnjih ugarskih nadležnosti na području Hrvatske: od 1870-ih uvođenje madžarskoga jezika kao službenoga i postavljanje madžarskih službenika na željeznicama u Hrvatskoj, otvaranje madžarske škole za financijske činovnike u Zagrebu 1881., isticanje madžarskih grbova i madžarskih natpisa (uz hrvatske) na zgradama financijskih ureda u Zagrebu 1883., osnivanje madžarskih pučkih škola u Slavoniji 1888., uvođenje madžarskoga jezika kao obveznoga u realne gimnazije 1894., širenje madžarskoga jezika u zajedničkim uredima u Hrvatskoj u koje se postavljaju uglavnom Madžari… Naime realni dometi madžarizacijskih pokušaja u Hrvatskoj mogli su biti, zahvaljujući visoku stupnju hrvatske autonomije te malom postotku etničkih Madžara u Hrvatskoj (1905. – 3,76 %), vrlo ograničeni, a stvarni su učinci, zahvaljujući otporu hrvatskoga

pučanstva (nemiri u Zagrebu i drugim gradovima povodom postavljanja dvojezičnih ploča 1883.; demonstracije studenata i spaljivanje madžarske zastave prilikom posjeta Franje Josipa Zagrebu 1895.; napadi na željeznicu, prosvjedi i krvoproliće u mnogim krajevima Hrvatske potaknuti donošenjem ugarskoga Zakona o produženju financijske nagodbe s Hrvatskom i postavljanjem novih madžarskih natpisa na novoj zgradi željezničke prometne uprave i javnim zgradama državnih ureda 1903.), bili kratkotrajni i minorni, dapače jačali su hrvatsku narodnu svijest i protumadžarski osjećaj.

U bačkih (podunavskih) Hrvata. Bunjevci u južnoj Ugarskoj, pretežito seljaci bez razvijene nacionalne kulture i jake vlastite nacionalne inteligencije, a odvojeni od Hrvatske, bili su izloženi jakoj madžarizaciji. Znatan broj bunjevačkih obitelji stekao je plemstvo, a neke od njih bile su pravi veleposjednici sa znatnim političkim utjecajem (Vojnići, Latinovići, Grašalkovići), no najčešće je to bilo praćeno madžarizacijom i potpunom integracijom u madžarsku nacionalnu ideju, što je kod mnogih bilo završeno već do sredine XIX. st. Ne odveć brojno bunjevačko građanstvo u Somboru, Subotici, Baji i Segedinu bilo je također izloženo madžarizaciji, kojoj su kao najmalobrojniji najprije podlegli segedinski Bunjevci (Dalmatini), koji su se u potpunosti madžarizirali do sredine XIX. st. Nakon ukidanja Bachova apsolutizma 1860., a osobito nakon Austro-ugarske nagodbe 1867., državna su tijela i Crkva zdušno radili na madžarskoj nacionalnoj integraciji u Bačkoj, što je često prelazilo u prisilnu madžarizaciju bačkih Bunjevaca, od koje su najviše stradali plemići i građanski stalež. Uz kolonizaciju, madžarizacija se provodila preko madžarskih svećenika, uvođenjem madžarskoga jezika kao službenoga u upravi i sudstvu te kao nastavnoga u školama, zabranjivanjem bunjevačkih društava, proganjanjem njihova tiska i sprječavanjem uporabe narodnoga imena. Međutim madžarizacijski postupci istodobno su rezultirali i buđenjem i jačanjem nacionalnih pokreta drugih naroda u Ugarskoj. Tomo Vereš, kada je riječ o južnougarskim Hrvatima, kaže: »pokušaji madžarizacije zapravo su probudili Bunjevce i Šokce iz njihove nacionalne indiferentnosti i letargije te su njihovoj nacionalnoj svijesti dali takav polet da su krajem pa i početkom 20. stoljeća doživjeli neviđen i jedinstven nacionalni preporod u svojoj cjelokupnoj povijesti od kojega još i danas žive«. Ambrozije Šarčević, zatim Ivan Antunović i njegovi najvažniji sljedbenici Kalor Milodanović, Mijo Mandić i Pajo Kujundžić, nastojali su ostvariti nacionalni program u strogo zakonskim okvirima – jezična prava Bunjevaca u Crkvi, školstvu, upravi i sudstvu – i tako pokušati spriječiti madžarizaciju. Osnovano je više preporodnih glasila (*Subatički/Subotički glasnik*, *Bunjevačke i šokačke novine*, *Bunjevačka i šokačka vila*, *Bunjevačko-šokački kalendar Danica*, *Neven* itd.), udruga (u Subotici: Pučka kasina; Kolo mladeži, čiji formalni osnutak nikada nije dopušten; Pokopno društvo sv. Ivana; Zemljodilska štedionica; zatim Bajska kršćanska čitaonica; Kultura u Beregu, čije osnivanje također nije bilo moguće formalno ostvariti i dr.), izdavani su molitvenici i crkvena literatura na bunjevačkoj ikavici, društva iz Hrvatske imala su svoje povjerenike u Bačkoj (Svetojeronimsko

Broj 11. U Subotici, 1. studena 1896. God. XIII.

NEVEN

ZABAVNO-POUČNI MISEČNIK ZA BUNJEVCE I ŠOKCE.

PRITPLATA: na cilu godinu 1 frt. (2 krune.) na pol godine 50 nv. (1 kruna.) | Novci se šilju izdavatelju Josipu Bittermanu, rukopisi pak uredništvu u Suboticu V. kr. 67 br.

CINA OGLASA: za jedan petit (sitni) redak plaća se 10 nov. U ime biljegovine 30 nv. Oglasi plaćaju se u naprid. Oglasbe prima izdavatelj Josip Bitterman u SUBOTICI.

Jedan broj stoji 15 nov. | Urednik: N. MATKOVIĆ. | Rukopisi se ne vraćaju.

Izlazi misečno jedared.

Najnoviji pokret kod Bunjevaca.

Bunjevačko pitanje svakim danom većma uzrijava, veći mah zahvaća, dublje spušća žile. Postaje svetinjom naroda, za koju je narod pripravan stupiti u borbu.

Kao nov pojav rado biližimo i iznašamo prid svit, da je narod bunjevački prigodom sada minulih izbora tražio sebi narodnosnog kandidata i molio je svoje mlade rodoljube, da prime u ruku zastavu Bunjevštine, koja ako i nebi pobedila, bar bi pokazala, **da nas ima Bunjevaca!** Kad bi koju stotinu glasova dobio bunjevački kandidat u drugom srezu Subotice grada —

Naslovnica *Nevena* od 1. XI. 1896. god.

društvo, Matica Hrvatska) itd. No iako je bunjevački preporod i otpor madžarizaciji napredovao, do 1918. ostvario je skromne rezultate i bio je ograničen na relativno mali broj stanovnika Subotice, Baje i Sombora te okolnih sela. Madžarizaciji su najmanje bili izloženi Bunjevci na salašima, koji su uglavnom ostajali izvan doticaja vlasti, a bili su znatno brojniji nego urbano bunjevačko pučanstvo. No teritorijalna udaljenost od Hrvatske i međusobna slaba povezanost triju gravitacijskih središta (Subotica, Sombor, Baja) bili su objektivno pogodno tlo za madžarizaciju. No i u središtu bunjevštine – Subotici – gradska uprava za vrijeme gradonačelnika Laze Mamužića 1884.-1902., u kojoj su dominirali Bunjevci, vodeći se dnevno-političkim razlozima, ne samo što je oklijevala u potpori zahtjevima za ostvarivanje narodnosnih prava nacionalno svjesnih bunjevačkih prvaka nego ih je i sprječavala, iako je u svojim rukama potencijalno imala sve mehanizme za njihovo ostvarivanje. To je postalo osobito razvidno u novoj gradskoj upravi na čelu s Károlyem Bíróom od 1902., kada takvih mehanizama više nije bilo, jer su u gradskoj vlasti bile nove političke i nacionalne strukture, otvoreno madžarizacijski nastrojene sve do propasti Austro-Ugarske.

Madžarski se šovinizam žestoko okomio i na Hrvate Šokce u Bačkoj (koji su također bili dominantno agrarne strukture, a usto znatno siromašniji nego Bunjevci) unatoč njihovoj naslonjenosti na Hrvatsku i kontakte s prekodunavskim Šokcima (u hrvatskim županijama i u Baranjskoj županiji). Katolička crkva, zlorabeći duboku pobožnost hrvatskoga puka, u sprezi s državnim vlastima nastavila je sve nesmiljenije krnjiti narodnosna prava, osobito u školstvu, gdje je od 1880-ih godina hrvatski jezik jedva bio zastupljen. Cilj sustavne madžarizacije bio je da se hrvatski jezik posve istisne iz crkve i škole. Madžarski je nacionalizam sve više bujao i drznuo se do te mjere da je pripadnike narodnosti prisiljavao da se odreknu i onoga zadnjega što ih je još vezalo za matični narod: da pomadžare svoje prezime. Ondašnji tisak slavio je učitelje i svećenike koji su najviše postigli u odnarođivanju nemadžarske seoske djece. Zbog posvemašnje madžarizacije dio santovačkih Hrvata prešao je 1899. iz katoličke u srpskopravoslavnu vjeru.

Kraj XIX. i početak XX. st. bilo je i vrijeme općega pomadžarivanja nemadžarskih naziva mjesta u državi, čega nije bila pošteđena ni Bačka, pa je 1904. Santovu službeno promijenjeno ime u Herczegszántó, Bikić je postao Bácsbokod, Jankovac je dobio ime Jánoshalma itd.

Mirovnim sporazumom potpisanim u Trianonu 4. VI. 1920. oko 40 000 bačkih Hrvata ostalo u Madžarskoj i bilo izloženo nesmiljenoj madžarizaciji, unatoč odredbama o zaštiti manjina iz mirovnoga sporazuma. Između dvaju svjetskih ratova bački te ostali podunavski Hrvati (oko 10 000 u podunavskim selima od Bačke do Senandrije) u Madžarskoj nemaju nikakva manjinska prava, nemaju nijednu pučku školu. Jedini pučki kalendar *Danica* bio je pod strogom državnom cenzurom. Slično je bilo i s malobrojnim kulturnim društvima (Bajska kršćanska čitaonica, santovački Katolički krug) i agilnim pojedincima (Mišo Jelić, Ivan Petreš, Antun Karagić, Joza Sabovljev), koji su bili pod stalnom državnom kontrolom. U cilju olakšanja madžarizacije vlasti su poticale regionalne hrvatske identitete (Bunjevci, Šokci, Raci, Bošnjaci, Dalmatinci) kao suprotne hrvatstvu. Proces prisilnoga pomadžarivanja prezimena postao je općom pojavom – prezime su trebali pomadžariti ponajprije oni koji su bili u državnoj, crkvenoj ili seoskoj službi (učitelji, svećenici, činovnici, čak i seoski svinjari i cestari). Osim Hrvata u Bajskom trokutu posebno su nacionalno stradale sjevernije hrvatske oaze u manjim podunavskim selima sve do Senandrije (*srp.* Sentandreja, *madž.* Szentendre). Međutim ni u jugoslavenskoj državi Bunjevci nisu osigurali narodnu slobodu, nego je madžarizacija, kako je upozorio Tomo Vereš, zamijenjena »neskrivenom srbizacijom«. Upravo su stalnim podsjećanjima na raniju madžarizaciju srpske vlasti vješto maskirale vlastite asimilacijske nakane.

Za vrijeme ponovne uspostave madžarske vlasti u Bačkoj 1941.-44. dio bunjevačke inteligencije pobjegao je pred revanšistički nastrojenom madžarskom vojskom i policijom uglavnom u Hrvatsku, a u međuraću prosrpski orijentirani Bunjevci u Beograd. Iako su prijeratna hrvatska društva nastavila postojati, njihovo je djelovanje uglavnom zamrlo, a tisak (somborske *Naše novine*, dva kalendara) bili su pod strogom cenzurom. Unatoč službenoj statistici, prema kojoj je u južnoj Madžarskoj (uključujući i Međimurje) radilo 18 »hrvatsko-madžarskih«, 7 »bunjevačko-madžarskih« i 15 »šokačko-madžarskih« narodnih škola, školstvo je bilo u funkciji madžarizacije, koja je bila najizraženija u građanskim školama i gimnazijama, gdje se nastava odvijala samo na madžarskom jeziku (uz nekoliko iznimaka na njemačkom i jednu na slovačkom).

NAŠE NOVINE
POLITIČKI, GOSPODARSKI I DRUŠTVENI LIST
Nagybányai Horthy Miklós regent kraljevine Madjarske Patron Bunjevaca
Crtice iz svakidanjeg života visokog zaštitnika Bunjevaca u Madjarskoj
Nagybányai Horthy Miklós kao poglavar

Naslovnica somborskih *Naših novina* od 9. IV. 1943. god.

U Madžarskoj nakon Drugoga svjetskoga rata, nakon kratkotrajnoga uzleta u ostvarivanju manjinskih prava potaknutoga socijalističkim internacionalizmom sovjetskoga tipa između Madžarske i Jugoslavije (osnivanje manjinskih društava, školska nastava na srpsko-hrvatskom jeziku i sl.), raskid Tita sa Staljinom 1948. u odnosu na Hrvate u Madžarskoj imao je pogubne posljedice. Kako je Titova Jugoslavija postala neprijateljem staljinističke Madžarske, u samoj je Madžarskoj došlo do političkih progona hrvatske (i druge južnoslavenske) inteligencije te namještenih suđenja i zatvorskih kazni, a i prisilna kolektivizacija sela sovjetskoga tipa i raseljavanje bačkih Hrvata u industrijska središta diljem Madžarske rezultirali su pojačanom madžarizacijom među hrvatskim stanovništvom. Osim straha i nevoljnosti da se koristi materinska riječ, tomu je počeo pridonositi i porast broja mješovitih brakova, napose u gradskim sredinama. Rezultati djelovanja Demokratskoga saveza južnih Slavena te osnovno- i srednjoškolskoga sustava na srpsko-hrvatskom jeziku u takvim su uvjetima ostali ograničeni na mali postotak hrvatskoga stanovništva do 1990. Nakon raspada socijalističkoga sustava, uz već raniju industrijalizaciju, urbanizaciju i veliki broj mješovitih brakova, digitalna je revolucija, uz prateća nova sredstva masovnih komunikacija, proces madžarizacije (i nestajanja hrvatskoga jezika) dalje ubrzala, unatoč slobodnomu djelovanju hrvatskih manjinskih institucija na području obrazovanja, informiranja i kulture.

Lit.: S. Ilkić, Bunjevci i mađarizacija, *Književni sever*, 2-4/1927, Subotica; N. Z. Bjelovučić, *Etnografske granice Slovenaca, Hrvata, Srba i Bugara sa etnografskom kartom*, Zagreb, 1929; P. Pekić, *Povijest Hrvata u Vojvodini*, Zagreb, 1930; V. Stajić, Mađarizacija i demađarizacija Bunjevaca, *Letopis Matice srpske*, knj. 325, sv. 1-3, Novi Sad, 1930; V. Stajić, Mađarizacija i preporod Bunjevaca, *Glasnik Istoriskog društva u Novom Sadu*, 1/1935, Novi Sad; B. Rajić, Podunavski Bunjevci i Šokci izvan granica naše države, *Subotička Danica ili bunjevačko-šokački kalendar (sa slikama) za prostu godinu 1938.*, Subotica, b. g.; F. Ševjanić, *Borba naših nacionalnih manjina u Mađarskoj za svoja prava*, Beograd, 1950; Ž. Mandić, *Povijesna antroponimija bunjevačkih Hrvata u Madžarskoj*, Budimpešta, 1987; T. Telišman, Etnički identitet hrvatskih intelektualaca u Mađarskoj, *Migracijske i etničke teme*, 3/1990, Zagreb; T. Vereš, O prvoj »Bunjevačkoj Summi«, *Marulić*, 4/1990, Zagreb; A. J. P. Taylor, *Habsburška Monarhija 1909 – 1918*, Zagreb, 1990; H. Haselsteiner, *Ogledi o modernizaciji u Srednjoj Europi*, Zagreb, 1997; *Hrvatski lekiskon*, 2, Zagreb, 1997; L. Heka, *Povijest Hrvata Dalmatina u Segedinu*, Budimpešta, 2004; L. Kontler, *Povijest Mađarske*, Zagreb, 2007; *Enciklopedija : opća i nacionalna u 20 knjiga*, 12, Zagreb, 2006; D. Šokčević, *Hrvati u očima Mađara, Mađari u očima Hrvata*, Zagreb, 2006; E. Šajti, *Mađari u Vojvodini 1918 – 1947*, Novi Sad, 2010; L. Heka, Hrvatsko-ugarski javni prijepori, *Zbor-*

nik Pravnog fakulteta u Zagrebu, 5-6/2013, Zagreb; D. Šokčević, *Hrvatska od stoljeća 7. do danas*, Zagreb, 2016; A. Kolak Bošnjak, Pokušaji uvođenja mađarskoga jezika u hrvatske škole u prvoj polovici 19. Stoljeća, *Pannoniana : Časopis za humanističke znanosti*, 1/2017, Osijek; L. Heka, *Hrvatsko-ugarska nagodba*, Zagreb, 2019.

S. Bačić i Ž. Mandić

MADŽARSKA (*madž.* Magyarország), država u srednjoj Europi. Na sjeveru graniči sa Slovačkom, na istoku s Ukrajinom i s Rumunjskom, na jugu sa Srbijom (Vojvodinom) i s Hrvatskom, na jugozapadu sa Slovenijom, a na zapadu s Austrijom. Obuhvaća 93 030 km² i ima 9 937 628 st. (popis iz 2011.). Prema registru stanovništva 2019. ima 9 772 756 st. U slavenskim jezicima, napose u onih naroda koji su živjeli u Habsburškoj Monarhiji (Hrvati, Srbi, Slovaci, Česi, Ukrajinci, Slovenci), naziv Madžarska razlikuje se od povijesnoga Ugarska, koji ne postoji u madžarskom jeziku, a kojim se označava kneževina, odnosno kraljevina Madžarska do 1918. Od sloma socijalizma pa do 2012. službeni je naziv zemlje bio Republika Madžarska, otada joj je službeni naziv Madžarska. Glavni je grad Budimpešta.

Simboli. Današnji grb Madžarske prihvaćen je 1990., nakon pada komunističke vlasti. Unatoč tomu što je republika iznad štita grba nalazi se kruna sv. Stjepana, prvoga kralja Madžarske. Taj je grb bio u uporabi kroz povijest, s krunom i bez nje, ponekad i kao dio većih i složenijih grbova, a njegovi elementi sežu do srednjega vijeka.

Grb Madžarske

Zastava je Madžarske vodoravna trobojnica crvene, bijele i zelene boje, koja datira iz vremena madžarske revolucije za neovisnost 1848. Novčana je jedinica forinta (Ft, HUF; 1 forinta = 100 filira).

Naselja i upravna podjela. Političko je, gospodarsko i kulturno središte glavni grad Budimpešta (*madž.* Budapest, 1 752 286 st., 2019.), ostali su veći gradovi (2019.): Debrecin (*madž.* Debrecen, 201 432 st.), Segedin (*madž.* Szeged, 160 766 st.), Miskolc (154 521 st.), Pečuh (*madž.* Pécs, *srp.* Pečuj, 142 873 st.). Tradicionalne su upravne jedinice županije. Madžarska je podijeljena na 19 županija i područje glavnoga grada.

Stanovništvo. Prema popisu iz 2011. (9 937 628 st.), stanovništvo je etnički homogeno – Madžara ima 8 314 029 st. Među »narodnostima« najbrojniji su Romi (308 957, osobito u sjeveroistočnom dijelu zemlje), zatim Nijemci (131 951), Rumunji (26 345, na istoku), Slovaci (29 647, uglavnom na sjeveru), Hrvati (23 561, najviše na jugozapadu i sjeverozapadu). Pri tome Madžarska službeno dopušta dvostruke identitete, pa je pitanje o preciznom nacionalnom sastavu stanovništva složeno. Stanovnici su po vjeri rimokatolici (37,1 %) te protestanti (13,8 %, pretežito kalvinisti, najviše u istočnom dijelu, manji dio čine luterani), a ima i Židova (0,1 %), nereligiozno je 18,2 %, nije se vjerski izjasnilo 27,1 % stanovništva.

Politički sustav. Prema Ustavu od 2012. Madžarska je parlamentarna republika. Na čelu je države predsjednik republike, kojega bira parlament za mandat od pet godina. Politički se organizacija vlasti temelji na načelu trodiobe na zakonodavnu, izvršnu i sudbenu. Zakonodavnu vlast obavlja jednodomni Parlament (*madž.* Országgyűlés), koji od 2014. ima 199 zastupnika. Biraju ih građani na općim izborima za mandat od četiri godine. Priznate nacionalne manjine (»narodnosti«) u parlamentu uz to imaju i svoje glasnogovornike (*madž.* nemzetiségi szószólók), tj. zastupnike koji mogu diskutirati o pitanjima od značaja za manjine. ali bez prava glasa, a biraju se na posebnim

manjinskim listama prilikom općih izbora (glasnogovornik Hrvata od 2014. bio je Mišo Hepp, a od 2018. Jozo Solga). Izvršnu vlast obavlja vlada, odnosno Vijeće ministara.

Prirodna obilježja. Madžarska obuhvaća veći dio srednjega Podunavlja, Panonsku zavalu, koju sa zapada okružuju istočne Alpe, a sa sjevera i istoka Karpati. Nizine i ravnice do 200 m nadmorske visine obuhvaćaju 84 % teritorija Madžarske, pobrđa do 400 m visine 14 %, a gorja samo 2 %. Gotovo polovinu Madžarske zauzima Velika nizina (Alföld), istočno od Dunava prema planinskomu okviru na sjeveru, istoku i jugoistoku. U njoj je vegetacija stepska; najbolje uspijevaju pšenica i kukuruz. Na sjeverozapadu je Mali Alföld (Kisalföld), ravničarsko područje uz rijeku Rábu.

Cijela riječna mreža Madžarske pripada porječju Dunava, koji protječe po sredini zemlje, od sjevera prema jugu, u duljini od 417 km. Istočni dio zemlje pripada porječju Tise (596 km u Madžarskoj), glavnoga pritoka Dunava. Zapadnim dijelom zemlje protječe Rába, a na jugu, duž granice s Hrvatskom, Drava. Jezero Balaton (Blatno jezero, 594 km²) najveće je u srednjoj Europi; s Dunavom je povezano kanaliziranom rijekom Sió. Klima je umjereno kontinentalna.

Lit.: *Enciklopedija : opća i nacionalna u 20 knjiga*, 12, Zagreb, 2006; *Hrvatska enciklopedija, 6, Zagreb,* 2004; *2011. évi népszámlálás : 9. Nemzetiségi adatok*, Budapest, 2014; *2011. évi népszámlálás : 10. Vallás, felekezet*, Budapest, 2014; *Magyarország közigazgatási helynévkönyve 2019. január 1.*, Budapest, 2019.

Povijest. Prostor Panonske nizine i rimske provincije Panonije za Velike seobe naroda i propadanja Rimskoga Carstva naseljavali su i njime vladali Huni, Istočni Goti i Avari. U V. i VI. st. naselila su se slavenska plemena, koja su sredinom IX. st. osnovala Velikomoravsku Državu. Madžari, koji su isprva živjeli istočno od Urala, pomičući se k jugozapadu pod vodstvom kneza Árpáda, utemeljitelja dinastije Arpadovića, prešli su Karpate 896. i naselili obale Tise, uništili su Velikomoravsku Državu i ovladali najvećim dijelom Panonije. Odatle su provaljivali na Balkan, u

Madžarska

Njemačku, Italiju, Francusku, čak i preko Pireneja. Konačno je njihove upade na zapad zaustavio njemački car Otto I. Veliki u bici na Leškom polju kraj Augsburga 955. Nakon toga su napustili nomadsko-pljačkaški način života te su se stalno nastanili baveći se stočarstvom i zemljoradnjom. Od pokorenih slavenskih plemena poprimili su način života, običaje i izmiješali se s njima, ali su im nametnuli jezik. Iako su neki od madžarskih glavara već primili kršćansku vjeru od Bizanta, Árpádov praunuk Géza priklonio se Zapadu te je 975. primio kršćanstvo od zapadne Crkve. On je položio temelje središnje vladarske vlasti i državne organizacije po uzoru na Zapad te gušio otpore kristijanizaciji. Njegovu sinu Istvánu (Stjepanu) I. papa Silvestar II. poslao je kraljevsku krunu (kruna sv. Stjepana) te je za prvoga madžarskog kralaja okrunjen u Ostrogonu (*madž*. Esztergom) na Božić 1000. Tom je prigodom dobio i naslov »apostolskoga kralja«. Stjepan I. proveo je pokrštavanje, ustrojio crkvu (Ostrogonsku nadbiskupiju, čiji je nadbiskup postao primas Katoličke crkve u Madžarskoj, i deset biskupija) te učvrstio organiziranje države na teritorijalnom načelu (županije). Takvo je snažno ranosrednjovjekovno madžarsko kraljevstvo spriječilo širenje Svetoga Rimskoga Carstva na istok, razjedinilo jedinstveni slavenski etnos (prije svega sjeverozapadne i jugoistočne Slavene) te inkorporiralo pojedine slavenske narode.

Ostrogonska bazilika

Iskoristivši slabljenje hrvatske države, kralj Kálmán (Koloman) porazio je vojsku hrvatskoga kralja Petra u bici na Gvozdu (danas: Petrova Gora) 1097. te se 1102. u Biogradu na Moru okrunio hrvatskom krunom, pri čemu je Hrvatska zadržala državnost (zaseban sabor, institucija bana kao kraljevskoga namjesnika), ostajući s Madžarskom u državnoj zajednici. Od XII. st. madžarski kraljevi sukobljavaju se s Bizantskim carstvom te napadaju Bosnu, Rašku, Bugarsku. Unutrašnjopolitički nemiri u Ugarskoj trajali su još od druge polovine XI. st. zbog upletanja Svetoga Rimskoga Carstva i Bizantskoga Carstva. U međusobnim sukobima pretendenti na kraljevsko prijestolje nastojali su pridobiti magnate, što je dovelo do snaženja vlastele, koja je ojačala u dugotrajnim unutarnjim i vanjskim ratovima, i slabljenja središnje kraljevske vlasti. U cilju slabljenja magnata pojedini kraljevi oslanjali su se na srednje plemstvo, pri čemu je kralj András (Andrija) II. bio prisiljen tomu staležu potvrditi povlastice 1222. dokumentom *Zlatna bula*, kojim je ograničena vlast vladara u korist nižega plemstva. Ono je steklo pravo na otpor vladaru u slučaju da prekrši njezine odredbe, na što su se poslije pozivali svi pokreti koji su branili stalešku »nezavisnost« plemstva. Osim u sređivanju unutrašnjih prilika Andrija II. sudjelovao je i u križarskim vojnama u Bosni protiv bosanskih *krstjana* te u Svetoj Zemlji protiv Arapa. Nakon strašnoga pustošenja za najezde Mongola 1241.-42. kralj Béla IV. obnovio je zemlju, dopustio plemstvu podizati utvrde radi obrane od eventualnih novih najezda te gradove i trgovišta, dajući im povlastice zahvaljujući kojima su se razvili zanatstvo i trgovina.

Nakon smrti posljednjega vladara iz dinastije Arpadovića Andrije III. 1301. nastupilo je razdoblje feudalne anarhije i borbe za vlast, koje je završeno 1308. dolaskom na prijestolje Karla Roberta (Károly Róbert) iz dinastije Anžuvinaca. On i njegov sin Lajos (Ludovik) I. Veliki slomili su vlast najkrupnijih velikaša, proveli opsežnu reformu vlasti u cilju učvršćenja kraljevske vlasti i uspješno vodili ekspanzionističku vanjsku politiku: tada je feudalna Ugarska bila na vrhuncu moći. Nakon smrti Lajosa I. 1382. ponovno nastaju dinastičke borbe i anarhija, koje su završile 1387. dolaskom

na vlast kralja Zsigmonda (Sigismunda) iz luksemburške dinastije. Za njegove vladavine na prostoru Balkana i srednje Europe prvi se put pojavljuje osmanska opasnost. Neuspješno je pokušao organizirati opći kršćanski savez protiv Turaka, koji je poražen 1396. u bici kraj Nikopolja u Bugarskoj. Nakon njegove smrti 1437. opet dolazi do feudalne anarhije, dinastičkih borbi za prijestolje (Habsburgovci i litavsko-poljska dinastija Jagelovića) i urušavanja državne organizacije, a u pojedinim dijelovima zemlje samostalno su vladali velikaši. Među njima se isticao erdeljski vojvoda János Hunyadi (Janko Sibinjanin), koji je imao goleme posjede oko Tamiša i u Erdelju te je branio južne granice države od Turaka, a njegov najveći uspjeh bila je obrana Beograda 1456. U čast te pobjede, a s namjerom da potakne daljnji protuturski otpor, papa Kalist III. naredio je svim kršćanskim crkvama da zvone u podne svakoga dana, što se održalo do danas. Nakon smrti maloljetnoga kralja Ladislava (László) V. Posmrčeta iz habsburške dinastije 1457. najmoćnija velikaška obitelj Hunyádi uspjela je izboriti da ugarsko plemstvo 1458. izabere za kralja Jánoseva sina Matiju (Mátyás) Korvina. On je uspješno branio kraljevstvo od osmanskih napada, a nakon pada Bosne pod Osmansko Carstvo 1463. iste je godine proveo snažan protuudar, u kojem je zauzeo velike dijelove Bosne, a nešto poslije i područje bivše Mačvanske banovine. Na tom je području za zaštitu istočnih granica Kraljevstva od Turaka osnovao Jajačku, Srebreničku i Šamačku banovinu, a poslije i Senjsku kapetaniju, kojom je položio temelje Vojnoj krajini (Vojnoj granici) kao vojnoobrambenoj instituciji. U njegovo doba zemlja je doživjela kulturni procvat: osnovao je sveučilište u Požunu 1465., a na njegovu renesansnom dvoru u Budimu okupljali su se mnogi istaknuti humanistički pisci i umjetnici, među kojima i Hrvati iz Slavonije i Dalmacije. Bio je posljednji vladar kojemu je pošlo za rukom srediti unutarnje prilike u zemlji i uspostaviti jaku kraljevsku vlast. Vojni i politički sustav koji je uspostavio raspao se nakon njegove smrti 1490.

Matija Korvin

Velikaši su potom doveli na prijestolje češkoga kralja Vladislava (Ulászló) II. iz dinastije Jagelovića te su, koristeći njegovu slabost, ukinuli sve Korvinove ustanove, uključujući i državnu vojsku. Tako su Osmanlije uspješno svladavali kraljeve vojničke postrojbe i vojske zavađenih magnata, a sve veći troškovi obrane povećali su gospodarski pritisak na seljaštvo. Tako je izbila velika seljačka buna Györgya Dózse 1514., koja je ugušena uz krvoproliće. Nakon toga dodatno je pogoršan položaj kmetova i uništena je njihova motivacija za otpor Osmanlijama. Rasulo nastalo uspostavom velikaške oligarhije u vrijeme kada je na prijestolje došao Ludovik (Lajos) II. Jagelović 1516. rezultiralo je slomom obrambene moći zemlje – na njegov poziv za obranu Kraljevstva pred navalom Sulejmana II. Velikoga feudalci su se slabo odazvali te je kraljevska vojska potučena 1526. na Mohačkom polju, gdje je poginuo i sâm kralj. Time je propala srednjovjekovna ugarska država, čijim su velikim dijelovima zavladali Osmanlije.

Kako Ludovik II. nije imao nasljednika, potkraj 1526. na saboru u Stolnom Biogradu (*madž.* Székesfehérvár) veći dio ugarskih staleža izabrao je za kralja Ivana Zapolju (János Szapolyai), a na saboru u Požunu manjina ugarskoga plemstva izabrala je austrijskoga nadvojvodu Ferdinanda I. Habsburškoga (što je učinilo i hrvatsko plemstvo na svojem saboru u Cetingradu 1527.). Sukobi između njiho-

vih pristaša dalje su slabili obranu protiv Osmanskoga Carstva, iako je u međuvremenu prijestolni rat završen sporazumom, a nakon Zapoljine smrti 1540. njegov sin Ivan Žigmund (János Zsigmond) vladao je Erdeljom kao kneževinom pod zaštitom Habsbugovaca, dok je ugarsko prijestolje pripalo Ferdinandu I. i Habsburgovci su ga zadržali do 1918. Nakon što su Turci zauzeli Budim 1541., središnju Ugarsku i Hrvatsku do Kupe, srednjovjekovna ugarska država podijeljena je na tri dijela: u središnjem dijelu s Budimom formiran je Budimski pašaluk, na zapadu i sjeveru bio je uski pojas Kraljevine Madžarske kojom je vladao Ferdinand I., dok se u istočnom dijelu prostirala Erdeljska Kneževina, u kojoj su se austrijski i osmanski utjecaji borili za prevlast sljedeća gotovo dva stoljeća, a očuvao se kalvinizam.

Tripartitna Ugarska nakon turskih osvajanja

U središnjoj Ugarskoj došlo je znatnog iseljavanja stanovništva: madžarsko je stanovništvo izbjeglo na sjever u neokupirane dijelove zemlje, a na opustjela je područja iz Like, Slavonije, Bosne, Hercegovine i drugih dijelova Balkanskoga poluotoka doseljavano, planski od strane Turaka ili pak bježeći iz predjela u kojima su uvjeti turske vlasti bili teži, novo stanovništvo, uglavnom južnoslavensko (Hrvati – Šokci i Bunjevci – te Srbi) i vlaško. Osim stalnoga vojnoga pritiska Osmanlija, Ugarska je tijekom cijeloga XVI. i XVII. st. bila vjerski podijeljena – nakon 1526. većina ugarskoga plemstva prihvatila je protestantizam (kalvinizam) iskoristivši preobraćenje za preotimanje katoličkih crkvenih dobara, a usto je i gradsko stanovništvo u većini prihvatilo protestantizam. To je dovelo do sukoba između ugarskoga plemstva i dinastije Habsburgovaca, koja je u savezu s isusovcima postala jedan od najjačih branitelja katolicizma. Provođenje protureformacije (katoličke obnove) izazvalo je u prvoj polovini XVII. st. dvije velike pobune u Erdelju, koji je postao protestantskim središtem. No tijekom XVII. st. velik dio ugarskih magnata, potaknut djelovanjem isusovačkoga kardinala Pétera Pázmánya, vratio se na katolicizam. U cilju povećanja prihoda habsburške blagajne u Beču, ponajprije zbog ratova koje je u XVII. st. vodila monarhija (osobito je iscrpljujući bio Tridesetogodišnji rat 1618.-48.), središnja je kraljevska vlast počela snažno opterećivati ugarsku trgovinu povećanim carinama i monopolima. Pri tome su Habsburgovci zapostavili obranu ugarskih i hrvatskih zemalja od osmanskoga vojnoga pritiska, što je dovelo do nekoliko ustanaka plemstva (Zrinsko-Frankopanska urota 1664.-71., ustanak Imrea Thökölya 1681.-83.). Sukobe između središnjih bečkih vlasti i ugarskih velikaša neuspješno su pokušali iskoristiti Osmanlije, pa su 1683. pokrenuli novi rat, ali je njihov poraz od strane združene kršćanske vojske pod zidinama Beča iste godine označio početak njihova povlačenja s europskoga kontinenta. U znak zahvalnosti Habsburgovcima za oslobađanje od turske vlasti Ugarski se sabor 1687. odrekao prava na otpor iz *Zlatne bule*. Tijekom Velikoga bečkoga rata na području južne Ugarske došlo je do novih migracija: Šokci su se povukli s austrijskom vojskom iz Bosne, Bunjevci su pristupili austrijskim postrojbama naseljavajući područje sjeverne Bačke, a s povlačenjem austrijske vojske s Kosova 1689. u velikoj su mjeri izbjegli i pravoslavni Srbi, kojima su Habsburgovci dali punu vjersku slobodu (dok je madžarskim protestantima bila uskraćena). Rat je završen mirom u Srijemskim Karlovcima 1699., kojim je Ugarska vratila sve izgubljene zemlje do rijeke Tise osim donjega Srijema (uglavnom južno od crte što spaja ušće Tise i Mitrovice) te Tamiškoga (Temišvarskoga) Banata, koji je ostao pod vlašću Osmanlija, s time

da je Erdelj upravno odijeljen od Ugarske kao posebna habsburška krunska zemlja.

No Habsburzi su željeli iskoristiti pobjednički rat i utvrditi apsolutizam i u odnosu na ugarske zemlje, u kojima je ugarsko plemstvo uspjelo zadržati dualizam u unutarnjem uređenju i posebnost u odnosu na austrijske nasljedne zemlje (osobito Ugarski sabor i županijski sustav). Tako je oslobođenim područjima upravljala Komisija za novooslobođena područja (*Neoacquisita Commmisio*). U nju su ulazile i na području nekadašnjih južnih ugarskih županija formirane (1702.-03.) vojnograničarske oblasti (Posavsko-podunavska sa sjedištem u Osijeku te Potisko-pomoriška sa sjedištem u Segedinu) duž nove granice prema Turskoj (Sava, Dunav, Tisa i Moriš), koje su bile pod izravnom ingerencijom Dvorskoga ratnoga vijeća u Beču. Kako na oslobođenim područjima najveći broj nekadašnjih vlastelina nije mogao dokazati ranije vlasništvo, golemi posjedi prešli su u vlasništvo Ugarske kraljevske dvorske komore i njima su kao komorskim dobrima upravljali Habsburzi preko bogatih i utjecajnih upravitelja. Zemlju je razorio dugotrajan i iscrpljujući rat za državnu neovisnost pod vodstvom Ferenca II. Rákóczija 1703.-11., koji je započeo kao seljački ustanak, a prerastao je u pokret za detronizaciju Habsburgovaca. Sukob između ustanika kuruca i pristaša dvora labanaca (na čijoj su strani bili i bački Bunjevci) završen je mirom u Szatmáru (danas: Satu Mare u Rumunjskoj), koji su sklopili ugarski feudalci s Karlom (Károly) III. On je priznao većinu staleških prava ugarskoga plemstva i vjerske slobode protestantima, dok je Rákóczi otišao u izgnanstvo. U novom austrijsko-turskom ratu 1716.-18., koji je završio Požarevačkim mirom 1718., oslobođena je cijela Ugarska, ali je Tamiški Banat ostao pod upravom Dvorskoga ratnoga vijeća i Ugarske dvorske komore. Ugarski je sabor 1722. prihvatio Pragmatičku sankciju Karla III. iz 1713., kojom je utvrđena nedjeljivost habsburških zemalja i pravo nasljeđivanja prijestolja i po ženskoj liniji. Značajna pobjeda bečkoga apsolutizma bilo je osnivanje Ugarskoga kraljevskoga namjesničkoga vijeća 1723. kao vrhovnoga upravnoga tijela u Ugarskoj, na koje su prenesene i neke nadležnosti već postojećih ugarskih državnih tijela, ali je ugarsko plemstvo odbilo podložiti se dodatnim poreznim obvezama. Na oslobođena područja počelo se vraćati madžarsko stanovništvo, što se intenziviralo od sredine XVIII. st.

Ferenc II. Rakoci

Nakon smrti Karla III. 1740. njegova kći Marija Terezija, prisiljena braniti legitimitet Pragmatičke sankcije u Ratu za austrijsku baštinu 1741.-48. i potrebom za vojnom potporom, sklopila je na Ugarskom saboru 1741. kompromis s ugarskim plemstvom, među ostalim i razvojačenje Potisko-pomoriške vojne granice i reinkorporaciju graničarskih teritorija u civilne županijske vlasti te pomicanje vojnograničarskih oblasti istočnije prema stvarnoj granici s Turskom. Iako je većina njezinih reformi u duhu prosvjetiteljskoga apsolutizma bila ograničena na austrijski dio zemlje, u Ugarskoj je uspjela carinskom politikom kompenzirati neplaćanje poreza ugarskoga plemstva, unaprijediti školstvo, ograničiti prava vlastelina prema kmetovima, poticati razvoj gradova, zanatstva i trgovine i u tom je cilju snažno provodila kolonizaciju (osobito Nijemaca, ali i drugih naroda), koju je započeo njezin otac, te, iako revna katolkinja, ograničiti prava Rimokatoličke crkve u državnim pitanjima. Usto je i teritorijalno proširila sjevernu Ugarsku u prvoj podjeli Poljske 1772. vraćajući saske gradove Spiške županije. Uz to je 1779. reintegrirala Temišvarski Banat, a Rijeku kao *corpus separatum* (zasebno

tijelo) podvrgnula ugarskoj kruni. Tek je njezin sin Josip (József) II. nakon stupanja na prijestolje 1780. odlučno proveo prosvjetiteljske i centralističke reforme i u ugarskom dijelu zemlje ukidajući županijski sustav, uvodeći njemački kao službeni jezik i proširujući slobodu vjeroispovijedi, ali je pred smrt 1790. ukinuo gotovo sve svoje reforme (izuzev slobode vjeroispovijedi), koje ugarsko plemstvo nije nikada prihvatilo.

Tijekom razdoblja 1790.-1848. nastala je temeljita promjena u politici habsburške dinastije prema Madžarima. Leopold (Lipót) II. (1790.-92.) i Franjo (Ferenc) II. (1792.-1835.), prestrašeni Francuskom revolucijom, obnovili su u potpunosti staleško uređenje Ugarske zadržavajući jedino vladavinu centralističke birokracije. Epizoda s urotom jakobinaca (1794.-95.) pod vodstvom Ignacija Martinovića i strah od revolucije donijeli su primirje između ugarskoga plemstva i vladara. Za vladavine Franje II. i Ferdinanda V. (1835.-48.) Habsburgovci su uz pomoć jakoga birokratskoga aparata održavali feudalni poredak. Međutim postupno jačanje središnje vlasti i njezina germanizacija doveli su 1820-ih do buđenja madžarske nacionalne svijesti. U nedostatku građanstva nositelj novih političkih i gospodarskih ideja bilo je najprije više plemstvo pod vodstvom grofa Istvána Széchenyija, a zatim 1830-ih počinje dominirati srednje plemstvo na čelu s Lajosem Kossuthom. Madžarska akademija znanosti, osnovana 1827. pod imenom Znanstveno društvo na inicijativu Istvána Széchenyija (njegov otac Ferenc Széchenyi darovao je svoju veliku knjižnicu 1802., od koje je formirana Nacionalna knjižnica u Budimpešti, koja nosi njegovo ime), završila je konačnu standardizaciju madžarskoga jezika početkom 1830-ih te je madžarski jezik, uz latinski, uveden u službenu uporabu 1836., a od 1844. kao jedini službeni jezik (osim u Hrvatskoj, u kojoj je latinski ostao službeni jezik do 1847., kada je hrvatski proglašen jedinim službenim jezikom). Sredinom 1840-ih osnovane su dvije protivničke plemićke političke stranke: Konzervativna, kao predstavnik višega plemstva, koja se zalagala za umjerene reforme i koja je imala većinu u Gornjem domu Ugarskoga sabora, te Oporbena stranka, kao predstavnik srednjega plemstva, koja je imala većinu u Donjem domu i zalagala se za radikalnije reforme (Kossuth, Ferenc Deák), osobito za preuređenje državnih odnosa Ugarske i Beča (ustav, posebna vlada za Ugarsku). Kossuthovi politički ciljevi – što veća samostalnost Madžarske i istodobna preobrazba etnički heterogenoga kraljevstva u centraliziranu, jedinstvenu i isključivo madžarsku državu, unatoč tomu što su 1842. Madžari činili tek 38 % pučanstva Ugarske – izazvali su nacionalne pokrete kod drugih naroda Ugarske. Jedino je krug oko umjerenoga Széchényija predlagao gospodarske i društvene reforme po uzoru na zapadne države, uz oslonac na Austriju i uz pomoć habsburške dinastije, uz protivljenje politici nasilne madžarizacije.

Pod utjecajem izbijanja talijanskoga revolucionarnoga pokreta, Veljačke revolucije u Parizu i Ožujske revolucije u Beču 13. III. 1848., revolucionarna madžarska omladina na čelu sa Sándorom Petőfijem 15. ožujka objavila je svoj program u 12 točaka, koji se u velikoj mjeri poklapao s programom Oporbene stranke (sloboda tiska, jednakost pred zakonom, ukidanje kmetstva, sjedinjenje s Erdeljom…). Ferdinand V. bio je primoran imenovati 18. ožujka prvu neovisnu madžarsku vladu na čelu s Lajosem II. Batthyányijem. Unatoč reformnim ožujskim zakonima koje je donio Ugarski sabor, Batthyányijeva vlada izazvala je dvostruk otpor – na jednoj strani došlo je do protumadžarskoga pokreta u Hrvatskoj (Hrvatski je sabor u lipnju 1848. prekinuo sve državnopravne veze s Ugarskom, a Rijeku su 31. VIII. hrvatske postrojbe priključile Hrvatskoj) i do ustanka ili otpora Slovaka, Rumunja, Nijemaca i Srba u južnoj Ugarskoj, a na drugoj strani do buna razočaranoga madžarskoga seljaštva te je u lipnju Batthyányijeva vlada dala ostavku. U međuvremenu stabilizirani habsburški dvor, svladavši talijansku re-

voluciju, nije više bio spreman na daljnje državne kompromise te je carska vojska na čelu s banom Josipom Jelačićem u rujnu 1848. krenula preko Drave u otvoreni napad na madžarske snage. Nakon što je Ferdinand V. abdicirao, u prosincu je na austrijsko prijestolje stupio Franjo Josip (Ferenc József) I., koji je 4. III. 1849. oktroirao ustav. Njime je Ugarska teritorijalno smanjena i podijeljena na pokrajine. Dodatno potaknut uspjesima u ratu, Ugarski je sabor u travnju 1849. na zasjedanju u protestantskom Debrecinu (*madž.* Debrecen), središtu revolucionarnoga pokreta, proglasio neovisnost Madžarske i detronizaciju Habsburga, a za regenta izabrao Kossutha. U ovom ratu bački Bunjevci svrstali su se uz madžarsku revolucionarnu vladu jer su srpsko-madžarski sukob u južnoj Ugarskoj doživljavali kao borbu pravoslavnih Srba, koji su bili na strani austrijske carske vojske, protiv svih katolika u Bačkoj. No unutarnji sukobi i združena austro-ruska vojska slomili su madžarski rat za neovisnost 13. VIII. 1849. u bici kraj Világosa (*rum.* Şiria), a Kossuth je malo prije toga izbjegao u emigraciju.

Srbija i Tamiški Banat, Rijeka je pripojena Hrvatskoj, a Hrvatska je izravno podčinjena Beču. Ustav iz 1849. u velikom je dijelu stavljen izvan snage te je, kao i u ostalim habsburškim zemljama, uveden Bachov apsolutizam. Unatoč političkoj represiji i germanizaciji, 1850-e su doba stabilizacije i gospodarskoga napretka. Nakon poraza u ratu protiv Francuza i Talijana u bici kraj Solferina 1859. bečki je dvor bio prisiljen na unutarnju reformu. Franjo Josip I. (1848. – 1916.) donio je novi ustav – Listopadsku diplomu 1860., kojom je uspostavljena »povijesna individualnost« zemalja Habsburške Monarhije – u Ugarskoj je vraćen županijski sustav, ukinuto je Vojvodstvo Srbija i Tamiški Banat, obnovljeno je djelovanje Ugarskog sabora (kao i Hrvatskoga sabora). No Ugarski sabor nije prihvatio reforme, pa ga je car raspustio. Dvor se putem Veljačkoga patenta 1861. vratio apsolutizmu, ali je nakon poraza od Pruske u bici kraj Sadowe (*češ.* Sadová) 1866. bio prisiljen obnoviti pregovore o preuređenju države, ovaj put s predstavnicima madžarskoga srednjega plemstva pod vodstvom Deáka.

Lajos Kossuth

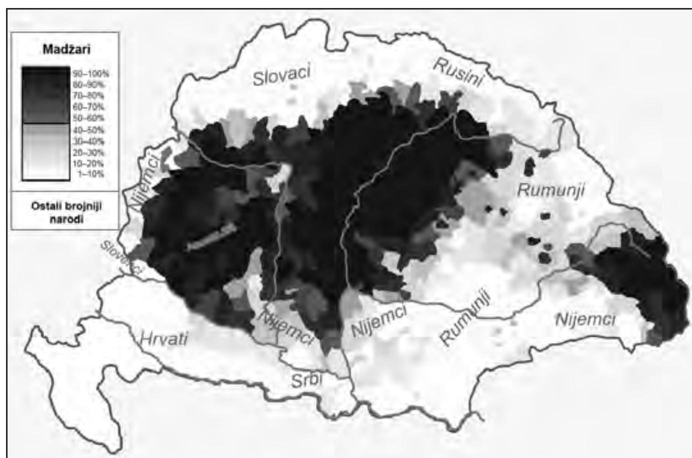
Ferenc Deák

S obrazloženjem da je Madžarska svrgavanjem Habsburga odbacila svoje drevne ustavne privilegije carske su snage okupirale Ugarsku provodeći odmazde i smaknuća, među ostalim i grofa Batthyányija te 13 generala (Madžara, Nijemaca, Srba i Hrvata) u Aradu (»aradski mučenici«). Erdelj je ponovno uspostavljen kao posebna krunska zemlja, na području nekadašnjih južnih županija formirano je Vojvodstvo

Austro-ugarskom nagodbom 1867. Monarhija je podijeljena na dva dijela, austrijski i madžarski, i dobila je ime Austro-Ugarska. Vladar Franjo Josip (Ferenc József) bio je istodobno car Austrije i kralj Ugarske (Kaiser und König, od čega je nastala kratica »K und K monarhija«) te je za madžarskoga kralja okrunjen u Budimpešti 1867. Prema Nagodbi, zajednički poslovi bili su samo vojni i vanjski te financije koje

su se ticale zajedničkih poslova. Erdelj je priključen Madžarskoj. Prema nemadžarskim narodima u Ugarskoj provođena je politika nepriznavanja posebnosti, jedino je Hrvatska, zahvaljujući statusu povijesne pokrajine, dobila Hrvatsko-ugarskom nagodbom iz 1868. djelomičnu autonomiju, ali je Rijeka, kao *corpus separatum*, ponovno priključena Madžarskoj kao njezina glavna izvozna luka. Razvojačenje Vojne granice u Ugarskoj i uključenje u županijski sustav provedeno je 1871.-73. Nastala je nova državna metropola Budimpešta ujedinjenjem Pešte, Budima i Staroga Budima u jedinstveni grad 1872. Unatoč Zakonu o narodnostima iz 1868. središnje vlasti u Budimpešti započele su snažnu madžarizaciju na područjima koja su nastanjivali nemadžarski narodi. Nesposobnost da se promijeni nacionalna politika onemogućila je i posljednje pokušaje spašavanja Austro-Ugarske Monarhije njezinom federalizacijom potkraj Prvoga svjetskoga rata. Car i kralj Franjo Josip preminuo je 1916., a njegov sinovac Karlo I. uzalud je nastojao sklopiti separatni mir i Monarhiju preurediti u federalnu državu. Uslijed poraza u Prvom svjetskom ratu došlo je do raspada Austro-Ugarske i formiranja novih država na njezinu teritoriju. U vrijeme njezina raspada većina bačkih Hrvata (Bunjevaca i Šokaca) težila je pripajanju novoj južnoslavenskoj državi.

Madžarski parlament 16. XI. 1918. proglasio je Republiku Madžarsku, na čelu s vladom liberalnoga demokrata Mihálya Károlyija, koji je 11. XI. 1919. postao i prvi madžarski predsjednik. U međuvremenu je zapovjednik Solunskoga bojišta Franchet D'Esperey odredio demarkacijsku crtu prema Madžarskoj, do koje se madžarska vojska povukla, te je srpska vojska bez borbi okupirala područje južne Ugarske, među ostalim i Bajski trokut te cijelu Baranju s Pečuhom. Nezadovoljstvo izazvano pritiskom pobjedničkih sila i susjednih naroda, koji su prijetili oduzimanjem madžarskoga teritorija, te anarhijom na selu omogućili su, nakon ostavke Károlyijeve vlade 20. III. 1919., stvaranje kratkotrajne komunističke Sovjetske Republike Madžarske na čelu s Bélom Kunom (21. III – 1. VIII. 1918.). Ona je srušena nakon intervencije združenih francuskih, čehoslovačkih i rumunjskih trupa, a u Budimpeštu je 3. VIII. umarširala rumunjska vojska. U postrevolucionarnom metežu vlast je u Segedinu preuzeo admiral Miklós Horthy, koji je 16. XI. 1919. s nacionalnom vojskom ceremonijalno umarširao na bijelom konju u Budimpeštu. Kada je madžarski parlament u siječnju 1920. ponovno uspostavio monarhiju, Horthy, kao kalvinist, nije mogao nositi krunu sv. Stjepana te je imenovan regentom Kraljevstva, zadržavajući razmjerno velike predsjedničke ovlasti. Tako je Madžarska za cijele njegove vladavine (1920.-44.). bila Monarhija bez kralja, a na čelu države bez izlaza na more bio je admiral.

Postotak Madžara u Ugarskoj 1890. i drugi brojniji narodi

Trianonskim mirom 4. VI. 1920. službeno se raspala višenacionalna Ugarska, a Madžarska je postala neovisna država Madžara uglavnom svedena u etničke okvire: Austriji je dodijeljeno Gradišće (*njem.* Burgenland) bez Soprona, Ru-

munjskoj Erdelj, Čehoslovačkoj Slovačka, a Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca zapadni Banat, Bačka, južna Baranja te Međimurje i Prekomurje. Od predratnoga ugarskoga teritorija od 282 000 km² Madžarskoj je preostalo 93 000 km², a od 19 milijuna predratnih stanovnika Ugarske u Madžarskoj je ostalo 7,5 milijuna, što je bio gubitak približno 2/3 teritorija i stanovništva Ugarske, uključujući i oko 1/3 etničkih Madžara. No ni sama likvidacija Ugarske nije provedena idealno – s jedne strane od Madžarske su otrgnuti ne samo inojezični nego i čisti madžarski teritoriji (npr. vojvođansko Potisje), a s druge strane u granicama Madžarske ostao je, među ostalim, tzv. Bajski trokut, u kojem su Madžari bili relativna manjina, a značajni udio stanovništva činili su Bunjevci i Šokci (relativna većina bili su Nijemci). Nakon što je Trianonski sporazum stupio na snagu 26. VII. 1921., s povlačenjem okupacijske jugoslavenske vojske iz Bajskoga trokuta na novoutvrđene državne granice otišao je i dio hrvatskoga stanovništva, a u idućim godinama još je jedan broj Bunjevaca optirao za Kraljevinu SHS.

Opće nezadovoljstvo Trianonskim mirom obilježilo je madžarsku unutarnju i vanjsku politiku u međuratnom razdoblju. Na unutarnjem planu dugotrajna Horthyjeva vladavina obilježena je autoritarnim desničarskim režimom. Prema nemadžarskim narodima koji su ostali u Madžarskoj provođena je nesmiljena madžarizacija. Bunjevcima i Šokcima iz Bajskoga trokuta nijekana je pripadnost hrvatskoj naciji i afirmirana je njihova regionalna pripadnost. U vanjskoj politici Madžarska se oslanjala na Italiju i Austriju, a poslije i na nacističku Njemačku. Kada je Njemačka okupirala Čehoslovačku, Madžarska je prvom Bečkom arbitražom 1938. dobila krajeve s madžarskom većinom – južne dijelove Slovačke i područje Mukačeva i Užgoroda u današnjoj Ukrajini. Drugom Bečkom arbitražom 1940. vraćeno joj je oko 2/3 Erdelja. Pridružila se napadu Njemačke i Italije na Kraljevinu Jugoslaviju u travnju 1941. te je anektirala južnu Baranju, cijelu Bačku, Međimurje i Prekomurje.

Teritorijalna proširenja Madžarske 1938.-41.

U Bačkoj (i Baranji) Madžarska je nastojala vratiti etničku sliku otprije 1918. te je protjerano i internirano stanovništvo naseljeno nakon Prvoga svjetskoga rata (u najvećoj mjeri to su bili Srbi), a na njihovo mjesto naseljena je seoska sirotinja Sikuljaca (*madž.* székelyek) iz Bukovine. No revanšizam je bio usmjeren i prema vođama bunjevačkih Hrvata koji su sudjelovali u odcjepljenju od Ugarske 1918. Blaško Rajić i Lajčo Budanović internirani su, drugi su pobjegli u Hrvatsku ili Srbiju, a neki su i ubijeni. No formalno su i dalje postojala hrvatska društva, a tiskovine su bile pod strogom cenzurom. Admiral Horthy proglasio se »patronom« Bunjevaca afirmirajući tako ideologiju Bunjevaca kao nehrvatske etničke skupine. Sudjelovanje u II. svjetskom ratu na strani Njemačke i njezinih saveznika, sve veće žrtve na istočnom bojištu, kao i postupni preokret u ratu doveli su do Horthyjevih pokušaja pregovora sa zapadnim saveznicima, na što je Hitler odgovorio okupacijom Madžarske 19. III. 1944. Tada je i u Madžarskoj započeo progon Židova, koji su do tada bili relativno sigurni u odnosu na ostale europske zemlje. Međutim, kada je Horthy 15. X. 1944. objavio da Madžarska istupa iz rata, Nijemci su ga smijenili, a vlast su preuzeli »Strjelasti križevi« (fašistička formacija Ferenca Szálasija). Bunjevci u Bajskom trokutu pridružili su se partizanskomu pokretu, uz istodobna očekivanja da će doći do poslijeratnoga pripojenja Jugoslaviji.

Nakon što su ujesen 1944. sovjetske postrojbe prešle granicu Madžarske, bila je osnovana Privremena komunističko-gra-

đanska vlada, koja je 20. I. 1945. sklopila mir sa SSSR-om. U Bačkoj naseljeni sikuljski Madžari povukli su se pred jugoslavenskim partizanima u Madžarsku i uglavnom su se nastanili u Baranjskoj županiji. U prvim godinama nakon II. svjetskog rata održao se formalni višestranački sustav (s izborima 1945. i 1947.). Madžarska Republika proglašena je 1. II. 1946. Pariškim mirovnim ugovorom iz 1947. dobila je predratne državne granice, a od zapadnih sila priznata je kao interesno područje SSSR-a. Do promjene madžarsko-jugoslavenske granice u Bajskom trokutu nije došlo zbog ideološke pripadnosti obiju država komunističkomu bloku i očekivanja da će to utjecati na normaliziranje manjinskoga položaja tamošnjih Hrvata. Madžarska i Slovačka provele su prisilnu razmjenu stanovništva, a slični planovi s Jugoslavijom otpali su zbog velikoga nerazmjera broja manjina u dvjema državama. Uz sovjetsku potporu jačao je utjecaj komunističke partije, pa je 1948.-49. uspostavljen jednostranački komunistički režim, a vođa Madžarske radničke partije Mátyás Rákosi provodio je staljinistički teror. Nakon sukoba s Informbiroom 1948. i hrvatska inteligencija u Madžarskoj pretrpjela je teške progone. Narodna Republika Madžarska proglašena je 20. VIII. 1949. Nakon Staljinove smrti 1953. Imre Nagy postao je premijerom i provodio je ograničenu privrednu liberalizaciju. Madžarska je 1955. postala članicom Varšavskoga pakta, vojne organizacije istočnoeuropskih komunističkih zemalja pod vodstvom SSSR-a. U unutrašnjim političkim obračunima pokrenutima destaljinizacijom smijenjen je Rákosi s čela partije u srpnju 1956., a budimpeštanski prodemokratski prosvjedi 23. X. 1956. prerasli su u oružanu pobunu i revoluciju. Stvorena je nova koalicijska vlada od predstavnika građanskih stranaka, premijer je postao Nagy, koji je težio političkoj samostalnosti u odnosu na SSSR. Međutim Sovjetski je Savez 4. XI. 1956. vojno intervenirao i slomio revolucionarni pokret – oko 200 000 izbjeglica otišlo je u zapadne zemlje, a Imre Nagy i njegovi suradnici smaknuti su 1958. nakon tajnoga suđenja. Formirana je marionetska komunistička vlada Jánosa Kádára, koji je bio na čelu Madžarske socijalističke radničke partije 1956.-88. Hrvati u Madžarskoj, uz malobrojnije Srbe i Slovence, svoja manjinska prava ostvarivali su u okviru Demokratskoga saveza Južnih Slavena, koji je bio pod strogom kontrolom države.

Zgrada madžarskoga parlamenta

Madžarska je neovisnost ponovno stekla 1989. Jednopartijski sustav dokinut je 1989.-90., Republika Madžarska proglašena je 23. X. 1989., a okupacijske sovjetske postrojbe povukle su se 1989.-91. God. 1990. formiran je Savez Hrvata u Mađarskoj, nakon rasformiranja Demokratskoga saveza Južnih Slavena. Madžarska je priznala neovisnost Republike Hrvatske istoga dana kada i članice tadašnje Europske ekonomske zajednice – 15. I. 1992. Zakon o nacionalnim i etničkim manjinama Madžarska je donijela 1993. (dopunjen i izmijenjen 2005.; novi Zakon o pravima narodnosti donesen je 2011.). Madžarska i Hrvatska sklopile su 1995. Sporazum o međusobnoj zaštiti manjina. Od 1990-ih Madžarska se ubrzano politički i gospodarski integrira u europske gospodarske i sigurnosne okvire te je, skupa s još trima istočnoeuropskim zemljama, članicom NATO-saveza postala je 1999. U sklopu najvećega tzv. petoga proširenja Europske unije, skupa s još devet država, postala je punopravnom članicom EU-a 2004.

Lit.: A. J. P. Tayor, *Habsburška Monarhija 1809 – 1918*, Zagreb, 1990; P. Hanák, *Povijest Mađarske*, Zagreb, 1995; S. Babić, *Mađarska civilizacija*, Beograd, 1996; P. Rokai i dr., *Istorija Mađara*, Beograd, 2002; *Hrvatska enciklopedija*, 6, Zagreb, 2004; *Enciklopedija : opća i nacionalna u 20 knji-*

ga, 12, Zagreb, 2006; D. Šokčević, *Hrvati u očima Mađara, Mađari u očima Hrvata*, Zagreb, 2006; L. Kontler, *Povijest Mađarske*, Zagreb 2007; L. Heka, *Osam stoljeća Hrvatsko-ugarske državne zajednice s posebnim osvrtom na Hrvatsko-ugarsku nagodbu*, Szeged – Subotica, 2011.

S. Bačić

MAĐARIĆ BEER, Robert (Mađarić) (Subotica, 3. V. 1987.), povjesničar, teolog. Sin je Ferenca i Margarete, rođ. Milodanović. Osnovnu školu polazio je u Đurđinu, a u Subotici Biskupijsku klasičnu gimnaziju i sjemenište *Paulinum* 2002.-06. Započeti filozofsko-teološki studij na Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Đakovu nastavlja 2008. na Papinskom sveučilištu *Gregoriana* u Rimu, gdje studira teologiju, crkvenu povijest i povijest umjetnosti te diplomira 2012. Tečaj arhivistike na Vatikanskoj školi za paleografiju, diplomatiku i arhivistiku završio je 2013. Poslijediplomski studij europske povijesti umjetnosti polazio je na Sveučilištu u Heidelbergu (Ruprecht-Karls-Universität Heidelberg) 2013.-16., gdje je obranio magistarsku radnju *Scuola Levantina u Veneciji: sinagogalna arhitektura u kontekstu venecijanske umjetnosti i kulture XVII. stoljeća*, koja je nagrađena posebnom nagradom Sveučilišta u Heidelbergu za ljetni semestar 2016. za znanstvena dostignuća u području europske povijesti umjetnosti. Od 2017. na doktorskom je studiju novovjekovne povijesti na Sveučilištu u Tübingenu (Eberhard Karls Universität Tübingen).

Lit.: *Zvonik*, 4/2009, Subotica; https://uni-tuebingen.de/forschung/forschungsschwerpunkte/graduiertenkollegs/gk-religioeses-wissen/mitglieder/kollegiaten-postdocs/robert-madaric/ (pristupljeno 19. X. 2019).

M. Tucakov

MAĐARSKO-HRVATSKO DRUŠTVO, udruga istaknutih madžarskih i hrvatskih političara, umjetnika i povjesničara. Utemeljeno je 1992. u Budimpešti na poticaj i prema planu Mije Karagića, glavnoga tajnika Saveza Hrvata u Mađarskoj. Na osnivačkoj su sjednici nazočni bili uglednici iz Hrvatske i Mađarske: političari, povjesničari i književnici, a utemeljenje Društva pismeno je pozdravio i prvi premijer Republike Madžarske József Antal. Za prvoga predsjednika izabran je madžarski književnik Sándor Illés, za zamjenika predsjednika glavni urednik *Hrvatskoga glasnika* Marko Marković, a za generalnog tajnika Mijo Karagić. Društvo i danas djeluje, predsjednik mu je bivši veleposlanik Madžarske u Zagrebu György Csóti. Cilj je Društva preko raznih manifestacija i kulturnih događanja povezati dvije države i dva naroda.

Ž. Mandić

MAGDALENIĆ, Josip (? - ?), kulturni djelatnik. U međuratnom razdoblju u Madžarskoj, jedno vrijeme bio je član Bunjevačkog i šokačkog narodnog odbora u Budimpešti, koji je djelovao u teškim uvjetima 1924.-39. Bio je odgovorni urednik mjesečnika *Bunjevačke i šokačke novine*, koji je izlazio u Budimpešti 1924. Prezime upućuje da je rodom bio iz Pomurja, tj. Zalske županije.

Ž. Mandić

MAGDIĆ, Pero (Ogulin, 3. VII. 1863. – Varaždin Breg, 22. IX. 1922.), pravnik, publicist, političar. Podrijetlom je iz siromašne seljačke obitelji. Kao gimnazijalac pristao je uz pravaške političke ideje Ante Starčevića. Zbog javnih političkih nastupa prijetila mu je zabrana daljnjega školovanja u Hrvatskoj. Pravo je studirao na Sveučilištu u Zagrebu, gdje je doktorirao temeljem rigoroza. U Varaždin se doselio 1890. zbog pripravničke prakse. Pravo odvjetničke službe u opsegu Banskoga stola sa sjedištem u Varaždinu dobio je 1898. Tu mu je iste godine dodijeljena zavičajnost, što mu je omogućilo sudjelovanje na lokalnim izborima i ulazak u Gradsko zastupstvo grada Varaždina. Sa skupinom hrvatskih intelektualaca, crkvenih dostojanstvenika i narodnih zastupnika posjetio je Suboticu 1904. Bili su gosti Paje Kujundžića, Vranje Sudarevića, Stipana Vojnića Tunića, Marka Dulića i drugih uglednih Bunjevaca, s kojima su raspravljali o pritiscima madžarizacije. Pokrenuo je 1904. oporbeni list *Naše pravice* s namjerom da se posebna pozornost posveti »ne samo našoj hrvatskoj braći u Međimurju već i našim bunjevačkim

Hrvatima u Ugarskoj«. Susret s jednim subotičkim Bunjevcem, kojeg je okarakterizirao kao mađariziranoga, opisao je na stranicama lista i u knjižici *Sa Maloga Lošinja* (1905.). Kao vlasnik i izdavač održavao je korespondenciju s uredništvom subotičkog *Nevena*. *Naše pravice* donosile su priloge o povijesti, društvenom i političkom položaju ugarskih Hrvata Bunjevaca i Šokaca, napose o njihovu novinstvu, prosvjetnim i kulturnim nastojanjima. Ostvario je razmjenu *Nevena* i *Naše pravice*, a u *Našim* je *pravicama*, kao i u brojnim drugim hrvatskim novinama, prenesena objava *Nevena* iz 1913. da su Bunjevci i Šokci ogranak hrvatskoga naroda. Bio je ujedno vlasnik i izdavač šaljivog lista *Štefek z mustači*, lista *Slobodni građanin* i lista *Narodno jedinstvo*, koji su izlazili u Varaždinu.

Aktivno je djelovao u društvenom i političkom životu Varaždina. Obnovio je rad Hrvatskoga sokola u Varaždinu 1902., a 18. V. 1903. izabran je za starješinu društva. Na toj je dužnosti ostao 11 godina do 1914. Biran je 1907. za podstarješinu Hrvatske sokolske župe Fonove sa sjedištem u Zagrebu, a 1911. imenovan je i članom Saveznoga odbora Slavenskoga sokolskoga saveza. Proglašen je doživotnim počasnim starješinom Hrvatskog sokola u Varaždinu. Bio je počasni član Hrvatskog dramatskoga društva u Varaždinu te je podupirao rad većega broja mjesnih udruženja.

Predvodio je Stranku prava i Hrvatsko-srpsku koaliciju u Varaždinu. Obnašao je više političkih funkcija na lokalnoj i državnoj razini: zastupnik u Gradskom zastupstvu Varaždina (1898.-1904., 1908.-10., 1914.), gradonačelnik (1910., 1914.-18.), zastupnik u Hrvatskom saboru (1906.-18.) te njegov prvi potpredsjednik u dva mandata (1908.-10. i 1913.-18.), hrvatski zastupnik u Ugarskom saboru u Budimpešti, veliki župan Varaždinske županije i vladin građanski povjerenik za Međimurje (1920.). Istakao se u nastojanjima za oslobođenje i priključenje Međimurja Hrvatskoj i Državi SHS.

Prema osobnoj želji pokopan je u odori Hrvatskog sokola. Njegovu je pogrebu na varaždinskom groblju prisustvovalo mnoštvo štovatelja, a u samoj je sprovodnoj povorci bilo oko 10 000 ljudi.

Djelo: *Sa Maloga Lošinja*, Varaždin, 1905.

Lit.: *Pravila Hrv. dramatskog društva u Varaždinu*, Varaždin, 1898; P. Magdić, »Naše pravice« - tjednik!, *Naše pravice*, 6/1904, Varaždin; Iz sredine naše braće Bunjevaca, *Naše pravice*, 19/1904; Nješto o bunjevačkim Hrvatima, *Naše pravice*, 21/1905; I. Milčetić, *Khuenovština u Varaždinu*, Zagreb, 1906; B. Svoboda, *Sokolstvo u Varaždinu 1877. – 1923*, Varaždin, 1923; I. Kristofić, M. Remar, S. Stolnik, *Sokolstvo i gimnastika : Varaždin 1877./78. – 1998.*, Varaždin, 1998; I. Kristofić, *Varaždinski sokol : i plakatom kroz povijest*, Varaždin, 2009; I. Jež, Dr. Pero Magdić i razvoj «modernoga pravaštva« u Varaždinu (1895. – 1905), *Časopis za suvremenu povijest*, 2/2016, Zagreb.

M. Bara i E. Hemar

MAGJER, Rudolfo Franjin (Mađer, Rudolf Franjin, Rudolf Franjo) (Zemun, 28. IX. 1884. – Osijek, 31. V. 1954.), književnik, publicist, pedagog, kulturni djelatnik. U Osijeku je živio od najranije mladosti, ondje je polazio osnovnu školu i gimnaziju te završio Učiteljsku školu 1903. Bio je učitelj u Šljivoševcima 1903.-06., Valpovu 1906.-9l., u vježbaonici Učiteljske škole u Osijeku 1909.-12., gdje je bio i nastavnik 1912.-20., prosvjetni izvjestitelj pri Virovitičkoj županiji, odn. Osječkoj oblasti 1920.-27. te nastavnik u Građanskoj školi do umirovljenja 1943. Pjesmama, pripovijetkama i crticama, epigramima, humoreskama, prigodnim i kulturno-prosvjetnim člancima te književnokritičkim osvrtima i pregledima surađivao u velikom broju hrvatskih časopisa i listova, a u međuratnom razdoblju i u tiskovinama iz drugih dijelova zemlje. Prvi rad objavio je u zagrebačkom listu za mladež *Bršljan* 1899. Mnogi su mu prilozi tiskani u raznim knjigama ili kao posebni otisci. Uredio je više almanaha i antologija. prevođen na češki, poljski, esperanto, ruski, njemački, slovački i slovenski jezik. Djelovao je izvan glavnih umjetničkih strujanja stvorivši vrlo bogat i žanrovski raznolik književni opus, ponajprije kulturnopovije-

sne vrijednosti. Kritiziran zbog samopromocije i hiperprodukcije, za života i netom nakon smrti bio je zapostavljen u hrvatskoj književnoj povijesti.

Iznimno agilan kulturni djelatnik, zauzimao se za književnu i kulturno-umjetničku afirmaciju Osijeka i Slavonije, napose hrvatskoga jezika. Na prijedlog Ante Evetovića Miroljuba utemeljio je 1909. Klub hrvatskih književnika (Klub hrvatskih književnika i umjetnika od 1923.) u Osijeku. Predsjednik je Kluba bio od 1920. do prestanka njegova djelovanja. God. 1941. Klub je razvio široku izdavačku i predavačku djelatnost te druge kulturne aktivnosti. Među ostalim su potaknuli postavljanje spomen-ploče i poprsja Josipu Jurju Strossmayeru i Franji Kuhaču u Osijeku, Josifu Runjaninu u Vinkovcima, Mladenu Barbariću u Iloku i Anti Miroljubu Evetoviću u Valpovu.

Nakon Prvoga svjetskoga rata objavljivao je i u *Subotičkoj Danici* i *Nevenu*. Matija Evetović navodi da su u »narodno kolo« suradnika *Subotičke Danice* poslije pristupili, među ostalim, i Rudolf Franjin Mađer, barun Maldini Vildenhainski i Vladislav Ante Kujundžić. Srpanjski broj *Nevena* za 1909. i *Subotička Danica* za 1910. prenijeli su njegov prikaz dvadesetpetogodišnjega pjesničkoga opusa Miroljuba Ante Evetovića, objavljen u *Glasu Matice hrvatske*. U njemu, među ostalim, navodi da su se upoznali 1903. u Šljivoševcima, da ga je posjećivao dok je bio župnik u Harkanovcima, a opisuje ga kao »umiljatog Hrvata – Bunjevca«. Taj je prikaz ponovljen i u *Subotičkoj Danici* za 1922. godini u povodu Miroljubove smrti. *Neven* je objavljivao i vijesti o objavi njegovih zbirki pjesama *Porivi* i *Novi zvuci*, te osnivanju Kluba hrvatskih književnika u Osijeku.

Lit.: *Neven*, 7/1909, 10/1910, 18/1912, Subotica; *Leksikon pisaca Jugoslavije*, 4, Novi Sad, 1997; M. Miković, *Iznad žita nebo*, Subotica – Zagreb, 2003; V. Rem, Zaboravljeni jubilej književne Slavonije, *Vijenac*, br. 432, Zagreb, 23. IX. 2010; M. Evetović, *Život i rad Paje Kujundžića 1859 – 1915*, Subotica, 1940-2019; http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=11997. (pristupljeno 22. V. 2020).

S. Bačić

MAKAZA, bunjevačka dječja igra. Igra se na *sokaku*, pod pendžerom ili na drugom mjestu gdje ima drveća. Broj igrača nije određen, najčešće pet do sedam, ovisno o tom koliko ima stabala. Mogu je igrati i djevojčice i dječaci. Na početku igre svaki igrač zauzme sebi kućicu, tj. drvo, osim jednoga, koji postaje »beskućnik«. Tada on ode kod jednoga od igrača i pita ga: »Di su makaze?«, na što mu ovaj odgovori: »Kod prvog komšije!« (ili drugog, trećeg…). Kada beskućnik ode kod toga komšije, dva igrača koja su najudaljenija od njega u trku promijene kućice. Beskućnik nastavlja obilaziti igrače i postavljati im pitanje sve dok ne uspije ugrabiti nečiju kuću stigavši u vrijeme promjene kuća dvojice suigrača prije do prazne kuće. Sada je »beskućnik« onaj koji je ostao bez kuće te u nastavku igre on postavlja pitanje »Di su makaze?«.

Lit.: I. Prćić stariji, Bunjevačke pučke sigre, *Subotička Danica (nova) Kalendar za 1997. godinu*, Subotica 1996.

P. Skenderović

MAKSIMILIJAN II. EMANUEL (Maksimilijan Bavarski) (München, 11. VII. 1662. – München, 26. II. 1726.), knez izbornik (*Kurfürst*) Bavarske, vojskovođa. Jedan je od važnijih predstavnika visokoga plemstva iz njemačke porodice Wittelsbach, koja je stoljećima vladala Bavarskom. Za vrijeme Velikoga bečkoga rata (1683.-99.) proslavio se kao izvanredni vojskovođa.

Nakon smrti oca Ferdinanda Marije 1679. preuzeo je vlast u izbornoj kneževini Bavarskoj. U početku, do 1680., vladao je pod tutorstvom strica Maksimilijana Filipa od Leuchtenberga. Modernizirao je bavarsku vojsku prema francuskomu modelu organizirajući je kao stajaću vojsku, koju je, prema odredbama Vojnog ustava Carstva (*Reichskriegsverfassung*) iz 1681., Bavarska bila obvezna staviti na raspolaganje vojsci Svetoga Rimskoga Carstva Njemačke Narodnosti. Usto je promijenio i vanjsku politiku Bavarske: za razliku od njegova oca, koji je nastojao zadržati Bavarsku izvan sukoba velikih sila, napose

Versaillesa i Beča, vanjska politika reunije francuskoga kralja Luja XIV. (tj. pripajanje susjednih teritorija za koje je držao da su na temelju povijesnih prava povezane s Francuskom) približila ga je njemačkomu caru Leopoldu I. Habsburgovcu. Suočeni s osmanskom opasnošću i ekspanzionističkom politikom Francuske, Maksimilijan II. i Leopold I. sklopili su 1683. sporazum o obrani, koji je proširen u vojni sporazum.

Iste je godine, predvodeći oko 11.000 vojnika, došao u pomoć Beču, koji su opsjedali Osmanlije. Uz pomoć bavarskih, saskih i poljskih postrojba na čelu sa Janom III. Sobieskim opsada Beča slomljena je 12. IX. 1683. Maksimilijan II. bio je jedan od nekolicine vojskovođa koji su osobno sudjelovali u toj bici. Nakon uspješne deblokade Beča saveznička se vojska razišla, no Maksimilijan II. angažirao se na zahtjev Carskoga dvora u daljnjem ratu protiv Osmanlija. Tako je bavarsko pješaštvo već iste jeseni sudjelovalo u osvajanju Ostrogona u sjevernoj Ugarskoj 9. X. 1683. Maksimilijan II. osobno je sudjelovao i u neuspjelom napadu na Budim 16. VI. – 30. X. 1684. te u pohodu protiv Osmanlija 1685. pod zapovjedništvom Karla V. Lotarinškoga. Sljedeće godine dobio je samostalno vrhovno zapovjedništvo nad jednim odredom od oko 22.000 ljudi radi osvajanja Stolnoga Biograda (*madž.* Székesfehérvár), ali je vojno vodstvo ocijenilo da je zajednički napad na Budim prioritet te je pod zapovjedništvom Karla V. Lotarinškoga sudjelovao u konačnom oslobađanju Budima nakon 145 godina osmanske okupacije 2. IX. 1686.

God. 1687. ponovno je dobio samostalno zapovjedništvo nad jednim dijelom vojske radi oslobođenja Petrovaradina. U tom dijelu njegove vojne karijere jedna je pojedinost važna za bunjevačke Hrvate. Naime ratni dnevnici Maksimilijana II. i Karla Staudingera donose popis mjesta kroz koja je Maksimilijan prošao krećući se prema Petrovaradinu: 27. lipnja ujutro Maksimilijanova je vojska krenula iz Szolnoka (Zollnok), a istoga je dana bila u Kečkemetu (Keczke). Sljedećeg dana bila je u Csongrádu (Longrad), a 29. i 30. lipnja marširala je do Pusztaszera (Pusta-Sera, 4 km sjeverozapadno od Ópusztaszere). U Segedin su postrojbe stigle 1. srpnja, gdje je Maksimilijan II. obišao naselje i tvrđu, nakon čega je odsjeo u franjevačkom samostanu. Vojska je 3. srpnja krenula iz Segedina prema Dunavu i istoga se dana utaborila nedaleko od Martonoša (Mardonos). Dana 4. srpnja prošla je Ludaš (Ludas), Kelebiju (Kelebij) 5. srpnja, Boršod (Worsked) 6. srpnja. Za ta se mjesta navodi da nisu bila »ništa osim ruinirana mjesta« (*lauter ruinirte Oerter*).

Maksimilijan II. Emanuel

Na lijevu obalu Dunava kod Baje stigli su 7. srpnja, a sljedećega dana prešli su na jedan veliki otok preko pontonskoga mosta koji je podignut nasuprot *Sithara* i povezali se s glavnim stožerom (*Hofstab*), tj. s Karlom V. Lotarinškim. Dana 9. srpnja vojska je mirovala na otoku. Toga dana u logoru kraj *Sizara* nalazili su se i neki novaci (*die hier gestandenen Reckruten*). Maksimilijan je primio njihove vođe Duju Markovića i Đuru Vidakovića, koji su izrazili spremnost da s 1500 vojnika pomognu Habsburškoj vojsci u borbi protiv Osmanlija. Tražili su pritom kao protuuslugu osiguranje prebivališta za 5000 Bunjevaca Hrvata, koje su predvodili dolazeći s područja pod turskom vlašću. Kao rezultat tih pregovora nastalo je pismo Maksimilijana II. Emanuela datirano u vojnom logoru kraj Sizara 9. VII. 1687. U njemu preporučuje Dvorskomu ratnomu vijeću u Beču da uzme pod zaštitu bunjevačke Hrvate (austrijski vojni izvori nazivali su ih lapidarno *katolische Ratzen*, dok su ih franjevci zvali *Dalmatama*, a tako su se nazivali i oni sami) i da im

dopusti da se nasele u Segedin, Suboticu i Baju. Maksimilijan je te bunjevačke novake opremio i rasporedio u pukovnije. No zbog teškoća u opskrbi morao je prekinuti pohod na Petrovaradin i prebaciti težište operacije na Dunav te je 10. srpnja s otoka prešao na drugu obalu Dunav i ponovno se spojio s Karlom V. Lotarinškim. Glede toponima *Sizar* (*Sithar*), riječ je o Sečuhu (*madž.* Szekcső, danas Dunaszekcső, *srp.* Sečuj), između Baje i Mohača, a Maksimilijanov logor vjerojatno je bio na mjestu nekadašnjega kaštelja Sembech. Dvorsko ratno vijeće u rujnu je prihvatilo preporuku Maksimilijana II. i naložilo je generalu Antoniju Caraffi, vojnomu zapovjedniku za Ugarsku, da Dalmate smjesti u Segedin, Suboticu i Baju.

U tzv. drugoj bici kod Mohača (Nagyharsánya) 12. VIII. 1687. Maksimilijan II. predvodio je s Ludwigom Badenskim desno krilo austrijske vojske i pridonio je carskoj pobjedi nad Osmanlijama. U toj su bici sudjelovali i Bunjevci Hrvati, koje je mjesec dana prije toga Maksimilijan II. primio u svoje postrojbe. Nakon pobjede kod Mohača Maksmilijanova se vojska do 29. kolovoza povukla preko Koluta, Monoštora i Apatina »do visine Erduta« (tj. do obale Dunava kod Sonte), gdje je 31. kolovoza ukrcala ranjenike na brodove (19 ljudi). Tu je međutim došlo do neslaganja između vrhovnoga zapovjednika Karla V. Lotarinškoga i Maksimilijana II. Naime Karlo V. je kod Sonte promijenio plan nakon što je doznao za loše prilike u osmanskoj vojsci i zbog toga što je teren uz Dunav, ionako prilično močvaran, uslijed neprestanih oborina i obilnih poplava postao neprohodan, te je odlučio napasti Erdelj sa sjeverozapada te se vratiti u Szolnok. Maksimilijan II. nije se složio s planovima Karla V. Lotarinškoga, s kojim je otprije bio u lošim odnosima. Maksimilijanova je vojska 1. rujna stigla u Sombor, odakle ju je, nakon osiguranja prehrane za svoje postrojbe, napustio 3. rujna zajedno s Ludwigom Badenskim, koji je bio nezadovoljan što je Karlo V. favorizirao zapovjednika konjice Johanna Heinricha von Dünewalda. Bavarska vojska, čije je zapovjedništvo preuzeo general Steinau, odatle je nastavila marš za Szolnok preko opustošene oblasti (Puszta), a 12. rujna stigla je do »utvrdice« (*Schlößchen*) Subotica. Prema dnevniku Karla V. Lotarinškoga, u gradu žive »Raci« i okružen je palankom (palisadom): »das Stättl Sabotha (allwo noch Razen darinnen, und mit einer Palanca umbfanget).«

U jesen 1687., nakon ultimativnoga zahtjeva za smjenom njegova suparnika Karla V. Lotarinškoga kao vrhovnoga zapovjednika i prijetnje raskidom saveza s carem, Leopold I. dodijelio mu je u srpnju 1688. vrhovno zapovjedništvo u Ugarskoj. U tom je svojstvu slavu stekao osvajajući Beograd od Osmanlija nakon jednomjesečne opsade (7. VIII. – 6. IX. 1688.). Boreći se u prvim redovima, više je puta ranjen. Ratni uspjesi donijeli su mu kod Osmanlija nadimak »plavi kralj«, nastao zbog njegova oklopa, koji se na bojištu mogao izdaleka vidjeti, a u Europi »pokoritelj Turaka« (*Türkenbezwinger*). U znak zahvalnosti bečki ga je dvor imenovao vitezom zlatnoga runa. Međutim ratni troškovi, koje carske subvencije nisu potpuno pokrivale, osjetno su opteretili bavarske financije.

Od 1689. do 1697. borio se u Ratu za falačko naslijeđe, zvanom još i Rat Velike alijanse (1688.-97.), koji je izazvao francuski kralj Luj XIV. kako bi natjerao Sveto Rimsko Carstvo da mu prizna teritorije što ih je zaposjeo u okviru svoje politike reunije. Bio je guverner habsburške Španjolske Nizozemske 1692.-1706. Budući da ga je Leopold I. oženio 1685. svojom kćeri Marijom Antonijom, potencijalnom nasljednicom španjolskoga prijestolja, koja je preminula 1692., imao je aspiracije na krunu španjolske grane Habsburgovaca, ali i na rimsko-njemačku krunu. Zbog toga je na početku Rata za španjolsku baštinu (1701.-14.) okrenuo leđa Habsburgovcima i stupio u savez s francuskim kraljem Lujem XIV. Kao njegov saveznik, poduzimao je niz ofenziva protiv Habsburgovaca, ali bez zapaženijega uspjeha. Nakon katastrofalnoga poraza u bici kod Höchstädta 1704. morao je napustiti Bavarsku, a 1706.

godine izrečena mu je kazna progona iz Svetoga Rimskoga Carstva te je izbjegao u Francusku. U pokušaju detronizacije Habsburgovaca s ugarskoga prijestolja Ferenc II. Rákóczi ponudio je 1707. Maksimilijanu II. madžarsku krunu, ali je ovaj to odbio. Tek nakon sklapanja Badenskoga mira 1714., kojim je završen Rat za španjolsku baštinu, mogao je ponovno preuzeti vlast u Bavarskoj. Nastojao je izgladiti odnose s Karlom VI. Habsburgovcem i ojačati položaj kuće Wittelsbach u Svetom Rimskom Carstvu te mu je bavarske postrojbe pod zapovjedništvom svojih sinova Karla Alberta i Ferdinanda stavio 1717. na raspolaganje u austrijsko-turskom ratu 1716.-18.

Karlo Albert, njegov najstariji sin iz drugoga braka s Terezom Sobieskom, kćeri Jana III. Sobieskoga, bio je car Svetoga Rimskoga Carstva Njemačke Narodnosti 1742.-45. kao jedini rimsko-njemački car koji nije bio iz dinastije Habsburgovaca od 1438. pa sve do propasti Carstva 1806.

Lit.: F. Vaníček, *Specialgeschichte der Militärgrenze : Aus Originalquellen und Quellenwerken geschöpft*, 1, Wien, 1875; K. Staudinger, *Das Königlich Bayerische 2. Infanterie-Regiment »Kron-prinz« 1682 bis 1882*, München, 1885; I. Iványi, *A tiszai határőrvidék 1686-1750*, Budapest, 1885; I. Iványi, *Szabadka szabad királyi város története*, 1, 2, Szabadka, 1886, 1892; Gy. Dudás, A bunyevácok története, *Bács-Bodrogh Vármegyei Történelmi Társulat Évkönyve*, 3/1904, Zombor; K. Staudinger, *Geschichte des bayerischen Heeres : Geschichte des kurbayerischen Heeres unter Kurfürst Max II. Emanuel 1680-1726*, München, 1904 – 1905; Gy. Popovics, Sizar, *A Bács-Bodrogh Vármegyei Történelmi Társulat Évkönyve*, 4/1912, Zombor; W. Gold, *Das Zeitalter Max Emanuels und die Türkenkriege in Europa, 1683-1687,* München, 1976; L. Hüttl, »Maximilian II. Emanuel«, u: *Neue Deutsche Biographie*, 16, Berlin, 1990; L. Kontler, *Povijest Mađarske*, Zagreb, 2007; R. Skenderović, *Povijest podunavskih Hrvata (Bunjevaca i Šokaca) od doseljavanja do propasti Austro-Ugarske Monarhije,* Subotica – Slavonski Brod, 2017; V. Nimčević, Plemenita obitelj Marković u 17. i 18. stoljeću, *Godišnjak za znanstvena istraživanja Zavoda za kulturu vojvođanskih Hrvata*, br. 10, Subotica, 2018.

V. Nimčević

MALA BAJA, zaselak na cesti Subotica – Tavankut. Obuhvaća skupinu kuća koje se protežu od križa na raskrižju s atarskim putem koji vodi od pružnoga prijelaza kod Šebešića do rječice Čik prema Ljutovu. U širem smislu pod Malu Baju potpada i područje južno od zaseoka do somborske pruge. Naziv su mu dale obitelji koje su se s područja Baje doselile uz ovaj dio današnjega Tavankutskoga puta (u habsburško se vrijeme zvao Kumbajskim i Madaroškim putom), nedaleko od nekadašnjega Bajskoga puta, koji je presjekla trijanonska državna granica (danas je to cesta koja se nakon pružnoga prijelaza odvaja od Tavankutskoga puta prema Čikeriji). Kako cesta na području Male Baje razdvaja katastarske općine Donji grad i Tavankut, južna strana naselja upravno pripada Mjesnoj zajednici Mala Bosna i Župi Presvetoga Trojstva u Maloj Bosni, a sjeverna strana Mjesnoj zajednici Ljutovo i Župi Srca Isusova u Tavankutu. Cesta je asfaltirana 1981. Broj salaša postupno je rastao nakon Drugoga svjetskoga rata od prvotnih 6-7 do današnjih tridesetak, a osobito je porast zabilježen posljednjih desetak godina. Na području Male Baje postoje dva križa. Jedan, Stantićev križ, nalazi se na raskrižju atarskoga puta koji vodi od pružnoga prijelaza s Tavankutskim putem. Podigao ga je Josip Stantić 1835. i bio je izrađen od drveta. Obnovio ga je župnik župe sv. Terezije Matija Mamužić podignuvši kameni križ 1895., ali kako se nalazi kraj posjeda Šokčićevih, koji su ga i održavali do preseljenja u grad potkraj 1980-ih, u narodu se naziva i Šokčićev križ. Križ su obnovili Etelka Balog i Zoltán Jenei 1999. Drugi križ, također zvan Šokčićev križ, nalazi se na atarskom putu između Tavankutskoga puta i somborske željezničke pruge. Podigao ga je od drveta Jerko Šokčić početkom XX. st., a 2001. obnovio ga je njegov unuk Bela. Na širem području nalaze se salaši porodica Šokčić, Brajkov, Orčić, Sudarević, Brešćanski, Rukavina…

Izvor: kazivanje Ilke Brešćanski, rođ. Bačić, iz Male Baje.

Lit.: O. Penavin, L. Matijevics, *Szabadka és környéke földrajzi neveinek adattára*, Újvidék, 1976; D. Csúszó, *Könyörgésünk színhelyei*, 2, Szabadka, 2004; A. Stantić, Salaši u subatičkom ataru, *Hr-*

Mala Baja

vatska riječ, br. 115, Subotica, 22. IV. 2005; A. Stantić, Veći šorovi u subatičkom ataru, *Hrvatska riječ*, br. 121, Subotica, 3. VI. 2005; Ž. Bošnjaković, B. Sikimić, *Bunjevci : Etnodijalektološka istraživanja*, Subotica – Novi Sad, 2013.

S. Bačić

MALA BOSNA, naselje jugozapadno od Subotice. Nalazi se duž ceste Subotica – Sombor na 8 km od Subotice. Izgrađeno je na Bačkoj prapornoj (lesnoj) zaravni, koja je na nekoliko mjesta ispresijecana dolinama Pavlovačkoga dola i rječice Čik.

Današnje područje sela nalazi se na nekadašnjoj velikoj pustari Šebešić (Sebešić, *madž.* Sebesegyház), koja je u predtursko vrijeme bila vlasništvo porodice Hunyadi. Za vrijeme Turaka područje je opustjelo. Naselje je nastalo u vrijeme austro-ugarske okupacije Bosne i Hercegovine (1878.) kao posljedica sudjelovanja u vojnim operacijama mnogih vojnih obveznika iz Subotice i okolice. Bogati građani tu su obvezu mogli otkupiti dajući siromasima zaprege i konje, a oni su ih nakon završetka vojne i po povratku u Bačku prodavali te su od tog novca kupili zemlju i izgradili manje naselje duž ceste Subotica – Sombor pod imenom Bosna (*madž.* Bosznia) u razdoblju 1880.-85. Između dvaju svjetskih ratova naselje se još uvijek naziva po pustari Sebešić (Šebešić), iako se pred Drugi svjetski rat počinje upravno izdvajati pod nazivom Mala Bosna, koji se ustalio nakon rata.

Izgled je sela panonski, ali je građeno stihijski. U posljednje se vrijeme planski uređuje i kuće se grade duž uređenih i asfaltiranih ulica južno od Somborske ceste. Iako je naselje kompaktno, nema izražen centar. Ipak, smatra se da je to Dom kulture (nekadašnji Zadružni dom, izgrađen 1949.), koji je obnovljen 2010.-12. Oko naselja ima dosta salaša, a crkva Presvetoga Trojstva nalazi se na istočnom rubu sela.

Do 1922. vjerski život područja Male Bosne bio je vezan za subotičku župu sv. Terezije Avilske, kada je formirano prvo vijeće crkvene općine Šebešić. Prvi svećenik koji je izlazio nakon osnutka crkvene općine bio je Josip Zvekan. Zalaganjem administratora Bačke apostolske administrature Lajče Budanovića Mala Bosna 1926. postaje vikarija, kada su počele pripreme za izgradnju župne crkve. Prvotno je planirano da se nalazi u središtu sela kraj Jakobčićeva križa, no vlasnici zemljišta tražili su previše za otkup, pa je na kraju podignuta na njivi Andrije Dulića (1887.-1947.), koji je u tu svrhu darovao dva lanca zemlje na istočnom rubu sela. Izgrađena je 1931. u starohrvatskom stilu »Vero Croatica« po nacrtu znamenitoga zagrebačkoga arhitekta Stjepana Podhorskoga, a glavni majstor za izgradnju crkve bio je Alojzije Gršić. No kako je u vrijeme završetka gradnje izbila velika ekonomska kriza, crkva nije u potpunosti izgrađena po prvotnom nacrtu, tj. ostala je bez planirana visoka tornja sa zvonikom. Biskup Lajčo Budanović blagoslovio je crkvu na Šebešiću 29. XI. 1931. Zvono u crkvi datira iz 1934., naručio ga je tadašnji vikar Pavao Bešlić. Matične župne knjige vode se od 10. II. 1934. Vikarija Mala Bosna postala

Mala Bosna

je samostalnom župom 1. I. 1956. Na području župe postoji dvadesetak križeva krajputaša te dva kipa u atarima: sv. Ivana Nepomuka na Malom tavankutskom putu kraj ćuprije preko kraka rječice Čik te sv. Antuna Padovanskoga kraj Lešina salaša južno od somborske ceste. Dužijanca se u Maloj Bosni održava od 1955.

U selu postoji osnovna škola (danas područni odjel OŠ *Ivan Milutinović* iz Subotice), u kojoj se izvodi nastava na hrvatskom (od 2002.) i srpskom nastavnom jeziku. U selu od 2002. djeluje Hrvatska udruga kulture *Lajčo Budanović*.

Području Male Bosne pripali su 1953. dijelovi pustara Šebešić, Donji Tavankut, Donji Verušić i Pavlovac. I danas je područje Mjesne zajednice Mala Bosna razvedeno: upravno joj, osim samoga sela, pripadaju još i Kucura (Čik salaš), Franciškov šor i Kaponja na Somborskoj cesti; Šebešić i dio Male Baje uz somborsku prugu te Hrvatski majur, Mikićevo i Pavlovac uz nekadašnju Pačirsku prugu (Subotica – Crvenka).

God.	1961.	1991.	2002.	2011.
Ukupno	2883	1488	1245	1082
Hrvati	2321	615	621	526
Bunjevci	-	390	283	229
Madžari	419	151	92	85
Srbi	121	66	69	66
Jugoslaveni	-	192	69	-
ostali	22	74	111	176

Nacionalna struktura stanovništva poslije Drugog svjetskog rata

Prema popisu iz 2011. godine u selu su živjela 1072 stanovnika. Broj stanovnika opada od 1953., kada je imala 3002 stanovnika, ali je to djelomično posljedica pripajanja i odvajanja okolnih salašarskih skupina na širem upravnom području Mjesne zajednice Mala Bosna. Po nacionalnoj strukturi dominiraju bunjevački Hrvati.

Izvor: Arhiva župe Presvetog Trojstva u Maloj Bosni.

Lit.: I. Iványi, *Bács-Bodrog vármegye földrajzi és történelmi helynévtára*, 4, Szabadka, 1906; M. Marković, *Geografsko-istorijski imenik naselja Vojvodine*, Novi Sad, 1966; -Mi-, Mala Bosna slavi… »Selo moje, meni tako drago«, *Bačko klasje*, br. 1, Bačka Palanka, 1978; I. P., 50. obljetnica župe Mala Bosna, *Bačko klasje*, br. 14, Bačka Palanka 1981; B. Bukurov, *Subotica i njena okolina*, Novi Sad, 1983; B. Ćupurdija, *Subotica i okolina*, Novi Sad, 1987; Krist je prošetao Malom Bosnom, *Bačko klasje*, br. 47-48, Bačka Palanka, 1998; A. Ivković, Župa presvetog Trojstva Mala Bosna, *Zvonik*, 2/2002, Subotica; *Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u 2002. : Stanovništvo : Nacionalna ili etnička pripadnost : Podaci po naseljima*, Beograd, 2003; T. Kovačević, *Opština Subotica : geografska monografija*, Novi Sad, 2006; S. Mačković, Stjepan Podhorsky u dva projekta : Crkve u Maloj Bosni i Đurđevcu, *Klasje naših ravni*, 11-12/2006, Subotica; L. Stantić, *Župa presvetog trojstva Mala Bosna 1926-2006*, b.m., 2006; Lj. Vujković Lamić, 75. obljetnica crkve Presvetoga trojstva u Maloj Bosni, *Glasnik Pučke kasine*, Subotica, 11/2006; *Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u Republici Srbiji*

2011. : Prvi rezultati, Beograd, 2011; https://www.stat.gov.rs/sr-Latn/oblasti/popis/prethodni-popisi (pristupljeno 5. IV. 2020).

Z. Nagel i D. Skenderović

MALA BOSNA, dio naselja Lemeš. Ime je dobio po ekonomskim migrantima iz Bosne i Hercegovine koji su se naselili na područje Lemeša nakon Drugog svjetskog rata. Dok su neki unajmili ili kupili salaše, drugi su kupili ili izgradili kuće u dijelu sela prema Somboru te je po njima taj dio sela prozvan Malom Bosnom. Počeli su dolaziti krajem 1950-ih kao sezonski radnici u poljoprivredi sudjelujući u berbi kukuruza te su se neki tu i trajno nastanili. Većina doseljavanja odvijala se 1960-ih godina. U najvećoj mjeri ovi migranti bili su Hrvati, a podrijetlom uglavnom iz okoline Maglaja i Žepča, Novog Šehera, Ljubovića i Čustog Brda. Prezimena koja prevladavaju među doseljenima jesu Brkić, Ezgeta, Markanović, Jurić, Jurišić, Tomas, Tomić, Pravdić i dr. Nivelacija u kulturi s mjesnim Hrvatima odvijala se brzo, a česti su bili i brakovi s Hrvatima Bunjevcima i Madžarima. Na stari zavičaj doseljenika podsjećaju elementi božićnih običaja, tradicionalna bosanska jela, pjesme, kao i nošnje koje čuvaju pojedine obitelji.

Lit.: I. Žuljević, Salaši u ataru Svetozara Miletića 1971. u: V. Lazić (ur.), *Ej, salaši*, Novi Sad, 1994; Z. Vasiljević, Hrvati iz Bosne u Lemešu. Doseljenici iz Žepča i Novog Šehera, *Hrvatska riječ*, br. 869, Subotica, 13. XII. 2019.

M. Bara

MALA KUĆA, pomoćna zgrada u tradicionalnom bunjevačkom kućanstvu. Osim središnje stambene zgrade, koju Bunjevci nazivaju kućom i koja u pravilu ima više prostorija (*pridnja* tj. dnevna soba; čista soba za goste; *pododžak*, tj. ognjište; *kujna*, tj. kuhinja; *špajc*, tj. smočnica; *ambetuš*, tj. trijem, i dr.), često je građena i manja pomoćna zgrada, koja se zvala mala kuća, a korišten je i naziv *litnja kujna*. Imala je dvije manje prostorije: *pododžak* s *kujnom* te dnevnu sobu. Iako je najčešće građena odvojeno od središnje kuće, odnosno salaša, bilo je i slučajeva da se podizala uz zabatni zid *košare*, tj. staje.

U maloj se kući boravilo preko dana, pripremala se hrana, kuhalo se, objedovalo, odmaralo se tijekom dana ili se s gostima sjedilo i razgovaralo. U njezinoj većoj prostoriji pokraj *astala*, tj. stola, klupa i stolica za sjedenje nalazio se i jedan krevet s drvenicama *na crno namješten*, koji je služio za odmor preko dana, obično nakon *užne*, tj. ručka. U kutu se nalazila parasnička peć (banja-peć u subotičkih Bunjevaca, a paorska peć u somborskih Bunjevaca), u koju se ložilo iz susjedne manje prostorije *pododžaka*. Zahvaljujući tomu u maloj se kući moglo boraviti tijekom cijele godine.

Njezin osnovni smisao bilo je sprečavanje da se neugodni mirisi i prljavština s obuće i odjeće unose u salaš, tj. čeljadsku kuću. Naime nekadašnji poslovi u okviru salašarskoga kućanstva podrazumijevali su uzgoj stoke i peradi, njihovo hranjenje te čišćenje objekata u kojima su se nalazili, radove u vrtu i oko kuće, zbog čega odjeća i obuća nisu bili čisti. Kada bi se završio radni dan, salašari bi se u maloj kući presvukli i otišli u veliku kuću ili u salaš, u kojem su noćili, dočekivali goste i proslavljali blagdane.

Lit.: V. Devavari, Uporedna analiza salaša na teritoriji severne Bačke, u: V. Lazić (ur.), *Ej, salaši*, Novi Sad, 1994; A. Stantić, Salaš, gospodarski domazluk, *Klasje naših ravni*, 7-8/2013, Subotica.

P. Skenderović

MALA PEŠTA, zaselak na oko 1 km istočno od Đurđina, na cesti prema Žedniku. Toponim se prvi put spominje 1960-ih godina. Podrijetlo imena nije poznato. Upravno pripada Mjesnoj zajednici Đurđin i župi sv. Josipa Radnika u Đurđinu. Danas broji desetak salaša.

Mala Pešta

Lit.: A. Stantić, Salaši u subatičkom ataru, *Hrvatska riječ*, br. 115, Subotica, 22. IV. 2005; A. Stantić, Veći šorovi u subatičkom ataru, *Hrvatska riječ*, br. 121, Subotica, 3. VI. 2005; K. K[orponaić]. Mala Pešta i snijeg, *Hrvatska riječ*, br. 732, Subotica, 28. IV. 2017; https://sr.wikipedia.org/wiki/Градске_четврти,_месне_заједнице_и_приградска_насеља_Суботице#Списак_катастарских_општина

S. Stantić

MALA PEŠTA, salašarsko naselje oko 4 km sjeverno od Sombora. Podrijetlo imena je nepoznato. Sastavljeno je od skupine salaša u neposrednoj blizini Bezdanskoga puta, koji spaja Sombor i Bezdan. Nalazi se u blizini lokaliteta Kozare (prije: Šivolja) i danas administrativno tvori jednu ulicu pod imenom Mala Pešta. Upravno pripada Mjesnoj zajednici Gornja Varoš, a crkveno Župi Uzvišenja Svetoga Križa. Sa Somborom i Bezdanom salaši su u novije vrijeme povezani asfaltnom cestom. Kroz prošlost stanovnici su bili orijentirani na skupine salaša na Bezdanskom putu, Čatalinskom putu i Nenadiću. Dominantna djelatnost bila je poljodjelstvo i stočarstvo, poglavito ovčarstvo. U suvremenom razdoblju salaše nastanjuju i hrvatske obitelji Petreš, Mormer, Beretić, Parčetić, Pavić i Delija.

Lit.: M. Beljanski, *Pangare, Gospin sokak, Čutka, Šikara, Strilić, Mali Beč i Čatalinski put*, Sombor, 1973; A. Sekulić, *Bački Hrvati*, Zagreb, 1991; Z. Vasiljević, Salaši kojih više nema, *Hrvatska riječ*, br. 552, Subotica, 1. XI. 2013; *Službeni list Grada Sombora*, br. 23/2018, Sombor; A. Firanj (ur.), *Moj Nenadić*, Sombor, 2018.

M. Bara

MALA UŽNA, međuobrok između podnevnoga i večernjega objeda, užina. Naziv koriste subotički Bunjevci, dok somborski Bunjevci rabe termin *jauzna*. U tradicionalnom bunjevačkom i šokačkom nazivlju za obroke ručak je naziv za prvi jutarnji obrok, a podnevni, tj. glavni obrok, naziva se užnom ili užinom. Preko ljeta, kad se intenzivnije radilo na zemlji, poslije podne se oko 16 sati tradicionalno jela suha hrana za *malu užnu*. Obrok je bio skroman i često se sastojao od jela i namirnica koje se mogu jesti »s nogu«, tek toliko da se izdrži do večere. Nakon kratkoga obroka i maloga predaha nastavljalo se s poljskim radovima do večere.

Lit.: A. Stantić, Rječnik manje poznatih riječi i izraza, *Klasje naših ravni*, 7-8/2013, Subotica; B. Poljaković, Svakodnevna tradicijska prehrana bačkih Hrvata Bunjevaca, *Godišnjak za znanstvena istraživanja Zavoda za kulturu vojvođanskih Hrvata*, br. 4, Subotica, 2012.

P. Skenderović

MALAGURSKI, Alba (Malagurski Ćurčić, Albe) (Subotica, 5. IV. 1881. – Subotica, 10. VI. 1927.), društveni djelatnik, političar, gradonačelnik. Rođen je u obitelji uglednoga bunjevačkoga starješine Ivana (Ice) Malagurskoga i Marije, rođ. Budimčević, kao četvrti i najmlađi sin. Njegova braća bili su Vranje, Joško i Babijan. Bio je stric Mari Đorđević Malagurskoj (Joškovoj kćeri) i Ivanu Malagurskomu – Tanaru (Vranjinu sinu). Završio je gimnaziju u rodnom mjestu. Studirao je pravo u Budimpešti i Kolozsváru (*rum*. Cluj, Cluj-Na-

Prostorni obuhvat lokalitata Mala Pešta kraj Sombora

poca) te medicinu u Beču, no zbog bolesti je napustio studij.

Po povratku u Suboticu 1906. zaposlio se kao blagajnik u Zemljodilskoj štedionici, čiji je predsjednik i jedan od glavnih osnivača bio njegov otac, te se uključio u društveni život Subotice održavajući bliske kontakte s najuglednijim subotičkim Bunjevcima i Srbima. Vjenčao se s Amalijom Aradski, kćeri zemljoposjednika Jovana Aradskoga, u crkvi sv. Roka 1907. Nakon ženidbe kupio je jednokatnu najamnu palaču Marije Zarić u središtu grada na uglu današnjih ulica Strossmayerove i Albe Malagurskoga. Imao je poljoprivredno gazdinstvo s vinogradom i vilu na Paliću te nekoliko nekretnina, koje su mu donosile znatan prihod. Materijalno je pomagao izlazak *Nevena* te je bio njegov izdavač 1910.-11.

U njegovoj kući odigrao se 20. X. 1918. tajni sastanak hrvatskih i srpskih subotičkih prvaka, na kojem je kao politički cilj subotičkih Slavena utvrđeno odcjepljenje od Madžarske te je odlučeno da Blaško Rajić otputuje u Zagreb kako bi se obavijestili o najnovijim događajima. Sudjelovao je na sastanku u odvjetničkom uredu Vladislava Manojlovića 5. X. 1918. na kojem je donesena odluka o osnivanju Bunjevačko-srpskoga narodnoga odbora (Narodnoga vijeća Bunjevaca i Srba). Kada je Odbor osnovan 10. X. 1918. na velikom zboru u kavani *Hungaria* (danas zgrada *Lifke*), izabran je za njegova člana. Bio je jedan od delegata na samoproklamiranoj Velikoj narodnoj skupštini Srba, Bunjevaca i drugih Slavena u Novom Sadu 25. X. 1918. U prijelomnim zbivanjima 1918. bila je aktivna i njegova supruga, koja je, među ostalim, sudjelovala u organizaciji sastanka 20. X. 1918. i dala Bunjevačko-srpskomu narodnomu odboru veliku srpsku zastavu, koja je izvješena na pravoslavnoj crkvi Svetoga Uznesenja u Subotici 14. XI. 1918.

Početkom 1919. gradske su ga vlasti imenovale za ravnatelja Zemljodilske škole na Paliću, a funkciju je obnašao do njezinoga ukidanja 1922. Njegove veze sa srpskim krugovima postale su čvršće nakon zaruka i udaje njegove nećakinje Mare Malagurski za topničkoga kapetana Dragoslava Đorđevića 1919. U proljeće 1919. odazvao se pozivu za osnivanje Narodnoga udruženja, organizacije koja je trebala obuhvatiti sve nacionalno svjesne Bunjevce. Sudjelovao je na prvom velikom dogovoru održanom u Velikoj dvorani Pučke kasine 9. V. 1919. U isto vrijeme Centralni odbor za provedbu agrarne reforme imenovao ga je, uz odvjetnika Josipa Vojnić Hajduka i inženjera Ivana Ivkovića Ivandekića, u Odbor za provedbu agrarne reforme u Subotici. U svojstvu predsjednika sudjelovao je na sjednici starateljstva salašarskih škola 24. VIII. 1920.

Iako njegov biograf Alba Kuntić piše da se »nije angažovao u izboru kandidata bilo koje stranke« na parlamentarnim izborima 28. XI. 1920., izvori svjedoče da je bio blizak radikalskim krugovima, unatoč tome što se politički nije javno isticao. Kao srpski zet i punac uživao je veće povjerenje kod beogradskih krugova nego njegovi sunarodnjaci iz Bunjevačko-šokačke stranke. Njegova je supruga, kao dio delegacije subotičkih Srpkinja i Bunjevaka, sudjelovala na sveslavenskom kostimiranom balu koji je beogradsko Kolo srpskih sestara priredilo 5. III. 1924. u svojoj palači. Zahvaljujući bliskosti s vladajućim srpskim krugovima, postao je 23. IV. 1924. gradonačelnik Subotice. Na toj dužnosti ostao je do 12. X. 1924., kada je, nakon smjene koalicijske vlade radikala i samostalnih demokrata (tzv. vlada Pašić-Pribićević), demokratska vlada Ljube Davidovića za gradonačelnika Subotice postavila Mirka Ivkovića Ivandekića, člana Bunjevačko-šokačke stranke, koja je podržavala Davidovićevu vladu u Narodnoj skupštini. Međutim Ivandekić se na toj dužnosti zadržao tek mjesec dana (do 11. XI. 1924.), jer je nakon smjene Davidovićeve vlade i vraćanja vlade Pašić-Pribićević Albe Malagurski ponovno postavljen za gradonačelnika Subotice 15. XII. 1924. Na tom položaju ostao je do 1926. provodeći politiku tadašnjih vlada Narodne radikalne stranke.

Već je prve godine na dužnosti stekao lošu reputaciju kod svjesnih Bunjevaca: zajedno s velikim županom Dragoslavom Đorđevićem predložio je u studenom 1924. vladi Pašić-Pribićević smjenu 20 gradskih činovnika, uglavnom Bunjevaca (dvojica su bila Madžari), koju je vlada i provela. Uspjeh koji je Narodna radikalna stranka postigla u subotičkom izbornom okrugu na parlamentarnim izborima 8. II. 1925. Kuntić pripisuje Albinu ugledu među građanima Subotice. Ako je to točno, onda je on imao udjela u predizbornom i izbornom teroru policijskoga aparata kojega provodili radikalski elementi na čelu s velikim županom Dragoslavom Đorđevićem protiv Madžarske zemaljske stranke, Hrvatske seljačke pučke stranke i Bunjevačko-šokačke stranke.

Alba Malagurski

Jedan je od utemeljitelja prorežimske Bunjevačke prosvetne matice osnovane 1924. Na sjednici Proširenoga senata grada Subotice 30. XII. 1925. podržao je molbu Matice da joj se proda zgrada u gradskom vlasništvu u ulici Paje Kujundžića 9 (danas Braće Radića 9, nekadašnje kino *Zvezda*) s pripadajućom imovinom za 50.000 dinara i tako osigura prostor za rad. Zbog suradnje s protivnicima političke emancipacije Bunjevaca izgubio je ugled i stekao reputaciju izroda među Bunjevcima okupljenima oko *Nevena*, koji 31. XII. 1925. piše: »Ako je Dušan Sabovljević podžupan Bačke u Mađarskoj njima Srbin, onda je i za nas Bunjevac i g. Alba Malagurski i g. Andrija Pletikosić. Nije dosta samo roditi se Bunjevcem.« Njegovo obnašanje funkcije gradonačelnika obilježili su stranački skupovi po Subotici i okolnim mjestima, koje je Radikalna stranka poduzimala radi učvršćenja na vlasti.

Međutim već 1926. zbog bolesti se manje pojavljivao u javnosti. Njegove poslove preuzeo je zamjenik gradonačelnika Matija Evetović, a višemjesečno bolovanje naišlo je na negodovanje Bunjevaca okupljenih oko Bunjevačko-šokačke stranke i njezina glasila *Neven*. Mirovina mu je odobrena 1. X. 1926. te je nešto poslije na mjesto gradonačelnika postavljen Dragoslav Đorđević.

Preminuo je nakon dulje bolesti, koja ga je prikovala za postelju. Pokopan je u nazočnosti velika broja Subotičana i predstavnika vlasti (grada, senata, činovništva) na Kerskom groblju u obiteljsku grobnicu. *Subotički glasnik*, glasilo Narodne radikalne stranke, u nekrologu piše da je »njegova smrt izazvala sažalenje u svim krugovima bez obzira na veru i narodnost, jer ga je kao čoveka najjače karakterisala dobrota srca i iskrenost duše«, dodajući da je bio treći bunjevački velikan iz 1918. koji je umro (nakon Vranje Sudarevića i Šandora Rajčića). *Subotička Danica* za 1928. u nekrologu pak ocjenjuje da je »bez predomišljanja za posljedice po svoj rod, otišao u takozvani ‘srpski kurz’«, da je »kao političar bio nesretne ruke« i da je »svojim radom potamnuo negdašnje svoje svijetlo ime«. Nekrolog završava riječima: »Bog mu oprostio njegovu zabludu i smilovao se duši njegovoj.« Odlikovan je ordenom sv. Save IV. stupnja.

Pokušaj njegove biografije sastavio je Alba M. Kuntić, no ona sadržava više digresija (piščevih sjećanja i kazivanja suvremenika Albe Malagurskoga) nego konkretnih podataka.

Izvori: Povijesni arhiv Subotica, F: 47 Senat grada Subotice stranice protokola 4. Zapisnici Proširenog Senata 1925, str. 105-106.

Lit.: *Neven*, 2,11/1907, 8/1909, 35/1918, 31,49,105,115/1919, 188/1920, 9,48/1925, 35/1926, Subotica; *Zemljodilac*, 11/1924, Subotica; *Hrvatske novine*, 48/1924, Subotica; *Bácsmegyei Napló*,

5/1925, Subotica; *Zemljodilski kalendar (sa slikama) za prostu godinu 1926.*, Subotica, 1925; *Subotički glasnik*, 36/1926, 43/1927, Subotica; *Zemljodilski kalendar (sa slikama) za prostu godinu 1927.*, Subotica, 1926; *Subotička Danica ili bunjevačko-šokački kalendar (sa slikama) za prestupnu godinu 1928.*, Subotica, b.g.; M. Protić*, Zlatni dani Subotice,* Subotica, 1930; J. Šokčić, *Subotica pre i posle oslobođenja*, Subotica, 1934; *Subotičke novine*, 16/1936, Subotica; A. M. Kuntić, Uloga Albe Malagurskog (1881–1927) u preporodu i životu bačkih Bunjevaca, *Spomenik SANU*, CXXXII, Odeljenje istorijskih nauka, 8, Beograd, 1991; G. Prčić Vujnović, V. Aladžić, M. Grlica, *Gradotvorci : Várostermetők*, 2, Subotica, 2006; S. Mačković, Gradska kuća u novoj Kraljevini (1918-1941), u: *Gradska kuća Subotica : Városháza Szabadka 1912 – 2012*, Subotica, 2012; K. Szlávics, *A palicsi Földmíves Iskola*, Palics, 2011; K. Slavić, Poljoprivredna škola Slobodnog kraljevskog grada Subotice na Paliću, *Ex Pannonia*, 23, Subotica, 2019.

V. Nimčević

MALAGURSKI, Babijan (Malagurski Ćurčić, Fabijan, Faba, Sebastijan) (Subotica, 18. I. 1876. – Subotica, 4. VI. 1944.). odvjetnik, društveni djelatnik, političar. Rođen je u uglednoj obitelji Ivana (Ice) i Marije, rođ. Budinčević. Brat je političara Albe, zemljoposjednika Jose (Joška) i Vranje. Osnovnu školu završio je u Subotici, dok je gimnaziju pohađao u Subotici te Halašu (*madž.* Kiskunhalas), gdje je maturirao 1897. Pravo je studirao u Budimpešti i Kolozsváru (*rum.* Cluj, Cluj-Napoca). Titulu doktora prava stekao je 1904., a odvjetnički je ispit položio 1906. u Budimpešti. Nakon toga otvara odvjetnički ured u Subotici u svojoj kući u ulici Bercsény (u međuraću Sudarevićeva, sada Matije Gupca) br. 15 (danas srušena). Na sjednici gradske skupštine 21. I. 1909. izabran je u povjerenstvo za popis pučanstva. Bio je virilni član subotičke gradske skupštine 1907., 1909.-11. i 1914. S još nekoliko uglednih Bunjevaca pristupio je 1910. vladajućoj Nacionalnoj stranci rada (Nemzeti Munkapárt), reformiranoj nekadašnjoj Liberalnoj stranci (Szabadelvű párt). Veliki župan imenovao ga je 30. III. 1910. počasnim gradskim nadodvjetnikom.

Nacionalno se angažirao još kao student i bio je član ondašnjih subotičkih bunjevačkih udruga i društava: Kola mladeži, Pučke kasine, Matice hrvatske, Katoličke čitaonice sv. Đurđa i Katoličke čitaonice sv. Roke. Na općinskim izborima 1902. bio je na izbornoj listi koju je istaknulo Kolo mladeži, ali lista nije postigla izborni uspjeh. Kada su se članovi Kola mladeži pred parlamentarne izbore 1906. politički angažirali i osnovali neformalnu »Bunjevačku stranku«, bio je sudionik na osnivačkoj sjednici 13. lipnja, na kojoj je izabran za blagajnika, ali je nakon izbornoga neuspjeha ovaj politički pokret utihnuo. Zalagao se za bunjevački jezik u školama i crkvi. Član je privremenoga odbora za osnivanje Prve školske zadruge (poslije: Bunjevačka školska zadruga) 1913., jedan od glavnih sakupljača potpisa potpore za njezino osnivanje i jedan od najvećih donatora. Surađivao je u *Nevenu.* Bio je član Zemljodilske štedionice od njezina osnutka 1903. U subotičkoj podružnici Hrvatske zemaljske banke d. d. iz Osijeka, osnovanoj 1909., član je upravnoga vijeća i dioničar. Bio je dioničar i nekih drugih subotičkih poduzeća.

Politički se angažirao u prijelomnim događajima u vrijeme i nakon raspada Austro-Ugarske. Nekoliko dana nakon osnivanja subotičkoga Bunjevačko-srpskoga narodnoga odbora 10. X. 1918. u Hotelu *Hungaria* (danas: zgrada *Lifke*) izabran je za jednoga od njegovih dopredsjednika. Bio je među 75 članova subotičkog izaslanstva (ispred 70.000 Bunjevaca i 5.000 Srba) na samoproklamiranoj Velikoj narodnoj skupštini u Novom Sadu 25. X. 1918. Na pretkonferenciji u Matici srpskoj toga jutra odlučno se usprotivio tekstu prijedloga rezolucije, koji je promijenjen pod utjecajem Jaše Tomića na način da se proglasi ujedinjenje izravno s Kraljevinom Srbijom, što nije bilo suglasno uputama Narodnoga vijeća SHS iz Zagreba, ali je na samoj sjednici Velike narodne skupštine, poput ostalih Bunjevaca, popustio nakon govora Blaška Rajića. Bio je jedan od osam predsjednika te skupštine, a na njezinoj je sjednici izabran (uz još sedam Bunjevaca – Blaška Rajića, Mirka Ivkovića Ivandekića, Vojislava Stankovića, Ivana i Stipana Vojnića Tunića,

Martina Matića, Ivana Abramovića i Šandora Rajčića) za jednoga od 50 članova Velikoga narodnoga savjeta, pretpostavljene vrhovne vlasti na području Bačke, Banata i Baranje koje je okupirala srpska vojska.

Babijan Malagurski

U prvoj poslijeratnoj subotičkoj gradskoj upravi izabranoj 1919. godine, u kojoj su dominirali Bunjevci, bio je član Proširenoga senata i njegova upravnoga odbora te član gradskoga školskoga odbora. Među osnivačima je Narodnoga udruženja 1919., koje je kanio utemeljiti Ilija Kujundžić, te njegov povjerenik za I. kvart (centar Subotice). Među osnivačima je i starješinama subotičke organizacije unitarističkoga Sokolskoga saveza Srba, Hrvata i Slovenaca 1919., koji je materijalno pomagao. Jedan je od osnivača mjesne organizacije Demokratske stranke u Subotici u siječnju 1920. Atletičarski odjel športskoga društva *Bačka* izabrao ga je svibnja 1920. za predsjednika, a 3. X. 1920. izabran je za prvoga predsjednika Subotičkoga nogometnoga podsaveza. Tu je dužnost obnašao do 5. II. 1921. i ponovno 5. XI. 1922. – 17. I. 1926. Bio je dioničar i jedan od osnivača Jugoslovenske deoničke tvornice obuće u Subotici (1919.-22.). U mirovinu je iz odvjetništva otišao 1933. Od sredine 1930-ih bio je predsjednik Bunjevačke prosvetne matice u Subotici do prestanka njezina postojanja 1941., u vrijeme kada je ona već izgubila utjecaj na bunjevačku zajednicu zbog širenja prorežimskih političkih ideja.

Neven iz 1925. svrstao ga je među petnaestak nositelja »Antunovićeve zastave«, koji su postali »nacionalni borci« u vrijeme Austro-Ugarske. Unatoč tomu što je u jugoslavenskom razdoblju bio član Demokratske stranke i naginjao režimskim krugovima, zadržao je ugled kod većinski hrvatski orijentirane bunjevačke inteligencije i naroda. Zabilježeno je više njegovih rodoljubivih dobrotvornih akcija i u tom razdoblju: za siromašnu djecu u osnovnoj školi subotičkoga III. kvarta (Ker) kupio je 100 početnica za Božić 1919.; na njegovu je inicijativu subotička gimnazija 1922. raspisala natječaj za najbolji rad o Ivanu Antunoviću, koji je on nagradio s 1000 dinara; s nekoliko uglednih bunjevačkih Hrvata na sjednici podružnice Hrvatskoga radiše u Subotici 1926. donirao je 1000 dinara za izgradnju Doma u Zagrebu u koji bi dolazili i siromašni đaci iz Bačke radi školovanja za obrt i trgovinu. *Subotičke novine* iz 1920. istaknule su da je kao »pravedan čovjek« istupio protiv članova Demokratske i Radikalne stranke na sjednici Proširenoga senata izjavivši da su »demagoške laži« da je »varoški dug« od 20 milijuna »napravila Bunjevačka uprava, nego je to stari dug koji je napravljen još za mađarske vlade«.

Pokopan je na subotičkom Bajskom groblju. Njegov nadgrobni spomenik, koji je danas zaštićeni spomenik kulture, projektirao je Bolto Dulić.

Lit.: Neven, 7/1897, 8/1898, 12/1902, 1/1903, 3/1904, 3/1905, 6,7/1906, 2/1907, 10/1909, 2/1910, 9,10/1911, 1/1912, 115,141,284/1919, 7,180,183/1920, 8,38,40/1922, 30/1925, 46/1926, Subotica; *Báckai Napló,* Szabadka, 22. I. 1909, 1. IV. 1910; Dr. B. M, Sokoli u Subotici, *Sokolski glasnik,* 8-10/1919, Zagreb; *Subotičke novine,* 29/1920, Subotica; *Bačvanin*, 1/1921, Subotica; P. Pekić, *Povijest Hrvata u Vojvodini,* Zagreb, 1930; M. Protić, *Zlatni dani Subotice,* Subotica, 1930; J. Šokčić, *Subotica pre i posle oslobođenja,* Subotica, 1938; *Spomenica oslobodjenja i ujedinjenja grada Subotice,* Subotica, 1938; P. Dulić (ur.), *»Bačka« 1901 – 1971 Subotica,* Subotica, 1971; M. Grlica, G. Vaš, Subotičko višestranačje, *Pro memoria,* br. 9, Suboti-

ca, 1990; S. Beljanski (ur.), *75 godina Advokatske komore Vojvodine (1921 – 1996),* Novi Sad, 1996; J. Temunović, *Subotička matica,* Subotica, 2002; M. Grlica, Blaško Rajić i stvaranje prve jugoslovenske države, *Ex Pannonia, 5-6-7,* Subotica, 2003; S. Mačković, *Industrija i industrijalci Subotice (1918-1941),* Subotica, 2004; *Zaštitar : Zbornik zaštite nepokretnih kulturnih dobara Međuopštinskog zavoda za zaštitu spomenika kulture Subotica,* 1, Subotica, 2006. M. Evetović, *Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata,* Subotica, 2010; R. Skenderović, Kolo mladeži, *Godišnjak za znanstvena istraživanja Zavoda za kulturu vojvođanskih Hrvata,* br. 3, Subotica, 2011; R. Skenderović, Oblikovanje bunjevačkog političkog identiteta u Bačkoj tijekom druge polovine XIX. stoljeća, *Časopis za suvremenu povijest,* 1/2012, Zagreb; R. Skenderović, *Povijest podunavskih Hrvata (Bunjevaca i Šokaca) od doseljavanja do propasti Austro-Ugarske Monarhije,* Subotica – Slavonski Brod, 2017; N. Jakovljević, *Fudbalska takmičenja južnih Slovena 1873-1941,* Subotica, 2018; M. Evetović, *Život i rad Paje Kujundžića 1859 – 1915,* Subotica, 1940-2019.

M. Bara, S. Mačković, M. Grlica i V. Nimčević

MALAGURSKI, Ivan – Ico (Malagurski Ćurčić) (Subotica, 24. XI. 1839. – Subotica, 2. VI. 1912.), zemljoposjednik, virilist, društveni djelatnik. Sin je Josipa i Marte, rođ. Kuntić. Otac je društvenih djelatnika Babijana, Albe i Joška. Osim njih imao je i sina Vranju te kćer Pepiku, rano preminulu (1909.), prvu suprugu Stipana Matijevića. Djed je Ivana Malagurskog – Tanara i Mare Đorđević Malagurske.

Bio je inicijator ili podupiratelj mnogih rodoljubivih bunjevačkih akcija. Na osnivačkoj skupštini subotičke Pučke kasine, održanoj u proljeće 1878., izabran je za člana Odbora starješinstva. Nakon što je u travnju 1896. Upravni odbor potvrdio odluku Školskoga odbora (*Škulske stolice*) Grada Subotice iz siječnja kojom je odbijen zahtjev Paje Kujundžića za uvođenje bunjevačkoga jezika u četverogodišnje osnovne škole u pretežito bunjevačkim gradskim kvartovima i salašarskim školama, pokrenuo je akciju za prikupljanje potpisa na predstavku ministru prosvjete i vjerskih poslova Gyuli Wlassicsu, pomadžarenomu Hrvatu: za kratko vrijeme sakupljeno je 1200 potpisa uglednih Bunjevaca i organizirano je izaslanstvo, koje je s njime na čelu otišlo u Budimpeštu i predalo u svibnju »moljbenicu« ministru, ali bez pozitivnoga rezultata. Zdušno je podržavao djelovanje udruge agilnih subotičkih sveučilištaraca *Kolo mladeži*. Bio je među 11 uglednih potpisnika »Tužbe Bunjevaca«, kojom su se 29. IX. 1900. ponovno obratili ministru Wlassicsu u vezi s učenjem bunjevačkoga jezika u subotičkim pučkim školama, no to je pismo opet »ostalo glas vapijućeg u pustinji« (M. Evetović). Bio je član upravnoga odbora subotičke Pučke gazdačke banke 1892.-1903., a nakon izlaska iz nje među glavnim je pokretačima osnivanja prvoga bunjevačkoga novčanoga zavoda Zemljodilske štedionice d. d. u ožujku 1903. Nakon njezina osnivanja 25. V. 1904. bio joj je i predsjednik. Osim toga bio je predsjednik Katoličke čitaonice sv. Roke u Subotici, osnovane 1910. Kao imućniji zemljoposjednik, bio je virilni član subotičke gradske skupštine 1886.-99. i 1903.-06.

Lit.: *Neven*, 1-6/1896, 1/1899, 10/1900, 3,/1903, 2,6/1904, 8/1909, 24/1912, 173/1920, Subotica; M. Tomandl, Bunjevci i Madžari, *Hrvatska njiva*, 13/1918, Zagreb; M. Mandić, *Pedesetgodišnjica subotičke Pučke kasine (1878 – 1928.)*, Subotica, 1928; *Subotičke novine*, 16/1936, Subotica; A. Kuntić, Uloga Albe Malagurskog Ćurčića (1881.–1927.) u preporodu i životu bačkih Bunjevaca, *Spomenik SANU*, CXXXII, Odeljenje istorijskih nauka, 8, Beograd, 1991; M. Evetović, *Život i rad Paje Kujundžića 1859 – 1915*, Subotica, 1940-2019.

V. Nimčević

MALAGURSKI, Ivan – Tanar (Ivo) (Subotica, 18. II. 1895. – Subotica, 12. VI. 1947.), prosvjetni i kulturni djelatnik, književnik. Potječe iz ugledne bunjevačke obitelji Vranje i Marije, rođ. Đukić, s Bikova. Osnovnu školu i četiri razreda srednje škole završio je u Subotici, a potom Učiteljsku školu u Baji. U Subotici je počeo raditi kao učitelj 1914., ali je u svibnju 1915. mobiliziran te je do kraja Prvoga svjetskoga rata bio na bojišnici. Politički se angažirao u vrijeme raspada Austro-Ugarske – kao potporučnik, član je zapovjedništva Bunjevačko-srpske narodne garde u Subotici, milicije formirane početkom studenoga 1918., te jedan od 75 subotičkih delegata na samoproklamiranoj Velikoj narodnoj skupštini u

Novom Sadu 25. XI. 1918., koja je aklamacijski odlučivala o odcjepljenju od Ugarske. Poslije rata završio je Višu pedagošku akademiju u Zagrebu 1922. Od 1918. radio je kao nastavnik u Muškoj građanskoj školi do 1929. Bio je poznat kao dobar prosvjetni radnik, pa su ga zvali Tanar (*madž.* tanár: učitelj, nastavnik). Zbog svojega kulturnoga djelovanja i aktivnoga rada na razvijanju hrvatske nacionalne svijesti među mladim Bunjevcima izazvao je nepovjerenje vlasti

Ivan Malagurski – Tanar

te je premješten u Užice. Nakon godinu dana dao je otkaz i vratio se u Suboticu, gdje je radio kao privatni činovnik. S obitelji je stanovao na adresi Beogradski put 28/a. Bio je član mnogih hrvatskih društava u Subotici, a posebno je bio aktivan u Prosvjetnom društvu (kasnije Hrvatskom prosvjetnom društvu) *Neven*, među čijim je osnivačima bio 1920., kada je izabran za tajnika, te u Hrvatskoj kulturnoj zajednici, gdje je također bio među osnivačima 1936., kada je izabran za poslovođu. Pisao je pjesme, novele, crtice, prikaze i dramske igrokaze, uglavnom s temama iz bunjevačkoga narodnoga života, i objavljivao ih u *Klasju naših ravni*, *Subotičkim novinama*, *Nevenu* i *Subotičkoj Danici*. Dobrih organizacijskih sposobnosti, posvetio se organiziranju mnogih kulturnih događaja i postao je okosnicom cjelokupnoga kulturno-prosvjetnoga rada u bunjevačko-hrvatskim društvima u Subotici 1930-ih godina. Bio je član odbora za proslavu 250. obljetnice seobe veće grupe Bunjevca, koja je organizirana 1936. u Subotici. Za proslavu je napisao povijesni igrokaz u četiri čina »Tri stoljeća«, koji su izveli kazališni dobrovoljci u subotičkom gradskom kazalištu. Kada je u okviru proslave organizirano otkrivanje spomenika Anti Evetoviću Miroljubu pokraj crkve. sv. Terezije Avilske u Subotici, koji je izradio Ivan Meštrović, recitirana je njegova pjesma. Bio je među pokretačima časopisa *Klasje naših ravni* 1935., njegov nominalni tehnički urednik (br. 2 i 3), odnosno vlasnik, izdavač i odgovorni urednik (br. 4.). U Hrvatsku se s obitelji preseljava potkraj 1940. te je u Zagrebu radio u Prosvjetnom odjelu Banovine Hrvatske i u Hrvatskom narodnom kazalištu. Referent za kazališna dobrovoljna društva u Ministarstvu nastave postao je 1943., a nakon toga profesor u jednoj zagrebačkoj građanskoj školi. U Zagrebu je vodio diletantska kazališna društva u radničkim organizacijama, koja su nastupala u HNK i Radničkoj komori. Bio je istaknuti član Društva bačkih Hrvata u Zagrebu te je sudjelovao u mnogim njegovim aktivnostima, a nakon što je Društvo obnovilo izdavanje *Klasja naših ravni* 1942. bio je njegov suurednik do prestanka izlaženja 1944. Pseudonim: Tan.

Poslije rata vratio se u Suboticu. Sa suprugom Marijom, rođ. Dulić, imao je petero djece: Ivana – Icu (nestao na Bleiburgu u svibnju 1945.), Vranju, Nikicu, Milku i Idu. Pokopan je u obiteljskoj grobnici na Kerskom groblju u Subotici.

Izvori: Povijesni arhiv Subotica, F:47. IV 1458. 51/1932; F:176. 15; F 278. 889 1945.

Lit.: J. Šokčić, *Subotica pre i posle oslobođenja*, Subotica, 1938; Kronika, *Subotička Danica ili bunjevačko-šokački kalendar (sa slikama) za redovnu godinu 1941.*, Subotica, 1940; Naši suradnici, *Klasje naših ravni*, 1-2/1944, Zagreb; I. Stantić, Hrvatska kulturna zajednica u Subotici i njen značaj u kulturnom i društvenom životu Hrvata – Bunjevaca, *Zbornik »Ivan Antunović«*, br. 4-5, Subotica, 1994; I. Prćić ml., Ivan Malagurski – Tanar, *Klasje naših ravni*, 2/1996, Subotica; B. Ga-

brić, Spomen-večer Ivana Malagusrkog Tanara, *Žig*, br. 52, Subotica, 13. VII. 1996; L. Molzer, Spomen – veče: Ivan Malagurski Tanar, *Glas ravnice*, br. 68, Subotica, 1996; A. Sekulić*, Književnost podunavskih Hrvata u XX. stoljeću*, Zagreb, 1996; M. Evetović, *Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata*, Subotica, 2010; *Leksikon hrvatskog iseljeništva i manjina*, Zagreb, 2020.

S. Mačković

MALAGURSKI, Joško (Malagurski Ćurčić, Josip, Joso) (Subotica, 1. III. 1869. – Subotica, 22. IV. 1952.), zemljoposjednik, gradski virilist, društveni djelatnik. Sin je Ivana Ice Malagurskog i Marije, rođ. Budimčević. Njegova je kći Mara, udana Đorđević, Malagurska. Njegov najmlađi sin Ivan – Ico (1909. – 1975.) bio je odvjetnik u Subotici od 1938. do kraja života (osim 1941.-45. i 1948.-50.). I sâm je bio djelatan u nacionalno aktivnoj obitelji još prije Prvoga svjetskoga rata. Sudjelovao je na jubilarnom 25. Velikom prelu u organizaciji Pučke kasine, koje je održano na Marin-dan u Subotici 1903. i koje je po odazivu do tada bilo najveće. Prigodom osnivanja prvog bunjevačkog novčanog zavoda Zemljodilske štedionice 1904. ušao je u sastav njezina upravnoga odbora. Među darovateljima je velikoga *propela* postavljenog u Pučkoj kasini 1905. Za člana upravnoga odbora Pučke kasine izabran je 1909. Kada je Milko Cepelić u sklopu svojih etnografskih istraživanja u rujnu 1912. boravio među bačkim Hrvatima (Aljmaš, Bikić, Baja, Santovo, Bereg, Sombor i Subotica), *Neven* izvještava da je posjetio više bunjevačkih kuća, ali je »najdostojanstvenije bio dočekan u obitelji Joška Malagurskog kao njihov stari znanac«. S ocem Ivanom, braćom Albom i Babijanom te sestrom Marom bio je među 75 bunjevačkih i srpskih izaslanika na samoproklamiranoj Velikoj narodnoj skupštini u Novom Sadu 25. XI. 1918., koja je proglasila odcjepljenje od Ugarske. Prilikom izbora novoga Proširenoga Senata (skupštine) grada Subotice 26. XII. 1918. bio je među njegovih 60 izabranih članova. Među organizatorima je i Velikoga bunjevačko-šokačkoga sabora u Subotici 10. X. 1920., kada su osnovane Bunjevačko-šokačka stranka i Udruženje zemljoradnika, u kojem je izabran za potpredsjednika. Među povjerenicima je te udruge za III. kvart (Ker). Za predsjednika Pučke kasine izabran je u siječnju 1925., kada ga *Neven* naziva »opšte poštovanim zemljoposjednikom«. Kada je travnju iste godine vjenčao sina Loku, *Neven* ga je nazvao »uglednim starešinom«, a subotičke *Hrvatske novine* navele su da »Joška Ćurčića sav narod voli, jer je on bio uvijek u pomoći u crnim, teškim danima.«

Lit.: *Neven*, 3/1903, 3/1904, 3/1905, 1/1909, 38/1912, 49/1919, 215,227/1920, 1/1922, 2,12, 45/1925, Subotica; *Hrvatske novine*, 17/1925, Subotica; *Bunjevačke novine*, 2/1926, Subotica; M. Protić, *Zlatni dani Subotice*, Subotica, 1930, S. Beljanski, (ur.), *75 godina Advokatske komore Vojvodine (1921 – 1996)*, Novi Sad, 1996; L. I. Krmpotić, *125 godina osnutka Pučke kasine (1878 – 2003)*, Subotica, 2003; K. Korponaić, Žene koje su zadužile Suboticu, *Rukovet*, 7-8/2009, Subotica.

V. Nimčević

MALAGURSKI, Lazar (Subotica, 4. VI. 1926. – Subotica, 19. IX. 2011.), glazbeni pedagog. Rođen je obrtničkoj obitelji Lazara i Cecilije, rođ. Gal. Osnovnu školu završio je u Subotici. Još je kao dijete pokazao zanimanje za glazbu, a tamburu je počeo učiti u KUD-u *Proleter* kod Nikole Remuša. Muzičku školu u Subotici – odsjek narodne glazbe – završio je u razdoblju 1945.-56. Prva četiri razreda niže muzičke škole završio je pod nadzorom Pere Tumbasa Haje. Glazbalo mu je bila tambura (prvih godina učio je svirati A-basprim, a poslije po nagovoru Pere Tumbasa Haje prelazi na e-prim). Nakon završetka škole za tamburu želio je učiti još jedno glazbalo pa je izabrao klarinet, na kojem je diplomirao 1962. Primu je usavršavao i učio i kod Maćike Petrovića, jednoga od najboljih primaša toga vremena. Istodobno je već od 1952. aktivan na glazbenoj pozornici u raznim kulturnim udrugama grada – kada je u OKUD-u *Mladost* osnovan prvi tamburaški orkestar, Lazar Malagurski bio je njegov jedini pedagog i dirigent. Usporedno s pohađanjem srednje škole, nakon što je 1958. u mirovinu otišao Pere Tumbas Hajo, od 1960. radi honorarno s učenicima na odsjeku za narodnu glazbu kao nastavnik

tambure. Redovito je zaposlen u Muzičkoj školi od 1960. kao bibliotekar, a od 1962. na novootvorenom odsjeku za tamburu radi kao prvi nastavnik tambure, koju je predavao do odlaska u mirovinu. U početku je tambura izučavana samo četiri godine, jer je bilo veoma teško uvjeriti kolektiv klasično obrazovanih profesora glazbe da se tambura može i treba izučavati kao i sva druga glazbala, te se od školske godine 1968./69. izučava u šest nižih razreda Muzičke škole u Subotici. Osim u Muzičkoj školi, tamburu je poučavao u osnovnim školama u Tavankutu i Bajmoku te u mnogim kulturno-umjetničkim društvima. Nakon osnivanja HKUD-a *Bunjevačko kolo* 1970. prelazi u to društvo, gdje vodi tamburaški orkestar. Posebne zasluge ima za obrazovanje niza generacija mladih tamburaša. Imao je više od 1000 učenika, među kojima su i Stipan Jaramazović (generacija iz OKUD-a *Mladost* 1959., a u Muzičkoj školi 1962.), Ivan Evetović Ivoš (kasnije

Lazar Malagurski

profesor gitare u Kopru u Sloveniji), Mira i Vojislav Temunović te Milan Pridraški, današnji profesori tambure u Muzičkoj školi u Subotici, kao i drugi poznati subotički tamburaši: Ivica Vidaković, Petar Ušumović, Antun Letić Nune, Šime Vujković, Augustin Juriga, Josip Kovačev Joka, Ivan Mamužić, Dražen Jovičin, Stevan Nemet, Leon Dimitrijević i dr. Jedan je od osnivača i prvih članova današnjega Subotičkoga tamburaškoga orkestra (izvorno ime Tamburaški orkestar *Tumbas Pere Hajo*) 1976. U mirovinu je otišao 1993. godine.

Autor je Škole za tamburu za šest razreda muzičke škole, svaki zasebno za instrument prime, tamburice i basprime. S Józsefom Molnárom snimio je za Jugoton gramofonsku ploču i audiokazetu *Vörös bort ittam az este* (Crno sam vino noćas pio) 1985.

Dobitnik je mnogih nagrada i priznanja: Prvomajska nagrada Saveza sindikata Subotice i podružnice sindikata Muzičke škole Subotica 1975., Počasni član Udruženja muzičkih pedagoga Srbije 1979., Orden rada sa zlatnim vijencem 1986., Priznanje kulturno-prosvjetne zajednice Subotice »Dr. Ferenc Bodrogvári« za 1997. godinu.

Djela: *Škola za tamburu : bisernicu : za učenike niže muzičke, osnovne škole i pedagoške akademije*, Knjaževac, 1981; *Priručnik za tamburu i metodika*, Subotica, 1986; *Pisme i igre u narodnim običajima bačkih Bunjevaca*, Subotica, 1997; *Škola za tamburu prim bisernica*, 1, Novi Sad, 2010.

Lit.: P. Bačić, *Pero Tumbas Hajo umjetnik tamburice*, Subotica, 1969; Lj. Dulić, S. Jaramzović, *S tamburicom četvrt veka*, Subotica, 2001; V. Ivošević, Učio da svira hiljadu tamburaša, *Bunjevačke novine*, br. 14, Subotica, 2006; T. Pekar, *140 godina Muzičke škole u Subotici*, Subotica, 2007; Ž. V[ukov]., Muzička škola u Subotici – 65 godina tambure : Strpljivim koracima do uspjeha, *Hrvatska riječ*, br. 830, Subotica, 15. III. 2019.

S. Jaramazović

MALAGURSKI, Mara → Đorđević-Malagurski, Mara

MALAGURSKI, Marta (Novi Sad, 25. VIII. 1934. – Novi Sad, 21. III. 2010.), televizijska i književna prevoditeljica. Kći je hotelijera Alojzija i frizerke Zorice, rođ. Dobrenov. Otac se nakon Prvoga svjetskoga rata odselio iz Subotice i u nju se više nije vraćao. Odrasla je u Beogradu, gdje je održavala veze s rođakom Marom Đorđević-Malagurski. Diplomirala je engleski jezik na Filozofskom fakultetu u Beogradu. Najprije je četiri godine radila kao spikerica na TV Zagrebu te vodila knjigovodstvene poslove na umjetničkoj koloniji koju je vodio Bojan Stupica. Potom se vratila na Radio-Televiziju Beograd, gdje prevodila zabavni program s engleskog jezika do kraja profesionalne karijere. Bila jedna od

najistaknutijih filmskih prevoditelja u Jugoslaviji ističući se jezgrovitošću i kvalitetom prijevoda. S engleskoga je prevela više stotina filmova i TV serija. Među ostalim, prevodila je epizode američke serije *Gradić Peyton*, britanske lutkarske TV serije *Muppet show*, a s Goranom Kričkovićem prevela je izvorno japansku obrazovnu dječju animiranu seriju *Otkrića bez granica* (engl. *The Many Dream Journeys of Meme*), koja je prikazivana sinkronizirano. S engleskoga je prevela i nekoliko knjiga: *Dnevnik besne domaćice* (*Diary of a Mad Housewife*) Sue Kaufman (BIGZ, FEST romani, Beograd, 1973., skupa s Jovankom Rolović), *Mesec od hartije* (*Paper Moon*) Joea Davida Browna (BIGZ, FEST romani, Beograd, 1977) i *Ljubavnici i kockari* (*Lovers and Gamblers*) Jackie Collins (Sloboda, Beograd, 1987). Od 2019. jedna ulica u beogradskoj općini Čukarica nosi njezino ime.

Lit.: S. K. O., Životna pripovitka Marte Malagurski, *Bunjevačke novine*, br. 31, Subotica, 2008; Ž. Rolović i N. Đonlić, In memoriam – Marta Malagurski : Umetnica reči, *Danas*, Beograd, 28. III. 2010; Odluka o izmeni i dopuni Odluke o utvrđivanju naziva ulica i drugih delova naseljenih mesta na teritoriji gradske opštine Čukarica, *Službeni list grada Beograda*, br. 56/2019, Beograd.

G. Bačlija

MALAGURSKI, Sanja (Subotica, 8. VI. 1990.), odbojkašica. Rođena je u obitelji Tome i Milice, rođ. Radanović. Osnovnu i srednju ekonomsku školu turističkog smjera završila je u Subotici. Odbojku je počela trenirati s deset godina u tada pokrenutoj školi odbojke koju je vodio Radoslav Svirčev u okviru OK *Subotica*. Za matični klub nastupala je do svoje 16. godine. Sa 1,93 m visine i 75 kg težine razvila se u odličnu igračicu na poziciji primatelja servisa i korektora. Profesionalni angažman u odbojci započinje 2006. Tijekom 13-godišnje igračke karijere nastupala je za klubove: *Hit Nova Gorica* (Slovenija) 2006.-08., *Metal Galați* (Rumunjska) 2008.-09., *Crvena Zvezda* (Beograd) 2009.-11., *Asystel Novara* (Italija) 2011.-12., *Asystel* MC *Carnaghi* (Italija) 2012.-13., *Molico Osasco* (Brazil) 2013.-14., KPS *Chemik Police* (Poljska) 2014.-15., *Trabzon İdmanocağı (Turska) 2015.*-16., *Metalleghe Sanitars Montichiari* (Italija) 2016.-17. i *Foppapedretti Bergamo* (Italija) 2017.-18. Vratila se 2019. u *Crvenu Zvezdu* i s 29 godina prestala aktivno nastupati. U klupskoj odbojci osvojila je ukupno 13 trofeja. Bila je prvakinja Slovenije 2007. i 2008., Rumunjske 2009., Srbije 2010. i 2011., savezne brazilske države São Paulo 2014. i Poljske 2015. Državni je kup osvojila u Sloveniji 2007. i 2008., Rumunjskoj 2009., Srbiji 2010. i Brazilu 2014. Pobijedila je u Superkupu Poljske 2014. U međunarodnim klupskim kupovima također je postigla zapažene rezultate: s ekipom *Crvene Zvezde* u Kupu CEV-a bila je druga 2010. i treća 2011., s ekipom *Osasce* nastupila je u finalu klupskog prvenstva Amerike 2014., a s ekipom *Trabzona* u finalu CEV Challenge Cupa 2016.

Igrala je za sve dobne skupine državne reprezentacije u razdoblju 2005.-17. Kao kadetkinja Srbije i Crne Gore nastupila je na Europskom prvenstvu 2005. u Tallinnu i osvojila 9. mjesto. Kao članica reprezentacije Srbije nastupila kao kadetkinja na Europskom prvenstvu 2007. u Brnu (srebrna medalja), Svjetskom prvenstvu 2007. u Tijuani (4. mjesto), Europskom olimpijskom festivalu mladih 2007. u Beogradu (srebrna medalja) i Balkanskom prvenstvu 2007. u Draču (zlatna medalja). Potom je kao juniorka igrala u kvalifikacijama za nastup na Europskom prvenstvu 2008. u Italiji, ali nije nastupila na tom natjecanju jer je premještena u seniorsku vrstu. Najveće uspjehe ostvarila je kao seniorka. Nastupila je na Olimpijskim igrama 2008. u Pekingu (5.-8. mjesto), Svjetskom prvenstvu 2010. u Japanu (8. mjesto), Europskom prvenstvu 2011. u Italiji i Srbiji (zlatna medalja) i 2013. u Njemačkoj i Švicarskoj (4. mjesto) i Svjetskom kupu 2011. u Japanu (7. mjesto). S reprezentacijom Srbije osvojila je dvije zlatne medalje u Europskom kupu 2009. u Kayseri i 2011. u Istanbulu te tri brončane medalje s finalnih turnira Svjetskog Grand Prixa 2011. u Macau, 2013. u Sapporu i 2017. u Nankingu. Posebno se istaknula u finalu Europskog prvenstva 2011. u Beogradu,

kada je ušla u igru umjesto J. Brakočević i odličnim nastupom dala veliki doprinos u pobjedi protiv Njemačke.

Tijekom karijere imala je više ozljeda, a posebno je teška bila ozljeda ligamenata koljena 2009., zbog koje nije mogla konstantno nastupati za reprezentaciju. Bila je kandidatkinja i za nastup na Olimpijskim igrama 2016., ali nakon priprema nije uvrštena u sastav. U to vrijeme njezina se starija sestra teško razboljela, što je utjecalo na njezinu igru i formu. Od studenog 2019. radi kao timski menadžer prve A ekipe ŽOK *Crvena Zvezda*. Živi u Beogradu.

Prema ostvarenim rezultatima najuspješnija je igračica potekla iz subotičke odbojke i jedna od najtrofejnijih subotičkih sportašica svih vremena. Kao članica odbojkaške reprezentacije dobitnica je priznanja za najbolju žensku ekipu Srbije u izboru Olimpijskog komiteta Srbije četiri godine uzastopno od 2008. do 2011.

Izvor: osobni iskazi Milice i Tome Malagurski.

Lit.: *Volleyball: Evropska prvenstva / European Championships 1948 - 2005,* Beograd, 2006; A. Miletić, Za dve godine od štaka do evropskog vrha, *Politika*, 4. X. 2011, Beograd; https://women.volleybox.net/sanja-malagurski-p1637/clubs (pristupljeno 6. VI. 2020); https://srpskainfo.com/zivotna-drama-sanja-malagurski-progovorila-o-teskim-trenucima/ (pristupljeno 28. IX. 2020); https://www.ossrb.org/ (pristupljeno 28. IX. 2020).

E. Hemar i P. Skenderović

MALAGURSKI, Tomislav – Tomo (Subotica, 23. IV. 1931. – Subotica, 25. II. 2012.), atletičar, nogometaš. Rođen je u obitelji Stipana i Marije, rođ. Buljovčić. Osnovnu i srednju školu učenika u privredi elektrostruke završio je u Subotici. Po zanimanju je bio elektrovikler – elektromonter, prvu je godinu radio u subotičkom *Elektro-remontu*, a poslije do mirovine u Tvornici električnih strojeva i uređaja *Sever.*

Atletikom se počeo baviti nakon Drugoga svjetskoga rata, u vrijeme oživljavanja sportskoga života u Subotici. Počeo je trenirati u SD *Bačka* (od 1945. Hrvatsko fiskulturno društvo *Građanski*, a od 1946. Fiskulturno društvo *Sloboda*), koje je tada posebnu pozornost posvećivalo atletici. Za njezinu popularizaciju najzaslužniji su bili Jakov Kopilović kao trener i natjecatelj i Ljudevit Vujković – Moco kao predsjednik atletske sekcije i trener. U mladoj ekipi atletičara okupljenih u *Slobodi*, koja je već 1947. ostvarivala dobre rezultate, bio je i Malagurski kao jedan od najperspektivnijih subotičkih atletičara u disciplini kros i na srednjim prugama. Nakon rasformiranja FD *Slobode* nastupao je od 1949. za AKŽ *Spartak* iz Subotice. Postao je prvak NR Srbije u krosu za juniore 1947. u Beogradu i 1948. u Kragujevcu na 2,2 km. Na Juniorskom prvenstvu Jugoslavije u krosu bio je 1948. u Skoplju četvrti na 2,5 km i 1949. u Beogradu četvrti na 2 km te prvi ekipno sa *Spartakom*. Uz to je na juniorskom prvenstvu Jugoslavije 1949. u Varaždinu bio drugi na 400 m. Najbolji rezultat na 400 m postigao je 1950. – 52:0 sekunde, a na 800 m iste godine – 1:58,8 min. U nastavku sportske karijere počinje igrati nogomet u FK *Zvezda* (koja je bila nastavljač tradicije *Bačke*). U prvoj ekipi zaigrao je 1953. i u deset sezona odigrao je više od 150 prvenstvenih utakmica. Zadnji je put nastupio 1964. Igrao je na poziciji desnog kila, desnog veznog igrača, a po potrebi i centarfora. Pripadao je generaciji koja je u sezoni 1956./57. bila prvak Međupodsavezne lige Subotica – Sombor te je klub sljedeće sezone sudjelovao u III. nogometnoj zoni (rang kasnije II. savezne lige). Bio je među inicijatorima vraćanja izvornog imena klubu *Bačka* na izvanrednoj skupštini FK *Zvezda,* održanoj u Velikoj vijećnici gradske kuće 4. VI. 1969.

Pokopan je na subotičkom Bajskom groblju.

Izvor: osobni iskaz supruge Jelene Malagurski, rođ. Matković.

Lit.: *Futbalski Klub Zvezda : Subotica 1948 – 1956.*, Subotica, b. g.; E. Tili, *Atletika u Subotici 1945 – 1963.*, Subotica, 1963; P. Dulić (ur*.), Bačka 1901 – 1971*, Subotica 1971; Ž. Inić (ur.), *Fudbalski klub Bačka 1901 – 1991*, Subotica, 1991; Ž, Inić (ur.), *Lučonoše jugoslovenskog fudbala FK Bačka Subotica 1901 – 2001*, Subotica, 2001; Lj. Gajić,

Kros u Jugoslaviji, Jagodina, 2012; Lj. Gajić, *Juniorska atletika u Jugoslaviji*, Jagodina, 2015; L. Taboroši, *70 godina Atletskog kluba Železničara ,'Spartak'' Subotica 1945 – 2015*, Subotica, 2015; G. Bačlija, Preimenovanje NK »Zvezda« u NK »Bačka«, *Hrvatske novine*, br. 24, Subotica, 2015.

P. Skenderović i E. Hemar

MALDINI WILDENHANSKI, Rudolf (Rudolf barun Maldini, Rudolf barun Maldini Wildenhainski) (Zagreb, 20. VII. 1870. – Osijek, 22. I. 1944.), prosvjetni djelatnik, pisac i prevoditelj. Pretci su mu francuskoga podrijetla i zvali su se de Wildenhain. Pučku školu završio je u Zagrebu, nižu gimnaziju u Osijeku, učiteljsku školu u Zagrebu 1891. Tijekom školovanja u Osijeku prirodoslovac Franjo Furlić usmjerio je njegov interes prema prirodi i prirodnim znanostima, dok ga je profesor hrvatskoga jezika Ferdo Živko Miler poticao u pisanju. U Zagrebu su mu profesori bili znameniti Đuro Arnold, Vjekoslav Novak, Josip Bayer i Tomislav Ivankec, koji su mu otvarali putove u književnosti i prirodnim znanostima. Stručni ispit za učiteljsku službu položio 1894., zatim i ispit iz prirodnih znanosti za više pučke škole 1898. Službovao je u školama najprije u Slavoniji – u Zvečevu (1891.) te u Starim Mikanovcima i Mrzoviću (1891.-92.), a od 1893. u Bosni – Bijeljini, Sarajevu i Žepču te ponovno u Sarajevu kao školski upravitelj. Službujući u više mjesta, svoja je opažanja o društvenim i prirodnim karakteristikama prostora koje je proputovao objelodanjivao u obliku kraćih priloga i zasebnih knjiga. Kao mladi pisac javlja se pjesmom »Potočnica« u listu *Ljiljan* 1894. Pjesme su mu obilježene rodoljubnim osjećajima, glorifikator je zemlje, ljudi i krajeva, dok ih je dio obilježen obiteljskom srećom. Bavio se prevoditeljskim radom. Kao folklorist prikupio je oko 10.000 narodnih naziva iz prirodnih znanosti. Politički blizak idejama »starčevićevaca«, imao je sukobe s vlastima. Objavljivao je pjesme, priče, basne, zagonetke, aforizme, putopisne, gospodarske i pedagoške članke te u brojnim hrvatskim i srpskim listovima, časopisima i kalendarima (*Ljiljan*, Karlovac; *Bršljan*, Zagreb; *Školski vjesnik*, Sarajevo; *Mali dobrotvor*, Zagreb; *Pobratim*, Zagreb; *Banovac*, Petrinja; *Novi Banovac*, Petrinja; *Sriemske novine*, Vukovar; *Tršćanski Lloyd*, Trst; *Gospodar*, Osijek; *Težak*, Beograd; *Novi vaspitač,* Novi Sad; *Bosanska vila*, Sarajevo; *Osvit*, Mostar; *Karlovački glasnik*, Karlovac; *Škola*, Zagreb; *Lovačko-ribarski vjesnik*, Zagreb; *Mladi Istran*, Pula; *Narodna prosvjeta*, Pula; *Serafinski perivoj*, Visoko; *Hrvatski dnevnik*, Sarajevo; *Učiteljska zora*, Mostar; *Za vjeru i dom*, Zagreb; *Hrvatska smotra*, Zagreb; *Cibalis*, Vinkovci; *Prosvjeta*, Zagreb; *Glasnik sv. Ante*, Visoko; *Mali list*, Zagreb; *Sarajevski list*, Sarajevo; *Jugoslavenski list*, Sarajevo; *Danica*, Zagreb; *Ilustrovani tjednik*, Zagreb; *Nova Danica*, Zagreb; *Ribarski list*, Sarajevo; *Đačko kolo*, Banja Luka, i dr.).

Od 1900. do 1913. bio je čest suradnik *Nevena* i *Subotičke Danice*, u kojima je objavljivao uglavnom poeziju. Spjevao je prigodne pjesme u povodu godišnjica *Subotičke Danice* (1913.) i *Nevena* (1/1901, 1/1908), a ovu drugu je kao koračnicu uglazbio Josip Mlinko te je izvedena na pokladskoj zabavi Pučke kasine 2. III. 1908. u kavani *Hungaria*. Uredništvo *Subotičke Danice* (1910.) i *Nevena* (1912.) pohvalno je pisalo o njemu kao »našem vrlom prijatelju i suradniku« (*Neven* 4/1911) i o njegovu radu pozdravljajući ga od »hrvatske i bunjevačke omladine« (*Neven,* 52/1912). Prevođen je na njemački jezik (*Iskrice*), a neke su mu pjesme uglazbljene. Za života je od strane suvremenika i dijela struke osporavan kao pisac, naročito kao dramatičar, ili je prešućivan.

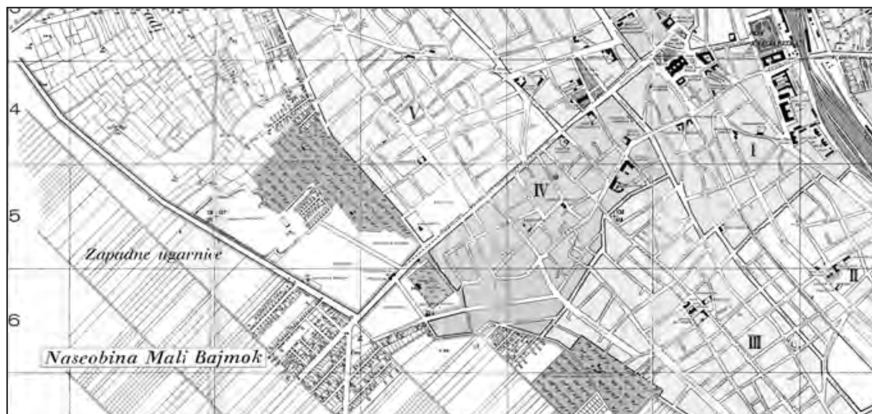
Odabrana djela: *Nauka, o čuvanju vinove loze,* Sarajevo, 1908; *Bosna i Hercegovina : sa 136 slika*, Zagreb, 1908; *Iskrice i aforizmi: 1895 – 1905 : I. dio*, Osijek, 1908; *Dragice. Pjesmice i pripovijesti za hrvatsku mladež obojega spola : godine 1895. – 1905.* Osijek, [1908]; *Katarinčice : pjesme, pripovijetke i basne za mladež obojega spola*, Osijek, 1910; *Ivančice: (god. 1895. – 1905.)*, Osijek, 1912; *U prirodi i na domu. Igre za mladež obojega spola*, Osijek, b. g; *Uzdisaji*, Osijek, 1912; *Bosna i Hercegovina s prirodnih krasota opisana i ocrtana*, Osijek, [1912]; *Godina 1878 : slike iz okupacije Bosne i Hercegovine u 5 činova*, Sarajevo*,* 1913; *Bojni zvuci : pjesme spjevane prigodom svjetskog rata*, 1-2, Mostar [1915] – Osijek [1916]; *Pitanja i*

odgovori, Zagreb, 1922; *Iz slavonske ravni*, [Vinkovci], 1938; *Najnoviji čestitar za djecu, mladež i odrasle u vezanom i nevezanom slogu*, Koprivnica, 1940.

Lit.: Anonim, Rudolf barun Maldini Wildenhainski, *Subotička Danica ili bunjevačko-šokački kalendar (sa slikama) za prostu godinu 1910,* Subotica, 1909; *Neven*, 1/1901, 1,3/1908, 11/1909, 4/1911, 52/1912, Subotica; *Znameniti i zaslužni Hrvati te pomena vrijedna lica u hrvatskoj povijesti od 925-1925*, Zagreb, 1925; M. Idrizović, *Hrvatska književnost za djecu : sto godina hrvatske dječje knjige*, Zagreb, 1984; *Leksikon pisaca Jugoslavije*, 4, Novi Sad, 1997; H. Sablić-Tomić, G. Rem, *Slavonski tekst hrvatske književnosti*, Zagreb, 2003; M. Okuka, *Hrvatska književnost Bosne i Hercegovine koncem XIX. i prve polovice XX. stoljeća*, Sarajevo, 2005; V. Koroman, *Hrvatska drama Bosne i Hercegovine od Matije Divkovića do danas*, Mostar, 2008; M. Cindori-Šinković, E. Bažant, *Neven : Zabavno-poučni misečnik za Bunjevce i Šokce (1884-1914) : Bibliografija*, Beograd – Subotica, 2008; M. Cindori-Šinković, E. Bažant, N. Bašić Palković, *Bunjevačko-šokački kalendari 1868-1914 : Bibliografija*, Subotica, 2011.

M. Bara

MALI BAJMOK, jugozapadni dio grada Subotice. Nalazi se uz cestu Subotica – Bajmok. Stambene zgrade u tom tada prigradskom naselju bez imena ulica na pustari Zapadne ugarnice izgrađene su prije Prvoga svjetskog rata, južno od ondašnjega vašarišta (današnji Hipodrom i »buvljak«). Naselje je ispočetka crkveno pripadalo župi sv. Roka, a prema crkvenom popisu iz 1915. u njemu je živjelo 198 katolika i 2 pravoslavna. Od 1926. područje pripada novoutemeljenoj vikariji Isusova Uskrsnuća (samostalna župa od 1956.). Na gradskom zemljovidu Koste Petrovića iz 1928. naziva se naseobinom, u kojoj na zemljovidu iz 1936. i dalje nema oznaka za ulice. Daljnjom stambenom izgradnjom nakon Drugoga svjetskoga rata te nakon ustavnoga uvođenja komunalnoga sustava i institucije mjesnih zajednica 1963. osnovana je 1964. Mjesna zajednica Mali Bajmok sa sjedištem u ulici Franje Kluza 2. Današnje područje Mjesne zajednice šire je nego samo gradsko naselje: sa sjeveroistočne strane graniči s gradskim mjesnim zajednicama Ker, Gat i Novo selo, na sjeveru se prostire do pružnoga prelaza Bajskoga puta na željezničkoj pruzi Subotica – Sombor, dalje prema zapadu pruga je sjeverna granica do rampe na željezničkoj stanici Šebešić, zatim granica ide prema jugu atarskim putom i prelazi cestu Subotica – Bajmok do Pačirskoga puta, koji je istočna granica. U Malom Bajmoku od obrazovnih institucija nalaze se izdvojeni odjel OŠ *Matko Vuković* (prva četiri razreda) i dva vrtića. Na mjestu nekadašnje »stareške pece« izrasla je gradska »buvlja pijaca«, najveća takve vrste u ovom dijelu srednje Europe, koja je danas infrastrukturno uređena kao Robna tržnica *Mali Bajmok*. Na mjestu nekadašnjega vašarišta danas je gradski hipodrom. U posljednjih desetak godina na obodu grada izgrađena je industrijska zona s više tvornica. Području Mjesne

Mali Bajmok 1928. god.

zajednice pripada i manje naselje Crveno selo uz Bajmočku cestu. Po nacionalnom sastavu u naselju su u početku prevladavali bunjevački Hrvati, koji su ovamo gravitirali sa svojih salašarskih posjeda zapadno od grada, poslije Drugoga svjetskoga rata raste broj madžarskoga i srpskoga pučanstva, a od 1999. naseljen je i znatan broj romskoga stanovništva, koje se ovamo iselilo s povlačenjem srpskih vlasti s Kosova. Prema popisu stanovništva iz 2002. na području Mjesne zajednice živi 5118 stanovnika.

Lit.: A. Lakatos (ur.), *A Kalocsa-Bácsi Főegyházmegye történetei sematizmusa 1777-1923*, Kalocsa, 2002; *Schematismus Dioecesis Suboticanae*, Suboticae, 2009; *Subotica na starim kartama i mapama*, Subotica, 2011; http://www.subotica.rs/index/page/lg/sr/id/1141 (pristupljeno 15. VII. 2020.); https://sr.wikipedia.org/wiki/Градске_четврти,_месне_заједнице_и_приградска_насеља_Суботице#Списак_катастарских_општина (pristupljeno 15. VII. 2020).

S. Stantić

MALI BEČ, nekadašnje salašarsko naselje u neposrednoj blizini Sombora. Salaši su danas već dio urbanog prostora Sombora – na sjevernom obodu grada, u blizini rijeke Mostonge, sjeveroistočno od Strilića i sjeverno od željezničke pruge koja povezuje Sombor i Apatin. Područje sa zapadne strane omeđuje Bezdanski put, sa sjevera područje nekadašnjega Čatalinskoga puta i na istoku Nenadić. Upravno se sada vodi pod ulicom Vlaha Bukovca, koja pripada Mjesnoj zajednici Gornja Varoš, dok crkveno pripada Župi Presvetoga Trojstva. Prema pučkoj predaji prostor je dobio naziv jer se na tom mjestu ulogorila vojska Eugena Savojskoga 1697. u vojnom pohodu protiv Osmanlija. Prema drugoj verziji ime potječe iz razdoblja kolonizacije njemačkoga stanovništva u Podunavlje jer se na tom mjestu nalazila karantena. Prednje sobe starijih salaša uglavnom su okrenute zapadu. Broj je naseljenih salaša 1883. bio 10, a 1993. – 12. Vlasnici salaša hrvatskoga podrijetla tijekom 1990-ih bile su obitelji Aleksić, Budai, Dorotić, Krajninger, Radoš i Fratrić, dok se tijekom drugog desetljeća XXI. st. prisutne obitelji Krajninger, Firanj, Bošnjak, Ferenčević i Pelajić.

Lit.: M. Beljanski, *Pangare, Gospin sokak, Čutka, Šikara, Strilić, Mali Beč i Čatalinski put*, Sombor, 1973; A. Sekulić, Povijest toponima oko Sombora, *Onomastica Jugoslavica*, 14, Zagreb, 1991; M. Beljanski, Mali somborski salaši, u: V. Lazić (ur.), *Ej, salaši*, Novi Sad, 1994; Z. Vasiljević, Salaši kojih više nema, *Hrvatska riječ*, br. 552, Subotica, 1. XI. 2013; *Službeni list Grada Sombora*, br. 23/2018, Sombor.

M. Bara

MALI BEREG, kulturološki toponim. Naziv za dio grada Nürnberga u Bavarskoj (Njemačka) u koji su se naselile obitelji iz Berega – prvi bereški *gastarbeiteri*. U istom kvartu sada žive njihovi potomci druge i treće generacije. Prvi val odlaska na »privremeni rad u inozemstvo« dogo-

Mali Beč

dio se 1960. te u nekoliko godina koje su uslijedile, a drugi 1970. Članovi obitelji Tubić (Trumbićevi), Nakić, Pančić, Balažev (Švabini), Nikolin, Balatinac (Švrćini), Kolar (Knezovi), Milberger, Prodan, Radičev (Rodini), Matin (Čurini), Radičev (Sekicini) i Segi (Segikini), koji su činili stanovnike Maloga Berega, radili su u istim tvornicama. Unutar skupine održavali su vrlo jake socijalne kontakte i održavali običaje, posebice one koje su ponijeli iz rodnoga sela: organiziranje prela, kuhanje paprikaša i igranje nogometa. Međusobno su sklapali brakove, no gotovo su sva njihova djeca sklopila brakove s domicilnim stanovništvom. Zbog izostanka novijih, kontaktom sa srpskim jezikom uzrokovanih promjena u šokačkom idiomu u Beregu, u njihovu govoru prepoznavala su se tijekom 1980-ih i 1990-ih obilježja koja su tada u samom Beregu već bila izgubljena. Znatan dio stanovnika Maloga Berega svoje je zarade investirao u opremanje kuća u svojem rodnom mjestu, kamo se dio njih i vratio nakon odlaska u mirovinu, uglavnom u prvom desetljeću XXI. st.

Izvor: kazivanje Anice Gorjanac (Trumbićeve) iz Berega.

M. Tucakov

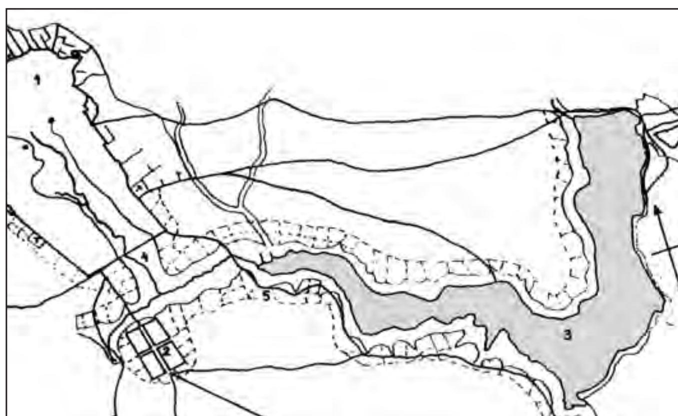
MALI MADAROŠ, salašarski šor u zapadnom dijelu Gornjega Tavankuta. Sve do kraja 1970-ih godina tu se nalazila tzv. Vukovićeva škola, koju su polazila djeca iz Vuković-kraja i drugih obližnjih krajeva prema Bajmočkom ataru. Nekada je to bio gusto naseljen šor, dok je danas ostao tek manji broja salaša.

B. Horvat

MALI PALIĆ, **1**. naziv za zapadni dio jezera Palić, koji se kod ribarskih kućica, u južnom dijelu Tuk ugarnica, sužava i skreće prema zapadu. Pruža se pravcem istok-zapad i podijeljen je na tri sektora radi pročišćavanja otpadnih voda grada Subotice. U drugom sektoru nalazi se nekoliko linearnih ada antropogenog porijekla namijenjenih zaštiti ptica. Nekad je pretežito bio pokriven trskom. Lokalno pučanstvo preostali (sjeverni) dio Palićkoga jezera naziva Velikim Palićem. Naziv Mali Palić prvi je upotrijebio Mihály Könyves Tóth, koji je po narudžbi subotičkoga magistrata 1884. izradio regulacijski plan grada i plan gradske kanalizacije, odredio visinske točke i obavio triangulacijska mjerenja. U srednjem vijeku taj dio jezera prostirao se znatno zapadnije, na području današnjega naselja Prozivka do udoline prije Šandora. Tu se u jezero ulijevala kratka bujična rječica Vok, koja je tekla pravcem sjever-jug od današnje Kelebije (nekada Srpski šor) i na čijim je obalama nastala Subotica. Ostatke jezera na tom području predstavljala je donedavno tzv. Šandorska bara na nizinskom zemljištu između Subotice i predgrađa Šandor (Aleksandrovo). Na nekadašnjim obalama Maloga Palića bilo je

Mali Madaroš (Madaraš) 1929. god.

Šire područje oko jezera Palić u XIX. st.:
1 – Subotica
2 – Šandor
3 – Jezero Palić
4 – Vok
5 – Senćanski put

nekoliko manjih srednjovjekovnih naseobina; **2.** područje južno od dijela Palićkoga jezera koje se naziva Malim Palićem. Danas obuhvaća zemljište 300-800 metara južno od obale jezera, sa zapadne strane počinje nešto prije Bunarića, a na istoku završava kod današnjega tzv. Đorđevićeva salaša. Kroz njega prolazi tzv. Senćanski put. Na njemu se nalazi marijansko svetište Bunarić, a na istočnom dijelu, kod tzv. Perčićeve *ćoše*, nalazi se i križ krajputaš. Nekada je tu bio izdvojeni odjel salašarske tzv. Kuckalove *škule* s područja atara Bikova, koji je zatvoren 1950-ih godina. Područje je danas nacionalno mješovito – uglavnom bunjevačko i madžarsko. Od hrvatskih posjednika danas na njemu salaše i kuće imaju obitelji Brajkov, Sudarević, Perčić, Lendvai, Babičković, Milodanović, Đurasević, Saulić, Vert, Heli… Od 1980-ih tu je izgrađen i jedan broj vikendica. Danas administrativno pripada trima mjesnim zajednicama: Aleksandrovo, Bikovo i Šupljak. Dio je širega područja Palićkih ugarnica**.**

Izvori: Povijesni arhiv Subotica, Zbirka rukopisnih karata, Zk 30. Karta 1:50 000 Izdanje Geografskog instituta JNA; Kazivanje Nade Skenderović, rođ. Tumbas, s Malog Palića.

Lit.: M. Könyves Tóth, *Vállalkozó mérnök Előterjesztése Szabadka sz. Kir. Város Tekintetes Tanácsához*, Szabadka, 1885; I. Iványi, *Szabadka szabad királyi város története*, 2, Szabadka, 1892; K. Györe, *Szabadka településképe*, Szabadka, 1976; L. Szekeres, *Szabadkai helynevek*, Szabadka, 1975; N. Stanojev, *Srednjovekovna seoska naselja od V do XV veka u Vojvodini*, Novi Sad, 1996; L. Hovány, *A palicsi-tó és környéke : különös tekintettel az 1697-es tollrajzra*, Kanizsa, 1997; A. Štadler, *Istorija Palića 1462 – 1958.*, Subotica, 1998; G. Ulmer, *Vlastelinsko naselje Aleksandrovo*, Subotica, 1999; Ž. Sabo, *Stepski grad*, Subotica, 2002; T. Kovačević, *Opština Subotica : geografska monografija*, Novi Sad, 2006; Ž. Sabo, *Nastanak i razvoj mreže gradova i naselja u srednjem veku na teritoriji današnje Vojvodine od IX do početka XVI veka*, doktorska disertacija, Arhitektonski fakultet u Beogradu, 2011.

Zs. Szabó, S. Stantić i S. Bačić

MALOVIĆ, Gojko (Selišta kraj Sokolca, BiH, 27. III. 1949.), povjesničar. Osnovnu školu završio je u rodnom mjestu, prva dva razreda gimnazije u Sokolcu, a maturirao je u Beogradu 1968. Na Filozofskom fakultetu u Beogradu – Grupa za opću i nacionalnu povijest – diplomirao je 1973., gdje je 1979. obranio magistarski rad *Vojna uprava u Banatu 1944-1945.* te 2006. obranio doktorsku disertaciju *Optiranje Srba u Mađarskoj 1920-1931.* Nakon diplomiranja najprije je radio u Vršcu u Školi učenika u privredi 1973.-74. te kao kustos u Narodnom muzeju 1974.-78. Od 1978. do umirovljenja 2014. radio je u Arhivu Jugoslavije u Beogradu. Svoje radove iz uglavnom srpske povijesti objavljivao je u različitim časopisima. U njima u novije vrijeme dominiraju desničarska revizionistička paradigma (npr. članak Zagovornik homogene (Velike) Srbije Stevan Moljević, objavljen u časopisu Srpske radikalne stranke *Srpska slobodarska misao*, Zemun, 2000) i antihrvatska stajališta (Srpska Krajina je pala, a nije nestala!, u: *Republika Srpska Krajina*

: istorijski i geopolitički uzroci formiranja, okupacija i posljedice, Beograd, 2015; Pouke iz genocidâ – turskog nad Jermenima i hrvatskog nad Srbima u Srpskoj Krajini, u: *Srbi u Hrvatskoj od konstitutivnog naroda do nacionalne manjine*, Beograd, 2015; Stvaranje Banovine Hrvatske : početak srpskog prostornog sažimanja, u: *Srpski narod od Sarajevskog atentata do Haškog tribunala*, Beograd, 2014. itd.)

Sa znanstvenoga stajališta najvrjedniji su mu radovi o optantskom pitanju između Kraljevine SHS i Madžarske nakon Prvoga svjetskoga rata. Među njima su i oni od važnosti za povijest bačkih Hrvata i Hrvatske (Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca i pitanje optanata na Konferenciji mira u Parizu 1919-1920, *Istorija 20. veka*, 1/2000, Beograd; Optiranje i iseljavanje Srba u Mađarskoj 1920-1930, *Arhiv : časopis Arhiva Jugoslavije*, 2/2001, Beograd; Rodoljubiva, kulturno-prosvetna udruženja, društva, ustanove i dobrotvorne zadruge Srba u Hrvatskoj, Slavoniji, Dalmaciji, Dubrovniku i Baranji 1918-1941, *Zbornik o Srbima u Hrvatskoj*, 5, Beograd, 2004; Doseljavanje Srba optanata iz Mađarske u srpski deo Baranje 1920-1931; Vojna uprava NOV i POJ u Baranji 1944-1945, u: *Baranja kroz vekove*, Sombor, 2019). Za povijest bačkih Hrvata od najveće su vrijednosti dvije opsežne knjige *Seoba u maticu (Optiranje Srba u Mađarskoj 1920-1931*, 1, i *Spiskovi srpskih optanata u Mađarskoj 1920-1931*, 2), koje su 2010. objavile Matica srpska i Samouprava Srba u Mađarskoj. Naime u njima su objavljeni i arhivski podaci o optiranju podunavskih Hrvata – Bunjevaca i Šokaca u Madžarskoj nakon završetka Prvoga svjetskoga rata (brojčani podaci, poimenični podaci o pojedincima i obiteljima optanata, područja koja su naselili). No pri tome je pokazao nepoznavanje mjesnih prilika (npr. navodi da Santovo naseljavaju Bunjevci) te bunjevačke toponimije i antroponimije: Aljmaš naziva Bačkom Jabukom, neka prezimena pogrešno navodi (npr. Matić, Bedeković, Mamužić kao Martić, Bedaković, Malužić) ili pak mijenja imena (primjerice Josip, Ivan, Mijo i Pajo mijenja u Josif, Jovan, Mija i Paja), dok su mu mnoga nejasna. Usto, sukladno metodologiji kojom su se vodili ondašnji srpski popisivači optanata te svojoj ideološkoj paradigmi, on Bunjevce i Šokce najčešće naziva Srbima rimokatolicima, Srbima katolicima, Srbima-Bunjevcima i sl. Unatoč tome podaci iz drugoga sveska dragocjeni su za izučavanje povijesti bačkih Hrvata u međuratnom razdoblju.

Lit.: Dr. Gojko Malović – Biografija i bibliografija.pdf (http://www.mo-vrebac-pavlovac.hr – pristupljeno 10. X. 2020).

S. Bačić

DOPUNE

BRZIĆ, Ivan - Ivica (Novi Sad, 28. V. 1941. – Srijemska Kamenica, 1. VI. 2014.), nogometaš, nogometni trener. Sin je Frane, rodom iz Tkona s otoka Pašman, i Milice, rođ. Srdanov. Završio je Višu trenersku školu. Otac mu se s 14 godina doselio u Novi Sad iz Dalmacije te je tu izučio zanat za ljevača i igrao nogomet u FK *Slaviji,* dok mu je majka bila daktilografkinja. U osnovnoj školi bavio se raznim sportovima, među ostalim i stolni tenisom, u kojemu je bio pionirski i juniorski prvak Srbije te među najboljih osam stolnotenisača juniora u Jugoslaviji. Paralelno je igrao nogomet i počeo je nastupati u školskim ekipama, a s 13 godina upisao se u pionirsku školu FK *Vojvodina* iz Novog Sada. Nakon četiri godine 1958. prešao je u FK *Novi Sad*. Tu je kao vezni igrač 1960. postao standardni član najboljeg sastava i u sezoni 1960./61. s klubom je osvojio prvo mjesto u Drugoj saveznoj ligi – Istok te je potom do 1964. nastupao u Prvoj saveznoj ligi. Nakon ispadanja kluba iz Prve lige prelazi 1964. na šest mjeseci u FK *Željezničar* iz Sarajeva i potom se vraća u matični klub *Vojvodinu*. U dresu *Vojvodine* igrao je 1965.-71. te

Ivica Brzić

je postao kapetan ekipe. Najveći uspjeh ostvario je u sezoni 1965./66., kada kada je klub osvojio titulu prvaka Jugoslavije. Potom se s *Vojvodinom* u sezoni 1966./67. plasirao u četvrtfinale Kupa europskih prvaka. Odigrao je ukupno 280 prvoligaških utakmica 1960.-71. i postigao četiri zgoditka. U zadnjem dijelu igračke karijere nastupao je u Austriji za *Donawitzer SV Alpine* iz Loebena1972.-74. i *SK VÖEST Linz* 1974.-77. Dva puta igrao je za reprezentaciju Jugoslavije 1966.: za A selekciju nastupio je 18. rujna u Beogradu protiv Sovjetskog Saveza (1:2) i za B selekciju 7. svibnja u Békéscsabi protiv Mađarske (1:2). Kao pričuvni igrač sudjelovao je na Europskom prvenstvu 1968. u Italiji, kada je Jugoslavija osvojila srebrnu medalju.

Po završetku igračke karijere posvetio se trenerskom pozivu. Tijekom tri desetljeća bio je trener većeg broja europskih i južnoameričkih klubova: *VÖEST Linz* 1977., FK *Vojvodina* 1978.-79., DSV *Leoben* 1980.-81., CA *Osasuna* iz Pamplone 1983.-86., FK *Vojvodina* 1987.-88., *Real Mallorca* iz Palme de Mallorce 1988.-89., FK *Rad* iz Beograda 1989.-90., FK *Vojvodina* 1990.-91, *Universitario de Deportes* iz Lime 1991.-93., *Blooming* iz Santa Cruza de la Sierre (Bolivija) 1994., *Alianza Lima* 1994.-95., *Real Oviedo* iz Oviede (Španjolska) 1995.-96., *Hércules* CF iz Alacante (Španjolska) 1996., *Universitario de Deportes* iz Lime 1997., *Sport Boys* iz Calaoa (Peru) 1999., *Alianza Lima* 2001. i FK *Vojvodina* 2007.-08. Najveći uspjeh kao trener ostvario je osvajanjem naslova prvaka Jugoslavije s Vojvodinom 1988., kao i naslova prvaka Perua s *Universitario de Deportes* 1992. i 1993. te s *Alianzom Lima* 2001. *Osasunu* iz Pamplone prvi je put uveo u Kup UEFA-e.

Početkom 1990-ih trajno se nastanio u Peruu, gdje je zasnovao po drugi put obitelj i dobio dvije kćeri. Preminuo je prilikom posjeta rodnom gradu.

Izvor: radijska emisija RTS-a, Radio Beograd 1 - Sportski spomenar: gost Ivica Brzić (emitirana 11. XI. 2011.).

Lit.: *Jugoslovenske reprezentacije 1920-1974.,* Beograd, 1977; *Ko je ko u Srbiji 1991.,* Beograd, 1991; V. Todorović, M. Gavrilović, *Osamdeset crveno-belih godina*, Novi Sad, 1994.

E. Hemar

DUŽ 1. mjera za dužinu. Iznosi 200 hvati tj. 379 m. Katastarsko razmjeravanje njiva tradicionalno se obavljalo na jednu duž, a između njiva nalazili su se *litnji* (*zemljani, prteni*) putovi. No, katkada se, osim na

kraće od jedne duži, zemlja premjeravala i na više duži, npr. oko Đurđina i do 7 duži; **2.** duljina njive od jednog do drugog usporednog puta. Tradicionalno je iznosila 379 m, ali se u svakodnevnom životu zaokruživala na 400 m. U životima zemljoradnika predstavljala je jedan od orijentira u ataru te su se u razgovorima često brojčano označavale (prva duž, druga duž itd.) u odnosu na pojedina naselja, poljske putove, njive i druge orijentire, npr. bunar, ali je naziv u nekim slučajevima postao sastavnicom lokalne mikrotoponimije.

Osim po rednim brojevima (npr. Prva duž, Druga duž itd.) ime su dobivale i po osobnim imenima vlasnika njiva (Icina duž na području Čavolja u današnjoj Madžarskoj), njihovim prezimenima (npr. Kaićka, Baraševićka i Ivankovićka duž oko Lemeša, Dikanova duž u ataru Fancage, Košarašova duž na oranicama Aljmaša) i nadimcima (npr. Goretina duž u okolici Baje, Pivcova duž u okolici Aljmaša), zatim po zanimanju ili tituli vlasnika ili korisnika oranica (Beležnička duž i Poštanska duž oko Lemeša, Popovska duž oko Lemeša i Aljmaša), po položaju gdje se nalazi (Pridnja duž, Sridnja duž i Skrajnja duž oko Baškuta, Slipa duž /na čijem jednom kraju nema poljskoga puta/ oko Đurića) itd. Neki od tih mikrotoponima u međuvremenu su promijenjeni, pa tako na području lemeškoga atara od 1946. Ivankovićka duž potpada pod novu Zadružnu duž. Na području Lemeša formirani su i drugi noviji toponimi: Agrarna duž, Željeznička duž i Subotička duž.

Lit.: M. Beljanski, *Nemeš Militič : Svetozar Miletić (1752-1984)*, Sombor, 1984; Ž. Mandić, Mikrotoponimija bunjevačkih Hrvata u Madžarskoj, *Folia onomastica Croatica*, 10, Zagreb, 2001; A. Stantić, Mire za duljinu, *Subotičke novine*, 18. X. 2005, Subotica; A. Čota, Lemeš u osimu plemenitog ravničarskog drača, *Klasje naših ravni*, 1-2/2011; Ž. Mandić, *Rječnik govora santovačkih Hrvata*, Pečuh, 2016.

L. Knezy Tošaki i Z. Vasiljević

GORJANAC-RANITOVIĆ, Marijana (Sombor, 2. X. 1967.), sveučilišna profesorica, matematičarka. Kći je Marina Gorjanca i Eve, rođ. Tomašev, oboje podrijetlom iz Berega. Osnovnu i srednju školu završila je u Somboru. Diplomirala je na Odsjeku za matematiku Prirodoslovno-matematičkoga fakulteta u Novom Sadu 1993. Na istom Odsjeku obranila je 2005. magistarsku radnju *Mrežno vrijednosni intuicionistički rasplinuti skupovi*. Kao profesorica matematike radila je u Srednjoj tehničkoj školi u Somboru 1993.-97., a od 1997. na Učiteljskom fakultetu u Somboru (od 2006. Pedagoški fakultet). Doktorsku disertaciju »Neke klase planarnih mreža i intervalno-vrijednosni rasplinuti skupovi« obranila je 2014. na Odsjeku za matematiku Prirodoslovno-matematičkoga fakulteta u Novom Sadu. Docentica je na Katedri za prirodno-matematičke znanosti i menadžment u obrazovanju Pedagoškoga fakulteta u Somboru.

M. Tucakov

HAŠK *ZRINJSKI*, sportska udruga iz Subotice. Utemeljena je na osnivačkoj skupštini 6. V. 2011. održanoj u HKC-u *Bunjevačko kolo*. Ispočetka je djelovala kroz dvije sekcije – nogometnu i šahovsku. Nogometna sekcija nastupala je u Gradskoj ligi Subotica, a 2013. izdvojila se kao samostalan klub pod imenom FK *Zrinjski 1932*. Šahovska sekcija počela je nastupati u Međuopćinskoj ligi Mol-Subotica, a 2014. ušla je u Sjevernobačku ligu. U njoj se natjecala dvije sezone (2015.-16.), a nakon ispadanja od 2017. ponovno nastupa u Međuopćinskoj ligi Mol-Subotica. Prvi predsjednik udruge bio je Petar Tikvicki, a od 2014. je Marinko Miković.

Lit.: Z. Ifković, Duh hrvatstva nije pokleknuo, *Hrvatska riječ*, br. 425, Subotica, 13. V. 2011.

M. Miković

Logo HAŠK-a *Zrinjski*

HRVATSKA KULTURNA UDRUGA *ANTUN SORGG*, kulturna udruga iz Vajske. Osnovana je 16. VII. 2017. godine radi očuvanja tradicije, običaja i govora šokačkih Hrvata u Vojvodini. Poticaj osnutku bilo je *Šokačko veče* 11. II. 2017., koje su organizirali Mladen Šimić, Dalibor Sebić i Dario Bošnjak i koje je naišlo na odličan prijem kod vajštanskih Hrvata. Ime je dobila po svećeniku dr. Antonu Sorggu, koji je služio u Vajskoj 1925.-26., gdje je i preminuo u 43. godini te je pokopan na seoskom groblju. Iako je bio njemačke narodnosti, pomagao je hrvatski narod u Vajskoj prilikom osnivanja ogranka Hrvatske seljačke stranke u selu. Udruga ima dvije središnje manifestacije: pokladsku zabavu *Šokačko veče* i *Zavjetno-zavičajni dan*, koji organizira na Srpnu Gospu (blagdan Pohođenja Blažene Djevice Marije) 2. srpnja u suradnji sa župom sv. Jurja u Vajskoj. Društvo ima dječju dramsko-folklornu sekciju te žensku sekciju *Vridne ruke*, čije članice izrađuju različite proizvode po tradicionalnoj recepturi (zimnica, liker, domaće kreme…). Sudjeluje na manifestacijama *Šokci i baština*, *Dječje Vinkovačke jeseni* i dr., a blisko surađuje s HLU *CroArt* iz Subotice. Ispočetka je za rad koristilo prostorije župnog ureda, a od 2019. ima vlastiti prostor – Šokačku kuću, zahvaljujući financijskoj pomoći Vukovarsko-srijemske županije, koja potpomaže i druge aktivnosti udruge.

Predsjednik je društva Mladen Šimić.

Lit.: D. B[ašić]. P[alković]., Entuzijazam za organizaciju događanja, *Hrvatska riječ*, br. 752, Subotica, 15. IX. 2017; Intervju: Dario Bošnjak : Ne dajmo da nam naš identitet, običaji, kultura i hrvatski jezik izumru, *Hrvatske novine*, br. 48, Subotica, 2017; Z. V[asiljević]. Otvorena šokačka kuća u Vajskoj, *Hrvatska riječ*, br. 848, 19. VII. 2019.

V. Cvijin

HRVATSKA LIKOVNA UDRUGA *CRO ART*, kulturna udruga iz Subotice. Osnovana je na osnivačkoj skupštini 25. I. 2011., koja je održana u prostorijama DSHV-a. Ciljevi su društva poticanje i afirmacija likovnog stvaralaštva i umjetnosti te njegovanje kulturne tradicije, očuvanje i promicanje kulturnog naslijeđa i likovnog stvaralaštva vojvođanskih Hrvata.

Udruga u kolovozu organizira međunarodnu Umjetničku koloniju *Stipan Šabić,* koja okuplja akademske umjetnike iz Europe i cijelog svijeta, u spomen na slikara i likovnog pedagoga Stipana Šabića. Tijekom lipnja organizira Umjetničku koloniju *Panon – Subotica*, koja okuplja likovne stvaratelje iz tri udruge (uz *Cro art* još i *Bel-art* iz Belišća i *Hub art* iz Dušnoka) iz triju susjednih država Panonske nizine – Hrvatske, Madžarske i Srbije, koja se organizira jednom godišnje u Subotici, te još po jednu koloniju u Dušnoku i Belišću. Osim toga

Logo HLU-a *Cro art*

udruga organizira godišnju skupnu izložba članova udruge te izložbu radova s kolonije *Stipan Šabić*, kao i samostalne izlože svojih članova. Niz godina redovito surađuje s drugim hrvatskim udrugama iz Vojvodine (HKD *Šid*, KUD *Vladimir Nazor* iz Stanišića, KPZH *Šokadija* iz Sonte, HBKD *Lemeš*, Hrvatska čitaonica *Fischer* iz Surčina, HKU *Antun Sorgg* iz Vajske itd.) gostujući na njihovim likovnim kolonijama i radionicama. Surađuje i s pojedinim župama Subotičke biskupije (sv. Marka evanđelista iz Žednika, Presvetog Trojstva u Maloj Bosni) i s pojedincima ljubiteljima likovne umjetnosti (Stana i Pavle Matarić iz Sombora, Ilona i Tomislav Vidaković s Palića, Mirjana i Petar Kuntić s Bikova, Éva i Tibor Rajčić iz Segedina) koji organiziraju jednodnevne likovne kolonije u ambijentu svojih obiteljski kuća i salaša. Ostvarila je i sličnu suradnju s više udruga i organizacija gradišćanskih Hrvata iz Madžarske, Zajedništva Hrvata u Rumunjskoj iz Karaševa, udruga i organizacija iz Hrvatske (Više-

nevni susreti slikara u organizaciji KUD-a *Dragutin Domjanić* iz Vugroveca, općina Sesvete; HDLU *Vinkovci* iz Vinkovaca i dr.). U suradnji s hrvatskim samoupravama u Baji i Kalači članovi udruge imali su i skupne izložbe slika u tim mjestima.

Udruga okuplja uglavnom amaterske slikare te nekoliko likovnih pedagoga i umjetnika s akademskim titulama. Članovi udruge njeguju tradicionalni pristup slici i stvaraju klasičnim tehnikama. Udruga je izdala više kataloga s kolonija i izložaba koje je organizirala, a organizirala je i posjete muzejima i likovnim galerijama u zemlji i inozemstvu.

Predsjednik je udruge od njezina osnutka Josip Horvat.

Lit.: http://www.croart.org/

J. Horvat

KOLAČIĆ, tradicijski naziv za krafnu u somborskih Bunjevaca i Šokaca. Tradicionalno se izrađivao od tijesta koje se mijesilo i ostavljalo da naraste u velikoj *vangli*. Tijesto se zatim razvaljalo na dasci te su se okruglom *modlom* uzimali komadi, koji bi se malo u sredini razvukli i polagali u vrelu mast. Čim bi u narasli, okretali su na drugu stranu, pri čemu je po sredini ostajala *bila plaša*. Jedu se topli, pri čemu im se sredina najčešće punila pekmezom, no posipali bi se i šećerom u prahu ili su se jeli prazni. Subotički Bunjevci koriste riječ fanak (*madž*. fánk).

Lit.: Ž. Mandić, *Rječnik govora santovačkih Hrvata*, Pečuh, 2016; A. Firanj (ur.), *Moj Nenadić*, Sombor, 2018.

A. Firanj

KUBATOVIĆ, Geza (Gornji Tavankut, 20. XII. 1928. – Subotica, 2. VI. 1991.), liječnik. Sin je Bele i Jelene, rođ. Bröder. Osnovnu školu završio je u Tavankutu, u kojoj su mu učitelji bili Ivan Prćić Gospodar i Većeslav Omahen. Gimnaziju je završio u Subotici. Nakon toga upisao se na Medicinski fakultet u Beogradu, ali se poslije prebacio na Medicinski fakultet u Zagreb, gdje je diplomirao 1963. Tijekom studiranja odslužio je vojni rok u Ljubljani, u školi za rezervne vojne oficire, gdje je stekao čin potporučnika. Vježbenički staž obavio je u Medicinskom centru Čakovec od 1963.-64., zatim je radio u Domu zdravlja *Dr. Vlasta Rendulić* u Jastrebarskom kao liječnik opće prakse. Prvih šest mjeseci radio je i u ordinaciji u Krašiću, a nakon toga samo u ambulanti Kostanjevac, gdje je imao stalnu pripravnost i priručnu apoteku. Osim u ambulanti radio je i na preventivnoj zdravstvenoj zaštiti te cijepljenju djece predškolske i školske dobi. Tu se i oženio medicinskom sestrom Nadicom Crnković iz Krašića. Zbog bolesti i starosti roditelja 1971. vraća se u Tavankut i zapošljava se u Domu zdravlja u Subotici – ambulanta

Geza Kubatović

Đurđin. U Đurđinu je ubrzo napravljena kuća za njega i njegovu obitelj. Radio je u ambulanti, držao pripravnost i priručnu apoteku. Vježbenički ispit položio je 1977. u Novom Sadu. Bio je šef zdravstvene stanice 1978.-83., kada je zbog bolesti razriješen dužnosti. Bio je savjestan i odgovoran u svojem poslu. Stalna pripravnost uvelike mu je remetila privatni život jer bi u slobodno vrijeme imao i po nekoliko intervencija, bilo odlaskom u kućni posjet bilo u ambulantu. Teže se razbolio 1987., a godinu dana nakon toga ponovno je počeo raditi. Zbog njegov pogoršanog zdravstvenog stanja obitelj je napustila kuću u Đurđinu i preselila se u Suboticu. U invalidsku mirovinu otišao je 8. V. 1991.

Bio je član DSHV-a od njegova osnutka 15. VII. 1990. Kako je u to vrijeme zbog bolesti bio teško pokretan, kada ga

je predsjednik mjesne organizacije Ivan Stipić posjetio da mu ponudi članstvo, odmah je prihvatio, ali nije mogao prisustvovati Osnivačkoj skupštini. Preminuo je u subotičkoj bolnici. Sutradan su zvona na đurđinskoj crkvi sv. Josipa Radnika zvonila cijeli dan svakih pola sata. Pokopan je u obiteljskoj grobnici na Starom groblju u Gornjem Tavankutu. Pokopu je nazočilo sedam svećenika predvođenih đurđinskim župnicima Markom Vukovom i Marijanom Đukićem. Subotički tamburaški orkestar, predvođen Stipanom Jaramazovićem i Stipanom Prčićem Baćom, ispratio ga je uz zvuke tamburice. Prigodnim pjesmama ispratili su ga i članovi Katedralnog zbora *Albe Vidaković* iz Subotice sa sestrom Mirjam Pandžić. Uz predstavnike Mjesne zajednice Đurđin prigodnim govorom oprostio se i predsjednik DSHV-a Bela Tonković, a na posljednji počinak stranka ga je ispratila velikim vijencem u obliku hrvatskog grba s 225 bijelih i crvenih karanfila. Toga dana Đurđin je bio poluprazan jer su mnogi Đurđinčani otišli na njegov pokop. Nedugo nakon toga supruga se s djecom Sinišom, Draženom i Sanjom preselila u Zagreb, gdje i danas žive.

Kada je Etnografski muzej u Zagrebu 1998. priredio izložbu eksponata iz života Hrvata Bunjevaca, u njezinoj pripremi sudjelovala je i obitelj Geze Kubatovića, a na naslovnici kataloga izdanoga tom prigodom nalazi se njegova prim-tamburica.

Izvori: Personalni dosje br. 119/1991, Arhiva Opće bolnica Subotica, Subotica; Osobna arhiva Nade Kubatović iz Zagreba; Kazivanje Nade Kubatović.

M. Sente

KUKURIKOVCI, nekadašnja pustara južno od Subotice. Nalazila se u istočnom dijelu atara pustare Zobnatica, prema čantavirskome ataru. Naziv je dobila po biljci kukurijek. Spominje se među pustarama za koje su subotički vojni graničari Srbi 1744. optužili subotičke Hrvate (*Dalmate*), koji su težili civilnome statusu, da su ih zatajili prilikom definiranja treće točke Ugovora između magistrata Privilegiranoga komorskoga trgovišta Szent Mária (Subotice) i Ugarske kraljevske komore 28. VI. 1743. godine, kojim su određene pustare koje pripadaju gradu i sukladno čemu je utvrđena vrijednost otkupnine koju je grad plaćao Ugarskoj komori. Međutim peteročlano kraljevsko povjerenstvo na čelu s generalom barunom Engelshofenom, guvernerom Tamiškoga Banata, tijekom izviđaja u listopadu 1744. nije utvrdilo nepravilnosti, u prilog čemu je posvjedočio i nekadašnji srpski graničar poručnik Isak Krnjajski, koji se opredijelio za civilni život. U drugoj polovici XVIII. st. taj je dio atara nazivan i Kukurik, ali je toponim danas nestao iz uporabe.

Lit.: I. Iványi, *Szabadka szabad királyi város története*, 1, 2, Szabadka 1886, 1892; I. Iványi, *Bács-Bodrog vármegye földrajzi és történelmi helnévtára*, 2,² 5, Szabadka, 1909, 1907; L. Sekereš, Subotička krstarenja : Toponimi Subotice i njene okoline u literaturi do svršetka I svetskog rata, *Rukovet*, 4-6/2006, Subotica.

S. Bačić

KUNTIĆ, Kalman (Subotica, 1. IX. 1961.), povjesničar, političar, medijski stručnjak. Sin je Neste i Ruže, rođ. Buljovčić. Osnovnu školu završio je u Subotici, a srednju pedagošku školu u Zagrebu (XI. gimnazija). Diplomirao je povijest na Filozofskom fakultetu u Beogradu 1990. Radio je kao osnovnoškolski i srednjoškolski profesor u Subotici i okolici: u OŠ *Matko Vuković* 1987.-89., OŠ *Pionir* i OŠ *Bosa Milićević* 1990.-93 u Starom i Novom Žedniku te u Kemijsko-tehnološkoj školi i OŠ *10. oktobar* u Subotici 1993.-2001. Nakon toga je novinar urednik Programa na hrvatskom jeziku Radio Subotice 2001.-02., a zatim direktor OŠ *Matija Gubec* u Tavankutu 2002.-04. Bio je prvi predsjednik (1998.-99.) političke stranke Hrvatski narodni savez. U vrijeme demonstracija zbog izbornih prijevara koje su rezultirale padom režima Slobodana Miloševića, koncem rujna i početkom listopada 2000. god. bio je među najprominentnijim članovima hrvatske zajednice u Subotici. Bio je zastupnik u Skupštini Vojvodine 2000.-04. ispred Demokratske opozicije Vojvodine, čiji je član bio i Hr-

vatski narodni savez, u kojoj je obnašao dužnost predsjednika skupštinskoga Odbora za međunacionalne odnose. Aktivno je sudjelovao u ponovnom pokretanju tjednika *Hrvatska riječ* 2002.-03. godine. Od 2005. radi u Pokrajinskom tajništvu za kulturu i javno informiranje, gdje je u dva mandata bio pomoćnik pokrajinskoga tajnika zadužen za medije. U dva je navrata bio član radnih tijela za izradu medijskih zakona. Jedan je od idejnih kreatora kviza *Koliko se poznajemo*, namijenjenoga učenicima srednjih škola u Vojvodini u okviru projekta Afirmacija multikulturalizma i tolerancije u Vojvodini. Bavio se poviješću Hrvata u Bačkoj, suvremenom poviješću Vojvodine i stanjem u medijima, posebice na manjinskim jezicima u Republici Srbiji. Za studiju *Pravni fakultet u Subotici 1920.-1941.* dobio je nagradu Zavoda za kulturu vojvođanskih Hrvata *Emerik Pavić* za najbolju knjigu izdanu na hrvatskom jeziku u Vojvodini 2016. god. Živi u Bečeju.

K. Kuntić, *Pravni fakultet u Subotici 1920. – 1941.*, Subotica, 2016.

Djela: Uticaj političkih promena na položaj i nacionalno izjašnjavanje Hrvata – Bunjevaca u Bačkoj tokom 20. veka, u: *Dijalog povjesničara – istoričara*, 5, Zagreb, 2002; Istorijski razvoj Vojvodine posle Prvog svetskog rata, u: *Koliko se poznajemo? Iz istorije nacionalnih zajednica u Vojvodini* (suautor), Novi Sad, 2005. (više izdanja); Medijski proizvodi na jezicima nacionalnih manjina (suautor), u: *Informisanje na jezicima nacionalnih manjina*, Beograd, 2007*; Mogućnosti za manjinske i lokalne medije u vremenima promene / II regionalna konferencija posvećena print i on line medijima na jezicima manjina* (suautor s David Rezar, Nataša Heror), Sremska Kamenica, 2014; Pretpostavka optimalnog funkcionisanja medija na jezicima nacionalnih manjina u Srbiji, u: *4. regionalna konferencija posvećena medijima na jezicima manjina*, Novi Sad, 2016; *Pravni fakultet u Subotici 1920. – 1941.*, Subotica, 2016; Tradicionalni mediji i medijska produkcija na jezicima nacionalnih manjina u Republici Srbiji 2006–2016, u: *Informisanje na jezicima nacionalnih manjina, Predlozi za nove politike – deceniju posle*, Zrenjanin, 2017.

Lit.: Z. Romić, »Drugi krug« na ulicama – do pobede, *Subotičke novine*, 5. X. 2000, Subotica.

S. Bačić

KUSTURIN, Marin (Monoštor, 7. IX. 1868. – Monoštor, 3. VII. 1950.), politički i kulturni djelatnik. Odrastao je u poljodjelskoj obitelji Antuna i Anice Kusturin, rođ. Ivakić. Ubrzo nakon formiranja Kraljevine SHS upoznaje se s učenjem braće Radić te osniva u Monoštoru jednu od najstarijih organizacija Hrvatske republikanske seljačke stranke (HRSS) u Bačkoj. Aktivno je radio na političkom organiziranju mještana Hrvata, zbog čega je od lokalnih vlasti proganjan i u više navrata zatvaran u apatinskom zatvoru. O postupcima vlasti prema Radićevim simpatizerima u Monoštoru pisao je vodstvu stranke, a svjedočanstvo je objavljeno u stranačkom glasilu *Dom*. U vrijeme dok je Pavle Radić bio ministar agrarne reforme (1925.-26.) upozoravao je na težak socijalni položaj mještana. Zahtijevao je reviziju agrarne reforme, kojom su zaobiđeni domaći bezemljaši u korist naseljenih dobrovoljaca. U više navrata slao je, zajedno s Antunom Kusturinom, tajnikom mjesne organizacije HSS-a, pozive Stjepanu Radiću i ostalim prvacima stranke da održe javnu skupštinu u Monoštoru. Njegov ugled i pozivi rezultirali su odazivom vodstva stranke pa je Monoštor bio jedino hrvatsko selo u Bačkoj u kojem je Stjepan Radić održao javnu skupštinu. Kusturin je bio jedan od domaćina skupštine HSS-a u Monoštoru 17. VI. 1928., što je ujedno bila i posljednja javna skupština Stjepana Radića prije atentata na njega i stranačke prvake u državnom parlamentu

20. VI. 1928. Kasnijih godina sudjelovao je u organiziranju komemoracija Stjepanu Radiću i poginulim zastupnicima na mjestu održavanja skupštine u selu. Nakon uvođenja diktature kralja Aleksandra 1929. i raspuštanja političkih stranaka povlači se iz vodstva mjesnoga ogranka HSS-a. Iznenada mu 1930. umire sin Antun, što dodatno djeluje na njega da se više ne angažira aktivno u političkom životu. Nakon obnove političkoga života u zemlji više neće biti na mjestu predsjednika lokalnoga ogranka stranke, već će kao simpatizer pomagati njezin rad i rad mjesnoga ogranka *Seljačke sloge*.

Izvori: Hrvatski državni arhiv u Zagrebu, F: 815, Radić Antun, Pavle i Stjepan, kut. 14, »Odvojeno mišljenje opozicije u verifikacionom odboru Narodne skupštine« upućeno Narodnoj skupštini Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca; Kazivanje članova obitelji Kusturin – Kuburin iz Monoštora.

Lit.: M. Kusturin, Pozdrav iz Bačke, *Dom,* 17/1925, Zagreb; A. Kusturin, Iz Hrvatske Seljačke Stranke u Bačkom Monoštoru (Bačka), *Dom*, 39/1926, Zagreb; Politička zvjerstva nad seljačtvom u Bačkoj, *Dom*, 5/1927, Zagreb; *Neven*, 36/1927;, Subotica; Š. Šehović, Seljaštvo je svjesno i spremno, *Narodni val*, 141/1928, Zagreb; (***), *Dr Vlatko Maček i njegovi saradnici u Vojvodini*, Sombor, 1936.

M. Bara

TISKANJE OVOGA SVESKA POMOGLI SU:

Središnji državni ured za Hrvate izvan Republike Hrvatske
Grad Subotica
Pokrajinsko tajništvo za obrazovanje, propise, upravu i
nacionalne manjine – nacionalne zajednice

TISAK
Printex
Subotica

NAKLADA
500